REV. PATRIS

LVDOVICI AB ALCASAR

HISPALENSIS

E SOCIETATE IESV THEOLOGI,

& in Prouincia Bætica sacræ Scripturæ Professoris,

VESTIGATIO ARCANI SENSVS IN APOCALYPSI.

Adiectum quoque opusculum de sacris Ponderibus ac Mensuris.

Prostat hæc Editio post Antuerpiensem suis quibusque locis illustrata figuris æneis, cum INDICIBVS *tam sacræ Scripturæ, quàm Notationum singularum, rerúmque ac verborum omnium pernecessariis.*

Pro Tertia

Probatione

LVGDVNI,

Sumptibus Antonij Pillehotte, ad insigne sanctissimæ Trinitatis.

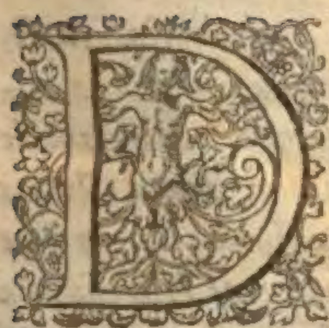
M. DCXVIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

SANCTISS. AC BEATISSIMO PATRI ET D. N. PAVLO V. PONTIFICI SVMMO

LVISIVS AB ALCASAR, Hispalensis è Societate IESV.

DVBITARE non possum, Beatissime Pater, quin si ad te allatum esset, Luisium quendam Hispalensem, vnum ex Societatis scriptoribus, huic sanctæ Sedi suos dedicasse Commentarios; id obsequij, quantulumcunque esset, pro tua singulari humanitate, affabili & iucundo vulto excipere dignareris. Sed, ô miram huius Sedis felicitatem! Expende, quæso, quàm alius ad te afferatur nuncius: Ipsam Ioannis Apocalypsin, sacræ Scripturæ fastigium, repertum est felici hoc tui Pontificatus tempore, ab initio cùm scripta est, huius Sedis Maiestati fuisse dicatam: atque hanc dedicationem ab ipso Ioanne, prophetiæ oculis Ecclesiæ Romanæ magnitudinem præuidente, pulcherrimo illi operi suo fuisse impressam. Potuítne optatior vllus huic Sedi afferri nuncius de alicuius libri dedicatione; aut qui te, Petri Apostolorum Principis successorem (vbi primùm constet, rem esse certam & minimè dubiam) maiori lætitia affecturus videatur? Ego igitur (quem à tua Maiestate adeunda, paruitas, pudórque meus alioqui omnino deterrerent) cùm fortunatissimo quodam studiorum meorum successu id essem consecutus, vt tam boni, támque exoptabilis *nuncij baiulus* esse possem, continere me iam nec potui, nec debui: quin lætitia gestiens & exultans, ad te ipsum per hanc epistolam adirem, rem totam nunciarem, tuísque pedibus me prouolutum

Apocalypsin à Ioanne dicatam fuisse Romanæ Ecclesiæ.

2. Reg. 18. 22.

tum considerans, omnem meæ persuasionis rationem; & omnia, quibus ipsa persuasio innititur hypothematis, seu fundamentis, in his Commentariis supplex tibi offerrem. Nec enim eiusmodi est hoc nunciorum genus, vt in eis aliquid sibi credi, postulare possit, qui nunciat. Nec ego is sum, qui fidem sine satisdatione, vlla ex parte exigere audeam. Sed quemadmodum, si quis afferret, inuẽtam à se fuisse quadraturam circuli, non aliter reciperetur, quàm oblatâ simul, & allatâ solidæ demonstrationis à se inuentæ ratione, & formâ quæ euidentiam apodixeos faciat Mathematicis: ita qui consecrationis supradictæ nuncium ad te afferre audet, Pater sanctissime, vt culpam leuitatis præstet, offerre simul & exhibere debet manifestam totius rei ostensionem, in qua prudentes harũ rerum æstimatores acquiescere debeãt. Id verò à me factum iri non crederem mihi, nisi meam priùs persuasionem non paucis, neque ineruditis ita probassem, vt iam nullam temeritatis suspicionem reueritus, tuũ tandem iudicium (in quo sunt omnia) subire optem; vt tunc demum vera exultare lætitia, ac solido triumphare gaudio possim, cùm tibi (vt spero) in hoc meo conatu fuerit satisfactum.

Quoniam verò dedicationis, quam ad te affero, intelligentia pendet ex meæ persuasionis atque conatus summa; da mihi hanc veniam, Beatissime Pater, vt eam priùs summam proponam paucis, antequã de mira ipsius dedicationis conuenientia; & de admiranda, quæ hanc ad Sedem redundat inde gloria, dicere pergam.

Apocalypseos summa. *Persuasio igitur mea est, Spiritus sancti mentem in libro Apocalypseos fuisse, egregium quoddam ænigma proferre, quod excellentiam Ecclesiæ Christianæ primitiuæ, duasq́; præclaras ipsius victorias adumbraret, alteram videlicet, quam de Hierosolyma rebelli iam reportauerat; alteram, quam de antiqua Roma ethnica deinceps consecutum iri, cælesti oraculo promittebatur. Maximum autem fore inter duas prædictas victorias discrimen, quia exitus primæ, fuerat Hierosolymæ ac populi Iudaici reprobatio: alterius autem finis & fructus futurus erat, Vrbis & Orbis, id est, Romæ ac Gentilitatis ad fidem Christi conuersio: per quem erat futurum, vt mundani Imperij domicilium ad se Christo transferente,* latiùs præsideret Roma religione diuina, quàm olim dominatione terrena, *gentibus omnibus Christianæ fidei ac simul Romæ primatui se subiicientibus, & in Sede Petri Vicarium Christi Domini suppliciter adorantibus. Secundum hæc, septem illæ plagæ, per clarigantes denunciatæ tubas bellum de cælo pro Ecclesia Christiana aduersus rebellẽ Hierosolymã gestũ repræsentant. Quãuis enim Hierosolymæ nomen sub Sodomæ & Ægypti appellatione occultetur, more Prophetico; explicationis tamen gratiâ adduntur illa verba,* Vbi Dominus crucifixus est. *Triumphus autem, quem de illa obtinuit populus Christianus, decimæ partis conuersione definitur (quemadmodum multo antè prænũciauerat Isaias) reliquis nouem Iudæorum partibus excæcatis, & exclusis. Atque ita cùm caput vndecimum Apocalypseos in Iudaici populi obduratione terminetur: statim initio duodecimi proponitur Ecclesia ad Gentilitatis desertum commigrans: in quo deserto Romanum Imperium idolis seruiens,*

S. Leo serm. 1. in natali Apostolorum.

Apoc. 11. 8.

Isa. 6. 13.

seruiens, ac præsertim Roma, suas omnes vires atque potentiam opponit Euangelio, in omnes Christianos sæuiendo crudeliter. Tunc verò aduersus Romam ethnicam mirificè Deus pro suis belligerare describitur septem mysticæ indignationis phialis in eam de cælo effusis. Huiusq; tandem belli exitus est totius Romæ ad fidẽ Christi conuersio, idolorũ ruina sempiterna, ac propè æterna Ecclesiæ pax. Cui longæuæ pacis promissioni adnectitur admonitio de funesta Antichristi persecutione, & prophetia perfectæ victoriæ de illo à Roma obtinendæ, ac demum amplissimi æterniq; triumphi, qui eandem Romam Ecclesiarum Reginam manet in patria cælesti. Hoc nimirum est meæ interpretationis filum, quod in Apocalypsi vniuersa mihi ducitur, & continuatur absque vlla ordinis perturbatione. In hoc verò argumento Babylonis nomen Occidentalem Babylonẽ (vt loquitur Augustinus) hoc est, antiquam Romam denotat: quemadmodum & in Petri Epistola. Sponsa autem, quæ nubit Agno, non est alia quàm Roma noua, siue fidelis: vniuersáque Apocalypsis reuocatur mihi ad admirabile illud mysterium, Deiq; consilium arcanum de Hierosolyma ac Iudaicâ Gente reprobandâ; Româ autem ac Gentilitate eligendâ, erigẽdâ diuinissimè. Ac præterquam quòd præcipuum huius sacri libri argumentum ac veluti scopus est, conuersionem Romæ ad fidem Christi, principatúmque eidem Romæ in omnes Ecclesias à Deo concessum, ac magnitudinem triumphi cælestis & æterni eidem promissi celebrare; ad hoc ipsum argumentum locupletandum, visum fuit Spiritui sancto copiosè alludere ad plurima, eademque illustrissima veteris Testamenti capita; præsertimque ad librum Iobi, ad Dauidis Psalmos, ad Salomonis Canticum, ac denique ad maiorum minorúmque Prophetarum vaticinia. Factúmque est, vt in ipsis Apocalypseos tenebris magna mirabilisque lux inclusa & abscondita seruaretur ad germanum & genuinum eorum omnium librorum intimum sensum contemplandum atque cernendum. Videlicet, quia dum tot eorum capitibus vtitur Spiritus sanctus ad Apocalypseos telam texendam, per eam ipsam allusionem, & applicationem scitissimè indicat nobis, ac detegit verum mysteriũ, quod in illis latebat tectum, ac ad vitam & mentem eorum capitum per illam indicationem attentum interpretem animaduertere quodammodo cogit.

Augus. 11. de Ciuit. c. 27.

Habes, Pater Sanctissime, persuasionis meæ atque conatus summam. Verùm vbi tandem illa dedicatio, quam me in ipsa Ioannis Apocalypsi reperisse, volebam intelligi? Sanè vbi maximè optari posset ab eo, qui illam sartam tectam in omnem æternitatem vel maximè conseruari cuperet. Quemadmodum enim Phidias nobilis statuarius clypeo Mineruæ sic suam inclusisse effigiem celebratur, vt eâ conuulsâ, totius operis colligatio solueretur: sic in ipso totius Apocalypseos nexu & colligatione, ac in totius libri cohærentia inclusa est proculdubiò egregia illa dedicatio, neque aliter conuelli potest, quàm totius nobilissimi operis colligatione solutâ. Libet enim contemplari Apocalypsin quemdam magnæ Mineruæ (hoc est, diuinæ Sapientiæ) clypeum. Ac quemadmodum Phidias in suo clypeo fertur cælasse Amazonum prælium in tumescente ambitu parmæ, in concaua autem parte Gigantomachiam: sic (vt paruis magna componere liceat) extat in Apocalypsi tum stupenda prorsus

Aristo. l. de mundo, c. 6. Valerius lib. 8. c. 14. vbi de C. Fabio.

Dedicationẽ à Ioanne inclusam fuisse in totius operis colligatione, & cohærentia: id quod Phidiæ comparatione explicatur.

Plin. l. 36. cap. 5.

ſus quaſi fœminarum (id eſt, infirmæ Gentis) virtus & audacia, quæ de ſuis finibus egreſſa magnas prouincias inuaſit, atque poſſedit (quod fuit Amazonum victoriis longè mirabilius & glorioſius) tum Romanorum Principum (quaſi quorundam gigantum) in Eccleſiæ perſecutione dimicatio aduerſus Deum, ac huius belli exitus Dei maieſtate digniſsimus. Sanè ad hæc eadem myſteria ſignificanda eiſdem comparatio-
Iudith 5. 8. nibus vtitur Spiritus ſanctus. Quod enim legimus, *Noua bella elegit Dominus*, per reſpectum ad bellicam fœminarum (quaſi Amazonum) virtutem dictum eſt. De Romanis autem Principibus ab Eccleſia
Iſa. 26. 14. triumphatis ait Iſaias, *Gigantes non reſurgent*. Facit præterea vtriuſque nominis, cùm Amazonum, tum Gigantum etymologia: hoc enim ſonat, Terrigenas, ſeu terræ filios: illud, inopes, aut in communi viuentes. Facit etiam duplicis belli deſignatio, ac alterius collocatio in parte tumeſcente, alterius in concaua: humiles enim exaltati ſunt, ſu-
Luc. 1. 52. perbi autem depreſsi, vt prophetauerat Virgo Mater, Lucæ 1. Inter hæc autem, Ioannis cum Phidia comparatio prætereunda non eſt, propter
Cicero Tuſc. 1. egregium diſcrimen. Alter enim fuit inanis gloriæ cupidus, vt ſui ſimilem ſpeciem incluſerit Mineruæ clypeo, quia non licebat inſcribere: alter verò, qui non ſibi inanem gloriam, ſed ſolidam potiùs Chriſto, ac ipſius Sponſæ vehementiùs optabat, cùm eo tempore ederet Apocalypſin, quo rem tantam aperta dedicatione ſignificare non decebat, certè in elegantiſsimo veræ Sapientiæ clypeo, Sponſæ Chriſti (id eſt, Romanæ Eccleſiæ) cui opus ſuum dedicabat, mirabilem incluſit ſpeciem, eamque tandem excludi (vt ita dicam) ac propalari, poſt diuturnam huic quaſi diuiniſsimo ouo incubationem, valde erat optabile.

Dedicationis ſupradictæ conuenientia. Iam verò ex dictis facili negotio colligitur, nullam vnquam alicuius libri dedicationem huic Sedi Apoſtolicæ aut factam fuiſſe, aut fieri potuiſſe, quæ ipſi operi oblato aptior & conuenientior exiſtat, quàm eſt Apocalypſi conueniens ſupradicta dedicatio, quam nobis deſuper datum eſt in operis colligatione animaduertere. Neque enim illa fuit extrinſecùs aliũde quæſita & operi affficta, ſed potiùs ita cohærens cum omni corpore, vt penitus ex eius viſceribus deſumpta ſit, atque ex intimo argumento deprompta. Ipſius enim Apocalypſeos neruis & colligationi inhærebat impreſſa conſecratio, quam ego expreſſam extare volui, neque enim illam ipſe appoſui, ſed ſolùm expoſui, vt interpretis officium poſtulabat.

Quàm ſit glorioſa Eccleſi Romanæ ea dedicatio. Porrò, quàm exiſtat huic ſanctæ Sedi glorioſũ, quòd ipſa Ioannis Apocalypſis ex intimo argumento tota huius ſanctæ Eccleſiæ magnitudini ac felicitati dicata ſit ſecumq; adeò nobilẽ ſacræ Scripturæ partẽ afferat, eidemque dedicationi mancipare videatur; hæc malo, Sãctiſsime Pater, tibi expendenda relinquere, quàm in ſolis claritate explicanda laborare. Quærere enim alium librum, qui Eccleſiæ Romanæ ceterarum Reginæ parem poſsit afferre gloriam, perinde eſt, ac velle, vt mũdus hic ſpectabilis

bilis

bilis non minùs ab alio astro illuminetur, ac luce compleatur, quàm à sole: præsertim cùm, quemadmodum lucem suam cetera omnia astra à sole participant; sic reliquæ sacræ Scripturæ partes, quæ Ecclesiæ Romanæ gloriam describentes, adiuuare videntur illius lucem, eæ ferè omnes ab Apocalypsi illuminatæ, ab ea quodammodo accipiant, vt ipsę etiam sint huic Sedi valdè honorificæ & gloriosæ. Quare coniunctâ Apocalypseos dedicatione cum ipsius allusionibus, quasi sole cum astris ab ipso illuminatis, valdè mirabile est, quantum inde Ecclesia Romana accipiat amplitudinis, splendoris, & gloriæ. Vt enim nonnulla valdè illustria encomia breui percurram, quæ ab eo luminum concursu fiunt
manifesta. Inde primum habemus filium illum masculum, quem enixa 1. Apoc. 12.
est Mater Sion, & qui regendis Gentibus nascebatur, esse populum fidelem Romanum, hoc est, huius tuæ Vrbis Ecclesiam, Pater Sanctissime; per reliquos autem filios eiusdem Matris (qui eodem capite commemorantur) ceteras Christi Ecclesias denotari. Quemadmodum etiam
Psal. 44. Regina illa, quæ nupserat mystico Salomoni, eidémque adstabat Psal. 44.
à dextris, eadem est Ecclesia Romana: proximæ autem eius, Ecclesiæ ceteræ, quæ post illam Regi adducendæ erant. Simile est in Canticorum libro cap. 6. de sexaginta Reginis, octoginta cõcubinis, ac innumeris adolescentulis: illæ enim omnes Ecclesiæ peculiares sunt, quarum princeps
atque Regina est Ecclesia Romana, illa (nempe) *vna perfecta & electa genitrici suæ, quam ceteri omnes beatißimam prædicauerunt.* Cant. 6. 8.

Ab eadem luce clarescit, in Romæ ad fidem Christi conuersionem 2.
impendi eos omnes Psalmos, quibus propter summæ exultationis ma- Apoc. 19.
teriam inscribitur *Alleluia.* Eodémque referri septem Dei voces atque Apoc. 10.
tonitrua, quæ Psalm. 28. decantata fuerant.

Inde præterea claret de conuersione Romæ ad fidem Christi, ac de 3.
ipsius in ceteras Ecclesias principatu integra extare capita plura, eáque illustrissima in Isaiæ ac Ieremiæ vaticiniis. Atque hunc esse sensum literalem, quem illi in eis capitibus præcipuè significare volebant, tangentes Iudaica, sed Christiana respicientes.

Inde etiam est, vt de Ecclesiæ Romanæ fundatoribus, Petro & Paulo, 4.
videamus honorificentissimam fieri mentionem ab Isaia cap. 21. in illa Isa. 21.
biga equitum, qui famam rei præclarè gestæ in triũphali vehebant curru: quorum alter erat ascensor asini, alter cameli. Atque hos ipsos Apo- Apoc. 19. & 22.
stolos esse duos illos Angelos, Babylonis ruinam Ioanni nunciantes, ante quorum pedes cecidit ipse Ioannes, vt eos adoraret.

Ab eodem sole illuminatur genuinum argumentum Cantici Canti- 5.
corum; & agnoscitur illud esse magna ex parte idem, quod & Apocalypseos; atque Apocalyptico filo semel deducto, & feliciter glomerato, facilè idẽ præstari in Canticorũ libro: illiúsq; verissimã acoluthiam Romanæ Ecclesiæ esse admodum honorificam. Ac eius libri contextum postulare & cogere, vt sponsæ laudes, quæ canuntur cap. 4. & 6. omnes referri

referri debeant ad eam sponsam siue Ecclesiam, quæ ceterarum omnium est princeps atque Regina.

Præterea eodem iubare conspicuum fit, Angelum illum habentem potestatem magnam, & claritatem eximiam, Apoc. 19. in proprio & germano sensu esse Petrum Apostolorum principem. Atque adeò ex Apocalypsi desumi posse, cùm elegantissimam, tum grauissimam inscriptionem, quæ in fronte augustissimi in vniuerso orbe templi eidem Petro in monte Vaticano ædificati (cui tu, ô Beatissime Pater, extremam iam manum admouere omni ope conaris) aureis literis effulgeat, hoc tenore: ANGELO DESCENDENTI DE CÆLO, HABENTI POTESTATEM MAGNAM, A CVIVS GLORIA ILLVMINATA EST TERRA, ET ANTE CVIVS PEDES CECIDIT IOANNES, VT EVM ADORARET.

7. Apoc. 21. & 22.

Denique ab eodem luminis fonte deriuatur, vt omnem illam supra modum admirandam cælestis Hierosolymæ immensitatem, & gloriam, cuius descriptio claudit Apocalypsin, non dubitemus esse figuram, & indicationem eius gloriæ, quá in patria cælesti fruitura est Ecclesia Romana, ceterarũ Ecclesiarũ Regina. Eadem enim est, quæ desponsata fuerat Agno cap. 19. & cui cælestis Hierosolymæ nomen tribuitur c. 21.

Numeri in S. Literis sacratissimi sunt, & mysteria recondita indicat. August. lib. quæst. in Genes. cap. 152.

Non addo plura, quia septem ingentia Ecclesiæ Romanæ elogia, ac præclara stemmata videor mihi tetigisse, quæ mirificè ab Apocalypsi (vt ego quidem censeo) illuminantur. Et decet sacræ Reuelationis interpretem septenario maximè delectari, qui propter ipsius sacramentum adeò familiaris est Ioanni, vt quadragies ferè ab illo in hoc opere vsurpetur. Hos ego septem gloriosos Ecclesiæ Romanæ titulos & prærogatiuas contemplor (Beatissime Pater) à Ioanne ipso tibi offerri, tanquam totidem pretiosissimas gemmas mirificè effulgentes in eo diademate, quo Romanum Pontificem coronat Apocalypsis; atque illas spero à peritis discernendi probatum iri tanquam adamantes veros, & longè maximum rerum omnium humanarum pretium habentes; & qui mirum in modum Summi Pontificatus apici, seu thiaræ sacræ conueniant. Ea verò spes mihi fecit animos, vt conceptum de Ioannis dedicatione nũcium, ac de gemmis pretiosis tibi ab illo oblatis, auderem supplex ad te afferre, ante tuos pedes per intimam deuotionem cadendo, vt adorem eum, qui Petro successit in illa eadem magna potestate; ac sperando fore, vt quemadmodum à Petri gloria illuminata est terra, sic à tua gloria (quæ est eadem illa gloria Petri) illuminetur ea obscuritas, quam meum opus, meaque promissa ex eo habere possunt, quòd à me proficiscantur. Si enim tu ea probes, & complectaris, inde illa plena lucis euadent. Tunc verò dubium non erit, quin *noua & vetera seruata tibi fuerint*; quem Deus Ecclesiæ suæ multos annos seruet incolumem, vt illos omnes perfruatur nobilis aquila glorioso de dracone triumpho, quem mihi repræsentat insigne tuum; cuius interpretationem ad symbolum aquilæ in commentario cap. 4. reuerenter attingo, vbi de te non tecum: hîc ad te non plura. Hispali in domo Societatis, prima die Martij, anni 1612.

August. lib. quæst. in Genes. cap. 152. — Cant. 7. 13.

IVDI

Iudicium Magistri Fr. Augustini Antolinez, primi Theologiæ Cathedrarij in Salmanticensi Academia, in qua & sacræ Scripturæ Cathedram tenuerat.

COMMENTARIOS in Ioannis Apocalypsim *Patris* LVISII AB ALCASAR è Societate IESV, perdoctos sanè & eruditos rerum serie, & cohærentia (desideratâ hactenus) ingenij acumine & eruditione excogitatâ planè mirabiles, vetere Patrum orthodoxáque doctrina refertos, & ad reliquos Sacræ Paginæ libros intelligendos, lucis ac vocis plenos, quos de mandato supremi Senatus vidi, typis mandari dignos esse censui. In conuentu Salmanticensi Ordinis Eremitarum S.P.N. Augustini, pridie Calendas Augusti, anno 1611.

FR. AVG. ANTOLINEZ.

Approbatio Censoris ordinarij.

INFRASCRIPTVS S. Th. Licent. Canonicus & librorum Censor Antuerp. præsenti testimonio affirmo, *Vestigationem arcani sensus in Apocalypsi*, summo studio & industria factam per *R.P.* LVDOVICVM AB ALCASAR, è Societate IESV, Theologum ac Philosophum accuratissimum, perutilem esse, non modò ad occulta rerum Diuinarum illo libro contenta mysteria cognoscenda, verùm etiam ceteros S. Scripturæ recessus magis abditos indagandos: vt quæ viam sternat, quod iusto sapienti adscribit Ecclesiasticus, *In versutias parabolarum quiuis introeat, & occulta prouerbiorum exquirat.* Quare dignissimam censui, quæ ocyùs euulgata luce donetur. Actum Antuerpiæ, in Semin. Episc. Kal. Martij, M.DCXIV.

LAVR. BEYERLINCK.

Facultas R. P. Prouincialis Societatis IESV *in prouincia Lugdunensi.*

EGO BARTHOLOMÆVS IACQVINOTIVS Societatis IESV in Prouincia Lugdunensi Prępositus Prouincialis, iuxta priuilegium eidem Societati à Regibus Christianissimis HENRICO III. 10. Maij 1583. HENRICO IV. 20. Decembris 1606. & LVDOVICO XIII. nunc regnante 14. Februarij 1611. concessû, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab hominibus nostræ Societatis compositos absque Superiorum eius permissione imprimant, permitto ANTONIO PILLEHOTTE Lugdunensi Bibliopolæ, vt librum, qui inscribitur, *R.P. Ludouici ab Alcasar Hispalensis vestigatio arcani sensus in Apocalypsi*, ad sex proximos annos imprimere, ac liberè diuendere possit. Datum Lugduni 28. Septembris 1617.

B. IACQVINOTIVS.

Hetærus de fronte domus Apocalypticæ.

OANNIS insignia sunt, quæ primùm eminent diuisa, Aquila & Serpens: postea in Domini Nostri Pauli clypeo coniuncta. Quòd verò Aquila Ioannis in nubibus depicta sit, desumptum ex Aristophanis adagio, Aquila in nubibus: *quod apprimè quadrat Ioanni in Apocalypseos ænigmatibus. Adstant pro foribus Petrus, & Paulus, qui huic domui magnam intus maiestatem, aliquam foris claritatem tribuunt. Nam & in Apocalypsi, Petrus est magnæ potestatis Angelus; Paulus, qui primam effudit phialam (vt in stylobatis calatum cernis) caditque Ioannes ad vtriusque pedes, vt eos adoret; & in suis etiam epistolis, Apocalypseos argumento facem vterque præfert. Et propterea Petrus ait se clauem daturum ad aperiendam Apocalypseos ianuam, nimirum quia id omnino præstat, dum Babylonis nomen tribuit Romæ. Cohærétque dictum Pauli,* Mysterium dico, *si per mysterium intelligas, quod ille solet, nempe reprobationem Iudæorum, electionem Gentium.*

CAR-

FRONS DOMVS APOCALYPTICÆ

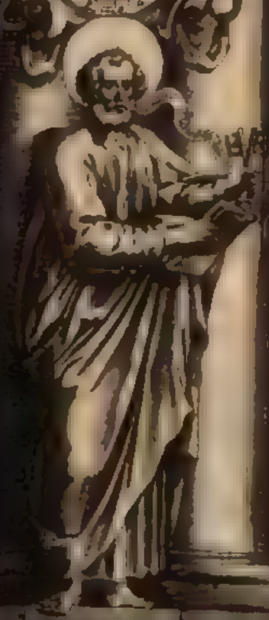

Sapientia ædificauit sibi.

POTESTAS DEI

EFFVDIT PRIMAM

CARMEN AVCTORIS
AD IOANNEM APOSTOLVM.

SOla Aquilæ species, aut sola Draconis imago,
(Christi ô deliciæ) fuerant insignia honoris
Vsquè tui : nunc illa super, draco subter, eodem
Cernuntur clypeo. Neque fas, sine numine iuncta
Credere in insigni Pauli, quem numinis instar
Vera colit pietas. Jam verò, quæ noua causa
Subsit, vt illa duo Cathedram sociata beatam
Nunc primùm Petri decorent; ab origine pande
Spiritus alme; tui ne magni Vatis aberret
Interpres. Forsánne Aquilæ noua causa triumphi
De serpente subest depresso, ac tempore Pauli
Ascensurus erat fausto cælum omine Titan,
Romanoq; throno spes expectata fruenda;
Hæreticusq; furor frangendus ab alite sacra?
Spero equidem : causamq; iuuat perpendere belli
Quod gerit aduersùs, volucrum Regina, draconem.

Plin. l. 10. c. 4. Draco oua aquilæ consectatur auiditate maleficâ. Illa ob hoc rapit vbicunque visum.

Naturæ arcanos quibus explorare recessus
Cura fuit, tantæ referunt primordia pugnæ
In serpentis atrox rictu insectantis hianti
Oua aquilina scelus. Causa hac, rapiatur ab illa
Vt visus serpens vbicumque. Quid aptius ergo
(Dilectam sobolem, duroq; putamine clausam,

Duri putaminis appellatio bene conuenit difficultati ænigmatum.

Si videt excludi, gaudereq; luce, minaci
Serpente eluso) quàm sacra triumphet vt ales
Desuper, & plausum geminet redimita coronâ;
Dum subter fremit ille dolens sæuo irritus ore?
Quippe Aquilæ pullus sacræ implacabile bellum
Haud dubiè pro matre geret, cùm dira tonanti
Suggeret aduersùs serpentem fulmina, in auras
Ætheris ascendens. Ergo ô tu verè Aquilarum
Regina, ac tanti oui felicissima partu,
Hoc decus est insigne tuæ, noua gloria, parmæ:

Nubes densæ Apocal. denotant, & *Aquila in nubibus*, adagium est ex Aristophane.

Hactenus in densis Aquilæ tibi nubibus omnes
Thura adolebamus. Iam ruptis cùm micat ignis
Nubibus, armigeram superi te cernimus esse
Regis, & horrisoni tonitrus modò filia prodis
Splendidior tenebris è magnis, fulminis instar,

Marc. 3. 17.

Terrificusq; sonus genitam te voce tonantis
Eximia, ac voci tua facta æqualia pandent.

Hostibus

Hostibus [illegible]. Erat autem, pignore nato,
Floridior tibi vere nouo renouanda iuuentus. Psal. 101.5.
Excludi sed enim fœtus non antè valebat
Quàm longa annorum series completa fuisset
Fixa Dei placito. Sed, quò cunctatio maior,
Hoc maioris erat diuina animatio molis,
Dignior & summa spe ingentis sæcula lucis
Plurima dilata. Superest ea nunc tibi cura
(Ne voret ore draco, neu frigus lædat iniquum)
Dum pipit, implumem pietate fouere paternâ:
Solis vt aduersus radios si firma probetur
Stare acies, sobolis veræ decoretur honore
Illa tua, ouo nata tuo, à te fota, probata,
Altáque: conspicuam, & præsenti numine plenam,
Mirabunda sibi quam semper adesse deindè
(Castra Dei videant Romanæ gloria Gentis.)
Ac simul ante acies fulgens procul emicet, illam
Horrescat Stygiúsque draco, sobolésque draconis,
Exclusámque gemant æterno tartara fletu.

Plin. l. 1. c. 3. Implumes etiam pullos cogit aduersos intueri solis radios, illumque cuius acies firma contrà steterit, educat.

Plin. l. 10. c. 4. ait, non ferè legionis Rom. vnquam hybernasse castra, vbi non aquilarum esset iugum, ac solius Aquilæ signũ in aciem a Romanis portatum.

TOTIVS OPERIS DIVISIO.

PLACVIT primò totum opus in duos tomos diuidere, ea ratione, vt alter contineat commentarium, ac notationes in ipsam Apocalypsin: alter verò commentarium in eas sacræ Scripturæ partes, quæ singulariter ab Apocalypseos allusionibus illustrantur. Hic verò posterior tomus non est à priore distractus ac dissolutus, sed cum eo potiùs maximè cohærens: quippe ænigmata integrè ac perfectè nequeunt enodari, nisi loci etiam, ad quos fit in eis allusio optimè explicentur. Illud verò in Apocalypsi mirabile valde est, ex obscurissimis nempe illius tenebris lucem exoriri clarissimam, eámque in multa alia sacrarum Literarum capita, atque adeò in integrum etiam librum, (qui & ceteris omnibus veteris Scripturæ creditur difficilior, & mysteriorum magnitudine cunctis refertior) refundi: atque hanc ipsam, quæ veteribus Scripturis communicatur lux, in magnam commentariorum Apocalypseos confirmationem, & ipsius ænigmatum illustrationem redundare.

Singuli autem tomi quinos habebunt libros, vt sint veluti duæ manus decem digitis distinctæ, ac se mutuò iuuantes. Hæc autem erit prioris tomi distinctio. *Primus* liber complectetur proœmiales Apocalypseos notationes, & duorum ac viginti capitum Paraphrasim. *Secundus*, commentarium priorum trium capitum, quæ non sunt aliud, quàm prologus, quem Spiritus sanctus sacræ actioni præposuit. *Tertius*, commentarium à cap. 4. ad vndecimi vsque finem, id est, vsque ad *Iudaeorum diminutinem*. *Quartus*, octo capita subsequentia ad vndeuigesimi finem exponet. Quæ pars ad *Diuitias Gentium* spectat, & ad Imperij Romani conuersionem pertingit. *Quintus* denique trium postremorum capitum conficiet commentarios, in quibus finem sacræ actioni imponunt descriptio longinquæ pacis Ecclesiæ, nec non victoria gloriosissima, qué obtinebit de Antichristo, ac demum vniuersalis Iudicij dies, & æternæ gloriæ magnitudo, quæ in cælo Romanam Ecclesiam manet. His corollarij loco, accedet *Opusculum de sacris mensuris*, cui magnam lucem accendere videtur Apocalypsis.

Alterius tomi diuisio huiusmodi erit. *Primus* liber continebit commentarium præstantissimæ partis libri Iob, quatuor nempe capitum, in quibus Deus cum Iobo loquitur: quæ nimirum capita ab Apocalypseos etiam allusione mirificam mutuantur lucem. *Secundus* complures explicabit Psalmos perdifficiles, qui Apocalypseos etiam allusione faciles admodum redduntur explicatu. *Tertius* acoluthiam complectitur & commentarium in totum Cantici Salomonis librum, quem Apocalypsis etiam respicit, & illustrat. *Quartus* comprehendit commentarios præcipuorum capitum, quæ ex Maioribus (quos vocant) Prophetis Apocalypsis accersit. Et *Quintus* demum in Prophetis Minoribus idem munus, quod in Maioribus quartus, præstabit.

INDEX

Plusquam ducentarum Notationum, quæ commentario Apocalypseos adiunctæ sunt.

Primum locum occupant prooemiales.

1. I. *IN qua expenditur quanti momenti sint notationes istæ quæ ante Commentarium præmittuntur; atque earum scopus & series ob oculos ponitur.* pag. 3.

2. II. *De auctoritate & auctore Apocalypseos; & cur Caluinistæ eam recipiant.* 4.

3. III. *De tempore quo scripta fuit Apocalypsis: & qua ratione potuerit Ioannes per futurum enunciare ea quæ iam præterierant.* 5.

4. IV. *De titulo quem Ecclesia huic libro apposuit.* 7.

5. V. *De obscuritate Apocalypseos.* 8.

6. VI. *De variis opinionibus circa argumentum Apocalypseos.* 9.

7. VII. *Argumenti nostri & acoluthiæ indicatio.* 10.

8. VIII. *Eiusdem argumenti confirmatio à dignitate.* 11.

9. IX. *Secunda confirmatio à cohærentia & continuata totius libri serie.* 13.

10. X. *De egregio fructu ex filo aptè deducto à principio libri vsque ad finem: vbi per occasionem, de ænigmatis explicandi ratione.* 15.

11. XI. *De hæreticorum confutatione ex eodem filo aptè deducto.* 17.

12. XII. *Confirmatio tertia ab obseruatis tum indiciis à Ioanne datis, tum etiam antiquorum Patrum vestigiis.* 18.

13. XIII. *Supradicta indicia atque vestigia non videri obseruata ab iis interpretibus, qui diuersa Apocalypseos argumenta excogitarunt.* 19.

14. XIV. *De præcipuo scopo huius sacri libri, & cur obscurissimè fuerit scriptus.* 21.

15. XV. *De summa perfectione symbolica huius sacri libri.* 23.

16. XVI. *De energia perfecti symboli, & an claritati deseruiat.* 26.

17. XVII. *Ex clariori antiquæ doctrinæ perceptione colligi interdum multa, quæ prima specie videantur noua.* 27.

18. XVIII. *Apocalypsim veteris Scripturæ locis ac libris facem præferre.* 28.

19. XIX. *Responsio ad ea quæ nostro argumento obiici possunt; & primò ad nouitatē expositionis.* 29.

20. XX. *Responsio ad secundam obiectionem de grauissimarum expositionum iniuria, & per occasionem, de multiplici sensu literali eiusdem loci.* 31.

21. XXI. *Responsio altera ad eandem obiectionem, & nostri argumenti cum receptis explicationibus conciliatio.* 33.

22. XXII. *In qua respondetur peculiari cuidam obiectioni, eorum nempe qui suspicari possent, nostrâ interpretatione iniuriam fieri iis expositionibus, quæ quibusdam Dei amicis reuelatæ fuisse produntur.* 35.

23. XXIII. *Responsio ad aliam obiectionem, scilicet, de rerum magnarum omissione.* 36.

24. XXIV. *Responsio ad obiectionem aliam de nimia mystici sensus consectatione.* 39.

25. XXV. *De nonnullis sacræ Scripturæ locis, ex quibus constat phrasim esse Spiritus sancti, per verba sonantia vindictam agere de peccati destructione in conuersione peccatorum.* 41.

26. XXVI. *De interpretibus sacræ Apocalypseos.* 43.

Sequuntur Notationes ad Caput I.

27. I. *DE titulo quem Ioannes huic libro præposuit.* 104

28. II. *Ad illa verba*, Palàm facere seruis suis quæ oportet fieri citò. 105.

29. III. *Ad illa verba*, Qui est, & qui erat, & qui venturus est, *vbi de nomine Iehouah.* 109.

30. IV. *An Tobiæ 12. n. 15. sermo sit de proprio septenario quorundam Angelorum, per quos Deus mundum gubernat.* 116.

31. V. *De septem Virtutibus siue Attributis, in quibus consistit integra Prouidentiæ perfectio.* 119.

32. VI. *Ad illa verba*, Ecce venit cum nubibus, & plangent se super eum: *vbi de loco Zachariæ 12. à num. 16. vsque ad finem eiusdem capitis.* 125.

33. VII. *De symbolo nubium.* 127.

34. VIII. *Ad illa verba*, Principium & finis, *vbi de titulo Psalmorum*, In finem. 130.

35. IX. *De tubæ symbolo.* 135.

36. X. *Consideratio candelabri aurei quod olim Deus fieri iussit.* 140.

37. XI. *De symbolo lini, ac de tunica byssina sacerdotali.* 144.

38. XII. *De symbolo auri ad charitatis significationem.* 147.

39. XIII. *Ad illa verba*, Pedes eius similes aurichalco, *vbi examinatur quid sit aurichalcum in hoc sacræ Scripturæ loco, & in aliis.* 152.

40. XIV. *Ad illa verba*, Sicut in camino ardenti, *vbi de significatione symbolica ignis, ac de allusione ad ignem altaris holocausti.* 153.

41. XV. *De loco Matthæi* 16.18. Portæ inferi non præualebunt aduersus eam. 161.

42. XVI. *De clauibus mortis & inferni: ac de claue Dauidis (de qua capite 3.) & de claue domus Dauid, de qua Isaiæ 22. num. 22.* 162.

43. XVII. *Comparatio eius figuræ quæ ostensa est Ioanni cum ea quam describit Daniel cap. 10.* 163.

44. XVIII. *De loco Eccles.* 12.13. Hoc enim est omnis homo. 167.

Ad Caput II. & III. procœmiales.

45. I. *QVi sint Angeli ad quos Ioannes scribere iubetur.* 168.

46. II. *Quorsum in Apocalypsi inserantur epistolæ ad septem illos Asiæ Episcopos?* 170.

47. III. *De septem conscientiarum generibus, quæ in Christianis hominibus reperiuntur: & quam aptè consentiat hæc diuisio cum iis quæ de septem Asiæ Episcopis asseruntur in Apocalypsi.* ibid.

Ad Caput II. sigillatim.

48. I. *DE mysterio manducationis de idolothytis.* 180.

49. [illegible]

50. III. *An calculi candidi, siue carbunculi candidi appellatio conueniat Adamanti in sacra Scriptura.* 185.

51. IV. *De virga ferrea, quæ ter in Apocalypsi geminatur ex Psalm. 2.* 193.

52. V. *Iterum de Virga Christi ferrea, consideratis iis quæ ferro à magnete communicantur.* 195.

Ad Caput III.

53. I. *DE allusione ad columnas Booz & Iachin.* 214.

54. II. *Cur Ezechiel viderit templum à ciuitate separatum. vide infrà cap. 21. notat. postrema.* 217.

Ad Caput IV.

55. I. *DE scala Iacob, de qua Genes.* 28. 231.

56. [illegible]

57. III. *De sedente in throno, ac de Seraphinorum Trisagio, Isaiæ 6.* ibidem.

58. IV. *De electro & igne sedentis super thronum, Ezechielis* 1.27. 238.

59. V. *De iride quam vidit Ezechiel.* 240.

60. VI. *De allusione ad supremam Angelorum hierarchiam cælestem.* 244.

61. VII. *De etymologia & significatione nominis* Cherub. 275.

62. VIII. *De figura Cherubinorum templi.* 277.

63. IX. *De eorundem templi Cherubinorum significatione.* 279.

64. X. *De figura Seraphinorum Isaiæ.* 280.

65. XI. *De eorundem Isaiæ Seraphinorum significatione.* 282.

66. XII. *De figura siue specie animalium Ezechielis.* ibidem.

67. XIII. *De significatione animalium Ezechielis.* 286.

68. VIV. *De Allusione Capitis quarti Apocalypseos ad Salomonis templum.* 290.

Ad Caput V.

69. I. *DE allusione ad librum Ezechielis scriptum intùs & foris, & ad librum Isaiæ signatum.* 297.

70. II. *De magnis absconditæ Prouidentiæ conuenientiis.* 298.

71. III. *De sacro thymiamate.* 310.

Ad

Ad Caput VI.

72. I. DE necessitate nouæ expositionis in septem sigillorum distinctione. 316
73. II. Mysterium quatuor equorum capitis sexti non esse aliud, quàm venisse Deum ad saluandum populum suum, & perfectam ei salutem attulisse. 317
74. III. De necessitate quatuor equorum ad distinctam perfectæ saluationis significationem. 319
75. IV. De quatuor personis sedentibus super equos. 322
76. V. De non quærenda alterius instrumenti significatione in quatuor equis; ac de illorum coloribus. 323
77. VI. De ratione cur in repræsentatione primi & tertij sigilli magis appareant Fortitudo & Æquitas, quam in secundo Beneficentia, ac in quarto Sapientia. 325
78. VII. De vera mensura chœnicis, cuius Ioannes in hoc capite meminit. 329
79. VIII. De locis in quibus depingi videntur prodigia diem iudicij præcessura, ad quos alluditur in sexti sigilli apertione. 336

Ad Caput VII.

80. I. DE scopo visionis capitis septimi. 338
81. II. De [illegible] miraculo, quo Deus dimisit Israelitas ab Ægyptiis. 339
82. III. De crucis figura in signo illo cuius meminit Ezechiel cap.9. & Moyses Exodi 12. 344
83. IV. An sacra Scriptura significet Antichristum futurum ex tribu Dan. 349
84. V. Iudicium de quadam noua expositione numeri, centum quadraginta quatuor millia. 356

Ad Caput VIII.

85. I. DE connexione silentij cum septem tubis. 357
86. II. De pisce Tobiæ & eius iecore ac felle, & de dimidia hora ad quam alluditur Apoc.8. 360
87. III. De septem plagarum mysterio. 363
88. IV. De personis septem Angelorum, quibus datæ sunt tubæ. 364
89. V. De allusione ad plagas Ægypti. 367
90. VI. De allusione ad locum Ezechielis 10. 371

Ad Caput IX.

91. I. DE argumento huius capitis. 378
92. II. An abyssus in sacra Scriptura ponatur aliquando pro inferno. 380
93. III. Cur aquæ obtinuerint terram 150. diebus (vt habetur Genes.7.24.) & quid mysterij lateat in eo quod Christus dixit Samaritanæ, Quinque viros habuisti, &c. Ioan.4.18. 385
94. IV. De mysterio eius quod scriptum est, Lucæ 1.24. Concepit Elisabeth, & occultabat se mensibus quinque. 388

Ad Caput X.

95. I. DE argumento capitis decimi & vndecimi. 397
96. II. De allusione Angeli habentis pedem dextrum super mare, ad illum Angelum de quo Danielis capite decimo; ac de triplici discrimine obseruando. 401

Ad Caput XI.

97. I. DE lucta Iacobi cum Angelo, quæ refertur Genes.32.14. Sapientiæ 10.12. & Oseæ 12.3. 412
98. II. An grauissima illa religionis prohibitio, quæ facta est Ierosolymis ab Antiocho, durauerit sex annos & tres menses. 417
99. III. Variæ expositiones illorum Danielis verborum, Tempus & tempora & dimidium temporis. 419
100. IV. De mysterio quadraginta duorum mensium, vel trium annorum & sex mensium. 420
101. V. Explicatio loci difficilis, 1. Corinth.3. vers.12.13.14. & 15. 422
102. VI. De solido fundamento eius traditionis, quæ docet Eliam & Enochum prædicaturos esse tempore Antichristi. 427
103. VII. Collectio multorum symbolorum, quibus significatur coniunctio sapientiæ & sanctitatis. 429

VIII. De

104. VIII. *De mystica significatione decem plagarum quibus Deus percussit Ægyptum.* 433
105. IX. *De ratione propter quam Ierosolyma tributa est Sodomæ appellatio.* 437
106. X. *De mysterio trium dierum atque dimidij, quibus duo corpora testium Christi dicuntur iacuisse insepulta.* 437
107. XI. *De genuino sensu eius decimationis quam refert Isaias cap.6.13.* 442
108. XII. *De loco Zachariæ 12.2.* Ecce ego ponam Ierusalem, *&c.* 443
109. XIII. *De summa & scopo eorum quæ ad septimam tubam spectant.* 444
110. XIV. *De genuina significatione arcæ testamenti, & eorum quæ ad illam pertinebant.* 447
111. XV. *In qua ponuntur exempla grandinis magnæ.* 448
112. XVI. *De mystica grandinis magnæ significatione.* 449

Ad Caput XII.

113. I. *De præstantia symbolorum Solis, Lunæ & stellarum ad significationem Diuinitatis, humanitatis, & Apostolorum Christi.* 455
114. II. *De secundaria significatione Lunæ quæ mulierem sustentabat; hoc est, de eodem symbolo respectu beatæ Virginis.* 457
115. III. *De significatione symbolica eclipsium siue defectuum Solis & Lunæ.* 459
116. IV. *De mirabili efficacia Lunæ in æstuum maris accessu atque recessu.* 460
117. V. *In qua explicatur, ex quibus Scripturæ locis desumptum sit hoc Lunæ symbolum, quod Christo tribuitur.* 461
118. VI. *Ad quem Scripturæ locum alludatur in pugna Michaëlis cum dracone.* 481
119. VII. *De sensu illius Prophetiæ Danielis 12.1.* In tempore illo consurget Michaël, *&c. ibid.*
120. VIII. *De qua pugna loquatur Apocalypsis.* 477
121. IX. *Quæ personæ designentur per nomina Michaëlis & Angelorum ipsius.*
122. X. *De secundaria significatione Michaëlis & Angelorum eius per allusionem ad Mathathiam & ipsius liberos & exercitum.* 481
123. XI. *An mentio prælij Michaëlis & Angelorum eius faueat eorum sententiæ qui existimant propterea dæmones è cælo ruisse quia Christum tanquam caput recognoscere detrectarunt, eiúsque diuinitatem ambierunt.* *ibidem.*
124. XII. *De illis Christi verbis (Ioãnis 12.31.)* Nunc princeps huius mũdi eiicietur foras. 483
125. XIII. *De secundaria significatione duarum alarum quæ datæ sunt mulieri vt in desertum volaret.* 487

Ad Caput XIII.

126. I. *Disputatio de huius capitis argumento.* 492
127. II. *An in septem bestiæ marinæ capitibus alludatur ad bestias quatuor, de quibus agitur Danielis 7.* 506
128. III. *In qua nonnullæ expositiones duorum Bestiæ terrestris cornuum expenduntur.* 516
129. IV. *De quibusdam locis in quibus Apostoli loquuntur de sapientia carnis.* 518
130. V. *In qua explicatur quænam inter aliorum opiniones de nomine bestiæ & de nominis numero aptior videatur.* 526

Ad Caput XIV.

131. I. *De allusione ad id Isaiæ 16.1.* Emitte Agnum Domine, dominatorem terræ de [illegible]
132. II. *De loco Pauli 2.Thessal.2.vers.3.4.5.6.& 7.* Nisi venerit discessio primùm, *&c.* 538
133. III. *De verbis quæ superioribus adnectit Paulus, vers.8.* Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui. 540
134. IV. *In qua conferuntur epist.2.Petri & epistola Iudæ Apostoli, vt manifestè cernatur, Iudam quàmplurima ex epistola Petri desumpsisse, & alterius epistolã per alterã explicari.* 542
135. V. *De duplici sensu fumi ascendentis in sæcula, & de Isaiæ loco (cap.34.10.) cum locis Apocalypseos conferendo.* 545
136. VI. *Cur in Isaia & in aliis Scripturæ locis Idumæa designet Romanum Imperium ethnicum, quod Christianæ Ecclesiæ se opposuit: & cur etiam mysticæ Ægypti nomen tribuatur Iudæis rebellibus, qui Ecclesiam sunt persequuti?* 546
137. VII. *De vera Moabitarum & Ammonitarum significatione mystica.* 547
138. VIII. *De comparatione vindemiæ huius capitis cum iis, quæ de eadem vindemia habentur Ioëlis 3.13.* 556
139. IX. *De longitudine Palæstinæ, hoc est, illius terræ quam filij Israël possederunt.* 558

Ad Caput XV.

140. I. DE serie & ordine plagarum septem quæ in totidem phialis significantur. [illegible]
141. II. De ratione septenarii in phialarum plagis. [illegible]
142. III. De ipsis Angelis effundentibus phialas. [illegible]
143. IIII. De sensu mystico cantici Mosis, quod habetur Exodi 15. Cantemus Domino, gloriosè [illegible]
144. V. De legitimo sensu illorum Ieremiæ verborum cap. 50.25. Aperuit Dominus thesaurum suum, & protulit vasa iræ. [illegible]
145. VI. De secundaria phialarum expositione ad Christi Domini sacrificium spectante. ibidem.
146. VII. De discrimine claritatis magnæ à nebula & fumo. 572

Ad Caput XVI.

147. I. DE alia expositione duorum Angelorum, de quibus in tertia plaga fit mentio. 582
148. II. De historia siccati olim Euphratis, ut per eius alueum Cyro & Dario pateret aditus ad occupandam Babylonem. 586
149. III. De aliis explicationibus trium ranarum præter eam quam ponit Commentarius. 590
150. IIII. De etymo vocis Armagedon. 592
151. V. De maxima gloria & splendoris luce, qua Roma ex Apocalypseos interpretatione obo-ritur. 598

Notationes prolegomenæ ad Caput XVII. & XVIII.

152. I. DE significatione Babylonis in his capitibus memorata. 601
153. II. De quo supplicij genere sit accipienda Babylonis euersio, quam proponit Apocalypsis. 602
154. III. Qui sint illi duo Angeli, qui Ioanni annunciant vindictam de Babylone sumendam. ibidem.
155. IIII. De allusione in duobus Angelis, qui Ioanni ruinam Babylonis annunciant, ad duos illos quorum meminit Isaias cap. 21.7. 603

Notatio peculiaris ad Caput XVII.

156. I. VAria aliorum expositiones de decem cornibus. 609

Ad Caput XVIII.

157. I. DE huius capitis partitione & cohærentia. 613

Ad Caput XIX.

158. I. DE huius capitis argumento. [illegible]
159. II. [illegible] 628
160. III. De allusione quadruplicis Alleluia ad viginti Psalmos. 631
161. IIII. In qua respondetur cuidam obiectioni aduersus ea, quæ præcedenti notatione sunt stabilita. 634
162. V. De alio sensu, qui fumo ascendenti in secula posset assignari. 635
163. VI. De duplici alia allusione inclusa in voce de throno exeunte, & in voce quartum Alleluia personante. 636
164. VII. De allusione ad septẽ Ps. in illis verbis, Quoniã regnauit Dominus Deus noster. ibid.
165. VIII. In qua nostra expositio ducis & exercitus in equis albis sedentium confirmatur, & cum aliorum expositionibus confertur. 649
166. IX. De locis ad quos alluditur in auium inuitatione. ibidem.
167. X. De aliorum expositionibus circa illa verba, Viui missi sunt hi duo, &c. 652

Ad Caput XX.

168. I. IN qua suus honor tribuitur beati Augustini expositioni, & summa huius capitis propo-[illegible] [illegible]
169. II. De duodecim interpretationibus à diuersis auctoribus excogitatis circa ligationem dæmonis. 659
170. III. Ubi [illegible] dicatur. 661

De

171. IV. *De allusione ad Isaiæ locum in alligatione Dæmonis.* 665
172. V. *De allusione ad locum Isaiæ in prima Sanctorum resurrectione.* 673
173. VI. *In qua refutatur noua Gogi & Magogi explicatio à Caluinistis conficta.* 678
174. VII. *Vbi suspicio quædam proponitur de eleganti nominis Gog fictione.* 680

Ad Caput XXI.

175. I. *SEu prologus, in quo disputatur de huius capitis atque sequentis argumento.* 689
176. II. *Breuis enumeratio excellentiarum ciuitatis cælestis, quas proponit Apocalypsis cap. 21. & 22.* 694
177. III. *An præter Angelos, quos Ioannes in portis ciuitatis vidit, aspexerit etiam ciues, an potiùs vrbem ciuibus vacuam?* 708
178. IV. *De perfecta Apostolici Symboli diuisione.* 718
179. V. *An verba illa,* descendit ad inferos, *fuerint addita ab Ecclesia, aut ab Apostolis posita?* 719
180. VI. *De cura ac diligentia adhibenda ad 12. gemmarum Apocalypseos cognitionem.* 720
181. VII. *An perierit notitia earum gemmarum, quæ in Rationali Pontificis singulis tribubus erant distributæ.* 722
182. VIII. *De Gemma Iaspide.* 725
183. IX. *Vbi primus Apostolici Symboli articulus cum prima gemma componitur.* 727
184. X. *Quæ sit ea gemma, quam Scriptura appellat Sapphirum.* [illegible]
185. XI. *De secunda gemmæ applicatione ad secundum Symboli articulum.* [illegible]
186. XII. *Quæ sit gemma, quam Apocalypsis vocat Chalcedonium.* [illegible]
187. XIII. *An propterea (vt aliqui putant) Scriptura Adamantis, nec in Rationali, nec in Apocalypsi, neque alibi, vbi de gemmis agitur, meminerit, vt denotetur reprobari à Deo id quod Adamas significat.* 732
188. XIV. *In qua tertia gemma, nempe Chalcedonius, ad tertium articulum aptatur.* 733
189. XV. *De Smaragdo.* 734
190. XVI. *De Smaragdi conuenientia cum quarto articulo.* 735
191. XVII. *De gemma Sardonyche.* 736
192. XVIII. *Vbi gemma quinta ad quinti articuli mysterium accommodatur.* ibidem.
193. XIX. *In qua disputatur, an Petrus in epist. 1. cap. 3. agat de descensu Christi ad inferos.* 738
194. XX. *De altero loco Petri epistola 1. cap. 4. numero 6. & 7.* 741
195. XXI. *De gemma sexta, quæ est Sardius lapis.* 742
196. XXII. *De sextæ gemmæ proportione cum sexto Symboli articulo.*
197. XXIII. *De Chrysolitho.*
198. XXIV. *De Chrysolithi ad septimum articulum applicatione.*
199. XXV. *De Beryllo, octaua gemma.*
200. XXVI. *De octaua gemma cum articulo octauo comparatione.*
201. XXVII *De gemma Topazio.*
202. XXVIII. *Vbi nona gemma cum nono articulo comparatur.*
203. XXIX. *De Chrysopraso, gemma decima.*
204. XXX. *Vbi gemmæ decimæ respectus ad decimum articulum ostenditur.*
205. XXXI. *De variis coloris purpuræ differentiis.*
206. XXXII. *De Hyacintho gemma vndecima.*
207. XXXIII. *De Ligurio, quæ septima est inter Rationalis gemmas.* 755
208. XXXIV. *De conuenientia gemmæ vndecimæ cum vndecimo articulo.* 756
209. XXXV. *De Amethysto gemma duodecima.* 757
210. XXXVI. *De conuenientia gemmæ duodecimæ cum duodecimo articulo.* ibidem.
211. XXXVII. *De partitione duodecim Rationalis gemmarum inter duodecim tribus Israëlis.* 759
212. XXXVIII. *In qua explicatur, quàm congruenter duodecim gemmæ sint tribubus duodecim distributæ.* ibidem.
213. XXXIX. *De Margaritarum comparatione cum religiosæ vitæ statu.* 762
214. XL. *Cur in visione Ezechielis templum fuerit à ciuitate seiunctum, vbi alia redditur ratio, præter eam quæ reddita est cap. 2. notatione 2.* 765

Ad Caput XXII.

215. I. *DE allusione ad fluuium Ezechieli ostensum.* 768

FINIS.

Hetarus de sequenti imagine ex Isaia c.21. quæ est prima ad pag.xxij.

OLI putare, optime Lector, existimasse *Luisium* nostrum, licere sibi ad Apocalyptici vestibuli ornamentũ per accommodationem huc transferre, quod non erat eo respectu Isaiæ reuelatum. Sed potiùs sic habeto, propterea hîc appositam fuisse eius visionis imaginem, quia persuasum habet *Luisius*, Spiritus sancti mentem in reuelatione illa Isaiæ facta non fuisse aliam, quàm vt extaret in veteri Scriptura insigne vaticinium de cælesti Apocalypsi, quæ à Ioãne erat spectanda, ac de ipsius Apocalypseos argumẽto præcipuo. Res sanè magna, si certa: ac de certitudine, à te ipso ferendũ est iudiciũ, perlecto capitis decimi septimi commẽtario, vbi res in disputationem veniet. Tunc verò, si tibi fuerit satisfactum, fortasse fateberis, nihil grandius optari potuisse ad Apocalypseos propylæum exornandum; nihil aptius cogitari, quàm tanti fuisse apud Deum reuelationem hanc Ioanni faciendam, vt augustissimo prognostico, & antiquissimâ prærogatiuâ eam singulariter honorare, & prænunciare decreuerit in ipso Isaiæ libro, designatis speculatore & argumento: idque in literali nobilissimi vaticinij sensu: qua ratione de vllo alio noui Testamenti libro negat *Luisius* se peculiarem reperisse prophetiam.

Monitum pro serie cæterarum imaginum.

VGVSTISSIMI huius Operis in Apocalypsim (beneuole Lector) habes alteram editionem, æneis etiam figuris adornatam. Sed in hac non fuit seruatus ordo, qui & in illa, propter penuriam scalptorum: siquidem nobis vix vnus aut alter. Qua tamen potuimus sedulitate, tuo satisfactum desyderio voluimus, ac nostro. Itaque quo sunt numero & loco, tibi exponuntur atque exprimuntur delineationes singulæ. Prior quidem series stat pagina xxij. & xxiij. quæ plurimas complectitur. Eas verò pro re vel nomine aperiam, vt sine mora inuenias, ad maiorem tuam vtilitatem. Ad paginã 132. est prima visio, quæ veluti prologus totius spectaculi; ad 231. de visione ostensa Iacob Patriarchæ; ad 233. describitur sedens supra sedem positam in cælo; ad 249. in conspectu sedis tanquam mare vitreũ adũbratur simile crystallo; ad 253. quatuor animalia plena oculis antè & retrò depinguntur; ad 268. insignia antiquorum quorundam Romanorum adpicta ad cæterorũ confirmationem; ad 282. vera significatio Seraphinorum Isaiæ, & Cherubinorum Ezechielis; ad 326. de apertione primi sigilli; ad 327. priore columna, de apertione secundi sigilli; ad 327. posteriore columna, de apertione tertij sigilli; ad 329. de apertione quarti sigilli; ad 398. describitur Angelus fortis; ad 452. mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim; ad 492. Bestia maris describitur; ad 604. de meretrice magna, quæ sedet super aquas multas; ad 614. Angelus potestatis magnæ depingitur; ad 702. vnus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis nouissimis. Posterior autem series earum descriptionum, quæ seorsim à cæteris habentur suis locis appositæ, sunt hæ omnes: pagina nempe 241. sedilia vigintiquatuor, & vigintiquatuor seniores; pagina 306. agnus in medio throni & quatuor animalium, & in medio seniorum; pagina 366. septem Angeli stantes in conspectu Dei, quibus datæ sunt septem tubæ; pagina 575. prima phiala describitur; & pagina 584. sexta phiala. Quibus omnibus quo pacto sese habent (bone Lector) vtere fruere, ad Dei Opt. Max. gloriam, religionis Catholicæ propagationem, cæterorumq́; qui Commentarium hunc euoluent, emolumentum permaximum.

Cap. 1 vers. 10

Cap 4 vers. 2.

Cap. 4. vers. 1.

Cap. 4. vers. 6.

Cap. 4. vers. 6. 7. & 8

Cap. 4. vers. 7. & 8

Cap. 4. vers. 7. & 8.

Cap. 6. vers. 1.

Cap 6 vers. 3.

Cap. 6. vers. 5.

Cap. 6. vers 7

Cap. 10 vers 1.

Cap. 12 vers 1.

Cap. 13 vers. 1.

Cap 17 vers 1.

Cap 18 vers 1.

Cap. 21 vers. 9.

LIBER PRIMVS,

Continens Notationes proœmiales in Apocalypsin, & singulorum capitum Paraphrasin.

EXORDIVM.

QVICVNQVE pingendi artis peritus est, priusquàm penicillum arripiat, & picturam ipsam viuis coloribus exprimat; duo præstet imprimis oportet. Alterum est, tabulam ipsam vel linteum (quod est pictura illustrandum) colorum pulchritudini aptissimè excipiendæ, & penicilli dexteritati sine vllo impedimento exprimendæ diligenter præparare. Alterum, aliquo siue lapillo, siue carbone, vel gypso totam historiam posteà depingendam ductis lineamentis primò adumbrare, & quamlibet suo loco figuram aptè concinnéque delineare: ita vt in lineis ipsis appareat, non quidem picturæ pulchritudo, sed ipsius dispositio, ac veluti vmbra veritatis eius, quæ postea multiplici colorũ venustate & elegantiâ in lucem est proditura. Simile quid præstandum videtur iis, qui alicuius libri commentariũ edere statuunt, priùs enim quàm manus ad penicillum, vel potiùs animum ad ipsa commentaria appellant, duo sibi necessaria sunt. Primum proœmialibus notationibus, siue prolegomenis quasi tabulam præparare, & obuias quasque difficultates, quæ in primo ipso limine solent incurrere, complanare. Deinde post tabulam ipsam egregiè aptatam, quædam veluti lineamenta ducere, & in vmbra totum opus ita distribuere, suasque personis singulis sedes designare, vt posteà in ipsa eminentia elegans & concinnum appareat. Atque huc debet dirigi Paraphrasis scopus, vt in ipsa, ante idoneam colorum proportionem, & congruentem totius libri explicationem, ipsamet historiæ partitio, & apta figuræ cuiusque lineamenta indicent, opus illud sibi omnino esse constans & cohærens; atque adeò, si commentarij ipsius luce veluti colorum varietate expoliatur, & veluti animetur, rem fore singularis sapientiæ, nec indignã, quæ eodẽ illo ordine scripta sit in libro, quem interpres commentariis illustrandum aggreditur. Has igitur volui esse duas huius libri primi partes, nimirum Notationes proœmiales, atque Paraphrasim. Libuit enim hoc libro complecti quidquid ante ipsius Apocalypseos commentarium præmitti oportere duxi. Quapropter in Notationibus quidem quasi tabulam, seu linteum aptare est animus, atque ita facilem & læuem reddere, vt obices ac difficultates, quæ possent obiici aduersùs meã interpretationem, aut omnino sublatæ, aut superatu faciliores multò sint. In Paraphrasi verò oculis subiicere intendo prima ipsa totius operis lineamenta, partitionẽ, & vniuscuiusque figuræ scopum, non vt ex primis hisce lineis Spiritus sancti mentem attigisse iudicer, sed vt meâ intentione, vniuersáq; operis historiâ, quã in toto hoc libro exprimere conor, possit animũ Lector informare, ac proinde vt appareat, argumentum operis totius esse Spiritu S. dignissimum, & dispositionem ipsam atque ordinẽ rerum inter se mirificè concinnatũ, & solùm superesse, vt rectè & ordinatè varij disponantur colores ea concinnitate, qua opus est, vt ænigmata iudicentur esse enodata.

Notationes, quæ à me proœmij loco præmittuntur, alicui fortassis nimis multæ, atque adeò plures solito videbuntur. Ceterùm si nulla est in ipsis superuacua,

Non sunt longa, quibus nihil est, quod demere possis.

vt scitè Martialis lib. 2. Epigr. 77.
Et meâ quidem sententiâ in hisce Notationibus non digredior ad rem aliquam, quæ parum ad libri huius ornamentum, aut æstimationem conducat: quæue adiumento non sit ad nostri argumenti difficultatem superandam. Quidquid præterea neutri ex hisce duabus rebus conferens addatur in proœmio, otiosum planè & superuacaneũ esse existimo: & tam in proœmio ipso, quàm deinceps in commentariis, illud semper præstare si minùs potui, at optasse me fateor, quod Plinius Iunior lib. 5. epist. 6. his verbis consulit: *Primum ego officium scriptoris existimo, vt titulum suum legat, atque identidem interroget se, quid cœperit scribere, sciatq; si materiæ immoratur,*

 non

non esse longum; longissimum, si aliquid accersit atque attrahit. Breuis est, qui facit, quod instituit. Non enim excursus hic eius, sed opus ipsum est. Si nihil inductum, & quasi deuium loquitur, non epistola, quæ describit; sed res, quæ describitur, magna est. Hoc ergo Plinij consilium capiendi & exequendi auidus (& aliud simile Philonis Poëtæ Græci) in his prolegomenis exoptaui; nihil aut relinquere, quod ad tabulam ipsam poliendam, ac præparandam opus esset; aut accersere, quod minimè esset eam ad rem necessarium. Similiter etiam in toto horum commentariorum ac librorum sequentium decursu illud mihi in votis cumprimis est, vt inter duas lineas, siue regulas (quod aiunt) quidquid dixero, inscribam. Altera est, ne quid afferam, quod ad intelligentiam rei ipsius, quam commentario susceperam illustrandam, nihil referat. Altera, ne quid prætermittam, quod ad eiusdemmet rei cognitionem opus esse videatur. Sic solent qui scribere discunt, inter duas parallelas, characteres efformare: vt & ipsæ literæ pares inter se, & ipsarum lineæ rectæ existant.

Primam harum regularum multi transiliunt, vt suos commentarios multiplici rerum pretiosarum supellectile locupletent. Liceat tamen mihi, obsecro, inopi, & rerum egeno nihil curare de veste filo, auro, & opere acu picto elaboranda; sed tantùm de concinnanda, & leuidenso (quod aiunt) filo consuenda, ne disrumpatur. Atque hic saltem sit noster tenuitatis prætextus; nempe, sic nobis videri expedire, vt tota mentis intentio ad contextus seriem, & intelligentiam colligatur. Atque huic saltem excusationi faueat Florus initio suæ historiæ, vbi ait, *Ipsa sibi obstat magnitudo, rerúmque diuersitas aciem intentionis abrumpit.* Quod eò solùm dictum velim, vt aliquam meæ paruitatis excusationem afferam; in aliorum enim scriptis magnam rerum copiam, & varietatem cum exacta interpretatione coniunctam dilaudo, admiror, atque suspicio.

Verùm esto, in commentariis longiùs interdum liceat per varia eruditionis prata diuagari: in Paraphrasi saltem nemo non viderit, minimè expedire, aut latè excurrere, aut eam rerum copiâ ditare. Quapropter quamuis in proœmij Notationibus longior alicui videri possim; in Paraphrasi tamen satis caui, ne simile quid mihi vitio verti posset. Imò verò suspicor, nimiùm me breuem, & parcum visum iri. Huiusce tamen rei excusatio ea est imprimis, ne in Paraphrasi succincta accidat illud Horatij in arte Poët.

——Breuis esse laboro,
Obscurus fio.——

Nam cùm scopus in Paraphrasi proponere sit, non probare, vt totum filum in vniuerso opere ducendum, & omnium libri partium cohærens ordo & continuata series percipi possint; oportet omnia simul compendiariâ breuitate sub mentis aciem subiici; & propterea Paraphrasim ipsam ab iis omnibus secerni, quæ ad deducti fili cognitionem necessaria non sunt. Nec enim ad perfectionem Paraphrasis satis est, vt in summam redigat, quod fusè in commentario disputatur; sed opus est, in ea duntaxat exprimi quasi neruos, quibus ipsius textus connexio & coagmentatio constat: alioqui suas partes Paraphrasis non præstabit, quæ non sunt aliæ, quàm vt appareat ex ipsa, totam rei ipsius seriem ducto & continuato filo optimè cohærere. Quod si desit; quantumuis multa, eáque præclara tum commentarius contineat, tum etiam Paraphrasis breuiùs contrahat; libri ipsius elegantia atque sapientia minimè innotescent: si Paraphrasis malè cohærentia, atque adeò dissoluta complectatur. Quamobrem eo rectiùs, & ipsi operis acoluthiæ congruentiùs Paraphrasis suum assequitur finem, quo contractior in se, & ad præcipua puncta constrictior esse videbitur. Et sanè non satis comprehendit (opinor) totius libri seriem, qui paucis summam eius complecti nescit.

Hinc est, quòd conatus ipse sim Apocalypseos acoluthiam, non solùm breui verborum ambitu in Paraphrasi, sed breuiùs adhuc in notatione septima proœmiali coërcere. Ibi enim contendi singulis capitibus titulos per ordinem præfigere: atqui breuissimum integro capiti titulum apponere, qui argumenti medullam complectatur, non est admodum facile. Deinde in eadem notatione hanc rursus acoluthiam paulò latiùs explicui. Quare Paraphrasis quamuis videatur breuis, tertia est Apocalypseos summa, ceterísque fusior: singulatim enim perstringit, quidquid continet textus, & symbolorum singulis suam distribuit significationem; ita vt sensus, quem ipse in cuiusque capitis filo, & in omnibus singulorum capitum partibus persequor, possit facili negotio percipi; & manifestè cernatur, libri seriem & totius argumenti discursum excellentissimum esse, solúmque desit, vt commentarius ac notationes librorum subsequentium ostendant, cuiusque symboli applicationem ad eum sensum, quem mihi tanquam genuinum proposui explicandum, bene & cohærenter aptari, quemadmodum opus est, vt censeatur solutum esse ænigma, & ipsius elegantia propalata.

LIBRI

LIBRI PRIMI
PARS I.
QVÆ EST NOSTRÆ INTERPRETATIONIS PROOEMIVM.

In ſex & viginti Notationes partitum.

NOTATIO I.

In qua primùm expenditur, quanti momenti & ponderis ſint Notationes iſtæ, quæ ante commentarium præmittuntur: & deinde earum ſeries ob oculos ponitur.

EX eorum numero, qui in hos meos labores inciderint, (ſi qui fortè erunt) ſuſpicor, aliquos ad ſingulorum ænigmatum interpretamenta feſtinātes, hoc quidquid eſt proœmij, cùm primùm videant bonas illud paginas implere, facile prætermiſſuros, vt citiùs de ipſa Apolypſeos interpretatione iudicium ferre valeant, perſuaſum habētes, huiuſmodi notationes proœmiales non eſſe tanti, ſiue ad deguſtandum aliquid ex hoc opere, ſiue ad iudicium de illo ferendum; vt non ſit pluris facienda celeritas iudicij ex qualibet commentarij parte vnam aliquam Apocalypſeos figuram meditante, quàm moleſta longioris proœmij conſideratio. Verum enim verò ſi vlla eſt habenda ratio ſenſus opinioniſque meæ; multò plus ad Apocalypſeos intelligentiam conferunt hæ notationes proœmiales, quam vlla mei commentarij pars. Neque aliter ſe habet hoc proœmium reſpectu commentarij, quam caput in animali ad reliquas corporis partes comparatum; cui omnes tanquam reginæ facilè cedunt; quamque tueri prudentia naturæ cogit, cum aliarum etiam partium diſpendio, ſi opus ſit: nimirum quia caput eſt veluti arx & Capitolium, in quo ſenſus omnes, tam externi, quàm interni, patriorum penatum inſtar, ſuum habent domicilium; quo deuicto, illicò cetera omnia corruunt: exemplò enim reliquum corpus omni ſenſu & intelligentia priuetur neceſſe eſt, & inanimum remaneat. Quò ſpectet hæc capitis ſimilitudo, ſeu comparatio, facilè, opinor, Lector intelliget. Adiiciam tamen aliud ſimile, vt mentem meam magis explicem, & eam Lectori, aptiſſimo (vt mihi quidem videtur) exemplo confirmem.

Animaduerto igitur in bellis, quædam eſſe prælia, quibus minimè dimicatur de ſumma imperij, ſed de caſtello aliquo, aut vrbe, quæ magnæ cuiuſdam monarchiæ ſunt partes exiguæ. Alia verò eſſe prælia, quibus non de hoc vel illo caſtello aut munitione, ſed de toto imperio agitur: eò quòd ex illo prælio pendeat, cui deferenda ſit totius imperij monarchia: & quamuis plurimæ ſuperſint difficultates poſtea ſuperandæ, ſed priùs etiam, quam illæ ſuperentur, ex illius prioris prælij victoria agnoſcit victor ſe iam eſſe totius imperij monarcham, qui hoſtem ſuum imperij poſſeſſione ſpoliauerit, atque eius potentiam in ſe tranſtulerit. Huiuſmodi fuēre prælium Pharſalicum, quod Cæſar cum Pompeio commiſit; & Actiacum, quo Auguſtus decertauit cum Antonio, & antè, Ciliceuſe quo Darius & Alexander de totius Aſiæ imperio dimicarunt. In eiuſmodi ergo præliis, quis non videat, quantò fuerit maioris momenti ſingularis illa victoria, quam quoduis oppidum & quamuis vrbem inuadere & ſibi ſubiicere? In Apocalypſi ergo (id eſt, in libro omniū difficillimo) facilè apparet ſcriptorem, qui eam interpretandam ſuſcipit, cum iis omnibus bellum ſuſcipere, qui eam quā ipſe profert, expoſitionem non recipiant. In hoc autem bello, (quod Angelicorum inſtar, intellectualibus viribus & armis geritur) quæuis

A diſputatio circa genuinum huius vel illius figuræ myſterium omnino ſunt veluti prælia, quibus non de ſumma imperij, ſed de hac vel illa vrbe ſiue caſtello decertatur. Decertatio verò de totius Apocalypſeos argumento, ſiue myſterio, & de totius libri ſumma & ſcopo, quid eſt aliud, quam prælium, quo de imperio dimicatur? Hoc verò admiſſo, admitti etiā neceſſariò debet, diſputationem hanc, quæ in notationibus proœmialibus continetur, ſi in ea de totius libri ſumma atque ſubſtantia decernitur, & de vero huius myſticę nauigationis curſu ſtatuendo; longè maioris momenti eſſe, quam omnē aliam de aliqua Apocalypſeos figura, déque illius legitimo ſenſu, diſputationē. His addò, hac præcipuā victoria comparatā, longè maiorem fore victoriæ cùm facilitatem, tum etiam ſecuritatem in præliis,
B ſeu diſputationibus circa hanc vel illam figuram: vt facilè apparet ex comparatione præliorum, quæ Cæſari cōmittenda fuēre poſt ſuperatum in acie Pharſalica Pompeium, vel quæ Auguſto poſt victoriam Actiacam, aut Alexandro poſt deuictū Darium. Quòd ſi Imperatores illi valde fuiſſent imprudentes, ſi eo prælio contempto, in quo de ſumma imperij agebatur, ſuam omnem curā & induſtriam ad inuaſionem huius vel illius munitionis, aut vrbis, tranſtuliſſent: hæc ipſa exempla à Lectoris prudentia exigere vidētur, vt ſi de meo opere iudicium ferre velit, non exiſtimet pluris referre quamuis commētarij partē perlegiſſe, quàm ad huius proœmij diſputationem attentum & æquum ſe iudicem præbere. Sic enim habeat Lector, in hoc opere diſputationē præcipuam, & veluti prælium de ſumma imperij, poſitum eſſe in huius proœmij controuerſia, & in harum
C notationum campo, atque in hoc certamine; quo, de germano totius Apocalypſeos argumento inter varias opiniones dimicatur: atque ad hanc diſputationem reuocari ea omnia, quæ in his notationibus continentur. Quamuis enim priores notationes nō videantur incipere ab ipſa cōtrouerſia de Apocalypſeos ſcopo & argumento: facilè tamen cernitur, libri auctoritatem & auctorem, cauſamque propter quam Caluiniſtæ eum recipiunt, ac quæſtionē de tēpore, quo ſcripta eſt Apocalypſis; & qua ratione potuerit Ioannes per futurū enunciare ea, quæ iam pręterierant: & deniq; titulū & obſcuritatē libri; facilè (inquam) apparet, hæc omnia ante diſputationē de argumento, pręſtituēda fuiſſe. Illa verò quatuor notationibus peraguntur. In
D reliquis autem huius proœmij notationibus, primùm ex variis opinionibus de Apocalypſis argumēto, ſiue ſubiecta materia eligitur ea, quā nos Dei æmulatione æmulamur, & cui imperium deferendum eſſe efflictim contendimus: ac deinde expenditur, quam ſint valida ea, quæ pro argumento à nobis electo militant aduerſus eos, qui aliter ſentiunt; quamque bene & plenè diluantur ea, quæ eidem argumento videbantur obiici poſſe; id quod vt ex ipſa ſubſequentium notationum ſerie melius percipi valeat, ecce illam ſubiicio cum notis è regione.

Series subsequentium notationum.	*Notæ ad hanc ipsam seriem.*
2 De auctoritate,& auctore Apocalypseos, & cur Caluinistæ eam recipiant. 3 De tempore, quo scripta est Apocalypsis; & qua ratione potuerit Ioannes per futurum enunciare ea,quæ iam præterierant. 4 De titulo,quem Ecclesia huic libro apposuit.	Facilè intelligitur hæc fuisse ad disputationem de argumento supponenda; nempe vt constet oportere, vt illud sit tanto scriptore dignum, & aptum tempori, quo scriptum est:atque vt suæ inscriptioni,& ipsius tituli elegantiæ respondeat;cùrque res ipsa tantam obscuritatem postulauerit.
5 De obscuritate Apocalypseos.	
6 De variis opinionibus circa argumentum Apocalypseos. 7 Argumenti nostri & acoluthiæ eius indicatio.	His duabus notationibus ob oculos ponitur,quæ sint aliorum opiniones de Apocalypseos argumento, & quam nos amplectendam esse contendamus.
8 Eiusdem argumenti confirmatio a dignitate. 9 Secunda confirmatio à cohærentia & continuata totius libri serie. 10 De egregio fructu & filo aptè deducto à principio libri vsque ad finem. Vbi per occasionem de ænigmatis explicandi ratione. 11 De hæreticorum confutatione ex eodem filo aptè deducto. 12 Confirmatio tertia ab obseruatis tum indiciis à Ioanne datis,tum etiam antiquorum Patrum vestigiis. 13 Supradicta indicia atque vestigia non videri obseruata ab iis,qui diuersa Apocalypseos argumenta excogitarunt.	Sex istæ notationes pro nostro argumento pugnant, triplici armorum genere aduersarios oppugnantes: obiecta nempe illis nostri argumenti dignitate eximia, filo perpetuo, & auctoritate grauissima, (quæ omnia in alienis argumentis videntur prorsus desiderari,) & positis præterea ob oculos maximis nostri fili vtilitatibus.
14 De præcipuo huius libri scopo;& cur obscurissimè scriptus sit. 15 De summa huius libri perfectione symbolica. 16 De energia perfecti symboli, & an claritati deseruiat. 17 Ex clariori antiquæ doctrinæ perceptione colligi interdum multa,quæ prima specie videantur noua. 18 Apocalypsin veteris Scripturæ locis ac libris lucem præferre.	In his etiam continentur quatuor egregiæ nostri argumenti confirmationes: scilicet a conuenientia obscuritatis magnæ. Ab exacta vniuscuiusque symboli conuenientia cum re significata. A mira luce,quæ in doctrinam Euangelicam ab ipsis symbolis deriuatur. Et a face, quæ ex Apocalypseos tenebris procedit ad sacræ Scripturæ intelligentiam.
19 Respondeo ad ea,quæ nostro argumento obiici possunt: & primò ad nouitatem explicationis. 20 Responsio ad secundam obiectionem, nempe de grauissimarum expositionum iniuria; & per occasionem de multiplici sensu literali eiusdem loci 21 Responsio altera ad eandem obiectionem,& nostri argumenti cum receptis explicationibus conciliatio. 22 Responsio ad peculiarem quandam querelam de iniuria,quam videmur facere iis sensibus, qui dicuntur esse a Deo reuelati. 23 Responsio ad aliam obiectionem, scilicet de magnarum rerum omissione. 24 Responsio ad obiectionem vltimam de nimia mystici sensus consectatione. 25 De nonnullis sacræ Scripturæ locis in confirmationem eius phrasis,per quam nos ad vltimam obiectionem respondimus. 26 De interpretibus Apocalypseos.	Tandem quia non satis erat alienis oppugnatis nostram confirmasse sententiam,nisi plenè & planè satisfieret iis omnibus, quæ nobis obiici posse videbantur: ideò sex postremæ notationes conantur nihil præterire ex iis, quibus visum est nostrum argumentum oppugnari posse. Ea verò ad quatuor capita reuocantur; nempe ad expositionis nouitatem,ad aliarum expositionum iniuriam,ad rerum magnarum omissionem, & denique ad nimiam mystici sensus consectationem; atque hæc per ordinem refutare conati sumus.

NOTATIO SECVNDA.

De auctoritate & auctore libri Apocalypseos; & cur Caluinistæ eam recipiant.

1. APOCALYPSEOS librum esse canonicum, (id est, legitimam sacræ Scripturæ partem,) & a Ioanne Euangelista fuisse scriptum, non tam mihi probandum est, quam supponendum, indicatis tamen auctoribus, qui ea de re copiosè agunt. Hi sunt Bellarminus tom 1. disputatione de Verbo Dei,cap.19. Baronius to. 1. anno 97. Salmeron in præludiis ad Apocalypsin sub finem to. 16. Ribera quæstione procemiali, cap. 1. Pamelius in Tertullian. Pererius disp. 3.

Catholici, qui olim non recipiebant Apocalypsin.

Vt verò breui perstringam,quæ ab his auctoribus dicuntur,quod ad libri auctoritatem spectat; nónulli ex Catholicis eum respuebant; vt Caius antiquus auctor apud Eusebium lib. 3. ca. 28. qui eum Cherinto tribuebat, propterea non recipitur ab Anastasio,Dorotheo, quin & tempore B. Hieronymi Græcorum Ecclesiæ Apocalypsin non recipiebant;vt ipsemet tradit epistola ad Dardanum,(quæ est 129) licet variè Hieronymi dictum intelligatur: Bellarminus enim vult,id esse intelligendum de paucis quibusdam obscuri nominis Græcis; at Baronius existimat Hieronymum habuisse respectum ad Basilium, Nazianzenum, atq; Nyssenum; qui visi sunt interdum ab eo libro citando abstinuisse. Addit insuper, Nazianzenum, dum texuit catalogum librorum Canonicorum, nullam de Apocalypsi fecisse mentionem; sicut neque Concilium Laodicenum: ea fortasse de causa, quòd qui Clementis nomine habetur Canon Apostolorum 84. Apocalypseos non meminerit. Hunc tamen Canonem apocryphum esse demonstrat Pererius. Addit Baronius Amphilochium Basilio coæuum in catalogo Canonicorũ librorum in fine dicentem: *Ast Apocalypsin Ioannis aliqui iis inserunt: rursus, sed longè plurimi adulterinam respuunt.* Huc accedit, quòd nec Basilius, nec Cyrillus vnquam in suis operibus vtatur Apocalypsi.

A Cæterùm existimo, Hieronymum de Græcorum Ecclesiis loqui;non verò de Basilio, Cyrillo, Nysseno, vel Nazianzeno: hi enim Patres, vt posteà probabimus, Apocalypsin Canonicam esse scripturam censuerunt. Quare non bona est consecutio; Ecclesiæ Græcorum non recipiebant,non ergo recipiebat Basilius, aut Gregorius, aut Cyrillus. Et verò Hieronymi verba hæc sunt, *Græcorum Ecclesiæ Apocalypsin Ioannis non suscipiunt eadem libertate, qua Latinorum consuetudo non recipit epistolam ad Hebræos, inter Canonicas scripturas: & tamen nos vtràque suscipimus, nequaquam huius temporis consuetudinem, sed veterum scriptorum auctoritatem sequentes.* Sicut ergo Latinorum consuetudo epistolam ad Hebræos minimè recipiebat, cùm tamen sapientissimi Latinorum, (vt Hieronymus, Ambrosius, & Augustinus) de eius auctoritate non dubitarent; ita etiam neque Græcorum sapientissimi dubitabant de Apocalypsi: B quoniam non ignorabant consensum antiquitatis. & Ecclesiæ Latinæ auctoritatem respui non posse. Aliud igitur est, nondum inter Græcos communi fuisse consuetudine hunc librum receptum, vt simul cum certis Canonicis asseruaretur, & recitaretur in officio Ecclesiastico: aliud verò, sapientissimos Doctores Hieronymo æquales veritatem ignorasse: hoc enim est falsum, illud verum. Atq; eã fortassis ob rẽ interdũ ab eo libro citando abstinebant etiam sapientes, præsertim cum ad populum verba facerent. 2.

Ex his verò, qui de Canonica Apocalypseos auctoritate non dubitarunt, quidam in dubium vertere, an eius auctor esset Ioannes Euangelista, vt Dionysius Alexandrinus, qui dicebat Ioannem Theologum, siue presbyterũ esse quendam alium Christi discipulum huius libri scriptorem: cuius rationes, (seu coniecturæ potiùs) à plerisque afferuntur, & refelluntur 3.

Quosdam de auctore dubitasse.

Sed

Iam dubitare non licere.

Sed quidquid alij quondam censuerint, iam inter Catholicos dubitare non licet, nec de libri huius auctoritate, nec de auctore: vniuersæ namque Ecclesiæ perspicuum planè est, librum & esse Canonicum, & a Ioanne Euangelistæ conscriptum; & oppositæ dubitandi rationum nubeculæ, oborta hac veritatis luce dissipatæ funditus euanuêre. Id quod cùm Patrum consensu, tum etiam Conciliorum decretis sancitum est Patrum quidem testimonia (vt Dionysij Areopagitæ, Iustini Martyris, Irenæi, Hippolyti, Theophili, Clementis Alexandrini, Origenis, Dionysij Alexandrini, Athanasij, Chrysostomi, Epiphanij, Cypriani, Hilarij, Hieronymi, Augustini, Ambrosij, Gregorij Magni, &c.) congerit hîc Glossa, & Pererius disputat. 3. Insigne est illud Tertulliani, 4. contra Marcionem, capit. 5. *Etsi Apocalypsin* (inquit) *Marcion respuit, ordo tamen Episcoporum ad originem recensus in Ioannē stabit auctorē*. Conciliorū verò decreta, (vt Ancyrani, Toletani IV. & recentiorū, præsertim Tridentini, nota sunt.

4.
Magna huius libri excellentia inter sacros.

Et quidem auctoritatem Canonicam cum ceteris Scripturæ libris communem habet Apocalypsis; illud singulare maiestatis & excellentiæ argumentum, quòd cùm per tot annorum seriem, & ordinem sæculorum omnes se eius nescire expositionem fateantur ingenuè: ita tamen suum intellectum in eius obsequium captiuent, vt clausis ingenij oculis, non illam venerentur modò, sed inter ceteros etiam Scripturæ libros principem ei locum tribuant. Reliquos sanè si veneratur Ecclesia, aut omni, aut magna saltem ex parte intelligit; hunc & nō intellectum veneratur, & non posteriori tempore conscriptum, postrema tamen in sede collocat, vt ceterorum agmen claudat. Quod summæ dignitatis est, vt infra perstringam.

Huc spectat, quòd Millenarij (qui multi & grauissimi fuêre) propterea illo errore implicati sunt, quòd de libri auctoritate non dubitantes, aliter exponere nescirent. Tanta fuit apud illos libri huius auctoritas, vt quod in eo asseri putarent, quamuis fabulosum videretur, non dubitarint pertinacissimè propugnare.

De sententia Nazianzeni, Basilij, & Cyrilli.

Quod verò ad Gregorij Nazianzeni, Basilij, ac Cyrilli Alexandrini mentem attinet; dubitari non posse videtur, quin Apocalypsin inter Canonicas Scripturas numerarint: nam Andreas Cappadociæ Episcopus, & antiquissimus huius libri interpres, ait constare hunc librum à Gregorio Theologo, & a Cyrillo Alexandrino diuinum appellari. Citat porrò frequenter Gregorij Nazianzeni in Apocalypsin commentarium, vt cap. 1. in ea verba, *Qui est, & qui eras*, & cap. 2 in id, *Similes aurichalco*. Et in id, *Sacramentum stellarum*. Et ca. 3 in illud, *Vtinam frigidus aut calidus esses*. Præterea Aretas prædicti Andreæ successor testatur, Apocalypsin a Gregorio Nazianzeno inter legitimos Ioannis Apostoli libros numerari. Certè Nazianzenus aliquando citat Apocalypsin (scilicet oratione 35.) in titulo etiam Aretæ habetur eum commentarium collectum esse ex Basilio, Nazianzeno, Cyrillo, Papia, Philone, & aliis. Nyssenum verò eiusdem fuisse sententiæ cum Basilio, Gregorio, Cyrillo, Athanasio, atque Chrysostomo quis dubitet?

5.
Cur Caluinistæ recipiant Apocalypsin.

Hactenus de Catholicorum sententia. Vt verò de Hereticis nonnihil perstringam (licèt nulla eorum ratio in re tanta videatur habenda) percommodè accidit, vt, quamuis Lutherani Apocalypsin hac tempestate explodant, (sicut Marcionistæ olim, & Alogiani) Caluinistæ tamen, qui acriores Ecclesiæ Romanæ hostes videri volunt, censuerint sibi recipiendam esse Apocalypsin; nempe vt obscuris libri ænigmatis abuterentur ad acerbitatis suæ virus in Romanum Pontificem euomendum. Atq; hic potissimus est scopus tot librorum, quos illi in Apocalypsin euulgarunt. Verùm ipsorum conatus non irritos solùm, sed stultissimos etiam euasisse constabit, si vera ac germana Apocalypseos explicatio planum fecerit, nihil præstantius aut excellentius ad Romanæ Ecclesiæ, ac Pontificis summi auctoritatem stabiliendam & roborandam aut fingi aut excogitari potuisse, quā vniuersū huiusce libri argumentū.

His addo, exactam Apocalypseos interpretationem nō iis solum Hæreticis inferre bellum, qui huius libri auctoritatem recipiunt; sed etiam iis omnibus sectariis, qui quamuis negent hunc esse librum Canonicum, de eius tamen antiquitate non dubitant. hoc est, vniuersis qui id fatentur, quod nemo vnquam inficiari potuit, aut in ius & litem vocare: nempe Apocalypsin non esse librum paucis abhinc annis a Catholicis confictum; sed qui scriptus sit ante triumphatam ab Ecclesia Christiana Romam veterem idolorum cultricem. Hoc enim admisso, si ex perfecta applicatione omnia quadrāte constiterit, ænigmata Apocalypseos ad perpendiculum conuenire cum iis, quæ hodie Ecclesia Romana amplectitur & profitetur; ex hoc ipso euidenter infertur, scriptori huius libri diuinitus reuelata fuisse ea, quæ Ecclesiæ Christianæ erant euentura, atque ex interpretationis euidentia, vnà cùm libri antiquitate coniuncta, summam eidem libro conciliari auctoritatem.

Præterquā quòd, percepto semel totius libri filo, & miris eius allusionibus animaduersis; adeò in ea mira elucet statim sapiētia, vt hæc ipsa sit ingens argumentū plenū lucis ac vocis, tū ad Fidei Christianæ confirmationem, tum etiā ad summam ipsius Apocalypsis maiestatem Canonicam.

Atque hæc de libri auctoritate dicta sint, priusquam ad argumentum veniamus; ex cuius explicatione spero non parum eidem auctoritati vis ac ponderis accessurum.

NOTATIO TERTIA.

A

De tempore, quo scripta fuerit Apocalypsis, & quo pacto potuerit per futurū enunciare ea, quæ iā præterierant.

1.
Opinio Henteny, & Salmeronis.

APOCALYPSIN scriptam esse ante Ierosolymæ excidium contendunt Hentenius & Salmeron. Eadem fuit sententia Ioannis Annij; quem refert, & sequitur Hentenius: & idem videtur amplecti Caponsachius. Censent enim in Apocalypseos prophetia sigillatim prædici illius vrbis vastitatem, quam existimant prophetice enunciari, nisi ante euentum ipsum, non posse. Sic expressè Methodius, (quem citat & sequitur Andreas in suo commētario, cap. 33.) asserit enim, *Ioannem in Apocalypsi nihil vidisse de iis mysteriis, quæ iam erant impleta; sed solùm ea, quæ tunc agebantur, cùm ei reuelata sunt; & quæ postea futura erant.* Subscribit Abulensis in Iosue, cap. 10. quæst. 86. vbi hæc habet.

B

In Apocalypsi continentur nobilior(a), quæ facta sunt in Ecclesia, à tempore reuelationis Ioanni factæ, vsque ad diem iudicij: & licèt quædam scribantur per modum præteriti, nihilominus quando scripta sunt, omnia futura erant.

2.

Probant deinde Hentenius & Salmeron suam opinionem: Primò Tertulliani auctoritate, quem aiunt duobus in locis affirmare Ioannem fuisse a Nerone in Pathmos insulam relegatum. Id quod roborare possent ex Hieronymo, qui lib. 1. contra Iouinianum, cap. 14. idem videtur asserere ex Tertulliani testimonio; in editione enim Erasmi sic ait: *Refert Tertullianus, quòd à Nerone Ioannes missus in feruentis olei dolium purior & vegetior exierit.* Atque eodem modo legit hunc Hieronymi locum Pamelius in notis ad Tertulliani librum de præscriptionibus, num. 215. vbi eandem videtur sequi sententiam.

C

Tertiò probant ex Eusebio in libris de demonstratione Euangelica, *Quibus* (aiunt) *vtpote posteriùs scriptis & accuratiùs, maior fides habenda est, quàm iis, quos scripsit de historia Ecclesiastica.*

Quartò, possent pro se adducere Epiphanium hæresi 51. dicentem, *Reuersionem Ioannis ab Insula Pathmo, factam fuisse sub Claudio Cæsare.*

3.
Aliorum opinio.

Alij è contrario, (vt Ribera, & Viegas) propterea negant Apocalypsin agere de Ierosolymæ euersione, quòd certum esse existiment, hunc librū Domitiani tēpore fuisse cōscriptū.

4.
Media via incedendum esse.
Quo tempore fuerit Apocalypsis scripta.

D

Ceterùm inter vtramque opinionem mediâ viâ incedēdum mihi est. Censeo enim cum Hentenio, & Salmerone, Ierosolymæ ruinam in Apocalypseos prophetia contineri: nihilominùs tamen cum Ribera & cōmuni asseuero, Domitiani tempore fuisse scriptam; nec duo hæc inter se pugnare, sed mira potiùs conspiratione conuenire. Prophetia enim huius libri non solùm futuros Ecclesiæ successus cōplectitur, sed eos etiam, qui præcesserant, quando Ioanni facta est reuelatio. Ita apertè docet Augustinus 20. de ciuitate cap. 8. cuius hæc sunt verba, *Apocalypsis complectitur totum tempus à primo aduentu Christi, vsque ad secundum.* Ex sententia igitur Augustini comprehendit etiam Ecclesiæ euentus a primo Christi aduentu ad illud vsque tempus, quo Ioannes scripsit. Haymo etiam in præfatione, *Magna* (inquit) *est distantia inter hanc prophetiam, & eas quæ ante Christi aduētum reuelata sunt, quia quod Prophetæ priores cernebant à longè venturum, hoc Ioannes maxima ex parte factū ostendit.*

Apocalypsi non futura solùm sed præterita contineri.

E

Accedit Gilbertus in sua itidem præfatione (quā multi commentariis illustrarūt, vt Glossa, Albertus, Thomas, & Hugo) vbi *præstare*, ait, *hanc prophetiam prophetiis veteris testamenti; quia de Christo & Ecclesia sacramenta denūtiat, quæ iam erāt magna ex parte adimpleta.* Eadem ferè habet Richardus de sancto Victore in suo prologo. Rupertus quoque asserit, *Apocalypsin continere, qualis fuisset, qualis tunc esset, & qualis futurus esset Ecclesiæ status.* Beda denique, *Ioannem à passione Christi recapitulare.*

5.
Difficultas ex nomine prophetiæ.

F

Sed ex prophetiæ nomine, quod huic libro tribuit Ioānes, oritur non leuis difficultas: proponitur enim nobis liber ænigmaticus, & totus liber appellatur prophetia; non ergo superest locus, vt dicamus, quædam ex ænigmatis ad futura spectare, quędam verò ad ea, quæ iam præterierant. Huc accedit, Ioannē ab his verbis exordiri: *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus, vt palàm faceret seruis suis, quæ oportet fieri.* i. quæ proculdubiò euenient. Quæ verba toti libro, veluti, titulus præfixa sunt, atqui titulus complecti debet omnia, quæ in libro continētur: quare nulla debet esse pars, quę ad tēpus futurū nō spectet. Vrgetur adhuc difficultas. Qua enim parte Apocalypsis nobis videtur

agere de iis, quæ iam erant impleta, vtitur Ioannes futuri temporis verbis, & forma prophetiæ, vt cap. 9. 6. *In diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam; & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis.* Et cap. 10. 7. *In diebus vocis septimi Angeli consummabitur mysterium Dei.* Et cap. 11. 2. *Ciuitatem sanctam calcabunt mensibus 42. & dabo duobus testibus meis, & prophetabunt. & bestia vincet illos, & occidet eos; & corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis; & videbunt de tribubus, & gaudebunt, & munera mittent inuicem,* &c. Omnia isthæc futura nos cogere videntur, vt asseramus illam vaticinij partem, nequaquam tunc fuisse expletam, quando fuit Ioanni reuelata. Quemadmodum enim vsitatissimum in prophetiis est, ad firmitatis significationem, in re adhuc futura præteritis vti verbis; sic etiam certum est, in verbis futuri temporis retinendam esse futuri significationem; atque id nos, Deo fauente, manifestum faciemus in expositione Psalm. 67. & in orationis Habacuc commentario.

6. Nihilominùs grauissima auctoritate statutum iam & stabilitum est, Apocalypsin multa in se comprehendere, quæ iam ea tempestate præterierant, qua Ioanni facta est reuelatio: ex quibus sunt, Ecclesiæ Christianæ excellentia atque maiestas, & varij etiam euentus, qui eidem Ecclesiæ ad eum vsque diem acciderant. hæc enim est sententia Augustini, Bedæ, Haymonis, Ricardi, Ruperti, Gilberti, Strabonis, Alberti, Thomæ, Hugonis, & communis expositorum cum Ambrosio in cap. 4. de quo ibidem latiùs. Quam obrem magni æstimandum est, si facilis huic quæstioni exitus inueniatur; ita vt perspicuè appareat, mirum fuisse artificium, librum vniuersum ad prophetiæ normam redegisse, licèt bona argumenti pars iã re ipsa fuerit cõpleta.

7. *Quæstionis enodatio.*

Vt igitur propositæ quæstioni faciam satis, animaduertendum est, totam Apocalypseos seriem fuisse Ioanni repræsentatam, & ab eo recensitam, non quidem vt nouum aliquid, & tunc primò reuelatum; sed vt rem animæ Christi multò antea (nempe sub ipsam incarnationem) ostensam. Itaque coram Ioanne veluti actio quædam est ab Angelis data Apocalypseos, seu reuelationis, quæ primò fuerat facta animæ Christi. Id quod non leui coniectura, sed expressis potiùs Ioannis ipsius verbis in ipso Apocalypseos limine, planum fit. Sic enim ille: *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus.* Quid quæso clarius, aut expressius? quisve nesciat, in comœdia aliqua seu tragœdia quod attinet ad ipsam loquendi rationem, nequaquam spectandum esse tempus illud, quo actio datur: sed potiùs tempus rei ipsius, cuius datur actio? quare, si modò historia Iosephi repræsentetur: necesse est, vt fratres de eius morte deliberantes tanquam de re futura colloquantur. Simili ergo ratione, cùm Angeli Ioanni repræsentent, quod Christo fuerat antea prænunciatum; quid mirum eos de Ierosolymæ vastitate, tanquã de re futura loqui; si, quando Christo ostensa est, futura erat? constat igitur per futurum efferri aptè potuisse, quæ iam sub ipsum actionis seu repetitionis tempus fuerant expleta. Quo vel illud inprimis indicatur, omnia Deum diuino consilio disposuisse; nec minùs certò euentura ea, quæ nondum erant impleta; quàm quæ iam euenisse constabat, eodem prorsus modo, quo fuerant ostensa Christo, & ab ipso prædicta: atque adeò Dei ciuitatis structuram ad fastigium demum prouehendam fore per eos gradus, quos diuina prouidentia statuerat, & animæ Christi præmonstrauerat.

Apocalypsis priùs Christo, quàm Ioanni ostensa.

8. Notum est, vel pueris, Anchisæ ad Æneam vaticinium à Virgilio confictũ libr. 6. atq; aliud simile in Æneæ clypeo fabulosa Vulcani dextera cælato, lib. 8. vbi ingeniosus poëta illa tanquam futura enunciauit, quæ iam præterierant, quando ab eo scripta sunt: quòd eo tempore erant futura, quo & ab Anchise prædicta, & à Vulcano finguntur præmonstrata. Non tamen longiùs potuit progredi ethnici vatis mens, quam ad ea, quæ accidisse iam pro certo cõpererat. Quod igitur fuit in Virgilio fictio poëtica, idem in Ioanne extitit veritas prophetica; quodque Virgilius per futurorum ignoratione in Romanæ reipublicæ prædictione non potuit absoluere: id Ioannes diuina luce illustratus in Christianæ rei vaticinio ad exitum vsque cumulatè perduxit. Et quidẽ ingeniosum Virgilio fuit, vt Romanorum historiæ decus & splendorem afferret, ambitioso mẽdacio Anchisem genitorem inducere, qui Æneæ Populi Romani parenti futura sui generis euenta indicaret: sed quantò minus est, quod singendo cõminiscitur poëta, quàm quod verissimè asserendo enunciat Propheta noster? nempe æternum genitorem Filio suo, id est, Christo populi Christiani parenti, suæ gentis historiam omnem reuelasse, atque eam reuelationem ab Angelis coram ipso Ioanne repetitam?

Virgiliana Æneidos exemplo probatur.

Ipse demum titulus, *Apocalypsis* IESV *Christi, quam dedit illi Deus*, nos vna ex parte cogit, vt priores Ecclesiæ euentus, qui iam præterierant, in Apocalypsi comprehendi fateamur. Etenim nemini dubium esse potest, quin hæc sit bona pars eius reuelationis, quæ Christo fuerat ostensa. Ex alia verò parte nos ipsemet titulus docet, quemadmodum propositam quæstionem dissoluere valeamus.

Cùm verò valdè oporteret, (vt inferiùs explicabimus) vt Apocalypseos argumentum sub ænigmatum inuolucris & integumentis delitesceret, quò difficiliùs posset intelligi: nonnihil ad eum finem conduxit, vt prophetico stylo conscriberetur, ac futuri temporis verbis ea, quæ iam fuerant peracta, dicerentur.

Quam verò dubitandi rationem superiùs opposuimus, ex illis verbis, *vt palàm faceret seruis suis, quæ oportet fieri citò*, facilè suo loco soluetur.

10. Hæc si Hentenius animaduerteret, non ita se fortassis diuexaret, dum rationes & argumenta nimis anxiè disquirit; quibus probet, ante Ierosolymæ excidium scriptam fuisse Apocalypsin; nam vt in ea de Ierosolymæ vastitate ageretur, non opus erat antea fuisse conscriptam; vt ex superiùs dictis manifestè constat. Præterquam quòd falsum omnino est, Ioannem scripsisse ante vrbis euersioné, quare in re prorsus inutili ac ficta ludit operam Hentenius. Certissimum namq; est, quod docent Irenæus, Eusebius, Hieronymus, Nicephorus, & ex interpretibus Primasius, Andreas & Aretas, in ea primi capitis verba; *Ego Ioannes frater vester*, & alij multi, Ioannem scilicet sub Domitiano in Pathmos insulam fuisse relegatum; & sub eodem vidisse, & scripsisse Apocalypsin; de quo vide Riberam hîc, & Baronium tom. 1. Quin ex ipso contextu manifestè colligitur, non fuisse conscriptam Apocalypsin ante imperium Domitiani: quoniam cap. 2. 13. facit mentionem Antipæ pro Christo occisi, quem constat passum fuisse sub Domitiano, vt videre est in Martyrologio, die vndecimo Aprilis.

Ioannem non scripsisse Apocalypsin ante Ierosolymæ excidium.

11. *Obiectio.*

Sed iniiciet fortasse alicui scrupulũ Antipæ mẽtio; agitur enim de illo in Apocalypsi, tanquã de homine iam occiso: ergo actio, quã vidit Ioannes non fuit repræsentatio eius reuelationis, quæ animæ Christi in ipso incarnationis instanti facta fuerat: quando enim facta est animæ Christi reuelatio, nõ fuerat occisus Antipas. Si igitur ad illud tempus conformanda erat locutio ac repræsentatio, non erat agendum de Antipa, quasi de occiso, sed tanquam de occidendo. Huic argumẽto multa similia ex ipso Apocalypseos contextu aggerari possunt. Nam septem epistolæ, quæ habentur c. 2. & 3. non possunt concipi quasi dictatæ a Christo Ioanni ante passionem; & c. 11. 8. manifestè est sermo de Ierosolyma; quasi de ciuitate, in qua Dominus fuerat crucifixus: non ergo potest reuocari repræsentatio ad tempus; in quo harum rerum prophetia fuerat animæ Christi reuelata; tunc enim nondum Christus fuerat crucifixus.

12. *Solutio.*

Respondetur tamen, in hac repræsentatione idem accidisse, quod in aliis præteritarum historiarum actionibus euenire solet. Quamuis enim in ipso actionis decursu locutionis modus cum historiæ ipsius tempore conformandus sit; & quæ tunc erant futura, per futurum; per præsens, quæ præsentia; quæ præterita, per præteritum sint efferenda; nihilominus tamen actionis cuiusque tum vsus, tum decorũ fert, vt prologus vel interpres ad spectatores ipsos conuersus aliquid dicat; quod ipsum actionis tẽpus respiciat, & spectatoribus admonendis condeniat. Vt si Hispali in publica scena detur historia Imperatoris Theodosij, qui Italicæ, (quam veterem hodie Hispalim appellant) ortus dicitur: ille, qui prologum agit, rectè potest auditores Theodosij exemplo cohortari ad pœnitentiam de aliquo scelere agendam; siue obiurgare potiùs, quòd præstantissimi Imperatoris zelum, ac feruentem in Deum fidem non imitentur. Interpres etiam aliquis, dum suas agit in scena partes, & Italicæ Imperatoris patriæ facit mentionem; potest obiter spectatores admonere, Italicam eam fuisse vrbem, cuius modò ruinæ tribus ab Hispali milliaribus ad diui Isidori, visuntur.

13. Haud secus accidit in Apocalypsi, in qua prima illa persona, quæ prologum agit, septem epistolas ad septem Asiæ Episcopos, & totidem ipsorum Ecclesias dictat: quemadmodum in prologo ad præsentes auditores sermo conuerti solet. Statuit enim Spiritus sanctus, vt symbolica hæc repræsentatio ad septem Episcopos mitteretur. Quamobrem ad ipsos singillatim in prologo, sermonis conuersionem fieri voluit. Simili ratione interpres, (vt diximus) potest ad maiorem rei alicuius explicationem verba aliqua quasi de suo addere, ad spectatores conuersus. Atque hoc pacto ille Angelus, qui cap. 11. Ioannem alloquitur, interpretis partes agens, verba illa adiecit, loquẽs de Ierosolyma, *Vocatur spiritualiter Sodoma & Ægyptus, in qua Dominus crucifixus est.* Itaque in his, non rerum, quæ repræsentantur, sed ipsius repræsentationis tempus spectandum est: vt ex superiùs posito exemplo satis constat. Et hactenus ad obiectionis dilutionem dictum sit.

14. *Apocalypsis anno 14. Domitiani scripta.*

Vt ergo ad tempus in quo Apocalypsis fuit scripta, regrediamur. Certum est non solùm sub Domitiano scripsisse Ioannem, sed quo etiam ipsius imperij anno scripserit, nempe decimoquarto, vt rectè colligit Baronius to. 1. annalium. Ex quo elicitur, Apocalypsin fuisse scriptam quinque & viginti annis post euersam Ierosolymam: fuit enim

Nepe quinque & viginti annis

post euersam Ierosolymā.

euersa anno Christi 72. annus verò nonagesimus septimus fuit Domitiani imperij decimusquartus.

15. *Soluuntur argumenta Henteny.*

Iam quod ad Henteny fundamenta attinet, ea diruere nullius negotij est. Inprimis falsò ait, Tertullianum duobus in locis asserere Ioannem a Nerone relegatum; nam eius historiæ semel tantùm meminit Tertullianus, nempe libro de præscriptionibus (num. 215. apud Pamelium) eius autem verba sunt: *Felix Roma, vbi Petrus passioni Dominicæ adæquatur; vbi Paulus Ioannis Baptistæ exitu coronatur; vbi Apostolus Ioannes posteaquam in oleum igneum demersus nihil passus est, in insulam relegatur.* Hæc ille. Atque hinc (Deus bone) argutatur Hentenius, Ioannem a Nerone in Pathmos relegatum eodem omnino tempore, quo ille Petrum & Paulum Romæ interemit. Vnde hoc Tertulliano imponitur? quasi non possit verissimè dici, felicem esse Romam; vbi Apostoli, vbi Agnes, vbi Laurentius passi sunt.

16. *Hieronymi mens de tempore, quo Apocalypsis fuit scripta.*

Ad Hieronymum respondeo, non illum ibi respexisse ad alium Tertulliani locum, sed ad ipsummet, quem iam citauimus. Vidit hoc Pamelius, & debuisset sanè animaduertere, mendosum esse Hieronymi locum, nec ibi esse legendum *à Nerone*, sed, *Romæ*, vt emendauit Marianus Victorius ex antiquis manuscriptis, cogente etiam ratione: nam si Hieronymus ad eum Tertulliani locum se retulit, dicere non potuit, asseri à Tertulliano id, quod nec Tertullianus dicit, nec verum putauit ipse Hieronymus; vt patet ex libro de scriptoribus Ecclesiasticis.

17. Eusebius verò in libris de demonstratione Euangelica non alibi eius historiæ mentionem facit, nisi libro 3. c. 7. vbi Eusebius etiam ipse non meminit Neronis, sed Romæ, ait enim: *Petrus capite in terram verso cruci affigitur. Paulo verò caput abscinditur, & Ioannes in insulam relegatur.* hęc ille narrans, qui ex Apostolis Romæ passi fuerint; sed de tẽpore, nec verbum. Similis ergo fuit deceptio ex eo colligere simul facta, quòd simul ab Eusebio referuntur.

18. *Quid Epiphanius ea de re senserit.*

Sed quid ad Epiphanium dicemus? Respondeo, ipsius locum proculdubiò esse deprauatum; quomodo enim reditus ex insula potuit sub Claudio contingere, cùm Claudius Neronem antecesserit? Adde huc, in terminis ipsis manifestam inuolui repugnantiam; nam Epiphanius ibidem quasi æqualia omnino, & sibi mutuò respondentia apponit hæc duo, nempe, *post nonaginta annos vitæ, & post reuersionem ex insula Pathmo.* Igitur ex eodem loco manifestè concluditur, non designari ab Epiphanio tẽpus aliquod ante Ierosolymæ ruinam; præsertim sub Claudio, qui obijt anno post Christum natum 56. quando Ioannes nondum erat sexagenarius, cùm Christo maior natu non esset. Quòd si iuxta Epiphanium, Ioannes iam erat nonagenarius, cùm scripsit Apocalypsin; ergo multis retro annis fuerat destructa Ierosolyma, quam constat fuisse euersam anno Christi 72.

Ierosolyma anno Christi 72. euersa.

19. Ex dictis infero, Apocalypsim nō propterea de Iudæorū supplicio agere, quòd ante eorum vrbis excidium scripta fuerit; sed idcirco; quia Apocalypseos prophetia vniuersam Ecclesiæ Christianæ historiam ab ipso exordio complectitur, ac proinde eam etiam partem, quæ præterierat, quando Ioannes scripsit. Atque in capite 4. constabit, ipsius argumentum, iuxta omnium sententiam, esse Christiani populi excellentiam ac dignitatem. Omnia porrò, quæ in eodem capite continentur, completa iam fuisse, & Ioanni comperta. Propria enim illius capitis inscriptio est ea, quam illi Ambrosius præposuit, scilicet, *De statu & sublimitate Ecclesiæ Christianæ.* Atqui Ecclesiæ maiestas, atq; præstantia, dubitari non potest, quin Ioanni esset iam satis perspecta.

NOTATIO IV.

De titulo libri.

1. *Multorum ex libris canonicis inscriptiones non ab ipsis sacris scriptoribus posita, sed ab Ecclesia addita.*

LATINVS titulus sic habet, *Apocalypsis B. Ioannis Apostoli.* In quo notandum primò est, in Apocalypsi manifestè reperiri id, quod in multis libris Canonicis obseruari solet; scilicet, quas habent inscriptiones, non fuisse a sacris scriptoribus appositas, sed ab Ecclesia. Ex initio enim primi Apocalypseos capitis constat, Ioannem magna cum consideratione ab illo alio titulo mysterij pleno incepisse, *Apocalypsis* IESV *Christi, quam dedit illi Deus*, quo tacitè videtur recusasse, ne libri appellatio præferat ipsius scriptoris nomen, ad eundem ferè modū, quo nostrę Societatis auctor, eam Iesu Societatem, non Ignatij, voluit appellari. Ecclesia tamen meritò Ioanni eū defert honorem, quem reiecerat.

2. *Apocalypsis, secundùm Hieronymū, vox sacris literis peculiaris.*

Secundò obseruat Hieronymus ad Galat. 1. *Apocalypsis*, verbū esse propriū Scripturarū, & à nullo sæculi sapiẽtum vsurpatū, sed a Septuaginta inuentū. Reclamant aliqui, & ostendunt verbū ἀποκαλύπτω apud Isocratem & Plutarchū, & alios Græcos scriptores. Alij verò, vt Hieron. defendant, existimant, illum non loqui de verbo, ἀποκαλύπτω, quod reuelare significat, sed de nomine *Apocalypsis*, quod reuelationem sonat. Ostendēdum tamen erat, vbi 70. interpretes hoc nomine vtantur. Quoniam verbo ipso reuelandi sæpe vtuntur; at nomine (quod ego viderim) nusquam. Vtitur quidem illo Ecclesiast. c. 22. 27. & c. 41. 29. nunquam tamen Septuaginta. Adde, quòd ratio Hieron. est, nouæ rei nouum verbum inueniendum fuisse; atqui hæc ratio non minùs procedit in verbo, quàm in nomine.

3. *Hieronymi mens explicatur.*

Crediderim Hieronymum de vtroque loqui indiscriminatim, & pro eodem vtrumque reputasse: præsertim cùm apud Græcos non sit magis nouū ex vsitato verbo deriuare nomen, quam ex indicatiuo infinitiuum. Deinde sacrum Doctorem non ignorasse arbitror id, quod ex Plutarcho & alijs adducitur: existimasse tamen, nomen *Apocalypsis* esse in Scripturis peculiare: quoniam quamuis in alia phrasi fuerit vsurpatum à Græcis, non verò in ea, in qua Apocalypsis ad visa diuina refertur. Id quod dicendum est de verbo Latino; *reuelare* enim, Latinis auribus idem erat, quod *auferre velamen*; at in Scriptura sacra vsurpatur hoc verbum ad occultarum rerum supra naturalem ostensionem in visione aliqua diuina significanda. Huic enim nouæ rei necessariò erat noua aliqua phrasis accommodanda.

4. Tertiò, rationem reddamus oportet discriminis inter Græcum titulum, & Latinum; Græcus enim sic habet, Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ θεολόγου, Apocalypsis Ioannis Theologi. Hoc verò epitheto Apostolus ipse designatur, non alius: id quod ex Dionysio Areopagita egregiè cōfirmatur; qui epistola decima ad Ioannem sic scribit: *Ioanni Theologo, & Apostolo, & Euangelistæ in Pathmos insula relegato.* & infrà. *Nulla aduersitas nos priuabit* Ioannis *clarissimo radio, id quod cōsequuturos memoria, ac renouatione tua verissima Theologia.* Ioannes ergo per excellentiam Theologus appellatur, quoniam ex scriptoribus sacris nullus est, qui sublimiùs de Deo loquatur. Et ob hanc rationem scriptores antiqui nomẽ Theologi Ioanni Euangelistæ tribuerunt. Ipsi n. ante alios hoc nomen tributū esse constat, non solùm à Dionysio, sed etiam ab Euodio, (referente Nicephoro 2. histor. c. 3.) & ab Origene homil. 2. in diuers. Athanasio in Synopsi, Epiphanio hæresi 51. Chrysost. proœ. Psalmi 37. Cyrillo Ierosol. catech. 2. & Alexandrino 3. de Trinitate, Damasceno 4. de fide, Anonymo libro de translatione S. Iacobi scripto ante annos 600. His adde Cæsarium dialogo 3. & Anastasium Sinaitam Psal. 6. Sed cur illi a Græcis in hoc potissimùm libro Theologi cognomen apponitur? Suspicor Dionysium Areopagitam, aut alium similem huius fuisse tituli auctorem; vt significaret, altissimam esse huius libri Theologiam. Sic enim censet ipse Dionysius, vt videre est in lib. de Ecclesiastica Hierarchia, cap. 3. parte 3. Concinnum igitur atque elegans fuit, vt Græcus ipse libri adeò Theologi titulus exprimat, librum scriptum esse ab eo, qui antonomasticè Theologus nuncupatur.

5. *Cur Græca vox sit ab interprete relicta.*

Quartò, superest in hac notatione explicandum; cur vox Græca, *Apocalypsis*, relicta sit ab interprete, cùm Reuelationem dicere potuerit? quo simul Vallæ nobilis Grammatici scrupulum euellemus. Primò, nonnulla tam Græcæ, quàm Hebraicæ linguæ vocabula in vulgatam Latinam irrepserunt ex eo, quòd Latina Ecclesia plures habuit magistros & Hebræos, & Græcos. Eorum enim vocabula, quibuscum eadem nobis vitæ communio est, frequenter contingit, vt nobis adhærescant & insideant, atque in Latina Ecclesia id fieri decuit, tum vt gratum animum ac memorem erga eos ostenderet, à quibus doctrinam ac religionem accepit; tum etiam quoniam, vt vniuersalis omnium mater cunctas terrarum orbis nationes complectens, meritò tres communiores linguas, Hebraicam, Græcam, & Latinam in rebus sacris contingit; vt omnium inter se vnionem sub eadem fide & religione tueatur. Deinde sæpe fit, vt Græcum aliquod vocabulum potiùs, quàm Latinum, a Latinis ipsis vsurpetur; eo quòd Græcum in ea significatione sit vsitatius: Verbi gratia, *Philosophus*, idem est, quod amator sapientiæ; Græcum tamen nomen destinatum iam est atque dicatum ei, qui sapientiæ studium profitetur. Et verisimile est, quondam Apocalypseos nomen magis fuisse receptum, quàm Reuelationis, ad ea ipsa indicanda, quæ Deus singulariter alicui ostēdit. Hinc fortasse est, vt Vulgatus Apocalypseos nomen reliquerit, 1. Cor. 14. 26. atque idem obseruare licet in *Euangelio*, id est, bono nuncio, & in plerisque aliis. Præterea in librorum inscriptionibus familiare est, Græcis vti vocabulis; vt in Genesi, Exodo, Deuteronomio, Paralipomenis, Parabolis, Ecclesiaste, Euangelio, &c. Id quod fieri solet, aut propter energiam, aut ob aliam congruentiam.

6. *In voce Apocalypsis singulare quid delitescit.*

Denique in nomine ipso *Apocalypsis* singulare quiddam delitescit, quod in Latino verbo non reperimus. Reuelare enim nihil aliud est, quàm detegere: ἀποκαλύπτειν verò ita significat, detegere, vt oppositum etiam significet, quod est tegere. Notāt hoc Hēricus Stephanus in suo Thesauro; & pleraq; alia dictionaria Græca, vt Basileense ex officina Petriana, & Regiorum Bibliorū lexicon, afferūntq; id Psal. 31. *Quorum tecta sunt peccata*: vbi in bonis codicibus

legi asserunt, *ἀποκαλύπτεται*, licèt alij, *ἀποκαλυφθήσεται* legant. Sed quidquid sit de hoc testimonio; in vocum significatione, dictionariis standum videtur. Quòd si compositionem respicias; notum est præpositionem ἀπὸ, aliquando simplicis significationem augere, (vt in his, [illegible], *tergo*: [illegible], *uro*, [illegible], *clamo*. Licèt in aliis verbis significationem simplicis destruat: sicut apud Latinos præpositio, *re*, (quæ solet alioqui significationem simplicis in contrarium vertere;) aliquando etiam illam auget; vt in *repugno, reseco, retardo, reuello*, &c. & quamuis vtramque vim, & destruendi & augendi, non soleant huiusmodi præpositiones in eodem verbo exercere: in aliquo tamen verbo vtrumque præstant, vt docent dictionaria in verbo, *resigno*,& in [illegible]. Quod si ita est: quis non videat miro consilio fuisse factum, vt Latina editio Græcum adhuc Apocalypseos nomen in titulo retineret? Etenim si libro ipsi opus est vt titulus respondeat; notum est, quæ in hoc libro reuelantur, eadem obscurissimorum ænigmatum inuolucris velari, atque adeò valdè tegi ea ipsa, quæ deteguntur. Atqui vtrumque simul exprimere Latinum nomen non poterat. In titulo ergo Apocalypseos nomen sonat reuelationem cuiusdam Prophetiæ aptissimis ænigmatibus obiectam.

NOTATIO QVINTA.

De huius libri obscuritate.

1\. *Apocalypseos obscuritas ex Interpretum consensu.* TItuli energia duxit nos ad considerandam operis ipsius obscuritatem; quæ tanta est, vt omnium ferè Doctorum communis consensus sit, hunc librum hactenus explicatum non fuisse: vnde aliquorum verba subdere placuit, qui id manifestè confitentur. Dionysius Alexandrinus apud Eusebium, lib. 7. hist. cap. 13. planè asserit, *Se Apocalypsin non intelligere; & quæ in ea scripta sunt excedere, atque eminere humana auditione* [illegible].

2\. Richardus de Sancto Victore in priori prologo ait; *Se in hoc libro medullam mysteriorum attingere non valere, & aliqua solùm circa superficie** [illegible] *carpere.*

Ioachimus Abbas in præfatione, siue introductione, cap. 8. sub finem affirmat; *Sine notitia septem bellorum spiritualium Ecclesiæ, ambulare per librum istum, deuiare est, & aliquid definire, temeritas.*

Caietanus ad calcem noui Testamenti, *Apocalypsin* (inquit) *fateor, me non intelligere: exponat cui Deus concesserit.*

Hentenius in suo iudicio, *Fieri non posse* (asserit) *vt data quauis enarratione, singula aptè quadrent: & satis esse si in genere habeatur, quid singulis contineatur capitibus.*

Pannonius in præfatione ait, *esse opus immensæ difficultatis.*

3\. Arias Montanus in prologo asserit, post annos triginta in studio sacræ Scripturæ positos, se solitum dicere, *à se melius quàm à commentatoribus, quos legere contigerat, Apocalypseos lectionem intelligi; cùm illi tanquam perceptam exponere pergerent, & variis expositionibus obscuriorem redderent: ipse autem fateretur, se non intelligere.*

Gagneius in præfatione ait; *Abstrusa huius prophetiæ arcana vni tantùm Diuo Ioanni nota esse, & diuinare suum, non esse summi; sed eius, qui diuino sit afflatus spiritu.*

4\. Salmeron præludio 4. *Apocalypseos expositionem esse veluti quadraturam circuli; de qua dici solet, scibilis est, sed nondum scita.* & fol. 451. addit, *Apocalypsin esse inaccessibilem.* & præludio 1 asserit, *Audax esse & temerarium exactam & perfectam explicationem eius polliceri.* Non tamen videtur hoc dicere, vt alios condemnet; sed solùm vt se excuset: subdit enim, *Se quædam in genere dicturum; reliqua verò, de quibus vehementer dubitat, valentioribus explicanda relinquere: supra humeros enim facultatis suæ esse singulis applicare singula.*

5\. Pererius in prologo disputatione 1. *multos opinari, absque singulari Dei reuelatione, Apocalypsin esse prorsus incomprehensibilem.* & disput. 1. latè agit de magna huius libri obscuritate; & fatetur germanam Apocalypseos expositionem non videri inuentam.

Ribera in proœmio, *Apocalypsin* affirmat *esse mare magnum, plenum procellis & tempestatibus, in quo omnis sapientia humana deuoratur.*

Viegas in epistola ad Odoardum notat, in Apocalypsin quadrare illud Ecclesiastici 6. 22. *Tanquam lapidis virtus probatio erit in illa, & non demorabuntur proiicere illam.* & illud Zachariæ 12. 3. *Omnes qui leuabunt eam, concisione lacerabuntur*: illius instar sphæræ grauissimi ponderis, de qua Hieronymus ibi. Et quoniam tanti Doctoris incidit mentio: claudat ipse reliquorum agmen, & dicat quid sentiat in hac re. Ad Paulinum sic ait, *Liber in Apocalypsi septem sigillis signatus ostenditur, quem si dederis homini scienti literas, vt legat, respondebit tibi: Non possum, signatus est enim. Quanti hodie putant se nosse literas, tenent signatum librum, nec aperire possunt, nisi ille reserauerit, qui habet clauem Dauid; qui aperit, & nemo claudit: claudit & nemo aperit.* Hæc Hieronymus. Ex quibus omnibus facilè apparet, quàm spissum ac difficile opus aggrediamur.

6\. *Augetur Apocalypseos difficultas duplici ex capite.* Atque hæc quidem difficultas ex duplici capite mihi vehementer augetur. Primò ex mearum virium tenuitate. Secundò ex operosa rei ipsius mole; quæ mihi multò maior, ac grauior, quàm ceteris contigit. Interpretes enim ferè omnes, dum totius Apocalypseos opus grauissimum reputant; illud varias in partes, id est in plures visiones diuidunt, ne totam explicationis seriem connectere, & vno quasi filo deducere cogantur. Ego verò id mihi in animum induxi, & mea explicatione persequi statui; vniuersam Apocalypsin vnica visione, eaque continua comprehendi, nulla ordinis perturbatione, aut digressione interiecta. Quare necesse est, vt integrum meis humeris onus incumbat; id est, cunctas libri huius figuras ac symbola coagmentem, atque eandem structuram per ordinem componam.

7\. Hoc igitur ex capite valdè crescit exponendi difficultas. Cogor enim totam Apocalypsin, vt vnicum ænigma suscipere; atqui in ænigmate, quò maior est rerũ numerus, quæ sunt ad eius enodationẽ conciliandæ, & declarandæ, eò plus operis & negotij capessit interpres. In Apocalypsi verò Symbolorum numerus penè in infinitum excurrit: ipsorum porrò nouitas & insolentia planè admirabilis, ac formidanda.

8\. Præter hæc, nemo hactenus ab vllo interprete in obscurissimo libro requisiuit collimati scopi euidentiã: satis enim superque processisse iudicatur interpres, qui probabilem fecerit coniecturam, & se auctoris mentem assecutum fuisse, ostenderit verisimile. Ego verò, qui totam Apocalypsin vnicum esse ænigma reputem, eo ipso videor strictiori lege addictus. Nec enim ænigmatis interpres officio suo satisfecisse putatur; quousque ex apta & cohærenti singularium partium applicatione, totius ænigmatis pateat enodatio. Iam hoc ipsum in Apocalypseos interpretatione, libri omnium obscurissimi, quantum erit reperiri? Ad hoc me fastigium aspirasse non inficior; quò si minùs potuero conscendere, illud saltem præstitero, nempe, optasse. Nam, *In magnis voluisse sat est.* Pr.

9\. Non me latet, temeritatis crimen mihi à multis obiiciẽdum fore; ab iis præsertim, qui in ea sunt mente, vt Apocalypsin semper futuram esse Apocalypsin, existiment; id est, obscurissimam, & nunquam eius difficultatis iuga ab vllo mortali superanda. At ego arbitror multò meliùs ac dignius de Dei bonitate illos sentire, qui sperant aliquando futurũ, vt Ecclesiæ tantum mysterium patefiat: ita vt sapientibus tunc fatendum sit, Apocalypsin fuisse intellectam.

10\. Sed nostræ huic spei nonnulli opponent, neutiquam verisimile esse, qui hac tempestate operam sacris literis quantumuis strenuam nauarint, eos plus fore cognitionis & intelligentiæ adepturos, quàm qui Apostolos fuere proximè subsecuti, aut ab eorum discipulis cælestem doctrinam hauserunt; nec prudenter sibi quenquam polliceri, (cum nec ea ingenij acrimonia, nec vitæ sanctimonia sit præditus,) eo se posse pertingere, quò tot doctissimi pariter ac sanctissimi viri per mille quingentos annos non accessère.

11\. *Apocalypsin à Ioannis discipulis intellectã, credere par est.* Sed vt hac in re quid sentiam, paucis exponam. Primò, nulla mihi subit dubitatio, quin ij præsertim Ioannis Apostoli discipuli, quos ipse singulariter diligebat, Doctoris mentem in Apocalypseos interpretatione planè perceperint. Cuius rei non probabili solum ducimur cõiectura, quòd ipsum Ioannem habuerint præceptorem; sed insignia etiam extant vestigia & indicia, (vt suis locis videbimus) quibus quasi in semine bona germanæ totius libri expositionis pars continetur. Quòd verò hac de re non planè & apertè verba fecerint, nec commentarios ediderint; id singularis prudentiæ fuit, imò & necessarium, vt explicato argumento palàm fiet.

12\. Deinde negari non potest, quin ille, qui ad explicandam Apocalypsin modo accedit, antiquis huius libri interpretibus hoc saltem præstet, quòd post eorum omnium labores nouissimus operi succedat. Nec mirandum si pigmæus gigantum brachiis sublatus, eo manu contingat, quò illi per se attingere non valebant; & nonnihilo altior ipsis effectus ingentem camporum planiciem prospectet, quam illi prorsus videre non poterant. Hac spe allicimur quotquot post antiquorum labores, nouos meditamur commentarios, sperantes aliquando fortasse futurum, vt Apocalypsis ita exponatur, vt libri totius difficultas superata sit, nec de argumenti serie deinceps dubitetur.

13\. Si quis verò nouus interpres (quod non peculiariter de me, sed de quouis alio dictum velim.) eò fortasse pertingat; nulla id ratione nouitij interpretis ingenio attribuendum esset, sed peculiari Dei prouidentiæ, qui hoc in Ecclesiam suam beneficium conferet, quando congruentius fore iudicauerit: ac propterea cui libuerit suæ lucis radium immittet, quemadmodum in Tobiam iuniorem adeò beneficus extitit Deus, vt Angelum ei præbuerit viæ ducem, & comitem, qui illum à deuoratione piscis eripuit primùm; postea à dæmone liberauit; & tandem singulari Dei liberalitate Tobias ipse locupletatus, patrẽ suũ *videre, ecis lumẽ cæli.* Sic ergo, si fautore Deo, & Angelo custode laboriosi huius itineris duce,

duce Apocalypseos viam difficultatis ac salebrarum plenissimam interpres aliquis ingressus ab illa bestia de mari ascendente non fuerit deuoratus, (de qua c. 13) sed illam potiùs apprehenderit, atq; adeò comprehenderit, si felicem eius decursum impedire non possit diabolus ille, qui cap. 20. ab Angelo ligatus scribitur, si nouus interpres non solùm inueniat talenta illa decem, quæ sperabat, & noucat senior aliquis; sed multò eis maiores diuitias reporter, & pulchram adeò expositionem, vt illam tanquam sponsam duxisse videatur: si denique cõtingat, vt senior aliquis Tobias gratulari possit, se iam cæli lumen videre, quod antea non videbat, propterea quòd iunioris expositione sit factum, vt totius libri seriem, & aptam intelligentiam, tetra caligine priùs circumfusam intueri iam liceat: si hæc (inquam) omnia pro votis vlli aliquando acciderint, tunc verò fatendum ipsi erit, (nisi planè desipiat,) aliorum meritis Deum benignè concessisse, quod ipsius industriam, ingenium, & vires omnino superabat. Quare tunc etiam, cùm velut alter Daniel verissimam rei difficillimæ interpretationem explicare possit Ecclesiæ, Danielis exemplo dicendum ei esset ex corde, *Mihi, non in sapientia, qua esset in me plusquam in cunctis viuentibus, sacramentum hoc reuelatum est; sed vt interpretatio Ecclesia Christiana manifesta fieret.*

NOTATIO SEXTA.

De variis opinionibus circa argumentum *Apocalypseos.*

1. OBSCVRITATEM, de qua proximè egimus, subsequuta est expositionum varietas atque dissensio. De hac ergo varietate nonnihil dicendum est in præsenti: ea tamen solùm attingam, quæ ad totius libri argumentum spectant: minutiores enim varietates penè infinitæ sunt. Certè vnius symboli, (nempe quatuor animalium) triginta ferè expositiones numerantur. Sed considerata totius libri serie, octo inuenio vias in Apocalypsi interpretanda excogitatas. Spirituales nempe, sine prophetia, duas, historiales verò, siue ad historiæ prophetiam spectantes, sex.

2. Illas autem explicationes spirituales, & sine prophetia appello, quæ ad nullam Christianæ Ecclesiæ historiam sigillatim descendunt, sed solùm generatim de Ecclesiæ, aut professionis Euangelicæ excellentiis agunt, deq. bello inter bonorum & improborum respublicas, siue inter virtutem ac vitium, & de postremo vtrorumque exitu. Huius *1. opinio.* generis duæ sunt explicationum viæ. Altera, quæ Christianam Ecclesiam, & improborum rempublicam considerat. *2. opinio.* Altera, quæ subtilius texit argumentum, & intra humani pectoris recessus contemplatur bellum inter carnem & spiritum, inter veterem Adamum & nouum, qui secundùm Deum creatus est: atque totam Apocalypseos molem intra vnius hominis pectus hæc opinio includere conatur; vt mirari iam desinamus Homeri Iliada nuce inclusam.

3. *Ticonij expositio de vniuersa Apocalypsi.* Prima harum expositionum est Ticonij, quem sequuntur Primasius & Beda, vt ipsimet fatentur. Vnde Beda valde Ticonij commentarium commendat. Eádem quoque viá incedere placuit Cassiodoro, qui Primasij explicationem laudat. Subscribit Zegerus, qui Bedã omnibus interpretibus Apocalypseos præfert. Atque eadem fere vestigia sectantur Ansbertus, Anselmus, Haymo, Ricardus, Rupertus, Albertus, Hugo, Thomas, Dionysius, & Titelmanus. Se- *Aria Montani expositio.* cunda harum opinionum est Ariæ Montani, quam maximi faciunt illius studiosi, quos habet non paucos.

4. Vtramque viam nonnulli mysticam vocant: ego non sic eas appello, quia in ceteris etiam explicationibus, aut omni, aut certè maiori ex parte, non is existimatur esse literalis sensus, quem verba sonant; sed qui sub eo latet: atque adeò mystici sensus nomen meritò tribuitur in ænigmatis legitimo ac literali sensui, qui per ipsum ænigma, siue per ipsam parabolam intenditur. Quamobrem ij etiã, qui in Apocalypsi quærunt historiæ Ecclesiæ Christianæ prophetiam, non aliter eam indagant, quam vt sensum mysticum & literalem inuestigent, qui per Apocalypseos ænigmata fuerit significatus.

5. *Salmeronis & Pererij sententia de totius Apocalypseos intelligentia.* Sed veniamus iam ad diuersas eorum vias, qui Ecclesiæ Christianæ prophetiam ex Apocalypsi conantur elicere. Horum quidam sibi persuadent, vniuersam Christianæ Ecclesiæ prophetiam hoc in libro contineri: vniuersam (inquam) id est, omnes ferè Ecclesiæ euentus, qui erant in singulis eius ætatibus futuri; non quidem minutiores, sed præcipuos & magis insignes. Hos auctores appellare possumus totius historiæ interpretes: quorum persuasio in eo nititur, quòd sibi incredibile videatur Ecclesiæ Catholicæ non factam fuisse earum rerum reuelationem, quæ illi erant euenturæ. Si enim (inquiunt) misit Deus Agabum Prophetam qui famem futuram prædiceret, & persecutiones Paulo Ierosolymis euenturas prænunciaret; (Act. 11. 28. & cap. 21. 11) quantò conuenientius fuit, aliquem Prophetam præmitti, & præscribi prophetiam, qua calamitates, & felices successus Christianæ Ecclesiæ vsque ad mũdi finẽ euentura, præsignificarẽtur? Hoc est argumẽtũ Salmeronis, prælud. 1. in Apocalyp. & Pererij disputat. 4. proleg. fin.

Agendo autem de modo, quo Apocalypsis totam Ecclesiæ historiam complectitur; interpretes illi totius historiæ, tres in sententias distrahuntur. 6.

Prima est Lirani, Antonini, Aureoli, Ederi, & Lizarazi, qui putant, a c. 4. Apocalypseos, seruata temporum consequentia, sigillatim ad peculiares Ecclesiasticæ historiæ euentus deueniri. Atque hi auctores vehementer laborant, dum Apocalypseos seriem ad Ecclesiæ historiam aptare conantur; & eam ad rem in sex visiones partiuntur Apocalypsin. A c. 4. primam quidem visionem septem sigillorum ad Iuliani vsque tempora extendunt. Secũdam septem tubarum ad Mauricium. Tertiã draconis, & duplicis bestiæ, ad Carolum Magnum. Quartam phialarũ, vsque ad Henricum Imperatorem. Quintam Babylonis, vsque ad Antichristum. Sextam denique, quæ finem libri comprehendit, ad extremum iudicij diem, ac bonorum præmia, & improborum supplicia. Cæterùm aduersus hãc opinionem rectè opponit Pererius disp. 8. prolegom. non solùm violentiam applicationis, sed etiam hiulcam vacuitatem. Quoniam tempus, quod post Aureoli ætatem futurum erat, adũbrari censuerunt per vltimam Ioannis visionem, quæ pertinet ad Antichristum; & ab ætate Aureoli vsque ad hodiernum diem, 300. anni fluxerunt, in quo temporis decursu, neque Antichristus venit, & res in Ecclesia euenerũt haud paulò, quam superioribus temporibus, celebriores. *3. opinio. Lirani & aliorum.*

Secunda opinio est Abbatis Ioachimi, Vbertini de Cassalis, Seraphini, & aliorum; qui non tã de temporis, quam de dignitatis ordine curant; & septem in Ecclesia status diuersos hoc ordine considerant: Apostolos, Martyres, Doctores, Anachoretas, Pastores, Concionatores, Regulares, & denique Fideles sub Antichristo. Atque in hos septẽ status existimant Apocalypsin semel, iterum, ac sæpissimè reuolui. Affirmant porrò, septem in Ecclesia status esse mẽte concipiendos. Primum fundationis sub Apostolis. Secundum persecutionis sub ethnicis Imperatoribus. Tertium prosperitatis sub Constantino. Quartum diuisionis sub hæreticis. Quintum tranquillitatis & incrementi sub Carolo Magno & successoribus. Sextum extremæ persecutionis sub Antichristo. Et septimum extremi iudicij. 7. *4. opinio. Ioachimi & aliorum.*

Alij magnos Ecclesiæ labores & ærumnas ad septem reducunt, & totidem etiam insignes ipsius prosperitates enumerant; quæ est Pererij contemplatio disput. 5. prolegom. Nec deerit qui dicat, in hoc veluti cardine septem illarum calamitatum, & prosperitatum sæpiùs verti Apocalypsin. Et certè, quod ad Turcarum bellum attinet, in bellua marina capitis 13. significatum, expositionem Ioachimi sequuntur Ioannes Annius, Hentenius, Seraphinus, Hortolanus in Cantica, Luisius Legionensis, & Ferdinandus de Castillo. *5. opinio. Pererij.*

Tertia tamen opinio est, in Apocalypsi quidem cõtineri omnes euentus insigniores, quos Ecclesia per ætates singulas erat habitura, sed in eorum significatione nullũ seruari ordinem, nec temporis, neque dignitatis, neq; doctrinæ: atque hæc est sentẽtia Pererij in Prolegom. disputat. 7. & 9. cuius opinionem sequi videntur nõnulli, qui ad quasdam Ecclesiæ historias existimãt spectare quædam Apocalypseos ænigmata: neque tamẽ de vllo libri ordine cogitãt. Ex his sunt, qui per locustas capitis noni Lutheranos intelligũt, vt Bellarminus in oratione quadã in fine tomi tertij. 8. *6. opinio.*

Hactenus quinque enumerauimus interpretandi vias; duas, spiritualis explicationis sine historia: & tres alias interpretum totius historiæ. Aliud tamẽ explicationis genus est eorum, qui Apocalypsin de Ecclesiæ historia prophetiã esse fatentur; sed non de tota historia, verùm de aliqua solùm parte. Et hoc exponendi genus in varias item opinionum species subdiuiditur. Quidam enim, vt Ribera & Viegas, existimãtes se Victorini & aliorum antiquorum vestigiis insistere, totam ferè Apocalypsin de extremis Ecclesiæ temporibus exponendam esse censent; sub ipsum Antichristi aduentum sumentes exordiũ. Sed in eius temporis euentibus significandis, opinantur ordinem historiæ nulla ratione seruari. Aliorum opinio est, partem historiæ Ecclesiasticæ, in qua potissimùm versatur Apocalypsis, non esse extremum Ecclesiæ Christianæ tempus, sed prima potius ipsius Ecclesiæ tempora; & sigillatim bellum Ecclesiæ cũ synagoga, & cũ gentilitate, ac de vtriusque hostibus triumphum. De quibus bellis existimant tractari saltem à cap. 5. vsque ad 20. De bello quidem cum synagoga, vsque ad capur 11. & deinceps de bello cum gentilitate, & de Ecclesiæ victoria vsque ad capue 20. 9. *7. opinio.*

At enim, quinam sunt huiusmodi sentẽtiæ auctores? Ego sanè nonnullos facile proferam doctos & graues, qui hanc explicandi viam rectissimam iudicantes, eam insequi valde expetierint; nullum tamen, qui re ipsa fuerit persecutus. 10.

Iudicium

Iudicium verò suum ac desideriũ satis expressit Hentenius in prologo ad Aretæ commentarium; vbi eandem asserit fuisse sententiam Ioannis Annij Viterbiensis. Subscribit noster Salmeron prælud. 7 in Apocalypsin, docens a cap. 6. vsque ad 12. agi de synagogæ & Iudaismi abrogatione, & inde vsque ad caput 20. de excidio gentilismi, & Ecclesiæ regno. Hanc eandem diuisionem, & argumentum proponit Ederus in œconomia, & Bullengerus etiam in suis prolegomenis, in secunda partitione. Præterea, quod attinet ad bellum Ecclesiæ cum Iudæis, eiusdem est sententiæ Capõsagius, & Forerius etiam: vt videre est in Isaiæ commentario cap. 34. num. 4. Et præter hos auctores habet hæc sententia plures alios multò grauiores, vt videbimus notatione 12.

11. *8. opinio Millenariorum omnino fabulosa.* Præter has septem vias, fuit alia, quam vt omnino fabulosam relinquebam; videlicet, Millenariorum opinio, qui de extremis etiam temporibus explicabant Apocalypsin, sed valde fabulosè. Existimabant enim post Antichristi persecutionem iustos solùm resurrecturos, vt cũ Christo mille annis in terra regnarent; & post illorum mille annorum spatium, Gogi & Magogi bellum futurum; & tandem generalem omnium resurrectionem, atque extremum iudicium. Hanc Apocalypseos expositionem meritò Hieronymus sæpe irridet. Aduertendum tamen est, Millenarios, etsi in sua expositione valde aberrabant, non tamen exponendi ordinem perturbasse. Quare existimantes per marinam belluam capitis 13. Antichristum indicari; post illius mortem constituebant mille illos annos alligati Dæmonis, de quibus cap. 20. Licèt autem nullus iam sit auctor, qui Millenariorum errori subscribat; ceterùm quod attinet ad mille annorum designationem post mortem Antichristi, consentiunt cum Millenariis, Ioachimus Abbas, Vbertinus de Casalis, Seraphinus de Fermo, Pannonius, Hortolanus in Cantica, Bullengerus, & alij. Et quod magis miror, etiam Pererius bellum illud Gogi, & Magogi interpretatur non de bello Antichristi, quod ipse sextam Ecclesiæ calamitatem appellat; sed de bello alio valde diuerso, quod ipse appellat septimam Ecclesiæ calamitatem, ab Antichristi reliquiis ipsi Ecclesiæ inferendo: sic enim ille disputat. 5. prologi, in septem illis Ecclesiæ calamitatibus.

12. Ex his octo viis, septimam ego, vt rectiorem mihi eligendam censeo, vt sequenti argumento explicabo. Quod mihi argumentum, & ingenti labore, & pluribus annis in eo studio consumptis, stetisse confiteor.

NOTATIO SEPTIMA.

Argumentum Apocalypseos, quo distinctione capitum obseruata, indicatur totius libri Acoluthia, siue coherentia, & apta series.

CAPVT I.

PRÆCEDVNT libri totius titulus, & elogium (seu commendatio) necnon epistola dedicatoria. Et mox incipit narratio visionis cælestis. Prima autem persona, quam videt Ioannes, prologum agit, summam totius Apocalypseos repræsentans. Summa verò est, Christum in Ecclesia Christiana esse valde mirabilem, & pro illa contra Iudæos & gentes pugnare; atque adeò illam gloriosissimè triumphaturam.

CAPVT II. & III.

Deinde ille idem, qui prologum agit, monet singulos Episcopos Asiæ, (atque in eis fideles omnes ad septem genera reuocatos,) vt ex Apocalypsi hac vberrimum capiant fructum.

CAPVT IV.

Post hæc inchoatur actio, quemadmodum fieri solet absoluto prologo; poniturque initio ob oculos imago noui regni cælestis fundati in Iudæa post Christi resurrectionem: atque ex Iudaici templi comparatione expenditur, quantum præstet figuris antiquis Christianæ Religionis veritas & maiestas.

CAPVT V.

Liber autem signatus sigillis septem designat opus fuisse, vt Christus discipulis suis aperiret sensum ad intelligendas sacræ Scripturæ prophetias; quæ Iudæis in Christum credentibus summam felicitatem, & Iudæis non credentibus summam miseriam annunciabant. Quia quo tẽpore Deus in Ecclesia primitiua, & in eius hostibus perfectissimè complebat illa, quæ prædixerat per Prophetas; eo ipso tempore prophetiæ videbantur clausæ ac signatæ. Atque eas tunc aperuisse, id nimirum fuit libri sigilla resignare, quod Christi gloriam adeò amplificauit.

CAPVT VI.

Apertis enim sacræ Scripturæ sigillis, compertum est vere Deum ascendisse suos equos, vt Iudæos saluaret, atque bearet. Enimuerò nihil potuit feliciùs hominibus accidere, quàm illa quatuor, quæ primitiuis Christianis concessa sunt.

Nempe,
- In Christum crucifixum credere.
- Christum crucifixum prædicare.
- Pro Christo paupertatem amplecti.
- Pro Christo libenter mori.

Et simul etiam compertum est erga Iudæos Christo repugnantes, non statim Deum effudisse iram suam; sed priùs *Longanima expectatione*, & *seria comminatione*, vt resipiscerent, voluisse, & procurasse.

CAPVT VII.

Et quia ad seuerissimam tandem punitionem deueniẽdum fuit; ne quis putet eam calamitatem ad vniuersum Iudæorum genus pertinuisse, recensetur priùs magnus credentium numerus ex illo populo sub nouis Patriarchis, (id est, sub Apostolis) in nouas tribus distributus; atque is nouus Israël asseritur omnino indemnis atque securus ab omni plaga; vtpote qui cruce Christi & Spiritu Dei signatus sit, & protectione Angelorum munitus. *Nihil* enim *damnationis est, qui sunt in Christo Iesu.* Rom. 8. 1.

CAPVT VIII.

Deinde notatur, quo tempore immissæ sint in Iudæos septem plagæ; scilicet cùm satis iam admiranda fidelium patientia & perfecta charitas in Iudæorum persecutione perspectæ erant. Tunc enim in Iudæos rebelles immissæ sunt *septem plagæ*; sed paulatim eos inuadere iussæ, vt plurimorum pœnitentiæ locus esset. Porrò ex septem plagis, quatuor primæ sunt, *Fames*, *Bellum*, *Pestis*, & *Ignorantia*: grauissimæ illæ quidem: sed tres, quæ sequuntur, multò grauiores.

CAPVT IX.

Harum prima est concupiscentiæ plaga, per quam Iudæi traditi sunt in desideria cordis eorum. Altera est iarũ plaga, quarum furiis accẽsi Christianos sunt persecuti.

CAPVT X.

In ea persecutione effulgere cœpit diuini consilij arcanum de diminutione Israelis ad diuitias gentium; atque adeò ad magnam Ecclesiæ Christianæ felicitatem.

CAPVT XI.

Et ipsis etiam prædestinatis ex populo Iudæorum, persecutio illa Iudaica mirificè profuit. Illuxit enim mirabilis *doctrina & sanctitas* seruorum Christi in media persecutione procurantium salutem Iudæorum. Et licèt paulisper visę sint prosterni, & iacere; nihilominùs tamen surrexerũt victrices, & gloriosissimè de suis hostibus triumpharunt. Atque ex ipso rebellium Iudæorum numero, & ex ipsius perfidæ Ierosolymæ ciuibus, decimam partem Euangelio subiecerunt; quemadmodum ab Isaia prædictum erat cap. 6. Reliqui verò Iudæi vltima tandem plaga, id est, *horrenda obstinationis grandine* percussi sunt omnes, vt sic tandem ad Gentes iusta fieret commigratio.

CAPVT XII.

Vniuersalis autem Gentium omnium Christianismi imperium, non Ecclesiæ Ierosolymitanæ, sed cuidam ipsius egregiæ proli, nempe Romanæ Ecclesiæ, destinatum erat à Deo; atque ita præcipua Ecclesiæ Ierosolymitanę cura fuit Ecclesiæ Romanæ fundatio; quæ primùm facta est in Iudæorum gente, quæ Romam incolebat. Hanc verò egregiã prolẽ, statim ac nata est, deuorare vnicè expetiuit Diabolus; sed frustra: quia *portæ inferi non præualebunt aduersus eã.* Matth. 16. 18. Fundata autem Ecclesia Romana Religionis Christianæ arce & metropoli, statim maiori conatu cœpit Gentibus prædicari Euangelium, fremente Diabolo, & Neronem excitante ad Ecclesiam Christi extinguendam. Sed Nerone occiso, cùm Diabolus se non posse contra Euangelij præcones præualere, videret; omni conatu aduersus Ecclesias, quæ per vniuersas prouincias fundabuntur, cruentas persecutiones moliri instituit.

CAPVT XIII.

Atque adeò duas aduersus Christianum nomen excitauit bestias; alteram è mari, hoc est, superbiam Imperij Romani idola colentis; alteram è terra, id est, sapientiam carnis, quæ prioris bestiæ a ositatem suis artibus augeret. Ita Satanas, Mundus, & Caro in Euangelium coniurarunt, omni ex parte Ecclesiam persequentes.

CAPVT XIV.

Huic tamen bello opposuerũt se primitiui Christiani ex

populo Israël, cælestis vitæ exemplo, & Euangelij prædicatione mirificè pro Christo pugnantes; atque ea ratione multos ex Gentibus ad Christum trahentes. In persecutione autem doctrina cælestis fidelium patientiam confirmabat. Eámque patientiam subsecuta est copiosa messis, & lætissima vindemia, id est, innumerabilium hominum conuersio & martyrium.

CAPVT XV.

In bello ergo mystico, quod Christiani primitiui aduersus gentilitatem gerebant, consilium Dei fuit aduersus gentilitatem nouis plagis pugnare, valde diuersis ab iis, quas in mysticam Ægyptum (id est) in Iudæos rebelles immiserat. In hos enim, sicut olim in Ægyptios, tanquam in hostes, verè ac vehementer sæuitum est. nouissimarum verò plagarum vindicta non alia fuit, quàm destructio idololatriæ atque peccati per conuersionem Romani Imperij. Sic enim facta est vindicta in nationes, iuxta sacræ Scripturæ phrasim. Et hanc nouissimè Deus ostendit iram, & indignationem suam contra peccatum.

CAPVT XVI.

Plagæ ergo nouissimæ, quibus Deus idololatriam debellauit, fuere:

Rom. 1.1. 1. Pudor & dolor Gentilium, dum de peccatis arguuntur.

2. Persecutionis crudelitas in Euangelij prædicatores.

3. In Gentiles etiam ad fidem Christi conuersos mira sæuitia.

4. Ex Christianorum sapientia grauissima offensio.

5. Summa in persecutione excæcatio.

6. Post inuasionem Romæ maior persecutio.

7. Manifesta vrbis Romanæ diuisio; Euangelio præualente, & idolorum cultura ruente.

CAPVT XVII.

Denique vniuersa Roma ad fidem Christi conuertitur; atque is gloriosissimus Ecclesiæ Christianæ triumphus egregio spectaculo celebratur, in quo orbis regina, ciuitas martyrum cruore ebria, superbiæ suæ & impietatis pœnas mirandum in modum luit, à suismet senatoribus occisa & combusta: nimirum quia per eorum conuersionem effectum est, vt Roma impietati & peccato moreretur, ac veræ religionis ardore conflagraret.

CAPVT XVIII.

Eam verò conflagrationem, (quæ fidelibus lætissima fuit,) eorum lachrymæ prosequuntur, qui ex Romanorum sceleribus, & idolorum cultu rem suam & auctoritatem augebant; quorum proinde fletus & lamentationes de conuersione Romæ impiæ in Romam sanctam appositissimè referuntur.

CAPVT XIX.

Succedunt continuò festiuæ celebritates nuptiarum nouæ Romæ cum Christo, id est, publicum Christianæ religionis exercitium, in totius vrbis metropoli ac theatro; easque nuptias consequitur totius Imperij Romani ad fidem Christi conuersio, significata sub specie cruentæ cædis; sed eius cædis, quæ Angelos mirifico gaudio affecit.

CAPVT XX.

Deinde pax Ecclesiæ per multa sæcula continuatur: quibus elapsis nouum bellum insurgit Gogi & Magogi; quod est atrox ac luctuosa Antichristi persecutio. Sed de illa etiam triumphabit Ecclesia; fiet enim Diuini Spiritus igne, vt Iudaismi, Gentilismi, & sectarum omnium reliquiæ consumantur. Et tunc demum vniuersalis iudicij dies finem temporibus imponet.

CAPVT XXI. & XXII.

Ecclesiæ tamen Romanæ triumpho nullus erit finis; quia in cælesti patria, & in Dei beatitudine in æternum triumphabit, illiúsque felicitatis supra omnem modum admirandæ contemplatio claudit Apocalypsin. Sacræ autem visioni annectit Ioannes, quantùm debeat liber hic æstimari a Christi seruis.

Summa singulorum capitum breuiores ad iuuandam memoriam.

I. Apocalypseos elogium, & epistola dedicatoria & visionis cælestis prologus.

II. Breues Christi epistolæ ad quatuor conscientiarum genera, monentes vt ex Apocalypsi fructum capiant.

III. In aliis tribus epistolis reliqua tria conscientiarum genera similiter a Christo admonentur.

IV. Gloriosissimum Deo fuit Ecclesiæ Christianæ templum, quod in Sionis arce dedicatum est post Christi resurrectionem.

V. Nihilominùs liber manebat clausus atque signatus; & eum aperuisse fuit singularis Christi gloria.

VI. Apertis sigillis constat Deum ascendisse suos equos, vt Iudæos in Christum credentes saluaret atque bearet, & similiter constat, contra incredulos maximam Deum ostendisse patientiam, & in comminando, pietatem.

VII. Tau Christi innumeros Iudæos ipsi adhærentes ex omni natione, securos reddit ab ira in gentem Iudæorum effundenda.

VIII. In Iudæos autem non signatos tandem immittuntur septem plagæ, quarum primæ sunt, Fames, Bellum, Pestis, Ignorantia.

IX. In desideria deinde cordis eorum traduntur Iudæi; & in plagam iratum aduersus Christianos.

X. Fortis Angelus repræsentat consilium Dei de diminutione Iudæorum ad diuitias Gentium.

XI. Ardente verò persecutione Iudaica, doctrina & sanctitas seruorum Christi mirabiliter triumphant de perfida Ierosolyma; conuersa ad Christum decima parte, & reliquis Iudæis obduratis.

XII. Caput deinde Catholicæ Ecclesiæ Roma eligitur, atque adeò præcipua primitiuæ Ecclesiæ cura fuit, Ecclesiæ Romanæ fundatio; quæ feliciter successit, & iram Diaboli supra modum inflammauit.

XIII. Excitat Diabolus aduersus Christianum nomen mundi (id est Imperij Romani) superbiam, & carnis scientiam.

XIV. Sed resistentibus primitiuis Christianis, & egregiè pugnantibus, subsequitur innumerabilium ex Gentibus conuersio atque martyrium.

XV. Consilium Dei fuit, nouo plagarum genere aduersus Gentilitatem pugnare, multò aliter, quam aduersus mysticam Ægyptum, (id est aduersus Iudæos,) pugnauerat.

XVI. Idololatriæ ergo debellandæ immittuntur septem plagæ: nimirum, Pudor Gentilium, Persecutionis crudelitas, Intestinum bellum, Ex sapientia offensio, Summa excæcatio, Inuasio vrbis Romanæ, illiúsque manifesta Diuisio.

XVII. Noua denique vrbis conflagratio, (id est integra Romæ conuersio) prophetatur.

XVIII. Terrigenæ flebunt, & lamentabuntur supradictam conflagrationem.

XIX. Illam autem summis gaudiis celebrabunt filij Dei, atque eam consequetur totius Imperij Romani ad fidem conuersio.

XX. Lætitiam autem populi Christiani continuabit multorum sæculorum pax: sed eam pacem posteà disturbabunt Antichristi bella; & tandem post Ecclesiæ perfectam victoriam, vniuersalis iudicij dies finem temporibus imponet.

XXI. Lucebit verò Ecclesiæ Christianæ in cælesti patria lux æterna, & beatissima felicitas.

XXII. Aquæ demum viuæ fluuius singulariter beatam Vrbem lætificat, & claudit Apocalypsin.

NOTATIO OCTAVA.

Argumenti confirmatio ex illius dignitate.

APOCALYPSEOS argumentum quodcumque illud sit, (neque enim de nostro nunc agimus) præstantissimum ac excellentissimum esse debere, & ipsius libri textus, & grauissimorum Doctorum consensus validissimè persuadent. Textus quidem ipse cap. 1. disertè docet, hanc esse reuelationem illam animæ Christi ab æterno Parente communicatam: & ab ipso Christo ænigmatis quasi conuestitam, ac Ioanni charissimo discipulo per cælestem nuncium missam. Beatum præterea esse qui audit, aut legit, quæ in hoc libro continentur. Et cap. 5. affirmat Ioannes se ingentem lachrymarum vim effudisse præ dolore, quòd non inueniretur, qui septem libri sigilla reseraret. Porrò septem hæc sigilla sunt bene magna libri pars, quæ à cap. 5. ad vndecimi vsque finem protenditur. Deinde integrum caput quintum mirificè expendit, quàm gloriosum Christo fuit, sigilla ipsa aperuisse. Et per capita subsequentia singulorum mysterium sigillorum insigni actione celebratur. Quòd si oculos ad alia libri capita conuertamus, facilè ex iis elicitur, ipsorum argumentum nihilo inferioris excellentiæ esse. Certè caput quartum, capiti Isaiæ sexto ceteris longè sublimiori illius prophetiæ parti; & Ezechielis currui æquè sublimi, apertè respondet. Caput verò decimum nonum Agni nuptias lætissima celebritate peragit: atque in eo quidem capite semel, & rursus cap. 22. tanta Ioannes lætitiæ voluptate gestit, vt se ad Angeli pedes prouoluat, eos exosculaturus, ob iucundissimum nuncium, quem ei de rebus summi

Argumenti Apocalypseos præstantia.

summi

summi ponderis ac momenti deferebat.

2. *Eadem Apocalypseos argumenti excellētia Patrum testimonio comprobatur.* Tantæ ipsius textus maiestati & energiæ communis Patrum & interpretum sensus egregie concinit. Dionysius quidem Areopagita ceterorum coryphæus de Ecclesiastica Hierarchia cap. 3. parte 3. extremam sacrarum Literarum partem designans; *Arcanam illam* (inquit) *ac mysticam omnino visionem dilecti discipuli, diuinamque Domini Iesu Theologiam, eis, qui Dij fieri merentur, exponit; eosque per mysteria sacra sustollit, atque confirmat.* Egregia sanè verba, & omni animaduersione digna. Tertul. item de corona militis cap. 15. loquens de Apocalypsi, *Si tales imagines in visione, quales veritates in repræsentatione?* Epiphanius lib. 2. cap. 51. docet *totam Apocalypsin referri debere ad spirituale Dei negotium, & ad ea, quæ in lege & Prophetis præcipuè Dominus respiciebat.* Hieronymus lib. 9. in Isaiam ad finem, asserit *Apocalypsin medullata Ecclesiæ Sacramenta contexere.* Et epistola 103. cap. 7. *Pro merito,* (inquit) *voluminis laus omnis inferior est.* Oportet igitur argumentum excelsum esse quiddam, ac planè diuinum. Ricardus de sancto Victore lib. 7. cap. 12. affirmat, *Librum istum non solùm esse Euangelium, sed in Euangelica doctrina, quemadmodum vltimum, ita etiā summum locum obtinere, ac in ipso sacram Scripturam, ad modum arboris, cacumen extulisse.* Haymo in præfatione. *Tanta* (inquit) *est distantia inter hanc prophetiam, & eas, quæ ante Christi Domini aduentum reuelatæ sunt; quanta inter seruum & dominum, inter legem & Euangelium, inter Deum & hominem.* Gilbertus demum in Apocalypseos procemio, (quod commentariis illustrarunt Glossa, Albertus, Thomas, & Hugo) ait, *Hanc prophetiam præstare veteris Testamenti prophetiis, sicut Euangelium, Legis obseruantiis.*

3. Ex dictis constat, hunc librum meritò in Scriptura ceterorum agmen claudere; illisque veluti apicem & coronam addi. Atque adeò confitendum est, ipsius argumentum mirum in modum esse præstans & excellens.

4. *Obiectio.* Dicet quispiam, longè plus nimio procedere, qui hunc librum Euangeliis ipsis superiorem esse asserant; cum in iis ipsissima Christi verba referātur. Quid verò his dignius ac præstantius esse possit? Cui tamen illud respondeo, quod

Responsio. Ioan. 16. 12. Christus suis discipulis edixit. *Adhuc multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modò, cùm autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* Quod igitur Christus suis Apostolis per se non exposuit, (quoniam teneri adhuc & imbecilli erant) sed Diuino Spiritui, qui eis postea reuelaret, reliquit; hoc continet Apocalypsis. Et verò perspicuum est, quod eis Christus, quippe nondum capacibus, tunc obtexit, id sublimius & excellentius esse; quamobrem potuit id in Apocalypsi contingere.

5. *Hanc Apocalyptici argumenti excellentiā in nostro commentario nō desiderari.* Hactenus ostendimus Apocalypseos argumentum præstantissimum & excellentissimum debere esse. Iam eiusmodi excellentiam & dignitatem in nostro argumento minimè desiderari, videbit quicumque illud attentè percurrerit; & multò magis qui integrū perlegerit commentariū. Etenim in Ecclesiæ Christianæ præstantia inueniet c. 4. explicatam mysterij Trinitatis prædicationem, & c. 11. singulas per ordinem Apostolici symboli veritates, suo splendore, quasi gemmis quibusdam illustrantes Apocalypsin. Præter hæc, septem sigilla ad septem Diuinæ prouidentiæ perfectiones siue spiritus spectant; quibus nihil magis theologicum potuit optari. Atque in quatuor primis, id est, in Dei quadriga, expenditur mira & abscondita salutis ac redemptionis, quam Christus attulit, perfectio: atque adeò Ecclesiæ Christianæ sanctitas admiranda. Deinde in rebellium Iudæorum repulsa, & in Gētilium euocatione atque electione: in persecutionibus ab vtroque populo contra Dei Ecclesiam concitatis: & in diuerso victoriæ genere: in seuerissimis aduersus Ierosolymam plagis, & in suauissima illa nouissimarum plagarum in Romam veterem ingruentium inuentione; in mystica decimæ partis Ierosolymæ ruina, & in spirituali vniuersæ Romæ conflagratione: in nouæ denique Romæ desponsatione cum Agno, & in conuersione Romani Imperij, ac mille annorum pace subsecuta: in his, inquam, omnibus adeò theologicè proponitur admirabilis diuinorum consiliorum executio, vt nihil sublimius excogitari posse videatur ad totius Scripturæ apicem & coronam. Nihilo sunt his inferiora, quæ ad calcem libri de Antichristi bello, de die iudicij, & de æterna cælestis Patriæ beatitudine subiiciuntur.

6. *Confirmatur ex Pauli testimonio.* Huius argumenti maiestatem ac reconditam sapientiā ponderat egregiè Paulus ad Ephes. 3. 10. vbi agens de humani generis redemptione, & Ecclesiæ Christianæ celsitudine, asserit, Deum in spiritualis mūdi, id est, Ecclesiæ Christianæ creatione seu fabrica, Angelis patefecisse suā ipsius sapientiam multiformem. *Omnia* (inquit) *creauit Deus, vt innotescat principatibus & potestatibus in cælestibus per Ecclesiam; multiformis sapientia Dei.* Quasi diceret, Ecclesiæ mysteria adeò alta & sublimia esse; vt illis Cherubinos ipsos ac Seraphinos ingenti admiratione defixos Ecclesiæ ipsius opifex tenere voluerit: dum noua illis sapientiæ arcana & abstrusa mysteria spectanda proposuit, quæ in ipsa Christi

A Ecclesia maximè elucent. Resistit hic Nyssenus homil. 8. in Cantica, & Pauli sensum *in multiformi illa sapientia*, curiosa indagatione rimatur. *Re vera* (ait) *per Ecclesiam portatur ad supramundanas potestates varia & multiplex Dei sapientia, quæ per contraria res efficit magnas & admirabiles. Quomodo enim facta fuit vita per mortem? & per peccatum iustitia? & per maledictionem benedictio? & per ignominiam gloria? & virtus per imbecillitatem? Nam in prioribus temporibus solam simplicem & vniformem Dei sapientiam nouerant supramundanæ potestates congruenter naturæ facientem miracula; nec in iis, quæ cernebant, erat quidquam varium. Hoc autem multiplex & varium sapientiæ genus, quod constat ex connexione cū contrariis, nunc autem apertè ostensum est per Ecclesiam; nempe quēadmodum suo liuore, suisque vibicibus nostra sanauit vulnera, quemadmodum imbecillitate crucis vires expugnat aduersarij, &c. Hæc omnia, & quæ sunt huiusmodi, cùm sint varia* *Egregia Nysseni verba.*

B *& multiplicia, per Ecclesiam didicerunt, & admirati sunt.* Hæc Nyssenus. Et sanè quod de Christi triumpho expressè asseuerat, id etiam ad Ecclesiæ similiter triūphos extendi vult: in quibus multiformis item Dei sapientia iuxta Nysseni mentem effulget. Etenim in Christianorum intellectu sub obsequium crucis captiuo, eorū sapientiæ sublimitas splēdescit. In bello pax; copia in inopia; vita in morte; vt quatuor primis sigillis, & in aliis præterea Apocalypseos symbolis adumbratur. Præsertim in triumpho, quem Ecclesia de Iudæis & Gentibus, per ipsas persecutiones, per ignominiam & mortem, obtinuit.

Atque vt ad Angelos redeamus: certum est illos nō cognouisse a principio creationis speciales omnes conditiones mysteriorum nostræ Fidei; sed postea per Ecclesiam, & præcipuè per Christi Domini instructionem plenè fuisse

C edoctos. Docet hoc D. Thomas 1. p. q. 57. a. 5. & 3. p. q. 12. a. 4. in *Sed contra*, ex Dionysio Areopagita. Durandus 3. dist. 13. q. 2. Bonauentura 2. q. 3. Plena ergo notitia doctrinæ Euangelicæ non erat Angelis communicata ante Christum. Et hinc est, quòd sæpe Paulus nostræ fidei mysteria appellat *Sacramenta abscondita à seculis in Deo.* Vide 1. Corint. 10. 11. Galat. 4. 24. Ephes. 1. 6. Coloss. 1. 26. & c. 17. Ad Heb. 8. 5. & cap. 10. 1.

Denique Apocalypseos argumentum claudit in se, & Theologiæ medullam, & Christianæ philosophiæ ac doctrinæ Euangelicæ quasi nucleum siue animam.

Sed obiiciet quispiam Euangelij doctrinam, ac vaticinium de Ecclesiæ futuris euentibus videri diuersa inter se- *Obi. Her.*

D se ac dissimilia esse: huius libri porrò prophetiam Ecclesiæ successus prænunciare, certum esse; ipse enim textus ait. *Beatus qui audit verba prophetiæ libri huius.* Et Hieronymus lib. 10. contra Iouinianum, cap. 4. *Ioannes* (ait) *sicut appellatur Euangelista, quia librum Euangelij condidit; ita etiam appellatur Propheta, quia scripsit Apocalypsin infinita futurorum mysteria continentem.* Tertullianus insuper lib. 3. contra Marcionem, cap. 24. hunc librum appellat, *Noua Prophetiæ sermonem, qui apud fidem nostram est.* Concinit Augustinus 20. de ciuit. cap. 8. & alij, quos notatione 3. retulimus. Atque hoc Prophetiæ nomen, sunt qui existiment, Ioachimi & Aureoli, & Lyrani expositioni fauere. Quorum opinioni Abulensis astipulatur.

Huic obiectioni respondeo primò, Miro artificio fuis- 9 *Solutio.*

E se factum, vt tota Euangelij doctrina ad prophetiæ normam redigeretur: id quod verissimè fieri potuit. Etenim in prophetia, quæ Christi animę fuit ostensa (quæ huius libri prophetia est, vt notatione 3. explicuimus) comprehenditur Ecclesiæ fundatio, atque præstantia, nec non ipsius virtutes & prærogatiuæ: in quibus includitur Apostolici symboli, & Christianæ fidei articulorum professio. Secūdò aduerto, licèt Christi prophetia omnes Ecclesiæ euentus siue maioris, seu minoris notæ distinctè contineat: in hoc tamē libro expediens non fuisse, vt singula minutatim notarentur; sed præcipua tantùm illa puncta, quæ in nostro argumento designantur, vtpote in Ecclesiæ successibus extantia & eminentia; & quæ propriè ad historiam Theologicam spectare possunt. Atqui in hisce punctis totam Ec-

F clesiæ historiam coërceri, rectè ac verè affirmatur: quemadmodum & a Christo fuit dictum Ioan. 15. *Omnia quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis.* Tertiò noto, Apocalypseos excellentiam in eo in primis consistere, quòd non solùm præcipua capita seligat, minutioribus omissis, sed in iis etiam capitibus, quæ tractanda desumit, non tam rei euentum ex corpore ipso atque cortice spectet, quam ex anima historiæ & admiranda Diuinæ prouidentiæ perfectione; quæ ibi potissimùm enitescit, & sapientum oculos ad se conuertit ac trahit. Atque hoc sanè est, historiā theologicè & iuxta absolutæ sapientiæ præcepta tractare; nec in simplici solùm euentuum narratione pedem figere. Et quidem si Ioannes Ecclesiæ vaticiniū fuerat literis mandaturus; facilè perspicitur, ea ratione scripturum, vt ipsius prophetia ceteris Prophetarum vaticiniis non solùm non esset inferior, sed longo etiam interuallo antecederet.

Ad

10\. Ad hanc nostri argumenti excellentiam illud addo, quod ipsam non parum adstruat atque confirmet; eius videlicet dignitatem in aliis explicandi rationibus, quas notat. 6. posuimus, nequaquam reperiri.

Prima enim opinio, eo ipso quòd ad singulares Ecclesiæ successus non descendat, sed generatim omnia & confusè accipiat, necesse est, vt spiritualem Sodomam, & Ægyptum, (id est Ierosolymam) à Babylone, (id est Roma) non distinguat; ac proinde supradictum vtriusque populi, Iudaici & Gentilis mysterium prætereat. Nec non alia similia, in quibus theologici argumenti celsitas apparet.

Deinde Ariæ Montani expositio subtilior est, quam solidior; & philosophico argumento, quam prophetico congruentior. Non inficior, quin vt pia ac ingeniosa accommodatio accipi possit; vt tamen sit litteralis prophetiæ sensus, minimè probo. Etenim si quis Christi passionis ac resurrectionis historiam referret ad mysticam mortem ac resurrectionem, qua homo moritur peccato, ac Deo resurgit; nemo negauerit, eam esse piam atque elegantem applicationem; explicationem tamen esse litteræ, nullus dicet; sed accommodationem tantùm, quæ in litterali sensu fundata consurgit. Atque ita Arias ipse in commentariis, quos postea in Isaiam edidit, fatetur ingenuè per Babylonem in Apocalypsi, Romam esse intelligendam; & multa alia similiter in eodem libro exponit.

11\. Iam Lyrani & Aureoli expositio nequaquam argumentum Theologicum diligit, sed minuta quædam, & sacræ Scripturæ maiestate non ita digna. Quorum reuelatio omnino fuisset inutilis & superuacanea; nec enim alicuius fuisset vsus antequam impleretur, cùm præsertim percipi non posset; nec postea quàm dicitur fuisse expleta, ad Fidei confirmationem potest quidquam deseruire, cùm incertum adhuc valdè sit, (ne quid grauius dicam) eam fuisse Spiritus sancti mentem. Nam & ipsi huius opinionis auctores inter explicandum se formidare fatentur: ex quibus Antoninus §. 15. meram esse accommodationem suspicatur. Idem fatetur Lyranus sæpe, & præsertim cap. 17. & 18. & 19. & 20. & in eadem formidine est Ederus, vt ipse sæpe significat.

Nec verò expositio Abbatis Ioachimi est verisimilior, aut probabilior, aut sacræ Scripturæ grauitati conuenientior. Atque (vt nihil dicam de violentia explicationis) ab incremento, & tranquillitate Ecclesiæ sub Carolo Magno, & successoribus eius, (quem facit quintum Ecclesiæ statum) transit ad extremam persecutionem sub Antichristo, in quo valde defecit ab intentione complectendi vniuersam Ecclesiæ Christianæ historiam. De quinta explicatione dicemus infra; vbi de ordine & serie nostræ explicationis.

12\. Sexta autem opinio, quæ totum ferè Apocalypseos vaticinium ad Antichristi tempora refert, nullo historiæ ordine seruato, (vt alia omittam) nescio quid respondere possit iis, qui notant in ea opinione, exiguam solùm Ecclesiæ Christianæ prophetiæ partem tractari; & præcipua ipsius euenta prætermitti; & ex multorum sæculorum historia, extremum solum eligi, quod nulla ratione comparandum est cum primis Ecclesiæ Christianæ temporibus; si ad dignitatem rerum, & profunditatem Theologiæ, & Diuinæ prouidentiæ consilia aduertamus animum. Quòd verò nonnulli sibi persuadent ea, quæ de Ecclesiæ Christianæ perfectione fuerant à sacris Vatibus prædicta, prioribus Ecclesiæ temporibus non fuisse completa, sed ad postremam ætatem referenda, id mihi persuadere non possum: licèt enim sapienter Augustinus censeat, eorum virtutem ac robur, qui ab Antichristo se inuictos præstiterint, excelsa planè futura; nihilominùs prudentes æstimatores iudicabunt, primigeniæ Ecclesiæ fortitudinem minorem non fuisse, sed potiùs maiorem. Qui ergo interpretationem suam omnem ad posteriora illa tempora cōferunt; hi nec maius & excellentius, nec pluribus scatens mysterijs argumentum sibi desumunt; inuoluunt enim silentio tam Iudaici populi repulsam, quàm Gentilici electionem: quæ duo inter cetera Ecclesiæ euenta, tantō sunt admiratione digna, vt iure Paulum in illam exclamationem impulerint. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius!* ad Rom. 11. 33. Quod idcirco Paulus ipse, *Dei mysterium* sæpiùs appellat, vt videbimus Apocal. 10. vbi Ioannes eandem locutionem vsurpat.

13\. Illud tamen addo, quicumque Apocalypseos argumentum continere in se doctrinæ Euangelicæ medullam animaduerterit; illum protinus facilè prospecturum, conuenientissimum fuisse, Christi reuelationem ænigmatum inuolucris & sacris symbolis conuestire; etenim nullam aliam ad rem aptiùs ac digniùs ænigmata aut hieroglyphica vsurpantur; quàm ad ea, quæ valdè amamus atque æstimamus. Atqui nihil tam Christo, quàm Ioanni charius erat ac pretiosius; quam doctrinæ Euangelicæ perfectio, & Christianæ Ecclesiæ triumphi.

NOTATIO NONA.

Confirmatio secunda nostri argumenti à coherentia, & continuata totius libri serie.

NOn satis constat inter Interpretes, an tota Apocalypsis Ioannis sit in vnica extasi, vel in pluribus ostensa. Antiquiores vnicam solùm visionem agnouisse videntur; quia nullius meminêre diuisionis, vt Victorinus, Ticonius, Andreas, & Aretas. Alij licet varias in partes diuidant Apocalypsin, vt in quatuor, vel in septem, vel etiam in septemdecim (ad tot enim se extendit Ederus ex Athanasio) multi tamen illorum fortasse maioris solùm distinctionis gratia eam ita partiuntur, non verò quòd intelligant fuisse plus quam vnam extasim: quemadmodum plerique orationem Dominicam (quam vnicam esse orationem nemo dubitat) distinctionis ac doctrinæ ergo, in plures petitiones distinguunt. Aliqui tamen expresse notant, Apocalypsin plures fuisse Ioannis extases; ac propterea minimè in eis esse requirendam continuationis seriem. Ex his sunt Ribera, & Caponsachius. Neque aliter probant, nisi quia fieri non posse putant, vt filum à principio ad finem vsque integrè deducatur. Eadem est opinio Pererij disp. 7. causa 5. & disput. 9. regula 4. 1. *Apocalypsin aliqui plures in visiones partiuntur.*

Et verò, ex eo quòd Ioannes librum suum in singulari appellet Apocalypsin, non in plurali, reuelationes, non inde solidum argumentum desumitur, vt vnicam fuisse extasim, siue reuelationem affirmetur. Nam apud Isaiam etiam in singulari est, *Visio Isaiæ*. Cùm tamen plures fuisse constet, scilicet in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, & Ezechiæ. 2.

Plus habet roboris, vt Apocalypsin vnicam fuisse visionem credamus; quòd Ioannes in ipso exordio locum ac diem designet, *In Insula Pathmos, in Dominica die*. Cùm nullibi præterea in toto libro quid simile præscribatur. Hic namque Prophetarum mos est, quoties noua visio inchoatur, signum aliquod, distinctionis gratiâ, præstituere: (Vt, *Onus Ægypti, Onus Moab. Anno quo mortuus est Ozias*) aut mensem etiam anni designare, quod frequens est apud Ezechielem. *Vnicam tamen visionē fuisse probatur.*

Diceret quispiam, contingere potuisse, vt Ioannes plures visiones illo ipso die habuerit. Et licèt detur, Apocalypsin vnam fuisse visionem, hoc non cogere, vt integer discursus ab exordio in finem vsque libri deducatur. Sicut enim in eadem epistola diuersa possunt capita contineri, quæ inter se minimè cohæreant, sic etiam in eadem extasi possunt diuersa, & minimè inter se connexa Prophetæ ostendi. Ceterùm hæc euasio non satisfacit. Omnes enim fateri debemus, quidquid in Apocalypsi agitur, esse Ecclesiæ Christianæ prophetiam; atque adeò necesse esse, vt partes omnes ad vnicum Ecclesiæ argumentum pertineant. Quare, si eadem est visio, non plures; oportet vt omnia Ioanni fuerint ostensa optima serie, & ordine legitimo. Et credibile non est, eum ordinem ab illo perturbatum fuisse, siue is fuerit naturæ ordo, siue artis. Quemadmodum concinnum aliquod poëma, seu comœdia optimam partium inter sese connexionem, & concatenationem habeat necesse est. 3. *Obiectio.* *Dilutio.*

Quinimò, etsi fingamus, hanc visionem Ioanni fuisse, non totam eodem die, sed in diuersis per partes indicatam; si tamen vnicum est argumentum, expediebat vt partes omnes aptæ inter se essent, atque coalitæ, id est, optima serie ordinatæ. Quemadmodum si longa satis actio ac tragœdia in binos aut ternos partitur dies; nō ideo argumenti filum abrumpitur, sed attexitur potiùs, & idem vlteriùs producitur; non aliter ac secundus actus cum primo connectitur, & cum tertio quartus. Præterquā quòd verisimilius multò est, totam Apocalypsin vnicam extasin fuisse.

Atque illis etiam ipsis, qui existimant Apocalypsin non idem contextus filum ducere, optabile valdè esset, optimam in ea continuationem reperire; necessitate enim coacti illam in varias visiones partiuntur: atque hac ratione suam in exponendo ordinis perturbationem excusant; verbi gratia, Persuadet sibi noster Ribera, Romæ conflagrationem, de qua cap. 18. futuram ante illam Ierosolymæ euersionem, de qua cap. 11. ac proinde plagas nouissimas, de quibus cap. 15. & 16. priùs futuras, quàm turbarum plagas, de quibus cap. 8. & 9. & 11. Verùm quis dubitet, ipsius expositionem multò suauiorem ac similiorem vero futuram, si Apocalypsis apponeret primò phialarum plagas, & Babylonis incendium; deinde plagas tubarum ac Ierosolymæ ruinam. 4. *Quàm sit optabile, vnicū expositionis filum in tota Apocalypsi attexere.*

Alias ordinis perturbationes non absimiles deuorant tam Ribera ipse, quam alij interpretes; nimirum mille annos pacis, de quibus cap. 20. re ipsa complendos antequā ascendat bestia de mari, de qua cap. 13. Et meo quidē 5. *Quas deuorent dif- ficultates qui or-*

dini in Apocalypseos interpretatione perturbione.

iudicio maiori rerum consequentia procedebant Millenarij; qui cùm existimarent bestiam illam marinam cap. 13. esse Antichristum, mille pacis annos post eius mortem collocabant. Et quoad hanc partem idem sequuntur Seraphinus de Fermo, Pannonius, & Bullengerus; qui tamen dum mille pacis annos ad breuiora multò tempora contrahunt, violenter nimis exponunt.

Minùs violenta videtur communis interpretatio, quæ mille annos alligari Dæmonis a Christi passione enumerare incipit. Sed hic magna est ordinis confusio, ac perturbatio, quòd cùm in Apocalypsi alligatio Dæmonis, capite 20. describatur, id est, sub Ecclesiæ propheticæ finem; illius alligationis interpretatio ad ipsa Ecclesiæ nascentis exordia referatur.

6. *Nostrum argumentum quantopere ab his ordinis perturbationibus abhorreat.*

Ab omni hac confusi ordinis perturbatione valde abhorret nostrum argumentum, etenim fingi non potest tragœdia, cuius series & continuatio meliùs & congruentiùs sit inter se cohærens, quam filum, quod in nostro argumento deducitur. Quòd si totius contextus applicatio ad sensum, quem ego propono, apta atque congruens esset; haud dubiè ex ipsa acoluthia & consequentia a nobis inuenta, validum desumeretur argumentum; quo Apocalypsin ipsam eiusmodi acoluthia contextam fuisse probaretur. Nec enim fieri potest, vt in libro cōfusè & permixtim, id est, inordinatè scripto, singulæ partes ad argumenti vnitatem aptissimè applicentur: atque hac ratione legitimus in eis ordo, & integrum consequentiæ filum reperiatur. *Quod non est, non scitur*, vt scitè docet Aristoteles, neque vlla est vel hominis, vel etiam Angeli tanta ingenij vis, quæ in serie viginti duorum capitum libri ænigmatici pulcherrimo argumenti ordine excogitato, sed ab intentione auctoris longè diuerso, in singulis ænigmatis exponendis, valeat omnia perfectè quadrare; & somniato filo connectere, nunquam abrupto.

7. Fateor propositum ordinem ac seriem non magni esse faciendam, vbi applicatio non esset satis apta. An verò ipse omnia quadrarim; id nec mei iudicij est, nec quid ego sentiam, curabunt sapientes, ad quos iudicium spectat. Id vnum affirmarim, siqua expositio esset eiusmodi, vt apprimè seruato ordine & cohærentia, omnia perfectè quadraret; eam verò sapientibus debere probari, vt sacri Scriptoris mentem; & illius filum vt verum & germanum recipiendum. Atque adeò eos, qui eiusmodi continuationem non fuissent assecuti, scriptoris mentem non probè tenuisse: quoniam totius libri *acoluthiam* nō perceperunt. Quod potissimùm est in sacræ Scripturæ interpretatione; cum scilicet antecedentia omnia, & consequentia aptè cohærent, & tanquam filum quoddam à principio vsque ad exitum ducitur, quod non sinit a proposito aberrare, vt egregiè noster Turrianus, in prooemio ad tractatum de sanctissima Eucharistia, & multò antea Athanasius duobus in locis, oratione 3. contra Arrianos.

8. *Partium inter se proportio quàm pulchra.*

Et quamuis generatim loquendo, acoluthiæ comprehensio magni momenti sit: sunt tamen nonnulla, in quibus multò pluris facienda est, tum ad veram rei intelligentiam, tum etiam ad voluptatem: vt in valde ingeniosa alicuius tragœdiæ inuentione ac serie, ille qui totius fabulæ ordinem & argumentum integrum non percepit, non vidit id, quod erat in ea optimum ac pulcherrimum. Simile est de partibus corporis humani; quæ tametsi singulę in suo genere perfectissimæ sint, nunquam tamen vera illa, germana & expressa pulchritudinis species ac proportio existit, nisi ex partium consensione mirabili, & apta compositione, & concinnitate membrorum; quæ, vt veram pulchritudinem efficit, ita etiam singulas partes maiori afficit splendore; & nouo quodam lepôre ac venustate commendat. Quid ædium partes? Quid orationis membra? cùm illustria, cùm amplissima sint; si seponantur singula, & seorsum aspiciantur, habebúntne aspectum præclarum; nisi vnum in corpus coalescant, in quo partium illa admirabilis constructio cohærentiáque cernatur; quæ sola pulchritudinem rebus addit, & conciliat dignitatem? Illi igitur, quos præteriit vnitas & integritas huius libri ex pluribus symbolis in vnam speciem, eámque pulcherrimam conformata; etiamsi particulas singulas valde attenderint, pulchritudinem tamen totius non videntur aspexisse.

9. Cùm ergo in Apocalypsi tanti momenti sit totius libri filum; idcirco in eo ducendo tantoperè laborauimus. In quo video priores illas opiniones, (de quibus notat. 6.) aliter se gessisse. Prima enim incidit sæpe filum, quasi verò perinde sit scindere, ac soluere. Secunda non videtur curare de filo, vt liberiùs philosophetur. Tertia in deducendo filo laborat illa quidem; sed fatetur tandem se ad finem vsque glomerare totum non posse, id est, continuare applicationem vsque ad finem euentuum Ecclesiæ. Quarta filum adeò tenue ducit, vt sæpiùs illud abrumpi necesse sit. Vtinam quinta pro duce fila dederit Ariadnæ, vt est in prouerbio.

10. *Nullum in Apocalypsi nec in aliis prophetiis rerum aut temporum ordinem seruari, nonnullis placuit.*

Hucusque scripseram, cùm ad meas manus peruenit commentarius in Apocalypsin nuper editus viri doctissimi & amicissimi, cuius hæc sunt verba disputatione 7. prolegomen. *Commune est huic prophetiæ cum aliis prophetiis veteris testamenti, nec in ordinanda visionum serie, nec in tractatu explicatuq; cuiusque visionis rectum aliquem & distinctum, ac perpetuum seruare ordinem, vel temporum, vel locorum, vel rerum gestarum, vel dignitatis negotiorum, vel personarum: sed frequenter vsurpare anticipationes & recapitulationes: id est, priora postponere, & anteponere posteriora: crebris etiā & subitis vti transitionibus ex vno in aliud, vel simile, vel dissimile, & ex figura transire ad rem figuratam, vel è cōtrario. Et cùm aliquid fuerit cœptū dici & declarari, repentè eo prætermisso transire ad aliud: atque illis non perfectè declaratis, rursus ad priora resilire. Hæc autem ordinis commutatio & perturbatio, & non continua rerum tractatio valde obscurat eorum, quæ dicuntur, sententiam; & legentium turbat atque confundit intelligentiam. Hoc tamen consulta opera fit in prophetiis, vt sine Dei Spiritu, quo illæ sunt conditæ, sint mortalibus impenetrabiles: & ne Diuina prophetia, tanquam quid humani ingenij, & rationis & prudentiæ, inuentum atque institutum putetur.* Nec contentus hoc semel animaduertisse, postea disputat. 9. ait. *Repetere conuenit, prophetiam hanc, siue quæ in ea narrantur visiones, non perpetua ac directa serie, nec iuxta ordinem temporum, & rerum gerendarum, conscriptas esse in hoc libro; sed non rarò, quæ posteriora sunt, priùs; & quæ priora, posteriùs tractari. Nec semper, cùm visionis narratio inchoatur, ea continuatur vsque ad finem; sed interrumpitur nonnūquam interiectis aliis rebus satis diuersis: & postea ad visionē, quæ inchoata fuerat, tractandam reditur. Frequentes itaque sunt in hoc libro anticipationes, recapitulationes, transgressiones, item & regressiones, nec non repetitiones earundem rerum, atque retractationes; quin etiam repentinæ translationes.* Hactenus ille. Atque præter ipsius authoritatem, quæ magna est; opponit nobis Prophetarum consuetudinem, & rei ipsius conuenientiam: *vt sine Dei Spiritu prophetiæ sint impenetrabiles*, &c. Scio idem nonnullis arrisisse super Canticorum libro; qui addunt dignius sacrosancta Scriptura esse, ordinem contemnere; & animi conceptiones non quidem nexas & cohærentes, sed dissipatas, & dissolutas proferre; vt videre est in Salomonis parabolis.

11. *Exploditur hæc opinio.*

Ab his, qui ita sentiunt, vt vna ex parte asserant nullum ordinem, aut continuatam seriem in Apocalypsi & Cantico Canticorum esse quærendam: ex alia verò affirment, in applicatione non oportere, vt omnia ad viuum resecentur, sed satis esse cuiusque figuræ, aut ænigmatis, præcipuas partes applicare; ab his, inquam, obsecro imprimis, vt animaduertant eâdem etiam ratione Ouidij Metamorphosin nostræ Fidei mysteriis posse applicari. Etenim, si nullo opus est ordine, neque omnium partium perfecta applicatione; quæ Ouidij fabula reperiatur, quæ non aptè ad aliquod ex nostræ Fidei mysteriis accommodetur? Sic Actæonis apologus, qui in ceruum conuersus suis canibus esca fuit; poterit appositè ad Eucharistiæ mysterium aptari. Et idem dico de ceteris ipsius commentis. Cui verò hæc explicandi ratio ita satisfaciet, vt in ea acquiescat intellectus, quasi in germana ænigmatis interpretatione?

Deinde, quòd aiunt, Prophetarum esse morem, nullum ordinem in iis, quæ dicunt, seruare: Si singulæ Prophetarum visiones, aut conciones singulæ separatim sumantur; permultæ eiusmodi in eis reperiuntur; in quibus de earum ordine & continuatione, a principio ad finem vsque congruentissima ratio reddi possit. Quod dubitabit nemo, qui strenuam Prophetarum intelligentiæ nauarit operam.

12. *Transitiones, quæ apud prophetas reperiuntur, ordinatè sunt.*

Tertiò, Quamuis sæpe admittenda sit transitio ab historia ad prophetiam: non tamen ita ex abrupto, vt nulla sit habenda præcedentis historiæ ratio; sed potiùs vt aptissima sit vtriusque connexio. Sic enim videmus viros spirituales in familiari sermone, sæpe occasione data a corporeis ad spiritualia transire: sic tamen vt non tam institutum abrupisse sermonem, quàm per eum ipsum ad altiora conscendisse iudicentur. Quare ad plenam intelligentiam spiritualis doctrinæ, ad quam transisse videntur, necesse est animaduertere, quid antea agebatur; vt appareat quam consentaneè atque decorè, quàm scitè & eleganter posterior sermo sit cum priore connexus. Vnde illud Ioan. 4. 33. *Nunquid aliquis attulit ei manducare? Dicit Iesus; Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me.* Ecce transitum, sed in quo nulla ratione debeat negligi contextus. Huiusmodi ergo sunt transitus Prophetarum. Plerisque tamen videntur abrupti; quoniam ignorato contextu non possunt percipere, quam aptè & cohærenter fiant. De transitu Prophetarum agit Acosta de nouissimis temporibus lib. 1. cap. 11. ex Hieronymo, Chrysostomo, Augustino, & Ticonio. Agit etiam Ribera Oseæ 2. §. 34. & 35. vbi adducit Hieronymi locum, & probat non fieri transitionem ex abrupto. Agit etiam Hieronymus Prado in

Ezechie

Ezechielem. His solùm addo, aliquando suspiciosum esse, vbi nullus est transitus, eo nomine prætexi continuationis ignorantiam. Certè vbi verè Prophetæ ab vno sermone in alium transeunt, mira elucet in transitione prudentia, atque connexio. Cæterùm quod supradictus Auctor asserit, Scripturam in Prophetarum visionibus referendis, ordinem perturbare atque confundere; postrema anteponere, postponere priora, cœpta amputare, & ad alia absque vllo ordine transire; hoc (inquam) demiror à prudentibus hominibus sacræ Scripturæ tribui; quod, si quis ita loqueretur, illi vitio ab omnibus vertendum foret; atque adeò permixti admodum atque confusi ingenij à ceteris iure optimo haberetur. Ac licèt acuta nimis ac subtilia disputaret; ipsius in loquendo perturbationem ordinis, & tumultuariam rerum concisionem, cuncti meritò damnarent. Sunt tamen nonnulla, in quibus nihil refert hoc vel illo ordine dici; atque in his mirum non est, ordinem ab Scriptura contemni. At, vbi permagni interest ad earum rerum, quæ dicuntur, intelligentiam, eas ordine proferri, verisimile non est, in libro adeò sapienter scripto hunc ordinem desiderari. Quòd verò additur, eiusmodi ordinis obseruationem, humani ingenij & rationis & prudentiæ inuentum redolere. Respondeo, id potius in hominibus distinctè & ordinatè loquentibus diuinæ sapientiæ imitationem ac vestigium apparere. Quia, *Quæ à Deo sunt, ordinata sunt.* Rom 13. 1.

Ordo in prophetarum vaticiniis non diuinæ sapientiæ contrarius, sed illi potius consentaneus valde est.

13\. *In Apocalypsi potissimùm ordinē seruari constat.*

Quartò. Negari non debet; quin, si Apocalypsis est quoddam spectaculum ac veluti tragœdia; & Salomonis Canticum est vnicum poëma, cùm vtriusque libri argumentum celsissimum sit, multò congruentius foret, vt nullus eiusmodi saltus, seu transitio in illis esset, optima enim in Prophetia transgressio fieri debet ad magis spiritualem, magisque sublimem sermonem. Quòd si omnia altissima sunt, minimè conueniens est, vt filum præcidatur. Ad hæc, si quis est liber, qui nos inuitet & alliciat, vt attentè eorum de quibus agit ordinem consideremus; hic profectò est Apocalypsis. Permultas enim diuisiones facit; multos item septenarios constituit, & septem non ampliùs sigillis designatis, eorum singula per ordinem a primo ad vltimum enumerat. Apponit namque, *Primum, Secundum, Tertium,* &c. Quæ omnia euidenti sunt argumento, hunc librum magno ordine & rerum connexione conscribi. Iam in plagis, quis nesciat ordinem similiter ac seriem seruari? ac poni prius, quæ minùs graues sunt; deinde grauiores? & ante tres postremas, illa *Væ, Væ, Væ,* repeti; quæ tribus ipsis plagis respondent. In quibus etiam idem ordo ac gradatio seruatur, ita vt quinta sit seuera, seuerior sexta; septima seuerissima. Similis est ordo in phialis, & in duodecim fundamentis. Etenim nisi Ioannes in eorum ordinata serie ac distributione magnam adhiberet curam; nihil erat, cur diceret, *Fundamentum primum Iaspis; Secundum Saphirus; Tertium Calcedonius,* &c.

14\. *Retorquetur aduersariorum argumentum.*

Quintò, ad id, quod adiungitur, Oportuisse vt omnia permixtim & absque vllo ordine scriberentur, quò difficiliora essent intellectu, & quò minùs possent intelligi absque eo spiritu, quo fuère conscripta; Ad hoc ipse facilè dixerim, multò esse difficilius rerum omnium seriem, & cohærentem ordinem rectè intelligere. Etenim, si hæc nobis mens semel insideat, in Apocalypseos expositione ordinem non esse spectandum; sed satis esse, quamlibet seorsum partem singulari mysterio applicare: eo ipso tollitur magna ex parte difficultas. Quod adeò verum est, vt ille ipse, qui priusquam ab Apocalypsi ordinem tolleret, tantopere eius difficultatem expenderat, addat postea duabus illis regulis, nempe (de non seruando ordine, deque non omnibus ad viuum resecandis) applicationem non ita esse difficilem, vt nonnulli opinantur. Hæc ille docet, & quidem satis verè, si regulæ illæ non Lesbiæ essent. Ordinis enim seruandi, & omnia quadrandi obligatione sublata, non video quid difficultatis supersit.

15\. *Ordinis perturbatio, ad ignoratæ explicationis solatium inuenta.*

Sextò. Prædictæ regulæ, vt verum fatear, documenta non sunt, quæ nos ad veram interpretationem ducant; sed excusationes potiùs, quibus solatium sibi quærant ij, qui Apocalypseos filum & perfectam applicationem assequi non possunt. Nam ipsimet, qui has nobis regulas præscribunt, multò pluris suam explicationem ducerent, nec immeritò: si in ea totius contextus filum ex ordine duceretur; & applicatio ita esset omni ex parte perfecta, vt nihil omitteret. Quis hoc neget? Si ergo interpretatio aliqua prodiret, quæ ipsorum etiam iudicio nobilius argumentum contineret, neque vnquam filum abrumperet; & applicatio vndique esset aptior, quàm ea, quam ipsi excogitauerant, nec particulam vllam præteriret: fatendum esset omnibus, expositiones eas, quæ nullum seruabant ordinem, nec omnia perfectè quadrabant, minimè esse veras atque germanas. Nec enim fieri potest, vt fili continuatio, & perfecta partium omnium applicatio reperiatur, vbi minimè ea fuerant ab auctore intenta. Si verò intenta, sed hactenus reperta non fuerant; certè veræ interpretationis inquisitio non consistit in declinanda difficultate, sed in eam superandi conatu.

NOTATIO DECIMA.

De egregio fructu ex filo aptè deducto à principio vsque ad finem libri. Vbi per occasionem de ænigmatis explicandi ratione.

SI vniuscuiusque symboli applicatio ad eam partem, quæ illi respondet, non esset apta, modicus sanè fructus ex continuato Apocalypseos filo posset percipi, vt superiori notatione dixi. Verùm si singularum partium accommodatio ita aptè & concinnè quadraret, vt sapientum iudicio, in quouis symbolo seorsum desumpto ad illam cui deseruit, significationem peræqua proportio reperiretur, & excellenti digna ingenio: tunc verò ingens proculdubiò vtilitas prouenitet ex totius libri ad Ecclesiæ successus per ordinem applicatione. Quod non ideò dictum velim, vt eiusmodi perfectione aliquid meæ applicationi arrogem, sed vt probem in magno pretio habendam expositionem illam, quæ omnia Apocalypseos symbola, ea ratione per ordinem applicaret. Hinc enim duo imprimis emolumenta maxima sequerentur. 1. *Fructus ex continuata serie percepti.*

Primum esset, maximum fidelium solatium, & summa animorum voluptas ex manifesta pulcherrimi ænigmatis intelligentia; in qua mens omnino conquiescat. In ænigmatis enim, quò maior erat obscuritas & difficultas ante inuentam solutionem, eò maior solet esse claritas atque iucunditas post diuinatum mysterium, quod latebat; & post agnitam velaminis proportionem pulcherrimam. Quod cùm ita sit; quanta & quam ingens voluptas caperetur ex superata difficultate eius præsertim libri, omnium quotquot vnquam fuère, difficillimi; atque ita superata, vt legi iam atque intelligi magna cum facilitate ac voluptate possit? Facilitas in eo sita est, quòd ex ænigmatis explicatione tollitur ipsius omnis difficultas. Si qua enim adhuc residet, nondum censetur ænigma explicatum, nondum integra applicationis series ostensa. Postquam verò superata est omnis difficultas; tunc ingens voluptas percipiatur, necesse est; tum ex veritatis reconditæ euidentia, tum ex contemplatione mirificæ symbolorum ad res significatas proportionis. 2. *Ingens ex diuini ænigmatis solutione solatium.*

Dicat aliquis: Fieri non posse, vt tanta inde nobis oboriatur claritas. Licèt enim omnia symbola congruenter ad interpretis mentem applicentur, singulorum tamen applicatio euidens esse non potest; sed ad summum probabilis & verisimilis. Atqui probabilitas, vel coniectura non affert animo eam perspicuitatem & voluptatem. 3. *Obiectio.*

Respondeo tamen, in ænigmatum explicatione quiddam singulare satis contingere; ex probabili enim & cohærenti singularum partium declaratione coalescit totius ænigmatis euidentia: quod multò aliter in argumentationibus solet euenire, in quibus conclusio debiliorem antecedentis propositionis partem consequitur; ita vt si qua ex præmissis probabilitatis limites non excedebat, ex vtráque probabilitas tantùm in conclusionem deriuetur. At in ænigmatis exponendis diuersâ longè ratione fit. Ex iis enim, quæ non vt clara ac certa, sed vt probabilia tantùm statuimus, ad summam claritatem, & euidentem totius ænigmatis solutionem progredimur; vbi omnia quadrat applicatio, & partium omnium cohærentia mirabilem efficit concentum. Nec obstat, interpretem interdum per singularum partium applicationem dubium incertumque ferri; & quædam nondum satis certa assumere, donec perspicuam totius ænigmatis solutionem cernat. Qua in re idem omnino contingit, quod in arcanis notis, (*cifras* vocant,) quibus nonnulli vtuntur, explicandis solet euenire. Proponitur enim mihi ob oculos epistola nouis quibusdam & inusitatis characteribus scripta; quos pro suo libito finxit scriptor, & in singularum litterarum locum, eas supposuit figuras, quas ipse excogitauit, inuersis ac permutatis pro voluntate litteris. Huiusmodi ego epistolæ vt characteres internoscere, ac sensum valeam percipere, nec possum, nec debeo ex compertis & exploratis ad planam epistolæ notionem procedere; sed ea tantùm assumere, quibus ad faciendam coniecturam niti possim; obseruatisque iis præceptis, quæ norunt interpretandi magistri, ex ipsius epistolæ characteribus varia ac multiplicia confingo alphabeta. Et suppono, *verbi gratia,* litteram M, pro A. litteram Q. pro L. & sic in aliis: & incertus adhuc in epistolæ lectionem aggredior; donec post multiplicem litterarum, seu characterum commutationem, illud tandem inuenio alphabetum, quo verba possint efformari, sententiæ ex verbis componi, sensus integer ex sententiis coalescere,

Ænigmatis solutio ex apta omnium partium applicatione euidenter constat.

Idem apposita satis similitudine probatur.

scere; & tota demum epistola aptissima consequentia perlegi. Tunc qui priùs anceps & lubricus in coniectando processeram, ex sola partium singularum probabilitate in eam repente euidentiam erumpo, vt scriptoris mentem ab vllo dubitationis vestigio optimè percalleam. Ita vt, si iuxta meam legendi rationem epistola hæreticas assertiones contineat, dubitare non possim, quin eas scriptor notis eiusmodi mandare voluerit.

4. Idem omnino in ænigmatum expositione inuenio, in qua dum explicandi præcepta seruantur ad amussim, nec aliquid violenter, sed debita cum proportione applicatur; minimè ab interprete requirendum est, vt quod ad enodationem priùs assumit, planum sit & exploratum (id quod in Philosophorum argumentis iure requirimus;) sed illud solùm, ne quid ineptum aut minùs probabile præstituat. Quòd si hac via ad omnium ænigmatis partium idoneam & cohærentem expositionem perueniat, ac sensum integrum, & omnia perfectè quadrantem assequatur; in quo partes omnes cohæreant, & ad argumenti vnitatem coalescant; tunc verò manifestè videt, se scopum collimasse, neque vllus ea de re dubitationis scrupulus sibi remanet. Atque perspicuitas illa, quæ ex congruenti partium omnium inter se colligatarum cohærentia consurgit; eam omnem dubitationem tollit, quæ priùs in singulis partibus inerat. Atque in iis præsertim tollitur dubitatio, quę si aliter exponatur, ænigmatis enodatio non cohæret. In eis enim sublata omni formidine, certò & euidenter agnoscit interpres, sic esse interpretandum; sicut antea explicari posse coniectabat. In aliis verò nonnullis, quorum variæ interpretationes totius ænigmatis sensum, siue totius libri filum non immutant; non mirum est, post enodatum ænigma manere adhuc dubitatiunculas aliquas, & facultatem aliter atque aliter interpretandi in minoris momēti particulis. Itaque in ænigmatis expositione non per modum argumentationis procedendum est; sed curandum vt omnia congruenter aptētur; quod vbi fit, videas extemplò dubitationem in euidentiam commutari. Atque vt cuincatur in singulis partibus auctoris mentem ac sensum fuisse diuinatum; optima probatio est, omnia hoc pacto perfectè quadrari, & inter se compacta in pulchram structuram coalescere. Quemadmodum & in notarum interpretatione de qua suprà) nulla priùs certa cognitio fuerat cuiusque singulatim litteræ; Verbi gratia, M. aut L. donec manifestus verborum & sententiarum decursus id planum facit. Et tunc euidens est pro M. fuisse suppositum characterem illum, qui ipsius figuram nullatenus referebat

5. *Theologiam symbolicam non esse argumentatiuam, quo pacto intelligendum.*

Ex hisce omnibus elicitur, quo pacto intelligendum sit commune illud Theologorum axioma ex Dionysio desumptum, epistola 9. ad Titum; *theologiam non esse [illegible] argumentatiuam.* Quoniam in symbolorum explicatione proceditur ab obscuris ad clara: in argumentis contra, à clarioribus ad minùs clara. Quod non obstat quominùs auctoris mentem clarè & euidenter possimus in ænigmatis agnoscere. Tunc autem apta & cohærens partium omnium accommodatio ita efficaciter intellectum illustrat, vt ei prorsus satisfaciat, & amatores veritatis summa afficiat voluptate.

6. *Ænigmatis soluendi ratio exemplo declaratur.*

Id vt ampliùs explicetur, considerandum est quotidianum in ænigmatis exponendis experimentum. Etenim, si quis mihi offerat ænigma, in quo videam solem inter alia depictum: ad eius explicationem non mihi licet solem ad violentam significationem symbolicam detorquere; ceterùm inter eas, quas aptas atque probabiles esse constat, eam licet seligere, quæ magis arrideat; possum nempe illū ad Christum applicare, ad rationem, ad sapientiam, ad regem, &c. Quòd si cum ea, quam assumo significatione cetera omnia æquè probabiliter cohærent, & partes omnes inter se venustè consentiunt; nulla mihi tunc superest dubitatio, quin ænigma manifestè explicauerim, & veram ac germanam ipsius expositionem attigerim. Nec solùm hac claritate fruitur interpres; sed ceteri etiam qui interpretationem audierint, licèt mediocri ingenio sint, modò ad rerum huiusmodi cognitionem idonei. Si enim illi audientes interpretationem, non sibi persuadent interpretem collimasse; non in illos culpa, sed in ipsum interpretem conferenda est. Compertum namque est, veram ænigmatis explicationem omnibus communiter satisfacere; atque adeò nondum explicauit is, in cuius explicatione ceteri non acquiescunt. Cùm igitur Apocalypsis ad vnicum ænigma ex pluribus contextum reducatur; certum debet esse, explicationem, in qua proposita audientium mentes nō conquiescant, minimè esse veram ipsius enodationem.

7. *Quæ ænigmatum propheticorum ratio sit.*

In ænigmatibus propheticis manifestum est interpretationem illam, quæ omnia ordinatim quadrat (ita vt A euentus ipsi per ordinem vaticinij partibus aptè applicatis respondeant) perspicuè ostendere; & eum esse germanum ænigmatis sensum, & ænigmata ipsa esse in magno pretio habenda, vt vere prophetica. Contra autem, si euentuum series symbolorum ordini non congruat, aut prophetia ipsa ludibrio erit, si de eius possit auctoritate dubitari; aut saltem constabit, nondum esse ænigmatis mysterium diuinatum. Huic rei exemplum aptum afferri potest, liber siue prophetia de summis Pontificibus, qui Abbati Ioachimo tribuitur, in quo si perspicuè constaret, ipsius symbola siue ænigmata Pontificibus eodem ordine, quo alij aliis succedunt, conuenire; ita vt triginta symbola totidem Pontificibus per ordinem quadrare cernerentur, planum inde fieret, illius libri scriptorem fuisse Prophetam, librùmque ipsum summa religione suscipiendum. Enimuerò, si inter applicandum magna B ordinis appareret perturbatio; prudentissimus quisque facilè iudicabit, librum illum nugatorium planè esse; ex eo tamen, quòd symbolum aliquod singulari alicui Pontifici videatur posse applicari, & alterum alteri (vel si plura pluribus conueniant, non tamen ordinatim, sed ordine potiùs peruerso atque confuso) nullum elicitur argumentum, vt ipsius scriptorem Prophetam fuisse credamus. Vbi enim peruertendi ordinem assumitur licentia; per ipsam ænigmatum obscuritatem atque varietatem licet, vt hoc vel illud ænigma, (etsi omnia ficta sint & commentitia) certo cuidam Pontifici applicari posse videatur. Quemadmodum humaniorum litterarum studiosi, quamcunque ad rem, (quam velint vel laudare, vel vituperare) multa & varia ex antiquis arcanis & Poëtarum fabulis præsertim solent eruere, quæ illi facilè accommodent; C cùm tamen nullus in animum inducat, propriam eiusmodi fabularum significationem fuisse illam, cui denuo ab studiosis aptantur. Si ergo ex Poëtarum fabellis nonnulla per speciem afferri potuerunt ad singulare aliquod euentum ornandum; quid mirum si ad eiusdem significationem symbolicam aliquid ex Apocalypsi trahatur, licèt a sacri Scriptoris mente valde abhorrens? Præsertim cùm tanta sit in eo libro symbolorum & ænigmatum varietas? Præterquam quòd eò faciliùs possunt eiusmodi ænigmata ad varios sensus detorqueri, siue vtrumque applicari, quò obscuriora sunt ac difficiliora. Hanc ob rem Astrologi iudiciarij, ne ita facilè mendaces deprehendantur, obscurè admodum de futuris enunciant. Atque idem prorsus in D eo libro de Pontificum propheticis supradicto contingit; cui cùm tantæ sint obscuritatis tenebræ offusæ, facile est aliquod ex iis ænigmatis, seu deliriis potiùs, ad Sixtum V. aut ad Gregorium XIII. aut alium quemuis accommodare.

8. *Ioachimi liber vaticinium de Summis Pontificibus continens iure à sapientibus exploditur.*

Ceterùm sapientes iure librum illum irrident; quòd ea contineat vaticinia, quæ Pontificibus per ordinem minimè possint aptari. Si tamen aptari perfectè & ordinatè possent, difficultas illa tandem vinceretur; libérque ipse summa apud omnes esset veneratione. Ex quo infero, tanti momenti esse, totam Apocalypsin ad theologicam Ecclesiæ historiam per ordinem applicare; vt illi ipsi, qui olim de libri huius auctoritate dubitarunt, siquam fortè aptam & congruentem Apocalypseos applicationem ad E id, quod proposui argumentum, siue acoluthiam reperirent, hoc idem eos euinceret, & hanc esse Spiritus sancti prophetiam, & omni veneratione dignissimam fateri cogerentur. Cùm hoc argumentum nobilissimam Ecclesiæ prophetiam contineat Symbolorum autem series manifestè quadrata cum historiæ veritate (cùm librum ante Ecclesiæ de Roma triumphum fuisse scriptum, constet,) dubios confirmaret omnino; nec ampliùs de eius auctoritate dubitare permitteret.

9. Quid igitur aut fidelium consolationi maius, aut Apocalypseos auctoritati magnificentius excogitari posset; quàm id quod ex ordinata & cōuenienti eius libri ad prædictum argumentum applicatione prouenire? Siquidem hoc fuisset satis, vt liber hic summæ esset apud omnes existimationis, & diuini numinis afflatu crederetur scriptus; F etiamsi non antea ab Ecclesia id fuisset decretum, nec de eius scriptore constitisset. Quid insuper maiori æstimatione dignius esset, quàm si illud ænigma, in quo tot graues auctores, siue eius auctoritatem derogando, siue fabulosè interpretando, offenderant; manifestè constaret, ideo fuisse, aut reiectum, aut ad eiusmodi commenta detortum, quòd minimè fuissent ipsius sensum assecuti; & eam germanam interpretationem omnia quadrantem, quam Romanæ Ecclesiæ filij, & præsertim Theologi optare maximè potuissent. Et hactenus de primo ordinatæ explicationis emolumento. Alterum notatione sequenti subiiciam.

NOTATIO

NOTATIO VNDECIMA.

De hæreticorum confutatione ex eodem filo aptè deducto.

1. *Ex ordinata & consequenti Apocalypseos interpretatione validum ad confutandos hæreticos argumentum sumitur.*

DIxi de fidelium solatio. Addo nunc, ex eadem apta & ordinata interpretatione validam Hæreticorum, & præsertim Caluinistarum confutationem peti posse. Scio hoc nouum multis atque adeò paradoxum visum iri. Primò enim communibus est infixa sensibus illa ex Dionysio sententia, *Theologia symbolica non est argumentatiua.* Deinde, vbi symbolis vti volumus, ad eam rem comprobandam, de qua disceptatur, nulla alia in re niti posse videmur, nisi in apta symboli ipsius applicatione: quæ quantumuis apta sit, responsio in promptu est, eiusmodi nempe applicationem concinnam sanè esse & elegantem, malè tamen locatam, cùm ad rem falsam aptatur symbolum, quod sæpe vsu venit. Et quemadmodum Catholici Caluinistas iure optimo irridemus, qui maris belluam, cap.13. aut Gogi larуam ex capite 20. Romano Pontifici impingunt, & Ecclesiæ Romanæ figuram Babylonis idolorum cultum suadentis cap.17. imponant: sic etiam eam Catholicorum expositionem videntur illi posse illudere, quæ locustas, cap.9. ad eos refert. Et communiter loquendo ænigmatis declarationem præcedit rei ipsius cognitio, ad quam applicatur, atque ita ænigma non affert eius rei cognitionem, sed veritati præcognitæ velum obscuritatis obducit. Quare cùm de rei alicuius veritate controuersia est, nihil videtur conferre posse ænigmaticum velum.

2. Nihilominus absque dubio, maximo foret Hæreticis, & præsertim Caluinistis, dedecori & probro, (vtinam & pudori) ea totius Apocalypseos explicatio, quæ nostro argumento vniuersum contextum cum debita ænigmatum proportione cohærere, planum faceret atque perspicuum. Nec enim illud effugium quærere possunt, hunc librum a Papistis (sic illi nos appellant) in nostrorum dogmatum confirmationem, & Romanæ Ecclesiæ auctoritatem fuisse confictum; quandoquidem illi ei antiquitatem probè norunt, nec nouum esse figmentum, sed vetustissimam prophetiam, & permagno pretio ab ipsis Caluinistis æstimatam, quò in Romanam Ecclesiam, perperam explicando conuitia & maledicta congerant. Et quamuis eorum nonnulli commentarios in Apocalypsin ediderint gloriosè exordientes a titulis magnificis, quibus

Arrogantes hæreticorum inscriptiones.

promittunt *methodos facillimas ad explicationem Apocalypseos ex ipso libro desumptas, Methodicas analyses; claues nouas prophetiæ eiusdem libri.* & sexcenta huiusmodi, sed cùm apud eos nihil ita vulgare sit, quàm militem gloriosum imitari, ac montes (quod aiunt) aureos polliceri, eò tandem tota hæc

In Art. Poet.

tenduit iactantia, quod expressit Horatius: *Parturient montes, nascetur ridiculus mus.* Nec enim aliud suis commentariis præstant, quam summi Pontificis auctoritatem, musculorum instar, arrodere, idque ridiculè. Dubium autem non est eos, qui aliquid ingenij nacti sunt apud illos, manifestè agnoscere, Apocalypsin se prorsus non intelligere, nec posse vllam probabilem ducti fili rationem reddere. Atqui (vt iam superiùs ostendimus) oportebat ænigmatis interpretem perspicuam ipsius declarationem reddere, ita vt audientibus siue legentibus satisfaciat: quod sine totius cohærentiæ applicatione fieri minimè potest. Ad eam tamen euidentiam opus est, vt omnia ab initio ad finem vsque per ordinem applicentur, omnia quadrent, & singularum partium applicatio ostendat symbola eodem quo exponuntur modo, eiusmodi habere proportionem, quæ in optimis ænigmatis requiritur, vt ingeniosus quisque ea se condidisse, non solùm non erubescat, sed etiam meritò gaudeat. At horum ostentatorum explicationes eæ sunt, quæ ipsorum inscitiam & ingeniorum tarditatem non obscurè

Superbi hæreticorum tituli ipsorum inscitiam retegunt.

præ se ferant. Quandoquidem ridiculas explicationes, & violenter detortas, pro veris ac certis vendicant. Sed hanc fortasse ignominiam ea solùm ex parte subterfugiunt, quòd nullus eis fidem habeat, atque adeò non ita rudes & hebetes reputantur, & reputarentur, si quas edunt Apocalypseos interpretationes, ipsismet interpretib. probatum iri crederetur. Hisce tamē gloriosis titulorum pollicitationibus, eam saltem consequentur gloriam, vt mendaces & irrisores, ac gloriæ inanis captatores ab omnibus habeantur. Ceterùm quæ vana sunt, futilia & commentitia, facilè, ceu fumus, euanescunt, nec fieri vnquam potest vt verum ac solidum honorem sibi quispiam possit comparare ex violenta ac ridicula planè interpretatione, in qua quicumque aliquo sit ingenio, perspicuè cernat, nullam esse solidi, aut expressi vmbram, nedum veritatem: in qua possit intellectus conquiescere, & ænigmatis difficultatem superatam cernere.

4. *Discrimen inter Catholicos & hæreticos in Apocalypseos interpretatione.*

Præcipuum ergo discrimen inter Rom. Ecclesiæ filios, & inter ipsius hostes, nempe hæreticos, hoc est, quòd illi Romanum Pontificem, vt Christi vicarium in terris, & Rom. Ecclesiam, vt ceterarum omnium caput agnoscunt ac venerantur: isti verò tam Pontificem, quam Ecclesiam Romanam reiiciunt ac detestantur. Licet autem Caluinistæ summa vi nitantur Romæ ac Pontifici summo bellum hoc libro indicere, quicunque tamen ex eis aliqua fuerit ingenij perspicacitate, qua possit interpretationis consequentiam attendere, & expositionem omnia quadrantem aptare; facilè aspiciet bellum huiusmodi non vanum esse solum & inane, sed omni etiam irrisione dignum: nihil enim connectunt, & *nec caput*, quod aiunt *nec pedes*.

5. *Lutherani Apocalypsis auctoritatem derogant.*

Dum de aliis controuersiis disceptatur, è tanta huiusce libri obscuritate aliqui adhuc clarissimi doctrinæ radij emergunt, ad Hæreticorum nebulas discutiendas: vt consultiùs fortassè, vel fraudulentiùs potiùs se gessisse videantur Lutherani, qui libri huius auctoritatem abnegarint, quòd ab eo nihil sibi in nos præsidij, sed multum nobis roboris ac virium in eos, desumi posse viderent, vt in iis præsertim, quæ bonorum operum necessitatem ad salutem spectant. At in controuersia de Ecclesiæ Romanæ auctoritate, libri obscuritas ac difficultas securos Caluinistas suo iudicio reddebat, ne bellum sibi a Catholicis ex hoc libro inferendum extimescerent. Quin imò illi potiùs in nos iacula hinc petita immittere audebant, & nos Apocalypseos ænigmatis deterrere. In hoc ergo congressu si planè constaret Apocalypseos filum esse idem omnino, quod ipse in mea acoluthia texui; tunc vero quid posset grauius & Romanæ Ecclesiæ auctoritati præstabilius, quid ad territandos Caluinistas acrius, ac validius reperiri?

Ab hac formidine longè absunt Sectarij, existimantes accidere id nusquam posse, nec timendum vnquam putāt, vt cælum ruat: atque adeò stultum planè esse, quemquam sibi tot ac tanta polliceri. His ego dixerim, me non esse eiusmodi, qui hæc tam præclara mihi assumam, & ea me præstiturum ausim affirmare: non inficiari tamen, me id maximè cupere atque conari. Nunc verò hypotheticè, siue conditionaliter loquor: nempe, si illud planè constaret, constitutum etiam similiter de Caluinistarum stultitia. Quod vtrumque vt liqueat, nihil aliud opus est, quàm vt omnia huius libri ænigmata ordinatim & aptè ad argumenti seriem applicentur. Adulterinum namque filum perduci ad extremum non potest; sed facilè abrumpitur, & in media deficit textura. Atque in hac inter Catholicos & Hæreticos disceptatione, dum alij Rom. Ecclesiæ atque Pontificis maiestatem propugnant, alij oppugnant; si omnib. planum fieret, Hæreticos non potuisse, neque posse totius libri ænigmata consequenti ordine aptare, Catholicos verò id egregiè præstitisse; quid ad hæc possent Hæretici opponere? Nónne ipsi hanc esse ænigmaticam Ecclesiæ prophetiam fatentur? Qui igitur potest in æternam Dei veritatem ac sapientiam cadere, vt symbolicum vaticinium diuinitus exaratum commentitiæ doctrinæ aptè & ordinatè conueniat? Si verò interpretatio omnia cōcinnè quadrasset, stultum esset adhuc contendere, eam rei propositæ non esse aptam atque quadratam. Huius enim (vt ita dicam) circuli quadratura in manifesta proportione consistit. Quare postquam applicatio omnia prorsus quadrauit, non potest intellectus asserere, nondum aptè conuenire explicationem. Quemadmodum enim si hæreticus nunc ingeniosa conderet ænigmata, quę Caluini dogmata significarent, vbi idonea eorum applicatio cerneretur; minimè negare possent Catholici, quin illa ad eiusmodi significationem idoneè cohærerent, & integrè atque ordinatim ad Caluini hæresim accōmodarentur; ita etiam si apposita vniuersæ Apocalypseos interpretatio, & Catholicorum doctrinę apprimè congruens inueniretur; illud saltem Caluinistæ concoquere minimè possent, qua nimirum ratione fieri potuisset, vt Apocalypsis, (quam illi aduersus Romani Pontificis auctoritatem fuisse conscriptam ineptè gloriabantur) adeò appositè esset explicata è Pōtificiæ auctoritatis, & Rom. Ecclesiæ re: vt ipsi etiam negare non possent, nihil congruentius ad Pontificis ipsius gloriā & Ecclesiæ splendorem scribi aut effingi potuisse. Quòd si hanc metam mea expositio nō attigerit, spero tamen, quæ summa est Dei prouidentia, Caluinistas in hoc rete tandem aliquādo induendos, Deo ipso opem atque præsidium Ecclesiæ præstante: vt explicata Apocalypseos obscuritate, hæretici manifesti erroris conuicti, & summo dedecore affecti obmutescere cogantur.

Iam vt ad obiectiones initio propositas respondeamus. Ad primam ex Dionysij sententia respondeo, vnumquodque seorsum symbolum, quantumuis eleganter applicetur, nihil quidem probare, si verò omnia alicuius libri symbola egregiè & ordinatè alicui significationi conueniant, tunc argumentum inde satis efficax ad eam stabiliendam significationem desumi: vt epistolæ exemplo notis incognitis ac nouis characteribus scriptæ, superiori notatione ostendimus. 6. *Responsio ad superiùs obiecta.*

Ad secundam similiter respondetur. admissa enim se-

mel epistolæ cuiuspiam nouis notis scriptæ auctoritate, postquam vniuersa fuerit perlecta, necesse est, quidquid in ea fuit lectum, eandem cum epistola auctoritatem habere communem. Idem igitur esset dicendum de huius libri interpretatione; si eiusmodi esset, quæ singulas eius partes idoneè & cohærenter applicaret. Cùm enim ipsius libri auctoritas (ab Hæreticis etiam) vt Diuina recepta sit; quantumuis tergiuersando cauillentur, negare tamen non possunt; quin si illius explicatio apta sit & ordinatè cohærens, ab omnibus sit vt vera atque germana accipienda. Quod verò additur Hæreticorum explicationes à nobis irrideri; Respondeo, id nos iure agere; eorum namque interpretationes contra Romanam Ecclesiam non solùm non cohærent cum totius libri serie; sed violentæ etiam sunt, & planè ridiculæ. Neque valdè mirater, si nostras explicationes, quæ non solidiori, quam suæ niterentur fundamento, illi etiam ludibrio haberent. De his tamen mihi non est sermo; sed de illis duntaxat, quæ omnia percommodè quadrarent, vt satis exposui.

Ad id demum, quod subditur, inutile prorsus videri ænigmatis inuolucrum, quando de rei ipsius veritate disceptatur; Respondeo, id solùm tenere, dum totius libri series non est congruenter applicata. Ceterùm vbi hoc manifestè fuerit præstitum, obscuritas ipsa ac difficultas in euidentiam commutantur. Id quod manifestè patet in notarum (de quibus suprà diximus) interpretatione; quibus licèt epistolarum sententias obducere atque obtegere voluerit scriptor; at vbi variè coniectando aliquod tandem alphabetum deprehenditur, quo series epistolarum legi possit; idem notarum integumentum retegit lucem obiectam, qua totius epistolæ sensus palam fiat, ita vt de intentione scribentis non possit dubitari.

NOTATIO DVODECIMA.

Confirmatio tertia nostri argumenti ab obseruatis tum indiciis ad explicationem datis à Ioanne ipso, tum etiam antiquorum Patrum vestigiis.

1\. IN perfrigidis & horrentibus natura locis, vbi multa nix per hiemem de cælo decidit, ingens esse solet viatoribus in montium traiectu, & accliuium locorum angustiis superandis difficultas: viæ enim altissima niue obductæ, atque adeò obstructæ, dubia & incerta gradientium vestigia, passim fallunt. Quare viatores frequenter, aut præcipites in procliue agi, & in niuem penè toti demergi, aut viæ ignoratione decepti in varia ac diuersa ferri solent. Tanto huic malo vt opportunè subueniatur, in viis ipsis, quæ solent frequentiùs hirsuta niue tegi, columnæ aliquot extantes & eminentes, idoneis in locis ita aptè dispositæ collocantur, vt cæcos viarum exitus, & anfractus ancipites viatoribus tanquam indices ac duces præmonstrent. Interdum tamen tanta niuium ingruit vis & copia, vt columnæ ipsæ immersæ penitus vix appareant. Multa obscuritatis & difficultatis veluti nix, qua angustæ aut flexuosæ Apocalypseos viæ, & prærupta ænigmatum diuerticula sunt obsita, sectissimum quemque & scripturæ viarum peritissimum falleret; nisi Diuino consilio fuisset factum, vt duo potissimùm præsidia, & viarum adiumenta, aliqua saltem ex parte itineris difficultatem eleuarent; & spem inicerent viatoribus progrediendi longiùs, & in vlteriorem partem traiiciendi. Alterum est, viæ ipsius signa prospicere, ac veluti extantia columnarum capita, quæ Principis iussu sunt difficilioribus in locis erectæ. Alterum eorum vestigia, qui viæ non ignari tantum suscepêre iter. Hæc certè duo me in tanta Apocalypseos difficultate solantur. Video enim me nusquam recedere à signis seu columnis, quas Ioannes certis locorum spatiis per totam Apocalypsin diuino instinctu defixit. In quibus symbolorum aliquot significationem expressis verbis asserendo, columnas totidem in difficilioribus viæ angustiis erexit. Video insuper me antiquissimorum Patrum vestigiis insistere, quos laboriosæ huius viæ intelligentiam minimè latuisse putandum est: quippe qui Ioannis discipulorum explicationem, quam à magistro ipsi acceptam suis posteris quasi iure hereditario tradiderunt, studiosè ac diligenter conseruarunt.

Confirmatio nostri argumenti ab indiciis à Ioanne Apostolo obseruatis.

2\. Quod ergo ad Ioannis signa, siue columnas attinet; huc spectant illæ symbolorum expositiones, quas per contextum dispersas legimus. In his sunt stellæ septem, & totidem candelabra, cap. 1. 20. *Septem stellæ, Angeli sunt septem Ecclesiarum; & candelabra septē, septem Ecclesiæ sunt.* Item cap. 7. *Lāpades ardentes ante thronū, qui sunt septē spiritus Dei*, cap 4. 5. Item thymiamata, *siue odoramenta, quæ sunt orationes sanctorum*, c. 5. 8. Item *ciuitas magna, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Ægyptus, vbi & Dominus crucifixus est*, c. 11. 8. Item *Draco vocatur Diabolus, & Satanas, qui seducit vniuersum*

Quæ Ioannes indicia ad Apocalypseos interpretationem conducentia reliquerit.

A *orbem*, c. 12. 9. Item, *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt*, c. 14. 4. Item, *Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet*, c. 17. 9. & ibid. n. 15. *Aquæ, quas vidisti, populi sunt, & gentes, & linguæ*, & n. 18. *Babylon, seu mulier quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super Reges terræ.* Item, *Byssinum, iustificationes sunt Sanctorum*, cap. 19. 8. Item. *Stagnum ignis est mors secunda*, c. 20. 14.

Inter tot tamque præclara signa, duo illa sunt vel maximè notanda, quæ de duplici ciuitate tradit; quarum vtraque Christianæ Ecclesiæ indicit bellum. Cogit enim nos Ioannes, vt ciuitatem primam intelligamus esse perfidam Ierosolymam, alteram verò antiquam Romam ethnicam. Etenim quid expressius de prima dici posset, quam Dominum fuisse in illa crucifixum? & de secunda, quid B clarius, quam eam esse ciuitatem magnam super septem montes sedentem, ac regibus terræ dominantem? Itaque Sodoma & Ægyptus in Apocalypsi antiquam Ierosolymam perfidam clarè indicant; Babylonis nomine Roma significatur, quo etiam nomine illam compellat Petrus epistola prima in fine.) Deinde contextus ipse persuadet, septem tubarum plagas esse eas, quas Deus in rebellem Ierosolymam immisit; plagas verò phialarum esse, quibus Christus Romæ ethnicæ bellum intulit. Euidens namque est septem tubarum bellum vnicum esse, & in septem partes diuisum aduersus eosdem hostes continuari, (quemadmodum septem illæ buccinæ Iosue 6. totidemque circuitus eidem vrbi Hiericho minabantur.) In sexta autem tuba, vbi manifestè de illa ipsa vrbe sermo est, in qua Dominus fuerat crucifixus, C dicitur; *Decima pars ciuitatis cecidit.* Itaque certum omnino est, omnes illas tubarum plagas in Iudæorum gentem fuisse immissas, quæ cum Christiana Ecclesia bellum gerebat. Atque huius belli exitus fuit decimā partem ciuitatis cadere, & à perfida Ierosolyma Deū (in septima tuba) arcam testamenti auferre, & Iudæos ipsos horribili grandinis procella percutere. Lege cap. 8. & 9. & 11. Hoc autem finito bello Christiana Ecclesia in desertum protinus aduolat, initio cap. 12. Quis verò dubitet, volatum eiusmodi in desertum nihil esse aliud; quàm Ecclesiam derelicto Iudaismo ad Gentilitatem se recipere? Gentilitas enim sæpiùs apud Prophetas deserti nomine indicatur. Vt igitur in Iudæorum bello princeps eorum ciuitas fuit designata, quæ Christi Ecclesiam acerrimo bello exagitabat; (ea scilicet vrbs, in qua Christus crucifixus est:) ita D etiam in Gentium bello aduersus Ecclesiam suscepto præcipuum belli caput ac robur, Romam ethnicam, & ipsius potentiam esse denotatur. Nec minùs compertum est, quemadmodum tubarum bellum vnum fuit tantùm, licèt in septem puncta partitum; ita similiter phialarum bellum esse idem omnino, non plura; & totidem in puncta seu partes secari. Quare septem phialæ aduersus eandem vrbem effunduntur, quæ proculdubiò Roma ethnica erat, licèt Babylonis nomine appelletur. Septima igitur plaga ingentem illam affert vrbi ruinam, qua superba Babylon in tres partes diuiditur. Quam diuisionem deinde mirabilis illa exustio consequitur, cuius fumus durat in sæcula sæculorum. Ex quo fumo manifestè elicitur, de mystico hîc incendio agi. Qui enim posset aliter fumus ille in sæcula sæculorum permaE nere? Nec minùs certum est, decimæ partis prioris ciuitatis ruinam similiter fuisse mysticam; in qua decima Iudaicæ Gentis pars Christo faces submisit, ad illius fidem conuersa, iuxta Isaiæ vaticinium, capite 6. 13.

Duplex in Apocalypsi ciuitas Ecclesiæ bellum indicēs, sunt Ierosolyma & antiqua Roma.

Septem tubarum bellū vnicum esse, non plura.

Mulieris volatus in desertum cap. 9. quid significet

His leuiter perstrictis (posteà enim suis locis singula sunt singillatim enucleanda) facilè intelligitur, totius Apocalypseos seriem; expressam Ioannis de vtraque ciuitate declarationem; Ecclesiæ de eisdem ciuitatibus victoriam reportantis, & posteà mille annorum pace fruentis descriptionem; hæc, inquam, omnia manifestè conuincere, à cap. 5. ad finem vndecimi, agi de Ecclesiæ bello cum Synagoga, & à cap. 12. ad 19. de bello cum Gentilitate. Atque ab his præfixis punctis discedere, idem planè esse existimo, ac nullam ducere rationem de erectis in hac via columnis; quæ viatores aberrantes in eam reducant. 4.

Duplex in Apocalypsi bellum: alterum ad cap. 11. cum Synagoga, alterum deinceps cum Gentilitate.

F Hæc omnia, quæ nuper diximus, ostendunt Ioannem Annium, Hentenium, Salmeronem, ceterósque notatione 6. opinione 7. relatos ipsius Ioannis verbis, & Apocalypseos textu fuisse compulsos, vt pro comperto haberent, à capit. 5. ad 19. sub ænigmatum velo describi persecutionem, quam Ecclesia à Iudæis & Gentibus passa est; & spirituale bellum, quod ipsa eisdem intulit; & quem de ipsis triumphum gloriosum reportarit. In quo illud in primis notandum est, hisce auctoribus argumentum id ita necessarium fuisse visum, vt ipsum asserere non dubitarent; quantumuis ad singulorum ænigmatum applicationem parem animum se afferre non posse, cognoscerent. Et quod maius est, cùm censerent cum eo argumento non cohærere, Apocalypsin ante Ierosolymæ

solymæ vastitatem fuisse conscriptam; ne ab eo, quod necessarium ducebant, deuelli possent, in eam venisse mentem, vt Apocalypsin sub Nerone fuisse scriptam, contra totius antiquitatis sensum, affirmarent. Si igitur textus ipse homines ita doctos impulit, vt quamuis eas difficultates superare non possent, nihilominus certissimum statuerent, illud esse huius libri argumentum; quid agerent, si difficultatem ænigmatum sublatam esse vidissent; & animaduertissent in Apocalypsi debuisse per Prophetiam, enunciari ea, quæ iam præterierant.

6. Vt igitur superius dicta paucis complectar. Hæ sunt duæ quasi columnæ in Apocalypseos via præfixæ, in quas interpres identidem oculos referre debet; altera nimirum indicans tubarum plagas esse bellum Dei pro Ecclesia aduersus Synagogam. Altera docens plagas phialarum esse bellum aduersus Gentiles: atque adeò à cap. 6. ad finem vndecimi agi de excidio Iudaismi; à duodecimo verò ad decimumnonum de excidio Gentilismi.

Duo indicia à Ioanne ad Apocalypseos expositionem data.

His positis, facilè animaduertitur, duo hæc Apocalypseos signa seu columnas ita esse inter se dispositas, vt altera alteri egregiè respondeat, & alterutra in alterius cognitionem facilè ducat: ita vt qui alteram inspexerit, non possit non (nisi supinè admodum conniueat) ad alterius aspectum deuenire. Ex altera enim ad alteram aspectus patet. Dicam clariùs, quicunque aduerterit, tubarum plagas ad Iudæorum excidium spectare; eo ipso (si sibi constare velit) tenetur ad asserendum, per plagas phialarum, Gentilitatis excidium indicari: hoc enim priori illi Iudæorum bello connectitur. Econtrario etiam, qui nouerit in phialarum plagis bellum cum Gentibus contineri; necessariò fateri debet, in plagis tubarum contineri similiter bellum cum Synagoga: hoc enim illi antecessit. Et vtrumque bellum, Ecclesiæ nempe cum Ierosolyma & cum Roma, sunt inter se connexa.

7. *Indicia item à Patribus obseruata.*

Quæ cum ita sint, quicunque ex antiquis Patribus nos expresè moneat, secundùm illud bellum Romæ ethnicæ ac Gentilitati fieri; hoc ipso tacitè nobis innuit, primum bellum cum perfida Ierosolyma geri. Ac proinde ex eo solùm, quòd in Apocalypsi asserant, Babylonis nomen veteri Romæ ethnicæ imponi; nos admonitos etiam volunt, spiritualem Sodomam & Ægyptum esse Ierosolymam rebellem. Simili etiam ratione, qui affirmant Deum phialarum plagis bellum Gentilitati inferre, eadem consequentia significant, tubarum plagis bellum cum Iudaismo geri.

8. Ex his deducitur, ad Apocalypseos intelligentiam antiquos Patres nobis multò plus lucis afferre, quàm aliqui fortassè opinantur. Quotquot enim eorum per Babylonem in Apocalypsi antiquam Romam ethnicam intelligunt, eo ipso sunt auctores nostræ expositionis à capit. 5. vsque ad 19. illud autem expresè docent Hieronymus multis in locis, Tertullianus, & Paulus Orosius (vt videbimus capit. 17.) Quos sequuntur ex recentioribus non solùm octo illi auctores, quos notat. 6. pro septima opinione expressimus; sed etiam alij doctissimi, vt Hesilius in primam Petri, Bellarminus in controuersiis tomo 1. libro 2. de Romano Pontifice, capit. 2. & libro 3. cap. 14. Gagneius in Apocalypsin, Pererius in proleg. disputat. 7. causa 4. Mendoza in quodlibetis, quæst. 4. Scholast. numero 6. (vbi affert Augustinum & Nicephorum libro 2. historiæ, capit. 15.) Prado in Ezechiel. capit. 13. numero 31. vbi de poculo aureo, de quo Apocalyp. 17. 6. Suarez 3. parte tomo 2. disput. 56. section. 2. & Marquez de cælesti Ierosolym. folio 83. & alij plerique. Fauent Papias, & Eusebius libro 2. historiæ, capit. 14. & 19. necnon ij, qui sacræ Scripturæ prophetiam de regno Romanorum destruendo spiritualiter esse intelligendam censent. Ex quibus sunt Strabus, & Burgensis apud Maluendam de Antichristo libro 5. capit. 2. Facit Augustinus, dum docet Romam in sacra Scriptura filiam Babylonis appellari; & dum Romæ tribuit nomen Babylonis Occidentalis. vide illum 18. de ciuitate, capite 27. Præterea expositionem Hieronymi, qui nomine Babylonis in Apocalypsi intelligit Romam, adeò probat magnus Cassiodorus libro de diuinis lectionibus, capit. 9. vt ideò asserat Apocalypsin Hieronymi expositione conspicuam esse. Et Hieronymus quidem sæpe affirmat, Apocalypsin mysticè esse intelligendam, (vt in Isaiam lib. 9. fin. & in Ezechielem, capit. 38. necnon epistola 148. vbi ait, *Ea etiam, quæ videntur dici de Enoch, & Elia, cap. 11 spiritualiter esse intelligenda. Quoniam omnis ille liber, aut spiritualiter intelligendus est, aut fabulis acquiescendum.*) Sed mystica Hieronymi expositio ea proculdubio est, vt Babylonis nomine intelligatur Roma ethnica antiqua: atque vt de excidio Iudaismi & Gentilismi agat præcipuè Apocalypsis.

Quid Hieronymus de Apocalypseos interpretatione senserit.

9. Adhæc, si, vt superius ostendimus, qui phialarum plagas de excidio Gentilismi exponunt, eo ipso nostrum argumentum saltem à cap. 5. vsque ad 19. amplectuntur; magnam profectò eidem argumento conferunt auctoritatem Irenæi verba libro 5. cap. 30. dicentis, *Ioannem in Apocalypsi vidisse easdem plagas vniuersaliter accipere Gentes, quas olim particulatim accepit Ægyptus; & vidisse profectionem populi ex Ægypto fuisse typum & imaginem profectionis Ecclesiæ ex Gentibus.* Et subdit, *se hanc explicationem ab antiquo presbytero magna cum animi refectione didicisse.* Hæc Irenæus. Qui quamuis, dum ex propria sententia loquitur, non magnam admodum habeat in Apocalypseos expositione auctoritatem, vtpote qui mille annorum fabulam fuerit secutus; vbi tamen affirmat ab antiquo presbytero se hoc didicisse, non videtur aut grauior auctoritas, aut testis fidelior afferri potuisse. Irenæus namque fuit Polycarpi auditor, & Polycarpus Ioannis Euangelistæ. Quare sub nomine antiqui presbyteri, suum magistrum Polycarpum, vel alium non minori antiquitate, & auctoritate designat. Itaque ex prædictis Irenæi verbis habemus expressum venerandæ antiquitatis vestigium, quod nobis vniuersæ Apocalypseos argumentum ostendit.

Quid Irenæus.

Huc etiam spectant, quæ ex Patribus adduximus notat. 8. Nec alia præterea antiquitatis expressa vestigia indicare hic visum est, quibus ad singularium locorum explicationes vtendum nobis erit, vt ad quatuor animalium, & ad septem sigillorum expositionem: ibi enim suis in locis reponentur. Hic verò ea solùm attingere fuit animus, quæ ad totius argumenti seriem conducunt. 10.

NOTATIO DECIMATERTIA.

Supradicta indicia, atque vestigia non videri obseruata ab iis interpretibus, qui alia Apocalypseos argumenta excogitarunt.

DIVERSAS de huius libri argumento opiniones, (si nostram excipias) ad septem capita reuocauimus notat. 6. nempe ad opiniones Ticonij, Montani, Lyrani, Ioachimi, Pererij, Riberæ, & ad Millenariorum fabulam. Obsecro ergo Lectorem, vt earum refricet opinionum memoriam, quo me faciliùs attendat. 1.

Impugnantur aliorum interpretationes.

Primùm autem de Ticonij, Lyrani, Ioachimi, & Pererij opinionibus satis constat, eas nulla ratione attendisse ad Ioannis signa, siue columnas: nec prædicta antiquorum Patrum vestigia in Apocalypseos serie tractanda obseruasse. Quare de illis nil amplius hic dicendum est.

Arias verò in sua illa spirituali accommodatione, dum Apocalypseos bella vult intra vnius hominis pectus includere; non video, qua ratione possit in bello illo spiritali, quod intra vnius hominis pectus geritur, distinguere duo veluti bella, quorum primum respondeat bello Ierosolymitano, & alterum bello Gentilicio: & alterius exitus sit, decimam partem Ierosolymæ corruere; alterius verò, vniuersam Babylonem conflagrare: atque his succedere mille annorum pacem; ac demum Antichristi bellum. Etenim, licèt mysticum duarum vrbium prælium in hominis pectore piè meditari, subtile sit inuentum, nec improbandum; ceterùm ille trium bellorum ordo ad mysticum hoc bellum transferri non potest. Nec contendit Arias omnia per ordinem ad subtilissimam illam normam redigere. Posse verò multa non ordinatim, sed promiscuè, & absque filo accommodari, non inficior. Quinimò existimo, si Arias suam illam applicationem in litterali sensu stabiliret, multa præterea illum ingeniosè pro votis aptare potuisse. Nam in perfidæ Ierosolymæ bello aduersus Dei Ecclesiam poterat contemplari, quàm acriter Deo conentur obsistere ij, *qui semel fuerant illuminati, & gustauerant donum cæleste, & verbum Dei, & prolapsi sunt*, ad Hebræos 6. 4. Quorum ex numero vix decima tandem pars, id est, perpauci sese illi submittent. In bello etiam Romæ ethnicæ aduersus Ecclesiam gesto, idoneus sese dabat sermo de eorum repugnantia; qui cùm Deum non antea cognouerint, ab eo clementer ad gratiam inuitantur: ex quibus quantumuis reluctentur, multò tamen plures Christi luce solent illustrari, & eius amore incendi; dummodò diuini verbi concionatores suum strenuè munus obeant.

Sexta explicandi ratio refellitur.

Sed vt ad eam opinionem deueniamus, (quæ sexta fuit inter octo illas notatione 6. propositas) illa quidem bonas Ioannis columnas conspexit; concedit namque ciuitatem, in qua Dominus crucifixus est, (de qua capit. 11.) esse Ierosolymam, Babylonem verò, (de qua capit. 7.) esse Romam. Verum vt hoc animaduertit; ita non satis attendit, in Apocalypsi potuisse tractari de bellis, quæ duæ illæ vrbes Ecclesiæ primò nascenti, atque adeò ante illos mille annos intulerunt. Hoc vt nonnulli probent, tribus fundamentis nituntur. Primum est: Apocalypsis, vt de re futura, agit de ruina Ierosolymæ; cùm tamen Apocalypsis ipsa fuerit vigesimoquinto anno post priorem illam vastationem scripta. Necessarium ergo est, vt de alia ruina sub finem mundi futura loquatur. Secundum: Prior 2.

Argumenta pro eadē interpretatione diluūtur

illa Ierosolymæ ruina propter persecutionem, quam in Ecclesiam nascentem concitauit, non decimam modò partem, sed vniuersam vrbem solo adæquauit; nec (iuxta Christi prophetiam) relictus fuit lapis super lapidem. Atqui ruina, (de qua Apocalypsis) decimam tantum vrbis partem diruet. Ita enim capit. 11. *Decima pars ciuitatis decidit.* Tertium, nondum vniuersa Roma flammis fuit exusta, cùm tamen textus totam deflagraturam esse affirmet, ob idololatriæ scelus, & in Ecclesiam persecutionem, idque per decem Reges exequendum. Non autem rationi est ac Diuinæ pietati consonum, vt Roma sub mundi finem comburatur pro idololatriæ peccato, quo sub Christi tempora, antequam Christiana sacra susciperet, fuit infecta; ac pro acerrima antiquorum Imperatorum oppugnatione, qua Ecclesiam tantopere afflixerunt. Cùm igitur hæc opinio in tanto támque inextricabili labyrintho faciliorem exitum non inueniat; illud affirmare non dubitat, Romam scilicet sub Antichristi aduentum à vera Christi fide & religione non defecturam solùm, sed inanis superstitionis cultricem, & idololatriæ caput extituram; & multò atrociùs, quàm olim, in Christi Ecclesiam atque eius filios grauissima persecutione exarsuram: tunc verò pro tam horrendo scelere daturum pœnas, & igne penitus comburendam fore. Qua in sententia adeò tenaciter hi auctores inhærent, vt ne ab ea cogantur discedere, nihil curent de seruando Apocalypseos ordine; qui priùs ruinam Ierosolymæ ponit; deinde Babylonis incendium; postea mille annorum pacem ante bellum Gogi & Magogi. Asserunt namque inuersum esse textus ordinem; priùs enim mille annos pacis præterituros; mox Romæ scelus & impietatem, atque eius incendium euentura; demùm Ierosolymę vastationem. Plagas autem phialarum, quas Ioannes appellat nouissimas, plagis tubarum antecessuras.

3. Huius opinionis propugnatores mihi fortassis opponent, nimis me mysticè textum explicare; quasi verò id in ænigmatis sit absurdum: de hoc tamen infrà latiùs dicam. Interim nonnulla habeo, quæ illis vicissim opponam. Ac primò, Dum se nimiùm litterales profitentur in quauis seorsum ænigmatis parte (quod Hieroymus sæpè Apocalypseos interpretibus vitio vertit:) ad totius tamen texturam accedentes, vehementer peruertunt ordinem; nec probabilem possunt rationem reddere, cur Spiritus sanctus statuerit, vt Apocalypsis ita promiscuè atque confusè scriberetur: & in ea appellarentur plagæ nouissimæ, quæ priùs erant immittendæ. Vide sup. not. 10. Vbi ostendimus quanti intersit libros symbolicos & ænigmaticos debito ordine, ac rerum serie constare.

4. Secundò, Hi auctores rem nouam, incertam, & (in ea quidem sententia) improbabilem in medium adducunt; dum asserunt, Romam Catholicam religionem deserturam, & futuram idololatriæ metropolim, ac sæuissimam Christianæ Ecclesiæ oppugnatricem. Cui enim vnquam venit in mentè, rationi consentaneum esse, vt qui ænigma difficillimum æquè ac grauissimum aliter extricare nesciam, nouum quiddam & inauditum excogitem, quod sublato ipso ænigmate nullam in se probabilitatis speciem habeat? Quòd si ea fuit illorum mens, vt aliquam Apocalypseos interpretationem inuenirent, quæ & omnia quadraret, & bonis ingeniis satisfaceret; planè ab eo scopo penitus aberrarunt, nec voti compotes euaserunt. Siquidem nec eorum declaratio Doctorum est consensu recepta, neque inuento fides habita: tum propter magnam ordinis perturbationem, tum etiam propter aliquot symbolorum interpretationem non satis aptè applicatam.

5. *Refellitur eadem sententia ab indecoro, quod inde in Apocalypsin redundaret.*

Tertiò, Qui hanc sententiam defendunt debuissent animaduertere, se illud Apocalypsi tribuere, quod summæ imprudentiæ esset. Cùm enim liber hic Ecclesiæ Christianæ prophetiam complectatur; cúmque ante Romæ conuersionem fuerit scriptus; valdè imprudenter se gessisset scriptor; si magnum illum ac celeberrimum triumphum, quem fuerat Ecclesia de superba Roma atque eius imperio reportatura, prætermitteret; & gloriosum earum persecutionum finem, quæ tunc Ecclesiam ipsam vehementer conflictabant, & in arctissimas redigebant angustias: atque iis omissis ad aliam persecutionem transiret, quam ipsi suspicantur à Roma aduersus Christi Ecclesiam sub mundi senescentis finem, ante aduentum Antichristi, fore excitandam. Iam, cuius prudentiæ est, cùm Ecclesia tantopere à Romano Imperio diuexabatur, nullam facere mentionem de acerbissimæ illius persecutionis fine, triumphum de idololatria inclytum præterire (quo nihil orbis vidit admirabilius:) atque iis omissis aliud arripere, quod ad eandem similitudinem fingitur, post aliquot annorum millia euenturum?

6. *Idē ab ignobiliori argumento.*

Quòd si nouæ huius opinionis auctores velint asserere, persecutionem illam, quam ipsi excogitant à Roma excitandam aduersus Christi Ecclesiam, multo horribiliorem futuram, quàm eas, quæ in Ecclesiæ exordiis præcesserunt; illud tamen pro certo habeant vindictam, quam ipsi in Babylonis exustione intelligunt, ignobiliorem multò esse illà, quam Deus olim de Romæ persecutionibus sumpsit. Quæ enim esse potest comparatio illius vindictæ, qua vrbs corporeo igne conflagraret; cum illa, quæ ciuitatem vniuersam Diuini Spiritus igne inflammauit; exustis sceleribus, & in fauillam redactis? Apostoli quidem cùm adhuc in Christi schola rudes essent & informes, Samaritanis Christum non recipientibus, non aliam nobiliorem cogitabant vindictam, quàm vt igne absumerentur eorum corpora. *Vis* (inquiunt) *dicimus, vt ignis descendat de cælo, & consumat illos?* Quibus, *Nescitis* (ait) *cuius Spiritus estis; filius hominis non venit animas perdere, sed saluare.* Quasi diceret, excellentiorem vindictam, & gloriosiorem meditor. Hunc verò spiritum imbuerat Beatus Ignatius nostræ Societatis parens; qui aduersarium vniuersis Societatis hominibus in Hispaniis degentibus ignem ac flammas minitantem, non alia vindicta optauit vlcisci, quàm vt inimicus ipse charitate flagraret, & amici eius ac necessarij non solùm in Hispania, sed in vniuerso terrarum orbe degentes Spiritus sancti igne inflammarentur, & arderent. Huiusmodi ergo vindictam, à Parente optimo institutus, sacræ Scripturæ spiritu dignissimam esse didici. Ad hanc (vt videbimus) pertinent nouissimæ plagæ: hanc enim nouissimam vlciscendi rationem, hæc noua bella elegit Dominus; vt multò nobiliora, & Apocalypseos Spiritu digniora; in quibus non solùm magis Dei bonitas & benignitas elucet, sed eius etiam virtus atque potentia multò præstantiùs & excellentiùs eminet. *Luc. 9. 54.*

Quartò, cùm res adeò sit incerta, quàm hi auctores suspicantur; miror illos non fuisse veritos, ne quam ansam præberent hæreticis Romam, eiúsque in Diuorum imagines religionem detestantibus, in nos cauillandi; atque adeò iactandi, doctos etiam homines inter nos ipsos reperiri, qui affirment Romæ peruersionem, & ad idololatriam reditum fuisse in Apocalypsi prædicta. 7.

Quintò, cùm saltem dubium valde sit Romam iterum ad idolorum cultum reuersuram (nec enim hæc opinio certum id facere potuit) hoc ipso conuincitur minimè potuisse, vt de ea re ita latè in Apocalypsi ageretur. Quæ enim in hoc libro tractantur, eiusmodi esse debent, vt verè de illis affirmari possit, quod textus initio præmittit: nimirum, *Beatum esse qui legit, & audit verba prophetiæ huius.* Atqui, vt verum fatear, me latet omnino, quam possint homines adipisci felicitatem ex eo, quòd Romam à Christi fide defecturam suspicentur. *Item ab obscure.*

Atque hæc eadem ratio non minus habet roboris contra omnes illas declarationes, quæ de rebus incertis, aut minoris momenti Apocalypsi tribuuntur. Quæ enim incerta sunt, licèt maxima videantur; & quæ parua atque exigua, licèt certissima sint; næ vtraque indigna sunt eo libro, qui de iis rebus se agere profitetur, quarum ex lectione, aut etiam auditione homines beati efficiantur? 8.

Præter hæc; horum auctorum interpretatio ex antiquis Patribus illos pro se afferre conatur, qui sibi persuaserunt Romanum Imperium eò vsque duraturum, donec Roma ob idololatriæ scelus corporeo igne combureretur; idque per decem Reges, (de quo infrà, capit. 17.) Nunc illud dico solùm, illam quorundam Patrum persuasionem cum tribus aliis rebus fuisse coniunctam; Prima erat, Millenariorum fabula, qui post Romæ incendium mille annos confictæ felicitatis expectabant, Christo visibili specie in terris regnante. Secunda erat, formido falsò existimantium Antichristi aduentum iam iam imminere. Tertia, ipsius temporis circumstantia, quo illi Patres scripserunt; tunc enim Roma idolorum cultui adhuc dedita, Dæmonum obsequio militabat. Quibus positis, aduertendum est, Millenarios, licèt in eum errorem inciderint, in eo tamen consequenter fuisse locutos; & quamuis Apocalypsin nimis ad litteram intelligerent, (vt notauit Hieronymus) contextus tamen ordinem seruasse in bestiæ de mari ortæ persecutione, in Babylonis exustione per decem Reges, & in mille annorum pace. Atqui dum Romæ idololatria & Ecclesiæ persecutiones durabant, nil mirum eos fuisse opinatos, vtrumque etiam duraturum; donec Roma pro vtroque scelere conflagraret: ac postea Ecclesiam mille annorum pace fruituram. Verùm enim verò postquam experimento ipso compertum fuit, cogitationem illam falsitatis fuisse conuictam; nec magis esse verum, Antichristum adeò citò fuisse venturum, vt illi suspicabantur; certè qui nunc opinatur se illorum Patrum vestigia sectari, dum asserit, Romam pro nouæ idololatriæ delicto esse igne absumendam, manifestam antiquorum deceptionem admittit; sublato veritatis & consequentiæ fuco, quam in Apocalypseos interpretatione se obseruare putabant. Et enim non ita mirum erat, persuadere sibi quemquam ea tempestate, qua falsa idolorum religio vigebat, illam Roma superstite finem non habituram. At, postquam multis

Huic opinioni nihil antiquos Patres, quos pro se affert, fauere, & cur.

multis retro seculis idololatria penitus interiisset, iterum Romæ ab inferis excitandam, ac toti vrbi dominaturam; id verò antiquorum aliquis non solùm non scripsit, sed neque somniauit: neque illorum cuiptam in mentem venit, Apocalypseos ordinem peruersum esse atque confusum. Atque adeò post mille annorum pacem, Babylonis idololatriam & incendium subsequi.

Opinio de Roma sub mundi finem ad idololatriam reditura, probabilitate caret.

9. Quæ cùm ita sint: existimo nouam hanc opinionem nullam in se probabilitatem habere. Nec tamen seueriori illam nota dignam censeo. Licèt enim nulla mihi subeat dubitatio, quin Roma nusquam sit ad idololatriam regressura: ceterùm quemadmodum sub Iuliano apostata idolorum cultura caput rursus attollere visa est; nec tamen idcirco Romanæ Ecclesiæ fides defecit: sic etiam posset eadem Ecclesia, & summus ipsius Pontifex in grauissima quauis persecutione stare: quantumuis Vrbis imperium penes impios Romanos, idolorum cultores, rursus esset: vt sub Domitiani & Maximiani tempora accidisse nouimus. Adde calamitosa hæc tempora, quæ prædicti auctores cogitarunt, ad Antichristi tempestatem quodammodo referri posse, in qua receptum est, idolorum cultum suscitandum fore. Itaque nihil est, quòd grauioris censuræ nota prædictæ opinioni inuratur. Nec mirum, doctissimos alioqui viros difficultatis procella abreptos, in eam fuisse opinionem delatos.

Cur improbabilitatis præcedens opinio damnetur.

10. Quòd si aliquis illam etiam nouitatis & improbabilitatis notam mallet à me fuisse prætermissam; huic ego responderim, id me vehementer optasse; ne quos tantopere amo ac suspicio, nonnihil perstringerem; sed priuatæ rationes communi diuini obsequij curæ cedere debuerunt, & publicæ Romanæ Ecclesiæ auctoritati: cuius honori deseruit, qui nullam esse probabilitatem nouæ huius opinionis ostendat. Addo, opinionem istam vnius aut alterius fuisse, non multorum ex nostra Societate. Ferè enim communi consensu opposita sententia nostris hominibus recepta est. Quam Cardinalis Bellarminus. to. 1. lib. 2. de Romano Pontifice, cap. 2. Salmeron tom. 16. disput. 8 in primam epistolam Petri, Maldonatus Luc. 22. 32. ex Leone Papa, & alij plerique tuentur, eáque semper mihi certissima visa est. Et spero ex ipsius Apocalypseos verbis atque contextu me perspicuè ostensurum, neutiquam Ioannem nouæ illi opinioni fauere; sed nostræ potiùs valde astipulari: & Romam absque dubio vsque ad ipsam saltem Antichristi persecutionem numquam Catholicam religionem deserturam. Scio à Maluenda lib. 4. de Antichristo cap. 5. opinionem hanc tribui Suario, & Bellarmino, sed immeritò, vt suo loco videbimus.

11. Nunc illud animaduerto, prædictis signis, siue columnis minimè duci, qui alterius vrbis ruinam, & incendium alterius, ad nouissima mundi tempora referat. Primò enim hoc textus ipsius ordini repugnat; in quo priùs decimæ partis Ierosolymæ ruina describitur. & aliud est, columnas veluti duces, ac viæ indices sumere; aliud, post multas circuitiones & anfractus ad posteriorem priùs deuenire, deinde regredi ad priorem, & in vtrosque veluti basi offendere.

Deinde, quæ Ierosolyma Antichristi tempore ædificanda esse perhibetur, non ea est, quæ in sacris Literis vocatur *spiritualiter Sodoma & Ægyptus, in qua Dominus crucifixus est*, Christus enim in antiqua Ierosolyma fuit crucifixus, non in nouissima: ac primam illam Prophetæ vocant Sodomam & Ægyptum, non secundam. Cùm verò Apocalypsis ait: *Vocatur spiritualiter Sodoma, &c.* nondubium, quin de Prophetarum sermone loquatur.

Diluuntur argumenta superiùs adducta

12. Iam facile est oppositæ sententiæ argumenta diluere. Ad primum, vidimus notatione 3. certissimum esse Apocalypsin modo prophetico elegantissimè agere de iis, quæ iam fuerant impleta; atque id verbis de futuro significare. Quod si animaduertissent istius opinionis auctores; non hos anfractus ac diuerticula quærerent.

Ad secundum & tertium respondeo, mirari me his auctoribus ita nouum & inusitatum videri, quod est in ænigmatis non solùm pulcherrimum, sed etiam antiquissimum, & omnibus notum; mysticam scilicet locutionem, quæ aliud in aure sonat, aliud offerat menti. Quæ verò illos loquendi formulæ deterrent, *Decima pars ciuitatis cecidit. Cecidit. Babylon igne comburetur.* Hæ, inquam, similes loquendi formulæ eâdem omnino ratione a Ioanne hic vsurpantur, qua sæpissimè fuerant a Prophetis vsurpatæ, & ab omnibus Patribus explicatæ, vt suis locis constabit.

NOTATIO DECIMAQVARTA.

De præcipuo scopo huius libri, & cur obscurissimè fuerit scriptus.

OSTENDIMVS superiori notatione, Apocalypsin nullam Romæ ruinam atque excidium (vt aliqui existimant) minitari. Reliquum est, vt quantopere eam extollat atque amplificet, indicemus. Contingit sæpe, vt liber integer in lucem proferatur, cuius is sit scopus & intentio, vt præcipua aliqua illius pars ceterarum ornatu compta & conuestita, & præcedentium ac subsequentium septa comitatu prodeat & emineat. Reliquæ verò partes illius gratia scribantur, quam potissimùm respiciebat scriptor. Hoc dum attentè considero, certissimum mihi est, Apocalypsin vniuersam Ioanni fuisse ostensam, at per eum Ecclesiis communicatam, vt ipse primùm, deinde Ecclesiæ, maximum inde caperent solatium, factæ certiores grauissimam illam persecutionem, qua Roma eiusque Imperium in Christi Ecclesiam acerrimè furebant, cum exitum habituram, quem vix homines cogitare potuissent, nedum suspicari. Ipsarum enim persecutionum ope & adminiculo futurum, vt Ecclesia tam de Romana ciuitate, quàm de toto gloriosè triumpharet Imperio; & idolorum cultu penitus corruente, Christi crucifixi erectum vexillum summa omnium religione ac veneratione in vniuerso orbe coleretur. Neque id solùm, sed Roma idololatriæ caput ac princeps in Catholicæ religionis Metropolim admiranda vicissitudine mutaretur. Ecclesiæ porrò imperium adeò firmum, stabile & constans Romæ futurum; vt expulsa semel ac penitus deleta idololatriæ impietate, Cathol. religionis pietas, & publicus eius vsus ac professio in ea vrbe semper efflorescerent, ac summa Rom. Pontif. auctoritas supremo honore culta permaneret. 1

Scopus, in quem Ioan. videtur intendisse, dum Apocalypsim scripsit.

Ad pleniorem huiusce rei intelligentiam animaduerto Primò, Apocalypsin iuxta meum argumentum 4. in partes diuidi. Prima trib. primis capitibus absoluitur, quæ veluti prologus toti scenę deseruiunt. Secũda, capita octo sequẽtia cõplectitur de Ecclesiæ primitiuæ excellentia, & de excidio Iudaismi. Tertia ad alia octo, & alterius etiam partem se extendit, in quibus de Gentilitatis bello, déque Ecclesiæ victoria agitur. Quarta denique ad totius historiæ complementum, paci Ecclesiæ subiungit breuem Antichristi belli, ac diei extremæ descriptionem: & in fine annectitur triumphus patriæ cælestis. 2.

Apocalypsis quatuor in partes diuiditur.

Prologus igitur (vt in comœdiis fieri solet) toti libro præponitur: ideóque etsi præcipuo fini deseruiat eiusmodi prologus, aliud tamen est, quod sibi vt scopum proponit scriptor. Deinde, quamuis in secunda parte, Apocalypsis ab exordio Ecclesiæ incipiat, & agat de bello illi à Synagoga illato & de seuerissimo Iudæorum supplicio, verùm (vt notatione 3. probauimus) Apocalypsis scripta fuit quinque & viginti annis post Ierosolymæ vastitatem. Quare totam eam partem iam re ipsa Ioannes completam viderat. Atqui perspicuum est, quæ fuerant peracta, & Ioanni experimento ipso comperta, non ita necessarium fuisse, vt eidem iterum nota fierent. Sed ideo enunciata illi sunt, vt integra totius historiæ constaret series; & vt consequentia cum præcedentibus connexa, ex horum euentu similiter euentura crederentur. Atque vt Dei misericordiæ magnitudo in subsequentibus magis innotesceret, operæpretium fuit Diuinæ iustitiæ seueritatem in præcedentibus expressisse. *Opposita enim iuxta se posita clariùs elucescunt.*

Si ergo præterita non propter se ipsa scripta sunt, sed eorum causa, quæ nondum præterierant; facile est animaduertere, illum fuisse præcipuum huius libri scopum, de quo tertia pars Apocalypseos agit; scilicet, vt grauissimi illius belli, quo Roma ethnica Ecclesiam Christianam afflictabat, felicissimus exitus nunciaretur. De quo adeò magnificè & splendidè, adeò illuminatè & distinctè agit Apocalypsis; vt tam in sacris litteris, quàm in prophanis nihil vnquam fuisse scriptum existimem tanto symbolorum ornatu & maiestate, tanto mysteriorum pondere & magnificentia; ac Romæ & ipsius Imperij cum Catholica Ecclesia bellum, felicissimus Ecclesiæ de vtroque triumphus; interitus Romæ veteris, & eam lugentium næniæ, seu lamentationes: nouæ Romæ gloria & splendor; ipsius cum Christo nuptiæ, & clarissimi triumphi perpetuitas. 3.

Quàm ornatè Apocalypsis describat finem à Roma ethnica in Ecclesiam susceptum.

In quarta demum parte satis patet Antichristi bellum, & extremi iudicij diem iuxta meum argumentum non esse præcipuam huius libri tractationem. hæc enim breuiter, & per modum appendicis tractata superiorem historiam claudunt. Quod verò ad extremum additur de cælestis Patriæ triumpho; haud dubiè pertinet ad Romanæ Ecclesiæ triumphi æternitatem, vt suo loco videbimus.

Antichristi bellum non est præcipua huius libri pars.

Atque

Atque eo etiam triumpho significatur, nouæ Romæ magnitudinem, licèt in hac vita sit admirabilis; non tamen omnino intuentium oculis hic apparere: in æterni verò triumphi die tunc demum claram omnibus atque conspicuam fore; cùm meritorum præmium assequetur, & ipsius gloriæ plenissimus cumulus accedet.

4. *Præcipuus libri huius scopus, Romæ ad Christi fidem conuersio.*

Ex dictis manifestè colligitur, præcipuum huius libri scopum, iuxta mei argumenti expositionem, non esse aliũ, quàm admirandam Romæ conuersionem ex idololatriæ principe & capite in Christianæ religionis Metropolim: atque eius conuersionis mirabiles fructus. Fuit autem maximè expediens, vt hic finis & scopus totius libri feliciter gereretur; non tantùm quia aptissimus erat ad Ioanni atque Ecclesiis solatium afferendum, quando Roma ardens furore & insania in nouum Christi nomen sæuiebat; sed etiam quia in Ecclesiæ prophetia nihil erat ita magnum atque mirandum, quò præcipuè spectaret Scriptoris intentio; & quod adeò optare posset, magnificè admodum tractare, vt parem rei scriptionem afferret.

Quanta fuerit Romæ veteris amplitudo.

Ipsius autem facinoris magnitudo tanto clarior enitescit, quanto maior fuit Romæ antiquæ amplitudo; de qua multi extant libri: & quotquot in historiis vel mediocriter sunt versati, non affirmant solùm, nihil vnquam vidisse mundum ita magnum & excellens, aut tanta admiratione dignum, vt Romam veterem: cùm potentia, imperio, atque triumphis totum terrarum orbem sibi subiectum tenebat; sed aiunt etiam ceteras mundi vrbes, si cum Roma antiqua comparentur, esse veluti exigua quædam oppidula cum potentissimi Imperatoris regia comparata. Romam igitur ad tantum magnitudinis fastigium ascendisse eo Dei consilio factum est, vt eo maior esset Christi crucis triumphus, quo de potentioribus hostibus ageretur. Licet enim huc applicare illa sacræ Scripturæ verba Exod. 9. 16. & ad Rom. 9. 17. *Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra.* Romæ igitur magnitudinem semel mente comprehendisse, magnopere conducit; vt clariùs intelligatur, nihil potuisse maius aut gloriosius excogitari ad Ecclesiæ decus & maiestatem, quàm difficillimum Romam expugnandi facinus aggredi, & felicissimè conficere.

Romæ veteris magnificentia in Christiana Ecclesia splẽdore ac maiestatẽ cessit.

Illam inquam Romam, quæ idololatriæ olim caput, (quemadmodum & Imperij) omne suum robur, vires, ac potentiam ad Christi Euangelium ac nomen, si posset, extinguendum conferebat. Romam ergo idololatriæ arcem occupasse, illamque Christianæ religionis arcem constituisse, non aliud fuit, quàm incredibilem rerum commutationem, qualis nunquam visa erat, facere; victoriam, omniũ quotquot reportatæ sunt, gloriosissimam cõparare; miraculorum omnium, quæ sperari poterant, maximum edere; inclytum de vniuerso terrarum orbe triumphum agere; amplissimum Catholicæ Ecclesiæ imperium stabilire; idololatriam ex vniuersa Romæ ditione atque imperio ablegare; excellentissimum ex Christi redemptionis effectibus in sceleratorum conuersione præstare: eiusmodi denique facinus, ita ingens & gloriosum patrare, quod reliquorum omnium summum ac præstantissimum inter infinita alia caput iure optimo tollat. Hinc Ecclesiarum coloniæ penè innumeræ: hinc fortissimi Religionum exercitus, ac Religiosorum agmina selectissima, hinc eximius Diuini cultus splendor, ac maiestas: hinc diuina ad animorum salutem oracula atque responsa; hinc demum cælestis Fidelium omnium doctrina atque institutio, tanquam proprio ex fonte & origine deriuantur.

5. Cùm hoc igitur tam egregium & excellens factum in Ecclesiæ gloria ac maiestate adeò emineat, cumque ita sit debitum ceterarum Ecclesiarum in Ecclesiam Romanam obsequium & veneratio; facilè ex attenta omnium horum consideratione perspicitur, summopere oportuisse, librum hunc, qui totius Scripturæ finis est atque apex, eum potissimùm habere scopum; vt de triumpho hoc celeberrimo ageret, qui inter Christi redemptionis effectus adeò excellit. Nec enim fas erat rem adeò ingentem atque sublimem in sacris litteris aut omitti, aut minùs ornatè ac decorè tractari. Quòd si pro dignitate magnificè tractanda erat, nullibi aptiùs, quàm in vltimo eoque excellentissimo sacræ Scripturæ libro.

Hic liber Romanæ vrbi gloriosissimus.

Ex quo etiam apparet, nullum librum conscribi aut edi potuisse, ex quo tanta gloria, maiestas & splendor alicui vrbi proueniat; quanta ex hoc libro Romæ, id est, Romanæ Ecclesiæ, dimanat.

6. *Cur liber hic adeò obscurè conscriptus.*

Ex dictis colligitur, cur ita obscuris ænigmatibus liber hic fuerit scriptus. Tunc enim, cùm Roma idolorum cultui esset dedita, & bellum grauissimum in Ecclesiam concitasset, minimè expediebat eodem tempore prophetiam de Ecclesiæ Romanæ victoria aduersus Romam ita conscribi, vt ab ipsis hostibus posset intelligi. Si enim ad eorum notitiam peruenisset, Christianis hanc esse iniectam spem, vt ad Romæ dominatum & imperium aspirarent, atque ad id opem sibi & auxilium a Deo suo pollicerentur; quis non videat, quàm acriter ac vehementer huius rei cognitio eos aduersus Christianos accenderet & inflammaret? & quibus furiarum machinis eos demoliri atque euertere conarentur? Itaque ex eo quòd præcipuus huius libri finis & scopus planè agnoscatur, facili etiam negotio intelligitur, non solùm prudentis consilij fuisse, sed etiam necessarij, vt prophetia hæc stili obscuritate, atque adeò ænigmatum inuolucris tegeretur. Hinc etiam fit satis dubitationi, quæ mentem posset pulsare, consideratâ huius libri difficultate. Si enim illius argumentum tanti momenti erat ad Ecclesiæ Christianæ institutionem & gloriam; cur non claro & perspicuo stilo fuit conscriptus, ita vt posset communiter a Christianis, Doctoribus præsertim, intelligi? Ceterùm hæc quæstio facilè soluitur, animaduersâ, quam diximus, occultè scribendi necessitate in ea re, cuius cognitio tantopere Christiani nominis hostes aduersus Ecclesiam irritaret. De quo optimè Pererius disp. 7. causa 4. Cùm verò hoc caput ceterorum præcipuum adeò tectè & occultè scribi oporteret; cumque totius libri stilum vnum eundémque esse expediret; ideirco ceteræ libri partes ad præcipuæ huius normam prudenter satis ac sapienter redactæ sunt. Et quoniam grauissimam rem, arcanam & occultam seruari valdè opus erat; hoc ipsum sacrum scriptorem coëgit, vt iis ænigmatis vteretur, quibus nulla nunquam obscuriora ac difficiliora litteris fuere mandata.

7. *Apocalypseos obscuritas nihil vtilitatis Christiano populo detraxit.*

Nec verò tanta obscuritas Christiani populi institutioni quidquam detraxit. Ex rebus enim, quas hic continet liber, quæ singulis Fidelibus sunt ad salutem necessariæ: eæ in aliis Scripturæ partibus expressæ satis & explicatæ sunt: quare Fidelibus nequaquam defuit earum rerum cognitio, quas manifestè scire singulis opus erat. Quod verò eadem alibi clara atque patentia, alibi tecta & occulta in sacris Litteris habeamus: vtrumque Diuinæ prouidentiæ atque consilij fuit, vt aliis in libris Fideles rerum sibi necessariarum perspicuam haberent cognitionem: in aliis sacrarum Litterarum studiosi laudabiliter æque atque vtiliter Scripturę difficultate exercerentur: fideique dogmata alibi tecta, detecta alibi, Fideles vna ex parte sui cognitione illustrarent: ex alia ad venerationem ac reuerentiam inducerent.

Vtilitas ex sacrorum obscuritate.

Is enim sacrorum velaminum fructus, cùm videamus à Deo tanti habita nostræ fidei mysteria, vt ea ænigmatum, & hieroglyphicorum velo occultarit. Certum namque est, nullam aliam ad rem aptiùs & congruentiùs ænigma adhiberi, quàm ad ea, quæ valdè diligimus & æstimamus ornanda & conuestiẽda. Præterquam quòd Diuini Spiritus sapientia duo hæc mirum in modum complexa est: scilicet, vt vna ex parte huius libri mysteria velata essent: ex alia verò in ipsa ænigmatum obscuritate, & veluti per tenue velum intertectum, quamuis singularum partium pulchritudo non clarè dignoscatur; corpus tamen ipsum satis appareat: ita vt multa nobis percipiantur ex iis, quorum cognitione indigemus. Scilicet, quanta sit eorum, qui Christo strenuè deseruiunt, felicitas: quantumuis aduersa fortuna iactentur: quantáque è contrario sit improborum infelicitas, licèt opum copia & rerum prosperitate circumfluant.

8. *Cur tanta libri huius obscuritas.*

Sed pergamus iam ad libri scopum, atque ad ea deueniamus, quæ non ita sunt ad cuiusque ex Fidelibus salutem necessaria: quæ tamen summopere expediebat, vt Catholicæ Ecclesiæ abditè & occultè traderentur, nempe vaticinium triumphi, quem ipsa fuerat ex Roma reportatura: & ad quod deinde maiestatis fastigium Romana Ecclesia in terris erat extollenda. Cælestis certè sponsi charitati, & ipsius singulari in sponsam prouidentiæ non erat consonum, ipsam de admirabili hac prophetia celare: sed eam potiùs ipsi tradere, & nonnullis ex suis familiarissimis abstrusi huius libri mysteria reserare. Quia tamen permagni intererat, vt liber difficillimus intellectu foret: Diuini consilij fuit, librum ipsum ænigmatis inuolutum suæ Ecclesiæ tradere: & eosdem, quibus interpretatio impertiebatur, seriò admonere: ne quid ex ea euulgarent, præter id, quod ex aliis in alios translatum satis esset, vt prophetiæ ipsi lucem & auctoritatem eo tandem tempore afferret: quo Deus prophetiæ huius mysteria Fidelibus patefacere decreuisset.

Licèt autem, quanta sit in hac re obscurè loquendi necessitas, adeò sit manifestum, vt aliis exemplis minimè indigeat. ceterùm 2. ad Thess. 2. 7. in iis verbis, *Tantum vt qui tenet nunc, teneat*, habemus expressum Pauli prudentiæ exemplum. Vbi Hieronymus notat, *Apostolum fuisse obscurissimè locutum; ne causam persecutionis arriperent Romani, si diceret, delendum esse imperium.* Et Chrysostomus ac Theophylactus ibidẽ notant, magnã esse prudẽtiam, aduersariũ non irritare: quando id potuit obscurè loquendo vitari.

Præte-

Hæc obscuritas in Romanæ Ecclesiæ vtilitatem maximè redundat.

Præterea, tanta hæc libri obscuritas, & tot retro sæculis non satis percepta explicatio in maximam Romanæ Ecclesiæ maiestatem cedunt; cuius magnitudo & excellentia tam abditis & abstrusis mysteriis fuerat multò antè prædicta. Cedit etiam in ingentem Diuinæ longanimitatis & prouidentiæ admirationem, quæ statuit ita obscurè & ænigmaticè hunc librum conscribi, & in media hac caligine & obscuritate summa Fidelium veneratione obseruari; & tot sæculorum seriem expectauit, donec reconditi huius arcani cognitio congruentissimo tempore pateficat.

Tempus, quo Deus Apocalypsin suæ Ecclesiæ referet, appropinquare, quod credo, per est.

9. Quoniam verò multis abhinc annis mihi persuasi, Apocalypsin ad Romanæ Ecclesiæ dignitatem & splendorem pertinere; id mihi liceat suspicari, quod prudentibus probatum iri spero: scilicet imminere iam tempus, quo Deus difficilis huius ænigmatis interpretationem sit hominibus manifestaturus. Nam, vt Cardinalis Bellarminus sapienter notauit in præfatione ad tomum primum controuersiarum; ab ipso Ecclesiæ nascentis exordio hæretici ipsius hostes, Apostolici symboli capita, siue articulos diuersis sæculis per ordinem impugnarunt. Contra verò, Diuina prouidentia eodem gradu atque tempore, eo plus singulis articulis lucis & roboris contulit, quo hæretici ipsos magis magisque obscurare & labefactare conabantur. Itaque prioribus sæculis priora symboli capita; mediis media; his demum postremis postrema sunt & impugnata ab hæreticis, & à Deo vicissim confirmata. His igitur calamitosis temporibus, eò hæreticorum amentia processit; vt omnes oppugnationes ac machinas ad Romanæ Ecclesiæ, ac Pontificis summi auctoritatem diruendam admoueant. Quod non est aliud, quàm illum articulum oppugnare; *Credo sanctam Ecclesiam Catholicam.* Quid ergo opportunius, quàm vt antiquæ & obscuræ prophetiæ nouam & clarissimam lucem afferendo; Romanæ Ecclesiæ arcem, quam hæretici deiicere ac solo adæquare tantopere expetunt, nouis Deus propugnaculis eodem tempore muniat & obuallet? Quid Deo ipso dignius, quàm eodem libro, quo hæretici Romanæ Ecclesiæ bellum indicebant, illos gloriosissimè debellare? Quòd si ita accideret, non minus in Catholicorum solatium, quàm in hæreticorum ignominiam redundaret.

Professi Societatis nostræ peculiari se voto summo Pontifici adstringunt.

10. Liceat mihi præterea cogitare & sperare: Deum singulare hoc beneficium in nostram Societatem collaturum; aliquem nempe ex ea selecturum, quo, vt instrumento, ad huius libri optatam ab Ecclesia interpretationem vtatur. Tum vt hac denuo accessione sua in nos cumulet promerita, quibus ad peculiare Romani Pontificis obsequium & obedientiam nostræ Societatis homines singulari voto addicere, fuit dignatus. Tum etiam vt ij, quos hæretici tanquam acerrimos Romanæ Ecclesiæ defensores grauissimis odiis insectantur, hoc spectatum afficiantur honore, vt egregio hoc officio in Romanam Ecclesiam, summique Pontificis auctoritatem præstito, suam in ipsum pietatem & obseruantiam profiteantur.

Licet autem me ceterorum omnium ex nostra Societate indignissimum reputem; & quanta sim ingenij exiguitate non ignorem, noui tamen Deum ad digniorem & acrioris ingenij virum seligendum nequaquam teneri constrictum. Quin imò eò magis constare solet aliquid à Deo esse factum, quò instrumentum, per quod factum est, minùs erat aptum & idoneum. Et quidem, quemadmodum ab omni arrogantiæ omnino velim esse immunis, ita etiam ad perfectam libri huius intelligentiam debeo aspirare: præsertim cùm hoc opus non meo consilio, sed superiorum iussu fuerim aggressus; qui id mihi muneris nec optanti, nec opinanti quidem imposuêre, vt Apocalypseos interpretationi operam nauarem. Quoniam autem ad arduam hanc prouinciam suscipiendam, meam spem in Beati Parentis nostri Ignatij subsidio posui ac defixi; idcirco vt testarer, siquam huic libro lucem attuli, eam totam veluti scintillam clarissimæ huic faci à me referri acceptam, quam Deus in Ecclesia sua accendit; non tantùm ad hominum corda inflammanda, sed etiam ad illustrandas mentes, cùm Ignatium Societatis IESV ducem ac parentem constituit. Vt meam, inquam, grati animi significationem testarer, placuit pietatis ergo expressis id verbis facere. Quamobrem in breuiori Apocalypseos capitum summa, quam argumento, & acoluthiæ subiect, explicationi meæ hunc titulum per acrosticha præfixi, AB IGNATII FACE SCINTILLA. Non absimili inuento Alfonsus Hispaniæ Rex suas septem Partitas ab his septem litteris inchoauit ALFONSO. Quæ tamen in ipsis Partitis adeò dispertitæ sunt, vt à paucis forsasse id animaduertatur. Nostra verò confessio magis in promptu est; vt facilius ab omnibus legi possit.

Alfonsus Hispaniæ Rex septem Partitas ex totidem sui nominis litteris inchoauit.

NOTATIO DECIMAQVINTA.

De summa huius libri perfectione symbolica.

Symbolorum perfectio in quo sita sit.

HACTENVS de auctoritate, de obscuritate, de argumento, & de veri argumenti signis. Nunc ad summam perfectionem symbolicam, quæ in singulis seorsum symbolis elucet, deueniamus. Quæ res peracris ingenij viros summa afficit voluptate. Perfectio namque symbolorum sita est in apta proportione, quæ inter symbolum ac rem per illud significatam reperitur. Ac vix est aliud, quod ita ingenium pascat & delectet, atque optima rerum inter se proportio & conuenientia. Hoc facilè apparet in magno oblectamento, quod solent capere ingeniosorum animi ex aptis allusionibus & concinnis comparationibus, quas in iis deprehendunt, quæ vel solutâ, vel strictâ oratione legunt. Iam symbola & quæ ex iis constant ænigmata non aliud sunt, quàm venustæ comparationes & allusiones peracutæ; in quibus suppressa applicatione sola exprimatur comparatio, vt ingenij acies hanc vnam ad rem vehementer intenta, veram applicationem acriori indagine perscrutetur; atque eâ inuenta, eò maiori afficiatur voluptate, quò maior est venandi leporem, quàm emendi voluptas.

1. *Iniuriam nō Ioāni modò, sed & Christo & Spiritui sancto irrogat, qui hæc Apocalypseos symbola nō summè esse perfecta arbitratur.*

Symbolorum igitur summa perfectio consistit in summa proportione symboli cum ea re, ad quam significandam vsurpatur: & in pulcherrima vnius rei ad alteram allusione. Atqui iniuriam facit non Ioanni solùm, sed Christo etiam, & sancto Spiritui, qui credit huius libri symbola non summè esse perfecta. Christus horum est auctor symbolorum, ac summam sapientiam latére non potuit ex rebus hominibus notis, (vnde sumenda erat significatio symbolica) quæ illarum esset proposito mysterio congruentior. Nec consonum rationi est, ipsum cùm aptiora multò symbola præuiderit, minùs tamen aptum elegisse.

Interpres quid in symbolorum explicatione præstare debeat.

Ex quo planè intelligitur, interpretem non satis suo muneri fecisse, mediocri tantùm applicatione ad sacræ Scripturæ symbolum excogitata. Indignum enim Spiritus sancti sapientiâ est; si existimemus, se eo symbolo fuisse vsum, quod illi significationi non deseruiebat aptissimè. Etenim, si Virgilius comparationem, quæ satis concinna non esset, minimè afferret, quinam credibile est Spiritum sanctum illud vsurpasse symbolum, quod optimi ingenij vir, vt suum, venditare erubesceret? Animaduertendum porrò est, symbola eiusdem ferè conditionis esse cum poësi; in qua mediocritas nullius pretij est, vt bene Horatius in arte poëtica.

Hoc tibi dictum
Tolle memor: certis medium & tolerabile rebus
Rectè concedi: consultor iuris & actor
Causarum mediocris, abest virtute diserti
Messallæ, nec scit quantum Cassellius Aulus;
Sed tamen in pretio est. Mediocribus esse poëtis
Non homines, non Dij, non concessere columnæ.
Vt gratas inter mensas symphonia discors,
Et crassum vnguentum, & Sardo cum melle papauer
Offendunt, poterat duci quia cœna sine istis.
Sic animis natum inuentùmque poëma iuuandis,
Si paulùm summo discessit, vergit ad imum.

Christi symbola perfectissima esse debere.

Quamobrem homo prudens & ingeniosus nullum debet symbolum aut ænigma edere, quod excellens non sit ad ea, quæ velit, significanda. Vnde etiam certò videtur inferri, Christi symbolorum mentem non fuisse illum assecutum, qui non animaduertit, vnumquodque symbolum esse ad suam significationem aptissimum. Non igitur interpretis explet partes, qui figuram aliquam seu symbolum, quacumque proportionis vmbra inuenta, ad quamlibet pietatis speciem, quæ primò occurrit, facilè aptat. Hoc si ad veram symboli significationem satis esset, quò difficilior est Apocalypsis, eò facilior esset ipsius expositio; parit enim obscuritas varietatem. Sed præter difficultatem deducendi filum & seriem symbolorum connectendi, in singulis etiam symbolis magnum est inter vnam & alteram applicationis discrimen: nec aliquid ad rem videtur esse factum, donec vnumquodque symbolorum ita aptatur, vt appareat mirum fuisse singulorum artificium. E contrario verò, si in applicatione, quæ omnia congruenter connectit, maximam cuiusque symboli perfectionem cernamus: tunc ipsamet symbolicæ significationis pulchritudo valdè confirmaret, illam verè fuisse Christi Assertoris nostri mentem.

Quid in Apocalypseos symbolis requiratur.

3. *Optima symboli explicandi ratio quid exigat.*

Verùm, vt symbolum aliquod in ratione sua perfectum sit & absolutum, & ad eam, quæ affertur significationem, excellens: non satis est vt aliqua ex parte sit apta comparatio: sed oportet, vt omnibus ritè perspectis, intellectui planum fiat, rem illam, quæ ad symbolum eligitur

gitur, fuisse factam aut creatam ad veritatem illam, cui ap- A
plicatur, repræsentandam. Vulgare est in comparationibus, *eas non in omnibus tenere.* Quod etsi suo etiam modo ad symbola possit extendi, nihilominus tamen multò cumulatior & perfectior debet esse proportio illius rei, quæ eo potissimùm fine fuit condita, vt aliquid aliud repræsentaret. Et quidem animaduersione dignum est, eam absolutam symboli rationem non in iis solùm rebus reperiri, quas ad aliarum significationem ars excogitauit; sed in iis etiam, quas ab initio Deus condidit, præter proprium cuiusque finem; (cui iuxta inditas sibi a natura vires, quæque deseruit, vt ignis ad calefaciendum; sol ad illuminandum: & sic de aliis) præter eum, inquam, finem, docet arcana philosophia in rerum creatione,

Quem ad finem Deus creaturas produxerit.

eam fuisse opificis & conditoris mentem; vt in rebus B
creatis, quæ sub oculorum aspectum cadunt, haberent homines mirifica symbola ac hieroglyphica; quæ hominibus ipsis mysticè indicarent doctrinam illam, quæ illorum maximè interest; veram scilicet de fide & moribus disciplinam. Neque verò id fit, qua ratione causam effectus indicat, (hæc enim non obscura est, sed clara: non mystica, sed manifesta significatio) sed quemadmodum figura symbolica repræsentat figuratum. Arcanum hoc illis retegit Deus, quos reficere vult ac recreare admirabilis suæ prouidentiæ contemplatione, & magna corporearum rerum cum spiritualibus proportione & congruentia: quos hunc ad finem maxima spiritualium librorum copia locupletat; quibus campi, montes, mare, vastæ & incultæ solitudines, tota denique mundi vniuersitas redundat. Hæc doctrina perdisci- C
tur, naturalium rerum cognitionem cum attenta fidei mysteriorum consideratione coniungendo; mirámque proportionem & similitudinem spectando, quam singulis creatis rebus indidit Deus alicui ex fidei mysteriis appositè respondentem. Atque huius facultatis studiosos nunquam aut libri, aut studendi auiditas deficiunt; quin & ex ipsa rerum, quam ediscunt, notitia, crescit magis atque viget in eis legendi denuo ac discẽdi ardor. Quo fit, vt tantam elegantiam ac venustatem quotidie inueniant in significatione mirabili, qua Deus elementa, plantas, animantia, metalla, ac lapides ipsos ornauit: vt sibi pro comperto habeant, in harum rerum singulis, proprias ac naturales facultates, quas in se continent, minimam esse partem eorum, quæ in eis scitu digna reperiuntur.

Origenis mens de symbolica rerum creatarum significatione.

Quamobrem Origenes (vtpote in hac arcana disciplina D
satis versatus) homil. 3. in Cantica; *Cùm plures,* inquit, *sint, verbi gratia, in grano sinapis virtutes, quæ rerum cælestium imagines teneant; vltimus & extremus eius vsus est iste, qui habetur apud homines in ministerio corporali. Et ita etiam in reliquis vel seminibus, vel virgultis, vel radicibus, vel animantibus intelligi potest, vt vsum quidem & ministerium hominibus præbeant; habeant autem incorporalium rerum imagines, quibus doceri anima possit & instrui, ad contemplanda ea, quæ sunt inuisibilia & cælestia.* Hanc ait Origenes veram esse scientiam, quàm Sapiens, vt donum excellentissimum Deo acceptum refert Sap. 7. num. 17. *Ipse dedit mihi horum, quæ sunt, scientiam veram; vt sciam naturas animalium, & iras bestiarum, vim ventorum, & cogitationes hominum; differentias virgultorum, & virtutes radicum; & quæcunque sunt absconsa & improuisa didici. Omnium enim artifex docuit me sapientia,* E
est enim in illa Spiritus intelligentiæ sanctus, vnicus, multiplex, subtilis, suauis, acutus, &c.

4.
Quæ sit vera de rebus naturalibus scientia iuxta sacræ Scripturæ phrasim.

In his verbis aduerte, iuxta sacræ Scripturæ phrasim, veram ac solidam rerum naturalium scientiam, illam esse, quæ & fidei & moribus probis deseruit. Atque eapropter coniungit hîc sapiens animantium facultates, ac belluarum ferociam cum arcanis humani cordis cogitationibus; & cum iis mysteriis, quæ absconsa & improuisa, appellat. Quam ad rem asserit, sibi opem præstitam à diuino Spiritu subtili, suaui & acuto; quem vnicum ac multiplicem nominat propter plurimarum rerum varietatem; quas ea proportione atque concentu coniungit, vt omnia mirificè inter se consonent. Hæc pòstquam Origenes eleganti ratiocinatione prouexit, postremò his verbis finem imponit. *Cuncta igitur ex visibilibus referri possunt ad inuisi-*
bilia, & à corporalibus ad incorporea, & à manifestis ad occul- F
ta; vt ita creatura mundi tali quadam dispensatione condita intelligatur per diuinam sapientiam, quæ rebus ipsis & exemplis inuisibilia nos de visibilibus doceat, & à terrenis nos transferat ad cælestia. Hactenus Origenes; qui non dubitat, eam fuisse præcipuam Diuini opificis in rerum corporearum creatione mentem, vt mysteriorum nostræ fidei symbola, ac veluti vestigia præ se ferrent. Itaque proprium singularum rerum munus, quo vsui corporum deseruiunt, & in quo Aristotelis philosophia conquiesceret, minimè fecit satis infinitæ Dei sapientiæ, & præcipuæ ipsius de animarum salute prouidentiæ, nec admirabili consilio, quo nos ex visibilibus ad inuisibilia, ex corporeis ad incorporea voluit attollere. Quapropter verisimile est, infinitam Dei omnipotentiam, cùm infinitas animarum, plantarum ac lapidum species condere posset, ex ipsa rerum, quas in potestate habebat infinitate, eas re ipsa elegisse atque creasse, quæ ad significanda salutis nostræ mysteria, & conuenientem morum disciplinam, aptiores erant. Atque ea ratione factum est, vt vniuersa hæc rerum creatarum machina cum admirando Dei in hominum salute consilio suauissimum concentum efficeret; & res corporeæ spiritualium repræsentationi deseruirent.

Deus ex infinitu rerum naturalium speciebus, quas condere potuisset, eas has potiùs quàm illas elegerit.

Tertullianus Origeni consonat in rerum à Deo creatarum fine.

Origeni consonat Tertullianus in libro de resurrectione. Expendit enim, quòd cùm idem sit auctor naturæ, qui gratiæ ac supernaturalium rerum; quasdam effecit res naturales, quæ ordinem rerum supranaturalium aliquo veluti paradigmate repræsentarent. Nec enim aliter sapientissimus mundi opifex, atque omnium rerum molitor Deus architectatus est vniuersa; quam vt Diuinitatis suæ effigiem, atque pulcherrimam Christi sui imaginem vultumque ac digitos in totius mundi tela imprimeret. Consimilem ferè in modum ex Aristotele libro de mundo, cap. 6. proditum accepimus, tanto Phidiæ artificio, támque fallenti oculos symmetria, imaginem sui simulachro deuinxisse Mineruæ; vt eximere inde, si quis cuperet, alia via non posset, quam vt ipsum simulachrum opúsque eiusmodi compactile confunderet.

5.
Symbolica naturalium rerum significatio quantopere sapientum mentes capiat.

Dum hanc igitur rerum significationem attentè mens considerat, tantoperè eà capitur; vt id non immeritò iudicet, in plurimis ex iis rebus, quæ humano visui sunt obiectæ, licèt alioqui ad hominum vsus nullius vtilitatis forent; satis tamen supérque esse, eam significationem in eis reperiri, quam vt indicarent, conditæ sunt: vt ex eo solùm illarum productio congruentissima & Deo valdè digna videatur. Nec verò id propterea dixerim, quòd existimem, creaturam aliquam esse, cuius natura aut hominibus, aut aliis animantibus, quibus homo indiget, non vsui & vtilitati sit. Huius enim rei nulla tenet sapientes dubitatio. Illud tamen assero, eâ etiam sublata vtilitate, sufficere adhuc significationem symbolicam rebus ipsis innatam; vt eas condidisse summæ sapientiæ fuisse appareat. Etenim in Diuini consilij ratione, maioris multò momenti est, visibilem creaturam hominum animis spiritualis libri vices gerere, quam eorundem hominum corporibus naturali commoditate seruire. Quòd si in hac commoditate naturalis philosophia adeò admiratur Dei conditoris sapientiam, prætermissâ spiritualium rerum repræsentatione, quanta illos occupabit admiratio, qui corpoream hanc rerum molem mentis oculis penetrantes, occultiorem illam Dei sapientiam in eisdem rebus abditam intuentur? Licèt autem Deus infinita sua prouidentia atque sapientia vtrisque hominum commodis tam corporum, quam animarum, in mundi huius creatione consuluerit; pluris tamen animi institutionem, quam corporis alimenta duxisse, quis dubitet?

6.
Christi miracula recondita mysteriorum significatione plena fuêre.

Hunc eundem potissimùm finem in Israelitici populi euentibus, & externa rerum facie Deus intendit, vt docet Paulus 1. Corint. 10. 11. *Omnia in figura contingebant illis.* Et quod maius est & excellentius; ipsa Christi Saluatoris nostri miracula, recondita mysteriorum significatione plena sunt; vt constans est sanctorum Patrum sententia. *Habent enim Christi miracula, si intelligantur, linguã suã,* vt acutè Augustinus tractat. 24. in Ioannem. Vide etiam eundem tractat. 44. & Gregorium homilia 2. in Euangelium. Perspicuum autem est, cùm in veteris Testamenti figuris, tum in Christi Domini miraculis, significationis elegantiam in eo sitam esse, vt Diuina prouidentia ipsis vtatur symbolis, quæ in prima mundi fabrica ediderat. Noua enim repræsentatio coalescit ex rerum, quibus ad eam opus est, coniunctione, vt singulæ propriam exerceant significationem; eam nimirum, quam cuiusque rei natura, pro insita sibi similitudine, repræsentat. Atque hanc similitudinem eo fine tribuit illi architectus Deus, vt eam ad vlteriora deinceps mysteria indicanda vsurparet, vtque suis familiaribus solatio & oblectamento esset. Itaque primigenia symbola atque emblemata illa propriè sunt, quæ Deus in prima mundi structura & editione, mirabili varietate produxit: atque ab his quidquid est boni, concinni, & elegantis in ceteris hominum symbolis siue antiquis, siue recentibus, deriuatur. Neque enim satis aptum esse potest hieroglyphicum id, quod non in naturali aliqua fundetur proportione; cui Deus mysterij significationem addictam & annexam esse voluit.

Quænã propria cuiusque rei symbola.

7.
Si superiùs dicta attentè considerentur; facilè intelligitur ex iis, proprium cuiusque rei symbolum illud esse, quod suam naturam ad eam rem significandam accepit. Deinde, quis dubitet, totam symbolicæ significationis elegantiam consistere in optimo symboli cum veritate, cui applicatur, connubio? Hoc est, vt ad illud mysterium adumbrandum nullum aliud præterea symbolum ita

aptum

aptum & congruens excogitari posse videatur: & symbolum ipsum ad nullam aliam significationem ita congruenter aptari possit. Atque ad hoc symbolicæ perfectionis fastigium niti debet, qui Apocalypseos explicat symbola. Exempla sint. Applicantur nubes, Euangelicæ prædicationi; sceptrum ferreum, Christi regno; leo, virtuti, ac fortitudini; vitulus, beneficentiæ; homo, rationi & iustitiæ; aquila, sapientiæ; equus, saluti seu saluationi; sol, diuinitati; luna humanitati Christi, atque etiam Virgini Mariæ; horribilis grando; obstinationi cordis; duodecim gemmæ, totidem per ordinem Apostolici symboli articulis; ingens messis, multorum conuersioni; magna vindemia, martyrio plurimorum; mirabilis terræ motus, admirandæ rerum mutationi, &c. In hisce omnibus illud interpretis debet esse munus, vt ostendat, eiusmodi symbola nulla alia ratione ita rectè ac cohærenter distribui; nec ad alias significationes adeò aptè accommodari potuisse; nec in eorum loco alia potuisse symbola reponi æque ad eam significationem conducentia. Idem etiam studendum interpreti est in iis siue symbolis, siue allusionibus, quæ ex veteribus historiis petuntur. *Omnia enim in figura contingebant illis.* Nam si ratio nos cogit, vt in iis symbolis, quæ ex rebus naturalibus Apocalypsis desumit, symbolicam perfectionem summo gradu esse credamus; quis nesciat idem omnino esse dicendum in iis hieroglyphicis, quæ vel ad veteris instrumenti historias, vel Prophetarum vaticinia alludunt? Quamobrem si in Apocalypsi altaris ignem ad religionis & charitatis ignem, si viginti quatuor Salomonici templi principes, ad Ecclesiæ Christianæ sacerdotes; si Ægypti plagæ, ad eas, quibus Deus Gentilitatem debellauit, plagas; si denique Cyri ac Darij per exhausti fluminis alueum in Babylonem irruptio, ad nouum & insperatum Christianorum occupandæ Romæ consilium & aggressionem applicatur; in iis atque aliis id genus symbolis, id vnum interpres spectare debet, vt planum faciat, non alia æquè apta & elegantia reperiri; neque illa in alia significatione adeò concinnè exponi posse.

Varia Apocalypseos symbola.

Quàm aptè debeant symbola rebus, quibus deseruiunt, quadrare.

8\. *Nihil in Apocalypseos figuris esse debet, quod non ad ænigmatici sensus normam redigatur.*

Quod hactenus dictum est de perfectione symbolica, cogit, vt in singulis Apocalypseos figuris nulla pars quantumuis exigua relinquatur, quæ non ad ænigmaticum sensum explicanda sit. Sed dicet fortè aliquis, nimiam esse morositatem, omnia sigillatim velle applicare: cuius opinioni non deerit patronus; cùm recens quidam scriptor prudens ac doctus, dum regulas ad Apocalypseos intelligentiam præscribit, hæc verba inter alia protulerit: *In tractandis*, ait, *visionibus huius libri non sunt omnia ad viuum resecanda, nec minutissima quæque scrutanda; neque nimis morosè & anxiè inhærendum singulis verbis; neque de accommodatione omnium ad id, quod nos intendimus, ac docere volumus, nimio plus laborandum. Hoc etiam seruandum esse in tractandis parabolis monuit Chrysostomus, Matth. 25. Satis igitur fuerit scopum, ad quem tota visio dirigitur, indicare, & ostendere principales eius visionis partes ad id, quod nos intendimus, aptè & congruenter accommodari, & bellè quadrare.* Hæc ille. Et præter homiliam illam Chrysostomi in Matthæum, quæ est 65. Theophylactus Lucæ 16. ait, *Non oportet omnes parabolarum partes curiosiùs inquirere; sed quatenus proposito vtiles. Reliqua enim omittenda sunt, quasi parabolam contexentes, & nihil ad propositum conducentes.* Præter hæc, Augustinus de ciuitate, lib. 16. cap. 2. fin. *Propter ea*, inquit, *quæ aliquid significant, etiam ea, quæ nihil significant, attexuntur. Solo enim vomere terra proscinditur; sed vt hoc fieri possit, etiam cætera aratri membra sunt necessaria; & soli nerui in citharis aptantur ad cantum; sed vt aptari possint, insunt & cætera in compaginibus organorum, quæ non percutiuntur à canentibus; sed ea, quæ percussa resonant, his connectuntur. Ita in prophetica historia dicuntur etiam aliqua, quæ nihil significant; sed quibus adhæreant, quæ significant.*

9\. *Inter parabolã & ænigmatis interpretationem quid intersit.*

Hanc ad rem alia possent insuper afferri: sed meo iudicio, valdè aberrant qui existimant, quod de parabolis dicitur, ad ænigmaticas visiones pari ratione posse extendi. De parabolis quidem est alia ratio, (vt infra dicam.) Cæterùm de visionibus ænigmaticis, qui arbitratur sacram Scripturam addere aliqua, quæ nihil ad significationem mysterij deseruiant; ille profectò Spiritus sancti sapientiæ iniuriam irrogat. Quis enim dubitet ænigma multò perfectius fore, si nihil contineat omnino, quod mysterio careat? Aut quis ignoret, nonnulla minutiora nihil ad significationem conducentia in ænigma ingerere; nihil esse aliud, quam versum inutilibus & superuacuis dictionibus infarcire? Quis enim ingeniosus homo auderet proferre in lucem aliquod ænigma; cuius nonnullæ partes nulli essent vsui & vtilitati ad significandam? Cur igitur illud Spiritui sancto tribuatur, quod ingeniosi hominis sapientià ac prouidentià indignũ prorsus existimemus? Quantò prudentius erit, quod explicare aut applicare nescimus, in eo grande aliquod mysterium abstrusum esse, planè fateri; quod nostra exilitas ac paruitas consequi nequeat: quam temere & audacter proferre, nihil ibi latere mysterij? Multò aliter iudicaret Augustinus, cuius ea sunt verba in prooemio Psalm. 118. de illius expositione agens, *Quanto videtur apertior, tanto mihi profundior videri solet; ita vt etiam quàm sit profundus, demonstrare non possim, &c.* Quare mea quidem sententia consultius est ad Augustini imitationem, credere nos alicuius visionis scopum non collineasse; quando reliquæ sunt partes aliquæ, quæ explicari & applicari adhuc non possunt; quam nobis persuadere, satis esse, vt præcipuæ applicentur partes, nec oportere vt minutiorum applicatio quæratur. Nostram certè ignorationem confiteri satius est, quàm eorum, quæ ignoramus, culpam in Scripturam conferre. Etenim si in acuti & perspicacis ingenij ænigmate, illum non immeritò irrideremus, qui se ipsius sensum probè assecutum esse iactaret; cùm tamen aliquæ partes à se non intellectæ nec applicatæ manerent: illum etiam non iniuria irridere possemus, qui sacræ Scripturæ ænigma aliquod se intelligere affirmaret, propterea quòd illud solùm applicet, quod sibi videtur præcipuum, cæteris intactis prætermissis.

In sacri ænigmatis explicatione, satius esse nostram ignorantiam, quàm aliquam eius partem minùs aptam fateri.

10\. *Obiectio.*

Soluitur.

Dices, eandem videri esse rationem parabolarum & ænigmatum; & de parabolis id expressè docere Chrysostomum, Augustinum, & Theophylactum, quod suprà vidimus. Ad hoc dico, Augustinum, (vt ex ipsius contextu euidens est) non ibi de parabolis agere, sed de sacræ Scripturæ historiis; ibi enim manifestè loquitur de Noë & filiorum historia. Atque in eius enarratione asserit, eam fuisse Spiritus sancti mentem, vt mysterium agnosceremus, quod Deus in ea voluit significari. Quod vbi fuerit animaduersum, clarè perspicitur, Augustinum satis meritò dixisse, non opus esse, vt vniuersa historia secundùm omnes sui partes illi mysterio significando deseruiat. Ad cuius probationem mirificè conducunt duo illa aratri & citharæ exempla.

11\. *Quæ in sacris parabolæ appellantur, omnes esse fictas, non est necesse.*

Atque vt ad parabolas deueniamus; non est necesse, vt omnes, quæ parabolæ appellantur, fictæ sint. Qua enim ratione referri potest ficta aliqua narratio, vt per eam salutis doctrina explicetur; eàdem recenseri potest vera historia ad ipsammet doctrinam elucidandam. Exempli gratia. Si historia de filio prodigo in aliqua orbis parte eodem modo, quo à Christo narratur, accidisset, ad Christi mentem seu finem, quem intendebat, non minùs esset apta, quàm si illam omnino finxisset. Imò verò non desunt, qui existiment parabolas omnes, quas narrauit Christus, veras fuisse historias, quæ alicubi acciderant. Nemo enim ficta vtitur narratione, quando veram nouit historiam, quæ æqualiter possit eidem instituto conducere. Atque homines aliquos ita insigni memoria & ingenio præditos videmus, vt quamcumque ad rem, de qua incidat sermo, veræ alicuius historiæ meminerint, eamque appositè recensere cum audientium admiratione norint. Si ergo id in homuncionibus ex luto effictis reperitur; Christus, qui historias omnes, quotquot in toto terrarum orbe euenerant, habebat in promptu, quid necesse habebat fictis narrationibus vti, cùm iis, quas nouerat innumeras, vti posset?

12\. *Damasceni mens de parabolarum veritate.*

Hæc fortè ratio est, quæ Damascenum impulit, vt diceret, sermone de iis qui in fide migrarunt; *Nequis dicat, quòd parabola sit, propterea minùs satis comprobatum, quod propositum fuerat. Scias diuinas Saluatoris nostri parabolas, verarum esse existentium, sicut in eis contenta sunt & demonstrata.* Hæc Damascenus. Si verò Christi parabolæ, historiæ veræ sunt; ad eas extendi potest, quod Augustinus asserit de historia Noë; Notum enim est, prudenter satis referri veram aliquam historiam, quæ alibi accidit; vt quod præcipuum in ea est ad rem illam, de qua agitur, applicetur. Quòd si Chrysostomus, & Theophylactus arbitrantur in Christi parabolis esse aliquid, quod mysterio vtile non sit; verisimile est, illos existimare, veras esse narrationes. Nam in fictis præstat fortasse, nihil absque mysterio fingere. Aut fortasse quod dicunt, non de omnibus Christi parabolis, sed de nonnullis sigillatim intelligendum est. Atqui aliquas ex Christi parabolis, veras fuisse historias, quis dubitet? Si tamen in parabolis doceat prudentia non ea solùm debere confingi, quibus inest mysterium; sed nonnulla etiam, quæ ipsam narrationem ad imitationem veræ historiæ conciliant; id saltem in ænigmaticis ac symbolicis visionibus abs re est; quarum lex est, vt nihil absque mysterio contineant: atque adeò addere

aliquid in ænigmate, quod mysterio vacet, perinde est, ac ineptum ænigma proferre.

11\. *Chrysost. & Theophylactus explicantur.*

Ceterùm vt regrediar ad Chrysostomum, & Theophylactum; verisimile existimo, illorum mentem esse, non vt superuacanea esse in parabolis verba aliqua affirment; sed vt qui omnium sensum assequi non potuerit, præcipuarum partium intelligentia contentus sit, & ex iis fructum percipere conetur, nec tam de noua mysteriorum inquisitione solicitus sit, quam de fructu capiendo ex iis, quæ probè intellexit. In quo tamen non negatur, quamlibet earum particulam, licèt valdè exiguam, reconditis sensis scatere; sed prudenter monentur concionatores, vt ad audientium potiùs fructum, quàm ad ingenij ostentationem, mentem intendant.

B Et quidquid sit de mente Chrysostomi & Theophylacti; illud certè indubitatum est, eum, qui ex visione ænigmatica nihil non aptè & concinnè applicat, multò magis cunctis satisfacere, quam qui ea tantùm applicat, quæ sibi potiora videbantur. Quamobrem inuenta expositione aliqua, quæ omnia etiam minutissima egregiè quadret; euidenter demonstrabitur, interpretationem illam, quæ omnium applicationem assequi non potuit, veram & germanam non fuisse.

NOTATIO DECIMASEXTA.

De energia perfecti symboli, & an claritati deseruiat.

1\. DIXIMVS de perfecta propositione. Nunc de energia, id est, de vi, & efficacitate optimi cuiusq; symboli, quod postquam ritè est applicatum, multò plus vno aut altero verbo complectitur, quam aliter magno verborum anfractu dici posset. Solent magna & perspicacia ingenia breui interdum sententia multò plus, quam alij ingenti volumine coercere: quod perinde est, ac maris immensitatem quodammodo in nuce includere. Eiusmodi ergo energia nulla alia in re ita elucet, atq; in excellẽtibus symbolis; quę ob mentis oculos posita, integri sæpe libri materiam vnico verbo complectuntur. Cùm enim totam suam naturam ad peculiarem rem significandam acceperint; omnes quas habent vires ac facultates, eidem significationi augendę & perficiendæ deseruiunt. Etenim cùm, verbi gratia, legimus: *Byssinum iustificationes sunt Sanctorum.* In hac veluti lumina, liber integer de byssi, seu lini dotibus & facultatibus continetur. Atque huc spectant, quæ Plinius de lino latè scripsit; *& de iniuriis*, sic enim ille, *quibus semper melius*, *id est, cãdidius & splendidius euadit.* Consideratisque iis omnibus, quæ lino sunt propria, & animaduersâ pulcherrima eorum omnium proportione ad iustificationes Sanctorum significandas; non est maius vero, in symbolica lini significatione integri libri materiam recondi. Idem dico de margaritarum symbolo ad virginitatem significandam; ac de singulis gemmarum ad eum, cui aptantur articulum. Et certè tantáque sunt, quæ in vnoquoque symbolorum eiusmodi includuntur, tam æqua & apta eorum proportio, vt attentè consideranti ingentem pariat admirationem.

Exempla de eleganti symbolorum Apocalypseos significatione.

2\. *Quantus in sacris symbolis campus ingeniis pateat.*

Iam verò, cùm in symbolis aliquæ ex sacris litteris historiæ perstringũtur, liquet planè, latissimum ea ratione aperiri campum. Verbi gratia. Vbi per nubes affirmatur Euangelij concionatores indicari: si præter naturales nubium qualitates, (in quibus tantá est ratiocinandi seges) mentis aciem in iis defigamus nubibus, quibus olim Deus suam voluit maiestatem ac præsentiam testari; vt per desertum *in columna nubis*; in monte Sina, quando ad legis promulgationem *operuit nubes montem*: in dedicatione tum tabernaculi, tum templi Salomonis; *cùm operuit nubes tabernaculum*: Et, *nubes impleuit domum Dei.* Denique in Christi transfiguratione & ascensione, *Nubes lucida obumbrauit eos.* Et, *Nubes suscepit eum ab oculis eorum.* Si ad hæc igitur omnia in Apocalypseos nubibus respicitur; quis possit verbis complecti, quæ nubium symbolum in se habet inclusa? Infiniti penè operis sit, si alia id genus symbola velimus percurrere, & expendere, quàm sit fœcunda, & quanta rerum vbertate affluens propria vniuscuiusque symboli significatio.

Exod. 13. 21.
Exod. 24. 15.
Exo. 40. 34.
3. Reg. 8. 10.
Matth. 17. 5.
Act. 1. 9.

3\. *Symbolorum fœcunditatẽ & breuitas & perspicuitas comitantur.*

Sed præter eam fœcunditatem; illud habent singulare symbola; quod cùm multa summâ breuitate complectantur, nihilominùs breuitatem comitetur maxima perspicuitas. Hoc aliquis fortasse primo aspectu, fieri non posse iudicabit, nam vt rectè Horatius,

—— breuis esse laboro,
Obscurus fio. ——

In Arte Poet.

Qui igitur claritas esse potest, vbi libri integri doctrina vnico verbo clauditur? Cui ego vicissim non nego, symbola, priusquam applicentur, non satis percipi, quin obscura valdè, & difficilis ænigmatis instar esse. Quando verò optimè

A accommodantur, tota illa obscuritas in magnam desinit claritatem. Cùm enim iuxta Aristotelem, *nihil sit in intellectu, quin priùs fuerit in sensu*; hinc fit, vt ex rerum corporearum comparatione ad cognitionem spiritualium ascẽdamus. Quò verò comparatio melior est, eò plus illis lucis & claritatis affert. Quod si ita est; nullis verbis rei spiritualis veritas clariùs explicari potest, quam symbolis; quæ inter comparationes aptissima & excellentissima sunt. Siquidem ex iis rebus desumuntur, quarum natura ad illud, cui aptatur, significandum producta fuit.

4\. *Fideles in rerum supranaturalium cognitione per meliorem veritatis creditæ perceptionẽ illustrantur.*

Noto præterea, rerum spiritualiũ cognitionem, (quod neminem latet) non habere à fide claritatem: fides enim per se obscura est. Cum ea tamen bene stat, fideles in rerum supernaturalium cognitione proficere, & illustrari per meB liorem veritatis creditæ perceptionem, per apprehensionem perspicaciorem, per maiorem eorum quæ fides docet, æstimationem. Quam cognitionis excellentiam suo modo possumus claritatem appellare. Ad hanc ergo claritatem notum est, significantiores comparationes plurimùm cõferre, atque illis cognitæ veritatis conceptionem pleniorem fieri & illustriorem, & perfectiùs apprehendi ab intellectu, quæ absque comparationibus non adeò distinctè percipiebantur. Cùm autem symbola inter ceteras comparationes valdè emineant; non dubium est, quin permagni intersint ad grauius veritatis pondus & æstimationem. Quanta verò sit symbolorum seu comparationum necessitas, ad rerum spiritualium declarationem; spiritualis vitæ magistri valdè ponderant, eámque Dionysij Areopagitæ, ipsiúsque Pauli doctrinâ confirmant. Et remotis comC parationibus, aiunt Christianæ Philosophiæ arcana explicari vix posse. Constat ergo spirituali doctrinę & cognitioni magnam claritatis lucem ex optimis symbolis accedere; scilicet quando interpretatio symbolum veritati per illud significatæ perfectè aptat.

5\. *Ex Apocalypseos explicatione magnã accipit lucem spiritalis doctrina.*

Hæc omnia si ita sunt, vt reuera sunt: cùm Apocalypseos symbola tantopere excellentiâ & elegantiâ pręstent, negari non potest, quin vera Apocalypseos expositio, magnam sit lucem spirituali doctrinæ allatura. Id vt exemplo comprobemus; de sacerdotalis dignitatis præstantia multa possunt acutè & ingeniosè dici, meo tamen iudicio quęcumque humana ratiocinatio in ea re consequi potest & expendere; dignitatis huius celsitatem minùs explicant, quam vnum Apocalypseos symbolum, in quo viginti quatuor senioribus coram supremo Deo, throni, (id est sellæ regiæ cum hypopodio) conceduntur. Etenim si ibi sacerdoD talis dignitas & excellentia repræsentatur; quid aliud potuit confingi, quod ita significanter exprimat celsissimam illam officij maiestatem; quæ non sella tantùm, sed regali etiam throno coram infinito Deo donatur? Apocal. 4. 4. *In circuitu throni sedilia viginti quatuor, & super thronos viginti quatuor seniores sedentes.* Satis nunc sit, locum quasi digito ostendisse. Et simile est in aliis permultis; quibus mirum est, quanta cognitionis lux fidei mysteriis effulgeat. In iis quæ ad morum doctrinam spectant, non minor est claritas, quæ ex symbolicis his significationibus accipitur. Nam quod attinet ad humani cordis affectiones, de quibus spiritualis vitæ doctores sapienter ac copiosè agunt; vniuersæ eorum morali philosophiæ magna oritur lux ex cap. 9. Apocalypseos, si sub fraudulentis illis E locustis, cordis desideria; sub furentibus equis, iræ ac furores significentur; quæ sunt veluti Sirenes ac furiæ huius tantæ támque admirandæ tragœdiæ. Et quæ de his symbolis exempli gratia subdidi; de ceteris omnibus dici similiter possunt. Demum concludo, non magnam solùm esse symbolorum Apocalypseos elegantiam, non miram solùm energiam; sed, quod mirabilius est, clarissimam quoque esse lucem, quam præpotens Deus in his symbolis abstrusit. Et mirum sanè est, ex libro ita obscuro tantum claritatis elici posse: certissimum tamen id esse debet. Nec verò inusitatum Deo est efficere, vt lux de tenebris splendescat, de quo vide 2. Cor. 4. 6.

Ad moralem doctrinam magna ex Apocalypsi lux refunditur.

In obscuris Apocal. symbolis magnã lucem delitescere.

6\. *Ioannes ex huius libri symbolis multò magis illustratus euasit.*

Ex iis, quæ superiùs diximus, illud etiam obiter constare velim; Ioannem in ipsismet veritatibus, quarum antea cognitionem imbiberat, multò magis sapientem & illustratum ex tot symbolorum reuelatione euasisse. Atq; hæc F maior lux in fidei mysteriis atque doctrina, pluris a Dei familiarissimis æstimatur, quàm aliarum denuo veritatum, quæ sibi priùs erant ignotæ, reuelatio.

An Ioannes Apocalypsess reuelationibus fuerit nouas veritates edoctus.

Quòd si me aliquis roget; an censeam, iuxta meam huius libri interpretationem, Ioanni in hoc libro res aliquas, quas ipse antea nesciebat, fuisse prædictas? Respondeo. Non dubitandum esse, quin Ioannes probè nosset Christiano populo apud Danielem promissum fuisse mũdi dominatum, & de Romano Imperio triumphum: nihilo minùs tamen certum videtur ex eadem victoria atque triumpho, in Apocalypseos reuelatione multa fuisse illi clarè ac distinctè ostensa, quæ antea non nouerat; & quorum cognitio ingenti eum affecit voluptate: scilicet, magnam

gnam illam victoriam, ex Romæ conuersione principium sumpturam, & qua ratione, quibusque instrumentis fuerat ad Christi fidem conuertenda; quanta porrò erat futura nouæ Romæ sanctitas atque auctoritas; quanta Christiani populi accessio & incrementum; atque alia eiusdem rationis, quæ latiùs in argumento perstrinximus, & suis inferiùs locis explicabimus. Itaque in hac reuelatione Ioanni ostensa, illud videtur accidisse, quod Angelis in humani generis redemptionis mysterio euenisse D. Thomas affirmat; licèt enim constet, ipsis ante Christi incarnationem hoc mysterium innotuisse, postea tamen & ex Christi doctrina, & ipsius rei successu & euidentia, plures denuò circumstantias cognouerunt, quarum antea cognitionem non habebant. Et quamuis reuelatio Angelis facta non per symbola & ænigmata, sed propria & aperta fuerit; Ioanni autem in symbolis & ænigmatis sit ostensa: ceterùm qui ænigmata planè percipit, clarissimam rei sibi significatæ notitiam assequitur. Atqui compertum est Ioanni, fuisse omnino explicatum ænigmaticæ huius actionis sensum. Præterquam quòd, cùm esset cælesti luce illustratus, & sacræ scripturæ mysteriis assuetus, licèt singillatim non illi huius visionis interpretatio indicaretur; de eius tamen intelligentia neutiquam dubitaret. Cùm enim sibi indubitatum esset, in Babylone Romam designari, & in sacris litteris ignem esse Spiritus sancti symbolum: ex eo quòd illi prænunciaretur Babylonem citò igne conflagraturam; quitta acutè percallebat, non magis dubitaret de sensu, quàm si ei apertè diceretur, Romam eo igne fore inflammandam, quem Christus venit mittere in terram, & sic de ceteris.

Nec plura dehis, illud tandem pro colophone addidero, non frustra nobilia & perspicacia ingenia naturâ suâ ad symbola, emblemata & ænigmata ingenti cum voluptate ferri; quin & sacras ipsas literas eiusmodi symbolis & mysticis significationibus scatêre.

NOTATIO DECIMASEPTIMA.

Ex clariori eiusdem doctrinæ perceptione colligi interdum multa, quæ noua primo aspectu videantur.

1. APOCALYPSEOS symbola, vbi cognita perspicuè fuerint, magnam spirituali doctrinæ lucem & claritatem allatura, superiori notatione ostensum est; atque illud additum, nouam mysteriorum fidei lucem, quæ clariorem eorundem inspectionem efficiat, pluris fieri debere, quàm veritatum nouarum reuelationem. His modò id annecto: quod etsi spiritualibus viris compertum sit, omittere tamen in præsenti non debui: Nempe, eos, qui maiorem & clariorem lucem earumdem veritatum, quæ omnibus notæ sunt, adipiscuntur; quædam animaduertere, quæ minùs acutè inspicientibus, noua videri solent: cùm tamen noua doctrina non sit, sed vnius veritatis cum alia comparatio. Id quod hominum verè spiritualium proprium est, vt sapienter Paulus 1. Cor. 2. 13. *Loquimur in doctrina Spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes.* Exemplum esto, quod frequenter vsu venit. Qui enim Christianæ fidei rudimenta, quæ pueris etiam proponi solent, satis edoctus, nunquam tamen eorum inter se comparationem audierat, hic sanè absque noua aliqua doctrina, ex attenta solùm mysteriorum, quæ iam didicit meditatione, & acriore adhuc perceptione, id tandem cernit, quod sibi antea distinctè propositum non fuerat, videlicet, tria illa Christi incarnationis, passionis, & Eucharistiæ beneficia inter cetera omnia in genus hominum collata, clariora longè esse & præstantiora. Hæc beneficiorum quorundam cum aliis comparatio sibi antea clarè prædicta non erat: sed ille Dei gratia adiutus, assidua doctrinæ sibi traditæ consideratione, & spiritualibus spiritualia comparando, discit per se, quod non fuerat doctus ab aliis. Nec tamen nouam doctrinam discit; quamuis noua sibi in ea claritas effulgeat. Porrò iis comparationibus mirum in modum crescit spiritualis doctrinæ æstimatio atque distinctio. Quod viri pij, & diuinis contemplationibus dediti experimento affatim didicerunt.

Multa non noua, sed noua ex hac interpretatione colligi.

His igitur nouis diuinarum rerum comparationibus existimo permagnam in Apocalypsi lucem afferri; tùm ex argumenti filo ac serie, tum ex accurata mysteriorum fidei tractatione; non tam ad eorum corpus quàm ad animam & medullam spectante. Quod quoniam magni momenti esse duxi, in peculiari notatione seponere statui; & ad nonnulla singillatim descendere, valdè digna, quæ à Christianis hominibus ponderentur.

Ex noua sacrorum mysteriorum comparatione, noua ipsorum mysteriorum cognitioni lux oboritur.

Primò, vt de septem spiritibus loquamur, quos in ipsa capitis primi salutatione legimus; si vera explicatio sit, quam ipse sequor, de septem Diuinæ prouidentiæ per-

A fectionibus; ei qui in attenta diuinæ prouidentiæ consideratione non fuerit versatus, nouum fortasse videatur eius prouidentiæ perfectionem ad septem spiritus seu virtutes reduci. Verùm qui in fidei mysteriis meditationis fixerit pedem; magnam proculdubio inueniet lucem, magnáque perfundetur voluptate, vbi aduertit Diuinæ prouidentiæ perfectiones seu virtutes in septem, nostro modo, partiri. Quem numerum in septem sigillis obseruauit Ioannes; perspexit enim in singulis sigillis, latêre priùs, deinde retegi atque patêre earum perfectionum singulas. Cùmque animaduerteret, sigilla esse non ampliùs septem; hinc manifestè elicuit, in illo septenario infinitam Dei prouidentiæ perfectionem contineri: atque adeò sub his septem rationibus esse spiritualibus hominibus venerandam.

Septem diuinæ prouidentiæ perfectiones in septem primi capitis spiritibus adumbratæ.

B 2. Non me latet, (quæ est in humanis ingeniis diuersitas) aliquos fortassè non defuturos, apud quos mea hæc de septem spiritibus expositio non bene de nouitate audiat. Ceterùm, aliud est disputare, verùm doctrina hæc de septem Diuinæ prouidentiæ perfectionibus sit noua; aliud, verùm hæc fuerit Ioannis mens, quando de septem Dei spiritibus meminit. Quod ad primum attinet; non in hoc tantùm loco, sed generatim loquendo, id apud me firmiter statui; non solùm, nequid nouum in doctrina, sed etiam nequid minùs certum & in quo variis Catholicorum opinionibus disceptetur, in tota Apocalypsi proferam. Existimo enim imprudentiæ notam mihi posse inuri; si Apocalypseos ænigmata ad eius rei explicationem traherem, quæ non sit certa & com-

In tota hac interpretatione nihil in doctrina aut nouum, aut minùs certum adfirmatur.

C munis Catholicorum omnium doctrina; in qua consentiendum nobis omnibus necessariò sit. In aliis liceat sanè vnicuique hanc aut illam probabilem opinionem defendere. At ænigmata ad opinionum significationem non ita aptè vsurpantur, aptissimè verò ad communem totius Ecclesiæ doctrinam, in quam vt certam atque ab omnibus receptam Catholici omnes pedibus (quod aiūt) ire debent. Atque in hoc sensu prudentissimum est illud ex Dionysio, *Theologia symbolica non est argumentatiua.* De quo suprà notat. 10. Nec enim consentaneum est, ænigmatum interpretatione vti velle ad singularem interpretis opinionem suadendam. Itaque quocunque in loco aliquam Apocalypseos interpretationem sequor, hoc ipso imprimis statuo, doctrinam ipsam, cui textum applico,

Ænigmatū solutio ad opinionum probationem non aptè vsurpata.

D non esse alicuius propriam, aut duorum vel trium opinionem, sed communem Catholicorum omnium sententiam. In quo, si fallor, meam expositionem irritam, ac nullam esse volo. Huius enim ædificij fundamentum in vera ac solida doctrina iacere statuo. Iuxta id, *Principium verborum tuorum veritas.* Psalmi 118. num. 160. Cum hoc tamen rectè componitur, aliquid interdum in Apocalypsi iuxta meam explicationem reperiri, quod prima specie videatur nouum: propterea quòd a multis illac fuerit obiter prætergressū. Nō tamen semper, id est, re vera nouū quod prima specie nouū videtur. Aduertit hoc M. Tullius lib. de perfecto Oratore, vbi ait, *Quidā reprehēdent, quòd inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autē & me sæpe noua videri dicere intelligo; cùm peruetera dicam, sed inaudita plerisque.* Contingit sanè aliqua propterea noua & inaudita nonnullis videri, quòd ea non antea se-

Cur nonnulla plerisque videantur noua, aliquè antiqua iam & recepta.

E riò considerauerint: quæ tamen ita sint in communi ac certa omnium doctrina solidata, vt nihil aliud sint, quàm noua veteris mysterij ponderatio; noua ipsius veteris doctrinæ animaduersio; & vnius virtutis cum alia comparatio. Quemadmodum si, verbi gratia, asseramus Dominicæ incarnationis, passionis, & Eucharistiæ beneficia potissima esse omnium, quotquot in nos contulit Deus. Hoc enim qui neget (nisi fidem etiam negare velit) quid dicat, planè non intelligit. Similiter ergo diuinæ prouidentiæ perfectiones seu virtutes ad septem reuocari, non est distinctionem aliquam in diuina natura constituere; sed de Dei attributis ac virtutibus pro nostro captu loqui; atque ex Apocalypseos visione colligere, in septem sigillis totidem diuinæ prouidentiæ perfectiones considerari. Nempe, *magni animi Virtutem, Beneficentiam, Æquitatem, ac Sapientiam.* Quorum docu-

F menta clarissima in Iudæis ad Christi fidem conuersis mirè edidit. *Patientiam* porrò, *Comminationem*, ac *Seueritatem*; quibus in rebelles Iudæos, & Christi fidem respuentes, vsus fuit. Atque ex penitissima huius discursus intelligentia planum fit, totam Dei prouidentiæ perfectionem in septem illis attributis consistere. Atque hæc de primo superioris diuisionis membro.

Iam quod ad alterum spectat; verùm scilicet, ea fuerit Ioannis mens, cùm de septem spiritibus mentionem fecit? & vtrum septem spirituum nomen, septem illis virtutibus aptè quadret? Quamuis meam ipse interpretationem ita veram existimem, vt de ea nulla me teneat dubitatio, sed neque hic probandi locus est, nec ceteros ad meam adducere sententiam contenderim. Vnus-

quisque in suo sensu abundet. Atque in hoc non valdè laboro, ne quis meam declarationem nouam esse credat: fortassis enim hac in re, vt in aliis etiam non paucis, aliquam præ se fert nouitatem; non tamen ita magnam, quin in præcipua totius corporis fabrica & structura auctores habeat & architectos, tum ex veteribus, tum ex recentioribus non ignobiles, vt vidimus notat. 12. Illud ergo inprimis statuamus oportet, doctrinam esse certam, & extra omnem controuersiæ aleam inter Catholicos positam; posteà verò ad expositionis nouitatem pergemus, & ad nouæ explicationis censuram, de quo infrà notat. 19. Sed vt hoc etiam obiter dixerim; vbi de doctrinæ firmitate & excellentia constet, hoc ipsum ad nostram declarationem confirmandam conducet.

5.

Doctrina de septem diuinæ prouidentiæ spiritibus viris spiritualibus valde vtilis.

Vt verò ad eandem de septem spiritibus veritatem regrediar; tantum abest vt eiusmodi doctrinam, tanquam nouam reiiciẽdam esse verear, vt licèt mea interpretatio nullius præterea vsus & vtilitatis foret, quam vt spiritualis vitæ sectatoribus hoc munusculum deferrem, ac de septem spirituum excellentia agerem: meum tamen hunc laborem non cassum & inutilem, sed vtilem fore ac fructuosum ducerem. Verè enim tractus hic in Apocalypseos primis, ac potissimis debet numerari. Sed de hoc latiùs suo loco. Et breuiter percurro nonnullas alias huiusmodi considerationes, quas nobis Apocalypsis abundè suppeditat.

Christianorũ hominum cõscientiæ ad septẽ discrimina reuocari.

Ex his est, conscientiarum discrimina in Christianis hominibus esse septem; quarum ad singulas singulæ Christi epistolæ in secundo & tertio capitibus diriguntur. Atque ibi ostendemus, diuisionem hanc septem conscientiarum, nec in plura, nec in pauciora membra fieri debuisse; idque dignum valdè esse, quod a piis & spiritualibus hominibus attentè consideretur. Alia est consideratio, quatuor inordinatos amores esse veluti duces ac principes belli, quod aduersus virtutem ac pietatem magna animorum strage & internecione geritur; hos esse, *Amorem vitæ & voluptatis, Amorem diuitiarum, Amorem pacis mundanæ, Amorem proprij iudicij*, de quibus cap. 6. & 9. Alia est, septem esse plagas, quibus Dei seueritas in hac vita rebelles & obstinatos peccatores percutit, quæ eo, quo enumerantur ordine in maiorem grauitatem excrescunt. Eæ sunt, *Fames, Bellum, Pestis, Ignorantia, Concupiscentia, Ira, Obduratio.*

Septem plagæ, quibus Deus obstinatos percutit.

Possem & alia similia considerationum momenta in Apocalypsi ponderare; sed pro exemplo hæc adnotasse satis fuerit. Atque hæc sit huius notationis clausula, Apocalypsin videlicet permagni ab omnibus spiritualis vitæ tum doctoribus, tum discipulis, æstimari debere ob nouam lucem, eamque copiosam, quam doctrinæ spirituali affert.

NOTATIO DECIMAOCTAVA.

Apocalypsin obscurioribus veteris Scripturæ locis ac libris facem præferre.

1.

Ex obscurissimi huius libri interpretatione multa in difficillimos veteris testamenti locos refunditur lux.

ADDERE hîc visum est, quod sacrarum Litterarum studiosis tanti pretij futurum existimo, vt vix aliquid pluris ab iis æstimetur. Idque adeò mirum est; vt nisi ipsis cernatur oculis, credi vix possit, Hunc nempe librum, qui hactenus ceterorum Scripturæ obscurissimus iure optimo est habitus, eam in se lucem continere, quæ si rectè agnoscatur, multis ac difficillimis veteris testamenti locis, maximam sit claritatem allatura; sed enim verissimum id est. Apocalypsis namque si rectè intelligatur, sua luce illustrabit permultas ex antiquis prophetiis; Cantici Canticorum contextum; præcipuam libri Iobi partem; ex Psalmis difficiliores; ac penè quidquid est in veteri Testamento, pulcherrimum & difficillimum. Hoc si ita esset, quid aliud obsecro, admirabilius? quid magis Theologis exoptandum posset afferri? quid præterea dignius summa Christi sapientiâ, quam Ioanni dilectissimo discipulo ænigmata hæc adeò obscura misisse, atque in illis ingentem lucem ad sacrarum Litterarum intelligentiam inclusisse?

2.

Hoc vt planum fiat, prænotandum est, priùs etiam quam hanc lucem videre contingat, Apocalypsin legenti constare, ipsius seriem atque contextum variis figuris ac symbolis esse compositum; quibus manifestè alluditur ad insignia quæque & admiranda, quæ tum in Prophetis, tum in cæteris sacræ Scripturæ libris effulgent. Itaque Ioannes, vt omnes actionis huius partes, & quasi personas elegantissimo ornatu conuestiret; omnes sacræ Scripturæ apothecas perscrutatus, quidquid in eis pulchrum, quidquid speciosum, quidquid auro rigens erat, in vnam Apocalypsin transtulisse videtur: & suo quæque loco aptè disposuisse. Nec dubium, quin id non leuiter & perfunctoriè, sed sapientissimè & appositissimè præstiterit; atque adeò

Seu potiùs Christus, à quo hæc prophetia, eiusmodi symbolis conuestita ad Ioannem missa est.

A ad veram & perfectam veteris Scripturæ locorum intelligentiam respexerit. Quod cùm ita sit, dubitari non potest, quin perfecta Apocalypseos elegantia comprehendat veram & germanam Prophetarum & aliorum, quos respicit, locorum mentem. Siquis humaniorum litterarum apprimè doctus emblema aliquod, seu ænigma miro artificio componeret; in quo ad varios Homeri, Virgilij, & aliorum locos per allusionem respiceret; næ præcipua huius operis perfectio postularet, vt eiusmodi allusio verum ac proprium eorum, quæ tangit, sensum contineret. Si igitur hoc ad eruditi hominis perfectum opus exigitur, quid de eorum ænigmatum perfectione credendum est, quæ Christi sunt ingenio concinnata? Cùm igitur constet Apocalypseos artificium, eorum locorum, quos respicit, intelligẽtiam in se complecti: B eâdem etiam ratione constare debet, veram Apocalypseos interpretationem iis omnibus plurimum lucis allaturam. Sicut ergo vera Prophetarum expositio, ac ceterarum Scripturæ partium, quas Apocalypsis perstringit, ipsius Apocalypseos interpreti maximum adiumentum præstaret; ita etiam Apocalypseos intelligẽtia ad eorum locorum declarationem quam maximum conferret auxilium. Si semel igitur vera huius libri acoluthia & cohærentia inueniatur; hæc eadem vaticinia Prophetarum, & multos alios Scripturæ locos mira luce perfundet.

Ex Apocalypseos intelligentia qui aliorum Scripturæ locorũ explicatio colligatur.

Atque hac quidem luce cumulatè perfruentur ij, qui me pleniùs, & perfectiùs Apocalypseos sensum perceperint. Ceterùm hæc ipsa intelligentiæ scintilla, quam mihi videor assecutus, quantulacumque est, eiusmodi me C luce ad aliorum Scripturæ librorum intelligentiam collustrat; vt verè affirmare possim, pluris a me fieri, quod ex Apocalypsi ad veteris Scripturæ interpretationem edidici, quam quidquid præterea per totos quatuor & triginta annos ex sacræ Scripturæ studio hausi. Placet igitur insigniores aliquot locos præscribere; vt quemdam veluti indicem conficiam eorum, quæ præcipuè ad Apocalypseos interpretationem sum per appendicem additurus. Tum quia illis fuit lux ab Apocalypsi impertita, tum etiam quia ad pleniorem Apocalypseos ipsius intelligentiam spectant.

Ex his primo loco designo Canticum Canticorum, qui liber licèt non sit primus in eorum ordine, quos selecturus sum; est tamen, cui maior fortasse lux ab Apocalypsi diffunditur. Mihi certè ex Apocalypsi non solùm vnius aut alterius Canticorum capitis, sed totius libri seriem D ac sensum collegisse, eò fuit iucundius, quò liber hic ceteris veteris testamenti difficilior, non immeritò habeatur. Difficultas verò hæc in totius libri filo deducendo, & connectenda serie præcipuè posita est. Ad hunc igitur librum non solùm bis, aut ter alluditur in Apocalypsi; sed in totius etiam libri contextu & argumento. Quod vbi primùm animaduerti, & præsertim in Christi nuptiis cum Romana Ecclesia (de quibus Apocalyp. 19. num. 7. *Venerunt nuptiæ Agni*) manifestè respici finem capitis tertij Canticorum, in quo de mystica Salomonis desponsatione agitur; agnoui protinus, in eo Canticorum loco sermonem esse penitùs de publici Christianæ religionis exercitij celebritate in vrbe Romana: ac mox Apocalypseos acoluthia me docuit, quo pacto Canticorum filum ducerem, & contextum ordinarem. E Quare omnium consequentiam capitum, ac totius libri sensum interpretari sum ausus. Quod totum vni Apocalypsi referri acceptum, mihi summo solatio est.

3.

Qui Scripturæ loci ab Apocalypsi lucem accipiant. Ac primò Cãticum canticorum.

Proximo loco Iobi librum constituo: licèt enim Apocalypseos fax quatuor tantùm Iobi ipsius capita videatur illustrare; verùm in quatuor his totius libri medulla & substantia continetur. Iobi enim historia breui absoluitur; & quod reliquum est totius libri, ad eius historiæ animam spectat, id est, ad varias de illa historia ratiocinationes. Et quamuis in iis, quæ amici cum Iobo ratiocinantur, quæque ipse ad eorum rationes respondet, multa sint, quæ discere possimus; hæc tamen omnia longè inferiora sunt, si cum egregia illa concione, quam Deus ad Iobum è nube habuit, conferantur. Atque in hac Dei oratione contineri debet, quæ fuerit in Iobi historia Diuinæ prouidentiæ mens atque consilium; & quæ sit vera & opportuna consolatio ad eos subleuandos, qui similiter ac F Iob, aduersa fortuna oppressi in mœrore & squalore iaceant. Illa ergo Dei concio per tota quatuor capita durat, quæ vniuersi libri medullam comprehendunt. Atque hæc mihi capita Apocalypsis exposuit, postquàm animaduerti, conspirationem illam Draconis, Belluæ marinæ atque terrestris expressam Apoc. 12. & 13. perspicuè referri ad tres illas belluas, quas Deus debellare & euertere tantopere apud Iobum gloriatur. Eæ verò sunt, Satan, Behemoth, Leuiathan. De Dracone namque Ioannes, *Vocatur*, inquit, *Diabolus & Satanas accusator fratrum nostrorum.* Quibus verbis, quasi extento digito, Iobi accusatorem indicauit. Et mox marina bellua Leuiathan, siue

4.

Secundus Iobi liber.

Cetum;

Cetum: & bestia de terra Behemoth, siue Elephantem respicere agnoscuntur. Deinde vbi percepi Apocalypseos sensum in illa trium belluarum coniuratione, & in bello, quod aduersus ipsas gerit Deus pro Ecclesia; inde circuisse me existimo Dei ad Iobum concionem ex proportione mysterij Apocalypseos intellectam, excellentissimam esse; tum ad historiæ ipsius rationem & animam, tum ad Iobi ipsius vexati atque afflicti solatium. A

5. *Tertius Psalmorum liber.* Gradum facio ad nonnullos ex Psalmis, difficiliores pariter & elegantiores, quibus lucem & claritatem ingentem Apocalypsis impertitur. In decimo namque capite Ioannes septem tonitruorum vocem se audisse testatur: quod non fuit aliud, quam Psalmum 28. designare, vbi septies vox Domini repetitur, nec alibi præterea in tota Scriptura septem tonitruorum mentio fit. Et ex Apocalypseos contextu patuit, quod esset septem Dei vocum in Psalmo mysterium; perinde enim fuit Psalmum citare, atque dicere, ibi proprium esse locum ipsius argumento. Quantum igitur, quamque excellens est, Ioannem, vt primùm vnico verbo Psalmum difficillimum perstrinxit, ex eo solùm ipsius argumentum exponere? Idem omnino contingit in Psalmo 44. & 47. 67. & 109. & in aliis non paucis. B

6. *Quartus Isaias, Ieremias.* Atque vt ad Prophetas deueniamus; caput Apocalypseos quartum Isaiæ thronum, & currum Ezechielis illustrat; quæ duo in vtriusque prophetia sunt præstantissima. Præterea quidquid Isaias ac Ieremias nonnullis capitibus de Babylonis excidio vaticinantur, ad Babylonicæ conflagrationis lumen, (de qua Apocalypsis) perspicuum redditur.

Quintus Ezechiel. Bina etiam Ezechielis capita de Gog & Magog, à vigesimo Apocalypseos lucem accipiunt. Nec non magnifici templi & nouæ ciuitatis visio, de quibus in extremis eiusdem Prophetæ capitibus. C

Sextus Daniel. Visio præterea quatuor belluarum (de qua Danielis 7.) in 13. & 17. Apocalypseos explicatur. Et mirabilem illum Angelum, (de quo Daniel c. 10.) prima Apocalypseos persona suo fulgore collustrat. Et stantem super aquas (Danielis 12.) ille similiter, qui habet pedem dextrum super mare (Apoc. 10.) Duodecimo etiam Danielis capiti mira lux accedit ex duodecimo Apocalypseos.

Septimus Habacuc. Octauus Zacharias. Equi insuper, de quibus Apocalyp. 6. nos ad insignis Habacuc cantici explicationem ducunt. Atque ad secundam Zachariæ visionem, quæ omnino occupat sex prophetiæ illius capita. Duodecimū etiam eiusdem Zachariæ caput ex primo Ioannis optimè intelligitur. Alij denique permulti atque insignes veteris testamenti loci maximam ex eo accipiunt lucem, quòd illi fulgentissimis Christi Domini oculis in sua Apocalypsi perlustrentur. Quæ splendidissima lux ad penitiora difficilioràq; singulorum Prophetarum capita, vnicâ solum allusione extenditur. Sed mirabilius id iure apparet; quòd simul atque Apocalypsis obscurissimo alicuius Prophetæ loco lucem attulit, in eandem protinus Apocalypsin, vnde lux effluxit, maximo cum fœnore reflectatur. Id quod quotidianâ aliarum rerum experientiâ non obscurè comperitur. Ex candela enim aliqua accensis pluribus aliis lux atque ignis communicatur: earumque vicissim luce candela prior, quæ ceteras omnes accenderat, multò redditur lucidior & illustrior, omnibus vndique luminibus sibi mutuò splendorem suggerentibus. Et quidem licèt Apocalypsis hoc solum præstet, vt locus aliquis ab ea tactus statim illustretur & accendatur, ipsa tamen materia, quæ ignem concepit, aptissimum illi præstat alimentum, quo fulgor eius ac lux mirè excrescit & augetur. Quo fit, vt nouus ignis denuo augescens maiori fulgore possit facem, quæ ipsum accenderat, illuminare. Atque adeò ex eo quòd Prophetæ alicuius locus quam aptissimè consonare & quadrare conspicitur sensui ab Apocalypsi intento; inde ipsius Apocalypseos sensus & significatio, crescente adhuc claritate, magis illustratur; vtroque loco sibi inuicem opitulante, & mutua consensione validissimè auxiliante. D E

7. *Apocalypsim priùs intelligere oportere, vt inde aliorum Scripturæ locorum intelligentia percipiatur.* Verùm vt Apocalypseos liber ceteris possit afferre lucem; omnino est necessarium, vt luce ipse sua in primis enitescat ac vigeat, qua penitus orbus esset, si eius integra series simul explicata conspectaque non foret. Quoniam *ipsa sibi obstat magnitudo*, vt ait Florus, *rerumq; diuersitas aciem intentionis abrumpit.* Quare operæpretium est, totam Apocalypseos interpretationem seorsum contemplari; vt deinde ad eorum locorum explicationem, quibus ab Apocalypsi lux oritur, expeditior via patescat. *Spiritum nolite extinguere*, inquit Apostolus 1. ad Thess. 5. 19. Nec absimili ratione eos, qui Apocalypseos face locorum aliorum lucem accendere, atque illuminare parant, commouere possis, vt expectent priùs, quousque Apocalypseos cohærentiam perceperint; ne si plures simul candelæ, lucis accipiendæ gratiâ, ad vnam tumultuariò accedant, accensam vix atque lucentem prorsus extinguant, & omnes luce frustrentur. F A

Hæc ergo fuit causa, quapropter Apocalypseos interpretatio separata sit a multis locis, qui ab ipsa illuminantur. Eosdem tamen omisisse locos illa luce fraudatos, quam ab Apocalypsi mutuantur, fas non erat. Præsertim cùm ipsi vicissim lucem Apocalypseos reddant clariorem. Sed quoniam res est laboris atque operæ penè infinitæ; satis mihi erit inchoasse; prouehent alij, vtinam & perficiant.

NOTATIO XIX.

Responsio ad ea, quæ nostro argumento obijci possunt. & primo ad nouitatem explicationis.

B HACTENVS nostrum Apocalypseos argumentum statuimus, & ipsius confirmationem per aliquot capita tractauimus. Reliquum est ad prooemij totius complementum, iis obiectionibus satisfacere, quæ nobis possint opponi. Quæ autem mihi in præsenti occurrunt, (licèt non omnes fortasse præuiderim) ad quatuor capita reuocabo. Primum erit de nouitate expositionis nostræ. Alterum de aliarum expositionum iniuria. Tertium de rerum magnarum omissione. Et quartum de nimia mystici sensus consectatione. Ad quorum singula singulis etiam notationibus respondere conabor. 1. *Obiectiones, quæ contra nostram expositionem opponi possunt.*

Quod igitur ad primum spectat; nouarum expositionum licentiam coërceri oportere, persuadent ea quæ Ribera in prooemio Aggæi adducit; vbi agit de veterum Doctorum explanatione sequenda. Ac præsertim illud Ruffini, qui libro 11. historiæ, cap. 9. asserit, *Basilium atque Gregorium non ex propria præsumptione; sed ex maiorum scriptis, sacræ Scripturæ voluminibus operam dedisse, & maiorum intelligentiam fuisse secutos.* Deinde Dionysius de cœlesti Hierarchia, c. 1. nos docet, *Ad sacrarum literarum intelligentiam, prout illas à patribus accepimus, accedendū esse.* Præterea Clemens Alexandrinus epistola 5. *Oportet*, ait, *sacræ Scripturæ intelligentiam discere ab eo, qui a maioribus eam sibi traditam seruat.* Vincentius item Lirinensis c. 27. adducit illud Pauli 1. ad Tim. 6. 20. & epistola 2 cap. 1. 14. *Depositum custodi.* Et addit: *Quid est depositum? id quod tibi creditum est; non quod à te inuentum; quod accepisti, non quod excogitasti; rem non ingenij, sed doctrinæ; non vsurpationis priuatæ, sed publicæ traditionis: rem ad te perductam, non à te prolatam: in qua non auctor debes esse, sed custos: non institutor, sed sectator, non ducens, sed sequens.* Cassiodorus etiam in præfatione suæ institutionis hortatur, vt *ad Scripturas per expositiones probabiles Patrum accedamus.* Huc spectat id Ecclesiastici 8. nu. 11. *Non te prætereat narratio seniorum; ipsi enim didicerunt à patribus. Quoniam ab ipsis disces intellectum.* & iterum nu. 9. *Ne despicias narrationem Presbyterorum. Quoniam ab ipsis disces sapientiam & doctrinam intellectus.* 2. *I. De nouarū expositionum licentia coercenda.* C D

His atque aliis similibus deterreri videmur, ne nouas explicationes a nobis inuentas in medium proferamus. Ceterùm notandum est, hæc omnia à Patribus contra hæreticos dici: qui ad nouæ doctrinæ confirmationem sacræ Scripturæ testimoniis abutuntur: non contra Catholicos, qui doctrinam ab Ecclesia receptam nouâ aliquâ Scripturæ expositione conantur illustrare. Probatur hoc 1. ex decreto Tridentini sessione 4. vbi sic explicat, à quibus nouis expositionibus cauendum nobis sit: *Ad coërcenda petulantia ingenia decernit sancta Synodus, vt nemo sacram Scripturam ad suos sensus contorquens, contra eum sensum, quem tenuit & tenet sancta Mater Ecclesia; aut contra vnanimem sanctorum Patrum consensum interpretari audeat in rebus fidei & morum.* Expendantur, obsecro, verba sanctæ Synodi. 3. *Satisfit obiectioni.* E

Secundò, Doctores Scholastici cū D. Thoma, 1. p. q. 1. a. 10. & cum D. Augustino, definiunt; si sensus, quem quis affert, cōgruat alioqui cum sana doctrina, & cum aliis clarioribus sacræ Scripturæ locis, & possit referri ad Dei gloriā, & Ecclesiæ vtilitatem: tunc omnem huiusmodi sensum admittendum esse; nec facultatem sic interpretandi sacram Scripturam appellandam esse nimiam licentiam: imò potiùs putandum esse Spiritum sanctum eam facultatem hominibus eruditis concessisse. Ita expressè Valentia ex verbis Augustini, & similiter ibi Caietanus. *Quæ explicandi nouitas sit laudabilis.* F

Tertiò, videmus singulos Patres multas eiusmodi nouas explicationes attulisse. Quod qui ignoret, in eorum lectione se minimè fuisse versatum satis prodit. Quòd si Doctores sacri nullam sacræ Scripturæ explicationem nouam antiquioribus addidissent; quot & quantis interpretationum opibus ac diuitiis Ecclesiam defraudassent? Si ergo in illis tantopere commendantur, & quidem satis meritò, nouæ quas ediderunt declarationes; iam cuius prudentiæ est, recentioribus veterum Patrum imitatoribus id vitio vertere, quod illis laudi & honori ductum fuit? Quasi verò sola annorum vetustas expositionem aliquam de me- *Multas etiā à sanctis Patribus Scripturæ expositiones inuentas.*

liori nota posset commendare. Scitè sanè Horatius lib. 2. epist. 1. ad August.

Si meliora dies, vt vina, poemata reddit;
Scire velim, pretium chartis quotus arroget annus?
Scriptor abhinc annis centum, qui decidit, inter
Perfectos veterésque referri debet, an inter
Viles atque nouos? &c.

4 Quartò; ipsi Patres diuersis verbis id se fecisse docent, ex quibus satis sit Gregorij Magni verba referre; qui in proœmio libri Regum, hæc habet: *Quia in diuersis sanctorum Patrum operibus diuersa huius libri testimonia inueniuntur exposita; notare debet lector, quod aliquando eorum sensus tractando subsequor; aliquando autem enodare historiam aliter intendo: vt opus, quod spe diuina inspirationis aggredior, & antiquorum Patrum auctoritate sit validum, & lectori nequaquam fastidiosũ; dum inter ea quæ nouit vetera, ea etiam, quæ nõ nouit, noua repræsentat; ad quam profectò sententiarũ pronunciationẽ aliquãdo ex necessitate ducor. Quia Patres venerabiles, si seriatim cũcta exponerent, quæ ex parte tetigerũt, eã seriem locutionis, quã tenere visi sunt, obseruare nequaquam potuissent. Dũ igitur sãctorũ Patrũ intellectus prætereo, necessitate aliquando, aliquãdo commoditate vtor. Quia & fastidiũ lectori amoueo, & dum totum seriatim dissero, multa ex medio contra me veniunt, quæ illorum sententiæ non permittunt.* Hactenus Gregorius.

Insignis Gregorij Magni locus pro noua interdum sacrarum Literarum explicatione astruenda.

Quintò; non solùm hæc Patres se præstitisse testãtur; sed & hortantur nos etiam ad nouas eiusmodi explicationes. Nam Vincentius Lirinensis, qui fideles à nouitate exponendi tantopere deterrere videbatur, in eodem illo 27. capite subdit se de conseruando fidei Catholicę talento fuisse locutum. Et mox: O *Timothee*, (inquit) *o sacerdos, o tractator, o doctor, si te diuinum munus idoneum fecerit ingenio, exercitatione, doctrina; esto spiritualis tabernaculi Beseleel: pretiosas diuini dogmatis gemmas exsculpe; fideliter coapta; adorna sapienter; adijce splendorem, gratiam, venustatem, intelligatur te exponente illustriùs, quod antè obscuriùs credebatur.* PER TE POSTERITAS INTELLECTVM GRATVLETVR, QVOD ANTEA VETVSTAS NON INTELLECTVM VENERABATVR. *Eadem tamen, quæ didicisti, ita doce, vt* CVM DICAS NOVE, NON DICAS NOVA. Hæc ille. Ac si apertiùs diceret. Doctrina non sit noua, sed antiqua, illam tamen nouæ expositionis illustratione exornare non te pigeat. Deinde verò subdit: INVIDVM ESSE HOMINIBVS ET EXOSVM DEO, QVI HVNC RELIGIONIS PROFECTVM PROHIBERE CONATVR. *Sed ita tamen, vt verè profectus ille fidei sit, non permutatio.* Hucusque Vincentius. Quòd si sacræ Scripturæ expositores per Beseleel (vt ille ait) significantur: expende, quid de eo dicatur Exod 35. fin. *Impleuit enim Dominus spiritu Dei, sapientia & intelligentia & scientia & omni doctrina ad excogitandum & faciendum opus in auro & argento, &c. vt faciat opera polymitarij ac plumarij de hyacintho ac purpura & bysso;* ET TEXAT OMNIA, AC NOVA QVÆQVE REPERIAT. Vide Origenem homilia 12. in Numeros.

Ad nouas indagandas interpretationes nos Patres etiam hortantur.

Egregiũ pro eadẽ re Vincentij Lirinẽsis testimonium.

Beseleelis exemplo ad idem inducimur.

5 Sextò; Chrysostomus optimè in hanc sententiam loquitur: quem adducit Turrianus in prologo de Eucharistia; vbi ipse etiam egregiè. & similiter Rupertus in prologo Apocalypseos, & Ribera in proœmio duodecim Prophetarum.

Septimò; Christus denique Assertor noster laudat Magistros, qui cum veteri doctrina nouam explicationem coniungunt. Ait enim Matth. 13. 52. *Omnis scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias; qui profert de thesauro suo noua & vetera.* Atque huc fortassis spectat id Cantic. 7. *Noua & vetera dilecte mi seruaui tibi.*

Christus istẽ Dominus nos ad nouas indagãdas expositiones hortatur.

6 His igitur præiactis, vt propiùs ad quæstionem accedamus; producatur exempli gratia locus aliquis, quem noua expositione quis de mysterio Eucharistiæ intelligat, vt illud Ieremiæ 31. 22. *Fœmina circundabit virũ.* Et prodeat aliquis rigidus censor, qui dicat non sibi arridere explicationem; quia nemo Patrum sic explicauit. Tunc ab eo ipso inquiram; Num illis verbis existimet Eucharistiæ mysterium aptè significari potuisse? Si neget; orabo hominem, vt intentionem saltem explicantis probet; ac meminerit, quod Augustinus ait, 1. de Doctrina Christiana cap. 36. nempe: *Quamcunque sententiam aliquis ex loco sacræ Scripturæ eliciendam putet, modò fidei consentanea sit, & charitatem Dei & proximi promouere possit; non fallitur perniciosè, etiam si non assequatur id, quod scriptor Canonicus intendit.* Deinde conabor ostendere: quam aptè per verba illa possit significari Eucharistiæ mysterium; & quàm bene cohæreat cum ea explicatione contextus; Addo etiam, Græci & Hebræi textus conuenientiam, & alias huiuscemodi coniecturas. Quòd si iam censor fateatur, textum ipsum nequaquam repugnare, sed videri potiùs ad eam significationem aptum; illam tamen se adhuc despicere, quia Patrum auctoritate non confirmatur; & ad prudentis grauitatis opinionem pertinere putet, nihil probare, quod sit de nouo inuentum, nec redoleat vetustatem. Tunc, obsecro, vt expendatur; an secundùm rectam rationem atque prudentiam coram Deo approbari non debeat expositio, alioqui apta & Catholicæ Fidei deseruiens, si tamen noua sit? Nunquid non est absque dubio asserendum, omnia illa, quæ cum ad contextum ipsum apta, tum Deo digna per verba illa significari potuêre: omnia (inquam) illa ab Spiritu Sancto fuisse intenta? Qui ergo fatetur, his verbis Catholicam Eucharistię veritatem aptissimè intelligi potuisse; & contextum ea ratione cohęrere; eo ipso fateri debet, illum sensum & esse legitimum, & ab Spiritu sancto intentum. Et qui adhuc tergiuersatur, & expositioni detrahit; Spiritui sancto resistere videtur.

Exemplo cõprobatur nouæ interpretationis ratio.

Suspicor censorem hîc argumenti vi coactum, & penè constrictum, vt aliqua ratione elabatur, reuocaturum esse in dubium id, quod antea nobis concesserat; videlicet contextum eam explicationem ferre: si enim eam ferret, non reseruasset nouo interpreti Spiritus sanctus, sed eam multis antea Patribus inspirasset. Verùm enim verò, aliud est dubitare, an explicatio textui congruat: (in quo ipse fateor meam explicationem, nisi optimè quadret, esse nullam,) aliud verò, eam non recipere, quantumuis quadret. Et quidem nouus interpres conuenientiam debet attendere; & explicare, quam aptè per ea verba possit Eucharistiæ veritas significari. Iniquum autem est, eã explicatione minimè auditã, pronunciare de illa, Non quadrat. Quod enim additur; *si quadraret, iam antea Patribus inspirasset Deus,* hoc multò iniquiùs dicitur. Consideretur quid Iudith in presbyteris suis reprehendat, cap. 8. 13. *Posuistis vos tempus miserationis Domini, & in arbitrium vestrum diem constituistis ei.* Nónne omnes fatemur, sacram Scripturam pelagus esse inexhaustum? nónne hoc ad eius dignitatem & excellentiam pertinet, vt maris instar immensi nunquam exhauriatur? Quis ergo est, qui Deo terminos audeat circumscribere; & veluti quibusdam eum cancellis coercere, ne vllam iam deinceps explicationem nouam inspiret, quantumuis fidei Catholicæ conducentem? Hoc certè nihil aliud est, quam Religionis profectum prohibere, quod tantopere Vincentius Lirinensis execratur.

Nouus interpres nouæ explicationis congruentiã debet ostendere.

Sed concedent fortasse Deo, vt nouam de antiqua veritate explicationem, cui volet inspiret: mihi tamen inspiratam esse non credent. Ego sane id libenter condono: sed adhuc prudentis est, Diuum Thomam in hac re imitari; de quo legitur à quouis homine semper doceri illum voluisse. Quia veritas à quocunque dicatur, à Spiritu sancto est. Decet autem Deum semper aliquid posteriori sæculo reseruare, vt semper non solùm sine fastidio, sed maxima etiam cum voluptate sacræ Scripturæ studio operam nauent fideles. Addo huc id ipsum sæpe pertinere ad maximam fidei confirmationem. Verbi gratiâ. Post mille quingentos annos reperiri symbolum ipsum Apostolorum pretiosissimis gemmis affabrè scalptum; atque ita inueniri, vt nemo quantumuis proteruus criminari possit, fictam esse ab aliquo paucis abhinc annis hanc gemmarum dispositionem, & Apocalypsi additam. Quomodo enim fingi posset ea gemmarum dispositio, cuius mysterium ferè ignorabatur? Certè me non minùs delectat & consolatur aptissima symboli huius applicatio in Apocalypsi; quam si meis oculis haurirem in ipsa insula Pathmus altissimo monte complanato pretiosissimam tabulam ex duodecim gemmis compositam, fuisse repertam; & in eis gemmis elegantissimè symbolum Apostolorum dispositum & pulchrè cælatum, vna cum antiquitatis euidentia ab ipso Apostolorum tempore comprobata. Simile est de vniuersa Ecclesiæ historia Theologica in serie Apocalypseos inuenta. 7

Noua Scripturæ interpretatio deseruit interdum ad fidei confirmationem.

Deinde aliud est dubitare, verùm ipse in scopum collineauerim, (de quo non contenderim:) aliud verò generatim disputare, an noua explicatio, apta tamen & fidei Catholicæ deseruiens, propterea refelli debeat, quòd noua sit? hæc enim est non parui momenti controuersia: & in qua prudentiam eorum desidero, qui prudentes videri volunt. Etenim, vt iam satis probatum est, dum nouus expositor aliquid explicat sine Patribus, quod cohæreat aptè, & fidei Catholicæ conueniat, magis obedit ipsorum Patrum nutui & hortationi, quàm si cum Patribus semper explicaret. Videat igitur censor & antiquitatis admirator, num audacem ac licentiosum debeat appellare eum; qui ad eiusmodi explicationes non solùm accepit a Patribus facultatem, sed monita etiam & exempla.

Controuersia de expositionis nouitate admittenda, aut reijcienda, permagni momenti est.

Præter hæc; in illa censura, prudentia etiam desiderari videtur; dum ibi *trepidatur timore, vbi non erat timor.* Ecquid enim periculi est, ex eo, quòd veritates Catholicę putentur in sacra Scriptura ad literam fuisse significatę pluribus in locis, quàm hactenus putabatur? Imò verò, quis non videat, si proferatur locus aliquis ad amussim cum recepta veritate conueniens, in ipsius veritatis honorem, & consolationem fidelium redundare? atque ea ratione

In nouitatis censura requiritur prudentia.

Scriptu-

Scripturam illustrari, & Dei gloriam augeri? Certè amanti Eucharistiam neutiquam erit difficile credere id quod in ipsius Eucharistiæ cedit honorem. Ac similiter amanti Romanam Ecclesiam vix aliquid gratius potest accidere, quàm à ipsius gloriam & splendorem ita ad viuum depictam, & expressam in præstantissimo sacræ Scripturæ libro contemplari.

Denique ab iis omnibus, qui nouitatem explicationis nobis obiiciunt, petere velim: an fateantur, communem esse Doctorum omnium consensionem, ex receptis expositionibus nullam esse, quæ non reliquerit clausum librum septem sigillorum? Nam si hoc ita est, vt certè est, exigere, vt nulla noua expositio prodeat in lucem, non videtur esse aliud, quàm contendere, vt semper hic liber maneat clausus, neque vnquam eius obscuritati lux aliqua afferatur.

Quæ expositionis nouitas damnanda. Egimus hactenus cum iis censoribus, qui noua omnia despiciunt. Negari tamen non potest, quosdam esse nimium nouitatis studiosos, & quibus tantopere noua placeant, vt nouitas ipsa eos valdè delectet, licèt explicatio ipsa apta non sit. Fateor ergo in nouis explicationibus diligentissimo examine opus esse, ne nos nouitatis species sine solido fundamento decipiat. Addo etiam in antiqua atque recepta loci alicuius intelligentia exactam adeò diligentiam non requiri. Hoc enim veterum auctoritati condonandum est; vt ipsa aliquam fundamenti vicem per se supplere possit. At, vbi deest robustæ alicuius ac receptæ auctoritatis pondus; necesse est, vt explicatio ipsa sit ex se grauis, solida, atque robusta; & adeò apta atque conueniens, vt sine alicuius auctoritatis adminiculo placeat, atque cohæreat. Et tunc fidelibus maximo erit solatio in iis locis, qui denuò de Christianæ fidei mysteriis exponantur; si post diligentissimum examen, Catholicæ veritati adeò inueniantur congruẽtes, vt nulla dicentis requiratur auctoritas, vbi explicationis pulchritudo, & firmum rationis & conuenientiæ fundamentum satis per se & gratiæ & auctoritatis concilient.

Duplex nouæ explicationis genus. Quæ superiùs de noua explicatione dicta sunt, ad eam referri debent, quæ noua sit omnino, neque prius ab vllo inchoata. Atque ita locum Ieremiæ adduximus, *Fœmina circundabit virum*; qui à nobis ad veritatem Eucharistiæ refertur, noua prorsus, (quantum videre contigit) expositione; & quæ neque expressa apud antiquos inuenitur, neque adumbrata. Hoc nouæ expositionis genus est veluti noua domus, quæ à fundamentis denuò educitur, cum antea non fuerit inchoata. Est tamen aliud nouæ explicationis genus; sicut & domus nouæ, quæ ideò noua appellatur, quia recens est reconcinnata, perfecta & absoluta; non tamen à nouis fundamentis educta, sed in veteribus, & multò antea positis erecta, atque ad fastigium perducta. Itaque non noua omnino, sed partim nouitatem præfert, partim vetustatem. Nouitatem quidem, propter id quod supra vetera fundamenta fuit denuò ædificatum; vetustatem verò ob ea, quæ priùs posita fuerant, fundamenta.

Vt igitur de nostra expositione sigillatim agamus: vidimus iam superiùs notatione 12. quæ habeat præiacta fundamenta, tum ex veterum auctoritate, tum etiam ex ipsa Ioannis interpretatione. Vidimus præterea ex recentioribus non paucos, eósque doctissimos vehementer optasse id quod iam erat inchoatum ædificium absoluere: nempe explicationem, quæ à capit. 5. ad 19. de excidio Iudaismi & Gentilismi contextum interpretetur. Quare si qua in re, quæ noua sunt, placere debent; non in alia profectò magis, quàm vbi nouitas antiquis fundamentis nititur, & præsertim vbi ipsa fundamenta absolutionem ædificij postulabant. Hoc enim erat iuxta Saluatoris nostri dictum *proferre* NOVA ET VETERA.

Nostra explicatio, etsi aliqua, non tamen omni ex parte, noua. His, quæ nuper diximus, illud adiungo, quod verè affirmare possum; me videlicet in hac Apocalypseos declaratione, non solùm iacta iam ab antiquis fundamenta reperisse, sed illud penè fuisse expertum, quod ei contingeret, cui parentes domum si minùs absolutam, at erectis iam in sublime parietibus confectam structuræ molem reliquerunt, ita vt non aliud perfectioni totius operis deesset, quàm ianuas & fenestras effingere pariter atque compingere, mediantis parietibus cellas & conclauia diuidere, opere tectorio & albario exornare, domum denique habitabilem reddere. Tunc enim filij in parentes pietas & obseruantia suo quasi iure deposcit; vt hæc, si sibi facultates suppetant, præstet cumulatè. Quod vbi diligenter perfecerit; quamuis gypsati parietes, ianuæ, fenestræ, conclauium diuisio, totiúsque domus concinnitas & exornatio noua sint; re tamen vera, nihil est de integro ædificatum; nec parietes altiùs, quàm erant, erecti. Idem ferè mihi accidisse video; nam (vt notatione duodecima ostendi) præcipua totius argumenti moles & structura, quam in Apocalypseos expositione absoluere statuo, ab anti-

A quis Patribus fuit multò antè prædicta. Nec defuêre ex iunioribus multi, qui traditum à Patribus argumentum perficere vehementer optarint, addita noua luce & concinnitate. Quod cum ita sit, quis non videat, non modò non reprehendi, sed laudari etiam debere filium; qui ædes à parentibus ædificatas iam, sed non absolutas, concinnare ipse & exornare studet? Ego quidem molem hanc atque ædificium, altiùs quàm antea erat, attollere nec potui, nec debui. Vt enim in notatione illa demonstraui; antiquorum iam auctoritate sancitum erat, per Babylonem in Apocalypsi Romam ethnicam antiquam indicari, plagásque capit. 16. descriptas, esse illas, quibus Deus Gentilitatem debellauit. Quare mea fabricatio vetus est, non noua; nec quidquam aliud faciendum mihi restitit, quàm septem B plagarum diuisiones apponere; atque iis, aliísque eiusmodi veluti mediantis parietibus ac fenestris, ianuísque additis, huic tanto ædificio distinctionem pariter ac lucem afferre.

Nostra interpretationis fundamenta perantiqua sunt. In hoc ergo explicandi genere considerari oportet, tantum & antiquitatis & auctoritatis esse, quantum optare possemus. Est enim nostri argumenti substantia valido antiquorum Patrum præsidio roborata, atque in eodem explicationis genere latissimus optimis ingeniis patet campus. Cùm enim Patres concinnam singularum partium distinctionem non expresserint: ad eam concinnitatem inueniendam non exigua superfuit difficultas nouo interpreti superanda. Qui si omnia iam absoluta, & suis in locis aptè concinnéque disposita reperisset, quod ageret, nisi transscribere, nihil esset. Magna igitur animad-C uersione dignum est, in vna eadémque exponendi ratione, ingenij inuentionem cum auctoritate Patrum, & nouitatem cum antiquitate, mirum in modum conspirare.

NOTATIO VIGESIMA.

Responsio prima ad obiectionem de grauissimarum expositionum iniuria: & per occasionem de multiplici sensu literali eiusdem sacræ Scripturæ loci.

D OBIECTIONI ex nouitatis nota petitæ ita mihi fecisse videor satis; vt quoad eam partem repulsam meæ expositionis non extimescerem; nisi aliunde suboriretur timor, ne aliqui noua interpretatione admissa, veteres seu iam diu receptas, excludendas ideircò, & loco mouendas formarent. Et quidem id vnum est, quod in nouis expositionibus vel maximè displicet: quòd antiquioribus sese opponant; atque iis auctoritatem derogent, quæ antiquitatis calculo fuerant commendata. Aliqui enim non adeò fortasse curarent de ingeniorum licentia coercenda; sed gauderent potius, ea in laudabili hac litterarum palæstra exerceri; & nouis expositionibus Ecclesiæ gloriæ & fidei mysteriis deseruire. 2.

Obiectio ex alterum expositionum iniuria. Erit ergo forsan, qui meæ interpretationi opponat grauissimam illã iniuriam antiquis expositionibus irrogari; atque adeò me *contra torrentem*, (quod aiunt) *niti*, & per E nimiam audaciam, rebus communi Ecclesiæ consensu receptis, & pro vero Apocalypseos sensu existimatis, robur ac firmitatem auferre videri. Eiusmodi autem ferè sunt, quæ sequuntur. Primò, sexti sigilli comminationes de extremi iudicij signis ad literam esse intelligendas. Secundò, plagas tubarum, ac phialarum esse, quas Deus est in sceleratos homines, sub mundi finem, immissurus. Tertiò, duos testes, (de quibus capit. 11. *Dabo duobus testibus meis, &c.* esse Enochum & Eliam; qui Antichristi tempore ad Iudæorum animos Euangelica prædicatione permouendos, venturi ab Antichristo occidendi, & resurrectionis gloria insignes in totius orbis luce excitandi sunt. Quartò, Antichristum in Ierosolymis regnaturum, atque eo tempore decimam vrbis partem horribili terræ-motu casuram. Quintò, maris belluam, (de F qua capit. 13.) fore Antichristum: belluam verò terræ, magnum eius satellitem & administrum futurum. Sextò, Romam sub mundi finem per decem Reges esse vastandam, & ex his tres ab Antichristo opprimendos fore; reliquos sponte sua illi fasces submissuros. In his atque aliis, quæ ad mundi finem spectant, existimant nonnulli suam expositionem ita esse communi consensu receptam; vt ab ea discedere audax & temerarium videatur. Quamobrem nolunt aliam præterea declarationem, vt literalem, admittere. Verentur enim; ne, si semel concedant in iis locis alium præterea sensum literalem subesse ab Spiritu sancto intentum; id solùm satis sit, vt ipsorum expositio non ita certa & constans permaneat. Nec enim videtur ab Apocalypseos contextu firmum argumentum duci posse, ad Enochi & Eliæ aduentum comprobandum; si concedatur se-

mel, locum ipsum alio prætereà sensu literali exponi posse. Atque id est, quod magis dolent, qui alij expositioni erant addicti: nollent enim eam declarationem recipere, quæ suam eneruet.

2. *Occurritur superiori obiectioni, duplici via.*

Auderent fortasse nonnulli huic obiectioni respondere, asserendo eiusmodi expositiones, quas aliqui adeò certas reputant, multis in rebus non ita ab Ecclesia esse receptas; vt magnæ audaciæ tribuendum sit, defendere, in Apocalypsi non illud significari. Certè de illis decem regibus dubitat Augustinus, vt suo loco videbimus. Et bestiam de mari plurimi ex Catholicis contendunt, ad Antichristum referri non posse. Ego verò hac vti defensione nulla ratione volo. Nam ad meæ expositionis propugnationem, alias impugnare non est necesse; vt mox explicabo. Quare quicumque aliam expositionem a mea diuersam, certam esse duxerit; huic ipse ostendam, me non vna solùm sed B duplici posse via incedere: vt meam interpretationem absque aliarum iniuria defendam; ac ceteras omnes eo firmitatis gradu relinquam, in quo à doctis, vel ab Ecclesia collocatur. Quòd si aliquo loco ostendero, plures esse interpretes qui recedant ab ea, quæ communis expositio putabatur; aut ratione & auctoritate probauero, fundamentum quo aliqua interpretatio nitebatur, non ita esse firmum, vt de eo non liceat dubitari: non ideirco ea mihi mens est aut animus, vt aliorum expositiones oppugnare & euertere contendam; sed tantùm vt de expositione, quam ipse sequor, congruentem reddam rationem. Relictâ igitur omnino viâ illâ, qua receptas aliorum expositiones negem, vt meam asseram; duas insuper alias vias, quas insequar, inuenio; & in vtrâque conabor manifestè ostendere. nihil C esse, cur aliquis extimescat, meam expositionem iis declarationibus aduersari, quæ inter Doctos communi sunt consensione firmatæ.

3. *Prima obiectionis solutio.*

Prima via est; non opus esse, vt literalis vnius loci sensus sit vnicus solùm; sed aliquando esse duos, aut plures. Et quoniam permagni mea interest, ne quis sibi persuadeat, aliorum sensus à me propterea negari, quòd proprium affirmare contendam: lectorem obsecro, vt mihi per eum liceat, nonnihil in hac digressione immorari.

Primùm ergo noto, iam diu receptum esse, vt quod auctor significare voluit per verba siue propriè, siue figuratè sumpta, id appelletur literalis sensus. Vnde sæpe sensus literalis figuratus est; & sub allegoria, metaphora, aut ænigmate absconditus. De quo latè expositores D. Thomæ 1. p. q. 1. a. 9. & 10.

Eidem Scripturæ loco duplicem sensum literalē inesse posse.

D Huiusmodi verò literalem sensum in eodem sacræ Scripturæ loco non oportere vnicum esse semper; sed aliquando esse duos aut plures, expressè docet D. Thomas a. 10. vbi Caietanus, Molina, Valentia, & ceteri communiter expositores. Idem sæpe docet Augustinus, vt 3. de Doctrina Christiana cap. 17. & libro 12. confess. capite 31. Gregorius homilia 10. in Ezechielem ait, *Hunc esse fructum difficultatis sacra Scriptura, vt eò plures interpretationes bonas habeamus, quò maior fuit explicandi difficultas.* Earum autem varietatem per se esse vtilem, explicat optimè Augustinus epistola 59. sub finem. Idem docet Abulensis in id Matth. 2. *Ex Ægypto vocaui filium meum.* Lyranus Danielis 8. Driedo de Ecclesiast. dogmat. cap. 2. Canus de locis, lib. 2. c. 11. Turrianus in prologo libri de Eucharistia, Burgensis, Castro, & Catharinus, quos refert Vazquez 1. p. q. 1. a. 10. Ratio verò D. August. & D. Thomæ irrefragabilis videtur; Deum scilicet suo intellectu omnia comprehendere.

4. Pro cuius rationis explicatione aduertendum est, sæpe contingere, vt in familiari sermone aliqua proferatur sententia, quæ dupliciter accipi poterat; & vtroque modo nō

Probatur exemplo.

solùm verè & eleganter, sed etiam ad rem atque prudenter. Fingamus (exempli gratia) Petrum cum Ioanne & Frācisco suis familiaribus colloqui: sitque Ioannes arcanorū naturæ curiosus inquisitor: Frāciscus verò pauper, & amator parsimoniæ, incidentéque sermone de auro, Petrum respicientem ad amicos dicere, *Gallinæ carnes sunt auri venenum.* Hanc sententiam Ioannes meritò accipiet, vt sonat, de miraculo naturæ, quod scribit Plinius lib. 28. cap. 4. Franciscus verò iure putabit, Petrum metaphoricè loqui, & parsimoniæ tradere præceptum, atque illos his verbis notari, qui splendidè epulantes patrimonia dissiparunt. Quis ergo nō videat, Petrum sapienter se gerere, si vtrumque sensum intendat? Nam si ad alterum solùm respexisse dicatur; dicendum etiam est, non ei vtrumque occurrisse: alioqui enim sermoni suo fœcunditatem non inuideret. Cùm igitur ab initio Deus comprehenderit, quidquid postea singulis in tempore inspirat; absque dubio asserendum est, omnia, quæ aptè per quemuis sacræ Scripturæ locum significare potuere, ab Spiritu sancto fuisse intenta. Cùm *aptè* dico, non intelligo solùm verè, ad Dei gloriam & proximorum salutem; sed etiam congruenter considerato contextu.

5. *Sensū ænigmatis illum esse propriè, quicunque ei optimè quadret.*

Quod licèt in aliis adeò verum sit, multò tamen euidentiùs probatur in ænigmate, sensum eius esse quid- A quid optimè quadrat. Nam in ceteris dicet fortè aliquis, se habere ius, vt sua verba in eo solùm accipiantur sensu, quem ille voluit significare. In ænigmate verò id nulla ratione locum habet. Quemadmodum enim præclarè à Philosophis solet distingui finis artis à fine artificis; ita similiter fieri aliquando potest, vt ænigmatis sensus alius sit ab auctoris cogitatione. Si enim ipse per ænigma, quod excogitaui, nihil aliud significare volebam, (verbi gratia) quàm solem; & posteaquàm ænigma, vt potui, depictum & subditis carminibus auctum produxi, ac præmium cuiuis interpretanti sum pollicitus; tunc si accedat aliquis, &, me nihil tale suspicante, ostendat meum ænigma cum anima rationali ad amussim congruere; atque ad hanc intelligentiam optimè applicari, quidB quid vel pictura repræsentat, vel carmina notant: si tunc nihil aliud propositæ interpretationi, nisi aduersa auctoris mens, possit obiici; quis non videat, æquos iudices debere pro interprete ferre sententiam? & me ænigmatis auctorem fore ridiculum, si ab interprete collineatum esse negem, quòd alia mihi fuerit mens? Certè in me tunc non iniuria dicatur, *Non recipit stultus verba sapientiæ, nisi dixeris, quæ sunt in corde eius*, Prouerb. 18. 2. Constat igitur per ænigma non minùs significari id, quod auctor neutiquam cogitabat, quàm quod ille respexerat: si vtrique tamen sensui quadrat optimè, quidquid & depictum cernitur & descriptum.

Qui nouam expositionem & Apocalypsi quadrare, & tamen ex Ioānis mēte non esse dicat, is sanctō Spiritui Sancto derogat.

Videant ergo quid dicant, qui nouam aliquam Apocalypseos explicationem quadrare quidem contextui fateantur; sed ex Ioannis adhuc mente nō esse, suspicentur. Hoc enim non est de laude C expositionis quidquam detrahere, sed de Spiritus sancti potiùs sapientia. Quamobrem, cùm constet Apocalypseos auctorem optimè animaduertisse id, quod illo significatur ænigmate; alterum è duobus necessariò est dicendum, aut nouum interpretem veram Apocalypseos intelligentiam, & Ioannis mentem fuisse assecutum; aut explicationem illam huius libri ænigmatibus non quadrare. Ioanni enim vel etiam Spiritui sancto irrogatur iniuria; si quis dicat explicationem quadrare, sed non ad eorum esse mentem. Atque eò maior iniuria irrogabitur, quo magis constet, nullum fingi posse argumentum Spiritu sancto, & eius amanuensi Ioanne dignius.

6. *In humanis ænigmatis duplex sensus vitiosus: in diuinis non item.*

Quòd si quispiam dicat, in ænigmatis esse nonum, quòd diuersis significatis possit congruenter aptari; Respondeo. Fœcunditatem hanc & vbertatem, quam huD mana ænigmata non capiunt, in diuinis fortasse esse summæ perfectionis argumentum, ob infinitam Spiritus sancti sapientiam; qui & vtrumque sensum præuidit, & significare voluit vtrumque. Aut fortè aptè connecti possunt, & in vnum coalescere, qui diuersi sensus esse videbantur. Si verò aliquis persistat adhuc, ad propriam ænigmatis definitionem spectare, vt vnicam habeat significationem, prætereà nullam. Cum hoc non nimis digladiabor; nec enim tanti refert Apocalypseos figuras propriè & strictè ænigmata esse appellandas, cùm multa sint prætereà symbolorum, emblematum ac hieroglyphicorum genera, & quidem mea multò plus interest, ne quis existimet, quòd vnus asseratur sensus, ceteros ideircò negari; cuius rei nunquam mihi venit in mentem.

7. *Non literalis sensus multiplex in vno non solū Scripturæ loco, sed etiam libro integro esse possit.*

Non deerit fortè qui dicat, multiplicem sensum literalem in vno aut altero loco admitti posse; non verò E in integro libro. Quia pleraque sunt, in quibus fœcunditatem literalis sensus inuestigare, nihil aliud sit, quàm nodum in scirpo quærere. Nihilominùs tamen assero, allatam suprà pro singulari loco rationem, æquè in integrâ serie, & totius capitis intentione, vel etiam aliquando libri, habere locum. Nam si vnum aut alterum verbum circa contextus violentiam dupliciter accipi potest, & digna de Diuina sapientia & comprehensione existimatio nos cogit neutram respuere intelligentiam, si vtraque erat apta, & Deo digna; cur si in integro Psalmo, aut alia sacræ Scripturæ parte duplex occurrat series & intentio, atque vtraque aptè ipsius verbis respondeat; cur, inquam, non simili ratione dicemus, eam etiam fœcunditatem esse sacrâ Scripturâ dignissimam? Certè pluribus sententiis eodem ferè modo acceptis, sæF pe diuersa series & quasi fili deductio ad sacræ Scripturæ maiestatem, ad Ecclesiæ ædificationem, & ad Dei gloriam multò aptiùs deseruit. Cuius rei exempla possem ex Psalmis adducere non pauca; & aliqui nobiles Canticorum interpretes librì seriem ad literam dupliciter explicare, vt de Ecclesia, & de anima iusti, conati sunt.

Si verò mihi obiiciat aliquis, in eiusmodi explicationibus, satis esse, si vna literalis, altera spiritualis dicatur. Respondeo huius appellationis libertatem in nostra potestate non esse. Nam vt præclarè docet D. Thom. 1. p. q. 1. a. 10. *Literalis sensus est, qui significatur per verba ipsa siue propriè, siue figuratè accepta. Spiritualis verò, qui non per ipsa verba significatur, sed solū fūdatur in literali, eo quòd significetur per rē ipsā literaliter significatā.* Quare secūda vel tertia explicatio,

no si ostendatur apertè per ipsa verba vel propriè, vel figuratè significari, non appellabitur spiritualis ab iis; qui cum D. Thoma semel statuerint, in quo consistat spiritualis, vel literalis intelligentiæ ratio. Vel ergo reiiciatur si non quadrat bene; vel si quadrat, tanquam literalis admittatur.

Expositiones aliquot, quæ mysticæ vocantur, esse literales.

Ex dictis efficitur, multas explicationes, quæ mysticæ solent appellari, vel literales esse, vel solùm pias accommodationes. Quia strictè loquendo, spiritualis sensus non est, cui supradicta D. Thomæ de sensu spirituali definitio non quadrat.

Discrimen inter Doctores Scholasticos & Scripturæ interpretes de duplici sensu literali.

Infertur præterea ex dictis, id esse discriminis inter Theologos scholasticos, & prudentes sacræ Scripturæ expositores; quòd illi pugnant inter se, dum quæstioni propositæ variè respondent: hi verò propositum locum variè explicantes nulla ratione sibi aduersantur: modò vtraque expositio sit fidei consentanea. Et opinio, quæ secundum, vel etiam tertium sensum literalem profert, nulla ratione eum sensum excludit, qui alioqui literalis certò habendus est; neque certus hic excludit alios. Quare qui scit expositionem aliquam esse omnino certam, & propterea ægrè fert, aliam vt literalem induci; frustra perturbatur, ac metas vmbras extimescit.

In Apocalypsi quot verba, tot Sacramenta, ex Hieronymo.

Quæ hactenus de sacræ Scripturæ fœcunditate generatim ac verò dicta sunt, eadem de Apocalypsi speciatim atque verissimè dici possunt. De qua Hieronymus ad Paulinum, epistola 103. c. 7. ad finem: *Apocalypsis, ait, Ioannis tot habet Sacramenta, quot verba. Parum dixi, pro merito voluminis laus omnis inferior est; in verbis singulis multiplices latent intelligentiæ.* Hæc ille. Quod ex ipsa Apocalypsi validè roboratur, cap. 17. 9. vbi Angelus septem belluæ capita duplici sensu exposuit. *Septem capita*, inquiens, *septem montes sunt, super quos mulier sedet, & Reges septem sunt.* Qui locus (meo quidem iudicio) receptam de duplici sacræ Scripturæ sensu sententiam non parum confirmat. Quod si fœcunditas sensuum, est difficultatis sacræ Scripturæ fructus, vt suprà ex Gregorio vidimus; non mirum est, nullum esse omnino librum adeò fœcundum; cùm constet, hunc esse omnium difficillimum.

10. *Responsio ad obiectiones suprà adductas.*

Iam ad ea, quæ initio notationis obiecta sunt, ex communi quarundam expositionum, quas ibi retulimus, sensu petita; facilis est responsio. Omnes enim illæ expositiones per me eodem firmitatis robore, quo antea erant fulfultæ, manebunt. Quare, cùm ego perspicuis verbis asseram, mea declaratione nullam communi Doctorum consensione receptam excludi, nihil est quòd vereantur, illis à me iniuriam irrogari.

Sed quid ad illud, quod ab aliis replicari posse initio diximus? minus saltem roboris alicui manere loco ad veritatis alicuius comprobationem, si ostenditur locum eundem aliter posse ad literam explicari. Esset enim solidius ac robustius argumentum, si vnicum tantùm sensum locus habere posset. Respondeo: Hanc probandi rationem non semper esse necessariam; quam in supradictis locis requirere, nil aliud est, quàm contendere, Apocalypsin non alio literali sensu posse constare præter eum, quo aliqui eam exposuerunt. Quod nulla ratione dicendum est, nec verò id erat ad eorum dogmatum confirmationem necessarium; cùm ex aliis sacræ Scripturæ locis manifestè probentur, quæ de nouissimis mundi temporibus Ecclesia pro certis habet; vt Antichristum esse venturum, & eodem tempore duos illos Prophetas ad Iudaici populi conuersionem à Deo mittendos fore. Alia præterea singularia, quæ ex Apocalypseos verbis nonnulli probare contendunt, nec ex alio Scripturę loco, aut certo fundamento constant, ea, ab Ecclesia non habentur tanquam certa, sed de hoc alibi latiùs.

NOTATIO VIGESIMAPRIMA.

Responsio altera ad eandem obiectionem, & nostri argumenti cum receptis explicationibus conciliatio.

1. ETSI meam ipse expositionem cum aliorum interpretationibus conciliare non curarem: communis tamen Theologorum consensio, (vt iam vidimus) mihi concedebat impunitatem, vt absque aliarum iniuria, quæ certæ iudicantur, meam explicationem litteralem esse existimarem. Cùm enim tanta sit sacræ Scripturæ fœcunditas, & vbertas; cuique licet probabilem declarationem eligere. Illud optandum est, vt singuli filum deducant optimè. Cùm verò ipse fateor, in aliorum declarationibus me id præstare non posse; non idcircò illis notam aliquam inscientiæ inustam volo; sed meam potiùs ignorationem agnosco. Aliorum ergo interpretationibus omnino prætermissis, eam cuius seriem intelligere mihi videor, proferre licebat. Nec erat cur alicuius querelam extimescerem. Ceterùm copia & facultate causæ fidens, nullo modo hic consistam: longiùs proueham, & quam mihi sacræ Scripturæ fœcunditatem manifestè fauere probaui, eam liberaliter condono. Esto: nullus sacræ Scripturæ locus duplicem posset sensum admittere. esto: nulli liceat nouam proferre expositionem, quæ receptas à Patribus non sibi conciliet atque connectat. Non propterea diffidebimus: alia namque mihi restat via: quam eo libentiùs capessam, quo video illis gratiorem futuram, qui ad eam declarationem, quæ præcipua Apocalypseos capita ad nouissima tempora deuoluit, animum ac mentem penitus adiecerunt.

Restringitur sententia de duplici sensu literali admittendo. 2.

Atque vt verum fatear, ex eo mihi subit cupiditas, noua ratione oppositam obiectionem diluẽdi, quòd videam probabilitate non carere Gabrielis Vazquez sententiam 1. p. q. 1. a. 10. qui communem de multiplicitate sensuum opinionem his limitibus circumscribit, vt omnes sensus eiusdem loci in vnum possint coalescere, qui ceteros complectatur. Aliter enim minimè esse congruens existimat, vt iisdem verbis varij sensus dissiti atque diuersi, & nulla inter se ratione cohærentes significentur. Atque hoc fortasse senserunt Medina lib. 6. de recta in Deum fide, c. 25. & Ribera Oseæ 11. num. 5. Et quidem Gabrielis Vasquez sententiam nonnullis viris doctis valde probari, mihi compertum est. Certè illud dubitari non potest, sæpe multiplicari sensus: quia nullus adhuc fuit inuentus, qui omnes comprehenderet. Et negari non debet, quin illa sit felicior explicatio, quæ ad vnitatem reuocat omnes eas, quæ omnino videntur recipiendæ. Nec tamen huius rationis sunt illa, quæ ipse impugno: vt eorum opinio, qui Romam rursus idololatriæ caput futuram excogitarunt. Verùm Enocho & Eliæ, eorum prædicationi, & aliis id genus rebus, quæ ab Ecclesia receptæ sunt, in mea explicatione locum dabo. Et vniuersim loquendo, magni momenti esse duco, vt noua interpretatio ex ceteris complectatur ea, quæ sunt certa ac solida; atque his adiiciat, quod ab Spiritu sancto præcipuè significatum fuisse, arbitratur.

Pluribus in locis Scriptura iisdẽ verbis duo asserit; alterum per modum comparationis, alterum vt præcipuè intentum. 3.

Hoc plurimis in locis felicissimè per modum comparationis præstatur: animaduertendo, Scripturam iisdem verbis duo significare solere, alterum vt præcipuè a Spiritu sancto intentum; alterum vt præcipuo sensui, comparationis loco, deseruiat. Sed exemplo res fiet illustrior. Prouerb. 11. 1. legimus: *Statera dolosa abominatio est apud Dominum.* Hæc sententia è Iansenio & aliis explicatur, vt sonat, a nobis verò ad literam exponitur de iniquo iudice per comparationem ad stateram dolosam. Similiter caput vltimum Prouerbiorum a Iansenio & aliis explicatur de egregiæ matronæ laudibus: nobis autem sensus literalis omnino videtur esse de eius viri felicitate, qui sapientiam duxit vxorem; per comparationem ad eum, cui optima vxor contigit.

Neque hic explicandi modus pro allegorico habendus, sed pro literali.

Solet hoc explicationis genus nonnullis valdè allegoricum videri. Quos ego obsecro, vt animaduertant eiusmodi allegoriis comprehendi totum id; quod potuit optari ab iis, qui literalissimi videri volunt: & præter eorum desiderium addi aliquid, quod sit multo melius & elegantius. Id quod manifestè ratione probatur. Nostra enim explicatio parabolicum sensum cum sensu grammatico comparat; & (verbi gratia) cum statera dolosa, omnem iniuriam, quæ simulatione iustitiæ fit. Quid ergo clarius, quam hac allegoria comparationem vnius cum alio contineri? aut quis nesciat, per comparationem vtrumque asseri, & sensum grammaticum, & eum ad quem transfertur. Nam qui ait, iudicium iniquum vel simulatam iniuriam perinde esse, ac stateram dolosam abominabilem Domino; in hoc ipso inuoluit manifestè, stateram dolosam Domino esse abominabilem.

Hac explicandi ratio nihil grammatico sensui adimit.

Ergo acceptis allegoricè verbis nihil prorsus de sensu grammatico, aut de eius vi & efficacitate amittitur. Explicatio igitur allegorica sensum grammaticum non omittit; sed admittit potiùs, & vt certum præstituit; atque eo veluti fundamento nititur, ad statuendam dignioris sententiæ firmitatem. Negari enim non potest, quin illud, quod sensu grammatico additur, multo sit in se nobilius & excellentius: non solùm propter proportionis elegantiam vnius sententiæ cum alia, in qua fundatur; sed etiam propter ipsius obiecti dignitatem. Nam grammaticus sensus agit (verbi gratia) de statera dolosa, qua vilissimæ quæque merces ponderantur: seu de laudibus bonæ fœminæ; alter verò de iudicis officio, vel de sapientiæ præstantia & dignitate.

4. Denique sæpe contingit, sensum purè grammaticum frigidum per se esse; nec cohærere vel cum libri titulo & argumento, vel cum auctoris dignitate & sapientia: allegoricum verò non solùm esse præstantiorem, sed multò etiam aptiùs cum libri argumento, & cum expectatione de illo habita cohærere. Licet hoc in prædictis exemplis manifestè cernere; quia iuxta sensum grammaticum nihil in iis locis, aut nomine parabolæ, aut magni-

fica il-

ficã illã Salomonis præfatione dignũ reperimus: *Audiens sapiens sapientior erit: animaduertet parabolam & interpretationem, verba sapientum & ænigmata eorum.* In sensu tamen allegorico vix aliquid excogitari potuit, quod melius vel parabolarum titulo, vel auctoris promissioni responderet. Adde, ad totius libri clausulam ineptas ac frigidas videri matris Bethsabee prolixas laudes, aut bonæ vxoris encomia, si in eis sistas. At parabolica descriptio eius felicitatis, quam consequituris, qui sapientiam duxit sponsam, hæc aptissimè & elegantissimè claudit eum librum, qui sapientiam ad se iuuenes inuitantē induxerat.

Hoc ergo nouæ explicationis genus, quod veterem amplectitur; & per quod interpres attollens animum, & ad altiora conscendens efficit, vt ea, quæ antea dissoluta, aut minus cohærentia apparebant, videantur iam aptissima, & suo loco posita; hoc inquam explicandi genus & nouitatis & vetustatis studiosis debet esse pergratum; quia sic per illud vetera retinentur, vt venustati addatur venustas; & sic noua proferuntur, vt antiquã expositione nitatur noua. Qua ratione, & antiquitas renouata, & nouitas antiquitate firmata prodeunt. Atque hoc est, *proferre* simul *noua & vetera.* Vt noua veteribus gratiam, & antiqua nouis auctoritatem concilient.

Nostra explicatio nouitatem cum antiquitate coniungit.

5. In multis igitur Apocalypseos locis, huius generis explicationem afferre contendo; vt in duobus illis Prophetis Enocho, & Elia. Quam ad rem aduerte, sæpè in ænigmatibus contingere, vt multæ eiusdem ænigmatis partes habeant alioqui verum sensum, si accipiantur, vt sonant: nihilominùs tamen artificium ænigmatis postulat, vt allegoricè sumantur; quia sensus grammaticus non cohæret cum totius ænigmatis argumento. Imò verò fortasse nihil est in figuris eiusmodi gratius, aut elegantius, quàm sub vna veritate aliam abscondere; & ea ratione negotium interpreti facessere, dum ea ipsa, quæ ponuntur ob oculos, tanquam verissima & notatu digna, eius ad se animum vocant; & suspicari faciunt nihil ibi præterea esse quærendum: re tamen vera per eam explicationem nequeat ænigmatis difficultatem vincere, & omnes eius partes ad vnitatem reuocare. Ita fit, vt primus ille sensus non delectet solùm, sed & doceat; atque hac ratione lectoris animus, dum fallitur, non fallatur. Licèt enim fallatur quatenus in eo sensu sistit, qui ænigmati non satisfacit; id tamen in quo sistit, non solùm est verum, sed vt verum etiam ad ænigmatis sensum præstituitur.

Peculiare ænigmatum artificium.

Id vt exemplo planum fiat ex ipsa Apocalypsi desumpto; Ioannes cap. 15. & 16. alludit ad Ægypti plagas, eásque assumit, vt significet Ecclesiæ Catholicæ in egressu ex Gentilitate simile quid euenturum fuisse, atque Israëlitico populo contigit ex Pharaonis seruitute egredienti. Si hæc est Ioannis mens, (vt suo loco videbimus:) negari non potest, quin perfecta & literalis vtriusque capitis intelligentia plagarum Ægypti historiam præstituat & complectatur. Ille ergo, qui in ea sisteret historia, nec longiùs progrederetur; falleretur quidem dum sistit, nec ænigma adhuc intelligeret: eius tamen intelligentia non solùm esset vera, sed literalis etiam, & a Spiritu sancto (licèt minùs præcipuè) intenta. Quod facilè suadetur; quia ex hypothesi, sensus integer illorum capitum est, spiritualiter Ecclesiæ contingere in exitu ex Gentilitate, quod historicè contigit Israëli egredienti ex Ægypto; & plagas plagis respondere. Quis igitur non videat, in hoc integro sensu vtrasque plagas ad literam comprehendi? & cum, qui vtrasvis neget, Apocalypseos veritati contradicere? sed quamuis in literali sensu vtraque includantur, non tamen ex æquo, sed primæ quidem vt minùs præcipuæ; secundæ verò, vt principales: quia hæ sunt ænigmatici sensus pars; illæ autem ad comparationem in contextu afferuntur.

Exemplo planum fit.

Simile est de epistolis, quæ cap. 2. & 3. continentur. Qui enim in septem Episcopis gradum figeret, nec vlterà procederet; hic sanè non intelligeret, quod potissimùm Spiritus sanctus in ænigmatis contextu respicit, quodque in singulis epistolis iteratã repetitione animaduertit: *Qui habet aures audiendi audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis.*

Apocalypseos doctrina generalis est.

6. In ea igitur ænigmatis parte, cuius species ipsa & imago est etiam in se vera, id omnino contingit, quod in similitudine seu comparatione, quæ ab aliqua veritate desumitur. In qua res vtraque simul asseritur; & ea, quæ comparatur; & illa etiam, cui comparatur: altera per modum comparationis; altera vt ipsius finis præcipuè intentus. Aliquando ergo aliorum expositio sistit in eo sensu, quem ego literalem quidem esse verum assero, minùs tamen præcipuum. Nam præcipuus sensus ille est, qui totius contextus filum ducit; nempe de excidio Iudaismi & Gentilismi. Et quemadmodum miri artificij est, quando de persecutione agitur, qua Romanum Imperium Ecclesiam diuexauit, Imperium ipsum vt horribilem quendam Antichristum considerare; & cum vltimo illo An-

A tichristo sub finem mundi futuro conferre; ita etiam, cùm de veteris Ierosolymæ, vel Romæ veteris excidio agitur; elegantissimum est, vindictam, quam Deus de hostili vrbe sumit, cum ea comparare, qua in extremi iudicij die vlturus est peccatores. Et sanè decorum valde seruatur, dum Ioannes in Apocalypsi considerat Deum, quemadmodum terrarum orbem ante extremi iudicij diem prænuis signis atque portentis est admoniturus, ita etiam Iudaicum populum, priusquam in eum iustissimam iram effunderet, eiusmodi prodigiis perterruisse, quibus extremi iudicij diem sibi quodammodo imminere putaret. Atque hanc extremi iudicij prodigiorum coniunctionem cum Ierosolymæ vastationis tractatu simili ratione in Euangelio legimus, Matth. 24. Vbi

B licèt aliqui in rerum connexione non parum difficultatis inueniant; ex dictis tamen facilè colligitur aptissimè illa duo coniungi.

7. Nostra itaque explicatio veritatem eorum, quæ de nouissimis temporibus Ecclesia recipit, ea ratione complectitur; vt non opus sit in earum rerum prophetia Apocalypseos filum continuari, neque confugere ad vnius reuelationis diuisionem in visiones plures; neque pro veris & certis admittere nonnulla quæ sunt, si non fabulosa (vt ait Hieronymus) at dubia, & incerta; & hoc saltem honore indigna, vt in excellentissimo sacræ Scripturæ libro, tanquam maximi momenti veritates, & Christianæ Ecclesiæ valdè necessariæ reponantur. Ab omnib. hisce angustiis ipse me facilè expedio; qui præsertim respicio ad sensus ænigmatici continuationem. Atqui in iis, ex qui-

Qua ratione, nostra explicatio alias receptas cõplectatur.

C bus allegoria desumitur, & ænigmatis veluti cortex componitur; neque historiæ requiritur ordo, neque vt veris ficta non misceantur; aut ea, quæ alioqui magni momenti non sunt: sed solum opus est, vt omnia ænigmatico sensui optimè accommodentur, & sensus ille sit continuatus, Deo dignus, & aptissimè cohærens. Inter illa verò, ex quibus ænigmatis species & imago cõponitur, satis est, vt ea tanquam vera & certa recipiantur, quæ Ecclesiæ consensus recipienda esse, vt talia, nobis edicit. Id quod ex Apostolica traditione, & ex aliis sacræ Scripturæ locis manifestum est. In reliquis facultas nobis est ac libertas, ne ea ex Apocalypsi vt certa colligamus, quæ Ecclesia nondum inter certa numerauit. Nam quando de duplici re agitur, quarum altera præcipuus est dictionis finis, altera comparationis partes agit; non exigitur necessariò,

D vt comparatio ad omnia sese extendat. Quod perspicuum est in pluribus sacræ Scripturæ locis: in quibus per comparationem a Salomone (verbi gratia) petitam, de Christo Domino sermo instituitur, cùm tamen multa dicantur, quæ in Salomonem ipsum non quadrant. Quod nullius difficultatis erit attentè consideranti Psalmorum aliquot eum esse scopum; vt ostendant Christum, etsi nonnullis in rebus cum Salomone comparetur, multis tamen partibus illi præstare. Quòd si id est Psalmi argumentum, vt Christum Salomoni præferat; quid mirum si multa de Christo prædicet, quæ Salomoni minimè conueniant?

8. Ex his omnibus elicio, non solùm non à me reiici receptam multis in locis Apocalypseos intelligentiam: sed ostendi etiam, quomodo illa cohæreat cum ea, quam denuo ipse afferre videor: dum ænigmaticum sensum cum veritate quam Apocalypsis assumit, per modum compara-

E tionis coniungo: ita vt integer sensus vtramque veritatem comprehendat. Atque hac ratione, quamuis sacra Scriptura duplicem sensum literalem sub eãdem litera non reciperet: non propterea vllam ego intelligentiam ab Ecclesia receptam reiiciebam, quòd nouam assererem. Quia ænigmaticus sensus vtrumque comparationis membrum claudit: & eo ipso asserit grammatici sensus veritatem, vbi eam Ecclesia recipit: & cum ea coniungit id, quod Spiritus sanctus præcipuè intendit.

Receptam in aliquibus Apocalypseos locis intelligentiam in nostra explicatione minimè reiici.

9. Apocalypseos ergo artificium in rebus futuris sæpe fũdatur: sicut aliquando in præsentibus (vt in epistolis) & aliquando in præteritis (vt in Ægypti plagis.) Et quemadmodum in eis locis, vbi præteritas res videtur describere (vt plagas Ægypti) affirmat obiter eiusmodi plagis percussam fuisse Ægyptum; sed aliud est, quod sub ea de-

F scriptione præcipuè contendit: sic etiam vbi res futuras describere videtur, (quas Ecclesia in nouissimis temporibus verè futuras esse credit, vt aduentum Eliæ & Enochi) eãdem ratione dicendum est, Ioannem ea quidem asserere, quæ apertè videtur describere; sed sub ea descriptione sensum alium ad literam ab Spiritu sancto magis intendi in sui pulcherrimi ænigmatis decursu. Quia sensus ille primus non aliter videtur cohærere cum tota libri serie, nisi per comparationem: vt iam explicatum est.

Quo pacto Apocalypseos artificium in rebus futuris sæpe fundetur.

Et verò veritates alias sub aliarum velo occultare: & has tangere, illas respicere: id non est Apocalypseos proprium, sed commune Prophetarum: qui, ad Iacobi Patriarchæ imitationem, IVDAICA TANGVNT, CHRISTIANA RE-

Commune est prophetarũ, Iudaica tãgere, Christiana respicere.

NA RESPICIVNT. Vidit hoc acutè ac sapienter Augustinus sermone 14. de Sanctis, vbi ait, *In præclara illa prophetia, cùm Iacob Patriarcha benediceret filios suos, præsentes tangens, futura prospiciens, prædictum erat, quod Paulus erat, qui, scilicet in illis verbis, Beniamin lupus rapax, manè rapiet prædam, & ad vesperam diuidet escas.* Hæc Augustini animaduersio ad insignes alias prophetias applicata, magnam earum intelligentiæ lucem affert. Atque illud præsertim obseruandum; Prophetarum esse morem, historias antiquas commemorando, vti verbis de futuro: tunc verò legitimum esse eorum sensum atque pulcherrimum, antiquas historias mysticè fuisse renouandas. Quod vbi animaduertitur, apparet protinus, eos, licèt antiquæ historiæ ordinem minimè videantur seruare; seruare tamen rationis ordinem ac seriem. Cùm enim eorum mens sit, historiarum veterum renouationem prædicere; ratio ipsa postulabat, vt renouationis futuræ ordinem, non præteritæ historiæ, seruarent. Hoc videre est præsertim in Habacuci Cantico, & in Psalmo 67. vbi historiæ antiquæ verbis de futuro tanguntur, *Pluuiam voluntariam segregabis Deus hæreditati tuæ. Deus ab austro veniet, &c.* (Sunt enim plus quam viginti futura vtrobique.) Quorum capitum perfectam intelligentiam hæc Augustini animaduersio veluti clauis aperuit.

10\. Vt igitur ad propositam quæstionem redeamus; vnico verbo dico. Non omitti à me receptas expositiones, sed illis eam addi, quæ aptè inter se connectantur. Etenim in his locis, de quibus est controuersia, vbi in prodigiis extremum iudicium antecessuris, in nouissimorum temporum suppliciis, in Enochi & Eliæ prædicatione, in futura Ierosolymæ ruina, & eiusmodi aliis, sistitur: grauissima extemplò occurrit difficultas Apocalypseos ordine connectendo. Nam hæc omnia cùm post mille annorum pacem, (de qua capit. 20.) credantur euentura; multo tamen antea referuntur in Apocalypsi, nempe à capit. 6. vsque ad 11. Phialarum autem plagæ, quas contextus appellat nouissimas, & posteriori loco ponit, prius quàm tubarum plagæ commemorandæ videbantur. His rebus expositores in tantas angustias rediguntur, vt ad Apocalypseos diuisionem in plures reuelationes minimè cohærentes confugiant. Quare si qua inueniatur expositio, quæ nullam ex receptis ab Ecclesia rebus omittendo, omnes Apocalypseos partes constanti filo connectat, ea verò ex hisce difficultatum salebris feliciter emergit.

Quanâ Apocalypsin explicãdi ratio cõ̃seatur optima.

11\. Restat, vt, iuxtà huius notationis doctrinam, explicationibus illis initio superioris notationis positis in nostra interpretatione singulis per ordinem locum demus.

Qua ratione recepta singulorũ Apocalypseos partiũ doctrina in nostra explicatione locum habeat.

Quod attinet ad primam. Sexti sigilli explicatio erit, ante vastitatem Ierosolymæ à Tito illatam & ante Synagogæ repulsam, horribiles cæli minas atque prodigia præcessisse, eorum instar, quæ sunt vltimi iudicij diem antecessura. Atque eodem modo vtramque rem Christus in Euangelio coniungit.

Ad secundam similiter dicendũ est in septem tubarum plagis; Deum scilicet Apostolorum tempore, septem aduersus Iudæos plagas immisisse, ad earum similitudinem, quas contra sceleratos homines est sub mundi finem immissurus.

Ad tertiam pari ratione fit satis, in duobus testibus. Quẽadmodum enim Antichristi tempore Deus est Enochum & Eliam ad Iudæos conuertendos missurus; Apostolicæ prædicationis tempore Enochum & Eliam mysticè & spiritualiter misit: de quo suo loco.

Ad quartam non absimili ratione philosophandum est in ruina ciuitatis (si tamen ita certum est, ac nonnulli putant.) Sicut decima Ierosolymæ vrbis pars creditur Antichristi temporibus ruitura; haud secus olim Apostolorum tubis partem Ierosolymæ decimam mysticè corruisse.

Ad quintam simili modo respondeo; in bestia de mari, cap. 13. designari Imperium Romanum Ecclesiam persequens instar Antichristi, eandem extremis temporibus persecuturi.

Ad sextam denique, de illis decem Regibus dubitat Augustinus, vt videbimus capit. 17. Quod tamen si certum esset, rectè de mystica Romæ veteris ruina agi posset; per comparationem ad propriam vastationem, quæ futura esse perhibetur; & tunc de decem mysticis Regibus, quorum opera Deus mysticè Romam veterem incendit, per comparationem similiter ad Reges illos decem ageretur.

NOTATIO VIGSIMASECVNDA.

In qua respondetur peculiari cuidam obiectioni, eorum nempe qui suspicari possunt, nostra explicatione iniuriam fieri aliis expositionibus, quæ quibusdam Dei familiaribus reuelata fuisse produntur.

1\. DIXIMVS in genere de grauissimarum explicationum iniuria, & dupliciter ad eam obiectionem responsum est. suboritur tamen peculiaris difficultas ex iis; quæ legimus de nonnullis Apocalypseos figuris, quibusdam Dei amicis, cælesti reuelatione expositis. Dicat enim aliquis in Apocalypsi, libro omnium difficillimo, & quem multi censuerunt absque peculiari Dei reuelatione penitus intelligi non posse, saltem debuisse haberi rationem eius fili, quod per aliquas Dei reuelationes (quarum notitia ad nos peruenit,) indicatum est.

Reuelationes, quæ nostræ interpretationi oppositæ circumferuntur.

Inter eas verò nonnulli quasi cælestia oracula venerantur multa ex iis, quæ à Ioachimo Abbate scripta sunt, quæ videlicet ipse videtur absque Dei reuelatione præuidere, & prædicere non potuisse: constátque illa ab eo scribi tanquam germanum ac literalem Apocalypseos sensum.

Ac primò Abbatis Ioachimi.

2\. Deinde in beatæ Brigittæ reuelationibus, lib. 6. capit. 10. refertur, interrogatam fuisse illam, quid significarent septem tonitrua, quæ Ioannes se audisse asserit, c. decimo Ac respondisse, diuina reuelatione se fuisse edoctam, septem illa tonitrua esse comminationes persecutoribus Ecclesiæ de cælo intentas.

B. Brigittæ.

3\. Præterea, Vincentius Iustinianus in vita B. Vincentij Ferrerij, 1. p. cap. 19. asserit, mortuum quendam coram populo multo à beato Vincentio vitæ restitutum; vt eo prodigio confirmaret, se ipsum esse illũ Angelum quem Apocalypsis refert, visum fuisse per medium cæli volantem, & magno clamore dicentem, *Timete Dominum, quia venit hora iudicij eius,* Apoc. 14. 16.

S. Vincentij Ferrerij.

4\. Ad hæc: F. Franciscus Ximenius Patriarcha Ierosolymitanus, qui scripsit anno salutis nostræ 1392. lib. 5. de natura Angelica, cap. 38. citat librum alium de S. Michaelis Archangeli miraculis, in quo asseritur, ab ipso Michaele Archangelo reuelatam fuisse periphrasim siue circumstantiam temporis, quo implenda est prophetia, quæ latet sub figura sexti sigilli, quod Agnus aperuit, Apoc. 5. 6. Ex quo videtur constare, nondum aduenisse tempus illud, quod Archangelus Michaël designauit.

S. Michaelis.

5\. Postremò Taulerus, in eo opusculo, quod vaticinij titulo insignitur, fol. 671. refert, à beata Hildegarde luce clariùs expositum fuisse caput nonum Apocalypseos. Atqui tam illam capitis noni expositionem, quàm alias, quas in libro B. Hildegardis insertas inuenimus, non videtur ipsa aliter, quàm per diuinam reuelationem consecuta fuisse. Quæ verò extant in operibus B. Hildegardis huiusmodi sunt. Primùm septenarius quidam plagarum in epistola ad Abbatissam sanctæ Glodesindis, fol. 105. & 106. Nempe, *Vana gloria. Delectationis amplexatio. Vincere quasi Deo mortuum. De prædictis peccatis se excusare. Superbia. Quærere solatium à creatura, & non à Deo. Idololatriæ seruitus, quæ Diabolum adorat.* Subdit verò septem hæc vitia subijci per septem dona Spiritus sancti. Et videtur in eis plagis ad septem plagas Apocalypseos respicere. Præterea, in epistola ad Moguntinenses, folio 115. inserit Beatæ Hildegardis explicationem Saphiri, Topazij, & nubis, quæ sunt ex symbolis Apocalypsis, & folio 131. docet, quomodo sit intelligenda visio illa ciuitatis sanctæ, quæ describitur Apocalyp. 21. Et tandem in epistola ad Abbatem sancti Martini in Colonia, folio 101. interpretari videtur illam periphrasim Dei, *Qui est, & qui erat, & qui venturus est.* Ait enim, *Incipe ab eo qui est, vt in illo finiaris, qui erat, & qui venturus est.*

B. Hildegardis.

2\. Hi sunt, quos meminisse possum, loci Apocalypsis, quorum expositio proditur fuisse à Deo reuelata: non quidem vniuersæ Ecclesiæ, sed prædictis personis. Et omitto peculiarem aliam reuelationem mihi à graui admodum religioso narratam, & nuper cuidam sanctissimæ fœminæ, (vt ille asserebat) factam; & quam ex ipsius ore ille acceperat. Eam, inquam, consultò prætereo, ne quis fortasse suspicetur, rem esse fictam ad auctoritatem aliquam meæ interpretationi conciliandam. In vniuersum autem fidenter pronuncio, vbi de vero Apocalypseos argumento agitur, & tantæ molis opus suscipitur, non solùm non esse reprehensioni obnoxium eũ, qui ad eiusmodi peculiares reuelationes non ab Ecclesia approbatas, non adhæret, sed eum etiam, qui adhæresceret, argui posse imprudentiæ. Quamuis enim nulli reuelationi Diuinæ subesse possit falsum; in eis tamen referendis, quæ dicuntur à Deo peculiariter alicui personæ reuelata, sæpe contingit, eos à quibus scriptores bona fide acceperunt, aut fallere, aut falli. Atque ita dum non alio

Responsio ad prædictas reuelationes.

alio firmiori testimonio roborantur, quàm libri alicuius typis excusi narratione; absque iniuria eius personæ, cui facta dicitur reuelatio, sæpiùs euenit; vt quæ reuelationis nomine obducitur, non sit reuelatio; sed vel fictio, vel vana persuasio eius, a quo emanauit in vulgus. Atque vt omittam nunc fraudes, dolos, atque præstigias: certè humanum est decipi, & quæ Dei aliquis amicus aliquando a se ipso dicit, tanquam oraculum a Deo illi communicatum, accipere ac diuulgare; vel eò flectere, & in eum vsum accipere, quem neutiquàm Dei amicus cogitabat. Et possem quidem multa huiusmodi in præsenti recensere, quæ cùm veræ putarentur reuelationes, erroris postea conuictæ sunt. Sed vnum exempli gratia non prætereo, quod in antiquiori cuiusdam grauissimi Ordinis, seu familiæ religiosæ historia typis excusa, referebatur: Auditum esse ex ore illius Ordinis Patriarchæ, (qui inter magnarum gentium cælites meritissimò commemoratur) sibi reuelatum fuisse a Deo, Lusitaniæ regnum, Castellæ regnorum coronæ & Imperio nunquam coniungendum fore. Quæ prophetia, vbi rerum euentus eam falsam esse ostendit, coëgit illum Ordinem, vt eandem historiam emendatam denuo prodire curarent, absque vlla illius reuelationis mentione.

3. *De Ioachimi reuelationũ veritate non constare.*

Præterea habeo aliquid, quod singulis argumentis suprà positis respondeam. Ad primum. Credat, qui volet, Abbatem Ioachimum fuisse Dei Prophetam: non ego: qui nouerim illum in arcano Trinitatis mysterio crassissimis tenebris fuisse circumfusum; & quæ oscitans hallucinatus erat, turpi errore ab antiqua Ecclesiæ doctrina recedendo, ea voluisse inuehere in Christianas scholas; vt pro vnico Deo, tres deinceps Dei adorarentur. De hoc verò illius errore constat; & habetur de summa Trinitate, & fide Catholica, cap. Damnamus. Quare, si qua vnquam Ioachimo illuxit Prophetiæ lux, cùm constet etiam ab ea aliquando desertum, & proprij iudicij præstigiis delusum; manifestum quoque erit, non irrogari ei iniuriam, si dicamus aliqua ab ipso existimata fuisse prophetica enunciata; quæ somnia potiùs erant atque deliria. Cuiusmodi est, quod asserit de duodecim Spiritus sancti Apostolis in nouissimis temporibus a Deo mittendis; qui non sint Christi Apostolis futuri inferiores. Atque hoc ille somnium persuadet sibi in literali Apocalypseos sensu contineri in numero vigintiquatuor seniorum. Quare tantùm abest, vt ipsius vestigiis insistere debeant prudentes Apocalypseos expositores; vt potius mihi erroribus vanis & illusionibus, seu falsis persuasionibus obnoxij videantur, qui Ioachimum in Apocalypsi sequuntur ducem, & ipsius interpretationibus adhærent.

Ioachimum in Trinitatis mysterio errasse.

4. *De B. Brigittæ reuelationibus circa Apocalypsim, quid dicendum.*

Ad secundum, Cùm illa reuelatio, quæ B. Brigittæ tribuitur, non reperiatur ipsius manu scripta; nec extet in libro ab ipsa edito, neque edito ab eo, qui ex ipsius ore acceperit, facilè fieri potuit, vt ad eum, qui scripsit, nonnihil immutata perueniret. Præterquam quòd in nostra expositione, septem illa tonitrua capitis decimi, verè dici possunt minæ persecutoribus Ecclesiæ intentæ; primis scilicet persecutoribus, id est Iudæis, quibus illa tonitrua minabantur, derelictus citò Deum ad Gentes commigraturum.

5. *Quid de B. Vincentij persuasione circa iudicij extremi diem.*

Ad tertium, Persuasionem beati Vincentij, seu potiùs formidinem de valdè instante vniuersalis iudicij die, ego in præsenti non voco in ius & litem, Doctorum iudicio relinquens, quo gradu certitudinis ea habenda sit. Si verò huius Euangelici prædicatoris verbis is tribuatur sensus, qui multis etiam sacræ Scripturæ sententiis (idem propè sonantibus) tribuitur à doctis: non video, quorsum ad confirmationem eius veritatis de qua nemo fidelium dubitat (in aliquo nempe sensu verissimè dici, propè esse diem Domini; in eo sensu videlicet, in quo Apostolorum etiam, imò verò Prophetarum temporibus verum erat) non video, inquam, quorsum ad eam veritatem confirmandam aliquis ab inferis foret euocandus, & vitæ mortali restituendus. Si verò demus, propter aliquam nobis ignotam causam congruentissimum fuisse, vt adeò stupendo prodigio illi veritati adderetur fides & robur; saltem id quod additur, nempe eodem miraculo probatum fuisse, quod intenditur; videlicet B. Vincentium esse illum Angelum per medium cæli volantem, & clamore magno dicentem, *Timete Dominum, quia venit hora iudicij eius*. hoc, inquam, videri mihi additum esse ab scriptore Iustiniano; vt scriptioni adderet ornatum & maiestatem. Neque mirum, si quem Apocalypseos locum cum plerisque existimabat, non posse aliter quàm de extremi iudicij die exponi, permittendum sibi esse censeret; vt illum prædictæ historiæ adaptaret. Sed à B. Vincentio creditum, & prædicatum fuisse, genuinum sensum ab Spiritu sancto intentum in ea Apocalypseos parte, non esse alium, quàm vt ille Angelus Vincentium ipsum repræsentaret; id verò nulla ratione verisimile est. Si autem non agatur de sensu literali illius loci, sed solum asseratur B. Vincentium sibi accommodasse figuram illam; vt significaret, sibi à Deo præceptum esse, vt similem legationem obiret; id est, vt similiter clamaret, *Timete Dominum, quia venit hora iudicij eius*. Hac ratione miraculum, quod nobis obiicitur, non eò spectabit, vt certò constet, de vero Apocalypseos loci sensu, sed solùm de legatione, quam à Deo acceperat. De quo ego non contendo, cùm id ad sensum atque contextum Apocalypseos minimè pertineat.

6. *Ad librum de S. Michaelis Archangeli reuelationibus.*

Ad quartum, Respondeo; librum illum de S. Michaëlis Archangeli reuelationibus esse apocryphum, vtpote qui certum auctorem non habeat. Cuius verò prudentiæ est, fidem habere narrationi, cùm prorsus nescias, cui fidem habeas? Neque refert, quòd in eo libro nonnulla vera & certa reperiantur, sæpe enim falsa miscentur veris. Sexti autem sigilli prophetiam nondum esse impletam credent fortassè alij, non ego, qui certum habeam ex illo Apocalypseos contextu constare prophetiam illam impletam esse priusquam eam Ioannes scriberet. Hoc verò nulla ratione repugnare, ostensum est suprà notatione tertia.

7. *Ad S. Hildegardis reuelationes, quid dicendum.*

Ad quintum, Dico expositionem illam capitis noni Apocalypseos, quam Taulerus ait, esse luce clariorem: non extare in iis S. Hildegardis operibus, quæ sunt typis mandata: nisi alia fortasse sit editio auctior ea, quam mihi videre contigit. Atque ita scire non possum, an expositio illa a Taulero laudata, sit illa eadem, quam ego amplector, vel alia; neque an sit literalis sensus, vel pia aliqua accommodatio. Illas autem septem plagas, quas in B. Hildegarde lego, non ait illa ad explicationem Apocalypseos vllo modo spectare. Interpretationem autem Saphiri, Topazij, & nubis, nec non ciuitatis cælestis, & aliorum eiusmodi, quamuis ad Apocalypsin pertineat, reuelatam tamen fuisse à Deo non constat. Neque enim asserit B. Hildegardis id se per reuelationẽ didicisse, nec est, cur existimemus, illam absque peculiari Dei reuelatione, ex proprij ingenij solertia & perspicacia, circa illa symbola philosophari non potuisse, suo (vt aiunt) marte; siue per accommodationem, siue etiam per germanæ interpretationis opinionem. Hæc tamen ipsius Sanctæ opinio non magis cogit nos, neque constringit, vt credamus ipsam ad sensum literalem collineasse; quam beatum Bernardum atque Rupertum in eis, quæ nobis exposita reliquere.

8.

Addo vlteriùs. Etiamsi si demus aliquam personam in vera reuelatione illi a Deo facta, audisse hanc aut illam Apocalypseos figuram, in hoc vel illo successu fuisse impletam, vel fore implendam; adhuc ea peculiaris reuelatio non afferret necessitatem id accipiendi de literali sensu, quem Spiritus sanctus intendit in Apocalypseos tela atque contextu delineare. Cur enim non possit Spiritus sanctus in peculiari reuelatione aliqua Apocalypseos figura vti, eamque ad successum aliquem accommodare; quem libri huius contextus non designabat? Si verò hoc negandum non est, satis (opinor) explicatum manet, liberum me & expeditum manere ab omnium reuelationum peculiarium respectu, in proferenda libri huius interpretatione. Si quis tamen contendat, forsan esse legitimos sensus eos, qui mihi meræ accommodationes videntur esse, præter illis seriem saltem nulli interpretationi facio iniuriam, dum aio, me prorsus non consequi, qua ratione eam possim cum iis, quæ præcedunt, quæque subsequuntur, contexere. Neque enim aio, neminem id consecuturum; sed solùm non consequi me; qui tamen plures sensus literales eidem loco subesse posse, non inficior, vt exposui supra not. 10.

NOTATIO XXIII.

Responsio ad obiectionem de rerum magnarum omissione.

Qverelis, de nouitate nostræ expositionis, & de aliarum iniuria, existimo me fecisse satis: oportet modò obiectioni respondere, de rerum magnarum omissione, quæ imperfectionem argumenti notat. Cùm enim Apocalypsis Ecclesiæ prophetiam ab ipsius exordio ad finem vsque contineat; ipsa prophetiæ integritas & plenitudo postulare videbatur, ne duobus aut tribus tantùm punctis pro dignitate descriptis, multa alia maximi momenti prætermitteret. 1.

Obiectio de rerum magnarum omissione.

In primis Ecclesiæ persecutiones, quarum meminit nostrum argumentum, tres omnino sunt, Iudæorum scilicet, Romanorum, & Antichristi. Quomodo igitur Hæreticorum, Maurorum ac Turcarum, Prouinciarumque infidelium, vt Persidis, & aliarum persecutiones silentio inuoluuntur? si vna ex præcipuis huius libri partibus bellum erat a Dæmone, ipsiusque satellitibus aduersus

Ecclesiam

Ecclesiam gerendum. quamobrem tam diuturna bella, tam grauia & periculosa silentur, quibus tantopere Ecclesia fuerat vexanda?

Deinde, inter triumphos ac victorias ab Ecclesia reportatas, cur de nouo Orbe, cur de Orientis India, cur de Iaponia, cur de Sinis, cur denique de vniuerso terrarum ambitu triumphus gloriosissimus reticetur?

Quòd si decimæ partis ex Iudæorum impietate ad Christi fidem conuersio, adeò fuit Ecclesiæ magnifica & gloriosa; quantò gloriosior & magnificentior extitit Arianorum, ad rectam Catholicæ religionis viam reductio: quorum sæuissima pestis ita longè latèque grassata fuerat, vt meritò Hieronymus dicere potuerit; *Ingemiscens orbis terrarum, se Arianum esse miratus est.* Sic Hieronymus in vita Damasi, quæ habetur in lectionibus Breuiarij die vndecima Decembr.

2\. Vt verò ad Ecclesiæ decus ac pulchritudinem singillatim deueniamus: cur Apocalypsis rem adeò excelsam ac sublimem reliquit, & quæ tantum Ecclesiæ ipsi contulit splendoris ac dignitatis: nempe tot Religiosorum Ordinum exordia atque processus? Etenim si pulchra hæc Religionum varietas tanti fuit ab Spiritu sancto in Cantico Canticorum habita, vt digna fuerit, quæ tria extrema capita illius libri occuparet, (vt ibi explicabimus;) quid de Apocalypsi dicemus rem tantam prætereunte? Omitto alia quamplurima non ita magni momenti, ad quæ sigillatim descendit Aureoli & Lyrani explicatio, de qua suprà notat. 6. opinione 3. vbi adduximus Salmeronis nostri verba. Verumtamen in rebus adeò sublimibus atque præstantibus, vt eæ sunt, quas modò perstringimus, nequaquam tantæ Prophetiæ plenitudini & integritati videtur fieri satis, si silentio penitus obruantur. Nec sufficit ad hæc dicere, nostra interpretatione non omnes bonas expositiones contineri: atque adeò fieri, vt in aliis peculiares illi Catholicæ Ecclesiæ euentus atque progressus locum habeant. Etenim cùm nostra explicatio prophetiam de Ecclesia Christiana complecti conetur, oportebat, vt illis euentibus, qui adeò sunt magni atque excellentes, in ea daretur locus.

3\. Propter hæc videatur fortasse alicui nostra interpretatio in multis deficere, dum altas ac speciosas ideas consectatur, insignes rerum euentus non attendere. Quamobrē nonnullis fortè aliud argumentum magis arridebit, si minùs Theologicum, plus tamen de singularibus Ecclesiæ successibus agens. Atque id placuisse dicent, non solùm Ioachimo, Lyrano, Aureolo, & Antonino, sed aliis etiam non paucis. Nam cap. 6 in equo nigro, (qui tertius est) cōmunis interpretatio Hæreticos intelligit: vt videre est apud Riberam. Et cap. 13. in maris Bellua Mahometicam sectam, seu domum Othomanicam aliqui adumbrari volunt. Præterea, quartum equum nonnulli de Agarenis interpretantur, capite 6. Ex plagis etiam tubarum locustas Bellarminus, & alij de Lutheranis & Caluinistis exponunt. Item in Gogi & Magogi Prophetia, (quæ capit. 20. scribitur) intelligere videtur Hieronymus Hæreticos, vt videre est in Ezechielis commentario, capit. 38. & 39. Item de Arianis explicat S. Prosper characterem & nomen & numerum nominis bestiæ, de quibus cap. 13. Denique Augustinus imaginem bestiæ, (de qua eodem capite) videtur referre ad Pseudochristianos, id est, Hæreticos.

Accedit, quòd textus ipse expressè loquitur de Nicolaitis, capit. 2. numero sexto & 15. & de quadam Pseudoprophetissa capit. 2. numer. 20. Non igitur est credibile, alias hæreses in Apocalypsi omitti, quæ multò grauiùs, ac vehementiùs erant Ecclesiam oppugnaturæ.

4\. *Diluitur superior obiectio.* Nihilominus tamē, frustra his atque aliis conetur quis suadere, Apocalypseos Prophetiam ad singula Ecclesiæ bella cum Arianis, Pelagianis, & Hæreticis aliis, cúmque Agarenis, Turcis, ac Persis descendere, & ad cetera superiùs connumerata. Licèt enim, cùm Deo collibitum est, minutiora etiam suis fidelibus soleat reuelare; ceterùm inutilis prorsus ac vana reuelatio digna Deo non est, neque vnquam à Deo fuit facta. Atqui ante ipsa bella, certum omnino est Apocalypsin ad illa singulariter præcognoscenda, nullius vtilitatis Ecclesiæ fuisse. Quæ verò applicationes post exortas iam hæreses à nonnullis fieri solent, singulis hæresum monstris cum figuris Apocalypseos comparatis, hæ licèt ingeniosæ fortasse sint, re tamen vera non tam explicationes sunt, quàm applicationes; eæque ita parum solidæ, vt nec fide confirmandæ, nec maioris momenti fructui sint vtiles. Nec (mea quidem sententia) prudenter philosophatur, qui Diuinæ prouidentiæ dissonum reputat, res adeò graues non fuisse Ecclesiæ priùs distinctè reuelatas. Etenim si voluisset Deus Ecclesiam de his bellis singillatim fuisse præmonitam, alio certè modo, id est, certiùs & clariùs eam præmonuisset. Cùm verò id non præstiterit; argumento est, huiusmodi prædictionem Ecclesiæ minimè expedire; quemadmodum nec peculiaria schismata prænoscere, aut bella inter Christianos Principes gerenda; nec vrbis Romæ direptiones; aut alias id genus calamitates. Et præterquam, quòd magnæ prudentiæ est, Diuinæ prouidentiæ se submittere; ac certissimè reputare, illud à nobis nequaquam sciri oportere quod Deus ignotum esse voluit: si res ipsa attentiùs adhuc consideretur; humana mens sibi facilè persuadet, Ecclesiæ communiter non expedire, vt euētus deinceps futuri prænoscantur: quemadmodum nec peculiari homini congruēs est, futura suæ vitæ euenta prænoscere. *Ecclesiæ non expedire singularium euentuum futurorum reuelationem.* Nimia hominum curiositas suapte vi & cupiditate fertur ad rerum futurarum prænotionem. Verùm, si res æquâ rationis trutinâ pōderetur; earum ignoratio multò plus nobis conducit quā præcox & præmatura cognitio: ne in aliis rebus ignaui atque socordes, aliarū metu & nimio angore conficiamur. Multò satiùs est inter spem & metum absque certa futurorum euentuum cognitione in timore, & tremore nostram salutem operari. Ac rerum omnium curam Diuinæ prouidentiæ committentes, iuxta Christi consilium, semper orare, & nunquam deficere. Ex eo igitur, quod de singularibus hominibus in suis cuiusque rebus ratio persuadet, eâdem proportione rectè colligitur, Ecclesię etiam valdè expedire, similem de futuris euentibus ignorationem.

De tribus quidem illis grauissimis successibus in bellis cum Iudaico populo, cum Gentilicio, & cum Antichristo oportuit valdè Ecclesiam ab ipso sui exordio fuisse præmonitam, vt Diuinæ in eam prouidentiæ maximum haberet pignus; vtque ex harum rerum notitia in Dei cognitione, in diuinarum rerum scientia, ac salutari doctrina prouectior fieret ac robustior; nec non vt alacri & erecta spe Dei opem atque subsidium in aduersis omnibus sibi præsentissimum fore, non dubitaret. 5. *De grauioribus Ecclesiæ euentis secùs iudicandum.* Et licèt Apocalypseos prophetia obscurissima fuerit; antiquitatis tamen vestigia, quæ reliqua sunt, nos certiores omnino reddunt, horum trium bellorum exitus antiquis Doctoribus agnitos fuisse atque compertos: quatenus illis innotuisse oportuit. Nec enim dubitarunt, Babylonis nomine veterem Romam ethnicam significari; ac de ea Ecclesiam triumphaturam, & longa deinde pace fruituram, victoriâ etiam ex Iudaico populo reportatâ, decimam eorum partem Catholicæ fidei fuisse subactam: triumphúmque de Imperio Romano integrum fore reportandum, vniuersâ Gentilitate ad fidem conuersâ. Ac demum sub mundi finem de Antichristo, déque omnibus sectis & hæresibus, déque Iudaismi & Gentilismi reliquiis, Ecclesiam acturam triumphum. Hæc est Apocalypseos prophetiæ summa; cuius cognitio Ecclesiæ noua non est: sed illi potiùs ab ipso initio valdè nota.

6\. *Cur Iudæorum, Gentilismi & Antichristi bellum Ecclesiæ reuelari oportuit: alia hæreticorum & Maurorum non item.* Hæc certè tria, nempe, supplicium Iudaici populi Ecclesiæ de idololatria triumphus, ac victoria de Antichristo futura, proculdubiò sunt inter omnes Ecclesię Christianę triumphos prēstantissima. Nil ergo mirum, si expressiùs agatur de iis, quę in se sunt multò maiora & euidentiora. Preterea Iudęi, & idololatrę (ac simile erit de Antichristo) eò vires omnes ac neruos contenderunt, vt Christi nomen penitus delerent: atque hanc ad finem grauissimo bello vniuersam Christi Ecclesiam infestarunt: vt Christi ipsius fidem ac religionem fideles abnegarent. Hęretici verò, (etsi alioqui acerrimi Ecclesiæ hostes bello intestino ac domestico, quod periculosissimum est, ipsam afflixerint) re ipsa tamen eorum bellum, generatim loquēdo, non adeò internecinum fuit: cùm totum robur ac lacertos non tam ad Catholicam religionem aperta vi extinguendam, quàm ad suam impietatem dolis ac technis amplificandam, conferre videantur. Turcarum insuper, & Maurorum bella Christianis illata in Imperij potiùs propagationem, quàm in Christiani nominis violentam extinctionem incumbunt. Quamuis enim alicubi tam Hęretici, quàm Mauri minis, tormentis ac dirissima morte, Christianos ad eiurandam Christi fidem, impellere conati sint, nulla tamen harum persecutionum vniuersæ Ecclesię fuit communis & generalis: neque eiusmodi persecutionem illi communi instituto profitentur: illud potiùs præ se ferunt, vt dum suas superstitionēs defendant, ceteros facilè in sua quemque religione viuere permittant. Vbi igitur magis fuit grauis & cruenta persecutio: illic quoque illustrior fuit & gloriosior victoria. Atque idem Antichristi tempore continget. Quare multò fuit congruentius de tribus supradictis atrocissimis bellis expressè ac distinctè agere. Præsertim cùm in Hæreticorum aut Maurorum bellis non adeò manifestè & euidenter triumphet Ecclesia: quinimo illi interdum triumphant, ad finem mundi omnes demum cum Antichristo superandi. De quo Apoc. 20. 12.

Hæc ergo, quæ præcipua sunt, oportuit Ecclesiæ reue-

lari; In ceteris, quæ horum comparatione, multò erant inferiora, existumo Ecclesiæ magis expediens fuisse, ne illi distinctè prædicerentur. Satis fuit Christum generatim prophetasse Ioan. 15. 20. *Si me persecuti sunt, & vos persequentur.* & Matth. 18. 7. *Necesse est, vt veniant scandala.* Et per Apostolum 1. Corinth. 11. 19. *Oportet hæreses esse.* Et alia huiusmodi. Distinctior ergo prophetia Ecclesiæ erat inutilis; doctrina tamen ad omnem huiusmodi euentum sanè quam vtilis, atque hanc egregiam satis habemus in Apocalypsi. Ex iis enim, quæ in trium bellorum descriptione dicuntur, quomodo sit de reliquorum successu philosophandum, docentur fideles. Videlicet, quæ sit diuinæ prouidentiæ in illis omnibus ratio, & in occurrentium omnium persecutionum permissione dispositio: quid sperandum sit Ecclesiæ, quid agendum, & quis exitus persecutores, & persecutos maneat. Distinctioris prophetiæ desiderium imprudentiæ & vanitatis arguitur: sublimior autem & excellentior ad omnem euentum doctrina optari non potuit.

8. *Primum ex superioribus argumentis soluitur.*

Vt igitur argumenta superiùs posita diluamus. Ad primum assero, non exiguum singularis libri argumentum esse, sed maximum potiùs & grauissimum, de tribus illis rebus distinctè agere; id est, de Iudaismi & Gentilismi & Antichristi victoria. Qui verò existimet Apocalypsin non de his tantùm bellis tractare debere: sed ceterorum etiam omnium exitum distinctè describere; id assumit, quod non solùm non probatur, sed etiam expediens non fuisse probatum est. Atque vt de hæreticorum persecutione singulatim loquamur; obseruandum est, hæreticorum primos fuisse illos, qui ex Iudæis Christi fidem recipere noluerunt. Penes Iudæos enim ad Christi vsque aduentum fides erat & Ecclesia. Quare, qui ex iis se Euangelio subiecerunt, illi perstiterunt in fide; qui verò Christum respuentes, Christianos sunt persecuti, hi nimirum à vera Christi fide desciuerunt. Et qui animaduerterit, Apocalypsin esse veluti mirabilem quandam tragicomœdiam; facilè perspiciet, in actione de Iudæorum bello, déque eius exitu, contineri pariter eorum omnium bellorum imaginem, quibus hæretici omnes Ecclesiam impugnant; & quis eorum bellorum exitus futurus sit. Quemadmodum enim Deus aduersus Iudæos septem plagas immisisse describitur, ita etiam in hæreticos eisdē plagis animaduertit, & priusquā eos septima plaga percutiat, iisdem remediis vtitur, quibus ad Iudaici populi conuersionem fuisse vsum legimus. Ceterum, cùm hæreticorum obstinatio & peruicacia Iudaicæ perfidiæ sit similis; ideo plerumque euenit, vt decimæ eorum partis ad fidem conuersio, pro ingenti lucro atque victoria computetur. Atque id est, hostilis vrbis decimam partem corruere, & Christiano populo infidelem decimas dare. At ceteri in sua impietate obstinati & obdurati persistunt.

9. *Apocalypseos doctrina de tribus Ecclesia bellis ad alia etiā extendi potest.*

Hæc animaduersio est iuxta receptum in optimis actionibus seu comœdiis morem; vbi in singulari aliquo exemplo communis tradi solet ad cetera eiusmodi doctrina. Atqui exempli vis ac robur magna sunt, præsertim in illustri re & omnibus communiter nota: Vt si detur in scena celebris historia. Cùm ergo Ioannes Apocalypsin scripsit; Christianis omnibus manifestum erat bellum, quod Iudæi aduersus Christi Ecclesiam gesserant, Deique vindicta, & totius rei exitus. Quare nihil potuit eligi, quod ita ad viuum exprimeret hæreticorum bellum, hæresum causas, ac singulare Dei beneficium in eos, quos teterrimo huic bello subducit, & in fide vera conseruat. Diuinæ item prouidentiæ patientiam, comminationem, ac seueritatem in hæreticos; charitatem etiam mirabilem, qua per fideles hæreticorum conuersionem miris modis procurat; & Christianæ Ecclesiæ doctrinam ac sanctitatem, qua Deo in re tanta, támque gloriosa fidelissimum præstat obsequium, & huius obsequij fructum singularem. Denique ad hæreticorum mores & immanem furorem, quo Ecclesiam persequuntur, effingendum, aptior & expressior imago depingi non potuit, quam quę cap. 9. Apocalypseos describitur. Atque ad eorum obstinationem repræsentandam vndecimi capitis finis aptissimus etiam est. Clariorem & magis distinctam de hæreticorum bellis prophetiam optasse, futile prorsus erat & inane. Superioris autem actionis ad persecutionem hæreticorum applicatio, elegantissima est omnium, quæ de hac re institui poterant tractationes.

10. Quod de hæreticis hactenus dictum est, ad Mauros etiam ac Turcas suo modo extendi potest; qui inter hæreticos quodammodo numerandi videntur. Bona enim prouinciarum pars, quæ Mahometicam sectam profitentur, superiori ætate Christi fidei militabant; atque ex pristina illa Euangelij luce, qua quondam illustrati fuêre, aliquæ in eis reliquiæ perseuerant; dum idololatriam detestantur, nec alium agnoscunt Deum præter cæli ac terræ conditorem. Cùm igitur hæc prioris ignis fauilla apud eos resideat; cùm Ecclesiæ bellum inferant; cùm à Iudæis mutuam circumcisionem, atque alias nonnullas id genus cæremonias accipiant: hæc omnia idoneam satis materiam præbent, vt Iudaici belli actio in Apocalypsi data ad Turcarum etiam & Maurorum bella applicetur. Nec absimilis est eorum obstinatio. Quare quantumuis crebris cohortationibus, & Euangelij prædicatione alliciantur, vix vnquam decima eorum pars ad Christiana sacra traducitur.

11. Ex his omnibus infero, quod de perfida Ierosolyma in Apocalypsi describitur, posse etiam aptissimè accōmodari ad hæreticorum, Maurorum atque Turcarum vrbes Ecclesiæ aduersarias; vt ad Londinum, Geneuam, Constantinopolim, Argierium. Scio à quibusdam Constantinopoli applicari, quod in Apocalypsi de Babylone dicitur: imò verò Aretæ, Caponsachio, & aliis nonnullis sensum literalem videri. Ceterùm contextus proculdubiò de Roma agit, (de quo suprà, & infra.) Bellum autem, quod Ecclesiæ infert Constantinopolis, Iudaicum potiùs bellum, quam Romanum refert, vt iam explicaui.

Quibus addo: in Gogi & Magogi bello (quod idem cum Antichristi bello est; & Turcis ab aliquibus accommodatur) Antichristi præcursores posse comprehendi; in quorum numerum non aptè adscribi videntur, qui multis retro sæculis, nempe ante mille annorum pacem, hæresiarchæ præcesserunt. Gogi enim & Magogi bellum post hosce mille annos succedit in Apocalypsi.

Quo pacto Apocalypseos doctrina ad alia similiter extendi possit.

Iam de aliis idololatris extra Romani Imperij terminos positis, illud breui perstrinxerim, descriptionem felicissimi triumphi de bello Romano satis fuisse, vt inde facilè Christiani colligerent; si se ipsi strenuè gerant, atque Dei bella viriliter pugnent, Deum illis de quauis hostili vrbe, quantumuis potentissima, gloriosam victoriam concessurum, vt Romæ ethnicæ exemplo fuerat quàm mox ostensurus. Atque eapropter non opus fuit; vt Persidis, Meaci, & aliarum prouinciarum persecutio singulariter describeretur. Atque in mysticis his bellis aduersus quosuis Gentiles, non secùs, ac in Romæ veteris bello spes Christianorum esse debet, veræ Religionis igne hostiles vrbes, *Deo auctore & consummatore*, prorsus esse inflammandas. Et in spirituali Meaci, Sinarum, aut cuiusuis alterius Gentilium prouinciæ expeditione, nos docet Apocalypsis ob oculos ponere bellum illud, quod Babylon aduersus Ecclesiam Christi gessit, atque illius exitum felicissimum.

12. *Præ Romana Ecclesia victoria ab Imperio Romano parta, cetera omnes minoris momenti.*

Ad id verò, quod de subiugato nouo orbe, & eiusmodi aliis Ecclesiæ victoriis additur, Respondeo: Præ Romani Imperij victoria, ceteras omnes exiguas esse valdè atque minutas. Quæ autē armorum vi, ac militum copiis in Ecclesiæ Christianæ decus à Christianis conficiuntur; hæc omnia sunt instar copiosi fructus, qui ex deuicto Romano Imperio, & parta totius mundi diuturna pace, nunc à fidelibus decerpitur.

De triumpho ex Arianis comparato, dum omnes ad Christi fidem reducti dicuntur, non facilè crediderim; omnes, qui obstinata mente suos errores propugnabant, Christianæ Ecclesiæ se sponte subiecisse. Multos verisimile est Arianorum doctrinam per imprudentiam absque vlla pertinacia fuisse sectatos; atque eos fuisse ingentem illam multitudinem, quæ facilè ad Ecclesiæ gremium rediit. Nec requirendum est, vt ad singularia hæc Apocalypsis descendat, cùm præcipuus eius finis fuerit, ingentes victorias atque triumphos ab Ecclesia reportandos prædicere. Addo etiam hæreticorum reductionem, conuersionémque Maurorum, Principum sæpe Christianorum potentia & auctoritate fieri. Atque hic est fructus temporalis Ecclesiæ dominatus, & mille annorum pacis, de qua Apocalyps. 20.

13. *Cur Religiosorum ordinū pulchritudo in Apocalypsi prætermittatur.*

Sequitur argumentum de Religiosorum ordinum pulchritudine ac varietate. Ad quod tria breuiter respondeo. Primum; quia ea res latè satis atque mirificè in Cantico Salomonis fuerat tractata, idcirco opus non fuisse Ioannem distinctè de eadem in Apocalypsi agere. Quemadmodum & in historia Euangelica Ioannes ea ferè consultò prætermittit, quæ fuerant ab aliis Euangelistis conscripta. Præterquam quod in cap. 19. Apocalypseos clarè innuit Ioannes, suum & Cantici Canticorum argumentum idem penè esse. Quare non sine causa omisit, quæ fusè in Cantico illo erant tractata. Et quidem decōrum fuit partem illam argumenti, nimirum spirituales mystici Salomonis cum sua Sulamite delicias, in libro amatorio referri: librum verò de Ecclesiæ triumphis, nempe Apocalypsin, totum in præcipuis Ecclesiæ bellis atque victoriis consumi.

Secundò respondeo: Ingentem monasteriorum ac Religiosorum ordinum multitudinem inter diuturnæ pacis Ecclesiæ fructus computari; atque adeò cap. 20. in illa pacis mentione includi. Præconia tamen Religiosi status ad Canticorum librum remitti, vbi noster commentarius illa expendet.

Tertiò

Tertiò respondeo: Quemadmodum in Apocalypsi, licèt distincta non sit de hæreticorum bellis prophetia, est tamen admirabilis doctrina, quæ ad ea bella applicanda sit; eaque desumitur ex iis, quæ in Iudæorum bello dicuntur: ita similiter licèt Apocalypsis distinctè de Religionū Mendicantium varietate & pulchritudine non meminerit; iisdem tamen Religionibus veluti quoddam perfectionis speculum ob oculos proposuit imitandum, dum de primitiuæ Ecclesiæ excellenti virtute ac vitæ sanctimonia scribit, ac de ardenti illo Diuinæ gloriæ zelo, & proximorum salutis desiderio. De qua primitiuorum Christianorum Euangelica perfectione distinctissimè agit Apocalypsis cap. 6. in quatuor equis, & c. 7 & 8. & 10. & 11. & 14.

14. *Cur Apocalypsis Nicolaitarū hæreses meminerit, non verò aliarū.* Denique ad obiecta de Nicolaitarum hæresi in Apocalypsi expressa, Respondeo, illam Nicolaitarum mentionem non esse prophetiam, sed laudationem potius Ephesini Episcopi, quòd eos detestabatur: & Pergameni obiurgationem, quòd eos in sua Ecclesia degere permittebat. Septem verò epistolæ cap. 2. & tertij, sunt veluti admonitiones, quibus persona illa, quæ prologum agit, auditores, seu lectores potiùs cohortatur, vt fructum ex actione, siue spectaculo capiant; quo loco aptè eorum seu vitia, seu virtutes notari possunt.

NOTATIO VIGESIMAQVARTA.

Responsio ad obiectionem de nimia mystici sensus consectatione.

1. *Quid de mystici sensus consectatione dicendum.* ILLVD postremò inuenio, (quod in mea declaratione nonnullis primo aspectu non parum displiceat) nimiam scilicet mystici sensus consectationē; præsertim in aliquot locis, in quibus, vtpote insignioribus, plus fortassis offendent. Ex his sunt, quæ de decimæ partis Ierosolymæ ruinâ cap. 11. & de Babylonis conflagratione cap. 17. & 18. referuntur. Vtrobique enim plerisque persuasum est, de seuerissima agi vindicta, qua in Ierosolymam ac Romam iustissimè pariter ac grauissimè aut sæuitum est, aut sæuietur. *Obiectio.* Ego verò eiusmodi supplicij seueritatem, de decimæ Iudæorum partis ad fidem Christi conuersione, déque mystica Romæ totius per Spiritus sancti ignem conflagratione interpretandam esse contendo. Deinde cap. 9. 20. opus mihi est expressam idololatriæ mentionem mysticè accipere, cum tamen ipse contextus videatur de propria & stricta idololatria loqui. Ait enim; *homines non pœnitentiam egerunt de operibus manuum suarum, vt non adorarent dæmonia, & simulachra aurea & argentea, & ærea & lapidea & lignea; quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare.* Præterea in duobus testibus capitis vndecimi multi asseuerabunt, contextum perspicuè agere de duobus Prophetis; qui tribus annis cum dimidio Christi Euangelium prædicaturi sunt, ac multis miraculis comprobaturi, postea occidendi; & corpora iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, & post tres dies & dimidium resurgent, & ascendent in cælum in nube. At duos hos Prophetas, non duos esse homines, sed sanctitatem atque sapientiam Ecclesiæ Christianæ significare, violentissimum esse dicent.

2. In his atque aliis eiusmodi, multi non dubitant legitimum contextus sensum esse illum, quem primo aspectu verba sonant; atque adeò mysticos in his sensus consectari, nil esse aliud, quam relicto solido pauimento velle per aëra volitare, & quasi *in auibus cæli ludere.* *Baruch 3. 17.* Certè Hieronymus sæpe in Origene reprehendit coactas allegorias. *Origenem de allegorica nimium interpretatione non bene apud Hieronymum audire.* Sic enim de illo loquitur Ieremiæ 27. *Allegoricus semper interpres, & historiæ fugiens veritatem. Nos simplicem ac veram sequamur historiam; ne quibusdam nubibus atque præstigiis inuoluamur.* Atque ibidem. & duobus etiam sequentibus capitibus repetit, *Delirat & in hoc allegoricus interpres, & somniat.* Et alibi notat Origenem ex proprio ingenio sacræ Scripturæ sensum facere. Vereor ergo, ne simile quid de me aliqui suspicentur. Quamuis autem ipse coner contextum omnem quadrare, & continuata serie exponere, eodē quasi filo deducto; putabunt tamen me in eo conatu non solidam explicationem, sed vmbram & imaginem tenere; atque vt omnia consonent, hominum cogitationi ac naturæ ipsi vim inferre; dum iram in misericordiam nouâ metamorphosi conuertere studeo. Id enim non esse valdè absimile Nicolai Copernici audaciæ: qui vt omnium Astrologiæ phænomenon siue apparentium rationem redderet, peregrino & incredibili inuento solem in centro mundi fixum atque immobilem collocat; tellurem in quodam epicyclo assiduo motu circunducit. Et quamuis miro artificio eclipses omnes ac syderum conuersiones inter se cohærere ostendat; nemini tamen sanæ mentis figmentum illud suum pro vero persuasit, quòd res valdè violentas assumat. Non minùs violentum cuipiam videbitur, magnam Dei iram illam appellari, quæ inimicos sibi conciliat, & homines ex impiis & sceleratis, pios efficit ac sanctos. Quibus addi potest, id vnum vel maximè in Ticonij expositione (quam Primasius, Beda, Anselmus, Ansbertus, & alij sequuntur) doctissimis viris displicere; quòd multa in ea explicentur in sensu mystico, & non literali. Sic enim censet Ribera, & alij. Si illa igitur interpretatio nimiùm mystica iudicatur; quantò magis eadem nota inuretur nostræ; quæ in summa seueritate summam indulgentiam atque clementiam intelligit!

Huic obiectioni vt satisfaciam, quædam mihi sunt breuiter præmittenda. Primum sit; sensum mysticum tripliciter accipi posse. 1. *Tria ante solutionē præmittenda.* Primò pro eo, qui sensui Grammatico opponitur, & sic sæpe sancti Doctores meritò sensus mysticos vel spirituales, vel allegoricos appellant eos, quos Spiritus sanctus per verba ipsa voluit significare. *Mysticum sensum trifariā accipi.* Scilicet cùm figuratè loquitur. De quo bene Ribera Malachiæ 1. §. 12. & latissimè Villauicentius de sensibus sacræ Scripturæ. Secundò sensus mysticus vel spiritualis, vel allegoricus dicitur is, qui non est intentus per verba siue simpliciter, siue figuratè accepta, sed per ipsam rem significatur, & sic loquuntur Scholastici cum D. Thoma 1. p. q. 1. a. 9. & 10. Tertiò impropriè appellatur sensus mysticus, qui neque literalis est vllo modo, nec solidè in literali fundatus; eò quòd ab Spiritu sancto non sit per rem ipsam significatus: sed solùm in eius ingenio fundatur, qui de rebus sacris prout lubet philosophatur; & eas vtcumque accommodat iis sacræ Scripturæ locis, cum quibus aliquam videntur habere proportionis vmbram. De his accommodatitiis sensibus vide Acostam de Christo reuelato lib. 2. cap. 11. & 12.

Inter tria hæc mystica sensus genera multum interest. *Quid inter triplicem mystici sensus acceptionem intersit.* Primus enim sensus, licèt mysticus iure appelletur, est tamen ipsa Spiritus sancti mens, & in multis locis genuinus sacræ Scripturæ sensus; præsertim in Parabolis, ænigmatibus, & quibusuis allegoriis. Secundus verò sensus, si sit verus & genuinus, licet non fuerit a Spiritu sancto per ipsa verba intentus, sæpe tamen præstat sensui literali, & pluris faciendus esse iudicatur a viris sapientibus; eo quòd fuerit per rem ipsam à Spiritu sancto repræsentatus. Tertius denique non videtur magni faciendus; quinimò expedit plerumque nimiam aliquorum licentiam cohibere: qui Origenis, si minùs ingenium, audaciam tamen imitantes, accommodationes quasdam fingunt; quæ ingenij potiùs somnia, quàm Spiritus sancti sensa, iudicandæ sunt. Qua de re Acosta in prologo ad librum de nouissimis temporibus.

4. *Hieronymus interpretationem nimiùm literalem in Apocalypsi reprehendit.* Secundò aduerto: Quemadmodum in Apocalypsi expositiones nimiùm mysticæ meritò displicent; ita etiam doctos ac prudentes offendunt, quæ nimiè sunt literales. Certè id sæpe Hieronymus in Millenariis reprehendit, quòd voluerint Apocalypsin nimis literaliter accipere. Atque epistola 148. ait, *Omnis ille liber,* (agit autem de Apocalypsi) *aut spiritualiter accipiendus est, vt nos existimamus; aut fabulis acquiescendum est.* Quòd si Hieronymū roges, quo pacto sit Ierosolymæ ruina secundùm decimam partem accipienda? Quid, si de vniuersæ Babylonis incendio? Quid, si de duobus testibus capitis vndecimi consulas? Facilè vno & altero verbo vniuersali propositioni respondet. OMNIS ILLE LIBER, *aut spiritualiter accipiendus est; aut fabulis acquiescendum.* Hæc Hieronymus de præcipuo Apocalypseos argumento. *Apocalypsin iuxta veterū Patrū mentem, spiritualiter explicatum iri.* Eadem est Epiphanij sententia; quæ lib. 2. cap. 51. disertè docet totam Apocalypsin referri debere ad spirituale Dei negotium. Suffragatur Dionysius Areopagita cap. 3. de Ecclesiastica hierarchia; qui Apocalypsin appellat *arcanam ac mysticam omnino visionem.* Haymo idem in præfatione ad Apocalypsin; *In hoc libro,* inquit, *nihil est historicè accipiendum.* Atque eadem fuit Ticonij mens; vt patet ex eius commentario, quem sequuntur multi & graues, quorum suprà meminimus.

5. Tertiò aduerto; Quando extrema displicent, mediam viam esse tutissimam, iuxta alterius apud Poëtam (Ouid. 2. Metamorph.) consilium;

Inter vtrumque tene: medio tutissimus ibis.

Ex illis igitur octo explicationum generibus, quæ notat. 6. retulimus; quædam sunt valdè mysticæ: aliæ nimiùm literales. Etenim duæ primæ distinctionem illarum duarum ciuitatum à Ioanne indicatam non admittunt, atque ita ad præcipuas literalis sensus partes non descendunt. Posteriores, præter septimam, dum eam sibi argumenti materiam proponunt, quæ sensibus percipitur, humi serpunt, & de sublimiori intelligentia, nempe de spirituali, non valdè laborant. Inter hæc ergo extrema, expositio nostra media est. Nam & duarum illarum vrbium distinctionem complectitur, & quæ de ipsarum ruina & incendio dicuntur, spiritualiter intelligenda esse affirmat; vtrumque ex Hieronymi & antiquorum Patrum sententia, vt vidimus not. 12.

In sermone & mystico & historico locutionē quidē candē esse, significationis verò modum diuersum.

Quartò noto, In sermone mystico, locutionis formam esse eandem, ac in sermone historico: in significatione tamen hoc esse discrimeu, quòd in sermone mystico significatur per ipsa verba id, quod in historia significatum est per res ipsas. Verbi gratia: In libris Regum sermo est ad literam de Salomonis diuitiis & sapientia, ibi manifestum est textum ipsum non agere de Christo, quem tamen Salomonis diuitiæ & sapientia figurabant: ac propterea verissimè dicitur ea historia allegoricè ad Christum spectare. Itaque in historia illa sensus de Christo mysticus fuit non literalis, quia significatus est, non per verba, sed per rem ipsam. Vbi verò scriptoris intentio est per ipsa verba de Christo loqui, non tamen palam & apertè, sed allegoricè; tunc elegantissimè inscribitur Psalmus, *in Salomonem*: & verba ipsa Salomonem personant, eiúsque diuitias & sapientiam; sed nimis hebes ac tardus sit, qui non videat, per ea ipsa verba Christum significari: neque aliter de Salomone mentionem fieri, nisi vt locutio sit mystica & allegorica. Certum ergo est, in sermone mystico per literam ipsam significari id, quod in historia per ipsam significabatur.

Ex quo manifestè colligitur, omnes eos auctores, qui dixerint, in antiquis bellis, & in seueritatis atque vindictæ exemplis per res ipsas mysticè significatam fuisse peccati, in peccatorum conuersione, destructionem; eosdem pariter testari, in sermone mystico ad literam significari optimè eandem peccatorum conuersionem per verba, quæ summam seueritatem. (vt Verbi gratia ruinam inimicorum, & vrbium exustionem) sonant. Neque enim iure quispiam asseret, violentam esse allegoriam; si eiusmodi proportionem inter res ipsas esse fateatur, vt historia seueritatis, peccati destructionem, & conuersionem sceleratorum appositissimè figuraret.

6. Peccatorum cōuersionem in antiquis summæ seueritatis exemplis sæpe significari. Soluitur obiectio superiùs facta.

Superest igitur ostendere, quàm sit & in se certum & ab omnibus receptum, peccatorum conuersionem in antiquis summæ seueritatis exemplis fuisse figuratam, nec nō eandem conuersionem, (in qua maximè lucet summa Dei misericordia, & indulgentia) iuxta Scripturæ phrasim ad literam significari in mystica locutione; quæ nil aliud sonet, nisi summam seueritatem atque vindictam. Duo hæc connexa inter se sunt, vt vidimus; atque adeò quod re ipsa fuit in seueritatis exemplis figuratum; idem omnino significatur ad literam a Prophetis per phrasim seu locutionem, quæ seueritatem sonat. Quare auctores, quos mox referam, alij de veteri figurarum significatione, alij de sacræ Scripturæ phrasi agunt. Verùm quodcunque ex his dicatur, in idem recidit. Præterquam quòd ferè omnes exprimunt, vsitatam esse sacræ Scripturæ phrasim, per verba, quæ vindictam ac seueritatem præ se ferre videntur, ad literam loqui de summa Dei clementia & misericordia; déq; maximo beneficio, quod in eos confert peccatores, quos a peccati tyrannide liberat. Proferam ergo primò huius obseruationis auctores; deinde eorum locos vna cum Scripturæ locis indicabo.

7. Patres huic rei fidem astruunt.

Quod ad auctores spectat (ne cui fortasse hæc locutio redoleat nouitatem) plurimos habeo atque grauissimos: ex quibus sunt Dionysius Areopagita, Irenæus cum antiquiore presbytero, Origenes, Athanasius, Basilius, Cyrillus, Epiphanius, Chrysostomus, nec non Tertullianus, Arnobius, Hieron. Ambrosius, Augustinus, Ruffinus Aquileiensis, Gregorius, Hesychius, Beda, Richardus de Sancto Victore, Brunus, Sanctus Thomas, & Diuus Bonauentura. Ex Rabbinis Abenezra, & Kimhi. Ex interpretibus sacræ Scripturæ recentioribus, iisque doctissimis, Forerius, Iansenius, Genebrardus, Arias Montanus. Ex nostris Salmeron, Toletus, Ioan. Fernandez, Viegas.

Communis & quotidiana locutio, peccatorum conuersionē per militia ac bellici cōgressus comparationem denotari.

Facile esset multos præterea auctores, si opus foret, conglobare; satius tamen esse existimo, si aduertam, hunc esse communem & quotidianum loquendi modum in religiosorum hominum familiari sermone. Cùm enim inter eos incidit sermo de Euangelico aliquo concionatore, qui multorum hominum animos ex misera Dæmonis seruitute ereptos ad singulare Dei obsequium traducit, atque vrbes integras & prouincias ad pietatem & Christi amorem conuertit; & doctrinæ virtute & exemplorum vi ex infidelibus ac peccatoribus in veros fideles & amicos Dei commutat. Cùm de eiusmodi (inquam) concionatore sermo est, nihil frequentius, quam dicere, eum esse acerrimum cælestis militiæ ducem, qui homines quamplurimos ac gentes sub Christi signa compellat; qui in hostili acie ingentes edat strages, qui Dæmonis arces & castella munitissima solo adæquet, qui crebris concionum ictibus & oppugnationibus fortissima vrbium mœnia expugnet ac diruat; qui denique ardentissimo charitatis igne populos accendat & inflammet. Nec tamen aliquis hanc loquendi rationem aut nouam aut inusitatam reputat. Si igitur hic sermo in quotidiano vsu minimè durus & insolens nobis videtur; cur in eisdem Apocalypseos locutionibus nostræ peregrinantur aures; neque in hoc peruagato sermone versantur? cur ve quod vulgari sermone conceditur, abstrusis Apocalypseos ænigmatis denegabitur?

8. Metaphora huius ratio & congruentia.

Quòd si in huius allegoriæ vsu rationem attentè perscrutari velimus; inficiabitur nemo, belli ac victoriæ metaphoram, ad spiritualem militiam ac triumphum aptissimè transferri. Quemadmodum enim Dæmon suis oppugnationibus significanter dicitur hominum animis inferre bellum, eósque deturbare, occidere, & maximas in eis edere strages, simili etiam ratione valida Euangelicorum concionatorum phalanx non minùs appositè dicetur homines prosternere, perimere, & flammis accensis exurere, cum hoc tamen discrimine; quòd hæc ruina, hic interitus, hoc incendium in summum ruentium, occisorum & inflammatorum beneficium redundat. Illi enim cadunt, qui se Christo sponte submittunt; illi interficiuntur, qui peccato & sceleri moriuntur; illi inflammantur, qui ardentissimo charitatis igne se totos, vt holocausta, Deo dicant & consecrant.

Eadem locutio humaniorum literarū studiis vsitata.

His adiicio, eum loquendi morem non apud spirituales modò homines vsitatum esse, sed etiam ab humaniorum literarum studiosis receptum. Norunt enim vulgare esse tum apud veteres Poëtas, tum etiam apud Ethnicos sapientes, huiusmodi affectus amori tribuere. Quapropter illi arma ad eam rem apta, nempe ignem & sagittas effingebant. his enim armis corda icere atque vrere dicitur. De quo Alciatus, & eius interpretes in emblematis 107. & 110. & 113. Quid igitur mirum, si asseramus Christiani, Christum suorum verborum telis, ac diuini Spiritus igne corda hominum transfigere, gentes prosternere, atque vrbes inflammare?

Nec sacris literis insolēs.

Apud sapientes etiam vulgaris sermo est, beneficiis bellum gerere, beneficiis vincere. Vide Senecam lib 3. de beneficiis in fine. *Ad hoc vnum, ait, contumax fui, ne beneficiis vincerer. Certè obsecro vos, & fessi quoque restituite aciem: felices qui vicerint, felices qui vincentur.* In Christiana ergo philosophia, quæ nos docet beneficiis cum hostibus pugnare, eósque charitatis igne accendere; quid aptius dici potest, quàm eò vsque cum hoste pugnare; donec victus cadat, aut etiam ardeat? Huc spectat id Prouerb. 25. 22. *Prunas congregabis super caput eius.* Siue vt Paulus vertit ad Rom. 12. 20. *Carbones ignis congeres super caput eius.* Vbi prunæ, vel carbones videntur incendiariæ bolides, aut aliquid esse simile. (De quo armorum genere antiquo agit Lipsius de magnitudine Romana.) Nam per similitudinem belli loqui ibi sapientem, satis docet Pauli contextus: ait enim: *Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.* Sermo ergo est de magna beneficiorum ad superandum inimicum efficacitate. In quo sensu, *congerere carbones super inimici caput*; idem est, ac conicere carbones in caput eius, siue ignitis carbonibus in caput hostis immissis ipsum oppugnare. Quod est efficacissimum pugnæ genus, & cui vix vllus possit resistere. Pro hac explicatione facit, quòd non semel alias in S. Scriptura inter arma missilia carbones numerantur, vt Psal. 119. 4. *Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis*: id est, sagittæ pariter & igniti carbones. Et Ps. 17. n. 13. & 14. describitur Deus iaciens carbones ignis; id est fulmina, quæ velut accensas bolides iaculatur. Quid igitur aliud præstat Deus, cùm peccatores ad se allicit, atque conuertit; nisi illos acutis sagittis, & ignitis beneficiorum carbonibus oppugnare; donec eos his telis deiiciat, his carbonibus accendat?

9.

Peruincunt sanè (meo iudicio) hæ rationes, locutiones illas prosternendi, occidendi, atque inflammandi eam ad rem esse aptissimas. Dicet tamen aliquis, illud saltem, quod in nostra Apocalypseos expositione additur, non parum desuetudinis & insolentiæ habere: nimirum ingentem Dei iram atque furorem in peccatorum conuersione vel maximè ostendi. Respondeo tamen, hoc ita verum ac pulchrum à me reputari, vt vix quidquam in tota Apocalypsi elegantius reperiam. Notandum verò est, iram illam quam Deo ex eius effectibus tribuimus; quæque ad peccatorem, cum in hac vita, tum in alia seuerissimè puniendum fertur, non omnino destruere illud, quod Deus summopere detestatur, nempe peccatum: peccatore enim in inferos deturbato, durat adhuc perstátque in eo peccatum. Cùm autem Deus peccatores ad se per scelerum detestationem reducit; tunc funditus euertit, quod sibi præsertim erat infensum, quódque ipse cumprimis oderat. Tollit enim penitus de medio peccatum, & peccatorem ipsum, quatenus peccator est, non quatenus homo. In hac igitur noua vindictæ ratione, quam Deus de suo aduersario (id est de peccato) voluit sumere, si rectè inspiciatur, non solùm infinitæ in homines charitatis & indulgentiæ documenta edidit; sed infiniti etiam in peccatum odij & detestationis: quandoquidem nihilo inferiori supplicio contentus, ipsum euertit omnino, ac de medio sustulit. Atque mentis acie non admodum perspicaci est,

Quæ Dei ira præstantior.

qui

admodum perspicaci est, qui hanc locutionem miram in se elegantiam continere non viderit.

Hactenus nihil aliud egimus, quam auctores obiter recensere, & perstringere breuiter rationem, quamobrem nulli nouum videri debeat, si in spirituali victoria allegoria petatur à bello, & à verbis seu locutionibus, quibus effectus ruinæ, interitus atque incendij; nec non affectus odij, furoris & iracundiæ significari solent. Reliquum est vt Scripturæ locos proferamus, non quidem omnes, (sunt enim hac de re penè innumeri) sed aliquos; qui satis ostendant hanc esse vsitatissimam sacrarum Literarum locutionem. Vbi pariter auctorum, quos supra retulimus, locos indicabimus.

8. *Metaphoræ huius ratio & congruentia.*

NOTATIO XXV.

De nonnullis sacræ Scripturæ locis ad supradictæ phrasis probationem.

Eadem locutio humanorum utrumque studiis vsitata.

PRODEAT primò virga illa ferrea Psalmi secundi, ter in Apocalypsi repetita; quæ symbolum est egregium Christi potentiæ atque virtutis ad inimicos conterendos. Quæ Christi virtus & efficacitas cum Christiana Ecclesia ac singulatim cum familiarissimis Dei seruis fuerat communicanda. Sceptrum autem ferreum, (vt ex se constat) maximā seueritatem sonat, atque vim ad confringendum & conterendum. Vide Danielis 2. 40. *Quomodo ferrum comminuit & domat omnia, &c.* Nec minus constat, illam conterendi virtutem Apostolis & viris Euangelicis impertitam, ad mundi conuersionem referendam esse. De quo tamen sceptro suo loco latiùs, nempe capite secundo, notat. 4.

1. Psal. 17. num. 9. *Ascendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarsit, carbones succensi sunt ab eo.* In quem locum eleganter Ruffinus Aquileiensis, qui cum optimè de hac mystica vindicta explicat. Sumitur autem comparatio ex eo, quod solet euenire, quando aggestis in foro lignis ignis admouetur. Primò enim apparet fumus, flamma deinde; tandem succensæ atque ignitæ prunæ. Et fumus quidem, (qui veluti prima ira est) videtur minas intendere: atque id est, *Ascendit fumus in ira eius.* Flamma verò media inter fumum & prunas ardentem iram repræsentat, quæ in eum sæuit, qui adhuc est inimicus: quemadmodum flamma ardescit, dum adhuc ei materia subiecta repugnat. Prunæ autem siue carbones succensi atque igniti iram extremam indicant, siue nouissimam, vt loquitur Apocalypsis. Nam vt in candentibus atque ignitis carbonibus ignis nihil inuenit repugnantis & obsistentis materiæ; de qua iam velut triumphat; ita extremæ seu nouissimæ iræ, quam Deus in peccatorum conuersione exercet, ipsi non iam repugnantes, sed faciles & obsequentes subiiciuntur.

Nec scribitur ...

2. Psal. 18. Perspicuum est Dauidis bella, Gentilitatis conuersionis vmbram ac figuram fuisse. Atque hæc explicatio auctores habet Iacobum fratrem Domini, Ioannem Euangelistam, & communem Ecclesiæ consensum, vt in Psalmi ipsius interpretatione ostendam.

4. Psalm. 47. 8. *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis.* Vbi Augustinus per naues Tharsis intelligit nationes omnes; quæ superbiæ flatu tumidæ vela aduersus Ecclesiam Christianam expandunt. Quarum superbiam euertit Christus, cùm eas ad Euangelij fidem traduxit. Vide Ruffinum in eundem locum, & Viegam capite 13. sectione 1. § 1.

3. 5. Psal. 67. Per allusionem ad Dauidis bella, agitur de Christi victoriis in mundi conuersione: vbi numero 22. dicitur, *Deus confringet capita inimicorum suorum, vt intingatur pes tuus in sanguine, &c.* Vide Genebrardum, versu 24. eiusdem Psalmi; vbi docet in sacra Scriptura hostium clades non tam significare abolitionem, quam conuersionem: & notat id etiam doceri ab ipsis Rabbinis, præsertim à Kimhi, & Abenezra. Vide etiam Viegam cap. 16. sectione 3. § 8. vbi ait, hanc sacræ Scripturæ consuetudinem ex Psalmis, Isaia, & Zacharia constare. Hunc etiam locum Ruffinus pro nobis explicat.

9.

Qua Foret... explanatio.

6. Psal. 96. 3. *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* Quod Ambrosius Luc. 12. 49 de charitatis igne exponit, atque ea est genuina expositio Psalmi, vt suo loco videbimus.

7. Psal 103. 35. *Deficiant peccatores à terra, & iniqui, ita vt non sint.* Quod sic Basilius explicat; *Non vt pereant, orat, sed vt conuertantur.* Vide eundem Basilium Psal. 6. num. 11.

8. Psal 106. 16. *Contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit;* spiritualiter intelligendum esse, docent Ambrosius, & Augustinus.

9. Horribilis illa belli, armorum ac sanguinis facies in Psalmo 109. *Dominus à dextris tuis confregit in die iræ suæ reges: iudicabit in nationibus, implebit ruinas, conquassabit capita, &c.* ad literam de conuersione peccatorum agit: vt eo loci constabit.

10. Psal. 149. 6. *Gladij ancipites in manibus eorum, ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis, ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis; vt faciant in eis iudicium conscriptum. gloria hæc est omnibus Sanctis eius.* Ex contextu ipso clarè ostenditur, sermonem esse de vindicta & internecione spirituali. Nec enim de alia victoria & excidio diceretur; *Gloria hæc est omnibus Sanctis eius.* Nam Pauli gloria non erat Mauros sternere, sed Gentes ad Christi fidem conuertere. Hinc illud: *Increpationes in populis.* Quod non est aliud, quam eos peccatores conuincere, & pœnitentiæ salutari subiicere. Lege Augustinum in hunc Psalmum, & videbis quomodo pugnent Sancti educentes gladios Spiritus, & quas edant in hostibus strages. *Pagani, ait, occiduntur, cùm Christiani fiunt: quia quæro paganum, & non inuenio; ergo mortuus est paganus. Nam si non occiduntur, vnde dictum est Petro, Macta & manduca? Sic occisus est Paulus persecutor, & erectus est Paulus prædicator.* Quare ipse Paulus inquit, *Viuo ego, iam non ego.* Atque hunc esse Psalmi legitimum sensum probat Augustinus ex contextu ipso, in illis verbis. *Increpationes in populis.* & cùm dicitur, *Ad alligandos Reges eorum in compedibus:* de compedibus sapientiæ exponit, de quibus Eccli. 6. 25. *Iniice pedem tuum in compedes eius, & ne acedieris in vinculis eius.* Et infrà num. 30 *Erunt tibi compedes eius in protectionem.* Quod argumentum fusè atque eleganter ibidem persequitur Augustinus. Chrysostomus etiam (vt ait Genebrardus) hunc Psalmum ad Euangelij victoriam de Satana, Gentibus, & Iudæis refert. Et ipse Genebrardus in argumento Psalmi rectè asserit, hunc Psalmum esse propheticum de Ecclesiæ victoria. Et Iansenius in argumento etiam ait, *Nihil dubium, quin Spiritus sanctus potissimùm hic vaticinatus sit de victoria, quam fideles per Christum consequuntur; qui spiritualibus armis dæmones superant, omnesque reges, ac populos Euangelio subiiciunt, in captiuitatem redigentes, vt inquit Paulus, omnem intellectū in obsequium fidei.* Abenezra hunc Psalmum similiter explicat de victoria & vindicta spirituali per conuersionem: vt refert Genebrardus Psalm. 67. num. 14 vbi etiam adducit alia ad rem.

11. Vide etiam Psalmum 82. 14. *Pone eos vt rotam & sicut stipulam: sicut ignis qui comburit syluam, &c. & cognoscant, quia nomen tibi Dominus.* Et Psalm. 143. 6. *Fulgura coruscationem, & dissipabis eos; emitte sagittas tuas, & conturbabis eos.* Quem locum rectè pro nostra sententia explicat D. Brunus Carthusianus.

12. Isaiæ 1 num. 24. *Heu consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis.* Quonam ratione statim explicat: *Et conuertam manum meam ad te; & excoquam ad purum scoriam tuam; & auferam omne stannum tuum; & restituam iudices tuos, vt fuerunt priùs; & consiliarios tuos sicut antiquitus. Post hæc vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis, Sion in iudicio redimetur, & reducent eam in iustitia: & conteret scelestos, & peccatores simul, & qui dereliquerunt Dominum consumentur, confundentur enim ab idolis, quibus sacrificauerunt.*

13. Isaiæ 34 2. *Indignatio Domini super omnes gentes, & furor super vniuersam militiam eorum; interfecit eos, & dedit eos in occisionem, &c.* Vbi ingentem stragem & internecionem depingit. Et num. 8. subdit. *Quia dies vltionis Domini, annus retributionum iudicij Sion.* Quibus describit Idumææ exustionem. Ac subdit num. 10. *Nocte & die non extinguetur; in sempiternum ascendet fumus eius.* Hoc loco nobiscum conuenit Arias Montanus; dum explicat, Idumæam pro Romano imperio accipi debere, & vrbem Bosra, pro Roma, & incendium pro igne Euangelij.

4.

14. Isaiæ 59. 15. *Facta est veritas in obliuionem; & qui recessit à malo, prædæ patuit: vidit Dominus, & apparuit est; & saluauit sibi brachium suum; & iustitia eius ipsa confirmauit eū; indutus est iustitia, vt lorica, & galea salutis in capite eius; indutus est vestimentis vltionis, & opertus est quasi pallio zeli; sicut ad vindictam, quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, & vicissitudinem inimicis suis, & veniet Sion redemptor, hoc fœdus meum cum eis. &c.* Vide Foterium ibi.

5.

15. Isaiæ 63. 3. *Torcular calcaui solus, calcaui eos in furore meo; & conculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui, dies enim vltionis in corde meo; annus redemptionis meæ venit.* Vbi Foterius optimè.

16. Michææ 5 9. *Omnes inimici tui interibunt.* spiritualiter exponit Hieronymus.

17. Nahum 1. totum caput terribilem sonat vindictam *Vlciscens Dominus in hostes suos, indignatio eius effusa est vt ignis, &c.* Video tamen totam hanc vltionem in eam pacem desinere ad finem capitis, *Ecce pedes euangelizantis pacem.* & num. 7. *Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis.* Quod verò dicitur num. 9. *Non consurget duplex tribulatio.* videtur homines securos reddere; ne post perfectam spiritualem vindictam, aliam præterea extimescant. Quasi dicat, Ille, de quo Deus spiritualem hanc sumpsit vindictam, seuerum illud suppliciū, quod meruerat, euasit.

 18. Sophoniæ

18. Sophoniæ 3. 8. *In die resurrectionis meæ in futurum congregabo gentes, & colligam regna; & effundam super eos indignationem meam, omnem iram furoris mei. Insigne enim zeli mei deuorabitur omnis terra; quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno.* Præclarè hæc Hieronymus exponit. Atque ex hoc loci (meo iudicio) illustratur illud Ecclesiastici 36. 7. *Innoua signa, & immuta mirabilia; glorifica manum, & brachium dextrum; excita furorem, & effunde iram, extolle aduersarium, & afflige inimicum; festina tempus, & memento finis, vt enarrent mirabilia tua, in ira flammæ deuoretur, qui saluatur.* Video aliter exponere Iansenium & Lyranum; sed Hieronymi expositionem præfero, dum in Sophoniæ loco explicat zelum, quo deuoranda erat omnis terra, & spirituali explicationi mirificè deseruiunt illa verba, *Innoua signa, & immuta mirabilia.*

6. 19. Zachariæ 12. 6. *Ponam duces Iuda, sicut caminum ignis in lignis, & sicut facem ignis in fœno. Et deuorabunt ad dexteram & sinistram omnes populos in circuitu.* Locus est manifestus, si notes de Apostolis esse sermonem.

20. Præterea, aggrauari manum Domini super Azotios, designat virtutem Domini ad conuertendos Gentiles per internam inspirationem, ex Gregorio. Vide Lauretum in Sylua, verbo Grauis. Vltio etiam, quam exercet Deus in deos Ægypti, Numerorum 33. conuersionem peccatorum significat ex Origene & Augustino.

21. Cadere insuper, est subiici Christo eos, qui ad fidem veniunt, ex Basilio Ps. 44 & Tertulliano aduersus Iudæos, & Hieronymo, Isai. 13. 17. 26. & Amos 7. & ex Gregorio, 1. Reg. 14. & 2. Moral. 38. Quos affert Lauretus. Vbi etiā subdit, ruinam Damasci esse, cùm Gentiles ad Christi fidem veniunt; & habitatores terræ dici non cadere, cùm mali non resipiscunt, sed in peccatis persistunt, Isaiæ 26. Item, cadere in gladio, qui conuicti verbo Dei deserunt errores, Isaiæ 13. Hæc & alia Lauretus ex Patribus, verbo Cadere; vbi affert pro nostra explicatione Origenem, Hieronymum, Hesychium Leuit. 26. Gregorium, Richardum, Bedam, & Augustinum.

22. De igne verò in eadem significatione, insignis est locus Lucæ 12. 49. *Ignem veni mittere in terram.* Quod de igne Euangelij, siue de igne Spiritus sancti, quo illuminantur corda & purgantur, exponunt Ambrosius, D. Thomas in Catena, Bonauentura in commentario, & Cardinalis Toletus; qui pro hac explicatione adducit Origenem, Tertullianum, Athanasium, Cyrillum, Hesychium, Ambrosium, & Gregorium. Atq; eadem est Salmeronis expositio.

23. Hæc omnia optimè calluerat Paulus; qui, ne nobis primus harum locutionum aspectus fucum faceret, nos præmonuisse videtur, quo pacto eas accipere debeamus. Sic enim ille 2. Corint. 3. 6. *Sufficientia nostra ex Deo est, qui nos fecit idoneos ministros noui testamenti; non litera, sed spiritu; litera enim occidit, spiritus autē viuificat.* Quæ verba significanter exprimunt robur atq; virtutem, quæ Deus suis administris ac cælestis militiæ ducibus (id est viris Apostolicis) confert ad vindictam eam, quam Deus in Scriptura dicitur de Babyloniis & aliis hostibus sumpturus. Cuius vindictæ rationem, ac modum mox explicat Paulus dum ait; *Non litera, sed spiritu.* Litera enim interitum, & occisionem sonat atq; hoc est, *litera occidit.* Huius autem literæ spiritus non est alius, quàm peccatori vitam & æternam salutem tribuere; *Spiritus autem viuificat.*

7. Præter hos, qui notant in Apocalypsi omnia mysticè esse intelligenda, (vt Dionysius, Epiphanius, Hieronymus, & Haymo supra allati; quibus addo S. Ephrem, lib. de pœnit. vbi ait; *Cuncta per parabolam & ænigma locutus est Ioannes in Apocalypsi*) ij etiam, qui plagas capitis XVI. mysticè exponendas esse docent de bello a Deo aduersus Gentilitatem gerendo, (quæ est expositio Irenæi, & antiqui presbyteri) ij omnes ruinam & incendium duarum vrbium hostilium, quas Apocalypsis designat, mysticè intelligendas esse, manifestè sentiunt.

Apocalypseos bella mysticè esse intelligēda, & cōtextus & euentus cogunt.

Consideratis locis, auctoribus, & rationibus suprà adductis, nullus erit, opinor, qui non fateatur ad significandam mysticam Ecclesiæ victoriam, de quadam Ierosolymæ parte, & de Roma vniuersa; idoneum satis esse ænigma, quod sonet, decimam Ierosolymæ partem corruisse, & Romam vniuersam flammis absumptam. Verùm non mihi satisfacio ex eo solùm, quòd probarim eiusmodi allegoriam cum phrasibus in sacra Scriptura receptis valdè congruere, atq; adeò nouitatis & insolentiæ argui non debere. Sed illud præterea addo, tam contextum, quàm rei ipsius euentum cogere; vt hanc explicationem censeamus esse propriam atque legitimam. Si enim Babylonis nomine Roma vetus, quæ Christianum nomen persequebatur, intelligenda est; quo alio modo Roma combusta fuit? Siquis ad direptiones a Gothis factas confugiat; næ ille Apocalypsi nimias valdè hyperboles tribuet, & minimè cohærentes. Vbi enim inueniet decem illos reges, qui potestatem eadem horâ acceperunt; & facta manu vrbem pariter inuaserunt, atque vastarunt? Vbi incendium illud, cuius fumus durat in sæcula sæculorum? Præterquàm quòd illæ calamitates non Romæ immissæ sunt, propterea quòd Martyrum cruorem effunderet, & Christi Ecclesiam infestaret. Atqui Apocalypsis, Romæ incendium supplicij loco statuit ob persecutiones, quibus Babylon Christianam Ecclesiam affligebat.

Vbi verò aduertatur, Romæ incendium mysticè esse accipiendum; quid cohærentius, quam aduertere pariter, decimæ partis Ierosolymæ ruinam mysticè etiam sumi debere? Quod nobis necessariò persuadet non solùm Isaiæ vaticinium (cap. 6. num 13. *Adhuc in ea decimatio, & conuertetur.* quod conuersionem decimæ partis spectat) sed euentus etiam ipse: iam enim non solùm decimæ partis, sed totius etiam vrbis ruinam omnium oculi miserando spectaculo conspexerant: & nihilominùs Apocalypsis, vbi ad vindictæ, quam Deus de Iudaico populo sumpsit, prophetiam accedit: non asserit totam Ierosolymam corruisse; sed id tantùm, *Decima pars ciuitatis cecidit.* Perspicuum igitur est, non de propria ruina, sed de metaphorica & mystica esse sermonem.

8. Postquàm igitur constat, hanc esse veram intelligentiam; protinus apparet mirum Apocalypseos artificium. Atque illud inprimis licet conspicere, quantò pluris Deus mysticam vindictam, quam veram ac propriam de hostibus vltionem, faciat. Siquidem ad Apocalypseos prophetiam, non totius vrbis excidium, sed decimæ tantùm partis ciuitatis ruinam assumpsit. Et statim cernitur, congruentissimum id fuisse ad eum librum, qui de septem Dei spiritibus, déque Diuinæ prouidentiæ excellentia, sermonem instituit. Vrbis enim quantumuis egregiæ atque ingentis inuasio, direptio, & exustio, res est adeò factu facilis, vt à paucis hominibus vna eadémque nocte iniri ac perfici possit. Ceterùm tam decimæ partis Ierosolymæ, quam Romæ totius conuersio, facinora fuêre adeò præstantia ac difficilia, vt nisi Dei brachio, robore, ac virtute patrari nequaquam possent. Atque adeò dignissima sunt, quæ admirabilibus symbolis ac hieroglyphicis celebrentur; & in totius Scripturæ meta atque fine, vt præcipua capita, reponantur. Qui verò aliter Ierosolymæ ruinam, ac Romæ incendium exponunt; næ illi rem Deo ita dignam, & quam ipsius prouidentia ita magni æstimet, in suis explicationibus non inuenient.

Ex mystica bellorum interpretatione mirum Apocalypseos artificium apparet.

Semel autem admissa nostra explicatione, miram Apocalypsis lucem, non Romæ solùm splendori ac dignitati, sed compluribus etiam Scripturæ locis explicandis adducit, in quibus similis vindictæ & seueritatis fremitus ac stridor sonat; in Psalmis præsertim ac Prophetis, & sigillatim in Babylonis vastatione; cuius vaticinium adeò est apud Isaiam & Ieremiam iterata repetitione celebratum.

Et ad primam quidem obiectionis partem, positæ initio huius tractationis, satis superque dictum est.

Ad secundam partē de mystica idololatriæ acceptione solùm dico, mirari me, eam quibusdam videri nimiū mysticam expositionem in ænigmate, quam circa ænigma, apud Paulum expressam legimus, ad Ephes. 5. 5. *Omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus.* Et ad Philip. 3. 19. *Quorum deus venter est.* Si igitur Paulus sic loquitur in literali sensu, & expresso in epistola; quid mirum Ioannem in ænigmate eâdem ratione loqui? Nec opus mihi est ad communem loquendi consuetudinem inter religiosos viros vsitatam confugere; qui res illas, quibus plus nimio hominum corda effrænatâ cupiditate adhærent, solent idola nuncupare.

Mystica idololatriæ acceptio Paulo etiam vsitata.

Ad tertiam denique partem de duobus testibus breui etiam respondeo (nec enim iam pluribus oportet vti) non esse nouum in ænigmatis ac parabolis de virtutibus seu vitiis quasi de personis per prosopopœiam loqui. Quare si de iustitia ac de misericordia, quasi de duabus sororibus, aptissimus instituitur sermo; idne mirum in sanctitate ac sapientia videatur, vt de illis tanquam de duobus Christi testibus, aut de duobus Prophetis ad Iudaicum populum à Deo missis, sermo sit? Libri extant integri eiusmodi prosopopœiarum pleni; in quibus nemo vnquam offendit. Quòd si offendat fortasse quispiam in eo, quod de duorum testium interitu ac resurrectione asseritur: Id sanè Daniel expresserat cap. 8. 12. *Veritas prosternetur in terra.* & quidem quando Christi martyres occiduntur; nihil significantius, quàm dicere, veritatem interiisse ac sanctitatem. Simili ratione, quando virtus ac veritas, quæ oppressæ antea & abiectæ iacebant, extolluntur deinde, & in summo pretio habentur; significantissimè dicentur reuixisse, atque in cælum euectæ fuisse. Hæc est ergo resurrectio, & in cælū ascensio; de qua Apoc. 11. Si verò textus ibi in duorum testiū mentione Moysem & Eliam

Res inanimas per prosopopœiam quasi animatas in ænigmatis induci minimè nouum videri.

& Eliam respicit (vt suo loco videbimus) notum est, Moysis personam ad legem seu doctrinam significandam conuenienter aptari; vt nos docent Origenes, Arnobius, Tertullianus, Ambrosius, Augustinus, Cyrillus, Gregorius & Beda apud Lauretum, verbo Moses. Vnde per ipsius comitem Eliam significari zelum ac sanctitatem quisque facilè eliciet. Sed de his latius cap. 11.

NOTATIO XXVI.

De Interpretibus Apocalypseos.

SECTIO I. *De iis, quorum notitia ad me peruenit, ipsos tamen nancisci hactenus non potui.*

I. Melito Episcopus Sardensis, floruit anno Christi 160. Meminit eius Hieronymus de viris illustribus; & quamuis Angelus Rocha sibi persuaserit, huius Melitonis esse eum commentarium, qui extat sub nomine Primasij; coniecturâ tamen proculdubio aberrauit, vt constabit infrà, vbi de Primasio.

II. Methodius Lyciæ Episcopus & martyr sub Decio & Valeriano anno 225. Scio Hieronymum in catalogo, & similiter Trithemium, vbi de Methodio agunt, peculiarem mentionem non facere alicuius commentarij in Apocalypsin: verùm Hieronymus ait, multa ab eo fuisse scripta, quæ vulgò lectitantur, & Andreas capit. 13. citat commentarium Methodij, eumque aliis expositoribus præfert. Et Aretas cap. 33. citat commentarios Andreæ atque Methodij.

III. Hippolytus Episcopus Portuensis, qui floruit anno Christi 235. cuiúsque meminit Hieronymus in catalogo. Et notandum est, Hippolyti commentarium in Apocalypsin fuisse opus aliud ab eo, quod idem auctor scripsit de Antichristo & consummatione sæculi: atque illud iniuria temporum interiisse; quamuis enim Erasmus asserat, se vidisse Basileæ commentarios quosdam in Apocalypsin Hippolyti titulo; subdit tamen eos non esse Hippolyti Portuensis, cùm sint valdè ieiuni, & in eis ipsis citari Hippolytum nescio quem. Addit in Græcis commentariis citari Hippolytum Episcopum Romanum. & dubitari potest, an ipse Hippolytus Portuensis sit, qui inibi Romanus appellatur.

IV. Sanctus Hieronymus, quem Cassiodorus asserit scripsisse commentarios in Apocalypsin. Imò verò ait, Apocalypsin conspicuam esse B. Hieronymi expositione. Floruit verò Hieronymus anno Christi 422.

V. Gennadius, (anno Christi 490.) inter expositores Apocalypseos commemoratur à Trithemio.

VI. Et similiter Cassiodorus, qui floruit anno 577. & scripsisse fertur complexionem in Apocalypsin.

VII. Isidorus Hispalensis, anno 630. Quamuis enim neque Braulius, neque Ildephonsus, neque Sigibertus, (qui scripserunt indicem operum Isidori) huius libri meminerint: aiunt tamen eum multa alia scripsisse, præter ea, quæ ipsi designant. Et Monachus quidam Benedictinus, nomine Beatus, qui scripsit anno Christi 970. (vt infrà videbimus) in præfatione asserit, se suam explicationem collegisse ex libris Victorini, Isidori & Apringij. Nisi id fortasse solùm respicit ad proœmium Isidori in Apocalypsin, in quo proœmio aliquorum locorum expositionem indicat.

VIII. Albinus (qui & Alcuinus) anno 770. quem refert Trithemius.

IX. Rabanus Maurus, anno 855. qui ab eodem refertur.

X. Bietus (qui & Beatus) Monachus Benedictinus, cuius quidem commentarium manuscriptum, quamuis ad meas nondum peruenerit manus, scio à multis fuisse visum & lectum, nam in templo oppidi Valcabado, prope Lieuanam atque Sardanam sepultum iacet ipsius Beati corpus; & ibi etiam seruatur commentarium eius in Apocalypsin in chartis pergamenis, Gothicis characteribus exaratum: & ex eius prologo hæc referuntur verba: *Hæc ego sancte Etere, te petente ob ædificationem fratrum, tibi dedicaui; vt quem consortem perfruor Ordinis, cohæredem etiam faciam mei laboris.* Et in fine ait, absolutum à se fuisse opus, Era 1008. qui est annus Christi 970. Testatúrque se suam expositionem collegisse ex Victorino, Isidoro & Apringio. Sic Yepes in historia Benedictina 3. p. fol. 281. Sic etiam Ambrosius Morales lib. 13. cap. 26 & 27. vbi asserit, alia eiusdem operis exemplaria per Hispaniam esse dispersa. Ex his verò exemplaribus fuit proculdubio illud, quod refert Ioannes Grial in notis ad Isidorum de viris illustribus, verbo Apringius; & quod optimè ille probat, falsò sibi fuisse pro opere Apringij vendicatum. Sed quòd existimauit non extare aliud opus, quod Apringio tribuatur, nisi illud quod ipse deprehendit fuisse ad Eterum scriptum; in hoc ipse deceptus videtur. pro quo vide infrà sect. 3. in principio.

XI. Gaufredus, quem refert Trithemius; anno Christi 1160.

XII. Ioannes Valeis Minorita, ex eodem Trithemio, anno 1170.

XIII. Augustinus de Ancona, quem Angelus de Rocha refert, scripsisse in Apocalypsin, triomphum atque Catenam, & refertur etiam à Trithemio, anno 1330.

XIV. Ioannes de Bachone anno 1350, ex eodem Trithemio.

XV. Ioan. Tacesphale Carmelita, ex eodem.

XVI. Augustinus de Roma, Augustinianus, anno 1410. ex eodem.

XVII. Augustinus de Hassia, Carthusianus, anno 1428. ex eodem.

XVIII. Bernardinus Senensis, Minorita, anno 1450. ex eodem.

XIX. Ascensius.
XX. Bruno Senensis.
XXI. Fredericus Venetus.
XXII. Henricus Hassius.
XXIII. Elias Minorita.
XXIV. Iacobus Stralensis.
XXV. Ioannes Galensis.
XXVI. Ambrosius Compsa.
XXVII. Ioannes Haiton.
XXVIII. Ioannes Sulnon.
XXIX. Ioannes Torphe.
XXX. Iordanus.
XXXI. Nicolaus Alsentinus.
XXXII. Simon Tolosanus.
XXXIII. Thomas Suduoleus.
XXXIV. Vitalis Cardinalis.

Hos omnes refert Angelus Rocha, scripsisse in Apocalypsin.

XXXV. Eduardus Læus.
XXXVI. Ioannes Capgrauius.
XXXVII. Ioannes Lopez.
XXXVIII. Simon Latumpus.

qui ab eodem Rocha referuntur scripsisse in omnes noui testamenti libros.

XXXIX. Alexander de Ales.
XL. Augustinus Nebiensis.

quos idem refert scripsisse in omnes vtriusque testamenti libros.

XLI. Ioannes Annius Viterbiensis scripsit quæstiones in Apocalypsin; quas refert Hentenius in prologo, quem adiecit commentariis Aretæ. Atque eas quæstiones dicitur reipublicæ Christianæ Principibus dedicasse.

XLII. Cyprianus Monachus Cisterciensis, cuius manuscriptum commentarium sacerdos quidam ex nostra Societate mihi retulit se vidisse in quodam illius Ordinis Monasterio; vbi seruatur vnà cum Regis priuilegio, quod iam bonus pater Cyprianus impetrarat, ne ab aliquo absque ipsius facultate ederetur.

XLIII. Luisius Legionensis Augustinianæ familiæ decus & ornamentum scripsit in Apocalypsin, eiúsque commentarium confirmauit mihi grauissimus quidam eiusdem Ordinis Prælatus, idémque doctissimus, se habuisse, & extare nunc in Salmanticensi cœnobio.

XLIV. Basilius Ponce prædicti Luisij nepos, & eiusdem gloriæ hæres, libri à se nuper editi quæstione sexta expositiua, ait se quoque habere absolutos commentarios in Apocalypsin, quos propediem in lucem edet.

XLV. Gregorius Lopez, vir alioqui idiota, sed sanctitatis opinione clarus in prouincia Mexicana, creditus est diuina reuelatione accepisse ea, quæ scripsit in Apocalypsin vulgari idiomate; quia Latinam linguam nunquam didicerat. Floruit circa annum Domini 1590. Et obiisse fertur in oppido quodam, cui S. Fides nomen dedit, & sex propè milliaria dicitur distare ab vrbe Mexico; vbi & eius commentarius asseruatur. Audiui à quodam nostræ Societatis Sacerdote, viro integerrimo, prædictum Gregorium à se aliquoties visitatum; & post mortem etiam quæsitum, & inuentam eius pauperem supellectilem miro quodam odore fragrantem; & propterea in magna veneratione habitam. Neque tamen vnquam odorari potui, quibusnam rebus figuræ Apocalypseos à prædicto Gregorio applicatæ fuerint.

XLVI. His addere possum tres alios ex nostra Societate scriptores; quos ad me allatum est, in Apocalypsin scripsisse. Primus est Andreas Eudæmon Ioannes Cydonius, qui desumpsit sibi refellendam explicationem Thomæ Brigmati hæretici; vt refert Cardinalis Bellarminus in apologia folio 132. Atque idem Eudæmon (quod huc etiam fortasse spectat) respondisse fertur ad librum Roberti Abbatis de Antichristo, vt idem Cardinalis ibidem scribit.

XLVII. Secundus est Petrus Layerus; quem noster Petrus de Ribadeneira, scripsisse ait de Antichristo; & audio etiam scripsisse eum in Apocalypsin commentaria.

XLVIII. Scio etiam N. de Peralta ex Toletana Prouincia Prouincia sacerdotem, qui se sacræ Scripturæ interpretationi multis ab hinc annis consecrauit, in Apocalypsin scripsisse

licèt hactenus eius opus non sit typis excusum.

SECTIO II. *De nonnullis qui ab aliquibus inter expositores Apocalypseos numerantur; cùm tamen verius videatur, errore eam famam increbuisse.*

I. Primus ex his est Papias, qui floruit anno Domini 100. & propterea videtur inter interpretes Apocalypseos numerari; quia fuit auctor fabulæ Millenariorum, quam secuti sunt Iustinus, anno Domini 150. Apollinaris, anno 165. Irenæus, anno 175. Tertullianus, an. 200. Nepos, anno 240. & Lactantius, anno 320.

II. Iustinus Martyr.

III. Irenæus, quem interpretatum fuisse Apocalypsin asserit Hieronymus; sicut de Iustino, lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis, in Ioanne Euangelista. Sed cùm ad Iustini & Irenæi opera accedit, non meminit Apocalypseos commentarij. Quare suspicor, dici eam interpretatos, eo quòd sparsim in suis operibus nonnulla ex eo libro exponant.

IV. Nepos, quem Angelus Rocha asserit scripsisse in Apocalypsin; sed non alio (vt puto) quam superiùs indicato fundamento.

V. Dionysius autem Alexandrinus propterea dicitur explicasse Apocalypsin; quia scripsit duos libros aduersus Nepotem Episcopum, qui mille annorum fabulam asseruerat. In quibus de Apocalypsi Ioannis diligentissimè disputat; vt refert Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis. Floruit autem Dionysius anno Domini 255.

VI. Ambrosius etiam Mediolanensis connumeratur ab Angelo Rocha inter Apocalypseos expositores; nempe, quia is commentarius, qui Ambrosij nomen præfert, existimatus est ab illo, quemadmodum & ab aliis, esse Mediolanensis Ambrosij fœtus genuinus; in quo tamen proculdubio deceptus est, vt dicemus infrà in Ambrosiastro.

VII. Sancto etiam Augustino tribuit idem Angelus Rocha eam Apocalypseos expositionem, quæ inter eius opera extat. Sed limatior censura id opus Ticonio tribuit. Et quamuis suspicari aliquis fortasse poterat, quemadmodum Augustinus desumpsit ex Ticonio regulas eas, quas tantopere probat; sic etiam fortasse desumpsisse ab illo, & emendasse expositionem illam, præsertim cùm ea ab erroribus Ticonij purgata sit. Ea tamen suspicio non subsistit, vt patet, tùm ex prologo Primasij in Apocalypsin, tum ex xx. Apocalypseos capite ab Augustino explicato in libris de ciuitate Dei, (de quo infrà) Nec enim illa expositio cum Ticonij commentario valdè concordat.

VIII. Sanctus item Thomas à nonnullis creditur in Apocalypsin scripsisse; refert enim Angelus Rocha beatum Thomam inter eos, qui vniuersos noui testamenti libros suis commentariis illustrarunt; sed quod ad Apocalypsin attinet, suspicor id non alio niti fundamento, quàm quòd eius nomen præferat quidam commentarius; qui tamen vt alienus, reiectus est ab editione Romana Pij V. Pontificis iussu edita, & idem Angelus Rocha existimat id opus esse Thomæ Anglici Augustiniani.

SECTIO III. *De quatuor manuscriptis à me visis.*

I. Primo loco commentarium commemoro Sancti Apringij Hispani, ac Episcopi Pacensis; qui floruit anno Domini 530. Quamuis enim euidenter ostenderit Ioannes Grial id opus, quod ipsi ostensum est, non esse Apringij, vt notaui suprà sectione 1. in Bleco; aliud tamen extat opus in nonnullis Hispaniæ Bibliothecis, quod à doctis & antiquitatis studiosis tribuitur Apringio. Huius operis quatuor exemplaria manuscripta mihi videre contigit; tria in Regia Sancti Laurentij Bibliotheca, & quartum in nostro collegio Vallisoletano in Bibliotheca Patris Antonij de Padilla (quem totius nostræ Societatis gloriam meritò appellare possum.) Atque ex his exemplaribus vnum perlegi à principio vsque ad finem, reliqua satis habui conferre cum eo, quod legeram; quantum opus fuit; vt dubitare non possem, quin omnia essent eiusdem operis exemplaria. Sed vt verum fatear, ex tribus exemplaribus, quæ apud Sanctum Laurentium mihi ostensa sunt, vni eorum, (quod est propter scripturæ antiquitatem venerandum) deerat principium & finis, & Apringij titulus recens est adiectus. Duo reliqua nuper sunt ex alio descripta; & vtrumque quidem præfert Apringij nomen; sed vnde illa fuerint translata non constat. Quod verò reperi in Patris Antonij Bibliotheca, est quidem illud multis ab hinc sæculis scriptum in membrana literis Gothicis, neque vllum ei deest folium; titulum tamen Apringij non habet neque in principio neque in fine, sed potiùs aliquid, ex quo suspicatus initio fui, an hoc esset illud opus, quod Bleco Monacho tribuunt Ambrosius Morales, & Yepes suprà relati. Præfert enim scriptum fuisse ab Obeco presbytero ad instantiam Sempronij Abbatis. Re tamen attentè inspecta censeo, Obecum illum presbyterum non esse auctorem, sed descriptorem seu antiquarium; qui opus illud descripsit atque depinxit. Nam se & scripsisse, & depinxisse asserit; & habet liber picturas satis multas. Atque ex ipsa scriptione constat, Obecum illum fuisse alioqui idiotam: voluit enim Sempronio Abbati gratificari, & in folio integro nihil aliud extat, quàm eum librum esse Sempronij Abbatis supellectilem, & triginta nouem lineis sic disposuit characteres, vt sursum, deorsum, dextrorsum, & sinistrorsum hæc verba legerentur. SEMPRONIVS ABBA LIBRVM. Quo quid infantius? Atque de hoc exemplari satis. Auctorem tamen censeo, non esse alium, quàm Apringium; tum quia sic bona fide scriptum reperio in exemplaribus, quæ vidi apud S. Laurentium (quorum vnum eò ex Bibliotheca domini Petri Ponce de Leon Episcopi Placentini allatum fuerat:) tum quia à viris doctissimis, & antiquitatis studiosis accepi, eiusdem operis alia exemplaria antiquissima cū titulo Apringij, fuisse ab ipsis perspecta apud magistrum Aluarum Gomezium, & apud quendam Regis Secretarium, cui nomen Valleio fuit, imò verò aliquod etiam in Bibliotheca Vaticana. His accedit, quòd sæpe in eo opere fit mentio persecutionis, quam patiebatur Ecclesia in Africa, eo tempore quo liber scribebatur; quod cum Apringij tempore cohæret, & cum minùs antiquo scriptore non cohæret. Libuit autem hic subiicere quid censuerit B. Isidorus de Apringij opere in libello de viris illustribus. *Apringius* (ait) *Ecclesiæ Pacensis Hispaniarum Episcopus, disertus lingua, & scientia eruditus, interpretatus est Apocalypsin Sancti Ioannis Apostoli subtili sensu, atque illustri sermone meliùs pene quàm veteres Ecclesiastici viri. Claruit temporibus Theudis Principis Gothorum.*

II. Prætereà, Sanctus Martinus patronus Legionensis scripsit commentarium in Apocalypsin, & Autographon ipsius manuscriptum seruatur Legione in cœnobio S. Isidori, vnà cum ipsius S. Martini reliquiis; inter quas ostenditur digitus ipse, quo liber scriptus est, adhuc integer & incorruptus. Quamuis autem ego Legione non fuerim; partem tamen aliquam eius, ibi ab amico curaui mihi describi, quam & apud me habeo.

III. Vidi prætereà, atque perlegi ex Bibliotheca S. Laurentij vnum manuscriptum, quod appello *Rubricas antiquas*, id est commentarium Apocalypseos rubricā exaratum in libro venerandæ antiquitatis, eóque valdè pulchro, & elegantibus picturis ornato; vbi tamen nulla fit mentio auctoris, seu collectoris earum rubricarum.

IV. Alterum eiusdem Bibliothecæ commentarium perlegi, incerti etiam auctoris, distinctionis gratiâ appello, *Membranas minores*. Quia in quarto, (vt appellant) scriptus liber est & compaginatus.

SECTIO II. *Syllabus interpretum typis excusorum, quos nactus sum.*

I. Victorinus Episcopus Pictauiensis, & martyr anno Christi 270. De quo Hieronymus in Catalogo. Cum liber in principio habeat prologum Hieronymi; suspicari licet, ab eodem Hieronymo expurgatum fuisse; quia Victorinum constat fuisse Millenarium. In hoc autem libro nihil est, quod eam fabulam redoleat.

II. Ticonius, qui floruit anno 390. Extat inter opera Augustini, & hic quoque expurgatus est proculdubio. Constat enim Ticonium fuisse Donatistam, & quædam miscuisse quę sano intellectui non congruebant.

III. Ambrosiaster, sic eum appello, qui inter opera Ambrosij legitur. Constat enim id opus non esse Ambrosij Mediolanensis, quia (vt demonstrat Pererius noster disputat. 2.) ex ipso opere euidenter patet, illud fuisse scriptum 200. annis post Ambrosij obitum.

IV. Sanctus Augustinus, quamuis non scripserit in totam Apocalypsin, saltem exposuit cap. 20. lib. 20. de ciuitate Dei. Floruit autem sanctus Doctor anno 430.

V. Primasius, anno 440. & quamuis opus, quod Primasij nomen præfert, tribuatur Melitoni ab Angelo Rocha: constat tamen eum deceptum fuisse; quia auctor operis in prologo asserit, se adducere quæ reperit ab Augustino exposita, etsi numero pauca; & ex Ticonio deflorare quæ sano congruunt intellectui, quod est quasi gemmas ex stercore colligere.

VI. Beda anno 730. quem coeteris omnibus præfert Zegerus.

VII. Haymo anno 830.

VIII. Strabus auctor Glossæ ordinariæ, anno 840.

IX. Ansbertus, anno 890. qui capit. 17. in ea verba, *Ego ostendam tibi*, ait fol. 330. sæpe se instructum fuisse

à Christo

à Christo per internam inspirationem, vt obscura Apocalypseos intelligeret. Et eodem spectant, quæ scribit fol. 362. in id capitis 19. *Hæc verba Dei vera sunt.*

X. Andreas, quem insigniter laudat Peltanus.

XI. Aretas, quem laudat Hentenius.

XII. Anselmus Cantuariensis, anno 108?.

XIII. Anselmus Laudunensis auctor Glossæ interlinearis, anno 1110.

XIV. Rupertus, anno 1110.

XV. Richardus de S. Victore, anno 1140.

XVI. Ioachimus Abbas, anno 1200. de quo dixi iam suprà, notat. 21. Nec muto sententiam, quamuis sciam quid dicat Angelus Rocha de illo: nempe, manifestum esse illum habuisse donum intellectus. vide infrà L.

B

XVII. Hugo Cardinalis, anno 1240.

XVIII. Albertus Magnus, anno 1260.

XIX. Thomas Anglicus, nempe non Angelicus, vt dixi suprà, & cum Angelus Rocha asserit fuisse Augustinianæ familiæ; extátque excusus Florentiæ, anno 1549.

XX. Vbertinus de Cassalis libro de 7. statibus Ecclesiæ qui excusus est Venetiis, an. 1516. Floruit anno 1300.

XXI. Aureolus, anno 1317.

XXII. Nicolaus de Lyra, eisdem penè vestigiis, anno 1310.

XXIII. Paulus Burgensis, anno 1434.

XXIV. S. Antoninus in historia, expositionem Aureoli atque Lyrani secutus, anno 1460.

XXV. Dionysius Carthusianus, anno 1470.

C

XXVI. Ciruelus in expositione Missalis, quæ excusa est Compluti anno 1528. & ferè insistit Aureoli & Lyrani vestigiis.

XXVII. Erasmus in notationibus ad nouum Testamentum.

XXVIII. Seraphinus de Fermo.

XXIX. Vatablus.

XXX. Zegerus.

XXXI. Anonymus quidam, quem tamen constat fuisse

A

Franciscanæ familiæ, inscripsit verò opus suum, *Sermones in Apocalypsim.*

XXXII. Claudius Carmelita.

XXXIII. Gagneius.

XXXIV. Pannonius.

XXXV. Ederus in Oeconomia, ex Aureolo.

XXXVI. Serranus.

XXXVII. Salmeron in præludiis.

XXXVIII. Capousachius.

XXXIX. Melo.

XL. Franciscus Ribera.

XLI. Viegas, ferè ex Ribera, quod attinet ad interpretationem; quamuis nonnulla misceat ex Aureolo, & Antonino.

B

XLII. Arias Montanus.

XLIII. Lizarazus ex Aureolo.

XLIV. Bullengerus.

XLV. Pererius, qui deficit in cap. 8.

XLVI. Iacobus Suarez, in tria priora capita.

XLVII. Mazerius in cap. 12. & quædam alia loca.

XLVIII. Hentenius in iudicio, quod prologi loco Aretæ apposuit.

XLIX. Ioannes Benedictus in scholiis marginalibus sacræ Scripturæ.

L. Philippus de Mantua, qui solet coniungi cum Abbate Ioachimo; & laudatur ab eo, qui Ioachimo prologum adiecit. His addo nonnullos; qui quamuis non videantur id agere, vt Apocalypsin exponant, eorum tamen opera sunt valde coniuncta cum Apocalypseos expositione.

C

LI. Ex his est Hortolanus in commentario Cantici Canticorum Salomonis, vbi multa ex Apocalypsi exposuit propter argumenti similitudinem.

LII. Cardinalis item Bellarminus in opere de Antichristo non pauca ex eodem libro interpretatur.

LIII. Leonardus Lessius in opere de Antichristo.

LIV. Et multò plura Maluenda in opere de Antichristo.

LIBRI

LIBRI PRIMI
PARS SECVNDA:
QVÆ CONTINET TOTIVS APOCALYPSEOS PARAPHRASIM.

Capitis primi pars prima, quæ est totius Apocalypſeos titulus & elogium.

TEXTVS.

1. APOCALYPSIS IESV *Chriſti, quã dedit illi Deus palàm facere ſeruis ſuis, quæ optaret fieri citò: & ſignificauit, mittens per Angelum ſuum ſeruo ſuo Ioanni.*

2. *Qui teſtimonium perhibuit verbo Dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti quæcunque vidit.*

3. *Beatus qui legit, & audit verba Prophetiæ huius: & ſeruat ea, quæ in ea ſcripta ſunt: tempus enim propè eſt.*

PARAPHRASIS.

1. ANIMA ænigmatum huius libri eſt Prophetia illa de Eccleſiæ Chriſtianæ euentibus, quam Deus animæ Chriſti aperte reuelauerat; vt aliquam eius partem ipſe etiam apertè doceret, eam ſcilicet partem, quam citò oporteet fieri. Viſum eſt autem Chriſto Domino, Prophetiam illam ſibi reuelatam huius libri ænigmatibus conueſtire; vt ſic veſtita per Angelum repræſentaretur Ioanni dilecto diſcipulo in Pathmos inſula degenti.

2. Et Ioannes poſtquam contemplatus eſt vniuerſam hanc repræſentationem & eius myſteria penetrauit; non ſolùm ſcripſit ea, quæ vidit, ſed etiam Apoſtolica auctoritate declarauit, nihil in his ænigmatibus contineri, quod non ſit purum putum Dei verbum, & ipſius Chriſti doctrina cæleſtis.

3. Et quamuis nonnulla ſint in hac Prophetia, quæ non videantur ad ſingulos homines ſpectare; neque opere complenda, niſi aliquot poſt ſæcula: nihilominùs fructus Prophetiæ huius & felicitas, quam promittit recipientibus, verè ſunt magna & admiranda; & valdè propè eſt tempus & opportunitas eo fructu fruendi. Atque adeò quicunque recipit huius Prophetię veritates, & eas fideli mente recolit; meritò ſe appellare poterit felicem atque beatum.

Capitis primi pars ſecunda, quæ eſt Epiſtola dedicatoria.

TEXTVS.

4. IOANNES *ſeptem Eccleſiis, quæ ſunt in Aſia. Gratia vobis & pax ab eo, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt: & à ſeptem Spiritibus, qui in conſpectu throni eius ſunt.*

PARAPHRASIS.

4. IOANNES ſeptem Eccleſiis, quæ ſunt in Aſia. Intentio mea eſt in hac epiſtola ſalutare vos, ad quos hunc Apocalypſeos librum mitto; & operis argumentum vobis indicare. Hæc vt præſtem, inprimis opto vobis gratiam & pacem, deinde precor illam à Deo Patre noſtro, cui nomen יהוה, Iehouah. Huius autem nominis veram interpretationem vobis propono; vt per eam intelligatis totam Apocalypſin ad huius nominis veritatem reuocari. Quia ſumma huius libri eſt idipſum, quod diuiniſſimum Dei nomen importat. Nempe Deum opere præſtare, quod antè promiſerat; Deum ſcilicet incepiſſe opus ſuum; & abſolutiſſimam perfectionem eidem operi daturum. Precor præterea vobis gratiam & pacem à ſeptemplici Diuinæ prouidentiæ Spiritu; id eſt, à ſeptem virtutibus, in quibus Diuinæ prouidentiæ perfectio conſiſtit: nempe, à Fortitudine, Beneficentia, Æquitate, Sapientia, à Potentia, Comminatione, & Seueritate. Quas virtutes in ſeptem lampadibus figuratas in conſpectu throni conſpexi; atque illis totidem libri ſigilla reſpondent, quæ bonam Apocalypſeos partem occupant.

5. Precor

5. Et à Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps Regum terræ; qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo.

5. Precor etiam vobis gratiam & pacem à Christo Domino; quem hæc reuelatio ostendit, fuisse testem fidelissimum; & esse primogenitum mortuorum, & principem Regum terræ. Ostendit autem Christum fuisse testem fidelem; quia repræsentat, quàm fuerit vera Christi prædicatio de Iudæorum reprobatione, & de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum: & de Ecclesiæ Christianæ bellis atque victoriis. Christum autẽ verè esse primogenitum mortuorum, ex eo demonstratur; quia ad Christi similitudinem ex persecutionum abysso Christiana Ecclesia gloriosè emerget; ac denique res ipsa ostendet, Christum esse principem Regum terræ. Quia ipsius tandem cruci Reges terræ subiicientur, eámque supplices adorabunt. Atque ita ei, qui dilexit nos, &. lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo.

6. Et fecit nos regnum, & sacerdotes Deo, & Patri suo: ipsi gloria & imperium in sæcula sæculorum: Amen.

6. Et qui suam in nos benignitatem declarauit, multò meliùs, quàm Pharao in genus sacerdotale; efficiens nos peculiare Dei regnum; & nos quasi Dei sacerdotes diuitiis regalibus & immunitate cumulans, (quemadmodum in Apocalypsi indicatur) Christo inquam Christianorum Parenti sempiterna erit gloria & imperium gloriosum in ipsius Ecclesiæ Christianæ gloria & imperio sempiterno.

7. Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et plangent se super eum omnes tribus terræ: Etiam: Amen.

7. Quamuis enim Ecclesiam Christianam persequantur nunc Iudæi atque Gentiles; ecce tamẽ Apocalypsis proponit nobis Christi aduentum in prędicationis Euangelicæ nubibus; per quam Deus cælestem imbrem effundit, id est, Spiritum gratiæ & precum; atque ita fiet, vt aperiantur cæcorum oculi, & aspiciant in Fidei auctorem, & consummatorem Iesum. Et qui priùs Christum persequebantur, ad eum conuersi planctus ad sidera tollant; & se suis peccatis passioni Dominicæ causam dedisse, pœnitentiam agentes, lamententur. Atque adeò Iudæis & Gentibus ad Christum conuersis, maxima erit Christianæ gentis gloria. Fiet, Fiet.

8. Ego sum α, & ω, principium, & finis, dicit Dominus Deus, qui est, & qui erat, & qui venturus est, omnipotens.

8. Christus enim in hac Apocalypsi docet; se inchoasse ædificium Ecclesiæ Christianæ; & quod inchoatum est, se gloriosissimè perfecturum. Atque id est, Christum esse Α, & Ω, principium & finem; id est auctorem & consummatorem. Et eadem est significatio nominis IEHOVAH, ad quam vniuersa Apocalypsis reuocatur.

Capitis primi tertia pars, quæ narrationem primæ visionis continet.

TEXTVS. | PARAPHRASIS.

9. Ego Ioannes frater vester, & particeps in tribulatione, & regno, & patientia in Christo Iesu: fui in insula, quæ appellatur Pathmos, propter verbum Dei, & testimonium Iesu.

9. Ego Ioannes frater vester; atque adeò vobiscum particeps tribulationum Christi, particeps regni, & particeps patientiæ nobis elargitæ; cùm essem in Pathmos insula; in quam propter Euangelij prædicationem fueram relegatus.

10. Fui in spiritu in Dominica die, & audiui post me vocem magnam tanquam tubæ, dicentis:

10. Die quadam Dominica in extasim raptus, diuinissimæ reuelationis spectator fui. Et initio quidem audiui à tergo magnum tubæ clangorem, sed is clangor erat vox articulata, quæ mihi distinctè dicebat:

11. Quod vides, scribe in libro, & mitte septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia, Epheso, & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphiæ, & Laodiciæ.

11. Scribe in libro ea, quæ videris; & mitte septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia, scilicet Epheso, &c.

12. Et conuersus sum, vt viderem vocem, quæ loquebatur mecum; & conuersus vidi septem candelabra aurea.

12. Et cùm statim me conuertissem, (nempe in extasi) vt viderem, quis ad me per tubæ clangorem loqueretur. Ecce conspicio septem aurea candelabra, singula septenis lucernis collucentia; & omnino eius formæ, quæ præcepta est Moysi, Exod. 25.

13. Et in medio septem candelabrorum aureorum similem filio hominis, vestitum podêre, & præcinctum ad mamillas zona aurea.

13. In medio autem candelabrorum adstabat Sacerdos quidam tunica byssina sacerdotali indutus, & altissimè præcinctus aurea zona.

14. *Caput* | 14. Quem

14. *Caput autem eius & capilli erant candidi, tanquam lana alba, & tanquam nix; & oculi eius tanquam flamma ignis.*

14. Quem niuea & veneranda canicies decorabat. Porrò oculorum flammæ indicabant eum ira ardentem.

15. *Et pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardenti; & vox illius tanquam vox aquarum multarum.*

15. Sed illud mirabile, quòd pauimentum ex pedum contactu valdè fumigabat. Erant enim pedes ei, non carnei, sed ex chalcolibano ardente; sicut altare holocausti, quod fecit Salomon; quod erat ex chalcolibano, & igne sacro semper ardebat. Qui verò me priùs voce tubæ fuerat allocutus, paulò pòst voce aquarũ multarum, id est voce maris fremitus persimili, mecũ colloqui cœpit.

16. *Et habebat in dextera sua stellas septem, & de ore eius gladius ex vtraque parte acutus exibat; & facies eius sicut sol lucet in virtute sua.*

16. In dextera autem gestabat septem annulos, quorum gemmæ videbantur esse stellæ cælestes, ac de ore eius gladius procedebat anceps. Post hæc transfigurata est illius facies. Cùm enim priùs oculorum flammæ distinctè perciperentur, posteà tota facies splendebat, sicut & sol cùm maximè lucet.

17. *Et cùm vidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquam mortuus; & posuit dexteram suam super me, dicens: Noli timere, ego sum primus & nouissimus.*

17. Hæc omnia vbi primùm conspexi, despondi extemplò animum; & ad eius pedes semianimis corrui. Sed ille me restituit, imposita super me dexterâ, & his verbis me confirmans: Ne timeas; ego sum primus, & nouissimus.

18. *Et viuus, & fui mortuus: & ecce sum viuens in sæcula sæculorum; & habeo claues mortis, & inferni.*

18. Et viuus, & fui mortuus; & ecce sum viuens in sæcula; & habeo claues mortis & inferni.

19. *Scribe ergo quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ oportet fieri post hæc.*

19. Hæc ille, non solùm vt me consolaretur; sed etiam vt totius visionis scopum indicaret; subiecit enim, Scribe ergo, & quæ vidisti, & eorum significationem, atque adeò prophetiam Ecclesiæ Christianæ, & quidem nota illa illationis, *Scribe ergo*, indicabat, ex verbis, quæ audieram, intelligi iam posse totius visionis scopum, & prophetiæ substantiam saltem in summa.

20. *Sacramentum septem stellarum, quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea: Septem stellæ, Angeli sunt septem Ecclesiarum: & candelabra septem, septem Ecclesiæ sunt.*

20. Vt ergo distinctioris explicationis faceret initium; subiecit, gemmas annulorum esse Episcopos; candelabra autem, Ecclesias.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

QVIA septem erant Ecclesiæ, ad quas primùm voluit Christus Apocalypsin mitti; ideò septem Ioanni ostensa sunt candelabra. Idem tamen symbolum ad reliquas Ecclesias extendi debet: quemadmodum stellarum symbolum, quod Asiæ Episcopis tribuitur, ad reliquos similiter Episcopos, & Euangelij ministros referendum est. Porrò septenæ lucernæ in singulis candelabris, septem Diuinæ prouidentiæ Spiritus denotant in Christi Ecclesiis effulgentes. Elegantissimum verò fuit in Ecclesiarum symbolo (id est in candelabris spirituum) Dei splendorem repræsentare; & in Christi figura, ipsarum Ecclesiarum perfectionem. Atque ita mirabilis ille sacerdos, qui inter candelabra apparuit, Christum significat; qui in Ecclesiis suis valdè mirabilem se ostendit. Et primùm eius præsentiæ & prouidentiæ oleum, lumen, & gloriam omnem accepta referunt candelabra, id est Ecclesiæ. Deinde, quidquid mirabile in sacerdotis persona notatur, id omne referendum est ad eos Ecclesiæ Christianæ euentus, qui in Apocalypsi continentur. Totius enim spectaculi prologum agit hæc persona, quæ primò Ioanni apparuit; atque adeò totius Apocalypseos argumentum ob oculos ponit.

Vox ergo tubæ symbolum est Iudaicæ persecutionis, in qua valdè gloriosæ fuêre Christo religio, charitas, & sapientia populi Christiani; qui per ipsam persecutionem mirificè proficiebat in tribus illis excellentiis. Porrò podêris byssina immaculatam religionem repræsentat; zona aurea insignem charitatem; canicies venerandam sapientiam.

Sed quò magis gratia & sapientia Christianæ Ecclesiæ vigebat; eò magis perfidi Iudæi iram Christi aduersus se irritabant; atque in plagis contra eos immissis, & in bello mystico, quod aduersus eos gerebatur, oculorum flammæ iram Christi denotant.

Huius belli exitus fuit decimæ Iudæorum partis conuersio; & ceteris obduratis, Euangelij ad Gentes transmigratio; vt Christianæ Religionis Ignis Gentilitatem inflammaret. Hunc verò Christianæ Religionis conatum significant pedes ex chalcolibano ardente.

Verùm prædicationem Euangelij ad Gentes excepit persecutio ab Imperio Romano aduersus Christi Ecclesiam excitata; quam persecutionem vox aquarum multarum adumbrat.

In ea tamen persecutione, admiranda prædicatorum Euangelij constantia, & efficacitas verbi Dei poliicebantur fidelibus gloriosum de Imperio Romano triumphum, per conuersionem scilicet Vrbis, & orbis. Et prædicatorum quidem contriumphi,

stantiæ symbolum, stellæ sunt; verbi efficacitatis, A gladius anceps ex ore procedens; & clarissimi triumphi, lux solis in facie fulgurantissimi.

His consideratis, videlicet persecutionum magnitudine, & tantæ rei mole ac difficultate, deficiebat per se humana infirmitas, quæ triumphum de Imperio Romano incredibilem iudicaret. Ad hoc autem significandum cadit Ioannes tanquam mortuus, sed illum Christi dextera confirmat, & illa verba, *Ego sum primus, & nouissimus*, id est, consideratio potentiæ Christi, qui est solus Deus potens; & quem valdè decet, suum opus consummare.

Cùm verò ait, *fui mortuus, & ecce sum viuens in sæcula*; prototypum ponit siue exemplar, in quo cernitur ex magnis persecutionibus Ecclesiam gloriosè emersuram.

Concludit denique se habere claues mortis & inferni, vt ex eo constet persecutiones, quæ aduersus Ecclesiam insurgunt, ab ipso Christo esse ordinatas; nec maiores futuras, quàm Christianæ felicitati conueniat.

CAPVT II.

Capitis secundi pars prima; qua est epistola ad Ephesinum; & sub eius persona ad fideles probos, sed in quibus pristinus charitatis ardor refrixit.

TEXTVS.

1 *ANGELO Ephesi Ecclesiæ scribe. Hac dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua; qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum.*

2. *Scio opera tua, & laborem, & patientiã tuã; & quia nõ potes sustinere malos: & tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & inuenisti eos mendaces.*

3. *Et patientiam habes; & sustinuisti propter nomen meum, & non defecisti.*

4. *Sed habeo aduersum te, quòd charitatem tuam primam reliquisti.*

5. *Memor esto itaque vnde excideris; & age pænitentiam, & prima opera fac. Sin autem: venio tibi, & mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pænitentiam egeris.*

6. *Sed hoc habes; quia odisti facta Nicolaitarũ, quæ & ego odi.*

7. *Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis: Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.*

INTERPRETATIONIS SVMMA.

1. EPISTOLARVM Christi, quæ in hoc secundo & tertio capite continentur, ea est intentio; vt singula conscientiarum genera animaduertant, quem debeant fructum ex hac reuelatione decerpere.

In hac ergo epistola genus conscientiæ ex descriptione Episcopi intelligitur. Laudantur enim eius virtutes; illud reprehenditur, quòd de antiquo charitatis feruore remiserat. Quare hortatur hominem Christus, vt instauret vota, & prima opera faciat. Scopus itaque huius epistolæ est, hortari eum, qui de antiquo charitatis feruore remiserat, vt ad antiquum feruorem seriò redire deliberet: ad quem finem ex ipsa Apocalypsi quatuor ei puncta proponuntur; nempe:

- Excellentia vocationis Diuinæ,
- Feruor deuotionis antiquæ,
- Periculum ex remissione,
- Et fructus renouationis egregius.

Porrò excellentia vocationis ex Christi periphrasi colligitur. Magnum enim est, electum esse in annuli Christi gemmam siue stellam, & in lucernã candelabri Ecclesiæ. Indignũ verò est, vt qui ad eiusmodi dignitatem fuit euectus, à primo splendore deficiat.

Deinde antiquus feruor ob oculos ponitur in ipsa Episcopi descriptione; & admonitione. Ipsa autem antiquorum operum recordatio, posterioris remissionis exprobratio est.

5. Ad hæc; remissionis periculum eleganter significatur illis verbis, *Mouebo candelabrum tuum de loco suo*, quod est, ex remissione orituram esse perturbationem pacis. Et sanè paci se existimabat Episcopus consulere, nonnihil remittendo de primo feruore.

7 Denique renouationis votorum fructus egregius est, *Edere de ligno vitæ*, id est, à Christi virtute confortari ad spiritualis iuuentutis vires in suo vegeto vigore conseruandas vt deinceps non senescant.

Capitis secundi pars secunda; quæ est epistola secunda ad Smyrnensem, & sub eius persona ad fideles probatæ & perfectæ virtutis.

TEXTVS.

8. *Et Angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe: Hac dicit primus & nouissimus, qui fuit mortuus, & viuit.*

9. *Scio tribulationem tuam; & paupertatem tuam; sed diues es; & blasphemaris ab his, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt; sed sunt Synagoga satanæ.*

10. *Nihil horum timeas, quæ passurus*

SVMMA INTERPRETATIONIS.

8. Ex descriptione Episcopi intelligitur genus cõscientiæ, cui hæc epistola scribitur. Nimirum vir erat perfectæ virtutis, in summa paupertate diues, & in magnis ærumnis fidelis. Atque ita exhortatio non est alia, quàm vt perseueret vsque ad mortem. Scopus ergo huius epistolæ est, viros probatæ & perfectæ virtutis hortari ad perseuerandum. Quam ad rem ex ipsa Apocalypsi, quatuor eis puncta ponuntur ob oculos. nempe,

- Christi Domini prouidentia & exemplum,
- Perfectæ virtutis excellentia,
- Breuitas laborum huius vitæ,
- Coronæ æternæ præstantia.

passurus es. ecce missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt tentemini: & habebitis tribulationem diebus decem. Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

Primùm in periphrasi Christi Domini, notatur prouidentiæ ipsius perfectio in illis verbis; *Primus & nouissimus.* Vt eius fauorem promittant sibi Sancti in suis aduersitatibus. Exemplum verò eiusdem Christi in passione & in gloria proponitur in altera parte periphrasis, dum dicitur, *Qui fuit mortuus, & viuit.*

Deinde quanta sit perfectæ virtutis excellentia, illud satis indicat, quod huic Episcopo dicitur, *Sed diues es.*

Breuitatem laborum huius vitæ denotant illa verba, *Habebitis tribulationem diebus decem.*

11. *Qui habet aurē, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis: qui vicerit, nō lædetur à morte secūda.*

11. Excellentia autem præmij indicatur coronæ nomine. Et denique virtutis perseuerantiæ respondet æterna gloriæ permanentia: hoc enim est, *Non lædi à morte secunda.*

Capitis secundi pars tertia; quæ est epistola ad Pergamenum, & sub eius persona ad fideles probos; sed in eo reprehensibiles, quòd in aliqua re sint pusillanimes, & propterea in Dei obsequio non valdè proficiant.

TEXTVS.

12. *Et Angelo Pergami Ecclesiæ scribe: Hæc dicit qui habet romphæā vtraque manu acutam.*

13. *Scio vbi habitas, vbi sedes est Satanæ: & tenes nomen meum; & non negasti fidem meā. Et in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, vbi Satanas habitat.*

14. *Sed habeo aduersus te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel, edere, & fornicari.*

15. *Ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.*

16. *Similiter pœnitentiā age; si quominùs: veniam tibi citò, & pugnabo cum illis gladio oris mei.*

17. *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis: Vincenti dabo manna absconditū; & dabo illi calculum candidū, & in calculo nomen meum scriptum; quod nemo scit, nisi qui accipit.*

SVMMA INTERPRETATIONIS.

12. Cuiusmodi conscientiæ genus sit, cui hæc epistola mittitur, ex descriptione Episcopi constat. Laudantur enim eius virtutes; illud reprehenditur, quòd non audeat bellum gerere cum Nicolaitis. Atque ita exhortatio est, vt bellum gerere non reformidet. Scopus ergo huius epistolæ est, viros probos, sed in aliqua re ad Dei obsequium pusillanimes, hortari; vt corde magno, & animo valenti sint ad ea omnia, quæ ad maiorem Dei gloriam spectant. Atque ad hanc rem quatuor eis puncta ex ipsa Apocalypsi proponuntur. nempe.

- Potentia virtutis Christi,
- Gloria ipsius Christi in eo, quod aggrediendū proponitur,
- Pudor pusillanimi ex data alteri prouincia atque corona,
- Eximius magnanimitatis fructus.

Primùm in periphrasi Christi aptè describitur, maximam esse illius virtutem; atque adeò confidendum esse in Christo; cuius ope nihil est adeò difficile, quod non possit facilè superari. Quemadmodum ad gerendum bellum cum Hæreticis, Episcopus ille animari debebat; sciens Christum esse, qui in suis pugnat, & vincit.

15. Deinde id etiam animos addere debet seruis Christi, quòd gloriosum sit Christo, fauere suis seruis in iis, quæ propter ipsum aggrediuntur. Quemadmodum Pergameno considerandum erat, Nicolaitas esse Christi inimicos; atque adeò gloriosum esse Christo, Episcopo fideli aduersus infideles bellum gerenti, præsentissimam opem ferre.

Pudor autē, quo pusillanimes suffundēdi sunt, egregiè expēditur in illis verbis, *Veniā tibi; & pugnabo cū illis in gladio oris mei.* Quod est, ex terrę puluere aliū suscitare, cui detur prouincia illa & corona egregia, quam illi propter pusillanimitatem non sunt consecuti.

17. Magnanimitati verò promittitur primùm, manna absconditum, id est, maxima suauitas in ipsa difficultatis aggressione abscondita: deinde calculus candidus, id est, in Christi imitatione maxima felicitas; quia manus fortium diuitias parat, & in ipso calculo nomen Christi scriptum, id est, maxima Iesu Christi gloria in perfecta hominis sanctificatione.

Capitis secundi pars quarta, quæ est epistola ad Thyatirenum; & sub eius persona ad fideles probos, & in Christi obsequio feruidos; sed in eo reprehensibiles, quòd per imprudentiam in rebus inutilioribus occupati, ea prætermittant, ex quibus Dei gloriam maximè prouehere possent.

TEXTVS.

18. *Et Angelo Thyatiræ Ecclesiæ scribe. Hæc dicit Filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco.*

19. *Noui opera tua, & fidem, & charitatem tuam, & ministerium, & patientiam tuā, & opera tua*

INTERPRETATIONIS SVMMA.

18. Thyatirensis Episcopi descriptio indicat, cuiusmodi conscientiæ genus sit, cui hæc epistola scribitur. Erat ille in Dei obsequio feruidus, & multarum virtutum gloria clarus; in eo tamen reprehensibilis, quòd Iezabeli, id est, Iudæorum Synagogæ conniuêret; non animaduertens, ex eo maximum detrimentum in Ecclesiam Christianam redundare; & frustra tunc in eorum conuersione procuranda consumi tempus, quod poterat cum ingenti fructu in procuranda Gentium conuersione collocari. Huiusmodi erat Thyatirensis imprudentia, cum ipsius probitate & feruore coniuncta. Ad scopum tamen huius epistolæ intelligendum, reuocanda

tua nouiſſima plura prioribus.

20. *Sed habeo aduerſus te pauca; quia permittis mulierē Iezabel, quæ ſe dicit propheten, docere, & ſeducere ſeruos meos, fornicari, & mãducare de idolothytis.*

21. *Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret: & non vult pœnitere à fornicatione ſua.*

22. *Ecce mittam eam in lectū: & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt; niſi pœnitentiam ab operib. ſuis egerint.*

23. *Et filios eius interficiam in morte; & ſcient omnes Eccleſiæ, quia ego ſum ſcrutans renes & corda: & dabo vnicuique veſtrum ſecundùm opera ſua. Vobis autem dico:*

24. *Et ceteris, qui Thyatiræ eſtis; quicunque non habent doctrinam hanc, & qui non cognouerunt altitudines Satanæ, quemadmodum dicunt; non mittam ſuper vos aliud pondus.*

25. *Tamen, id quod habetis, tenete; donec veniam.*

26. *Et qui vicerit, & cuſtodierit vſque in finem opera mea; dabo illi poteſtatem ſuper Gentes.*

27. *Et reget eas in virga ferrea; & tanquam vas figuli confringentur.*

28. *Sicut & ego accepi à Patre meo; & dabo illi ſtellam matutinam.*

29. *Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.*

canda eſt hypotheſis ad theſim (vt aiunt Rhetores,) id eſt, argumentum ſpeciale ad generale: & ij ſunt in genere conſiderandi: qui quãuis ſint probi, & ſpiritu feruẽtes; in eo tamen ſunt reprehenſibiles, quòd in iis cõſumunt tempus, ex quibus parua aut nulla vtilitas ſperari poteſt: cùm poſſent ſe ad eas occupationes transferre, ex quibus magna Diuinæ gloriæ illuſtratio ſperanda eſſet. Quemadmodum de iis dici poſſet, qui vbi multi ſunt concionatores, & animi auditorum obdurati, concionantur; cùm poſſent (verbi gratia) apud Sinas & Iaponios cum ingenti fructu Dei gloriæ deſeruire. Quod verò de Euangelij prædicatione dictum eſt, ſimiliter in multis aliis occupationibus intelligi debet.

Itaque ſcopus huius epiſtolæ eſt; hortari feruidos in Dei obſequio; ſed imprudenter ſuam operam locantes; vt ſe ad ea transferant, in quibus Dei gloriæ multò vtiliùs deſeruire valeant. Quam ad rem ex ipſa Apocalypſi hæc puncta conſideranda proponuntur:

- Manifeſta Dei vocationis indicia,
- Exigua ſpes colligendi fructus ex præſenti occupatione,
- Libertas ſpiritualis, ad quam vocati ſumus,
- Eximius alterius occupationis fructus.

Primùm in periphraſi Chriſti proponuntur huic Epiſcopo indicia manifeſta; ex quibus debuiſſet animaduertere, ſe à Deo ad alia vocari. Erat enim nimis addictus Iudæorum familiaritati, (ſcilicet, vt eos ad Chriſtum traduceret.) Iubetur autem conſiderare manifeſta reprobatæ Synagogæ & Gentiliſmi electi ſigna.

Deinde ex re ipſa conſiderare iubetur, non ſolùm ſine fructu ſe operam locare, ſed etiam cum manifeſto damni periculo. Magnum enim imminebat periculum Eccleſiæ ex familiaritate cum Iudæis, fideles in ſeruitutem legis inducere conantibus; de cetero autem in ſua pertinacia obduratis.

Prætereà ex libertate Euangelica ab onere legis Moſaicæ, tacitè monetur Thyatirenſis, vt animaduertat ſe in libertatem vocatum eſſe; atque adeò non eſſe addictum, vt ſuæ propenſioni ſeruiat, & Iudæis conniueat; ſed liberum eſſe per Dei gratiam, poſſeque ſuæ propenſioni dominari, & ad occupationem maioris gloriæ Dei ſe transferre.

Denique ad alliciendum Dei ſeruum, vt nouæ occupationis labores libenter capeſſat; iniicitur illi certiſſima ingentis fructus ſpes in illis verbis, *Dabo illi poteſtatem ſuper Gentes, & reget eas in virga ferrea; & dabo illi ſtellam matutinam.*

C A P V T III.

Capitis tertij pars prima, quæ eſt epiſtola ad Sardenſem: & ſub eius perſona ad fideles improbos, qui peccatum lethale committere audent.

TEXTVS.

1 *ET Angelo Eccleſiæ Sardis ſcribe: Hæc dicit, qui habet ſeptem ſpiritus Dei, & ſeptem ſtellas: Scio opera tua, quia nomen habes; quòd viuas, & mortuus es.*

2 *Eſto vigilans: & confirma cetera, quæ moritura erant. Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo.*

3 *In mente ergo habe, qualiter acceperis, & audieris, & ſerua, & pœnitentiam age. Si ergo non vigilaueris, veniã ad te tanquam*

SVMMA INTERPRETATIONIS.

1. EX Epiſcopi deſcriptione colligitur conſcientiæ genus, cum quo ſermo eſt in præſenti epiſtola. Deſcriptio enim eſt illaudati Epiſcopi; qui Dei timore poſtpoſito, ea præſtare negligebat, ad quæ ex Epiſcopali munere tenebatur; ſcilicet vigilare, & confirmare. Atque ita exhortatio eſt ad pœnitentiam & vitæ emendationem. Quare ſcopus huius epiſtolæ eſt, fidelibus improbis, & proiectæ ad ſcelus audaciæ perſuadere pœnitentiam. Quem ad finem hæc illis puncta ex ipſa Apocalypſi proponuntur:

- Deformitas ſceleris in perſona ad magnã ſanctitatẽ obligata,
- Repentinæ mortis periculum,
- Aliorum innocentiæ exemplum,
- Magnitudo clementiæ Chriſti.

Primùm, quanta eſſet obligatio Epiſcopi, ex periphraſi Chriſti intelligitur; atque ex eo ipſo expenditur, quàm ſit turpe, eum iacêre in peccato, qui vocatus eſt ad magnam ſanctitatem.

Deinde ad repentinæ mortis periculum, nihil aptius, quàm illa metaphora; *Veniam ad te tanquam fur.* Repentinæ autem mortis nomen latiùs patet, quàm multi cogitant.

lati; In ceteris, quæ horum comparatione, multò erant inferiora, exiſtimo Eccleſiæ magis expediens fuiſſe, ne illi diſtinctè prædicerentur. Satis fuit Chriſtum generatim prophetaſſe Ioan. 15. 20. *Si me perſecuti ſunt, & vos perſequentur.* & Matth. 18. 7. *Neceſſe eſt, vt veniant ſcandala.* Et per Apoſtolum 1. Corinth. 11. 19. *Oportet hæreſes eſſe.* Et alia huiuſmodi. Diſtinctior ergo prophetia Eccleſiæ erat inutilis; doctrina tamen ad omnem huiuſmodi euentum ſanè quàm vtilis, atque hanc egregiam ſatis habemus in Apocalypſi. Ex iis enim, quæ in trium bellorum deſcriptione dicuntur, quomodo ſit de reliquorum ſucceſſu philoſophandum, docentur fideles. Videlicet, quæ ſit diuinæ prouidentiæ in illis omnibus ratio, & in occurrentium omnium perſecutionum permiſſione diſpoſitio: quid ſperandum ſit Eccleſiæ, quid agendum, & quis exitus perſecutores, & perſecutos maneat. Diſtinctioris prophetiæ deſiderium imprudentiæ & vanitatis arguitur: ſublimior autem & excellentior ad omnem euentum doctrina optari non potuit.

8. *Primum ex ſuperioribus argumentis ſoluitur.*

Vt igitur argumenta ſuperiùs poſita diluamus, Ad primum aſſero, non exiguum ſingularis libri argumentum eſſe, ſed maximum potiùs & grauiſſimum, de tribus illis rebus diſtinctè agere; id eſt, de Iudaiſmi & Gentiliſmi & Antichriſti victoria. Qui verò exiſtimet Apocalypſin non de his tantùm bellis tractare debere: ſed ceterorum etiam omnium exitum diſtinctè deſcribere; id aſſumit, quod non ſolùm non probatur, ſed etiam expediens non fuiſſe probatum eſt. Atque vt de hæreticorum perſecutione ſingulatim loquamur; obſeruandum eſt, hæreticorum primos fuiſſe illos, qui ex Iudæis Chriſti fidem recipere noluerunt. Penes Iudæos enim ad Chriſti vſque aduentum fides erat & Eccleſia. Quare, qui ex iis ſe Euangelio ſubiecerunt, illi perſtiterunt in fide; qui verò Chriſtum reſpuentes, Chriſtianos ſunt perſecuti, hi nimirum à vera Chriſti fide deſciuerunt. Et qui animaduerterit, Apocalypſin eſſe veluti mirabilem quandam tragicomœdiam; facilè perſpiciet, in actione de Iudæorum bello, déque eius exitu, contineri pariter eorum omnium bellorum imaginem, quibus hæretici omnes Eccleſiam impugnant; & quis eorum bellorum exitus futurus ſit. Quemadmodum enim Deus aduerſus Iudæos ſeptem plagas immiſiſſe deſcribitur, ita etiam in hæreticos eiſdē plagis animaduertit, & priuſquā eos ſeptima plaga percutiat, iiſdem remediis vtitur, quibus ad Iudaici populi conuerſionem fuiſſe vſum legimus. Ceterum, cùm hæreticorum obſtinatio & peruicacia Iudaicæ perfidiæ ſit ſimilis; ideo plerumque euenit, vt decimæ eorum partis ad fidem conuerſio, pro ingenti lucro atque victoria computetur. Atque id eſt, hoſtilis vrbis decimam partem corruere, & Chriſtiano populo infidelem decimas dare. At ceteri in ſua impietate obſtinati & obdurati perſiſtunt.

9. *Apocalypſeos doctrina de tribus Eccleſiæ bellis ad alia etiā extendi poteſt.*

Hæc animaduerſio eſt iuxta receptum in optimis actionibus ſeu comœdiis morem; vbi in ſingulari aliquo exemplo communis tradi ſolet ad cetera eiuſmodi doctrina. Atqui exempli vis ac robur magna ſunt, præſertim in illuſtri re & omnibus communiter nota: Vt ſi detur in ſcena celebris hiſtoria. Cùm ergo Ioannes Apocalypſin ſcripſit; Chriſtianis omnibus manifeſtum erat bellum, quod Iudæi aduerſus Chriſti Eccleſiam geſſerant, Deique vindicta, & totius rei exitus. Quare nihil potuit eligi, quod ita ad viuum exprimeret hæreticorum bellum, hæreſum cauſas, ac ſingulare Dei beneficium in eos, quos teterrimo huic bello ſubducit, & in fide vera conſeruat. Diuinæ item prouidentiæ patientiam, comminationem, ac ſeueritatem in hæreticos; charitatem etiam mirabilem, qua per fideles hęreticorum conuerſionem miris modis procurat; & Chriſtianæ Eccleſiæ doctrinam ac ſanctitatem, qua Deo in re tanta, támque glorioſa fideliſſimum præſtat obſequium, & huius obſequij fructum ſingularem. Denique ad hæreticorum mores & immanem furorem, quo Eccleſiam perſequuntur, effingendum, aptior & expreſſior imago depingi non potuit, quam quę cap. 9. Apocalypſeos deſcribitur. Atque ad eorum obſtinationem repræſentandam vndecimi capitis finis aptiſſimus etiam eſt. Clariorem & magis diſtinctam de hæreticorum bellis prophetiam optaſſe, futile prorſus erat & inane. Superioris autem actionis ad perſecutionem hæreticorum applicatio, elegantiſſima eſt omnium, quæ de hac re inſtitui poterant tractationes.

10. Quod de hæreticis hactenus dictum eſt, ad Mauros etiam ac Turcas ſuo modo extendi poteſt; qui inter hæreticos quodammodo numerandi videntur. Bona enim prouinciarum pars, quæ Mahometicam ſectam profitentur, ſuperiori ætate Chriſti fidei militabant, atque ex priſtina illa Euangelij luce, qua quondam illuſtrati fuère, aliquæ in eis reliquiæ perſeuerant; dum idololatriam deteſtantur, nec alium agnoſcunt Deum præter cæli ac terræ conditorem. Cùm igitur hæc prioris ignis fauilla apud eos reſideat; cùm Eccleſiæ bellum inferant; cùm à Iudæis mutuam circumciſionem, atque alias nonnullas id genus cæremonias accipiant: hæc omnia idoneam ſatis materiam præbent, vt Iudaici belli actio in Apocalypſi data ad Turcarum etiam & Maurorum bella applicetur. Nec abſimilis eſt eorum obſtinatio. Quare quantumuis crebris cohortationibus, & Euangelij prædicatione alliciantur; vix vnquam decima eorum pars ad Chriſtiana ſacra traducitur.

11. Ex his omnibus infero, quod de perfida Ieroſolyma in Apocalypſi deſcribitur, poſſe etiam aptiſſimè accōmodari ad hæreticorum, Maurorum atque Turcarum vrbes Eccleſiæ aduerſarias; vt ad Londinum, Geneuam, Conſtantinopolim, Argierium. Scio a quibuſdam Conſtantinopoli applicari, quod in Apocalypſi de Babylone dicitur: imò verò Aretæ, Caponſachio, & aliis nonnullis ſenſum literalem videri. Ceterùm contextus proculdubiò de Roma agit, (de quo ſuprà, & infrà.) Bellum autem, quod Eccleſiæ infert Conſtantinopolis, Iudaicum potiùs bellum, quam Romanum refert, vt iam explicaui.

Quibus addo. in Gogi & Magogi bello (quod idem cum Antichriſti bello eſt; & Turcis ab aliquibus accommodatur) Antichriſti præcurſores poſſe comprehendi; in quorum numerum non aptè adſcribi videntur, qui multis retro ſæculis, nempe ante mille annorum pacem, hæreſiarchæ præceſſerunt. Gogi enim & Magogi bellum poſt hoſce mille annos ſuccedit in Apocalypſi.

Quo pacto Apocalypſeos doctrina ad alia ſimiliter extendi poſſit.

Iam de aliis idololatris extra Romani Imperij terminos poſitis, illud breui perſtrinxerim, deſcriptionem feliciſſimi triumphi de bello Romano ſatis fuiſſe, vt inde facilè Chriſtiani colligerent; ſi ſe ipſi ſtrenuè gerant, atque Dei bella viriliter pugnent, Deum illis de quauis hoſtili vrbe, quantumuis potentiſſima, glorioſam victoriam conceſſurum, vt Romæ ethnicæ exemplo fuerat quàm mox oſtenſurus. Atque eapropter non opus fuit; vt Perſidis, Meaci, & aliarum prouinciarum perſecutio ſingulariter deſcriberetur. Atque in myſticis his bellis aduerſus quoſuis Gentiles; non ſecùs, ac in Romæ veteris bello ſpes Chriſtianorum eſſe debet, veræ Religionis igne hoſtiles vrbes, *Deo auctore & conſummatore*, prorſus eſſe inflammandas. Et in ſpirituali Meaci, Sinarum, aut cuiuſuis alterius Gentilium prouinciæ expeditione, nos docet Apocalypſis ob oculos ponere bellum illud, quod Babylon aduerſus Eccleſiam Chriſti geſſit, atque illius exitum feliciſſimum.

12. *Præ Romana Eccleſiæ victoria ab Imperio Romano parta, cetera omnes minoris momenti.*

Ad id verò, quod de ſubiugato nouo orbe, & eiuſmodi aliis Eccleſiæ victoriis additur, Reſpondeo: Præ Romani Imperij victoria, ceteras omnes exiguas eſſe valdè atque minutas. Quæ autē armorum vi, ac militum copiis in Eccleſiæ Chriſtianæ decus à Chriſtianis conficiuntur; hæc omnia ſunt inſtar copioſi fructus, qui ex deuicto Romano Imperio, & parta totius mundi diuturna pace, nunc à fidelibus decerpitur.

De triumpho ex Arianis comparato, dum omnes ad Chriſti fidem reducti dicuntur, non facilè crediderim; omnes, qui obſtinata mente ſuos errores propugnabant, Chriſtianæ Eccleſiæ ſe ſponte ſubieciſſe. Multos veriſimile eſt Arianorum doctrinam per imprudentiam abſque vlla pertinacia fuiſſe ſectatos; atque eos fuiſſe ingentem illam multitudinem, quæ facilè ad Eccleſiæ gremium rediit. Nec requirendum eſt, vt ad ſingularia hæc Apocalypſis deſcendat; cùm præcipuus eius ſinis fuerit, ingentes victorias atque triumphos ab Eccleſia reportandos prædicere. Addo etiam hæreticorum reductionem, conuerſionémque Maurorum, Principum ſæpe Chriſtianorum potentia & auctoritate fieri. Atque hic eſt fructus temporalis Eccleſiæ dominatus, & mille annorum pacis, de qua Apocalypſ. 20.

13. *Cur Religioſorum ordinū pulchritudo in Apocalypſi prætermittatur.*

Sequitur argumentum de Religioſorum ordinum pulchritudine ac varietate. Ad quod tria breuiter reſpondeo. Primum; quia ea res latè ſatis atque mirificè in Cantico Salomonis fuerat tractata, idcirco opus non fuiſſe Ioannem diſtinctè de eadem in Apocalypſi agere. Quemadmodum & in hiſtoria Euangelica Ioannes ea ferè conſultò prætermittit, quæ fuerant ab aliis Euangeliſtis conſcripta. Præterquàm quod in cap. 19. Apocalypſeos clarè innuit Ioannes, ſuum & Cantici Canticorum argumentum idem penè eſſe. Quare non ſine cauſa omiſit, quæ fusè in Cantico illo erant tractata. Et quidem decōrum fuit partem illam argumenti, nimirum ſpirituales myſtici Salomonis cum ſua Sulamite delicias, in libro amatorio referri: librum verò de Eccleſiæ triumphis, nempe Apocalypſin, totum in præcipuis Eccleſiæ bellis atque victoriis conſumi.

Secundò reſpondeo: Ingentem monaſteriorum ac Religioſorum ordinum multitudinem inter diuturnæ pacis Eccleſiæ fructus computari; atque adeò cap. 20. in illa pacis mentione includi. Præconia tamen Religioſi ſtatus ad Canticorum librum remitti; vbi noſter commentarius illa expendet.

Tertiò

Tertiò respondeo: Quemadmodum in Apocalypsi, licèt distincta non sit de hæreticorum bellis prophetia, est tamen admirabilis doctrina, quæ ad ea bella applicanda sit; eaque desumitur ex iis, quæ in Iudæorum bello dicuntur: ita similiter licèt Apocalypsis distinctè de Religionũ Mendicantium varietate & pulchritudine non meminerit; iisdem tamen Religionibus veluti quoddam perfectionis speculum ob oculos proposuit imitandum, dum de primitiuæ Ecclesiæ excellenti virtute ac vitæ sanctimonia scribit, ac de ardenti illo Diuinæ gloriæ zelo, & proximorum salutis desiderio. De qua primitiuorum Christianorum Euangelica perfectione distinctissimè agit Apocalypsis cap. 6. in quatuor equis, & c. 7 & 8.& 10.& 11.& 14.

14. *Cur Apocalypsis Nicolaitarũ hæreseos meminerit, non verò aliarũ.* Denique ad obiecta de Nicolaitarum hæresi in Apocalypsi expressa, Respondeo, illam Nicolaitarum mentionem non esse prophetiam, sed laudationem potiùs Ephesini Episcopi, quòd eos detestabatur: & Pergameni obiurgationem, quòd eos in sua Ecclesia degere permittebat. Septem verò epistolæ cap. 2. & tertij, sunt veluti admonitiones, quibus persona illa, quæ prologum agit, auditores, seu lectores potiùs cohortatur, vt fructum ex actione, siue spectaculo capiant, quo loco aptè eorum seu vitia, seu virtutes notari possunt.

NOTATIO VIGESIMAQVARTA.

Responsio ad obiectionem de nimia mystici sensus consectatione.

1. *Quid de mystici sensus consectatione dicendum.* ILLVD postremò inuenio, (quod in mea declaratione nonnullis primo aspectu non parum displiceat) nimiam scilicet mystici sensus consectationẽ; præsertim in aliquot locis, in quibus, vtpote insignioribus, plus fortassis offendent. Ex his sunt, quæ de decimæ partis Ierosolymæ ruinâ cap. 11. & de Babylonis conflagratione cap. 17. & 18. referuntur. Vtrobique enim plerisque persuasum est, de seuerissima agi vindicta, qua in Ierosolymam ac Romam iustissimè pariter ac grauissimè aut sæuitum est, aut sæuietur. *Obiectio.* Ego verò eiusmodi supplicij seueritatem, de decimæ Iudæorum partis ad fidem Christi conuersione, déque mystica Romæ totius per Spiritus sancti ignem conflagratione interpretandam esse contendo. Deinde cap. 9. 20. opus mihi est expressam idololatriæ mentionem mysticè accipere; cum tamen ipse contextus videatur de propria & stricta idololatria loqui. Ait enim; *homines non pœnitentiam egerunt de operibus manuum suarum; vt non adorarent dæmonia, & simulachra aurea & argentea, & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare.* Præterea in duobus testibus capitis vndecimi multi asseuerabunt, contextum perspicuè agere de duobus Prophetis; qui tribus annis cum dimidio Christi Euangelium prædicaturi sunt, ac multis miraculis comprobaturi, postea occidendi; & corpora iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, & post tres dies & dimidium resurgent, & ascendent in cælum in nube. At duos hos Prophetas, non duos esse homines, sed sanctitatem atque sapientiam Ecclesiæ Christianæ significare, violentissimum esse dicent.

2. In his atque aliis eiusmodi, multi non dubitant legitimum contextus sensum esse illum, quem primo aspectu verba sonant; atque adeò mysticos in his sensus consectari, nil esse aliud, quàm relicto solido pauimento velle per aëra volitare, & quasi *in auibus cæli ludere.* *Baruch 3. 17.* Certè Hieronymus sæpe in Origene reprehendit coactas allegorias. *Origenem de allegorica nimiùm interpretatione non bene apud Hieronymum audire.* Sic enim de illo loquitur Ieremiæ 27. *Allegoricus semper interpres, & historiæ fugiens veritatem. Nos simplicem ac veram sequamur historiam; ne quibusdam nubibus atque præstigiis inuoluamur.* Atque ibidem. & duobus etiam sequentibus capitibus repetit, *Delirat & in hoc allegoricus interpres, & somniat.* Et alibi notat Origenem ex proprio ingenio sacræ Scripturæ sensum facere. Vereor ergo, ne simile quid de me aliqui suspicentur. Quamuis autem ipse coner contextum omnem quadrare, & continuata serie exponere, eodẽ quasi filo deducto; putabunt tamen me in eo conatu non solidam explicationem, sed vmbram & imaginem tenere; atque vt omnia consonent, hominum cogitationi ac naturæ ipsi vim inferre, dum iram in misericordiam noua metamorphosi conuertere studeo. Id enim non esse valdè absimile Nicolai Copernici audaciæ: qui vt omnium Astrologiæ phænomenon siue apparentium rationem redderet, peregrino & incredibili inuento solem in centro mundi fixum atque immobilem collocat, tellurem in quodam epicyclo assiduo motu circunducit. Et quamuis miro artificio eclipses omnes ac syderum conuersiones inter se cohærere ostendat; nemini tamen sanæ mentis figmentum illud suum pro vero persuasit, quòd res valdè violentas assumat. Non minùs violentum cuipiam videbitur, magnam Dei iram illam appellari; quæ inimicos sibi conciliat, & homines ex impiis & sceleratis, pios efficit ac sanctos. Quibus addi potest, id vnum vel maximè in Ticonij expositione (quam Primasius, Beda, Anselmus, Ansbertus, & alij sequuntur) doctissimis viris displicere; quòd multa in ea explicentur in sensu mystico, & non literali. Sic enim censet Ribera, & alij. Si illa igitur interpretatio nimiùm mystica iudicatur; quantò magis eadem nota inuretur nostræ; quæ in summa seueritate summam indulgentiam atque clementiam intelligit.

Huic obiectioni vt satisfaciam, quædam mihi sunt breuiter præmittenda. 3. *Tria ante solutione præmittenda.* Primum sit; sensum mysticum tripliciter accipi posse. Primò pro eo, qui sensui Grammatico opponitur; & sic sæpe sancti Doctores meritò sensus mysticos vel spirituales, vel allegoricos appellant eos, quos Spiritus sanctus per verba ipsa voluit significare. *Mysticum sensum trifariam accipi.* Scilicet cùm figuratè loquitur. De quo bene Ribera Malachiæ 1.4.12. & latissimè Villauicentius de sensibus sacræ Scripturæ. Secundò sensus mysticus vel spiritualis, vel allegoricus dicitur is, qui non est intentus per verba siue simpliciter, siue figuratè accepta, sed per ipsam rem significatur, & sic loquuntur Scholastici cum D. Thoma 1. p. q. 1. a. 9. & 10. Tertiò impropriè appellatur sensus mysticus, qui neque literalis est vllo modo, nec solidè in literali fundatus; eò quòd ab Spiritu sancto non sit per rem ipsam significatus: sed solùm in eius ingenio fundatur, qui de rebus sacris prout lubet philosophatur; & eas vtcumque accommodat iis sacræ Scripturæ locis, cum quibus aliquam videntur habere proportionis vmbram. De his accommodatitiis sensibus vide Acostam de Christo reuelato lib. 2. cap. 11 & 12.

Quid inter triplicem mystici sensus acceptionem intersit. Inter tria hæc mystica sensus genera multum interest. Primus enim sensus, licèt mysticus iure appelletur, est tamen ipsa Spiritus sancti mens, & in multis locis genuinus sacræ Scripturæ sensus; præsertim in Parabolis, ænigmatibus, & quibusuis allegoriis. Secundus verò sensus, si sit verus & genuinus, licet non fuerit a Spiritu sancto per ipsa verba intentus; sæpe tamen præstat sensui literali, & pluris faciendus esse iudicatur à viris sapientibus; eo quòd fuerit per rem ipsam a Spiritu sancto repræsentatus. Tertius denique non videtur magni faciendus; quinimò expedit plerumque nimiam aliquorum licentiam cohibere: qui Origenis, si minùs ingenium, audaciam tamen imitantes, accommodationes quasdam fingunt; quæ ingenij potiùs somnia, quàm Spiritus sancti sensa, iudicandæ sunt. Qua de re Acosta in prologo ad librum de nouissimis temporibus.

4. *Hieronymus interpretationem nimiùm literalem in Apocalypsi reprehendit.* Secundò aduerto; Quemadmodum in Apocalypsi expositiones nimiùm mysticæ meritò displicent, ita etiam doctos ac prudentes offendunt, quæ nimiè sunt literales. Certè id sæpe Hieronymus in Millenariis reprehendit, quòd voluerint Apocalypsin nimis literaliter accipere. Atque epistola 148. ait, *Omnis ille liber,* (agit autem de Apocalypsi) *aut spiritualiter accipiendus est, vt nos existimamus; aut fabulis acquiescendum est.* Quid si Hieronymũ roges, quo pacto sit Ierosolymæ ruina secundùm decimam partem accipienda? Quid, si de vniuersæ Babylonis incendio? Quid, si de duobus testibus capitis vndecimi consulas? Faciliè vno & altero verbo vniuersali propositioni respondet. OMNIS ILLE LIBER, *aut spiritualiter accipiendus est, aut fabulis acquiescendum.* *Apocalypsin iuxta veterũ Patrũ mentem, spiritualiter explicatum iri.* Hæc Hieronymus de præcipuo Apocalypseos argumento. Eadem est Epiphanij sententia; quæ lib. 2. cap. 51. disertè docet totam Apocalypsin referri debere ad spirituale Dei negotium. Suffragatur Dionysius Areopagita cap 3. de Ecclesiastica hierarchia; qui Apocalypsin appellat *arcanam ac mysticam omnino visionem.* Haymo idem in præfatione ad Apocalypsin; *In hoc libro,* inquit, *nihil est historicè accipiendum.* Atque eadem fuit Ticonij mens; vt patet ex eius commentario, quem sequuntur multi & graues, quorum suprà meminimus.

5. Tertiò aduerto; Quando extrema displicent, mediam viam esse tutissimam, iuxta alterius apud Poëtam (Ouid. 2. Metamorph.) consilium;

Inter vtrumque tene. medio tutissimus ibis.

Ex illis igitur octo explicationum generibus, quæ notat. 6. retulimus; quædam sunt valdè mysticæ: aliæ nimiùm literales. Etenim duæ primæ distinctionem illarum duarum ciuitatum à Ioanne indicatam non admittunt, atque ita ad præcipuas literalis sensus partes non descendunt. Posteriores, præter septimam, dum eam sibi argumenti materiam proponunt, quæ sensibus percipitur, humi serpunt, & de sublimiori intelligentia, nempe de spirituali, non valdè laborant. Inter hæc ergo extrema, expositio nostra media est. Nam & duarum illarum vrbium distinctionem complectitur, & quæ de ipsarum ruina & incendio dicuntur, spiritualiter intelligenda esse affirmat; vtrumque ex Hieronymi & antiquorum Patrum sententia, vt vidimus not. 12.

In sermone & mystico & historico locutionẽ quidẽ eandẽ esse, significationis verò modum diuersum.

A Quarto noto, In sermone mystico, locutionis formam esse eandem, ac in sermone historico: in significatione tamen hoc esse discrimen, quòd in sermone mystico significatur per ipsa verba id, quod in historia significatum est per res ipsas. Verbi gratia: In libris Regum sermo est ad literam de Salomonis diuitiis & sapientia, ibi manifestum est textum ipsum non agere de Christo, quem tamen Salomonis diuitiæ & sapientia figurabant: ac propterea verissimè dicitur ea historia allegoricè ad Christum spectare. Itaque in historia illa sensus de Christo mysticus fuit non literalis, quia significatus est, non per verba, sed per rem ipsam. Vbi verò scriptoris intentio est per ipsa verba de Christo loqui, non tamen palam & apertè, sed allegoricè; tunc elegantissimè inscri- B bitur Psalmus, *in Salomonem*: & verba ipsa Salomonem personant, eiúsque diuitias & sapientiam; sed nimis hebes ac tardus sit, qui non videat, per ea ipsa verba Christum significari: neque aliter de Salomone mentionem fieri, nisi vt locutio sit mystica & allegorica. Certum ergo est, in sermone mystico per literam ipsam significari id, quod in historia per ipsam significabatur.

Ex quo manifestè colligitur, omnes eos auctores, qui dixerint, in antiquis bellis, & in seueritatis atque vindictæ exemplis per res ipsas mysticè significatam fuisse peccati, in peccatorum conuersione, destructionem; eosdem pariter testari, in sermone mystico ad literam significari optimè eandem peccatorum conuersionem per verba, quæ summam seueritatem. (vt Verbi gratia ruinam inimicorum, & vrbium exustionem) sonant. Neque enim iure quis- C piam asseret, violentam esse allegoriam; si eiusmodi proportionem inter res ipsas esse fateatur, vt historia seueritatis, peccati destructionem, & conuersionem sceleratorum appositissimè figurarit.

6.

Peccatorum cõuersionem in antiquis summa seueritatis exemplis sæpe significari. Soluitur obiectio superiùs facta.

Superest igitur ostendere, quàm sit & in se certum & ab omnibus receptum, peccatorum conuersionem in antiquis summæ seueritatis exemplis fuisse figuratam, nec nõ eandem conuersionem, (in qua maximè elucet summa Dei misericordia, & indulgentia) iuxta Scripturæ phrasim ad literam significari in mystica locutione; quæ nil aliud sonet, nisi summam seueritatem atque vindictam. Duo hæc connexa inter se sunt, vt vidimus; atque adeò quod re ipsa fuit in seueritatis exemplis figuratum; idem omnino significatur ad literam a Prophetis per phrasim seu locutionem, quæ seueritatem sonat. Quare auctores, quos mox referam, alij de veteri figurarum significatione, D alij de sacræ Scripturæ phrasi agunt. Verùm quodcunque ex his dicatur, in idem recidit. Præterquam quòd ferè omnes exprimunt, vsitatam esse sacræ Scripturæ phrasim, per verba, quæ vindictam ac seueritatem præ se ferre videntur, ad literam loqui de summa Dei clementia & misericordia; déq; maximo beneficio, quod in eos confert peccatores, quos a peccati tyrannide liberat. Proferam ergo primò huius obseruationis auctores; deinde eorum locos vna cum Scripturæ locis indicabo.

7.

Patres huic rei fidem astruunt.

Quod ad auctores spectat (ne cui fortasse hæc locutio redoleat nouitatem) plurimos habeo atque grauissimos: ex quibus sunt Dionysius Areopagita, Irenæus cum antiquiore presbytero, Origenes, Athanasius, Basilius, Cyril-lus, Epiphanius, Chrysostomus, nec non Tertullianus, E Arnobius, Hieron. Ambrosius, Augustinus, Ruffinus Aquileiensis, Gregorius, Hesychius, Beda, Richardus de Sancto Victore, Brunus, Sanctus Thomas, & Diuus Bonauentura. Ex Rabbinis Abenezra, & Kimhi. Ex interpretibus sacræ Scripturæ recentioribus, iisque doctissimis, Forerius, Iansenius, Genebrardus, Arias Montanus. Ex nostris Salmeron, Toletus, Ioan. Fernandez, Viegas.

Communis & quotidiana locutio, peccatorum conuersionẽ per militia ac bellici cõgressus comparationem denotari.

Facile esset multos præterea auctores, si opus foret, conglobare; satius tamen esse existimo, si aduertam, hunc esse communem & quotidianum loquendi modum in religiosorum hominum familiari sermone. Cùm enim inter eos incidit sermo de Euangelico aliquo concionatore, qui multorum hominum animos ex misera Dæmonis seruitute ereptos ad singulare Dei obsequium traducit, atque vrbes integras & prouincias ad pietatem F & Christi amorem conuertit; & doctrinæ virtute & exemplorum vi ex infidelibus ac peccatoribus in veros fideles & amicos Dei commutat. Cùm de eiusmodi (inquam) concionatore sermo est, nihil frequentius, quam dicere, eum esse acerrimum cælestis militiæ ducem, qui homines quamplurimos ac gentes sub Christi signa compellat, qui in hostili acie ingentes edat strages, qui Dæmonis arces & castella munitissima solo adæquet; qui crebris concionum ictibus & oppugnationibus fortissima vrbium mœnia expugnet ac diruat; qui denique ardentissimo charitatis igne populos accendat & inflammet. Nec tamen aliquis hanc loquendi rationem aut nouam aut inusitatam reputat. Si igitur hic sermo in quotidiano vsu minimè durus & insolens nobis videtur; cur in eisdem Apocalypseos locutionibus nostræ peregrinantur aures; neque in hoc peruagato sermone versantur? cur ve quod vulgari sermone conceditur, abstrusis Apocalypseos ænigmatis denegabitur?

8.

Metaphora huius ratio & congruentia.

Quòd si in huius allegoriæ vsu rationem attentè perscrutari velimus; inficiabitur nemo, belli ac victoriæ metaphoram, ad spiritualem militiam ac triumphum aptissimè transferri. Quemadmodum enim Dæmon suis oppugnationibus significanter dicitur hominum animis inferre bellum, eósque deturbare, occidere, & maximas in eis edere strages, simili etiam ratione valida Euangelicorum concionatorum phalanx non minùs appositè dicetur homines prosternere, perimere, & flammis accensis exurere, cum hoc tamen discrimine; quòd hæc ruina, hic interitus, hoc incendium in summum euentium, occisorum & inflammatorum beneficium redundat. Illi enim cadunt, qui se Christo sponte submittunt; illi interficiuntur, qui peccato & sceleri moriuntur, illi inflammantur, qui ardentissimo charitatis igne se totos, vt holocausta, Deo dicant & consecrant.

Eadem locutio humaniorum literarũ studiis vsitata.

His adiicio, eum loquendi morem non apud spirituales modò homines vsitatum esse, sed etiam ab humaniorum literarum studiosis receptum. Norunt enim vulgare esse tum apud veteres Poëtas, tum etiam apud Ethnicos sapientes, huiusmodi affectus amori tribuere. Quapropter illi arma ad eam rem apta, nempe ignem & sagittas effingebant; his enim armis corda icere atque vrere dicitur. De quo Alciatus, & eius interpretes in emblematis 107. & 110. & 113. Quid igitur mirum, si asseramus Christiani, Christum suorum verborum telis, ac diuini Spiritus igne corda hominum transfigere, gentes prosternere, atque vrbes inflammare?

Nec sacris literis insolês.

Apud sapientes etiam vulgaris sermo est, beneficiis bellum gerere, beneficiis vincere. Vide Senecam lib 3. de beneficiis in fine. *Ad hoc vnum, ait, contumax sit, ne beneficiis vinceret. Certè obsecro vos, & fessi quoque restituite aciem: felices qui vicerint, felices qui vincentur.* In Christiana ergo philosophia, quæ nos docet beneficiis cum hostibus pugnare, eósque charitatis igne accendere; quid aptius dici potest, quàm eò vsque cum hoste pugnare; donec victus cadat, aut etiam ardeat? Huc spectat id Prouerb. 25. 22. *Prunas congregabis super caput eius.* Siue vt Paulus vertit ad Rom. 12. 20. *Carbones ignis congeres super caput eius.* Vbi prunæ, vel carbones videntur incendiariæ bolides, aut aliquid esse simile. (De quo armorum genere antiquo agit Lipsius de magnitudine Romana.) Nam per similitudinem belli loqui ibi sapientem, satis docet Pauli contextus: ait enim: *Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.* Sermo ergo est de magna beneficiorum ad superandum inimicum efficacitate. In quo sensu, *congerere carbones super inimici caput*; idem est, ac conicere carbones in caput eius, siue ignitis carbonibus in caput hostis immissis ipsum oppugnare. Quod est efficacissimum pugnæ genus, & cui vix vllus possit resistere. Pro hac explicatione facit, quòd non semel alias in S. Scriptura inter arma missilia carbones numerantur, vt Psal. 119. 4. *Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis*; id est, sagittæ pariter & igniti carbones. Et Ps. 17. n. 13. & 14. describitur Deus iaciens carbones ignis; id est fulmina, quæ velut accensas bolides iaculatur. Quid igitur aliud præstat Deus, cùm peccatores ad se allicit, atque conuertit; nisi illos acutis sagittis, & ignitis beneficiorum carbonibus oppugnare; donec eos his telis deiiciat, his carbonibus accendat?

Perninciunt sanè (meo iudicio) hæ rationes, locutiones illas prosternendi, occidendi, atque inflammandi eam ad rem esse aptissimas. Dicet tamen aliquis, illud saltem, quod in nostra Apocalypseos expositione additur, non parum desuetudinis & insolentiæ habere: nimirum ingentem Dei iram atque furorem in peccatorum conuersione vel maximè ostendi. Respondeo tamen, hoc ita verum ac pulchrum à me reputari, vt vix quidquam in tota Apocalypsi elegantius reperiam. Notandum verò est, iram illam quam Deo ex eius effectibus tribuimus; quæque ad peccatorem, tum in hac vita, tum in alia seuerissimè puniendum fertur, non omnino destruere illud, quod Deus summopere detestatur, nempe peccatum: peccatore enim in inferos deturbato, durat adhuc perstatque in eo peccatum. Cùm autem Deus peccatores ad se per scelerum detestationem reducit; tunc funditus euertit, quod sibi præsertim erat infensum, quódque ipse cumprimis oderat. Tollit enim penitus de medio peccatum, & peccatorem ipsum, quatenus peccator est, non quatenus homo. In hac igitur noua vindictæ ratione, quam Deus de suo aduersario (id est de peccato) voluit sumere, si rectè inspiciatur, non solùm infinitæ in homines charitatis & indulgentiæ documenta edidit; sed infiniti etiam in peccatum odij & detestationis: quandoquidem nihilo inferiori supplicio contentus, ipsum euertit omnino, ac de medio sustulit. Atque mentis acie non admodum perspicaci est, 9.

Quæ Dei ira præstantior.

qui

admodum perspicaci est, qui hanc locutionem miram in se elegantiam continere non viderit.

Hactenus nihil aliud egimus, quam auctores obiter recensere, & perstringere breuiter rationem, quamobrem nulli nouum videri debeat, si in spirituali victoria allegoria petatur a bello, & a verbis seu locutionibus, quibus effectus ruinæ, interitus atque incendij, nec non affectus odij, furoris & iracundiæ significari solent. Reliquum est vt Scripturæ locos proferamus, non quidem omnes, (sunt enim hac de re pene innumeri) sed aliquos, qui satis ostendant hanc esse vsitatissimam sacrarum Literarum locutionem. Vbi pariter auctorum, quos supra retulimus, locos indicabimus.

NOTATIO XXV.

De nonnullis sacræ Scripturæ locis ad supradictæ phrasis probationem.

PRODEAT primò virga illa ferrea Psalmi secundi, ter in Apocalypsi repetita; quæ symbolum est egregium Christi potentiæ atque virtutis ad inimicos conterendos. Quæ Christi virtus & efficacitas cum Christiana Ecclesia ac singulatim cum familiarissimis Dei seruis fuerat communicanda. Sceptrum autem ferreum, (vt ex se constat) maximā seueritatem sonat, atque vim ad confringendum & conterendum. Vide Danielis 2.40. *Quomodo ferrum comminuit & domat omnia*, &c. Nec minùs constat, illam conterendi virtutem Apostolis & viris Euangelicis impertitam, ad mundi conuersionem referendam esse. De quo tamen sceptro suo loco latiùs, nempe capite secundo, notat. 4.

2. Psal. 17. num. 9. *Ascendit fumus in ira eius; & ignis à facie eius exarsit; carbones succensi sunt ab eo.* In quem locum eleganter Ruffinus Aquileiensis, qui eum optimè de hac mystica vindicta explicat. Sumitur autem comparatio ex eo, quod solet euenire, quando aggestis in foro lignis ignis admouetur. Primò enim apparet fumus; flamma deinde; tandem succensæ atque ignitæ prunæ. Et fumus quidem, (qui veluti prima ira est) videtur minas intendere: atque id est, *Ascendit fumus in ira eius.* Flamma verò media inter fumum & prunas ardentem iram repræsentat, quæ in eum sæuit, qui adhuc est inimicus: quemadmodum flamma ardescit, dum adhuc ei materia subiecta repugnat. Prunæ autem siue carbones succensi atque igniti iram extremam indicant, siue nouissimam, vt loquitur Apocalypsis. Nam vt in candentibus atque ignitis carbonibus ignis nihil inuenit repugnantis & obsistentis materiæ, de qua iam velut triumphat; ita extremæ seu nouissimæ iræ, quam Deus in peccatorum conuersione exercet, ipsi non iam repugnantes, sed faciles & obsequentes subiiciuntur.

3. Psal. 18. Perspicuum est Dauidis bella, Gentilitatis conuersionis vmbram ac figuram fuisse. Atque hæc explicatio auctores habet Iacobum fratrem Domini, Ioannem Euangelistam, & communem Ecclesiæ consensum, vt in Psalmi ipsius interpretatione ostendam.

4. Psalm. 47. 8. *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis.* Vbi Augustinus per naues Tharsis intelligit nationes omnes; quæ superbiæ flatu tumidæ vela aduersus Ecclesiam Christianam expandunt. Quarum superbiam euertit Christus, cùm eas ad Euangelij fidem traducit. Vide Ruffinum in eundem locum, & Viegam capite 13. sectione 1. § 1.

5. Psal. 67. Per allusionem ad Dauidis bella, agitur de Christi victoriis in mundi conuersione vbi numero 22. dicitur, *Deus confringet capita inimicorum suorum: vt intingatur pes tuus in sanguine*, &c. Vide Genebrardum, versu 24. eiusdem Psalmi; vbi docet in sacra Scriptura hostium clades non tam significare abolitionem, quam conuersionem: & notat id etiam doceri ab ipsis Rabbinis, præsertim à Kimhi, & Abenezra. Vide etiam Viegam cap. 16. sectione 3. § 8. vbi ait, hanc sacræ Scripturæ consuetudinem ex Psalmis, Isaia, & Zacharia constare. Hunc etiam locum Ruffinus pro nobis explicat.

6. Psal. 96. 3. *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* Quod Ambrosius Luc. 12. 49 de charitatis igne exponit; atque ea est genuina expositio Psalmi, vt suo loco videbimus.

7. Psal. 103. 35. *Deficiant peccatores à terra, & iniqui, ita vt non sint.* Quod sic Basilius explicat, *Non vt pereant, orat, sed vt conuertantur.* Vide eundem Basilium Psal 6. num. 11.

8. Psal. 106. 16. *Contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit*, spiritualiter intelligendum esse, docent Ambrosius, & Augustinus.

9. Horribilis illa belli, armorum ac sanguinis facies in Psalmo 109. *Dominus à dextris tuis confregit in die iræ suæ reges; iudicabit in nationibus, implebit ruinas, conquassabit capita*, &c. ad literam de conuersione peccatorum agit; vt eo loci constabit.

10. Psal. 149. 6. *Gladij ancipites in manibus eorum, ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis, ad alligandos reges eorum in compedibus; & nobiles eorum in manicis ferreis; vt faciant in eis iudicium conscriptum, gloria hæc est omnibus Sanctis eius.* Ex contextu ipso clarè ostenditur, sermonem esse de vindicta & internecione spirituali. Nec enim de alia victoria & excidio diceretur; *Gloria hæc est omnibus Sanctis eius.* Nam Pauli gloria non erat Mauros sternere, sed Gentes ad Christi fidem conuertere. Hinc illud: *Increpationes in populis.* Quod non est aliud, quam eos peccatores conuincere, & pœnitentiæ salutari subiicere. Lege Augustinum in hunc Psalmum, & videbis quomodo pugnent Sancti educentes gladios Spiritus; & quas edant in hostibus strages. *Pagani*, ait, *occiduntur, cùm Christiani fiunt: quia quæro paganum, & non inuenio, ergo mortuus est paganus. Nam si non occiduntur, vnde dictum est Petro, Macta & manduca? Sic occisus est Paulus persecutor, & erectus est Paulus prædicator.* Quare ipse Paulus inquit, *Viuo ego, iam non ego.* Atque hunc esse Psalmi legitimum sensum probat Augustinus ex contextu ipso, in illis verbis. *Increpationes in populis.* & cùm dicitur, *Ad alligandos Reges eorum in compedibus*: de compedibus sapientiæ exponit, de quibus Eccli. 6. 25. *Iniice pedem tuum in compedes eius, & ne acedieris in vinculis eius.* Et infrà num. 30 *Erunt tibi compedes eius in protectionem.* Quod argumentum fusè atque eleganter ibidem persequitur Augustinus. Chrysostomus etiam (vt ait Genebrardus) hunc Psalmum ad Euangelij victoriam de Satana, Gentibus, & Iudæis refert. Et ipse Genebrardus in argumento Psalmi rectè asserit, hunc Psalmum esse propheticum de Ecclesiæ victoria. Et Iansenius in argumento etiam ait, *Nihil dubium, quin Spiritus sanctus potissimùm hic vaticinatus sit de victoria, quam fideles per Christum consequuntur; qui spiritualibus armis dæmones superant, omnésque reges, ac populos Euangelio subiiciunt, in captiuitatem redigentes, vt inquit Paulus, omnem intellectū in obsequium fidei.* Abenezra hunc Psalmum similiter explicat de victoria & vindicta spirituali per conuersionem: vt refert Genebrardus Psalm. 67. num. 24. vbi etiam adducit alia ad rem.

11. Vide etiam Psalmum 82. 14. *Pone eos vt rotam & sicut stipulam: sicut ignis qui comburit syluam*, &c. *& cognoscant, quia nomen tibi Dominus.* Et Psalm. 143. 6. *Fulgura coruscationem, & dissipabis eos; emitte sagittas tuas, & conturbabis eos.* Quem locum rectè pro nostra sententia explicat D. Bruno Carthusianus.

12. Isaiæ 1. num. 24. *Heu consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis.* Quanam ratione statim explicat: *Et conuertam manum meam ad te, & excoquam ad purum scoriam tuam; & auferam omne stannum tuum; & restituam iudices tuos, vt fuerunt priùs, & consiliarios tuos sicut antiquitus. Post hæc vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis, Sion in iudicio redimetur, & reducent eam in iustitia: & conteret scelestos, & peccatores simul, & qui dereliquerunt Dominum consumentur, confundentur enim ab idolis, quibus sacrificauerunt.*

13. Isaiæ 34. 2. *Indignatio Domini super omnes gentes, & furor super vniuersam militiam eorum, interfecit eos, & dedit eos in occisionem*, &c. Vbi ingentem stragem & internecionem depingit. Et num. 8. subdit. *Quia dies vltionis Domini, annus retributionum iudicij Sion.* Quibus describit Idumææ exustionem. Ac subdit num. 10. *Nocte & die non extinguetur; in sempiternum ascendet fumus eius.* Hoc loco nobiscum conuenit Arias Montanus; dum explicat, Idumæam pro Romano imperio accipi debere, & vrbem Bosra, pro Roma, & incendium pro igne Euangelij.

14. Isaiæ 59. 15. *Facta est veritas in obliuionem; & qui recessit à malo, prædæ patuit; vidit Dominus, & apparuit, & saluauit sibi brachium suum; & iustitia eius ipsa confirmauit eū; indutus est iustitia, vt lorica, & galea salutis in capite eius; indutus est vestimentis vltionis; & opertus est quasi pallio zeli; sicut ad vindictam, quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, & vicissitudinem inimicis suis, & veniet Sion redemptor; hoc fœdus meum cum eis*, &c. Vide Foterium ibi.

15. Isaiæ 63. 3. *Torcular calcaui solus: calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui, dies enim vltionis in corde meo; annus redemptionis meæ venit.* Vbi Foterius optimè.

16. Michææ 5. 9. *Omnes inimici tui interibunt.* spiritualiter exponit Hieronymus.

17. Nahum 1. totum caput terribilem sonat vindictam. *Vlciscens Dominus in hostes suos, indignatio eius effusa est vt ignis*, &c. Video tamen totam hanc vltionem in eam pacem desinere ad finem capitis, *Ecce pedes euangelizantis pacem.* & num. 7. *Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis.* Quod verò dicitur num. 9. *Non consurget duplex tribulatio.* videtur homines securos reddere; ne post perfectam spiritualem vindictam, aliam prætereà extimescant. Quasi dicat; Ille, de quo Deus spiritualem hanc sumpsit vindictam, seuerum illud suppliciū, quod meruerat, euasit.

18. Sophoniæ

18. Sophoniæ 3. 8. *In die resurrectionis meæ in futurum congregabo gentes, & colligam regna; & effundam super eos indignationem meam, omnem iram furoris mei. In igne enim zeli mei deuorabitur omnis terra; quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno.* Præclarè hæc Hieronymus exponit. Atque ex hoc loci (meo iudicio) illustratur illud Ecclesiastici 36. 7. *Innoua signa, & immuta mirabilia; glorifica manum, & brachium dextrum; excita furorem, & effunde iram, extolle aduersarium, & afflige inimicum, festina tempus, & memento finis, vt enarrent mirabilia tua, in ira flammæ deuoretur, qui saluatur.* Video aliter exponere Iansenium & Lyranum; sed Hieronymi expositionem præfero, dum in Sophoniæ loco explicat zelum, quo deuoranda erat omnis terra, & spirituali explicationi mirificè deseruiunt illa verba, *Innoua signa, & immuta mirabilia.*

6. 19. Zachariæ 12. 6. *Ponam duces Iuda, sicut caminum ignis in lignis; & sicut faciem ignis in fœno. Et deuorabunt ad dexteram & sinistram omnes populos in circuitu.* Locus est manifestus, si notes de Apostolis esse sermonem.

20. Præterea, aggrauari manum Domini super Azotios, designat virtutem Domini ad conuertendos Gentiles per internam inspirationem, ex Gregorio. Vide Lauretum in Sylua, verbo Grauis. Vltio etiam, quam exercet Deus in deos Ægypti, Numerorum 23. conuersionem peccatorum significat ex Origene & Augustino.

21. Cadere insuper, est subiici Christo eos, qui ad fidem veniunt, ex Basilio Ps. 44 & Tertulliano aduersus Iudæos, & Hieronymo, Isai. 13. 17. 26. & Amos 7. & ex Gregorio, 1. Reg. 14. & 2. Moral. 38. Quos affert Lauretus. Vbi etiã subdit, ruinam Damasci esse, cùm Gentiles ad Christi fidem veniunt; & habitatores terræ dici non cadere, cùm mali non resipiscunt, sed in peccatis persistunt, Isaiæ 26. Item, cadere in gladio, qui conuicti verbo Dei deserunt errores, Isaiæ 13. Hæc & alia Lauretus ex Patribus, verbo Cadere; vbi affert pro nostra explicatione Origenem, Hieronymum, Hesychium Leuit. 26. Gregorium, Richardum, Bedam, & Augustinum.

22. De igne verò in eadem significatione, insignis est locus Lucæ 12. 49. *Ignem veni mittere in terram.* Quod de igne Euangelij, siue de igne Spiritus sancti, quo illuminantur corda & purgantur, exponunt Ambrosius, D. Thomas in Catena, Bonauentura in commentario, & Cardinalis Toletus; qui pro hac explicatione adducit Origenem, Tertullianum, Athanasium, Cyrillum, Hesychium, Ambrosium, & Gregorium. Atq; eadem est Salmeronis expositio.

23. Hæc omnia optimè calluerat Paulus; qui, ne nobis primus harum locutionum aspectus fucum faceret, nos præmonuisse videtur, quo pacto eas accipere debeamus. Sic enim ille 2. Corint. 3. 6. *Sufficientia nostra ex Deo est, qui nos fecit idoneos ministros noui testamenti; non litera, sed spiritu; litera enim occidit, spiritus autẽ viuificat.* Quæ verba significanter exprimunt robur atq; virtutem, quæ Deus suis administris ac cælestis militiæ ducibus (id est viris Apostolicis) confert ad vindictam eam, quam Deus in Scriptura dicitur de Babyloniis & aliis hostibus sumpturus. Cuius vindictæ rationem, ac modum mox explicat Paulus dum ait; *Non litera, sed spiritu.* Litera enim interitum, & occisionem sonat: atq; hoc est, *litera occidit.* Huius autem literæ spiritus non est alius, quàm peccatori vitam & æternam salutem tribuere, *Spiritus autem viuificat.*

7. Præter hos, qui notant in Apocalypsi omnia mysticè esse intelligenda, (vt Dionysius, Epiphanius, Hieronymus, & Haymo supra allati; quibus addo S. Ephrem, lib. de pœnit. vbi ait; *Cuncta per parabolam & ænigma locutus est Ioannes in Apocalypsi.*) ij etiam, qui plagas capitis XVI. mysticè exponendas esse docent de bello a Deo aduersus Gentilitatem gerendo, (quæ est expositio Irenæi, & antiqui presbyteri) ij omnes ruinam & incendium duarum vrbium hostilium, quas Apocalypsis designat, mysticè intelligendas esse, manifestè sentiunt.

Apocalypseos bella mysticè esse intelligẽda, & contextus & euentus cogunt.

Consideratis locis, auctoribus, & rationibus suprà adductis, nullus erit, opinor, qui non fateatur ad significandam mysticam Ecclesiæ victoriam, de quadam Ierosolymæ parte, & de Roma vniuersa; idoneum satis esse ænigma, quod sonet, decimam Ierosolymæ partem corruisse, & Romam vniuersam flammis absumptam. Verùm non mihi satisfacio ex eo solùm, quòd probarim eiusmodi allegoriam cum phrasibus in sacra Scriptura receptis valdè congruere, atq; adeò nouitatis & insolentiæ argui non debere. Sed illud præterea addo, tam contextum, quàm rei ipsius euentum cogere; vt hanc explicationem censeamus esse propriam atque legitimam. Si enim Babylonis nomine Roma vetus, quæ Christianum nomen persequebatur, intelligenda est; quo alio modo Roma combusta fuit? Siquis ad direptiones a Gothis factas confugiat; næ ille Apocalypsi nimias valde hyperboles tribuet, & minimè cohærentes. Vbi enim inueniet decem illos reges, qui potestatem eadem horâ acceperunt; & facta manu vrbem pariter inuaserunt, atque vastarunt? Vbi incendium illud, cuius fumus durat in sæcula sæculorum? Præterquàm quòd illæ calamitates non Romæ immissæ sunt, propterea quòd Martyrum cruorem effunderet, & Christi Ecclesiam infestaret. Atqui Apocalypsis, Romæ incendium supplicij loco statuit ob persecutiones, quibus Babylon Christianam Ecclesiam affligebat.

Vbi verò aduertatur, Romæ incendium mysticè esse accipiendum; quid cohærentius, quam aduertere pariter, decimæ partis Ierosolymæ ruinam mysticè etiam sumi debere? Quod nobis necessariò persuadet non solùm Isaiæ vaticinium (cap. 6. num 13. *Adhuc in ea decimatio, & conuertetur.* quod conuersionem decimæ partis spectat) sed euentus etiam ipse: iam enim non solùm decimæ partis, sed totius etiam vrbis ruinam omnium oculi miserando spectaculo conspexerant: & nihilominùs Apocalypsis, vbi ad vindictæ, quam Deus de Iudaico populo sumpsit, prophetiam accedit: non asserit totam Ierosolymam corruisse; sed id tantùm, *Decima pars ciuitatis cecidit.* Perspicuum igitur est, non de propria ruina, sed de metaphorica & mystica esse sermonem.

Ex mystica bellorum interpretatione mirum Apocalypseos artificium apparet. 8.

Postquàm igitur constat, hanc esse veram intelligentiam; protinus apparet mirum Apocalypseos artificium. Atque illud inprimis licet conspicere, quantò pluris Deus mysticam vindictam, quàm veram ac propriam de hostibus vltionem, faciat. Siquidem ad Apocalypseos prophetiam, non totius vrbis excidium, sed decimæ tantùm partis ciuitatis ruinam assumpsit. Et statim cernitur, congruentissimum id fuisse ad eum librum, qui de septem Dei spiritibus, déque Diuinæ prouidentiæ excellentia, sermonem instituit. Vrbis enim quantumuis egregiæ atque ingentis inuasio, direptio, & exustio, res est adeò factu facilis, vt à paucis hominibus vna eadémque nocte iniri ac perfici possit. Ceterùm tam decimæ partis Ierosolymæ, quàm Romæ totius conuersio, facinora fuêre adeò præstantia ac difficilia, vt nisi Dei brachio, robore, ac virtute patrari nequaquam possent. Atque adeò dignissima sunt, quæ admirabilibus symbolis ac hieroglyphicis celebrentur; & in totius Scripturæ meta atque fine, vt præcipua capita, reponantur. Qui verò aliter Ierosolymæ ruinam, ac Romæ incendium exponunt; næ illi rem Deo ita dignam, & quam ipsius prouidentia ita magni æstimet, in suis explicationibus non inuenient.

Semel autem admissa nostra explicatione, miram Apocalypsis lucem, non Romæ solùm splendori ac dignitati, sed complurimis etiam Scripturæ locis explicandis adducit, in quibus similis vindictæ & seueritatis fremitus ac stridor sonat; in Psalmis præsertim ac Prophetis, & sigillatim in Babylonis vastatione; cuius vaticinium adeò est apud Isaiam & Ieremiam iterata repetitione celebratum.

Et ad primam quidem obiectionis partem, positæ initio huius tractationis, satis supérque dictum est.

Mystica idololatria acceptio Paulo etiam vsitata.

Ad secundam partẽ de mystica idololatriæ acceptione solùm dico, mirari me, eam quibusdam videri nimiũ mysticam expositionem in ænigmate, quam circa ænigma, apud Paulum expressam legimus, ad Ephes. 5. 5. *Omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus.* Et ad Philip. 3. 19. *Quorum deus venter est.* Si igitur Paulus sic loquitur in literali sensu, & expresso in epistola; quid mirum Ioannem in ænigmate eâdem ratione loqui? Nec opus mihi est ad communem loquendi consuetudinem inter religiosos viros vsitatam confugere; qui res illas, quibus plus nimio hominum corda effrænatâ cupiditate adhærent, solent idola nuncupare.

Res inanimas per prosopopœiam quasi animatas in ænigmatis induci minimè nouum videri.

Ad tertiam denique partem de duobus testibus breui etiam respondeo (nec enim iam pluribus oportet vti) non esse nouum in ænigmatis ac parabolis de virtutibus seu vitiis quasi de personis per prosopopœiam loqui. Quare si de iustitia ac de misericordia, quasi de duabus sororibus, aptissimus instituitur sermo; idne mirum in sanctitate ac sapientia videatur, vt de illis tanquam de duobus Christi testibus, aut de duobus Prophetis ad Iudaicum populum à Deo missis, sermo sit? Libri extant integri eiusmodi prosopopœiarum pleni; in quibus nemo vnquam offendit. Quòd si offendat fortassè quispiam in eo, quod de duorum testium interitu ac resurrectione asseritur: Id sanè Daniel expresserat cap. 8. 12. *Veritas prosternetur in terra.* & quidem quando Christi martyres occiduntur: nihil significantius, quàm dicere, veritatem interiisse ac sanctitatem. Simili ratione, quando virtus ac veritas, quæ oppressæ antea & abiectæ iacebant, extolluntur deinde, & in summo pretio habentur; significantissimè dicentur reuixisse, atque in cælum euectæ fuisse. Hæc est ergo resurrectio, & in cælũ ascensio, de qua Apoc. 11. Si verò textus ibi in duorum testiũ mentione Moysem

& Eliam

& Eliam respicit (vt suo loco videbimus) notum est, Moysis personam ad legem seu doctrinam significandam conuenienter aptari; vt nos docent Origenes, Arnobius, Tertullianus, Ambrosius, Augustinus, Cyrillus, Gregorius & Beda apud Lauretum, verbo Moses. Vnde per ipsius comitem Eliam significari zelum ac sanctitatem quisque facilè elicier. Sed de his latius cap. 12.

NOTATIO XXVI.

De Interpretibus Apocalypseos.

SECTIO I. *De iis, quorum notitia ad me peruenit, ipsos tamen nancisci hactenus non potui.*

I. Melito Episcopus Sardensis, floruit anno Christi 160. Meminit eius Hieronymus de viris illustribus; & quamuis Angelus Rocha sibi persuaserit, huius Melitonis esse eum commentarium, qui extat sub nomine Primasij; coniecturâ tamen proculdubio aberrauit, vt constabit infrà, vbi de Primasio.

II. Methodius Lyciæ Episcopus & martyr sub Decio & Valeriano anno 225. Scio Hieronymum in catalogo, & similiter Trithemium, vbi de Methodio agunt, peculiarem mentionem non facere alicuius commentarij in Apocalypsin: verùm Hieronymus ait, multa ab eo fuisse scripta, quæ vulgò lectitantur, & Andreas capit. 13. citat commentarium Methodij, eumque aliis expositoribus præfert. Et Aretas cap. 33. citat commentarios Andreæ atque Methodij.

III. Hippolytus Episcopus Portuensis, qui floruit anno Christi 235. cuiúsque meminit Hieronymus in catalogo. Et notandum est, Hippolyti commentarium in Apocalypsin fuisse opus aliud ab eo, quod idem auctor scripsit de Antichristo & consummatione sæculi: atque illud iniuria temporum interiisse; quamuis enim Erasmus asserat, se vidisse Basileæ commentarios quosdam in Apocalypsin Hippolyti titulo; subdit tamen eos non esse Hippolyti Portuensis, cùm sint valdè ieiuni; & in eis ipsis citari Hippolytum nescio quem. Addit in Græcis commentariis citari Hippolytum Episcopum Romanum, & dubitari potest, an ipse Hippolytus Portuensis sit, qui inibi Romanus appellatur.

IV. Sanctus Hieronymus, quem Cassiodorus asserit scripsisse commentarios in Apocalypsin. Imò verò ait, Apocalypsin conspicuam esse B. Hieronymi expositione. Floruit verò Hieronymus anno Christi 422.

V. Gennadius, (anno Christi 490.) inter expositores Apocalypseos commemoratur à Trithemio.

VI. Et similiter Cassiodorus, qui floruit anno 577. & scripsisse fertur complexionem in Apocalypsin.

VII. Isidorus Hispalensis, anno 630. Quamuis enim neque Braulius, neque Ildephonsus, neque Sigibertus, (qui scripserunt indicem operum Isidori) huius libri meminerint: aiunt tamen eum multa alia scripsisse, præter ea, quæ ipsi designant. Et Monachus quidam Benedictinus, nomine Beatus, qui scripsit anno Christi 970. (vt infrà videbimus) in præfatione asserit, se suam explicationem collegisse ex libris Victorini, Isidori & Apringij. Nisi id fortasse solùm respicit ad proœmium Isidori in Apocalypsin, in quo proœmio aliquorum locorum expositionem indicat.

VIII. Albinus (qui & Alcuinus) anno 770. quem refert Trithemius.

IX. Rabanus Maurus, anno 855. qui ab eodem refertur.

X. Biecus (qui & Beatus) Monachus Benedictinus, cuius quidem commentarium manuscriptum, quamuis ad meas nondum peruenerit manus, scio à multis fuisse visum & lectum; nam in templo oppidi Valcabado, prope Lieuanam atque Sardanam sepultum iacet ipsius Beati corpus; & ibi etiam seruatur commentarium eius in Apocalypsin in chartis pergamenis, Gothicis characteribus exaratum: & ex eius prologo hæc referuntur verba: *Hæc ego sancte Eteri, te petente ob ædificationem fratrum, tibi dedicaui; vt quem consortem perfruor Ordinis, cohæredem etiam faciam mei laboris.* Et in fine ait, absolutum à se fuisse opus, Era 1008. qui est annus Christi 970. Testatúrque se suam expositionem collegisse ex Victorino, Isidoro & Apringio. Sic Yepes in historia Benedictina 3. p. fol. 282. Sic etiam Ambrosius Morales lib. 13. cap. 26. & 27. vbi asserit, alia eiusdem operis exemplaria per Hispaniam esse dispersa. Ex his verò exemplaribus fuit proculdubio illud, quod refert Ioannes Grial in notis ad Isidorum de viris illustribus, verbo Apringius; & quod optimè ille probat, falsò sibi fuisse pro opere Apringij venditatum. Sed quòd existimauit non extare aliud opus, quod Apringio tribuatur, nisi illud quod ipse deprehendit fuisse ad Eterum scriptum; in hoc ipse deceptus videtur. pro quo vide infrà sect. 3. in principio.

XI. Gaufredus, quem refert Trithemius; anno Christi 1140.

XII. Ioannes Valeis Minorita, ex eodem Trithemio, anno 1270.

XIII. Augustinus de Ancona, quem Angelus de Rocha refert, scripsisse in Apocalypsin, triumphum atque Catenam, & refertur etiam à Trithemio, anno 1330.

XIV. Ioannes de Bachone anno 1350. ex eodem Trithemio.

XV. Ioan. Tacesphale Carmelita, ex eodem.

XVI. Augustinus de Roma, Augustinianus, anno 1410. ex eodem.

XVII. Augustinus de Hassia, Carthusianus, anno 1428. ex eodem.

XVIII. Bernardinus Senensis, Minorita, anno 1450. ex eodem.

XIX. Ascensius.
XX. Bruno Senensis.
XXI. Fredericus Venetus.
XXII. Henricus Hallius.
XXIII. Elias Minorita.
XXIV. Iacobus Stralensis.
XXV. Ioannes Galensis.
XXVI. Ambrosius Compsa.
XXVII. Ioannes Haiton.
XXVIII. Ioannes Sulnon.
XXIX. Ioannes Torphe.
XXX. Iordanus.
XXXI. Nicolaus Alsentinus.
XXXII. Simon Tolosanus.
XXXIII. Thomas Suduolens.
XXXIV. Vitalis Cardinalis.

Hos omnes refert Angelus Rocha, scripsisse in Apocalypsin.

XXXV. Eduardus Lœus.
XXXVI. Ioannes Capgranius.
XXXVII. Ioannes Lopez.
XXXVIII. Simon Latumpus.

qui ab eodem Rocha referuntur scripsisse in omnes noui testamenti libros.

XXXIX. Alexander de Ales.
XL. Augustinus Nebiensis.

quos idem refert scripsisse in omnes vtriusque testamenti libros.

XLI. Ioannes Annius Viterbiensis scripsit quæstiones in Apocalypsin; quas refert Hentenius in prologo, quem adiecit commentariis Aretæ. Atque eas quæstiones dicitur reipublicæ Christianæ Principibus dedicasse.

XLII. Cyprianus Monachus Cisterciensis, cuius manuscriptum commentarium sacerdos quidam ex nostra Societate mihi retulit se vidisse in quodam illius Ordinis Monasterio; vbi seruatur vnà cum Regis priuilegio, quod iam bonus pater Cyprianus impetrarat, ne ab aliquo absque ipsius facultate ederetur.

XLIII. Luisius Legionensis Augustinianæ familiæ decus & ornamentum scripsit in Apocalypsin, eiúsque commentarium confirmauit mihi grauissimus quidam eiusdem Ordinis Prælatus, idémque doctissimus, se habuisse, & extare nunc in Salmanticensi cœnobio.

XLIV. Basilius Ponce prædicti Luisij nepos, & eiusdem gloriæ hæres, libri à se nuper editi quæstione sexta expositiua, ait se quoque habere absolutos commentarios in Apocalypsin, quos propediem in lucem edet.

XLV. Gregorius Lopez, vir alioqui idiota, sed sanctitatis opinione clarus in prouincia Mexicana, creditus est diuina reuelatione accepisse ea, quæ scripsit in Apocalypsin vulgari idiomate; quia Latinam linguam nunquam didicerat. Floruit circa annum Domini 1590. Et obiisse fertur in oppido quodam, cui S. Fides nomen dedit, & sex propè milliaria dicitur distare ab vrbe Mexico; vbi & eius commentarius asseruatur. Audiui à quodam nostræ Societatis Sacerdote, viro integerrimo, prædictum Gregorium à se aliquoties visitatum; & post mortem etiam quæsitum, & inuentam eius pauperem supellectilem miro quodam odore fragrantem; & propterea in magna veneratione habitam. Neque tamen vnquam odorari potui, quibusnam rebus figuræ Apocalypseos à prædicto Gregorio applicatæ fuerint.

XLVI. His addere possum tres alios ex nostra Societate scriptores; quos ad me allatum est, in Apocalypsin scripsisse. Primus est Andreas Eudæmon Ioannes Cydonius, qui desumpsit sibi refellendam explicationem Thomæ Brigmati hæretici; vt refert Cardinalis Bellarminus in apologia folio 138. Atque idem Eudæmon (quod huc etiam fortasse spectat) respondisse fertur ad librum Roberti Abbatis de Antichristo, vt idem Cardinalis ibidem scribit.

XLVII. Secundus est Petrus Layerus; quem noster Petrus de Ribadeneira, scripsisse ait de Antichristo; & audio etiam scripsisse eum in Apocalypsin commentaria.

XLVIII. Scio etiam N. de Peralta ex Toletana Prouincia Prouincia sacerdotem, qui se sacræ Scripturæ interpretationi multis ab hinc annis consecrauit, in Apocalypsin scripsisse

à Christo per internam inspirationem, vt obscura Apocalypseos intelligeret. Et eodem spectant, quæ scribit fol. 362. in id capitis 19. *Hæc verba Dei vera sunt.*

X. Andreas, quem insigniter laudat Peltanus.

XI. Aretas, quem laudat Hentenius.

XII. Anselmus Cantuariensis, anno 1087.

XIII. Anselmus Laudunensis auctor Glossæ interlinearis, anno 1110.

XIV. Rupertus, anno 1120.

XV Richardus de S. Victore, anno 1140.

XVI. Ioachimus Abbas, anno 1200. de quo dixi iam supra, notat. 22. Nec muto sententiam, quamuis sciam quid dicat Angelus Rocha de illo: nempe, manifestum esse illum habuisse donum intellectus. vide infra L.

XVII. Hugo Cardinalis, anno 1240.

XVIII. Albertus Magnus, anno 1260.

XIX. Thomas Anglicus, nempe non Angelicus, vt dixi supra, & eum Angelus Rocha asserit fuisse Augustinianæ familiæ; extátque excusus Florentiæ, anno 1549.

XX. Vbertinus de Cassalis libro de 7. statibus Ecclesiæ qui excusus est Venetiis, an. 1516. Floruit anno 1300.

XXI. Aureolus, anno 1317.

XXII. Nicolaus de Lyra, eisdem penè vestigiis, anno 1320.

XXIII. Paulus Burgensis, anno 1434.

XXIV. S. Antoninus in historia, expositionem Aureoli atque Lyrani secutus, anno 1460.

XXV. Dionysius Carthusianus, anno 1470.

XXVI. Ciruelus in expositione Missalis, quæ excusa est Compluti anno 1528. & ferè insistit Aureoli & Lyrani vestigiis.

XXVII. Erasmus in notationibus ad nouum Testamentum.

XXVIII. Seraphinus de Fermo.

XXIX. Vatablus.

XXX. Zegerus.

XXXI. Anonymus quidam, quem tamen constat fuisse Franciscanæ familiæ, inscripsit verò opus suum, *Sermones in Apocalypsin.*

XXXII. Claudius Carmelita.

XXXIII. Gagneius.

XXXIV. Pannonius.

XXXV. Ederus in Oeconomia, ex Aureolo.

XXXVI. Serranus.

XXXVII. Salmeron in præludiis.

XXXVIII. Caponsachius.

XXXIX. Melo.

XL. Franciscus Ribera.

XLI. Viegas, ferè ex Ribera, quod attinet ad interpretationem; quamuis nonnulla misceat ex Aureolo, & Antonino.

XLII. Arias Montanus.

XLIII. Lizarazus ex Aureolo.

XLIV. Bullengerus.

XLV. Pererius, qui deficit in cap. 8.

XLVI. Iacobus Suarez, in tria priora capita.

XLVII. Materius in cap. 12. & quædam alia loca.

XLVIII. Hentenius in iudicio, quod prologi loco Aretæ apposuit.

XLIX. Ioannes Benedictus in scholiis marginalibus sacræ Scripturæ.

L. Philippus de Mantua, qui solet coniungi cum Abbate Ioachimo; & laudatur ab eo, qui Ioachimo prologum adiecit. His addo nonnullos, qui quamuis non videantur id agere, vt Apocalypsin exponant; eorum tamen opera sunt valde coniuncta cum Apocalypseos expositione.

LI. Ex his est Hortolanus in commentario Cantici Canticorum Salomonis; vbi multa ex Apocalypsi exposuit propter argumenti similitudinem.

LII. Cardinalis item Bellarminus in opere de Antichristo non pauca ex eodem libro interpretatur.

LIII. Leonardus Lessius in opere de Antichristo.

LIV. Et multò plura Maluenda in opere de Antichristo.

LIBRI

LIBRI PRIMI
PARS SECVNDA:
QVÆ CONTINET
TOTIVS APOCALYPSEOS PARAPHRASIM.

Capitis primi pars prima, quæ est totius Apocalypseos titulus & elogium.

TEXTVS.

1. APOCALYPSIS IESV *Christi, quā dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò: & significauit, mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni.*

2. *Qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi quæcunque vidit.*

3. *Beatus qui legit, & audit verba Prophetiæ huius: & seruat ea, quæ in ea scripta sunt: tempus enim propè est.*

PARAPHRASIS.

1. ANIMA ænigmatum huius libri est Prophetia illa de Ecclesiæ Christianæ euentibus, quam Deus animæ Christi apertè reuelauerat; vt aliquam eius partem ipse etiam apertè doceret, eam scilicet partem, quam citò oportet fieri. Visum est autem Christo Domino, Prophetiam illam sibi reuelatam huius libri ænigmatibus conuestire; vt sic vestita per Angelum repræsentaretur Ioanni dilecto discipulo in Pathmos insula degenti.

2. Et Ioannes postquam contemplatus est vniuersam hanc repræsentationem & eius mysteria penetrauit; non solùm scripsit ea, quæ vidit, sed etiam Apostolica auctoritate declarauit, nihil in his ænigmatibus contineri, quod non sit purum putum Dei verbum, & ipsius Christi doctrina cælestis.

3. Et quamuis nonnulla sint in hac Prophetia, quæ non videantur ad singulos homines spectare; neque opere complenda, nisi aliquot post sæcula: nihilominùs fructus Prophetiæ huius & felicitas, quam promittit recipientibus, verè sunt magna & admiranda; & valdè propè est tempus & opportunitas eo fructu fruendi. Atque adeò quicunque recipit huius Prophetię veritates, & eas fideli mente recolit; meritò se appellare poterit felicem atque beatum.

Capitis primi pars secunda, quæ est Epistola dedicatoria.

TEXTVS.

4. IOANNES *septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia. Gratia vobis & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est: & à septem Spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt.*

PARAPHRASIS.

4. IOANNES septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia. Intentio mea est in hac epistola salutare vos, ad quos hunc Apocalypseos librum mitto; & operis argumentum vobis indicare. Hæc vt præstem, inprimis opto vobis gratiam & pacem, deinde precor illam à Deo Patre nostro, cui nomen יהוה, Iehouah. Huius autem nominis veram interpretationem vobis propono; vt per eam intelligatis totam Apocalypsin ad huius nominis veritatem reuocari. Quia summa huius libri est idipsum, quod diuinissimum Dei nomen importat. Nempe Deum opere præstare, quod antè promiserat; Deum scilicet incepisse opus suum; & absolutissimam perfectionem eidem operi daturum. Precor præterea vobis gratiam & pacem à septemplici Diuinæ prouidentiæ Spiritu; id est, à septem virtutibus, in quibus Diuinæ prouidentiæ perfectio consistit: nempe, à Fortitudine, Beneficentia, Æquitate, Sapientia, à Potestia, Comminatione, & Seueritate. Quas virtutes in septem lampadibus figuratas in conspectu throni conspexi; atque illis totidem libri sigilla respondent, quæ bonam Apocalypseos partem occupant.

5. Precor

5. Et à Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps Regum terræ; qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo.

5. Precor etiam vobis gratiam & pacem à Christo Domino; quem hæc reuelatio ostendit, fuisse testem fidelissimum; & esse primogenitum mortuorum, & principem Regum terræ. Ostendit autem Christum fuisse testem fidelem; quia repræsentat, quàm fuerit vera Christi prædicatio de Iudæorum reprobatione, & de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum: & de Ecclesiæ Christianæ bellis atque victoriis. Christum autē verè esse primogenitum mortuorum, ex eo demonstratur; quia ad Christi similitudinem ex persecutionum abysso Christiana Ecclesia gloriosè emerget; ac denique res ipsa ostendet, Christum esse principem Regum terræ. Quia ipsius tandem cruci Reges terræ subiicientur, eamque supplices adorabunt. Atque ita ei, qui dilexit nos, &c. lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo.

6. Et fecit nos regnum, & sacerdotes Deo, & Patri suo: ipsi gloria & imperium in sæcula sæculorum: Amen.

6. Et qui suam in nos benignitatem declarauit, multò meliùs, quàm Pharao in genus sacerdotale; efficiens nos peculiare Dei regnum; & nos quasi Dei sacerdotes diuitiis regalibus & immunitate cumulans, (quemadmodum in Apocalypsi indicatur) Christo inquam Christianorum Parenti sempiterna erit gloria & imperium gloriosum in ipsius Ecclesiæ Christianæ gloria & imperio sempiterno.

7. Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et plangent se super eum omnes tribus terræ: Etiam: Amen.

7. Quamuis enim Ecclesiam Christianam persequantur nunc Iudæi atque Gentiles; ecce tamē Apocalypsis proponit nobis Christi aduentum in prędicationis Euangelicæ nubibus; per quam Deus cælestem imbrem effundit, id est, Spiritum gratiæ & precum; atque ita fiet, vt aperiantur cæcorum oculi, & aspiciant in Fidei auctorem, & consummatorem Iesum. Et qui priùs Christum persequebantur, ad eum conuersi planctus ad sidera tollant; & se suis peccatis passioni Dominicæ causam dedisse, pœnitentiam agentes, lamententur. Atque adeò Iudæis & Gentibus ad Christum conuersis, maxima erit Christianæ gentis gloria. Fiet, Fiet.

8. Ego sum α, & ω, principium, & finis, dicit Dominus Deus, qui est, & qui erat, & qui venturus est, omnipotens.

8. Christus enim in hac Apocalypsi docet; se inchoasse ædificium Ecclesiæ Christianæ; & quod inchoatum est, se gloriosissimè perfecturum. Atque id est, Christum esse Α, & Ω, principium & finem; id est auctorem & consummatorem. Et eadem est significatio nominis IEHOVAH, ad quam vniuersa Apocalypsis reuocatur.

Capitis primi tertia pars, quæ narrationem primæ visionis continet.

TEXTVS.

9. Ego Ioannes frater vester, & particeps in tribulatione, & regno, & patientia in Christo Iesu: fui in insula, quæ appellatur Pathmos, propter verbum Dei, & testimonium Iesu.

10. Fui in spiritu in Dominica die, & audiui post me vocem magnam tanquam tubæ, dicentis:

11. Quod vides, scribe in libro, & mitte septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia, Epheso, & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphiæ, & Laodiciæ.

12. Et conuersus sum, vt viderem vocem, quæ loquebatur mecum; & conuersus vidi septem candelabrā aurea.

13. Et in medio septem candelabrorum aureorum similem filio hominis, vestitum podêre, & præcinctum ad mamillas zona aurea.

PARAPHRASIS.

9. Ego Ioannes frater vester; atque adeò vobiscum particeps tribulationum Christi, particeps regni, & particeps patientiæ nobis elargitæ; cùm essem in Pathmos insula; in quam propter Euangelij prædicationem fueram relegatus.

10. Die quadam Dominica in extasim raptus, diuinissimæ reuelationis spectator fui. Et initio quidem audiui à tergo magnum tubæ clangorem, sed is clangor erat vox articulata, quæ mihi distinctè dicebat:

11. Scribe in libro ea, quæ videris; & mitte septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia, scilicet Epheso, &c.

12. Et cùm statim me conuertissem, (nempe in extasi) vt viderem, quis ad me per tubæ clangorem loqueretur. Ecce conspicio septem aurea candelabra, singula septenis lucernis collucentia; & omnino eius formæ, quæ præcepta est Moysi, Exod. 25.

13. In medio autem candelabrorum adstabat Sacerdos quidam tunica byssina sacerdotali indutus, & altissimè præcinctus aurea zona.

14. *Caput autem eius & capilli erant candidi, tanquam lana alba, & tanquam nix; & oculi eius tanquam flamma ignis.*

14. Quem niuea & veneranda canicies decorabat. Porrò oculorum flammæ indicabant eum ira ardentem.

15. *Et pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardenti; & vox illius tanquam vox aquarum multarum.*

15. Sed illud mirabile, quòd pauimentum ex pedum contactu valdè fumigabat. Erant enim pedes ei, non carnei, sed ex chalcolibano ardente; sicut altare holocausti, quod fecit Salomon; quod erat ex chalcolibano, & igne sacro semper ardebat. Qui verò me priùs voce tubæ fuerat allocutus, paulò pòst voce aquarũ multarum, id est voce maris fremitus persimili, mecũ colloqui cœpit.

16. *Et habebat in dextera sua stellas septem, & de ore eius gladius ex vtraque parte acutus exibat; & facies eius sicut sol lucet in virtute sua.*

16. In dextera autem gestabat septem annulos, quorum gemmæ videbantur esse stellæ cælestes, ac de ore eius gladius procedebat anceps. Post hæc transfigurata est illius facies. Cùm enim priùs oculorum flammæ distinctè perciperentur, posteà tota facies splendebat, sicut & sol cùm maximè lucet.

17. *Et cùm vidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquam mortuus; & posuit dexteram suam super me, dicens: Noli timere, ego sum primus & nouissimus.*

17. Hæc omnia vbi primùm conspexi, despondi extemplò animum; & ad eius pedes semianimis corrui. Sed ille me restituit, impositâ super me dexterâ, & his verbis me confirmans: Ne timeas; ego sum primus, & nouissimus.

18. *Et viuus, & fui mortuus: & ecce sum viuens in sæcula sæculorum; & habeo claues mortis, & inferni.*

18. Et viuus, & fui mortuus; & ecce sum viuens in sæcula; & habeo claues mortis & inferni.

19. *Scribe ergo quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ oportet fieri post hæc.*

19. Hæc ille, non solùm vt me consolaretur; sed etiam vt totius visionis scopum indicaret; subiecit enim, Scribe ergo, & quæ vidisti, & eorum significationem, atque adeò prophetiam Ecclesiæ Christianæ, & quidem nota illa illationis, *Scribe ergo*, indicabat, ex verbis, quæ audieram, intelligi iam posse totius visionis scopum, & prophetiæ substantiam saltem in summa.

20. *Sacramentum septem stellarum, quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea: Septem stellæ, Angeli sunt septem Ecclesiarum: & candelabra septem, septem Ecclesiæ sunt.*

20. Vt ergo distinctioris explicationis faceret initium; subiicit, gemmas annulorum esse Episcopos; candelabra autem, Ecclesias.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

QVIA septem erant Ecclesiæ, ad quas primùm voluit Christus Apocalypsin mitti; ideò septem Ioanni ostensa sunt candelabra. Idem tamen symbolum ad reliquas Ecclesias extendi debet: quemadmodum stellarum symbolum, quod Asiæ Episcopis tribuitur, ad reliquos similiter Episcopos, & Euangelij ministros referendum est. Porrò septenæ lucernæ in singulis candelabris, septem Diuinæ prouidentiæ Spiritus denotant in Christi Ecclesiis effulgentes. Elegantissimum verò fuit in Ecclesiarum symbolo (id est in candelabris spirituum) Dei splendorem repræsentare; & in Christi figura, ipsarum Ecclesiarum perfectionem. Atque ita mirabilis ille sacerdos, qui inter candelabra apparuit, Christum significat; qui in Ecclesiis suis valdè mirabilem se ostendit. Et primùm eius præsentiæ & prouidentiæ oleum, lumen, & gloriam omnem accepta referunt candelabra, id est Ecclesiæ. Deinde, quidquid mirabile in sacerdotis persona notatur, id omne referendum est ad eos Ecclesiæ Christianæ euentus, qui in Apocalypsi continentur. Totius enim spectaculi prologum agit hæc persona, quæ primò Ioanni apparuit; atque adeò totius Apocalypseos argumentum ob oculos ponit.

Vox ergo tubæ symbolum est Iudaicæ persecutionis, in qua valdè gloriosæ fuêre Christo religio, charitas, & sapientia populi Christiani; qui per ipsam persecutionem mirificè proficiebat in tribus illis excellentiis. Porrò podêris byssina immaculatam religionem repræsentat; zona aurea insignem charitatem; canicies venerandam sapientiam.

Sed quò magis gratia & sapientia Christianæ Ecclesiæ vigebat; eò magis perfidi Iudæi iram Christi aduersus se irritabant; atque in plagis contra eos immissis, & in bello mystico, quod aduersus eos gerebatur, oculorum flammæ iram Christi denotant.

Huius belli exitus fuit decimæ Iudæorum partis conuersio; & ceteris obduratis, Euangelij ad Gentes transmigratio; vt Christianæ Religionis ignis Gentilitatem inflammaret. Hunc verò Christianæ Religionis conatum significant pedes ex chalcolibano ardente.

Verùm prædicationem Euangelij ad Gentes excepit persecutio ab Imperio Romano aduersus Christi Ecclesiam excitata; quam persecutionem vox aquarum multarum adumbrat.

In ea tamen persecutione, admiranda prædicatorum Euangelij constantia, & efficacitas verbi Dei pollicebantur fidelibus gloriosum de Imperio Romano triumphum, per conuersionem scilicet Vrbis, & orbis. Et prædicatorum quidem con-

stantiæ symbolum, stellæ sunt; verbi efficacitatis, gladius anceps ex ore procedens; & clarissimi triumphi, lux solis in facie fulgurantissimi.

His consideratis, videlicet persecutionum magnitudine, & tantæ rei mole ac difficultate, deficiebat per se humana infirmitas, quæ triumphum de Imperio Romano incredibilem iudicaret. Ad hoc autem significandum cadit Ioannes tanquam mortuus; sed illum Christi dextera confirmat, & illa verba, *Ego sum primus, & nouissimus*, id est, consideratio potentiæ Christi, qui est solus Deus potens; & quem valdè decet, suum opus consummare.

Cùm verò ait, *fui mortuus, & ecce sum viuens in secula*; prototypum proponit siue exemplar, in quo cernitur ex magnis persecutionibus Ecclesiam gloriosè emersuram.

Concludit denique se habere claues mortis & inferni, vt ex eo constet persecutiones, quæ aduersus Ecclesiam insurgunt, ab ipso Christo esse ordinatas; nec maiores futuras, quàm Christianæ felicitati conueniat.

CAPVT II.

Capitis secundi pars prima; quæ est epistola ad Ephesinum; & sub eius persona ad fideles probos, sed in quibus pristinus charitatis ardor refrixit.

TEXTVS.

1 ANGELO *Ephesi Ecclesiæ scribe. Hæc dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua; qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum.*

2. *Scio opera tua, & laborem, & patientiã tuã; & quia nõ potes sustinere malos: & tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & inuenisti eos mendaces.*

3. *Et patientiam habes; & sustinuisti propter nomen meum, & non defecisti.*

4. *Sed habeo aduersum te, quòd charitatem tuam primam reliquisti.*

5. *Memor esto itaque vnde excideris; & age pœnitentiam, & prima opera fac. Sin autem: venio tibi, & mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris.*

6. *Sed hoc habes; quia odisti facta Nicolaitarũ, quæ & ego odi.*

7. *Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis: Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.*

INTERPRETATIONIS SVMMA.

1. EPISTOLARVM Christi, quæ in hoc secundo & tertio capite continentur, ea est intentio; vt singula conscientiarum genera animaduertant, quem debeant fructum ex hac reuelatione decerpere.

In hac ergo epistola genus conscientiæ ex descriptione Episcopi intelligitur. Laudantur enim eius virtutes; illud reprehenditur, quòd de antiquo charitatis feruore remiserat. Quare hortatur hominem Christus, vt instauret vota, & prima opera faciat. Scopus itaque huius epistolæ est, hortari eum, qui de antiquo charitatis feruore remiserat, vt ad antiquum feruorem seriò redire deliberet: ad quem finem ex ipsa Apocalypsi quatuor ei puncta proponuntur; nempe:

- Excellentia vocationis Diuinæ,
- Feruor deuotionis antiquæ,
- Periculum ex remissione,
- Et fructus renouationis egregius.

Porrò excellentia vocationis ex Christi periphrasi colligitur. Magnum enim est, electum esse in annuli Christi gemmam siue stellam, & in lucernã candelabri Ecclesiæ. Indignũ verò est, vt qui ad eiusmodi dignitatem fuit euectus, à primo splendore deficiat.

Deinde antiquus feruor ob oculos ponitur in ipsa Episcopi descriptione; & admonitione. Ipsa autem antiquorum operum recordatio, posterioris remissionis exprobratio est.

5. Ad hæc; remissionis periculum eleganter significatur illis verbis, *Mouebo candelabrum tuum de loco suo*, quod est, ex remissione orituram esse perturbationem pacis. Et sanè paci se existimabat Episcopus consulere, nonnihil remittendo de primo feruore.

7 Denique renouationis votorum fructus egregius est, *Edere de ligno vitæ*, id est, à Christi virtute confortari ad spiritualis iuuentutis vires in suo vegeto vigore conseruandas vt deinceps non senescant.

Capitis secundi pars secunda; quæ est epistola secunda ad Smyrnensem, & sub eius persona ad fideles probatæ & perfectæ virtutis.

TEXTVS.

8. *Et Angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit primus & nouissimus, qui fuit mortuus, & viuit.*

9. *Scio tribulationem tuam; & paupertatem tuam; sed diues es; & blasphemaris ab his, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt; sed sunt Synagoga satanæ.*

10. *Nihil horum timeas, quæ passurus*

SVMMA INTERPRETATIONIS.

8. Ex descriptione Episcopi intelligitur genus cõscientiæ, cui hæc epistola scribitur. Nimirum vir erat perfectæ virtutis, in summa paupertate diues, & in magnis ærumnis fidelis. Atque ita exhortatio non est alia, quàm vt perseueret vsque ad mortem. Scopus ergo huius epistolæ est, viros probatæ & perfectæ virtutis hortari ad perseuerandum. Quam ad rem ex ipsa Apocalypsi, quatuor eis puncta ponuntur ob oculos. nempe,

- Christi Domini prouidentia & exemplum.
- Perfectæ virtutis excellentia,
- Breuitas laborum huius vitæ,
- Coronæ æternæ præstantia.

passurus es. ecce missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt tentemini: & habebitis tribulationem diebus decem. Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

11. *Qui habet aurē, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis: qui vicerit, nō lædetur à morte secūda.*

Primùm in periphrasi Christi Domini, notatur prouidentiæ ipsius perfectio in illis verbis; *Primus & nouissimus.* Vt eius fauorem promittant sibi Sancti in suis aduersitatibus. Exemplum verò eiusdem Christi in passione & in gloria proponitur in altera parte periphrasis, dum dicitur, *Qui fuit mortuus, & viuit.*

Deinde quanta sit perfectæ virtutis excellentia, illud satis indicat, quod huic Episcopo dicitur, *Sed diues es.*

Breuitatem laborum huius vitæ denotant illa verba, *Habebitis tribulationem diebus decem.*

11. Excellentia autem præmij indicatur coronæ nomine. Et denique virtutis perseuerantiæ respondet æterna gloriæ permanentia: hoc enim est, *Non lædi à morte secunda.*

Capitis secundi pars tertia; quæ est epistola ad Pergamenum, & sub eius persona ad fideles probos; sed in eo reprehensibiles, quòd in aliqua re sint pusillanimes, & propterea in Dei obsequio non valdè proficiant.

Textvs.

12. *Et Angelo Pergami Ecclesiæ scribe: Hæc dicit qui habet romphæā vtraque manu acutam.*

13. *Scio vbi habitas, vbi sedes est Satanæ: & tenes nomen meum; & non negasti fidem meā. Et in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, vbi Satanas habitat.*

14. *Sed habeo aduersus te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel, edere, & fornicari.*

15. *Ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.*

16. *Similiter pœnitentiā age; si quominùs: veniam tibi citò, & pugnabo cum illis gladio oris mei.*

17. *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis: Vincenti dabo manna absconditū; & dabo illi calculum candidū, & in calculo nomen meum scriptum; quod nemo scit, nisi qui accipit.*

Svmma interpretationis.

12. Cuiusmodi conscientiæ genus sit, cui hæc epistola mittitur, ex descriptione Episcopi constat. Laudantur enim eius virtutes; illud reprehenditur, quòd non audeat bellum gerere cum Nicolaitis. Atque ita exhortatio est, vt bellum gerere non reformidet. Scopus ergo huius epistolæ est, viros probos, sed in aliqua re ad Dei obsequium pusillanimes, hortari; vt corde magno, & animo valenti sint ad ea omnia, quæ ad maiorem Dei gloriam spectant. Atque ad hanc rem quatuor eis puncta ex ipsa Apocalypsi proponuntur, nempe.

- Potentia virtutis Christi,
- Gloria ipsius Christi in eo, quod aggrediendū proponitur,
- Pudor pusillanimi ex data alteri prouincia atque corona,
- Eximius magnanimitatis fructus.

Primùm in periphrasi Christi aptè describitur, maximam esse illius virtutem; atque adeò confidendum esse in Christo; cuius ope nihil est adeò difficile, quod non possit facilè superari. Quemadmodum ad gerendum bellum cum Hæreticis, Episcopus ille animari debebat; sciens Christum esse, qui in suis pugnat, & vincit.

15. Deinde id etiam animos addere debet seruis Christi, quòd gloriosum sit Christo, fauere suis seruis in iis, quæ propter ipsum aggrediuntur. Quemadmodum Pergameno considerandum erat, Nicolaitas esse Christi inimicos; atque adeò gloriosum esse Christo, Episcopo fideli aduersus infideles bellum gerenti, præsentissimam opem ferre.

Pudor autē, quo pusillanimes suffundēdi sunt, egregiè expēditur in illis verbis, *Veniā tibi, & pugnabo cū illis in gladio oris mei.* Quod est, ex terrę puluere aliū suscitare, cui detur prouincia illa & corona egregia, quam illi propter pusillanimitatem non sunt consecuti.

17. Magnanimitati verò promittitur primum, manna absconditum, id est, maxima suauitas in ipsa difficultatis aggressione abscondita: deinde calculus candidus, id est, in Christi imitatione maxima felicitas; quia manus fortium diuitias parat, & in ipso calculo nomen Christi scriptum, id est, maxima Iesu Christi gloria in perfecta hominis sanctificatione.

Capitis secundi pars quarta, quæ est epistola ad Thyatirenum; & sub eius persona ad fideles probos, & in Christi obsequio feruidos; sed in eo reprehensibiles, quòd per imprudentiam in rebus inutilioribus occupati, ea prætermittant, ex quibus Dei gloriam maximè prouehere possent.

Textvs.

18. *Et Angelo Thyatiræ Ecclesiæ scribe. Hæc dicit Filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco.*

19. *Noui opera tua, & fidem, & charitatem tuam, & ministerium, & patientiam tuā, & opera tua*

Interpretationis svmma.

18. Thyatirensis Episcopi descriptio indicat, cuiusmodi conscientiæ, genus sit, cui hæc epistola scribitur. Erat ille in Dei obsequio feruidus, & multarum virtutum gloria clarus; in eo tamen reprehensibilis, quòd Iezabeli, id est, Iudæorum Synagogæ conniuēret; non animaduertens, ex eo maximum detrimentum in Ecclesiam Christianam redundare; & frustra tunc in eorum conuersione procuranda consumi tempus, quod poterat cum ingenti fructu in procuranda Gentium conuersione collocari. Huiusmodi erat Thyatirensis imprudentia, cum ipsius probitate & feruore coniuncta. Ad scopum tamen huius epistolæ intelligendum, reuocanda

tua nouissima plura prioribus.

20. *Sed habeo aduersus te pauca; quia permittis mulierē Iezabel, quæ se dicit propheten, docere, & seducere seruos meos, fornicari, & mãducare de idolothytis.*

21. *Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret: & non vult pœnitere à fornicatione sua.*

22. *Ecce mittam eam in lectū: & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, nisi pœnitentiam ab operib. suis egerint.*

23. *Et filios eius interficiam in morte; & scient omnes Ecclesiæ, quia ego sum scrutans renes & corda: & dabo vnicuique vestrum secundum opera sua. Vobis autem dico:*

24. *Et ceteris, qui Thyatiræ estis; quicunque non habent doctrinam hanc, & qui non cognouerunt altitudines Satanæ, quemadmodum dicunt; non mittam super vos aliud pondus.*

25. *Tamen, id quod habetis, tenete; donec veniam.*

26. *Et qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea; dabo illi potestatem super Gentes.*

27. *Et reget eas in virga ferrea; & tanquam vas figuli confringentur.*

28. *Sicut & ego accepi à Patre meo; & dabo illi stellam matutinam.*

29. *Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.*

canda est hypothesis ad thesim (vt aiunt Rhetores,) id est, argumentum speciale ad generale: & ij sunt in genere considerandi: qui quãuis sint probi, & spiritu feruẽtes; in eo tamen sunt reprehensibiles, quòd in iis cõsumunt tempus, ex quibus parua aut nulla vtilitas sperari potest: cùm possent se ad eas occupationes transferre, ex quibus magna Diuinæ gloriæ illustratio speranda esset. Quemadmodum de iis dici posset, qui vbi multi sunt concionatores, & animi auditorum obdurati, concionantur; cùm possent (verbi gratia) apud Sinas & Iaponios cum ingenti fructu Dei gloriæ deseruire. Quod verò de Euangelij prædicatione dictum est, similiter in multis aliis occupationibus intelligi debet.

Itaque scopus huius epistolæ est; hortari feruidos in Dei obsequio; sed imprudenter suam operam locantes; vt se ad ea transferant, in quibus Dei gloriæ multò vtiliùs deseruire valeant. Quam ad rem ex ipsa Apocalypsi hæc puncta consideranda proponuntur:

- Manifesta Dei vocationis indicia,
- Exigua spes colligendi fructus ex præsenti occupatione,
- Libertas spiritualis, ad quam vocati sumus,
- Eximius alterius occupationis fructus.

Primùm in periphrasi Christi proponuntur huic Episcopo indicia manifesta; ex quibus debuisset animaduertere, se à Deo ad alia vocari. Erat enim nimis addictus Iudæorum familiaritati, (scilicet, vt eos ad Christum traduceret.) Iubetur autem considerare manifesta reprobatæ Synagogæ & Gentilismi electi signa.

Deinde ex re ipsa considerare iubetur, non solùm sine fructu se operam locare, sed etiam cum manifesto damni periculo. Magnum enim imminebat periculum Ecclesiæ ex familiaritate cum Iudæis, fideles in seruitutem legis inducere conantibus; de cetero autem in sua pertinacia obduratis.

Prætereà ex libertate Euangelica ab onere legis Mosaicæ, tacitè monetur Thyatirensis, vt animaduertat se in libertatem vocatum esse; atque adeò non esse addictum, vt suæ propensioni seruiat, & Iudæis conniueat; sed liberum esse per Dei gratiam, posseque suæ propensioni dominari, & ad occupationem maioris gloriæ Dei se transferre.

Denique ad alliciendum Dei seruum, vt nouæ occupationis labores libenter capessãt; inicitur illi certissima ingentis fructus spes in illis verbis, *Dabo illi potestatem super Gentes, & reget eas in virga ferrea; & dabo illi stellam matutinam.*

C A P V T III.

Capitis tertij pars prima, quæ est epistola ad Sardensem: & sub eius persona ad fideles improbos, qui peccatum lethale committere audent.

TEXTVS.

1 *ET Angelo Ecclesiæ Sardis scribe: Hæc dicit, qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas: Scio opera tua, quia nomen habes; quòd viuas, & mortuus es.*

2 *Esto vigilans; & confirma cetera, quæ moritura erant. Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo.*

3 *In mente ergo habe, qualiter acceperis, & audieris, & serua, & pœnitentiam age. Si ergo non vigilaueris, veniã ad te tanquam*

SVMMA INTERPRETATIONIS.

1. EX Episcopi descriptione colligitur conscientiæ genus, cum quo sermo est in præsenti epistola. Descriptio enim est illaudati Episcopi; qui Dei timore postposito, ea præstare negligebat, ad quæ ex Episcopali munere tenebatur; scilicet vigilare, & confirmare. Atque ita exhortatio est ad pœnitentiam & vitæ emendationem. Quare scopus huius epistolæ est, fidelibus improbis, & proiectæ ad scelus audaciæ persuadere pœnitentiam. Quem ad finem hæc illis puncta ex ipsa Apocalypsi proponuntur:

- Deformitas sceleris in persona ad magnã sanctitatẽ obligata,
- Repentinæ mortis periculum,
- Aliorum innocentiæ exemplum,
- Magnitudo clementiæ Christi.

Primùm, quanta esset obligatio Episcopi, ex periphrasi Christi intelligitur; atque ex eo ipso expenditur, quàm sit turpe, eum iacêre in peccato, qui vocatus est ad magnam sanctitatem.

Deinde ad repentinæ mortis periculum, nihil aptius, quàm illa metaphora; *Veniam ad te tanquam fur.* Repentinæ autem mortis nomen latiùs patet, quàm multi cogitant.

quam fur; & nescies qua hora veniam ad te.

4. *Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerũt vestimẽta sua; & ambulabũt mecum in albis, quia digni sunt.*

5. *Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis; & non delebo nomen eius de libro vitæ; & confitebor nomen eius coram Patre meo, & coram Angelis eius.*

6. *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis.*

Exemplum vitæ immaculatæ aliorum ad pudorem inducit eum, qui iacet in peccato; & ostendit obseruari posse ab illo legem Christi, quam alij sanctissimè obseruant.

Denique quoniam veniæ spes proponenda erat peccatori; magnitudo clementiæ Christi significantissimè describitur in promissione vestimentorum alborum, (id est, bonæ conscientiæ gaudij; ac si non decidisset vnquam à Dei gratia.) Additúrque Christum non solùm deinceps non recordaturum esse scelerum pœnitentis; sed etiam coram Deo & Angelis in eius amicitia gloriaturum.

Capitis tertij pars secunda; quæ est epistola ad Philadelphium: & sub eius persona ad fideles modicæ virtutis à Deo protectæ, & feliciter in omnibus procedentis.

TEXTVS.

7. *Et Angelo Philadelphiæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit sanctus & verus, qui habet clauem Dauid; qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit.*

8. *Scio opera tua. Ecce dedi corã te ostium apertũ; quod nemo potest claudere; quia modicã habes virtutem, & seruasti verbũ meũ, & non negasti nomen meum.*

9. *Ecce dabo de Synagoga satanæ, qui dicũt se Iudæos esse, & non sunt, sed mentiuntur. Ecce faciã illos vt veniãt, & adorẽt ante pedes tuos; & scient, quia ego dilexi te.*

10. *Quoniam seruasti verbum patientiæ meæ; & ego seruabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem vniuersum tentare habitantes in terra.*

11. *Ecce venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronã tuã.*

12. *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei; & foras non egredietur ampliùs: & scribam super eum nomẽ Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ierusalem, quæ descendit de cælo à Deo meo; & nomen meum nouũ.*

13. *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis.*

SVMMA INTERPRETATIONIS.

7. Philadelphij descriptio docet nos, hanc epistolã ad eos scribi, qui sunt virtutis modicę à Deo singulariter protectæ, & pro sua modica virtute diligenter Christo in omnibus deseruiunt. Scopus autem epistolæ est, eos hortari, vt in eo vitæ genere perseuerent, ad robustæ virtutis statum aspirantes. Atque eius rei gratia hæc illis puncta ex ipsa Apocalypsi ponuntur ante oculos:

- Christi intentio in paterna prouidẽtia erga virtutẽ modicã,
- Agnitio imbecillitatis propriæ, ad quam Dei beneficia nos inuitant,
- Perseuerandi necessitas, vt quis robustam virtutem consequatur,
- Excellentia virtutis robustæ, quam Deus perseueranti promittit.

Primùm periphrasis Christi docet nos, Christum, qui est verus sanctus, (id est perfectæ sanctitatis amator) dum adeò virtuti modicæ fauet, vt omnipotentiæ suæ claue, omnia illi commoda promat, & incommoda reprimat, non aliud intendere, quam vt modicæ virtutis fideles ad robustam virtutem proueniant.

Deinde ex duplici illo beneficio in eiusmodi genus hominum collato, nempe prosperi successus in re valde difficili (id est, in conuersione Iudæorum) & miræ euasionis à maximo periculo, (id est, *ab hora tentationis, quæ ventura erat in orbem vniuersum*;) docetur homo agnoscere propriam imbecillitatem. Eiusmodi enim beneficia sæpe à Christo virtuti modicæ conferuntur; vt eam tueatur, & animosiorem ad Dei obsequium faciat.

Præterea adspiranti ad virtutem robustam præcipitur, ad eam felicitatem consequendam, opus esse perseuerantia: sed additur, perseueranti non diu esse expectandum: nam pro rei magnitudine valde citò ad eam felicitatem perducuntur, qui perseuerant in Dei obsequio. Atque hoc est illud, *Ecce venio citò: Tene, quod habes, &c.*

Quanta verò sit excellentia eius felicitatis, quam in hac vita consequuntur, qui ad virtutem robustam perueniunt; id ex allegoria columnæ in templo Dei, & tituli in illa scripti eleganter expenditur.

Capitis tertij pars tertia, quæ est epistola ad Laodicenum: & sub eius persona ad fideles in Dei obsequio tepidos.

TEXTVS.

14. *Et Angelo Laodiciæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit: Amen, testis fidelis, & verus, qui est principium creaturæ Dei.*

15. *Scio opera tua: quia neque frigidus es, neque calidus: vtinã frigidus esses, aut calidus.*

16. *Sed*

SVMMA INTERPRETATIONIS.

14. Manifestè est sermo cũ tepidis, cuiusmodi erat Laodicensis Episcopus. Tepidi verò sunt, qui scienter quidem non audent peccatum mortale committere; & ideò se reputant iustos. Sed quia de cetero suis volunt cõcupiscentiis indulgere; inde facilè non videntes se venenũ peccati mortalis obbibere, nihilominùs re ipsa à Dei gratia excidunt. Scopus ergo huius epistolæ est, hortari tepidos, vt teporis miseriam agnoscant, & feruorẽ spiritus amplectantur. Atque ad hanc rem hæc illis puncta ex Apocalypsi proponuntur:

Magna

16. *Sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus; incipiam te euomere ex ore meo.*

17. *Quia dicis: quòd diues sum, & locupletatus, & nullius egeo; & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus.*

18. *Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias; & vestimentis albis induaris, & non appareat confusio nuditatis tuæ; & collyrio inunge oculos tuos, vt videas.*

19. *Ego quos amo, arguo, & castigo. Æmulare ergo, & pœnitētiā age.*

20. *Ecce sto ad ostium & pulso; si quis audierit vocē meā, & aperuerit mihi ianuā; intrabo ad illū, & cœnabo cum illo, & ipse mecū.*

21. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo; sicut & ego vici, & sedi cum Patre meo in throno eius.*

22. *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis.*

Magna tepidorum miseria,
Proximum indurationis periculum,
Amoris Christi cum hominis tepore collatio,
Felicitas eius, qui Christo amanti manus dat.

Primùm, periphrasis Christi notat, illum esse verissimum atque scientissimum: atque adeò non dubitandum, quin certissimum sit, quod de magna tepidorum miseria asserit; dum ait, *Vtinam frigidus, aut calidus esses.* Res ergo est planè miranda, sed verissima & animaduersione dignissima.

Deinde proximum indurationis periculum significant illa verba, *Incipiam te euomere ex ore meo.*

20. Sed res mira, homine tepente in Christi amore, Christus adeò feruet in hominis amore; vt stare ad ostium, & pulsare dicatur, scilicet quemadmodum describitur Cant. 5. 2.

21. Porrò, quanta sit felicitas animæ, quæ Christo amanti manus dederit, aptissimè explicatur ex mutua hospitalitate, & ex mystica animæ ad thronum Christi ascensione.

CAPVT IV.

In quo agitur de nouo templo Ecclesiæ Primitiuæ, à Christo fundato; & de comparatione huius templi cum templo Salomonis.

TEXTVS.

1. POST *hæc vidi: & ecce ostium apertum in cælo; & vox prima, quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum, dicens: Ascende huc, & ostendam tibi, quæ oportet fieri posthæc.*

2. *Et statim fui in spiritu: & ecce sedes posita erat in cælo, & supra sedem sedens.*

3. *Et qui sedebat similis erat aspectui lapidis iaspidis, & sardinis: & iris erat in circuitu sedis similis visioni smaragdinæ.*

4. *Et in circuitu sedis sedilia viginti quatuor; & super thronos viginti quatuor seniores sedentes, circumamicti vestimentis albis; & in capitibus eorū coronæ aureæ.*

5. *Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua: & septem lampades ardentes ante thronum; qui sunt septem spiritus Dei.*

6. *Et in conspectu sedis tanquam*

PARAPHRASIS CAPITIS QVARTI.

A. POST hæc vidi denuo Apocalypsin inchoari. Et ecce ostiū in cælo reseratum, vt mihi aditus pateret: & prima illa tubæ articulatæ vox, per quam filius hominis ad me fuerat in præcedenti visione locutus, eadem efficaciter me iussit eò conscendere, & ingredi per illud cæli ostium; necnon futuros Ecclesiæ Christianæ successus, in ea visione, quæ mihi erat proponenda, contemplari.

B. Raptus igitur fui in extasi in cælum: & ecce Dei optimi maximi cælestem thronum intueor. illius instar throni, quem Deus ipse quondam in templo Salomonis habebat; qui ex Cherubinis alas super propitiatorium extendentibus constabat. Supra huiusmodi thronum aspexi speciem figurâ humanâ sedentis,

C. Eadémque sedentis species ex duplici constare gemma videbatur; nimirum à lumbis deorsum ex Iaspide; & à lumbis sursum ex Sarda. Thronum autem Dei mirabilis quædam iris circundabat, in semicirculi figuram supra thronum ipsum extensa; tota smaragdina; atque adeò sine peregrini alterius coloris admistione.

D. Hic autem thronus erat in medio quadrati spatij (sicut apud Salomonis templum in ædicula, quæ sanctum Sanctorum appellatur) cuius spatij latera singula, sex thronis, (id est regiis sedibus) constabant. Atque adeò in Dei sedis circuitu quatuor & viginti sedes erant collocatæ. In eis sedebant vigintiquattuor principes Dei, & principes sanctuarij, id est, principes Sacerdotum, (quos quatuor & viginti fuisse legimus, 1. Paral. 24.) Erant autem omnes lineis vestibus strictis induti; quas *Roquetes* appellant: & eorum capitibus aureæ impositæ erant coronæ.

E. Porrò, ex Dei throno non solùm procedebant nubes) vt in templo quondam Salomonis, & in tabernaculo Mosis, ipso dedicationis die accidit) sed etiam fulgura subinde micabant: quibus tonitrua succedebant humanas comitantia voces. Ardebant etiam ante Dei thronum septem lampades, ad aurei candelabri similitudinem, quod olim in templo collucebat.

F. Ad hæc, loco maris ænei, quod Salomon fabrefieri iussit;

quam mare vitreum simile crystallo; & in medio sedis, & in circuitu sedis quatuor animalia plena oculis antè, & retro.

vas aliud simile in conspectu throni positum cernebatur; non tamen ex ære, sed ex vitro crystallino valdè pellucenti; vt aquę copia, quam ad sacerdotalis gentis ablutionem continebat, eorum etiam oculis semper esset conspicua.

Atq; vt par illud ingentium Cherubinorum, quos condidit Salomon, erat in sacræ ædiculæ medio, nec non in sacris ipsis parietibus circum insculptum; vt & in medio situ, & in circuitu, Cherubini conspicerentur. Sic quatuor mirabiles Cherubini, non iam effecti, sed veri ac viui in cælesti hoc templo & medium occupabant locum, & ipsius ambitum, nimirum vnus eorũ quaternio in medio erat, & in quatuor Dei throni lateribus similes alij quaterniones, quasi per singulos parietes, principẽ thronos circũstãtes.

Licèt autem illam oculorum multitudinẽ nõ in suis animalib. (seu, viuis Cherubinis) viderit Ezechiel, sed in rotis: ipse tamẽ Cherubinos mihi ostensos vidi, seu Argos, plenos oculis antè & retro.

7. *Et animal primum simile leoni; & secundum animal simile vitulo; & tertiũ animal habens faciẽ quasi hominis; & quartum animal simile aquilæ volãti.*

G. Adde huc, quòd etsi Ezechielis Cherubini erant sibi mutuò similes omnino, & singuli quatuor habebant facies: hi tamẽ, quos ipse conspexi, singuli singulas solùm facies habebant: leoninam primus, alter vitulinam, humanam tertius, & quartus aquilæ simillimam. Cetera humani omnes corporis figura constabant.

8. *Et quatuor animalia, singula eorum habebant alas senas: & in circuitu & intus plena sunt oculis; & requiem non habebant die ac nocte dicentia: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est.*

H. Singuli autem Cherubini senas habebant alas, sicut & Isaias suos describit Seraphinos: duas nempe extensas; totidem inferiora corporum obtegẽtes; & duas præterea alias (quas Ezechielis Cherubini non habebant) vt suas verecundè facies cooperirent. Ceterùm tam hi Cherubini, qui erant in circuitu, quam qui in medio, omnes erant oculis pleni, vti superiùs dicebam; eorum verò officium erat frequentissimè trisagion illud, quod audiuit Isaias, iterare clamando in eius honorem, qui sedebat in throno; nec die id solùm, sed & nocte præstabant.

9. *Et cùm darent illa animalia gloriam & honorem, & benedictionem sedenti super thronum viuenti in sæcula sæculorum.*

I. Hunc Cherubinorum clamorem excipiebat sacrificiorum loco incruentum laudis sacrificium; quo Deus mirificè colitur, à viginti quatuor suprà dictis Pontificibus cum ingenti reuerentia ac veneratione oblatum.

10. *Procidebant vigintiquatuor seniores ante sedem in throno; & adorabant viuentem in sæcula sæculorum, & mittebant coronas suas ante thronũ dicẽtes.*

11. *Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam, & honorem, & virtutem: quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant & creata sunt.*

L. In quo demum sacrificio defertur sedenti in throno honor & gloria; tum propter antiquam, tum vel maximè propter nouam creationem, noui scilicet hominis, qui secundum Deum creatus est.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. Ostium in cælo apertum, & Ioannis illuc ascensus, symbolum est maximæ rerum diuinarum reuelationis; quæ Apostolis & viris Apostolicis erat promissa.

Vox autem tubæ Iudaicam adumbrat persecutionem; per quam Spiritus Christi ad cælestis doctrinæ cognitionem, quę in hoc libro describitur, suos euexit amicos; præsertim ad eius doctrinæ partem, quę vsque ad x. i. caput extenditur: ex quo orditur belli à Gentibus etiam excitari descriptio. Quod bellum spiritalis similiter doctrinæ cognitione Christianam imbuit gentem. Atque hoc ad reliquam libri partem spectat.

B. Thronus cælestis Ioanni visus, ille est; quem Deus Pater post Christi Filij passionem habet in Christianæ Ecclesiæ sapientia & sanctitate, nobilissimo excellentiarum pari; quod Christo Domino, tanquam vero Propitiatorio nititur.

C. Duæ gemmæ ad Dei Patris omnipotentiam referuntur; quę in creatione primò, deinde in Christi resurrectione mirum in modum effulget. Creationem Iaspis, Sarda Christi resurrectionẽ indicat.

A Iris autem Smaragdina symbolum est noui atque æterni fœderis quod fuit in Christi Passione sãcitũ.

D. Vigintiquatuor principes sacerdotum, christianæ Ecclesiæ presbyteros repræsentant; qui ex regali sacerdotio vniuerso, id est, ex populo christiano, ad celsissimam hanc dignitatem sunt sublati; vt verè sint Principes Dei; apud quem proinde thronos veluti Dij, habent.

E. Fulgura atque tonitrua nouum & admirabile docendi genus innuunt: in quo cælestis vitæ fulgorem vsurpant oculi, & Diuinæ potentiæ vocem aures excipiunt. Deinde septem lampades symbola sunt totidem Diuinæ prouidentiæ Spiri- B tuum excellentissimè cum primitiua Ecclesia eminentium. De quibus dictum est, cap. 1.

F. Mare vitreum perspicuum atque patentem in christiana Ecclesia remissionem peccatorum figurat, ad frequentẽ gentis sacerdotalis, i. christiani populi conscientiæ ablutionem; quæ ad peragenda huiusce populi sacrificia est cumprimis necessaria.

Animalium quaternio Apostolos, & successores eorum Episcopos denotat; proptereáque in medio &

dio & in circuitu conspiciuntur; quia ad ipsos incumbit, tum in medio esse, vt fideles regant; tum in circuitu, vt eos ab hostibus tueantur. Oculorum plenitudo vigilantiam designat, vt Ecclesiam Dei sponsam custodiant.

G. Per quatuor illas facies figurantur quatuor item virtutes; quæ in Christianæ Ecclesiæ Principibus maximoperè enituerunt, id est, Fortitudo, Beneficentia, Æquitas, ac Sapientia. De quibus dictum est cap. 1. notat. 5.

H. Sex alæ, cælestis vitæ cursum denotant. Et illæ quidem, quibus teguntur corpora, ad honorem pariter & decorem pertinent virtutum earum, quæ sunt Angelis & sanctis viris communes; sicuti prompta etiam & expedita ad Dei obsequium celeritas. Quę verò alæ vultum obducunt, Sanctorum sunt hominum propriæ; quorum pudor, & verecundia de anteactæ vitæ peccatis eò est maior, quò

A sanctiores ipsi sunt, & in altiore dignitatis gradu collocati.

Trisagion, quod Cherubini clamabant, vniuersam Apostolici symboli doctrinam comprehendit: à cuius prædicatione nullo rerum aduersarum turbine viri Apostolici deterrentur.

I. Quorum prædicatione factum est, vt Christianæ Religionis cultus, (id est, Venerandum Eucharistiæ sacrificium) anilibus veterum sacrorum
B superstitionibus reiectis, tanquam Deo gratissimus, cum magna diuini Numinis reuerentia exerceatur; per legitimos videlicet ministros, quos presbyteros appellamus.

L. Per huiusmodi sacrificium vero æternóque Deo, non solùm tanquam rerum omnium opifici; sed etiam tanquam nouæ creaturæ conditori gratiæ aguntur immortales.

CAPVT V.

De difficultate Prophetiarum sacræ Scripturæ ex aliena Diuini operis specie; eo ipso tempore, quo perfectißimè implebantur; déque Christi gloria eas explicantis.

Textvs.

1. *ET vidi in dextera sedentis supra thronum, librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem.*

2. *Et vidi Angelum fortem prædicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius?*

3. *Et nemo poterat neque in cælo, neque in terra, neque subtus terram aperire librum, neque respicere illum.*

4. *Et ego flebam multùm; quoniam nemo dignus inuentus est aperire librũ, nec videre eum.*

5. *Et vnus de senioribus dixit mihi: Ne fleueris: ecce vicit leo de tribu Iuda, & radix Dauid, aperire librum, & soluere septem signacula eius.*

6. *Et vidi; & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio seniorum, Agnum stantem tanquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem; qui sunt septem spiritus Dei missi in omnem terram.*

7. *Et venit, & accepit de dextera sedentis in throno librum.*

8. *Et cùm aperuisset librum, quatuor animalia, & vigintiquatuor seniores ceciderunt coram Agno; habẽtes singuli citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes Sanctorum.*

9. Et

Paraphrasis.

A. ET vidi in dextera sedentis in throno librum inuolutum; cuius vtraque pagina erat scripta. Nihil tamen ex eo legi poterat; quousque resignarentur septem sigilla, quibus erat clausus. Quamuis enim iam fuisset multis Dei amicis reseratus: clausus tamen adhuc & obsignatus manebat.

B. Porrò, fortis quidam Angelus voce magna clamauit: Quis est dignus librum aperire, & septem eius signacula resignare?

C. Nec tamen vllus eorum, qui aut in cælo sunt, aut degunt in terris, aut subterranea inferorum claustra incolunt, inuentus fuit, qui vel librum posset aperire, vel illo alteri etiam aperto frui.

D. Quamobrem ingentem ipse lachrymarum vim profudi; quòd reperiretur nemo, qui librum reserare posset; aut eodem postquam alteri fuisset resignatus, frui valeret.

E. Inter hæc vnus è senioribus me dolentem ac flentem his dictis fuit consolatus: Ecce vicit leo de tribu Iuda, ac de progenie Dauidis; atque is fuit ipsius victoriæ fructus vberrimus, vt ipsum ille librum aperiret, sigillá nempe eius reserando.

F. Vix ea; cùm ecce tibi, quem leonem esse audieram, in Agni specie atque figura apparuit, sedenti in throno propior, quàm prædicta quatuor animalia, & seniores, atque adeò medius inter Deum & homines. Iacebat autem tanquam occisus, & septem in capite cornua, totidémque oculos habebat.

G. Qui surrexit mox; & ad eum qui in throno sedebat, accedens, librum de ipsius dextera accepit.

H. Quem vt primùm aperuit, quatuor animalia, & vigintiquatuor seniores coram ipso Agno procubuerunt; citharásque vt eas pulsarent, protulerunt; necnon phialas aureas, vt sacrum in eis thymiama adolerent, & in Agni honorem suffirent.

I. Dum

9. Et cantabant canticum nouum dicentes: Dignus es Domine accipere librum, & aperire signacula eius, quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione.

I. Dum autem pulsarent citharas, nouum hoc canticum ipsi Agno concinebant, Dignus es Domine, qui librum accipias, & clausa eius sigilla resoluas; quoniam occisus es, & tuo sanguine Patri Deo hunc populum comparasti; nos inquam omnes, quos ex tot mundi nationibus selegisti.

10. Et fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes; & regnabimus super terram.

L. Effecistíque peculiare Dei regnum; quemadmodum Ægyptiorum sacerdotes erant lectissima regni pars. Ex eo autem, quòd in nobis Deus singulari prærogatiua dominetur ac regnet; & libri obsignati sigilla nobis ipse resignâris; felices nos ac fortunatos, & regiam dignitatem assecutos iure optimo reputamus. Huiusmodi erat animalium & seniorum cantilena.

11. Et vidi, & audiui vocem Angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & seniorũ; & erat numerus eorum millia millium.

M. Illis autem Agnum hac ratione adorantibus pariter & celebrantibus; circumstabat innumerabilis Angelorum multitudo, qui signati libri resignationem celebrantes,

12. Dicentium voce magna: Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem, & diuinitatẽ, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem.

N. Voce magna septem Agno tribuebant laudes, prædicantes dignissimum eum esse, cuius Virtus, Diuinitas, Sapientia, Fortitudo, Honor, Gloria & Benedictio summis in cælum præconiis ferantur.

13. Et omnem creaturam, quæ in cælo est, & super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eo: omnes audiui dicentes: Sedenti in throno, & Agno benedictio, & honor, & gloria, & potestas in sæcula sæculorum.

O. Ceteras autem rationales creaturas; non eas modò, quæ in cælo sunt, verùm etiam, quæ in terra, quæ sub terra, quæ in mari, eas inquam omnes reserato libro audiui, sedenti in throno, & Agno quadruplicem laudem deferre; nempe Benedictionem, Honorem, Gloriam & Potestatem.

14. Et quatuor animalia dicebant: Amen, & vigintiquatuor seniores ceciderunt in facies suas, & adorauerunt viuentem in sæcula sæculorum.

P. Has verò quatuor laudes animalia quatuor confirmabant dicentia: Amen. Protinus quatuor & viginti seniores quadruplici illa creaturarum benedictione summopere gaudentes in facies suas prociderunt, & sedentem in throno supplici cultu & adoratione sunt prosecuti.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. Inuolutus liber atque signatus nihil aliud continebat, quàm ea, quæ reseratis postea sigillis retecta sunt, cap. 6. & 8. Nimirum in altera pagina, quàm essent fœlices Iudæi, qui Christum, eiúsque doctrinam amplexi sunt: in altera, qua se ratione gereret Deus in Iudæos, qui Christum reiecerunt. Atque hic est prorsus antiquæ prophetiæ scopus.

Porrò Dei dextera excellentissimam eius operationem designat. Libri autem sigilla denotant, quo tempore Prophetiæ perfectissimè complebantur, Propter summam tamen præstantissimæ operationis dissimulationem, Prophetias ipsas adeò obscuras permansisse; vt absque singulari Dei Spiritu intelligi nequaquam posset, illas ea ratione compleri. Et quoniam septem sunt virtutes, in quibus perfectio prouidentiæ consistit; atque illæ omnes in Prophetiarum complemento, quò operabãtur perfectiùs eò magis latebant, ideò liber iste septem sigillis obsignatus apparet,

B. Fortis Angelus, qui clamat, *Quis est dignus*, &c. potest non ineptè intelligi esse Oseas, vel Isaias, aut Paulus; qui disertè scripserũt, sine diuino Spiritu agnosci non posse ea, quæ sunt Spiritus Dei. Ex quo fit, librum illum reserari ab eo non posse, qui Dei Spiritum non valeat communicare.

C. In cælo dicuntur esse ij, quorum conuersatio in cælis est, (quod erat primitiuæ Ecclesiæ elogium.)

A Esse verò in terra, periphrasis est Iudæorum, & esse sub terra, dæmonum. Non autem, aut Christianæ conuersationis excellentia, aut Scribarum in sacræ Scripturæ studio assiduitas, aut dæmonũ sapientia potis erat, prædictum librum alicui reserare; aut etiã postquam alteri fuisset resignatus, eius doctrinam ac veluti nucleum sine Dei Spiritu percipere.

D. Fletus Ioannis indicat Apostolorum commiserationem de Iudæorum cæcitate.

B E. Senior ille qui Ioannem cõsolatur, Lucas est; in iis scilicet quæ in Apostolorum actibus scripsit.

F. Agnus iacẽs denotat, Christi morti debere acceptũ referri, quòd eius libri animâ ac nucleo possint Christiani potiri. Medius autẽ locus, quem Agnus occupabat, quasi ob oculos nobis ponit, eum esse mediatorẽ Dei, & hominũ. At cornua septẽ, & oculi totidẽ adumbrãt principatus ipsius perfectionẽ, in septẽ illis virtutibus sitã, quæ Diuinæ prouidentiæ præstantiã & excellentiã cõplent. Et notandum est, hunc eundẽ Agnũ esse vnicum nouæ legis

C Sacrificiũ; ad cuius oblationẽ Eucharisticã abluuntur Sacerdotes in mari vitreo, de quo suprà, cap. 4.

G. Aperit Agnus librũ in cõuersione Pauli & aliorum ex iis, qui Euangelio pertinaciter obsistebant.

H. Adoratio quatuor animalium & seniorum, de Missæ Sacrificio intelligenda est, in gratiarum actionem pro Pauli & aliorum conuersione.

Citharæ

Citharæ ad gaudium & iucunditatem spectant. Aureę verò phialæ (siue calices) insignia sunt sacerdotij. Ac thymiamata, quæ in phialis adolentur, orationes sunt ac vota eorum, pro quibus offerebatur sacrum: qui nimirum ad fidem Christianam traducebantur.

I. L. Nouum canticum est noua laus, quæ Christo tribuitur ob rebellium conuersionem.

M. Magnus ille Angelorum numerus, qui animalium & seniorum consessum circunstipabat; non solùm adest, vt fideles tueatur ac protegat; sed etiam venerationis ergo in Missæ Sacrificio, quod quatuor animalia & seniores offerebant.

N. Septem item laudes, quas Angeli Agno decantant, cùm apertionem libri in infidelium conuersione celebrant; referendæ sunt ad septem illas virtutes, in quibus prouidétiæ perfectio consistit.

O. Demum creaturarum omnium laus innuit, reserato libro constare non fideles tantùm sapientissimi Dei gloriæ in electorum salute ac felicitate obsequi: sed ipsos etiam rebelles Iudæos, imò verò Dæmones etiam, atque Gentiles, quantumuis Euangelium videantur illudere. nam omnia cooperantur in bonum.

P. Atque hanc veritatem confirmat quatuor animalium prædicatio, pro eadémque seniores, siue sacerdotes in Missæ sacrificio immortales Deo agunt laudes.

CAPVT VI.

De perfecta felicitate Iudæis in Christum credentibus allata: ac de patientia, & comminatione Dei erga eos, qui Euangelio aduersabantur.

TEXTVS.

1 *ET vidi, quòd aperuisset Agnus vnum de septem sigillis; & audiui vnum de quatuor animalibus, dicens tanquam vocem tonitrui: Veni, & vide.*

2. *Et vidi; & ecce equus albus, & qui sedebat super illum, habebat arcum, & data est ei corona, & exiuit vincens, vt vinceret.*

3. *Et cùm aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens: Veni, & vide.*

4. *Et exiuit alius equus rufus, & qui sedebat super illum, datum est ei, vt sumeret pacem de terra, & vt inuicem se interficiãt, & datus est ei gladius magnus.*

5. *Et cùm aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal dicens: Veni, & vide. Et ecce equus niger, & qui sedebat super illum, habebat stateram in manu sua.*

6. *Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium dicentium: Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario, & vinum & oleum ne læseris.*

7. *Et cùm aperuisset sigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentis: Veni, & vide.*

8. *Et ecce equus pallidus, & qui sedebat super illum, nomen illi mors, & infernus sequebatur eum. Et data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & bestiis terræ.*

9. *Et cùm aperuisset sigillum quintum; vidi subtus altare animas interfectorum propter verbum*

PARAPHRASIS CAPITIS SEXTI.

A APerit Agnus primum sigillum, & tunc primum animal ex quatuor vocat Ioannem voce tonitrui.

B. Et ostendit ei equum album; cuius sessor arcum manu tenebat; & data est ei victoriæ corona, exiuitque vincens, vt vinceret.

C. Aperit Agnus sigillum secundum, & tunc secundum animal vocat Ioannem.

D. Eique demonstrat equum rufum; cuius sessori traditur gladius magnus, vt pacem terræ perturbet.

E. Resignat tertium sigillum Agnus, móxque tertium animal Ioannem accersit, & illi equum nigrum indicat, cuius sessor stateram in manu sua tenebat.

F. Audiebatur autem vox animalium ad equitem, per quam summæ se inopiæ libenter subiiciebant; ita tamen vt olei & vini copia non deesset. Dicebant enim; Chœnix tritici denario, & tres chœnices hordei denario: vinum tamen & oleum ne læseris.

G. Aperto per Agnum quarto sigillo, quartum animal Ioannem accit.

H. Illique monstrat equum pallidum, cui insidebat Mors, eámque infernus sequebatur. Morti autem concessa fuit potestas, vt in quatuor mundi plagas, nempe Orientalem, Occidentalem, Septemtrionalem, & Meridionalem mirum in modum sæuiret, idque quadruplici ratione; videlicet gladio, famè, peste, & bestiarum crudelium ministerio.

I. Quintum sigillum resoluit Agnus; & ecce subtus altare holocausti, (quod erat in templo Salomonis) visę sunt eorum animæ, qui pro Christi fide ac religione fuerant trucidati.

L. Quæ

bum Dei, & propter testimonium, quod habebant.

10. *Et clamabant voce magna, dicentes: Vsquequò Domine (sanctus & verus) non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrum de iis, qui habitant in terra?*

11. *Et data sunt illis singulæ stolæ albæ; & dictum est illis, vt requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur serui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut & illi.*

12. *Et vidi, cùm aperuisset sigillum sextum: & ecce terra-motus magnus factus est, & sol factus est niger, tanquam saccus cilicinus; & luna tota facta est sicut sanguis.*

13. *Et stellæ de cælo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos, cùm à vento magno mouetur.*

14. *Et cælum recessit sicut liber inuolutus, & omnis mons & insulæ de locis suis motæ sunt.*

15. *Et reges terræ, & principes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber absconderunt se in speluncis, & in petris montium.*

16. *Et dicunt montibus & petris: Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni.*

17. *Quoniam venit dies magnus iræ ipsorum: & quis poterit stare?*

L. Quæ omnes animæ clamabant, vindictam à Deo de terræ habitatoribus postulantes, & de vindictæ prolatione conquerentes.

M. Verùm Deus, qui animarum gloriam noluit differre; respondit, oportere differri vindictam, quam postulabant: donec eorum compleretur numerus, qui fuerant in eadem persecutione occidendi.

N. Resignat Agnus sextum sigillum; cùm ecce tibi apparet subita imago quædam, & effigies prodigiorum Dei, iudicium portendentium; videlicet terræ-motus magnus; maxima solis obscuritas; lunæ color sanguineus; stellarum casus in terram; cælum ipsum reuolui atque recedere visum; montium & insularum, propriis relictis sedibus, in alia loca transmutatio. Tanta denique formido animos mortalium omnium occupans, vt mortem ipsam vehementer optent, dicentes, se Dei & Agni iram perhorrescere. *Sexti sigilli resignatio.*

Interpretatio superioris Paraphrasis: primùm de quatuor sigillis resignatis.

A. Vsque ad H. Apertis quatuor primis sigillis patescit, quàm perfectam salutem Christus iis attulerit, qui eum receperunt. Apparent enim in quatuor equis Fides, Audacia, Egestas, Mors, salutem Christianis afferẽtes: propterea enim in equis apparent. Et Fides quidem eorũ corda transfigit; Audacia ad Christi prædicationẽ eos stimulat & accendit; Egestas fortunis ac possessionibus priuat; Mors demum in eos non minùs, quàm in ceteros sæuit, per gladium, famem & pestem. Atrocius verò, quàm in reliquos homines per crudeles bestias in Christianos immissas.

Enimuerò in quatuor hisce effectibus mirè splẽdescit, in perfectissima fidelium salute summa Diuinæ Prouidentiæ perfectio. Et in primo quidem immensa Christi Virtus extat atque eminet: in secundo largissima eius Beneficentia: in tertio summa Æquitas: in quarto admirandum Consilium, siue sapientia. Ad quarum Christi virtutum cognitionem cognoscendam, eodem ordine Apostolicę virtutes, siue perfectiones inuitant, videlicet, eorum virtus, ad Christi suspiciendam Virtutem, in hominibus Christianæ Religioni subiiciendis; A- A postolica beneficentia, ad Christi Beneficentiam & sic de ceteris.

Equorum autem colores prædictis quatuor effectibus aptissimè congruunt. Nam color equi albus mansuetudinem denotat, atqui in mansuetudine Fides suscipitur. Color rufus ardorem præ se fert, isque in confessione Christi relucebat. Niger color ad modestiam refertur, quæ in paupertate notatur. Postremò color pallidus ad mortificationem, mortémque ipsam pertinet; cui B se fideles sponte pro Christo offerebant.

Prætereà in primo sigillo, vox tonitrui prædicationem Apostolicam refert, in qua cælestis eorum virtus cum primis apparebat. Equitis arcus virtutem denotat Fidei, quæ veluti transfixis hominum cordibus eos omnino subiicit Christo. Corona victoriam Fidei adumbrat, iuxta illud Ioannis: *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra.* Nimirũ quia *Exiuit vincens, vt vinceret*: C primitiuos scilicet Christianos sibi subiiciens, vt per eos alij quãplurimi Christo similiter se submitterẽt. 1. Ioan. 5. 4. Matth. 10. 43.

In secundo sigillo, gladius ille magnus is est, de quo Christus ait, *Non veni pacem mittere, sed gladiũ.*

Quia

Quia nimirum fidei confessio mundanam pacem videbatur perturbare. Cuius pacis perturbatio ad Euangelicę pacis pulchritudinem & abundantiam in primis expediebat.

In tertio sigillo statera, est æquitatis trutina; quæ singulis diuidebat, prout cuique opus erat, ex earum possessionum pretio, quibus sponte se fideles abdicabant. Quòd verò quatuor animalia clamabant, *Chœnix tritici denario*: doctrina est Apostolica per quam edocebantur Christiani *panem ac victum*, atque adeò parsimoniam amare; & habentes alimēta, & quibus tegerentur, his esse contenti. Vini autē & olei copia in tāta rerū ceterarū inopia, de vino lætitię & mysticæ vnctionis oleo accipiēda est.

In quarto sigillo procedit mors obequitans tāquam salutis instrumētum. Subsequitur sine equo infernus; quia Christianorum mortem consequitur quidem corruptio (quæ ad gloriosam pariter resurrectionem à Deo ordinatur;) ipsa tamen corporum corruptio non affert salutem: nā extra omne periculum iam erāt positi, qui in Domino mortui fuerant. Tandem in Christianorum cæde, gladius & mors bellum atque pestem significant. Bestiarum verò crudelitas, tyrannorum & persecutorum immanitatem; quæ ex primitiuis Christianis multos nece crudelissima sustulit.

De quinti sigilli resignatione.

L L. M. Apertis tribus extremis sigillis, refertur, quàm sit lōganima Dei expectatio, quàm seria comminatio, quàm seuera punitio erga Iudęos, qui Christum admittere noluerunt. Ad quintum ergo sigillum spectat Dei patientia; quæ tanta est, vt effuso Martyrum cruore vindictam clamitante, & quodammodo de dilatione expostulante; nihilominùs vindictam satis meritam protrahat, sci-
A licet donec numerus Martyrum in ea persecutione interficiendorum, expleatur.

Ipsi autem Christiani, quos Iudæi religionis specie immaniter contrucidauerant, meritò effinguntur in altari holocausti occisi; ac proinde sub eodē altari eorum animæ existere, poscentes vltionem de terræ habitatoribus, id est, de Iudæis.

Patientissimus verò Deus, animas quidem Martyrum absque vlla dilatione gloriosis immortalitatis stolis donat; oportere autem respondet, vin-
B dictam, quam postulāt, aliquantò ampliùs differri.

De sexti sigilli resignatione.

N. Ad hoc sigillum pertinet seria comminatio, qua Deus in rebelles & obstinatos Iudæos vtebatur, miris eos minis atque portentis deterrens. Huiusmodi autem minæ elegantissimè explicantur per comparationem ad ea prodigia, quæ diem
C iudicij sunt antecessura.

Ex quibus, terræ motus symbolum est magnæ illius rerum mutationis, quæ Iudaico populo in Romanos rebellante, ingentem Iudæis ipsis portendebat calamitatem. Solis obscuratio figurat signa Diuinæ iræ aduersus Iudęos. Sanguineus Lunę color, eosdem pro Christi passione pœnas grauissimas luituros esse, denotat. Stellæ è cælo cadentes,
D discipulorum Christi cædes designant, quæ ipsis pariter Iudæis erant piandæ. Cælorum complicatio atque recessus, symbolum est Christianorum absentiæ; quæ maximum etiam Iudęis ipsis malum prænunciabat. Montes & insulæ suis sedibus motę, stupendam Romanorū celeritatem demōstrant, & difficultates omnes Diuina virtute in perniciem Iudæorum complanatas. Postremò miseranda Iudæorum omnium formido planè ostendit, Christum suæ necis ab ipsis vindictam reposcere.

CAPVT VII.

De seruorum Christi libertate, & securitate à plagis contra rebelles Iudæos immittendis.

TEXTVS.

1 *Post hæc vidi quatuor Angelos, stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terram, neque super mare, neque vllam arborem.*

2. *Et vidi alterum Angelum ascēdentem ab ortu Solis, habentē signum Dei viui, & clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datū est nocere terræ & mari.*

3. *Dicens, Nolite nocere terræ & mari, neque arboribus, quoadvsque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum.*

4. *Et audiui numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israel.*

5. *Ex tribu Iuda duodecim millia signati. Ex tribu Ruben, duodecim millia signati. Ex tribu*

Gad

PARAPHRASIS CAPITIS SEPTIMI.

A. ABsolutâ repræsentatione, quæ ad sextum spectabat sigillum; ante septimi resignationem, vidi quatuor Angelos in quatuor extremis Iudææ angulis singulos ventis singulis dominantes, eosque omnino cohibentes: donec signum à Deo daretur, vt ventos ruere permitterent, imperarēntque vti Iudæam ingenti excitata tempestate subuerterent.

B. Deinde alium conspexi Angelum ab Oriente exurgentem, ac Dei viui sigillum in manu tenentem; qui quatuor illos Angelos, qui ventos in terræ & maris perniciem erant immissuri, sic clamans fuit allocutus.

C. Cohibete adhuc ventorum impetum; nec permittatis eos vel minimum terrę, mari, atque arboribus detrimentum importare: quoad sigillo hoc serui Dei nostri notentur, & signum *Tau* in eorum frontibus imprimatur; quò oritura tempestas signatis nulla ratione noceat.

D. Posteà dictum mihi est omnes Dei seruos ab illo Angelo fuisse signatos; eósque omnes esse Israelitas, & pari numero ex tribubus singulis selectos. Nimirum, ex tribu Iuda, Ruben,

Gad,

Gad duodecim millia signati.

6. *Ex tribu Aser, duodecim millia signati. Ex tribu Nephthali, duodecim millia signati. Ex tribu Manasse, duodecim millia signati.*

7. *Ex tribu Simeon, duodecim millia signati. Ex tribu Leui, duodecim millia signati. Ex tribu Issachar, duodecim millia signati.*

8. *Ex tribu Zabulon, duodecim millia signati. Ex tribu Ioseph, duodecim millia signati. Ex tribu Beniamin, duodecim millia signati.*

Gad, Aser, Nephthali, Manasse, Simeon, Leui, Issachar, Zabulon, Ioseph, & Beniamin; duodecies mille ex singulis: atque adeò omnes esse centum quadraginta quatuor millia. Ex tribu verò Dan, neque vnum fuisse signatum.

9. *Posthac vidi turbã magnã, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus & tribubus, & populis, & linguis: stantes ante thronum, & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum.*

E. Hæc cùm audissem, ostensi mihi sunt, qui fuerant signati. Licèt autem priùs audiuissem, omnes illos & Israelitas esse, & præscripto illo numero, nempe centum quadraginta quatuor millium constare; vbi tamen eos conspexi, animaduerti, & turbam esse ingentem, quam nemo dinumerare posset; & non omnes Israelitas esse; sed potiùs ex vniuersis gentibus, tribubus, ac populis; eos tamen omnes vidi throni atque Agni conspectu fruentes, stolis sacerdotalibus indutos, & palmas in manibus gestantes.

10. *Et clamabant voce magna dicentes: Salus Deo nostro, qui sedet super thronum: & Agno.*

F. Qui omnes magna vocum contentione clamabant, asserentes; se suam salutem, & incolumitatem Deo Patri super thronum sedenti, nec non cælesti Agno, acceptam referre.

11. *Et omnes Angeli stabant in circuitu throni, & seniorum, & quatuor animalium, & ceciderunt in conspectu throni in facies suas, & adorauerunt Deum.*

12. *Dicentes, Amen. Benedictio, & Claritas, & Sapientia, & Gratiarum actio, Honor, & Virtus, & Fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum, Amen.*

G. Omnes verò illi Angeli, qui thronum, seniores & animalia circunstabant, (qui suprà dicti sunt septem laudes Agno tribuisse) nunc septem itidem laudes easdem sedenti in throno, suppliciter adorantes, detulerunt; Amen in principio & in fine hymni geminantes.

13. *Et respondit vnus de senioribus, & dixit mihi: Hi, qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? & vnde venerunt?*

14. *Et dixi illi: Domine mi, tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine Agni.*

H. Exin è senioribus vnus me affatus edocuit, turbam illam maximam, quam prospectabam, ex magna miseria atque angustia ad eam deuenisse felicitatem; stolásque suas in Agni sanguine dealbasse.

15. *Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui sedet in throno, habitabit super illos.*

I. Propterea illos fuisse id assecutos; vt ante Dei thronum adstarent, eíque iugiter in templo dies noctésque ministrarent; nec non vt Deus in eis habitaret, ac paternam in illos beneuolentiam exerceret.

16. *Non esurient, neque sitient ampliùs, nec cadet super illos sol, neque vllus æstus.*

L. In eis proinde impleri, quod scriptum ab Isaia est, nempe, *Non esurient, neque sitient ampliùs, neque cadet super illos sol, neque vllus æstus.*

17. *Quoniam Agnus, qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum, & absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum.*

M. Quoniam Agnus, qui huius ouilis est pastor, in loco amœnissimo, vmbris opacantibus referto, & aurâ salutiferâ afflato, vberrimis eos pascuis reficit; & vitalibus aquis eorum sitim extinguit. In quibus demum impleatur, quod alibi scripsit Isaias, nimirum, eorundem lachrymas Dei manu abstergi.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

Iure optimo totum hoc caput, post sexti sigilli repræsentationem, & ante resignationem septimi A interiicitur. Quia post sigilli sexti comminationes, & ante plagarum septimi seueritatem, consentaneum

neum erat primitiuos designari Christianos, qui A magna ex parte cum Iudæis infidelibus erant permixti. Vt hoc sigillo notati atque cogniti reseruarentur immunes ab iis plagis, quæ fuerant in Iudæos obstinatos immittendæ. Atque hic est huius capitis scopus.

A. Quatuor ergo venti symbolicè denotant tempestatem plagarum, quibus Deus percussurus erat Iudæos. Nam irruentes venti, & secum colluctantes ingentem solent cladem afferre. Cum autem præcipui venti sint quatuor ideo quatuor veluti Æoli effinguntur eisdem imperantes. Per hos verò quatuor Angelos Angelica adumbratur potestas; cuius ministerio Deus fuerat in Iudæos animaduersurus. B

B. C. Iam alius ille Angelus, qui ab ortu Solis ascendere visus est, ipsam Spiritus sancti gratiam repræsentat, qua Dei serui ac familiares signantur, vt nihil eis noceat. Cæterùm quia fieri non potest, vt Angeli vel creaturæ aliæ quidquam damni inferant signatis; ideò aptissimè fingitur imperasse quatuor Æolis, ne ventos in Iudæam irruere permitterent, quousque Dei serui forent signati.

D. Porrò, signati hi, de quibus est sermo, non alij sunt, quàm primitiui Christiani; in quos Diuini *Spiritus* gratia largiter est effusa. Horum maxima pars erant Israelitæ secundùm carnem; sed non solùm illi, verùm etiam, qui ex Gentilitate eis adiecti erant. Omnes verissimè, sed mysticè dicuntur esse Israelitæ; ex nouo scilicet Israele, & ex nouis Patriarchis, (id est Apostolis.) Et similiter numerus ille duodecim milliũ ex tribubus singulis collectorum, est etiam mysticè sumendus. Inter Patriarchas, primus refertur Iudas; quia Petrum repræsentat. Beniaminum verò, qui Ioannem refert, ipsiusmet Ioannis Christiana vrbanitas in vltimum reiecit locum. Leui omnino videtur esse Matthias, in Iudæ locum suffectus; & propterea omittitur Dan, qui Iudam suo nomine præferebat. Atque adeò Tribus Dan falsos Christianos, & Iudæ sectatores referre videtur.

E. Turba magna, quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus coacta, iidem illi sunt, qui priùs dicti fuerant, centum quadraginta quatuor millia Israelitæ; primitiui videlicet Christiani, non ex Israelitico solùm populo, sed ex omnibus etiam gentibus ac nationibus conglobati. Qui ideò sunt signati; quia ante thronum & in conspectu Agni existunt, ac proinde ab omni plaga securi, eo quòd Dei tabernaculo flagellum appropinquare non possit. Stolæ albæ eorum gaudium mentis denotant; palmæ, victoriam.

F. Ingens ille clamor indicat affectum singularem, ac mentis deuotionem tribuentium Deo & Agno salutem propriam, & ab omni plaga immunitatem.

G. Angelorum hymnus Deo septem laudes deferentium, confessio est pariter & admiratio C septem Diuinæ Prouidentiæ Spirituum mysticè elucentium in Christianis eripiendis ab iis plagis, quæ in Iudæos perfidos immittendæ erant.

H. I. L. M. Ea omnia quæ senior Ioanni asseruerat de magna illius turbæ conuersione, dèque eorum omnium felicitate, ostendunt, sic esse scriptum à D. Luca in Apostolorum actibus.

CAPVT VIII.

De tempore, quo immissæ sunt aduersus Iudæos rebelles septem plagæ: ac peculiariter de fame, peste, & ignorantia.

TEXTVS.

1. *ET cùm aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in cælo, quasi media hora.*

2. *Et vidi septem Angelos stantes in conspectu Dei, & datæ sunt illis septem tubæ.*

3. *Et alius Angelus venit, & stetit ante altare, habens thuribulum aureum, & data sunt illi incensa multa, vt daret de orationibus Sanctorũ omniũ super altare aureũ, quod est ante thronũ Dei.*

4. *Et ascendit fumus incensorum de orationibus Sanctorum de manu Angeli coram Deo.*

5. *Et accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud de igne altaris; & misit in terrã; & facta sunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræ-motus magnus.*

6. *Et septem Angeli, qui habebant septem tubas, præparauerunt se vt tuba canerent.*

7. *Et primus Angelus tuba cecinit, & facta est grãdo, & ignis, missa*

PARAPHASIS CAPITIS OCTAVI.

A. RESignat Angelus sigillum septimum, quo aperto fit silentium in cælo per mediam ferè horam. *Septimi sigilli resignatio.*

B. Vidètque Ioannes septem Angelos; quibus tubæ totidem datæ sunt in manus.

C. Accedit interim diuersus alius Angelus ad altare aureum; & in acerra, siue thuris nauicula accepit magnam thymiamatis copiam, quam in altaris igne adoleat.

D. Cuius odoris fumus afflatus ascendit ad Deum.

E. Deinde implet Angelus acerram prunis altaris, easque mittit in terram. Quo facto tonitrua excitantur, voces, & fulgura; consequiturq; ingens terræ-motus.

F. Tum demum septem Angeli tubas personaturi attollunt. Quorum clangores singulos, singulæ mox calamitates subsequuntur: sææuæ quidem omnes; pleræque tamen non omnem prorsus iram, sed tertiam solùm illius partem, effundunt.

G. Clangit primus Angelus; & illico pluit in terram grandine; igne & sanguine; comburiturque tertia pars arborum. Ex *Prima tuba.*

F foeno

mista in sanguine; & missum est in terram, & tertia pars terræ cõbusta est, & tertia pars arborum concremata est, & omne fœnum viride combustum est.

fœno autem & segetibus ea etiam sunt exusta, quæ adhuc in herba erant.

8. *Et secundus Angelus tuba cecinit, & tanquam mons magnus igne ardens missus est in mare, & facta est tertia pars maris, sanguis.*

H. Clangit secundus Angelus, & tertia maris pars in sanguinem conuertitur. Id quod prouenit ex igneo monte in ipsum mare deiecto. *Secunda tuba.*

9. *Et mortua est tertia pars creaturæ eorum, quæ habebant animas in mari, & tertia pars nauium interiit.*

I. Quo facto interiit tertia eorum hominum pars, qui in mari degebant; tertia item pars nauium perit.

10. *Et tertius Angelus tuba cecinit, & cecidit de cælo stella magna ardens tanquam facula, & cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum.*

K. Clangit tertius Angelus; & tertia fluminum ac fontium pars pestifero veneno inficitur ab stella magna de cælo cadente. *Tertia tuba.*

11. *Et nomen stellæ dicitur absynthium, & facta est tertia pars aquarum in absynthium, & multi hominum mortui sunt de aquis, quia amaræ factæ sunt.*

L. Hinc fit, vt exitialium aquarum virus amarissimè hominum plurimos enecet.

12. *Et quartus Angelus tuba cecinit; & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum; ita vt obscuraretur tertia pars eorũ; & diei nõ luceret pars tertia, & noctis similiter.*

M. Clangit quartus Angelus: & visa sunt astra; nempe, sol, luna, & stellæ tertiam suæ claritatis partem amisisse. Vnde dies & noctes multò sunt solito obscuriores redditæ. *Quarta tuba.*

13. *Et vidi; & audiui vocem vnius aquilæ volantis per mediũ cæli, dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in terra de ceteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canturi.*

N. Posthæc, antequam reliqui tres Angeli clangant, apparet aquila per medium volitans cælum; & voce magna ingeminans, Væ, væ, væ habitantibus in terra.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. Vt primùm septimum aperitur sigillum; declaratur, quàm seuerè punierit Deus Iudæos, qui Christum excipere noluerunt. Ceterùm quoniam suam in obstinatos Iudæos iram non effudit Deus, donec clarissimũ perfectæ patientiæ exemplum primigenia Ecclesia præberet; ideo vt temporis circumstantia notetur, fit in cælo silentium per dimidiam ferè horam. Quo symbolo per allusionem ad Tobiæ sustinentiam, innuitur perfectissima Christianæ Ecclesiæ patientia; cuius maximam in primis gessit Deus curam, ante Iudaici populi punitionem.

B. Prædictæ autem patientiæ obseruationem subsequitur visio septem tubarum; quæ totidem sunt Angelis datæ. Vbi notandum est, singulos Angelos personam gerere eorum Prophetarum, quibus plagæ singulæ in Iudæos immittendæ, sunt præcipuè reuelatæ. In quibus septem Angelis Diuinæ seueritatis ministris alluditur ad septem Persarum Regis cubicularios, (de quib. Esth. 1. 10.) Quia verò septem plagis erant mulctandi Iudæi; ideò tubæ septem prædictis Angelis traduntur, id est, totidem Prophetiæ aduersus Iudæos prænunciatæ, eò quòd Prophetæ antiqui, quo tempore plagæ erant effundendæ, visi sunt sententiam aduersus reos Diuina auctoritate pronunciare. Septenarius autem plagarum huiusmodi est Fames, Bellum, Pestis, Ignorantia, Desideria cordis, Iræ aduersus Christianos, Obduratio.

C. D. E. Dein plagarum, quæ inferendæ erant, demonstrationem consecuta est Christianæ Ecclesiæ oratio feruens pro Iudæis, & diligentissimæ conuersionis eorum cum ingenti fructu procuratio.

F. Quibus præmissis, Prophetæ describuntur tubas attollere, plagarum sententiam aduersus rebelles prolaturi. Ad hæc, quòd plagæ singulæ non totam effundant iram; sed pleræque tertiam solùm partem: hoc nihil est aliud, quàm Deum in plerisque calamitatibus suæ memorem clementiæ, vt reliquos ad peccatorum detestationem, ac veram resipiscentiam adducat; multò pluribus pepercisse, quàm erant ij, in quos sæuiebatur.

G. Primus Angelus personam eorum Prophetarum gerit, qui famis supplicium aduersus Iudæos prædixerunt. Plagæ ergo primæ descriptio famem designat; quæ Iudæam peruasit: non secùs, ac si de cælo dira grãdo, sanguine & igne permista pluisset. *Prima plaga.*

H. Secunda est plaga belli, cuius incendio mare (id est Romanum Imperium) aduersus Iudæos sese cruentum exhibuit. *Secunda plaga.*

I. Nec solùm plurimos eorum occidit; sed

multas

multas etiam Iudeæ vrbes euertit omnino.

Tertia plaga. K. Tertia est pestilentiæ plaga, quæ prassata in Iudæos est; perinde quasi funesti alicuius sideris influxu, fluminum aquæ & fontium exitiali veneno fuissent infectæ.

L. Sic enim fiebat, vt plurimorum mors nihilo segnior & placidior esset, quàm si venenum mortiferum obbibissent.

Quarta plaga. M. Quarta est ignorãtiæ plaga. Quamuis enim Iudæis denegata sit ea lux; quam ex creatoris operibus, ex Redemptoris, atque etiam ex Apostolorum, ex vera item eorum doctrina consecuti fuêre: defuit tamen illis tertia claritatis pars; hoc est Spiritus sancti illustratio; sine qua præstabilius aut tolerabilius saltem iis fuisset, si neque Deum, neque Christum, neque Apostolos agnouissent.

N. Euangelica sapientia; (cuius symbolum est aquila sublimè volans & acutissimè cernens) docet Christianos; tres eas, quæ supersunt plagas, antecedentibus multò esse grauiores.

CAPVT IX.

De plaga concupiscentiæ, ac de plaga iræ in Iudæos rebelles immissis.

TEXTVS.

1. *ET quintus Angelus tuba cecinit; & vidi stellam de cælo cecidisse in terram; & data est ei clauis putei abyssi.*

2. *Et aperuit puteum abyssi; & ascendit fumus putei, sicut fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol, & aër de fumo putei.*

3. *Et de fumo putei exierunt locustæ in terram; & data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terræ.*

4. *Et præceptum est illis, ne læderent fœnum terræ; neque omne viride, neque omnem arborem; nisi tantùm homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis.*

5. *Et datum est illis, ne occiderent eos; sed vt cruciarẽt mensibus quinque: & cruciatus eorum, vt cruciatus scorpij, cùm percutit hominem.*

6. *Et in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis.*

7. *Et similitudines locustarum similes equis paratis in prælium: & super capita earum tanquam coronæ similes auro; & facies earum tanquam facies hominum.*

8. *Et habebant capillos, sicut capillos mulierum; & dentes earum, sicut dentes leonum erant.*

9. *Et habebant loricas, sicut loricas ferreas; & vox alarum earum sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum.*

10. *Et habebãt caudas similes scorpionũ; & aculei erant in caudis earum, & potestas earum nocere hominibus mẽsibus quinque.*

11. *Et habebant super se regẽ Angelũ abyssi, cui nomen Hebraicè*

PARAPHRASIS CAPITIS NONI.

Quinta tuba. A. CLangit quintus Angelus, & stella de cælo cadit; cui stellæ (mirum dictu) tradita est clauis, qua aperuit ostiũ putei abyssi. statimque fumante puteo sol penitus oculis subtrahitur; & nox ac tenebræ aëri offunduntur.

B. Caligo hæc immittit in terram nubes, seu potiùs diluuium locustarum aculeum in caudis habentium.

C. Quibus desuper imperatum est; ne messes, aut arbores corroderent, sed in ipsos tantùm homines irruerent, nempe in eos, quorum frontibus Dei signaculum non esset impressum.

D. Eos autem non quidem occiderent; sed adeò vehementer cruciarent, vt mors ipsis in votis sit. Durat verò hæc plaga quinque menses; quemadmodum aqua in communi diluuio terram centum quinquaginta diebus inundauit.

E. Porrò istarum locustarum figura prodigiosa erat; sunt enim cataphractis equitib. quodammodo similes; & nihilominùs blandienti vultu & ornatu miseros decipiunt mortales, nempe coronis fulgorem auri imitantibus; & (sirenum instar) humana facie, comisque fœmineis. re tamen ipsa sunt hostes infestissimi; dentes enim habent leoninos; ex quorum impressione ater profluit sanguis.

F. Iam earum loricæ non minùs duræ sunt, quàm si ex ferro, aut chalybe essent conflatæ; & stridor, quem pennis excitant, fragorem curruum in bella ruentium imitatur.

G. Caudarum verò aculei sentiuntur esse similes scorpionum tenui fistula perforati, qua venenum effundunt.

H. Et quamuis verè dixerit Salomon, *Regem locusta non habet.* Hæc tamen portentosa monstra Regem habent, cui mili-

ce Abaddon; Græcè autem Apollyon; Latinè habens nomen, Exterminans.

12. *Væ vnum abiit; & ecce veniunt adhuc duo væ post hæc.*

13. *Et sextus Angelus tuba cecinit: & audiui vocem vnam, ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei;*

14. *Dicentem sexto Angelo, qui habebat tubam: Solue quatuor Angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate.*

15. *Et soluti sunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam, & diem, & mensem, & annum: vt occiderent tertiam partem hominum.*

16. *Et numerus equestris exercitus vicies millies dena millia; & audiui numerum eorum.*

17. *Et ita vidi equos in visione; & qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas; & capita equorum erant tanquam capita leonum; & de ore eorum procedit ignis, & fumus, & sulphur.*

18. *Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum: de igne, & de fumo, & sulphure, quæ procedebant de ore ipsorum.*

19. *Potestas enim equorum in ore eorum est, & in caudis eorum; nam caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita, & in his nocent.*

20. *Et ceteri homines, qui non sunt occisi in his plagis: neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum suarum, vt non adorarent dæmonia, & simulacra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea, & lignea, quæ neque videre possũt, neque audire, neque ambulare.*

21. *Et non egerunt pœnitentiam ab homicidiis suis, neque à veneficiis suis, neque à fornicatiotione sua, neque à furtis suis.*

tant; nempe, malum quemdam Angelum, qui ex abyssi puteo vnà cum ipsis locustis erupit. Huic Angelo nomen est Apollyon, propter ingentem, quam edit, stragem.

I. Finito quinti Angeli clangore, protinus sextus clangit; auditúrque vox altaris aurei, vltionem postulantis: vox inquam ex quatuor ipsius altaris angulis prodiens. *Sexta tuba.*

L. Sextus ergo Angelus resoluit statim vincula malorum quatuor Angelorum, qui in magno flumine Euphrate (qui mediã interfluit Babyloniam) ligati; semper tamen parati erant, vt cùm primùm dimitterentur, horribili exercitu Iudæam inuaderent, & tertiam Iudæorum partem trucidarent.

M. Vt ergo quatuor illi Angeli vinculis expediti sunt, Iudæam inuasit equestris exercitus; cuius equitatus ducentorum millionum numerum implebat.

N. Eránque omnes loricati; loricæ tamen ex veste hyacinthina, igne & sulphure erant inflammatæ. Equorum capita capitibus leonum erant similia; atque ora ignem, fumum & sulphur spirabant, seu potiùs euomebant.

O. Quo igne, fumo ac sulphure occisa est tertia Iudæorum pars.

P. Equis insuper erant pro caudis serpentes; quorum morsibus scelerati sæuissimè cruciabantur.

Q. Nihilominùs tamen sextæ huius plagæ seueritas satis non fuit, vt ceteri Iudæi, qui à prædicti exercitus vastatione superstites euaserant, ad Deum supplices converterentur, & à suis flagitiis resipiscerent. Sed perstiterunt adhuc in Dæmonum, siue idolorum cultura, adorantes simulacra aurea, argentea, & ærea, lapidea item ac lignea.

R. Similiter etiam remanserunt in homicidiis, veneficiis, fornicatione, & furtis.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

Quinta plaga. A. Quinta est concupiscentiæ plaga, qua Deus obstinatos perculit Iudæos; permittendo scilicet, vt lex ipsa per Moysen tradita, illos, tanquam stella de cælo ruens, opprimeret. Atque ita aduersus Iudæos manifesta fieret iusti iudicij abyssus. Ex ea enim abysso, quasi ex patenti puteo, per occasionem legis, fornacis magnæ fumus sese extulit; id est, errorum & perturbationum nebula; quæ non solùm miseris sapientiæ solem ex oculis eriperet, sed tenebras etiam densissimas offunderet.

B. Quibus ex tenebris desideria cordis catervatim numeroso agmine prodiêre; atque isthæc cordis desideria in locustis, ventroso animali, eleganter figurantur; eo quòd insaturabilia sint, & vix vnquam cessent intima viscera erodere, & morsibus animum carpere & vellicare. Sed habent præterea aculeum in cauda; quia doloris stimulum animo infixum relinquunt: id est, curas, metus, & acerbos conscientiæ morsus & cruciamenta.

C. A caudæ tamen ictu atq; à morsu illi omnes sunt

ſunt tuti; qui Diuino ſpiritu ſignati, imitationem Christi profitentur; in ceteros ſine diſcrimine ſæuiunt locuſtæ.

D. Neque tamen eos interimunt; ſed lento cruciatu, peracri tamen, adeò torquent, vt mortis votum ſit eis frequentiſſimum. Ita fit vt cruciatus huiuſmodi eò ſit vehementior, quò prolixior; neque vllus ſupererit tam grauis ſupplicij finis, quouſque Deus ſuum dignetur Spiritum emittere, qui horrendam hanc plagam à miſeris auertat Iudæis; vt olim communem diluuij calamitatem, qua tellus obruta erat, zephyrus à Deo miſſus leniter ſpirando propulit.

E. Has autem locuſtas nemo putet beſtiolas eſſe, quæ vinci facilè poſſint; valdè enim difficilis eſt de illis victoria. Non ſecùs, ac ſi aduerſus cataphractos equites bellum geratur. Difficultatem augent fallacia atque pellacia: hæc enim monſtra ſirenes ſunt, quæ fucato vultu atque pigmentis oblito, obiectâque oculis titillantis voluptatis ſpecie pleroſque pelliciunt. Deinde primioſculi prætextu leoninos imprimunt dentes; quibus lacerantur animi, & atro inficiuntur veneno.

F. Et tunc quidem ſi locuſtas ſequire incipientes confodereaggrediatur; experietur miſer animus, earum loricas eſſe chalybeas; & validioribus adhuc viribus ad proſternēdas beſtiolas opus eſſe. Atque illæ numero & audacia auctæ in hominem inuolant; & importuno ſtridore ita eius aures opplent, nullum vt conſiliis ſalubribus, aut præceptis locum relinquant.

G. Ac demum ſcorpionum aculeis animum ſæuiſſimè cruciant; quia concupiſcentia *in nouiſſimo mordebit vt coluber*, & extrema voluptatis dolor amariſſimus occupat.

H. Deniq; deſideriorum ſeu locuſtarum agmina Dæmoni, (ſiue inordinato ſui ipſius amori) militant: Deo id meritiſſimè permittente in grauius rebellium & obſtinatorum ſupplicium. Quanta verò ſit ſtrages, quam Dæmon, (ſiue inordinatus ſuimet amor) in hominũ animis per cordis deſideria faciant, id ex nomine Exterminatoris, & ex alluſione ad ſepulchra concupiſcentiæ, facile intellectu eſt.

Sexta plaga.

I. Sexta eſt irarum plaga, quam violata religio in vltionem de Iudæis ſumendam implorat. Quia concupiſcentia ſua abſtracti & illecti creaturæ potiùs, quàm ipſi creatori morem turpiter geſſerunt. Et quia ſcelus hoc ſuis deſideriis obſequendi commune ferè fuit vniuerſo Iudæorum populo; ideo religionis altare omni ex parte conclamat, vniuerſalem de iis vindictam poſtulans.

A L. Quam autem vindictam altare poſtulat; ea eſt, vt quatuor mali Angeli ſoluantur; nẽpe Amor vitæ, Amor pecuniæ, Amor honoris, & Amor proprij iudicij; ſcilicet vt iras in Iudæos immittant: erant enim veluti impediti hi amores, ſiue ſopiti potiùs, & conniuentes interim; dum res humanæ ad eorum voluntatem fluere videbantur. Sextus tamen Angelus non aliter eos dicitur ſoluere, niſi quatenus ſententiam de illis ſoluendis pronunciat. Deinde, quòd in flumine Euphrate quatuor illi Angeli fuiſſe alligati finguntur; nihil aliud denotat, niſi irarum exercitum, qui erat impetum in Iudæos facturus, eſſe quodammodo Babylonium, id B eſt, valde infenſum & hoſtilem.

Illos autem quatuor Angelos, quamuis ſint cõpedibus irretiti, ſemper tamen eſſe paratos; ſignificat Christi inimicos ab eo exercitu nunquam eſſe ſecuros. Tertiam verò hominum partem ab irarum exercitu periiſſe, non exaggeratio eſt, ſed veritas certiſſima.

M. Ducentorum millionum numerus indicat, infinitas eſſe irarum affectiones. Iam quòd iræ tanquam equites inducantur, ad earum prætextum eleganter conducit.

N. Loricæ deſignant rationes eas, quibus ſe ab C ira excuſare, & à culpa eximere conatur, ridiculas omnino, ac meras eſſe nugas; nec aliud continentes, niſi iram ipſiſſimam, arrogantiam, & grauioris indignationis atque furoris fomitem. Mira equorũ figura ad ipſius iræ magnitudinem referenda eſt. Fingitúrque aptiſſimè ab huiuſmodi monſtris leones ferocitate ſuperari: ab iiſdem euomi ignem, (id eſt furorem.) Quin fumus, (id eſt perturbationum nebula) adiungitur, ſulphurque adiicitur; quia dictis ac factis, incredibili celeritate, furoris flamma augetur; ita vt eam extinguere ſit valdè difficile.

O. Ab hoc irarum igne, fumo, ac ſulphure plurimi Iudæorum miſerè interierunt.

P. Ad hæc; equorum caudæ meritò ſerpentibus comparantur, propter conſcientię morſum, deſpe- D rationem, & anxietatem; quæ omnia ira in eorum animis relinquit; quos ipſa in indignationem ac furorem vertit.

Q. Iudæorũ idololatria myſticè hîc accipienda eſt, ſicut ſæpe alibi. Aurea, argentea, & ærea ſimulacra, pecuniam denotant à Iudæis ipſis quodammodo adoratam. At ſimulacra lapidea atq; lignea domos eorum ac poſſeſſiones innuunt.

R. Homicidia ad Christi & Christianorum neces referuntur. Veneficia ad doctrinæ peſtiferæ ſuggeſtiones, Fornicatio ad inordinatum creaturarum amorem, Furta denique ad fœnora & vſuras.

CAPVT X.

De arcano Dei cõſilio diminutionis Iſraëlis ad diuitias Gentium.

TEXTVS.

1. *ET vidi alium Angelum fortem deſcendentem de cælo amictum nube; & iris in capite eius; & facies eius erat vt ſol, & pedes eius tanquã colũnæ ignis.*

2. *Et habebat in manu ſua libellum apertum. Et poſuit pedem ſuum dextrum ſuper mare; ſiniſtrum autem ſuper terram.*

3. *Et*

PARAPHRASIS CAPITIS DECIMI.

A. VIDI prætereà Angelum grandem & fortem, veluti gigantem, de cælo deſcendere; veſtitum nube, & iride coronatum: cuius facies veluti ſol ex ſe ſplendorem emittebat: & crura illius, (quæ magnitudine & fortitudine columnas quodammodò referebant) erant ex chalcolibano ardente.

B. Afferebat hic Angelus in manu apertum libellum exiguum; & pedem dextrum in mari poſuit, ſiniſtrum in terra: ſpecie quidem volentis à terra ad mare tranſire, & ignitis pedibus ipſas maris vndas inflammare. Pes autem, quem in mari fixit, non aquis mergebatur: ſed in iis, tanquam in ſolido pauimento, conſiſtebat.

 C. Et

3. *Et clamauit voce magna, quemadmodum cùm leo rugit. Et cùm clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas.*

C. Et magnum edidit clamorem leonis instar rugientis: cuius vocem ingentem consecutæ sunt septem tonitruorum voces, quæ Psal.28. referuntur.

4. *Et cùm locuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram: & audiui vocem de cælo dicentem mihi: Signa quæ locuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere.*

D. Cùm autem percepissem ipse distinctè septem illas tonitruorum voces; volui, quod perceperam, scribere; è cælo tamen mihi imperatum est, vt rem totam sigillo obsignatam, sicuti & antea erat, atque adeò intactam relinquerem.

5. *Et Angelus, quem vidi stantem super mare & super terram, leuauit manũ suam ad cælũ.*

E. Porrò prædictus Angelus manum alteram in cælum sustulit.

6. *Et iurauit per viuentem in sæcula sæculorum; qui creauit cælum, & ea quæ in eo sunt; & terram, & ea quæ in ea sunt; & mare, & ea quæ in eo sunt: quia tempus non erit ampliùs.*

F. Et iurauit per Deum, qui in æternum viuit; quique cælum, terram, mare, & quæ eorum ambitu coërcentur, solus condidit; expectationis non ampliùs fore tempus; sed finiendum tandem esse: vbi primùm septimus Angelus tuba caneret; quo etiam tempore Dei fore mysterium consummandum; sicut fuerat à Prophetis prædictum.

7. *Sed in diebus vocis septimi Angeli, cùm cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei; sicut euangelizauit per seruos suos prophetas.*

8. *Et audiui vocem de cælo iterum loquentem mecum, & dicentem: Vade, & accipe librum apertum de manu Angeli stantis super mare, & super terram.*

G. Dehinc mihi de cælo præceptum est, vt à prædicto Angelo apertum illum libellum, quem manu gestabat, acciperem.

9. *Et abij ad Angelum, dicens ei, vt daret mihi librum. Et dixit mihi: Accipe librum, & deuora illum; & faciet amaricari ventrem tuum; sed in ore tuo erit dulce, tanquam mel.*

H. Accessi ergo ad eum, ac petij: tunc ille dexteram porrigens, Accipe (inquit) libellum, illúmq; deuora; quod cùm fecissem, sensi libellum in ore quidem mihi tanquam mel dulcuisse; eam tamen dulcedinem subsecutus est amarissimus viscerum dolor.

10. *Et accepi librum de manu Angeli, & deuoraui illum; & erat in ore meo tanquam mel dulce; & cùm deuorassem eum, amaricatus est venter meus.*

11. *Et dixit mihi: Oportet te iterum prophetare gentibus & populis & linguis & regibus multis.*

I. Admonitúsque ab Angelo sum, denuo mihi Gentibus, populis, linguis & regibus multis prophetandum esse.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. Angelus fortis Christum figurat in Apostolica prædicatione admirabilem; & Iudæos derelinquere, atque ad Gentes se transferre parantem: nubes, prædicationem; Iris, pacem: Solis splendor, lucem Euangelij, & mundi illustrationẽ adstruunt. At ardentes pedes constantiam prædicatorum denotant, & mirabile inflammandi homines studiũ.

B. Exiguus ille libellus Verbum illud abbreuiatum indicat, de quo Isaias c.10.23. Hoc est diminutionem Iudaici populi, quæ futura erat diuitiæ Gentium. Pes sinister super terram positus paucorum ex Iudæis conuersionem designat. Pes autem dexter qui in mari nititur, felicem Gentilitatis vniuersæ fidem & inflammationem.

C. Clamor Angeli, exultationem Christi & Apostolorum ostendit, ad capiendam ex Gentibus A prædam; nec non ipsammet eorundem prædicationem. Septem verò tonitruorum voces effectum significant, qui Apostolicam ad Gentes prædicationem fuerat consecuturus; nempe, victoria de vniuersis Gentibus parta. Is enim est sensus Ps.28. vbi de septem tonitruis agitur.

D. Ioannes autem illius Psalmi intelligentiâ tantopere delectatus fuit; vt eam protinus litteris mandare voluerit. Sed prohibitus de cælo fuit, propterea quòd expediret, rem illam eo tempore non euulgari.

E. F. Iuramentum Angeli denotat id, quod B ipse iurat, fuisse olim à Deo testificatum; tempus scilicet esse aliquando venturum; cùm succidenda esset ficus, neque ampliùs ex ea fructus expectandus. Nec aliud hîc significatur mysterio Dei, nisi

nisi Iudaici populi reprobatio, & gentilicij electio quondam à Prophetis prænunciata; nondum tamen satis intellecta, quousque re ipsa Deus id mysterium Ecclesiæ reuelauit.

G. H. Dulcedo libri in ore indicat suauissimam fuisse Apostolis supradicti mysterij notationem. Viscerum autem amaritudo innuit dolorem illum

A continuum atque tristitiam magnam, de qua Paulus ad Rom. cap. 9. 1. & 2.

I. Quod Ioanni dicitur, *Oportet te iterum prophetare*, ad secundam Apocalypseos partem referendum est. Prima enim est veluti prophetia ad Iudæos; secunda verò prophetia ad Gentes.

CAPVT XI.

De doctrina & sanctitate seruorum Christi; quibus illi de perfida Ierosolyma triumpharunt, subiecta fidei Christi decima eorum parte, & reliquis obduratis.

TEXTVS. — **PARAPHRASIS CAPITIS VNDECIMI.**

1. *ET datus est mihi calamus similis virgæ; & dictum est mihi; Surge, & metire templum Dei, & altare, & adorantes in eo.*

A. Fortis ille Angelus, quem paulò antè descripsi, mensorium dedit mihi calamum illius mensuræ, quam describit Ezechiel (iusta scilicet antiquæ staturæ humanæ mensura) qui tamen calamus virgæ percussoriæ speciem præferebat, dictúmque est mihi, vt eo calamo templum Dei, altare holocausti, atque homines Deum in ipso templo adorantes metirer.

2. *Atrium autem quod est foris templum, eiice foras, & ne metiaris illud: quoniam datum est Gentibus, & ciuitatem sanctã calcabunt mensibus quadraginta duobus.*

B. Auditúmque est, vt metiri contemnerem atrium illud, quod situm erat extra murum, diuidentem sanctuarium, & vulgi locum: quòd hoc atrium à Gentibus erat conculcandum, mensibus quadraginta duobus; & reliqua similiter ciuitas, excepto Dei templo.

3. *Et dabo duobus testibus meis: & prophetabũt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis.*

C. Subiicit Angelus ille fortis, daturum se os & sapientiam duobus suis testibus (quo nomine Eliam & Mosem, Dominicæ transfigurationis testes, videbatur adumbrare) atque eos saccis amictos, Ierosolymæ, diebus mille ducentis sexaginta, hoc est, quadraginta duobus illis mensibus, prædicaturos.

4. *Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes.*

D. De quibus subinde testibus sic loquitur; Hi sunt duæ oliuæ à Zacharia descriptæ, & duo candelabra.

5. *Et si quis voluerit eos nocere; ignis exiet de ore eorũ, & deuorabit inimicos eorũ: & si quis voluerit eos lædere, sic oportet eũ occidi.*

E. Si quis autem illis obesse tentarit, expediens erit, eundem illo flagrare igne atque consumi; qui de ipsorum ore procedit, & potis est inimicos deuorare.

6. *Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus Prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem; & percutere terrã omni plaga, quotiescũq. voluerint.*

F. His adiunxit: eisdem testibus esse potestatem claudendi cælum, ne tribus illis annis cum dimidio pluat, (quod ad Eliam videtur spectare.) Esse insuper potestatem conuertendi aquas in sanguinem, & terram Ægyptiacis plagis percutiendi: quod Mosem non obscurè adumbrat.

7. *Et cùm finierint testimonium suum, bestia, quæ ascendit de abysso, faciet aduersum eos bellum, & vincet illos, & occidet eos.*

G. Adhæc: Postquam clarissimum de Christo reddiderint testimonium, occidendos eos fore à bestia, quæ de abyssi puteo ascendit, id est, à locustis illis, de quibus cap. 9.

8. *Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Ægyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus est.*

H. Occisorum autem testium corpora Ierosolymæ per dies tres & dimidium humi prostrata conspicienda esse; non permittentibus aduersariis ea in monumentis deponi.

9. *Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & gentibus corpora eorum per tres dies & dimidium: & corpora eorum non sinent poni in monumentis.*

10. *Et inhabitantes terram gaudebunt super illos; & iucundabuntur: & munera mittent inuicem.*

I. Sed potiùs de duorum Christi testium interitu triumphantibus, & iucundissimam celebritatem agitantibus, eo quòd hi duo Prophetæ eos, qui terram incolunt, cruciauerint.

uicem. Quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant super terram.

11. Et post dies tres & dimidium, spiritus vitæ à Deo intrauit in eos; & steterunt super pedes suos; & timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos.

K. Exactis tamen tribus diebus atque dimidio, in aduersariorum suorum oculis surrecturos illos esse gloriosos; & nube euectos in cælum ascensuros.

12. Et audierunt vocem magnam de cælo dicentem eis: Ascēdite huc. Et ascenderunt in cælum in nube; & viderunt illos inimici eorum.

13. Et in illa hora factus est terræ-motus magnus; & decima pars ciuitatis cecidit; & occisa sunt in terræ-motu nomina hominum septem millia; & reliqui in timorem sunt missi; & dederunt gloriam Deo cæli.

L. Quo tempore decimam Ierosolymæ partem ingenti terræmotu esse casuram; & septem nobilium hominum millia occidendos fore. Reliquos verò Ierosolymæ habitatores timore concussos, suum scelus ac flagitium confessuros, Deúmque hac ratione glorificaturos. Atque hactenus de plaga sexta.

14. Væ secundum abiit, & ecce væ tertium veniet citò.

15. Et septimus Angelus tuba cecinit: & factæ sunt voces magnæ in cælo dicentes: Factum est regnum huius mundi Domini Dei nostri, & Christi eius; & regnabit in secula seculorū, Amen.

M. Clangit tandem septimus Angelus; & audiuntur voces in cælo dicentes, aduenisse iam tempus à sacris quondam Vatibus prænunciatum; in quo Deus optimus maximus, & eius Christus regnum erant in mundo, firmámque sedem per secula habituri. *Septima tuba.*

16. Et vigintiquatuor seniores, qui in conspectū Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorauerūt Deū, dicētes.

N. Hanc ob rem vigintiquatuor seniores suppliciter atque demissè Deo gratias agunt.

17. Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens; qui es, & qui eras, & qui venturus es; quia accepisti virtutem tuam magnā, & regnasti.

18. Et iratæ sunt Gentes; & aduenit ira tua, & tempus mortuorum indicari, & reddere mercedē seruis tuis Prophetis, & sanctis, & timentibus nomen tuum, pusillis, & magnis; & exterminandi eos, qui corruperūt terram.

O. Subditur Gentium iram aduersus Dei regnum nihil omnino profuturam; quin potiùs illam, ab ira Dei nouissima, esse absumendam: futurum enim, vt mortui reuocentur ad vitam; Deus sui iudicium conspicuum ac manifestum reddat; omnibus Christi seruis copiosam referat mercedem; ac terræ demum corruptores destruantur.

19. Et apertum est templum Dei in cælo: & visa est arca testamenti eius in templo eius, & facta sunt fulgura, & voces, & terræ-motus, & grando magna.

P. Denique apertum est Dei templum in cælo; & visa testamenti arca, quæ in Iudaico quondam fuerat templo, in cæleste templum translata. Quo tempore eduntur fulgura, voces, terræ-motus & grando magna.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. Calamus similis virgæ, est mensura laborum & aduersitatum ad Christi imitationem. Qui calamus tunc datus est Ioanni; quando experimento magni incrementi spiritualis, quod ipse ex rerum aduersarum tolerantia percipiebat, edoctus maximè est, ad excellentis sanctitatis perfectionem, quò Christiana accersebatur Ecclesia, non solùm nihil officere persecutiones, sed plurimùm etiam conferre. Atque hoc fuit metiri templum, altare, ipsósque adorantes.

B. Atrium autem, quod extra templum erat, denotat externa bona, quæ fidelibus, & infidelibus communia sunt; quæ bona tempore persecutionis sunt omnino à fidelibus contemnenda. Futurum porrò erat, vt Iudaica persecutio aduersus spiritalem Ierosolymam, id est aduersus Christi Ecclesiam non minùs inualesceret, quàm Antiochi quondam persecutio aduersus fideles Iudæos fuit roborata. Verùm vt persecutionem Antiochi, post tres annos & dimidiatū, pax fuit atque lætitia consecuta;

consecuta; sic breui Christianam Ecclesiam fore à Iudæorum rebellium oppressione liberandam.

C. Duo illi testes, qui in ea persecutione egregiam Christo operam strenuámque nauarunt, sunt mysticus Elias, ac mysticus Moyses. hoc est, discipulorum Christi DOCTRINA & SANCTITAS.

D. His enim duobus testibus mirificè conueniunt symbola duplicis oliuę id est, duorum Cherubinorum, & duplicis candelabri

E. Ex quorum testium ore sub illius persecutionis tempus diuinus exibat ignis; qui potis erat eorum inimicos accendere & inflammare; eodemque igne incendi atque consumi, inimicis Euangelij maximè expedit.

F. Contrà verò nihil iisdem inimicis calamitosius, quàm vt duo illi Prophetæ à Christianæ veritatis prædicatione discedant; hoc enim esset cælum claudere, ne pluat. Licet autem Christi testes prædicatione sua hostes Euangelij plagis Ægyptiacis spiritualiter percellant; hæc tamen percussio ad animarum conuersionem ordinatur.

G. H. I. Ex Iudæorum concupiscentiis ortum est peracre bellum in ea persecutione aduersus doctrinam & sanctitatem Euangelicam gestum. Quo tandem factum est; vt, multis Christi seruis occisis, prosternerentur in terra doctrina & sanctitas; & aliquando in Ierosolymæ perfidæ plateis afflictæ iacerent; de earumque morte & contumelia Iudæi rebelles, tãquã victores gloriarẽtur.

K. Breui tamen eorum gloria atque triumphus in luctum & stuporem conuersa sunt. Viderunt enim Euangelicam doctrinam & sanctitatem, quæ prostratæ iacebant, Dei virtute resurgere gloriosas; & per Euangelicæ prædicationis nubem ad cælum euehi.

L. Terræmotus, commutationem rerum designat. Ruina decimæ partis Ierosolymæ, conuersionem partis decimæ ab Isaia prædictam, in qua A etiam conuersione sunt occisa illa septem millia, quorum meminit Paulus. Ceteri verò Iudęi, quantumuis obstinati, saltem timore perculsi confessi sunt, se esse peccatores; atque ea certè ratione Deo dederunt gloriam.

M. Septimus Angelus gerit eorum Prophetarum personam, quibus Iudæorum obduratio & reprobatio fuit reuelata. Pronũciata autem Diuinæ seueritatis sententia, agnoscit cęlum, id est Christiana Ecclesia, aduentare iam tempus; cùm, B repulsis ac reprobatis Iudęis, Gentes omnes ad Christi Ecclesiam traducantur; atque adeò regna mundi subiiciantur Deo. *Plaga septima.*

N. De hac Gentium vocatione Christiani sacerdotes mirificè exultant, & in gratiarum actionem sacrificium Eucharistiæ Deo deuotissimè offerunt.

O. Qui licèt rideant, Gentium populos initio aduersus Euangelium exardescere; non dubi- C tant tamen, quin per nouissimam Dei iram & vindictam mysticam sint Euangelio subiiciẽdi. Quippe certò sciunt, appropinquare iam tempus, in quo mortui mysticè resurgant; id est, cùm Gentibus Diuinus effundatur Spiritus liberalissimè; nec non appropinquare pariter iudicium mundi, de quo locutus fuit Christus Ioan. 12. Cernunt etiam ob Gentium conuersionem iis, qui Christi gloriam optabant ac procurabant, lætissimam sui desiderij, D & impensæ operæ mercedem esse reddendam. Denique non procul abesse, quin Dij Gentium, qui terram corruperant, omnino exterminentur.

P. Has verò Gentium diuitias cum Iudæorum diminutione esse coniunctas & copulatas, indicat translatio arcæ testamenti in cælum; id est, Iudaici populi reprobatio & miseranda admodum induratio: quam designat grando magna eo ipso tempore decidens, quo cælum fulgurabat atque tonabat, & tellus tremore concutiebatur.

CAPVT XII.

De transitu Ecclesiæ ad Gentilitatem, ac de Ecclesia Romanæ fundatione, quæ iram Diaboli supra modum inflammauit.

TEXTVS.	PARAPHRASIS.
1 *ET signum magnum apparuit in cælo: Mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius; & in capite eius corona stellarum duodecim.*	A. GRandinis supradictæ visionem consecuta est res valde mirabilis: nempe signum stupendi cuiusdam mysterij, Mulier videlicet sole amicta, lunæ claritati innixa, & stellis duodecim redimita.
2. *Et in vtero habens clamabat parturiens: & cruciabatur, vt pariat.*	B. Erat autem non solùm prægnans, sed etiam parturiens; atque adeò clamans, & grauissimas patiens angustias.
3. *Et visum est aliud signum in cælo, & ecce draco magnus rufus, habens capita septem, & cornua decem; & in capitibus eius diademata septem.*	C. E regione huius mulieris (res mira) visebatur etiam in cælo draco magnus & rufus, septemplici capite horrendus, & decem cornibus armatus; gestabatque in singulis capitibus coronas singulas.
4. *Et cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cæli: & misit eas in terram, & draco stetit ante mulierem, quæ erat paritura: vt cùm peperisset, filium eius deuoraret.*	D. Porrò caudæ ictibus ac verberibus tertiam stellarum partem è cælo deiecit in terram: & ore hians minabatur mulieris fœtui; sperans eum à se deuorandum, simul ac prodiret in lucem.
5. *Et peperit filium masculũ, qui recturus erat omnes Gẽtes in vir-*	E. Sed mulier masculum peperit filium; cui totius orbis imperium, nationum omnium subiugatio, atque adeò ferrea Christi

in virga ferrea, & raptus est filius eius ad Deum, & ad thronum eius.

6. *Et mulier fugit in solitudinem; vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta.*

7. *Et factum est prælium magnum in cælo; Michael & Angeli eius præliabantur cum dracone; & draco pugnabat & Angeli eius.*

8. *Et non valuerunt, neque locus inuentus est eorum ampliùs in cælo.*

9. *Et proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus, & Satanas; qui seducit vniuersum orbem; & proiectus est in terram, & Angeli eius cum illo missi sunt.*

10. *Et audiui vocem magnam in cælo dicentem: Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrũ nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.*

11. *Et ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter verbum testimonij sui; & non dilexerunt animas suas vsque ad mortem.*

12. *Propterea lætamini cæli, & qui habitatis in eis. Væ terræ & mari: quia descendit diabolus ad vos, habens iram magnam sciens, quòd modicum tempus habet.*

13. *Et postquàm vidit draco, quòd proiectus esset in terram: persecutus est mulierem, quæ peperit masculum.*

14. *Et datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertum in locum suum; vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis à facie serpentis.*

15. *Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen: vt eam faceret trahi à flumine.*

16. *Et adiuuit terra mulierem: & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo.*

17. *Et iratus est draco in mulierem: & abiit facere prælium cũ reliquis de semine eius: qui custodiunt*

Christi virga destinata erant. Nec valuit eum draco deuorare: quia raptus est infans ad eum thronum, quem in sanctis Sanctorum habet Deus.

F. Mulier verò sibi fugâ consulens in desertum se proripuit; vbi tres annos cum dimidio commorata est. Quo tempore nunquam illi defuit aut refugij locus, aut cibus à Deo sibi paratus.

G. Muliere ergo in desertum commigrante; ecce Michaël & Angeli eius visi sunt in cælo cum dracone eiusque Angelis præliantes. Et quamuis draco, atque ipsius Angeli acriter pugnarent; non tamen resistere valuerunt, neque vllus eis in cælis relictus est locus; sed in terram sunt deturbati.

H. Deiecto dracone clamor cæli exauditus est concelebrantis salutem, virtutem, regnum, & potestatem Christi: qui dum draconi propter ipsius calumnias permittere visus est, vt Dei famulos, (non secùs atque olim Iobum) vehementer affligeret ac tentaret; eâ tamen ipsâ Sanctorum afflictione fuit consecutus; vt draco de cælo præceps detruderetur, & sancti viri gloriosissimè de illo triumpharent.

I. Quare proposita draconis sæuitia, cælis edicitur, vti lætentur; terræ autem dicitur, & mari; Væ vobis; *quia descendit diabolus ad vos, habens iram magnam, sciens quòd modicum tempus habet.*

K. Postquam igitur draco se in terram proiectum aspexit; persecutus est mulierem, quæ filium pepererat masculum.

L. Sed datæ fuerant mulieri alæ duæ prægrandis aquilæ; quibus securè & celeriter peruenire posset ad eum refugij locum, quem illi Deus in deserto præparauerat; quo in loco mulier alitur procul à serpentis conspectu, per tres annos atque dimidium.

M. Draco verò, vt mulierem ex tutissimo illo receptaculo extraheret, emisit aquę flumen ex ore aduersus ipsam mulierem. Ceterùm Dei prouidentia factum est, vt terra flumen illud absorberet, & mulier ex eâ inundatione incolumis euaderet.

N. Perstitit tamen draconis ira in mulierem concepta. Quapropter decreuit, non illam modò & primogenitum eius filiũ insectari; verùm etiam bellũ gerere cõtra ceteros ipsius mulieris filios; qui Dei præcepta custodiunt, & Christi testimonium habent.

stodiunt mandata Dei, & habent testimonium Iesu Christi.

18. *Et stetit supra arenam maris.*

O. Ad hoc autem bellum commodè gerendum, visus est draco arenam maris, tanquam locum sibi aptissimum seligere.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. Indurationem Iudaici populi subsecutus est Ecclesiæ primogenitæ transitus ad Gentes qui transitus fidelibus ex circumcisione ad Christum traductis fuit valde mirabilis. Et quoniam Ecclesia ad Gentes diuino lumine illustrandas proficiscitur; ideò apparet claritate solis amicta, lunæ innitens, & stellis coronata. Est autem sol, diuinæ claritatis symbolum; luna, humanitatis Christi; & stellæ duodecim, Apostolorum totidem qui fidei symbolum condidere.

B. Parturientis symbolum ad officium prædicationis referendum est. Nam Ecclesiæ nationes illuminando, multos Christo filios enixa est. Sicuti ab Isaia fuerat prædictum cap. *66*. 8. Quare dolores parturientis innuunt solicitudinem & labores prædicantium. Clamores autem prædicationem ipsam, vel etiam prædicantium orationes.

C. Quòd in cælo apparuerit draco; Dæmonum confidentiam denotat, de primigeniæ Ecclesiæ conatibus frustrandis. Figura draconis magnam eorundem Dæmonum potentiam atque astutiam indicat. Septem capita de multiplici tentandi ratione intelliguntur. Quarum tentationum genera ad septem capitalia vitia reuocātur. In decem cornibus significatur, bellum nobis esse *aduersus plurimos principes, & potestates tenebrarum harum.* Coronæ septem indicant, Dæmones non de alia victoria aut dominatu cogitare; quàm de subiiciendis sibi hominibus per septem capitalia vitia.

Ad Ephes. 6. 12.

D. Stellæ, quas caudâ deiecisse dicitur draco, ij sunt prædicatores Euangelici; quibus Dæmonis persecutio corpoream attulerat necē. Spes autem deuorandi fœtum, refertur ad confidentiā spiritualiter occidendi eos, quos Ecclesia Christo gigneret; & eosdem deuorandi, antequam in fide & charitate adolescerent.

E. Masculus filius est Ecclesia Romana; quam primogenita Ecclesia initio fundauit in iis Iudęis; qui Romam incolebant; quique Christi fidem amplexati sunt. Huic Romanæ Ecclesiæ destinatus à Deo erat principatus inter Ecclesias omnes, & mystica Gentium omnium subiugatio per ferreum Christi sceptrum adumbrata. Quòd vero dicitur puer ad thronum Dei raptus; indicat Romanæ Ecclesiæ *propalatam fuisse Sancti Sanctorum viam*; & per admirabilem sanctitatem atque sapiētiam fuisse redditā à Dæmonū incursibus securā.

Ad Hebr. 9. 8.

F. Deinde mulieris fuga in desertum, transitus est Ecclesiæ primogenitæ à Iudæorum obstinatione ad Gentilitatem: id est, ad Euangelium Gentibus promulgandum: subditurque in deserti incōmodis atq; molestiis, (quæ paucos annos erat duratura) nunquam defuisse Euangelicis cōcionatoribus, aut refugium in Deo; aut eum cibum; de quo Christus dixit, *Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me.*

Ioan. 4. 34.

G. Michaëlis bellum cum dracone desumptum est ex Danielis capite 12. vbi in sensu proximo de Mathathia agitur; cui Michaelis nomen tribuitur, propter Dei zelum, quo se Antiocho opposuit, zelum Archangeli imitatus. Mysticus tamen Mathathias & mysticus Michael (de quo Daniel, & Ioannes loquuntur) Christus est, à quo Angeli ipsius (id est Euangelici prædicatores) erecti & excitati, aduersus idololatriam constanter prædica- A runt; & dæmoné, eiúsque satellites (id est Sacerdotes idolorum) è cælo deiecerunt. Quia quantumuis repugnare conati sint; nihilominùs ab Euangelij ministris effectum est, vt manifestè constaret, omnem illam diuinitatis & religionis speciem, quam idololatria præ se ferebat, fictam esse & ementitā, atque vero Deo inimicam; nec alio fundamento niti, quā terrenis & sordidis hominum affectibus.

H. Clamor cæli, admirationem Ecclesię repręsentat de admirabili Dei consilio in Diuinę virtutis efficacitate ostendenda, & in regno Dei, at- B que potestate Christi stabiliendis. Dum enim Dæmoni (propter ipsius importunas aduersus Christi famulos calumnias) permissum est, vt eos validissimè tentaret, & eorum prædicationi impediendæ machinas omnes admoueret; hac ipsa via consecutum fuit; vt & Dæmon ipse maiori cum probro, & dedecore caderet; & Euangelici pręd icatores gloriosiùs de illo triumpharent: nec nō sui erga Christum amoris darent documenta clarissima.

I. Exultare iubentur cæli, (id est Christi Ec- C clesia) præuidentes persecutionem à Dæmone suscitandam. Quippe eàdem persecutione fuerat Ecclesiæ gloria multiplici incremento prouehenda. Mari autem & terræ (id est infidelibus, mundanis atque terrenis) edicitur *Væ*. Quia illis Dæmon erat ad persecutionem abusurus; sciens, quia modicum tēpus habet; videlicet vsque ad idololatriæ ruinā.

K. Illam draconis persecutionem de persecutione Neronis explico: & ante illam meritò dicitur draco in terram deiectus. Ea enim persecutio pro- D pterea est coorta; quia per Euangelij prædicationem idolorum cultus despicatui habebatur. Dæmonis iram stimulabat partus mulieris, id est, Romanæ Ecclesiæ fundatio; à qua sibi maximè dęmon ipse timebat.

L. Aquila magna symbolum est cælestis Sapientiæ. In duplici eius ala adumbrantur duo testamenta; quibus valdè adiuta fuit Ecclesia, vt magno cum solatio ad perfugij locum euolaret, quem sibi Deus in deserto præparauerat; nimirum ad pacem & securitatem in Deo retinendam inter Gentiles ipsos & eorum persecutiones, mystico illo tempo- E re duorum & quadraginta mensium, quo persecutiones erant duraturæ. Interim Dæmon impedire non poterat, quin Ecclesia primogenita cęlesti aleretur cibo. De quo suprà, versu 6.

M. Flumen, quod draco euomuit ex ore, Neronis persecutionem figurat. Terra autem, quę flumen absorbuit, eos designat, qui Neronem occiderunt. Eo .n. sublato, & legibus ipsius derogatis; cessauit persecutio, quā ille cōtra Ecclesiā excitarat.

N. Bellum, quod draco cum omnibus mulie- F ris filiis gerere decreuit, generales denotat persecutiones, quæ aduersus omnes Christianos à Romanis Imperatoribus, Dæmone instigante, sunt excitatæ. Porrò de Christianis Ecclesiis verissimè dicitur eo præsertim tēpore, illas custodire mandata Dei, & Christi approbationis habere testimonium in manifestis ipsius donis; iisque præclarissimis.

O. Arena maris, in qua constitit draco, designat infinitum impiorum numerum, per quos Dęmon cum fidelibus erat dimicaturus. Excitando videlicet, & instimulando bestiam maris, & bestiam terrę; de quibus sequenti capite agitur.

CAPVT

CAPVT XIII.

De Imperij Romani superbia Ecclesiam Christi persequente.

TEXTVS.

1. *ET vidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septem, & cornua decem; & super cornua eius decem diademata, & super capita eius nomina blasphemiæ.*

2. *Et bestia, quam vidi, similis erat pardo, & pedes eius sicut pedes vrsi, & os eius sicut os leonis, & dedit illi draco virtutem suam, & potestatem magnam.*

3. *Et vidi vnum de capitibus suis, quasi occisum in mortem: & plaga mortis eius curata est: & admirata est vniuersa terra post bestiam.*

4. *Et adorauerunt draconem, qui dedit potestatem bestiæ, & adorauerunt bestiam dicẽtes: Quis similis bestiæ? & quis poterit pugnare cum ea?*

5. *Et datum est ei os loquens magna, & blasphemias, & data est ei potestas facere menses quadraginta duos.*

6. *Et aperuit os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen eius, & tabernaculum eius: & eos, qui in cælo habitant.*

7. *Et est datum illi bellum facere cum Sanctis, & vincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem.*

8. *Et adorauerunt eam omnes, qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi.*

9 *Si quis habet aurem, audiat.*

10. *Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadet: qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic est patientia, & fides Sanctorum.*

11. *Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra; & habebat cornua duo similia agni, & loquebatur sicut draco.*

12. *Et*

PARAPHRASIS CAPITIS DECIMITERTII.

TOtius capitis summa paucis comprehensa hæc est. Cum dracone coniurant duæ horrendæ bestiæ; maris altera, altera terræ.

De Bestia maris.

A. Maris bestia septem constabat capitibus & cornibus decem. In horum singulis singulæ erant coronæ impositæ. In illorum, id est capitum, frontibus inscriptum erat hoc nomen, *Antichristus*, quod blasphemum est aduersus Christum.

B. Hæc bestia pardo, id est pantheræ, erat similis. Quare tota erat ocellis vndique distincta, & egregia pulchritudine constans ad pantheræ imitationem. Pedes verò habebat vrsinos; & sonus, quem ore edebat, rugitum referebat leonis. Huic bestiæ suam draco virtutem & potestatem magnam contulit, eámque vti instrumentum assumpsit ad eam exercendam facultatem, quam plurimi æstimat draco, nempe, Christi seruos persequendi.

C. Primum huius bestiæ caput fuerat occisum; quare deiectum erat quasi extinctum. Reuixit tamen; & post huiusmodi resurrectionem homines generatim marinã bestiam secuti sunt, & magnã reuerentiã ac veneratione prosecuti.

D. Procubuere igitur in genua ante draconem & bestiam, pro summa stultitia reputantes, si quis bestię auderet obsistere.

E. Bestia autem Christianam religionem probris ac maledictis superbè proscidit; & per duorum & quadraginta mensium spatium (nempe per tres annos, & dimidium) dixit ac fecit.

F. Dixit quidem; dum petulanti ore in Deum, in eius nomen, in Dei tabernaculum, & in cęlites ipsos contumelias atque blasphemias euomuit.

G. Fecit autem; nempe bellum cum Sanctis, eos triumphans, & suammet ipsius potentiam in prouincias omnes crudeliter exercens.

H. Quamobrem sese illi subiiciunt omnes terræ incolæ; quorum nomina non erant ab origine mundi conscripta in libro eius vitæ, quam ab Agni nece prædestinati omnes participant.

I. Audiant hoc quicumque idoneas ad audiendum habent aures: Qui nunc violenter capiunt Christianos, eorumdem posteà erunt captiui, & qui nunc Christianos immaniter trucidant, ab ipsis posteà trucidabuntur. Sic enim fieri oportet; sicque euenturum Sancti ipsi sperant atque confidunt.

De Bestia terræ.

K. Terrestris bellua duo habebat cornua, cornibus agni similia. In sono autem, quem ore edebat, similis erat draconi.

L. Porrò

12. *Et potestatem prioris bestiæ omnem faciebat in conspectu eius: & fecit terram, & habitantes in ea adorare bestiã primam, cuius curata est plaga mortis.*

L. Porrò, quam draco marinæ bestiæ potestatem fecerat, eandem exercebat bestia terræ in marinæ bestiæ conspectu, vt te ipsius administra. Atque ita effecit vt terrigenæ omnes bestiam maris adorarent; postquam primum eius caput quod fuerat occisum, reuixisse visum est.

13. *Et fecit signa magna, vt etiam ignem faceret de cælo descendere in terram in conspectu hominum.*

M. Vt autem homines in fraudem inducat, bestia terræ duo miracula per speciem ingentia edit. Alterum est, vt ignis è cælo descendere videatur.

14. *Et seduxit habitantes in terra, propter signa, quæ data sũt illi facere in conspectu bestiæ, dicens habitantibus in terra, vt faciant imaginem bestiæ, quæ habet plagam gladij, & vixit.*

15. *Et datum est illi, vt daret spiritum imagini bestiæ, & vt loquatur imago bestiæ; & faciat, vt quicunque non adorauerint imaginem bestiæ, occidantur.*

N. Alterum; terræ incolis persuadere, vt quilibet marinæ bestiæ effigiem & imaginem sibi exprimat, post primi capitis resurrectionem. Hisce imaginibus bestia terræ spiritum tribuit & vitam; easque in marinæ bestiæ conspectu loqui facit. Qui autem bestiæ imaginem non adorant, eos omnes iubet occidi.

16. *Et faciet omnes, pusillos & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & seruos habere characterem in dextera manu sua, aut in frontibus suis.*

17. *Et ne quis possit emere, aut vendere; nisi qui habet characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius.*

O. Vt autem adoratores à non adoratoribus faciliùs dignoscantur; in adorationis signum iubet omnes in fronte & in dextera notam atque insigne bestiæ marinæ gestare: & hac nota non insignitos commercio atque conuictu humano prohiberi. Signum verò illis impressum, alterum est è duobus: aut bestiæ nomen, aut numerus nominis bestiæ. Est enim character quid commune ad nomen & ad numerum.

18. *Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiæ. Numerus enim hominis est: & numerus eius sexcenti sexaginta sex.*

P. Numerus nominis marinæ bestiæ ad computandi rationem hominibus familiarem subductus, conficit *666*.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

Quoad totius capitis summam; Bestiæ duæ, quæ in bello aduersus Christianam Religionem gesto suppetias Dæmoni tulêre, sunt: altera Romani Imperij ethnici *Superbia*; altera *Sapientia carnis*. Harum prima in mundi huius mari enutritur: secunda in terra humani cordis eorum, qui terreni sunt.

De Bestia maris.

A. Septem capita indicant successionem Romanorum Imperatorum, qui post Neronem persecuti sunt Ecclesiam. Et fortassis septenarius capitum numerus, numero præcipuarum ac generalium persecutionum à Domitiano ad Diocletianum vsque respondet. Decem cornua auctoritatem adumbrant Romani Senatus, qui quasi Regum consessus erat.

B. Similitudo pardi (hoc est pãtheræ) ad mundanam refertur gloriam. Vrsini pedes, ad sordidas voluptates. Rugitus leonis, ad crudelia contra Religionem Christianam edicta. Iam quòd draco dicitur suam potestatem magnam dedisse bestiæ; eò spectat, vt facultatem sæuiendi in Christianos Dæmoni permissam, decreuerit ipse per Imperium Romanum exequi.

C. Resurrectio occisi capitis, persecutionem Neronis in Domitiano instauratam, repræsentat. Renouationẽ autem eiusmodi, subsecuta est terrigenarum omnium approbatio, per ingentem Romani Imperij idololatræ æstimationem.

D. In ea persecutionis approbatione genu flectebant miseri ante ipsummet Dæmonem, qui in idolis colitur; & ante Romani Imperij superbiam. Existimabant enim illum fore stultum reputandum, qui bestiæ sese opponere, & cum ea prælium committere auderet.

E. Quod bestiæ permissum est dicere & facere; ad verba & ad bellum attinet, quibus Romanum Imperium Christianam infestabat Ecclesiam. Spatium autem trium annorum & dimidij, mysticum est; & eandem habet significationem, quam suprà cap. 11.

F. Dei nomine honor ipsius & gloria figurãtur; nec non promissiones in Diuino nomine inclusæ. Tabernaculum Dei ex allusione ad antiquum tabernaculũ, denotat Christianæ Religionis humilitatem; eo scilicet tempore, quo nõdum erat extructum mysticum Salomonis templum, quod posteà ex deuictarum Gẽtium spoliis ædificatum est. Denique primitiui Christiani, & ij præsertim, qui pro Christo obierãt, sunt qui in cælis habitare dicũtur.

G. Vincendi verbum ad Martyrum carnificinam transferendum est.

H. Ij dicuntur in libro vitæ scripti, qui ad Christianam religionem efficaciter erant, ex æterna Dei prædestinatione, vocandi. In Christo alterum præde-

prædestinati erant ad fidem illi, qui re ipsa Christi fidem amplectuntur.

I. Romanum Imperium, dum idolis seruiens, in Christianos furit; verè dicitur Christianos in captiuitatem trahere: sed spes certissima Ecclesiæ erat iniecta, fore vt Romanum Imperium Christianæ fidei subiiceret: atque hac ratione, qui tunc alios captiuos ducebant, per ipsam Christianorum patientiam atque fidem, asseritur eos captum iri: & Dei verbi gladio occisum eos, qui potentiæ suæ armis tunc in Christianos sæuiebant.

De Bestia terræ.

K. Duo cornua cornibus Agni similia, intelligenda sunt de imitatione duorũ ex septem illius agni cornibus, (de quibus cap. 5.) hoc est, de minarum terrore, & de suppliciorum seueritate: quibus sapientia carnis cum Christi Ecclesia dimicabat. Iam, quòd bestia terræ dicitur in loquendi ratione draconem imitata, allusio est ad illa serpentis verba, Gen. 3. 4. *Nequaquam moriemini. & Eritis sicut dij.*

L. Sapientia carnis, vt gratum hominibus faceret, & se Romano probaret Imperio; singulis persuadebat, vt renouatæ persecutionis edictis se subderent, & persecutionem ipsam aduersus Christianos vrgerẽt. Atque hac ratione Romanum Imperium per carnis sapientiam, tanquam per fidissimam administram exercebat eam tyrannidem, ad quam illud sibi Dæmon substituerat.

M. Ignis de cælo descendere visus in hominum conspectu, explicandus est de falsa zeli Eliæ imitatione. Hac enim quodammodo videbatur ignis ille persecutionis, quo sapientia carnis Christianos exurere tentabat, esse Religionis ignis de cælo descendens.

N. Idolum, quod ethnici singuli effinxisse dicuntur, est magna illa existimatio, quã animo concipiebant de Romani Imperij Ecclesiam persequentis magnitudine & diuinitate. Huic autem simulachro dicitur carnalis sapientia spiritum & sermonem dedisse; quia affectus deprauatus idolum illud animabat, atque illi mirabilem persuadendi vim tribuebat, ita vt singuli idolo illi falsitatis à seipsis expresso, sese sponte subiicerent, nec dubitarent in eos excandescere, qui huiusmodi simulachro cultum deferre recusarent.

O. Commercij prohibitio denotat, iis omnibus, qui in bello aduersus Ecclesiam, Romani Imperij partes non sequebantur, veluti execrandis reipub. hostibus, aquâ & igne interdici. Iam, quòd omnes, qui se subiiciebant Imperio, dicuntur ipsius Imperij characterem accepisse; ex antiquæ militiæ consuetudine petitum est. Verùm accipere in fronte characterem, est propalàm in ea Christianorum persecutione gloriari; nec solùm opere, sed aperta etiã professione morem idololatriæ gerere. Designatur autem duplex character; alter nominis per literas expressi; alter nominis eiusdem
C ad numeros reuocati. Etenim tam ethnicorum gloriatio, quàm operatio, qua Christianos oppugnabant, duplex erat; altera expressior, altera nõ ita manifesta; sed apud sapientes viros perinde valens.

P. Nomen illud Romani Imperij Religionem Christianam persequentis (cuius numerus dicitur esse *666.*) non aliud est, quam *ἡ ἀλαζονεία βίου*, hoc est, SVPERBIA VITÆ. In quo Ioannes alludit, ad id, quod in sua Canonica, cap. 2. *16.* scripserat.

CAPVT XIV.

De exercitu seruorum Christi aduersus Gentiles pugnantium: ac de eorum victoria in plurimorum conuersione, atque martyrio.

TEXTVS.

1. *ET vidi, & ecce Agnus stabat supra montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia habentes nomen eius, & nomen Patris eius scriptum in frontibus suis.*

2. *Et audiui vocem de cælo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni; & vocem quam audiui, sicut citharædorum citharizantium in citharis suis.*

3. *Et cantabant quasi canticum nouũ ante sedẽ, & ante quatuor animalia, & seniores, & nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra.*

4. *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt. Hi sequuntur Agnum, quocunque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno.*

PARAPHRASIS CAPITIS DECIMIQVARTI.

A. ET vidi Agnum in monte Sion, ducem videlicet & imperatorem illius Gentis; aduersus quam draco, & bestia maris, ac bestia terræ acerrimum bellum gerunt. Aderat cum Agno lectissimus exercitus, nempe centum quadraginta quatuor millia fortissimorum militum; qui nomen Agni & nomen Patris eius in frontibus inscripta gerunt.

B. De cælo autem supra Agni exercitum resonabat vox duplex; altera similis fremitus, quem mare procellâ conquassatum edit; altera similis tonitruo magno. Cælestibus hisce vocibus associabatur vox item prædicti exercitus; quæ suo concentu referebat musicam suauissimam citharœdorum canentium pariter, & citharas pulsantium.

C. Et cantabant quasi canticum nouum, quo Deum in throno supra nubes sedentem, & quatuor Dei insigniferos, simulque presbyteros coram adstantes mirificè recreabant. Neque illud canticum & harmoniam suauissimam ylli hominum imitari poterant, nisi prædicti Agni milites centum quadraginta quatuor millia; quos ipse sui sanguinis pretio sibi comparauerat.

D. Hi adolescentibus virginibus comparantur; quæ ab Agno attractæ in ipsius vnguentorum odorem currunt, vt habetur Cantic. 1. 3. Atque has veluti primitias offert humanum genus Deo, & Agno.

5. *Et* E. Sunt

5. *Et in ore eorum non est inuentum mendacium: sine macula enim sunt ante thronum Dei.*

E. Sunt hi *veri Israelitæ, in quibus dolus non est*: quia inculpatos se, & sceleris puros in omnibus exhibent coram Deo.

6. *Et vidi alterum Angelum volantem per medium cæli habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tribũ, & linguã, & populum.*

F. Supra hunc autem exercitum vidi tres Angelos; quorum primus per medium cæli volitans, felicissimum rei cuiusdam nouæ, ac perpetuò duraturæ nuncium afferebat, quem populis omnibus nunciaret.

7. *Dicens magna voce. Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius: & adorate eum, qui fecit cælum & terrã, mare & fontes aquarũ.*

G. Nuncius autem is erat, aduenisse scilicet iam Diuini iudicij horam; atque adeò deinceps Deum verum fore ab vniuersis gentibus adorandum.

8. *Et alius Angelus secutus est dicens: Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ à vino iræ fornicationis suæ potauit omnes gẽtes.*

H. Subiecit alter Angelus, non procul abesse Babylonis ruinam.

9. *Et tertius Angelus secutus est illos, dicens voce magna: Si quis adorauerit bestiam, & imaginem eius: & acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua.*

I. Tertius demum adiecit; si quis ex Agni exercitu ad aduersarios transfugeret, & marinam bestiam, atq; eius imaginem adorans, ipsiusmet bestiæ characterem in fronte aut in manu acciperet;

10. *Et hic bibet de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius, & cruciabitur igne & sulphure in conspectu Angelorum Sanctorum, & ante conspectum Agni.*

K. Hunc minimè à Dei ira euasurum; sed igne ac sulphure in omnem sæculorum memoriam discruciandum, atque ex eodem igne fumum in sæculorum sæcula ad cælum vsque ascensurum, in præsenti etiam vita, nulla in re quietem & tranquillitatem adepturum.

11. *Et fumus tormentorum eorum ascendet in sæcula sæculorum: nec habent requiem die ac nocte, qui adorauerunt bestiam, & imaginem eius: & si quis acceperit characterem nominis eius.*

12. *Hîc patientia Sanctorum est, qui custodiunt mandata Dei, & fidem Iesu.*

L. His tribus vocibus patientia Sanctorum confirmatur.

13. *Et audiui vocem de cælo dicentem mihi: Scribe, Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodò iam dicit Spiritus, vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos.*

M. Dein iniunctum mihi est è cælo, vt scriberem; felices eos esse, qui ante mortem se morti totos deuouent, vt ad Christi Domini normam sese effingant; sic enim verâ requie in mediis ipsis laboribus & ærumnis fruituros; atque adeò in fide stabiles, in opere efficaces inuentum iri.

14. *Et vidi, & ecce nubẽ candidã, & super nubẽ sedentẽ similem Filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.*

N. Sub hæc, subsecuta est copiosa messis, & optima vindemia, messorem autem vidi supra nubem candidam; gestabatque in capite coronam & falcem acutam in manu.

15. *Et alius Angelus exiuit de tẽplo, clamans voce magna ad sedentẽ super nubẽ: Mitte falcẽ tuã, & mete: quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit messis terræ.*

O. Ad quem cùm alter quidem Angelus è templo procedens, sic verba fecisset. *Mitte falcem tuam, & mete; quoniam aruit messis terræ.*

16. *Et misit qui sedebat super nubem falcem suam in terram, & demessa est terra.*

Haud mora; falcem ille misit, & subitò demessa est terra.

17. *Et alius Angelus exiuit de templo, quod est in cælo, habẽs & ipse*

P. Porrò vindemiator, Angeli speciem gerebat; & de cælesti templo progrediebatur, falcem in manu gerens acutam.

& ipse falcem acutam.

18. *Et alius Angelus exiuit de altari, qui habebat potestatem supra ignem, & clamauit voce magna ad eum, qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ, quoniam maturæ sunt vineæ eius.*

Q. Alius item Angelus, qui habebat potestatem super ignem, ab altari egressus, sic vindemiatorem est allocutus; *Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ, quoniam maturæ sunt vuæ eius.*

19. *Et misit Angelus falcem suam acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ, & misit in lacum iræ Dei magnum.*

R. Quod cùm ille præstitisset, vuæ protinus in magnum Diuinæ iræ torcular immissæ sunt.

20. *Et calcatus est lacus extra ciuitatem, & exiuit sanguis de lacu vsque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta.*

S. Calcatum est autem torcular extra ciuitatem; & tanta fuit sanguinis vuæ, seu musti copia; vt eius torrens per stadia mille sexcenta effluxerit, vsque ad equorum frænos pertingens.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. Agnus in Sione monte visus Christum denotat; qui cælesti spiritu, exemploque suo atque doctrina primitiuos Christianos tanquam agnos inter lupos mittit ad bellum cum Romano Imperio gerendum. Itaque exercitus, qui Agnum constipabat, primitiui sunt Christiani; quos Apostoli atque discipuli, primùm ex Iudaismo, deinde etiã ex Gentibus ad Christum traduxerant. Et per hunc primitiuorum exercitum Christus Romanum subiugauit Imperium. Quare exercitus hic sunt illi ipsimet, de quibus cap. 7. vbi explicatum est mysterium numeri centum quadraginta quatuor millium. Nomen Agni, & Patris eius in frontibus inscriptum, indicat publicam Christianismi professionem; quæ illis præsertim temporibus Christo valde gloriosa extitit.

B. Per ipsam Romani Imperij persecutionem Deus suos milites ad pugnam, id est ad Euangelij prædicationem accendebat. Atque hæc est significatio vocis aquarum multarum, quæ de cælo fuit exaudita. Deinde vox tonitrui magni est vis illa diuina atque cælestis, quam eidem prædicationi suggerebat Deus inter mediam persecutionis procellam. Cùm enim primitiui illi Christiani cernerent incredibilem virtutem & admirabilem efficiẽtiam, quã Deus suum verbum roborabat; hoc ipsum illis animum viresque addebat ad Christi nomen constanter prædicandum, & pro illo strenuè dimicandum. Atque ex Christianorum parte, tum omnium inter sese concordia, tum verborum & sanctissimorum operum consociatio prædicationem ipsam maximè prouehebat. Hac enim ratione ipsi veluti diuini quidam Orphei atque Amphiones immanes ad se feras, & rigentia saxa cælestis musicæ concentu trahebant.

C. Canticum nouum ad nouam concionandi rationem refertur. Quippe viri illi Apostolici tanto animorum studio & contentione, tanta etiam in laboribus & ærumnis gloriatione ad hominum salutem ac Dei gloriam aspirabant.

D. E. Virginitatis nomen in præsenti allegoricè accipitur; sicut à Paulo 2. Corint. 11. 2. atque ita eòdem spectat verorũ Israelitarum gloria & vita immaculata.

F. Tres Angelorum voces exhortationem continent, quę fit ab Agni ducibus ad vniuersum exercitum prædictum; vt eum ad strenuè belligerandum excitent, accendant, inflamment. Cùm enim tres essent contrarij exercitus duces; nempe draco, bestia maris, & bestia terræ: distinctionis gratiâ aduersus eorum singulos singulæ itidem voces diriguntur ex sacris Literis depromptæ. Prima ex Ioannis Euangelio; secunda ex Paulo; tertia ex secunda Petri Epistola.

G. Prima ergo vox est illa eadem, quæ habetur Ioannis 12. 31. *Nunc iudicium est mundi; nunc princeps huius mundi eiicitur foras.* Qui vniuersis Gentibus felicissimus extitit nuncius, atque æternus.

H. Secunda vox prædicit, tollendum esse de medio illud Imperium Gentilium Romanorum Christo aduersantium; & ruituram Babylonem, id est; Romam ethnicam illius Imperij caput prout Christo inimica erat. Sic enim destructa est, cùm Roma Christianam Religionem suscepit. Quamuis autẽ hęc prophetia sit petita ex Isaia, & Ieremia; hîc tamen proximè ad locũ Pauli respicitur, 2. Thess. 2.

I. K. Tertia vox ex secunda Petri 2. seuerissimam comminationem continet aduersus eũ, qui carnis pellacia deceptus à Christi fide in persecutione defecerit. Et in punitione æterna fumus ascẽdens in sęcula sęculorum, typus est æternę Dei gloriæ, ex æterno impiorum supplicio redundantis.

L. M. Vterque hic versiculus in paraphrasi est explicatus.

N. Messis est symbolum conuersionis multorum ex Gentilismo. Vindemia verò, sanguinis ab eisdem pro Christiana fide profusi. Messor ergo est Christus Dominus, qui per Gentilium conuersionem in mundo regnat. Nubes, supra quam sedet, prędicatores sũt Euangelici. Falx acuta, verbũ Dei.

O. Angelus ille qui clamat, *Mitte falcem tuam, & mete*; Prophetam Ioëlem significat.

P. Q. Vindemiator Angelus, & ille alter, qui ab altari procedit, & potestatem habet super ignẽ; Mosem & Eliam adumbrant; qui tamen in pręsenti mysticè sunt accipiendi, sicut cap. 11. Quare cùm Mosi attribuitur vindemia, sapientiæ Sanctorum adscribitur; quòd vitam pro Christo contemnant, & se conculcandos, ac perimendos tyrannis obiiciant. Postulat autem Elias à socio Mose, vt vindemiet; quia Diuinæ gloriæ zelus ab Euangelica sapientia exigit, vt Christianus in persecutione libenter se morti offerat.

R. Lacus iræ Dei magnus, pro mysticæ iræ torculari vsurpandus est; in quo & Christus Iesus, & ipsius Martyres pressi sunt.

S. *Extra*

S. *Extra ciuitatem*, quia extra portam Christus passus est. Et ea phrasis (vt constat ex Paulo ad Hebr. c. 13. 12.) ad improperium, quod Christi Martyres patiuntur, deseruit optimè. Iam, quòd sanguineus torrens per mille sexcenta stadia inundare perhibetur; de mysticæ Palæstinæ gloria accipiendum est. Et verò Palæstina per stadia totidem in longitudinem patebat. Demum sanguis dicitur ad frænos equorum pertingere; quo significatur, equos illos (de quibus cap. 6. actum est) largissimè ex hoc sanguine bibere; iuxta illud Psal. 109. fine. *De torrente in via bibet; propterea exaltabit caput.*

CAPVT XV.

De nouo plagarum genere, quibus aduersus Gentilitatem Deus multò aliter pugnauit, quàm aduersus Iudaismum.

TEXTVS.

1. *ET vidi aliud signum in cælo magnum & mirabile; Angelos septem habentes plagas septem nouissimas, quoniam in illis consummata est ira Dei.*

2. *Et vidi tanquam mare vitreum mistum igne; & eos qui vicerunt bestiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius, stantes super mare vitreum, habentes citharas Dei.*

3. *Et cantantes canticum Moysi serui Dei, & canticum Agni, dicentes: Magna & admirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens: iusta & vera sunt viæ tuæ, Rex sæculorum.*

4. *Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia solus pius es: quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo; quoniam iudicia tua manifesta sunt.*

5. *Et post hæc vidi, & ecce apertum est templum tabernaculi testimonij in cælo.*

6. *Et exierunt septem Angeli, habentes septem plagas de templo, vestiti lino mundo & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.*

7. *Et vnum de quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phialas aureas plenas iracundia Dei viuentis in sæcula sæculorum.*

8. *Et impletum est templum fumo à maiestate Dei, & de virtute eius; & nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagæ septem Angelorum.*

PARAPHRASIS CAPITIS DECIMIQVINTI.

A. ET vidi (ait Ioannes) signum aliud in cælo magnum atque mirabile, nempe genus quoddam plagarum valdè nouum, per quas expleta est ira Dei.

B. Hæ verò plagæ licèt aliquam videantur habere cum plagis Ægyptiacis similitudinem; non tamen immissæ sunt in Ægyptum, nec Israelis liberationem antecesserunt, sed consecutæ sunt potiùs Israelitarum transitum per mare rubrum. Priùs enim aspexi Israelitas mare traiicientes: sed & ipse transitus per mare fuit valde nouus & inusitatus; nec enim diuisum fuit mare, vt transitum præberet Israelitis (iis videlicet, qui bestiam, eiusque imaginem, & numerum nominis eius deuicerunt) quin imò in modum glaciei, aut vitri coactum, & quasi conflatum, victoribus citharas pulcherrimas gestantibus supra se ipsum liberam & expeditam viam strauit. Illis autem per mare summum transeuntibus, vidi mare ipsum sub gradientium pedibus exardescens.

C. Illi verò interim canticum illud Moseos concinebant, *Cantemus Domino; gloriosè enim magnificatus est.* Quod est etiam canticum Agni. Continetur autem eo cantico admirabile illud facinus, quod præstitit Deus; dum Israeliticus populus per mare traiecit, & arcanum Dei iudicium atque consilium submergendi in eodem mari Ægyptios ponè sequentes; nec non formido ingens, qua insolitum hoc opus Idumæos, Moabitas, Philisthæos, & Chananæos perculit.

D. Hunc ergo Israelis traiectum subsecuta est plagarum visio, quæ fuit huiusmodi. Apparuit in cælo exemplar tabernaculi testimonij, quod Moses fabricauit; in eóque visum est reserari oraculum illud, quod sancta Sanctorum appellatur.

E. Ex oraculo egressi sunt septem Angeli, qui in phialis nouas eas gestabant plagas, quas erant effusuri. Angeli autem lineis strictis erant amicti; sicuti olim sacerdotes. Zonis verò aureis circa pectora cingebantur; quemadmodum prima illa Apocalypseos persona.

F. Hisce Angelis datæ fuerant plagarum phialæ à primo quatuor animalium, hoc est, à leone. At liquor ille, quo phialæ redundabant, erat huiusmodi vindictam de hominibus sumpturus, vt meritò dicantur phialæ fuisse irâ æterni Dei plenæ.

G. Vix dum Angeli de oraculo processerant, cùm templum impletum est fumo; qui ab ipsius Dei gloria exoriebatur. Erátque fumus adeò densus, vt nemo in templum succedere posset, id est in eo vllam claritatem cernere, donec plagæ illæ septem effusæ sunt omnes.

qui es, & qui eras sanctus, qui hæc iudicasti:

qui es,& qui eras,iustum te in hoc iudicio exhibuisti.

6. Quia sanguinem Sanctorũ, & Prophetarum effuderunt; & sanguinem eis dedisti bibere: digni enim sunt.

F. Quia terrigenæ Sanctorum & Prophetarum sanguinem effuderunt; eisque sanguinem bibendum propinasti: digni enim hac potione sunt.

7. Et audiui alterum ab altari dicentem, Etiã Domine Deus omnipotens vera & iusta iudicia tua.

G. Mosis socius,(id est Elias,qui vocatur altaris Angelus propter curatum Dei altare)Deum pariter commendauit propter æquissimum eius iudicium,quòd in tertiæ plagæ effusione enitebat.

8. Et quartus Angelus effudit phialam suam in solem;& datum est illi æstu affligere homines, & igne.

H. Quarta phiala in Solem fluxit;qui vehementissimo æstu homines torruit & excruciauit. *Quarta phiala.*

9. Et æstuauerũt homines æstu magno, & blasphemauerũt nomẽ Dei habẽtis potestatem super has plagas, neque egerunt pœnitentiam, vt darent illi gloriam.

I. Ardenti ergo Solis æstu exurebantur homines;qui pro pœnitentia & superiorum scelerum detestatione, necnon pro gloria, quam Deo deferre deberent, in eum contumelias ac blasphemias euomebant.

10. Et quintus Angelus effudit phialam suam super sedẽ bestiæ; & factum est regnum eius tenebrosum, & commanducauerunt linguas suas præ dolore.

K. Quinta phiala in sedem bestiæ effusa est. Quare in eiusdem bestiæ regnum densa tenebrarum caligo incubuit, & dolor pariter adeò rabidus & efferatus,vt homines proprias linguas morsibus laceratas deuorarent. *Quinta phiala.*

11. Et blasphemauerunt Deũ cæli præ doloribus, & vulneribus suis, & non egerunt pœnitentiam ex operibus suis.

L. Quamobrem Deo non tribuerunt gloriam suis linguis, nec de præteritis flagitiis resipuerunt;sed nimia potiùs doloris impatientia Deum blasphemiis exprobrarunt.

12. Et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphraten: & siccauit aquam eius, vt præpararetur via regibus ab ortu solis.

M. Sextæ phialæ effusio in flumen Euphraten facta est; hinc instauratum est antiquum illud & admirabile facinus, cùm flumen repentè exaruit,vt Orientis Reges,id est,Cyrus,& Darius, per siccati fluminis alueum Babylonem adorirentur,eámque occuparent. *Sexta phiala.*

13. Et vidi de ore draconis,& de ore bestiæ, & de ore pseudoprophetæ spiritus tres immundos in modum ranarum.

N. Protinus in relictis fluminis lacunulis tres apparuêre ranæ, quas ore eiectarunt draco,bestia maris,& bestia terræ.

14. Sunt enim spiritus dæmoniorum facientes signa,& procedunt ad reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei.

O. Tres huiusmodi ranæ diabolicę spiritu instinctæ coëgerunt reges terræ,vt aduersus præpotentem Deum bellum conflarent acerrimum. Hanc tamen aduersus se conspirationem permisit Deus; quippe prælium fuerat committendum in die illo magno, quo ipse suæ potentiæ contra illos clarissima daret documenta.

15. Ecce venio sicut fur. Beatus qui vigilat,& custodit vestimẽta sua;ne nudus ambulet; & videant turpitudinem eius.

P. Quoniam verò grauissimum hoc bellum, Dæmonis instinctu in Ecclesiam repentè concitandum,nihil aliud est,quàm horribilis quædam persecutio; ideò fideles à Deo verbis illis præmonentur: *Ecce venio sicut fur: Beatus qui vigilat, & custodit vestimenta sua;ne nudus ambulet & videant turpitudinem eius.*

16. Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon.

Q. Atque ad eorum, qui vigilant, erigendam ac roborandam spem,subiungitur,ne de victoria dubitent; prælium enim in campo Armagedon committendum fore,quod idem significat atque insidias,siue insidiarum locum.

17. Et septimus Angelus effudit phialam suam in aërem; & exiuit vox magna de templo à throno,dicens: Factum est.

R. Septima phiala in aërem coniecta est; móxque vox de templo exaudita clamauit; *Factum est.* *Septima phiala.*

18. Et facta sunt fulgura, & voces,& tonitrua,& terræ-motus factus est magnus, qualis nunquã fuit ex quo homines fuerunt super terram: talis terræ-motus, sic magnus.

S. Vix ea;cùm in aëre visa sunt fulgura, auditæ humanæ voces tonitruis associatæ; & terræ-motus fuit repentè subsecutus, omnium quotquot visi sunt,maximus.

19. Et facta est ciuitas magna in tres partes, & ciuitates Gentiũ ceciderunt, & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ eius.

T. Et magna vrbs Babylon fuit tres in partes diuisa; & Gentium ciuitates illi subiectæ corruerunt. Quibus ostentis significauit Deus, sibi in memoria fixam esse vindictam de Babylone sumendam,& suæ indignationis calicem illi porrigendum.

20. Et omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti.

V. Insulæ ac montes ex oculorum conspectu extemplò subtrahi visi sunt; ita vt & mare ipsum absque difficultate sulcari, & terrarum viæ decurri possent.

21. Et grando magna sicut talentum descendit de cælo in homines: & blasphemauerunt Deũ homines propter plagam grandinis: quoniam magna facta est vehementer.

X. Sub hæc; è cælo decidit grando adeò magna, vt granum quodlibet appenderet talentum: decidit autem in homines, qui grandinis ictibus percussi, conuitia & maledicta in Deum ingessêrunt.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. Voce ingenti de cælo exaudita significatur expressum ipsius cæli decretum, & Apostolorum consultum de mystico bello Gentilitati per Euangelij prædicationem, & Romæ præsertim, inferendo. Hoc bellum in phialis figuratur; nam prædicationis Euangelicæ interuentu oppugnabatur Gentilitas vi & efficacitate Christi sanguinis in Gẽtiles ipsos per prædicationis officium effusi. Ipsa autem Euangelij promulgatio ad Gentes perinde erat, quasi admirabile quoddam sacrificium Deo oblatum; & quasi excellentissima vini libatio, ex qua miri sequerentur effectus. Et quia bellum hoc ad septem prædicationis veluti prælia redigitur, ex quibus totidem diuersi effectus redundarunt; ideò per septem phialas denotantur. Ad quarum singulas singuli Dei ministri seliguntur in hac sacra actione; illi videlicet, qui ad eam dimicationem in eiusmodi phiala adumbratam videntur aptiores.

Prima phialarũ plaga. B. Primus ille fuit congressus, in quo Gentiles de suis sceleribus, & flagitiis insimulati sunt. Hinc effectũ est, vt mysticè renouaretur acerba illa vlcerũ Ægypti plaga. Nãque Gentiles ægerrimè id tulerũt; & dolore pariter, rubore atque furore præoccupati sunt; dum sua peccata fœda ac detestabilia propalàm sugillari viderunt. Atque hæc prima phiala ad beatum Paulum spectat; propter ea, quæ c. 1. epist. ad Romanos latè describit.

Secunda plaga. C. Secundæ phialæ effusio adumbrat, quemadmodum in ipso Euangelicæ prædicationis decursu, cùm Romani Imperatores vehementiùs irritarentur, alius fuit effectus subsecutus; videlicet horribilis illa persecutionum procella, quam Romanum Imperium contra Euangelij prædicatores excitauit; id quod in sanguineo maris colore figuratur.

Tertia plaga. D. E. F. G. Tertiæ phialæ scopus is est; procedente adhuc Euangelij prædicatione, & infidelium compluribus ad Christi fidem commigrantibus, ipsa Christiani nominis persecutio in domesticum bellum & intestinum euasit; atque adeò ipsosmet persecutores grauiter perculit. Hoc denotant fontes & flumina in sanguinem conuersa. In ea autem plaga, (ex qua ingens ad Deum gloria redundauit, ob magnum infidelium numerum, qui & traducebantur ad fidem, & pro ipsa mortem oppetebant) Moses mysticus & mysticus Elias, nempe Euangelij prædicatorum sapientia & sanctitas inducuntur; qui gaudio exultant, & propter illius plagæ efficientiam Deo laudes decantant.

Quarta plaga. H. I. Prosequitur adhuc in quarta phiala Euangelij prædicatio; quæ effecit, vt veri Dei lux Gentilium deceptionem & falsitatem in inanium deo-

A rum adoratione reuinceret. Vnde, qui obstinati erant, grauiter offensi sunt perspicuitate illa, qua prorsus confundebantur; & in eum, quem colere ac suspicere deberent, plurima iecêre maledicta. Huc pertinet mysterium solaris splendoris & claritatis, quæ illos ita perculit, vt æstuarint pariter & blasphemarint.

K. L. Quinta phiala repræsentat maiorem prædicationis Euangelicæ progressionem; dum idolorum cultores ad suorum scelerum & anteactæ vitæ detestationem cohortatur. Quod in obstinatis ac rebellibus nihilo fuit vtilius, quàm vt cælesti illa doctrina deteriores fierent ac duriores; & densissimis affectuum prauorum tenebris obuoluerẽtur; & præsertim in Christianos, eorúmque vitam integerrimam odium atque inuidiam conflarent. Hæ enim sunt tenebræ, de quibus in hac plaga mentio fit. Iã linguarum morsus & manducatio, denotant inordinatas cupiditates, & deprauatas affectiones fuisse causã, vt linguis omnino carere viderẽtur ad dilaudandũ Deũ, & ad sua ipsorũ scelera confitẽda. *Quinta plaga.*

M. N. O. P. Q. Dum Euangelij prædicatio latiùs serpit, ad intima Romæ penetralia, atque adeò ad ipsas nobilium & senatorum ædes penetrauit. Atque hæc est mystica Babylonis inuasio, (quæ fuit C sextæ phialæ effectio) in qua innouatur admirandum illud facinus, cùm flumen Euphrates, (id est, amor atque animi propensio ad delicias, & vitæ huius voluptates) in pluribus ex præcipuis Romanis prorsus exaruit: & Petri ac Pauli victoria ad Romæ interiora peruasit, quà Euangelij aduersarij sibi minùs præcauendum esse putauerant. *Sexta plaga.*

Tres ranæ designãt Dæmonis, mundi atque carnis sermonem; qui sua contentione atque clamore euicerunt, vt persecutio acerrimè recrudesceret prę doloris ac furiarum magnitudine, quòd Catholica fides in intimos Romæ recessus se insinuasset. Verũ hæc maior persecutio expediens erat; vt fides altio- D res ageret radices, & Christiana religio victrix demum euaderet. Verba illa, *Ecce venio sicut fur*, admonent eos, qui Christi fidem receperãt, vt vigiles sint ac solertes; futurum enim, vti sæuissima in illos persecutio repentè exoriatur. Nomẽ Armagedõ, (quod insidias significat) consolationem affert vigilantibus; dum eos reddit securos de felici illius persecutionis exitu, qui in maius Ecclesiæ trophæum, & in victoriam gloriosissimam fuerat redundaturus.

R. S. T. Euangelica prędicatio, repugnantibus licèt persecutorum furiis, magis magísque augescit; & Diuino aspirante Numine eò demum conuersionis efficientia peruadit: vt (sicuti in septimæ phialæ *Septima plaga.*

phialæ effusione, eiusque effectu figuratur) impunitas Christianis concedatur, vt publicè Christianam Religionem Romæ profiteantur. Tunc autem Romæ totius conuersio quasi facta iam reputatur. Fulgura, voces & tonitrua in eàdem hic vsurpantur significatione atque in cap. 4. Magnus terræmotus indicat incredibilem illam rerum mutationem, cùm persecutionis furor in publicam ac manifestam Religionis Christianæ professionem fuit Romæ mutatus. Babylonis diuisio in tres partes adumbrat Romæ totius diuisionem in tres hominum factiones. Alij enim Christianos se propalàm profitebantur: alij idolorum cultum adhuc publicè retinebant; alij denique neutram in partem concedebant. Ruina multarum ciuitatum mystica est, id est, conuersio ad Christi fidem. Quibus euentibus mysticè se Deus vlciscebatur de Roma ethnica. Atque id est, quod textus ait, videlicet: *Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ eius.*

V. Insularum ac montium fuga, & ex oculis subtractio symbolicè denotat, omnia fuisse impedimenta de medio sublata; quò liberè & expeditè Euangelica prædicatio posset toto terrarum orbe felicissimo successu discurrere.

X. Tunc verò grando magna immissa innuit obstinatissimam eorum obdurationem, qui in suorum adhuc idolorum superstitione persistebant. Talenti verò mentio duo inuoluit: alterum est, magna cælestis supplicij grauitas; alterum, æquissima Dei iustitia in eo supplicio mirè elucens.

CAPVT XVII.

De mystica conflagratione Occidentalis Babylonis, hoc est, Romæ veteris.

TEXTVS.

1 *ET venit vnus de septem Angelis, qui habebant septem phialas, & locutus est mecum, dicens: Veni, ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas.*

2. *Cum qua fornicati sunt Reges terræ; & inebriati sunt, qui inhabitant terram, de vino prostitutionis eius.*

3. *Et abstulit me in spiritu in desertum; & vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, & cornua decem.*

4. *Et mulier erat circundata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioso, & margaritis; habens poculum aureum in manu sua plenum abominatione & immunditia fornicationis eius.*

5. *Et in fronte eius nomen scriptum: Mysterium: Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ.*

6. *Et vidi mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, & de sanguine Martyrum Iesu, & miratus sum, cùm vidissem illam, admiratione magna.*

7. *Et dixit mihi Angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentum mulieris & bestiæ, quæ portat eam, quæ habet capita septem, & cornua decem.*

8. *Bestia, quam vidisti, fuit, & nō est, & ascensura est de abysso, & in interitum ibit: & mirabuntur*

PARAPHRASIS.

A. PRimus Angelorum, qui septem habebant phialas, ad me accedens, in hæc verba prorupit: Huc ades, vt tibi ostendam supplicij seueritatem, quo afficienda est meretrix illa magna, quæ sedet super aquas multas; id est Babylon, quæ ad Euphratis fluminis ripas sita est.

B. Hæc est meretrix famosa, cum qua Reges terræ se turpiter commiscuerunt; & cuius calice inebriati sunt terreni incolæ, impotentissimè sæuientes aduersus eos, qui ipsos ab hac impura societate separare contendunt.

C. His dictis, me Angelus spiritu in desertum sustulit; vbi mulierem aspexi sedentem super illam maris bestiam, de qua suprà cap. 13. (super illam, inquam, quæ blasphemiæ nominibus erat plena, & septem capitibus, ac decem cornibus constabat.) In hac tamen visione visebatur bestia illa coccineo colore omni ex parte tincta.

D. Ipsa insuper meretrix gemmis ac margaritis pretiosissimis erat ad amussim composita; manuque prætendebat inauratum calicem, plenum tamen detestabili illo suæ fornicationis liquore; quo gentes inebriabat, & in furorem ac rabiem agebat.

E. Gestabat item insignis meretrix inscriptionem in fronte mysterij plenam: nempe, *Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ.*

F. Porrò erat valdè ebria. Vinum autem, quo se ad ebrietatem ingurgitarat, erat Christi Martyrum sanguis; cuius crapulam & ebrietatem vehementer miratus sum.

G. Tum Angelus ad me. Cur, ait, miraris? Ipse tibi enodabo mysterium visionis huius, quæ tibi ostensa est.

H. Hæc maris bestia, quam vidisti, non diu persistet; modò enim est, modò non est. Et quantumuis se rabidam & efferatam exhibeat; paulò pòst sese in mare demergit, nec apparet. Licèt autem post paruum temporis interuallum rursus emergat, seque aliorum

buntur inhabitantes terram (quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ à constitutione mundi) videntes bestiam quæ erat, & non est.

aliorum oculis spectandam præbeat (quasi post magnam aliquam submersionem sua rursus capita, & horribilem illam speciem exerat;) breui nihilominùs corruet, & funditus interibit. Tunc autem terrigenæ a Deo reprobati in maximam rapientur admirationem; quòd bestia illa, quæ tantam præ se immanitatem ferebat, ex oculis penitus euanuerit.

9. *Et hic est sensus, qui habet sapientiam. septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet; & reges septem sunt.*

10. *Quinque ceciderunt; vnus est, & alius nondum venit; & cùm venerit, oportet illum breue tempus manere.*

I. Septem bestiæ capitibus adumbrantur tum montes septem, tum etiam totidem Reges.

K. Nec verò Reges huiusmodi eodem simul tempore, sed per variam temporum successionem sunt victuri; ita vt post quinque Regum interitum, regnet sextus ante septimum; sed neque septimus ipse diu durabit.

11. *Et bestia, quæ erat, & non est, & ipsa octaua est; & de septem est, & in interitum vadit.*

L. Adhæc: Bestia quæ erat, & non est, rursus apparebit; cuius caput Rex alius, siue tyrannus erit ordine octauus; qui erit ex septem illis prioribus: sed exigui temporis spatio interibit omnino, neque amplius in orbe conspicietur. Et hactenus de capitibus bestiæ.

12. *Et decem cornua, quæ vidisti, decem Reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges vna hora accipient post bestiam.*

M. Per decem cornua, totidem designantur principes; qui Reges etiam vocantur. Quamuis enim reapse Reges nō sint; ipsorum tamen potestas regiæ instar potestatis est. Horum autem decem principum & Regum aliorum, qui in septem capitibus indicantur, discrimen est eiusmodi: quia Reges per bestiæ capita designati non simul, sed vnus post alium imperitarunt. At principes in cornibus decem figurati eadem horâ, id est, simul potestatem exercent, quæ illis post bestiam, siue cum bestia ipsa concessa est.

13. *Hi vnum consilium habent: & virtutem & potestatem suam bestiæ tradent.*

N. His vnum idémque est consilium; & suam bestiæ virtutem ac potestatem tradent.

14. *Hi cum Agno pugnabunt: & Agnus vincet illos: quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum: & qui cum illo sunt, vocati, electi, & fideles.*

O. Atque hac ratione aduersus Agnum dimicabunt; qui tamen eos vincet. Quia ipsius potentia est omnium suprema, eiusque milites electi atque fideles; quare pro Agno strenuè militantes triumphabunt de decem Regum potentia.

15. *Et dixit mihi: Aquæ, quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & gentes, & linguæ.*

P. His Angelus adiunxit: Quas vidisti aquas, eæ sunt populi, gentes, & linguæ.

16. *Et decem cornua, quæ vidisti in bestia, hi odient fornicariam: & desolatam facient illam, & nudam: & carnes eius manducabunt, & ipsam igni concremabunt.*

Q. Quæ verò cornua decem in bestia conspexisti, hi odio persequentur meretricem bestiæ insidentem: ipsam nudabunt prorsus atque vastabunt; eius manducabunt carnes, eamque igni concremabunt: Itaque principes per cornua significati, qui antea aduersus Agnum bella ciebāt; illi ipsi, postquam ab Agno fuerint superati, arma aduersus meretricem, cui priùs famulabantur, conuertent; & eam internecione delebunt. Huius autem vastitatis ordo ita disponetur: vt eam vestibus spolient, morsibus impetant ac deuorent, ac demum igni comburant.

17. *Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum est illi: vt dent regnum suum bestiæ, donec consummentur verba Dei.*

R. Denique hoc erit egregium vnius Dei summi ac præpotentis facinus. Ille enim hos animos addet decem cornibus, id est, principibus; atque has vires suggeret, vt ea in re Dei voluntati obsecundent. Quam ad rem, qui priùs suam bestiæ virtutem ac potestatem, non verò regnum, commiserant; posteà regnum quidem eidem, non tamen virtutem ac potestatem tradent. Omnem enim vim suam atque potentiam illi in bestiæ oppugnationem atque perniciem conferent: & propterea suum regnum in bestiæ manus tradent; donec impleatur tandem, quod Deus hac ratione fieri decreuit.

18. *Et mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.*

S. Vt autem dubitari non possit, quę ciuitas per meretricem à te conspectam significetur; expressis tibi verbis edissero, eam esse ciuitatem illam magnam, quæ terræ Regibus dominatur.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. Hic Angelus, qui Ioanni ostendit supplicium de Babylone sumendum, significat B. Paulū: atq; Babylon, de qua hîc sermo instituitur, ethnicam denotat Romam veterem. Pœna in eam exer-

A cenda mysticam adumbrat vindictam, quam Deus de illa sumpturus erat, cùm illam Catholicæ Religionis igne succendit. Dicitur autem Roma sedere super aquas multas; ob imperium amplissimum, quo

A quo omnibus Imperij prouinciis dominabatur; quia *aquæ multæ, sunt populi multi.*

B. Fornicatio, cuius mentio fit, spiritualiter accipienda est; & inanem idolorum superstitionem adumbrat: quo in sensu verissimè asseritur, terræ Reges, nempe Imperatores & senatores ac reliquos principes cū Roma ethnica turpiter coire ad fornicationis spiritualis actionem. Porrò fornicationis calix, quo inebriata dicitur terra, furorem indicat & immanitatem, qua idolorum cultores abrepti Christianos exagitabant; veluti ab ipsa Roma inebriati, & in furoré aduersus fideles acti.

B C. Desertum, vbi Ioannes eam meretricem cōspexit, Gentilitatem innuit; vt in Scriptura sępe alias. Aptissimè autem fingitur mulier maris bestię insidens: quippe erat Romani Imperij domina, cuius imaginem præ se ferebat bestia. Quòd autem hæc bestia coccineo nunc colore imbuta appareat; id denotat, Imperium ipsum Romanum innocente Martyrum sanguine vbique profuso redundare. De blasphemiæ nominibus, de septem capitibus, & cornibus decem supra iam cap. 13. actum est.

C D. Meretricis ornatus symbolum est diuitiarum, opum ac facultatum, nec non mundanæ gloriæ ac potestatis; quibus Roma ethnica circumfluens intumescebat. Ad quam etiam significationem confert aureum poculum; nam idololatria & vesana persecutio in Christianum nomen suscitata spectabantur quidem, vt honorificum quid atque gloriosum; cùm tamen inclusus hoc calice liquor immundus ac detestabilis prorsus fuerit.

E. Frontis titulus est, publica idololatriæ professio; qua non solùm Roma ethnica gloriabatur; verùm etiam se mysticæ Ierosolymæ, id est, Ecclesiæ infensam atque infestam iactabat; eamque crudeli bello oppugnabat, vt idololatrię superstitio- D nem, vt altrix ac princeps foueret atque firmaret.

F. Ebrietas, de qua hic Ioannes, nihil aliud est, quàm quod persecutionum tempore accidebat Romæ, quando eodem Christianorum cruore suffuso, persecutionis furor magis gliscebat; indiceésque ipsi ita in rabiem efferabantur, vt ebrij prorsus & mente alienati viderentur. Ioannes autem illud vel maximè admirabatur, quòd tanta esset hominum cæcitas dementia atque insania.

G. Beatus Paulus, (cui Deus suam admirabilem prouidentiam in hac Romæ ethnicæ ebrietate permittenda reuelarat) est hic Angelus, quem E Deus ad Ioannem misit, eidem expositurus earum omnium persecutionum exitum.

H. Maris bestia nihil est aliud, quàm Romanum Imperium ethnicum, quatenus infestabat Ecclesiam. Dicitur autem hæc bestia modò esse, modò non, & ascensura de abysso, atque in interitum ruitura; quia persecutiones non diu perdurabant; sed Deo sic prouidè disponente, intermittebantur. Et quanquam rursus excitabantur repentè; omnes tamen demum consumendæ erant, Christiana Religione omnibus idolorum superstitionibus superante: & tunc quidem ingens fuerat F subsecutura Gentilium omnium in sua obstinatione manentium admiratio: quòd Romanum Imperium ethnicum in Christi Domini fidem ac veram Religionem concesserit.

I. Septem montes ij sunt, quibus Roma extructa est. Septem Reges non vniuersos Imperatores ethnicos repræsentant, sed eos duntaxat qui à Nerone Ecclesiam sunt persecuti. Ad septenarium vero numerum rediguntur; quia persecutiones ipsæ fuêre septem, sicuti explicatum est, cap. 13.

K. Vbi autem semel statuatur, persecutiones ante Ecclesiæ victoriam Constantini tēpore partā futuras, septē nō ampliùs fore; mox facile est intellectu, quod textus ait, nimirū, post quinque Regū interitū, successurum sextum Regem; deinde septimum; nec eorum aliquem longo tēpore duraturū.

L. Postquā videbatur bestia per Ecclesiæ victoriā prorsus interijsse; quòd rursus tūc sese oculis obijciat, referendū est id ad Iuliani apostatæ persecutionē; quæ perinde fuit, quasi quædā bestiæ ipsius resurrectio. Vnde octauū caput est Iulian⁹; qui eleganter ex septē illis prioribus esse dicitur. Prophetia verò est eiusmodi, in eo nimirum bestiam fore penitus extinguendam; quia non iam ampliùs Romanum imperium amplexurum fuerat idolorum impietatem, nec Christianā Ecclesiā persecuturū.

M. In decem cornibus Romani senatores idololatriæ indicantur. Etenim Imperij Romani persecutiones aduersus Ecclesiam, non excitabantur solùm Imperatorum iussu, sed totius etiam Senatus consulto; cuius auctoritas maxima erat; & Senatus ipse veluti Regum consessus. Præter hæc; denarius cornuum ingentem Senatorum denotat multitudinem. Denarium enim multiplicationis esse numerum, nemo nescit. Iam quòd cornuum potestas dicatur esse magna post bestiam, vel cum bestia, significat maximam esse Senatus auctoritatem, & maximam quidem post Imperatoriam, aut simul etiam cum ipsa Imperatoria potestate.

N. Porrò, vt indicetur in senatu omnes se ad Imperatorum nutum ac voluntatem effinxisse in decretis de Catholica Ecclesia persequenda; aptissimè dicuntur ij vno eodémque consilio suæ virtutis ac potestatis copiam bestiæ fecisse. Præsertim cùm non decreto solùm, sed omni etiam opum vi pro idololatria aduersus Ecclesiam pugnauerint.

O. Ceterùm quantumuis Senatorum vis atque potentia ingens sit; multò tamen maior est Christi virtus, & ipsius militum robur ac fortitudo; quæ potens haud dubiè erit ad gloriosissimum de Senatu triumphum agendum, nempe per ipsorum senatorum conuersionem ad verum Christi cultum ac fidem.

P. Q. Neque aduersus Agni potentiam vllius erit momenti, quòd meretrix sit mundi dominatrix; sibique mundi populos, gentes ac linguas imperio ac potestate subegerit. Etenim vbi Agnus Romanos Senatores ad suam traduxerit religionē, & ipsorum corda cælestis Spiritus igne occupauerit; ipsimet Agnum ab infami meretrice vlciscentur, mysticum nempe bellum aduersus Romam ethnicam gerentes. Illis enim ad Christi Religionē conuersis, ipsorum item familiæ suorum principū exemplum secutæ ad Ecclesiam similiter aggregabantur; nec non tanta pariter populi frequentia ac multitudo, vt Roma ethnica, (id est ethnicorum factio) nudata prorsus & spoliata maneat. Quippe homines, potentia atque fortunæ ad Christi partes commigrabunt; & ipsorum ethnicorum conuersione fiet, vt Senatores iam Christiani meretricem ipsam cōmanducare ac deuorare videantur. Postremò per generalem conuersionē Roma ipsa illo exardescet igne, quē Christus Iesus venit mittere in terrā; sicque Romæ conuersio erit effectio subsecuta ex admirabili illo studio ac mentis ardore, quo Romani Senatores Christiana sacra cōplexi, in Romę ac totius Imperij cōuersionē incūbēt.

R. Hoc ergo facinus egregium planè & admirandum Dei omnipotentis proprium erit. Ipse enim tantum roboris ac fortitudinis Romanis Senatoribus Catholica iam Religione initiatis subministrabit; vt ipsos Romanæ cōuersionis zelo ac

diuino quodam æstu inflammet; hacque ratione diuinæ prouidentiæ se peridonea exhibeant instrumenta. Atque hanc ob rem, qui quondam ethnici suam operam & industriam bestiæ locauerant; eiúsque nutui, nec non Imperatorum voluntati in Christianæ Ecclesiæ persecutione prorsus obsecundauerant; posteà Christianis sacris imbuti, non iam suam opem, virtutem, ac potestatem bestiæ credent: quinimò suam omnem vim atque industriam aduersus bestiam ipsam, pro Romanæ vrbis, totiúsque orbis conuersione conferent. Suum tamen regnum, (id est senatoriam, quam habebant, dignitatem,) & quidquid fortunarum possidebant, facilè dimittent; inque bestiæ manibus ac potestate relinquent. Etenim harum omniũ A rerum pro Christo abdicatio magnopere conferet ad Romam triumphandam, & sub Christi iugum submittendam. Itaque fortiter & alacriter se omnibus abdicabant; quoad re ipsa perficiatur Dei consilium in ipsius Romæ conuersione procuranda. Tunc enim, vbi ipsius Romæ saluti fuerit plenè & cumulatè consultum, non erit necesse Romanos Senatores in Dei obsequium se fortunis ac dignitate priuare; imò potiùs ipsorum auctoritas & amplitudo Diuinæ gloriæ, & mundi ipsius conuersioni allaborabit.

B S. Tandè in extremis verbis, ne ad sensũ aliũ hęc detorqueatur prophetia, expressè dicitur ea meretrix, quę in hanc inducitur tractationẽ, esse Roma; illa nẽpe ethnica, quę Christi infestabat Ecclesiam.

CAPVT XVIII.

De lamentatione eorum, qui Romam ethnicam interiisse, grauißimè accepturi erant.

TEXTVS.

1. *ET post hac vidi alium Angelum descendentem de cælo, habentem potestatem magnam: & terra illuminata est à gloria eius.*

2. *Et exclamauit in fortitudine dicens; Cecidit, cecidit Babylon magna: & facta est habitatio Dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immunda & odibilis.*

3. *Quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes; & Reges terræ cum illa fornicati sunt; & mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti sunt.*

4. *Et audiui aliam vocem de cælo, dicentem: Exite de illa populus meus, vt ne participes sitis delictorum eius; & de plagis eius non accipiatis.*

5. *Quoniam peruenerunt peccata eius vsque ad cælum, & recordatus est Dominus iniquitatum eius.*

6. *Reddite illi, sicut & ipsa reddidit vobis: & duplicate duplicia secundùm opera eius: in poculo, quo miscuit, miscete illi duplum.*

7. *Quantum glorificauit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum; quia in corde suo dicit: Sedeo regina; & vidua non sum; & luctum non videbo.*

8. *Ideo in vna die venient plagæ eius; mors, & luctus, & fames; & igne cõburetur; quia fortis*

PARAPHRASIS CAPITIS DECIMIOCTAVI.

A. HActenus de iis, quæ à primo ex septem phialarum Angelis de ruina Babylonis accepi. Nunc illud addo, eandem prophetiam ab alio mihi Angelo fuisse confirmatam; ab eo nimirum, qui magnæ potestatis & auctoritatis Angelus verissimè nuncupatur. Is enim mihi visus est è cælo descendens, splendorem ita magnum ex se emittens, vt terra omnis illuminata sit à gloria & claritate ipsius.

B. Et exclamauit contenta voce dicens: Cecidit, cecidit Babylon magna, miserè corruit, & prostrata est, atque adeò conuersa in Dæmoniorum domicilium, in immundorum spirituum & volucrum impurissimarum custodiam.

C. Euersa autem est tribus de causis. Primò, quòd suæ prostitutionis vino vniuersas inebriauerit gentes. Deinde, quia suis veneficiis ac lenociniis Reges terræ pellexit, vt secum fornicarentur. Tertiò, quia ipsius deliciæ, elegantiæ, atque blanditiæ tantum expensarum insumebant; vt terreni principes sese mercaturis & negotiationibus occuparent, quò hisce nundinis se locupletarent.

D. Hactenus magnæ potestatis Angelus. Post hæc, alia è cælo vox fuit exaudita, quæ fideles hortabatur, vt Babylone egressi, aliò concederent; ne in ipsius scelerum atque flagitiorum communionem venirent, atque adeò iisdem inuoluerentur plagis.

E. Pergit adhuc eadem vox cælestis, atque ait, *Quoniam peruenerunt peccata eius vsque ad cælum.* In quo fit allusio ad turrim Babel. Quòd si Babylonis flagitia in cælum vsque peruenerunt, tempus etiam peruẽnit, quo Deus Babylonem ipsam exscindat atque deuastet.

F. Addit insuper: Paria ipsius sceleribus rependite, sicut ipsa retulit vobis; Et iuxta ipsius opera illi duplicia duplicate: item, quod vobis propinauit poculum, idem etiam duplum illi impingite.

G. Quantum se gloria ac deliciis beauit, tantum illi tormentorum ac luctus date. Et quia in corde suo ait: *Sedeo regina, & vidua non sum, & luctum non videbo;*

H. Idcirco vnâ eademque die omnes ei plagæ huiusmodi contingent; hoc nimirum ordine. Mors, Luctus, Fames, atque Combustio. Et quamuis fieri videatur non posse, vti hæc series

tis est Deus, qui iudicabit illam.

9. *Et flebunt, & plangent se super illam reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in delicijs vixerunt; cùm viderint fumum incendij eius.*

10. *Longè stantes propter timorem tormentorum eius, dicentes: Væ, væ, ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis: quoniam vna hora venit iudicium tuum.*

11. *Et negotiatores terræ flebunt, & lugebũt super illã; quoniã merces eorum nemo emet ampliùs.*

12. *Merces auri, & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, & cocci, (& omne lignum thynum, & omnia vasa eboris, & omnia vasa de lapide pretioso, & æramento, & ferro, & marmore.)*

13. *Et cinnamomum, & odoramentorum, & vnguẽti, & thuris, & vini, & olei, & similæ, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorũ, & rhedarum, & mãcipiorum, & animarum hominum.*

14. *Et poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te; & omnia pinguia & præclara perierunt à te; & ampliùs illa iã non inuenient.*

15. *Mercatores horum, qui diuites facti sunt, ab ea longè stabunt propter timorem tormentorum eius flentes, ac lugentes.*

16. *Et dicentes; Væ, væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat abysso, & purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioso, & margaritis.*

17. *Quoniam vnâ horâ destitutæ sunt tantæ diuitiæ; & omnis gubernator, & omnis qui in lacum nauigat, & nautæ, & qui in mari operantur, longè steterunt.*

18. *Et clamauerunt videntes locum incendij eius, dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnæ?*

19. *Et miserunt puluerem super capita sua; & clamauerunt flentes, & lugentes, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, in qua diuites facti sunt omnes, qui habebãt naues in mari de pretijs eius, quoniam vnâ horâ desolata est.*

20. *Exulta super eam cælum, & sancti Apostoli, & Prophetæ; quoniam iudicauit Deus iudicium vestrum de illa.*

suppliciorum seruetur; id tamen vni Deo facile factu est; qui hoc pacto supplicium de Babylone sumet.

I. Hisce omnibus versibus pergit adhuc cælestis illa vox; applicans ad Babylonis incendium lugubres illas næniæ, quas Ezechiel de Tyri vastitate cecinit. In quibus inducuntur tria hominum genera, qui præficarum vice Babylonem erant lamentis prosecuturi: nimirum, Reges, negotiatores, & nautæ. Atque hi omnes dicuntur Babylonem eiusque ruinam deflere; *à longè stantes propter timorem tormentorum eius.*

L. Perstat adhuc vox illa de cælo missa; & exultare iubet cælum, Apostolos, ac Prophetas in Babylonis excisione, quòd de illa sint à Deo egregiè vindicati.

21. Et   H   M. Cælestis

21. *Et sustulit vnus Angelus fortis lapidem quasi molarẽ magnum, & misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltrà iam non inuenietur.*

M. Cælestis eadem vox dictis adiungit, quemdam Angelum fortem sustulisse lapidem magnum molarem, misisse in mare, atque dixisse: *Hoc impetu mittetur Babylon, & vltrà non inuenietur.*

22. *Et vox citharœdorum, & musicorum, & tibia canentiũ, & tuba non audietur in te ampliùs; & omnis artifex omnis artis non inuenietur in te ampliùs; & vox molæ non audietur in te ampliùs.*

23. *Et lux lucernæ non lucebit in te ampliùs; & vox sponsi, & sponsæ non audietur adhuc in te: quia mercatores tui erant principes terræ; quia in veneficiis tuis errauerunt omnes gentes.*

N. Idem verò ille Angelus, qui lapidem ingentem in mare coniecit, dicitur ad ardentem Babylonem conuersus asserere, nullam deinceps in ea musici concentus vocem, nullum artificis operantis murmur, nullum molæ circunductæ strepitum exauditum iri; nullam insuper accensum iri lucernam, nec vocem aliquam nuptiarum fore auribus vnquam excipiendam; & totam hanc vastitatem atque internecionem euenturam in supplicium meritissimum, propterea quòd Babylonis mercatores fuerint antea terræ principes, & gentes omnes Babylonis veneficiis illectæ fuerint in errorem inductæ.

24. *Et in ea sanguis Prophetarum, & Sanctorum inuentus est: & omnium, qui interfecti sunt in terra.*

O. Nec non quòd Babylon ipsa deprehensa sit, atque conuicta homicidij in cæde Euangelij prædicatorum & aliorum Christi Martyrum, quæ per omnes prouincias patrabatur.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. B. Angelus potestatis magnæ Beatum Petrum figurat; qui dum in prioris ep stolæ fine Romam nomine Babyloni. vsurpat, prædicauit, Isaiæ ac Ieremię vaticinia, quæ de Babylonis ruina agũt, in præci. uo sensu de Roma ethnica fore intelligenda (am Petru. ipse meritissimè dicitur magnæ potestatis Angelus. Cumque ipsius dignitas, qua verum Christi vicarium agit, sit planè cælestis, idcircò visus est de cælo descendens. Splendor autem ille, quo illuminata est tellus ab ipsius gloria, videtur esse illustrissima illa Petri confessio de Christi diuinitate: *Tu es Christus filius Dei viui.* Cuius vicem ei Christus rependens, illum Ecclesiæ suæ principem atque caput constituit. Quippe & celebris illa confessio, & dignitas, quam propterea Petrus fuit à Christo adeptus, terram vniuersam clarissimo splendore collustrant.

Quòd verò dicitur Babylonem esse Dæmonum habitationem, & omnis volucris immundæ domicilium factam; referendum est ad communem Christianorum existimationem, qua post Romæ conuersionem vetus idolorum superstitio contemnenda, & despectui habenda erat. Tunc enim animaduersuræ erant Gentes; qui antea dij ab eisdem tantopere suspiciebantur, eos impurissimos esse Dæmones. Vnde quod antiquæ idololatriæ residuum esset Romæ, prioribus illis post ipsius vrbis conuersionem annis, perinde erat ab hominibus reputandum, quasi deserta aliqua ac derelicta domus; quam non iam homines incolunt; sed lemures, laruæ, noctuæ, & aliæ aues immundæ.

C. Triplex ratio, quæ de mystica Romæ vastitate redditur, indicat rationes eas, quæ Deum ad Romæ ipsius, eiusque infelicitatis commiserationem adduxerunt; vt scilicet cum ea clementer se gereret, & mystico conuersionis supplicio eam puniret. Quam ad rem gloriosissimè patrandam Diuina Pietas perpendit, quòd Romæ ipsius scelera fuerint grauissima. Vnde prima ratio siue

A causa est, quia Roma Gentes vniuersas spiritalis fornicationis calice inebriauerat: dum eas aduersus Christi nomen & Catholicam Religionem efferauit. Secunda causa est, quia principes ipsos Roma ita illexerat, vt ad mysticam fornicationem, nempe idololatriam, omnes cum illa coirent. Tertia, quia Christiani nominis persecutio ethnicis ipsis principibus perinde erat, quasi mercatura quædam, siue negotiatio; qua ad suam conseruandam auctoritatem, qua ad opes ac delicias assequendas, Christianis renuentibus, atque adeò labores & cruciatus perferentibus, vtebantur.

B D. Cælestis vox innuit, Ecclesiæ prædicationem in ea Petri voce innixam, qua Romam nuncupauit Babylonem. Atque hæc Ecclesiæ vox reliquam huius capitis partem occupat. Primùm ergo phrasis illa, *Exite de illa populus meus*, &c. continet vocem eiusmodi siue clamorem, quo incitantur Christiani, (qui inter idololatras tecti ac dissimulati erant) ne se ampliùs celent; sed suam fidem retegant ac prodant; quippe si occulti adhuc remaneant, quando Dei instinctus eiusque gloria ad publicam fidei confessionem compellunt; in huiusmodi inquam dissimulatione latere pericu-

C lum, ne simul cum infidelibus in eandem idololatriæ communionem inducantur: ac proinde imminere itidem periculum easdem luendi pœnas, quibus ethnici in sua cæcitate obdurati acerrimè fuerunt puniti.

E. Christiani verò homines erecti & excitati eo nuncio, qui Romæ crimina ac maleficia ad summum peruenisse cumulum renunciabat; suam profitentes fidem, non dubitant vitam etiam pro ipsa asserenda profundere; vt hoc pacto Diuini consilij ratio in mystica Romæ ruina destinatum

D finem assequatur.

F. Quod cælestis enunciat vox verbis illis; *Reddite illi, sicut & ipsa reddidit vobis*, exhortatio est ad Christi fideles; vt spiritualiter præstent, quod tyranni

ranni crudeliter & immaniter præstabant. Hi enim Christianos sub persecutionis tēpus horribili strage contrucidabant. Postea autem Euangelio tandem præualente, fideles Christi serui mysticè de infidelibus sumpsere vindictam. Quod si vehemens fuit atque ardens ethnicæ Romæ zelus in pristina idolorum cultura retinenda, & in Euangelij prædicatoribus acerrimo odio exagitandis: consentaneum valde erat, fidelium studium & contentioné multò esse ardentiosé in idololatria ipsa abolenda, inque ethnicis hominibus spirituali nece occidendis. Miscere autem ei duplum in eodem poculo, fortasse exhortatio est, vt duplo sit vehementior fidelium virorum indignatio contra idolorum impietatem, & in ea prorsus delenda zelus atque ardor. Etenim si inauratus calix, quo ipsa indignationem gentibus propinabat, religionis prætextum indicat; idem quodammodo videtur esse calix, quo Romæ indignatio aduersus idololatriam pro vero Religionis cultu concepta propinetur.

G. Verba illa, *Quantum glorificauit se, tantum date illi tormentum,* nos admonent, & prænunciant pariter ex Euangelij prædicatione eiusmodi fructum deceptum iri; vt non solùm Roma ad Christianam religionem commigret, verùm etiam post suam conuersionem conuertat veterem illum fastum ac superbiam in humilitatis ac pœnitentiæ exercitationem. Vt verè constet, quàm fuerit inanis ac futilis Romę ethnicæ confidentia, dum gloriabatur se viduam gentili Imperatori nec esse, nec fore, nec verò sterilem vnquam futuram, id est, absque numerosa ciuium ethnicorum multitudine, qui idololatriæ cultum promouerent.

H. Ideò, vt vana ipsius securitas ac fidentia clariùs pateat, eiusmodi sententia aduersus eam fertur; vt idololatriæ & peccato moriatur, ac deinde veterem suum deploret errorem; posteà esuriat ac sitiat iustitiam, postremò Spiritus sancti igne inflammetur.

I. Vt edoceamur vrbem eandem esse mysticam Isaiæ & Ieremiæ Babylonem, & spiritalem Ezechieli Tyrum, (nimirum veterem Romam ethnicam) ideo cælestis vox Tyri lamentationes

A ad Babylonis applicat incendium. Atque hi omnes, qui inducuntur Babylonem deflentes, iidem sunt, qui Romæ doluerunt conuersionem, quòd ipsi in sua obstinatione persliterint. Vnde illi omnes lamentantur longè stantes propter timorem ignis & tormentorum vrbis; id est, fugientes procul, ne mystico Romæ igne pariter exardescerent; néve Christianæ vitæ rigoré subirent in condonandis iniuriis, in contemnendis opibus, in vitæ integritate, castimonia ac pœnitentia amplectendis. Distinctio Regum, mercatorum atque nautarum, superbos, auaros & voluptuosos adumbrat. Nam superbia in principibus dominatur potissimùm: in B mediocris fortunæ hominibus auaritia: in infimis & abiectis libido. Quicumque autem ex his in sua impietate permanserunt, suo quisque affectu permoti, Romæ conuersionem deplorarunt.

L. Postquam expressa fuit lamentatio eorum, qui ex Romanæ vrbis idololatria rem suam augebant; aptissimè additur ratio, quapropter cælum, (id est, Christiana Ecclesia,) & singulatim Apostoli ac Prophetæ, (id est, Euangelici prædicatores) collætentur.

M. Fortis Angelus Ieremiam figurat; ob ea, quæ cap. 51.63 conscripsit; quibus significatur, vindictam mysticam de spiritali Babylone, (id est, C de Roma ethnica) sumptam, fore æternam; nec vnquam Romam ad superstitiosum idolorum cultum redituram.

N. His subiungitur, quod Ieremias de propria Ierosolymæ vastitate prædixit, id mysticè in spiritalis Babylonis, id est, Romæ ethnicæ, excisione fore complendum. Quod autem Deum permouit, vt ethnicam euerteret Romam, illud fuit: Primò, quia mercatores, qui quæstum sibi ex idololatria faciebant, erant principes ipsi & magistratus. Secundò, quia Roma ipsa suis illecebris ac lenociniis totum pellexerat orbem; vt & veneraretur idola, & Christianos persequeretur.

D O. Ac demum, quia quidquid Christiani cruoris in toto terrarum orbe effundebatur, vindictam aduersus Romam ethnicam denunciabat.

CAPVT XIX.

De gaudio Christianæ Ecclesiæ ex Romæ conuersione, quam Imperij etiam Romani conuersio erat subsecutura.

TEXTVS.

1. *POsthac audiui quasi vocē turbarum multarū in cælo dicentium: Alleluia; salus, & virtus, & gloria Deo nostro est.*

2. *Quia vera & iusta iudicia sunt eius, qui iudicauit de meretrice magna, quæ corrupit terram in prostitutione sua; & vindicauit sanguinem seruorum suorum de manibus eius.*

3. *Et iterum dixerunt, Alleluia, & fumus eius ascendit in secula seculorum.*

4. *Et ceciderunt seniores viginti quatuor, & quatuor animalia; & adorauerunt Deum sedentem super thronum, dicentes: Amen,*

PARAPHRASIS.

A. POst hæc audiuit Ioannes quadruplex Alleluia: ex quibus duo prima sunt prolata à turba magna cælesti; tertium pronunciauerunt seniores, & animalia; quartum verò erat vox turbæ magnæ multarum aquarum, & tonitruorum magnorum. Singula ex his quatuor Alleluia aliquid denuò addebant. Primo enim ex illis adiunctum fuit, *Salus, & gloria, & virtus Deo nostro, quia iudicauit de meretrice magna.* Secundo additur; *Fumus eius ascendit in secula.* Tertio; *Amen.* Quarto; *Quoniam regnauit Dominus Deus noster.*

Amen, Alleluia.

5. *Et vox de throno exiuit, dicens: Laudem dicite Deo nostro omnes serui eius, & qui timetis eum pusilli, & magni.*

6. *Et audiui quasi vocem turbæ magnæ, & sicut vocem aquarum multarum, & sicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium; Alleluia, quoniam regnauit Dominus Deus noster omnipotens.*

7. *Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei; quia venerunt nuptiæ Agni: & vxor eius præparauit se.*

B. Quartum Alleluia hisce verbis prouehitur, *Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam Deo, &c.*

8. *Et datum est illi, vt cooperiat se byssino splendenti, & candido. Byssinum enim iustificationes sunt Sanctorum.*

9. *Et dixit mihi, Scribe: Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt: & dixit mihi; Hæc verba Dei vera sunt.*

C. His annectitur, Angelum (illum scilicet magnæ potestatis, de quo initio cap. 18.) Ioanni edixisse, *Scribe, Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt.*

10. *Et cecidi ante pedes eius, vt adorarem eum; & dicit mihi: Vide ne feceris: conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Iesu. Deum adora. Testimonium enim Iesu est spiritus prophetiæ.*

D. Ad cuius Angeli pedes cùm Ioannes se vellet venerabundus prouoluere, vt eum adoraret; tum ille; Caue (inquit) ne feceris, sum enim vnà tecum seruus, & cum ceteris tuis fratribus, qui Christi Domini testimonium habent. Sed Deo cultum & adorationem defer: *Testimonium enim Iesu est spiritus prophetiæ.*

11. *Et vidi cælum apertum; & ecce equus albus; & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis, & Verax; & cum iustitia iudicat, & pugnat.*

E. Cernit deinde Ioannes ex cælo aperto prodiisse imperatorem equo albo insidentem; cui nomen *Fidelis, & Verax.* Ipsum verò pergere, vindictam de suis hostibus sumpturum; quibus vt bellum inferret, rationem pro se & æquitatem ferebat.

12. *Oculi autem eius sicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse.*

F. Ipsius oculi flammarum instar ardebant. Porrò tegmen capitis multiplici lintei gyro constabat; in quo multæ erant coronę, (nam singula linteati tegminis volumina sunt veluti coronæ singulæ, si antiquitatis vestigia relegantur.) Gerebat item in diademate nomen aliud compendiariis notis scriptum; quæ eidem vni innotescebant: quare solus ipse notat nomen illud, quod in diademate gestabat.

13. *Et vestitus erat veste aspersa sanguine: & vocatur nomen eius, Verbum Dei.*

G. Priùs autem quàm dux ipse in prelium concurreret, vestem inimicorum sanguine maculosam ferebat: & præter duo prædicta nomina, tertium aliud habebat eiusmodi, *Verbum Dei.*

14. *Et exercitus, qui sunt in cælo, sequebantur eum in equis albis, vestiti byssino albo, & mũdo.*

H. Præstantissimum hunc ducem ponè sequebantur cælestes phalanges; omnes verò bysso candida & munda amicti, equis albis vehebantur.

15. *Et de ore eius procedit gladius, ex vtraque parte acutus; vt in ipso percutiat gentes; & ipse reget eas in virga ferrea, & ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.*

I. At cædes in hostibus edenda erat prorsus gladio ancipiti, qui ex ducis ore prodibat. Et quidem mirum est, inimicos priùs eo gladio fore occidendos; deinde ab eodem duce ferreâ virgâ regendos; atque vtrâque de causa verè satis dicitur hic dux ac Dominus iræ omnipotentis Dei torcular calcare.

16. *Et habet in vestimento & in femore suo scriptum: Rex regum, & Dominus dominantium.*

K. Enimuerò citra illa nomina superiùs dicta, est etiam dignissimus tanti ducis titulus, & stemma; *Rex regum, & dominus dominantium.* Quod inscriptionis insigne inscriptum, (id est, acu pictum) in veste ferebat; nempe in ea vestimenti parte, quæ femora contegit.

17. *Et vidi vnũ Angelũ stantem in sole: & clamauit voce magna, dicens omnibus auibus, quæ volabant*

L. Antequàm ad ipsius congressus & cædis spectaculum perueniatur; apparet quidam Angelus, qui solis claritati expositus cælestes inuitat aues, vt ad lautissimum cogantur epulum; quod

volabant per medium cæli:Venite, & congregamini ad cœnam magnam Dei.

18. *Vt manducetis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum,& sedentium in ipsis,& carnes omnium liberorum, & seruorum,& pusillorum,& magnorum.*

19. *Et vidi bestiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo, & cum exercitu eius.*

20. *Et apprehensa est bestia, & cum ea pseudopropheta, qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adorauerunt imaginẽ eius.Viui missi sũt hi duo in stagnum ignis ardẽtis sulphure.*

21. *Et ceteri occisi sunt in gladio sedentis super equum,qui procedit de ore ipsius, & omnes aues saturatæ sunt carnibus eorum.*

quod sunt habituræ in eorum carnibus,qui prædicti ducis gladio occidendi sunt.Exprimitur autem in conuiuio apponendam plurimam carnium copiam tam equitum,quàm equorum.

M. Postea clades ipsa,& internecio figuratur. Primóque dicitur exercitus,in quem dux iste impetum erat facturus,esse marinæ bestiæ exercitus;nec non tam bestia ipsa, quàm terræ Reges, eorúmque exercitus coacti iam atque parati esse, vt cum prædicto duce & eius copiis confligerent.

N. Verùm vbi cælestis dux in eos irruit, dehiscens tellus bestiam marinam,& terræ bestiam absorpsit, eásque in ignitum stagnum demersit.

O. Ceteri autem occisi sunt ipsius ducis gladio,qui ex eius ore prodit;& vniuersæ aues ipsorum carnes depastæ sunt.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. Per quatuor Alleluia indicatur publica & generalis gestientis Ecclesiæ lætitia in Gentium subiugatione;id est,in earum ad Christi fidem conuersione,quæ Romæ conuersionem subsecuta est. Itaque quadruplex Alleluia perfectam continet laudem,quam Christiana Ecclesia Deo decantauit ob clarissimam victoriam de Roma partam. Hæc autem perfecta laus quatuor amplectitur partes, quæ quadruplici respondent Alleluia. Prima laus est per fidem cognitio præstantissimi illius facinoris. Secunda, Dei glorificatio per Christianæ vitæ opera, quæ laus diuturna ac perpetua est. Tertia est,quam Deo ipsius ministri deferunt, nempe Sacerdotes & Euangelici concionatores, cum sua munia strenuè obeunt. Quarta denique vniuersalis de animarum conuersione zelus, quo Ecclesiæ Christianæ filij in totius mundi conuersione constantissimè laborarunt.In quadruplicis huius Alleluia numero fuit habitus respectus ad Psalmos omnino viginti, quibus Alleluia pro inscriptione est. In eo autem, quòd singulis Alleluia subiungitur, obiter attingitur eorundem Psalmorum argumentũ;quod nõ est aliud,quam quod in hac Apocalypseos parte tractatur; atque in eorum omnium argumento directè agitur de Ecclesiæ Christianæ lętitia ob Gentilitatis conuersionem.

B. Euidenter habetur hîc sermo de Agni nuptiis,quæ Babylonis conflagrationem consequuntur.Cùm verò hæc Babylonis exustio nihil aliud significet, quàm Romæ ethnicæ ad Christum conuersionem: perspicuè hinc elicitur huiusmodi nuptias ad illud idem tempus referendas,quo Gentilitas ad fidem traducta est. Et contextus sanè ipse satis vrget, vt sponsæ nomine hoc in loco Romana designetur Ecclesia,ceterarum Ecclesiarum caput: nec non nuptialis celebritatis dies sit lætissima illa Christianæ Religionis in Romana Ecclesia publicè promulgatæ lux; quando fides Catholica ex idololatria triumphum reportauit. Ecclesia ergo

A Romana per comparationem ad Reginam Esther dicitur in præsenti se ad hasce nuptias præparasse; eidemq́; datum, vt se byssino splendenti & candido amiciat.

C. Beatum Petrum adumbrat Angelus ille, qui Ioanni enunciat, *Beati,qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt.* Quorum verborum sensus is est;publicâ Christianæ Religionis professione Romam semel inuectâ,magnificum fore cælestis sapientiæ conuiuium, quo Deus Romanæ Ecclesiæ nuptias celebraturus erat;cùm per Ecclesiam ipsam Romanam ipse cælestis doctrinæ perfectionem & copiam suis fidelibus impertiret.

B D. Delinitus Ioannes,& mirum in modum recreatus certissimâ tantæ prosperitatis spe,ad quam Christi Ecclesia in terris per Romæ & Gentilitatis conuersionem extollenda erat;sese abiicit ad Petri pedes,(quem ille indicabat Angelus,à quo certior ipse Ioannes fiebat de prædicta Ecclesiæ prosperitate)quasi eos deosculaturus,ob felicissimum illum venturę lætitiæ nuncium.Licèt autem Ioannes hac in re,non malè,sed rectè se gesserit; Petrus tamen pro summa ipsius vrbanitate,passus non est, Ioannem se illi tantopere demittere;sed vt cum eo simpliciùs & faciliùs ageret, eamq́ue reuerentiam vni reseruaret Christo. Ait verò Petrus se esse conseruum eorum omnium, qui Ioannis appellantur fratres;nempe Prophetarum,siue eorum,qui spiritum prophetiæ habent, id est, qui Euangelicos prædicatores agunt. C

E. Quòd Ioannes hîc cælum reseratum suspicit; Ecclesia Christiana est, vt sæpe alibi, quòd autem nunc cælum patescit, denotat; ante publicam Religionis Christianæ exercitationem, cælum ipsum quasi occlusum & obseratum videri, cùm nondum Christianæ Ecclesię gloria & splendor terrarum orbi sese explicuerit; sicuti posteà cognitus fuit & spectatus per Euangelij prædicatorum exercitũ; qui equestribus huius capitis copiis de-

signatur. Praeterea cælum ipsum aperiri, mysterio- A rum reuelationem denotat. Huius militiæ & expeditionis dux Christus est; qui obequitans apparet; quia aduentat suis salutem & incolumitatem allaturus, vt ex cap. 6. colligitur. Albus item equi color facit cum prælij huius significatione. Quippe plus iam in eo triumphi, quàm prælij, videbatur fore. Ducis huius nomen, id est, Fidelis & Verax, reuocandum est ad fidelitatem & veracitatem, qua Christus suis stetit promissis in victoria suæ Ecclesiæ de Gentibus gloriosissimè comparanda.

F. Oculorum flammæ eiusdem hîc significationis sunt, atque cap. 1. Multiplex corona multiplicem denotat dominationem ac regnum in omnes mundi nationes. Diadematis notæ symbolicè innuunt incomprehensibilem Christi victoriæ atque regni magnitudinem: cùm ipse nouerit solus, quot & quàm gloriosæ fuerint ipsius victoriæ.

G. Dux hic sanguine infectas gerit vestes, antequàm prælium committat; quia maxima mundi conuersio præstituit, atque vt ita dicam, præsupponit Christi Domini passionẽ: in qua verè ac significanter dicitur Christus iræ Dei lacum, siue torcular calcasse, & hostium sanguine immaduisse. Iam quòd ipsius nomen esse, *Verbum Dei*, perhibetur; C ideo fit, vt denotetur huius belli atq; expeditionis efficacitas. Etenim si Dei verbũ efficacissimum est; quid existimamus fore in eo, quod tam accuratè suscepit, vt infectus sanguine prælium ipsum iniret.

H. Exercitus equis albis portatus symbolum est Euangelij prædicatorum; quorum ministerio Deus vsus fuit ad gloriosam hanc expeditionem. Hoc autem concionandi munere plures tunc Christianorum, ac ferè omnes fungebantur. Porrò in iis ipsis symbolum equitum ad saluandi munus refer- D tur; & albus equorum color triumphi speciem habet. Nec verò in hoc prælio milites ipsi sanguine adsperguntur; non enim iam tunc eis sanguine hæc expeditio stabat; sed Christi sanguinis merito ac valore suffulti vniuersum orbem triumpharunt, sanctitatis atque iustitiæ amictu induti.

I. Christus ipse est, qui hanc mysticam cædem facit; & ipsius oris gladius est cælestis illius doctrina: vnde prædicatorum exercitus, per illam militũ prælium committentium speciem, fruitur triumpho: tota tamen victoriæ atque triumphi gloria vni Christo debetur. Ad hæc, quos Christus oris sui E gladio mysticè interficit; eosdem deinceps virga ferrea moderatur ac regit. Quare qui peccato sunt mortui, viui posteà & incolumes manent, vt Christi gubernatione fruantur. De virga autem ferrea satis multa sunt dicta cap. 2. notat. 4. & 5.

K. Præterea, vt significetur, quantam Christi victoria felicitatem importet iis, qui mysticè ipsius occiduntur gladio, & ferreo sceptro reguntur; illud additur, quod ad titulum spectat: *Rex regum, & Dominus dominantium.* Quam inscriptionem dux ipse in femore gestabat. Hoc autem innuit, quos ipse sibi subiicit, eosdem ab eo fieri Reges; & quod sublimius est, filios. Nam in femore propagatio ge- B neris intelligitur.

L. Angelus aues ad conuiuium inuitans Ezechielem significat. Dicitur verò huiusmodi Angelus in solis claritate visus, vt inde ad epulum inuitaret aues; quia in doctrinæ Euangelicæ claritate (quando *habitantibus in regione vmbræ mortis lux orta est eis*) apparet, Ezechielis vaticinio inuitari Angelos, qui per cæli aues figurantur ad opiparum conuiuium, quod eis Christus apponit in tot gentium atque nationum conuersione; tam sapientiũ, quàm rudium & insipientium; quia *homines, & iumenta saluat Dominus*: qui omnes post Romæ conuersionem Christiana sacra susceperunt.

M. Exercitus ille, cum quo prælium cælestis Imperator committit, est vniuersum Romanum Imperium idololatriæ deditum. Propterea, quod ad figuram ipsam attinet, inducitur maris bestia, & Reges etiam ac gentes, quas sibi subiectas & obsequentes habebat. Omnes enim vnà coniurauerant in Christi Euangelium ac fidem.

N. Illinc tamen fuit hic effectus consecutus, vt in inferos detruderentur maris bestia ac bestia terræ; id est, illi omnes in quibus pertinaciter restitit Imperij Romani ethnici, & carnalis sapientiæ contentio aduersus Ecclesiam: ipsa autem Ecclesia salua & incolumis superesset; & nihil iam sibi deinceps præcaueret à Romano illo Imperio ethnico, & ab illa carnis sapientia, quæ pro idololatria contra Euangelium depugnabat.

O. Hinc etiam subsecutum est, vt Gentes omnes Christianam amplecterentur Religionem. Quarum conuersio eleganter figuratur in ea cæde & internecione, quam Christi gladius in hostium exercitu edidit; nec non in eo epulo lautissimo, quod Angelis fuit apparatum per generalem illam innumerabilium hominum conuersionem.

CAPVT XX.

De diuturna pace Ecclesiæ post Imperij conuersionem: ac demum de Antichristi temporibus, & de vniuersalis Iudicij die.

TEXTVS.	PARAPHRASIS CAPITIS VIGESIMI.
1. *ET vidi Angelum descendentem de cælo habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua.*	A. EX tribus illis, dracone, bestia maris, & bestia terræ, (quorum coniuratio, cap. 12. & 13. depicta est) suprà iam dictum, quòd de duabus bestiis actum sit. Superest nunc draconis exitum explicare; id quod Ioanni hoc modo fuit ostensum. Videre sibi visus est Raphaelem Angelum, è cælo descendentem, qui clauem putei abyssi, & catenam ingentem manu gestabat.
2. *Et apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille.*	B. Hic Angelus apprehensum draconem catena constrinxit, vt per mille annorum spacium religatus maneret.
3. *Et misit eum in abyssum, & clausit, & signauit super illum, vt non seducat amplius gẽtes, donec*	C. Hanc ad rem illum in abyssi puteum detrusit, & claui obserauit, claustrùmque ipsum obsignauit sigillo; vt draco ante mille annos euadere inde non possit ad Gentes suis lenociniis seducendas. Ceterùm Ioanni tunc reuelatum fuit, diuino consilio esse

nec

nec consummentur mille anni. Et post hæc oportet illum solui modico tempore.

esse decretum, vti exactis mille annis draco solueretur catenâ, & exiguo temporis interuallo Gentes decipere permitteretur.

4. Et vidi sedes, & sederũt super eas, & iudicium datũ est illis, & animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt bestiam, nec imaginem eius, nec acceperunt characterẽ eius in frõtibus aut in manibus suis, & vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis.

D. Interim verò simul ac alligatus est draco, apparuerunt repentè throni; in quibus consederunt ij, quibus iudicare concessum est. Tunc autem è mortuis sunt excitati, qui ingruente ac sæuiente persecutione mortem pro Christo fortiter tolerauerunt. Nec solùm Martyres reuixere, sed ij etiam confessores, qui persecutionis tempore firmiter se gesserunt, nec bestiæ dedere manus, neque ipsius stemma atque insigne, siue fronte, siue manu acceperunt. Hi inquam omnes resurrexerunt, vbi primùm ligatus est draco, cum Christo victuri ac regnaturi mille ipsos annos, quibus draco constrictus permansit.

5. Ceteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni. Hæc est resurrectio prima.

E. Mortuorum reliqui, (nempe Christi Martyrum inimici) qui Martyres ipsos diuexarunt, non tunc excitabuntur ab inferis; sed quando solutus fuerit draco. Subdit Ioannes quod de aliorum resurrectione post draconem alligatum, & de resurrectione aliorum post eundem solutum dixit, non fore intelligendum de resurrectione generali, sed de alia prima.

6. Beatus & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In his secunda mors non habet potestatem; sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis.

F. Nihilominùs sicut beati, ac verè felices sunt cum gloria reuicturi extremo generalis resurrectionis die; ceteri verò summæ infelicitatis & ignominiæ pleni: ita etiam qui fuerint ad vitam reuocati sub draconis illigati tempus, sanctos illos ac beatos verè esse, nec ampliùs morituros; sed Dei fore atque Christi sacerdotes, & cum eo regnaturos mille ipsis annis, quibus religabitur draco.

7. Et cùm consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas de carcere suo, & exibit; & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorũ numerus est sicut arena maris.

G. Enimuerò transactis mille annis soluetur draco, & Gentes seducet, quæ in quatuor terræ angulis commorantur, atque innumerabilem conflabit exercitum aduersus Sanctorum copias & ciuitatem Deo charissimam. Huius exercitus à dracone coacti dux nomine Gog; exercitus verò ipse nomine Magog compellantur.

8. Et ascenderunt super latitudinem terræ; & circuiuerunt castra Sanctorum, & ciuitatem dilectam.

9. Et descendit ignis à Deo de cælo, & deuorauit eos.

10. Et diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, & sulphuris, vbi & bestia, & Pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorum.

H. Sed ignis è cælo descendet, & Gogi exercitum deuorabit. Quo peracto draco in stagnum ignis & sulphuris deiicietur; vbi cum maris, & terræ bestiis in æternum cruciabitur.

11. Et vidi thronum magnum candidum, & sedentem super eũ, à cuius conspectu fugit terra & cælum, & locus non est inuentus eis.

I. Post hæc cernit Ioannes magnum & candidum thronum; è cuius conspectu cælum ac terram extemplò se subducere ac penitus euanescere aduertit.

12. Et vidi mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni: & libri aperti sunt: & alius liber apertus est, qui est vitæ; & iudicati sunt mortui ex his, quæ scripta erant in libris secundùm opera ipsorum.

K. Deinde mortuos vniuersos videt ad vitam reuocari, & ante thronum illum sisti: reserari libros; & librum etiam vitæ aperiri: atque mortuos omnes iudicari iuxta ea, quæ in libris erãt, pro vniuscuiusque operibus descripta.

13. Et dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors, & infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant, & iudicatum est de singulis

L. Atque in hoc quidem generali iudicio, nullus ex mortuis poterit delitescere, quin iudicis sententiam excepturus ante ipsius tribunal sistatur. Quare ibi apparebunt quotquot deuorauerat mare, quotquot in terra sunt extincti, qui inquam vocantur captiui mortis & inferni. Hæ enim tragicæ personæ inducuntur quasi simul associa

singulis secundùm opera ipsorum. — associatæ; ita vt, quos mors occidit, deuoret infernus.

14. *Et infernus & mors missi sunt in stagnum ignis, hac est mors secunda.*

M. Peracto iudicio infernus & mors mittuntur in ignitum stagnum, cui nomen mortis secundæ inditur.

15. *Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.*

N. Et qui in libro vitæ non est inuentus scriptus, in illud ipsum stagnum fuit detrusus.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. In Angelo, qui de cælo descendit Draconem alligaturus, ad Tobiæ librum alluditur, vbi Raphaël (quod nomen sonat *medicina Dei*) Dæmonem constrinxit, vt Sara tranquillè & pacatè suo posset matrimonio frui. Quamobrem dæmonis alligatio, cuius mentio in capite hoc fit, eò est referenda, vt Romana Ecclesia Agni sponsa quietè & pacificè fruatur matrimonio, quod superiori capite fuit indicatum; videlicet per publicum ac pacificum Catholicæ Religionis vsum ac professionem, toto illo dæmonis alligati tempore. Mirificè ergo in huiusmodi figura exprimitur singulare beneficium, quod cælum ipsum nouam Romam tranquillam ac securam reddit de diuturna atque felici Christianæ Religionis possessione. Clauis ergo & catena sunt symbola impedimentorum; quibus arcetur dæmon, quominus publicum Christianę fidei vsum possit in Romana Ecclesia interpellare. Portò abyssus non hîc infernum adumbrat, sed profundum Diuini iudicij consilium; sicuti suprà cap. 9. A

B. Millenarius numerus in præsenti mysticus est; & plenitudinem temporis à Deo præfiniti vsque ad Antichristi aduentum, indicat. B

C. Sigillum securitatis est symbolum, in qua Dei ponitur auctoritas. Quod postea subiungitur de dracone post modicum tempus soluendo, ad Antichristi persecutionis tempus referendum est. C

D. Quæ de thronis déque inibi sedentibus dicuntur, sunt accipienda atque explicanda, de publica auctoritate, qua in hoc felici Christianæ professionis tempore Episcopi suas regunt & moderantur Ecclesias. Cuius verò resurrectionis hîc mentio fit, ea mystica est; per quam dicuntur resurgere atque regnare, qui mortem pro Christo subierant; quando ipsorum virtute ac fortitudine adiuta & roborata Ecclesia pacem, securitatem ac regnum adipiscitur. D

E. Simili loquendi ratione dicuntur contrariæ factionis milites (id est antiqui Ecclesiæ persecutores) reuicturi, cùm draco solutus fuerit, id est, Antichristi tempore.

F. Verùm primi illi, qui religato dracone fuerint ad vitam reuocati, ij sanè beati erunt atque felices, & à morte secunda prorsus immunes. Qui meritò appellantur Reges & Sacerdotes, qua ratione sacerdotale regnum Sanctis tribuitur.

G. At temporis à Deo præscripti transacta plenitudine, (quæ per mille annorum symbolum designatur) Antichristus soluto diabolo consurget cum innumerabili exercitu, & contra ciuitatem dilectam, id est, contra Romanam Ecclesiam, bellum præcipuè suscipiet; & ab ea publicum Christianæ Religionis vsum tollet. In qua Antichristi persecutione pristinum Gogi & Magogi bellum reuiuiscet.

H. Cuius belli exitus is erit; vt Deus mystico Spiritus sancti igne exercitum Antichristi inflammet, & Romanæ Ecclesiæ gloriosum dedat se suis hostibus triumphum, omnibus ad veram Religionem conuersis. Paulò pòst mundi exitus subsequetur; & tunc detrudetur in infernum diabolus, quò bestia maris, & bestia terræ priùs; deinde Antichristus similiter, & ipsius ministri confecti fuerant.

I. His exactis sequitur vniuersale iudicium; vbi thronus ingens & candidus denotat amplissimam iudicis maiestatem, & celeberrimam illius diei lætitiam. Cælorum & terræ abstractio ex intuentium oculis, repræsentat rectissimam illius iudicij æquitatem; in quo nec mysticorum cælorum gratia ac fauor, nec terræ mysticæ pietas & commiseratio aliquem protegere aut defendere valebunt; sed sola cuiusque causæ merita patrocinio erunt.

K. Qui libri in eo iudicio dicuntur aperti, sunt sacræ Literæ, qua veluti norma, atque regula cuiuslibet hominis iudicium faciendum est. Liber autem vitæ designat electorum catalogum.

L. Quod de mortuis maris, mortis, & inferni dicitur, in paraphrasi obiter explicatum est. Notandum tamen mortis mortuos, ac mortuos inferni non esse distinctos.

M. Peracto iudicio eleganter fingitur, duas illas tragicas personas, mortem & infernum, (de quibus sæpe agit Apocalypsis) in ignitum stagnum, id est, in inferorum ergastula, concludi; vt vterque in damnatos sæuiant. Scriptum namque est, *Mors depascet eos.* & similiter infernus depascet eos. Psal. 48. 15.

N. Damnati autem illi omnes erunt, quorum nomina in vitæ librum relata tunc non inuenientur. Quippe ad æternam damnationem vitandam non satis est, aliquando in libro vitæ fuisse scriptũ; nisi in Dei gratia quispiam perseueret. Qui enim non in ea permanent, ex libro vitæ delentur.

CAPVT XXI.

De admirando Ecclesiæ Romanæ triumpho in patria cælesti.

TEXTVS. — PARAPHRASIS CAPITIS VIGESIMIPRIMI.

1. ET *vidi cælum nouum, & terram nouam. Primum enim cælum, & prima terra abiit; & mare iam non est.*

A. CÆlis ac terræ, quæ à conspectu sedentis in throno disparuerunt, alij successère noui cæli ac terra noua, quæ Deus condidit. In hac tamen noua creatione nullum extitit mare.

2. Et — B. Atque

2. *Et ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Ierusalem nouam descendentem de cælo, à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo.*

B. Atque in hac eadem creatione mysticam Ierosolymam, (quæ meritò dicitur de cælo à Deo descendere, vtpote cælestis ac diuina ciuitas) aspexi cum ea gloria & splendore, quem in cælis est habitura; id est eâ gloriâ, amplitudine, ac maiestate ornatam, quæ filij Dei sponsam decent.

3. *Et audiui vocem magnam, de throno dicentem, Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus.*

C. Ex eo autem throno, quem in gloriosa hac ciuitate Deus habet, ingens processit vox dicens: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, &c.*

4. *Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum; & mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltrà, quia prima abierunt.*

D. In ea felicissima sede nullæ erunt lacrymæ, nulla mors, nullus luctus, aut dolor. Nam militiæ atque laboris tempus iam præteriit, & triumphi atque gloriæ tempus succedit.

5. *Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce noua facio omnia; & dixit mihi: Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt & vera.*

E. Ibi perfectè implebitur, quod scriptum est: *Ecce noua facio omnia*, quippe nulla remanebunt vetustatis antiquæ vestigia. Porrò, vt Deus huius certissimæ spei firmitate suos consolaretur seruos, me iussit id ipsum scribere; & iterum atque iterum eius nomina asserere.

6. *Et dixit mihi: Factum est. Ego sum A & Ω, initium & finis. Ego sitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis.*

F. Cumque Deus in suo ipso opere pulcherrimo gloriaretur, & supernæ ciuitatis gloriam mihi demonstraret; addidit insuper, in huius operis perfectione satis ostendi, ipsummet Deum, qui hoc inchoauit opus, esse solum, qui illud absoluere, atque ad gloriosum illud fastigium cumulatè perducere potuerit: quin etiam totam hanc felicitatem gratis promitti illi, qui seriò ac vehementer illam optarit.

7. *Qui vicerit possidebit hæc; & ero illi Deus, & ille erit mihi filius.*

G. Nihilominùs tamen eam gloriam ac felicitatem non adipiscentur, nisi victores validi ac fortes; cùm hæc sit filiorum Dei hæreditas. Nam Dei aduersarij (ij autem sunt timidi, infideles, homicidæ, fornicarij, idololatræ, & quicunque se vitiis ac flagitiis dederunt) omnes apud inferos æternis ignibus addicentur.

8. *Timidis autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.*

9. *Et venit vnus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis nouissimis, & locutus est mecum, dicens: Veni & ostendam tibi sponsam vxorem Agni.*

H. Hactenus promiscuè & generatim dixi, quemadmodum cælestis Ierosolymæ gloria atque maiestas mihi fuerit per speciem visa: nunc verò ostensam mihi visionem distinctiùs & explicatiùs proponam. Inprimis ergo septem Angelorum, qui phialas tenebant primus, (ille nimirum, qui meretricis magnæ damnationem mihi ostenderat) ad me accedens; *Veni* (inquit) *ostendam tibi sponsam vxorem Agni.*

10. *Et sustulit me in spiritu in montem magnum & altum; & ostendit mihi ciuitatem sanctam Ierusalem descendentem de cælo à Deo.*

I. Vt verò cælestem mihi vrbem indicaret, me spiritu sustulit in montem magnum atque editum, in cuius vertice extructa erat ciuitas; vt eam ingressus singillatim contemplárer gloriam, quam Deus mysticę Ierosolymæ præparauit.

11. *Habentem claritatem Dei, & lumen eius simile lapidi pretioso, tanquam lapidi iaspidis, sicut crystallum.*

V. Vbi ad montis culmen conscendi, primò diligenter notaui admirabilem prorsus lucem & claritatem, qua cælestis hæc ciuitas fruitur. Tota autem ea claritas atque fulgor deriuatur ex luminari quodam simili lapidis pretiosi, qui iaspis pariter & crystallus lucidissima foret. Nec aliud est hoc luminare, quàm ipsemet ciuitatis huius princeps; qui in medio ipso vrbis situ ceteris partibus editiore solio insidet pulcherrimo & ornatissimo.

12. *Et habebat murum magnum & altum habentem portas duodecim; & in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israël.*

L. Obseruaui deinde duodecim in ipsa ciuitate portas; tres nimirum ad Orientem; tres ad Aquilonem; tres ad Austrum; & tres ad Occidentem. Hisce in portis duodecim scripta erant duodecim tribuum Israelis nomina, (earum scilicet tribuum, de quibus suprà cap. 7. actum est,) ita tamen vt nomina singula singulis portis essent insculpta. In singulis item portarum vnus Angelus erat ianitor constitutus.

13. *Ab*

M. Præ-

13. *Ab Oriente portæ tres, & ab Aquilone portæ tres, & ab Austro portæ tres, & ab Occasu portæ tres.*

14. *Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum Agni.*

M. Præterea, cùm ipsa ciuitas in editi montis vertice foret constituta, fundamenta ipsa murorum foris poterant discerni; & ad cuiusque portæ latera erant duodecim Apostolorum nomina in ipsis fundamentis impressa: fundamentum enim omni ex parte habebat duodecim veluti lineas & coria, in quorum infimo nomen erat Petri Apostolorum principis; deinde cetera Apostolorum nomina per ordinem sequebantur, vsque ad Matthiæ nomen, quod in superiore corio erat. Quo verò ordine essent nomina reliquorum scripta, id non constat.

15. *Et qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundineam auream, vt metiretur ciuitatem, & portas eius, & murum.*

N. Qui autem mecum loquebatur manu gerebat calamum, qui iustam humanæ staturæ mensuram continebat; illam, inquam, quæ in sacris literis prima mensura appellatur. Vnde calamus iste eiusdem erat longitudinis cum Ezechielis calamo: cum eo tamen discrimine; quòd hic calamus aureus fuerit, Ezechielis non item. Hunc ergo calamum Angelus manu gestabat, ad ciuitatem, portas & murum dimetienda.

16. *Et ciuitas in quadro posita est, & longitudo eius tanta est, quanta & latitudo: & mensus est ciuitatem de arundine aurea per stadia duodecim millia: & longitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia sunt.*

O. Muri ipsi in quadrum erant perfectissimè dispositi; quorum latera singula excurrebant in duodecim stadiorum millium longitudinem, id est, in mille quingenta milliaria, si milliaribus singulis octo tribuantur stadia. Quæ singulorum laterum longitudo centuplo maior est quàm ea longitudo, quæ vnicuique Babylonis vrbis lateri inerat. Et quamuis tanta esset tamque immensa cælestis ciuitatis magnitudo; pauimentum tamen ipsius & murorum fundamentum ita erat omni ex parte ad perpendiculum exæquatum, vt murorum corona æqualis vndique consurgeret.

17. *Et mensus est murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis, quæ est Angeli.*

P. Ciuitatis murus calamo, quem Angelus manu tenebat, mensuratus in altitudinem patebat centum quadraginta quatuor cubitis, id est humanis staturis viginti quatuor secundùm antiquam dimensionem.

18. *Et erat structura muri eius ex lapide iaspide. Ipsa autem ciuitas aurum mundum simile vitro mundo.*

Q. Vrbis ædificia omnia ex auro pellucido erant fabricata.

19. *Et fundamenta muri ciuitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum, iaspis: secundum, saphirus: tertium, calcedonius: quartum, smaragdus.*

20. *Quintum, sardonix: sextum, sardius: septimum, chrysolitus: octauum, berillus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: vndecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus.*

R. Fundamenta pulcherrimè erant disposita, veluti duodecim ex lapillis pretiosissimis lineæ; quarum quælibet totum ciuitatis quadrum circuibat. Harum autem gemmarum profundior erat iaspis; deinde hoc ordine reliquæ subibant; sapphirus, carbunculus candidus, smaragdus, sardonix, sardius, chrysolitus, berillus, topazius, chrysoprasus, hyacinthus, amethystus.

21. *Et duodecim portæ, duodecim margaritæ sunt per singulas; & singulæ portæ erant ex singulis margaritis; & platea ciuitatis aurum mundum, tanquam vitrum perlucidum.*

S. Ad hæc; portæ ipsæ duodecim, quantumuis summæ tum maiestatis fuerint, tum proportionis; singulæ tamen ex singulis erant margaritis fabricatæ. Iam ipsius vrbis viæ erant latissimæ, & omnes ex auro perspicuo ac pellucente, sicuti ipsa ædificia.

22. *Et templum non vidi in ea; Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, & Agnus.*

T. Nullum in hac ciuitate templum peculiare visebatur. Templum quippe illius erat, Deum & Christum in media ipsa vrbe sedentem in throno habere: atque hoc templo tota fruebatur ciuitas.

23. *Et ciuitas non eget sole, neque luna, vt luceant in ea; nam claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius est Agnus.*

V. Nihilo magis sole, aut luna indigebat. Dei namque claritas eidem pro sole est, & claritas Christi pro luna.

24. *Et ambulabunt Gentes in lumine eius; & reges terræ afferēt gloriam*

X. Tametsi autem qui ciuitatem cælestem versus iter faciunt, necdum ad eam peruenêre, non possunt hæc duo luminaria maxima atque clarissima cernere, donec intrò succedant; splendor

gloriam suam & honorem in illam.

25. *Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic.*

26. *Et afferent gloriam & honorem Gentium in illam.*

27. *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium; nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni.*

dor tamen, qui sese supra muros attollit, est ita conspicuus ac fulgens, vt longissimè prospici possit; & eis indicare viam, qui ad cælestem vrbem pergunt, quò Reges terræ secum conuehunt, quidquid gloriæ atque pretij possidebant.

Y. Isaias de Ierosolyma prodidit, ipsius portas nec nocte, nec die obseratum iri: ego verò solùm assero huius vrbis portas die non claudi. Cùm enim ibi nox minimè sit: si die non clauduntur portæ, nunquam omnino claudantur necesse est. *Isaiæ 60.11.*

Z. Qui verò hanc ingrediuntur vrbem, eò conferunt quidquid in mundo optimum, quidquid gloriosum, quidquid honorificum est.

AA. At scelere aliquo inquinatus nemo illuc intrabit; sed ij solùm qui in libro Agni sunt scripti. Quare illuc minimè patebit aditus efferatæ alicui bestiæ venenatæ aut immundæ.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. Noui cæli, ac noua tellus absque mari, repræsentat nouum beatorum felicitatis statum post extremum iudicium. Cælorum autem veterum mysticorum proprium erat, agere de animarum salute & incolumitate, deque Sacramentorum administratione: & terræ mysticæ erat, per patientiã ac voluntariam afflictionem proferre veros animi fructus. At verò noui cæli mystici, illud sibi vt proprium ac peculiare officium ducent, Dei conspectu & gloriæ lumine æternùm frui, absque vlla deinceps motus conuersione. Nouæ autem terræ illud erit proprium munus, nempe gloriæ dotes; quibus gloriosa beatorum corpora circumfluent. Porrò in hac noua creatione mysticum mare nõ apparebit; id est, nulla iam ingruent pericula, nullæ incõstantiæ vicissitudines, nullæ procellæ, aut tempestates.

B. Per nouam seu mysticam Ierosolymam Romana indicatur Ecclesia; & ea est, quæ eleganter dicitur de cælo à Deo descendere, vel descendisse. Hanc verò Romanam Ecclesiam, ait Ioannes senuè vidisse in ea gloria, quam post iudicij diem possidebit; id est, eã gloriã ac maiestate suspiciendam, quæ Christi sponsam in cœlo decebat.

C. Atque idem ipse Dominus, qui in gloriosa hac ciuitate suum habet thronum, asserit atque confirmat; Sanctos omnes ipsius conspectu in ea vrbe familiarissimè & amicissimè fruituros; nec non mutua omnes inter se præsentiã, sicut sese mutuò cernunt atque fruuntur, qui intra idem commorantur tabernaculum.

H. Angelus, qui Ioanni hanc supernæ ciuitatis effigiem demonstrauit, beatum adumbrat Paulum; id quod egregiam habet conuenientiam.

I. Cur superna ciuitas sit supra montem effecta, facilè intelligitur.

K. Præcipua cælestis Ierosolymæ felicitas est gloria, quam essentialem vocant; quæ consistit in ipsa Diuinæ essentiæ atque naturæ fruitione. Felicitas isthæc summa symbolicè figuratur in ea claritudine, quam Ioannes ex iaspide viridi, sed crystalli similitudinem habente, dimanare conspexit. Nã iaspis est gloriæ ac Diuinitatis symbolum, vt dictũ est cap. 4. & in primo etiam ciuitatis fundamento tractatur. Quapropter iaspis crystalli instar pellucidus & summam emittens claritatem atque splẽdorem, symbolum est aptissimum, quo significatur, in patria cælesti Deum suam intimam detegere claritatem; atque eãdem beari, & gloriosissimam reddi totam illam cælitũ beatissimorũ vrbẽ.

L. Duodecim ciuitatis portæ, ternę ad singulas quatuor mũdi partiũ obuersæ denotant, vniuersis gentibus atque nationibus (si tamen in fide & charitate sint,) aditum in hanc vrbem sine vlla exceptione patescere. Et duodecim quidem portarum symbolum ad eos propriè spectat, qui Gentiũ conuersioni fuêre instrumento & adiumẽto: quæ Gẽtes sunt mystici Hebræi Christum eiusque fidem ac religionem amplectentes. Hi cap. 7. in duodecim diuiduntur tribus, quarum Patriarchæ sunt Apostoli. Iam quòd adeò sit exiguus portarum huius vrbis numerus, si ipsius immensitatem spectes, id sanè honorificentissimum est iis, qui suam operam & industriam ad Gentium conuersionem cõtulerunt. Quòd autem in Apocalypsi porta Dan non numeretur inter ceteras, innuit, nonnullis satis minimè fore, fuisse eos in hac vita aliorum salutis instrumentum, vt portarum gloriam in cælesti Ierosolyma adipiscantur. Angeli huius vrbis ianitores denotant, nihil in hanc ciuitatem ingressurum, quod non deceat ipsius dignitatem. Ecquis enim Angelos aut supplantare aut superare valeat?

M. Duodecim Apostolis fundamẽntorum symbolum, & gloria attribuitur: quòd primi ipsi Apostolicum symbolum composuerint & prædicauerint. Quamobrem parui refert, legitimum ipsorũ Apostolorum ordinem ignorari; satis enim est, symboli capitum ordinatam seriem cognosci.

N. Aureus calamus maximas Christi meritorum diuitias adumbrat: quorum dimensione cælestis Ierosolymæ ædificium mensuratur. Nam cui magna fuerit meritorũ Christi cognitio (cuiusmodi habebat Paulus) ille poterit rectè dimetiri cælestis huius vrbis longitudinem ac latitudinem, murorum altitudinem, & fundamentorum profunditatem. Quin & Angelus ipsas etiam portas haud dubiè dimensus est: non tamen expressa fuit singularum portarum latitudo; vt angustus earum aditus tacitè innueretur; vt habetur Lucæ 13.24.

O. Quadrata vrbis area symbolũ est perfectionis, quę huic mystico ædificio inest. In quo mirũ in modũ elucẽt præcipuæ quatuor Diuinę Prouidentiæ perfectiones. Adhęc, insignis tãti ædificij magnitudo respondet ingenti saluandorum hominum multitudini, quod Christo Domino, eiusque Apostolis gloriosissimum accidit: murorum atque ædificiorum æquabilitas nobis exprimit maximam beatorum ciuium pacem ac beneuolentiam.

P. In muro Christiano indicantur sacerdotes; qui per viginti quatuor item seniores, siue principes figurantur; de quibus cap. 4.

Q. Ædificiorum materia ex perspicuo & pellucido auro, symbolicè innuit, Sanctorum gloriam perfectissimam esse, ac deriuatam à Christi gloria, quę per chrysolitum denotatur.

R. Singulis Apostolici symboli articulis numero duodecim, singulę etiã ex totidem gemmis sunt

sunt selectæ ac destinatæ; quæ illis ipsis articulis, ad quos aptantur, magis appositæ & congruentes visæ sunt Spiritui sancto.

S. Portæ singulæ ex singulis margaritis effictæ ingentem pariter perfectionem & charitatem adumbrant, quæ in primæuis illis Hebraici populi Christianis enituit: in iis, inquam, qui se totos in Gentium conuersionem strenuè impenderunt; quorum vestigia sacræ Religiosorum hominum familiæ consectari student. Viarum symbolum transfertur ad eam gloriam, quæ communis est illius vrbis non supremis solùm (qui per ædificia figurantur) sed etiam infimis. Aurum translucidum eandem hîc cum ædificiis significationem sortitur.

T. Singulari aliquo orationis loco opus non est, vbi Dei & Christi conspectu clarissimo Sancti fruuntur. Quæ visio eorum corda animósque rapit, & cum Deo perfectissimè copulat.

V. Solis symbolo, Dei claritas: Lunæ verò, humanitas Christi significatur: vt cap. 21. explicatur.

X. Conspicuus splendor, quem viatores illuc A pergentes longè prospiciunt, antequam duplex illud luminare cernant; indicat illud ipsum, quod Euangelica prædicat doctrina de incredibili felicitate, quam Deus suis electis recondidit & asseruauit. Hic fulgor procul sese prodens Gentes inuitat, vt se viæ committant, & in gloriosam hanc vrbem rectà contendant. Reges qui suam secum gloriam asportant, sunt Ecclesiæ principes, qui secum aduehunt virtutum suarum ac meritorum thesauros.

Y. Portæ ipsæ non clauduntur die aut nocte, quia qui idoneâ meritorum supellectile instructi, B & debitis (si quibus premebantur) solutis, ad cælestem beatitudinem pergunt, iis nunquam ingressus interdicitur.

Z. Gentium gloria atque diuitię, quæ per ciuitatis portas intrò inuehuntur, ostendunt quidnam in terrarum orbe debeat maximè fieri, & æstimari; nimirum vera animi sanctitas ac vitæ puritas & integritas, & quidquid ad veram sapientiam & virtutem spectat.

CAPVT XXII.

De æterna felicitate prædicti triumphi, & quanto in pretio Apocalypseos liber haberi debeat.

TEXTVS.	PARAPHRASIS CAPITIS VIGESIMISECVNDI.
1. *ET ostendit mihi fluuium aquæ vitæ splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei & Agni.* 2. *In medio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem Gentium.*	A. ILle item Angelus fluuium mihi monstrauit aquæ vitæ, à Dei & Agni sede effluentem, crystalli instar pellucidum ac splendidum; qui fluuius tot in diuortia atque torrentes diuidebatur, quot erant ciuitatis viæ. Per omnes enim aquarum fluenta ferebantur. Ex vtraque autem fluminis parte erant vbique arbusta mirifica eiusmodi arboribus constantia, quibus ligni vitæ nomen meritò deberetur. Ferebant autem duodenos singulis annis fructus, nimirum singulos mensibus singulis; & earum quidem arborum folia erant maximè salutaria.
3. *Et omne maledictum non erit ampliùs: sed sedes Dei & Agni in illa erunt, & serui eius seruient illi.* 4. *Et videbunt faciem eius: & nomen eius in frontibus eorum.* 5. *Et nox vltrà non erit, & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine Solis. Quoniam Dominus Deus illuminabit illos, & regnabunt in sæcula sæculorum.* 6. *Et dixit mihi: Hæc verba fidelissima sunt, & vera. Et Dominus Deus spirituum prophetarum misit Angelum suum ostendere seruis suis, quæ oportet fieri citò.* 7. *Et ecce venio velociter. Beatus, qui custodit verba prophetiæ libri huius.*	B. Hæc omnia vbi mihi indicauit Angelus subiecit: qui hanc ingrediuntur vrbem, eos esse omnes ab omni maledicto liberos, & Dei atque Agni conspectu in hac ciuitate regnantium semper frui. Adhæc, hac eâdem in vrbe omnes Dei nomen frontibus impressum gerere; sicuti olim gerebat Aaron, cùm sancta Sanctorum intrabat.
8. *Et ego Ioannes qui audiui, & vidi hæc. Et postquàm audissem, & vidissem, cecidi vt adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hæc*	C. Quibus omnibus tum visis, tum auditis, ingenti ipse tantæ spei solatio delinitus ad ipsius Angeli pedes, qui mihi vrbem demonstrabat, præ lætitia & alacritate volui procidere: sicut suprà ad Angeli magnæ potestatis pedes me abieci. Sed non minùs hic Angelus,

hæc ostendebat.

9. *Et dixit mihi: Vide ne feceris, conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum, & eorum, qui seruant verba prophetiæ libri huius: Deum adora.*

10. *Et dicit mihi: Ne signaueris verba prophetiæ libri huius; tempus enim propè est.*

11. *Qui nocet, noceat adhuc; & qui in sordibus est, sordescat adhuc; & qui iustus est, iustificetur adhuc; & sanctus, sanctificetur adhuc.*

12. *Ecce venio citò, & merces mea mecum est, reddere vnicuique secundùm opera sua.*

13. *Ego sum A, & Ω. primus & nouissimus, principium & finis.*

14. *Beati, qui lauant stolas suas in sanguine Agni: vt sit potestas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in ciuitatem.*

15. *Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis, qui amat, & facit mendacium.*

16. *Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis. Ego sum radix & genus Dauid, stella splendida & matutina.*

17. *Et spiritus, & sponsa dicunt: Veni. Et qui audiuit, dicat, Veni: & qui sitit, veniat; & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.*

18. *Contestor enim omni audienti verba prophetiæ libri huius: Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto.*

19. *Et si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ, & de ciuitate sancta, & de his, quæ scripta sunt in libro isto.*

20. *Dicit, qui testimonium perhibet istorum. Etiam venio citò: Amen. Veni Domine Iesu.*

21. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.*

Angelus, quàm ille, me ab hac adoratione arcuit.

D. Post hæc idem mihi Angelus edixit, ne verba prophetiæ libri huius signarem; tempus enim propè esse.

E. Quin etiam ipsius Christi agens personam, subiunxit: sicut is, qui nocet, nocere adhuc pergit; & qui iacet in sordibus, sordescit adhuc: sic etiam qui iustus, adhuc iustificetur oportet; & qui sanctus, adhuc sanctificetur. *Ecce venio citò, & merces mea mecum est, reddere vnicuique secundùm opera sua.*

F. Porrò tam Christi spiritus, quàm Ecclesia Christi sponsa fideles omnes docent, vt singuli preces effundant obnixè dicentes, *Adueniat Domine regnum tuum.* Itaque qui hanc sancti Spiritus & Ecclesiæ præceptionem intentè excipiunt, dicant similiter, *Adueniat Domine regnum tuum.* Quam orationem oportet iterari maxima cum siti ac desiderio fruendi cælesti Beatitudinis æternæ fluuio; nec non summâ diligentiâ, atque studio præstandi strenuè, quidquid ad eius fruitionem opus erit. Etenim quantumuis vehemens studium, atque contentio adhibeatur; tanta est tamen felicitas, quæ speratur, vt iure optimo aqua vitæ gratis dicatur concedi.

G. Denique aduersus eos, qui huius libri doctrinæ sese opponere contenderent; addentes, aut detrahentes ex verbis ipsis, aut doctrina, quod addi, aut detrahi minimè potest, quin eidem libri huius doctrinæ obsistatur: aduersus hos inquam, (quod idem est, atque aduersus Hæreticos) diræ & execrationes ipsius Dei iactantur: quibus eiusmodi intenditur comminatio, aduersus eos scilicet Deum septem tubarum plagis belligeraturum. Quòd si in vitæ librum priùs erant relati; eorum nomina ex eodem libro delenda, eósque per finalem impœnitentiam damnandos, nisi maturè resipuerint.

H. Hæ comminationes ab ipso intenduntur Christo, qui omnia in hoc libro descripta testificatur. Quin & ipse se citò venturum ad illa ipsa implenda asseuerat. Ego verò aio: Etiam Domine, *Veni Domine Iesu.* Cuius gratia cum vobis omnibus permaneat. Amen.

Interpretatio superioris Paraphrasis.

A. Per flumen symbolicè significatur cælestis voluptatis magnitudo, qua Beatos Dei & Christi visio perfundit. In vitæ ligno denotatur immortalitas, quæ ex visione ipsa beata procedit; quæ immortalitas perfectissimè sanat quæcumque vulnera ac cicatrices Beati in hac mortali vita habuerint: & propterea arborum folia dicuntur esse ad sanitatem gentium.

B. Maledictum tam culpas, quàm pœnas comprehendit. Ea enim omnia complectitur, quæ homines solent aliis maledicendo imprecari. Quòd omnibus Dei nomen in fronte sit inscriptum, indicat, omnes esse potentes ad Diuinam maiestatem pro nobis in hac vita degentibus exorandam.

C. Beatus Paulus est ille, ad cuius pedes se Ioannes prouoluit; vt ex superiùs dictis videre est.

D. Quòd Ioanni præcipiatur, ne libri huius prophetiam designet; perinde est, quasi certior reddatur librum hunc, quantumuis obscurum, summo adhuc solatio & vtilitati fore in iis omnibus, quibus homines singulos ad suum ipsorum emolumentum imbui oportet. Atque in hoc sensu libri huius prophetia respectu singulorum citò est explenda.

A E. Christus suos admonet, & hortatur iustos; vt quando Ecclesiæ persecutores magis magísque sæuiant, tunc ipsi eam captantes occasionem ex persecutione sibi fructum decerpere, & in vitæ integritate ac sanctimonia progressus facere studeant. Sic enim vtrique pariter ad destinatam sibi mercedem atque exitum præparabuntur.

F. Christus Iesus semet vocat Dauidis radicem; qua appellatione significatur, quando Dauidis regnum absumptum iam atque extinctum videbatur, tunc quidem radicem abditam latuisse, vbi minùs opinabantur homines; eamque fuisse potentem ad instaurandam Dauidici regni felici-
B tatem cum toto illo incremento, quod fuerat à Prophetis prædictum. Quia verò, vt homines maximam mystici Dauidis regni felicitatem assequerentur, vtque Catholica Ecclesia in hac vita ad ingentem claritatem perueniret, opus erat fortitudine ac tolerantia earum persecutionum, quas tunc perpetiebatur Ecclesia; idcirco in mediis ipsis aduersitatum procellis ait Christus, se luciferum etiam esse, qui in obscura adhuc nocte solatium hominibus afferat, certissima Solis quàm mox orituri expectatione.

G. Cetera omnia, quæ ad capitis calcem subsequuntur, in ipsa paraphrasi explicantur.

Finis libri primi.

LIBER

LIBER SECVNDVS,
CONTINENS COMMENTARIVM TRIVM PRIORVM CAPITVM
APOCALYPSEOS,
QVÆ SVNT SACRÆ ACTIONIS PROLOGVS.

EXORDIVM.

VANTVM in egregiè extructis ædibus interius ædificium solet arte & elegantiâ externam porticum ac vestibulum superare : tantum cuperem ipse subsequentes libros priori antecellere. Etenim dum ad libri ipsius, qui explicatur, commentarium peruentum non est; vix potuit ex magnitudine & pulchritudine Apocalypseos illud discerni, quod vel externa facies præ se fert. Quamobrem spero voluptatem multò maiorem percептum iri ab iis,qui ipsam Apocalypsin per commentaria ingressi,intima penetralia admirandæ huius domus,quam sibi Sapientia construxit,inspexerint.

Ipsum verò Apocalypseos opus considero ego, veluti regiam aliquam quatuor in partes pulcherrimè diuisam: atque eapropter,meum ipse commentarium in quatuor diuido libros,quorum singuli singulis regij huius ædificij partibus respondeant. *Totius operis diuisio.*

Atque in primis, horum commentariorum in plures libros distinctio non minus habet commodi & emolumenti,quàm sublimis alicuius scalæ in multas partes, & quasi diuisiones partitio; aliquot statiunculis vicissim interpositis. quippe, cùm accliuis sit via ac proinde ascensu difficilis; graue satis est & onerosum, si nullæ sint in scalis diuisiones, vbi sistere quisque, & aliquanto possit requiescere. Quare hominum industria modum tandem excogitauit atque inuenit: quo scalis in varias veluti sectiones diuisis,& facilitas in ipso conscensu,& pulchritudo etiam in aspectantium oculis adderetur.

Deinde hæc commentarij distinctio in quatuor partes aut libros non est pro interpretis libito excogitata; sed congruens valdè cum ipsa Apocalypseos, quam in se continet,distinctione. Ex iis enim, quæ diuiduntur, quædam sunt, in quibus nullum apparebat diuisionis aut distinctionis signum, siue inchoatio; vt in pomis, pyris, aut hyemalibus peponibus: quæ si diuidere, & varias in partes secare velis, tam partium numerus, in quas diuidenda sunt,quàm diuisionis ipsius locus omnino sunt secantis placito relinquendi. Alia verò sunt, in quibus natura ipsa diuisionem atque sectionem inchoauit: vt verni pepones,& punica mala. In quibus apta & conueniens diuisio ea est, quæ natiuæ ipsi distinctioni,in huiusmodi fructibus à natura insitæ conformatur. Vsu venit autem,punici mali fragmina non esse inter sese æqualia;sed alterum altero maius; tunc autem non rectè secabit, qui illud in partes æquales diuidet. *Superioris diuisionis ratio.*

Non aliter in Apocalypsi philosophari licet:cuius si diuisio arbitraria foret omnino, consentaneum minimè esset ex quatuor libris sequentibus, primo scilicet, & quarto, terna capita singulis tantùm concedi;& tam secundo,quàm tertio octona singulis attribui. Atque ob huius discriminis rationem, qui intimos Apocalypseos recessus non inspexerit, meam fortè diuisionem aut vt nouam mirabitur, aut damnabit etiam vt dissentaneam. Qui verò libri ipsius inti-

mam distinctionem seriò attenderit, facilè cernet, distinctionem in partes omnino æquales, inæqualem planè & dissonam, non secùs atque in malo punico, esse; atque adeò inęqualitatem ipsam hac in parte veram æquitatis speciem induere. Etenim, vt primùm quis ad Apocalypseos diuisionem mentem velit adiicere; facilè animaduertet, nec primum librum potuisse à capite tertio progredi: nec fas esse in libro secundo minùs quàm octo sequentia capita comprehendi; vt re ipsa penitus considerata manifestum erit. Sed percommodè accidit, vt tertius etiam liber octo itidem capita complectatur; & quarto demum tria capita postrema supersint. Qua ratione inter quatuor hosce libros aliqua reperitur in ipsa inæqualitate proportio.

Hic ergo liber (qui & primus est commentariorum, & in nostri operis ordine secundus) primam Apocalypseos partem contemplatur; id est, prologum sacrę huius actionis; in qua post titulum à Ioanne inscriptum, & post epistolam dedicatoriam; prima figura Ioanni visa vniuersæ Apocalypseos summam continet; dum sub Christi persona nobis ob oculos ponit, quàm se admirabilem Deus exhibuerit in Christianæ Ecclesiæ exordio, nec non in gloriosissima victoria, quam ei præbuit primò ex Iudaico populo; deinde ex Gentilitio. Posteà verò persona eadem, quæ capite primo, Apocalypseos summam paucis complexa est, in capite mox secundo atque tertio, ad prologi consuetudinem, admonet septem Episcopos (atque in ipsis cunctos fideles ad septem conscientiarum genera redactos) de maximo emolumento, quod omnes ex Apocalypseos doctrina percipere & possunt, & debent. Quæ omnia ad sacræ huius actionis prologum attinent, vt suo loco planum fiet. Atque hæc leuiter attigisse sit satis de secundi huius libri argumento: vt ea lector conferat cum iis, quæ notatione septima procœmiali, & in priorum trium capitum paraphrasi dicta à nobis sunt.

Porrò illum in meis commentariis ordinem (ad illustrissimi Cardinalis Toleti imitationem) seruare statui; vt hoc opus commentariorum, & notationum serie ac distinctione contexam. Et ad commentarium quidem spectat, quod ad textus declarationem magis erat necessarium: quidquid autem his annectitur, reiicitur in notationes. Et primùm hæc distinctio conducit ad operis claritatem; præsertim adiunctis notationum titulis; quò faciliùs lector possit animaduertere, quis sit commentarius, quæ notatio, quod singulorum annotationum argumentum? Secundò; hac ratione onus commentarij magna ex parte minuitur, efficitúrque, vt seorsim inueniatur ab illo, qui contenta in notationibus non quærit.

Tertiò, huiusmodi diuisio idonea satis est, vt absque commentarij ipsius perturbatione, ex professo allusiones Apocalypseos exponantur (quæ & quàm plurimæ sunt, & cum primis elegantes) & cum iis conferantur locis, ad quos Apocalypsis alludit. Qua in re vehementer cupio, vt locos alios cum aliis componere atque conferre, perinde sit, ac si vitis ad palmam adiungatur (qua vtitur comparatione Spiritus sanctus Cant. 7.8.) hoc est, vt non solùm pulchrè & eleganter, sed etiam vtiliter & fructuosè fiat; necnon voluptatis etiam ac suauitatis ratio habeatur. Sic enim apparebit, Apocalypseos palmæ firmitudinem & celsitatem maximo esse adiumento; vt vitis ad eam adhærentis palmites hoc veluti fulcro & adminiculo erigantur; & nitidi ac pingues vuarum racemi gratum oculis spectaculum, & gustui suauitatem præbeant. Ex eisque efficiatur vinum illud in Canticorum libro laudatum.

Quartò; quamuis forsan alicui videri possim notationum specie atque prætextu, ad varias digressiones liberè excurrere: confido tamen, quemlibet facilè perspecturum, perpaucas ex illis omitti à me potuisse, si omnia mihi erant dicenda, quę ad exactam Apocalypseos intelligentiam conducunt: id quod me valde expetiisse, ac mihimet imposuisse non inficior.

Quintò; non omnes notationes de iis agunt locis, ad quos Apocalypsis alludit. Ex illis enim non paucę impenduntur in symbolorum Apocalypseos perfectionem, & in alias etiam res non parui momenti ad nostræ explicationis complementum.

Sextò; non omnes Apocalypseos allusiones in notationibus explicari ex professo potuerunt. Interdum enim alluditur ad integra veteris testamenti capita; nec semel ad integrum librum. Quamobrem operæ pretium fore visum est, si allusiones illæ, quæ breuiter exponi potuerunt, locum in his notationibus haberent, quæ commentario connectuntur: quæ verò adeò in longum excrescerent, vt totam aliquorum capitum siue libri interpretationem poscerent, illæ ad quinque postremos huius operis libros reiicerentur: quibus in libris, ex Apocalypseos allusione, seorsum explanantur ea, quæ oportuit ab aliis compluribus separari; quæ in priorum librorum notationibus continentur. Et quidem in vtrisque id exoptaui, vt innotesceret, ex Apocalypsi clarissimam ad locos eos, quos respicit, lucem refundi: atque allusione ipsa rectè percepta plurimum etiam lucis ex eisdem locis Apocalypsi vicissim afferri: & denique ad perfectam sacri huius libri explicationem permagni interesse eorum, ad quos alludit, locorum attentam considerationem.

COMMEN-

COMMENTARII IN APOCALYPSIN BEATI IOANNIS APOSTOLI.

Libri titulus ab Ecclesia appositus sic habet;

APOCALYPSIS B. IOANNIS APOSTOLI,

de quo ſatis ſuprà in Prologo, notatione 2. & 4.

CAPVT PRIMVM.

CAPITIS *primi textu attentè perlecto, facilè apparet, illud in tres diuidi partes; quarum prima totius eſt operis titulus & elogium: ſecunda, epiſtola dedicatoria: tertia narrationis initium: quod nos totius actionis prologum eſſe aſſerimus. Seruatur in hac diſtinctione multorum librorum conſuetudo, quorum in fronte præfigitur titulus, totius operis elogium continens: deinde ſubditur epiſtola, ſeu dedicatio libri: tertiò annectitur prologus. Notandum verò eſt, tres has primi capitis partes triplicem eſſe facem ad obſcuritatem Apocalypſeos aliquo modo illuſtrandam. Quia in horum trium ſingulis argumentum operis indicatur: in titulo breuiter, paulò latiùs in epiſtola, in prologo ſeu prima actionis perſona diſtinctiùs.*

PARS PRIMA,

QVÆ TITVLVS EST, ET ELOGIVM LIBRI.

TEXTVS.

Verſ. 1. APOCALYPSIS *Ieſu Christi, quam dedit illi Deus palàm facere ſeruis ſuis, quæ oportet fieri citò: & ſignificauit, mittens per Angelum ſuum ſeruo ſuo Ioanni.*

2. *Qui teſtimonium perhibuit verbo Dei, & teſtimonium Ieſu Christi quæcumque vidit.*

3. *Beatus qui legit, & audit verba prophetiæ huius, & ſeruat ea, quæ in ea ſcripta ſunt: tempus enim propè eſt.*

COMMENTARIVS.

POCALYPSIS *Ieſu Chriſti.*] Id eſt, Prophetia Chriſto reuelata. Quia res ipſa reuelata fuerat animæ Chriſti; non quidem ænigmaticè, ſed apertè. Palàm enim, & non per ænigmata, loquitur Chriſto Deus.

Cur hæc prophetia, Apocalypſis Ieſu Christi appellatur. Prętereà Prophetia hęc meritò appellatur Apocalypſis, ſeu reuelatio Ieſu Chriſti; quia nemini ante Chriſtum perfectè reuelata fuerat; neque ipſis etiam Angelis. Vide Paulum ad Epheſ. 3. 9. de ſacramēto abſcondito à ſæculis in Deo; *Qui omnia creauit; vt innoteſcat principatibus & poteſtatibus in cæleſtibus per Eccleſiam multiformis ſapientia Dei, ſecundùm præfinitionē ſæculorum, quā fecit in Chriſto Ieſu Domino noſtro*, de quo loco diximus in Prologo not. VIII.

Palàm facere.] Id eſt, vt palàm faceret. Conſtructio Græca. Sed quid eſt hoc? Numquid Chriſtus palàm fecit fidelibus omnia, quæ in hoc libro ænigmaticè ſignificantur? vt Romam eſſe prorſus debellandam, & ſubiiciendam Euangelio, & mille annorum pacem, & huiuſmodi alia? imò *Obiectio.*

 verò

verò propterea hæc obſcuriſſimis ænigmatibus obtexit; quia ſummopere expediebat, ne cunctis fidelibus omnia iſta palàm fierent. Quare neque per hunc librum, neque per manifeſtam aliam reuelationem fidelibus communiter innotuerant ea, quæ velata eſſe oportebat. Quid ergo eſt, Christũ accepiſſe hanc reuelationem a Patre, vt palàm faceret ſeruis ſuis? Reſpondetur, Ioannem non aſſerere Chriſto datam eſſe hanc reuelationem, vt eam palàm faceret ſeruis ſuis; ſed vt palàm faceret ea, quæ oportet fieri citò. Quaſi diceret, In hac reuelatione continentur quædam, quæ citò oportet fieri; & alia, quæ non adeò citò implebuntur: atqui quãuis tota reuelatio videatur ænigmatibus obſcuriſſimis occultata; ea tamen, quæ oportet fieri citò, fidelibus omnibus ſunt adeò manifeſtata, vt veriſſimè dicatur Chriſtus ea palàm feciſſe ſeruis ſuis, id eſt, reipublicæ Chriſtianæ, tum quia obſcuritas ænigmatum huius libri non obſtat, quo minùs ſatis conſtet ex hoc libro manifeſtè colligi, ſingulos homines citò (nempe in die mortis) viſuros; quanta ſit felicitas ſeruorum Chriſti, & quanta inimicorum eius infelicitas ac miſeria; tum etiam, quia illa, quæ oportet fieri citò, non ſolùm hoc in libro continentur, ſed etiam apertè fuerant Eccleſiæ reuelata, & palàm facta. Prudentiſſimè ergo Ioannes initio libri reſpondet tacitæ obiectioni, quam videbat poſſe opponi contra ſummam huius libri obſcuritatem; nempe, cur adeò obſcurè proponantur ea, quæ ſunt ad ſalutem neceſſaria? Huic (inquam) obiectioni reſpondet, ea quæ oportet fieri citò, & quæ ſingulos noſſe oportet, manifeſtiſſimè doceri. Quaſi diceret, Tota obſcuritas ad ea reuocatur, quę ſingulis non ſunt adeò neceſſaria, & quæ non adeò citò oportet fieri; ſcilicet ad ea, in quibus obſcuritas erat maximè conueniens.

Reſponſio.

Quid ſit, Palàm facere ſeruis ſuis?

Quæ oportet fieri citò.] Diximus, hæc non de omnibus affirmari, quæ in Apocalypſi continentur: quia Romæ conuerſio, diaboli ſolutio poſt ligationem, & Antichriſti perſequutio, non adeò citò erant opere complenda; vt ex ipſo textu manifeſtè colligitur. Sed obiiciet aliquis vltimam Apocalypſeos partem eſſe patriæ cæleſtis triumphum; & poſt illius deſcriptionem ſubdi, c. 22. num. 10. *Ne ſignaueris verba prophetiæ libri huius; tempus enim prope eſt.* Tota ergo prophetia erat citò implẽda. Reſpondeo, huius prophetiæ finem, id eſt, diem iudicij & patrię cæleſtis triumphum aliqua ratione veriſſimè eſſe valdè propinquũ. Nam ratione ſingulorum nulla eſt longior intercapedo, ſiue dilatio temporis, quàm vſq; ad diem mortis; & huius propinquitatis, tanquam rei maximi momenti, oportuit admonitos fuiſſe fideles. Quòd autẽ re ipſa iudicij vniuerſalis dies poſt meam mortem, aliquot annorũ millia differatur, an citò adueniat; id parum aut nihil mea refert: atque ita non eſt veriſimile de propinquitate, quę ad rem non pertinet, toties agere Scripturam. Vtrumque ergo cohæret optimè; nempe & finem huius prophetiæ mihi conſiderandum, tanquam citò implendum; & nihilominùs multa in hac prophetia contineri, quæ non adeò citò oportebat fieri. Ex hoc fortaſſe loco, vt ex aliis ſimilibus, multi ex vetuſtioribus ſuſpicabantur, extremi iudicij diẽ iã imminere. Sed Chriſtus Matth. 24. 36. & Paul. 2. Theſſalon. 2. 1. & Petrus epiſtola ſecunda, capite tertio, numero octauo, monuerunt nos eam ſuſpicionem à legitima ſacræ Scripturæ ſignificatione alienam eſſe; vt obſeruarunt Auguſtinus 18. de Ciuitate cap. 53. & D. Thom. in locum illum Pauli ex 2. ad Theſſalonicenſ. 2. Quare cùm ſæpe ſacra Scriptura videatur aſſerere iudicij diem propè eſſe; cumq; ex Chriſti IESV verbis & Petri atque Pauli conſtet non eum eſſe ſenſum, quem nonnulli formidabant; eorum omnium locorum proculdubiò ſenſus eſt, veriſſimè diem iudicij appropinquare reſpectu ſingulorum. Atque hoc iterum atque iterum inculcare, maximæ erat prudentiæ, & nobis valdè neceſſarium eius rei memoriam refricare, quæ noſtra tanti intereſt; & cuius pleroſque tanta tenet obliuio.

Difficultas circa textũ, eiúſque ſolutio.

Quo ſenſu dies iudicij propè eſſe verè dicatur.

Et ſignificauit.] ἐσήμανεν; quod nos in præſenti de ænigmatica ſignificatione intelligimus. Sicut etiam Ioannes 12. 32. *Si exaltatus fuero à terra*, &c. *Hoc autem dicebat ſignificans, qua morte eſſet moriturus.* & cap. 21. 18. *Extendes manus tuas, & alius te cinget*, &c. *Hoc autem dixit ſignificans, qua morte clarificaturus eſſet Deum.* Vtrobique eſt idem verbum σημαίνων. Prophetia ergo huius libri reuelata eſt Chriſto Domino nuda & aperta: ſed eam viſum illi eſt ænigmatibus conueſtire, & ad Ioannem mittere: nimirum quia valdè oportebat non clarè & apertè, ſed tectè & occultè loqui; vt diximus in prologo notatione XIV. Quare optimè explicuit Gloſſa cum Beda, & Ruperto; *ſignificauit*, ſcilicet *ſub ſigillo*; ne locus ſit furibus peruertendi: & vt gratior ſit fidelibus inuentio. Atque ex hoc verbo colligitur perfectionem ſymbolicam horum ænigmatum æſtimandam eſſe ex ingenio & ſapientia CHRISTI Domini. Vide in prologo notationem XV.

Mittens per Angelum ſuum ſeruo ſuo Ioanni.] Hoc in Ioannis decus & dignitatem cedit. Facilè quidem poſſet Spiritus ſanctus abſque vllo internuncio per ſemetipſum hanc Ioãni prophetiã reuelare. Ceterũ, vt ipſius dignitatis ac meritorũ ſe rationem habere oſtenderet, Angelũ ad eũ legauit. Qua ratione Hieronymus Matthæi 2. D. Ioſephi dignitatẽ colligit, ex eo quòd Magos Deus de reditu in patriã nullius interiectu Angeli admonuerit; Ioſepho verò, quoties illi fuerat aliquid reuelandũ, Angelum legauerit. Verba Hieronymi ſunt: *Qui munera obtulerant Domino, conſequenter reſponſum accipiunt; non per Angelũ ſed per ipſum Dominũ, vt meritorũ Ioſeph priuilegiũ demõſtraretur.* Maiori enim honore à Rege afficitur ille, cui aliquem ex aulicis ſibi familiariſſimis legat, quàm cui meras epiſtolas mittit.

Ioannis dignitas ex Angelo, qui ad eum mittitur.

Qui teſtimonium perhibuit verbo Dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti quæcunque vidit.] Græcè ſic habetur, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὅσα εἶδε, hoc eſt (vt verbum verbo reddatur,) Qui teſtatus eſt verbum Dei, & teſtimonium IESV Chriſti, quæcumque vidit. Vides verbum Dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti vtrumque eſſe in accuſatiuo. Et Græcæ lectionis ſenſus facilis eſt, Ioannem teſtari; quæcũq; vidit, (id eſt omnes huius libri figuras) eſſe veriſſimum Dei verbum à Chriſto teſtificatum, hoc eſt, nihil in his figuris contineri, quod non ſit putum putum Dei verbum, & Chriſti doctrina. Hunc etiam ſenſum recipit Latina lectio, (licèt nonnihil obſcurè) quia cùm ait, *Teſtimonium perhibuit verbo Dei, & teſtimonium IESV Chriſti quæcumque vidit.* Perinde eſt, ac ſi diceret; Ioannes teſtimonium perhibuit iis, quæ vidit, tanquam verbo Dei, id eſt, doctrinæ Diuinæ, & quæcumque vidit, aſſerit non eſſe aliud, quàm teſtimonium Ieſu Chriſti: neque dubium quin hic ſit planus Græcæ lectionis ſenſus. Atque ita verbum Dei in præſenti non pro Dei Filio, ſed pro ipſius doctrina accipiendum eſt. Neque enim aliud patitur Græca phraſis. Qui verò loci à nonnullis adducuntur, vt probent ſermonem hic eſſe de Filio Dei; vt ille Lucæ 4. 22. *Omnes teſtimonium illi*

Verſ. 2.

Verbum Dei quo ſenſu accipiatur in præſenti.

illi dabant, & alij similes; nihil ad rem. In his enim locis Latinæ lectionis Græca eodem casu respondet. Vt in hoc Lucæ, πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, id est, Testificabantur ei. Secus est in præsenti. Neque obstat Græcus articulus; quia tam doctrinæ Euangelicæ, quàm Dei filio, & Græcè & Hispanicè aptissimè additur articulus; & maximè cùm sermo est de vniuersa Christiana doctrina. Atque id est, quod Ioannes significat, nempe vniuersæ doctrinæ Christianæ substantiam, atque medullam in his, quæ vidit, contineri. Ex quo etiam intelligitur, Ioannem perfectè intellexisse significationem eorum omnium, quæ illi Angelus inspicienda proposuit. Vnde obiter constat non in scopum collineari ab eo, qui applicat figuras Apocalypseos ad res minoris momenti, aut incertas; de quo suprà in prologo notatione VIII.

Totius huius ænigmatis sensus à Ioanne fuisse perceptum.

Qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi quæcunque vidit.] Nostra explicatio confirmatur ex eo, quod legimus infrà num. 9. *Fui in insula Pathmos propter verbum Dei, & testimonium Iesu.* Vbi sensus planus est, se in exilium fuisse missum propter Euangelicam doctrinam, quam prædicabat. Ipsa itaque doctrina Euangelica appellatur verbum Dei, & testimonium Iesu. Vide etiam infrà num. 5. *Et à Iesu Christo qui est testis fidelis*, vbi de veritate eorum agitur, quæ à Christo fuerant prædicta; nempe de reprobatione Iudæorum, & Gentium electione. Eodem igitur spectat in præsenti testimonium Iesu Christi. Nihil enim cohærentius, quàm vt testis & testimonium, vt coniugata de eadem re accipiantur. Atque cùm hæc in libri titulo præfixa sint; quid aptius, quàm vt ad libri argumentum respiciant? Quo animaduerso, statim liquet illa verba (*quæcunque vidit*) non esse referenda ad opera & miracula Christi (siue conscripta in Euangelio, vt Ambrosius, Beda, & Rupertus exponūt, siue à Ioanne prædicata; vt Ribera, & Viegas volunt) sed ad ipsius Apocalypseos visiones. In quarum singulis semper ait Ioannes, *& vidi, & vidi*. Atque ita in præsenti de ipsa visione loquitur; aliter enim non esset sermo ad rem.

Quid sit, Quæcūque vidit.

Vers. 3.

Verba huius prophetiæ seruari bifariã posse.

Beatus qui legit, & audit verba prophetiæ huius; & seruat ea quæ in ea scripta sunt.] Nota, dupliciter posse seruari verba: primò, si executioni mandentur: quod ad sola præcepta, vel monita referri potest. Secundò, si deuota eorum memoria conseruetur. Qua ratione non solùm præcepta seruantur; sed quæcūque aliæ res, quas videre, siue audire contingat. Vide Lucæ 2. 19. *Maria autem conseruabat omnia verba hæc.* & num. 51. *Mater eius conseruabat omnia verba hæc.* Quod ergo in præsenti dicitur; Beatum esse, qui seruat verba prophetiæ huius; secundo modo videtur accipiendum: vt non solùm referatur ad monita vel præcepta, sed etiam ad totius libri discursum atque doctrinam. Hæc enim interpretatio videtur plenior & aptior. Itaque verba hic accipiuntur pro rebus iuxta receptam sacræ Scripturæ phrasim. Sed ad eam felicitatem, de qua agit Ioannes, non est necessaria lectio vel auditio horum ænigmatum: satis enim est, vt res ipsæ, quæ in eis continentur (id est, doctrina Euangelica de prouidentia Dei erga Ecclesiam Christianam) quauis alia ratione innotescant homini, & debita reuerentia suscipiantur, & fideli memoria conseruentur. Hæc ergo sententia eadem est cum illa Lucæ 11. 28. *Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud*, *Græcè* φυλάσσοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Vbi verbum Dei habet articulum, sicut in nostro textu.

Verba hic pro rebus accipi, iuxta Scripturæ phrasim.

Sed obiiciet aliquis; si ad felicitatem, quam Ioannes prædicat, non sunt necessaria huius libri ænigmata; quorsum Ioannes in commendationem huius libri ait, *Beatus qui legit, & audit verba prophetiæ huius?* Respondeo, ad commendationem ænigmatis valere, quòd eius medulla sit res maximi momēti, & cuius notitia possit beare hominem. Atque hinc etiam confirmantur, quæ de argumenti dignitate suprà dicta sunt in prologo, notatione VIII.

Qui dicatur beatus, qui audit & seruat prophetiæ huius verba?

A

Tempus enim propè est.] Gr. καιρὸς, quæ vox propriè opportunitatem significat; expende ergo nexum orationis. Prædicantur felices, qui doctrinam huius prophetiæ intimo corde seruauerint: quia propè aderit opportunitas; scilicet vberrimum capiendi fructum ex hac prophetia; videlicet in singulorum morte & in vitæ etiam casibus, præsertim in persecutionibus, & tentationibus, quia *iustus ex fide viuit*, id est, in doctrina fidei inuenit remedium, ad securitatem & felicitatem præsentis vitæ, & ad æternæ consecutionem. Hic est, meo iudicio, sensus legitimus: in quo etiam inuoluitur, hanc prophetiam respectu singulorum verissimè impleri in morte vniuscuiusque.

B

Habac. 2. 4.

Nota præterea in his verbis alludi ad illud Ezechielis 12. 27. *Ecce domus Israël dicentium; visio, quam hic videt, in dies multos; & in tempora longa iste prophetat.* Similis enim obiectio videbatur fieri posse prophetiæ Ioannis; quia multa continet Apocalypsis, quæ implenda erant post longa tempora; vt victoriam de Imperio Romano, mille annorum pacem, solutionem Draconis post mille annos, &c. Huic ergo obiectioni respondet Apostolus, licèt verum sit, nonnulla contineri in Apocalypsi post diuturnum tempus implenda; nihilominus summam & substantiam totius prophetiæ, & finem illius respectu singulorum citò complenda esse; & adeò citò, vt beatus sit, qui prophetiæ huius memoriam deuota mente recolat; quia propè est tempus & opportunitas vberrimum capiendi fructum ex huius prophetiæ fide & veneratione.

Qua ratione tempus propè esse dicatur

C

D

Non desunt, qui contendant, in his verbis significari, nihil contineri in Apocalypsi, quod non citò implendum esset; atque adeò non solùm respectu singulorum; sed etiam respectu totius mundi citò venturum fuisse diem iudicij vniuersalis; quia sacra Scriptura loquitur de tempore respectu æternitatis: vt videtur docere B. Petrus epist. 2. cap. 3. num. 8. *Vnus dies apud Dominum, sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus.* Dico tamen eam interpretationem non videri ad mentem sacræ Scripturæ. Quia quod ait Apocalypsis, *Beatus qui legit, & audit verba prophetiæ huius, & seruat, &c tempus enim propè est*; omnino promittit ante multos annos colligendum esse maximum fructum ex huius prophetiæ fide & memoria. Ad locum autem diui Petri, Respondeo, sapientissimè fuisse loquutum: quia supponit singulis hominibus breui adesse mortem; & quia post mortem, Sancti non iam tempore mensurantur, sed ęuo aut æternitate; ideò ait non tardare Deum promissiones suas. Scilicet, quia vnicuique appropinquat mors: post mortem autem ij, qui fruuntur Dei beatitudine, parum aut nihil curant, quòd dies iudicij mille annos differatur: *Quia mille anni apud Dominum, sicut vnus dies.* Agit ergo Petrus de iis, qui sunt apud Dominum. Si verò in hac vita, vt promissio Dei impleretur, singuli mille annos expectarent; non videretur consolatio humanæ imbecillitati accommodata, dicere citò implendam esse Dei promissionem. Quia si sufficeret comparatio temporis cum æternitate, illi etiam, qui post decem annorum millia visitandus à Deo esset, & interim cruciãdus, pari ratione ad eum consolandum dici posset, Expecta paulisper, quia citò visitaberis; quæ tamen (prout est humana infirmitas) potiùs videretur irrisio, quàm consolatio.

Vnus dies apud Dominū sicut mille anni, &c. quid sit?

E

F

NOTATIO PRIMA.

De titulo, quem Ioannes huic libro præposuit.

TITVLVS, quem Ioannes huic libro præfixit, is est, *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò, & significauit mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi quæcunque vidit. Beatus qui legit, & audit verba prophetiæ huius, & seruat ea, quæ in ea scripta sunt; tempus enim propè est.* Existimo hic Ioannem consultò nonnulla coniunxisse, quæ primo aspectu paradoxa, hyperbolica, & inter se pugnantia viderentur: vt ænigmatici libri titulus suo etiam modo ænigmaticus, & plenus elegantiæ esset.

Apocalypsis Latinè reuelatio.

Circa libri titulũ difficultates.

De nomine quidem Apocalypseos, & cur Græca vox relicta fuerit in Latina lectione, diximus in prolegomenis notat. IV. Nunc ex ibidem dictis illud assumo, nomen Apocalypseos Latinè reuelationem sonare: quæ vox magnam claritatem præ se ferre videtur. Reuelare enim nihil aliud est, quàm sublato velo rem oculis videndam subiicere, quæ velamine obducto latebat. Quare nouum & insolitum apparet,
1. libro ita difficili & obscuro titulum Apocalypseos, qui claritatem promittit, inscribi. Accedit, quòd promissionem claritatis augent illa verba, quæ sequuntur; scilicet *palàm facere seruis suis*, de quibus notatione proxima.

2. Secundò, illud etiam mirum est; Ioannem reuelationem sibi factam narraturum, eam appellare reuelationem a Deo datam animæ Christi; & quem librum Ecclesia appellat Apolypsin Ioannis, appellari ab ipso Ioanne. *Apocalypsin Iesu Christi, quam dedit illi Deus.* Difficultate insuper non caret, affirmare librum hunc reuelationem esse Christo factam. Cùm enim continuato ænigmate totus texatur, verisimile non est Deum cum Christo per ænigmata loqui. Nam si ad Mosis excellentiam spectabat id Num. 12. 8. *Ore ad os loquor ei, & palàm, & non per ænigmata, & figuras,* &c. quantò maiore iure de Christo Domino id dicendum est?

3. Tertiò; duo in hoc titulo coniungit Ioannes, quæ disiuncta valde inter se & opposita videntur; nempe hunc librum & prophetiam esse, & Euangelium. Quod enim ait (Quæcunque vidit, esse ipsum Dei verbum, & Christi testimoniũ) idem est, ac si diceret; esse Iesu Christi Euangelium. Atqui prophetia est promissio, Euangeliũ verò est optimus nuntius, quo prophetiæ impletæ esse perhibentur: atque hæc est Christianæ doctrinæ summa. Quomodo ergo stare potest, vt Euangelium ipsum sit prophetia?

4. Quartò; designare volens Ioannes, quo tempore sint huius libri prophetiæ implendæ, semel atque iterum affirmat, citò esse complendas: cùm tamen postea mille annos pacis interponat, & ea disertè prophetet, quæ post mille quingentos annos nondum effectum fuêre sortita.

5. Quintò; felices prædicat eos, qui ea, quæ hic scripta sunt, audiunt, vel legunt; eò quòd tempus propè sit: quasi magni momenti sit, hanc prophetiam, antequam impleatur, legisse: & quasi illi, qui Ioannis tempore eam legebant, eousque futuri essent superstites, donec expleri viderent: cùm tamen post tot sæcula nondum sit omnino impleta; & scopus ipsius libri (triumphus scilicet de Roma) plus ducentos annos fuerit dilatus.

6. Sextò; in his verbis, *Beatus qui legit, & seruat*: si modum loquendi attendamus, videtur inani aliquorum superstitio existimantium nulla sibi aduersa & contraria euentura, si aliquam formulam certis verbis conceptam in sinu gestent: alioqui enim non facilè occurrit, quid prosit legere, & non intelligere. Quo spectat impia illa Lutheri irrisio asserentis, ridiculum esse prædicare beatum illum, qui seruat verba prophetiæ huius; cùm tamen nemo sciat, quid sibi velit hæc prophetia?

Vniuersa hæc loquutionum nouitas & insolentia præterquam quòd ad libri ænigmatici titulum (quod iam dixi) conueniens erat, vt dignum esset patellâ operculum: sui admiratione animum sollicitat, ad plenam huiusce tituli intelligentiam inuestigandam: ex qua lucis non parum ad argumenti cognitionem sese effundet. Quemadmodum Psalmorum tituli animaduersi atque percepti, maximopere conferunt ad ipsorum Psalmorum intelligentiam; vt Hieronymus & Augustinus sapienter adnotaruut. quorum verba referemus in notatione de Psalmorum titulis.

Soluitur 1. difficultas.

Vt igitur superiorum difficultatum nodos soluamus: primam, vidimus iam in commentario, licèt liber hic difficillimus ex se sit, eius tamen prophetiam clarissimè fuisse reuelatam Christo; qui etiam Ecclesiam suam magna perspicuitate docuit: non quidem totam prophetiam, sed eam partem, quæ singulis erat necessaria; atque id est, quod citò fieri oportebat. Illa ergo clarissima reuelatio Christo facta, his verbis indicatur, *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus.* Quamuis enim per Angelum postea sit Ioanni repræsentata, Christo tamen fuerat priusquam Ioanni, aut alij cuicunque reuelata. Hoc enim tantum arcanum diuino in pectore fuerat recorditum; neque vlli vnquam siue homini, siue Angelo reseratum, vt diximus in prolegomenis notatione VIII. Et fortasse reuelationis nomen denotat ea, quæ Christo sunt reuelata, relata priùs sub veteris instrumenti figuris fuisse. Reuelare namque est detracto velamine aliquid ostendere. Ceterùm, vtcumque hoc sit, si ad Apocalypseos argumentum notat. VII. propositum, animus intendatur, facile cuiuis Theologo apparebit, eam esse summam illius reuelationis, quæ de Christianæ Ecclesiæ euentibus Christo fuit facta: atque adeò titulum eius esse aptissimum; *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus.*

Apocalypseos seu reuelationis nomen quid innuat.

Sed obiiciet quispiam; hæc tituli verba aliter posse construi, nempe ita vt verbum illud *dedit* ad ea, quæ sequuntur, referatur: qua ratione non erit sensus, Apocalypsin hanc fuisse datam seu communicatam animæ Christi, sed datum esse illi, vt eam reuelationem palàm faceret seruis suis. Respondetur, eiusmodi constructionem ab ipso textu respui: quia verbum illud *palàm facere*, alium præterea habet accusatiuum: atque adeò necessariò sic est locus construendus; reuelationem hanc fuisse datam Christo, vt ipse palàm faceret eam partem, quam citò fieri oportebat.

Apocalypsis Iesu Christi, duplicẽ sensũ habere posse.

Fateor hæc verba, *Apocalypsis Iesu Christi*, seorsum sumpta aliter intelligi potuisse. Nam Paulus 1. Cor. 1. 7. & Petrus epist. 1. cap. 1. n. 7. & 13. Apocalypsin, seu reuelationem Iesu Christi vocant, eam, quæ ab ipso Christo in die iudicij facienda est. Sed in præsenti contextus non cogit, vt de ea reuelatione interpretemur, quæ Christo fuit facta.

Soluitur 2. difficultas.

Ad secundam respondetur, huius libri ænigmata nõ fuisse Christo reuelata; sed prophetiam ipsam, quam ille hisce ænigmatibus à se compositis conuestiuit. Nemini enim reuelari dicuntur ea, quæ ipse ingenij viribus subtiliter excogitauit. Nihilominus tamen ipsorum ænigmatum titulus aptissimus est, *Reuelatio Iesu Christi, quam dedit illi Deus.* Nam pictura ænigmatica dupliciter inscribi potest: Primò aspiciendo ad id, quod ob oculos ponitur. Secundò ad reconditum sensum attendendo. Exempli causa: in Alciati emblematis quædam sic inscribuntur, *Vespertilio, Statua Bacchi, Tumulus meretricis.* Quædam verò sic; *Desidia, Ignauia, Garrulitas, Fatuitas.* Si igitur primum ex his modum respiciamus; fateor non videri aptam huius libri inscriptionem, *Apocalypseos Iesu Christi.* At verò iuxta secundum modum, inscriptio est aptissima. Reconditus namque sensus eadem ipsa doctrina est, quæ fuit animæ Christi reuelata. Illi enim discursui, quem notatione VII. prolegomenon posuimus, mirificè quadrat reuelationis Christo factæ titulus. Deinde ænigmata discursum illum velantia eleganter & idoneè inscribuntur, *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus.* Titulus enim emblematis elegantior, fermè ab ipsa emblematis recondita significatione desumitur. Tale est Gerionis emblema: depingitur enim homo triplici capite, manibus ter binis; titulus est *concordia insuperabilis.* Qua ratione licèt emblema sit obscurissimum; si tamen lucem significet; aptè & verè inscribetur hoc modo, *Nihil clariùs*: quòd si sapientissimè sit confictum, ignorantiam tamen repræsentat, *Ignorantia*, erit eius titulus oppositus. Cùm ergo hic liber sit continuatum quoddam ænigma à Christo Domino, charissimo discipulo missum; conueniens fuit, titulum à Ioanne excogitari, qui ænigmatis medullam indicaret: & cùm hæc medulla sit, eadem illa reuelatio quam Deus animæ Christi communicauerat; ad ipsa ænigmatum mysteria propriè refertur huius libri titulus. Alioqui enim liber ipse, si ænigmata respicias, potiùs est epicalypsis, quàm Apocalypsis; quia ænigmatica propositio potiùs obuelatio, quàm reuelatio censenda est; ænigmata enim non detegunt, sed potiùs tegunt veritatem. Sapienter tamen Ioannes eiusmodi titulum libro præposuit; qui non ænigmata, sed eorum significata respiceret. Neque offendet in hoc, qui consideret simile quid plerisque aliorum librorum titulis contingere. Genesis enim, Exodus, &c. non significant, libros (quibus eiusmodi tituli præfiguntur) ipsam esse rerum generationem, aut exitum populi de Ægypto; sed iis libris harum rerum tractatum contineri.

Duplex ænigmatis inscribendi ratio.

Soluitur 3.

Ad tertiam respondetur, reuelationem Christo ostensam de Christianæ Ecclesiæ præstantia & eius euentis, continere in se Euangelicam omnem doctrinam: (vt explicatum est in prolegomenis notatione VIII.) atque eadem doctrina Euãgelica, non solùm bonus est nuncius eorum, quæ iam impleta fuêre; sed certissima etiam eorum prophetia, quæ restant implenda; & *sperandarum substantia rerum*, vt ait Paulus ad Hebr. 11. 1.

Soluitur 4.

Ad quartam; verba illa, *quæ oportet fieri citò*, non ad vniuersa, quæ continet Apocalypsis, referenda sunt; sed ad ea solùm, quæ Christus manifestè seruis suis reuelauit; quæ non totam prophetiam complectuntur, sed eam partem, quam omnibus palàm fieri oportebat: vt in commentario explicatum. Vide etiam proximam notationem.

Soluitur 5.

Ad quintam, ingens illa felicitas, quæ legentibus, vel audientibus huius libri prophetiam, eámque seruantibus promitti-

Illa   promitti

Quibus in se doctam rationem, quando & seruantur Apocalypsis prophetiam.

promittitur; non secundùm eam partem accipienda est, A quæ agit de Roma, de Antichristo, ac de iis rebus, quæ post aliquot sæcula erant implenda; sed secundùm doctrinæ Euangelicæ medullam, quæ in toto hoc libro continetur, quæque ad singulos spectat, & citò complenda est. Hæc enim docet probis ac grauis Christi seruis æternam fœlicitatem promitti perfruendam; eósque quantumuis in hac vita aduersæ fortunæ procellis iactentur, faustos tamen esse ac fortunatos; contra verò crucis Christi inimicis æternam miseriam & infelicitatem esse paratam, & in præsenti etiam, quantumuis exultare & triumphare videantur, miseros tamen verè esse & ærumnosos. Cùm verò hic præcipuus sit fructus, quem singuli ex huius libri prophetia poterant decerpere, idcirco magnæ sapientiæ & prudentiæ fuit prædicare felicitatem eorum, qui huius libri B prophetiam audierint atque conseruauerint.

Solutio 6. Ad sextum, diuus Ioannes verba facit de iis, qui intra proprij pectoris recessus hanc seruant doctrinam, eam assiduè meditantes, atque ad eius se normam totos effingentes. Quod quidem propriè spectat ad commendationem doctrinæ in huius libri ænigmatibus inclusæ; sed reconditæ etiam doctrinę laus in ænigmatis laudem, elogiúmque redundat. Lutheri verò calumniam refellit Bellarminus de verbo Dei c. 19. vbi ait; etiamsi multa sint in hoc libro obscurissima vaticinia, multa tamen esse præcepta vitæ clarissima, & præsertim exhortationes ad perseuerantiam & patientiam tempore persequutionum. Hæc illè ex abûdanti. Verùm vt rectè & eleganter dicantur per lectionē, siue auditionem huius prophetiæ beati homines, qui eam C in corde seruauerint, satis est horum ænigmatum medullam esse Euangelicæ doctrinæ substantiam.

NOTATIO SECVNDA.

Ad illa verba, Palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò.

CONSTRVCTIO Græca est *palàm facere*; id est vt palàm faceret. Quare quod Ioannes asserit, illud est, reuelationem scilicet, quæ in hoc libro continetur, ab æterno Patre fuisse Christo datam; vt ipse palam faceret seruis suis quæ oportet fieri citò. Plerique Interpretes existimāt, palam facere idem esse, ac Ioanni hæc ænigmata misisse Christum, & Ioannis interuentu Asiæ Ecclesiis. Sic enim D palàm facta sunt ea, quæ futura erant. Mihi tamen aliter videtur; quia ænigma non facit palàm ea, quæ significat; cùm palam loqui, & ænigmaticè loqui, sint inter se opposita: & præsertim cùm huius libri ænigmata sint valdè obscura. Expende illa verba Num. 12. 8. *Palàm, & non per ænigmata.* Ergo palàm, & obscurè contraria sunt: vt etiam apud Ciceronem 4. Academic. Atque ita semper in Scriptura, palàm facere ad claram manifestationem refertur, vt Exodi 2. 14. *quomodo palàm factum est?* & Deut. 13. 5 Ecclesiastici 38. 38. & cap. 39. 11. Similiter ergo accipiendum est in præsenti; neque enim licet abusiuè accipere, cùm verbum Græcum δεῖξαι ad ostensionem & manifestationem pertineat. Scio quosdam vertere, *Indicare*; fortasse ne de clara manifestatione intelligere cogantur; aut quia *palàm facere*, videtur eis æquiuocum; & ad id referri posse, quod in multorum conspectu efficitur. Hoc tamen nihil est; quia E palàm facere alicui, non potest aliter, quàm de manifestatione accipi. Et ea est vsitatissima phrasis nō in sacra Scriptura solùm, sed etiam in Plauto & ceteris Latinitatis auctoribus. Verbi autem Græci propria vis non potuit meliùs exprimi: atque ita Erasmus etiam in præsenti vertit, *Palàm facere.*

Palàm loqui & ænigmaticè loqui, inter se opposita.

Assero igitur primò, ea omnia, *quæ oportet fieri citò*; non fuisse palàm facta Ecclesiæ per hæc ænigmata, sed per ea quæ Christus discipulos suos manifestè docuit: & præsertim per Spiritum sanctum; de quo Christus ipse dixerat, *Ille vos docebit omnia; & suggeret vobis omnia, quæcunque dixero vobis,* Ioan. 14. 26. Et quidem qui semel Apocalypseos argumentum rectè intellexerit, non dubitabit, quin huius doctrinæ pars, quæ Christianorum singulos contingit (ea scilicet quæ citò erant implenda) palàm facta sit Ecclesiæ per Spiritum sanctum, quem illi Christus misit. Vnde Paulus 1. Cor. 2. 10. *Nobis reuelauit Deus per Spiritū suum.* Et eodem modo intelligendum est Christum aperire sigilla illa, A de quibus Apocal. 5. scilicet Spiritu suo Ecclesiæ impartito (vt eo loci videbimus.) Quia aperire sigilla, perinde est, ac palam facere ea, quæ in libro continentur.

Dubitatio circa textū.

Sed rogabis, quæ fuerit causa, cur Christus cùm ab initio suæ conceptionis hanc reuelationem acceperit, vt palam faceret ea, quæ oportet fieri citò, nihilominùs communiter loquendo non ea palam fecerit Ecclesiæ, quousque in cælos conscendit? Respondetur, in diuinæ prouidentiæ consilio decretum fuisse, vt magna hæc sapientia & claritas Ecclesiæ tribueretur; vt præmium Christi passioni debitum: atque ita ait Ioannes in Euangelio cap. 7. 39. *Nondum erat Spiritus datus; quia Iesus nondum erat glorificatus.* Et in Apoc. cap. 5. num. 5. *Ecce vicit leo aperire librum, & soluere signacula eius.* Palàm igitur fecisse, fuit Christi victoriæ B præmium. Vnde colligitur, quam magnum & præstans fuerit, palam fecisse ea, quæ oportebat fieri citò.

Responsio.

Secundò assero, quemadmodum magni artificij fuit, huius libri ænigmatibus eiusmodi titulum inscribi, *Reuelatio Iesu Christi*; non quòd ipsa ænigmata per se sint reuelatio; sed quòd eorum medulla sit Iesu Christo reuelata (vt supra diximus,) sic etiam verba illa *palàm facere*, quæ in titulo apponuntur, non congruere ænigmatibus ipsis per se: nec enim ænigmatum est palam facere; sed in eis includitur reuelatio, quam accepit Christus, vt Ecclesiæ suæ palam faceret eam partem, quam citò oportet fieri. Quare eodem modo continent ænigmata hæc reuelationem Iesu Christi, & eam partem quæ palam facta est Ecclesiæ.

Quinam seruorum Christi nomine comprehendantur.

Seruis suis.] Numquid omnibus Christianis? an amicis C solùm? Respondetur, fidelibus in communi hæc mysteria per doctrinam fidei reuelari: amicos tamen Dei per Spiritus sancti dona penitus illustrari. Et primò intelligenda videtur hæc vox de iis, super quos Spiritus sanctus visibili specie descendit: deinde de ceteris, qui eiusdem Spiritus participes facti sunt. Per eorum autem prædicationem & explicationē constat, non solùm iustis eā cælestis doctrinæ lucē esse concessā; sed etiā vniuersæ Ecclesiæ, & doctis præsertim hominibus. Atque ita seruorum Christi nomen ad Ecclesiam Christianam videtur pertinere. Perspicuum verò est eos, qui plus se in literarum studium, necnon in cælestium rerum meditationem impendunt, plus assequi lucis; ita vt cùm Propheta verissimè canant, *Testimonia tua credibilia facta sunt nimis,* Psal. 92. 5.

Quæ oportet fieri citò.] Plerique hæc ad vniuersam Apoca-D lypseos prophetiam referre videntur. Atque alij quidem aduerbium *citò* ad initium prophetię applicant, nimirum, quia citò futurum erat, vt impleri inciperet prophetia. Alij per comparationem temporis cum æternitate diem etiam iudicij citò futurum esse exponunt. In vtraque ipse declaratione non parum difficultatis reperio. In prima; nam si initium tantùm prophetiæ attenditur, iam illud fuerat completum: scilicet quod attinet ad septem sigilla, & Ecclesiæ commigrationem a Iudæis ad Gentes. Præterquam quòd de ipso etiam prophetiæ fine idem omnino asseueratur cap. 22. 6. *Oportet fieri citò. Ecce venio velociter.* & num. 10. *Tempus enim propè est.* Secunda etiam expositio non est ad rem (vt in commentario vidimus) eò quòd humanæ imbecillitati non sit accommodata. Vtramque autem expositionem pariter redarguit verbum illud, *palàm facere.* Quod enim Apocalypsis asserit citò esse complen-E dum, asserit etiam seruis Christi palàm factum esse. Quod ergo non est factum palàm Ecclesiæ, non affirmatur citò implendum fuisse. Iam verò vidimus non fieri palàm, quod non clarissimè manifestatur. Quis igitur non videat, noluisse Christum; Ecclesiæ suæ ab initio adeò clarè innotescere futuram Romæ totius conuersionem; & cetera, quæ deinceps euentura erant. Quare verba illa, *quæ oportet fieri citò*, non possunt ad vniuersam prophetiam extendi. Atque adeò sensus legitimus est, Christo totam hanc prophetiam fuisse ostensam, vt palam ex illa faceret ea, quæ oportet fieri citò. Quod ideo dictum est à Ioanne; ne Christiani, quibus persuasum est huius libri doctrinam esse ad salutem necessariam, de eius obscuritate conquerantur. Certè hic sensus Ioannis prudentiam valdè commendat. Atque ita meritò a nobis hæc verba, *palàm facere, quæ oportet fieri citò*, de manifestatione perspicua intelliguntur communicata Ecclesiæ, antequàm hic liber scriberetur; non tamen extenduntur ad vniuersa, quæ liber complectitur.

CAPITIS I. PARS II.

QVÆ EST EPISTOLA DEDICATORIA.

TEXTVS.

Verſ.4. IOANNES *ſeptem Eccleſiis, quæ ſunt in Aſia. Gratia vobis,& pax ab eo qui eſt, & qui erat,& qui venturus eſt; & à ſeptem ſpiritibus,qui in conſpectu throni eius ſunt.*

5. *Et à Ieſu Chriſto,qui eſt teſtis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ,qui dilexit nos,& lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo.*

6. *Et fecit nos regnum & ſacerdotes Deo & Patri ſuo,ipſi gloria & imperium in ſæcula ſæculorum,Amen.*

7. *Ecce venit cum nubibus,& videbit eum omnis oculus,& qui eum pupugerunt, & plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ: Etiam,Amen.*

8. *Ego ſum* A,*&* Ω,*principium & finis,dicit Dominus Deus, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt omnipotens.*

COMMENTARIVS.

Gratia & pax, Apoſtolica ſalutatio.

LIBRI elogium & titulum elegantem ſequitur epiſtola dedicatoria;cuius munus eſt ſalutare eos, quibus liber dicatur; eiſque operis argumentum indicare. Primùm ergo Ioannes ſalutat ſeptem Eccleſias Aſiæ,quibus mittit Apocalypſin. Et cùm ſalutatio Apoſtolica ſit,*gratia & pax*;quaſi explicare volens, à quo poſtulet eis gratiam & pacem, artificioſe totius libri ſummam inſerit. Atque ita, vt huius libri argumentum idem eſſe confirmetur, quod notat. VII. Prolegomenon iuxta noſtram acoluthiam poſuimus; videbimus nunc Ioannem in dedicatoria epiſtola totum illum diſcurſum ad compendiariam ſummam redigere.

Verſ.4. *Ioannes ſeptem Eccleſiis.*]Rectè docet Ribera,non poſſe negari,quin hoc ſit propriè intelligendum de ſeptem illis Eccleſiis,quæ ſtatim enumerantur: ſicut certũ eſt Pauli epiſtolã ad Romanos ad eoſdẽ fuiſſe ſcriptam. Sed conſtat etiam, ex Apoſtolorum intentione non ſcribi ſolùm Corinthiis, quæ ad illos diriguntur epiſtolæ; ſed ceteris etiam quibus eâdem doctrinâ opus ſit.

Septenarius numerus an vniuerſitatẽ ſignificet? & quomodo.

Dubitatur tamen, vtrùm hîc lateat myſterium in numero ſeptenario; ita vt non ſcribatur ſolùm vniuerſæ Eccleſiæ, id, quod ad ſeptem illas Eccleſias dirigitur; ſed etiam in ſeptenario numero, Eccleſiæ vniuerſitas deſignetur? Sanè id affirmant Chryſoſtomus homil. 22. ex variis in Matthæum, Auguſtinus 17. de ciuit. cap. 4. Gregorius lib. 23. Moral. cap.1. Iſidorus lib.8.etymolog. cap. 1. Aretas,& Beda. Chryſoſtomi verba ſunt; *Septem Eccleſiæ ſunt omnes Eccleſiæ propter ſeptem Spiritus. Omnes ergo,in quibus abundantior eſt ſpiritus ſapientiæ, eſt vna Eccleſia;& omnes in quibus abundantior eſt ſpiritus conſilij,eſt altera Eccleſia:*& ſic de ceteris.Eôdem fortaſſe ſpectant Auguſtinus,Iſidorus & Gregorius; aiũt enim,*Ideo ſeptem ſcribi Eccleſias,vt vna catholica ſeptiformi gratia Spiritu plena deſignetur.* Acuta ſanè expoſitio: eiuſmodi tamen, quæ myſticum potiùs ſenſum,quàm literalem redoleat.

Oportet ergo ſtrictiùs examinare, qua ratione ſeptenarius numerus poſſit vniuerſitatem denotare. Quamuis enim id à pleriſque aſſeratur ex Auguſtino 11.de ciuit.cap.31. adhuc tamen non vide- A tur veriſimile iuxta Hebræã phraſim, ſi audias ſeptem Hiſpanos occubuiſſe; de Hiſpanis omnibus poſſe intelligi. Et nihilominùs in quibuſdam locis, vt ſtatim videbimus,aptiſſimè deſeruit ſeptenarius vniuerſitati. Quæ eſt ergo ratio diſcriminis? Reſpõdeo, tunc aptè per ſeptenariam vniuerſitatem intelligi, cũ vniuerſa aptè ad ſeptem reuocari poſſũt; vt vniuerſi dies ad ſeptem dies hebdomadæ; & ſimile eſt apud Hebræos de ſeptẽ annis. Prætereà omnes virtutes aptè reuocantur ad ſeptẽ; dona itẽ omnia Spiritus ſancti;ſimiliter omnia peccata,&c. Quare ſi audias aliquẽ ſeptẽ diebus hebdomadæ ſcribere;iure intelligis,eũ ſemper ſcribere. Quemadmodũ & qui ornatus eſt omnibus virtutibus,vel B viriis omnibus coopertus;ſatis ſignificatur,ſi ſeptẽ virtutibus,aut ſeptem vitiis dicatur inſignitus. Secus tamen eſt in aliis;cùm enim venti, verbi gratia, ad ſeptem non reducantur;ideo qui ſeptem ventos dixerit,non omnes ſignificabit. In Apocalypſi ergo plurimos inuenimus ſeptenarios;in quibus procul dubio vniuerſitas continetur: vt in ſeptem ſigillis,ſeptem tubis, ſeptem phialis, ſeptem capitibus tam draconis,quàm beſtiæ,ſeptẽ oculis & cornibus Agni, &c. in quorum explicatione oportet oſtendere, quomodo vniuerſa congruenter ad ſeptem illa reducantur? Ita vt illa ſeptem, quæ recẽ- C ſentur,ſint veluti ſeptẽ dies hebdomadæ,qui omne tempus complectuntur, & veluti continua circulatione perſeuerant. Ac fortaſſe interdum poterat extendi numerus, verbi gratia, vſque ad 8. vel reſtringi ad 6.Sed elegantiſſimè & accommodatiſſimè reuocantur ad ſeptem ea omnia, quę aptè poterãt ad eũ numerũ reduci,vt in his ſeptem ſignificetur ordinaria & perſeuerãs operũ diuinæ prouidẽtię ſucceſſio,veluti in ſeptẽ hebdomadæ diebus.

Multi Apocalypſeos ſeptenarij vniuerſitatem ſignificant.

Hoc poſito;aſſero per ſeptem Eccleſias,quæ hîc enumerantur, aptiſſimè Eccleſias omnes indicari. D Etenim illarum Aſiæ Eccleſiarum differentia in ſeptem epiſtolis deſumitur pęnes Epiſcoporum diuerſitatem; vt cap. 2.& 3.conſtabit. Id quod iure optimo fuit factum; cùm Epiſcopi ſint Eccleſiarum capita, & ex capitum diſſimilitudine diuerſitas etiam Eccleſiarum appoſitè conſideretur.

Præter

Præterquā quòd Ecclesiarum status ex ipso Episcoporum statu & qualitate ferè pendet. Quòd si septem tantùm Episcoporum genera possunt reperiri; nec poterunt similiter plusquam septem Ecclesiarum genera dari.

Dico ergo Episcoporum numerum aptissimè ad septenarium reuocari. Etenim conscientiarum genera septem tātummodò sunt (vt infra videbimus) atque ita Episcoporum vniuersitas ad totidem genera reuocatur. Quæ tamen genera omnia in septem Asiæ Episcopis, ad quos scribit Ioannes, inueniuntur. Omnes enim sunt mirè inter se diuersi atque dissimiles; nec aliquis prætereà reperiri potest, qui ad eorum aliquem non referatur. Atqui mirum planè est, ad varias Episcoporum differentias indicandas, quæ erant in Ecclesia futuræ, Dei prouidentiam in ipso Ecclesiæ exordio, ad septem illas Asiæ Ecclesias totidem Episcopos elegisse; quos præsciuerat conscientiis ita dissimilibus fore, vt in his aptè omnium conscientiarum genera exprimi possent. Quòd verò tunc in Asia non essent plures, quàm septem Ecclesiæ; contextus ipse non obscurè innuit, *Ioannes septem Ecclesiis*. Præsertim cùm in Græco articulus præfigatur.

Apostolica salutatione, Gratia & pax, quid significetur

Gratia vobis, & pax.] De hac salutatione latè multi in epistolis Petri, & Pauli. Ex quibus breui colligo genuinam huius salutationis significationem esse, precari Christianis à Deo non solum gratiam, sed spiritualē etiam donorū abūdantiam; hoc est, *Vt vitam habeant: & abundantius habeāt*, Io. 10. 10.

Pacis nomen in sacris pro abundantia sumi.

Pro hac explicatione nota, familiarem esse sacræ Scripturæ phrasim, pacis nomen ponere pro abundantia: pax verò Christi est, *Illa pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum*, Philip. 4. 7. & cohæret optimè nomen pacis; quia ex spiritus abundantia nascitur, vel in ea sita est pulchritudo illa pacis, de qua Isaiæ 32. 18. *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis.*

Notandum verò est in hac epistola dedicatoria (in qua includitur totius Apocalypseos argumentum) ad illa verba. *Gratia vobis & pax*, septem epistolarum intentionem reduci videri. Scopus enim earum est, Episcopos & Ecclesias hortari, vt Christi gratia & ipsius beneficentiæ abundantia fruantur, atque eum fructum ex Apocalypseos doctrina percipiant.

Difficultas in textu Græco.

Ab eo qui est, & qui erat & qui venturus est.] Græcè, ἀπὸ τοῦ ὢν, καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, quod est ad verbum; gratia vobis, & pax ab ens, erat, & venturus. Sunt qui Græcam locutionem excusare E conentur à solœcismo, supplentes nescio quid. Nihilominùs tamen Grammaticis non satisfaciunt: eatenus, vt Erasmus dicat, his verbis Græcis nullum inesse sensum, sed de hoc infrà. Quod verò ad grammaticam attinet; si suppleretur genitiuus θεοῦ (id est Dei) alius remaneret scrupulus quia genitiuo siue ablatiuo (genitiuus enim Græcus vertitur in ablatiuum) apponeretur nominatiuus: hac ferè ratione, *Gratia vobis à Deo ens, erat & venturus est.* Quòd si nulla esset maior difficultas, quàm in nominatiuo collocari id, quod genitiuo siue ablatiuo per appositionē additur; ea videtur esse phrasis Ioannis. Nam similiter infrà vbi legimus, *& à* F *Iesu Christo, qui est testis fidelis*, Græcè legitur ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ μάρτυς, ὁ πιστός, id est, à Iesu Christo testis fidelis. Sed in Græco articulus in ea locutione videtur relatiui officium gerere; sicut expressum est à vulgato, *à Iesu Christo qui est testis fidelis*. Ceterùm maiorem habet difficultatem hic locus Græcè; *ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est*. Nam præpositio ἀπὸ, quæ genitiuum regit, non habet post se alium genitiuum, nisi solùm articulum; & cùm dicitur, ὁ ἦν (Latinè, qui erat) articulus ibi cum solo verbo *erat* coniungitur.

Fateor ergo, Græca hæc verba prima facie Grāmaticorū regulis nō conformari. Id tamē Ioannes de industria ita præstitit; vt latens inibi mysterium meliùs agnosceretur. Quod si Erasmus probè intelligeret, nō diceret nullū esse Græcæ lectionis sensum. Nec erat, cur se quisquā defatigaret inuestigādo aliquid, quod in textu suppleret, vt solœcismus excusaretur. Ioannes enim id affectauit; scilicet vt ex noua hac loquendi ratione intelligeretur, verba illa, *Ens, erat, & venturus*, nomen esse proprium. Quod vt intelligi posset, congruens fuit, vt phrasis ipsa solœcismi speciem præ se ferret; neq; aliter posset excusari, nisi vt nomē propriū accepta. Quibus ita acceptis nullus inest solœcismus, sed recta potiùs loquēdi ratio. Hoc exēplo fiet manifestum: Si quis dicat Augustinū epistolā scripsisse ad Deusdedit, atque aliam à Deo-gratias accepisse; nisi aduertatur illa esse nomina propria, videntur solœcismi; verùm vbi quis aduertit nomina esse propria, nihil in ea locutione inuenit, in quo offendat. Hoc namque modo sumenda sunt nominum instar indeclinabilium. Ac præsertim hac ratione sumi solent ea nomina, quæ ex pluribus dictionibus componuntur; quādo ipsa complexio non videtur cōmodè flecti posse per casus. Vt nomen pueri apud Isaiam 8. 3. *Accelera spolia detrahere, Festina prædari.*

Erasmus textū Græcum non satis intellexit.

Græcus textus qua ratione intelligendus, ne solœcismi speciem præ se ferre videatur.

Dico ergo hanc ipsam solœcismi vmbram optimū esse argumentum ad id, quod fusè notatione III. probabimus; scilicet Ioannem non allusisse solùm ad nomen Iehoua, sed Græcè etiam exprimere, ac pronunciare voluisse; & quatuor illas literas יהוה non simplicem esse dictionem, sed quatuor dictiones; quarum prima tantùm elementa scribebantur; atque integrum nomen Hebraicè esse יְהִי הֹוֶה וְ הָיָה (iehie, hoia, ve, haia) quod Latinè ad verbū sonat, ERIT, ENS, ET FVIT. Ioannes verò in eius nominis declaratione prudentissimè temporum ordinē cōmutauit; & proptereà nō dixit, ERIT, ENS, ET FVIT; sed ens, erat, & venturus. His de rebus rationē reddam seorsum in notatione illa tertia. Nunc solùm noto, Ioānem, dum gratiam & pacem exposcit ab eo, qui appellatur Iehoua, quod sonat, ERIT, EST, ET FVIT; illud nobis indicasse mysteriū, scilicet nomen Iehoua, valde esse aptum ad Apocalypseos argumenti summam atque compendium. Nā si proprium epistolæ dedicatoriæ est, argumentum paucis complecti; quid elegantius, quàm, postquam dixit, *gratia vobis & pax*, cùm additurus esset, à quo gratiam & pacem deprecaretur, in diuino nomine, atque in iis, quæ mox subiungit, Apocalypseos argumentū complecti? Vide illud Zachariæ 12. num. 1. *Dicit Dominus extendens cælos, & fundans terram, & fingens spiritum hominis in eis.* Vbi ea omnia, quæ ibi tribuuntur Deo, addita sunt ad complectēdum illius visionis argumentum: aliter enim non esset ad rem (vt notauit Arias.) Videtur autem eorum sensus huiusmodi esse: eum scilicet, qui cælum ac terras (res adeò inter se distātes atque diuersas) & qui carnem & spiritum, (quorum naturæ sunt ita dissimiles vel potiùs pugnantes) pulchrā quadam societate & conspiratione conciliauit; eum, inquam, ie ipsa effecturum; vt terreni atque carnales homines, qui Christum persequebantur, cælestem spiritum accipiant, quemadmodum infrà dicitur Zachariæ 12. 10. *Effundam super eos spiritum gratiæ & precum; & aspicient in quem confixerunt, &c.*

Similiter ergo ad argumentum Apocalypseos spectare videntur illa omnia, *ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est, & à septem spiritibus, &c.* Alioqui non vsurparet Ioannes nouas & inusitatas locutiones in salutatione Apostolica. Verū si earū vsurpatio

patio Apocalypseos argumento mirificè congruebat; quis non videat, nouam hanc loquendi rationem prudentissimam fuisse, ac Ioanne dignissimam? Sanè id nemini dubium erit, qui aduerterit, proprium nominis Iehoua mysterium esse, vt significet Deum perfectè & cumulatè suis promissis staturum, & prouecturũ vlteriùs maximum illud Ecclesię opus, quod figurauerat, promiserat, & inchoauerat; & ad finem demum admirabili magnitudine ac perfectione perducturum. Quòd si hæc erat propria diuini huius nominis vis, quid aptius ad Apocalypseos argumentum complectendum?

Verba illa qui est, & qui erat, &c. ad æternum Patrem referenda.

Sed dubitabit aliquis, an hæc verba, *qui est, & qui erat, & qui venturus est*, æterno Patri in præsenti tribuantur, vel Deo trino, & vni? Ribera notat, hîc nullam distingui personam, sed sermonem esse de Deo indistinctè. Ceterùm consideratâ sacræ Scripturæ consuetudine, dicendum videtur in præsenti referenda hæc esse verba singillatim ad Deum

A Patrem. Licèt enim nihil contineant, quod nõ conueniat etiam Filio, & Spiritui sancto, & quamuis eadem verba intrà num. 8. mysterio Trinitatis applicentur, (vt ibi videbimus) sæpe tamen Dei nomine singulariter intelligi solet Pater, iuxta id ad Heb. 1. num. 1. *Multifariam, multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouissimè loquutus est nobis in Filio*, & in salutatione Apostolica solet exprimi, *Gratia vobis, & pax a Deo Patre, & à Iesu Christo*; atque ita cùm in præsenti dicitur, *Gratia vobis & pax ab eo qui est, &c. & a Iesu Christo*, similiter primam illam periphrasim referre debemus ad

B Patrem, quandoquidem substituitur loco illorum verborum, *a Deo Patre*. Quomodo autem Deus Pater dicatur venturus, vide notat. 11 vbi explicabimus, non solùm ad diem Iudicij referri debere, quod dicitur de aduentu Dei, sed etiam ad quamuis insignem Ecclesiæ liberationem atque victoriam.

NOTATIO TERTIA.

Ad illa verba, Qui est, & qui erat, & qui venturus est. *Vbi de nomine Iehoua. Et quia longiuscula erit disputatio, in aliquot Sectiones distribuetur.*

SECTIO I. *Ioannem non solùm allusisse ad nomen Iehoua, sed etiam illud expressisse.*

Verbis illis, qui est, & qui erat, &c. nomen Iehouah innui probatur.

DIXI in commentario Ioannem per hæc verba, *Qui est, & qui erat, &c.* nomen Iehouæ exprimere voluisse. Qua in re quia plus latet mysterij, quam aliquis fortassis opinabitur; idcircò de illa seorsum agere operæpretium esse duxi. Assero ergo in primis, Ioannem illis verbis, *Qui est, & qui erat, & qui venturus est*, ad sacrosanctum nomen Iehoua respexisse. Quod probo primò; quia in eis verbis manifestè voluit verum Deum designare, (vt patet ex contextu:) constat autem, nomen Iehoua esse Dei veri maxime proprium, vt notat Hieronymus in Psalmum 8. & omnes, qui de eo nomine scribunt, vt Galatinus lib. 2. cap. 10 & 11. Gueuara in Habac. cap. 2. num. 577. Delrius in Magia, Gabriel Vazquez 1. p. tom. 1. disp. 59. & Masius in Iosue cap. 2 n 1-.

Secundò probatur, quia Ioannes ad Deum verum denotandum verbi substantiui propria vi & significatione vsus fuit: dum ait, *Qui est, &c.* Atqui certum est, nominis Iehouah significationẽ desumi a verbo substantiuo. Licet enim non desint, qui nominis Iehouah etymologiã ignotam esse dicant, vel etiam qui alias etymologias fingant:

Nominis Iehouah etymologiam desumi à verbo substantiuo.

nihilominùs certũ est, veram eius nominis etymologiã desumi a verbo substantiuo; vt ex illo Exodi 3. 14. *Ego sum, qui sum*, efficaciter probãt Lipomanus, Theodoretus, Vatablus, & Caietanus, nec non Bellarminus in Grammatica Hebræa; Prado in Ezechielem, Masius in Iosue, & Marianus Victorius in scholiis ad epistolam Hieronymi 136.

Plato quo nomine Deũ appellarit.

Vnde multi (vt Marianus Victorius) Iehouah nomen exponunt per illud Platonis in Timæo ὁ ὤν, quo nomine Deum appellabat, cùm illud ab Ægyptiis Theologis (Iustino Martyre, & Goropio in Hermathena lib. 1. testantibus) didicisset. Et Masius in epistola ad Ariam Montanum, ipsius Ariæ psalmis præposita, Plutarchum affert libro de figura ει apud Delphos, vbi de solo Deo verè dici posse, quòd sit, multa disputatione conatur adstruere.

Nomen Iehouah tria tempora complectitur.

Probatur tertiò. Nam Ioannes in sua periphrasi tribuere voluit Deo, *esse, fuisse*, & *fore*, atque id ipsum notat de nomine Iehouah Prado, Oleaster, Vatablus in illud Exod. 3. 14. *Ego sum, qui sum*, & Galatinus lib. 2 cap. 10. Vide etiam Clementem Alexandrinum lib. 5. Stromatum cap. 2. vbi sic exponit nomen Iehoua, *Qui est, & qui futurus est*. Vnde nõnulli ad æternitatis significationem respexere, vt Masius. Facit quod refert Plutarchus lib. de Iside & Osiride; nempè in Ægypto signum, quod Sai est Mineruæ, quam eandem putant Isin esse, inscriptionem habere huiusce modi: *Ego sum vniversum, quod fuit, quod est, & quod est futurum: flammeum amiculum meum nullus mortalium aperuit vnquam.* Vide Goropium in Hermathena lib. 5. folio 106. Vbi contendit

Isidis nomen quid etymo, quid significatione impertet.

ex Plutarcho, per Isidem, Diuinam sapientiam intelligi, Isidisque nomen idem sonare, quod, *est, est*. Denique cùm constet Ioannem hic ad Iehoua nomen alludere; hæc ipsa allusio efficaciter probat, per nomen Iehoua tribui Deo esse, fuisse, & fore.

C Assero secundò, Ioannem hic non solùm ad nomen Iehoua habuisse respectum; sed propriam etiam quatuor literarum Hebraicarum vim & significationem expressisse. Pro quo notandum est, quædam esse nomina incomplexa, vt Adam, Noë, &c. alia verò complexa; vt nomen montis, *Dominus videbit*, Genes. 22. 14. nomen putei *viuentis, & videntis*, Gen. 1. 61. nomen pueri *Accelera spolia detrahere, festina prædari*, Isaiæ 8. 3. Dico ergo, nomen Iehoua esse nomen complexum ex pluribus dictionibus conflatum; quarum prima quæque tantùm elementa scribuntur; & propterea cùm nomen integrum sit יהי הוה ו הו *ihie, houa, ve, haia*, quatuor solùm literas in compendium redactas scribi solitas. (יהוה) Si autem integras dictiones velis ad verbũ Latinis vocibus exprimere; earum propria vis eiusmodi

Nomina Hebraicarũ alia incomplexa, alia cõplexa.

D est, ERIT, EST, ET FVIT. Quod ipsum expressit Ioannes, cùm ait, *Gratia vobis, & pax ab eo qui est, & qui erat, & qui venturus est*. Hæc explicatio alicui forsan cabalistica & paradoxa videatur, sententiam tamen cohibeat tãtisper, quæso, quousque nostras rationes expendat. Quarum prima est, quia hæc explicatio ab ipso Apostolo Ioanne videtur omnino tradi; quandoquidẽ ad Iehoua nomẽ respiciens, illud hisce verbis declarat, *Qui est, & qui erat, & qui venturus est*. Quasi tria illa tẽpora expressè dicat in nomine diuino contineri. Quomodo autem tria tempora illa exprimet, nisi nomen ipsum plures in se dictiones contineat?

Nomine Iehoua omnis temporis differentias comprehendi.

Secunda; plures auctores supra relati, nempe Clemens

E Alexandrinus, Galatinus, Masius, Oleaster, Vatablus, & Prado id ipsum notant; videlicet nomine illo diuino omnes temporis differentias comprehendi; id autem nisi pluribus dictionibus fieri nequaquam poterat. Tertia; multi sedulò obseruarũt nomẽ Iehoua, nulla simplici voce Græca vel Latina exprimi posse, (vt Arias Mõtanus præfatione in Psalmos) non igitur est vnica dictio simplex. Alioqui per nomen Ens, vel per illud Græcorum, ὁ ὢν vel τὸ ὂν exprimebatur satis. Ac meo quidem iudicio, qui dictionem esse simplicem autumant, & eam per Græcum ὁ ὢν interpretantur ea expositione contenti; consequenter loquũtur, (vt Masius, & Marianus Victorius) si enim vnum & simplex est nomen, quod a verbo substantiuo deducitur;

Nomẽ Iehoua nulla simplici voce Græca, vel Latina exprimi posse.

F quid aliquid, quæso, fuerit, nisi ens aut essentia? Antiquos verò Hebræos nobiscum facere argumento est, quòd nomen hoc vsitato more nomen expositum appellabant (vt refert Galatinus) nimirum indicantes, compendiarium esse ac proinde explicatione indigere.

Iehoua nomẽ ænigmaticũ ac symbolicũ.

Quarta; auctoritate Clementis Alexandrini confirmatur, qui nomen Dei tetragrammaton, appellat nomen mysticum, ænigmaticum, atque symbolicum, lib. 5. stromatũ, c. 2. Quòd si vna tantũ & simplex esset dictio à verbo substantiuo deflexa, non erat, quòd mysticum, & symbolicum diceretur. Nemo enim τὸ ὂν, mysticum nomen esse dixerit. Si verò sint plures dictiones, quarum prima tantùm elementa scribuntur; tunc meritò mysticum appellatur: ac præter

præsertim à Clemente Alexandrino, qui eodem libro obseruat, *Duplicem fuisse apud Ægyptios hieroglyphicam scribendi rationem in sacra, quæ insculpitur, scriptura; vnam quidem κυριολογικὴν, id est, propriè loquentem, per prima tantùm dictionum elementa; alteram verò symbolicam.* Cui ergo rei prima illa hieroglyphica scribendi ratio magis conueniat, quàm sacræ sculpturæ in lamina aurea, quæ Pontificis Hebræorum caput decorabat? Si in aliis vel rerum scribendarum reuerentia, vel abbreuiandi necessitas homines notis vtentes ad compendiariam scribendi rationem impulit, vt cernere est in antiquorum notis; cuius nominis maior dignitas atque maiestas? quódve augustius ad sculpturam spatium grandiorum præsertim literarum, quantas fuisse opus erat, vt à procul adstantibus cerni possent?

Iehoua nomẽ quatuor literarum.

Quintò probatur ex communi appellatione, qua nomen Iehoua quatuor literarum nomen appellatur, vt à Clemente Alexandrino suprà, ab Origene homil. 4. in Ezechielem, Theodoreto q. 15. in Exodum, Hieronymo Ps. 8. Eusebio de præparatione lib. 11. c. 8. & à Philone in libro de vita Mosis; cuius ea sunt, *Lamina aurea, quæ Pontificem coronabat, insculpta erat quatuor literis nominis illius; quod solis iis, qui aures ac linguam sapientia purgatas habent, fas est audire, nominaréque in sacris; præterea nemini.* Et verò, meo iudicio, non quatuor literarum nomen appellaretur, nisi de illo, tanquam de abbreuiatione aliqua vel compendio, & scripturâ mysticâ sermo esset; in qua sua cuique literæ peculiaris respondet significatio. Alioqui nomen אדני (adonai) est etiam quatuor literarum. Expende verba Hieronymi epistola 136. ad Marcellam, quæ huic nostræ rationi valde fauent: & ab Origene non solùm nomen, sed etiam signum quatuor literarum appellari homil. 14. in Numeros; quod nostram coniecturam pulsculum iuuat.

Idem nomen in aurea Pontificis lamina impressum.

Quatuor huius nominis literis aliud prætereà scribi, apud Hebræos nefas.

Sextò probatur ex Nazianzeni verbis oratione 36. quæ est 4. de Theologia. *Hebræorum* (inquit) *doctissimi & antiquissimi, quiq; propriis notis summum illud nomen honorandum duxerunt, ac ne iis quidem literis aliud quiddam eorum, quæ post Deum sunt, scribi sustinuerunt.* Hoc (vt mea fert opinio) ad compendiariam scribendi rationem referendum est, qua prima quæque singularum dictionum elementa conscribuntur. Perspicuum namque est, Nazianzenum non id agere, vt huius nominis literas ex communibus Alphabeti Hebraici fuisse neget. Constat enim ex communi Alphabeto semper desumptas fuisse quatuor illas literas. Quid ergo sibi vult Nazianzenus, cùm ait illas quatuor literas, ita esse huius nominis proprias, vt illis nihil præterea aliud scriberetur? Omnino de complexione illa quatuor literarum loquitur. Nam singulas diuisim, certum est non fuisse proprias illi, sed aliis vocibus communes. Quòd si de simplici vel incomplexo nomine sermo esset; quid nouum nobis proferret Nazianzenus? Nónne omnibus vocibus ac nominibus propria est literarum complexio? Superest ergo necessariò (si quid tanti viri auctoritati ac testimonio tribuendum est) vt de compendiaria, siue abbreuiata literarum complexione loquatur; in qua notum est eas literas, quæ ad peculiarem aliquam significationem restringuntur, quod ex se est, posse præterea ad alia significanda vsurpari. Exemplis id planum fiet. Quatuor hæ literæ, I.N.R.I. complexim sumptæ, apud Christianos ad eum solùm vsum desumuntur, vt significent, *Iesus Nazarenus, Rex Iudæorum*, cùm tamen aliis prætereà significatis deseruire potuissent, vt siquis per easdem literas significare intenderet, *Iulius, nobilis, Romanorum Imperator.* Simile est de celeberrimis Romanorum literis, quas in vexillis impressas gestabant, S.P.Q.R. Quibus licèt nihil aliud ipsi voluerint significare, nisi *Senatus, populúsque Romanus:* quis tamen dubitet ad alias significationes vsurpari ab aliis potuisse? vt si quis diceret, *Sabinis populis quis resistet?* qua ratione dicuntur priùs à Sabinis vsitatæ fuisse.

Cur nominis Iehoua literis nulla propria puncta subscribi possint?

Septimò. Si semel admittas nomen Iehoua quatuor dictiones continere; facilè cernes, cur quatuor eius literis nec subscribantur nec subscribi possint puncta propria. Propria enim non esse, sed aliena quæ subscribi solent, demonstrat egregiè Bellarminus in Grammatica hebræa.

Cur dicatur nomen ineffabile.

Octauò in nostra sententia facilis est ratio, cur hoc nomen sit appellatū ineffabile; quòd scilicet ad compendia redactum, vt ferme scribitur, nequaquam pronunciari possit. Eâdem enim ratione diceretur inscriptio hæc, S.P.Q.R. eo modo, quo scribitur, proferri non posse; cùm omnes eius literæ sint aphonæ. Quòd si vocales, ad consonantes pronunciandas, adsciscantur, tunc compẽdium dissoluitur. Id ergo ipsum in Iehoua nomine contingit. Sunt enim omnes quatuor literæ consonantes: vocales verò, quas ad pronunciationem accersimus, si propriam nominis pronunciationem quæras, abs re sunt, ac si ad proferendum compendium illud, S.P.Q.R. enunciet aliquis *sepquure.* Adde, quòd cùm dictionum primæ literæ scribuntur compendiario more; licèt sint omnes literæ vocales, rectè dicemus, non eo modo, quo scribuntur, esse proferendas. Verbi gratia, A.A.C. quod est, *ante auditam causam,*

A non debet proferri, aac.

In publicis scriptionibus primas tantum nominum literas compendiosè scribi solitas.

Nonò confirmatur; quia in publicis scriptionibus, & præsertim in rebus sacris, in symbolis, & insignibus ex vsu antiquissimo, compendiosè scribi solitas primas tantùm dictionum literas, notius est, quam vt probationem requirat. Exempli tamen gratia ex multis pauca proferamus;

D.O.M. pro *Deo Optimo Maximo.*

F.E.R.T. in Ducis Sabaudiensis insigni: pro *Fortitudo eius Rhodum tenuit.*

I.N.R.I. pro *Iesus Nazarenus Rex Iudæorum.*

V.D.M.I.Æ. in hæreticorum vexillis: pro *Verbum Dei manet in æternum.*

Simile est illud, S.P.Q.R. & alia innumera.

Machabæorum nominis origo.

Decimò, accedit quòd aliqua nomina hebræa ex simili
B alicuius sententiæ scriptura per prima elementa quibusdam videntur conficta. Huiusmodi est, quod tradit Genebrardus in Chronologia ex Rabbi Isaac Benshola, nempe ex eo quod Iudas Machathiæ filius in vexillis tanquam certæ victoriæ omen fecit inscribi per prima elementa illud Exod. 15. 11. *Quis similis tui in fortibus Domine.* inde populum breuitatis causa legisse *Machabæi*; & paulatim tandem obtinuisse, vt huius tesseræ auctor Iudas, & fratres illius, & posteri Machabæi dicerentur; verba illa Hebraicè sic habẽt מי כמכה באלים יהוה & primæ literæ מ.כ.ב.י. similiter latini spurios dixere ex eo quòd iis literis S. P. notarentur, id est, *sine patre*, vt docet Plutarchus in quæstionibus Romanis. Simile quid tradit Hierõnymus de traditionibus Hebr. ad finem super illud 3. Reg. 2. 8. *Maledixit Semei Dauid, maledictione pessima.* *Pro Pessima* (ait) *hebraicè*

Spurij vnde dicti.

Quas Semei diras Dauidi denunerit.

C *legitur*, *Nimrezeth*, quod quinque literis enunciatur נ.מ.ר.צ.ת. quæ sunt prima elementa harum vocum, Noeph, Moabita, Rasah', Tsara, Thoaba, id est, adulter, Moabita, impie, leprose, abominande; atque adeò sensum esse, Semei his conuitiis lacessisse Dauidem, quæ tamen maledicta primis solùm literis Scriptura significauerit. Dictionaria verò Nimrezeth, ac si esset simplex dictio, maledictionem roboratam, seu vehementem interpretantur. Similiter contractè proferimus illud F E R T. Sabaudiense; & crucis titulum I N R I. vt suprà explicauimus.

Est tamen diligenter obseruandum, multum interesse discriminis, verùm nomen ex pluribus dictionibus per prima elementa scriptis effingatur; an in scirpo quæratur nodus, id est in nomine simplici, & (vt aiunt) termino incomplexo, singularum literarum, more cabalistico, vis & potestas, somniatâ subtilitate disquiratur. Vt siquis dicat hoc
D nomen *DEVS*, idem valere quod *Dominus, Excelsus, Vnicus, Summus.* Simile est meo iudicio, quod Valuerdius in Alphabeto Salomonis refert, nempe ארגמן (Argaman) quod purpuram significat, ex quatuor primis literis esse compositum, a quibus quatuor Angelorum nomina initium sumunt; nẽpe Raphael, Gabriel, Michael, Nuriel; quæ asserit eorum animalium esse nomina, quæ vidit Ezechiel c. 1. Eo enim splendore, veluti regali purpura amiciebatur Deus; iuxta illud, *amictus lumine sicut vestimento.* Itaque longè aliud est, ex simplici dictione conari exprimere, seu potius extorquere mysteria; quàm eorum opinionem refellere, qui simplicem esse dictionem arbitrabantur; quæ reuera plures essent. Galatinus ergo videtur philosophari in nomine Iehoua (primo modo, id est, cabalistico) sicut

Hebraicum purpura nomen quid sonet Valuerdio.

Psal. 103. 12.

E Valuerdius in Hebraico purpuræ nomine. Qua ratione nõ difficile fuerit, ex singulis cuiusuis nominis literis argutari, & mysterium Trinitatis, Incarnationis, & quæcunque alia in literarum nominis Iehoua serie & in quouis alio comminisci. Sic philosophatur Galatinus, literas nominis Iehoua esse has tres *Iod, he, vau*: & primã applicat Patri, quia significat principium; secundã Filio, quia *he* significat esse, vel viuere: tertiam Spiritui sancto, quia est coniunctio copulatiua. Aliter etiam cogere conatur, vt eædem literæ mysterio Trinitatis deseruiant; excogitatis tribus nominibus, quę ab illis tribus literis incipiãt, his nempe, *Iod, hu, ve hu*, quarum significatio est, Deus ipse, & ipse. Tertiò deniq; ad illa etiam tria tempora descendit, haia, houa, ihie; quæ sonant fuit, est, & erit: vbi omittit literam vau. Sed nunquam illi venit in mentem nomen ipsum Iehoua esse cõplexum, & ex quatuor dictionibus cõpositũ. Imò verò non putauit,
F propriam huius nominis significationem petendam esse a verbo substãtiuo. Ego huiusmodi philosophandi rationẽ, quã in termino incõplexo nemo prudens probabit, ostẽdo non solùm esse verisimilem; sed etiam certam in nomine complexo, & antiquorum notis scripto. Sed de iis infrà.

Nomen Iehoua quomodo explicet Galatinus.

Nomine Iehoua comprehẽdi verbum substantiuum.

Denique in nostra explicatione inuenitur id, quod erat optandũ, nempe hoc nomine verbum substantiuũ cõprehendi; neque vllam fieri literarum radicalium mutationem. Ipsa enim potius radix היה (haia) & rami ab ipsa pullulãtes, stabiles & inuariati in hoc nomine reperiũtur.

SECTIO II. *De huius nominis vi ad significanda Dei attributa, & mysterium Trinitatis.*

STATVI his, quæ iam abundè probauimus; videlicet, hoc nomẽ esse complexum, & quatuor literas quatuor

dictionum loco poni; atque adeò (יהוה) esse idem, quod *Ihie, hoe, vehaia*, siue (vt latinè dicam) erit, est, & fuit; his, inquam, ita constitutis, nota primò, rationi valde consentaneum fuisse, vt hoc nomen summa diuinitatis mysteria complecteretur, tum quòd sit maximè Dei propriũ, & summæ apud omnes religionis; tũ etiam, quia epitheta & elogia, quæ ei antiqui Patres tribuunt, argumento sunt, abstrusa in eo mysteria contineri. A Clemente enim Alexandrino (vt vidimus) appellatur mysticum; ab Eusebio symbolicum, lib. 11. de præparatione cap. 8. à Nazianzeno, summum nomen, oratione 36.

Trinitatis mysterium in nomine Iehoua indicari.

Primum ergo optabile est, vt hoc nomen Trinitatem personarum, & essentiæ vnitatem designet. Hoc enim est summum Diuinitatis arcanum. Atque videtur esse decens, vt id mysterium per celsissimum Dei nomen indicetur. B Adde, nomen hoc Isaiæ 6. coniungi cum illo trisagio, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Et trisagion illud ad mysteriũ Trinitatis spectare, cõmunis est Patrum sentẽtia, Galatinus etiã lib 2. c. 10. & Gueuara Habac. 1. num. 317. aiunt, hoc nomine insinuari Diuinã essentiam per semet existentem cũ ipsius vnitate, & cum æterna personarum distinctione, origine & productione. Hæc illi: & Gueuara quidem nõ est aggressus ad explicandum, quanam ratione id mysterium hoc nomine significetur. Galatinus, & alij aggressi sunt, sed cabalisticè potiùs, quam solidè meo iudicio. Quare aliã nobis viã insistendũ, & respiciendum ad verã nominis vim *ERIT, EST, ET FVIT*. Etenim si in illo trisagio, Isaiæ 6. & Apocalypsis 5. certum est ex Patribus personarum Trinitatem denotari; cur non idem in illa triplici repetitione subsistentiæ *ERIT, EST, ET FVIT*, subodoremur? C

Soluitur difficultas.

Sed obiicies, personas Trinitatis esse tres; literas autem Iehoua esse quatuor. Respondetur: In pluribus dictionibus coniungendis aptissimè interiici coniunctionem copulatiuam; cui seorsum respondet etiam sua litera in notis antiquorum, vt videre est in illa communissima inscriptione S.P.Q.R. Senatus, populusque Romanus. In nomine ergo יהוה illud ו vau, coniunctio copulatiua est, atque eius adiectio non solùm non est otiosa in mysterio Trinitatis, sed etiam mirificè deseruit. Explicato enim nomine manifestè patet, tres solùm subsistentias in illo contineri, Erit, est, & fuit: sed eas vnitas per coniunctionem copulatiuam & ita vt vnum nomen constituant; quod ad vnitatem essentiæ spectare facilè intelligitur. Tres itaque subsistentiæ per triplicem verbi substantiui repetitionem denotantur: vnitas verò essentiæ per coniunctionem copulatiuam.

Trinitatis mysterium quomodo nomine Iehoua significetur.

D Sed dicat aliquis, ad Trinitatem personarum indicandam aptiùs fuisse sine vlla variatione dicere, EST, EST, EST. Sicut Isaiæ 6. & Apocalypsis 5. dicitur, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*: quia illa temporum distinctio non solùm non deseruit, sed etiam obest personarum proprietatibus indicãdis. Videtur enim illud *ERIT* ad Patrem pertinere: *EST* ad Filium; & *FVIT*, ad Spiritum sanctum; quæ distinctio potiùs est dissentanea, quam consentanea veritati. Nam videntur ita concipi tres personæ, quasi non simul existant, sed quasi Spiritus sanctus fuerit, Filius nunc sit; & Pater aliquandò futurus. Respõdetur tamen, vt intelligeretur non esse eiusdem veritatis repetitionẽ, sed subsistentium distinctionem, elegantiæ fuisse aliquã verbi substantiui distinctionẽ proponi. Et verò manifestum est, distinctionem illam tempo- E rum, non ita distribui Diuinis personis, vt vni earum negetur, quod alteri tribuitur, sed ita vt solùm innuat, aliquam esse aptã conuenientiam, vt Patri aptetur Fore; Filio Esse, & Spiritui sancto Fuisse. Et ratio quidem illa eadẽ videtur esse, propter quam Theologi potentiam Patri tribuunt, Sapientiam Filio, & Spiritui sancto Bonitatem. Illud enim futurum ERIT, ad Potentiæ manifestandæ promissionem referri debet: vt expressit Ioannes cap. 1. num. 8. dum ait, *Qui est, & qui erat, & qui venturus est Omnipotens*. De quo infra; Simili modo illud *fuit* ad æternam Dei bonitatem referri potest; quæ prima omnium fuit ratio, quæ Deum induxit, vt se creaturis communicaret. Denique ex tribus temporum differentiis, nulla est æternæ sapientiæ accommodatior, quam temporis præsentis; quia & futuris, & præteritis Dei sapientia præsens adest, & omnia in sua æternitate intuetur præsentia.

F Dicet rursus alius, Ad personarum distinctionẽ significãdã, si verbi substantiui variatione significanda erat, aptiorem fuisse distinctionem, Ero, eris, & erit; siue Eram, eras, & erat, quam Erit, est, & fuit; quia distinctio personarum meliùs exprimitur tres distinguendo personas, ego, tu, & ille, quàm tria tempora. Respondetur, distinctionẽ illam, ego, tu, & ille, nõ habere locum, nisi cùm duo ex illis tribus loquuntur inter se; nomen autẽ, quo Deũ appellamus, nõ deseruit vt Pater cum Filio colloquatur, sed vt nos de ipso loquamur. Vnde abs re erat, vt distinctio illa, Ego & tu, in nomine Diuino includeretur. Omnibus enim tribus personis appellandis conuenit pronomẽ *ille*. Verũ quidem est, Deũ vt huius nominis vim indicaret, dixisse per primam personam, *Ego sum, qui sum*. Exod 3. vel (vt ex hebræo ad verbum

A redditur) *Ero, qui ero*, illa tamen sunt Dei ipsius verba: atque ita per primam personam protulit, Sum, vel Ero. Nec verò solùm loquebatur prima Trinitatis persona, sed Deus trinus & vnus. Et tunc quidem ad propriã Diuini nominis vim exprimendam, decuit vt Deus qui de se loquebatur, per primam personam (vt grammatici aiunt) loqueretur. In aliis verò locis, quamuis dicat; *Ego Dominus*, non opus fuit formam nominis Iehoua immutare. Quia sensus est, Ego sum ille, qui meritò à vobis appellor Iehoua, quod sonat Erit, est, & fuit.

Cur nomen Iehoua personæ Diuinæ, an tertia persona explicet.

Nota præterea, in nomine Iehoua mirabile quid contingere, quod ad mysterium Trinitatis referri potest; nempe idem nomen legi posse, vt plures dictiones, & vt vnicam dictioné, non variatã significatione essentiali. In aliis dictio- B nibus quæ ex primis pluriũ dictionum elemẽtis cõponuntur, si id quod ex primis illis literis coalescit, spectemus, inueniemus aut nihil prorsus significare, vt I N R I. in titulo crucis, aut significare aliquid longè diuersum, vt F E R T. in Sabaudiensi symbolo. At in nomine Iehoua, si considerемus hanc ipsam dictioné Iehoua, quæ ex primis pluriũ elementis componitur, (nimirũ ex illis Iehie, hoia, ve haia,) mirabile hoc reperitur, nempe non variari significationem essentialẽ: quia significatio essentialis nominis extensi, non est alia, quam verbi substantiui, Erit, Est, & Fuit: ipsa autem dictio Iehoua, considerata vt vnica dictio, est nomen verbale, quod eandem verbi substantiui significationem seruat. Et probatur; quia cùm Vatablus, Caietanus, Marianus, Bellarminus, Prado & alij nulla ratione animaduerterint, hanc esse plurium dictionum abbreuiationem, sed omni- C no nomen hoc vt simplicem dictionem cõsiderauerint; nihilominùs illud deriuant a verbo substantiuo הוה vel היה (haia, vel haua) atque ea est receptissima opinio. Quamuis deriuationis forma non eodẽ modo ab omnibus explicetur. Vatablus ergo deriuat à verbo הוה haua; addito, iod, formatiuo, quod sæpe nominibus addi solet: Caietanus, Bellarminus, & Prado deriuãt a verbo היה haia, permutato iod, in vau; quia hæ literæ sunt permutabiles. Goropius in Hermathena pro eadem radice reputat hauã, & haiã, vt apud Græcos eadem verba terminantur in ἀω & in εω; sed vtcumque hoc sit, significatio tandẽ est eadem. Atque adeò mirabile est, tres illas subsistentias distinctas, & inter se vnitas, E R I T, E S T, E T F V I T, & vnicum nomen simplex Iehoua, eandem habere significationem essentialem; ita vt nomen etiam ipsum sit quodammodo trinum & vnum, ad Trinitatis diuinæ significationem.

Nomen Iehoua vt plures dictiones, & vt vnicam legi posse, inuariata essentiali significatione.

Nominis Iehouæ duplex etymõ, iuxta diuersos.

D

SECTIO III. *De eiusdem nominis vi ad diuinæ Prouidentiæ perfectionem indicandam. Et cur Ioannes commutato ordine dixerit, Qui est, & qui erat, & qui venturus est.*

DIXIMVS de summo diuinitatis mysterio ad intrà (vt Theologi loquuntur) videamus iam an eodem nomine designetur Perfectio operum Dei ad extra. Prado in Ezechielem ait, nomẽ Iehoua potissimùm referri ad incarnationis mysteriũ, siue ad opus nostræ redemptionis, & à futuro, ait, tempore deriuari. Credit enim, huius nominis significationem esse per modũ futuri: eo quòd Exod. 3. sic in E Hebræo explicetur: *Ero, qui ero*, id est, ego ero is, quẽ me esse decet, scilicet in humani generis redẽptione. Et facit quod nonnulli suspicãtur, non debuisse scribi יהוה Iehoua, sed יהיה Iehie, quæ est tertia persona futuri, *erit*, atque id fuisse propriũ Dei nomen. Ita Lipomanus Exodi 3. Genebrardus libro 1. de Trinitate, & in chronologia; nec displicet cõiectura Bellarmino in grãmatica hebræa fol. 129. sed etiam supra vidimus integrum fuisse Dei nomen, *Erit, est, & fuit*. Et communem scriptionem disertè probat Hieronymus epistola 8. & epist. 136. & nihilominùs dico hoc ipsum nomen elegantissimè referri ad præclara Dei opera, hac ratione, vt *fuisse* dicatur Deus, quòd illis initium dederit; & *esse*, quòd det progressum; & *fore*, quòd daturus sit perfectionem.

Quo pacto nomen Iehoua ad Diuinæ prouidentiæ opera referatur.

Pro maiori explicatione nota verbum substantiuum referri sæpe in sacra Scriptura ad opus; & quidem nõ sine elegantia: atque ita Ioãnis 1. cùm dicitur, *In principio erat Ver-* F *bum*, non solùm fuisse ipsum significatur, sed & fuisse opificem rerum omnium. Alluditur enim ad illud Genesis: *In principio creauit Deus cælum & terram*, nempe dicendo *fiat*, vt statim sæpiùs exprimitur. Ecce *in principio*, id est, in mundo inchoando inuenimus Verbum, nempe rerũ omnium opificẽ; *quia dixit Deus, fiat, & factum est*. Quòd si tũc erat Verbum, vtique APVD DEVM proferentem, ideoque adeò DEVS ERAT VERBVM: quia nihil potest esse apud Deum, quod nõ sit Deus. Hac ergo ratione, cùm Deus dicitur fuisse, esse, & fore, elegantissimè significatur à Deo fuisse principiũ Ecclesiæ, à Deo esse progressionẽ, & ab eodem perfectionis cumulũ esse futurũ. Et hanc esse genuinã nominis Iehoua significationẽ, constabit in expositione illorũ verborum, *Ego sum A & Ω, principium & finis, dicit Dominus omnipotens*

A *patrem, qui est, & qui erat, & qui venturus est.* Hunc eundem sensum expressit Augustinus sermone 3. de Ascensione, *Fidelis quisque, ait, cum iam tanta perceperit, per ea quæ cognoscit, traditaque, restat sperare promissa, ac Dei sui præteritam, præsentemque bonitatem, quasi futurorum teneat cautionem.* Hæc Augustinus. Et licèt ille eo loci, non agat de nomine Iehoua, eius tamen consideratio aptissimè deseruit ad nominis Iehoua vim & energiam exprimendam. Atque eadem est ratio, propter quam in Psalmis adeò celebratur diuini nominis gloria, vt dicemus Psal. 28. num. 2. in ea verba, *Afferte Domino gloriam nomini eius.*

Cur Ioannes in nomine Iehoua temporum ordinem inuerterit.

Nunc reddenda nobis ratio est, cur Ioannes temporum ordinem inuerterit? Explico clariùs: Ioannes Iehoua nomen voluit exprimere, quod idem sonat, atque Erit, est, & fuit: cur ergo ordine immutato, sic exponit *Qui est, & qui* B *erat, & qui venturus est?* Respondeo id fuisse sapientiæ & elegantiæ singularis. Etenim antiqui Patres animū adijcere præcipuè debebāt ad futura Domini opera, videlicet ad generis humani, quam sperabant, redemptionem. Atque ideò in Dei nomine, quod ad diuina opera refertur, à verbo ERIT, initium sumebant; in ea potissimùm oculos cōijcientes, quæ Messiæ aduentum erant consequutura. Ioānes verò cùm eo tempore scribat, quo iam Deus humanā naturam induerat, & Ecclesia effuso Christi sanguine fruebatur; eo ipso quòd ab excellentiori & digniori parte significati incepturus erat, ab eadem scilicet, quam primo loco antiqui collocabant, idcirco non a verbo ERIT, sed ab EST sumit initium: & propterea ait *ab eo qui est, &c.* q.d. Iam Christiani hoc tempore iis fruimur, quæ antiqui Patres futura sperabant; atque ita vnum & idem sunt antiquorum C ERIT, & nostrū EST: & quod ipsis erat EST, (nempè figuræ, & antiquæ legis cæremoniæ) id ipsum nobis est FVIT: & quia nondum hactenus omnia, quæ ipsi sperabant, sunt opere completa (restat enim secundus Christi aduentus, & diuini operis perfectio & consummatio) ideò non solùm dicimus *ab eo qui est, & qui erat*; sed etiam *ab eo, qui venturus est omnipotens.* Itaque rerum ipsarum mutatio effecit, vt etiam ordo in designanda temporum distinctione mutaretur; sicut etiam post secundum Christi aduentum, non dicemus Christum venturum, sed iam venisse?

Cùm ergo Ioannes ait, *Gratia vobis, & pax ab eo qui est, & qui erat, & qui venturus est*, præcipit vt animaduertamus, a quo postulet gratiam, & pacem: ab eo scilicet, cui nomen erat Iehoua, idem valens, quod Erit, est, & fuit; sed cōmmutat ordinem Ioannes dicens, *ab eo qui est, & qui erat,* D *& qui venturus est*, quasi dicat; Iam Deus re ipsa est Saluator omnium, qui olim erat promissor per figuras; & nihilominus post Messiæ aduentū adhuc a nobis Venturus expectatur Dominus; atque vt regnū eius adueniat, subinde precamur. Itaque verbum EST, ad præsentem veritatē, verbum ERAT, ad antiquas promissiones, & figuras; ac VENTVRI nomen ad ea, quæ speramus, refertur. at acutissimè hæc coniunxit Ioannes in epistola dedicatoria, in qua erat ei totius operis argumentum indicandū; vt significaret ea, quæ complectitur Apocalypsis, nempe euangelij veritatē, antiquas figuras ei deseruientes, & futuri regni prophetiā.

Cur Ioannes nomen Iehoua meminerit in dedicatoria epistola?

Ex hac nominis Iehoua explicatione aptè intelligitur locus ille Exodi 6. 3. (qui multos torsit) *nomen meum Adonai* (hebraicè Iehoua) *non indicaui eis.* vbi non est sermo de E vocis sono, sed de re per nomen ipsum significata. q.d. Nō me ostendi re ipsa Iehoua, non mei nominis expressam eis re ipsa veritatem patefeci, cuius præcipua vis est, in his magnis promissis, quæ præstiti, implendis. Licèt autem integrum eorum complemētum sit Messiæ tempore futurum, nunc tamen populo meo ingentem mei nominis manifestationem exhibere volo; dum eos ex Pharaonis seruitute eduxero, & in terram induxero promissam. Qua in re admirabile meæ fortitudinis, beneficentiæ, iustitiæ ac sapientiæ documentum edam. Eodem spectat illud Exodi 3. 14. *Sum qui sum,* (Hebraicè) *ero, qui ero,* idest, Sum is, qui esse debeo, & quem me fore promisi. Quibus primam partem sui nominis explicat: in qua potissimùm gloriabatur.

Cur in nomine Iehoua futurum tempus per periphrasim enunciarit Ioannes?

Sed rogabis, cur Ioannes non solùm temporum ordinem inuerterit; sed etiam verbum *erit*, mutauerit in illam periphrasim, *qui venturus est?* Respondetur, id sapienter & eleganter esse factum; F cùm ad erigendam spem, tum ad maiorem catholicæ veritatis expressionem. Nam Deum futurū esse, poterat ad eius æternitatem referri; vel, si ad prouidentiam, significare posset, Deum semper futurum, eum qui est, atque adeò sicut illa, quæ modò sunt, ab illo dependēt, ita ab illo esse oriturum & sustentandum, quidquid deinceps fuerit. Qua ratione non melior nobis status proponebatur, quam is, in quo sumus. Cùm verò dicitur Deus esse venturus, tunc eius seruis regnum illud felicissimum, quod sperant, manifestè promittitur; & Deum ipsum venturum, vt eos saluet. Quam aptè verò per Dei aduentum, ostensio Diuinæ maiestatis & potentiæ in suorum redemptione & felicitate indicetur, id facile ex multis sacræ Scripturæ locis intelligitur: ex quibus certum quoque est, Christianos etiam expectare redemptionem: at cōstat in secundo Christi A aduentu, non solùm verè intelligi Christum esse venturum, quà homo, sed etiam quà Deus est, modo supra explicato. Atque hæc promissio non in iudicij solùm die intelligitur implenda; sed etiam in quauis insigni Ecclesiæ & Sanctorum liberatione & gloria.

Num in eo ordine à Ioanne seruato locū habeat mysterij Trinitatis significatio?

Reliquum est expēdere, an in ordine, quo Ioannes dixit, *Gratia vobis & pax, ab eo qui est, & qui erat, & qui venturus est*, locum habeat mysterij Trinitatis significatio? Ad hoc dico, nōnullos in illa salutatione Deo trino & vni applicare illa verba *qui est, & qui erat, & qui venturus est*: eam tamē explicationē a me nō probari: Primò, quia statim sequitur, *& à Iesu Christo*, atque ita aptius est, vt in salutatione, cùm dicitur *ab eo qui est, & qui erat, &c.* intelligamus sermonem esse de Patre. Et facit quòd forma salutationis Apostolicæ B est, *Gratia vobis & pax à Deo Patre, & à Iesu Christo.* Secūdò, quia in allusione ad nomen Iehoua, voluit Ioannes argumentum Apocalypseos complecti (vt iam explicauimus) & ad eam argumenti complexionē nihil aptius, quàm significatio perfectionis Diuinæ prouidētiæ. Hæc enim coercet in se vniuersam Apocalypseos seriē. Trinitatis verò mysteriū non spectabat directè ad argumētum Apocalypseos. Tertiò, quia quamuis in hac salutatione per illa verba *qui est, & qui erat, & qui venturus est*, nō designetur Christus; oportet tamen, vt quod ea verba tribuunt Patri in salutatione, cùm dicitur, *Gratia vobis, & pax ab eo qui est, & qui erat, &c.* id ipsū verissimè tribui possit Filio: quia paulo infra (nēpe nu. 8. cùm dicitur, *Ego sum A & Ω, principiū, & finis, dicit Dominus, qui est, & qui erat, & qui venturus est omnipotens*) omnino loquitur Christus, vt censet Nazianzenus oratione 35. C (qui ait, *Hæc perspicuè de Filio Dei dicuntur*) Athanasius, Cyprianus, Bernardus, Idacius Clarius, & Phœbadius, siue Sebadius, vt eo loci videbimus. Notandum ergo est, significationem mysterij Trinitatis, licèt pia valdè sit, & ingeniosa videatur in nomine Iehoua, non tamen esse adeò certam, sicut perfectionis prouidentiæ significationem. Hāc enim omnino vsurpat Ioannes, & iuxta eam docet Patrem esse Iehoua, & Filium similiter esse Iehoua. In altera verò significatione, neque Pater est Iehoua, neque Filius, sed tres personæ coniunctim. Quartò, licèt mysterij Trinitatis significatio habeat locum in illis verbis ERIT, EST, ET FVIT, sed cōmutato ordine, quemadmodū Ioannes commutauit, hæc verba, *qui est, & qui erat, & qui venturus est*, eidem mysterio significando non quadrant. Quia non manet idem ordo in significatione potētiæ, sapientiæ & bonitatis.

D SECTIO IV. *Quibus literis tam hebraicè, quàm græcè scriberetur nomen tetragrammatum, & de vera nominis radice.*

Nomen tetragrammaton qua ratione scriberetur.

LIPOMANVS Exodi 3. putat sic scribendum esse יהיה quæ literæ sunt tertiæ personæ futuri verbi substantiui; vt sit eius significatio, *Erit.* Similiter Genebrardus, & Bellarminus, quos retulimus initio Sectionis præced. Facit, quòd Hieronymus affirmat, fuisse nonnullos, qui hebræorum characterum similitudine decepti proferebāt, ΠΙΠΙ, id est, pipi. Nimirum quia græcas esse literas existimabant. Nihilominùs communis scriptio certissima est. Quia nō est vllo modo verisimile in diuino nomine, quod E erat aureis literis inscriptum, & in quo tanta erat Iudæorum obseruantia atque religio, eiusmodi commutationem irrepsisse. Accedit, quòd communem scriptionem disertè confirmat auctoritas Hieronymi epist. 8. & epist. 136. cui etiam eorum omnium innititur opinio, qui à nomine Iehoua detortum esse arbitrantur nomen Iouis; è quibus est Marinus in dictionario, Masius in epistola ad Ariam Montanum, ipsius Ariæ psalmis præfixa; & Marianus Victorius in scholiis ad Hieronymi epistolam 136. Quamuis ab ea coniectura abhorreant Augustinus 1. de consensu Euangelistarum cap. 22. & l. 6. de Ciuit. cap 6. & lib. 7. cap 5. & Galatinus lib. 2. cap 10.

Nominis tetragrāmaton originē Hebræi se nescire fatentur.

Quòd ad nominis radicē spectat, Hebræi ipsi non erubuerunt fateri, ignorare se, à quo fonte deriuetur hoc nomē; & suspicari esse alicuius peregrinæ linguæ. Vide Gueuaram in Habac. c. 3. n. 136. & Goropiū in Hermathena, fol. 15. qui hoc referūt ex Rabbi Mose ægyptio; & aiūt, neminem F Rabbinorū ab eo dissētire. Facit, quòd Hieronymus de locis hebraicis nullam huius nominis interpretationem ponit, nec vllo alio loco.

Oleastri opinio de eiusdem nominis etymo.

Oleaster Exodi 6. deriuat à nomine *houa*, quod calamitatem seu vastitatem significat. Sed huic etymologiæ obstat locus Exodi 3. 14. qui ad huius nominis explicationem referendus est, vt ceteri omnes interpretes conueniunt, & notat Theodoretus. Vide, quæ supra adduximus sectione 2. Quare receptissima sententia est, hoc nomen deriuari à verbo hebraico substantiuo:

Quæ sit nominis Iehoua significatio, iuxta Masium. Aliorū placitum eadē de re.

Ait ergo Masius hanc esse nominis Iehouæ significationem. *Qui ab æterno existit, ipséque sibi essentia est, & à quo pendet rerum omnium essentia.* Vide Goropium in Hermathena, fol. 12. qui probare contendit, hoc quod est, esse fontē omnis creaturæ, id esse summū in Deo; & affert Platonem. Alij dicunt, significationem huius nominis esse eandem cum

ipsam Spiritus sancti participationẽ appellare Spiritum sanctum. Ab hac tamen participatione non potest postulari gratia & pax. Adde huc, ipsum etiã Isaiæ locum fortasse intelligi posse de ipso Spiritu Dei, qui in Deo est, prout est auctor illorum donorum. Atque hoc modo locus ille Isaiæ fauebit potius tertiæ expositioni.

Prima igitur explicatione ad tertiam reuocatã; superest controuersia inter secundam & tertiam opinionem. Secunda enim contendit, per nomen spirituum angelos hic esse intelligendos. Tertia verò pro Dei Spiritu, qui Deo ipsi intimus est, sumendum putat.

Sed priusquam ad disputationem veniamus, notandum est, harum opinionum singulas in binas alias subdiuidi. Qui enim de angelis interpretãtur, alij per septem spiritus, intelligunt septem angelorum principes, cælestis hierarchiæ magnates; alij septenarium explicant de omnium angelorum vniuersitate. Ex iis autem, qui spirituum nomen de Spiritu, qui in Deo est, exponunt; alij quidem strictè accipiunt pro ipsa Spiritus sancti persona: alij non ita strictè de Spiritu sancto interpretantur; satis esse existimantes, vt Spiritus Dei nomen significet, quod Deo ipsi intimum est. Sed de iis differentiis infrà dicemus. Nunc de eo solùm disceptamus; vtrum spirituum nomen ad angelos, an ad Spiritum, qui in Deo est, referendum sit.

Secunda sententia de angelis explicans.

Quod autem ad angelos referri oporteat, probatur primò; Quia in Deo septenarius non habet locum: de septenario verò angelorũ sæpe meminit sacra Scriptura. Et frequentissimè Apocalypsis. Secundò, esse in conspectu throni, idẽ est quod ante Dominum adstare; quod de Spiritu Dei, qui est in Deo, videtur dici non posse. Cùm tamen id Angelorum sit proprium, vt constat ex illo Tobiæ 12.15. *Ego sum Raphael Angelus, vnus ex septem, qui adstamus ante Dominum.* Tertiò, hi septẽ spiritus dicũtur mitti à Deo in omnem terram Apocal. 5.6. Constat autẽ Angelos esse, qui à Deo mittuntur. Quartò, cap. 3. septem spiritus coniunguntur cum septem stellis; hac ratione, *Hæc dicit, qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas.* vbi videtur loqui Christus, quà homo est tanquam caput angelorum superiorum & inferiorum; i. cælestium spirituum & Episcoporum: nam Episcopi etiam appellantur angeli in Apocalypsi, & eis stellarum symbolum tribuitur.

Refellitur & eius argumenta ipsa fatu.

Nihilominus certum mihi est, alteram expositionem sequi; sed antequam ad eam explicandam & confirmandam venio; ab argumentis propositis me expediam. Ad primum respondeo, in Deo non esse propriè septenarium; sed nostro modo intelligendi aptè reuocari ad aliquem numerum virtutes & attributa Dei. Si quis enim dixerit, præcipua Dei attributa esse tria; nempe Potentiam, Sapientiam ac Bonitatem; à nemine reprehendi poterit de ternarij mentione. Quare, si Scriptura & ratio persuadeant septem esse attributa, in quibus Diuinæ prouidentiæ perfectio consistat, non erit cur spirituum, siue virtutum septenarius à vera & recepta doctrina existimetur abhorrere. Accedit, quòd multi grauissimi interpretes satis esse putant donorum Spiritus sancti distinctionem; vt ipse Spiritus sanctus septemplex dicatur; sicut ab effectu Spiritus Dei dicitur multiplex, Sapientiæ 7.22. *Sanctus, vnicus, multiplex.* Et Ecclesia de ipso canit; *Tu septiformis munere.* Ad angelorum verò septenarium respondetur, frequenter quidem in sacra Scriptura fieri de septem Angelis mentionem, eos tamen esse septem illos spiritus, à quibus hic gratia & pax postulatur: hoc non solùm non probatur efficaciter, sed validissimè potius redarguitur; vt mox videbimus.

Frequens septem angelorum mentio in sacris quid significet.

Ad secundum respondetur, verè dici Angelos, qui Deo ministrant, esse in conspectu Dei: non tamen verum est ea omnia, quæ in conspectu Dei esse dicuntur, Deo ipsi ministrare. Nam Psal. 95.7. dicitur, *Confessio & pulchritudo in conspectu eius.* Quod idem est, ac in Deo effulgere, quidquid laudabile & pulchrum est. At nemo dixerit, pulchritudinem & perfectionem; quæ in Deo enitescit, ipsi ministrare Deo. Pręterea, Ioannes loquitur de spiritibus Dei appositè ad Apocalypseos visionem, in qua vidit septem spiritus figuratos in septem lãpadibus, quæ erant in conspectu throni, c. 4.5. Fingamus ergo iustitiam ac misericordiam, quasi sorores duas vtrumque Dei latus circumstantes à Ioanne fuisse visas (quemadmodum aptè pingi possunt:) nonne rectè posset dicere Ioannes, se gratiã sedẽtis in throno, & vtriusque sororis ad eius latera adstantis valde optare? Quid ergo mirum, cùm septem Dei spiritus figuratos viderit in septem lampadibus, quæ erant in conspectu throni, si dicat ab iis spiritibus, quos vidit in conspectu throni, se gratiam ac pacẽ exposcere? Præterea, cùm Ioannes in illa capitis quarti visione ante Dei thronum septem lãpades, viginti quatuor Seniores, mare vitreum, iridem, atque alia multa conspexerit; sapienter quidem ex his omnibus selegit sedentem in throno, septem lampadas, atque Agnum, à quibus postularet gratiam ac pacem. Quasi dicat, ex omnibus quæ vidit, tantùm in Principe, in lampadibus, & in Agno diuinitatem se recognoscere. Porrò, de septem virtutibus, in quibus Diuinæ prouidẽtiæ perfectio consistit, agitur in Apoc. tãquã de supremo prouidẽtiæ Dei Senatu atq; concilio. Licèt autẽ Deus suũ consiliũ in semetipso cõtineat; ceterùm de sũmo ipsius concilio agit Scriptura per allusionem ad concilium Assueri supremum; de quo Esther 1.13. *Sapientes ex more regio semper ei aderant; & illorum faciebat cuncta consilio. Erant autẽ septẽ Duces Persarum atq; Medorũ, qui videbant faciẽ regis, & post eũ* (siue cũ eo) *residere soliti erãt.* Et fortasse Danielis 7. n. 9. (vbi dicitur, *throni positi sunt,*) & n. 10. (*iudiciũ sedit*) & n. 16. *iudiciũ sedebit*) sermo est de septẽ spiritib. diuinis per allusionem ad septem regis Persarum consiliarios.

Septenarius angelorum numerus in Scriptura quò respiciat.

Ad tertiũ respondetur. In sacra etiã Scriptura dicitur Deus mittere Spiritũ sanctũ, & suam etiã sapientiam, misericordiam, & veritatẽ, *Mitte illam de sede magnitudinis tuæ,* Sap. 9.10. *Misit Deus misericordiam suam, & veritatem suam,* Ps. 46.4. Eodem igitur modo verè dicetur Deus mittere suam virtutẽ, beneficentiam, iustitiam, &c. Præter hæc, suo loco videbimus, an septem illi spiritus, qui in omnẽ terrã mitti dicuntur, iidem sint cum iis, à quibus gratia & pax postulatur; & qua ratione mitti dicantur.

Ad quartum respondetur, longè aliam esse legitimam illius loci expositionẽ; vt ibidem constabit.

Septem Dei spiritus quinam sint.

Dilutis igitur oppositæ sententiæ argumentis; statuendum est, spirituum nomine in præsenti nulla ratione angelos denotari, sed aliquid diuinum & æquale Deo. Et inprimis hæc est plurium, & grauissimorum interpretum sententia, quos supra enumerauimus. Deinde argumentis egregiè confirmatur. Primò, quia bona Theologia non fert vt gratia & pax euangelica ab Angelis postuletur. Secundò, quia licèt posset ab Angelis exposci gratia & pax, adhibendo eos, vt deprecatores, valdè tamen inurbanum esset, & ab omni comitate abhorrens, hoc ordine postulare; à Deo, ab angelis, & à Christo. Nec est vlla sufficiens tam crassæ rusticitatis excusatio. Tertiò, quia si in

gratiæ & pacis petitione nominandi fuerunt præcipui deprecatores & aduocati; non leuis inconsiderantiæ fuit, omisisse Virginem matrem & fortasse etiam alios Sanctos, qui non minùs valent apud Deum gratia, quàm angelorum principes. Quartò, si propterea per septem spiritus intelliguntur angeli, quia frequens mentio est in Apocalypsi de septem angelis, illius sententiæ auctores minimè cōsequuntur, quod intendunt; vt scilicet Apocalypseos initium, veluti propylæum, seu vestibulum ædificij ipsi penetrali respondeat. Etenim in Apocalypsi plures sunt Angelorum septenarij; ac meo quidem iudicio euidens est, septem angelos tubarum, ab angelis phialarum esse diuersos. Quamobrem si in his verbis, *& à septem spiritibus, &c.* haberetur ad eos angelos respectus, de quibus posteà in ipso decursu agitur: neutiquā esset dicendū, à septē spiritibus; sed potiùs à quatuordecim. Quandoquidem duo posteà occurrunt diuersi septenarij: nec maior est ratio, cur ab angelis tubarū, quàm à phialarū angelis gratia & pax petantur; siue ab aliis quibuslibet, quorum meminit Apocalypsis; quos millia millium, atq; adeò innumerabiles esse dicit.

Ioannes in Apocalypsi spiritus ab Angelis distinguit.

Quintò; licet nonnunquam angelis nomen spirituum tribuatur; ceterùm in Apocalypsi, spiritus ab angelis manifestè distinguit Ioannes. Septē enim spiritus figuratos se vidisse asserit in septem lampadibus; angelos verò sub humana specie conspexit. Quod si vellet gratiam ac pacem ab angelis exposcere; nequaquā hic eis nomen immutaret, quod posteà plusquam septuagies attribuit. Quin & in eàdem capitis quarti & quinti visione, septem spiritus per septem lampades indicati, ante Dei thronum visi sunt; angelorum autem multitudo in ipsius throni circuitu.

Angelos licèt Scriptura spiritus appellet, non tamen solet appellare Spiritus Dei.

Sextò; septem spiritus, de quibus hîc agitur, nominat Ioannes Spiritus Dei cap.5.6. angelos autem licèt Scriptura *administratorios spiritus* appellet, ad Heb.1.14. nunquam tamen spiritus Dei appellat; nisi forcasse Danielis 3.65. vbi legimus, *Benedicite omnes Spiritus Dei* Domino. Quod de angelis nonnulli accipient; sed fortasse literalis sensus est de vento vehementi; iuxta hebraicam phrasim, quæ per genitiuum *Dei* solet magnitudinem significare; vt cum ait, *Cedros Dei, montes* Dei, &c. præterquàm quòd genitiuus ille *Dei*, in eo Danielis loco non legitur in septē MS. vt notant Louaniēses; neq; reperitur in græcis codicibus. Itaque sacræ Scripturæ phrasis nō est, angelos spiritus Dei nuncupare. Imò verò expresè Scriptura docet, quod Spiritus Dei nomine appellatur, esse intimum Deo. 1. Corinth. 2.11. *Quis hominum scit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita & quæ sunt Dei, nemo cognoscit, nisi Spiritus* Dei. Quē locū infrà latiùs explicabimus.

In septem spirituum mentione Ioannes Apocalypseos argumentum respexit.

Septimò; in his verbis, *& à septem spiritibus, qui sunt in conspectu throni*, necessariò dicendum est, Ioānem ad libri huius argumentum respexisse, vt diximus suprà. Alioquin non commutaret Ioannes formulam salutationis Apostolicæ, quæ erat hæc, *Gratia vobis & pax à Deo Patre, & à Iesu Christo*; neq; noua ratione vsus inter nomen Dei, & nomen Iesu Christi, mentionem septem spirituum interponeret. Necesse ergo est, vt hi septem spiritus, quorum hîc meminit, sint maxima argumēti Apocalypseos pars. Quis igitur in Apocalypsi non videat, ipsius scopum non esse de Angelis cælestis hierarchiæ disputare; sed de Christianæ Ecclesiæ celsitate atque victoriis? Non igitur cohæret, vt in his verbis, in quibus Apocalypseos argumētū Ioannes cōplecti volebat, de angelorū agat dignitate; sed de Diuinæ prouidentiæ perfectione, quā in Ecclesiç bellis ac felicib. euētis Deus ipse mirū in modū manifestat.

Octauo; si per septem spiritus essent intelligendi angeli, aut sequenda erat opinio Lyræ, Hugonis, & Dionysij qui de vniuersitate angelorum exponunt; aut opinio Aretæ, Riberæ, Viegæ, atque Serarij (in Tobiam cap.12.) qui de septem principibus intelligunt, quos aiunt esse magnates curiæ cęlestis. Sed neutra harum expositionum est amplectenda; nulla igitur ratione Ioannes in præsenti angelos designat. Huius argumentationis maior propositio est nota. Nec enim alius videtur esse modus exponendi de angelis. Minor verò probatur: quia Lyrani expositio manifestè ab ipso Ioanne refellitur: narrat enim c.4. & 5. se vidisse ante thronū Dei septem spiritus per septem illas lampadas figuratos: angelorum verò multitudinem in circuitu throni, animalia scilicet ac seniores circundantem. Quare, cùm septem spiritus appellat, perspicuè eos distinguit ab angelorum vniuersitate ac multitudine. Et hæc de Lyrani opinione. Opinio autem Aretæ quamuis adeò certa videatur alicui, vt scripserit impiū esse, qui neget in sacris literis asseri proprium quendam septenarium magnatum aulæ cælestis; longè tamen aliter de illo septenario iudicandum est: vt seorsim ostendam not.4. vbi de loco Tobiæ 12. *Ego sum Raphael vnus ex septem, qui adstamus ante Dominum.* Si ergo explicatio illa de septenario principum non solida est: neque illa altera de vniuersitate angelorum: vtràque opinione exclusa, nullus relinquitur locus, vt septem spiritus de angelis exponi valeant.

Septem spirituum expositio de peculiari aliquo angelorum septenario nequaquam solida.

Denique, si apta explicatio inueniatur, quæ ostendat hæc verba (iuxta sacræ Scripturæ phrasim) de Dei spiritu, qui in ipso est, posse conuenienter accipi: atque hunc sensum complecti bonam Apocalypseos argumenti partem; si eiusmodi (inquā) explicatio reperiatur, illa haud dubiè erit, quam obuiis vlnis accipere & amplecti debeamus.

Opinio exponentium septem spiritus de ipsa Spiritus sancti persona validè refutatur.

Sed meo iudicio, huic intentioni non faciunt satis, qui existimant, sermonem hîc esse de ipsamet Spiritus sancti persona, propter septiformem gratiam, i. septem ipsius dona. Contra hanc enim expositionem occurrunt protinus aliqua argumenta, quibus non ita facilem & expeditam inuenio responsionem. Primò enim dura nimis loquutio est, ipsissimam Spiritus sancti personam propterea septem spiritus absolutè nominare, quia septem fidelibus dona tribuit. Cuinam, obsecro, hoc non valde violentum videatur? Nónne inaudita esset omnino loquutio, atque adeò meritò explodenda; si Patrem propter multa in nos collata beneficia, multos patres appellaremus? Nonne durissimum planè & minimè admittendum, si Christum septem esse Christos diceremus, propter septem, quæ in Ecclesia instituit Sacramenta? Cur non igitur ęquè dura erit loquutio, Spiritus sancti personam propter septem dona, septem spiritus compellare? Pręsertim cùm nullum similis loquutionis exemplum in tota sacra Scriptura reperiamus?

Secūdò, si per septē spiritus intelligēda esset Spiritus sancti persona, in tribus personis Trinitatis, Patre, Filio ac Spiritu sancto designandis, ordo ab Scriptura & bona Theologia seruatus peruerteretur. Quis. n. ordo est dicere, Patrē, Spiritū sanctū, & Filiū? atqui textus ait, *Gratia vobis & pax ab eo, qui est, & qui erat, &c. & à septē spiritibus, & à Iesu Christo.*

Tertiò; septem spirituū Dei mentio in hac dedicatoria epistola argumentum certè Apocalypseos respexit (vt iam diximus.) Atqui de Spiritus sancti persona, déque septem ipsius donis, contextus posteà non agit ex professo. Declaratio verò,

quæ in hac salutatione ad libri argumentum non attendit, non omnino satisfacit.

His argumentis cogimur, vt seriò disquiramus, an aliquæ in Deo virtutes, siue attributa sint, quæ iuxta sacræ Scripturæ loquutionem, Spiritus Dei possint ac debeant nominari? Etenim, si inueniremus Diuinæ prouidentiæ perfectionem in septem virtutibus omnino consistere, quibus septem spirituum nomina ad amussim quadrarent, ac de iis fusè in Apocalypsi agi, inficiabitur nemo, hos esse septé Dei spiritus, à quibus Ioannes gratiam ac pacem orat. Nam si in his virtutibus (seu attributis) Prouidentiæ perfectio sita est, qua Deus Ecclesiam moderatur; cùm dictum iam fuerit, *Gratia vobis & pax à Iehoua*; nihil aptius, quàm nomini diuino mentionem septem illarum virtutum adiungere. Nomen enim Iehoua (vt latè explicauimus) nobis proponit ob oculos, Ecclesiæ Christianæ opus à Deo institutum, ab illo prouehi, & ab eodem ad summam perfectionem esse perducendum. Qua verò ratione hoc Deus efficiat, & perfecturus sit, id Ioannes sapienter indicat, facta septem spirituum mentione. Per hæc enim attributa se Deus ostendit fortissimum, beneficentissimum, æquissimum, ac sapientissimum in Euangelico spiritu, quem Christianæ genti largitur; necnon patientissimum, minacissimum, & seuerissimum erga Christianæ Ecclesiæ hostes.

In Apocalypsi longam de septé spiritibus institui tractationem.

In his verò virtutibus vniuersam prouidentiæ perfectionem consistere, seorsùm notatione 5. osté-dam. Sed quædam hîc præterire non debeo. Primú de his septem virtutibus agi per ordinem in septem sigillis, à cap. 5. vsque ad 11. quæ nobilis valdè est Apocalypseos pars. Atque adeò decorum mirificè seruatur, dum in epistola dedicatoria, pars adeò digna, atque notanda eximis Apocalypseos visceribus singillatim tangitur.

Secundò aduerto, me non esse primum, qui septem sigillorum mysterium cum mysterio septem spirituum idem esse affirmem. Sic enim disertè docent nonnulli auctores ex iis, qui septem spiritus sumunt pro Spiritu, qui in ipso Deo est, & singillatim Rupertus.

Spiritũ sumi interdũ pro ea virtute, qua in aliculus gubernatione eminet.

Tertiò noto, phrasim esse valdè vsitatam, spiritum poni pro ea virtute, qua præsertim gubernator aliquis suos subditos regit, ac moderatur. Sic dicimus, hunc lenitatis spiritu; illum seueritatis gubernare. Consonat illud Pauli ad Galat. 6. num. 1. *In spiritu lenitatis*. Vide illud Esther 13. 2. *Volui clementia & lenitate gubernare subiectos.* Si ergo spiritus aptè, gubernatoris virtutem significat; tot erunt perfectissimæ gubernationis spiritus, quot virtutes necesse est in gubernatione perfectissima eluceant. Eiusmodi verò perfectionem in septem virtutibus sitam esse, nos docet Apocalypsis, & explicabimus notat. 5. & c. 6.

Quartò, spiritus nomine præcipuè appellari solet, quod occultum atque intimũ est in ipsa gubernandi ratione: vt Paulus clarè significat 1. Cor. 2. Quod caput illustrissimum est, & ad Apocalypseôs mentem de septem spiritibus intelligendam, egregium.

Illustris Pauli locus ad septem spirituũ doctrinã intelligẽdã.

Sapientiam, ait, *loquimur inter perfectos: sapientiam verò non huius sæculi, neque principum huius sæculi, qui destruuntur: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est; quam prædestinauit Deus ante sæcula in gloriam nostram. Quam nemo Principum huius sæculi cognouit; si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Sed sicut scriptum est, Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, neque in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus iis, qui diligunt illum. Nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim* A *hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita, & quæ sunt Dei, nemo cognouit nisi spiritus Dei. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Quæ & loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei. Stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur.* Hactenus Paulus: qui proculdubiò agit de nobilissima quadã doctrinæ Euangelicæ parte; quæ docet, ne in exter- B na illa facie Christi atque suorum, humilitatis, debilitatis, & inopiæ offendamus; neque in oppugnatione, quam à mundo contemnente, & persequente patiuntur: sed potiùs agnoscamus in viua in Christũ humilem atque inopem fide, in mundanæ pacis & opum ac diuitiarum, vitæque ipsius contemptione, in his (inquam) veram illam felicitatem, quam mundo fuerat verus Redemptor allaturus; in his sapientiam, in his libertatem ac dominatum, in his pacis abundantiam, in his diuitias, in his denique veram vitam, atque animi voluptatem esse sita. Atque hoc C ait Paulus ignotum fuisse omnibus huius sæculi principibus; alioqui enim non Christum crucifixissent. Vbi principum nomine dæmones intelligendi videntur. Verùm quod dæmones latuit, quid mirũ carnales homines latuisse? Et sanè felicitas, qua Deus in hac vita familiares suos beare statuerat, longè sublimior erat, quam vt externis sensibus, aut etiam humano captu percipi posset; quinimò dæmonum etiam cognitionem prætervolabat. Neque satis erat, eam ex se esse magnam & admirandam, vt facilè in hominum, aut saltem dæmonum cognitio- D nem veniret. Imò verò, quò illa erat maior & mirabilior; eò erat magis abscondita; & neque eam capere homines sensibus ad terrena atque infima depressis, nec diuini consilij sublimitatem dæmones poterant attingere, *Quia neque oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascendit, &c.* Verba sũt Isaiæ c. 64. 4. quæ Paulus in sensu literali affert, eâdem enim de re agit Isaias; nempe de felicitate, quã Messias in hac vita suis amicis erat largiturus. Atque hanc ingentem felicitatem affirmat Paulus à Spiritu Dei solùm posse reuelari: erat enim arcanũ in diuino pectore penitus abstrusum; nec vlli præterea, quàm ipsius Dei Spiritui notum; atque ideò E illi solùm reseratur, qui Dei Spiritum participat. Hæc expositio eo vel maximè confirmatur, quod mox additur; Spiritum nempe, quem Deus viris Apostolicis tribuit, non esse mundanum, sed diuinum, *vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis.* Non ait, *quæ donabuntur*, sed *quæ donata iam sunt.* Atque ita non dubium est, quin de ingenti felicitate agat qua in hac mortali vita spirituales viri perfruuntur; eo vel maximè tempore, quo eos mundus insectatur, & cùm inopes, viles & abiecti, atque ipsa totius mundi fæx omnium oculis videntur. Cõgruit optimè, quod statim subdit Apostolus; *Animalis homo* F *non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei.* Quòd verò ait, *Spiritualibus spiritualia comparantes*, significat se spiritualibus viris interpretari doctrinam spiritualem, quæ est res valdè abscondita, & veluti quædam Apocalypsis. Itaque *comparare*, hoc loco est *interpretari.* Sic Theophylactus, qui Græcè nouerat meliùs, quàm Erasmus: & pro verbo Græco συγκρίνειν, sæpe vertit vulgatus *interpretari*: vbi manifestè est sermo de ænigmatum, vel etiam difficilium somniorum interpretatione. Vide Genes. 40. & 41. & Daniel. 5. Quibus locis hæc phrasis sæpiùs vsurpatur. Si quis verò malit, vt datiuus ille *Spiritualibus*, non ad homines, sed ad res referatur; sensus erit,

Erasmus taxatur.

Apoſtolum ad ſpiritualem doctrinam explicandam, ſpirituali etiam ac myſtico ſacræ Scripturæ ſenſu vti. Et hactenus de loco Pauli; qui meo iudicio, eſt quaſi vita & anima illius tractatus, qui de libri ſigillis c. 6. Apocalypſeos inſtituitur, in quibus Deus ſuos ſeptem ſpiritus retegit, qui carneis oculis tantopere erant obiecti: atque ab his ſeptem ſpiritibus petit Ioannes gratiam & pacem Euangelicam. Eſt autem magna animaduerſione dignum, quemadmodum in Deo ſeptem horum ſpirituum perfectio cum eorum cognitione coniuncta eſt; ſic etiam ſuo modo illi veram Dei ſpirituum cognitionem conferri; qui diuini illius Spiritus ſit particeps, id eſt, fortitudinis, beneficentiæ, æquitatis, ac ſapientiæ Apoſtolicæ. Sed de his latiùs, c. 6.

Qui denique ſint ſeptem Spiritus Dei.

Supereſt, vt obiectioni cuidam reſpondeamus, priuſquam progrediamur vlteriùs. Illa autem eſt huiuſmodi: In noſtra expoſitione ſeptem Dei ſpiritus ſunt, Virtus, Beneficentia, Iuſtitia, Sapientia, Patientia, Comminatio, Seueritas; & ab his ſeptem poſtulat Ioannes gratiam & pacem. Hoc verò difficultate non caret. Nam ſi strictè loquamur, non videtur ad ſeptem hos omnes ſpiritus ſpectare, quòd gratiam & pacem conferant. Nam ſpiritus ſeueræ vltionis non gratiam & pacem, ſed vltionē & vindictam effundit: & ſpiritus terræ comminationis terrores inijcit ac minas: ſpiritus autem patientiæ non tam largitur gratiam, quam cohibet vindictam. Imò verò largiri gratiam & pacem videtur propriè ad ſolam beneficentiam pertinere. Quomodo ergo poſtulatur gratia & pax à ſeptem ſpiritibus, ſi nomine ſeptem ſpirituum intelliguntur ſpiritus ſapientiæ, ſpiritus patientiæ, ſpiritus terroris ac vindictæ?

Reſpondetur gratiam & pacem tribuere, eſſe quidem proprium beneficentiæ munus, ſed non ſolius: quia beneficentia ad ſuum benemerendi de hominibus officium aliorum ſpirituū exigit comitatum, & diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum; atque ad eorum gratiam & pacem prodeſt, quòd Deus patiēter peccatores expectet, quòd eos terreat, quòd ſeueram de eis vindictam ſumat. Et verò de patientia Dei expreſſit Paulus, ad Rom. 9. 22. dum ait, *Deum ſuſtinuiſſe in multa patientia vaſa iræ apta in interitum, vt oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriam.* Ecce longanima expectatio Dei electorum ſuorum gratiam & pacem mirabiliter auget. Imò verò non ſineret creſcere paleam, niſi id tritici incremento prodeſſet. Similiter dico, terrores de cælo prodeſſe electis ad gratiam & pacem; necnon etiam vindictam, quam Deus de peccatoribus ſumit: non ſolùm quòd earum rerum animaduerſio & conſideratio ſpirituali iuſtorum incremento ſit vtiliſſima; ſed etiam quòd Deo omnia ſuauiter diſponente, cuncta ad electorum ſalutem referuntur: & vnius lapſus in alterius felicitatem cedit; atque huius obduratio, qui minis atque terroribus indureſcit, initium eſt beneficiorum, quæ in alium conferuntur. Vnde ad Rom. 11. 15. *Amiſſio eorum, reconciliatio eſt mundi.* Et nota, hanc explicationem cum argumento Apocalypſeos valdè cohærere. Etenim vna ex præcipuis rebus, quæ in ea aguntur, eſt, Patientiam, Comminationem, atque Seueritatem, quas Deus in Iudæos rebelles exercuit, in Gentilium felicitatem redundaſſe. Præterea, expectatione, comminatione atque ſupplicio, quibus Deus vſus fuit aduerſus Gentes ac Romanum Imperium, iiſdem fuit ad Catholicæ Eccleſiæ proſperitatem vſus: atque in ſuorum electorum gratiam, & pro illorum pacis pulchritudine augenda, Deus cum ſuis hoſtibus bella geſſit; vt in multis ſacræ Scripturæ locis videre eſt. In quibus Deus pro ſuorum ſalute aduerſus hoſtes deſcribitur apprehendere arma & ſcutum. Præter hæc gratia atque pax Eccleſiarum ex eo etiā non parum pendet, quòd Deus eaſdem Eccleſias expectet, comminationibus terreat, ac puniat etiā interdum. In multis enim offendimus omnes, & indigemus Dei patientia, comminatione ac ſeueritate.

NOTATIO IV.

An Tobiæ 12. num. 15. ſermo ſit de proprio ſeptenario quorundam Angelorum, per quos Deus mundum gubernat.

Reiecimvs in Commentario expoſitionem illam, quæ verba Ioannis, *à ſeptem ſpiritibus*, ad ſeptem Angelorum principes referebat. Id quod tum alijs rationibus, tum hac refutauimus, quòd res eſſet incerta, nec ſolido aliquo fundamento poſſet ſtabiliri. Nunc quoniam locus ille Tobiæ 12. *Ego ſum Raphael angelus vnus ex ſeptem, qui aſtamus ante Dominum*, nobis obijcitur ab iis, qui contendunt ſeptenarium illum non poſſe negari: ideò viſum eſt, eā quæſtionem ſingillatim diſputare; ſcilicet, An negari poſſit ille ſeptenarius, & quomodo intelligendus ſit Tobiæ locus?

Peculiarem Angelorū ſeptenariū qui negent.

Prima opinio negat ſeptenarium illum proprium præcipuorum Dei miniſtrorum, ac proinde contendit, locum illum figuratè eſſe accipiendum. Hanc opinionem manifeſtè ſequuntur ij interpretes, qui ſacræ Scripturæ locos, in quibus de ſeptem angelis, vel ſeptem ſpiritibus ſermo eſt, recuſant exponere de proprio angelorum ſeptenario. In his ſunt Lyra, Carthuſianus, & Hugo. Qui eos locos de angelis quidem exponunt; ſed aiunt, per ſeptenarium deſignari vniuerſitatem & maximam eorum multitudinem. Deinde de præfinito angelorum ſeptenario manifeſtè recuſant exponere, quia per ſeptē ſpiritus aiunt ſignificari ipſum Spiritum ſanctum propter ſeptem gratiarum dona. Quamuis enim videatur violenta expoſitio, in eam tamen abeunt, fugientes ab angelorum ſeptenario. Ij ſunt Primaſius, Ambroſius, Ansbertus, Anſelmus, Beda, Rupertus, Haymo, Thomas, necnon Idacius Clarus; vt vidimus in Commentario. Præterea ſimiliter reſpuunt proprium angelorum ſeptenarium, qui ſeptem ſpiritus exponunt de ipſis Spiritus ſancti donis: vt Victorinus Martyr, & plures alij Eccleſiaſtici & Hebræi apud Hieronymum Zachariæ 4. Idem etiam tacitè videtur negare Hieronymus Iſaiæ 5. laudat enim Hebræos, qui ſentiant alio atque alio tempore modò hos, modò illos angelos Deo miniſtrare. Eidē opinioni valdè fauent ferè omnes Doctores ſcholaſtici, dum de angelis ex profeſſo tractantes, omnino prætereunt eum ſeptenarium. Atque illi præſertim, qui ea expreſſè dicunt, quæ cum eo ſeptenario nulla ratione poſſunt congruere; vt D. Thomas, qui ait, Michaëlem eſſe ex ordine principum; Gabrielem ex Archangelorū ordine, Raphaelem verò ex infimo ordine Angelorum. Atqui ſi Michael, Gabriel, & Raphael ſunt tres ex illo ſeptenario principum (vt omnes aſſertores ſeptenarij præſtituunt) opus erat ſeptem omnes eſſe ex eodem ordine, ſcilicet ex ſupremo. Si verò ex diuerſis eſſent ordinibus, non quidem eſſent ſeptem, ſed nouem; cùm conſtet totidem eſſe angelorum choros. Huic etiam ſententiæ accedunt, qui Raphaelem aiunt fuiſſe Angelum cuſtodem Tobiæ, vel Saræ.

Rationes autem, quæ contra illum ſeptenarium militant, huiuſmodi ſunt. Prima; quia proprius ille præcipuorum angelorum ſeptenarius non eſt aſſerēdus; niſi à ſacra Scriptura doceatur: neque facilè credi debet id in Scriptura aſſeri, quod plerique interpretes catholici aliter exponunt. Secūda; quia iſte ſeptenarius paucos habet ex Patribus patronos. Nam præter Clementem Alexandrinum & Aretam, à nullo alio antiquorum videtur aſſeri. Quāuis enim Aretas pro ſe citet Irenæum; eius tamen locus non inuenitur. Et fortaſſe exponi poſſet eodem modo, quo à pleriſque exponitur locus Tobiæ. Tertia; loci ſacræ Scripturæ qui pro angelorum ſeptenario facere videntur, multò aptiùs aliter explicantur, vt videbimus infra. Quarta deniq; multò magis Diuinam decet maieſtatem, vt millia millium aſſiſtant ei ex præcipuis etiā miniſtris, præſertim ſi eorum miniſterio conueniat vt mittantur eo modo, quo miſſus eſt Raphael: nam poſſent ſimul occurrere plurimæ ſimiles occaſiones, quibus ſimili miniſtro opus eſſet.

Id quod ex eo imprimis confirmatur, quia Doctores illi, qui exiſtimant in ſacra Scriptura aſſeri proprium præcipuorum angelorum ſeptenarium; conſequenter dicunt, eos angelos mitti à Deo in terras, & nihilominùs eos eſſe curiæ cæleſtis magnates, à quibus meritò poſtuletur gratia & pax, ſecūdùm Deum. Atqui doctrina hæc pugnat cū recepta Theologia. Doctores enim ſcholaſtici Dionyſij

Areop

Areopagitæ vestigiis insistentes, aiunt Cherubinos & Seraphinos non mitti ad homines. Quare illi septem, qui mittuntur, non possunt esse ceterorum omnium Angelorum antesignani. Atque adeò à Seraphinis potiùs, quàm ab illis postulanda erat gratia & pax, vtpote coniunctioribus Deo.

Angelorū septenariū qui adstruant. Secunda opinio est, in loco Tobiæ sermonem esse de proprio septenario Angelorum, & eos esse præcipuos diuinæ prouidentiæ ministros. Huius opinionis auctores sunt Clemens Alexandrinus lib. 5. stromatum, Aretas Apoc. 1. vbi pro se adducit Irenæum, & ex iunioribus Ribera ac Viegas Apoc. 1. & Serarius Tobiæ 12.

Pro eadem opinione citari possunt ij, qui septem planetis septem Angelos præficiunt; (inter quos numerant Michaelem, Gabrielem, & Raphaelem) & singulis eorum certam periodum annorum tribuunt. Qua de re latè scripserant Trithemius lib. de Secundæis, Cornelius Agrippa lib. 3. de occulta philosophia, Ioannes Basilius Heroldus, Theodorus Gramineus Coloniensis, & Michael Aitsingerus Austriacus in suo Pentaplo; & aiunt esse veterum Hebræorum traditionem. Et citant Abrahamum quendam Abenezra. Quòd si abstrahamus ab annorum periodis, & à nominibus Michaelis, Gabrielis, &c. huic eidem opinioni multi peripatetici subscribunt, qui singulis cælis singulas præficiunt intelligentias; atque adeò septem planetis septem angelos præcipuos. Præterea extat libellus Neapoli editus anno 1594. de septem principibus angelorū Deo adstantibus cum orationibus singulorum: & constat in Sicilia in diœcesi Panormitana esse antiquum templum septem principibus angelorum dicatum.

Rationes verò ad prædictum angelorum septenarium affirmandum hæ sunt. Prima; quia sæpiùs repetitus numerus septenarius, in re præsertim historica, omnino videtur propriè accipiendus. Atqui legimus Angelos septem Tobiæ 12. 15. & Apoc. 8. 2. vbi septem Angelis in conspectu Dei stantibus, dantur septem tubæ, & c. 15. 7. Angelis septē dantur septem phialæ, & c. 17. 1. & c. 21. 9. Legimus etiā septē spiritus Dei in cōspectu throni, Apoc. 1. 4. & c. 3. 1. & c. 4. 5. & c. 5. 6. & Zachariæ 4. 10. Quòd verò in his locis per Spiritus intelligantur septem angeli, videtur efficaciter probari, ex eo quòd iidem spiritus appellentur septem Angeli in locis supra dictis, nempe c. 8. & c. 15. Apoc.

Rationes probatur eadem opinio. Secunda ratio est; quia virtutes principales, ad quas ceteræ omnes reuocantur, sunt septem; nempe tres Theologales, Fides, Spes, Charitas; & quatuor Cardinales, Prudētia, Iustitia, Fortitudo, Temperantia. Ergo ex iis Angelis, qui diuinæ prouidentiæ in hominum salute procuranda ministrant, septem debent esse principes; vt singuli singularum virtutum præcipuam curam gerant. Et confirmatur à simili: nam & Dæmon humani generis hostis præcipuos septem Dæmones capitalibus vitiis præfecisse creditur; vt ex Antonio apud Athanasium, & ex Sereno apud Cassianū probat Serarius Tobiæ 3. q. 6. Similis ratio afferri potest ex septem donis Spiritus sancti; vel ex septem virtutibus, quæ septem vitiis capitalibus opponuntur; vel ex præcipuis diuinæ prouidentiæ attributis, quibus Angeli præsertim seruiunt: nam & attributa sunt septem (vt videbimus notat. proxima.) Et verosimile est, quamlibet diuinā virtutem suum habere exercitum Angelorum; atque adeò vniuersam militiam cæli in septem exercitus distribui, & singulos singulis exercitibus duces.

Denique secunda hæc opinio adeò placet nonnullis, vt dicant eam non posse nisi impiè negari. Nihilominùs tamen prima opinio non solùm est tuta, sed etiam multò cōmunior atque receptior. Et quidem, si auctores & rationes respicias, vtrinque satis munita. Addo etiam Serarium, cui opposita placebat, postea dubitare; ait enim forsan septem Angelos coram Deo adstantes non esse eosdem semper, sed alios atque alios. Ita ille quæstiune 7.

Expenditur Tobiæ locus de septē Angelis. Sed veniamus ad locum Tobiæ 12. & expendamus, quā vim habeat pro secunda opinione. Verba Raphaelis sunt, *Ego sum vnus ex septem, qui adstamus ante Dominum*, nō ait se esse ex principibus Angelorum; sed ex Angelis septem, qui adstant ante Dominum. Adstare autem ante Dominū commune est omnibus Angelis: iuxta id Danielis 7. 10. *Decies centena millia assistebant ei.* Et confirmatur ex omnibus, quæ adducit Serarius q. 9. vt explicet, quid sit adstare ante Dominum. Adde, quòd ex ipsa legatione apparet Raphaelem non esse ex summis principibus, vt sapienter expendit D. Thom. 2. sen. dist. 10. Locus ergo nō spectabat ad præcipuos quosdā ministros, sed ad omnes Angelos Deo assistētes & ministrantes. Angeli enim superiores nulla ratione sibi solis arrogabunt dignitatem & munus adstandi Deo. Quare nō est ad rē examinare, an principes Angelorū sint septē, sed potiùs explicare, quomodo omnes Angeli aptè appellentur septē. Si enim huius appellationis conueniēs ratio reddatur, haud dubiè is erit legitimus loci sensus.

Per septenariū quādo & quomodo vniuersitas significetur. Prima ergo explicatio est Lyrani, Hugonis & Carthusiani; qui aiunt septenario numero solere denotari vniuersitatem. Verū huic explicationi obiicitur, ineptè id fieri, nisi peculiari aliqua ratione vniuersitas tota ad septenarium reuocetur; vt ostendimus in commentario huius capitis, versu 4.

Sit igitur secunda explicatio, regis consiliarios, & similiter etiam regis ministros, in Scriptura appellari septem, per allusionem ad consiliarios, & ad intimos ministros regum Persarum. Vide 1. Esdræ 7. num. 14. & Esther 1. num. 13. ex quibus locis constat supremos regni Persici consiliarios fuisse septem; *qui ex more regio, regi semper aderant, & illorum faciebat cuncta consilio.* Et appellantur septē duces Persarū atque Medorum, *qui videbant faciem regis*, & primi post eū sedere soliti erant. Ex capite etiam 1. Esther num. 10. similiter constat, intimos regis ministros, qui in conspectu eius ministrabant, fuisse septem, eosque omnes eunuchos iuxta antiquam cōsuetudinem. Quibus positis nota ex Serario Tobiæ 12. quæst. 1. non fieri in sacra Scriptura mentionē septē angelorum, nisi postquam Israelitæ viderunt in aula regū Persicorum septem consiliarios & totidem cubicularios. Cùm verò constet, regios cubicularios regni Persici fuisse septem, facilè intelligitur illos fuisse appellatos septem viros: (Hispani eos appellaremus, *los sietes.*) Cū enim ad dignitatē aliquam certus aliquis virorū numerus statutus est, sæpè vsu venit vt numerus ipse pro dignitate sumatur, huiusmodi apud Latinos triumuiri, decemuiri, quindecimuiri. Et apud Hispanos, *los seises, los treces, los veintiquatros.* Et contingit etiam, vt augeatur postea numerus; & nihilominus primi numeri nomen, apud ipsos remaneat: Senatores enim apud Hispanos appellantur 24. *los veintequatros*, quamuis centenarium numerum conficiant: & pueri cantores in primariis templis sex appellantur, *los seises.* Quia sex primò designati sunt. Et manet senarij nomen, quamuis creuerit postea numerus; adeò vt si quis apud Hispanos dicat, *los Cherubines sen los seises de la capilla del Cielo*; quamuis verba sonent in musica cælesti Cherubinos esse sex vel senos; nemo tamē, qui phrasim intelligat, suspicaturus sit Cherubinorū numerum ad senarium coarctari, sed eorum solùm significari officium, & in diuinis laudibus suauitatem. Si ergo quāuis Cherubini sint millia millium, per allusionē ad pueros cantores appellantur sex, vel seni; quid mirum, Angelos omnes, qui adstant ante Dominum, appellari septem, si ad cubicularios regni Persici alluditur? Porrò allusionē apertè confitetur Serarius: quin & Aristot. lib. de mūdo ad Alexandrum post medium, tradit maiestatem & prouidentiam regum Persarum fuisse imaginem quandam Diuinæ maiestatis & prouidentiæ: atque idem affirmat Apuleius; quod ab Aristotele fuit mutuatus, quamuis eum non referat. De quo videri potest libellus de regio Persarum principatu, ex aduersariis Barnabæ Brissonij folio 64. & 65. vbi affert verba Aristotelis & Apuleij.

Cur angelorum septenarius toties in Scriptura vsurpetur.

Quo ex tempore angelorum septenarius in Scriptura vsurpari cœptus.

Cur Apoc. 4. Seniores viginti quatuor esse dicantur. Eâdem omnino ratione Apocalypseos 4. & sæpe alibi Christiani sacerdotes nūcupantur viginti quatuor seniores; & in visione vigintiquatuor seniorū figurati sunt, per allusionem ad vigintiquatuor principes Salomonici tēpli, de quibus 1. Paralip. 24. vbi appellantur Principes Dei, & Principes Sanctuarij. Et manifestum est ex ipsa figura, eos præfiniti numeri nomen accipere; quantumuis eorum numerus in multa millia extendatur. Quemadmodum igitur quiuis Christianus sacerdos potest iure optimo dicere se esse vnum ex viginti quatuor senioribus, de quibus Apocalypsis, (nimirū, quia in ipsis sacerdotalis dignitas figuratur, vt eo loci videbimus;) sic Raphael verè ait, se esse vnū ex septem cubiculariis regis supremi, accepto numero pro dignitate; scilicet quia septem illi regis Persarum cubicularij *in conspectu regis ministrabant, videntes faciem eius*: vt habetur Esther 1. 10. ex quo aptè desumpta fuit allusio ad Angelos significandos, qui *semper vident* (ait Christus Matth. 18. 10.) *faciem patris mei, qui in cælis est.* Quod quia non est peculiare septem principum priuilegium, sed communis omnium Angelorum dignitas; ideo de omnibus Angelis (sine dubio) loquitur Raphael.

Altera septenary Angelorum numeri explicatio. Prædictam explicationem huius loci veram ac germanam reputo. Ceterùm ad maiorem rei copiam & abundantiam, alteram subiiciam, quæ alicui fortassis nō displicebit; Raphaelem scilicet loqui de septem Dei spiritibus, de quibus diximus agere Ioannem in illis verbis *à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt*, Apocal. 1. 4. Quāuis enim Angeli non sint ipsi spiritus Dei, sed spirituū Dei ministri: nihilominùs sæpissimè in sacra Scriptura loquūtur ex persona Dei: vt cùm aiunt, *Ego Dominus* (vt Genes. 16. 9. 10. & Iudicum 13. n. 12. 14. 16. & sæpe alibi.) Dicere ergo se esse Gabrielem (loquendo ex persona Dei) perinde est, ac dicere se esse Deum fortem, seu Dei fortitudinē. Similiter dicere se esse Raphaelem, perinde est ac dicere se esse Deū benignū & salutarem. Quare, si Dei spiritus sunt septem, atque ex eis vnus est Virtus seu Fortitudo, alter Beneficentia: qui beneficentiam et ipsius ministerium repræsentat, rectè potest dicere se esse vnum de septem Dei spiritibus. Hæc expositio satis erat consentanea, si diceret Raphael, *Ego sum vnus ex septem Dei spiritibus.* verùm non ita dicit: sed *Ego sum Raphael Angelus, vnus ex septem, qui adstamus ante Domi-*

Angelos in Scriptura sæpe ex persona Dei loqui.

A *Dominum*. Quòd si Angelus Diuinæ beneficentiæ personã ageret; videtur non potuisse dicere, se esse Angelum qui adstat ante Deum: quia Dei beneficentia neque est Angelus, neque ante Dominum adstat.

Angeli nomina quæ voces in Hebræo respondeant.

Huic tamen obiectioni dici posset, voci *Angelus* non semper in Hebræo respondere מלאך (malac) quod propriè significat nuntium, siue legatum: interdum enim, vbi nos legimus *Angelus*; in Hebræo legitur אלוה (eloha) & in plurali (elohim) vt Psal. 8. num. 8. *Minuisti eum paulò minùs ab Angelis*. (Quod citat Paulus ad Heb. 2. 7. & 9.) & Psal. 96. 8. *Adorent eum omnes Angeli eius*, & Psal. 137. 1. *In conspectu Angelorum psallam tibi*. Et Oseæ 12. 3. *Directus est cum Angelo*. Si ergo accipiatur Angeli nomen, vt respondet huic voci *eloha*, siue *elohim*; apprimè decet vt spiritus Dei, qui sunt Virtus, Beneficentia, Iustitia Dei, &c. appellentur elohim. B Hæc enim vox propriè significat iudices. Vnde Deo vero, & omnibus, qui præsunt, sæpissime tribuitur id nomen. Et præterquam quòd hoc est frequens Dei nomen in Scriptura, inest insuper eidem nomini peculiaris elegantia ad Diuinæ prouidentiæ attributa significanda; dum considerantur quasi septem regij consiliarij, ex quibus supremum Prouidentiæ consilium, atque tribunal constat. In hac cõsideratione, nihil est aptius, quàm eos Dei spiritus appellare *Elohim*: hoc enim nomen propriè sonat iudicem seu gubernatorem. Quamobrem hoc nomen videtur Angelis tribui non tam ob suam celsitatem; quam ob Dei figuram, siue personam, quam sæpe agere describuntur; dum dicunt, *Ego Dominus*. Et nomina Michaelis, Gabrielis ac Raphaelis ex se videntur exposcere; vt quando cum Angeli C nomine coniunguntur, tunc nomen Angeli accipiatur, non vt significat nuntium, sed vt est idem quod *Eloha*. Qui enim dicit, *Ego sum Raphael*, (quod idem sonat, ac Deum salutarem;) siue *Ego sum Gabriel* (id est Deus fortis;) perspicuum est illum non solùm se Dei nuntium appellare; sed loqui etiam Dei nomine, personam illius agendo: atque ideo aptissimè appellat se *Elohim*.

Elohim quid propriè Hebraicè sonet.

Raphaelis & Gabrielis etymon.

Huc accedit, quod licèt hìc *Malac* in hebræo scriptum esset (quod propriè significat nuntium siue legatum) poterat nihilominus qui se appellat Raphaelem, id est, Deum saluatorem, dicere, *Ego sum Angelus Raphael*, id est, *legatione Raphael*, quod idem est, ac sua legatione Deum salutarẽ repræsentare. Sic apud Paulum *Vocatus Apostolus*, idem est *ac vocatione Apostolus*, & fortasse etiã ipsi spiritus Dei, (id D est, Virtus, Beneficentia, &c.) quemadmodum à Deo mitti dicuntur, dici etiã possunt Angeli seu legati. Quia & Christus appellatur in sacra Scriptura Angelus; & secunda ac tertia persona Trinitatis dicuntur mitti. Quare dum diuini spiritus nomine loquitur, potuit eius legatus dicere, *Ego sum Angelus Raphael*. Neque obstat, quod ait, se esse ex iis, qui adstant ante Dominum; quia spiritus etiã Dei, qui verè sunt in Deo, figurata loquutione rectè dicũtur adstare, siue esse in conspectu throni: vt vidimus in cõmentario v. 4.

Addo huc, in sacrarum literarum fœcunditate vtramque expositionem habere locum; atque in prima quidem fieri allusionem ad septem Assueri regis cubicularios; in secunda verò ad septem consiliarios eiusdem, siue sapientes. Et hactenus de loco Tobiæ.

Ad argumenta verò initio proposita facilis est respon-E sio. Ad primum respondetur non minùs frequenter reperiri viginti quatuor seniores, quàm septenarium Angelorũ: atque adeò non esse inconueniens; vt figurata loquutio sæpiùs iteretur. Et ex locis quidem Apocalypseos, vbi de septem spiritibus, non aptè desumitur argumentum ad probandum Angelorũ septenarium: quia Theologia symbolica non est argumentatiua. Et in commẽtario explicui, eos locos de septem prouidentiæ attributis, atque idẽ dico de loco Zachariæ. Quod verò obiicitur, eosdem spiritus in Apocalypsi Angelos appellari; ad id respondeo, non esse eosdem qui Angeli nominantur, & qui nominantur spiritus. addo etiam alios esse Angelos citharum, & alios Angelos phialarum: & neutros esse ex iis, qui propriè appellantur Angeli, vt suis locis videbimus.

Ad secundam rationem respondetur, virtutes esse in se conexas; ac propterea non videri conueniens; vt cura F vnius virtutis ad vnũ Angelũ pertineat, & cura alterius ad alterũ: sed de omnibus singuli curã gerant. Et cõfirmatur, quia singulis hominibus peculiaris Angelus custos assignatur: is igitur qui pro omnibus de omnibus vnius hominis virtutibus curam suscipit, est vnus; generalis etiam cura nõ est distribuenda per septẽ, sed omnibus pariter incũbit. Alioqui oporteret septẽ Angelos custodes singulis hominibus assignari, singulos singulis principibus subordinatos. Ad simile verò, quod ex Dæmonib. adducitur; Respõdetur: diuisionẽ illã Dæmoniorũ in septẽ spiritus vitiis septẽ capitalibus præpositos, nõ esse distinctionẽ realẽ (vt Philosophi loquuntur) sed formalẽ. Nec enim necesse est, singulos ad singula vitia sigillatim destinari: cũ quilibet sit homines omniũ vitiorũ suggestionibus oppugnãdi peritissimus: sed in eodẽ Dæmone septẽ hi spiritus denotãt septẽplicẽ tẽtãdi rationẽ. Multò enim verisimilius est, eosdẽ esse Dæmones, qui

A ad omnia vitia nos pellicere conantur. vt dicã Apoc. 12. vbi de septẽ capitibus Draconis. Ad aliud verò, quod additur de septẽ Spiritus sancti donis, & de septem spiritibus, quæ septem capitalibus vitiis opponuntur; Respondetur, ex his septenariis non bene colligi vnum Angelorum principum septenarium; sed aut plures septenarios diuersos, aut nullum. Quare argumentum nihil probat, quia plures esse septenarios, nemo contendit.

Ad distinctionem autem illam, quæ fingi potest septem exercituum Angelorum, vt singuli singulis Dei spiritibus ministrent, Respondetur, si Angeli in septem classes essent distributi, tunc quidẽ in qualibet earum classe esset vnus Angelus ceterorum princeps & antesignanus; præsertim si omnes inter se specie distinguuntur. Ceterùm diuisio hæc B Angelorũ in septem illas classes non est verisimilis; primò, quia licèt in aliquot Dei operibus vnus spiritus plus aliis eluceat; in aliis tamen multis plures spiritus æquè splendeant; atque adeò qui Angelus in illo opere ministrat, non plus huic spiritui, quàm illi famulatur. Deinde quia quilibet Angelus sua pro natura æqualiter est idoneus ad omnib. spiritibus ministrandũ; nec est, cur aliqui singillatim destinantur ad vni tantùm spiritui famulandum, cùm omnes sint ad cuiusque spiritus Dei iussa exequenda promptissimi. Quare, sicut in dæmonibus nuper diximus, eundem sæpè esse, qui homines per luxuriæ blandimenta, & per superbiæ fastum, aut alterius vitij incitamenta oppugnat; ita è cõtrario de Angelis in Dei famulatu philosophãdum est. Nec contra hoc facit, quòd Angelorũ quidam appelletur Gabriel, alter Raphael, &c. hæc enim nomina non iis indita C sunt, quòd proprium eorũ munus sit huic potiùs spiritui, quàm alij famulari (verbi gratia, Fortitudini Dei, potiùs quàm Beneficentiæ;) sed quòd in ea apparitione, quæ de illo in Scriptura singillatim recensetur, enituit maximè virtus illa diuina, quam ipsius Angeli nomen præfert.

Accedit demũ nõ omnes fortasse spiritus, siue Dei prouidentiæ virtutes, si propriè & strictè loquamur, Angelorum famulatu vti: quia ad differẽdã punitionem (quod propriũ est patientiæ seu longanimæ expectationis) superuacuum omnino videtur esse Angelorum ministerium.

Ad auctoritatẽ Clementis Alexandrini, Aretæ, & aliorũ, qui propriũ Angelorum septenarium affirmabant; Respõdetur plures esse, qui eũ negent. Libri verò & imagines, quæ pro septenario Angelorũ adstruendo afferuntur, nõ nitũ-D tur cõmuni aliqua Ecclesiæ Catholicæ doctrina, sed peculiari alicuius, vel aliquorũ opinione. Licèt autem opinio illa in communi considerata probabilitate nõ careat, cùm pro se habeat Clementẽ Alexandrinũ, Aretã, & aliquos ex doctis recentioribus; multò tamen probabilior est opposita sententia. Et saltem in nominibus aliquot ex septẽ illorum Angelorum cautè procedendum est: nam in Concilio quodam Romano, cui præfuit Zacharias Papa, asseritur Romanam Ecclesiam repudiare peculiaria omnia nomina Angelorum; exceptis tribus illis, *Michael, Gabriel, Raphael*, quæ in sacra Scriptura habemus expressa.

In Concilio Romano, præter tria Angelorum nomina, cetera excludi.

Huius Cõcilij meminerunt Martinus del Rio de Magia lib. 1. c. 4. q. 4. Serarius Tobiæ 12. l. 177. Surius in vita S. Bonifacij mense Iunio folio 598. & Baronius to. 9. Annalium, fol. 153. C. & anno Christi 745. fol. 179. vbi etiã refert, eandẽ E doctrinam de tribus tantùmmodo Angelorũ nominibus recipiẽdis, haberi in capitularibus Caroli Magni lib. 1. c. 16. Verũ est tamen, hoc quod ex Concilio illo Romano adducitur, adhibita aliqua moderatione videri intelligendum, esse; si ne recipiantur Angelorũ nomina, quæ certa aliqua sacræ Scripturæ historia non nituntur. Neque enim dissonum est Vrielem appellare eum, qui in igne Moysi apparuit, Exod. 3. 2. Vriel enim sonat idem, quod ignis Dei: & Vrielis nomen recipiunt Ambrosius 3. de fide ad Gratianũ, c. 2. Isidorus lib. 7. Etymol. c. 5. Missa Æthiopica (quæ habetur tom. 4. Bibliothecæ sanctorũ patrum) necnon Albertus Magnus, & sanctus Bonauentura. Et confirmari potest ex precibus Græcolatinis, aliisque nonnullis, quæ refert Serarius Tobiæ 12. q. 14. quibus adde Durantium de ritibus Ecclesiæ li. 1. n. 12. Andream c. 22. commentariorũ, quos in Apocaly-F psim scripsit; Pradũ in Ezechielem c. 1. sectione 10. Valnerdium in Alphabeto Salomonis fol. 64. Sixtũ Senensem li. 2. verbo Ioseph. Vide etiam historiam Surij, an. 1544. mense Februario, vbi de sepulchro Mariæ filiæ Stiliconis.

Concilij Romani verba quo sensu accipienda.

Vriel, Angeli nomen, quid sonet: quodue auctoritatis pondus habeat.

Propter hæc, videtur non esse respuendũ Vrielis nomẽ; ita tamen vt ei Angelo tribuatur, quem in igne apparuisse certum sit ex libris Canonicis. Vriel enim ille, de quo 4. Esdræ 4. 1. & c. 5. 20. & cap. 10. 28. apocryphus est, sicut & Ieremiel, de quo 4. Esdræ 4. 37.

Quòd si hæc nomina respuenda sunt, quanto magis ea, quæ nõ alio nituntur fundamento, nisi Hebræorũ fabulis; cuiusmodi sunt nomina, quæ intelligentiis cælorũ motricibus tribuunt Trithemius, Cornelius Agrippa, Theodorus Graminæus, & Arsingerus? Quis porrò non videat ridiculũ esse Gabrielis, Raphaelis, & Michaelis nomina inter earũ intelligentiarũ nomina cõnumerare? Quasi verò Gabriel ille, ac Raphael, qui Danieli & Tobiæ apparuerũt, cælos

Angelorum nomina, quæ Hebræorum fabulis nituntur, reijcienda.

monendos aliis commiserint, dum legatione fungebantur. Si verò quis respondeat: eadem nomina tribui posse aliis, atque aliis Angelis; saltem negari non potest, quin mutatio illa nominum vana sit.

NOTATIO V.

De septem virtutibus siue attributis, in quibus consistit integra Prouidentiæ perfectio.

SEPTEM spiritus Dei, de quibus agit Apocalypsis, exposuimus in commentario de septem perfectionibus, in quibus perfectissimam Dei prouidentiam consistere diximus. Non quòd in Diuina natura partitionem aliquam seu diuisionē ponamus: sed quòd de rebus diuinis loquamur iuxta imperfectum nostrum intelligendi modum; qui quod simplicissimum in se est, quasi diuisum ac partitum significamus, vt ipsius effectuum diuersitatem explicemus. Hanc ob rem, vt ad præfinitum numerum diuinæ prouidentiæ perfectiones reducamus, oportet generatim agere de virtutibus iis, in quibus perfectissimi moderatoris & gubernatoris ratio consistit; eædem enim suo modo diuinæ prouidentiæ tribuendæ sunt. Prouidentia namque Dei nil aliud est, quàm suprema illius gubernatio.

Quæ gubernatoris virtutes appellentur.

Virtutes igitur gubernatoris propriè & strictè loquendo eas appellamus, in quibus sita est gubernatoris ipsius perfectio, quatenus gubernator est. Aliæ quidem virtutes sunt, vt constat, quibus homo instructus & munitus esse debet, vt qua homo est, sit optimus & integerrimus. Eiusmodi sunt abstinentia in cibo & potu, effrænatarum cupiditatum moderatio, assidua precandi consuetudo, atque aliæ id genus. Quæ tamen licèt ad gubernatorem spectent; non verò qua parte gubernator, sed qua homo est. Neque idem sunt, sed valdè diuersa inter se; esse aliquem probum hominē, sanctimoniæque studiosum, ac esse optimum gubernatorem. Quare homines erunt nec pauci, qui ieiuniis, precationibus, & corporis macerationi strenuam nauent operam, atque adeò in suis ipsi penetralibus probi ac sancti sint: quos tamen non ideo idoneos esse gubernatores dicemus.

Quot, & quæ sint optimi gubernatoris virtutes.

Quæ primariæ gubernandi partes in principe, quæ secundariæ.

Vt igitur ad Principis virtutes, quatenus Princeps & moderator est, veniamus; assero illas esse quatuor præcipuas, & per se primò requisitas, nempe præclaram sapientiam, ingentem fortitudinem, magnam æquitatem, & liberalem beneficentiam. Quibus tres alias per occasionem necessariò debere adiungi propter improborum duritiem ac peruicaciam. Eæ sunt, longanima expectatio, seria comminatio, seuera punitio. Itaque virtutes omnes, ad quas perfectissima gubernatio reducitur, sunt omnino septem; Sapientia, Fortitudo, Beneficentia, Iustitia, Patientia, Comminatio, Seueritas.

Diximus autem quatuor priores esse præcipuas, in quibus gubernandi perfectio per se primò posita est; quia Patientia, Comminatio, & Seueritas, non in eos necessariæ sunt, qui se Principi sponte subiiciunt, eumque diligunt, & obseruant; sed in eos, qui se duros & obstinatos exhibent. Atqui huiusmodi ex subditis esse multos, qui Principis iussa renuant, licèt certò futurum esse constet (quæ hominum est ad malum procliuis natura) id tamen nec per se erat necessarium, nec ex Principis intentione ac voluntate accidit. Quamobrem, quod attinet ad eam gubernationis partem, quam in improbos & sceleratos exercere debet, illud non primò & directè est necessarium ad optimam gubernationem; sed secundarium & per occasionem adiunctum ad improbos inhibendos vel puniendos. Fiet hoc subiecto exemplo illustrius. Promisit Deus suo populo, se illi perfectum regem Christum, scilicet saluatorem missurum. Primum ac præcipuum in hac promissione, vt constat, est, Messiæ dotes & admirandas facultates depingere; quibus eos omnes bearet, qui se illi subiicerent, & obsequentes præstarent. De his igitur solùm facultatibus sermo est, quando Messiam recipientibus promittitur maxima felicitas. Ceterùm quando agitur de eorum peruicacia & obstinatione, qui se illi submittere noluerint, oportet, vt de aliis Messiæ partibus agatur. Primas igitur gubernationis partes quatuor esse affirmo; secundarias verò tres; atque adeò integram perfectionem septenario contineri, vt sequenti ratiocinatione explicabitur.

Virtutes in Principe necessaria ratiocinatione indicantur.

Primas illas esse quatuor sic doceo. Gubernatoris virtutes omnes, suorum subditorum felicitatem spectant. Omnia autem, quæ subditi à Principe sibi optare possunt, in his continentur, nempe vt princeps se illis Æquum, vt etiā Beneficū ostendat. Ad quæ duo omnia reuocantur, quæ ab illo sibi possunt expetere. Hæc sunt, quæ toties sacra Scriptura repetit sub nomine Misericordiæ, & Veritatis. Misericordia enim est Beneficentia; Veritas autem idē quod Iustitia. Atq; idē sensus iustitiæ & pacis, quę solent aliquando coniungi. Nā pacis nomen in sacris literis omnē felicitatē significat. Itaq; qui Principi subiecti esse volunt, nihil aliud ab illo sibi [illegible] expetere possunt, nisi vt in eos &

A æquitatē seruet & beneficia conferat. Enim verò nō sufficit vt illis vtrumq; præstare velit, si tamen non possit, aut nesciat. Posse autē dico, non solū physicâ (vt aiunt) potentiâ, sed etiā pari animi magnitudine, quod est virtutis: scire quoque dico, non solū theoricè (quod aiunt) sed etiam practicè, id est, mirabili valere consilio & sapientia ad ea dirigenda, quæ reipublicæ conueniant, quod est summæ prudentiæ. Quòd si Principi & potestas sit, & sapientia, nihil planè deest ad subditorū felicitatē. Posse igitur fortitudinis est: sapere verò Sapiētiæ. Atq; adeò in quatuor hisce virtutibus Sapientia, Fortitudine, Beneficētia, & Æquitate includitur quidquid requiritur ad primam illam atque potissimam gubernationis partem, quæ fidelium subditorum felicitatem spectat.

B Dicet aliquis, has quatuor virtutes ad tres reduci potuisse; scilicet ad Potentiā, Sapientiā, & Sanctitatē seu Bonitatē. Respondeo, licèt Beneficētia & Iustitia possent sub Bonitatis nomine includi, illas tamen esse inter se diuersas, & præsertim in gubernatione distinguendas. Sunt enim in reipublicæ rectoribus valde diuersi spiritus (vt aiunt) dum alius adeò propendet ad beneficentiā, vt in ea sitā esse putet suæ gubernationis excellentiā; alius omnino ad iuris æquitatē inclinat, & in ea pręsertim excellere gestit. Atque adeò cū de gubernatoris virtutibus agitur, oportuit has duas inter se distingui. Quamobrē stemma insignium optimi principis egregium, erit clypeus quadam veluti cruce in quatuor partes distinctus, in quarum singulis singula C eluceant symbola; in alia, Fortitudinis; in alia, Sapientiæ; in alia, Beneficentiæ; in alia, Æquitatis.

Optimi principis insigne siue stemma.

Primariæ gubernatoris virtutes ab Isaia expressæ.

Porrò euidens est, sacras Literas sæpe ad quatuor harū virtutū distinctionē habuisse respectū. Atq; imprimis illustrissimus est Isaiæ locus c. 9. n. 6. & 7. *Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis. Et factus est principatus super humerū eius: & vocabitur nomē eius admirabilis cōsiliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis. Super solium Dauid sedebit, vt confirmet illud in iudicio & iustitia vsque in sempiternum.* Manifestè agit Propheta de absolutissima gubernandi ratione, quam erga suos Messias ostensurus erat, ad verā eorū, qui ipsū reciperent, felicitatem. Vbi rectè notat Forerius *admirabilis* esse adiectiuū nominis *Consiliarius*, atq; adeò coniungenda esse hæc duo: sicut & illa, *Deus fortis*. Quæ igitur aptiora verba ac significantiora apponi potuissent ad summā in gubernatione sapientiā, quam illa, *admirabilis consiliarius*. Quidve maioris momenti in reipu- D blicæ moderatione, quā Principē excellenti prudentia ac sapientia esse præditū, & congruentissimā rationē atq; admirabile consiliu inuenire, ad suę intentionis finē in optima reipublicæ administratione, efficaciter assequendum? nēpe vt subditi re ipsa iucundissimos beneficētiæ & æquitatis fructus percipiant? Potéstne quidquam felicius aut fortunatius reipublicæ contingere, quam eximia hæc & singularis Principis sapientia? nihil sanè.

Nulla alia tantam regi auctoritatē, quàm optima sapientia existimatione, comparari.

Atque in illa phrasi, *admirabilis consiliarius*, videtur fieri allusio ad mirabile Salomonis consiliū, de quo 3. Reg. 3. 24. *Afferte mihi gladium*, effectus autem consequutus inde fuit is quē textus mox subiicit nu. 28. *Audiuit itaq; omnis Israel, & timuerunt regē, videntes sapientiā Dei esse in illo.* Vnde intelligitur nihil esse, quod tantam Regi auctoritatē conci- E liet, aut quo ille plus a subditis colatur & obseruetur: quā optimam de ipsius consilio ac sapientia existimationem.

Dei nomen Hebraicè quid sonet.

Deinde ad fortitudinē indicandā, quid magis solidū & expresū, quā *Deus fortis*? adiectiuū. n. & substantiuū mirificè cohærent. Nā ipsū Dei nomē Hebraicè Virtutē & Fortitudinem denotat: *gabor* autem (quod est adiectiuum) gigātē, qui ceteros antecellit, significat: vt bene ibi Forerius.

Iā Beneficentia quo alio modo posset elegantiùs explicari, quā illis verbis, *futuri sæculi* (siue Christiani populi) *pater*? Quo alio nomine, quā patris, mirifica benefaciēdi voluntas appellari cōgruētiùs potuisset? & quid est esse Christiani populi patrem, nisi erga suos omnes & erga singulos paternā esse beneficētiā? Addit verò deinde Propheta, *princeps pacis*; quod idē est, ac summopere beneficus: atque idē statim repetitur, ac magis pōderatur. *Multiplicabitur eius imperium & pacis nō erit finis.* Est autē sacræ Scripturæ fami- F liare, pacis nomine prosperitatē omnē denotare: atq; adeò auctor pacis idē est, ac omnis prosperitatis reipub. auctor.

Pacis nomine in sacris prosperitatem denotari.

Denique ad magnam æquitatem siue iustitiam, qua Christus suos erat fideles recturus, manifestè spectant illa verba, *Super solium Dauid sedebit: vt confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia vsque in sempiternum.*

Has easdem quatuor Messiæ virtutes regius celebrat Psaltes Psal. 71. & Psalm. 144. & vtrobique nomen illud *Mirabilia* ad eandem est significationem referendum, qua dixit Isaias, *Admirabilis Consiliarius.*

Primæ quatuor gubernatoris virtutes in quatuor

Præterea in nominibus quatuor maiorum Prophetarum voluit Deus, vt harum quatuor virtutum mysterium includeretur. Nam Isaias idem sonat ac *Domini salus*: Ecce Dei Beneficentiam Ieremias, *Celsitudo Domini*: Ecce Cōsilium mirabile, iuxta illud Isaiæ 55. 9. *Sicut exaltantur cæli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ a vijs vestris, & cogitationes*

meæ,

Maiorum Prophetarū nominibus adumbrata. Isaiæ nominis etymon; item Ieremiæ, & Ezechielis, Danielis, & Baruchi. Leo, Vitulus, Homo, & Aquila quarū virtutū sint symbola.

A mea, &c. Ezechiel, *Fortitudo Dei*: Ecce virtutem. Et Daniel, *Iudicium Dei*: Ecce Æquitatem. Sic enim explicantur quatuor hæc nomina à Hieronymo in prologo commentarij in Ioëlem prophetam. Notadū vero est, inter hos quatuor prophetas mediū esse interiectū Baruch, quod nomen sonat, *Benedictū*: nimirum vt intelligatur benedictus Dei his quatuor Dei prouidentiæ spiritibus circummuniri.

Huc spectat, quod c.4. videbimus; quatuor scilicet animalia Leonē, Vitulū, Hominē, & Aquilam esse veluti insigniferos Diuinæ prouidentiæ. Leo namque proprium est Fortitudinis symbolum; Vitulus, summæ Beneficentię; Homo, rationis & Æquitatis, Aquila, altissimæ Sapiētiæ. Cùm igitur in quatuor primis sigillis (id quod posteà videbimus) quatuor hæc præcipua diuinæ prouidētiæ attributa, singula singulis contineantur, quæ in primitiuæ Ecclesiæ subsidium & adiumentum excelluere; nihil potuit conue- B nientius excogitari, quam id quod expresſè narrat textus; S. Ioannem fuisse à leone vocatum, vt primi sigilli equum consideraret; à vitulo deinde, vt sigilli secundi equum cerneret: a tertio verò animali hominis faciem habente, ad tertium equum; vt ab aquila, ad quartum.

Nec nouum est ac nuper excogitatum, quatuor illa animalia Dei prouidentiam referre. Hoc enim temporis antiqui auctor Polychronius animaduerterat, quē refert Pradus Ezechielis 1. quin & Pradus ipse & Valuerdius in Alphabeto Salomonis aiunt nomina illorum animalium esse *Michael, Gabriel, Raphael, Vriel*, siue *Nuriel*: de quibus nominibus, diximus notatione præcedenti. Neque displicet eorum cogitatio; si hæc nomina prędictis quatuor virtutibus significandis accommodentur. Præterea Pierius lib.32. vbi de capite: affert quandam antiquissimam Diuinæ prouidentiæ picturam, quæ in quatuor angulis quatuor hæc no- C mina habet conscripta; *Virtus, Auctoritas, Scientia, Felicitas.* Vbi virtus idem est, quod Fortitudo; Auctoritas verò referenda videtur ad facultatem rectè iudicandi, quæ plurimū in se continet auctoritatis. Alioqui deesset in illa tabula, Iustitia, facultas tā illi propria, quàm quæ maximè. Sciētia ea est, quam nos sapientiam appellamus. Felicitatis autem nomen Beneficentiam indicat; iuxta illud Christi ab Apostolo relatum Actuū 20.35. *Beatius est magis dare, quàm accipere.* Alioqui abs re esset felicitatis nomen in Dei prouidentia, nisi ad beneficentiam referretur.

Primarias gubernatoris virtutes quatuor non ampliùs esse.

Quatuor virtutibus prædictis contendet aliquis fortasse debuisse addi duas alias in gubernatore maximè necessarias; Religionem scilicet, & Maiestatem; quibus principi valde opus esse notant ij, qui de gubernandi ratione scribunt. Ceterùm quod attinet ad Religionem, licèt magni momenti sit, non tamen virtus est gubernatoris, quatenus D est gubernator; & saltem dum de diuinæ prouidentiæ virtutibus agitur, certum Religioni locum non esse, cùm Religio virtus sit, non Dei propria, sed hominum erga Deum: subditos verò ad rectam Religionem informare, id est beneficentiæ atque iustitiæ munus. Quod autem ad Maiestatem spectat, fateor propriæ auctoritati ac maiestati cōsulere, summi esse ponderis in reipublicæ administratione. Verùm non id ab alia virtute prouenit, quàm a sapientia, à iustitia, beneficentia, & seueritate. De sapientia insigne est illud 3. Regum 3.28. quod paulò antè retulimus; *Timuerunt regem videntes sapientiam Dei esse in eo.* Iustitiâ etiam & beneficentiâ auctoritatem regiam corroborari & confirmari, & Scriptura sæpe testatur & experientia manifestè docet. Iam quòd seueritas soleat maiestatem Principis augere, disertè scribunt Cicero, Seneca, Tacitus atque Vegetius apud Lipsium in Politicis partim lib. 4. cap.9. & partim lib.5. cap.15. E

Quatuor virtutes enumerandi ordo alius apud Isaiam, atque apud Ioannem; & quare.

Quatuor virtutes prædictas Isaias cap.9. vt vidimus, hoc ordine enumerat. *Sapientia, Fortitudo, Beneficentia, Iustitia.* In Apocalypsi, ordine immutato, sic recensētur; *Fortitudo, Beneficentia, Iustitia, & Sapientia.* Cuius diuersitatis dum causas inquiro, ea se mihi offert; quòd Isaias de nostræ redemptionis mysterio sermonem instituat; in quo primùm occurrit mirabile Dei consilium homines per Christi crucem è Dæmonis seruitute eripiendi; deinde mira fortitudo, quo tantum opus suscepit atque perfecit, quando nimirum *exultauit vt gigas*, &c. Tertiò beneficentia summa, qua sibi Christianos cooptauit in filios, & spiritualis felicitatis fecit participes. Ac denique perfectissima iustitiæ proportio, quæ suum hominibus ius tribuit, & meritis F præmiis cumulatissimè remunerat. Apocalypsis autem in quatuor primis sigillis directè agit de spiritu, & sanctitatis excellentia in Ecclesiam primitiuam collata: in quo primùm elucet Christi fortitudo in sceleratorum conuersione, atque adeò in animis etiam inimicorum perfectè sibi subiiciendis: mox incredibilis beneficentia illis pręstita per magnum charitatis Christianæ incrementum: pòst magna in eorum gubernatione æquitas ac iustitia: & tandem mirum Dei consilium in eorum exaltatione per cædes & ignominias. Sed de hoc latiùs cap.6.

Secundaria Principis virtutes quæ, & quæ sint.

Diximus de quatuor præcipuis virtutibus, in quibus potissimùm prouidentia consistit; superest vt de eius per- A fectionis complemento dicamus; id est, qua ratione erga repugnātes & contumaces se gerat. Nota ergo hanc diuinæ prouidentiæ in huiusmodi homines rationem ad tria capita reduci; videlicet ad lōganimam expectationem, seriam comminationem, ac seueram punitionem. Quicunque id paulò attentiùs considerare velit, animaduertet, tribus his facultatibus, seu attributis comprehendi quidquid in hac materia dici potest; atque hunc eūdem esse illarum virtutum ordinem. Primùm enim est sceleratos ad pœnitentiam expectare: deinde eosdem minis deterrere, tertiò in perfidos & obstinatos supplicij seueritate animaduertere. De harum virtutum singulis, nempe de patiētia Dei, de minarum terrore, & suppliciorū grauitate frequens est in sacris Literis mentio. Verumtamen in tribus postremis ex septem Apocalypseos sigillis tres huiusmodi B virtutes per ordinem adeò aptis & elegantibus symbolis, ita clarè ac distinctè significantur, vt nihil aliud expressius & congruentius optari potuerit. Etenim ad summam Dei patientiam quasi ob oculos ponendam, quid conuenientius potuit depingi, quàm id, quod aperto quinto sigillo notatur, cùm martyrum animæ inducuntur, à Deo vindictam postulantes; ac Deus vicissim respondens: *Expectate modicum tempus, donec impleatur numerus fratrum vestrorū?*

Dei patientiæ symbolum.

Ad ingentes item comminationes, quibus Deus Iudaicū populum commonuit ac terruit, & quibus solet sceleratis hominibus comminari; quid plenius & illustrius, quàm id quod resignato sexto sigillo apparuit; omnium scilicet comminationum & prodigiorum imago, quæ sunt extremum iudicij diem antecessura? Quam etiam imaginem protulit Christus, & Iudæorum oculis quasi spectandam dedit; cùm eis Ierosolymæ excidium minitatus, vltimi iudicij signa coniungit, Matth.24. Marci 13. Lucæ 21. Deniq; C ad seueram punitionem quid apertius, quam septem septimi sigilli tubæ, quæ septem illas plagas comitantur prædictas in Scriptura contra rebelles Iudæos, qui euangelio erant repugnaturi? Certè Leuit. 26.28. expresſè dicitur, *corripiam vos septem plagis.*

Diuinæ comminationis symbolum.

Seueræ punitionis symbolum

Constat igitur ex dictis, virtutes in quibus diuinæ prouidentiæ perfectio sita est, esse septem; nimirū *Fortitudinē, Beneficentiam, Æquitatem, Sapientiam*; necnon *Patiētiam, Comminationem, & Seueritatem.* Et quanuis Fortitudo ac Sapientia non solùm ad Beneficentiam & Æquitatem requirantur; sed etiam ad Patientiam, Comminationē, & Seueritatem; & similiter Æquitas in ipsa etiam Seueritate mirificè eluceat; ceterùm septem illæ omnes virtutes & ratione inter se distinguuntur, vt dictum est, & priores præcipuè ad fidelium subditorum felicitatem referuntur; at posteriores complectuntur, quemadmodum se Deus gerat D erga impios, & transgressores sibi repugnantes.

Postquam animaduertatur gubernatoris virtutes esse septem; atque has ipsas in diuina prouidentia licèt perfectissimæ sint, nobis tamen in hac vita esse valde occultas (vt c.5. explicabitur.) Virtutem item occultam nomine spiritus congruenter appellari; atque hoc ipsum spiritus nomen præcipuis gubernatoris virtutibus a sacra Scriptura tribui solere. His (inquam) omnibus animaduersis, facilè cernitur conuenientissimā fuisse loquutionē, qua septem virtutes (ad quas perfectissima Dei prouidentia reducitur) septem spiritus nominantur; de quibus sermo est in septem Apocalypseos sigillis. Certè Forerius Isaiæ 11.2. vbi septem spiritus videntur enumerati, ait nō esse cur de distinctione illorum donorum subtilius agatur; præsertim cùm eas tantùm Spiritus sancti operationes ibi recenseri existimandum sit, quæ supremum iudicem ac magistratum decent.

Cur Angeli in Apocalypsi septē Deo laudes tribuant.

E Præterea in confirmationem superioris doctrinæ, aduertendum est, Angelos in Apocalypsi dum inducuntur Dei prouidentiam admirantes, & propterea illum debitis laudibus & gloriæ præconiis celebrantes; ea laudandi formula vti, quæ septem omnino laudes contineat cap.7.12. *Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, virtus, & fortitudo Deo nostro.* Et quia in Apocalypsi etiam asseritur septem Dei spiritus in Christo esse; ideò, vt indicetur Christum ipsum ab Angelis adorari, ingenuè fatētibus illum, vt supremum cælorum atque terrarum moderatorē suspici, & ab omnibus coli debere; ideo (inquam) Apoc.5. num.12. Angeli similiter, septem Agno tribuunt honores, *Dignus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem, & diuini-* F *tatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem.* Hæ septem laudes planè respondent septem attributis ac septem sigillis; quemadmodum Isaiæ trisagium cap.6. & Apoc.4. *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, personarum Trinitati respondet. Numerus enim laudum non ab eorum desumitur numero, qui eas decantant; sed a numero earum rerum, quæ commendantur. Quare frustra spirituum septenarius in Angelis requiritur; cùm non sit ibi quærendus, sed in diuinæ prouidentiæ attributis: vt iam explicauimus.

Cur itidem Christo laudes totidem decantent.

Septem spiritus sancti donorū cognoscendi ratio vnde sumi possit

Atque ex his ipsis septem Prouidentiæ attributis forsan optima desumitur ratio, septem donorū Spiritus sancti. Nā septenarij ratio, quā reddunt aliqui Scholastici Doctores,

si.biliioi

subtilior est, quàm vt à me hactenus percipi potuerit. Si tamen sumatur ratio septenarij ex septem prædictis attributis, ea tunc videtur plana & expedita; & respondent (meo quidem iudicio) per ordinem singula dona singulis attributis. Nam quòd quatuor priora dona appellentur, sapientia, intellectus, consilium, & scientia, optimè habet. Hæc enim quatuor nomina quadruplicem illuminationem intellectiuæ potentiæ significant, nempe ad considerandos illos occultissimos Dei spiritus, Sapientiam, Virtutem, Beneficentiam, & Æquitatem, in suorum amicorum gubernatione. Donum namque Spiritus sancti consistit in Dei spiritus cognitione, & humili eidem subiectione. Atque de illis quatuor spiritibus præcipua difficultas est in iis ipsis agnoscendis: sunt enim quatuor illi spiritus tribus posterioribus multò occultiores; atque ideò conueniens fuit per nomina donorum ipsorum significari intellectus illustrationē ad Dei spiritum dignoscendum. Atque ita expressè loquitur Paulus agens de donis Spiritus sancti ad Ephes. 1. 17. 18. *Deus Domini nostri Iesu Christi pater, det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitione eius, illuminatos oculos cordis vestri, vt sciatis quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus,* &c. Alia autem tria donorum nomina ostendunt effectus, quos in spiritualibus viris præstat trium posteriorum spirituum consideratio. Effectus enim consideratæ Dei patientiæ est, vt ipsam imitemur; quod proprium est fortitudinis, vt conueniunt Theologi cum Philosophis. Ex comminationis consideratione oritur reuerentia erga Deum, quæ propriè appellatur pietas. Et ex seueræ punitionis cogitatione crescit & augetur eadem reuerentia siue timor Dei. Quare in illo Isaiæ loco idem nomen Hebræum respondet pietati ac timori.

Trium posteriorum diuinæ prouidentiæ spirituũ consideratio.

Animaduerso spirituum Diuinæ prouidentiæ numero, occurrit statim conuenientissimum fuisse, errantes stellas siue Planetas (qui sunt maiora cæli luminaria, quæ nobis Dei prouidentiam repræsentant) esse septem. Et mox facilè perspicitur, per solem significari Dei Virtutem ac Fortitudinem, per Iouem, Æquitatem; Beneficentiam, per Venerem; per Mercurium, Sapientiam, Patientiã, per Saturnum. Comminationem, per Lunam, & per Martem, Seueritatem. Multa de singulis dici possent ad rem, vniuscuiusque propriâ vi atque naturâ consideratâ: verùm indicare satis sit. In primis Solis maxima virtus conspicua est & manifesta. Iupiter dicitur suapte vi homines ad iustitiam inclinare, vnde est illud Poëtæ, Virg. Æneid. 10. *Rex Iuppiter omnibus idem.* Venus ad amicitiam & beneficentiã inclinat. Mercurius ad Sapientiam, Saturnus propter mirandam cursus tarditatem, aptissimum est patientiæ symbolum. In Luna multa sunt ad comminationem denotandam, vt coloris mutatio, lucis imminutio & crebri defectus. Denique nota est causa, propter quam Mars appellatur sanguineus atque horribilis. Hæc de septem Planetis. Ad eósque procul dubio alluditur in septem lampadibus, quibus septem Dei spiritus figurantur cap. 4. & quidem satis congruenter; cùm conditi fuerint, vt septem Dei spirituum prouidentiam indicarent. Vbi ergo attentè perpendatur septem Dei spiritus in septem planetis fuisse repræsentatos, mox apparet, quàm fuerit conueniens antiquissimum illud institutum, dies omnes per hebdomadas siue septenarios numerare, vt ipsamet temporis successio nobis frequenter in mentē Dei prouidentiam reducat. Atque eadem est ratio, propter quam sacra Scriptura toties septenarium, tum alibi, tum præsertim in Apocalypsi vsurpat.

Septem planetarum applicatio ad septem diuinæ prouidentiæ spiritus.

Forsan etiam in septem capitalium vitiorum enumeratione, & in septem Draconis capitibus consideratum est, id fuisse Dæmonis in oppugnandis hominibus consilium, vt scilicet, se Dei prouidentiæ opponeret; & contra septem ipsius spiritus, septem item oppugnationũ machinas, id est, septem tentationum genera instrueret. Ego quidem sic existimo, Dei sapientiæ superbiam opponi; Fortitudini, acediam; Beneficentiæ, inuidiã; Æquitati, auaritiam; Patientiæ, iram; Comminationi, gulam; ac Seueritati luxuriam. Superborum enim est velle sibi sapere: neque Dei sapientiæ subiici. Pigritiam siue acediam Fortitudini opponit sæpe Sapiens, vt Prouerb. 10. 4. *Egestatem operata est manus remissa: manus autem fortium diuitias parat.* De auaritiæ iniquitate videbimus c. 6. in tertio sigillo. Porrò Dei comminationes flocci faciunt, qui se ad helluationem & crapulam inuitant. Seueritati denique diuinæ singulariter aduersantur, qui quam placare corporis castigatione debebant, illecebris potiùs & voluptatibus irritant. Cetera consultò omitto, quia clara per se sunt & manifesta. Atque his septem vitiis contrariæ sunt septem illæ virtutes, quæ homines Dei prouidentiæ submittunt, id est, demissio animi siue modestia, Sapientiæ diuinæ: diligentia, Fortitudini: charitas, Beneficentiæ: largitas, Æquitati: patientia, ipsius Dei Patientiæ: temperantia, Comminationi; & castitas ac voluntaria carnis maceratio, Dei Seueritati.

Septem capitalia vitia totidem diuinæ prouidentiæ spiritibus à Dæmone opponi.

Verùm his atque aliis cōsiderationibus omissis, quæ aliunde videntur accersitæ, ad ipsam Dei spirituum perfectionem oculos paulisper conuertamus, quæ scitu dignissima est, & ad agnitionem pulcherrima, & ad Dei venerationem conuenientissima. Perfectio ergo Diuinæ prouidentiæ, in absolutissima singulorum spirituum perfectione consistit, id est, in Fortitudine infinita, Beneficentia immensa, Æquitate summa, Consiliorum admirabilitate incredibili, Patientia interminata, Comminatione horribili, & seuerissima Punitione. Et mirandum planè est atque diuinum, in Dei prouidentiæ operibus, horum omnium attributorum summâ perfectionē elucescere: nec alia aliis impediri, aut imminui. Consideratâ ergo singulatim harum virtutum perfectione, nulla nō est admirabilis; multò tamē mirabilius est, sic Deum vniuersis vti, vt quantumuis cum infinita perfectione vtatur singulis, nulla tamen ex eis aliarum vsum impediat.

Diuinæ prouidentiæ perfectio in quo consistat.

Dicam clariùs: Infinita Dei beneficentia nullis limitibus circumscribitur, non beneficiorum magnitudine, non dulcedine munerum, non humanitate officij, non peccatorum remissione; nec enim esset infinita, si quo posset fine terminari. Igitur si finis beneficentiæ nullus est, qua ratione virtus hæc cum infinitâ Seueritatis, Æquitatis, ac Sapientiæ ostensione cohærebit? Hæc enim omnia, vt superiùs adnotauimus, postulant, vt summus honor & veneratio infinitæ Dei Maiestati deferatur: vt summi momenti est in gubernatione, vt Princeps suo consulat honori. Immensa verò maiestas postulat, vt in retinenda auctoritate & tuenda sui reuerentia, nullis præfinitatur terminis. Humana industria maiestatem comitate & humanitate attemperat; & vt alteri partem addat, alteri adimit: nec enim rationem vllam nouit, vt quantò sublimior sit maiestas, tantò se gerat faciliùs & humaniùs: sed quò proniùs ad alteram inclinat, eò longiùs ab altera declinat. Vna Dei prouidentia aquilam cum boue nouit coniungere; & efficere, vt quæ summa est ostensio maiestatis, eadem sit summa beneficentiæ: vt ab altera amorem conciliet, ab altera reuerentiam tueatur.

Ita etiam pugnare inter se videntur Virtus & Æquitas. Virtus enim perardua quæque perrumpit, difficultates temnit, obstacula superat, vt quæ sequitur prosequatur, & semel suscepta cōsequatur. Summa autem Æquitas omnia circumspicit, nil perturbatè aggreditur, nullo quantumuis specioso prætexto, vel minimæ subditorum iniquitati conniuet. Hinc fit, vt in fortissimis principibus vel ducibus præclarum aliquod facinus aggredientibus æquitas ferè virtutem non æquet; nec valde curent tenuiorum querimonias, qui interim iniuriam ac detrimentum accipiunt. Contrà fit, vt qui præ æquitatis studio cauent diligentissimè, ne alios vel minimùm perstringant; ij plerumque nil magnum aggrediantur, vel certè ad finem non perducant. Homines itaque cum summum & absolutissimum principem arbitrantur; qui si fortissimus, non valdè sit iniquus; vel, si æquissimus, pusillo animo non sit. Diuina autem prouidentia eò plus summæ æquitatis laude præcellit, quòd sit summæ virtutis, sine vllo vel leuissimo aut æquitatis à virtute, aut virtutis ab æquitate detrimento. Apertum est enim infinitam virtutem præclarissima & maxima quæque assequi debere, & multò esse gloriosius atque præstantius cum suauitate, quàm cum violentia facilem in re difficili effectum obtinere. Hinc illud Sap. 8. 1 *Attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter*, quod est fortitudini æquitatem adiungere, vt ne cuipiam iniuria violenter inferatur, hominis & leonis coniugatione gloriosè ostentatâ.

Cùm generatim contemplari fecerimus perfectionē, quam in se continent septem hæc diuinæ prouidentiæ attributa, & quatuor priorum à tribus posterioribus distinctionem, facile erit vnicuique animaduertere in insignioribus Dei prouidentiæ operibus, quàm perfecta singulorum attributorum documenta in iis eluceant. Et enim in Christi crucis mysterium, quod fuit omnium quæ Deus patrauit gloriosissimum, si mentis aciem diuino fidei lumine illustratam attentè quis intendat, inueniet profectò nihil dignius, præstantius aut excellentius à Deo fuisse præstitum; & in quo tantopere septem hæc attributa excelluerint; cùm nihil vnquam effecerit Deus, quod adeò admirabile ipsius consilium, ingentem fortitudinem, incredibilem beneficentiam, summam æquitatem, inexhaustam patientiam, grauissimam in peccatores comminationem, & seuerissimam de peccatò vindictam ostentarit.

Septem spirituum doctrina ad varia Christi Domini mysteria, sic exteriùs.

Applicatur ad Christi crucem.

Eàdem ferè ratione licet in Eucharistiæ sacramento philosophari. Quod si æqua animi trutina ponderemus, nullum aliud excogitari potest epulũ, in quo adeò eluceścat non solùm Dei beneficentia, sed ipsius etiã mirabile consiliũ, necnon æquitas & virtus, & cetera etiam quæ diximus attributa. Elucet enim mira Dei patientia in eos qui indignè communicant; mira etiam comminatio; ac mira in eos, quos indurat, seueritas. Eàdē ratiocinatione vti facilè possumus in gubernatione, qua Deus prædestinatos à suæ conuersionis exordio ad extremum vsque æternæ felicitatis finem moderatur ac regit. Iucundissimum namque est, & omni pariter admiratione dignissimum, contemplari immensam ipsius Virtutem, Beneficentiam, Æquitatem, Sapientiam; quorum Deus mira edit documenta in suos; & similiter Patientiam, Comminationem & Seueritatem in eorum aduersarios.

Item ad Eucharistiam.

Horum autem eò magis cognoscitur admiranda perfectio, quò Dei prouidentia magis est tecta atque recondita. Quinimò ideircò tegitur ac celatur, vt eò illustrior & excellentior virtus existat, quò magis externa facies imbecillitatem præ se ferebat; & eò sublimior emineat sapientia, quò maior stultitiæ erat species: & sic de reliquis, vt cap.5.&6. explicabimus.

COMMENTARIVS.

Vers. 5.

Christus cur à Ioanne testis fidelis vocatus.

Ioan. 12.32.
Ioan. 16.33.
Ioan. 15.20.

ET *à Iesu Christo, qui est testis fidelis.*] Videtur solœcismus in Græco, de quo tamen iam suprà diximus versu 4. alluditur autem in his verbis ad id Psal. 88.38. *Testis in cælo fidelis.* Appellat verò Ioannes Christum testem fidelem, vt significet, in Apocalypsi repræsentari, quàm fuerit vera Christi prædicatio; nempe de regno cælorum, quod in terris erat instituendum; de spiritu quem accepturi erant credentes in eum; de Iudæorum excæcatione & supplicio; & de transitu Ecclesiæ ad Gentes. Item ad illa; *Omnia traham ad me ipsum.* Et; *Confidite, ego vici mundum.* Et, *Si me persequuti sunt, & vos persequentur.* Quæ omnia cum argumento Apocalypseos concordant; & eò respiciebat Ioannes in hac epistola dedicatoria, vt diximus suprà versu 4.

Christi resurrectionem spiritalis Ecclesiæ resurrectionis esse exemplar.

Primogenitus mortuorum.] Nota hîc certissimam esse veritatem, Christum esse primum eorum, qui ad vitam immortalem surrexerunt; vt obseruant omnes Doctores ex 1.Cor.15.21.& Colos.1.18. sed non id solùm significat Ioannes in præsenti; quia id per se ad argumentum Apocalypseos non pertinebat. Potissimùm ergo significat resurrectionem Christi Domini esse exemplar spiritualis resurrectionis Ecclesiæ ex abysso persequutionum gloriosè emergentis. Vide infrà num. 18. vbi in eodem sensu dicitur; *Fui mortuus, & ecce sum viuens in sæcula sæculorum.* quia, vt ait Paulus ad Romanos 8. 29. *Deus prædestinauit seruos suos conformes fieri imaginis filij sui: vt ipse primogenitus in multis fratribus.*

Ecclesiæ ministrorum dignitas.

Et princeps regum terræ.] Hoc etiam ad felicitatem Christianæ Ecclesiæ referendum est. nimirum quòd serui Christi Domini per spiritum Dei efficiantur reges, spirituali quadam & mirabili ratione; de quo in nonnullis capitibus Apocalypseos sermo erit, vt cap.6. & 14. Prætereà hoc epitheto indicatur præcipua ministrorum Ecclesiæ dignitas; qui constituti sunt *principes super omnem terram*; id est, sacerdotes & Episcopi, de quo cap.4. Significatur insuper, mundi imperia Christianæ Ecclesiæ subiicienda fuisse, & præcipuè imperium Romanum. Quod erat præcipuus Apocalypseos scopus; vt scripsimus in prolegomenis notat. XIV.

Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo.] Græcè in datiuo τῷ ἀγαπήσαντι καὶ λούσαντι, id est, ei qui dilexit nos, & lauit. Nec est, quòd suspicemur Græcos codices esse vitiatos: quia vulgata lectio Latina facilè admittit constructionem Græcæ loquutionis: vt patet ex simili loco cap.6. num. 4. *Qui sedebat super equum rufum, datum est ei, vt sumeret pacem de terra.* Similiter ergo in præsenti verba hæc, *qui dilexit nos*, non sunt construenda cum præcedentibus; sed cum his, quæ infrà habentur, *ipsi gloria.* Hæc de constructione. De sensu verò notandum est in iis verbis, *lauit nos in sanguine suo*, alludi ad antiquæ legis purificationes; *cùm omnia penè in sanguine mundabantur*, vt docet Paulus ad Hebr.9.21. Quamuis autem carnei oculi Christum in crucē suffixum, & cruore vndique manantem perhorrescant; ille tamē cruor est verissimum animarum smegma siue sapo; qui sordes omnes & peccatorum maculas abstergit.

Vers. 6.

Et fecit nos regnum & sacerdotes Deo, & patri suo.]

A Aptior erit constructio in Græco; si hæc verba legantur per parenthesim. Alioqui enim scrupulus occurrit, cur non legatur in Græco ποιήσαντι, sed ἐποίησεν. Res tamen est parui momenti; & vtcunque hoc sit, sensus grammaticus optimè percipitur.

Regnum.] Plerique Græci codices habent βασιλεῖς, id est, reges. Et sic legit Tertullianus; & exponit diuus Thomas ad Hebr.1. Atque hunc sensum in præsenti plerique interpretes sequuntur. Et pro confirmatione adduci potest, quod capite 5. num. 10. repetitur hæc sententia, *Fecisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes*: & subditur: *&*
B *regnabimus super terram.* Ergo nomine regni intelliguntur reges.

Cur Ioannes dixerit, Fecit nos regnum, non vero reges.

Nihilominùs omnino videtur à Ioanne scriptum esse βασιλείαν, id est, regnum, (vt habent etiam quædam Græca.) Quia præter auctoritatem vulgatæ lectionis, multò verisimilius est mutatum fuisse regnum in reges; eo quòd sequeretur, *sacerdotes*; &, *regnabimus*; quàm scriptum fuisse initio *reges*, & mutatum in *regnum*, sine vlla mutandæ lectionis specie probabili. Quòd autem re vera meliùs habeat *regnum*, quàm *reges*, satis confirmauero; si probem, non significari in præsenti directè, Christianos factos esse reges, sed factos esse re-
C gnum Dei. Aduerte igitur in hoc loco proculdubio respici ad illud Exodi 19.6. *Vos eritis mihi in regnum sacerdotale*, vbi LXX legunt, *sacerdotium regale*; vt expressit etiam D. Petrus epist.1.cap.2.9.

Terra Sacerdotalis in Ægypto libera olim & immunis.

Omissis ergo iis, quæ vtroque in loco multi notant, (& præcipuè Hesselius 1. Pet.2.) non videtur dubitandum, quin Moyses respexerit ad eam historiam, quæ habetur Genesis 47. 22. vbi redditur ratio, cur soli sacerdotes in Ægypto non fuerint compulsi vendere possessiones suas; nimirum quia terra sacerdotalis tradita fuerat à Rege sacerdotibus; quibus & statuta cibaria ex horreis publicis præbebantur. Itaque ingens erat honos &
D gratia, quam rex Ægypti sacerdotibus deferebat: magnaque priuilegia, immunitates & exemptiones, quibus sacerdotes Ægypti fruebantur. Porrò fames, labores & ærumnæ, quæ ceteros diuexabāt, sacerdotes ne minimum quidem perstringebant, singulari Regis in ipsos beneuolentia & beneficio. Atque cùm hæc essent notissima populo Israelis ex Ægypto egredienti; dubitari non potest, quin ad hæc respiciatur Exodi 19.6. cùm populo dicitur, *Eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra; & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta.*

E In hac allusione quis non videat filios Israël non appellari debuisse reges, sed Dei regnum: & nihilominùs debuisse appellari sacerdotes? Sumitur namque comparatio ab Ægyptiis sacerdotibus, qui erant peculium siue peculiare regnum Pharaonis, speciali prouidentia regnantis inter eos: non tamen erant reges, sed lectissima regni pars. Quemadmodum in Hispania militares ordines, vt diui Iacobi, atque alij, speciale sunt Regis peculium. Ex quo patet dici rectè potuisse, *regnum sacerdotale, & regale sacerdotium*, non tamen *reges & sacerdotes*; neque *sacerdotium, & reges*; sed *re-*
F *gnum & sacerdotes.*

Deinde eadem comparatio multò congruentiùs ad Christianam Ecclesiam translata est à diuo Petro epistola 1.cap.2.9. *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta*, &c. Vides sapientissimè Ioannem dixisse, non *reges, & sacerdotes*, sed *regnum & sacerdotes.* Præterquàm quòd Christiani non aptè dicūtur reges respectu Dei; licèt dicātur spiritualiter sacerdotes respectu Dei, cui offerūt vitulos

labiorum

sacerdotium, & reges: sed *regnum & sacerdotes.*

Deinde eadem comparatio multò congruentiùs ad Christianam Ecclesiam translata est à diuo Petro epistola 1. cap. 2. 9. *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta*, &c. Vides sapientissimè Ioannem dixisse, non *reges, & sacerdotes*; sed *regnum & sacerdotes.* Præterquàm quòd Christiani non aptè dicuntur reges respectu Dei; licèt dicantur spiritualiter sacerdotes respectu Dei cui offerunt vitulos labiorum suorum. & textus subiungit, *Fecit nos regnum & sacerdotes Deo, & patri suo.*

Hæreticorum infamia refellitur.

Colligere tamen ex hoc loco, non debere distingui laicos à propriis sacerdotibus; stultissima est insania hæreticorum; vt ex loco Exodi manifestè constat. Quia negari non potest, quin in populo Israëlitico esset distinctio sacerdotum à non sacerdotibus; & nihilominùs vniuerso Israël in loquutione illa figurata dictum est, *Vos eritis mihi in regnum sacerdotale.*

Superest respondere argumento adducto ex Apocalypsi 5. 10. *Fecisti nos Deo nostro regnum, & regnabimus super terram*, vbi videtur regnum poni pro regibus. Respondeo tamen non poni: sed ex eo, quòd sint regnum peculiare Dei, optimè inferri, quòd sint reges & principes: quia *seruire Deo regnare est.* Vel potiùs in hoc etiam alluditur ad Ægypti sacerdotes, de quibus verè dicebatur, eos regnare in terra Ægypti: non solùm quia amici regis dicuntur regnare; sed etiam quia olim in Ægypto sacerdotes erant iudices populi, & summus sacerdos erat supremus iudex; vt tradit Ælianus lib. 14. de varia historia, cap. 34. vbi de iudicibus Ægyptiorum. Et cohæret optimè, quod Ioannes in iis verbis significare etiam volebat, scilicet populo Christiano tribuendum esse Imperij Romani principatum, ex prophetia Danielis cap. 7. 27. *Regnum autem, & potestas, & magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, detur populo sanctorum altissimi.* Porrò ex dictis intelligitur quàm aptè fiat mentio regni sacerdotalis in epistola dedicatoria: nimirum quia ad argumentum Apocalypseos pertinent gratiæ & priuilegia populi Christiani; de quibus cap. 6. & 7. & principatus huic populo destinatus à Deo; de quo latè cap. 11. & 17. & 18. &c.

Sacerdotes olim in Ægypto fuisse populi iudices.

Ipsi gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen.] Dupliciter exponi possunt hæc verba. Primò per modum optantis gloriam & imperium ei, *qui dilexit nos, & lauit nos*, &c. Secundò per modum affirmantis, & indicantis argumentum Apocalypseos. Atque hic secundus sensus videtur aptior, & dedicatoriæ epistolæ conuenientior. Sensus ergo est, ex Apocalypseos reuelatione constare gloriam & imperium tradita esse Christo; quia gloria & imperium sempiternum Ecclesiæ Christianæ ad Christi gloriam & imperium spectant; & ex Christi gloria & imperio deriuatur, quòd Christiana Ecclesia de suis hostibus triumphauerit; & in cælesti patria sit in æternum triumphatura.

Vers. 7. *Ecce venit cum nubibus; & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt.*] Prophetiam vltimi iudicij tangi manifestum est: neque aliud hîc cogitat communis interpretatio. Atque vt hac explicatione contenti nullam præterea inuestigemus, nos contextus ipse videtur cogere. Coniungit enim Christi in nubibus aduentum cum eorum planctu, qui eum in crucem egerunt: sicut Matth. 24. 30. *Tunc plangent omnes tribus terræ,*

A *& videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli.* Præterquàm quòd si hæc epistola continere debet Apocalypseos argumentum; ad argumentum ipsum spectat extremi iudicij dies, de quo cap. 10. eius mentionis proprius locus videtur esse hîc, id est, in fine argumenti.

Nihilominùs non est, cur nouum & insolitum alicui appareat, si ænigma iisdem verbis, quibus aliquid perstringit, aliud diuersum potissimùm significare contendat. Atque vt id communi interpretationi demus, quod studet, scilicet in his verbis aduentum Christi ad extremum iudicium affirmari; satis est, vt veritas hîc attingatur. Nam eo ipso, quòd eius fiat mentio, & in eo veluti in basi mysticus alius sensus innixus exurgat: id (inquam) sufficit, vt verissimè asseueremus Christi secundum aduentum à Ioanne hisce verbis confirmari. Quare non est cur aliquis existimet in præsenti me à communi expositione discedere, cùm eam potiùs amplectar, & quasi supponā. Sic enim nouam cum veteri expositione aptissimè conciliari, explicaui iam in prolegomenis notatione XXI. Itaque non est cur peregrinum videri debeat in ænigmate, quòd primo aspectu secundum Christi aduentum ad iudicium sonet; cùm tamen reconditus sensus, quo tendit potissimùm, diuersus sit. Vt igitur ad rem deueniam; quæ præcedunt, & quæ consequuntur, in eam me suspicionem trahunt, vt existimem sub figura aduentus Christi ad iudicium, alium hîc latêre sensum. Nam in antecedentibus, verba illa, *primogenitus mortuorum*, alium habent abstrusum sensum, præter eum quem prima fronte gerunt; vt suprà vidimus. Similiter quæ sequuntur infrà; *Fui mortuus, & ecce sum viuens in sæcula sæculorum*, (de quo posteà) sub mortis & resurrectionis veritate aliam abscondunt. Si ergo in his ænigmatis filum postulat, vt sensui grammatico alius etiam magis reconditus adiiciatur; quid mirum, præsentem locum simili ratione esse interpretandum?

In ænigmate aliud verbis perstringi, aliud sensu innui.

B

C

Arbitror igitur in hoc loco contextum agere de Christi & Ecclesiæ victoria in ea Iudæorum & Gentium conuersione, de qua fusè in Apocalypsi sermo est. Itaque Christi aduentus, qui hoc loco innuitur, est ad triumphandum de peccatoribus Christi fidei subiectis. Et nubibus Euangelicæ prædicationis officium repræsentatur: hæ enim sunt mysticæ nubes, quibus veluti curru triumphans Christus gloriosissimè inuehitur. Quod verò subditur, *Et videbit eum omnis oculus*; idem est, atque aperiendos cæterorum, (id est, peccatorum) oculos, *vt aspiciant in auctorem fidei & consummatorem Iesum*: & eum verum esse Deum agnoscant, quem antea cæci & amentes acerrimè persequebantur. Illud autem; *qui eum pupugerunt*, exprimit eosdem, qui suis flagitiis ac sceleribus, veluti lanceis Christum pro ipsis passum vulnerauerunt; eosdem (inquam) id est, Ecclesiæ persequutores in Longino figuratos; atque adeò non solùm Iudæos, sed omnes etiam gentes in Christum fuisse credituras. *Et plangent se super eum.* Hoc ad eorum pœnitentiam spectat peccatorum detestationem, quæ verissima est passionis Christi veneratio.

D

Heb. 12. 2.

E

Hanc ipse intepretationem germanam, & ipsi textui cohærentem existimo. Quia manifestum est, & omnium consensu receptum, Ioannem hîc respexisse ad Zachariæ locum capitis 12. 10. *In illa die*

die effundam super domum David, & super habitatores A *Ierusalem spiritum gratiæ & precum, & aspicient ad me, quem confixerunt: & plangent eum planctu quasi super vnigenitum*, &c. Huc, inquam, sine dubio Ioannes spectauit in hoc loco. At licèt interdũ contingat allusionem fieri ad aliquem Prophetæ locum, considerato illius sensus mystico, non literali: ceterùm hoc in loco, interpretum nemo potest dubitare, eundem esse sensum à Ioanne & à Zacharia intentum. Hoc enim exigit Apocalypseos perfectio; vt proprium Prophetarum sensum attendat Ioannes, & in eodem ipsorum verba citet. quod vsque adeò verum est, vt multi ac graues B Theologi contendant Zachariam in sensu proprio de extremi iudicij die agere: eo vel maximè nitentes, quòd Ioannes hîc Zachariæ verba afferat ad damnatorum in iudicij die planctum indicandum. Ex quo infero, si efficaciter probaretur Zachariam non de hoc planctu loqui; sed de eo, quo Christi amici ac fideles, ipsius Christi passionẽ prosequuntur, ac dolent se ipsos suis sceleribus ad id causam præbuisse; si hoc (inquam) efficaciter probaretur; fatendũ quoque esse, Ioannẽ in præsenti de eodem amicorũ luctu loqui. Atque adeò præcipuam contextus intentionem esse agere de C Christi triumpho in peccatorum conuersione. Huc accedit, allusionem quidem ad mysticum Prophetæ sensum, licèt literalis non esset, nihil absurdi continere, verùm si Propheta nullo modo agit de inimicorum, sed de amicorum planctu; tunc sanè ipsius verba adducere ad luctum inimicorum significandum, hoc non esset ipsius verba ad sensum mysticum vsurpare; sed contorquere potiùs & violenter pertrahere. Quod autem legitimus verborum Zachariæ sensus sit de amicorum planctu Christi passionem lugentium, explicabimus seorsum notatione VI. D

Præcipuam argumenti Apocalyptici partem esse peccatorum conuersionem.

Confirmatur nostra explicatio; quia in dedicatoria hac epistola illud potissimùm spectatur, vt ipsa in se Apocalypseos argumentum paucis coërceat; cuius argumenti præcipua pars est, persequutorum conuersio, quam elegantissimè comprehendunt (vt diximus) illa verba, *Ecce venit cum nubibus; & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt*: & illud etiam *Amen*, quod Ioannes subdit, aptissimum est ad prædictam explicationem, nec non ad Ioannis solatium designandum ex certissima prophetia de mundi conuersione, & Ecclesiæ Christianæ triumpho. E

Superest respondere ad argumenta, quibus omnis alia expositio excludebatur, præter illam de die iudicij: ad locum Matthæi 24. 30. respondetur, nihil obstare, quòd iisdem penè verbis Christus in Euangelio solùm agat de die iudicij, & Ioannes in Apocalypsi ad mysticum sensum præcipuè respiciat. Quid enim mirum, quòd Apocalypsis ænigmaticè loquatur? vtrùm verò locus ille Matthæi vigesimo quarto, præter sensum de die iudicij admittat etiam alium de triumpho Ecclesiæ in Euangelij prædicatione ad Gentes post Iudaici populi repulsam; id alterius negotij est. F

Ad confirmationem ex argumento Apocalypseos respondetur, non opus esse, vt epistola dedicatoria ad ea omnia minutatim descendat, de quorum singulis est agendum in libro: satis enim est, vt totius argumenti substantiam attingat. Quam ob rem necessarium minimè erat agere hîc separatim de Christi aduentu in nubibus ad extremum iudicium. Neque tamen omnino prætermittitur dies iudicij in præsenti; satis enim perstringitur, dum de triumpho Ecclesiæ agitur per allusionem & comparationem ad illius diei gloriam.

Antithesis inter nubes & verbum videndi.

Et videbit eum omnis oculus.] Præter ea, quæ suprà diximus, nota fortasse hîc antithesim esse inter nubes & verbum videndi. Nubes enim oculorum aciem solent impedire, & res ipsas, quæ præsentes sunt, abscondere. sic Euangelici concionatores, dum Christum prædicant, & hunc crucifixum (vt ait Apostolus) quasi nubem, seu magnam nebulam audientium oculis offundunt, quæ eis visum quodammodo eripiat. Quæ enim maior nebula, quàm Christi infirmitatem & ignominiam adorandam proponere? In hac tamen nebula, in his nubibus ingens Dei gloria & infinita maiestas apparet. Iuxta illud, *apparebit maiestas Domini, & nubes erit*, 2. Mach. 2. 8. de quo infrà, notatione VII. Quemadmodum nunquam filij Israël manifestiùs viderunt Dei gloriam, quàm vbi domus Dei impleta est gloria atque caligine, 2. Paral. 5. 3. & 3. Reg. 8. 10. & sicut illi tunc maximè videbant, cùm minimè videbant; sic Christi gloria in ignominiæ & infirmitatis prædicatione maximè elucet. Quod ergò dicitur, *videbit eum omnis oculus*, idem est, ac aperientur oculi eorum, & maxima perfundentur luce. Eo ferè sensu, quo dicitur Iob. 42. 5. *Auditu auris audiui te; nunc autem oculus meus videt te*, similiter ergo in præsenti, *videbit eum omnis oculus*, id est, *replebitur terra scientia Domini*, Isaiæ 11. 9.

Verba autem illa, *omnis oculus*, non opus est, vt in nostra expositione se extendant ad singulos homines; sed sufficit in eodem sensu sumi, quo dicitur Lucæ 3. 6. *Videbit omnis caro salutare Dei*, scilicet, Iudæi, Gentiles, & totius orbis nationes. Latiùs tamen illa verba paterent, si ad vltimam Ecclesiæ victoriam referrentur, quando omnes Iudæi, & reliquiæ Gentilismi, & sectarum omnium conuertentur.

Et plangent se super eum omnes tribus terræ.] Reciprocum illud *se* videtur à vulgato interprete additum. Nam Græcè solùm est, κόψονται, id est, plangent; vel planctus ad sidera tollent, ex glossario. Fortè tamen in codicibus Græcis emendatioribus non deest reciprocum illud. Valdè enim suspicor hîc non redundare, sed habere optimam energiam: quia sermo est de luctu pœnitentiæ tam apud Zachariam, quàm in præsenti loco. Atqui optima Christi passionem deflendi ratio est per imitationem ad id Ieremiæ Threnorum 4. num. 20. *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris*; & cap. 5. num. 16. *Cecidit corona capitis nostri, væ nobis, quia peccauimus: etiam, Amen.* hæc repetitio & affirmationi & gaudio Ioannis de Ecclesiæ victoria significando appositissima est.

NOTATIO

NOTATIO SEXTA.

Ad illa verba Apoc. 1.7. Ecce venit cum nubibus, & plangent ſe ſuper eum. *Vbi locus Zachariæ 12.n.10. explicatur.*

Explicatur Zachariæ locus c. 12. à n. 10. vſque ad 14.

ZACHARIÆ verba ſic habent n. 10. *Effundam ſuper domum Dauid & ſuper habitatores Ieruſalem ſpiritum gratiæ & precum; & aſpicient ad me, quem confixerunt; & plangent eum planctu, quaſi ſuper vnigenitum; & dolebunt ſuper eum, vt doleri ſolet in morte primogeniti. 11. In die illa magnus erit planctus in Ieruſalem, ſicut planctus Adadremon in campo Mageddon. 12. Et planget terra: familiæ, & familiæ ſeorſum: familiæ domus Dauid ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum. 13. Familiæ domus Nathan ſeorſum, & mulieres eorum* B *ſeorſum: familiæ domus Leui ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum: familiæ Semei ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum. 14. Omnes familiæ reliquæ, familiæ & familiæ ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.*

In primis circa voces ipſas quædam nobis notanda ſunt. Primò, vbi Vulgatus habet *Spiritum gratiæ & precum:* Septuaginta legunt, *gratiæ & miſericordiæ.* Hebraica ſonant, *gratiæ & miſerationum. Hhen vethahhanunim,* חן ותחנונים, & notat Arias Montanus, vtrumque ab eâdem radice deriuari: & *hhen,* eſſe miſericordiam ſeu miſerationem; *thahhanunim* verò eſſe vindictæ poſtulationem. Ita vt alterum ſit de Chriſti paſſione dolere; alterum vindictam à Deo poſtulare. Ribera aſſerit *thahhanunim* duo ſignificare, ſcilicet miſereri, & curare.

Secundò, vbi Vulgatus legit *confixerunt:* Septuaginta, *inſultauerunt;* ſed eorum lectionem emendauit Euangeliſta C ex Hebræo. Cur autem Septuaginta verterint *Inſultauerunt,* vel *ſaltauerunt;* optimè explicant Ribera hic, & Toletus Ioannis 19.37. vterque ex Hieronymo: & ſimiliter Ianſenius in concordia Euangelica cap. 144. Vſus eſt autem Ioannes hîc verbo Græco ἐξεκέντησαν, quod Latinus interpres reddit *transfixerunt,* Ioannis 19.37. & idem verbum reddidit, *pupugerunt* hîc, id eſt, Apoc. 1.7. atque in Euangelio id refert Ioannes ſingillatim ad vulnus Chriſti lateri inflictum; licèt poſſit etiam ad clauos & ad ſpineam coronam extendi.

Tertiò; *ſicut planctus Adadremon in campo Mageddon.* Chaldæus, (quem Arias aſſerit paulò poſt Zachariæ tempora ſcripſiſſe) hæc verba in duas hiſtorias diuidit: certum tamen eſt, hîc non ampliùs vnâ iuxta vulgatam tangi poſſe. Coniungit enim planctum Adadremon in campo Mageddon. Quare idem erit Mageddon, quod Mageddo 2. Paral. 35.22. D atque in eodem campo ſita eſt vrbs Adadremon, vt notat Hieronymus hic. Itaque plãctus de quo agit Zacharias, comparatur cum eo, quo Ioſiæ regis mortem Iudaicus populus fuit proſequutus. Porrò nomen Adadremon ſignificat locum malogranatis conſitum. Nam LXX. tranſtulerunt, planctus ῥοῶνος, id eſt, malorum granatorum: vbi Hieronymus notat, Græcum nomen non ſonare malum granatum, ſed locum his arboribus conſitum. Si verò expendatur vis nominis Hebraici; *Remon* idem eſt, quod *malum punicum;* & fortaſſe nomen Adadremon coaleſcit ex his duabus dictionibus *hadar remon,* quod eſt decor ſeu pulchritudo malorum punicorum. Vtcunque hoc ſit, nomen erat illius campi, in quo mortuus eſt Ioſias.

Ioſias Rex vbi fuerit occiſus.

Quænam familiæ Nathan, Leui, & Semei apud Zachar.

Quartò, nomina *Nathan, Leui, & Semei* exiſtimat Arias Montanus eſſe nomina præcipuarum familiarum eorum, qui à Dauide genus ducentes Ioſiam proximè cognatione E attingebant; quos veriſimile eſt in lamentatione ſeu luctu de morte Ioſiæ acerbiùs doluiſſe. Certè Lucæ 3. Semei, Leui, & Nathan inter progenitores Chriſti poſt Dauidem collocantur. Ribera tamen Hieronymum ſequutus, per Nathan intelligit Prophetam; per Leui, Patriarcham Iacobi filium (ex quo Leuitæ) & per Semei, eum, ex quo ſcribæ & Phariſæi. Vtcunque hoc ſit; Semei ſonat *obedientem;* Leui *copulatum;* & Nathan *donatum.*

De quo planctu agat Zacharias cap. 12.

1. Opinio & communior.

His præiactis, vt ad præcipuam quæſtionem veniamus; prima difficultas eſt, quem planctum ſpeciatim ſignificare voluerit Propheta, cùm ait; *plangent eum, quaſi ſuper vnigenitum; & dolebunt ſuper eum, vt doleri ſolet in morte primogeniti.* Communior explicatio eſt, Zachariam loqui de planctu Iudæorum damnatorum in die Iudicij, cùm viderint Chriſtum ſua vulnera in maieſtate oſtentantem. Hanc F expoſitionem ſequitur Ribera; & pro ea citat Auguſtinum, Theodoretum, Rupertum, Theophylactum, D. Thomam, Euthymium & Lyranum. Eandem ait ſignificari à Hieronymo. atque eam ſequuntur Suarez 3. p. t. 2. diſp. 57. ſect. 9. Ianſenius in concordia, cap. 144. & Toletus Ioannis 19. num. 37. Stapletonius, & plerique omnes. Probant primò ex Apoc. 1.7. *Ecce venit cum nubibus; & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt; & plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ.* Ex quo loco videtur is ſenſus eſſe adeò certus, vt de eo dubitari non poſſit. Probant 2. ex verbo *aſpicient:* quia impij A Iudæi Chriſtum, niſi in die Iudicij, non videbunt. Quare Suarez affert Patres, vt probet ex hoc loco inſignia crucifixionis ab impiis eſſe in die Iudicij aſpicienda.

Tertiò. Quoniam Iudæi increduli, in nulla huius vitæ calamitate crediderunt eam illis euenire ob Chriſti cædem: atque ita neceſſe eſt, vt referatur ad diem Iudicij, quod dicitur, *dolebunt ſuper eum.*

2. tamen præfertur.

Nihilominus tamen exiſtimo multò veriſimilius eſſe Zachariam loqui de planctu fidelium & amicorum; ſcilicet eorum, ſuper quos Deus ſpiritum gratiæ & precum effundit. Et probatur primò ex antecedentibus (quod validiſſimum eſt argumentum.) Sic enim continuata ſerie textus; *effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Ieruſalem ſpiritum gratiæ & precum; & aſpicient, & plangent.* Vbi euidens eſt meo iudicio, aſpectum illum & planctum (*& aſpicient, &* B *plangent*) referri quaſi effectus, quos excitauit ſpiritus gratiæ & precum à Deo ſuper homines effuſus; id eſt, ſpiritus commiſerationis & pietatis, quo Chriſti mortem deflerent. Et confirmatur ex ſimilibus locis; in quibus manifeſtum eſt agi de ſpiritu à Deo miſſo; & ea, quæ ſtatim adiiciuntur, eſſe illius ſpiritus effectus, Iſaiæ 44. 3. *Effundam ſpiritum meum ſuper ſemen tuum, & ſuper ſtirpem tuam: & germinabunt inter herbas, quaſi ſalices.* Ezechielis 36.27. *Spiritum meum ponam in medio veſtri; & faciam, vt in præceptis meis ambuletis.* Danielis 13.45. *Suſcitauit Dominus ſpiritum pueri Danielis, & exclamauit,* Ioëlis 2. 28. *Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem; & prophetabunt filij veſtri.* Aggæi 1.14. *Suſcitauit Dominus ſpiritum Zorobabelis, & reliquorum; & ingreſſi ſunt, & faciebant opus.* in his locis atque aliis ſimilibus idem eſt loquendi modus (vt conſtat) atque in Zacharia: vnde quemadmodum in his poſt mentionem ſpiritus à Deo miſſi, C mox ſubiicitur effectus illiuſmet ſpiritus; ſic etiam de loco Zachariæ ſentiendum eſt.

Probatur ſecundò ex ſequenti contextu; ſe enim ipſe declarat Propheta, cùm ait, *Plangent eum planctu, quaſi ſuper vnigenitum; vt doleri ſolet in morte primogeniti: ſicut planctus in campo Mageddon.* Atqui eiuſmodi comparationes manifeſtum eſt ab amicorum planctu & lamentis eſſe petitas; qui intimo cordis ſenſu amici mortem lamentantur. Vide 2. Paralip. 35. ad finem; vbi, *Vniuerſus Iuda & Ieruſalem luxerunt Ioſiam; & vſque in præſentem diem lamentationes Ieremiæ ſuper Ioſiam replicantur; & quaſi lex obtinuit in Iſrael.* Quis ergo non videat, hanc comparationem ad damnatorum in die iudicij rabiem & dolorem eſſe ineptiſſimam; aptiſſimam verò ad Chriſtianorum ſuper Chriſti morte commiſerationem & luctum, præcipuè in hebdomada ſancta?

D Probatur tertiò; quia res eſt valde violenta à gratia fidelibus elargita & piis eorum precibus, extemplo ad efferatam damnatorum rabiem in eadem periodo tranſire; cùm nullum aliud ſuppoſitum (vt grammatici loquuntur) verbis illis, *aſpicient, & plangent* addatur. Ex vulgari aliquo ſermone ad pia & ſpiritualia colloquia gradum facere, res eſt apud pios & ſpirituales viros vſitata; qui in hoc Chriſti & prophetarum morem ſectantur. Ceterùm ex ſermone valde ſpirituali, ad alium longè diuerſum, nec magis pium, ita derepentè tranſilire, nullo in ipſis verbis tranſitionis ſigno dato, nullo alio noui verbi ſuppoſito adiecto; hoc ſanè nec prudentem decet ſermocinationem, nec ſimili alio Scripturæ exemplo confirmari poterit.

Tranſitio in familiari ſermone quæ probanda; quæ verò non.

Verùm ne nobis expoſitionis nouitas obiiciatur; proferamus auctores, quos in hac explicatione de planctu pietatis & amoris ſubſequimur. Hieronymus in hoc loco manifeſtè E eſt pro nobis, ait enim: *Crucifixo Domino Saluatore, renouabitur planctus in Ieruſalem, ſeparatis viris à fœminis; eo quòd tempore luctus, non debeamus ſeruire coniugiis & operi nuptiarum.* Deinde adducit illud Ioëlis 2. 16. *Egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo.* & ſubdit; *Hoc non ſolùm in tempore anguſtiæ fieri, ſed etiam in tempore orationis, quando volumus deprecari. Igitur & nunc tribus domus Dauid, & tribus domus Nathan, & tribus domus Semei à ſuis vxoribus ſeparantur, vt plangant Dominum.* Hæc Hieronymus.

Hieronymi mens de Zachariæ loci explicatione.

Deinde Euſebius lib. 8. demonſtr. Euangel. cap. 4. & Cyrillus, qui ad tempus excidij Ieroſolymitani referunt hanc prophetiam, fortaſſe intelligendi ſunt de planctu eorum Iudæorum, qui per occaſionem illius calamitatis conuerſi ſunt ad Chriſtum. Nam ceteri Iudæi, qui in ſua perfidia perſtiterunt, nullo modo aſpexerunt in Chriſtum, neque illum planxerunt F eo tempore; vt optimè probat Ribera ex Ioſepho

Præterea Arias Montanus in Zachariam apertè explicat de luctu amicorum. Et ſimiliter Salmeron de Paſſione Domini tom. 10. tractatu 48. in fine: ait enim ibi videri Zachariam loqui de iis, qui reuertebantur percutientes pectora ſua. Et Ribera fatetur, quoſdam de luctu fidelium in die Chriſti paſſionis explicare. Sed de hoc infrà.

Soluuntur primæ opinionis argumenta.

Denique optima confirmatio noſtræ explicationis, erit ſolutio argumentorum oppoſitæ ſententiæ. Nam ſi bene ſoluantur; dubitabit nemo, noſtram explicationem eſſe amplectendam. Ad primum ergo dico, Apocalypſin eſſe

librum valde obscurum, & ænigmaticum. Quæ ergo prudentia est ex allusione Apocalypseos ad locum Zachariæ, fortasse non satis intellecta, seriò statuere eum locum, ad quem alludit, necessariò esse intelligendum de planctu damnatorum in die iudicij? Quid, si locus Apocalypseos præcipuè agat de planctu eorum, qui conuertuntur ad Christum? dicent, hoc fieri non posse propter illa verba, *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus.* Verùm de ænigmatis recondito sensu, ex sono verborum decerni non debet; & in explicatione illius loci, nisi fallor, ostendi, Ioannem quidem alludere ad diem iudicij; sed conuersionem multorum ad Christum præcipuè significare; & ad hanc præcipuam significationem vsurpare Zachariæ verba. Et sanè, cùm locus Zachariæ per se consideratus sit multò clarior, quàm Apocalypseos: rationi consentaneum est, vt Zachariæ contextum non relinquamus propter difficultatem loci Apocalypseos: sed potiùs studeamus ex claro Zachariæ contextu difficili Apocalypseos loco lucem afferre. Atque id nos in commentario curauimus.

Verbũ aspicere apud Zachar. quo sensu accipiendum.

Ad secundum respondetur, verbum *aspicient* congruenter referri ad fidei & pietatis aspectum. Vide Michææ 7. 7. *Ego autem ad Dominum aspiciam.* Et ad Hebr. 12. 2. *Aspicientes in auctoritatem fidei, & consummatorem Iesum.* Vbi alluditur ad locum Zachariæ.

Ad tertium respondetur, non bene applicari locum impiis Iudæis in sua impietate permanentibus; nec ante diem iudicij, nec in die iudicij: sed conuersis ad Christum optimè aptari: quando de suis peccatis agunt pœnitentiam, vt infrà clariùs patebit.

Num de amicorum planctu sit sermo apud Zachar. 12.

Altera quæstio est, an Zacharias potissimùm agat de eorum planctu, qui Christi mortem lamentati sunt ipsa die, qua Christus fuit mortuus; vt ij, qui percutiebant pectora sua; & mulieres de quibus Euangelistæ loquuntur. Arias Montanus & Salmeron hanc interpretationem sequuntur. Et addit Arias, hunc locum antiquis fuisse difficillimè obscurum; sibi autem esse apertum ex Euangelij interpretatione. Nimirum, quia existimat, Ioannem in Euangelio cap. 19. 37. significare eam prophetiam fuisse impletam in ipsa Dominicæ passionis die. Verùm ibi Ioannes non meminit planctus, sed solùm vulneris lanceæ. Et quamuis nemo plangeret, cùm Christus passus est: nihilominus, vt probaret Euangelista vulnus lanceæ fuisse præuisum à Zacharia, aptissimè potuit dicere, quod dixit: nempe, *Et alia scriptura dicit, Aspicient in quem transfixerunt*, neque enim hoc est dicere, Iudæos illo die aspexisse, & planxisse: sed tantùm Prophetam meminisse illius transfixionis. Atque ita ex Euangelistæ loco non probatur planctũ, de quo loquitur Zacharias, esse planctum mulierum illarũ, de quibus Matthæus cap. 27. 55. Marcus cap. 15. 40. Lucas cap. 23. 49. 55. Quare ab hoc argumēto, quod in loco ex Euangelio Ioannis desumptionititur, ad probandum agi ibi de amicorum planctu, facilè se expediunt Toletus notatione 12. in Ioan. c. 19. & Ribera, Zachariæ 12.

Quo sensu explicetur hic planctus ab Hieronymo de amicorum ploratu.

Vidimus explicationem Montani & Salmeronis: sed considerato Zachariæ contextu, verisimilior multò est Hieronymi expositio, qui (vt suprà vidimus) locum exponit de fidelium planctu, qui post Spiritus sancti effusionem conuersi sunt ad Dominum. Quod probatur: quia præcedens contextus loquitur de persequutione, qua Christi Ecclesia afflicta fuit à Iudæis & Gentibus. Et mox, vt significaret Propheta nihil obstare persequutionem, quo minus Christi crucifixi fides caput attollat; subdit, Deum effusurum suum spiritum in eos, qui illo antea carebant; & effecturum, vt ex persequutionibus Ecclesiæ multorum oculi aperirentur, & ad Christum conuersi planctus ad sidera tollerent.

Hanc Hieronymi expositionem confirmat res ipsa. Nam qui Christi mortem luxerunt eadem die qua ipse passus est, proculdubiò non tot fuere: nec tanto omnes affectu, vt textus significat. Primò, propter id quod ait, *effundam spiritum meum.* Atqui *nondum erat spiritus effusus, quia Iesus nondum fuerat glorificatus*, Ioan. 7. 39. Deinde, quia textus asserit, magnam fore familiarum multitudinem, quæ se hisce lamentis darent, *viri seorsum, & mulieres seorsum*: & planctum quidem eiusmodi futurum, qui fuerat in Iosiæ lamentationibus figuratus. Quod licèt quodammodò inter fideles cœptum videatur fuisse, quo die Christus in cruce mortuus fuit: non tamen est tunc omninò impletum, sed posteà multis ad fidem Christi conuersis: vt infrà explicabimus.

Zachariæ contextus per ordinem explicatur.

Superest nostram explicationem textui per ordinem applicare. *Effundam super domum Dauid, & super habitantes Ierusalem spiritum*, scilicet, vt illi Christum agnoscant, & alios ad eius cognitionem adducant. *Spiritum gratiæ & precum.* Iuxta id, quod Arias notat, fortè spiritus gratiæ non est hic eius gratiæ, quam iustificantem appellant Theologi: sed spiritus commiserationis ac doloris: nempe vt propterea de peccatis doleant, & Christi passionem piis lachrymis prosequantur; quòd Christus eis præ rebus omnibus placeat. Vocis autem *precum* significationem Arias restringit ad vindictæ postulationem de iis, qui Christum crucifixerunt. Sed

A precum nomen latiùs patet, & aptiùs potest exponi. Licèt non abs re sit, vt peccator, qui se suis sceleribus CHRISTVM crucifixisse agnoscit, à Deo de illis vindictam exposcat: id est, vt destruantur peccata ipsa: quæ est phrasis sacræ Scripturæ. Atque hic videtur genuinus esse sensus.

Et adspicient ad me.] Huc spectat Paulus ad Hebr. 12. 2. *Aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Iesum.* Suspicor etiam in præsenti *aspicere* idem esse, quod aperire oculos, & Christum agnoscere: Ioannes enim Apocalyp. 1. 7. huc loci respiciens dixit, *Et videbit eum oculus*: eo ferè sensu, quo dicitur Iob. 42 num. 5. *Nunc autem oculus meus videt te*, qua phrasi, noua & singularis lux in Dei cognitione significatur.

Ad me.] Hinc Theologi colligunt Christum esse Deum: nam in Zachariæ contextu loquitur Deus, & ait, *aspicient ad me, quem confixerunt.* Et verbum *confixerunt*, exponit Ioannes

Cur Zacharias cap. 12. eadem de re loquens primo de æterni Patris persona, mox de Christo loquatur.

B de vulnere lanceæ, Ioannis 19. 37. Sed occurrit in constructione scrupulus. Priùs enim dicit, *Aspicient ad me.* Et mox subdit: *plangent eum*, vbi dicendum videbatur *plangent me.* Aliqui cogitabunt, eum ipsum, qui loquebatur de se in prima persona, loqui iam de se ipso in tertia persona. Verùm quia hoc fortasse, considerato contextu, valde durum est, ideo adiiciam aliam eius dubij solutionem. Ea verò est accusatiuum *me* referri ad Patrem; & *eum* ad Filium, qui est Christus Dominus. Nam in Prophetis, cùm Deus loquitur, frequenter loquutio tribui solet Patri. Vt colligitur ex primis verbis epistolæ ad Hebræos, *Multifariam olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouissimè loquutus est nobis in Filio.* Et quamuis prima facie videatur loquutio illa ad Patrem referri non posse: cum non ille, sed Filius vulnus acceperit; re tamen attentiùs inspectâ, significanter satis hæc verba in Patris persona

In Prophetis, cùm Deus loquens inducitur, familiare est tribui locutionem Patri.

C referuntur, quasi dicat, Mihi inflictum fuit vulnus, quod Christi corpus accepit, (iuxta illud eiusdem Zachariæ capit. 2. 8. *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei.*) Ipse tamen in eos meum spiritum immittam: quo eorum oculi illustrentur, & agnoscant in me hastam fuisse adactam, quæ in Iesu Christi corpus adacta fuit, & tunc Saluatoris mortem lachrymis atque eiulatu prosequentur. Hac ratione videntur omnia apte cohærere. Et quamuis in constructione, ille accusatiuus *me* referatur ad Patrem; nihilominùs sermo est de vulneratione Filij, atque adeò optimè fecit Euangelista, qui de lanceæ vulnere interpretatus est.

Quem confixerunt.] Verbum Hebraicum significat perfodere ad interiora vsque: vnde vulnerationi lanceæ optimè quadrat.

D Licèt autem prophetia posteà fuerit integrè completa, quando Ecclesiæ persequutores ad fidem conuersi sunt: verum eorundem persequutorum fuit imago ac figura miles ille de quo Ioann. 19. 34. *Vnus militum lancea latus eius aperuit.* Illud enim vulnus non ideò infixit miles, vt Christum occideret, qui iam vltimum spiritum exhalârat: sed vt hasta illum confoderet, qui pro hominum salute fuerat mortuus. Quid enim aliud agebant persequutores Ecclesiæ, quàm veluti lanceis in Christum pro ipsis mortuum sæuire? Gregorius Nazianzenus in poëmate, quod inscribitur *Christus patiens*, auctor est, militem illum qui lanceam in Christi latus adegit, oculorum altero fuisse captum, & Christi sanguine & aqua ad oculos admotis visum recuperasse, & Christi virtute agnitâ pectus suum percussisse, & ipsum vt verum Dei filium agnouisse.

Longinum, qui Christi latus perfodit, visum sanguine & aqua ex Christi vulnere manantibus recuperasse.

E Scio non defuisse aliquem, qui huic historiæ fidem abroget, & apocrypham esse affirmet. Fortasse tamen non negaret, si locum Nazianzeni obseruasset, cuius auctoritas grauissima est. Salmeron tomo decimo, folio 496. non solùm citat Nazianzenum, sed etiam Isidorum, huius tamen locum non reperio. Romanum quidem Martyrologium die decimoquinto Martij asserit Longinum martyrem fuisse eum militem, qui Christi latus lanceâ aperuisse perhibetur. Atque illud saltem nemini dubium esse debet: eum militem Christi fidei nomen dedisse, atque illum suppliciter adorasse, quem hasta perfoderat. Constitutâ igitur vt verâ historiâ illâ à Nazianzeno affirmatâ, valde verisimile est Ioannem cap. 19. 37. Zachariæ locum retulisse, non solùm, vt ostenderet, Prophetam vulnerationis lanceæ fecisse mentionem; sed etiam vt Diuinæ prouidentiæ consilium indicaret, quæ illi oculos reserauit, qui Christum iam mortuum hastâ percus-

Longinum ad Christi fidem conuersum, & martyrem fuisse.

F sit: neque hoc solùm, sed ipsâ etiam vulnerantis culpâ atque sæuitie vsus est Deus ad illius conuersionem. Nempe vt ea ratione Longinus figuraret, per ipsam Ecclesiæ persequutionem, & præsertim per eam quæ à Romano Imperio excitanda erat, persequutorum tandem oculos aperiendos fore, & Christi passionem piis lachrymis, & pœnitentiæ dolore veneraturos. Atque huc spectant verba illa Apocalyp. 1. 7. *Et videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt.*

Et plangent eum planctu, quasi super vnigenitum.] Omnino est sermo de amicorum dolore. Verùm non expono solùm de dolore, quem propriè fideles concipiunt de ipsa Christi passione, eam lugentes: sed etiam vniuersè de iis, qui ad Christum conuersi pœnitentiam de suis peccatis agunt: & præsertim

De quo planctu & dolore Zacharias loquatur.

præsertim de rigida & aspera Religiosorum vita; déque eorum omnium, qui ob Christi amorem appetitiones suas comprimunt, & religiosæ mortificationi student. Etenim hi omnes compatiuntur Christo, vt Paulus loquitur: atque in eorum austera viuendi & cupiditates coërcendi ratione, explicitè, aut saltem implicitè includitur de Christi morte commiseratio. Itaque sua peccata detestari atque deflere, & pro Christo sponte dolores & ærumnas perpeti, hæc omnia implicitè saltem ad Christi passionis recordationem & venerationem referuntur. Lugent enim sua scelera considerantes ea causam Christi passioni dedisse. Quod dum præstant, Christi mortem spiritualibus næniis, seu lugubri cantu celebrantes, iusta illi egregiè persoluunt: atque in Religiosorum hominum pœnitentia re ipsa comprobatur, quod Propheta ait, *plangent eum planctu, quasi super vnigenitum.* Fit autem in his verbis manifestè allusio ad planctum super Iosiæ morte excitatum: quem his verbis describit Ieremias Threnorum capite 4. 20 & cap. 5. 18. *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris, cecidit corona capitis nostri, væ nobis quia peccauimus.* Vnde verba illa, *plangent eum, quasi super vnigenitum:* verè implentur, quando nostra peccata deflemus.

Sicut planctus Adadremon.] Id est, complebitur in Christiana Ecclesia, quod fuerat præsignificatum in lamentatione pro morte Iosiæ edita in Adadremon: siue in loco, cui malorum granatorum copia nomen fecit. Sunt verò peculiares Ecclesiæ, & præsertim Religiones ac monasteria veluti malorum granatorum loca. Quorum cura ad sponsam Christi attinet, vt videbimus Cant. 6. 10. & cap. 7. 12.

Peculiares Ecclesiæ, & præsertim religiones per loca malogranatis consita figurari.

Familia domus David, & mulieres eorum seorsum.] Alluditur ad Iudæorum lamenta in quibus viri seorsum, & seorsum mulieres lugebant: ac prædicitur simul pœnitentia vitæ religiosæ, quæ à Monachis separatim in monasteriis, & separatim à fœminis monialibus agitur.

In Iudæorũ lamentis viros seorsum, fœminas seorsum plãgere consueuisse.

Domus David, domus Nathan, domus Leui, familia Semei.] Placet Ariæ Montani obseruatio, existimantis mentionem hic fieri insigniorum familiarum à Dauide genus ducentium: quas dolor de morte Iosiæ propius tangebat. Quod aptum est ad significandum, in ea pœnitentia ac pro planctu pro Christi IESV passione, (de quibus suprà dictum est) eos in primis excellere, qui pietate & charitate ad Christum ipsum propius accedunt. Nec abs re sunt horum nominum significata ad Religiosorum Ordines indicandos. Dauid enim exponitur, Dilectus: Nathan, Donatus: Leui, Copulatus: & Semei, Obediens.

Nominum David, Nathan, Leui & Semei etymologia.

NOTATIO SEPTIMA.

De symbolo nubium: ad illa verba, Ecce venit cum nubibus, *Apocal.* 1. 7.

NOTATIONE XV. prolegomenon generatim disputauimus de magna perfectione symbolorum, quæ in Apocalypsi vsurpantur: & licèt de singulis ex professo agere, infiniti esset operis ac laboris: sunt tamen nonnulla, quæ præteriri non debent, vt sint veluti argumentum ceterorum perfectionis. Inter hæc primò occurrit symbolum nubium, quod sua pulchritudine nos alliciat, vt in ea contemplanda paulisper immoremur.

Mystica nubis significatio.

Primùm symbolicæ perfectionis fundamentum est rei ipsius, quæ in symbolum eligitur, naturalis historia seu philosophia. Hæc verò docet nos nubes esse admirabile vniuersalis Dei prouidentiæ argumentum. E nubibus emittit Deus rorem, pluuiam & ingentes imbres, niuem, grandinem, lapides, tonitrua, fulgura ac fulmina. In nubibus etiam pulchra Iridis facies apparet. Nubes itaque terrorem interdum, interdum hilaritatem afferunt. Nam & summæ beneficentiæ, & summæ seueritatis sunt administræ. Prætereà nubibus Sol obducitur, ac tegitur cælum; nubibus Solis ardor temperatur, nubibus hyemis frigus temperatur, & frangitur calor æstatis: licet interdum etiam iisdem augeatur æstus, *calore sub nube torrente*, vt dicitur Isaiæ 25. 5. Hæc omnia nobis quasi ob oculos variis in locis sacra Scriptura proponit. De rore, Isai. 18. 4. *Sicut nubes roris in die messis.* De pluuia, Iudicum 5. 4. *Nubes distillauerunt aquis* & 2. Reg. 22. 12. *Cribrans aquas de nubibus cæli.* Iob 26. 8. *Qui ligat aquas in nubibus, vt non erumpant pariter deorsum.* Psal. 146. 8. *Operit cælum nubibus, & parat terræ pluuiam.* Vide Eccles. 11. 3. Prætereà de tempestatibus, Iob 36. 27. *Effundit imbres ad instar gurgitum, qui de nubibus fluunt.* 3. Reg. 18. 45. *Ecce cæli contenebrati sunt, & nubes & ventus, & facta est pluuia grandis.* Ezechielis 30. 3. *Dies nubis.* Et numero decimooctauo. *Ipsam nubes operiet.* Ioel. 2. 2. *Dies nubis, & turbinis.* De tonitruis, Psal. 76. 18. *Vocem dederunt nubes.* & Psal. 67. 35. *Virtus eius in nubibus: ecce dabit voci suæ vocem virtutis.* De Iride, Genes. 9. 13. *Arcum meum ponam in nubibus: cúmque obduxero nubibus cælum, apparebit arcus meus in nubibus.*

Nubium natura ac proprietates.

Multiplex nubiũ vsurpatio in sacris literis.

Præter hæc, magna est in nubibus varietas. Aliæ enim pulcherrimæ sunt, aliæ è contrario nigerrimæ. Inest etiam nubibus magna celeritas ac velocitas, Ieremiæ 4. 13. *Ecce quasi nubes ascendet, & quasi tempestas currus eius,* & Baruch. 6. 61. *Nubes, cum imperatum eis fuerit perambulare vniuersum orbem, perficiunt, quod imperatum est.* Illud etiam obseruatione dignum est, nubes ab humo consurgere, & ad locum adeò excelsum attolli, vt nulla eò vis humana possit pertingere, quæ illas impediat, Psal. 134. 7. *Educens nubes ab extremo terræ,* & Ieremiæ 51. 16. *Qui leuat nubes ab extremo terræ.*

Nubium velocitas.

Quin, & hoc nubibus peculiare est: quæ non sicut Sol, Luna & stellæ, certa semper & stabili vice suos cursus & exitus conficiunt: fixâ illâ ac perpetuâ ratione, quasi naturæ necessitatem indicantes: sed iam apparent, iam euanescunt, nunc ab ortu feruntur in occasum: nunc à meridie in septentrionem, vel etiam è contrario: modò copiosos imbres effundunt: modò aridæ ac sitientes sterilescunt. Ex quibus liquidò cernitur, Deum non ex necessitate naturæ, (quod aiunt) operari, sed vt potentissimum gubernatorem: penes quem libera rerum omnium potestas est: qui pro suo libito nubes huc illuc trahit, & quouis facillimè circunducit. Hoc certè mirum est arcanum, & infinitæ Dei scientiæ vestigium, iuxta id Iobi 37. 16. *Numquid nosti semitas nubium, magnas & perfectas scientias?*

Nubium varietas ac vicissitudo.

Ex dictis intelligitur, nihil esse in rebus naturalibus, in quo tanquam in naturæ instrumento, adeò Dei prouidentia effulgeat, vt in nubibus: atque adeò acutum fuisse inuentum & ingeniosam excogitationem, ex nubibus Dei prouidentiæ currum, ex ventis equos effingere. Id quod innuit Psalmus 98. 7. *Ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super pennas ventorum.* Varios olim ac multiplices currus Poëtæ suis commentariis Diis finxerunt, & à variis tractos animalibus: sed nihil est in iis omnibus, tantæ aut elegantiæ, aut proportionis, vt cum hoc nubium & ventorum curru possit vlla ex parte conferri. Et sanè is est Deo in primis gloriosus: quod & sacra Scriptura non semel expendit, vt Deuteronomij 36. 26. *Magnificentiâ eius discurrunt nubes.* Eccli. 43. 16. *In magnitudine sua posuit nubes.* Psal. 67. 35. *Magnificentia eius in nubibus.*

Nubes Dei currus.

Quod hactenus diximus, ad naturalium nubium historiam pertinet. Verùm ad symbolicam earum significationem, non solùm nubium natura, sed sacræ etiam Scripturæ historiæ attendendæ sunt; in quibus illæ sunt illustrissimæ: primò nubes ea, qua Deus Israeliticum populum ex Ægypto ad terram promissionis duxit. Secundò, quæ montem Sina operuerunt, quo tempore Deus legem populo ferebat. Tertiò, quæ Moysis tabernaculum impleuit, quo die absolutum est. Quartò, quæ Salomonis templum in die dedicationis similiter occupauit. Quintò, quæ in Christi transfiguratione visa est: & sextò, quæ in ipsius ascensione.

Præcipua sacrarum Literarum historia, in quibus nubium fit mentio.

In prima ergo harum nubium ostendit Deus suam singularem in populum illum prouidentiam; cùm eum nubeâ columnâ duxit atque protexit, quæ die solis æstum eis arcebat, & nocte suo lumine illos illustrabat, & modò consistens, modò progrediens, vbi esset sistendum, quà progrediendum, indicabat. In ea nube Deus pro suo populo pugnabat, inter ipsum & eius hostes interiectus: Exodi 14. 20. In ea nube propè ad illos accedebat, & faciebat illis suæ præsentiæ copiam: cùm inclinata nube tabernaculum operiebat. Denique in nube illa præsente Dei præsentiam agnoscebant. Et de his sæpè sacra Scriptura loquitur.

De nubis columna, quæ populũ præcedebat.

Simili ratione cum legem Deus in monte Sina promulgare voluit: vt cælestem esse legislatorem aduerterent, ad eos ait Exodi 19. 9. *Veniam ad te in caligine nubis*, atque ita factum est, num. 16. *Cœpit nubes densissima operire montem, & habitauit gloria Domini super Sina operiens illum sex diebus.* Deuteronom. 4. 11. *Accessistis ad radicem montis: erantque in eo tenebræ & nubes, & caligo.* vide Deuteronom. 22. Ecclesiastici 45. 5.

Nubes in monte Sina ad legis promulgationem visa.

Deinde, cùm Moyses erectum tabernaculum, & Salomon templum consecrauit: vtrobique Deus suæ præsentiæ & prouidentiæ atque fauoris insigne edidit argumentum in nube, qua & tabernaculum primò, & posteà templum impleuit, Exodi 40. 32. *Postquàm omnia perfecta sunt, operuit nubes tabernaculum & gloria Domini impleuit illud, nec poterat Moyses ingredi, nube operiente omnia, & maiestate Dei coruscante: quia cuncta nubes operuerat.* & 2. Paralip. 5. 13. *Ita vt impleretur domus Dei nube: nec possent Sacerdotes stare, & ministrare propter caliginem.* & 3. Reg. 8. 10. *Nebula impleuit domum.* & n. 12. ait Salomon: *Dominus dixit, vt habitaret in nebula.* & 2. Paralip. 6. 1. *Dominus pollicitus est, vt habitaret in caligine.*

Nubes in Mosi tabernaculo & in Salomonis templo apparens.

De transfigurationis nube, vide Matth. 17. 5. Marci 9. 7. Lucæ 9. 34. 35. *Nubes lucida obumbrauit eos*, & olim, *Nubes tenebrosa illuminauit noctem*, quando inter Hebræos & Ægyptios se interposuit, Exodi 14. 19. 20. & Deus de nube fuit loquutus, *& ecce vox de nube.*

Nubes in Christi trãsfiguratione.

De nube ascensionis, Actor. 1. 9. *Nubes suscepit eum ab*

gratiæ & pacis petitione nominandi fuerunt præcipui deprecatores & aduocati; non leuis inconsiderantiæ fuit, omisisse Virginem matrem & fortasse etiam alios Sanctos, qui non minùs valent apud Deum gratia, quàm angelorum principes. Quartò, si propterea per septem spiritus intelliguntur angeli, quia frequens mentio est in Apocalypsi de septem angelis, illius sententiæ auctores minimè cōsequuntur, quod intendunt; vt scilicet Apocalypseos initium, veluti propylæum, seu vestibulum ædificij ipsi penetrali respondeat. Etenim in Apocalypsi plures sunt Angelorum septenarij; ac meo quidem iudicio euidens est, septem angelos tubarum, ab angelis phialarum esse diuersos. Quamobrem si in his verbis, *& à septem spiritibus, &c.* habetetur ad eos angelos respectus, de quibus posteà in ipso decursu agitur: neutiquā esset dicendū, à septē spiritibus; sed potiùs à quatuordecim. Quandoquidem duo posteà occurrunt diuersi septenarij: nec maior est ratio, cur ab angelis tubarū, quàm à phialarū angelis gratia & pax petantur; siue ab aliis quibuslibet, quorum meminit Apocalypsis; quos millia millium, atq; adeò innumerabiles esse dicit.

Ioannes in Apocalypsi spiritus ab Angelis distinguit.

Quintò; licet nonnunquam angelis nomen spirituum tribuatur; ceterùm in Apocalypsi, spiritus ab angelis manifestè distinguit Ioannes. Septē enim spiritus figuratos se vidisse asserit in septem lampadibus; angelos verò sub humana specie conspexit. Quod si vellet gratiam ac pacem ab angelis exposcere; nequaquā hîc eis nomen immutaret, quod posteà plusquam septuagies attribuit. Quin & in eâdem capitis quarti & quinti visione, septem spiritus per septem lampades indicati, ante Dei thronum visi sunt; angelorum autem multitudo in ipsius throni circuitu.

Angelos licèt Scriptura spiritus appellet, non tamen solet appellare Spiritus Dei.

Sextò; septem spiritus, de quibus hîc agitur, nominat Ioannes Spiritus Dei cap. 5. 6. angelos autem licèt Scriptura *administratorios spiritus* appellet, ad Heb. 1. 14. nunquam tamen spiritus Dei appellat; nisi fortasse Danielis 3. 65. vbi legimus, *Benedicite omnes Spiritus Dei Domino.* Quod de angelis nonnulli accipiont; sed fortasse literalis sensus est de vento vehementi; iuxta hebraicam phrasim, quæ per genitiuum *Dei* solet magnitudinem significare; vt cum ait, *Cedros Dei, montes Dei*, &c. præterquàm quòd genitiuus ille *Dei*, in eo Danielis loco non legitur in septē MS. vt notant Louaniēses; neq; reperitur in græcis codicibus. Itaque sacræ Scripturæ phrasis nō est, angelos spiritus Dei nuncupare. Imò verò expressè Scriptura docet, quod Spiritus Dei nomine appellatur, esse intimum Deo. 1. Corinth. 2. 11. *Quis hominum scit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita & quæ sunt Dei, nemo cognoscit, nisi Spiritus Dei.* Quē locū infrà latiùs explicabimus.

In septem spirituum mentione Ioannes Apocalypseos argumentum respexit.

Septimò; in his verbis, *& à septem spiritibus, qui sunt in conspectu throni*, necessariò dicendum est, Ioānem ad libri huius argumentum respexisse, vt diximus suprà. Alioquin non commutaret Ioannes formulam salutationis Apostolicæ, quæ erat hæc, *Gratia vobis & pax à Deo Patre, & à Iesu Christo*; neq; noua ratione vsus inter nomen Dei, & nomen Iesu Christi, mentionem septem spirituum interponeret. Necesse ergo est, vt hi septem spiritus, quorum hic meminit, sint maxima argumēti Apocalypseos pars. Quis igitur in Apocalypsi non videat, ipsius scopum non esse de Angelis cælestis hierarchiæ disputare; sed de Christianæ Ecclesiæ celsitate atque victoriis? Non igitur cohæret, vt in his verbis, in quibus Apocalypseos argumētū Ioannes cōplecti volebat, de angelorū agat dignitate; sed de Diuinæ prouidentiæ perfectione, quā in Ecclesię bellis ac felicib. euētis Deus ipse mirū in modū manifestat.

Octauò; si per septem spiritus essent intelligendi angeli, aut sequenda erat opinio Lyræ, Hugonis, & Dionysij qui de vniuersitate angelorum exponunt; aut opinio Aretæ, Riberæ, Viegæ, atque Serarij (in Tobiam cap. 12.) qui de septem principibus intelligunt, quos aiunt esse magnates curiæ cęlestis. Sed neutra harum expositionum est amplectenda; nulla igitur ratione Ioannes in præsenti angelos designat. Huius argumentationis maior propositio est nota. Nec enim alius videtur esse modus exponendi de angelis. Minor verò probatur: quia Lyrani expositio manifestè ab ipso Ioanne refellitur: narrat enim c. 4. & 5. se vidisse ante thronū Dei septem spiritus per septem illas lampadas figuratos: angelorum verò multitudinem in circuitu throni, animalia scilicet ac seniores circundantem. Quare, cùm septem spiritus appellat, perspicuè eos distinguit ab angelorum vniuersitate ac multitudine. Et hæc de Lyrani opinione. Opinio autem Aretæ quamuis adeò certa videatur alicui, vt scripserit, impiū esse, qui neget in sacris literis asseri proprium quendam septenarium magnatum aulæ cælestis; longè tamen aliter de illo septenario iudicandum est: vt seorsim ostendam not. 4. vbi de loco Tobiæ 12. *Ego sum Raphael vnus ex septem, qui adstamus ante Dominum.* Si ergo explicatio illa de septenario principum non solida est: neque illa altera de vniuersitate angelorum: vtrâque opinione exclusa, nullus relinquitur locus, vt septem spiritus de angelis exponi valeant.

Septem spirituum expositio de peculiari aliquo angelorum septenario nequaquam solida.

Denique, si apta explicatio inueniatur, quæ ostendat hæc verba (iuxta sacræ Scripturæ phrasim) de Dei spiritu, qui in ipso est, posse conuenienter accipi: atque hunc sensum complecti bonam Apocalypseos argumenti partem; si eiusmodi (inquā) explicatio reperiatur, illa haud dubiè erit, quam obuiis vlnis accipere & amplecti debeamus.

Opinio exponentium septem spiritus de ipsa Spiritus sancti persona validè refutatur.

Sed meo iudicio, huic intentioni non faciunt satis, qui existimant, sermonem hîc esse de ipsamet Spiritus sancti persona, propter septiformem gratiam, i. septem ipsius dona. Contra hanc enim expositionem occurrunt protinus aliqua argumenta, quibus non ita facilem & expeditam inuenio responsionem. Primò enim dura nimis loquutio est, ipsissimam Spiritus sancti personam propterea septem spiritus absolutè nominare, quia septem fidelibus dona tribuit. Cuinam, obsecro, hoc non valde violentum videatur? Nónne inaudita esset omnino loquutio, atque adeò meritò explodenda; si Patrem propter multa in nos collata beneficia, multos patres appellaremus? Nonne durissimum planè & minimè admittendum, si Christum septem esse Christos diceremus, propter septem, quæ in Ecclesia instituit Sacramenta? Cur non igitur ęquè dura erit loquutio, Spiritus sancti personam propter septem dona, septem spiritus compellare? Pręsertim cùm nullum similis loquutionis exemplum in tota sacra Scriptura reperiamus?

Secūdò, si per septē spiritus intelligēda esset Spiritus sancti persona, in tribus personis Trinitatis, Patre, Filio ac Spiritu sancto designandis, ordo ab Scriptura & bona Theologia seruatus peruerteretur. Quis n. ordo est dicere, Patrē, Spiritū sanctū, & Filiū? atqui textus ait, *Gratia vobis & pax ab eo, qui est, & qui erat, &c. & à septē spiritibus, & à Iesu Christo.*

Tertiò; septem spirituū Dei mentio in hac dedicatoria epistola argumentum certè Apocalypseos respexit (vt iam diximus.) Atqui de Spiritus sancti persona, déque septem ipsius donis, contextus posteà non agit ex professo. Declaratio verò,

quæ in

quæ in hac ſalutatione ad libri argumentum non attendit, non omnino ſatisfacit.

His argumentis cogimur, vt ſeriò diſquiramus, an aliquæ in Deo virtutes, ſiue attributa ſint, quæ iuxta ſacræ Scripturæ loquutionem, Spiritus Dei poſſint ac debeant nominari? Etenim, ſi inueniremus Diuinæ prouidentiæ perfectionem in ſeptem virtutibus omnino conſiſtere, quibus ſeptem ſpirituum nomina adamuſſim quadrarent, ac de iis fusè in Apocalypſi agi; inficiabitur nemo, hos eſſe ſeptẽ Dei ſpiritus, à quibus Ioannes gratiam ac pacem orat. Nam ſi in his virtutibus (ſeu attributis) Prouidentiæ perfectio ſita eſt, qua Deus Eccleſiam moderatur; cùm dictum iam fuerit, *Gratia vobis & pax à Iehoua*; nihil aptius, quàm nomini diuino mentionem ſeptem illarum virtutum adiungere. Nomen enim Iehoua (vt latè explicauimus) nobis proponit ob oculos, Eccleſiæ Chriſtianæ opus à Deo inſtitutum, ab illo proueh, & ab eodem ad ſummam perfectionem eſſe perducendum. Qua verò ratione hoc Deus efficiat, & perfecturus ſit; id Ioannes ſapienter indicat, facta ſeptem ſpirituum mentione. Per hæc enim attributa ſe Deus oſtendit fortiſſimum, beneficentiſſimum, æquiſſimum, ac ſapientiſſimum in Euangelico ſpiritu, quem Chriſtianæ genti largitur; necnon patientiſſimum, minaciſſimum, & ſeueriſſimum erga Chriſtianæ Eccleſiæ hoſtes.

In Apocalypſi longam de ſeptẽ ſpiritibus inſtitui tractationem.

In his verò virtutibus vniuerſam prouidentiæ perfectionem conſiſtere, ſeorſum notatione 5. oſtẽdam. Sed quædam hic præterire non debeo. Primũ de his ſeptem virtutibus agi per ordinem in ſeptem ſigillis, à cap. 5. vſque ad 11. quæ nobilis valdè eſt Apocalypſeos pars. Atque adeò decorum mirificè ſeruatur, dum in epiſtola dedicatoria, pars adeò digna, atque notanda ex imis Apocalypſeos viſceribus ſingillatim tangitur.

Secundò aduerto, me non eſſe primum, qui ſeptem ſigillorum myſterium cum myſterio ſeptem ſpirituum idem eſſe affirmem. Sic enim diſertè docent nonnulli auctores ex iis, qui ſeptem ſpiritus ſumunt pro Spiritu, qui in ipſo Deo eſt, & ſingillatim Rupertus.

Spiritũ ſumi intendũ pro ea virtute, quæ in alicuius gubernatione eminet.

Tertiò noto, phraſim eſſe valdè vſitatam, ſpiritum poni pro ea virtute, qua præſertim gubernator aliquis ſuos ſubditos regit, ac moderatur. Sic dicimus, hunc lenitatis ſpiritu; illum ſeueritatis gubernare. Conſonat illud Pauli ad Galat. 6. num. 1. *In ſpiritu lenitatis*. Vide illud Eſther 13. 2. *Volui clementia & lenitate gubernare ſubiectos.* Si ergo ſpiritus aptè, gubernatoris virtutem ſignificat; tot erunt perfectiſſimæ gubernationis ſpiritus, quot virtutes neceſſe eſt in gubernatione perfectiſſima eluceant. Eiuſmodi verò perfectionem in ſeptem virtutibus ſitam eſſe, nos docet Apocalypſis, & explicabimus notat. 5. & c. 6.

Illuſtris Pauli locus ad ſeptem ſpirituũ doctrinã intelligẽdã.

Quartò, ſpiritus nomine præcipuè appellari ſolet, quod occultum atque intimũ eſt in ipſa gubernandi ratione: vt Paulus clarè ſignificat 1. Cor. 2. Quod caput illuſtriſſimum eſt, & ad Apocalypſeos mentem de ſeptem ſpiritibus intelligendam, egregium. *Sapientiam*, ait, *loquimur inter perfectos; ſapientiam verò non huius ſæculi, neque principum huius ſæculi, qui deſtruuntur: ſed loquimur Dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita eſt; quam prædeſtinauit Deus ante ſæcula in gloriam noſtram. Quam nemo Principum huius ſæculi cognouit; ſi enim cognouiſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent. Sed ſicut ſcriptum eſt, Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, neque in cor hominis aſcendit, quæ præparauit Deus iis, qui diligunt illum. Nobis autem reuelauit Deus per ſpiritum ſuum. Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim* A *hominum ſcit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? ita & quæ ſunt Dei, nemo cognouit niſi ſpiritus Dei. Nos autem non ſpiritum huius mundi accepimus, ſed Spiritum qui ex Deo eſt, vt ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis. Quæ & loquimur non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in doctrina ſpiritus, ſpiritualibus ſpiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei. Stultitia enim eſt illi, & non poteſt intelligere; quia ſpiritualiter examinatur.* Hactenus Paulus: qui proculdubiò agit de nobiliſſima quadã doctrinæ Euangelicæ parte; quæ docet, ne in exter- B na illa facie Chriſti atque ſuorum, humilitatis, debilitatis, & inopiæ offendamus; neque in oppugnatione, quam à mundo contemnente, & perſequente patiuntur: ſed potiùs agnoſcamus in viua in Chriſtũ humilem atque inopem fide, in mundanæ pacis & opum ac diuitiarum, vitæque ipſius contemptione, in his (inquam) veram illam felicitatem, quam mundo fuerat verus Redemptor allaturus; in his ſapientiam, in his libertatem ac dominatum, in his pacis abundantiam, in his diuitias, in his denique veram vitam, atque animi voluptatem eſſe ſita. Atque hoc C ait Paulus ignotum fuiſſe omnibus huius ſæculi principibus; alioqui enim non Chriſtum crucifixiſſent. Vbi principum nomine dæmones intelligendi videntur. Verùm quod dæmones latuit, quid mirũ carnales homines latuiſſe? Et ſanè felicitas, qua Deus in hac vita familiares ſuos beare ſtatuerat, longè ſublimior erat, quàm vt externis ſenſibus, aut etiam humano captu percipi poſſet; quinimò dæmonum etiam cognitionem præteruolabat. Neque ſatis erat, eam ex ſe eſſe magnam & admirandam, vt facilè in hominum, aut ſaltem dæmonum cognitio- D nem veniret. Imò verò, quò illa erat maior & mirabilior, eò erat magis abſcondita; & neque eam capere homines ſenſibus ad terrena atque infima depreſſis, nec diuini conſilij ſublimitatem dæmones poterant attingere, *Quia neque oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis aſcendit, &c.* Verba ſũt Iſaiæ c. 64. 4. quæ Paulus in ſenſu literali affert, cùdem enim de re agit Iſaias; nempe de felicitate, quã Meſſias in hac vita ſuis amicis erat largiturus. Atque hanc ingentem felicitatem affirmat Paulus à Spiritu Dei ſolùm poſſe reuelari: erat enim arcanũ in diuino pectore penitus abſtruſum; nec vlli præterea, quàm ipſius Dei Spiritui notum; atque ideò E illi ſolùm reſeratur, qui Dei Spiritum participat. Hæc expoſitio eo vel maximè confirmatur, quod mox additur; Spiritum nempe, quem Deus viris Apoſtolicis tribuit, non eſſe mundanum, ſed diuinum, *vt ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis.* Non ait, *quæ donabuntur*, ſed *quæ donata iam ſunt.* Atque ita non dubium eſt, quin de ingenti felicitate agat, qua in hac mortali vita ſpirituales viri perfruuntur; eo vel maximè tempore, quo eos mundus inſectatur, & cùm inopes, viles & abiecti, atque ipſa totius mundi fæx omnium oculis videntur. Cógruit optimè, quod ſtatim ſubdit Apoſtolus; *Animalis homo* F *non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei.* Quòd verò ait, *Spiritualibus ſpiritualia comparantes*, ſignificat ſe ſpiritualibus viris interpretari doctrinam ſpiritualem, quæ eſt res valdè abſcondita, & veluti quædam Apocalypſis. Itaque *comparare*, hoc loco eſt *interpretari*. Sic Theophylactus, qui Græcè nouerat meliùs, quàm Eraſmus: & pro verbo Græco συγκρίνειν, ſæpe vertit vulgatus *interpretari*: vbi manifeſtè eſt ſermo de ænigmatum, vel etiam difficilium ſomniorum interpretatione. Vide Geneſ. 40. & 41. & Daniel. 5. Quibus locis hæc phraſis ſæpiùs vſurpatur. Si quis verò malit, vt datiuus ille *Spiritualibus*, non ad homines, ſed ad res referatur; ſenſus erit,

Eraſmus taxatur.

Apostolum ad spiritualem doctrinam explicandam, spirituali etiam ac mystico sacræ Scripturæ sensu vti. Et hactenus de loco Pauli; qui meo iudicio, est quasi vita & anima illius tractatus, qui de libri sigillis c. 6. Apocalypseos instituitur, in quibus Deus suos septem spiritus retegit, qui carneis oculis tantopere erant obtecti: atque ab his septem spiritibus petit Ioannes gratiam & pacem Euangelicam. Est autem magna animaduersione dignum, quemadmodum in Deo septem horum spirituum perfectio cum eorum cognitione coniuncta est; sic etiam suo modo illi veram Dei spirituum cognitionem conferri; qui diuini illius Spiritus fit particeps, id est, fortitudinis, beneficentiæ, æquitatis, ac sapientiæ Apostolicæ. Sed de his latius, c. 6.

Qui demum sint septem Spiritus Dei.

Superest, vt obiectioni cuidam respondeamus, priusquam progrediamur vlteriùs. Illa autem est huiusmodi: In nostra expositione septem Dei spiritus sunt, Virtus, Beneficentia, Iustitia, Sapientia, Patientia, Comminatio, Seueritas; & ab his septem postulat Ioannes gratiam & pacem. Hoc verò difficultate non caret. Nam si strictè loquamur, non videtur ad septem hos omnes spiritus spectare, quòd gratiam & pacem conferant. Nam spiritus seueræ vltionis non gratiam & pacem, sed vltioné & vindictam effundit: & spiritus seuerè comminationis terrores inijcit ac minas: spiritus autem patientiæ non tam largitur gratiam, quam cohibet vindictam. Imò verò largiri gratiam & pacem videtur propriè ad solam beneficentiam pertinere. Quomodo ergo postulatur gratia & pax à septem spiritibus, si nomine septem spirituum intelliguntur spiritus sapientiæ, spiritus patientiæ, spiritus terroris ac vindictæ?

Respondetur gratiam & pacem tribuere, esse quidem proprium beneficentiæ munus, sed non solius: quia beneficentia ad suum benemerendi de hominibus officium aliorum spirituū exigit comitatum, & diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum; atque ad eorum gratiam & pacem prodest, quòd Deus patiéter peccatores expectet, quòd eos terreat, quòd seueram de eis vindictam sumat. Et verò de patientia Dei expressit Paulus, ad Rom. 9. 22. dum ait, *Deum sustinuisse in multa patientia vasa iræ apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam.* Ecce longanima expectatio Dei electorum suorum gratiam & pacem mirabiliter auget. Imò verò non sineret crescere paleam, nisi id tritici incremento prodesset. Similiter dico, terrores de cælo prodesse electis ad gratiam & pacem; necnon etiam vindictam, quam Deus de peccatoribus sumit: non solùm quòd earum rerum animaduersio & consideratio spirituali iustorum incremento sit vtilissima; sed etiam quòd Deo omnia suauiter disponente, cuncta ad electorum salutem referuntur: & vnius lapsus in alterius felicitatem cedit; atque huius obduratio, qui minis atque terroribus indurescit, initium est beneficiorum, quæ in alium conferuntur. Vnde ad Rom. 11. 15. *Amissio eorum, reconciliatio est mundi.* Et nota, hanc explicationem cum argumento Apocalypseos valdè cohærere. Etenim vna ex præcipuis rebus, quæ in ea aguntur, est, Patientiam, Comminationem, atque Seueritatem, quas Deus in Iudæos rebelles exercuit, in Gentilium felicitatem redundasse. Præterea, expectatione, comminatione atque supplicio, quibus Deus vsus fuit aduersus Gentes ac Romanum Imperium, iisdem fuit ad Catholicæ Ecclesiæ prosperitatem vsus: atque in suorum electorum gratiam, & pro illorum pacis pulchritudine augenda, Deus cum suis hostibus

A bella gessit; vt in multis sacræ Scripturæ locis videre est. In quibus Deus pro suorum salute aduersus hostes describitur apprehendere arma & scutum. Præter hæc gratia atque pax Ecclesiarum ex eo etiā non parum pendet, quòd Deus easdem Ecclesias expectet, comminationibus terreat, ac puniat etiā interdum. In multis enim offendimus omnes, & indigemus Dei patientia, comminatione ac seueritate.

NOTATIO IV.

B *An Tobiæ 12. num. 15. sermo sit de proprio septenario quorundam Angelorum, per quos Deus mundum gubernat.*

REIECIMVS in Commentario expositionem illam, quæ verba Ioannis, *à septem spiritibus*, ad septem Angelorum principes referebat. Id quod tum aliis rationibus, tum hac refutauimus, quòd res esset incerta, nec solido aliquo fundamento posset stabiliri. Nunc quoniam locus ille Tobiæ 12. *Ego sum Raphael angelus vnus ex septem, qui astamus ante Dominum*, nobis obijcitur ab iis, qui contendunt septenarium illum non posse negari: ideò visum est, eā quæstionem singillatim disputare, scilicet, An negari possit ille septenarius, & quomodo intelligendus sit Tobiæ locus?

Peculiarem Angelorū septenariū qui negent.

C. Prima opinio negat septenarium illum proprium præcipuorum Dei ministrorum, ac proinde contendit, locum illum figuratè esse accipiendum. Hanc opinionem manifestè sequuntur ij interpretes, qui sacræ Scripturæ locos, in quibus de septem angelis, vel septem spiritibus sermo est, recusant exponere de proprio angelorum septenario. In his sunt Lyra, Carthusianus, & Hugo. Qui eos locos de angelis quidem exponunt; sed aiunt, per septenarium designari vniuersitatem & maximam eorum multitudinem. Deinde de præfinito angelorum septenario manifestè recusant exponere, quia per septē spiritus aiunt significari ipsum Spiritum sanctum propter septem gratiarum dona. Quamuis enim videatur violenta expositio, in eam tamen abeunt, fugientes ab angelorum septenario. Ij sunt Primasius, Ambrosius, Ansbertus, Anselmus, Beda, Rupertus,
D Haymo, Thomas, necnon Idacius Clarus; vt vidimus in Commentario. Præterea similiter respuunt proprium angelorum septenarium, qui septem spiritus exponunt de ipsis Spiritus sancti donis: vt Victorinus Martyr, & plures alij Ecclesiastici & Hebræi apud Hieronymum Zachariæ 4. Idem etiam tacitè videtur negare Hieronymus Isaiæ 3. laudat enim Hebræos, qui sentiant alio atque alio tempore modò hos, modò illos angelos Deo ministrare. Eidē opinioni valdè fauent ferè omnes Doctores scholastici, dum de angelis ex professo tractantes, omnino prætereūt eum septenarium. Atque illi præsertim, qui ea expressè dicunt, quæ cum eo septenario nulla ratione possunt congruere: vt D. Thomas, qui ait, Michaelem esse ex ordine principum; Gabrielem ex Archangelorū ordine, Raphaelem verò ex infimo ordine Angelorum. Atqui si Michael, Gabriel, & Raphael sunt tres ex illo septenario principum
E (vt omnes assertores septenarij præstituunt) opus erat septem omnes esse ex eodem ordine, scilicet ex supremo. Si verò ex diuersis essent ordinibus, non quidem essent septem, sed nouem; cùm constet totidem esse angelorum choros. Huic etiam sententiæ accedunt, qui Raphaelem aiunt fuisse Angelum custodem Tobiæ, vel Saræ.

Rationes autem, quæ contra illum septenarium militant, huiusmodi sunt. Prima; quia proprius ille præcipuorum angelorum septenarius non est asserēdus, nisi à sacra Scriptura doceatur: neque facilè credi debet id in Scriptura asseri, quod plerique interpretes catholici aliter exponunt. Secūda, quia iste septenarius paucos habet ex Patribus patronos. Nam præter Clementem Alexandrinum & Arétam, à nullo alio antiquorum videtur asseri. Quāuis
F enim Aretas pro se citet Irenæum; eius tamen locus non inuenitur. Et fortasse exponi posset eodem modo, quo a plerisque exponitur locus Tobiæ. Tertia; loci sacræ Scripturæ qui pro angelorum septenario facere videntur, multò aptiùs aliter explicantur, vt videbimus infra. Quarta deniq; multò magis Diuinam decet maiestatem, vt millia millium assistant ei ex præcipuis etiā ministris, præsertim si eorum ministerio conueniat vt mittantur eo modo, quo missus est Raphael: nam possent simul occurrere plurimæ similes occasiones, quibus simili ministro opus esset.

Id quod ex eo imprimis confirmatur, quia Doctores illi, qui existimant in sacra Scriptura asseri proprium præcipuorum angelorum septenarium; consequenter dicunt, eos angelos mitti à Deo in terras, & nihilominùs eos esse curiæ cælestis magnates, a quibus meritò postuletur gratia & pax, secū- [illegible] Deum. Atqui doctrina hæc pugnat cū recepta Theologia. Doctores etiam scholastici Dionysij

Areop[illegible]

Areopagitæ veſtigiis inſiſtentes, aiunt Cherubinos & Seraphinos non mitti ad homines. Quare illi ſeptem, qui mittuntur, non poſſunt eſſe cæterorum omnium Angelorum anteſignani. Atque adeò a Seraphinis potiùs, quàm ab illis poſtulanda erat gratia & pax, vtpote cõiunctioribus Deo.

Angelorũ ſeptenarius quĩ adſtruant.

Secunda opinio eſt, in loco Tobiæ ſermonem eſſe de proprio ſeptenario Angelorum, & eos eſſe præcipuos diuinæ prouidentiæ miniſtros. Huius opinionis auctores ſunt Clemens Alexandrinus lib. 3. ſtromatum, Aretas Apoc. 1. vbi pro ſe adducit Irenæum; & ex iunioribus Ribera ac Viegas Apoc. 1. & Serarius Tobiæ 12.

Pro eadem opinione citari poſſunt ij, qui ſeptem planetis ſeptem Angelos præficiunt; (inter quos numerant Michaelem, Gabrielem, & Raphaelem) & ſingulis eorum certam periodum annorum tribuunt. Qua de re latè ſcripſerant Trithemius lib. de Secundæis, Cornelius Agrippa lib. 3. de occulta philoſophia, Ioannes Baſilius Heroldus, Theodorus Gramineus Colonienſis, & Michael Aitſingerus Auſtriacus in ſuo Pentaplo; & aiunt eſſe veterum Hebræorum traditionem. Et citant Abrahamum quendam Abenezra. Quòd ſi abſtrahamus ab annorum periodis, & à nominibus Michaelis, Gabrielis, &c. huic eidem opinioni multi peripatetici ſubſcribunt, qui ſingulis cælis ſingulas præficiunt intelligentias; atque adeò ſeptem planetis ſeptem angelos præcipuos. Præterea extat libellus Neapoli editus anno 1594. de ſeptem principibus angelorũ Deo adſtantibus cum orationibus ſingulorum: & conſtat in Sicilia in diœceſi Panormitana eſſe antiquum templum ſeptem principibus angelorum dicatum.

Rationes verò ad prædictum angelorum ſeptenarium affirmandum hæ ſunt. Prima; quia ſæpiùs repetitus numerus ſeptenarius, in re præſertim hiſtorica, omnino videtur propriè accipiendus. Atqui legimus Angelos ſeptem Tobiæ 12. 15. & Apoc. 8. 2. vbi ſeptem Angelis in conſpectu Dei ſtantibus, dantur ſeptem tubæ, & c. 15. 7. Angelis ſeptẽ dantur ſeptem phialæ, & c. 17. 1. & c. 21. 9. Legimus etiã ſeptẽ ſpiritus Dei in cõſpectu throni, Apoc. 1. 4. & c. 3. 1. & c. 4. 5. & c. 5. 6. & Zachariæ 4. 10. Quòd verò in his locis per Spiritus intelligantur ſeptem angeli; videtur efficaciter probari, ex eo quòd iidem ſpiritus appellentur ſeptem Angeli in locis ſupra dictis, nempe c. 8. & c. 15. Apoc.

Rationes probatur eadem opinio.

Secunda ratio eſt; quia virtutes principales, ad quas ceteræ omnes reuocantur, ſunt ſeptem, nempe tres Theologales, Fides, Spes, Charitas; & quatuor Cardinales, Prudẽtia, Iuſtitia, Fortitudo, Temperantia. Ergo ex iis Angelis, qui diuinæ prouidentiæ in hominum ſalute procuranda miniſtrant, ſeptem debent eſſe principes; vt ſinguli ſingularum virtutum præcipuam curam gerant. Et confirmatur à ſimili: nam & Dæmon humani generis hoſtis præcipuos ſeptem Dæmones capitalibus vitiis præfeciſſe creditur; vt ex Antonio apud Athanaſium, & ex Sereno apud Caſſianũ probat Serarius Tobiæ 3. q. 6. Similis ratio afferri poteſt ex ſeptem donis Spiritus ſancti; vel ex ſeptem virtutibus, quæ ſeptem vitiis capitalibus opponuntur; vel ex præcipuis diuinæ prouidentiæ attributis, quibus Angeli præſertim ſeruiunt: nam & attributa ſunt ſeptem (vt videbimus notat. proxima.) Et veroſimile eſt, quamlibet diuinã virtutem ſuum habere exercitum Angelorum; atque adeò vniuerſam militiam cæli in ſeptem exercitus diſtribui, & ſingulos ſingulis exercitibus duces.

Denique ſecunda hæc opinio adeò placet nonnullis, vt dicant eam non poſſe niſi impiè negari. Nihilominùs tamen prima opinio non ſolùm eſt tuta, ſed etiam multò cõmunior atque receptior. Et quidem, ſi auctores & rationes reſpicias, vtrinque ſatis munita. Addo etiam Serarium, cui oppoſita placebat, poſtea dubitare; ait enim forſan ſeptem Angelos coram Deo adſtantes non eſſe eoſdem ſemper; ſed alios atque alios. Ita ille quæſtiune. 7.

Expenditur Tobiæ locus de ſeptẽ Angelis.

Sed veniamus ad locum Tobiæ 12. & expendamus, quã vim habeat pro ſecunda opinione. Verba Raphaelis ſunt, *Ego ſum vnus ex ſeptem, qui adſtamus ante Dominum*, nõ ait ſe eſſe ex principibus Angelorum; ſed ex Angelis ſeptem, qui adſtant ante Dominum. Adſtare autem ante Dominũ commune eſt omnibus Angelis iuxta id Danielis 7. 10. *Decies centena millia aſſiſtebant ei.* Et confirmatur ex omnibus, quæ adducit Serarius q. 9. vt explicet, quid ſit adſtare ante Dominum. Adde, quòd ex ipſa legatione apparet Raphaelem non eſſe ex ſummis principibus, vt ſapienter expendit D. Thom. 2. ſen. diſt. 10. Locus ergo nõ ſpectabat ad præcipuos quoſdã miniſtros, ſed ad omnes Angelos Deo aſſiſtẽtes & miniſtrantes. Angeli enim ſuperiores nulla ratione ſibi ſolis arrogabunt dignitatem & munus adſtandi Deo. Quare nõ eſt ad rẽ examinare, an principes Angelorũ ſint ſeptẽ; ſed potiùs explicare, quomodo omnes Angeli aptè appellentur ſeptẽ. Si enim huius appellationis conueniẽs ratio reddatur, haud dubiè is erit legitimus loci ſenſus.

Per ſeptenariũ quãdo & quomodo vniuerſitas ſignificetur.

Prima ergo explicatio eſt Lyrani, Hugonis & Carthuſiani, qui aiunt ſeptenario numero ſolere denotari vniuerſitatẽ. Verũ huic explicationi obiicitur, ineptè id fieri, niſi peculiari aliqua ratione vniuerſitas tota ad ſeptenarium

A reuocetur; vt oſtendimus in commentario huius capitis, verſu 4.

Cur angelorum ſeptenarius toties in Scriptura vſurpetur.

Sit igitur ſecunda explicatio, regis conſiliarios, & ſimiliter etiam regis miniſtros, in Scriptura appellari ſeptem, per alluſionem ad conſiliarios, & ad intimos miniſtros regum Perſarum. Vide 1. Eſdræ 7. num. 14. & Eſther 1. num. 13. ex quibus locis conſtat ſupremos regni Perſici conſiliarios fuiſſe ſeptem; *qui ex more regio, regi ſemper aderant, & illorum faciebat cuncta conſilio.* Et appellantur ſeptẽ duces Perſarũ atque Medorum, *qui videbant faciem regis*, & primi poſt eũ ſedere ſoliti erant. Ex capite etiam 1. Eſther num. 10. ſimiliter conſtat, intimos regis miniſtros, qui in conſpectu eius miniſtrabant, fuiſſe ſeptem, eoſque omnes eunuchos iuxta antiquam cõſuetudinem. Quibus poſitis

B nota ex Serario Tobiæ 12. quæſt. 2. non fieri in ſacra Scriptura mentionẽ ſeptẽ angelorum, niſi poſtquam Iſraelitæ viderunt in aula regũ Perſicorum ſeptem conſiliarios & totidem cubicularios. Cùm verò conſtet, regios cubicularios regni Perſici fuiſſe ſeptem; facilè intelligitur illos fuiſſe appellatos ſeptem viros: (Hiſpani eos appellaremus, *los ſietes.*) Cũ enim ad dignitatẽ aliquam certus aliquis virorũ numerus ſtatutus eſt; ſæpè vſu venit vt numerus ipſe pro dignitate ſumatur, huiuſmodi apud Latinos triumuiri, decemuiri, quindecimuiri. Et apud Hiſpanos, *los ſeiſes, los treces, los veintiquatros.* Et contingit etiam, vt augeatur poſtea numerus; & nihilominus primi numeri nomen apud ipſos remaneat: Senatores enim apud Hiſpanos ap-

Quo ex tempore angelorum ſeptenarius in Scriptura vſurpari cœptus.

C pellantur 24. *los veintiquatros*, quamuis centenarium numerum conficiant: & pueri cantores in primariis templis ſex appellantur. *los ſeiſes.* Quia ſex primò deſignati ſunt. Et manet ſenarij nomen, quamuis creſcat poſtea numerus; adeò vt ſi quis apud Hiſpanos dicat, *los Cherubines ſon los ſeiſes de la capilla del Cielo*; quamuis verba ſonent in muſica cæleſti Cherubinos eſſe ſex vel ſenos; nemo tamẽ, qui phraſim intelligat, ſuſpicaturus ſit Cherubinorũ numerum ad ſenarium coarctari; ſed eorum ſolùm ſignificari officium, & in diuinis laudibus ſuauitatem. Si ergo quãuis Cherubini ſint millia millium, per alluſionẽ ad pueros cantores appellantur ſex, vel ſeni; quid mirum, Angelos omnes; qui adſtant ante Dominum, appellari ſeptem, ſi ad cubicularios regni Perſici alluditur? Porrò alluſionẽ apertè confitetur Serarius: quin & Ariſtot. lib. de mũdo ad Alexandrum poſt medium, tradit maieſtatem & prouidentiam

D regum Perſarum fuiſſe imaginem quandam Diuinæ maieſtatis & prouidentiæ: atq; idem affirmat Apuleius; quod ab Ariſtotele fuit mutuatus, quamuis eum non referat. De quo videri poteſt libellus de regio Perſarum principatu, ex aduerſariis Barnabæ Briſſonij folio 64. & 65. vbi affert verba Ariſtotelis & Apuleij?

Cur Apoc. 4. Seniores viginti quatuor eſſe dicantur.

Eadem omnino ratione Apocalypſeos 4. & ſæpe alibi Chriſtiani ſacerdotes nũcupantur viginti quatuor ſeniores; & in viſione vigintiquatuor ſeniorũ figurati ſunt, per alluſionem ad vigintiquatuor principes Salomonici tẽpli, de quibus 1. Paralip. 24. vbi appellantur Principes Dei, & Principes Sanctuarij. Et manifeſtum eſt ex ipſa figura, eos præfiniti numeri nomen accipere; quantumuis eorum numerus in multa millia extendatur. Quemadmodum igitur quiuis Chriſtianus ſacerdos poteſt iure optimo dicere ſe

E eſſe vnum ex viginti quatuor ſenioribus, de quibus Apocalypſis, (nimirũ, quia in ipſis ſacerdotalis dignitas figuratur, vt eo loci videbimus;) ſic Raphael verè ait, ſe eſſe vnũ ex ſeptem cubiculariis regis ſupremi, accepto numero pro dignitate; ſcilicet quia ſeptem illi regis Perſarum cubicularij *in conſpectu regis miniſtrabant, videntes faciem eius*: vt habetur Eſther 1. 10. ex quo aptè deſumpta fuit alluſio ad Angelos ſignificandos, qui *ſemper vident* (ait Chriſtus Matth. 18. 10.) *faciem patris mei, qui in cælis eſt.* Quod quia non eſt peculiare ſeptem principum priuilegium, ſed communis omnium Angelorum dignitas; ideo de omnibus Angelis (ſine dubio) loquitur Raphael.

Altera ſeptenarij Angelorum numeri explicatio.

Prædictam explicationem huius loci veram ac germanam reputo. Ceterùm ad maiorem rei copiam & abundantiam, alteram ſubiiciam, quæ alicui fortaſſis nõ diſpli-

F cebit; Raphaelem ſcilicet loqui de ſeptem Dei ſpiritibus, de quibus diximus agere Ioannem in illis verbis *à ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni eius ſunt*, Apocal. 1. 4. Quãuis enim Angeli non ſint ipſi ſpiritus Dei, ſed ſpirituũ Dei miniſtri: nihilominùs ſæpiſſimè in ſacra Scriptura loquũtur ex perſona Dei: vt cùm aiunt, *Ego Dominus* (vt Geneſ. 16. 9. 10. & Iudicum 13. n. 12. 14. 16. & ſæpe alibi.) Dicere ergo ſe eſſe Gabrielem (loquendo ex perſona Dei) perinde eſt, ac dicere ſe eſſe Deum fortem, ſeu Dei fortitudinẽ. Similiter dicere ſe eſſe Raphaelem, perinde eſt ac dicere ſe eſſe Deũ benignũ & ſalutarem. Quare, ſi Dei ſpiritus ſunt ſeptem; atque ex eis vnus eſt Virtus ſeu Fortitudo, alter Beneficentia: qui beneficentiam vt ipſius miniſter repræſentat, rectè poteſt dicere ſe eſſe vnum de ſeptem Dei ſpiritibus. Hæc expoſitio ſatis erat conſentanea, ſi diceret Raphael, *Ego ſum vnus ex ſeptem Dei ſpiritibus.* verum non ita dicit: ſed *ego ſum Raphael Angelus, vnus ex ſeptem, qui adſtamus ante Dom-*

Angelos in Scriptura ſæpe ex perſona Dei loqui.

Dominum. Quòd ſi Angelus Diuinæ beneficentiæ perſonā ageret; videtur non potuiſſe dicere, ſe eſſe Angelum qui adſtat ante Deum: quia Dei beneficentia neque eſt Angelus, neque ante Dominum adſtat.

Angeli nomini qua voces in Hebræo reſpondeant.

Huic tamen obiectioni dici poſſet, voci *Angelus* non ſemper in Hebræo reſpondere מלאך (malac) quod propriè ſignificat nuntium, ſiue legatum: interdum enim. vbi nos legimus *Angelus*; in Hebræo legitur אלוה (eloha) & in plurali (elohim) vt Pſal. 8. num. 8. *Minuiſti eum paulò minus ab Angelis.* (Quod citat Paulus ad Heb. 2. 7. & 9.) & Pſal. 96. 8. *Adorent eum omnes Angeli eius*, & Pſal. 137. 1. *In conſpectu Angelorum pſallam tibi.* Et Oſeæ 12. 4. *Directus eſt cum Angelo.* Si ergo accipiatur Angeli nomen, vt reſpondet huic voci *eloha*, ſiue *elohim*; apprimè decet vt ſpiritus Dei, qui ſunt Virtus, Beneficentia, Iuſtitia Dei, &c. appellentur elohim. Hæc enim vox propriè ſignificat iudices. Vnde Deo vero, & omnibus, qui præſunt, ſæpiſſimè tribuitur id nomen. Et præterquam quòd hoc eſt frequens Dei nomen in Scriptura, ineſt inſuper eidem nomini peculiaris elegantia ad Diuinæ prouidentiæ attributa ſignificanda; dum conſiderantur quaſi ſeptem regij conſiliarij, ex quibus ſupremum Prouidentiæ conſilium, atque tribunal conſtat. In hac cōſideratione, nihil eſt aptius, quàm eos Dei ſpiritus appellare *Elohim*: hoc enim nomen propriè ſonat iudicem ſeu gubernatorem. Quamobrem hoc nomen videtur Angelis tribui; non tam ob ſuam celſitatem, quam ob Dei figuram, ſiue perſonam, quam ſæpe agere deſcribuntur; dum dicunt, *Ego Dominus.* Et nomina Michaelis, Gabrielis ac Raphaelis ex ſe videntur expoſcere, vt quando cum Angeli nomine coniunguntur, tunc nomen Angeli accipiatur, non vt ſignificat nuntium, ſed vt eſt idem quod *Eloha.* Qui enim dicit, *Ego ſum Raphael*, (quod idem ſonat, ac Deum ſalutarem;) ſiue *Ego ſum Gabriel* (id eſt Deus fortis;) perſpicuum eſt illum non ſolùm ſe Dei nuntium appellare; ſed loqui etiam Dei nomine, perſonam illius agendo: atque ideo aptiſſimè appellat ſe *Elohim.*

Elohim quid propriè Hebræis ſonet.

Raphaelis & Gabrielis etymon.

Huc accedit, quod licèt hìc *Malac* in hebræo ſcriptum eſſet (quod propriè ſignificat nuntium ſiue legatum) poterat nihilominus qui ſe appellat Raphaelem, id eſt, Deum ſaluatorem, dicere, *Ego ſum Angelus Raphael*, id eſt, *legatio-ne Raphael*, quod idem eſt, ac ſua legatione Deum ſalutarē repræſentare. Sic apud Paulum *Vocatus Apoſtolus*, idem eſt *ac vocatione Apoſtolus*, & fortaſſe etiā ipſi ſpiritus Dei, (id eſt, Virtus, Beneficentia, &c.) quemadmodum a Deo mitti dicuntur, dici etiā poſſunt Angeli ſeu legati. Quia & Chriſtus appellatur in ſacra Scriptura Angelus; & ſecunda ac tertia perſona Trinitatis dicuntur mitti. Quare dum diuini ſpiritus nomine loquitur, potuit eius legatus dicere, *Ego ſum Angelus Raphael.* Neque obſtat, quod ait, ſe eſſe ex iis, qui adſtant ante Dominum; quia ſpiritus etiā Dei, qui vere ſunt in Deo, figurata loquutione rectè dicūtur adſtare, ſiue eſſe in conſpectu throni, vt vidimus in cōmentario v. 4.

Addo huc, in ſacrarum literarum fœcunditate vtramq; expoſitionem habere locum; atque in prima quidem fieri alluſionem ad ſeptem Aſſueri regis cubicularios; in ſecunda verò ad ſeptem conſiliarios eiuſdem, ſiue ſapientes. Et hactenus de loco Tobiæ.

Ad argumenta verò initio propoſita facilis eſt reſponſio. Ad primum reſpondetur non minùs frequenter repeti vigintiquatuor ſeniores, quam ſeptenarium Angelorū: atque adeò non eſſe inconueniens, vt figurata loquutio ſæpiùs iteretur. Et ex locis quidem Apocalypſeos, vbi de ſeptem ſpiritibus, non aptè deſumitur argumentum ad probandum Angelorū ſeptenarium: quia Theologia ſymbolica non eſt argumentatiua. Et in commētario explicui, eos locos de ſeptem prouidentiæ attributis, atque idē dico de loco Zachariæ. Quod verò obiicitur, eoſdem ſpiritus in Apocalypſi Angelos appellari; ad id reſpondeo, non eſſe eoſdem qui Angeli nominantur, & qui nominantur ſpiritus. addo etiam alios eſſe Angelos tubarum, & alios Angelos phialarum; & neutros eſſe ex iis, qui propriè appellantur Angeli, vt ſuis locis videbimus.

Ad ſecundam rationem reſpondetur, virtutes eſſe in ſe connexas; ac propterea non videri conueniens, vt cura vnius virtutis ad vnū Angelū pertineat, & cura alterius ad alterū: ſed de omnibus ſinguli curā gerant. Et cōfirmatur; quia ſingulis hominibus peculiaris Angelus cuſtos aſſignatur. Is igitur qui proximè de omnibus vnius hominis virtutibus curam ſuſcipit; eſt vnus; generalis etiam cura nō eſt diſtribuenda per ſeptē, ſed omnibus pariter incūbit. Alioqui oporteret ſeptē Angelos cuſtodes ſingulis hominib⁹ aſſignari, ſingulos ſingulis principibus ſubordinatos. Ad ſimile verò, quod ex Dæmonib adducitur; Reſpōdetur: diuiſionē illā Dæmonorū in ſeptē ſpirit⁹ vitiis ſeptē capitalibus præpoſitos, nō eſſe diſtinctionē realē: vt Philoſophi loquuntur, ſed formalē. Nec.n. neceſſe eſt, ſingulos ad ſingula vitia ſigillatim deſtinari: cū quilibet ſit homines omniū vitiorū ſuggeſtionibus oppugnādi peritiſſimus: ſed in eodē Dæmone ſeptē hi ſpiritus denotāt ſeptēplicē tētādi rationē. Multò.n. veriſimilius eſt, eoſdē eſſe Dæmones, qui

A ad omnia vitia nos pellicere conantur. vt dicit Apo. 12. vbi de ſeptē capitibus Draconis. Ad aliud verò, quod additur de ſeptē Spiritus ſancti dōnis, & de ſeptem ſpiritibus, quæ ſeptem capitalibus vitiis opponuntur; Reſpondetur, ex his ſeptenariis non bene colligi vnum Angelorum principum ſeptenarium; ſed aut plures ſeptenarios diuerſos, aut nullum. Quare argumentum nihil probat, quia plures eſſe ſeptenarios, nemo contendit.

Ad diſtinctionem autem illam, quæ fingi poteſt ſeptem exercituum Angelorum, vt ſinguli ſingulis Dei ſpiritibus miniſtrent, Reſpondetur; ſi Angeli in ſeptem claſſes eſſent diſtributi, tunc quidē in qualibet ſeorſum claſſe eſſet vnus Angelus cæterorum princeps & antesignanus, præſertim ſi omnes inter ſe ſpecie diſtinguuntur. Cæterùm diuiſio hæc

B Angelorū in ſeptem illas claſſes non eſt veriſimilis; primò, quia licèt in aliquot Dei operibus vnus ſpiritus plus aliis eluceat; in aliis tamen multi plures ſpiritus æquè ſplendent: atque adeò qui Angelus in illo opere miniſtrat, non plus huic ſpiritui, quam illi famulatur. Deinde quia quilibet Angelus ſuapte natura æqualiter eſt idoneus ad omnib. ſpiritibus miniſtrandū; nec eſt, cur aliqui ſingillatim deſtinantur ad vnī tantùm ſpiritus famulandum, cùm omnes ſint ad cuiuſq; ſpiritus Dei iuſſa exequenda promptiſſimi. Quare, ſicut in dæmonibus ſuper diximus, eundem ſæpè eſſe, qui homines per luxuriæ blandimenta, & per ſuperbiæ faſtum, aut alterius vitij incitamenta oppugnat; ita è cōtrario de Angelis in Dei famulatu philoſophandum eſt. Nec contra hoc facit, quòd Angelorū quidam appelletur Gabriel, alter Raphael, &c. hæc enim nomina non iis indita

C ſunt, quòd proprium eorū munus ſit huic potiùs ſpiritui, quam alij famulari (verbi gratia, Fortitudini Dei, potiùs quàm Beneficentiæ;) ſed quòd in ea apparitione, quę de illo in Scriptura ſingillatim recenſetur, eniruit maximè virtus illa diuina, quam ipſius Angeli nomen præfert.

Accedit demū nō omnes fortaſſe ſpiritus, ſiue Dei prouidentiæ virtutes, ſi propriè & ſtrictè loquamur, Angelorum famulatu vti: quia ad differēdā punitionem (quod propriū eſt patientiæ ſeu longanimæ expectationis) ſuperuacuum omnino videtur eſſe Angelorum miniſterium.

Ad auctoritatē Clementis Alexandrini, Aretæ, & aliorū, qui propriū Angelorum ſeptenarium affirmabant; Reſpōdetur plures eſſe, qui eū negent. Libri verò & imagines, quę pro ſeptenario Angelorū adſtruendo afferuntur, nō nitū-

D tur cōmuni aliqua Eccleſiæ Catholicæ doctrina; ſed peculiari alicuius, vel aliquorū opinione. Licèt autem opinio illa in communi conſiderata probabilitate nō careat, cùm pro ſe habeat Clementē Alexandrinū, Aretā, & aliquos ex doctis recentioribus; multò tamen probabilior eſt oppoſita ſententia. Et ſaltem in nominibus aliquos ex ſeptē illorum Angelorum cautè procedendum eſt: nam in Concilio quodam Romano, cui præfuit Zacharias Papa, aſſeritur Romanam Eccleſiam repudiare peculiaria omnia nomina Angelorum; exceptis tribus illis, *Michael, Gabriel, Raphael*, quæ in ſacra Scriptura habemus expreſſa.

In Concilio Romano, præter tria Angelorum nomina, cetera excludi.

Huius Concilij meminerunt Martinus del Rio de Magia lib. 1. c. 4. q. 4. Serarius Tobiæ 12. q. 77. Surius in vita S. Bonifacij menſe Iunio folio 598. & Baronius to. 9. Annalium, fol. 153. C. & anno Chriſti 745. fol. 179. vbi etiā refert, eandē

E doctrinam de tribus tantùmmodo Angelorū nominibus recipiendis, haberi in capitularibus Caroli Magni lib. 1. c. 16. Verū eſt tamen, hoc quod ex Concilio illo Romano adducitur, adhibita aliqua moderatione videri intelligendum eſſe; ſ. ne recipiantur Angelorū nomina, quæ certa aliqua ſacræ Scripturæ hiſtoria non nituntur. Neque enim diſſonum eſt Vrielem appellare eum, qui in igne Moyſi apparuit, Exod. 3. 2. Vriel enim ſonat idem, quod ignis Dei: & Vrielis nomen recipiunt Ambroſius 3. de fide ad Gratianū, c. 2. Iſidorus lib. 7. Etymol. c. 5. Miſſa Æthiopica (quæ habetur tom. 4. Bibliothecæ ſanctorū Patrum) necnon Albertus Magnus, & ſanctus Bonauentura. Et confirmari poteſt ex precibus Græcolatinis, aliiſq; nōnullis, quæ refert Serarius Tobiæ 12. q. 14. quibus adde Durantium de ritibus Eccleſiæ lib. 2. c. 22. Andream c. 12. commentariorū, quos in Apocalypſin ſcripſit; Pradū in Ezechielem c. 1. ſectione 10. Valeri-

F dium in Alphabeto Salomonis fol. 64. Sixtū Senenſem lib. 2. verbo Ioſeph. Vide etiam hiſtoriam Surij, an. 1544. menſe Februario, vbi de ſepulchro Mariæ filiæ Stiliconis.

Concilij Romani verba quo ſenſu accipienda.

Vriel, Angeli nomen, quid ſonet: quodve auctoritatis pondus habeat.

Propter hæc, videtur non eſſe reſpuendū Vrielis nomē; ita tamen vt ei Angelo tribuatur, quem in igne apparuiſſe certum ſit ex libris Canonicis. Vriel enim ille, de quo 4. Eſdræ 4. 1. & c. 5. 20. & cap. 10. 28. apocryphus eſt; ſicut & Ieremiel, de quo 4. Eſdræ 4. 37.

Quòd ſi hæc nomina reſpuenda ſunt, quanto magis ea, quæ nō alio nituntur fundamento, niſi Hebræorū fabulis; cuiuſmodi ſunt nomina, quæ intelligentiis cælorū motricibus tribuunt Trithemius, Cornelius Agrippa, Theodorus Gazinæus, & Arſingerus? Quis porrò non videat ridiculū eſſe Gabrielis, Raphaelis, & Michaelis nomina inter earū intelligentiarū nomina cōnumerare? Quaſi verò Gabriel ille, ac Raphael, qui Danieli & Tobię apparuerūt, cęlos mouerin-

Angelorum nomina, quæ Hebræorum fabulis nituntur, reſpuenda.

mouendas aliis commiserint, dum legatione fungebantur. Si verò quis respondeat eadem nomina tribui posse aliis, atque aliis Angelis; saltem negari non potest, quin mutatio illa nominum vana sit.

NOTATIO V.

De septem virtutibus siue attributis, in quibus consistit integra Prouidentiæ perfectio.

SEPTEM spiritus Dei, de quibus agit Apocalypsis, exposuimus in commentario de septem perfectionibus; in quibus perfectissimam Dei prouidentiam consistere diximus. Non quòd in Diuina natura partitionem aliquam (B) seu diuisionē ponamus: sed quòd de rebus diuinis loquamur iuxta imperfectum nostrum intelligendi modum, qui quod simplicissimum in se est, quasi diuisum ac partitum significamus, vt ipsius effectuum diuersitatem explicemus. Hanc ob rem, vt ad præfinitum numerum diuinæ prouidentiæ perfectiones reducamus, oportet generatim agere de virtutibus iis, in quibus perfectissimi moderatoris & gubernatoris ratio consistit; eædem enim suo modo diuinæ prouidentiæ tribuendæ sunt. Prouidentia namque Dei nil aliud est, quam suprema illius gubernatio.

Quæ gubernatoris virtutes appellentur.

Virtutes igitur gubernatoris propriè & strictè loquendo eas appellamus, in quibus sita est gubernatoris ipsius perfectio, quatenus gubernator est. Aliæ quidem virtutes sunt, vt constat, quibus homo instructus & munitus esse debet, vt qua homo est, sit optimus & integerrimus. (C) Eiusmodi sunt abstinentia in cibo & potu, effrænatarum cupiditatum moderatio, assidua precandi consuetudo, atque aliæ id genus. Quæ tamen licèt ad gubernatorem spectent; non verò qua parte gubernator, sed qua homo est. Neque eadem sunt, sed valdè diuersa inter se; esse aliquem probum hominē, sanctimoniæque studiosum, ac esse optimum gubernatorem. Quare homines erunt nec pauci, qui ieiuniis, precationibus, & corporis macerationi strenuam nauent operam, atque adeò in suis ipsi penetralibus probi ac sancti sint: quos tamen non ideo idoneos esse gubernatores dicemus.

Quot, & quæ sint optimi gubernatoris virtutes.

Quæ primaria gubernandi partes in principe, quæ secundaria.

Vt igitur ad Principis virtutes, quatenus Princeps & moderator est, veniamus; assero illas esse quatuor præcipuas, & per se primò requisitas, nempe præclaram sapientiam, ingentem fortitudinem, magnam æquitatem, & liberalem (D) beneficentiam. Quibus tres alias per occasionem necessariò debere adiungi propter improborum duritiem ac peruicaciam. Eæ sunt, longanimis expectatio, seria comminatio, seuera punitio. Itaque virtutes omnes, ad quas perfectissima gubernatio reducitur, sunt omnino septem; Sapientia, Fortitudo, Beneficentia, Iustitia, Patientia, Comminatio, Seueritas.

Diximus autem quatuor priores esse præcipuas, in quibus gubernandi perfectio per se primò posita est; quia Patientia, Comminatio, & Seueritas, non in eos necessariæ sunt, qui se Principi sponte subiiciunt, eumque diligunt, & obseruant; sed in eos, qui se duros & obstinatos exhibent. Atqui huiusmodi ex subditis esse multos, qui Principis iussa renuant, licèt certò futurum esse constet (quæ hominum est ad malum procliuis natura) id tamen nec per se (E) erat necessarium, nec ex Principis intentione ac voluntate accidit. Quamobrem, quod attinet ad eam gubernationis partem, quam in improbos & sceleratos exercere debet; illud non primò & directè est necessarium ad optimam gubernationem, sed secundarium & per occasionem adiunctum ad improbos inhibendos vel puniendos. Fiet hoc subiecto exemplo illustrius. Promisit Deus suo populo, se illi perfectum regem Christum, scilicet saluatorem missurum. Primum ac præcipuum in hac promissione, vt constat, est, Messiæ dotes & admirandas facultates depingere; quibus eos omnes bearet, qui se illi subiicerent, & obsequentes præstarent. De his igitur solùm facultatibus sermo est, quādo Messiam recipientibus promittitur maxima felicitas. Cæterùm quando agitur de eorum peruicacia & obstinatione, qui se illi submittere noluerint; oportet, vt de aliis Messiæ partibus agatur. (F) Primas igitur gubernationis partes quatuor esse affirmo; secundarias verò tres; atque adeò integram perfectionem, septenario contineri, vt sequenti ratiocinatione explicabitur.

Virtutes in Principe necessaria ratiocinatione indicantur.

Primas illas esse quatuor sic doceo. Gubernatoris virtutes omnes, suorum subditorum felicitatem spectant. Omnia autem, quæ subditi a Principe sibi optare possunt, in his continentur, nempe vt princeps se illis Æquum, vt etiā Beneficū ostendat. Ad quæ duo omnia reuocantur, quæ ab illo sibi possunt expetere. Hæc sunt, quæ toties sacra Scriptura repetit sub nomine Misericordiæ, & Veritatis. Misericordia enim est Beneficentia; Veritas autem idē quod Iustitia. Atque idē sensus iustitię & pacis, quę solent aliquando coniungi. Nā pacis nomen in sacris literis omnē felicitatē significat. Itaq; qui Principi subiecti esse volunt, nihil aliud ab illo sibi [illegible] expetere possunt, nisi vt in eos & (A) æquitatē seruet & beneficia conferat. Enim verò nō sufficit vt illis vtrumq; præstare velit, si tamen non possit, aut nesciat. Posse autē dico, non solū physicā (vt aiunt) potentiā, sed etiā pari animi magnitudine; quod est virtutis: scire quoque dico, non solū theoricè (quod aiunt) sed etiam practicè, id est, mirabili valere consilio & sapientia ad ea dirigenda, quæ reipublicæ conueniant, quod est summæ prudentiæ. Quòd si Principi & potestas sit, & sapientia, nihil planè deest ad subditorū felicitatē. Posse igitur fortitudinis est: sapere verò Sapiētiæ. Atq; adeò in quatuor hisce virtutibus Sapientia, Fortitudine, Beneficētia, & Æquitate, includitur quidquid requiritur ad primam illam atque potissimam gubernationis partem, quæ fidelium subditorum felicitatem spectat.

(B) Dicet aliquis, has quatuor virtutes ad tres reduci potuisse, scilicet ad Potentiā, Sapientiā, & Sanctitatē seu Bonitatē. Respondeo, licèt Beneficētia & Iustitia possent sub Bonitatis nomine includi; illas tamen esse inter se diuersas, & præsertim in gubernatione distinguendas. Sunt enim in reipublicæ rectoribus valde diuersi spiritus (vt aiunt) dum alius adeò propendet ad beneficentiā, vt in ea sitā esse putet suæ gubernationis excellentiā; alius omnino ad iuris æquitatē inclinat, & in ea præsertim excellere gestit. Atque adeò cū de gubernatoris virtutibus agitur, oportuit has duas inter se distingui. Quamobrē stemma insignium optimi principis egregium, erit clypeus quadam veluti cruce in quatuor partes distinctus, in quarum singulis singula (C) eluceant symbola; in alia, Fortitudinis; in alia, Sapientiæ; in alia, Beneficentiæ; in alia, Æquitatis.

Optimi principis insigne siue stemma.

Primaria gubernatoris virtutes ab Isaia expressa.

Porrò euidens est, sacras Literas sæpe ad quatuor harū virtutū distinctionē habuisse respectū. Atq; imprimis illustrissimus est Isaiæ locus c. 9. n. 6. & [illegible]. *Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis. Et factus est principatus super humerū eius: & vocabitur nomē eius admirabilis consiliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi; Princeps pacis. Super soliū Dauid sedebit, vt confirmet illud in iudicio & iustitia vsque in sempiternum.* Manifestè agit Propheta de absolutissima gubernandi ratione, quam erga suos Messias ostensurus erat, ad verā eorū, qui ipsū reciperent, felicitatem. Vbi rectè notat Forerius *admirabilis* esse adiectiuū nominis *Consiliarius*, atq; adeò coniungenda esse hæc duo: sicut & illa, *Deus fortis*. Quæ igitur aptiora verba ac significantiora apponi potuissent ad summā in gubernatione sapientiā, quam illa, (D) *admirabilis consiliarius*. Quidve maioris momenti in reipublicæ moderatione, quā Principē excellenti prudentia ac sapientia esse præditū, & congruentissimā rationē atq; admirabile consiliū inuenire, ad suę intentionis finē in optima reipublicæ administratione, efficaciter assequendum? nēpe vt subditi re ipsa iucundissimos beneficētiæ & æquitatis fructus percipiant? Potéstne quidquam felicius aut fortunatius reipublicæ contingere, quam eximia hæc & singularis Principis sapientia? nihil sanè.

Nullo alio tantum regi auctoritatē, quàm optimæ sapientiæ existimatione, comparari.

Atque in illa phrasi, *admirabilis consiliarius*, videtur fieri allusio ad mirabile Salomonis consiliū, de quo 3. Reg. 3. 24. *Afferte mihi gladium*, effectus autem consequutus inde fuit is quē textus mox subiicit nu. 28. *Audiuit itaq; omnis Israel, & timuerunt regē, videntes sapientiā Dei esse in illo.* Vnde intelligitur nihil esse, quod tantam Regi auctoritatē conci- (E) liet, aut quo ille plus a subditis colatur & obseruetur: quā optimam de ipsius consilio ac sapientia existimationem.

Dei nomen Hebraicè quid sonet.

Deinde ad fortitudinē indicandā, quid magis solidū & expressū, quā *Deus fortis*? adiectiuū n. & substantiuū mirificè cohærent. Nā ipsū Dei nomē Hebraicè Virtutē & Fortitudinem denotat: *gabor* autem (quod est adiectiuum) gigāte, qui ceteros antecellit, significat: vt bene ibi Forerius.

Iā Beneficentia quo alio modo posset elegantiùs explicari, quā illis verbis, *futuri sæculi* (siue Christiani populi) *pater*? Quo alio nomine, quā patris, mirifica benefaciēdi voluntas appellari cōgruentiùs potuisset? & quid est esse Christiani populi patrem, nisi erga suos omnes & erga singulos paternā esse beneficētia? Addit verò deinde Propheta, *princeps pacis*; quod idē est, ac summopere beneficus: atque idē statim repetitur, ac magis pōderatur. *Multiplicabitur eius* (F) *imperium & pacis non erit finis.* Est autē sacræ Scripturæ familiare, pacis nomine prosperitatē omnē denotare: atq; adeò auctor pacis idē est, ac omnis prosperitatis reipub. auctor.

Pacis nomine in sacris prosperitatem denotari.

Denique ad magnam æquitatem siue iustitiam, qua Christus suos erat fideles recturus, manifestè spectant illa verba, *Super solium Dauid sedebit: vt confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia vsque in sempiternum.*

Has easdem quatuor Messiæ virtutes regius celebrat Psaltes Psal. 71. & Psalm. 144. & vtrobique nomen illud *Mirabilia* ad eandem est significationem referendum, qua dixit Isaias, *Admirabilis Consiliarius.*

Prima quatuor gubernatoris virtutes in quatuor

Præterea in nominibus quatuor maiorum Prophetarum voluit Deus, vt harum quatuor virtutum mysterium includeretur. Nam Isaias idem sonat ac *Domini salus*; Ecce Dei Beneficentiam Ieremias. *Celsitudo Domini*: Ecce Cōsilium mirabile; iuxta illud Isaiæ 55. 9. *Sicut exaltantur cœli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à viis vestris, & cogitationes*

subtilior est, quàm vt à me hactenus percipi potuerit. Si tamen sumatur ratio septenarij ex septem prædictis attributis, ea tunc videtur plana & expedita; & respondent (meo quidem iudicio) per ordinem singula dona singulis attributis. Nam quòd quatuor priora dona appellentur, sapientia, intellectus, consilium, & scientia, optimè habet. Hæc enim quatuor nomina quadruplicem illuminationem intellectiuæ potentiæ significant, nempe ad considerandos illos occultissimos Dei spiritus, Sapientiam, Virtutem, Beneficentiam, & Æquitatem, in suorum amicorum gubernatione. Donum namque Spiritus sancti consistit in Dei spiritus cognitione, & humili eidem subiectione. Atque de illis quatuor spiritibus præcipua difficultas est in iis spiritibus agnoscendis: sunt enim quatuor illi spiritus tribus posterioribus multò occultiores; atque ideò conueniens fuit per nomina donorum ipsorum significari intellectus illustrationē ad Dei spiritum dignoscendum. Atque ita expressè loquitur Paulus agens de donis Spiritus sancti ad Ephes. 1. 17. 18. *Deus Domini nostri Iesu Christi pater, det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitione eius, illuminatos oculos cordis vestri; vt sciatis quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus,* &c. Alia autem tria donorum nomina ostendunt effectus, quos in spiritualibus viris præstat trium posteriorum spirituum consideratio. Effectus enim consideratæ Dei patientiæ est, vt ipsam imitemur; quod proprium est fortitudinis, vt conueniunt Theologi cum Philosophis. Ex comminationis consideratione oritur reuerentia erga Deum; quæ propriè appellatur pietas. Et ex seueræ punitionis cogitatione crescit & augetur eadem reuerentia siue timor Dei. Quare in illo Isaiæ loco idem nomen Hebræum respondet pietati ac timori.

Trium posteriorum diuinæ prouidentiæ spirituum consideratio.

Animaduerso spirituum Diuinæ prouidentiæ numero, occurrit statim conuenientissimum fuisse, errantes stellas siue Planetas (qui sunt maiora cœli luminaria, quæ nobis Dei prouidentiam repræsentant) esse septem. Et mox facilè percipietur, per solem significari Dei Virtutem ac Fortitudinem, per Iouem, Æquitatem, Beneficentiam per Venerem, per Mercurium Sapientiam, Patientiā per Saturnum; Comminationem, per Lunam, & per Martem, Seueritatem. Multa de singulis dici possent ad rem, vniuscuiusque propriā vi atque naturā consideratā; verùm indicare satis sit. In primis Solis maxima virtus conspicua est & manifesta. Iupiter dicitur aptè vt homines ad iustitiam inclinare, vnde est illud Poetæ, Virg. Æneid. 10. *Rex Iuppiter omnibus idem.* Venus ad amicitiam & beneficentiā inclinat. Mercurius ad Sapientiam. Saturnus propter mirandam cursus tarditatem, aptissimum est patientiæ symbolum. In Luna multa sunt ad comminationem denotandam, vt coloris mutatio, lucis imminutio & crebri defectus. Denique nota est causa, propter quam Mars appellatur sanguineus atque horribilis. Hæc de septem Planetis. Ad eósque procul dubio alluditur in septem lampadibus, quibus septem Dei spiritus figurantur cap. 4. & quidem satis congruenter, cùm conditi fuerint, vt septem Dei spirituum prouidentiam indicarent. Vbi ergo attentè perpendatur septem Dei spiritus in septem planetis fuisse repræsentatos, mox apparet, quàm fuerit conueniens antiquissimum illud institutum, dies omnes per hebdomadas siue septenarios numerare, vt ipsamet temporis successio nobis frequenter in mentē Dei prouidentiam reducat. Atque eadem est ratio, propter quam sacra Scriptura toties septenarium, tum alibi, tum præsertim in Apocalypsi vsurpat.

Septem planetarum applicatio ad septem diuinæ prouidentiæ spiritus.

Forsan etiam in septem capitalium vitiorum enumeratione, & in septem Draconis capitibus consideratum est, id fuisse Dæmonis in oppugnandis hominibus consilium: vt scilicet, se Dei prouidentiæ opponeret; & contra septem ipsius spiritus, septem item oppugnationū machinas, id est, septem tentationum genera institueret. Ego quidem sic existimo, Dei sapientiæ superbiam opponi; Fortitudini, acediam; Beneficentiæ, inuidiā; Æquitati, auaritiam; Patientiæ, iram; Comminationi, gulam; ac Seueritati, luxuriam. Superborum enim est velle sibi sapere, neque Dei sapientiæ subijci. Pigritiam siue acediam Fortitudini opponit sæpè Sapiens, vt Prouerb. 10. 4. *Egestatem operata est manus remissa; manus autem fortium diuitias parat.* De auaritiæ iniquitate videbimus c. 6. in tertio sigillo. Porrò Dei comminationes flocci faciunt, qui se ad helluationem & crapulam inuitant. Seueritati denique diuinæ singulariter aduersantur, qui quam placare corporis castigatione debebant, illecebris potiùs & voluptatibus irritant. Cetera consultò omitto, quia clara per se sunt & manifesta. Atque his septem vitiis contrariæ sunt septem illæ virtutes, quæ homines Dei prouidentiæ submittunt, id est, demissio animi siue modestia, Sapientiæ diuinæ; diligentia, Fortitudini; charitas, Beneficentiæ; largitas, Æquitati; patientia, ipsius Dei Patientiæ; temperantia, Comminationi; & castitas ac voluntaria carnis maceratio, Dei Seueritati.

Septem capitalia vitia totidem diuinæ prouidentiæ spiritibus è regione opponi.

Verùm his atque aliis cōsiderationibus omissis, quæ aliunde videntur accersitæ, ad ipsam Dei spirituum perfectionem oculos parumper conuertamus, quæ scitu dignissima est, & ad agnitionem pulcherrima, & ad Dei venerationem conuenientissima. Perfectio ergo Diuinæ prouidentiæ, in absolutissima singulorum spirituum perfectione consistit, id est, in Fortitudine infinita, Beneficentia immensa, Æquitate summa, Consiliorum admirabilitate incredibili, Patientia interminata, Comminatione horribili, & seuerissima Punitione. Et mirandum planè est atque diuinum, in Dei prouidentiæ operibus, horum omnium attributorum summā perfectionē enitescere; nec alia aliis impediri, aut imminui. Consideratā ergo singulatim harum virtutum perfectione, nulla nō est admirabilis; multò tamē mirabilius est, sic Deum vniuersis vti, vt quantumuis cum infinita perfectione vtatur singulis, nulla tamen ex eis aliarum vsum impediat.

Diuinæ prouidentiæ perfectio in quo consistit.

Dicam clariùs: Infinita Dei beneficentia nullis limitibus circunscribitur, non beneficiorum magnitudine, non dulcedine munerum, non humanitate officij, non peccatorum remissione; nec enim esset infinita, si quo posset fine terminari. Igitur si finis beneficentiæ nullus est, qua ratione virtus hæc cum infinitā Seueritatis, Æquitatis, ac Sapientiæ ostensione cohærebit? Hæc enim omnia, vt superiùs adnotauimus, postulant, vt summus honor & veneratio infinitæ Dei Maiestati deferatur: vt summi momenti est in gubernatione, vt Princeps suo consulat honori. Immensa verò maiestas postulat, vt in retinenda auctoritate & tuenda sui reuerentia, nullis præfiniatur terminis. Humana industria maiestatem comitate & humanitate attemperat; & vt alteri partem addat, alteri adimit: nec enim rationem vllam nouit, vt quantò sublimior sit maiestas, tantò se gerat faciliùs & humaniùs: sed quò proniùs ad alteram inclinat, eò longiùs ab altera declinat. Vna Dei prouidentia aquilam cum boue nouit coniungere; & efficere, vt quæ summa est ostensio maiestatis, eadem sit summa beneficentiæ: vt ab altera amorem conciliet, ab altera reuerentiam tueatur.

Ita etiam pugnare inter se videntur Virtus & Æquitas. Virtus enim peraidua quæque perrumpit, difficultates temnit, obstacula superat, vt quæ sequitur prosequatur, & semel suscepta cōsequatur. Summa autem Æquitas omnia circumspicit; nil perturbatè aggreditur; nullo quantumuis specioso prætextu, vel minimæ subditorum iniquitati connittet. Hinc fit, vt in fortissimis principibus vel ducibus præclarum aliquod facinus aggredientibus æquitas ferè virtutem non æquet; nec valdè curent tenuiorum querimonias, qui interim iniuriam ac detrimentum accipiunt. Contrà fit, vt qui præ æquitatis studio cauent diligentissimè, ne alios vel minimum perstringant; ij plerumque nil magnum aggrediantur, vel certè ad finem non perducant. Homines itaque eum summum & absolutissimum principem arbitrantur; qui si fortissimus, non valdè sit iniquus; vel, si æquissimus, pusillo animo non sit. Diuina autem prouidentia eò plus summæ æquitatis laudē præcellit, quòd sit summæ virtutis, sine vllo vel leuissimo aut æquitatis à virtute, aut virtutis ab æquitate detrimento. Apertum est enim infinitam virtutem præclarissima & maxima quæque assequi debere, & multò esse gloriosius atque præstantius cum suauitate, quàm cum violentia facilem in re difficili effectum obtinere. Hinc illud Sap. 8. 1. *Attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter*, quod est fortitudini æquitatem adiungere, vt ne cuipiam iniuria violenter inferatur, hominis & leonis coniugatione gloriosè ostentatā.

Cùm generatim contemplati fuerimus perfectionē, quam in se continent septem hæc diuinæ prouidentiæ attributa, & quatuor priorum à tribus posterioribus distinctionem; facilè erit vnicuique animaduertere in insignioribus Dei prouidentiæ operibus, quàm perfecta singulorum attributorum documenta in iis eluceant. Et enim in Christi crucis mysterium, quod fuit omnium quæ Deus patrauit gloriosissimum, si mentis aciem diuino fidei lumine illustratam attentè quis intendat, inueniet profectò nihil dignius, præstantius aut excellentius à Deo fuisse præstitum; & in quo tantopere septem hæc attributa excelluerint, cùm nihil vnquam effecerit Deus, quod adeò admirabile ipsius consilium, ingentem fortitudinem, incredibilem beneficentiam, summam æquitatem, inexhaustam patientiam, grauissimam in peccatores comminationem, & seuerissimam de peccato vindictam ostentarit.

Septem spirituum doctrina ad varia Christi Domini mysteria posse extendi.

Applicatur ad Christi crucem.

Eādem ferè ratione licet in Eucharistiæ sacramento philosophari. Quod si æqua animi trutina ponderemus, nullum aliud excogitari potest epulū, in quo adeò elucescat non solùm Dei beneficentia, sed ipsius etiā mirabile consiliū, necnon æquitas & virtus, & cetera etiam quæ diximus attributa. Elucet enim mira Dei patientia in eos qui indignè communicant; mira etiam cōminatio, ac mira in eos, quos indurat, seueritas. Eādē ratiocinatione vti facilè possumus in gubernatione, qua Deus prædestinatos à suæ conuersionis exordio ad extremum vsque æternæ felicitatis finem moderatur ac regit. Iucundissimum namque est, & omni pariter admiratione dignissimum, contemplari immensam ipsius Virtutem, Beneficentiam, Æquitatem, Sapientiam; quorum Deus mira edit documenta in suos; & similiter Patientiam, Comminationem & Seueritatem in eorum aduersarios.

Item ad Eucharistiam.

Horum autem eò magis cognoscitur admiranda perfectio, quò Dei prouidentia magis est tecta atque recondita. Quinimò ideircò tegitur ac celatur, vt eò illustrior & excellentior virtus existat, quò magis externa facies imbecillitatem præ se ferebat; & eò sublimior emineat sapientia, quò maior stultitiæ erat species: & sic de reliquis, vt cap.5.&6. explicabimus.

COMMENTARIVS.

Vers.5.

ET à Iesu Christo, qui est testis fidelis.] Videtur solœcismus in Græco, de quo tamen iam suprà diximus versu 4. alluditur autem in his verbis ad id Psal.88.38. *Testis in cælo fidelis.* Appellat verò Ioannes Christum testem fidelem, vt significet, in Apocalypsi repræsentari, quàm fuerit vera Christi prædicatio; nempe de regno cælorum, quod in terris erat instituendum; de spiritu quem accepturi erant credentes in eum; de Iudæorum excæcatione & supplicio; & de transitu Ecclesiæ ad Gentes. Item ad illa; *Omnia traham ad me ipsum.* Et; *Confidite, ego vici mundum.* Et, *Si me persequuti sunt, & vos persequentur.* Quæ omnia cum argumento Apocalypseos concordant; & eò respiciebat Ioannes in hac epistola dedicatoria, vt diximus suprà versu 4.

Christus cur à Ioanne testis fidelis vocatus. Ioan.12.32. Ioan.16.33. Ioan.15.20.

Primogenitus mortuorum.] Nota hic certissimam esse veritatem, Christum esse primum eorum, qui ad vitam immortalem surrexerunt; vt obseruant omnes Doctores ex 1.Cor.15.21.&Colos.1.18. sed non id solùm significat Ioannes in præsenti; quia id per se ad argumentum Apocalypseos non pertinebat. Potissimùm ergo significat resurrectionem Christi Domini esse exemplar spiritualis resurrectionis Ecclesiæ ex abysso persequutionum gloriosè emergentis. Vide infrà num.18. vbi in eodem sensu dicitur; *Fui mortuus, & ecce sum viuens in sæcula sæculorum.* quia, vt ait Paulus ad Romanos 8.29. *Deus prædestinauit seruos suos conformes fieri imaginis filij sui: vt ipse primogenitus in multis fratribus.*

Christi resurrectionem spiritalis Ecclesiæ resurrectionis esse exemplar.

Et princeps regum terræ.] Hoc etiam ad felicitatem Christianæ Ecclesiæ referendum est, nimirum quòd serui Christi Domini per spiritum Dei efficiantur reges, spirituali quadam & mirabili ratione; de quo in nonnullis capitibus Apocalypseos sermo erit, vt cap.6. & 14. Præterea hoc epitheto indicatur præcipua ministrorum Ecclesiæ dignitas; qui constituti sunt *principes super omnem terram*; id est, sacerdotes & Episcopi, de quo cap.4. Significatur insuper, mundi imperia Christianæ Ecclesiæ subiicienda fuisse, & præcipuè imperium Romanum. Quod erat præcipuus Apocalypseos scopus; vt scripsimus in prolegomenis notat. XIV.

Ecclesiæ ministrorum dignitas.

Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo.] Græcè in datiuo τῷ ἀγαπήσαντι καὶ λούσαντι, id est, ei qui dilexit nos, & lauit. Nec est, quòd suspicemur Græcos codices esse vitiatos: quia vulgata lectio Latina facilè admittit constructionem Græcæ loquutionis: vt patet ex simili loco cap.6. num.4. *Qui sedebat super equum rufum, datum est ei, vt sumeret pacem de terra.* Similiter ergo in præsenti verba hæc, *qui dilexit nos*, non sunt construenda cum præcedentibus; sed cum his, quæ infrà habentur, *ipsi gloria.* Hæc de constructione. De sensu verò notandum est in iis verbis, *lauit nos in sanguine suo*, alludi ad antiquæ legis purificationes; *cùm omnia penè in sanguine mundabantur*, vt docet Paulus ad Hebr.9.22. Quamuis autem carnei oculi Christum in cruce suffixum, & cruore vndique manantem perhorrescant, ille tamē cruor est verissimum animarum smegma siue sapo; qui sordes omnes & peccatorum maculas abstergit.

Vers.6.

Et fecit nos regnum & sacerdotes Deo, & patri suo.] Aptior erit constructio in Græco; si hæc verba legantur per parenthesim. Alioquì enim scrupulus occurrit, cur non legatur in Græco ποιήσαντι, sed ἐποίησεν. Res tamen est parui momenti; & vtcunque hoc sit, sensus grammaticus optimè percipitur.

Regnum.] Plerique Græci codices habent βασιλεῖς, id est, reges. Et sic legit Tertullianus; & exponit diuus Thomas ad Hebr.1. Atque hunc sensum in præsenti plerique interpretes sequuntur. Et pro confirmatione adduci potest, quod capite 5. num.10. repetitur hæc sententia, *Fecisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes*: & subditur: *& regnabimus super terram.* Ergo nomine regni intelliguntur reges.

Nihilominùs omnino videtur à Ioanne scriptum esse βασιλείαν, id est, regnum, (vt habent etiam quædam Græca.) Quia præter auctoritatem vulgatæ lectionis, multò verisimilius est mutatum fuisse regnum in reges; eo quòd sequeretur, *sacerdotes*; &, *regnabimus*; quàm scriptum fuisse initio *reges*, & mutatum in *regnum*, sine vlla mutandæ lectionis specie probabili. Quòd autem re vera meliùs habeat *regnum*, quàm *reges*, satis confirmauero; si probem, non significari in præsenti directè, Christianos factos esse reges, sed factos esse regnum Dei. Aduerte igitur in hoc loco proculdubio respici ad illud Exodi 19.6. *Vos eritis mihi in regnum sacerdotale*, vbi LXX. legunt, *sacerdotium regale*; vt expressit etiam D. Petrus epist.1.cap.2.9.

Cur Ioannes dixerit, Fecit nos regnum, non verò reges.

Omissis ergo iis, quæ vtroque in loco multi notant, (& præcipuè Hesselius 1. Pet.2.) non videtur dubitandum, quin Moyses respexerit ad eam historiam, quæ habetur Genesis 47. 22. vbi redditur ratio, cur soli sacerdotes in Ægypto non fuerint compulsi vendere possessiones suas; nimirum quia terra sacerdotalis tradita fuerat à Rege sacerdotibus; quibus & statuta cibaria ex horreis publicis præbebantur. Itaque ingens erat honos & gratia, quam rex Ægypti sacerdotibus deferebat: magnáque priuilegia, immunitates & exemptiones, quibus sacerdotes Ægypti fruebantur. Porrò fames, labores & ærumnæ, quæ ceteros diuexabāt, sacerdotes ne minimum quidem perstringebant, singulari Regis in ipsos beneuolentia & beneficio. Atque cùm hæc essent notissima populo Israelis ex Ægypto egredienti; dubitari non potest, quin ad hæc respiciatur Exodi 19.6. cùm populo dicitur, *Eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra; & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta.*

Terra Sacerdotalis in Ægypto libera olim & immunis.

In hac allusione quis non videat filios Israël non appellari debuisse reges, sed Dei regnum: & nihilominùs debuisse appellari sacerdotes: Sumitur namque comparatio ab Ægyptiis sacerdotibus, qui erant peculium siue peculiare regnum Pharaonis, speciali prouidentia regnantis inter eos: non tamen erant reges, sed lectissima regni pars. Quemadmodum in Hispania militares ordines, vt diui Iacobi, atque alij, speciale sunt Regis peculium. Ex quo patet dici rectè potuisse, *regnum sacerdotale, & regale sacerdotium*, non tamen *reges & sacerdotes*; neque *sacerdotium, & reges*; sed *regnum & sacerdotes.*

Deinde eadem comparatio multò congruentiùs ad Christianam Ecclesiam translata est à diuo Petro epistola 1. cap.2.9. *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta*, &c. Vides sapientissimè Ioannem dixisse, non *reges, & sacerdotes*; sed *regnum & sacerdotes.* Præterquàm quòd Christiani non aptè dicūtur reges respectu Dei; licèt dicātur spiritualiter sacerdotes respectu Dei, cui offerūt vitulos labiorum

sacerdotium, & reges: sed *regnum & sacerdotes.*

Deinde eadem comparatio multò congruentiùs ad Christianam Ecclesiam translata est à diuo Petro epistola 1. cap. 2. 9. *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta*, &c. Vides sapientissimè Ioannem dixisse, non *reges, & sacerdotes*; sed *regnum & sacerdotes.* Præterquàm quòd Christiani non aptè dicuntur reges respectu Dei; licèt dicantur spiritualiter sacerdotes respectu Dei cui offerunt vitulos labiorum suorum. & textus subiungit, *Fecit nos regnum & sacerdotes Deo, & patri suo.*

Hæreticorum insania refellitur.

Colligere tamen ex hoc loco, non debere distingui laicos à propriis sacerdotibus; stultissima est insania hæreticorum; vt ex loco Exodi manifestè constat. Quia negari non potest, quin in populo Israëlitico esset distinctio sacerdotum à non sacerdotibus; & nihilominùs vniuerso Israël in loquutione illa figurata dictum est, *Vos eritis mihi in regnum sacerdotale.*

Superest respondere argumento adducto ex Apocalypsi 5. 10. *Fecisti nos Deo nostro regnum, & regnabimus super terram*, vbi videtur regnum poni pro regibus. Respondeo tamen non poni: sed ex eo, quòd sint regnum peculiare Dei, optimè inferri, quòd sint reges & principes: quia *seruire Deo regnare est.* Vel potiùs in hoc etiam alluditur ad Ægypti sacerdotes, de quibus verè dicebatur, eos regnare in terra Ægypti: non solùm quia amici regis dicuntur regnare; sed etiam quia olim in Ægypto sacerdotes erant iudices populi, & summus sacerdos erat supremus iudex; vt tradit Ælianus lib. 14. de varia historia, cap. 34. vbi de iudicibus Ægyptiorum. Et cohæret optimè, quod Ioannes in iis verbis significare etiam volebat, scilicet populo Christiano tribuendum esse Imperij Romani principatum, ex prophetia Danielis cap. 7. 27. *Regnum autem, & potestas, & magnitudo regni, quæ est subter omne cælum, detur populo sanctorum altissimi.* Porrò ex dictis intelligitur quàm aptè fiat mentio regni sacerdotalis in epistola dedicatoria: nimirum quia ad argumentum Apocalypseos pertinent gratiæ & priuilegia populi Christiani; de quibus cap. 6. & 7. & principatus huic populo destinatus à Deo; de quo latè cap. 12. & 17. & 18. &c.

Sacerdotes olim in Ægypto fuisse populi iudices.

Ipsi gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen.] Dupliciter exponi possunt hæc verba. Primò per modum optantis gloriam & imperium ei, *qui dilexit nos, & lauit nos*, &c. Secundò per modum affirmantis, & indicantis argumentum Apocalypseos. Atque hic secundus sensus videtur aptior, & dedicatoriæ epistolæ conuenientior. Sensus ergo est, ex Apocalypseos reuelatione constare gloriam & imperium tradita esse Christo; quia gloria & imperium sempiternum Ecclesiæ Christianæ ad Christi gloriam & imperium spectant; & ex Christi gloria & imperio deriuatur, quòd Christiana Ecclesia de suis hostibus triumphauerit; & in cælesti patria sit in æternum triumphatura.

Vers. 7. *Ecce venit cum nubibus; & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt.*] Prophetiam vltimi iudicij tangi manifestum est: neque aliud hic cogitat communis interpretatio. Atque vt hac explicatione contenti nullam prætereà inuestigemus, nos contextus ipse videtur cogere. Coniungit enim Christi in nubibus aduentum cum eorum planctu, qui eum in crucem egerunt: sicut Matth. 24. 30. *Tunc plangent omnes tribus terræ;*

A *& videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli.* Præterquàm quòd si hæc epistola continere debet Apocalypseos argumentum; ad argumentum ipsum spectat extremi iudicij dies, de quo cap. 10. cuius mentionis proprius locus videtur esse hîc, id est, in fine argumenti.

Nihilominùs non est, cur nouum & insolitum alicui appareat, si ænigma iisdem verbis, quibus aliquid perstringit, aliud diuersum potissimùm significare contendat. Atque vt id communi interpretationi demus, quod studet, scilicet in his verbis aduentum Christi ad extremum iudicium affirmari; satis est, vt veritas hîc attingatur. Nam eo ipso, quòd eius fiat mentio, & in eo veluti in basi mysticus alius sensus innixus exurgat: id (inquam) sufficit, vt verissimè asseueremus Christi secundum aduentum à Ioanne hisce verbis confirmari. Quare non est cur aliquis existimet in præsenti me à communi expositione discedere, cùm eam potiùs amplectar, & quasi supponã. Sic enim nouam cum veteri expositione aptissimè conciliari, explicaui iam in prolegomenis notatione XXI. Itaque non est cur peregrinum videri debeat in ænigmate, quòd primo aspectu secundum Christi aduentum ad iudicium sonet; cùm tamen reconditus sensus, quo tendit potissimùm, diuersus sit. Vt igitur ad rem deueniam; quæ præcedunt, & quæ consequuntur, in eam me suspicionem trahunt, vt existimem sub figura aduentus Christi ad iudicium, alium hic latêre sensum. Nam in antecedentibus, verba illa, *primogenitus mortuorum*, alium habent abstrusum sensum, præter eum quem prima fonte gerunt; vt suprà vidimus. Similiter quæ sequuntur infrà; *Fui mortuus, & ecce sum viuens in sæcula sæculorum*, (de quo posteà) sub mortis & resurrectionis veritate aliam abscondunt. Si ergo in his ænigmatis filum postulat, vt sensui grammatico alius etiam magis reconditus adiiciatur; quid mirum, præsentem locum simili ratione esse interpretandum?

In ænigmate aliud verbis perstringi, aliud sensu innui.

B

C

D

Arbitror igitur in hoc loco contextum agere de Christi & Ecclesiæ victoria in ea Iudæorum & Gentium conuersione, de qua fusè in Apocalypsi sermo est. Itaque Christi aduentus, qui hoc loco innuitur, est ad triumphandum de peccatoribus Christi fidei subiectis. Et nubibus Euangelicæ prædicationis officium repræsentatur: hæ enim sunt mysticæ nubes, quibus veluti curru triumphans Christus gloriosissimè inuehitur. Quod verò subditur, *Et videbit eum omnis oculus*; idem est, atque aperiendos cæterorum, (id est, peccatorum) oculos, *vt aspiciant in auctorem fidei & consummatorem Iesum*: & eum verum esse Deum agnoscant, quem antea cæci & amentes acerrimè persequebantur. Illud autem; *qui eum pupugerunt*, exprimit eosdem, qui suis flagitiis ac sceleribus, veluti lanceis Christum pro ipsis passum vulnerauerunt; eosdem (inquam) id est, Ecclesiæ persequutores in Longino figuratos; atque adeò non solùm Iudæos, sed omnes etiam gentes in Christum fuisse credituras. *Et plangent se super eum.* Hoc ad eorum pœnitentiam spectat peccatorum detestationem, quæ verissima est passionis Christi veneratio. Heb. 11. 2.

E

Hanc ipse intepretationem germanam, & ipsi textui cohærentem existimo. Quia manifestum est, & omnium consensu receptum, Ioannem hic respexisse ad Zachariæ locum capitis 12. 10 *In illa*

die effundam super domum David, & super habitatores Ierusalem spiritum gratiæ & precum, & aspicient ad me, quem confixerunt: & plangent eum planctu quasi super vnigenitum, &c. Huc, inquam, fine dubio Ioannes spectauit in hoc loco. At licèt interdū contingat allusionem fieri ad aliquem Prophetæ locum, considerato illius sensus mystico, non literali: ceterùm hoc in loco, interpretum nemo potest dubitare, eundem esse sensum à Ioanne & à Zacharia intentum. Hoc enim exigit Apocalypseos perfectio; vt proprium Prophetarum sensum attendat Ioannes, & in eodem ipsorum verba citet. quod vsque adeò verum est, vt multi ac graues Theologi contendant Zachariam in sensu proprio de extremi iudicij die agere: eo vel maximè nitentes, quòd Ioannes hîc Zachariæ verba afferat ad damnatorum in iudicij die planctum indicandum. Ex quo infero, si efficaciter probaretur Zachariam non de hoc planctu loqui; sed de eo, quo Christi amici ac fideles, ipsius Christi passionē prosequuntur, ac dolent se ipsos suis sceleribus ad id causam præbuisse; si hoc (inquam) efficaciter probaretur; fatendū quoque esse, Ioannē in præsenti de eodem amicorū luctu loqui. Atque adeò præcipuam contextus intentionem esse agere de Christi triumpho in peccatorum conuersione. Huc accedit, allusionem quidem ad mysticum Prophetæ sensum, licèt literalis non esset, nihil absurdi continere, verùm si Propheta nullo modo agit de inimicorum, sed de amicorum planctu; tunc sanè ipsius verba adducere ad luctum inimicorum significandum, hoc non esset ipsius verba ad sensum mysticum vsurpare; sed contorquere potiùs & violenter pertrahere. Quod autem legitimus verborum Zachariæ sensus sit de amicorum planctu Christi passionem lugentium, explicabimus seorsum notatione VI.

Præcipuam argumenti Apocalypseos partem esse peccatorum conuersionem.

Confirmatur nostra explicatio; quia in dedicatoria hac epistola illud potissimùm spectatur, vt ipsa in se Apocalypseos argumentum paucis coërceat; cuius argumenti præcipua pars est, persequutorum conuersio, quam elegantissimè comprehendunt (vt diximus) illa verba, *Ecce venit cum nubibus; & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt*: & illud etiam *Amen*, quod Ioannes subdit, aptissimum est ad prædictam explicationem, nec non ad Ioannis solatium designandum ex certissima prophetia de mundi conuersione, & Ecclesiæ Christianæ triumpho.

Superest respondere ad argumenta, quibus omnis alia expositio excludebatur, præter illam de die iudicij: ad locum Matthæi 24. 30. respondetur, nihil obstare, quòd iisdem penè verbis Christus in Euangelio solùm agat de die iudicij, & Ioannes in Apocalypsi ad mysticum sensum præcipuè respiciat. Quid enim mirum, quòd Apocalypsis ænigmaticè loquatur? vtrùm verò locus ille Matthæi vigesimo quarto, præter sensum de die iudicij admittat etiam alium de triumpho Ecclesiæ in Euangelij prædicatione ad Gentes post Iudaici populi repulsam; id alterius negotij est.

Ad confirmationem ex argumento Apocalypseos respondetur, non opus esse, vt epistola dedicatoria ad ea omnia minutatim descendat, de quo-

A rum singulis est agendum in libro: satis enim est, vt totius argumenti substantiam attingat. Quam ob rem necessarium minimè erat agere hîc separatim de Christi aduentu in nubibus ad extremum iudicium. Neque tamen omnino prætermittitur dies iudicij in præsenti; satis enim perstringitur, dum de triumpho Ecclesiæ agitur per allusionem & comparationem ad illius diei gloriam.

Antithesis inter nubes & verbum videndi.

Et videbit eum omnis oculus.] Præter ea, quæ suprà diximus, nota fortasse hîc antithesim esse inter nubes & verbum videndi. Nubes enim oculorum aciem solent impedire, & res ipsas, quæ præsentes sunt, abscondere. sic Euangelici concionatores, dum Christum prædicant, & hunc crucifixum (vt ait Apostolus) quasi nubem, seu magnam nebulam audientium oculis offundunt, quæ eis visum quodammodo eripiat. Quæ enim maior nebula, quàm Christi infirmitatem & ignominiam adorandam proponere? In hac tamen nebula, in his nubibus ingens Dei gloria & infinita maiestas apparet. Iuxta illud, *apparebit maiestas Domini, & nubes erit*, 2. Mach. 2. 8. de quo infrà, notatione VII. Quemadmodum nunquam filij Israël manifestiùs viderunt Dei gloriam, quàm vbi domus Dei impleta est gloria atque caligine, 1. Paral. 5. 3. & 3. Reg. 8. 10. & sicut illi tunc maximè videbant, cùm minimè videbant; sic Christi gloria in ignominiæ & infirmitatis prædicatione maximè elucet. Quod ergò dicitur, *videbit eum omnis oculus*, idem est, ac aperientur oculi eorum, & maxima perfundentur luce. Eo ferè sensu, quo dicitur Iob. 42. 5. *Auditu auris audiui te; nunc autem oculus meus videt te*, similiter ergo in præsenti, *videbit eum omnis oculus*, id est, *replebitur terra scientia Domini*, Isaiæ 11. 9.

Verba autem illa, *omnis oculus*, non opus est, vt in nostra expositione se extendant ad singulos homines; sed sufficit in eodem sensu sumi, quo dicitur Lucæ 3. 6. *Videbit omnis caro salutare Dei*, scilicet, Iudæi, Gentiles, & totius orbis nationes. Latiùs tamen illa verba paterent, si ad vltimam Ecclesiæ victoriam referrentur, quando omnes Iudæi, & reliquiæ Gentilismi, & sectarum omnium conuertentur.

Et plangent se super eum omnes tribus terræ.] Reciprocum illud *se* videtur à vulgato interprete additum. Nam Græcè solùm est, κόψονται, id est, plangent; vel planctus ad sidera tollent, ex glossario. Fortè tamen in codicibus Græcis emendatioribus non deest reciprocum illud. Valdè enim suspicor hîc non redundare, sed habere optimam energiam: quia sermo est de luctu pœnitentiæ tam apud Zachariam, quàm in præsenti loco. Atqui optima Christi passionem deflendi ratio est per imitationem ad id Ieremiæ Threnorum 4. num. 20. *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris*; & cap. 5. num. 16. *Cecidit corona capitis nostri, væ nobis, quia peccauimus*: etiam, *Amen*. hæc repetitio & affirmationi & gaudio Ioannis de Ecclesiæ victoria significando appositissima est.

NOTATIO

NOTATIO SEXTA.

Ad illa verba Apoc. 1. 7. Ecce venit cum nubibus, & plangent ſe ſuper eum. *Vbi locus Zachariæ 12. n. 10. explicatur.*

Explicatur Zachariæ locus c. 12. à n. 10. vſque ad 14.

ZACHARIÆ verba ſic habent n. 10. *Effundam ſuper domum Dauid & ſuper habitatores Ieruſalem ſpiritum gratiæ & precum: & aſpicient ad me, quem confixerunt; & plangent eum planctu, quaſi ſuper vnigenitum: & dolebunt ſuper eum, vt doleri ſolet in morte primogeniti. 11. In die illa magnus erit planctus in Ieruſalem, ſicut planctus Adadremon in campo Mageddon. 12. Et planget terra: familiæ, & familiæ ſeorſum: familiæ domus Dauid ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum. 13. Familiæ domus Nathan ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum: familiæ domus Leui ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum: familiæ Semei ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum. 14. Omnes familiæ reliquæ, familiæ & familiæ ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.*

In primis circa voces ipſas quædam nobis notanda ſunt. Primò, vbi Vulgatus habet *Spiritum gratiæ & precum:* Septuaginta legunt, *gratiæ & miſericordiæ.* Hebraica ſonant, *gratiæ & miſerationum. Hhen vethahha nunim,* חן ותחנונים, & notat Arias Montanus, vtrumque ab eâdem radice deriuari: & *hhen*, eſſe miſericordiam ſeu miſerationem; *thahha nunim* verò eſſe vindictæ poſtulationem. Ita vt alterum ſit de Chriſti paſſione dolore; alterum vindictam à Deo poſtulare. Ribera aſſerit *thahha nunim* duo ſignificare, ſcilicet miſereri, & orare.

Secundò, vbi Vulgatus legit *confixerunt:* Septuaginta, *inſultauerunt*; ſed eorum lectionem emendauit Euangeliſta C ex Hebræo. Cur autem Septuaginta verterint *Inſultauerunt*, vel *ſaltauerunt*, optimè explicant Ribera hic, & Toletus Ioannis 19. 37. vterque ex Hieronymo: & ſimiliter Ianſenius in concordia Euangelica cap. 144. Vſus eſt autem Ioannes hic verbo Græco ἐξεκέντησαν, quod Latinus interpres reddit *transfixerunt*. Ioannis 19. 37. & idem verbum reddidit, *pupugerunt* hic, id eſt, Apoc. 1. 7. atque in Euangelio id refert Ioannes ſingillatim ad vulnus Chriſti lateri inflictum, licèt poſſit etiam ad clauos & ad ſpineam coronam extendi.

Tertiò; *ſicut planctus Adadremon in campo Mageddon.* Chaldæus, quem Arias aſſerit paulò poſt Zachariæ tempora ſcripſiſſe) hæc verba in duas hiſtorias diuidit: certum tamen eſt, hic non ampliùs vnâ iuxta vulgatam tangi poſſe. Coniungit enim planctum Adadremon in campo Mageddon. Quare idem erit Mageddon, quod Mageddo 2. Paral. 35. 22. D atque in eodem campo ſita eſt vrbs Adadremon, vt notat Hieronymus hic. Itaque planctus de quo agit Zacharias, comparatur cum eo, quo Ioſiæ regis mortem Iudaicus populus fuit proſequutus. Porrò nomen Adadremon ſignificat locum malogranatis conſitum. Nam LXX. tranſtulerunt, planctus ῥοῶνος, id eſt, malorum granatorum: vbi Hieronymus notat, Græcum nomen non ſonare malum granatum, ſed locum his arboribus conſitum. Si verò expendatur vis nominis Hebraici; *Remon* idem eſt, quod *malum punicum*; & fortaſſe nomen Adadremon coaleſcit ex his duabus dictionibus *hadar remon*; quod eſt decor ſeu pulchritudo malorum punicorum. Vtcunque hoc ſit, nomen erat illius campi, in quo mortuus eſt Ioſias.

Ioſias Rex vbi fuerit occiſus.

Quænam familia Nathan, Leui, & Semei apud Zachar.

Quartò, nomina *Nathan, Leui, & Semei* exiſtimat Arias Montanus eſſe nomina præcipuarum familiarum eorum, qui à Dauide genus ducentes Ioſiam proximè cognatione E attingebant; quos veriſimile eſt in lamentatione ſeu luctu de morte Ioſiæ acerbiùs doluiſſe. Certè Lucæ 3. Semei, Leui, & Nathan inter progenitores Chriſti poſt Dauidem collocantur. Ribera tamen Hieronymum ſequutus, per Nathan intelligit Prophetam; per Leui, Patriarcham Iacobi filium (ex quo Leuitæ) & per Semei, eum, ex quo ſcribæ & Phariſæi. Vtcunque hoc ſit; Semei ſonat *obedientem*; Leui *copulatum*; & Nathan *donatum*.

De quo planctu agat Zacharias cap. 12. 1. Opinio & communior.

His præiactis, vt ad præcipuam quæſtionem veniamus; prima difficultas eſt, quem planctum ſpeciatim ſignificare voluerit Propheta, cùm ait, *plangent eum, quaſi ſuper vnigenitum; & dolebunt ſuper eum, vt doleri ſolet in morte primogeniti.* Communior explicatio eſt, Zachariam loqui de planctu Iudæorum damnatorum in die Iudicij, cùm viderint Chriſtum ſua vulnera in maieſtate oſtentantem. Hanc F expoſitionem ſequitur Ribera; & pro ea citat Auguſtinum, Theodoretum, Rupertum, Theophylactum, D. Thomam, Euthymium & Lyranum. Eandem ait ſignificari à Hieronymo, atque eam ſequuntur Suarez 3. p. t. 2. diſp. 57. ſect. 9. Ianſenius in concordia, cap. 144. & Toletus Ioannis 19. num. 37. Stapletonius, & plerique omnes. Probant primò ex Apoc. 1. 7. *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt; & plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ.* Ex quo loco videtur is ſenſus eſſe adeò certus, vt de eo dubitari non poſſit. Probant 2. ex verbo *aſpicient*: quia impij A Iudæi Chriſtum, niſi in die Iudicij, non videbunt. Quare Suarez affert Patres, vt probet ex hoc loco inſignia crucifixionis ab impiis eſſe in die Iudicij aſpicienda.

Tertiò. Quoniam Iudæi increduli, in nulla huius vitæ calamitate crediderunt eam illis euenire ob Chriſti cædem: atque ita neceſſe eſt, vt referatur ad diem Iudicij, quod dicitur, *dolebunt ſuper eum.*

2. tamen præfertur.

Nihilominus tamen exiſtimo multò veriſimilius eſſe Zachariam loqui de planctu fidelium & amicorum; ſcilicet eorum, ſuper quos Deus ſpiritum gratiæ & precum effundit. Et probatur primò ex antecedentibus (quod validiſſimum eſt argumentum.) Sic enim continuata ſerie textus; *effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Ieruſalem ſpiritum gratiæ & precum; & aſpicient, & plangent.* Vbi euidens eſt meo iudicio, aſpectum illum & planctum (*& aſpicient, & plangent*) B referri quaſi effectus, quos excitauit ſpiritus gratiæ & precum à Deo ſuper homines effuſus, id eſt, ſpiritus commiſerationis & pietatis, quo Chriſti mortem deflerent. Et confirmatur ex ſimilibus locis; in quibus manifeſtum eſt agi de ſpiritu à Deo miſſo; & ea, quæ ſtatim adiiciuntur, eſſe illius ſpiritus effectus, Iſaiæ 44. 3. *Effundam ſpiritum meum ſuper ſemen tuum, & ſuper ſtirpem tuam: & germinabunt inter herbas, quaſi ſalices.* Ezechielis 36. 27. *Spiritum meum ponam in medio veſtri, & faciam, vt in præceptis meis ambuletis.* Danielis 13. 45. *Suſcitauit Dominus ſpiritum pueri Danielis, & exclamauit.* Ioëlis 2. 28. *Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem; & prophetabunt filij veſtri.* Aggæi 1. 14. *Suſcitauit Dominus ſpiritum Zorobabelis, & reliquorum; & ingreſſi ſunt, & faciebant opus.* in his locis atque aliis ſimilibus idem eſt loquendi modus (vt conſtat) atque in Zacharia: vnde quemadmodum in his poſt mentionem ſpiritus à Deo miſſi, mox ſubiicitur effectus illiuſmet ſpiritus; ſic etiam de loco Zachariæ ſentiendum eſt.

Probatur ſecundò ex ſequenti contextu, ſe enim ipſe declarat Propheta, cùm ait. *Plangent eum planctu, quaſi ſuper vnigenitum; vt doleri ſolet in morte primogeniti: ſicut planctus in campo Mageddon.* Atqui eiuſmodi comparationes manifeſtum eſt ab amicorum planctu & lamentis eſſe petitas; qui intimo cordis ſenſu amici mortem lamentantur. Vide 2. Paralip. 35. ad finem. vbi, *Vniuerſus Iuda & Ieruſalem luxerunt Ioſiam; & vſque in præſentem diem lamentationes Ieremiæ ſuper Ioſiam replicant; & quaſi lex obtinuit in Iſrael.* Quis ergo non videat, hanc comparationem ad damnatorum in die iudicij rabiem & dolorem eſſe ineptiſſimam; aptiſſimam verò ad Chriſtianorum ſuper Chriſti morte commiſerationem & luctum, præcipue in hebdomada ſancta?

Probatur tertiò; quia res eſt valde violenta à gratia fidelibus elargita & piis eorum precibus, extemplo ad efferatam damnatorum rabiem in eadem periodo tranſire; cùm nullum aliud ſuppoſitum (vt grammatici loquuntur) verbis illis, *aſpicient, & plangent* addatur. Ex vulgari aliquo ſermone ad pia & ſpiritualia colloquia gradum facere, res eſt apud pios & ſpirituales viros vſitata; qui in hoc Chriſti & prophetarum morem ſectantur. Ceterùm ex ſermone valde ſpirituali, ad alium longè diuerſum, nec magis pium, ita derepentè tranſilire, nullo in ipſis verbis tranſitionis ſigno dato, nullo alio noui verbi ſuppoſito adiecto; hoc ſanè nec prudentem decet ſermocinationem, nec ſimili alio Scripturæ exemplo confirmari poterit.

Tranſitio in familiari ſermone quæ probanda; quæ verò non.

Verùm ne nobis expoſitionis nouitas obiiciatur; proferamus auctores, quos in hac explicatione de planctu pietatis & amoris ſubſequimur. Hieronymus in hoc loco manifeſtè eſt pro nobis, ait enim: *Crucifixo Domino Saluatore, renouabitur planctus in Ieruſalem, ſeparatis viris à fœminis; eo quòd tempore luctus, non debeamus ſeruire coniugiis & operi nuptiarum.* Deinde adducit illud Ioëlis 2. 16. *Egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo:* & ſubdit; *Hoc non ſolùm in tempore anguſtiæ fieri, ſed etiam in tempore orationis, quando volumus deprecari. igitur & nunc tribus domus Dauid, & tribus domus Nathan, & tribus domus Semei à ſuis vxoribus ſeparantur, vt plangant Dominum.* Hæc Hieronymus.

Hieronymi mens de Zachariæ loci explicatione.

Deinde Euſebius lib. 8. demonſtr. Euangel. cap. 4. & Cyrillus, qui ad tempus excidij Ieroſolymitani referunt hanc prophetiam, fortaſſe intelligendi ſunt de planctu eorum Iudæorum, qui per occaſionem illius calamitatis conuerſi ſunt ad Chriſtum. Nam ceteri Iudæi, qui in ſua perfidia perſtiterunt, nullo modo aſpexerunt in Chriſtum, neque illum planxerunt eo tempore; vt optimè probat Ribera ex Ioſepho

Præterea Arias Montanus in Zachariam apertè explicat de luctu amicorum. Et ſimiliter Salmeron de Paſſione Domini tom. 10. tractatu 48. in fine: ait enim ibi videri Zachariam loqui de iis, qui reuertebantur percutientes pectora ſua. Et Ribera fatetur, quoſdam de luctu fidelium in die Chriſti paſſionis explicare Sed de hoc infrà.

Denique optima confirmatio noſtræ explicationis, erit ſolutio argumentorum oppoſitæ ſententiæ. Nam ſi bene ſoluantur; dubitabit nemo, noſtram explicationem eſſe amplectendam. Ad primum ergo dico, Apocalypſin eſſe

Soluuntur prima opinionis argumenta.

librum valde obſcurum, & ænigmaticum. Quæ ergo prudentia eſt ex alluſione Apocalypſeos ad locum Zachariæ, fortaſſe non ſatis intellecta, ſeriò ſtatuere eum locum, ad quem alludit, neceſſariò eſſe intelligendum de planctu damnatorum in die iudicij? Quid, ſi locus Apocalypſeos præcipuè agat de planctu eorum, qui conuertuntur ad Chriſtum? dicent, hoc fieri non poſſe propter illa verba, *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus.* Verùm de ænigmatis recondito ſenſu, ex ſono verborum decerni non debet; & in explicatione illius loci, niſi fallor, oſtendi, Ioannem quidem alludere ad diem iudicij; ſed conuerſionem multorum ad Chriſtum præcipuè ſignificare; & ad hanc præcipuam ſignificationem vſurpare Zachariæ verba. Et ſanè, cùm locus Zachariæ per ſe conſideratus ſit multò clarior, quàm Apocalypſeos: rationi conſentaneum eſt, vt Zachariæ contextum non relinquamus propter difficultatem loci Apocalypſeos: ſed potiùs ſtudeamus ex claro Zachariæ contextu difficili Apocalypſeos loco lucem afferre. Atque id nos in commentario curauimus.

Verbũ aſpicere apud Zachar. quo ſenſu accipiendum.

Ad ſecundum reſpondetur, verbum *aſpicient* congruenter referri ad fidei & pietatis aſpectum. Vide Michææ 7. 7. *Ego autem ad Dominum aſpiciam.* Et ad Hebr. 12. 2. *Aſpicientes in auctoritatem fidei, & conſummatorem Ieſum.* Vbi alluditur ad locum Zachariæ.

Ad tertium reſpondetur, non bene applicari locum impiis Iudæis in ſua impietate permanentibus; nec ante diem iudicij, nec in die iudicij: ſed conuerſis ad Chriſtum optimè aptari: quando de ſuis peccatis agunt pœnitentiam, vt infrà clariùs patebit.

Num de amicorum planctu ſit ſermo apud Zachar. 12.

Altera quæſtio eſt, an Zacharias potiſſimùm agat de eorum planctu, qui Chriſti mortem lamentati ſunt ipſa die, qua Chriſtus fuit mortuus; vt ij, qui percutiebant pectora ſua; & mulieres de quibus Euangeliſtæ loquuntur. Arias Montanus & Salmeron hanc interpretationem ſequuntur. Et addit Arias, hunc locum antiquis fuiſſe difficillimè obſcurum; ſibi autem eſſe apertum ex Euangelij interpretatione. Nimirum, quia exiſtimat, Ioannem in Euangelio cap. 19. 37. ſignificare eam prophetiam fuiſſe impletam in ipſa Dominicæ paſſionis die. Verùm ibi Ioannes non meminit planctus, ſed ſolùm vulneris lanceæ. Et quamuis nemo plangeret, cùm Chriſtus paſſus eſt: nihilominus, vt probaret Euangeliſta vulnus lanceæ fuiſſe præuiſum à Zacharia, aptiſſimè potuit dicere, quod dixit: nempe, *Et alia ſcriptura dicit, Aſpicient in quem tranſfixerunt*, neque enim hoc eſt dicere, Iudæos illo die aſpexiſſe, & planxiſſe: ſed tantùm Prophetam meminiſſe illius transfixionis. Atque ita ex Euangeliſtæ loco non probatur planctũ, de quo loquitur Zacharias, eſſe planctum mulierum illarũ, de quibus Matthæus cap. 27. 55. Marcus cap. 15. 40. Lucas cap. 23. 49. 55. Quare ab hoc argumẽto, quod in loco ex Euangelio Ioannis deſumpto nititur, ad probandum agi ibi de amicorum planctu, facilè ſe expediunt Toletus notatione 22. in Ioan. c. 19. & Ribera, Zachariæ 12.

Quo ſenſu explicetur hic planctus à Hieronymo de amicorum ploratu.

Vidimus explicationem Montani & Salmeronis: ſed conſiderato Zachariæ contextu, veriſimilior multò eſt Hieronymi expoſitio, qui (vt ſuprà vidimus) locum exponit de fidelium planctu, qui poſt Spiritus ſancti effuſionem conuerſi ſunt ad Dominum. Quod probatur: quia præcedens contextus loquitur de perſequutione, qua Chriſti Eccleſia afflicta fuit à Iudæis & Gentibus. Et mox, vt ſignificaret Propheta nihil obſtare perſequutionem, quo minus Chriſti crucifixi fides caput attollat; ſubdit, Deum effuſurum ſuum ſpiritum in eos, qui illo antea carebant: & effecturum, vt ex perſequutionibus Eccleſiæ multorum oculi aperirentur, & ad Chriſtum conuerſi planctus ad ſidera tollerent.

Hanc Hieronymi expoſitionem confirmat res ipſa. Nam qui Chriſti mortem luxerunt eâdem die, qua ipſe paſſus eſt, proculdubiò non tot fuere: nec tanto omnes affectu, vt textus ſignificat. Primò, propter id quod ait, *effundam ſpiritum meum.* Atqui *nondum erat ſpiritus effuſus, quia Ieſus nondum fuerat glorificatus*, Ioan. 7. 39. Deinde, quia textus aſſerit, magnam fore familiarum multitudinem, quæ ſe hiſce lamentis darent, *viri ſeorſum, & mulieres ſeorſum*: & planctum quidem eiuſmodi futurum, qui fuerat in Ioſiæ lamentationibus figuratus. Quod licèt quodammodò inter fideles cœptum videatur fuiſſe, quo die Chriſtus in cruce mortuus fuit: non tamen eſt tunc omnino impletum: ſed poſteà multis ad fidem Chriſti conuerſis: vt infrà explicabimus.

Zachariæ contextus per ordinem explicatur.

Supereſt noſtram explicationem textui per ordinem applicare. *Effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitantes Ieruſalem ſpiritum*, ſcilicet, vt illi Chriſtum agnoſcant, & alios ad eius cognitionem adducant. *Spiritum gratiæ & precum.* Iuxta id, quod Arias notat, fortè ſpiritus gratiæ non eſt hîc eius gratiæ, quam iuſtificantem appellant Theologi: ſed ſpiritus commiſerationis ac doloris: nempe vt propterea de peccatis doleant, & Chriſti paſſionem piis lachrymis proſequantur; quòd Chriſtus eis præ rebus omnibus placeat. Vocis autem *precum* ſignificationem Arias reſtringit ad vindictæ poſtulationem de iis, qui Chriſtum crucifixerunt. Sed

A precum nomen latiùs patet, & aptiùs poteſt exponi. Licèt non abs re ſit, vt peccator, qui ſe ſuis ſceleribus CHRISTVM crucifixiſſe agnoſcit, à Deo de illis vindictam expoſcat; id eſt, vt deſtruantur peccata ipſa: quæ eſt phraſis ſacræ Scripturæ. Atque hic videtur genuinus eſſe ſenſus.

Et adſpicient ad me.] Huc ſpectat Paulus ad Hebr. 12. 2. *Aſpicientes in auctorem fidei, & conſummatorem Ieſum.* Suſpicor etiam in præſenti *aſpicere* idem eſſe, quod aperire oculos, & Chriſtum agnoſcere: Ioannes enim Apocalyp. 1. 7. huc loci reſpiciens dixit, *Et videbit eum oculus*: eo ferè ſenſu, quo dicitur Iob. 42. num. 5. *Nunc autem oculus meus videt te*, qua phraſi, noua & ſingularis lux in Dei cognitione ſignificatur.

Cur Zacharias cap. 12. eâdem de re loquens primò de æterni Patris perſona, mox de Chriſto loquatur.

Ad me.] Hinc Theologi colligunt Chriſtum eſſe Deum: nam in Zachariæ contextu loquitur Deus, & ait, *aſpicient ad me, quem confixerunt.* Et verbum *confixerunt*, exponit Ioannes B de vulnere lanceæ, Ioannis 19. 37. Sed occurrit in conſtructione ſcrupulus. Prius enim dicit, *Aſpicient ad me.* Et mox ſubdit: *plangent eum*, vbi dicendum videbatur *plangent me.* Aliqui cogitabunt, eum ipſum, qui loquebatur de ſe in prima perſona, loqui iam de ſe ipſo in tertia perſona. Verùm quia hoc fortaſſe, conſiderato contextu, valde durum eſt, ideo adiiciam aliam eius dubij ſolutionem. Ea verò eſt accuſatiuum *me* referri ad Patrem; & *eum* ad Filium, qui eſt Chriſtus Dominus. Nam in Prophetis, cùm Deus loquitur, frequenter loquutio tribui ſolet Patri. Vt colligitur ex primis verbis epiſtolæ ad Hebræos, *Multifariam olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouiſſimè loquutus eſt nobis in Filio.* Et quamuis prima facie videatur loquutio illa ad Patrem referri non poſſe: cum non ille, ſed Filius vulnus acceperit: re tamen attentiùs inſpectâ, ſignificanter ſatis hæc verba in Patris perſona C referuntur, quaſi dicat, Mihi inflictum fuit vulnus, quod Chriſti corpus accepit, (iuxta illud eiuſdem Zachariæ capit. 2. 8. *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei.*) Ipſe tamen in eos meum ſpiritum immittam: quo eorum oculi illuſtrentur, & agnoſcant in me haſtam fuiſſe adactam, quæ in Ieſu Chriſti corpus adacta fuit, & tunc Saluatoris mortem lachrymis atque eiulatu proſequentur. Hac ratione videntur omnia aptè cohærere. Et quamuis in conſtructione, ille accuſatiuus *me* referatur ad Patrem; nihilominùs ſermo eſt de vulneratione Filij, atque adeò optimè fecit Euangeliſta, qui de lanceæ vulnere interpretatus eſt.

In Prophetis, cùm Deus loquens inducitur, familiare eſt tribui locutionem Patri.

Quem confixerunt.] Verbum Hebraicum ſignificat perfodere ad interiora vſque: vnde vulnerationi lanceæ optimè quadrat.

Licèt autem prophetia poſteà fuerit integrè completa, D quando Eccleſiæ perſequutores ad fidem conuerſi ſunt: verum eorundem perſequutorum fuit imago ac figura miles ille de quo Ioann. 19. 34. *Vnus militum lancea latus eius aperuit.* Illud enim vulnus non ideò infixit miles, vt Chriſtum occideret, qui iam vltimum ſpiritum exhalârat: ſed vt haſtâ illum confoderet, qui pro hominum ſalute fuerat mortuus. Quid enim aliud agebant perſequutores Eccleſiæ; quàm veluti lanceis in Chriſtum pro ipſis mortuum ſæuire? Gregorius Nazianzenus (in poemate, quod inſcribitur *Chriſtus patiens*) auctor eſt, militem illum qui lanceam in Chriſti latus adegit, oculorum altero fuiſſe captum, & Chriſti ſanguine & aqua ad oculos admotis viſum recuperaſſe, & Chriſti virtute agnitâ pectus ſuum percuſſiſſe, & ipſum vt verum Dei filium agnouiſſe.

Longinum, qui Chriſti latus perfodit, viſum ſanguine & aqua ex Chriſti vulnere manantibus recuperaſſe.

Scio non defuiſſe aliquem, qui huic hiſtoriæ fidem abroget, & apocrypham eſſe affirmet. E Fortaſſe tamen non negaret, ſi locum Nazianzeni obſeruaſſet, cuius auctoritas grauiſſima eſt. Salmeron tomo decimo, folio 496. non ſolùm citat Nazianzenum, ſed etiam Iſidorum, huius tamen locum non reperio. Romanum quidem Martyrologium die decimoquinto Martij aſſerit Longinum martyrem fuiſſe eum militem, qui Chriſti latus lanceâ aperuiſſe perhibetur. Atque illud ſaltem nemini dubium eſſe debet: eum militem Chriſti fidei nomen dediſſe, atque illum ſuppliciter adoraſſe, quem haſta perfoderat. Conſtitutâ igitur vt verâ hiſtoriâ illâ à Nazianzeno affirmatâ, valde veriſimile eſt Ioannem cap. 19. 37. Zachariæ locum retuliſſe, non ſolum, vt oſtenderet, Prophetam vulnerationis lanceæ feciſſe mentionem; ſed etiam vt Diuinæ prouidentiæ conſilium indicaret, quæ illi oculos reſerauit, qui Chriſtum iam mortuum haſtâ percuſ- F ſit: neque hoc ſolùm, ſed ipſâ etiam vulnerantis culpâ atque ſæuitie vſus eſt Deus ad illius conuerſionem. Nempe vt ea ratione Longinus figuraret, per ipſam Eccleſiæ perſequutionem, & præſertim per eam quæ à Romano Imperio excitanda erat, perſequutorum tandem oculos aperiendos fore, & Chriſti paſſionem piis lachrymis, & pœnitentiæ dolore veneraturos. Atque huc ſpectant verba illa Apocalyp. 1. 7. *Et videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt.*

Longinum ad Chriſti fidem conuerſum, & martyrem fuiſſe.

De quo planctu & dolore Zacharias loquatur.

Et plangent eum planctu, quaſi ſuper vnigenitum.] Omnino eſt ſermo de amicorum dolore. Verùm non expono ſolùm de dolore, quem propriè fideles concipiunt de ipſa Chriſti paſſione, eam lugentes: ſed etiam vniuersè de iis, qui ad Chriſtum conuerſi pœnitentiam de ſuis peccatis agunt; &

præſertim

A præsertim de rigida & aspera Religiosorum vita; déque eorum omnium, qui ob Christi amorem appetitiones suas comprimunt, & religiosæ mortificationi student. Etenim hi omnes compatiuntur Christo, vt Paulus loquitur: atque in eorum austera viuendi & cupiditates coërcendi ratione, explicitè, aut saltem implicitè includitur de Christi morte commiseratio. Itaque sua peccata detestari atque deflere, & pro Christo sponte dolores & ærumnas perpeti, hæc omnia implicitè saltem ad Christi passionis recordationem & venerationem referuntur. Lugent enim sua scelera considerantes ea causam Christi passioni dedisse. Quod dum præstant, Christi mortem spiritualibus næniis, seu lugubri cantu celebrantes, iusta illi egregiè persoluunt: atque in Religiosorum hominum pœnitentia re ipsa comprobatur, quod Propheta ait, *plangent eum planctu, quasi super vnigenitum.* Fit autem B in his verbis manifestè allusio ad planctum super Iosiæ morte excitatum: quem his verbis describit Ieremias Threnorum capite 4. 20. & cap. 5. 18. *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris, cecidit corona capitis nostri, væ nobis quia peccauimus.* Vnde verba illa, *plangent eum, quasi super vnigenitum:* verè implentur, quando nostra peccata deflemus.

Sicut planctus Adadremon.] Id est, complebitur in Christiana Ecclesia, quod fuerat præsignificatum in lamentatione pro morte Iosiæ edita in Adadremon: siue in loco, cui malorum granatorum copia nomen fecit. Sunt verò peculiares Ecclesiæ, & præsertim Religiones ac monasteria veluti malorum granatorum loca. Quorum cura ad sponsam Christi attinet, vt videbimus Cant. 6. 10. & cap. 7. 12.

Peculiares Ecclesias, & præsertim religiones per loca malogranatis consita figurari.

Familia domus David, & mulieres earum seorsum.] Alluditur ad Iudæorum lamenta: in quibus viri seorsum, & seorsum C mulieres lugebant: ac prædicitur simul pœnitentia vitæ religiosæ, quæ à Monachis separatim in monasteriis, & separatim à fœminis monialibus agitur.

In Iudæorū lamentis viros seorsum, fœminas seorsum plāgere consueuisse.

Domus David, domus Nathan, domus Leui, familia Semei.] Placet Ariæ Montani obseruatio, existimantis mentionem hic fieri insigniorum familiarum à Dauide genus ducentium: quas dolor de morte Iosiæ propius tangebat. Quod aptum est ad significandum, in ea pœnitentia ac pio planctu pro Christi IESV passione, (de quibus suprà dictum est) eos in primis excellere, qui pietate & charitate ad Christum ipsum propius accedunt. Nec abs re sunt horum nominum significata ad Religiosorum Ordines indicandos. Dauid enim exponitur, Dilectus: Nathan, Donatus: Leui, Copulatus: & Semei, Obediens.

Nominum David, Nathan, Leui & Semei etymologia.

D

NOTATIO SEPTIMA.

De symbolo nubium: ad illa verba, Ecce venit cum nubibus, *Apocal.* 1. 7.

NOTATIONE XV. prolegomenon generatim disputauimus de magna perfectione symbolorum, quæ in Apocalypsi vsurpantur: & licèt de singulis ex professo agere, infiniti esset operis ac laboris: sunt tamen nonnulla, quæ præteriri non debent, vt sint veluti argumentum ceterorum perfectionis. Inter hæc primò occurrit symbolum nubium, quod sua pulchritudine nos allicit, vt in eis contemplanda paulisper immoremur.

Mystica nubium significatio.

E Primùm symbolicæ perfectionis fundamentum est rei ipsius, quæ in symbolum eligitur, naturalis historia seu philosophia. Hæc verò docet nos nubes esse admirabile vniuersalis Dei prouidentiæ argumentum. E nubibus emittit Deus rorem, pluuiam & ingentes imbres, niuem, grandinem, lapides, tonitrua, fulgura ac fulmina. In nubibus etiam pulchra Iridis facies apparet. Nubes itaque terrorem interdum, interdum hilaritatem afferunt. Nam & summæ beneficentiæ, & summæ seueritatis sunt administræ. Præterea nubibus Sol obducitur, ac tegitur cælum; nubibus Solis ardor remittitur, nubibus hyemis frigus temperatur, & frangitur calor æstatis: licèt interdum etiam iisdem augeatur æstus, *calore sub nube torrente*, vt dicitur Isaiæ 25. 5. Hæc omnia nobis quasi ob oculos variis in locis sacra Scriptura proponit. De rore, Isai. 18. 4. *Sicut nubes roris in die messis.* De pluuia, Iudicum 5. 4. *Nubes distillauerunt aquis* & 2. Reg. 22. 12. *Cribrans* F *aquas de nubibus cœli.* Iob 26. 8. *Qui ligat aquas in nubibus, vt non erumpant pariter deorsum.* Psal. 146. 8. *Operit cœlum nubibus, & parat terræ pluuiam.* Vide Eccles. 11. 3. Præterea de tempestatibus, Iob 36. 27. *Effundit imbres ad instar gurgitum, qui de nubibus fluunt.* 3. Reg. 18. 45. *Ecce cœli contenebrati sunt, & nubes & ventus, & facta est pluuia grandis.* Ezechielis 30. 3. *Dies nubis.* Et numero decimooctauo. *Ipsam nubes operiet.* Ioel. 2. 2. *Dies nubis, & turbinis.* De tonitruis, Psal. 76. 18. *Vocem dederunt nubes.* & Psal. 67. 35. *Virtus eius in nubibus: ecce dabit voci suæ vocem virtutis.* De Iride, Genes. 9. 13. *Arcum meum ponam in nubibus: cumque obduxero nubibus cœlum, apparebit arcus meus in nubibus.*

Nubium natura ac proprietates.

Multiplex nubium vsurpatio in sacris literis.

A Præter hæc, magna est in nubibus varietas. Aliæ enim pulcherrimæ sunt, aliæ è contrario nigerrimæ. Inest etiam nubibus magna celeritas ac velocitas, Ieremiæ 4. 13. *Ecce quasi nubes ascendet, & quasi tempestas currus eius.* & Baruch. 6. 61. *Nubes, cùm imperatum eis fuerit perambulare vniuersum orbem, perficiunt, quod imperatum est.* Illud etiam obseruatione dignum est, nubes ab humo consurgere, & ad locum adeò excelsum attolli, vt nulla eò vis humana possit pertingere, quæ illas impediat, Psal. 134. 7. *Educens nubes ab extremo terræ.* & Ieremiæ 51. 16. *Qui leuat nubes ab extremo terræ.*

Nubium velocitas.

Quin, & hoc nubibus peculiare est; quæ non sicut Sol, Luna & stellæ, certa semper & stabili vice suos cursus & exitus conficiunt: fixâ illâ ac perpetuâ ratione, quasi naturæ necessitatem indicantes: sed iam apparent, iam euanescunt, nunc ab ortu feruntur in occasum: nunc à meridie in septentrio- B nem, vel etiam è contrario: modò copiosos imbres effundunt; modò aridæ ac sitientes sterilescunt. Ex quibus liquidò cernitur, Deum non ex necessitate naturæ, (quod aiunt) operari; sed vt potentissimum gubernatorem: penes quem libera rerum omnium potestas est: qui pro suo libito nubes huc illuc trahit, & quouis facillimè circunducit. Hoc certè mirum est arcanum, & infinitæ Dei scientiæ vestigium, iuxta id Iobi 37. 16. *Nunquid nosti semitas nubium, magnas & perfectas scientias?*

Nubium varietas ac vicissitudo.

Ex dictis intelligitur, nihil esse in rebus naturalibus, in quo tanquam in naturæ instrumento, adeò Dei prouidentia effulgeat, vt in nubibus: atque adeò acutum fuisse inuentum & ingeniosam excogitationem, ex nubibus Dei prouidentiæ currum, ex ventis equos effingere. Id quod innuit Psalmus 98. 7. *Ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super pennas* C *ventorum.* Varios olim ac multiplices currus Poëtæ suis commentariis Diis finxerunt, & à variis tractos animalibus: sed nihil est in iis omnibus, tantæ aut elegantiæ, aut proportionis, vt cum hoc nubium & ventorum curru possit vllâ ex parte conferri. Et sanè is est Deo in primis gloriosus: quod & sacra Scriptura non semel expendit, vt Deuteronomij 33. 26. *Magnificentiâ eius discurrunt nubes.* Eccli. 43. 16. *In magnitudine sua posuit nubes.* Psal. 67. 35. *Magnificentia eius in nubibus.*

Nubes Dei currus.

Quod hactenus diximus, ad naturalium nubium historiam pertinet. Verùm ad symbolicam earum significationem, non solùm nubium natura, sed sacræ etiam Scripturæ historiæ attendendæ sunt; in quibus illæ sunt illustrissimæ: primò nubes ea, qua Deus Israeliticum populum ex Ægypto ad terram promissionis duxit. Secundò, quæ montem Sina D operuerunt, quo tempore Deus legem populo ferebat. Tertiò, quæ Moysis tabernaculum impleuit, quo die absolutum est. Quartò, quæ Salomonis templum in die dedicationis similiter occupauit. Quintò, quæ in Christi transfiguratione visa est: & sextò, quæ in ipsius ascensione.

Præcipua sacrarum Literarum historia, in quibus nubium fit mentio.

In prima ergo harum nubium ostendit Deus suam singularem in populum illum prouidentiam; cùm eum nubeâ columnâ duxit atque protexit, quæ die solis æstum eis arcebat, & nocte suo lumine illos illustrabat, & modò consistens, modò progrediens, vbi esset sistendum, quà progrediendum, indicabat. In ea nube Deus pro suo populo pugnabat, inter ipsum & eius hostes interiectus: Exodi 14. 20. In ea nube propè ad illos accedebat, & faciebat illis suæ præsentiæ copiam: cùm inclinata nube tabernaculum operiebat. Denique in nube illa præsente Dei præsentiam agnoscebant. Et de his E sæpè sacra Scriptura loquitur.

De nubis columna, quæ populū præcedebat.

Simili ratione cùm legem Deus in monte Sina promulgare voluit: vt cælestem esse legislatorem aduerterent, ad eos ait Exodi 19. 9. *Veniam ad te in caligine nubis*, atque ita factum est, num. 16. *Cœpit nubes densissima operire montem, & habitauit gloria Domini super Sina operiens illum sex diebus.* Deuteronom. 4. 11. *Accessistis ad radicem montis: et intus erat tenebræ & nubes, & caligo.* vide Deuteronom. 12. Ecclesiastici 45. 5.

Nubes in monte Sina ad legis promulgationem visa.

Deinde, cùm Moyses erectum tabernaculum, & Salomon templum consecrauit: vtrobique Deus suæ præsentiæ & prouidentiæ atque fauoris insigne edidit argumentum in nube, qua & tabernaculum primò, & posteà templum impleuit, Exodi 40. 32. *Postquàm omnia perfecta sunt, operuit nubes tabernaculum & gloria Domini impleuit illud, nec poterat Moy-* F *ses ingredi, nube operiente omnia, & maiestate Dei coruscante: quia cuncta nubes operuerat.* & 2. Paralip. 5. 13. *Ita vt impleretur domus Dei nube: nec possent Sacerdotes stare, & ministrare propter caliginem.* & 3. Reg. 8. 10. *Nebula impleuit domum.* & n. 12. ait Salomon; *Dominus dixit, vt habitaret in nebula.* & 2. Paralip. 6. 1. *Dominus pollicitus est, vt habitaret in caligine.*

Nubes in Mosis tabernaculo & in Salomonis templo apparens.

De transfigurationis nube, vide Matth. 17. 5. Marci 9. 7. Lucæ 9. 34. 35. *Nubes lucida obumbrauit eos*, & olim, *Nubes tenebrosa illuminauit noctem*, quando inter Hebræos & Ægyptios se interposuit, Exodi 14. 19. 20. & Deus de nube fuit loquutus, *& ecce vox de nube.*

Nubes in Christi trāsfiguratione.

De nube ascensionis, Actor. 1. 9. *Nubes suscepit eum ab*

oculis eorum. Et locus Danielis 7.13. videtur intelligendus de ascensione & non de die Iudicij.

Præter has nubes, duo sunt in sacra Scriptura nubium vaticinia, alterum Ieremiæ, 2. Machab. 2. 8. vbi agens de die, quo manifestanda erat arca Dei, *Apparebit* (inquit) *maiestas Domini, & nubes erit, sicut & Moysi manifestabatur, & sicut cum Salomon petiit*, &c. Alterum verò de nubibus in die Iudicij, de quibus sæpe sacra Scriptura loquitur, Actor. 1. 11. *Sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum*. Matthæi 24. 30. *Venientem in nubibus cæli*. & cap. 26. 24 Marci 13. 26. *Venientem in nubibus*. cap. 14. 61. *Venientem cum nubibus*. Lucæ 21. 27. *Venientem in nube*. 1. Thessal. 4. 17. *Rapiemur cum illis in nubibus*.

Hactenus de nubium natura & sacris earum historiis atque prophetiis. Nunc ad significationem veniamus. Ac primò, quod ad eas nubes spectat, quibus Deus in veteri historia suam præsentiam testari voluit, illis indicauit, Deum, qui Israeliticum populum ducebat, qui legem eis promulgabat, qui in Moysis tabernaculo, & posteà in Salomonis templo celebratur, verum esse ac supremum totius rerum vniuersitatis gubernatorem: qui suam in nubibus prouidentiam ostentat. Ac facilè perspicitur, congruentissimè nubium ministerio fuisse vsum, vt se hominibus cognoscendum proponeret. Neque enim aliud signum aptius & conuenientius videtur eligi potuisse. Nam nubes sunt in rerum natura præcipuum Diuinæ prouidentiæ instrumentum, vt superiùs vidimus. Quòd si omnes Dei spiritus (de quibus notatione 5.) velimus percurrere, cunctos ferè in nubibus mire expressos inueniemus. Ibi namque infinita potentia apprimè figuratur, quæ in nubibus & earum effectibus splendet: ibi maxima illa beneficentia, quæ per nubes suos effundit thesauros: quibus terram fœcundat, & orbem vniuersum alit. Ibi admirabile consilium ac sapientia, quæ viam & rationem inuenit, qua nubes ab humo eductas in sublime attolleret, & inde iacentem terram multiplici fonte irrigaret. Ibi ingens patientia eius, qui manibus tenet fulmina: & tamen non dissimulat solùm, sed pluit etiam super eos, qui eum ad iracundiam prouocant. Ibi horribiles minæ, quas nubes crebro tonitru atque fulgetro nobis intendunt. Ibi denique grauissima suppliciorum seueritas; quæ cùm sæpè aliàs, tum præsertim in generali illo mundi eluuione sese ostendit. Solam æquitatem tegere videntur nubes. Ceterùm id ipsum congruentissimum erat; oportebat enim Dei prouidentiæ æquitatem in hac vita occultari, vt cap. 5. explicabimus.

Nubes præcipuum Diuinæ prouidentiæ instrumentū.

Septem Diuinæ prouidentiæ spiritus in nubibus mirè effulgere.

Cùm igitur valde expediret Dei prouidentiam fuisse abditam, eo ipso elegantissimum fuit nubium symbolum ad eam prouidentiam significandam eligere: quæ vna ex parte Dei præsentiam indicant: ex alia vero cælum obtegunt, & lucem oculis eripiunt. Et ad hoc arcanum indicandum magnæ sapientiæ fuit, vt nubes in qua Deus ad tabernaculi & templi dedicationem, suam præsentiam exhibuit, templum vsque adeo impleret, vt sacerdotes nihil omnino dignoscerent. Ex quo colligitur Dei consilium fuisse, vt suam prouidentiam præsentissimam pariter & occultissimam esse monstraret.

Nubes partim tegendo, partim detegendo diuinam designant prouidentiam.

Nubes itaque Dei prouidentiam partim tegendo, & partim detegendo appositè figurant. Pro quo aduertendum est, nubes ipsas dupliciter cogitari posse. Primò, vt currum aut sedem, quæ eius conspectum qui venit in nubibus, non prohibet. Secundò, vt operimentum, quo aliquid tegitur, ne cernatur. Cum priori cogitatione facit, quod habetur Apocal. 14. 4. *Sedentem super nubem candidam*, & Psal. 103. 3. *Ponis nubem ascensum tuum* Cum posteriori verò illud Psalmi 17. 12. *Posuit tenebras latibulum suum*. 96. 2 *Nubes & caligo in circuitu eius*. Ezechielis 32. num. 7. *Solem nube tegam*. Exodi 40. 34. *Operuit nubes tabernaculum eius*, & alia huiusmodi.

Duplex nubium consideratio.

Nubes in Christi trāsfiguratione, ascensione & iudicio quomodo accipiende.

In Christi transfiguratione & ascensione, & in die supremi iudicij congruentior de nubibus philosophandi modus est, vt accipiantur tanquam perspicua signa, quæ ostendant Christum esse supremum mundi Dominum ac moderatorem. Propria enim nubium significatio est diuinitatis ostensio in eo, qui tanquam nubium Dominus, earum vtitur obsequio ad suam prouidentiam indicandam, & eam vel tegendam, vel detegendam: prout magis ad ipsius gloriam conducat. Atque ideo toties Scriptura repetit nubes extremi iudicij. Quæ significatio tantam in se habet energiam: vt licèt Christus non esset in iudicium in nube corporea venturus; verè tamen & eleganter dici posset, ipsum in nubibus venturum, iuxta sacræ Scripturæ loquutionem. Nec ideo negarim veras & corporeas nubes in die iudicij futuras. Non enim mihi animus est, innouare aliquid, quod ad doctrinam attinet: sed illud asserere, symbolicam nubium significationem esse adeò pulchram & aptam, vt licèt tunc propriæ nubes futuræ non essent, verissimè tamen & significantissimè diceretur Christus in cæli nubibus venturus. Quod idcirco dictum velim: vt animaduertatur, multò maius & excellentius in nubibus latère mysterium, quàm existimabit quispiam, qui grammaticum solum sensum considerauerit. Cui nonnullos plus nimio addictos esse video. Etenim quod dicitur 2. Ma-

A chab. 2. 8. quòd scilicet in arcæ manifestatione, *Apparebit maiestas Domini, & nubes erit sicut & Moysi manifestabatur*. Hoc (inquam) vt opinor, non debet intelligi, vt externa verba sonant, & aliqui interpretantur: videlicet ad Iudaici populi conuersionem Deum sub mundi finem veterem illam testamenti arcam manifestaturum. Non enim aut verisimile esse, aut legis Euangelicæ tempori congruere arbitror, vt Deus arcam illam asseruet nouissimis mundi temporibus propalam Iudæis ostendendam: sed Ieremiam prophetam ibi loqui de arca mystica (vt Ambrosius, & Rupertus intellexere, quos adducit Serarius.) Quare verba illa, *sicut & Moysi manifestabatur*: mysterij similitudinem respiciunt, non eandem nubium formam. Vide Matth. 26. 29. Marc. 14. 25. Lucæ 22. 18. *Non bibam de hoc genimine vitis, vsque in diem illum, quo illud bibam nouum*.

B Locus ergo ille 2. Machab. 2. 8. in vero ac germano sensu agit de mystica arca, scilicet Christo: aut de Euangelica doctrina, & de mysticis nubibus, id est, de magna diuinitatis ostensione, qua ab hominibus cognoscēdus erat. Atque idem videtur esse mysterium nubis Ezechielis 10. 3. *Nubes impleuit atrium*, & n. 4. *repleta est domus nube*.

His constitutis nubium symbolum iure optimo applicatur ad ea omnia, quæ sunt præstantissima supernaturalis prouidentiæ instrumenta, qua Deus Ecclesiam suam moderatur. Quare in primis hoc symbolum Christi humanitati meritò tribuitur, quæ expositio est Hieronymi, Cyrilli, Hesychij, Augustini, Gregorij & Ruperti apud Lauretum. Et hæc significatio in eo potissimùm fulcitur, quòd Christi humanitas est præcipuum Diuinitatis instrumentum in prouidentia, qua suæ consulit Ecclesiæ. Atque ipse Christus est, qui suo populo præit, illum igneâ columna illuminans pariter ac protegens. Cui significationi apprimè deseruit, quod de naturali ac supernaturali nubium historia dixi.

Nubes prouidētiæ præsertim supernaturalis symbolum.

C Deinde, Angelis applicat diuus Dionysius nubium symbolum de cælesti Hierarch. cap. 15. sunt enim nobilia instrumenta, quibus Dei prouidentia in hominum salute vtitur. Et paulò infrà peculiarem rationem huius significationis perstringemus. Quare hîc solùm addo, in cap. 1. Ezechielis, (vt ibi videbimus) nubium symbolum ad vnum ex nouem Angelorum choris sigillatim accommodari.

Nubes Angelorū symbolum.

Ceterùm frequentior significatio symbolica nubium est, vt per illas Ecclesiasticæ Hierarchiæ Angeli, id est, Euangelij concionatores significentur, nec non ipsa Euangelij prædicatio. Obseruandum enim hic est, in symbolis ferè non esse distinctionem inter abstracta nomina, atque concreta.

Nubes Euāgelici concionatoris symbolum.

D Nam leo, verbi gratia, fortitudinis pariter ac viri fortis symbolum gerit. Promiscuè ergo agemus de Euangelicis prædicatoribus, & de ipsa Euangelij prædicatione.

In primis ad hoc munus viri sanctissimi à Deo euocantur, qui ex terrenæ humilitatis humo, & ex huius sæculi mari, cælesti quadam vi tolluntur à Deo ad cælestem vitam, vbi *spiritu Dei aguntur*, quemadmodum nubes e terra ac mari in aëra sublatæ à ventis impelluntur. Quæ consideratio est Arnobij, Hieronymi, Augustini, & Gregorij apud Lauretum. Nota id ad Rom. 8. 14. *Quicumque spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei*. vbi alludit Paulus ad id Psalmi 88. 7. *Quis in nubibus æquabitur Domino, similis erit Deo in filijs Dei?* vbi pro eodem videntur poni *nubes* ac *filij Dei*. Facit quod idem nomen Hebraicum נשיא *Nasi*, & in plurali נשיאים *Nesim*, significat nubes & principes, à radice נשא *Nasa*, id est, *attollere*, eo

E quòd supra cæteros attollantur.

Secundò, illud ipsum, quod est agi à spiritu Dei, Euangelicos prædicatores efficit nubes mysticas; nam in prædicationis officio Spiritus sancti vis eos idoneos facit ministros Euangelij; atque hæc ratio esse videtur, quare Origenes, Arnobius, Hieronymus, Augustinus, & Gregorius apud Lauretum Euāgelicis prædicatoribus symbolum nubium accommodent.

Tertiò, hæc est nubis atque ignis columna, quæ Dei populum præuia ducit, atque ei in noctis caligine lucem præfert: hæc etiam columna inter Israeliticum populum, & Ægyptios ipsius persecutores se mediam interponit, vt Dei populum defendat, & pro ipso cum aduersariis bellum gerat.

Quartò, hæ nubes in populum emittunt doctrinæ cælestis rorem, ac pluuiam illam fœcundam ac pinguem, de qua Dionysius de cælesti Hierarch. cap. 15. Nec constrictæ sunt ad

F peculiarem aliquem locum, vt ibi solùm pluant, sed quocumque eas Spiritus cælestis impulerit, ibi suam pluuiam largè effundunt. Nota insuper nubes in orbis obsequium se impendere, & superimpendere, quemadmodum Paulus loquitur 2. Cor. 12. 15.

Quintò, harum nubium gloria est Iris cælestis, id est, Christi passio, 1. Cor. 2. 2.

Sextò, hæ mysticæ nubes, sunt gloriosissimus Dei currus, (iuxta ea quæ suprà diximus) qui Christi nomen quoquò gentium portat.

Septimò, hæ nubes sunt Dei prouidentiæ testimonium, & concionatores sunt testes. Vnde Paulus ad Hebræos 12. 1. *Ideo nos tantam habentes impositam* (Græcè circumiacentem) *nubem*

A *nubem testium*. tam magnum scilicet testimonium, quod nos circumdat, illius instar nubis, quæ in transfiguratione Petrum, Iacobum, & Ioannem circumstetit, & alterius etiam, quæ in Moysis tabernaculo, atque in Salomonis templo sacerdotes circumstipabat.

Octauò, in his nubibus aduentat Christus, vt se hominibus cognoscendum exhibeat. Apoc. 1. 7. *Ecce venit cum nubibus*. vbi sermonem esse ad literam de mundi conuersione, in commentario explicauimus. Et confirmatur, quia similiter de Euangelicæ prædicationis gloria sermo est in ceteris omnibus locis Apocalypseos, in quibus fit mentio nubium, vt cap. 10. n. 1. *Amictum nube*, cap. 11. 12. *Ascenderunt in nube*, & cap. 14. 14. *Sedentem super nubem candidam*.

Nonò, de his nubibus ait Isaias cap. 19. 1. *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem, & ingredietur in Ægyptum*, id est, in gentilitatem, ad idololatriam destruendam. Et de eis- B dem nubibus loquitur Isaias ipse cap. 45. 8. *Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum*: quod est, Christum prædicare.

Decimò, Earundem nubium vox est tonitrus: atque hæc est potens Dei vox (de qua Psalm. 28. vide etiam Psal. 67. 35. & Psal. 76. 18.) humanæ voci suggerente Deo diuinam virtutem, quam cælestis lucis fulgor comitatur. Ignis autem nubium fulmen est, quod ad diuini spiritus ignem, quem viri Apostolici ore fulminabant, mirificè aptatur, Apoc. 11. 5. *Ignis exiet de ore eorum*. & nota fulminis ignem ad interiora mirificè penetrantem. Vide Plinium lib. 2. cap. 51.

Fulminis ignis ad interiora penetrans.

Vndecimò, Hæc videtur esse mystica significatio nubis in transfiguratione, & ascensione Christi. vtriusque historiæ mysterium est Christi gloriæ manifestatio & exaltatio; cui nubes euangelicæ deseruiunt.

C Duodecimò, Euangelij doctrina nubes est, quæ Dei gloriam ac præsentiam manifestat in ipsa caligine, quam humanæ rationis oculis offundit, dum ea ipsa tegit, quæ verissima esse confirmat. Vt in tabernaculi ac templi dedicatione figuratum est. Etenim prædicatio mysteriorum Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ & Christi mortis, est quidem ipsi Deo nubes gloriosissima: eiusmodi tamen, quæ nobis summe occultet idem, quod testificatur, & captiuet intellectum in obsequium fidei. Atque ita re ipsa comprobatur Ieremiæ prophetia 2. Machab. 2. 8. & Ezechielis 10. 3. de quibus suprà. Quod si obscurissima fuit nubes, in qua Deus præsentem se esse ostendit, quando ad montem Sina descendit, vt legem promulgaret, multò obscurior & gloriosior est nubes Euangelicæ prædicationis. Et in ea verissimè impletur illud Salomonis, *Dominus dixit, vt habitaret in nebula*: in ea (in- D quam) nebula, quæ vna ex parte nos commouet, vt certissima esse ac planè diuina nostræ fidei mysteria esse credamus; ex alia verò, obscuritate sua ac maiestate Dei magnam à nobis reuerentiam & venerationem requirit, oculis tantorum mysteriorum fide velatis.

Decimotertiò, Hæc ipsa obscuritas maximum est Dei prouidentiæ ac maiestatis signum: iuxta id Psal. 17. 12. *Posuit tenebras latibulum suum*, & Psal. 96. 2. *Nubes & caligo in circuitu eius*.

Decimoquartò, Nubes in se solis claritatem accipiunt, & desuper valde illustrantur: sed eam claritatem nostro visui accommodant, & temperatam ad nos transmittunt. Hoc significat Dionysius de cælesti Hierarchia cap. 15. quamuis ipse de Angelis loquatur: sed in Angelis etiam Ecclesiasticæ Hierarchiæ verum esse comprobatur.

E Decimoquintò, Harum denique nubium comitatu septus Christus ad extremum iudicium veniet, *in sanctis millibus suis*. Deut. 32. 1. *Et in nubibus, & cum nubibus*. vtrâque enim phrasi vtitur sacra Scriptura.

Hæc indicasse sit satis. Et quamuis multæ aliæ comparationes ex nubibus desumantur, non solum in bonam, sed etiam in malam partem, eas tamen omnes omitto, quia mei instituti solùm fuit explicare, cui potissimum significationi symbolum nubium deseruiat.

COMMENTARIVS.

Vers. 8.

EGo sum A, & Ω, principium & finis; dicit Dominus Deus, qui est, & qui erat, & qui venturus est omnipo- F tens.] Duo sunt in his verbis exponenda. Primum quis loquatur; alterum, quid significet. Circa primum, dicet fortasse aliquis loqui hîc Patrem æternum. Nam Ioannes ad finem dedicatoriæ epistolæ, manifestè videtur repetere voluisse, quod initio illius per explicationem nominis Iehoua significauerat; nempe Deum hoc Christianæ Ecclesiæ opus exorsum fuisse, & idem deinceps prouecturum, ac gloriosissimè perfecturum. Hoc autem principio patri æterno attribuit, in ea salutatione;

Patrisne, an Filij verba sint. Ego sũ A, & Ω.

A *Gratia vobis, & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est*: addit enim mox; *& à septem spiritibus*, &c. *& à Iesu Christo*, ergo similiter in præsenti, cùm repetit, *qui est, & qui erat, & qui venturus est*, Patrem item æternum indicat. Nam & nomen *venturus* eidem suprà tribuerat.

Assero tamen, in hoc versu sermonem esse de Christo. Quod primò probatur; quia sic censet explicandum esse hunc locum Nazianzenus oratione 35. vbi ait, *Hæc perspicuè de Filio Dei dicuntur*. Eadem est explicatio Athanas. tractat. in id Matth. 11. 27. *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo*. Et Ruffini B Aquileiensis in expositione symboli Apost. & Idacij Clari lib. 3. contra Varimand. & Phœbadij, siue Sebadij, Aggenni Galliarum Episcopi lib. 5. contra Arrianos. Accedit, quòd dum vigebat hæresis Arriana, in Catholicorum sepulchris incidi solebant hæ duæ literæ A, & Ω, quibus notabatur; eum, qui ibi iacebat, in diuinitatis Christi confessione obiisse; vt aduertunt antiquarij, Ambrosius Morales in historia lib. 11. cap. 41.

In Christi persona hæc dici.

In Catholicorum olim sepulchris incidi solita A, & Ω, & cur?

Probatur secundò; quia verbum illud *dicit*, necessariò debet designare eum, qui Ioanni Apocalypsin misit; hunc verò fuisse Christum expresserat C ille suprà. Tertiò ex collatione huius loci cum illo Apoc. 22. 2. *Ecce venio citò, ego sum A, & Ω, principium & finis*, & statim subdit; *Ego Iesus, ego radix Dauid*. Ergo in præsenti etiam loquitur Christus. Confirmatur, quia esse primum & nouissimum, idem omnino est, quod esse A, & Ω, (vt mox explicabimus) & cap. 2. num. 8. manifestum est loqui Christum & dicere; *Ego sum primus & nouissimus*.

Vnde ad priorem difficultatem respõdeo, optimè cohærere inter se, vt quod Patri initio epistolæ tribuitur, idem in fine tribuatur Christo; cùm Pa- D ter & Filius sint idem Deus. Argumentum autem Apocalypseos, quod hisce verbis indicatur, non peculiariter exigit, vt de Patre potius, quàm de Filio sermo sit. Quin imò ipsi argumento congruentius est, vt Iehoua nomen & Ecclesiæ Christianæ fundatio, atque perfectio, quæ primò tributa sunt Patri, tanquam totius Diuinitatis, ac proinde bonorum omnium fonti & origini; eadem nunc æqualiter tribuantur Filio, *per quem omnia facta sunt*, & cui Pater Christianæ Ecclesiæ fundatæ, erectæ, atque perfectæ honorem singulariter vult deferri. Arrianis non placeret nostra expositio; quia per E eam nomen Iehoua expressè tribuitur Christo; sed Ioannes Arrianus non erat.

Diximus, cuius hæc sint verba. Superest vt dicamus, quid illis significetur. In quo adnotatio D. Isidori lib. 7. Etymol. cap. 1. verissima est, asserentis pro synonymis accipi tria illa A, & Ω, *principium & finis*; *primus & nouissimus*. Nam cap. 22. 13. coniunguntur omnia, *Ego sum A, & Ω, primus & nouissimus; principium & finis*. Deinde horum verborum finis est, animos addere illis, qui rei difficultatem humano iudicio metientes possent animum despondêre. Videre est hoc cap. 1. 17. vbi dicitur; *Noli time- F re; ego sum primus & nouissimus*, & cap. 2. num. 8. similiter dicitur; *Hæc dicit primus & nouissimus; nihil horum timeas*. Huc etiam spectat mentio omnipotentiæ, quæ nomini Diuino adiungitur in præsenti, & cap. 4. 8. scilicet ad erigendam spem. His præiactis dico, hæc verba A, & Ω, *primus & nouissimus; principium & finis*, coniungi cum nomine Iehoua; vt in re tanti momenti idem sensus variis nominibus magis magísque explicetur, & repetatur. Nominis autem Iehoua expressio (id est, illa verba, *qui est, & qui erat, & qui venturus est*,) vt suprà iam vidimus,

Quorsum se vocet Christus, A, & Ω.

eò

eò propriè ſpectat, vt indicetur Deum eſſe auctorem & conſummatorem felicitatis Eccleſiæ Chriſtianæ. (A) Eadem ergo eſt ſignificatio, cùm dicitur A, *& Ω, principium & finis.* Cùm enim illæ duæ ſint prima & vltima Græci alphabeti literæ, in Græco ſermone pro principio, & fine ponuntur; atque ita maioris expreſſionis gratia additur *principium & finis*; quod nihil aliud eſt, quàm dicere Deum eſſe auctorem & conſummatorem; id eſt, qui incepit, & qui perficiet.

In ſacris ſæpe abſtracta pro concretis poni.

Quid ſibi volit Chriſtus, cùm ſe principium & finem appellat.

Hoc vt planum fiat; notandum eſt, vſitatam eſſe in ſacra Scriptura loquutionem, vt abſtracta ponantur pro concretis. (B) Sic Chriſtus à Paulo appellatur *ſapientia, iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio* 1. Cor. 1. 30. id eſt, ſapientiam, iuſtitiam, ſanctificationem, & redemptionem tribuens. Quid ergo planius, quàm vt *principium, & finis* denotent incipientem opus, & perficientem? Clarè hoc expreſſit Paulus, dum Chriſtum appellat *auctorem, & conſummatorem*, ad Hebr. 12. 2. Vtitur enim iis concretis, quorum abſtractis hîc vſus fuit Ioãnes. Nam quod nos legimus Principium & finis, Græcè legitur ἀρχὴ καὶ τέλος; & pro auctore, & conſummatore, Paulus Græcè ait, ἀρχηγὸν, καὶ τελειωτὴν. (C) Eòdem ſpectat illa phraſis Zachariæ 4. 9. *Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam, & manus eius perficient eam.* Denique nota, in nomine finis, quod Apocalypſis tribuit Deo, omnino alludi ad illum multorũ Pſalmorum titulũ *in finem*, de quo dicemus notat. VIII.

Variæ Doctorum expoſitiones de A, & Ω, principio & fine.

Scio multas alias horum verborum circumferri explicationes. Hieronym. lib. 1. contra Iouinian. explicat hæc verba iuxta id ad Epheſ. 1. 10. *Inſtaurare omnia in Chriſto.* Tertullianus de monogam. eò ſpectat, vt omnis diſputatio deſinat in Chriſtum, & per Chriſtum omnia ad initium reuocentur; & homo reuertatur ad paradiſum, vbi priùs erat. (D) Petrus Damianus Chriſti ſummam ſapientiam arbitratur his verbis ſignificari. Auguſtinus & Epiphanius, (licèt non eodem modo) exponunt de duplici Chriſti natura diuina & humana. Quò fortaſſe ſpectabat vetus illa in Chriſtianorum ſepulchris conſuetudo, cuius paulò ante meminimus. Sixtus Senenſis lib. 2. inſtio, & Cardinalis Bellarminus lib. 1. de Chriſto. cap. 4. exponunt de primo principio & vltimo fine rerum omnium. Prado in Ezechielem, initium & finis ſermonum, quos vel Prophetæ vel Apoſtoli fecerunt; finis legis, conſummatio ſumma, ſcopus, initium viarum Dei, ſumma omnium legalium, caput Eccleſiæ, conſummatio ſermonum, &c. (E) Arias Zachariæ 4. exiſtimat per A, & Ω, ſignificari ſummum Eccleſiæ ornamentum. Alij ad æternitatis ſignificationem reſpiciunt. Prætereo delirium eorum, quos refert Tertullianus, qui ad nomen Græcum columbæ referebant, A, & Ω, computatione arithmetica. Cetera ſuam habent probabilitatem. Germana tamen interpretatio eſt, quam initio poſui. Et fortaſſe eodem ſenſu ab Ethnicis appellatur Iupiter terminalis, Græcè τερμινιος, ὡς ἐστὶ τὸ πάντων ἀρχὴ καὶ τέρμα εἶναι. Quòd verò *primus & nouiſſimus* idem ſit, quod principium & finis, dicam infrà n. 17.

NOTATIO OCTAVA.

De illo titulo Pſalmorum, In finem; *ad illa verba Apocalypſeos* 1. 8. Principium, & finis.

Vox in fine multorum Pſalmorum titulis præfixa quid ſignificat.

VIDIMVS iam in commentario, quid ſit Deum eſſe principium & finem. Sed vt maior lux eis verbis afferatur; oportet explicare, quæ ſit propria ſignificatio tituli illius in multis Pſalmis vulgariſſimi, *in finem*, ad quem mihi perſuadeo Ioannem in his verbis alluſiſſe.

Quadruplex eius vocis expoſitio.

(A) Atque vt priùs breuiter varias referamus expoſitiones; quò faciliùs deinceps potiorem eligamus, hæc loquutio *in finem* in Pſalmorum titulis quadrupliciter videtur exponi poſſe. Primò enim refertur ad durationem diuinæ laudis: ita vt *In finem* ſit idem, quod in perpetuum. Secundò ad perfectionem & excellentiam Pſalmi, vt perfectum & conſummatum opus denotetur. Tertiò, ad vltimam mundi ætatem, id eſt, ad tempus legis gratiæ, vt eò reſpiciat Pſalmus. Quartò ad Dei victoriam: vt *in finem* ſit idem, quod *Deo victori*.

1. Expoſitio

Primam expoſitionem ſequitur Rabbi Abraham exponendo dictionem Hebraicam *Lamnaſeah*, quaſi ſynonymam dictionis *Laneſah*, vt videre eſt in theſauro. Facit, quòd vtranque dictionem videntur eo modo exponere L X X. & Vulgatus. Pro vtrâque enim indifferenter reddunt *in finem*, & pro *Laneſah* ſæpe etiam vertunt *in ſæculum* vel *in perpetuum*. (B) In 56. Pſalmis titulus eſt *Lamnaſeah*. & in omnibus vertunt *in finem*. Et pro *Laneſah*, vertunt ſimiliter *In finem*, Pſal. 9. 1. & 19. Pſal. 12. 1. Pſal. 15. 11. Pſal. 43. 23. Pſal. 48. 10. Pſal. 51. 7. Pſal. 67. 17. Pſal. 73. 3. & 10. Pſal. 88. 47. Iſaiæ 13. 20. & Amos 1. 11. Et quòd *in finem* ſit idem, quod *in perpetuum* vel *ſempiternum*, probatur tum ex contextu, tum etiam, quia pro eâdem dictione *Laneſah*, vertunt *in æternũ*, Pſal. 48. 20. & Iſaiæ 57. 16. & *in ſempiternum*. Iſaiæ 25. 8. & *in perpetuum*, Pſal. 102. 9. Iſaiæ 28. 27. Vide etiam Iſaiæ 34. 10. *à generatione in generationem*: Heb. *Leneſah naſahim*, & Ieremiæ 15. 18. *dolor perpetuus*: *Neſah*. Quòd autem in principio multorum Pſalmorum inſcribitur *in finem*, vel *in ſempiternum*, non minùs cohærere videtur, quàm quod in Pſalmorum ſingulorum fine canit Eccleſia, nempe *Gloria Patri, &c. nunc & ſemper, & in* (C) *ſæcula.* Hoc ipſum tenet Ianſenius, qui tamen credit Septuaginta non legiſſe *Lamnaſeah*; ſed, *Laneſah*.

Lamnaſeah, & Laneſah, quid Hebraicè.

2. Expoſitio.

Secundam expoſitionem amplectitur D. Chryſoſtomus (vt refertur in notationibus ad Biblia Vaticana L X X. interpretum, Iob. 23, litera K. fol. 720.) ait enim *in finem* eſſe idem, quod rationem efficacem (ſeu conuincentem) atque perfectam. Huius tamen phraſis reddit rationem Chryſoſtomus, nimirum quia apud Hebræos finis, atque victoria, ſiue excellentia eâdem dictione ſignificantur. Certè abſolutionis & conſummationis nomina finem denotant, & ſæpe ad rei perfectionem referuntur, atque abſolutum aliquod opus magnopere perfectum eſt. Sic fortaſſe Threnorum 3. 18. *Periit finis meus*, id eſt, omnis mea perfectio & excellentia. Hebr. *niſchi*, atque eadem ſanè eſt dictio Iſaiæ 63. 6. pro qua virtutem legimus, id eſt, maieſtatem & gloriam. Heb. *niſcham*, & in aliis locis Vulgatus reddit *victoriã*, vt dicemus infrà. (D) Sed quòd in Pſalmorum titulis ad Pſalmi ſit excellentiam, victoriæ nomen referendum, cõfirmari poteſt ex lectione Septuaginta interpretum Habac. 3. fine. Nam vbi nos legimus, *Victor in pſalmis canentem*: legunt ipſi, *Vt vincam in cantico eius*: ergo de pſalmi victoria eſt ſermo; & eo loco reſpondet in Hebræo *lamnaſeah*. & manifeſtè reſpicitur ad Pſalmorum titulos, in quibus eadem dictio legitur.

Ad eandem victoriæ ſignificationem ſeu analogiam reuocari poteſt quædam alia Merceri expoſitio, qui *Lamnaſeah*, interpretatur *ad præualendum*, ſcilicet vocis contentione, aut muſicæ perfectione. Nam hæc etiam victoria ſe tenet ex parte Pſalmi ſeu cantici, atque adeò, ſi *in finem* ad victoriã Pſalmi referatur, eo nomine poterit denotari vocis contentio. Quò etiam referri poteſt lectio L X X. Habac. 3. fin. *Vt vincam in cantico eius*. & facit locus Ieremiæ 8. 5. *auerſione con-* (E) *tentioſa*. Heb. *Niſahhat*.

3. Explicatio.

Tertiam explicationem docet Theodoretus, quam ſequitur Genebrardus, referens eandem ſignificationem de Meſſiæ temporibus tradi à Kimhi in dictione *Lamnaſeah*. Facit locus Pauli ad Rom. 10. 4. *Finis legis eſt Chriſtus*. Facit etiam quòd hac explicatione propheticus Pſalmorum ſenſus commendetur. Adde huc, nihil aptius eſſe, quàm vt nomen finis denotet nouiſſima tempora. Paulus quidem ſic loquitur 1. Cor. 10. 11. *in quos fines ſæculorum deuenerunt*. Et ſic etiam loquitur Irenæus lib. 4. cap. 50. vbi vtitur pſalmorum phraſi *in finem*. ad eam reſpiciens. & eam exponens.

4. Explicatio, quæ & reliquis præfertur.

Quartam explicationem omnino ſequitur Vulgatus interpres, & Eccleſiæ conſenſus Habac. 3. fine. Legimus enim, *deducet me victor in pſalmis canentem*. Et quamuis nonnulli contendant legendum eſſe *victori*, vtrouis modo victoria defertur Deo. Et fortaſſe conſtructio legitima eſt, *deducet* (F) *me* (Deus) *canentem in pſalmis, Victor, victor*, quod eſt Deum victorem prædicare. Et ſic quãuis in Hebræo *lamnaſeah* ſit in datiuo, aptiſſimè tamẽ reddidit noſter interpres in nominatiuo, *Canentẽ victor*. Verùm vtcumque hoc ſit, euidens eſt victoriã deferri Deo, & manifeſtè reſpicitur ad pſalmorum titulos, in quibus legitur Lamnaſeah: atque adeò certum eſt, in titulis pſalmorum per vocem illam, quàm LXX. atque Vulgatus tranſtulêre *in finem*, deferri victoriam Deo. Sed prima facie difficile apparet, quonã modo phraſis illa *in finem* eidem ſignificationi poſſit deſeruire. Ad hoc dico phraſim eſſe Hebraicã, vt notauit Chryſoſtomus, nomine finis ſignificari victoriam: & ſicut Hiſpana phraſi, & fortaſſe etiam Hebraicã, *feſtinare* ponitur pro pudefieri, Hiſpanè, *Correrſe*, ſic in ſacræ

Scripturæ

Scripturæ lectione (vbi certũ est multos esse Hebraismos) non debet videri coactum, quòd finis ponatur pro victoria; præsertim docente id expressè Chrysostomo, & contestantibus omnibus dictionariis. Multa huiusmodi deuorantur in singularum linguarũ phrasi. Et ne ab hac dictione *Mnaseah* abeamus; Latinis auribus nõ videretur minùs coactum, eadem dictione significare finem, atque præpositum siue præfectum. In Hebræa autem & Hispana phrasi non est coactum, sed aptum. Atque ita, esse *Mnaseah* est *sercabo*, quod nomen militare est Hispanis pro plurium cohortium siue triremium præfecto. *Præpositos* vertit Vulgatꝰ 1. Par. 23. 4. & 2. Par. cap. 2. 2. & nu. 18. & eadẽ analogia, qui vincit, appellatur *Mnaseah*, manet enim superior effectus.

Nomen finis, Hebraicâ phrasi, & victoriæ, & vincenti tribui.

Ex dictis colligo, Hebraicâ phrasi, nomen *finis* non solũ victoriæ tribui, sed ipsi etiam vincenti, siue victori. Atq; ita debet accipi in titulis psalmorũ, *in finem*, id est, in victorẽ, siue ad victorem. Et perinde est Psalmum dedicare victori (in datiuo) ac referre illum ad victorẽ. Aut si finis ponatur pro victoria, *in finem*, erit idẽ quod *ad victoriam*, nẽpe ad canendam seu celebrandam Dei victoriam. Similiter Psal. 71. inscriptio est *in Salomonem*. Hebraicè in datiuo *Leselomoh*.

Eandem explicationem confirmat locus 1. Paral. 15. 21. *Pro octaua canebant epinicion*, id est, *Victoriale*, scilicet carmen: vbi etiam manifestè respicitur ad Psalmorum titulos, quamuis in Hebræo ibi non legatur *Lamnaseah*, sed *Lenaseah*, minimo discrimine: quia ex Grammatica hebræa constat *Lamnaseah* sonare *vincenti*, & *Lenaseah*, *ad vincere* (in infinitiuo) siue *ad victoriam*.

Cõfirmatur eadem explicatio ex versione Aquilæ, Symmachi & Theodotionis, & ex versione Hieronymi, quæ omnes ad victoriam referuntur. Nihilque aptiùs potuit optari, quam inuenire concordiam inter versionem LXX. quam sequitur Vulgatus, & inter antiquas aliorum versiones. Accedit, quòd euidens est dictionem Hebraicam *Lamnaseah* habere formam participij præsentis in datiuo. Nam *Lamed*, est articulus datiui, ac participia in coniugatione *Piel* incipiunt per מ. Constat autem *Nasah* esse idem, quod vincere; non solùm quia id asserunt dictionaria, sed etiam ex ipsa vulgata lectione in locis supra adductis, & nonnullis aliis; vt Prou. 21. 28. *Vir obediens loquetur victoriam*. & 1. Par. 29. 11. *Tua est victoria*. & 1 Reg. 15. 29. *Triumphator in Israel non parcet*. Atque ita negari non potest, quin genuina versio pro *Lamnaseah*, sit, *vincenti* siue *victori*. Cùm igitur eum sensum non solùm recipiat vulgata lectio, sed etiam suadeat; non erit fas ab eo recedere.

Cur Deus appelletur principium & finis.

In nostræ explicationis confirmationem obserua, Deũ appellari principium & finem Apoc. 1. 8. atq; eodem modo se appellare Christum, cap. 22. 13. Et proprius illius loquutionis sensus est, Deũ siue Christum esse, qui Ecclesiã incepit, quique eã est perfecturus: quasi dicat, Deus hoc ædificiũ inchoauit, atque ipse ad finem vsque perducet, nec aliquis potens erit ad ipsius operis perfectionem impediendam. Itaq; abstractum ponitur pro concreto, τέλος, pro τελειωτὴς, id est, finis seu consummatio pro cõsummatore, vt notauimus in commentario, Apoc. 1. 8. Habemus igitur, Deum in sacra Scriptura appellari finem propter efficacitatẽ, qua suũ opus perfecit. Quid ergo aliud est esse victorem, nisi potentem esse ad quamlibet superandam difficultatem, vt rem semel inchoatam absoluat? Quare si nomen *finis* eam significationem in vsu sacræ Scripturæ admittit; idem prorsus erit, *in finem*, & *in victorem*, seu *vincentem*. Vidimus autem idem esse *vincenti*, ac, *in vincentem*: sicut idem est *Salomoni*, & *in Salomonem*, Psal. 71. 1. Et meâ quidẽ sententiâ, in nomine *finis*, quem Ioannes Christo tribuit, habuit respectum ad titulum Psalmorum, qui Dei victoriam celebrãt illa phrasi, *in finem*. Et fortè maiorem habet energiam nomen *finis*, quam nomen *victor*: quia qui semel vincit, meritò appellatur vincens; cum verò dicitur Deus principium & finis; non solùm significatur Deum vnam aut alteram difficultatem superare, sed omnes etiam quãtumuis graues superaturum, & tandem voti compotem euasurum; atque adeò adepturum victoris & operum suorum consummatoris gloriam. Nostra ergo sententia est, LXX. voluisse, vt in titulo non solùm vincentis significatio inesset, sed etiam analogiæ lux, qua Hebraica vox vincentem significat, nempe analogia perficiendi & consummãdi sua consilia, & superandi omnes difficultates. Quod egregiè significat Latina vox *in finem* iuxta sacræ Scripturæ phrasim, vt iam vidimus.

Si verò LXX. in Psalmorum titulo phrasi illa *in finem* vellent significare idem, quod *in perpetuum*, vel *in æternum*; dicerent Græcè absq; articulo, εἰς τέλος, quemadmodum sæpè loquuntur in locis iis, quos superiùs adduximus; in quibus idem est *in finem*, quòd *in perpetuum*. Verùm in Psalmorum titulis non ita loquuntur; sed apposito articulo, εἰς τὸ τέλος, illum scilicet indicantes, qui per excellentiam Hebraica phrasi *finis* appellatur; id est, eum, qui semper voti compos euadit in suo opere perficiendo, & oppositis difficultatum molibus disijciendis.

Præterea, si significatio huius dictionis *in finem*, respiceret Psalmi ipsius perfectionem; nullum erat fundamentum, vt hæc inscriptio 56. Psalmis præponeretur, ceteris aliis omissis, præterquam quòd hic titulus *in finem*, deest Psalmo 28. (qui omnium est meâ sententiâ præstantissimus) & Psalmo etiam 71.

Ad hæc, si *in finem* tempus legis gratiæ designaret; valdè coactum esset, Dauidem, cùm Deum obsecrat, vt se à morbo eripiat, Psalmo hunc titulum *in finem* in ea significatione præfixisse. Accedit, quòd ad mysteriorum, quibus Psalmi scatent, profunditatem, & ad eorum de Christo significationem, non est minùs aptum Victoris nomen. Christus enim est magnus ille Victor: atque in eodem sensu se ipse appellat principium & finem, in Apoc. 1. Verùm enim verò non opus est, vt in Psalmis omnibus illius tituli *in finem* significatio, Christi mysterium resipisciat; sufficit, vt ad Deum sicut victorem referatur: atque ad eandem Dei tanquam victoris considerationem fuit habitus respectus in Salomonici templi constructione; & eadem est significatio palmarum & Cherubinorum in templi parietibus dispositorum, vt dicemus suo loco. Quare nullus est Psalmus, cui hæc sit inscriptio *in finem*, qui non appositissimè supremo victori dictus & consecratus sit. Etenim, cùm Dauid suppliciter a Deo exposcit, vt se siue à Saule, siue ab ægritudine, siue a peccatorum pondere liberet; aut ei propter aliquam eiusmodi liberationem, gratias agit; in his omnibus argumentis Deum respicit, vt victorem cuiuscunque difficultatis omnipotentẽ: atque hoc est τὸ τέλος, quod aiunt LXX. hebraica phrasi. Quin imò in Græca loquutione, τέλος propriè etiam significat magnorum magistratuum dignitatem; vt videre est in dictionariis: quod aliquantulum ad phrasim hebraicam accedit.

Quicunque Psalmus titulũ habet, In finem, aptè supremo Victori Christo dicatur.

τέλος, quid significet.

Ex iis, quæ dicta sunt, aptissima redditur ratio, quæ his omnibus Psalmis quadret, quibus inscriptio est, *in finem*, & pluribus etiam Psalmis satisfit, qui eiusmodi titulum non habent; quòd eorum argumento idoneus non sit. Exempli gratia; primus Psalmus agit de hominis iusti felicitate: quod argumentum propriè & directè, non Deum respicit, vt victorem; & simile est in multis aliis. Negari tamen non potest, nonnullos esse Psalmos, quibus titulus *in finem*, seu *victori* mirificè congruebat; cùm tamen non habeant. Sed in eis etiam non est difficile rationem aptam reddere, cur illis hic titulus desit. Ac primùm in aliquot Psalmis, qui omni titulo carent, vt Psal. 2. perspicuum est, cùm nullum omnino habeant, non esse peculiarem difficultatem cur hîc desit. Quòd verò aliis præponatur titulus, aliis non item, aut occultius habet mysterium; aut nihil aliud est, quam si quem olim habuit, interiisse. Et tam in iis, quàm aliis Psalmis ideo fortè non inscribitur, *victori*, siue *in finem*; quòd Psalmus adeò manifestò Dei victoriam canit, vt indice titulo opus non sit. In quibusdam Psalmis hæc ipsa Dei victoriæ significatio includitur in titulis aliis, qui ipsis peculiari ratione præfiguntur, vt Psal. 28 *in consummatione tabernaculi*, quia ea consummatio fuit initium ingentis illius fauoris, quo Deus Dauidem fuit dignatus, pro illo aduersus vicinas omnes gẽtes pugnãdo. Et Psal. 71. *in Salomonem*; quia illius comparatione vtitur ad agendum de Christo. Denique quãdo alicui Psalmo peculiaris titulus congruit; hæc ipsa satis conueniens est ratio, cur illi communis titulus, *in finem*, non apponatur?

Cur pluribus Psalmis desit inscriptio, In finem.

Exciderat penè LXX. interpretes cum Vulgato conciliare Habac. 3. 19. Nam LXX. non videntur agere de Dei victoria, sed de Psalmorum excellentia. legunt enim, *vt vincam in cantico eius*. Respondeo; ideò Vulgatum LXX. interpretibus correctionem adhibuisse in eo loco. Nam in originali manifestè Deo victoria defertur. Atque hoc ipsum significare voluerunt LXX. licèt obscurius explicauerint. Vt igitur cum Vulgato concilientur; videntur illa verba, vt *vincam*, siue *triumphem*, de Dei victoria atque triumpho esse intelligenda. Etenim qui canit, aut celebrat triumphum, rectè dicitur exultare, ac triumphare.

Vulgatus cum LXX. conciliatur.

Demum auctoritas Vulgati atque Ecclesiæ nos cogit, vt credamus, *Lamnaseah*, siue, *in finem* idem esse, quod *victori*, agnoscendo scilicet Dei omnipotentiam in quibuslibet vincendis difficultatibus. Quæ verò expositiones ab hac discedunt, congruentes esse non possunt. Atque ex iis, quæ aliquam probabilitatem habere videbantur, initio relatæ sunt. Aliam consultò omisi, quòd verbo *in finem* aptari non possit. Hoc verò dixerim propter nonnullorum expositionem; qui *Lamnaseah* idem esse volunt, ac *præfecto musicæ*. Ridiculè sane meo iudicio. Nam in loco Habac. 3. ineptum esset opinari, cum contextu cohærere posse, si legeretur *Deducet me præfecto musicæ in Psalmis canentem*. & iam vidimus Habacuci locum legitimo sensui vocis *Lamnaseah*, lucem præferre.

Ad id autem argumentum, in aliis scilicet locis *Mnaschim* esse præfectos, seu præpositos, vnde id inferebatur, *Mnaseah* in Psalmis esse cãtorũ præfectũ; respondetur, non satis esse, si attendatur quid possit significare hoc nomen *Mnaseah* in re musica, & in Psalmis: sed in quo sensu accipiendum sit in titulo, qui mysterij plenus esse debet. Atqui sensum

sensum optimè Habac. exposuit in fine suæ prophetiæ. Licèt autem ipse non exponeret; qui rem attentè perpenderet, videret facilè nomen, quod significat *vincenti*, in Psalmi titulo propriè admodum vsurpari, vt Psalmus ipse Deo tanquam *victori* canatur: & humile valde esse, nec parum violentum, nomen illud ad musicæ præfectum referre. Miror eiusmodi auctores non hoc nomen *Mnaseah* ad aliquem fabricarum, aut cohortium præfectum referre voluisse; qui etiam hebraicè appellantur, *Mnasehhim*. Quòd si attendatur solùm quid singulæ voces seorsum sumptæ possent significare; meræ nugæ sæpenumero dicentur: nam εἰς τέλος, (quod est *in finem*) posset græcè significare idem, quod *tandem*. Vox etiam *Nasah*, siue *Nesah*, has omnes admittit significationes, *roborare*, *fortificare*, *vrgere*, *instare*, *vincere*, *victoria*, *virtus*, *excellentia*, *perfectio*, *finis*, *præpositus*, *internecio*, *sanguis*, *&c.* Nihilominus tamen ad Psalmi ti-

A tulum dubitari non potest propriam esse significationem *Vincente*.

Si cui fortè occurrat dubitatio, cur in eodem titulo adeò variè ac multipliciter sumatur præpositio, siue articulus ל. ita vt ad Psalmi scriptorem, siue auctorem designandum dicatur *Ledauid*; & ad ipsum Psalmum victori dicandum, *Lamnaseah*. Respondeo rationem ac prudentiam tunc docere, quomodo accipienda sit præpositio; quando cum hoc nomine, vel cum illo coniungitur. In Psalmo 71. *Lesalemoh* non significat Salomonem esse auctorem, sed ibi de Salomone agi (scilicet mysticè) & *Ledauid* indicat Dauidem esse auctorem. Atque in eodem titulo, *Euripidis tragœdia Hecuba*, Genitiuus *Euripidis*, auctorem; *Hecuba* verò denotat argumen-

B tum. Hispanico idiomate diceremus, *Tragœdia de Euripides de Hecuba*, vbi particula *de* in altero nomine ad auctorem, in altero ad historiam refertur.

Cur in eodem titulo variè sumatur hebraica eadem præpositio.

CAPITIS I.

PARS III.

De prima visione, quæ est veluti prologus totius spectaculi.

TEXTVS.

Vers. 9. EGo Ioannes frater vester, & particeps in tribulatione, & regno & patientia in Christo Iesu, fui in insula, quæ appellatur Pathmos, propter verbum Dei, & testimonium Iesu.*

10 Fui in spiritu in Dominica die, & audiui post me vocem magnam tanquam tubæ.

11 Dicentis, quod vides, scribe in libro, & mitte septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia; Epheso, & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatyræ, & Sardis, & Philadelphiæ, & Laodiciæ.

12 Et conuersus sum, vt viderem vocem, quæ loquebatur mecum, & conuersus vidi septem candelabra aurea.

13 Et in medio septem candelabrorum aureorum similem filio hominis, vestitum podère, & præcinctum ad mamillas zona aureâ.

14 Caput autem eius & capilli erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix, & oculi eius tanquam flamma ignis.

15 Et pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardenti: & vox illius tanquam vox aquarum multarum.

16 Et habebat in dextera sua stellas septem: & de ore eius gladius vtrâque parte acutus exibat: & facies eius sicut sol lucet in virtute sua.

17 Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquam mortuus. Et posuit dexteram suam super me dicens; Noli timere, ego sum primus & nouissimus;

18 Et viuus, & fui mortuus; & ecce sum viuus in sæcula sæculorum, & habeo claues mortis & inferni.

19 Scribe ergo quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ oportet fieri post hæc.

20 Sacramentum septem stellarum, quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea. Septem stellæ, angeli sunt septem Ecclesiarum. & candelabra septem, septem Ecclesiæ sunt.

COMMENTARIVS.

Vers. 10. Vox Ioanni audita num voci tubæ fuerit persimilis, & quomodo?

AVdiui post me vocem magnam tanquam tubæ.] Dubitatur primò, vtrùm vox, quam audiuit Ioannes, fuerit omnino similis sono tubæ? Negabit aliquis; sed ideo dicet appellari tanquam tubæ, quòd grandis vox fuerit. Primò, quia similiter Isaiæ 58.1. dicitur, *Quasi tuba exalta vocem tuam*. vbi nemo suspicatur sermonem esse de proprio tubæ sono. Vide etiam Oseæ 8.1. & 1. Machab. 5.31. Secundò, nam contextus ipse non ait, *audiui vocem tubæ*; sed, *magnam tanquam tubæ*; id est, magnam sicut est magna vox tubæ. Tertiò; quia erat vox articulata, cuiusmodi non est vox tubæ. Quartò, quia eadem vox videtur esse, quæ primò voci tubæ comparatur; &

A deinde voci aquarum multarum, infrà n. 15.

Assero tamen nihilominùs, vocem hanc quam audiuit Ioannes, non solùm cum sono tubæ comparari, quòd magna fuerit; sed etiam, quòd tubæ sono fuerit persimilis; qua ratione vox articulata eum potest imitari. Hoc vt ita intelligam, in primis adducor Ioannis ipsius loquendi ratione: eodem enim modo hic dicit *tanquam tubæ*, & n. 15. *tanquam vox aquarum multarum*. Quare quemadmodum intelligendum erit secundum; sic etiam primum de-

B bet intelligi. Nisi enim Ioannes aliquid aliud vellet significare præter vocis contentionem & magnitudinem; non diceret *tanquam vox aquarum multarum*: cùm ergo dixerit vocem qua Christus eum fuit allocutus primò fuisse tanquam tubæ, & posteà tanquà vocem aquarum multarum; necesse

necesse est eum non significare solùm vocem illam fuisse magnam; sed etiam illis duobus sonis fuisse persimilem. Probatur secundò, quia cap. 4. num. 1. rursus agit Ioannes de hoc eodé tubæ sonitu, dum ait, *Vox prima, quam audiui, tanquam tubæ loquentis mecum.* Vbi videtur perspicuè se referre ad hanc tubæ vocem capitis primi. Ideo enim dicit, *Vox prima quam audiui, tanquam tubæ:* ac proinde certum etiam videtur in hoc capite primo non tantùm innuere voluisse, Christi vocem fuisse ingentem; sed etiam in ea tubæ similitudinem exprimere: siquidem ait, vocem illam quam capite quarto exaudiit, esse vt primam vocem huius capitis primi. Ac distinctè explicat primam hanc vocem esse tanquam tubæ. q. d. vocem illam capitis quarti non assimilari voci aquarum multarum, sed priori voce sono tubæ persimili. Denique considerato vtriusque vocis mysterio, palàm fiet primam vocem fuisse tubæ omnino similem.

Argumentis primo positis fit satis.

Ad argumenta igitur antea posita respondetur; ad primum, in eo Isaiæ loco euidenter patére ex contextu, solùm agi de vocis contentione. Dicitur enim *quasi tuba exalta vocem tuam.* In præsenti verò contextus ipse cogit, vt pari ratione accipiantur *vox tubæ, & vox aquarum multarum.* Ad secundum respondetur, particulam illam *tanquam*, interdũ comparationem importare; interdum verò rei proprietatem aut perfectam repræsentationem; sic enim sæpe ponitur in Apocalypsi. Quod ergo nunc dicitur *tanquam tubæ*, non significat vocem, quæ magnitudine comparetur tubæ; sed vocem magnam, eámque omnino similem voci tubæ, id est, quæ illam valde repræsentaret. Ad tertium respondetur, ideò, vt rem nouam ac miram ponderaret vocem illam, & esse tanquam sonum tubæ, & nihilominus esse articulatam. Quod mysterio non caret (vt infrà videbimus.) Ad quartum respondetur, non esse vnam eandémque vocem, quæ priùs cum tubæ sono, deinde cum sonitu aquarum multarum comparatur: sed Christum primò cum Ioanne fuisse loquutum voce tubam referente, & mox voce maris sonitum imitante.

Cui tuba fuerit similis vox Ioãni audita.

Duplex in Sacris literis tubæ genus visitatum.

Dubitatur secundò, cuius tubæ sono intelligenda sit fuisse similis prima vox, quam audiuit Ioannes? Duplex enim tubæ genus reperimus in sacra Scriptura, alterum, quod hebraicè appellatur *Hasosera*, alterum, quod *Sophar.* & quidem pro *hasosera*, semper Vulgatus transtulit *tubam*, & reperitur in triginta ferè sacræ Scripturæ locis. Pro *Sophar* verò sæpiùs ponit *buccinam*, nempe quadraginta ferè locis: quamuis in aliis viginti quinque locis reddiderit tubam; sed addita aliquando distinctione, vt videre est Psal. 97. 6. vbi legimus *in tubis ductilibus, & voce tubæ corneæ*, quod est in originali, *in hasoseroth, & voce Sophar.* Ex quo loco, & ex multis aliis certum est, *Sopharoth* esse tubas bellicas; quas Latini appellant lituos & cornua; *Hasoseroth* autem esse alias tubas festiuas, vel ad euocãdum populum. Quamuis Iubilæi promulgatio tubis bellicis fieri soleret, vt constat ex Leuitico, cap. 25. 6. quod tamen mysterio non vacabat. Quibus positis respondeo, certum mihi esse, Ioannem, cùm de hac prima voce *tanquam tuba* loquitur, agere de tuba bellica; cuius strepitus raucus est & horribilis; vt constat, non solùm ex Scriptura, sed etiam ex libris humaniorum literarum. Vide Tiraquellum in commentario ad Alexandrum ab Alexandro, lib. 4. cap. 2. vbi adducit multa ex Virgilio, Horatio, Cæsare, Liuio, Vegetio. Hoc idem mihi persuadeo; quia Ioannes hanc vocem tubæ similem componit cum altera sonitum aquarum multarum referente;

A quæ etiam in sacra Scriptura bellicum indicat tumultum, (vt mox videbimus.) Id quod multò clariùs constabit ex vtriusque vocis mysterio paulò pòst explicando.

Quis sonitus Ioãni sit auditus similis aquarum multarum.

Dubitatur tertiò, quis sonitus sit, qui appellatur aquarum multarum, infrà n. 15. cùm dicitur, *vox illius tanquam vox aquarum multarum?* Vt enim vocis, quæ tubæ sonitum refert, mysterium rectè intelligatur; necessarium est, duas hasce voces, quibus Christus cum Ioanne fuit colloquutus, inter se conferre. Atque ideo oportet, priusquàm longiùs progrediamur, explicare quis sonitus sit, qui postea
B appellatur vox aquarum multarum?

Allusio Ioãnis ad Ezechielem.

Ad hoc obseruandum est primò, hîc manifestam allusionem contineri ad visionem, quam refert Ezechiel cap. 43. initio, vbi ait: *Ecce gloria Dei Israel ingrediebatur per viam Orientalem: & vox erat ei, quasi vox aquarum multarum: & terra splendebat à maiestate eius.* Hic autem ait Ioannes, *Vox illius tanquam vox aquarum multarum.* Et versu sequenti, *Facies eius sicut Sol lucet in virtute sua.*

Sonitum aquarũ multarum multipliciter accipi posse.

Vt ergo mysticum huius comparationis sensum percipere possimus; oportet priùs intelligere rem ipsam, vnde sumitur comparatio. Sonitum quidem
C aquarum multarum non omnes eodem modo accipiunt. Nam fluminum strepitus, præsertim vbi ingens aquarum vis ex edito loco præcipitat; sonitus etiam pluuiæ magnæ, & similiter sonitus maris; hæ omnes sunt voces aquarum multarum. Quin & tonitrua, quæ ingruenti aliqua tempestate perstrepunt, videbuntur alicui voces aquarum multarum dici posse, ex Psal. 28. 3. *Vox Domini super aquas. Deus maiestatis intonuit*, & facit illud Ezechielis 1. n. 24. *Audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum. quasi sonum sublimis Dei, quasi sonus erat multitudinis.* & Psal. 76. 18. *Multitudo sonitus*
D *aquarum, vocem dederunt nubes.* & Apoc. 14. 2. & cap. 19. 6. coniungitur vox aquarum multarum cum voce tonitrui. De sonitu certè magnæ pluuiæ videtur loqui Isaias 28. 2. *Sicut impetus grandinis, turbo confringens, sicut impetus aquarum multarum inundantium super terram.* De fluminum autem murmure & strepitu, Psal. 92. 4. *Eleuauerunt flumina fluctus suos à vocibus aquarum multarum.* Et fortasse Ieremias cap. 51. 55. vbi de Babyloniis, *Sonabunt fluctus eorum sicut aquæ multæ.*

Vox aquarũ multarum quomodo hic accipienda.

Certum tamen est, vocem aquarum multarum
E debere hîc intelligi de voce, seu stridore maris. Id enim expressius habemus ex sacra Scriptura, maris scilicet vocem appellari vocem aquarum multarum, vt patet Isaiæ 17. 12. *Væ multitudini populorum, vt multitudo maris sonantis, & tumultus turbarum, sicut sonitus aquarum multarum. Sonabunt populi, quasi sonitus aquarum inundantium.* Et Ieremiæ 50. 42. *Ecce populus venit ab Aquilone, & gens magna & reges multi: vox eorum quasi mare sonabit.* Præterea in sacra Scriptura, aquæ multæ & mare videntur esse synonyma. Gen. 1. 10. *Congregationes aquarum appellauit maria.* מים enim sunt aquæ, ימים verò maria. Quòd autem alicubi coniungantur voces aquarum multarum &
F voces tonitruorum, non probat vocem aquarum multarum accipi debere de tonitruis: id enim violentum est, & quamuis coniungantur, ad res diuersas referuntur, vt Apoc. 14. 2. *Audiui vocem de cælo tanquam vocem tonitrui magni, & tanquam vocem citharœdorum:* ex quo loco non debet inferri, vocem tonitrui magni, & vocem citharœdorum esse vnam & eandem in illa visione. Illud autem Psal. 28. 3. *Vox Domini super aquas multas*, aliam habet loquendi formulam, atque alium sensum, de quo suo loco dicemus.

Aquæ multæ & mare sæpe in Scrip. synonyma.

M Denique

Denique mihi videtur certum in præsenti, per vocem aquarum multarum designari vocem maris, quia id ad sensum præcipuum est multò aptius, vt infrà constabit. Et confirmatur, quia Ioannes erat in insula Pathmo, vbi semper audiebat maris sonitum; vnde verisimile est desumpsisse comparationem. Cùm enim strepitum illum maris assiduè auribus acciperet (quem sacra Scriptura vocem aquarum multarum appellat) dubitari non potest, inde comparationem fuisse petitam.

Quibus ita constitutis huius visionis declaratio maiori ex parte pendet ex idonea ratione reddenda de re adeò noua atque mira, quòd scilicet priùs Christus Ioannē alloqueretur voce simili sonitus tubæ, deinde voce aquarum multarum seu maris.

Ad hoc obseruandum primò est, ex sacræ Scripturæ vsu vtrumque esse sonitum belli. Ac primò frequentissimus vsu tubæ *Sophar* erat in bello, & in hoc sensu ponitur in Scripturæ quinquaginta locis (de quo infrà notatione 9.) Olim enim tubæ eiusdem erant vsus in bellis, ac nostra tempestate sunt tympana. Quare tubæ sonitus pro ipso bello sæpissimè ponitur, vt Ieremiæ 42. 14. *Non videbimus bellum, & clangorem tubæ non audiemus.* Deinde, sonitum maris siue sonitum aquarum multarum ad bellum referri euidentissimum est, Isaiæ 17. 12. & Ieremiæ 50. 42. Atque ipse huius capitis cōtextus efficaciter persuadet vtrumque esse sonitū belli: alioqui enim non posset reddi apta ratio, cur à sono tubæ transeatur ad sonitum maris. Si tamen vterque tanquam sonitus belli accipiatur, miram habet congruentiam & aptissimā explicationem.

Tubas olim eiusdē fuisse vsus in bellis, atque hodie tympana.

Secundo obseruandum est licèt vterque sonitus bellum repræsentet, hoc tamen inter illos interesse, quòd sonitus tubæ indicat bellum, quod ab vno populo fit: sonitus verò aquarum multarum, bellum quod multi simul populi ac nationes inferunt. Non dubitabit hoc, qui rationem perpenderit, & verba Scripturæ. Primum enim tubæ sonitus, etsi vehemens sit, & classico canendo aptus, cum tamen non sit ita magnus, ad vnicum tantùm populum extendi posse videtur. Quare clangor tubæ non est aptus ad bellum significādum, quod multæ simul nationes inferunt. Atque ita clangor tubæ ad vnius populi bellum manifestè refertur, Oseæ 5. 8. *Clangite tuba in Rama.* & Amos 2. 2. *In sonitu Moab, in clangore tubæ.* & cap. 3. 6. *Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expauescet.* Verùm maris sonitus significantissimè exprimit multorum populorum siue nationum tumultum ad bellum vnà coniurantium. Nam *aquæ multæ sunt populi multi. Sedet enim Babylon super aquas multas.* Apoc. 17. 2. & ait Angelus num. 15. *Aquæ, quas vidisti, populi sunt, & gentes, & linguæ.* Scilicet propter confusionem linguarum, dissonum murmur, & imitationem confusionis maris & fluctuum. Et Isaiæ 17. 12. & Ieremiæ 50. 42. (quæ suprà adduximus) manifestè sermo est de multorum populorum bello.

Inter tubæ & aquarum multarū sonitus ad belli significationem quid intersit.

Tubæ clangorem ad vnius populi bellum aptè referri: aquarū verò multarum sonū ad multarū nationū bellum.

Obseruandum est tertiò (id quod latè in prolegomenis disputauimus, præsertim notatione 12.) Apocalypseos argumentum ad duo potissimùm capita reuocari, nempe ad bellum Synagogæ, & ad bellum Gentilitatis, vtrumque aduersus Ecclesiam gestum: & simul ad Ecclesiæ victoriam ex vtrisque reportatam. Quæ cùm ita sint, facilè quisque animaduertet, Synagogæ bellum, id est, vnius Iudæorum populi, congruentissimè tubæ sono significari, Gentium autem bellum (id est, vniuersi Imperij Romani, atque adeò totius orbis) sonitu aquarum multarum.

Apocalypseos argumentum duo bella cōplecti.

Quartò, obseruo in hac prima visione, quæ (vt

Synagogæ bellum, sono

A deinceps videbimus) veluti prologum Apocalypseos agit, totum ipsius argumentum includi debere. Atque ad indicandam horum bellorum distinctionem, omnino nescio quid aptius potuerit excogitari, quàm duo illi sonitus & tubæ, & aquarum multarum.

tubæ: bellum Gentilitatis voce aquarum multarum aptè exprimi.

Sed dices, hanc non esse aptam duplicis illius sonitus significationem. Textus enim ipse ostendit eandem Christi vocem fuisse, quæ priùs tubæ sonitus similitudinem, deinde multarum aquarum retulit; atqui violentum valde est, Christi vocis sonum ad Synagogæ & Gentilitatis bella figuranda
B detorquere. Nam huiusmodi bella non inferebat Christus, sed ipsi potiùs inferebantur. Huius obiectionis dilutio elucidabit primæ huius visionis elegantiam; in qua totius libri argumentum compendiariâ summâ continetur. Oportet igitur animaduertere, duo illa bella aduersus Christi Ecclesiam ab eius hostibus geri: iisdem tamen bellis Ecclesiam ipsam à Christo fuisse edoctam, (ac præsertim Apostolicos viros) euangelicæ doctrinæ medullam atque substantiam, quæ in his Apocalypseos ænigmatis includitur. Quare elegantissimum fuit, Christi vocem sono tubæ priùs, deinde
C sonitus maris similem figurari. Quod perinde est, ac dicere, per ea ipsa bella Ioannem & Ecclesiam à Christo didicisse doctrinam ferè omnem, quæ hoc libro comprehenditur. Per illa scilicet bella, doctrina & spiritus Christi erudiebat fideles; & agnoscendam proponebat Diuinæ prouidentiæ sublimitatem, & Christianæ vocationis excellentiam; & vera ac solida bona, quæ nobis attulit Christus multò præstantiora & excellentiora iis, quæ sibi ex venturo Messia carnales Iudæi expectabant. Si quidem Ecclesiæ felicitas non solùm diminutionem, sed magnum potiùs incremētum,
D Synagogæ & Gētilitatis bellis experta est. His item bellis Christus Ecclesiam docuit curam, quam de illa gerit: quandoquidem eorum bellorum exitus fuit mystica decimæ partis Ierosolymæ ruina; & mysticum pariter Romæ, atque ipsius imperij incendium; ac demum vniuersalis Ecclesiæ pax.

Cur Christi vox primò voci tubæ, deinde sonitui aquarū multarum similis figuretur.

Hinc colligitur primò, quàm concinnè & eleganter excogitatum fuerit, vt voces tubæ ac sonitus maris, quæ ex se cōfusa sunt ac dissona, in Christi ore, id est, per spiritum oris Christi, euaserint voces articulatæ atque distinctæ; quibus familiares suos cælestem doctrinam distinctè docet. Inter
E tibicines siue cornicines summa artis peritia est, si quis tubam corneam ita apprimè inflet, vt humanam penè vocē imitetur. Hæc igitur mira sapientia atque peritia in Christo Domino perfectissimè reperitur, qui raucum militiæ atque persecutionis sonitum & horribile pelagi murmur, ori suo admouens, id est, doctrinæ suæ applicans, & diuino spiritu animans; vt præpotens vtriusque instrumenti dominus, ea non cogit solùm humanas imitari voces, sed etiam cælestem ac diuinam sapientiam distinctè modulari.

Cur vox Christi, licèt similis tubæ & aquarū multarum voci, articulata tamen sit.

Secundò, ex dictis infertur, quàm sit mira pro-
F portio huius primi introitus & quasi vestibuli Apocalypseos, cum totius sacri spectaculi, mox dādi, imagine atque pictura. Quemadmodum enim hîc tubæ sonitus à sonitu maris distinguitur, & primus Synagogæ bellum, alter bellū Gentilismi figurat: ita etiam post cap. 4. vbi prima prioris belli tractatio inchoatur, rursus primæ tubæ sonus auditur; & in altera parte, quæ sumit exordiū à c. 12. & ad cap. 19 protenditur, non semel fit aquarum multarum mentio; & exponitur, per aquas multas, multos populos, gētes ac linguas significari. Quinimò

imò in capite ipso 12. vbi dicitur Draco ingẽs flumen ex ore euomuisse, in flumine illo fortitan, prima Romani imperij persecutio, quã Nero excitauit, indicatur; quæ multarum etiam aquarum fuit.

In Scriptura sonitū aquarum multarum interdū in flumine, interdum in mari significari.

Nec nouum est sacrã Scripturam, aquarum multarũ sonum interdum in flumine, interdũ in mari repræsentare; cùm in ipsius Scripturæ loquutione, maris nomen ad magna etiã flumina applicetur; & fluminum appellatione mare significari soleat; vt Psal. 92. 4. *Eleuauerunt flumina Domine, eleuauerunt flumina vocem suam: eleuauerunt flumina fluctus suos a vocibus aquarum multarum; mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus*, vbi ad literam agitur de persecutione à Gentilitate in Christi Euangelium concitanda. Et dicuntur aquæ multæ fluctus suos ad cælum vsque sublaturæ, id est, horribilem tempestatem commoturæ in Ecclesiam. Ceterùm quantumuis crispantes fluctus cælum ferire videantur; non solùm Ecclesiæ nauis non est illis absorbenda, sed ipsà potiùs persecutione & fluctuum sæuientiũ impetu gloriosè exaltãda, & ad felicitatis portũ conuehenda.

Quæ sint mirabiles elationes maris.

Licèt enim mirus sit tẽpestatis & persecutionis furor; multò tamẽ in suis consiliis admirabilior est Deus, atq; hoc est, *Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus*. Ad hæc nõ vacat mysterio, quòd prima Neronis persecutio flumini ingenti assimiletur; & posteà in Romani Imperij persecutionibus, fluminis nomen in nomẽ maris & aquarũ multarũ immutetur; vt suo loco expẽdemus.

Iudæorū plagis, tubas: plagis Gentium, phialas aptè respondere.

Præterea, quemadmodum initio per tubæ sonitum, Synagogæ bellum; & per sonitũ aquarũ multarum, bellum Gẽtilismi innuitur: sic etiam posteà in plagis, quas Deus & in Synagogam & in Gentilitatem immisit, admirabilis proportio reperitur. Primæ enim Iudæorũ plagæ per tubas significantur: secundæ verò (id est, Gentiliũ) per phialas. Ita fit, vt Iudæorum tubæ, id est, bello, septem item tubæ ipsos debellaturæ respondeãt; & contra multas maris aquas, septem phialarum effusione pugnetur. Atque ipse textus exprimit, phialarũ aquã potentem esse ad fluminis Euphratis (quod Babylonem alluit) aquas absorbendas, & exsiccandas. Ac pulcher sanè est tubarum ad tubam, & phialarum ad aquas respectus; vt eodem armorum genere vtrinque bellũ geratur. Præterquàm quòd hac ratione ostenditur Diuina prouidentia bellũ mundi, despectui atque ludibrio habere: iuxta id Ps. 2. num. 4. *Qui habitat in cælis irridebit eos, & subsannabit*. Nam contra Iudaici belli tubam nõ alia immittit arma, quàm septem tubas, vt olim contra Iericho: & contra aquarum multarum impetum satis est vt cælum septem aquæ phialas effundat, quasi aquæ tantùm guttis contra maris furorem pugnetur.

Bellicis tubis annum olim Iubilæi promulgari solitum apud Hebræos, & huius rei mysterium.

Sed illud etiam peculiari consideratione dignũ est; quòd bellicis tubis, Iubilæi siue redemptionis annus promulgabatur. In quo veluti in figura primitiui Christiani admonebantur, ne animum demitterent, cùm aduersus Ecclesiam Iudæos furere ac sæuire cernerent, sed potiùs intelligerent bellicam illam tubam illorũ respectu nihil esse aliud, quàm Iubilęi siue redemptionis promulgationem. Iuxta illud Christi, Lucæ 21. 28. *His autem fieri incipientibus, respicite & leuate capita vestra, quoniã appropinquat redemptio vestra*. Et sanè Deus Iudæorũ bello aduersus primos illos Christianos excitato vsus fuit; vt re ipsa fideles magnum illum Iubilæum consequerẽtur, id est egregium redemptionis fructum; atque eam libertatem, quæ in pacis mundanæ, diuitiarum; ac vitæ despiciẽtia consistit. Quam nobis felicitatem veram ac solidam Christus sui sanguinis effusione comparauit.

A

NOTATIO NONA.

De tubæ symbolo ad illa verba Apoc. 1. 10. Audiui post me vocem magnam, tanquam tubæ.

Tuba quibus nominibus in Scriptura vocetur, & quibus locis.

IN quibus locis Vulgatus vtitur nomine tubæ, non semper est idem nomen hebraicè: sæpe enim hebræa vox est, חצצרה *Hasosera*, nempe in triginta ferè locis, id est, Numerorum 10. num. 2. 8. 9. & 10. & cap. 31. 6. & 4. Reg. 11. 14. & cap. 12. 13. & 1. Paralip. 13. 8. & cap. 15. 24. & 28. & cap. 16. 6 & 24. & 2. Paralip. 5. 12. & 13. & cap. 7. 6. & cap. 13. 12. & 14. & cap. 20. 28. cap. 23. 13. cap. 29. 26. 27. 28. & 1. Esdræ 3. 10. & 2. Esdræ 12. 34. & Psalm. 97. 6. Oseæ
B 5. 8.

שופר

Sæpe etiam tubæ respondet in hebræo, *Sophar*, nempe in 25. locis. Vt Iosue 6. 5. & num. 20. Iudicum 7. 8. 16. 18. 20. & 2. Reg. 20. 22. 3. Reg. 1. 41. & 4. Reg. 9. 13. & 2. Esdræ 4. 20. Iob 39. 27. Psalm. 46. 6. Psal. 80. 4. Psal. 97. 6. Psal. 150. 3. Isaiæ 18. 3. & cap. 27. 13. cap. 58. 1. Ieremiæ 6. 17. cap. 42. 14. Oseæ 5. 8. cap. 8. 1. Ioelis 2. 1. 15. Amos 2. 2. cap. 3. 6. Sophon. 1. 16. Zachariæ 9. 14.

Bis quoque in hebræo pro tuba legitur *Carna*, scilicet Danielis 3. n. 5. & 15. vbi fortè idem, quod cornu. Præterea semel in hebræo legitur *Thakeagh*, scilicet Ezech. 7. 14. Semel item inuenitur *Ha.bighi*, quod sonat Iubilationem aut vociferationem, Leuit. 23. 24. vbi de festo tubarum. Aliquando solum legitur *Therughah*, quod vociferationem sonat, aut ouationem, vt Num. 29. 1.

C Vbi verò Vulgatus posuit *buccinam*, est ferè semper in hebræo *Sophar*, nempe penè quadragies, his scilicet locis, Exodi 19. 16. & 18. & cap. 20. 18. Leuit. 25. 9. Iosue 6. 4. 6. 8. 9. 13. cap. 6. 16. Iudicum 3. 27. & cap. 6. 34. cap. 7. 19. 22. & 1. Reg. 13. 3. & 2. Reg. 2. 28. & cap. 6. 15. & cap. 15. 10. cap. 18. 16. c. 20. 1. & 3. Reg. 1. 34. & 39. & 1. Paral. 15. 28. & 2. Paralip. 15. 14. & 2. Esdræ 4. 18. Iob 39. 25. Ieremiæ 4. 19. 21. cap. 6. 1. cap. 51. 27. Ezechielis 33. 3. 4. 5. 6. Oseæ 5. 8. Psal. 80. 4. sed Exodi 19. 13. vbi Vulgatus posuit buccinam, hebraicè legitur היבל quod Arias vertit, *Arietis cornu*. & sermo est de tuba seu buccina, quæ in monte Sina exaudiebatur, quam constat esse eandem, quæ infrà in eodem num. 16. & 18. appellatur *Sophar*. Atque hinc colligitur harum buccinarum seu tubarum sonitũ horribilem potiùs fuisse, quàm festiuum. In aliis tamen locis vtrumque nomen coniungitur *Sopharot Iobelim*, vt Iosue 6. 4.
D & cap. 6. 5. vbi Vulgatus translulit, *Iubilæorum buccinae*. Arias tamen vertit, *Tubas Arietum*, vel *arietinas*.

Quòd autem *Hasosera*, & *Sophar* fuerint instrumenta diuersa, ex eo certò cõiicitur, quòd nunquam pro *Hosofera* redditur latinè buccina, quod nomen frequenter ponitur pro *Sophar*. Præterea aliquando sacra Scriptura vtrumque instrumentum coniungit, vt 1. Paral. 15. 28. & 2. Paral. 15. 14. & Oseæ 5. 8. & Psal. 97. 6. ex quo patet, ea esse diuersa, atque id ex sequentibus ampliùs confirmabitur.

Descriptio tubæ hasoseræ ex Iosepho.

Hasosera tubam describit Iosephus 3. Antiquit. c. 15. his verbis. *Carna erat tibia paulò crassior, longitudine paulò minus cubitali, cuius os tantum patebat, quantum ad inflandum sufficeret, desinebatq; in extremitatẽ campanulæ similẽ, quemadmodum tuba*. Duæ, quas describit Iosephus, erant argenteę; non tamen dubium, quin multæ aliæ fuerint æreæ. Et tam ar-
E genteæ, quàm æreæ appellantur tubæ ductiles, sic enim appellat eas Vulgatus Ps. 97. 6. Arias ibi vertit tubam classicam, fortasse quia Iosephus vbi suprà, videtur dicere eam classico sono vicinam esse, sic enim vertit Ruffinus. Verùm id, neque est in Græco, nec in versione Gelenij: atque vt infrà videbimus, nomen tubæ bellicæ meliùs conuenit illi, quæ appellatur *Sophar*. Duæ illæ argenteæ, quas Moyses fieri iussit, Num. 10. 2. (vt eo loci constat) factæ sunt ad signum mouendi castra, ad conuocandum vel populum, vel principes, ad celebranda festa publica, epulas, holocausta, atque pacifica, & ad inuocandum Dei fauorem, cùm populus exibat in bellum: & in ipso etiam bello inuenimus *Hasoseroth* aliquando, vt Numer. 31. 6. Oseæ 5. 8. & 2. Paral. 13. 12. 14. At ex ceteris locis constat, eiusmodi tubas ceteris vsibus suprà dictis potissimùm deseruisse. Quòd autem earum sonus non esset horrificus, constat, quia in pluribus locis adhibentur in Dei lau-
F dibus, in pompis solemnibus, & in regum coronatione; vt 4. Reg. 11. 14. & 1. Paral. 13. 8. cap. 15. 24. cap. 16. 42. & 2. Paral. 20. 28. cap. 23. 13. cap. 29. num. 26. 27. 28. & 1. Esdræ 3. 10. & 2. Esdræ 12. 14. Psal. 97. 6. Et quia ad celebranda festa publica factæ sunt, vt constat ex loco illo Num. 10. suprà citato. Quòd tamen etiam in bello interdum deseruiant, ideo fit, quia in bello etiam opus est sono festiuo, & alacri, vel ad Dei fauorem inuocandum, vt suprà.

Tuba Sophar olim cuiusmodi fuerit.

Tubam, quæ appellatur *Sophar*, asserunt dictionaria fuisse corneam. Quod probatur primò, quia Vulgatus pro *Sophar* posuit *Tubam corneam*. Psal. 97. 6. & similiter ibi LXX. & omnes Græci interpretes. Atque Arias Montanus ibi transfert *cornu*. Adde huc necesse esse, vt eadem sit tuba, quæ appellatur *Sophar*, & *Iobel*. Nam Exodi 19. vbi de eadem tuba

ſermo eſt, quæ in monte Sina perſonabat, priùs vocatur *Iobel*, num. 13. & poſtea *Sophar*, num. 16. & 18. & cap. 20. 18. & Ioſue 6. num. 4. & 6. Legimus *Sopharoth Iobelim*. & Arias Montanus ſemper explicat cornua arietis, vel tubas arietum, vel arietinas. Maſius autem Ioſue 6. ait ſatis apparere ex ſacris verbis eas buccinas fuiſſe cornua, negat tamē fuiſſe arietina. Quia cornua arietum ſunt ſolida: & oportet buccinam eſſe cauam, vt inflari poſſit. Quare de forma ſeu figura cornu arietis videtur loqui Arias: ſed neque eſt id certum, vt mox videbimus.

Aſſero igitur in primis in ſignificatione *Iobel* non videri veriſimilem Ariæ Montani & Rabbinorum opinionem, aſſerentium propriè ſignificari idem, quod buccinam arietinam. Ratio illorum eſt, quia Arabicè Aries appellatur *Iobel*. Sed contra hanc opinionem facit primò, quod ſuprà notauimus ex Maſio. Deinde quia manifeſtè Arias diſcedit à Vulgato Ioſue 6.4. vbi legimus, *Sacerdotes tollent ſeptem buccinas, quarum vſus eſt in Iubilæo.* ergo *Sopharoth Iobelim* iuxta Vulgatum, non ſunt idem, quod buccinæ arietinæ, vt putauit Arias: ſed tubæ ex iis, quæ anno Iubilæi inflandæ erant, iuxta præceptum quod habetur Leuit. 25. 9. nimirum, vt promulgaretur annus Iubilæi *buccinâ Sophar*, id eſt, *buccinis Sopharoth*, poſito ſingulari pro plurali. Nec iubet lex, vt promulgetur Iubilæus buccinis arietinis, ſed ſolùm præcipit, vt buccinis *Sophar* publicetur. Ac proptereà annus remiſſionis appellatus eſt iubilæus. Quia eiuſmodi clangoribus longè latéque perſtrepentibus indici debebat: vt benè coniicit Maſius Ioſue 6.4.

Annus Iubilæus vnde dictus.

Sed obiicies in ſignificatione vocis Hebraicæ, multò magis Ioſepho, quàm Maſio eſſe credendum, & Ioſephum quidem lib. 3. Antiquit. cap. 14. aſſerere annum remiſſionis appellari Iubilæum, & *Iobel* Hebræis ſignificare libertatem. Reſpondetur, euidens eſſe ex ſacra Scriptura *Iobel* ſignificare buccinā, vt patet Exodi 19. 13. quod eſt ante Iubilæi præceptū. Quare, quod Ioſephus ait, non debet eſſe primaria ſignificatio, ſed ſecundaria. Nam quia Iobel ſignificat buccinam: inde etiā annus libertatis dictus eſt *Iobel*, eo quòd buccinarū ſono indicebatur, & conſequenter nomen *Iobel* ad libertatem ſignificandam traductum eſt. Etymologiam huius vocis fundat Maſius in primo muſices inuentore, qui appellabatur Iubal, Geneſ. 4. 21. *Pater canentium cithara, & organo.*

Iobel *quid in Sacris ſignificet.*

Iobel, *id eſt, buccina etymon, ex Maſio.*

Secundò aſſero, certum videri tubam ſeu buccinam *Sophar* appellandam eſſe corneam. Nam vt ſuprà vidimus, ab omnibus ſacræ Scripturæ interpretibus cornea appellatur. Non tamen ſatis conſtat, an appelletur cornea propter materiam, vel ſolùm propter formā. Fortè in hoc nomine accidit, quod in vulgari *corneta*, quæ à forma ſic appellatur, vel fortaſſe à prima materia eiuſmodi inſtrumenti. Prætereà inſtrumētum muſicum, quod à Latinis appellatur cornu, à nemine putatur fuiſſe cornu naturale, niſi fortaſſe in rudioribus ſæculis. Ergo ſimiliter exiſtimandum eſt de buccina *Sophar*. Alioqui enim non ſatis aptè appellaretur tuba & buccina. Conſtat namque hæc eſſe apud Latinos inſtrumenta muſica, nempe cornua, lituos, tubas. & buccinas: & fortaſſe *Haſoſera* in eo differt à *Sophar*, quòd hæc ſit incurua, non verò illa. Atque ita *Sophar* complectitur lituos, & cornua, vel ſi ex materia ſumendum eſt diſcrimen, omnes tubæ ex ære vel argento dicentur *Haſoſeroth*: eis enim conuenit nomen tubæ ductilis, quo Vulgatus & omnes Græci interpretes vocem Hebraicam *haſoſera* exponunt. Et *Sophar* comprehendet omnes tubas ex cornea vel lignea vel oſſea materia, quæ omnes appellari poſſunt cornua à prima materia.

Tertiò aſſero, frequentiſſimum vſum tubæ *Sophar*, in ſacra Scriptura eſſe in bello: ſic enim ponitur in Scriptura quinquaginta ferè locis. Et facit, quod ſimiliter apud Latinos ea inſtrumenta, quæ litui & cornua appellantur, ferè non vſurpantur niſi in bellis, & litui quidem edebant ſtridorem & ſonum acutum cornua verò raucum, vt ex Latinitatis auctoribus ſatis conſtat. Accedit, quòd *Haſoſera* vix eſt vlla mentio in bello, niſi fortè ad victoriæ ſonum edendum: quia Numer. 31. 6 vbi fit mentio *Haſoſeroth* in bello, additur epithetum *therughah*, quod ouationem reddit Arias, & ſimiliter 2. Paral. 13. 12.

Tuba Sophar vſus in bello frequens.

Quartò, vbi aduertatur, frequentem vſum tubæ *Sophar* eſſe in bellis, facile eſt intelligere, eius ſonum fuiſſe terrificum. Quare aptiſſimus fuit ad legem in monte Sina promulgandam, Exodi 19. & 20.

Sonum tubæ Sophar fuiſſe terrificum.

Quintò, licèt aſper eſſet ſonus & raucus; potuit tamen in celebritatibus & acclamationibus habere locum, vt grauioris ſoni inſtrumenta in muſica, quæ acutos & excitatos aliorum inſtrumentorum ſonos comitentur. Quamobrem in vndecim ſacræ Scripturæ locis reperimus *Sopharoth* in diebus feſtis, in pompis & diuinis laudibus: ſed in horum locorum nonnullis coniunguntur *Sopharoth* cum *Haſoſeroth*; vt Pſal. 97. 6. & 1. Paral. 15. 28. & 2. Paral. 15. 14. Aduerte tamen aliquando, peculiaris elegantiæ eſſe, lætum ac feſtiuum inſtrumentum cum terrifico copulare: vt in ſolenni iuramento, 2. Paral. 15. 14. Ad illud enim etiam ſpectabat caput diris & imprecationibus deuouere, niſi iureiurando ſtarent.

A Illud magis videtur mirum, quòd Iubilæi annus promulgaretur tubis *Sopharoth*, Leuit. 25. 6. ſed de huius rei myſterio nonnihil in commentario diximus.

His obſeruatis; veniamus ad ſignificationem ſymbolicam eius tubæ, quam Ioannes ſe audiſſe ait Apoc. cap. 1. Cenſebit aliquis noſtram expoſitionem non eſſe ſatis aptam: quia plurimæ aliæ alluſiones & ſignificationes occurrant, quæ aptiores fortaſſe multis videbuntur. Primò exiſtimari poteſt in Apocalypſeos tuba alludi ad tubam illam, quæ exaudita eſt in monte Sinai, Exodi 19. & 20. cuius fortaſſe ſignificatio erat, legem eſſe ſpiritualem (vt ait Paulus ad Rom. 7. 14.) Facit, quòd tuba vehementi ſpiritu inflatur. Qua ratione tuba Chriſti ad ſpiritum Chriſti referri poſſet. Vel ſi Chriſtus in præſenti, vt perfectus legiſla-

Symbolica ſignificatio tubæ Ioanni auditæ.

B tor depingitur (quod nonnulli ſuſpicati ſunt) bene habet, vt tuba Chriſti comitetur ipſius legem. Aut fortaſſe vox tubæ inuitat Ioannem ad ſcribendum (ait enim tuba, *Quod vides, ſcribe in libro*) vt ea ratione Spiritus ſancti inſpiratio ſignificetur; *Nam Spiritu ſancto inſpirante loquuti ſunt ſancti Dei homines*, 2. Pet. 1. 28. & congruit, quòd Ioannes à tergo eam vocem audierit. Quia Spiritus ſanctus dum non videtur ab hominibus, & ſe monitorem ac magiſtrum exhibet; efficit, vt aures noſtræ *audiant verba poſt tergum monentis*; vt habetur Iſaiæ 30. 21. Sed conuerſus eſt Ioannes, & vidit ſacram repræſentationem; quia voluit Chriſtus Ioannem non ſolùm audire verba poſt tergum monentis: ſed etiam totius prophetiæ ſpectatorem eſſe, & ſpectaculi ipſius contemplatorem.

C Secundò, dici poſſet per tubam in Apocalypſi, Euangelij promulgationem indicari: (per alluſionem ad tubas, quibus Iubilæi annus promulgabatur) atque adeò Euangelij miniſtros, eſſe quaſi tubicines, ſeu corniciines, qui cæleſtes tubas inflent: ipſam porrò tubam eſſe Chriſti Euangelium, quod humano generi redemptionem promulget, nuncium ſanè toti terrarum orbi feliciſſimum. Atque ita feſtiuo tubæ ſonitu ritè ſignificatur. Fieri autem debet Euangelij promulgatio ingenti vi atque ſpiritu, optimis etiam exemplis atque operibus, doctrinæ prædicationem adiuuantibus. Quod etiam innuitur in modo ac ratione, qua tubæ applicatis ad foramina manibus ac digitis, & vocis ſimul ſpiritu connitente modulatos emittunt ſonos.

Quod verò hoc tubicinum munus ſit propriè ſacerdotum, figuratur in eo, quod apud Hebræos in vſu erat, ſcilicet tubas ſacras à ſacerdotibus inflari, & tubicinum officium non

Sacerdotes per tubicines figurati.

D eſſe aliorum, quàm ſacerdotum. Vide 1. Paral. 16. 6. & num. 42. & 4. Reg. 12. 13. & 1. Machab. 16. 8. *Exclamauerunt ſacris tubis.* & Numer. 10. 8. & 2. Paral. 7. 6. & cap. 13. 12. 14. & capit. 29. 26.

Tertiò expendendum occurrit, an aliqua hîc lateat alluſio ad feſtum tubarum, de quo Leuit. 23. 24. & Numer. 29. 1. incidebat autem feſtum illud in Kalendas Septembris, vnde etiam incipiebant annum Iudæi, vt noui anni myſtici nos admoneat Chriſti tuba.

Quartò, qui Apocalypſin opinantur ad nouiſſima tempora præcipue pertinere, exiſtimabant in Apocalypſeos tuba fieri alluſionem ad tubam illam Chriſti, de qua Matthæi 24. 31. & 1. ad Cor. 15. 52. & 1. ad Theſſal. 4. 16. Huc ſpectat opinio Cypriani Monachi, qui exiſtimat vocem, de qua hîc agimus, ad graues comminationes ſpectare.

E Quintò, ſi vox tubæ referatur (vt ſæpè aliàs in ſacra Scriptura) ad conuocandam multitudinem, fortaſſe non erit abs re, ſi intelligamus, in præſenti per vocem tubæ conuocari populum Chriſtianum ad contemplationem myſteriorum Apocalypſeos: vel etiam ad cultum diuinum, vt Iſaiæ 27. 13.

Sextò, putabit aliquis vocem tubæ in præſenti ſpectare ad celebrandam Eccleſiæ Chriſtianæ fundationem: & ad offerendum ſacrificium laudis, vel ad Chriſti coronationem. Quia ſæpe vox tubæ edicit lætitiam ac celebritatem, & Dei laudem. Vide 1. Eſdræ 3. n. 10. vbi tubæ ſonitus auditur in templi fundatione, & 3. Reg. 1. 41. in coronatione Salomonis, & 4. Reg. 9. 13. in coronatione Iehu, & 4. Reg. 11. 14. & 2. Paral. 23. 13. in coronatione Ioas regis, & 2. Paral. 7. 6. in dedicatione templi, & 2. Paral. 29. n. 26. in ſacrificio ſolemni: & Eccli. 50. 18. in libatione, & Pſal. 97. 6. & 150. 3. in diuinis laudibus. Huc ſpectant pompæ feſtiuæ, in quibus ſonus tubæ

F reſonabat, vt videre eſt 2. Regum 6. 15. & cap. 18. 16. & 1. Paral. 13. 8. & in ipſa etiam Apocalypſi feſtiuus eſt tubæ ſonitus cap. 18. 22.

Septimò, cùm in Apoc. ſermo ſit de victoriis Eccleſiæ, & de Diuinæ prouidentiæ triumphis, ad hæc etiam referri poteſt tubæ ſonitus, iuxta illud Pſal. 46. 6. *Aſcendit Deus in iubilo, & Dominus in voce tubæ.* vide etiā 2. Paral. 20. 28. Accedit, quòd in ſolemni pompa ac celebritate, qua Dei arca ad modum triumphi referebatur, centum ac viginti ſacerdotes tubis canentes incedebant, 2. Paral. 20. 28. & ad lætiſſimæ victoriæ nuncium promulgandum deſeruit tuba, 1. Reg. 13. 3.

Octauò, ſi adeo placet, vt clangor tubæ omnino ſit bellicus in præſenti, ſatius eſſe videtur, vt, quoniā Chriſtus clangere deſcribitur, explicetur de bello, quod Chriſtus Dæmoni, mundo,

mundo, & carni, teterrimis animarum hoſtibus, indicit: de quo etiam bello apertè agit Apocalypſis.

Nihilominùs certum mihi eſt, has omnes explicationes non eſſe ad mentem Apocalypſeos. Etenim quantumuis plurima afferantur ad alicuius ex his probabilitatem adſtruendam, manet adhuc violentum, quòd humili ratione, ipſi Chriſto tubæ ſonitus tribuatur. Pro quo aduertendum eſt, quando munus de quo agitur, non adeò dignum & decorum eſt, vt propriè ad principem pertineat; inconſiderantiæ eſſe illud principi arrogare, quod ipſius miniſtrorum proprium eſt. Quemadmodum in legis promulgatione in monte Sina, quamuis tubæ vox exaudita fuit, non ideò aptè dicitur Deus ipſe hunc tubæ ſonum edidiſſe per ſe, ſed angelus. Atque ita non rectè excogitatum erit: ſi, vt ſignificetur Chriſtum legiſlatorem eſſe, ipſi Chriſto detur ſonus tubæ. Similiter in Euangelij prædicatione quam per ſuos miniſtros exercet, neutiquam decorum ſeruabitur, ſi repræſentetur Chriſtum eſſe, qui tuba canat; ſed qui ſuos tubicines mittat. Porrò extremi iudicij tubam Scriptura non Chriſto, ſed ſuis miniſtris attribuit, vt patet Matthæi 24. 31. *Mittet angelos ſuos cum tuba.* & 1. Theſſal. 4. 16. *Ipſe Dominus in iuſſu, & in voce archangeli, & in tuba Dei.* vbi euidens ex contextu eſt, appellari tubam Dei, non quòd Deus per ſe eum tubæ ſonum moduletur, ſed quòd vel ipſius Dei miniſter hunc ſonitum edat, vel quòd ſonus ipſe ingens ſit, (vſitatâ Scripturæ phraſi, vt *Cedri Dei*, &c.) Aliud eſt de poteſtate mortuos excitandi. Nam cùm illa ſit propria Chriſti virtus, ideo dicitur Ioan. 5. 25. *Mortui audient vocem filij Dei.* Denique quod principe munus dignum non eſt, eidem non rectè accommodatur. Licèt autem Dei ſit proprium *operari omnia in omnibus*, 1. Cor. 12. 6. ſed cùm ſermo eſt de Chriſto, tanquam de cauſa particulari, nihil illi tribuendum eſt, quod principem dedeceat. Inflare verò tubam nō ſpectat ad principem, neque in diei feſti celebratione, neque in congregāda multitudine, neque in triumpho, neque in bello indicendo, &c. In his omnibus non ſolùm eſt ineptum tubæ clāgorem principi, vt cauſæ peculiari tribuere, ſed etiam tubæ vocem: quia nihil illi tribuendum eſt, quod ipſius perſonam non deceat. Sunt tamen nonnulla officia adeò exiſtē digna, quæ ad alios directè ſpectare non poſſunt, niſi ad Principem ipſum: atque hæc quidem ſi ad principem referantur, illi glorioſum valde erit. Eiuſmodi eſt vis & efficacitas, quam Chriſti verba habent; quod ipſius Chriſti opus proprium eſt. Et apropter Chriſto apponitur gladius ab ore procedens. Quod amplius explicatur cap. 19. 21. vbi dicitur, *Ceteri occiſi ſunt in gladio ſedentis ſuper equum, qui procedit de ore ipſius.* Licèt enim in ſuo exercitu cæleſtem equitatum ducat, præclarum tamen facinus myſticæ occiſionis (hoc eſt, conuerſionis animorum) adeò proprium Chriſti eſt, vt ab alio præſtari non poſſit.

Chriſto ipſi tubā tribuere, non ita decorū: ſecus tamen ipſius concionatoribus.

Sed dices: in præſenti capite conſiderari Chriſtum non in ſe ipſo tantùm, ſed in mirabilibus etiam, quæ operatur in Eccleſia, atque adeò ea omnia, quæ per ſuos efficit, ipſi Chriſto poſſe in hac viſione tribui. Reſpondeo, ſeruandum adhuc eſſe decorum: quod non fit, ſi tubæ vox Chriſto adſcribatur, quod glorioſum illi munus in prædictis ſenſibus non eſt. Quamobrem quæ hic Chriſto tribuuntur egregia facinora, quæ per ſuos præſtat, ea ſunt, quæ propriè ipſius dignitatem decent.

Quærenda ergo eſt aliqua explicatio vocis tubæ, quæ Chriſtum maximè deceat. Atque eiuſmodi ſine dubio eſt, quam nos in commentario ſequuti ſumus. Quod enim proprium Chriſti ſpiritus eſt, Chriſti ipſius voci ac doctrinæ meritò tribuitur. Atqui Iudæorum bellum, quod ipſi Eccleſiæ Chriſtianæ acerrimum inferebant, ad Eccleſiæ eiuſdem diſciplinam & inſtitutionem admirabiliter conuertere, hoc verò proprium Spiritus ſancti munus eſt, qui eſt Spiritus Chriſti. Quare ſi vox tubæ Iudæorum bellum aduerſus Eccleſiam appoſitè ſignificat, nihil potuit elegantius excogitari, quàm tubæ illius vocē Chriſto dare, & repræſentare Chriſtum per eam tubam cum familiarium ſuorum animabus loqui. Atque hic diuinæ inſtitutionis modus non minùs Chriſto eſt glorioſus, quàm ſeptem libri ſigilla (de quibus cap. 5.) reſerare. Quia tam hoc, quàm illud directè eſt ſpiritus Chriſti officium: iuxta id 1. ad Cor. 2. 10. *Nobis reuelauit Deus per Spiritum ſuum: Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei.*

Reiectis aliorū explicationibus de tuba, noſtra ſtatuitur.

Confirmatur hæc noſtra explicatio. Quia nihil congruentius eſt, quàm vt eâdem omnino ratione vox tubæ tribuatur Chriſto, ac vox aquarum multarum. Hanc autem vocem poſtremam ad multarum gentium bellum eſſe referendam, & ſacræ Scripturæ phraſis, & contextus ipſe Apocalypſeos efficaciter meo iudicio perſuadent. Vnde perſpicitur proprium etiam eſſe Chriſti facinus, Eccleſiam docere arcanam & altiſſimam Theologiam, quæ in huius libri ænigmatis abdita eſt per bellum ipſum, quo Gentes illam premebant. Quia in re illud impletum fuit, quod Chriſtus (Ioannis 14. 26.) ſuis Apoſtolis fuerat pollicitus, *ille vos docebit omnia, & ſuggeret vobis omnia.* Atqui quod Chriſti Spiritus docet ſuos, id iure ipſi Chriſto tribuitur. Et interna Spiritus ſancti & Chriſti doctrina & inſtitutio, Iudæorum & Gentium bello vſa fuit, tanquam voce, qua ſuos amicos erudiret, & ſeſe in eorum mentem inſinuaret, cæleſtem inſtillando doctrinam.

Confirmatur ſecundò, quia vox aquarum multarum denotat confuſionem, iuxta illud Lucæ 21. 25 *Præ confuſione ſonitus maris & fluctuum*: docere autem eiuſmodi doctrinam, quæ ingentem pacem & ſolatium ſecum afferat, atque id per belli confuſionem, hoc Chriſti Spiritus proprium eſſe facilè cernitur.

Voce aquarū multarum confuſionem denotari.

Prætereà negari non poteſt, tubæ vocem in ſacræ Scripturæ phraſi eſſe belli ſymbolum. Nam tubâ claſſicum canitur, 2. Eſdræ 4. 20. & Amos 2. 11. 2. & cap. 3. 6. & Sophoniæ 1. 16. Ioëlis 2. 1. Perſonuit etiam tuba, vt populus pro Abſalone contra Dauidem coniuraret, 2. Reg. 15. 10. & ſimili modo 2. Reg. 20. 1. In ipſo etiam belli conflictu ſonat vox tubæ, 1. Macha. 3. 33. & c. 4. 13. & cap. 16. 8. Iob. 39. 27. Notæ inſuper ſunt Gedeonis tubæ. Iudic. 7. 8. 16. 18. 20. Itaque tubæ id olim præſtabant quod nunc tympana in bellis. Vide Ieremiæ 6. 17. & cap. 4. 14. Iudith. 15. 3. & 1. Machabæorum 7. 35. Denique Apocalypſeos tubæ bellicæ ſunt, & quid aptius, quàm vt eodem modo tubæ nomen accipiatur in prologo?

In commentario ad eam propendi ſententiam, vt tubæ vox in præſenti acciperetur, non vt tubæ *Haſoſera*, ſed vt tubæ *Sophar*. Fundamentum eſt, quia tubam *Sophar* certum eſt ab Scriptura appellari tubam corneam; eiuſmodi autem ſunt propriæ tubæ bellicæ.

Quin in aliis etiam auctoribus, vbi ſermo eſt de bello & tuba bellica, litui & cornua frequentiſſimè apponuntur, vt Virgil. 3. Georgic.

Tubæ, litui, cornua in bellis vſitata.

Primus equi labor eſt animos atque arma videre
Bellantum, lituóſque pati. ———

Et Æneidos 6. agens de Miſeno Æneæ tubicine,

Et lituo pugnas inſignis obibat & haſta.

Idem lib. 8. initio.

Vt belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit & rauco ſtrepuerunt cornua cantu.

Item Horatius lib. 2. carminum, ode 1.

Iam nunc minaci murmure cornuum
Perſtringit aures, iam litui ſtrepunt, &c.

Et lib. 1. ode 1.

Multos caſtra iuuant, & lituo tubæ
Permiſtus ſonitus ———

Ouidius 3. Faſtorum.

Iam lituus pugnæ ſigna daturus erat.

Si quis tamen adhuc contendat, *Haſoſera* etiam eſſe tubam bellicam, non proptereà noſtra corruet explicatio dummodo de tubæ bellicæ voce ſermonem eſſe conueniamus. Hæc enim eſt præcipua meæ expoſitionis baſis. Et negari non poteſt, quin vox tubæ in frequentiſſimo ſacræ Scripturæ vſu bellum repræſentet. Denique omnia hac ratione mirificè cohærent; ſcilicet vocem aquarum multarum eo modo eſſe accipiendam, & in noſtra explicatione vtramque vocem Chriſto eſſe digniſſimam, & congruentiſſimam Apocalypſeos argumento, vt duo illa bella in prologo indicentur, ad quæ tota ferè libri ſeries reuocatur.

COMMENTARIVS.

HÆc præmiſiſſe viſum eſt ante diſputationem de primæ huius viſionis ſcopo, id eſt, de ſignificatione primæ perſonæ, quæ Ioanni apparuit. Permagni enim refert ſemel percipere, quò hæc figura potiſſimùm ſpectet, ac de ſingulis ipſius partibus per ordinem poſteà dicemus. Nunc totius figuræ finem exponere eſt animus, & quid per eam ſignificetur. Qua in re primùm mihi aliorum opiniones breuiter ſunt referendæ. Nonnulli igitur hac expoſitione contenti, ſolùm notant, hâc primâ figurâ Chriſtum Saluatorem noſtrum deſignari, atque ipſius admirandam virtutum perfectionem, quam Chriſtiani debeant imitari. Nec defuit, qui cogitaret, cùm Apocalypſis ſit Chriſti prophetia, oportuiſſe vt initio imago aliqua ſiue effigies ipſius Chriſti collocaretur, cuius loco repoſitam fuiſſe ænigmaticam Chriſti figuram, vt libri principium toti prophetiæ reſponderet, id eſt, vt totus liber ſymbolicus eſſet & ænigmaticus.

Variæ ſententiæ de prima Apocalypſeos figura ſcopo & fine.

Irenæus ait, hanc figuram ad ſacerdotalem & glorioſum regni Chriſti aduentum pertinere. Hæc ille, forſan vt millenarius. Luiſius Legionenſis de nominibus Chriſti, aſſerit totum hoc ænigma ad

Chriſti ardentem charitatem referri debere. Stunica in Zachariam ſentit hanc eſſe Chriſti figuram, quatenus ſupremus iudex eſt. Ribera exiſtimat hoc primum ænigma ad iuſtorum conſolationem & terrorem impiorum ſpectare. Pererius affirmat in hac figura depingi prouidentiam, quam Chriſtus erga ſuam Eccleſiam exercet, & in hoc ipſo proponi exemplum gubernationis Eccleſiaſticæ, quod Eccleſiæ rectores debeant imitari. Pannonius arbitratur, hanc imaginem cuilibet iuſto conuenire: quia Chriſtus & Eccleſia ſunt vnum. Aliis videtur hîc depingi Chriſtus, qua ratione eſt perfectiſſimus legiſlator. Multi denique opinantur, hîc ſingulariter exprimi Chriſti prouidentiam erga Eccleſias illas Aſiæ, quæ per ſeptem candelabra deſignantur. Hæ ſunt variæ ſententiæ, quas inuenio: & vix eſt vllus dicendi modus, ex quo non poſſit aliquid ad veram explicationem deſumi. Veriſſima tamen ſententia eſt, hanc primam Apocalypſeos perſonam prologum agere, & ſummam totius ſpectaculi perſtringere. Nec verò ipſe primus huic expoſitioni auctor ſum: in aliis enim nonnullis eam adumbratam ſaltem, ſi minùs expreſſam, reperi.

In comœdiis qui prologũ agit, totius argumenti ſummam paucis debere complecti, præcipit Ariſtoteles.

Ad cuius explicationem aduerto, rationi eſſe valde conſentaneum, atque adeò iuxta ipſius artis præcepta; vt in quauis actione ſiue comica, ſiue tragica ſit, perſona quæ in ſcenam prodit prima, totius actionis argumentum paucis explicet. Certè id in comœdiis, in tragœdiis præſtari debere præcipit Ariſtoteles 3. Rhetoricorum cap. 17. Quod licèt hac noſtra tempeſtate (vt aiunt) ferè non obſeruetur; id tamen ab Ariſtotele fuiſſe traditum, argumento eſt multò rationi eſſe congruentius. Quin & apud Iſaiam credit Foretius concionem capitis primi eſſe ceterarum omnium illius prophetiæ ſummam. Facit, quòd in orationum exordiis videmus ab optimis quibuſque auctoribus ſeruari; vt breuem ipſius orationis propoſitionem præmittant, quæ præcipua eorum, quæ dicenda ſunt, capita complectatur.

Prima Apocalypſeos figura quo pacto totius argumenti ſummam complectatur.

Ad hæc, cùm iam ſtatuerimus huius libri argumẽtum ad duplex potiſſimùm Iudæorum ac Gentium bellum reuocari; dubitare non poſſum, veram vocis tubæ & vocis aquarum multarum expoſitionem (quas voces textus in prima hac viſione Chriſto attribuit) eam eſſe, quæ ſuperiùs manet explicata de vtriuſque belli diſtinctione. Quòd ſi hic eſt earum vocum ſenſus: quis non videat præcipuam huius figuræ intentionem eſſe totius Apocalypſeos argumentum ſummatim complecti? Et meâ quidem ſententiâ, quemadmodum argumenti Apocalypſeos perſuaſio plurimum confert ad ſcopum huius figuræ intelligendum; ita etiam harum duarum vocum (id eſt, tubæ & maris) intelligentia non parum confirmat illud eſſe verum Apocalypſeos argumentum, nempe de duplici illo bello. Duæ enim hæ voces, ſi rectè inſpiciantur reſpondent duabus illis columnis, de quibus notatione 12. prolegomenon diximus.

Collatio primæ huius figuræ & eius partium cũ præcipuis totius Apocalypſeos partibus.

Prætereà in ſingulis huius primæ viſionis partibus cernitur manifeſtus reſpectus ad multa ex iis, quæ poſteà in totius libri proceſſu tractãtur. Nam veſtitus podêris reſpondet veſtimentis albis, quibus Seniores ſunt amicti, cap. 4. & byſſino, quo ſe induit Agni ſponſa, cap. 19. Deinde poderis byſſina & zona aurea reſpiciunt angelorum veſtitum, qui phialas effundunt, cap. 16. Canities huiuſce perſonæ videatur fortaſſe alicui referre Seniorum canos, de quibus cap. 4.

Oculorum flammæ, eædem ſunt cum illis cap. 19. 12. *Oculi eius ſicut flamma ignis.* Pedes ex chalcolibano ardenti ſunt illi ipſi, qui angelo forti tribuuntur, cap. 10. n. 1. *Pedes eius tãquam columnæ ignis.* Atque ipſe ignis eſt, qui poſteà Babylonem incendit & exurit. Septem ſtellæ, quas in manu geſtat Chriſtus, reſpondent ſtellis, quibus mulier illa coronatur, de qua cap. 12. Gladium oris vtrâque parte acutum inuenimus poſtea cap. 19. 15. ſplendor ſolis in facie, de quo hîc, legitur pòſt cap. 10. numer. 1. *Facies eius vt ſol*, atque eodem ſolis ſplendore mulier vndique amicitur cap. 12. De morte, inferno, & clauibus agitur deinceps non ſemel. Denique nihil eſt in toto hoc capite, cui nõn aliquid ex hoc ſpectaculo poſteà reſpondeat. Nec in verbis ſolùm, ſed multò magis in præcipuo ſenſu atque myſterio, vt ſuis locis videbimus. Itaque ſi primam hanc viſionem cum tota Apocalypſi conferre velimus; nulla poteſt remanere dubitatio, quin hæc figura totius libri ſummam coërceat, atque adeò hic ſit perfectus prologus; in quo iuxta rationis atque artis præcepta, tota reliqua actio paucis indicatur.

Difficultas aduerſus hæc.

Obiiciet tamen aliquis hanc figuram manifeſtè Chriſtum referre, vt ex ipſius patet verbis; *Fui mortuus, & ecce ſum viuens in ſæcula*, ac proinde coactum eſſe, in ea Apocalypſeos ſummam proponi. Apocalypſis enim propriè ac directè agit de Chriſtiana Eccleſia. Quare diſtinctio, quæ inter ſponſum & ſponſam eſt, aut inter caput & reliqua corporis membra, hæc eadem futura videtur inter huius figuræ & reliquarum Apocalypſeos myſterium.

Solutio.

Reſpondeo tamen. Quicunque hâc figuram attentè conſiderauerit, facilè animaduertet, non id fuiſſe Spiritui ſancto conſilium; vt in eâ Chriſti perſona, prout eſt in ſe, exprimeretur; ſed miranda opera, quæ in ſuis effecit. Quamobrem magno cum decoro depicta hîc fuit hæc Chriſti effigies admirabili totius corporis cultu atque habitu; ſcilicet niueis canis atque cæſarie, candidâ veſte, zonâ aureâ, pedibus æreis & ardentibus, oculis flammeis, gladio ex ore prodeunte, &c. Atque magna hæc nouitas & inſolentia eſt appoſitiſſima; vt indicetur, Chriſtum in ſuis Sanctis admirabilem eſſe; iuxta id, quod tanquam epiphonema claudit Pſalmum 67. *Mirabilis Deus in Sanctis ſuis, ipſe dabit virtutem & fortitudinem plebi ſuæ.* Et notandum eſt huius Pſalmi argumentum eſſe haud dubiè (vt ſuo loco explicabitur) idem cum argumento Apocalypſeos; nimirum de victoriis, quas Eccleſia Chriſtiana de ſuis hoſtibus fuerat conſequutura. Atque vt in eo Pſalmo epiphomena, quod totius Pſalmi ſummam continet, Deum in ſuis Sanctis admirabilem repræſẽtat; ita ſimiliter totius Apocalypſeos argumentum in alia eiuſdem rationis ſententia venuſtè & eleganter comprehenditur; ſcilicet in hac, *Mirabilis Chriſtus in Sanctis ſuis: ipſe dabit virtutem & fortitudinem Eccleſiæ ſuæ.* Atque hic eſt præcipuus primæ figuræ ſcopus.

Pſalmi 67. argumẽtum idem cum argumento Apocalypſeos.

Hoc amplius roboratur, ſi conſideretur illam Chriſti imaginem, de qua capite 5. Canticorum à numero 10. ad finem vſque capitis agitur, non ſolùm Chriſtum, prout in ſe eſt, exprimere; ſed etiam prout in ſuis præclara & excellentia operatur. Hæc enim eſt vera effigies Chriſti, qua vult Paulus ad Rom. 13. 14. noſmetipſos indui. Atque hoc modo interpretantur illam Chriſti imaginem ſeptem grauiſſimi doctores, Nyſſenus, Paulinus, Ambroſius, Gregorius Magnus, Philo Carpathius, Guillelmus, & Honorius. Et ea eſt illius loci germana expoſitio; vt in eius libri interpretatione conſtabit. Itaque non eſt nouum, in ſacra Scriptura agi ſub

Christi figura de ipsius Ecclesia.

Scripturam aliquando de Christo & Ecclesia, vt de vna persona loqui.

Præterea, prima Tincij regula quam refert & laudat Augustinus lib. 3. de doctrina Christiana cap. 30. est, *Aliquando sacram scripturam de Christo & Ecclesia loqui, quasi de vnica persona; in eis tamen locis distinguendum esse, quid Christo, quid Ecclesia conueniat.* In hac igitur figura sermo quidem videtur esse de Christo, & ad eum spectat gloria, tanquam ad auctorem & consummatorem, ac nostræ salutis exemplar, contextus tamen propriè agit de corpore Christi mystico, atque adeò de admirandis operibus, quæ ab ipso Christo in suis fidelibus & in eorum hostibus patrantur. Et horum omnium in Christi imagine expressio mirificã habet cõgruentiam, tum ad Christi cum Ecclesia vnionem significandam, tum ad denotandum, omnem Ecclesiæ gloriam in Christi tandem ipsius gloriam cedere. Ac propter vtramque rationem familiare sacræ Scripturæ est, Deum sua ipsius Ecclesia vestire, atque ipsam vt Christi gloriam considerare.

Licèt autem textus videatur de Christo loqui, & certa ipsius signa præscribere, asserens ipsum fuisse mortuum, & ad immortalem vitam resurrexisse, & claues mortis atque inferni habere, nullus tamen mirari debet, in Christi persona ac similitudine de Ecclesia ipsius sponsa sermonem institui. Primò, quia Ecclesiæ excellentiæ in Christi (vt dixi) decus ac gloriam, & in clarissimum suæ virtutis argumentum referuntur: atque ita qua ratione Paulus ait, *Viuo ego, iam non ego; viuit verò in me Christus.* eâdem etiam dici iure posset Christiana Ecclesia nihil esse aliud, quàm Christus in illa res miras operans. Deinde, quia Ecclesiæ excellẽtiæ illam Christo Domino similem reddunt, ita vt verè ac rectè dicatur Ecclesia in Christum transfigurari, cum illo simul mori atque resurgere, atque eum in diuini verbi vi & spiritu, ac in fluxarum rerũ contemptu imitari. Denique Ecclesia cum Christo tam indissolubili est vnionis vinculo colligata, vt ad Christianam ipsam Ecclesiam depingendam, mysticam Christi figuram depingere elegantissimum fuerit. Qua verò ratione singula quæ Ioannes refert de mira illa persona sibi ostensa, Apocalypseos summæ deseruiant, & in paraphrasi indicaui, & deinceps explicabo.

Quàm aptè sermo instituatur de Christo & de Ecclesia, vt de vna persona.

Vers. 10.

Audiui post me vocem magnam tanquam tubæ.] Quid tuba significet nuper vidimus. Sed cur Ioannes eam post tergum audiuit? Putabit aliquis, hanc Ioannis post tergum auditionem eodem esse modo intelligendam, atque illud Ezechielis 3. 12. *audiui post me vocem commotionis magnæ.* Sed valde diuersa est ratio. Ezechieli enim non à tergo, sed à fronte currus cum toto illo strepitu priùs apparuerat. Et posteà capite 3. missus à Deo propheta ad populum, visionem reliquit à tergo, atque ita dum pergit, strepitum, quem ante se priùs audierat, à tergo posteà exaudit; vt præsenti adhuc currus ac rotarum stridore, quasi stimulis quibusdam agitatus, ad iussa diligentiùs properaret. At Ioannes è contrario, cùm vocem priùs à tergo accepisset auribus, conuersus fuit protinus, vt loquentem videret: cuius rei rationem modò inuestigamus.

Cur Ioannes vocem tubæ à tergo audierit.

Aliorum opiniones.

Prima ergo expositio est, Christi prouidentiam, quæ in hac visione Ioanni ostensa fuit, ideo apparere à tergo, vt significetur singulare Dei præsidiũ, quo Ioannes ipse inter ingruentia huius vitæ pericula tutus erat. Et Christi quidem prouidentia rectè post nos esse fingitur; quia cùm ipsam non videamus, ab ipsa videmur atque protegimur. Huc spectat explicatio Origen. atque Hieronymi Ezech. 3. 12.

A Secunda explicatio est, ideo vocem à tergo fuisse auditam, quia reuelata sunt Ioanni, quæ erant ignota Ecclesię. Quod enim post nos est, nescimus, cùm illud non videamus. Ita Ambrosius, Thomas Anglicus, Pannonius, & Ribera.

Tertia est, Ioannem, qui contemplationi rerum cælestium vacabat, reuocari ad aliorum correctionem. Hanc sequuntur Anselmus, Richardus, Rupertus, Albertus, & vtraque Glossa.

Quarta è contrario existimat homines admoneri, vt à terrenis auertantur, & conuertantur ad cælestia. Serui enim sumus fugitiui; atque vt nos

B reuocet, clamat Christus. Ita Ambrosius & Lyra.

Quinta est Glossæ & Alberti, qui à tergo apparuisse aiunt visionem, vt Ioannes intelligeret eadem mysteria contineri in lege & Prophetis.

Sexta est, vt Ioannes reuelationem esse Spiritus sancti agnosceret; quia Spiritus sanctus dum non videtur ab hominibus, & se monitorem & magistrum exhibet, videtur facere, *vt aures nostræ audiant verba post tergum monentis*, vt habetur Isaiæ 30. 21.

Hæ omnes explicationes (vt eis nihil aliud obiiciam) non cohærent cum germana vocis tubæ significatione, quæ est de bello à Iudaico populo

C aduersus Ecclesiam gesto, (vt suprà vidimus.) Quare, quòd Ioães tubæ vocem à tergo audiuit, & mox conuersus fuit, vt se alloquentem videret; ratio fuit, vt intelligeret se vocari ad bellum, quod iam præterierat considerandum. Ac primùm ita res se habet, vt vidimus notatione 3. prolegom. bellum scilicet Iudaicum iam tunc fuisse per actum. Nam quinque & viginti annis ante hanc visionem Ioanni ostensam Ierosolyma fuerat euersa. Deinde ad hoc repræsentandum, concinnum valde & elegans fuit, tubæ vocem post tergum sonuisse.

D Quod enim iam præteriit, id verè & aptè dicimur retrò reliquisse, sicut & id quod nondum euenit, dicitur ante nos esse, iuxta id ad Philipp. 3. 13. *Quæ retrò sunt obliuiscens; ad ea verò, quæ sunt priora, extendens me ipsum.* Præterita sunt, τὰ ὀπίσω, siue quæ retrò; futura verò seu priora, τὰ ἔμπροσθεν, id est, quæ à fronte. Si ergo Ioanni solùm reuelaretur, quod erat futurum; neutiquam vocem Christi à tergo, sed ante audiret. Ceterùm cùm reuelatio exordium caperet ab eo, quod iam præterierat; elegantissimè fuit excogitatum, vt principio tubæ vox à tergo resonaret, vt posteaquam ipse conuer-

E sus fuit, vocem aquarum multarum (quæ persequutionis Gentium symbolum erat) à fronte audiret. Atque hanc prorsus existimo propriam esse locutionis huius significationem.

Cur Ioannes tubæ vocem primò à tergo: deinde vocẽ aquarum multarum à fronte audierit?

Ephesο & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis & Philadelphiæ, & Laodiciæ.] Eodem ordine textus has septem vrbes enumerat; quo posset eas percommodè peragrare, qui à Ioanne Apocalypsin ad illas deferret. Pathmo enim insulæ ceteris omnibus vicinior est Ephesus; inde ad Septentrionem vergenti occurrunt primò Smyrna; deinde Pergamus. Hinc deuexa linea inter oriẽtem solem, atque meridiem tres alias Thyatiram, Sardin, ac

F Philadelphiam hoc eodem ordine percurrit. Et progredienti versus meridiem vltima est Laodicia. Consideranda verò hîc maximè est singularis Dei prouidentia, quæ suauiter & efficaciter disposuit, vt Ioannes ab vrbe Roma (in qua longissimè ab iis vrbibus dissitus erat) in Pathmon insulam relegaretur; quæ Asiæ contermina atque ipsius vrbibus vicina erat, quò faciliùs inde per literas cum suis Ecclesiis agere, easdémque salutaribus institutis instruere & informare posset.

Vers. 11. *Quem ordinem seruarit Ioannes in septẽ vrbium enumeratione.*

Sunt

Sunt qui circa harum vrbium nomina, & eorum significationes argutè nimis velint philosophari. Sed hæc consideratio nullo solido fundamento nititur. Nam Laodicia sonat idem, quod populus iustus, atque epistola ad Laodicenum Episcopum scripta, ipsius potiùs tepiditatis reprehensionem continet; tepidùmque frigido deteriorem esse textus affirmat.

Vers. 12.

Et conuersus sum vt viderem vocem, quæ loquebatur mecum.] Sunt qui notent, in præsenti videre re esse idem, quod audire, (vt Exod. 20. 18. *Populus videbat voces.*) solet enim hoc verbum ad omnes sensus extendi. Ceterùm licèt aliis in locis hæc expositio locum habeat; hîc tamen nihil ad rem. Nec enim conuersus est Ioannes, vt audiret sonum, quem antea auersus audiebat, sed vt videret eum, qui secum colloquebatur. Atque ita *Vt viderem vocem* idem est, atque vt viderem quis esset, qui ea me voce compellabat. Qua loquendi ratione, ipse qui clamat appelari solet vox, vt Ioannis 23. *Ego vox clamantis in deserto:* abstractum pro concreto.

Quid hic sit, videre vocem.

Et conuersus vidi septem candelabra aurea.] Certum videtur, hæc candelabra consideranda esse eiusdem omnino formæ ac figuræ; atque illa quæ in templo Salomonis erant; singula scilicet septenis lucernis collucentia; quorum forma describitur Exodi 25. 31. vsque ad fidem capitis. Quod licèt alicui forsan nouum videatur; ego tamen verissimum esse mihi persuadeo. Primò propter id, quod sequitur; illum scilicet, qui in medio horũ candelabrorum apparuit, quasi illorum curam gerens, vestitum fuisse podère, id est, lineâ strictâ: quæ illum sacerdotem esse facilè indicat, cùm hic esset proprius veterum sacerdotum vestitus. Cùm igitur sacerdotem audimus medium inter candelabra, protinus mentem subit manifesta ad templi Salomonici candelabra atque ad sacerdotes allusio. Atque ita illam veterum candelabrorum formam referre debent hæc, de quibus in præsenti.

Candelabra septem Ioãni visa, cuiusmodi forma sint excogitanda.

Confirmatur; quia tota Apocalypsis plena est allusionibus ad varios veteris instrumenti locos. Quare cùm hic apponantur candelabra aurea: alluditur proculdubiò ad aurea illa candelabra, quæ erant in templo; cùm nullibi prætereà aurea candelabra reperiantur. Accedit quòd peculiariter etiam respicere videtur hic locus Zachariæ visionem; cùm cap. 3. 4. conspexit sacerdotem Iesu mutatoriis vestitum, id est, *podêre*, vt vertunt LXX. & mox cap. 4. 2. *vidit candelabrum aureum, & septem lucernas super illud.* Candelabra igitur aurea, inter quæ adstat sacerdos podêre indutus, omnino censenda sunt esse heptalychni, id est, septem lucernas habentia; atque ita appellantur septiformia à Bachiario. Facit candelabri Zachariæ significatio, quæ eadem est cum horum candelabrorum significationibus. Apud Zachariam enim candelabrum illud Ecclesiam significat; vt docent ibi Hieronymus & Cyrillus.

Cùm igitur hæc candelabra illorum veterum similitudinem exprimant, & eorum omnium significatio sit eadem; dubitatio occurrit, cur cùm in Moysis tabernaculo, & in visione Zachariæ vnum esset candelabrum, in templo verò Salomonis decem (3. Reg. 7. 49. & 2. Paral. 4. 7.) in præsenti sint septem: Respondetur, rationem discriminis esse, quia Ecclesia vna est & multiplex. Quamuis enim sit vnica Ecclesia Catholica, includit tamen sub se multas peculiares pro numero Episcoporum. Numerus ergo septenarius electus est in præsenti propter septem Ecclesias Asiæ (vt suprà vidimus.) Denarius autem congruentissimus fuit in templo Salomonis, quia hic est proprius multiplicationis numerus: atque in symbolis idem valent decem, quod multi, in rebus præsertim permanentibus, vt videbimus cap. 12. & 13. & 17. vbi de decem cornibus.

Cur cùm in Salomonis templo decē fuerint candelabra, Zachariæ tamē vnum, Ioanni verò septē sunt visa.

Superest considerare, quàm idonea fuerit excogitatio aurei candelabri cum septem lucernis & reliquo ornatu, ad Ecclesiæ perfectionem exprimendam. sed de hoc dicemus notatione sequenti.

NOTATIO DECIMA.

Ad septem candelabra capitis primi Apocalypseos. Consideratio candelabri aurei, quod olim Deus fieri iussit.

QVONIAM candelabra aurea eâdem specie visa sunt Ioanni, atque illud quod à Moyse factum est (vt vidimus in Commentariis;) ideo operæ pretium erit, contemplari & formã & significationẽ illius antiqui candelabri, de quo Exodi 25. 31. vsque ad finem capitis, & cap. 37. à num. 17. vsque ad 25. De eodem etiam Iosephus lib. 3. antiquit. cap. 10. Philo in libello qui inscribitur, *Quis rerum diuinarum hæres*, longè post medium; & lib. de vita Moysis, paulò post initium. Vide etiam Choul de Religione folio 10. vbi describit candelabrum, quod expressum est Romæ in arcu Titi. Nota tamen Iosephum, cùm de cãdelabro illo loquitur, quod Titus in triumpho portauit, hæc dicere: *Candelabrum auro factum, sed opere commutato à nostri vsus consuetudine.* Et videtur quidem candelabrum, quod marmore in eo arcu Titi expressum est, ad illius similitudinem factum, quod in triumpho gestauit Imperator. Quamobrem descriptio illa, quæ in arcu suprà dicto conspicitur, non firmam omnino facit fidem ad veram antiqui candelabri formam exactè cognoscendam. Neque plus ad eam cognitionem afferunt adiumenti picturæ, quas Arias & alij euulgarunt: quæ variæ sunt atque diuersæ, & textus verba alius hoc, alius illo modo explicat.

Candelabri aurei, quod in tẽplo erat, consideratio.

De septem lucernis textus sic ait; *Lucerna luceant ex aduerso*, LXX. verò transferunt *ab vna facie.* Vnde certum videtur esse, ellychnia non media fuisse in lucernis, sed ad latus vnum deflexa, & omnia ad Propositionis mensam conuersa; vt expresè præcipitur Num. 8. 2. *Lucerna è regione respiciant ad mensam panum Propositionis.* Hoc non fuit animaduersum in vulgaribus picturis; quarum aliæ ellychnia in mediis lucernis collocãt; aliæ verò nõ omnes ad eam partem, sed ad diuersas respicientes constituunt. Prætereà in illo ipso loco Numerorum. 8. 2. disertè præcipitur, vt lucernæ contra Boream respiciant. Atque ita opus erat, vt ad mensam Propositionis essent conuersæ. Quare, quod ait Iosephus candelabrum in templo fuisse obliquè positũ, vt lucernæ respicerent ad Orientem & meridiem; manifestus videtur error. Quia est contra sacræ Scripturæ præceptum, & contra rectam rationem. Candelabrum enim erat ad meridianam partem templi; atque adeò ad oppositam partem conuersæ erant lucernæ.

Quas textus sphærulas appellat, cogitandæ sunt fuisse pomorum similitudines. Quia vox Hebræa poma significat. Atque ita in hoc candelabro est aliqua arboris similitudo, quod brachia & ramos vtrinque expandit, & floribus ac pomis est onustum. Quamuis flores, ob peculiare mysterium, non omnes ex eadem arbore fuerint desumpti, vt deinceps videbimus.

In tẽpli candelabro, quæ fuerint sphærula.

Quod ad lilia attinet, falluntur, qui ea depingunt ad similitudinem eorum florum, qui propriè appellantur irides, & sunt coloris ianthini vel cærulei. Constat enim lilia esse flores candidos, Hebraicè, *Susanim* appellatos; vnde Hispana vox defluxit *Açuçenas*, atque eadem est significatio nominis Græci quo LXX. atque Iosephus vsi sunt, κρίνα, atque ita Vulgatus sequutus LXX. *lilia* dixit. Quanuis Hebræa vox, quæ in candelabri descriptione ponitur, non lilia, sed flores generali vocabulo significet. Et similiter 3. Regum 7. 49. vbi legimus, *quasi lilij flores & lucernæ desuper.* Verùm LXX. & Iosephus, vt oculati testes expresserũt, flores illos fuisse lilia.

Quæ item liliorũ forma.

Licèt autem LXX. & Vulgatus solùm meminerint liliorum; quia illa fortasse inter alios flores eminebant: ceterùm dubitari non debet, candelabri aurei flores non solùm fuisse lilia, sed etiam flores malorum granatorum, qui cytini appellantur. Nam præter sphærulas & lilia, cytinorum etiam expresè meminit Iosephus lib. 3. antiquitatum, cap. 7. quod licèt Ruffinus ipsius interpres prætermiserit; Græcè tamen perspicuum est, ita enim legimus, πεποίηται δὲ σφαιρία καὶ κρίνα σὺν ῥοΐσκοις καὶ κρατηριδίοις, id est, (ad verbum)

verbum; *Facta ſunt autem ſphærulæ & lilia cum cytinis & craterculis.* Gelenius vertit. *Erat́q; diſtinctum globulis, liliis, mali punici, craterculis.* Sed quæ Gelenius mala punica appellat, cytini ſunt; id eſt, primi mali punici partus cum flore. Sic enim accipienda eſt Græca vox ϰύτινος, ſicut etiam in granatulis, quæ pendebant ex tunica hyacinthina Aaronis, quæ à LXX. interpretibus ſic deſcribuntur Exodi 28. 33. ὡσεὶ ἐξανθούσης ῥόας ῥοΐσκους, id eſt, quaſi florentis mali punici mala punica; quæ eſt manifeſta cytinorum deſcriptio. Roiſci igitur, quorum meminit Ioſephus in candelabro, cytini ſunt, id eſt, flores malorum punicorum. Neque eos Ioſephus de ſuo adderet, niſi in candelabro vidiſſet. Et præter Ioſephi oculati teſtis auctoritatem, in candelabro, quod eſt in arcu Titi, licèt aliqua ex parte ſit ipſius figura immutata (vt Ioſephus aduertit) diſtinctè tamen in eo reperiuntur ſuprà dicti cytini. Et quidem hæc coniunctio liliorum & cytinorum myſterio non vacat. Hi enim ſunt præcipui flores, qui in Canticorum libro celebrantur. Vt in eius libri commentario videbimus. Nota præterea, Lipomanum in deſcriptione candelabri, liliis addere roſas & germina: hæc tamen, vnde ille deſumpſerit, ignoro.

B

Qua fuerit ſcyphorum figura in cãdelabro.

Quos textus appellat ſcyphos in nucis modum, numero erant viginta duo; vt colligitur ex textu. Hos alij huius figuræ, alij alterius fuiſſe conſiderant. Omnes tamen vt vaſa ſeu pateras vacuas illas depingunt. Septuaginta *craterculos* eos appellãt, Arias Montanus *calices*. Ego quidẽ in eã partẽ inclino, vt hæc vaſa non vacua, ſed plena fuiſſe exiſtimem ſphærulis & liliis; quæ (vt iam adnotauimus) poma ſunt & flores. Id mihi perſuadet primò, quòd textus ipſe ait, *tres ſcyphi per ſingulos calamos; ſphærulaq; ſimul & lilia.* Vbi aptior contractio eſt, vt hoc modo intelligatur: Sphærulàque ſimul & lilium per ſingulos ſcyphos. Hoc enim eſt *ſimul*, id eſt, ſingulæ ſphærulæ ac lilia cum ſingulis ſcyphis. Sicut expreſſit textus ipſe in quatuor aliis ſcyphis, qui ſunt in haſtili. Et iuxta hanc explicationem aberrant picturæ vulgares; quæ cum quolibet ſcypho non ſphærulam & lilium coniungunt; ſed prius tres ſcyphos ponunt, deinde ſphærulam, & poſteà lilium. Huius errati auctor fuit Rabbi Salomon, vt Lyra animaduertit. Verùm Exodi interpretes omnes notant cum ſingulis ſcyphis ſphærulas ſingulas & lilia eſſe debere. Ita expreſſè Beda, Lyra, & Caietanus.

C

Secundo id mihi probatur; quia ſcyphi pleni pomis ac liliis pulchriores erunt; & hoc modo aptiorem habebunt rationem in candelabri ſtructura: alioqui congruens ratio non facilè occurrit, cur ſcyphi vacui relicti ſint. Et forſan cùm dicitur ſphærula & lilium, accipiendus ſingularis numerus pro plurali; ita vt in quolibet ſcypho plures ſint ſphærulæ ac lilia (nec non cytini.) Quemadmodum cornu copia fingi ſolet. Aut forſan quæ ſphærula nominatur, in ſcyphum impacta debet eſſe; ſicut glandes in natiuo illo calice incluſæ ſunt ſiue inſidentes. Atque hoc fortaſſis ſignificant illa verba *in nucis modum*. Multi enim ex iis fructibus, qui nuces appellantur, præter proprium corticem, habent prætereà vel folliculum, vel calicem, in quo recipiuntur. Denique alterutra ex his conſiderationibus facilè deſeruit, vt calix continere videatur, atque protegere ſphærulas & lilia atque etiam cytinos. Nam & flores ſuos calices habent natiuos.

D

Candelabrũ ipſũ an ductile vel tornatile fuerit.

Prætereà candelabrum appellat Vulgatus *ductile*, LXX. & Philo vertunt *tornatile*, Ioſephus *fuſile*. Relinquo aliis expendendum, an hæc tria conciliari poſſint. Ego quidem LXX. lectionem cum Vulgata facilè conciliarim. Ex opere enim ductili nonnullæ partes (verbi gratia nodi aliqui) perfici ſolent opere tornatili. Aut fortaſſe tornatile ad pulchritudinem & venuſtatem refertur, vt nonnulli accipiunt id Canticorum 5. 14. *Manus eius tornatiles.*

Cum candelabro emunctoria etiam coniungẽda.

Cùm candelabro coniungenda ſunt emunctoria, de quibus Exodi 25. 38. & ſeptem infuſoria, de quibus Zachariæ 4. 2. ſiue lecythi ſint, vt putat Ribera; ſiue fiſtulæ, vt vult Arias.

Quot auri põdo habuerit candelabrum.

Totum verò candelabrum ex auro puriſſimo factum eſſe expreſſè habet textus, atque aureum talentum appendiſſe, id eſt, ſeſquimille vncias, quæ faciunt libras Romanas 125. quæ ad noſtras libras redactæ, ſunt ferè 94. Animaduertit tamen Ioſephus, candelabrum non fuiſſe ſolidum, ſed cauum.

E

Cauum fuiſſe, non ſolidũ, Ioſephus tradit.

Notandum eſt etiam hic, Plinium lib. 34. cap. 3. meminiſſe candelabrorum æreorum magni pretij, præſertim quæ rant ex ære Corinthio, in Ægina elaborata. Verùm illa alterius erant figuræ & vſus; & ſanè Latinum nomen à candelis deriuatur, & ea, de quibus Plinius agit candelas ſuſtinebant, non lucernas.

Myſtica cãdelabri aurei ſignificatio.

Hactenus de templi candelabro, & eius partibus. Quod ad myſticam eius ſignificationem ſpectat, hæc præcipuè deſumenda eſt ex ſeptem lucernis. Philo, Ioſephus, Clemens Alexandrinus, & Hieronymus epiſtola 128. in ſeptem his lucernis ſeptem planetas contemplantur; & ſanè ad planetas habitum fuiſſe reſpectum, non inficior. Hæc tamen non poteſt eſſe præcipuè intenta ſignificatio. Nam candelabrum eſt ſymbolum Eccleſiæ (vt exprimit Apocalypſis, & in illo

A

etiam Zachariæ candelabro cap. 4. notant Hieronymus & Cyrillus. Quare ea lucernarum ſignificatio quærenda eſt, quæ Eccleſiæ conueniat. Nec dubium eſt, quin optima fuerit ſeptem lucernarum excogitatio in candelabro, quod fiebat ad ſignificandam Eccleſiam, cuius planetæ multo ſubliniores ac nobiliores ſunt Illud ergo primo aduertendum eſt, in ea templi parte, quæ dicebatur Sanctum, ad dextrum arcæ latus, fuiſſe candelabrum & ad ſiniſtrum Propoſitionis menſam. Quorum ratio eſt; nam menſa Eccleſiæ doctrinã repræſentabat (id eſt, ſacram Scripturam) candelabrum autem vitæ ſanctitatem. Et quidem, quòd menſa ſit doctrinæ ſacræ Scripturæ ſymbolum, perſpicuè docent Origenes, Hieronymus, Heſychius, Gregorius, & Beda apud Laurentum. Facit, quòd Chriſti doctrina & ſacra Scriptura appellatur panis; vt docent Origenes, Arnobius, Hieronymus, Ambroſius, Auguſtinus, Gregorius, Heſychius, & Philo apud eundem Laurentum: & ſigillatim 12. Propoſitionis panes de Apoſtolorum doctrina explicant Cyrillus, Ambroſius, Heſychius, & Richardus. Porrò in illa menſa non modò erant panes; ſed calices & pateræ ad vina libanda; vt conſtat Exodi 27. 29. & cap. 37. 16. & Num. 4. 7. id quod in arcu etiam Titi diſtinctè cernitur. Hæc igitur eſt menſa, hoc epulum illud Diuinæ ſapientiæ, de quo Prouerb. 9. 2. & num. 4. *Comedite panem meum, & bibite vinum, quod miſcui vobis*, quæ declaratio & per ſe eſt manifeſta, & auctorem etiam habet magnum Dionyſium epiſtola 9. quæ eſt ad Titum.

Menſa templi, & candelabrum quid ſignificauerint.

B

Cùm igitur per menſam, Eccleſiæ doctrina ſignificetur, congruenter etiam per candelabrum, eiuſdem Eccleſiæ ſanctitas indicatur. Quare ad Ioannis conſolationem, illi ob oculos ponitur ſuarum ſeptem Eccleſiarum ſanctitas, quarum ſymbola in ſeptem illis aureis candelabris aſpiciebat. Atque hæc candelabri ſignificatio ex eo comprobatur, quòd iuſtus ſæpè ſolet cum ardente lucerna conferri. Vide Ioan. 5. 35. *Ille erat lucerna ardens & lucens.* & Matth. 5. 16. *Sic luceat lux veſtra corã hominibus, vt videãt opera veſtra bona.* Quapropter in multis eiuſdem candelabri lucernis, rectè vnius Eccleſiæ ſanctitas figuratur. Concinunt Origenes, Ambroſius, & Auguſtinus apud Lauretum; qui docent in candelabro deſignari omnes bene operantes propter virtutum claritatem.

C

Obſeruandum tamen eſt, in candelabri ac menſæ conſociatione rectè quidem doctrinæ menſam, & candelabrum ſanctitati applicari. (ideò enim præcipiebatur, vt candelabrum reſpiceret Propoſitionis menſam; quia vera ſanctitas illa eſt, quæ ad ſacræ Scripturæ doctrinam conformatur.) Ceterùm ſi candelabrũ ſeparatim ſumatur, appoſitũ eſt ſymbolũ ad optimi exẽpli lucem, & lucẽ pariter ſapientiæ ſignificandam. Quamobrem, vt mirus ſplendor ſanctitatis & ſapientiæ Eccleſiarum Chriſti apprimè deſignaretur, non neceſſe fuit in hac viſione, præter ſeptem candelabra, totidem menſas apponi. Nam candelabra ipſa cæleſtis etiam ſapientiæ excellentiam egregiè ſignificant. Atque ita cap. 11. vbi ſub nomine duorum Chriſti teſtium, de Eccleſiæ ſapientia & ſanctitate agitur, de illis dicitur; *hi ſunt duo candelabra.* Duplex namque eſt modus effulgendi, ac mundum lumine illuſtrandi: alter excellentiã ſapientiæ; virtutum exemplo alter. Et ad ſanctitatis & ſapientiæ diſtinctionem indicandam, idoneum fuit duorum candelabrorum ſymbolum. Hic verò, vt intelligatur, quàm recta alios illuſtrandi ratio ſit ſanctæ ſimul vitæ atque ſapientiæ radios effundere; eleganter etiam ſingulis Eccleſiis ſingula candelabra accommodãtur, vel in menſa epulum ſapientiæ ſignificabatur, ad quod inuitantur fideles; in candelabro autem & ſapientia & ſanctitas, quæ in eis elucet. Sed vt ad ſeptem lucernarum numerũ veniamus, vidimus iam ſuperiùs ex Origene, Ambroſio, & Auguſtino, ad virtutum claritatem & fulgorem referri. Quibus addo Heſychium, qui Leuitici 24. aſſerit lucernas candelabri eſſe virtutes. In hac ſignificatione lucernarum numerus ſeptenarius quadrat cum numero virtutum: aptè enim illæ ad ſeptem reduci ſolent, nempe ad tres Theologales, & quatuor Cardinales: vel ad ſeptem illas; quæ ſeptem vitiis capitalibus opponuntur, vel ad ſeptem Spiritus ſancti dona. Atque hac ratione congruẽs videtur reddi ratio numeri ſeptenarij lucernarum. Verumtamen Zachariæ locus cap. 4. 10. vbi agens de ſeptem lucernis cãdelabri ait, *ſeptem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram.* Hic (inquam) locus poſtulat: vt eum præcipuè attendamus in harum ſeptem lucernarum explicatione. Sapienter enim ait Idacius lib. 3. contra Varimandum, ſeptem lucernas in capite candelabrorum, eſſe ſeptem ſpiritus Dei, qui in omnem terram mittuntur. Et quidem poſtquam Deus ſuum ſpiritum omnibus mundi nationibus elargitur, veriſſimè dicitur ſeptem ſuos ſpiritus in omnem terram mittere. Nam in excellenti fidelium ſanctitate effulgent in primis Dei virtus, Beneficentia, Æquitas & mirabile Conſilium: neque ſolum hæc, ſed etiam Dei patientia. Nam vt iuſtus perſequutione probetur ac perficiatur, neceſſarium eſt Deum perſequutorum improbitatem ac malitiam patienter ſuſtinere. Comminatio etiam oſtenditur. Nam ea, quæ iuſtus perpetitur, magnum ſupplicium

Candelabrũ templi reſpiciebat Propoſitionis menſam: & cur?

D

Myſtica ſeptem lucernarum ſignificatio

E

peccatori

peccatori mutantur; iuxta illud Lucæ 23. 31. *Si in viridi ligno hæc fiunt*, &c. Denique Dei seueritas maximè elucet in sceleratorum obduratione, quod maximum est in hac vita supplicium; atque id quoque erat ad magnam Sanctorum patientiam necessarium.

Septem oculi Domini, apud Zachariā, quid significent. Ex illo Zachariæ loco, meô iudicio, manifestè colligitur, abs re esse per septem oculos Domini intelligere Angelos septem, siue Angelorum multitudinem. Quia sermo est de candelabro Ecclesiæ, de cuius splendore & ornatu solicitam curam gerebant Iesus & Zorobabel. Atqui in Ecclesiæ candelabro (siue sermo sit de antiqua Ecclesia Israelitica, siue de Ecclesia Christiana) lucernæ splendentes non sunt Angeli, neque ideo negatur nos à Deo per Angelos illustrari. Att propria Ecclesiæ lux, qua ipsa effulget, ipsius est proculdubiò sanctitas ac sapientia. Quare, sicut non est ad rem interpretatio de Angelis in septem illis candelabri lucernis, ita neque in septem illis oculis vel spiritibus Dei. Quia Zacharias ait, septem lucernas candelabri esse septem illos oculos & spiritus Dei. In lucernis autem candelabri quis non videat, ineptum esse de Angelis interpretari? Quemadmodum cùm de Ioanne Baptista dicitur, *ille erat lucerna ardens & lucens*; nullus dicet lucernæ illius lucem esse Angelum Ioannis custodem.

D. Isidori de eisdem explicatio. D. Isidorus has septem lucernas accommodat ad septem Diaconos, quos asserit ex ordine Apostolorum in qualibet Ecclesia futuros (iuxta locum Actorum 6. 5.) qui sunt in gradu sublimiori, quàm ceteri; & possunt etiam appellari Pontificis oculi. Sed non potest ea esse propria expositio. Nam septem Diaconi non sunt septem Dei spiritus qui mittuntur in omnem terram.

Ego quidem certam esse existimo Benedicti Ariæ Montani declarationem; qui septem oculos Domini de ipsius prouidentia interpretatur. Et oculorum etiam symbolum ad prouidentiam aptissimum est; vt constabit cap. 5. Apoc. nu. 6. vbi de septem oculis agni dicitur, eos esse septem spiritus Dei missos in omnem terram. Illud in sua explicatione intactum prætermisit Arias; cur Diuinæ prouidentiæ oculi septem esse dicantur? id est, cur Dei prouidentia ad septem reducatur perfectiones? de quibus nos latè diximus suprà notat. V.

Obiectio. Sed obiicies; quemadmodum Angeli non sunt ipsa Ecclesiæ Christianæ lux atque perfectio, ita etiam quod in Ecclesiæ candelabro effulget, non videri esse eandem perfectionem septem spirituum Dei. Hi enim spiritus sunt in Deo ipso: atque adeò effectiuè (quod aiunt) non formaliter perficiunt & illustrant Ecclesiam. *Soluitur.* Respondetur, esse maximè appositam loquutionem, & sæpè in sacra Scriptura vsurpatam, agere de Sanctorum virtutibus, vt de effectibus spiritus Dei, qui in ipsis habitat, valde propriis. Atque hac ratione dicitur Deus suum spiritum hominibus immittere, atque ipse spiritus in illis habitare dicitur. Quòd si excellentia sanctitatis & sapientiæ, quæ in Ecclesia sunt, est euidens argumentum præstantiæ & excellentiæ septem spiritum Dei; quid aliud considerari potuit in Ecclesiæ dignitate illustrius, & quod in symbolo præcipue esset repræsentandum, quam hæc septem Dei spirituum gloria? Certè nihil aut ipsi Ecclesiæ gloriosius, aut Deo honorificentius.

His animaduersis, facili negotio perspicitur, quàm congruenter facta fuerit ad septem planetas allusio, qui ad septem spirituum Dei symbola creati sunt, vt explicuimus notatione illa V. Et septem etiam Spiritus sancti dona (quæ in septem lucernis intelligit Beda & plerique alij) consistunt in horum Dei spirituum cognitione & communione. In capitis autem sexti Apocalypseos declaratione ostendemus, vnam ex præcipuis rebus Apocalypseos esse tractationem, qua demonstretur in excellenti primitiuæ Ecclesiæ sanctitate inter Iudaici populi persequutiones, maximè septem Dei spiritus effulgere. Atque in hac prima visione (quæ totius libri prologus est, & argumentum indicare debebat) id fuit potissimùm spectandum. Persequutio autem Iudæorum se etiam extendit ad Christianos in septem illis Asiæ Ecclesiis degentes, vt constat ex cap. 2. n. 9. & cap. 3. n. 9.

Mystica malorū granatorū, quæ in templi cādelabro erāt, significatio. Diximus de septem lucernis. Percurramus reliqua. Flores malorum granatorum indicant gloriosum Christianarum Ecclesiarum exordium. In quo enituit purpureus ille Martyrum rubor, qui eas maximè decorauit. Atque hoc felix initium ingentem deinde fœcunditatem pollicebatur.

Liliorum significatio. Lilia propriè sunt symbola gloriosæ earundem Ecclesiarum exaltationis. Scio multos in liliis reperire virginitatis significationem, atque in eorum cum cyathis coniunctione, Martyrum ac Virginum decus contemplantur; quod tantopere Ecclesiam exornauit. Ceterùm significatio felicis reipublicæ exordij & admirabilis exaltationis, est propria atque germana; vt videbimus in notatione ad Canticorum caput 2. Atque dum Ecclesiæ Christianæ prophetia ob oculos ponitur, sæpè gloriatur Deus illā se incepisse, atque eandem ad absolutam perfectionem prouecturum: & hoc propriè est Deum esse A. & Ω, principium, & finem. Quare valde decuit in Ecclesiarum symbolo duos illos flores inter-

A poni quos Diuinus spiritus sapientissimè elegit ad Ecclesiæ principium ac sublimitatem repræsentanda.

Sphærulæ, cum aurea poma sint, apprimè denotant virtutum fructum, quem Ecclesiæ arbor producit pretiosissimum. Et hæc eadem est pomorum significatio in libro Canticorum. Poma etiam aurea, sunt multarum animarum ad Christi fidem, & ad vitæ sanctitatem conuersio per efficaces conciones, & per sacramenta egregiè administrata. Hæc enim animarum lucrandi cura, Christianæ Ecclesiæ spiritus propria est, & vix antea audita erat. Florum autem & sphærularum, siue pomorum copulatio eandem hîc habet significationem, quam in Canticorum cap. 4. 13. *Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus*; & in eo etiam libro distinctè de prædictis fructibus agitur.

B Iam scyphi (qui considerandi sunt, vt calices, qui fructus & flores comitantur & protegunt, atque horrentes echinorum oculos imitantur) idoneè videntur ad sacras cerimonias externas, ad modestiam, & ad corporis castigationē, & alia eiusmodi applicari. Hæc enim præsidio sunt & defensioni solidis virtutum fructibus. Et eam ob causam Sancti inediis, vigiliis, atque aliis macerationibus suam carnem affligunt, iuxta illud Pauli, *Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne fortè, cum aliis prædicauerim, ipse reprobus efficiar.* *Scyphorum significatio.*

Hæc de singulis candelabri partibus. Quòd si totum spectare velimus; auri purissimi, quo constat materies indicat, quanti sit pretij atque æstimationis apud Deum Ecclesiæ Christianæ sanctitas, & quanta in sanctissimis viris conspicua puritas atque integritas. Significat prætereà, aurum Christianæ perfectionis persequutionum igne probari. Quod verò fuerit ductile denotat (vt rectè Gregorius homil. 6. in Ezechielem) Ecclesiam ferendo quotidie progredi, proficere ac perfici; quod primæuis illis temporibus potissimùm quadrat. Huc spectat auri firmitas atque tenacitas; quod malleorum ictibus ad summam vsque tenuitatem productum, integrum tamen persistit & minimè fractum. *Mystica totius candelabri significatio.*

C Deinde apta omnium candelabri partium coagmentatio, Ecclesiæ vnionem repræsentat. Quòd autem cauum sit, fortè innuit internum Dei spiritum, quo intimi Ecclesiæ sinus pleni sunt.

Præterea infusoria fortassis sunt, Ecclesiæ Sacramenta. Denique quemadmodum templi candelabrum in veri Dei honorem ac venerationem ardebat: ita similiter hæc mystica candelabra in mediis tenebris effulgentia summum Deo honorem ac gloriā deferunt. Ceterū licèt hęc omnia elegantem habeant applicationem, illustrissima tamen est in candelabro, septem lucernarū significatio, ex quibus, vt ait Philo, quæ mediū tenebat locū, ceteris altiùs eminebat. Atque ita etiam Dei sapientia, & mirabiliū consiliorum spiritus, qui in Apocalypseos ordine inter reliquos medius est, sublimiùs & eminentius caput videtur attollere, & maiorem Deo venerationē conciliare. Quemadmodum Salomonis sapientia singulariter effecit, vt eum omnes timerent ac venerarentur, 3. Reg. 3. 28. Atque eadem fortan est ratio, quapropter Ezechielis 1. 1. dicitur, *Facies aquilæ desuper ipsorum quatuor.* *Quid per infusoria candelabri significetur.* D

Oblitus interim fueram, quid significet in candelabro iustum talenti pondus. Cuius mysterium omnino magnitudinum cum æquitate coniungit. Et reuera ita accidit, vt gloriæ & excellentiæ pondus, quod in Christiana Ecclesia reperitur, licet maximum sit, sit pariter iustissimum. Etenim, etsi totum id in Dei gratia ac singulari beneficio nitatur; hæc tamen gratia, si Christi merita respiciamus, iustissima est. Cuius argumentum, & præmij quod illi respondet, magnitudo, adeo iusta & æqua sunt, adeo Sanctorum meritis debita, vt Paulus maximus Dei gratiæ concionator dixerit, 2. Tim. 4. 8. *Reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus iustus iudex, &c.* *Quid per iustum talenti pondus, quo candelabrum conflabatur.* E

COMMENTARIVS.

F **E**T *in medio septem candelabrorum aureorum similem filio hominis.*] Non existimandum est, hanc figuram consistentem & immotam apparuisse, sed potiùs in medio candelabrorum ambulantem; vt explicatur cap. 2. 1. *Qui ambulat in medio candelabrorum.* Ambulat autem in medio illorum; vt foueret oleo, accenderet, & emungeret. Hic enim est aperta allusio ad munus de candelabris curandis, quo hebdomadarius in templo Salomonis vtebatur. Quare persona, quam vidit Ioannes, vestita erat podère, id est, veste illâ lineâ, quam induebant sacerdotes. *Vers. 13. Similis filio hominis cum immotus, an deambulans Ioanni apparuerit?*

Similem filio hominis.] Similē ait. Primò, quia visio erat *Quid sit, similem filio hominis.*

erat imaginaria; atque ideo quamuis apparuisset perfecta hominis figura, rectius erat dicere, se hominis similitudinem vidisse, quàm se vidisse hominem. Hieronymus Danielis 10. nu. 5. *Ecce vir.* Symmachus; *Quasi vir. Non enim erat vir; sed viri habebat similitudinem.* Hæc Hieronymus. Vide etiam Danielis 8. nu. 5. *Quasi species viri.* Deinde quia non erat quoad omnia hominis similitudo; vt patet ex pedum descriptione, de qua infrà. Quapropter in candelabris dixit se vidisse candelabra: & in hominis figura non dixit se vidisse hominem, sed hominis similitudinem,

B *Similem filio hominis.*] Communis expositio erat, *similem filio hominis*, id est, similem Christo; ac si dicatur figura ea, quam Ioannes conspicit, Christo Domino esse valde similis, & illis verbis *filio hominis*, designetur ipse Christus: atque adeò ex horũ similitudine agnouerit Ioannes, eâ figurâ Christum referri. Ribeta tamen optimè probat non dici angelum similem homini, id est, Christo; sed similem homini, eò quòd humana specie apparuerit; sicut Danielis 10.16. dicitur, *Ecce quasi similitudo hominis tetigit labia mea.* Licèt autem Christus in Euangelio sæpius se filiũ hominis appellet, non ideo filius hominis significat Christum. Sic enim Ezechiel etiã appellatur. Et nomen hoc *filius hominis* designare solet eum hominem, de quo est sermo; alioqui nomen commune est. Vide Numer. 23.19. *Neque vt filius hominis, vt mutetur.* Iob. 25 *Quantò magis putredo, & filius hominis?* Psal. 8. *Quid est homo, quòd memor es eius: aut filius hominis.* Ex phrasi ergo hebraica idẽ est homo & filius hominis; quia omnes sumus Adæ filij.

Quisnam in simili filio hominis figuretur.

C Verum est hac figurâ, quæ Ioanni apparuit, significari Christum, vt ex contextu manifestè constat. Ceterùm, quia non illud potissimùm intendebatur, vt Christus in se ipso significaretur: sed quatenus in suis fidelibus admirabilis est: idcirco oportuit figuram, quam aspexit Ioannes, non fuisse Christo similem; sed potiùs aliam, atque eam valde mirabilem.

D Quòd autem in medio candelabrorum apparuerit, ratio est, quia candelabra, Christianæ Ecclesiæ excellentiam & splendorem repræsentant. Atque in medio eorum Christum incedere, hoc est, ibi suam vim ac virtutem ostendere, iuxta illud Matth. 18.20. *Ibi ego sum in medio eorum.* Atque ideò Isaias cap. 12.6. Ecclesiam hortatur, vt exultet atque triumphet, Deúmque collaudet, *quia magnus in medio illius sanctus Israel.*

Cur Christus in figura humana apparuerit.

E *Similem filio hominis.*] Meritò Christus in figura humana conspicitur. Nam Deus etiam olim ante incarnationem, cùm suis prophetis & amicis apparebat (angelo scilicet misso, qui Deum ipsum repræsentaret, humana induebatur figura. Primò, quia homo est imago Dei; & quanuis ratio imaginis non consistat in corporis figura, assumpta tamen corporeâ figurâ eius naturæ, quæ est imago Dei, assumitur similitudo hominis, ac proinde imaginis Dei repræsentatio. Atque adeò nulla figura magis decebat Dei apparitionem.

F Secundò, ad agendum cum hominibus, humana figura erat maximè conueniens, & singillatim ad magnam erga eos ostendendam amicitiam: amicitia enim amantem in amatum transmutat.

Tertiò, si finis erat Deum in hac figura repræsentare mirabilia in hominibus operantem, quid congruentius esse potuit, quàm Deo humanam figuram, admirabilem tamen, tribuere? Quo significaretur, Deum esse, qui in ipsismet hominibus latet, & per illos admiranda facinora edit. Etenim, si Christus est, qui in Paulo operatur (vt ipse Paulus ait; *Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Christus*) rectè ergo consideratur eum, qui videtur, Paulum nõ esse. Quòd si Paulus non est, & Paulus apparet; ergo Pauli habet figuram; & qui operatur in Paulo, ipsius Pauli figuram induit. Sic ergo Deus, dum per homines res efficit admirabiles, eleganter in humana forma depingitur. Quare aptissimum fuit (etiam si mentem ab incarnatione abstrahamus) Christo in præsenti humanam figuram dedisse. Et idcircò non in propria figura Christus apparuit, sed in alia distincta. Nam in suis fidelibus, qui verè ab ipso distinguuntur, Christus ipse delitescit, eorum indutus figurâ. Atque figuræ ipsi peculiares ac miras addere conditiones canorum, zonæ aureæ, pedum ardentium, &c. elegantissimum fuit; vt res admirandæ significarentur, quas in suis operatur: iuxta illud Psalm. 67. *Mirabilis Deus in sanctis suis.* Omitto alias considerationes, quæ in Christi incarnatione nituntur, & ab aliis sapienter explicantur. Sed quòd Christus non in sua figura, sed in aliena visus sit Ioanni, meo iudicio aptissimum fuit, vt intelligamus hîc apparuisse Christum, qua ratione gerit Ecclesiæ (id est, aliorum hominum) personam.

Vestis podêris, qua fuerit.

Vestitum podêre.] Podêris, si etymologiam respicias, significat vestem talarem; ex vsu tamen sacræ Scripturæ, pro veste sacerdotali accipi solet. Et nonnumquam id nomen tribuitur tunicæ Pontificis hyacinthinæ, aliquando verò tunicæ lineæ, quæ erat omnibus Sacerdotibus communis. Dubitatur ergo an in præsenti sermo sit de veste podêre hyacinthina, vel linea? Respondetur, proculdubiò sermonem esse de veste linea. Et in primis ea est, quam podêrem absolutè vocat Iosephus lib. 3. Antiquit. cap. 8. & Hieronymus epistola 128. & licèt tunicæ lineæ non tribuatur podêris nomen apud LXX. in Exodo. cap. 28.39. neque ibi exprimatur fuisse talarem; ceterùm Ezechielis 9.2. vbi legimus, *Vir vestitus lineis*, vertunt L X X. *vestitus podêre.* Vbi Hieronymus notat, podêrem quod LXX. transtulere, vnã esse ex vestibus Pontificis, quæ latinè talaris dicitur; ex eo quòd ad pedes vsque descẽdat. Et manifestum est, ibi Hieronymum non loqui de veste hyacinthina; sed de linea: quia vox hebraica *Badim*, significat linũ. Atque eadẽ per lini nomen vertitur vbi legimus, *Balteus lini, ephod lini, vestimẽtũ lini, feminalia lini*, &c. Atque iidem etiã LXX. eodem nomine sæpenumerò vertunt, & Danielis 10. 5. vbi Vulgata legit, *vir vestitus lineis*, transferunt LXX. *vestitus byssina*: & alij vertunt *podêre.* Zachariæ etiam 3. 4. vbi nos legimus *mutatoria*, LXX. legunt *podêrem.* vbi etiam videtur esse sermo de veste byssina. Ergo nomẽ podêris absolutè positum apud Hieronymũ, & apud LXX. designat tunicã lineam sacerdotalẽ.

Diluuntur difficultates, quæ contrà opponi possunt.

Sed his opponi potest, Primò, quia Exodi 28. Septuaginta appellant podêrem tunicam hyacinthinam, non verò byssinã; & similiter ibi Augustinus. Et sic etiam loquitur Philo. Et in præsenti Hugo de tunica hyacinthina exponit. Secundò, quia Ecclesiastici 45. 10. vbi nos legimus *circum pedes*, est in græco, *podêris*, & manifestè est sermo de hyacinthina. Tertiò, Sap. 18.24. podêris designat hyacinthinã; vbi dicitur, *podêris totus erat orbis terrarum.* Quartò, Hieronymus epist. 128. singillatim indicat quousque linea illa tunica demissa esset: & ait; *vsque ad crura descendit.* Non igitur ad pedes erat demissa; atque adeò dici non potest talaris siue podêris.

Ad primum respondetur, per solum nomen podêris nunquam intelligunt Septuaginta hyacinthinam, nisi quando ab illis additur, *podêris hyacinthina.* Et tamen licèt non addant byssina, solo nomine podêris intelligunt byssinam, Ezechielis 9.2.

Quæ fuerit veſtis hyacinthina.

Ad ſecundũ, non conſtat an eo nomine deſignetur veſtis hyacinthina, Eccleſiaſtici 45. 12. Ad tertium in eo loco podêris nomine ſignificatur hyacinthina, (quamuis aliter alij exponant) ſed ex adiunctis intelligitur, de quo podêre ſit ſermo, ac propterea non opus fuit ibi adiicere hyacinthinæ epitheton. Ad quartum Hieronymus etiam Ezechielis 9. vbi de byſſina veſte agit, explicat eam eſſe talarem, & ad pedes vſque deſcendere. Quare, quod alibi ait, *vſque ad crura deſcendit*; ne ſibi contradicat ſanctus doctor, incluſiuè (vt aiunt) exponendum eſt, id eſt, deſcendit vſque ad crurum opertionem, ſicut feminalia Exodi 28. 42. dicuntur deſcendere *vſque ad femora*, & Hieronymus exponit, *vſque ad genua & poplites.*

Denique in præſenti per *podêrem* ſermonem eſſe de veſte linea manifeſtum eſt ex Danielis 10. 5. vbi legimus, *Ecce vir vnus veſtitus lineis*; ad quem locum proculdubiò reſpexit Ioannes, vt explicabimus notatione XI. Accedit, quòd perſona hæc apparuit inter candelabra & quaſi de illis curam gerens; quod non erat ſummi ſacerdotis munus; atque ita nulla ratione cohæret, vt ſacerdos inter candelabra, tunicâ hyacinthinâ veſtitus appareret.

Nota prætereà, tunicam hanc lineam, quæ appellatur podêris, eſſe illam eandem, quæ appellari ſolet Ephod lineum. Vide 2. Reg. 22. 18. vbi Doëg dicitur trucidaſſe 85. ſacerdotes veſtitos Ephod lineo: & Iudicum 17. 5. explicatur Ephod eſſe veſtem ſacerdotalem. Vbi ex contextu conſtat, non eſſe ſermonem de ſuperhumerali pretioſiſſimo & Pontificali; ſed de Ephop lineo. Eandem veſtem L X X. appellant *ſtolam ſanctam*, Ezech. 10. 2. Hæ autem veſtes ſacerdotales non fiebant ex quouis lino, ſed ſolùm ex byſſo; vt videre eſt Exodi 39. 25. byſſum autem eſſe ligni genus pretioſiſſimum, ſplendens & candidum, expreſsè habetur Apocalypſeos 19. 8. & de hoc lini genere, & eius ingenti pretio latè Plinus lib. 19. cap. 1.

Quod ad ſignificationem attinet; podêris byſſina, miniſtrorum templi erat veſtitus & ornatus; qui religionis immaculatæ eſt egregium ſymbolum; vt videbimus notatione ſequenti.

NOTATIO VNDECIMA.

Ad illa verba capitis primi, veſtitum podêre. *De ſymbolo lini, & de tunica byſſina ſacerdotali.*

Quid per podêrem & zonam figuretur.

PODEREM & zonam Chriſti figuratè accipi debere, nemo dubitat: ſed quo ſenſu ſint accipienda, in eo variant interpres. Primò enim quidam intelligunt ſermonem eſſe de qualitatibus, quæ verè & propriè ſunt in Chriſto; vt de ſacerdotio, quod Chriſtus per ſe exercet; vel de ſanctitate, & charitate, quæ in Chriſto ſunt. Secundò, alij exponunt de iis, quos ſecum Chriſtus per amicitiam coniungit: qua ratione fideles ipſi conuenienter dicuntur eſſe veſtis & zona Chriſti. Notum eſt illud Ieremiæ 13. 11. *Sicut lumbare,* &c. Nota eſt ſignificatio tunicæ inconſutilis; & viſio illa qua Chriſtus Petro Alexandrino veſte diſciſſa ſe conſpiciendum præbuit. Tertia explicatio eſt de perfectione ipſorum fidelium; nempe de ſanctitate & charitate, quibus ſuos fideles Chriſtus exornat. Nam quia ad conditoris gloriam ſpectat perfectio creaturæ; ideò apposité perhibetur Deus *amictus ſolis lumine ſicut veſtimento*, Pſalm. 103. 2. Similiter ergo Chriſtus rectè depingitur ſuorum fidelium veſtitus ſanctitate, charitate præcinctus. Atque hanc tertiam explicationem nos genuinam arbitramur. Quia Apocalypſeos argumentum, quod in hac viſione proponitur, non eſt aliud, quàm Chriſtum eſſe mirabilem in Sanctis ſuis.

Podêrê byſſinã eſſe ſanctitatis ſymbolum.

Iuxta hæc diximus breuiter in commentario, podêrem byſſinam eſſe egregium ſanctitatis & immaculatæ religionis ſymbolum. Id quo ampliùs explicetur, obſeruandum eſt Chriſtianum populum eſſe populũ ſacerdotalem, qui Deum vera ſanctitate colit & veneratur; id eſt, magno conſcientiæ candore, & affectuum puritate. Hoc Chriſtus ſignificauit Ioan. 4. 23. *Venit hora quandò veri adoratores adorabunt Patrem in ſpiritu & veritate*, Et Iacobus in ſua epiſtola cap. 1. 27. *Religio vera hæc eſt, immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſæculo.* Itaque vera Dei veneratio ac religio in hoc præcipuè conſiſtit, vt animus ab omni peccatorum labe deterſus & à terrenis affectibus abſtractus, per veram iuſtitiam ac morum ſanctimoniam in Dei vnius obſequium penitus incumbat. Iuxta argumentum igitur Apocalypſeos, ad maximam puriſſimæ huius religionis perfectionem ac Dei venerationem ſummopere conduxit perſequutio aduerſus Eccleſiam concitata. Per eam enim ſuorum familiarium animos ab omni Deus ſcelerum fæce eluit, & ad rerum huius vitæ fluxarum contemptionem informauit; & animi candoris, & diuini obſequij curam edocuit. Ad hoc ergo ſignificandum nullum aliud ſymbolum potuit eligi aptius atque elegantius, quàm podêris byſſina; vt conſtabit ex iis, quæ ſubiiciam.

Byſſus quid propriè ſit.

Licet byſſi nomen æquiuocum ſit, vt conſtat ex iis, quæ affert Rhodiginus lib. 23. cap. 8. receptiſſima tamen huius vocis vſurpatio eſt pro quadam lini ſpecie valdè pretioſa. Sic loquitur Plinus de byſſo libro 19. cap. 1. & eodem modo loquitur ſacra Scriptura. Nam veſtes illæ, quæ Exodi 28. 40. 42. appellantur lineæ (nempe linea ſtricta & femoralia ſacerdotum) proculdubiò factæ ſunt ex byſſo, quam Dominus offerri à populo iuſſerat Exodi 25. 4. Atque ita eædem appellatur *byſſina*. Exod. 39. 35. Et ab Hyeronymo epiſt. 128. & Ioſepho 3. Antiquit. cap. 8. & ſimiliter eadem veſtis appellatur *Ephod lineum*, 1. Reg. 6. 14. & ſtola byſſina, 1. Paral. 15. 27. Porrò linum byſſinum fuiſſe valde pretioſum, ſatis patet ex omnibus iis locis, in quibus ſit mentio illius in ſacra Scriptura; vt Geneſ. 41. 42. Eſther. 1. 6. Ezechielis 16. 13. & 1. Machab. 14. 43. Non tamen opus eſt, vt in ſacris byſſi nomẽ ſingulariter referatur ad illud genus lini ex Achaia, quod auri pondere vendebatur; & cui ſolùm tribuit Plinius byſſi appellationem. Sed per ſimilitudinem tribuitur byſſi nomen cuicumque optimo lino vndecumque aduecto. Optimum autem appello illud, in quo reperiantur conditiones eæ, quibus lini pretium augetur apud Plinium, nempe *eximius candor & ſplendor, miráque tenuitas, vnà cum denſitate & æqualis fili neruoſitate atque conſtantia.* Huiuſmodi linum quacũque ex prouincia ſit, byſſus erit. Atque ità Ægyptiam byſſum variam legimus Ezechielis 27. 7. Vbi varietas ad texturæ artificium videtur referenda. Quia quod ad colorem attinet, ſimplex eſt color byſſi, atque ita candor & ſplendor commendantur in ea Apocal. 19. 8. & num. 14. Candoris autem nomine albus omnino color videtur in byſſo & lino denotari. Quamuis enim Rondeletius de piſcibus part. 2. lib. 1. cap. 5. referat ex Pauſania, byſſum Iudaicam referre colorem & ſplendorem auri (cuiuſmodi fortaſſe eſt linum nuper ex Indicis regionibus aduectum, quod *Pittam* vulgò appellant;) de hoc tamen aurei coloris lino videtur non agere ſacra Scriptura. Quia eius byſſum Ioannes non ſolùm candidam appellat, ſed etiam albam, Apocal. 19. 14. vbi Græcè habetur λευκὸν pro albo. Quod ſæpè in ſacra ſcriptura requiritur. vt byſſus retorta ſit, ad maiorem firmitatem videtur pertinere; vt optimè neatur, & torqueatur, vt cernere eſt in eo linteo, quod domeſticum Hiſpani appellamus.

Sacerdotum veſtes olim ex lino.

Quòd autem veſtis byſſina vel linea ſit religionis ſymbolum, in eo nititur, quòd ſcilicet ea erat veſtis ſacerdotum. Apuleius in Apologia de lineo textu, *Sacerdotalis* (inquit) *eſt veſtitus & amictus.* Et Herodotus lib. 2. num. 46. *Sacerdotes Ægypti veſtem tantummodò lineam gerunt, nec aliam eis induere fas eſt.* Verum eſt tamen Plinij tempore (vt ipſe tradit lib 19. cap. 1. & lib. 4. cap. 29.) Ægypti ſacerdotes goſſipina veſte indui ſolitos. Sed antiquus mors erat, vt lineis vterentur. Et Iſiacos ſacerdotes lino velatos, notat Hadrianus Iunius. Vtcumque hoc ſit, illud eſt certum, in populo Iſrael veſtes ſacras ſacerdotum fuiſſe lineas; atque eas adeò fuiſſe templi proprias, vt nec ipſi ſacerdotes aut Leuitæ alibi ferè, niſi in templo illis vterentur. Quamuis enim 1. Reg. 22. 18. in Saulis domum cõuenerint 85. ſacerdotes veſtiti Ephod lineo: illi tamen haud dubiè Ephod lineo ſe induerunt, ne ita facilè contemni aut violari poſſent. Hoc tamen eis nihil profuit, nec obſtitit, quominùs veſtiti Ephod lineo trucidarentur vniuerſi. Rarò itaque extra templum Ephod lineo induti apparebant. Vide Ezechielis 44. 17. *Cùm ingredientur portas atrij interioris, veſtibus lineis induentur. neque aſcendet ſuper eos quidquam laneum, quando miniſtrant. Vittæ lineæ erunt in capitibus eorum. & feminalia linea erunt in lumbis eorum.* Et numer. 19. *Cùmque egredientur exteriùs ad populum, exuent ſe veſtimentis ſuis, in quibus miniſtrauerant, & reponent ea in gazophylacio.* Ex hac animaduerſione conſtat eam veſtem vt religioſam fuiſſe habitam: quamuis ea non ad ſacerdotes ſolum pertineret, ſed etiam ad cantores & cæteros Leuitas, quando in templo miniſtrabant. Quia 2. Paral. 5. 12. legimus Leuitas & cantores veſtitos byſſinis, & filios eorum & fratres. Atque ita Samuel puer gerebat Ephod lineum, 1. Reg. 2. 18. quia Leuita erat, & in tẽplo miniſtrabat; ſiue ob peculiarem deuotionem,

deuotionem, quemadmodum nunc puerum monachali habitu vestimus. Et hac ratione Dauid eandem vestem induit, vt in pompa coram arca Dei saltaret *accinctus Ephod lineo*, 2. Reg. 6. 14. id est, *stola byssina*, vt explicatur, 1. Paral. 15. 27.

Cur byssina vestis fuerit sacerdotum propria.

Ratio verò, cur vestis byssina ad sacerdotalis officij insigne fuerit electa, desumi potest ex iis, quas subiiciemus considerationes. Ceterùm, cùm constet lineam vestem fuisse propriam sacerdotum, & Dei ministrorum & ad ipsorum indumenta destinatam, (loquar autem de veste extima:) ex hoc, inquam, solùm aptissimum est religionis & diuini cultus symbolum. Et in hac significatione apparet, Ecclesiam bysso vestitam à Ioanne fuisse conspectam, id est, diuino cultui penitus consecratam. Et quasi aliquis rogaret, quænam esset sacerdotalis vestis eius populi, qui regale sacerdotium appellatur, Respondet Ioannes, *byssinum iustificationes sunt sanctorum*. Quasi dicat, propriam horum Dei sacerdotum vestem, qua à profanis distinguantur, esse veram sanctimoniam: iuxta id Psalm. 92. 5. *Domum tuam decet sanctitudo Domine in longitudinem dierum.* Et Psal. 131. 9. *Sacerdotes tui induantur iustitiam.* Byssina ergo vestis, quæ Dei domus siue ministrorum Dei propria erat, aptissimum est sanctitatis symbolum. Vide Apocal. 15. 6. *Angelos vestitos lino mundo & candido.* Et cap. 4. 4. *Seniores in vestimentis albis.*

Lini proprietates & mystica earum significatio.

Rationes, propter quas meritò sacerdotibus & templi ministris linea vestis fuit destinata, ex ipsius lini conditionibus petendæ sunt. Prima est *munditties*, tum quia multò meliùs detergat sordes, quàm lana, tum quia lauari frequentissimè potest. Quare rectè Apuleius in Apologia de lineo textu, *munditissima induseges*. Vide Herodotum lib. 2. num. 45. vbi ait, Ægyptios gerere vestimenta linea semper recès abluta, huic rei præcipuè vacantes. Optimè ergo accommodatur linum mundiciæ cordis significandæ, vt fideles (qui mystici sacerdotes sunt) animaduertant curam ac diligentiam, quam in suis peccatorum maculis eluendis debent frequentissimè adhibere. Eandem significationem respiciebat mare illud æneum, in quo sacerdotes lauabantur sæpissimè. Et linum postulat frequenter lauari, eo quòd quæuis macula in eo propter ipsius candorem maxime offendat.

Prima lini proprietas.

Secunda.

Secunda conditio *simplicitas*. Nam vt ait Plinius, *tentatum est tingi, & insaniam vestium accipere: ceterùm mansit candori pertinax gratia.* Lanea ac serica fucum & adulterinum colorem facile admittunt. At linum simplicitatis amans, illum omnino respuit. Est ergo elegans Hieroglyphicum animi candidi, & ab omni fuco abhorrentis. Atque ita veræ religionis simplicitas fictionem omnem & hypocrisim auersatur.

Linum albedinis tenax.

Tertia.

Lini robur ac fortitudo.

Tertia conditio virtutem spectat. Linum enim præstat robore & neruositate fili, vt eleganter expendit Plinius. Gossipium ac lana segnia sunt & remissa: linum verò illis multò durius atque fortius est, & ad retia atque alia eiusmodi, in quibus vi & robore opus est, maximè idoneum. In quo illud obseruatione dignum est, quod Plinius animaduertit, esse linum, quod cùm tenue admodum sit, ita tamen sit neruosum ac robustum, vt apros in eius retia se induentes, concidat.

Quarta.

Lini tolerantia.

Quarta, *linum* (ait Plinius) *semper iniuria melius.* Quod optimè exprimit, quantopere vera sanctitas rebus aduersis, ærumnis ac persecutionibus augeatur. Iniuriæ, quas tolerat linum, donec ad optatum candorem & splendorem perueniat, plurimæ sunt, scilicet *Euelli, siccari, macerari flumio, iterum siccari, tundi malleo stupparie, decorticari, scindi spatha lignea, pecti ferreis hamis, neri, in filo poliri, illidi crebrò in silice ex aqua, texi, & tundi clauis.* Hinc est vt Becanus lib. 3. Hermathenæ contendat, esse optimum patientiæ symbolū: aptius tamen est, vt sanctitatis symbolum gerat, quæ afflictione & rerum aduersarum tolerantia semper euadit melior.

Quinta.

Quinta, linum in eo differt à lana, quòd hæc est propria brutarum animantium vestis, linum verò est nobilis plantæ medulla, quæ hominum industriæ abdita asseruatur. Vnde Apuleius in illa Apologia, *Lana*, inquit, *segnissimi corporis excrementum, pecori detracta iam inde Orphei & Pythagoræ scitu profanus vestitus est.* ita lanea vestis videtur desidiam atque segnitiem indicare: & in lino saltem maior multò diligentia significatur.

Sexta.

Mira lini tenuitas.

Sexta, Mira est lini tenuitas atque subtilitas, quod valde perpendit Plinius in thorace illo; qui in Rhodiorum insula in templo Mineruæ ostendebatur, cuius singula fila 365. filis constabant. Hieronymus etiam in id Ezechielis 16. *Cinxi te bysso*, ait. *Tenuissima ex bysso fila texuntur in veste Pontificum.* Hoc aptum in primis est, vt denotetur hanc mysticam veræ sanctitatis vestem non crasso (quod aiunt) filo, sed tenui atque subtili esse texendam.

Septima.

Lini vtilitas in nauigatione.

Septima, linum ingentem vtilitatem hominibus affert, *Orbem terrarum* (ait Plinius) *vltro citroque portat.* Quibus verbis ponderat magna commoda, quæ ex lino ad nauigationem sequuntur. Vela enim, quibus naues vti solent, ex lino generatim conficiuntur. Vnde linum ipsum est præcipuum instrumentum, cuius ope ac subsidio maxima nauigia, tot ac tantis oneribus stipata se mari committant, & in remotissima litera nauigent. Et semine paruo nascitur gracilis & humilis auena, vt ingentes opes ac merces vtilissimæ ex aliis prouinciis in alias aduehantur. Quod mirificè repræsentat, quàm vtilis sit toti terrarum orbi Christi fidelium sanctitas, quæ secundo diuini spiritus flamine aspirante, cælestes opes ac merces planè diuinas ad barbaras etiam Gentes & longissimè dissitas nationes comportat. Summa etiam vtilitas lini est, quòd ex eo tentoria fiant, & vela etiam in atriis, aut locis aliis patentibus intendi solita, quæ solis ardorem arceant. Non secus iustorum sanctitas Reipublicæ vmbraculum est ab æstu, & vitæ humanæ forum spiritualiter inumbrat, vt salutariùs homines viuant.

Ingēs Achaici lini æstimatio.

Magnus erat sine dubio optimæ byssi splendor, siquidem Achaica byssus auri pondere vendebatur, ita vt vncia byssi centum argenteis nummis appenderetur, aut, secundùm nouum monetæ valorem, centum decem, & libra duodecim vnciis constans, mille ac ducentos argenteos valeret, seu (noua ratione) 1320. quo pretio sericum in triginta libras vendi solet. Quin addit Pausanias, Iudææ byssum Achaica fuisse præstantiorem. Si igitur magnum ipsius splendorem cum ingenti pretio & magnis eius deliciis consideremus, facile intelligimus, byssum aptè deseruire ad opes, gloriam atque delitias denotandas: quippe quæ res erat Principum valde propria. Vide Genesis 41. 42. vbi de byssina Iosephi stola in ipsius triumpho. Et Lucæ 16. 19. in diuite auaro. In eâdem verò veste, prout est sanctitatis & religionis symbolum, hæc omnia optimam habent significationem. Nihil enim honorificentius, nihil præstantius atque gloriosius spiritu principali quo Deus suos amicos confirmat. Nullæ sunt deliciæ, quæ veræ sanctitatis delicias vlla ex parte æquare possint, nullæ opes, quæ cum ipsius opibus valeant comparari.

Iudaica byssi pretium ac valor.

Huc vsque de bysso, ex qua fiebat poderis sacerdotalis. Sed in ipsâ etiam vestis illius texturâ atque figurâ nonnulla sunt ad eandem sanctitatis significationem notanda. Primùm vestis illa appellatur linea stricta, Exodi 28. 4. & iuxta ea, quæ Hieronymus tradit epist. 128. ex Iosepho lib. 3. cap. 11. considerandá est, vt tunica clausa, quæ ad talos vsque defluat, & cum venustate strictè corpori aptetur, hoc est, absque plicaturis & sinubus, quantum commodè fieri posset: non tamen existimanda est nimis arcta, cum supra ceteras vestes induceretur, & ea induti sacerdotes, nudorum celeritate discurrerent, vt ait Hieronymus. Habebat autem circa collum (inquit Iosephus) amplam aperturam cuius oræ vncinis à pectore & à tergo committebantur. Verùm pro vncinis Græcè est ἀρτημάτων, quasi dicat ligatis, seu ligaturis, à verbo ἀρτάω, quod est ligare. Atque ita videntur ἀρτήματα esse veluti ligulæ, quas Hispani appellant *cintas* siue *alamares*. Atque hoc est, quod dicitur Exodi 28. 39. *Stringes tunicam bysso*, quod sic exponunt LXX. *Cosymbi tunicarum ex bysso.* Et Latina versio pro *Cosymbi*, transfert, *nodi*: alij vertunt constrictiones. Forsan erant ocelli & orbiculi, *Ojales y botones.* Hæ aperturæ & colligaturæ ad pectus & ad terga nonnihil erant demissæ, atque ita opus fuit, quò faciliùs vestis byssina indui posset.

Linea stricta, quanam fuerit.

Cur linea sacerdotum vestis vocetur stricta.

Ex his infertur, quare hæc tunica dicatur stricta, videlicet non tam quòd esset arcta, quàm propter constrictiones illas vel nodos. Atque ita dictio, תשבץ *thasbegh*, quam Vulgatus vertit *stricta*, LXX. transtulerunt *Cosymbota*, & ex Hebræo redditur *ocellata*. Arias Montanus existimauit esse textorum ocellorum figuram, cuiusmodi in mappis belgicis siue gallicis reperiuntur. Et facit, quòd byssus Ægyptia appellatur varia, Ezechielis 27. 7. & Ammonius pro *Badim* (quod est byssina vel linea) transfert *tunicam variam*, Ezechielis 9. 2. & Danielis 10. 15. vt habetur in editione Sixtina LXX. interpretum. Nihilominùs certum est, alium esse sensum dictionis *thasbegh*. Quia LXX. testes oculati vertere (vt diximus) *Cosymbota*. Atque si vulgatam lectionem cum græca, hebraica cum LXX. coniungamus, omnes rectè conciliantur. Nam Cosymbi, nodi, constrictiones & ocelli in idem recidunt in ligulis siue ocellis supradictis.

Pro dictione Græca *cosymbota* ait Augustin. q. 114. visum esse interpretibus Latinis honestius exponi *cum cornibus*, quàm *cum cirris*. Existimo eam versionem, quam refert Augustinus, non esse optimam, sed neque omnino aberrare. Quia cirri sunt crispati capilli, vel nodi ex illis facti, & forsan nodi, quibus adstringebatur hæc vestis, erant aliquo modo cirris similes: præsertim si in constrictionibus illis erant aliquæ ligulæ cum floccis, capillorum instar; quales hodie fiunt. Forsan etiam cornua sunt flexus in ipsis ligulis adstrictis, (sicut curuitates & flexus fluminum appellantur cornua) aut aliqua erat cornuum similitudo in figura ligularum & constrictionum. Vtcunque id sit, materia cosymbotum erat byssina, vt requirit textus.

Hæc omnia referenda sunt ad significandam promptam & agilem in diuino obsequio celeritatem. Atque ita D. Hieronymus notat, sacerdotes hac tunicâ byssinâ indutos nudorum celeritate posse discurrere. Indutum enim esse veste minimè sinuosa, eâque nodis seu laqueis constricta, habitus est prompti atque parati.

Deinde obseruant Iosephus & D. Hieronymus, tunicas has byssinas fuisse ex duplici sindone, vel è duplicata tela, quod

fortasse ad multiplicis fili structuram spectat: quemadmodum sericum duplex dicimus, quod duplici filo contexitur. Quo significari videtur solida ac robusta virtus, quæ nullis aduersis frangatur.

Talaris vestis perseuerantiæ symbolum. Tandem, quòd fuerit vestis talaris, à multis aptè applicatur ad virtutis perseuerantis significationem. Quia à capite vsque ad pedes extenditur, symbolum est perseuerantiæ à principio vsque ad finem vitæ; vt notauit Nyssenus de vita Mosis, & Gregorius Magnus 1. Reg. 2.

COMMENTARIVS.

ET *præcinctum ad mamillas zona aurea.*] Primùm circa visionem dubitatur, vtrum hic modus nimis altè se accingendi, fuerit apud antiquæ legis sacerdotes in vsu positus? D. Hieronymus agens de veterum sacerdotum veste, epist. 128. ait, *Balteo stringebatur linea tunica inter vmbelicum & pectus.* Iosephus verò lib. 3. Antiquit. cap. 8. asserit, lineam vestem accingi solitam circa pectus paulò axillis inferiùs. Ad hanc altitudinem cinguli dubio procul alluditur in præsenti. Ceterùm videtur intendisse Spiritus sanctus hoc cingulum altiùs adhuc, quàm prisci sacerdotes solebant, attollere; ait enim textus πρὸς τοῖς μασοῖς, id est, ad mamillas; quod est quàm maximè attolli potest zona. Notandum verò est, Angelum Danielis 10. 5. non fuisse adeò altè accinctum, cùm Propheta dicat, *Renes eius accincti auro obryzo.* At circa renes accingi, communis & est & erat se accingẽdi ratio, vt patet ex Iob 12. 18. & Isaiæ 11. 15. Porrò zona aurea alludit ad Angelum auro obryzo cinctum, Danielis 10. & obseruandum est, communium sacerdotum balteum fuisse ex bysso, purpura, cocco, & hyacintho intertextis, absque vllo auro. Balteus autem summi Pontificis, quo adstringebatur superhumerale & tunica hyacinthina, ex eâdem erat materia, quo balteus sacerdotum; sed erat auro intertextus. Itaque communium sacerdotum zona ex bysso & variis coloribus constabat: zona autem Pontificis summi ex bysso, coloribus, & auro; quam verò Daniel zonam in Angelo, & quam Ioannes in hac prima figura conspexêre, erat vtraque ex auro. Sed non opus est, eas considerare ex auri lamina; non enim inconueniens est, vt ex auro textili cogitentur. Quòd si opus est, vt non misceatur alia materia; merum aurum sine alia materia, neri ac texi potest; vt notat Plinius lib. 33. 3.

Mystica zonæ significatio. Deinde circa significationem zonæ vide notat. XI. in principio de triplici explicandi ratione. Primò ergo nonnulli in Christo ipso considerant, vel clementiam, qua cohibet iram; vt Andreas & Aretas: vel dignitatem regiam, vt Rupertus. Zegerus, Serranus, Pererius: vel charitatem, vt Legionensis, Ribera, & Thomas Anglicus: vel sapientiam, vt Albertus. Et erit fortasse, qui de Christi iustitia exponat, iuxta id Isaiæ 11. 5. *Iustitia cingulum lumborum eius.* Secundò, aliqui Ecclesiam faciunt Christi ipsius zonam; vt Victorinus, Ticonius, Primasius, Beda. Vel aliquam Ecclesiæ partem; nam de choro Patriarcharum exponit Ambrosius. Tertia explicatio statuit id, quod est certissimum, nempe sermonem esse de Christo in Sanctis; atque adeò non esse quærendã hîc aliam zonam, nisi eam, qua Sancti sunt præcincti. Zonam ergo in præsenti de castitate Euangelica exponunt Chrysostomus, Gregorius, Haymo, Anselmus, Richardus, Glossa, Albertus, Lyra, Pannonius, & plerique alij. Eòdem spectat communis ferè expositio eorum verborum Lucæ 12. 35. *Sint lumbi vestri præcincti.* Præterea zonam hîc de pietate Christiana, vel de timore & reuerentia in-

Varia aliorum explicationes.

A terpretantur Abbas Ioachimus atque Dionysius. Hæ sunt explicationes aliorum, quas referre visum est: vt omittam alias de Incarnatione, & de zodiaco. Vt autem meam sententiam aperiam, eam quatuor ad puncta reducam.

Auctoris sententia. Primò igitur assero, hoc symbolum zonæ propriè spectare ad præparationem animi & promptitudinem in Dei obsequium. Probatur primò, quia zona vestem podêrem comitatur: & vtraque spectat ad Sacerdotis habitum. Sacerdotes verò ad id accingebantur, vt expediti essent, atque parati ad templi ministeria. Secũdò probatur, quia illa etiam
B phrasis Lucæ 12. 35. propriè spectat ad præparationem; vt egregiè ibi probat noster Maldonatus ex Cypriano, & ex variis sacræ Scripturæ locis. Tertiò, quia hæc erat Oriẽtalium regionum consuetudo, longis scilicet vti vestibus: ideóque qui ministraturi erant, aut iter acturi, collectam vestem cingulo stringebant ad lumbos; ne sibi impedimento esset. Iuxta hanc igitur consuetudinem, præcingere se, aut lumbos accingere, idem erit, quod se ad iter vel ad ministerium comparare. Nam in modo apud Orientales vsitato induendi se, extimam vestem accingere alioqui non solebant: atque id
C colligitur tum ex sacra Scriptura, tum ex antiquis picturis, siue numismatis.

Altè se præcingere, quid mysticè. Secundò assero, altè se præcingere, maiorem præparationem & promptiorem diligentiam significare. Hoc constat ex Horatio Satyra 5. lib. 1. *Hoc iter ignaui diuisimus; altius ac nos Præcinctis vnum.* Et ex Plauto in Amphytr. *Cingitur; certè expedit se.* Et ea est sine dubio causa, quòd Sacerdotes soliti essent altè se præcingere, quod Iosephus affirmat. Turnebus etiam lib. 5. Aduersariorum cap. vlt. vbi agit de altè cincto, & Sigonius lib. 4. de iudiciis, c. 19. aduertunt, morem altè se cingendi proprium
D fuisse Sacerdotum. Quod apertè significabat eos promptos, atque paratos esse ad Dei obsequium. Ex his constat, rationem cur in hac visione adeò altè cingulum fuerit sublatum, eam fuisse, vt indicaretur Christi seruorum ac familiarium ad ipsius Christi ministerium præparationem ac deuotionem esse multo maiorem, quàm illam, quæ in antiquis cernebatur.

Zona aurea quid. Tertiò, quòd zona sit aurea, meo iudicio, significat charitatis aurum esse, quod magnam in primis affert diligentiam ad res Dei ministerio conueniẽtes. Ideò enim vetus illud cingulum in zonam au-
E ream commutatum fuit; cùm alioqui ad significandam præparationem satis fuisset altissimè præcingi (id est, ad mamillas) vt animaduerteretur charitatem Dei & proximorum esse, quæ hanc magnã diligentiam & celeritatem secum afferat; dum pectus corroborat atque constringit. Ad robur spectare potest id Isaiæ 22. 21. *Cingulo tuo confortabo eum.* Et ad constrictionem, insignis est ille Pauli locus 2. Corinth. 5. 14. *Charitas Christi vrget nos.* & Coloss. 3. 14. *Vinculum perfectionis*, id est, perfectũ, quod aureæ zonæ egregiè conuenit. His adiungitur leges optimè dici constringere & obligare; & ad auream charitatis legem siue zonam Christum suas
F omnes leges reuocasse. Hoc verò est cingulũ, quod pectus stringit, & constringendo locupletat & exornat. Ex ea constrictione, mira diligentia in Diuini obsequij operibus intelligitur. Atque huic zonæ egregiè conuenit esse *zonam gloriæ*, vt loquitur Ecclesiasticus capite quadragesimoquinto, num. 8. & *balteum regum* Iob 12. 18.

Quartò assero, non ideo expositionem de Euãgelica castitate esse reiiciendã, cùm eam multi auctores, illique grauissimi amplectantur. Atque eam

tece

recepiſſe videtur Eccleſiæ conſuetudo in oratione, quam ſacerdos recitat, cùm ſe ſacro cingulo adſtringit, *Præcinge me, Domine, cingulo puritatis: & extingue in lumbis meis humorem libidinis,* &c. Hæc tamen explicatio debet ad noſtram de charitate reduci. Proprium enim cinguli eſt efficere, ne veſtis hac illac diffluat: & vbi primùm in ſupervacuas cogitationes ac præſertim impuras diſtrahimur; quaſi diffluit veſtis, quod nobis magno eſt impedimento, ne celeres & expediti res ad diuinũ obſequium ſpectantes executioni mãdemus. Zona autem, quam Ioannes vidit, non lũbos, ſe pectus ſtringebat. Cui optima ſignificatio ineſt, ſcilicet Chriſtianâ charitate non ſolùm turpes actiones & affectus cohiberi, ſed etiam cordis cogitationes. Quamobrem rectè notauit Chryſoſtomus, per zonam in lumbis legem antiquam ſignificari, Euangelium verò per zonã ad mamillas. Et Gregorius ait aureâ zonâ ad mamillas refrænari non ſolùm operis, ſed etiam cordis luxuriam.

Illud inſuper addo, conſentaneum valde fuiſſe, vt in hoc Apocalypſeos prologo (qui totum argumentum debet complecti) aliquid de Chriſtianæ charitatis perfectione diceretur, quæ Euãgelicæ perfectionis (de qua adeò fusè in Apocalypſi agitur) eſt ſumma: & ſingillatim agitur etiam in Apocalypſi de charitate & de magno incremento, quod illa in perſequutionibus accepit, nempe in ſigillo 2. c. 6. & in thuribulo c. 8. & in libello c. 10.

NOTATIO XII.

Ad illa verba capitis I. Præcinctum zona aurea; *de ſymbolo auri, ad charitatis ſignificationem.*

Aurũ charitatis ſymbolum.
Nouem in auri ſymbolo conſiderãda.

INTER ſymbolicas auri ſignificationes, nullam inuenio, quæ illi aptiùs conueniat, quàm ſanctitatis perfectio, quæ in charitate perfecta conſiſtit. Atque hoc modo auri ſymbolum accipiunt Auguſtinus, Hilarius, Gregorius, & Richardus de S. Victore apud Lauretum. Et eodem fortaſſe ſpectãt, qui ad opera perfecta id applicãt, vt Arnobius, Ambroſius, Hieronymus. Et qui de perfectione obedientiæ exponunt, vt Origenes, Gregorius, & Beda apud eundem. Nos directè de charitatis perfectione interpretamur. Ad quod nouem ſunt per ordinem in auro conſideranda; ſcilicet *Generatio, ſplendor, pondus, facilitas materiæ, conſtantia, munditia, medicina, miracula, pretium.*

Ac primò, Generatio.

Primò in auri generatione, ſeu productione notandum eſt, quod ait Plinius lib. 33. cap. 3. *Cætera metalla igni perficiuntur. Hoc ſtatim aurum eſt, cum capitur. Inuenitur autem tribus modis, ſcilicet fluminum ramentis, puteorum ſcrobibus, & ruina montium.* Deinde obſeruandum eſt ex eodem Plinio, aurum naſci ſemper cum aliqua argenti miſtione. *Omni auro,* inquit, *ineſt argentum vario pondere, quòd ſi quinta pars fuerit argenti, appellatur electrum.* Hæc Plinius. Sunt tamen qui pro certo aſſerant, alicubi naſci cum aliquo æris pondere admixto.

Aurum argento miſtum inueniri.

Quid in auri generatione ſymbolicè ſignetur.

Auri in hac parte ſignificatio facilis eſt. Nam licèt vera charitas in ipſo conuerſionis exordio producatur; ferè tamen affectus alios bonos quidem, non tamen ita perfectos tunc habet admixtos. Quòd verò ſemper aurum cum argento mixtum reperiatur; ſignificare poteſt mutuam conſpirationem, quam charitatis aurum cum ſapientiæ argento habet. Argento enim ſapientiam deſignari, ex aliis ſacræ Scripturæ locis notum eſt. Et propterea videtur Deus coniunctione auri cum argento delectatus, tum in naturali productione, tum in ſacræ Scripturæ ſymbolis. Vide Cant. 1. 11. *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.* Et Zachariæ 6. 11. *Sumes aurum, & argentum, & facies coronas.* Huc ſpectat illud 1. Cor. 13. 6. *Charitas congaudet veritati.*

Argento ſapientiam ſignificari.

Item aurum reperiri in fluminum ramentis, denotat in ſapientiæ fluminibus naſci veræ charitatis aurum; in contemplationis etiam puteis altè defoſſis ſimiliter inuenitur: necnon in ruinis montium; id eſt, in maximis laboribus atque ærumnis, in quibus perfecta Dei charitas apparere ſolet.

Secundò, Splendor.

Secundò, quod ad auri ſplendorem attinet, illud obſcurare affectat Plinius, fortaſſe vt auri contemptor videatur; *In argento,* ait, *clarior eſt color, magiſque diei ſimilis: & ideo militaribus ſignis familiarior: quoniam is longiùs fulget: manifeſto errore eorum, qui colorem ſiderum placuiſſe in auro arbitrantur.* Hæc ille. Communis tamen æſtimatio eſt, ſolis radios aureos videri & appellari; atque aurum ipſum ceteris metallis ſplendidius eſſe. Gregorius explicans id Apoc. 21. *Ipſa verò ciuitas aurum mundum,* ait, *Auri metallum nouimus potiori metallis omnibus claritate fulgere.* Nonnihil facit illud 1. Machab. 6. 39. *Refulſit ſol in clypeos aureos, & reſplenduerunt montes ab eis; & reſplenduerunt ſicut lampades ignis.* Præterea illud aurum melius reputatur, quod colorem ignis magis refert, *vt ſimili colore* (ait Plinius) *rubeat, quo igniti; ipſumque obryzum vocant.*

Quid per auri ſplendorem.

Splendor eximius auri ad miram charitatis gratiam & ſplendorem referri poteſt, vel potiùs ad regium charitatis ornamentum. Charitate enim veſtiri, eſt quaſi auro textili apprime elaborato ornari. Vide Pſal. 44. 10. *Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato.*

Tertiò, Pondus.
Aurum ceteris metallis ponderoſius.

Tertiò, in auri pondere manifeſtè hallucinatur Plinius, ait enim, *aurum non prælatum eſſe pondere omnibus metallis, cùm cedat plumbo.* Contrarium tamen poſt alios exactiſſimè noſter Villalpandus experimento ipſo demonſtrauit, vt ipſe ait tom. 3. in Ezechielem f. 302. & iuxta ipſius examẽ proportio auri ad plumbum in pondere maior eſt, quàm 3. ad 2. ad argentum maior, quàm 9. ad 5. ad æs cyprium ſiue cupreum maior, quam 2. ad 1. ad ferreum maior, quàm 7. ad 3. ad argentum viuum eadem eſt proportio, quæ 5. ad 4. ad ſtannum denique, vt 5. ad 2. Verum eſt tamen non adeo mihi eſſe compertum, vt Villalpandus ſtatuere videtur, æquale ſcilicet eſſe pondus in eâdem cuiuſque metalli ſpecie, id eſt, in magnitudine æquali nullum eſſe aurum purum alio puro auro ponderoſius. Ego non valde mirarer, aliquod aurum reperiri, quod plus ponderis alio haberet; & aliquod plumbum leuius alio. Nam inter margaritas notum eſt, Orientales Occidentalibus eſſe multo leuiores. Et inter præcipuas margaritarũ dotes pondus iure numeratur, ſic enim Plinius, *Omnis dos in candore, magnitudine, orbe, leuore, pondere.* Nihilominus tamen certiſſimum eſt, aurum rem eſſe ceteris omnibus grauiorẽ. Quare, ſi Plinius fieri iuſſit duos globos eiuſdem magnitudinis; alterum aureũ alterum plumbeum, vt vtrinſque põdus examinaret, fortaſſe ei aurifex impoſuit, & pro auro ſuppoſuit argentũ inauratum. Neque enim probabile eſt Plinij tempore, aut plumbum tantò fuiſſe grauius, quàm noſtrum, aut aurum tanto leuius. Hæc de pondere. Ipſius autẽ ſignificatio, cum pretij ſignificatione videtur coniungenda. Illud tamen ex Auguſtino addi poteſt, *Pondus meum amor meus;* amor enim amantem propter amicum ad quamlibet rem quantumuis abiectam ſuo pondere demittit. Qui & Deum ipſum ad infima terrarum ſola deduxit.

Auri proportio in pondere ad cetera metalla.

Pretioſæ margaritæ vnde æſtimentur.

Quid per auri pondus.

Quartò materiæ facilitas.

Quartò, in materiæ facilitate Plinius plumbum auro anteponit. Et quidem mollius eſſe plumbum, non inficior. Sed ſi omnia perpendamus, multò maior eſt materiæ facilitas in auro. Primò enim plumbum minimè poteſt in tantam tenuitatem reduci, atque aurum. Ex auro verò videntur quodammodo mathematicæ ſuperficies, lineæ atque puncta fieri poſſe. Quod licèt hyperbolem contineat; mirum tamen valde eſt, quantopere poſſit attenuari aurum. Notat Plinius, auri vnciam in ſeptingenas & quinquagenas bracteas, quaternũm vtrinque digitorum dilatari: & iuxta hanc diuiſionẽ, ex vno nummo aureo noſtrorũ (ex quibus octo cum dimidio conficiunt vnciam) efficiendi erant 88. panes aurei (quos vocant) quaternorum vtrinque digitorum. Hoc tamen tempore fieri videntur pluſquam ducenti. Singuli enim æſtimantur tribus marauedinis: atque adeò ducenti panes, ſexcentis. Quòd ſi tertia huius valoris pars, manuum ſtructuræ ac labori aſſignetur; auro ipſi ducentorum panum ſolùm manent 400. marauedini; qui æquus eſt noſtri nummi aurei valor. Itaque hodie ad tenuitatem duplo maiorem redigitur aurum, quàm Plinius exiſtimauit; cùm tamen ipſe dicat, *Nihil laxiùs dilatatur.* Præterea filum, quod ex auro integrum ducitur, adeò eſt ſubtile; vt lineam Mathematicam quodammodo referat; id quod Plinij etiam tempeſtate ita fiebat. Ipſe enim ait, *ſuper omnia netur ac texitur lanæ modo, & ſine lana. Tunicâ aureâ triumphauit Tarquinius Priſcus: & Agrippina Claudij vxor induta eſt paludamento auro textili, ſine vlla alterá materiâ.* Præter hæc, facillimè aurum redigitur in puluerem tenuiſſimum; idque vel eo liquore, quem *aquam fortem* appellamus: vel etiam fumo ex plumbo: vt tradit Guillielmus Gilbertus in ſuo libro de magnete. Nec ſolùm fit aurum puluis tenuiſſimus, ſed etiam potio, ita vt non edi tantùm poſſit, ſed etiam ſalutariter bibi. Porrò ex hac materiæ facilitate prouenit, vt in auro poſſit ſcribi, & res aliæ quælibet paruo impendio inaurari. *Marmori & iis, quæ candeſieri non poſſunt, ouo candido illinitur: ligno, glutini quadam ratione: æs inauratur argento viuo, & hydrargyro.* Ad eandem facilitatem ſpectat, quòd *palea citiſſimè aurum ardeſcat; cùm aliqui pruna ligni violentiſſimi indomitum ſit,* vt notat Plinius. Hæc in auro facilitas materiæ, ſignificat charitatem omnibus ſeſe facilè accommodare; vnde Paulus *Omnibus omnia factus ſum,* 1. Cor. 9. 22. Quòd verò aurum ſubtiliter ad inaurandum dilatetur, mirè charitatem exprimit. *Quia vniuerſa delicta operit charitas.* Prouerb. 10. 12 &

Quanta ſit auri facilitas præ plumbo & ceteris metallis.

Veſte omnino aurea Tarquinius olim vſus & Agrippina.

Quid per auri facilitatem figuretur.

Iacobi 5.20. & 1. Pet.4.8. & quid eſt adeò vile & ſqualidum, quod inauratum non ſplendide & ornate tegatur?

Quintò, auri conſtantia.

Quintò, auri conſtantia admiranda planè eſt. Commune eſt omnibus metallis fuſilia eſſe atque ductilia: auro verò peculiaris ineſt firmitas & conſtantia. In primis; *Auro, rerum vni, nihil igne deperit: tutò etiam in incendiis rogiſq; durante materia. Quinimo quò ſæpius arſit, proficit ad bonitatem,* Plinius; &, *in igne probatur aurum,* Eccleſiaſt. 2. 5. Quàm igitur mirabile eſt aurum vel toto anno in ignem iniectum nulla ex parte conſumi, & perfectius ſemper euadere? Deinde non minùs eadem apparet conſtantia auri *contra ſalis & aceti ſuccos domitores rerum*: & contra eum etiam liquorem, quem aquam fortem appellant. Tertiò, quòd adeò poſſit attenuari, vt iam vidimus, nec frangatur; id etiam ad conſtantiam eximiam ſpectat. Quartò, *quàm minimum vſu deteritur, cùm argento, ære, plumbo, linea producantur, manuſque ſordeſcant decidua materia.* Quintò, huc ſpectat prunæ ligni violentiſſimæ indomitum eſſe aurum: cùm alioqui paleâ citiſſimè ardeſcat, vt iam diximus.

Auri quàm minimè vſu deteri.

Quid per auri cōſtantiā.

Hæc conſtantia valde eſt charitatis propria, *Charitas enim nunquam excidit,* 1. Cor. 13. 8. *Et tanquam aurum in fornace probantur iuſti,* Sapient. 3. 6. vera namque ſanctitas aduerſitatum ac tribulationum igne non decreſcit, ſed perficitur; non minuitur, ſed augetur. Nec horribilis ignis violentiam extimeſcit; nec ipſius vi liqueſcit, aut mollitur. *Charitas patiens eſt, omnia ſuffert, omnia ſuſtinet,* 1. Cor. 13. num. 4.

Sextò, auri munditia.

Sextò, nullum eſt metallum adeò mundum. Ceterorum contrectatione manus commaculantur. *Manus ſordeſcunt decidua materia.* Auro verò nequaquam. Deinde; *Non rubigo vlla, non ærugo, non aliud ex ipſo, quod conſumat bonitatem, minuàtue pondus.* Charitas item limpidiſſima eſt; ab auaritiæ & ambitionis ſordibus valde aliena, *non eſt ambitioſa, non quærit quæ ſua ſunt.* 1. Cor. 13. 5 abhorret à peccatorum maculis, *non gaudet ſuper iniquitate.*

Quid per auri munditiē.

C

Septimò, auri remedia.

Septimò, *aurum plurimis modis pollet in remediis, vulneratiſq; & infantibus ſalutariter applicatur.* Quod non maleficorum veneficio, ſed naturæ potiùs beneficio præſtari veriſimile eſt. Deinde ignis cauterium auro impreſſum nihil carnem lædit, & neque ſentitur ferè, neque vſtæ notæ veſtigium vllum relinquit. Præterea de auro potabili multa, eáque miranda chymici prædicant: & Martinus del Rio lib. 1. de Magia cap. 5. aſſerit, eam rem non eſſe minus vtilem ad ſanandum, quàm ad alendum, & quoad fieri poſſit, vitam propagandam. Ceterùm difficillimum eſt aurum potabile conficere, in quo permulti in caſſum laborarunt. Hæc de medicinis apte poſſunt deſeruire ad illud, quod Paulus de charitate affirmat, cum agit, *Charitas benigna eſt,* id eſt, benefica. Et hoc eſt verum aurum potabile, quod tribuit immortalitatem, iuxta id Eccleſiaſt. 6. 16. *Amicus fidelis medicamentum vitæ & immortalitatis.*

Quid per auri remedia & medicinas.

D

Octauò, auri miracula.

Octauo, inter auri miracula recenſeri poſſunt multa ex iis, quæ diximus de facilitate materiæ, eiúſque conſtantia: necnon illud quod tradit Plinius, ſcilicet prunæ violentiſſimi ligni indomitum eſſe, paleâ vero citiſſimè ardeſcere. Huc etiam ſpectat, quæ de electro tradit Plinius lib. 33 cap. 4. *ad lucernarum lumina, clarius argento ſplendeſcere.* Et illud præſertim, *Electrum, quod natiuum eſt, venena deprehendit: nam diſcurrunt in calicibus arcus cæleſtibus ſimiles cum igneo ſtridore, & geminâ ratione prædicunt.* Hanc fortaſſis ob cauſam natiuum electrum pluris fuit, quàm purum aurum: nec immeritò. De factitio enim id non eſt veriſimile, cùm perfacile factu ſit, quatuor auri partibus vnicam argenti admiſcere. Aliud præterea non minus mirum recenſet his verbis Plinius: *Non præteribo miraculum. Si auro liqueſcenti gallinarum membra miſceantur, conſumunt illud in ſe. Ita hoc auri venenum eſt.* Huc etiam fortaſſe ſpectat, quod addit ipſe Plinius, *Auro ſuperlato eſſe vim maleficam gallinarum, & pecorum fæturis.* Itaque aurum & gallina neſcio quid inter ſeſe oppoſitionis & antipathiæ habeat.

Mira natiui electri proprietas.

E

Liqueſcens aurū iniectis gallinæ membris conſumi.

Auri & gallinæ antipathia.

Quid per auri miracula figuretur.

Prædicta auri, præſertim cum argento coniuncti (id eſt, electri) miracula elegantiſſimè exprimit magna illa & admiranda, quæ charitas (ſiue ſanctitas) cum ſapientia coniuncta edit. Qua de re late Apocalypſeos 11. agitur ſub nomine duorum illorum teſtium. Quòd verò clariſſimè ſplendeſcat, & à veneno liberet, iridis cæleſtis ſpecie oſtensâ cum igneo ſtridore: hæc (inquam) omnia mirificam habent applicationem, de qua cap. 4. Oppoſitio autem & repugnantia quam aurum habet cum gallinæ carnibus, fortaſſis innuit, timiditatem (quæ per gallinam) animal imbelle ac timidum denotatur,) charitati eſſe contrariam, aut corporis potius delitias & blandimenta.

F

Nonò, auri æſtimatio.

Nonò, Dignum valde obſeruatione eſt, aurum argento tantopere æſtimatione præferri, vt auri vncia eodem pretio ac duodecim vnciæ argenti æſtimetur. Atque id etiam receptum eſt in auro & argento, cum legitima æris admixtione conflatis: ſic enim auri vncia centum valet argenteos, nec plus valoris habent vndecim argenti vnciæ, ſed aliquanto minùs. Et maius eſt pretij diſcrimen inter aurum purum & purum argentum. Nec verò hoc eſt nouum inuentum, ſed antiquiſſima potiùs æſtimatio: vt conſtat ex Platone.

A Quòd ſi attendatur non auri pondus, ſed æqualis auri atque argenti magnitudo, globus ex auro puro, pluſquàm viginti argentei globi eiuſdem molis, (ſi cetera ſint paria) æſtimatur. Denique licèt gemmæ ſint ac margaritæ, quibus homines plus valoris ac pretij, quàm auro detulere: ceterùm ad numiſmata, quæ ad hominum commercia ſint recepta, nihil eſt quod non ſit auri pretio multò inferius.

Quid per auri æſtimationem.

Iam ingens auri pretium ad maximam charitatis æſtimationem aptè refertur, quæ eſt veluti vſitatum numiſma, pro cuius valore ac pretio hominum merita æſtimantur ac rependuntur. Nec aliquod eſt promeritum, quod poſſit cum charitatis valore conferri. Quin imò ſine illa nihil eſt, quod in Dei æſtimatione alicuius pretij ſit. Vide 1 Cor. 13. 1. *Si linguis hominum loquar & Angelorum, charitatem autem non habeam,* &c. Vbi multa in hanc ſententiam præclarè tractat Apoſtolus. Et tandem concludit, *Maior autem horum eſt charitas.* Vide etiam Apocalypſis 3. 18. *Suadeo tibi emere aurum ignitum probatum, vt locuples fias.* Hac enim diues eſt & locuples homo, & abſque illa inops ac pauper.

COMMENTARIVS.

Verſ. 14. Capillorum nomen quò ſe hic extendat.

C*Aput autem eius, & capilli erant candidi, tanquam lana alba, & tanquam nix.*] Quod ad viſionem attinet; ſunt qui notent, Ioannem nihil dicere de barbæ canicie, ſed tantùm de canicie capitis. Aptius tamen videtur, vt capillorum nomen ad barbam etiam extendatur: quia vox Græca *τρίχες*, pro qua noſter vertit *capillos*, ad barbam quoque refertur. Atque ita non eſt inanis repetitio, *caput autem eius & capilli.*

Tanquam lana alba, & tanquam nix.] Nimis comparatio applicari poteſt, vel proximè ad lanam; ita vt dicatur canos fuiſſe inſtar lanæ candidiſſimæ. Vel proximè etiam poteſt ad canos referri: ita vt duplex ſit comparatio, altera lanæ candidæ, altera niuis. Et vtrouismodo eòdem recidit ſenſus. In niuis autem comparatione videtur non ſolùm haberi reſpectus ad candorem; ſed etiam ad pulchritudinem & ſplendorem. Nonnulli de propriis lanæ ac niuis qualitatibus, nempe de calore & frigore hîc philoſophantur: ſed omnino extra rem. Quorſum enim hæc ad canos, de quibus agitur?

Quid canicies ſignificet.

Sed gradum iam ad caniciei myſterium faciamus. Multi de Chriſti æternitate, vel de ipſius ſapientia interpretantur. Suprà tamen vidimus, in hac viſione non agi de Chriſto in ſe ipſo, ſed in ſuis fidelibus. Quare omnino exiſtimo, ſermonem eſſe de mira Eccleſiæ Chriſtianæ ſapientia. Hic enim ſenſus valde cohæret cum præcedentibus. Etenim podêris & zona ſignificant (vt diximus) fidelium ſanctitatem, & charitatem. Atqui congruentiſſimè fit, vt ſanctitati & charitati ſapientia adiungatur. Ordo præterea inter tria hæc mirificè ſeruatur; quia prius eſt mundari à peccato & ſanctificari; mox virtutum perfectionem in feruore charitatis amplecti; & poſteà alios docere & inſtruere per ſapientiam.

Canities ſapientiæ ſymbolum.

Deinde canicies eſt optimum ſapientiæ ſymbolum. Vide Prouerb. 20. 29. *Dignitas ſenum canicies,* ſcilicet propter ſapientiam quam cani præ ſe ferunt, & Eccleſiaſtici 28. 8. *Corona ſenum multa peritia.* Iob 12. 12. *In antiquis eſt ſapientia, & in multo tempore prudentia.* Sapientiæ 4. 9. *Cani ſunt ſenſus hominis.* Et meo quidem iudicio ad Dei ſapientiam ſpectat id Danielis cap. 7. 9. 13. 22. *Antiquus dierum ſedit,* &c. Agitur enim de Deo ibi, tanquam de ſummo rerum omniũ moderatore per infinitam ſapientiam.

Præterea in hac prima viſione, quæ ſummam Apocalypſeos claudit, non decebat inuolui ſilẽtio magnam Chriſtiani populi ſapientiam; quæ mirũ in modum excreuit iis perſequutionibus, de quibus in hoc libro agitur. Per illas enim Chriſtus ſuã docuit Eccleſiam Chriſtianæ Philoſophiæ faſtigium.

ftigium. Et ad hæc Christianæ Ecclesiæ sapientiam spectat apertio sigillorum; quæ Iudaico populo denegata, Ecclesiæ Christianæ cócessa fuit. Et sanè Iudaici populi sapientia si cum Christiana compararetur, nondú erat canicié & maturitaté assequuta.

Quorsum lanæ ac niuis comparationes hic coniunctæ.

Lanæ autem ac niuis comparationes ideò hîc coniunctæ sunt; vt vna ex parte magna senectus in laneis capillis repræsentetur; ex alia verò ingens gloria in natiuo candore niuis atque nitore. Quo significatur, sapientiæ celsitatem, qua Ecclesia Christiana splendescit, illi esse gloriosissimam.

Christianæ religionis antiquitas.

Ad hæc existimabit aliquis, huius figuræ canicie indicari Christianæ religionis antiquitatem; de qua latè & eleganter Eusebius lib. 1. historiæ cap. 4. August. to. 1. lib. 10. Confess. c. 43. & to. 2. epist. 49. ad Deo gratias, in solutione q. 2. & epist. 105. ad Innocentium Pap. & epist. 157. ad Optatum; & tom. 4. lib de catechizádis rudibus, cap. 19. & lib. de Patient. cap. 21. & tom. 7. lib. 3. contra duas epist. Pelagianorum c. 4. Ambrosius lib. 10. in Luc. c. 22. Tertull. in Apologet. aduersus Gentes, Clemens Alexandrinus in oratione adhortat. ad Gent. in fine, & ibidem Heruetus, ac D. Thom. 1. 2. q. 107. a. 1. Et dici posset, huius figuræ caniciem eleganter respondere illi obiectioni, quam Ecclesiæ hostes initio illi opponebant de religionis nouitate. Hi enim cani significare videntur Christianam Religionem fuisse Iudaicis ritibus ac cæremoniis multò antiquioré; non solùm quòd in ipsius fundamentis ac figuris admirabilis huius templi structura à mundi nascentis exordiis fieri cœpta fuerit; sed etiam quia reuera antiqui Patriarchæ & Prophetæ Christiani fuisse censendi sunt; vt docet D. Thomas suprà citatus.

Atque hæc explicatio de antiquitate Christianę religionis fortasse non erat abs re: ceterùm altera illa interpretatio de Ecclesiæ Christianæ sapientia est multò aptior & conuenientior.

Canticorum 5. 11. legimus, comas sponsi esse nigras: sed sicut in præsenti cani habent sensum elegantem; ita etiam ibi comæ nigræ (vt suo loco dicemus;) neque alia concordia opus est, quàm vtrisque loci intelligentia.

Oculi vt flamma ignis quid innuant.

Et oculi eius tanquam flamma ignis.] Dubitandum non est, quin hoc sit proprium iræ symbolum. Vide cap. 11. 19. vbi describuntur bestiæ quædam terribiles, *ira plena, vaporem ignium spirantes, horrendas ab oculis scintillas emittentes.* Iob etiam 29. 6. de flamma oculorum sermo est, sub illis verbis, *terribilibus oculis*; vt explicat Mercerus verbo, לטש *latas.* In præsenti verò sermonem esse de ira Christi, patet euidenter Apoc. 19. 12. & cap. 2. 18. Cur autem iratis oculi maximè rubescant, disputat Aristoteles in problem. sect. 31. problem. 3. & respondet, præsidium caloris in eam partem tanquam violatam transmitti; quæ & sensu & motu facilior est. Vtcunque hoc sit, hic modus exprimendi hominem iratum vsitatissimus est apud prophanos etiam authores. Homerus enim Iliados 19. v. 16. vbi agit de Achille, ait; *oculi eius tanquam flamma, ὄσσε σέλας.* Et iterum ad finem eiusdem libri: *dentes quidem eius stridebant; oculi verò splendebant vt flamma ignis, & cor illius subibat intolerabilis ira.* Virgilius etiam 3. Georg. *Flammantia lumina torquens.* (Sermo est de angue.) Et Georg. 4. Proteo tribuit ardentes oculos præ ira, & lib. 6. Æneid agens de Charonte, *stant lumina flamma.* Et lib. 7. de Alecto, *Flammea torquens lumina.* Seneca lib. 1. de Ira cap. 1. iratum hominem describit *micantibus oculis.* Et lib. 2. cap. 35. sic ait; *flamma lumina ardentia.* Vbi Lipsius similia ex Homero & Lucretio affert. Cicero etiam in Verrem sic loquitur. *Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat.*

Duplex Dei ira in Apocal.

Ad hæc obseruandum est, duplicem Dei iram in Apocalypsi depingi; alteram antiquam, alteram nouissimam; illam in plagis tubarum, in quibus se aduersus Iudaicum populum ostendit iratum; hãc verò in phialarum plagis, quibus suæ aduersus idololatriam indignationis ingens prębet argumentum, per ipsius euersionem & conuersionem peccatorum. De hac ira nouissima diximus in prolegomenis notat. 24. & 25. Perspicuum autem est, in oculorum ardétium symbolo vtramque iram, tàm primam quàm nouissimá indicari: vt patet Apoc. 19. 12. vbi sermo est de Romani Imperij conuersione, & Christus flammeis oculis depingitur. Atque hac ira nouissima non solùm fuit vsus Christus aduersus idololatras, sed etiam erga decimam Ierosolymæ partem, quam Euangelio subiecit.

Hæc cùm ita sint; aliquis fortè opinabitur, cùm duo sint huius figuræ oculi, in læui oculi flammis iram priorem denotari; in flammis verò dextri, posteriorem seu nouissimam, quæ gratiosa hominibus est. Sed vereor hanc significationis distinctionem oculi sinistri à dextro, subtiliorem esse, quàm solidiorem. Nam in nouissima ira rectè consideratur Christus flammas oculis euomens, absque vlla dextri aut læui oculi distinctione. Quare planiùs ac veriùs iudico sine aliquo discrimine, Christi oculorum flammas de ipsius ira intelligere; quæ interdum aduersus sola peccata feratur, interdum etiam aduersus ipsos peccatores. Atque vtrumque in suæ Ecclesiæ beneficium redundat. Nam dum sceleratos debito supplicio afficit, iustos de suis hostibus vlciscitur.

Sed obiicies, hanc Christi iram, siue primam siue nouissimam, esse virtutem ac perfectionem Christi in se ipso, quod minimè videtur esse ad rem in huius visionis declaratione: siquidem in ea, vt suprà ostendimus, non agitur de Christo in se ipso, sed quatenus per suos res mirandas operatur. Respondetur, in Christo quidem propriè non esse iram. Quare non agitur de propria ira, sed de ipsius effectu in peccati destructione, siue in peccatoris supplicio. Ad argumentum verò Apocalypseos non spectant solùm admirabilia, quæ Christus in suis fidelibus operatur; sed supplicium etiam, quo in Ecclesiæ hostes animaduertit: hoc enim etiam facit ad Christianæ Ecclesiæ gloriam. Præterquàm quòd præcipuus Christi iræ effectus est, peccatorum conuersio. Et licèt hæc ira in iis exerceatur, qui hostes priùs fuerant; non tamen eos in eodem hostium statu relinquit, sed ad suam amicitiam traducit, & Ecclesiæ filios efficit. Atque hæc est maxima Ecclesiæ victoria, vt ex hostibus amicos atque filios reddat.

Cur Christi ira in ipsius oculis exprimatur.

Præterea, iram Christi in ipsius oculis depingere, elegantiæ fuit; iuxta id quod Aristoteles ait loco suprà citato, oculos scilicet inflammari; quia ad partem violatam ascendit calor. Quòd si hoc ita est; aptè depinguntur oculi Dei ira inflammati; eo quòd peccator Diuinę maiestatis oculos offenderit, rem sceleratam coram ipsis patrando, & oculos maiestatis eius prouocando, vt loquitur Isaias cap. 3. 8. Et fortasse etiam oculorum Christi flammæ significant irę Dei nullum peccatum abscondi posse. Quæ enim tenebræ impediant perspicientiam, cui oculi iaculantur claram lucem? facit illud Ieremiæ 32. 19. *Oculi eius aperti sunt, vt reddat filiis Adam secundùm fructum adinuentionum eorum.*

Vers. 15. *Qui sint hi pedes.*

Et pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardenti.] Per pedes non defuit qui non pedes ipsos intelligeret; sed hypopodion, siue scabellum pedum, in

quo insistere somniatur persona illa, quæ primò Ioanni apparuit. Sed hoc ridiculum est; & ex eo loco Danielis 10.6. ad quem hîc alluditur, conuincitur falsitatis. Præterquàm quòd figura hæc non insistebat scabello; quia ambulabat in medio candelabrorum, vt suprà vidimus.

De aurichalco varia aliorum opiniones.

Pro aurichalco contendit Nebrissensis legendum fuisse (*halcolibano*); & sermonem esse de thure masculo. Sed hoc est improbabile, vt videbimus notat. XIV. De succino accenso quidam. Sed hoc etiam est improbabile. Alij explicant de ære, cui admistum sit pseudargyrum; sic enim æs cogitur imitari auri colorem, de quo Strabo lib. 13. Huiusmodi est factitium aurichalcum, quod Hispani appellant, *açofar*, siue *laton*. Sed constat in sacra Scriptura, & presertim in hoc loco, non esse sermonem de eiusmodi aurichalco. Vide Rhodiginum lib. 19. cap. 9. Alij existimabunt chalci aut ęris nomen hîc posse accipi pro ea ferri specie, ex qua gladij acies conflatur. Sic enim nonnulli exponũt nomen hebraicum *nehhoseth*; vt videre est in Thesauro hebraico. Et facit primò vicinitas hebraicarum vocum. Quia *nahhas* est acies ferri: & *nehhoseth* æs candens. Et Prado Ezechielis 1. in expositione non videtur hęc distinguere, n. 7. ait enim. *Quasi æs vel chalybs candescens.* Facit secundò, quòd etiam apud Gręcos & Latinos chalcos & æs aliquando pro chalybe vsurpatur. Nihilominus constat, illud æs mõtis Libani, ex quo factę sunt columnę ænęę, & mare ęneum, & cetera vasa, non fuisse ferreum; sed proprium æs, idque valde pretiosum, vt in notat. XIV. constabit.

Prado in Ezechielem fol. 34. significat, non solùm pedes huius figurę concipiendos esse similes aurichalco, sed totum etiam corpus; cum hoc tamen discrimine, quòd superiorẽ complet splendor maior, inferiora verò calor vehementior; Ioannem autem de pedibus peculiariter loquutum, quia in simulacro stante meliùs deprehenditur pedum materia. Pro hac opinione prima facie stare videtur, quòd Ioannes in hac figura certissimè alludit ad similem visionem, quæ Danieli est ostensa cap. 10. num. 6. vbi dicitur, *corpus eius quasi chrysolitus.* Et infrà: *Brachia eius, & quæ deorsum sunt, vsque ad pedes, quasi species æris candentis.* Existimo tamen hoc à Ioanne conspectum simulacrum non ita fore accipiendum, vt totum esset simile aurichalco; sed solùm secundùm pedes ac tibias. Ioannes enim manus etiam conspexit, quemadmodum Daniel. Cùm ergo similitudinem ad æs candens siue aurichalcum Ioannes in pedibus constituat; & Daniel in brachijs, & in iis, quæ deorsum sunt vsque ad pedes; nihil est cur confundamus quæ sacri Scriptores distinguunt: sed constituatur oportet differentia à Ioanne & Daniele designata; deinde idonea differentiæ ratio quæratur; & in ratione discriminis animus acquiescet. Quòd si tota figura ex aurichalco ardenti fuisset, non video cur existimandum foret, superiorem eius partem maiore splendore compleri, & inferiorem calore vehementiore æstuare. Imò verò proprium caloris est, sursum ascendere; splendoris autem, æqualiter sese, sursum ac deorsum extendere.

Pedes cur similes aurichalco.

His ita positis, dubitatur cur non dicat Ioannes; Pedes erant ex aurichalco; sed, *similes aurichalco*: & similiter Daniel cap. 10. 6. *quasi species æris candentis.* Respondebit quispiam, pedes quos Ioannes aspexit, & brachia quæ vidit Daniel, cogitanda esse carnea; siquidem vtraque erat hominis viuentis figura: similitudinem autem aurichalci in eo fortasse consistere, quòd inflammabant & vrebant, ac

A si reuera essent ex ære ardenti, ceterùm hoc non cohæret. Nam si in ea solùm sita esset similitudo, quòd exurerent; non erat cur comparatio ab aurichalco seu chalcolibano singillatim, sed à metallo in genere peteretur. Deinde verba illa Danielis, *quasi species æris*, omnino postulant, vt veram æris similitudinem viderit, non modò in calore, sed etiam in calore, duritie & ceteris. Ad dubitationem igitur respondeo, veram ac propriam loquendi rationem in visione imaginaria esse; cùm quis videt hominem, dicere, Vidi similem homini vel filio hominis, vt Ioannes dixit initio huius visionis: quia non erat verus homo, sed veri hominis imago, siue spectrum; atque ita quamuis veram aurichalci speciem viderit, aptè tamen dicit, se vidisse pedes similes aurichalco.
B

Sicut in camino ardenti.] Ex græco videbatur vertendum, *ardentes*, in nominatiuo plurali. Videtur tamen noster interpres legisse πεπυρωμένῳ, quæ lectio (ait Pererius) multo congruentiorem atque commodiorem habet sententiam. Sed quod ad nostram explicationẽ attinet; vtrouis modo idem est sensus. Dubitatur tamen, vtrùm comparatio ex ære iam liquefacto, an ex ære succenso quidem, sed nondum liquescente, desumatur? Ratio dubitandi est; quia æs in fornace liquefit: & æs illud

Num pedes ex ære liquefacto, an [illegible] apparuerint?

C montanum siue ex monte Libano, effossum, liquefactum est à Salomone ad efficiendum mare æneum, &c. Sed cum æs priusquàm liquetiat, accendatur; ab ære candente quidem siue succenso, non tamen liquefacto, videtur omnino sumpta comparatio; vt hac ratione pedes in Ioannis figura, brachia verò atq; crura in visione Danielis aptam membrorum figuram & firmitatem haberent. Effingere enim eiusmodi partes ex ære liquefacto, id ad rem minimè est. Accedit, quòd in ære candente (vt infrà videbimus) allusio fit ad altare æneum,
D quod lignis ad sacrificia aggestis certè aliquantulũ accẽdebatur, atque cãdebat; nec tamẽ liquefiebat. Atqui pedum æs non alio modo est concipiendũ, qua altare æneum holocaustorum igne apparebat.

Sed dices non cohærere, quòd Ioannes viderit pedes veluti ex ære candenti; & simul potuerit notare illud esse chalcolibanum, siue pretiosum æs; quale ex monte Libano effodiebatur. Si enim coràm apponantur æs Libani candẽs, & aliud quoduis æs vel metallum similiter candens; non poterit
E oculus inter illa discrimen inuenire. Respondeo; forsan illud æs dignosci poterat propter maiorem splendorem. Quemadmodũ Plinius ait, Electrum ad lucernarum lumina clariùs argento splendescere. Sed quidquid de hoc sit; Ioanni haud dubiè fuit reuelatum, id etiam, quod oculis distinguere non posset, si coràm apponeretur; nempe illud quod ardere videbat, esse æs Libani aut æris Libani simile. Ac demum, cùm Ioannes ipse asserat pedes, quos vidit, æri ex Libano in camino ardenti similes sibi fuisse visos; textus ipse cogit, Ioannem agnouisse metalli speciem. quamuis non frigidum, sed can-
F dens atque coruscans aspexerit. Hæc de vocum acceptione hîc annotasse sit satis. Cetera, quæ hac de re disputare visũ est, ad notationẽ XIV. reiecimus.

De pedum significatione.

Pedum in camino ardenti significatio.

PER Christi pedes, ipsius humanam naturam intelligunt Nazianzenus apud Andream, & Damascenus apud Riberam, nec non Rupertus, Pannonius, & Zegerus. Alij, pedes referunt ad posteriorem vitę Christi partẽ, peculiariter passionibus obnoxiam, vt Dionysius Carthus. Sed neutra

harum

harum expoſitionum cohæret cum huius viſionis ſcopo, qui eſt agere nõ de Chriſto in ſe ipſo, ſed in ſuis fidelibus mirabilia patrante vt ſupra vidimus.

Verſa ſententia de pedum ſignificatione.

Alij igitur ad myſticum Chriſti corpus reſpicientes, per Chriſti pedes intelligunt, vel fideles in communi, vt Lyra, vel aliquam fideliũ partem. Et quidam de præcipua Eccleſiæ parte exponunt, id eſt, de Apoſtolis; ſic Victorinus, Ticonius, Ambroſius, Andreas, Aretas, & Pererius in Danielem. Alij de prædicatoribus in communi, vt Haymo cap. 2 n. 18. vel de Eccleſiæ defenſoribus, vt Iacobus Suarez ex Nyſſeno & Theodoreto, vt ipſe putat. Alij de nouiſſimi temporis fidelibus, id eſt, de illis qui ab Antichriſto affligentur, exponunt. In his ſunt Ticonius, Primaſius, Ambroſius, Haymo, Beda, Anſelmus, Gloſſa, Albertus, Thomas. Alij, imperfectionem aurichalci cõſiderantes reſpectu auri exponunt de infirmis atque imperfectis fidelibus, vt Richardus de S. Victore, & Ioachimus. Nec defuit qui ad falſos prophetas expoſitionem accommodaret, vt Caponſachius.

Aliud expoſitionis genus eſt, pedes huius figuræ referendos eſſe ad ipſius Chriſti affectus. Sic Pannonius, & Iacobus Suarez, vel ad aliquam Chriſti actionem. Et verò de actione conculcandi inimicos, id eſt, ſeueriſſimè iudicandi ac vindicandi, exponunt Seraphinus de Fermo, & Ribera. Et præter ea quæ ipſi adducunt, illud etiam conſiderari poſſet, ad ſupplicij ſeueriſſimi ſymbolum inter cætera metalla congruentiſſimè æs ardens fuiſſe vſurpatũ. Ferrum enim non ita facilè liquatur, aurum verò & argentum, etſi liquefiant, non ita noxia & exitialia ſunt, plumbum autem & ſtannum non tantũ pollent robore ac viribus, neque ſunt carni valde inimica. Quare ſolùm remanet æs, quod violentiſſimum & valde exitioſum eſt, præſertim ſi liquefiat. Atqui hi pedes videntur aptè ſignificare poſſe, *Lento quidem gradu ad vindictam ſui, diuinam iram procedere, ſed tarditatem ſupplicij grauitate compenſare.* Valer. Max. lib. 1. c. .

Vera ſententia de pedũ ſignificatione.

Hæ ſunt aliorum expoſitiones quas referre viſum eſt. Noſtra tamen expoſitio ad ſeptem puncta reducitur. Primum eſt, huius figuræ pedes reſpõdere pedibus angeli fortis, de quo cap. 10. 1. *Et pedes eius tanquam columnæ ignis.* Atque, vt ibi videbimus, certiſſimũ eſt per illum Angelum ſignificari firmũ & ſtabile Dei decretum transferendi Eccleſiã & Euangelium ad Gentes. Ex quo facilè intelligitur ad profectionem prædicatorum Euangelij denotandam conuenientiſſimum fuiſſe, eam per huius figuræ pedes indicari. In eodem enim ſenſu, vt explicetur eadem fidelium profectio ad prædicandũ Euangelium, dicitur Iſaiæ 52. 7. *Quam pulchri ſuper montes pedes annunciantis, & prædicantis pacem!* Et Nahum 1. 15. *Ecce ſuper montes pedes annunciantis, & euangelizantis pacem.* Et ad Rom. 10. 15. *Quàm ſpecioſi pedes, &c.* atque iuxta eundem ſenſum dicitur, Cant. 7. 1. *Quam pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis, filia principis!* Eõdem ſpectant crura ſponſi, quæ comparantur columnis marmoreis, Cant. 5. 15.

Cur figuræ huius pedes ex ære ſint effecti.

Secundò, cùm igitur per huiuſmodi pedes fuerit prædicatorum profectio ad Euangelium Gentibus promulgandum ſignificanda; ſummopere cõueniens fuit, huic figuræ pedes æreos effingere, ad indicandum robur & firmitatem, qua ad tantam expeditionem opus erat; & ad pericula ſuperanda, quæ ſeſe in ea offerrent: vt hac ratione tam ad itineris longitudinem, quàm ad tribulos, ſpinas, ac ſerpentes conculcandos minimè deficerent. Simili ratione dicitur Ieremiæ 1. 18. *Ego dedi te hodie in columnam ferream, & in murum æneum: & bellabunt*
A *aduerſum te, & non præualebunt.* Et cap. 15. 20. *Dabo te populo huic in murum æneum firmum.* Eãdem ratione de Behemoth dicitur Iob 40. 13. *Oſſa eius velut fiſtulæ æris*, vbi de tibiis eſt ſermo. Vide etiam Ezechielis 40. 3.

Cur item ex ære montis Libani.

Tertiò, huius perfectionis & Euangelicæ prædicationis finis erat terrarum orbem illo igne accendere, de quo Chriſtus dixit Lucæ 12. 49. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo, niſi vt ardeat?* Ad quod congruentiſſimum fuit, vt huius ſimulacri pedes, qui ærei fingebantur, eſſent ex ære montis Libani & ardentes aſpicerentur. Vbi obſeruandum eſt, quidquid Salomon ex ære ad templum
B & eius miniſteria fecit, ex pretioſo illo ære fuiſſe fabrefactum, quod eius parens Dauid ex Adarezeris victoria atque vrbibus aduexerat. Quare certũ eſt, totũ illud æs fuiſſe ex monte Libano. Atque inter alia, quæ Salomon ex illo ære conflauit, nihil aliud erat quod ſemper arderet, niſi altare holocauſti, iuxta illud Leuit. 6. 12. *Ignis in altari meo ſemper ardebit.* Et quidem lignorum ſtrues, quæ in ipſum continẽter abſumenda iniiciebantur, ingens valde erat. Vnde illi nomen *Ariel*, id eſt, *leo Dei.* Atque ita certum eſt, vbi agitur de ardenti ære mõ-
C tis Libani, alludi ad holocauſti altare. Ad ſignificationem igitur ignis cæleſtis & Deo ſacri, nihil aliud potuit magis idoneum afferri, quàm ille ignis altaris. Si ergo Apocalypſis tota ex veteris teſtamenti alluſionibus conſtat; nec alibi prætereà æs montis Libani ardens, niſi in altari holocauſti reperitur; iam facile eſt videre, figuræ huius pedes ex ære Libani ardenti, ad ignem illum holocauſti reſpicere; atque adeò egregium eſſe ſymbolum, quo repræſentetur, pedes illos, qui Deo tantopere placent, intendere vt veræ religionis ignem in orbe vniuerſo accendant; quod & fecerunt. Hic eſt enim
D ignis ille, quo Babylon exuſta eſt.

Quartò, noſtra hæc expoſitio non noua eſt. Hanc enim eandem videntur admittere ij auctores, qui in his pedibus Apoſtolos & Euangelicos concionatores denotari exiſtimant; quod qui aſſerant, multi ſunt, vt vidimus, nec ignobiles. Nec ab hac expoſitione diſcedũt, qui in chalcolibano, (de quo hic eſt ſermo) fortitudinem ſignificari autumant. Inter quos eſt Irenæus qui refert chalcolibanum ad fortitudinem fidei & perſeuerãtiam; & Rupertus c. 1. num. 18. explicat de fortitudine in itineribus. Item Serranus de fortitudine ad toleranda omnia.

Inimicorum conculcatio quo pacto hic accipienda.

E Quintò, actio alia conculcandi inimicos, de qua nonnulli interpretantur; ſi ad myſticam conculcationem referatur, mirificè noſtræ expoſitioni deſeruit. Nam Euangelici concionatores quidquid conculcabant, id totum cæleſti illo igne ſuccenſum Deo in ſuauiſſimum holocauſtum offerebant: atque hac ratione, Eccleſiæ Chriſtianæ ſubiiciebant orbem, ſcilicet conculcando, iuxta illud Ioſue 1. 3. *Omnem locum quem calcauerit veſtigium pedis veſtri, vobis tradam.* Et Deut. 11. 24. *Omnis locus, quem calcauerit pes veſter, veſter erit.* Huc ſpectat illud Pſal. 59. 10. *In Idumæam extendam calceamentum meũ.* & ſimiliter Pſal. 107. 10. Nec alius eſt ſenſus eorum
F verborum Pſal. 109. 1. *Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.* Scilicet per ſanctificationem; ſic enim explicauit Paulus; vt in expoſitione eius Pſalmi videbimus. Iſaiæ 63. 3. *Calcaui eos in furore meo:* ſimiliter agitur de myſtica & ſanctificante conculcatione. Quod verò Chriſti hoſtes igne aduruntur, quo ad veram religionem inflammantur; phraſis eſt vſitatiſſima ſacræ Scripturæ; vt vidimus in prolegomenis notat. 24 & 25.

Sextò, noſtra expoſitio valide confirmatur ex

 ante

Mons Libanus unde dictus.

calidam expoſcit, & ſoli illud Sabæi colligebant. Notum eſt id Georg. 1. *Solis eſt thurea virga Sabæis.* Quare videtur mons Libanus traxiſſe nomen à candore niuis. Eſt enim mons niuibus coopertus. Et forſan vinum Libani Oſeæ 14.8. idem eſt, quod vinum album: & domus ſaltus Libani 3. Reg. 7. 2. fortè dicta fuit propter alborem parietum.

Græca dictionaria affirmant, thus nominari *libanon* à verbo Græco λείβω quod eſt *ſtillo*. Forſan ergo Chalcolibanos eſt veluti ſtillatio æris, & quinta (vt aiunt) eſſentia illius; id eſt, puriſſima æris ſubſtantia.

His addi poteſt id, quod multi opinantur, orichalcum ſcilicet vocari etiam electrum, Quamuis enim alioqui electrum ſit ex auro & quinta argenti parte conflatum, iuxta Plinium lib. 33. cap. 4. in alia tamen ſignificatione ponitur electrum pro quadam æris ſpecie valde pretioſa; quæ ferè appellatur *orichalcum*: atque id fuiſſe album argumento eſt quod ait Martialis,

Pallida ſit niueo radiant electra metallo.

Et orichalcum appellari album, ſuprà iam vidimus ex Virgilio. Conſonat aurichalci nomen, quod ei nonnulli tribuũt, quod oſtendit id proximè ad colorem auri acceſſiſſe: aurum verò, ſi cum ære comparetur poteſt aliqua ratione album appellari. Ego tamen veriſimilius eſſe puto, Chalcolibani nomine pretioſum illud æs deſignari quod Libanus mons gignebat. vide 2. Reg. 8. 8. *De Bethe & Beroth ciuitatibus Adarezer tulit Rex Dauid æs multum nimis.* & 1. Paral. 18. 8. *de Thebath, & Chun vrbibus Adarezer æris plurimum, de quo fecit Salomon mare æneum, & columnas, & vaſa ænea.* Scilicet altare holocauſti, & multa alia vaſa: quia ad altare eiúſque vaſa extenditur nomen vaſis, vt videre eſt Num. 7. 1. Quare in voce aurichalci pro chalcolibano notandus eſt reſpectus ad illud æs mundiſſimum, de quo 2. Paral. 4. 16. quod ipſum vocatur aurichalcum 3. Reg. 7. 45. vbi dicitur ea omnia quæ fecit Hiram ex ære, fuiſſe facta ex aurichalco. Conſtat autem altare holocauſti factum fuiſſe ab Hiram. Id enim expreſsè aſſeritur 3. Reg 13. 14. Vide etiam Ioſephum lib. 7. cap. 5. vbi notat illud æs pretioſius auro reputatum. Et facit, quod ait Plinius lib. 34. cap. 1. *Celebritas æris in Aſia.* Cùm antea dixiſſet, *æris in vſu proximum eſt pretium argento, imò etiam ante argentum, ac penè etiam ante aurum, Corinthio.* Agit autem de materia, non de opere. Aliquod igitur extitit æs pretioſiſſimum. Quis ergo dubitet æs illud, ex quo mare æneum, & altare æneum, & columnæ Booz & Iachin in templo Salomonis extructa fuêre, optimum fuiſſe & perfectiſſimum? Quòd autem æs illud fuerit ex monte Libano, conſtat, quia vrbes illæ Adarezeris ad Libani montis radices ſitæ erant inter Hemath, & Damaſcum, vt notat Prado in Ezechielem fol. 33. & regnum Adarezeris (quod appellatur *Soba*) eſſe terminum Aquilonarem terræ promiſſionis, & occupare montem Libanum, dubitari non poteſt ab iis, qui ſacræ Scripturæ Geographiam edocti fuerint.

Auctoris ſenſus.

Nomen vaſis in Scriptura aliquando ad altare, eiuſque vaſa extendi.

Orichalcum quid ſit.

Præterea certum eſt, illud ipſum æs, quod appellatur chalcolibanon, appellari etiam orichalcum, id eſt, æs montanum; videlicet à monte Libano. orichalci autem pretium & bonitas adeò à nonnullis exaggerantur, vt ab aliis recenſeatur inter fabuloſa. Et quidem Scaliger in Feſtum negat eiuſmodi orichalcum in rerum natura inueniri. Et probat ex Ariſtotele, & Heſychio apud interpretem Apollonij id ipſum negantibus. Seruius in 12. Virgilij ait; *Apud maiores orichalcum pretioſius omnibus metallis fuit.* Plinius lib. 34. cap. 2. *Orichalcum*, inquit, *præcipuam bonitatem, admirationémque diu obtinuit, nec reperitur, longo iam tempore effœta tellure.* Suidas aſſerit chalcolibanum pretioſius eſſe auro: atque idem ait Hieronymus de electro; vbi electri nomine ſuſpicantur quidam Hieronymũ non intelligere id, quod ex auro & argento conflatur. Vide etiam de orichalco Rhodiginum lib. 19. c. 9. vbi ex interprete Aſpidis Heſiodicæ notat orichalcum eſſe æneum metallum, quod in montibus conflatur: & ex Euſtathio aduertit, *Orichalcum eſſe materiam metallicam quidem, ſed ære pretioſiorẽ, quæ* (inquiunt) *modò non reperitur.* Vide etiã Brodæum lib. 8. cap. 23. & Scaligeri notas ad Feſtum verbo *Aurichalcum.* Plautus etiam in Pſeudolo; *Dij immortales, orichalco contrà non charum fuit mendacium.* Idem in Milite, *ego iſtos mores orichalco contrà comparem.* Hinc Seruius conijcit, orichalcum fuiſſe omnibus metallis pretioſius. Præterea dictionarium Scapulæ refert Ariſtotelem ob παλαιὰν, abnuere ſpeciem metalli huius comperiri vſquam: pleroſque enim ſuſpicatos nominari orichalcum quidem, cæterùm haud quaquam eſſe; & hoc de iis vnum cenſeri, quæ prodita temerè ſint. Refert etiam ex Scholiis Heſiodi orichalcum eſſe æs candidum, quod in montibus inueniatur; aut materiam quandam metallicam ære pretioſiorem. Nititur Heſiodo in Aſpide, & Platone in Crit. Hæc Scapula verbo *Orichalcum.* Et verbo *Chalcolibanon*, ait eſſe ſpeciem electri auro pretioſiorem, quæ orichalchum appellatur.

Orichalci pretium.

Nota ergo, hoc orichalcum tantopere commendatum, quod nonnulli commentitium duxêre, metallum abſque dubio fuiſſe pretioſiſſimum. Et vero eſt ſimile, auri admiſtionem habuiſſe: & Scaliger quidem fatetur ex auro & ære fieri præſtantiſſimum æs. Eiuſmodi igitur æs videtur pro-

A ductum olim naturaliter ex monte Libano: vt bene coniectat Prado fol. 33. Huc ſpectat, quod refert Feſtus; *Aurichalcum* ait *quidam veterum putauerunt compoſitum ab ære, & auro.* Hoc e ſanè in America argentum cum aliqua miſtione auri ſæpe reperitur. Quid ergo mirum, aliquando æs cum aliquã auri admiſtione fuiſſe inuentum.

De aurichalci nomine quid dicendum.

Quibus conſtitutis non eſt cur aſſereret Antonius Nebriſſenſis corruptam eſſe noſtram lectionem, eo quòd pro chalcolibano legamus aurichalcum. Nam Feſtus refert quoſdam ex antiquis ſic enunciaſſe. Licèt autem non ſit elegans compoſitio ex græca & latina voce, ſatis eſt eſſe ſignificantem ad auri, quam habet miſtionem indicandam, vel etiam ad pretium atque colorem. Præterquàm quòd non deſunt qui eam compoſitionem ex græca & latina voce probent, de quo
B Rhodiginus lib. 19. cap. 9. Rondeletius etiam lib. 5. de piſcibus cap. 2. eundem piſcem appellari docet *auratam* vel *oratam*: nam pro *aurum orum* ruſtici dicebant; vt *orichalcum* & *oriculam*, pro *aurichalcum*, & *auriculam*. Itaque non deeſt qui exiſtimat, orichalcum eſſe corruptionem ex aurichalco. Et ſaltem ad pretioſum æs ſignificandum prudentiſſimè noſter interpres aurichalcum dixit, ſciens eam etiam vocem à nonnullis fuiſſe vſurpatam, vt notat Feſtus Pompeius. Neque ſolùm Vulgatus in hoc loco Apocalypſeos vtitur ea voce, ſed etiam 3. Reg. 7. 45. vbi ſermo eſt de illo ipſo ære montis Libani, ex quo factum eſt mare æneum, & altare holocauſti.

Ad ea verò, quæ ſuperiùs allata ſunt ad probandum chalcholibanum eſſe idem quod æs cadens; Reſpondeo, in
C illa ipſa phraſi, *æs candens*, duo poſſe conſiderari, & metalli ſpeciem albam, & candorem ex igne: & ad candorem ex igne contractum deſeruiſſe quod mox Ioannes ſubiicit, ſcilicet *velut in camino ardenti*: ſpeciem autem metalli ſignificauit illa vnica dictione *chalcolibani*; quam noſter interpres prudentiſſimè tranſtulit *aurichalcum.*

NOTATIO DECIMAQVARTA.

Ad illa verba, ſicut in camino ardenti. *De ſignificatione ſymbolica ignis, & de alluſione ad ignem altaris holocauſti.*

Ignis proprietates, & ſymbolica ſignificatio.

D NOTATIONE XXIV. & XXV. prolegomenon oſtendimus phraſim eſſe in Sacris literis valde vſitatam igne accendere & inflammare, ad ſignificandam peccatorum conuerſionem, & eorum veræ religionis igne inflammationem. Licèt autem hic loquendi modus ita ſit notus, vt alia prætereà declaratione non indigeret; verùm quia in hoc loco ex reliqua Apocalypſi primo vſurpatur ea phraſis ad indicandum veræ religionis ignem, operæ pretium fore duxi multas ac varias proportiones perſtringere, quæ in hoc ſymbolo reperiuntur ad eam ſignificationem, quæ illi in ſacris Literis tribuitur.

1. Eſt ignis efficacitas.

In primis antequam ad eum ignem, qui in altari holocauſti ardebat, deueniamus, in ipſa ignis generatim ſumpti natura mira eſt conuenientia ad ignem Spiritus ſancti ſignificandum; propter multas ignis facultates, ei ſignificationi deſeruientes. Hæ autem huiuſmodi ſunt. Primò ignis videtur eſſe quodammodo omnipotens, ſi quidem metalla
E omnia liquefacit, ac ferri duritiem emollit. Secundò, quia ſi hoſtis; terribilis eſt ac formidandus: ſin vero amicus; ſummè beneficus eſt. Quantam edat ſtragem, cùm iraſcitur, omnibus planum fit in fulminibus, in incendiis & exuſtionibus terrarum. Et ideo appellatur conſumptor & depopulator. Beneficia vero, quæ illi largitur, cui ſe amicum oſtendit, immenſa penè ſunt. Abſque eius enim adiumẽto nullum ex metallis ad noſtram vtilitatem aptare poſſemus. Sublato autem ferri vſu, quid nobis ſolidi cõmodi, aut emolumenti conſtaret? Cibus certè abſque igne agreſtis planè eſſet ac belluinus.

2. Ignis & hoſtis terribilis, & amicus beneficus.

Tertiò, quemadmodum Deus verum eſt ac tutum miſerorum perfugium, & in laboribus ſolatium; atque ad eum omnes confugimus; & nos ipſe à periculis eripit; ſic etiam quodammodo ſe habet ignis, quo nocte indigemus, ne tenebris inuoluti iaceamus. Abſque eius luce metus & horror increbreſcunt: ac ſine Deo, *ibi trepidauerunt timore, vbi non*
F *erat timor.* Pſalm. 13. 5. Ita in tenebris homo ſolus & quaſi omni præſidio deſtitutus eſt, ignis verò lumine, licèt ſolus ſit, comitatus tamen eſſe videtur.

3. Ignis lux, & eius vtilitas.

Quarto, quantâ reuerentiâ ac veneratione ſit nobis cum Deo agendum, appoſitè in igne indicatur; quem tangere aut manibus contrectare nemo impunè audebit. Quòd ſi quis ipſum cum modo ac mediocritate accedat; hunc ignis fouet & calefacit: temerarium autem & inconſultè properantem adurit. Vide Nyſſenum de carbonibus ardentibus in vita Moyſis.

4. Ignis erga demiſſos humanitas, & in elatos vltio.

Quintò, ad hæc ignis nunquam eſt otioſus ac languens; ſed viuidus ſemper & aliquid agens. Suum nimirum calorem ac lumen, quod ex ſe eſt, ſemper aliis liberaliter impertitur. Id quod propriè eſt Dei ſymbolum, qui ſemper ſuæ libe-

5. Ignis actiuitas.

rali

talitatis ac beneficentiæ rebus creatis copiam facit. Vehemens etiam ignis calor ingentem Dei denotat charitatem, qui se ipsum communicare vult, cùm ait, *Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt ardeat?* Luc. 12. 49.

6. Ignis virtus in venis silicis delitescens.

Sextò, quòd ignis virtus in abstrusis silicis venis delitescat; innuit, quàm sit Deus in rebus creatis internus & abditus. Quare Augustinus exclamat, *O secretissime, ô præsentissime!*

7. Ignis in tenebris præcipuè fulgens.

Septimò, micat ignis in tenebris, quod indicat Deum nullis nostris peccatis vinci, de quo optimè Ioannes in Euangelio cap. 5. *Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam comprehenderunt.* Et Sapientiæ 7. 30.

8. Claritas ignis.

Octauò, Dei insuper ingens claritas, inuisibilis splendor & immensa gloria percommodè in igne repræsentantur.

9. Ignis cetera metalla purificans.

Nonò, quòd metalla, verbi gratia, aurum & argentum, ignis expurget ac purificet; indicat quantopere Deus animorum puritate delectetur. Et è contrario quàm auersetur sordes & immundiciem, scoriam, spurcitias, &c. Ignis etiam ipse purus in se est, & ab omni externa rei concretione seiunctus, nec in eo quidquam est, quod ignis non sit. Longè aliter quàm cetera elementa.

10. Et cum aliis cōmunicatio, & integritas.

10. Ignis & cum aliis se communicat, & integer in se persistit, quod diuinitatis vestigium non obscurum est.

11. Lucis & caloris vis in eo cōiunctio.

11. Summæ Dei sapientiæ, bonitatis & potentiæ coniunctio in ignis luce, calore & efficacitate mirificè exprimitur.

12. Contrariis eius effectus.

12. Alia ignis constringit & obdurat; alia laxat & mollit. Sic Deus *cui vult, miseretur; & quem vult indurat*, Rom. 9. 18.

13. Plura liquefaciendo vnit.

13. Ignis dum plura inter se diuisa liquefaciendo vnit & coagmentat, aptè denotat proprium solius Dei esse opus, homines aduersos, atque adeo diuisos, diuini Spiritus vinculo & vnione copulare.

14. Aquam sibi aduersariam calefacit.

14. Aquam etiam sibi aduersariam calefecit ignis: quemadmodum Deus inimicos ipsos & aduersarios non cessat beneficiis prosequi.

15. Præcipua eius efficacitas sursum.

15. Igni maior inest efficacitas sursum, quàm deorsum. Itaque ad ipsum accedenti, demissione opus est, vt frigidus si sit, calefiat; elatum enim & arrogantem vehementi calore arcet. Ita diuina maiestas ad sui venerationem cogit. Et alioqui hominum necessitati morem gerit, dum viam inuenit atque hominibus tradidit, qua absque detrimento, quin magno potiùs cum emolumento ad eum possint accedere, & eius beneficiis frui. Hoc insuper indicatur, quàm sit excelsus Deus; siquidem ignis, ipsius symbolum, semper sursum ascendit. Quasi dicat, Cælestis sum, & omni humano captu sublimior: quòd verò in terris versor, id est, vt hominum imbecillitati ac paruitati me accommodem.

16. Multiplex in effectibus.

16. Ignis alia in cineres, alia in fauillam redigit, ex aliis partem absumit, & in fumum exhalat, & partem mundat ac purificat: alia liquefacit, non tamen consumit, vt aurum; alia non calefacit, vt adamantem & carbunculum: alia in calcem conuertit: ex aliis sordes & scoriam relinquit. In quibus rebus omnibus considerari possunt varij ac diuersi effectus, quos Dei prouidentia in hominum animis præstat.

17. Vestigiū in eo mysterij Trinitatis.

17. Denique in igne vestigium nescio quod mysterij sanctissimæ Trinitatis reperitur, (vt notat Damascenus lib. 1. fid. orthod. cap. 9.) in qua semper gignitur sapientia, & spiratur amor. Quemadmodum ignis semper ex se & lucem, & calorem producit. Atqui lux symbolum est sapientiæ; calor verò amoris. Quinimò id internè, siue (vt aiunt) ad intra, in igne contingit, quia ab ipso emanat ipsius lux interna & calor internus.

Ignis altaris holocausti mystica significatio.

Præter has omnes rationes, in igne altaris holocausti peculiaris inuenitur ratio, cur sit aptum symbolum illius ignis, quo Deus animas sanctificat. Ille enim ignis fuit peculiari miraculo à Deo concessus in summæ gratiæ atque fauoris significationem, vt illo & Deus ipse coleretur, & sacrificia illi offerrentur. Vide Leuit. 9. 24. *Apparuitq; gloria Domini omni multitudini, & ecce egressus ignis à Domino deuorauit holocaustum & adipes, qui erant super altari.* Atque ille ignis semper in altari asseruatus fuit; & idcirco Deus in Nadab & Abiud seuerissimè animaduertit, quia ignem alienum imposuerunt thuribulis; vt habetur Leuit. 10. in principio, de quo agit Ribera lib. 4. de sacrificiis, cap. 2. num. 6. & 7.

Hic verò ignis fuit in profundo & sicco absconditus, cùm populus ductus fuit captiuus, vt habetur Machab. 2. c. 1. 19. & iterum ingenti miraculo est accensus post reditum è captiuitate. Quod anniuersaria gratulatione celebratum est; atque hæc celebritas dies ignis appellatur. Ex quibus apparet altaris ignem esse idoneum valde symbolum ad religionis siue Spiritus sancti ignem significandū. Atque ita dubitandū non est, quin prunas ignis altaris in terram spargere, sit terram accendere illo igne, quem Christus venit mittere in terram. Atque hic est proprius sensus prunarum ignis, quæ in terram immissæ sunt, Apoc. 8. 5. Nec dissimilis, opinor, est sensus illius visionis, quam refert Ezechiel cap. 10. 2. vt videbimus Apocal. 8.

COMMENTARIVS.

Variæ expositiones de voce aquarum multarum.

ET *vox illius tanquam vox aquarum multarum.*] Variæ sunt huius loci expositiones. Prima interpretatur de prædicatione Euangelij in toto orbe terrarum. Ita Ticonius, Gregorius Ezechielis 1. Haymo, Ioachimus, Seraphinus, Zegerus, Iacobus Suarez atque Pererius. Atque in hac declaratione animaduertunt optimè cohærere, vt qui priùs loquebatur voce tubæ cum Iudaico populo, posteà voce aquarum multarum cum toto orbe loqueretur: quia *aquæ multæ sunt populi multi.* Ad hanc etiam primam expositionem reduci potest Andreæ & Aretæ explicatio; qui hac voce Christi effectum esse aiunt, vt torrentes aquæ viuæ per terrarum orbem personarent.

Secunda expositio est, hac voce indicari omnes orbis nationes Christi fidem esse professuras. Ita exponit Hieronymus Ezechielis 43. 2. Atque asserit, sic explicasse Ioannem in Apocalypsi, dum docet aquas multas esse populos multos; atque adeò sensus videtur esse voce Christi loquuturas fuisse omnes gentes. Idem sequuntur Primasius, Ambrosius, Beda, Glossa, Anselmus, Richardus, Rupertus, Dionysius, Pannonius, Albertus.

Tertia expositio est de Baptismo. Ita exponunt Victorinus & Primasius.

Quarta de concordia Scripturarum, quæ sunt veluti flumina multa. Tenēt Rupertus, Ioachimus, Pererius. Qui etiam philosophantur in mysticis effectibus aquæ: qui sunt, à vitiis eluere animas, fæcundare, &c. quod etiam persequitur Thomas Anglicus.

Quinta explicat de magna auctoritate & virtute Christi loquentis. Ita Lyra, cui consonat Serranus explicans de efficacia doctrinæ.

Sexta de voce terribili Christi in die iudicij. Hanc tenet Ribera.

Septima de cælestis virtutis cursu variis modis in naturā humanā influente. Sic Arias Montanus.

Vera interpretatio.

Nostra tamen expositio est de persecutione Romani Imperij; vt suprà vidimus, comparantes vocē tubæ cum voce aquarum multarum. Et negari nō potest, quin vocem aquarum multarum pro conspiratione multarum gētium ad bellum Dei populo inferendum, vsurpauerint Isaias & Ieremias. Valde autem cohæret, vt Ioannes in Apocalypsi eodem modo vsurpet vocem aquarum multarum, sicut à Prophetis vsurpatur. Atque hic sēsus aptissimus est huic loco. Hæc enim figura, quæ primò Ioanni apparuit, prologum Apocalyseos agit, cuius argumentum reducitur ad illa duo bella populo Christiano illata, alterum à Iudæis, alterum à Gentibus. Quòd verò hæ voces Christo tribuantur, significanter satis factum fuit; vt indicetur per duo illa verba Christianam Ecclesiam à Christo & ab ipsius Spiritu, veram Apocalypseos philosophiam edoctam fuisse; sed de hoc diximus latiùs suprà, vbi de voce tubæ.

Obseruandum prætereà est id, quod Ioannes posteà cap. 17. 15. ait, *Aquæ multæ populi sunt & gentes & linguæ*; non tam in eo niti, quòd multæ aquæ aptè ex se significent populorum ac nationū multitudinem; quàm quòd maris procellosi fremitus, idoneum sit symbolum maximi strepitus, & confusi murmuris editi ab eo exercitu, in quo multæ ac variæ gentes ad idem bellum confluunt. Atque hoc modo congruenter dicitur, *Aquæ multæ sunt populi multi*; id est, aquæ multæ frementes & fluctus

suos

suos eleuantes, repræsentant fremitum & concursionem exercitus ex multis gentibus & linguis conflati, quæ simul in eundem populum deseuiant. Sed de hoc dicemus latiùs cap. 17. A

Quid sit apud Ezechielem sonus aquarũ multarum.

Hîc solùm addo hanc eandem significationem exercitus ex confusa populorũ multitudine coaliti, & aduersus Dei populum frementis (quæ expressa est in Isaia cap. 17. 12. & in Ieremia cap. 50. 41.) hanc, inquam, esse eandem significationem vocis aquarum multarum, Ezech. 1. 24. *Audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum*, & cap. 43. 2. *Vox erat ei, quasi vox aquarum multarum.* (LXX. *quasi vox castrorum.*) Propria enim significatio illius currus, quem vidit Ezechiel, erat Deum ad vastandam Ierosolymam pergere, & Babyloniorum exercitũ ad vrbis excidium ducere. Quare currus ille bellicus erat, fit enim in eo allusio ad veterum principum morem in populi alicuius vastationem proficiscentium, moris enim erat, principes falcatis curribus ad bellum prodire. Quòd autem ea sit genuina significatio currus Ezechielis, apertè cõstat ex eiusdem Ezechielis cap. 43. 3. *Et vidi visionem secundùm speciem, quam videram iuxta fluuium Chobar, quando veni, vt disperderet ciuitatem.* Hoc supposito, apprimè conuenit, vt audierit Ezechiel sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum. Vastitas enim Ierosolymæ inferenda erat per Babyloniorũ exercitum, qui ex multis gentibus & linguis erat conflatus, atque hic est sonus ille aquarum multarum. Quod verò additur, strepitum illum animalium alis esse editum, indicat totum illum belli apparatum, quem Nabuchodonosor conuectabat, esse quasi instrumentum, quo Diuinæ prouidentiæ currus vtebatur ad Ierosolymæ vastationem. Deus enim erat præcipuus illius belli dux.

Ezechielis currus significatio.

Vers. 16.

ET *habebat in dextera sua stellas septem.*] Mira est in hominibus ingeniorum diuersitas. Hic enim textus ipse expressè distinguit candelabra ab stellis; atque ait candelabra septem, esse septem Asiæ Ecclesias, stellas verò septem, esse angelos illarum septem Ecclesiarum. Ac ne in angelorum nomine error nobis obreperet, singulos illos septem seorsum describit: atque eorum & virtutes commendat, & vitia reprehendit, & peccantes ad pœnitentiam hortatur. Ex quo euidentissimum est, sermonem esse cum Episcopis illarum Ecclesiarum. Neque nouum est in sacra Scriptura ministros Dei appellari angelos. Nihilominus tamen ex auctoribus multi seriò affirmarunt candelabra atque stellas idem esse in præsenti; & per hos septem angelos Ecclesias ipsas significari. Ita Victorinus, Ticonius, Ambrosius, Haymo, Beda & quod magis miror, Augustinus in regulis Ticonij lib. 3. de doctr. Christ. cap. 30. videtur dicere, obscurissimum esse an septem Angeli sint Ecclesiæ ipsæ. Alij concessâ inter Angelos & Ecclesias distinctione, hos septem angelos de spiritibus cælestibus exponunt. Quæ interpretatio grauissimos habet auctores, Origenem homil. 20. in Num. Ambrosium lib. 2. in Luc. cap. 1. & epist. 11. Hieron. Matth. 18. & Micheæ 6. Hiliarum Ps. 114. Pro eâdem citat Aretas Nazianzenum & meritò. Quia id expressè asserit Nazianzenus orat. 32. coram CL. Episcopis, & ait, se id à Ioanne doceri: & Andreas videtur citare Epiphanium & Irenæum. Neque solùm hæc opinio antiquos habet patronos; sed eam etiam nostris temporibus sequuti sunt Maldonatus Matth. 18. num. 10. & Arias Montanus Zachariæ 4. 2. vbi de septem lucernis; *Stellæ* (inquit) *in dextera Christi constitutæ significant cælestes spiritus certis ordinibus distinctos, in ministerium Ecclesiæ deputatos.*

Varia de septem stellis sententia.

Alij in his septem stellis & angelis putant denotari septiformem Dei Spiritum, & videntur intelligere de septem Spiritus sancti donis: quam explicationem amplectuntur Victorinus, Seraphinus, Caponsachius, & Arias Montanus in præsenti, & cap. 2. in principio; vbi ait has septem stellas esse septem spiritus in Diuina essentia constantes. Appellat autem ipse Diuinam essentiam, illam, quam Paulus vocat *nouam creaturam.*

His annumerari possunt duæ aliæ singulares expositiones: quarum altera est Andreæ, qui septem stellas in dextera Christi exponit de totius vniuersi gubernatione, quæ in Christi manu est, altera Ioachini, qui somniat in his septem stellis respici ad septem viros singulos ex singulis mundi ætatibus selectos, nempe ad Adamum, Noachum, Abrahamum, Mosem, Dauidem, Ioannem Baptistam, & in tempore Antichristi Eliam. B

Verùm enim verò textus ipse meo iudicio ita clarè atque distinctè exprimit per has septem stellas significari septem Ecclesiarum Asiæ Episcopos; vt minimè assequar, quæ possit probabilitas alicui ex cæteris expositionibus remanere Si interpretũ solùm auctoritatis ratio haberetur; licèt pro nobis Ambrosium, Richardum, Glossam, Albertum, Lyranum, Thomam, Riberam, & communem sentẽtiam habeamus, fateor tamen grauiores auctores Origenis expositioni adstipulari. Ceterùm textus ipse nos cogit, vt tam eam, quàm reliquas à textu discedentes relinquamus. Neque video quid non solùm in doctrina, sed etiam in phrasi & modo loquendi, occurrerit difficile in plana & communi expositione, vt propterea oportuerit aliam interpretationem excogitare. Etenim Dei ministros angelorum nomine appellari, notum est esse receptam sacræ Scripturæ phrasim. Nam Ioanni Baptistæ angeli nomen tribuitur Malachiæ 3. 1. nec dubitare licet; an ibi sit sermo de Ioanne Baptista, cùm expressè Christus dixerit, *Ipse est enim de quo scriptum est.* Matth. 11. 10. & Luc. 7. 27. Quin etiam ipsi Christo angeli nomen tribuitur in eodẽ Machiæ loco, paulò infrà. Neque solùm hominibus, sed rebus etiam rationis expertibus, quæ Deo ministrant; tribuit sacra Scriptura angelorum nomen; videbimus cap. 8. Apoc. Stellarum verò symbolum aptissimè iis congruere, ad quos ex proprio munere spectat multos ad iustitiam erudire, expressum erat Danielis 12. 3. Quare mirari satis non possum, quæ fuerit ratio, cur ab expressa in ipso textu expositione tot auctores recesserint. C D

Aliorum opinionibus reiectis, vera sententia statuitur.

Per stellas septem, totidem Asiæ Episcopos significari.

Sed iis omissis, in ipsa communi & certa interpretatione, quædam nobis obseruãda sunt. Atque in primis, septem stellas, quas nonnulli vola manus considerant, aut in modum coronæ super extremos digitos, multò conuenientius existimo veluti gemmas in annulis infixas considerare; atque adeò in ipsius manus digitis. Et quidem, esto earum figuræ stellas fulgentissimas referant; quid tamen prohibet septem stellas in annulis aptatas, vt gemmas considerare? Imò verò non solùm sic concipi possunt, sed id etiam contextus exigit. Ratio enim ipsa cogit, vt cogitatio accommodetur rei, de qua est sermo. Verbi gratia, in cap. 4. vbi ad templum Salomonis alluditur, cùm mare vitreum legimus, omnino cogitandum est mare illud vitreum simile mari æneo, sed ex vitro. Cap. verò 15. vbi ad egressum filiorum Israël ex Ægypto per mare rubrum respicitur, quamuis similiter legamus mare vitreum, videtur necessariò cogitandum ipsum mare rubrum congelatum, vt vitri speciem referat. Cùm ergo in præsenti legamus stellas in E

Septem stellas rectius vt annulorum gemmas considerari.

in dextera; quid aptiùs, quàm eas gemmarum inſtar in annulis fixas conijcetare? Confirmatur hoc, ſi obſeruetur gemmas ipſas, quæ in annulis collocari ſolent, vt denotetur eas eſſe optimas atque fulgentes, congruenter ſtellas appellari. Sic loquitur Virgilius Æneidos 4.

——Stellatus iaſpide fuluo

Enſis erat. ——Quod Iuuenalis Satyra 5. explicat de gemmis.

Nam viro, vt multi, gemmas ad pocula transfert
A digitis, quas in vagina fronte ſolebat
Ponere Zelotypo iuuenis prælatus Hiarbæ, id eſt, Æneas.

Septem annuli mirè ab Iarcha principe cõplecti.

Neque abs re eſt, quod refert Rhodiginus, lib. 6. c. 12. *Scribis Damis, ſapientum Indorum principem Iarcham tam ſcitè támque doctè annulos ſeptem compegiſſe, qui & ſtellarum ſeptẽ nominibus eſſent præſignes; vt Apollonium Tyanaeum dono acceptos ſingulis diebus ſingulos iuxta dierum nomina eis diſtinguentem, geſtaſſe proditum ſit.* Quæ etiam narrat Philaſtrius lib. 3. cap. 13.

Ad picturam porrò; ſi pingitur Chriſtus dexteram ſuper Ioannem porrigens, optimè conſpicientur ſeptem annuli cum totidem gemmis ſiue ſtellis. Vbi verò ſemel ſtatuamus, ſermonẽ eſſe de gemmis in Chriſti annulis infixis; conſiderari etiam poteſt in ſingulis gemmis ſtẽma aliquod ſiue inſigne inſculptũ; verbi gratia crux (quæ ſignum eſt Dei viui, vt videbimus cap. 7.) aut etiam quatuor animalia, quæ ſunt Diuinæ prouidẽtiæ quaſi ſigillum. Nec verò hoc eſſet perperam, & ſine fundamento fingere; ſed potiùs antiquitatis vſum ſectari: veteres enim, vt cõſtat, annulorum gemmis pro ſigillis vtebantur: neque illa erat gemma, quæ figurâ aliquâ, ſeu charactere non eſſet inſignita; aliter enim in annulis non collocabantur.

Veteres annulorum gemmis pro ſigillis fuiſſe vſos.

Quòd ſi ſermo eſt de maximo honore, quo Chriſtus Epiſcopos dignatur; optimum eſt ſummæ dignitatis ſymbolum, Chriſti eſſe annulum, aut ipſius annuli gemmam; vt multis ex locis facilè intelligitur, Ieremiæ 22.24. *Si fuerit Iechonias annulus in dextera mea.* Eccleſiaſtici 43. 13. *Zorobabel quaſi ſignũ in dextera manu; ſic & Ieſus filius Ioſedec.* Aggæi 2.24. *Ponam te quaſi ſignaculum.* Quibus ſi addatur, gemmam eſſe adeò cõſpicuam & collucentem, vt ſtellarum ſplendorem referat; manifeſtum eſt comparationi eidem adduci ſplendorem & energiam.

His præmiſſis, cùm vox aquarum multarum repræſentet (vt iam vidimus) perſequutionem quam Romanum Imperium aduerſus Eccleſiam excitauit, obſeruandum eſt id, quod poſt vocem aquarum multarum ſequitur, ſignificare debere quod ſubſequutum fuit poſt Imperij Romani perſecutionẽ. Quare in hac Epiſcoporum, cũ ſtellis cõparatione denotatur grauiſſimâ Romani Imperij perſecutione, fidelium Epiſcoporum, qui Euangelium promulgabant, dignitatem ac celſitudinem mundo probatam & ſpectatam fuiſſe. Facilè enim agnoſcebatur, inter ingentis perſecutionis procellas Epiſcopos ſtrenuè ſuo munere fungi & cæleſtis doctrinæ lucem terris impertiri; neque Gentilitatis tenebras poſſe doctrinæ Euangelicæ impedimẽto eſſe. Quemadmodum ſtellis noctis obſcuritas non obſtat, quo minùs ſuum lumen diffundant: ſed potiùs in ipſa caligine ſtellæ magis effulgent. ſtellarum etiam cõparatio idonea eſt ad ſignificandum quantum effulſit in Euangelij prædicatoribus vitæ atque doctrinæ celſitas. Quã ne minimũ quidem lædere aut perſtringere videbantur aduerſariorum machinæ; ſi quidem non ideò vel minimũ latebat. Nam vt rectè Auguſtinus lib. 1. de ſermone Domini in monte cap. 6. tom. 4. *Calcari non*

Quid ſit ſeptem ſtellas in manu Chriſti eſſe poſitas.

poteſt niſi inferior: ſed inferior non eſt, qui quamuis corpore multa & in terra ſuſtineat, corde tamen fixus in cœlo eſt.

Stellarum ſymbolum ad quos latiùs poſſit extendi.

Quod autem de ſeptem illis Epiſcopis dicitur, ad quos Apocalypſis primò erat mittenda; perſpicuũ eſt, eadem ratione poſſe etiam de ceteris Euangelicis concionatoribus intelligi; ex quorum prædicatione ad Gentes, rectè conſideratur Chriſtianã Eccleſiam fuiſſe veluti cælum ſtellis ornatũ, quod vniuerſum terrarum orbem illuminabat. Id quod Paulus ſignificat, Philip. 1.15. *In medio nationis prauæ & peruerſæ lucetis, ſicut luminaria in mundo.* Dum autem Euangelium Iudaico ſolùm populo promulgabatur; prædicatores non ita aptè videbantur ſtellarum vicem gerere; quandoquidem non vniuerſum orbem illuminabant. Verùm poſtquam Euangelij lux in Gentes, atque adeò in totum terrarum orbem penetrauit, veriſſime illis hoc ſtellarũ ſymbolum quadrauit; & in iis fuit omnino impletum, quod Danielis verbis exprimitur cap. 12. 3. *Qui ad iuſtitiam erudiunt multos,* (id eſt, omnes Gentes) *tanquam ſtellæ in perpetuas æternitates.*

Atque (vt hîc nonnulli ex Ruperto adnotarunt) non obſtat aliquem ob ſua ſcelera, ſtellæ ſymbolo & appellatione eſſe indignum, eidem tamen propter excellens munus, quo fungitur, alios ſuis concionibus illuſtrando, ſtellæ ſymbolũ deberi. Quare nonnullos ex illis ſeptem Epiſcopis acriter obiurgat Chriſtus ob eorum peccata; ob ſui tamen muneris dignitatem, rectè illos ſtellarum nomine repræſentat. Quod nos omnes debet impellere, vt ipſos veneremur ac ſuſpiciamus; & Deum per homines nos illuminantem admiremur.

Cur ſeptem ſtellæ in Chriſti dextera.

Collocantur autem hæ ſtellæ in Chriſti dextera, vt indicetur in Epiſcoporum & Euangelij prædicatorum munere, Chriſti dexteram, id eſt, eius virtutem ac ſapientiam excellere & eminere; eoſque à Chriſto in pretio & honore haberi, vt dexteræ annulos ſeu gemmas. Si verò concedatur gemmas has & ſtellas, Chriſti charactere eſſe inſignitas, hoc etiam deſignabit, Chriſtianorum Epiſcoporũ poteſtatem in toto orbe excellere; atque ipſis vt Eccleſiæ principibus in hominum animas virtutẽ & imperium à Deo concedi, ſuæ item dignitatis characterem ad dimittenda peccata & Chriſti corpus ritè conſecrandum, & demum ad opera excellentia ac planè diuina, quemadmodum regis ſigillum ad rem quantumuis difficillimam præſtandam poteus eſt veluti regis inſtrumentum.

Applicatio ſeptem ſtellarum ad ſeptem planetas.

Iuxta hæc, quæ diximus, non opus eſt, vt in his ſeptem ſtellis peculiariter ſeptem planetæ conſiderentur. Sed fortè in hac ipſa ad planetas alluſione peculiaris eſt ſignificationis elegantia: non quidem vt denotetur ſeptem planetas in Chriſti manu eſſe (hoc enim exiguum eſt, & ab huius loci ſenſu alienum) ſed vt ſignificetur diſcrimen, quod inter Epiſcopos Aſiæ erat. Smyrnenſis enim ſe habebãt veluti Sol, qui omnia ſua virtute ſuperat: Philadelphienſis, vt Iupiter ob proſperam valde & felicem fortunam: Sardenſis, vt Mars propter audaciam; Laodicenſis, vt Saturnus, ratione ignauiæ atque pigritiæ; Epheſinus, vt Mercurius, quia licet prudens erat, tamen remiſſi ardoris: Pergamenus, vt Luna propter morum inæqualitatem: Thyatirenſis denique vt Venus, ob imprudentem feruorẽ. Hæc accommodatio atque diſtinctio pleniùs intelligetur, poſtquam de ſeptem conſcientiarum differentiis ſingillatim loquemur; quæ omnes in iis ſeptem Epiſcopis exprimuntur. Atque idem etiam diſcrimen inter alios Eccleſiarum Epiſcopos ferè reperitur; licèt Chriſti ſit intentio, vt omnes ſolis inſtar effulgeant.

Quamuis

Stellarum symbolum ad omnes etiam Euangelicos concionatores pertinere posse ac communicari.

Quamuis autem stellarum symbolum specia- A tim Episcopis destinetur, quia ad ipsos potissimùm spectat Euangelij promulgandi munus: non tamen dubium est, quin hic splendor & gloria mysticarum stellarum ceteros etiam Euangelij prædicatores contingat, licèt Episcopali dignitate non fungantur, vt B. Dominicum, B. Franciscum Xauerium, atque alios id genus. Quare Ecclesiæ stellarum numerus, insignium Episcoporum numero minimè circumscribitur. Nam vt rectè notauit Haymo, huiusmodi stellæ non Episcopos modò significant, sed etiam generatim quoscunque insignes Euangelij prædicatores.

Hanc insuper gloriam & dignitatem Episcopi & ceteri concionatores Euangelij ab Apostolis hæreditario iure acceperunt, ad quos scilicet Apostolos potiori iure attinet, mystici cæli stellas fuisse. Quamobrem Ecclesiæ corona ex duodecim stellis constat (Apoc. 12.) illi enim sunt præcipuum Ecclesiæ decus & ornamentum. Enim verò ipsis Apostolis non priùs stellarum nomen tribuit Apocalypsis, quam Euangelij lucem in Gentes inueherent. Atque ita cap. 12. depingitur mulier, quæ Euangelium ad Gentilitatem asportat post Iudaici populi reprobationem, quæ præcedenti cap. 11. fuerat repræsentata. Atque id ipsum, quod in ea duodecim stellarum corona significatur (id est, Euangelij prædicatio ad omnes Gentes;) indicatur postea cap. 14. sub specie mulieris suauissimæ. Et prædicatorum numerus, qui antea ad XII. Apostolos fuerat contractus, laxatur deinceps & extenditur ad 144. millia, singuli nempe ex Apostolis, validissimi exercitus ex duodecim militum millibus coacti, duces constituuntur; vt sic omnes acerrimum idololatriæ bellum indicerêt. Qui 144000. stellæ sunt: Apostoli tamen (quibus maiori iure hæc ratio conuenit) meritò stellæ primæ magnitudinis possunt appellari. In cælo hoc corporeo, quod sub oculorum cadit aspectum, astrologi præter mille & viginti tres stellas, inueniunt omnino nullas, quæ dignosci ac distingui possint: at in mysticis cælis, in iis, inquâ) qui enarrât gloriâ Dei, Ps. 18. 1. multò maior, absq; vlla cōparatione stellarū numerus inest. Neq; solū est magnę excellentię promissio, quę Abrahamo fuit facta, ipsius nempe genus vt cæli stellas fore; sed etiā promissio fuit ingētis multitudinis filiorum præstantissimorū, quæ Christi fidem & Euangelium prædicantes, excellentes fuerant, per fidem, Abrahami filij futuri.

Quando stellarum symbolum Apostolis tribuat Apocalypsis.

Abrahamo duplicem à Deo promissionem de posteritate esse factam.

Obseruandum porrò est, pollicitationem illam, qua Abrahamo asseueratum fuit ipsius prolem vt cæli stellas futuram, esse diuersam ab ea, qua certior fuerat factus de innumerabili suorum posteritate. Nam Geneseos 13. 16. dictum illi fuerat à Deo, *Faciam semen tuum sicut puluerem terræ.* Et postea cap. 15. num. 5. rursus ad illum Deus, *Suspice* (inquit) *cælum, & numera stellas, si potes, sic erit semen tuum.* Si de numero solùm filiorum vtrobique sermo esset; multo maior erat prima promissio. Etenim quantumuis stellæ cæli sint plurimæ, perspicuum est puluerem terræ esse multò numerosiorem. Quare manifestè apparet, priorem promissionem agere de Abrahami posterorum numero; secundâ de numero eorum, qui insignes & excellentes fuerant extituri. Quod si vtrūq; in sensu spirituali intelligatur; in Abrahami gloriam multò maiorem, & Deo digniorem promissionem redundat.

De gladio ex ore prodeunte, aliorum placita.

ET *de ore eius gladius vtraque parte acutus exibat.*] Hunc gladium ex Christi ore prodeuntem de seueritate in proferenda sententia, vel etiam de ipso improborum supplicio interpretantur Andreas, Aretas, Rupertus, Beda, Albertus Magnus, Ioachimus, Abbas, Antonius, Lyranus, Seraphinus, Caponsachius, Serranus, & Ribera; qui putat se probare hanc expositionem ex capite 2. & 19. & forsan facit pro hac interpretatione quod refert Ioannes Bohemus de Gentili ritu, vbi de Asia, principem scilicet cùm primum regni diadema accipiebat, dicere solitum, *Oris mei sermo de cetero gladius meus erit.*

B Alij gladium ex ore prodeuntem de doctrina exponunt; vt Tertullianus, Victorinus, Ticonius, Primasius, Haymo, Anselmus, Albertus, Thomas. Et plerique eorum, quòd anceps sit gladius, exponunt propter duo testamenta.

Nonnulli satius esse putant vtrumque sensum amplecti, vt Pannonius, Zegerus, Iacobus Suarez. Imò vero Andreas etiam vtrunque sensum ponit. Nec non Aretas partim in præsenti, & partim epistola 1. vbi de rhomphæa, & similiter Arias Montanus.

Singularis est Ambrosij explicatio, qui exponit de electis in fine mundi contra Antichristum pugnaturis.

Gladium esse gladium spiritus, quod est verbum Dei, vera sententia.

C Mihi tamen certissimum est, sermonem esse *de gladio spiritus, quod est verbum Dei.* de quo Paulus ad Ephes. 6. 17. & ad Heb. 4. 12. *Viuus est sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum,* &c. Hoc mihi persuadeo, primò quia contextus nullum alium sensum admittit. Antecedit enim stellarum splendor, qui significat doctrinæ Euangelicę lucem, quam Episcopi & Euangelij promulgatores Gentibus impertiebantur. Huic verò prędicationi omnino adiungenda erat sermonis vis & efficacitas in animarum conuersione. Ad quam eandem efficacitatem docet nos Paulus aptissimum esse symbolum gladium spiritus. Atque hic ipse est gladius, de quo Psal. 149. 6. *Gladij ancipites in manibus eorum. Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis,* &c. *Gloria hæc est omnibus Sanctis eius.* Manifestum autem est, Sanctorum gloriam non in eo sitam esse, vt ferreis gladiis in suos hostes strages edant, vel vt seueritate supplicij in eos animaduertant: esse tamen illis gloriosissimam mundi conuersionem, quæ gladio & efficacitate Diuini verbi facta fuit.

E Deinde in prima hac visione (totius Apoc. prologo) illud potissimū attēditur, quod posteà in reliquo libro reprę̈sentandum est. Quare dubium nō est, quin gladius anceps eundē sit sensum hic habiturus, atq; c. 19. 15. *De ore eius procedit gladius acutus.* Vbi Christus apparuit in equo albo sedens, ingēti equitum exercitu stipatus, vt prælium cōmitteret cum hostibus. Exitus verò fuit, aduersarios omnes Christi gladio fuisse occisos, *Apprehensa est bestia & pseudopropheta: viui hi duo missi sunt in stagnum ignis: & ceteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius.* Quo in loco (vt ibidem videbimus) certum est sermonem esse

F de totius Romani Imperij ad Christi fidem conuersione: in qua homines peccato & idololatrię mortui sunt; atque huius mortis siue occisionis proprium fuit instrumentum diuini verbi gladius, qui procedit ex ore Christi. Hunc nobis sensum veriorem reddit filum & consequentia Apocalypseos: &(vt notat. XXIV. & XXV. prolegomenon vidimus) licèt huiusmodi sensus valde mysticus videatur; elegantissimus tamen est, & sacrâ Scripturâ dignissimus. Quamobrem (vt mea fert opinio) dubitari non potest, propriam signi

O

significationem huius gladij ex Christi ore procedentis esse diuini verbi virtutem & efficacitatem in mundi conuersione.

Cur gladius anceps esse fingatur.

Quibus animaduersis facile intellectu est, cur gladius anceps esse fingatur; videlicet vt ea ratione significetur gladiũ ita faciliùs & efficaciùs ad intima penetrare. Pro cuius intelligentia aduertendum est discrimen, quod Liuius lib.22. inter Gallos & Hispanos assignat, qui locus est ex Polybio exscriptus. Vterque igitur asserit Hispanorum esse in prælijs consuetudinem, punctim petere hostem; Gallorum verò cæsim ferire. Et eandem differentiam Polybius ipse constituit inter Romanos & Gallos. Hinc est vt Hispanis opus sit gladio ancipiti; Gallis autem ad eam pugnandi, quam olim habebant, consuetudinem, non item. Vt ergo denotetur diuini verbi gladium corda transfigere, nihil potuit significantius excogitari, quàm gladius anceps; quia qui punctim non feriunt, non illis opus est gladio ancipiti: sed eiusmodi quo Turcæ vtuntur (*Cimitarra* vocant.) At ad punctim petendum hostem, & cor penetrandum, gladius anceps necessarius est. Quod & Diuus Paulus ponderauit, agens de Dei verbo, *Penetrabilior* (ait) *omni gladio ancipiti.*

Qualis debeat esse gladij ex Christi ore prodeuntis pictura.

Hic est haud dubiè legitimus sensus. Pictura autem erit exigui pugionis aut sicæ ex ore prodeuntis, quæ satis sit ad symbolum. Manifestum est autem, cuspidem aduersam esse debere, non auersam, vt denotetur, Christum oris sui gladio aduersus hostes bellum gerere. Quòd autem in ore Christi gladius apponatur, magnam habet energiã; Spiritus enim Christi est, qui huic gladio vim & robur addit. Atque ita c.19. ponderatur, licèt multi sint in Christi exercitu milites, mysticam tamen animorum occisionem, quæ ipsis veram afferat vitam, rem esse quæ propriè ipsius Christi gladio conficienda sit. Quo illud vel maximè nobis significatur, hominum industriam, & prædicatorum quantumuis strenuorum solertiam, efficaces ex se non esse ad hoc egregium facinus, quod in peccatorum conuersione elucet; atque adeò tanti operis decus & gloriam in ipsum Christum cedere, à quo mystica illa cædes fit. Veruntamen licèt hæc ita sint; vt tamen Christus suis militibus honorem tribuat, & suæ gloriæ efficiat participes; asseritur alijs in locis, se illis oris sui gladium in manus tradere, atque illos esse qui animas ad Christum conuertunt. Christus enim illis vt instrumẽtis vtitur, atque eos vult honore ornare, & mundi conuersionis gloriam cum ipsis communicare.

De vultus claritate, quid alij senserint.

Et facies eius sicut sol lucet in virtute sua.] In huius claritatis explicatione varij sunt interpretes. Ac primò Ticonius, Primasius, & Albertus Christum, qua homo est, hîc comparant soli; quia natus est, & passus, & resurrexit; sicut sol oritur, occidit, & rursus oritur. Secundò, Andreas, Aretas, Lyranus, & Zegerus aiunt Christum cum sole conferri; quia ipse est spiritualis hominum lux. Tertiò, Beda, Richardus, & Ribera exponunt de ipsa corporea claritate, qua fulget nunc Christus in cælo, & qua amictus in iudicio apparebit. Verùm hæ explicationes abs re videntur esse. Quia hæc prima visio (vt suprà ostendimus) non describit qualis sit Christus in se ipso, sed quàm mirabilis in sanctis suis. Quartò ergo, Anselmus, Interlinearis, Thomas & Arias, de claritate gratiæ interpretantur, qua iusti omnes in hac vita fruuntur. Quintò, Ioachimus singulariter exponit de magna claritate, qua in sexta ætate fruitura est Ecclesia. Et contendit etiam faciem Mosis, quæ cornuta apparuit, similem fuisse Lunæ; ac faciem Christi similem soli. Quo in discrimine philosophatur, vt solet. Sextò, Antonius exponit de mysteriorum nostræ fidei fulgore. Septimò, Seraphinus de miro ipsius Apocalypseos splendore explicat, in quo mentes humanæ caligant. Octauò denique Ticonius, Ambrosius, Hayino, Rupertus, Albertus, Pannonius, Suarez, Pererius, & communis exponunt de claritate beatorum post resurrectionem.

Vera vultus claritatis significatio ex ipso contextu probatur.

Ceterùm pro nostra explicatione aduertendum est primo, in voce aquarum multarum, in stellarum splendore, & in oris gladio per ordinem fuisse significatas Imperij Romani persequutionem, Euangelij prædicatorum constantiam, & diuini verbi in mundi conuersione efficacitatem, & congruens ordo exposcere videbatur, vt tribus his rebus consequenter annecteretur admirabilis Romanæ Ecclesiæ splendor & gloria post Imperij conuersionem. Hæc igitur gloria Rom. Ecclesiæ est, meâ sententiâ, proprius & legitimus sensus huius claritatis atque fulgoris, qui ex Christi vultu prodit.

Cur Christi vultus fulgere dicatur.

Secundò aduertendum est, ad hanc significationem valde conueniens symbolum esse claritatem vultus Christi. Idem enim est fulgere ipsius vultum, ac caput fulgere. In hoc autem mystico Christi corpore, Romana Ecclesia, respectu aliarum Ecclesiarum, caput est. Et quidem facilè cernitur, ingentem gloriam & maiestatem aptissimè magnæ claritatis symbolo denotari.

Tertiò aduertendum, multa in Romanæ Ecclesiæ gloria comprehendi; atque ea omnia huius claritatis symbolo conuenienter exprimi. Scilicet religionis decus, imperij maiestatem, Doctorum sapientiæ claritatem, Religionum regularium institutionem; & quidquid denique ad Ecclesiæ Romanæ magnitudinem atque præstantiam attinet: qua de re multi extant libri sapienter scripti.

Num totum Christi corpus, an sola facies effulserit.

Quartò aduertendum, in hoc symbolo manifestè alludi ad Christi transfigurationem, de qua Matthæi 17.2. *Resplenduit facies eius sicut Sol.* Et Lucæ 9.29. *Species vultus eius altera.* Et tam in hoc symbolo, quàm in transfigurationis historia occurrit quæstio, vtrùm totum Christi corpus effulserit sicut sol, aut solùm vultus? In qua difficultate alij dicent vniuersum Christi corpus æqualiter resplenduisse: sed vultum ideò ab Euangelistis præsertim fuisse expressum, quia patens erat & apertus, ac ceteris corporis partibus superior; vt quod de illo dicebatur, de reliquis corporis partibus dicendum esse putaretur. Alij dicent narrationi Euangelicæ conformius esse affirmare, faciem esse, quæ potissimùm splenduit; atque inde ad totum corpus splendorem non quidem ita magnum dimanasse. Sed quidquid de hac quæstione sit, transfigurationis splendor ingenti non caruit mysterio: atque in eo Christus indicare voluit, crucis dedecus & cõfusionem in maximum fuisse decus ac gloriam commutanda. Quocirca congruenter fuit factum, vt fulgor ille præsertim in capite & vultu emineret; qui locus pudoris ac verecundiæ esse solet. Iuxta illud Ps.68.8. *Operuit confusio faciem meam.* Et quemadmodum ignominia Ecclesiæ illata, tot ex ipsius filiis suppliciis, tormentis, ac morte acerbissimè propter Christi fidem mulctatis, Romæ magis, quàm in alia orbis parte visa est: ita etiam statuit Deus, vt Christianæ Ecclesiæ decus, maiestas ac gloria, Romæ præsertim, vt in mystici huius corporis capite, eminerent: atque inde ad reliquum Ecclesiæ corpus deriuarentur.

Quintò notandum, perspicuum videri, Ioannem

non vbi primùm caput ac vultum conuertit ad videndum eum, qui per vocem tubæ eum compellabat, protinus Christi vultum solis instar fulgẽtem aspexisse. Priùs enim ipsius oculos vidit, vt flammas ignis. Quòd si tunc facies Christi vt sol effulgeret; oculorum flammæ conspici ac distingui præ ingenti totius vultus claritate non possent. Etenim si solem oculis constare fingeremus, in eo certè neutiquam possemus dignoscere, an vt flammæ ignis splendescerent: quia nimio solis ipsius splendore nostri perstringerentur oculi, quo minùs id distinguere & dignoscere possemus. Quamobrem multò conuenientius est intelligere, Ioannem vidisse primùm oculos Christi flammantes, deinde vultum in solis splendorem commutari. Quod ad magnam mutationem & vicissitudinem, quæ in mundo subsequutura erat per Romæ & ipsius Imperij conuersionem, mirè deseruiit; dum Ioannes in Christo aliam commutationem aspexit illi similem, quam olim in monte Thabor viderat.

Qua ratione sit considerandus hic vultus splendor.

Sextò, huic Christi vultus transfigurationi respondet postea in Apocal. cap. 18. 1. terræ illuminatio, & quidquid cap. 19. & 20. dicitur de Christianæ Ecclesiæ gloria post idololatriam superatam. Vide etiam Ezechielis 43. 2. *Et terra splendebat à maiestate eius.*

Septimò, Ecclesiæ gloriam in Christi vultu & splendore exprimi, cohæret cum modo loquendi sacræ Scripturæ; in qua Deum sui vultus claritatem & fulgorem ostendere, idem est, quod valde fauere hominibus. Expende id Psal. 79. 4. 8. 20. *Ostende faciem tuam, & salui erimus.* & Psal. 62. 2. *Illuminet vultum suum super nos, & misereatur nostri.* Et Psal. 118. nu. 135. *Faciem tuam illumina super seruum tuum.* & Psal. 4. 7. *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.*

Deum sui vultus claritatem ostendere, quid sit in Scriptura phrasi.

Octauò, in hac Ecclesiæ claritate comprehenditur etiam gloria, quæ ex idololatriæ expulsione in ipsam Ecclesiam refusa est. Hoc enim fuit ex orbe tenebras depellere: quemadmodum Sol exoriens noctis caliginem disiicit, & omnia sua luce complet. *Habitantibus in regione vmbræ mortis lux orta est eis*, Isaiæ 9. 2.

Nonò, hæc expositio de Ecclesiæ Romanæ splendore & gloria non excludit communem illum sensum de beatitudinis gloria & claritate. De vtraque enim gloria sermo est in Apoc. atque hæc, quam Deus Romanę Ecclesiæ in terra largitus est, gloriam illam repræsentat, & quodammodo inchoat, quam in cælesti patria consequetur.

Denique si in Apocalypsi adeò ex professo agitur, vt postea videbimus, de Romanæ Ecclesiæ gloria; negari non potest, quin hæc eadem gloria attingenda fuerit in hac prima visione; quæ cùm futura esset libri prologus, totius argumentum debebat comprehendere. Et ad aliquam huius Ecclesiæ gloriæ mentionem faciendam in hac prima visione, aptior locus seligi non potuit, quàm facies Christi, solis instar fulgentissimè splendens.

Vers. 17. Ioannem ad Christi pedes prosterni, non tam ad reuerentiam quàm ad trepidationem referendum.

ET cùm vidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquam mortuus.]Hunc Ioannis casum ad pedes filij hominis ad reuerentiam ac venerationem erga Christum referunt Andreas & Aretas; illum comparantes Iosue casui cap. 5. 14. vbi dicitur, *Cecidit Iosue pronus in terram adorans.* Similiter explicant Ambrosius, Glossa, Ioachimus, & Pannonius. Ceterùm aliud est sponte ad alicuius pedes venerationis ergò procidere; vt cecidit Iosue, & Ioannes coram Angelo cap. 19. 10 & c. 22. 8. aliud verò est timore ac trepidatione corruere exanimatum. Atque hoc modo cecidit sine dubio Ioannes in hac visione; sicut Daniel cap. 10. 9. & discipuli in trans- A figuratione, Matth. 17. 6. Metus autem ac pauor fuêre, qui Ioannem exanimarunt; sicut expressit Matthæus in transfiguratione, *Ceciderunt in faciem suam, & timuerunt valde.* Atque hac ratione esse intelligendum in præsenti, notant Rupertus & Albertus: imò verò etiam Andreas & Aretas. Afferunt enim exemplum Danielis. Hæc est ergo literalis huius loci explicatio, vt constat ex ipso contextu, & præsertim ex illis verbis, *Noli timere.*

Nonnulli tamen minimè adhuc contenti literali hoc sensu ad mysticos alios deflectunt. Atque alij dicunt in Ioanne Ecclesiam repræsentari, quæ coram Christi maiestate mysticè moritur per veteris Adami mortificationem. Ita Primasius, Hay- B mo, Pannonius & Suarez. Alij contemplantur hunc Ioannis ad pedes Christi casum significare promptam & expeditam voluntatem vestigiis Christi insistendi, quanuis pro illo vitam profundere opus sit; quemadmodum & Christi pedes erant in camino. Ita Albertus & Thomas.

Censeo tamen proprium sensum mysticum cũ literali cohærere, & in eo fundari debere. Quare cùm in literali sensu ingens metus & pauor Ioannem ad casum impulerint exanimatum; illud ad mysticum sensum congruentiùs aptatur, vt perse- C quutionum & ærumnarum magnitudine & atrocitate perpensis, quæ per vocem aquarum multarum indicãtur, humana fragilitas metuat, atq; animum despondeat, quasi tantum de Romano Imperio triumphum, & tam excellẽtẽ Ecclesiæ futuram gloriam vix credere sufficiat. Et cũ hoc sensu illud etiam cohæret optimè, quod sequitur. Christus enim Ioannem erigit, fulcit ac roborat; atq; illi ob oculos ponit suæ dexteræ vim ac potentiam, suæ resurrectionis exemplar, imperiúmque ac dominatum, quem in mortem & infernum habet.

Quid significet, Ioannem ad Christi pedes procidere.

Pręterea metus Ioannis & ipsius in terram lapsus D possunt etiam congruenter denotare humanam imbecillitatẽ; quæ in medio persequutionum impetu ac furore periclitabatur. Et quidẽ multi vehementi illius procellæ vi compulsi lapsuri erant; alij vacillantes iam & titubantes non procul erant à ruina futuri: Christus tamen Ecclesiam suam sua ope ac virtute roboraturus erat, & in nutanti humanæ naturæ infirmitate suum robur ac vires ostensurus; vt hac ratione, ipsius virtus & efficacitas magis emineret. Etenim nisi homines infirmi E essent & imbecilli, & ruinis ac lapsibus obnoxij; nõ adeò mirũ esset, in tanta persequutione Ecclesiam stabilem & inconcussam manere. At tantum opus tamq; arduũ prouehere, atque ad id præstandum debilibus instrumentis vti, hominibus scilicet, qui ad casus & ruinas procliues sunt; hoc verò summæ virtutis est, & Dei gloria valde dignum.

ET posuit dexteram suam super me.]Christus manu super Ioannem impositã, ipsum exanimatum protinùs miraculosè restituit, & mirificè confirmauit; vt patet ex contextu. Quia ille ipse, qui tanquam mortuus ceciderat, statim iubetur se- F ptem epistolas scribere ad septem Ecclesias Asiæ; easq; Christo dictante mox excipit. Atque ita non solùm verbis, sed etiã re ipsa, & amissi vigoris atq; animi restitutione ostensum est Ioanni; non esse cur consideratã persequutionũ atrocitate & sustinentiũ imbecillitate deficeret aut vacillaret. Dextera enim Christi Ecclesiam roboratura erat. Ac Ioannes quidem ipse satis nouerat Christi dexteram esse potentissimam ad debiles confirmandos, & ingens iis robur ac vires addendas. Etenim si ipsius serui ac famuli ea fuerant virtute ab eo insigniti, vt ægrotos imposita solùm manu sanarent

Christi dextera vis ac potentia.

(iuxta illud, *ſuper agros manus imponent, & bene habebunt.* Marci 16. 18.) quantò magis Chriſti ipſius dextera efficax erit ad debiles fulciendos & vigorem eis impertiendum, vt perſequutionum impetum poſſint ſuſtinere? Præterea Chriſtum ſuam dexteram extendere, idem eſt atque aduerſitatibus ipſis & ærumnis ſeſe opponere, & ſuos ſecuros reddere. Docet hoc Eccleſia in quadam oratione, his verbis Deum alloquens, *Contra cuncta nobis aduerſantia dexteram tuæ maieſtatis extende.*

A

Eſſe primum & nouiſſimum, quid ſit.

DIcens, *Noli timere; ego ſum primus & nouiſſimus.*] Aliqui exiſtimant idem eſſe *Primum & nouiſſimum*, atque *Deum & hominem*; ac proinde Chriſtum ſe hîc appellare nouiſſimum; quia factus eſt nouiſſimus virorum. Ita Aretas, Rupertus, Pannonius, & alicubi D. Ambroſius. Alij appellationem nouiſſimi referunt ad iudicandi & retribuendi poteſtatem. Sic Richardus, Thomas, Serranus, & Ribera. Hæ tamen expoſitiones non videntur eſſe ad rem. Manifeſtè enim hæc verba deſumpta

Ex Iſaia hæc Apocalypſi data.

ſunt ex Iſaia, qui eis vtitur in tribus locis, id eſt, cap. 41. 4. & cap. 44. 6. & cap. 48. 12. & in tribus his locis loquitur ipſe Deus. Senſus autem in Iſaia eſt, Deum Iſraëlis eſſe primum & nouiſſimum; id eſt, præter illum, nullum alium Deum eſſe. In capite quidem 41. agit de admirando facinore, quo ſuam Eccleſiam amplificauit, & Gentes ad eam adduxit; atq; ait, *Ego primus & ego nouiſſimus. Viderunt inſulæ, & timuerunt; & vnuſquiſque dicet fratri ſuo, Confortare,* &c. in capite verò 44. hæc eadem loquutio magis adhuc ſic explicatur, *Ego primus, & ego nouiſſimus; & abſque me non eſt Deus.* Vbi contextus etiam eſt de ingenti Chriſtianæ Eccleſiæ proſperitate, vt apparet ex iis quæ ſequũtur, *Noli timere Iacob ſerue meus; effundam enim aquas ſuper ſitientem, & flumina ſuper aridam: effundam Spiritum meum; & germinabunt inter herbas, quaſi ſalices,* &c. Demum in c. 48. eſt etiam ſermo de præſtantiſſimo opere, quod Deus erat acturus, non permittendo, vt Eccleſiæ perſecutio vehementior eſſet, quàm ipſa ferre poſſet. ait enim: *Ecce ego excoxi te, ſed non quaſi argentum: elegi te in camino paupertatis. propter me faciam, vt non blaſphemer, & gloriam meam alteri non dabo. Audi me Iacob. ego ipſe primus, & ego nouiſſimus, manus quoque mea fundauit terram, & dextera mea menſa eſt cælos: ego vocabo eos, & ſtabunt ſimul.*

Chriſti diuinitatem ex hoc loco colligi.

Ex his locis conſtat, cùm in præſenti dicitur, *Ego primus & nouiſſimus*, ſenſum eſſe huiuſmodi, Chriſtum ſcilicet vnicum eſſe Deum, nec alium præterea eſſe. Atque ita exponit Athanaſius. Quare ex hoc loco coniunctò cum tribus illis Iſaiæ clarè colligitur Chriſti diuinitas, vt benè Valentia 1. p. diſp. 2. q. 1. punct. 1. §. 12. in 7. teſtim.

Notandum tamen eſt, non ſolùm his verbis ſignificari Chriſtum vnicum eſſe Deum; ſed etiam ipſum Eccleſiæ opus incepiſſe, illúdque prouecturum; nec ſuorum ærumnas ac calamitates obſtituras, quo minùs ſuum ipſe opus perficiat. Probatur hoc primò, quia hæc verba *primus & nouiſſimus* ſynonyma debent eſſe eorum, A, & Ω, *principium*

Primum & nouiſſimum idem eſſe, quod A. & Ω. principium & finem.

& finis; vt docet Iſidorus lib. 7. Etymolog. cap. 1. & apertè colligitur ex Apocalypſi c. 22. 13. vbi tanquam ſynonyma coniunguntur A, & Ω, *primus & nouiſſimus, principium & finis.* De quibus verbis diximus ſuprà n. 8. atque hæc explicatio appoſita valde eſt ad eum ſolandum, qui fracto ac debilitato animo erat. Et propterea c. 2. n. 8. adiungitur Dei omnipotentia & promiſſio.

Secundò probatur ex ipſo Iſaiæ contextu tribus illis locis prædictis. Vt enim fideles confidant Gentium Deos minimè fore potentes ad Dei populum delendum; ideo eis dicit, ſe eſſe primum & nouiſſimum, qui & Eccleſiæ ſuæ ſtructuram exorſus fuit, & eſt cumulatè perfecturus. Atque hoc ipſum fundatur in eo, quòd Deus ſit vnicus: ad quem proinde ſpectat templum, quod incepit, abſoluere: nec pati ab hoſtibus illud deiici. Nec enim ab alio Deo expectanda eſt ſalus populi, quàm ab ipſius populi conditore.

B

Probatur tertiò, quia hic ſenſus optimè cohæret cum eo, quod ſequitur, *ſum mortuus, & ecce ſum viuens.* q.d. Nonne vides, me ſubiiſſe mortem, vt reſurgerem glorioſus; atque vt ex ſepulchro victor & in æternum victurus prodirem? ſic ergo Eccleſia mea, quantumuis prematur, opprimetur nunquam; & ex maximarum perſecutionum barathro, cùm iam immerſa videbitur, quaſi ex tartari faucibus glorioſè emerget; & in ſæculorum æternitatem regnabit.

Quartò huic explicationi adſtipulatur D. Ambroſius; qui hæc verba ait eſſe myſticè intelligenda de Chriſti diuinitate: *Qui propterea dicitur primus, quia eſt auctor omnium; & propterea nouiſſimus, quòd omnia concludat*, id eſt, perficiat. Et alibi ait; *Primus, quia*

C

per ipſum omnia; nouiſſimus, quia per ipſum reſurrectio. Conſonat interpretatio Primaſij, Bedæ, & Ruperti; qui ſic exponunt, *Primus & nouiſſimus, id eſt, per quem omnia facta, & inſtaurata.* Conſentit Lyra, qui explicat, *Primus & nouiſſimus, id eſt, potens te ſaluare.*

Et viuus, & fui mortuus; & ecce ſum viuens in ſæcula ſæculorum.] Græcè, καὶ ὁ ζῶν, καὶ ἐγενόμην νεκρὸς, καὶ ἰδοὺ ζῶν εἰμι. conſtructio ergo eſt; Is qui viuens ſum: atque ita etſi mortuus fui, ſed ecce me viuũ & glorioſum & in æternum victurum. Itaque mortuus fui; vt per mortem, meæ vitæ efficacitatem & mortis victoriam euidentiùs oſtenderem: ſic ergo eueniet Chriſtianæ Eccleſiæ ad ſimilitudinem meæ mortis & reſurrectionis. Hæc verba eò reſpiciunt, quod poſteà latè in Apocalypſi tractatur de magna gloria ac maieſtate, quam Eccleſia per ipſas ærumnas & calamitates adeptura erat. De qua admirabili Eccleſiæ præſtantia vide Pererium Exodi 3. §. 16. de ſignificatione rubi ardentis, qui non comburebatur. Quia ſcilicet ibi erat verus Deus, ex Philone & Theodoreto, & §. 17. ex Hiero. epiſt. 127. Deinde mira Eccleſiæ multiplicatio, quò magis affligebatur, innuitur ſub populi Iſraelitici figura in Ægypto; de quo ibi Pererius c. 1. §. 5. Chriſtianiſmum etiam perſequutionibus fuiſſe auctum, tractat Nazianz. orat. 3. aduerſus Iulianum, & orat. 23. in laudem Heronis, & in carmine de præceptis ad virgines.

Verſ. 18.

D

E

Et habeo claues mortis & inferni.] Horum verborum quinque inuenio expoſitiones. Prima eſt de poteſtate, quam Chriſtus habet liberandi homines à peccatis, & conſequenter à Dæmone & inferno per peccatorum remiſſionem; quam etiam poteſtatem cum Eccleſia communicauit. Sic exponunt Ticonius, Primaſius, Beda, Rupertus, Ioachimus, & Sixtus Senenſis in ſua Bibliotheca, lib. 6. annot. 45.

Claues mortis & inferni, quæ dicãtur, diſſentiunt auctores.

Secunda explicatio eſt de poteſtate Chriſti ad Catholicæ Eccleſiæ hoſtes morte & damnatione puniendos. Ita Andreas, Richardus, Serranus, & Arias Montanus.

F

Tertia interpretatur de poteſtate, quam habet Chriſtus ad mortuos ab inferis excitandos. Tenent Lyra, Pannonius & Ribera.

Quarta vniuerſalior eſt de poteſtate vitæ & mortis, id eſt, viuificãdi & occidendi. Habent Aretas, & Maldonatus, Matth. 16. 19. & Pererius hîc.

Quinta ſententia, vt verior, præfertur.

Quinta eſt de Chriſti poteſtate ad cohibendũ

dia

diabolum & eius ministros, vt tentatio non sit maior, quàm fideles possint sustinere. Hanc tenent Haymo, Anselmus, Glossa, Albertus, & Thomas. Mihi quidem quinta hæc expositio videtur propiùs ad sensum germanum accedere; quam sequentibus obseruationibus sic ampliùs explico. Primò ergo obseruo, hæc esse postrema ex iis, quæ Ioannes tradit de illa persona, quæ ipsi primùm apparuit. Licèt enim posteà persona illa Ioanni præcipiat scribere, & deinde aliquid ei de ipsa visione explicet: hoc tamen non est aliquid addere de ea persona, quæ Ioanni visa est. Quare hæ claues postremum est omnium, quæ de illa hîc narrantur. Et quamuis omnia, quæ de ipsa dicantur, debeant ad rem esse, & scopo huius visionis congruentia; decorum tamen exigit, vt vltima hęc verba valdè cohæreant cum omnibus, quæ antecesserãt, & cũ totius visionis scopo. Sit ergo primæ huius visionis scopus summã totius Apocalypseos complecti, & eam ad duo illa valla reducere, quæ contra Christianam Ecclesiam sunt à Iudæis & Gentibus excitata; ad hoc ipsum spectare debet, quod de his mortis & inferni clauibus additur.

Secundò noto, nomina mortis & inferni hîc accipi debere eodem modo, quo postea in Apocalypseos decursu accipiuntur. Atq; c. 6. in 4. sigillo constabit, mortem & infernum duas quasi personas esse, quæ Christianæ Ecclesiæ excidium & internecionem minitari videbantur. Atqui ex eo loco clarè infertur mortis & inferni distinctio. Mors enim inducitur quasi præuia incedens, infernus verò subsequens. Quo innuitur, mortem occidere, & infernum deuorare: & in strage, quæ aduersus Christianos in Ecclesiæ persequutionibus edebatur; videbatur quidem mors multos ex Christianis variis tormentorum generibus perimere, infernus autem ipsorum animas & corpora deglutire. Est enim infernus persona tragica, cuius officium est deuorare eos, quos mors occidit, & eorum corpora in sepulchris retinere, atque corrumpere; ast animas, quasi vinculis constrictas in terræ visceribus tenere. Dicemus de hoc latiùs c. 6. Nunc tantùm dico, morti congruenter tribui sagittas, & alia ad occidendum instrumenta; & inferno fauces solùm ad deuorandum. Atque has omnino esse existimo inferni portas, de quibus Christus Matth. 16. 19. vt videbimus notatione XV.

Ingens laborum & calamitatum solatium.

Tertiò noto, vt Christiani pro certo haberent Ecclesiam persequutionibus non esse consumendam & conficiendam, sed augendam potiùs & illustrandam; ad hoc (inquam) magno esse solatio; perpendere, eiusmodi aduersitates & ærumnas non casu, sed peculiari Dei prouidentia accidere, qui Ecclesiam ipsam magno prosequitur amore. Et cum persequutiones grauiores aut minores esse non possint, quàm Deus statuit (siquidem folium in arbore absque eius nutu minimè nutat) quando ipse permittit mortem & infernum in Christianos sæuire; non est cur timeatur, hoc in Christiani populi à Deo dilecti detrimentum, nedum excidium casurum; cùm in ipsius potiùs gloriam & exaltationem tandem redundet.

Quartò his additur ad maiorem fidelium consolationem, Christum non modò quatenus Deus est, Dominum esse mortis & inferni; sed etiam quatenus est homo, vtriusque claues tenere; id est, supremam in illos potestatem. Quo innuitur, morti & inferno non plus licere, quàm quod per Christum licet. Christum verò, qui noster frater est, & vitam pro nobis libentissimè profudit, qui Ecclesiam suam vt charissimam sponsam vnicè diligit; quis dubitet, non plus potestatis morti & inferno contra Ecclesiam concessurum, quàm ad ipsius Ecclesiæ vtilitatem & emolumentum opus sit: Hic certè sensus est eorum verborum, *habeo claues mortis & inferni.* In quibus (vt constabit notat. XVI.) non est sermo de Christo, quatenus Deus, sed quatenus homo est: id quod valde cõmodũ fuit ad maius Ecclesiæ Christianę solatiũ.

Ecclesiam medijs persecutionibus ad maiorem gloriam euehi.

Ex dictis facilè intelligitur, non solùm Ecclesiæ persequutiones non fore maiores, quàm ipsa possit tolerare, vt Paulus ait 1. Cor. 10. 13. *Non patietur vos tentari supra id, quod potestis.* Sed etiam esse medium ad maiorem Ecclesiæ gloriam & sublimitatem. Atque hoc est, quod mox subdit Apostolus, *sed faciet etiam cum tentatione prouentum.* Nec enim aliter pateretur, qui Ecclesiam suam sponsam tanto prosequitur amore.

Quintò noto, claues mortis & inferni non esse directè claues ad vinctos è carcere seu custodia eruendos, vbi à morte & inferno in vinculis detinentur. Plenius enim est, si dicamus, Christum habere dominatum & summam potestatem in ipsam mortem & infernum; nec illos quidquam exequi præter id, quod sibi à Christo imperatur. Quemadmodum enim, qui aliquid conditum & claue obseratum habet, proprius ipsius dominus est, ita Christus morti & inferno dominatur, qui illi vt supremo Domino omnino obsequuntur. De symbolo autem clauis nonnihil dicemus notatione XVI.

Sextò noto, in hoc dominatu, quem Christus in mortem & infernum exercet, non solùm includi, ipsos Christo perfectè obedire, quod attinet ad eorum numerum, qui occidendi & deuorandi ab illis sunt, & ad corporis dumtaxat deuorationem, animâ intactâ (vel aliquo tempore in igne Purgatorij detentâ, si indigeat) sed etiam includi potestatem ad mortuos excitandos. Nam mortis & inferni Dominus eis potest præcipere, vt captos reddant: atqui captos reddere idem est, ac ad vitam restituere, quod ita repræsentatur Apocalypseos 20. 13. *Mors & infernus dederunt mortuos suos.*

Septimò, licèt in hoc loco directè de morte & inferno non agatur, nisi quatenus illis datur facultas, vt Christianos occidant & absumant; verùm obiter etiam, & quasi indirectè innuitur maxima strages, quam mors & infernus edent in Ecclesiæ aduersariis & sceleratis. Nam cùm mors & infernus ministri Christi sint, qui ad eius nutum præstò sunt; manifestum est, illos multo maiorem & grauiorem cædem in Christi hostibus, quàm in ipsius famulis ac seruis facturos. Huc spectat quod ait Hieronymus epist. 29. ad Theodorum paulo post initium; *Christianorum mors potius est similitudo mortis, quam mors.* Quasi dicat, Damnum quod mors & infernus Christi amicis inferunt, esse quasi per speciem solùm, & quod satis est ad nobiliorem ipsorum gloriam: at in improbos verè sæuiunt mors & infernus, & damnum eis verum, horribile & æternum inferunt.

NOTATIO DECIMAQVINTA.

Ad illa verba cap. 1. num. 18. Habeo claues mortis & inferni: *vbi per occasionem explicatur locus Matthæi 16. num. 18. de portis inferni.*

Portæ inferi quæ dicantur.

INTELLIGENTIAS eorum verborum (*habeo claues mortis & inferni*) quàm bene conueniat explicatio huius loci Matth. 16. vidimus in commentario. Superest nunc, vt

vt Matthęi verba attentè inspiciamus. Ea verò sunt: *Portæ inferi non prævalebunt aduersus eam*: id est, aduersus Ecclesiam (de qua ibi sermo est.) Græca sic habent, Καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς, vbi aduertendum est, nomen ᾅδης, id est, *infernus*, accipi solere, vt nomen tragicum, pro persona ficta, quæ homines mortuos deuorat, cadauera corrumpit, atque animas quasi vinculis quibusdam, siue carcere habet constrictos: itaque vim atque potentiam, quam aduersus homines habet, deuorando maximè exercet. Et hac ratione illum significauit Sapiens Prouerb. 1. 12. *Deglutiamus eum, sicut infernus.* Ad deglutiendum igitur manifestum est, necessariò requiri, vt oris hiatum pandat: id est, sepulchra, & quasi fauces, siue voragines. Vide Prouerb. 30. 16. *Infernus & os vuluæ.* Quorum alter ad vorandum reserat ora, alter ad producendum. Facit illud Isaiæ 5. 14. *Dilatauit infernus animam suam*, quia dilatantur fauces, quà spiritus emittitur (qui appellatur anima) quando multa deuorantur. Si igitur damnum, quod inferre potest, est homines deglutire; perspicuum est, vt quamplurimos voret, opus esse, multas aperire fauces, id est, sepulchra. Hæc ergo ora, quæ ad gentes deuorandas infernus aperit, propriè & eleganter appellari solent portæ inferi.

Infernus in Scriptura quo pacto accipi soleat.

Vnde sensus illorum verborum (Matthæi 16. 18.) est, quantumuis multa guttura infernus pandat ad Ecclesiam Christianam absumendam, nullatenus futurum, vt aduersus eam possit prævalere. Licèt enim permulti Martyres trucidentur; multò tamen plures erunt, qui Christo & eius fidei nascentur, Martyrum ipsorum exemplo permoti. Et qui fuerint ex Martyribus occisi, gloriosi ac triumphantes resurgent. Atque ita nec militans Ecclesia minuetur, sed potiùs augebitur: & quos infernus deglutiisse visus est, non eos deuorasse gloriabitur; quia potissima pars (id est animæ) euadent liberæ; nec quæ deuorauerat corpora, semper apud se retinebit, sed ex ipsius potiùs faucibus gloriosè emergent.

Confirmatur hic sensus ex Isaia 38. 10. vbi Ezechias de se loquens, *vadam* (inquit) *ad portas inferi*. Et quidem qui adeò in extremis est, vt illi sepulchrum referatur, hic aptè dicitur ad portas inferi peruenisse. Ecce alius locus, in quo fit mentio portarum inferi, & tamen non est sermo de aliis portis, nisi de sepulchro. Et hanc Isaiæ phrasim exponit Ecclesiasticus cap. 51. 9. his verbis: *Vita mea appropinquans erat in inferno deorsum.*

Alia expositio, quæ ita explicat, vt asserat in portis ciuitatis solere esse consilium ac potentiam; vereor ne plus satis subtilis sit. Primò, quia infernus, qui (vt vidimus,) appellatur ᾅδης, non inducitur quasi magno consilio vim inferens, sed quasi ingenti deuoratione. Deinde, quia licèt consideretur ipse habere vrbem munitissimam, erit quidem munita, ne ex ea vincti extrahantur; sed non video, quàm aptum inuentum sit, in regni Plutonis portis consilium aduersus Ecclesiam considerare; nec ex illis portis tormenta in Ecclesiæ Christianæ arcem displodi.

Præterea aduerto, in sacra Scriptura dæmonem & infernum, quasi diuersas personas solere induci. Dæmon enim est viuorum tentator, siue accusator; infernus verò mortuorum deuorator. Atque ita Scripturæ phrasis est, mortuos descendere ad inferos, vt patet Genes. 37. 35. Num. 16. 30. 33. Iob. 17. 16. Psal. 54. 16. Psal. 113. 17. Psal. 8. Isaiæ 14. 15. Baruch 3. 11. Ezech. 31. 16. & 17. & cap. 32. 27. Matthæi 11. 23. Lucæ 10. 15.

Ex prædictis colligo, illorum verborum Matth. 16. 18. *Portæ inferi non prævalebunt aduersus eam*, sensum esse; Ecclesiam, licèt grauissimæ aduersus eam excitentur persequutiones ad Christianum nomen delendum; licèt mors in Christianorum corpora acerbissimis cruciatibus grassetur; licèt infernus maximos oris rictus expandat, ex hisce tamen omnibus victricem atque adeò triumphatricem proditurum: tum quia mortui gloriosi & incorrupti resurgent; tum etiam quia gens Christiana per martyria & persecutiones crescit, & multiplicatur.

Pro nostra explicatione stat Theophylactus, qui de omnibus Ecclesiæ persequutionibus interpretatur.

Maldonatus hic considerat, Ecclesiam esse veluti exercitum, qui inferorum vrbem expugnare contendat: & verba illa *non prævalebunt*, idem esse ac, Inferorum portæ potentia illi obsistere non valebunt. Adducit autem Maldonatus pro se Hilarium. Verùm, ni fallor, multò aptius est, vt portæ inferi appellentur ora, quæ infernus reserat, vt Isaiæ 38. 10.

Quamuis autem aliquando hæ duæ personæ mors & infernus distinguantur, vt in Apocalypsi; aliàs tamen concipi solent, quasi eadem persona sit quæ occidat & deuoret. Quando autem agitur de mortis & inferni portis, videntur inter se non distingui. Eædem enim portæ sunt, quæ alibi portæ mortis, alibi portæ inferi nominantur.

Mors & infernus insacris aliquando vt diuersæ personæ, aliquando, vt eadem, inducuntur.

A NOTATIO DECIMA SEXTA.

Ad claues mortis & inferni. De claue Dauidis, de qua Apocal. 3. 7. & de claue domus Dauid, de qua Isaia 22. 22.

APOCAL. 1. 18. dicitur, *Habeo claues mortis & inferni.* Ad has verò claues manifestè respicitur cap. 3. n. 7. vbi dicitur, *Hæc dicit qui habet clauem Dauidis, qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit.* Manifestum enim est nomina siue apposita, quæ sibi attribuit Christus in VII. epistolis cap. 2. & 3. concilianda esse, quoad eius fieri possit, cum 1. hac figura Apocalypseos. Et primo aspectu nouum apparet, claues mortis & inferni, quasi idem essent cum claue Dauidis, in eam commutari.

Quid sit, habere claues mortis & inferni.

B Deinde, in claue domus Dauid manifestè respicitur ad id, quod Deus affirmat de Eliacim Isaiæ 22. 22. *Dabo clauem domus Dauid super humerum eius: & aperiet, & non erit qui claudat; & claudet, & non erit, qui aperiat.* Quare necessarium videtur, vt horum Isaiæ verborum sensus quadret cum iis, quæ in his locis de Christo dicuntur. Nec obstat, apud Isaiam non legi *clauem Dauid*, sed *clauem domus Dauid*. Idem enim est vtriusque loquutionis sensus, & fortasse non caret mysterio, quæ apud Isaiam dicitur clauis domus Dauid, in Apocalypsi dici clauem Dauid.

Vt ergo ad explicationem accedam, notandum est in Isaia idem esse Deum promittere Eliacimo clauem domus Dauidis, ac summam illi potestatem polliceri in administratione eius regni, quod à Dauide ipsius posteri iure hæreditario acceperunt. Hanc tamen potestatem Deus Eliacimo promittit, non vt regi, sed vt supremo inter regis ministros. Atque hæc C explicatio est iuxta peritiorum huius loci interpretum mentem; vt Forerij, Adami & Ariæ Montani. Non ignoro Ribeberam contendere, clauem Dauidis esse supremam summi Pontificis dignitatem. Verùm siue Eliacimus summus fuerit Pontifex, siue non, nihilominus tamen sensus non illis verbis rectè quadrat, vt verba ipsa expendenti constabit; sed quem suprà diximus. Ex quo intelligitur reges à Dauide genus ducentes, & ipsius regnum hereditate possidentes, appellari domum Dauid; vt apud ipsum Isaiam c. 7. 13. *Audite ergo domus Dauid.* Et quidem vsitatus est apud nos similis loquendi modus, *domus Austria, domus Sabaudia.*

Clauis domus Dauid, quæ dicatur apud Isaiam.

Quænam in sacris appelletur domus Dauid.

Hæc explicatio confirmatur considerata ipsa clauis analogia, & supremi ministri officio. Etenim magnati illi, apud quem rex potissimùm regni gubernationem collocat, & cui præcipua regni negotia gerenda ac decernenda committit; videtur rex ipse quasi clauem suam ac potestatem tradidisse. D Quod verò dicitur *super humerum eius*; ideò est, quia tunc gubernationis totius pondus supremus ille regis minister suis humeris sustinet; id est, sua industria, cura ac solicitudine quasi super humeros gestat.

Cur dicatur Deus Eliacimo dare clauem domus Dauid super humerum eius.

Facit etiam clauis analogia in prædicto sensu ad significandam ministri industriam, dexteritatem, & sapientiam, qua illi opus est vnà cum regiæ potestatis auctoritate. Nam ad obserandum & reserandum necessarium est, clauem ad ferream portæ clausura aptare; in quo non viribus solùm, sed etiam dexteritate opus est.

His præiactis assero primò, in hoc loco Christum non comparari Dauidi, sed Eliacimo. Hoc probatur cum ex Hieronymo Isaiæ 22. cum etiam ex manifesta loci ad locum allusione. Nam hæc verba, *qui aperit, & nemo claudit*, manifestè respondent verbis Isaiæ; *aperiet, & non erit qui claudat*; sed ibi est sermo de Eliacimo: igitur Christus in Apocalypsi E Eliacimo se comparat.

Eliacimum Christi seruam fuisse.

Secundò assero, Eliacimum fuisse supremum regis ministrum; atque adeò Christum in præsenti supremum Dei ministrum se appellare; & in hoc loco Dauidem gerere personam Dei Patris; sicut & alibi. Constat enim Dauidem fuisse figuram Dei Patris: vt videre est in Sylua allegoriarum ex Ruperto. Et ipsa dignitas regis populi Dei aptum satis præbet huic analogiæ fundamentum.

Quòd si opponat aliquis, non videri veritati consonum, quòd Christus se Dei ministrum appellet, cùm sit verè filius ac rex, & multò minus, quòd se Christus ministrum dicat Dauidis, cùm ipse sit verus Dauid, & antiqui Dauidis dominus. Respondetur, verum non esse verò contrarium; oportere tamen, vt metaphoræ non ita misceantur, vt confundatur sensus. Fateor ergo Christum esse verissimum Dei Patris F Filium, regni Dei legitimum hæredem, regni ipsius possessorem & verum Dauidem. Hęc tamen non impediunt quominus alioqui etiam respectu Dei Patris, Christus quà homo est, in Scriptura supremus Dei minister nuncupetur. Vide Isaię 49. 5. 6. Tunc verò necesse est, vt Deus Pater consideretur tanquam rex vtens Christi ministerio: sicut Ezechias ministerio Eliacimi vtebatur: atque adeò vt Christus distinguatur à rege Dauide, vel Dauidis successore, & Ezechias vel Dauid personam Dei Patris gerat. Atque ad hunc sensum spectat quod in aliis Scripturæ locis Deus Pater dicitur sede

sedere in folio regio Ecclesiæ. Vt videbimus Apoc. 4. & Isaiæ 6. & Christus dicitur tradere regnum Deo Patri.

Cur apud Isaiam dicatur clauis domus Dauid, in Apocalypsi verò, clauis Dauid.

Tertiò assero, facilè reddi aptam rationem, cur clauis domus Dauid, quæ est apud Isaiam, commutata sit in clauem Dauidis, Apoc. 3. Nimirum quia aptior erat Dauid, quàm Ezechias, ad gerendam Dei Patris personam. Non solùm quia primus in illa familia regia; sed etiam quia totius Israelis fuit rex potentissimus. De Deo autem Patre sermo erat, vt de rege Israelitici populi, & regni Ecclesiæ monarcha: atqui Ezechias solùm erat rex Iuda. Cohæret autẽ comparatio hac ratione. Quemadmodum Eliacimus præcipuus fuit minister Ezechiæ hæredis Dauidis; ita Christus Redẽptor noster, quatenus homo, potissimus est supremi regis minister. Et quemadmodũ Ezechias gubernationis põdus Eliacimo imposuit, ita similiter supremus cæli rex, Christo vt homini, gubernandi potestatem concessit, & *omne iudicium* (id est, gubernandi munus) *dedit filio, quia filius hominis est*, id est, quatenus filius hominis est. Ioan. 5. 27.

Claues mortis & inferni easdem esse cum claue cælestis Dauidis.

Quartò ex dictis constat, quomodo claues mortis & inferni exdem sint cum claue cælestis Dauidis. Quia si clauis est suprema potestas ad regni Ecclesiæ gubernationẽ; eadem potestas suprema verè dicitur clauis regis tanquam Domini, & clauis Christi hominis tanquam præcipui ministri; & claues mortis, & inferni tanquam earum rerum, quæ supremæ potestati subiectæ sunt. Perspicuum enim est, summum regni Ecclesiæ regem, supremum fore Dominum mortis & inferni. Constat autem ex cõtextu epistolæ ad Episcopum Philadelphiæ, ideo Christum in ea affirmare se clauem Dauidis habere, vt Episcopus nosset; quòd ipse ab hora tentationis seruaretur, quæ ventura erat in vniuersum orbem cum mors & infernus in Christianos sæuituri erant, id ex Christi prouidentia proficisci, qui non patitur suos tẽtari supra id quod possunt. Cúmque Episcopus Philadelphiæ, mediocris adhuc virtutis esset, nondũ idoneus erat, vt in tam apertum discrimen vocaretur. Quare, vt speraret se per Christum ab ea persequutione seruandum, ei dicitur, Christum ipsum rerum omnium claues & potestatem tenere.

Quintò, in hoc obiter significatur, Christũ non solùm suprema potestate sibi à Patre tradita fungi ad morti & inferno dominandum: sed admirabili, qua pollet sapientia, qua omnia suauiter disponit, clauem claustris ferreis aptare cã dexteritate, vt facilè circunducatur, siue aperiendum sit, siue claudendum. Atque ita sine vlla difficultate tandẽ fiat, quod ad Dei Patris gloriam Christus statuit atque decernit. Hoc est illud Sapientiæ 8. 1. *Attingit a fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter.*

Sextò in illis verbis, *Aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit*; indicatur proprium clauis vsum postulare, vt vna solùm sit. Vbi enim plures sunt, iam claues esse desinũt: siquidem non certus est qui clausit, neminem mox reseraturum. Vnde etiã constat Matthæi 16. 19. quod Christus Petro promisit; *Tibi dabo claues regni cælorum* (scilicet ad spiritualẽ Ecclesiæ administrationẽ) idem esse, ac si diceret: tibi & successoribus tuis dabo claues; non verò ceteris. Vbi agitur de clauibus supremæ gubernationis ad imperandũ, prohibendum, concedendum, aut negandum. Vnde Petro obligante, nemo poterat à præcepti obligatione absoluere; Petro indulgente, nemo prohibere.

Claues regni cælorum Petro à Christo traditæ quæ fuerint.

Ceterùm, licèt contra supremã potestatem nulla reperiri possit clauis: cum hoc tamen stat, vt qui summi imperij clauem habet, ministro aliquò vtatur ad aliquid opere præstandum. Tunc autem videtur clauem ministro tradere, vt ianuam aliquam aperiat. Atque ita Apoc. 9. *data est* (scilicet de Christo) *clauis putei abyssi cuidam stellæ*. Vbi nota Christũ ex eo quòd clauem Dauidis habeat, habere etiam claues nõ solùm mortis & inferni, sed ceterarũ etiam rerũ, quæ in suprema monarchiæ Ecclesiæ potestate includũtur: id est, clauem vitæ æternæ, & cælestium præmiorum, clauem suppliciorũ, clauem abyssi, & clauem cæli; & demum rerũ omnium creatarum siue naturalium, siue supernaturalium.

NOTATIO XVII.

Comparatio eius figuræ, quæ ostensa est Ioanni cap. 1. cum ea, quæ ostensa est Danieli cap. 10.

SI Ioannis & Danielis visiones simul inter se collatæ reponantur, nullus erit, opinor, qui manifestè non videat capitis 1. Apocalypseos picturam, fuisse allusionem & comparationẽ ad eam, quam Daniel narrat se vidisse cap. 10. Quod vt ipsis oculis perspicuè cernatur, vtramque simul apponere visum est.

Ex Daniele.

Leuat oculos Daniel, & ecce vir vnus,

Vestitus lineis, seu byssina,

Renes eius accincti auro obryzo;

Oculi ei vt lampas ardens,

Brachia eius & quæ deorsum vsque ad pedes quasi species æris candentis,

Vox sermonum eius, vt vox multitudinis,

Facies eius velut species fulguris.

Consternatur Daniel, & vultus eius hæret in terra:

Tangitur manu, & erigitur super genua, & super articulos manuum.

Ex Apocalypsi.

Conuertitur Ioannes & videt similem filio hominis, vestitum podêre,

Præcinctum ad mamillas zona aurea;

Oculi eius tanquam flamma ignis,

Pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardenti,

Vox illi tanquam vox aquarum multarum,

Facies eius sicut sol lucet in virtute sua.

Cadit Ioannes tanquam mortuus.

Imponitur super eum dextera, & mirificè confirmatur.

Comparatio figuræ Ioanni visæ cum Danielis angelo.

Consideratâ allusione hac adeò manifestâ, non possum, non mirari interpretum diligentiam, quam clarissima hæc comparatio penitus prætervolarit. Certè, vbi Virgilius in illustri aliqua comparatione Homerum imitatur; interpres qui eiusmodi collationem non deprehenderet ac notaret, negligentiæ meritò & oscitantiæ argueretur. Atque hæc Ioannis ad Danielem allusio non solùm imitatio est, sed etiam comparatio. Sicut autem quæ per comparationem ad aliud efferuntur, non satis percipi possunt; nisi duo illa extrema inter quæ est comparatio, mutuò conferantur: ita etiam quod per allusionem ad rem aliam dicitur, non probè intelligitur, nisi allusio ipsa tractetur & explicetur. Quãobrem non solùm est operæ pretium, sed etiam ad explicationem necessarium, figuram Ioanni ostensam cum figura Danielis conferre. Cúmque ambæ in multis conueniant, & in iis tamen conuenientiæ partibus nonnihil discriminis appareat; tam conuenientiæ, quàm differentiæ reddenda ratio est; nimirum conuenientiæ, ex similitudine significationis, differentiæ, ex aliquo rei significatæ discrimine.

Hanc notationem huc vsque distuli; quia cùm Danielis locus (vt opinor) non fuerit hactenus satis ab interpretibus explicatus; congruens esse duxi, vt tota capitis primi Apocalypseos figura priùs explicaretur, ex qua deinceps faciliùs lux in illam Danielis refunderetur; atque adeò ipsius explicationi quasi facem præferret. Quare multa ex iis, quæ in Ioannis explicanda figura dicta sunt, ex æquo fere ad Danielis explicationem deseruient. Atque ita exponemus iam breuiter Danielis figuram; & simul eam cum figura Apocalypseos conferemus.

Eandem cõtinuari visionẽ in Danielis c. 10. & 11. & initio 12.

Ad eius ergo explicationem notandum primò est; apud Danielem vnam eandemque visionem continuari in capit. X. & XI. & in principio duodecimi. Summa autem trium horum capitum huiusmodi est. In X. videt Daniel angelum illum admirabilem, cum quo manifestam habet comparationem visio capitis primi Apocalypseos. In XI. ille ipse Angelus Danieli prædicit afflictionem sui populi orituram ex bellis Regum Aquilonis & Austri; eam nempe historiam, quæ in Machabæorum libris continetur. Initio autem capitis duodecimi (n. 1. 2. 3. & 4.) depingitur strenua virtus ac robur animi, quod Deus Mathathiæ & filiis eius erat additurus; vt pro Dei honore ac reipublicæ incolumitate acerrimè dimicarent, & gloriosas ex hostibus reportarent victorias. ac demum populi Israelitici describitur splendor sub Principibus & Pontificibus Machabæis.

Propheticis familiare esse, Iudaica tangere, Christiana respicere.

Scio hanc interpretationem nonnullis fortasse humilem & abiectam visum iri: spero tamen à doctioribus non fore reiiciendam; si ea, quæ iam subiiciam, aduertantur. Hæc sunt, me non inficiari, sub illâ eâdem Machabæorum historiæ comparatione, in Danielis prophetia aliud sublimius & excellentius delitescere. Noui enim morem esse Prophetarum, vt docet Augustinus, Iudaica tangere, Christiana respicere. Ceterùm vt præcipui sensus maiestas intelligatur; oportet priùs historiam, sub cuius cortice occultatur, perfectè cognoscere. Constabit id manifestè in Psalm. 18. cuius licet præcipuus sensus sit de Christianæ Ecclesiæ victoriis, ac ipsarum figura sine dubio est de victoriis ac triumphis Dauidis. Si autem priùs Psalmus ad Dauidis victorias non idoneè applicetur; intelligi non poterit sensus potissimi elegantia ac maiestas. Meâ igitur sententiâ, certum est in tribus illis Danielis capitibus prophetice tangi historiam, quæ in Machabæorum libris latiùs describitur. Perlegatur, obsecro, textus ipse, atque ex eo planum fiet, in capite XI. sermonem primò institui de vltimis regibus, qui Persarum Monarchiam erant possessuri: deinde gradum fieri ad Monarchiam Alexandri, & ipsius in quatuor regna diuisionem: hinc ad bella exorta inter Antiochum & Ptolomæum (qui respectu Ierosolymæ sunt reges Aquilonis & Austri) & afflictionẽ atque angustias grauissimas, in quas Ierosolyma inter vtrumque regnũ interiecta, his bellis redacta fuit. Denique textus ipse attentè legi non potest, quin protinus inspiciatur, caput XI. continere

Contextus series & explicatio apud Danielem c. 10. 11. & 12.

nere in se Machabæorum historiæ prophetiam. Deinde caput XII. perspicuè connectitur cum iis, quæ in XI. fuerant prædicta. Sic enim exorditur; *In tempore illo consurget Michaël.* Vbi agitur haud dubiè de Mathathiæ ac filiorum incredibili robore, ac fortitudine animi. Neque hunc sensum dirimit, quod posteà additur de resurrectione multorum. Quin imò hæc phrasis aptissima est, & valdè sacræ Scripturæ familiaris ad denotandam in posterorum virtute siue improbitate, antiquorum imitationem: vt videbimus Apoc. c. 13.

Machabæorũ bella præ ceteris veteris testamenti, fuisse Christianæ Ecclesiæ persecutionum figuram, & cur?

Secundo obseruandum est inter omnia veteris Testamenti bella, nulla esse, quæ adeò clarè repræsentent Christianæ Ecclesiæ persequutiones atque victorias, vt illa, quæ in Machabæorum libris recensentur. Etenim ea solùm persequutio videtur ex antiquis propriè aduersus veram religionem pugnare. In aliis bellis de imperio & libertate decernebatur: in illis Machabæorum de vera suorum maiorum religione. Atque eò deducta res est, vt meritò sacra Scriptura asserat Danielis 12. 1. *Veniet tempus, quale non fuit, ex quo Gentes esse cœperunt vsque ad illud.* Quin & illustrissimi fuere Martyres, qui eo tempore fortiter occumbendo, veri Dei religionem effuso cruore testati sunt. Hisce grauissimis angustiis & calamitatibus, Machabæorum virtus & clarissimæ ipsorum victoriæ successerunt: quæ quòd pro tuenda religione reportatæ sint, meritò possunt cum Christianæ Ecclesiæ victoriis conferri.

Angelus Danieli visus cur mirabili adeò specie apparuerit?

Tertiò aduerto, ex dictis non obscurè colligi, quãobrem hæc figura Danieli visa ceteris omnibus angelorum visionibus, qui olim apparuerunt, nouâ illâ & insolitâ specie, præstaret. Etenim si solùm ad naturæ angelicæ perfectionẽ innuendam deseruiret; hæc eadem ratio de ceteris angelorum visionibus erat. Quòd autẽ angelus Danieli adeò miro corporis cultu atque habitu fuerit visus, argumento est peculiarem rationem extitisse, quare angelus Dei gerens personam, nouam illam figuram in ea visione indueret. Vbi verò huius figuræ ratio ex illius visionis fine & scopo desumatur; nimirum ex Machabæorum victoriis, quæ in ea prophetia prædicebantur, & ex gloria ac maiestate, quam per ea bella fuerat Dei populus adepturus; illico apparet, congruentissimè ad illam repræsentãdam victoriam angelum in cultu ac vestitu adeò glorioso apparuisse. Sicut enim victoriæ illæ erãt omnium simillimæ iis, quas Deus Christianæ Ecclesiæ fuerat concessurus; ita conueniẽs fuit, vt Deus in illis plusquàm in aliis gloriaretur: quòd essent victoriæ ex persequutione illa, quæ fuerat aduersus religionem concitanda.

Quartò obseruo, quemadmodum visio capitis primi Apocalypseos totam ipsius libri historiam respicit; & Christo eiusmodi cultum ac figuram tribuit, quæ ad significandas Christianæ Ecclesiæ victorias ex Iudæis & Gentibus reportandas, idonea esset; non aliter commodum fuisse, vt Angelus ille, qui Danieli sui populi tam afflictionẽ & angustias, quàm gloriosam victoriam prædicebat, illo etiam vestitu, cultuque vteretur, qui aptus esset ad maximum Dei beneficium indicandũ, quod suo populo per Machabæos erat præstiturus. Atque vt in Apocalypseos visione depingitur, quàm fuerat Deus mirabilis in Ecclesia Christiana futuris, ita in Danielis figura exprimi oportebat, quàm se mirabilem fuerat Deus, Machabæorum tempore, in Iudaicum populum ostensurus. Et sanè nobilissima illa historia meruit, vt eam sacra Scriptura admirãdâ illâ angeli visione exornaret. Licèt autem prophetia capitis XI. & initij XII. alium prætereà sensum sublimiorem habeat, hoc non impedit quo minùs angeli figura ad Machabæorum victorias repræsentãdas debeat accommodari. Quandoquidem hæc saltem comparatio erat vsurpanda ad recõditum illum sensum nobiliorem, qui illi suberat. Quòd si huius historiæ prophetia figuræ vices gestura erat, vt in ea quiuis alius sensus sublimior includeretur; quis non videat appositè angelum ornatu ad ipsam figuram accommodato apparuisse?

Quis fuerit potissimus scopus tam figuræ, quæ Ioanni apparuit, quàm quæ Danieli.

His omnibus constitutis, in vtraque figura tam Danielis, quàm Ioannis, exprimitur epiphonema illud Psalmi 67. mirabilem scilicet Deum esse in sanctis suis, & ipsum daturum fortitudinem plebi suæ; cum hoc tamen discrimine, quòd Danielis visio victorias antiqui populi sub Machabæis respicit; visio autem Ioannis ad Christiani populi victorias de Iudæis & Gentibus partas respicit. Vtriusque tamen visionis scopus fuit, repræsentare Deum in suis futurum mirabilem. Quamuis autem verum sit eum, qui Danieli apparuit, angelum fuisse; in plerisque tamen antiqui temporis apparitionibus, Dei personam Angelus gerebat; & ideò legimus sic eos sæpiùs fuisse loquutos, *Ego Dominus.*

Quòd ergo angeli illius habitus constat ex symbolis beneficiorum Dei erga suos; eleganter significat ea ipsa beneficia fuisse Deo valdè gloriosa, angelo Dei vices gerente. Sicut in Ioannis visione habitus Christi iis constat symbolis, quæ beneficia ab ipso Christo Christianæ Ecclesiæ data in victoriis de Iudæis & Gentibus indicant: quia eiusmodi beneficia sunt Christo valdè gloriosa.

Superest nunc vtramque Danielis & Ioannis visionem iuxta singula, quæ in textu de illis exprimuntur, breuiter inter se comparare.

A

Cur Ioannes conuertat oculos, Daniel verò leuet?

Cur Daniel oculos leuet, Ioannes conuertat?

Ioannes initio suæ visionis audit tubæ vocem quæ Iudaici populi bellum repræsentabat; vt suo loco diximus. Idcircò percommodum fuit, vt Ioannes caput conuerteret, ad ea scilicet contemplanda, quæ retro erant; id est, quæ iam fuerant peracta. At quæ Daniel vidit, omnia erant futura: atque ita attollit oculos, vt videat ea, quæ nondũ euenerãt. Iam suprà vidimus ex Pauli verbis, ea quæ antecesserunt retro relinqui, & quæ futura sunt, anteriora esse. Quod ergo multis pòst annis erat futurum, videbatur longè distare. Quare oportuit Danielem oculos leuare; præsertim cum visio è cælo adueniret.

B

De vtriusque visionis podere.

De podère seu byßina vtriusque visionis.

In vtraque visione expediens fuit linea vestis, quæ veram & illibatam religionem repræsentat, ac laborum tolerãtiâ probatam. Et certè Mathathias atque eius filij (& eorum cohortatione & exemplo, Iudaicus illius temporis populus) acerrimos se Dei cultus ac religionis æmulatores præstiterunt, grauissimos pro ea labores, & ærumnas fortiter tolerando. Præterquàm quòd in iis sacerdotij enituit gloria; ideóque valdè decuit angelum, vt eorum religionẽ calamitatibus & ærumnis spectatam, & sacerdotij decôre ornatam signaret, lineis vestibus indutum apparere. Vide suprà notationem XI. de symbolo lini atque podèris.

Cur Ioannes viderit zonam auream ad mamillas; Daniel verò renes accinctos auro?

C

Diuersa in vtroque angelo se cingendi ratio: & discriminis causa.

Machabæos & Israëliticum populum sub eorũ signis militantem Dei charitas cinxit, & strenuos atque expeditos reddidit, ad Dei iussa accuratissimè exequenda. Cuius diligentiæ ac celeritatis decus & splendor rectè in aureo cingulo notatur; vt vidimus in aureæ zonæ explicatione. At nobilior & sublimior diligẽtia ex perfectiori charitate profecta, quæ pectus constringit, ornat ac locupletat; hæc appositè, vt suprà vidimus, per zonam auream altiùs præcinctam indicatur. Iam verò cui dubiũ est, primitiuæ Ecclesiæ Christianos altiùs fuisse accinctos, atque adeò maiore charitate ac deuotione & diligentia ornatos?

Quid per podèris & baltei coniunctionem denotetur.

D

In coniunctione prætereà podèris linei & baltei aurei, verò simile existimo sacerdotalis dignitatis ac regiæ coniunctionem in Machabæis significari. Nam & podèris est habitus sacerdotũ, & balteus aureus regum videtur fuisse insigne. Vide Iob 12. 18. de balteo regum. Concinit, quòd fibula aurea Ionathæ (de qua 1. Machab. 10. 89. & cap. 11. 58. & cap. 14. 44.) erat etiam veluti regium insigne. Et similiter in Apocalypsi podèris, & zona aurea ad regale sacerdotium spectare possunt.

Aut fortassè zona aurea significat gloriosi belli balteum. Nam balteus ad militiam quoque spectat; vt colligitur ex aliquibus sacræ Scripturæ locis & ex prophanis auctoribus palàm fit. Atqui societas religionis ac belli propter religionem suscepti, in Machabæis extitit gloriosissima: sed multò adhuc gloriosior atque sublimior in bellis, quæ Christiana Ecclesia gessit cũ Iudæis & Gẽtibus; de quib' etiã triũphauit.

E

Nec abs re est, quod Apoc. 15. 6. legimus in bello contra Babylonẽ, Angelos scilicet, qui effundunt phialas, indutos esse podère & zonâ aureâ. Hæ autem expositiones de balteo Regio, & de balteo militari conciliari debent cum explicatione de charitate, quam in commentario, & in notatione de auri symbolo sequuti sumus. Charitas enim est spiritus ille principalis, quo se confirmari optabat Dauid Psalmo 50. 14. & quæ homines efficit Dei filios, atque adeò reges. Et eadem est, quæ ad militiam cælestem Dei milites accingit, vt fortiter, alacriter & gloriosè pro Deo pugnent.

Ad perfectionẽ quoque charitatis fortassè spectat, quòd in Danielis loco ex hebræo ad verbum redditur, *lumbi eius accincti massa auri obryzi.*

Cur Daniel viderit corpus Angeli quasi chrysolitum?

Angeli Danieli visi corpus cur quasi chrysolitus? Quid per chrysolitum figuretur. Cur prima figura Ioanni visa nõ etiam chrysolito similis apparuerit?

F

Chrysolitus symbolicè significat summæ gloriæ manifestationem; vt videbimus Apoc. 21. 20. in 7. fundamento ciuitatis, quod spectat articulum de Christi Ascensione; in qua ipsius gloriæ magnitudo præsertim effulsit. Et quidem ad denotandam ingentem gloriam, ad quam Hebræorũ respublica Machabæorum tempore fuit erecta; nihil potuit seligi magis ad rem, quàm effigies corporis ex chrysolito. Vide illud 1. Machab. 2. 64. *Vos ergo filij confortamini & viriliter agite in lege: quia in ipsa* GLORIOSI ERITIS. Et illud 1. Machab. 5. 63. *Viri Iuda* MAGNIFICATI *sunt valdè in conspectu omnis Israel & Gentium omnium, vbi audiebatur nomen eorum.* Huic chrysolito nihil in capitis primi Apocalypseos visione respondet. Quod non per obliuionem accidit, sed per summam prudentiam prætermissum fuit. Nam initio Christiana Ecclesia suum decus & splendorem

dorem abditum omnino, & occultum habebat; iuxta illud Pſalm. 44. 14. *Omnis gloria eius ab intus.* Ac tantò maior erat ſuæ felicitatis magnitudo, quantò occultior; vt elegantiſſimè deſcribitur Apoc. 6. in quatuor primis ſigillis. Sed propter eandē rationē nō erat ad rem ſymbolum, quod ſummam gloriæ manifeſtationem indicaret; vbi externa facies ignominiam potiùs ac dedecus præ ſe ferebat. Atque ad hāc ſignificationē multò fuit congruentius, vt figura, quæ repræſentabat Eccleſiā, eam Chriſti perſona indutam repræſentaret. Nam hæc fuit maxima Chriſti gloria in terris, abſcondere ſcilicet ſummā beatitudinē ſub humilitatis & abiectionis ſpecie. Quò ſpectat illud Pauli, *Vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo*, Coloſſen. 3. 3. hoc autem intelligitur, ſi prima Eccleſiæ Chriſtianæ tempora reſpiciamus. Poſteà tamen multò maior & illuſtrior illam manebat gloria externa, quàm quæ Iudaico populo Machabæorum tempore fuit. Cuius rei ſignificationi deſeruit ſolis ſplendor; vt mox dicemus.

Cur Daniel viderit in angeli facie fulguris ſpeciem, Ioannes verò lucem ſolis?

Cur Danielis angelus facie fulgur, at Angelus Ioannis ſolem referat?

Daniel de angelo à ſe conſpecto ait; *facies eius, velut ſpecies fulguris:* Ioannes tamen de figura, quam vidit, *facies eius ſicut ſol lucet in virtute ſua.* Vbi præter magnū diſcrimen, quod inter lucem ſolis & fulguris ſpeciem intercedit, in ordine etiam aliam inuenio differentiam, non minori animaduerſione dignam. Hæc autem eſt, Danielem cum zonâ aureâ chryſoliti gloriam & fulguris ſplendorem continenter coniunxiſſe; at Ioannē ſolis ſplendorem, vt totius viſionis clauſulam, extremo loco collocaſſe. Imò, vt ſuo loco diximus, hanc ſolis lucem non Ioannes initio aſpexit, ſed poſt viſionem pedum ex aurichalco ardenti, vocis aquarum multarum, ſtellarum ſeptem & gladij ex ore prodeuntis: poſt hæc (inquam) omnia vidit nouam Chriſti transfigurationem. Et verò cùm ſolis ſplendor aptiſſimum ſit ſymbolum ad præſtantiſſimam Eccleſiæ Chriſtianæ gloriam, quæ idololatriæ tenebris depulſis totum orbem compleuit; facile eſt animaduertere, congruenter fuiſſe factum, vt Danielis angelo vultus ſolùm inſtar fulguris radiaret. Nam magna illa Iſraelitici populi gloria & notitia veri Dei, quæ ex illa populi Iudaici gloria Machabæorum tēpore ad Gentes dimanauit, non expulit ex mundo idololatriam, neque orbem compleuit; ſed in mediis idololatriæ tenebris, fulguris inſtar emicuit; & breui aliquo tempore ſuſpicari fecit Gentiles, verum eſſe Deum, qui à Iudaico populo colebatur.

Ordo item deſcribendi faciei fulgorem cur in Ioanne & Daniele diuerſus?

De oculorum flammis in vtrâque figurâ?

Quid per oculorum flammas in vtrâque figurâ?

Hæ oculorum flammæ in vtrâque viſione denotant maximam indignationē, quam Deus in Eccleſiæ hoſtes oſtendit; necnon zelum, qui priùs Machabæos, deinde Chriſtianos accendit & inflammauit ad inferendum Dei hoſtibus bellum. Nam & primitiui Chriſtiani myſtico bello, ſiue ſpirituali contra Gentes pugnarunt.

Cur Ioannes viderit pedes ex chalcolibano; Daniel autem brachia, & quæ deorſum vſque ad pedes, quaſi ſpeciem æris candentis?

Pedum diſſimilitudo in vtrâque viſione, & eius ratio.

Pro voce Hebraica *Marghelota*, pro qua noſter vertit, *quæ deorſum vſque ad pedes*, Hebraicæ linguæ periti contendunt ſignificari non ſolùm tibias, ſed etiam pedes: cui ſententiæ cum olim peculiari ductus ratione reclamarim, nunc re attentiùs conſideratâ, facilè ſubſcribo. Quare quod LXX. exponunt *μῆρα*, id eſt, crura; ſicut in Ioannis viſione nomen pedum, tibias etiam ſiue crura comprehendit. Vulgatus tamen vſus eſt illa periphraſi, *quæ deorſum vſque ad pedes*, vt excluderet ſuperiorem corporis partem, quæ erat ex chryſolito: & non ſolùm pedes & tibias, ſed etiam femora complecteretur. His ita conſtitutis, differentia inter Ioannis ac Danielis viſiones in eo ſita eſt, quòd Daniel viderit non pedes modò, ſed etiā brachia ex ære candente; Ioannes brachia videatur aſpexiſſe carnea, & pedes ex ære candenti. Ratio autem huius diſcriminis petita ex ſignificatione eſt aptiſſima: nam Dei virtus & gratia mirum robur ac vires Machabæis ſubminiſtrauit, vt Dei bella acriter ſuſcipere, & feliciter peragere valerent. Quamobrē conuenienter ſatis figuræ illi brachia ac pedes ex ære candente afficta ſunt; quæ vna ex parte ſtrenuam & indefeſſam fortitudinē ad pugnandū ſignificarent; ex altera oſtenderent quantopere ipſi hoſtibus præſtarent, & quantam in eis cædem eſſent facturi. Et quaſi brachia ac pedes ex candenti ære haberent, æris vi atque ignis efficacitate in hoſtes impetum faciebant Machabæi, & acerrimo bello eos fundebant ac diſſipabant. Arias Montanus in hoc Danielis loco non legit, *quaſi ſpecies æris candentis*; ſed, *quaſi ſpecies æris politi, vel terſi*, quod poteſt ad armorum ſplendorem referri. Sed prudentis eſſe duco, potiùs credere LXX. interpretibus atque Vulgato; quorum lectio idoneam ſatis habet ſignificationem; vt iam vidimus.

Num Danielis angelus pedes etiam ex ære candenti habuerit?

Quid per brachia ac pedes ex ære in Danielis figura adūbretur.

Veriſimile etiam eſt, in æris igne ſignificari religionis ardorem ac zeli, quo Machabæi ſuccenſi in bella pro Dei religione ruebant. Verùm cùm in Apocalypſeos figura non ea fuerit mens, vt proprium bellum in ea repræſentaretur; ſed myſticum, quod Euangelij prædicatione cum Gentibus gerebatur; idcirco ad proprij belli ſignificationem vitandam, brachiorum ex ære ſymbolum prætermiſſum fuit, quo robur ad vulnera infligenda, & cædem edendam innuitur; & illud ſymbolum fuit ſelectum, quod denotaret Apoſtolorum & Euangelij concionatorum virtutem, qua per totum orbem diſcurrerunt, Euangelium prædicantes. Hoc autem ſignificant pedes myſtici Chriſti (ſiue quod idem eſt, Eccleſiæ) atque id fuit aptiſſimum ſymbolum ad virorum Euangelicorum perfectionem, idque in Canticorum libro, in Iſaia, & Nahum, in eâdem ſignificatione vſurpatum. Pedibus autem ex ære ardenti, & ſingillatim ex chalcolibano ſiue ære montis Libani, ſignificata fuit virtus, atque conſtantia profectionis; in quo facta eſt manifeſtè alluſio ad altare holocauſti: atque hac ratione eleganter indicatum fuit, bellum, quod ab Euangelij prædicatoribus in gentes ſuſcipiendum erat, nequaquam iuxta Machabæorum morem, fore brachiorum vi & corporis atque armorum fortitudine; ſed ſolùm conſtantia ac perſeuerantia in prædicatione Euangelica. Quare ex vna parte brachia carnea & inermia tribuuntur eis, quæ pacificos illos oſtendant, & paratos ad hoſtes etiam complectendos; ex alia tamen ærei pedes, id eſt, conſtantia in Euangelij promulgatione. Ac denique ignis chalcolibani deſignat, eos proficiſci vt terrarum orbem accendant illo igne, quem Chriſtus venit mittere in terram; & mundum tandem eorum prædicatione inflammandum, & in holocauſtum gratiſſimum Deo conſecrandum.

Cur Ioannis angelus non brachia ærea habuerit?

Cur Daniel audierit vocem multitudinis: ac Ioannes priùs vocem tubæ, deinde vocem aquarum multarum?

Quod vtriuſq; vocum diſcrimē quæ diſcriminis ratio?

Si per vocem aquarum multarum denotaretur, vt nonnulli volunt, Gentilium populos, Chriſti doctrinam ſuſcepturos, facile erat rationem reddere, cur Daniel vocem multitudinis exaudit, & non aquarum multarum; nimirum quia Iudaicus populus Machabæorum tempore multus fuit, non tamen multitudo populorum. Sed hæc ratio non ſatisfacit; nam, vt vidimus, vox tubæ & vox aquarum multarum, Iudæorum & Gentiū perſequutiones indicant; quibus Chriſtus ſuos amicos docuit altiſſimam Apocalypſeos doctrinam. Quæ tamen docendi ratio in legis gratiæ tempora ſeruabatur: quare exigendum non eſt, vt in Danielis figura, (quæ Iudaici populi futurum ſtatum Machabæorum tempore repræſentat) ſignificatio vocis multitudinis ſimilis ſit ſignificationi vocis aquarum multarum. Præter hæc, in Danielis figura non eſt vox tubæ; nec idem ſeruatur narrationis ordo, qui in figura Apocalypſeos. Nam apud Danielem, poſtremum omnium eſt vox multitudinis; in Apocalypſi autem priùs eſt tubæ vox; deinde in vocem aquarum multarum commutatur. Cui ſubiiciuntur ſtellæ in dextera, gladius in ore, & in facie ſplendor ſolis fulgentiſſimi. Itaque ſymbolum maximi fulgoris ſolis conſequens eſt ad vocem aquarum multarum. Exiſtimo ergo in Daniele, vbi illius viſionis finis eſt vox multitudinis, ſignificationem eſſe, victoriâ ac pace per Machabæos partâ fidelium numerum augendum fore. Atque ita in Daniele, multitudinis vox non innuit perſequutionem, ſed proſperitatem. Quare non rectè Arias Montanus tranſtulit, *vox tumultus*; nam Hebræum vocabulum *Hamon* (à radice *haman*) non ſignificat, niſi multitudinem; & ſolet vſurpari in ſignificatione multiplicationis & augmenti; vt videre eſt in Theſauro linguæ ſanctæ. Magnum igitur eſt diſcrimen inter vocem multitudinis & vocem aquarum multarum. Et quamuis Ioannes ad Danielis locum alludat; multiplicationis tamen populi ſymbolum, in ſymbolum multiplicationis hoſtium commutauit: vt eo maior eſſet gloria claritatis ſolis, quo maior fuerat procella atque tempeſtas contra Chriſtianam Eccleſiam concitata.

Quid per vocem multitudinis apud Danielem.

Cur Angelus, qui apparuit Danieli, neque canos habuerit in capite, neque ſtellas in manu, neque gladium in ore?

Danielis angelus cur nec canos, nec ſtellas, nec gladium habuerit?

Ex horum ſymbolorum ſignificatione (de qua ſuo loco diſputauimus) planè perſpicitur, ea non eſſe apta ad figuram Danieli viſam. Nam canities ſummæ prudentiæ terrena deſpicientis, & cæleſtis ſplendor orbem vniuerſum illuminans, nec non prædicationis efficacitas; hæc (inquam) omnia Chriſtiani populi fuerunt excellentiæ ac prærogatiuæ,

tiuæ, & quæ nullo modo illi communes erant cum Iudaico populo; ſiue Machabæorum tempore, ſiue alio quouis. Licèt enim in eo populo, prophetæ diuina luce valde illuſtrati extiterint, & Deo maximè familiares, aſt generatim loquendo, rerum temporalium contemptio, vis atque animus vniuerſo orbe prædicandi, & prædicationis ipſius efficacitas, non erant illius temporis virtutes. *Nondum enim erat ſpiritus datus, quia IESVS nondum fuerat glorificatus*: nec Iudaico ipſi populo rerum humanarum deſpicientia prædicabatur.

Sed obiicies, Danielis cap. duodecimo, numero tertio, vbi ſermo eſt de Iudæorum populo, dici: *Qui docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti: & qui ad iuſtitiam erudiunt multos, tanquam ſtellæ in perpetuas æternitates.* Reſpondeo, verum eſſe aliquo modo elogium illud doctoribus Iudaici populi olim congruiſſe propter egregiam ac ſalutarem doctrinam, qua populum imbuebant. Hoc tamen laudis præconium adeò illis parcè conueniebat, ſi cum populi Chriſtiani doctoribus conferantur, vt antiquis potiùs aptari videatur, tanquam figuris Chriſtianæ Eccleſiæ Doctorum; quàm quòd ſibimetipſis perfectè quadret. In quo ferè accidit, quod in iis Pſalmis qui in cortice ipſo literæ Salomonem ac Dauidem ſonant: in quibus Pſalmis interdum ita aſſurgit ſtilus, vt fateri nos cogat, reſpectu ad Chriſtum in iis aſſeri ea, quæ ratione Dauidis, aut Salomonis nimis exaggerata videbantur.

Daniel cur ſuper genua & manuum articulos ſteterit?

Cur Daniel ſteterit ſuper genua, & ſuper articulos manuum?

Danielis pauor non adeò ingens fuit, atque Ioannis. Nam etſi Daniel corruerit, & vultus eius hæſerit terræ: ex contextu tamen apparet, ipſum non fuiſſe ita exanimatum, vt vſu ſenſuum priuatus ſit. Sic enim ait, *audiens iacebam, & vultus meus hærebat terræ.* Ioannes verò *cecidit tanquam mortuus.* Itaque perſpicuum fit Danielis metum non adeò fuiſſe magnum, vt pauorem Ioannis: & quidem ſatis meritò. Quæ enim figura apparuit Ioanni, multò erat horribilior. Sed mirabile eſt etiam Danielem Angeli attactu non ita fuiſſe roboratum, vt Ioannem. Nam Daniel, poſtquàm eum Angelus tetigit, vix tandem potuit toto corporis nixu quaſi reptare ſuper genua, & ſuper articulos (ſiue palmas) manuum. At Ioannes mirabili Chriſti dexteræ virtute contactus tantùm animi ac roboris recepit; vt calamum protinus iubeatur arripere, & ſeptem epiſtolas Chriſto dictante conſcribere. Ratio huius diſcriminis eſt; nam licèt Chriſtianæ Eccleſiæ procellæ ac tempeſtates multò vehementiores fuerint, quàm eæ, quibus fuit Iudæorum populus iactatus; & ex ſe efficaciſſimæ forent ad maximum horrorem incutiendum; vis tamen ac robur Chriſti dexteræ, tempore legis gratiæ, multo maiora & præſtantiora miracula patrauit, & in maiori timendi & pauendi occaſione ſuam virtutem magis oſtendit; dum plus animi ac fortitudinis ſuis addit. Quia *lex ad perfectum non adducebat*, ad Hebr. ſeptimo, num. nono. Poſteà autem *virtus in infirmitate perficitur*, ſecunda ad Corinth. 12. 9.

Quis fuerit Angelus Danieli viſus?

Quis fuerit Angelus, qui apparuit Danieli?

Theodoretus, Carthuſianus, & Pererius exiſtimant Angelum, qui in hac viſione Danieli apparuit, fuiſſe Gabrielem. Gregorius autem 17. Moral. cap. 8 & Caſſianus collat. 8. ſuſpicantur eum Angelum habuiſſe peculiarem curam illius populi Hebraici, qui Babylone captiuus tenebatur. Sed quidquid ſit de huius Angeli perſona & officio; optabilius eſt, meo iudicio, intelligere, quorſum ſpectet mirabilis illa figura, in qua Angelus apparuit. Quòd ſi ſignificatio, quam ei tribuimus, ſatisfaciat; per illam optima redditur ratio; quapropter Angelus qui apparuit Danieli, appellatur Gabriel, id eſt, *virtus Dei*, vel *Deus fortis*. Nam eius viſio eò ſpectabat, vt Daniel agnoſceret Dei virtutem ac robur, cuius eximia documenta Deus ipſe fuerat editurus in ſui populi liberatione per Machabæos; iuxta illud Pſalm. 67. fine, *Mirabilis Deus in ſanctis ſuis: ipſe dabit virtutem & fortitudinem plebi ſuæ.* Niſi autem fallor, ex comparatione harum duarum viſionum Danielis & Ioannis, egregiè confirmatur, collineatum eſſe in ea expoſitione; quæ vtramque viſionem comparando, cuiuſuis conuenientiæ, aut diſcriminis aptam & cohærentem inuenit rationem.

COMMENTARIVS.

SCribe ergo quæ vidiſti, & quæ ſunt, & quæ oportet fieri poſt hæc.*] Particula illa *ergo* in præſenti eſt nota illationis. Nam Chriſtus ex eo, quod Ioan-A ni dixerat, *Ego ſum primus & nouiſſimus, & fui mortuus, & ecce ſum viuens; & habeo claues mortis & inferni*; inde infert æquum eſſe, vt Ioannes viſionem ſcribat ſibi oſtenſam. Hæc itaque illatio nos docet verbis illis, quæ myſticus Chriſtus Ioanni dixit, ſcilicet, *Primus & nouiſſimus*, &c viſionem ipſam declarari. Alioqui enim, quomodo ex illis verbis poſſit inferri, Ioannem debere ſcribere, quæ viderat?

Quæ vidiſti.] Viſionem ipſam capitis primi per hæc verba denotari, meo iudicio, perſpicuum eſt ex ipſo contextu. Suprà enim dictum Ioanni
B fuerat, *quod vides ſcribe in libro*, & poſt viſionem ei dicitur, *Scribe ergo quæ vidiſti*, & particula illa *ergo*, non permittit, vt ſermo ſit de alia re, quàm de ipſa capitis primi viſione.

Quænam Ioannes ſcribere iubeatur.

Et quæ ſunt, & quæ oportet fieri poſt hæc.] Ambroſius, Rupertus, Anſelmus, Albertus, Ribera, & Pererius in prolegomenis diſput. 9. & 11. intelligunt, his verbis Ioanni præcipi, vt præter viſionem capitis primi, ſcribat etiam præſertim, qui tunc erat, Eccleſiarum ſtatum; necnon ea, quæ poſteà futura erant. Hanc tamen explicationem, vt exiſtimo, reſpuit contextus. Illa enim particu-
C la *ergo* poſtulat, vt quæ Ioannes iubetur ſcribere, includantur in præcedentis capitis 1. viſione. Quia non iubetur modò ſcribere, ſed per illationem dicitur illi, *Scribe ergo quæ vidiſti, & quæ ſunt, & quæ oportet fieri poſt hæc.* Atqui ex præcedenti viſione non bene colligitur, æquum eſſe, vt ſcribat ea, quæ in illa viſione non includuntur. Huic argumento aliud addo, quod apud me vim habet non exiguam; nempe verbum ſubſtantiuum, vbi ſermo eſt de ænigmatibus, non aliter intelligi ſolere, quàm de ipſorũ ænigmatum ſignificatione. Nam ſi de ſignato ænigmate dixeris, Quid eſt hoc? per-
D inde eſt, ac ſi roges; Quid ſignificat hoc ænigma? ſermo autem erat de viſione ænigmatica; quia illa verba, *quæ vidiſti*, non aliud deſignabant, quàm viſionem illam primi capitis. Cùm ergo ſubditur, *& quæ ſunt*; illud propriè præcipitur, vt ſcilicet non ſolùm ſcribat viſionem, ſed etiam illius ſignificationem. Confirmatur, quia in ſequenti verſu bis ponitur idem verbum ſubſtantiuum in eodem ſenſu: dicitur enim, *Candelabra ſunt, Eccleſiæ: ſtellæ ſunt, Angeli Eccleſiarum.* Neque in hoc tantùm loco, ſed in aliis etiam, vbi ſermo eſt de ænigmatis,
E eodem modo ſolet loqui Scriptura; vt videbimus notat. XVIII. Quæ obſeruatio lucem præfert aliquibus locis; qui aliàs non ſatis intellecti; hac obſeruatione optimè intelliguntur.

Et quæ oportet fieri poſt hæc.] Vidimus opus eſſe, vt hæc quoque verba ad primi capitis viſionem referantur. Alioqui ex viſione præcedenti non colligeretur, *Scribe ergo, quæ vidiſti, & quæ ſunt, & quæ oportet fieri poſt hæc.* Diſtinctio autem illa de præſentibus ac futuris, non eſt ad rem. Hic enim, vt vidimus, idem eſt *eſſe* ac *ſignificare*. Sicut autem in eadem viſione ad ſymbola ipſa re-
F feruntur illa verba *quæ vidiſti*, & ad ſymbolorum ſignificationem referuntur illa, *& quæ ſunt*; ſic etiam ad rei totius ſummam atque ſubſtantiam ſpectant illa, *& quæ oportet fieri poſt hæc.* Nam ſcopus huius viſionis non erat alius, quàm deſcribere, quem exitum habituræ eſſent Eccleſiæ perſequutiones; *& oportet fieri* in ſacræ Scripturæ phraſi non aliud ſignificat, quàm certiſſimè futurum eſſe. Itaque tria illa *quæ vidiſti, & quæ ſunt, & quæ oportet fieri poſt hæc*, ad eandem viſionem ſpectant: eadem prorſus ratione, ac ſi Ioanni dictum eſſet; ſcribe viſionem, & eius ſignificationem;

atque

atque adeò quem exitum certissimè habitura sit A perſequutio, quam Eccleſia Christiana patitur.

Sed dicat aliquis, hunc ſenſum, quamuis alioqui videatur aptus, propterea tamen diſplicere, quia Ioannes non ſcripſit ſignificationem viſionis ſibi oſtenſæ: imò verò ex iis, quæ viderat, non aptè inferebatur ipſum iam poſſe ſignificationem ſcribere; atque adeò alium eſſe quærendum ſenſum, cùm ei per illationem dicitur, *Scribe ergo quæ vidiſti, & quæ ſunt.* Ad hoc reſpondeo, Ioanni non fuiſſe præceptum, vt nimis diſtinctè ſcriberet ſignificationem viſionis ſibi oſtenſæ; ſed vt eam ſcriberet, id eſt, vt aliquo modo in ipſo textu indicaret: quod & fecit non modò in hoc capite, ſed in aliis etiam nõnullis. Nam quod explicauit, vrbem illam, cuius decima pars cadere viſa eſt, eſſe Hieroſolymam; & Babylonem, quæ ardere conſpe- B cta eſt, eſſe Romam; hæc (inquam) bene intelligenti deſeruiunt ad explicationem viſionis cap. primi. Certè mihi illæ Ioannis explicationes facem prætulerunt ad intelligendam cap. primi viſionem. Et quamuis plurimis non ſatis fuerit hæc Ioannis expoſitio, vt viſionis ſignificationem intelligerent: non tamen propterea negandum eſt Ioannem ſcripſiſſe ſignificationem. Quòd verò nimis breuiter & obſcurè eam ſcripſit, ſapienter fecit; quia id ſummoperè expediebat, vt vidimus in prolegomenis notat. XIV.

Ad [illegible], quod opponebatur, ex iis nempe, quæ Ioannes viderat, non rectè colligi ipſum poſſe ſcribere ſignificationem, Reſpondeo Ioannem, præterquàm quòd figuram capitis primi viderat, ab C ea audiſſe illa verba, *Ego primus & nouiſſimus, & fui mortuus, & ecce ſum viuens: & habeo claues mortis & inferni.* Et cùm Ioannes tanta ſapientia polleret, nec non ſacræ Scripturæ atque eius phraſium intelligentiâ; illud ſatis fuit, vt perfectè intelligeret omnium, quæ viderat ſignificationem. Quia *ſapienti*, vt dicitur, *dictum ſat.* Quod autem ei dictum fuit, *Scribe ergo quæ vidiſti*, &c. non tantùm infertur ex eo, quod Ioannes viderat; ſed ex eo etiam, quod audierat.

Vers. 20. *Sacramentum ſeptem ſtellarum.*] Pro Sacramento Græcè legitur *myſterium*; & vtrumque nomen tam Græcum, quàm Latinum analogum eſt. Nam aliquando accipitur pro recondita ſignificatione, vt D in præſenti; & aliquando pro ſymbolo ipſo, ſiue ſigno occultam ſignificationem includente. Et ſic Euchariſtiæ ſpecies appellatæ ſunt à Chriſto *myſterium fidei.* Atque eâdem ratione Baptiſmus & ceteræ ſacræ ceremoniæ ad animarum ſanctificationem à Chriſto inſtitutæ appellantur ſacramenta; quia eam ipſam ſanctificationem ſignificat, quam Chriſtus per illa ipſa operatur. De quo vide notationem ſequentem.

NOTATIO XVIII.

Ad illa verba, Scribe quæ vidiſti, & quæ ſunt; *de phraſi ſacræ ſcripturæ, in qua verbum ſubſtantiuum ad ſignificationem refertur, cùm de ænigmatis agitur. Et per occaſionem explicatur locus Eccleſ. 12. 13.* E

Cùm de ænigmatis eſt ſermo, ipſorum ſignificationem per verbum ſubſtantiuum denotari.

DIXIMVS in commentario verbum ſubſtantiuum, cùm de ænigmatis agitur, ipſorum ſignificationem frequenter denotare. Hoc ſi generatim ſolùm præcipiatur, notiſſimum eſt; nec ab vllo in dubium vertitur. Sunt enim multa ſacræ Scripturæ exempla, in quibus nemo eſt, qui non videat, eam eſſe phraſim verbi ſubſtantiui, vt Ezechielis 5. 1. *Iſta eſt Ieruſalem*, Danielis 4. 19. & cap. 7. 17. & 25. & cap. 8. 20. 21. & Lucæ 8. 12. *Eſt autem hæc parabola*; vbi optimè Ianſenius.

A Nihilominùs tamen aliqui ſunt loci; in quibus, quia non aduertitur proprium eorum eſſe ſenſum, vt verbum ſubſtantiuum iuxta illam phraſim ſumatur; propterea varia ſenſuum diuerticula quæruntur; nec verus interim attingitur. Quamobrem id hic animaduertere viſum eſt; atque eius rei ſingulare proferre exemplum, quodam in loco, qui hactenus multos torſit, neque eius intelligentiam ſatis aſſequuti videntur. Vbi autem ſemel aduertatur, ibi de ænigmatis illius ſignificatione ſermonem eſſe; verus aperitur ſenſus; nec germanus ſolùm, ſed etiam perutilis & ſacrâ Scripturâ digniſſimus. Locus autem eſt clauſula illa libri Eccleſiaſtæ, *Deum time, & mandata eius obſerua: hoc eſt enim omnis homo.* Vbi valdè laborant interpretes; dum exponere contendunt, qua ratione timor Dei, & ipſius mandatorum obſeruatio ſit omnis homo. In quo dum variè philoſophantur, concionantur potiùs, quàm explicant. Nam vera loci interpretatio ex eo pendet, vt animaduertatur, quod in illo capite ea verba antecedit, eſſe quoddam ænigma ſiue parabolam, quæ hominis mortalitatem eleganter depingit, & innuit fore tandem vt tempus adueniat in quo ſenſus pro- B prio munere fungi non poſſint; atque adeò neque aures audire, neque videre oculi, nec pedes incedere, nec molere dentes; & multa alia eiuſmodi, quæ ſapienter ab interpretibus exponuntur. Hæc tamen omnia ſub ænigmatica & parabolica loquutione dicuntur: atque ad finem longioris allegoriæ ſubditur; *finem loquendi pariter omnes audiamus*: id eſt, hanc de hominis mortalitate tractationem abſoluamus & imponamus pariter finem libro Eccleſiaſtæ, *Deum time, & mandata eius obſerua; hoc eſt enim omnis homo.* In quibus verbis notandum eſt, illa *Deum time & mandata eius obſerua*, reſpondere iis, quæ initio ænigmatis propoſita ſunt, ſcilicet *Memento creatoris tui, antequam veniat tempus afflictionis*, atque hac eâdem phraſi totum ænigma ſeu parabola continuatur; *antequam tenebreſcat Sol & Luna.* Et infrà; *Antequam rumpatur funiculus argenteus*, &c. Idem verò eſt, *Memento creatoris tui, ac Deum time & mandata eius obſerua.* Cùm autem poſtremò, additur, *hoc eſt enim omnis homo*, demonſtratiuum *hoc*, totum ænigma ſiue allegoriam, quam antea propoſuerat, proculdubiò deſignat. C Atque ita dicere, *hoc eſt enim omnis homo*, idem eſt ac dicere; hoc, quod ſuprà depinxi, omnes ſumus; id eſt, eò ſumus omnes deuenturi; cuncti enim mortales ſumus. Quare, cùm morituri tandem ſimus, & Deo rationem ſtrictiſſimè reddituri; æquum eſt, vt tandé aliquando animaduertamus, mortalem hanc vitam meram eſſe vanitatem, ac proinde timeamus Deum, & ipſius præcepta ſeruemus.

Hoc eſt omnis homo, quid ſit apud Eccleſiaſten.

Ad huius ſenſus confirmationem nota 1. cùm ænigma adeò longum & mirabile fuerit antea ob oculos poſitum, vbi extremò ſubiungitur *finem loquendi audiamus*, ſiue inceptum ſermonem abſoluamus; adiectiuo illo, *hoc*, aptiſſimè propoſitum ænigma deſignari. Id ſanè mihi nihilo eſt obſcurius, quàm ſi extento digito ipſum mihi ænigma Eccleſiaſtes indicaret.

Quòd ſi aliquis in eo fortaſſe hæreat, quòd iuxta noſtram explicationem, illud pronomen *hoc* non deſignat id, quod proximè præcedit, ſed ſuperius ænigma. Ad hoc facilis eſt D reſponſio, nempe ſæpe ita contingere, vt pronomen *hoc* omnino ſit referendum ad id, quod paulò ſuperiùs remanebat. Pro quo vide inſignem locum 1. Cor. 7. 6. *Hoc autem dico ſecundum indulgentiam.*

Nota ſecundò, eiuſmodi ſenſum & prudentiſſimum eſſe, & ſacrâ Scripturâ digniſſimum. Cùm enim noſtro aſpectui ſubiecerit humanæ mortalitatis ac fragilitatis imaginem ad viuum expreſſam; quid potuit congruentius ſubdi, quàm vt admoneremur effigiem illam eſſe propriam noſtræ naturæ; atque adeò finis picturam, quæ nobis vitæ exitum in mentem reducat? Quòd ſi hic Eccleſiaſticæ liber, eſt concionatoris ſermo; quid, quæſo, potuit aptius eligere, & in medium proferre?

Fingamus concionatorem aliquem ante principis viri cadauer tumulo honorificentiſſimè impoſitum, ad numeroſam audientium multitudinem concioné habiturum. Quid prudentius præſtare potuiſſet, quàm pro ſuæ concionis themate digitũ in cadauer intendere, & ſimul addere, *Deum time, & mandata eius obſerua, hoc eſt enim omnis homo?* E Idem dixerim de eo concionatore, qui ſub finem concionis hominis cranium produceret, & eo deſignato ſubiungeret, *hoc eſt enim omnis homo.* Atque ita homines ad pœnitentiam & præteritorum reſipiſcentiam hortaretur. Hoc ergo ipſum præſtat ſapientiſſimus Salomon; qui tamen pro cadauere, aut cranio, demonſtratiuo illo *hoc*, deſignat viuam noſtræ mortalitatis imaginem, quam Spiritus ſanctus expreſſit.

Nota tertiò, ex ſubſequenti contextu noſtram hanc declarationem ſatis confirmari. Sequitur enim; *& cuncta, quæ fiunt adducet Deus in iudicium.* Quis autem neſciat poſt mortem ſtatim iudicium ſubſequi; atque adeò ſtrenuos concionatores recordationi mortis iudicij memoriam congruentiſſimè annectere, vt hac ratione homines ad Dei timorem impellant? Id ergo ipſum Eccleſiaſtes, vt concionator egregius, præſtitit.

Nota

Totius libri Ecclesiastæ epilogus.

Nota quartò, sententiam illam, *hoc est enim omnis homo*, iuxta nostram explicationem, esse satis idoneam conclusionem, epilogum & epiphonema totius libri Ecclesiastæ. Quidquid enim in eo late agitur de rerum humanarum vanitate, ad id tandem reducitur, nos scilicet esse mortales: proinde nihil esse in hac vita, quod firmum & stabile diu sit. Quid verò magis ad rem, quàm vt breui & eleganti sententia Ecclesiastes, quasi quodam epilogo totam concionem coerceat? id quod se facturum ipse admonuit, atque ad id audientium attentionem captauit, cùm dicit, *finem loquendi pariter omnes audiamus.*

Quintò confirmatur; quia alij sensus, qui à multis afferuntur, violenti sanè sunt. In quibus tamen impugnandis immorari non est animus: quia nonnullis fortasse placebunt, & ex iis vtilitatem percipient.

Ex meo ipse sensu fatis velim, ne quis sibi detrimentum pariat, nostra explicatione abutendo. Et venit in mentem quempiam fortè hæreticum, sanctissimæ Eucharistiæ aduersarium, in hoc loco diligenter quæsiturum exemplum aliquod sensus illius metonymici, quem teterrimus dæmon ab inferis excitauit ad eneruandam vim illorum verborum, *Hoc est enim corpus meum.* Primâ enim facie videtur illius metonymicæ intelligentiæ splendidum exemplum desumi posse ex nostra horum verborum explicatione, *Hoc est enim omnis homo.* Et addet præterea hæreticus Eucharistiã à Christo appellari mysterium seu Sacramentũ; & sacramenti nomen esse referendum ad significationem; vt refertur in vltimo versu capitis primi Apocalypseos. *Sacramentum stellarum, quas vidisti in dextera mea.* Vbi stellæ Ioanni ostensæ dicuntur esse Angeli. Non quòd essent verè Angeli Ecclesiarum, sed quòd eos solum significarent, tanquam illorum symbola. Hoc est nouatorum argumentum. In quo, vt solent, araneorum instar, ex odoratis floribus sibi virus exugunt. Catholici verò, quibus in religione sine doctrina aliquid nouare semper piaculum fuit, veritatem Eucharistiæ non à nostro cerebro fingimus; sed à Christo Domino traditam, & ab Ecclesia perpetua veneratione conseruatam, fideliter retinemus. Argumentum autem hæreticorum facilè euanescit; animaduertendo, non negari à nobis Eucharistiæ species esse signa à Christo instituta, quibus corpus ipsius & sanguis significantur, significatione ab ipso Christo ordinata, sed ab Ecclesia edocti nouimus, quædam esse symbola non ad aliud, quam ad doctrinam & significationem instituta; vt sunt ænigmata atque parabolæ. Alia verò

Pro Eucharistiæ veritate aduersus huius temporis hæreticos asserenda.

Hæreticorũ argumentũ refellitur.

A ad animarum sanctificationem esse facta; in quibus ex ipsa significatione efficacissimum sumitur argumentum ad probandum, verè in ipsis includi id, quod significant. Verbi gratia: Baptismus siue sacra ablutio signum est ablutionis animæ à peccatorum sordibus. Hoc ergo ipsum, quod externa illa abluendi actio significat, in eo sacramento verè ac propriè continetur. Per id enim verè abluitur anima & sanctificatur. Et quidem Christi excellentiam summopere decuit, vt in sacris ritibus ac ceremoniis, quas Christianæ Ecclesiæ institutas reliquit, earum significatio non esset, vt significatio ænigmatum; quæ ad id ipsum, quod significatur, operandum minimè extenditur; sed vt in ipsis Christi miraculis accidit: in quibus externum illud opus, erat latentis miraculi vestigium. Verbi gratia; dum Christus cæcum illuminabat, animæ pariter oculos, id est, mentem vera fide illustrabat; dum sanabat ægrotum, vnà animæ morbum

B depellebat. Atqui hanc operandi rationem Christi excellentiâ esse dignissimam, velle negare id vero est cæci & ægroti propriam in sua cæcitate & ægritudine perstare cupientis. At in Ecclesiæ filiis nihil id difficultatis; sed summã potiùs credibilitatem habet; iuxta illud *Testimonia tua credibilia facta sunt nimis*, Psalm. 92. 5. Quia signa merè signa instituere quiuis facilè poterat: signa tamen eiusmodi efficacitatis plena Ecclesiæ relinquere, hoc solius erat Christi potestatis. Inter hæc igitur signa & sacramenta supremum ac præstantissimum est sine dubio Eucharistia. Atque ita ex ipsa metonymia (liceat mihi sic loqui) in qua hæretici tantopere debacchantur; id est, ex eo quòd species Eucharistiæ Christi corpus & sanguinem significent; Catholici in veritate fidei confirmamur, quòd scilicet in eis Christi corpus & sanguis verè ac reipsa contineantur. Etenim si Baptismus

C operatur, quod exterior ablutio significat, non minor debet esse, sed multò maior, Eucharistiæ excellentia. Quare minimè dubitamus, verè etiam & propriè ipsius Christi corpus & sanguinem in admirabili hoc sacramento includi. Quod qui negant à Deo planè sunt derelicti, atque adeò indigni, qui fruantur immenso hoc beneficio, quod Christus in suam Ecclesiam contulit, cùm nobiscum in sacrosancta Eucharistia manere voluit, & pectora fidelium succedere, atque sua præsentia succendere; & admirando hoc opere infinitam suam beneficentiam ostentare, quæ Angelos ipsos admiratione & stupore teneret defixos; vt suis tandem beneficiis, hominum & Angelorum captum omninò superaret.

Duplex sacrorum symbolorum modus.

PROOEMIVM IN CAPVT II. ET III. APOCALYPSEOS IN TRES NOTATIONES DIVISVM.

NOTATIO I.

In qua explicatur, qui sint Angeli, ad quos Ioannes scribere iubetur.

Qui fuerint septem Angeli, ad quos Ioannes scribere iubetur.

DVo hæc capita nihil aliud continent, quàm septem epistolas, quas Christus Ioanni dictauit ad septem Ecclesiarum Asiæ Angelos mittendas. Et in commentario quidem c. 1. v. 16. proposuimus varias opiniones de septem stellis siue Angelis, ad quos septem hæ epistolæ diriguntur. Vbi ostendimus in plano illius loci sensu, per illos Angelos, septem homines illarum Ecclesiarum Episcopos designari. Quod ipsum ex epistolarum contextu valde confirmatur. Nam si cælestes Angeli essent, non erat ad rem epistolas illis per Ioannem scribi, & mitti. Et alioqui constat homines Dei ministros, præsertim sacerdotes, appellari Angelos. De quo vide Dionysium de cælesti

D Hierarc. c. 12. Accedit, quòd Angeli nomen nil aliud sonat, quàm nuntium: atque ita eadem analogia, qua nunciorum nomen præcipuis summi Pontificis ministris in regum curiis degentibus solet attribui; præcipuis etiã Dei ministris, quos ipse in terris habet, tribui censendum est. Imò verò Seraphinorum etiam appellatio tribuitur Episcopis in sacra Scriptura, vt videbimus in explicatione cap. 6. Isaiæ.

Alia expositio erat. Angelorum & stellarum nomine designari Ecclesias ipsas. Quo spectare existimo illorum sententiam, qui ea, quæ Christus in Angelis Ecclesiarum Asiæ reprehendit, notant non esse ipsorum peccata, sed Ecclesiarũ. Quã expositionẽ ab Andrea, Areta, Ansberto, & Anselmo, accipit Pererius, cap. 1. disp. 2. Et confirmat; quia Ephesinus Episcopus

Sacerdotes in scriptura Angelos vocari.

Angeli nominis etymologia.

Num Angeli septem, quibus Ioannes inbetur scribere, sint septem Ecclesiæ?

Episcopus erat tunc Timotheus, magnus Dei amicus. Quòd si de ipso Timotheo sermo esset, nequaquam ei diceretur, *habeo aduersus te, quòd charitatem tuam primam reliquisti.*

Reiicitur praecedens expositio.

Quòd verò Episcopus de subditorum peccatis, nullâ ipsius culpa admissis reprehendatur, non indicat dissonum Pererius; sed id fieri ait, *quòd excusator ipse sit apud subditos, si eos reprehendat; alioquin ipsi peccata eorum imputanda sint, nisi eos reprehenderit, & quantum in ipso est, coercuerit.* Verùm hæc expositio violenta est. Textus enim expresse candelabra ab stellis distinguendo, & affirmando per candelabra Ecclesias; & Episcopos siue Angelos per stellas indicari, manifestè innuit, culpas seu defectus illos, quos Christus in Episcopis reprehendit, ad ipsos Episcopos propriè spectare. Quando populi culpa Episcopo potest adscribi propter ipsius negligentiam, quam in suorum emendatione procuranda adhibuit; tunc sanè Episcopus potest meritò obiurgari propter suæ Ecclesiæ peccata. Quando autem Episcopi culpa nulla fuit, quid potest violentius esse, quam ipsum de illis defectibus accusari, quorũ culpa minimè in ipsum refunditur? Deinde inter has septem epistolas sunt aliquæ, in quibus nulla Episcopi obiurgatio continetur: aliæ, in quibus nulla Episcopi laus.

Atqui mirum non est, primitiuæ Ecclesiæ temporibus peculiares fuisse personas tanta morum probitate ac sanctimonia, vt nihil in iis reprehensione dignum appareret: alias adeò perditis ac profligatis moribus, vt nihil in iis laudem mereretur. Existimare autem primitiuæ Ecclesiæ tẽpore integras Ecclesias reperiri in Asia, in quibus nihil esset, quod posset iure laudari, & alias, in quibus nihil, quod posset vituperari, hoc nulla ratione veritatis speciem habet. Igitur tam laudatio, quàm vituperatio septem illorum Episcoporum, Ecclesiarum statum minimè describũt directè, sed singularium Episcoporum viuendi rationem. Quòd autem vnusquisque ex illis Episcopis dissimilis esset conscientiæ reliquorum, mirandum non est. Nam inter homines diuersitas & inæqualitas frequens esse solet. At septem illas Ecclesias tantopere inter se moribus ac vita dissidere, vt septem Episcopi depinguntur, hoc mihi probabile neutiquam fit. Etenim generatim loquendo, in qualibet fidelium republica omnes illæ diuersitates cõscientiarum reperiuntur: nec verisimile est, septem illas Ecclesias Asiæ, quod attinet ad conscientiarum status, fuisse inter se adeò diuersas. Præterea textus ipse aliquando distinguit Episcopi statum ab statu Ecclesiæ. Nam in epistola ad Thyatirensem, peccatum Episcopi est, permittere mulierem Iezabel. Subditorum verò alij mœchabantur cum Iezabele; alij eius doctrinam non recipiebant. Et in Ecclesia Sardensi Episcopus ipse de morte animæ reprehenditur; & subditur nihilominùs, aliquos esse in ea Ecclesia, qui non inquinauerunt vestimenta sua.

Peccata, de quibus septẽ Episcopi arguuntur, ipsorum esse propria, non subditorum.

Denique explicatio illa Pererij probari potest Victorino, Ticonio, Ambrosio, Haymoni, & Bedæ, qui non distinguunt Angelos ab Ecclesiis: vel iis fortasse, qui illarum Ecclesiarum Angelos de Angelis cœlestibus interpretantur, in quos culpa non cadit: in communi tamen & certa sententia, quæ non dubitat Angelos illos esse Episcopos, certum mihi quoque est, peccata de quibus Angeli arguuntur, esse ipsorum Episcoporum peccata. Neque obstat, Christum in epistolis singulis repetere, *Qui habet aures audiendi, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis:* simili enim ratione dicitur; *Quod vobis dico; omnibus dico, Vigilate,* Marci 13.37. & tamen ipsis primùm Apostolis verè & propriè dicebatur. Simili etiã modo epistolæ ad Corinthios scriptæ, ad omnes etiam Ecclesias spectat: quòd enim ad doctrinam attinet, generalis est, & omnibus Ecclesiis vtilissima: cùm tamẽ aliquid in ea Ecclesia reprehendatur (vt epistola 1. c. 5. 1. quòd vxorem patris aliquis habet concubinam) quod non in omnibus Ecclesiis reperietur. Adde, Christum non dicere in epistola ad Ephesinum, *Qui habet aures audiendi, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesia Ephesina;* sed, *quid dicat Ecclesiis.* Ex quo manifestè constat non rectè inferri, Episcopum non distingui ab Ecclesia. id enim saltem nemo dicet, Angelum Ephesi ab omnibus Ecclesiis non distingui. Illud certè verissimum est; quod Ephesino Episcopo scribitur, doctrinam esse Ecclesiis omnibus vtilissimam. Nam in omnibus Ecclesiis Christiani aliqui deprehendi solẽt, Episcopo Ephesi in eo similes, quòd charitatem primam reliquerint. Et quia in singulis Ecclesiis fideles reperiuntur, qui, quod attinet ad conscientiæ rationẽ, similes sunt, alij Ephesino Episcopo, alij Smyrnensi, alij Laodiceno, & sic de reliquis; idcirco in epistolis singulis repetitur, doctrinam illam ad omnes Ecclesias tradi, & ad communem vtilitatem conscribi.

Vtrùm Timotheus fuerit Ecclesia

Ad id, quod obiiciebatur, verisimile non esse, vt de Timotheo insignis sanctitatis viro, & qui fuit martyr Christi gloriosus; verè dici possit ipsum primam charitatem reliquisse; Respondeo, verum quidem esse Timotheum illum esse Ecclesiæ Ephesinæ Episcopum, quicum Christus loquitur in epist. 1. cap. 2. vt probat optimè Pererius c. 2. dis-

Ephesina Episcopus, ad quem Ioannes scripsit?

A put. 2. nihil tamen esse, cur tantopere Lyra, Ribera, & Pererius concedere reformident, Christi martyri glorioso eam inuri notam. Illis enim verbis non continetur lethalis culpæ macula, vt in explicatione videbimus. Nec Lyra & Ribera ab hac se expediunt difficultate, asserentes Timotheum superstitem non fuisse. Nam præterquam quòd hoc falsum est; illud saltem negari non potest, post Ioannem & Timotheum, in Episcopatu Ephesino Onesimum successisse, qui fuit vir etiam sanctissimus, & sub Traiano martyrio coronatus; vt probat Baronius. Quare necesse est reprehensionem illam ad gloriosum aliquem Christi martyrem pertinere. Verùm enimverò cùm semel statuatur, Ephesini Episcopi obiurgationem non esse de lethali culpa; non adeò mirum est, virum alioqui sanctum aliquantulum remisisse de pristino animi ardore & feruore charitatis; ac propterea a Christo admoneri, & obiurgari, vt B non solùm ad pristinum redeat feruorem, sed etiam vt nouus ardor priori antecellat.

Timotheo Onesimum in Episcopatu Ephesino successisse.

Superest modò examinare, vtrùm sint propriis nominibus noti septem illi Episcopi, ad quos Ioannes septem epistolas scribit?

Qua in re primò existimo valdè coactum esse, quod Aureolus excogitauit; videlicet non opus esse illos omnes, ad quos Ioannes has scripsit epistolas, ea tempestate fuisse illarum Ecclesiarum Episcopos: sed potuisse Ioannem per spiritum propheticum cum iis loqui, qui nondum fuerant nati.

Num Irenæus fuerit Thyatiræ Episcopus, cui Ioannes scribere iubetur?

Hæc consideratio ideo fuit ab eo excogitata, vt affirmare posset Thyatiræ Episcopum, cui Ioannes scripsit, fuisse C Irenæum. Frustra tamen hac in re laborat Aureolus. Improbabile enim est, epistolam ad Thyatirensem Episcopum scribi, nec tamen illam dirigi ad eum, qui nunc episcopali eius vrbis officio fungitur; sed ad illum, qui post 100. annos Episcopus creabitur. Si admitteretur quod Epiphanius asserit, Ioannis scilicet tempore nec Ecclesiam Thyatiræ, nec Episcopum fuisse, tunc satis esset Ioannem cum eo Episcopo loqui, qui primus erat futurus. Ceterùm quod Epiphanius affirmat, tunc Thyatiræ Ecclesiam non fuisse, viris doctis non placet, vt bene Pererius cap. 2. disp. 15. Quare certius est, Ioannem tunc scripsisse ad eos, qui eodem tempore Episcopi illarum Ecclesiarum erant.

Verũ Ioannis tẽpore Thyatirensis Ecclesia erecta fuerit, necne.

Timotheus tunc Ephesi Episcopus.

Ephesi Episcopus erat Timotheus. Licèt enim Ribera ex Metaphraste voluerit elicere Timotheum iam fuisse D mortuum, cùm Ioannes Apocalypsin conscripsit; verum hoc nec Metaphrastes asserit, nec dubium est Timotheum Ioanni Apostolo fuisse superstitem, vt probat hic Pererius capite secundo, disputat. 2.

Smyrnæ tunc Polycarpum fuisse Episcopum, probabile est.

Smyrnensem Episcopum fuisse tunc Polycarpum non est omnino certum. Nam etsi pro comperto sit, illum a Ioanne Smyrnæ Episcopum fuisse creatum, & Ioanne ipso vita functo plures annos vixisse: non tamen constat Polycarpum Smyrnensi Ecclesiæ fuisse præfectum ante Apocalypsin Ioanni reuelatam. Verùtamen licèt certum omnino non sit; verisimile nec immeritò reputatur. Atque huic probabilitati fauet ipsa epistola, quæ ad Smyrnensem Episcopum scribitur, vt bene colligit Pererius, cap. 2. disp. 8.

De Pergami Episcopo, non constat.

Pergami Episcopus quis fuerit, non constat. Aureolus enim & Lyranus designant Carpum martyrem sanctissimum; sed illi absque dubio falsi sunt, vt rectè Pererius E cap. 2. disp. 11.

Carpũ fuisse Thyatiræ Episcopum, quo tempore Ioãnes scripsit, non satis constat.

Thyatiræ Episcopum, ad quem scribitur, esse Irenæum, commentitium planè est, & Aureoli somnium non solùm, quia Ioanni coæuus non fuit; sed etiam, quia nullo vnquam tempore fuit Episcopus Thyatiræ; vt bene Pererius cap. 2. disp. 15. de Carpo martyre; cuius meminit Eusebius lib. 4. cap. 14. in fine (in quo agit de Polycarpi martyrio) de hoc, inquam, Carpo certò affirmari videtur, fuisse Thyatiræ Episcopum. Id enim asserit Martyrologium Roman. 13. die Aprilis; quamuis ipsius martyrium Pergami fuerit, vt tradit Eusebius. Non tamen certum est, Carpum fuisse Episcopum, cùm Ioanni ostensa fuit Apocalypsis. Atque ita non satis conuenit de Thyatiræ Episcopo, quicum Ioannes loquatur.

De Sardensi, quis tunc fuerit, non conuenit.

Sardensis etiam non constat quis fuerit; constat tamen Melitonem nec Sardis, nec alibi fuisse Episcopum, vt notat F Pererius, capite 3. disputatione 1. Quare deceptus est Aureolus.

Quadratum num fuerit tunc Philadelphiæ episc.

Philadelphiæ Episcopus non potuit esse eo tempore Quadratus cum bona Aureoli ac Lyrani venia. Nam Quadratus fuit Athenarũ Episcopus, de quo Pererius cap. 3. disp. 10.

Nihilo plus constat de Laodiceno.

Denique Laodicenum Episcopum verisimile non est tũc fuisse sanctum Episcopũ Sagarem; vt idẽ Pererius c. 3. disp. 17. Quare ex his omnibus septem Episcopis, Ephesinum certum est esse Timotheum, Smyrnæum est verisimile esse Polycarpum; & Carpum fuisse Thyatirensem non caret probabilitate. De ceteris certum est, nulla verisimilitudine affirmari posse, qui fuerint ij, ad quos Ioannes scribit.

NOTATIO II.

In qua expenditur, quorsum in Apocalypsi inserantur epistolæ ad septem illos Asiæ Episcopos?

Cur hic septē epistolæ ad Asiæ Episcopos inserātur.

QVI sibi persuadent Apocalypsin non esse vnicam reuelationem eâdem serie continuatam, sed in varias diuidi; facilè dicunt primam visionem continere in se Ecclesiarum Asiæ instructionem. Atque ita nullam inueniūt difficultatem in eo, quòd hic septem epistolæ inserantur. Verùm cùm iam viderimus visionem primi capitis esse totius Apocalypseos argumentum, & quasi totius actionis prologum; & in vniuerso libro à primo capite agi de duobus illis bellis à Iudæis & Gentibus aduersus Ecclesiam susceptis; illos, qui hoc sibi in animum induxerint, non potest non hæc stimulare cura, qua scilicet, ratione septem hæ epistolæ hîc interponantur. Statuendum enim in primis est, illum ipsum qui prologum agit, & vtriusque belli argumentum proponit, post ipsius argumenti propositionem has septem epistolas Ioanni dictare; quas ipse ad septem Asiæ Episcopos mittat. Atqui nouum & insolitum videtur, illum, qui prologi partes agit, postea septem addere epistolas, quæ diuersum argumentum à reliquo actionis corpore contineant.

Qui Apocalypseos agit prologum, ab eodem has septem epistolas Ioanni dictari.

Re tamen attentiùs inspectâ apparet, hunc septem epistolarum interiectum, mirificam cum Apocalypseos argumento habere connexionem. Ad cuius explicationem liceat mihi perfectæ alicuius comœdiæ iuxta præcepta Platonis & Horatij, (qui comœdias moribus informandis deseruire volunt) à sapienti comico compositæ exemplo vti. Licèt enim humilis sit cōparatio, conferet tamen non parum ad horū duorū capitū cum 1. & cum ceteris cohærentiam intelligendam. Sapiens igitur comœdiæ scriptor, in ipso prologo, postquam fabulæ argumentum proposuit, sapienter se gereret; si auditores commoneret fructus & vtilitatis, quam possent ex ea fabula decerpere. Vt si diceret, Iuuenes ibi posse animaduertere quam sit illis cauendum à mulierculatum fraudibus ac præstigijs; diuitiarum cupidos ibi posse discere, *non confidere in incerto diuitiarum*; afflictos ibi doceri, non esse desperandum in huius vitæ ærumnis; & alia huiusmodi.

Quæ sit harū epistolarum cum cetera Apocalypsi connexio.

Rectè in actionis prologo auditores de fructu ex ipsa actione percipiendo admoneri.

Apud Athenæum lib 6. cap. 1. quædam Timoclis carmina referuntur ex comœdia, quam ipse Dionysiazusi vocauit (id est sacra Dionysij celebrantes) quæ aliquam similitudinem habent cum eo, quod modò dicebamus. Ea verò carmina sic habent,

Primùm, tragœdi quanta commoda adferant,
Perpende sodes. Si quis est pauperculus,
Maiore pressum si videbit Telephum
Mendicitate, leuiùs suam feret
Mendicitatem. Insanus est ne quispiam?
Furiosum is Alcmæona proponit sibi.
Captus oculis? aspicit secum Oedipum.
Gnatus obiit? Niobe dabit solatium.
Claudus aliquis ne est? is Philoctetem aspicit.
Miser aliquis senex? tuetur Oeneum.
Alterius etenim quisquis ærumnas viri
Esse grauiores videbit, quàm sint suas;
Animo æquiore miserias feret suas.

Constat ergo in prologo, post argumentum propositum, aptissimè admoneri auditores de fructu ex illa actione percipiēdo. In hoc ergo sacro Apocalypseos spectaculo prologum agit persona filij hominis. Et cùm in 1. cap. totius operis argumentum posuerit ob oculos; nunc auribus & notis iubet accipere, quemadmodum singuli fideles fructum possint capere vberrimum. Atque is est prorsus scopus septem earum, quæ dictantur deinceps, epistolarum. Quamuis enim ad septem illos Asiæ Episcopos mittantur epistolæ; easdem tamen sibi ipsis scriptas debere Christianos reliquos reputare, non solùm rationis paritas suadet; sed persuadet etiam rationis perspicuitas. Quia in singulis exprimitur, *qui habet aures audiendi audiat, quid spiritus dicat Ecclesiis.*

In septē hisce epistolis ad quemlibet fidelium peculiarem epistolam contineri.

Præterea notandum est, tantam esse sacrarum Literarum perfectionem, vt in hisce epistolis ad quemlibet ex fidelibus peculiaris epistola contineatur. Nā, vt mox videbimus, inter Christianos omnes, septem nō ampliùs cōscientiarum genera reperiuntur: atque hæc septem genera inter septē Asiæ Episcopos partita sunt. Quod verò seorsum singulis edicitur, ceteris etiam sui similibus scribitur: atque adeò singulis fidelium Christus peculiarem destinat epistolam, ipsos admonens de emolumento, quod ex Apocalypseos Theologia capere debeant.

In hisce epistolis, septem hominum classes considerari.

Quibus animaduersis manifestè perspicitur verissimum esse, quod Victorinus martyr in suo cōmentario affirmat; in his scilicet septem epistolis considerari septem fidelium classes: & primam epistolam cum vna classe loqui: secundam cum altera: tertiam cum alia classe; & sic de reliquis.

His tamen non negatur propriè hîc sermonē institui cum illis Asiæ Episcopis; sed affirmatur in illis Episcopis esse sermonem cum ceteris sui similibus; septem insuper esse classes fidelium; & vniuersas in septem Asiæ Episcopis distinctè repræsentari.

Ex his elicio, auctores illos, qui affirmare videntur stellas, candelabra, angelos, & Ecclesias idem esse; non ea esse mente, vt affirment nullam esse distinctionem inter angelos Ecclesiarum & Ecclesias: sed vt indicent, scribere ad Laodicenum Episcopum, & ad tepidorum classem scribere, si præcipuus attendatur finis, idem esse. Quod enim Laodicensi tepido dicitur, id omnibus tepidis dicitur.

Restat, vt plenam conscientiarum diuisionem in septem has differentias videamus. Nam si diuisio exacta sit & perfecta, & cum iis, quæ textus ipse de septem Episcopis affirmat, appositè congruat; nulla cuipiam superest dubitatio, quin sublimem hunc finem Spiritus sanctus in hoc libro intenderit. Quò enim præstantior & excellentior sapientia in sacris Literis inuenitur, eò propiùs ad Christi, (qui Patris Sapientia est) intentionem acceditur. Nihil autem in præsenti optandum magis erat, quam idoneam inuenire rationem, quæ omnino satisfaceret; cur hîc septem huiusmodi epistolæ, simul cum Apocalypseos argumento, sint conscriptæ.

NOTATIO III.

De septem conscientiarum generibus, quæ inter fideles reperiuntur: & quam aptè consentiat hæc diuisio cum iis, quæ de septem Ecclesiæ Episcopis in Apocalypsi referuntur.

Omnia conscientiarum genera inter fideles ad septem capita reuocari.

CVM res magni momenti sit, cognoscere conscientiarum genera, quæ in hominibus fidelibus reperiri possunt, vt id clariùs eluceat, operæ pretium erit diuisionem ipsam priùs considerare; & deinde ad septem Episcopos applicabitur. Fideles ergo omnes in gratiam Dei recepti sunt. Sed ab ea gratia dupliciter excidere contingit. Primò per manifestam alicuius præcepti transgressionem, ex qua qui peccat, nouit se Dei gratiam amisisse. Secundò per occultum peccatum, per quod similiter amittitur gratia, sed nescit miser homo, se illam amisisse. Atque hæc sunt duo pessima conscientiarum genera; Primum improborum, qui proiecerunt se ad scelus audacter; Secundum tepidorum. Tepidos autem appello eos, qui non audent scienter lethale seu capitale scelus admittere; de cetero autem perfectioris vitæ studium amplecti nolunt. His frequenter contingit, vt dum suis concupiscentiis non se putant adeo indulgere, vitam gratiæ amittant; nihilominùs re ipsa lethaliter peccent, & sint æternæ damnationis rei, quamuis se ipsi iustos reputent.

Primum cōscientiarum genus improborum.

Secundum, tepidorum.

Ex iis, qui in gratia Dei permanent (licèt nemo sit, qui ab omni peccato veniali sit immunis per longum tempus; exceptis tamen iis defectibus, qui humanæ conditioni sūt quodammodo incurabiles, & in quibus non hæret homo iustus, sed potiùs ab eis se frequenter abluit;) nōnulli sunt, quorum vita meritò appellatur irreprehensibilis; eo quòd non solùm à peccatis caueant diligenter; sed etiam in omnibus diuinæ vocationi pro virili respondeant. Horū autem duo quoque sunt genera: alterum probatæ virtutis, & alterum protectæ. Priores sunt, quorum virtus est magna, & magnis laboribus ac difficultatibus superandis idonea, & per ipsas tētationes indurata & roborata est. Posteriores verò ij, quorum vires adhuc modicæ & nondum aptæ magnis incursibus, singulari tamen Dei prouidentiæ præsidio munitæ ac septæ à periculis liberantur. Atque ita feliciter in Dei obsequio procedunt: & nihil est in quo Diuinæ vocationi pro sua modica virtute non obsecundent.

Tertium genus eorum, qui sunt probatæ virtutis.

Quartum eorū, qui sunt protecti.

Supersunt ij, qui Dei quidem gratiam diligenti cura custodiunt; aliquid tamen est, in quo hæreant, & in quo diuinæ vocationi non gerant morem; ex iis scilicet, quæ non ad gratiæ conseruationem, sed ad vitæ spiritualis perfectionem spectant. Quare, licèt mereantur laudem propter perseuerantiā in gratia, & propter actiones studiosas; eorum tamen laudi meritò adiungitur reprehensio ob defectū illum, in quo hærent. Tria ergo sunt eiusmodi defectus genera. Quòd enim homo Deo ad perfectionem vocanti nō pareat, aut in eo sitū est, quòd nonnihil de pristino ardore remittat, quod est in perfectionis via aliquantulùm retrocedere, scilicet propter lassitudinē: aut in eo consistit, quòd occasionem oblatam maioris Dei obsequij & insignioris perfectionis prætermittat, quod est minùs progredi, quàm deberet. Hoc verò dupliciter contingit. Nam vel occasio insignis prætermittitur ab eo, qui eā animaduertit, sed eam accipere non audet (quod est pusillanimitatis siue timoris) aut ab eo, qui aliis occupationibus imprudenti zelo impeditus, non animaduertit, quantò magis possit proficere in vita spirituali, & Dei gloriæ deseruire, si occupationes illas in alias commutaret, atque hoc est imprudentiæ.

Quintum eorum, qui ob lassitudinem aliquantùm retrocedunt.

Sextum, timidorum; seu pusillanimorum.

Septimum imprudentium.

Ex

Ex dictis colligo, septem esse conscientiarum genera inter fideles, non plura neque pauciora. Duo eorum, qui exciderunt à gratia Dei, qui sunt improbi & tepidi. Duo illorum, qui pro sua virtute egregiè Dei vocationi in omnibus respondent; qui sunt probati & protecti. Tria verò in gratia quidem perseuerantium, sed in aliquo hærentium, quominùs Deo se perfectè subiiciant; qui sunt sublassi, pusillanimes, & imprudentes.

Declaratur eadē doctrina similitudine trapezita.

Hæc autem septem conscientiarū genera explicari possunt per comparationem ad trapezitas siue argentarios, quorum officium est pecuniæ augendæ intēdere. Primùm enim pessimi trapezitæ sunt, qui capitalem (vt aiunt) summam amiserunt, siue ludi & luxuriæ causa, siue etiam negligentiæ. Optimi autem trapezitæ censentur, qui in augenda pecunia nullam iusti lucri occasionē amiserunt; siue ij sint magni negotiatores, siue medioceres; *vnusquisque secundùm propriam virtutem*, vt Christus loquitur. Alij demum sunt, qui capitalem quidem pecuniæ summam non solùm non imminuerunt, sed etiam auxerunt. Nihilominùs tamen optimi trapezitæ gloriam non sunt assecuti; eo quòd non adeò pecuniam auxerint, vt par erat. Quod variis de causis contingere potest. Primùm si nonnihil fuerint lassati, & minorem, quàm soliti erant, in negotiando diligentiam adhibeant. Deinde si optimas augendæ A rei occasiones elabi prætermittant; aut scienter propter pusillanimitatem; aut imprudenter, dum minoribus lucris soliciti intendebant.

Vidimus in superiùs dictis septiformem diuisionem: & metaphysicè quidem fortassis in plura vel pauciora membra fieri posset. Si tamen res moraliter expendatur, omnes viri sapientes facilè intelligent, diuisionem aptiorem fieri non potuisse, quàm in septem illa membra enumerata; & nec plura, nec pauciora potuisse excogitari. Quia illa proculdubio sunt, quæ constituunt diuersos animorum status, & quæ valde sunt animaduersione digna; vt vnusquisque expendat in se & in iis, qui ipsius curæ commissi sunt, ad quem statum siue ipse, siue illi pertineant.

Quem Ioannes ordinem hic in epistolis seruauerit.

Supradicta ergo diuisio fuit mirificè a Spiritu sancto expressa in septem Episcopis Asiæ, & in septem ad illos epi- B stolis c. 2. & 3. Apocal. In eis tamen non is seruatur ordo, quem nos expressimus. Quia cùm prima facie videri vellet Spiritus sanctus non ad alios scribere, quàm ad septem illos Asiæ Episcopos; omnino debuit incipere à Metropolitano, id est, ab Ephesino, & suum iter ad ceteras ciuitates per ordinem prosequi. Præterea Ioannes epistolas in insula Pathmo scripsit, & considerato insulæ situ, septem vrbes eodem ordine sunt dispositæ, quo Ioannes illas recenset; vt patet ex Geographica earū descriptione.

Pars Asiæ veteris, in qua cernuntur septem illæ vrbes quas Ioannes commemorat Apocalypseos cap. 1. 2. & 3. ex veteri Græcia Abrahami Ortelij.

Vides, optime Lector, Pathmo insulæ proximam esse Ephesum: ac deinde ei qui peragraturus sit eas ciuitates, quarum meminit Apocalypsis, commodum esse vt primùm accedat Smyrnen, deinde Pergamum: ac inde descendat eodem ordine quo à Ioanne reliquæ vrbes commemorantur.

Nec magni intererat, ante extremum iudicium bonos ab improbis & tepidis separare; sed potiùs aptius erat eosdem in narratione miscere, vt ferè semper esse solent.

Applicatio septē conscientiarū generū ad septē Asiæ Episcopos.

Quid in Ephesino notetur.

Ac primùm Ephesinus Episcopus (qui proximus insulæ Pathmo erat) ille quidem multis virtutum præsidiis erat munitus: de pristina tamen animi intentione ac vigore nonnihil remiserat: atque ita ad eum scribitur, *Scio opera tua, & laborem, & patientiam, & quia non potes sustinere malos: & tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt, & patientiam habes, & non defecisti. Sed habeo aduersum te, quòd charitatem tuam primam reliquisti.*

Quid in Smyrnensi.

Smyrnensis ad altissimum venerat perfectionis gradum; & ad eas virtutis opes, vt summis difficultatibus & periculis, illius robur & constantia maximè enitescerent, quo nihil est in hac vita præstantius. Idcircò audit, *Scio tribulationem tuam & paupertatem tuam, sed diues es.* (q.d. virtutis opes satis magnas ad omnia habes) *nihil horum timeas, quæ perpessurus es*, &c.

Quid in Pergameno.

Pergamenus virtutis erat studiosus; sed pusillanimitas illi vitio vertitur. Vnde illi dicitur, magnum quidem

esse quòd in persequutione non celet fidem, esse tamen indignum, quòd Nicolaitis se opponere non audeat. *Tenes nomen meum, & non negasti fidem meam: sed habeo aduersus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Nicolaitarum.*

Quid in Thyatirensi.

In Thyatirensi ardor animi ad omnem virtutem vigebat; sed erat nihilominùs reprehensibilis, quòd nimiùm Iudæis conniueret: nec animaduerteret, se in Gentium salute procuranda posse Deo multo magis deseruire. Quare ei dicitur: *Noui opera tua, & ministerium, & patientiam, & opera tua nouissima plura prioribus. Sed habeo aduersum te, quòd permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit prophetem seducere*, &c. Porrò Iezabelis nomen in ea epistola synagogæ tribuitur.

Quid in Sardensi.

Sardensis erat omnino improbus & projectæ ad scelera audaciæ: atque ita meritò audit, *Nomen habes, quòd viuas, & mortuus es*, quod ad mortem animæ & ad vitam deliciosam referendum est.

Quid in Philadelphio.

Philadelphius erat virtutum exercitationi valde deditus, neque iure poterat in aliquo deprehendi. Nondum tamen eos fecerat in virtute progressus, vt vir spectatæ virtutis dici posset; sed propter integritatis studiū amabatur à Deo, & tenera adhuc virtus, Diuinæ protectionis ope munita, ab omni periculo defendebatur; ne supra id, quod poterat, tentaretur. Huic ergo dicitur, *Scio, quia modicam habes virtutem, & seruasti verbum meum: Ego dilexi te, & seruabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in vniuersum orbē.*

Quid in Laodiceno.

Laodicenus denique erat prorsus reprehensibilis; non quia improbus, sed quia tepidus. Quamuis enim non in scelera præceps ferretur; non tamen seriò apud se statuerat virtutem colere, neq; bonum sic volebat, vt noueat, a propria concupiscentia abstractus & illectus; cui propterea dicitur, *Tepidus es, & neque frigidus, neque calidus.*

In septem ergo Episcopis, mores omnium Episcoporum ob oculos ponuntur. Si quis verò per septem stellas ad septem planetas respiciat; possunt etiam singuli Episcopi cū singulis planetis comparari. Ephesinus enim erat, veluti Mercurius, bonus & prudens, sed remissi ardoris. Smyrnēsis, veluti Sol, virtutis eximiæ omnia nubila superantis. Pergamenus, vt Luna, timidior (nam luna timorem creditur indereiis, quibus dominatur. Thyatirensis, sicut Venus, imprudenter feruidus. Sardensis, vt Mars, audax & præceps ad malum. Philadelphius prosperioris fortunæ, vt Iupiter. Et Laodicenus, vt Saturnus, piger ac segnis.

Eorundem Episcoporum ad septem planetas accommodatio.

His in epistolis salutarem omnibus conscientiarum generibus doctrinā contineri.

Quòd si hæ septem conscientiarum classes in septem Episcopis figuratæ sunt, verisimile est has epistolas esse veluti propriam normam ac regulam doctrinæ & institutionis, quæ singulis harum conscientiarum tradi debent: ac proinde in his septem epistolis Christum Saluatorem nostrum admirabili sapientia comprehendisse totam mirabilis doctrinæ substantiam, quam Euangelici concionatores, & spiritualis vitæ magistri suos auditores aut discipulos docere debent. Propterea enim Christus has epistolas dictauit Ioanni, qui eas scriberet, & ad Episcopos mitteret; vt intelligamus has epistolas concionatoribus ac viris spiritualibus à Christo tradi; vt ipsi eas singulis, pro cuiusque necessitate distribuant.

Quàm sit harum epistolarum doctrina spiritualibus viris vtilis.

Et certè magnam affert lucem, solatium & vtilitatem hæc conscientiarum distinctio spiritualibus hominibus; & præsertim vitæ religiosæ magistris: & illis omnibus perutilis hæc distributio laudis, reprehensionis, cohortationis & comminationis. In quibus Christi sapientia maximè apparet, & rerum omnium cuiusque hominis conscientiæ necessariarum admirabilis comprehensio. Quare in optima harum septem epistolarum interpretatione spiritualis vitæ sectatoribus tractatus integer proponitur, qui moralis doctrinæ continet summam, & veluti ideam septem generum conscientiarum, & eorum omnium, quibus earum quælibet imbui debeat. Hæ porrò epistolæ sunt veluti septem Christi Pontificis summi Decretales; quibus totum hoc cæleste Ius canonicum, doctrinæ scilicet ad mores spectantis, comprehenditur, & miro exemplo ostenditur, quomodo considerationis theorica (per quam altissima Apocalypseos Theologia cognoscitur) ad eam praxim applicari debeat, per quam hominum conscientiæ informentur, & in vera sanctitate proficiant.

Ex dictis sequitur, inter hos septem Episc. duos inculpatę vitę fuisse, alterum virtutis eximiæ, alterum virtutis modicæ. Atq; hi sunt Smyrnensis, & Philadelphius. Præterea duos fuisse illaudatos, in quos scilicet nulla cadit laudis particula; vnum perditum, tepidum alterū. Et hi sunt Sardensis, & Laodicenus. Tres deniq; esse, quorū laudi adiungitur reprehensio, primo propter lassitudinem, alteri propter pusillanimitatem, & tertio propter imprudentiam Et

A hi per ordinem numerantur Ephesinus, Pergamenus, & Thyatirensis. Cùmque non sint plura conscientiarum genera; non erit vllus ex fidelibus, ad quem ex his epistolis aliqua scripta non sit.

Cur in harū epistolarum aliis sola laus, aliis sola reprehensio, aliis ea inrgatio laudi admista contineatur.

Sequitur deinde in duabus ex his epistolis nullam Episcoporum laudem contineri debere, sed solam reprehensionem: in aliis item duabus è contrario, nullam reprehensionem, sed solam laudem: in tribus autem reliquis laudi reprehensionem debere adiungi. Præterea, vbi nulla est reprehensio, nulla etiam erit comminatio. Quare in binis literis nulla comminationis est mentio; quæ tamen est in quinque reliquis contra illos, ad quos scribuntur, nisi mores correxerint. Atque ita non est omnino verum, quod
B fortasse per obliuionem dixit Hieronymus epist. 50. nempe in his omnibus epistolis contineri comminationes aduersus eos, qui non egerint pœnitentiam. Porrò vniuersis epistolis inter se collatis, mirabiles existunt cum dissimilitudines Christi appellationum in singularum inscriptionibus; tum etiam varietates siue præmiorum ad inuitandum, siue minarum ad deterrendum. Et cùm ratio ex se postulet, vt hæc omnis diuersitas ad conscientiarum genera referatur; diligenter inuestigāda est idonea ratio; in qua acquiescat animus, qui antea anceps dubitabat, cur in hac epistola aliter se Christus appellet, quàm in illa? cur aliud præmium proponat? alias intendat minas? Ad ipsam ergo Episcoporum dissimilitudinem omnis alia variandi ratio referenda est. Atq; in singulis epistolis sapientiæ est considerare, qualis sit aptior doctrina ad quodlibet ex illis septem
C conscientiæ generibus. Applicatio tamen ipsa ostendet, epistolas a Christo Ioanni dictatas, esse perfectam imaginem eorum, quæ mens optare poterat. Aduerte autem ex vnius epistolæ cum altera comparatione, aliquid etiam deprehendi dignum, quod ad morum doctrinam perpendatur. Verbi gratia; si sexta epistola cum secunda coniungatur, apparet eosdem, qui perfecto & optimo Episcopo siue Prælato se subiicere nolunt, medioeri faciliùs acquiescere. Nam synagoga Satanæ blasphemat Smyrnensem, & prouoluitur ad pedes Philadelphij.

Ad fructum ex his epistolis percipiendum postulare à Deo cæleste lumen debemus; vt dignoscamus singuli, quænam ex conscientiarum differentiis nostra sit; & videamus ex illis epistolis, quænam ad nos singulariter spectet. Obseruandum autem est, Christianos aliquos fortassis non ad
D vnam solùm ex prædictis classibus spectare; sed ad duas, vel etiam tres: vt qui vna ex parte esset aliquantulum tepidus, ex altera timidior, & ex alia imprudens, cum hoc tres epistolæ loquentur. Nec ideò est minùs perfecta diuisio, quòd duæ veteres differentiæ simul in eundem confluant. Quemadmodum diuisio boni in vtile, honestum, & delectabile, optima est, licèt aliquando in eādem re tria hæc membra simul coniungantur.

Diuinæ prouidentiæ ratio in septem hisce Episcopis potissimùm eligendis.

Notanda præterea est Diuinæ prouidentiæ ratio atque consilium, quæ illarum Ecclesiarum eiusmodi Episcopos eādem tempestate selegit, in quibus septem conscientiarum discrimina supradicta insigniter eminerent. Hos ergo septem Episcopos Deus, quasi septem specula, fidelibus constituit, in quibus quisque conscientiarum & vitæ rationem posset contemplari. Et cuiusque discriminis
E præclarum est exemplum, quod nobis proponitur non tantùm, quia illi in excelso dignitatis gradu (id est dignitate Episcopali) erant collocati; sed etiam quia vnusquisque in sua vitæ ratione insignis est; tepidus (inquam) est valdè tepidus; imprudens valdè imprudens: & idem de ceteris iudicium esto. Quamuis autem id ita esse congruerit ad illam conscientiarum diuisionem meliùs exprimendam, facilè tamen perspicitur, singulas differentias intra suæ rationis limites latiùs se posse extendere; atque adeò augeri, vel minui. In aliquibus enim (exempli gratia tepiditas peccati lethalis labem contrahet: in aliis venialis rationem non excedet. Et præmia similiter atque comminationes eādem proportione accipienda sunt. Denique huius diuisionis consideratio minimè fit per violentam accommodationem, sed aptissima potiùs est ipsius
F contextus declaratio; vt illi manifestum erit, qui seriò Spiritus sancti intentionem in his epistolis assequi studeat. Inueniet enim, longè aliter applicari septem epistolas, septem prædictis conscientiarum generibus, quam singulas singulis ex septem virtutibus; nimirum tres primas charitati, fidei, & spei (quas Theologicas appellamus) & quatuor postremas quatuor virtutibus cardinalibus. Nonnulli enim hoc modo septem epistolas applicare conati sunt: sed quam aptè, aliorum sit iudicium.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

PARS PRIMA.

Quæ est de epistola ad Ephesinum Episcopum: & sub eius persona ad quoscunque fideles, in quibus pristinus charitatis ardor aliquantulum refrixit.

TEXTVS.

Verſ. 1. *ANgelo Ephesi Ecclesiæ scribe; Hæc dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum.*

2. *Scio opera tua, & laborem, & patientiam tuam, & quia non potes sustinere: & tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt, & inuenisti eos mendaces.*

3. *Et patientiam habes, & sustinuisti propter nomen meum, & non defecisti.*

4. *Sed habeo aduersum te, quòd charitatem tuam primam reliquisti.*

5. *Memor esto itaque, vnde excideris: & age pœnitentiam, & prima opera fac. Sin autem, venio tibi, & mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris.*

6. *Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.*

7. *Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis: Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.*

COMMENTARIVS.

Cur Episcopi nomina subticeantur?

ANGELO *Ephesi Ecclesiæ scribe.*] Similis est inscriptio in omnibus epistolis. Vbi notandum est silentio inuolui proprium Episcopi nomen. Quia postquàm ad Episcopi dignitatem fuit euectus, debet in virum alterum mutari, & antiqui nominis obliuisci. Vide illud 1. Reg. 10. 6. *Mutaberis in virum alium.*

Initiū epistolæ aliqua vnde, & cur sumatur?

Hæc dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua, & ambulat in medio septem candelabrorum.] A nomine scribentis videbantur epistolæ incipiendæ. Et pro Christi nomine (qui epistolas illas dictabat) in singulis epistolis eligitur aliquid eorum, quibus Christus in primi capitis visione mirabiliter insignitus atque ornatus apparuit: vel aliquid ex iis, quæ de se ipse in eadem visione dixerat. Ex quo perspicitur, harum epistolarum illum esse finem ac scopū, vt Apocalypseos repræsentatione ad nostrarum animarum vtilitatem vtamur. Inter periphrases verò, quas Christus in his epistolis pro suo nomine substituit, in singulis illa eligitur, quæ ad eam epistolam aptior est, considerato illius Episcopi statu, ad quem ea epistola dirigitur.

Cùm igitur hæc prima ad Ephesinum scribatur, qui in charitatis feruore segniùs quàm olim se gerebat; percommodè Christus in ea hunc sibi titulum assumit, *Qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum.* Quod vt penitus intelligatur, meminisse oportet, in prima illa visione per candelabra splendentia significari, quātùm Christianæ olim Ecclesiæ, Iudaicæ persequutionis tempore, omni virtutum splendore effulserint; seu potiùs quantùm in eis enituerint septem diuinæ prouidentiæ spiritus. Per stellas autē Christi dexteræ indicari, Christianæ Ecclesiæ Episcopos à Deo fuisse electos; vt cælestium instar stellarum, Gentes sua doctrina & sanctitatis luce collustrarēt; & in suo illo fulgore Christi dexteræ potentiam manifestarent. Vtraque ergo consideratio aptissima est; vt Episcopus, qui in antiqua charitate deferbuerat, animaduertat; quàm indignum sit pristinum feruorem remisisse. Hac enim re; (quod ad ipsum attinet,) candelabri, id est, Christi Ecclesiæ splendor imminuitur; & obscuratur etiam fulgor, quem ex se debet effundere, qui vocatus est. vt esset stella siue gemma in Christi annulo. Atque hoc est illi ante oculos ponere suæ vocationis celsitatē, pristinum splendorem & obligationem qua teneatur, nequid eidem vocationi desit, quo minùs splendor ille, quem Deus optat à suis seruis & familiaribus in toto orbe emitti, vel minimùm decrescat. Verbi gratia, eligit Religiosos homines, qui in mundo eluceant veluti Ecclesiæ candelabra aurea, aut Christi dexteræ stellæ, conspicuo doctrinæ & sanctitatis fulgore. Quòd si illi in primæ charitatis feruore refrigescant, necessariò desiderandum est, quod Christus ex religiosis viris maximè expetit, videlicet vt sint mundi lux. Quāobrem ad eos excitandos, qui tepescere ex primo ardore videbantur nihil accommodatius est, quàm illis in mentem reuocare celsum dignitatis gradū, quò Deus ipsos extulit: & priorem illum splendorem, quem quondam effundebant.

Cur hic titulus huic præfigatur epistolæ.

Cur hic Christus dicatur in medio candelabrorum ambulare?

Deinde ideò dicitur Christus in medio candelabrorum deambulare; vt meminerint fideles, ex parte Christi copiosum eis auxilium offerri, atque adeò Christum ipsum valdè cupere, ne illi obsistant, quoties ipsos veluti candelabra emungere, & oleo augere conatur: considerent item, cùm tantum in Christo habeant præsidij, pudendum planè esse, vt per ipsos stet, quo minùs orbem suo illustrent fulgore; vt proximi *glorificent patrem eorum, qui in cælis est*, & luce, quam per illos sibi Deus impertit, ad suam ipsi vtilitatem fruantur.

Quid sit, Christum septem stellas in manu gestare.

Prætereà asserere Christum in medio candelabrorum incedere, & septem stellas in annulis gestare; hoc (inquam) vna ex parte illis Christi opem & præsidium pollicetur, quo effulgeant, vt

P 3 par est,

par eſt, & in diuino obſequio ſtrenui atque conſtantes fiant; ex alia verò illis Chriſti ſupplicium comminatur, qui ſuâ ignauiâ ac deſidiâ ſe ferri ſinunt. Quòd enim in medio candelabrorum ambulare dicitur, planè oſtendit, nihil ipſum latère, & grauiter ſplendoris remiſſione offendi. Annulos porrò præſentes intuetur, qui multò antea per Ieremiam dixerat, *Si fuerit Iechonias annulus in dextera mea, inde euellam eum.* Ierem. 22. 24. atque idem comminatur illi, qui cùm annulus illius ſit, ſuæ tamen vocationi non reſpondet.

Hanc explicationem tituli, quo Chriſtus in hac epiſtola vtitur, legitimam reputo. Sed dicet aliquis, capitis primi contextum diſtinguere ab ſtellis candelabra; & candelabra quidem pro Eccleſiis ſumere, pro Epiſcopis verò ſtellas; cùm tamen nos in præſenti videamur vtrumque ſymbolum Epiſcopo tribuiſſe. Reſpondeo, quod aſſeritur ſeptem Diuinæ prouidentiæ ſpiritus in primitiuis Eccleſiis olim ſplenduiſſe, ſicut lucernas in aureis candelabris, licèt non ſolùm de Epiſcopis, ſed etiam de tota Eccleſia affirmetur; illum tamen ſplendorem atque illud candelabri ſymbolum non minùs ad Epiſcopos, quàm ad ceteros ſpectare: quin imò ad eos peculiari ratione applicari, vt ad magiſtros ceterorum. Atque ita Chriſtus dixit, *Nemo accendit lucernam, & ponit eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum.* Matth. 5. 15.

Verſ. 2. 3. *Scio opera tua, & laborem,* &c.) Commendantur Epiſcopi Epheſini opera & virtutes, defectus tamē in eo notatur. Egregia opera, quæ laudantur in eo, Ribera cum Ambroſio exponit de his operibus, quæ efficiebat ipſe antequàm primam charitatem relinqueret. Veriſimilius tamen eſt, de iis etiam eſſe intelligendum, quæ præſtabat Epiſcopus, cùm hæc ad illum ſcribebantur. Nam in præſenti ſubditur; *Non potes ſuſtinere malos.*

Quid in Epheſino commendetur.

Porrò ea omnia, quę ad Epheſini laudem in hac epiſtola pertinent, optimè Pererius explicat diſputatione 3. & 4. Illud tamen noto, in verbis illis, *Non potes ſuſtinere malos*, non opus eſſe, vt malorum nomen ad hæreticos ſolùm coarctetur. Nam in feruenti zelo aduerſus alia etiam vitia ac ſcelera; in peracri item dolore, quo Dei ſerui ſtimulantur, ob aliorum hominum flagitia; (eorum præſertim qui ſuę fidei commiſſi ſunt) verè locum habent ea verba, *Non potes ſuſtinere malos.* Vt & illud Pauli, *Quis ſcandalizatur, & ego non vror?* 2. ad Corinth. 11. 29.

Præter hæc, in iis, *Tentaſti eos, qui ſe dicunt Apoſtolos eſſe, & non ſunt:*] indicatur Epiſcopi prudentia. Neq; mirum eſt eius, qui prudentia pollebat, remiſſionem reprehendi. Sępe enim vſu venit, vt remiſſio in eis notetur, quorum alioqui prudentia ſpectatur. Eorum autem remiſſio plerumque oritur ex eo, quòd plus æquo humanarum rationum momenta ponderant; atque ita iudicant non expedire, vt omnia ad viuum ex feruore ſpiritus reſecentur; ſed propter pacis bonum, conniuendum eſſe interdū, & aliquatenus carni acquieſcendum; ne ſi omnia ad amuſſim ſpiritualis perfectionis exigantur, fremant ſubditi; & in maiores difficultates deuoluatur gubernatio. Et quidem negari non poteſt, quin optima prudentia omnia attentè examinet, & nimium zelum debeat cauere. Sed *medium tenuère beati.* Et fortaſſe plus peccant Prelati per remiſſionem, quæ ſub ſpecie prudētiæ obrepit, quàm per imprudentiā quæ ſub ſpecie zeli. Vtrumq; tamen peccatum reprehendunt epiſtolæ Chriſti; alterū in Epheſino, in Thyatirenſi alterum. Cùm ergo Epheſinus humanis rationibus plus æquo tribueret, & remittendi occaſionem ex vano timore turbulentæ ciuium ſeditionis deſumeret; ſapientiſſimè ſcripta eſt ad illum comminatio, de qua infrà.

Epheſini Epiſcopi prudentia indicatur.

Adhuc tamē remiſſionis inſimulatur.

Verſ. 4. *Sed habeo aduerſum te, quod charitatem tuam primam reliquiſti.*] Ambroſius & Haymo exiſtimant hunc Epiſcopum charitatem amiſiſſe. Multò tamen veriſimilior eſt explicatio Riberæ, & Pererij, qui aſſerunt illum non quidem amiſiſſe charitatem, ſed aliquantulum ex priſtino ardore remiſiſſe. Quòd ſi aduertimus hunc Epiſcopum (vt ſuprà diximus) fuiſſe ſanctum Timotheum; pro certo videtur habendum, obiurgatum non fuiſſe propter lethale aliquod peccatū. Præterquàm quòd ipſius patientia, zelus & egregia opera collaudantur; neque ſolùm opera quæ olim fecerat, ſed etiam, quæ tunc faciebat, cùm hæc epiſtola ad eum ſcripta eſt, (vt ſuprà vidimus.) Cum quo tamen ſtare poteſt, ipſum aliquantulum deferbuiſſe, cum adeò ſit humanæ naturæ imbecillitati procliue; vt expendit optimè Pererius diſp. 5. Quamobrem B. P. N. Ignatius, ſapientiſſimè in noſtra Societate bis quotannis Votorum inſtaurationem inſtituit. Nouerat enim, quantùm expediret, homines ex infirmitate naturæ labantes ac ſeneſcentes inſtaurari frequenter ac renouari. Ad eiuſmodi autem renouationem ſuadendam, neſcio quid aptius hac epiſtola poſſit afferri?

Vtrùm Epheſinus de charitate amiſſa obiurgetur.

Votorum inſtauratio bis quotannis in Soc. Ieſu inſtituta.

Cùm ergo agatur hîc de perſona, quæ pluribus erat virtutibus, iiſque laude dignis prædita; reprehenſionem tamen merebatur propter antiqui feruoris remiſſionem; quinam, obſecro, meliùs laſſa virtus deſcribi potuiſſet, quàm illis verbis, *Charitatem tuam primam reliquiſti?* Quid enim aliud eſt à priſtino charitatis feruore nonnihil deciſcere, quā charitatem illam primam reliquiſſe? Porrò hæc remiſſio intelligenda eſt de minori ſtudio & contentione in iis omnibus operibus, quæ ad feruentem charitatem ſpectant. Quare emendatio in eo conſiſtit, vt opera iuxta antiquum illum ardorem fiāt; atque hoc eſt, *prima opera fac.* Quemadmodū enim dicitur, *Charitatem tuam primam reliquiſti*, nō quòd ei charitas defuerit; ſed quòd non erat adeò feruens diuini obſequij æmulator, ac fuerat olim: ſic etiam cùm additur, *prima opera fac*, in eo ſenſu accipiendum eſt, vt antiquum feruorem ac zelum in bonis operibus & eorum perfectione renouare contendat.

Remiſſio, de qua reprehenditur Epheſinus, cuiuſmodi ſit intelligenda.

Verſ. 5. *Sin autem, venio tibi, & mouebo candelabrum tuum de loco ſuo.*] Venire dicitur Deus phraſi hebraica, cùm ſuam prouidentiam in aliquo peculiari opere manifeſtat. Quid autem ſit mouere candelabrum de loco ſuo, quadrupliciter video à variis auctoribus explicari. Primò Andreas intelligit de tranſlatione ſedis Pontificis, quæ quondam erat Epheſi, in regiam ciuitatem, ſcilicet Conſtantinopolim. Secundò Ambroſius & Beda interpretantur de priuatione mercedis, quæ paſtori pro labore & cura debebatur. Tertiò Haymo, Rupertus, Richardus, Thomas, Carthuſianus, & Ribera affirmant in hoc loco candelabrum deſignare epiſcopale munus ac dignitatem; comminationem autem eſſe, Deum ab Epiſcopo munus ablaturum, niſi ad antiquā charitatē rediret. Hæ tamen explicationes meā ſententiā parū conſentaneæ ſunt; & in tertia illud mihi minimè probatur, quod aiunt, hic ſcilicet aliter accipi candelabri nomen, quā in prima viſione; vbi pro Eccleſia ſumitur. Contra hoc enim illud validum eſt argumentum, quòd in his ſeptem epiſtolis, ſemper ad viſionem primi capitis habeatur reſpectus. Quare coactum eſt aliter accipere in præſenti nomen candelabri, quàm in primo capite. Præſertim cùm in hac ipſa epiſtola expreſſa mentio fiat ſeptem candelabrorum primi capit. Ad hæc non oſten-

Quo ſenſu Deus venire dicatur.

Mouere candelabrū de loco ſuo quid ſit.

Alterum placita.

oſtenditur ea ratione, quàm apta ſit eiuſmodi comminatio reſpectu ſuperioris querelæ; in qua Epiſcopus obiurgatur, quòd charitatem ſuã primam reliquerit. Præterea Deus Epiſcopos ſua dignitate & Epiſcopatu priuare non ſolet, niſi illam ſimul cum vita auferat. Quòd ſi ſenſus ſit illum vita ſpoliandum; cur hæc comminatio in hac epiſtola potiùs, quàm in ceteris adhibetur? Denique hæc explicatio meo iudicio violenter textui accommodatur; neque ſenſum continet magni faciendum.

Auctoris mens.

Quarta igitur explicatio eſt, Chriſtum huic Epiſcopo minitari, niſi ad charitatem primam redeat, fore vt ipſius Eccleſia commoueatur ac perturbetur. Ac primò hæc eſt explicatio Victorini, qui quod dicitur *mouebo candelabrum tuum*, ſic exponit; *diſpergam plebem tuam.* Hoc ipſum aptiùs fortaſſe explicauit Andreas; cuius ea ſunt; *Mouebo candelabrum tuum, id eſt, Eccleſiam in fluctus atque tempeſtates coniiciam.* Eodem ſpectat Lyra ſic explicans, *Obedientia tua ſubtraham ſubditos tuos.* Quod etiam ad pacis Eccleſiaſticæ perturbationem pertinet. Hanc igitur Victorini, Andreæ atque Lyrani expoſitionem veriſſimam iudico. Nam ſi rem ipſam inſpiciamus; propria remiſſionis pœna eſt, vt qua ratione exiſtimabat aliquis ſe quiete & tranquillitate fruiturum, remittendo ſcilicet aliquid de feruore & zelo, eadem tandem res deuoluatur in maiorem ciuium ſeditionem, & Eccleſiaſticæ pacis perturbationem. Tum quia æquum eſt, vt diuina prouidentia ea ratione puniat eos, qui ab ipſius conſilio diſcedunt, & proprio conſilio fidunt, nempe; deducendo eos ad eas ipſas difficultates, propter quas Dei conſilium reliquerunt. Tum etiam quia ita eſt hominum naturæ conſentaneum, vt ex remiſſione ducis oriatur perturbatio militum; & diſciplina ac ſeueritate multò meliùs conſeruetur & augeatur pax & obedientia. Optimè ergo habet textus, qui ad eum qui remiſit de antiquo feruore ait, *Age pœnitentiam, & prima opera fac*; id eſt inflammare iterum priſtino zelo: *ſin autem, mouebo cãdelabrum tuum*, id eſt; inducam te in eam ipſam tentationem, à qua per humanam prudentiam cauere tibi putabas; & puniam tuam negligentiam ſeditione & commotione ciuium tuorum; à qua certiſſimè fugeres, ſi meis conſiliis perfectè acquieſceres per zelum & ſpiritus feruorem.

Quid ſit prima opera facere.

Hic ſenſus aptiſſimè ad textum applicatur. Nam ſi candelabrum eſt Eccleſia; quid aliud deſignare poteſt commotio candelabri, quàm commotionem atque perturbationem reipublicæ? Ita fit, vt Prælatus, dum parat quietem, inquietem pariat; & diſpergatur plebs, & ſubditi à Prælati obedientia ſeſe ſubtrahant.

Eadem commotionis candelabri doctrina ad ſingulares cuiuſque vtilitatem applicatur.

Præterea cum eadem proportione loquendo, hoc ipſum ſolet homini contingere, in ſuarum cupiditatum moderatione. Qui enim in priori ſpiritus ardore refrigeſcunt, exiſtimantes hoc modo ſe minus laboris ac difficultatis habituros; ij in grauiores perturbationes ſolent incidere. Quare, dum laborem ſubterfugiunt, quem illi in ſuis cupiditatibus cohibendis exhorrent; in maiores difficultates deueniunt. Atque ita iuſtiſſimum eſt diuinæ prouidentiæ ſupplicium, vt qui priſtinum charitatis feruorem relinquit, in ſeipſo commotionem candelabri experiatur.

Verſ. 6. Nicolaitarũ hæreſis quæ fuerit.

Odiſti facta Nicolaitarum.] Quæ ſint hæc Nicolaitarum facta, vel opera, infrà n. 14. explicatur illis verbis, *Edere & fornicari*; id eſt, edere de idolothytis, & carnis voluptatibus ſe tradere: atque ad vtramque rem Nicolaitæ turpi ſua doctrina licentiam permittebant, vt ex eodem loco videtur colligi. Ait enim textus infrà, num. 14. *Balaam docebat Balac mittere ſcandalum coram filiis Iſraël, edere & fornicari: ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.* Victorinus in præſenti hæc ait, *Nicolaitarum hæreſis erat, vt delibatum exorcizaretur & manducari poſſet; & vt quicunque fornicarius eſſet, octauo die pacem acciperet.* Plerique Nicolaitis doctrinam tribuunt multò adhuc peſtilentiorem. Aiunt enim illos non ſolùm omnigenæ luxuriæ ſordibus fuiſſe inquinatos, ſed eas etiam affirmaſſe ad ſalutem neceſſarias. Ceterùm vtcunque hoc ſit; flagitioſæ vitæ & doctrinã & peſſimo exemplo fauebant. An verò Nicolaus ipſe huius ſectæ auctor extiterit, vel abſq; illius culpa appellati ſint Nicolaitæ; in vtramque partem per varios & graues auctores diſceptatur. Et quidem Nicolaum ipſum accuſant Irenæus, Tertullianus, Hilarius, Epiphanius, Hieronymus, & plerique. Eundem excuſant Clemens Romanus, Clemens Alex. Hippolytus, Euſebius, Theodoretus, Dorotheus, quos refert & ſequitur Baronius tom. 1. anno Chriſti 68. vbi etiam affert S. Ignatium. Verùm quod Ignatius ait, id vnum eſt, eos falsò Nicolaitas fuiſſe nuncupatos. Licèt autem Nicolaus illius hæreſeos auctor extiterit, potuit Ignatius verè & eleganter dicere, illos falsò Nicolaitas appellari. Quia nomen hoc ſonat victoriam omnem. Qui verò carnis illecebris ſeſe totos dedunt, illi quidem non victores ſunt; ſed victi, atque ſerui peccati. Et fortaſsè excuſatio Nicolai orta eſt, ex eo quòd verba Ignatij non intelligerentur.

Nũ Nicolaus huius ſectæ auctor extiterit?

Verſ. 7. Num in præmiis & admonitionib. ad epiſtolarũ calce additis ſermo ſit cũ ſingulis epiſcopis?

Qui habet aurem, audiat, quid ſpiritus dicat Eccleſiis.] Hæc ſententia in ceteris omnibus epiſtolis iteratur. Et ſemper adiungitur his verbis, quibus præmium vincenti ſpondetur. Vnde duo infert Ribera. Primum eſt, in præmio illo non eſſe ſermonem cum Epiſcopo, cui epiſtola ſcribitur; ſed generatim cum omnibus Eccleſiis. Alterum verba illa, *Qui habet aurem, audiat*, non eſſe referenda ad ea, quæ Epiſcopo ſcripta ſunt, ſed ſolùm ad præmium, cui adnectuntur. Ego contrà ſentio; primò tam præmia, quàm cetera omnia in epiſtolis aptiſſima proportione diſtribui iuxta cuiuſque Epiſcoporum conſcientiæ neceſſitatem. Exiſtimare enim has eſſe communes ſententias, nec ad hanc epiſtolam potiùs, quàm ad illam attinere; hoc certè eſt, magnam ipſis epiſtolis venuſtatem ac decorem detrahere, & difficultatem ſubterfugere; ne teneamur ad reddendam rationem, cur hoc ſingillatim præmium in hac epiſtola; illud in alia, non tamen è contrario deſignentur. Secundò, ſi præmia in ſeptem epiſtolis iuxta ſeptem conſcientiarum differentias magna conuenientia diſtribuuntur; manifeſtum eſt in ſingulis epiſtolis, præmium priùs Epiſcopo, deinde ſui ſimilibus proponi (ſi ea præſtiterint, quæ Chriſtus hortatur.) Tertiò, in præmio, comminatione, conſiliis & exhortatione; quod Epiſcopis dicitur, dicitur etiam Eccleſiis, iuxta illud, *Quod vobis dico, omnibus dico.* Et propterea ſententia illa in omnibus epiſtolis repetitur, *Qui habet aurem, audiat, quid ſpiritus dicat Eccleſiis*; quæ rectiùs intelligetur, opinor, ſi ad omnia referatur, quandoquidẽ eadem eſt omniũ ratio. Quartò, quòd hęc verba coniungantur, *qui habet aurem, audiat*, cum præmio quod mox proponitur; non ideò fit, vt ad præmium ſolùm referantur, ſed quia vtramque rem (ſcilicet admonere, doctrinam illius epiſtolæ ad Eccleſias ſpectare, & victori præmium proponere) oportebat ad finem epiſtolæ apponi. Quare interdum antecedit præmium; interdum admonitio illa *qui habet aures*, &c. ſubſequitur. Nec aliquid referre puto, quòd præmium vel præcedat, vel ſubſequatur, vel etiam interponatur.

Vincentis nomine quem hic Rupertus intelligat.

Vincenti dabo edere de ligno vitæ quod eſt in paradiſo Dei mei.] Vincentis nomine Rupertus hic intelligit eum, qui pœnitentiam agit de peccato, quod Chriſtus in Epheſi Epiſcopo reprehenderat; quòd ſcilicet primam charitatem liquerit: cuius peccati pœnitentiam conſequuntur ipſius pœnitentiæ fructus: ij ſunt, ad priſtinum charitatis vigorem redire, & prima opera facere. Itaque iuxta Rupertum, ille ſub vincentis nomine eſt intelligendus, qui ſuam vincit remiſſionem vera pœnitentia ac ſeria deliberatione Deo iuxta priſtinam charitatem ſeruiendi. Hæc Ruperti explicatio non videtur probabilis Pererio. Quia verbum illud, *vincenti*, præcisè & abſolutè ponitur, atque adeò omnes victores ſanctos, quocunque modo vincant, amplectitur. Quòd ſi ad epiſtolæ contextum reſpiciatur; paulò antè Dominus non ſolùm de agenda pœnitentia fuit locutus; verùm etiam de patientia in aduerſitatibus ac tribulationibus, de non tolerandis pſeudoapoſtolis, & de proſequendis odio Nicolaitis. Propter hæc Pererius verius reputat, vt de omnibus Sanctorum victoriis ſermo ſit, ſiue Martyrum, ſiue Paſtorum, ſiue Doctorum, ſiue Religioſorum de mundo, carne, diabolo; ſiue denique eorum, qui de ſuis peccatis per pœnitentiam triumphant.

quem Pererius.

Ruperti ſententia præfertur.

Mihi hæc Pererij expoſitio minimè probatur. Si enim hæ præmij promiſſiones adeò generatim ſumantur, magna concinnitate & artificio epiſtolas priuabimus, in quibus præmia ſapientiſſimè ſingulis deſignantur. Quòd ſi in his ſeptem epiſtolis de omni victorum genere ſermo eſſet; elegans illa præmiorum partitio gratis omnino fuiſſet propoſita, & nulla habita ratione Epiſcopi, ad quem vnumquodque ſingillatim deſtinatur. Quod qui dixerit, mea opinione, difficultatem conatur effugere, & generali expoſitione contentus eſt, quòd aptam rationem minimè inueniat, cur Epheſino potiùs, quàm aliis dicatur; *Vincenti dabo edere de ligno vitæ.* Atqui *ſermo opportunus eſt optimus*, vt ait Sapiens Prouerb. 15. 23. Ac proinde non vidit optimam horum præmiorum partitionem, qui non animaduertit, quàm opportunè præmia ſingula proponantur, id eſt, quàm appoſitè ad ſingularum epiſtolarum argumentum.

Ad Pererij verò obiectionem reſpondetur, Vincentis quidem nomen abſolutè & abſtractè poſitum latiùs patere; cohortationi tamen ſubiunctum referri omnino debere ad eum, qui difficultatem ſuperat, quæ in ea re præſtanda, quam Chriſtus hortatur, poteſt occurrere. Quamobrem, vt ſeptem epiſtolarum hortationes diuerſæ ſunt, ita etiam diuerſa præmia illis mirificè reſpondent. Quod autem additur, in hac epiſtola non tantùm fieri mentionem de agenda pœnitentia, verùm etiam de patientia, de odio Nicolaitarum, & aliis. Ad hoc reſpondeo, harum quidem rerum factam fuiſſe mentionem in Epheſini Epiſcopi commendatione: præmium tamen directè ad hortationem reſpicere. Hortatio autem continebat, vt ignauiam in diuino obſequio deponeret; & ad antiquum charitatis feruorem rediret. Et cùm in hac ſuperanda eſſet non leuis difficultas, idcircò illi additur, *Vincenti dabo edere de ligno vitæ.*

Eapropter mihi maximè arridet Ruperti explicatio; quam non probabilem ſolùm, ſed etiam certam exiſtimo. Cuius præcipua confirmatio ex eo petitur; ſi in illa appareat huius præmij proportionem cum exhortatione, quæ mox additur, egregiè congruere. Obſeruandum igitur eſt, eiuſmodi hortationem ad Epheſinum Epiſcopum eò potiſſimù

Quæ ſit cohortatio E-

A ſpectare, vt antiquum inſtauret vigorem, nec in via Dei ſe langueſcere patiatur. Atqui ad hoc nihil potuit afferri congruentius, quàm lignum vitæ. Quis enim neſciat, vitæ lignum appellari illud, de quo Geneſ. 2. 9. & cap. 3. 22. quod ab inſita virtute, & vires renouare poterat, & ſenium prohibere? In quo apparet aptiſſima conuenientia cum ſpirituali renouatione, de qua hìc ſermo erat. Cur igitur omittenda prorſus eſt hæc congruentiſſima proportio; nec conſiderandum in hoc præmio haberi reſpectum ad virium recuperationem, ne vetuſtas ac laſſitudo obrepat; ſed ſolùm fieri ſermonem de communi ſanctorum Martyrum, Virginum, & Confeſſorum vita?

pheſino Epiſcopo adiecta & querſum.

Sed obiiciet quiſpiam; ad eius quidem virtutem, qui quotidie vires renouat, nec ſeneſcere patitur, aptum eſſe ſymbolum, edere de ligno vitæ: in hac tamen epiſtola non afferri ligni vitæ ſymbolum ad virtutem ac meritum; ſed ad eius prĕmium indicandum; præmium autem, quod virtutibus promittitur, idem eſſe ſcilicet immortalitatem, quam vitæ lignum apprimè repræſentat; atque adeò non videri hìc ſermonem eſſe de vnius ſolùm virtutis, ſed de C omnium præmio.

Lignum vitæ quo pacto hic ſumatur.

Vt huic reſpondeam obiectioni, aſſero primò lignum vitæ, licèt hìc propriè pro immortalitatis ac beatitudinis præmio ſumeretur; concinnè tamen & eleganter conſiderari, vt ſpiritualis renouationis præmium; qua anima inſtauratur, nec ſuas vires patitur veteraſcere; eſſéque cæleſtem beatitudinem; quatenus eundem cumulatiſſimè præſtat effectum. Valdè enim aptum & congruens eſt, vt eum qui vota ſua renouare ſtudet, nec patitur vnquam virtuti ſenium obrepere; remuneret Deus compenſando gloria immarceſcibili virtutem ſeneD ctutis expertem. Congruenter enim virtuti perſeueranti & non deficienti reſpondet gloria nunquã deficiens, ſeu vita vetuſtatis expers; quam eleganter ſignificat eſus ligni vitæ. Atque hanc immortalis gloriæ ſignificationem ferè huius loci interpretes ſequuntur.

Lignũ vitæ de ſacra etiã Euchariſtia exponitur.

Enim verò huic explicationi addit Rupertus aliam, quæ mihi etiam perplacet: ea autem eſt, in hoc loco non modò de æternæ Beatitudinis præmio ſermonem inſtitui, ſed etiam de fructu ex ſacra Euchariſtia percipiendo in hac vita ab eo, qui E fortiter apud ſe ſtatuerit ſua vota ac deſideria inſtaurare, & antiquum ſtudium & contentionem repetere; nec in virtutum exercitatione langueſcere. Hæc expoſitio vt rectè percipiatur, notandum eſt primò, in re adeò difficili (cuiuſmodi eſt non pati animi virtutem ſeneſcere, nec à priſtino ardore deſciſcere) non ſatis eſſe hortationem; ſed oportere eiuſmodi homini, qui hæc in mente firmiter deliberauerit, non modò in cæleſti vita præmium promitti, ſed etiam præſentem opem atque ſubſidium; cùm humana imbecillitas ex natura ſua quotidie deſciſcat atque deficiat. Ad hoc ergo F nihil potuit Chriſtiano homini opportunius & congruentius proponi, quàm vires ſibi ex ſacra communione addendæ. Etenim diuinus hic vitæ cibus illum propriè effectum ſortitur, vt animi vires vegetet ac roboret: ita vt nec retrocedant, nec deficiant. Quare Chriſtus aſſertor noſter, Ioan. 6. 48. dixit, *Ego ſum panis vitæ. Patres veſtri mãducauerunt manna, & mortui ſunt. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.* q. d. Manna non eam virtutem, quam lignum vitæ, habebat; atque ita qui manna ederunt mortui ſunt: hic verò cæleſtis cibus panis eſt vitæ; & inſtar ligni vitæ ea virtute eſt præditus, vt animi vires roboret atque confirmet, nec

Quartũ fructus ex Euchariſtia percipiendus Epheſino promittitur.

nec pristinum vigorem hebescere patiatur. Atque adeò, qui ritè, vt par est, hunc cibum ederit, spiritualiter fit immortalis. Nam ab hoc cibo virium instaurationem accipit, & viuidam virtutem, nec vetustati vnquam obnoxiam.

Quàm sit opportunus hic de Eucharistia sermo.

Quòd autem in hoc pane vitæ, ad vitæ lignum fiat allusio, meâ sententiâ euidens est, & genitiuus ille, *vitæ*, qui adiectiui vicem supplet, allusionem in se ad vitæ arborem ferè semper includit. Opponet tamen aliquis, non cohærere vt in præsenti sermo sit de Eucharistia. Nam Eucharistiç cibus communiter omnibus fidelibus proponitur. Quòd si Christus in Eucharistia lignum vitæ appellatur, non solùm edit de ligno vitæ, qui seriò statuit antiquum charitatis feruorem renouare, sed etiam quicunq; ad sacram synaxim accedit. Respondeo, Eucharistiæ in spirituali sensu congruere, quod de antiquo manna dicitur, Sap. 16. 21. *Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat; & deseruiens vniuscuiusque voluntati, ad quod quisque volebat, conuertebatur.* Fingamus ergo cibum aliquem in cuiuspiã hominis ore, eius rei induere saporem, quem homo ipse pro libito elegerit. Quãdo homo ille eiusmodi cibo vescens, dicetur aut caponem, aut phasianum edere? Tunc, opinor, quando ipsi libuit, vt cibus ille caponem aut phasianum saperet: non verò quando noluit. Si ergo sacra Eucharistia est, quę admirabilem illam ac planè diuinam virtutẽ continet, qua in hominum animis egregios ac miros effectus operetur, prout fuerit ipse animatus, qui eam suscipit; si strictè loquamur, non in quouis cælestem hunc cibum communicante præstat munus arboris vitæ, corroborando vires, & senium prohibendo: sed in his, qui miros hos effectus auidè expetentes vera deliberatione vota sua renouandi, Christi corpus suscipiunt. Atque ita formaliter loquendo (quod aiunt) non omnes, qui ad hanc mẽsam accedunt, edunt de ligno vitæ, id est, non omnes illam perfectam renouatæ virtutis spiritualem immortalitatem participant; nisi qui ad illam adueniunt ita comparati atque dispositi; quemadmodum Christus ab Ephesi Episcopo expetit.

Militantem Ecclesiam esse terrenum Dei paradisum.

Cohærent cum hac explicatione vltima illa verba, *quod est in paradiso Dei mei.* Etenim licèt cælestis patriæ beatitudo iure optimo Dei paradisus appelletur, ac licèt in æterna patriæ gloria Ioannes vitæ arborem viderit, Apocalyp. 22 nihilominùs Ecclesia etiam militans est terrenus Dei paradisus; in cuius medio Christus sub Eucharistiæ speciebus habitat. Prætereà in hac epistola peculiaris extitit ratio, vt vberes fructus ex Eucharistiæ communione percipiendi promitterentur. Hic enim cibus ex prima sui institutione ad id nobis singillatim subministratur, vt spirituales animæ vires instauret; ne pristina virtus ac vigor debilitentur. Atque item lignum vitæ de Eucharistia interpretantur Anastasius Sinaita, lib. 9. Hexaëmeron post initium, tom. 1. Bibliothecæ, & Paschasius Abbas Corbeiensis lib. 1. de corpore & sanguine Domini cap. 8. & habetur tom. 6. Biblioth. Et quidem satis meritò; nam in Eucharistia verè Christus existit, qui est Patris Sapientia, & antonomasticè iustus, & ob vtramque rationem illi symbolum vitalis ligni debetur. De sapientia enim scriptum est, Prouerb. 3. 18. *Lignum vitæ est iis, qui apprehenderint eam.* Et de iusto cap. 11. 30. *Fructus iusti lignum vitæ.*

Symbola quæ triumphantis Ecclesiæ præmia figurant, suo etiã modo præmiis militantis applicari.

Et quanquam c. 22. 14. Apocal. ligni vitæ symbolum vsurpetur ad immortalitatis præmiũ, quo beati fruuntur in cælo, significandum, symbola tamen c. 21. & 22. Apocalyp. dum gloriam triumphãtis Ecclesiæ repræsentant, indicant etiam Ecclesiæ militantis pignora ac merita: vt in duodecim gemmeis fundamentis constabit; quibus denotatur gloria, quę XII. fidei articulis respondet. Sunt enim mirifica symbola earũdem veritatum, quæ in XII. articulis à fidelium cœtu creditis continentur. Hoc suo loco speciatim explicabimus: hîc verò obiter perstrinxisse sit satis, vt aduertatur, fortassis per vitæ arborem ideò cælestis patriæ immortalitatem significari, quia symbolum erat immortalitatis spiritualis, quam in hac vita per Eucharistiam homines consequuntur. Quare significatio arboris vitæ in hoc cap. & c. 22. eadem erit, videlicet in hâc vita esse in Ecclesia arborem vitæ, quæ reparet ac restituat pristinas vires atque vigorem: & eorum præmium, qui in hac vita arborem vitæ in Ecclesia plantatam degustant, esse fructum arboris vitæ, quæ in patria cælesti est. Quæ autem de communione sacramentali diximus, ad spiritualem etiam communionem extendi suo modo possent.

CAPITIS II. PARS II.

Epistola ad Smyrnens. Episc. & sub eius persona ad fideles probatæ & perfectæ virtutis.

TEXTVS.

Vers. 8. *ET Angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit primus & nouissimus, qui fuit mortuus, & viuit.*

9. *Scio tribulationem tuam & paupertatem tuam, sed diues es: & blasphemaris ab his qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed sunt synagoga Satanæ.*

10. *Nihil horum timeas quæ passurus es. Ecce missurus est diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt tentemini: & habebitis tribulationem diebus decem. Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.*

11. *Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis: Qui vicerit, non lædetur à morte secunda.*

COMMENTARIVS.

QVàm sit verisimile, Smyrnensem ad quem Epistola scribitur, esse Polycarpum, diximus in proœmio huius capitis notatione 3.

Primus & nouissimus, qui fuit mortuus, & viuit.] Vers. 8.
Cohortatio ad Smyrnensem est, vt in mediis laboribus atque ærumnis non timeat; cùm à se Christum habeat; & vt ipsius ope suffultus vsque ad mortem firmus ac fidelis persistat.

Christi exẽplum ad pellendam ex animo formidinem efficacissimum.

Nihil horum timeas quæ passurus es.] Et infrà, *esto fidelis vsque ad mortem.*] Ad depellendum igitur timorem & corroborandam spem, nihil opportunius, quàm animaduertere Christum esse primum & nouissimum, vidimus in commentario cap. primi, in illis verbis, *Noli timere, ego sum primus & nouissimus.* Ad ingentes verò dolores & calamitates, quibus Deus familiarem suum Polycarpũ exercebat ac probabat, quid consultius esse potuit, quàm illi statuere ante oculos, quemadmodũ hâc eâdem via Deus charissimum sibi filiũ Iesum Christum deduxerit; vt in eo veluti in exemplari quodã enitescat, tribulationũm ac dolorũ magnitudi-

tudinem esse magnæ Dei amicitiæ pignus, & viam ad maximum decus & gloriam. Propterea ergo in Christi periphrasi dicitur, *qui fuit mortuus & viuit*, eâdem significatione & elegantia, qua dictum est cap. 1. 18. *Fui mortuus, & ecce sum viuens in sæcula sæculorum.*

Vers. 9. *Diuitias hic pro spiritualibus esse accipiendas.*

Scio tribulationem tuam & paupertatem tuam, sed diues es.] Hæc est descriptio magnæ sanctitatis, in media aduersitate, tribulatione, atque egestate, felicitatem summam, summásque diuitias potiri, & aduersis omnibus opes virtutis superesse. Itaque verba illa *diues es*, spirituales diuitias designant; eas potissimùm, quas sanctissimi quique viri in Christo habent, qui immensas Christi diuitias pro suis possidēt. Vide Iacobi 2. 5. *Diuites in fide.* Eccli. 44. 6. *Homines diuites in virtute.* 1. Timoth. 6. 18. *Diuites in bonis operibus.* Vide etiam 2. Machab. 7. 24. Quòd si iuxta receptam definitionem, diues est cui nihil desit; quid felicius, quàm in mediis tribulationibus ac paupertate gloriari iure posse; sicut & Paulus gloriabatur, Rom. 5. 3. *Gloriamur in tribulationibus.* & 2. Cor. 7. 4. *Superabundo gaudio in omni tribulatione.*

Blasphemaris ab his, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed sunt synagoga satanæ.] Eadē est hæc loquutio cum ea, qua Diuus Ignatius asseruit Nicolaitas falsò ita appellari, vt suprà diximus. Similiter ergo ait Christus, Iudæos Euangelij aduersarios indignos esse Iudæorum nomine, quod confessionē & Dei laudem significat, cùm iam Dei populus non sint, sed synagoga Satanæ. Quapropter acerrimo odio prosequebantur Polycarpum, vt constat ex epistola, quam Smyrnensis Ecclesia ad Ponti Ecclesias scripsit, & refert Eusebius l. 4. cap. 14. Christus igitur suum Episc. consolatur asserens eos, qui illum odio habent, quique eum maledictis proscindunt, à Satanæ partibus esse.

Vers. 10.

Nihil horum timeas, quæ passurus es.] q. d. Etsi grādis sit tribulatio futura; nihil tamen est cur paueas, quia ego tecum sum. *Ecce missurus est diabolus aliquos ex vobis in carcerem vt tentemini.*] His verbis prædicitur ingens persequutio, qua Smyrnæ fideles fuerant cōflictandi. *Et habebitis tribulationem diebus decem.*] Pererius disp 9. refert horum verborū explicationes octo. Quædam ex illis est Andreæ & Aretæ existimantiū his verbis idē significari, ac si Christus propositā tribulationū huius vitæ breuitate, Smyrnenses consolaretur. Nec enim breuis vitæ tribulationes diuturnæ esse possunt; nec patitur Deus Ecclesiæ tribulationes diutiùs durare; iuxta illud Matth. 24. 22. *Propter electos breuiabuntur dies illi.* Verùm hæc explicatio non placet Riberæ & Pererio. Quia decem dies (inquiunt) pro paucis phrasis est in sacris literis minimè vsitata; & frequentissimum est denarium numerum sumi pro multis, & decies pro sæpè. Cuius loquutionis multa sunt & obuia in sacris literis exempla. Genes. 31. n. 41. Iacob queribundus dixit socero suo Laban, *Immutasti mercedem meam decem vicibus*, id est, sæpenumerò. Num. 14. 22. *Tentauerunt me iam per decem vices*, id est, sæpius. 1. Reg. 1. 8. Annæ Samuelis matri dixit vir eius, *Nunquid non ego melior tibi sum, quàm decem filij?* id est multi. Iob 19. 3. *En decies confunditis me*, id est, sæpè, variisque in rebus vultis me confundere. Eccles. 7. 20. *Sapientia confortauit sapientem super decem principes ciuitatis.* Propter hæc Ribera & Pererius, nec non Cantipratensis lib. 6. hypotypos. cap. 4. tribulationem dierum 10. opinantur in præsenti poni pro longa persecutione, & multo tempore duratura. Nihilominùs mihi maximè arridet explicatio Andreæ & Aretæ. Ac primò ea ratione optimè cohæret contextus: sic enim solemus ad

Tribulationem habere diebus decē, quid sit.

Denarius numerus pro multitudine in Scriptura sumitur.

persecutantiam hortari; quomodo dixit Paulus, *Tempus breue est*, 1. Corinth. 7. 29. Et alibi, *momentaneum & leue tribulationis nostræ*, 2. Corinth. 4. 17. Deinde, quod attinet ad phrasim, Respondeo simile quid in nostro idiomate, & in quouis alio cerni, nempe eundem numerum aliquando poni simpliciter, vt sonat; aliquando verò amplificandi gratia, & aliquando etiam extenuandi: res tamen ipsa manifestat, quomodo numerus accipi debeat. Nā si nimius excessus sit, esse decies maiorē, vel decies mutatā esse mercedem, tunc ratio postulat vt hyperbolicè accipiatur; sed tribulationem durare decem dies non solùm non est nimium, sed potiùs valde breue: ergo extenuandi causa dictum est *decem dies.* Quibus addo, sæpe nos eâdem phrasi vitæ huius breuitatem extenuare, dicendo eā vix durare decem dies. Vide Num. 11. 19. *Nō vna die vel duobus, vel quinque aut decem, sed donec exeat per nares vestras.* Similiter ergo in hoc loco, decem dierū mentio ad temporis extenuationem & breuitatem spectat. Et quòd alibi numerus denarius symbolū sit multitudinis, (vt in decem cornibus draconis & bestiæ marinæ,) non probat decem dierum mentionem debere esse symbolicam; sicut neque in supradicto loco Num. 11. 19. Itaque quamuis verum sit, maiores adhuc difficultates & angustias Smyrnensi Episc. prædici; hæc tamen non est comminatio, sed Diuinæ potiùs prouidentiæ declaratio, in maiorem familiarium suorum gratiam ac beneficium. Et cum hoc sensu rectè consentit, quod subditur, eas scilicet persecutiones nō duraturas plusquàm decem dies, hoc est, breuissimas fore: vt breuitatis consideratio iustos in suis ærumnis consoletur.

Decem dies pro exiguo temporis spatio sumi.

Dabo tibi coronam vitæ. & qui vicerit, non lædetur à morte secunda.] Vtraq; hæc propositio ad huius epistolæ præmium pertinet, & vtraque directè loquitur de illo præmio, quod Smyrnensi Episcopo promittitur, vt in præmio superioris epistolæ ostendimus. Connexio verò harum partium eiusmodi est: *Et qui in magnis persecutionibus ad mortem vsque fidelis extiterit, dabo coronam vitæ. Neque eam vitam vsquam amittet: quia qui vicerit, non lædetur à morte secunda.*

Pro huius promissionis explicatione, oportet singulas voces expendere. *Dare coronam vitæ*, videtur esse beatitudinis præmium tribuere. Sunt autē, qui coronam vitæ pro corona, quæ semper viuat, accipiant; id est, pro corona *immarcescibili*; vt loquitur Petrus epist. 1. cap. 5. 4. vel *incorrupta*, vt loquitur Paulus, 1. Cor. 9. 25. & sic etiam aiunt dici superbiam vitæ; id est, nunquam deficientē. Planius est ac verius, vt corona vitæ pro beatitudinis corona ponatur. Aptissimè autem respondet morti pro Christo toleratæ, veræ vitæ præmium. Nomen autem coronæ maiorem ex se energiam, quàm præmij nomen habet. Nec enim quoduis præmiū appellabitur corona, si de humanis loquamur. Nam cunctis quidem militibus stipendium ac præmium reddebatur; corona tamen iis solùm qui insigne aliquod facinus patrabant. Quare corona aptissimum est præmij excellentissimi symbolum. Cùm ergo agatur hîc de patientia in maximis laboribus ad vitam vsque pro Christo profundendam; congruens satis fuit coronæ nomen vsurpare, vt significetur, beatitudinem, quæ illos omnes manet, qui Smyrnensi Episcopo fuerint persimiles, clarissimam esse ac præstantissimam; iuxta illud Matth. 5. 12. *Gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis.* Vt enim inter milites hi erant insignes, & ceteris multò honorificentiùs habiti, qui coronam fuerant adepti; sic inter beatos

Corona vitæ promissa Smyrnensi, quæ sit.

Plus energiæ in coronæ nomine, quàm in præmij contineri.

beatos, qui pro Christi nomine plura & grauiora fuerint perpessi, illi meritò ceteris adeò eminent, vt coronam in cælis habere dicantur. Quare, etsi beatitudinis præmium, generatim loquendo, adeò magnum est & excellens, vt corona possit meritò appellari, quę cuilibet beato conceditur; nihilominus si aliorum præmia cum præmiis aliorum conferantur, illi propriè corona decorati dicętur, qui plurima aduersa pro Christo fortiter tolerarunt. Atque ita D. Iacobus etiam fuit loquutus cap. 1. 12. *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ.* Fit hîc præterea allusio ad luctatorum coronas, qui in palæstra victoriam reportabant: quæ tanti ab omnibus æstimabantur, quanti Horatius pōderat lib. 1. Ode 1. Perspicuum autem est, Martyres esse gloriosos Christi athletas, qui huius vitæ rerum cupiditate nudi, & diuini Spiritus gratia veluti oleo delibuti, acerrimè dimicarunt, & præmium fuère clarissimum adepti. Atque in martyrij laureola celebri apud Theologos, manifestè alluditur ad illam, quæ appellabatur sacri certaminis corona.

Martyres esse gloriosos Christi athletas.

Altera præmij pars est, *Qui vicerit, non lædetur à morte secunda.* Mors autem secunda respōdet morti primæ. Et sunt qui cum Haymone putent in Apocalypsi peccatum ipsum appellari mortem primã. Vnde philosophantur alij, separationem animæ à corpore dici mortem secundam; & propterea adiungi, eos qui vicerint, non lædi à morte secunda; quia iis, qui de peccato triumphant, nihil damni affert mors, siue separatio animæ à corpore. Qui sic exponunt, concionantur, non explicant. Constat enim in Apocalypsi, mortem secundam esse gehēnam. Vide Matth. 10. 28. & Apoc. 20. 14. & cap. 21. 8. Scio aliquos putasse gehennam appellari mortē secundam, eò quòd illam antecedat peccatū, quod est mors prima; ita Haymo. Alij peccatum ipsum appellant mortem secundam; eo quòd mortis no-

Quæ sit mors secunda.

A men primò inditum sit separationi animæ à corpore; & secundò extensum sit ad peccatum. Ita Rupertus & Albertus. Certum tamen est, animæ à corpore separationem appellatam fuisse mortem in præsenti: nam de ea dictum est, *esto fidelis vsque ad mortem.* Quare quod subditur, eum, qui vicerit, non læsum iri à morte secunda; eodem sensu intelligendum est, atque illud ad Rom. 6. 9. *Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur. Quòd enim mortuus est, peccato mortuus est semel.* Atque ita secunda mors est quam dixit Christus Matth. 10. 28. *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed potius timete eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.*

His ita constitutis expende, quàm aptè hoc præmium in secunda epistola collocetur; vbi hortatio est ad dolores & tormenta æquanimiter ad mortem vsque pro Christo toleranda. Magnis ergo tribulationibus proponitur corona, id est maximum præmium; morti proponitur vita; & perseuerantiæ in laboribus magni præmij perseuerantia, quod
C fine omnino carebit. Qui enim pro Christo moriuntur, liberi iam sunt, & à qualibet alia morte securi. Atque hoc est, *qui vicerit, non lædetur à morte secunda.*

Præmium huius epistolæ quã aptè cũ ipsius doctrina cõsentiat.

Atque vt priori epistola, vitæ vigor ac vegetæ vires senium nescientes sunt appositæ, vt sanctissimi Eucharistię effectus; ita similiter in hac epistola securitas à morte secunda ponitur etiam vt ipsius Eucharistiæ effectus. Christus enim est, qui in medio candelabrorum positus (id est in sua Ecclesia) in his epistolis loquitur; & ex collatione huius præmij cum præmiis aliarum epistolarum, videntur præmia, quæ in his omnibus epistolis proponuntur, considerari veluti effectus a Christo in sacra communione manantes. Sed de communione etiam spirituali id intelligo, vt dixi epistolã primã.

Liberationẽ à morte secũda esse Eucharistiæ effectum.

CAPITIS II. PARS III.

Quæ est epistola ad Episcopum Pergamenum, & sub eius persona ad fideles alioqui laudabiles, sed in eo reprehensibiles, quòd spiritualem pugnam reformident.

TEXTVS.

Vers. 12. *ET Angelo Pergami Ecclesiæ scribe; Hæc dicit, qui habet rhomphæam vtraque parte acutam.*

13. *Scio vbi habitas, vbi sedes est Satanæ: & tenes nomen meum, & non negasti fidem meã. Et in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, vbi Satanas habitat.*

14. *Sed habeo aduersus te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel, edere & fornicari.*

15. *Ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.*

16. *Similiter pœnitentiam age: si quo minus, veniam tibi citò; & pugnabo cum illis in gladio oris mei.*

17. *Qui habet aurem audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis; Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.*

COMMENTARIVS.

A HÆc dicit qui habet rhomphæã vtraque parte acutã. Hęc rhōphęa proculdubiò est ille gladius anceps, de quo c. 1. 16. Atq; ita genuinus sensus est de verbi Dei vi & efficacitate; vt eo loco explicuimus. Sed quorsũ istud elogiũ Christi ad Episc. Pergamenũ? Respondetur, ex illa visione capitis primi nihil aliud potuisse aptius ad Christi periphrasim pro hac epistola assumi. Nã Christi ad Pergamenũ exhortatio est, ne bellũ hæreticis Nicolaitis inferre reformidet. Hancq; ad rē quid concinnius, quã illi proponere diuini verbi virtutē ac robur? Pudendũ enim esse, cũ Pergameno Episcopo hic gladius fuerit traditus, ipsũ tergiuersari adhuc & hæreticorũ
B congressũ subterfugere. Atq; ad animos illi faciēdos nihil potuit cōgruētius afferri; cũ tanta sit Diuini verbi vis atq; potentia, quã ei spiritus Christi impertitur. Quare cũ hãc verbi Diuini virtutem Paulus agnoscat, ad Ephes. 6. 19. postulat ab Ephesiis, vt pro se ipso preces ad Deũ fundant; *Vt detur mihi (inquit) sermo in apertione oris mei cũ fiducia, notũ facere mysterium Euangelij; vt in ipso audeam, prout oportet me loqui.* Et ad Colossens. 4. 3. ab eis etiam exposcit, vt pro ipso orent; *Vt Deus (inquit) aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi; vt manifestem illud, ita vt oportet me loqui.* Quòd ergo bis

Vers. 12. De qua rhõphæa hic sermo sit.

Quorsum hic rhomphæa bis acuta mẽtio?

bis repetit Apoſtolus, *vt oportet me loqui*, propterea dicit, quia datus ei fuerat gladius, qui ex ore Chriſti procedit: atqui hoc gladio inſtructum decebat bellum aduerſus Euangelij hoſtes formidare. Aduerti etiam ex Pannonio in hac epiſtola alludi ad hiſtoriam Balaami, atque in gladio ſiue in rhomphæa Chriſti haberi reſpectum ad angelum, qui diſtricto gladio contra Balaamum ſtetit.

Verſ. 13. Antipæ martyrium, quod.

Scio vbi habitas, &c.] Hæc eſt Epiſcopi deſcriptio; in qua manifeſta eſt puſillanimitas veræ virtuti adiuncta. Eius enim fidei conſtantia laudatur in ea perſecutione, in qua Antipas in æneo boue combuſtus eſt. Reprehenditur autem, quòd ſe hæreticis opponere non audebat. Hanc inæqualitatem imitantur non pauci, qui aduerſus ſemetipſos, aut vanas mundi leges arma capere non audent, alioqui virtutis ſtudio & exercitationi valde dediti. Nota inſuper grauiſſimam fuiſſe Pergami perſecutionem; vt apparet ex Antipæ martyrio (de quo bene hîc multi) & ex verbis Aretæ: *Pergamus* (inquit) *idololatriæ dedita erat ſupra cæteram Aſiam.*

Verſ. 14. In quo Nicolaitæ Balaami doctrinã fuerint ſecuti.

Habes tenentes doctrinam Balaam.] q. d. Nicolaitas eſſe imitatores conſilij Balaam, in eo quòd fornicationem conſulentes magnam Eccleſię Dei perniciē importabant. Quemadmodũ ille in populum Iſraeliticum eandē inuexit per conſiliũ, quod Regi Balac dedit, vt Iſraelitas per fœminas pulchras ſeduceret. Id enim, quod Num. 25. narratur, ad ſuggeſtionem Balaam factum eſt, vt bene colligit Ribera ex Ioſephi 4. Antiqu. cap. 6. & ex illis verbis Num. 24. n. 14. *Veruntamen pergens ad populum meum dabo conſilium, quod populus tuus populo huic faciet extremo tempore.* Et ex Micheæ 6. n. 5. *Memento quid cogitauerit Balac, & quid reſponderit ei Balaam.* Hæc Ribera. Cæterùm non neceſſe eſt ad Hebræorum traditionem neque ad coniecturas confugere; cùm eadem veritas apertè tradatur Num. 31. 16. *Cur fœminas reſeruaſtis? nonne iſtæ ſunt, quæ deceperunt filios Iſrael ad ſuggeſtionem Balaam, & præuaricari vos fecerũt?*

Edere & fornicari.] Edere, ſcilicet, de idolothytis, quod erat peccatum Nicolaitarum; vt tradit Victorinus. Licè Beda in epiſtola ad Thyatirenſem hoc exponat de ſpirituali idololatria; forſan quia Nicolaitæ non erant idololatræ, ſed hæretici. Lyra etiam ait, veriſimile non eſſe in Pergamena Eccleſia rem adeò nefandam fuiſſe, ſcilicet inducere in fornicationem. Forſan ergo Nicolaitæ non id directè ſuadebant; ſed teterrimo ſuo exemplo ceteris offendiculo erant; nec non manifeſta contentione, qua ſuadebant, aduerſus fornicarios & aduerſus edentes de idolothytis non adeò rigidè, vt tunc fieri ſolebat, agendum eſſe.

NOTATIO IV.

Ad illa verba, Edere & fornicari, *& ad facta Nicolaitarum.*

De Nicolaitarum erroribus quæſtio.

IN conſilio, quod Balaam Madianitis dedit, inter ſe valde connexa erant, manducare de idolothytis & fornicari. Mulieres enim Madianitæ cum Iſraelitis ſe commiſcere nolebant, niſi illi de Idolothytis ederent. At in Nicolaitis duo hæc videntur diſſoluta; atque adeo nouum apparet vtrumque in illis coniungi, cùm idololatræ non eſſent. Quorſum ergo ſuaſuri erant idolothytorum eſum? Hoc Aretæ fortaſſis & Bedæ difficultatem incuſſit; aiunt enim, quæ de ſuaſione Iezabelis dicuntur ad manducandũ de idolothytis, ſpiritualiter eſſe accipienda. Et nec Beda, nec Aretas affirmant fornicationem; de qua ibi ſermo eſt, ſpiritualem eſſe (quod Ambroſius & alij exiſtimarunt) ſed idolothytorum manducationem. Et meo iudicio, ſi, quæ de fornicatione dicuntur, accipiantur, vt ſonant; conſideratè adhuc Beda & Aretas ſuſpicati ſunt, quod dicitur de idolothytorum manducatione, eſſe ſpiritualiter ſumendum. Nec enim Nicolaitæ & Iezabel idololatræ erant. Quare, cùm in illis fornicatio nullam habeat cohærentiam cum idolothytorum manducatione, ſi verba vt ſonant, accipiantur; cùmque Apocalypſis manifeſtè ad Madianitarum hiſtoriam alludat, indicio eſt, hanc coniunctionem myſterio non vacare. Quod ad Iezabelem ſpectat, dicam infra, nunc de Nicolaitis.

Num quæ de fornicatione & idolothytorum eſu tribuuntur Nicolaitis, ſint ſpiritualiter accipienda.

Exiſtimo ergo per alluſionem ad Madianitarum hiſtoriam, nimiam edendi & bibendi licentiam & quaſuis epularum delicias, quę Nicolaitarum luxurias comitabantur, idolothytorum eſus nomine aptiſſimè ſignificari. Nec enim eſt huius libri ſapientiæ conſentaneum, vt res inter ſe diſparatas abſque vlla elegantia coniungat. Quòd ſi gulæ cum luxuria copulationē hîc velit indicare, id optimam in ſe continet doctrinam. Nam *ſine Cerere & Baccho friget Venus.* Et vix laſciuia aliqua aut libido eſt, quæ non gulæ fomite alatur. Quare, vbi primùm luxuriæ laxantur habenæ, ad nimias etiam epularum lautitias atque crapulam ſeſe intemperantia effundit: deinde alluſio ad Madianitarum hiſtoriam, quæ Iſraelis filios in fraudem ſuã pellaciã induxerunt, hunc loquendi modum elegantiſſimum reddit; vt ſcilicet effrænata gulæ licentia, quæ ad luxuriam tendit, appelletur manducatio idolothytorum. Eſt autem aptiſſima allegoria, tum ob ea Pauli verba, ad Philip. 3. 19. *quorum Deus venter eſt*, tum etiam, quia conuiuia, quæ ad effrænaram libidinem diriguntur, eo ipſo Veneri & Cupidini conſecrantur, atque ita iure appellantur idolothyta. Huc accedit, vt idololatria appellatur fornicatio, ita etiã fornicationem nominari ſpiritualem idololatriam, ac proinde gulæ intemperantiam, quæ ad laſciuiam & luxuriam vergit, eleganter dici manducationem de idolothytis. Quod qui attentè conſideret, indicabit, hanc loquendi rationem eſſe Apocalypſeos elegantiã & ſapientiã digniſſimam.

Terentius.

Crapula & ebrietas libidinem ferè comitari ſolet.

Nicolaitarũ libido ac luxuria.

Hæc ipſa explicatio ampliùs ſtabilitur. Nam qui de hæreſibus ſcribunt, quique de Nicolaitis extra Apocalypſim agunt, omnes expreſsè meminerunt licentiæ & impunitatis, quam ipſi luxuriæ concedebant; manducationem verò idolothytorum non eis aſſignant, niſi qui de illis agunt in expoſitione Apocalypſeos. Quin etiam ex interpretibus Apocalypſeos, Aretas & Beda, vt iam diximus, hunc idolothytorum eſum figuratè accipiunt. Ex quibus conijcitur Apocalypſeos verba occaſionem præbuiſſe, vt Nicolaitis adſcribatur, quod aliunde ignoratur omnino. Hoc autem ſi attentè inſpiciatur, ſolidum minimè eſt; nec enim eſt æquum, vt ex Apocalypſi argumentum ſumatur ad illud aſſerendum, quod alias ignorabatur. Nam ex ænigmaticis libris firma argumenta capi nõ poſſunt ad doctrinam alioqui incertam; propterea quòd verba ipſa primâ ſpecie videantur ſonare: præſertim cùm graues ſint interpretes, qui ea ipſa verba myſticè exponant: & quod caput eſt, cùm prædictus ſenſus ſit Apocalypſi valde dignus. Quia & mira eſt doctrinæ grauitas, & elegans loquendi ratio.

Nec tamen hoc obſtat, quo minus verum fortè ſit, Nicolaitas, qui adeò carnis libertati fauebant, contendiſſe etiam, ne adeò ſeuerè & ſtrictè, vt primitiuæ Eccleſiæ tempore fiebat, ab idolothytorum eſu abſtineretur. Verumtamen in Apocalypſi arbitror nõ ad hunc errorē præcipuè reſpici: hoc enim non magnam habet cum fornicatione cohærentiam. Nec ipſum Apoſtolorum præceptum abſtinendi ab idolothytorum eſu generale fuit, ſed ad præſcriptũ tēpus Eccleſiis aliquot initio fuit impoſitum, vt aliorũ offenſio tolleretur, de quo Bellarminus lib. 4. de Rom. Pontif. cap. 16 & interpretes Pauli 1. ad Corinth. 8. 9.

Hæc de idolothytorum manducatione, quæ Nicolaitis in Apocalypſi videtur tribui. De Iezabelis verò fornicatione & manducatione, alia eſt ratio longè diuerſa; vt in explicatione epiſtolæ ad Thyatirenſem videbimus. Nam ipſius fornicatio myſtica eſt: ſed eâdem proportione appellatur manducatio de idolothytis illud, quod myſticã eam fornicationem præcedit, vt præcedit gula luxuriam.

COMMENTARIVS.

Verſ. 16.

SImiliter pœnitentiam age. Non defuit, qui huic loco ſubeſſe mendum putaret: & Græcè quidem facile erat errorem ſubrepere, vt bene Ribera; nam, ὃ μισῶ, eſt *quod odi*, & ὁμοίως, *ſimiliter.* Hanc tamen ſecũdam lectionem noſter interpres legitimam reputauit; quod licèt nonnihil difficultatis habeat, quia in ſuperiore epiſtola nulla eſt ad pœnitentiam cohortatio; id tamen non abs re eſt. Primò, quia ſenſus eiuſmodi reddi poteſt, ſimiliter ſicut Epheſino præcepi, vt exponunt Primaſius & Ambroſius. Secundò, quia fortè ſenſus eſt, quẽadmodum Nicolaitis pœnitentia opus erat, ſic etiam Pergameno eâdem opus eſſe; quod non ita ſeriò de eorum ad fidem reductione egerat. Aliter

Similiter hic, in quo ſenſu accipiendum.

etiam nonnulli exponunt. Vide Thomam Anglicum & Glossam.

Si quò minùs, id est, sin minùs, vt Ioan. 14. 2. *veniam tibi citò, & pugnabo cum illis in gladio oris mei.*] Hæc verba nonnulli exponunt de supplicij seueritate, qua Deus Nicolaitis & Pergameno Episcopo comminatur. Nobis tamen multò aliter explicandus est locus; quia gladium oris Christi omnino intelligimus de verbi Dei efficacitate. Illud, *veniam tibi*, difficultatem non habet, vt vidimus in epistola prima; & sensus est Christum suam prouidentiam ostensurum cum ipsius Pergameni Episcopi pudore atque rubore. Illud autem *pugnabo cum illis in gladio oris mei*, eiusmodi habet sensum. Accusauerat Christus Episcopum de ignauia, quòd armatus diuini verbi gladio, cum Nicolaitis tamen confligere non auderet. Ad quod nulla valuit opportunior addi comminatio, quàm futurum esse, vt ex infima plebe aliquos Deus suscitaret, qui cum Nicolaitis confligerent, & eos vincerent, & veritati subiugarent; quasi expeditionem & coronam ad alios Deus transferat, & Episcopum pudore suffusum atque confusum relinquat. Quàm sit hæc comminatio ad ignauiæ supplicium idonea, facilè quiuis cernet; nempe prouinciam illam alteri committendam, qui eam optimè gerat, & rei feliciter gestæ gloriam consequatur. Atque hunc esse morem Diuinæ prouidentiæ, notissimum est, & c. etiam 3. explicatur, *Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.* Vbi nonnulla colligit Ribera §. 25. ex Gregorio, Hieron. & ex variis S. Scripturæ locis.

Quid sibi velit, Christum suis oris gladio pugnare.

Sed obiicies, non dici in præsenti, Ego mittam alium meo gladio instructum, qui pugnet contra Nicolaitas; sed *veniam ego & pugnabo.* Respondetur: licèt Deus sit, qui in suis semper pugnat, & omnia in omnibus operatur; speciatim tamen Christi opus esse dicitur, cùm quemuis infimæ sortis hominem cælesti afflat spiritu, ac per eum præclara & insignia edit facinora. De quo 2. Paral. 20. num. 16. & 17. &c. *Non vestis vos, qui pugnabitis.* atque eadem sententia reperitur Exodi 14. 14. & n. 25. Deut. 1. 30. & cap. 3. 22. Iosue 10. 14 & num. 42. & cap. 23. 3. & num. 10. Iudith 5. 16. vide etiam Apocalyps. 19. 21. *Ceteri occisi sunt in gladio sedentis super equum.*

Quo sensu dicatur pugnare Christum cùm sui pugnant.

Vers. 17. *Vincenti dabo manna absconditum.*] Vincentis nomine non significatur in præsenti quilibet vincens generatim (vt vidimus epistola 1.) sed is solùm, qui suam vincit pusillanimitatē, & seriò apud se statuit defectum in Pergameno Episcopo reprehensum à Christo, per veram pœnitentiam & emendationem, corrigere. Etenim in his omnibus epistolis vincēs appellatur Episcopus, qui Christi hortationem, quam illa epistola describit, opere præstat, atque difficultatem in ea re occurrentem superat.

Quis vincentis nomine intelligatur.

In manna abscondito significatur magna aliqua suauitas occulta; & licèt Victorinus, Andreas, Haymo, Glossa, Thomas & Pererius id exponant de æternæ beatitudinis felicitate; Ambrosius verò, Richardus, & Bernardus lib. 1. de conuersione ad cleros c. 11. explicent de suauitate contemplationis, hæ tamen interpretationes non deueniunt singillatim ad præmium aliquod, quod proprium videatur esse huius epistolæ. Ribera ait, meritò cælestem dulcedinem promitti spernentibus impuras carnis voluptates; & meliorem cibum, idolothyta comedere nolentibus. Verùm iam suprà vidimus opus esse, vt singula præmia singulis Episcopis congruentia proponantur, iuxta ea, quæ ad illos propriè scripta sunt. Episcopo ergo Pergameno fuerat scriptum, non vt à carnis voluptatibus abstineret; sed vt ignauiā depelleret, & gladio spiritus aduersus hæreticos vteretur. Huius facinoris difficultates imbecillus animus perhorrescit, neq; potest suspicari sub ea periculorum & anxietatum specie voluptatē aliquam posse latēre. Vt si, exempli gratia, cogitemus statum eorum Catholicorū, qui nūc in Anglia aduersus hæreticos gerunt spirituale bellum. Verùm Christus in hac epistola confirmat, maxima esse in eo vitæ genere gaudia abscondita; & quò magis per speciem apparet Christi milites esse omni solatio destitutos, eò magis illos in tribulationibus gaudio abūdare & superabundare: vt 2. Cor. 1. 5. *Sicut abundant passiones Christi in nobis.* &c. & cap. 4. 8. *Aporiamur, sed non destituimur.*

Manna absconditum, quid sit.

B Res quidem est valdè mira, sed omni fide dignissima: & scimus, eos qui à periculis euasēre, & iam nunc inter Catholicos tranquillè viuunt, fateri sibi deesse illius consolationis abundantiam, & cælestium gaudiorum incredibilem voluptatem, qua in medijs difficultatibus Anglicanis Diuina prouidentia illos copiosissimè recreabat. Decet hoc in primis ipsam Dei prouidentiam. Deinde periculorum contemptio, & singularis Dei curæ frequens experimentum in multis, quæ occurrunt, tanto gaudio replent fidelium corda, vt externæ C omnes difficultates facilè superentur. Hoc est ergo manna absconditum, quod vincenti promittitur. Atque hæc maxima dulcedo iure optimo peculiariter refertur ad eam, quam ex sacra Christi Eucharistia participant ij, qui fortiter deliberant belli difficultatem non perhorrescere, siue contra hæreticos, siue etiam contra proprias cupiditates. Quare de Eucharistiæ suauitate exponunt hic Primatius, Andreas, Rupertus, Serranus. Et notat insuper Aretas, hoc manna absconditum opponi iis cibis prohibitis, quibus Nicolaitæ vescebantur. D Connexio verò est eiusmodi: Nicolaitæ pro delectabili sensuum gustu mea præcepta contemnunt. Qui verò se Nicolaitis constanter opponet, & bellum cum eis spirituale suscipiet; hic veram suauitatem absconditam tamen gustabit.

Deus suorum pericula cælestis suauitatis copia eleuat.

Manna absconditum ad Eucharistiā applicatur.

Illud autem *absconditi* nomen meo iudicio cogit, ne hîc directè agatur de præmio æternæ beatitudinis, sed de præmio, quod in hac vita confertur. Propriè enim absconditum appellatur, quod præsens est, ita tamen abditum, vt reuelatione opus sit: neque aliter agnoscatur. Atque in hoc sensu loquitur sacra Scriptura. Vide Isaiæ 45. 15. *Verè tu es Deus absconditus.* Habac. 3. 4. *Ibi abscondita est fortitudo eius.* E Matth. 11. 25. *Abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.* Matth. 13. 44. *Simile est regnū calorū thesauro abscondito in agro.* Rom. 2. 29. *Sed qui in abscondito Iudæus est.* Coloss. 3. 3. *Vita vestra abscondita est.* 1. Pet. 3. 4. *Absconditus est cordis homo.* Imò verò illa etiam verba Isaiæ 64. 4. *Oculus non vidit Deus absque te, quæ præparasti expectantibus te*; directè non agunt de æternæ vitæ beatitudine, sed de abscondita felicitate primitiuæ Ecclesiæ; vt explicauit Paulus. Ex his ergo colligitur, manna absconditum non esse præmium cælestis beatitudinis; sed F ingens quoddā beneficium, quod in hac vita Deus illis tribuit, qui se constanter parant ad prælium pro Deo committendum, vt suprà explicatum est. Quòd si manna præmium est huius vitæ; idem etiam de calculo dicendum est. Contextus enim postulat, vt duo hæc eodem modo accipiantur. Et tam calculus, quàm quod in eo scriptum est, abdita etiam sunt & occulta, vt infrà videbimus.

Verum manna absconditi nomine de cælesti beatitudine agatur?

Et dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.] Calculus hic multos torsit, atq; vt ab eo nos expediamus, priùs examinandum est, quid calculi nomine intelli

Quis sit calculus candidus vincenti promissus à Christo.

Ac primò de sensu Grammatico.

intelligatur in sensu grammatico. De gemma pretiosa exponunt Victorinus, Primasius, Haymo, Ansbertus, Anselmus, Serranus: quibus manifestè fauet Hieron. epist. 143. quæ est ad Damasum; vbi hunc locum adducit, & confert cum calculo illo, de quo Isaiæ 6. quem ipse existimat fuisse carbunculum. Contra hanc calculi acceptionem opponunt Ribera, Pererius, & alij nomen græcũ ψῆφος,

ψῆφος. quid græcè.

quod asserunt non posse significare gemmam, sed vulgarem lapillum. Verùm multò maior est Hieronymi auctoritas etiam in græca vocum significatione. Et notũ insuper est, Dioscoridem per nomẽ ψῆφος intelligere gemmam. Et quemadmodum appellari solent lapides vel lapilli, ita etiam iis quadrat nomen calculi vel ψῆφος, nec enim calculus aliud est, quàm lapillus. Accedit, quòd in Martiali legimus, *Calculos gemmeos.* Quare nouum videri non debet, lapides pretiosos in sacris Literis calculos appellari. Quin imò Isaiæ 6. vbi nos legimus, *In manu eius calculus,* apud LXX. est *carbunculus*; & D. Hieron. ibi sic ait, *Calculus iste, qui à solis LXX. carbunculus est interpretatus, potest non carbonem significare, vt plerique existimant, sed carbunculum lapidem.* Putabit aliquis, non posse in Isaia calculum pro gemma accipi: Textus enim ait, *quem forcipe tulerat de altari.* Sed hoc Hieronymus nõ ignorabat; & tamen asseruit esse carbunculum gemmam: & in notatione sequenti videbimus D. Hieronymi sententiam, vtpote elegantis sensus & grauissimæ auctoritatis, esse sequendam.

Pretiosos lapillos interdũ calculos in Scriptura appellari.

Cùm igitur semel statuamus, per nomen calculi aptè significari posse gemmam, hæc significatio vulgaris lapilli, huius loci est indigna. Primò, quia licèt humaniorum literarum studiosi sæpiùs calculorum nomine vtantur ad vulgares illos significandos, quorum vsus est siue erat in ludendo, in supputando, in ferendis suffragiis, & in dierum distinctione notanda: huiusmodi tamen vsus non reperiuntur in veteris Testamenti libris. Cùm igitur tota Apocalypsis sit allusio ad insignes sacræ Scripturæ locos, minimè satisfacit illa calculi expositio, quæ ad aliquem ex locis non respiciat. Deinde, quia declarationes, quæ in hoc loco ad vulgaris calculi significationem referuntur, nullam ostendunt elegantiam Apocalypsi dignam in coniunctione manna absconditi cum vulgari calculo. Tertiò, quia ad eum finem scribendi in calculo pretiosum nomen, multò congruentius est, vt sit gemma, quàm lapillus vulgaris; præsertim si nomen in eo scribendum, sit nomen Iesu, vt videbimus infrà.

Cum hac gemmæ significatione consonat epithetum *candidi*, sed de hoc epitheto dicemus seorsum, notatione 6.

Secundò, de calculi significatione.

Transeamus iam ad secundam quæstionem de præcipuo sensu, qui per hunc calculum hîc intenditur: ex quo etiam magis confirmabitur sermonem esse de gemma. Qui censent hunc calculum esse gemmam, asserunt hîc per illum significari adoptionem filiorum Dei. Ceterùm vt aliquid huic loco aptum & plenum affirmetur, oportet ostendere symbolicam significationem elegantem esse, & sensum congruere cum hortatione, quę à Christo fit Episcopo Pergameno.

Obseruãdum ergo est, hortationem esse, vt animum ac vires caperet, nec prælium cum Euangelij aduersariis recusaret. In symbolo autem manna dictum ei fuit, si constanter se spirituali prælio committeret, in eo ipso quod sibi insipidum & amarum videbatur, magnam se dulcedinem ac suauitatem absconditam inuẽturum. Ad hæc mox

A additur calculi symbolum, cui ego eiusmodi significationem tribuo, Pergamenum scilicet Episcopum, si pro Euangelio acriter cum hostibus dimicauerit, ad gradum quemdam perfectissimum ac summi apud Deum pretij hac ratione venturum; id est, ad altissimam Iesu Christi imitationem, & maximam apud eum gratiam, qua facilè possit quamlibet superare difficultatem. Et quidem, quod ad huius sensus substantiam spectat, negari non potest eum esse valdè ad rem, & Apocalypseos Theologia dignissimum. Dum enim homo aliquis spirituale bellum refugit, minimè ad præclaram illius rei imi-

B tationem perueniet, quæ maximè in Christi vita effulget; nimirum ad virtutem & animi robur, quo se pro æterni Patris gloria & obsequio Scribis & Pharisæis palàm opposuit; eosq; acriter obiurgauit; & vitam demum amisit, vt in ea re Patris iussis obtemperaret. Eadem etiam ratione, qui sibi ac suis effrænatis cupiditatibus & affectibus vim afferre recusat; hic quidem longissimè distat à Christi imitatione; quæ in eo consistit, vt se ad maiorem Dei gloriã totum dicet & consecret; nec difficile quidpiã, vt ei gratiam faciat, subterfugiat. Ad hunc verò

C statum peruenire, res est, vt constat, in spirituali vita maximi pretij: quò vbi aliquis accedit, adeò se diuina ope munitum & obuallatum sentit, vt dicere possit cum Paulo, *Omnia possum in eo, qui me confortat*, Philipp. 4. 13. Negari ergo non potest, quin si calculi symbolum huic significationi aptè deseruiret, nihil esset, quod ampliùs in huius loci explicatione desiderari posset.

Quanta sit in calculi symbolo elegantia.

Illud igitur superest, vt videamus symbolicæ huius significationis elegantiam. Pro quo aduerte primò calculum, de quo fit mentio Isaiæ 6. procul-

D dubiò fuisse carbunculum, atque ipsius propriam significationem esse de perfecta Christi imitatione, vt videbimus in sequenti notatione. Quid ergo elegantius & Apocalypseos sublimitate dignius, quàm in calculi mentione alludi ad calculum Isaiæ; & illum similiter in eadem significatione vsurpari? Præsertim quia, vt in notatione videbimus, Ioannes hac calculi allusione Isaiæ loco lumen attulit, cùm antea fortassis non satis intelligeretur. Allusio etiam ad calculum Isaiæ coëgit, vt hîc pro carbunculo calculus poneretur; vt intelligeretur obiter, quàm aptè vterque locus sibi mutuò responderet; & simul appareret cur apud Isaiam non fuerit vsurpatum in

In hoc Apocalypseos loco ad calculum Isaiæ fieri allusionem.

E hebræo nomen carbunculi vsitatum; sed aliud, quod calculum significat, & carbonis ardentis habet etymologiam. Auctores porrò, qui asserunt in Apocalypsi nomen calculi significare gemmam, omnes eò videntur spectare, vt Apocalypseos locus Isaiæ respondeat: atque ita expressit Hieronymus epistola 143. Alioqui non video, cur nonnulli notent calculum hîc esse carbunculum; vt Haymo, Ansbertus, & alij.

Quis sit sensus promissionis à Christo factæ de calculo candido.

Secundò aduerto, quod Christus in hac epistola ait, *dabo illi calculum*, si locus attentè inspiciatur, hoc modo construendum esse. Quemadmodum Isaiæ 6. altare pro pruna Seraphino tradidit car-

F bunculum pretiosissimum; cumque Seraphinus ad ipsum cum formidine accederet, reputans esse prunam, & illã sibi manum exurendam; inuenit quam putabat esse prunam, pretiosum esse carbunculum: sic etiam qui cum hæreticis confligere, aut propriis cupiditatibus bellum inferre recusabat, veritus eò se detrudere, quod sibi magno dolori & anxietati fore existimabat; ipse (qui verum altare sum) omnem ipsius formidinem ac metum in rem summi pretij atque valoris conuertam; cùmque ditabo pretioso meæ imitationis carbunculo,

culo, quo maximopere diues ac lætus remanebit. Pro hoc facit, quòd ij etiam, qui non exponunt de gemma, vt certum statuunt, calculi significationem futuram esse, vt rei maximæ æstimationis; vt Pererius disput. 12. ad finem, qui ait, *Calculus candidus incomparabilem diuitiarum, id est, rerum pretiosarum copiam denotat.*

Carbunculus Incarnationis symbolum.

Tertiò noto, carbunculum esse tertium numero inter eos pretiosos lapides, de quibus Apoc. 21. qui etsi appelletur ibi Chalcedonius, eo tamē nomine de carbunculo sermo est, vt suo loco constabit. Ille autem carbunculus Incarnationis mysterium significat, ad cuius rei symbolum sapienter fuit inter ceteras gemmas electus. Proprius enim ac natiuus carbūculi color est, veluti accensæ prunæ; atque idcirco appellatur latinè carbunculus, & græcè ἄνθραξ. Atqui prunæ comparatio eximia est ad Incarnationis mysterium denotandum; qua vtuntur Iustinus q. 44. ad Orthodoxos, Cyrillus lib. de Incarnatione Vnigeniti, c. 8. & Damascenus lib. 4. de fide orthod. c. 14. nec immeritò, quia pruna siue ferrum candens mirificè repræsentat vnionem duplicis naturæ in eodem supposito. Videmus enim in pruna lignum esse ignem, & ignem esse lignum siue ferrum. Atque eodem modo in carbunculo videtur lapis esse ignis, & ignis lapis. Cùm igitur ignis diuinitatis sit appositum symbolum; optima est comparatio ad coniunctionem alterius naturæ cum diuina significandam; & carbunculus quidem aptiorem habet ad hoc congruentiam, quàm pruna; quia cùm ardere videatur, non tamen comburitur aut consumitur. Quod mysterium, Mosis rubum reddidit conuenientem Incarnationis figuram. Hoc constituto, ad Christi imaginem siue imitationem denotandam nihil afferri potest accommodatius, quàm pretiosam hanc gemmam alicui in manus tradi, quasi illi in ipsius operibus, quædam tribuatur imitatio virtutis Christi veri Dei atque hominis: atque ad hanc imitationem ignis figura siue symbolum admirabile est; illo enim homo accensus atque ignitus Seraphini instar efficitur; id quod in carbunculo eleganter repræsentatur. Atque hic est proprius Seraphinorum sensus apud Isaiam, vt patebit in eius capitis commentario.

Quid sit, calculum candidum siue pretiosam gemmam in manus alicui tradere.

Quartò, si calculus est gemma; nullius difficultatis est, quod mox additur de nomine nouo in calculo scripto. Nam proprius gemmarum vsus est in annulis; & idcircò nomen aliquod siue insignia in eis cælari solebant. Vnde & in duodecim illis gemmis Rationalis, duodecim Patriarcharum nomina erant insculpta, Exodi 28. 11. Vide etiam Sap. 18. 24. vbi parentum magnalia dicuntur fuisse in lapidibus illis insculpta. Et quamuis interpretum multi opinentur, nomen in calculo inscriptum (de quo Ioannes) esse nouum nomen, quod Christi imitatori tribuitur, cùm in filium cooptatur; mea tamen sententia Ambrosij & Glossæ expositio verior est, qui in hac gemma existimant inscriptum promitti Iesu Christi nomen. Et valde est ad rem, vt sermo sit de ipso nomine IESVS. Quin & Glossa sigillatim descendit ad quinque literarum considerationem, siue ad quinque Christi vulnerum sculpturam. Quòd si hæc gemma Christi immitatori datur, vt Christi virtute reddatur fortis ac potens, & omnia possit in eo, qui ipsum confortat per sui imitationem; quis non videat, multò esse aptius illi in sigillo sculptum Iesu nomen tribuere; quàm nomen, quo appellandus sit is, cui gemma tribuitur? Sic enim aptissimè significatur, Christi Iesu virtute ac nomine posse eum egregia quæque facinora aggredi atque perficere; vt ea præstet regis annulo ac sigillo qui regi sit valde charus, & multùm apud eum gratia valeat, & quem rex velit regia auctoritate ad ea, quæ velit vti. Imitatio ergo Christi hominem quodammodo omnipotentem efficit. Nam & Paulus ait; *Omnia possum in eo qui me confortat.* De hac autem Iesu nominis virtute licèt multi, qui ad veram Christi imitationem non accessere, speculatiuè loquantur; multi tamen excellentiús id sentiunt & experiuntur, qui gemmam hanc pretiosissimam acceperunt; quæ eos inflammat, locupletat, & omnipotentes reddit. Et verò hoc est, quod textus ait, *quod nemo nouit, nisi qui accipit.* Quanquam id extendi potest non solùm ad nomen, sed etiam ad lapidem; quorum pretium atque solatium nemo satis nouerit nisi qui possidet.

Nomen siue insignia in annulis gemmis cælari solita.

Quod sit nomen calculo insculptum.

Calculo nomen inscriptū quomodo nemo norit nisi qui accipit.

Eorum expositio, qui in calculi nomine filiorum adoptionem intelligunt, potest ad prædictum sensum reuocari. *Hi enim sunt filij Dei, qui spiritu Dei aguntur.* Et illi etiam sunt, qui Christum imitantur; quorum adoptio in eo sita est vt Iesu Christi similes efficiantur. Quare hanc eis adoptionem communicare, est ipsius Christi nominis dedere virtutem, qua diuites ac potentes permaneant.

Aretæ declaratio de calculo candido, quem in sacris, quæ appellabantur, certaminibus, victori tradi solitum affirmat; fortassis accipienda est non de vulgari calculo, sed de gemma. Nam ad victoris præmium multò magis idonea est; & hac ratione explicatio non erat abs re; si tamen verum est, calculum candidum olim victoribus tribui solere.

Quin etiam calculi gemmei Martialis, quos ipse inter apophoreta enumerat lib. 14. distich. 20. fortè hîc possent deseruire. Præcedit enim māna, quod est splendidi instar epuli. epulum autem mox sequitur calculus candidus, veluti quoddam illius conuiuij apophoretum; id est, vt effectus quem sacra Christi corporis susceptio in eius anima operatur, qui ad has sacras epulas ita accedit dispositus ac paratus, vt Christus à Pergameno Episcopo exigit. Ceterùm quod magis hîc facit ad rem, est allusio ad Isaiæ locum; in qua Christus siue in Eucharistia, siue in spirituali communione ritè concipitur quasi altare, quod suis Seraphinis pro ignitis prunis carbunculos pretiosissimos donat. De quo dicemus not. sequenti.

Calculus candidus ad sacrã Eucharistiam accōmodatur.

NOTATIO V.

Ad calculum candidum, Apoc. 2. 17. in qua explicatur calculus ille Isaiæ 6. num. 6. ad quem Ioannes in præsenti alludit.

Cuiusmodi sit calculus ille Isaia 6.

VERBA Isaiæ sunt; *Volauit ad me vnus de Seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari.* Antequam ad prophetici sensus mysterium accedo, statuendum primò est, num in sensu grammatico calculus in præsenti sit gemma vel pruna? De pruna siue carbone ignito plerique accipiunt, vt notat Hieronymus Isaiæ 6. & similiter exponunt recentiores. Atque hunc sensum videtur contextus ipse suadere. Figura enim est eiusmodi, vt calculum Angelus ab altari forcipibus capiat. Atqui in altari semper erant prunæ; gemmæ verò nusquā in eo visæ. Adde, quòd ad gemmam in manu sumendam, forcipibus opus non erat. Præterea constat hoc calculo fuisse mundata Isaiæ labia: & ignis cauterio id factum esse, videtur valde conueniens, gemmæ autem contactum non conuenire. Confirmatur denique hic sensus ex huius visionis similitudine cum aliis. Quia Ezechielis 10. 2. qui indutus erat lineis iubetur ingredi in medium rotarum, & implere manum suam prunis ignis, quæ erant inter Cherubim, & effundere super ciuitatem: *Et extendit Cherub manum ad ignem, qui erat inter Cherubim, & sumpsit, & dedit in manus eius, qui indutus erat lineis.* Similiter etiam Apocal. 8. 5 *accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud de igne altaris, & misit in terram.*

Prunam siue carbonē fuisse ignitū plerique putāt.

Gēmā tamen fuisse cum Hieronymo statuitur.

Ceterùm, vt credamus, calculum Isaiæ esse gemmam, A non parum vrgent nomen ipsum calculi, D. Hieronymi auctoritas, hebræa vox, LXX. interpretum cum nostro Vulgato concordia, & calculus Apocalyp. cap. 2. 17. Expendamus igitur per ordinem singula. Primò si in visione Isaiæ sermo est de pruna & non de lapillo, quæ poterit excusatio afferri pro Vulgato vsurpante nomen calculi, qui idem est atque lapillus? Esse quidem calculos gemmeos, & Latinum nomen calculi gemmis tribui posse, nomen item græcum quod ei respondet, nempe ψῆφος, hæc omnia demonstraui in commentario. Veruntamen vt calculi appellatio tribuatur prunæ, omnino nescio quod aptum exemplum, aut ratio possit afferri. Nihil enim durius, quam prunas eo nomine nuncupare; cuius significatio non est alia, quam nominis, *Lapillus*. Ad hæc, D. Hieron. qui calculum transtulit, se ipse explicat, Isaiæ 6. & epistola 143. ad Damasum, B asseritque se pro calculi nomine lapidem intelligere. In commentario Isaiæ sic ait, *Calculus iste, qui à solis LXX. carbunculus est interpretatus, potest non carbonem significare, vel prunam, vt plerique existimant, sed carbunculum lapidem.* Non ait Hieronymus non posse nomine Hebraico significari prunam, ne communem interpretationem damnet: veruntamen existimasse illū non esse prunā, sed lapidem, manifesto est argumento, quòd calculum transtulerit; & simul aduertit hebræam vocem posse lapidem carbunculū significare.

Hieronymi sensus de calculo Isaiæ.

Deinde epist. 143. quæ est ad Damasum, sic ait Hieronymus: *In hebræo pro carbone, quem posuerunt LXX. legitur calculus, ceteris quoque interpretibus super hoc consonantibus. Videtur autem mihi sermo Diuinus calculi appellatione signari. Sicut enim calculus genus est lapidis durissimi & leuissimi, ita sermo Dei. Et in Apocalypsi Dominus vincentibus pollicetur lapidem candidum, & in eo scriptum nomen. Videntur* C *autem LXX. transferentes hoc loco ἄνθρακα, idem sensisse quod ceteri: ἄνθραξ, quippe, quem nos carbunculum interpretamur, genus est lapidis fulgentis atque nitentis: quem etiam in duodecim lapidibus inuenimus. Siue igitur calculum vertamus, siue carbunculum; in calculo, diuini sermonis veritas & rigor: in carbunculo, lucens doctrina manifestè ostenditur, iuxta id Psalmi 18. Mandatum Domini lucidum illuminans oculos.* Hęc Hieronymus: ex quibus constat eum manifestè recusare de pruna locum intelligere.

Calculi nominis tam Græci, quàm Hebraici etymologia.

Præterea vox hebræa est רצפה, *rispa*, quæ etsi deriuetur à רצף, *resep*, quod significat prunam, (vnde dicitur panis subcinericius, hebraicè *panis prunarum*,) *rispa* tamen non significat prunam, sed lapillum, si quidem interpretes omnes, vt notat Hieronymus, transtulerunt calculum, præter LXX. qui verterunt ἄνθρακα, quæ vox etsi carbonem denotare videatur, hoc tamen proprium est nomen pretiosi lapidis, quem Latini carbunculum nominant. Atque ita conciliat Hieronymus LXX. cum ceteris interpretibus; & cla- D rè asserit hebræam vocem non sonare carbonem aut prunam, sed calculum. Et certè ea ipsa, quę asseruntur ad probandum sermonem hic esse de pruna, nimirum loci contextum, altare, in quo erat calculus, & forcipes quibus traditur; hæc (inquam) mihi confirmant non agi de pruna, sed de lapide, siquidem tot indicia non satis fuêre, vt interpretes relicto lapilli nomine, prunæ nomen substituerent. Quod mihi euidens argumentum est hebrææ vocis significatione illos fuisse coactos, vt de lapide sermonem institui crederent; etsi primo aspectu videretur contextus prunam exposcere.

Quid sit, charitate consternere, Cant. 3.

Ex hac eadem radice deriuatur hebraicum participium, quod Cantic. 3. 10. ponitur, vbi nos legimus *charitate constrauit*, hebr. רצוף, *rasuph*: atque eadem est vox, quæ 2. Reg. E 16. 17. posita est, vbi nos legimus *stratum lapidibus*; & Esther 1. 6. vbi legimus *stratum lapide*. Atque ita LXX. Cantic. 3. 10. verterunt *lithostroton*, & 5. editio, *medium eius calculis composuit*. Et de calculis, (id est de carbunculis) intelligunt Ambrosius, Theodoretus, & Nyssenus; quos refert & sequitur Delrius. Nec facit contra hoc Vulgati lectio. Vulgatus enim ibi (vt & aliis in locis) sapienter respexit ad præcipuū sensum. Sensus autem charitatis exprimitur carbunculis, quibus Salomonis lectica strata erat, vt dicemus in eius loci commentario. Hebræa itaque vox, qua vtitur Isaias cap. 6. 6. non solet in sacra Scriptura accipi pro prunis, sed propria ipsius significatio est lapilli, & præsertim eius, qui à Latinis appellatur carbunculus, à Græcis ἄνθραξ. Quare etsi F deriuatio eius sit a pruna, in hoc tamen nomine hebraico accidit quod in latino *Carbunculus*; quod non sumitur pro qualibet pruna, sed singillatim pro lapide illo pretioso, qui suo colore prunæ speciem refert.

Præter hæc, vbi semel aduertatur hebræa voce significari carbunculum pretiosum, & LXX. carbunculum etiam transtulisse, & reliquos interpretes calculum; quis non videat valdè esse verisimile, Ioannem Apoc. 2. 17. ad Isaię calculum respexisse? De hoc diximus in commentario. Quòd si sensus ille adeò est sacræ Scripturæ dignus, vt mea fert opinio; ille ipse Apocalypseos locus egregiè confirmat in Isaiæ loco sermonem esse non de pruna, sed de gemmeo A calculo (vt loquitur Martialis libro 14. disticho 20.) neque solùm id confirmat, sed etiam miram affert lucem eidem Isaiæ loco. Nec absque Dei prouidentia fuit factum, vt lectio vulgata, quam Ecclesia sequitur, cum ceteris interpretibus consentiens, in Isaia legeret calculum; quò faciliùs cerneretur allusio atque proportio loci Apocalypseos ad Isaiam, vt vidit & notauit D. Hieron. epist. illa 143. ad Damasum. Quamobrem si concedatur in Isaia sermonem esse de lapide, & non de pruna; nullum dubitare posse existimo, quin Apocalypseos locus ad illum Isaiæ referatur. Et licèt alioqui id certum non esset; vbi sensus grauitas & maiestas in Apocalypseos loco aduerteretur, simul cum veterum interpretum concordia, cum Canticorum loco, & cum Hieronymi notatione, hæc omnia euidenter ostendunt Isaiæ locum de lapide, non de B pruna agere.

Dicet aliquis, rectè concipi posse ignitum lapidem sicut ferrum candescit; & de calculo ignito videtur intelligere Ecclesia, quæ sic præcipit orare sacerdotes, *Deus qui labia Isaiæ calculo mundasti ignito*, &c. Respondeo Ecclesiæ phrasim intelligendam esse, vt phrasim S. Scripturæ ab Ecclesia vsurpatā. Dicere autē *calculum ignitum*, idē est ac dicere, *lapillum ignitum*: igniti verò lapides pro carbūculis, id est, pro gemmis quæ prunarū colorem & fulgorē mirificè referunt, leguntur apud Ezech. 28. 14. 16. Quare, si semel admittamus calculum ab Isaia visum, fuisse lapillum; videtur certum, ideo ignitum appellari, quia colorem & splendorem ignis habet. Nam qui prunam esse arbitrantur, non asserunt esse lapillum, sed ex iis prunis accensis quæ semper in altari ardebant. Et Ecclesia in sua oratione videtur cogere, vt in visione Isaiæ non prunam sed lapillum fuisse C existimemus. Nam ad significandam prunam, insolita esset loquutio, dicere calculum ignitum, id est, ignitū lapillū.

Quo sensu dicat Ecclesia, Deum labia Isaiæ mūdasse calculo ignito.

Superest, vt respondeamus ad id, quod obiectum est ex contextu & ex similitudine loci Ezechielis, & c. 8. Apoc. Ad primum dico, in propheticis visionibus multa esse admiranda, & valde diuersa ab eo, quod prima specie videbatur dicendum. Reuerentia autem ac veneratio sacrarum Literarum exigit, ne ideo visiones diuerso modo considerare audeamus, ac in ipso textu figurantur. Sed sacram Scripturam suspicientes, & mēte apprehendentes quod Propheta ait, vt ab eo ipso depingitur, ac lucem a Deo poscentes; cernemus miram fuisse concinnitatem in eo, quod priùs apparebat violentum. Fateor ergo prima facie non videri aptum, vt de gemma carbunculo dicatur, eam fuisse à Seraphino forcipibus apprehensam ex altari. Ceterùm S. Scripturæ veneratio nos obligat, vt eiusmodi fuisse rationem existimemus. Et nisi me fallo, mysterium eius visionis adeò est S. Scripturâ dignum; vt ipsa significationis maiestas & D elegantia validè confirmet, calculum illum, quo Seraphinus prophetæ labia contigit, carbunculum ac gemmam pretiosissimam fuisse.

Quanta sit sacris Literis reuerentia deferenda.

In explicatione autem mysterij quædam mihi statuenda sunt ex iis, quæ in commentario c. 6. Isaiæ certissima esse ostendam; nempe thronum illum, quem vidit Isaias, esse eum thronum, quem Deus in Ecclesia Christiana habet; & adstantes Seraphinos esse Apostolos & viros Apostolicos, qui Euangelium erant prædicaturi. His ita constitutis, aduertendum est, deliberationem imitandi perfectè Christū, & prædicandi Euangelium Apostolis sese in mentem obiecisse, vt rem summæ difficultatis; opinantibus scilicet priusquam in terra ignem, quem Christus venit mittere, accenderent, sibi ipsis manus conflagraturas: atque id co- E nari non aliud esse, quàm medium complecti ignem. Veruntamē postquam diuina gratia suffulti firmiter apud se decreuerunt, Christum imitari, hac ipsa imitatione se summopere diuites ac potentes inuenerunt, & tandem perspexerunt, licèt externa facies erat laborum ac persequutionum, nihil tamē sibi esse timendū ab huiusmodi aduersitatibus, sed potiùs oportere illas a se amari atq; æstimari; cùm non in sui ipsorum detrimentū, sed in magnū potiùs solatium, magnásque diuitias essent tandem redundaturæ. Ad huius ergo mysterij significationem aptissimum fuit, vt Isaiæ in ea visione ostenderetur Seraphinum prunam ex altari sumere iussum, pauidè ac pedetentim accessisse, & forcipibus accepisse: posteà tamen, quam ipsum ex- F traxit, aduertisse illam pretiosam prunam, id est, carbunculum esse; atque adeò non modò absque timore, sed etiā cum ingenti solatio eam in manus sumpsisse.

Dei thronum Isaiæ visum esse illum, quem Deus in Ecclesia Christiana habet.

Diuina gratia viri ad apostolicos viros in Euangelij prædicatione roborandos.

In hac visione existimo per altare significari Christum, qui Dei atque hominum amore ardescit: ac in se ipso Deo offert gratissimum holocaustum, vel odorem suauitatis. Seraphinus verò accedens ad prunam accipiendam ex mystico illo altari, denotat studium ac voluntatem, quam habet Christum imitandi, & sumendi ex eo partem aliquam ardentissimæ illius charitatis, qua ob Dei gloriam nullum subterfugere laborem decreuit. Hæc igitur Christi maximę virtutis participatio, hæc imitatio tantæ charitatis eleganter cōsideratur, vt pruna quædā illius altaris, quam sibi Seraphinus

Per altare Isaiæ visum figurari Christum.

ex ea vult desumere. Ad metum autem exprimendum, quo priùs detinebantur Apostoli, horrentes rei ipsius difficultatem, aptissimum fuit depingere Seraphinum forcipibus ad capiendam prunam accedere. Vt autem significetur, quemadmodũ deposito metu, deprehenderunt illud quod sibi formidandum videbatur, summam potiùs felicitatem atque diuitias allaturum; nihil congruentius, quam repræsentare eas, quæ videbantur esse prunæ, propiùs accedenti pretiosissimas prunas, i. carbunculos gemmas apparuisse, atq; adeò vnde sibi dãnum timebant, magnã ibi prosperitatem ac diuitias reperisse. Ad huius significationis energiam expendendam, nota perfectum carbunculum vnius drachmæ pondere sexagies mille nũmis aureis hodie æstimari: i. pluris quam adamantes quatuor eiusdẽ ponderis.

Carbunculi pretium.

Iam, quòd Isaiæ labia admoto carbunculo mundentur, indicat Isaiam in spiritu vidisse maximos Apostolorum animos ac vires, qui Christi imitationum ac laborum tolerantiam atque contemptum apprehendentes pro accẽsis prunis carbũculos pretiosissimos essent capturi. Isaiam verò exosculantem prunas illas (id est, Christi imitationẽ, quam in Apostolis sibi ostensis præuidebat) cepisse vires ad eosdem Apostolos (siue ad illum Apostolum, qui ad se in spiritu accedebat) imitandos, & ad libertatem liberè enunciandam, licèt propriæ vitæ dispendio.

Quid sit, Isaiæ labia admoto carbunculo mundari.

Si hac ratione visio Isaiæ intelligatur, dubitabit nemo, congruentissimum fuisse, vt prophetæ ostensum sit, prunas illas altaris esse carbunculos gemmeos. & patet etiam significationem fuisse mirificam; tum vt Isaias corroboraret animũ, & erigeret ad liberè Dei verba enuncianda (qui fuit illius visionis effectus, vt patet ex contextu;) tum etiam ad id, quod Christus Pergami Episcopo suadere intendit, Apoc. 2. vt scilicet erecto animo sit ad bellũ spirituale cum Nicolaitis gerendum, licèt vitam ipsam profundere opus sit; atque vt intelligat eiusmodi Christi imitatione, se ditissimum ac potentissimum fore.

Ac, ne quis id ex meo cerebro cõfictum arbitretur; quod firmius fundamentum afferri potest, quam prunam illam calculum appellari? Et quamuis contextus de igne altaris agere videatur; omnes tamen veteres interpretes in eo firmiter persistere, vt calculum pro carbone supponant; & LXX. carbunculum scripsisse; & expressè asseri, Seraphinũ (qui priùs forcipibus calculum tulerat de altari) posteà illum manu apprehendisse, & Isaiæ osculandum exhibuisse? Quæ omnia manifestum præbent signum, illam fuisse gemmam; id quod Apocal. allusio multò etiam magis confirmat: vbi nemini venit in mentem, sermonem esse de pruna, & videtur certissimum alludi ad Isaiæ locum.

Confirmatur prædicta explicatio, quia carbunculus colorem & splendorem prunæ apprimè repræsentat, & quicumq; optimum carbunculum manu tenuerit, si attẽtè illum inspiciat, penè existimabit se in manu prunam habere: quamobrem prunæ nomen Hebræi, Græci, ac Latini illi tribuerunt. Vt ergo significetur celebre illud spiritualium virorum dictum; nimirum, labores pro Christo susceptos, licet externam laborũ faciẽ habeant, viris tamen sanctis nõ labores, sed lapides pretiosos apparere: quid aptius effingi potest, quam carbones in carbunculos fuisse conuersos; atque adeò licèt videantur exurere, re tamen vera, neq; vrere, neque aliud detrimenti afferre, sed plurimum potiùs felicitatis atque diuitiarum? Accedit, quòd non solùm non vrit carbunculus, sed certum est & admiratione dignum, ignem ab ipso contemni, cùm ipsum ignis calefacere non possit. Quod non solùm a Plinio & aliis multis, sed etiam ab Aristotele affirmatur lib. 4. Meteor. cap. 48. Nihil ergo adduci potẽst magis appositum, vt ostendatur Christi imitationem, & laborum pro ipso tolerantiã, eiusmodi esse virtutem, quæ miram continet impossibilitatẽ; quasi fieri non possit, vt tribulationis ignis lædat eum, qui ardet igne charitatis; vel, vt alius sit vrendi effectus, quam carbunculi victoriæ gloria; quæ in eo sita est, vt in suo igne semper ardeat; nec tamen consumatur, aut exuratur; externum verò ignem penitùs despiciat.

Carbunculi a dignitate prunam similitudine, ex qua & nomẽ traxit.

Carbunculũ igne non incalescere.

Ad illud de labiis igne mundatis, Respondetur, cauterij considerationem ortam fuisse ex imaginatione prunæ. Si enim calculus non est pruna, frustra fingitur cauterium. Et quidẽ, si daretur optio, nõ video cur cauterium eligẽdum esset. Quia pruna ori apposita impedimentum afferre solet, non expeditionẽ, vt notauit Forerius, atq; ita coactum est, labiorum cauterio factum esse vt propheta auderet loqui. Osculo verò sacri carbunculi animatũ fuisse prophetam, id intellectã illius carbunculi significatione apprimè decet. Aut si omnino opus erat, vt aliqua fieret repræsentatio purificationis labiorum per ignem; ad repræsentãdam purificationem per ignem, satis fuit carbunculus lapis, eo quòd sit lapis ignitus, & veluti pruna pretiosa.

Num Isaiæ calculus fuerit ignis cauterium.

Superest modò respondere ad ea, quę ex Ezech. & ex c. 8. Apoc. obiiciuntur. Nota ergo mira esse discrimina, mirásque cõuenientias, quæ in visionib. propheticis reperiũtur, vt vidimus c. 1. Apoc. not. XVII. Quare verã declarationem non attinget, qui differentias commiscere & conturbare voluerit, & inter diuersas visiones nihil discriminis esse cõtenderit. Nã in differentiis magna solet elegantia atq; doctrina contineri. Assero igitur in Isaiæ visione sermonẽ esse de effectu, quẽ in Euangelij prædicatoribus Christi imitatio operatur. Et ad eiusmodi consideratione concinnè satis prunæ in carbunculos conuersæ sunt. In illa autẽ Ezec. visione c. 10. & Apoc. 8. voluit Spiritus S significare mirandum effectum, quem per ignem altaris Dei ministri in terra operari conantur, accendendo scilicet in ea veræ religionis ignem, iuxta id Lucæ 12. 49. *Ignẽ veni mittere in terram, & quid volo nisi vt ardeat?* Ad hoc verò minimè erat ad rem prunas in carbunculos commutare, sed potiùs considerare oportet succensas prunas maximæ vis & efficacitatis ad terram inflammandam. Ex ipso ergo rei significatæ discrimine conuincitur mens, in Isaia prunas eleganter fuisse in carbunculos conuersas; in Ezechiele autem & Apoc. 8. veras prunas congruenter effingi efficacissimas ad inflammandum & comburendum.

Quæ conuenientia, quæ discrimina in similibus prophetarum visionibus soleant reperiri.

Cur Isaiæ & Ioanni sit visus carbunculus: Ezechieli verò ignita pruna.

Postremò nota, expediens fuisse, vt Isaias nomine רצפה, *rispa*, vteretur, quod calculum ignitum significat: non verò נפך, *nopec*, quod videtur esse vsitatius carbunculi nomen; id nempe, quod designat carbunculum inter gemmas Rationalis. Ratio ergo est, quia nomen רצפה, *rispa*, manifestam habet prunæ etymologiam, nec tamen significat prunã, sed lapillum. Patet hoc ex ipsa etymologia, & ex locis suprà adductis. Si igitur Isaiæ intentio consideretur, quòd scilicet sermo fuerit de prunis altaris, in lapides pretiosos cõuersis, vt hoc clariùs significetur, conuenientissimum fuit vti nomine רצפה, *rispa*, quo exprimitur, illud quod pruna videbatur, esse lapillum. Deinde Ioannes, vt pateret se ad Isaiæ locum habuisse respectum, vsus fuit nomine calculi. Nam licèt LXX. transtulerint, ἄνθρακα, id est, carbunculum, hoc tamen nomen græcè poterat ambiguè sumi, cùm aliquando pro carbone seu pruna accipiatur. Cùm autem vox hebręa propriè sonet idẽ, quod calculus (vt notat Hieron.) Ioannes fuit vsus græca voce, ψῆφον, quæ directè respondet calculo, & hebræo similiter nomini. Et certè Spiritus S. vulgatũ interpretem duxit, vt transferret calculum Isaiæ 6. 6. (sicut Aquila, Symmachus & Theodotio verterãt;) vt Ioãnis allusio ad Isaiæ locum clariùs innotesceret.

Cur Isaias calculi nomine, non carbunculi vtatur?

Cur Ioannes item calculi nomine sit vsus?

NOTATIO VI.

In qua disputatur, an possit calculus candidus accipi de adamante, & an adamas possit inter carbunculos computari?

VBI semel admittatur sent. D. Hieron. scilicet calculum Isaiæ 6. & Apoc. 2. esse gemmã; subit protinus quæstio, an Apoc. 2. 17. calculus candidus sit carbunculus, vel adamas? Licèt enim certum sit, in Apoc. loco alludi ad locum Isaiæ, & apud Isaiã, c. 6. sermonẽ esse de carbunculo; nihilominus tamen allusio fieri potuit in Apocalypsi ad Isaiam commutato carbunculo in adamantem ob peculiarem aliquam rationem. Et quidem siue Apoc. Isaiæ locũ respiciat, siue non; illud pro comperto est, in Apocal. de calculo candido sermonem institui. Quòd si calculus est gemma, necessariò videtur dicendum, calculum candidum non esse gemmam rubram, sed adamantem, qui est gemma cãdida. Præsertim cùm gręcè legamus ψῆφον λευκὴν, id est, calculum albũ. Nomen verò gemmæ albæ appositè quadrat adamanti, quemadmodum appellari solet vinum album, quod rubrum non est. Rubinus autem gemma candida esse non potest. Quin imò apparet ideo fuisse dictum calculum candidum, vt à carbunculo distingueretur, veluti dici solet vinum album ad distinctionem nigri vel sanguinei.

Nũ gemma, de qua Ioannes loquitur, sit carbunculus, vel adamas?

Hæc opinio duplici ratione videtur roborari. Prima est, quia ad mysticam significationẽ, quæ hic intenditur, adamas congruens satis est: ille enim aptiùs, quam carbunculus impossibilitatem repræsentat: quippe adamantis inuicta vis neque ferrum timet, neque ab igne incalescit. Eius porrò potentia tanta est, vt nihil sit adeò durũ quod ille non facilè perrumpat. Quamobrem ad significandam ingẽtẽ vim atque potentiam, quam Deus suis familiaribus tribuit contra hæreticorum duritiem & obstinatorum hominum peruicaciam, valdè apta est adamantis firmitas ac robur: atqui de hisce rebus videtur esse sermo in epistola ad Pergamenum.

Adamantis inuicta vis.

Secunda ratio est, quia si semel admittatur, hoc in loco adamantem per calculum candidum indicari; hoc ipsum alia nos difficultate expediet, cui alioqui non congruẽter fit satis. Ea verò est huiusmodi; cur scilicet, in S. Literis nũquam adamas inter gemmas aut lapides pretiosos numeratur, neque in gemmis Rationalis, neque in fundamentis nouæ Ierosolymæ, nec in regis Tyri corona, nec alio prætereà in loco? Miratur quidẽ Hieronymus, cur hyacinthus pretio-

Adamantem in Scriptura nunquam inter gemmas numerari.

A pretiosissimus lapis non annumeretur inter gemmas Rationabilis: & in eam deuenit suspicionem, per Lygurium fortè intelligendum esse hyacinthum. Nec absimili ratione, vt carbunculus in nouæ Ierosolymæ fundamentis ne desit, omnes ferè sibi persuadent, qui appellatur chalcedonius, eum esse carbunculum. Si igitur curiosè disquiritur, vt in S. Literis quoties plures numerantur gemmæ, carbunculus & hyacinthus silentio non inuoluantur; quantò maior est ratio, ne credamus adamantem lapidem adeò pretiosum semper fuisse prætermissum.

Quòd si aliquis respondeat in S. Scriptura adamantem inter pretiosas gemmas vel ob id maximè de industria non describi, quòd proprium sit symbolum iniquæ rei, vt tyrannidis aut terrenæ sapientię; hęc ratio minime facit satis: etenim licèt acuta ingenia, multa possint conglobare vt B adamanti significationem tyrannidis aut mundanæ sapientiæ tribuant; in hoc tamen idem accidit, quod in aliis rerum naturalium compluribus: quæ, si earum symbolica significatio attendatur, possint & in bonam & in malam partem accipi. Verbi gratia, leo optimè vsurpatur ad fortitudinem significandam, atq; etiã ad superbiã & elationẽ: nec altera significatio ex his alteram excludit; quin imò vtramque sacra Scriptura complectitur. Similiter ergo adamas, quamuis possit in malam accipi partem eleganter, proculdubiò tamen potest etiam non minori elegantia ad bonã significationem applicari. Nec credibile est, Spiritum sanctum optimâ significatione eius gemmæ non vti, quæ inter ceteras gemmas obtinet principatum. Si verò dixerit aliquis satis esse, vt sacra Scriptura adamantem ad duriciẽ C indicandam vsurpet Ieremiæ 17.1. Zachariæ 7.12. & Amos 7. iuxta lectionem LXX. interpretum. Contra hoc tamen est, quia ex eorum locorum contextu constat, adamantem in illis accipi non quatenus gemmam pretiosam, sed quatenus durissimum lapidem: quare non immeritò ad peccatoris duriciem innuendam aptatur. Quod autem in primis esset optandum, illud est, vt inter ingentis pretij res; vt Smaragdus ac Topasius exprimuntur a sacra Scriptura, ita etiam aliquando adamas apponatur, quippe qui lapidum pretiosorum præstantissimus est; vt omnes affirmant cum Plinio l. 37. cap. 4. *Maximum in rebus humanis, non solum inter gemmas, pretium habet adamas.* Iam si solùm omitteretur inter Rationalis gemmas, fortè illa reddi posset ratio; adamantem videlicet fuisse prætermissum; siue quòd inter filios Israelis non inueniretur (nam *adamas*, vt ait Plinius, *diu non nisi regibus, & iis admodum paucis cognitus.*) siue quia D XII. lapides Rationalis totidem Patriarcharum nominibus cælandi erant; cùm tamen adamas optimus cælum omnino respuat. Ceterùm in comparationibus saltem sacræ Scripturæ, in prophetarum visionibus, & præsertim in Apoc. nulla videtur ratio reddi potuisse, cur adamas vt gemma pretiosissima nunquam vsurparetur.

Eadem res ad variarũ rerum symbola solet vsurpari.

Adamas olim perpaucis cognitus.

Vtrùm Adamantis gemmæ sit aliqua mentio in sacris Literis.

Huiusmodi difficultatem nonnulli satis se commodè subterfugere putarunt, asserentes in nominibus gemmarũ interdum commutationem reperiri; & lapidem, qui appellatur Iaspis, adamantem esse. Hoc tamen validè a me impugnabitur Apocal. 21. Quamobrem eò tandem videmur deuolui, vt in sacra Scriptura, nullus alius sit locus, in quo de adamante vt de lapide pretioso mentio fiat, nisi hic, vbi E de calculo candido. Vidimus autem in commentario, eos omnino falli, qui existimant per calculum non posse gemmam intelligi. Oppositum enim constat ex Dioscoride, Martiale, D. Hieron. & ex antiquis interpretibus, vt Aquila, Symmacho, & Theodotione.

In hac controuersia optabile sanè est, vt in sacris Literis fiat mentio adamantis, vt rei pretiosissimæ. Nam etsi aliquando animi contentionem eò admoui, vt aptas omnes cõsiderationes coniungerem, quas reperire possem, vt adamas tyrannidis significationi siue terrenæ sapientiæ deseruiret; fateor tamen me non satis in eo conquiescere. Quãuis autem adamas elegantissimum esset ad eam significationem symbolum; sine dubio potest etiam non minùs appositè ad constantiam ac virtutem vsurpari. Nec est, cur S. Literæ respuant huiusmodi symbolum huic significationi adeò aptum; cùm Deus naturalem perfectionem ita inF gentem ei gemmæ tribuerit.

Enim verò si concedatur, oportuisse adamantem veluti pretiosissimum lapidem in sacra Scriptura habere locum; meo quidem iudicio non satisfit ex eo solùm, quòd in cap. 2. Apocal. ei locus detur. Adhuc enim ea ratio militat, nimirum cur adamas inter XII. gemmas fundamentorum & in Regis Tyri corona atque in aliis Scripturæ locis, vbi variæ gemmæ copulantur, non habeat sedem. Præterquam quòd Apocal. 2. manifesta est allusio ad c. 6. Isaiæ. Quare, si apud Isaiam certum est agi de carbunculo, neutiquam allusioni sit satis, si in alterum lapidem carbunculus mutetur. Neque enim aptè potest alludi ad altaris prunam; si lapis ille, in quo consistit allusio, diuersus sit a carbunculo prunæ colorem referente.

A Dicam igitur quid mihi veniat in mentem in hac difficultate haud exigua: quod quamuis primo aspectu videatur paradoxum; spero tamen doctis probatum iri, consideratis iis, quę in meę opinionis confirmationem adducam. Assero igitur valdè mihi esse verisimile, in S. Literis nomine carbunculi adamantem comprehendi; imò verò inter carbunculos iuxta sacræ Scripturæ phrasim, adamantem vt perfectum carbunculum reputari; quod vt significaret, dixisse Ioannem, *dabo illi calculum candidum*; per allusionem scilicet in nomine carbunculi ad Isaiæ locum; addito mox adiectiuo, *candidum*, vt illum innueret, qui in sacræ Scripturæ loquutione perfectus carbunculus est.

Nomine carbũculi adamantem etiã in Scriptura cõprehendi, probabile videtur.

Hanc ad rem primò aduerto, peruagatum esse vulgi niB mis creduli errorem, existimantis gemmam illam, quæ appellatur carbunculus, magnum ex se fulgorem facis instar collucentis, emittere; eámque in animalis cuiusdam fronte innasci. Quod sanè merũ est figmentum: peritiores enim rectè norunt eos, quos vulgò rubinos appellant, aliósq; id genus rubeos lapillos, à latinis dici carbunculos; ob similitudinem, qua prunæ colorẽ referunt. Id quod cõpertum est apud Pliniũ, & apud alios auctores tam græcos, quam latinos, qui de pretiosis lapidibus accuratè scripserunt.

Carbunculũ in animalis fronte nasci & facis instar effulgere, vulgi errore inoleuit.

Secundò aduerto, ex gemmis alias aliarum esse affines & cognatas; atque adeò mirum non esse eas, qui ab aliquibus auctoribus ad diuersa genera referuntur, ab aliis idẽ ad genus reduci; v.g. inter carbunculos annumerat Plinius quosdam, quos ipse amethystizondas nominat: eo quòd extremus igniculus in amethysti violam exeat. Quid igitur C mirum, huiusmodi carbunculos inter amethystos ab aliis adscribi? Idem etiam Plinius alios assignat carbunculos, nempe Arabicos, quos ipse similes cuidam chrysolitorum speciei esse affirmat. Et sanè inter chrysolitos valdè accensos (qui vulgò hyacinthi appellantur) & inter chalcedonios (quos vulgus granates appellat) tanta est affinitas, vt non videam, quare ad idem genus reduci non possint. Atque multa eiusmodi notari possunt ab iis qui gemmarum inter se cognationem paulò attentiùs obseruauerint.

Variæ carbunculorum species.

Tertiò aduerto, me non esse primum, qui candidum esse carbunculum, eumque inter ceteros carbunculos optimũ, adnotauerim. Plinius enim lib. 37. c. 7. ait, *Callistratus fulgorem carbunculi debere candidum esse putat; vbi idq; hunc carbunculum candidum appellari.* Existimabit aliquis colorem candidum quidquam prunæ colori detrahere. Secus tamen est; aliter enim non vt præcipua carbunculi virtus D designaretur illum esse candidum. Hoc vt apertius fiat, notandum est, prunas, quò magis accensæ sunt, eò minus rubri coloris habere, quod etiam in ferro succenso apparet; quod, cùm summopere ignitum est, argentum appellare solent ferrariæ artis periti; ob coloris scilicet cum argento similitudinem: tunc autem nihil aut ferè nihil habet coloris rubri; sed proprius ipsius color est candidus; vnde & ferrum candens dici solet. Quãdo verò rubescit, dici solet aurum: & tunc non ita est accensum; coloremq; roseum vel rubeum refert. Quòd si nonnihil adhuc ignis & color remittant; colorem habet violaceum ac cæruleum; cùm tamen ignitum adhuc sit ferrum. De quo videndus est Ioan. Baptista Porta lib. 13. Magiæ naturalis c. 3. Itaque nõ idem sunt color prunæ, & color rubeus. Ac licèt ij, quos vulgò E rubinos nominant, propriè sint carbunculi; non tamen minùs propriè esset lapis ille, cuius color ferrum maximopere candens, & argenteum colorem ac nomen habens referret, licèt tunc ferrum ipsum ignitum nihil, aut ferè nihil habeat coloris rubei.

Carbunculi candidi speciem a aliquibus tradi.

Ferrum quò magis est accensum, hoc minùs rubescere.

Si igitur hæc attentè perpendantur, ecquis est lapis, qui ferri valdè accensi (cùm scilicet appellatur argentum) colorem magis imitetur, quam eximius quisque adamas? qui inter pretiosos lapides maximè effulget atque scintillat, & in hoc liquidissimus quidam ignis apparet; ignis (inquam) non in rubro colore, sed in candido ac liquido. Quin & propria optimi carbunculi analogia, est ignis liquidus: vt rectè notat Plinius l. 37. c. 6. vbi de Opalo; in quo ait lucere carbunculi ignem tenuiorem. Hanc suspicionem non parum cõfirmat, opinor, certa ad Isaiæ carbunculum allusio. F Atque ex alia parte epitheton *candidum*, debet certò magnam in se perfectionem indicare. Quare si adamantem S. Literæ adscribunt inter carbunculos; in eo valdè conspirant imitatio ignis & prunæ vehementer succensæ, atque color candidus, qui ad magnæ perfectionis significationem maxime conducit.

Carbunculi optimi analogia.

Quotidiana iam consuetudo, qua in lapidibus rubri coloris imitationem ignis contemplamur, efficit, ne aduertamus ignis imitationem, quam huiusmodi lapilli referunt, non in rubro colore, sed in luce potissimùm consistere. Si verò illud ita esset, quod vulgò iactari solet, gemmam videlicet carbunculũ dictam reperiri, quæ tantam ex se lucẽ emittat, vt facis instar accensæ radiet; quis non videat, licèt rubra eiusmodi gemma non esset, sed colorem adamantinũ referret omnino, aptè tamẽ carbunculum nuncupatum

cpuarij

cupari? Reiecto ergo hoc figmento de eiusmodi lapide A adeò conspicuo atque fulgente, vt in tenebris ad eius lucem legi possit & scribi; manifestè constat nullū esse lapidē pretiosū, qui conceptæ cupiditati adeò fulgentis lapidis magis sit affinis, quā lectissimus est adamas. Vnde si lux est, quæ per ignis imitationē carbunculo nomen hoc tribuit; nihil est mirandum, eos qui hodie adamantes reputantur, iuxta S. Scripturæ vsum carbunculos debere nuncupari.

Accedit, quòd ea quæ Plinius & alij de suis tradunt adamantibus, non iis conueniunt, quos hodie adamantes dicimus. Nostri enim adamantes in mortario ferreo chalybeo pistillo contusi facillimè confringuntur & atterūtur. De suis tamen Plinius hæc habet; *Incudibus hi deprehendūtur ita respuentes ictū, vt ferrum vtrinque dissultet, incudesq; etiā ipsæ dissiliant.* B Deinde nostrates adamātes magnetē sua virtute nequaquam priuāt. Iā, quod aiunt, eū hircino sanguine molliri, in nostris adamantibus nugatorium planè est. Dicet tamen aliquis; etsi hoc ita esset, nempe hac tēpestate insignes illos antiquorum adamantas non reperiri; Verùm sacræ Literæ cùm adamantis meminissent, eū debebant considerare, vt à carbūculis omnino diuersum. Respondeo tamen non opus esse, nec oportere Scripturā de aliquorum fabulis, qui de adamantibus scripserunt, ducere rationem. Præsertim cùm eiusmodi fabellæ ad Israëlitici populi notitiam nondum fortasse peruenissent.

Adamantis duritiei.

Ex iis quidem, quæ Plinius & alij de huiusmodi lapillis pretiosis, literarum monumentis consignarunt, alia verisimile est ab ipsis auctoribus fuisse conspecta, quæ possunt inter certa computari; alia verò, quæ ipsi fama tantū & auditione acceperunt; C quæ si oculis ipsi vsurpassent, id nobis explicuissent. Illud certum est, illos vidisse adamantes, qui ictibus frangebantur, & alio perforabantur adamante: ita enim Plinius memorat. Quare quod de aliis asseritur, simile vero est cōmunem fuisse & peruagatā vulgi deceptionem, atque adeò extirpatu difficilem. Nam adamātes, qui inter optimos ac selectissimos habebātur, nullus, opinor, incudis ac mallei experimento subiiceret, ne tantę iacturę periculū subirent. Quòd si aliquis adamas huiusmodi ictibus expositus, fractus dissiluit, in promptu erat responsio, illum ex iis fuisse deprehendi quos Plinius nominat Siderites, qui teruntur, & perforantur. Atque in gēmis, margaritis, vnionibus, aliisque rebus eiusmodi pretiosissimis, veris falsa addere, ac nimias hyperboles & exaggerationes vsurpare perfacile est. D Vt si quis dicat Galliarum Regi esse carbunculum, cuius luce ingens conclaue media nocte conspicuum appareat.

Coniectura de veterū, deq; nostrorū adamantū qualitatibus.

Iam, quod de hyrcino sanguine asseritur, vel fingitur potiùs; quis vnquam vidit, aut periculum fecit? Esto tamē, ab aliquo id fuerit conspectum; qua ratione probabit reliquis, id nisi sanguine hirci fieri aliter nequaquā potuisse? Quis autem non videat, facilè hoc figmentum à nugatore aliquo potuisse confingi, atque alios per imprudentiam ficta contriti adamantis specie per hircinum sanguinem fuisse deceptos? Prætérquam quòd certū est, nisi inter duo ferrea instrumenta frangi adamantem non posse: in quocūque enim alio metallo, vt in ligno, penitus adigitur. Atque ita aut difficile fuit aliquos decipi, falsò existimantes hunc lapidem crebris ictibus quantumuis validissimis non conteri; postea verò hirci sanguine delibutum, ictibus E in incude contusum molliri ac frangi.

Sed quidquid sit de hoc; Respondeo 1. eximios adamātes valdè esse fulgentes, & natiuo illo candore & splendore ignitum lapidem repræsentare; quamobrem sacrā Scripturam annumerare eos inter carbunculos, illisque primū inter eos locum concedere; nec obstare quòd Plinius eos seorsum apponat. Hoc ideò dixerim; quia qui hodie appellantur adamantes, eos Plinius haud dubiè inter suos adamantas adscriberet; eò quòd sint *laterum sexangulo læuore turbinati in mucronem.* Quam ille figuram adamantibus assignat. Notum tamen est, aliis præterea lapillis eandem natura sua inesse figuram; nec solùm gemmis, sed etiā aliis vulgaribus calculis: ex quibus ipse sat multos in riuulo quodam legi. Quamobrem mirum non est inter carbunculos reperiri, F alios quidem latos & rubeos, qui vulgò rubini nuncupantur; alios verò turbinatos in mucronem sexangulo laterum læuore.

Adamantum figura cuiusmodi apud Plinium.

Adhuc tamen aliquis obiiciet. Si in sacris Literis nomē carbunculi nostris adamantibus tribuitur, eadem perstat difficultas: etenim illa ipsa interrogatio, quę antea de adamantibus fiebat; fiet etiam eodem modo de carbūculis, qui inter gemmas optimi sunt: atque ita si adamantibus carbunculorum nomen in sacra Scriptura conceditur, nihil loci rubinis in eadem Scriptura reliquum erit. Ad hæc tamen duo respondeo: Primū est, ex eodem genere nō opus esse, vt S. Scriptura ad Rationale, siue ad ciuitatis Dei fundamenta plusquam vnam speciem seligat. Nam in Plinij vsu illæ omnes species sub genere ac nomine carbunculi comprehenduntur, quæ vulgaribus nominibus appellari solent, *rubi, balax, spinella, granate, rubaza*, &c. Et satis est A aliquam ex hisce speciebus seligi ad Rationale. Quare, si carbunculus & adamas in sacrarum Literarum vsu, sub eodem genere sunt, sufficit vt ex iis adamas eligatur, qui prunam magis ignitam (vt vidimus) suo colore imitatur. Secundò respondeo, quemadmodum nos sub eodem genere cōplectimur vulgares illas species, quas nuper dixi, ita etiā mirum non esse ab Scriptura numerari sub vno genere, quæ ignitam prunam candidam imitantur, sub alio autem genere gemmas omnes rubras, vt sardum (qui carnis conspicuæ refert colorem) rubinum, spinelam, &c. Atque ita in sacræ Scripturæ vsu fortè non est distinctio inter sardum & carbunculum; quorum vterque rubeus est: in Rationali autem potest contingere, vt nomen sardæ, designet rubinum; nomen verò carbunculi, adamantem.

Varia carbūculorum nomina vulgaria.

B Denique opus non est, vt Scriptura nominibus gēmarum adeò strictè & pressè vtatur, vt Plinius. In hoc enim rectè sentiunt, qui Scripturam ab strictissima hac nominū obligatione liberant. Verùm non pro cuiusque libito hæc nomina immutanda sunt; nec dicendum, iaspidem in Scriptura esse adamantem. Hoc enim violentum valdè est, nec id patitur Græci nominis analogia. At igniti lapidis nomen indere adamanti, id (vt vidimus) carbunculi nominis analogia non respuit; quandoquidem Callistratus & Plinius aduertunt, carbunculos esse candidos, eósque perfectissimos reputari. Præsertim cùm nos doceat experientia, prunas magis accensas & ignitas esse illas, quæ non rubrū, sed candidum potiùs colorem præ se ferunt.

Præterea cum hac mea opinione optimè quadrat, Ioā- C nem in XII. gemmis fundamentorum nouæ Ierosolymæ (de quibus cap. 21. in tertio fundamento) nomen Chalcedonij vsurpare pro nomine carbunculi. Vbi (vt id obiter adnotem) non lego *Calcedonium* sine aspiratione, vt aliqui Librariorum errore decepti legunt, sed *Chalcedonium*, vt Biblia Regia & alij habent. Et qui id attentè aduertit, facilè videbit calcedonij nomen nullam peculiarem vim aut congruentem etymologiam habere; chalcedonium verò habere magnam energiam.

Gēma chalcedonij nomē cum aspiratione scribēdum.

Deinde probabile est adamantem appellatum fuisse chalcedonium ab iis, qui iuxta Cyprum insulam incolebant. Nam Chalcedon idem est, quod æreum: Plinius autem asseuerat adamantem Cyprium vergere in æreum colorem; atque addit eum esse in medicina efficacissimum. Nil igitur mirum, inde ortum duxisse, vt carbunculus me- D dicinæ vtilis chalcedonius diceretur. Rubinus quidem ærei coloris nec dari vnquam potest; nec, si daretur, in magno pretio esset: at adamas coloris ærei reperitur quidem, vt notum est; & magni apud omnes haberi merebatur, quòd ad medicinam sit aptissimus. Æreus præterea color nonnihil ad ignitæ prunæ colorem confert. Et licèt Plinius fabulosos adamantes iis anteponat, quos nominat Cyprios; hos tamen præfert etiam illis, quos dicit Siderites, id est, ferreos; ex quorum genere sunt, qui hodie agnoscuntur. Illis enim conueniunt proprietates, quas Plinius adamanti Sideriti ascribit; nimirum ictibus frangi, & alio adamante scalpi posse.

Chalcedonij gemma etymon.

Præterea Chalcedonis nomen in adamante fortassis indicat illum esse, qui omnia metalla vincit ac domat. Etenim nomine *Chalcos* vti, ita vt ferrum atque aciem chaly- E beam comprehendat; hoc quidem Græcorum proprium est, vt constat ex Græco thesauro. Aut fortè *Chalcedon* idē est, quod durissimum & constantissimum, eadem phrasi, qua Horatius dixit, lib. 1. epist. 1

——— *hic murus aheneus esto;*
Nil conscire sibi. ———

vbi *aheneus*, idem est, quod firmissimus; atque idem etiam esset chalybeus, siue sidereus, id est ferreus. Itaque in nomine Chalcedonis optimam reperimus energiam ad adamantis significationem. Sin de carbunculo rubeo, seu rubino, aut de alia diuersa gemma sermo esset; non redditur ratio apta eidem nomini Chalcedonis.

Aheneus dictus, quod durissimus.

Hactenus de colore carbunculi, & chalcedonij & calculi candidi in sacræ Scripturæ locis. Quòd si symbolum ac mysterium attendere velimus; aptissimum mea sententia F reperitur in eo, quòd adamas fuerit præsertim delectus ad idem, quod iuxta aliorum opinionem per rubinum aptè indicaretur. Etenim quod attinet ad prunæ pretiosæ significationem; illa quidem rubino non meliùs quadrat, quàm adamanti. Quin imò adamas est pruna candida, siue calculus candidus; id est, pruna nimis accensa atque ignita. Quod ideò non est ab aliquibus animaduersum, quòd vulgari consuetudine ab ipsa veritate abstracti non considerant in adamante candentis prunæ similitudinem ac significationem. Ceterùm vbi ad hanc cogitationem animū seriò adiecerint, sicut sacros Scriptores fortasse existimo; non modò non difficultas inuenitur vlla, sed etiam deprehenditur in adamante prunam pretiosam referri multò magis ignitam, quam carbunculum.

Iam, ad id quod de carbunculo asseritur, scilicet igne non calefieri, hoc maiorem adhuc habet locum in ada-

Carbūculus, & adamas

fœmina, quæ tantam perniciē in Ecclesiam Thyatirensem inueheret, vt Iezabelis nomine ab Spiritu sancto nuncupari mereretur; non poterat non ipsius tam nomen, quàm historia omnibus esse cognita & manifesta. Quod tamen contrà accidit: nam qui eam veram esse fœminam arbitrantur; & inter se valdè dissentiunt, & quid pro certo asserant, non habent: quòd si quid affirmant, id coniectando potius est, aut fingendo. Nonnulli opinantur, quod veri nullam similitudinem habet, illam videlicet vxorem fortasse fuisse Episcopi ipsius. Ita Haymo, Albertus, Anselmus & Thomas Anglicus. Sed res est prorsus incredibilis. Si autem Episcopus permitteret propriam vxorem tantopere esse Ecclesiæ exitialem, multò grauiùs ac seueriùs à Christo obiurgaretur & terreretur minis.

Secundum. Si hæc Iezabel cum Babylone capitis 17. Apocalypseos comparetur; videbimus vtramque appellari fœminam, vtramque fornicariam, & vtrique nomen affictum imponi; & Apocalypseos consequentia postulat, vt quemadmodum Babylon non est mulier peculiaris, sic etiam Iezabel accipiatur pro gente aliqua vel secta.

Apocalypsi esse indignū vt singularis fœmina mentio adeò peculiaris fiat.

Tertium. Videtur res minimè digna Apocalypseos magnitudine & artificio, atque harum epistolarum sublimitate; vt in illis ad rem adeò exiguam ac minutam deriuetur sermo, vt ad singularem quandā fornicariam, quæ se prophetissam fingebat. Quòd si ad singulare deuenitetur, vt res alia sic perpendi posset, non adeò mirarer; nam & ad Antypæ martyrium singillatim deuenitur, vt persecutionis magnitudo expendatur; præcipua tamen huius epistolæ intentio est, Episcopum reprehendere, quia Iezabelē permittebat: id quod Apocalypseos præstantiæ (vt dixi) minimè respondet.

Quartum. Christi periphrasis in hac epistola, & alia ex eâdem verba postulant, vt Iezabelem non pro vnica persona, sed pro gente vel secta accipiamus. Dicet tamen aliquis, non esse ad harum epistolarum consuetudinem aptum, si de aliqua secta sermo sit, illi figuram fœminæ adscribere. Nam de Nicolaitis iterum atque iterum simpliciter agitur. Nec secus est de synagoga Iudæorum. Respondeo; vbi sermo tantùm erat de bello cum Nicolaitis per publicas disputationes gerendo; déque odio, quo Iudæi Smyrnensem Episcopum prosequebantur; & de iis, qui se Episcopo Philadelphiæ subiecturi erant; tunc (inquam) non opus fuit de vtrisque per ænigmata & personarum fictionem agere: cùm verò in hac epistola instituendus esset sermo de magno Dei mysterio, id est, Iudaici populi reprobatione, & Gentilici electione; non mirum est, hîc ad maiorem dissimulationem induci meretricis figuram; vt in præcipua deinceps Apocalypseos actione, idem mysterium tegitur duarum ciuitatum specie; ex quibus altera quoad decimam ipsius partem concidit cap. 11. altera penitus conflagrat, cap. 18. & in cap. etiam decimoseptimo fingitur meretrix quædam Romam repræsentans.

Cur de Nicolaitis simpliciter fiat sermo, de synagoga verò symbolicè.

Iezabelis nomine Iudæorum synagogā indicari.

Obseruo secundò, per hanc fœminam, quæ appellatur Iezabel, significari Iudæorum synagogam; eam præsertim, quam illi Thyatiræ habebant. Huiusmodi assertionem à nemine exprimi video: qui enim putant Iezabelem hîc non esse fœminam aliquam, sed gentem vel sectam; alij dicunt esse Nicolaitarum hæresim; alij Priscillianistarum; alij hęresim generatim sumptam; id est, omnes hæreticos; & alij Mahometicam sectam. Ego tamen arbitror, Iezabelem hîc non esse aliam, quàm Iudæorum synagogam, qui omni studio & arte contendebant, vt Thyatiræ fideles cum ipsis in Mosaicæ legis obseruatione consentirent. Hoc mihi multis argumentis persuadeo.

Primum, quia periphrasis Christi est, *qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco*. Quæ duo symbola (vt cap. 1. vidimus) propriè indicant indignationem Christi aduersus Iudæorum synagogam, & Ecclesiæ transitum ad Gētilitatem. In hac ergo epistola satis apparet, Christi indignationem esse contra Iezabelem, & epistolæ scopum esse fructum, qui ex Euangelij ad Gentes prædicatione per Thyatiræ fideles fuerat percipiendus. Quod si ita est, quiuis facilè cernat, argumentum Apocalypseos postulare, vt per Iezabelem Iudæorum synagoga figuretur.

Quo sensu Christus dicat, se aliud pondus non missurum.

Secundum, hanc eandem persuasionem adiuuat illorum verborum declaratio, *non mittam super vos aliud pondus*. Quorum sensus est; nolle Christum vt sui fideles cærimoniarum veteris legis onere grauentur. Atque eadem verba sunt magnopere congruentia cum Apostolorum decreto Actorum 15. 28. *Visum est Spiritui sancto & nobis, nihil vltrà imponere vobis oneris*, &c. Illa ergo, *non mittam super vos aliud pondus*, ita exponunt Victorinus, Ambrosius, Primasius, Beda, Haymo, Ioachimus, Rupertus & Lyranus. Quæ expositio adeò probabilis & communis si suscipiatur; optabile valdè est, vt epistolæ contextus omnino cum ea sententia conueniat. Si autem per Iezabelem Iudæorum synagogam intelligamus, omnia aptè cohærent; cùm aliter epistolæ partes inter se non consentiant.

Quæ dicantur altitudines Satanæ.

Tertium, ex Pauli epistolis manifestum est primitiuæ Ecclesiæ tempore, Iudæos præsertim pseudoapostolos vehementer contendisse, vt fideles in Mosaicæ legis custodia cum ipsis cōuenirent. Quæ tamen diabolicæ fraudes, ac technæ erant ad grauissimum Christianæ Ecclesiæ detrimentum. Atq; id in hac epistola significatur verbis illis *altitudines Satanæ*; Græcum enim nomen profunditates sonat; & ad astutias, callidáque consilia diaboli, & occultas ipsius artes ea vox referenda; vt doctè probat Pererius disput. 18. Quantum verò damni Christianis Iudæi non solùm bello & aperta vi, sed persuasione etiam ac fallaci doctrina conarentur inuehere, id multis locis docet Paulus, vt ad Titum 1. 10. & infrà, & 1. Cor. 11. 26. & ad Galat. 2. 4.

Thyatira Episcopus cur imprudentiæ arguatur.

Quartum, Thyatiræ Episcopus imprudentiæ arguitur, vt constabit infrà: quod eò debet spectare, vt Iudæos fugiat, & fideles ex eorum commercio secernat; & tam Episcopus, quàm ipsius discipuli ad Gentium conuersionem traducantur. Huc enim huius epistolæ argumentum tendit. Quam ad rem congruentissimum est, vt Iezabel Iudaicum populum repræsentet.

Quintum. ad singularem fœminam, quantumuis improbissimam ac detestandam, nimis hyperbolicè videtur Iezabelis nomen aptari: ad sectam item Nicolaitarum & ad reliquas ab aliis designatas, non video quàm aptè Iezabelis nomen conueniat. Quem enim Apostolum occidere conati sunt Nicolaitæ; vt Iezabel prophetas Domini nō conatu solùm, sed etiā re ipsa occidebat? Vide 3. Reg. 18. 4. 13. Ad Iudæorū autem synagogam nullum significantius nomen potuit applicari. Nam vt Iezabel Dei Prophetas inexpiabili odio prosequebatur; ita synagoga (Achabi, id est, dęmonis vxor) Apostolos & Christianos Episcopos bello internecino insectabatur; eosque vel de medio tollere, vel in fraudes ac fallacias inducere summopere contēdebat; vt saltem Christiani legem Mosis obseruarent, quod Ecclesiæ maximam perniciem importaret.

Sextum, hoc si statuamus, Iezabelē esse synagogam;

gam; optimè habet, vt Christus Episcopum obiurget, quòd à Iezabele damnum Ecclesiæ illatū permittat. Et quamuis culpa Episcopi non alia fuerit, nisi aliqua imprudentia, dum veretur ne Iudæos irritet, & sperat sine magno Ecclesiæ damno fieri posse, vt per fidelium amicitiam ad Christum traducantur; nihilominus Christus, qui hac in re ludi operam videbat, & frustra Iudæis morē geri quòd nullus ex iis fructus esset percipiendus, & in Christianos maximum damnum redundaret; iure optimo Episcopum arguit: & asserit in illum conferri culpam, quòd Iezabelem permittit docere & seducere fideles, &c. Ad veritatem autem verbi illius *permittis*, non opus est, existimetur Episcopi culpā fuisse grauissimam. Nam D. Petri defectus aut nullus omnino fuit, aut leuissimus, & tamen Paulus prudenter dixit, *Cùm vidissem quòd non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus; Si tu cùm Iudæus sis, gentiliter viuis & non Iudaicè; quomodo cogis gentes iudaizare?* ad Galat. 2. 14.

Septimum, si totius epistolæ contextus idoneè ad nostram sententiam applicetur; argumento erit, nos collineasse in Iezabelis explicatione. In aliorum enim explicationibus non video; quomodo huius epistolæ partes aptè congruant inter se. Ad id autem, quod optari poterat ab iis, qui Iezabelis personam ad hæreses applicant, nempe vt huius epistolæ auctoritate contra hæreses vterentur, nostra etiam expositio locum præbet. Nam vt diximus in prolegomenis; notat. 23. quod in Apocalypsi dicitur contra Iudæorum synagogam, vtile etiam valde est, vt cognoscatur, qua ratione Dei prouidentia aduersus hæreticos se gerat.

Quod hic contra synagogā dicitur, posse etiam aduersus hæreses aptari.

Si quis tamen optabat in hac epistola repræsentari prælati imprudentiam, qui se decipi facilè sinat à præstigiatrice fœmina, vel ab impostore aliquo, qui reuelationes fingant, & commentitię sanctitatis specie multa scelera atque flagitia celent; ad hoc etiam nostra expositio commodè vsurpari potest. Figura enim sumitur à muliercula præstigiatrice, quę sāctitatē ementita multis clàm libidinibus esset dedita: & hac comparatione facilè quis ad similes euētus vti potest ex ipsius epistolæ tenore. His præiactis ad epistolæ contextū accedamus.

Vers. 18. *Quorsum hic Christus dicatur filius Dei?*

Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco.] Non potuit quidquam congruentius pro hac epistola ad Christi periphrasim assumi. Vbi enim per imprudentiam errabat Episcopus, nihil opportunius, quàm filium Dei esse eum, à quo suæ imprudentiæ arguitur. Et quis nesciat, nomen filij Dei summam sapientiam importare? Etenim si sapientia magna angeli nomine denotatur (vt videre est 2. Reg. 14. 20.) quantò magis nomine filij Dei; qui est ipsa Dei Patris Sapientia? Iam, ad Christi indignationem contra Iudaicum populum significandam, quid aptius, quàm oculi flammantes? Certè is ipse fuit sensus flammeorum oculorum cap. 1. Deinde, si Christi intentio est præcipere Episcopo, vt relictis Iudæis ad Gentium conuersionem procurandam conuertatur; proprium huius rei symbolum sunt pedes ex chalcolibano ardenti, vt cap. 1. explicatum est. Et quoniam pedes ex chalcolibano singulatim denotant perfectionem ad Euangelium Gentibus prædicandum, & ad ipsas Christianæ fidei religione inflammandas; ideò existimo non solum Episcopo imperari, vt Thyatiræ Euangelium Gentibus diuulget; sed etiam vt Iudæorum persequutionem fugiens tam ipse, quàm fideles Thyatirà egrediantur; ac per vicina oppida dispersi quocumque accesserint, ibi Iesu Christi fidem Gentibus prædicent; & ignem illum accendant, quem Christus venit mittere in terram. Cùm verò grauissimum esset damnum, quod Iudęi fidelib. Thyatiræ importabant, & multò adhuc grauius periculum immineret; Episcopum arguere, quòd illud permittebat, idem videtur esse, ac ipsum reprehendere, quòd non Thyatirà discederet cum omnibus fidelibus, vt eminens discrimen vitarent. Hanc autem fugam Christus ad Gentilitatis bonum ac salutem dirigebat; nam eadem ratione accidit in ea persequutione, quam Iudæi Ierosolymis aduersus Christianos concitarunt; vt ex Apostolorum Actibus constat. Atque ita optimè fit satis obiectioni, quam aliqui Apocalypsi opposuerunt, Epiphanius enim videtur concedere Thyatirensem Ecclesiam annis quàm pluribus post Apocalypsin conscriptam, fuisse erectam atque fundatam. Sed quid mirum, si Christi iussu fideles Thyatiræ initio degentes vnà cum Episcopo ciuitatem illam dereliquerunt; vt periculum declinarent, quod sibi ipsis, si ibidem persisterent, impendebat; & ad disseminandum Euangelium varias in partes diuisi sunt? Videatur quid hìc Pererius & Ribera dicant ad illam obiectionem ex Epiphanij auctoritate.

Quorsum habere flammeos oculos?

Quorsum pedum ex chalcolibano ardenti fiat mentio.

Num Thyatirensis Ecclesia post scriptam Apocalypsim potuerit fuisse fundata?

Vers. 19. *Cur Thyat. Epis. [illegible] non intendatur minæ, si secus [illegible].*

Noui opera tua, &c.] In huius Episcopi descriptione manifestè patet illum fuisse in Dei obsequio valde feruidum; quandoquidem tot eius virtutes commendantur à Christo, & in earum studio quotidianum incrementum. *Opera tua plura prioribus.* His annectitur, hunc Episcopum à Christo increpari, quòd Iezabelem permitteret; non tamen addi, vt pœnitentiam agat; nec minas illi intendi, si secus faxit. Cernimus autem in ceteris epistolis quando Christus Episcopum arguit, mox comminationem adiungere; nisi resipuerit. Vnde infero, huius Episcopi culpam imprudentiæ tantùm fuisse; quòd deciperetur, existimans se, si Iudæis conniueret; eos hac viâ ad Christum traducturum. Quòd si ipsius defectus per imprudentiam fuit, cùm alioqui esset diuini obsequij æmulator, & in eo diligentissimus; perspicuum est non opus fuisse hortatione ad pœnitentiam nec comminatione; sed suæ tantùm imprudentiæ admonitione, ac detrimenti, cuius periculum sua Ecclesia subibat, & exiguæ vel nullius potiùs vtilitatis, quæ à Iudęis esset percipienda.

Vers. 20.

Permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit propheten, docere, & seducere seruos meos, fornicari, & manducare de idolothytis.] Iezabel est ficta persona, quæ Iudæorum synagogam repræsētat, vt suprà explicauimus. Illa igitur verba, *quæ se dicit propheten*, aptissimè intelliguntur de pseudoapostolorum fraudibus qui se confingebant Apostolos, vt fideles deciperent. Atqui manifestum est pseudoapostolos non fuisse ex Gentibus, sed ex Iudæis; Constat verò prophetiæ nomen ad prædicatorum officium referri (sicut & nomen Apostolorum) & ad sacræ Scripturæ intelligentiam. His cohæret quod sequitur, *docere & seducere seruos meos*; quod ad doctrinam de coniungendis legalibus cum Christi fide referendum est; de quo latè Paulus in epistola ad Galat. & ad Tit. 1. 11. *Docentes quæ non oportet turpis lucri gratiâ.* Eorum verò doctrinâ multi ex simplicioribus seducebantur; vt ex Pauli epistolis colligitur.

Quo sensu mystica Iezabel Dei seruos seducere dicatur.

Fornicari & manducare de idolothytis.] Ex his verbis colligere volunt Andreas & Aretas, Iezabelis nomine sectam Nicolaitarum denotari. Nam quod hìc traditur de Iezabele, idem est, quod de Nicolaitis fuerat prædictum in epistola ad Pergamenum, *edere & fornicari.* Ceterùm, vt vidimus, multa sunt argumēta, quæ nos cogūt vt credamus, per Iezabelis nomen Iudæorum synagogam hìc significari. Nec mirum est, quod in vno sensu de

Nicolaitis dicitur, in alio magis recondito de Iudæis affirmari; cùm Iudæi deſignantur ſub ficta Iezabelis perſona. Synagoga ergo Iudæorum dicitur inuitaſſe ad fornicationem Chriſtianos, quòd eos ſibi coniungere curauerit in illicita legalium obſeruatione, quæ erat ſpiritualis quædam fornicatio; quippe conſociatio erat illicita cũ meretrice. Synagoga enim in legalium obſeruatione poſt eorum prohibitionẽ meritò dicitur fornicari à Deo; iuxta ſacræ Scripturæ phraſim; atque ita Chriſtianos inuitare, vt ſe cum illa coniungant in illa legalium rerum iam prohibitarum obſeruatione, erat quaſi ipſos ad fornicationem quandam inuitare.

Idolothytorũ eſus & fornicatio quomodo accipiuntur.

Quòd ſi illa obſeruatio legalium meritò dicitur fornicatio cum infideli meretrice: manducatio de idolothytis illud appellabitur, quod ipſam fornicationem antecedebat; ſicut præcedit gula luxuriam. Nam in hoc alluditur ad id, quod filiis Iſraël accidit cum Madianitis fœminis; quæ Balaami conſilio Iſraëlitas ante fornicationem illiciebant ad manducandum de idolothytis; vt habetur Num. 25. 2. Si autem idolothytorum eſus ante fornicationem promittebatur; Iudæorum amicitia & cum iis ſocietas atque cõmerciũ iure optimo dicetur manducatio de idolothytis. Hoc enim ſpiritualem fornicationem prædictam antecedebat. Licèt autem potuerit contingere, vt ex fidelibus aliquos ignorantia excuſauerit, ita vt eorum peccatum nõ adeò eſſet graue; res tamen ipſa erat ſuo ex genere grauiſſima; & quæ, per ſummam diaboli aſtutiam, in maximum Eccleſiæ damnum vergebat. Quamobrem eam Spiritus ſanctus verbis adeò grauibus increpat, alludens ad fornicationem filiorũ Iſraël cum Madianitis. Hæc autem alluſio multum habuit decori; quia in ea de ſynagoga ſub meretricis infidelis figura ſermo eſt. Cuiuſmodi erant Madianitæ mulieres, quæ Iſraëlitas deceperunt.

Verſ. 21. *Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret; & non vult pœnitere à fornicatione ſua.*] Id eſt, ſatis diu ſynagogã expectaui, & ad ipſius conuerſionem nullum non moui lapidem, priuſquam illam penitus derelinquerem; quare nimia ipſorum pertinacia factum eſt, vt eos tandem reprobarim, qui mea patientia abuſi ſunt, nec ad me conuerti voluerunt.

Qua ratione Iezabel in lectum dicatur mittenda.

Ecce mittam eam in lectum.] Cùm ſemel ſtatuerimus Iezabelem eſſe populum Iudaicum; morbus illius intelligendus eſt eo ferè modo quo dicitur in Pſalmo 67. 10. *& infirmata eſt.* Cùm enim gens aliqua vehementer laboribus & ærumnis opprimitur; ſi de illa ſub fœminæ alicuius figura ſermo ſit, omnes illi labores & calamitates grauiſſimi morbi nomine aptè ſignificantur. Hæc igitur comminatio denotat grauiſſimas tempeſtates ac procellas, quæ erant contrà Iudæorum gẽtem per Romanos excitandæ: quæ omnia fuère meritiſſimum à Deo ſupplicium propter Iudæorum ipſorum obſtinationem, quòd Euangelium recipere noluerint.

Verſ. 22. *Et qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, niſi pœnitentiam ab operibus ſuis egerint.*] Senſus eſt, quo tempore ingens calamitas Iudæos concuſſerit, & ipſi ad internecionem fuerint diligentiſſimè conquiſiti; qui adhuc ex Chriſtianis cum ipſis communionem in ceremoniarum obſeruatione habuerint, magnopere affligebantur, quòd Iudæorũ nomine, non Chriſtianorũ, calamitatẽ illã perpetiantur. Nam ſi ob Chriſtianum nomen vexarentur, id non iis dedecori ac probro, ſed laudi potiùs ac gloriæ dandum eſſet. Sed illos quaſi Iudæos (cùm tamen Iudæi non ſint) fore cruciandos, ob id ſolùm quòd externa facie cum Iudæis conſentire voluerint, neque id ſine conſcientiæ morſu; id verò grandem ipſis tribulationem importaret.

Verſ. 23. *Et filios eius interficiã in morte.*] Digniſſimũ eſt Apocalypſeos Theologiã, vt phraſis hæc denotet ſupplicium ſummæ ſeueritatis contra Iudæos in hac vita à Deo ſumptũ; nẽpe in obduratione eorũ. Chriſtianos autẽ, qui per imprudentiã cũ ipſis conſenſerãt, non dicitur idcirco morituros, ſed in maximã tribulationem deuenturos, niſi reſipiſcant. Verùm ſynagogæ filiis nominis Chriſtiani hoſtibus grauiores multò intenduntur minæ; illos ſcilicet ex vitæ libro delendos fore, & obdurationis morti dãdos.

Quæ ſit hæc comminatio. Iezabelis filiis intenta.

Et ſcient omnes Eccleſiæ, quia ego ſum ſcrutans renes & corda.] Si ſimplex eſſet de meretricis ſupplicio tractatio, hæc ſentẽtia minimè erat ad rẽ. Nã meretricis ſcelera non affectuũ ſolũ & cogitationũ ſunt (quæ ſignificãtur in renibus & cordibus) ſed rẽ ipſa etiã, cũ prauo exẽplo & multorũ offẽſione, perpetrata. Quare ex huius ſentẽtiæ contextu clarè elicitur, nõ eſſe ſermonẽ de ſingulari aliqua meretrice. Sed dicet aliquis eandẽ obiectionẽ cõtra noſtram etiã declarationẽ habere locũ. Peccata. n. ſynagogæ nõ fuerãt tantũ affectu & cogitatione cõmiſſa, ſed etiã opere in Chriſtiani nominis perſequutione. Reſpõdetur; Quãdo externã in Chriſtianã Eccleſiam perſequutio punitur, ſi ſolũ externi operis pœna attendatur, in hoc nõ apparet Chriſtũ eſſe renum & cordiũ ſcrutatorẽ. Sed priuſquã ad id deueniatur, illud in Iudæis præcedit, multos ſcilicet ex his, qui in ſpeciẽ viri erant probi, & zelũ Dei habere videbãtur; re ipſa tamẽ Euãgeliũ nõ ſuſcepiſſe, ſed perſtitiſſe adhuc duros & obſtinatos. Quòd ſi rogetur; cur Deus, qui aliis immerentibus ſuã lucẽ & gratiã impertiit, auxilio ſcilicet efficaci eis præſtito, Iudæos illos, qui probi ac religioſi homines videbãtur, cæcos & illo efficaci auxilio deſtitutos reliquerit: vera huic interrogationi reſpõſio illa eſt Deũ videlicet in aliis ſuæ gratiæ vires oſtendiſſe; in aliis ſuæ iuſtitiæ edidiſſe documenta. In his igitur, in quibus ſuã ſeueritatẽ oſtẽdit; cũ ipſorũ ſcelera externa nõ fuerint, fateamur neceſſe, Deũ ſuæ Eccleſiæ declaraſſe, ſe eſſe qui renes & corda ſcrutatur. Atq; in hoc eodem ſenſu dicitur Lucæ 2. 35. *Vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes.* Atq; ita per Iudaici populi reprobationẽ Chriſtus ſuas Eccleſias admonuit, ne ſibi ſatis eſſe putẽt Chriſtianos ritus exteriùs tantũ & per ſpeciẽ obſeruare; ſed mẽtis potiſſimũ puritatẽ & integritatẽ colãt, & occultã animi ſuperbiã à ſe ablegẽt, omnia. n. perſcrutari Deũ, & omnia diiudicare. Id quod verbis ſubſequentibus declaratur, *Et dabo vnicuique veſtrùm ſecundùm opera ſua.* Quia verò ſcrutari renes & corda, eſt proprium Dei, vt habetur Pſal. 7. 10. ideo valet etiam hic locus ad probandam Chriſti diuinitatem.

Quomodo Deus renum & cordium ſcrutator dicatur.

Vobis autẽ dico, & ceteris, qui Thyatiræ eſtis] Vera huius loci lectio nõ eſt abſq; illa coniunctione, & vt nonnulli ſuſpicantur. Nã in bibliis correctis, & præſertim in Vaticanis, ita legitur *vobis & ceteris.* Illud tamen manifeſtus prœli error videtur, quod in nonnullis vidi, ſcilicet, *& ceteris qui.* Ex græco enim conſtat non eſſe verã lectionem *qua*, ſed *qui*. Nam græca ſic habent, τοῖς ἐν Θυατείρᾳ. Sed quid eſt *Vobis & ceteris qui Thyatiræ eſtis*? Nonne illud *vobis* Thyatirenſes deſignat? Ita ſanè. Qui ergo ſunt ceteri? Valdè ſuſpicor ad ceteros omnes Chriſtianos Chriſtũ ſuã admonitionẽ extẽdere. Thyatira enim idẽ eſt atq; illuminata; vt docet Hieronymus de nominibus hebraicis in Actibus Apoſtolorũ. Omnes autẽ, qui in Catholicæ Eccleſiæ gremio ſũt, ſũt etiã in myſtica Thyatira. i. in ciuitate à Deo illuminata. Porrò nõ eſt à ſacræ Scripturæ grauitate abhorrẽs, nominis ſignificationẽ reſpicere, & myſticã intelligentiã in ſẽſu literali requirere. Hic verò peculiaris fuit

Verſ. 24. Quænam vera loci huius lectio.

Thyatira quid ſonet.

fuit ratio; vt indicaret Iudæos, de quibus sermo erat, esse cæcos; at fideles cælesti lumine illustratos. Cùm autem Thyatirensibus epistola scribatur; pulchrè extensa fuit ad omnes fideles loquutio, ea verba adiiciendo, *vobis & ceteris qui Thyatiræ estis.* Si alicui magis placeat alia Thyatiræ etymologia, in ea etiam poterit suo modo philosophari.

Christianorũ Thyatirensium tã prudẽtes, quàm imprudentes Christus designat & admonet.

Quicunque non habent doctrinam hanc, & qui non cognouerunt altitudines Satanæ.] Ex fidelibus alij imprudenter pseudoapostolorum doctrinam susceperant, coniungentes Mosaicæ legis cæremonias cum fide Christiana; alij verò prudentiùs se gerentes doctrinam illam omnino respuerant. Hic igitur locus videtur vtrosque signare atque distinguere; prudentes quidem iis verbis, *qui non habent doctrinam hanc* (quod de doctrina Iezabelis, seu pseudoapostolorum omnino intelligendum est; atque ita ferè omnes accipiunt:) imprudentes autem verbis illis, *qui non cognouerunt altitudines Satanæ, quemadmodum ipsi dicunt.* Nihil enim congruentius, quàm vt verba illa *non cognouerunt*, & *quemadmodum dicunt*, ad eosdem referantur. Sensus autem est, illos aut molliter accusari, aut etiam nonnihil excusari; relatis his verbis, quæ ipsi postea suæ imprudentiæ conscij proferebant. Scilicet se antea non animaduertisse, quàm fallax & fraudulentus esset dæmon; neque fuisse suspicatos tantum detrimenti afferri posse exeo, quòd ipsi cum Iudæis in legis cæremoniis conformarentur. In hoc sensu sumitur vox illa *altitudines*, vt necessariò accipienda est vox græca, pro profunditate & calliditate; qua etiam ratione explicant Andreas & Aretas. Et constructio eiusmodi est, vt hæc pars aptissimè cohæreat cum subsequente. Quod si aliqua in re Dæmon transfigurauit se in angelum lucis & in pacis suasorem, vt maximo detrimento Christianam rem affligeret; nõ in alia magis, quàm in ficta illa pacis persona quæ tanti damni atque exitij erat; vt Paulus sensit, & in hac Christi epistola confirmatur. Vbi aduertẽdum est, in hoc eodẽ sensu dici a Paulo dæmonẽ se trãsfigurare in angelũ lucis, 2. Cor. 11. 13. *Eiusmodi pseudo apostoli sunt operarij subdoli, trãsfigurantes se in apostolos Christi: & non mirum; ipse enim Satanas transfigurat se in angelum lucis.*

Altitudines Satanæ pro profunditate & calliditate.

Non mittere aliud pondus, quid sit.

Non mittam super vos aliud pondus.] His verbis exponit suam mentem Christus, & fideles de sua voluntate certiores facit; ne scilicet suis humeris grauissimum cæremoniarum veteris legis pondus imponant. Confirmat insuper se id minimè permissurum. Hæc est, vt diximus, communis horum verborum expositio, quam sequitur Victorinus, Ambrosius, Primasius, Beda, Haymo, Ioachimus, Rupertus, Albertus, Lyranus, Interlinearis, Dionysius, & Iacobus Suarez. Atque hanc expositionem esse verissimam, persuadet locus ille Actuum 15. & eãdem sententiã validè comprobatur germanam Iezabelis & totius epistolæ explicationem eam esse, quam superiùs tradidimus.

Vers. 25.

Tamen id, quod habetis, tenete, donec veniam.] Hoc est, quod Paulus ait, ad Galat. 5. 13. *Vos enim in libertatem vocati estis, fratres; tantùm ne libertatem in occasionem detis carnis.* Onus enim siue obligatio, quam Christus Christianis imposuit, non alia est, quàm vt naturalem legem obseruent, & in ipsum credãt, in ipso sperent, & ipsum ament, & ipsius sacramẽtis fruantur. Naturales autem leges Christus ad vnam redigit proximi charitatem; idque est præcipuè onus, quod fidelibus Deus præcipit, vt sustineant. Atque ita Paulus in eodem loco postquam dixerat, *Tantùm ne libertatem in occasionem detis carnis*, subdit *Sed per charitatem spiritus seruite inuicem:* Et alibi, *Qui diligit proximum, legem impleuit.*

A *Et qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes.*] Verba illa, *qui vicerit*, vt in superioribus epistolis, sic etiam in præsenti non debent generaliter accipi de iis omnibus, qui in Dei gratia decesserint; sed veluti promissio Thyatirensi Episcopo singillatim facta, si accuratè perfecerit, quod Christus illi in hac epistola significat, & difficultatem quamlibet occurrentem superauerit. Atq; hæc eadem promissio iis proponitur, qui Episcopum in nobilissima hac expeditione imitati fuerint. Ea verò est expeditio, ad quã

Vers. 26.

Qui hic propriè vincere dicatur.

B Episcopus inuitatur, nempe vt cognitã suã imprudentiã, qui Iudæis plus æquo morem gesserit; ipsos fugiat, & ad Euangelij prædicationem ad Gentes proficiscatur. Viri etiam spirituales simili ratione excitantur, vt suis commodis omissis totũ illud tẽpus se amisisse reputent, quod expenderint, humanis rationibus nimis indulgendo, & hominibus politicè morem gerendo; & vt agnoscant magnam esse imprudentiam, quæ carneis oculis prudentiæ speciem exhibet; pacem item mundi contemnant, ac se cælestium armorum præsidio communiant ad bellum dæmoni inferendum, & animarum cõ-

C uersionem procurandam. Hic ipse est non minima ex parte libri Canticorum scopus, vt in eius commentario videbimus. Quòd si semel rectè percipiatur, quid Christus in hac epistola ab Episcopo Thyatirensi postulet; & quare ab iis verbis exordiatur, *Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes similes aurichalco*; minimè dubium erit, hoc præmium nobili illi expeditioni designari. Atque ipsa etiam verba, quibus præmium indicatur, magnopere cõfirmant illud iis promitti, qui cetera omnia relinquunt, & se totos ad Euangelij prædicationẽ & proximorũ salutẽ cõsecrant.

Num huius epistolæ præmium sit de præsentis vitæ præmio, an de futura intelligendũ.

D Sed dubitatur, an in huius epistolæ præmio sermo sit de copiosa mercede, quæ in cælesti patria Euangelicis viris proponitur; vel de præmio, quod in hac vita consequuntur? Verba illa *qui vicerit, & qui custodierit vsque in finem opera mea*, videntur non permittere, vt de præmio quod in hac vita conceditur, sermo sit. Præmium enim meritis succedit: merita verò, quæ postulantur, sunt custodire vsq; in finem opera Christi. Horum autem verborum significatio expleri nequit ad extremum vsque vitæ spiritum. Priùs enim non sunt custodita vsque in finem opera Christi. Confirmatur, quia præmiũ

E ad duo potissimùm reducitur; primũ est virga ferrea sicut Christo tradita fuerat: alterum stella matutina. Atqui virgam ferream videtur accepisse Christus in die resurrectionis: stellam autem matutinam referunt ad resurrectionem Victorinus & Primasius: & singulariter ad corporis gloriam in ipso generalis resurrectionis die, Haymo atque Lyranus. Quamuis Richardus exponat de animæ gloria ante corporis resurrectionem.

De præsenti præmio sermonem esse probatur.

Nihilominus valdè optabile est, vt referatur hoc præmium ad beneficium, quo Deus in hac vita afficit eos, qui se in Euangelij prædicationem totos impendunt; atque ad hoc præstandum, cetera omnia relinquunt, vt se Christi fidei promulgandæ

F consecrent. Quemadmodum fecerunt Apostoli, & post illos omnibus sæculis viri Apostolici. Nam licèt Christo præmium virgæ ferreæ in resurrectionis suæ diem asseruatum sit; *)priùs enim nõ fuerat spiritus datus, quia Iesus nondum fuerat glorificatus.)* Ceterùm quando mundus iam fruitur affectibus virgæ ferreæ Christi, id est, ingenti ipsius efficacitate & potentiã ad Gentes sibi subiiciendas, & suæ ditioni subiugandas, per earum sanctificationem: ij, qui vt illius ministri, atque adeò vt ipsius instrumenta portionem aliquam eius gloriæ partici-

pant;

pant; in hac vita exercent illam Christi patiétiam, tanquam eius ministri, Gentes in ipsius obsequium subiiciendo Christi virgæ potentia; quæ idcirco illis in hac vita tribuitur. Confirmatur insuper, nam vt cap. 12. videbimus, puer ille masculus, quem peperit fœmina, Romanam Ecclesiam repræsentat, quæ fuit matris Sionis filius primogenitus. De illo autem puero textus ait, *qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea.* hac autem potentia manifestum est, Romanam Ecclesiam in hac vita potiri. Vide Apoc. 12. 5. & cap. 19. 15.

Custodire opera Christi, quid sit.

Res ergo ipsa postulat, vt virgam hanc ferream viris Euangelicis in hac vita dari credamus. Quod, intellecto virgæ ferreæ symbolo, dubium non erit: de eo autem symbolo agemus notat. VII. Si verò virga ferrea in hac vita ministris Euangelicis datur; idem quoque dicendum erit de stella matutina, de qua infra. Itaque ratio cogit, vt illa verba; *qui custodierit vsque in finem opera mea*, ita explicentur, vt non solùm sit sermo de cælestis beatitudinis præmio, sed de illo etiam, quod in hac vita consequútur strenui Euangelicæ prædicationis ministri. Pro quo aduertendum est, *custodire mandata Dei*, esse phrasim in sacra Scriptura vsitatam: custodire verò opera Christi non alibi in sacra Scriptura reperiri, quantum meminisse possum. Et quamuis communis expositio pro eodé reputet custodire opera Christi, & opera à Christo præcepta exercere; mihi tamen magis arridet, vt τηρεῖν sit obseruare, vt sæpe alibi; & obseruare opera Christi vsque in finem, sit oculos ac mentem intendere in opera à Christo patrata, & in ipsius perseuerantiam; vt eum vtraque in re imitemur. Per hanc autem eius loci constructionem licet, vt præmium non solùm de cælesti beatitudine exponatur, sed etiam de beneficiis à Christo in hac vita collatis in eum, qui Christi perseuerantiam in Euangelij prædicatione diligenter obseruat; vt eam imitetur, & obstantia quæque facilè superet. Quanuis autem hoc modo construamus, *qui custodierit vsque in finem opera mea*, id est, qui opera à me præcepta vsque in finem exercuerit; illud, *vsque in finem*, potest accipi, non solùm de vitæ fine, sed de fine etiam & perfectione singulorú operú; vt esset difficilem quáque rem semel susceptá ad finem perducere. Huic enim perseuerantiæ rectè promittitur ferrea virga in hac vita, & stella matutina; vt statim explicabimus.

Vers. 27.

Dabo illi potestatem super Gentes.] Id est, magnam vim & efficacitatem in Gentium conuersione & sanctificatione.

Quæ sit hæc potestas super Gentes à Christo promissa.

Et reget eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur.] Eódem spectant virga ferrea & potestas super Gentes. Est enim virga ferrea elegantissimum symbolum imperij & sceptri Christi Domini, id est summæ potestatis ad subiiciendas sibi Gentes per earum conuersionem & sanctificationem, ex Psal. 2. Etsi autem hæc virga, Christi est propria; ministro tamen, quo Christus vt instrumento vtitur ad Gentium conuersionem, verè dicitur potentiæ virga ab eodem Christo tradi, vt illius vi in hominum conuersione mirabilé se ostendat. Quod mox subditur de confractione siue de contritione Gentium, mysticè est accipiendum, sicut vindicta mystica; de qua sæpe agitur in Apocalypsi, vt latè diximus in prolegomenis notat. 24. & 25. & sigillatim de Christi virga ferrea, & de Gentium per eam virgam confractione dicemus notat. VII. Hic solùm addo, præmium eiusmodi, sicut ea, quæ in tribus prioribus epistolis posita sunt, considerari tanquam effectus, quos Christus in Eucharistia (siue sacramentaliter, siue etiam spiritualiter susceptus) illi communicat, qui ad eandem accedit Eucharistiam, eo animo affectus, quem Christus ab Episcopo Thyatirensi exigit.

NOTATIO VII.

De virga ferrea, quæ ter in Apocalypsi reperitur ex Ps. 2.

Virga ferreæ symbolum, & eius significatio.

SYMBOLVM virgæ ferreæ ter in Apocalypsi repetitur. Ex quo facilè intelligitur id esse pulcherrimum, quia *bis aut ter quod pulchrum*; vt est in prouerbio. Loci verò sunt cap. 2. 27. *Dabo illi potestatem super Gentes; & reget eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringet eas.* & cap. 12. 5. *Mulier peperit filium masculum, qui recturus erat omnes Gentes in virga ferrea. & cap. 19. 15. De ore eius procedit gladius, vt in ipso percutiat Gentes, & ipse reget eas in virga ferrea; & ipse calcat torcular vini furoris Dei.* In his omnibus locis manifestum est alludi ad Psal. 2. num. 9. *Dabo tibi Gentes hæreditatem tuá, & possessioné tuam terminos terræ: reges eos in virga ferrea, & tāquá vas figuli confringes eos.* Et sensus quidé virgæ ferreæ idem proculdubiò est in Psalmo & in Apocalypsi.

Quo sensu sit accipienda virga ferrea, variant auctores.

Sed quæ sit germana huius virgæ significatio, in eo dissentiunt interpretes. Primò enim non pauci eam referunt ad seueritatem in die iudicij contra inimicos Christi exercendam. Vnde cùm ea virga promittitur sanctis, explicant promitti sanctis potestatem in die iudicij, quam ipsi simul cum Christo aduersus ipsius hostes exercebunt: scilicet, quia sancti vnà cum Christo erunt iudices in illa die. Ita Victorinus, Andreas, Aretas, Lyranus, Ribera, & in explicatione Psalmi Eugubinus, Iansenius, & plerique. Hoc primò probatur ex similibus sacræ Scripturæ locis, vt est illud Sap. 3. 8. *Iudicabunt nationes.* & Psalm. 109. 6. *Iudicabit in nationibus, implebit ruinas.* Malachiæ 4. n. 3. *Calcabitis impios.* Psal. 149. 6. *Gladij ancipites in manibus eorum ad faciendam vindictam in nationibus.* Matth. 19. 28. & Lucæ 22. 30. *In regeneratione, cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel.* Secundò probant, quia hoc adiectiuú, *ferreus*, in sacra Scriptura sæpissimè ad pœnæ seueritatem refertur. Tertiò addunt contextú, qui expresè meminit validæ contritionis; exemplo vasis figuli confracti. Quæ similitudo manifestè spectat ad supplicij grauitatem, vt patet Isaiæ 30. 14. & Ieremiæ 19. 11. Quibus locis comparatio videtur desumpta ex Psalmo 2. Quartò denique notant, vbi nos legimus, *reges eos*, verbum ipsum Hebraicum contritionem sonare: atque ita ex Hebræo ad verbum fuisse reddendum, *Conteres eos in virga ferrea.*

1. Sententia de seueritate in die iudicij explicat.

2. Sententia de potentia ad peccati euersionem, & hominum sanctificationem.

Secunda explicatio vniuersam illam rigoris & seueritatis faciem quam præ se fert virga ferrea atque vasis figuli confractio, accipit de mira potentia ad euersionem peccati & prauatum cupiditatum, & denique ad hominú sanctificationem. Atque hæc in primis est expositio Hilarij, & Augustini Psal. 2. & ex recentioribus Vallesij & aliorú. Deinde in Apocalypsi eodem prorsus modo capiunt virgá ferream Ambrosius, Rupertus, Dionysius Carthus. Zegerus, atq; Pannonius. Quorú plerìq; exemplum illud confracti vasis figuli aiunt esse intelligendum de vase molli ac tenero (scilicet antequam igne decoquatur & induretur) quod frangitur a figulo vt in meliorem formam commutetur.

3. De gubernationis seueritate.

Tertia explicatio est de rigore ac seueritate gubernationis; non solùm in vltimo supplicio, quod de damnatis sumédum est; sed etiam in seueritate legum & in earú obseruatione ab omnibus in hac vita exigenda; & in puniendis iis, qui delinquunt. Ex quo fit, vt alij castigati coërceátur & conuertantur, alij vltimo supplicio damnentur. Sic Richardus, Anselmus, Albertus, Interlinearis & Thomas. Atque hanc declarationem afferunt ex Hieronymo (Ieremiæ c. 18. & 19.) *Vas figuli, dú massa tenera est & mollis, iterú posse reformari & instaurari; imò ideo frangi solere, vt refingatur in meliorem formam: secus esse, si induratum conteratur, & comminuatur; tunc enim nequaquá refici & reparari posse.* Vnde philosophatur Hieronymus, Iudæos ante Christi aduentum sæpè grauissimis calamitatibus fuisse fractos; iterum tamen a Deo recreatos & instauratos: at cùm indurati & obfirmati in malicia Filium Dei occiderunt; ita esse à Deo fractos & contritos, vt eorum potentia & regnum ampliùs instaurari non possit.

4. De perfectæ prouidentiæ ratione.

Quarta explicatio virgam ferream exponit esse optimú perfectæ prouidentiæ symbolum; atque adeò non solùm ad seueritatem spectare, sed etiam ad omnem gubernationem: id est ad iustitiam, ad beneficentiam, ad sapientiam, ad potentiam, & ad omnes deniq; optimæ gubernationis virtutes. Ita videntur intellexisse virgam ferream Andreas, Albertus, Thomas, Serranus, & alij. qui promissioné virgæ ferreæ, quæ facta erat Ecclesiæ, exponunt de potentia, quæ ipsi Ecclesiæ data est in hoc sæculo, vt præsit Gétibus & eas regat; idque optimá gubernandi ratione ad imitationé gubernationis Christi, cuius virga ferrea est *virga æquitatis*

aut directionis (Pſal.44.7.ad Heb.1.8.) & virga totius conſolationis, iuxta id Pſ.22.4. *Virga tua & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt.*

Authoris mens.

Ex quatuor harũ opinionũ ſingulis vellẽ aliquid ad meã explicationẽ aſſumere; id eſt, ex prima & tertia ſeueritatis ſpeciem, ſiue figuram: ex ſecunda myſticæ vindictæ interpretationem: & ex quarta, non ad vindictam ſolùm ſpectare, ſed etiam ad omnes perfectæ prouidentiæ virtutes.

Virga ferrea locutione ſummam ſeueritatem importari.

In primis igitur in virga ferrea & in vaſis figuli confractione, loquutionis figurã nihil aliud ſonare, quàm ſeueriſſimam vindictam atque ſupplicium, fit planum ex ſacra Scriptura. Iſa.30.14. *Comminuentur ſicut lagena figuli, contritione perualida: & non inuenietur de fragmentis eius teſta, in qua portetur igniculus, aut hauriatur parum aquæ de fouea.* & Ieremiæ 19.11. *Conteres lagunculam, & dices: ſic conteram populum iſtum, ſicut conteritur vas figuli, quod nõ pote'ſt vltrà inſtaurari.* Ex ipſa etiam Apocalypſi c.19.15. manifeſtũ eſt, per hanc phraſim ſummã vindictã ſignificari; cõiungitur enim virga ferrea cũ gladio percutiẽte & cum furore Dei: *De ore eius gladius procedit, vt in ipſo percutiat Gẽtes, & ipſe reget eas in virga ferrea; & ipſe calcat torcular vini furoris Dei.* Ex his patet, conſiderationem illam de vaſe figuli molli ac recens efficto, quod frangitur vt in meliorem formam reficiatur, acutam quidem eſſe illam & elegantem; non tamen ad ſummæ vindictæ ſignificationem. Phraſis autẽ ſacræ Scripturæ vindictam ſeueriſſimam ſonat omnino. Nec eſt cur hanc loquendi rationem refugiamus; quia ſermo eſt de ira nouiſſima, de qua diximus in prolegomenis notat. 24. & 25. Atqui in vindictã nouiſſimã, figura qua repræſentatur, eſt ſummæ ſeueritatis; quamuis reconditus ſenſus ſit de ſumma beneficentia atque clementia.

At enim, dicet aliquis, in Pſal.2. non videtur textui congruere vindictæ & iracundiæ figura; non enim inter ſe cohærent, *dabo tibi Gentes poſſeſſionem tuam, &, reges eas tãto rigore, vt in gubernatione appareat iracundia, quã aduerſus illos habes; & acerrima vindicta, quam de illis ſumes.* Et ſimiliter in præſenti non videntur conſonare, *dabo illi poteſtatem ſuper Gentes, &, reget eas duriſſimo imperio.* Quia antequam ad reconditum ſenſum accedamus, nõ parum nouitatis habet, vt loquutionis forma repræſentet in Gentibus viro Apoſtolico ſubiiciendis, tãquam Chriſti poſſeſſione & hæreditate, ſe iracundiam, furorem atque vindictam oſtenturum. Reſpondetur in eo modo loquendi indicari Gentes, quas Deus Chriſto & viris Apoſtolicis ſubigit; bellum illi antea intuliſſe, & grauiſſimis iniuriis illius iram prouocaſſe. Atq; ita allegoria eſt huiuſmodi; Ego illos tuo imperio ſubiiciam; & tunc poteris te ab illis vlciſci, & eos rigidiſſimo imperio flectere; vt meritas pœnas luant iniuriarum, quas tibi irrogauerunt. Certè hæc loquutionis forma optimè cohærens eſt: ita enim ſolet accidere, vt ſi quam prouinciam hoſtilem ſibi & contumacem Rex aliquis ſuæ ditioni ſubdat; in veterum iniuriarum ſupplicium grauiſſima illi imperet vectigalia, & cum eis rigidiſſimè ſe gerat. Atqui ita videtur Dauid inimicas ſibi nationes, quas domuit, vectigalibus & ſeueritate oppreſſiſſe atque grauaſſe; ad quam hiſtoriam in his locis fit alluſio. Sed in hac loquendi ratione latet infinita diuinæ ſuauitatis & beneficentiæ magnitudo, vt dicemus infra. Itaque non eſt, cur in loquutionis figura, duriſſimæ vindictæ repræſentationem vitemus; quantò enim ſeueritas fuerit maior, tantò ſacræ Scripturæ intentioni congruentior erit.

Quis lateat ſenſus ſub virga ferrea allegoria.

Duriſſimi Imperij ſpeciẽ in virga ferrea denotari.

Quis autem non videat, virgæ ferreæ phraſi aptè ſignificari duriſſimum imperium? Certè in ea ſignificatione accipitur in ſacra Scriptura adiectiuum *ferreus*; vt *iugum ferreum.* Deut.28.n.48. *Fornax ferrea.* Deut.4.n.20. *Manica ferrea.* Pſal.149.8.

Myſticam vindictam ad obſtinatos non extendi.

Secundò, in hac acceptione nõ debet vindicta reſtringi ad eos, qui in ſua peruicacia perſeuerauerint. Nam ſacra Scriptura vniuerſaliter ait, Chriſto omnium gentium poſſeſſionem eſſe dandam, & omnes gentes ab ipſo in virga ferrea regendas. Atque in figura loquutionis nõ eſt ſermo de damnatis, neque de extremi iudicij ſeueritate; ſed de duriſſimo imperio in hac vita, & de ſumma vindicta, quam Chriſtus ſumit de gentibus in earum gubernatione.

Sub myſtica vindictæ nomine ina... mam mi ericordiam deliteſcere.

Tertiò, licèt phraſis ſonet vindictam; ſignificatio tamen, quam Spiritus ſanctus intendit, eſt quam Hilarius & Auguſtinus nos docent; ſcilicet de myſtica vindicta. Atque ad eum ſenſum fuit elegãtiſſimum vti phraſi ſupremam vindictam atque duriſſimum imperium ſonante; vt vidimus in prolegomenis notat. 24. & 25. Ad cuius phraſis probationem, licèt nullum aliud eſſet argumentum præter hoſce loco, qui de ferrea Chriſti virga loquuntur; profectò ſatis erant, vt conuincerent, hanc eſſe propriam nouiſſimæ iræ ſignificationem in Apocalypſi. Aliter enim Chriſtus non tantopere virgam ſuam ferream iactaret in eos, qui ſibi tanquam poſſeſſio & hæreditas dati ſunt; nec eam vt magnum præmium viris Apoſtolicis polliceretur; nec tantæ eſſet gloriæ puero, quem peperit mulier, Apocal.12. illum recturum fuiſſe omnes gentes in virga ferrea.

Euangelicã

Quartò, ipſa Euangelicæ vitæ perfectio magna cum

A energia repræſentatur, vt duriſſimum imperium, quo Chriſtus gentes ſibi ſubiectas moderatur. Quid enim in ſpeciẽ durius, quam ſubditis diuitias ac libertatem auferre, eos acriter verberare, & omnibus nudare veſtibus, aut cilicina veſte induere; & cogere ad cetera omnia, quibus ſpirituales viri ſe ſponte ſubiiciunt; & præſertim ij, qui martyrio pro Chriſto ſubeundo, aut religioſæ vitæ inſtituto, (quod eſt alterum martyrij genus) ſe penitus deuouent? Quiſue in eos duriſſimum hoc exercet imperium, niſi gratia Chriſti, & diuina ipſius virtutis efficacia? Non dubitamus Chriſtiani, quin id, quod ſeruitutem, aſperitatem, egeſtatem, laborem & carnificinam etiam præfert; ſumma ſit potiùs libertas, ingentes diuitiæ, ac maxima felicitas. In eo tamẽ, quod ſub externum oculorum cadit aſpectum, quis non videat aptiſſimam eſſe proportionem; vt duriſſimi imperij

perfectionem ſub duriſſimi imperij ſpecie adumbrari.

B inſtar ſignificetur? Etenim ſi Turca aut crudeliſſimus alius tyrannus homines ſibi ſubditos ita ſeuerè tractaret, vt ij qui ſe Chriſti imitationi conſecrant, ſemetipſos voluntaria abnegatione affligunt, & cruciant; nemo non diceret ipſius virgam eſſe ferream, & imperium lõgè duriſſimum. Quid ergo elegantius, quam Chriſtum iactare ſe virgã ferrea gentibus quæ ſibi erant infenſæ, dominari? Nam ſi Chriſto adeò glorioſum eſt, quòd Chriſtiani pro illo ſe abdicent libertate, fortunas abiiciant, honores contemnant, aſpernentur voluptates; & grauiſſima denique tormenta ac mortem ipſam ſubeant conſtantiſſimè; eo præſertim animi ardore & contentione, qua feruidi Chriſti cultores, primitiuæ Eccleſiæ tempore, id præſtare ſolebant; congruentiſſimè quidem repræſentatur tanquam res ad Chri-

C ſti gloriam maximè ſpectans, ipſius imperium eſſe virgam ferream; quæ oſſa omnia conterat, atque comminuat.

Nihil præterea Apoſtolicis viris illuſtrius aut magnificentius eſt, quam vt virgæ ferreæ Chriſti participes fiant; & videant per ſuam prædicationem, nationes, quæ antea vanæ idolorum ſuperſtitioni deditæ erant, ſub Euangelij ditione poſitas, ſe ſponte ſubmittere; vt opibus ac honore priuentur, & patienter tolerent non rigidam ſolùm vitæ ac morum diſciplinam, ſed etiam crudeliſſima tormenta, quibus ſi tyranni alicuius iuſſu cruciarentur, ipſius imperium valde appellaretur durum.

Cur virga ferrea imperium viris quidem Apoſtolicis concedatur ſuper gentes; at verò Romanæ Eccleſiæ ſuper omnes gentes?

Aduerte inſuper cap. 2. Apocal. gloriam virgæ ferreæ promitti viris Apoſtolicis; & tunc quidem non dici ſingulis, *Vincenti dabo poteſtatem ſuper omnes gentes*; ſed *ſuper gen-*

D *tes*: cùm tamen cap.12. vbi de Romana Eccleſia ſermo eſt, clare aſſeratur ipſam in omnibus gẽtibus virga ferreã dominaturam: *qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea*; in quo, vt ego exiſtimo, attẽditur primò ad Eccleſiæ Romanæ poteſtatẽ, ad quam ſpectant ab ipſo ſuæ fundationis exor... in Prædicatores Euangelicos in totu orbẽ dimittere; qui gentes omnes non modò Chriſti fidei ſubiicerent; ſed etiam ipſius Chriſti imitationi, & propriæ voluntatis abnegationi, atque adeò morti pro fide tolerandæ; ſicut innumerabiles Martyres per totu orbem effecerunt. Secũdò, locum habet hæc virga ferrea in obedientia & ſubmiſſione, qua vniuerſæ gentes ſeſe erant ſubiecturæ peccatorũ cõfeſſioni, amori inimicorum, carnis caſtigationi, ieiuniis ac pœnitentiis, quæ ſummus Pontifex imperatet; ac denique in iis omnibus, quæ duriſſimi imperij ſpeciem habent; licèt vera hæc ſit via, qua libertate Euãgelica, & pacis pul-

Virgam ferreã in Chriſtiana obedientia & ſubmiſſione habere in...

E chritudine ac vera voluptate fruantur animæ Ad hæc ferrea Eccleſiæ Romanæ virga, qua gentes omnes moderatur ſingillatim ſplendet in religioſorum ordinũ inſtitutione; quod eſt ſingulare Eccleſiæ Romanæ decus, (de quo etiam latè agitur in Canticorum libro, vt in eius commentario videbimus.) Et certè in religioſa vita obedientiam, paupertatem, & caſtitatem perfectè amplectente, eſt quædã imago impe... primæ ſpecie duriſſimi, atque adeò glorioſiſſimi tam Chriſto, quam Romanæ Eccleſiæ ipſius ſponſæ; quæ ſacras Religioſorum familias inſtituit, eaſque per ſuos miniſtros moderatur atque conſeruat.

Et in religioſa perfectiſſimã vita perfectionis.

Quintò, in hac rigidi imperij figura includitur, quidquid tertia expoſitio contendebat. Quidquid enim Euãgelicã lex habet ſeueritatis in præceptis, & caſtigationis in defectis ad homines coercendos, idoneè cogitatur, vt duriſſimum imperium, quo Chriſtus gentes ſibi antea aduer-

F ſas vlciſcitur, ea ratione, quam iam explicauimus. Quod verò ad rem magis facit, illud eſt, quod tam Chriſto, quam viris Apoſtolicis eſt multò glorioſius; ſcilicet voluntaria ſubmiſſio eorum, qui illorum prædicatione permoti ſpõte ſe ſubdunt Pœnitentiæ, Paupertati, Caſtitati, Obedientiæ & laborum pro Chriſto tolerantiæ.

Cur Chriſti virga figuretur eſſe ferrea?

Sextò, licèt virga ferrea electa fuit, vt ſymbolum ſceptri Chriſti, ob eam, quam habet proportionem, ad rigidum imperium indicandum; præter hæc tamen, ſi ferri proprietates conſiderentur, perſpicietur Chriſti ſceptrum non ex auro, nec argento, ſed ex ferro eleganter fingi. Ad cuius rei declarationem nota, ſceptrum eſſe gubernationis ſymbolum. perfecta verò gubernatio conſiſtit in ſeptem illis ſpiritibus, de quibus cap.1. notat. V.

Igitur

Igitur si ferrum quacunque alia re congruentius esset ad septem spirituum significationem; mirificè accideret, vt symbolum Christi Imperij, esset virga ferrea. Nam septem illos perfectissimæ prouidentiæ spiritus distinctè docet Apocalypsis in Christo, etiam quatenus homine, reperiri; atque eis Christum mirum in modum vti ferro, quod prima facie durissimum imperium videtur, quo Christianam Ecclesiam moderatur. Atque hæc est, vt videbimus, intentio & arcanum septem sigillorum.

Septē diuinæ prouidentiæ spiritus in ferri proprietatibus figurari.

Septem igitur spiritus (vt suprà ostendimus) sunt Potētia, Beneficentia, Æquitas, Sapientia, Patientia, Comminatio & Seueritas. Ac primò aptissimè significatur Potentia in ferro: quia nullum metallum adeò forte. Atque ita ferrum est fortitudinis symbolum, vt tradūt Hieron. & Greg. in sylua; qui addunt ferro optimè significari summam vim & efficaciam prædicationis Euangelicæ. Et Hieron. Michææ 4. ait, nil aliud esse ferreū cornu Ecclesiæ, nisi ipsius potentiam.

Ac primò per ferrum fortitudo seu potentia figurata.

Quamobrem Daniel in ferro repræsentat Romanorum potentiam; quia *quomodo ferrum cōminuit & domat omnia,* &c. Dan. 2. 40. & magna etiam potentia, quæ Romanæ Ecclesiæ erat concedenda, explicatur virga ferrea Apoc. 12. Secundò ad gubernationis Beneficentiam rectè aptatur ferrum; quia ferrū est inter omnia metalla vtilissimū; adeò vt sine ceteris parum aut ferè nihil videatur humanæ vitæ cōmodis deesse: at ferro sublato omnia ferè artiū instrumenta tolluntur, & maxima incommoda generi humano subeunda inducuntur. Quare necessarium est, vt quò ferri vtilitas non peruasit, ibi gentes belluarum instar degant. Adde huc, sceptrum Christi Regis nostri ferreum indicare, noluisse Christum sceptrum aureum sibi effingi ex suorum subditorum diuitiis; sed elegisse sibi paupertatem; & vt suos ditaret, semetipsum exinanisse. Sibi nāque duritiem ferri elegit, vt nos suæ charitatis auro locupletaret. Tertiò, ad Æquitatem indicandam deseruit optimè ferrum; iuxta illud Psal 44. 7. ad Hebræos 1. 8. *Virga æquitatis, virga regni tui.* Quartò ad Sapientiam accōmodatur aptè virga ferrea: ferrum enim est inter omnia metalla, quod imaginem quandam cælestis sapientiæ participat; quæ in magnete figuratur, vt dicemus notatione sequenti. Adhæc, si Regis sceptrum, ferreū consideremus; tali arte elaboratum concipiendum est, vt propter mirandum operis artificium, Regis manu dignum censeatur: atque ita in ferreo sceptro sapientia splendescet. Quintò, ad Patientiæ significationem nullum est metallum, quod cum ferro possit comparari. Apparet hoc in incudibus, quæ ita patienter atque cōstanter impactos malleorum ictus sustinent, ac respuunt. Sextò, splendor auri vel alterius metalli non est aptus ad Comminationem; ferrum verò micans minatur & terret: vide Deut. 32. 41. *Si acuero, vt fulgur gladium meum.* Et Psal. 7. 13. *Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrabit.* Septimò denique, ad seuerissimam inimicorū Punitionem nō aliud potuit excogitari sceptrum, nisi ferreum, vt per se patet.

2. Beneficentia.

3. Æquitas.

4. Sapientia.

5. Patientia.

6. Comminatio.

7. Punitio.

Alia præterea mira proprietas inest virgæ ferreæ, si cōsideretur ferri cum magnete cognatio: sed de hoc dicā notatione sequenti; res enim digna est, quæ seorsum perpendatur. Quare in hac notatione nil aliud reliquum est, nisi vt argumentis primæ expositionis faciamus satis.

Satisfit argumentis suprà adductis.

Ad primum Respondeo: loci ibidem allati, ferè omnes, licèt primo intuitu vindictam sonent, procul dubio tamē agunt de mystica vindicta, de qua latè egimus in prolegomenis notatione 24. & 25. Illa verò Christi promissio, *in regeneratione, cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel,* quāuis à plerisque ad diē iudicij referatur: mihi tamen valdè probatur ea explicatio, quam Hilarius & auctor operis imperfecti in Matthæum tradūt; qui nō de cōdemnatione impiorum in die iudicij, sed de potestate, quā Apostoli in Ecclesiæ gubernatione erant habituri, exponunt. Quod enim plerique Apostolos in die Iudicij iudicaturos explicant, si per comparationem intelligas, Niniuitæ etiam sic iudicabunt. Sin de accusatione exponas, non multum tribues Apostolis; qui vt iudicaturi dicantur, & in thronis tanquam iudices consessuri, non satis videtur eos esse accusatores; vel Christi assessores, aut etiam sententiæ promulgatores.

Matth. 19. 28. Promissio Apostolis à Christo facta de consessione & iudicandi potestate, quo sensu intelligenda.

Quare difficile est intelligere, qua ratione tāquam magnus honor tribuatur Apostolis, quòd sint in die iudicij iudicaturi duodecim tribus Israel. Si tamē de Ecclesię gubernatione exponantur Christi verba; magnū continet honorē, nēpe supremā in Ecclesię administratione dignitatē. Et omnia sic maximè cohærēt: nā regeneratio pro hominum renouatione, quæ per Euāgelij prædicationē facta est, certissima est sacrę Scripturę phrasis; iuxta id Ioā. 3. 5. *Nisi quis renatus fuerit denuo,* &c. & ad Titū 3. 5. *Per lauacrū regenerationis.* Quę regeneratio perfecta est, postquā Christus sedet ad dexterā Patris in sede maiestatis suę. Prius. n. *nondum erat spiritus datus, quia Iesus nōdū fuerat glorificatus.* Iā, *iudicare* in sacra Scriptura sępissimè ponitur pro gubernare; & tribuū

Regeneratio nem pro spiritali hominum renouatione in sacris vsurpari.

A Israëlis nomē ad Christianā Ecclesiā in Apocalypsi manifestè trāsfertur c. 7. Ad hæc, Apoc. 20. 4. de Episcopis Ecclesiæ post ligatum Satanam dicitur, *Vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis.* quem locum non spectare ad diem Iudicij, sed ad gubernationem Ecclesiæ, ibidem constabit. Licèt autem in Ecclesiæ pace maior sit externa harum sedium auctoritas: Apostolorum tamen dignitas multò sane fuit excellentior: quare ipsi dicuntur sedisse in duodecim thronis iudicantes nouas veri Israëlitici populi tribus. Harum verò sedium maiestas Apostolorum morte non fuit terminata; sed creuit potiùs post eorum mortem. Nam magna, qua apud Christum pollent in cælo auctoritate & gratia, suis ad Deum assiduis precibus militantem Ecclesiam inde gubernant; atque ita Ecclesia ipsos veneratur, vt supremos principes, a quibus prosperum ac feli-

B cem euentum in rebus omnibus sperat.

Ad secundum, fateor virgā ferreā durissimum imperium denotari; sed sub eo loquutionis cortice nucleus latet suauissimus, vt iam explicuimus. Vnde etiam constat ad tertium, in quo nobis contextus obiiciebatur. Neque enim nego contextum postulare, vt vasis confractio perualidam contritionem sonet; sed eiusdem contritionis, seu confractionis allegoriā, assero summum beneficium sæpissimè in sacra Scriptura indicari. Alioqui non adeo placeret Deo cor contritum & humiliatum.

Ad quartum Respondetur, hebraicæ linguæ peritis esse manifestum, eosdem characteres hebraicos, quibusdam affixis punctis, significare *conteres eos,* aliis vero pūctis appositis esse idem, quod *pasces,* vel *reges eos.* Et quidē Doctores

Conterere in Ps. 2. quo sensu accipiendum.

C aliqui, vt Eugubinus & Iansenius contendunt hebraicam vocem iis punctis esse scribendam, quibus significat *conteres,* vt legunt Massoretæ. Quis tamen non videat, quantò æquius sit, vt credamus non solum Septuaginta interpretibus; sed etiam Ioanni, qui in Apocal. ter repetit, *reges eos in virga ferrea,* & græcè vtitur verbo ποιμανεῖ, quod significat *pascere* aut *regere?* Quod non ideò dixerim, quòd ad respondendū argumento, necesse sit significationem verbi *contero,* subterfugere; restat enim eadem difficultas in eo, quod mox subditur, *tanquam vas figuli confringes.* Videmus autem suprà eleganter vsurpari allegoriam validæ contritionis & durissimi imperij ad significationē summi beneficij, quod Christus celat sub seueritatis prætextu, qua suos familiares tractat. Nihilominùs tamen Ioānes nos docet,

D huius loci lectionē non esse *Conteres eos in virga ferrea,* sed, *reges eos in virga ferrea;* quod miram in se continet elegantiam. sic enim significatur gubernationem fore pastoris & summopere hominibus benignam atque beneficā; quamuis virga aut sceptrum ferreum corporeis auribus sonet durissimum imperium & contritionem peruali dam, & vt significetur etiam proprium sensum ab Spiritu sancto sub eo cortice intentum esse summi beneficij, quo Christus suos amicos afficit, dum eos ejusmodi gubernationi subiicit, cuius externa facies magnam præ se fert seueritatem & durissimū imperium. Ad hoc igitur prudentissimè fuit appositum verbum *pasces,* quod pastoris officiū ac gubernationē in summum ouium beneficium significat; nec minùs eleganter cum verbo *pasces* coniungitur *virga ferrea,* quæ rigorem sonet. Idcirco Ioanni verbum *reges* siue *pasces* tantoperè placuit, vt illud cum virga ferrea cōiunctum ter re-

E petierit. Atq; vbi animaduertatur, virgam idem esse, quod sceptrum; simul etiam perspicietur appositè assumi verbū, quod gubernationē significat, & cum nomine sceptri copulari. Cuius consideratio est, licèt aliis regibus sceptrum aureum in manu depingatur (vt Assuero, Esther. 5. 2.) regi tamen cælesti & ipsius ministris congruentissimè virgam ferream attribui; vt significetur ingens Christi gloria, qui imperio in speciem durissimo suos gubernat; cùm tamē sit in summum beneficium eorum, qui tanquam vas figuli confringuntur. Atque ideo ter Ioannes repetiit (opinor) verbum *pasces,* vt nobis planum faceret, nō esse ad rē significationē seuerissimæ sententiæ, quā Christus in extremo Iudicio contra suos aduersarios est laturus: illa. n. nō iā erit sententia pascentis eos, sed potiùs igni pascēdos tradētis.

F

NOTATIO VIII.

In qua iterum agitur de virga ferrea; consideratis iis, quæ ferro à magnete communicantur.

SECTIO I. *Subsequentis doctrinæ redditur ratio.*

VIDIMVS superiori notatione, Spiritum sanctum peculiares ferri proprietates attendisse, vt virgam ferream eligeret ad Christi imperij symbolum. Eos verò effectus, quos magnes in ferro mirum in modum operatur, consultò omisimus, visi enim sunt dignissimi, qui separatim in alia notatione considerentur. Illi igitur hîc breuiter proponantur à me; vtinam adeò dilucidè, vt res bene

intelligatur. Nam si ita fiat, spero visurum lectorem, naturalem vim, & facultatem, quam naturæ conditor tribuit magneti, vt ferrum ad se traheret, & nautici sideris cognitionem illi daret: eò præsertim spectasse, vt virgæ Christi ferreæ symbolo nihil deesset ex his, quæ ad symbolicam perfectionem optari poterant; iuxta ea, quæ diximus in prolegomenis notatione 15.

Duo in Christi imperio ferreo in primis consideranda.

Vt igitur meum sensum exponam; aduerto, in durissimo Christi imperio per virgam ferream ipsi Christo adeò gloriosam repræsentato, duo in primis consideratione digna esse: alterum est efficacitas suauissima, qua homines ad se trahit; ita vt quod ipsos a Christo alienaturum fore videbatur, (nempe durum valdè ipsius imperium) id ipsum occultâ quadam virtute ad Christum alliciat, ac trahat tanta vi ac suauitate, vt ipsemet Christus de se asserat Ioannis 12. B 32. *Si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum.* Alterum est magna sapientia, quam manifestat Deus in hac durissimi imperij ratione; quæ scilicet, est abdita illa sapientia, de qua Paul. 1. ad Corinth 2. atque illud ingens mysterium, quod Deus suo in pectore clausum tenebat, nec angelis reuelauerat; scilicet mysterium multiformis sapientiæ (de quo ad Ephes. 3. 10.) quæ diuitias in paupertate absconderet, vitam in morte, in iniquitate æquitatem, & fortitudinem in imbecillitate, vt supra latiùs explicauimus ex Nysseno. Hæc igitur duo, quæ tantopere in durissimo Christi imperio fulgent; nimirū efficacitas suauissima, qua Deus homines ad se attrahit, & diuina sapientia quam retegit, dum eos per speciem durissimi imperij beat; hæc (inquā) duo voluit diuina prouidentia ad viuum exprimere in duplici facultate miranda, quarum vtramq; magnes C virgæ ferreæ communicat. Significatio autem adeò est elegans, vt hoc symbolum censeam nobilissimum inter omnia, quæ ex naturalibus rerū creatarum facultatibus sumi possint. Atq; vt hæc significatio iucūdiùs percipiatur, opus est priùs animaduertere vtramq; magnetis proprietatem; & quemadmodum eas ferro impertiatur. Deinde quantò magis emineant ambæ in ferro post magnetis contactum, quam in magnete ipso. In hoc enim fundamento solidanda est symbolica significatio.

SECTIO II. *De duabus magnetis facultatibus seu viribus.*

Duplex in primis magnetis facultas.

Prima magnetis vis nauticum sidus indicare.

DVARVM magnetis proprietatum altera est nauticum sidus indicare, altera ferrum attrahere. Vt ergo exordiamur à prima; arbitror in ea cælestis ac diuinæ sapientię D figuram ac symbolum contineri. Pro cuius intelligentia notandum est, in nautico indice siue acu, miram apparere sapientiæ imaginem. Nam quocumque siue loco, seu tempore, etsi cęlum vndique nubibus obducatur; & sol, luna atque sidera omnia abscondantur in nebula, nobis hic index designat non solùm mundi polos, sed etiam Orientis & Occidentis solis plagas, & omnium ventorum vias. Hāc verò admirandam sapientiam, ferrea acus mutuā accipit à magnete ex ipsius attactu. Ipsi tamen magneti innata est atque insita a natura mira illa sapientia, quam cum ferro communicat. Quare, si magnes aliquis in subereo cortice (qui instar sit lintris exiguæ) super vndas imponatur, protinus conuertit corticem, prout opus est; vt cæli polos & omnium ventorum plagas designet.

Nauticum indicem siue acum esse sapientiæ symbolum.

Magnes natura sua cæli polos & ventorum plagas designat.

Hanc magnetis proprietatem priscis olim fuisse ignotā.

E Ingenti hac & arcana vtilitate, plurima ante sęcula, caruit orbis noster; donec accessit tandem tēpus, quod Deus æterna mente destinarat, vt suaui Euangelij iugo subiiceret insulas, prouincias, ac regna noui orbis cum aliis regionib. a nobis disiunctis. Tunc enim diuina prouidentia, vt ad remotas insulas & priùs ignotas aditus pateret, vtque classes concionatorum & Euangelij ministrorum ad eas possent suum iter dirigere; occultam hanc magnetis proprietatem hominibus detexit; quod summi momenti fuit, ad longinquas Oceani nauigationes; id est, vt naues pelago se committere, & in altum inuehi auderent; & à terræ conspectu valdè disiunctæ rectâ cursum tenere ad eam insulam seu portum, qui multis leucarum millibus distet; idque per dies multos ac noctes, sine solis, sine lunæ, sine siderum conspectu.

Quando hæc magnetis natura in ipso deprehendi soleat.

F Et vt clariùs constaret, reconditam hanc magnetis vim ideo fuisse a Deo retectam, vt maria omnia nauigari possent; congruentissimè fuit ab ipso Deo prouisum, vt arcanum hoc in magnete ipso non experimento percipiatur, nisi cùm magnes in exigua veluti nauicula super aquam collocatur, vt suprà diximus. Atque hac ratione hominum industria mox addidit, quod sibi ad nauigationem opus erat, nempe acum ferream nauticam in aliqua veluti parua lintre collocare, ne frequens nauis iactatio, ipsius acus liberam conuersionem impediat.

Magnetis partem alteram directè ad septētrionem, alteram ad meridiem respicere.

Deinde notandum est, quemadmodum in eiusmodi acu ratio designandi varias ventorum regiones in eo sita est, vt ex duabus acus partibus extremis altera septentrionem respiciat, altera meridiem; ita etiam in quolibet magnete, A esse quoddam punctum, siue ipsius magnetis particulam, quæ ad septentrionalem plagam se directè conuertat; alteram, quæ meridionalem è regione respiciat. Et quacumq; ratione magnes diuidatur, in quolibet frusto duo hæc pūcta septentrionale & meridianum semper est reperire. Et quocumque modo ac situ constituatur magnes; vbi potest, protinus conuertitur ad suum naturalem situm; ita vt altero puncto septentrionem, altero meridiem prospectet. Qui autem huius artis apprime peritus fuerit, facilè in quocumque magnete vtrumque punctum designabit; & ostendet, vtrùm ad septentrionem, vtrùm ad meridiem respicere natum sit.

Quomodo magnes hanc polos respiciendi qualitatem nauticæ acui imprimat.

Notatu etiā dignū est, septentrionali parte magnetis illud ferri extremum contingi, quod meridiem spectare de- B bet. Ratio verò est; quia ferrū iā contactum eodem manet nutu atq; pondere, quod illi magnes communicauit. Atqui certum est (si magnetis septentrio septentrionem mūdi aspiciat, atque ex ea parte illum cuspis acus contingat) cuspidem illam lapidis septentrioni obuersam, ad mundi meridiem aspicere. Sit enim magnes lapis quadratus, cuius punctum, A sit ipsius lapidis septentrio mundi septentrionem respiciens, & punctum, B meridiem spectet; tunc cuspis acus, quæ punctum, A contingit, eo ipso meridiē mundi necessariò spectat. Et hæc de prima virtute magnetis, quæ consistit in polorum mundi certissima designatione.

Altera magnetis virtus ferrum ad se trahere.

Altera magnetis virtus est ferrum ad se trahere: in qua mirè elucet infinita Dei charitas. Proprius enim diuinæ charitatis effectus est, homines ad se attrahere & sibi vnire; nec propriè charitas reperitur, nisi erga personas ratio- C nis participes. Si igitur magnes est inter omnes lapides sapiens (vt iam vidimus) atque eam sapientiam impertit ferro, quod ad magnetis naturam propiùs accedit; quid potuit ad Dei bonitatem & charitatem indicandam magis appositum effingi, quam singularis ea virtus, quæ a Deo magneti insita fuit; vt ferrum ad se traheret, secū vniret, & quolibet ferret? Nullum aliud metallum præter ferrū trahit magnes: ferrum enim est illi quasi cognatum, & solùm capax illius sapientiæ, quæ in magnete reperitur; quod est esse veluti aptum ad disciplinam & ad cælestem doctrinam perdiscendam.

Quò ferrum læuius, eò magis aptū, vt a magnete trahatur.

Deinde quantò ferrum tersius ac læuius est, tantò est magis dispositum, vt cum magnete vniatur. Quo innuitur, animum, quantò magis fuerit ab omni scelere purus & immunis, & virtutum splendore conspicuus; tantò esse aptiorem, vt illum Deus secum arctissimo charitatis vinculo co- D pulet.

Magnetem præsente adamante, ferrum dimittere, nec ad se trahere, putarunt veteres; aliqui item vim suam amittere. Vtrūque falsò.

Vnum ignem hac virtute magnetem priuare posse & quomodo.

Symbolica prædictorum significatio.

Veteres existimabāt, magnetem præsente adamante dimittere ferrum, nec illud ad se attrahere. Verùm adamantes, quos hodie nouimus, hac potentiâ carent. Commentitium est etiam, quod nonnulli asserunt de alliis. Vnus ignis virtutem hanc magneti detrahere potest. Licèt enim ferrū per mediam flammam, magnetis vnionem appetens, ad eā aduolet: si tamen ferrum sit candens; non trahitur à magnete, donec refrigeretur. Si magnes etiam accendatur & ignescat omnis illi virtus penitus deperit, ita vt deinceps ferrum attrahere non valeat. Nam magnetis virtus consistit in subtiliori quadam substantiæ parte, quę igne omnino exhalatur & in fumum abit. Horum autem significatio huiusmodi est. In primis si quondam tyrannis (quæ per E adamantem denotari potest) aut etiam rusticitas per alia denotata gloriabatur, se abstrahere homines à vera fide & religione, qua cum Deo coniunguntur; posteà per Christi passionem ac mortem homines verè iam dicunt, Rom. 8. 35. *Quis nos separabit à charitate Christi?*

Secundò innuitur diuinam charitatem esse amorem spiritualem; illum verò, qui spiritualis non sit, non charitatē esse, sed sordes potiùs ac fœditatē. Atq; ita consumptâ subtiliori illa magnetis substantiâ, quæ est quodammodò spiritualis; nulla illi remanet virtus, nec ferrum ampliùs trahit, neque deinceps magnes dici meretur: atque adeò Dei charitatem non repræsentat. Ignis autem figurat id, quod spirituali substantiæ contrarium est, vtpote quam in magnete consumpsit. Et quemadmodum ferrum, dum est ignitum, à magnete non trahitur: ita homo, dum in animo affectus spiritui contrarios admittit, a Diuina chari- F tate non trahitur. Vbi tamē aduersus ille affectus refrixit; mox redditur aptus, vt a Deo alliciatur atque trahatur.

Tertiò, quòd ferrū per medias flāmas ad magnetis vnionem properet (priusquam ignescat) ostendit; quod ex se cōtrarium spiritui videtur, dum animam non occupat, minimè illi inhibere spiritualem cum Deo coniunctionem; at cùm contrarius ille affectus in animæ consensum irrepsit, protinus vnionem cum Deo dissolui.

Platonis locus de magnete.

Denique placuit hic adiicere Platonis locum in Ione siue Iliade, vbi Socrates ad Ionem sic ait: *Diuina vis te mouet, quemadmodum in lapide magnete. Nam & hic lapis non solùm ipsos annulos ferreos trahit, sed etiam vim annulis indit, vt idē hoc facere possint, quod lapis, alios scilicet annulos trahere. Vnde aliquādo lōga admodū ferri annulorū catena efficitur,*

dum

dū alij ex alijs pendent. Omnibus autē his ex illo lapide vis applicatur. Sic verò etiam Musa (hanc ille spiritum quemdam diuinum esse supponit) *numine quidem afflatos ipsa facit: ab autem per hoc numine afflatos alij afflantur, catena dependens connectitur.* Hæc Plato; quorum applicationem spiritualibus viris expendendam relinquo.

Sectio III. *Virtutes magnetis in ferro magneti coniuncto multò magis apparere, quàm in magnete ipso.*

Vtramque magnetis virtutē in ferro illi adiuncto multò maiorem esse.

IN duabus magnetis facultatibus suprà dictis manifestè cernitur, magnetem esse symbolum sapientiæ cum bonitate in Dei natura coniunctæ. Illa enim cælestis sapientiæ & ingentis bonitatis atque charitatis repræsentatio magneti naturalis est, atque adeò optimè indicat sapientiam & bonitatem proprio in fonte existentes, id est in diuinitate cui summa sapientia ac bonitas naturales sunt. Mirum tamen est, has easdem virtutes tam sideris nautici indicandi, quam ferrum attrahendi, in ipso magnete, si ab instrumento omni separatus sumatur, non valdè apparere: in ferro tamen quod ipsi magneti fuerit applicatum & ipsius instrumentum effectum, maximopere easdem virtutes eminere. Quod ampliùs adhuc declaretur oportet. Vt conuertendi se ad septentrionem, quamuis magneti insita sit a natura, multò clariùs & euidentiùs in ferro magnete contacto aspicitur. Vt enim solus magnes absque ferro nobis septentrionem designet, multo labore opus est, & difficile valdè erit solo magnete absque ferro rectum nauigationis tenere cursum; & dignoscere quam in partem iter dirigendum sit. In ferrea tamen virgula, quæ magnetis virtutem participauerit (siue sit acus nautica, siue acus vulgarium horologiorum) adeò est patens & clara hæc virtus, adeò facilis ipsius vsus; vt conspecta acu, nullo negotio quilibet, qua sit nauigaturus, deprehēdat. Et in obscurissima nocte, quantumuis densissimis nubibus cælum sit obductum, distinctè perspicietur, quæ sit meridionalis mundi pars, quæ septentrionalis, quæ orientalis, & quæ occidentalis; quæ demum sit propria cuiusque venti plaga. Quanta igitur est, quàm magna & admirabilis hæc sapientiæ cælestis imago, quæ mihi designet in summa obscuritate omnem cæli situm; & quâ sol oriatur, vbi occidat, veluti digito certissimè demonstret?

Quantò maius pondus ferrum magnete contactum quàm magnes ipse attollat.

Quod ad alteram spectat proprietatem trahendi ferrū, licèt ea etiam magneti naturalis sit, nec ferrum illam ex se habeat, sed a magnete mutuatam; vbi tamen ferrum cum magnete coniungitur, mirum valdè est, quantò maior inde sequatur effectus, & quantò ponderosior ferri vis trahatur ac tollatur. Quidam existimauit magnum satis esse, si magnes ferro armatus atque adiutus, ferri pondus triplo maius ad se trahat, quam magnes inermis, id est, sine ferri adiumento poterat. Id quod vt rem miram & animaduersione valdè dignam literis consignatum reliquit. Ego tamen experientia edoctus didici, a magnete ferreâ virgâ bene applicatâ munito, non tantùm triplo maius pondus, sed etiam centuplo eleuari. Est apud me magnes, qui absq; vllo ferri adiumento, vix quinq; vncias ferri attollit: si tamen virgâ ferreâ applicatâ adiuuatur, plusquam ducentas ferri vncias eleuat. Et exiguo alicui magneti, qui inermis vix duas ferri drachmas potest attollere, exigua etiam virgula ferrea adiuncta, plusquàm ducentas drachmas ad se trahit. Hoc discrimen inter exiguam ferri vim, quæ ab inermi magnete attollitur, & aliam multò maiorem quam ferrū magneti admotum eleuat, multò maius & mirabilius est; si ferrea virgula, quæ illius tractionis est instrumentum futura, in magnete includatur, perforato scilicet lapide a septentrionali parte ad meridionalem (quæ duo sunt pūcta in quibus magnetis vis efficacior existit) & ferrea vigula, veluti clauo, per foramen penitus adacta. Sic enim tantopere vis magnetis augetur, vt maximam videntibus pariat admirationem. Id quod eodem ferè modo accidit, si magnes in duas partes discindatur, & inter vtramque ferrea veluti tabella vtrique parti æqualiter admota collocetur. Magnetem hac ratione dispositum memini me apud excellentissimum Castellæ Comitem (vulgò Stabilem) vidisse; qui magnes, cùm absque ferri adminiculo vix tres aut quatuor vncias attolleret; applicatâ tamē & interiectâ ferreâ tabellâ, tantum attollebat ponderis, vt ad talentum Hispanum (vulgò *arroba*,) parum illi deesse videretur. Atq; eo studio, quod in magnetis natura curiosè indagāda collocaui, (in huius symbolicæ significationis obsequiū) certā auderem præscribere rationē; vt magnes, qui sine ferri adiumento vix libræ pondus attollebat, adiuncto ferro facilè centū pondiū siue centū libras tollat. Et vt aliis naturæ arcanis, diligenter a me in magnete obseruatis supersedeā; quiddam interim aduertisse contentus ero; vt clarè perspiciatur ferrum magneti applicatum, ferreum ad se pondus trahere multò maiore vi, quam trahit magnes. Ferro enim, quod sibi magnes attraxit & coniunctum tenet, si ferrum alterum propè admoueatur; primum illud magnetem, cui adhærebat deserit, & applicito ferro adhærescens, illud sequitur: quasi dicere quodammodo videatur, sibi magnetem præcipere, vt quamuis eum derelinquat, admotum denuo ferrum comitetur. Quod si attentè id cōsideremus; etsi ferrum a magnete per speciem separetur, non tamen omnino remouetur ab illo. Nam remanet intra sphæram virtutis magnetis, atque ideo ferrum aliud quæritat. Lapidis enim virtus, cui subiacet ferrum, illud impellit & cogit, vt ferrum alterum sequatur.

Ferrum magneti adiunctum, si aliud ei ferrum admoueatur, magnetem deserit, ac ferro applicito adhærescit.

Sectio IV. *Applicatio prædicta philosophia ad significationem mysterij cui deseruit.*

Mystica magnetis, eiusque proprietatum significatio.

SI magneti naturale est sapientiam ac bonitatem repræsentare; nemo nesciat quam congruens symbolum diuinitatis sit, cui infinita sapientia naturalis est, & similiter bonitas, qua creaturas suas ad se allicere, ac trahere contendit. Manifestum est autem ferrum naturâ suâ esse magneti quodammodo cognatum. Quare lapidis huius virtus, qua ferrum ad se trahit, secum copulat, & nautici sideris scientiam ac vim attrahendi aliud ferrum illi impertit; appositissimè deseruit ad significandum, quemadmodum Deus eos, qui sunt rationis participes, atque adeò diuinæ naturæ cognati, trahat ad sese, coniungere secum conetur, & suæ sapientiæ ac bonitatis eos participes efficiat. Et verò rationales animas ex Dei esse genere affirmat Paulus Actorum 17. 28. *Ipsius enim & genus sumus.* Atque ex hac hominum cognatione cum diuina natura, sequitur eos esse habiles & aptos ad disciplinam, & cælestis sapientiæ capaces. Et vt ostenderet Deus, nihil se de rebus aliis creatis, præ rationali natura curare; voluit vt magnes nihil aliud ad se traheret præter ferrum, quod est illi cognatum, & ipsius disciplinæ capax.

Si hoc igitur statuatur, per magnetem scilicet diuinam naturam figurari, & humanam per ferrum; quis non videat incarnationis mysterium mirificè indicari in ferro, quod sit magneti intimè coniunctum, & illi vt instrumentum deseruiat ad suam virtutem manifestis argumentis declarandam. Licèt enim diuina natura sit bonitatis & sapientiæ fons; verùm infinita hæc eius virtus ante altissimum incarnationis mysterium sua opera quasi quibusdam limitibus circumscribebat. Postquam autem humanam naturam sibi vnionis vinculo copulauit; per illam quasi instrumentum coniunctum immensam suam virtutem summopere ostendit; dum hominibus affatim communicauit cælestem illam sapientiam, charitatem ac sanctimoniam, qua ipsi cum Deo & inter sese consocientur. Hæc certè sapientiæ & bonitatis communio, qua Deus per Christum homines diuinis hisce opibus locupletauit, haud dubiè est centuplo & millecuplo maior; atque adeò infinitum habet excessum, si cum eo, quod ante incarnationem generi humano communicauerat, comparetur. Nec fieri vsquam potuit, vt tantum hoc, tamque infinitum discrimen integrè magnes ac ferrum figurarent. Enim verò vt hoc per symbolum indicaretur, nihil potuit esse congruentius, quam excessus, qua ferrum magneti vnitum superat ipsum magnetem in alio ferro trahendo, & in cælestis virtutis sapientia ostentanda.

Diuinæ sapientiæ thesauros asserit Paulus in Christo esse absconditos ac depositos, vt ipse hominibus atque angelis eos impertiatur; & simul patefaciat ea, quæ Deus antea reserare noluerat. Quam ad rem elegantissimè videmus in ferro cælestis sapientiæ repræsentationem multò magis, quam in ipso magnete manifestam. Quòd si acus nautica eo esset artificio elaborata, vt ferro magnes esset inclusus quasi anima: næ multò euidentior & efficacior esset vis, qua sideris notitiam & cælestem illam sapientiam nautis indicaret. Christi ergo humanitas est veluti ferrum, quod intimè est cum diuinitatis magnete vnitum, atque ipsius sapientiam integrè participat; eamque admirabili virtute retegit, & ostendit.

Homines autem ad se trahere & sanctificare, licèt proprium diuinæ naturæ sit; constat tamen ex sacra Scriptura, ante incarnationis mysterium, id parcè admodum ac modicè fuisse a Deo in hominibus præstitum. Postea verò tantus fuit, tam copiosus & abundans effectus eiusmodi subsequutus, vt Christus Dominus meritissimè dixerit, *Omnia traham ad me ipsum.*

Integram tamen Christi sententiam repetamus oportet, *Ego, si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum,* Joan. 12. 32. Hoc enim fuit reseruasse Christum clarissimā suæ virtutis demonstrationem, vt esset suæ passionis effectus. Et quidem, quod videmus in magnete tollente ad se ferrum ac trahente, id nobis quasi quibusdā vocibus videtur dicere, hunc lapidem fuisse productum, vt miram illam Christi sententiam symbolicè exprimeret. Magnam porrò Christi virtutis demonstrationem, vt suæ mortis effectum fuisse

A fuiſſe reſeruatam, id etiam figuratur in ferro cum magnete vnito, vt ipſius virtutis inſtrumento. Vt enim præſtantior ſit effectus, opus eſt vt ferrum virgæ figuram habeat, alioquin multò minor effectus erit. Sin ferrum in virgæ figuram ſit extentum, & optimè magneti adiunctum: admirabilis eſt virtutis magneticæ oſtenſio & demonſtratio; idque non ſolùm in magna ferri vi ad ſe trahenda, ſed etiam in nautici ſideris ſcientia illi communicanda. Quòd enim ferrum ad ſe magnes trahit, eidem miram hanc ſcientiam impertit. Quid ergo eſt ad magnum ferri pondus trahendum, oportere, vt inſtrumentum coniunctum, virgæ ferreæ formam habeat, quæ ſit magneti optimè applicata & valdè ſubiecta? Reſpondeo, huius ſignificationem eſſe illā ipſam, quam Chriſtus illis verbis explicuit, *Ego, ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipſum.* Nam, vt ſuperiori B notatione vidimus, virga ferrea duriſſimum indicat imperium. In Chriſti autem paſſione ac morte cùm fuit exaltatus à terra, oſtendit Deus vt in exemplari, quali ratione cū ſuis amicis geſturus eſſet, ſcilicet per ſpeciēm duriſſimi imperij. Quem enim vnquam Deus tanta ſeueritate tractauit, atque Chriſtum? In ipſo igitur Chriſto mirandum in modum demonſtrauit, ſuum imperium (in quo ſingulariter gloriatur) eſſe virgam ferream. Et ſtatim hac eadem virga ſuæ virtutis efficaciam mirificè oſtendit in ſapientiæ ac ſanctitatis cum hominibus communione; dum eos diuino ſuo ſpiritu docuit, ac ſanctos effecit. Et quoniā Chriſti humanitatis ferrum adeò ſe diuinitatis magneti ſubiecit, & in virgæ ferreæ formam extendit, ac ſe formam & exemplar maximæ ſeueritatis conſtituit, quam Dei amicos ſubire oportet; propterea gentes omnes traditæ ſunt illi in poſſeſſionem, atque conceſſum vt eas virga ferrea gubernaret, id eſt imperio duriſſimo & Chriſto ipſi glorioſiſ- C ſimo.

Et verò admiratione dignum eſt, Deum per Chriſti tormenta ac mortem ad ſe attraxiſſe homines. In quo edocemur, ſi Deo placere velimus, neceſſe eſſe, vt Chriſtum imitemur; & nos in cruce extendamus, vt ferrum ad virgæ ſimilitudinem extenditur. Ecquis animalis homo non diceret, propoſitâ Chriſti cruce homines a Deo eſſe deterrendos; ne ab eo tractarentur, vt Chriſtus fuit tractatus? Id tamen maximè eſt mirandum, non ſolùm homines à virga ferrea trahi, ſed etiam id efficaciſſimè & ſuauiſſimè efficit vtrumque enim explicatur eo verbo, *Omnia traham ad me*, vt rectè Auguſtinus expendit.

Magna huius ſuauitatis pars oſtenditur in ea efficacia, quam adhibet Chriſtus, vt homines ſe mutuò ament. In hac enim magna proximi charitate apparet ingens ſuauitas, qua Deus ad ſe homines trahit. Quod vt ſignificetur, aptiſſimum eſt quod in ferro accidit; cui veluti præcipit D magnes vt illum relinquat, & coniungi cum alio ferro contendat. Nec tamē id eſt a magnetis virtute ſeparari, ſed cum ea magis vniri, vt ſuprà explicauimus. Quod idē eſt,
Matt. 5. 24. atque illud quod Chriſtus ait; *Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuum ad altare, & vade prius reconciliari fratri tuo*, &c. Suauitas inſuper Chriſti legis, apparet in eo, quòd ſuam legem vniuerſam ad proximi charitatem reduxerit. Nam hoc eſt præceptum Chriſti, vt dili-
Rom. 13. 8. gamus inuicem; & *qui diligit proximum, legem impleuit.* Qua charitatis demonſtratione Chriſtus magna vi homines ad ſe corripit, ac trahit, quemadmodum ferrum magneti adiunctum, quodlibet aliud ferrum trahit.

Quod autem de Chriſto hactenus diximus, de viris etiā E apoſtolicis ſuo modo intelligendum eſt; quibus dat Deus virgam, quod eſt animatum imperium illis tradere. Licet autem non adeò ſint cum diuinitatis magnete coniuncti, vt Chriſtus; ad Chriſtum tamen accedentes, duas illas virtutes admirabiles ab eo accipiunt, quas aliis permultis ipſi communicēt, vt in magnete lapide repræſentari videmus: qui non ſolùm virtutem, quam habet ſibi intimam trahendi ferrum, communicat illi, quod ipſi vt præcipuum inſtrumentum, coniunctiſſimum eſt; ſed cuiuis etiam alij ferro quod ad illud, quod erat coniunctius, proximè accedat: & eò magis, quò magis ad coniunctum inſtrumentum adhæſerit.

Ex dictis cernitur, ad virgæ ferreæ ſymbolicam perfe- F ctionem, repræſentantis regiam Chriſti poteſtatem, valdè eſſe conſiderandas duas illas vires ſeu proprietates, quas ferrum a magnete participat: nec minores Deo deberi gratias ob ingens beneficium, quo Philoſophiam ſymbolicam affecit; & ob ſpirituale ſolatium quod animis affert magnetis conſideratio, quàm ob maximam vtilitatem nauigationi & hominum commercio magnetis proprietatibus allatam.

His addo, eundem vſum virgæ ferreæ magnete contactæ; qui tanti eſt ad nauigationem momenti, eſſe etiam ingentis emolumenti iis, qui miram huius lapidis naturam attentè perpenderint, vt ſpiritualem inde inſtitutionem, & virgæ Chriſti ferreæ exaltationem eliciant. Primò enim, vt in tumentis maris vndis, præſertim in media obſcuritate

A & ſæuientibus procellis permagni refert ad id iter rectè proſequendum, ferreæ virgæ (id eſt, nauticæ acus) gubernationi ſe ſubiicere: ita qui ſe virgæ ferreæ Chriſti ſubiecerit, agnoſcens id ipſum, quod duriſſimi imperij ſpeciem habet, eſſe veluti acum nauticam, quæ rectā ad feliciſſimum gloriæ portum dirigat; næ ille ſapit: ſecus verò deſipit. Atq; hoc durum Chriſti imperium, hæc virga ferrea, hæc nautica acus eſt, quæ Petri nauem, id eſt Catholicam Eccleſiam, ad eam felicitatem adduxit, quam per ipſas tribulationes conſequuta eſt.

Denique quemadmodum poſt cognitam ingentem illā virtutem acus nauticæ, quam ex magnetis contactu accepit; nulla iam eſt inſula, quantumuis diſtans atque longinqua, quò nauigationis curſus feliciter dirigi non poſſit: ſic etiam Petri nauis, id eſt Romana Eccleſia, & concionato- B res Euangelici, qui ipſius ſunt miniſtri, cum ſpirituali acu nautica, id eſt, cum virga ferrea, quam eis Chriſtus concedit, ad quaſcunq; nationes remotiſſimas, ad Antipodas ac nouum orbem feliciſſimè nauigant, Chriſti Euangeliū promulgaturi, & quibuslibet procellis ſuperatis gentes vniuerſas ſubiiciunt ipſius Chriſti ditioni; cui cum Patre & Spiritu ſancto ſit ſempiterna gloria.

COMMENTARIVS.

Verſ. 28. *Quæ ſit ſtella matutina.*

ET *dabo illi ſtellam matutinam.*] In virga ferrea nemo eſt, qui non videat, manifeſtè alludi ad C pſalmum ſecundum. Stellam autem matutinam, ad quam hic alluditur, abſcondiſſe videtur nebula: ſcribitur enim Eccleſiaſtici 50. 6. *Quaſi ſtella matutina in medio nebulæ.* Et cùm, meo iudicio, ad eum locum fiat alluſio in præſenti; nemo tamen eſt interpretum (quos ego quidem viderim) qui eò reſpectum eſſe notauerit, neque eius loci in huius explicatione meminerit. Quòd verò hic non fiat ſtellæ matutinæ mentio, ſine reſpectu ad aliquem veteris teſtamenti locum, negauerit nemo; qui animaduertat vix eſſe aliquod ſymbolum in Apocalypſi, aut ne vix quidem, in quo non alludatur ad aliquem veteris inſtrumenti locum. Verùm non ſemper conſtat de loco eiuſmodi, ad quem allu- D datur; vt in ſeptem tonitruis capitis decimi; in quibus nemo hactenus aduerterat, alludi ad pſalmum vigeſimum octauum, vbi ſepties vox Domini repetitur. In præſenti ergo alij putabant reſpici ad illud Iſaiæ 14. 12. *Quomodo cecidiſti de cælo Lucifer?* atque ita explicabant, *dabo illi ſtellam matutinam*, id eſt, Dabo ſub eius poteſtate dæmonem. Ita Andreas, & Aretas. Alij credebant perſtringi hîc locum Iobi 38. 32. *Nunquid producis Luciferum in tempore ſuo?* Sic Gregorius ibi. Alij ad Balaami prophetiam referebant Numerorum vigeſimo quarto 17. *Orietur ſtella* E *ex Iacob.* ita Ambroſius hîc.

De huius loci alluſione, aliorum explicita.

Auctoris ſententia.

Huiuſmodi tamen alluſiones non ſatisfaciunt. Andreæ quidem & Aretæ alluſio violenta eſt. Hic enim locus reſpondere debet iis, quæ Chriſtus de ſemetipſo ait, Apocalypſ. 22. 16. *Ego ſtella ſplendens & matutina.* Eſt enim phraſis violenta, *dabo illi ſtellam*, id eſt, *ſubiiciam illi ſtellam.* Alluſio ad Iobi locū non ſubſiſtit. Quia Iobi trigeſimo octauo, hebræa non deſignat Luciferum, ſed in communi ſigna cæleſtia: ſtellę verò prophetiæ Balaami deficit appoſitum *matutina.* Itaque alluſiones hactenus no- F tatæ non ſunt veriſimiles. Quare videtur certa eſſe alluſio huius loci ad id Eccleſiaſtici 50. 6. vbi expreſſè legimus, *Quaſi ſtella matutina.*

Stella matutina nomine de quo ſit ſermo apud Eccleſiaſticum.

Duo tamen contra hoc obiici poſſunt. Primum, in Eccleſiaſtico ſermo eſt de Simone Oniæ filio; non de Chriſto, nec de beneficiis ab eo in viros Apoſtolicos collatis. Secundum, pro ſtella matutina in Eccleſiaſtico, legitur ἑωσφόρος, ab ἕως, quod propriè ſignificat auroram: in præſenti verò legitur πρωϊνὸς, à πρωΐ, i. *manè.* Ad primum tamen reſpondeo, quòd locus ille Eccleſiaſt. loquatur de Simone

Oniæ filio, minimè obſtat alluſioni. Nam ſimiliter de Eliacim Regis Ezechiæ miniſtro ſermo erat Iſaiæ 22.22. cùm dicitur, *Dabo clauem domus Dauid ſuper humerum eius*; & tamen haud dubiè alluditur ad eum locum, Apoc. 3. 7. vbi de Chriſto dicitur, *Qui habet clauem Dauid*. Quin elegātiæ plenum eſt, quòd Apocalypſis Chriſto tribuat elogia, quæ in veteri Teſtamento aliis fuerant priùs attributa. Quo nobis planum fit, ſacros vates, & veteris Teſtamenti ſcriptores, dum præterita tangunt; ad futura reſpicere, id eſt, ad Chriſtum & Chriſtianam Eccleſiam, vt docet Auguſtinus. Ad ſecundum reſpondeo; ſi ſumatur comparatio (vt conuenit inter omnes) à Veneris ſtella, idem eſt, ſiue appelletur *ἑωθινὸς*, ſiue *πρωϊνὸς*; nam nomen *manè* ad auroram ſe extendit eo modo, quo Ioannes in Euangelio loquitur, c. 21. 1. *Manè cùm adhuc tenebræ eſſent*. Et fortè vt vox *πρωϊνὸς*, vſurparetur, quæ ponitur in Apocalypſi, reſpectum fuit ad propriam ſignificationem Hebraicæ vocis, quæ in Eccleſiaſtico erat. Conſtat enim eum librum priùs Hebraicè fuiſſe ſcriptū. Verùm quidquid de hoc ſit; vt clarior appareret alluſio, non ſine diuino conſilio vtrobique Vulgatus poſuit ſtellam matutinam. Et certè illud Simonis Oniæ filij elogium omnino Spiritui ſancto placuit ad Chriſtum transferre. Ibi enim coniunguntur tres comparationes, *ſtellæ matutinæ, lunæ*, ac *ſolis*: quæ omnes Chriſto in Apocalypſi tribuuntur; vt ex aliis locis conſtabit. Hæc de alluſione. Et vbi ad locum aliquem alluditur, vix poteſt verus ſenſus cognoſci, niſi ſciatur ad quem locum fiat alluſio.

Eapropter, varij ſunt in hoc loco explicando Interpretes. Quidam enim exponunt de dæmone; vt Andreas & Aretas. Alij de Chriſto; vt Primaſius, Ambroſius, Beda, Pannonius. & Anſelmus, & Ribera. Alij de Angelo cuſtode; vt Dion. Carthuſianus Alij de gloria animæ ante corporis reſurrectionem; vt Richardus & Rupertus. Alij de ipſa reſurrectione corporum; vt Haymo & Lyranus. Alij de luce in corde fidelium; vt Aretas & Gloſſa. Alij de participatione gloriæ Ioannis Baptiſtæ & Eliæ; vt Aretas. Alij de dono preſcientiæ; vt Ioachimus. Alij de clara rerum diuinarum intelligentia, & ſacræ Scripturæ intellectu; vt Gagneius, & Serranus. Alij denique de inuiſibili (ſiue aliquando viſibili) Chriſti apparitione, qua Sanctos viros animam agentes conſolatur; ita Ribera.

Quid in ſtella matutina præmio promittat Chriſtus.

Veram tamen expoſitionem eſſe exiſtimo, vt viro Apoſtolico in hac vita ſpondeatur in mediis calamitatibus ac perſequutionibus maximum à Deo ſolatium ſpe certiſſima Eccleſiæ proſperitatis & ingentis fructus, quem Deus ex illius prædicatione percepturus eſt. Et in primis iuxta hunc ſenſum veriſſimè dicitur Chriſtus eſſe ſtella matutina; ſcilicet quia in ipſis perſequutionibus ſuos conſolatur certiſſima ſpe ſolis quàm mox orituri, id eſt, proſperitatis breui ſubſecuturæ. Atque in hoc ſenſu conueniens valdè fuit, vt Chriſtus in fine Apocalypſeos veluti breui totius libri epilogo de ſe ipſo aſſereret, *Ego ſtella ſplendida & matutina*. Nam totus hic liber eò tendit, vt Chriſtianæ Eccleſiæ tunc vehementer afflictæ promittatur, illam non multò pòſt, Romani Imperij victoriaglorioſiſſimè fruituram: atque ad hoc Chriſtus ſuam interponit fidem; affirmans, ſe per libri huius reuelationem eſſe ſuæ Eccleſiæ veluti ſtellam Veneris, quæ ſolis claritatem non procul diſtare nuntiat.

Deinde, quod Chriſtus generatim de ſe ait, propter huius libri prophetiam; hoc ipſo affirmatur hic viros Apoſtolicos maximè frui. Cùm enim Dei opem in animarum conuerſione experiantur; & videant per ipſas oppugnationes, fideles longè latéque propagari; ipſamet Diuinæ opis experientia eos maximoperè ſolatur, & ſecuros de futuro ſucceſſu facit. Et quidem hac in re aliud multò eſt per ſpeculationem tantùm loqui, aliud re ipſa experiri, & quaſi manibus contrectare. Ad Dei autem prouidentiam ſpectat, vt ſolatium hoc ac voluptatem illi abundantiùs capiant, qui in vinea Domini intenſiùs laborant. Chriſtus itaque, vt ſtella matutina, qui in laboribus, felicitatis ſpe ſuos ſolatur, hoc munere præcipuè fungitur cum viris Apoſtolicis prædicationis muneri deſtinatis; qui cùm ardentiùs Eccleſiam ament, ideò plus ceteris de ipſius felicitatis ſpe lætantur. Apparet hoc maximè in Ioanne, qui ſe ad Angeli pedes iterum atque iterum vt eos oſcularetur, abiecit, præ gaudio quo fuit cumulatus certiſſima illa ſpe, quæ de Chriſtianæ Eccleſiæ feliciſſimo progreſſu fuit ſibi ab ipſo Angelo iniecta.

Tertiò, hunc ſenſum comprobat contextus illius loci Eccleſiaſtici cap. 50. 6. vbi dicitur, *Tanquam ſtella matutina in medio nebulæ* (vel *in medio nubis*) & verba illa, *in medio nebulæ*, oſtendunt, opinor, in diebus nubis atque caliginis, id eſt, cùm populus magna aliqua calamitate erat afflictus, ingenti tamen fuiſſe ſolatio, quòd Simonem filium Oniæ Pontificem haberent, cuius virtute atque præſidio ſecuri reddebantur de felici rerum euentu, quo erant citò fruituri. Quemadmodum Veneris ſtella, etſi nox ſit obſcuriſſima, cùm apparet, certam inicit ſpem, ſolis ortum non procul abeſſe.

Stella matutina ad Euchariſtiā applicatur.

Atque vt hunc effectum, quemadmodum & reliquos in præmiis harum epiſtolarum propoſitos, ad ſacram communionem in Euchariſtia; vel ad communionem, quam vocant, ſpiritualem, referamus; cùm Chriſtus ait, *Victori dabo ſtellam matutinam*, idē eſt ac dicere; ſi ad me acceſſerit, efficiam vt in ipſius corde Lucifer oriatur, id eſt, vt mente ipſe perſentiat incredibile ſolatium certior redditus de magnę vineæ, in qua laborat felicitate futura. Non ago nunc de ſpe, quæ iuſto ineſt potiendi in cœlo diuina claritate: in his namque ſymbolis reſpicitur ad capitis primi viſionem; in qua ſolis claritas fuit ſymbolum eius felicitatis, qua fruitura erat Eccleſia Chriſtiana in hac vita. Vnde Veneris ſtella, quæ ſolis aduentum prænunciat, debet eſſe certiſſima ſpes illius magnæ proſperitatis. Atque hæc erat promiſſio ad Thyatirenſem Epiſcopum maximè idonea, vtpotè cui præcipiebat Chriſtus, vt ſe totum Gentium prædicationi conſecraret.

CAPVT III. PARS I.

Quæ est epistola ad Episcopum Sardensem, & sub eius persona ad fideles improbos; id est, proiecta ad scelera audaciæ.

TEXTVS.

Vers. 1. *ET Angelo Ecclesiæ Sardis scribe; Hæc dicit, qui habet septem spiritus Dei & septem stellas; scio opera tua, quia nomen habes quod viuas, & mortuus es.*

2. *Esto vigilans & confirma cetera, quæ moritura erant. Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo.*

3. *In mente ergo habe, qualiter acceperis, & audieris: & serua, & pœnitentiam age. Si ergo non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur; & nescies qua hora veniam ad te.*

4. *Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerunt vestimenta sua: & ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.*

5. *Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis; & non delebo nomen eius de libro vitæ; & confitebor nomen eius coram Patre meo, & coram Angelis eius.*

6. *Qui habet aurem audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis.*

COMMENTARIVS.

Vers. 1. Quorsũ huius epistolæ initium à septẽ Dei spiritibus & à septem stellis ducatur?

HÆc dicit, qui habet septem spiritus Dei & septem stellas.] Quid significent septem spiritus Dei & septem stellæ, vidimus cap. 1. Hic enim explicandum est quorsum vtatur Christus hac periphrasi in epistola ad Sardensem? Ad quod respondeo, Sardensem Episcopum, vt postea dicemus, esse in lethali peccato; quia debitum officium minimè præstabat. Nec enim vigilabat in sui gregis custodia, sed eius curam abiecisse prorsus videbatur. Quod ergo Christus illi persuadere conatur (vt ex ipsa constabit epistola) est, vt oculos aperiat, & attentè consideret sui muneris obligationes, & ad eas implendas enitatur. Atque ad hanc intentionem illi explicandam optimè asserit Christus se habere septem spiritus & septem stellas. Primùm enim septem spiritus Christi proponunt ob oculos Sardensi Episcopo, quonam modo deberet suam Ecclesiam regere, ad imitationem Christi, cuius septem spiritus sunt, Virtus, Beneficentia, Æquitas, Sapientia, Patientia, Comminatio & Seueritas. Et quemadmodum in his septem spiritibus optimæ gubernationis perfectio sita est; ita in illis, vt in limpidissimo speculo omnes suos defectus Episcopus conspicere poterat: qui non solùm non se constantem & sapientem exhibebat; sed etiam ouium curam omnino deposuisse videbatur: & nec se illis beneficum neque æquum præstabat; non earum inscitiam patienter (prout opus erat) tolerabat; non iis minas à Deo intentas ponebat ob oculos; non cum iis vnquam debita seueritate vtebatur. Iam si in his omnibus aut ex toto, aut magna ex parte Episcopus negligenter se gerebat, neque officium, vt par erat, præstabat; atque adeò si ab eo expetebatur, vt se totum ad Christi veri pastoris exemplum conformaret; quid aliud congruentius illi potuit proponi quã septem spiritus Christi? Quòd verò septem stellæ

A septem spiritibus addantur, idem est ac si illi Christus diceret; idcirco te Episcopum constitui, vt in septem gubernationis spiritibus me imitarere: ideò te tantæ dignitati præfeci; ideò te honore, auctoritate, ac potestate auxi. Hæc enim omnia nomine stellæ seu gẽmæ annulorum Christi significantur, vt suo loco vidimus. Itaque & stellæ & spiritus Dei Episcopo proponuntur: stellæ quidem, vt agnoscat quid sit quo ipse obligetur; spiritus autem, vt nouerit ad quid obligetur. Vides ergo aptissimè cohærere, vt septem spiritibus adiungantur in hac Christi periphrasi septem stellæ. Episcopus autẽ propterea de suæ vocationis sublimitate admonetur; vt erubescat, se officio omnino deesse. Et similiter facta

B est mentio septem stellarum in epistola ad Ephesinum, vt animaduerteret indignum esse, Christi gemmam minùs splendere, quàm debebat.

Huiusmodi expositio germana est (vt opinor) in periphrasi, qua Christus in hac epistola vtitur. Cui tamẽ posset fortassè annecti, Christũ ideò Sardensi dicere, illũ esse vnũ ex septẽ stellis; vt cõsideret se inter septẽ illos Episcopos, eo nomine esse indignissimũ; ac proinde vehementer erubescat, se non solùm procul esse ab imitatione Smyrnẽsis Episcopi Philadelphij, Pergameni, Ephesini, & Thyatirensis; sed etiam improbitate Laodiceno Episcopo anteire.

C Præter hæc, diceret alius Christum hac periphrasi respondere cuidam obiectioni, quæ posset occurrere hanc epistolam legenti, & pariter consideranti Episcoporum aliquot in suo munere negligentiam. Obiectio autem siue admiratio ea est; cur scilicet Christus permittat hominem adeò deprauatæ cõscientiæ, & sui officij negligentem Episcopalem sedem occupare? Huic ergo admirationi dicat aliquis Christum in huius epistolæ periphrasi respondere, dum ait septem esse suæ prouidentiæ spiritus, & huius prouidentiæ perfectionem compleri patientia, comminatione atque vindicta, ac propterea se

D permittere, vt homo nequam inter Christi stellas numeretur & Episcopalem sedem occupet. Tantò autem magis timere debet Episcopus improbus Dei vindictam, quantò maior est patientia Dei cernentis & sustinentis eius improbitatem.

Scio opera tua, &c.] In huius Episcopi descriptione non omnes Interpretes consentiunt. Aliqui enim cum Ruperto opinantur eum fuisse impuris libidinibus inquinatum. Alij cum Lyrano hypocritam fuisse credũt, & sanctitatis specie occulta peccata tegentem. Ipse tamen mihi persuadeo, huius Episcopi peccata, quæ Christus in eo reprehendit, non fuisse occulta; nec optimam de illo fuisse sanctitatis existimationem; nec luxuriæ eum fuisse deditum; nec commissionis peccata in eo reprehendi; sed magnam solùm negligentiam in pastorali munere obeundo, in commisso sibi grege curando, in debilibus confirmandis, in docendo & exhortando, in his denique omnibus accuratè præstandis, ad quæ Episcopus ex officio Episcopi tenetur: multò enim maius obligationum pondus ei incumbit, quàm aliqui existimant. Ac primò in hoc explicandi modo graues Interpretes sequor, vt Primasium, & Bedam. Deinde valdè fauet nobis Christi periphrasis *qui habet septem spiritus*. Hæc enim verba sunt apprimè apta ad eum obiur

Quæ fuerint Sardẽsis Episcopi peccata

E

Neglecti officij scelere fuisse cõstrictum verior sententia est.

obiurgandum, qui ab iniuncto sibi officio declinat. Tertiò si huius Episcopi peccatum esset, quòd turpi voluptatum cœno aut aliis sceleribus commissionis, pessimi exempli, & aliorum offensionis esset immersus; Christi obiurgatio maiore adhuc acrimonia constaret. Licèt enim grauissima sit; nō tamen aliquam præ se fert querelam nisi pastoralis officij deserti. Quartò, vt hic Episcopus graue aliquod scelus singillatim admisisse credatur; vt fictæ sanctimoniæ & optimæ existimationis apud omnes per simulationem affectatæ; aut concubinatus, siue alterius singularis sceleris; ad hoc (inquam) opus erat, vt clarè ex ipso contextu, aut magna saltem verisimilitudine eliceretur: atqui (vt infrà expendemus) nulla potest fieri ex contextu, firma eiusmodi scelerum coniectura. Quòd enim peculiariter perstringitur, nihil aliud est, quā Episcopum ab officio discedere. Et quidem generalia verba, qualia sunt ipsum esse mortuum, id est lethali scelere constrictum; & nisi se ad meliorem frugem recipiat, repentina opprimendum calamitate; verba isthæc non indicant quibus singillatim peccatis esset deditus ille Episcopus. Quamobrem nulla ratio solida est, vt existimemus pluribus illū sceleribus fuisse constrictum, quàm iis, quæ textus exprimit. Certè qui apud se rectè perpenderit, quā graue sit crimen in Episcopo, ipsum sui muneris obligationes prætermittere, non alia desiderabit peccata, vt verè Episcopo dicatur eum esse mortuum, & Christum ad eum tanquam furem aduenturum. Præter hæc argumenta, illud apud me plurimùm valet; hanc scilicet epistolam ad primitiuæ Ecclesiæ Episcopum D. Ioannis discipulum conscribi. Nec ita facilè credendum est eo ipso tempore Episcopum reperiri tantæ aliorum offensioni obnoxium, siue ob luxuriam, siue ob auaritiam. Atque vt exempli gratiâ Episcopus aliquis designetur in peccato mortali existens, nullum aliud exemplum afferri potuit congruentius, quam illius Episcopi; qui creditum sibi munus per summam negligentiam desereret, & grauiter propterеà obiurgaretur. Vt cognoscatur grauissimam esse culpam illam; & propter eam Episcopum, nisi resipiscat, fore damnandum; sicut alij ob latrocinia & adulteria.

Ex dictis infero, verba illa *scio opera tua*, non esse referenda ad mala opera Episcopi: nec enim illi imputatur aliud præter grauissimam omissionis culpam; in quam inciderat, non ob facta opera, sed ob eorum defectum. Quare illud *scio opera tua*, intelligendum est de bonis operibus, quæ nonnulla præstabat Episcopus; ita enim textus innuit. Verùm quia in peccato lethali fuerāt facta, (eo quòd Episcopus officio suo deerat) ideo hæc verba nō sunt loco laudis accipienda; sed quasi diceret Christus, Noui à te bona aliqua opera fieri; ea tamen nihili facio, quia à te sunt in lethalis sceleris statu patrata. Quòd verò non sit sermo de flagitiosis operibus; ex eo probatur, quia non bene contextus cohæreret ea ratione, scilicet scio te praua opera facere, quia scio te esse mortuum. Hoc (inquam) non cohæret; quia mortui non est operari. In bonis autem operibus contextus optimè quadrat; nihil de tuis bonis operibus curo, quia sunt in peccato lethali facta. Itaque huius Episcopi culpa non erat ex hypocrisi, non ex libidine, aut ex alio id genus scelere: sed ex eo quòd non illa præstaret, ad quæ ex pastorali officio tenebatur.

Quanā Sardensis Episcopi opera Christus se scire dicat?

Sed obiiciat aliquis ex hac expositione sequi, in his epistolis exempla non esse ad omnes conscientiarum differentias spectantia; cùm aliæ prætereà in

Num diuisio conscientiarum suprà

A Christianis esse possint. Nec enim hîc est exemplū hypocrisis, nec lethalium scelerū, quæ sint per commissionem patrata. Respondeo, diuisionem in septem conscientiarum genera esse plenam ac perfectam, vt vidimus in proœmio capitis secundi; non tamen esse materialem, vt ita dicam, sed formalē. Nec enim singillatim descendit ad singulas vitiorum aut virtutum species, quod infiniti operis esset; sed ad septem cōmunes illas differentias. Sub illius ergo differentia, qui est in mortali peccato,

tradita in septe genera sit adæquata.

B atque adeò nihil in se habet vera laude dignum, comprehenduntur diuturno concubinatui dediti, ficti, auari, & reliqui omnes scelerati. Quòd verò peccata commissionis sint aut omissionis, nō ideo diuersum conscientiarum genus constituunt. Atque ita satis fuit exemplum proponere in singulari aliquo, cuius peccata omissionis erant. Id quod summopere ita fieri oportuit; vt Episcopi ac Prælati sibi persuadeant, illos, licèt nullis aliis sceleribus cooperti sint; si tamen ea, quæ sui officij sunt, omittant, grauissimè peccare; atque id esse satis, vt

C in æternam damnationem ruāt. Vt enim scitè Magister Ioannes Dauila, Euangelicus nostri sæculi concionator (quem honoris causa nomino) aiebat; tot tantæque sunt pastoralis muneris obligationes, vt qui tertiam tantùm earum partem opere impleret, sanctus ab hominibus reputaretur. Cùm tamen æternam condemnationem, eo solo contentus, neutiquam esset euasurus.

Scio opera tua; Quia nomen habes quòd viuas, & mortuus es.] Horum verborum connexio nonnihil difficultatis habet. Quod enim Christus initio ait, *scio opera tua*, videtur, vt certum statuere opera ali-

D qua bona fieri ab Episcopo Sardensi, vt bene coniiciunt Ambrosius & Andreas. Atqui ille qui mortuus est, nihil operatur. Quæ est ergo illa coniunctio, *Scio opera tua, quia nomē habes quòd viuas, & mortuus es*? Si illa particula *quia*, reddit rationem; non videtur apta ratio. Si autem solùm explicat, quæ sint illa opera huius Episcopi, quæ Christus nouerat; habere nomen viui, & esse mortuum, nullum est opus. Ad hæc dico, horum verborum sensum esse; licèt Episcopus nonnulla opera bona faceret, Christum tamen ea pro nihilo ducere; quia videbat ea esse facta in peccato lethali.

E Agnoscebat igitur Christus opera Sardensis Episcopi; & agnoscebat ea esse inania, quia sciebat illum esse mortuū, quāuis nomē haberet viuentis.

Sed quid est *nomen habere viuentis*? An vera est eorum coniectura, qui suspicantur huius Episcopi nomen fuisse eiusmodi vt eius etymologia sonaret vitam? vt si vocaretur Zozimus? Facit pro hac suspicione, quod simili phrasi dicit Noëmi (Ruth cap. 1. 20.) se nomine esse formosam; re tamen ipsa deformem propter tristitiam. Ceterùm non opus est in re prorsus incerta niti; cùm ex nomine stel-

Quid sit nomen habere viuentis.

F læ, cuius proximè facta est mentio, solidior sensus desumi possit. si enim ad stellæ appellationem respiciatur; aptè dicetur Sardensi; *nomen habes quòd viuas*. Nam stellæ munus est esse veluti lucem viuam & semper fulgentem: & eiusmodi esse oportebat eum, quem Christus in stellā delegerat. Extinctus tamen erat, & remanserat vt stella mortua, quæ nullam optimi exēpli ac doctrinæ lucē emittebat.

Eōdē recidet sensus, si in eo quod huic Episcopo dicitur, *nomen habes quòd viuas*, respiciatur ad ipsum Episcopi nomen; quod græcè significat *inspectorem* siue *speculatorem*: ad quod attentione & vigilantia opus est. Atque id est, quod mox ab eo exigitur, *Esto vigilans*. Etenim qui adeò se negligenter gerebat, vt sopore videretur oppressus; iure mortuus

In viuentis nomine respici quodammodo ad Episcopi etymologiam.

mortuus appellatur, cum somnus imago mortis meritò appelletur.

A Sardësis Episcopus occulto aliquo peccato mortali fuerit infestus.

Rupertus coniicit, hunc Episcopum dici mortuum propter occultum peccatum; & sibi persuadet fuisse peccatum luxuriæ. Et aliquis fortè existimabit, eam explicationem reprobari posse illis Pauli verbis 1. Tim. 5. 6. *Quæ in deliciis est, viuens mortua est*; potuisse etiam Paulum dicere, eam quæ in deliciis est, nomē habere, quòd viuat. Nam deliciosam vitam, mundani homines absolutè vitam nominare solent. Vnde Horatius; *Dum licet, in rebus iucundis viue beatus.* Et fortassis sapientia carnis huc illud Ecclesiastici 30. 23. detorqueat, *Iucunditas cordis, hæc est vita hominis.* Quæ phrasis si admittatur; non video, cur similiter ad diuitias referri non possint illa verba, *nomen habes quòd viuas.* Nam mundani eos mortuos iudicant, qui angustè & exiliter viuunt: iuxta illud ex antiqua comœdia:

Argentum, sanguis atque anima est mortalibus:
Hoc qui caret, nec sibi parauit sedulò,
Hic viuos inter mortuus circumambulat.

Meo tamen iudicio hæc non sunt in præsenti ad rem. Nec enim est apta ratio, cur credamus Sardensem Episcopum luxuriæ aut auaritiæ studuisse. Quod verò Paulus ait, *quæ in deliciis est, viuens mortua est*; idem etiam posset dicere de quolibet, qui se ignauiæ ac socordiæ permittat. Itaque esse mortuum est commune epitheton improborum; & ex communi nomine non potest inferri, in quo peculiariter delinqueret Sardensis.

Vnde coniici possit, quæ fuerint Sardensis peccata.

Optima coniectura est animaduertere, qua de re ipsum Christus singillatim arguat; & credere eā esse rationem, quare mortuum illum appellet. Illud autem, quod in eo Christus reprehendit, ad hæc capita, vt videbimus, reducitur; scilicet quia non vigilabat, neque confirmabat eos, qui ipsius curæ commissi erant: & quòd ipsius opera plena non erant. Quæ omnia non luxuriam aut auaritiā in Episcopo arguunt. Sed grauem solùm omissionis culpā; quòd Episcopalis officij curā abijciat.

Multò aliter exponit Lyranus; *Nomen habes, quòd viuas*, id est, sanctitatis famam. Sed nō cohæret explicatio cum contextu epistolæ. Nam qui ita se negligentiæ ac socordiæ tradebat, non est verisimile sanctitatis forma floruisse; & præsertim Ecclesiæ primitiuæ tempore.

Vers. 2. Quid sit esse vigilantem hoc in loco.

Esto vigilans & confirma.] Optimè coniiciunt Primasius, Beda & Pererius, idem esse hunc Episc. non vigilare, atque nullam habere rationem sui gregis: quia vigilare, & confirmare, vtrumque ad Episcopi officium spectat. 2. Timoth. 4. 5. *Tu verò vigila* & Lucæ 22. 32. *Confirma fratres tuos.* Porrò in vtroque verbo videtur hìc continuari metaphora stellæ. Quia stellę lucentes vigilare videntur in nocte. Vide illud Iob 38. 37. *Concentum cæli dormire quis faciat?* Et siderum etiam virtus cęlestis vitam atque vigorem rerum inferiorum confirmat & vegetat. Monetur ergo Episcopus, vt à somno suæ negligentiæ & incuriæ expergiscatur: & meminerit, valde indignum esse, vt is, cui vigilare pro grege incumbit ex munere, & moribus atque doctrina confirmare cæteros fideles; negligentiæ somno se opprimi permittat.

Quid sit cetera genere neutro.

Cetera, quæ moritura erant.] Simplicius erat; confirma ceteros fideles, qui propter tuam negligentiam spiritualis mortis periculo sunt propinqui. Sed quia ad Episcopum in metaphora stellæ (vt diximus) sermo erat; ideo aptius fuit in genere neutro dicere *confirma cetera, quæ moritura erant.* Est enim proprium siderum cælestium; cetera omnia visibilia, id est inferiora cælesti virtute confirmare, & absque hoc siderum influxu & confirmatione non subsisteret inferiorum vita, neque virtus. Quibus adde, phrasim esse sacræ Scripturę, cùm agitur vniuersè de personis, loqui de illis in genere neutro; vt *Omnia traham ad me ipsum.* Vide Riberam in expositione epistolæ ad Hebræos in phrasi vigesima; vbi ait, *Genere neutro, tanquam ad id aptissimo, vtitur sacra Scriptura ad vniuersitatem significandam.* Præterea in præsenti est sermo ad pastorem respectu ouium; & oues græcè appellantur, πρόβατα, genere neutro. Quòd verò hìc sermo sit de pascendis regendísque ouibus, non mea solùm explicatio est; sed etiam Primasij & Bedæ. Qui exponunt, Christū dicere Sardensi, nisi vigilanter in grege pascendo persistat: vt multi iam perierant, ita reliquos esse perituros.

Cùm de personis generatim agitur, neutrum pro masculino poni, vsitata Scripturæ phrasis.

Multò aliter Andreas & Ambrosius, qui *Cetera quæ moritura erant*, ad opera Episcopi referunt. Sed quia vigilare & confirmare spectant ad Episcopi officium; ideo aptius est, vt ceterorum nomine eos fideles designari intelligamus, qui Episcopi ipsius curæ erant commissi. Consonat optimè quemadmodum pastores & canes, oues excitant atque erigunt; & eas à luporum incursionibus tuentur ac protegunt, scilicet vigilando, clamando, circumeundo, & lupos persequendo. Nam accurrentes eis succurrunt, & lupos clamoribus perterrefaciunt. Addo etiam, confirmationis nomen ad exhortationem, quæ fit verbo & opere, esse referendū. Hoc enim modo intelligendū est, quod Christus dixit Petro, *Confirma fratres tuos.* Huc etiam spectat id Ezechielis 34. 16. vbi bonus pastor ait, *Quod infirmū fuerat, consolidabo.* & cōquestus fuerat de improbis pastoribus n. 4. *Quod infirmū fuit, nō cōsolidastis.*

Vigilare & confirmare, propria Episcopi munera.

Nota præterea Paulum Timotheo scribere, vt vigilet. Non quòd ipse non vigilaret: sed cum hortatur vt suam curam ac vigilantiam augeat ac prouehat. Sardensem tamen Episcopum, dum ei dicitur, *esto vigilans*, manifestum est obiurgari quòd non vigilabat: vt patet ex contextu.

Quæ moritura erant.] Grecè μέλλει ἀποθανεῖν, id est *quæ moritura sunt*, vel, *quæ futurum est, vt moriantur.* Sed sapienter noster interpres explicauit ea phrasi, *quæ moritura erant.* Propterea enim Episcopus à Christo vocibus & clamorib. excitatur; quia pastoris somnus gregi periculosissimus est. Verùm vt indicet sperare se, hac correctione Episcopum experrecturum esse, & suas oues confirmaturum, ac defensurum non ait, *quæ moritura sunt*, sed *quæ moritura erant*, q. d. Si non te ego excitarem, illæ morerentur. Hac tamen admonitione spero te excitatum iri; atque adeò ipsas mortis periculum euasuras. Vide infrà num. 16. vbi legimus, *Incipiam te emouere.* Vbi idem est verbum μέλλω in græco.

Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo.] Decem horum verborum interpretationes refert Pererius disp. 5. Quam ipse sequor hæc est. Redditur hìc ratio, cur Christus dixerit *Cetera moritura erant*, id est, ceteri fideles spiritualis mortis periculo sunt proximi: quia Episcopi opera non erant plena coram Deo, id est quia Episcopus sui officij partes non implebat; non præstabat id, quod in Dei conspectu debebat; non vigilabat, non sua exhortatione roborabat fideles. Atque inde periculum mortis imminebat gregi. Etenim pastoris non curantia & canis somnus gregem manifesto mortis periculo exponunt. Hæc est Bedæ explicatio; iuxta Pauli 2. Tim. cap. 4. & 5. *ministerium tuum imple.* Atque ad hanc eandem explicationem reuocari potest, quod hìc aiunt Victorinus, Primasius, & alij.

Quæ dicuntur opera plena coram Deo.

In men-

Vers. 3.

In mente ergo habe, qualiter acceperis & audieris, & serua.]Cùm Sardensis hic Episcopus fuit in episcopali sede constitutus; videntur ei eadem fuisse dicta quæ Paulus ad Timotheum scribit, *Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac Euangelistæ, ministerium tuum imple:* siue enim Sardensis fuerit electus à Paulo primo Ecclesiarum Asiæ institutore; siue à Ioanne, qui Paulo in hac cura successit; Apostolorum doctrina eadé erat. Quare, dum Sardensi dicitur, vt habeat in mēte, quæ acceperat & audierat; illi probro datur, quòd ea obliuioni tradidisse videatur.

Si non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te.] Aptissima comminatio ad eum, qui notabilis negligentiæ somnum dormiebat. Et generatim loquendo, fideles, qui lethalis sceleris tenentur, hoc se solatio decipere solent, quòd sibi persuadent, pœnitentię spatium sibi ante mortem à Deo concedendum. Contra hanc verò inanem confidentiam opportuna comminatio est, edicere sceleratis, incautos & inopinatos à Diuina vindicta opprimendos esse. Eadem comparatio ab aduentu furis est Matth. 24. 43. & 1. Thessal. 5. 2. & Apoc. 16. 15.

Vers. 4.

Quo sensu dicantur hic pauca nomina.

Sed habes pauca nomina in Sardis.] Multi notant phrasim esse hebraicam, vt nomen pro re ipsa, cuius nomen est, ponatur. Quemadmodum nomē Dei pro Deo, nomina hominum pro hominibus, sicut sæpe aliàs abstracta pro concretis. Huic tamen phrasi opus est grano salis: alioqui insulsa est. Nec enim licet pro libito ea phrasi vti quouis in loco: verbi gratia, loquutus sum cum nomine Petri; Respondit mihi illius nomen, &c. nemo prorsus sic loquetur. In quibus autem loquutionibus locum habeat illa phrasis, in quibus non; nō solùm pendet ab vsu, sed etiam à ratione, quæ si attendatur, S. Scripturæ energia intelligetur. Tunc ergo nomen aptè ponitur pro re cuius est nomen; cùm ad nomen ipsum respicere, sapientiæ fuit. Id quod variis de causis contingit. Primò enim quando nomen ipsū exprimit id, de quo est sermo, vel ad laudem vel vituperationem; tunc nomen ipsum vsurpare elegantiæ & energiæ plenum est. Hoc enim est agere de illius nominis virtute. Ideo in sacra Scriptura sæpenumero in Dei laudibus ipsum Domini nomē laudatur: vt significetur, quàm verè nominetur Deus Iehoua; & quàm illi sit gloriosum quod hoc nomen significat, id est, *esse, fuisse & fore*; vt explicauimus cap. 1. notat. III. Simile est de nomine Iesu, quòd saluatorem siue salutem sonat.

Nomē pro re, cuius est nomen, quando possit eleganter poni.

Deinde, etiam si ad nominis veritatem non respiciatur, vbicunque tamen aptè ad nominis ipsius vel prolationem, vel scriptionem, vel notitiam attenditur, aptè ponitur nomen pro re, cuius nomen est. Qua in re idem contingit, quod in nonnullis latinæ linguæ phrasibus. Nam pro eo quod est accusare aliquem, latinè dicitur deferre nomen alicuius. Quia in accusatione nominatur & scribitur nomen eius, qui accusatur. Similiter ergo loquutione hebraica vt significetur in aliquo hominum consessu omnes, qui eò conueniunt fuisse suis nominibus accersitos, rectè dicitur *Turba nominum* 120. Actor. 1. 15. sic enim græca; licèt apud Vulgatā correctum sit, *turba hominum*. Quod non per errorē, sed per prudentiam factum est. Sæpe enim Vulgatus hebraismum in latinam loquutionem commutat. Nec absimili loquutione in præsenti loco, *pauca nomina*, id est pauci, quorum nomina Deo sunt nota; id est quorum singulos nouit & amat. sic Beda, Ambrosius, Haymo, & plerique. Quod qui contemnat, & ad hebraicā phrasim cōfugiat, asserens hebræorum loquutione poni nomen pro re, cuius est nomen; næ ille hebraicæ phrasis tollet energiam, atque adeò granum salis. Vbi nomina scribuntur (vt in militia) facilè cernitur, violentum non esse, si dicantur centum esse nomina in quadam militum cohorte, id est centum homines. atque ita fortasse Christiani possent appellari nomina; vel quòd in libro Episcopi conscribi solerēt primis illis Ecclesiæ temporibus, vel quòd eleganter concipiantur veluti in libro vitæ conscripti de quo infrà. Aliquis adderet, propterea etiam rectè Christianos appellari nomina, quia in Baptismo dederunt suum nomen, & testati sunt se debitores esse imitationis Christi. Nomina enim pro debitoribus sumi, vsitata loquutio est apud Latinitatis auctores, & apud Græcos etiam.

Qui non inquinauerunt vestimenta sua.] De luxuriæ sordibus exponit Aretas, quibus inquinantur corpora, quæ sunt animarum vestimenta. Sed non est, cur in hac epistola coarctemus sermonem ad luxuriam, neque conuenit cum phrasi Apocalypseos, vt corpus ipsum appelletur vestimentum. Aliter enim accipitur stola, quæ sanguine agni lauari dicitur, cap. 7. 14. & cap. 12. 14. Ambrosius, Haymo, Beda, & Anselmus hunc locum explicant de conseruata innocentia baptismali. Ribera de conseruata etiam gratia post pœnitentiam. Verùm in vtraque opinione, si propriè loquendum sit, nō debet concipi innocentia vel gratia, tanquam vestimentum, quod inquinari potest. Quia gratia amittitur, non polluitur, per peccatum lethale: & textus in præsenti agit de vestimento quod pollutum manet, nō verò exuitur. Sumi quidem alioqui vestem pro charitate & reliquis virtutibus, nō inficior; vt in epistola ad Laodicenum Episcopum; in qua ei dicitur, vt induatur vestibus albis, ne appareat confusio nuditatis eius. Hîc verò diuersa est metaphora: nam peccata veluti maculæ vestimentorum cōcipiuntur. Et in hac differentia multum elegantiæ est. Nam in epistola ad Laodicenū agitur de virtutis defectu, qui est veluti nuditas: at in hac non solùm sermo est de virtutis defectu, sed etiam de peccatorum maculis. Nam agitur hic contra improbos & sceleratos; ibi contra tepidos, qui neque sceleribus contaminare se volunt, neque veræ virtutis gloriā induere.

Vestimentum mysticè pro conscientia capi.

In præsenti ergo, conscientia videtur esse vestimentum. Sicut enim eadem vestis potest priùs mūda, postea sordida apparere; sic vnius hominis cōscientia aliquo modo eadem est ante peccatum & post peccatum. Nec enim mutatur dictamen rationis; sed in eo est discrimen, quòd admisso scelere polluitur conscientia, quæ priùs erat munda. Eòdē sensus recidet, si dicas vestē esse perfectionis Christianæ gloriam, quæ per Sacramentorum Christi participationem dealbatur, & à peccatis cauendo conseruatur immaculata. Inquinatur autem peccatorum sordibus, & velut infertur crimen gloriæ; quemadmodum dicitur improbus religiosus suum habitum & professionem inquinare. Aliud tamen est, monachalē vestem omnino deponere.

Quid sit inquinare vestimenta.

Mihi certè hîc valde placet, vt de conseruata innocentia baptismali sit sermo; quæ expositio est plurium & grauiorum Doctorum. Ad id autem, quod opponitur, admodum esse paucorum gratiam illam & innocentiam in sacro baptismate acceptam non amittere; Respondeo, textum de paucis loqui. Ait enim, *Habes pauca nomina in Sardis*, &c. & sermo est in tempore primitiuæ Ecclesię; cuius sanctitas non minor erat, quàm nunc viget in aliquo religiosorum ordine, quantumuis perfectioni spirituali dedito. In quo tamen aliquibus religio-

giosis, nec paucis, tam singulare beneficium tribuit Deus, vt post religionis ingressũ nullo lethali scelere se contaminent. Congruit hic sensus cum verbis illis, *Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis*; de quo dicemus inferiùs.

Quorsum hic mentio fiat Sardensium non inquinantium vestimenta sua.

Sed quorsum in præsenti mentio est de iis Sardensibus, *qui non inquinauerunt vestimenta sua*? Ribera existimat, hanc esse veluti consolationem adiectam Sardensi Episcopo, vt meliori animo sit, nec prorsus opera sua Deo displicere existimet. Hoc tamen meo iudicio est omnino alienum ab huius epistolæ contextu. Sardensis enim depingitur, vt quidam Episcopus in peccato mortali existens, & non minùs displicet Deo prælatus improbus, quàm is habeat aliquos subditos Dei amicos. Aptius ergo est, & præcedenti comminationi cohærentius, vt propter eos paucos Sardenses, qui erant Deo valdè chari, à comminatione conuertat Christus sermonem ad exhortationem Episcopi: quasi dicat, se propter paucorum illorum orationes Episcopi conuersionem valdè curare, eumque proinde exhortari vt pœnitentiam agat. Proponit prætereà Christus Episcopo, bonorum subditorum exemplum, vt erubescat se ab illis sanctitate superari, & prauos mores emendare studeat.

Ambulare in albis, quid sit.

Et ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.] Multi notant beatorum gloriam albis vestibus in præsenti significari. Ex quibus est Maldonatus noster Matthæi 17.2. Ego tamen has vestes albas in hoc loco non solùm intelligo de gaudio ac lætitia sempiterna, qua fruuntur beatorum animæ, sed etiam de maxima bonæ conscientiæ iucunditate, quæ iusti est in hac vita. Cui explicationi fauet non modò rei veritas & congruentia sermonis, sed etiam quia hac omninò phrasi sermo est de vestimentis albis cap. 7. 9. *Amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum.* & n. 14. *Qui amicti sunt stolis albis venerunt de tribulatione magna, & lauerunt stolas suas in sanguine Agni.* Ibi enim non est sermo de cælestis patriæ felicitate, sed de gaudio & felicitate bonæ conscientiæ in hac vita; vt in eius capitis commentario manifestum erit. Simile est de illis verbis, *Beati qui lauant stolas suas in sanguine Agni*, c. 22. 14.

Vers. 5.

Qui vicerit sic vestietur vestimentis albis.] Ex præmiis, quæ in aliis epistolis proponuntur, constat in his epistolis præmium directè proponi Episcopo, si id præstiterit, ad quod eum Christus hortatur, & pro ea re adipiscenda quamcunque difficultatem superarit. Quod tamen Episcopo singillatim dicitur, ad eos etiam extenditur, qui eâdem doctrinâ indiguerint.

Vincentis nomine quis intelligatur in hac epistola ad Sardensem.

Cùm autẽ Episcopus hic lethale scelus commisisset, & Christus eum ad pœnitentiam & ad sui muneris debita præstanda hortaretur; necesse est vt vincentis nomine in præsenti intelligatur, qui resipiscit à peccato per pœnitentiã & vitæ emendationem. Et ita explicant Ambrosius, Haymo, Beda, & Anselmus. Neque eam interpretationem relinquent nisi ij, qui nihil curant, vt harum epistolarum præmia impertiantur Episcopis cum proportione ad genus conscientiæ vniuscuiusque.

Vestimenta alba pro Eucharistia etiã Sacramento.

Sic vestietur vestimentis albis.] Suprà diximus, vestem albam esse lætitiam ac iucunditatem bonæ conscientiæ in hac vita. Cùm ergo dicitur, *Sic vestietur*; peccatori promittitur, si pœnitentiam egerit, se bonæ conscientiæ lætitiâ fruiturum; quemadmodum & illi, qui primam Baptismi innocentiam conseruarunt: *Sic vestietur vestimentis albis*, sicut illi. Quare nihil opportunius potuit proponi peccatori, quem mortalis peccati conscientia morderet, quàm si ad Deum per pœnitentiam conuertatur, posse ipsum bonæ conscientiæ iucunditatem capere; quemadmodũ si primã baptismatis gratiã conseruasset. Hoc autem præmium, vt & cetera, proponitur etiã vt effectus sacræ communionis, siue sacramẽtalis, siue spiritualis. A Christo enim magna hæc bonæ conscientiæ lætitia deriuatur ad peccatorem, qui ad ipsum, cũ vera scelerum detestatione accedit; & Christi corporis communione magnopere hoc gaudium confirmatur; æternæ beatitudinis pignore acceptum.

Deleri de libro vitæ, quid sit.

Et non delebo nomen eius de libro vitæ.] Diuus Thomas 1 p. q. 24. & Anselmus ac Lyranus hîc existimant in iis locis, vbi sacra Scriptura significare videtur, aliquos posse deleri de libro vitæ, non agi de catalogo eorum qui absolutè & simpliciter electi sunt ad vitam æternam; sed de eorum catalogo, qui iuxta præsentem iustitiam habent ius ad æternam vitam. Ribera tamen probabilius esse reputat in sacra Scriptura nomen libri vitę non aliter vsurpari, quam pro catalogo eorum, qui sunt prædestinati; dici tamen aliquos deleri, vel non deleri; non re ipsa, sed spe, vel opinione, aut agnitione humana: quòd se ipsi putent scriptos in eo libro, vel quòd homines sic de illis iudicent. Sæpe enim Scriptura loquitur de rebus, prout ab hominibus iudicantur. Atque hanc censet Ribera esse explicationem Augustini, Ambrosij & Ruperti; licèt tacito auctorum nomine à Diuo Thoma hæc explicatio impugnetur. Disputauit eandem quæstionem Pererius disput. 7 8. & 9. & Diui Thomæ expositionem amplexus est. Et, nisi ego valdè fallor, meritò Pererius Diuum Thomam fuit sectatus.

D. Thomæ sententia præfertur.

Atque iis relictis quæ ipse affert, illud addam quod me satis vrget, scilicet minimè esse aptum, si hortari velis aliquem, vt pœnitentiam de suis peccatis agat, illi in memoriam adducere tractatum de prædestinatione & de libro vitæ, in quo illi tantùm sint scripti, qui re ipsa ad æternam beatitudinem destinati sint; in quo nemo aut addi denuò, aut deleri possit. Multò congruentius est illum admonere, quemadmodum priusquam deliquisset, ius ad beatorum præmium habebat; quod per peccatum amissum possit, si resipuerit, verè recuperare. Quamuis autem certum sit verum vero consonare; veritatum tamen aliquot consideratio nihil est accommodata ad pœnitentiæ hortationem; cui rei veritates aliæ magnopere conducunt. Cùm ergo sacra Scriptura peccatorem ad pœnitentiam hortatur, eas proculdubio proponit veritates, quæ ad eam cohortationem congruentiores sunt.

Obseruandum est, nomine libri vitæ semper Dei gratiam nobis ob oculos poni. Ex eorum enim esse numero, qui ius ad beatitudinem habent, nemo potest, propter ea opera, quæ dum esset in peccato mortali ante conuersionem fecerat: iis autem omnibus, qui sunt iustificati, eam iustificationis gratiam Deus omnino gratis concessit. Vt verò Christianus homo ad pœnitentiam excitetur; valdè est ad rem, illi in mentem reuocare ius, quod per baptismum ad beatitudinem acquisierat; ac simul commonere, vt peccata quæ postea fecit, per pœnitentiam deleat. Sic enim reapse ius illud se consecuturum, quod ei Dei gratia concesserat. Quamobrem loci, quos ex sacra Scriptura affert Ribera, qui antiquo Dei beneplacito tribuunt, quòd aliquis in libro vitæ scriptus sit; non video cur non possint etiam intelligi de illo iure, quod iuxta præsentem iustitiam iis omnibus generatim conceditur, qui sacro baptismate abluuntur. Hoc enim ius etiam tribuitur per Dei decretum ab æterno; & per eam gratiam, quam iis conferre decreuit, quos ipse ad Ecclesiam re ipsa vocare voluit, & beatitudinis iure imper-

impertire, quantumuis præſcierit, eorum aliquos hoc ius ob ſua ſcelera amiſſuros.

Demum non ſolùm mihi placet D. Thomæ ſententia multò magis, quàm ſententia Riberæ; ſed etiam D. Thomæ explicationi addo id, quod (vt exiſtimo) ab hoc loco & aliis exigitur: illud autem eſt libri vitæ catalogo, de quo his locis ſermo eſt, non ſolùm comprehendi eos, qui ſecundùm præſentem iuſtitiam ius habent ad gloriam, ſed eos etiam, qui ius per baptiſma acquiſierunt; dum ipſorum peccata non eò peruenerint, vt re ipſa excludantur. Quæ tamen excluſio propriè pertinet ad damnationis ſententiam, aut ad excæcationem & obdurationem; per quam homo in hac vita à Deo derelictus & in peccato obduratus permaneat. Et antequam ad eiuſmodi ſtatum perueniat, quantumuis licèt plurima peccata mortalia homo aliquis Chriſtianus patrauerit, ob quæ ſæpiùs è libro vitæ deleri meruerit, meritò tamen concipitur, vt homo, qui ſemel fuit in eorum deſcriptus catalogo, quibus ad æternam vitam ius conceſſum eſt, & nondum eſt ex ipſo albo deletus: quia etſi grauia peccata commiſerit, ſed nondum eſt omnino excluſus.

Huic conſiderationi congruenter aptatur contextus: affirmare enim peccatori, licèt mortuus ſit, ſi tamen egerit pœnitentiam, ipſius nomen non eſſe delendum de libro vitæ; id ſanè eſt, quaſi eidem dicere, ſibi, etſi deleri meruerat; reſipiſcendi tamē ſpatium à Dei miſericordia concedi; atque adeò re ipſa non deletum iri, ſi opportunè per pœnitētiam ſuæ ſaluti conſulat. Præter hæc, eiuſmodi conſideratio veteri illi conſuetudini reſpondet, ad quam in metaphora libri vitæ alluditur. Licèt autem communem eam apud omnes ciuitates conſuetudinem viguiſſe, generatim probare non poſſim: quod tamen de aliqua ſingulari probauero, exemplo eſſe poteſt & argumento, id in aliis etiam fortaſſe vſitatum fuiſſe: atque id conſentaneum eſt ad ea, quæ hodie in multis cœtibus ac ſodalitiis vſu recepta ſunt. Nota ergo Sigonium de rep. Athenienſi l. 2. c. 2. aſſerere apud Athenienſes ciuium omnium album ſiue catalogum fuiſſe, in quem qui relati non eſſent, ciues non habebantur; quique erant relati, poterant ob ſua demerita deleri. In hac igitur conſuetudine perſpicuum ſit, ciuem aliquem grauia ſcelera committere potuiſſe, ob quæ ex eo catalogo deleri mereretur, ceterùm dum ſententia in eum lata non erat, nec ipſius nomen re fuerat deletum; ciuis adhuc habebatur. Atq; hac ratione generatim loquitur Paulus de Chriſtianis ad Epheſ. 2. 19. *Eſtis ciues Sanctorū, & domeſtici Dei;* ob ius ſcilicet, quod eis ad æternam vitam fuit per baptiſma conceſſum. Ex hoc igitur catalogo rectè concipitur Chriſtianus nondum eſſe deletus, quandiu illi cælorum porta eſt aperta, neque eius lis à Chriſto deciſa eſt, vt ſtatim exequutioni mandetur. Hanc exiſtimo eſſe verè huius loci loquutionē, *Nō delebo nomē eius de libro vitæ.* Et vt peccator aliquis ad pœnitentiam excitetur & erigatur, atque illi proponatur ob oculos periculum, quod ſibi imminet; ne ſi emendationē comperendinet & in longum protrahat, de libro vitæ deleatur; ad hoc (inquam) nihil potuit congruentius dici.

Athenienſiū conſuetudo de ciuibus recenſendis.

Et confitebor nomen eius coram Patre meo, & coram angelis eius.] Facile eſt videre, quàm idonea etiam ſint hæc verba, vt peccator ad pœnitentiam alliciatur. Praua enim conſcientia peccatori obiicit, fore vt Chriſtus erubeſcat vt probum Chriſti ipſius cultorem illum agnoſcere & profiteri, qui ſua mandata contempſit: vide id Lucæ 9. 26. *Hunc filius hominis erubeſcet, cùm venerit in maieſtate ſua, & Patris & ſanctorum angelorum*, &c. 12. numer. 9. *Qui negauerit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei.* Satis ergo appoſitè peccator ad ſcelerum ſuorum reſipiſcentiam inducitur; dum illi pro præmio ſuæ pœnitentiæ proponitur, Chriſtum illius ſcelera quantumuis grauia fuerint, non ampliùs recordaturum; nec futurum vt erubeſcat eum coram Patre & angelis eius ſeruum ſuum confiteri. Hoc rectè de die extremi iudicij intelligitur: ſed poteſt etiam non incongruè eo modo explicari, vt ex hoc tempore Chriſtus eum eſſe ſuum ſeruum glorietur, qui veram egerit pœnitentiam.

CAPITIS III. PARS II.

Quæ eſt epiſtola ad Philadelphium, & ſub eius perſona ad fideles modicæ adhuc virtutis, ſed à Deo protectæ, & felicibus euentibus auctæ.

TEXTVS.

Verſ. 7. *ET angelo Philadelphiæ Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit Sanctus & Verus, qui habet clauem Dauid, qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit.*

8. *Scio opera tua. Ecce dedi coram te oſtium apertum, quod nemo poteſt claudere: quia modicam habes virtutem, & ſeruaſti verbum meum, & non negaſti nomen meum.*

9. *Ecce dabo de ſynagoga Satanæ, qui dicunt ſe Iudæos eſſe & non ſunt, ſed mentiuntur: ecce faciam illos, vt veniant, & adorent ante pedes tuos, & ſcient quia ego dilexi te.*

10. *Quoniā ſeruaſti verbū patientiæ meæ, & ego ſeruabo te ab hora tentationis, quæ ventura eſt in orbē vniuerſū, tentare habitantes in terra.*

11. *Ecce venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.*

12. *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur ampliùs: & ſcribam ſuper eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei, nouæ Ieruſalem, quæ deſcendit de cælo à Deo meo, & nomē meū nouū.*

13. *Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat Eccleſiis.*

COMMENTARIVS.

ANgelo Philadelphiæ Eccleſiæ ſcribe.] Vt intelligatur, quàm ſapienter in hac epiſtola Chriſtus in titulo ſe appellet *Sanctū verū, qui habet clauē Dauid*, &c. & vincenti promittat, *Faciā illū columnā in tēplo*, noſſe priùs oportet, quod cōſciētiæ genus Philadelphiæ Epiſcopū cōtingat. Animaduertendū ergo eſt, inter illa ſeptē Chriſtianorū diſcrimina (de quibus egimus in proœmio c. 2. n. 3.) Philadelphiū eſſe eū, in quo diuini fauoris & cuſtodiæ protectio ſingulariter elucet. Is eni erat pietatis quidē & diuini obſequij ſtudioſus, & vitę irreprehēſibilis; nondū tamē eos fecerat in virtute progreſſus vt vir ſpectatæ virtutis dici poſſet: ſed propter ſanctitatis ſtudiū amabatur à Deo; & tenera adhuc virtus Diuinę cuſtodiæ protectione defendebatur ab omni periculo, ne ſu- Verſ. 7.

Quod conſcientiæ genus Philadelphio Epiſcopo fuerit.

pra vires tentaretur. Itaque magna ipsius felicitas non oriebatur ex ingenti virtutis suæ perfectione; sed ex peculiari Dei cura ac patrocinio, quo ipsum à tentationibus eripiebat, & felicibus euentibus prouehebat. Constat enim ex duplici causa oriri posse, vt vas aliquod non frangatur; altera, quòd vas ipsum sit per se valde durum, atq; adeò quibuscunque ictibus faciè resistens; altera, quòd magna diligentia seruetur & protegatur propter ipsius fragilitatem. Sic ergo aliquando contingit vita inculpabilis & integra diuinorum præceptorum custodia, vbi spirituales vires nō sunt adeò robustæ, eò quòd infirmæ virtuti fauere velit Christus, & sancta desideria prosperis euentibus fouere; & hominem ab iis protegere incursibus, ex quibus periculum aliquod videbatur imminere; & virtutis viam spirituali solatio non solùm facilem, sed etiam suauissimam illi reddere. Sic in religiosorum familiis sæpe contingit tirones aliquos valdè elucere in suarum regularum obseruantia; & nihil in eis reperiri, quod meritò reprehendi possit: & nihilominus prudentes magistri norunt, opus esse omni custodia; quousque virtus adhuc tenera altiores agat radices, & aduersus pericula induretur. Interim monent, nihil esse, quòd glorietur virtus noua, quòd non experiatur tentationes, sed potiùs magnam in Christo sectando suauitatem. Quamuis enim hæc maximum Dei beneficium præ se ferant; non tamen id conceditur propter virtutis iam adultæ incrementum, sed propter virium potiùs imbecillitatem. Scio ab aliis huius Episcopi sanctitati multum tribui: ipse tamen opus mihi esse duxi, initio huius epistolę quid sentiā explicare; cuius tamē probationem suum in locum relinquo; cùm scilicet Christus ei dicit, *Scio opera tua, quia modicam habes virtutem.*

Modica virtutis sed à Deo protecta descriptio.

Hæc dicit Sanctus & Verus.] Ribera ait, his epithetis vti Christum, quia huius Episcopi sanctitas in sequentibus laudatur, & eius causâ illi magna promittuntur. Atque ita exponit; *Sanctus*, id est, auctor & amator sanctitatis; & *Verus*, id est, verax in promissis. Et adducit illud Psalmi 144. *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis.* Existimo tamen congruentius esse, vt in præsenti se Christus appellet sanctum & verum (id est perfectum) vt Episcopus Philadelphius, qui nondum erat perfectæ virtutis, animaduertat se nondū esse sanctum & verum, vt statim explicabimus; quia nondum erat probatæ & spectatæ virtutis, quantumuis diuini fauoris experiretur erga se plurima signa. Hæc explicatio in primis stabilitur textu græco; in quo deest coniunctio illa copulatiua, quā noster adiecit: vnde græca non sonant *Sanctus & verus*, sed *Sanctus verus*. Quare coniungi debent in sensu duo hæc nomina, ac si alterum esset alterius epitheton; id est, veritas sanctitatis: *Sanctus verus*, id est, qui habet veram sanctitatem. Notanda est deinde græcorum articulorum energia. Nam sicut in illa Petri confessione, *Tu es Christus filius Dei viui*, singula nomina habent in græco singulos articulos, (*el Christo, el hijo de el Dios, el biuo*;) sic in præsenti duplicatur articulus, qua loquendi ratione ceteris videtur negari id, quod tribuitur illi. Quare cùm Christus scribens ad Philadelphium ait, *hæc dicit Sanctus verus*, tacitè innuit Episcopum nondum esse Sanctum verum; quia modicam adhuc habebat virtutem, vt posteà dicitur. Tertiò notandum est, sæpe in sacra Scriptura verum non opponi falso, sed imperfecto, vt Eccli. 25. 12. *Beatus qui inuenit amicum verum.* Ieremiæ 2. 21. *Omne semen verum*, id est optimarum vitium propagines. Ioannis 1. 9. *Erat lux vera.* & cap. 4. 23. *Veri adoratores.* cap. 6. 32. *Panem de cælo verum.* cap. 15. 1. *Ego sum vitis vera.* 1. Timoth.

Cur se Christum sanctum & verum bis vocet?

Verum sæpe in sacris non tam opponi falso, quàm imperfecto.

A 6. 19. *Vt apprehendat veram vitam.* 1. Pet. 5. 12. *Hanc esse veram gratiam Dei.* 1. Ioannis 2. 8. *Verum lumen iam lucet.* Sic verum religiosum dicimus eum, qui perfectus est, quemadmodum Christus dixit, *Ecce verè Israelita.* Atque eodem modo sæpe loquuntur Patres, vt Clemēs Alexand. 3. stromatum, cùm ait, *Vera cognitio est lumen in anima ortum ex obedientia mandatorum Dei.* Similiter ergo in præsenti, *verus sanctus* perfectam dicit sanctitatem; vt eam sibi proponat imitandam Episcopus Philadelphius; & putet se longè abesse à perfectione, dum eius virtus non est tentata & explorata. Confirmatur hic sensus: nam si *verus* in præsenti idem esset, quod verax
B in promissis, non erat cur Christus appellaretur in hac epistola verus potiùs, quàm in præteritis.

Qui habet clauem Dauid.] Miror tot esse interpretes, qui de claue scientiæ interpretentur. in his sunt Primasius, Ambrosius, Andreas, Aretas, Rupertus, Anselmus, Richardus, Lyranus, Thomas, Pannonius. Atque huc spectat etiam Ioachimus; qui interpretatur Christum esse, qui aperit Psalmos Dauidis, & concedit, cui vult, arcanam & liberam Psalmorum iubilationem. Alij (quod magis miror) clauem hanc aiunt esse humanam Christi
C naturam: atque adeò in his verbis mysterium incarnationis tangi. Ex his sunt Ambrosius, Haymo, Albertus, Thomas. Nec desunt qui clauis Dauidicæ nomine crucem Christi intelligant. Sic sanè Albertus, & eandem explicationem videtur amplecti Pererius disput. 5. Affert enim illud Isaiæ, *Cuius imperium super humerum eius*, c. 9. 6. quod ait à Patribus, & Ecclesiæ DD. de cruce exponi; & sigillatim à Tertulliano & Augustino.

Certissima explicatio est de summa Christi potestate ad Ecclesiæ Christianæ gubernationem;
D Atque ea est explicatio Ticonij, Primasij, Ambrosij, Andreæ, Aretæ, Bedæ, Anselmi, Riberæ, Pererij & Iacobi Suarez. Et in hac summa Christi potestate includuntur ea omnia, ad quæ speciatim nonnulli applicant clauem hanc potentiæ Christi; vt potestas absoluendi a peccatis, de qua Pannonius; & potestas claudendi limbum, & aperiendi Paradisum, de qua Diuus Thomas à Pererio relatus. Imò verò in hac vniuersali Christi potestate includitur potestas illa reserandi sacræ Scripturæ mysteria; quam scientiæ clauem appellant, iuxta Christi phrasim, Lucæ 9. Et quoniam Christus passione sua promeritus est, vt hæc vniuersalis imperij Ec-
E clesiæ potestas ipsi daretur; ideo aptè etiam concipitur crux ipsa Christi veluti clauis, qua ille cælum aperuit; & veluti instrumentum omnipotentiæ Christi, quod est clauis regia, qua res omnes claudi & aperiri possunt. In quo alludi solet ad claues optimas ferreas, quæ in crucis figuram serratæ conspiciuntur.

Clauis Dauid, quæ sit.

Crux [illegible] Christi clauis.

Verùm allusione istâ concionatoribus omissa; vt ad perfectam periphrasis Christi intelligentiam attendamus, statuendum est in hoc loco manifestè alludi ad id Isaiæ 22. 22. *Dabo clauem domus Dauid*
F *super humerum eius.* quem locum latè explicauimus c. 1. n. 16. Quoniam verò periphrases Christi in his Epistolis sparsæ, omnino desumptæ sunt ex illa visione, quæ describitur Apoc. 1. ideo etiam certum est ad clauem hanc Dauidis, de qua in præsenti sermo est, spectare claues mortis & inferni; de quibus diximus in commentario cap. primi.

Ex his ergo tria licet inferre. Primum est, clauem illam domus Dauid (de qua Isaiæ 22.) nulla ratione esse templi Salomonis clauem, neque dignitatis Pontificiæ insigne: quia respiciens Christus Dominus ad illam ipsam, quam Isaias clauem domus Dauid appellat, ait in præsenti, se esse

qui

Iudaeorum fabella de aurea templi claue à Pontifice gestari solita.

qui habet clauem Dauid. Atqui nemo erit, qui non videat nimis coactum esse, vt clauis Dauidis significet clauem templi, aut summi Pontificis dignitatem. Scio non deesse, qui asserant Eliacimũ illum (de quo Isaiæ 22.) fuisse summum sacerdotem. Et video etiam, quæ hic notat Albertus scilicet clauem domus Dauid à Iudæis exponi de claui quadam aurea, quam dicunt fuisse in templo, & in festis gestari solitam à Pontifice super humerum. Fabella est hæc ab aliquo Rabbino somniata: & siue Eliacimus fuerit, siue non fuerit summus Iudæorum sacerdos, saltem locus ille Isaiæ de dignitate Pontificia non agit; sed de summa potestate, quam Eliacimus tanquam minister regis Ezechiæ habiturus erat in regni administratione. Ex quo factum est, vt Eliacimus vniuersum regiæ gubernationis onus suis humeris sustinere visus sit: atque ea ratione fuit figura Christi Domini, qui crucis onere suis humeris assumpto, assumpsit etiam summam in regno Ecclesiæ potestatem, quam ei Pater imposuit.

Eliacimus qua ratione Christi fuerit typus.

Secundò ex dictis colligitur, Christum in præsenti non agere de se, qua ratione Deus est, sed qua homo; atque adeò in huius periphrasis allegoria Christum Dominum non tam considerari vt regem Ecclesiæ, quam vt supremum regis æterni ministrum. Atque ita quanuis Ticonius, Beda, & plerique ex suprà designatis auctoribus notent per clauem Dauidis significari regiam Christi potestatem: nihilominus si strictè loquamur, potiùs est in præsenti sermo de summa potestate, quã Christus habet, vt supremus Dei minister. Nihil tamen prohibet, quin hæc eadẽ ministri Dei potestas appellari possit regia: quãuis enim Eliacimus (qui figuram Christi gessit) non fuerit rex, sed minister tantum regis, Christus tamen, quatenus supremus Dei minister, non solùm rex appellari potest, sed etiam Rex regũ, & supremus mũdi princeps atq; monarcha: aptissimè enim vniuersi reges considerantur tanquã Dei ministri; vnde oportet vt summus minister Rex regum sit, & Dominus dominantium.

Tertiò infero, licèt clauis (id est potestas) gubernationis regni Dauidici (id est regni Dei) latissimè pateat, neque vllis terminis cohibeatur; atque adeò & peccatorum venia, & mysteriorum sacræ Scripturæ apertio in manu Christi sit; & licèt clauis hæc vniuersam Christi omnipotentiam contineat; nihilominùs opus esse, vt in præsenti singillatim agatur de huius omnipotentiæ dominatu in mortem & infernũ & in eas persequutiones, quæ aduersus Ecclesiã erãt concitandæ. Manifestè enim alluditur ad claues mortis & inferni; in quibus singulariter agitur de Ecclesiæ persequutionibus, vt vidimus in commentario capitis primi.

Quamobrem in Philadelphiensi epistola clauis Dauidicæ mentio fiat.

His suppositis, facilè cernitur, aptissimum & elegantissimũ fuisse vt in epistola ad Philadelphium, in Christi periphrasi fiat mentio clauis, seu clauium & summæ potestatis, quam ille habet supra mortem & infernum. In ea enim epistola agitur de beneficio in modicæ virtutis Episcopum conferendo; Christo scilicet eius animi sinceritatem intuente, & propterea virium eius debilitatẽ tuente, & eum seruante ab hora tentationis, quæ ventura erat in orbem vniuersum. Ad quam rem omnino opus erat vti suprema illa potestate, quam Christus habet supra mortem & infernum. Præcipere enim illis, vt dum grauissimè orbem vniuersum infestãt, Philadelphium tamen Episc. nõ attingant, eo quòd Christus eum à communi velit calamitate seruare: id verò non alius certè potuit, nisi ille qui habet in manu clauem imperij, & speciatim claues mortis & inferni, & supremam in eos dominationem.

Cur hic Dauidicæ potiùs clauis, quàm clauiũ mortis & inferni Christus meminerit.

Nihilominus nota sapientissimè factum esse, vt Christus in huius epistolæ periphrasi non diceret se esse eum, qui habet claues mortis & inferni; sed, *qui habet clauem Dauid.* Latiùs enim patet clauis Dauid, quàm claues mortis & inferni (vt ex dictis patet.) Et quanuis ex allusione ad claues capitis primi constare deberet in claue Dauidis considerari dominatum quem habet Christus in mortem & infernum; prudentiæ tamen fuit vti nomine clauis Dauid, quæ vniuersam Christi potentiam comprehendit: nimirum quia in hac epistola non solùm elucet potentia Christi in seruando Philadelphio à tentatione, quæ ventura erat in orbem vniuersum; sed etiam in aperiendo illi ostio ad conuersionem animarum, & ad subiiciendos Iudæos in obsequium Christi. Constabit hoc apertè ex ipsius epistolæ contextu: atque ita patet, sapientissimo cõsilio & eleganti energia vsurpatam fuisse in hac epistola clauem Dauidis, hoc est supremam & absolutam potestatem regni Dei. Id enim significat clauis Dauid, vt vidimus c. 1. not. 16. & admonito lectore, vt illam, si placuerit, notationem legat; non opus erit hìc repetere, quæ ibi dixi. Illud addo; licèt suprema Christi potestas egregiè eniteat in seruandis iis, quos ille vult à morte & inferno, dum grassatur persecutio; fortasse tamen magis elucere eandem Christi potestatem in aperiendo, cui vult, ostio ad conuersionem animarum, & claudẽdo cui vult, præsertim cùm sanctiori clauditur, & minùs sancto aperitur. Huius enim discriminis verissima ratio desumitur ex supremo Christi dominatu, *vt sublimitas sit virtutis eius, & nõ ex nobis.*

Quid sibi velit, Claudit & nemo aperit, &c.

Qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit.] Ex his verbis euidentissimum est alludi ad locum Isaiæ 22. 22. vbi de Eliacimo dicitur, *Aperiet, & non erit qui claudat; & claudet, & non erit qui aperiat.* Atque hoc est explicare, qua ratione Christus habet clauem, nempe tanquam supremus Dominus: quia vt c. 1. diximus, ea est vera clauis, quæ vnica est, & per quam ea, quæ sub claui continentur, omnino sub eius potestate sunt, qui habet clauem. Huiusmodi verò verba aptissima erant huic epistolæ ob ea, quæ in illa continentur; videlicet huic Episc. aperiendum esse ostium ad Iudæorum conuersionem; & quod ad eum attinet, claudendum esse ostium mortis & inferni, vt eum attingere nõ valeãt; & quod ostiũ Christus aperuit non posse ab vllo alio claudi; neque aperiri, quod ille clausit.

Vers. 8.

Scio opera tua.] Ribera explicat de strenuis laboribus huius Episcopi. Verum ex eo, quod Christus ait *Scio opera tua*, nihil eiusmodi colligitur: quia eadem verba dicuntur ad Episcopum Sardensem; qui tamen erat peccato lethali obnoxius propter negligentiam in officio Episcopi exercẽdo. Quantam verò sanctitatem tribuat Christus Episcopo Philadelphio, statim videbimus.

Ostium apertum quid sit.

Ecce dedi coram te ostium apertum, quod nemo potest claudere.] Ex varia modicæ virtutis acceptione oritur, vt hæc etiam verba variis modis accipiantur; nimirum ab aliis cum Ambrosio de aperta sacræ Scripturæ intelligentia: ab aliis cũ Andrea de ostio aperto ad prædicandum & docendum cum magno animarum fructu. Nobis hæc secunda explicatio videtur in præsenti germana: & consonat id Pauli 1. Cor. 16. 9. *Ostium mihi apertum est magnum & euidens.* & 2. Cor. 2. 12. *Cùm ostium mihi apertum esset in Domino.* Et quanuis aperto ostio, vt Episcopus efficaciter prædicare posset, cõsequatur eorum qui conuertũtur ad Dominum, ingressus in Ecclesiam; neque eum ingressum à Dæmone posse impediri: nihilominus directè neq; Paulus in locis adductis, neq; Ioãnes in præsenti agũt de ostio Ecclesiæ;

quia Paulus ait, sibi denuo apertum esse magnum ostium ad prædicationem Euangelij, id est, facilem aditum. Quare de se loquitur Apostolus, tanquam de volente ingredi per ostium, & se inuenire ait facilem aditum, & animos ad recipiendam Euangelij prædicationem optimè comparatos. Similiter ergo intelligendum est, quod Episcopo Philadelphio dicitur: & speciatim agitur hîc de ostio, quod Deus aperiebat huic Episcopo, vt Iudæis cum fructu posset prædicare, & non paruum eorum numerum Christi fidei subiicere. Neque hoc diuinare est; sed textum ex iis, quæ mox subiiciuntur, interpretari: subiungit enim contextus, *Ecce dabo de synagoga Satanæ qui se dicunt Iudæos & non sunt; ecce faciam illos, vt veniant & adorent ante pedes tuos, & scient, quia ego dilexi te.* Huic ergo promissioni aptissimè conuenit ostij aperti phrasis; & eius ostij, quod clausum videbatur. Atque ita non est, quòd aliam illius ostij explicationem quæramus.

Quo sensu Philadelphius modica virtute esse dicatur.

Quia modicam habes virtutem.] Ex proprio & genuino huius virtutis modicæ sensu pendet ferè totius huius epistolæ apta intelligentia. Sed referamus priùs varias expositiones. Nonnulli exponunt ideo virtutem Philadelphij modicam dici; quia donum patrandi miracula non acceperat. Ita Ioachimus, Lyranus, Dionysius, & Seraphinus. Alij ad defectum scientiæ & Scripturarum intelligentiæ referunt, quòd eius virtus dicatur modica. Sic Ambrosius & Victorinus. Alij cum Richardo de exiguis corporis viribus & de imbecillitate interpretantur. Alij ad potentiæ sæcularis exiguitatem spectant, eo quòd esset humilis in sæculo, nec auxiliũ haberet potentium amicorum; qui eum tuerẽtur, & iniurias aduersariorum ab eo arcerent. Sic Victorinus & Ribera. Et facit quod notat Andreas, scilicet ex veterum monumentis constare Philadelphiam vrbem ambitu, ciuiúmque numero paruam fuisse. Ticonius exponit de modica fide, iuxta illud Euangelij, *Si habueritis fidem sicut granum sinapis.* Primasius, Haymo, Beda & Albertus accipiunt de modestia eius, qui agnoscit suas vires esse modicas; & non confidit in eis, sed in Deo. Atq; eòdem spectant Thomas & Interlinearis: qui aiunt virtutem modicam esse idem, quod non superbam. Pannonius etiam ait, huic Episcopo propter humilitatem promitti ostium apertum in sacræ Scripturæ intelligentia. Alia explicatio est, virtutem modicam non esse aliud, quàm vires humanas per se ipsas non posse aperire id ostium, quod Deus Philadelphio reserare volebat. Atque hæc videtur esse expositio Glossæ, Alberti, atque Zegeri. Denique non desunt qui dicant Philadelphij virtutem appellari modicam vel paruam respectu eius, quam habiturus erat in patria. Sic Thom. Anglicus & Interlinearis.

Auctorum hac de re dissensio.

Difficultas huius loci varietatem interpretationum multiplicauit. Sed vt in ea varietate id eligamus, quod magis contextui cõueniat: notãdum est modicam virtutem omnino esse idem, quod vires exiguas: contextum verò postulare, vt vires exiguæ, de quibus est sermo, intelligantur esse exiguæ ad subiiciendos Euangelio Iudæos. De hoc enim effectu sermo est, cùm dicitur, *Ecce dedi coram te ostium apertum, ecce dabo de synagoga Satanæ: ecce faciam, vt veniant & adorent ante pedes tuos.* Nihil sanè cohærentius, quàm vt modica virtus, de qua agitur, ad præclarum illum effectum modica esse dicatur; & propterea Christum supplere, quod deest Episcopo, quia volebat, vt conuersio illa Iudęorum, huius Episcopi interuentu sortiretur effectum. Hoc est procul dubio fundamentum, cui niti debemus in explicatione virtutis modicæ, quam in hac epistola

Sententia Auctoris.

A legimus. Atque ita cardo disputationis vertitur in eo diuinando, quod huic Episcopo præcipuè deerat ad eam rem patrandam, quam per eum Dominus patrare volebat. Quibusdam id præcipuè huic Episcopo defuisse videtur, quòd miracula nõ ederet. Hæc enim peculiariter requirebant Iudæi, iuxta id 1. Corint. 1. 22. *Iudæi signa petunt.* Alij defectum scientiæ cogitant; quia ad Iudæos redarguendos existimant, opus fuisse multà sacræ Scripturæ peritia & intelligentia, iuxta id 2. Timoth. 3. 16. *Omnis Scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum & arguendum.* Et cap. 4. 2. *Argue in omni patientia & do-*
B *ctrina.* Et ad Titum 1. 9. *Oportet Episcopum esse amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, sermonem; vt potens sit exhortari in doctrina; & eos, qui contradicunt, arguere.* Et quidem ex variis explicationibus suprà relatis, istæ sunt quæ videntur magis ad rem. Et fortasse in Philadelphio vtrumque desiderabatur, scilicet & plenitudo doctrinæ & donum miraculorum.

Cuius rei defectus in Philadelphio notatur.

Re tamen attentè consideratâ, neque certum est Philadelphio defuisse vel doctrinam vel eloquentiam, vel miracula; neque istæ sunt potissimæ partes, quibus ad Iudæorum conuersionem opus erat. Nam quòd ad miracula siue signa attinet;
C quamuis ea à Iudæis peterentur, eorum tamen calumniis & malitiosis interpretationibus erant exposita; neque vllum est ad hominum conuersionẽ efficacius miraculum, quàm concionatoris sanctitas admiranda. Quòd autem ad sacræ Scripturę intelligentiam spectat; credibile non est, à Paulo vel Ioanne fuisse ad Episcopatũ Philadelphiæ assumptum eum, qui non esset satis in sacræ Scripturę intelligentia instructus; vt potens esset eos, qui contradicerent, arguere. Et quamuis scientia atque doctrina ad officium prædicationis sint necessariæ, quia *sibi solùm prodest* (vt ait Hieronymus) *sancta rusticitas*, sed præter necessariam doctrinæ sufficientiam, vberrima illa scientiæ abundantia quę paucis
D contingit, non solet esse multò efficacior ad animarum conuersionem: eloquentia verò admirationẽ potiùs parit, quàm morum aut fidei mutationem. Quare quod potissimum est & semper fuit ad subiiciendos Euangelij inimicos, non sunt miracula, non admiratio scientiæ vel eloquentiæ, sed maximæ vires spiritus & robustæ sanctitatis efficacia vnà cum doctrinæ sufficientia. Quæ cùm ita sint, neque à prudentibus rerum æstimatoribus negari possint; hæc ipsa consideratio ostendit, valdè esse verisimile, ad Iudæorum conuersionem potissi-
E mùm deesse Philadelphio robustæ sanctitatis virtutem; & propterea virtutem illius appellari modicam.

Sancta rusticitas sibi soli prodest, ex Hieronymo.

Huic opinioni manifestè fauet contextus. Primùm enim si consideretur hic Episcopus esse quidem Deo gratus & sanctitatis amator, sed nondum adeò robustus, vt magnæ aduersitatis impetum sustinere & superare facilè posset; huic sanctitatis mensuræ apprimè conuenit modicæ virtutis nomen. Neque enim negari potest, quin modica & maxima virtus habeant inter se oppositionem rela-
F tiuam: sed maxima virtus non dicitur, nisi ea quæ est valdè robusta: ergo modica seu parua non est alia, nisi quæ adhuc imbecilla est: ac proinde sicut coactum esset, vt in S. Scriptura diceretur Episcopus maximæ virtutis ille, qui est potens in sæculo, vel qui superbus est: ita etiam non cohæret, vt per modicam virtutem intelligamus vel modestiam, vel defectum potentiæ. Quòd si aliquis obiiciat græcum nomen, quod hic respondet virtuti, non esse, [illegible], quæ opponitur vitio, sed [illegible], quod propriè significat potentiam; Respondeo in sacra

Scriptura

Scriptura sanctitati rarò tribui nomen ἀρετῆς, & frequentissimè nomen δύναμις.

Secundò valdè nobis fauet contextus epistolæ: in eo enim dicitur, *Seruabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem vniuersum.* Quis ergo non videat, hanc promissionem non debuisse fieri, nisi ei, qui nondum erat validæ virtutis? Nam protegere & seruare aliquem, vt tentationis impetum non sentiat, non esset alioqui magnum beneficiũ, cùm aliter potiùs se gerat Deus cum iis, qui magnam sanctitatem sunt consecuti, maximis illos obiiciens periculis & tentationib. vt eorum virtus magis eniteat. Sic enim paruum lucernæ lumẽ opposita manu ab aura defendimus; cùm maior ignis opponi soleat auræ vehementi, vt suas vires magis exerat, & ipse confirmetur & magis effulgeat. Tertiò cum eàdem modica virtute (quod ad formam loquutionis spectat) cohæret bene, quod in textu dicitur, *Ecce dedi coram te ostiũ apertũ, quod nemo possit claudere.* Quia puero imbecillo ingressuro & egressuro per aliquam ianuam, opus est, vt non solùm ostium aperiatur vtcũque; sed etiam prouideatur, ne aura fortè valuas impellat, & puero difficultatem afferat, & cogat eum lachrymari; sed de huius loci sensu dicemus infrà.

Quartò ex illis verbis, *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei*: manifestè perspicitur, hunc Episcopum nondum esse firmam columnam; & propterea à Christo inuitari, vt ad procurandam virtutem solidam ac robustam animetur; vt ea ratione gloriam columnę consequatur. Hoc verò argumentum maiori explicatione columnæ illius, maiores accipiet vires: & res est infrà explicanda.

Quintò denique nostra expositio valdè confirmatur ex illa superiori partitione septem conscientiarum, ad quam omnia genera Christianorum reuocantur, (de qua in prooemio c. 1. not. 3.) Negari enim non potest, quin dignissima illa sit, quæ in his septem epistolis contineatur; atque adeò cùm ceteræ epistolæ manifestè deseruiant ceteris generibus & hæc sine vlla textus violenta detorsione applicari possit Episcopo imbecillæ & protectę à Deo virtutis; non video, cur hæc explicatio non sit admittenda tanquam propria & genuina. Et ne quis putet hanc interpretationem ex meo cerebro confictam, primùm, illi auctores, qui modicam virtutẽ applicant eius modestiæ, qui agnoscit suas vires esse exiguas, & non esse in eis confidendum, sed in Deo; hi (inquam) auctores propè accedunt ad nostram explicationem. Nã modicã virtutẽ pro exiguis viribus accipiũt. Deinde manifestè sunt auctores nostræ expositionis Andreas, Aretas, Richardus atq; Rupertus. Andreas enim modicã virtutem de exigua virtute exponit: & subdit, Deum à Philadelphio non exigere, quod vires illius exiguas excedat: Aretas quoq. ait, Deũ habere rationẽ difficultatis laborũ, & mensurare labores iis, qui parua virtute sunt. Rupertus exponit de virtute, quæ adhuc erat modica & augeri debebat. Richardus interpretatur de imbecillitate siue in corpore, siue in corde.

Obiectiones aduersus prædictam expositionem: & earum solutio.

Sed contra hanc modicam seu paruam & imbecillem virtutem, quam Episcopo Philadelphio tribuimus, obiiciet fortasse aliquis, ea quæ in ipso laudat Christus, multò maiorem ostendere sanctitatem. Ait enim; *Seruasti verbum meum, & non negasti nomen meum.* Et infrà, *Seruasti verbum patientiæ meæ.* Cùm ergo *patientia opus perfectum habeat* (Iacobi 1. 4.) ipse textus videtur tribuere huic Episcopo sanctitatis perfectionem. Et confirmatur, quia status ipse Episcopalis requirit maximam sanctitatem; A atq; adeò Episcopus imbecillæ virtutis, eo ipso est reprehẽsibilis. Cùm ergo statuatur, eum irreprehẽsibilem describi; consequenter videtur dicendum, virtutem eius non fuisse paruam & imbecillam, sed potiùs valdè perfectam.

Ad primum Respondetur, nõ posse negari, quin seruare Christi verbum, & patientẽ esse & irreprehensibilem, dupliciter contingat, vt suprà explicauimus. Quia verè laudatur de his omnibus nouitius in religione monastica, si talem se gerat sub disciplina magistri; quamuis dubitetur an eum virtutis gradum sit consequutus, vt relictus in iis B occasionibus & periculis, quibus expositi sunt procuratores, eandem integritatem & vitæ irreprehensibilis laudem sit conseruaturus. Cùm ergo ea, de quibus iste Episcopus laudatur, eiusmodi sint, vt modicæ seu paruæ adhuc virtutis proprietas retineri possit; quis non videat aptius esse sic interpretari, vt vtrumque simul accipiatur, vt sonat? Ad locum verò ex epistola Iacobi dico, ex contextu manifestum esse Apostolum ibi loqui de eiusmodi patientia, quæ multis magnísque tentationibus probata est: quare potiùs distinguit patientiam protectam C à patientia probata. Episcopi ergo Philadelphiæ patientiam propterea dicimus non fuisse perfectam, quia nondum erat satis probata.

Ad confirmationem respondetur, exempla septem eorum generum, in quæ conscientiæ Christianorum diuiduntur, posita fuisse in Episcopis, vt clariùs elucerent: doctrina tamen singulis Christianis applicari debet, iuxta vniuscuiusq; statum: atq; ita nõ nego, quin multò maior sanctitas requiratur in Episcopo, quàm in homine priuato, vt irreprehensibilis censendus sit. Sed adhuc inter Episcopos irreprehensibiles manifestum est, alium esse alio perfectiorem; & alium, cuius virtus propterea D non deficit, quia non adeò probatur variis tentationibus. Huiusmodi ergo existimandus est fuisse Philadelphius, non ille quidem viribus gigantis, sed mediocribus & à Deo protectis.

Alia obiectio, eiusque responsio.

Rursus tamen obiiciat alius, non bene cohęrere contextum: agnosco tuam virtutem esse modicam; & propterea ego tibi aperiam ostium ad prædicandum Iudæis, & illos conuertendos. Respondetur, in Diuino consilio hanc visam fuisse egregiam rationem; nempe ad pręclarũ admodũ facinus patrãdum, nolle vti ministerio alicuius Episcopi admi- E randæ sanctitatis laude excellentis; sed ministerio alterius, cuius virtus erat modica; *Vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis*, hoc est, manifestũ cõstet, mirandas animorũ conuersiones, non concionatoris ipsius viribus, sed Dei ope & virtute fieri. Atque ita visum est Christo Domino, valdè expedire, vt res adeò præclara (scilicet conuersio non paucorum Iudæorũ ex iis, qui obstinatissimi, & religionis Christianæ acerrimi hostes videbantur) non fieret interuentu Episcopi Smyrnensis, qui erat diues in virtute, & robustarũ viriũ athleta; sed interuentu Philadelphij, cuius vires erant modicæ vel exiguæ. Non me latet, ex hac Christi promissione, *Ecce da-* F *bo de synagoga Satanæ*, &c. nonnullos illaturos, eximiã fuisse huius Episcopi sanctitatẽ; quandoquidẽ propter eã videtur Christus ei promittere, se facturum, vt Iudæi ad ipsius pedes procidant, parati ad exequendum quidquid ille iusserit. Ab iis tamen obsecro, vt animaduertant non semper inter concionatores eum esse magis Deo gratum, cuius prædicationi statim respondet maior fructus in conuersione animarum. Patet hoc in prædicatione beati Iacobi Apostoli patroni Hispaniæ, qui tam paucos discipulos vidit ante suum obitum ex

2. Cor. 4. 7.

Concionatorum meritis non semper fructum respondere.

tota Hiſpania (quam peragrauit) ſuæ prædicationis efficaciâ ad fidem Chriſti conuerſos. Proſper igitur ſucceſſus non ſemper commenſuratur Epiſcopi meritis; ſed potiùs ſæpe Deus mediocri ſanctitati concedit id, quod maiori negat, ad maiorem ipſius probationem. Non mirum ergo eſt, Epiſcopo Philadelphio datum eſſe, quamuis etiam modicæ virtutis, vt alienorum librorum fructus ipſe colligeret. Poſſunt ad hanc rem expendi illa Chriſti verba, Ioan. 4. 38. *Alij laborauerunt, & vos in labores eorũ introiſtis.* Et notari debet haud dubiè inter hos ſeptem Epiſcopos, ad quos hæ ſeptem epiſtolæ diriguntur, maximè omnium commendari Smyrnenſem, qui tamen non modò non obtinuit, vt ante eius pedes prociderent Iudæi ſupplices; ſed potiùs nullus ab illis maiorem perſequutionem ſuſtinuit, vt ea ratione propius ad Chriſti imitationem accederet. Smyrnenſi ergo dicitur, *Scio tribulationem tuam. Blaſphemaris ab iis, qui ſe dicunt Iudaeos eſſe, & non ſunt, ſed ſunt ſynagoga Satanæ. Eſto fidelis vſque ad mortem,* &c. Philadelphio verò, *Ecce dabo de Synagoga Satanæ qui ſe dicunt Iudaeos eſſe; ecce faciam vt veniant, & adorent ante pedes tuos,* &c. Alij fortaſſe dicent hęc verba, *Ecce dabo de Synagoga Satanæ,* &c. accipi poſſe veluti præmium, quod promittitur Philadelphio, ſi ad virtutem robuſtam peruenerit. Verùm non ea ratione proponitur hoc in textu; neq; opus eſt ad has anguſtias redigi: Smyrnenſi enim Epiſcopo (qui ad perfectam ſanctitatem peruenerat) non eſt apertum oſtium ad Iudæorum conuerſionem. Et ſuprema Chriſti poteſtas in eo maximè cernitur, quòd ad rem adeò magnam poſſit vti miniſterio eius, qui per ſe non videbatur maximè idoneus: & propterea Chriſtus in hac epiſtola vſurpat illam periphraſim, *qui habet clauim Dauid.*

Diſcrimen inter Smyrnaeum & Philadelphium Epiſcopos.

Et ſeruaſti verbum meum.] Nempe pro tua modica virtute, *& non negaſti nomen meum*, id eſt, quãuis non ſis adhuc robuſtæ ſanctitatis, nihilominus per gratiã & protectionẽ meam hactenus te irreprehẽſibilẽ ſeruaſti; & nunquã te Chriſtianum eſſe erubuiſti. Sunt qui ex his verbis, *Non negaſti nomẽ meũ*, colligant conſtantiam huius Epiſcopi, dũ magnis perſequutionibus vrgeretur. Verùm, vt quis meritò laudetur, quòd Chriſti nomen nunquã erubuerit; ſatis eſt, vt palàm confiteatur nomen Chriſti, interim dum alij confiteri erubeſcunt, quamuis per Dei prouidentiam liberetur ab iis tentationibus, in quibus modica virtus fortaſſe vacillaret.

Verſ. 9.

Ecce dabo de ſynagoga Satanæ, &c.] Iam hoc ſuprà explicatum eſt.

Cauſalis particula quibus cum cohæreat.

Quoniam ſeruaſti verbum patientiæ meæ.] Illud *quoniam*, videntur aliqui in conſtructione referre ad ſuperiora. Et facit, quòd in aliquibus emendatis codicibus nulla interponitur diſtinctio. In pleriſq; tamen tam græcis, quàm latinis cogit diſtinctio, vt illud *quoniam* referatur ad ſubſequentia. Et ſic optimè cohæret contextus; *quia tu ſeruaſti verbum patiẽtiæ meæ, ideo & ego ſeruabo te.* Deinde circa phraſim nota, apud Ioannem idem *ſeruare verbum*, quod apud latinos *obſeruare legem, ſiue præceptum.* Exempla ſunt obuia; vt in Euangelio Ioannis cap. 8. 51. & 52. Et cap. 14. 23. 24. & cap. 15. 20. cap. 17. 6. & 1. Ioannis 2. 4. & in Apocalypſi non ſolùm hoc loco, ſed etiã cap. 22. 9. Itaque ſæpe Ioannes vtitur hac phraſi; neq; ea reperitur apud alium ſacrum Scriptorem. Quod enim dicitur Eccle. 22. 13. *Serua verbum tempori*, aliò ſpectat. Ex quo obiter noto ex ipſa phraſium ſimilitudine confirmari poſſe ſcriptorẽ Apocalypſeos & Euãgelij eſſe eundẽ. Certè ſi de huius libri ſcriptore non conſtaret, ex hac phraſi deſumi poſſet non leuis coniectura. Quod verò ad ſignifi-

Quid ſit apud Ioannẽ ſeruare verbum.

A cationem ſpectat, omnino accipiẽda eſt hęc phraſis in præſenti in eo ſenſu, in quo eam vſurpare ſolet Ioannes. Quare quod Chriſtus ait, *ſeruaſti verbum patientiæ meæ*, omnino ſignificat, ab hoc Epiſcopo obſeruatum fuiſſe præceptum, ſiue conſilium patientiæ Chriſti; nequis cum Beda & Haymone *verbum patientiæ*, pro exemplo patientiæ accipiat.

Sed quod eſt præceptum ſiue conſilium patientiæ Chriſti? Quidam hic patientiam Chriſti accipiunt pro expectatione ſiue ſpe in Chriſtum, per quam quis patienter expectat auxilium & pręmiũ

Quodnam ſit conſilium ſiue præceptũ patientiæ Chriſti.

B ab ipſo Chriſto, & afferunt id Pſal. 70. 4. 5. *Eripe me Domine,* &c. *quoniam tu es patientia mea.* Simplicius eſt, vt verbum patientiæ Chriſti ſit præceptum de patientia ab ipſo Chriſto ſingulariter commendata; vt non de quacunque patientia ſermo ſit, ſed de ea, quam Chriſtus ſingulariter docuit; quæ nimirum reddit bonum pro malo. Vide 2. ad Theſſal. 3. 5. *In charitate Dei, & patientia Chriſti*, aut fortaſſe patientia in pręſenti pro perſeuerantia accipitur; ſic enim verbum patientiæ Chriſti, erit verbum illud de fructu afferendo in patientia, Lucæ 8. 15.

Et ego ſeruabo te ab hora tentationis.] Thomas An-

Verſ. 10.

Chriſtus quo ſenſu [illegible] Philadelphium ab hora tentationis liberaturus.

C glicus, & alij ſic exponunt. *Seruabo te*, id eſt, efficiam non vt non tenteris, ſed vt non vincaris. Mihi tamẽ ea expoſitio coacta videtur. Quia ſeruare eſt idem, quod cuſtodire, defendere, protegere. Quis ergo non videat, aliud eſſe cuſtodire hominem à lapſu; & aliud, cuſtodire ab hora tentationis? Sicut ergo ille dicitur ſeruatus à lapſu, qui per Dei gratiã non cadit; ſic ſeruatus à tẽtatione eſt, qui non tentatur. Sed obiicies, non videri hanc promiſſionem dignã Deo, neq; ſic Deum ſolitum eſſe amicos ſuos à tẽtatione liberare. Quinimò Tobiæ dixit Angelus c. 12. 13. *Quia acceptus eras coram Deo, neceſſe fuit, vt tentatio probaret te.* Vide Eccli. 2. 5. *Quoniã in igne proba-*

D *tur aurum & argentum, homines verò receptibiles in camino humiliationis.* Reſpondeo, tentationem tunc eſſe maximum beneficium, cùm homo eam ſperatur ſuperaturus, & perfectior ex illa euaſurus. Cùm verò eiuſmodi eſt, vt veriſimile ſit, hominem ab ea opprimendum; tunc potiùs eſt ſingulare Dei beneficium ab ea liberari. Quid enim aliud obſecramus in oratione Dominica, cùm dicimus *Ne nos inducas in tentationem?* Et quid aliud promittit Paulus, cùm ait 1. Cor. 10. 13. *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari ſuprà id quod poteſtis.* Decet ergo Dei bonitatem

Quando tentatio ſit maximũ Dei beneficium.

E ex electis ſuis valida tentatione probare illos, qui eam ferre poſſunt; & ab illa ſeruare eos, qui ferre non poſſunt. Quare cùm Philadelphius deſcriptus ſit Deo quidem gratus, ſed nondum robuſtæ virtutis, conuenientiſſimè promittitur ei, *Ego ſeruabo te ab hora tentationis, quæ ventura eſt in orbem vniuerſum.* Hoc eſt enim quod dicitur 2. Pet. 2. *Nouit Dominus pios de tentatione eripere.*

Pro noſtra explicatione manifeſtè ſunt Aretas & Lyranus. Vterque enim exponit, *Seruabo te ab hora tentationis*, i. præripiam te per mortem; ne pluſ affligaris, quàm ferre poteras. Et afferunt id Sap. 4. *Raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum eius; aut ne fi-*

F *ctio deciperet animam illius.* Sed non neceſſe eſt coarctare explicationem ad beneficium mortis præuenientis. Quia multis modis ſeruare poteſt Deus eum, quem ipſe eximere vult à tentatione irruente ſuper cæteros. Qua verò ratione ſeruatus ſit Epiſcopus Philadelphius, id nulla ratione conſtat.

Nota prætereà, quàm aptè coniunctæ ſint duæ phraſes, in quibus vtitur Ioannes Seruandi verbo. Nam *ſeruare verbum*, idem eſt quod *ſeruare* ſiue exequi mãdata: *Seruare* autẽ hominẽ *à malo*, idẽ eſt, quod *protegere*, ſiue *defendere*. Cùm ergo modicæ virtutis Epiſcopo

Duplex apud Ioannẽ vſus verbi ſeruare.

Epiſcopo

Epiſcopo exequenti mandata Dei pro viribus ſuis, conuenientiſſima eſſet promiſſio. Deum non permiſſurum, vt ſupra vires ſuas tentetur ſeruus Dei, atque adeò effecturum, vt à magna quadam aduentura tentatione eximatur, aptiſſimè vtrumque expreſſum eſt, eiuſdem verbi repetitione, *Quoniam ſeruaſti verbum Dei; ego ſeruabo te.* Ego, inquam, qui ſum Verbum Dei: atque adeò verbum Dei ſeruabit te fideli protectione, quia tu ſeruaſti verbum Dei fideli executione.

Qua appellatur hora tentationis.

Ab hora tentationis qua ventura eſt in orbem vniuerſum.] Conueniunt Interpretes, his verbis deſignari proximam perſequutionem generalem, quæ excitanda erat aduerſus Chriſtianos. Sed occurrit dubium, cur ſcilicet tempus perſecutionis appelletur hora? Sunt qui notent, nomen horæ accipiendum eſſe pro breui tempore. Notandum tamen eſt, Græca phraſi horæ nomen multò latiùs patere, quàm apud Latinos. Quod enim Latini dicunt, tempus vernum, tempus autumnale, tẽpus hyemis; id Græca phraſi paſſim dicitur, hora verna, hora autumni, &c. & quatuor horæ anni dicuntur à Græcis, quas Latini tempeſtates appellant, id eſt, Ver, æſtas, autumnus, & hyems. Imò verò hora etiam à Græcis vſurpatur frequenter pro ætate (verbi gratia) iuuenili, vel quauis alia. Non eſt ergo, quòd in præſenti ſuſpicemur, horæ nomine deſignari breuitatẽ perſecutionis, quaſi hyperbolicè ad vnius horæ ſpatiũ redigatur. Horæ enim nomen in Græca locutione non habet aliam vim, quàm ſi *tempus tentationis* poneretur. Sed adhuc inquiret aliquis; cur non ſatis fuerit dicere, *ſeruabo te à tentatione*; & additum ſit, *ſeruabo te ab hora*, vel *à tempore tentationis*? Reſpondetur, Forſan horæ nomine deſignari tempus id, quo perſecutio erat maximè arſura & afflictura fideles; quaſi dicat, eo ipſo tempore tu eris immunis & exemptus. Omnino autem videtur eſſe ſermo de perſecutione, quam paſſa eſt Eccleſia ſub Traiano (vt optimè conijcit Ribera noſter.) Atque ea dicitur ventura in orbem vniuerſum, ſcilicet in orbem Romanum, ſiue aduerſus fideles in omnibus orbis Romani prouinciis.

Nomẽ hora apud Græcos latiùs patere quàm apud Latinos.

De qua tentatione, ſiue perſecutione hic promiſit.

Tentare habitantes in terra.] Id eſt, ex iuſtis eos, qui ſunt adhuc viatores; quod eſt dicere, eos qui ſunt in patria, ſecuros eſſe ab omni tentatione.

Verſ. 11. *Ecce venio citò.*] Quamuis Philadelphius ſecurus reddatur ab illius grauiſſimæ tentationis hora; abſque dubio tamen non eſt exemptus à multis aliis tentationibus, quæ frequenter in vitam humanam incurrunt. *Tentatio enim eſt vita hominis ſuper terram*, vt Hebræa ſonant, Iob 7. 1. & præſertim primis Eccleſiæ Chriſtianæ temporibus multis incommodis atque moleſtiis afficiebantur fideles. Atque ita aptiſſimè hortatur Chriſtus Philadelphium, ne ab incepta ſanctitatis via deſiſtat; duabus ei propoſitis rebus valdè ad conſolationem idoneis; nempe vitæ breuitate, & protectionis diuinæ ſecuritate.

Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.] Nota hîc primò, his verbis nonnihil confirmari noſtrã expoſitionem de modica huius Epiſcopi virtute. Illa enim exhortatio, *Tene quod habes, vt nemo, &c.* innuit meritò timeri poſſe lapſum eius, qui nondum erat robuſtæ virtutis. Et ſaltem in veriſimili labendi periculo aptior eſt huiuſmodi commonefactio. Et illa verba, *Tene quod habes*, omnino hortantur, vt ab incepto non deſiſtat. Porrò in ea metaphora reſpici videtur ad eum, qui pondus aliquod ſuſtinet, vt vires ſuas probet; atque ita admonetur opus eſſe perſeuerantia, vt propoſitum præmium non amittat. Vide illud Eccli. 6. 22. *Quàm aſpera eſt nimium ſapientia in doctis hominibus, & non permanebit*

A *in ea excors. Quaſi lapidis virtus probatio erit in illis, & non demorabuntur proiicere illam*: quo loco virtus lapidis videtur poni pro grauitate lapidis, qua vires iuuenum probantur. Ex Græco enim ſic redditur ad verbum, *quaſi lapis probationis validus*. Et deſumpta eſt comparatio à conſuetudine illius regionis, de qua videndus eſt Hieronymus in id Zachariæ 12. 3. *Ponam Ieruſalem lapidem oneris cunctis populis: omnes qui leuabunt eam conciſione lacerabuntur.*

Deinde in illis verbis, *Vt nemo accipiat coronam tuam*, ſignificatur nũquam permitti à Deo, vt iuſtus
B aliquis cadat & condemnetur, quin alium ipſius loco ſubſtituat. Quæ doctrina expreſsè docetur à D. Gregorio 25. Moral. c. 9. & 10. & à D. Thom. 1. p. q. 23. a. 6. ad 1. vbi hunc Apocalypſeos locum adducit. Idem obſeruant in præſenti Primaſius, Rupertus, Haymo, Beda, Lyranus; & ex noſtris Ribera atque Pererius diſput. 14. & pro maiore eiuſdem doctrinæ explicatione notandum eſt, in Dei prouidentia certum & definitum prædeſtinatorum numerum eſſe priùs ratione; quòd verò hic vel ille ad eum numerum pertineant, id eſſe poſterius ratione. Supponit hæc Theologia aptiſſimè conſiderari
C in diuinis actibus per ordinẽ ad obiecta, quoſdam eſſe priores ratione, & alios poſteriores: & illud in obiectis appellari prius, quod eſt ab alio independens; poſterius verò, quod dependet ab illo. Si tamen res attentè perſpiciatur, valdè eſt rationi conſentaneum, vt numerus certus & definitus beatorum in Dei intentione ſit prior, quàm huius aut illius hominis ſalus: quia bonum quò cõmunius, eò diuinius, & in ipſo numero ciuium per ſe ſumpto; id eſt, in decreto numeri à Deo definiti & ſtatuti, vt non ſint plures neque pauciores, in eo cernitur
D exactiſſima ſapientiſſimi architecti diſpoſitio, & apta rei deſtinatæ proportio. Et quemadmodum in ædificio materiali prior eſt numerus lapidum in mente architecti, quàm huius vel illius lapidis electio; reprobatio autem huius aut illius lapidis coniuncta eſt cum alterius ſubſtitutione in locum eius, qui dum incideretur aut expoliretur, inuentus eſt inutilis: ita etiam in ſpirituali cæleſtis ciuitatis ædificio numerus electorum eſt prior in intentione, quàm huius aut illius hominis ſalus; & reprobatio eius, qui iam erat vocatus & iuſtificatus, ſemper eſt cum alterius ſubſtitutione coniuncta. Ex quo intel-
E ligitur eos, qui cadunt ab amicitia Dei, & condemnantur; eo ipſo impedire, quod ex ſe eſt, ne mundus tam citò intereat. Conſtat enim impleto numero electorum non eſſe ampliùs diem iudicij prorogandum. Quare ſub finem mundi vltimus hominis lapſus à gratia, non erit re ipſa poſterior vltima peccatoris conuerſione.

Deũ non permittere vt iuſtus aliquis cadat, & dãnetur; quin alium eius loco ſubſtituat.

Ordo ac prioritas in diuinis actibus.

Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei.] Sunt, qui exiſtiment, hæc non magis dici ad Epiſcopum Philadelphium, quàm ad quoſcunque alios fideles. Verùm in ſuperioribus epiſtolis iam annotauimus opus eſſe, vt ſingula præmia ſingulis
F Epiſcopis aptiſſimè proponantur; nec ſatisfacere Interpretem, qui non reddat rationem conuenientem, cur in hac epiſtola potiùs, quàm in ceteris hoc vel illud præmium victori promittatur. Id quod eſſe neceſſarium, conſtat in hac epiſtola fortaſsè clariùs, quàm in ceteris. Non enim eſt credibile, omnibus, quos hora mortis Dei amicos inuenerit, promitti illos futuros eſſe columnas in templo Dei. Atque ita Ribera §. 32. fatetur non de omnibus electis eſſe ſermonem. Si ergo non eſt ſermo de omnibus in præſenti, quis non videat, quàm ſit veriſimile ſingillatim fieri promiſſionem Epiſcopo Philadelphio, & iis qui ſimiles eius fuerint? id

Verſ. 12. *Qui ... columnam in templo Dei.*

S 4 eſt iis,

est iis, qui cùm nondum sint spectatæ seu probatæ virtutis, sed adhuc paruæ & protectæ à Deo, ad robustam tamen virtutem aspirant; & pro ea consequenda pro virili laborant, legitimè certando pro sibi data gratia. Dico ergo, iis sub metaphora columnæ promitti virtutem robustam, quam in votis habebant. Id enim, quod est inchoatum & imperfectum, in via est ad perfectionem: atque ita virtus adhuc modica optare videtur incrementum, & ad statum robustæ virtutis peruenire. Quid ergo aptius excogitari potuit, quod modicæ virtutis hominibus ob oculos poneretur, quàm vt eò sua vota dirigant, & omni conatu accedere concupiscant, in Dei promissione & gratia confidentes.

Num colũna officiũ Deus Philadelphio promittat in militãte Ecclesia, vel in triumphãte.

Oportet tamen attentè inspicere, an in præsenti sit sermo de officio columnæ in Ecclesia militante, vel de præmio æternæ retributionis? Ribera respondet in sententiam Ambrosij, qui de mercede æternæ vitæ hæc verba exponit. Argumenta huius opinionis sunt; Primum, quòd sequatur, *Et foras non egredietur amplius.* quod non est in vniuersum verum in iis, qui in hac vita fuerunt aliquando columnæ Ecclesiæ. Alterum est, quòd statim adiciatur, *Scribam super eum nomen ciuitatis nouæ Ierusalem quæ descendit de cœlo*, & constet ex capite vigesimo primo, numero secundo, hanc nouam ciuitatem, quæ dicitur è cælo descendere, esse illam ipsam, quæ triumphat in cælo.

Verior & cõmunior expositio.

Nihilominùs Gregorius 17. Moralium capite decimoquarto (vbi hunc locum exponit) nomen columnæ accipit de iis, qui in Ecclesia militanti officium columnarum egregiè præstant: atque eam expositionem sequuntur hoc loco Ticonius, Primasius, Haymo, Beda, Andreas. Aretas, Anselmus, Richardus, Ioachimus, Albertus, Lyra, Thomas, Zegerus, Suarez, & ceteri ferè omnes. Persuadetur hæc expositio primò, quia quamuis in patria vnicuique detur premiũ pro meritis; in cælo tamen non fit homo columna Ecclesiæ. Fieri enim columnam, est accipere vires robustas, quibus onus Ecclesiæ vel Ecclesiarum sustinere possit; quod munus in hac vita præstant insignes sanctitate viri. Quare Sacra Scriptura magnis viris tribuit in hac vita columnarum nomen; quod eis aptiore proportione conuenire videtur, quàm beatis. Secundò Episcopus Philadelphiæ, quando hæc epistola ad eum scripta est, erat adhuc virtutis modicæ; & opus habebat, vt eum Christus seruaret ab hora tentationis, quæ ventura erat in orbem vniuersum: atque ita nondum merebatur nomen, & symbolum columnæ. Vt autem in cælo præmium columnæ consequeretur; opus erat, vt priùs in hac vita esset Ecclesiæ columna. Ergo multò aptius est, vt ipsi facienti quod in se est, per Dei gratiam, promittatur virtus columnæ. Nam, quod ad præmium cæleste attinet, certum est præmium atque mercedem fore cum proportione ad merita. Tertiò, si nomen columnæ accipiatur de firmitate & virtute sanctitatis robustæ, quam tribuit Deus in hac vita iis, qui se ipsos vincunt, & vocationi diuinæ respondent; statim facilè apparet, quam aptè proponatur hoc præmium in hac epistola. Aliter conuenientius erat, vt præmium columnæ proponeretur Smyrnensi potiùs, quàm Philadelphio. Propter hæc omnino mihi videtur sequenda expositio D. Gregorij.

Colũnæ promissionis applicatio ad sacram Eucharistiam.

Quod verò in superioribus epistolis annotaui, vt præmia proponantur tanquam effectus ab Eucharistiæ communione manantes in eos, qui ad illam ea animi præparatione accedunt, quam Christus in illis Episcopis optabat; id similiter in

A huius epistolæ præmio aduerto; nimirum eum, qui ad Christum in Eucharistia, vel etiam in communione spirituali accedit, eo *corde magno, & animo volenti*, id est, hilari ac prompto, quo Christus Philadelphium esse volebat, ad virtutem scilicet robustam pro virili aspirando; eum ab ipso Christo (qui est sanctus verus & veræ sanctitatis fons) efficiendum esse columnam Ecclesiæ, id est, participaturum robustam virtutem, & vires ingentes; quibus Ecclesiæ sit maximo ornamento pariter & adiumento, & Ecclesiarum onus cum magno honore sustineat.

B Ad argumenta Riberæ. Ad primum respondetur, illa verba, *Et foras non egredietur amplius*, apponi tanquam aliquid consequens ad rationem siue analogiam columnæ. Ipsum enim pondus seu grauitas columnæ & onus, quod sustinet supra se, immobilem eam reddunt. Quod non contingit in multis aliis, ex quibus potuit allegoria desumi. Quamuis enim iustis meritò tribuatur symbolum, (verbi gratia) candelabri, candelabro tamen non apponetur aptè illud elogium, *& foras non egredietur amplius.* Ex hoc ergo ipso, meo iudicio colligitur symbolum columnæ in præsenti epistola non referri ad gloriam beatorum. Quia in cælo commu-C ne est omnibus beatis, foras non esse egressuros; & tamen non omnes beati sunt columnæ, vt fatetur Ribera. Cùm igitur, non esse foras egressurum, adiiciatur tanquam id quod est proprium columnis; nulla ratione cohæret, vt id singulariter tribuatur cælestibus columnis, quod ceteris etiam commune est in cælo. Qua verò ratione in Ecclesia militante sit singularis columnarum gloria, amplius non esse egressuras ex templo, dicemus infrà.

Militantem Ecclesiã dici à cælo descẽdere, & cur.

Ad secundum respondetur, Ecclesiam militantem esse, quæ propter admirandam sanctitatis excellentiam magna cum energia dicitur de cælo descendere, siue de cælo delapsa. Triumphantis enim D Ecclesiæ gloria non est de cælo descendere; sed potiùs in cælo permanere. Neque huic veritati aduersatur id, quod legimus Apoc. 21. 10. *Ostendit mihi ciuitatem sanctam descendentem de cælo.* Licèt enim certum sit Ioanni in ea visione ostensam fuisse Ecclesiæ triumphantis gloriam; loquutionis tamen illius forma non alia fuit, quàm si Ioanni diceretur: Vísne videre quanta sit Ecclesiæ militantis excellentia? Veni ergo, & intuere eandem Ecclesiam in cælo triumphantem. Nec enim illa, quæ triũphat, est alia ab ea, quæ militauit; & vniuersa illa trium-E phi gloria abscondita erat in Ecclesiæ militantis virtute & sanctitate. Quare quanuis in fine Apocalypseos describatur triumphus patriæ cælestis, & gloria eorum, qui de cælo non descendent; iure optimo asseritur illa cælestis ciuitas esse eadem illa, quæ de cælo descenderat, & quæ in terris militabat. Quòd si alicui necessarium omnino videatur, vt nomen Ierosolymæ de cælo descendentis directè tribuatur Ecclesiæ triumphanti; cur saltem dici non poterit, eum qui in hac vita sanctitatem robustam consequutus est, & officium columnæ egre-F giè præstat in Ecclesia; eum (inquam) in hac vita gestare inscriptum nomen cælestis Ierosolymæ; eo quòd facilè ab omnibus cernatur, huiusmodi hominem esse cælestis Ierosolymę ciuem, cuius conuersatio in cęlis est, & quem in cælo manet locus valdè sublimis?

Quid sit non amplius egredi foras.

Et foras non egredietur amplius.] Hic tenor loquutionis omnino innuit, eum qui efficitur columna, solitum fuisse egredi ex templo, antequam fieret columna. Vide Genes. 24. 23. *Nisi venerit frater*

frater vester minimus vobiscum; non videbitis amplius A *faciem meam*. & 4. Reg. 2. 12. *Non videt eum amplius*. Hinc ergo cōstat illa verba, *foras non egredietur amplius*, non esse referenda ad egressum è templo Ecclesiæ per infidelitatem. Licet enim perseuerantia in fide catholica sit maximum Dei beneficium; plurimi tamen sunt, qui quamuis non sint Ecclesiæ columnæ, nunquam tamen abiurarunt fidem, neque ea ratione egressi sunt à templo Dei: & non erat cur Episcopo Philadelphio vincenti speciatim promitteretur perseuerantia in fide catholica. Quid ergo est, non egredi ampliùs ex templo? Respondetur hanc esse significantissimam metaphoram ad eum statum indicandum, ad quem in hac B vita perueniunt ij, qui virtutis robustæ cōstantiam, & deuotionis firmitatem consequuntur. Sic enim illi se totos Deo dicant & consecrant; sic omnes suas actiones diuino obsequio mancipant, vt non solùm tempus vllum, & actionem aliquam in alia re collocare, sed neque cogitationem à Deo & à rebus diuinis diuertere vnquam velint. Vide id Lucæ 2. 37. vbi de Anna, *quæ non discedebat de templo ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte ac die*. Antequā homo ad huius deuotionis statum pertingat, officio hominis Christiani aut etiam religiosi se satisfecisse putat, si tertiam diei partem in rebus ad Dei C obsequium spectantibus collocauerit: reliquas diei horas, licere sibi putat egredi ex templo, & sine crimine otiari, aut pro libito negotiari. Ille verò, quem Christi virtus & deuotionis ardor columnam fecit, non solùm deinceps egredi ex templo non vult (id est, pro libito vlli rei vacare nisi Deo, vel propter Deum) sed neque posse videtur vlli vnquam rei intentus esse, aut etiam de alia cogitare, quàm de Dei & proximorum obsequio.

Columnam esse ipsa quo premitur, immobilem reddi.

Atque vt ex ipsa columnæ astrologia hoc am- D pliùs explicetur; notandum est in ædificio materiali firmitatem ipsam columnæ, & onus quod sustinet, esse id quod eam facit immobilem. Interim ergo, dum quis non est consequutus virtutis robur & firmam deuotionis constantiam, nō videtur esse columna. Et licèt candelabrum templi sit, aut quiduis aliud ad sacram supellectilem spectans, absque vllo religionis metu potest aliquando è templo efferri, & circunduci: ita tamen vt suo tempore in templo deseruiat. Postquàm autem factus est columna Ecclesiæ per virtutem robustam & deuotionis constantiam; firmitas ipsa columnæ, & E cura sustinendi onus sibi impositum, reddunt eum quodammodo immobilem: ita vt deinceps neque libeat, neque posse videatur egredi è templo, & foris vagari. Certè in hoc sensu illa verba, *Et foras non egredietur amplius*, promissionem aptissimam continet; eius nempe rei, quam maximè optare poterat is, qui ad sanctitatis perfectionem aspirat. Patet ergo quàm aptè in metaphora columnæ dictū sit, *Et foras non egredietur amplius*. Atque vt clariùs appareat, hæc verba ad eandem columnæ metaphoram spectare; nota græca (si ad verbum reddantur) non sonare, *foras non egredietur amplius*, sed, F *non egredietur*. quod est dicere, ego faciam illum columnam immobilem, quæ deinceps foras nō egrediatur. Nemo autem inficias ibit, quin aptissimè per templi nomen designetur Dei cultus & obsequium, sicut per exteriorem plateam aptè significantur exterioris hominis occupationes, vt loquuntur spiritualis vitæ magistri.

Quid sit promittatur verus, Foras non egredietur amplius.

Neque verò supradicta columnæ immobilitas eiusmodi est in hac vita; vt nulla ratione fieri possit, cum, qui erat columna, officio suo deesse, vel etiam aliquādo contringi, & foras proiici in frusta discissam; id quippe fieri posse non negamus. Nihilominùs tamen verissimè dicitur magna esse constantia eorum, qui per Dei gratiam adeò robustam virtutem consequuti sunt, vt mereantur columnæ Ecclesiæ appellari. Quòd si ij confirmati esse in gratia dicuntur, qui Spiritu sancto repleti sunt, & singulari Dei prouidentia adeò constantes efficiuntur, vt nulla ratione ab statu gratiæ deturbentur; non video, cur non sit censendum ad eam felicitatem peruenisse eos, qui propter eximiam sanctitatem columnæ Ecclesiæ appellantur. Fortasse tamen contextus non postulat, vt tantùm appellentur columnæ ij, qui nunquam re ipsa ab ea constantia cadent, quam symbolum columnæ repræsentat: illa enim verba, *Et foras non egredietur amplius*, quamuis copiosum Dei auxilium promittant ad conseruandam columnę constantiam; fieri tamen potest, vt libertatis naturalis conditione abutatur homo, & desinat esse columna. Vnde quod textus asserit, dum ait, *foras non egredietur*, sub ea conditione intelligendum est.

De allusione ad columnas Booz & Iachin, dicam seorsum in notatione sequenti.

Et scribam super eum.] Adhuc perstat in metaphora columnæ, cui sit inscriptus gloriosus titulus: & verti poterat *super eam*, scilicet columnam; sed quia columna nomen græcum est masculinum (nempe στῦλος, & quia sermo est de homine, quem Christus facit columnam; ideo Vulgatus scripsit *super eum*.

Quis sit hic titulus mystica columnæ à Christo inscribendus.

Nomen Dei mei, & nomen nouæ Ierusalem, & nomen meum.] In notatione sequenti ostendam valdè esse verisimile in columnis illis Booz, & Iachin (id est in stylobatis, in quibus columnæ insistebant) scriptum fuisse, trophæa in Dei victoris gloriam, ad templi Ierosolymitani decorem à Salomone erecta fuisse. Per allusionem igitur ad antiquarum columnarum titulum; ait Christus se columnæ mysticæ (de qua sermo est) similem titulum additurum; videlicet trophæum hoc in Dei victoris gloriam & in nouæ Ierosolymæ decorem à Christo animarum sanctificatore erectum fuisse. Titulus autem columnæ siue trophæi aptissimè significat id, quod robusta alicuius sanctissimi viri virtus pręse fert. Sicut enim, cū de seruis Dei, quasi de hominibus, sermo est; illi qui publicè profitētur, & re ipsa ostendunt se Christi seruos esse, eleganter dicuntur in frōtibus gestare scriptum Christi nomen; & quemadmodum Babylonis etiam aut bestiæ nomen dicuntur in frontibus gerere, qui in mundi famulatu gloriantur; ita, cùm de aliquo seruo Christi sub metaphora columnæ sermo est, titulus & inscriptio non est aliud, quàm si diceretur, in eius admiranda virtute id elucere, & facilè agnosci ab eo, qui eam columnam contempletur; si tamen non sit omnino rudis & legendi ignarus. Hic est totius inscriptionis sensus. Verùm de singulis partibus nonnihil etiam dicendum est.

Quater in hac promissione Christus repetit Deum meū, & quod sit repetitionis huius mysterium.

Nomen Dei mei.] Quater in hac promissione, Deum suum appellat Christus. *In templo Dei mei*; *Nomen Dei mei*; *Ciuitatis Dei mei*; & *Quæ descendit à Deo meo*. Hæc pronominis repetitio, in qua Christus, quà homo est, Patrem sæpius appellat Deum suum, non solùm spectat ad reuerentiam Diuinæ maiestatis, & ardentissimum amorem erga Deum; sed etiam ad exultationem & gratiarum actionem de summa beneficentia Dei erga homines, & de spiritu collato fidelibus propter ipsius Christi amorem. Quòd enim Deus cælestis gratiæ thesauros adeò liberaliter hominibus distribuat, id omnino in gratiam Christi facit, & in eo maximè ostendit Deus, quàm sit totus Christi Domini. Quare repetitio illa pronominis *meus* ad summam

mam Christianæ Ecclesiæ excellentiam, & ad columnæ (de qua sermo est in præsenti) admirandam virtutem referenda est, quasi diceret, tantam esse Christianæ Ecclesiæ excellentiam, & adeò mirabilem columnarum ipsius gloriam, vt in iis mirum in modum eluceat, Deum optimum maximum esse totum Christi Domini; & nihil excogitari posse adeò magnum atque mirabile, quod Christi seruis non concedat libentissimè Deus, vt suo Christo gratificetur.

Quòd verò Christus ipse dicatur scribere nomen Dei sui in columnis Ecclesiæ; indicat Christũ esse animarum sanctificatorem, & in columnarum virtute, & pulchritudine mirificè exultare; eo quòd in eis omnipotẽtis Dei virtus, atque victoria clarissimè effulgeat; quemadmodum ex trophæis & monumentis constare solet magnitudo victoriæ.

Et nomen ciuitatis nouæ Ierusalem, quæ descendit de cælo.] Iam suprà expressum erat, hanc esse columnã templi Dei (*Faciam illum columnam in templo Dei mei.*) Sed quoniam templi Dei nomen videbatur accipi posse de templo Salomonis: ideò, vt intelligeretur in præsenti de multò excellẽtiore templo, additum est in titulo nomen nouæ Ierosolymæ; quod est dicere, in excellentia huius columnæ manifestè cerni, eam non esse ornamentũm illius templi, quod in antiqua Ierosolyma ædificatum erat; sed illius potiùs templi, quod ædificauit Christus in noua Ierosolyma, id est, in Ecclesia Christiana.

Quæ sit hic noua Ierusalem descendens è cælo.

Porrò nouæ Ierosolymæ nomen ad Ecclesiam in cælis triumphantem, vel ad gloriam beatorum plerique referunt. Ego de Ecclesia Christiana in terris militante, & de eius templo sermonem esse intelligo. Hæc enim est Ierosolyma, quæ dicitur de cælo descendere (vt suprà explicaui) & in hac exercent propriè officium columnarum ij, quos Christus facit columnas, atque de eo officio quod in hac vita exercent viri sanctissimi, sermo est in hac epistola ad Philadelphium. Fauet nostræ explicationi, quòd in præsenti manifestè agitur de columna templi, cùm tamen de patria cęlesti expressè dicatur cap. 21. 22. *Templum non vidi in ea* Neque nouum est, vt Ecclesia Christiana, quæ in terris versatur, appelletur noua Ierosolyma ad veteris distinctionem, iuxta illud, *Ecce noua facio omnia*, Apoc. 21. 5. Et sic accipiunt Ierosolymę nomen Origenes, Hieronymus, Augustinus, & Gregorius apud Lauretum. Quomodo autem rectè intelligatur spiritualis Ierosolyma (quæ in terris est) habere templum columnis ornatum, licèt in visione Ezechielis templum distet a ciuitate quindecim millia calamorum; dicemus notatione secunda.

Christi nominis virtutem non in characteribus ipsis, sed in rei veritate consistere.

Et nomen meum nouum.] Vanum est, quod nonnulli cogitarunt, neminem ante Christum Dominum fuisse appellatum Iesum iis litteris & ea prolatione, qua Christus Dominus Iesus appellabatur. Quasi verò virtus & excellentia nominis proprij, quod Christo datum est, ad ipsos characteres reuocandæ sint, & non potiùs ad rei veritatem. Nota ergo, si in præsenti sermo sit de nomine Iesu, non dici nouum considerata prolatione & literis, sed considerata virtute & veritate. Si literas ipsas respicias; ex varia eiusdem nominis prolatione oritur, quòd vnius & eiusdẽ hominis nomen nunc scribatur *Iesuach*, nunc *Iehosuagh*. Videmus enim Iesum filium Iosedec appellari *Ieosuagh*, in libris Aggæi & Zachariæ, & eundem videmus appellari *Iesuagh* 1. Esdræ 2. Sic nos Hispani sine discrimine nunc dicimus *Ioan*, nunc, *Iuan*; *Fernando*, & *Hernando*. Et siue nomen Iesu ita scribatur, vt significet veram salutem; siue salutẽ Domini aut saluatorẽ; pro eodẽ reputo. Neque est in appellatione nouitas, sed in virtute & veritate. Et quidem si de literis atramento scriptis sermo esset, distingui non posset nomẽ Christi nouum ab aliis, qui eodẽ nomine priùs erant appellati. Sed quia sermo est de ea scriptione, quæ digito Christi fit, ideo eleganter dicitur in titulo huius columnæ, de qua est sermo, nomẽ Christi nouum scriptum esse: nimirum quia in admiranda columnæ excellentia effulget eam esse erectam ab eo, qui noua ratione & planè diuina saluator appellatur. His addo, non esse sermonẽ solùm de noua ratione, qua Christus etiã ante passionẽ saluator appellabatur; sed de noua ratione qua post resurrectionem saluatoris nomen habet. Priùs enim *nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus*. Cùm verò Christus resurrexit, prodiit ex sepulcro *Filius Dei in virtute secundùm spiritum sanctificationis*, ad Rom. 1. 4. id est, cum plenissima & efficacissima sanctificandi homines virtute & excellentia. His ita constitutis, non valdè refert, siue nomen Christi nouum interpreteris de nomine ipso Iesu, vel de nomine efficacissimi sanctificatoris.

Variatio in nominis Iesu characteribus.

Quoniam verò nouitatem nominis Christi à resurrectionis mysterio inchoamus; putabit fortasse aliquis huc spectare Pauli verba ad Ephes. 2. 9. *Propter quod Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen.* Qua ratione, cùm dicitur, *scribam super eum nomen meum nouum*; sensus erit, in huius columnæ excellentia gloriam Christi nominis elucere. Certè hic sensus parum differt à superiori explicatione: verùm Paulus ad Philip. 2. non videtur solùm agere de virtute sanctificandi: sed etiam de vniuersi monarchia, & de supremi imperatoris dignitate.

NOTATIO I.

De allusione columnæ in templo Dei ad columnas æreas, de quibus 3. Reg. 7. 15. & 2. Paral. 3. fin.

NON erit inanis labor, attentè inspicere ad quas columnas templi Salomonici alludat Christus, cùm ait, *faciam illum columnam in templo Dei mei.* Neque enim dubitandum est, quin in his verbis respiciat Dominus ad templum Salomonis. Porrò in templo Salomonis erant plurimæ atriorum columnæ, de quibus fit mentio Ezechielis 42. 6. Constat autem templi nomine comprehendi atria duo, id est, atrium sacerdotum, & atrium Israelis; vt videbimus cap. 11. 1. Nihilominus tamen, cùm columnæ symbolum in præsenti vsurpetur ad magnæ sanctitatis significationem, non videtur adeò conueniens, vt ex atriorum columnis desumatur comparatio.

Ad quas templi Salomonici columnas respiciat Christus in hoc columnæ symbolo.

Porrò intra portas sancti ædificij (id est in aula sancta, vel in adyto sanctissimo) nullæ erant columnæ; nisi quis fortasse hoc nomen extendere velit ad palmas illas, quibus templi ipsius parietes intrinsecus erant distincti. Verisimile enim est, quod nonnulli cõtemplantur, illas fuisse semicolumnas Corinthias ad palmarum similitudinem factas. Vide 3. Reg. 6. 27. *Omnes parietes templi per circuitum sculpsit variis cælaturis, & fecit in eis palmas prominentes de pariete.* Verùm quoniam sacra Scriptura palmis illis non tribuit columnarum nomen, ideò verisimilius est quod Beda, & post eum alij cogitarunt, scilicet in hoc columnæ symbolo respici ad duas columnas illas æreas Booz & Iachin, quæ erant in porticu pro foribus templi; de quibus 3. Reg. 7. 15. & 2. Paral. 3. fin. & considerata illarum columnarum magnitudine & firmitate, & insigni etiam loco, in quo erant erectæ, & quasi obiectæ oculis vniuersi Israelis; facilè cernitur conuenientissimum fuisse vt ex eis desumeretur comparatio: sermo enim est de columna valdè notabili, cuius titulus & inscriptio conspicua sit & vniuersæ Ecclesiæ ad legendum & obseruandum proposita. Et valdè verisimile est nomina illa Booz & Iachin in colũnis illis Salomonis fuisse sculpta; & fortasse cum ipso Salomonis

Ad columnas Booz & Iachin allusio verisimilis est.

In trophæis, quæ probabili conjectura videntur in nominibus Booz & Iachin positæ.

nomine, & cum templi mentione; in hunc ferè A modum: *Booz in Dei victoris gloriam & templi* ... *ad decorem à Salomone erecta.* Et in altera similiter: *Iachin in Dei victoris gloriam,* &c. Neque istud est somniare, sed ex ipsa huius loci allusione, ex nominib. Booz, & Iachin, ex Iosephi narratione, & ex aliis insignibus columnis coniectare; ut ex iis, quæ Romæ, altera Traiani, & altera Antonini nomen præferunt. Erit autem nostra coniectura probabilior; si columnæ illæ à Salomone pro foribus templi positæ non ad sustinendum ædificium, sed veluti trophæa Deo victori erectæ sunt ad magnificentiam & ornatum, de quo infra. In trophæis enim nemo negaverit, semper titulos fuisse sculptos.

Quæ fuerit harum columnarum proportio.

His constitutis, ut allusionis elegantia pleniùs intelligatur, oportet nonnihil agere de columnis illis à Salomone factis, & de earum significatione sive mysterio. Et qui- B dem, quod ad formam earum attinet; noua cuiusdam docti & amici explicatio est, eam fuisse Corinthiam; & partem ædificij ab eis sustentatam fuisse. Mihi multò verisimilior videtur communis sententia, quæ scapo singularum columnarum tribuit altitudinis 18. cubitos, circumferentiæ verò 12. cubitos; ac proinde circumferentiæ diametro, sive crassitudini columnæ quatuor ferè cubitos. Itaque proportionem longitudinis ad crassitudinem vix esse sicut 5. ad 1. In his insuper columnis nullam ædificij partem niti; sed duplex solùm capitellum. Et sanè quod ad crassitudinem singularum attinet; Ieremias enim diserte explicat cap. 52. 21. *Decem & octo cubiti altitudinis erant in columna una; & funiculus 12. cubitorum circuibat eam.* Similiter loquitur Iosephus, l. 8. Antiq. c. 3. & C valdè coactum est, ut de altitudine singularum, & de crassitudine utriusque simul sumptæ verba Ieremiæ accipiamus.

Sed obiicient nobis illi, quibus noua placet opinio, valdè deformem esse columnam, cuius longitudo non sit plusquàm quintupla ad crassitudinem, & nihil eiusmodi cogitandum esse de Salomonis sapientia. Addent etiam, eam proportionem nulla ratione cohærere cum pulcherrima illius ædificij structura. Respondeo nouam esse opinionem, & fortasse ante hos dies inauditam, duas illas columnas æneas Booz & Iachin, ad sustinendum ædificiū factas esse: ubi verò non cogitentur tanquam ædificij partes, sed tanquam trophæa quædam ab ædificio omni separata, nulla erit obligatio, ut in eis seruetur proportio altitudinis ædificij. Et quidem ipsa S. Scrip. verba, (meo iudicio) cogunt, ut Booz & Iachin non existimentur esse co- D lumnæ ædificij, & partes illius; sed supellex sive vasa templi (sic loquitur de illis Ieremias c. 27. fin.) tum quia nō seruant columnarum ædificij proportionem, tum etiā quia singulæ habent duo capitella, quod fortasse non est satis aptum ad ædificiorum columnas; præsertim cùm opus sit capitella, bases, & stylobatas esse tantæ altitudinis, ut omnibus computatis singulæ columnæ sint 35. cubitos altæ. Sic enim videtur interpretandum, quod habetur 2. Paral. 3. 15. *Triginta & quinq. cubitos habebant altitudinis.* Utcunque hoc sit; singularum scapi erant alti 18. cubitos; crassi autem ferè quatuor; quia *funiculus duodecim cubitorum circuibat eam.* Atque hæc non est proportio columnæ ad ædificium sustinendum factæ. Ad trophæa verò aptissimū fuit, ut non seruaretur in eis integræ columnæ proportio, sed multò maior crassitudo; ita ut partis potiùs columnæ vel arboris crassissimæ trunci instar esset. Trophæum enim E nihil aliud est, quam monumentum erectum in victoriæ signum; & cùm trophæa per se erigerentur ab omni ædificio disiuncta, ratio postulabat, ut quàm maximè crassa fierent: & fortasse ipsa trophæi crassitudo ... robustas victoris exercitus vires significandas nonnihil conducebat.

Nam Booz & Iachin columnæ aliquæ templi sive ædificij partem sustinentes.

Duarum trophæi columnarum crassitudo & crassitudo.

Booz & Iachin ad trophæa erigenda vitibus extruitas.

Sed dices, quorsum trophæa in templo? Si enim trophęa monimenta sunt à victore erecta in loco, ubi hostes in fugam conuertit, nulli hostes fuerant eo loco fugati. Respondeo, ad rationem trophæi satis esse, ut conuenienti loco erigatur in signum victoriæ; etiam si hostes non fuerint eo ipso loco in fugam conuersi. Nam Sallustius de Pompeio ait, de victis Hispanis trophæa in iugis Pyrenæi montis posuisse, & Romę quoque in arcubus ex marmore ędificatis fingebantur. Quam verò conueniens fuerit, ut in templo Salomonis Deo victori erigerentur tropęhæ; facilè cernet, qui animaduertat, illud templum Deo victori fuisse ædificatum. Quemadmodum enim Philippus F secundus Rex Hispaniæ D. Laurentio ædificauit augustissimum templum propter victoriam, quam ipsius die festo & ipsius patrocinio consequutus erat: sic etiam templum Salomonis ædificatum est, Deo propter victorias eximias, quas illius ope atque virtute reportauerat David Salomonis pater. Constat hoc ex multis sacræ Scripturæ locis. Vide 1. Paral. 26. 27. ubi legimus, Davidem, & principes familiarum, & tribunos, & centuriones, & duces exercitus sanctificasse thesauros *de bellis & manubiis præliorum ad instructionem* (id est erectionem) *& supellectilem templi Domini.* Et 1. Paral. 29. 11. legimus tribunos

Trophæa olim ... etiam ... ipsa ... erigi ...

Quare in Salomonis templo trophæa fuerint erecta.

& centuriones in Dei templum ædificandum obtulisse plurima auri & argenti talenta; & Davidem benedixisse Domino coram omni multitudine, atque dixisse, *Tua est Domine magnificentia, & potentia, & gloria, atque victoria; & tibi laus.* Ergo manifestum est illud templum propriè fuisse ædificatum Deo victori propter victorias Davidi concessas.

Hinc est, ut eius templi parietes, & valuæ omni ex parte Cherubinis & palmis ornata fuerint atque distincta. Cherubini enim (hoc est, iuuenes alati) victoriarum imagines sunt. Ut facilè concedet, qui nouerit eiusmodi figuram semper à Græcis atque Romanis victoriæ esse tributam; id quod ex innumeris, qui extāt hodie, antiquis sculpturis & numismatibus, euidentissimum est. Ethnicos autem eiusmodi simulacra ad imitationem Salomonici templi effinxisse, expresse affirmatur 1. Machab. 3. 48. *Expanderunt libros legis; de quibus scrutabantur Gentes similitudinem simulacrorum suorum.* Vide ibi Serarium, & quæ adducit ex Clemente Alexandrino, atque Hieronymo. Quòd autem simulacrum Victoriæ effingeretur, altera manu palmæ, altera oleæ ramum præferens: id etiam ex eodem templo videtur deriuatum; quia in eo erat frequēs palmarum & oliuæ frondium imitatio. Et palmarum præsertim symbolum ad victoriam ex eodem templo omnino videtur desumptum. Nam Cherubini ipsi (siue victoriæ) inter palmas in parietibus & portis cernebantur. Et in sacra Scriptura palmam ad victoriæ significationem referri, expresse docent Origenes, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Gregorius, Hesychius & Rupertus. Cùm autem constet, palmam oriundam esse ex Iudæa atque Phœnicia (& propterea in antiquis numismatis, ubi Iudæa effingitur, palmam veluti notam, & insigne addi) dubitari non debet, quin ex templo Salomonis desumptum sit; ut palma pro victoriæ symbolo ponatur ab Ethnicis; atque ut in certaminibus palma esset victoriæ signum. Et deinde frequentissimus usus est palmæ pro victoria: ut constat ex Gellio, Plinio, Plutarcho, Cicerone, Virgilio, Terentio, Horatio, Ouidio, Tibullo, & denique ex omni antiquitate. Vide Pierium lib. 50. ubi de palma. Cuius rei, quia lippis etiam & tōsoribus (quod aiunt) nota est, exemplis supersedeo.

Quorsum templi Salomonici parietes & valuæ palmis & Cherubinis fuerint ornata.

Ethnicos victoriæ simulacrū ac figurā ex Salomonici tēpli Cherubinis fuisse mutuatos.

Palma victoriæ symbolū.

Iudæam palmis abūdasse præ ceteris regionibus.

Cùm ergo constet, Salomonicum templum Deo, quatenus victori ædificatum esse, ut parietes ipsi clamant, quid aptius, quam ut in templo Dei victoris, eiusdem trophæa viserentur? & ad trophæa quid congruentius, quam miranda illa crassitudo columnarum ex ære; quæ non ad sustinendum ædificium, sed ad designandas victorias Davidi concessas erectæ sunt? Sed dices; si columnæ illæ trophæa erant, ubi exuuiæ hostium, ubi tela trunca, ubi clypei perfossi? eiusmodi enim spolia in trophæis figi solita discimus ex Virgilio lib. 11. Respondeo, multò elegantiùs & significantiùs fuisse sculptam speciosam illam malorum punicorum multitudinem, quæ in capitelli formam supra columnas æreas posita sunt. De numero malorum punicorum videntur prima facie discrepare sacræ Scripturæ loci, quia Ieremiæ 52. 23. legimus *malogranata 96. dependentia, & omnia malogranata centum.* Et sic etiam 2. Paral. 3. 16. At 3. Reg. 7. 20. legimus, *ducentos ordines malogranatorum,* & 3. Reg. 4. 42. & 2. Paral. 13. expressa sunt *malogranata quadringenta.* De concordia horum locorum videndus noster Villalpandus; qui omnia egregiè conciliauit. Sed pergamus ulteriùs, & explicemus; quorsum tot mala punica super trophæa victoriarum Davidis? Ad hoc ergo aduertendum est, earum omnium victoriarū fructum fuisse maximam Imperij Davidis dilationem, innumeris populis (qui priùs erant Israëlis inimici) ipsius ditioni subiectis, & potentiam veri Dei agnoscere coactis. Cùm verò malum punicum sit egregium unius urbis, sive etiam regni symbolum (ut videbimus in notatione ad commentarium libri Canticorum) nihil potuit magnificentius & gloriosius in trophæis supradictis collocari, quàm miranda illa malorum granatorum species, quæ elegantissimè significaret triumphum de quamplurimis urbibus, atque etiam regnis Davidi à Deo subiectis: Davidis item gratum animum; qui ut Deo victoriam acceptam referret, Deo ipsi trophæa erigi iussit, & ingentis earum urbium multitudinis symbola capitellorum loco in trophæis collocari.

Quomodo trophæa in templi columnis fuerint expressa.

Cur malogranata in columnarū capitellis efficta.

Supra dicta malogranata constituit Villalpandus in capitello 3. (tria enim ille capitella singulis tribuit columnis;) ego tamen malogranata in circuitu capitelli 2. fuisse non dubito; quia hæc sunt sacræ Scripturæ verba, 3. Reg. 7. 11. *Malogranatorum ducenti ordines in circuitu capitelli secundi.* Neque unquam meminit sacra Scriptura capitelli tertij.

In qua capitelli parte fuerint malogranata expressa.

Præterea formam lilij Villalpandus considerat in capitello primo, mihi utrumque capitellum ad imitationem lilij factum fuisse videtur. Quia 3. Reg. 7. 19. legitur; *capitella, quæ erāt super capita columnarum, quasi opere lilij fabricata erant.* Ubi manifestè est sermo de capitello primo;

Lilia quomodo in capitel. sint figurata.

mo;quia ſequitur, *Et rurſum alia capitella in ſummitate columnarum*, &c. Quòd autem capitellum etiam vltimum (in quo erant mala punica) in formam lilij deſierit, probatur, quia poſt deſcriptionem capitelli ſecundi, in fine adiicitur; *Et ſuper capita columnarum opus in modum lilij poſuit: perfectumque eſt opus columnarum.*

Malogranatum vrbis ſymbolum.

Lilia exaltationis ſymbolum.

Cur lilia cũ malogranatis in templi columnis fuerint coniuncta.

In coniunctione malogranatorum & lilij, non deſunt, qui exiſtiment reſpici ad ſignificationem Martyrum & Virginum. Verùm etſi flores malorum granatorum rectè appellentur flores Martyrum (vt dicemus in notat. ad c. 8. Canticorum) ipſa tamen malogranata vrbium potiùs ſymbola ſunt; neque aliter vnquam accipiuntur, vt notat Hieronymus. Lilia verò licèt a pleriſque exiſtimentur eſſe virginitatis ſymbolum; conſtat tamen in ſacra Scriptura omnino referri ad glorioſæ exaltationis ſignificationem, vt copioſè diſputabimus in notatione ad lib. Canticorum. His ita conſtitutis, apparet formam lilij & malorum punicorum imagines elegantiſſimè fuiſſe coniuncta in trophæis erectis Deo victori ob victorias Dauidi conceſſas, & dilatatum eius imperium. Quia multis vrbibus glorioſè deuictis & ſuo imperio ſubiectis, mirificè exaltata eſt Iſraelis gloria. Et cùm ad hanc ſignificationẽ erecta fuerint Deo victori trophæa; facilè cernitur aptiſſimè id excogitatum fuiſſe ad illarum columnarum decus & ornamentum.

Columnas in Machabæorum ſepulchro erectas trophæa fuiſſe.

De trophæis conſultò omitto ea, quæ humaniorũ literarum ſtudioſi congerunt. Ex ſacris noto, columnas illas, quæ in ſepulcro Machabæorum erectæ ſunt, & ſuper eas arma, omnino fuiſſe trophæa. Vide 1. Machab. 13. 29. ex quo loco intelligitur non alienum à Dei populo, vt ad trophęa columnæ erigerentur. Intellectâ verò ſignificatione liliorum & malorum punicorum; nemo negauerit, duas illas columnas æreas appoſitè ad eam cogitationem erectas fuiſſe. Atque vbi ſemel animaduertatur illas eſſe trophæa, ſtatim apparet, quàm ſit violentum eas velle ad Corinthiam proportionem reuocare, & aliud onus ædificij eis imponere, præter capitella, quæ liliorum & malogranatorum ſpeciem repræſentant.

Herculis columnas multò ante Salomonis ætatẽ fuiſſe erectas. Plus vltra *in Hiſpanorũ Regum ſtemmatis ab Herculis columnis vſurpatum.*

Concedatur etiam Hiſpalenſi, vt ſuſpicari liceat, Herculis columnas trophæa fuiſſe. Cùm verò Herculis fama pluſquam 800. annos Salomonis ætatem anteceſſerit (iuxta Euſebij Chronicõ) & illius columnarũ (i. trophæorum) fama mundum cõpleuerit; veriſimile eſt Herculis columnas non fuiſſe magis ignotas Salomonis tempore Hebræis, quà modò ſunt Hiſpanis. Si ergo noſtra ætate in ſymbolo columnarum, quod Hiſpani Reges vſurpant cum eo titulo (*Plus vltra*) reſpectum eſt, ſine dubio ad Herculis columnas; quid mirum ſimili alluſione erexiſſe Salomonẽ excellentiores columnas Deo propter victorias Dauidi conceſſas? Certè hanc coniecturam nonnihil iuuat binarius ipſe columnarum, qui binario reſpondere videtur.

Victorias Dauidis fuiſſe figuram victoriarum Chriſti & Eccleſiæ.

Vtcunque hoc ſit; prædicta victoriarum Dauidis ſignificatio in templo Salomonis, conſiderari debet veluti cortex, ſub quo nucleus ſuauiſſimus latet, id eſt, ſignificatio victoriarum Chriſti & Eccleſiæ Chriſtianæ. Quia *omnia in figura contingebant illis*. Et quemadmodum prophetæ; dum Iudaica tangunt, Chriſtiana reſpiciunt; ita etiam templum illud, & omnia ipſius ornamenta, dũ Dauidica repræſentare videbantur, ad Chriſtiana potiſſimùm reſpiciebãt. Quòd ſi in duabus illis columnis reſpectũ fortaſſe eſt ad famam de Herculis columnis toto terrarum orbe celebratis; id quoque ipſum Chriſti myſteriis deſeruit optimè. Chriſtus enim eſt verus Alexicacos, & Anexicacos, id eſt, malorum tolerator atque depulſor, & Chriſtus eſt, qui in templo Dei, id eſt, in Eccleſia Chriſtiana, Deo victori columnas ſiue trophæa glorioſiſſima erexit. Et multitudo illa malorum punicorum aptiſſimè deſignat innumeras vrbes, & quam plurima regna, Chriſti virtute fidei Chriſtianæ ſubiecta.

Quid per duas templi columnas ſignificetur.

In hac verò arcana ſignificatione, quam Spiritus ſanctus præcipuè ſpectabat, elegantiſſima eſt duarũ colũnarum diſtinctio. In Chriſti enim & Eccleſiæ Chriſtianæ victoriis, excellentia ſanctitatis vnà cum ſapientię excellentia mirum in modum effulgent, atque ad has duas excellentias vniuerſæ Chriſtianæ Eccleſiæ gloria reuocatur; quarum altera locupletat intellectum; altera beat voluntatem. Ad hanc eandem ſapientiæ cum ſanctitate coniunctionem, ſæpè alias in ſacra Scriptura duplicantur ſymbola; vt in libro Canticorum *Vinum & amplexus, palma & vitis, hortus & fons*; in Zacharia, *corona aurea & argentea*; *Zorobabel & Ieſus*; in transfiguratione *Moyſes & Elias*, de quibus etiam dicemus in duobus teſtibus Apoc. 11. Sed ne tam citò ex templo Salomonis egrediamur; ad eandem omnino rationẽ referendum eſt, quòd menſa & candelabrum ſibi mutuò reſpondeant: & quòd Cherubini ſemper bini effingantur. Ex quo non defuit, qui ſuſpicaretur, in illo veluti coniugio, alterum Cherubinum maſculâ ſpecie, & alterum fœmineâ fuiſſe efformatos. Et quidem ſi commentum hoc probabili aliqua poſſet coniectura ſtabiliri, non malè cohærebat cum ſanctitatis & ſapientiæ coniugio; &

Varia ſanctitatis & ſapientiæ ſymbola.

Verùm templi Cherubini mas & fœmina fuerint.

A facile erat ſtatuere, veri aptiùs virilis forma eſſet tribuenda; & qua ratione intelligi debeat mas fœminam fœcũdare; & quæ ſit huius myſtici coniugij procreatio. Vanum tamen eſt allegoriam cogitare, vbi fundamentum non extat. Et verò ad perfectionem victoriæ Chriſti, i. ad perfectionẽ ſanctitatis & ſapientiæ, quæ in Eccleſia Chriſtiana effulgent, multò aptius fuit vtrique Cherubino virilem tribuere figuram, (ſicut Romana Eccleſia in filio maſculo matris Sion repræſentatur Apoc. 12.) Et facit, quòd ſicut in vero Dei cultu duo Cherubini maſculi denotant excellentiam ſapientiæ & ſanctitatis; ita in vano idolorum cultu duæ mulieres alatæ (quæ cum duobus Cherubinis procul dubio comparantur) impietatis amphoram attollunt; & eam B in Babylonem deferunt, vt ibi in templo colatur. Iſtę verò mulieres vanam ſanctitatis ſpeciem, & falſam ſapientiæ vmbram aptiſſimè denotant. Sicut enim perfectio in ſpecie virili; ita imperfectio in fœmina deſignatur. Sed de hoc dicemus pleniùs Zachariæ cap. 5. Interim ſatis ſit in maſculorum Cherubinorum iugo ſiue binario deſignari perfectionem veræ ſapientiæ & ſanctitatis. In illis autem mulieribus imperfectionem adumbratæ ſanctitatis & ſapientiæ.

Duæ mulieres amphorã portantes apud Zachar. quid ſignificent.

Quòd autem perfectioni ſanctitatis & ſapientiæ egregiè deſeruiat duarum columnarum ſymbolum, facilè oſtẽditur ex verbis Pauli, 1. Timoth. 3. 15. vbi Eccleſiam appellat *columnam & firmamentum veritatis*, id eſt, veræ doctrinę & veræ ſanctitatis: vtraque enim appellatur veritas in ſacræ Scripturæ phraſi. Præterea ad Galat. 2. 9. de Petro, Iacobo, C & Ioanne agens Paulus ait; *Qui videbantur columnæ eſſe*, ſcilicet propter excellentiam ſanctitatis atque doctrinæ. Quid ergo aptius in duarum columnarum ærearum diſtinctione, quàm vt altera ad ſapientiam, altera ad ſanctitatem referantur.

Cur tot fuerint ſanctitatis & ſapientiæ ſymbola in Salomonis tẽplo.

Sed dicat aliquis; ſi hæ duæ excellentiæ figuratæ ſunt in duobus Cherubinis & in coniunctione candelabri cum menſa, coactum videtur, vt ad eandem ſignificationem aliud etiam ſymbolum adiiciatur. Reſpondeo aptiſſimum fuiſſe, vt par illud nobile virtutum & in porticu, & in templo, & in adyto ſanctiſſimo, variis ſymbolis effulgeret; nimirum quia ſanctitatem & ſapientiam Eccleſiæ Chriſtianæ & catechumeni quaſi in porticu admirantur; & fideles veluti in templo vtiliſſimè obſeruant, & viri ſpirituales, qui ad interiora velaminis penetraſſe videntur, in gi- D gantæis Cherubinis omni ex parte perfectis ſumma cum voluptate contemplantur. Sed de candelabro ac menſa, & de ingentibus Cherubinis alias. Nunc ad columnas reuertamur.

Duarum columnarum templi firmitas ac robur.

Atque in eis primùm firmitatem & robur egregiè repræſentat mirãda craſſitudo 4. ferè, vt diximus, cubitorum hebraicorum. Licèt enim menſura hæc non excedat menſuram quinque Romanorum pedum (vt probabimus in dimenſione calami hebraici ad cap. 21. Apoc.) ea tamen menſura ſatis eſt ad ſtupendam columnæ præſertim ææ craſſitudinem. Accedit, quòd *groſſitudo eius quatuor digitorum erat*, Ieremiæ 52. 21. Et quòd intus eſſent cauæ, fortaſſe ad ſpiritum ſanctitatis & ſapientiæ Chriſtianæ referendum eſt; ſicut aurum, quo erant inauratæ.

Cur duæ columnæ ad templi valuas poſitæ.

Deinde non eſt nouum, illas duas columnas de ſancti- E tate & ſapientia interpretari; quia communis explicatio, (Bedæ de templo c. 16. Angelomi 3. Reg. 7.) eas de prædicatoribus Euangelij exponit; atque vt cohæreat binarius, nihil aptius, quam alteram doctrinæ, alteram ſanctitati miniſtrorum Euangelij tribuere. Quadrat verò optimè, vt hæ duæ comitentur templi valuas: ſic enim denotant eos, qui Euangelij prædicatione audita in templum Dei, id eſt, in Eccleſiam ingrediuntur, ante ingreſſum fuiſſe admiratos prædicatorum ſanctitatem, atque doctrinam. Certè ſi quis in eis columnis aſſereret deſignari Petrum & Paulum Eccleſiæ Romanæ columnas, nemini poſſet ea expoſitio diſplicere. Quantò ergo plenius eſt, vt ſignificatio ſit generalis, & ad omnes Apoſtolicos concionatores extendatur; imò verò ad doctrinam & ſanctitatem Eccleſiæ & prædicatorum eius? Sic ſanè quadrabat optimè iis co- F lumnis id Pſ. 74. 4. *Ego confirmaui columnas eius*. Et qui ſapientiam, id eſt, religionem Chriſtianam ducit vxorem; ad has columnas ſecurè recumbit, iuxta id Eccleſiaſtici 36. 26. *Mulier bona columna, vt requies.*

Etymon nominum Booz & Iachin.

Nomina harum columnarum erant *Booz*, id eſt, *in fortitudine*, & *Iachin*, quod eſt, *ſ reparabit*. Erat autem Iachin ad dexteram, & Booz ad ſiniſtram reſpectu portæ templi. Ac præterquam quòd nemo dexteram negabit ſanctitati; ſi altera erat ſanctitatis; & altera ſapientiæ ſymbolum, ipſa etiam nominum diſtinctio eò nos ducit. Quia nomen illud *Booz* (id eſt, *in fortitudine*, quadrat optimè inſtrumento: quemadmodum etiam *Iachin* efficaciam affirmat in effectu. In prædicatione autem Euangelij, quis non videat ſapientiam eſſe veluti inſtrumentum, ſanctitatem verò eſſe eam quæ verbo tribuit efficaciam?

Ad vtram

Ex dictis colligo in Apocalypſi cùm dicitur, *faciam illum*

Iachin columnarum fuit potiſſimùm alluſio in Apocalypſi.

illum columnam in templo Dei mei, ſingillatim reſpici ad columnam Iachin. Quanuis columnæ nomen & allegoria poſſit & ad ſanctitatem & ad ſapientiam referri, cùm tamen per alluſionem ad illas columnas in ſingulari dicitur, *faciam illum columnam*, commodè accipitur de vna illarum, cumque virtuti modicæ propriè aſpirandum eſſet ad virtutem & ſanctitatem robuſtam; (cuius ſymbolum ſingillatim erat Iachin) nihil conuenientius, quam vt ad eam ſingulariter reſpectum eſſe intelligamus. Habet autẽ procul dubio energiam alluſio ad columnas illas, quæ erant in porticu; vt cogitemus virtutem, quæ vincenti promittitur in hac epiſtola, eiuſmodi eſſe, vt admirationi futura ſit non ſolùm fidelibus, qui in Eccleſiam ingreſſi ſunt; ſed infidelibus etiam, qui propiùs accedunt, & ad ſanctitatem gentis Chriſtianæ conſiderandam aduertunt animos.

Cur columnæ in porticu templi fuerint.

Continet etiam hæc alluſio reſpectum ad mala punica & ad lilij formam in capitellis: ex quibus innuitur, in hac epiſtola vincenti promitti eiuſmodi ſanctitatem, quæ cum magna Chriſtiani nominis exaltatione, non vnam aut alteram vrbem ſolùm ad Chriſtum conuertit; ſed plurimas vrbes & regna aliquot Euangelicæ prædicationis efficaciâ Chriſtianæ religioni ſubiecerit. Et meritò mala punica (id eſt Gentes ad Chriſtum conuerſæ) columnam ipſam coronare videntur. Quia *corona ſenum filij filiorum*; & ſpirituales filij prædicatoris Euangelici, qui eos conuertit, meritò dicuntur eſſe gaudium atque corona, vt loquitur Paulus.

NOTATIO II.

Ad illa verba, Scribam ſuper eum nomen ciuitatis nouæ: *vbi explicatur, cur Ezechiel viderit templum multis paſſuum milliaribus diſtare à ciuitate noua.*

IN contextu videtur opus eſſe, vt templum, de quo eſt ſermo, ſit intra ciuitatem. Dicitur enim; *Faciam illum columnam in templo* Dei mei; *& ſcribam ſuper eum nomen ciuitatis.* Ex quibus conſtat columnam, de qua agitur, eſſe ornamentum templi & ciuitatis. Si verò templum longè diſtet à ciuitate, videtur fieri non poſſe; vt columna, quæ in templo eſt, ſit etiam ciuitatis ornamentum. Certè quamuis in materiali Ieroſolyma templum, quod ædificauit Salomon, vrbis illius fuerit ſummum decus & ornamentum; ſed in templo myſtico & ciuitate myſtica, de quibus eſt ſermo, videtur longè aliter res habere. Quia in Ezechielis prophetia, poſtquam cap. 40. & ſequentibus deſcriptum eſt templum cum ſuis atriis; tandem capite 45. & 48. ad deſcriptionem ciuitatis deuenitur. Et ex ea deſcriptione manifeſtè conſtat templum à ciuitate diſtare quindecim calamorum millia, (quod eſt pluſquam 22. millia paſſuum Romanorum:) Quia illa portio terræ, quæ ſeparatur & ſanctificatur in primitias domini, habet à Septentrione ad Auſtrum latitudinem viginti quinque millium calamorum; diuiditurque in tres partes: quarum prima ad Septentrionem habet latitudinem decies mille calamorum, & hæc eſt pars ſacerdotum; ſecunda ſimiliter decem millium calamorum aſſignatur Leuitis; & tertia ad Auſtrum (cui remanent quinque millia calamorum latitudinis) eſt locus ciuitatis. Templum autem expreſsè aſſeritur eſſe in medio partis ſacerdotalis, atque adeò inter ciuitatẽ & templũ interiicitur tota altitudo partis Leuiticæ, (quæ eſt decem millium calamorum) & dimidiũ latitudinis partis Sacerdotalis, id eſt, quinq; calamorũ millia. Et quoniã ex his quinque calamorum millibus detrahenda eſt dimidia pars latitudinis Sanctuarij, id eſt, calami ducenti quinquaginta; hæc eadem calamorum menſura adiicitur diſtantiæ ex quinque calamorum millibus, quæ ciuitati dicata erant, quia latitudini ciuitatis tribuuntur non ampliùs quatuor millia & quingenti calami, atque ita remanent ex vtràque parte 250. calami. Ex quo facile eſt animaduertere, ciuitatem ab ædificio templi diſtrare integra quindecim millia calamorum. Quæ diſtantia iuxta meam calami hebraici dimenſionem, eadem ferè eſt cum ea, quæ reperitur inter cœnobium ſancti Laurentij ad Scuriale, & vrbem regiam Madritum, quæ ſunt pluſquam viginti duo paſſuum milliaria.

Templum apud Ezechielẽ quàm longè à ciuitate diſtet.

Verùm Ezechiel in ea vrbis deſcriptione, quam tradit, agat de Ieroſolyma?

Dicat tamen aliquis, Ezechielem in ea deſcriptione vrbis, quam vidit à templo adeò diſtantem, non agere de Ieroſolyma. Et facit, quòd nomẽ illius vrbis eſt longè aliud, nempe *Dominus ibidẽ*, vt habetur Ezechielis 48. 35. Verùm hoc non ſatisfacit. Nec enim dubium, quin viſio Ezechielis non conformetur materiatæ Ieroſolymæ, & materiati templi diſtantiæ, quam vnquam habuerant vel habitura erant. Viſio enim illa ad myſticam omnino ciuitatis & templi reædificationem, quæ tempore legis Euangelicæ futura erat, referenda eſt, atque id nonnihil faceſſit, cur ſcilicet in viſione myſtica adeò diſtinguuntur ea, quæ in materiatis ædificiis neque fuerant, neque futura erant disiuncta. Et quamuis meritò dicatur ciuitatis nomen futurum deinceps, *Dominus ibidem*; ſed ad aliam materiatam ciuitatem à Ieroſolyma diuerſam, reſpectum fuiſſe à Propheta dici non poteſt. Quia nunquam templum Iudaicum fuit, neque futurum erat ab omni vrbe ſeparatum: quemadmodum ab Ezechiele deſcribitur; neque vnquam in ea diſtantia à templo ædificanda erat vlla vrbs materiata, qualem propheta videtur deſcribere, cum illis duodecim portis à duodecim tribubus Iſrael ædificatis. Quare, ſi ad aliquam vrbem reſpexit, manifeſtum eſt, eam eſſe Ieroſolymam; ſicut in templi deſcriptione reſpexit ad Salomonicum. Additis tamen & in templo & in vrbe iis, quæ ad perfectam ex omni parte ædificationem & architecturæ complementum conuenire viſa ſunt; & ſeparatis inter ſe templo & vrbe, alicuius myſterij causâ.

Ezechielem in ſua vrbis ac templi deſcriptione ad Ieroſolymam ac templum reſpexiſſe.

Num Ezechielis ædificium cum antiquo Salomonis omnino conformetur?

His animaduerſis, meo iudicio facilè perſuadetur animus, nulla ratione opus eſſe, vt ædificium illud, quod deſcribit Ezechiel cap. 40. & ſequentibus, omnino conformetur cum antiquo Salomonis ædificio. Etenim licèt deſcriptio ipſa & reſpectus ad Salomonis ædificiũ manifeſtè poſtulent, vt intelligamus Ezechielis viſionem in multis conuenire cum antiquo Salomonis templo, & cum atriis vel antiquis, vel ſaltem iis, quæ poſteà ædificata, & tandem à Tito diruta ſunt; nihilominùs tamen cùm manifeſtè conſtet prophetam, licèt Iudaica tangat, Chriſtiana reſpicere; fruſtra laborat omnino, qui contendit Ezechielis viſionem cum materiato ædificio debere prorſus conformari. Quemadmodum enim in ſeparatione templi à ciuitate id deſcribit Propheta, quod niſi ad ſpirituale ædificium referatur, fabuloſum eſſet omnino; ita nullum eſt inconueniens, vt in atriorum perfectione & maieſtate, in æquabili totius ædificij architectura, plurima addantur in myſtico ædificio, quæ in corporato prorſus deerant. Sicut etiã in vrbis æquabilitate, magnitudine, & portarum numero, & proportione valdè coactum eſt & minimè neceſſarium, velle viſionem in omnibus, vrbi antiquæ Ieroſolymæ conformari.

Ezechielis & Salomonis ædificia non omnino inter ſe congruere, idq́ myſterij cauſa.

Imò verò non ſolùm id non eſt neceſſarium, ſed potiùs fuiſſet inconueniens. Quemadmodum enim, vt conſtaret Iudaica tangi, & ad figuras antiquas alludi, neceſſarium fuit, vt in multis prophetica viſio manifeſtè deſcriberet ea ipſa, quæ Iudæis nota erant; ita etiam maximè oportuit diſcrepantia adiicere, & cum hiſtoria minimè cohærentia, tum vt liquidò conſtaret prophetiam longè aliò reſpicere, quam primo aſpectu videbatur; tum vt ipſa rerum differentia aptiſſimè deſeruiret ſignificandæ rerum Chriſtianarum præſtantiæ, ſi cum Iudaicis conferantur. Quare qui anxiè diſquirunt rationem aliquam, per quam poſſint oſtendere deſcriptionem propheticam à veritate Iudaica nulla ratione diſcrepare; id eſt, nihil adiici à propheta, quod in antiquo ædificio defuerit: næ illi dum ſe ſacræ Scripturæ illuſtrandæ operam nauare putant: id omittunt, in quo elegantia Chriſtianorum ingenia exerceri multò magis eſſet optandum, & ſacræ Scripturæ intelligentiæ multò etiam vtilius; nempe in oſtendendis differentiis inter Iudaicam hiſtoriam & viſionem propheticam, & in reddenda ſapienti differentiarum ratione ex præſtantia eorum, quæ prophetæ reſpiciebant, id eſt, rerum Chriſtianarum.

Impugnãtur qui Ezechielis templum cum templo Salomonis prorſus æquiparare contendunt.

Et certè miror, eos alioqui prudentes & valdè doctos, non animaduertere in nonnullis adeò eſſe apertam differentiam, & adeò magnam; vt neque obſcurari, neque ad concordiam vlla ratione reuocari poſſit. Huiuſmodi eſt diſtantia inter vrbem & templum, & commutatio ſortium Iudæ & Beniamin. Erat enim Beniamin ad Septentrionem reſpectu templi, Iudas verò ad Auſtrum. At in viſione Ezechielis cap. 48. Beniamin locus eſt ad Auſtrum, Iudæ ad Septentrionem. Addo etiam, ibidem ad Auſtrum collocari Zabulon, & longè alium eſſe ordinem ſortium, quam ſecundùm hiſtoriam vnquam fuerit. Omitto duodenarium portarum vrbis, & ſingularum nomina; & omitto etiam ea, quæ in templi ædificio demonſtrare poſſum multò ampliora deſcribi ab Ezechiele, quàm fuerint à Salomone ædificata. Equidem doceri velim ab iis, qui adeò ſtudent concordiæ inter viſionem & hiſtoriam, quo fundamento nitantur, vt ſibi perſuadeant eam concordiam eſſe magni momenti ad ſacræ Scripturæ intelligentiam? Pleraque enim diſcrimina ex iis, quæ commemoraui, adeò ſunt manifeſta, vt de iis dubitare non poſſint. Quippe vel vnicum diſcrimen ſatis erat vt Theologi animaduerterẽt, voluiſſe Spiritum ſanctum; vt ex diſcrimine propheticæ viſionis ad hiſtoriam, conſtaret prophetam dum Iudaica videtur tangere, Chriſtiana reſpicere; atque in ea differentia conſiſtere prudentiſſimam propheticæ viſionis elegantiam. Quid eſt ergo, quòd hanc differentiam prætereant, & adeò conſectentur concordiam? Dicent fortaſſe, vbi de diſcrimine non conſtat euidenter; ex euidenti conuenientia mul-

A torum, quæ narrat propheta cum hiſtoria, rectè colligi in ceteri quoque ſimiliter eſſe intelligendum, prophetiam cum hiſtoria conformari; atque adeò, cùm plurimæ ex menſuris templi, quas notat Ezechiel, ſint eædem cum iis, quas legimus lib. 3 Regum, de ceteris quoque ſimiliter eſſe ſentiendum. Verùm hæc coniectura vana eſt. Conſtat enim elegantiſſimum fuiſſe, vt comparatà viſione prophetica cum hiſtoria, multæ eſſent conuenientiæ, multæ etiã differentiæ: ergo vbi de cõuenientia non conſtat, non eſt cur magis ſuſpicemur conuenientiam, quam differentiam. Quemadmodum ergo illi, neſcio qua ducti ratione, ad conuenientiam inclinant; ſic ego propendeo ad obſeruandas differentias inter prophetiam & hiſtoriam. Quia in his maximè elucet rerum Chriſtianarum præſtantia, & elegantiſſima ſacræ Scripturæ prudentia atque maieſtas. Ac licèt in hac obſeruatione videar nonnihil a quibuſdam B doctis & amicis diſſentire; cenſeo tamen, debuiſſe me in hac re meam explicare ſententiam, vt ſacræ Scripturæ ſtudioſis proponerem conſiderandum & expendendum id, quod magni momenti eſſe iudico ad Prophetarum intelligentiam.

Vrbis Ezechielis viſa ſanctitas maior, quàm Ieroſolymæ.

His in vniuerſum dictis, ad diſtantiam illam templi à noua ciuitate redeo. Quæ ſanè diſtantia & ſeparatio eò eſt magis admiranda, quò maior eſt nouæ ciuitatis ſanctitas; quam vel ex nomine, quod ei propheta tribuit, obſeruare licet. Sic enim concludit. *Nomen ciuitatis ex illa die, Dominus ibidem.* Adhæc, ſi noua illa ciuitas eſt Eccleſia Chriſtiana; & templum Dei, ipſius cultum & venerationem repræſentat; valdè mirum eſt, quod templum ab vrbe ſeparetur itinere diei vnius; cùm non poſſit eſſe verus Dei cultus extra Chriſtianam Eccleſiam. Id quod confirmatur ex C Apocalypſi, vbi procul dubio templum Dei eſt in ipſa noua ciuitate. Quia colũna, quæ eſt in templo, dicitur eſſe ornamentum ciuitatis; ſic enim habet textus c. 3. 12. *Faciam illum columnã in templo: & ſcribam ſuper eũ nomen ciuitatis nouæ.*

Reſpondeo tamen aliquando templum accipi pro ipſis fidelibus: & ſic accipit manifeſtè Paulus 1. Cor. 3. 17. & c. 6. 19. & 2 Cor. 6. 16. in eo autem ſenſu omnino videbatur templum intra ciuitatem collocandum, imò verò eadem eſt ſignificatio templi & ciuitatis. Sed non accipitur in eo ſenſu apud Ezechielem. Quanuis enim non ſit diſſentaneum, vt in figura & repræſentatione foris ſit, quod re ipſa intus eſt (vt ſi duæ ſorores depingantur adſtantes diuinæ prouidentiæ, nempe iuſtitia & miſericordia; quæ re vera D inſunt, non adſtant, Deo: ſicut è conuerſo diuerſa Eccleſiæ ſymbola erant candelabrum, templum & vrbs Ieroſolyma: primum incluſum in ſecundo, & ſecundum in tertio; neq; tamen hæc diſtinctio, ſiue incluſio in re ſignificata reperitur) non tamen eſt veriſimile ſine myſterio in viſione Ezechielis fuiſſe templum ſeparatum à ciuitate itinere diei vnius, cùm materiatum templum eſſet intra vrbem ipſam. Neque video qua ratione deſeruire poſſit illa ſeparatio alicui myſterio, ſi eadem ſit templi & vrbis ſignificatio in illa viſione.

Templũ apud Ezechielem à ciuitate ſeiunctum; nec ſine myſterio.

Terra ſancta in tribus diuiſa apud Ezechielem quid adumbret.

Quæ ſit illa Ezechielis ciuitas.

Quid ſignificet templum Ezechieli viſum.

Dicam ergo, quid mihi in mentem veniat conſideranti viſionem illam Ezechielis. Vniuerſa terra ſancta in ſuas tribus diſtributa, Eccleſiam Chriſtianam adumbrat, & omnes illius filios comprehendit. Noua illa vrbs Roma eſt totius Eccleſiæ caput, fideliúmque metropolis, & quam matrem agnoſcunt tribus omnes: ac propterea ad tribus E omnes ſpectat portarum illius ædificatio. Templum verò illud, quod viſum eſt a ciuitate ſeparatum, religioſæ vitæ profeſſionem eleganter adumbrat. Primùm enim quanuis meritò fidelibus omnibus templi ſymbolum conueniat, propter communem veri Dei cultum; meritò tamen ſpeciali ratione religioſæ vitæ & profeſſioni a Spiritu ſancto accommodatur templi figura; eâdem ratione, qua religionis nomen priùs generatim Chriſtianæ religioni, atque adeò fidelibus omnibus commune eſt; & deinde ſingillatim Religioſis ordinibus accommodatur, qui ſe totos Dei cultui & venerationi ſpecialiter deuouent. Adhæc, ſeparatio illa templi a ciuitate aptiſſimè deſeruit ſeparationi, quam religioſa vita profitetur, a fidelibus ceteris, & ab ipſa etiam Romana vrbe, cuius veriſſimum nomen eſt *Dominus* F *ibidem*, ſcilicet in ſuo vicario, quem vt Chriſti vices gerentem in terris fideles omnes veneramur. Licèt enim nulli magis ſe promptos & obedientes Romano Pontifici præſtent, quam ordines religioſi, ad eam ipſam tamen obedientiæ excellentiam, & diuini cultus præſtantiam mirificè conducit ſeparatio illa, quam vita religioſa profitetur. Accedit, quòd ſeparationis nomen pro deuotione & conſecratione in Dei cultum & obſequium, phraſis eſt, ſæpe in ſacra Scriptura repetita. Neque verò in vniuerſum opus eſt, vt re ipſa ſeparatio fiat longinquitate loci (quanuis nonnulli ſint ordines religioſi, qui aliquam eiuſmodi ſeparationis formam ſanctiſſimè obſeruant) ſed in religioſæ vitæ profeſſione, & votis monaſticis, Paupertatis, Caſtitatis & Obedientiæ: & denique in affectibus a ſæculari vita ſeparatis, & Deo conſecratis conſiſtit religioſa ſeparatio;

Separatio templi à ciuitate apud Ezech. quid ſignificat.

Separationis nomen interdum pro deuotione & conſecratione diuino cultui in ſacris accipi.

A ad quam ſignificandam aptiſſima fuit diſtantia illa, & longinquitas loci, quæ in viſione prophetica repræſẽtata eſt.

Hac ratione vniuerſa illa tẽpli architectura, quam adeò diſtinctè narrat Ezechiel (cap. 40. & ſequentibus) ad vitæ religioſæ laudem ſpectat: nouæ autem vrbis deſcriptio ad Romanæ Eccleſiæ principatum. Noſtram hanc explicationem valdè confirmat, quòd hæc duo digniſſima ſint, quæ in ſacræ Scripturæ prophetiis non ſolùm non prætermittantur, ſed etiam veluti præcipuæ Chriſtianiſmi partes (cuiuſmodi in corpore humano ſunt cor & caput) attentiori cura a vatibus ſacris conſiderentur. Certè qui admirandam Eccleſiæ Romanę magnitudinem à Deo pręuiſam & præordinatam digna æſtimatione perpendunt; & qui non dubitant religioſorum ordinum pulchritudinẽ ſplendidiſſimã eſſe Chriſtianæ gloriæ partem, & magnas Chriſti delicias; facilè ſibi perſuadebunt non eſſe veriſimile, quin B duæ illæ tam nobiles Chriſtianæ hiſtoriæ partes pluribus in locis a ſacris vatibus deſcriptæ ſint. Neque dubito, quin viris doctis & Chriſtianâ pietate imbutis futurus ſit gratiſſimus eorum labor, qui diligenti ſtudio in antiquis prophetiis inquirunt graue & ſolidum de duabus illis rebus teſtimonium. Nonnullos id vehementer optaſſe certò ſcio: quorum votis ſpero me aliqua ex parte ſatisfacturum in explicatione Apocalypſeos, & eorum locorum, ad quos in ſacro hoc libro alluditur, & præcipuè in cantici Canticorum commentario.

In hoc autem genere exiſtimo, non eſſe contemnendũ quod hic obiter perſtrinxi ex libro Ezechielis. Illam enim templi & vrbis viſionem ad Eccleſiam Chriſtianam ſpectare, cæcus ſit qui non videat. Hoc verò ſtabilito, quis poterit ire inficias, quin vrbs illa, quam deſcribit Ezechiel, C deſignata ſit tanquam nouæ Iſraelis metropolis? Et quantumuis fremant ſiue etiam rumpantur hæretici; ſi neceſſariò fatendum eſt, certam quandam vrbem ab Ezechiele deſignari, quæ futura erat totius noui populi Iſraelis metropolis, id eſt, Chriſtianæ gentis caput; quam aliam niſi Romam vel ipſi hæretici notare poterunt, ad quam ea gloria poſſit veriſimili aliqua ſpecie pertinere? Si verò templum & ædificium ſeparatum neceſſe eſt vt gentem aliquam adumbret, religionis ergò ſeparatam, & Dei obſequio penitus conſecratam, quis erit, qui aliqua aptiori applicatione religioſos ordines valeat ab eo templo excludere; cuius poſſeſſionem illis tribuit ipſa ſeparationis veritas, & viſionis cum veritate proportio?

D Quòd igitur pluſquam viginti milliaria paſſuum viſum ſit templum illud ab vrbe ſeparatum, valdè congruit; vt religioſi cum alicuius negotij cauſa vrbem adire, id eſt, à religioſis domibus egredi, & cum ſæcularibus conuerſari cogantur; animaduertant opus eſſe, quam breuiſſimè ſe expedire, & diligenter ad clauſtra reuerti; vt eos tenebræ non comprehendant. Sanè vbi domus vrbi propinqua eſt, facili de cauſa ire & redire contingit; neque vllum periculum imminere videtur, quòd quis non anxiè curet quam primùm ſe expedire, antequam inclinetur dies: vbi autem multa paſſuum milliaria abeſt ab vrbe domus, non eſt prudentis, leui ex cauſa de vrbe adeunda cogitare, neque cùm ire coactus eſt, plus immorari, quam erat neceſſe.

His indicatis, ſuſpicor iam facile fore ſacræ Scripturæ ſtudioſo, aptam explicando rationem reddere aliorum diſcriminum, quæ in illa Ezechielis viſione notari poſſunt; E ſi cum Iudaica hiſtoria conferatur. Illud ſolùm attingam, quod ſuprà notaui de Beniamin ſorte commutata. Quis neſciat tribum Beniamini fuiſſe minimam? & quis non videat minimæ tribus nomen aptiſſimum eſſe ad humiles deſignandos? Iam verò Auſtralem partem, reſpectu templi, dexteram fuiſſe compertum eſt; quia templum ad orientem ſolem reſpiciebat. Quid ergo aliud erit Beniamino, qui erat ad ſiniſtram, concedi dexteram; niſi illud ipſum, quod disertè Chriſtus aſſeruit, *Qui ſe humiliat exaltabitur?* Ille enim verè Beniaminus eſt (quod eſt dicere *filius dextræ*) qui propterea dexteram meretur, quòd in ſuis oculis minimus eſt, & meliorem fratri concedebat locum.

Quare in Ezechielis deſcriptione ſors Beniamini commutetur.

Matt. 23. 12.

Videbor fortaſſe alicui à propoſito diuertiſſe. Redeo igi- F tur ad conciliandum Apocalypſeos locum cum viſione Ezechielis; & dico, Ioannem aptiſſimè conſideraſſe templum intra ipſam ciuitatem nouam; id eſt, verum Dei cultum in Eccleſia Chriſtiana: & propterea in Apocalypſi columna templi aptiſſimè concipitur, tanquam decus & ornamentum vrbis. Hoc verò non impedit quin appoſitè etiam Ezechieli oſtenſum ſit templum quoddam pulcherrimum pluſquàm viginti paſſuũ milliaribus ab vrbe disiunctum; vt religioſæ vitæ ſeparationem repræſentaret ab ipſa etiam Romana curia & vrbe: non quòd Pontifici Romano minùs ſubiecti ſint atque deuoti; ſed quòd ſeparatio illa religioſæ vitæ ſanctitatem aptiſſimè adumbret, per quam tamen Religioſi Romanæ ipſi Eccleſiæ maiori ſunt decori & ornamento, & ipſius obſequio ſupra ceteros omnes fideles deuoti & conſecrati.

Ezechielis viſio cum Apocalypſi loco conciliatur.

CAPITIS

CAPITIS III. PARS III.

Quæ est epistola ad Laodicenum, & sub eius persona ad Christianos tepidos.

TEXTVS.

Vers. 14. *ET Angelo Laodiciæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit Amen, testis fidelis, & verus, qui est principium creaturæ Dei.*

15. *Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus. Vtinam frigidus esses aut calidus!*

16. *Sed quia tepidus es, & nec frigidus nec calidus; incipiam te euomere ex ore meo.*

17. *Quia dicis; quòd diues sum & locupletatus, & nullius egeo: & nescis, quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus.*

18. *Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias; & vestimentis albis induaris, & non appareat confusio nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos, vt videas.*

19. *Ego, quos amo, arguo & castigo. Æmulare ergo & pœnitentiam age.*

20. *Ecce sto ad ostium, & pulso; Si quis audierit vocem meam, & aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum.*

21. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo: sicut & ego vici, & sedi cum Patre meo in throno eius.*

22. *Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis.*

COMMENTARIVS.

Vers. 14. Amen quid significet.

HÆc dicit Amen.] Græcè, ὁ ἀμὴν, ex quo patet in præsenti *Amen* esse Epitheton, quod Christo tribuitur. Neque nouum est hanc dictionem substantiui loco poni; vt patet Isaiæ 65. 16. vbi sic legimus, *in quo* (scilicet Christo) *qui benedictus est, benedicetur in Deo Amen.* vbi ex hebræo manifestum est, *Deum Amen*, construendum esse eodem modo, quo construeretur, si legeremus *Deum veritatis*: quia nomẽ Dei est in regimine, vt necesse sit, *Amen*, nominaliter accipi. Et notat ibi Forerius, eum Isaiæ locum esse insignem ex veteri testamento pro vera Christi Domini diuinitate. Similiter hîc accipiunt Primasius, Andreas, Beda, & multi. Notant enim ad diuinitatis essentiam referendum esse adiectiuum *Amen*. Mihi aptius videtur, vt referatur ad veritatem eorum, quæ affirmat. Explicationis enim gratia statim adiicitur *testis fidelis & verus*, vt notat Ambrosius; testis autem is dicitur, qui aliquid testificatur, atque confirmat: & veritas doctrinæ Christo, etiam quà homo est, verissimè conuenit.

Cur Christus se Laodiceno potissimùm testē fidelem asseuerit?

Sed cur Christus in hac epistola potiùs, quàm in ceteris adeò asseuerat se esse fidelissimum, id est, verissimum testem? Quidam suspicantur cœpisse Laodicenum de Christi promissionibus dubitare. Sed non video, cur liceat aliud crimen ei affingere, præter tepôrem, de quo Christus eum reprehendit. Et sæpè tepor contingit sine vlla, non dico, dubitatione eorum, quæ fides docet; sed neque minima Diaboli tentatione circa fidem. Aliter ergo Respondeo; aptissimum esse maiori asseuerationi locum in iis, quæ minùs verisimilia per se videntur; cùm tamen sint verissima & animaduersione dignissima. Negari autem non potest, quin ea, quæ in hac epistola continentur, primâ facie minùs verisimilia videantur, quàm doctrina aliarum epistolarum. Primùm enim in hac dicitur optabilius esse, vt is qui in Dei obsequio tepidus est, esset prorsus frigidus. Deinde asseritur eum esse pauperem, cæcum, nudum, & miserabilem. Denique præmium, quod in hac epistola vincenti promittitur, admirabilius existit, quàm quæ in ceteris legimus: cælestem enim regem adeò fauere pauperi & misero homuncioni, vt eius domum ingredi velit, & cum eo cœnare, eumque postea secum deferre in thronum regium, ac illum secum in eo pariter collocare; hæc verò maiorem afferunt admirationem, quàm ea beneficia, quæ in cæteris epistolis promittuntur.

Cur se Christus principium creaturæ Dei vocet?

Principium creaturæ Dei.] Multi in his verbis ad rerum creationem, vel etiam ad Sanctorum prædestinationem respiciunt. Duo tamen hîc sunt obseruanda; alterum, vt hæc Christi periphrasis (sicut & ceteræ) ex visione capitis primi desumatur, & cohæreat cum sensu illorum verborum, *Principium & finis*: alterum; vt possit reddi apta ratio, cur in hac epistola potiùs, quàm in alia Christus se appellet *principium*; & cur ex illo superiori elogio *principium & finis*, primam solùm partem hîc vsurpauerit. Propter hæc Ruperti explicationem, qui creaturæ nomen ad nouam creaturam refert, aptissimam iudico. Quam etiam sequuntur Ribera, & Pererius. Et primùm multi sunt noui testamenti loci, in quibus nomen creaturæ eo modo accipiatur pro spirituali atque diuino sanctitatis opere in animabus hominum, virtute Christi facto, 2. Cor. 5. 17. *Si qua ergo in Christo noua creatura*, Galat. 6. 15. Ephes. 6. 10. Colos. 3. 10. Iacobi 1. 18. Deinde genitiuus ille *Dei*, cùm dicitur, *principium creaturæ Dei*, eleganter adiungitur in sacræ Scripturæ phrasi, vt denotet opus excellens, quod ad Dei gloriam singulariter spectat. Aut fortasse idem est *creatura Dei*, quod diuina creatura: propter nouum esse diuinum, quod homini tribuitur. Ad hæc; Christus dicitur, *principium & finis*, (vt explicauimus cap. 1.) quoniam Ecclesiæ Christianæ opus ipse inchoauit, & ipse gloriosè perficiet. Similiter ergo principium & finis creaturæ Dei ideò dicetur, quia ab ipso est nouæ creaturæ principium; & ab ipso est eiusdem creaturæ finis, siue perfectio. Cùm ergo in hac epistola sermo sit cum tepido, qui adeò longè abesat à perfectionis desiderio; eleganter omisit Christus secundam partem illius elogij, *principium & finis*, quasi dicat, cum Laodiceno, & cum eiusdẽ generis hominibus, id est, cum tepidis de initio sanctitatis opus esse

Creaturæ nomen sæpe in Scrip. pro spirituali sanctitatis opere in hominum animis per Deū effecto sumi.

Quare hîc Christus solùm se

nominat principium, non verò finem.

agere, non de perfectione. Quamuis enim illi longè aliter de seipsis sentiant, & se non solùm incepisse, sed etiam profecisse existiment: à Christo tamen iudicantur nondum solidæ sanctitatis fundamenta iecisse, & ab ipso nouæ creaturæ initio longè abesse. Ex his patet sapientissimè vsurpasse Christum in hac epistola periphrasim illam, *principium creaturæ Dei*. Cùm enim epistolæ scopus sit ignorãtiam Laodiceni refellere; & admonere tepidos initium id nouæ creaturæ, quod videntur habere, vmbram potiùs esse initij, quàm veritatem; nulla potuit cogitari Christi periphrasis argumento huius epistolæ concinnior, quàm *principium creaturæ Dei*. Eum enim, à quo omne verum sanctitatis initium, latêre non potest, an tepidus verè inceperit, vel ab ipso etiam initio longè absit.

Vers. 15. *Quæ tepiditas in Laodiceno reprehendatur.*

Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus, &c.] Ex intelligentia tepôris, de quo Dominus Laodicensem reprehendit, pendet totius epistolæ intelligentia. Sunt autem vndecim, quas inuenio, expositiones.

Variæ Doctorum expositiones.

Prima docet, teporem esse fidem sine operibus vel scientiam sine operibus. Sic exponunt diuus Ambrosius Psal. 118. sermone secundo. Saluianus libro quarto de Prouidentia, Bernardus sermone tertio de ascensione, qui inscribitur *de intellectu & affectu*. Gregorius in pastorali lib. 3. c. 35. fin. Diuus Thomas de malo q. 3. ar. 13. ad 1. Ex interpretibus huius libri Victorinus, Primasius, Ambrosius, Aretas, Beda, Richardus Glossa, Albertus, Carthusianus, Suarez. Et præter hos tribuitur Ticonio, Haymoni & Ansberto.

Secunda expositio ait, diuitẽ auarũ esse cũ, qui appellatur tepidus. Sic Ticonius, Primasius, & Serranus; quib. fauet Tertullianus de pœnitẽtia c. 8. vbi ait, in hac epistola reprehendi Laodicenses fidentes in suis diuitiis. Andreas etiam & Aretas ad tẽporales diuitias referunt illa verba, *Dicis quòd diues sum, &c.* Atq; ita Andreas ait, hunc Episcopum fuisse spinarũ diuitiis oblitum. Hanc expositionem sequitur Baronius tom. 1. annalium; vbi notat ex Plinio Laodicenses lanas fuisse olim in summo pretio, & ex illis magnum quæstum fieri solitum.

Tertia expositio est Ambrosij, & Ioachimi de eo, qui tepet in fide. Si tamen hoc non est aliud, quàm aliquantulum remisisse de feruore fidei; conuenit hæc expositio cum 5.

Quarta Andreæ de eo, qui fidem, quam acceperat, repudiauit.

Quinta existimat hypocritam & simulatorem religionis vel sanctitatis appellari tepidum. Sic Hieronymus Isaiæ 51. fin. & similiter Victorinus, Seraphinus Zegerus, Pãnonius, Serranus & Arias.

Sexta (quæ parum distat à quinta) de iis exponit, qui cùm sint monachi vel religiosi, longè absunt à vitæ religiosæ amore & studio. Ita Cæsarius homil. 28. Cassianus collatione 4. c. 19. Haymo, Ansbertus, & Ioachimus. Connuit Origenes Homil. 1. in Psalm. 38. qui tepidos esse ait eos, qui patiuntur se mundanis sordibus pollui, & multiplicata iniquitate refrigescere charitatem.

Septima tepidum appellat eum, qui non consummat, quæ inchoauit; sic Gregorius 3. Pastoralis c. 35. & Thomas Anglicus. Fauet Origenes proximè citatus, & Haymonis expositio de eo, qui torpuit post bonum initium.

Octaua exponit de eo, qui inter virtutes & vitia fluctuat; ac vitã quidẽ à crimine custodire vellet, sed ad virtutis laborẽ non assurgit. Sic Hieronymus suprà, nec non Cassianus collatione 4. c. 12. & 19. & similiter Haymo, Anselmus, atque Lyranus.

A Nona tepidum intelligit eum, qui de quibusdã virtutibus, aut bonis operibus superbit: vt verbi gratia, de virginitate. Sic Rupertus; atque hæc etiam est expositio Gregorij 34. Moral. cap. 3.

Decima tepidum dicit esse eum, quem neq; Dei amor, neq; timor deterret à peccando. Sic Bernardus sermone tertio de assumptione beatæ Mariæ, quem sequuntur Ioachimus, Lyranus, & Zegerus. Existimant enim hi auctores frigidum esse eum, qui formidine pœnæ peccare non audet; vel eum, qui de suis peccatis tristatur ac dolet; calidum, qui
B amore Dei feruet, & in Deo lætatur: tepidum verò, qui neque amat, neque timet Deum. Et fortasse hæc est expositio, quam Andreas tribuit Nazianzeno, sic exponenti; oportere hominem accuratè viuere: atque ad hoc opus esse vel insigniter feruere, vel insigniter frigere. Et facit, quòd antiqui in conuiuiis non solùm frigidam conuiuis apponebant, sed etiam calidam; vt docet Lipsius lib. 1. Electorum, c. 4. tepida verò ad vomitum prouocat.

In conuiuiis olim & frigidam & calidam apponi solitam.

Vndecima denique expositio eum appellari tepidum existimat; qui, cùm sit in peccato, putat se
C esse iustum. Sic exponit Gregorius 30. Moral. cap. 2. Ait eum, *Nudus, quia stolam gratiæ perdidit: & illud peius, quod nec se perdidisse cognoscit.* Sic etiam Albertus, Ribera & Pererius; & pro se citat Ribera Ambrosium atque Hieronymum, §. 48.

Iudicium de his vndecim interpretationibus.

PRIMVM aduerto, licèt teporis culpa non sit sẽper crimen lethale; atque adeò aliquando reperiri possit in homine iusto: in hac tamen epistola
D haud dubiè tepidum appellari eum, qui per teporẽ à gratia Dei exciderat. Alioqui enim non ei diceretur, *Tu es miser & miserabilis, pauper, cæcus, & nudus.* Et quamuis alicui visi sint Gregorius, Cassianus, Ticonius, Primasius, & Ansbertus de veniali culpa interpretari Laodicensis Episcopi teporem, non tamen videtur rectè illorum verba expendenti. Licèt enim aliqua eorum verba generalia sint, quæ teporem describant in communi, vt doctrina per analogiam vtrique tepori applicari valeat; id est non solùm lethali, sed etiam veniali; non tamen proptereà excusant Laodicensem à crimine. De
E Haymone non adeò assererem; expressè enim interpretatur de eo, qui vitam vult à crimine custodire. Verùm neque hoc satis est, vt Laodicensem excusare intelligendus sit. Contingit enim deditã operã non velle crimen admittere, & nihilominus excidere à gratia Dei. Et sic intelligendæ sunt octaua, nona, & vndecima interpretationes. Imò verò sic loquitur Christus in huius epistolæ textu. Agit enim cum Laodicensi, qui putabat se esse non solùm iustum, sed etiam diuitem in fide & virtute; & nihilominus pronunciat eum esse pauperem, cæcum, & nudum.

Pro tepore hic statuto peccati lethalis intelligendum.

F Secundò aduerto, in analogia teporis significari medium quoddam particeps caloris & frigoris. Aliter censet Pererius noster, ea ductus ratione, quòd tepidum esset imperfectè malum, atq; adeò non peius frigido. Quare ille ait, in tepidi metaphora non considerari, quòd sit particeps caloris & frigoris: sed solùm quòd sit contrarium stomacho, concitans ipsum ad nauseam & vomitum. Textus tamen meo iudicio cogit, vt tepidi metaphora ad calorem inchoatum & non consummatum referatur. Huc enim spectant illa verba, *tepidus es, & neque frigidus, neque calidus.* Quibus verbis non solùm significatur teporem esse contrarium stomacho;

Teporis ratio in quo consistat.

cho; sed etiam propterea esse contrarium, quòd neque sit frigidus, neque calidus, sed vtriusque extremi particeps: & in hoc consistit illius metaphoræ energia. Adde, quòd cogitatio hæc plerisque interpretationibus aptissima est; neque tantùm prioribus, sed etiam vltimæ, quam sequitur Pererius. Tepor enim in eo consistit, quòd voluntas tepidi amplectatur id, quod per se erat veluti initium & inchoatio ad charitatis feruorem; neque tamen velit ipsum charitatis feruorem amplecti. Sic enim in prima expositione, velle esse fidelem, est velle initiũ vitæ Christianæ. Sic in sexta velle esse monachum, est velle professionem vitæ religiosæ, i. initium vitæ perfectæ. Sic in septima velle inchoationem. Sic in nona, velle eas virtutes, in quibus gloriatur tepidus. Sic in octaua & vndecima, velle non excidere à gratia Dei. Atq; in his omnibus expositionib. caloris initio adiungitur frigoris imperfectio: id est nolle perfectioné & consummationem. Quare nõ erat, cur Pererius recusaret in tepidi metaphora significari mediũ, quod sit particeps caloris & frigoris. Ad argumentum autem Pererij Respondeo, tepidũ esse imperfectè calidum; sed eo ipso esse peius quàm si non cœpisset calefieri, vt infrà explicabimus. Si verò hæc consideratio est in præsenti necessaria; per illã omnino excluditur expositio decima: quia timoris & amoris coniunctio, laudem potiùs meretur, quàm reprehensioné: atque ita auctores & probatores expositionis decimæ opus habẽt, vt tepidus non sit particeps caloris & frigoris, sed vtriusque omnino expers: in quo etiam violentum satis erat, vt frigidum poneretur in laude.

Qua teporis metaphora huic epistolæ conueniat.

Tertiò aduerto, non omnem teporis aptã alioqui metaphoram, huic epistolæ esse conuenienté. Oportet enim, vt hæc epistola conferatur cum ceteris, & reddi possit conueniens ratio; cur in hac epistola aliter se appellet Christus, quàm in aliis; cur aliud præmium proponat, & aliam comminationem intendat? Quare ipsa periphraseôn Christi diuersitas, ipsa præmiorum atque comminationũ distinctio postulat, vt conscientiarum genera sint diuersa. Hinc est, vt prima expositio non videatur recipienda: quia fides sine operibus, vel scientia sine operibus, non minus conuenit Sardensi, quàm Laodicensi: ergo tepidi nomen non accipitur in præsenti pro quouis fideli, qui opere non præstat ea, ad quæ tenetur, vel ea, quæ nouit se debere operari. Accedit, quòd manifestum est ex huius epistolæ contextu, sermonem esse cum eo, qui se iustum reputabat. Ergo non cohæret, vt tepidi nomen repræsentet quemuis fidelem, qui in peccato sit. Sunt enim ex his multi, qui non dubitant se flagitiis esse coopertos. Hoc argumentum valet etiam contra expositionem quintam; si illa in vniuersum accipienda est de quouis hypocrita. Sunt enim ex his multi, qui nôrunt se esse fictos & sceleratos. Fortasse tamen Hieronymus non de quouis simulatore accipiendus est; sed de illo solùm, qui se ipsum decipit, & sibi in aliqua sanctitatis specie blanditur. Qua ratione hæc interpretatio concurrit cum vndecima, quam nos existimamus scopum attigisse.

Reiicitur 1. expositio ex suprà allatis.

Reiicitur sexta.

Sexta expositio, quæ ad monachos seu religiosos refertur, qui perfectionis studium abiecerunt, non tam intelligenda est esse huius epistolæ interpretatio, quàm optima accommodatio ex similitudine conscientiæ. Non enim constat Laodicensem fuisse monachum. Ex monachis verò illi propriè dicentur tepidi; qui, cùm perfectionis studium abiecerint, nihilominùs se iustos arbitrantur. Et sic etiam ista expositio ad vndecimam spectat, vt A infrà videbimus.

Reiicitur septima.

Septima expositio, si agat de iis, quorum reprehensio non est alia, quàm aliquantulum de feruore charitatis remisisse; satis refellitur ex discrimine huius epistolæ à prima, quæ ad Ephesinum scripta est. Ad hæc, reprehensio Christi ostendit Laodicensis culpam fuisse multò grauiorem.

Reiicitur octaua.

Octaua expositio egregiè depingit tepidum; ita tamen vt sermo sit de eo, qui se iustum existimat vt infrà constabit. Atque ita vndecima expositio non erit alia ab octaua.

Reiicitur secunda.

B Quartò aduerto, vbi teporis metaphora nõ aptè cohæret, hoc satis esse, vt expositio existimetur non esse germana. Hac de causa, secunda interpretatio meo iudicio coacta est. Cur enim magis diuiti auaro, quàm cuiuis alij scelerato nomen tepidi tribuatur? Quin etiam nulla ratione verisimile est, primitiuæ Ecclesiæ temporibus fuisse Episcopum nummis coaceruandis attentum. Neq; Tertullianus huiusmodi aliquid de Episcopo ipso somniauit. Præterea, vbi non solùm verisimile, sed etiam certum esset, Laodicensem Episcopum fuisse diui- C tem auarum; vt tamen ei tepidi nomen aptè conueniret, dicendum esset, eum propterea appellari tepidum; quia sibi persuadebat diuitias à se sine crimine congregari, neque de perfectione Christianæ vitæ admodum curabat. Atque hac ratione hæc expositio in vndecimam incideret.

Reiicitur quarta.

Quarta etiam expositio violenta est. Quia fidem repudiasse longè aliud est, quàm tepere. Præterquam quòd qui recessit à fide, iam est infidelis: epistolæ autem istæ ad fideles diriguntur, id est, ad septem genera fidelium.

Reiicitur nona.

De nona expositione similiter dico, eam non videri ad rem. Cur enim nomen tepõris occultæ su- D perbiæ tribuatur; nisi quis dicat se agere de huiusmodi superbo, qui se putet non grauiter Deum offendere in ea iactantia atque superbia; neque maiorem humilitatis siue modestiæ Christianæ perfectionem velit amplecti. Sic enim fieri potest, vt nomen tepidi iuxta vndecimam expositionem optimè conueniat eiusmodi superbo.

Cuiusmodi conscientiæ genus sit, quæ de tepore reprehenditur à Christo in hac epistola. E

Teporis nomine quid propriè intelligendum.

Qualis sit tepidorum status quàmque periculosus.

PRIVS mihi explicandum est, quid teporis nomine intelligam. Deinde ad disputationem accedam. Tepidus ergo, meã sententiã, in præsenti epistola is dicitur, qui Deum quidem non audet lethali crimine offendere sciens & volens; à perfectioris autem vitæ & purioris conscientiæ studio alienus est; quare facilè se propriis concupiscentiis permittit; & quæuis peccata deuorat, quæ sibi tantùm venialia videantur. Ac propterea se reputat F iustum, quòd sciens & volens peccatum mortale non admittat. De hoc genere hominum in vniuersum affirmari non potest, eos omnes excidisse à gratia Dei. Quamuis enim sæpè contingat, in peccatum mortale incidere eum, qui existimabat se non adeò grauiter peccare; vt Laodiceno contigerat: fieri tamen potest, vt eiusmodi occasiones vni aut alteri per aliquot dies, aut menses non occurrant. Quoniam verò maximum est eiusmodi teporis periculum, & valdè opus erat, vt de eo admonerentur tepidi: ideò epistola hæc ad Laodicensem scripta est, qui se reputabat iustum, eo quòd peccati lethalis, quod sciens & volens admisisset, sibi

 conscius

conscius non esset. Nihilominùs tamen Christus illum asserit esse miserum, pauperem, cæcum ac nudum: neque solùm in peccato lethali iacentem; sed etiam miseriorem, quam si datâ operâ à Dei gratia excidisset.

Huius expositionis auctores non eos tantùm esse existimo, quos in vndecima expositione nominaui, i. Gregorium, Albertum, Riberam, & Pererium; sed etiam eos omnes, quos retuli in expositione quinta, sexta, septima, octaua, & nona. Eos enim omnes video cum nostra expositione conciliari posse; & cogit (meo iudicio) textus epistolæ, vt existimem eos loqui de tepido, qui se iustum reputet, & tamen in peccato sit.

Statuitur & probatur vera sententia.

Atque hæc de auctoritate. Quod ad rationem attinet; si tepor animi (vt dicebamus) particeps debet esse imperfecti caloris & frigoris; & animus seu voluntas tunc feruet, cùm valdè amat; tunc friget, cùm amare non vult: quid quæso aptius, quàm vt tepida dicatur voluntas, cùm homo amicitiam Dei videtur aliquo modo expetere, scilicet quia non audet sciens & volens eius mandata violare: hæc tamen amandi voluntas adeò est tepida, vt de cetero gratificari Deo parum aut nihil curet? Certè qui scienter peccatum lethale committit, eo ipso expresè vult à Dei amicitia recedere: atque adeò non tepet, sed omnino friget, & manifestè improbus est; qualem describit Christus in epistola ad Sardensem. In qua Episcopus ille non de alio flagitio vel scelere arguitur, nisi de omissione eorum, ad quæ nouerat se ex officio teneri. Cùm ergo contextus & ratio perspicuè doceant, non esse idem genus conscientiæ Sardensis, & Laodicensis; & vterq; à Christo asseratur lethalis criminis culpa inquinatus: eò prorsus deuoluitur discrimen, vt ille per improbitatem sciens & volens peccauerit; iste verò à propria concupiscentia abstractus & illectus per teporem non animaduerterit se Deum offendere, & tamen ab ipsius gratia exciderit. Hinc est, vt cum Sardensi non id agatur, vt agnoscat se esse in peccato; sed potiùs tanquam ad eum, qui sibi suæ improbitatis conscius est, dicatur illi; *Veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te; si tamen pœnitentiam egeris, non delebo nomen tuum de libro vitæ; nec erubescam te confiteri coram Patre meo.* Cum Laodicêsi autem id in primis agatur, vt suam miseriam agnoscat; & se esse pauperem, cæcum, ac nudum.

Tepidum ferè sui teporis non ignarum esse.

Vbi aduertendum est, tepidum quidem non ignorare se esse tepidum: nouit enim se nolle datâ opera peccare mortaliter: & nouit se non esse feruidum in charitate Dei, neque efficaci & prompta voluntate ea amplecti, quæ maioris perfectionis sunt & maioris obsequij Dei. Non igitur ignorat teporem suum; magnitudinem tamen sui periculi, aut suæ etiam conditionis miseriam non agnoscit. Et propterea in persona Laodicensis tanta asseueratione docetur à Christo, quàm magnum sit eiusmodi teporis non modò periculum, sed etiam miseria atque calamitas.

Duplex nodus contra prædictam interpretationem.

Contra hanc tamen explicationem duo obiici posse video. Alterum est, teporem eius, qui de perfectionis studio non admodùm curat, sæpe vacare à culpa lethali: quare si in his septem epistolis, quicunq; fidelis habere debet aliquã ad se scriptam; nõ solum esset agêdũ de tepido, qui est in peccato mortali, sed etiam de eo, qui nondum excidit à gratia Dei. Alterum est, non videri ad rem ignorantiam illã tepidi, qui non putabat se peccatum lethale admittere: quia hæc ignorantia nõ aggrauat peccatũ, sed potiùs eleuat: in præsenti autẽ nõ agitur de peccato tepidi eleuando. Imò verò plurimi doctores,

A iiq; grauissimi, hoc discrimen reperiũt inter tepidũ & frigidũ; quòd tepidũ valdè accusat scientia, frigidũ nonnihil excusat ignorãtia: & propterea dicũt, tolerabilius esse peccatũ frigidorũ, iuxta id 2. Pet. 2. 21. *Melius erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum conuerti.* Sic sanè Saluianus li. 4. de prouidentia, sic D. Ambrosius, sic D. Thomas, sic ceteri in prima expositione relati. Accedit, quòd sicut lux corporea solet esse principium caloris corporei; sic etia lux spiritualis, caloris spiritualis principium est: per eã enim accenditur affectus.

Discrimen inter tepidum & frigidum.

B Atq; ita ille propriè est omnino frigidus, qui caret cognitione, per quã inchoatur bonũ desideriũ: ille autẽ tepidus, qui calefieri cœperat. Cælestem enim lucẽ statim cõsequitur inchoatio boni desiderij. Ea verò est tepidi culpa, quòd nolit vlteriùs progredi ad eius desiderij perfectionem & exequutionem.

Soluitur primum. Tepidi periculum.

Ad primum Respondetur, in his septem epistolis agendum fuisse de septem conscientiarum generibus, non tamẽ de singulis in vnoquoq; genere differentiis, quod esset infinitum. Vt ergo omnes tepidi animaduerterent, quantum sit in spirituali C tepore periculum; prudentissimè propositum fuit exemplum eius tepidi, qui ad eam miseriam deuolutus erat, in quam frequentissimè incurrunt tepidi. Cùm enim tepor permittat hominem propriis indulgere concupiscentiis, eásque fouere & alere; atque illæ fumum & caliginem excitent, quibus animarum oculi excæcantur; facilè fallitur miser animus, & per illusionem lethalia accipit vulnera, vbi se leuiter solùm tangi existimabat. Neque de eo periculo sermonem instituo, a quo non longè etiam aliquando abest tepidus, scilicet vt à concupiscentiæ pellacia eò adducatur, vt scienter à gra-D tia Dei discedat. Omitto istud nunc: quia hoc est transire ab statu tepidi ad improbitatem manifestam. Sed durante etiam tepore (id est tepida illa voluntate non admittendi peccatum lethale, neq; tamen maiorem perfectionem amplectendi) maximum subest periculum sæpe deuorandi per imprudentiam peccati lethalis venenum. Atque hæc est doctrina, quam ex huius epistolæ sapientia, & animarum tractandarum experientia certissimam esse norunt vitæ spiritualis magistri.

Soluitur secundum.

Ad secundum fateor plurimos Doctores sapiẽ-E tissimè decernere, peccata fidelium ceteris paribus esse grauiora quàm peccata infidelium: quia ignorantium crimina leuiora sunt. Verùm sapientia hęc & fidei lux quæ peccata fidelium atque sapientum conuincit esse grauiora, communis est fidelibus siue improbis, siue tepidis. Quare, vbi inter ipsos fideles agitur de discrimine tepidorũ ab improbis; non cohæret vt discrimen tepidi ab improbo desumatur ex tepidi fide & scientia, & improbi infidelitate & ignorantia. Doctrina ergo illa D. Ambrosij, Saluiani, & D. Thomæ verissima est, & metaphora etiam tepidi non erat alioqui inepta ad Christianos cum infidelibus comparandos. Nos F tamen ex aliorum doctorum sententia, & ex huius epistolæ contextu contendimus, in præsenti propriè non agi de fidelibus iis; qui, quoniam proiecerunt se ad sceleris audaciam; improborum nomen merentur, sed de iis tantùm, quos tepor imprudẽtes, & nihil tale cogitantes in peccati lethalis miseriam adduxit. Atque ex iis etiam non negamus, (si sint cetera paria) grauius esse peccatum eorum, qui doctrinâ fidei & sapientis disciplinæ institutis pleniùs erant instructi. Sed quod attinet ad discrimen tepidi ab improbo (siue Laodicensis à Sardensi) sine dubio tepidus non peccabat de industria, sed per imprudentiam & illusionem deceptus. Alioqui

Alioquin non diceretur ei, *Nescis, quia tu es miser & miserabilis, pauper, cæcus, & nudus.* Et fateor quidem ex hoc capite, id est, ex hac imprudentia & incogitantia nonnihil eleuari peccatum tepidi. Nihilominus tamen Christus prudentissimè ait, *Vtinam frigidus aut calidus esses!* de quo infrà.

Quid sit tepidi propriũ, prout ab improbo distinguitur.

Ad illam lucis similitudinem, respondeo, aptè considerari in tepido fideli, cum priùs fuisse illuminatum à Deo. Verùm hæc fidei & bonarum inspirationum illuminatio communis fuerat fideli tepido & fideli improbo: illud autem est proprium tepidi, quòd mediocrem (vt ita dixerim) amicitiam cum Deo velit; veram & perfectam non velit.

Superiores aliæ expositiones aliqua ex parte cũ nostra conciliantur.

Præterea ex nostra expositione, nisi me fallo, facilè intelligitur eas, quæ videbantur variæ esse expositiones de statu tepidi; nempe quintam, sextam, septimam, octauam & nonam; eodem omnes spectare, & egregiè conciliari. Primùm enim quinta expositio (quæ videtur loqui de hypocritis & religionis simulatoribus) nobiscum facit; si notes, duplicem esse hypocrisim; alteram eorum, qui sanctitatis simulatione alios fallere volunt, se ipsos tamen non fallunt; norunt enim se esse sceleratos: alteram **C** eorum, qui se ipsos primùm fallunt, dum se iustos reputant; deinde tales ceteris videri volunt, quales sibi videntur.

Duplex hypocriseos genus.

Quæ hypocrisis sit periculosior.

Primum ergo genus hypocrisis, quantumuis subtile videatur, crassum est: neque eius contagio valdè peruagatur. Secundum verò est multò subtilius & vsitatius. Quæ enim callidior Dæmonis fraus, quàm ipsum decipere deceptorem; & in animum illi inducere, eam non esse fraudem, sed veram iustitiam? Porrò hoc malum adeò commune est, vt vix aliud sit peruagatius inter eos, qui non sunt palàm scelerati, & proiectæ ad scelus audaciæ. Veram enim perfectamque sanctitatem amplecti paucorum est; specie tamen aliqua iustitiæ decipi, & illico se iustum reputare & reputari velle; næ hoc familiare est, & in ipsis etiam monasteriis valdè timẽdum; & sanè dubitabit nemo, quin genus hoc ad eum teporem spectet de quo nos hanc epistolam interpretamur. Illud cuipiam nouũ fortassè videatur, quòd hypocritæ sint, qui se ipsi fallunt. Ego autem contrà sentio, scilicet hanc esse hypocrisim, de qua frequentiùs Christus loquitur in Euãgelio. Quò enim latiùs peruagatur hoc malum, eò sæpius admonendi erant fideles, vt ab eo sibi cauerent. Constat autem à Christo appellari hypocritas eos, qui se ipsi, falsa iustitiæ specie, iustos reputant. Expende illa verba Matthæi septimo, 5. *Hypocrita, eiice primùm trabem de oculo tuo; & tunc videbis eiicere festucam de de oculo fratris tui.* Ex quibus verbis Hieronymus, Matthæi sexto, in principio, colligit eum, qui sibi iustus videtur, cùm non sit, hypocritam esse. Et 2. aduersus Pelagian. c. quinto, ait: *Quamuis aliis vitiis carere possimus; hypocriseos maculam non habere, aut paucorum est, aut nullorum.* Quare, cùm Hieronymus tepidi nomen de hypocrita & simulatore Religionis exponit; de eiusmodi hypocrisi omnino intelligendus est, vt patet ex contextu. Quia Laodicensis de eo reprehenditur, quòd cùm esset pauper, cæcus, & nudus, &c. nesciret se esse cæcum. Certè non aliter ac ille, cui dicitur, *eiice primùm trabem de oculo tuo.* Ex quo patet, eiusmodi hypocritam non videre; suam tamen cæcitatem ignorare.

Ex dictis facilè cernitur, sextam etiam & septimam tepidi expositionem, & similiter octauam in nostra excludi, & cum ea optimè cohærere. Transeo ad nonam, quæ tepidum explicat esse illum, qui de virtute aliqua aut bonis operibus superbit, & vanè gloriatur; vt (verbi gratia) de virginitate.

Duplex inanis gloriæ genus.

Nota ergo duplicem esse vanam gloriam; alteram nimirum, **A** qua homo quispiam sibi tribuit perfectissimam sanctitatem. Alteram, qua specie aliqua iustitiæ deceptus, iustum se ipse reputat, & reputari à ceteris vult: quamuis perfectioris vitæ studium manifestè respuat. Primum ergo genus superbiæ paucorum est; alterum verò frequentissimum, vt dicebamus. Et de eiusmodi vana gloria sine dubio intelligenda est nona explicatio tepidi; vnde hanc etiam explicationem comprehendit nostra.

Frigidũ esse aut calidum Laodicenum cur malit Christus, quã tepidũ. Referuntur aliorum explicationes.

Vtinam frigidus esses, aut calidus.] Qui existimant frigidum esse eum, quem excusat ignorantia (vt in- **B** fidelem) & tepidum, quem accusat fides atque conscientia; facilè se expediunt à difficultate horum verborum. Aiunt enim peccata fidelium ceteris paribus esse grauiora. Vnde diuus Ambrosius ait, *Tolerabilius illi fuerat, fidem non accepisse*; & eisdem verbis vtitur diuus Gregorius 3. Pastoralis c. 35. Præterea decima etiam expositio difficultatem declinat, accepto frigidi nomine pro eo, qui de peccatis suis dolet; vel pro eo saltem, qui formidine pœnæ à peccatis deterretur. Et facit, quòd in potionibus & frigida & valdè calida placent; tepida autem displicent. In nostra tamen explicatione, cùm frigidus sit, **C** qui dedita opera peccat, & videt se esse peccatorem; tepidus autem qui peccati illecebra deceptus, excidit à gratia Dei, non tamen putauit se peccatum lethale committere; maior est difficultas, qua ratione Christus dicat, *Vtinam frigidus, aut calidus esses.* Constat enim grauiùs peccare eum, qui sciens & volens peccatum lethale commisit; quàm eum, qui verè venenum peccati lethalis obbibit; sed non putauit se adeò grauiter delinquere. Quid ergo est, *vtinam frigidus, aut calidus esses!*

Thomas Anglicus notat hæc verba ad exaggera- **D** tionem pertinere: sed non cohæret, vt quod Christus adeò asseuerat (huc enim spectant illa verba, *hæc dicit Amen, testis fidelis & verus*) accipiatur, vt hyperbolicè dictum.

Zegerus notat frigidi nomen in præsenti accipi debere pro eo, qui suam agnoscit frigiditatem. Et probatur; quia Laodicensis, qui de tepore reprehenditur, verè exciderat à gratia Dei, atque adeò verè frigebat. Quare illa verba, *Vtinam frigidus esses,* [illegible] cognitionem suæ miseriæ referenda esse videntur. Verùm hæc quoque responsio non satisfacit: quia simul ait Christus, *Vtinam frigidus esses aut calidus!* **E** Sed calidi nomen non referendum est ad agnitionem, sed ad veritatem: ergo similiter etiam nomen frigidi. Neque satis est, quòd Laodicensis verè exciderat à gratia Dei, vt aptè dicatur frigere. Tepere enim & frigere transferuntur ad animum considerato affectu, quem in se ipse experitur; quare, qui sciens & volens non vult recedere à gratia Dei, non dicitur aptè frigere, sed tepere.

Quidam alius iuxta sextam tepidi explicationem (quæ frigidi nomine intelligit sæcularem; religiosos autem, qui longè absunt à vitæ religiosæ studio & amore, appellat tepidos) notabat, non aliter hęc esse **F** accipienda, quàm si de eiusmodi Monachis diceretur, Vtinam aut essent sæculares, aut vitæ religiosę, quam professi sunt, amatores! Verùm in ea loquẽdi ratione eò respici videtur, vt illa vitia, quæ in religioso grauiora sunt, in sęculari essent minùs grauia: quemadmodum etiam eadem peccata in ethnico sunt tolerabiliora, quàm in homine Christiano. At, frigidum esse, est peccare scientem atque volentem; quod omnino videtur esse grauiùs, quã tepere. Neque solùm hoc verum est, si cum tepidi vita comparentur grauissima frigidorum scelera atque flagitia; sed etiam quamuis in statu frigidi nihil aliud consideretur, quàm id quod per se includitur in ratione

frigidi, id est, peccare scienter, & Dei amicitiam contemnere. Nam ceteris paribus omnino grauius est frigere, quàm tepere.

Superbia, præsertim occulta, periculum.

Aliqui ad peccatum superbiæ respiciunt, quod existimant esse grauissimũ in iis, qui falsò existimãtes se esse iustos, & de sua iustitia gloriantur, & ceteros præ se ipsis despiciunt. Et huc spectare videtur, quod in præsenti ait Rupertus de virgine tepida atque superba, *Vtinam potius esses corrupta, & humilis*. Huc spectat quod ait Augustinus 14. de ciuit. c. 2. *Deus permisit à barbaris virgines violari, vt superbiam deponerent*. Et serm. 55. de verbis Domini. *Audeo*, inquit, *dicere, superbis continentibus expedit cadere*. Vide multa similia in Gregorio lib. 32. Moral. c. 12. & lib. 26. c. 12. & 13. in Cassiano de spiritu fornicationis, lib. 6. c. 18. & 22. & collat. 12. & c. 4. 6. & 16. in Basilio homil. 22. in August. lib. 1. de ciuit. 28. & 10. 9. in Ioan. epist. tract. 7. in D. Thom. 2. 2. q. 153. art. 4. ad 2. & q. 162. ar. 6. ad 3.

Explicatur vera sententia, cur frigidum aut calidũ esse præstet quã tepidum.

Hæc tamen dupliciter accipi possunt. Primò propter grauitatem peccati superbiæ: & certum est occultam superbiã eò vsque peruenire posse, vt sit peccatum multò grauius, quàm luxuria manifesta. Nõ tamen video, quid cogat Laodicensem existimemus fuisse adeò superbum. Illa enim verba, *Dicis, quia diues sum & locupletatus, & nullius egeo; & nescis, quia tu es miser & miserabilis*, &c. omnino videntur adiecta ad explicationem teporis. Tepidorum enim est se iustos reputare; & sine magno alio superbiæ peccato, ex eo solùm, quòd non animaduertant se excidisse à gratia Dei, falsa iustitiæ præsumptione credunt se diuites, & nesciunt se esse pauperes, cęcos, & nudos. Et quamuis eorũ superbia non sit sẽper adeò grauis, vt manifestę luxurię grauitatẽ excedat; nihilominus prudentissimè & verissimè dicitur id, quod ausus est Augustinus dicere; videlicet expedire eis ad salutẽ, vt permittantur cadere in peccatum manifestum: vt sic suam agnoscentes miseriam, supplices à Deo veniam precentur, & per veram pœnitentiã salui fiant. Atque hæc est secunda illorum verborum explicatio, nimirum expedire eis, vt cadant. Non quòd superbia eorum grauior sit, quàm luxuria manifesta; sed quòd tepor atque superbia, quæ illum comitatur, non sinant eos se peccatores reputare: atque ita fit, vt peccatum quod erat ex se leuius, sit multò periculosius. Hæc verò videtur esse legitima explicatio illorum verborum, *Vtinam frigidus, aut calidus esses*. Sic sanè Ribera noster; cui apertè fauent Glossa & Thomas Anglicus. Glossa ait, *Non optat eum frigidũ simpliciter; sed talem, de quo maior spes habeatur*. Thomas verò ait, *Sermo est de frigido, non quantum ad frigiditatem & culpam; sed quantum ad dispositionis maiorem facilitatem*. Expende etiam verba Cassiani collatione 4. c. 19. vbi explicat hũc locũ, & ait; *Frequenter vidimus de frigidis atque carnalibus, id est, de secularibus ac paganis ad spiritualem peruenire feruorem, de tepidis atque animalibus omnino non vidimus*.

Religiosorũ periculum, qui ad perfectionem niti non student.

Atque ex his intelligitur valdè conueniens fuisse, vt Christus Dominus in hac epistola adeò asseueraret, optare se vt Laodicenus potiùs esset frigidus, quàm tepidus; vt teporis statum fideles perhorrescant: & vt Ecclesiastici præsertim & Religiosi animaduertãt, se esse in valdè periculoso statu interim, dũ non seriò statuunt atque decernunt, non solùm non committere id, quod peccatum esse lethale existimauerint; sed etiam perfectioris vitæ studium omnino amplecti.

Neque frigidus, neque calidus.] Zegerus notat hoc fuisse prouerbium; sicut aliud, *Neque intus, neque foris*, apud Irenæum lib. 1. c. 9. Simile est nostrum, *Neque caro neque piscis*, Id quod Hispanè venustiùs adhuc sonat; *Ni es carne, ni pescado*.

Euomere ex ore, quo sensu hic sumendum.

Incipiam te euomere ex ore meo.] In hac allegoria siue metaphora oportet interpretem sobrietatis memorem non anxiè disquirere, qua ratione tepidus intelligendus sit fuisse in Christi ore seu ventriculo. Coactum est hoc, & minimè necessariũ. Sicut enim apud Liuium respublica dicitur vix potuisse cõcoquere aliquem senatorem; id est, vix potuisse ferre illum; neque vllus in explicatione quærit ventriculum reipublicæ. Sic euomere dicitur Christus eum, quem iam quodammodo ferre non potuit, & deinceps detestatur. Quod verò non dicatur ex stomacho, sed ex ore; forsan ad phrasim referendum est. Eodem enim spectat non posse deuorare, & non posse concoquere. Et fortassè oris nomen ad Christi sententiam respicit; quæ videtur ore proferri, & per eam proiicitur à Christo, quem Christus respuit. Qui plura volet, legat Ansbertum, & Viegam hîc.

Ratio philosophica, cur tepida aqua stomacho nõ retineatur.

Si verò à Medicis seu Philosophis quæras, cur calida & frigida bene retineantur, tepida autem nõ? Dicent, ventriculi partes ad moderatum calorem blandum ac suauem laxari & extendi; atque id primo occursu cum quadam voluptate accidere; sed mox eam verti in tristitiam & anxietatem; ob quam accidit nausea & vomitus. Sic Vallesius de sacra Philosophia, cap. 20. vbi adduxit exemplum animalium crusta tectorum; quæ videmus, quæcunque causa doloris accedat, siue mordens, siue pungens, se [illegible] ahere: per solã tamen tepida, seu ad solis moderatum calorem distendi. Quòd verò laxatus ventriculus statim subuertatur è cibo, explicat ille exemplo manus laxatæ; quæ euertitur ab eodem pondere, quod firmiter constricta facilè sustentaret. Atque hæc quidem, quod ad Philosophiam attinet, ita se habent. Singula tamen velle in præsenti metaphora applicare, meo iudicio non est prudentis interpretis. Cogitare enim frigidum à Christo retineri, non cohæret. Neque aliò spectat hæc metaphora, quàm vt intelligamus, tepidi mores adeò displicere Christo, vt valdè timendum sit, Christi patientiam erga illum commutandam esse in eiusdem detestationem.

Quando aliquis à Christo dicatur euomi.

Sed omissa metaphora, & rem ipsam considerando; ait Ribera tunc dici aliquem à Christo euomi, cùm à corpore mystico Christi, id est, ab Ecclesia expellitur: atque id quidem in hac vita contingere per infidelitatem, sed magis propriè id contingere post mortem per extremam damnationem. Quia tunc homo ita redditur detestabilis Christo, vt nũquam ampliùs reconciliari valeat. De hac igitur eiectione existimat Ribera Christum in præsenti loqui; *Quia sine dubio*, ait, *sermo est de tepido, qui excidit à gratia Dei*: subdit tamen hæc Domini verba posse etiam transferri ad iustum nonnihil tepentem: & eum etiam posse dici euomi, cùm in peccatum lethale incidere permittitur.

Ad hæc assero primò, opus esse, vt ista comminatio ea ratione explicetur, vt non contineat communem solùm seueritatem aduersus peccatores; sed specialem & propriam contra tepidos, & quæ aptissima sit, vt eis singulariter proponatur. Quare nõ videtur explicanda de condemnatione extrema: quia in ęternum perire commune est omnibus peccatoribus, nisi egerint pœnitentiam.

2. Assero, vomitus metaphora repræsentari irreconciliabilem detestationem.

Venialia parui ducere quàm sit periculosum.

3. Assero, tepidum tunc aptissimè dici à Christo euomi, cùm induratur in peccato, & quodammodo proiicitur extra curam diuinæ prouidentiæ. Huius autem comminationis particula, (quæ propter venialem etiam teporem meritò timeri debet) est pri

A eſt priuari iis auxiliis, quæ non conceduntur omnibus iuſtis; ſed iis ſolùm, quos Deus maiori fauore proſequitur. Quãtum verò periculum inde immineat labendi in peccata lethalia, & tandem in veram obdurationem; id ſpiritualium virorum conſiderationi relinquo.

4. Aſſero, comminationẽ hãc ſic explicatã aptiſſimã eſſe reſpectu teporis: & per illam doceri fideles, teporem eſſe ipſiſſimam viam ad obdurationem in peccato. Quã ſententiã nihil aptius videtur proponi potuiſſe tepidis; vtpote qui exiſtiment

B ſe valdè alienos eſſe ab obduratione in peccato, & valdè eam deteſtari.

Quid ſit, incipiam te euomere.

Incipiam te euomere.] Obiiciat aliquis, verbum Græcum μέλλω, non ſignificare inceptionem: ſed ſolùm quod futurum ſit. Huic obiectioni reſpondeo, negari non poſſe, quin eo verbo non ſemper ſignificetur, quid proximè fieri debeat; ex contextu tamen id ſæpe intelligi, & tunc optimè explicari ſenſum per verbum Incipio. Vt Ioannis 4. 47. dicitur de filio reguli, *incipiebat enim mori*, vel agebat animam. Actorum 3. num. 3. *Is cùm vidiſſet Petrum & Ioannem incipientes introire in templum*: &c.

C 27. 30. *Cùm miſiſſent ſcapham in mare ſub obtentu, quaſi inciperent à prora anchoras extendere.* Et paulò pòſt, *Cùm lux inciperet fieri.* Vbi etiam *incipere* vertit Eraſmus. Similiter ergo in præſenti, licèt verbum Græcum μέλλω, per ſe non requireret, vt proximè futurum eſſe intelligeremus: ex contextu tamen optimè id collegit interpres; quia tepida ſi bibatur, proximè ſequitur vomitus. Et ſimiliter etiam vertit Eraſmus.

Ad ſenſum autẽ præcipuũ non parũ conferebat,

D vt intelligeremus non ſolùm futurum eſſe, vt tepidus euomatur; ſed etiam Chriſtũ cõminari futurũ eſſe, vt citò euomatur, niſi deſinat eſſe tepidus. Id quod ad incutiendum tepido timorẽ aptiſſimũ eſt. Ea enim ratione ſignificatur, ſæpe Deum non permittere, vt tepidus diutiùs in eo ſtatu permaneat: quare timeri debere, eum eſſe citò proiiciendum, niſi citò incaleſcat & ferueat. Huc videtur ſpectare noſtri interpretis verſio. Ex qua etiam confirmatur, vomitus metaphoram in præſenti non eſſe referendam ad æternam damnationem; ſed ad id, quod eam præcedit, id eſt, ad derelictionem Dei.

Quorſum hic vomitionis metaphora.

Nota denique, vomitus quidem metaphoram

E videri ſordidam & fœtidam: ſed propterea fuiſſe ſelectam, vt denotetur, quàm deteſtabiles fiant, qui à Chriſto ſunt derelicti atque proiecti. Simile eſt illud Threnorum 4. 5. *Qui nutriebantur in croceis, amplexati ſunt ſtercora.*

Verſ. 17.

Quia dicis, quod diues ſum, &c.] Si quis Grammaticam primo aſpectu conſideret; iudicabit fortaſſe hunc eſſe ſenſum; Tu dicis me eſſe diuitem: ego autem dico te eſſe pauperem. Imò verò ad ſententiam non malè cohærebat. Tepidi enim, vt ſuũ teporem excuſent, aiunt Chriſtum eſſe valdè diuitem, nec opus illi eſſe vt in eius obſequium fide-

F les admodum ſe diuexent. Nemo tamen videtur huiuſmodi conſtructionem ſequutus: ſic enim omnes interpretantur, *dicis quia diues ſum*, id eſt, dicis te eſſe diuitem; à qua interpretatione non videtur recedendum.

Explicatio tamen Andreæ, Aretæ & aliorum, qui de huius mundi diuitiis exponunt, iam ſuprà à nobis impugnata eſt.

Quomodo Laodicenus ſe diuitem eſſe iactaret.

His ergo omiſſis: illud *quia*, reddit rationem, cur Laodicenſis appellatus ſit tepidus, & cur euomendus eſſe à Chriſto dictus ſit. Conſtructio autem videtur eſſe huiuſmodi. *Quia dicis, quòd diues ſum*; id eſt, Quamuis enim tu tibi videaris diues, re vera ta-

A men longè abes à veris diuitiis; quin etiã valdè es *miſer & miſerabilis*, &c. Diuitiarum autem nomen, vel ad gloriationem in Chriſti diuitiis referendum eſt; ſcilicet quia Laodicenus ex eo ſe diuitem aut locupletẽ reputaret, quòd Chriſtianus eſſet, & poſſet diuitiis Chriſti frui; vel fortaſſe ad ſapientiæ poſſeſſionẽ, quòd ſe ſapientem crederet, nec aliena indigentẽ doctrina; vel etiã ad virtutis opes. Eſt enim proprium tepidorũ valdè gloriari, quòd nullus ſibi peccati lethalis conſcij ſint; & præſertim ſi annos aliquot, eam conſcientiæ puritatẽ ſe obſer-

Tepidi qua ratione ſe ipſi decipiant, & obcæcent.

B uaſſe credant. Accedit, quòd plerunque conferunt ſe cũ iis, quos ſuſpicantur ſceleribus eſſe coopertos; & illorum ſcelera cũ ſuis bonis operibus comparantes, non dubitant ſe felices prædicare, & nullius ope indigentes. Verùm in ſuis virtutis opibus valdè falluntur miſeri: & in Chriſti etiam diuitiis & in fidei atque ſapientiæ Chriſtianæ felicitate cõtingit eis, ſicut illi de quo loquitur Salomon Eccle. 6. 1. *Eſt & aliud malum, quod vidi ſub ſole, & quidem frequens apud homines; vir cui dedit Deus diuitias, & ſubſtantiam & honorem; & nihil deeſt animæ ſuæ ex*

C *omnibus, quæ deſiderat: nec tribuit* Deus poteſtatem, *vt comedat ex eo, ſed homo extraneus vorabit illud. Hoc vanitas & miſeria magna eſt.* Sicut ergo huiuſmodi homo in eo, quòd ſe beatum ac felicem prædicaret; omnino eſſet irridendus; quia ſi anima eius nõ vtatur bonis ſuis, initium illud felicitatis, quod habet in arca, potiùs oſtẽdit quãta ſit eius miſeria: ſic tepidus, dũ propter lucem cæleſtẽ ac bona deſideria ſe felicẽ iactat, valdè errat. Illa. n. dona Dei, ſi ex eis nõ comedit miſer homo, nõ ſolũ nõ faciunt illum beatum; ſed eo etiam magis eius miſeriã probant,

D quo ipſa ſunt in ſe ipſis maiora & præſtantiora.

Miſer & miſerabilis, pauper, cæcus, & nudus.] Ex his quinque epithetis, duo prima generalia ſunt, quibus indicatur tepidum eſſe ita ærũnoſum, vt omnibus commiſerationem commouere debeat. Reliqua verò tria continent explicationem, ſiue enumerationem miſeriarũ tepidi. Quaſi diceret Chriſtus, meritò tepidũ appellari miſerum; eo quòd ſit pauper, cæcus, ac nudus. Atque ita his tribus ſtatim reſpondent tres exhortationes: videlicet paupertati, *ſuadeo tibi emere à me aurum probatum, vt locuples ſias.* Nuditati; *veſtimentis albis induaris*, vel *induere, vt non appareat confuſio nuditatis tuæ.* Et cæcita-

Antitheta elegantia in Chriſti verbis.

E ti, *collyrio inunge oculos tuos, vt videas.* Vt autem elegantia iſtius diſtributionis intelligatur, nota valdè videri inter homines felicem eum, qui triplici bono inſtructus ſit, diuitiis, honore, & ſapientia. Suppoſita enim corporis integritate & ſalute (quæ nõ tã ad felicitatẽ pertinet, quã ad felicitatis vel miſeriæ ſubiectum, vt patet in damnatis) illis tribus videtur contineri humana felicitas. Quare è conuerſo omnibus numeris abſoluta miſeria erit eius; in quo paupertas, ignominia, & ſtultitia coniungantur. Hæc ergo tria ſignificantur illis tribus vocibus *pauper, cæcus, & nudus.* Nuditas enim ad ignominiã

F pertinet, vt ipſe textus exprimit; cęcitas ad ſtultitiã vt ſtatim videbimus. Quòd ſi quis velit vt *miſeri* & *miſerabilis* nomen ad ægritudinẽ animi referatur; eius expoſitionis auctorem habebit Ambroſium.

Verſ. 18.

Quid per aurum ignitum denotetur.

Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples ſias.] Quàm aptè per aurum ſignificetur charitas, diximus cap. 1. atque ea expoſitio in præſenti aptiſſima eſt, licèt nonnulli de auro ſapientiæ exponant (vt Gregorius, Primaſius, Ambroſius, Andreas.) Quod verò nos legimus ignitum probatum, Græcè legitur πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς, quod ad verbum redditur *ignitum ex igne.* Qui autem Græcè norunt, aiunt ea phraſi nihil aliud ſigni-

Græcè ignitũ ex igne, & quo ſenſu.

gnificari, nisi aurum igne exploratum & purificatum. Quare in nostra versione participium illud *probatum* explicat, quomodo dicatur ignitum, non quia ardeat, sicut ferrum candens; sed quia igne fuerit purificatum. Hac ratione idem est aurum ignitum probatum, quod aurum purum putum. Vellem tamen doceri locos alios, vbi eiusmodi reperiatur phrasis *ignitum ex igne*, fortasse enim hæc phrasis insolens est, & quæ alibi non facilè reperiatur. Satis enim fuerat dixisse in Græco *aurum ignitum*, ad significandum aurum igne examinatū. Quare quod adiicitur *ex igne*, postulare videtur, vt interpretationi etiam adiiciatur aliquid. Fortasse ergo illud *ex igne*, quod in Græco legitur, referendum est ad verbum, *eme*; vt constructio huiusmodi sit; Accede ad fornacem, in qua ardet aurum; & ex ea ipsa fornace eme aurum purum putum. Vide illud Plinij lib. 33. cap. 3. *Auri experimento ignis est, vt simili colore rubeat, quo ignis; atque ipsum obryzū vocant.* Emere igitur ex igne, erit accedere ad inflammatā Dei charitatem per deuotam meditationē; & oblato pretio postulare, vt illius auri igniti aliqua particula, mihi concedatur. Neque enim hoc aurum aliter possidetur, nisi homo accedat ad ipsū Dei ignem, & eius flammas sentiat. Emptionis verò metaphora postulat, vt ad huius auri comparationem omnino velit homo iis carere, quibus ad maiorem Dei gloriam priuari necesse est. Sed quia vilia valdè sunt, quæ homo relinquit, si comparentur cum diuitiis, quas lucratur; ideò dicitur Isaiæ 55.1 *Emite absque argento & absque vlla commutatione.* Notandum autem est, quàm aptè dicatur tepido, qui se diuitem putabat, cùm esset pauper; si velit esse diues, opus esse, vt Dei charitate inflammetur, & aurum charitatis cum rerum terrenarum dispendio possideat. Is enim verè diues est, qui propter charitatem Dei relinquit omnia, quæ cum perfectione charitatis pugnant.

Aurum obryzum, quod sit, ex Plin.

Fortasse etiā doctrina ipsa Euangelica & mysteria, quæ nobis in ea proponuntur, appellantur *aurum ignitum* in præsenti. Vide Psalm. 17.31. *Eloquia Domini igne examinata.* Psal. 18.11. *Desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum.* & Prouerb 30.5. *Omnis sermo Dei ignitus.* Cùm ergo tepidus ex cognitione doctrinæ Euangelicæ se diuitem reputaret, congruè admonetur, vt si verè diues esse velit, accedat ad eum ignem, vbi eius doctrinæ dignitas & pretium cernitur; (id est, ad Christi passionem & charitatem) & inde emat sibi ardentem illam cognitionem, quę inflammat hominem, & inflammando diuitem facit. Per solam enim cognitionem frigidam vel tepidam nemo euadit diues.

Per aurum ignitum doctrinā Euangelicam figurari.

Et vestimentis albis induaris.] Ex Græco ad verbū redditur, *& vestimenta alba, vt induaris.* Quare verbum illud *emere*, non solùm refertur ad aurum, sed ad vestimenta etiam alba. Nostra ergo litera, vt eā constructionem admittat, sic videtur ordinanda; eme à me aurum vt locuples fias; & vestimentis albis emptis, induere illis. Porò his vestimentis verum bonæ conscientiæ gaudium significari diximus suprà in epistola ad Sardensem. Pendet autem hoc gaudium ex vera sanctitate, quam etiam considerauit Paulus veluti vestem, ad Coloss. 3.12. *Induite vos, sicut electi Dei sancti & dilecti, viscera misericordiæ, benignitatē, humilitatē, modestiam, patientiā, &c.*

Vestimenta alba quæ dicantur.

Et non appareat confusio nuditatis tuæ.] Sordidis vestibus & ignominiosis indutus videtur esse is, qui sceleribus est coopertus. Tepidus verò, qui neque sceleratus est neque probus, videtur potius esse nudus, quàm sordidè vestitus. Iam, ea nuditas ignominiosa est. Iubet ergo Christus, vt tepidus, si velit non apparere coram Deo nudus, cooperiat se vestibus iis, quas ille in suis seruis requirit: alioquī enim sicut odio prosequitur Deus eos, qui vestibus sordidis se cooperire non erubescunt; sic etiam auersatur eos, qui nudi sunt.

Et collyrio inunge oculos tuos, vt videas.] Collyrium est medicamentum oculorum. Cuius virtus in eo sita est, quòd reprimit noxiū humorē, qui ad oculos fluebat, & impediebat visū. Hoc symbolo autē aptè significari attentā rerū diuinarū meditationē; quæ oculos animæ aperit; vt cernant ea, quæ opus sunt; arcetque impedimentū illud, quod ex perturbationibus & affectionibus inordinatis contingere solet, quibus animæ visus offuscatur, & impeditur. Ita ferè Primasius, qui affert id Psalm. 18. 9. *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos*; & similiter Beda, Haymo Richardus, Glossa, Anselmus, Hugo Serranus Paulò aliter Ambrosius, & Albertus, qui collyriū ad cordis compunctionem referunt, quæ lachrymas elicit, atque ea ratione oculos detergit. Andreas applicat ad munerum despicientiā, quia dona excæcant. Aretas vtroque modo exponit, Rupertus de humilitate, Lyranus de gratia Spiritus sancti. Hugo & Dionysius de memoria passionis Christi, Serranus de Sacramentis. Mihi valdè arridet, vt collyrium hoc ad mortificationem affectuum referatur. Hæc enim est, quæ noxium humorem reprimit, quo animi oculi excæcabantur. Atque hæc est Haymonis expositio.

Quod sit spiritale oculorum collyriū.

Ex dictis colligitur, remedium tepidi consistere in feruenti Dei amore, & affectuum mortificatione, vnà cum perfectæ sanctitatis studio; ex quo verum bonæ conscientiæ gaudium existit.

Vers. 19. *Ego quos amo, arguo & castigo.*] Nonnulli suspicantur hæc propterea dici, quòd Laodicenus persecutiones Ecclesiarum videns, dubitare cœpisset de Christi promissis. Non tamen video, vnde id colligant. Multò aptior explicatio desumitur ex contextu. Cùm enim adeò seuerè reprehensus esset à Christo huius Episcopi tepor, conuenientissimè subditur, obiurgationem illam & increpationem, quæ indignationis plena esse videbatur, ortā esse ex magno amore & charitate. Sic exponit Rupertus. Vide 2. Cor. 2. n. 4. *Si enim ego contristo vos, &c. non vt contristemini; sed vt sciatis, quā in charitatem habeam abundantius in vobis.* & ad Galat. 6. 11. post vehementem reprehensionem, subdit magna cum beneuolentiæ ostensione, *videte qualibus literis scripsi vobis mea manu.* Adde, quòd in exhortatione ad tepidum sic omnino agendum erat. Quemadmodum enim valdè conueniens fuit vehemens obiurgatio, vt suam miseriam agnosceret; sic etiam magna charitatis diuinæ ostensione opus est, vt eius amoris flamma incendatur.

Cur Christus suos arguere & castigare dicatur.

Æmulare ergo, & pœnitentiam age.] Æmulari est imitandi studio duci. Et eandem significationem habet verbum Græcum ζηλόω in hac autem significatione ex præcedenti contextu suppletur accusatiuus, hac ratione; *Ego te amo; æmulare tu meū amorem.* Sic Rupertus. Si autem zelus (vt sæpe alibi) in præsenti sit impetus mentis ad metum diuinum, & perfectionis amplectendæ vegeta cupido, hic erit sensus, *æmulare*, id est, *agnosce tuam miseriam, & agnosce meum amorem: & concepta mei amoris flammā induere zelo vindictæ contra teporē tuū; & age pœnitentiā.*

Æmulari quid hic sit.

Vers. 20. *Ecce sto ad ostium & pulso.*] His verbis omnino alluditur ad illud Canticorum 5.2. *Vox dilecti mei pulsantis; aperi mihi soror mea, amica mea; quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium.* Atque ita in commentario illius loci videbimus collineasse eos interpretes, qui verba sponsi ex huius epi-

ius epistolæ verbis explicarunt; ac proinde ibi Christum id agere, vt sponsa teporem abiiciat; & scillâ humanæ mentis duritiâ, ad eius dilectionis amplexus cordis penetralia aperiat, vt hic ait Ioachimus. Pergit ergo Christus in sui amoris ostensione, vt inflammet tepidum.

Quid sit, Christum cœnare cum aliquo.

Intrabo ad illum, & cœnabo cum illo.] Hac phrasi eleganter significatur, quantùm delectetur Christus solidarum virtutum fructu, quo animæ ipsum inuitant. Vide Canticorum 5.1. *Veniat dilectus meus in hortum suum, & comedat fructum pomorum suorum.* Vbi absque dubio sponsa inuitat sponsum, & cap. 8.2. *Dabo tibi poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum meorum.* Sed quia summum est beneficium amici valdè potentioris, amicitiæ causâ velle esse hospitem in domo eius, cui fauet, & cum illo cœnare: ideo vt tepidum in sui amorem inflammet, promittit ei Christus; si teporem expellat, & seriò velit solidarum virtutum studium amplecti, futurum vt Christum domi suæ & ad mensam suam hospitem habeat. Ex quo intelligitur, quamuis Christus verè ingrediatur in domum eorum omnium, qui ad sacram communionem accedunt; singulariter tamen apud eos dici cœnare, qui solidarum virtutum fructu (quæ sunt Christo epulæ suauissimæ) ipsum inuitant. Quare in hac promissione tepido, si seriò decernat teporem à se expellere, & feruorem spiritus amplecti; promittitur gratia ex ipsa sacra synaxi ad virtutum solidarum fructum, quibus eundem Christum pascere ac recreare possit. Hanc verò aptissimam esse promissionem ad tepidum in amore Christi inflammandum, quis non videat?

Cœna hæc de Eucharistia epulo explicatur.

An duplex hic cœna à Christo promittatur, vel vna solùm.

Et ipse mecum.] Quidam hæc verba de eâdem illa cœna exponunt, de qua dictum erat, *cœnabo cum illo.* Aptior tamen est Ruperti expositio, qui de alia cœna exponit. Quemadmodum enim verba illa, *cœnabo cum illo,* non solùm significant Christum & ipsius amicum, simul esse cœnaturos, sed etiã Christum futurum esse hospitem amici sui: sic etiam cũ additur, *& ipse mecum,* omnino sermo est de repotiis, vt aiunt; id est de altera cœna in domo Christi, in qua Christus conuiuio excipiet eum, à quo fuerat inuitatus. Et confirmatur primò, ex libro Canticorum, in quo sponsa inuitat sponsum, vt suprà vidimus; & ab illo etiam inuitatur ipsa. Vide c. 2. 4. *Introduxit me rex in cellam vinariam.* Confirmatur secundò, quia verisimilius est & sacrâ Scripturâ dignius; vt verba, quæ adduntur, addant etiam doctrinam, atque mysterium.

Quæ sit secunda cœna, ad quam Christus animam inuitat.

Sed quæ est hæc cœna, in qua inuitatur anima ad epulas Christi? Rupertus de epulo æternæ beatitudinis exponit. Probabilius tamen est, sermonem esse de cœna in hac vita. Primùm enim sic erit aptior allegoria; quia cœnare cum Christo in patria cælesti, commune est omnibus beatis, oportet autem vt harum epistolarum promissiones sint speciales in singulis, & cum exhortationibus singulariter cohærentes. Deinde hac etiam ratione significantior erit promissio; si non solùm agat de præmio cælesti, quod ceteris promissionibus annexum est, sed etiam de singulari in hac vita beneficio, cui etiam in cælo respondebit præmium. Accedit, quòd cœna illa, ad quam inuitata est spõsa, Cant. 2. (& ad quam in præsenti alluditur) intelligi nõ potest de æternæ felicitatis epulo, vt suo loco videbimus: sed de epulo sapientiæ in hac vita. Quare similiter intelligendam censeo cœnam, de qua agit Christus, cùm ait, *& ipse mecum.* Epulũ autem, quo sapientia diuina mirum in modũ inebriat sanctorum animas in hac vita, est delectatio A magna ex maiori rerũ cælestiũ cognitione, non illâ quidẽ aridâ & ieiunâ, sed vberrimâ, & vires animæ mirificè reficiente. Hæc verò singulariter contingit iis, qui spiritu feruẽtes solidis virtutibus, & maiori Dei obsequio se totos deuouent. Sicut enim verissimũ est illud Ioannis 7.17. *Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina, vtrũ ex Deo sit;* sic etiã qui perfectè Deo seruire ardẽter desiderat, frequẽter in cellã illã vinariã inducitur, de qua est sermo, Cant. 2. Atque hic etiam est singularis fructus, quẽ ex sacra cõmunione participant, qui teporem B abiiciunt, & feruorem spiritus seriò amplectũtur.

Cœna hæc secunda de Eucharistia explicatur.

Vers. 21.

Quid sit sedere cũ Christo in eius throno.

Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo.] Optimè probat Ribera hæc non esse intelligenda de sessione ad iudicãdum. Ego addo, quamuis aptè explicentur de possessione regni cælestis, qua beati fruuntur in patria cælesti; aptiùs tamen intelligi de spirituali quodam throno cælesti, quo in hac vita fruuntur, qui perfectè Deo seruiunt. Sic enim aptior erit promissio pro hac epistola, in qua agitur de expellendo tepore, & perfectioris vitæ studio amplectendo. Et negari non potest, quin in hoc C etiam sensu loquatur sacra Scriptura de throno, in quo sedent cum Christo viri sancti. Vide Gregorium 26. Moral. ca. 26. *Bene,* inquit, *sancti viri diuinæ Scripturæ testimonio reges appellantur; quia dominantes cunctis motibus carnis, modò luxuriæ appetitum frænant, modò æstum auaritiæ temperant, modò gloriam elationis deprimunt, modò suggestionem liuoris obruunt, modò ignẽ furoris extinguunt. Reges ergo sunt, quia tentationũ suarum motibus non consentiendo succumbere, sed dominando & regendo præesse nouerunt.* Hæc Gregorius in id Iob 36.7. *Non aufert à iusto oculos suos, & reges in so-* D *lio collocat in perpetuum.* Et mea quidem sententia de hoc eodem spirituali throno loquitur Paulus per præteritum, ad Ephes. 2.6. *Conuiuificauit nos cũ Christo, & conresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus.* Sicut enim ibi resurrectio, de qua agit Paulus, mystica est: ita etiam ascensio in cælum mystica esse debet. Et sicut aptè iusti dicuntur in hac vita resurrexisse cũ Christo, & in eo sensu agitur de Christi resurrectione, Apocal. 1. Sic etiam aptissimè dicuntur viri spirituales ascendisse cum Christo in cælum, & in throno cælesti sedere. Certè hic sensus Apocalypseos sublimitate dignissimus est, & huius epistolæ scopo conuenientissimus. Quod au- E tem in præsenti sequitur, *Sicut & ego vici, & sedi cum patre meo in throno eius,* mirificè cohæret cum sensu prædicto. Alluditur enim ad Psalm. 109. in quo dicitur, *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Et ad eius throni participationem mysticè exaltantur viri perfecti; dum in altissimæ pacis sede collocantur, & ipsis sedentibus, & ea pace fruentibus Deus illis tentationum motus subiicit; quemadmodum Christo sedenti atque regnanti Deus subiicit inimicos. Intelligetur hæc allusio meliùs ex illius psalmi commentario, de quo suo loco. Nunc solùm ad- F do, ex ipso contextu fieri valdè verisimile, sermonem esse in præsenti de mystico throno. Neque enim dicitur, Qui vicerit, sedebit in quodam throno in cælo, sicut & ego, &c. Sed, *qui vicerit, sedebit mecum in throno meo;* quod mysticam & spiritualem intelligentiam omnino inuitat, per quam intelligitur mysticè sedere homo in eodem illo Christi throno. Nihil autem potuit aptius promitti expellenti teporem, & suam infirmitatem agnoscenti, quàm pax illa spiritualis, quam à Christo participant, qui ei perfectẽ seruire decernunt; & thronus ille, quo fruuntur, & affectuum propriorum dominatio.

Iusti verè reges dicti.

Viri spirituales quo sensu dicantur cũ Christo in cælum ascendisse.

LIBER

LIBER TERTIVS.

In quo explicantur octo Capita Apocalypſeos. Nempe ab initio quarti vſque ad finem vndecimi: id eſt vſque ad Iudæorum diminutionem.

EXORDIVM.

Quàm ſit excellens libri huius tertij doctrina.

QVAMVIS tria prima Apocalypſeos capita excellentem doctrinam & elegantiam admirabilem contineant: ſi tamen cum reliqua Apocalypſi comparantur, valdè ſunt illi inferiora: quemadmodum prologus in aliqua grauiſſima ſcena, ſi cum reliquo totius operis artificio, & rerum elegantiſſimarum ſerie conferatur. Etenim ad prologum ſpectat, paucis proponere, quod in tota deinceps ſerie atque decurſu agendum eſt; nec non auditores hortari, vt diligenter attendant; & vtilem inde ſibi hauriant doctrinam ac rectè viuendi præcepta. Deinde verò in toto opere omne ſui ingenij acumen & artificium auctor confert ad ipſius diſcurſus concinnitatem & elegantiam; prout argumenti exigit magnitudo: quod verborum & ſententiarum luminibus ita exornat, vt auditores ſumma afficiat admiratione pariter ac voluptate.

Magnitudo igitur atque præſtantia argumenti Apocalypſeos eſt eiuſmodi, vt nulla maior aut ſublimior potuerit reperiri: præſertim ſi octo capita conſideremus, quæ hoc tertio libro coërcentur (nimirum à capite quarto ad calcem vſque vndecimi) tanta enim eſt huius Apocalypſeos partis excellentia atque maieſtas, vt is ſit proprius ſcopus Pauli, ad Rom. 11. 13. exclamantis; *O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei; quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius!* Hæc enim verba agunt certè de magno illo Dei myſterio, quòd ſuum Iudæorum populum ad paucos admodum coarctauerit ceteris reiectis atque repulſis: & ſuæ beneficentiæ ac pietatis immenſitatem oſtenderit erga illos paucos; erga reliquos autem, vindicem ſcelerum animaduerſionem, & iuſtiſſimæ indignationis ſeueritatem. Hoc ipſum voluit diuinus Spiritus in his octo Apocalypſeos capitibus nobis proponere. Neque enim aliud eſt eorum argumentum, quàm Chriſtianæ Eccleſiæ primigenię excellentia & perfecta felicitas, quam in hac vita mortali, primitiui Chriſtiani per Chriſtum ſunt conſequuti. Ad hęc extrema Iudęorum, Chriſtum reſpuentium miſeria atque infelicitas; & quonam modo ſe Deus cum illis geſſerit; ac denique quàm præclaram ſuæ Eccleſiæ victoriam ex ſynagoga conceſſerit, decimâ rebellium Iudæorum parte Euangelij prædicationi ſubactâ; & ceteris induratis ac reprobatis; ac proinde ſeueriſſimè punitis per 7. illas plagas, quas veteres Prophetæ prædixerant; nempe Famem, Bellum, Peſtem, Ignorantiam, Concupiſcentias, Iras, Obdurationem.

Argumentū octo ſequentiū capitum.

Hoc eſt octo horum capitum argumentum. Porrò tanta magnificentia in iis de ſapientia hac arcana atque recondita ſermo inſtituitur; vt quanuis auctores ex grauibus plus viginti ſint, qui hanc eſſe veluti animam, ac medullam huius Apocalypſeos partis confirment; adhuc tamen in argumenti magnitudine, & myſteriorum atque ænigmatum profunditate ita ſublimia quæque ingenia ſubmerguntur; vt fateantur ingenuè deſiderari adhuc ab Eccleſia explicationem, quæ ſeptem ſigillorum, & libri clauſi ænigmati plenè ſatisfaciat. Exiſtimo autem hanc eſſe communem doctiſſimorum hominum conſenſionem, hoc ſcilicet ſeptem ſigillorum libri clauſi arcanum eſſe pelagus omnium, quotquot Scriptura continet, profundiſſimum. Hinc exordium ſumpſerunt tot, tam variæ, tamque multiplices explanandi viæ atque rationes, quas multi rei difficultate coacti excogitarūt. Quorum non pauci, ne eandem rerum ſeriem & tractationem continuato filo ad finem vſque perducere compellerentur (quippe quod fieri neutiquam poſſe putarent) pro virili parte contenderunt, ſeptem ſigillorum myſterium in capitis octaui initio finem facere. Ceterùm dubium non eſt (vt ſuo loco conſtabit) ad finem vſque vndecimi idem omnino

Septem ſigillorum reſeratio quā ſit difficilis.

ſeptem

septem sigillorum filum duci; & ante hanc metam velle consistere, perinde esse, quasi in media pelagi profunditate longissimè à terra portum inuenire atque inuehi velle.

Vt verò nonnihil in hoc prologo distinctiùs adumbrem: aduerto ex sigillis septem admirandi illius libri, prima quatuor in se complecti perfectissimam salutis rationem, quam Christus erga Iudæos, qui illum receperunt, exhibuit. Quare quatuor equi sunt illi ipsi, de quibus loquitur Habacuc, cùm ait ca. 3. 8. *Ascendes super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio.* Deinde in tribus postremis sigillis includi patientiam, comminationem, & horribilem seueritatem, quam Deus exercuit aduersus Iudæos, qui ipsum excipere noluerunt.

Dicet tamen aliquis, iuxta hanc distinctionem minimè videri necessarium, vt liber hic tertius tantæ longitudinis esset. Nam ad integrum argumentum vnius libri, satis erant 4. sigilla; in quibus delitescit perfecta salus eorum, qui in Christum crediderunt: possetque alius liber seorsum tractare de modo ac ratione, qua se gessit Deus aduersus eos, qui Christum non receperunt, quod non esset aliud, quàm altero libro contineri perfectum earum promissionum complementum, quibus Deus suo populo fuerat pollicitus, se eis saluatorem missurum: altero verò, comminationum aduersus rebelles Iudæos intentarum magnitudinem & veritatem.

Ad hoc respondeo primò; quemadmodum in insigni aliqua scena, continuatur actio, neque actus censetur absolutus, dum auctores aliqui in theatri contabulatione (quæ etiam scena appellatur) permanent: ita similiter vbi tractatio de septem sigillis cœpta fuerit, non potest apta librorum distinctio designari, donec ad sigilli septimi mysterium ac finem deueniatur. Quapropter nemo est interpretum, qui non eâdem visione vel tractatu complectatur, quidquid ipse reputat ad septem sigillorum resignationem atque mysteria pertinere.

Secundò respondeo; quanuis verum sit prima quatuor sigilla directè ad eos spectare, qui Christum amplexi sunt, & tria postrema ad eos, qui eidem præfracta mente restiterunt: ceterùm ita sunt inter sese colligata atque connexa aliorum perfecta salus, & grauissimum aliorum supplicium, vt hæc duo misceri inter se atque coniungi sit necesse. Etenim non solùm eodem tempore, & in eadem regione alij perfectâ donati salute, alij maxima securitate puniti fuerunt: sed ipsamet supplicij vis & acrimonia, quæ in duros & obstinatos exercebatur, erat veluti instrumentum, quo Deus ad perfectam aliorum sanctificationem, & incolumitatem vsus fuit. Nam fidei perfectio in eo potissimùm sita erat, vt Iudæi in Christum etiam opprobriis & illusionibus affectum crederēt: & perfecta primorum Christianorum charitas eò tendebat, vt accuratissimè consulerent eorum, qui illos persequebantur, saluti. Ac demum quòd alij acriter oppugnarentur, alij persecutores, & oppugnatores essent: hic verò erat præcipuus cardo, in quo perfecta aliorum salus, aliorum obfirmata pertinacia vertebatur.

Ex quo elicitur, in ea Christi Domini parabola Matth. 13. 30. *Sinite vtraque crescere vsque ad messem*; non significari solùm, quòd Deus improbos in viuis degere permittat; sed etiam ad maximum sanctitatis incrementum, esse suis fidelibus necessarium, vt Deus malos terribili obduratione plectat: nec enim esset martyrij gloria, nisi in tyranno cæcitas & animi durities inessent. Atque hoc est in Apocalypsi cap. 22. 11. *Qui iustus est, iustificetur adhuc; & qui in sordibus est, sordescat adhuc.* Nam vt iustus magis magisq; perficiatur, oportet improbum in illo persequendo magis magisq; sæuire. Et quemadmodum in sigillis primis felicitatem electorum comitatur crudelitas & perfidia incredulorum: sic etiam in postremis sigillis sanctitas electorum atque sapientia præclarissimum in modum elucet; vt apparet initio capitis octaui, & in capitibus 10. & 11. Atque hæc ipsa proborum exceptio ab iis plagis, quas Deus in improbos immittit, magno cum decoro miscetur in sigillorum trium postremorum tractatione; sicuti in cap. 7. perspicitur. Manifestum autem est in toto illo capite agi, quemadmodum Deus impunitos prætereat iustos, quando in iniustos animaduertit. Patet ergo ex dictis, quàm conueniens reipsa extiterit, sinere simul vtraque crescere vsque ad messem: non aliter expedire, vt tractatus de aliorum felicitate ab aliorum miseria seorsum ne ponatur; ac proinde consentaneum esse, ne hæc actio vtramque partem complectens in duos diuidatur libros, sed vno eodémque contineatur.

Tyrannorum crudelitas quàm sit martyribus vtilis.

V CAPVT

CAPVT IV.

Vers. 1. *Post hæc vidi, & ecce ostium apertum in cælo: & vox prima, quam audiui, tanquam tubæ loquentis mecum dicens; Ascende huc, & ostendam tibi, quæ oportet fieri post hæc.*

COMMENTARIVS.

HIc denuo inchoatur Apocalypseos actio. Tria enim capita superiora (vt iam diximus) prologum totius actionis agunt. Illud tamen in ipso limine mirabile primò occurrit, cur scilicet ad prologum Christus in terra insolitâ specie visendus appareat; nunc verò ad actionis ipsius exordiũ, Ioannes ad cælum euocetur ac tollatur: ibiq; thronum, seniores, & animalia conspiciat? Nõnulli hîc cæli nomine intelligunt æternæ beatitudinis gloriam & seniores, atque animalia visa esse existimãt à Ioanne in ipsa cælorũ gloria, qua beati perfruuntur; nec aliter seniores in thronis cõsessuros. Mihi tamen certum est, nõ agi hîc de triumphantis Ecclesiæ gloria, sed de militantis. Et sanè præter Apocalypseos argumentum, quod ex se poscit, vt caput quartum à militantis Ecclesiæ splendore ac maiestate ducat exordium; aduersus quam Iudæorum & Gentium bella concitantur (hoc enim est, vt adnotauimus, totius Apocalypseos argumentum) præter hoc, inquam, ex ipsomet huius capitis & sequentis contextu manifestò constat, in illis de æterna patriæ felicitate non agi. Etenim tonitruorum, fulgurum, maris vitrei, ac libri signati symbola & significationes cælorum beatitudini minimè congruunt. Quare id certum in primis statuo, huius capitis pictura exprimi noui regni Dei excellentiam, id est, militantis Ecclesiæ & primitiuæ præsertim dignitatem: quam Ecclesiam Spiritus sanctus à Christo Domino die Pentecostes immissus in terris fundauit.

Cælum hic in quo sensu sumatur.

Hoc ita constituto, habet locum dubitatio illa quam nuper præmisimus; cur videlicet, cùm Christus, qui iam in cælis regnabat, apparuerit in terra prologum agens, Ioannes nunc in cælum actionẽ spectaturus sit raptus, & militantem ibi Ecclesiam intueatur? Quæ difficultas magis etiam augetur ex eo, quòd posteà c. 21. triumphantem Ecclesiam Ioannes in terra contemplatur (esse namque de Ecclesia triumphante sermonem cap. 21. & 22. ibi planum fiet.) Quæ igitur erit nouæ huius commutationis, & mirãdæ vicissitudinis ratio; vt Christus, qui in cælo gloriosissimè triumphat, & beati cum ipso felicissimè degentes, aspiciantur in terris; Ecclesia autem viatorum, quæ in terris adhuc militat, videatur in cælo? Præsertim cùm in hac cõmutatione id ferè in præsenti contingat, quod aliquando in splendidioris apparatus tragœdiis fieri solet; vt versatilis scena subitò machinis quibusdã vertatur, & aliam picturæ faciem ostendat. v. g. quę vmbrosi nemoris speciem referebat priùs, in regiam extemplò domum conuertatur. Quòd si hæc mutatio fit, vt scena conueniens rebus ipsis existat; cælestis regiæ species eligenda potiùs videbatur, Ecclesiæ triumphantis repræsentationi; militãti verò, terrestris campi figura: quàm è conuerso.

Cur Ioannes in cælũ euocetur ac tollatur.

Vt ergo huic dubitationi faciam satis, Respondeo vtrumque sapientissimè fuisse excogitatum; vt & militans Ecclesia in cælo, & triumphans in terra figurentur. Atque vt à prima illa figura, quã Ioannes primo capite aspexit, auspicemur; præcipuus illius scopus erat, significare egregia & admiranda facinora, quæ Christus in terra operatur è cælo. A Quam ad rem congruẽs fuit vt in terris appareret; ibi enim aptè effingitur esse, vbi operatur. Capitis verò quarti scopus est præclaram illam excellentiam & celsitatem repræsentare, ad quam homines per Christi spiritũ euecti fuêre. Atqui ad hoc concinnè satis & eleganter Ecclesia militans in cælo depingitur; qua ratione regnum cælorum eadem appellatur. Reuoca in mentem illud Isaiæ 58. 14. *Sustollã te super altitudinem terræ.* Et nota huiusmodi visionem ingens in se mysterium continere; & in sensu mystico magna cum energia posse dici, homines à Deo per spiritũ Christi in cęlũ fuisse sublatos; &, vt per gratiæ vitam homines mysticè cum B Christo, (iuxta Paulũ) consurgũt; ita etiã per cælestem spiritũ simul cũ Christo ad cælũ conscẽdere.

Cur militãs Ecclesia in cælo appareat.

Et quamuis, si argumentũ attendatur, diuersa materia non sit, quæ in prologo capitis primi agitur, ab ea, quæ in c. 4. Prologũ tamen ibi egit Christus, at c. 4. Ecclesiæ primigeniæ apparet imago. Vnde, vt idẽ sit argumentum, rectè & Christus in terra, & primitiua Ecclesia videtur in cælo. Ac demũ Christum in terra apparere mirabilem, Ecclesiam suo auxilio promouendo, idem est atque eam ad cælũ vsque diuino spiritu euehere. Et quò se Christus in Ecclesia mirabiliorem præstat, eò magis illam extollit & effert: eamque ad tantum dignitatis fastigium euehit, vt iure possit regnum cælorum nun- C cupari. Denique quia Christus in terram descendit, idcirco homines in cælum conscendunt, neq; id ex illo solùm capite intelligendum est, quòd Christus hominum induẽs naturam, illis ad cælorum regiones ascensum parauit; sed etiam mysticè potest magna cum elegantia accipi; videlicet quia Christus per rerum admirabilium operationem descendat in terras, & in suis fidelibus præclara & excellentia præstet; propterea eos mysticè ad cælum ascendere: tum propter sublimitatem, ad D quam Christiana Ecclesia tollitur; tum etiam propter excellentiam, qua tam excellit populo Israelitico, quàm ab humili terra sublime distat cælum. Cur verò Beatorum Ecclesia sit in terris conspecta, suo loco explicabitur, nempe in cap. 21.

Christus in terrã descendit, vt homines ascendãt in cælum.

Nec solùm primitiua Ecclesia apparet in cælo; sed etiam Ioannes illuc vocatur ac fertur; vt eam cominus intueatur, atq; consideret. Quòd autem cælum Ioanni patescat, & eò ipse tollatur, indicat altissimam fuisse ac perfectissimam cognitionem illi de cælestibus hisce mysteriis concessam. Licèt enim antiquis Vatibus cælum aliquando fuerit E patefactum, vt è terris aliquas ex rebus cælestibus aspicerent; nunquam tamen illuc sublati esse dicuntur. Sed id Ioanni conceditur, cui ceteris clariùs atque sublimiùs rerum cælestium cognitio impertitur: de quo infrà notatione 1.

Cælũ Ioanni patescere, quid denotat.

Et vox prima, quam audiui, tanquam tubæ loquentis mecum.] Non id tantùm agit Ioãnes, vt primam quam audiuit vocem post reseratum cælum, tubæ esse asserat; sed illud etiam, hanc scilicet vocem à se modò auditam esse eamdem cum prima illa capitis 1. 10. *Audiui post me vocem magnam tanquã tubæ.* Ibi autem vidimus, per tubæ vocem non aliud exprimi, quàm bellum à Iudaico populo Christianæ Ecclesiæ

Quæ sit illa tubæ vox Ioanni audita.

Ecclesiæ illatum; nec significari aliud sonitu illo per Christi os emisso, quàm Christianam Ecclesiam à Christi ipsius spiritu per bellum illud edoceri suæ vocationis excellentiam, & cælestem eam Theologiam, de qua in Apocal. sermo est ab hoc c. 4. ad 11. Apposite ergo in ipso actionis initio auditur vox illa tubæ; atque eadem dicitur Ioannem inuitasse, vt cælum conscenderet, noui cælorum regni excellentiam conspecturus. Quo ostenditur Ioanni fuisse monstratum bellum illud, in quo Christi Ecclesiæ sublimitas vel maximè enituit; atque adeò ipsum Ioannem hac ratione certiorem fuisse factum de futura Ecclesiæ celsitate, deque septem diuinæ Prouidentiæ spiritibus, qui in eo bello pro Ecclesia tantopere excelluerunt.

Quomodo Ioannes in cælum euocetur, & ascendat.

Dicens, Ascende huc.] Christus tubæ voce præcipit Ioanni, vt eò conscendat, sed cùm Christi locutio adeò efficax sit, satis ea superque fuit; vt nullo alio alarum aut scalarum adminiculo eum in sublime efferret. Quippe conscendit Ioannes cælum in extasi: hic enim fuit Christi vocis effectus. Cũ igitur hæc tubæ vox Ecclesiæ persecutionem repræsentet, admirabilis illa vocis efficacitas, quæ Ioannẽ ad cælestem eam cõtemplationẽ euexit, nos docet hunc Christi esse morẽ, vt sc. laboribus ac persecutionibus suos fideles à terrenis rebus ad suorũ cõsiliorũ admirabilẽ cognitionem efficaciter attollat.

Quanã Ioãni promittãtur ostendenda.

Et ostendam tibi, quæ oportet fieri post hæc.] Verba hæc videntur prima specie fauere opinioni Hentenij & Salmeronis; qui sibi persuaserunt Apocalypsin scriptam fuisse ante Ierosolymæ excidium, & nihil in Apocalypsi contineri ex iis, quæ iam præterierant. Hæc tamen opinio suprà iam à nobis impugnata est notatione 2. prolegom. Et ex hoc ipso cap. efficacissimè impugnatur. Etenim etsi Ioanni dicatur initio, fore illi ostendenda, quæ oportebat fieri post hæc; certum tamen est, quæ illi toto hoc capite monstrantur, non esse euenta deinceps in Ecclesiæ progressu successura, sed Ecclesiæ ipsius primordia. Hoc ergo stabilito; explicare oportet, quid sit quod Ioanni in præsenti dicitur; *Ostendam tibi quæ oportet fieri post hæc.*

Varia huc de re expositiones.

Erit fortasse, qui declinandæ difficultatis causâ existimet verba illa, *Quæ oportet fieri post hæc*, non ad veritates Ioanni reuelatas; sed ad ipsam actionem seu repræsentationem esse referenda; quasi ei dicatur, Prologum in terra spectasti; ascende modò in cælum, & reliquam actionis partem intuebere. Verùm hic sensus humilior est, quàm deceat, nec cum Græca phrasi congruens: non enim agi comœdiam, γνῶναι dicitur; omnino ergo sermo est de rebus ipsis, quæ Ioanni reuelandæ erant.

Dicet alius, ad ea præuidenda, quæ post hanc vitam futura sunt, aptissimum esse, vt in cælum, animorum consideratione, ad contemplandam Christianæ Ecclesiæ altitudinem ascendamus. Eodem ferè modo, quo de principe, vel de quouis alio loquens dicere posset aliquis ad amicum; Vis ne tibi ostendam, quem noster Antonius habiturus sit exitum? Audi ergo, & expende eius mores & ingenium: præsentia narro; tu hinc futura coniice. Atque hic sensus cohærere videtur cum iis, quæ suprà diximus ad ea verba c. 1. n. 1. *quæ oportet fieri citò.* Hæc tamen explicatio non placet; quia huius reuelationis fuit intentio, reuelari Ioanni eos Ecclesiæ successus, quos ipsa fuerat habitura: atq; adeò coactum est, ad alterius vitæ successus referre explicationem. Nec verò opus est, vt hæc verba eodẽ modo explicentur, quo illa capitis primi, *quæ oportet fieri citò.* tum quia in præsenti deest aduerbiũ illud *citò* (licèt typographorũ errore in codicibus aliquot

A perperam legatur *citò*, & in aliis *statim*) tũ etiã quia c. 1. sermo est de iis, quæ Christus palàm facit omnium ferè fidelibus: at in præsenti agitur de iis, quæ Ioanni singulariter ostendenda erant; neque tamen oportebat ea palàm fieri vniuersæ Ecclesiæ.

Vera auctoris interpretatio.

Diceret fortè alius, de ipsis rebus, quæ in hoc capite recensentur, affirmari verè & eleganter potuisse, *Ascende huc, & ostendam tibi, quæ oportet fieri.* Licèt enim res illæ iam essent præteritæ, nondum tamen earũ magnitudo, & præstantia fuerant mundo reserata: & tunc aliquid fieri dicitur, cũ manifestatur. Et quoniam Ioanni reuelatum fuit, Christi tãdem
B Ecclesiã de Iudæis & Gentibus triumphaturã, atq; tunc eius gloriã manifestandã esse; ideò aptè dictũ esse ei, *Ascende huc, & ostendam tibi, quæ oportet fieri.* Hæc explicatio alicui fortassis arrideat; nec in re ipsa ab eadem explicatione recedemus. Sed quod ad phrasim attinet, aptius ac simplicius esse existimo, vt sermo sit non de vniuersis, quæ reuelanda erant Ioanni, sed de totius reuelationis scopo, quasi ei diceretur; *Ascende huc*, & ostendetur tibi admiranda victoria quam ex Iudæis & Gentibus Christiana reportabit Ecclesia. Ceterũ, vt id tibi monstretur,
C oportet paulò altiùs repetere totius visionis seriẽ; & ab ipso initio exordiri Ecclesiæ celsitatẽ, recensitis Iudaismi & Gentilismi aduersus illã bellis. Visionis tamen scopus est, vt dixi, tibi ob oculos ponere futurã Ecclesiæ felicitatem: atq; id significant verba illa, *post hæc*, Græcè μετὰ ταῦτα, id est, *postea.*

NOTATIO I.

De visione, quæ ostensa est Iacobo Patriarchæ, ad quam in præsenti alludit Ioannes.

D GENES. 28. 12. dicitur de Iacobo, *Vidit in somnis, scalam stantem super terram, & cacumen illius tangens cælum: Angelos quoque Dei ascendentes, & descendentes per eam. cumq; euigilasset Iacob de somno, ait; Non est hic aliud nisi domus Dei, & porta cæli.* Eandem visionem describit Iosephus lib. 1. Antiquit. c. 19. & de eadem agitur Sapientiæ c. 10. vbi dicitur; *Sapientia profugum iræ fratris iustum*; scilicet Iacobum, *deduxit per vias rectas & ostendit illi regnum Dei.* Ad eandem etiam visionem respexit Dominus Ioann. 1. 51. vbi ait: *Videbitis cælum apertum, & angelos Dei ascendentes, & descendentes supra filium hominis.* Nec dubito, quin Apocalypsis etiam in hoc eodem loco cap. 4. n. 1. eòdem respexerit. Etenim portæ cæli, quam vidit Iacobus, respondet in Apocalypsi *ostium apertum in cælo.* Quòd si ibi angeli ascendebant; hîc Ioanni dicitur, vt ascendat ipse. Itaque locus
E hic Apocalypseos efflagitat, vt Iacobi scalam, eiusque mysterium attentè perpendamus; quod magnum procul dubio est. Nam inter miras sacrarum Literarum visiones & mysteriis arcanis refertas fortè hæc Iacobi visio est, quæ sese primò offert. Quare vt clariùs in ea progrediamur, duas in partes illam secabimus, in quarum altera de ipsa visionis idea, in altera de eiusdem explicatione, & significatione agemus.

SECTIO I. *De idea visionis scalæ.*

Num Deum Iacobus in superiori scalæ parte, an in inferiori viderit?

VIDIT ergo Iacobus Genes. 28. 13. *Dominum innixum scalæ.* Vbi interpretes vulgò existimare vidẽtur, Deum in sublimi scalæ parte esse. Ita expressè Caietanus ibi; & Iosephus etiam lib. 1. Antiquit. c. 19. Mihi verisimile valdè est, Deum non in summa, sed in ima scalæ parte esse innixum, quasi scalam teneret atque firmaret, quò Angeli ascendere & descendere possent securiùs. Hoc elicio in primis ex
F textu. Nam Vulgatus legit, *innixum scalæ*: LXX. vertunt, *incumbentem scalæ*: & Hebræa sonant, *iuxta scalam.* Atqui hæc omnia id obscurè innuunt, Deum ad scalam applicitum adhærere: quod propriè sonat, ipsum esse in infima scalæ parte, atque ipsam veluti tenẽre, & firmam reddere. Deinde hoc pacto confirmari solet scala, si quis ad imam eius partem firmiter adhæreat. Et verò quamuis possit ex superiore parte ipsam sustinere & solidare; dum tamen textus aliud non explicet, sed Deum nobis proponat scalæ inhærentem, & loquentem cum Iacobo, simplicius est eum ad scalæ extremitatem infimam considerare.

Difficultates contra prædictã doctrinã, earumq; solutio.

Obiicies tamen, Ariam Montanum ex Hebræo vertisse, *super scalam.* Respondeo Hebræam vocem æquè vtrumque significare, scilicet tam *iuxta*, quàm *supra.* Quin &

supra, siue *super*, interdum sumitur pro *iuxta*, vt Ps. 136. *Super flumina Babylonis.*

2. Obiicies; si Deus in ima scalæ sede erat, nihil est cur angeli ascenderint; ideò enim ascendisse videntur, vt Deum intuerentur, siue ad eum Iacobi preces deferrent. Respondetur; Textus ipse exprimit Iacobum, etsi non ascendebat, Deum tamen secum colloquentem aspexisse; non igitur angeli idcirco scandebant, vt Deum viderent, siue Iacobi orationes deferrent.

3. Obiicies; vt scala firma & immota esse credatur, non est necesse Deum illi inhærentem, eámq; sustinentem contemplari. Rectè enim excogitari potest, ingens ex lapide ædificium pyramidis instar, quod gradibus vndique constet à summa parte ad imam vsque. Atque hęc est Ariæ Montani consideratio. Respondeo, huiusmodi considerationem in sacra Scriptura non ita, ac meam, fulciri. Cùm tamen ad significationem mea explicatio valdè sit apta, vt postea subiiciam.

Angelos Iacobo visos per scalā ascendere, sine alis esse considerandos.

Porrò angelos ipsos absq; alis fuisse considero; siquidem apposita fuit scala, cui Deus adhærebat, vt angeli ascenderent, atq; descenderent. Nec alios esse existimò, qui descēdunt, ab iis qui ascendunt; sed eosdem & ascendere primò, & deinde descendere. Hoc enim ordine id explicat Gen. 28. 12. & Ioan. 1. 51. *Ascendentes & descendentes.*

Angelos non summitatem modò scalæ conscendere, sed cælum etiam ingredi.

Non considerandum modò est, angelos ad scalæ summitatem accedere, sed etiam in cælum ingredi. Sic enim videtur Iacob ipse statuere, dum ait, *domus Dei, & porta cæli.* Id quod Christus clariùs adhuc exprimit Ioan. 1. vbi nulla mentio est scalæ, sed tantū asseritur cælum fore apertū, & angelos ascensuros illuc, & inde descensuros. Atque eadē phrasis, *ascendere in cælum atque descendere*, idem sonat,

Ascendere in cælum atque descēdere, quid sit.

quod ascendere ad cælestia mysteria cernenda, & contemplāda; atque descendere ad ea hominibus euulganda. Vide Deuter. 30. 12. *Mandatum hoc non est in cælo situm, vt possis dicere, Quis nostrûm valet ad cælum ascendere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus*, &c. & Prouer. 30. 4. *Non noui scientiā sanctorū; quis enim ascēdit in celū, atq; descēdit?* & Ioan. 3. 13. *Nemo ascendit in celū* (ἀναβέβηκε in præterito) *nisi qui descendit de celo*, i. nemo illuc ascendit, præter me. Item ad Romanos 10. 6. Paulus alludit ad locum Deuteronomij; & ait, *Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendit in cælum?* Et subdit; *i. Christum deducere.* Quasi dicat; id, quod optare poteras, quando dicebas, Vtinam quis ascenderet in cælum, atque descenderet; id ipsum cumulatissimè tibi Deus concessit, efficiendo vt Christus descenderet de cælo.

Dices, non conuenit inter se considerare Deum in infima scalæ parte, atq; adeò in terris existentem, Angelos verò ascendentes in cælum, & diuina in eo mysteria cernentes: tum quia Deus ipse poterat eadem mysteria, quæ Angeli, Iacobo multò clariùs & perfectiùs enūciare; quare nihil erat cur ideo Angeli eò conscenderent, vt dein redeuntes Iacobo visa narrarent: tum etiam, quia quidquid in cęlo cernitur, in Deo ipso cernitur. Si igitur Deus ad scalæ radices erat, non rectè Angeli ad cælestia intuenda cogitantur ascendere.

Ad primum tamen respondetur, maioris fortè esse gratiæ Angelos scandere, vt mox videbimus; & certè nolle Deum per semet ea retegere, quæ per Angelos hosce enunciare decreuit.

Ad secundum respondetur; Deus ipse, qui infrà, scalam, ne collabatur, fulcit; suprà, etiam mysteria reuelat; iuxta illud Danielis; *Est Deus in cælo reuelans mysteria.* Quare illuc conscendere oportet, ad cælestia arcana spectanda. Necdū exploratum est, vtrùm huiusmodi Angeli ascendant, vt in diuina essentia, videant mysteria illa, quæ Deus illis retegit. Verùm vtcumque hoc sit, aptissima consideratio est, cælum esse veluti regiam domum ingenti gaza refertam; & regem in inferiori parte scalæ gradus fulcire, vt Angeli in cælum ascendant, & tota ibi regia cum suis opibus & thesauris illis propalam reseretur; vt in terram reuersi visa hominibus referre possint.

Sectio II. *De propria scalæ & Angelorum significatione.*

Visionis Iacobo per scalam ostensæ finis ac significatio.

Præcipva huius visionis intentio fuit, Iacobo speciem quandam, siue imaginem proponere; quæ illi optimè indicaret, quanta futura esset diuinorum mysteriorum lux atq; notitia Catholicæ Ecclesiæ sub felicissima legis gratię tēpora per Apostolos & eorum imitatores conferenda. Hoc vt ritè percipiatur, expendere oportet visionem Iacobo ostensam congruere debere cum iis, quæ illi Deus ad finē visionis promisit; scilicet, *benedicentur in te & in semine tuo cunctæ tribus terræ.* Voluit namque Deus Iacobum a fratris ira fugientem consolari, prędicens illum ab ipso Deo fuisse electum, vt per ipsius genus totum terrarum orbem veris Euangelicæ prædicationis diuitiis, & regni cælorum gazâ locupletaret. hoc autem vt efficaciùs præstaretur, cælorum thesauri, & Christi regni arcana erant Apostolis re-

A seranda; vt ipsi hominibus ceteris toto orbe dispersis annūciarent. Quod (vt postea explicabo) mirè in eo exprimitur, vt noui angeli cælum ipsum ascendant, ibique mysteria altissima scrutentur, quæ postea mortalibus diuulgēt. Hæc consideratio verbis illis Sapientiæ haud parum roboratur cap. 10. nu. 10. *Hæc* (scilicet sapientia, seu diuina Prouidētia) *profugum iræ fratris* (nempe Iacobum) *deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei, & dedit illi scientiam sanctorum.*

Quod sit regnum Dei Iacobo ostensum: quæ sanctorum scientia illi data.

Vbi dubitandum non est, quin Iacobo Dei regnum monstrare, & sanctorum scientiam tribuere, siue sanctorum cognitionem tradere, sit ad scalæ visionem referendum, vt omnes fatentur interpretes. Scopus ergo visionis illius erit significare, Apostolos ab humo attollendos, & cælorum conscensione, id est, rerum cælestium cognitione beandos,
B vt Euangelium ipsi, siue bonum de Christo nuncium hominibus afferrent. Iuxta id, quod Christus ipse dixit Marci 4. 11. & Lucæ 8. 10. *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei.* Atque hac ratione Iacobo sanctorum scientia, id est, populi sancti & electi notitia fuit concessa, quem Deus & in ipso Iacobo figurauit, & fuerat ex eiusdem genere erecturus. Quo illud potissimum effecit Deus, vt Iacobus suę prolis excellentiam intueretur, vel in ea potiùs altissimam Christiani populi dignitatem.

Qui sint angeli Iacobo visi per scalā ascendere.

Porrò is, quem nuper attuli, Sapientiæ locus (ni fallor) exigit, vt angelorum nomen non ad beatos illos cælestis hierarchiæ spiritus, sed ad hosce militantis Ecclesiæ viros Apostolicos referamus. Regnū enim Dei, de quo sacra Scriptura, non est aliud, quam Christianę Ecclesiæ regnum: iuxta illud Lucæ 17. 21. *Regnum Dei intra vos est.* Et Lucæ 11. 20. & Matth. 12. 28. *Peruenit in vos regnū*
C *Dei.* Atqui idem est *regnum Dei*, ac *domus Dei.* Iacobus verò expergefactus è somno dixit: *Verè non est hic aliud, nisi domus D.* &c.

Præter hæc, custodes angelos ascendere, atque descēdere resurrectionis aut ascensionis die; siue etiam in extremo iudicio, vel ad Deo offerendas sanctorum, qui in terris degunt, orationes, & referenda inde Dei ipsius responsa; hæc (inquam) minimè sunt è re ac mente extremæ illius partis visionis, *Benedicentur in te, & in semine tuo cunctæ tribus terræ.*

Sacerdotes ac Dei ministros sæpe in Scriptura angelos vocari.

Considerandum est insuper, vsitatam esse sacræ Scripturæ phrasim, qua sacerdotes, ac Dei ministri angelorum nomine appellentur, vt pluribus ex locis planum fit. Prætterquam quòd in hac visione non obscurè innuitur, sermonem esse de nouo angelorū ordine: siquidem non alati volitant per aëra, sed per scalas gradatim ascendunt, & priùs
D iidem ascendere, postea descendere dicuntur.

Cur angeli Iacobo visi absque alis sint considerandi.

Homines quidē ratiocinationis vsu a natura ipsa constricti, cùm ad rerum cælestium cognitionem ascendunt, appositè considerantur non alis, sed rationis ac discursus scala, quasi quibusdam gradibus innitentes ascendere; dum mentis & ingenij ratiocinatione sese paulatim attollunt. Angeli verò cælestes non item; sed vel minimo momento, quasi vnico, & rapidissimo volatu eò simul vi mentis perspicacissimæ feruntur, quò ingenij aciem destinant. Cùmque cælum sit proprium eorum domicilium; vt homines conueniant, non priùs ascendunt, ac descendunt deinde, sed descendunt primò, dein cælum propriam domum repetunt.

Concionatores optimos cælum insuendi esse debent.

Homines autem sunt, qui vt regni Dei mysteria prædicent, cęlum debent priùs conscendere, atque inde concionator
E quisque (si sui officij partes cumulatè præstare velit) est ad suggestum descensurus. Scitè enim Diogenes Cynicus, disputanti cuidam de cælestibus dixit; *Quando de cælo venisti?* Sacræ igitur Scripturæ locutio ascendēdi cælum, & descendendi, cùm de diuinorum arcanorum cognitione & manifestatione sermo est, nunquam ad cælestes angelos spectat, sed ad terrenos, nēpe homines: vt in illis locis suprà allatis Deuter. 30. 12. Prouerb. 30. 4. facile est videre.

Quòd si obiicias, de Christo etiam in hoc eodem sensu dici, ipsum ad cælum ascendisse. Respondeo tunc agi de Christo quatenus homine: ille autē fuit primus homo, qui mysticè cælum conscendit; quē deinceps Apostoli, vt mox dicemus, fuère secuti. Phrasis ergo ascendendi tam in Christo, quam in Apostolis, supponit eos in terris esse.

Quid per ipsā Iacobi scalā figuretur.

Illud etiam 3. notari oportet, sacrarum Literarum scalā esse, qua Deus sui Euangelij ministros ad rerum diuinarū
F notitiam effert. Hæc est nimirum scala, quam Deus ipse suo testimonio firmat ac fulcit, necnon inconcussâ auctoritate. Atq; id est, Deum ad scalam adhærere; vt noui angeli scandant securi, è cælo ipso allecti & erecti, vt Deus tanto eos cumulet beneficio, mysteria illis ostendendo, quæ in sacris literis abstrusa delitescunt. Quæ ascendendi ratio affatim secura est, longéque alia ab ea, quæ humano tantùm nititur ingenio; cui proinde suam Deus auctoritatem non applicat. Quarè & lubrica satis via est, & in ea homines frequenter dilapsi corruerent, si nullo alio suffulti adminiculo vellent ad rerum altissimarum cognitionem peruenire. Quin & horum Angelorum descensio ad concionandum debet hac eadem scala inniti.

Cur Deus

Addo insuper Deum ad imam scalam esse: vt significetur

[...]dimã ſcala [...]ortam ſit.

A ficetur Christianam Eccleſiam hic etiam apud ſe habere Deum, qui ſacrarum Literarum ſcalæ robur ac firmitatem addat. Quia habemus Pontificis ſummi, & Conciliorum decreta; quibus nos quoque ſatis ſupérque efficimur certiores de vera Dei Scriptura, déque ſecura ipſius doctrina. Vide Ezechiel. 48. fine, vbi nomen Romæ eſt, *Dominus ibidem.*

Notandum quartò eſt, certum videri ſcalæ viſionem eſſe propheciam rei, quæ non fuerat, niſi in Euangelij prædicatione, complenda. Nam vt de re, quæ nondum erat impleta; breui tamen implenda, dixit Chriſtus Ioan. 1. 51. *Amé dico vobis, videbitis cœlum apertum, & angelos Dei aſcendentes & deſcendentes.* Expende contextum, qui manifeſtè poſtulat, vt hæc verba ad magnam cæleſtium myſteriorum B reuelationem referantur. Præcedit enim ibidem, Chriſtum Nathanaëli reuelaſſe, quod humanitus ſciri non poterat, nempe Nathanaëlem fuiſſe ſub ficu antequam a Philippo vocaretur, ibique a Chriſto viſum eſſe. Quod Nathanael valdè miratus, Chriſtum Dei eſſe filium credidit. Tu Chriſtus: Si me (inquit) ex eo æſtimas, quòd tibi terrenum quidpiam nunciarim, quod naturali ſcientia cognoſci non poterat; quid erit tibi admirationis & ſtuporis, cùm ſeruos meos videas cœlũ conſcendere, atque ibi rerum cæleſtium altiſſimâ ſcientiâ imbui, quas poſtea deſcendentes hominibus narrent? Quis non videat, aptiſſimum eſſe cõtextum de reuelatione & communione myſteriorum regni Dei? id eſt, de prædicatione Euangelica, vt ſatis indicatur Sapientiæ 10. 10. Huc ſpectat Cyrillus libr. 2. in Ioan. cap. 21. (cui ſubſcribit Toletus) qui ait, verba illa Chriſti, *Videbitis cœlos apertos, & angelos Dei aſcendentes & deſcendentes*; non ad C aliquem diem ſingularem, ſed ad totam Chriſti diſpenſationem pertinere; id eſt, ad legis Euangelicæ tempus. Et Auguſtinus ac Beda expreſsè angelorum nomine exponunt prædicatores Euangelicos: tum Ioan. 1. 51. tum etiam in ſcala Iacobi.

Quid ſit angelos aſcendere & deſcendere ſupra filium hominis.

Quintò aduerto, in mea declaratione, optimum ineſſe ſenſum verbis illis Chriſti, *ſupra filium hominis.* quod erat alioqui difficile, illud autem mihi idem eſt, ac in Chriſto fuiſſe completum, quod erat in Iacobo adumbratum. Etenim in ſcala Iacobi rectè perſpicitur angelorum tam aſcẽſionem, quàm deſcenſionem fuiſſe ſupra ipſum Iacobum; i. per ſcalam, quæ ſuper ipſum erigebatur, ſiue iuxta ipſum. Igitur *ſupra filium hominis*, ſignificabit Chriſtum eſſe verum Iacobum; qui mortis ſomnum cepit, & ſupra ſe vidit angelorum aſcendentium & deſcendentium ſcalam. Chriſtus D enim mortuus, ſiue Chriſti mors eſt præcipuum fundamẽtum; quo nixi huiuſmodi angeli aſcendunt, & deſcendunt. Et ex ea terra, in qua Chriſtus requieſcit, id eſt, Eccleſia, conſurgunt angeli aſcenſuri, & eòdem deſcendendo remeant. Sed cùm aſcenſus, tum deſcẽſus ſupra Chriſtũ fiunt. Nam Euangelij & reuelatio, & promulgatio ſupra Chriſtũ ſolidatur. Non modò quia ipſe eſt potiſſimum fundamentum, vt homines poſt ipſius deſcenſionem aſcendere poſſint & deſcendere, ſed etiam quia totius euangelicæ reuelationis & prædicationis ſumma, eſt ipſemet Chriſtus. Vnde Chriſtus Dominus quaſi textus eſt; ceteráque omnia commentariorum inſtar ſunt, quæ ſuper ipſum diuini verbi textum conſcribuntur.

Oſtium apertum in cælo, quid ſit.

Sextò noſtra expoſitio roboratur; vbi expendatur attentè, in ſacris Literis oſtium apertum in cælo ad cæleſtium E myſteriorum reuelationẽ procul dubio ſpectare. Vide Ezechiel. 1. n. 1. *Aperti ſunt cæli, & vidi viſiones Dei.* Et Apoc. 4. 1. *Ecce oſtium apertum in cælo.* Idem ergo erit ſenſus in ſcala Iacobi. Nec. n. dubitari poteſt, quin portam in cælo apertam viderit; ſiquidem ait, *Domus Dei, & porta cæli.* Id quod Chriſtus magis expoſuit, Ioan. 1. 51. *Videbitis cœlum apertum.*

Diſcrimen inter veteris teſtamenti Patres, nouiq. Sanctos. Cur veteres prophetæ in terra viſiones habuerint? Ioannes verò in cælũ tollatur?

Septimò ad noſtræ ſententiæ confirmationem, perpendendum ſeriò eſt diſcrimen, quod inter veteris teſtamenti Patres, nouiq. Sanctos reperitur; licèt enim vtriq; portam in cælo apertam aſpexerint; ceterùm quemadmodum ante Chriſti aduentum in ſuprema cælorum penetrauit; ita etiam ante ipſum nemo dicitur in ſpiritu conſcendiſſe cælum. Certè Ezechiel non aſcendit, ſed ad eum potiùs deſcendit cæleſtis currus; ait enim c. 1. n. 5. *Apparuit rota ſuper terram iuxta animalia.* De Iacobo verò ſatis conſtat, cũ neque per ſomnium aſcendiſſe; quamuis in viſione propheti- F ca angelos aſcendentes & deſcendentes conſpexerit. Poſt Chriſti in terras deſcenſionem, ſicut ſanctis poſt mortem aditus in ſuperas empyrei cæli regiones pateſcit, vt reipſa conſcendant, & intrent in gaudium Domini ſui (cùm plenè iam ſit Iſaiæ votis ſatisfactum, *Vtinam dirumperes cælos & deſcenderes*) ſic etiam viris Apoſtolicis ante mortem cõceſſum eſt, non ſolùm vt cæli oſtium viderent apertum, ſed etiam vt per illud ſpiritualiter ad ſuperiora cæli penetrarent. Nam & Ioanni Apoc. 4. dicitur, *Aſcende huc*; & Paulus raptus eſt vſque ad tertium cælum; & vniuerſè dixit Chriſtus Ioan. 1. 51. *Videbitis cælum apertum, & angelos Dei*, &c. Quaſi diceret, Nunc reuera implebitur, quod olim fuit figuratum atque promiſſum; & quos Iacobus in cælum

A ſcandere aſpexit, illi non ex eius ætatis hominibus, ſed ex noſtris erant.

Elias num fuerit in cælum æthereũ ſublatus?

Si verò obiicias, Eliam etiam dici aſcendiſſe in cęlum, 4. Reg. 2. 11. Reſpondeo ibi non eſſe ſermonem de Elia inter mortales manente, neque de cælo ſuperiore, nec de aſcenſu ſpiritali; ſed de propria per aërem eleuatione, & ſeparatione ab hominum conſortio mortalium. Inueſtiganda eſt ergo ratio diſcriminis, cur Prophetę ante Chriſti deſcenſum, licèt viderint cælum apertum, nunquam tamen eò aſcendiſſe, & ingreſſi fuiſſe per illud oſtium dicantur; Apoſtoli verò & viri Apoſtolici aſcendiſſe, & in cæli ſuperiora dicantur penetraſſe: vnde & meritò dicunt, *Conuerſatio noſtra in cælis eſt*, Philip. 3. nu. 20. Reſpondeo, eo diſcrimine ſignificari, multò maiorem rerum cæleſtium cognitionem B fuiſſe hominibus poſt Chriſti aduentum, quàm ante illum elargitam.

Pro cuius maiori explicatione, concipiamus mente in editiſſimo montis vertice regiam domum magnificè extructam, omni ingentium diuitiarum & pretioſæ ſupellectilis genere redundantem, ex vico inſuper ſiue oppidulo ad montis ipſius radices ſito nullum eò conſcendiſſe, nec aliquid cognitionis de tanta illa gaza habere quempiam ex eis; præter eam, quę confusè poteſt adquiri ex eo ſolùm, quòd portas aliquando patentes procul aſpexerint, aut currum viderint, ſiue equitem ephippiis aureis inſidentem, inde fortè exeuntem. Hęc certè illarum diuitiarum cognitio quàm ſit parua & exigua, nemo non viderit; quantò pręterea maior ac plenior eſſet ſi princeps regię illius arcis liberam faceret nonnullis ex illo oppidulo poteſtatem, vt C illuc aſcenderent, & magnificentiſſimam domus ſtructurã, aurum, gemmas, regios theſauros, ac demum pretioſiſſima quæque attentis, auidíſque oculis aſpicerent; ac poſtea ad ſuos regreſſi omnia per ordinem narrarent. Cæleſtis igitur domus eſt nouum cælorum regnum, quod magna cum energia appellatur domus Dei. Sic enim eam Iacobus appellat. Iam, quod in ampliſſima hac regia antiquis licuit Prophetis, id vnum fuit, vt currum aliquem inde prodeuntem, ſiue regis nuncium fortè prætereuntem viderent, aut ſaltem quod longiſſimè diſſiti conſpicere aliquando potuerunt, cùm valua cæleſtis patuit. At viris Apoſtolicis non valuæ ſolùm patuere, ſed aditus fuit liberè permiſſus; vt omnes supernæ aulæ diuitias ſingillatim cernerent, & ad terras redeuntes viſa hominibus recenſerent. Idcirco Salomon Prouerbiorum loco ſupra citato, cæleſtia penitus referre non audet; cauſatus, ſibi non clarè & manifeſtè eſſe D oſtenſa, quæ fuerant deinceps Chriſtiano populo magnâ perſpicuitate monſtranda: *Non noui*, ait, *ſcientiam ſanctorũ. Quis enim aſcendit in cælum, atque deſcendit?* Prou. 30. 4. & eapropter Ioannes dixit cap. 3. 13. *Nemo* (hactenus) *aſcendit in cælum.* Agit verò de cæleſtium myſteriorum reuelatione. Ex quibus omnibus non parum noſtra explicatio cõfirmatur.

Ioannem & Paulum abſque ſcala cælum conſcendiſſe, quid ſit.

Apoſtolos ergo quaſi per ſcalam aſcendiſſe conſtat, quia *aperuit illis Deus ſenſum, vt intelligerent ſcripturas.* Quod ſuo etiam modo in Ioanne, & Paulo verum eſt; licèt peculiaris ſit ratio, cur vterque aliqua ratione aſſeratur non per ſcalas aſcendiſſe. Ioannes enim & Paulus veluti angeli ſine ſcala, ſed rapido ac repentino volatu ad altiſſimam fidei myſteriorum cognitionem, ſingulari Dei beneficio cõſcenderunt. Perſpicuum autem eſt, eos inde deſcendiſſe ad E cæleſtem illam doctrinam hominibus promulgandam. Quia Ioannes Apoc. 10. 8 iubetur accipere librum de manu angeli ſtantis ſuper mare & ſuper terram. Paulus verò ipſemet ait, ſe in terra fuiſſe mox inuẽtum; nec planè ſcire, vtrùm corpore, vel extra corpus in cælum ſcanderit.

Denique in cælum aſcendere eſt eleuari ad myſteriorum Dei cognitionem, Luc. 8. 10. Et deſcendere eſt tanquam ſcribam doctum in regno cælorum proferre de theſauro ſuo noua & vetera. Matth. 13. 52.

TEXTVS.

Verſ. 2. *Et ſtatim fui in ſpiritu; & ecce ſedes poſita erat in cælo, & ſupra ſedem ſedens.*

COMMENTARIVS.

Patrem eſſe æternum, qui Ioãni fuit in throno viſus.

F IPSA vocis tubæ efficacitas Ioannem in cęlum ſuſtulit, vt diximus verſu 1. atque id verbis illis innuitur, *& ſtatim fui in ſpiritu.* Ioannes ergo in cælos euectus aſſerit, ſe ibi aſpexiſſe Principem in throno ſedentem. Hic Princeps haud dubiè eſt cælorum Rex. id eſt, cæli terræque cõditor; ſed cùm Regis cælorum nomine deſignari poſſit Deus trinus & vnus; & poſſit etiam peculiariter deſignari Pater, aut Chriſtus Dominus; in præſenti Dei Patris perſonam refert ſimulacrum illud, quod viſum in

throno est. vt explicabimus infrà. Priùs enim considerandus est thronus ipse, siue sedes, quæ posita erat in cælo.

Duo sunt in hoc throno expendenda: primum, illius forma siue species: alterū significatio. Quod ad primum attinet; in hac sede respicitur per allusionem ad sedem illam, quam Deus in Mosis priùs tabernaculo, deinde in Salomonico templo habere existimabatur. Illius autem throni species hæc erat: aurea tabula (quæ Propitiatorium appellatur) pro pedum scabello; duo Cherubini parui pro sella; qui è regione positi extentas alas, & inter se vicissim collatas habebāt; vt si duo homines brachia in crucis modum vterque extenderent, quò alius consideret. Itaque Cherubinorum capita erant veluti sellæ brachia; alæ verò extensæ, sedes. Hinc est, sæpe Deū in sacra Scriptura dici sedere super Cherubim; nempe Exod. 25. 22. Num. 7. 89. 1. Reg. 4. 4. 2. Reg. 6. 2. & cap. 22. 11 & 4 Reg. 19. 15. & 1. Paral. 13. 6. Psal. 17. 10. Psal. 79. 2. Psal. 98. 1. Isai. 37. 16. Ezech. 9. 3. & c. 19. 4. & Daniel. 3. 55.

Cuiusmodi fuerit forma throni, in quo Ioannes Deum vidit.

Quæ cùm ita sint, mihi facilè persuadeo, Dei thronum, quem hîc Ioannes conspexit, esse quandam veluti effigiem Propitiatorij, & duorum Cherubinorum, qui super ipsum erant. Quod inde mihi fit verisimile, quia toto hoc c. 4. fit allusio ad Salomonis templum. Nam viginti quatuor seniores sunt principes sacerdotum, qui etiā vigintiquatuor erant. Ex 1. Paral. c. 24. Porrò septem lampades respondent septem lucernis candelabri; mare vitreū, mari æneo; animalia, magnis Cherubinis à Salomone factis: & caput ipsum, Dei laudibus & adoratione terminatur; quod propriè ad templum spectat. De hac tamen vniuersi huius capitis ad Salomonicum templum allusione pleniùs infrà dicemus. Si igitur in huius capitis visione fiebat comparatio Christianæ Ecclesiæ cum templo Salomonis; in throno etiā Dei, quē vidit Ioannes, fuit etiā comparatio ad thronū, quē habebat Deus in tēplo. Quarè, cùm ex tot Scripturæ locis cōstet, thronum Dei in templo cōstare ex Propitiatorio & Cherubinis; congruentissimè huius capitis thronus ad eundem modū effingitur, quo solet eū sacra Scriptura figurare. Huiusmodi. n. pictura ingēs continet mysteriū, & huius capitis fini valdè est apta; de quo infrà.

Thronum fuisse veluti effigiem Propitiatorij.

Dei thronus sæpè à Prophetis visus qua forma fuerit.

Nec in hoc solùm loco; sed vniuersè in visionibus propheticis, quæ Dei thronum nobis ob oculos ponunt, videtur certum eâdem ratione esse cōcipiendum; vt Exod. 24. 10. Isai. 6 1. Ezech. 1. 22. &c. Cum hoc tamen discrimine; quòd pro aurea tabula, Exod. 24. 10. erat sapphirina, siue hyacinthina. Et Ezech. 1. 22. erat crystallina. Et quidem quoad hāc partem, licet nobis per hos Scripturæ locos tabulā illam, siue pedum scabellum in hoc loco sapphirinum, aut crystallinum considerare: siquidem thronum vidit Ioannes in cælo. forma tamen throni non videtur aptè posse mutari ab ea, quam nobis tot Scripturæ loci testantur.

Dicet quispiam, simpliciùs esse vt thronus in cælo ex nubibus fingatur. Et facit, quod dicitur infrà vers. 5. *De throno procedebant fulgura, & voces & tonitrua.* Fulgura enim atque tonitrua ex nubibus procedunt. Adhæc, certum est, Christum in die Iudicij apparriturum in sede maiestatis ex nubibus. Respōdeo tamen me non negare, thronum à Ioanne visum, nubibus etiam circundari; quemadmodū Dei sedes in Mosis tabernaculo, interdum nubibus obtecta fuit visa, Exod. 40. 32. & thronus etiam templi Salomonici, 3. Reg. 8. 10. Sed super has nubes considerandum est Propitiatorium & Cherubini; nam id postulat manifesta ad templum allusio, &

A crebra illa sacræ Scripturæ de Cherubinis in Dei throno repetitio. Accedit, quòd pro sede Græcè legitur *thronus*, quæ vox sedem augustam significat, siue solium cum hypopodio seu pedum scabello: quod optimè cohæret cum tabula illa aurea, quæ Propitiario respondet vt suprà diximus.

Hactenus de throni figura; nunc de significatione. Propitiatorium indicat animi dimissionem, ac sanctitatem eorum, qui Deo se penitus subuciunt, eique in semetipsis sedem constituunt. Vide id Ps. 98. 5. *Adorate scabellum pedum eius, quoniam sanctū est.*

Propitiatorium quid significet.

B Vnde ponere inimicos scabellum pedum Christi, est ipsos efficere sanctos, vt docet Paulus ad Hebr. 10. 12. 13. & nos explicabimus in cōmentario Psal. 109. Cum quo rectè quadrat nomen Propitiatorij, quod Dei propitiationem sonat. Congruit item templi Propitiatorium fuisse ex auro metallorum pretiosissimo, quod charitatem & puritatem animi notat. Nec abs re est, quòd aliquando Propitiatorium ex sapphiro apparuerit. Hoc enim ad vitæ cælestis significationem spectat; iuxta id Pauli, *Conuersatio nostra in cælis est.* Philip. 3. 20.

C Iam duo Cherubini significant sapientiā & sanctitatē, i. mentem cælesti lumine illustratā, & volūtatem in diuino obsequio accensam ac feruidam. Harum enim potētiarum perfectio sanctas animas & supremos spiritus efficit præclarissimam diuinæ maiestatis sedem. De hac tamē significatione latiùs infrà capit. 11. vbi de duobus testibus. Nunc solùm addo, alas esse symbolum prompti & erecti animi, atque in Dei iussis exequendis paratissimi.

Quid per Cherubines Propitiatorij figuretur.

Quibus positis, nōta non esse sermonem de antiquo throno, quem Deus in cælis habebat; sed de throno noui regni cælorum; id est de nouo & excelso admodùm Dei throno, quem ipse post Christi redemptionem in Ecclesia habet; iuxta id Psal. 92. 2. *Parata sedes tua ex tūc, à sæculo tu es.* Quasi dicat; Licèt ab æterno tu sis Deus: de nouo tamen paratus est tibi thronus, ex quo Christus pro nobis mortuus est. Hic nāque est literalis huius loci sensus; vt in illius Psalmi commentario explicabimus. Quin & de hoc ipso noui regni cælorum throno loquitur Isaias c. 6. 1. cùm ait, *Vidi Dominū sedentem super solium excelsum & eleuatum:* vt sequēti notatione planum fiet. In præsenti ergò, cùm de throno Dei agitur, ad locum vtrumque respicitur; id est, ad Psal. 92. & ad cap. Isaiæ 6. Et genuinus sensus est, gloriosissimum esse Deo nouum regnum, quod habet in Ecclesia Christiana, id est. in cordibus fideliū, vt exponit Ambrosius: ex eo vel maximè, quòd per Spiritum sanctum, qui Ecclesiæ datus est, multorum fidelium corda ei perfectè subiiciuntur per excellentem sanctitatem, & vitam perfectissimam, ac rerum terrenarum contemptum. In allusione verò ad thronum Dei olim in Salomonico templo constitutum indicatur, Deum ipsum, qui suum quondam solium in Salomonis templo erexerat, veriùs nunc & excellentiùs in Ecclesia Christiana sedem ac domicilium magnificentissimum figere.

De quo Dei throno hic sit sermo.

D

E

F

Et supra sedem sedens.] Quod ad ideam attinet, in supradicto throno videt Ioannes simulacrū quoddam corporeum sedentis specie. Et de materia quidem huius figuræ dicemus versu sequente. Nūc de ipsius forma, quam humanam fuisse non dubito; tum quia aptissima est ad sedendum in throno, tum etiam quia cap. 5. 1. videt Ioannes librum in dextra sedentis supra thronum.

Cuiusmodi sit forma sedentis super thronum.

Quod ad significationem spectat: Ambrosius & Andreas existimant per simulacrum illud in throno sedens, Christum denotari. Quæ tamen expositio meritò ab aliis reiicitur: quia Christi typū gerit agnus

agnus ille qui c. 5. accedit, & accipit librũ de manu sedentis in throno. Dicendum est ergo illum, qui sedet supra sedem, Dei Patris figurá referre. Id quod ex conuenientissima iaspidis, & sardij ad Deum Patrem applicatione egregiè confirmabitur versu sequenti. Et licèt de visione illa Isaiæ 6 aliter nonnulli existimarint; nostra tamen sententia est, Patrem etiam æternum esse illum, quem ibi vidit Isaias sedentem in throno excelso & eleuato; vt notat. 3. constabit.

NOTATIO SECVNDA.

De nouo Dei throno, quem vidit Isaias cap. 6.

Quis sit Dei thronus ab Isaia visus.

THRONVM, quem Isaias vidit, multi generatim explicant de throno diuinæ Prouidentiæ; de eo videlicet, quem habebat Deus, ex quo mundum condidit, eúmque gubernat. Ego verò explico de nouo throno, quem erat Deus habiturus in Christiana Ecclesia post Christi mortem. Cui explicationi fauet 1. locus Ioannis 12. 41. Vbi agẽs Ioannes de hac Isaiæ visione, ait; *Hæc dicit Isaias, quando vidit gloriam eius* (scilicet Christi Domini) *& locutus est de eo.* Quod meo iudicio satis vrget, vt de Christi Iesu gloria, quatenus Deus & homo est, sermonem ibi esse concedamus. Propria autem Christi gloria est thronus, quem in Ecclesia post Christi ipsius mortem habet Deus. Iuxta id Psal. 92. 2. *Parata sedes tua ex tunc.*

2. Pro nostra expositione est, quòd visio throni capitis huius coniungitur cum prophetia de Iudaici populi reprobatione, atque de vtraque re agitur, vt de rebus connexionem inter se habentibus. Facilè autem cuilibet Theologo est videre Iudæorum repulsam habere connexionem in sacris Literis cum nouo Dei regno, nempe Christianæ Ecclesiæ fundatione; non verò cum antiquo Dei regno. Nec enim Iudæi ex regno Dei antiquo scandalum passi sunt, sed ex eo quòd in Christi cruce Deus suam sedem, soliúmque constitueret. Hoc ergo nouum regnum fuit, quod Isaias cap. 6. vidit.

3. Meã interpretationẽ roborat, quòd similiter in Apocalypsi, noui regni Dei figuram, de qua c. 4. subsequitur Iudaici populi reprobatio, à c. V. vsque ad XI. & quemadmodum apud Isaiam, vbi de hac reprobatione, decimæ partis conuersionem legimus (ait enim n. 13. *& adhuc in ea decimatio, & conuertetur*) sic etiam Apocal. 11. n. 13. *decima pars ciuitatis cecidit.* Quæ ruina seu casus, vt ibi videbimus, nil aliud est, quàm Christi fidem amplecti.

Isaiæ trisagion quid significet.

4. Illud Isaiæ trisagion, *Sanctus Sanctus, Sanctus,* omnes ad vnum Patres exponunt de Sanctissimæ Trinitatis prædicatione toto terrarum orbe personatura sub legis gratiæ tempora felicissima: thronus igitur, cui trisagion adiungitur, erit noui cælorum regni thronus.

5. Mirificè cohæret temporis circunstantia; videlicet, *in anno quo mortuus est Ozias*; id est, vbi primùm mortuus est Ozias, vt exponit Chrysost. t. 1. in hunc locum Isaiæ; & probat Arias Montanus in hunc locum. Atqui valdè fuit ad rem, vt per occasionem mortis Oziæ, & noui regni ad filium translati, Deus Prophetæ prænunciaret nouum thronum, quem sibi erat in terra post Christi mortem erecturus; qui licèt supremus omnium, verúsque Rex, reputatus tamen est quasi leprosus, Isai. 53. 4. Vbi obiter nota, Oziam sonare idem, quod Dei fortitudinem; qui appellatur etiã Azarias, id est, auxilium Domini, siue adiutor Dominus; & vtrumque nomen mirificè congruit Christo; qua ratione appellatur brachium Domini Isai. 53. num. 1.

Oziæ quid sonet.

Cuiusmodi thronũ Deus in Christiana Ecclesia habeat.

6. Facit ipsa throni descriptio; primò, quòd appelletur thronus excelsus, & eleuatus: thronus enim altissimus ille est, quem Deus in Ecclesia Christiana possidet; quæ proinde regnum cælorum appellatur; & pingitur Apoc. 4. 2. *Ecce sedes posita erat in cælo.* Quia nimirum per Christum gloria in excelsis Deo decantatur; id est, in altissimis ac planè diuinis operibus. Quòd autem non solùm dicatur solium excelsum, sed etiam eleuatum; fortassè indicat (vt notat Ber. serm. 14. ex XVI. paruis) ex humili quidem conditione fuisse homines ad summam euectos dignitatem in Christianæ Ecclesiæ institutione, & erectione. Deinde iuuat throni descriptio propter ea, quæ mox adduntur, *& ea quæ sub ipso erant, replebant templum.* Vbi vox Hebraica sonat *fimbrias,* & de ipsius solij fimbriis accipi posse fatentur Hebræorum aliquot Rabbini apud thesaurum Pagnini: quem sensum videtur sequutus Vulgatus. Nam alioqui ad significandas vestiũ fimbrias, vel ad purpurei paludamenti splẽdorem, non erat apta phrasis, *ea quæ sub ipso erant.* Ceterũ ad explicandum solij ipsius, siue pretiosissimi tapetis fimbrias vtrumque templi parietem pertingere, rectè ea phrasi dicitur; *ea quæ sub ipso erant, replebant templum.* Quod idẽ est, ac dicere, oras siue fimbrias peristromatis Dei pedibus suppositi, vel solium potiùs magnificum ac regale ab vno ad alterum templi parietem sese extendere. Et certè ad summam throni maiestatem & splendorem duo spectant; alterum, vt editus valdè sit; alterum vt magni pauimenti interuallum occupet. Nec latiùs se potuit extendere, quã vt totum spatium inter vtrumque templi parietem interiectum compleret. Quorum significatio elegantissima est. Etenim nouus Dei thronus non altissimus solùm, sed latissimus etiam est, & totum Christianæ Ecclesiæ spatium occupat pariter, & honore quam maximo decorat; vt infra à Seraphinis additur, cùm aiunt, *plena est omnis terra gloriã eius.* Quod tamen olim legis antiquæ tempore secus erat, *cùm notus in Iudæa Deus*, quasi thronus medium solum tẽpli locum occuparet; est enim Iudæa in medio terræ.

Dei throni ab Isaia visi dignitas & amplitudo.

Hæc throni Dei amplitudo quid significet.

Nota insuper, quod hìc asserit Arias, verbo scilicet *templũ* vocem Hebræam respondere; quæ significat nõ sancta Sãctorum, sed sancta; quæ erat exterior templi pars. Quod etiam nobis è re est; vetus enim quondam Dei thronus valdè abditus latebat; at in nouo Dei throno videtur Deus ex suo penetrali prodiisse, & ad nos propiùs accessisse, quò sacerdotalis populus liberè possit ipsius præsentia frui. Aduerte tamen verbum Hebræum, quod est *Hecal*, non semper accipi pro aula exteriori, vt notat Villalpandus t. 2. in Ezech. fol. 257. aliquando enim ponitur pro templo in communi.

Vox templũ hic quid propriè in Hebræo.

Et quanuis Isaias thronum non in cælo, sed in templo viderit; templo tamen cælum figurabatur, vt colligitur ex Psal. 10. 4. *Dominus in templo sancto suo; Dominus in cælo sedes eius.* Deinde erigi thronum in templo indicat in cælo mystico erigi & attolli, *Gloriã in altissimis* Deo, siue *in excelsis.*

Apud Isaiã cælum in tẽplo figuratũ.

NOTATIO TERTIA.

De sedente in throno, & de Seraphinorum trisagio.

QVÆRI solet an species illa Dei sedentis in throno, quã vidit Isaias, fuerit species Patris, vel Filij, vel Spiritus sancti, vel Dei prout est trinus & vnus. Varias Patrum opiniones referunt Toletus & Maldonatus in c. 12. Ioan. n. 41. & vtrique videtur multò probabilius ab Isaia fuisse visam speciem Dei, prout est trinus & vnus; quia Seraphini clamabant, eum, qui sedebat in throno esse trinum & vnum. Hæc tamen ratio non valdè vrget: fingamus enim Isaiæ propositam fuisse speciem Christi Domini regnantis in Ecclesia Christiana, & Seraphinos adstantes atque clamantes, sanctum esse Patrem, qui misit Filium suum; sanctum esse Filium qui homines redemit; sanctum esse Spiritum sanctum, qui eosdem donis suis cumulauit. Quid hæc visio absoni, aut inepti habebit? Imò verò quid aptius? In Christi enim regno manifestè elucet sanctitas Patris, sanctitas Filij, & sanctitas Spiritus sancti. Præsertim cùm regnante Filio Christo, in eo etiam intelligatur regnare Pater, & Spiritus sanctus. Quanuis enim Pater dicatur omne iudicium tradidisse Filio, *quia [illegible]*; ex eo tamen non solùm non colligitur Patrem abdicasse a se iudicium, sed potiùs infertur Patrem iudicare ac regnare perfectiore ratione, quam antea iudicabat, siue regnabat.

Quis sit ille, quẽ Isaias in throno sedẽtem vidit.

Opinio Toleti & Maldonati.

Addunt Toletus & Maldonatus aliam pro sua opinione rationem, quia aliter non possent conciliari duo loci in speciem pugnantes; alter Ioan. 12. 41. vbi ait, Isaiam vidisse gloriam Christi; alter Pauli Actuum 28. 25. vbi ait, Spiritum sanctum ibi locutum esse ad Isaiam. Sed hæc quoque ratio facilè eleuatur, ex c. 2. & 3. Apocalypseos; vbi manifestum est loqui Christum, qui septem illas epistolas dictabat; & tamen in singulis dicitur; *Qui habet aures, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis*, nimirum, quia omnes visiones propheticæ tribuuntur Spiritui sancto; atque ita licèt verè dicatur Christus apparuisse Prophetæ; nihilominus verè asseritur, illa, quæ a Christo audiuntur, à Spiritu sancto dici.

Quid ergo? dicemúsne ab Isaia visam fuisse speciem nõ Patris, nec Spiritus sancti; sed Christi Dei & hominis in Ecclesia regnantis? Certè id sonare videntur Ioannis verba, c. 12. 41 & ea est sententia Dionysij Areopag. de Ecclesiastica Hierarchia cap. 4. parte 3. vbi ait, *Circa Iesum Seraphini firmiter stare describuntur.* Idémque asserunt Hilarius, Tertullianus, Clemens Rom. Cyrillus, & Ambros. apud Tolet. annot. 24. in c. 12. Ioan. Quin & Marcellinus Papa in 1. epist. Decretali, quæ habetur to. 1. Concil. f. 435. videtur decernere eum, qui cum tribus pueris in Babylonis fornace apparuit, Daniel. 3. 92. *Species quarti similis filio Dei*, esse Verbum æternum Dei filium Id quod multi Patres ad antiquas Dei visiones extenderunt.

Dionysij Areopagitæ sententia.

Nihilominus tamen similis locus cogit me aliter accipere. Is est Apoc. 4. 2. vbi dicitur; *Ecce sedes posita erat in cælo, & supra sedem sedens.* Nec dubium est, quin sermo sit de eodem throno, & de eodem sedente; & non potest esse Christus ille, qui sedebat in throno: Christum enim in illa

Nõ esse Christũ, qui in Isaiæ throno sedebat.

viſione repræſentabat Agnus, de quo dicitur c. 5. 7. *Et venit, & accepit de dextera ſedentis in throno librum.* Cùm ergo certum ſit, eundem eſſe, qui viſus eſt Iſaiæ, & Ioanni ſedens in throno, & conſtet eum qui viſus eſt a Ioanne in throno, non eſſe Chriſtum; conſtabit etiam non fuiſſe Chriſtum, qui viſus eſt ab Iſaia ſupra ſolium excelſum, & eleuatum.

Contendet fortaſsè aliquis, in Apocalypſi Chriſtum, quà homo eſt, figurari in Agno, & ipſummet Chriſtum, qua eſt Deus, repræſentari in ſedente ſuper thronum. Similiter Iſaiæ 6. Dei Sapientiam ſeu Prouidentiam (quæ tribuitur Filio Dei) apparuiſſe ſedentem ſuper thronum excelſum; atque ita cohærere, quod ait Ioannes c. 12. 41. Iſaiã videlicet vidiſſe gloriam Chriſti. Præſertim cùm ſedere & gubernare videantur propriè ſpectare ad prouidentiam. Verùm quamuis hæc diſtinctio naturæ Diuinæ & humanæ in eadem Chriſti perſona ſufficiat, vt verè & ſubtiliter intelligant Theologi Chriſtum, quà homo eſt, adorare etiã ſeipſum; qua Deus eſt; negari tamen non poteſt, quin aptius ſit; vt cùm Agnus proponitur accedens ad ſedentem in throno, inter Agnum ipſum ac ſedentem detur diſtinctio perſonalis. Quemadmodum in frequentiſſimo ſacrarum Literarum vſu non ſolet dici Chriſtus orare & adorare filium Dei, ſed Patrem. Atque idem in Eccleſiæ Patribus obſeruare licet; præſertim in Magno Gregorio homil. 38. in Euangel. Propterea etiam non placet, vt per ſedentem in throno intelligamus Deum trinum & vnum. Quia ſequeretur proponi in ſacra Scriptura Chriſtum hominem accedentem ſupplicem ad Filium Dei, dum Agnus, qui Chriſtum figurat, ſupplex ad ſedentem accedit. Quòd ſi ſedens eſt Pater, Filius, & Spiritus ſanctus, ad Filium etiam accedit Agnus. Quod quamuis veritati ſubtilioris Theologiæ non repugnet; conſuetudo tamen ſacræ Scripturæ huiuſmodi locutiones non vſurpat, ne videatur perſonaliter diſtinguere Chriſtum hominem a Filio Dei; & aptius certè eſt, vt propheticæ viſiones per vſurpatas a ſacra Scriptura locutiones exponantur; in qua non legimus Chriſtũ ad alium ſiue accedere ſupplicem, ſiue orare; niſi ad Patrem. Itaque quamuis ſedere in throno & gubernare ſit cõmune toti Trinitati; nihilominùs tamen poteſt eſſe ſermo de vna perſona & non de alia formaliter. Id igitur, quod potuit dici, potuit etiam repræſentari: nempe Patrem ſedere in throno, ſicut 1 Cor. 15. 24. dicitur tradendum eſſe regnum Deo Patri.

Nec eſſe Deũ, prout eſt trinus & vnus, qui ab Iſaia fuit viſus in throno: ſed Deũ Patrem.

Ex dictis colligo, eum qui ſedere in throno viſus eſt, nõ eſſe Deum trinum & vnum, ſed ſolùm Deum Patrem. Hæc eſt ſententia Irenæi, Athanaſij, & Baſilij apud Toletum annot. 24 in c. 12. Ioannis; tenet etiam Origenes Homil. 4. in Iſaiam.

Sed dices; ſi Iſaias non vidit Filium ſedentem in ſolio, ſed ſolùm Patrem; quomodo verum erit quod ait Ioannes c. 12. 41 Iſaiam ſcilicet in ea viſione gloriam Chriſti vidiſſe? Reſpondeo, gloriam Chriſti conſiſtere in nouo throno, quem Patri præparauit, vt colligitur ex illo Pſal. 92. 2. *Parata ſedes tua ex tunc.* Atque hæc gloria Chriſti habebit ſuum finem, id eſt, abſolutam perfectionem, cùm omnia fuerint Patri perfectè ſubiecta, iuxta id 1. ad Cor. 15 24. *Deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo Patri.* Vbi vides, thronum regni tribui Deo Patri; atque id eſſe maximè glorioſum Chriſto. Adhæc; Iſaias vidit in ſpecie Seraphinorum, Eccleſiæ Apoſtolos, qui ſunt etiam gloria Chriſti: vt expreſſit Paulus 2. Corinth. 8. 23.

Iſaiæ Seraphini quid innuant in triſagio.

Iam verò, quòd Seraphini ante Dei Patris thronum adſtantes, clament, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*; non ſolùm non eſt diſſentaneum, ſed maximè etiam conſentaneum. Nec enim id eſt prædicare trinum & vnum eum, qui ſedet in throno; ſed potiùs ex nouo throno colligere trium perſonarum diſtinctionem, & ſanctitatem, id eſt, non ſolùm eſſe ſanctum eum, qui ſedet in throno; ſed æqualiter etiam Chriſtum, qui præparauit ei thronum; nec non Spiritum ſanctum, cuius effuſio facit, vt in Eccleſia Chriſtiana Deus adeò excellenter regnet, vt in ea dicatur habere ſolium excelſum & eleuatum. Et protinus diſtinctioni perſonarum adiungitur vnitas eſſentiæ; quia triſagio adiungitur nomen Iehoua. Dicitur enim *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum.*

Quæ myſteria in triſagio includantur.

Porrò in prædicto ſenſu non ſolùm prædicatur in triſagio ſanctiſſimæ Triados myſterium, ſed humani generis redemptio, & Eccleſiæ ſanctificatio. Hæc enim includuntur in ſanctitate eorum operum, quæ ad Filium ſpectant; & in eorum etiam, quæ ad Spiritum ſanctum. Quare Triſagion in ſe continet ſanctitatem Chriſti paſſionis, & ipſius glorificationis, & demùm totum Apoſtolorum ſymbolum; vt explicabitur infra in Commentario.

TEXTVS.

Verſ. 3. *Et qui ſedebat, ſimilis erat aſpectui lapidis iaſpidis, & ſardinis, & iris erat in circuitu ſedis ſimilis viſioni ſmaragdinæ.*

COMMENTARIVS.

Iaſpidis & ſardij colores ad ſedentem in throno: colorẽ ſmaragdi ad iridem ſpectare.

PRÆMITTENDVM imprimis eſt duos primos gemmarum colores (id eſt, iaſpidis & ſardij,) referendos ad ſedentis in throno figuram; & tertium (id eſt, ſmaragdi) ad iridem. Licèt enim hoc aliqui in controuerſiam adducere conati ſint, exiſtimantes aptius eſſe, vt omnes tres colores tribuantur ſedenti in throno; eos tamen planè refellit contextus, vt bene expendit Pererius diſp. 6. in c. 4. optarem tamen, vt illam omitteret rationem, qua maximè nititur; ſcilicet fieri non poſſe, vt ſedentis in throno ſpecies ſimilis fuerit iaſpidi & ſmaragdo, quia ſmaragdi viriditas eſt multò plenior, atque viridior. Optarem, inquam, vt hoc prætermitteret: quia ſicut eiuſdem figuræ ſpecies potuit eſſe ſimilis iaſpidi, & ſardio ſecundùm diuerſas partes (alioqui enim repugnabat) ſic etiam poſſet ſimulacrum illud ex tribus conſtare gemmis; ſed ex duobus ſolùm conſtitiſſe, & textus ipſe perſpicuè docet, & myſterij explicatione egregiè confirmabitur.

Duos ſedẽtis in throno colores nõ commiſcendos, ſed diſtinctos eſſe ſecundũ diuerſas partes.

Quod ergo ad figuram attinet, valdè coactum eſt, velle duos illos colores iaſpidis & ſardij commiſcere inter ſe: rectè autem & appoſitè fit, ſi ſimulacrum illud ex duabus gemmis effingatur, id eſt, à lumbis ad pedes vſque ex iaſpide; ſuperior verò corporis pars ex ſardio. Neque hoc meo ex cerebro fingo; ſed primùm, vi rationis impulſus, vt diuerſos colores ad diuerſas partes referam, ex ſimili alia apparitione colligo primum colorẽ ad inferiorem partem referendum, & ſecundum ad ſuperiorem. Deinde ex aptiſſima eius rei conuenientia ad myſterij ſignificationem ita confirmor, vt me ſingulis gemmis ſuum locum tribuiſſe non dubitem.

Ioannem hoc loco ad Ezechielis thronũ alluſiſſe.

Notandum ergo 1. eſt, Ioannem, dum agit de coloribus ſedentis ſuper thronum, omnino reſpexiſſe ad alteram in throno item ſedentis figuram, de qua Ezechielis 1. 27. & cap. 8. 2. quibus in locis deſcribitur ſpecies figuræ illius, partim ex igne, & partim ex electro, id eſt, *ab aſpectu lumborum eius & deorſum ignis; & a lumbis eius & ſurſum, vt viſio electri.* Quid igitur congruentius, quàm vt in præſenti, quemadmodum reſpiciendo ad illam Ezechielis figuram dicitur, *Qui ſedebat in throno, ſimilis erat aſpectui lapidis iaſpidis & ſardinis*, vel ſardij; ita ſimiliter intelligamus concipiendam eſſe ſedentis imaginem ab aſpectu lumborum eius & deorſum ex iaſpide, & à lumbis eius & ſurſum ex ſardio.

Eandem hic iaſpidis & ſardij ſignificationem eſſe cum ea quã in duodecim fundamentis habent.

2. Notandum eſt in ſignificatione myſterij, cui deſeruiunt in præſenti iaſpis, & ſardius, valdè eſſe conueniens, vt hi duo lapides non habeant hîc ſignificationem diuerſam ab ea, quam inter duodecim ciuitatis fundamenta ſortiuntur, cap. 21. num. 19. & 20. Et miror ſanè nemini interpretum hoc loco veniſſe in mentem, horum lapidum ſignificationem cum ea eſſe conformandam, quæ illis capit. 21. tribuitur. Vbi per ordinem diſponuntur duodecim lapides: quod ſine magno myſterio fuiſſe factum non eſt veriſimile. Vide Perer. diſput. tertia, quarta, & quinta, vbi decem refert iaſpidis & ſardij coniunctorum expoſitiones. Sed in iis omnibus id requiro, vt Apocalypſis in gemmarum myſterio vnius rationis, ſuique ſimilis eſſe deprehendatur: id eſt, vt ſignificatio illarum

gemma

gemmarum in præsenti conformetur cum earundem significatione in capit. vigesimoprimo. Quod ad elegantiam & symbolicam perfectionem conuenientissimum esse, nullus negabit, opinor.

Præterea, cùm imago illa, quæ visa est sedere in throno, omnino sit Patris æterni imago (vt suprà definitum est) ad exactam Apocalypseos elegantiam spectat, vt colores gemmarum illius simulacri symbola sint eorum operum, quæ singillatim attribuuntur Deo Patri: sicut enim res corporeæ per colores videri, & dignosci possunt; sic inuisibilis Deus per ea, quæ ab ipso sunt facta, cognoscitur. & per opera, quæ propriè tribuuntur Patri, agnoscitur à nobis Deus Pater, atque distinguitur.

Quid per Iaspidem, quid per Sardium figuretur.

Quibus præiactis, aduerto primò duodecim fundamenta ciuitatis Ierosolymæ, quæ capit. 21. commemorantur, non esse aliud, quàm duodecim fidei articulos, vt in illius capitis commentario cōstabit. Sunt autem ex iis fundamentis primum iaspis, & sardius quintum. Ex quo necesse est, vt iaspis ad creationis articulum referatur, & Sardius ad Christi resurrectionem. Hi namque sunt ex fidei articulis primus, & quintus. Ex commentario autem capitis 21. planum fiet singulas gemmas elegantissimè cum suis articulis conuenire; & nullam aliam ad rerum creationem ita congruenter aptari, vt iaspidem; neque ad Christi resurrectionem, vt sardium.

Inter opera Dei Patri attributa, creationem & Christi resurrectionē eminere.

Deinde aduerto, certissimum esse ex sacra Scriptura inter opera quæ Deo Patri per attributionē singillatim assignantur, duo hæc inprimis eminere; rerum scilicet creationem, & gloriosam Christi resurrectionem. In his enim duobus singulariter Dei elucet potentia, quæ est proprium Patris æterni attributum. Et quemadmodum creaturæ per creationem esse cœperunt; ita per Christi resurrectionem datum est initium nouæ creaturæ. Priùs enim nondum erat spiritus datus, quia Iesus nondū erat glorificatus. Quare meritò Christi resurrectio consideratur in sacra Scriptura, quasi noui mūdi creatio. Atque vt 1. creatio propter potentiam tribuitur Deo Patri; sic etiam Christi resurrectio Patri ipsi eodem modo attribuitur tanquam opus gloriosissimum, & ipsius potentiæ proprium. Quod, quia res erat valdè notanda, ideo sæpissimè in Scriptura repetitur; id nempe fuisse opus Dei Patris. Loci sunt non minùs viginti quatuor, videlicet, Actorū 2.24. & 32. & cap. 3.15. & 26. cap. 4.10. cap. 5.30. cap. 7.37. cap. 10.40. cap. 13.30. & 33. & 34. & 37. cap. 17. 31. ad Rom. 4.24. & cap. 8. 11. cap. 10. 9. & 1. ad Corint. 6. 14. & cap. 15. 15. 2. ad Corint. c. 4. 14. ad Galat. 1. 1. ad Ephes. 1. 40. ad Coloss. 2. 12. 1. ad Thessal. 1. 10. & 1. Petr. 1. 21. Accedit, quòd articulus resurrectionis Christi meritò asseritur esse fundamentum fidei Christianæ. De quo vide Actor. 17. n. 31. & 1. ad Cor. 15. 14.

Cur pars superior simulacri sit ex sardio, inferior ex iaspide.

Superest ergo reddere rationem, cur superior pars simulacri ex Sardio, inferior verò ex Iaspide constet? Hoc autem aptissimum fuisse facilè intelligitur. Quia simulacrum illud repræsentat Deum Patrem, qua ratione est obiectum notitiæ, quam de illo habet Ecclesia, per opera quæ illi singillatim tribuuntur. Atqui consentaneum valdè est, vt creationis symbolum tanquam inferius quid supponatur resurrectionis symbolo; vt ea ratione denotetur secundum hoc opus esse excellentius atque gloriosius. Præterquàm quòd sicut natura gratiæ supponitur; sic opus creationis, nouæ creaturæ initio, & quasi nouæ creationi supponendum fuit; atque (vt ita dicam) antiquæ potentiæ, id est, antiquis potentiæ operibus, nouę creationis gloria addita est. Sed his rationibus magna accedit vis ex collatione huius simulacri cum eo, quod vidit Ezechiel c. 1. 27. & c. 8. 2. & ex ratione etiam, propter quam pars illius figuræ inferior ex igni fuerit, & superior ex electro. De quo dicemus seorsum notatione 4. Aliorum porrò explicationes de Iaspide & Sardio vide apud Viegam & Pererium.

Qui soleant in iride colores, & quo ordine apparere.

Et iris erat in circuitu sedis similis visioni Smaragdinæ.] Nota communem iridem variis esse coloribus distinctam; hoc ordine, vt infimū absidis seu curuaturæ locū violaceus color, mediū viridis, summum luteus occupet. E contrario tamen in secundo arcu maiore, cùm duo apparent. Deinde plerique interpretum omnes hos in iride colores in præsenti contemplantur. Quòd autē Ioannes visioni Smaragdinæ, id est, viridi colori similem dicit; ideo dictum arbitrantur, quòd iris, quam vidit Ioannes viriditate magis, quàm ceteris coloribus esset insignis. Hoc tamen mihi coactum videtur; & textus omnino declarat hanc iridem non alium habuisse colorem præter viridem, tantamque illi inesse viriditatem, vt Smaragdo similis appareret.

Iris Ioanni visa in circuitu sedis an pluribus coloribus, vel vno solum constaret.

At enim iris, quæ colorum varietate non distinguitur, iris non est. Respondeo tamen, si quando contingeret vt iris in cælo, qualē Ioannes describit, viridis appareret; iridē etiā tunc, non mutato, sed retento nomine iridis, appellaremus. Fortassè etiā abs re non est intra viridem colorem varietatem aliquam designare; ita vt in medio purior sit viriditas, & magis Smaragdi æmula: in summa parte dilutior, & in luteū colorem nōnihil vergens, in ima verò obscurior, & propiùs ad cæruleum accedens.

Quid per iridem figuretur.

Iam de significatione infrà cap. 21. ostendemus Smaragdum Christi passioni respondere. At iridem quis non ex Gen. 9. 12. apertè norit symbolum esse pignoris a Deo dati, quo suā hominibus placationē ac fauorem testaretur? Sic enim habetur Gen. 9. 12. *Hoc est signum fœderis, quod do inter me & vos in generationes sempiternas: arcum meū ponam in nubibus, cùmque obduxero nubibus cælum, videbo illum, & recordabor fœderis sempiterni.* Quòd si hæc propria est iridis significatio, quis non viderit Christi Domini passionem, verissimum cæli arcum esse? Quid porrò elegantius, quam arcum ex Smaragdo fuisse formatū, si Christi passioni hæc singulariter gemma respōdet? Deinde cùm dicitur arcus hic in Ecclesiæ administratione perpetuò Patris æterni conspectui adesse; significatur non obscurè Deum pignore illo suis oculis obuersante, quasi constrictum esse, vt & sibi ipse temperet irato, & Ecclesiam omni benignitatis officio prosequatur; præintellectâ videlicet ipsius fide, & obligatione per Christi mortem inducta; nec non incredibili voluptate, quam ex obiecti sibi gratissimi aspectu percipit. Atque ita beneficia, quæ in nos confert assidua, & dato pignori, & nostræ expectationi satisfaciunt.

Cur iris Ioanni visa ex solo viridi colore cōstaret.

Elicitur ex dictis, quo sensu verissimè dicatur pignus hoc & obiectum ex viridi Smaragdo totū esse, sine vlla rubræ vindictæ vel pallidi metus admistione (qui tamen colores viridem in communi iride vtrinque ambiunt, supernè pallidus, infernè ruber) quia Dominicæ passionis arcus suapte natura totus est viridis, id est, totus spei nostræ obiectū, totus benignitatis, & misericordiæ promissio. Vide id Isai. 54. 8. *In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te* (videbatur indignationis speciē dare velle) *& in misericordia sempiterna misertus sum tui, dixit Redēptor tuus: Sicut in diebus Noe istud mihi est; cui iuraui, ne inducerem aquas Noe vltrà super terram: sic iuraui, vt non irascar tibi. Montes commouebuntur, & colles contremiscent; misericordia autem mea non recedet à te; & fœdus pacis meæ non mouebitur, dixit miserator tuus Dominus.*

Præter,

Præter hæc, in cæleſti hoc arcu alluditur ad arcum illum Ezechielis 1. 28. *Velut aſpectum arcus, cum fuerit in nube in die pluuiæ: hic erat aſpectus ſplendoris per gyrum.* Et vtroque in loco, ni fallit me animus, fit alluſio in arcu cæleſti ad arcam teſtamenti. Ridebit fortaſſe aliquis noſtram cogitationem; & exiſtimabit non aliunde dari eiuſmodi alluſionem, quàm ex latini nominis vicinitate, ſiue ſimili vocis ſono, arcus & arcæ; quæ tamen paronomaſia ſeu annominatio non eſt in græco nec in hebræo. Verùm longè alia mihi mens eſt; inde enim alluſionem elicio, quòd arca pignus erat fœderis à Deo cum hominibus initi; & Scriptura, quæ erat in arca, continet fœderis ſanctiones, & pacta. Huic igitur vetuſto fœderi reſpondit pax noua, nouũque fœdus, quod in Chriſti aſſertoris noſtri paſſione ictum eſt. atque vt ſignificaretur noui fœderis excellentia, id eſt, quantò fuit & Deo glorioſius, & hominibus vtilius, honorificentiuſque; ideo cæleſtis arcus vt noui, & æterni fœderis ſymbolum fuit electus; qui etiã eſt fœderis atque pacis arcus. Sic enim in Scriptura appellatur. Et quemadmodum arca dicitur, arca teſtamenti: ita etiam Chriſtus paſſionem ſuam vocat nouum & æternum teſtamentum. Arcus itẽ nominatur arcus teſtamenti; & de cæleſti arcu exponunt nonnulli id Pſal. 88. 38. *Et teſtis in cælo fidelis.* Licèt autem arca, vt quæ ex lignis compacta, æterna eſſe non poterat; nouum tamen fœdus, vtpote res planè cæleſtis, æternum eſt.

Cæleſtis arcus noui & æterni fœderis ſymbolum.

Ex his infero, licèt in viſione capitis quarti Apocalypſeos, & capitis primi Ezechielis fiat alluſio ad ſedẽ, quã Deus in tẽplo habebat; nihilominus nec Ezechielẽ, nec Ioannẽ vidiſſe ſub Dei throno arcã (vt Pradus depinxit) cõmutata enim fuit arca in cęleſtẽ arcũ; vt noui fœderis excellentia indicaretur. Quemadmodũ mare æneũ in vitreũ mare conuerſum fuit, vt infrà videbimus. Atq; ad noui Teſtamenti pacem ſignificandam idoneus valdè eſt cæleſtis arcus. Quare hæc arcus paciferi viſio reſpondet iis, quæ Iſaias ait c. 9. 7. vbi de myſtico Dauidis ſolio, deque pace per Chriſtum allata, *Vocabitur nomen eius Princeps pacis, & pacis non erit finis.*

Teſtamenti arca nec ab Ezechiele, nec à Ioanne ſub Dei throno fuiſſe viſam: & quare.

Denique etſi Poëtæ veteres (vt Virgilius) irim vt Iunonis adminiſtram & illius nuntiã, ac diſcordiæ ſymbolũ contemplantur: Scriptura tamen ſacra maiori iure eandem irim vſurpat, vt pacis ſymbolum ac fœderis inter Deum hominesque ſanciti. Quod myſterio fortaſſe non vacat: ſic enim res habet, vt quod homines paci fore contrariũ exiſtimabant, id fuerit veræ pacis, diuturnę, ac planè diuinæ mediũ efficaciſſimum. Et ſanè in arcu cæleſti ſatis aptum ad veramque rem extitit fundamentũ. Nam, vt Philoſophi aſſerunt, iris tempeſtatem interdum, interdum tranquillitatẽ prænũtiat. Aptius tamen eſſe ad pacis ſignificationem, non ſacrarum modò Literarum, ſed humaniorum etiam ſtudioſis notum eſt. Pro quo iuuat hîc obiter referre, quod in Ducum Brabantię Chronico legitur, Alberto & Iſabellæ Principibus Louanij ante portam Bruxellenſem ſcriptum in hanc ſpeciem.

Iris & tempeſtatis, & tranquillitatis prænuntia.

OCTAVIANI AVGVSTI IN VRBEM ADVENTV, CORONA IRIDIS SPECIE, CIRCA SOLEM APPARVIT, NOVAE POTENTIAE / NOVAE PACIS AVSPICIVM. HANC VOBIS, O PRINCIPES NOSTRI, SENATVS, POPVLVSQVE LOVANIENSIS IN IPSO INGRESSV DEDICAT, NOVAE POTENTIAE / NOVAE PACIS AVSPICIVM.

NOTATIO IV.

De electro & igne ſedentis ſuper thronum, Ezechielis 1. 27.

Vera Ezechielis loci interpunctio cuiuſmodi eſſe debeat.

VERA textus interpunctio eſt, quæ ſequitur, vt conſtabit infra, *Vidi quaſi ſpeciem electri, velut aſpectum ignis intrinſecus eius per circuitum à lumbis eius & deſuper: & à lumbis eius vſque deorſum vidi quaſi ſpeciem ignis ſplendentis in circuitu.*

Inprimis hoc proculdubiò diſcrimen textus aſſignat, vt dimidia corporis pars à lumbis ad pedes extrinſecus illa figura arderet; pars verò ſuperior non arderet extrinſecus. Ita expreſsè omnes interpretes in hunc locum, vt Origenes, Hieronymus, Gregorius, Theodoretus, Rupertus, Hugo Cardinalis, Lyranus, Iſidorus Clarius, Arias Montanus, & Pradus. Verum eſt in Vaticanis, & Plantinianis Bibliis, Typographorum incuriã, hæc verba perperam eſſe interpuncta, ita vt prædicto diſcrimini ac diſtinctioni non ſeruiant. Ceterùm dubium non eſt, quin eo modo ſit verborũ interductus apponendus, vt externa inflammatio ad inferiorem partem, non ad ſuperiorem pertineat. Ita enim exigit contextus ipſe, nec alium ſiue ſenſum, ſiue interpungendi rationem admittit. Quod ex lectione Septuaginta interpretum citra omnem eſt controuerſiam; atque etiam ex eâdem Vulgata, cap. 8. 2. vbi ſic legimus; *Ab aſpectu lumborum eius & deorſum, ignis: & à lumbis eius & ſurſum, quaſi aſpectus ſplendoris, vt viſio electri.*

Vtrùm tota Ezechielis figura fuerit ex electro?

Deinde rectè poteſt exiſtimari, totam figuram ex electro fuiſſe; ſed illud tantùm eſt certum, ſuperiorem partem referre electri ſimilitudinem. Et quidem totam fuiſſe figuram ex electro, opinantur Gregorius, Rupertus, Lyranus, Hugo, & Pradus. Ac textus ipſe vulgatæ, cap. 1. facilè poteſt ita interpunctis diſtingui, vt idipſum ſignificet. Poſſet etiã aliquis dicere, licèt id textus ipſe non exprimat; vbi verò de ſuperiore parte corporis conſtet, eſſe idem de parte inferiore aſſerendum. Veruntamen manifeſtè patet non diſpexiſſe Prophetam, vtrùm inferior pars fuerit ex electro. Vidit enim eam ardentem: atque ideo, licèt ex electro eſſet, affirmare non poterat ſe vidiſſe speciẽm electri in inferiori parte. Conſequutio autem ex parte ſuperiori ad inferiorem, in rebus præſertim per ſpeciem ſolùm menti obiectis, nullius omnino roboris eſt. Cùm ibi non verum ſit electrum, ſed veri tantùm electri externa facies. Vnde vbi nulla eſt electri ſpecies, electrum eſt etiam nullum. Præſertim cùm Hieronymus, & Theodoretus perſpicuè affirment, ſuperiorem partem, non verò inferiorem fuiſſe ex electro. Et rectus ſermonis interductus, ſiue interpungendi ratio in vulgata debet eſſe eiuſmodi, vt electri viſio ad ſuperiorem tantùm partem referatur; vt tam ex LXX. lectione, quam ex Vulgata in cap. 8. 2. liquidò conſtat.

Electrum an hîc pro metallo, an verò pro ſuccino ſumatur.

Tertiò, electri nomen non hîc ſumitur pro ſuccino, ſed pro æris ſpecie. Hoc docent expreſsè in hoc loco Origenes, Hieronymus, Gregorius, Theodoretus, & reliqui omnes interpretes tam Græci, quàm Latini, præter Lyranum, ſequentes D. Dionyſium Areopagitam lib. de cæleſti Hierarchia cap. 15. Contra hoc tamen duo poſſunt opponi. Primum eſt, ignorari ab Hebræis, quid ſignificet Hebræa vox *Chaſmal*; & ideo ait Lyra, neſcire ſe, cur Hieronymus verterit *electrum*. Reſpondeo, quia Septuaginta Hebraicæ linguæ recentioribus Rabbinis peritiores reddiderunt etiam *electrum*. Quos imitati ſunt Aquila, Theodotion, & reliqui Græci interpretes. Alterum eſt, ſi Vulgatus lectus Septuaginta poſuit electrum, nulla videtur eſſe ratio, cur electrum pro ſpecie quadam metalli ſumatur; cùm prima ac potiſſima electri ſignificatio ſit, vt ſumatur pro ſuccino. Quod ex eo probatur; quia Græca Dictionaria hanc ſuccini ſignificationem, vt veram ac germanam recipiunt, nullâ alterius factâ mentione. Dictionaria item Latina affirmant metallum illud fuiſſe appellatum electrum, quia ſuccinum colore ipſo referebat. Si ergo analogum per ſe ſumptum ad præcipuam ſignificationem transferendum eſt, electrum hîc non pro ære, ſed pro ſuccino ſumatur oportet.

Duplex difficultatis nodus.

Deinde tam Vulgata, quàm Hebraicus textus manifeſtè hîc tribuunt electro internam claritatem, & ſplendorem; id enim eſt, *Speciem electri velut aſpectum ignis intrin-*

trinsecus eius; non igitur de ære, sed de succino sermo erit: A interna enim metalli claritas, seu splendor dispici non valet, nisi metallum ipsum ignitum sit. Atqui electrum non erat succensum, siquidem extrinsecus (vt vidimus) non ardebat. Ad hæc, de succino ait Plinius lib. 37 cap. 3. *Fuluo maior authoritas & summa laus est Falernis à vini colore dictis, molli fulgore perspicuis.* Quare Luciani prouerbium, *electro lucidior*, explicatur à Calepino de re magnopere dilucida; eò quòd succinum mirum in modum pelluceat.

Succinum quod nobilius, ex Plinio.
Electro lucidior, Prouerb.

Præterea ad significationis mysterium aptius videtur succinum, quam æs. Totus namque ille currus denotat Deum ad Ierosolymam deuastandam impetu ferri (vt cap. 43. initio explicatur) Atqui ad iræ significationem neque aurum, neque argentum ita sunt accommodata, ac succinum: quod cùm antea molle sit & facile, eius posteà B lentitudo ac mollities, vndâ pariter atque aere gelante, lapidis duritiem induit. Potest etiam succino indicari parū abesse, quin Deus ira & indignatione æstuaret, cùm succinum prope ignem fuerit, imò ignem intra se habuerit; succinum autem materia est inflammatu facilis. Et Plinius singillatim de quadam succini specie colorem auri referente asserit eam celerrimè ardescere.

Ezechielis electrū fuisse metallū probatur. Ac 1. difficultati fit satis.

Nihilominus certò affirmo Prophetam speciem electri vidisse; non succini, sed metalli, vt ex argumentorum solutione manifestiùs constabit. Ad obiectionem ergo respondeo, euidens esse, electrum Græcè non significare modò succinum, sed etiam æs. Dionysius enim Areopagita, nec nō Theodoretus Græci erant; & tamen electrum pro metallo sumpsere. Nec prophani desunt auctores: Homerum namque citat Plinius libro 33. cap. 4. & Dalecampius C ibi Pausaniam affert lib. 5. Dico ergo, non semper esse credendum Dictionariis, quin etiam verisimile esse (si quæ asserunt attentè legantur, aliquot ex iis auctoribus, qui Lexica conscripserunt, electrum metallum cum succino cōfundere, nec aduertere ea esse inter se diuersa. Ceterùm discrimine deprehenso, qui, obsecro, potest negari electrum Græcè significare speciem metalli; cùm Dionysius, cùm Homerus, cùm Plinius id affirment? Imò verò probabile valdè est electrum in primo & germano significato esse speciem æris, quidquid Calepinus dixerit, & coloris imitatione succinum nomine electri fuisse appellatum. Probatur hoc primò; nam electri significatio pro æris specie antiquissima est, si quidem in Homero reperitur. Et facit, quod Plinius ait, reperiri aliquod succinum aureo colore; secundò, quia verisimilius est, electri æris vsum D antiquiorem esse succino; & rationi magis consentaneum est, succinum colore esse simile metallo, atque ita fuisse ab antiquis animaduersum, quàm è contrario. 3. Dionysius Areopagita, & qui eum Græci ac Latini sunt secuti, cùm apud Ezechielem legerunt electrum, non dubitarunt Prophetam de metalli specie loqui. Hæc ergo sine dubio erat receptior electri significatio, & alterâ celebrior. Nisi dicere velimus, id eos ex contextu collegisse, qui nobis etiā apertè fauet. Succinū enim in igne durare nō potest: quare, apta ratio non est; cur cogitemus ex succino esse figuram illam, cuius inferior pars erat ignita, & superior intra se ignem habebat. Iuuat hoc aliarum figurarum similitudo Cherubini enim igneas ex se scintillas emittebant, & ex ære ardenti videbantur conflati. Et Daniel vidit etiam figuram aliam ex ignito metallo. Ioannes item primæ illius figuræ capitis primi pedes ex Chalcolibano ardenti E conspexit.

Electri significatio pro metallo quā sit antiqua.

Ad secundum respondeo; si figura esset ex ære, non quidem solido, sed cauo, & varia haberet foramina; tunc facilè appareret intus esse ignem. Hæc igitur est vera loci huius excogitatio, vt infrà dicetur.

Soluitur secunda difficultas.

Ad tertium respondeo: non significatur hac specie, Deum fore irasciturum, sed ipsum potiùs iam esse iratum; vt cap. 8. euidenter cernitur: vbi electri reperitur similitudo; & dicitur persona illa Prophetam detulisse Ierosolymam, vt stragem aspiceret, quæ in ea fiebat. Vt igitur maxima denotetur ira, minimè est ad rē succinū prope ignē, & adhuc minimè ardens. Præterea succinum, quando molle erat, non minùs erat aptum vt arderet; nec maximo frigore opus est, vt obdurescat; sed ipsum suapte vi protinus induratur, quare aptum non erat iræ symbolum. Secus tamen metallum; vt suo loco dicetur.

Soluitur tertia.

Quartò assero, electrum metallum, esse einnum siue F concretionem ex quatuor auri partibus & vnâ argenti. Hoc dubitabit nemo, qui Plinium atque alios graues auctores perlegerit. Atque ita non debuit Pradus electrum cum antiquo chalcolibano siue aurichalco promiscuè cōfundere. Rogabis tamen, cur Spiritus sanctus electrum hîc potiùs elegerit, quam merum aurum, aut etiam argentum? Respondeo; Propheta cùm intra electrum, ignem viderit ac lucem; eam fortasse vidit prodeuntem foras ex ore, oculis, naribus, aut aliis eius figuræ foraminibus. Nam cùm ille asseueret, superiorem illius simulacri partem esse ex electro, & intus se ignem inspexisse: lucem certè

Electri metalli natura qua sit.
Cur hæc Ezechielis figura, ex electro potiùs, quàm ex mero auro, aut ex alio metallo vi[illegible] sit

A per aliquot foramina cernebat, & fortasse figura illa erat laternarum instar, quæ parua habent foramina vndique disposita, vt lucem inclusam emittant. Certè quando interna lux apparebat, apparebat itidem splendor, qui ex ipsius foraminibus reflectebatur; & vnà dignoscebatur metalli color: aut saltem ex nimio splendore prodebatur esse electrum. Propter id quod Plinius ait lib. 33. cap. 4. *Electri natura est, ad lucernarum lumina clariùs argento splendescere*, & alibi Plinius idem affirmat, argentum plus auro splendere. Si igitur inter metalla electrum est, quod ad ignis lucem magis effulget: facilè cernitur, oportuisse vt simulacrum potiùs ex electro, quàm ex alio metallo effingeretur; si lucem intus, laternæ instar, habere debebat: atque id in hac figura intendebatur (quemadmodum infrà B videbimus) vt interna lux maximum splendorem in metallo, in quo includebatur, excitaret. Quid si huc etiam aptè applicetur alia satis mira electri proprietas, quam Plinius supra citatus affert? Eius quidem verba ita habent. *Quod est natiuum* (electrum, scilicet) *venena deprehendit. Namque discurrunt in calicibus arcus cælestibus similes cum igneo stridore, & gemina ratione prædicunt.* Certè in Ezechielis curru vtrumque reperitur, nempe & arcus cælestis, & igneus stridor, & Serenus etiam Poeta cecinit.

Electrum ad lucernarum lumina clariùs argento splendescere.

Produnt electri variantia pocula virus.

Electri vis ad deprehendenda venena.

Hæc fortè admiranda electri vis causam præbuit, vt natiuum auro æstimatione anteponeretur. Nam de factitio electro atque arte conflato verisimile id non est: siquidem auro vilius constaret quintâ argenti parte ad aurum admixtâ. Quamobrem quod Hieronymus ait (Ezechielis C 1.) & Origenes homil. 1. in Ezechielem, electrum scilicet esse pretiosius auro; non dubito, quin de natiuo electro sit intelligendum. Nec mirum est, illud tantæ æstimationis fuisse, cùm existimaretur eam habere proprietatem, quam ex Plinio retuli. Quod si ad mysterium & veluti animam eius simulacri, expediens erat metallum auro pretiosius seligi, & ad lucem ignis splendidius, ac admirandæ contra venenum efficacitatis, & occultæ cuiusdam sapientiæ bonum à malo distinguentis: si huiusmodi (inquam) metallum ad symbolicam significationem deligi oportebat; nullum omnino potuit electro aptius reperiri.

Natiuum electrum quanti pretij fuerit.

Addo insuper dictis, inferiorem huius simulacri partem, instar fuisse ignis succensi. Nec verò laborandum valdè est, aut nimis anxiè quærendum, an hæc quoque pars ex metallo fuerit. Nam (vt suprà explicuimus) in visione, quę D solùm per speciem apparet, & non per veram rei existentis naturam, nullum aliud est metallum præter externam (vt ita dicam) metalli faciem. Atque ita cùm species ipsa exterior ad ignitæ prunæ similitudinem appareret; discernere Ezechiel non poterat, nū esset ex ære, an non. Etenim ignitū æs, & quæuis alia materia, siue lateritia, siue lignea, modò ignita etiam sit, eiusdem omnino coloris ignei apparent. Itaque cùm propheta id visu dignoscere non potuerit, nec constet aliunde sibi à Deo fuisse reuelatum, frustra hoc & incassum disquiritur. Esto tamen, si quis vult, sic etiam inferior pars ex ære. Nec enim sensui mystico id dissentaneum est.

Inferior pars simulacri ab Ezechiele visi cuiusmodi fuerit.

De mysterio electri & ignis in sedente supra thronum.

CVm principis in throno sedentis figura, à lumbis sursum fuerit ex electro concauo, distincta variis fora- E minibus, lucem intus inclusam prodentibus; & à lumbis deorsum ignea extiterit: incessit animum cupido, huius adeò inusitati symboli significationem cognoscendi. Fateor ergo in primis, non mihi vsquequaque satisfacere nonnullas, quas legi, declarationes. Non enim in eis inuenio quadrantem omnino proportionem. Dionysius quidē Areopagita, in auro & argento electri, considerat admirabilium perfectionum in naturâ angelicâ coniunctionem, quam ipsâ auri & argenti coagmentatione indicari autumat. Sed contra est, quòd persona illa ab Ezechiele visa, omnino Deum repręsentabat. Hieronymus hæc ibi habet; *In medio ignis species electri: quia post tormenta fulgor electri apparet.* Gregorius & Rupertus in auro & argento, quibus constat electrum, Christi diuinam humanamque naturam contemplantur. Theodoretus per ignem suppositum, diuinitatem accipit, quæ humanitatem in F electro significatam sustinet.

Mihi significatio electri atque ignis huius figuræ, debet esse congruens iis quæ Ezechiel ipse ait cap. 43. 4. scilicet Deum in curru illo capitis primi ad vastandam Ierosolymam tendere. Quod qui prorsus oblitus, incarnationis mysterium in Ierosolymæ excidio curiosè disquirit; næ ille deuiâ satis viâ ad verum sensum progredi conatur.

Quid per electrum figuretur.

Deinde, ignis inferioris partis huius debet esse appositum quid & conducens ad Ierosolymæ destructionem. De hoc enim ibi est sermo: atque ignem in eo, qui iratus describitur, satis constat denotare iram ac potentiā ad suum aduersarium destruendum. Nam ideo dicitur Deus ignis

Quid per ignem inferiori huius figuræ parti subiectum.

ignis esse consumens. Restat tamen reddere rationem, cur ignis in parte inferiori fuit constitutus: in superiori verò electrum, intúsque clarissima lux inclusa? A

Quid per lucem in electro clausã.

Ad hoc dico, lucem in electro clausam appositum esse symbolum maximi alicuius mysterij sub aliqua figura abditi, non tamen ita latentis, vt perspicuus inde splendor & pellucidi radij non prodeant. Et verò hoc esse valdè ad rē, consideratis iis quæ in Ierosolymæ vastitate acciderunt, non negabit, opinor, qui aduerterit, omnia illis in figura contigisse. Facilè deinde constat Ierosolymitanum excidium fuisse figuram Iudæorum reprobationis. Instauratio autem templi ac ciuitatis Ierosolymæ (quæ postea euenit, quæque Prophetæ fuit etiam præmonstrata) fuit symbolum, (vt facilè consideranti patebit,) nouæ ciuitatis spiritualis, nouique templi, quæ Deus fuerat pro veteri templo & Iudaico populo erecturus. Quare latentem lucem per B foramina prodi & apparere, & electrum ipsum magnopere collucere; vtrumque aptissimè deseruit, vt inde argumenta eliciamus, quæ nobis facili negotio persuadeant, Deum, præter visibilem illam destructionem, & templi atque vrbis instaurationem, aliud multò nobilius & excellentius inibi occultare voluisse, cuius lux sese nobis per foramina refunderet. Quò spectant illa, *Magna erit gloria domus istius*; & alia sexcenta, quæ Ezechiel cap. 40. & sequentibus describit. Ex quibus, ingentem ibi latère mysteriorum lucem, cordatus quisque non obscurè coniiciet. Quin in hoc ipso curru multa singillatim insunt, ex quibus longè altiorem & excellentiorem Dei esse mentem, quam externa illa species præ se fert, perspicuè deprehenditur. Ex his sunt, quatuor Cherubinorum facies, arcus pacis, crystallinum propitiatorium, Sapphirina sedes, atque alia id C genus. Eapropter, cùm magnus esset horum symbolorum splendor, diuinus spiritus electrum præsertim selegit, in quo eximiam illam lucem reconderet, nobisque tacitè innueret, id ipsum, quod in priscis figuris latebat, earum splendorem efficere: ob quem pluris fieri debebant, quam aurum & argentum. Atque hic fulgor non ex luce solùm dimanabat, sed ex ipsius etiam electri proportione; hoc est, ex mira dispositione earum figurarum ac symbolorum. Ex qua etiam proportione nescio quid sanctitatis figuris ipsis oriebatur, qua culpæ veneno infestæ atque infensæ, eum, qui illarum ope vti vellet, securum præstabant; vt veneni deprehensi perniciem vitare, & cælestis arcus, id est, diuini pacti speciem cernere, atque adeò humanæ redemptionis veluti vmbram aspicere valeret. Vt hac ratione (addito etiam ignis stridore, qui Dei indignationem indicat) inter D spem ac metum, culpæ veneno deprehenso, exitium eius euaderet.

Mystica electri proprietatum significatio.

Verum est tamen, antiquas figuras & antiquam legem, ex se non fuisse satis, vt sceleris veneno mederentur: sed tantùm vt peccatum indicarent, & ipsius etiam designarét remedium: *Per legem enim cognitio peccati*, &c. id tamen per electrum quoque significabatur, dum ipsum peccatum nostris oculis cognoscendum obiecit, & ipsius remedium in arcu cælesti mirificè figurauit.

Cur in Ezechielis figura ignis infrà, electrũ suprà appareant?

Sed cur in admirãda illã figurã, ignis infrà, electrum suprà erant? Quia cùm simulacrum illud Deum & ipsius prouidentiam repræsentaret: oportebat vt eódem modo illũ referret, quo se ipse cognoscendum tunc præbebat: vt figura illa cum notitiã, quam tunc de Deo habebant fideles, E se penitus conformaret. Cognitio enim est etiam illius rei imago, quæ per illam cognoscitur. Huiusmodi ergo figuram proponere, cuius superior pars ex electro, inferior ignita fit, ideo fit, quia cognitio, quam de Deo tunc habebant fideles, bifariam erat, alia inferior & communis, alia superior & sublimior: vna clara atque patens, altera occulta & quasi in symbolorum laterna delitescens. Communi quidem notione, & omnibus manifestã nouerant fideles, Deum esse ignem, id est, acerrimum peccatorum vindicem, & hostium exterminatorem. Ceterùm recondita atque sublimis cælestium mysteriorum Theologia non tunc vulgabatur hominibus, sed sub figurarum inuolucris delitescens proponebatur; quæ licèt ex se splendorem emittebant, non tamen lucem abditam retegebant omnino, quæ postea fuit penitùs Christiano populo patefacta; postquam *egressus est, vt splendor iustus*, & lux è media laterna prodiens, se hominum oculis liberè intuendã obiecit. F

Præterea aduerte, in superiori corporis parte cor sedem habere, quo animi affectiones denotantur; cerebrum etiã ac sensus, vbi cogitationes & consilia præsertim videntur esse sita. Quondam ergo ignis Dei pedum, id est, ipsius suppliciorum horror clarè cernebatur: at mira Dei consilia, & immensi illius amoris abdita & occulta penetralia, nõ ita facilè clarissimæ suæ lucis copiam hominibus faciebant, sed eam potiùs sub figurarum occulebant inuolucris. Vnde licèt mirum emitterent splendorem, non tamen adeò se hominibus communicabant, ac postea sub felicissima legis gratiæ tempora.

NOTATIO V.

De iride quam vidit Ezechiel cap. 1. 28.

VERBA Prophetæ sunt; *Velut aspectum arcus, cùm fuerit in nube in die pluuiæ; hic erat aspectus splendoris per gyrum.* Similia habet textus Hebraicus. LXX. verò sic, *Et splendor eius in circuitu, velut visio arcus, cùm fuerit in nube in diebus pluuiæ, sic statio splendoris per gyrum.* Pro statione, Aquila & Symmachus legunt, *visio*.

Notæ ad Ideam.

Iris Ezechieli visa quo pacto sit concipienda.

IRIM hanc nonnulli ita ferè concipiunt, vt sit veluti splẽdor ignis, quo ardebat figura illa a lumbis deorsum. Ita Theodor. Gregor. Rupertus, & Hugo. Card. Fauet Hieron. imò ipse etiam contextus. Continuata enim serie ait, *Vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu, velut aspectum arcus in die pluuiæ: hic erat aspectus splendoris per gyrum.* Huc spectat, quòd hæc consideratio sensui mystico apprimè quadrat, scilicet indignationem Dei, & horrorem diuinorum suppliciorum sæpiùs in indulgentiam & commiserationem solere desinere: &, quæ putatur pœna, frequenter esse misericordiam. Quem sensum sequitur Hieronymus.

Assero ergo primò, arcum non ita esse concipiendum, vt superiorem solum figuræ partem circumeat; sed vt totam figuram quasi hemicyclo seu semicirculo ambiat, superiori parte in gyrum ducto. ita perspicuè Hieronymus, Nam illa verba, *hic erat aspectus splendoris per gyrum*, sic exponit, *per gyrum Dei vel throni, vel omnium, quæ perspecta sunt.* Vide simile quid Apocal. 4. 3. *Iris erat in circuitu sedis.* & similiter Pradus noster in præsenti ait, *Iris in circuitu solij magnifici.*

Num Ezechieli iris ex igne prodiret, ab ipso propheta non explicari.

Secundò assero, Ezechielem non exprimere, an iris ex igne prodiret, sed ipsã figuram circumdari. Quare non est, cur eò rem deducamus, vt irim ex igne oriri, existimare constringamur. Tum quia splẽdor ignis non solet iridem efficere: tum ne ostium aliis optimis explicandi rationibus præcludamus: iis præsertim, quæ in mirabili illã electri vi & facultate fundari possunt, quam suprà ex Plinio, lib. 33. cap. 4. retulimus; electrum (scilicet) cùm venenum sentit, duobus id signis indicare, nempe stridore igneo, & arcus cælestis similitudine. Neq; enim casu, sed miro consilio, hanc naturæ auctor electro proprietatem indidit: atque idem in eo & stridorem ignis & cælestis arcus similitudinem coniunxit, quæ in hac etiã figura coniunctæ visuntur.

Argumenta pro opposita opinione diluuntur.

Iam, ad id quod dicitur, ex contextu posse probari, irim ex igne, qui erat a lumbis deorsum, oriri. Respondeo, inter splendorem ignis & inter iridem, affixum esse punctum: & facilè posse subintelligi verbum, *Vidi*, ex antecedentibus: vt sensus sit, vidi ignem splendentem: & vidi aspectum arcus; & in lectione LXX. vbi aiunt, *Splendor eius velut arcus; ta eius*, referri potest ad principis simulacrum, quod ex electro & igne constabat.

Ad aliud argumentum siue confirmationem ex sensu mystico, cui optimè deseruit iris ex igne orta; Respondeo satis esse, vt iris ignem comitetur, ad illam significationem adstruendam, & licèt arcus non prodeat ab igne, illum tamen comitatur.

Ex ignis splendore irida non oriri solere.

Iam quòd aliquis iridem conatur ab igne producere, iuxta communem & naturalem philosophiam: quia ex reflexione radiorum in nube opacã, consequens erat, vt iris in circuitu solij constaretur: concionantis est hoc potiùs, quàm solidè philosophantis. Nam ex ignis splendore non solet iris formari; nec in qualibet nube opaca, sed in rorida, adiunctis adhuc aliis conditionibus, quæ solent ad hoc designari. Quare aptum non video fundamentum, vt iris ex igne nasci credatur.

De sensu mystico.

Iris & pacis & indignationis symbolum.

CVM iris sit pacis & securitatis symbolum, (vt suprà vidimus) cumque ignis & eius stridor sint iræ & indignationis hieroglyphica, & constet electrum, si veneno ladatur, & stridere vt ignem, & arcus cælestis imaginem spectandam offerre; elucet profectò in hac figura, aptissima significatio pacis & indignationis; cumque vtroque electri signo, manifestetur venenum; huius copulationis artificiũ eò spectat, vt vnã ex parte illi, quem præmonet, clementiã & pietatem exhibeat; ex aliã verò in reum, iram & indignationem. Pari quoque ratione Deus, cum indignatione, quam in scelera ostendit, Ierosolymam euersurus flammis atque igneo curru stridentibus, pacis quoque symbolum coniungit; illis clementiam & commiserationem sponte offerens, qui hanc admonitionem libenti animo susceperint, simulque declarans, se cogitare cogitationes pacis atque clementiæ: ac sibi, cùm homines punit, maximè cordi esse, vt scelerati resipiscant, & misericordiam ac veniam

Quomodo in Ieroſolymæ excidio clementiam Deus cum indignatione coniunxerit.

veniam hoc pacto aſſequantur. Sed illud potiſſimùm innuit Deus, totum eum furorem atque iram, qua ad Ieroſolymæ excidium, & poſtea ad Iudæorum reprobationem per illud ſignificatam, ferebatur; cum incredibili benignitate & commiſeratione eſſe coniunctam. Nam Ieroſolymæ ſupplicium ac vaſtitas illa antiqua, in Iudaici populi conuerſionem & veram vtilitatem cedebat: & poſtea Iudæorum repulſa in veram mundi pacem ac ſalutem redundauit, vt docet Paulus ad Rom. 11. 12.

Aliorum interpretationes de iride.

Hanc ego expoſitionem legitimam reputo. Subiiciam tamen breuiter aliorum explicationes. Rupertus ſic philoſophatur: *A lumbis deſuper tantùm ignis, à lumbis deorſum ignis & iris*: quia ante incarnationem tantùm erat ignis conſumens: poſt incarnationem verò ignem iuſtitiæ placida propitiationis aurà compenſat.

Gregorius hom. 8. arcum aſſerit fuiſſe ipſum ſplendorem ignis a lumbis deorſum: *Quia ignis Spiritus ſancti, quaſi arcus cæleſtis apparuit, veniam hominibus proponens per aquam & ignem.*

Theodoretus affirmat arcum fuiſſe ipſum ſplendorem ignis, qui erat à lumbis deorſum: & quia ipſe ignem illum exiſtimat eſſe diuinitatis Chriſti ſymbolũ; ideo ſplendorẽ A illum ſiue arcum ait eſſe beneficia inde emanantia in homines, cæleſtemque pluuiam indicantia, & ſecum illam afferentia.

Hieronymus ad ea verba, *Hic erat aſpectus ſplendoris per gyrum*; ſubdit, *per gyrum* Dei *vel throni, vel omnium, quæ perſpecta ſunt.* Hæc ille; quamuis paulò ſuperiùs indicauerit, ſimilitudinem arcus eſſe ſplendorem illum, qui ab igne a lumbis deorſum conſpiciebatur, ad ſignificandam clementiam poſt ſupplicia, vel ex ipſis ſuppliciis ortam.

Hugo Card. *Super thronum*, inquit, *erat quidam homo de electro: & à lumbis & infrà videbatur ignis: à lumbis autem & ſuprà videbatur electrum, non circumferens ſplendorem vel flammam, ſed ignis intrinſecus eius.* & ſubdit, ex infeB riori parte ingentem prodire flammam; & ex ſplendore rutilare aërem & nubem in circuitu cum iridis coloribus.

Lyra, *velut aſpectum*, ait, *id eſt, vt iris, qui eſt ſplendidus.* Nec quidquam aliud addit. Interlinearis adiungit, *Poſt terrorem, miſericordiæ ſignum.* Pradus denique ad naturalem iridis philoſophiam refert hunc arcum cæleſtem, & ſenſum eſſe ait, Dei gloriam quæ ſe oſtendit in ſupplicio, ac citat (neſcio vnde) Theodoretum.

TEXTVS.

Verſ. 4. *Et in circuitu ſedis ſedilia viginti quatuor: & ſuper thronos, viginti quatuor ſeniores ſedentes, circumamicti veſtimentis albis, & in capitibus eorum, coronæ aureæ.*

COMMENTARIVS I.

De figura ipſa ſiue idea.

In viginti quatuor ſenioribus alludi ad totidem principes Sanctuarij.

IN viginti quatuor ſenioribus manifeſta eſt alluſio ad principes viginti quatuor familiarũ ſacerdotaliũ, de quibus 1. Paral. 24. vbi appellãtur *Principes Dei & principes Sanctuarij.* Agit etiã de illis Ioſephus lib. 7. Antiq. c. 11. Quare certũ exiſtimo ſeniorũ nomẽ non exigere, vt omnes illos longæua iam ætate ac prolixa canicie conſideremus. Sæpe enim contingit, vt familiæ alicuius princeps ſit iuuenis; quia ipſe primogenitus eſt, & hæreditarium familiæ totius obtinet ius. Id quod in Ducibus, Marchionibus, aliiſque principibus viriſq; primariis ſæpe experimento comperimus. Conſtat etiam ex Euangelio Lucæ 15. 25. iuuenem appellari ſeniorem, quia ex duobus fratribus ille erat natu maior. QuoB niam ergo illam principis familiæ Sacerdotalis dignitatem primogenituræ iure adibant; inde factum eſt, vt principes illi appellarentur ſeniores, Græcè *presbyteri.*

Seniores hic nomen dignitatis, non ætatis.

A Hebræi quidem comparatiuo carent: quare apud illos idem eſt ſeniores ac ſenes: verbum autem Hebraicum eſt זקנים (zechenim.) Itaque ſeniorum nomen in hac phraſi dignitatis eſt, non ætatis ſenilis, ſicut ſæpe alibi. Et presbyteri apud Lacedæmonios appellabantur ſupremi magiſtratus, qui diuinas res procurabant, phraſi fortaſſe ab Hebræis deriuata. Nec mirum; nam & ſenatus nomen inter Romanos, quod ſenectutem ſonare videtur, principum populi conſeſſum ſignificat. Ac vt de Hiſpanâ quoq; phraſi aliquid adiiciam, quanuis probabile ſit, Hiſpanum nomen *Señor*, deriuari à Gothico *Sior*, quod Dominum ſignificat, vt docet B. B Auguſtinus; veroſimilius fortaſſe eſt, à ſeniore deriuatum; & ea ratione appellari à nobis *los ſeñores de la igleſia*, canonicos ac dignitates, qua in ſacræ Scripturæ phraſi vſurpatur ſeniorum nomen: ſicut etiam phraſi

Hiſpanum nomen Señor vnde deriuetur.

Hebraicohiſpanâ ſeruos, quamuis ſint ſenes, appellamus *moços* ſiue pueros. Sedilia, vt patet ex Græco & ex contextu, ſunt throni, id eſt, ſedes auguſtæ cum hypopodiis. Nam & in Hebraicâ linguâ notum eſt diſcrimen inter כסא, (id eſt thronū,) & מושב, quod quamlibet generaliter ſedem ſignificat: cùm prior vox dicatur non ſignificare, niſi ſedem opertam tapetiis, qualis eſt regum & iudicum; vt ex pluſquam centum viginti veteris Scripturæ locis nonnulli obſeruarunt. Veriſimile autem eſt, principes ſacerdotum in templo Salomonis, in aulâ aliquâ habuiſſe ſellas auguſtas (quemadmodum in Eccleſiis cathedralibus hodie habent canonici & dignitates) & forſan eò reſpicitur Pſ. 106.32. (*& in cathedra ſeniorum laudent eum.*) Verùm in hac Ioannis viſione ſedes illæ 24. ſeniorum, Dei Patris ſolium ſeu thronū ambiebant, hoc enim eſt, *in circuitu throni*, eius nempe throni, in quo ſedebat princeps. Neque tamen opus eſt vt cōſeſſus ſeniorum, circularem in gyrum concipiatur rotundâ figurâ (quemadmodum ab aliquo depictus cernitur:) aptius enim videtur, vt ſedes 24. quadratum conſeſſum efficiant; ſenæ videlicet per latera ſingula, ac ſi eſſent collocatæ intra oraculum illud, quod ſanctum Sanctorum appellatur. Sicut enim parietes eius ædiculæ & Cherubini, qui in eis erant exſculpti, ambiebant thronum Dei (qui erat ſuper arcam) ſic ſatis eſt, vt ſedilia 24. circundent eum thronum, qui Ioanni oſtenſus eſt: nec circuitus nomen circularem figuram requirit ſemper. Quòd verò hic ad ſanctum Sāctorum per aliquam imitationē alludatur; manifeſtum eſt, & infrà conſtabit clariùs. Id autem eſt mirabile, quòd 24. ſeniorum throni introducti appareant in oraculum illud, in quod olim ſummus ſolùm Pontifex, atque id ſemel tantùm in anno ingrediebatur: & quòd ſeniores in ſuis thronis coram Dei throno conſideant. Verumtamen Dei thronus ſublimior concipiendus eſt, & digniori cum maieſtate viſendus, nempe ſupra Cherubinorum alas, vt ſuprà explicuimus.

Sedilia 24. qua ratione conſideranda ſint.

Nam ſeniorū conſeſſus ſit in circuli figurâ neceſſario concipiendus.

Circumamicti veſtimentis albis.] Sacerdotum hoc erat inſigne in templo, vt canonici in ſuo conſeſſu ſiue capitulo ſuperpelliceis induti eſſe ſolent. Vide quæ diximus cap. 1. agentes de podére byſſino.

Et in capitibus eorum coronæ aureæ.] Valdè ſuſpicor quatuor & viginti ſacerdotum principes (de quibus ſuprà) in ſuo conſeſſu coronam aliquam in capite geſtare ſolitos. Corona enim non erat ſolùm inſigne regum, ſed principum etiam & magiſtratuum. Sigonius certè de rep. Athenienſium c. 1. & 3. notat Archontes ſeu magiſtratus in iudicio coronatos ſediſſe; pro quo affert Demoſthenem. Aurea verò corona concipi poteſt, vt ſacerdotalis quondam mitra, ſiue vt aurea lamina, qua ſummus vtebatur ſacerdos. Fortaſſe etiam Eccleſiaſticus c. 25.8. alludit ad ſeniorum coronas, cùm ait, *Corona ſenum multa peritia.* Quaſi dicat, optimam eorum coronam eſſe magnam ſapientiam. Atq; vt apud noſtræ ætatis homines, lautitiæ & elegantiæ ergo, aurea cingula ſiue zonæ in galeris in vſu ſunt: ſic etiā aurea lamina videtur olim apud Hebræos maximum religionis fuiſſe inſigne. Nec deſunt qui ſimilem coronam geſtaſſe dicant ſanctum Ioannem Euangeliſtam. Ceterùm quidquid de hoc ſit, ſiue Sacerdotum principes auream geſtarint coronam, ſiue non; hos certè ſeniores vidit Ioannes cum aureis coronis, & in conſpectu Altiſſimi ſedentes in thronis.

Sacerdotum principes in veteri lege fortè coronā geſtare ſolitos, coniectura elicitur.

COMMENTARIVS II.

De ſignificatione 24. ſeniorum.

De ſeniorum ſignificatione plures Doctorū ſententia.

Multi putant numerum 24. ſeniorū poſtulare, vt fiat applicatio ad totidem inſignes perſonas, nec plures nec pauciores. Et alij quidem valde deſudant, dum quatuor & viginti ſcriptores in veteri inſtrumēto præcipuos anxiè diſquirunt. Alij hunc numerum quò facilius expleant, eum ex 12. Apoſtolis, & totidem ſanctiſſimis viris veteris teſtamenti componunt. Alij 12. Patriarchis ac 12. Apoſtolis deſignandis contenti ſunt. Ita Andreas & Aretas. Alij cum 12. Apoſtolis, 12. item Iudices ab Othoniele vſque ad Samuelem coniungūt. Sic Rupertus. Alij ad 12. Chriſti Apoſtolos, totidē alios Apoſtolos adiungunt, quos ex Gentilitate ab Spiritu ſancto fore eligendos cōfingunt. Atque hoc eſt Ioachimi figmentum. Alij hunc numerum reſtringunt ad 24. viros inſignes ſanctimonia ex iis, qui Chriſti aduentum anteceſſerunt. Cui opinioni ſubſcribit Pererius. Alij, licèt eatenus Andreæ & Aretæ ſēſum amplectantur, quatenus 24. ſeniorum numerum ad 12. Patriarchas, ac 12. Apoſtolos referunt; addunt tamen ſignificationem eſſe de præſtātiſſimis quibuſq; Sanctis, ac præcipuè de Prælatis & Doctoribus vtriuſque teſtamenti. Hac explicandi via incedunt Richardus, Haymo, Gloſſa, Ribera & Viegas. Alij denique nihil videntur curare de numero 24. & ſignificationem ad vniuerſam Eccleſiam extendunt. Ex his ſunt Ticonius, Beda, Primaſius, & Arias Montanus in id Zachariæ 4. *Lampas eius ſuper eum*, vbi ait ſeniores hos eſſe Eccleſiam coronatam, diadematiſque gloriam Chriſto acceptam referentem. Sed S. Gregorius ſignificationem hanc ad prædicatores Euangelicos contrahere videtur, 1. Reg. 9.

Mihi certum eſt, eam planè eſſe huius loci ſignificationem genuinam, vt ſub horum 24. Seniorum perſona, Chriſtianorum ſacerdotum dignitas figuretur. Ac primò illis egregiè conuenit Presbyterorum ſiue ſeniorum nomen: quippe quos Eccleſia Chriſtiana Presbyteros vulgatiſſimo ſemper nomine vocarit. Licèt autē hoc nomē, vt & nomen ſacerdotū, ad Epiſcopos alicubi referatur; frequentior tamen vſus eſt, vt Presbyteri nomen omnibus ſit ſacerdotibus commune. Et certum eſt Presbyteros ſuccedere 72. diſcipulis; Epiſcopos verò Apoſtolis; de quo latè noſter Lorinus Actorum 1. 20. & c. 4.5. & c. 20.17. vbi affert Anacletum epiſtola 2. Hieronymum ad Marcellam, Bedam Lucæ 15. Quos etiam afferunt Salmeron tomo 4. parte 3. tract. 13. & Maldonatus Lucæ 10. num. 1. fine.

Auctoris ſententia.

Eccleſiæ ſacerdotes in 24. ſenioribus figurati.

Notandum autem eſt, vniuerſam Eccleſiam Chriſtianam eſſe regnum ſacerdotale, vt explicuimus in ea verba capitis primi, *regnum & ſacerdotes.* In hoc tamen ſacerdotali regno ij ſunt ſacerdotes principes, quos propriè Presbyteros vocamus. Quemadmodum multi olim erant ſacerdotes ex genere Aaronis, ſed inter eos erant 24. qui dicebantur *principes Dei, & principes Sanctuarij.* Non ſecus in Eccleſia Chriſtiana, quæ populus ſacerdotalis eſt, ſunt ſacerdotes proprij, qui propriè & ſtrictè ſacerdotes nominantur: atque ij per illos 24. ſacerdotum principes figurabantur, quò videlicet fit alluſio, cùm Chriſtianæ Eccleſiæ ſacerdotes appellantur Presbyteri. Sic enim innuitur, eorum dignitatem eſſe tantam, tamque excellentem; vt per illos propriè, qui Principes Dei & principes Sanctuarij dicebantur, fuerint meritiſſimè adumbrati.

Chriſtianam Eccleſiam dici regnum ſacerdotale.

2. De Chriſtianis ſacerdotibus verè affirmatur, quod in Ioannis viſione exprimitur: eos, ſcilicet, coram Altiſſimo in thronis cōſidere. Eſt enim iis poteſtas, ſanctiſſimum Chriſti corpus conſecrandi, & homines à peccatis abſoluendi: atque hoc eſt in cælo thronū habere, ſcilicet diuinam authoritatem multò ſublimiorē, quàm ipſi Seraphini habent, & Dei maximè propriam. Quare ad eos veriſſimè verba illa Pſalmi applicantur, *Ego dixi, Dij eſtis, & filij Excelſi omnes.* Pſal. 81.6.

Sacerdotum dignitas.

3. Quamuis tanta ſit ſacerdotum dignitas ac maieſtas; eſt tamen certum, in Eccleſia celſiorem adhuc eſſe gradum ac Deo coniunctiorem; dignitatem videlicet Apoſtolorum & Epiſcoporum, qui verè & propriè ab officio tenentur conſtricti ad Euangelium promulgandum. Hæc igitur Apoſtolorum, Epiſcoporumque dignitas 4. animalibus figuratur, (vt ſuo loco videbimus,) & 4. iſthæc animalia inter Deum & inter ſeniores ſita ſunt: ac proinde Deo magis coniuncta, quàm ipſi ſeniores. Quin & in diuinis laudibus, quæ Deo decantantur, animalia præcedunt, quaſi choros ducentia, & ſeniores ſubſequuntur: vt infrà exprimitur, num. 9. *Cùm darent illa animalia gloriam & honorem & benedictionem ſedenti ſuper thronum, procidebant 24. ſeniores,* &c. Vnde infero, per 24. ſeniores minorem dignitatem adumbrari debere, quàm eſt dignitas Apoſtolorum atque Epiſcoporum, nec non Euangelij concionatorum.

Epiſcopalis dignitas ſacerdotali maior.

4. Ad maiorem expreſſionem datæ ſunt 24. ſenioribus phialæ aureæ, id eſt, calices magni, in quibus Sanctorum orationes offerrent: quod proprium eſt ſacerdotum legis gratiæ inſigne.

5. Quod

5. Quod Apocal. 5.5. dicitur, *Vnus de senioribus dixit mihi, ne fleueris.*) singillatim asseritur de S. Luca qui Spiritus sancti aduentũ conscripsit: vt suo loco videbimus. Atqui Lucas sacerdos erat, & vnus ex 72. discipulis: non tamen Apostolus.

Cur seniores sint 24. nec plures nec pauciores.

Denique negari nõ potest, quin seniorũ forma, throni sacerdotalis vestis, phialæ aureæ, aureæ itẽ coronæ; hæc inquam omnia apposité Christianæ Ecclesiæ sacerdotibus conueniant. Quare illud reliquum est, vt aliquorũ scrupulum euellamus, quibus numerus ille 24 negotiũ facessit. Aduerto ergo in figuris siue symbolis, numerũ ex eadem figura desumi solere: nec opus esse, vt peculiaris sit proportionis ratio in rei figuratæ numero. Sic suprà ca. 1. explicuimus illud Tobiæ 12.15. vbi angelus dixit. *Ego sum Raphaël, vnus ex septem, qui adstamus ante Dominum*: per allusionem videlicet ad septenarium eorum principum numerum, qui in regis Persidis curia atque conspectu erant. Nec huic allusioni obstat, eos qui ante Dominum adstant, esse millia milliũ. Quod qui nouitatis & insolentiæ damnet; næ ille parum animaduertit communem satis & vulgatam loquendi rationem eorum, qui disertè & eleganter loqui solent. Ecquis enim non concinnè & argutè illum fuisse loquutum putet, qui dixerit Cherubinos esse cælestis musicæ ἱξανδρ… & Hispanicè. *Que son los seises de la capilla del cielo*? item magistros Theologiæ ex familia S. Dominici, esse illius reip. viginti quatuor viros, hoc est veluti senatores, hispanicè *los veintiquatros de aquella republiqua*? & sexcenta alia huiusmodi quotidie terimus; in quibus nullus hactenus vel minimum difficultatis deprehendit: nec quisquam in eis inter rei figurantis & figuratæ numerum vllam quæsiuit proportionem. Id igitur, quod in communi loquendi modo ab omnibus placidè accipitur, nec reiicitur ab aliquo; cur in picturæ ac significationis ratione non admittetur? Constat ergo, ad sacerdotalem nostrorum presbyterorum dignitatem exprimendam egregium esse symbolũ 24. seniorum, licèt nostrorum sacerdotum numerus multis millibus maior existat. Accedit, quòd Episcopi ac prædicatores Euangelici sunt innumeri: & tamen in 4. animalibus exprimuntur. Vanum itaque est in rebus significatis eum inuestigare numerum, qui ex figura desumitur; cùm satis superq; sit, principes familiarum ab Aarone ducentium originem fuisse quatuor & viginti; vt idem numerus ad Christianos Presbyteros denotandos aptissimè vsurpetur.

Aliorũ sententia de 24. senioribus refutantur.

Ex hisce omnibus deducitur, eos à vera huius loci interpretatione aberrare; qui in explicando hoc numero, pro 24. senioribus, totidem veteris testamenti Sanctos substituunt: nec plus illos collineare, qui necessarium esse putant, vt hi 24 quos intuitus est Ioannes in thronis coram præpotenti Deo considentes, cum Christo iam tunc regnasse credantur. Vtrumque enim est à Ioannis mente valdè alienum. Nã huius capitis pictura, militantis Ecclesiæ gloriam & splendorem exprimit, vt suprà vidimus. Quare minimè est ad rem, aut de legis antiquæ Patriarchis, aut de æterna Sanctorum in cælis felicitate agere: sed de noui cælorum regni celsitudine, deque ingenti Ecclesiæ ministrorum dignitate.

Atque vt nonnihil obiter de superiorum explicationum aliquibus perstringam; illa, quæ 24. veteris instrumenti scriptores designat, violenta sanè est. Nam illi re verà plures fuerunt: nec peculiaris est Christianæ Ecclesiæ excellentia, veteris testamenti scriptorum numerus. Iam, ex antiquis Sanctis 24. deligere, qui inter cæteros emineãt; præterquam quòd non valdè facit ad rem, affert secum nescio quid iactantiæ, qua quis plus æquo sibi assumit, dum vult audacter designare, qui fuerint sanctitate excellentiores. Porrò 12. alios Apostolos ex Gentilitate seligendos affirmare, qui Christi Apostolis ex Iudaismo assumptis respondeant, id, meo iudicio, nimiam audaciam ac temeritatem redolet. Quo enim fundamento in re grauissima nouum quid & inauditum confingitur? Quamobrem quidquid pro huius numeri expositione affertur, quod ad 24. personas tantummodò extendatur, constat extortum omnino esse ac violentũ. Si verò numerus ad figurã referatur solùm, vt exposui: res est plana & ab omni disceptatione immunis.

Cur 24. seniores sedentes appareãt.

Præter hæc, si ad seniorum thronos & ad vestes candidas atque coronas, oculos conuertamus, omnia mirificè congruunt nostris sacerdotibus. Etenim, quas Christus sedes Apostolis Matthæi 19.28. promisit, (*sedebitis super sedes 12.* &c.) verissimum eæ sortiuntur effectum in amplissima potestate, quæ illis in hac vitã fuit concessa. Pro qua explicatione obseruandum est ex Sigonio, sæculares principes, qui Israëliticum populum iudicabant, duodecim fuisse, singulos ex singulis tribubus: penes quos erat veluti supremi consilij potestas. Quem ad numerum habetur respectus in 12. Apostolorum sedibus. At verò in 24. seniorum thronis alluditur (vt iam dixi) ad quatuor & viginti principes familiarũ Aaronis. & in vtrisque sedibus seu thronis, summæ potestatis est & spiritualis gubernationis significatio. Nã Apostoli atque eorum successores sunt Ecclesiæ Christianæ duces ac principes. & omnes etiam presbyteri sunt suo modo *principes Dei & principes sanctuarij*.

Quid per albas seniorum vestes figuretur.

Per vestes albas manifestum est significari egregiam sanctitatem, vt c. 1. n. 13 explicatum est. Atqui sacerdotalis dignitas quantã ex se postulet sanctitatẽ & castimoniã, nemo nescit. Sed de hoc latè c. 1. vbi de podère.

Quid per coronas aureas.

Coronæ aureæ capitibus impositæ honorem maximum indicant & splendorem, qui dignitati sacerdotum proprius est. Vide Psal. 8. 6. *Gloria & honore coronasti eum, & constituisti super opera manuum tuarum: omnia subiecisti sub pedibus eius.* Vbi notanda sunt verba illa, *gloria & honore*: quia infrà n. 11. cùm seniores coronas sedenti in throno submittunt, *Dignus es*, aiunt, *Domine accipere gloriam & honorem.* Quod verò addunt, *& virtutem*; id respondet illis Psalmi verbis, *Constituisti eum super opera manuum tuarum.* Ecclesiastici etiam 45.14. de Aaronis coronã dicitur, *Corona aurea super mitram eius, expressa signo sanctitatis & gloria honoris, opus virtutis.* Quamuis ergo non omnes Ecclesiæ presbyteri sint sacerdotes summi; omnes tamen habent coronas: quia iudicandi potestate funguntur, siue absoluendo siue constringendo. Et Iudices, antiquo more, coronatos ad iudicandum sedisse, suprà ex Demosthene retulimus. Quod si veteri fuit receptum consuetudine, vt iudices ornarentur coronã, facilè quisque animaduertet, Christianos sacerdotes meritò coronis tempora redimitos in hac figurã depingi.

In aureis coronis allusio ad auream summi sacerdotis laminam.

Fortè etiam hic fit allusio ad auream illam summi sacerdotis laminam, quam olim gestabat in capite. Quo vel maximè innuitur, dignitatem eam ac potestatem ingrediendi sancta Sãctorum, Christianis omnibus presbyteris per summam excellentiam esse communem: nec non veram significationem, in frontibus Dei nomen gestandi; atq; adeò ipsos diuino cultui potissimùm esse addictos. Coronas autẽ esse aureas, denotat sacerdotes esse veros principes, dignitate non futili & adũbratã, sed solida & expressa insignitos. Quamobrem coronæ non ex leui sunt papyro constructæ, sed solido ex auro conflatæ.

Denique expende; nullam reperiri dignitatem, quæ cum sacerdotali Christianæ Ecclesiæ possit conferri. quin etiam, quod summum est ac præcipuum in Episcoporum & summi Põtificis dignitate, esse sacerdotalem potestatem. Atque ad hanc significationem congruentissimum accidit, vt in Dei cõspectu eis tribuerẽtur sedes ac throni. Præcipuè cùm in hac sacerdotum excellentiã ac celsitate mirum in modum Dei ipsius gloria ac maiestas emineat. Pro quo expende verba illa Isaiæ 24.23. *Erubescet Sol & Luna, cùm regnauerit Dominus exercituum super montem Sion, & in Ierusalem in conspectu senum suorum fuerit glorificatus.* Vbi idem est *senum* ac *seniorum*. Hebræa enim lingua comparatiuis caret. Solem autem ac Lunam erubescere, est ipsorum gloriam & splendorem, egregio hoc facinore & præcellenti Dei gloria penitus vinci & obscurari, quòd scilicet admirandam hanc splendoris & excellentiæ summam Deus apud homines liberalissimè collocarit.

Aureoli ac Lyrani opinio de senioribus & animalibus refutatur.

Exciderat penè Aureoli ac Lyrani expositio, quæ nõnullis valdè speciosa visa est. Hi igitur pro Dei sede Romanam Ecclesiam intelligunt; pro 24. senioribus, sedium episcopalium, quæ in Ecclesia sunt vniuersitatem: pro 4. animalibus 4 patriarchales sedes. Sed quod ad Romanam attinet Ecclesiam, solidiora nos ex Apocalypsi Deo auspice eruemus ad eius auctoritatem confirmandam. Hic autem locus non satis est aptus, opinor, vt Dei thronus pro Romana accipiatur

 Ecclesia.

Ecclesia. Etenim in hoc quarto capite, Ecclesiæ dignitas ac maiestas repræsentatur, antequàm Euangelium Gentibus enunciaretur: imò etiam ante sæuissimam persequutionem, quam aduersus ipsam Ecclesiam Iudaicus populus concitauit; vt ex continuata totius Apocalypseos serie, facilè est videre. Quare non aptus in præsenti locus est Romanæ Ecclesiæ significationi. Præterea quatuor animaliũ explicationem velle ad quatuor tantùm Patriarcharum sedes coarctare; nimia restrictio est, vt deinceps videbimus. Quòd verò non sit opus, vt Dei thronus præstantiorem Ecclesiæ Christianæ partem significet, quàm est ea, quæ in senioribus & animalibus indicatur; id sequenti notatione demonstrabitur.

NOTATIO VI.

De allusione ad supremam hierarchiam cælestem, quæ constat ex Thronis, Cherubinis & Seraphinis.

Nomina, quæ nouem angelorum choris designantur, non eadem distinctione & ordine in Scriptura vsurpari.

LIcet angelorum in hierarchias tres diuisio, & harum in nouem angelorum choros subdiuisio certæ sint: certum tamen etiam est, in S. Literis non eàdem distinctione C vsurpari ea nomina; quæ Theologi, S. Dionysium sequentes, singulis angelorum choris attribuunt. Atque inprimis ipsemet Dionysius notat, ea nomina quę ipse nouem choris assignat, accipi posse vt singulis choris propria, & vt nouem omnibus communia. Deinde, qui S. Scripturæ loci ad distinctionem illam in nouem choros constituendam afferri solent; ij sunt, c.6. Isaiæ, vbi de Seraphinis; & c.1. Ezechielis, vbi de Cherubinis, & ad Ephe.1.21. vbi nominantur Principatus, Potestates, Virtutes & Dominationes: & ad Coloss.1.16. vbi adiiciuntur Throni, & 1. Thessal. 4.15. & Iudæ 9. ponitur nomen archangeli. In his autem locis, patet ex contextu non tribui singulis choris suum proprium nomen. Nam Ezechielis Cherubinos, ac Isaiæ Seraphinos esse eosdem, existimarunt multi. Verior autem sentẽtia est, D agere Isaiam de viris Apostolicis; Ezechielem autem de archangelis, vt suis locis dicemus. Præterea ad Ephes.1.21. & ad Coloss. 1.16. vtrobique opus est, vt quatuor nomina, quæ coniungit Apostolus, omnes angelorum choros comprehendant. Nam, vt doceat substantias omnes spirituales conditas esse a Christo, ait, *Siue Throni, siue Dominationes, siue Principatus, siue Potestates.* His ergo nominibus comprehendit etiam Apostolus Cherubinos & Seraphinos. Simili etiam ratione, vt ostendat Christum esse super omnes angelorum choros euectum, ait ad Ephes.1.21. *Super omnem Principatum & Potestatem, & Virtutem & Dominationem.* Atqui si quis diceret Petrum fuisse prælatum omnibus diaconibus, nomẽq; illud *diaconibus* strictè acciperet; non significabat, fuisse prælatum omnibus Episcopis aut sacerdotibus. Demum ex sacra Scriptura probari non potest, angelorum nomen aliquando esse proprium cuiusdã E infimi chori. Quamobrem ex hisce locis non solidè videtur colligi angelorum in nouem choros distinctio.

Patres item non eadem distinctione nouẽ choros assignare.

Atque vt ad Patres gradum faciamus, nonnulli etiam ex iis solent afferri, quos constat non nouem choros asserere: vt Nazianzenus oratione 34. fine, qui sex solùm nomina coniungit: Chrysostomus homilia 4. in Genes. circa medium; cuius sententia multò magis ambigua est. Nam tom. 5. homilia 3. de incomprehensibili Dei natura, Cherubinos & Thronos facit eosdem: atque hoc nititur fundamẽto, vt affirmet Cherubinos superiores esse Seraphinis; quia Cherubini sunt Dei thronus. Denique tota auctoritas ad angelorum nouem choros asserendos videtur ad vnum Dionysium Areopagitam deuolui; nec non ad id, quod ipse F cap.6. de cælesti hierarchia asseuerat; eam scilicet clarissimi sui magistri esse doctrinam. Vbi Paulum nomine magistri tacitè intelligere videtur, (licèt Valentia 1. p. disp. 4. q. 1. puncto 3 hoc de Hierotheo interpretetur.) Quare, cùm hæc sit Pauli doctrina, iure illam vt certam sequuntur Gregorius Magnus homilia 34. in Euangelia, Damascenus 2. de fide cap 3. Sophronius Ierosolymitanus oratione 6. (in 2 tomo Bibliothecæ) Bernardus sermone 19. in Cantica, & libro quinto de consideratione ad Eugeniũ: & Scholastici cum Sancto Thoma 1.p.q.108. Idémque sequeretur Augustinus, si Dionysium vidisset. Constat tamen ab eo Dionysium non fuisse visum (ideóque dixit nihil esse certum de ordinibus, seu choris angelorum:) sicut nec Gregorius Dionysium viderat; sed id aliorum relatione acceperat.

A Porrò in nouem angelicorum ordinum distinctione, ea quæ Dionysius non affirmat, non sunt adeò certa ac ea, quæ ipse affirmat. Hoc propterea dixerim, quòd videam nonnulla ab aliis firmo consensu recepta, quasi veram Dionysij doctrinam; quæ tamen seriò ac diligenter examinata, deprehenduntur non esse Dionysij. Huiusmodi fortasse est, Seraphinos Cherubinis, hos Thronis dignitate antecellere. Si enim hoc accuratè inspiciatur; minimè id à Dionysio asseri reperietur. Etenim licèt ille capite sexto de cælesti hierarchia, hoc ordine eos enumeret, Thronos, Cherubinos, Seraphinos, (vbi ascensu videtur vti) & postea capite septimo (quasi per descensum) illos contrario ordine recenseat; nunquam tamen ait, Thronos inferiores esse. Quinimò ex ipsius verbis posset aliquis suspicari, eos à Dionysio æquari. Primò, quia capite sexto ait, hierarchiam primam esse vnam & eiusdem generis, & de Eccle- B siastica hierarchia capite primo paulò post initium, ait, Cherubinos & Seraphinos eiusdem esse potestatis cum Thronis. Deinde à paritate rationis. Nam cùm secundam hierarchiam capite illo sexto (ascendendo, vt prima specie apparet,) hoc ordine numerasset, *Potestates, Dominationes, Virtutes*, postea capite octauo declarationis ordo (qui fuerat per descensum futurus) non est, *Virtutes, Dominationes, Potestates*, vt titulus præ se fert, sed hic, *Dominationes, Virtutes, & Potestates.* Vnde fuit diuersitas opinionum exorta, quas refert Molina 1.p.q.108. (præter Gregorij & Bernardi opiniones, qui Virtutes ad tertiam hierarchiam remittunt.) Sed vt ad Dionysium regrediamur: si ipse in secunda hierarchia minimè dissentaneum reputauit, Virtutes modò in medio, modò in primo loco constituere: Dio- C nysius ergo ipse nihil certò definit de ordine, quem inter se seruant tres primæ hierarchiæ chori, ac proinde non est videndus Dionysio refragari, qui dicat hunc esse dignitatis ordinem, Seraphinos, Thronos ac Cherubinos: atque adeò Cherubinis Thronos esse digniores.

Seraphinos Cherubinis hos Thronis dignitate antecellere, ex Dionysij Areopagitæ doctrina non constare.

Tres primæ hierarchiæ choros non eodem semper ordine à Dionysio Areop. numerari.

Prętet hęc, quanquam vulgaris opinio est, nomen *Thronum* in nouem chororum distinctione passiuè sumi pro illis, qui Dei thronus ac sedes sunt. Verùm, si rectè consideretur, Scriptura non videtur illis passiuè, sed actiuè hoc nomen tribuere, ita vt hoc nomine significentur illi, qui tanquam principes in thronis siue soliis consident. Non me latet, receptam vulgò opinionem in sancto Dionysio fundamentum habere, qui cap.7. de cælesti hierarchia exponens nomen Throni, ait, ipsius esse munus portare Deum: D & Sophronius supra citatus, eos appellat sedes Dei. quam interpretationem sequitur Sanctus Thomas 1 p.q.108.a.5. & alij cum eo non pauci. Hæc tamen etymologia fortè est peculiaris sancti Dionysij opinio, & non Pauli doctrina. Quin & ipse Dionysius fortasse non minùs summæ potestatis & principatus significationi fauet. Quia de Ecclesiastica hierarchia capite 1. ait Cherubinos ac Seraphinos eiusdem esse cum Thronis potestatis. Ad hæc, si Græcorum spectetur vsus, constat ex Græcæ linguæ thesauro, Throni nomen dignitatis esse, cui honoratior thronus tribuitur, & constat ex contextu sic accipere Paulum, cùm ait, *Siue Throni, siue Dominationes, siue Potestates, siue Principatus*, Coloss.1.16. Omnia enim hæc sunt nomina, quæ imperiũ ac dominatum repræsentant. Vnde Cyrillus Ierosolymitanus (vt videbimus paulò infra) docet difficile esse explicare, qui Thronus differat a Dominatione.

Nomen Thronus an actiuè vel passiuè angelis tribuatur?

E Adde huc, si nomen Throni pro Dei sede sumatur, in qua Deus ipse sedet, sic in Scripturæ phrasi non distingui Thronos à Cherubinis; loquutio enim est tredecies in S. Literis reperita, Deum sedere super Cherubim. Et licèt hęc phrasis apta sit, vt per eam significetur Deum habere pro solio ac sede duorum Cherubim paruulorũ alas, qui supra Propitiatoriũ erant: illa tamen cælatura fuit Dei ipsius iussu effecta, vt significaretur, Dei thronum in quo ille sedet, esse mysticas Cherubinorum alas. Quapropter certum apparet, congruentius S. Scripturæ loquutioni esse, Cherubinos appellari Dei sedem siue solium; ac Thronorum choro sellas siue thronos ingentis maiestatis tribuere. Quæ consideratio valdè confirmatur visione c.4. Apoc. vbi Deus sedet in solio, quod (vt posteà subiiciam) ex Cherubinis est; F & in solij ipsius circuitu 24. seniores sunt sedentes in thronis. Quamuis autem in Apocalypsi de Ecclesiastica hierarchia sermo sit; fit tamen haud dubiè allusio ad cælestem hierarchiam, & 24. seniores, quibus Apocalypsis thronos ac coronas assignat, appellantur *Principes Dei & Principes Sanctuarij*, 1. Paral.24.5.

Deum sedere super Cherubim, locutio Scripturæ familiaris.

Iam, quæ de nouẽ angelorũ choris, déq; cuiusque chori proprietatibus, cognoscuntur; ea quidem non admodum clarè ac distinctè nobis nota sunt. Quare etsi Caluinus lib. 1. instit. c.14. sect.4. impudẽter satis ea irridet, quæ à Theologis de Angelorum natura disseruntur: prudentiæ tamen ac sapientiæ est in hac materia parsimoniam tenere. Nam & Sancto Augustino visum fuit, in S. Literis non multam de angelicorum ordinum distinctione & proprietatibus esse lucem: & Cyrillus Ierosolymitanus Catechesi 11. Dic

Distinctionem inter angelorum & hierarchias & choros non adeò clarè in Scriptura contineri.

mihi

mihi (inquit) audacule, quid Thronus differat à Dominatione. Quid Potestas, quid Virtus, quid Angelus, &c? Atque ego sanè nolim audaculus videri. Quin etiam longissime a me absit ea mens, vt aliquid in hac materia vel in alia quauis nouare aut immutare velim. Perstet sanè quidquid Theologi de hac re prudenter & grauiter statuêre, eodem solidę veritatis gradu, quem in se quælibet res habet. Mihi interim liceat exponere, quod in Apocalypsi, de Ecclesiastica hierarchia per allusionem ad cælestem affirmari existimo. Non inficior, me in eam partem propendere, vt de cælesti hierarchia ex analogia ad Ecclesiasticam, vtpote notiorē, philosopharer. Sed mitto isthæc: rectè enim hæc duo inter se possunt componi: vt scilicet, & de hierarchia Ecclesiastica cum ordine ad cælestem instituatur sermo; & chororum ordo sit in cælestibus illis spiritibus diuersus. Itaque licèt nonnihil perstrinxerim, quod tractationi de angelis lucem fortassis aliquam posset afferre; ea tamen lege dictum esto, vt siquid communi Theologorum doctrinæ minùs videatur suffragari, indictum irritumq; sit. Is enim mihi est animus, vt Apocalypsin de Ecclesiastica hierarchia directè agentem exponam. Atque in hac saltem Ecclesiæ hierarchia (esto in cælesti secus accidat) Throni Cherubinis, Seraphini Thronis superiores sunt, opinor.

In Ecclesiastica saltem hierarchia Thronos Cherubinis esse superiores.

Ordo distinctionis in tribus angelorū hierarchiis.

Atq; vt me priùs a disputatione de angelis expediā; triū hierarchiarum distinctio parum difficultatis habet, statuta semel S. Dionysij & S. Thomæ doctrina de vnius hierarchia ad aliā subordinatione. Hac enim ratione illa est prima hierarchia, quæ non ab alia, sed proximè à Deo illuminatur: illa secunda, quæ illuminata a prima illuminat tertiam: illa, quæ aliam non illuminans à secunda illuminatur: licèt intra eandem hierarchiam, vt bene S. Thomas, inferiores angeli a superioribus illuminentur.

Quid de chororum distinctione in singulis hierarchiis dicēdū.

Illud aliquanto difficilius, quod attinet ad trium chororum in qualibet hierarchia distinctionem. Qua in re Theologi plus variè ac minùs perspicuè videtur scripsisse. Nec ex iis, quæ S. Dionysius tradit, satis clarè vniuscuiusq; chori distinctio ac propria potestas colliguntur. Et sanè hæc attētiùs perpendenti, ea aliquādo mihi subiit cogitatio, posse s. hanc ternorum ordinum in singulis hierarchiis distinctionem fortasse explicari per trium attributorum distinctionem quæ Theologi tribus diuinis personis accommodant, Potentiam, Sapientiam, Bonitatem. Nam, vt primæ hierarchiæ vtamur exemplo, vidimus iā Dionysium ac Cyrillum Thronis potestatem tribuere seu potentiam: & ex Cherubinorum ac Seraphinorum nominibus manifestum est, alijs sapientiam, bonitatem aliis attribui. Atq; iuxta hunc modum, quo ordine Patri potentiam concedimus, sapientiam Filio, Spiritui sancto bonitatem, eodem videbantur esse recensendi Throni, Cherubini, ac Seraphini; vt communi consensu receptum est. Sed in hac attributorum seu proprietatum partitione non idem in angelis fundamentum, quod in diuinis personis reperitur. Sublato autem attributionis fundamento non superest apta ratio, cur aliis potentia, bonitas aliis, aliis sapientia tribuatur. Nemo enim dubitat in angelis, qui sanctitate excelluerint, eosdem sapientia etiam præstare. Atque idem videtur de potentia dicendum.

Ex Ecclesiastica hierarchia choris non posse suo modo in choris cælestibus philosophari.

Propter hęc facilè adducerer, vt in angelis, eorūq; choris distinguendis, eodem modo philosopharer, quo in Ecclesiastica hierarchia tres veluti chori tāta distinctione & perspicuitate partiuntur, vt in eo mentis auiditas conquiescat. Huiusmodi diuersitatem ex c. 4. Apocal. elicio: in quo capite, licèt multa alia sint symbola, qualia sunt vox tubæ, iaspis & sardius, iris, septē lāpades, fulgura, tonitrua & mare vitreum: quæ verò propriè & directè fideles ipsos figurant, sunt Dei thronus, seniores, & animalia. Horum enim trium symbolorum significationem cōuenit inter omnes, aut ad totam Ecclesiam, aut ad aliquam saltem eius partem spectare. Aliorū verò symbolorum significatio diuersa est. Nā aut Dei potentiam exprimunt, aut misericordiam, aut Christi passionē, aut septē Diuinæ prouidentiæ spiritus, aut prædicationem, miracula & Ecclesiæ Sacramenta. Quæ omnia, licèt ad Ecclesiæ etiam gloriam decusq; pertineant; ipsi tamē fideles non sunt Christi passio aut Sacramenta; sed Dei sedes, seniores & animalia. Atq; hic ipse est ordo in textu expressus; priùs Dei solium, deinde seniores in thronis sedentes, postea animalia. Et quāuis iuxta Chrysostomi mentem aliquis fortasse putaret, nobiliores fore, qui per Dei sedem significantur: ceterùm ordo ille (Dei sedis, seniorum & animalium) postulat, vt seniores anteponantur iis, qui per Dei sedem denotantur; quemadmodum animalia designant eos, qui sunt senioribus superiores. Id quod explicatione fiet manifestum.

Inter angelos excellentiam inferioris chori in superioris excellentia includi.

Nunc ex S. Thoma 1. p. q. 108. a. 5. ad 6. aduerto, in angelorum choris, excellentiā inferioris in superioris excellentiā includi, non verò e contrario: ita vt inferior chorus à superiore non distinguatur propter peculiarem aliquā excellentiam, quæ ipsi inferiori insit, & desit superiori: sed vt in numeris binarius à ternario distinguitur, quia defectu A vnitatis ipsum ternarium non adæquat. Quod ergo S. Thomas de angelorum choris asserit, applicatur optimè atque intelligitur ex graduum siue ordinum distinctione in hierarchia Ecclesiastica. Nā cùm tres sint gradus, (scilicet sedes Dei, seniores & animalia) quidquid Dei sedes eis attribuit, qui per eam significantur, senioribus est animalibusq; commune. Et quidquid seniorum nomen presbyteris concedit, est etiam commune animalibus: & non cōtra. Porrò esse Dei sedem, est esse sanctimoniā præditum; & magna Ecclesiæ sanctitas optimè Dei sedis symbolo exprimitur. Aliqui tamen longiùs adhuc progrediuntur, & seligūtur a Deo ad sacerdotale munus, atque adeò ad maiorem sanctitatem: & huiusmodi sunt seniores seu presbyteri. Ex B quibus nonnulli ad sublimiorem adhuc sanctitatis & dignitatis gradum, & ad Apostolicorum hominum atque Euangelij concionatorum munus euehuntur; quod est proprium Episcoporum, qui proinde mystica animalia sunt, & in quatuor illis Apocalypseos figurata. Itaque sanctitas, quæ necessaria est, vt quis egregius sit Christianæ legis cultor, & Deo perfectè placeat, Dei solij symbolo indicatur: symbolo verò seniorum, sacerdotale munus & sanctitas illi conueniens: Apostolica autem dignitas, eiusque sanctitas, Episcoporum propria, in animalibus quatuor figuratur. Atque in primo horum graduum ad Cherubinos alluditur, in secundo ad Thronos; in tertio ad Seraphinos. Ex quo posset aliquis coniicere, similiter in cælesti hierarchia accidere; vt ij, quibus non incumbit illuminare alios, sed Dei solùm cognitione frui, ipsumq; contemplari, sint C Cherubini: & qui selecti sunt, vt sint præfecti & quasi mediam dignitatem teneant, sint Throni: qui verò ad superiorem gubernandi rationem & ad alios ardendi charitatis igne inflammandos euecti sunt, ij Seraphini appellentur: atque ita ad Cherubinos spectet contemplatio; potestas ad Thronos; & ingens inflammatio ad Seraphinos. Quod est distribuere illis tria illa attributa (potentiam, sapientiā & sanctitatem) quamuis non eodem ordine, quo singulis diuinis personis tribuuntur. Ceterum hierarchiam cælestem doctioribus relinquens, de tribus illis Ecclesiasticæ gradibus, déque textus ipsius applicatione deinceps agam.

Eodem modo in Ecclesiastica hierarchia philosophandum.

Quid per Dei sedem figuretur.

Quid per seniores.

Quid per quatuor animalia.

Symbolum Dei sedis (vt diximus) perfectam cognitionē, perfectámque sanctitatem innuit, quæ primitiuæ Ecclesiæ tempore non solùm in Apostolis & sacerdotibus, sed in D priuatis etiam hominibus ferè splendebat. Ad quam significationem appositum valde est throni Dei symbolum. Quod enim augustius diuinæ maiestati solium, quam perfecta cognitio atque charitas eorum, qui ipsum & attenta cognitione contemplantur, & ardenti prosequuntur amore? Hic certè thronus ita est Deo gloriosus, vt existimarit Chrysostomus Dei thronum esse symbolum, quod omniū maximè eximiam cognitionem & sanctitatem repræsentat. Ideo enim sibi sanctus doctor persuasit, Thronorum chorum (hos namque ille pro Dei sede intelligebat) Seraphinis excellentiorem esse: cùm Deo nil videatur esse propius, quam Dei ipsius sedes. Enimuerò à veritate non recedentes, Chrysostomi votis faciemus satis; si aduertamus rationem throni Dei, Cherubinis, Thronis & Seraphinis Ecclesiasticæ hierarchiæ esse communem. Nam inferioris E excellentia in superioris excellentia clauditur; vt iam dixi. Seraphinis autem non ideo diuersum aptatur symbolum, quòd illis Dei esse thronum non optime quadret: sed quia præter id, quod est Dei esse sedem, (id est, eum perfectè cognoscere atque amare) maxima etiam vi & contentione, animarum saluti & sanctitati student. Quam ad rem in eis agnoscamus oportet significationem, quam Dei sedes in se continet, id est, Dei ipsius cognitionem perfectissimam & inflammatum amorem. Cùm autem Deum & contemplandi & amandi excellentia sit, quæ in eis maximè elucet, quaque ipsi propiùs ad infinitam illam maiestatem accedunt; ideo summo artificio fuit excogitatum, vt egregia hæc facultas cognoscendi & amandi Deum, sedis symbolo notaretur, quod ceteris symbolis plus est cum Deo copulatum: quod aliqua ratione desiderio Chrysostomi satis- F facit.

In Dei sede perfectam cognitionem & sanctitatē figurari probatur.

Chrysostomi opinio de Thronis.

Hac insuper consideratione obiter sacerdotes & Episcopi admonentur, vt pro aliorum salute ita excubias agant, ne interim in propriæ salutis cura per incuriam & oscitātiam conniueant. Hoc enim pacto præcipuum Deo obsequium impendent. Siquidem licèt ex senioribus aut ex animalibus aliquis non sit, potest tamen supra Episcopos multos ac sacerdotes gratior diuinæ existere voluntati, si veræ sanctimoniæ ac virtutum omnium perfectioni per Dei solium significatæ, accuratiùs quam illi, strenuam nauarit operam.

Sacerdotes ac Episcopi quanta cura suum munus debeant præstare.

Superest breuiter Dei sellę rationem expendere, quò faciliùs & clariùs allusio ad Cherubinorū chorū percipiatur. Aduerto igitur inprimis manifestam esse in toto hoc capite 4. ad templum Salomonis allusionem, vt seorsum ostendemus notat. XIV. Quare, vt consequenti ordine

Dei sella ex Cherubinis quomodo concipiatur.

A procedatur, Dei ſedes concipienda eſt, illius inſtar, quam Deus in Salomonico templo habebat. Atqui ex tredecim Scripturæ locis conſtat, illam, quæ in templo erat ſedem, non eſſe aliam, quam Cherubinos ipſos, qui ſupra Propitiatorium ſiti ſemet mutuò aſpiciebant; & alas in eam fere rationem habebant extenſas, ac ſi duo homines è regione brachia contenderent atque coniungerent, vt alius deſuper impoſitus conſideret. Itaque Cherubinorum capita erant veluti brachia ſellæ: Cherubinorum verò alæ & brachia pro ſede erant.

An quatuor Apocalypſeos animalia reſpondeãt duplici Cherubinorũ pari, qui in templo erant.

Scio non deeſſe, qui in Apocalypſi & in Ezechiele, quatuor animalia reſpondere putet duplici Cherubinorũ pari, videlicet paruis duobus, quos Moyſes extruxit, & duobus alijs ingentibus a Salomone fabrefactis: ita vt ex vtroque pari quadriga componatur. Hæc tamen excogitatio valdè eſt violenta: nec enim proportione aliqua copulãtur inter ſe exigui Cherubini (qui vix cubiti longitudinem habent) & duo alij bene magni, qui decem cubitos longi ſunt. B Præterquam quòd vtrorumque ſignificatio nonnihil diuerſa eſt, vt ſuo loco palam fiet. Quare non eſt cur fruſtra laboremus in eiuſmodi quadriga ex quatuor Cherubinis confingẽda. Aliam enim ob cauſam duo Salomonis Cherubini in quatuor commutantur, Dei ſella interim abſque vlla mutatione manente, ex duobus ſcilicet Cherubinis paruulis compacta: eam verò velle alio modo effingere, fingere potiùs eſt.

Quid per paruos Moſis Cherubinos denotetur.

His poſitis, propria duorum Cherubinorum, quos Moyſes effecit, ſignificatio (atque eadem eſt aliorum ingẽtiũ Salomonis) eſt Dei ſeruorum ſanctitas ac ſapientia, de quo ſanè infra Apoc. 11. vbi de duobus teſtibus. Quod autẽ parui Cherubini ex auro ſint, & ex eis Dei ſella componatur, vtrumq; fuit aptiſſimum, vt ſignificaretur, quantæ C Deo voluptati ſit ſuorum fidelium obſequium, quo ipſum agnoſcunt ac diligunt, & ſymbolum quidem paruulorum Cherubinorum ad angelos translatum, commune eſt omnibus hierarchiis, propter ea quæ diximus de vltimi chori perfectione ceteris choris communi. Atque hæc excellentia eſt, quam angeli omnes maximi faciunt. quæ tamen ſi in ordine ad primam hierarchiam conſideretur, Cherubinorum chori propria eſt, iuxta ea quæ ſuperiùs diximus.

In Eccleſiaſtica hierarchia, quibus Cherubinorũ ſymbolũ tribuitur.

In Eccleſiaſtica ergo hierarchia cõgruẽs valdè fuit, vt per alluſione ad primam cæleſtem, Cherubinorum ſiue Dei ſedis ſymbolum tribueretur iis, qui in Dei ipſius cognitionem & amorem ſe totos darent, eique ſedem ſuo in pectore defigerent, alio præterea Eccleſiæ gradu immunes.

Seniorum coram Deo ſedentium dignitas & excellentia.

D Tranſeamus iam ad quatuor & viginti ſeniorum thronos. Ac primò inficiari nemo poterit, quin ad exprimẽdam præcellentem dignitatem, quam Chriſtus Dominus Eccleſiæ ſacerdotibus fuit impertitus; nec non ad poteſtatem explicandam homines à peccatis abſoluendi, & Chriſti corpus, ſanguinẽmque ſanctiſſimum conſecrandi; mirificum extitit ſymbolum, quo eis throni coram infinito Deo conceduntur.

Quibuſnam Dei throni ſymbolum quadret.

Vnde patet mox perſpicua alluſio ad illum primæ hierarchiæ chorum, qui Thronorum appellatur; propter excelſam, quam in cęlo obtinent, dignitatem. Manifeſta eſt inſuper alluſio ad 24. ſeniores, id eſt, ad primogenitos familiarum ex Aarone deſcendentium, qui principes Dei & principes Sanctuarij dicuntur, 1. Paral. 24. 5. vt in commentario dictum eſt.

Seraphinorũ ſymbolum quibus conueniat.

Reliquum eſt vt de ſymbolo quatuor animalium aliquid dicamus. E Et primùm ex alluſione ad caput Iſaię ſextũ conſtat, myſtica illa animalia, quæ Iſaias vidit, ad diſtinctionem paruorum Cherubinorum appellari Seraphinos. In Ioanne etiam clara eſt alluſio tum in aliis ſenis, tum in iterata illa acclamatione, *Sanctus, ſanctus, ſanctus.* Quare optimè cohæret, vt apud Ioannem habeatur reſpectus ad primam angelorum hierarchiam, Cherubinis, Thronis & Seraphinis conſtantem. Nã Cherubinis, Dei ſedes: Thronis, ſeniores: Seraphinis, myſtica animalia reſpondent. Vbi animalium ſymbolica ſignificatio (vt in commentario videbimus) ad Apoſtolos & viros Apoſtolicos haud dubiè ſpectat: qui Seraphinos, in cæleſti curia præſtantiſſimos, muneris ſui dignitate reſpiciunt. Atque hos ipſos Apoſtolicos viros Iſaias ipſe Seraphinos vocat, ad quos incumbit terram ardenti Dei charitate inflammare.

Cur in Salomonis templo, præter duos paruos Cherubinos, duo alij fuerint ingentes.

F Ex his quæ hactenus diximus, facilè cernitur, quantopere expedierit, vt in Salomonis templo præter duos illos exiguos Cherubinos, qui Deo pro ſella ſubſtabant, duo alij fuerint prægrandes, qui ſua magnitudine & proceritate repræſentarent ingentem Dei cognitionem pariter & amorem in viris Apoſtolicis exiſtentia atq; vigentia. Quòd ſi eadem eſſet omnino vtrorumque ſignificatio, ſufficeret vt alteri in templo eſſent: quemadmodum & Moſis candelabrum, propoſitionis menſa, labrum æneum & altare holocauſti, commutata ſunt in nouum candelabrum & menſam, in mare æneum & nouum altare. Enim verò cùm Salomonis templum fuerit Chriſtianæ Eccleſiæ figura; ad elatiorem virorum ſanctiſſimorum diſtinctionem, qui fuerant in ea extituri, percommodè accidit, vt permanentibus adhuc exiguis illis Cherubinis, duo inſuper aurei & oleagini coloſſi denuo adderentur. In quibus licèt ad principes ac Seraphinos hierarchiæ cæleſtis reſpicitur; propria tamen & germana eorum ſignificatio viros Apoſtolicos denotat.

Cur magni Cherubini viſcera oleagina habuerint?

Per oleam ſignificari miſericordiam.

Quam ad rem diuino planè conſilio excogitatum fuit, vt intrinſecus ex oliuo conſtarent, ad viſcera miſericordiæ ſignificanda. Notum enim eſt oleã ſignificari miſericordiam. Vnde non ſemel Paulus ad angelos illos oleagina viſcera habentes alludit. vbi de viſceribus miſericordiæ agit, vt ad Philippenſ. 2. 1. & ad Coloſſenſ. 3. 12. Atque de hac virorum Apoſtolicorum miſericordiã Chriſtus agit Matth. 5. 7. cùm ait, *Beati miſericordes.* ac de eiſdem eſt ſermo Zachariæ 4. fin. vbi LXX legunt, *Hi ſunt viri miſericordiæ.* Nam interna erga hominum ſcelera commiſeratio atque ingens charitas ſanctiſſimos homines impulit ad maximos in euangelica prædicatione labores fortiter & alacriter ſubeundos. B Atquè adeò in paruulis Cherubinis, ad quos ex ipſa ſignificatione, prædicatio euangelica non incumbebat, viſcera ex oliuo opus non erãt: ſecus verò in magnis, cùm ad eos hoc munus ſpectat.

In Iſaia Seraphinis reſpectum haberi ad magnos templi Cherubinos.

Ad hoſce igitur duos magnos Cherubinos ſingillatim ſpectauit viſio illa Iſaiæ 6. vbi duos Seraphinos ſolùm vidit Iſaias, vt poſtea planum fiet. Atque binarius hic numerus, præter alia recondita ſenſa, eandem habet doctrinæ & ſanctitatis rationem, quam duo parui Cherubini. In hac autem ſignificatione perſpicuum eſt, vtrumque Seraphinum cuiuſcunque Apoſtoli eſſe ſymbolum, cùm in quolibet eorum & ſanctitas & doctrina mirum in modum enituerint.

Cur animalia Ioanni viſa in conſpectu ſedis fuerint quatuor.

Quatuor item admiranda animalia, quæ Ioannes conſpexit, licèt ſeorſum ſingula non ineptè applicentur, C rectiùs tamen omnia coniunctim ſumpta cuique Apoſtolorum aptantur. Quòd verò duo, quos vidit Iſaias, in quatuor illos a Ioanne conſpectos fuerint commutati; non ideo fuit, quòd duo illi Moyſis ſeſe adiunxerint ad grandiores alios a Salomone factos, ſed vt Apocalypſeos viſio non ſolùm reſponderet viſioni Iſaiæ, ſed etiam Ezechielis. Etenim licèt Ezechielis animalia viros Apoſtolicos non directè ſignificabant, ſed Archangelos potiùs & cæleſtis hierarchiæ principes (vt alio loco explicabitur,) ceterùm hierarchia Eccleſiaſtica cæleſti reſpondet. Et quemadmodum expediens fuit, vt in cæleſtis hierarchiæ ſymbolo; præter duos illos paruos Dei ſellæ Cherubinos, Ezechieli oſtẽderentur pro duobus grãdioribus, quatuor mirabilia animalia, D quæ currum diuinæ Prouidentiæ antecedentia, cæleſtium Dei miniſtrorum (quorum miniſterio in antiqua Ieroſolymæ deuaſtatione vſus eſt, quam ipſi ad morũ populi reformationem dirigebant) Virtutem, Sapientiam, Æquitatem, & Beneficentiam indicarent; ita etiam congruẽtiſſima extitit ratio, vt in glorioſa Eccleſiæ Chriſtianæ primitiuæ pictura (quæ Ioanni fuit c. 4. Apocalypſ. ob oculos poſita) per alluſionem ad eadem 4. Ezechielis animalia Ioanni monſtrarentur Eccleſiæ ipſius principes ac velut anteſignani ſub quatuor admirandis animalibus figurati; in quibus nihilo ſegniùs eminerent Virtutis, Sapientiæ, Æquitatis ac Beneficentię ſymbola; quorum clariſſima documenta in re multò difficiliori Chriſtianæ Eccleſiæ principes ederent, nimirum in grauiſſimo bello, quod cum Synagoga & Gentiliſmo gerebant, quod exitum feliciſſimum habuit.

Quid per 4. animalium ſymbolum figuretur.

Quatuor Ezechielis animalium myſterium.

E Præterea quemadmodum in duobus Cherubinis paruis, itémque in maioribus, binarius numerus, ſanctitatis ac doctrinæ ſocietati reſpondet; & vtraque in eãdem perſona reperitur: ita etiam myſticorum animaliũ quaternarius apud Ezechielem ad quadrigæ figuram aptatur; & in Apocalypſi viſioni Ezechielis reſpondet: eã tamen ratione, vt quatuor ſimul animalia cuilibet ex Eccleſiæ principibus, aut etiam ex cæleſtibus congruant. Quod qui nouum & inſolitum reputet, is non ſe ſatis in ænigmatum enodatione verſatum oſtendit; nec planè aduertit, de vno eodẽque propheta dici interdum, *Currus Iſrael & auriga eius*; interdum de alio.

Ac licèt non defuerit, qui nouem angelorum ordinum ſiue chororum nomina, Eccleſiaſticis miniſteriis diſtribuerit, F (vt ſanctus Photo presbyter libro quarto de ſtatu domus Dei c. 16. & habetur tom. 6. Bibliothecæ,) illud tamen fortè violentum eſt. Nam trium hierarchiarum diſtinctio non rectè Eccleſiaſticæ hierarchiæ videtur accommodari. Atque ad primitiuæ Eccleſiæ perfectionem & ſanctitatem exprimendam ſummopere oportuit, ad supremã ſolùm cælorum hierarchiam per alluſionem attendi.

Ex Apocalypſeos doctrina nõ parum lucis in tractationem de angelis deriuari.

Atq; hæc eadem Apocalypſeos alluſio nonnihil fortaſſe lucis tractationi de cæleſti hierarchia attulit. Oſtendit enim ex comparatione alterius, de altera (nempe de cæleſti) philoſophari nos poſſe. Deinde facile eſt, diſtinctionem trium cæleſtium hierarchiarum notare: & affirmare probabiliter, thronos, qui ex prima hierarchia ſunt, auctoritatem & potentiam a Deo proximè acceptam Poteſtatibus, qui ex ſecunda ſunt hierarchia, communicare: hos

Principati-

Principatibus, qui ex tertia sunt. Et qua ratione de potentia initur ratiocinatio, eadem potest de sapientia, ac de amore seu voluntatum inflammatione inīri. Certè hac inductione probabiliter satis nouem chororum cælestium numerus videtur percipi posse. Et fortè cap. 1. Ezechielis, aliqua est horum nouem ordinum effigies, nedum vmbra. Finis enim capitis illius est, Dominum exercituum proponere ob oculos, falcato in curru ad Ierosolymæ exitium properantem. Ad hoc autem congruens fuit, Deum suorū ordinum ac militum satellitio septum ac stipatum depingere. De quo fortasse nonnihil dicemus in eius capitis commentario.

Episcopale munus quò plus habet dignitatis, eò plus laboris ac solicitudinis habere.

Illud mihi per obliuionem penè abierat; quòd scilicet, vt senioribus & animalibus, maximæ præ rebus ceteris æstimationis est, Dei esse sellam: ita similiter, licèt mystica animalia senioribus superiora sint, si tamen comparentur inter se & seniorum dignitas, & id, quod supra ipsam addit mysticorum animalium, (id est, Episcoporum & Euangelicorum concionatorum) ratio, maior est sacerdotalis dignitatis excellentia, quam totum id, quod præterea Episcopi etiam summi gradus addit. Idcircò, vt sacerdotalis dignitatis magnitudo constaret, iure coram excelso Deo seniores in thronis sedentes apparent. Vt autem innuatur Episcopi munus, etsi maximum & admirabile sit, ceterum quod supra sacerdotem addit, laboris potiùs quam honoris esse nomen; animalia, etsi Deo propiora, stantia tamen apponuntur, & plena vndique luminibus, in laboris assidui & prouidæ vigilantiæ significationem.

Cur 4. animalia coram Dei throno non sedeant vt seniores, sed stent.

Nihilominùs tamen 4. animalium symbolum egregium est ad Apostolici muneris præstantiam & amplitudinē demonstrandam; cui muneri Episcopalis cura operis vicaria successit: quemadmodum 72. discipulis, presbyteri similiter subeunt. Atque de vtraque tam Episcoporum, quam Sacerdotum successione agunt, (præter Maldonatum & Salmeronem & Lorinum, quos suprà citauimus in Commentario) Bellarminus lib. 1. de cleric. c. 14. & 15. Stapletonius in Acta c. 20. versu 28. & Enriquez 3. de pœnitentia, cap. 5. num 5. litera Z.

TEXTVS.

Vers. 5. pars 1. *Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua.*

COMMENTARIVS I.

De specie ipsa visionis.

De Dei solīus throno, nō de seniorū, fulgura & tonitrua processisse.

QVOD textus ait, de throno fulgura & tonitrua processisse; intelligendum est de throno Dei, non de thronis seniorum. In coniunctione autem tonitruorum & vocum congruentius fore existimo, si voces à tonitruis distinguantur; ac voces ad humanas referantur tonitruis cælestibus admixtas. Etenim licèt in Apocalypsi tonitrua interdum ipsa, sint articulatæ voces; vt videre est cap. 10. 3. vbi legimus, *Loquuta sunt tonitrua voces suas*, & cap. 19. 6. vbi auditur vox tonitruorum magnorum dicentiū Alleluia: & licèt interdum nomen vocum pro tonitruis accipi posse prima specie videatur, vt cap. 11. 19. *facta sunt fulgura & voces*: ceterùm in vocum & tonitruorum coniunctione distinctio vtrorumque facilè deprehenditur. Quare illud multò & probabilius, & textui explicando aptius iudico; vt scilicet humanas voces cum cęlestibus tonitruis consociemus. Atque huic explicationi robur accedet ex loco illo cap. 11. 19. *facta sunt fulgura & voces*: vt ibi videbimus.

Tonitrua simul cū humanis vocibus fuisse audita.

COMMENTARIVS II.

De significatione symbolica fulgurum, vocum & tonitruorum.

De fulgurū ac tonitruorū mysterio, aliorum opiniones.

IAM, si interpretationem spectes, communis est, fulgura referenda esse ad miracula: tonitrua verò & voces ad prædicationem; cùm Diuinæ prouidentiæ sit gloriosissimum, Euangelij prædicationē cum cælesti vi, & miris inauditísque prodigiis copulare.

A Atque hanc prædicandi rationem, vbi promulgatio ipsa efficax satis ac potens ingenti miraculorum multitudine roboratur, propriam esse legis gratiæ perhibent. Huiusmodi interpretationem illud non parum fouet, quòd certum omnino sit, tonitrua Psal. 28. significare vim prædicationis Euangelicæ, qua Deus Gentilitati bellum indixit. In ipsis etiam fulguribus lucem inter densa nubila radiare, indicat inter nebulam ipsam, atrámque caliginem, qua diuina Prouidentia sæpe sua opera inuoluit, miraculis ac prodigiis, quasi mysticis quibusdam fulge-

B tris, effici, vt veritatis interniteat lux; & repugnantium tenebræ clarissimis radiis dissipatæ funditus euanescant.

Huic expositioni addunt nonnulli, quemadmodum in monte Sina (Exod. 19. 16.) *Cœperunt audiri ac micare fulgura*, & exitus fuit is, *vt timor Dei esset in vobis*. (Exodi 20. 20.) ita etiam in præsenti tonitrua hæc atque fulgura spectare ad Dei maiestatem ostēdendam ac terrorem hominibus iniiciendum; præsertímque ad æterni supplicij comminationem. Ita Ambrosius hîc & alij.

C Verùm in prædicta explicatione nonnulla mihi occurrunt, quæ difficultatis habent haud parum. In primis significatio terroris minimè videtur ad rem. Huius enim capitis scopus est Christianæ Ecclesiæ excellentiam nobis proponere; & demonstrare pariter, quantopere illa templo Salomonis præstantia & amplitudine antecedat. Atqui Ecclesiæ Christianæ non ita videtur proprium, inferorum metu deterrere. Nec magni refert, tonitrua ac fulgura in libro Exodi significationem habere terroris. Tormenta enim ænea disploduntur nonnunquam ad hostes prosternendos, aut à muris procul arcendos;

Difficultates aduersus prædictam expositionem.

D interdum verò in festiuæ celebritatis ac lætitiæ significationem, vt quotidiano docemur experimento. Est igitur quærenda interpretatio huius cap. fini & scopo consentanea. Deinde difficultate non caret, quòd tonitrua isthæc Euangelij promulgationem, eiúsque efficacitatem denotent. Nam Euangelici concionatores, vt infrà planum fiet, quatuor animalibus figurantur; tonitrua autem à throno ipso procedere, textus exprimit; cùm tamen thronus eos significet, qui nec concionatores sunt, nec sacerdotes; & nihilominùs in eorum cordibus Deus requiescit, tanquam in proprio throno. Quare non

E hîc videtur esse sermo de prædicationis Euangelicæ tonitruis. Isthæc enim tonitrua ad animalia pertinent quatuor: at de illis hîc agitur tonitruis, quæ procedunt de throno Dei. Adde huc, in symbolis cōcreta ab abstractis non solere distingui. Leo enim (exempli gratia) & fortem & fortitudinem sine discrimine significat. Vnde in hoc capite idoneum non est, vt aliud symbolum (nempe quatuor animalia) Euangelij prædicatoribus; aliud (id est, tonitrua) ipsi prædicationi assignetur. Difficile insuper est, miracula prædicationem comitantia per fulgura denotari. Primò, quia mira à Prophetis seu concionatoribus patrari, non est nouum quid, & legis solùm

In symbolis concreta ab abstractis nō solere distingui.

F gratiæ proprium. Nouimus enim multa & admiranda prodigia à Mose, ab Elia, ab Elisæo, atque ab aliis legis antiquæ prophetis fuisse edita. Quamobrem cùm in hoc capite potissimùm agatur de propriis Christianæ Ecclesiæ excellentiis, quibus illa Iudæorum synagogæ præstat; non erant ad hoc proferenda miracula. Secundò, quia tonitruosum, fulgurúmque coniunctio, ita est à natura necessaria, vt tonitrus absque fulgure esse non possit. Constat autē efficacissimam Euangelij prædicationem absque miraculorū gratia sæpe cōtingere. Ideóque optabile valdè est, vt fulguri ea significatio præscribatur,

batur, quæ cũ prędicationis vi & efficacitate ita cõiuncta ſit, vt nũquam tonitrus à fulgure diſiũgatur.

Tacitam hic contineri cõparationem throni huius cũ eo, quem in Salomonis templo habuit Deus.

His argumentis adducor, ſeu trahor potiùs, vt aliam excogitem explicationem, quam nunc lectori expendendam ſubiiciam. Obſeruandum ergo eſt primò, fulgura & tonitrua nuſquam ſine nubibus accidere. Quare, cùm ad Salomonis templum maniſeſtè in hoc capite fiat alluſio (vt diximus ſuprà, & infrà ampliùs explicabimus) dicente Ioanne, ex Dei throno fulgura & tonitrua proceſſiſſe, tacita quædam deliteſcit hîc comparatio throni huius cum eo, quem in Salomonis templo habebat Deus. Ea autem eſt, ibi in tẽpli dedicatione verè ex Dei throno nubes prodiiſſe, & compleuiſſe templum, vt appareret cęlorum Dominum, nubium tempeſtatúmque potentem in eo templo ſolium poſuiſſe: in iis tamen nubibus ſuam quidem Deum oſtendiſſe gloriam; efficacitatem, non item. At in nouo throno, (id eſt, in eo, quem habet in Eccleſia) multò maiorem & glorioſiorem diuinæ virtutis manifeſtationem fuiſſe oſtenſam. Nec enim ſolùm Deus ſuum thronum in nubibus demonſtrat; ſed ſuam efficacitatem in tonitruis ac fulguribus, quæ ex noui throni nubibus continenter prodeunt. Quòd ſi nubes (vt cap. 1. vidimus) eximios ſanctitate viros indicant, qui filij Dei appellantur; ſancti quidem veteris legis viri glorioſiſſimæ Deo extruère nubes, non tamen in iis ingens illa emicuit vis ad animarum conuerſionem. At noui throni nubes ſuis tonitruis atque fulgetris efficaciſſimæ ſunt.

Secundò obſeruandum eſt, in Eccleſia primitiua non modo Apoſtolos, Epiſcopos, Concionatores Euangelij ac ſacerdotes; ſed generatim totum Eccleſiæ corpus, & ſingulos etiam Chriſtianos: nec eos ſolùm, qui cæleſtium rerum contemplationi ex inſtituto vacabant, ſed etiam qui coniugalem vitam traducebant; magna diuinæ virtutis documenta ſolitos edere; & optimo exemplo, ſanctiſſimæ vitæ communione, ac priuatis de vera animorum ſalute colloquiis plurimos ad Chriſtianam religionem conuertiſſe. Quæ ſanè ingens virtus, & in aliorum conuerſione efficax gratia (qui verè eſt ſanctificationis ſpiritus) cum ipſis Eccleſiæ naſcẽtis exordiis habuit communem ortum. Nec in concionatoribus ſolùm Euangelicis; ſed in quibuſuis etiam Chriſtianis hominibus, atque adeò in vniuerſo Chriſtiano populo cœpit vigere. Quemadmodum nunc in florenti aliquo religioſæ familiæ inſtituto, vbi omnes generatim virtutis & ſanctitatis ſtudio certatim ferueant, non concionatores ſolùm ad veram pietatem traducunt homines, ſed ij etiam qui domeſticis miniſteriis ex peculiari vitæ ratione addicti ſunt, vt ianitor, æditũus atque alij generis eiuſdem. Id quod ab eiuſmodi interdum viris eò efficaciùs præſtatur, quò ſingularia exempla ſolent eſſe potentiora. Vnde rectiſſimè S. Petrus de fœminis Chriſtianis ait epiſtola 1. cap. 3. 1. *Si qui non credunt verbo* (ſcilicet prædicationis Apoſtolicæ) *per mulierum conuerſationem ſine verbo lucrifiant.* Conuerſationis autem nomine & probum exemplum & ſancta colloquia comprehenduntur. Ad hoc ergo repræſentandum aptiſſimè deſeruiunt tonitrua & fulgura de Dei throno procedentia. Etenim ſi ſermo ſolùm eſſet de concionatoribus ipſis, non dicerentur fulgura & tonitrua de throno procedere. Nam quatuor animalia ſunt concionatorum ſymbolum: thronus autem eos omnes ſignificat, qui excellenti Dei cognitione & amore, ſuo in corde ſedem Deo fabricant, vt ſuperiùs oſtenſum eſt. Quapropter vt ſignificetur hoſce omnes in animorum conuerſione acriter & ſtrenuè laborare; nihil con-

Quantus in primitiuæ Eccleſiæ fidelib. feruor pietatis & aliorũ ſalutis procuranda.

Quid per fulgura denotetur.

A gruentius, quàm fulgetra atque tonitrua, vt à Dei ſede exilientia, depingere. Atque hæc eadem eſt fulgurum ſignificatio Pſ. 96. 4. *Illuxerunt fulgura eius orbi terræ, vidit & commota eſt terra.*

Cur hic humanæ voces cum fulguribus ſociatæ fingantur.

Tertiò, vt ad diuerſitatem vocum, tonitruorum & fulgurum progrediamur; humana vox cum cæleſti tonitruo ſociata, ſatis indicat præpotentem diuinæ vocis virtutem ſeſe humanis vocibus ducem & comitem præbuiſſe. Ideò enim in ſacris Literis tonitrus appellatur vox Domini. Atqui vox Domini efficax ex ſe eſt ad ſopitum excitandum, mortuũ ad vitam reuocandum, atque animos facili negotio B commutandos. Huiuſmodi autem efficaciam habẽt eorum verba, qui thronus Dei ſunt; id eſt, qui in Dei cognitione & amore primas ferunt: quorum ſermones ſunt quidem humanę voces, ſed cum cęleſtibus tonitruis coniunctæ, admirabilis ad hominum conuerſionem efficacitatis.

Quid denotet tonitrui, fulguriſq; coniunctio.

Tonitrui verò, fulguríſque coniunctio indicat in tonitru cæleſtem virtutem, in fulgure illuſtrationem, & cum ferè oculis priùs fulgur, quàm auribus tonitru accipiatur; ideò in textu ſeruatur ordo, *fulgura & voces & tonitrua.* Debet igitur optimi exempli lux verborum virtutem & robur antecedere. Et quidem in mediis Gentilium ſuperſtitionum tene- C bris, hæc vitæ ſanctiſſimæ fulgura, hæc tonitrua potentium & efficacium verborum, toti orbi oſtenderunt veri Dei thronum in Eccleſia Chriſtiana reperiri. Quin & ipſamet tonitrua atque fulgura, lętiſſima ex vna parte ac feſtiuiſſima ſunt, ex altera verò Eccleſiæ hoſtibus horribilia ac formidanda. Illis enim, quaſi diſploſis quibuſdam bombardis, Chriſtus Saluator noſter bellum cum Gentibus geſſit; eáſque ſuæ ſubdidit ditioni.

Quod autem de exemplo & colloquiis fidelium primitiuæ Eccleſiæ dicitur idem multò excellẽtius de Euangelij miniſtris, id eſt, de Apoſtolis & cõcionatoribus poſſe dici, perſpicuum eſt. Ceterùm duplicẽ præſertim ob cauſam aſſeuerat ũ prudẽter eſt, D fulgura & tonitrua de Dei ſolio procedere. Primò, vt omnes norint, proximũ ad pietatẽ quà verbis, quà exẽplo promouere, nõ ad prædicatores ſolũ ſpectare, ſed ad omnes generatim fideles, ſpeciatímq; fuiſſe eam primitiuæ Eccleſiæ excellẽtiam, vt vulgi ad pietatem accenſi conuictu atque commercio, multi ad fidem Chriſti traducerẽtur. Deinde vt Epiſcopi ipſi & concionatores intelligant, ſuarum concionum vim & efficacitatem, in Dei potiſſimùm notione atque amore niti debere. Tonitrua enim ac fulgura, quibus bellum Gentilibus inferebatur, ex E Dei procedebant throno, qui (vt iam diximus) excellentiam diuini amoris & cognitionis ſignificat. Vnde futilis inaníſque ferè eſt concionatoris labor, qui in vera ſapientia & ſanctitate non fundatur.

In antiquis quidem tragœdiis tonitruorum ac fulgurum imitatio extitit interdum. Hinc Scaliger in Poëtica lib. 1. cap. 21. *In theatris*, ait, *erat quædam machina circumductilis valdè excelſa, in qua vtres calculorum pleni cum aneis vaſis: vnde fulgura exibant, tonitrua exaudiebantur, fulmina mittebantur, vt in Aiace.* F Ac in Apocalypſi ex ipſo Dei throno prodeũt. Poſſet hoc diſcrimen eò accommodari, vt ridicula ſit planè & nugatoria eorum in concionando vis, qui in actione & pronunciatione mimos potiùs & hiſtriones, quam veros diuini verbi concionatores agunt. Sincera namque & germana fulgurum tonitruorúmque vis ea eſt, quam quis ſibi comparauit ex eo, quòd ſe Dei thronum in eius cognitione atque ardenti charitate præſtiterit. Quo ex throno deinceps abſque vlla fictione aut machinatione, prædicta fulgetra atque tonitrua erumpunt.

Hoc

A Hoc eodem fulgurum tonitruorumque symbolo multò plus delectabitur, qui naturalem tonitruorum ac fulgurum philosophiam apprimè calluerit: de qua optimè Conimbricenses nostri. Summa autem hæc est. Intra nubis sinum accenditur in exhalatione ignis. Deinde accidit, quod in æneâ bombarda seu ferreo sclopo solet contingere. Cùm enim accensa materia summâ celeritate dilatetur, necesse est nubem extemplò magnâ cũ vehementiâ disrumpi, & latentis ignis lucem oculis, auribus discissæ nubis strepitum obiici. Quis ergo neget, Spi-B ritum sanctum (qui & mentes illuminat & voluntates inflammat) cælestem esse ignem intra mysticæ nubis præcordia succensum? Huius igitur ignis vis atque impetus quascunque difficultates sibi obluctantes superat, foras prodire gestiens. Atque eius virtutis effectus is est, vt scilicet oculi externam illam internæ sanctitatis manifestationem, aures doctrinę sonitum & efficacitatem excipiant. In hac certè philosophia facilè apparet, quantopere sint inter se tonitrus & fulgur vnita, nec non clarè perspicitur, fulgur esse sanctitatis exemplum, quod hauriunt oculi; tonitrum autem efficacem C atque potentem sermonem, aures penetrantem. Notandumque est, quanto maior est ignis repugnantia, dum è nube erumpit, eò vehementius edi tonitruum, & intermicantius fulgetrum, si ingens fuerit ignis in nube accensus. Ita in primitiuâ Ecclesiâ, cùm adeò magnus esset Spiritus sancti ignis, quem Deus in cordibus fidelium accenderat, cùmque tanta esset infidelium repugnantia, oppositis molibus & machinis obsistentium; hinc est, eò magis magisque diuini ignis virtutem sese extulisse, quò plures illi obices & grauiora impedimen-D ta obdebantur. Atque hoc pacto, *in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.*

Tonitruorum ac fulgurum philosophia mysterium.

Tonitrui sonitus, ac fulgetri lux vnde incrementa accipiant.

Satis ex dictis percipitur, quàm fuerit fulgurũ & tonitruum symbolum egregium ad ostendendam Christianæ Ecclesiæ doctrinam & sanctitatẽ, & miras cælestis virtutis in tanta rerum obstantiũ pugna effectiones. Et quanuis, si naturæ ordinem spectes, priùs sit illuminari mentem, quam voluntatem accendi; re tamen ipsa priùs cernitur fulgur, mox tonitrus auditur. Dicam clariùs. Congruens ordo est, vt priùs concionatoris integritas & sanctitudo sese oculis conspicuam præbeat; deinde quò sanctitatis fulgor magis fuerit illustris, eò doctrinæ tonitrus vehementior efficaciórque euadet. Iam quod de concionatoribus diximus, idem suo modo ad pia ceterorum fidelium colloquia debere extendi, superiùs animaduertimus.

Cur humanæ etiam voces de Dei throno procedant.

Diximus affatim de fulguribus, déque tonitruis. Restat nonnihil obiter de vocibus perstringere, nimirum explicare paucis, in quo sensu dicantur voces de Dei throno procedere. Nam cùm humanæ sint voces, (vt diximus suprà) non aptè dicentur de throno exire, licèt id de tonitruis & fulguribus dici possit. Respondeo tamen, magna cum energia id affirmari. Sancta enim verba & pia loquendi ratio in optimo quoque fideli debet esse eiusmodi, vt perspicuè agnoscatur, verba illa ab ingenti luce cognitionis Dei, & ab ardenti pariter ipsius amore originem ducere.

TEXTVS.

Vers. 5. pars 2. *Et septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei.*

COMMENTARIVS.

Septem lampades quomodo sint concipiendæ.

In septem hisce lampadibus alluditur procul dubio ad lucernas septem cãdelabri aurei, quod erat in Salomonis templo. In quibus septem lucernis totidem planetæ figurantur, & hîc quidem candelabri lucernæ rectè concipiuntur, ante Dei thronum existentes. Erant enim pro foribus abditi illius recessûs, qui sancta Sanctorum appellatur, (in quo credebatur Deus sedere super Cherubim) eo fere modo, quo ante Sanctissimæ Eucharistiæ sacrarium accensæ lampades pendere solent. Et in Ioannis visione, cũ nulla esset diuisio inter sanctũ & sancta Sanctorum, (in quo significabatur *propalatã iam esse Sanctorum viam*) magis propriè dicuntur septem lampades esse ante thronum Dei. Nam cũ inter ipsas & thronum nihil diuisionis intersit; ardentes lampades, Dei thronum illustrant, eiusque gloriam aliis conspiciendam præbent. Cohæret cũ hoc, quod in Isaiæ visione cap. 6. (vt suo loco explicabitur) non videtur thronus in sancto Sanctorum apparuisse prophetæ, sed in sancto.

Septem lampadum significatio.

Quod ad visionem attinet, aliquis in eam fortè coniecturam deueniret, lampades quas Ioannes se vidisse testatur, cùm essent lampades in cælo, considerandas esse vt cælestes lampades, id est vt stellas, & planetas. Ceterùm propter allusionem ad septem candelabri lucernas, congruentius videtur, si Salomonici templi lucernis similes concipiantur. Porrò earum significationem expressè ponit textus, dicens; *Qui sunt septem spiritus Dei*, id quod iam satis à nobis explicatum est cap. 1. ad ea verba, *& à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt.*

TEXTVS.

Vers. 6. pars 1. *Et in conspectu sedis tanquam mare vitreum simile crystallo.*

COMMENTARIVS I.

De visionis specie.

Mare simpliciter in Sacris accipi.

Mare ante Dei sedem visum veri maris referre similitudinẽ, plerisque placet.

E Circa visionis formam statuendum primò est, cuiusmodi mare Ioannes aspexerit. Nomen enim maris dupliciter in sacris Literis accipitur. Primùm pro vero mari, qualis est Oceanus, aut mare mediterraneum, siue etiam mare Tiberiadis, aut aliud eiusmodi. Deinde pro vase illo valdè capaci, quod erat in templo, & appellatur mare æneum, de quo 3. Reg. 7. 23. & 2. Paral. 4. 8. Plerique ergo interpretes existimare videntur veri maris speciem à Ioanne hîc fuisse visam. Cui opinioni fauere videtur, quòd iisdem verbis legimus infrà c. 15. 2. *Et vidi tanquam mare vitreum.* vbi figu-F ra est maris rubri, quã filij Israelis transierunt. Ait enim Ioannes de iis, qui vicerant; *stabant super mare vitreum habentes citharas Dei*: vbi manifestè alludit ad Israelitarum transitum per mare rubrum, quando de Pharaone triumpharunt, quem Scriptura maris cetum appellat. Quare mare vitreum, in quo nouos Israelitas Ioannes se vidisse affirmat, non potest esse aliqua maris ænei similitudo; sed potius maris rubri. Quod dubitabit nemo, qui aduertat, ridiculum planè esse numerosam militum phalangem super mare æneum constituere. Ex hoc ergo loco elici videtur, in præsenti etiam vitrei maris nomen eâdem ratione sumendum. Nec enim apparet probabile, in ipsa Apoca-

Apocalypsi vitrei maris nomen diuersè accipi, prius pro maris ænei, deinde pro maris rubri similitudine.

Fuisse tamen maris ænei simile, ut verius affirmatur.

Certum tamen mihi est, mare vitreum, quod Ioannes hoc capite conspexit, fuisse maris ænei similitudinem. Ac primò id sentiunt Ambrosius & alij interpretes; qui aduertũt, mare hic vitreũ cum æneo cõparari. Secundò non parum vrget contextus. Toto namque hoc capite continetur manifesta ad templum Salomonis allusio; scilicet noui throni ad antiquum thronum; 24. seniorum ad totidem principes familiarum sacerdotalium; septem lampadum ad septem candelabri lucernas; quatuor animalium seu Cherubinorum ad templi Cherubinos. Quid ergo cohærentius, quàm vt maris nomẽ in hac eadem templi allusione, de similitudine maris ænei intelligatur? Vnde facilè mox apparet, quemadmodum illud mare æneum dicebatur, quia ex ære fusili erat; ita hoc ex vitrea materiâ, vitreum dici.

Nihil obstare, quòd in eodem libro ænigmatico variè nomen maris accipiatur.

Ad id verò, quod ex cap. 15. obiiciebatur de maris vitrei nomine sumpto pro veri maris similitudine, Respondeo, mirum non esse, vt in eodem libro nomen maris variè accipitur, nunc pro mari mediterraneo, nunc pro ingenti illo vase æneo, ita similiter mare vitreum, cùm à templo sumitur comparatio, pro vasis ænei similitudine accipi; cùm autem desumitur ab Israëlitarum traiectione per mare rubrum, pro specie maris Erythræi vel rubri nomen idem vsurpari. Imò verò non solùm non est dissentaneum, sed valdè etiam consentaneum, vt in ænigmatico libro ad eruditorum exercenda ingenia, eiusmodi acceptionis diuersitas reperiatur. At vbi aduertatur, quid cap. 4. quid 15. agatur, nullius difficultatis erit obseruare, in hoc quarto mare vitreum pro vase; in 15. pro veri maris specie sumendum. Ex dictis infero, nihil esse cur noster Ribera adiectiuum (*vitreum*) de veri vitrei specie refugeret explicare; nec confugeret ad metaphoram seu translationem asserens vitreum pro tranquillo poni. Nam si mare hic pro vase accipitur (vt probaui) vitreum ad eius materiam spectare debere, facilè cernitur. Itaque comparatio fit quidem cum mari æneo propter similitudinem figuræ & propter æqualitatem capacitatis, cum eo tamen discrimine, quòd templi vas æneum erat, vas verò hoc visum à Ioanne, vitreum. Præterea, si semel statuamus sermonem esse de vase, liquidò statim cõstat nequicquam excogitari, eius aquam appellari vitream, siue quòd frigore constricta sit, siue aliam ob causam: sed quia vas vitreum erat, & quam in se continet aquam, aquæ liquidæ speciem referebat.

Mare hoc ob veri vitri similitudinem vitreũ dici.

Nam vt mare templi æneum aquâ erat plenum, ita etiam vitreum hoc mare, id est ingens vas, quod vidit Ioannes, aqua plenum esse considerandum est. Quod confirmatur ex ipso textu, qui ait, *mare vitreum tanquam crystallum.* Etenim si aqua foret coagulata, nõ diceretur *mare vitreum tanquam crystallum.* Nam in eo mira elegantia est, vt crystallum ne sit, sed vitrum crystallinum. Atqui vnda glacie concreta, plus in se crystalli, quàm vitri crystallini participat. Quare mare vitreum in præsenti est stagnulum siue ingens crater, aut fons magnus aqua plenus, isque ex nitidissimo vitro pellucido & fragili.

Qua ratione hoc mare considerandũ sit.

Iam, si de ingenti vase vitreo sermo est, simili quoad figuram & capacitatem mari æneo templi; occurrit protinus considerandum illud esse, duodecim bobus impositum, ad eum modum, quo mare æneum boues duodecim suppositi sustinebant. Sed non opus est boues ipsos etiam vitreos existimare. Nam vt mare illud diceretur æneum, si ex ære esset vas, licèt boues essent argentei; sic etiam vas illud ex vitro, quamuis bobus æneis sustineatur, propriè & verè mare vitreum appellabitur. Vbi autem textus nihil assignat discriminis; congruentius est, hoc mare vitreum simile omnino putare mari æneo; atque adeò boues vtriusque æneos.

Vtrum sit perfectè hemisphærium.

Cùm autem eiusdem atque illud figuræ sit; vt perfectum hemisphærium considerandum est. Ea enim erat maris ænei figura, vt probat optimè Villalpandus noster, tom. 3. in Ezech. tum ex sacris Literis, tum ex Iosepho, Theodoreto, Beda, Hugone, Abulensi & Dionysio. Ac licèt Pererius lib. 10. in Genes. disput. 4. contendat, non fuisse perfectè hemisphærium: illius tamen argumentis fit cumulatè satis, absque nimio cubiti sacri incremento. Neque enim mare æneum tantam capiebat aquæ vim, quantam Villalpandus opinatur, de quo dicemus seorsum in opusculo de sacris mensuris. Nam nostra etiam intererat in capacitate maris vitrei non admodum aberrare à vero.

Denique aduerto, ad maris ænei similitudinem tribuendum etiam esse huic mari vitreo, labium lilij repandi, & trium vnciarum crassitudinem: id est tres partes duodecimas vnius cubiti, nec enim fit alterius mensuræ mentio, vide 3. Reg. 7. 26. & nota tres duodecimas, efficere quartam cubiti partem de quo & de mẽsura cubiti dicemus opusculo illo.

COMMENTARIVS II.

De maris vitrei significatione.

De maris vitrei mysterio diuersa auctorum sententia.

DIVERSÆ maris vitrei interpretationes videri possunt apud Viegam & Pererium. Ex quibus attentè perlectis constabit, earum nonnullas illo fundamento niti, quòd existiment Ioãnem veri maris speciem vidisse. Id enim necessariò præstituunt, qui mare vitreum de vniuersitate hominum interpretantur, vt Ribera: quia *aquæ multæ sunt populi multi.* & similiter Andreas & Pererius, qui exponunt de cælestium ciuium multitudine: nec non ij, qui ad aquas, quæ super cælos sunt, vel ad crystallinam cæli naturam, suam expositionem referunt. Sed has omnes expositiones esse à Ioannis mente alienas est necesse, si Ioannes non agit in præsenti de veri maris similitudine; sed de vitreo vase ingenti, eiusdemq; figuræ & capacitatis cum mari æneo. Quod si præcipuus spectetur finis, cuius gratia fuit mare æneum compactum, vt scilicet sacerdotes lauarentur; facilè sibi quisque persuadebit, illam fore veram & germanam declarationem, quæ cum illa intentione magis magisq; conformetur; & congruentem reddiderit rationem discriminis inter æneam & vitream vtriusque materiam; hoc est; cur mare æneum fuerit in vitreum commutatum.

Ioachimus de sacra Scriptura exponit.

Ioachimi interpretatio accipientis mare vitreum pro sacra Scriptura, illud pro se potest afferre, quòd scilicet homines à peccatis eluere, Dei verbo tribuatur; iuxta id, *iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis.* Sed nihilominus, meo iudicio, violenta est. At explicatio Ambrosij sumentis mare æneum pro veteri testamento, & mare vitreum pro nouo; vt aptum habeat locum, existimo non de vtriusque testamenti libris, sed de vtriusque sanctificatione esse fortè intelligendam, quâ ratione infrà explicabimus. Restant duæ aliæ opiniones; altera Ticonij, quam multi amplectuntur referentis mare vitreum ad Sacramentum Bapti-

Ioan. 15. 3.

Baptismi: altera Dionysij Carthusiani, qui illud ad Pœnitentiæ Sacramentum applicat. Et de singulis breuiter dicendum est.

Ticonij expositio declaratur de baptismo.

Ticonij quidem declaratio, licèt multos, eósque graues pro se habeat auctores, nō tamen apta est, opinor, vitrei maris figuræ. Mare namque vitreū, vt suprà vidimus, æneo respondet. Vnde vtriusque debet esse eadem significatio; ita tamen vt differentiæ ratio inter diuersam vtriusque materiam reddatur. Atqui mare æneum ad Baptismi Sacramentum detorquere, violentum planè est. Hoc enim Sacramentum iterari non potest; cùm tamen in æneo mari non semel, sed frequenter lauarentur Sacerdotes, vide 2. Paral. 4. 6. *In mari æneo sacerdotes lauabantur.* Imò ex his verbis aliquis fortasse eliciet, significationem nō debere extendi ad spiritualem ablutionem omnibus Christianis communem, cū in æneo mari non promiscuum vulgus, sed sacerdotes soli sese abluerent. Ad hoc tamen apposité respondetur, vniuersum populum Christianum esse regale sacerdotium, (vt cap. 1. explicuimus,) hoc est, fideles omnes spiritualiter esse sacerdotes. Quare ij, qui propriè appellantur presbyteri, non in communibus legis antiquæ sacerdotibus, sed solùm in sacerdotum principibus figurabantur, qui erant quatuor & viginti. Constat autem in mari æneo non principes modò sacerdotum ablui solitos, sed reliquos etiam omnes sacerdotes. Omnino ergo debet referri mare vitreum ad vniuersi regalis Sacerdotij, id est, Christiani populi purificationem. Nihilominus ad Baptismum non aptatur congruenter applicatio; tum propter ea, quæ diximus de frequenti abluendi vsu, qui Baptismo non quadrat; tum quia Baptismus non ea eluit scelera, quæ quis post Christiana sacra suscepta patrauit. Atqui in mari æneo illæ abluebantur sordes, quas contrahebant ij, qui iam erant sacerdotes. Cū itaque vniuersus Christianorum cœtus sint mystici sacerdotes; maris tam ænei, quam vitrei significatio non debet referri ad earum sordium ablutionem, quibus fideles ante Baptismum se inquinarunt; sed ad crebram eorum delictorum purgationem, quæ post baptismum admiserunt.

Carthusiani expositio de pœnitentia vt verior subigitur & probatur.

Ticonij expositionis impugnatio probabilem valdè reddit Carthusiani explicationem. Licèt cuipiam minùs fortasse arrideat, quòd ad solum Sacramentum Pœnitentiæ mare vitreum referatur. Etenim si in hoc capite de Christiani populi gloriā & excellentiis agitur ex populi Iudaici comparatione; quantò maior excellentia est Eucharistię Sacramento, quàm Pœnitentiæ frui? Si ergo vitreum mare ad solam Pœnitentiam contrahatur, inter Ecclesiæ prærogatiuas, videtur omitti Eucharistia; cū tamen tanta habeatur ratio Pœnitentiæ, vt ad eam significandam mare vitreum cum æneo comparetur. Huic tamen obiectioni respondetur, ex eo quod æneum mare ad confessionem sacramentalem applicetur, non ideo Eucharistiæ mysterium inuolui silentio: quin potiùs hinc vel maximè eius celsitatem ponderari, quòd eiusmodi ablutionem conscientiæ & purificationem prærequirat, qualem mare æneum repræsentat. Omnis enim illa puritas ac munditia ad sacram Eucharistiæ communionem dirigitur. Quemadmodum sacerdotum antiquorum ablutio in æneo mari, ad sacrificium mundis manibus atque corporibus offerendum spectabat. Aliquis fortasse volet, vt maris vitrei declaratio ad omnia legis gratiæ Sacramenta dilatetur. Ea enim omnia aquam gratiæ viuam in se continent, vt definit Tridentinum sess. 7. can. 6. Gratiæ autē vnda peccatorū maculas absterget. Et quāuis non omnia Sacramēta fuerint directè & per se instituta ad animorum sordes eluendas; communis tamen opinio est sacramenta omnia posse ex attrito facere contritū. Illud saltem certum omnia posse à venialibus peccatis abluere. Quòd si Sacramēti Pœnitentiæ excellentia res digna æstimata fuit, quæ inter eximias Ecclesiæ prærogatiuas recenseretur; magnæ etiam excellentiæ est, Confirmatione, Extrema Sacri olei vnctione, & ceteris Sacramentis frui: atque adeò plenius videretur esse, si in mari æneo omnia Christianæ Ecclesiæ Sacramenta figurata manerent.

In mari æneo non recte omnia Sacramenta figurari.

Nihilominus existimo huiusmodi figuram non rectè ad omnia Sacramenta referri; cùm quia nonnulla (vt de Baptismo diximus) reperiri non possunt; tum quia Confirmatio, Extrema vnctio, Matrimonium & sacerdotalis Ordo non ex se ordinātur ad crebram & frequentem conscientiæ ablutionem. Quare illis non quadrat maris ænei figura, quod extructum fuit, vt quilibet in eo sacerdos frequentissimè se posset abluere. Ad id verò, quod additur, omnia legis gratiæ sacramenta ad Christiani pop. excellētias pertinere, Resp. Nō hîc Spiritus S. fuisse mentem, vt cunctas Christiani populi excellentias coniungeret; sed quæ aptiores erant ad populi ipsius puritatem ac sanctitatem digniùs æstimādam. Ad quod opus non fuit agere singillatim de peccatorum venia & absolutione, quæ per Baptismum datur; nec de aliis Sacramentis, quæ non assiduè frequentantur; sed de iis, quæ Ecclesiam in magna virtutis ac sanctimoniæ obseruantiā continēt. Sed dicet quispiam; Pœnitentiæ & Eucharistiæ frequētatione vtitur Ecclesia, vt remedio præsentissimo, quo fideles animi puritatem atque candorem assequuntur: ac proinde congruere, vt hoc remedium sit in mari æneo adumbratū. Negari enim non potest, quin mare æneum fuerit institutum ad frequentem sacerdotum ablutionem. Quare cùm omnes fideles sint sacerdotes mystici; & ad eorum frequentē atque perfectam animorū ablutionem ordinata sint Confessionis & Eucharistiæ Sacramenta; appositè satis videtur magnū hoc vtriusque Sacramenti præsidium in mari æneo, & multò magis in vitreo adumbrari. Respondeo tamen ablutionem olim sacrificio antecessisse. Atqui Eucharistiæ susceptio, in iis etiam, qui sacerdotes non sunt, veteri sacrificio respondet. Quare præcedens illa ablutio, Pœnitentiæ Sacramentum directè respicit; quod sacram communionem solet præcedere.

Mare æneum quem ad finē fuerit institutum.

Notandum prætereà est, mare æneū fuisse maximum aquæ craterem; non vt biberent sacerdotes, sed vt abluerentur. Quam etiam consideratione Diuinus spiritus expressit, Ezechielis 36. 25. *Effundam* (aduerte affluentiam) *aquam mundā, & mūdabimini ab omnibus inquinamentis vestris.* Effundere verò eò loci non est in terram emittere; sed ingens illud vas, quod appellatur mare; quod est, eam in Pœnitentię Sacramento deponere, vt quilibet possit accedere crebrò & lauari, vt olim in æneo mari fiebat à sacerdotibus.

In duodecim bobus mare æneum sustinentibus qui figurentur.

Porrò in duodecim bobus figurantur illi, qui graue administrationis Sacramentorū pondus sustinent. Sunt enim veluti boues aut vituli communi aliorū beneficio addicti; vt latiùs infrà in vituli significatione. Numeri autē duodenarij eadem est ratio, quæ 12. portarum ciuitatis, c. 21. aut 12. tribuū Ecclesiasticæ & religiosæ multitudinis, c. 7. & 14. habito videlicet ad 12. Apostolos respectu, qui primi Christianæ Ecclesiæ fuère ministri, & numerosam eorum multitudinem repræsentant; quos tam ipsi, quàm ipsorum successores instituerunt.

Cur templi Salomonici

Ad hæc, mutatio æneę materię in vitream pellucidam, discrimen indicat inter nostra & antiquę legis

mare æneum, Ioanni vero viſum fuerit vitreum.

legis ſacramenta. Noſtra enim tranſlucent illa non item. Noſtra eiuſdem ſunt coloris, cuius eſt gratia quam continent, & ad abſtruſa ipſorum myſteria tranſpectum præbent. Meis enim auribus abſolutoriam meorum peccatorum ſententiam excipio; & Sacramentum ipſum extrinſecus exhibet, quæ intrinſecus includit; & penitiſſima quæque foras dat; ita vt facilè myſterium ingens latère inſpiciatur. Accedit quòd in ipſa Chriſtianorum fide certiſſima, qua diſtinctè credunt & diſertè norunt Eccleſiæ Sacramenta fuiſſe à Chriſto Domino inſtituta, & ipſius infinitis meritis inniti, facilè tranſlucet, quæ in Sacramentorum vaſis copia aquæ viuæ (id eſt gratiæ) contineatur. Quod ergo certiſſima ratio oſtendit, id quaſi per vitrum pellucidum apparet.

Quid per vitrum, ex quo mare conſtabat.

Antiquorum verò ſacramenta non fuere pellucida, ſed potiùs ænea; ita vt lynceo perſpicaciorem eum eſſe oporteret, qui in contemplanda Sacramentorum ſignificatione non hallucinaretur. Nobis tamen in cryſtallinum vitrum mutata eſt ænea materia. Euangelij enim luce nobis nota patuerunt, quæ illis ignota latuerant; & ad gratię aquam clariſſimè inuitamur. Atque ita qui alueus vel fons æneus fuit, nunc meritò ex cryſtallino vitro effingitur, eodem ſenſu, quo ſcriptum erat Zachariæ 13. 1. *Erit fons patens domui Dauid in ablutionem peccatoris & menſtruatæ.* Nulla enim exiſtit iam figurarum obſcuritas; ſed verborum claritudo, & rei (vt ita loquamur) euidentia.

Pœnitentia per mare vitreū figurata non ad ſacramentalem tantùm, ſed ad pœnitentiam in voto etiam extendenda eſt.

Prætereà, maris vitrei ſignificatio reſtringenda non eſt ad realem ſolùm (quam vocant) & expreſſam confeſſionem ſacramentalem. Extendi enim debet ad veram pœnitentiam & peccatorum deteſtationem, quæ confeſſionis votum & viuam in Chriſtum fidem claudit in ſe. Quæ fides licèt ex ſe ſit obſcura; ſi tamen cum veteris populi Iudaici fide conferatur, poteſt quodammodo clara dici.

Cur mare nō abſolutè cryſtallinum, ſed vitreum ſimile cryſtallo.

Quorſum tamen (inquies) ex cryſtallino vitro, non ex vero cryſtallo conflatum erat mare illud Ioanni viſum? Reſpondeo, primò, quia ſic non obſcurè confirmatur, per maris nomen hoc in loco non veram maris ſpeciem, ſed vas illud ingens deſignari. Si enim aqua glacie concreta obduruiſſet, non vtique mare vitreum ſimile cryſtallo diceretur. Aqua enim conglaciata, cryſtalli quàm vitri cryſtallini plus habet. Vas autem ex vitro potiùs cryſtallino, quàm ex mero eſſe cryſtallo, myſterio nequaquam carebit.

Vitri natura ac proprietates, earúmque myſtica explicatio.

Secundò, quia cryſtallum frigoris rigore conſtrictum gelaſcit; non tamen, vt vitrum, igne concoquitur atque concreſcit. Vitrū verò eſt nobile ſanè & pulchrum ex vili materia inuentum. Plinius certè lib. 36. cap. 2 ait, ex nitro (quæ eſt ſalis ſpecies) & arenâ permixtâ, tranſlucentes fluxiſſe riuos; & hanc fuiſſe vitri originem. Quamuis non ſal quilibet, aut quæuis arena ſit apta, vt vitrum ex ipſis conflari queat. Atque hæc olim fuit vitri fingendi ratio. Sed mox, quæ eſt hominum prouida & ingenioſa ſolertia, nouam adinuenit rationem vitri. Noſtra enim ætate ſalſæ cuiuſdam herbę cineres cum argilla aut arena permixti conglutinantur, & dureſcunt. Quæ quidem vitri conficiendi ratio poſt S. Ioannis & Plinij tempora nouitio inuento excogitata eſt. Tertiò, eleganti ſſimum fuit effingere hoc mare ex vitro, per ignem videlicet conflato; vt ſignificaretur, ardentiſſimâ Dei charitate Sacramenta Chriſtianæ Eccleſiæ conflata fuiſſe, atque confecta. Quartò, quémadmodū illud eſt in vitro mirabile, quòd ex adeò vili, vulgari & abiectâ materiâ (ex ſale ſcilicet & arenâ) tam grata & lauta vaſorum ſupellex cōfingi poſſit; ſic in Sacramentis ex humili materiâ vel actione, & ex hominis mortalis ac fragilis verbis tā

A pretioſum coaleſcit vas; quod gratię aquam contineat, eamq; manifeſtet. Et quemadmodū arena videbatur aquam abſumptura cùm infuſam imbibat naturaliter, atque adeò perdat aquam is, qui illam in arenam infunditita nec actionū noſtrarum terreſtris arena (ſiue arenoſa terra) vas aptū eſſe poſſet ad ſacram gratiæ aquam continendam & hominibus exhibendam, niſi huic ſalis vel nitri vis admiſceretur: ſalis ſcilicet ſapientiæ, id eſt, verborum Chriſti ſapientiâ inuentorum: & niſi ipſemet Chriſtus omnia hæc in accenſa ignitæ ſuæ charitatis fornace ferruminaſſet. B

Magnetem vitro conficiendo admiſtum, eiúſque rei ſymbolum.

Quintò, quo tempore Apocal. ſcripta eſt; cœptus eſt etiam magnes nouo vſu vitreæ maſſæ admiſceri. Ait enim Plin. lib. 36. c. 26. *Cœptus addi & magnes lapis.* Quod ſi proptereà fiebat (vt ſuſpicor) quo vitrum perfectius ac lucidius euaderet: dignū planè conſideratione eſt, ingens vas illud à Ioanne conſpectum ex vitro cryſtallino effectum dici. in quo fortè innuitur, ex eo pretioſo vitro conflatum, quod magnetem habet admixtū. Cùm autem (vt c. 2. not. 8. diximus) magnes binis illis, quas habet C miris proprietatibus, Dei charitatem ac ſapientiā denotet; nihil potuit congruentius ad noſtrorum Sacramentorum excellentiam indicandā proferri, quàm Dei ſapientiā æquè & amorē in eis maximè elucere. Id quod mirificè exprimitur in eo, quòd vitrum cryſtallinū ſit & perfectiſſimū; atque adeò cum magnetis admiſtione factum. Addit ibi Plinius vitrum abſolutum & perfectum aliorum lapidum pellucentium habere miſturam; quæ ſymbola eſſe poſſunt diuinarum virtutum quæ in Sacramentis effulgent.

Cur cap. 15. vbi maris etiam vitrei fit mentio, non addatur ſimile cryſtallo.

Eſt prætereà animaduerſione dignum, in cap. 15. D vbi maris vitrei mentio fit, non addi tanquam cryſtallum. Ibi enim mare vitreum ad vas Sacramentorum non refertur; ad ſed laborum & ærumnarū mare ſolidum & calcabile, vt ſupra ipſum fideles gradi poſſint. Atq; vt aqua ſolida conſideretur, nō opus fuit epithetō pellucētis ſeu cryſtallini addere.

1. Cor. 4. 7.

Sed vt ad vitreum vas regrediamur; aliquis fortè referret naturalem vitri fragilitatem ad ſolertem curam, vigilantiam atque cautionem, qua nos oporteat ad Sacramentorum ſuſceptionem accedere; quia *habemus theſaurum iſtum in vaſis fictilibus*, & facilè mihi vas vitreum frangi poteſt. id eſt, facilè meâ ignauiâ atque ſocordiâ poſſum abſque E aqua gratiæ remanere vacuus; ſi temere & inconſideratè accedā. Hoc tamen non ſatis videtur aptum in præſenti. Nam ad vitri fragilitatem ſignificandam non eſt apta trium vnciarum (hoc eſt vnius palmi) craſſitudo. Quinimò admirationis plus, quàm fragilitatis habet vas vitreum adeò capax craſſitudine vnius palmi.

Quid per maris vitrei capacitatem adūbretur.

Ingens porrò capacitas refertur, vt patet, ad gratiæ copiam & affluentiam, quæ nobis eſt in Sacramento Pœnitentiæ ad noſtrarū conſcientiarū puritatē. In labio autem lilij repādi videtur innui voluntas aquam effundēdi vt eâ lauemur: quia eiuſ- F modi figura in vaſe denotat facilitatem, qua aptum aquam communicare eis qui ad ipſum accedant.

Notandum demum eſt, æneum mare in locum labri ænei fuiſſe ſuffectum, quod fecerat Moyſes *ex ſpeculis mulierum, quæ excubabant in oſtio tabernaculi* (vide Exodi 38. 8.) Quòd ſi illa ſpecula fuiſſent vitrea, in Sacramenti Pœnitentiæ figura, quæ mare æneum anteceſſit, inueniremus vitream noſtri maris materiam adumbratam ſaltem, ſi minùs expreſſam fuiſſe. Non tamen videntur vitrea ſpecula eo tempore in vſu fuiſſe. Nec fortaſſe æneum labrum ex ipſis ſpeculis, ſed ex illorum pretio factum eſt; ſed vtut res ſe habeat; mirum ſanè eſt, ex ſpeculis ſiue

Mare æneū ex materia ſpeculis factum quod figuret.

siue ex eorum pretio fuisse conditum vas, in quo abluendi essent sacerdotes. Suspicor ergo, in speculis, propriorum defectuum & culparum cognitionem repræsentari; quæ cognitio gentem religiosam (id est, excubantem in ostio tabernaculi) impulit ad salubre diuinæ gratiæ remedium procurandum. Legatur Gregorius Magnus homil. 17. in Euang. vbi de labro æneo loquens & in eo cognitionē propriā significari contendens, ait; *Vidētes autem maculas in Pœnitentiæ dolore cōpungimur; cōpunctis verò quasi in labro de speculis mulierum lauamur,* &c. Vide ibi plura: nec non apud Philonem lib. 3. de vita Moysis paulò ante medium. Facit huc fortasse locus ille Iacobi cap. 1. 23. *consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo:* vbi nonnemo obseruat in sacræ Scripturæ vsu legem pro speculo deseruire. Et certè lex eò peruenit, vt homines ad scelerum cognitionem & ad eorum remedium quærendum impelleret. Non tamen eò processit, vt Sacramenta quasi pellucida essent, & Dei gratia in eis appareret, quæ velut aqua scelerum colluuionem eluit. Hoc ergo, quod lex non est assequuta, Christi Euangelium effecit. Lex itaque, peccatorum nobis cognitionem dedit; vt remedium inuestigaremus; sed Euangelium veram diuinæ gratiæ notionem nobis attulit, quæ gratia ipsum affatim remedium largitur. Denique lex, illud tantùm assequi potuit, vt speculis vterentur homines, & remedij figuram sub obscuris cerimoniarum inuolucris occultaret. Euangelium autem, vitreum nobis craterem cælesti aqua exundantem præbuit; id est remedium ipsum patens ac manifestum. Atque id existimo Ambrosium significare voluisse, cùm ait, per mare æneum testamentum vetus, nouum verò per vitreum figurari.

TEXTVS.

Vers. 6. pars 2. *Et in medio sedis, & in circuitu sedis quatuor animalia plena oculis antè & retro.*

7. *Et animal primum simile leoni: & secundum animal simile vitulo; & tertium animal habens faciem quasi hominis: & quartum animal simile aquilæ volanti.*

8. *Et quatuor animalia singula eorum habebant alas senas; & in circuitu, & intus plena sunt oculis.*

COMMENTARIVS I.

De ipsa visionis specie.

SECTIO I. *De concorda illorum verborum*, in medio sedis, & in circuitu sedis.

In medio sedis & in circuitu sedis quo pacto concilianda.

VErba illa *in medio sedis*, non leguntur à Ticonia, Andrea & Areta, & certè difficultate nō carent: tum propter illa quæ sequuntur, *& in circuitu sedis*; tum etiam quia princeps ipse in solio sedebat. Quapropter concipi non posse videtur, quo pacto aliquod ex animalibus, (nedum omnia,) in medio solio esse possint. Huic tamen difficultati videtur fieri satis asserendo, *in medio sedis*, fortasse idem esse, quod in medio illius consessus: hoc est, inter principem & seniores. Vel, si sedis nomen singulariter sit ad principis sedem siue thronum referendum; quidquid est intra hypopodium siue scabellum, principis sellæ suppositum, in medio sedis esse dicetur. Sicut in medio maris iuxta Scri-

Locus difficilis.

A pturæ phrasim dicitur ea esse, quæ intra mare sunt. Itaque hypopodium siue tapes throno subiectus considerari debet ita extensus, vt intra ipsum esse valeant animalia; bina ad dexteram, & ad læuam bina. Aut fortè in medio sedis, idem est, quod in medio illo spatio, vbi sedes erat.

In hac excogitandi ratione videtur primo aspectu esse idem, *in medio sedis* & *in circuitu sedis*. Nam si animalia sint supra ipsum hypopodium, vel in medio spatio, & iuxta throni vtrumq; latus; sunt in medio pariter & in circuitu. Quòd si *in medio sedis*, foret, in medio illius coronæ seu consessus; videntur etiam facilè inter principem & seniores
B concipi posse animalia; ita tamē vt principis thronum circundent: sicut seniores etiam eum circundant post animalia.

Varia aliorū explicationes.

Hæc vtriusque partis conciliatio, licèt facilis primâ specie appareat; nō tamen est solida. Quippe interpretes ferè omnes supponunt inter duas illas particulas, *in medio* & *in circuitu* aliquid oppositionis debere intercedere. Atque idcirco prætermiserunt, opinor, Ticonius, Andreas & Aretas priorem partem legentes tantùm, *in circuitu sedis*. Videtur enim repugnare, vt animalia sint simul in medio & in circuitu. & Ambrosius quidem perspicuè ait; *Hoc, secundùm historiam stare non potest: quia*
C *quatuor animalia non poterant ambitum sedis & medietatem obtinere.* Ex quo infert omittendum esse sensum historicum, & spiritualem solùm intelligentiam requirendam. Quasi verò negari possit historicus sensus in eo, quod Ioannes se vidisse testatur. Pererius ita exponit, quòd fuerint in medio & in circuitu non eodem tempore, sed per interualla; nunc ambiendo sedem, nunc in medium sedis ambitum procedendo. Ribera opinatur tria animalia fuisse in circuitu throni; quartum verò (id est, aquilam) in medio, intra ambitum sedis, quasi volando ante faciem sedentis in throno; atque ob id Ioannē dicere, quartū animal simile aquilæ volāti.

Pererij expositio.

Riberæ expositio.

D Minùs esset violentū cōsiderare, ex quatuor animalibus duo in medio esse throni, & duo alia ad vtrumque throni latus stare. Id quod templi Cherubinis respōdet: ex quibus duo parui, quos Moses effinxit, erant super Propitiatorium (quod est in medio throni) & alij duo à Salomone fabricati, erāt ad vtrumque latus: atque hoc videtur satis, vt dicantur esse in circuitu throni. Etenim Seraphini, quos Isaias conspexit, stabant in circuitu, vt legunt LXX. & nihilominùs videtur esse Patrum sententia, Seraphinos illos, duos fuisse, non plures.

E Multò tamen congruentius est, vt de omnibus quatuor animalibus verè asseratur, illa in medio esse throni ac simul in circuitu. Ita enim innuit textus. Præterquam quòd quatuor animalia, quæ Ioannes vidit, duobus illis respondent Cherubinis, quos Salomon fecit, mutato tamen binario in quaternarium propter eam, quam infrà subiiciam rationem. Itaque in animalibus non alluditur ad Cherubinos à Mose factos: his enim respondet thronus à Ioanne conspectus. Vide aliam expositionem seu concordiam huius loci apud Pradum Ezechielis 1. sect. 7.

F Ceterùm ipsamet allusio quaternarij animaliū ad binarium Cherubinorum, quos Salomon fecit, persuadet mihi aliquam esse oppositionem inter duo illa, quæ de ipsis asserit textus; scilicet illa & in medio sedis & in circuitu apparuisse; & concordiam, ex iis quę de illo binario docet Scriptura, petendam esse. Notādum ergo est binarium illum Cherubinorum, quos Salomon fecit, sæpiùs fuisse in templo repetitum: atque ita fieri potuit, vt alij viserentur in medio sancti Sanctorum (vbi Deus

Auctoris expositio, & vtriusque loci conciliatio.

suum habebat thronum) & alij essent per circuitũ nimirum bini in singulis parietibus, quasi prominentes de pariete. Illi verò, qui in parietibus erant, verisimilè dicuntur fuisse in circuitu, vt constat ex 3. Reg. 6. n. 5. & n. 29. Videat autem (quæso) lector descriptionem nostri Villalpandi tom. 2. post fol. 88. imag. 9. & aduertat, licèt in vtroque pariete palma inter binos Cherubinos sit interiecta; singulorum tamen parietum binarium respondere Cherubinorum binario, qui alas super arcam extendebant, atque adeò semper in templo Cherubinos esse binos. Et in templi quidem Cherubinis euidens est non esse eosdem, qui sunt in medio, & qui sunt in circuitu. Hæc enim inter se opponũtur, & certè qui erant in medio, solidam rotunditatem habebant; qui verò erant in circuitu, non erant omnino rotundi, sed ex parte prominentes de pariete. In hoc ergo capite, in quo euidens est ad Salomonis templum allusio, id nobis significat Spiritus sanctus; quemadmodum Cherubinorum templi binarius erat in medio & in circuitu, ita etiam quaternarium animalium, quæ Ioannes vidit, apparuisse & in medio & in circuitu: & quemadmodum binarius in templo erat repetitus, ita similiter in visione Ioannis quaternarium esse multiplicandum. Non me latet hanc quaternarij multiplicationem in Apocalypseos animalibus nouam & insolitam nõnullis visum iri. Sed similiter nouum nonnulli reputauerant binarium Cherubinorum, qui in medio sancti Sanctorum erat, per templi quoque parietes fuisse multiplicatum. At, si semel aduertatur hoc esse certissimum; alterius etiam dubitatio vel omni, vel magna saltem ex parte tollitur. Sacræ namque Literæ eodem loquũtur modo de Cherubinis & de animalibus, à Ioanne visis; ac per allusionem ad templi Cherubinos dicuntur quatuor animalia apparuisse in medio & in circuitu, & sicut in vno Cherubinorũ binario id verum tenere nõ poterat; ita etiam de eodem animalium quaternario nec debet, nec potest aptè intelligi. Nec verò est quòd formidemus, multiplicatis animalibus, significationem esse mutandam. Etenim Cherubinorum binarij significatio, vna eademque semper manet, quantumuis licèt binarius multiplicetur. Quemadmodum quod sæpius in regiis ædibus variis in locis regis insignia simul reponantur, non ideo insignium ipsorum mutatur significatio, sed eadem omnino stemmata vel insignia esse dicimus, quæ in valuis & quæ in atriis per circuitum affixa seu depicta sunt: non quòd idem numero sit scutum; sed quòd similia sint, & eiusdem omnino significationis. Neque video, cur horum quatuor animalium repetitio, quam ipse constituo, maiorem sit difficultatẽ habitura, quàm ea, quam Villalpandus ponit in imagine eorundem animalium; dum Salomonis templum describit. In cuius descriptione conspiciuntur quatuor illa animalia sexcentis locis; scilicet in templi parietibus, in Zophoris (vt aiunt) in altari holocausti, in altari thymiamatis, in lateribus, in valuis, &c. Quemadmodum igitur quatuor animalium imagines cælatæ in templo sæpe repetuntur; ita necessarium videtur, vt in Apocalypsi viuæ eorum figuræ multiplicentur; vt verba illa, *in medio throni, & in circuitu throni*, verè & propriè affirmentur; & vt respectus sit ad eam figuram, ad quam manifestè alluditur.

Animalium quaternariũ sæpius in Ioãnis visione repetitũ apparuisse, verius videri.

Confirmatur, quia in Scripturà nihil difficultatis est in eo, quòd *quatuor animalia* sint idem quod *quaterna*. Sicut Prou. 9. columnas septem asserunt idem esse quod septenas. Nam hebræa lingua eodem nomine dicit quatuor & quaterna, & constat sacros scriptores in nouo testamento sæpius hebraicis phrasibus vti.

In Scriptura quatuor interdum esse idem, quod quaterna.

Præterea, quod Ioannes ait n. 8. *In circuitu & intus plena sunt oculis*, fortasse significat, animalia quæ erant in circuitu; & quæ in interiore parte consessus, (hoc est in medio) omnia esse plena oculis.

Porrò Cherubini templi Salomonis stantes in circuitu Sanctuarij, quatuor sanctuarij parietibus adhærebant. At in hac Ioannis visione, cùm templum sit in cælum commutatum, nulli sunt parietes: verùm vt allusio ad sanctum Sanctorum, quoad eius fieri possit, seruetur; contemplor ipse quadratum illud spatium sancti Sanctorum, sellis 24. seniorum, ad 4. partes dispositis figurari. Non quòd sacerdotum principes, eiusmodi sint dignitatem consequuti (scio enim illis nec ingredi in sancta Sanctorum licuisse) sed quòd nouis principibus (id est, presbyteris) maximum hoc beneficium tribuit Deus; dum eis sedes intra sancta Sanctorum constituit. Atque huiusmodi sedium ordo ac dispositio, (vt locus in quadrum aptè componatur) ita videtur fuisse, vt ex qualibet facie seu latere sint senæ: medium autem locum occupet Dei thronus; qua ratione thronus etiam Dei in medio sancti Sanctorum erat. Nec obstat, ex senioribus aliquos ad tergum sedentis esse; alios verò è regione sedere; ita enim existimantur fuisse Cherubini, qui erant in circuitu in templo Salomonis. Idemque accidit in hominum consessu, & corona, qui regem siue summum Pontificem ambiunt.

Qua ratione sit considerandum spatiũ illud, in quo Ioanni thronus & in eo sedens visus est.

Cùm igitur seniores in throni circuitu considerentur, quaque ex parte seni: animalia in medio existentia contemplor ipse ad quatuor angulos sellæ disposita; & animalia, quæ erant in circuitu throni, concipio vndique ponè seniorum sellas, ita vt quaternarius vnus animalium sit trans senas sellas. Non quòd phrasis, *in circuitu throni*, exigat, vt ponè seniores animalia sint: sed quia proportio & respectus ad Salomonici templi Cherubinos in circuitu throni existentes, id postulat. Nam consideratio est eiusmodi: viginti quatuor nempe senioribus in sancto Sanctorum sedes fuisse propositas in circuitu throni: & statim perspicuum est Cherubinos parietis adhærentes, trans seniorum sellas remansisse.

In huiusmodi figurâ siue picturâ, licèt non omnes seniores è regione sedentis in throno considerandi sint, omnes tamen ita concipi debent; vt oculos atque ora ad principem habeãt conuersa. Quòd verò animalia & in medio, & in circuitu sint ea ratione, qua diximus, magnam in se habet congruentiam ad eum sensum denotandum, qui potissimùm intendebatur ex allusione ad Cherubinos templi in medio & in circuitu stantes.

SECTIO II.

De quatuor animalium specie, quod ad totius corporis figuram attinet.

VVLGARIS pingendi ratio tribuit horum animalium vni perfectam leonis figuram, alij vituli, alij hominis, & alij aquilæ. Fauetque prima specie textus asserens, *primum animal simile leoni, secundum simile vitulo*, &c. Contra hanc vulgarem picturam referam primò, quid nonnulli valdè docti & valdè mihi venerandi obiiciant: deinde quid ipse dicendum censeam. Noster ergo Pradus, Ezechielis 1. sectione 7. (quem sequitur Villalpandus tom. 2. lib. 4. cap. 41. nec non Viegas hîc sectione 12. & Pererius disput. 18.) duo potissimum contra vulgarem

Qua forma soleant vulgò depingi Ioannis animalia.

Obiectiones aliorum contra vulgarē hāc picturā.

rem obiicit picturam. Primum illud est, Deum non solere per visum proponere id, quod iuxta rerum naturam esse non potest, & quod repugnat esse, vel ostendi citra mendacium, vel magicum commentum. Quare cùm leo, vitulus, & aquila naturaliter loqui non possint; & animalia Ioanni ostensa in hac visione audita sint articularis vocibus Dei laudes cecinisse; non est verisimile, habuisse veram leonis aut vituli aut aquilæ figuram: sed omnia humanâ figurâ (additis tamen leonis iubis, vngulis vituli, & pennis aquilæ) fuisse induta.

Ezechielis & Ioannis animalia esse eadem, multorum opinionem videri.

Secundò obiicit Pradus in 6. sect. nemi..em fuisse ausum negare, hæc Ioannis & Ezechielis animalia esse eadem; cùm ergo constet animalia, quæ vidit Ezechiel, fuisse singula quadriformia, idem etiam de Ioannis animalibus dicendum est. Hoc secundum argumentum roborare conatur Villalpandus c 4 . eorum auctoritate, quos adducit Viegas, & præsertim Hieronymi, Patherij, Ruperti, Richardi & Abulensis; qui manifestè significāt, eadē esse animalia, quæ vidit Ioannes & Ezechiel. Affert præterea Villalpandus Ambrosium l. 1. de Salomone c. 2. vbi, cum notasset rotas & animalia ab Ezech. fuisse visa, subdit eadem in Apocalypsi à Ioanne fuisse conspecta. Quòd verò hæc sit constans DD. sententia, potest inde confirmari: quia licèt Ezechiel suis animalibus expressè multos oculos non tribuat; verùm quia multitudinem oculorum Ioannes tribuit animalibus, non dubitant graues Doctores asserere, ab Ezechiele etiam fuisse visa animalia plena oculis. Id enim ait Dionysius de cælesti hierarchia ca. 6. vbi Cherubinos & Seraphinos dicit plurimis oculis esse insignitos. Et Hieronymus Ezechielis 1. de animalibus Ezechielis verba faciens, ait illa esse oculis plena. Et Sophronius oratione de excellentia angelorū (in tomo 2. Bibliothecæ) perspicuè tribuit Cherubinis multos oculos, similiter missa sancti Basilij: & Cyrillus Ierosolym. catechesi 9. Anastasius Sinaita lib. 1. Hexameron, & Iustinus q. 44.

Argumentis contra cōmunem picturā obiectis occurritur.

Duobus his Pradi argumentis respondendum mihi est in primis. Nec enim solùm vulgarem impugnāt picturam, quam ipse non sequor; sed etiam quæ mihi videtur vera. Ad primum ergo valde miror, id Prado dissentaneum videri, vt scilicet in visione, quam Deus ostendit prophetæ, eiusmodi repræsentetur res, cui tanta in se insit repugnantia, vt leonem loqui, aut vitulum, aut etiam aquilam. Vtrùm enim minus est repugnans naturæ, alas boui ac leoni innasci? è mari prodire belluam cum septem leonis capitibus, tigrino corpore, pedibus vrsinis, viuas currus apparere rotas, oculis vndique præditas? Nonne expressum in Apocalypsi est, aquilam à Ioanne fuisse visam per medium cæli volantem ac vociferantem, *Væ, væ, væ habitantibus in terra*? Quid igitur nobis opponitur, quasi repugnans omnino, & quod fieri nequaquam possit, vt prophetæ ostendatur per visum leo loquens? Si contendat, id significationi congruens non esse; modus saltem loquendi, quo Pradus vtitur, nimiam continet exaggerationem. Nec sufficit dicere id non esse conueniens; nisi probetur. Nam, vt infrà constabit liquidò, leo est mirificum fortitudinis symbolum; vitulus beneficentiæ, aquila sapientiæ. Quare vt significaretur, hasce animi dotes ac virtutes præclaras, Apostolis vires ac robur suggessisse ad Christi Euangelium promulgandum; nihil certè inepti aut dissoni fuit, sed consentanei multum atque aptissimi habuit eiusmodi actio seu figura, qua Ioanni fuêre ostensi leo, vitulus & aquila clamantes, Sanctus, sanctus, sanctus.

Multifariam dici posse vnum idem esse cū alio.

A Ad 2. argumentum respondeo, multifariam dici posse vnum esse idem cum alio. Et quidem in aliquo sensu dici verè potest, Ezechielis & Ioannis animalia esse eadem; nimirum propter horum ad illa allusionem, proportionem atque alias cohærendi rationes. Præsertim in eorum opinione, qui in Ezechiele & Apocalypsi quatuor animaliū significationem eandem esse volunt; licèt animalium figuræ nonnihil diuersæ sint, dici iure possunt eædem esse. Sed quod Pradus videtur contendere, absque vllo scilicet discrimine, esse idem id quod Ioannes & Ezechiel vidit, id verò mihi minùs probatur, quàm discrimine admisso, illus-
B trationem reddere. Exemplo sit collatio à me posita, cap. 1. notat. 17. inter capitis illius figuram, & eam quæ à Daniele describitur cap. 10. In qua qui vtrinque conuenientias plurimas sanè & mirabiles intueatur, nec differentiarum meminerit; asseret fortassis idem fuisse omnino à Ioanne quod à Daniele visum: non tamen plenè & integrè figuræ vtriusque elegantiam & artificium perfruetur, qui non earum discrimen attentè notauerit & elegantiam; qua vtraque inter se partim eædem, partim diuersæ comparantur.

Præterea asserere auctorem reperiri nullum, qui Ezechielis & Ioannis animalia eadem prorsus esse
C ausit negare; id sanè nimis exaggerare est. Ita etiam Pradus ipse sectione 4. ait, speciem primæ visionis Ezechielis esse penitus eandem cum specie solij, quod erat in oraculo templi: & sectione 6. affirmat Isaiæ Seraphinos esse eiusdem figuræ atque Ezechielis animalia: & sectione 8. eandem esse Danielis visionem capite septimo, & sect. 9. & 10. Mosem etiam aspexisse Dei quadrigam & eandem animalium figuram. Ceterùm si res attentiùs inspiciatur, ad eam vnitatis siue identitatis (vt ita dicam) rationem, quam Pradus persuadere conatur, proportione aliqua seu conuenientia contentus est: Nam ex sphærulis quibusdam, quas arca
D pro pedibus habebat, rotas ipse currui effingit. Et quia Mosi duorum Cherubinorum paruulorum exemplar fuit ostensum (quos ipse cum magnis Salomonis Cherubinis coniunctos quadrigam conficere autumat) ideo ait quadrigam à Mose fuisse visam. Item quia opinatur, firmamentum Ezechieli visum respondere Propitiatorio; ac mari vitreo, quod Ioannes aspexit; idcirco omnia hæc in vnum coalescere existimat. Constat autem manifestè plures ex iis conuenientiis ab eo non reputari certas; vt est illud, Salomonem, Dei currui fabricasse rotas, eiusdem prorsus figuræ, quas vidit
E Ezechiel; nec non à Ioanne in hac visione & currum & rotas fuisse visas.

Auctores pro Pradi opinione adducti explicantur.

Ad hæc; auctores, quos affert Villalpandus, vt eadem prorsus esse probet Ioannis & Ezechielis animalia, non tantum asserunt, quantum ipse contendit. Hieronymus namque id vnum affirmat in vtraque visione per 4. animalia, virtutes 4. quas cardinales vocant, figurari. Quod autem ait loquens de Ioannis animalibus, ea esse in vno quatuor, & in quatuor singula, philosophia est fundata in Ezechielis visione quatuor Euāgelijs applicatâ. Iam, quod de Ezechielis animalibus, verba fa-
F ciens dicit, *Ista sunt iuxta Apocalypsin animalia plena oculis*; non ideo ait illa ab Ezechiele fuisse visa oculis plena, sed à Ioanne: vt patet ex contextu. Atque eadem ratione explico Dionysium, Sophronium, Basilium ac Cyrillum. Patherius solùm ait Ioannem ab Ezechiele non dissentire, scilicet quia verum vero consonat. Rupertus non video quibus verbis significet, animalia Ioannis esse eadem omnino cum Ezechielis animalibus. Richardus & Ambro

& Ambroſius, meo iudicio, explicandi ſunt de aliquali veritate ſiue identitate, cum qua rectè poſſunt nõnullæ differẽtiæ reperiri. Atq; vt ego exiſtimo, non modò certum non eſt interpretem dari nullum, qui differentiam aliquam cogitet; ſed potius vix inueniri quiſquam poterit, qui viſionem Ioannis ab Ezechielis viſione in aliqua re non diſcriminet. Quin ipſimet, qui Pradum ſectãtur, cum dubitatione loquuntur; dicentes, fortaſſe animalia fuiſſe viſa Ezechielis plena. Ita enim Pererius.

Opinio Pradi de Ezechielis & Ioannis animalium identitate impugnatur.

Sed vt rationibus agamus, licèt eadẽ eſſet vtriuſque viſionis ſignificatio, & ambæ eiuſdem eſſent prophetæ; non video quantæ difficultatis ſit affirmare, ab Spiritu ſancto rem aliquam ſiue figuram ob peculiarem aliquam rationem modò hoc veſtitu, modò illo fuiſſe prophetæ oſtenſam. Primò quia idemmet homo nunc his veſtibus, nunc illis induitur: & viſiones quidem, vt picturæ, maiorem adhuc diuerſitatem facilè capiunt. Quod videre eſt in pluribus variiſque picturis, quibus Villalpandus 4. animalia multimodis depinxit. Modò enim leonem integrum cum alis apponit, vt in altari holocauſti; modò vultum ſolùm leonis cũ alis; modò hominis ſpeciem cũ leonis iuba: nũc ſolidũ vitulũ; nunc ſolos vituli pedes. Si igitur propter picturæ commoditatẽ aut venuſtatẽ artis licuit Villalpãdo ipſiſſimas animaliũ figuras hiſce differentiis variare, cur idẽ Spiritui ſancto propter myſterij diuerſitatem non liceat? Non ita Hieronymus & Theodoretus exiſtimarũt, (qui vt infra cõſtabit) ſibi perſuadent viſionem animalium Ezechielis c. 10. eſſe aliquantulum diuerſam à viſione capitis primi.

2. Licèt Ezech. animaliũ ſignificatio aliquam habeat proportionem cum Apoc. animaliũ ſignificatione: ſi tamen eſſet adhuc fortaſſè diuerſa: quis nõ videat, ad hoc maximè oportuiſſe, vt viſiones omnino ſimiles nõ eſſent? Non ergo debuit principio ſtatui, à diuino Spiritu non potuiſſe intẽdi diuerſã ſignificationẽ in viſionib. illis, quę prima facie videtur ſimiles. Imò verò cùm ad ſignificationẽ ventũ erit, cõſtabit fortaſſe, propriũ Iſaię Seraphinorũ & Ioannis animaliũ myſteriũ ad Apoſtolos, eorúmq; poſteros ſignificandos ſpectare; i. ad Eccleſiaſticæ hierarchiæ principes. per Ezech. autẽ animalia, non hierarchiæ Eccleſiaſticæ, ſed cæleſtis principes indicari. Quare nemo mihi deinceps vt certum præſtituat, nullã fore in viſionibus differentiam, ſi Spiritus ſanctus diuerſa intẽdebat ſignificare myſteria.

Duas Scripturæ viſiones in nonnullis ſimiles, in aliis diuerſas eſſe ſæpe contingit.

3. Negare nemo poteſt, frequẽter contingere, vt duę S. Scripturę viſiones in nõnullis rebus ſimiles, in aliis diuerſæ ſint. Quare nõ debet interpres conuenientiis ſolùm aſſũptis decernere, nullũ idcirco diſcrimẽ futurũ. Multò n. ſecurius eſt, attendere diligenter quid textus dicat; nec prophetę eam viſionis partẽ imponere, quam ipſe ſe vidiſſe non ait. v. g. Ezechiel affirmat ſe numeroſam oculorum multitudinẽ in rotis aſpexiſſe; eamq; in animalibus ſe vidiſſe non ait. Ioan. verò nulla rotarũ facta mẽtione, throni ſolùm meminit & ſedium in throni circuitu poſitarũ: oculos autẽ plurimos in animalib. 4. ſe intuitũ fuiſſe aſſeuerat. Quomodo ergo collineabit interpres, qui ſupponat Ezechieli etiam multos oculos in animalib. fuiſſe viſos? aut vnde te vidiſſe, illo tacente, ſcire poſſumus? Quæ. n. potuit Deũ lex vel ratio cogere, vt multos oculos Ezech. in animalib. oſtenderet, ſicuti erat poſteà Ioanni oſtenſurus? Quãtò, obſecro, maior prudẽtia eſt, diſcrimẽ aduertere, quod in textu inuenitur, & eius myſterium ſeriò inueſtigare? Certè ex huiuſmodi attentione & modeſtiã lux poteſt haud mediocris ad ſacræ Scripturæ intelligentiam ſperari.

Nomen animalium non cogere, vt ea veluti animalia irrationalia conſideremus.

His prædictis, illud pręcipuè cõſtat, quæ Ezech. A affirmat ſe vidiſſe, nõ debere ſumi pro regula eorũ quę vidit Ioã. ſed ea potiùs, quę ipſe Ioan. à ſe aſpecta fuiſſe ait, habito tamẽ reſpectu ad ea ad quę alludit, & ad ſignificationẽ quã iuxta Scri. vsũ, ipſius verba habere poſſũt. Aſſero ergo 1. nomẽ 4. animaliũ minimè cogere (vt nõnulli volũt) vt õia ea irrationaliũ animaliũ inſignib. induta eſſe credamus. Licèt. n. daremus id, animalis nẽpe nomẽ in latina phraſi, niſi adiectione rationalis temperetur, aliquod irrationale repræſentare; at in græca (in qua Ioan. ſcripſit) & in hebraica, (in qua Ezec.) animal non deriuatur ab anima, ſed à vita: & B ręca locutione Deus beatum animal appellatur. Similiter ité phraſi de angelis dicitur Pſ. 67. 11. *Animalia tua habitabunt in ea; paraſti in dulcedine tua pauperi Deus.* Quod ad angelorũ cuſtodiam pertinere exiſtimo.

Cur ſuos Cherubinos Ezechiel animalia vocet?

Vbi igitur aduertamus; animalis nomine vitã ſignificari; mox apparet cur Ezechiel animaliũ nomine vtatur ad Cherubinos ſignificandos. Quod pręſtitit ob manifeſtã ad Dei thronũ alluſionẽ; nec nõ ad Cherubinos, quos Salomõ in ſãcto Sãctorũ (vbi Dei erat thronus) in medio & in circuitu cõſtituerat. In qua alluſione vt oſtẽderet Ezech. diſcrimen, C ꝙ intererat inter Cherubinos eos, quos ipſe viderat, & illos quos in tẽplo poſuerat Salomõ, appoſitè ſatis animaliũ vſurpauit nomen, quod hebraicè viuentis ſignificationẽ habet. Quaſi diceret, Salomonis Cherubinos fuiſſe aureos & oleaginos atq; adeò vitæ expertes; eos verò, qui à ſe fuerant iuxta Dei thronũ viſi, eſſe viuentes. Deinde Ioannes ad hunc ipſum Ezechielis locũ reſpiciens, & eadem conſideratione vtẽs, eandem ſimiliter loquutionẽ vſurpauit: ideóque animalia vocauit ea, quæ erant in medio throni & in circuitu, vt iam explicatum eſt.

Ezechielis & Ioannis animalia Cherubinis templi ſimilia eſſe debere, præter illa, quæ ipſi aliter exprimunt.

2. Aſſero manifeſtã ad tẽpli Cherubinos alluſionẽ petere, vt in Ezech. & Ioan. viſionib. figurã ac ſi- D militudinẽ Cherubinorũ tẽpli ipſis animalib. tribuamus, iis exceptis, quæ aliter ſunt ab Ezech. vel à Ioan. expreſſa. Etenim appellare animalia illa, quæ throno Dei aſſiſtũt; idẽ eſt ac dicere, ea eſſe Cherubinos viuos. Quare Ezec. Cherubinos eorũ inſtar eſſe oportet, qui erãt in tẽplo; demptis iis, quæ ab Ezech. ipſo notãtur diuerſa ſibi apparuiſſe. Ioannis itẽ animalia eiuſdẽ debẽt eſſe figuræ cũ iis Cherubinis, qui erãt in tẽplo, iis exceptis, quę a Ioãne diſſimilia exprimũtur. Atq; hęc ratio nos vrget, ne bouis aut leonis ſimilitudine (quã textus ſonat) addu- E camur, vt ſingulis quaternos affingamus pedes; quemadmodũ veris bobus aut leonibus ineſſe videmus. Nam eos eſſe Cherubinos viuos, ſuo quaſi iure depoſcit, ne tanta ſit inter animalia & templi Cherubinos diuerſitas. Præſertim cũ cõſtet, hominẽ dici poſſe leoni ſimilẽ, aut propter vultus ſpeciẽ, ſi quo modo leonis faciẽ imitatur, aut quòd piloſũ valde pectus habeat, aut quòd animo ſit forti magnóq; præditus, ſiue aliã ob cauſã, quamuis totius corporis figura humana ſit. Id quod dilucidè expreſſit Ezechiel, qui etſi 4. facies eius Cherubinis attribuat, nihilominus ait, *ſimilitudo hominis in eis.* Quapropter S. Diõ. Cherubinis tẽpli adoleſcẽtũ formã F iuuenilẽ & pubeſcẽtẽ dat. c. 15. de cęl. hier. Atque ea videtur eſſe conſtãs DD. ſent. Hebræorũq; traditio. Exprimitur certè à Theod. & Apollinari Ezech. 1.

Ezechielis & Ioannis animalia conſtare humana figura.

Argumenta contra prædictam animalium figuram.

Cõtra hãc tamen corporis humani figurã militãt nonnulla arg. 1. quia Dion. ipſe Areop. de cæl. hier. c. 13. Seraphinis multos cõcedit pedes. Idẽ ergo erit de Cherubinis dicendũ. Nã ſi in vtrãque Ioan. & Ezech. viſione ad tẽpli Cherubinos alluditur, eadẽ eſt apud Iſai. alluſio eadẽq; ratio, cùm ſit eadẽ Cherubinorũ & Seraphinorũ figura, vt multis probat Villalpã. noſter to. 2. l. 4. c. 36. & 37. Igitur Cherubinorũ figura iuxta Dion. quadrupes erat; ad eũ ferè modum,

modum, quo Ægyptij suas depingebant sphynges. Quas Clem. Alex. l. 5. strom. significat è Salomonis téplo fuisse desumptas. Videdus est prætereà Dion. c. 2. de cęl. hier. vbi de multis pedibus sacratissimè fictis in cælestib. spiritibus. 2. Cherubinorũ nomen sonat idẽ, quod *curulus*, vel *currum agens*, vt contendit Pradus Ezec. 1. sect. 4. fi. & cõfirmatur ex 1. Paral. 28. 18 vbi legimus, *vt fieret similitudo quadrigæ Cherubim*. Erãt igitur quadrupedes. Eiusmodi. n. sunt animalia, quæ ad currum iunguntur. Et confirmatur 2. quia nomẽ *Cherub* accipitur pro boue, Ezec. 10. 14.

3. arg. est, quod ipse Ioannis textus humanę figuræ obstare videatur. Ait. n. *Tertium animal habens faciem quasi hominis*. Quare similitudo hominis non illi in toto corpore, sed in solo vultu videtur tribuenda.

Quartũ, si animalium, quæ Ioannes vidit, figura cum templi Cherubinis debet congruere; non solùm certum non est, eos humana constitisse specie, sed oppositũ potiùs constare videtur. Nã Iosephus 3. Antiquit. c. 6. asserit Mosis Cherubinos esse animalia noua specie, neq; vnquã visa. Ac de Cherubinis Salomonis ait li. 8. c. 2. neminẽ coniicere posse, qua specie fuerint. Non erant igitur alati iuuenes. Hæc enim figura nouum aliquid aut insolens, præter alas, habebat nihil. Atqui alatam etiã Victoriam & pennatum Cupidinem veteres pingebant.

Soluuntur argumenta, & humanã Ezechielis ac Ioannis animalibus fuisse speciem statuitur.

Nihilominùs tamen certum existimo, Cherubinos templi humana specie & iuuenili fuisse; vt latè probant Pradus & Villalpandus. Ex quo sequitur (vt iam vidimus) eandem humani corporis figuram Isaiæ Seraphinis & animalibus Ezechielis ac Ioannis esse tribuendã. Quare ad primum argumẽtum respondeo, satis esse, angelis humanam figurã dari; vt verè dicantur eis dari multi pedes. Duos enim esse multos vel pueri norunt. Spectata ergo simplici angelorũ natura, in qua pedum & brachiorũ distinctio locũ non habet, volens Dionysius rationẽ reddere, cur angeli in humana specie cũ pedum distinctione apparuerint, quo rem magis põderaret, phrasi illa multorum pedum fuit vsus. Aut fortè ad alias angelorum respexit visiones; in quibus angeli sub curruum equis tractorum specie, aut etiam equitum equis insidentium fuêre conspecti: tunc verò multis eos pedibus apparere necesse est. At Cherubinis templi plusquàm binos pedes attribuere, id sanè nullius probabilitatis esse opinor.

Ad secundum respondeo, illã nominis Cherub etymologiam veram non esse, (vt dicemus notatione 7.) Ad confirmationem ex 1. Paral. 28. 18. Respondetur, duos illos Cherubinos, quos Moses fecit, appellari Dei quadrigam. Accipitur enim quadrigæ nomen abutiuè pro sede & throno Dei: quia in simili throno tanquam in curru regio Deus in sacris fictionibus ascendere & volare describitur. Hebræum autem nomen non plus significat quadrigam, quàm bigam seu quoduis vehiculum. Et quidem aptè poterant duo illi Cherubini, quos fecit Moses, appellari vehiculum Dei, seu biga Dei. Quod verò textus ait, Dauidem singillatim Salomoni certum auri põdus tradidisse, vt fieret similitudo quadrigæ Cherubinorum, idem est, atque vt faceret duos illos Cherubinos, multò quidem maiores; sed similes duobus illis, qui biga Cherubinorum siue thronus Dei appellabantur. Non me latet, Pradum & Villalpandum aliter locum illum cõstruere, Dauidem scilicet eam auri vim reliquisse, vt duo fierent Cherubini, qui cum duobus aliis; quos fecerat Moses, coniuncti, quadrigam quatuor Cherubinorum conficerent. Hanc tamen expositionem valde coactam existimo. Violentum namque est concipere quadrigam compositam ex du-

Duos Cherubinos à Mose factos, abusiuè appellari Dei quadrigam.

Ex duplici Cherubinorũ pari, Mosis scilicet & Salomonis, quadrigam non posse componi.

A plici Cherubinorũ pari; quorũ alterũ vix erat vnius cubiti in altitudinem, alterum decẽ omnino cubitorum. Præterquàm quòd duo parui Cherubini supra arcam erant, & alij duo magni humi stabant. Id quod cũ quadrigæ figura nulla ratione cohęret. Ad hæc Dauid duobus tantùm conflandis aurum dedit, atq; adeò non ad quadrigã propriè sumptã. Prætereà in Ezechielis visione verũ est, à quatuor animalibus currum trahi; sed in templo inanis est rotarũ currus consideratio: & duo parui Cherubini currum non trahunt; sed trahuntur potiùs, cùm sint Dei thronus: vt ex multis Scripturę locis cõstat. Cherubini autem, quos fecit Salomon, nec destiB nati erant ad trahendum currum (qui nullus ibi erat,) nec ad Dei thronum, (cùm huic rei parui Cherubini deseruire intelligantur) sed ad præclaros & excellentes Dei ministros significandos, qui ante illum assistunt. Et tamen sapientissimo consilio fuêre ad paruorum similitudinem conditi, vt in significatione singillatim dicemus.

Ad confirmationẽ alteram desumptam ex acceptione nominis *Cherub* pro boue, cùm dicitur Ezechielis 10. 14. *facies vna facies Cherub*, Respondetur, ex eo loco ad summum colligi, facies Cherubinorũ templi fuisse vitulinas (quæ est Hieronymi sentẽtia eo loci) sed de figura corporis nihil colligitur. C An verò nomine faciei intelligatur ibi, quam propriè appellamus faciem, dicetur infrà.

Ad tertium argumentũ respondeo, Ioannem nõ ideo dicere, tertium animal habere faciem quasi hominis, quia corporis figura non esset humana; sed quia præter istam figuram (in qua tertium animal cum ceteris simile erat) habebat etiam humanam faciem: atque in hoc tertium differebat à reliquis, de quo infrà. Ioannes itaque non satis habuit D si de tertio diceret, illud esse homini simile. Nam vt aliquo modo simile foret, sufficiebat corporis forma: hanc autem omnia quatuor animalia habebant humanam: sed tertium habebat etiam faciem humanæ similem; quod in aliis secùs erat.

Ad 4. respondeo; vt verum sit, quod Iosephus ait 3. Antiquit. c. 6. (Cherubinos scilicet, esse animalia, nouã specie neque vnquam visa) satis esse, vt iuuenum alatorum forma illis sit. Hæc enim species nunquam fuit in vero animali visa. Quod verò ait lib. 8. cap. 2. neminem posse coniicere, qua specie fuerint, valde suspicor eum, vtpote Rabbinum, consultò & deditã operã tenebras suis rebus E velle offundere; vt Græci ac Romani (quibus eos scribebat libros) sibi persuaderent, nullam iam Cherubinorum notitiam apud posteros remanere: vt ex communi existimatione credentium eos fuisse admirabiles, & ex eorum figuræ memoria in posteris decursu temporis obliteratâ, opinio de Iudaici templi mysteriis peruagata magis magisque cresceret. Hoc vt credam facilè ex eo adducor, quòd non hic locus sit apud Iosephum eximius, in quo exaggerationes bene magnæ reperiantur. Quin imò ipsosmet, de quibus sermo F est, Cherubinos magnos à Salomone factos (quos Scriptura asserit ex oliuo fuisse fabricatos, & aurea lamina coopertos, ipse ex sollido auro factos esse affirmat. Deinde si fidem Iosepho habemus, quatenus ait, neminem posse diuinare, cuiusmodi essent figuræ Cherubini, hæc verba æquè militant aduersus Villalpandi opinionem; nec non eorum qui Cherubinos quadrupedes fuisse autumant. Demum contra quascunq; opinandi rationes facit, & vni fauet ignorantiæ & vera coniectandi desperationi. Quare vnius Iosephi dictum communi omnium sensui & traditioni anteponendum non est. Sed præter hæc, non videtur verisimile, Iose-

Cherubinorum templi forma qualis fuerit, secundùm Iosephum omnino ignorari.

phum & Rabbinos ignoraſſe id, quod toti Iudæorum populo fuerat notiſſimum; præſertim in re adeò inſigni, & digna quæ apud omnes æternâ retineretur memoriâ, & à maioribus ad poſteros emanaret: cùm paucis retrò ſæculis Cherubini aliquot in templi parietibus integri viſerentur, atque adeò in ipſo fortaſſe Sanctuario ad priſcorum illorum imitationem elaborati.

SECTIO III.

De multitudine oculorum, qui in ſingulis animalibus conſpiciebantur.

NOTAVIMVS iam ſuprà, Ezechielem non in animalibus, ſed in rotis oculorũ multitudinẽ conſpexiſſe: Ioannem verò, non rotas (quas nullas vidit,) ſed animalia conſpexiſſe plena oculis. Noſter ergo Pradus, qui Ioannis & Ezechielis viſa omnino ſimilia eſſe contendit, ſibi perſuadet, multos illos oculos non fuiſſe eorum inſtar, quos Poëtę ſuo Argo confingunt: ſed vt ij, qui in pauonis cauda viſuntur. Et huiuſmodi oculos tribuit quatuor ſacris animalibus, non in alis ſolùm, ſed etiam toto corpore. Hæc fuerat Lyrani opinio, quam perſpicuè ſequitur Pradus Ezech. 1. ver. 18. & c. 10. fol. 137. col. 2. huiuſq; opinionis laudat auctorẽ Rabbi Moyſem Ægyptium l. 3. directionum. Verùm hæc oculorũ ratio, aſpectui fortaſſe iucunda, inepta eſt vt ipſis quis videre poſſit. Et fortè in eo nititur hęc opinio, quòd oculi animalium, quæ Ioannes vidit, reſpondent oculis rotarum Ezech. Rotarum autem oculi non videntur illis dati, vt per eos aſpiciant: nec enim cohæret, vt oculi ad intuendum illis dati, per terram aſſiduo rotatu ferrentur. Atqui de ſuis rotis ait Ezechiel c. 1. 18. *Totum corpus oculis plenum in circuitu ipſarum.* & c. 10. 12. *Corpus earum & circuli plena erant oculis in circuitu ipſarum rotarum.*

Animalium oculos fuiſſe veros, non pictos, probatur.

Dico tamen, hunc oculorum modum, pauonis caudam imitantium nulla ratione, aut Ioannis animalibus aut Ezechielis rotis eſſe tribuendum. Atq; vt illa reiiceretur opinio, ſatis erat, inuentam fuiſſe à quodã Rabbino; omnes autem, tã Græcos, quàm Latinos veteres, has viſiones, non de oculis caudæ pauonis, ſed de veris oculis ad videndum & vigilãdum datis interpretatos eſſe. Quam interpretationem veriſſimam eſſe non ſolùm in animalibus ſed etiam in rotis, ſuo loco explicabitur. Interim nota Ioannem eadem phraſi dicere infrà, Agnum ſeptẽ habere oculos. Vbi nemo dubitat, quin de veris oculis ad intuendum idoneis ſermo ſit: ergo ſimiliter eſt intelligendum, quod de plurimis animalium oculis legimus.

Rotarum Ezechielis oculi qua ratione poſſint concipi ita vt terram non contingant.

Ad id verò, quod obiicitur, nempe non cõgruere, vt oculi veri per terram rotantes ferantur; reſpondeo, facilè poſſe conſiderari oculos in rotis ea ratione diſpoſitos, vt ipſi terram non contingant: aut quòd ſint ad circulorum latera deflexi, aut quia quoſdam veluti canales habeant circuli, in quibus oculi tuti eſſe videantur.

Animalia Ioanni nuda fuiſſe viſa.

Quatuor itaque animalia, quæ Ioannes vidit, erant toto corpore *plena oculis ante & retrò*, ſic enim ait textus. Ex quo obiter infero, animalia iſthæc concipienda eſſe nuda, qualem Poëtæ ſuum Argũ fabulantur. Sed quid illud eſt, quod ſubditur mox; *& in circuitu & intus plena ſunt oculis*? Aduerto primùm in multis codicibus hunc locum malè fuiſſe diſtinctum hoc modo; *habebant alas ſenas in circuitu: & intus plena ſunt oculis.* Ex editione tamen Vaticana conſtat (quod erat etiam per ſe multò aptius) legendum eſſe; *habebant alas ſenas*: & deinde diſtin-

A ctione interpoſita & coniunctione copulatiua adiecta; *& in circuitu & intus plena ſunt oculis.* Cuius lectionis expoſitionem, (quam valde probabilem reputo) poſui ſuprà ſect. 1. Nec conducit parum ad illam declarationem eadem oculorum repetitio. Ideo enim repeti videntur, vt aduertatur non tantùm Cherubinos, qui erant in medio, ſed eos etiã qui erant in circuitu, oculis eſſe plenos. Si cui tamẽ expoſitio illa non arrideat, poterit ita explicare; vt *in circuitu* ſit in externa alarum facie, quę foras ſpectat: & *intus*, in interna parte quæ reſpicit intrò,

Animalia Ioannis quo modo potuerint eſſe plena oculis in circuitu & intus.

B quaſi dicat, in vtraque facie externa ſimul & interna. Niſi fortè dixerit quiſpiam, Ioanni fuiſſe reuelatum, animalia præter oculorum multiplicitatẽ, quibus totum vndique corpus antè & retro erat aſperſum, intus etiam oculis eſſe plena: qui, ſi intima nudarentur viſcera, facilè pateſcerent. His verò oculis interna omnia peruideri, quæ externis oculis ſubiici non poſſunt. ſed hoc fortaſſe plus eſt, quàm id quod verba ipſa ſignificant.

SECTIO IV.

C

An ſingula animalia Ioannis habuerint quatuor facies, ſicut animalia Ezechielis?

CERTVM id reputant Pradus & Villalpandus: quia exiſtimant Ioannis & Ezechielis animalia eſſe omnino ſimilia, aut prorſus eadem. Atque idem ſequitur Pererius. Sed iam ſuprà oſtendi, minimè eſſe neceſſarium vt vtraq; animalia omnino ſimilia ſint: quin potiùs valde oportere, vt ſint aliqua ex parte diuerſa. Qui autem ideò reputat nullam huius differentiæ rationem congruentem reperiri, quòd ipſe eam non aſſequatur; is ſanè plus

D æquo ſibi arrogat. Expendamus ergo Ioannis verba, & examinemus vtrùm illa cogant credere animalia, quæ ipſe vidit, non habuiſſe ſimiles vultus, ſed potiùs valdè diſſimiles. *Animal*, ait, *primum ſimile leoni, & ſecundum animal ſimile vitulo, & tertium animal habens faciem quaſi hominis, & quartum animal ſimile aquilæ volanti.* Pradus & Villalpandus contendunt, Ioannẽ in primo, ſecundo & quarto animali, nõ loqui de facie propriè dicta, dũ ait, *ſimile leoni, ſimile vitulo*: & probãt, quia Ioãnes manifeſtè diſcernit faciẽ & ſimilitudinẽ: ſiquidẽ ait, *ſimile leoni, ſimile vitulo*: & in tertio non ait, *ſimile hominis*, ſed *habens faciem quaſi hominis.*

Vtrùm Ioannis animalia quatuor facies ſtrictè ſumptas habuerint.

E In quarto verò nõ ait abſolutè *ſimile aquilæ*; ſed *ſimile aquilæ volanti*, quaſi diceret, in alis, non in facie.

Nihilominùs certum videtur, Ioannem in primo, ſecundo & quarto animalibus loqui de facie propriè ſumpta, & tamen in tertio animali, iure optimo, modum loquendi variaſſe. Etenim, cùm omnia quatuor animalia humanam corporis figuram haberent (vt vidimus ſectione 2.) cùm de tertio ait, *habens faciem quaſi hominis*, idem eſt ac dicere, non eſſe vtcumque homini ſimile. Nam vt aliquo modo eſſet ſimile, ſatis erat corporis forma,

De facie strictè ſumpta loqui Ioannem, verior ſententia.

F (propter quam dictum eſt ab Ezechiele, *ſimilitudo hominis in eis*) hanc autem corporis formam omnia quatuor habebant humanam: ſed tertium habebat inſuper faciem, quaſi faciem hominis: quod aliis tribus cõmune nõ erat. Quare cùm in tertio exprimitur, illi faciem hominis ineſſe; idipſum nos cogit, vt ceterorum ſimilitudinem, quam eis Ioannes attribuit, ad faciem propriè dictam referamus. Nam ſi tertium in eo differt à ceteris, quia facie conſtat humana; ad faciem igitur referri debet ſimilitudo leonis in 1. vituli in 2. & aquilæ in 4. Neque obeſt epitheton *volantis*: vt enim aquilæ id addere-

id adderetur, idonea extitit ratio, de qua suo loco.

At enim, inquies, ad prędictum sensum congruẽtius foret de omnibus eadem phrasi loqui, & dicere; primum habere faciem leonis, secundum vituli, tertium hominis, & quartum aquilæ. Respondetur, vt intelligeretur institui sermonem de facie, satis fuit id in tertio exprimere: mox enim oppositio obligat, vt in omnibus sermonem esse de facie intelligatur, & fortè de industria Ioannes non dixit, primum animal habens faciem leonis, vel quasi leonis. Tribui enim primo leonis faciem, secundo vituli, & quarto aquilæ, bifariam accipi potest; primùm de perfecta facie leonis, vituli & aquilæ, eadem omnino figura, quæ in ipsis animalibus cernitur. Deinde non de perfecta leonis, vituli & aquilæ facie; sed de eiusmodi similitudine, quam contemplari solent, qui physiognomiæ dant operam; & asserunt, hunc vultu referre arietes, illum canes, &c. quia intra humanæ faciei circumscriptionem, arietis aut canis faciem valdè imitantur. Atque hac ratione alius dicitur faciem habere leoninam, vitulinam alius, alius aquilinam. Quemadmodum ergo in hominum figura, hæc animantium brutorum similitudo minùs est violenta; fortè in Ioannis visione existimandum est, primum animal non perfecta leonis facie constare; sed facie quidem humana, quę tamen referat leoninam: & sic de secundo & quarto. Hoc verò si admittatur, facili mox negotio cernitur, conuenientiùs dixisse Ioannem, primum simile leoni, quàm si diceret, habens faciem quasi leonis. Illa enim particula, *quasi*, in sacræ Scripturæ phrasi solet sæpe perfectam imitationem significare. Ideóque ad similitudinem aliquam, & non perfectam exprimendam, congruentius fuit dicere, *primum animal simile leoni*; idémque de secundo. In tertio verò cùm asseritur, *habens faciem quasi faciem hominis*, non aliud erit, quàm dicere, faciem omnino humanam, & quæ nulla ratione ad alterius animalis speciem referatur.

Facies harum animalium dupliciter accipi posse.

Cur in quarto animali Ioannes addat epitheton volantis.

In quarto autem animali, quoniam aquilina facies ad nasum aquilinum referri poterat, (in quo est valdè parua faciei aquilinæ similitudo; vt intra humani vultus limites maior adhuc similitudo notaretur, quàm in solo aquilino naso, nempe in totius vultus conformatione,) oportuit illud epitheton addi à Ioanne, & dici, *Quartum animal simile aquilæ volanti*. Aut hoc appositum fortè additur; vt innuatur ex vultus & alarum similitudine quartum animal magis esse aquilæ assimile, quàm primum leoni, & secundum vitulo. Addo etiam, fortè Spiritui sancto illud placuisse epitheton; quia nonnihil habet mysterij ad propriam significationem aquilini symboli in quarto animali figurati.

Aquilæ similitudinem ad alas solùm referre, quàm sit violentum.

Quomodocunque hoc sit, aquilæ similitudinem ad alas solùm referre, violentum planè est. Sic enim nullum esset inter quartum animal & reliqua discrimen; cùm eorum singulis sex fuerint alæ. Et Ioánes quidem quatuor animalia manifestè inter se discriminat: cúmque Ezechiel antè dixisset, quæ ipse vidit animalia, quaternis faciebus constare singula; Ioannes ait, quatuor se animalia vidisse, primum leoni simile, secundum vitulo, tertium faciem hominis habens, & quartum aquilæ simile.

Huic argumento Pererius respondet, ad diuersitatem illam à Ioanne positam superesse, vt primo animali expressior sit leonis similitudo, & secundo expressior similitudo vituli: & in tertio hominis, & aquilæ in quarto: licèt in vnoquoque animalium sit leonis, vituli & aquilæ similitudo. Sed primò, quo pacto id sit intelligendum non satis teneo. Nam si quatuor animalia perfecta hominis facie consta-

A bant, loquendo de facie propriè sumpta; & singula habebant alas senas; non video iuxta Pererij expositionem, qua ratione possit dignosci differentia tertij animalis & quarti à reliquis. Deinde Ioannes non ait, animalium, quæ ipse vidit, singula quaternis esse faciebus; neque rectè assumitur argumentum in Ioannis visione ex iis, quæ Ezechiel de sua recenset. Nam, vt vidimus suprà, immeritò statuitur, vtramque visionem fuisse prorsus similem. Tertiò difficile valdè est, Ezechielis animalia, iuxta Pradi & Villalpandi expositionem intelligere, vt suo

B loco planum fiet. Neque negari potest illam opinionem esse nouam; non quòd nouum sit, faciei nomine non semper designari eam, quæ strictè appellatur facies: sed quia contextus cogit, vt Ezechielem de facie strictè sumpta intelligamus. Atque in eo sensu accepit Vulgatus, qui vertit Ezechielis 10. 21. *Quatuor vultus vni*, siue vnicuique. Esset autem valdè violentum nomen vultus pro bouis vngula sumere. In eodem etiam sensu proprio accepit Dionysius Areopagita capite 15. de cælesti Hierarchia; vbi agens de tribus faciebus leonis, vituli & aquilæ (nec enim de humana facie ibi loquitur) appellat

C eas bestiarum effigies, & in bouis imagine cornuum expresè meminit. Atqui perspicuum est, Dionysium non cogitare cornua bouis in vngula; & in aquilina effigie notat vim illam singularem speculandi & intendendi directè in solis lucem, nullam in partem inclinando aciem luminum: quod ad oculos aquilæ manifestè spectat, & cap. 2. vbi agit de effigie aquilæ, quam Ezechiel Angelis tribuit, perspicuè asserit, *ad aquilarum recuruis rostris effigiem*. Quamobrem euidens est, Dionysium intellexisse quatuor facies in sẽsu proprio & stricto. Eo-

D démque modo intellexerunt Græci omnes & Latini. Quod autem Pradus ait, Græcos de humana forma explicare aliorum animalium insignibus vestitâ; id suam opinionem minimè fulcit, vt deinceps explicabitur.

Vtrùm sua animalia Ioannes inter se omnino similia effingat?

Ceterùm accedamus ad vim verborum Ioannis: & expendamus eorum robur ad probandum, quatuor animalia non esse ita concipienda, vt similia inter se sint. Pradus, vt suam tueatur opinionem asserit, verba illa textus, *in circuitu sedis quatuor animalia*, propriè esse intelligenda de quatuor animalibus. Quod verò subditur, *& animal primum simile leoni,*

E *& secundum simile vitulo, &c.* non de ipsis animalibus, sed de eorum faciebus accipiendum esse; vt sensus sit, *Prima facies similis leoni, secunda similis vitulo, &c.* Sic ille. Verùm hæc explicatio coacta est, vt manifestè apparet in tertio animali. Nam si tertium animal est tertia facies, qualis erit loquendi modus; Tertia facies habens quasi faciem hominis? Deinde, si facies leonis est in pectore, vituli, in pede; hominis in vultu & facie propriè dicta: quænam, obsecro, enumerandi ratio est, primò leonem apponere, secundò vitulum, tertiò hominem. Hoc enim est à pectore incipere; inde ad pedes deiici, & inde ad caput conuolare. Quòd si nulla constricti obliga-

F tione tenemur, vt visionem Ezechielis credamus esse omnino similem Ioannis visioni; quid opus est adeò constanter atque violenter asserere, Ioannis animalia esse inter se penitus similia?

Non Ezechiel & Ioánes eodem modo de quatuor animalibus loquantur.

Existimant tamen Pradus & Villalpandus se euidenter ostendere, Ioannis contextum non cogere, ne singulis suorum animalium quaternę tribuantur facies. Qua enim ratione Ioannes ait, *Animal primũ simile leoni; & secundum animal simile vitulo: & tertium habens faciem quasi hominis; & quartum simile aquilæ;* eadem dicit Ezechiel cap. 10. 14. *Quatuor facies habebat vnum; facies vna facies Cherub* (id est vituli) *&*

facies secunda facies hominis: & in tertio facies leonis; & in quarto facies aquilæ. In his verbis aiunt perspicuū esse, Ezechielem loqui eodem modo, quo Ioannes de quatuor animalibus. Si ergo necesse est, vt iuxta Ezechielis contextum quatuor facies vtcuique animalium concedamus; sequitur manifestè Ioannis contextui non repugnare, vt suorum etiam animalium singulis, totidem tribuantur facies. Huic argumento respondeo, auiditatem copulandi Ioannis & Ezechielis visiones fuisse in causa, vt sibi hi auctores persuaserint, Ezechielem cap. 10. agere de quatuor animalibus eadem ratione, qua Ioannes agit cap. 4. Apoc. Qua in re, vt Ioannem cum Ezechiele concilient; opinantur Ezechielem, & vnicuique animalium dare quatuor facies, leonis, vituli, hominis & aquilæ: & asserere insuper, primo animali faciem esse bouis; secundo, vituli; tertio, leonis; quarto, aquilæ. Ego certè, si vtramque hanc loquutionem apud Ezechielem expressam reperirem; crederem, quemadmodum de Trinitatis arcano loquentes, Patri potentiam attribuimus, sapientiam Filio, Spiritui sancto bonitatem; ita similiter ob occultam aliquam rationem tribuisse Ezechielem primo animali faciem vituli, alteri leonis, tertio hominis, quarto aquilæ; atque eo modo componerem, quæ inter se pugnare videntur. Non tamen inde elicerem Ioannem quaternas similiter facies in singulis contemplatum. Nec enim (vt sæpe dixi) quidquā cogit, vt vtramque visionem eadem omnino similitudinis regula metiamur: nec Ioānes tale quidquam de suis animalibus affirmat; nec id in templi Cherubinis (vt posteà dicemus) reperitur.

Ezechiel de animalium faciebus loquēs quo pacto intelligēdus. Sed filum Ezechielis verborum attexamus; examinemúsque vtrùm ille animalium primo faciem vituli, secundo hominis, tertio leonis, quarto aquilæ tribuat? Verba Prophetæ ita habent; *Quatuor facies habebat vnum: facies vna, facies Cherub* (id est vituli) *facies secunda, facies hominis; & in tertio facies leonis; & in quarto facies aquilæ.* Si textus hic loquatur de animalibus, *quatuor facies habebat vnum*, significat singulis esse quatuor facies. Quare quod mox sequitur de quatuor faciebus, non sic intelligendum est, vt singulis singulæ sint; sed vt omnibus sint omnes facies. Nam si *vnum* est, vnumquodque, *facies vna* erit idem ac dicere, prima facies vniuscuiusque erat facies vituli; & secunda facies vniuscuiusque erat facies hominis. Quare quod subdit, *& in tertio facies leonis*; idem est ac si diceret, tertio loco facies leonis. Ita enim exigit contextus; & ex Hebræo ad verbum sic redditur, *Facies prima* (in plurali) *facies vituli; facies secunda, facies hominis; facies tertia, facies leonis; facies quarta, facies aquilæ.* Ex quo euidens est, Vulgatum vbi transtulit, *in tertio facies leonis*, plus cum originali consensurum, si diceret; *facies tertia facies leonis*, & hac ratione nulli præberetur ansa, vt existimaret Ezechielem tertio animali tribuere faciem leonis, & faciem aquilæ quarto. LXX. nullam huic loco lucem afferre possunt: eum enim versiculum prætermiserunt, vt notat Hieronymus, quæ verò in Græcis aliquot codicibus leguntur, ex Hebræo sunt ad verbum expressa; nempe, *Quatuor facies habebat vnumquodque animalium: facies prima facies Cherub, facies secunda hominis, facies tertia leonis, & facies quarta aquilæ.* Quod autem Hieronymus notat, hoc scilicet primo aspectu videri discrepare ab eo, quod Ezechiel c. 1. dixerat, non ideò dicit, quòd singulis animalibus in præsenti singulas præscribat facies, sed quòd ordinem inuertat. Ordo enim facierum cap. 1. hic videtur esse, *homo, leo, bos, aquila*: capitis verò decimi series est, *bos, homo, leo, aquila.* Atque hanc solùm ob rem Hieronymus &

A Theodoretus in eam propendent sententiam; vt capitis decimi visionem aliqua ex parte à visione capitis primi diuersam esse credant. Ex quo vel illud eliciatur velim; si Hieronymus & Theodoretus crederent in cap. 10. singulas tantùm facies animalibus singulis concedi, non dubitaturos, quin visio vtraque esset diuersa. Cùm igitur Ioannes vnicuique animalium vnam tribuat faciem; in cassum laborant, qui ipsius visionem eandem esse cum visione Ezechielis contendunt.

B His omnibus illud addo; quandoquidem Græca loquutio est, & interdum Latinis vsitata; vt substantiuo, cuiuscunque generis sit, adiectiuum neutrum reddatur; non admodum violenter Vulgatam lectionem acciperet, qui quod dicitur Ezechielis 10. 14. *Quatuor facies habebat vnum*, ita explicaret; vt non de animalibus, sed de rotis (de quibus in antecedenti contextu sermo erat) intelligeret. De ipsis enim rotis fortasè omnes interpretarentur, si Vulgatus ad verbum ex Hebræo transtulisset, sicut Pagninus & Arias transtulerunt, *Quatuor facies vnicuique.* Nam licèt versu 15. dicatur, *hoc est animal, quod videram iuxta fluuium Chobar.* Id tamen additur post verba illā, *& eleuata sunt Cherubim.* Vnde nihil in Hebræo superest difficultatis, vt de rotis intelligantur quatuor facies, quæ c 10. 14. enumerantur; & mox versu 15. agatur de Cherubinis. Quòd si versu 14. sermo est de rotis, earúmque singulis quatuor facies appinguntur; rectè possunt ita considerari, vt quatuor facies primæ rotæ, vitulinæ sint omnes; quatuor secundæ, humanæ; quatuor tertiæ, leoninæ; & aquilinæ, quatuor quartæ. Nec enim locus extat, in quo Ezechiel rotarum singulis tribuat quatuor animalium facies. Si tamen alicui inhæreat scrupulus, quî possint singulæ Ezechielis rotæ quatuor habere facies strictè sumptas; satis sit modò dixisse, Pradum in sua descriptione facies propriè dictas tribuere rotis Ezechielis, sed singulis binas tantùm. Rotā tamen vna in aliam inserta (sic enim Ezechielis rotæ concipiendæ sunt) congruentius est pro duplici facie, quas eis tribuit Pradus, quadruplicem tribuere; vt facilè intelliget, qui concipiat rotam rotæ insertam ad angulos rectos in crucis modum; & animaduertat, quo loco singulæ facies apponi debeant. Cùm autem Ioannis animalia, Ezechielis rotis respondeant in oculorum multitudine (quos Ezechiel in animalibus non vidit) fortasè etiam in eo respondent, quòd vnum habet faciem leonis, non verò vituli, neque hominis, neque aquilæ: alterum habet faciem vituli, non leonis, &c. Sic enim manifestè loquitur de suis animalibus Ioannes: & eodem modo intelligi potest Ezechiel de suis rotis.

Substantiuo cuiusque generis adiectiuum interdum neutrū reddi, Græca locutio.

Rotarū Ezechielis facies qua ratione sint consideranda.

C D E

SECTIO V.
De senis alis singulorum animalium, & de manibus eorum.

F IOANNES versu 8. de suis animalibus ait; *singula eorum habebant alas senas.* Iam autem suprà animaduerti, mendosos esse codices qui legunt, *alas senas in circuitu.* Hunc alarum senarium vidit quoque in suis Seraphinis Isaias capite 6. 2. ait enim; *sex alæ vni, & sex alæ alteri.* Ex eo igitur, quòd Ioannes suis animalibus sex alas affinxerit; facilè considerata allusione ad locum Isaiæ colligitur, situm atque dispositionem sex alarum fore eandem, quam Isaias describit; scilicet vt duabus alis caput obtegant, duabus inferiorem corporis partem, & duas reliquas habeant extentas; ad eum modum, quo

quo aues per aëra volantes pennas expandunt. Ita enim Isaiam esse intelligendum, sectorium demonstrabimus. Ac licèt nec Isaiæ Seraphini, nec Ioannis animalia per cælum volitantia discurrere visa sint (præter eum, qui ad Isaiæ labia calculo purganda accessit:) vt vtrique dicantur apparuisse volantes, satis est eos sese expansis alis in æthere sustinere; quemadmodum aues extensis pennis suspensæ frequenter se in medio aëre librant.

Nam Ioannis animalium alæ sint sex, absque brachiis, enumerandæ?

Ezechiel in suis animalibus non meminit sex, sed quatuor alarum. Ait enim cap. 1. 6. *Quatuor pennæ vni*, & numer. 11. *Pennæ eorum extentæ desuper: duæ pennæ singulorum iungebantur, & tegebant corpora eorum*, & cap. decimo, num. 21. *Quatuor alæ vni.* Vbi tamen septuaginta legunt, Octo alæ vni. Ex quo mihi subest suspicio quatuor alas debere accipi pro quadruplici alarum pari. Sed relictâ nunc eâ quæstione (de qua aliàs;) Pradus, Villalpandus & Pererius, existimantes has Isaiæ, Ezechielis & Ioannis visiones similes prorsus esse debere, affirmat, quas Isaias & Ioannes vocant alas senas, esse quaternas cum binis brachiis. Nec enim verisimile reputant, Ioannem & Isaiam in singulis siue Seraphinis, siue animalibus sex alas præter brachia aspexisse. Et quidem negari non potest, quin Isaias brachia in suis viderit Seraphinis; cùm eis perspicuè manus tribuat. Ait enim versu 6. *Volauit ad me vnus de Seraphim: & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari.* Ioannes etiam in suis animalibus brachia fuit contemplatus; quia singula habebant citharas & phialas, vt habetur cap. 5. versu. 8. Quamobrem sibi hi auctores persuadent, sex illas alas esse quatuor tantùm, & duo brachia: atque hoc etiam modo templi Cherubinos depingunt.

Opinio Pradi & Villalpandi.

Equidem, si certum esset, Isaiæ, Ezechielis & Ioannis visione esse similes omnino; non admodum violenter ex brachiis alæ fingerentur. Et aliquis fortasse dicat LXX. in hoc sensu transtulisse (Ezechielis 10. numero vigesimoprimo,) *octo alæ vni*; quatuor scilicet alæ & totidem brachia. Nam animalia Ezechielis singula habebāt quatuor manus, vt infrà notabimus. Sed cùm nulla ratio credere cogat, tres has visiones fuisse easdem; facilius est & congruentius, quod Isaias & Ioannes aiunt, de singulorum alis senis in sensu proprio intelligere. Confirmatur hoc, quia coactum valde est, singulis animalium Ezechielis binas tantùm manus tribuere, cùm ipse manifestè dicat cap. 1. num. 8. *Manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus, & facies & pennas per quatuor partes habebant.* Vbi textus singulis clarè designat quatuor manus; quemadmodum & quatuor facies, & totidē alas.

Ezechielem & Ioannem de senis animalium alis in sensu proprio esse intelligendos.

Sed relictis manibus, ad alas reuertamur. Tam in Isaiæ Seraphinis, quàm in animalibus Ioannis, singulis ex superiore humerorū parte, innasci debent quatuor alæ, ex vnoquoque latere duæ. Et ex quatuor hisce alis duæ ad volandum extensæ esse debent, & duæ aliæ in crucis modum insertæ atque coniunctæ inter se ad vultus partem aliquam operiendam. Quemadmodum depingi solet Seraphinus, qui sancto Francisco apparuit. Præter has quatuor alas, ex femorum superiore parte, duæ aliæ nascantur oportet, quibus verenda tegantur. Modus autem se obuelandi, quem Pradus depingit, est alis in crucis figuram collatis. Quòd si Ezechielis animalibus, quatuor alarum paria tribuamus; duo habebunt paria in femorum superiorum parte, vnum ad dextrum latus, alterum ad sinistrum. Atque ita pari altero aduersam tegunt partē, auersam altero. At Isaiæ Seraphini & Ioannis animalia in edita femorum parte singulas tantùm habent in

Animalium alæ quibus corporis partibus affixæ sint consideranda.

A quolibet latere alas; quibus vt se obnubant, conuenientius apparet, vt se aduersos altera, altera auersos operiant.

Non deerit fortasse, qui præter eas, quas enumerauimus alas, pedibus etiam quatuor animalium, atque etiam Seraphinorum Isaiæ, talaria velit affingi. Nam LXX. Ezechielis 1. 7. legunt *pedes eorum pennati.* Quam loquendi rationem veteres sequuntur Patres, ex quibus Dionysius de cælesti hierarchia c. 15. generatim loquendo ait, *Sanctorum spirituum pennatos Theologia pedes effinxit.* Vnde ad eorum imitationem quæ ex sacris Literis audierunt Gentes, videntur suum Mercurium atq; alias figuras alatis pedibus finxisse. Nam ex sacris Literis *scrutabantur Gentes similitudines simulacrorum suorum.* 1. Machab. 3. 48.

Certum tamen esse debet, Isaiæ Seraphinos senas tantùm alas habuisse, quas Propheta exprimit; & duabus quidem faciem velasse, duabus pedes, & duabus volasse. Nec minùs certum est, siue quatuor alæ animalibus Ezechielis, siue octo tribuantur, omnes alas huiusmodi debere reduci ad eas, quas habent in humeris; & ad eas quibus corpus obducunt; de quibus postremis dicitur, *duæ tegebant corpora eorum.* Atque vt corpus aut pedes obtegant, absre est, talis alas apponere. Quare necessarium videtur, vt verba illa Septuaginta interpretum, *pedes eorum pennati*, referantur ad alas, quas illis in superiori femorum parte esse diximus. Non tamen ideò assero pedes pennatos dici, eo quòd pennis sint cooperti (hæc enim durior esset loquutio) sed quia alę ipsæ nascantur ex pedibus; hoc est, ex summa parte femorum. Pedum enim nomen interdum in sacra Scriptura, non tibiam solùm comprehēdit, sed etiā

Pedes animalium fuisse pennatos quo sensu accipiendum sit.

Pedum nomē in Scriptura interdum ad tibias & femora extendi.

D femur, vt secundo Paralip. tertio, num. 13. *Erectis pedibus.* & Ecclesiastici 26. 23. *Pedes firmi super plantas.* & Ezechielis 1. 7. *Pedes eorum recti.* & cap. 16. 25. *Diuisisti pedes tuos.* & eadem analogia sermo est de pedibus mensæ, Exod. 37. 17. Si ergo nomen pedum comprehendit femora & tibias, pedes & brachia sunt, quæ corpori adiiciuntur. Et quemadmodum dici poterant pennata brachia ob alas, quæ humeris nascuntur: sic etiam pennati pedes appellantur propter eas, quæ ex superiori parte femorum oriuntur. Certè Dionysius suprà allatus, pennatis pedibus tribuit significationem celeritatis alta conscendentis. At sacræ Literæ alas eas clarè destinant

E ad obtegendum corpus, id est, inferiores corporis partes. Dici fortè posset ad celeritatem non conferre solùm extensas pennas, sed etiam illas quibus corpus contegitur; & propterea Dionysium his quoque alis celeritatis significationem largiri.

SECTIO VI.

De forma pedum in quatuor animalibus à Ioanne visis.

Vtrùm Ioannis animalia vitulinos pedes habuerint.

F QVI propriè dicitur pes, prout à tibia distinguitur, maioris distinctionis gratia appellatur in sacris Literis *planta pedis.* Ezechiel igitur de suis animalibus ait cap. 1. 7. *Planta pedis eorum, quasi planta pedis vituli.* Quæ verba licèt omiserint LXX. & eorum loco substituerint, *Pedes eorum pennati*; Vulgata tamen lectio est ad verbum ex Hebręo expressa. Quare dubium esse non potest, quin Ezechielis animalia vitulinos pedes habuerint. Cū verò Pradus contendat, eiusdem esse figuræ Ezechielis & Ioannis animalia, Isaiæ Seraphinos, & Cherubinos templi, omnibus tribuit vituli pedes. Probabilius tamen videtur, solis Ezechielis animalibus fuisse plantas vitulinas. Templi verò Cherubinos,

Sera-

Seraphinos Iſaiæ, ac Ioannis animalia tam pedibus, quàm toto corpore humanam ſpeciem retuliſſe. Nam & Iſaiæ & Ezechielis & Ioannis viſiones reſpectum habent omnes ad templi Cherubinos. Sed nec ſunt omnino inter ſe ſimiles, nec templi Cherubinos quoad omnia referunt. Illud commune omnibus eſt, hominis ſcilicet figurã alis ornatã proponere. De ceteris, ſinguli exprimũt, quid ſingillatim viderint. Porrò expedimus ſuprà, ex eo quòd Ezechielis animalia quaternas alas habent ſingula, perperam inferri, Cherubinis tẽpli & Iſaię Seraphinis totidem etiam alas affingi debere. Idem ergo videtur dicendum de plantis vitulinis. Nam ex peculiari mentione, quam de illis facit Ezechiel in ſuorum animalium deſcriptione, potiùs colligitur, non eiuſdem fuiſſe figuræ, templi Cherubinorum plantas. Licèt enim repugnantiam non inuoluat, quòd Ezechiel deſcribat etiam ea, quæ templi Cherubinis & ſuis animalibus communia erant: dum tamen aliunde nõ conſtat, idem quod in ſuis animalibus vidit Ezechiel, ad Cherubinorum templi figuram conformari, veriſimilius eſt, illud ab Ezechiele exprimi, vt peculiare diſcrimen inter ipſius animalia & Cherubinos templi. Cùm verò neque Ioannes neque Iſaias meminerint pedum vitulorum, non eſt vnde ſuſpicari poſſimus illos ab eis viſos fuiſſe vel in quatuor animalibus, vel in Seraphinis.

Videor iam ſpeciem ſiue ideam quatuor Ioannis animalium depinxiſſe. Reſtat vt ad myſticam eorum ſignificationem faciamus gradum.

COMMENTARIVS II.

De quatuor animalibus: in quo agitur de illorum ſignificatione.

SECTIO I. *De genuina interpretatione quatuor animalium.*

De quatuor animaliũ interpretatione multiplices auctorum ſententiæ.

TOT ſunt ab expoſitoribus traditæ horum Ioannis animaliũ applicationes; vt ex iis, quas ipſe perlegerim, triginta ferè poſſim enumerare. Quarum aliquæ ad quaternarium ſe numerum nimis religioſè conſtringunt: & prout cuique collibitum eſt, varios eligũt quaterniones. Alij ad quatuor Euangeliſtas applicant; alij ad quatuor præcipuos Eccleſiæ Doctores; alij ad quatuor cæleſtis hierarchiæ Principes, quaſi inter ceteros Angelos cæleſtis curiæ magnates. Quatuor ſedes alij Patriarchales hîc reſpici volunt; quatuor Monarchias alij; alij quatuor Iſraëlitici exercitus angulos ſiue partes: alij 4. mundi plagas; quatuor anni tempora alij; alij 4. creaturarum genera. Sunt qui 4. elementa hîc ſignificari autument: ſunt qui 4. animæ vires, aut 4. eiuſdem præcipuas affectiones, ſunt qui 4. Cardinales virtutes, aut 4. cognitionum genera reſpiciant. Alij 4. ſingularia beneficia in Eccleſiam Chriſtianam collata; aut 4. redemptionis noſtræ myſteria præcipua. Alij 4. Sanctorum genera, aut Eccleſiæ miniſtrorum 4. ordines; vt alia interim ſexcenta miſſa faciam. Porrò alij, qui de quaternario numero non laborant, magis adhuc varij & diuerſi feruntur. Ex his quidam repræſentari putant victoriam, quam de Nabuchodonoſor Deus reportauit: alij triumphum, quem Chriſtus de vniuerſis Gentibus. Alij Iſraëlitici populi dignitatem & beneficia à Deo illi collata, alij eiuſdem populi ex Pharaonis imperio liberationem, & ſimul redemptionem humani generis per Chriſtum. Alij

A Angelorum perfectiones in his ſymbolis contemplantur; alij Diuinæ prouidentiæ excellentiam ac dignitatem. Atque hiſce opinionibus aliæ inſuper quàm plurimæ accedunt, quæ ingeniorum varietate, & diuerſâ explicandi ratione auctæ, mirum eſt in quam multiplicia diſſidentia ſententiarum diuortia diuidantur. Legat qui volet Pradum, Viegam, Pererium & alios, qui ſingularum opinionum auctores recenſent. Mihi ſatis fuerit capita explicationum percurriſſe & indicaſſe. Ex quibus pleraſque applicationes exiſtimo ab auctoribus non B vt germanas ac ſolidas interpretationes ſacri ænigmatis tradi; ſed vt res ad varia ſenſa, concionandi gratiâ, accommodatas. Nõ inficior earum aliquas, ingenij vim & acrimoniam redolere; alias pietatẽ; & iis præcipuè deberi venerationem quæ à grauiſſimis & ſapientiſſimis doctoribus prolatæ ſunt. Sed illud nihilominus valde optabile eſt; vt eiuſmodi reperiatur expoſitio, quæ omnia quadret, & ſatis difficultati ac ſtudioſorum votis faciat.

Auctoris ſententia, per 4. animalia Apoſtolos, eorúmque ſucceſſores Epiſcopos adumbrari.

Noſtra igitur expoſitio eſt, quatuor myſtica animalia à Ioanne perſpecta eſſe ſymbolum Apoſtolorum, ac C eorum qui ipſis ſucceſſere, hoc eſt Eccleſiæ Chriſtianæ Epiſcoporum; ad quos Euangelij prædicatio ex proprio munere incumbit. Et quanuis huius capitis viſio in cælo apparuerit: eius tamẽ ſignificatio, non triumphãtem in cælis Eccleſiam, ſed militantem in terra figurat; quæ ob excellentiam & celſitatem ad quam fuit à Deo euecta, ſublimis apparet in cælo; vt huius capitis initio notauimus. Vnde infero, ad probandum, in quatuor animalibus nõ repræſentari Euangeliſtas quatuor, nullũ eſſe argumentum, quòd Ioannes tunc adhuc D degebat in terris, necdũ in cælis triũphabat. Quin imò Apoſtolis, qui iã æterna tunc beatitudine fruebantur, nõ pro illo beatorũ ſtatu, ſed pro tranſacto munere, quod apud homines in terris degentes exercuerant, huiuſmodi ſymbolũ congruere; cũ huius quarti capitis myſteriũ ad militãtis Eccleſiæ decus & amplitudinẽ ſpectet. Nihilominus quatuor animaliũ ſignificatio non eſt ad quatuor Euangeliſtas coarctanda, ſed ad Epiſcoporum in Eccleſia ſtatũ extendenda. Agitur autẽ directè de primitiuæ Eccleſiæ ſtatu. Depingitur enim in hac Apocalypſeos parte ingens dignitas ad quam Deus Chriſtianum populum primæuo illo Eccleſiæ tempore ante E Euangelij ad Gentes promulgationem ſuſtulit.

Quatuor animaliũ ſymbolum non eſſe ad 4. Euangeliſtas reſtringendum.

Diſcrimen inter Ioannis & Ezechielis animalia, quod attinet ad ſignificationem.

Propoſitâ noſtræ explicationis ſummâ, ſupereſt illius rationem reddere. Primò ergo aduerto, inter Ezechielis & Ioannis animalia hoc intereſſe diſcrimen; quòd animalia Ezechielis homines eſſe non poſſunt, ſed cæleſtes Angeli in ſenſu directo: Ioannis verò animalia, Angeli non ſunt, ſed homines Chriſti ſanguine redempti. Diſcrimen hoc nullus reuocabit in dubium, qui Ezechielis & Ioannis verba attenderit. Sic enim ait Ezechiel cap. 43. 3. (vbi rurſus videt currum & animalia) *vidi* (ait) *viſionem ſecundùm ſpeciem, quam videram quando F venit vt diſperderet ciuitatem: & ſpecies ſecundũ aſpectum quem videram iuxta fluuium Chobar.* Euidẽs ergo eſt illũ Dei currũ fuiſſe bellicum; & in eo figurari Deum militari apparatu ad Ieroſolymitanæ vrbis excidium proficiſcentem. Quis igitur non videat tam animalia, quàm currũ eſſe eos Dei miniſtros, quos ipſe ducebat ad bellum? Neceſſe autem eſt, eos eſſe ſanctiſſimos atque clariſſimos Dei ſatellites & adminiſtros; vt manifeſtè deducitur ex proportione viſionis huius ad Iſaiæ & Apocalypſeos viſiones. Quæ cùm ita ſint; quibus obſecro præcipuis ac ſãctis miniſtris vſus fuit Deus ad Ieroſolymæ vaſtitatẽ niſi cæleſtibus Angelis? Neceſſarium

In Ezechielis animali-

...bus Angelos: in Ioannis, homines sanctissimos figurari.

rium igitur est cælestes Angelos in Ezechielis animalibus repræsentari. Nec minùs certum est, per Ioannis animalia sanctissimos item homines indicari. Nam (c.5. vers.9.) quatuor animalia simul cum senioribus dicunt Agno, *Redemisti nos Domine Deus in sanguine tuo, ex omni tribu & populo & natione: & fecisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes, & regnabimus super terram.*

Per Ioannis animalia viros maioris perfectionis ac dignitatis, quàm seniores, designari.

Secundò noto, in Ioannis visione citra dubitationem, quatuor animalia esse gerem Deo propinquiorem & maioris dignitatis, quàm seniores: quia quatuor animalia sunt in medio throni, atq; adeò B viciniora throno Dei, quàm seniores ipsi. In gloriâ etiam Deo reddendâ antecedunt quatuor animalia concinentia, *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus, omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est:* post quæ seniores subsequuntur. Vnde textus ait; *Et cùm darent illa animalia gloriam & honorem & benedictionem sedenti super thronum; procidebant 24. seniores dicentes, Dignus es Domine,* &c. Quare, si per seniores figurantur sacerdotes; nihil conuenientius, quàm vt 4. animalia Apostolos, & Episcopos repræ- C sentent. Quòd inde roboratur; quia in hac visione post Dominum in throno sedentem & post Agnū haud dubiè indicatur, quatuor animalium dignitatē esse inter Ecclesiæ ministros supremā. Ac proinde, cùm compertum sit, in Ecclesiastica hierarchia Apostolos principem tenere locum; non ab iis auferri fas est quatuor animalium symbolum, vt ad Euangelistas accōmodetur. Hos enim à Deo fuisse electos sacri Euangelij scriptores non tanti est, vt possit cum Apostolica dignitate conferri: nec Euangelistarum cognomen minùs merentur Apostoli, qui Euangelium toto terrarum orbe promul- D garunt; quàm sanctus Lucas & S. Marcus, qui literis & monumentis mandarunt. Præterquàm quòd Episcopali etiam munere Lucas & Marcus fuēre perfuncti. Atque ita etsi Apostolorum collatione, inter seniores illi veniāt numerandi, quòd fuerint ex duorum & Septuaginta discipulorum numero, aut ex illo ordine; habent tamen etiam inter quatuor animalia locum: quatenus Episcopalem dignitatem gesserunt, & Apostolorum fuēre successores, & Euangelij concionatores strenui.

Animalium significationē non rectè ad 4. personas coarctari.

Tertiò noto, veram quatuor animalium significationem non rectè ad quatuor solùm personas E contrahi. Nam vt in symbolo 24. seniorum vidimus, numerus sæpè ad figuram accommodatur. Deinde in hoc quatuor animalium symbolo plana est ad templi Cherubinos allusio: in quibus perspicuum est, significationem non ad duas vel quatuor personas debere restringi; sed ad eos omnes, qui Dei thronus sunt; & ad omnes cælestis aulæ principes, qui ante Deū adstant. Pari ergo ratione quatuor animalium figura non ad 4. tantùm personas est comprimenda: sed, vt in symbolo Cherubinorum, inuestiganda est idonea ratio, cur in duplici Cherubino oportuerit cælestiū Angelorum multitudinem denotari; haud secus in quatuor animalium symbolo, appositam reddere rationem oportet, quæ ostendat Apostolos, eorúmque successores in hoc quaternario congruentissimè designari.

Quartò noto, Angelorum multitudinem propterea aptissimè significari in Cherubinorum binario; quia Angelorum excellentia ad duo capita reuocatur, videlicet ad eximiam sapientiam & mirabilem sanctitatem; quæ duo, Angelos, Dei thronum efficiūt. Quapropter si Apostolorum & Apostolicorum hominū dignitas congruenter ad quatuor reuocaretur perfectiones, in quatuor animalibus eleganter adumbratas; conquiesceret sanè mens, secura iam de Apostolorum & Episcoporum significatione in animalium symbolo apprimè excogitatâ.

Quintò noto, Apostolos, eorumque successores esse principes Ecclesiæ. Atqui optimi principis dotes & facultates vidimus iam capite primo, septem omnino esse: illas scilicet, quæ in Diuina prouidentiâ & in Christo, septem Dei spiritus appellantur; nēpe Virtus, Beneficentia, Æquitas, Sapientia, Patientia Comminatio, Seueritas. Quare Apostolici muneris sublimitas exigit ingentem horum spirituum participationem. Ex his tamen septem spiritibus, quatuor primi (vt vidimus cap. 1.) directè ordinantur ad eorum felicitatem, qui se Euangelij prædicationi subiiciunt. Tres verò reliqui continent admirabilem gubernandi rationem aduersus eos, qui Deo & Euangelio resistunt. Ad exequutionē ergo suæ patientiæ, cōminationis & seueritatis erga improbos, nō vtitur ferè Deus Apostolicorū virorū ministerio. Vnde fit quatuor primos spiritus, (in quibus potissimum Dei prouidentia gloriatur,) in hoc capite ad Apostolicos viros significandos, describi debere. Nam cùm visionis huius scopus sit, ingentem Christianæ Ecclesiæ felicitatem designare, id est eorum, qui Euangelij suaue iugū subiēre; cumque huc spectent omnia huiusce capitis symbola: idcirco ex septem spiritibus illi in primis selecti sunt, qui ad egregiorum Christi cultorum gubernationem attinent; videlicet ingens Virtus, magna Beneficentia, Æquitas summa, & admirabilis Sapientia; de quibus cap. 1. dictum est: ac ad harum quatuor perfectionum significationem, (vt sectione sequenti planum fiet) aptiora & elegantiora symbola seligi non potuēre, quàm animalia quatuor, quæ Ioanni ostensa sunt.

Cur in Ioannis visione animalia in medio throni & in circuitu throni sint?

Priùs tamen breuiter explicemus oportet, quæ in textu ipsis animalium formis antecedunt. Ex quibus primū occurrunt verba illa, *In medio throni & in circuitu throni.* Cumq; in Ioannis visione, quatuor animalia non in medio solùm fuerint, sed etiā in circuitu pone seniorum sellas (de quo suprà in commentario primo, sectione prima,) cōgruentior interpretatio est illa (opinor) quæ duplicem locum Ecclesiæ principibus præscribat; in medio alterum, alterum in circuitu. In medio quidem, vt subditis & inferioribus præsto sint, & suam illis prouidentiam liberaliter impertiant: in circuitu verò, vt rēpub. veluti murus fortissimus obuallent; & Ecclesiam ab occursantibus hostium phalangibus tueātur. Eamq; ob rem in sancto Sanctorum, Cherubini medium locum, & obiacentem in circuitu occupabant: medium scilicet, vt fidelibus cūctis præstò esse viderentur, vtpote in medio existentes (iuxta id Psalmi 67.11. *Animalia tua habitabunt in ea:*) & circuitum, propter eandem causam, qua Ecclesia depicta fuit Angelorum exercitu stipata, qui eam ab hostium incursibus defenderent, de quo Apoc. 5.11.

In Ezechiele rotas animalib. fuisse suppositas.

Sequitur in textu; *Quatuor animalia plena oculis antè & retro.* Vidimus iam in præcedenti commentario sectione 2. multò esse probabilius, oculorum multitudinem non fuisse Ezechieli visam in animalibus, sed in rotis. Cuius rei vt reddam rationē; præmitto primò, rotas, ab Ezechiele pōni animalibus subiectas. Nam cap. 10.2. rotas constituit *subtus Cherubim.* Et quamquam viuæ erant rotæ, nec ab animalibus trahebantur: textus tamen clarè ait, *& rotæ sequebantur animalia:* & quasi ab illis traherentur; non aliter ipsis subsistentibus, subsistebant; & ipsis gradientibus, gradiebantur. Vide cap. 1.19.20.21. & cap. 10. versu 16.17.

Secun-

Ezechielis currum fuiſſe bellicum.

Secundò præmitto, hūc Ezechielis currum fuiſſe bellicum; ſicut & illos, qui Eliſæum circumſtipabant, quarto Regum ſexto, num. 17. Notum autem eſt, Angelos eſſe Dei currus; in quibus ipſe cū hoſtibus bellum gerit, Pſalm. 67. 18. *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis in Sinai.* Quare Dionyſius de cælesti hierarchia cap. 15. grauiter & copioſè declarat de Angelis quatuor Ezechielis animalia; rotas item & currum Angelos eſſe ait: totius demum apparatus figura Angelorum militiam indicari. Idcirco autem ſymbolum currus vſurpatur; quia olim Reges ac principes è curribus dimicabant; vt ex ſacris Literis manifeſtum eſt. Vide etiam Theodoretum, Ezechielis primo, qui explicat etiam animalia & rotas eſſe Angelos. Cùm igitur animalia antecedant, & ſubſequantur rotæ; liquet, per animalia ſuperiores Angelos deſignari, qui ſunt præuij ceterorum duces: per rotas verò, Angelos inferiores; qui ſuperiorum rectionem ſequuntur.

Reges olim ac principes è curribus dimicare ſolitos.

Inferiorum ad ſuperiores ſubiectionem figura rotæ exprimi eleganter.

Tertiò præmitto, inferiorum ad ſuperiores ſubiectionem atq; (vt ita dicam) ſubordinationem, figura rotæ eleganter exprimi. Et notum etiam inter Theologos eſt, ex Angelorum choris infimum eſſe eorū, qui hominum cuſtodiæ deſtinantur: quorum incūbit curæ, pro cōmiſſæ ſibi animæ cuſtodia ſingulos agere excubias. Ad hoc ergo officium indicandum congruentiſſima fuit oculorum, (quos Ezechiel in animalibus nō vidit, ſed in rotis,) multitudo; eadem ſignificatione, qua Poëtæ quàm plurimos oculos ſuo Argo tribuerunt; quibus Io, delicias Iouis, cuſtodiret. Cùm igitur hominum animæ Dei deliciæ ſint; quia *deliciæ Dei eſſe cum filiis hominum*: nihil potuit elegantius effingi, quàm Angelorum cuſtodum ſymbolo multos oculos apponere: quo ſignificetur, eos animorum ſalutem vigilanter attendere. Vbi illud obiter velim aduerti; in ſacræ Scripturæ ſymbolis conſentaneum valde eſſe, vt nos ad eam ſignificationem conformemus, in qua ſapientes ethnici eadem vſurpauerunt ſymbola: ſiue ipſi eiuſmodi ſignificationem à Iudaico populo hauſerint, (iuxta id primo Machab. 3. 48. *De quibus ſcrutabantur Gentes*, &c.) ſiue quia Spiritus ſanctus voluit iis vti ſymbolis, quæ apud ſapientes ethnicos in vſu erant; quo tempore ſacri libri ſcribebantur.

Prou. 8. 31.

His ita conſtitutis, cùm Ezechiel (vt iam diximus) de cæleſti agat hierarchia, Ioannes de Eccleſiaſtica; concinnum fuit, vt in Ezechielis viſione, oculorum ſymbolum ad rotas (quę infimum denotant chorum) non ad animalia pertineret. Quia cuſtodum officium non Archāgelos aut ſuperiores alias hierarchias cōtingit. At in Eccleſiaſtica hierarchia, ad ipſoſmet Epiſcopos, qui angelorum ſuperiorum vices gerunt, animarum ſibi à Deo creditarum cuſtodia maximè incumbit. Quamobrem cōgruens valdè fuit, vt in Eccleſiaſtica hierarchia ſymbolum ſuperiorum angelorum, id eſt quatuor animalium plenum oculis appareret. Quòd ſi præter externos oculos, interna etiam lumina animalibus tribuamus; id indicabit eos, qui aliorum ſaluti ex officio incumbunt, non ideo in propriæ ſalutis curâ conniuère, ſed ſua vel minima defecta intento mentis obtutu perſcrutari.

Cur in Ezechiele oculi rotis, nō animalibus, affingantur?

De perfectione ſymboli rotarum dicere, ad interpretationem Apocalypſeos non ſpectat: dicemus de hac, diuino annuente numine, Ezechielis 1. Illud interim obſeruo; ex eo quòd Deus ad vrbis Ieroſolymæ vaſtationem, non archangelos ſolùm, aliosque ſuperiores choros, ſed angelorum etiā infimū chorum, (hoc eſt angelos cuſtodes) ducat; ex

A eo (inquam) haud obſcurè innui, illud Ieroſolymæ excidium in animarum bonum ac felicitatem ordinari, vt docet Eccleſiaſticus cap. 49. 10. *Ezechiel* (ait) *vidit conſpectum gloriæ, quam oſtendit illi Deus in curru Cherubim. nam commemoratus eſt inimicorum in imbre* (id eſt recordatus eſt vltionem de eis ſumere) *benefacere illis, qui oſtendunt vias rectas.* Attendat, quęſo, lector ad contextum: ex quo conſtat Deum in curru Ezechieli oſtenſo, ſuam oſtentaſſe gloriam: quia recordatus eſt ſæuientes turbines & ingentes aquarum imbres in hoſtes immittere; vt optimè de illis mereretur, qui per reſipiſcentiam & præteri-

B torum deteſtationem commiſſa ſcelera eluerent, & puriorem viuendi rationem deinceps inirent. Hic omnino videtur eſſe illius loci contextus; qui cum præcipuo ſcopo primæ illius Ezechielis viſionis mirificè conſentit. Itaque *benefacere*, græca phraſi idē eſt quod, ad benefaciendū. Atq; hæc fuit Ieroſolymitanæ vaſtationis intētio; ſcilicet vt magno Deus beneficio cumularet eos, qui ſua agnoſcentes flagitia, volūtariā pœnitentiā delerent. Id enim eſt oſtendere vias rectas; reapſe oſtēdere ſe à via praua diſceſſiſſe, & iter viā rectā ſuſcipere. Vide eandem phraſim, Iob 26. 3. *Prudentiam tuā oſtendiſti plurimā.*

C Et Eccleſiaſtici 9. 1. *Oſtendere malitiā doctrinæ nequā.*

Ieroſolymæ excidium in Ezechielis curru adumbratum ad veram animarum ſalutem ordinari.

SECTIO II.

De mira perfectione ſymboli quatuor animalium ad Apoſtolorum excellentiam.

Ex antecedenti ſectione, & latiùs ex primi c. notatione 5. ſupponimus, miram virorum Apoſtolicorum perfectionem, (quatenus Eccleſiæ principes ſunt, & diuinæ prouidentiæ in animarum ſa-

D lute adminiſtri) in quatuor illis virtutibus excellentiſſimis eſſe ſitam, Magnanimitate, Beneficentia, Æquitate, Sapientia: atque hunc virtutū quaternarium non ad libitum & gratis confictum, ſed ſeria ratiocinatione neceſſariò deſignatū. Supereſt igitur, vt probemus, ad harum quatuor virtutum ſymbola nihil potuiſſe magis aut proprium, aut elegās quàm quatuor horum animaliū figuras excogitari.

In quatuor Ioannis animalibus nitidè optimæ gubernationis virtutes præcipuas figurari.

De leone.

Ac primò, ad magnanimitatem atque animi fortitudinem exprimendam, ecquod potuit

E ſymbolum leone aptius reperiri? Expendantur, quæ de ipſius natura & proprietatibus, acerrimi naturalium rerum indagatores perſcribunt; & Plinius præſertim lib. 8. cap. 18. noteturque imprimis; in omnibus veterum numiſmatis, & ſtemmatum inſignibus, vbicumque leonem videmus expreſſum, hunc ei ſemper ſenſum attribui. De quo vide Antonium Auguſtinum dialogo 2. num. 31. & Choul de religione fol. 45. Eapropter Herculem frequenter (interdum etiam Cupidinem) & Magni Alexādri imaginem leonis exuuiis veſtiuit antiquitas.

F Huc confert id Prouerb. 30. 30. *Leo fortiſſimus beſtiarum ad nullius pauebit occurſum.* His adde ex Forerio Iſaiæ 5. 29. leonem ab Hebræis vocari לביא (lebi) quod nomen deriuatur à לבב (labab) quod ſignificat cor, propter ingens cor, robur atque animum, quæ leoni inſunt; iuxta id 2. Reg. 17. vbi de viro magnanimo dicitur, *cuius cor eſt ſicut cor leonis.*

Leo magnanimitatis ſymbolum.

De boue.

Deinde ſi leo, quòd inter cetera animalia robore ac fortitudine pręſtet, magnanimitatis ſymbolum

Bos ſeu vitulus beneficentiæ ſymbolum.

bolum iure gerit; perspicuum fit, animal illud, quod humanæ vitæ fuerit pro cæteris vtilissimum fore similiter optimum Beneficentiæ symbolum; ac proinde illius, qui suas omnes vires in hominũ commoda & vtilitates confert. Ad hoc ergo significandum nullum potuit animal magis idoneum inueniri, quàm bos seu vitulus, ex eoque genere congruentissimè electus est potissimùm vitulus; quippe qui in ea est ætate, quæ magno deinceps vsui & emolumento se fore pollicetur. Nemo autẽ nescit hanc animalium speciem, dum viuit, esse ad arandum & ad onera comportanda vtilissimam. Vide illud Prouerb. 14.4. *Vbi non sunt boues, præsepe vacuum est; vbi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bouis.* Ad hæc, lactis & butyri bubuli cui sunt ignotæ deliciæ? Iam post occisionem, quæ carnes bouinis aut vitulis solidius & communius suppeditant humano corpori alimentum? Quin etiam vel corium est hominum vsibus vtilissimum. His accedit huiusmodi animal non solùm viuum & occisum, sed tabidum etiam ac putridum summæ esse hominibus vtilitati. Vermes enim, quibus aliorum animaliũ putrefacta cadauera scatere solẽt, humano generi nullum afferunt emolumentum: qui verò ex vitulo seu boue putrescente generantur, quibus nos beneficiis cumulent norunt omnes. Hinc enim apes, hinc bombyces oriuntur, quorũ cõparatione reliqui omnes vermes inutiles valent appellari. Hi verò non vtiles vtcumque, sed vtilissimi sunt, & hominum commodis mirum in modum deseruientes. Apibus enim ceræ ac mellis beneficia; bombycibus omnia sericorum genera, quibus totus orbis redundat, secundùm Deum, debemus accepta. Quanta igitur consideratione, atque adeò admiratione dignum est, vtrumque hoc animantium genus ex vitulo corrupto iam & putrefacto procreari? De apibus id expresè docet Virgilius 4. Georgic. fin. & Plinius libr. 11. cap. 20. Vnde Græci apes appellant βουγενεῖς & βουγόνοι. De bombycibus autem idem cecinit Hieronymus Vida lib. 2. ad finem his versibus.

Bos non vluus modò, sed & occisus & corruptus humano generi vtilissimus.

Ex bobus putrefactis apes & bombyces procreari.

Sicut apes teneri reparantur cæde iuuenci:
Hic super accedit tantùm labor. Ante iuuencus
Bis denósque dies, bis denásque ordine noctes
Graminis arcendus pastu, prohibendus ab vndis.
Intereà in stabulis tantùm illi pinguia mori
Sufficiunt folia & lactenti cortice ramos.
Viscera vbi cæsi fuerint liquefacta, videbis
Bombycem fractis condensam erumpere costis,
Atque globos toto tinearum efferuere tergo.

Vterque poëta ad poëtici carminis concinnitatẽ, nonnihil fictionis addunt. Illud tamen nos docẽt, vermes ex iuuenci tabidi carnibus productos, esse aut apes aut bombyces; prout fuerit pastio, qua antea alebatur bos; & iuxta locorum etiam, temporum atque ventorum naturas. Quæ si vera sunt, vt multi hodie experimento edocti confirmant) quid quæso magis mirum, magisue summæ beneficentiæ depingendę aptum? Adde huc, non solùm ex hoc animantium genere bombyces & apes progigni; sed etiam nullam aliam eis originem esse videri. Docent enim Augustinus de Genesi ad literam cap. 14. & S. Thomas 1. p. q 72. absurdum esse dicere, creata fuisse ab initio à Deo animalia quæ ex mortuis animalibus generantur. Confirmat hoc Pererius libr. 11. in Genesim à simili; quia huiusmodi animalia non sunt ingressa in arcam Noë. Pro quo affert Abulensem, descenditque ad apes singillatim. Si igitur vitulo apes ac bombices, & vtilissimum vtrorumque fructũ debemus; potuitne quiquam vtilius ac beneficentius fingi?

A Iam, si ad mysticam philosophiam oculos conuertamus, quàm se hîc latus aperit campus ad perpendendum & assiduâ meditatione põderandum, quantũ homines cælesti illi vitulo debeamus, qui se pro nobis in cruce obtulit immolandũ? In quanto insuper illorum ære sumus, qui Christi amore succensi se consecrarunt, vt in generis humani beneficium, mystici vituli fierent per Christi imitationem? Symbolica autem isthæc bouis seu vituli significatio in antiquis numismatibus vsitata fuisse reperitur. Hæc enim est significatio iuuenci in multis Augusti nummis: & Antonius Augustinus dialogo 2. nu. 31. numisma quoddam adducit,

B vbi leo atque bos coniuncti cernuntur, Magnanimitatis proculdubiò & beneficentiæ copulatio.

Huius philosophiæ de boue ad beneficentiam applicatio.

De homine.

SEQVITVR tertium animal, id est homo; in cuius significatione nihil est, quod laboremus. Quẽ enim latet, in facie humanâ rationem & æquitatem indicari? Nec aliud præterea esse animal rationis & æquitatis particeps? Quare, cùm in animali aliquo ratio ac iustitia essent significãdæ; necessariò debuit illi hominis facies concedi. Ac in veterum quidem numismatis semper Aequitati humana tribuitur figura. Quòd si quisquam obijciat, Aequitati semper stateram in manu appingi, (vt notat Antonius Augustinus, dialogo 2. nu. 18.

C nonnullis ad eam rem allatis numismatibus antiquis.) Respondeo primum, vbi simul leo, vitulus, aquila & homo apponuntur; neutiquam opus esse statẽra. Nã ex collatione euidens est humanã faciẽ rationis & æquitatis esse symbolum, sicut leonem fortitudinis. Secundò dico, non deesse nobis in Apocalypsi stateram, quæ tertium comitetur animal, nósque illud dignoscere doceat. Hoc namque animal tertium, respondet sigillo tertio, eique aperiendo adest; Ioannémque accersit, vt contempletur eam figuram, quæ tunc ob oculos ponitur (capite 6.) vtpote rem ad ipsum animal spectantẽ; tertio autem sigillo resignato, prodit eques stateram manu tenens, vt insigne illud Beneficentiæ non possit in 3. animali desiderari.

Homo rationis & æquitatis symbolum.

D

De aquila.

QVARTVM denique animal, aquilæ faciem habet. ac licèt aquila soleat alioqui esse imperij & excellẽtiæ symbolũ; propterea quod super aues ceteras sese sublimi volatu attollat, nidúmq; suum in sublimi ponat: ceterùm huius symboli perfectio exigit, vt quemadmodum in leone Fortitudo, in vitulo Beneficentia, Ratio & æquitas in homine considerata sunt, tanquam præcipua quæ in illis eminent; ita etiam in aquila illud in primis inspiciamus, quod in ea eminet potissimùm. Id autem esse perspicacissimam oculorum aciem, expẽdit Plinius lib. 10. c. 3. *Clarissima* (ait) *oculorum acies.* Et infrà; *Implumes etiamnum pullos subinde cogunt aduer-*

E *sos intueri solem: & quos conniuentes animaduertunt, præcipitant è nido, velut adulterinos atque degeneres: illos autem, quorum acies firma contrà steterit, educant.* Ad magnam igitur sapientiam & prudentiam admirabilem significandam, quæ, quod aliorum obtutum præterit, facilè cernit, nemo non videat, quã aptum sit aquilæ symbolum. Hinc vulgatissima illa loquutio ortum habuit; qua, vt aliquem acri ingenio & perspicaci præditum significemus, eum aquilam appellamus. Hispanâ certè phrasi id frequentissimum est. Sed ad id vel maximè congruit aquilæ symbolum, vt cælestis sapientia denotetur. Nã aquilæ visus est acutissimus, & cũcta è sublimi

Aquila sapientiæ ac prudentiæ symbolum.

Perspicax aquila visu.

sublimi loco despicit, solemque lucis fontem intuetur aduersum. Proprium autem est cælestis sapientiæ, sapientiam terrenam quasi ex alto despicere, & super eam nimis editè volare. Hinc illud 1. Corinth. 3. 19. *Comprehendam sapientes in astutia eorum.* In cuius rei figuram, cùm virga Aaronis versa esset, in colubrum, *Vocauit Pharao sapientes & maleficos* (Exodi 7. 10.) *& fecerunt etiam ipsi per incantationes Ægyptiacas & arcana quadam similiter: proiecerunt, singuli virgas suas, & versa sunt in dracones. Sed deuorauit virga Aaron virgas eorum.* Quod ergo voluit Deus in admirandâ illâ virgâ figurare; id etiam suo modo figuratur in eo, quod refert Plinius lib. 10. cap. 3. *Aquilarum* (inquit) *pennæ, mistas reliquarum alitum pennas deuorant.* Ad id verò, quod sapientium est proprium; silere scilicet & operari; mirificè aptatur, quod de aquila nigra, quæ præcipua est inter aquilas) refert ibidem Plinius, *Sola sine clangore sine murmuratione.*

Aliarum auium pennas ab aquilæ pennis admistis deuorari.

Præterea Apocalyps. 8. 13. dubium non est, quin aquila symbolum sit cælestis sapientiæ. Ea enim est, quæ videt famem, bellum, ac pestem, esse minoris momenti supplicia; si cum spiritualibus suppliciis comparentur. In quo sensu accipiẽda sunt verba illa Christi (Matth. 24. 8.) *hæc autem omnia initia sunt dolorum.* Ideóque, cùm cap. 8. Apocalyps. tẽporalia supplicia sint expressa, quæ Deus fuerat Iudaico populo minitatus: vt expendatur deinde, quãtò sint horribiliora spiritualia supplicia, quæ deinceps erant enumeranda: ait textus; *& vidi, & audiui vocem vnius aquilæ, volantis per mediũ cælum, dicentis voce magna, væ væ væ habitãtibus in terra.* Addit verò Ioannes tria illa væ tribus extremis plagis respondere, nimirum *cordis desiderio, iræ furiis, & obstinationi in peccatis.*

Aptissimum igitur est aquila sapientiæ cælestis symbolum. Altera autem imperij & excellentiæ significatio, cum sapientiæ significatione facilè componitur. Nam vt rectè Horatius lib. 1. epist. 1. ad Mæcenatem:

Ad summum sapiens vno minor est Ioue, diues,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

De applicatione quatuor animalium ad singulos Apostolos.

Quatuor isthæc animaliũ symbola singulis Apostolis aptari.

Vidimus hactenus, quàm sint opposita quatuor animalium symbola, leonis videlicet, vituli, hominis & aquilæ, ad quatuor illas virtutes adumbrandas; in quibus summa principis perfectio sita est. Vnde ad nouorum principum absolutam perfectionem innuendam, id est, Apostolorum & eorum successorum, quos Deus Ecclesiæ Christianæ præfecerat; congruentius symbolũ reperiri nequaquam potuit. Et quamuis per accõmodationem non ineptè quatuor hæc animalia Euangelistis dispertiantur; ita vt vni leo, vitulus alteri, alij homo, aquila alij attribuantur: propria tamen eorum significatio est de omnium Apostolorum, nec non singulorum perfectione. Nec est, cur hoc alicui nouitatem & insolẽtiam redoleat. De Elia enim, déque Elisæo, de vnoquoque seorsum ait scriptura, *Currus Israel & auriga eius.* Si ergo vni eidemq; Prophetæ apprimè conuenit currus & aurigæ symbolũ; quid mirũ eidem Apostolo quatuor animalium symbola congruere propter quatuor illas (de quibus suprà dictũ est) optimæ gubernationis virtutes; Deinde; cur erit mirandum in hac repræsentandi ratione accidere, quod in stemmatum insignibus siue scutis frequentissimè fieri videmus? in vno nempe scuto diuersa apponi animalia, non vt personas diuersas indicent; sed vt varias eiusdẽ personæ, cuius est illud insigne, perfectiones. Nec primus ego sum, qui quatuor animalium symbola omnia singulis Apostolorum applicem. Ambrosius enim cap. 6. in expositione primi sigilli sic habet, *Quatuor animalia sunt Ecclesiæ Doctores, & eandem significationem habet primum animal, quam & secundum, tertium & quartum.* Ecclesiæ autem Doctorum nomen Apostolis & viris Apostolicis per excellentiam congruere perspicuum est. Quod autem Ambrosius ait eandem esse significationem leonis, vituli, aquilæ & hominis, distinctionem personarum negat, non peculiarium in eisdem personis rationum siue virtutum.

Dionysij Areopagitæ mẽs de quatuor animalium symbolis.

Nostræ quoque expositioni manifestè fauet Dionysius de cælesti hierarchia cap. 15. vbi grauiter & sapienter docet, quatuor Ezechielis animalia, principum hierarchiæ cælestis esse symbola; & quatuor facies (leonis, vituli, aquilæ & hominis) non deseruire ad personarum distinctionem innuendam, sed ad denotandas cælestium principum perfectiones & excellentias. Hac ergo Dionysij institutione ita præmissa (quæ certa planè est, & à beato Paulo ipsius institutore accepta) cùm euidens sit Apocalypsin ad hierarchiæ cælestis imitationem de Ecclesiastica agere; necessarium est, vt animalium quaternarius, cuius Apostolorum tribuatur, & singulorum perfectiones prædicto modo designet. Ac licèt Dionysius fœcundissimo illo, quo pollebat ingenio, quatuor facierum singulis, plurium virtutum significationem accommodet: anteponet tamen (quis dubitet?) in animali quolibet eam significationem, quæ magis aptè cum ipsius naturâ cohæret. Nec dubium esse potest, quin in leone, Fortitudinis symbolum emineat; Beneficentiæ, in vitulo; in homine, Aequitatis ac rationis; in aquila, verò Sapientiæ. Quamobrem Dionysius ipse loco superiùs notato, inter alia perspicuè ait, in leone figurari *vim robustam & indomabilem*; in boue, *vim salutarem, qua spirituales sulcos scindit cælestibus imbribus accipiendis*; in aquila, *vim illam singularem speculandi atque intendendi liberè & directè, in nullam partem aciẽ luminum flectendo.* & paulo antè dixerat, *humanâ formâ significari rationis vim.* Hęc Dionysius; cuius verbis quid aptius ad nostram confirmandam explicationem optare possem, omnino non video. Præsertim, cùm iuxta eiusdem Dionysij philosophiam seu potiùs Theologiam, Ecclesiastica hierarchia cælesti respondeat; & Episcopi ac sacerdotes sint etiã angeli. Sic enim ille philosophatur c. 12. de cælesti hierarchia: cui consonant Augustinus tomo 6. libro 12. contra Faustum. & Manichæum, cap. 26. & tomo 8. Psalm. 44. in illo versu, *Propterea vnxit te Deus.* & Beda in explicatione Genesis ca. 28. qui in Iacobi scala, angelos illos ascendentes & descendentes, de Euangelij concionatoribus intelligunt, quod est proprium Apostolorum & eorum successorum munus.

Sophronij et & aliorum sententia de eorundem animalium symbolo.

Facit etiam nobiscum Sophronius; qui ait per quatuor animalia denotari noui testamenti patres. Qui autem sunt noui testamenti patres, nisi Apostoli & viri Apostolici? Consentit etiam Galfridus (cuius expositionem referunt Viegas & Pererius) qui in animalium quaternario contendit omnes Ecclesiæ Prælatos repræsentari. Atqui præcipuos Ecclesiæ Prælatos esse Apostolos & Episcopos, manifestum: ceteris autem idem symbolum conuenit per analogiam, quatenus Apostolorum participant principatum. Præterea proximè ad nostram expositionem accedunt, qui virtutes eas, quæ in viris Apostolicis effulgent, hisce quatuor animalibus dispartiunt; licèt distributio, quam afferunt, non sit fortasse ita ad amussim excogitata. In his est Philastrius libr. de hæresibus

hæresibus §. de quatuor animalibus; qui per hominem ait significari cælestem scientiam; per vitulum laborem fortem & pertinacem concertationem; per aquilam volatum sublimem, &c. Similia ferè Sophronius oratione de excellentiâ angelorum (tom. 2. Bibliothecæ fol. 1032.) qui quatuor facies exponit de vi ratiocinante & irascente, de fortitudine & cælesti celsitudine. Concordât Origenes & Nazianzenus qui ad quatuor animæ vires referunt quatuor animalia; & leoni tribuunt irascibilem, homini rationem. Adstipulatur Andreas in primi sigilli apertione; vbi ait, per leonem significari imperterritam Apostolorum fortitudinem, quamuis in ceteris animalibus ipsius expositio non videatur adeò cohærere.

Quid Hieronymus & Ambrosius eadem de re senserint.

Fauent etiam nobis Hieronymus & Ambrosius; qui quatuor his animalibus existimant quatuor virtutes cardinales exprimi; leoníque fortitudinem adscribunt. In eo enim, quòd quendam virtutum quaternarium per quatuor animalia designari putant, nostræ interpretationi viam aperuerunt. Cúmque de principum virtutibus sermo sit, facile est aduertere, explicationem non fuisse referendam ad virtutes eas, quas cardinales vocant, prout vniuersis hominibus probis cõmunes sunt; sed ad eas, quæ sunt principum maxime propriæ. Illi itẽ, qui per hæc quatuor animalia plagas mundi quatuor denotari aiunt, ne in diuersa nimis ac disparata videantur ferri; ita sunt, opinor, explicandi, vt in Ezechiele per quatuor animalia denotentur angeli quatuor, quibus quatuor mundi plagarum cura incumbat; ac proinde in Apocalypsi per quatuor animalia indicentur Apostoli; qui in quatuor orbis partibus, hoc est, in toto terrarum orbe, Christi Euangelium disseminarunt.

Communis quoque multorum Patrum expositio, quæ quatuor animalia Euangelistis quatuor distribuit, congruenti quadam accommodatione nititur; si illud esse certissimũ præstituamus, Euangelistas nempe omnes, viros Apostolicos fuisse. Sic enim eorum cuiuis leonis iuxta, vituli, hominis & aquilæ symbola iure debentur; quæ omnibus Apostolis ac viris Apostolicis communia sunt. Ac deinde peculiaris ratio prætereà non deest, vt singulis hoc symbolum potius, quàm illud applicetur; siue propter Euangelij sui exordium; siue quia magis ex professo ad aliquod Christi mysterium descendit; siue ob specialem aliquam prærogatiuam ad virtutem aliquam ex illis quatuor spectãtem. Hæ tamen accommodationes non à primaria Apocalypseos expetuntur intentione, quæ vnicuique Euangelistæ, seu viro Apostolico omnia illa quatuor animalium symbola tribuit. Et sanè omnibus Apostolis ac viris Apostolicis congruit esse Euangelistas, id est Euangelij promulgatores: nec minùs Euangelistæ nomen promeretur Paulus quàm aut Lucas aut Marcus. Speciales autem accommodationes non adeò firmo fundamento solidantur: vt facilè commutari non valeant; vt satis apparet in opinionum, quæ circumferuntur, varietate de singulis animalibus non eodem modo inter 4. Euangelistas distribuendis. Nec enim leo ab omnibus eidem accommodatur. Et idem de ceteris dico. In quo, vt verum fatear, non multum momenti est.

Præcipuas quatuor Prouidentiæ partes in quatuor animalibus symbolicè figurari probatur.

Atque vt aliis supersedeam opinionibus, quæ cum nostra facilè conciliari possent; illud tantum assumo: quod Pradus ex Polychronio refert, videlicet quatuor animalia esse Prouidẽtiæ symbolum. Verisimilè ille quidem. Non quod animalia eas directè virtutes repræsentent, quas diuina in se

A contineat Prouidentia: sed quòd eorum virtutes designent, qui sunt Ecclesiæ principes, & diuinæ ipsius Prouidentiæ administri. Hæ itaque Dei ministrorum virtutes, vtpote quæ à diuina supremi principis prouidentia deriuãtur, iure optimo concipiuntur, veluti quædam ipsius Dei insignia siue stemmata: proptereà quòd admirabilis in eis effulgeat imitatio præcipuarum virtutum, in quibus diuinæ Prouidentiæ perfectio sita est. Atque hac ratione, viri Apostolici rectè considerãtur vt Cherubini, Dei Prouidentiæ currum trahentes, noménque Dei ipsius portantes, (vt de Paulo dictum est Actuum 9. 15.) & in semetipsis, veluti in expressa imagine, Altissimi Prouidentiæ perfectionẽ toti orbi proponentes: quod est esse regios Dei Prouidentiæ insigniferos. Et verò, si præstantem animi fortitudinem perpendamus, quam Spiritus sanctus viro Apostolico suggerit, vt in vastissimas Ethnicorum prouincias ac regna solus penetret, quò eas suaui iugo Christi subiiciat; manifestè perspicitur pectus illud indomitum, robur illud animi, inuictámque constantiã, nihil terrestre aut humanum, sed merum Christi præsidium opémque redolere. Si autem effusam beneficentiam consideremus, qua quispiam ex viris hisce sanctissimis communi

C sese hominum vtilitati dicat, & consecrat; nullum vt laborem subterfugiat, nulla vt pericula non subeat, quò se totum in animorum salutem impendat: hunc certè misticum vituli vigorem, hanc animi humana despicientis fortitudinem, Christo Iesu referri debere acceptam, quis non videat? Porrò si summa pondereturæquitas, qua Apostolicus vir officia, magistratus & quidquid suæ curæ incumbit, non impotenti animi affectione & impulsu abreptus, sed vna ratione & consilio ductus merentibus, nec optantibus distribuit; huiusmodi æquitatem & incredibilem in summa potestate rerum omnium modum à perenni etiam &

D inexhausto Christi redemptoris nostri fonte dimanare satis constat. Si denique seriò examinemus admirabilem ac planè diuinam gubernandi rationem & cæleste consilium, quæ Deus viris Apostolicis communicat, vt quod diuini obsequij est, aggrediantur strenuè, constanter prouehant, & feliciter assequantur; hæc cælestis aquilæ facies, hoc admirabilis sapientiæ decus & ornamentum nonne ab ipso Christo ducunt originem? Hæc igitur clausula esto, Iesu Christi spiri-

E tum (qui leo, vitulus, homo & aquila per excellentiam est) præcipuum atque adeo vnicum esse auctorem, qui viros Apostolicos leonino robore, vitulina beneficentia, æquitate humana, aquilina perspicacitate penitus implet.

Ex aliorum Apocalypseos locorum collatione idem assumptum roboratur.

Quamobrem magna nostræ interpretationis confirmatio petitur ex eo, quod c. 6. narratur in quatuor primis resignandis sigillis accidisse (in quibus quatuor præcipui diuini Prouidentiæ spiritus, qui latebãt, reserantur. (Ad primi enim sigilli resignationem, Ioannem appellat leo, eique dicit, *Veni & vide*: ad secundum vocatur à vitulo: ad tertium

F ab animali tertio faciem humanam habente: ad quartum denique accersitur ab aquila. In quo liquidò apparet, quantâ inter sese proportione quatuor animalia, primorũ 4. sigillorum mysteriis respondeant: & quàm rectè animi magnitudo, quę in viris Apostolicis innitescit, nos inuitet ad Dei fortitudinem & magnanimitatem contemplandam: & similiter eorum beneficentia ad summam nos diuinæ Prouidentiæ beneficentiam cognoscendam alliciat. idémque de ceteris dictum esto. Quare & leonis significatio respondeat necesse est

 signi

ſignificationi arcus & ſagittarum primi ſigilli: qui- A bus innuitur (vt ibi videbimus) ingens illius fortitudo, qui corda hominum traſfigit, & fidei Chriſtianæ ſubiicit. Similiter etiam neceſſarium eſt, tertij animalis ſignificationẽ cum ſignificatione ſtateræ, quæ in tertio apparet ſigillo (id eſt rationis & æquitatis) conſentire. Atqui idem eſt de reliquis aſſerendum.

Concludo igitur, & lectori expendendum relinquo, quàm ſit veriſimile quatuor animalium ſignificationem non eſſe aliam, quàm virtutes prædictas in viris Apoſtolicis prælucentes. In ſymbolis porrò (vt aliàs diximus) nullum eſt abſtractorum à B concretis diſcrimen. Itaque eo ipſo, quòd leo, vitulus, homo & aquila, Apoſtolorum Fortitudinẽ, Beneficentiam, Æquitatem & Sapientiam denotent; planum fit, animalia ipſa eorum Apoſtolorum eſſe ſymbola. Quemadmodum duo parui Cherubini, qui ad Dei thronum facti ſunt, angelos & homines ſanctos adumbrant; quorum in animis Deus ſedem habet. Sunt enim ſapientiæ & ſanctitatis ſymbola: quæ duo & angelos & hominum ſanctiſſimorum mentes Dei thronum cõſtituunt. C Atque hæc collatio à duorum Cherubinorum ſignificatione petita maximopere animalium ſignificationi percipiendæ conducit. In iis enim alluſio eſt proculdubio ad templi Cherubinos & ad Ezechielis animalia.

Ex ipſis autem Ezechielis animalibus validum etiam deſumitur argumentum ad probandum quatuor animalia eſſe ſymbolum non diſcriminis, quod inter viros ſanctos eſt, ſed quatuor diuerſarum virtutum, quæ viris Apoſtolicis ſunt communes. Ezechiel enim in animalium ſingulis quatuor illas facies leonis, vituli, hominis & aquilæ conſpexit. D Non igitur propria ſignificatio eſſe poteſt de miniſtrorum Dei diſcrimine, ſed de diuerſis virtutibus, quæ in eorum ſplendent ſingulis. Cur verò Ioanni ſingula ſint monſtrata animalia ſingulas facies habentia, Ezechieli verò ſingula cũ quaternis faciebus, infrà Deo fauente explicabimus.

Verùm ſapientia in paruis Cherubinis figurata, ſit eadem, quæ per aquilam adumbratur.

Sed prius quàm hac me ſectione expedio, velim ſcrupulum tollere, qui lectorem fortaſſe punget. Diximus in ſuperioribus ſignificationem duorum paruorum Cherubinorum, qui Dei thronum componunt, eſſe ſapientiam & ſanctitatem eorum, in quibus Deus ſedem habet: adhæc, per qua- E tuor animalia indicari Fortitudinem, Beneficentiam, Æquitatem & Sapientiam hominum Apoſtolicorum. Vtrùm eadem eſt ſapientia, quæ in altero Cherubinorum & in quarto animali figuratur, an non? Reſpondeo, non eandem ſapientiam, ſed diuerſam ſignificari. Etenim ſapientia, quę ſanctitatis eſt comes, intellectus perfectionem in vera Dei cognitione reſpicit. Sunt enim veluti duæ ſorores, perfectio mentis, quæ in vera Dei cognitione ſita eſt; & perfectio voluntatis, quæ ad Dei ipſius amorem reducitur. Atqui binæ huiuſmodi F perfectiones, dubium non eſt, quin homini cuilibet ſancto inſint; licèt electus à Deo non ſit ad aliorum ſalutem procurandam; ſed ſolùm ad incumbendum propriæ. Sapientia autem, quæ inter perfectiones principis quà princeps eſt, annumeratur, illa profectò eſt, quam Iſaias illis verbis expreſſit, *Admirabilis conſiliarius*, de quo diximus c. 1. notatione 5.

SECTIO III.

In qua noſtra de quatuor animalibus explicatio confirmatur à duobus antiquis Romanorum ſignis, & ab inſigni Arij Lacedæmoniorum regis; cui comparatur inſigne Sanctiſſimi Domini Noſtri Pauli Quinti.

1. Duo antiquorum inſignia ad noſtra ſententia confirmationem.

VIdimus, quàm apta ſymbola ſint, Fortitudinis, leo; Beneficentiæ, vitulus; Rationis & æquitatis, homo; Sapientiæ & conſilij aquila. Hoc ergo ipſum placuit confirmare productis duobus Romanorum ſignis antiquiſſimis; in quibus eadem quatuor animalia ad ſimilem ſignificationem vſurpata fuiſſe apparet bina & bina. Affert duo hæc antiqua ſigna ſiue inſignia Stephanus Pighius in ſuis Reip. Romanorum annalibus: eſtque alterum illorum gryphus; quem tametſi non deſuerint antiqui Scriptores (quos refert Plinius) tantæ ſimplicitatis, vt ſibi perſuaſerint, eâ figurâ, qua ſolet depingi, veri eſſe animalis genus, aurum eruens & ab Arimaſpis ſeruans; certum tamen eſt, eam figuram & narrationem excogitatam fuiſſe (vt & alias pleraſque fabulas) alicuius reconditæ ſignificationis gratiâ. Quid verò aptius, quàm vt coniunctio illa leonis & aquilæ inuenta ſit ad ſignificandam coniunctionem ſapientiæ & fortitudinis. Huic cogitationi congruit, quòd anterior corporis pars ſit aquilina, poſterior leonina. Neq; enim pręire debet fortitudo & ſubſequi ſapientia: ſed contrà potiùs. Cohærent etiam cum ſapientiæ ſignificatione inſignes illæ aures, quæ aquilino gryphi capiti affictæ ſunt. Tũ quia auditus eſt ſenſus diſciplinæ: tum etiam quia decet ſapientem Principem ſuis conſiliariis attentas præbere aures. Fabula autem de auro eruto & cuſtodito facilem habet & conuenientem explicatum: nimirum veriſſimam felicitatis ac ſecuritatis reip. cauſam eſſe coniunctionem ſapientiæ & virtutis.

Alterum inſigne gryphus.

2. Alterum, facies humana in vituli corpore, Romanorum olim coloniarum inſigne.

Tranſeo ad alterum Romanorum ſignum, quod eo libro refert idem auctor: ac fuiſſe ait, humanas facies in corporib. vitulorũ; datúmq; hoc inſigne, Romanorũ coloniis; eiuſmodi boum ſeu vitulorũ vel picto, vel ficto iugo; in quo vtrique animali eſſet facies humana; alteri virilis, alteri fœminea. Aptiſſimum ſanè ſymbolum ad eam ſignificationem, cui accommodatum fuiſſe apparet: nempe colonias non aliter bene fundari atque conſtitui, non aliter creſcere & augeri, quàm æquitati; & beneficentiæ cõiunctione; hoc eſt, mutuis ciuium inter ſe tum iuſtitię, tum charitatis officiis; nulliúſque laboris tergiuerſatione, quẽ iuris pręſcriptio, atque communis reipub. vtilitas exigat. Affictæ quoque ſunt caudæ eiuſmodi vitulorum in ſpicas deſinentes: vt intelligeretur cuiuſmodi ſint fines & fructus eius laboris, qui pro reip. bono ſuſcipitur; atque eius induſtriæ, quæ rationi & æquitati deſeruit. Ex his enim magnam reip. felicitatem & quaſi vbertatem prouenire, ſpicarum ſymbolo denotatur. His addo, ex apta coloniarum ſymboli ſignificatione colligi poſſe, Minotauri figuram, (quem Ouidius appellat,

Semibouemq; virum, ſemivirumq; bouem;

& qui inter Romanorum inſignia numeratur à Plinio libr. 10. c. 14.) initio fuiſſe ad eandem ſignificationem excogitatam; licèt poſteà anili fabulâ veritas obſcurata, aut etiam fœdata fuerit. Et vtcumque id ſit, ſaltem in prioribus illis duobus Romanorum ſignis, habemus coniuncta quatuor Apocalypſeos animalia, ſignificatione nó abſimili. Et fortaſſe à vero non longè aberrauerit, qui ſuſpicatus fuerit, Ethnicos aut à Salomonis teplo, aut ab

ab Ezechielis prophetiâ desumpsisse huiusmodi symbolorum vsum, quem posteà variè commutarunt. Scimus enim à libris sacris scrutatas fuisse Gentes similitudines simulacrorum suorum; vt habetur 1. Machab. 3. 48.

3. *Duplex aliud veterū insigne pro sapientia per aquilam figurande.* Quoniam verò inter quattor animalia, nobilissimam habet aquila non solùm significationé, sed etiam locū (neque enim vacat mysterio quòd facies aquilæ visa sit ab Ezechiele supra ceteras facies liceat mihi, (interpreti eius, cui inter Euangelistas insigne aquilæ accommodari solet) duo etiam alia prisca signa siue sigilla prædictis addere; in quibus excellentior aquilæ locus ad sapientiæ atque consilij præstãtiam, referendus videtur. Horum alterum excepti ex Dactylotheca Abrahami Gorlæi, aññulo 111. vbi videre est, in antiquissimo quodam sigillo, figuram aquilæ supra vituli faciem insistentis cum sequenti inscriptione,

IOVI OPTIMO MAXIMO, SACRA.

Ac iam facile est diuinare, quid tribuere Ioui voluerit illius symboli inuentor; videlicet, beneficia illius esse maxima. sed sapientiam omnia moderantem longè maiorem. Propterea enim aquila, quasi longè præstantior, posita est superior vituli facie.

4. *Arij Lacedæmonū regis insigne: eiusq; cū S. D. N. Pauli V. stemmata accommodatio.* Expressior tamen erat aquilinæ præstantiæ significatio, in altero sigillo, cuius meminit Iosephus 12. Antiquit. cap. 5. Vbi, cùm mentionem fecisset illius epistolæ, quam Arius Lacedæmonum rex ad summum Iudaici populi Pontificem Oniam scripsit; eam nempe, quæ habetur 1. Machab. 12.) subdit, ex ipsius epistolæ autographo constare, *eam fuisse obsignatam aquilæ sigillo draconē tenentis vnguibus.* De quo symbolo nihil verisimilius occurrit, quàm eo sigillo voluisse Arium gloriari in vera filiorum lucis, seu filiorū Dei sapientia, quæ de diaboli ac filiorum huius sæculi astutia triũphat. Nam præterquam quòd hæc est aptissima illius symboli significatio; ex illa eadem epistola constat, quàm gloriosum sibi duceret Arius, agnatum esse populi Hebræorum, vt pote ab Abrahami quoque stirpe generatum. Ex quo coniectare licet, illum insignia sua, ad Iudæorum consuetudinem accommodasse: hoc est ad sacræ Scripturæ vsum in symbolis aquilæ atque draconis. & forsan hac ipsa de causa, ad Pontificem Iudæorum scribens, non contentus epistolam eo obsignasse sigillo, id ipsum disertis verbis expressit, vt tradit Iosephus.

5. *Insigne S. D. N. Pauli Quinti.* Sed siue hac, siue alia de causa id fecerit Spartanus rex Arius; per occasionem sigilli illius libet nunc mihi obiter ac reuerenter cum illius sigillo conferre insigne Domini Nostri Pauli Quinti, qui in principis Apostolorū throno sedet, quo tẽpore hæc à me scribũtur; cui meū ipse opus supplex offerre, iam animo destinaui. Neq; verò in hac interpretatione symbolorū, quæ in eius insigni visuntur, longè admodū à meo instituto digrediar. quia tam aquila, quā draco, quibus Pontificis nostri cõstat, insigne, inter Apocalypseos symbola semel & iterum locū habet. Atque vt non aliter in Domini nostri Pauli stemmate siue insignia me illa accipiãtur, quàm in Ioannis Apocalypsi, non leui fortasse ducor coniecturâ. Rationi enim consentaneum videtur, vt Christi Domini Vicarius in symbolorum suorum significatione credatur sacræ Scripturæ consuetudini se conformare; & Apocalypseos præsertim, quæ est Romanæ Ecclesiæ adeò gloriosa.

Primum ergo in Domini Nostri Pauli insigni facilè agnoscitur imitatio eius sigilli, quo se vsum fuisse testatur apud Iosephum Arius Lacedæmonum rex. Quòd enim aquila suprà depingitur, draco subter; manifesta est triumphi, quem aquila agit de dracone, repræsentatio. Atque eòdem sine dubio spectabat sigillum Arij. Porrò inimicitiæ inter aquilam & draconem ex naturalis historiæ scriptoribus notæ sunt satis. *Acrior est cum dracone aquilarum pugna,* (ait Plinius libr. 10. cap. 4.) *multoq; magis anceps, etiamsi in aere. Ova hic consectatur aquilæ auiditate malefica. At illa ob hoc, rapit vbicumque visum. Ille multiplici nexu alas ligat: ita se implicat, vt simul decidat.* *Aquilæ & draconis pugna.* Hac igitur de causa ab Ario cælata est aquila draconem discerpens vnguibus. Verùm in ea pugnæ imagine aliquid est, quod videri possit ipsi aquilæ incommodum. Illa enim quasi luctæ repræsentatio & vnguium impressio, quamuis aquilã superiorem atque triumphantem ponat ob oculos; nonnihil tamen illã implicat & quasi conserit cum dracone. Ex quo efficitur, vt videri ipsa possit, vel aliquid subiisse periculi; vel ab impuro draconis sanguine fuisse nonnihil sordidata; vel pestilenti halitu, quem ille efflare intelligitur, nõnihil affecta & offensa. Quare vbi aquila nõ regis alicuius bellatoris futura erat insigne, sed symbolum egregiæ sapientiæ cælestisque consilij, quo Christi Vicariū maximè decet ornari, vt eiusmodi sapientiæ victoria de inimica draconis astutia non solùm iusta esse adumbretur, sed ipsi etiam aquilæ adeò gloriosa, vt se illi draco ante congressum videatur omnino subiecisse; & neque illa aut contagione aliquâ cõtaminata, aut inquinata sordibus, aut periculi timore perculsa fuerit; ad perfectam huius puritatis & immunitatis cum absolutissima victoria cõiunctionem significandam, singularis consilij fuit, id interesse inter Arij regis sigillum & Sanctissimi Domini nostri Pauli insigne; vt in hoc non solùm aquila superior esse cernatur, sed etiam adeò sublimis; vt draco ei neque se vllo pacto implicare possit, neque impedire, vt victoriæ honor sit omnino intaminatus, absque vlla cælestis serenitatis perturbatione: quasi aquilæ istius vmbra satis fuerit ad deterrendum draconem atque triumphandum.

Ad hæc; quamuis draconis symbolum, dæmonis astutiam malitiámque designet primùm; hæc ipsa tamen significatio facilè ad hæreticos extenditur ipsius filios atque ministros; de quibus egregiè triumphat aquila magnarum alarum. Quòd si iam hæreticorum astutia atque nequitia fraudibus instructa eò processerat, vt inflato collo, tumidisque ceruicibus, hoc magis sæculo, quàm vnquam alio, aduersus Petri successores se impudenter attollere auderet: atque acerbitatis suæ virus apud stultos euomens, eo veneno Apocalypseos figuras inficere expeteret, illisque per eam insaniam ad blasphemias accommodatis siue detortis, Romanæ Ecclesiæ confideret se valde nocere posse, sacri libri obscuritate abutendo, ac eius verba in Romanorum Pontificum dignitatem contorquendo; *Hæreticorū amentia figuris Apocalypticis abutentium.* dum persuadere conatur septenorum capitum belluam, Gogique & Magogi figuram non aliud esse, quàm gryphos & ænigmata Papatum designantia: si hoc (inquam) sæculo ad eam insaniam hæreticorum effrænatus & præceps furor progressus erat; liceat ei, qui demonstrare contendit nullum esse sacræ Scripturæ librum, qui Ecclesiæ Romanæ ac sedi Apostolicæ tantùm faueat, quantùm Apocalypsis; nullum, qui aduersus insanas illas hæreticorum blasphemias acrius bellum gerat, liceat (inquam) ei, lætari & exultare; quòd, cùm diuina Prouidentia videatur hanc Apocalypseos interpretationem Pauli Quinti Pontificatui reseruasse; ipsius quoque Pontificis insigne triumphare hæreseos significationi apprimè quadret. Vidimus

enim, quàm aptè adumbretur eo insigni nobilis aquilæ de hæreticorum astutia triumphus. Cui rei mirificè concinit fælicissimum illud augurium de aquila serpentis victrice atque adeò victrice, quod M. Tullius lib. 1. de diuinatione in ciuis sui Marij commendationem, his versibus eleganter tradit;

Hic Iouis altisoni subitò pinnata satelles,
Arboris è trunco serpentis saucia morsu,
Ipsa feris subigit transfigens vnguibus anguem
Semianimum, & variâ grauiter ceruice micantem.
Quem se intorquentem lanians, rostróque cruentans,
Iam satiata animos, iam sauos vlta dolores,
Abijcit efflantem, & laceratum affligit in vnda;
Séque obitu à solis nitidos conuertit ad ortus.
Hanc vbi præpetibus pennis, lapsúque volantem
Conspexit Marius, diuini numinis augur,
Faustáque signa suæ laudis, reditúsque notauit;
Partibus intonuit cali Pater ipse sinistris.
Sic aquila clarum firmauit Iuppiter omen.

Adhæc; si Apocalypsis de nouo ita exponatur, vt hæreticorum furori frangendo nihil aptius excogitari, aut optari etiam potuisset; cùm hæc sacra reuelatio eleganter comparetur ouo aquilino, cui exsorbendo vehementer inhiabat draco; ac genuina interpretatio sit veluti quædam exclusio & animatio eius vitæ, quæ sub oui putamine latebat abscondita; mirificè conuenit, vt triumphus & exultatio aquilæ, draconisque depressio atque confusio, ambæ res ad eiusmodi interpretationem Apocalypseos, qualem ego afferre opto, pertineant. Quid enim aptius, quàm exultare atque triumphare aquilam, eo quòd excluso iam & roborato pullo, qui latebat in pulcherrimo ouo (de quo erat illi dimicatio cum dracone) non solùm frustrata sit draconis spes; sed aquilæ etiam potentia nouo cum fœtu, parentis inimicitias acerrimè persequuturo, robustior effecta sit? Hæc & reuerentiæ causâ erga Christi Vicarium; & vt meæ quoque spei fauorem, tum cogitare, tum scribere visum est. Atque hoc ipsum cogitabam, cùm figurâ sermonis ad beatum Ioannem conuersa carmine illam affari ausus sum initio huius operis, accommodato illi Sanctissimi Domini Nostri Pauli insigni.

SECTIO IV.

De ratione conuenientiæ & differentiæ inter animalia Ezechielis & Ioannis; in iis præsertim, quæ ad facies spectant.

SECTIONE 2. prioris commentarij probatum est, Ioannis & Ezechielis animalia aliquot in rebus inter se conuenire, in aliis verò differre. Oportet ergo in præsenti tam conuenientiæ, quàm discriminis rationem reddere. Duo verò sunt potissimùm, in quibus cõsentiunt. Primum, quòd vtrisque sit humanum corpus & alatum, ad Cherubinorum templi imitationem. Alterum, quòd Ezechielis animalia habeant facies leonis, facies vituli, facies hominis, & facies aquilæ: atque eædem facies in Ioannis animalibus reperiantur. Differentiæ autem sunt non minùs sex. Prima; quatuor facies omnes vidit Ezechiel in animalibus singulis; Ioannes verò in singulis tantùm singulas; præterquam quòd Ezechielis ordo enumerandi nonnihil à Ioannis ordine diuersus est. Quin apud eundem Ezechielem alius est capite primo, & alius capite decimo. Secunda; Ezechielis animalia vitulinis plantis; at animalia Ioannis humanis constant pedibus. Tertia; Ioannis animalia, quemadmodum

Sex discrimina inter Ioannis & Ezechielis animalia.

A & Isaiæ Seraphini, habent alas, quibus tegant vultus; Ezechielis, non item. Quarta; Quatuor sunt manus singulis Ezechielis animalibus, cùm Ioannes in suorum singulis binas tãtùm viderit. Quinta; Illa, id est, Ezechielis animalia scabellum pedum Dei super capita habent; hæc verò Ioannis sunt in ipso Dei throno, & in circuitu throni. Sexta denique; Ioannis animalia oculis sunt vndique obuallata; non tamen visa ab Ezechiele, de quo tamen discrimine suprà diximus.

Conuenientia inter eadem Ioannis & Ezechielis animalia.

Venio in primis ad conuenientias. Et quidem
B circa primam, si per quatuor animalia (vt dictum est) significantur quatuor illæ perfectissimæ gubernationis virtutes; videbatur fore congruentius, vt omnibus hisce animalibus humanum corpus inesset. Fortitudo namque in integro leone meliùs, quàm in sola leonis facie videtur exprimi. Atque idem de ceteris dici potest. Et confirmatur, quia in symbolis aliis ac hieroglyphicis, ad fortitudinis significationem non sola leonis facies, sed integra eius effigies vsurpatur. Quin & in sacris Literis ad animi indicandam fortitudinem sæpè tota leonis figura ponitur; vt in throno Salomonis, 3. Regum
C 10. 19. & ad beneficentiæ symbolum solida bouis imago, vt in bobus duodecim, sub mari æneo. Item ad vtriusque virtutis hieroglyphica in decem basium ornatu, 3. Regum 7. 29. *leones & boues*, qui distincti sunt à Cherubinis, vt manifestum est in textu. His adde, quòd leoni non in facie inest fortitudo, sed in corde, (quod medium corporis locum occupat) vt notatur, 2. Regum 17. num. 10. *Cuius cor est quasi cor leonis.*

Cur quatuor Prouidentiæ partes præcipua in animalium faciebus sola, non item in toto corpore figurentur.

Respondeo tamen ad obiecta; licèt integra leonis aut bouis effigies satis ex se sit apta, vt fortitudinem & beneficentiam denotent: at ratione allu-
D sionis ad Cherubinos templi, congruentissimum fuit, vtrisque Ioannis & Ezechielis animalibus humanam adscribere figuram. Deinde, quatuor facies egregiè conducunt ad significandum id, ad quod possent integræ leonis, vituli, hominis & aquilæ figuræ deseruire. Neq; enim virium corporearũ significatio quæritur, aut etiam corporei laboris; sed animi virtutum & spiritualis fortitudinis. Atqui quod latet in pectore, ferè solet foras erumpere, & in vultu apparere; iuxta id Eccli. 13. 31. *Cor hominis immutat faciem illius.* & Prouerb. 17. 24. *in facie prudentis lucet sapientia.* Quare, cùm oris vultus soleat respondere cordi, quod dicitur 1. Paralip. 12.
E 8. *facies eius quasi facies leonis*; idem est quod 2. Regum 17. 10. *Cuius cor est, quasi cor leonis.* Quare, qui Physiognomiæ nauãt operam, ex vultu atque oculis solent animi propensiones & inclinationes voluntatis cõiectare. Quapropter præcipiunt, hominem, qui leonẽ vultu referat, leoninam quodammodo indolem & propensionem imitari: & qui faciem aquilinæ habeat similem, solere esse visus perspicacissimi. Ex quo intelligitur, ad quatuor illarum animi virtutum significationem multò fuisse elegantius facies illas leonis, vituli, hominis & aquilæ in corporibus humanis, quàm integra leo-
F nis, vituli & aquilæ corpora figurare. Præsertim, cùm ipsa humani corporis species sublimitatem ac cælestes cogitationes denotare videatur, iuxta Ouidianum illud, 1. Metamorphoseos,

Os homini sublime dedit, cælumq; videre
Iussit, & erectos ad sydera tollere vultus.

Quare, vt excelsa fortitudo, sublimis beneficentia, admirabilis æquitas, ac diuina sapientia figurentur, appositum valdè est facies leonis, vituli, hominis & aquilæ humanis in corporibus collocare; iuxta id Ezechielis 1. 5. *Similitudo hominis in eis.*

Quid

Cur Ezechielis & Ioannis animalia in quadruplici facie conueniant?

Quòd autem in quadruplici hac facie species Ioanni & Ezechieli visæ conueniant (hoc enim erat alterum conuenientiæ caput) ideo fuit; quia licèt alteri cælestis hierarchia, alteri Ecclesiastica monstratæ sunt; in vtràque tamen visione animalia indicant principes, & præcipuos diuinæ Prouidentiæ ministros in spirituali rationalis creaturæ administratione. Quare vtrisque ostendendæ fuere quatuor animalium facies, quibus virtutes illæ huic muneri necessariæ denotantur. Et hactenus de conuenientiis.

Quod autem ad differentias attinet; circa primam notandum est, quamobrem Ezechielis animalia apparuerint numero quatuor. Pradus & Villalpandus sibi persuadent, eius rei rationem esse, quòd templi Cherubini quatuor erant; duo scilicet parui, quos fecerat Moyses; & totidem ingentes, quos Salomon: qui omnes quadrigam iuncti formabant. Hoc tamen iam suprà refutatum est. Nam si Pradus & Villalpandus arcam currui impositam considerant; si duo item Mosis Cherubini supra arcam erant; quàm apta rogo) atque concinna quadrigæ forma componetur ex duplici ingenti animali currum trahente, & ex duplici alio, quæ currui imposita simul cum ipso curru trahuntur? Adhæc, duo illi Mosis Cherubinuli, Dei thronum constituunt. Atqui tam Ezechieli quàm Ioanni Dei thronus apparuit præter quatuor animalia. Ergo quatuor animalia minimè respondent duplici Mosis & Salomonis Cherubinorum binario, sed binario solùm Salomonis.

Magnorum Cherubinorum, quos fecit Salomon, significatio.

Hoc non parum fulcitur si germana significatio attendatur. Duo enim magni Cherubini tam magnitudine sua, quàm oleaginis præcordiis ac visceribus, denotant maximos ac præcipuos Dei ministros, qui in spirituali Ecclesiæ gubernatione illius vices & auctoritatem gerunt. Duorum autem Mosis Cherubinorum diuersa erat significatio, vt aliàs dictum est. Quare, cùm quatuor animalia ipsorummet Dei ministrorum excellentium sint symbolum (qui sunt cælestis vel Ecclesiasticæ hierarchiæ principes,) consonum minimè est, vt quatuor animalia paruulis Mosis Cherubinis respondeant, sed grādioribus solùm, quos fecit Salomō.

Salomonis Cherubini cur ad Mosaicorum similitudinem facti?

Verum est, Salomonis Cherubinorum figuram Mosaicis Cherubinis fuisse similem; vt significaretur miram illam sapientiæ & sanctimoniæ conspirationem (quæ angelos, atque hominum mentes efficit Dei thronos) multiplici auctam incremento requiri necessariò in iis, quos Deus Ecclesię principes constituit. Hæc tamen Dei ministrorum figura symbolica, quam Salomon extruxit, non quadruplici Cherubino, sed duplici constabat. Itaque perstat adhuc integra difficultas, cur præter duos diuini throni Cherubinos, Ezechieli sint ostensa quatuor animalia pro duobus magnis Salomonis Cherubinis? Si Pererij excogitatio de Ioannis animalibus vera esset (videlicet eorum singulis quaternas inesse facies, sed in alio expressiorem fuisse faciem leonis, in alio vituli, & sic de reliquis:) si Ezechielis item animalia Ioannis animalibus omnino similia essent; dici tunc posset, animalium quaternarium fuisse ad quatuor virtutes figurandas necessarium; ita vt vnicuique referendæ deseruiret facies animalis expressior, quæ ad eam significandam pertineret, licèt in ceterarum esset comitatu. Sic enim vera Fortitudo cum Beneficentia, Aequitate & Sapientia coniuncta est. Verùm illud Pererij inuentum nullo solido fundamento nititur, vt suprà est expensum. Atque in singulis Ezechielis animalibus præcipua facies

A erat humana; de quo infrà. Cùm ergo in quouis animalium Ezechielis vniuersæ quatuor facies extiterint, eæque in omnibus æquè expressæ; alia est quaternarij ratio inuestiganda.

Quatuor animalium expositio de quatuor præcipuis curiæ cælestis principibus refellitur.

Alicui fortasse non displicebit expositio de quatuor præcipuis curiæ cælestis magnatibus, Michaele, Gabriele, Raphaele, & Vriele: (de quibus nonnihil diximus capite primo,) hæc enim expositio manifestam reddit rationem de animalium quaternario. Verùm cùm in duobus Mosis Cherubinis non petatur ratio ab aliquo magnatum binario; sic etiam in animalium Ezechie-
B lis quaternario inaniter existimatur, ideo fuisse quatuor animalia, quia principes quatuor sunt. Ostendimus autem suprà in quolibet animalium, omnes vel cælestis vel Ecclesiasticæ hierarchiæ principes denotari; cùm quadruplicis faciei symbola omnibus æqualiter congruant. Quare aliam oportet huius quaternionis rationem disquirere.

Quatuor Ezechielis animalium significatio.

Quæ ergo videtur idonea huiusmodi est, pro quaternario Ezechielis: cùm Deus ad Ierosolymam delendam tunc pergeret (hic enim est
C directus illius visionis scopus, vt clarè docemur Ezechielis capite 43.3.) decebat cæli militiam, id est hierarchiam cælestem, figurari in modum bellici currus. Nam reges olim, præsertim apud Orientales populos, in curribus sublimes dimicare solitos, suprà iam à nobis probatum est. Et quia principum currus quadrigà vehi solebant; ideo in eà Ezechielis visione animalia, quæ rotas antecedebant, & curulibus equis respondent, congruenter satis quatuor figurata sunt, totidemque rotæ: non quòd quatuor in quatuor animalibus personæ significentur; sed quia falcati bellicique figura currus, quatuor rotas & animalia quatuor trahentia, iuxta vulgarem ea tempestate
D consuetudinem deposcebat. Itaque vt apposita esset figura currus, haud necesse erat præcipuos Dei satellites & administros esse multos; vnus enim minister in quatuor animalium symbolo idoneè figuratur, sicut de Elia (& similiter posteà de Elisæo solo) dictum est, *currus Israel & auriga eius*, qua ratione poterat idem angelus repræsentari in rotis omnibus atque integro curru. Sed cùm cælestis militiæ principes reapse complures sint, & inferiores angeli sint etiam innumeri; idcirco dicimus, per animalia quatuor, cælestis hierarchiæ principes; & per 4. rotas, inferiorum angelorum multitudinem denotari.
E

Hæc ratio quaternario Ezechielis satis congruit. Quòd verò in animalium singulis quaternas facies ostenderit Prophetæ Deus (quas tamen templi Cherubini nequaquam habebant) propterea factum est, vt Ezechieli ipsi patefaceret suæ Prouidentiæ perfectionem in antiquo illo Ierosolymæ excidio. In quo si externa solùm facies consideretur, præter Iudæorum scelerum supplicium, nihil aliud videbatur esse. Atque ideo cælestis hierarchiæ principes, (quorum ministerio Deus in admirando illo facinore vtebatur, qui-
F que Dei mentem ea in expeditione probè norant,) prophetæ visi sunt sub animalium figurâ quaternas facies habentium; quibus adumbrarent, se in eo bello, quod Dei iussu gerebant, fortitudinis, beneficentiæ, æquitatis atque sapientiæ exercere perfectionem, & præclara edere documenta. In qua significatione fortasse non habitus fuit solùm respectus ad fructum & emolumentum ex antiquo illo Ierosolymæ vrbis excidio percipiendum; sed multò magis ad vti-

litatem eximiã, quam ex Iudaici populi repulſa in eo excidio figurata Deus decerpturus erat: nimirũ ex diminutione eorũ, diuitias Gentiũ. Valdè enim veriſimile eſt, Ezechielem (vt & reliquos prophetas) dum Iudaica tangit, Chriſtiana reſpicere: præſertim in ea viſione, quæ inter ceteras caput effert.

Cur Ioannis animalia quatuor item fuerint, non tamen ſingula quaternis faciebus prædita?

At enim, licèt quaternarij animálium Ezechielis idonea reddita ſit ratio, necnon quaternarum in ſingulis facierum, ex hoc tamen noua oritur difficultas; cũr ſcilicet Ioanni quatuor item animalia apparuerint, nec quaternis faciebus ſingula conſtent? Primò enim, ſi apud Ezechielem quaternarij ratio ex currus conſuetudine petitur; Ioanni nullus fuit currus viſus, nec curulia erant animalia ipſi oſtenſa. Quare non quatuor, ſed duo potius futura videbantur animalia, quæ Cherubinorum Salomonis binario reſponderent. Deinde, quæ ratio extitit, vt ſingulis Ezechielis animalibus quaternæ facies tribuerent; eadem poſcebat, vt Ioannis animalia ſimilia eſſent. Nam ſi quatuor illæ optimæ gubernationis virtutes ſunt in cæleſtis curiæ principibus ſociali fœdere copulatæ; eædem etiam in Eccleſiæ militantis principibus coniunctæ viſuntur. Quare vt omnes in eàdem perſona coniunctim ſignificarentur, aptius videbatur eſſe quaternas facies ſingulis animalium dari.

Ad vtramque tamen difficultatem reſpondeo, Ioannis animalia conuenienter fuiſſe quatuor; vt eorum proportio atque alluſio ad animalia Ezechielis patefieret. Cum verò Apocalypſeos viſio non currum bellicum, ſed templi potiùs thronum referret; deerat iam ratio, cur animalia inter ſe eſſent ſimilia. Nam omnimoda ſimilitudo inter animantia, quæ principis currum vehunt, maximè intereſt ad decorum & proportionem; ſed in templo & diuinæ Prouidentiæ inſignifer is, aptum habebat locum varietas, ſi ad myſterij ſignificationem conducebat. Quam ob rem, cùm earum virtutum vnio ſatis iam fuiſſet indicata in Ezechielis animalibus quadruplici facie præditis: ad vniuſcuiuſque virtutis perfectionem ſignificandam, oportuit eas ſeparatim ſumptas apponi. Atque hoc pacto Ioannis & Ezechielis viſiones ſibi mutuò reſpondent: & ex vtraque elicitur, quatuor illas virtutes in quolibet Dei miniſtrorum (ſiue cæleſtis ſit hierarchiæ, ſiue Eccleſiaſticæ) reperiri coniunctas, ſimulque infertur, ſingularum virtutum ex his quatuor perfectionem abſolutam eſſe atque integram. Magnopere autem decuit, vt perfectio hæc (quæ indicatur in eo, quòd ſingula animalia ſingulis tantùm faciebus appareant) in Apocalypſeos potiſſimùm animalibus reperiretur. Nam principum cæleſtis hierarchiæ virtutes, certum erat, nullius imperfectionis concretione maculari: quare licèt in quatuor facierum copulatione, quæ ſingulis ineſt animalibus, cuiuſque faciei perfectio non ita extet & emineat, præſertim ſi vera facies animalis ſit vna, tribus aliis deſuper & ex vtroque latere diſpoſitis perſonata, vt explicabitur infrà) cùm tamen de cæleſtis curiæ principibus ſermo ſit, non erat verendum, ne quis virtutes eorum ſingulas, imperfectas eſſe exiſtimaret. At in Apocalypſi, cùm de Eccleſiaſticæ hierarchiæ principibus ſub animalium ſymbolis agatur, cumque illorum perfectio non eſſet adeo comperta; conueniens fuit, vt cuiuſque perfectio in iis figuraretur animalibus, quorum ſingula vnicâ facie verè ſolidéque expreſſa conſtarent.

Præter hæc, in Apocalypſi peculiaris extitit ratio, vt quodlibet animal vnicâ tantum facie pin-

Peculiaris ratio ex Apocalypſi deprompta, cur vnica facies ſingulis Ioannis animalibus fuerit.

A geretur. Quia capite 6. ſignificandum fuerat, non virorum Apoſtolicorum fortitudinẽ inuitari ad contemplandam diuinæ Prouidentiæ fortitudinem in primo ſigillo latentem; & eorundem beneficentiã excitari, ſimiliter ad Dei beneficentiam intuendam ſub ſecundo ſigillo; æquitate, ad æquitatem in tertio; & ſapientiâ, ad ſapientiam in quarto. Atqui ad eiuſmodi diſtinctionem minimè idoneum erat, ſingulis animalibus quaternas appingi facies Sic enim quodlibet animal, quatuor omnes repræſentaret virtutes: cùm tamen expediret

B Ioannem à ſingulis ſeparatim accerſiri. Rationem hanc, ſi rectè aduertatur, tanti momenti eſſe cenſeo; vt ea ſufficiat ad probandum, ſingulis Ioannis animalibus vultus ſingulos ineſſe debere; vt Ioannes ipſe teſtatur.

Cur ordo quatuor animalium numerandi in Ioanne & Ezechiele diuerſus ſit? Ex argumento deſumitur ordo, quo à Ioanne enumerantur.

Iam, quod attinet ad diuerſum ordinem ac ſeriem numerandi quatuor facies in Ezechiele & Apocalypſi; obſeruandum eſt, Ieroſolymæ vaſtationem apud Ezechielem proximè attendi; in qua Deus cæleſtium ſpirituum miniſterio fuit vſus. In Apocalypſi non item, ſed Eccleſiæ reſpici ædifica-

C tionem; ad quam Deus Apoſtolos viróſque Apoſtolicos adhibuit. Vtrobique ergo facierum ordo ex argumento deſumitur. Et quidem facies aquilæ vltimo loco vtrobique ponitur: tam enim in extructione, quàm in deſtructione, poſtremum in quod oculos mentis tandem intendimus, eſt mirum Dei conſilium atque ſapientia, quæ in aquilæ vultu (vt dictum eſt) figuratur. Ex tribus aliis faciebus, in Eccleſiæ ſtructura, eminet in primis ac fulget ingens illa animi fortitudo ac robur ad fidem Chriſti perſuadendam, & intellectus hominum illi ſubiiciendos. Deinde admirabilis beneficentia eorum, qui vt beneficium tantum in homines cõ-

Ezechielis animalium ordo, eiuſque ratio traditur.

D ferant, quibuſque ſe difficultatibus ac laboribus obiiciunt. Et tandem maxima apparet æquitas in rectiſſima Eccleſiæ gubernatione. Vnde facierum ordo huic conſiderationi in Apocalypſi reſpondens huiuſmodi eſt; facies leonis, facies vituli, facies hominis, & facies aquilæ. Id quod in quatuor primis ſigillis c. 6. amplius elucidabitur. In Ieroſolymæ autem deſtructione, vna ex parte ſeſe obiicit primò, æquitas & iuſta Dei ratio in vindicta de ſceleratis hominibus ſumenda; potentia item in exequutione, & ingens ſimul charitas in ſupplicio huiuſmodi ad Iſraelitici populi ſalutem dirigen-

E do. Atque hæc eſt capitis primi Ezechielis ſeries. Ex alia verò parte decorũ maximè ſeruatur in eo, quòd prius maxima penderetur charitas in bello illo, quod totum ad peccatorum reſipiſcentiam, atque adeo ad ſummum illorum beneficium dirigebatur: & hæc eſt facies vituli. Mox ingens ſupplicij æquitas aduertatur: poſtremò fortitudo maxima in operis exequutione. Quem ordinem Ezechiel c. 10 ſeruat. Nec verò opus eſt capitis decimi viſionem à viſione capitis primi eſſe diuerſam, vt diſtinctus vtriuſque ſit ordo. Nam ſi quatuor mihi capita corám proponantur hunc in modum,

(aquila.)

F (leo.) (homo.) (vitulus.)

rectè poſſim ſemel ita enumerare, vt aſſeram me vidiſſe hominis faciem; & ad alterum eius latus faciem leonis; ad alterum faciem vituli; deſuper autem aquilæ faciem. Eandémque diſpoſitionem capitum poſſum aliàs diuerſo hoc modo recenſere; aſſerẽs, aſpexiſſe me tria capita in eodẽ (vt ita dicã) verſu; vituli ſcilicet, hominis & leonis; & ſupra illa caput aquilę. Vbi aduerte, hũc legendi modũ, priùs vitulũ, deinde hominẽ, & poſtea leonẽ; à dextrâ ſcilicet ad lęuam, eſſe proprium Hebræorum.

Huic

Pedum discrimen in Ioannis & Ezechielis animalibus.

Huic facierum discrimini, pedum discrimen annectamus. Ioannis enim animalia (bonâ cum nostri Pradi veniâ) vituli plantas non habebant, vt animalia Ezechielis. Et quidem, si ad plantæ vituli significationem respiciamus, consentaneum alicui videretur, vt Ioannis etiam animalia illis constarent. Pedis namque vitulini planta significat, omnes ipsius gressus ad reipublicæ commodũ, hominumque salutem referri. Dico tamen hoc ipsum satis superque indicari facie vituli: eâ (inquam) quæ propriè facies & vultus appellatur. Porro in Apocalysi non erat cur vituli significatio duplicaretur. At in animalibus Ezechielis, cũ ageretur directè de excidio Ierosolymæ, cúmque idcirco bellicus figuraretur currus; oportuit maximè vt significatio de emolumento & vtilitate in populum ipsum redundatura semel atque iterum poneretur ob oculos; vt sibi certò persuaderent homines, grauissimum illud bellum flammâ ferróque gerendum, in populi ipsius beneficium & incolumitatem cessurum.

SECTIO V.

De senarum alarum significatione: & cur animalia Ezechielis non habeant alas, quibus facies suas tegant?

Ioannis animalia quot alis constare, deque earum significatione.

QVATVOR Ioannis animalia, singula habét alas senas; ita vt omnes alæ sint numero viginti quatuor. Has asserit Victorinus Afer esse 24. veteris instrumenti libros. Ambrosius verò eas applicat ad spiritalem eorundem librorum intelligentiam. Sed contrà est, quòd sex alæ ex Isaiæ Seraphinis desumptæ sunt: & duabus caput operiunt, duabus pedes, duabus reliquis volant. Non autem designari possunt, qui veteris testaméti libri caput, qui verò pedes obtegant, &c. Adde, Isaiæ Seraphinos non fuisse quatuor, sed duos: atque adeò ipsorum alas non fuisse viginti quatuor, sed duodecim tantum.

Varia Doctorum sententia.

Alij exponunt de perfecta virtutum doctrina, quæ in Euangelijs continetur; per quas virtutes sancti viri ad alta conscendunt. Ceterùm hæc explicatio præstituit quatuor animalia esse quatuor Euangelistas. Ioachimus Abbas contendit alas, quibus velatur corpus, esse pœnitentiam ac misericordiam: quibus turpitudini peccatorum occurritur alas autẽ quibus tegitur facies, esse humilitatem & patientiam; quibus vana vitatur gloria: alas denique, quibus volatur, esse fidem & spé. Sed hoc concionari fortasse est, nõ explicare. Nec subsistere potest applicatio, quia Ezechielis animalia sunt angeli, quibus non desunt alæ ad volandũ; cùm tamen nec fidem habeant, nec spem. Pererius sex alas interpretatur de perfecta angelorum agilitate ad motum localem, déque admirabili celsitate ad diuina contemplanda, nec non obedientiâ promptissima. Sed huiusmodi interpretatio supponit Ioannis animalia de angelis esse exponenda; nec videtur reddere posse rationem discriminis inter Ioannem & Ezechielem, quod attinet ad alas animalium.

Aretas sex alas explicat de velocitate ministerij. quia alarum symbolum in sacris Literis sæpe ad velocitatem refertur infatigabilem. Videtúrque hæc explicatio Apostolis, eorúmque imitatoribus congruere; qui per totum terrarum orbem, aquilarum instar, discurrerunt. Facit, quòd geminæ alæ, quæ Apocalypſ. 12. tribuuntur Ecclesiæ, instrumenta haud dubiè sunt ad volandum. Nec deerit fortasse, qui putet multitudinem alarum & oculorum, vnâ ex parte indicare celeritatem ingentem, ex alia multam attentionem & seriam considerationem; quod vtrumque breui ac veteri parœmia iactatur, *Festina lentè*. Hæc tamen explicatio non videtur aptè deseruire posse quaternarum alarum atque senarum discrimini; neque applicari ad eas differentiam, qua aliis vultus tegitur, aliis pedes.

Quid significent alæ ingentes duarum Ezechielis aquilarum, de quibus c. 17. agit.

In duabus quidem aquilis, quas depingit Ezechiel capite decimo septimo, alas ingentes, quarum ibi fit mentio, asserit Hieronymus significare mundanam potentiam, & regum Babylonici atque Aegyptij exercitus. Ex quo videtur similis potentiæ & exercituum significatio, Ezechielis animalium alis tribui potuisse. Ait enim textus c. 1. 24. *Audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei, quasi sonus erat multitudinis, vt sonus castrorum*. Vbi comparationem desumi constat ab ingenti exercitu, qui in campum eductus ad modum alarum extenditur, magna virium ac potentiæ ostensione, magnóque militum & armorum strepitu. Fauet Latinæ vocis vsus. Latini enim auctores in exercitu turmas equitum appellare solent alas; quia sese alarum instar extendunt. Ex his colligi videtur, in Ezechielis Cherubinis alas indicare eos esse potentissimos, & magnâ vis ac potestatis excellentiâ exercitibus totius orbis fortissimis antecellere: ideóque ipsorum alas validissimæ instar phalangis horribilem edere strepitum. Quòd si per alas volatum simul ac velocitatem explicari opus est; dici posset eorum animalium alas esse symbolum celeritatis maximæ, qua vrbem quamlibet, licèt munitissimam, Deo iubente, oppugnant, atque expugnant. Si verò huiusmodi interpretationi opponatur, non rectè cohærere, vt quibus alis tegunt corpus, hostes profligent: posset responderi, illa animalia, aut indignationis alas extendere, & alas protectionis contrahere; aut non omnes alas expandere; cùm sibi opus non sit, totam potentiam atque impetum ad eiusmodi machinas adhibere.

Reijciuntur superiores alarum significationes.

Enimuerò isthæc omnia per accommodationem potiùs, quàm per veram expositionem dicta sunt. Omnino enim, tegere corpus alis, ad virtutum ornatum referendum est. Quemadmodum cum amicti pinguntur Cherubini, amictus significatio ad virtutes & Angelorum excellentias applicatur. Ad hæc, alarum interpretatio de potentia & militum acie, non rectè congruit cum senis alis Seraphinorum Isaiæ, & animalium Ioannis. Etenim licèt asseri posset, Apostolos etiam, Dei potentiâ armatos, & cælestium exercituum præsidio munitos, cum paratissimis mundi phalangibus ac viribus conflixisse: hæc tamen significatio non cohæret cum binis alis quibus tegunt vultus; & binis, quibus tegunt pedes. Omitto significationes alias, quæ minimè hic essent ad rem, licèt aliis fortasse locis minùs ineptè congruerent. Cuiusmodi est protectio ac patrocinium, quæ expansis alis significari solent, ad gallinæ imitationem; quæ suos pullos pennis explicatis protegit ac tuetur.

Vera alarum interpretatio ex Dionysio Areopagita desumpta.

Relictis ergo hisce expositionibus illa in primis amplectenda est, quæ alas ad cælestem vitam ac conuersationem refert. Quæ interpretatio est Dionysij Areopagitæ de cælesti hierarchia capite decimoquinto, vbi ait; *Alis significatur & cælestis vita cursus, & quod ad superiora ferantur, mortalibus atque infimis omnibus excepti, & terreni corporis sarcinâ liberi.*

liberi. Licèt autem Dionysius hîc de cælesti hierarchiâ agat: in locis tamen, vbi sacræ Literæ de Ecclesiastica hierarchia loquuntur, perspicuum est, alas eâdem ratione explicari debere: eâ ratione, qua spiritualium virorum vita cælestem Angelorum conuersationem imitatur. Iuxta id Pauli ad Philippens. 3. num. 20. *Nostra autem conuersatio in cælis est*, quasi dicat, corporis pondus iis impedimento non esse, quominus ipsorum mentes altissimâ diuinarum rerum contemplatione sublatæ per æthera volitent. Huiusmodi autem alæ, leoni, vitulo, homini & aquilæ propterea apponuntur; vt innuatur, virorum Apostolicorum fortitudinem, beneficentiam, æquitatem ac sapientiam esse virtutes admirabiles ac planè diuinas.

Cur Ezechielis animalia alis quatuor, Ioannis verò animalia senis constant.

Superest inuestigare, vtrùm in hac declaratione idonea inueniatur ratio, quæ senis Ioannis animalium alis apprime quadret; simúlque possit reddere causam discriminis, cur animalia Ezechielis quatuor tantùm alas habeant. Ad hoc primò est obseruandum, collatis inter se & Isaiæ Seraphinis, & Ezechielis ac Ioannis animalibus; certum planè esse, Ezechielis animalia alis destitui ad tegendum vultum, & quaternas tantùm habere; binas, quibus corpus (id est inferiora corporis) aduelent; & binas, quibus volent. At Isaiæ Seraphinis & Ioannis animalibus, præter quatuor hasce alas, duas alias esse, quibus faciem obtegant: non quidem omnino (secùs dignoscere non potuisset Ioannes in alio faciem vituli, leonis in alio, &c.) sed quâ ratione suprà declaratum est, & ampliùs constabit infrà notatione decima, vbi de Seraphinis Isaiæ.

Cur Isaiæ Seraphini & Ioannis animalia alis vultum obtegant: animalia Ezechielis non itemt.

Obseruandum est secundò, tam Isaiæ Seraphinos, quàm animalia Ioannis ad Ecclesiasticam hierarchiam pertinere, vt suprà probatum est. Tertiò obseruandum, operiri vultum sæpè ad pudoris & confusionis signum referri, iuxta id Psalmi 68. 8. *Operuit confusio faciem meam.* Vnde vulgari sermone iactatur, eum posse vultum omnino retegere, qui nihil habeat, cur erubescat. Vita igitur cælestis licèt Angelos ad cælum attollat, & gratiæ splendore ac decôre circumuestiat, nullo tamen eos præteritarum culparum (quæ nullæ fuerunt) rubore suffundit. At viri Apostolici, etsi sanctitate sint clari, & Dei amore pariter, cognitionéque præstantes; eò tamen plus pudore ac verecundiâ præoccupantur, quò se ad altiorem sanctitatis & dignitatis gradum euectos vident. Ad hoc igitur vtrorumque discrimen exprimendum eleganter satis & Seraphini Isaiæ, & Ioannis animalia pennis vultus obnubunt: Ezechielis verò animalia eiusmodi alas non habent.

Aliquis fortasse putabit confusionem huiusmodi & erubescentiam aptiùs per inferiores alas, quibus corporis inferiora teguntur, significari. Ea enim videntur præ verecundiâ operiri. Ceterùm ad hunc pudorem innuendum rectiùs faciem velare effinguntur. Animalia namque Ezechielis corporis etiam inferiores partes tegunt. Is enim sensus est, cùm duabus alis suum corpus tegere dicuntur. Atqui vultum obtegere supponit culpam: inferiora verò corporis velare, non item: sed potiùs, dum tegitur corpus *abundantiorem ei honorem circumdamus*, vt ait Paulus prima ad Corinth. capite duodecimo, num. vigesimooctauo. Ornatus ergo virtutum cælestis vitæ, quæ Angelos mysticè euehit ad cælum, adumbratur rectè alarum symbolo, quæ mystici animalis corpus operiunt, ornántque. Pennæ itaque, quibus ij volant, manifestè significant cælestes spiritus, purósq; ani-

Quid significetur per duas animalium alas quibus volant.

A mos eleuari ad diuinæ cognitionis atque amoris celsitudinem: alæ autem, quibus occulunt corpus, virtutum repræsentant ornatum; quibus eos ipsa vita spiritualis condecorat. Vtrumque hoc Ezechielis & Ioannis animalibus commune est. Illud Ioannis animalibus & Isaiæ Seraphinis proprium, quòd alas habeant, quibus cooperiant vultus in signum verecundiæ atque pudoris de propriis defectibus contracti. Atque hæc senarum alarum coniunctio Deo est valde gloriosa. In ea enim suę gratiæ vis & efficacitas facilè agnoscitur: quæ ex sceleratis hominibus probos sanctósque efficit;

B humiles tamen, & qui suorum flagitiorum magnitudinem ad sui ipsorum demissionem & propriæ vilitatis cognitionem conuertant: id quod Deo gratissimum est. Huc fortè spectat Apollinaris & Seueri expositio Ezechielis primo, qui vultum alis contegere humilitati adscribunt.

Et mirum sanè est, præterita perfectorum virorum flagitia non obstare, quo minùs eos Deus miris beneficiis prosequatur. Imò potiùs si rem attentiùs inspiciamus, Deus ipse huiusmodi homines extollere & euehere tantopere expetit; vt huius diuini beneplaciti non obscura extent signa

C atque vestigia in Isaiæ, Ioannis & Ezechielis visionibus, si eas attentè conferre velimus. Etenim animalia Ezechielis (per quæ cælestes Angelos denotari sæpè dictum est) ante Deum minùs editum habent locum, quàm Apostoli. Siquidem illa sub firmamento sunt, id est, sub Diuini throni scabello: at Seraphini Isaiæ ad throni latus adstabant (*Seraphim stabant super illud*, capite sexto, num. secundo,) & Ioannis animalia in medio throni eâdem ratione esse dicuntur. Nec verò animus est, agere in præsenti de gloriæ cælestis gradu ac dignitate, quam vtrique obtinent in patria (de hoc enim

D non est sermo in eo capite) sed de præstantia illa & excellentia, quam in Ecclesiæ possident principatu. Est namque Angelorum Ecclesiasticæ hierarchiæ dignitas multò maior. Ipsa tamen dignitatis magnitudo eos hortatur, allicit ac trahit, vt propriæ humilitatis & anteactæ vitæ conscij, vultus suos coram altissimo Deo præ verecundia contegant.

Videor mihi iam explicuisse germanam alarum significationem, quibus & Isaiæ Seraphini & Ioannis animalia facies obducunt suas. Aliquid tamen superest dicendum in alis animalium Ezechielis, quod ipsis est peculiare. Imprimis vehe-

E menti illo strepitu & stridore, quem alis edebant, significari videtur vastitas illa Ierosolymæ cælesti bello esse diuinitus illata. Quia si alæ indicant (vt explicatum est) vitæ cælestis in Angelis celsitatem; maximus earundem alarum fragor appositum erit symbolum, quo denotetur è cælo contra perfidam Ierosolymam dimicari. Cui rei illud respondet (opinor in Apocalypsi:) quòd scilicet, in bello aduersus Ierosolymam septem Angeli tubis canunt.

In Ezechielis animalibus, quid per alarum stridorem adumbretur.

Quòd si Ezechielis animalia singula, alarum

F paria quatuor habebant (id est par vnum supra humeros singulos, alterum supra superiorem singulorum femorum partem) humerorum alas videntur comitari manus: nam quaternæ manus singulis animalibus erant, textus autem ait, manus subter alas fuisse. Rectè verò quatuor tribuuntur manus ad obstinatorum excidium properantibus: quia appositum est, ad bellatorum fortissimorum significationem; & ad celeritatem incredibilem, qua fulmina in sceleratos desuper contorquebunt. Eandem significationem terribilium bellato-

Cur quatuor manus singulis Ezechielis animalibus assictai.

bellatorum Gerioni & Briareo brachiorum multitudine armatis, tribuunt literarum humaniorum studiosi. Et quidem, si superiorum alarum bina erant paria; recta exigit proportio, vt totidem sint inferiorum. Earúmque effectus, quod ad figuram pertinet, is est. vt altero inferiorum alarum binario semet aduersos, altero auersos operiant.

Enim verò quia hæc Ioannis de animalibus tractatio alludit manifestè ad templi Cherubinos, ad Seraphinos Isaiæ, & ad Ezechielis animalia, (vt ex antecedentibus perspicuè patet,) præter ea, quæ hactenus dicta sunt, visum est nonnullas addere notationes; in quibus speciatim & directè de ipsis templi Cherubinis, ac de Isaiæ & Ezechielis visionibus agatur.

NOTATIO VII.

De Cherubinorum nomine, hoc est, de eius etymologia & significatione.

De Cherubinorum nomine & etymo, quæstio.

THEOLOGI, Dionysij Areopagitæ vestigia persequentes, Cherubinorum nomine designant quendam ex tribus supremæ hierarchiæ choris Angelorum. In sacris quidē Literis non videtur expressus esse locus; qui nomen hoc singillatim illi choro præscribat. Credibile tamen est hanc nominis attributionem in sacra Scriptura fundari. Forsitan ea ratio, propter quam Mosis & Salomonis Cherubini, nec non animalia Ezechielis hoc nomine compellantur, choro illi magis propriè conuenit, quàm aliis. Hoc ergo ēst, quod speciatim in præsenti quæritur; Cur scilicet huiusmodi nomē Cherubinis Mosis, & Salomonis, & Ezechielis tribuat Scriptura? Atque illud pariter discutiamus oportet, vtrùm sub eādem significatione id nomen ad eos etiam sese extendat, qui in tabernaculi cortinis & in templi velo erant opere plumario elaborati. Licèt Vulgatus in iis locis (nimirum Exodi 26.1. & 31.) Cherubinorum nomē non expresserit; exprimunt tamen Hebraicus textus & Septuaginta, & Augustinus etiam quæstione vltimā in Exodum. Angelos etiam, quos ad paradisi custodiam collocauit Deus Genes. tertio, nu. vigesimoquarto, Cherubinos nominat Scriptura. Ezechielis item capite decimo, nu. decimoquarto, nouā, vt apparet, & insolitā loquutione legitur nomen *Cherub*. Nam pro eo quod est, *facies prima, facies vituli*, ait textus, *facies prima, facies Cherub*. Regem item Tyri appellat Ezechiel Cherub capite vigesimooctauo, nu. 14 & 16.

In tabernaculi cortinis, & in templi velo fuisse Cherubinos multiplices.

Sit ergo prima difficultas, an in hisce omnibus Scripturæ locis eadem sit, saltem per analogiam, significatio nominis *Cherub*, an verò sint plures ac diuersæ? Hieronymus epistolā ad Marcellam, in eam videtur propendēre sententiam, veli & cortinarum Cherubinos figuram Cherubinorum nō habuisse. Et tractatu de nominibus Hebraicis ait, nomen Cherubim aliquando non significare aliud, quàm vermiculatam picturam; licèt Angelorum aut animalium figuras non exprimat, sed cuiusque alterius rei, vt flosculorum, vel varię ac multiplicis cælaturæ. In quo Hieronymus consentit cum Iosepho libro tertio Antiquit. capite septimo, vbi de decē cortinis agit. Addit etiam Hieronymus, cùm nomen Cherubim pro qualibet pictura sumitur, tunc scribi sine *vau*. Sed tanti Doctoris veniā, discrimen hoc non satis apparet solidum. Nam, cùm de templi Cherubinis agitur, nomē Cherub plusquàm decies, aut etiam duodecies ponitur sine *vau*, vt videre est in locis, quos congerit thesaurus Hebraicus. Præterquam quod, nomen aliquod cum *vau* vel sine illo conscribi, nullius momenti discrimen esse videtur.

Hieronymi & Iosephi opinio de cortinarum & veli Cherubinis.

Quamobrem probabilius esse existimo, opus illud plumarium, quo & cortinæ & velum distinguebantur, species habuisse Cherubinorum, eorum instar, qui super testamenti arcam erant. Nec enim licet in nomine ambiguitatem siue æquiuocationem absque vlla necessitate confingere. Et facilius multò ēst atque aptius, vt eadem Cherubinorum sit figura, qui in velo & cortinis erant expressi, & qui super arcam conflati: si quidem Hebraicus textus & Septuaginta, eodem eos nomine vocant. Neque obstat Vulgata lectio, quæ ibi legit, *opere plumario*: fieri enim potest, vt sit opus plumarium vel Phrygionicum, & tamen pictura, Cherubinorum imitetur effigies existentium in Propitiatorio. Facit, quòd velo & cortinis tabernaculi, solidi posteà parietes in Salomonico templo responderunt. In quo constat parietes fuisse Cherubinis conuestitos, ad eorum imitationem scalptos, qui ad arcæ vtrumque latus erant. Firma ergo coniectura est, cortinarum & veli Cherubinos eorum instar fuisse, qui super arcam erant. De ceteris autem ad quæ nomen Cherub sese exten-

Qui in velo & cortinis Cherubini erāt expressi, eiusdē fuisse figura cum arca Cherubinis.

A dit, infrà videbimus. illa omnia eadem interpretationis analogiā nomine Cherubinorum appellari.

§. 1. *De opinione Abenhezra.*

Opinio Abenhezra; nomē Cherub esse genericum.

SEd dicet aliquis, duo hæc rectè posse inter se componi; vt & arcæ Cherubini Angelicā sint effigię, & veli atque cortinarum opus figuras contineat, non Angelorum aut animalium, sed tantùm florum, cùm tamen vtrique in eodem sensu Cherubini dicantur. Quia Abenhezra (vt tradit Pagninus) affirmat Cherub esse nomen genericū & vniuersale ad omnē figurā. Quam sententiā sequitur etiā Ribera lib. 1. de tēplo, c. 6. eamq; Hieronymi esse contendit. Atq; adeò nomē Cherub etiā cū ponitur pro Cherubinis, qui erant super arcā, nil aliud sonare putat, quàm figuratum siue pictum: & cùm transfertur ad cælestes spiritus, eos etiam metaphoricè dici figuratos ad eorum significandam sapientiam: eo quòd multarum rerum formis sint per sapientiam insigniti. Ceterùm eiusmodi explicatio durissima est, nec videtur posse cohęrere cum sacræ Scripturæ phrasi. Nam in templi parietibus distinguit Scriptura palmas & picturas varias à Cherubinis,
B ait enim 3. Regum 6.29. *Et fecit in eis Cherubim & palmas & picturas varias*. Palmæ igitur, picturæque variæ manifestò distinguuntur à Cherubinis. Et in distinctione ornatus decem basium distinguit Scriptura leones & boues à Cherubinis, 3. Reg. 7.29. *Et inter coronulas & plectras, leones & boues & Cherubim*. Et infrà, num. 36. *In angulis Cherubim, & leones & palmas.*

§. 3. *De opinione Merceri.*

Nominis Cherub etymon, iuxta Mercerum.

MErcerus sentit nomen *Cherub* habere affinitatem cum verbo *rachab*, quod est vehi: ac proinde hoc nomine significari rem corpoream siue spiritualem, quæ extēsis alis volare videatur & vehi. Verùm per isthæc Merceri verba, aues omnes Cherubinos appellemus licet: quod nulla ratione probabile est. Quare Pradus noster in alio sensu eandem explicat opinionem: ait enim Cherub deriuari à *rachab* per transpositionem literarum; & ad ea animalia peculiariter accommodari, quæ currum vehunt; ita vt Cherub sit idem, quod animal curule. Nititur eo vel maximè, quia Ezechiel.
C 10.14. *Facies Cherub*, est idem quod, *facies vituli*. Nam inter quatuor illas facies, sola vitulina curulis animalis propria erat. Vnde Cherubinorum nomen ideo ad eos fuisse delatum, qui in Sanctuario erant; quia considerantur esse veluti animalia, quæ Dei currum siue quadrigam vehunt. Dauid enim dicitur Salomoni certum auri pondus dedisse, *vt fieret similitudo quadrigæ Cherubim*, 1. Paralip. 28.18. & Ezechieli dicitur Deus *ostendisse conspectum gloriæ in curru Cherubim*. Ecclesiastici 49.10.

Cherub idē sonare, quod animal curule, opinio Pradi.

Verumtamen interpretatio hæc non videtur magis probanda, quàm antecedens. Primò, quia vbi de nominis alicuius etymo sermo est, generatim reiici debent nouæ argutiæ, quæ ex recentibus ortæ principiis toti se antiquitati opponunt. Quòd si literarum transmutationi pateat aditus, & nouis etymologiarum figmentis, facile est mutare (vt ille ait) *quadrata rotundis*. Hanc etymologiarum rationem vel Goropio relinquamus: eiq; fidem habeat, qui volet. Mihi enim
D verisimile neutiquam est, veteres, qui ita accuratè de nominis Cherub etymologia scripsere, verum etymon omnino præteruolasse; & à Mercero demum per transpositionem literarum fuisse inuentum.

Refellitur superior explicatio.

Secundò, nihilo recentior est equorum vsus in curribus, quàm boum. Velle autem equos currum trahentes Cherubinorum nomine appellare, inauditum est paradoxon. Tertiò, quos primos in Scripturā reperimus Cherubinos, ij sunt, quos Deus in paradisi aditu, ad eum custodiendum collocauit. Hos autem curules siue aurigas appellare, ridiculum esset. Quartò, in sancto Sāctorum primi Cherubini sunt, quos fecit Moses: licèt autem ij possint Dei currus & vehiculum appellari, & abusiuè quadrigas (quia Dei sedē siue thronum repræsentabant;) ibi tamen nullus præterea erat currus, nullum vehiculum: nisi ipsum Cherubinorum par. Nec certum est ab ipsis sustineri Propitiatorium; sed potiùs videntur super Propitiatorium illi stetisse: atque adeò ipsi pro Dei sella; Propitiatorium pro pedum scabello fuisse. Quapropter dici non possunt Cherubini quia Dei trahunt currum: sed quia
E sunt Dei sedes & vehiculum.

Quintò, Cherubini Mosis exigui, & grandes alij Salomonis quam coactè & violenter fingantur eandem componere quadrigam, expendimus suprà. Etenim licèt arca in currum imposita concipiatur (quod paradoxon satis est) at duo Cherubinuli supra arcam stantes, qui possunt currum, in quo arca est, trahere; & non ab eo potiùs trahi? Sextò, licet verum sit, Ezechielis 10.14. scribi, *Facies prima, facies Cherub*, id est vituli: hoc tamen non ideo est, quia aut vitulis aut bobus curulibus nomen Cherubinorum quadret: sed quia templi Cherubini facies vitulorum similes habebant: vt inde rectè colligit Hieronymus. Quòd autem boues aut vituli alioqui non soleant Cherubini vocari, res est manifesta, cùm textus ipse 3. Reg. 7.29. boum figuram à figura Cherubinorum distinguat.

Cherubinorum templi facies fuisse vitulinas.

§. 4.

§. 4. De opinione Theodoreti.

Theodoreti & Philonis ſententia de nominis Cherub ſignificatione.

THeodoretus in quæſt. in Geneſ. q. 40. aſſerit nomine Cherub ſemper ſignificari horribilem potentiam. Cui aſtipulatur Philo, quæ ſæpiùs ait, duos Cherubinos non eſſe aliud, quàm duas Dei potentias, tomo primo, folio 595. Pro qua opinione videri poteſt Sixtus Senenſis libro 5. notatione 8. & Pererius tomo 1. in Geneſim libro 6. quæſt. 5. vbi eandem opinionem nonnullis auctoribus aſcribit. Huius opinionis fundamentum ſi inueſtigare & eruere ex etymologia velimus, illud ſeſe offert; vt idem ferè ſit *Cherub*, & *Cherab*: hoc autem poſtremum ſignificare poteſt idem, quod duæ iſtæ dictiones, *Quaſi fortis*. Nam *che* idem eſt quod quaſi, & *rab* Hebræis ſignificat fortem. Quò aliorum etymologia forſitan ſpectat, quibus Cherub eſt idem quod *quaſi pugnans*. Sic B enim in Biblijs regijs inuenio, & apud Lauretū. Ad potentiæ etiam ſignificationem fortè reuocari valet alia huius nominis interpretatio, quam ponit Hieronymus de nominibus Hebraicis in Geneſi & in Numeris. Ait enim Cherub idem eſſe, quod *quaſi plures*, ſiue *quaſi multitudinem*: quia *rob* Hebræis eſt multitudo. Atque ad vis ac roboris ſignificationem inepta ſuperlatio non eſt, ſi dicatur vnus inſtar eſſe multorū. Iuxta hanc igitur acceptionem *Cherubinorum Deus*, idem fere erit quod *Deus exercituum*. Eôdem etiam referre poſſumus aliorum explicationem aſſerentium *Cherub* idem eſſe, quod *quaſi multiplicans*; quam adducunt etiam Lauretus & Biblia regia. Enim verò hiſce omnibus potentiæ & fortitudinis ſignificationibus (licèt veriſimilitudine aliqua & aucto- C ritate non careant) deeſt peculiare quiddam in huius nominis interpretatione neceſſarium: videlicet vt explicatio eius, cognitionis & ſapientiæ in ſe ſignificationem includat. Nam ſi id deficiat; interpretatio nominis Cherub recta eſſe & vera non poteſt, vt mox patebit. Quod argumentum opiniones etiam Abenhezra, & Merceri pari ratione refellit.

Præterea, ſi auctorum, qui interpretationem de potentia tradunt, verba attentè ponderemus; Hieronymus quidem non eam vt primariam ponit, ſed vt ſecundariam. Philo autem & Theodoretus, licèt per duos Cherubinos, Dei potentiam ſignificari opinentur; ſed non idcircò aſſerunt ipſum nomen Cherub ſonare potentiam. Ipſi enim clariùs alijs in locis loquuntur; expreſſéque aſſerunt, Cherub ſignificare plenum ſcientiâ.

§. 5. De communi Patrum explicatione. D

In Cherub etymo ſcientia plenitudiné includi, cōmunis Patrum ſententia eſt.

VVlgatiſſima & grauiſſima pariter nominis *Cherub* declaratio affirmat illud in ſe includere plenitudinē ſiue multitudinē ſcientiæ. Ita dilucidè Philo lib. 3. de vita Moſis; Dionyſius Areopagita de cæleſti hierarchia cap. 7. vbi idem non ſemel repetit; Origenes homilia quinta, & vndecima, in Numeros; Athanaſius ſermone de Deipara, & ſermone in ea Chriſti verba, *Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo*; Hieronymus Ezechielis 28. & Pſalm. 17. & Pſal. 67. ac de nominibus Hebraicis in Geneſi, Exodo, Numeris, & in 1. Reg. Chryſoſtom. tom. 5. & duobus locis, quos citat Sixtus Senenſis Auguſtinus Pſal. 17. & Pſal. 98. Gregorius Magnus quinque locis; qui notātur in eius indice verbo Cherub Anaſtaſius Sinaita lib. 1. Hexameron in primo tomo Biblioth. Philaſtrius tom. 4. hæreſi 102. Sophronius, in encomio Angelorum, E tom. 2. Bibliothecæ ſanctorum Patrum, Theodoretus in Ezechielem, cap. 10. verſ. 20. in illa verba, *Intellexi quòd Cherubin eſſent*. Iſidorus Hiſpalenſis tribus in locis, qui notantur in eius indice verbo *Cherub*. Atque hos auctores ſequuntur Beda, Gloſſa, aliique ferè innumeri. Fauetque huic expoſitioni ſacra Scriptura Ezechielis 28. 17. vbi alloquēs regem Tyri, eumque appellans Cherub, ait, *perdidiſti ſapientiam tuam*. Corroborat hāc interpretationē cōmunis Theologorum ſententia, quæ cherubinorū choro excellentiam in ſapientia tribuit; innitens potiſſimùm eorum Cherubinorum nomine, quod ingentem Dei cognitionem & ſcientiæ plenitudinem ſonare, pro comperto habent.

Probatur cōmunis hæc doctrina.

His accedit, in etymologiarū ratione notum eſſe, quoduis nomen, licèt à ſua origine valde ſit immutatum, longeque remotum, ſi tamen in eius etymo omnes conueniant, rem extra dubitationē manere. Vt in nomine *Didacus* ſiue *Die-* F *gus*, quod certum eſt deriuari à Iacobi nomine, etiamſi multo aliter videatur: nomen etiam Hiſpalis vulgari ſermone vſurpatum, nempe *Seuilla* dubium non eſt, quin à Latino nomine per corruptā flexionem fuerit deriuatum. Id quod de alijs ſexcentis dici poſſet. Quemadmodum è contrario nihil futilius, quàm ex aliqua ſoni ſimilitudine argutando, veram inde nominis etymologiam elicere velle. Vt ſiquis dicat nomen, *Dominus* deduci ex duplici dictione, *do minus*.

Cùm ergo Hebræi, Græci & Latini conueniant hac in re, quòd ſcilicet nomen Cherub ſignificationem ſcientiæ plenitudinis in ſe includat, hoc in primis vt firmum omnino & indubitatum tenendum eſt, tametſi nominis deriuatio difficilis appareat. Adhæc, ſi huiuſmodi interpretationem, vt certam admittimus, liquidò perſpicitur, picturas ſeu va- A rias cælaturas artificij plenas (licèt veras Cherubinorum effigies non exprimāt,) appellari poſſe Cherubinos, vt Hieronymus ſentit: quia ſcilicet ſcientiâ atque arte ſint viſendæ: hoc eſt quia multæ ſcientiæ fuit opus ad huiuſmodi politiſſima opera perficienda, fortè quòd picturæ illæ arcanis myſterijs plenæ erāt; ſicut myſtica etiam Ezechielis animalia. Ceterùm de hoc vidimus iam ſuprà, veriſimilius videri, picturas quæ appellantur Cherubini, ad expreſſam fuiſſe ſimilitudinem Cherubinorum ſanctuarij depictas.

Pictura templi artificio plena quomodo Cherubini potuerint iure appellari.

Quid adhuc in Cherubinorum etymo deſideretur.

Cùm igitur vt certum conſtituamus, cortinarum & veli picturas eiuſdem fuiſſe figuræ cum Cherubinis ſancti Sanctorum; verumque omnino eſſe, quod pro communi interpretatione affertur: pulſat adhuc animū cupido, vt recepta hæc expoſitio ita nomini aptetur, vt illius reddere ratio- B nem Hebraicæ linguæ peritis valeamus: nec non communem explicationem ſi fieri poſſit, cum aliqua etymologiarum, quæ Hebræorum doctioribus magis placent, conciliare. Præſertim quia etſi tanta grauiſſimorum doctorum auctoritate compellimur ad aſſerendum in nomine *Cherub* includi cognitionis & ſapientiæ ſignificationem; nullus tamen auctorum, quos retulimus, explicat vnde hoc nomen deriuetur. Itaque, vt iis habeamus fidem, reſtat tamen examinare, quæ ſit nominis Cherub origo; curve ſcientiæ plenitudinē importet. Et fortaſſe ex accurato huius partis examine plus adhuc lucis cōmuni interpretationi aperietur, ſimulque conſtabit, locis omnibus, vbi nomen Cherub legimus, etymologiam mirificè quadrare. Nec enim negari poteſt, quin licèt Cherubini nomen ſcientiæ plenitudinem denotare aſſeramus, perſtet adhuc nonnulla alicui loco dif- C ficultas, in explicando cur ibi vſurpatum fuerit nomen Cherub, verbi gratia in iis Angelis, quibus Deus paradiſi cuſtodiam commiſit: cùm tamen ad paradiſi cuſtodiam viribus potiùs ac potentiâ, quàm ſcientiâ & cognitione opus fuiſſe videatur. Quapropter aliqui arbitrati ſint Cherubinorum nomen ſonare idem, quod Diuinæ potentiæ miniſtros. Nobis tamen ad alias Hebræorum interpretationes recurrendum eſt; vt excutiamus, quænam ſit ad ſcientiæ plenitudinem ſignificandam congruentior.

§. 6. De duabus Hebræorum interpretationibus.

Duplex nominis Cherub etymon iuxta Hebræos.

SVperant adhuc duæ aliæ nominis *Cherub* interpretationes. Prima eſt, *quaſi magiſter*; & ſecunda, *quaſi puer*, & qui- D dem primo intuitu videtur ſecunda reſpuenda, veluti nihil ad ſcientiæ ſignificationem referens: prima autem è contrario maximè amplectēda, cùm magiſtri ſcientiâ imbuti; pueri autem eius expertes ſint. Prætérquam quòd prima interpretatio, nempe *quaſi magiſter*, in Vaticanis & Plantinianis Biblijs eſt impreſſa; altera non item. Verùm enimuerò ipſa Cherubinorum figura me valde vrget: nec dubito, quin nomen fuerit figuræ ipſi congruens, & Moſaicis Cherubinis ſancti Sanctorum, non video quàm aptè figura magiſtri cōueniat, quos tamen aptiſſimum eſt nominari quaſi pueros, vt mox videbitur. Sed expoſitionem hanc nonnulli deludunt; quia, licèt templi Cherubinis ſit tribuenda iuuenilis facies, non tamen puerilis; cum textus potiùs Hebraicus iis virorum nomen imponat. Nam 3. Reg. 7. 36. vbi nos legimus, *quaſi in ſimilitudinem hominis ſtantis*, Hebræa ſonant, *ſecundùm nuditatem viri*, id eſt, ſecundùm ſpeciem nudi adole- E ſcentis.

Cherub, quaſi magiſter.

Cherub, quaſi puer.

Nomen puer in ſacris etiā pro valido iuuene ſumi.

Huic tamen reſpondeo, primò in Hebraica phraſi, quamuis aliquis validus ſit iuuenis, pueri adhuc nomine vocari ſolere, vt videre eſt Geneſ. 18. 7. *Tulit vnum vitulum, deditque puero, qui feſtinauit & coxit illum*, & Ioan. 21. 5. *Pueri habetis pulmentarium?* Secundò reſpondeo, tam Hebraica phraſi, quàm Latina loquutione, ſeruis puerorum nomen attribui, vt Act. 4. 25. *Per os Dauid pueri ſui*. & Ruth 2. 9 *Mādaui enim pueris meis*. 4. Reg. 4. 14. *Ad Giezi puerum ſuum*. Eſther 1. 3. *Cunctis principibus & pueris ſuis*. Ex quibus locis, aliiſque compluribus liquet pueri nomen miniſtris ſæpe concedi, iuxta ſacræ Scripturę phraſim. Quis autem non videat, Cherubinos tanquam Dei miniſtros fuiſſe figuratos? Si ergo nomen Cherub huiuſmodi ſignificationem non reſpuit, (*quaſi puer*) & pueri nomen pro miniſtro ſumitur: quid accommodatius, quā vt eo ſenſu appellati ſint Cherubini, iuuenes illi F alati, qui tanquam Dei miniſtri figurati ſunt in Sanctuario? Quòd verò Hebraica phraſi nomen Cherub eam poſſit interpretationem admittere, magno argumento eſt, à doctoribus Hebræis ita ferè exponi, *Cherub*, quaſi puer: vt affirmat Rabbi Dauid à Pagnino relatus. Eius fundamentum eſt: Quia prima ſyllaba *che* eſt idem quod *quaſi*, & *rub* deriuari poteſt à nomine *rabia*, quod Chaldæum eſt, & pueri nomini reſpondet. Citra controuerſiam verò eſt, Hebraicæ linguę multa nomina Chaldæa admiſceri.

Puer pro seruo, familiaris Hebrais & Latinis locutio.

Cherub, quaſi puer, quomodo etymologia deducatur.

Illud inſuper me valde ad hanc opinionem probandam mouet, quòd nullam aliam videam huic nomini deſignari originem, quæ & doctis probetur, & Cherubinorum figuræ quadret, nec non ſcientiæ ſignificationi: quæ tamen omnia complectitur figura miniſtrorum Dei, quæ ipſis adſcribitur.

Non

Pagnini opinio de Cherubini etymologia.

Non me latet Pagninum in nominum Hebraicorum interpretatione contendere, nomen Cherub deriuari à *nachar*, quod est *cognouit*. hoc tamen nemini persuadet. Et, meâ quidem sententiâ, figura ministrorum aut famulorum Dei, qui in eius conspectu adstant, non obscurè significat eos plurimâ scientiâ & rerum cognitione esse præditos. Pro cuius declaratione aduerto, Cherubinorũ nomen in sacra Scriptura non ita strictè sumi pro Choro illo, qui à Seraphinis & Thronis proximè distinguitur: sed generali acceptione pro cælestibus spiritibus, qui ante Deum assistunt, & ad eius iussa præstò sunt. Id quod cunctis militiæ cælestis spiritibus, commune est; omnes enim coram Deo adstant, omnes faciẽ eius vident, omnes eius sapientiâ fruuntur. Quibus in omnibus clara Dei cognitio & excellens sapientia includuntur. Nam si regina Saba, 3. Reg. 10. 8. ait ad Salomonem, *Beati serui tui hi, qui stant coram te semper, & audiunt sapientiã tuã* (in quo innuit necessarium esse eos plurimum Salomonis sapientiæ participare) quanto præclarior & excellentior cognitio in iis indicatur, qui Dei æternæ Sapientiæ fontis sunt pueri ac ministri, & coram ipso semper astant?

Cherubini nomen in Scriptura nõ ita strictè sumi pro vno ex prima hierarchia choro.

Pueri seu ministri nomen in Cherubini etymologia quo sensu sumẽdum.

Sed dicet aliquis, rectè per consequutionẽ elici, ministros, qui Deo assistunt, debere esse sapientes: id tamen nomine ipso nequaquam exprimi. Respondeo, ministrorũ nomen non vtcumque esse sumendum, sed vt ipsa Cherubinorum figura indicat; nimirum vt sint Dei ministri, qui semper in eius adstant conspectu: quod manifestè secum affert claram Dei cognitionem, in qua præstantissima sapientia sita est. Itaque cùm dicitur Cherubinorum nomen sonare, *quasi pueri*, intelligendum est, quasi pueri Dei, id est, quasi ministri, qui ante eius conspectum semper sunt; atque adeò plenam eius notitiam assequuntur; seu (quod idem est) perfectam scientiæ plenitudinem. Confirmatur, quia Angelorum etiam nomen videtur magnam importare sapientiam, iuxta id 2. Regum 14. 20. *Sicut habet sapientiam Angelus Dei*: nempe quia *Angeli eorũ semper vident faciem Patris*. vt habetur Matth. 18. 10. Si ergo nomen Angeli Dei, secum affert sapientiam, quantò magis nomen Cherub? Angelus enim iuxta suum etymon sonat missum, nempè à Deo: at Cherub sonat eum, qui in Dei conspectu assistit. Vera autem Dei cognitio, perfectáque sapientia multò clarius alicui significatur inesse, cùm dicitur coram Deo semper astare, quàm cum ab eo dicitur missus.

In nomine Cherub potentiam etiam includi.

Deinde aduerto, nomen Cherub, si in prædicta acceptione sumatur, non includere solùm sapientiam, sed etiam potentiã (quæ est Philonis & Theodoreti opinio.) Nomen enim famuli & ministri Dei, qui ante Deum ipsum assistit, innuit etiam eius potentiam esse magnam. Hoc enim munus eum præpotentem efficit. Quare, quod Genes. 3. 25. dicitur, posuisse Deum ad custodiendum paradisum Cherubinos, idem est ac dicere, constituisse ibi ministros ex iis, qui eius conspectu ac præsentiâ fruuntur; quibus nec sapientia deesse potest, nec potentia. Vtráque enim facultate, vt Dei ministri, maximè pollent.

Vox quasi in sacris aqualitatem interdum importare.

Demum aduerto, in Scripturæ phrasi, dictionem illam *quasi*, sæpe integram significare proportionem. Vt cùm Ioan. 1. dicitur, *Vidimus gloriam eius, quasi vnigeniti à Patre*. Eãdem ergo phrasi, accipiendum est Cherubinorum nomen. Est enim Cherub quasi puer domini: ac proinde sapientia, potentia, & gloria eorum, est quasi puerorum Domini astantium coram illo. Et hactenus de nomine pueri pro seruo atque ministro.

Puer pro filio interdum in sacris.

Ceterùm potest etiam accipi pueri nomen pro filio. Sic enim videtur sæpe accipi in sacra Scriptura, vt Isaiæ 8. 18. *Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus*. Vbi euidens est ex contextu, puerorum nomen poni pro filiis. Quare cùm Cherubinos interpretemur, quasi pueros, puerorum nomẽ potest pro filiis vsurpari. Et verò cælestibus spiritibus, licèt naturâ filij Dei non sint, sacræ tamen Literæ filiorum Dei tribuũt nomen. Quemadmodum igitur Filij Dei nomen in Verbo vnigeno, propriam Dei Sapientiam importat; ita etiam suo modo in cælestibus spiritibus magnã Diuinæ sapiẽtiæ communionem denotat. Addo insuper verba illa Isaiæ prædicta, *Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus* ad Christum & Apostolos applicari à Paulo ad Heb. 2. 13. ex quo dicitur puerorum nomen capi etiam posse pro discipulis. Sub qua ratione nihil esse potest expressius ad denotandam in Cherubinis Diuinæ sapientiæ participationem.

Vtraq; pueri & magistri etymologia quomodo templi Cherubinis possit congruenter aptari.

Aliquis, vt primæ illi interpretationi, (*quasi Magister*) in hac etiam secunda locum daret; eámque ad templi Cherubinos applicare posset; notabat ex duplici illo Cherubinorum pari in sancto Sanctorum existenti, alteri quod Moses fecit, posse discipulorum nomen tribui; magistri verò nomen alteri, quod fecit Salomon. Notabat etiam in Mosis Cherubinis figurari eos, qui à Deo docentur, eúmque agnoscunt & amant: (hi enim sunt thronus Dei) quamuis aliorum magistri non sint. In Cherubinis autem Salomonis, qui gigãteo corpore sunt, adumbrari viros Apostolicos, qui sunt Ecclesiæ Christianæ magistri; quorum sapientia est quasi magistrorum Ecclesiæ. Huiusmodi consideratio aliquibus fortè non displicebit. Planius tamen est, vtrisque in eodem sensu Cherubinorum nomen tribui. Existimo autem sensum magis proprium esse, vt considerentur veluti Dei serui, in eius præsentia astantes. Cum hoc tamen rectè consentit diuersos inter ipsos ministros gradus; & per Cherubinorum ingentium par, præstantes Dei seruos ac ministros, id est Apostolos, eorúmque successores denotari.

NOTATIO OCTAVA.

De Cherubinorum templi figura.

Mosis Cherubinos & Salomonicos eiusdẽ fuisse figuræ.

CERTVM in primis est, tam Mosis Cherubinos, quàm Salomonis, fuisse eiusdem figuræ. Hoc ipse colligo ex 1. Paral. 28. 18. quod iam suprà exposui paulò aliter, quàm ab aliquibus explicatur. Ac licet Scriptura non id perspicuè affirmaret: facile est videre, quemadmodum Salomon in candelabri figura, Mosis candelabrum fuit imitatus; sic etiam in Cherubinis antiquos illos Mosis æmulatum fuisse. Nec subit aliquem hac de re dubitatio. Verumtamen diuersa videtur fuisse vtrorumque positio. Mosaici enim Cherubini erant aduersi semet à regione aspicientes, vt habetur Exodi 25. 20. & cap. 37. 9. At Salomonici *stabant erectis pedibus, & facies eorum erant versæ ad exteriorem domum*, 2. Paralip. 3. 13.

Vtrosq; Mosis & Salomonis Cherubinos figurâ humanâ fuisse praditos.

Secundò, vtrisque figura erat humana. Nam in sculptura, quæ in laterum basibus erat, Cherubini similes erant eorum figuræ, qui erant in sancto Sanctorum, illos autem ait textus fuisse *in similitudinem hominis stantis*, 3. Reg. 7. 36. hæc enim verba ad Cherubinos referenda sunt. Nec dubitat quispiã tẽpli Cherubinos figurâ humanâ fuisse. Ad id verò quod contra ex Iosepho afferri posset, iam suprà responsum est.

Cherubinos Mosis brachia habuisse.

Tertiò licèt Arias montanus in suo apparatu, Cherubinos Mosis, sine brachiis depingat, contentus alis, quas eis tribuit: communis tamen pictura eis alas & brachia apponit, quemadmodum Angeli solent depingi, quod certè ex templi Cherubinorum similitudine ortum duxit. Idque congruentius est humanæ figuræ, quam eis concedit sacra Scriptura.

Cherubinos templi & Ezechielis animalia nõ fuisse omnino similia.

Quartò, etsi Pradus & Villalpandus conantur templi Cherubinos, Ezechielis animalibus persimiles considerare; & ea propter Villalpandus libr. 4 cap. 36. (tom. 2. citat Clementem Alexandrinum libr. 5. Stromatum, & sanctum Thomam 1. 2. q. 102. ar. 4. ad 6. nec non Cyrilli liturgiam, Missam Basilij, nonam Cathechesim Cyrilli, & Tertullianum; sed iam suprà sectione II. commentarij disputauimus de hac re, diximúsque varios esse similitudinis & identitatis gradus. Etenim quamuis propter proportiones aliquas & conuenientias, iidem esse templi Cherubini & Ezechielis animalia dicãtur; nihilominus certum est, eos in multis rebus differre; nec bonum esse ad templi Cherubinos, argumentum ex animalibus Ezechielis petitum, & mihi quidem ipsa Ezechielis verba, in quib. hi auctores suam opinionem fulciunt (scilicet *intellexi, quod Cherubim essent*, cap. 10. 20.) haud parum probant, animalia illa non fuisse Cherubinis templi omnino similia. Nec, si forent prorsus similia, opus esset adeò minutatim illa describere: ac vt rem notatu dignam ad finẽ addere intellexisse se, animalia illa sibi ostensa, Cherubinos esse, hoc est, templi Cherubinis respõdere, atque idem, quod eos, significare; videlicet cælestes Angelos siue spiritus ante Dei præsentiam assistentes. Certè manifestæ vtrorumque differentiæ dubitationem afferre possent, num iidem essent tẽpli Cherubini cum animalibus Ezechielis? Atque ideò Ezechiel mirum in modum fuit lætatus, quia intellexit eadem esse, etsi externæ facies aliquas differentias præ se ferebant. Vnde conuenientiæ & proportionis cognitio initium attulit differentiarum mysterium cognoscendi. Longè enim progressus est in vera philosophandi ratione circa discrimen ac differentias, qui templi Cherubinorum significationem nouit: & admonetur Ezechielis animalia esse etiam Cherubinos ante Dei thronum astantes, quamuis diuersa corporis specie appareant. Mox enim difficile non erit, de discriminis causa, seu potiùs de mysterio indagando ratiocinari; & inquirere, Cur Cherubini in ea visione, nouâ & insolitã formâ conspiciantur; videlicet, vultu leonino, vitulino, humano & aquilino: vitulinis item pedibus, & quaternis alis, totidémque brachiis. Quibus præmissis, in Cherubinorum templi figurâ examinanda, textu nobis pro duce vtendum est, tam Exodi cap. 25. & 37. quàm 3. Reg. cap. 6. & 2. Paralip. 3. nec sumus Ezechielis animalium descriptionem secuturi. Ille enim adeò dissimili cultu ornatos vidit, vt ægrè potuerit intelligere, eos adhuc esse Cherubinos, qui sibi apparuerunt; & tẽpli Cherubinis respondere, eandémque cum illis significationem habere, quod attinet ad substantiam.

Singulis tẽpli Cherubinis non quaternas, sed singulas tãtùm fuisse facies.

Quintò, ex dictis infero, operam ludi ab iis, qui in templi Cherubinis quaternas etiam facies omnibus vestigiis indagant, cùm has illis sacer textus non assignet. Quinimò ex verbis Ezechielis colligitur potiùs non obscurè, singulis templi Cherubinis singulas tantùm facies, easque vitulinæ similes fuisse. Ait enim cap. 10. num. 14. loquens de quatuor

ginum, quæ nominantur Cherubim. Opinio verò, quæ Propitiatorium altius, quàm arcæ tegmen constituit, non bene

A

cohæret cum Cherubinorum situ super arcæ operculum. Id namque est saltem expressum Exodi 25. 10. & 17. Propitiatorium scilicet eiusdem esse mensuræ atque arcam. Quare oporteret Cherubinos omninò infrà Propitiatorium esse; atque adeò ipsum nec fulcire manibus, nec tegere alis possent. Quin & ipsa sacræ Scripturæ verba manifestè indicant idem, quod Iosephus & Philo tradunt. Ait enim textus arcam Propitiatorio obtegi, (*quo operienda est arca.*) Exodi 25. 10. & Cherubinos super arcam esse; alterum in summitate Propitiatorij ex vnâ parte, & alterum ex altera. Commentum autem Cherubinorum, manibus Propitiatorium sustinentium, nullum habet in sacris Literis fundamentum.

Cherubinos se mutuò respicere, versis vultibus in Propitiatorium, quo pacto contelligendum sit.

Præterea quod textus ait, Cherubinos se mutuò respicere versis vultibus in Propitiatorium; ita est intelligendum; non vt alter alterum respiciat, sed vt alter è regione alterius sint, ambóque aspiciant Propitiatorium, id est, oculos habeant deiectos, reuerentiæ ac venerationis ergo, quæ oculos solet ad humum demittere.

Quomodo parui Cherubini Propitiatorium alis tegere potuerint.

Quòd verò duo parui Cherubini expansis alis vtrumque Propitiatorij latus operiant; concipiendum est ad eum modum, quo cælum contegit terram: restat enim spatium, interuallumque inter terram & cælum; ita vt terra conspici possit. Ita Arias pingit, & rectè. Extendebant ergo pennas Cherubini super arcam, eisque collatis aut consertis quasi vmbraculum efficiebant, in quo Deus considere credebatur, & pro pedum scabello habere Propitiatorium.

Magni Salomonis Cherubini qua positione in templo fuerint.

Ingentes verò Cherubini, quos Salomon conflauit, quique alarum extremitatibus vtrumque sancti Sanctorum parietem contingebant, in pauimento ipso pedibus nitebantur; opinor ad arcæ latera collocati: non ita tamen, vt mediam eam subter alas continerent, sed nonnihilo remotiores; quippe & ante arcam astantes, & ad Orientalem plagam obuersi. Itaque si Cherubinis & arcæ, qua positione erant,

C

pergendum siue gradiendum foret, magni Cherubini antecederent, parui super arcam irent. Atque hoc pacto ritè considerantur duo magni faciem Domini anteire; & parui, Dei thronus esse, in quo sedens ipse vehatur. Qui autem per templi parietes erant bini eleganti cælatura depositi, figurabant semper (meâ sententiâ) duos ingentes Cherubinos ante arcam stantes. Qui verò in cortinis ac velo, quæ effecit Moses, erant Cherubini acu picti (si tamen Cherubinorum specie erant) paruos Dei throni Cherubinos absque dubio referebant.

De quibus Cherubinis sit in Scripturarum sermone cùm dicitur Deus sedere super Cherubim.

Quotiescumque in sacris Literis legimus, Deum sedere super Cherubim, omnino habetur respectus ad duos paruos Mosis Cherubinos. Alij enim duo (quos fecit Salomon) non

D

Deo pro throno seruire, sed ipsum præire considerantur. Et quamuis non defuerit, qui dixerit nubes ipsas appellari Cherubinos, cùm dicitur Deus ascendisse super Cherubim & volasse: verius tamen multò est, semper ad Mosis Cherubinos fieri allusionem. ita vt cùm nubes sese Deo pro curru substernere cogitantur, Angeli sint veluti thronus illius vehiculi; quemadmodum in Mosis Cherubinis figuratur. Grandibus autem Cherubinis Salomonis non aptè consideratur Deus sedens, quia parui Cherubini sunt, qui Dei thronum repræsentant: magni verò non alas in sellæ formam componunt, sed extendunt potiùs, quasi ante Dei faciem volantes. Et confirmatur, quia duobus magnis Cherubinis respondent Seraphini Isaiæ c. 6. & vt rectè animaduertit Hieronymus, dicendum non est Deum sedere super Cherubim & Seraphim, sed solùm super Cherubim.

NOTATIO NONA.

De significatione Cherubinorum templi.

Verùm in Cherubinorum significatione assignanda, binarij an quaternarij ratio habenda sit.

QVI de significatione Cherubinorum templi agunt; satis sibi esse ferè putant, si totum eorum mysterium ad vnum Cherubinorum binarium reuocent; existimantes fortasse, significationem, quæ binario Cherubinorum Mosis assignetur, eandem Salomonicis Cherubinis assignandam. Etenim licèt multiplicetur binarius; replicationem illam perinde esse arbitrantur, ac aliquod regiorum stemmatum siue insignium scutum, cui, non ex eo quòd pluribus in locis reponatur, aliud denuo mysterium exquiritur, quàm quod semel positum haberet. Hoc vt sit ita intelligendum, argumento esse potest, quòd alij insuper Cherubinorum binarij erant per templi parietes dispersi; in quorum tamen computando numero & singulis assignanda significatione, nullus nimiùm laborauit: nec fuit hactenus quispiam, qui in omnium binariorum numero philosopharetur.

Illi solùm videtur ad quaternarij mysterium inuestigandum teneri; qui Ioannis & Ezechielis visiones idem omnino & inter se & cum Salomonici templi figurâ esse contendunt: & trium horum significationem ad quatuor cælestis aulæ principes, siue ad quatuor Euangelistas, aut alium quemuis quaternarium referunt. Quos ego lubenti animo rogarem, Meminerintne in Mosis tabernaculo vnum tantùm Cherubinorum binarium extitisse? Nam si quatuor horum Cherubinorum significatio ad quatuor præcipuos Angelos applicatur; necesse est, duos ex quatuor principibus per duos illos Cherubinos indicari; alios interim ignominiâ affectis, quos Moses intactos in suis figuris symbolicis per obliuionem aut contemptum prætermiserit.

Hæc nos saxa & cautes incolumes prætereuchimur; qui tépli Cherubinorū symbolū non ad quatuor solùm personas contrahimus: nec opus esse arbitramur, vt Isaiæ, Ezechielis, & Ioannis visiones sint eædem omnino inter se, aut earū aliqua ad tabernaculi vel templi figuram penitùs conformetur.

Quæ sit Mosis Cherubinorum significatio, Philonis iudæi opinio.

Quapropter statutis iis, quæ de templi Cherubinis, déque eorum figurâ dicta sunt, de ipsorum modò significatione agemus, exordium à Mosis Cherubinis ducentes. Philo ergo

B

Iudæus, varijs in locis contendit per duos Cherubinos duplicem Dei potentiam, creatoris scilicet ac gubernatoris adumbrari, vel vt alicubi ait, potentiam benefactiuam & potentiam punitiuam. Alij agnoscunt hic duo testamenta. Nec deest, qui ad duas Christi naturas, humanam & diuinam; aut ad duos singulares insigni sanctitate viros, vel ad duas rationales naturas, angelicam scilicet & humanā, singulas in singulis depictas; seu denique ad duo mundi hemisphæria hoc symbolum referat. Verius tamen multò est ac receptius, duobus Mosis Cherubinis totam Angelorum militiam nouem choris constantem comprehendi. Vniuersi enim Deo ministrant, & illi pro throno sunt. Ac primò hanc interpretationem ex sancto Dionysio hauserunt Beda, Angelomus & alij. Deinde in dubium vocari non potest, quin Moses in duob. Cherubinis significare voluerit, quod in monte Sina cōspexit. Constat autem multa eū ibi Angelorum millia vidisse, ex Deuter. 33. 2. & Psalmo 67. 18. Duæ ergo illæ figuræ debent Angelorum omnium complecti significationem. Tertiò, collatio horum Cherubinorum cum visionibus Ezechielis & Apocalypseos clarè indicant eorum significationem, nec ad duas singulares personas, nec ad duas peculiares naturas esse coarctandam, singulas in singulis denotatas: sed dilatandam esse ad cælestes ministros generatim, quibus vtebatur Deus in Israëlitici populi administratione; & in beneficiis compluribus, quibus eum affecit. Atqui *omnes sunt administratorij spiritus*, ad Hebræos, 1. num. 14. Quartò denique, illa diuini throni & Cherubinorum pictura congruentissima erat; vt Israëliticus populus animum erigeret, considerans sibi Deum ipsum exercituum & cælestem hierarchiam præstò esse.

Per Mosis Cherubinos vniuersam Angelorum militiam figurari, verior sententia.

Throni & Cherubinorum pictura quorsum spectaret.

Quomodo id in Cherubinorum binario tota Angelorū militia possit figurari.

Sed age iam, quid sibi vult binarius ad totam cælestem hierarchiam indicandam? Responderi solet, binarium deseruire ad vnionis significationem. Nam & discipulos fuisse missos à Christo binos, tanquam iuga boum, (vt sanctus Macarius ait,) & vnum tantùm binarium huic mysterio satis esse: propterea quòd in Cherub natura angelica, in binario, vnio omnium & consociatio ad res diuini obsequij denotetur. Quæ expositio haud est contemnenda. Ceterùm huius visionis collatio cum quatuor animalibus Apocalypseos exigit, vt aliquid præterea aliud inuestigetur, quod binario aptiùs adhuc congruat: vt in quaternario Apocalypseos ad quatuor excellentias Ecclesiasticæ hierarchiæ Angelorum rectè applicato, animaduertimus. Hac coniectura ducor, vt Cherubinorum binario credam significari binarium aliquē perfectionum, quæ in hierarchiæ cælestis Angelis reperiuntur. Neque aliæ digniores sunt, aut ad rem aptiores, quàm sapientia & sanctitas, siue illustratio intellectus & inflammatio voluntatis. Hisce enim duabus virtutibus coëcetur quidquid Deo in suis ministris gratissimum est, quódque eos efficit Dei thronum, vbi Deus ipse libentissimè requiescit. Quæ declaratio lucem accipit maximam, validumque robur ex capitis vndecimi commentario, in ea verba, *& dabo duobus testibus meis.* Quomodo verò ad ipsos Dei ministros repræsentandos congruenter deseruiat symbolum illud duarum perfectionum in iis elucentium, id in quatuor animalium symbolo satis expositum esse videtur.

In Cherubinorum binario binarium denotari perfectionū, ac Angelis sunt communes.

E

Sapientiam & sanctitatem in duobus Cherubinis adumbrari.

Atque vt confirmetur, duobus Mosis Cherubinis adumbrari cælestium spirituum sapientiam & sanctitatem, obseruandum est, licèt per ipsos directè cælestis hierarchia denotetur; verùm propter mutuum respectum hierarchiæ cælestis ad Ecclesiasticam, valde oportuisse, vt quæ illis tribuitur significatio, sanctis etiam hominibus suo modo quadret. Quo

F

in sensu verum est, per duos illos Cherubinos, duas rationales naturas, angelicam & humanam indicari (quæ est beati Bernardi declaratio de verbis Isaiæ serm. 3.) non quidem ita vt vnus hanc, alter illam; sed vnusquisque vtramque designet; perfectiones repræsentans, quæ vtramque naturam, dignum Deo thronum efficiunt. Manifestum autem est sapientiam & sanctitatem, duas esse res, quæ naturas has ad fastigium illud sublime extollunt.

In duobus templi Cherubinis duas rationales naturas, angelicam & humanam, denotari.

Licèt autem cælestis hierarchiæ significatio nouem totos Angelorum choros comprehendat; expedit tamen prætereà vt quod de omnibus generaliter dicitur, ad Cherubinorum chorum possit peculiariter acc[...] Nam & Theologi quò

 tutius

tutiùs possint de Cherubinorum choro loqui, ea sibi accersunt, quæ Scriptura sub Cherubinorum nomine de Angelis affirmat. Scitum est ergo, præcipuam excellentiã, quæ Cherubinis tribuitur, desumi à sapientiã, cui sanctitas respondet. Quare consentaneum fuit, vt duo Cherubini sapientiam & sanctitatem significarent, quæ cælestibus spiritibus insit.

Quod de angelica perfectione in Scriptura dicitur, idem per analogiã ad insignes sanctitate viros debere extendi.

Iam, quòd de angelica perfectione symbola Scripturæ figurant, opus est per analogiam ad eos homines extendi, quos eadem Scriptura Angelos appellat, id est, ad Euangelij ministros, in quibus hæc duo (sanctitatem dico & sapientiam) vel maximè esse oportet. Has ergo easdem perfectiones in cælestibus Angelis denotabant duo Mosis Cherubini.

Salomonis tẽplum fuisse Christianæ Ecclesiæ figuram.

Id ampliùs percipietur ex Salomonis Cherubinorum consideratione. Quam ad rem præmittendum est, quod facilè mihi docti concedent, Salomonico videlicet templo Christianæ Ecclesiæ templum significari, & maiestatem præsertim ac splendorem, quò peruenit post mysticas Dauidis victorias: id est postquam Christi virtus & efficacitas Gentes suaui Euangelij iugo subiecit. De quo, diuino aspirante numine, agam latiùs in commentario Psalm. 28. Nunc satis sit hanc templi Salomonici significationem proposuisse, vt vera esse credatur. Quo semel statuto, facilè intelligitur, magnos Salomonis Cherubinos (qui proprij sunt magnifici illius templi) eorum esse symbola, qui verè sunt Christianæ Ecclesiæ Cherubini, id est, præstantissimi Euangelicæ prædicationis ministri: qui Christi nomen in vltimas terrarum regiones inuexerunt, & quorũ prædicationi admiranda Gentiũ conuersio, & gloriosa Ecclesiæ victoria secundùm Deum referri debent accepta. Si ergo duo Salomonis Cherubini excellentias ac miras virtutes horum Ecclesiæ ministrorum adumbrant, quid congruentius esse potest, quàm vt alter eximiam eorum sapientiam, alter egregiam sanctitatem repræsentent?

Per ingentes Salomonis Cherubinos qui figurentur.

Cur in Salomonis templo & Mosaici Cherubini & Salomonici pariter visantur.

Quòd autem in templo Salomonis, Mosaici Cherubini & Salomonici visantur simul; haud obscurè indicat, ad Christianæ Ecclesiæ decus & gloriam, vtrorúmque Angelorũ ministerium tam cælestis quàm Ecclesiasticæ hierarchiæ confluxisse. Nec propterea nego, ipsis Salomonis Cherubinis significari opem ac præsidium, quod principes cælestis hierarchiæ in Dauidis victoriis populo Israelitico præstiterunt. Hæc tamẽ significatio eam in partẽ accipienda est (vt quemadmodũ aliàs ex Augustini doctrina docuimus) Iudaica tangat, Christiana respiciat: atque ita beneficia præstringatur à Deo in Iudaicum populum collata; vt his quasi gradibus ad Christianæ Ecclesiæ mysteria contemplanda ascendatur.

Magnitudinis discrimẽ inter Mosis & Salomonis Cherubinos non arguit sanctitatis differentiam in rebus ipsis significatis.

Cum ergo statuerimus, per Mosis Cherubinos cælestẽ denotari hierarchiã; Ecclesiasticam autem, per ingentes à Salomone factos; differentia in staturæ magnitudine, non indicat sapientiam & sanctitatem Apostolorum, tantundem Angelorum sapientiæ & sanctitati præstare, sed in huiusmodi Apostolorum virtutibus, vtpote egregiis & excellentibus, opem atque subsidium cælestium principum excelluisse. Etenim in præclaris Ecclesiæ victoriis eminent simul & Apostolorũ gloria, & Angelorum cælestium protectio atque auxilium. Salomonis autẽ colossi siue magni Cherubini simul vtrumque significant. Quòd si, vt ingentium Cherubinorũ symbolum ad cælestis etiam hierarchiæ principes sese extendit, sic in Salomonis templo, Cherubinorum Mosis significatio hominibus quoque sanctis communicatur, facilè est (iuxta ea quæ diximus) discrimen assignare inter Dei thronũ, quem Ioannes vidit; & inter animalia, quæ tum in throno, tum in circuitu throni conspexit. Videlicet vt thronus Cherubinorum denotet sanctitatem, sapientiámque eorum, qui Deum agnoscunt ac diligunt, licèt aliis cognoscendum non proponant: animalia verò, atque etiam magni Cherubini, sapientiam ac sanctimoniam illorum, qui nõ modò sapientes sunt ac sancti, sed etiam sapientiæ cælestis magistri, & de hominum salute ac sanctitate optimè meriti.

Magni Cherubini Salomonis quo sensu Deum præcedere existimentur.

Rectè autem Cherubini ingentes Deum ipsum antecedere existimantur, (vt superiore notatione dictum est.) Id enim est *præire ante Dominum in spiritu & virtute; & iter facere ei, qui ascendit super occasum, & parare viam Domino:* atque adeò superare difficultates, & hominum corda disponere, vt Dei gratiam excipiant. Id quod viri sanctissimi præstant, proprij sanguinis vitæque dispendio. Nec minùs decorum est, vt duo parui Cherubini, (qui munus in animarum salutem incumbendi non habent,) sint inter se concordes atque sociati. Id namque est alterum è regione alterius esse; oculos tamen solo habeant defixos, vt suam erga Deum obseruantiam ac reuerentiam profiteantur: Cherubini autem magni effingantur versis vultibus ad exteriorem domum, cùm eorum munus sit, proximorum saluti prouidere, eósque ad veram Dei cognitionem adducere. Ponuntur autem Orientali plagæ auersi, vt spectent eos omnes, qui templum ingrediuntur.

Quid sit, alterũ ex paruis Cherubinis è regione alterius esse.

De oleaginæ materiæ significatione ad viscera misericordiæ aptissimè applicatã, iam alibi diximus; deque applicatione alarum ad cælestem conuersationem, siue cælestis vitæ cursum, vt loquitur sanctus Dionysius. Cur verò in Eze-

A chielis visione additæ sint plures facies & alæ & plura brachia, id suo loco expendetur: & similiter de sex alis Seraphinorum Isaiæ.

In cherubinorum nuditate, aut vestitu quid innuat.

Nuditas in iis, qui nudi efficti sunt, candorem & puritatem denotat, vt docet Dionysius: amictus in vestitis gloriosam virtutem vestem. Consentaneumque fuit, vt singulatim notaretur nudos esse illos Cherubinos, qui luterum bases ornabant; quo designaretur, sacrificiorum, quæ Deo offeruntur, munditiam ac puritatem debere esse maximam. Significatur autẽ in aliis puritas, in aliis virtutũ ornatus; non quòd alij sint nudi ac puri, alij glorioso virtutũ amictu cõspicui; sed, vt quod semel exprimi non potuit diuersis symbolis explicetur: ideoque multiplicantur symbola, vt aliorum defectus suppleatur aliorum copiâ. Atque illud imprimis expedit, vt posteriores visiones aliquid prioribus addant, semperque Scripturæ sacræ elegantia ac dignitas augeatur; nec non ipsius symbolorum grauitas & energia. Atque idcirco Isaiæ Seraphinis plures apponuntur alæ; licèt eandem habeant cum Salomonis Cherubinis significationem. B

Vitulina facies in istis Cherubinis quid signi-ficet.

Iam verò, quòd omnes templi Cherubini vitulinis constant faciebus (vt notatione præcedenti dictum est) indicat, tam cælestis hierarchiæ Angelos, quàm Ecclesiasticæ, in summum omnes beneficium, summámque vtilitatem Ecclesiæ sese impendere. De cælestibus enim verissimè dictum est à Paulo ad Hebræos 1. 14. *omnes sunt administratorij spiritus, &c.* & viri etiã Apostolici aptissimè vitulinas facies habere dicuntur, vt vidimus in symbolo vituli. Notandum est præterea, ex eo quod Angelis vituli facies tribuantur, facilè inferri, non ideo in templo collocari, vt eorum innuatur gloria; sed vt auxilium ipsorum & beneficia in militantem Ecclesiam collata denotentur. C

Cherubini parui quo sensu supra Propitiatorium collocati.

Ceterum quorsum Cherubini super Propitiatorium collocantur? (neque enim probabile existimo illorum inuentum, qui Propitiatoriũ autumãt à Cherubinis sustineri.) Hoc vt explicem obseruo, certissimum esse, vt optime expendit Ribera, in Propitiatorio Christum redemptorem nostrum significari; ex Paulo ad Romanos 3. 25. vnde, quod Propitiatorium sit basis, qua Cherubini nituntur (vt loquitur Philo) non dubiè indicat Christum esse basim ac firmamentum, quo Angelorum hominúmque sapientia ac sanctitas solidátur: quoque nititur Dei thronus, quem habet in Ecclesiã Christiana. Scio aliter à Ribera explicari; quatenus scilicet Christũ, qua homo est, Angelis inferiorem esse significetur. Enimuerò illi, quod inferiori loco est, semper subiectionis ac submissionis rationem adscribere, minimè esse congruens aut consentaneum existimo. Nam in spiritali fabricâ & structurâ, fundamentum est summi honoris ac dignitatis sedes, & qua ratione Christus Ecclesiæ fundamentum vocatur (non quòd natura sit inferior, sed quia totum in eo Ecclesiæ ædificium fulcitur ac nititur) ita etiam Cherubinorum basis ac stabilimentum supponitur; quia in eo illorum gloria innixa recumbit. D

Præterea in Apocalypsi euidens est, quatuor animalia non esse Angelos cælestis hierarchiæ, sed homines; quos tamen ponit etiam sacer textus in medio throni; quod fortasse aliquo modo est idem, quod super Propitiatorium. Et Apocalypseos c. 12. Luna Ecclesiæ pedibus subiicitur, cùm tamen id quod per Lunam significatur, Ecclesiæ ipsi inferius nequaquam sit, vt eo loci patebit. Neque obstat, quod aliis in locis, supponi aliquid pedibus, subiectionem aut etiam conculcationem significat. E

NOTATIO X.

De idea Seraphinorum, quos refert Isaias cap. 6.

Num Isaias plures, quàm duos Seraphinos, conspexerit? Duos tantũ ab eo visos cum aliquibus Patrum probatur.

PRIMA quæstio sit, verùm Isaias plures, quàm duos Seraphinos viderit? Arias Montanus, Forerius & Pradus probare contendunt non binarium, sed ingentem Seraphinorum multitudinem fuisse ab Isaia visam. Primò quia Seraphini innumerabiles penè sunt. Secundò, quia Isaias plurali numero vtitur, non duali. Sed de binario planè exponunt Dionysius de Ecclesiastica hierarchiã cap. 4. parte tertiâ, bis faciens mentionem duodecim alarum: & Origenes lib. 1. Periarchon cap. 3. (vbi etiam citat Hebræum Magistrum,) Hieronymus Isaiæ texto, in præfatione, & in commentario & aliis in locis; Philastrius hæresi 101. Bernard. to. 1. tractatu de verbis Isaiæ, serm. 3. Nituntur hi patres manifestâ allusione ad duos templi Cherubinos. Præterquàm quod textus ipse ait, *Sex alæ vni, & sex alæ alteri*, quod & sequi videtur Ecclesia, dum canit, *Duo Seraphim clamabant alter ad alterum*, in festo Trinitatis in 8 responsorio. F

Si plures fuerit duobus vidit Isaias, eos saltẽ visos esse bines.

Illud ergo ex hisce argumentis colligo; in primis si complures vidit Seraphinos Isaias, eos certè binos intuitus fuit vt de Cherubinis ad tẽpli parietes exsculptis dictum est suprà: qui etsi erant permulti, bini tamẽ per ordinem erant dispositi. Quemadmodum Ioannis animalia quaterna visa sunt ab eo; ita tamen, vt præter quaternionem, qui erat in medio throni,

throni, essent etiam alij quaterniones in circuitu throni, vel saltem alius quaternio. Sic enim accipi debent verba illa, *in medio throni, & in circuitu throni*. Secundò noto, in templo & in visione Apocal. textum apertè asserere, Cherubinorum alios in medio throni, alios in circuitu esse: apud Isaiam verò & Ezechielem id nec de Seraphinis illis, nec de huius animalibus reperiri. Ex quo mihi esse certum, vt Ezechiel quatuor solùm animalia conspexit, ita Isaiam vnicum tantum Seraphinorum vidisse binarium, respondentem duobus magnis Cherubinis, quos fecit Salomon. Ait enim textus, Seraphinos stetisse super solium, nimirum quia adeò erant ingentes, vt super solium ipsum, (quamuis valde eleuatum) alas haberent passas, vt dictum est notatione octaua.

Quomodo Isaia spectante supra solium steterint.

Prado & Villalpando placuit, Isaiæ visionem respondere prorsus solio, quod in templo habebat Deus. Quare asserent fortasse Seraphinos Isaiæ esse quatuor, vt Cherubinis totidem Mosis & Salomonis respondeant. Verùm, esto, Isaiæ visio secundùm omnes sui partes solio templi respondeat: duo certè Cherubini qui Mosaicis respondēt, efficiunt thronum, quē vidisse se testatur Isaias. Hi autem in Scriptura nō vocantur Seraphini, sed Cherubini. Alioqui diceretur Deus super Seraphinos sedere; quod Hieronymus errorem appellat. Seraphinorū ergo nomine eos solùm Isaias intelligit, qui Cherubinis ingentibus à Salomone facti respondent: eos autem sacer vates Seraphinos appellat, quia igne succensos, atque adeò ignitos aspexit.

Argumenta pro opposita sententia adductis occurritur. In symbolis non semper numerum veritati significata respondere.

Ad prioris autem opinionis argumenta facilis est responsio. Pari enim gradu militant aduersus templi Cherubinos, qui Angelos repræsentant. Et tamen nec Angeli Seraphinis pauciores sunt, nec de duobus loquēs Cherubinis vtitur duali numero sacer textus, sed plurali. Vide Exodi 25. 18. *Facies quoque duos Cherubim*: vbi in Hebræo est nomē plurale. Ad primum ergo respondeo, in symbolis non semper numerum veritati respondere. Præsertim cùm peculiaris sit ratio, vt Isaiæ Seraphini, quemadmodum & Mosis Cherubini, & Salomonis quoque ad binarium redacti sint. Ad secundum, dualis in Hebræo ferè non vsurpatur nisi ad res naturâ suâ geminas significandas, cuiusmodi sunt oculi & aures.

Seraphini num intra templum, vel supra, sint ab Isaia visi? Intra templū fuisse statuitur.

Secunda quæstio sit, an in visione Isaiæ, Seraphini supra templum, vel intra illud sint cōspecti? Hieronymus ait Hebraicam veritatē sonare, Seraphinos stetisse supra templum: & loco præpositionis *supra* poni hic in Hebræo *mimaghal*, quod semper est, *desuper*. Ceterum vox *super*, aut *desuper* nō est ita intelligenda, vt sensui non bene congruat. Cúmque thronus intra templum conspectus fuerit (ait enim textus, *Et ea quæ sub ipso erant, replebant templum*) non rectè Seraphini supra tectū templi considerantur: debent enim comitari thronū, sicut ij Cherubini, qui erāt in tēplo Salomonis: Atque ita præfinire videntur L X X. qui paraphrasticè exponentes dicunt, Seraphinos esse circa sedentem in throno, id est, ad vtrunque latus comitantes. Eodem modo sentiunt Patres, vt Dionysius Areopagita de Ecclesiasticâ hierarch. cap. 4. parte 3. vbi ait, *Ordo seraphicus iuxta Iesum firmiter stare describitur*. & similiter Chrysost. tom. 1. in cap. Isaiæ 6.

Quo sensu dicendi sint Isaiæ Seraphini stetisse supra templum

Sensus ergo originalis, qui sonat Seraphinos stare super tēplum, ita est accipiendus, vt Seraphini ante Deum adstiterint in superiori templi parte. Cum enim solium adeò esset sublime, vt verbis iis asseueratur, *solium excelsum & eleuatum*, oportebat Seraphinos etiam, qui ipsum comitabantur, editos à terra esse, siue quia gigantū statura erant, siue quia ab humo sublati suis sese alis librabant. Et quamuis Hebræa dictio sonet *super* (vt dictum est) non est tamen ita intelligenda, vt sit sensus, *super tectum*, sed in parte superiore templi: vt 3. Reg. 8. 23. *Non est sicut Deus in cælo desuper*, id est, in supera cæli parte. Aliter exponit Arias Hebræam vocem, nempe vt *desuper*, sit idem, quod virtute desuper acceptâ. Hic tamē nō solet esse sensus Hebraicæ vocis *mimaghal*, vt patet Genes. 22. 9. *Super struem lignorum*, & 3. Reg. 8. 23. *In cælo desuper*. Et Ezechielis 1. 26. *Super firmamentum*.

Verùm Isaiæ Seraphini, præter brachia, sex habuerint alas?

Tertia quæstio: Verùm sex alæ, quas inesse singulis textus ait, explicandæ sint de quatuor alis & de duobus brachiis, vt volunt Pradus & Villalpandus? Respondeo, singulos præter brachia senis alis cōstare, vt dixi de animalibus Ioannis. Quæ est aperta S. Dionysij sententia de Ecclesiastica hierarch. cap. 4. p. 3. vbi manifestè meminit pennarum circa facies & circa media & circa pedes, & explicat Seraphinos in totum pennatos. Dionysium porrò sequuntur veteres omnes: nec oppositum asseret quispiam, qui sibi semel persuadeat, opus non esse, vt eadem sit Isaiæ & Ezechielis visio: de quo suprà late disputatum est.

Num singulis Seraphinis facies tantummodo, bini que pedes sint assignandi.

Quarta quæstio: Númme Seraphinis singulis plus quàm facies vna & duo pedes assignandi sint? Ad hoc assero Seraphinos in hac parte Cherubinis templi similes esse concipiendos, vt probatum est suprà. Quare singulis vnica tantùm facies tribuenda est, eáque vitulina. Nec mouere lectorem debet, si quando antiquus aliquis scriptor & grauis videatur Isaiæ Seraphinis plures facies adscribere, vt Dionysius de cælesti hierarchia cap. 13. fortè enim per obliuionē & non curantiam de Isaiæ Seraphinis dicuntur, quæ de Ezechielis animalibus dicenda erant. Aut fortè Dionysius non loquitur de pluribus singulorū faciebus, sed de multis, id est, de duabus vtriusque Seraphini faciebus. Nam cùm duos videret Isaias Seraphinos, duas item facies aspexit. Id quod peculiariter potuit obseruare Dionysius: quippe qui nouerat illam duarum facierum distinctionem, nullum personarū denotare discrimen, sed perfectionem, quæ singulis insunt personis. Illud namque Seraphinorum par, summæ perfectionis est symbolum, quæ in vnoquoque ex viris Apostolicis enitescit. Atque ita sunt fortassis accipienda, quæ de pluribus Seraphinorum pedibus videntur tradere Dionysius ibidem & Chrysostomus lib. de incomprehensibili Dei natura. tom. 5. nisi fortassis duos singulorum pedes appellant multos, significantes non propterea in ipsis cælestis hierarchiæ Angelis existimandam esse aliquam pedum distinctionem.

Seraphinine suas ipsorum facies, an Dei vultum alis obtexerint?

Quinta quæstio est, an Seraphini, Dei faciem & pedes velauerint? an verò suam ipsorum faciem & pedes? Ratio dubitandi est: quia in Vulgata legimus, *Duabus velabant faciem eius, & duabus velabant pedes eius*, & Hieronymus apertè explicat de facie, pedibúsque Dei, (vt patet ex eius commentario) & similiter Bernardus tom. 1. de verbis Isaiæ serm. 4. Deinde quamuis in lectione L X X. interpretum nullum adiiciatur relatiuum (sic enim legunt, *duabus operiebant faciem, & duabus operiebant pedes*) nihilominus de facie & pedibus Dei exponunt Origenes 1. Periarchon cap. 3. Philastrius hæresi de sex alis, & Cyrillus Isaiæ 6. Nihilominus certū videtur, Seraphinos suas ipsorū facies, suósque pedes texisse. Ita sentiunt Dionysius Areopagita de cælesti hierarchia cap. 13 (ait enim alis arcere pedum & vultuum aspectum) & Athanasius sermone in id Matth. 11. *Omnia mihi tradita sunt*, &c. in fine, Chrysostomus tom. 1. homil. 8. in cap. 11. Genesis, & de verbis Isaiæ homil. 2. & alicubi Bernardus: atque idem sequuntur recentiores, vt Vatablus, Foreirius, Arias, & noster Pradus. Ad lectionem ergo Vulgatā respondetur: Cùm in Hebræo, & in Græco relatiuum reciprocum à non reciproco diuersum nō sit, inde est, aliquando in Vulgata lectione relatiuum *eius* poni pro reciproco *suus*. vt Ecclesiastici 1. 8. *Sedens super thronum illius*, id est, super thronum suum, vt euidēter patet ex Græco. Atque in hoc loco maior licentia permittitur propter Patrum in explicando diuersitatē, quorū alij hoc modo, alij alio exponūt. Quòd verò Hieronymus in commentario acceperit iuxta eum sensum, non probat illius fuisse mentem, aliter textum explicari non posse. Sin obiicias, opus fuisse ad nostram constructionem dicere, *velabant facies eorum & pedes eorum*: Respōdeo, de Seraphinis proximè factam fuisse mentionē in singulari, nempe, *sex alæ vni, & sex alæ alteri*. Quare illud *eius*, construitur cum *vni* & *alteri*. Si igitur auctoritatē aspiciamus, vterque sensus videtur æquè probabilis: sed si rationes expendātur, multò verisimilius esse apparet, Prophetam loqui de faciebus & pedibus Seraphinorum. Primò, quia in textu multò ante præcesserat Deus. Secundò, nam ad mysticā significationē congruentius est, vt suas facies aduelent Seraphini, de quo infrà. Tertiò, hac ratione alæ illæ, quibus suos tegebant pedes Seraphini, eundem habebunt sensum, ac pennæ, quibus Ezechielis animalia sua tegebant corpora, vt suprà explicatum est. Quartò, quia consideratio ipsa, qua Seraphini ante Deum concipiuntur astare, & duabus alis Dei ipsius vultum, ac totidem, pedes obtegere, huiusmodi (inquam) consideratio violenta est. Nec affirmare ausim, pictorem reperiri aliquē posse, qui visionē hanc ad eū sensum pingere cum decoro valeat. Pictura vero alia, quæ alis duabus vultū Seraphini aliqua ex parte tegat, aliis pedes, & alias ad volandum explicet, facilis valde est: & vulgaris quisque pictor eam exprimit in Seraphino, qui beato Francisco per visum apparuit. Quintò dum propriam faciem velant, facili negotio intelligitur, eos ob reuerentiam ac venerationem vel ob pudorem, oculos in Deum directè non intendere. Atque ita fortassis intelligendi sunt Origin. Hieron. & Cyrill.

Suas ipsorum facies adumbrasse statuitur.

Relatiuum reciprocum à non reciproco in Hebræo, & in Græco non distingui.

Rationibus idem roboratur.

Non tamen Seraphinorū faciem omnino tectam esse debere.

Animaduerte tamen faciem non esse omnino tegendam: ita vt distinctè cerni non possit, an sit facies vituli, vel leonis: aut hominis vultus, aut aquilæ. Ioannes enim similiter vidit senas in animalibus alas: ac proinde duabus velabant facies suas (cùm enim dicat suis animalibus senas alas inesse; innuit obiter, illas ad eum esse modū, quo expressit Isaias.) Porrò planum est eorum facies non fuisse coopertas omnino: siquidem Ioannes quatuor animalium vultus potuit dignoscere. Velare ergo faciem, non est eam penitus obducere. Etsi autem Dionysius ait, alis aspectus vultuum arceri; hoc tamen cum modo est accipiendum, tectâ aliquâ vultus parte, aliâ retectâ. Alioqui non Ioannes distinxisset, cuiusmodi essent animalium vultus singulorum. Ex picturâ verò Seraphini à S. Francisco visi, nullo negotio intelligitur, vt alis in crucis modum super faciem consertis, pars in pudoris ac verecūdiæ significationē tegatur; cùm tamē aliquid vultus absque tegumēto permaneat, nec oculi prorsus obnubantur.

ET DVABVS VOLABANT. Foreirius interpretatur illos immoto corpore reliquo, alas excutere. Fauet Chrysostomus Isaiæ 6. vbi complosionem alarum tribuit Seraphinis. Sed hoc fortasse est ex animalibus Ezechielis desumptum, & in Isaiæ Seraphinis non necessarium.

NOTATIO XI.

De vera significatione Seraphinorum Isaiæ.

De Isaiæ Seraphinorum significatione variæ Doctorum opiniones.

ALIQVI necesse esse putabunt, vt in Isaiæ Seraphinis sermonem esse de cælestis hierarchiæ Seraphinis credamus. Hac nāque expositione videtur niti, quidquid de nouem Angelorum choris, præsertim de supremo Seraphinorum, communis Theologia docet: cùm nullus sit prætereà locus, vbi Seraphini nominentur. Non tamen desunt, qui Seraphinorum nomē latiùs sumentes, ad infimi chori angelos extendant. Nam Dionysius de cælesti hierarchia c. 13. ait, Seraphinum missum ad Isaiam ex infimo choro fuisse; omnesque angelos quodāmodo Seraphinos esse, sed hoc nomē potuisse speciatim dari ei, qui ad Isaiæ labia purganda aduenit. Bern. serm. 3. de verbis Isaiæ multò adhuc latius nomen Seraphini sumit. Asserit enim significari per Seraphinos duplicē naturā rationalem, quarum obsequio vtitur Deus, angelicā scilicet & humanā. Pradus & Villalpandus, qui ex Isaiæ & Ezechielis visione vnam conflare nituntur, asserunt in Seraphinis præcipuos quatuor principes Deo adstantes denotari. Alias insuper pias explicationes omitto; simulque Origenis impiam asserentis in duobus Seraphinis, Patrem æternum & Spiritum Sanctum indicari.

Auctoris sententia, per illos figurari viros Apostolicos.

Nobis Rupertus sequendus est, qui apud Isaiam Seraphinorum nomine Apostolos intelligit. Addo tamen, in hunc numerū non solùm Apostolos esse referendos, sed viros etiā Apostolicos, primæuæ illius perfectionis ac sanctimoniæ æmulatores: vt & de Salomonis Cherubinis, & de Ioannis animalibus dictum est. Hanc verò ipse expositionē in Isaia literalem omnino reputo; cui nonnihil adstipulatur Dionysius de Ecclesiastica hierarchiā c. 4. p. 3. vbi ait, Seraphinos esse sacerdotes qui Pontificem circumstant: licèt id ille non per literalem declarationem, sed per applicationem dixisse videatur. Personam namque sedentem in throno ad Pontificem applicat, atque illam duodecim alis Seraphinorum (id est, sacerdotum adstantium) esse circumtectam. Ceterùm his omissis, illa me adducunt, vt per huiusmodi Seraphinos credam Apostolos & viros Apostolicos significari; Primò, quia Isaiæ Seraphinis respondent manifeste Ioannis animalia in alarum senario & in trisagio, *Sanctus, sanctus, sanctus*: eadem ergo est vtrorumque significatio, illa nimirum, quam in Salomonis Cherubinis Spiritus S. potissimùm respexit.

Quid per thronum Isaiæ ostensum denotetur.

Secundò, Thronus, qui ostensus est Isaiæ, est ille, quē Deus nouum in Ecclesia Christianā possidet, vt suprà vidimus; nō igitur abs re est, vt Ecclesiasticæ hierarchiæ Seraphini nouum thronum circumstent. Ad hæc, quemadmodū Ecclesiæ ministri propterea appellati sūt angeli, quòd in mystico militantis Ecclesiæ cælo Deus nouos erat angelos habiturus (ideo enim Apoc. 2. & 3. Episcopis angelorum nomen datur) ita similiter nonnullis hominibus insigni sanctitate præditis, Seraphinorum nomen debuit eādem ratione deferri. Nec defuit, qui nouem angelicorum ordinum nomina Ecclesiasticis ministris per sua munia dispartierit, vt sanctus Photo presbyter l. 4. de statu domus Dei c. 16. (vt habetur tom. 9. Bibliothecæ.) Si ergo aliquibus hominibus Seraphinorum nomen impartiēdum fuit, quibus potiùs quàm Apostolis, virisque Apostolicis conferendū erat? illos enim Deus sibi delegit ministros, per quos suæ charitatis ignem in terris accenderet. Et ea propter Spiritum sanctum in Apostolos sub ignearum linguarum specie immisit, vt cælesti hoc igne inflammati terram mox possent exurere. Id quod nomē Seraphim præ se fert. Sonat enim *incendentes*; vel *ignitos*, vt Hieronymus docet, & quemadmodum in hierarchia cælesti supremum Seraphini tenent locum; ita etiam in Ecclesiasticâ principes Apostoli sunt, eorumque strenui imitatores, propter eximiam diuini Spiritus prærogatiuam illis datam: vt homines charitatis igne inflamment.

Isaiæ trisagium quid significet.

Tertiò, valde fauet nobis trisagium illud, *Sanctus, sanctus, sanctus* a Seraphinis repetitum; quod Patres omnes ad vnum de Trinitatis mysterij prædicatione exponunt; quæ in nouo cælorum regno ab omnibus erat audienda. Necesse ergo est, per Seraphinos huiusce mysterij præcones seu concionatores indicari. Quare, cùm constet in Christiana Ecclesia non à cælestibus Seraphinis, sed ab Apostolicis viris & Euāgelicis cōcionatoribus huiusmodi mysterium prædicari, certum etiam debet esse, in Seraphinorum figura ostensam Isaiæ fuisse excellentiam Apostolorum.

Cur apud Isaiam trisagium præcedit commotionē superliminarium?

Quartò, nostra interpretatio confirmatur. Nam vt in Apocalypsi offensionem Iudaici populi, & eiusdem repulsam antecedit Euāgelij prædicatio per trisagium significata, ita in cap. 6. Isaiæ, trisagium præcedit commotionē superliminarium templi, & magnā illam venturæ ruinæ speciem: & mox sequitur Iudaici populi reprobatio. Ergo in trisagio illo prædicatio Euangelij indicatur, atque adeò in Seraphinis Apostoli.

Cur Isaiæ Seraphini vultum alis obnubunt, non verò Ezechielis animalia?

Quintò, illud etiam nostræ haud parum fauet expositioni; quòd Isaiæ Seraphini alas habent, quibus contegant faciem, his autem Ezechielis animalia carent. Quo non obscurè adumbratur verecundia ac pudor de propriis flagitiis siue peccatis cōceptus: id quod ad Ecclesiasticæ hierarchiæ Angelos propriè spectat, nō verò ad Angelos cælestis, vt suprà expendimus. Quod si velare faciem, accipiatur de facie ita operta, vt principe intueri non possint: tunc hoc erit inter Seraphinos Isaiæ & Ezechielis animalia discrimē, quòd illi homines sunt in viuis adhuc degentes, & quæ à corporeis sunt oculis abstracta per fidem contemplantur. Quod per adorationem velatā facie indicatur egregiè. Vbi obiter vetere consuetudinem adorandi obtecto capite ac facie: vnde amictus vsus in sacris indumentis dimanauit. At Ezechieli animalia retectā facie appositissimè ostensa sunt: quia cælestis hierarchiæ Angeli in ipsis figurati, nō per speculum & in ænigmate, sed reuelatā facie Deum contemplantur.

Veterum consuetudo capite obtecto adorandi.

Cur Isaiæ Seraphinus prunam forcipe at Cherubinus Ezechielis manu apprehenderit?

Sextò denique, huc conducit discrimen aliud, quod inter Isaiæ Seraphinos, & Cherubinos Ezechielis licet deprehendere. Seraphinus enim apud Isaiam, ignitum calculum forcipe tulit (*in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari*, Isa. 6. 6.) At Ezechielis Cherubinus prunam non forcipe, sed manu apprehendit, c. 10. 7. *Extendit Cherub manum ad ignem, & sumpsit, & dedit, &c.* Hoc autē nihil est aliud (opinor) quàm de Seraphinis, vt hominibus loqui, quibus ad prunam capiendā forcipes necessariæ sunt. De Cherubinis verò tanquam de cælestibus Angelis, quibus ad tractandas ignitas prunas, nec forcipes sunt, nec instrumenta alia necessaria. Idque intelligo, vel ante mysticam prunæ significationem, quā Seraphinus forcipibus sumpsit, de quo dixi suprà c. 2. nota. 5.

Nostra de Isaiæ Seraphinis expositione nomē Theologorum fundamentum labefactat.

Nunc eorum querimoniæ respondeamus oportet, qui de nostra fortassis explicatione expostulabunt, quòd Theologorū doctrinæ fundamentum diruat, quod attinet ad nouē Angelorum choros; præsertim ad supremū Seraphinorū. Neque enim superest alius Scripturæ locus, in quo de illis mentio fiat. Assero ergo visionis Isaiæ sensum esse, in Ecclesia militante admirabilem cælestis curiæ imitationē inueniri; & in terris etiā habere Deum Seraphinos ad cælestiū imitationē, aliquibus tamē in rebus dissimiles. Certè, si sensus est huiusmodi (vt ego existimo) facilè videre quisque potest, Theologorū fundamētū ad doctrinā de Seraphinis, integrū adhuc & intactum persistere. Præter hæc, distinctio inter nouē Angelorū choros subtilior fortasse Theologia erat, quàm vt Israelitico populo explicari par esset. Quamobrem in veteri instrumento nullus forsan est locus, qui IX. Chororum distinctioni directè faueat. Quin & Cherubinorū nomē nunquā sumitur in sacris Literis propriè pro illo Angelorū choro, cui strictè acceptū Cherubinorū nomē Theologi tribuunt.

Cur ita in Scriptura nulla sit perspicua inter nouem Angelorum choros distinctio.

Cherubini nomen nunquam in Scriptura strictè capi pro secundo primæ hierarchiæ choro.

Seraphinorū Isaiæ celsitas quid innuat.

Addo denique iis, quæ dicta sunt, maximā Seraphinorum Isaiæ celsitatē, qua ab humo altè sublati, excelsum Dei thronū comitabātur, mirificū esse symbolum ad indicandā cælestem atque adeò celsissimam vitam, ad quam nouos suos Seraphinos Deus extollere dignatus est. Atque idē est sensus ascensionis Angelorū per Iacobi scalā, de quo supra notat. 1.

NOTATIO XII.

De figura siue idea animalium Ezechielis.

§ 1. *De opinione Theodoreti & Lyrani.*

VIDIMVS iam non solùm non esse inconueniens, sed etiam maximè congruere, vt pluribus in rebus animalia Ezechielis à Ioannis animalibus & ab Isaiæ Seraphinis & à Cherubinis templi differant. Nec nobis incumbit conciliare inter se, quæ in hac visione differentia ab aliis apparent, sed potiùs differentiarum idoneam rationem reddere. Ad hoc ergo statuendum in primis est, quæ sit animalium Ezechielis figura, obseruatis iis, quæ in textu legimus, & eâ inter ceteras expositiones selectâ, quæ probabilior videatur.

Ezechieli vnum duntaxat animal quadriforme, sed quatuor fuisse visa.

Ac primò interpretationem eam prætermitto, quam Lyranus ex aliquibus refert, qui sibi persuadent Ezechieli non quatuor animalia, sed vnum tantùm fuisse visum quadruplici facie constans; & vnicam solùm rotam, non quatuor. Hanc (inquam) opinionem, vt textui manifestè repugnantem, omitto: & gradum facio ad eos, qui quatuor animalia in visione Ezechielis agnoscunt.

Quæ ratione sint considerandæ quatuor Ezechielis animalium facies.

Opinio Theodoreti & Lyræ.

Præcipua ergo in hoc difficultas est, quî sint intelligendæ hæ quatuor animalium facies. Theodoretus & Lyra existimant, facies huiusmodi sic esse concipiendas, vt earum singulæ singulas ex quatuor mundi plagis respiciant: alia nimirum solis Ortum, alia Occasum, alia Meridiem, alia Septentrionem. Hanc sententiam ait Lyra, apud Latinos esse communem. Cuius fundamenta sunt; primum, quia textus ait, *facies & pennas per quatuor partes habebant*. Item, *manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus*. Atque ita vnicuique tribuenda videntur quatuor brachia, quæ ad quatuor sint plagas mundi extenta. Præsertim quia vbi nos legimus; *in quatuor partibus*, hebræa sonant, *in quatuor quadrilateris eorum*.

Secundum

Fundamentum aduersarii opinionis.

Secundum argumentum est: quia alioquin intelligi non posse videtur, quod textus ait nu. 9. *Non reuertebantur, cùm incederent, sed vnumquodque eorum ante faciem suam gradiebatur.* Quod repetitur vers. 12. Idemque de rotis dicitur vers. 17. *Per quatuor partes earum euntes ibant, & non reuertebantur cùm ambularent.* vbi Græca sonant, *In quatuor partes earum ambulabant.* Hebraica verò, *Ad quatuor quadrilatera sua, in eundo ipsa ibant, non reuertebantur in eundo.* Qui nodus facile extricatur opinione Theodoreti. Etenim cum animalia quaternis constent faciebus, ad quatuor orbis plagas spectantibus, capite nullam in partem deflexo, Orientem versus, Occidentem, Septentrionem aut Meridiem facili negotio possunt pergere: atque pari etiam ratione rotæ sine vllis circuitionibus, si concipiamus singulas ex duabus componi, vnâ in alteram insertâ & adactâ in colurorum normam. His additur quod c. 10. 11. similiter de rotis dicitur, *In quatuor partes gradiebãtur, & nõ reuertebãtur ambulãtes.*

Impugnatur plurimis prædicta opinio.

Hæc tamen opinio reiicienda est, primò quia iuxta hunc explicandi modum, ita considerantur quatuor hæ facies, vt leoninæ semper ad easdem vrbes spectent, & vitulinæ semper ad alias, & sic de reliquis. Non autem rectè excogitatur, eas ita esse alicui parti è regione aduersas, vt eædem ad aliam nusquam flectantur. Nam si eiusmodi facies diuersas virtutes repræsentant, omnino expedit, vt aduersus eandem vrbem, pro diuersis saltem temporibus modò facies vituli, modò leonis, modò plures simul obuertantur. Quòd si animalia nunquam sunt vultum conuersura, non poterunt se leones obiicere iis, quibus antea se vitulos ostenderant. Nec video, quo pacto Ezechiel varias animalium facies valuerit dispicere, nisi forte currus firmus & immobilis hærere, & Ezechiel ad videndos animalium vultus ipsum vndique ambire dicatur.

Num in aquilina Ezechielis facie vox desuper abolenda in textu antecedenti sit.

Secundò, faciem aquilæ ait textus fuisse *desuper*. Et quamuis non desit, qui vocem illam *desuper* abolendam censeat, quòd in nonnullis manuscriptis, & in Hebraicis ferè, Græcisque codicibus desideretur, in Vaticanis tamen Bibliis correctis legitur *desuper*. Atque ea est proculdubio vera lectio. Si ergo humana facies versa est ad Orientem, aquilina in Theodoreti opinione desuper esse non potest, sed ad Occidentem conuersa. Quare Theodoreti & Lyræ explicatio cum vera Vulgari lectione stare videtur non posse.

Tertiò, nemo tribuit quatuor facies principi, quem vidit Ezechiel in curru. Si autem animalia gyrare non debent (absque vllo namque gyro possunt progredi versus quamcumque plagam) consideremus primò principem facie aduersâ Ierosolymam tendere, deinde regressum Ierosolymâ ad Orientalem plagã procedere (vt ipsa Prophetæ visione notatur:) tunc sanè oportebit principem ipsum aut in throno se ad alteram partem conuertere, aut Orienti auersum ferri. Nam nec animalia, nec currus gyrum sunt ducturi. Quis ergo non videat in ea excogitatione decorum minimè seruari?

Quartò, textus apertè ait, rotas post animalia incedere, *sequentes ea*, vers. 21. Si currus igitur priùs à Septẽtrione ad Austrum ferebatur, mox è contrario ab Austro ad Septemtrionem rediturus, necesse est animalia, rotis consistere iussis, ad aliam partem aduersam transgredi, ne ipsa subsequantur rotas. Non ergo conducet illa ita immobilia defigere, si currus demum constiturus est, & animalium immutanda positio, quando regredi opus erit.

Quintò, si Ezechielis animalia binos tantùm habent pedes, quantumuis rotundos illo, ad Ortum & Occasum liberè possint & directè facere iter: ad Austrum certè & Septemtrionem, nisi gyro circumuecta, obliqua incedant ac deflexa necesse est. Licèt autẽ, vt hoc vitetur incommodum, quaternos illis pedes Carthusianus affingat; hæc tamen opinio, quę animalia Ezechielis facit quadrupedia, nulla ratione consentit cum humana forma quam iis tribuit Ezechiel.

Sextò, si tanti refert, ne vllo modo animalia Ezechielis gyrent, quid illis fiet, quando expediat illa iter suscipere, non iam ad Ortum & Occasum, non ad Australem plagam aut Arctoam, sed via inter Occasum & Austrum mediâ? Tũc verò non erit necessarium ab iis hemicyclum fieri? Quid ergo incommodi est, integrum confici circulum, ne immotis semper capitibus fixa cogantur stare?

Septimò, nisi in hisce animalibus quidam vultus inter ceteros præcipuus concedatur, ratione cuius sit in iis antè & retrò, dextrorsum & sinistrorsum, verũ non erit, quod textus ait, *Facies leonis à dextris ipsorum quatuor, & facies bouis à sinistris ipsorum quatuor.* Neque quod c. 10. 22. dicitur, *Intuitus eorum & impetus eorum ante faciem suã ingredi.* Quòd si faciem peculiarẽ inter ceteras præcipuã habent, iter ante faciẽ illã faciendũ erit, si recto ordine ac debito procedant. Vnde vt eâdem viâ regrediantur, caput cõuertere opus erit. Quod autem Clarius respondet, idem esse quod dicitur, *facies leonis à dextris ipsorum quatuor*, ac si diceretur, ad dexteram Ezechielis, & non ad dexteram animalium, minimè id cum contextu cohæret, dicente, *Facies leonis à dextris ipsorum.* De Pradi verò explicatione dicemus posteà.

Argumentis Theodoreti & Lyrani fit satis.

Nunc ad argumenta pro Theodoreti & Lyrani opinione initio adducta respondeo. Ad primũ, vbi nos legimus, *Facies & pennas per quatuor partes habebant*, ex Hebręo ad verbũ redditur, *facies eorum & alæ eorum in quatuor ipsis.* Quare sensus non est, quatuor facies ad quatuor orbis plagas spectare, sed animalibus quatuor facies inesse, vnãquãque in sua sede, sc. faciẽ humanã in medio, leoninã ad dexterũ latus, ad sinistrũ vitulinã, & aquilinã in superiori parte. Iã, quod de brachiis, seu de manibus dicitur, *Manus hominis sub pennis eorũ in quatuor partibus*, fateor id ex se poscere videri, vt aliquo modo in quadro sint brachia disposita: sic nãque ex Hebræo vertitur, *in quatuor lateribus*. Ad hoc tamẽ aptius est, quaterna brachia ita assignari singulis, vt in dextro latere bina, & bina in sinistro sint, & alterum sit altero altius. Idque satis erit, vt primæ brachiorum partes, siue humeri, quodammodo sint in quadrum redacti.

Duplicis apud Ezechielem loci in speciem pugnantis conciliatio.

Ad secundum; argumenti difficultas in eo vertitur, quo scilicet sensu verè dicatur de animalibus & curru, *Non reuertebantur, cùm ambularent?* & qua ratione hæc consentiant cum verbis illis eiusdem capitis n. 14. *Animalia ibant & reuertebantur in similitudinem fulguris coruscantis?* Vbi obserua, quod Hieronymus ait; Septuaginta ne scandalum legenti facerent, omisisse verba illa, *Animalia ibant & reuertebantur*, ne propheta non sibi videretur constare. Subdit tamen Hieronymus, *Melius est in diuinis libris transferre, quod sonat litera, licèt non intelligas, quàm auferre, quod nescias.* Deinde subdit suam declarationem sanctus doctor: ea autem est, animalia Ezechielis nunquam retrorsum verti, sed semper ad priora festinare: nihilominus propterea dici reuerti, quia regrediebantur ad communicandam lucem, quam parumper absconderant. Idque ait significari per fulguris similitudinem. Hæc tamen declaratio (pace tanti doctoris dixerim) non facit omnino satis. Planum namque est, currum priùs à Propheta fuisse visum Ierosolymam versus tendentem. Primò enim eum aspexit iuxta fluuium Chobar, & c. 8. 4. Spiritus duxit prophetam Ierosolymam; *Et ecce ibi gloria Domini, iuxta ostium, quod respiciebat Aquilonem.* & c. 9. 3. *Gloria Domini assumpta est ad limen domus.* & c. 43. 2. *ingreditur gloria Domini per viam Orientalem*; priùs ad atrium; deinde ad templum, quod appellatur domus Dei. Et c. 11. 22. *Eleuauerunt Cherubim alas suas, & ascendit gloria Domini de medio ciuitatis; stetitque super montem, qui est ad Orientem.* Vnde c. 43. 3. regressa est in vrbem. His ex locis euidentissimum est, currum ab ortu ad occasum perrexisse; deinde rediisse ad ortum; posteà ad occasum secundò tetendisse. Atque adeò dubitari non potest, locum esse accipiendum, vt sonat; hoc est, animalia & currum isse ac rediisse. Quamobrem difficultas in eo non est, quòd ire ac redire dicantur; sed in explicando, quo sensu asseratur, *non reuertebantur, cùm ambularent.*

Quo sensu animalia Ezechielis dicantur non reuerti, cùm ambularent. Pradi opinio.

Pradus existimat propterea dici, non reuerti: quia nunquam retrocedebant: itaque currum ire ac redire celeriter, sed non retrocedere. In hac tamen expositione non acquiescit animus. Currus enim, nec aduersus venti perflantis impetum, nec accliui & salebrosâ viâ gradiebatur. Quare non video quorsum expendatur, animalia non retrocedere. Adde huc rotas non trahi funibus ab animalibus; sed illas post ipsa animalia sponte incedere, *quia spiritus vitæ erat in rotis.* Quorsum igitur dicuntur non retrocedere? nisi forte asseri dicatur, vt de equis curulibus indomitis dici solet, eos etiam cũ fuerit opus, retrocedere nescire. Sed hoc non erat ad rem.

Vera difficultatis enodatio.

Mihi solutio nodi pendere videtur ex vocum Hebraicarum consideratione. Nam qui eas attentè perpenderit, animaduertet, cùm animalia dicuntur reuerti, esse in Hebræo verbum שוב (*Seub* cum ש) cuius verbi propria significatio est, *redire*: cùm verò dicitur, *non reuertebantur*, in Hebręo esse verbum סבב (*Sabab* cum ס) quod propriè significat, *circuire*. Sensus ergo legitimus est, animalia velocissimè progredi, aut regredi rectâ viâ; neque vllis circuitionibus vti. Cùm enim tam rotæ, quàm animalia essent alata, ac se possent ab humo facilè tollere; non opus erat ad progrediendum difficultatésque vitandas, eos ambitus & anfractus conficere, quibus alij currus vtuntur necessario, vbi occurrunt viæ impeditæ aut salebrosæ. Hunc ipse sensum iudico germanum; & satis accommodatum, vt significetur, Angelos, Dei iussis obsequentes, rectâ properare, quocumque diuina Prouidentia eos destinat, nullâ vel modicâ flexione ad dexteram vel ad sinistram. Quo aptissimè ponderatur ipsorum agilitas & prompta alacritas ad res diuino obsequio congruentes. Porrò hæc explicatio cõfirmatur ex illo Exodi 13. 18. *Circumduxit* (populum *Deus*) *per viam deserti.* Vbi Hebraicè est verbum סבב (*Sabab*). Quod & ex aliis etiam sacræ Scripturæ locis constat prædictam habere significationem. Atque hæc omnino videtur fuisse mens sancti Dionysij de cælesti hierarchia c. 15. vbi agens de rotis ait, *In anteriora semper absque vlla conuersione*, id est, absque vlla circuitione; per quam ad dexteram siue ad sinistram deflecterent aut declinarent.

Constat igitur ex dictis facilem esse eorum locorum cõcordiam, qui sibi mutuò repugnantes esse videbantur, nimirum, *Non reuertebantur cùm ambularent.* Et mox, *ibant &*

reuertebantur. Et fortasse LXX. hac de causa omiserunt illa verba, *ibant & reuertebantur*, non quòd illis difficultatem id afferret, sed ne quispiam difficile esse existimaret id, quod in phrasi hebræa non maiorem habet difficultatem, quàm si in Hispana diceretur de aliquo, *que vay viene como un rayo donde le mandan, sin rodear ni torcer a un cabo ni a otro*.

Quomodo Ezechielis animalia in quatuor partes gradi dicantur.

Sed restat adhuc difficultas in eo, quod de rotis asseueratur, *In quatuor partes gradiebantur*. Assero igitur vtrumque verum esse, rotas scilicet (quippe quæ ex duabus erant singulæ compactæ) posse facile ad Austrum, verbi gratiâ, & ad Orientem rotari, neque ad hoc opus esse, vt prius conuoluitur aliquantulum: & posse etiam, cùm essent alatæ, rectâ tendere absque vllis ambagibus; idque significari, cùm dicitur, *Non reuertebantur, cùm ambularent*.

§. 2. *De opinione Vatabli & Hebræorum, circa quatuor animalium facies.*

Vatabli & Hebræorum opinio de quatuor animalium faciebus.

CONfutatâ iam Lyrani opinione de quatuor vultibus ad totidem mundi plagas spectantibus; examinemus oportet, num Hebræorum opinio sit probanda, qui animalibus singulis quatuor integra capita, eaq; in aduersâ fronte posita tribuunt. Quemadmodum igitur Draconi septem tribuuntur capita Apoc. 12. & totidem marinæ belluæ c. 13. & quatuor capita tertiæ bestiæ Danielis c. 7. 6. simili ratione opinantur Hebræi, quatuor facies cuiusque ex animalibus Ezechielis esse quatuor capita integra, atq; omnia isthæc capita ad directũ Prophetæ aspectum hoc ordine in eadẽ linea apparuisse.

Aquila, Bos, Homo, Leo.

Huic verò opinioni primo aspectu fauere videntur LXX. Ezechielis 1. Ponunt enim faciem hominis & faciem leonis à dextris, faciem autem vituli & faciem aquilæ à sinistris. Atque ita etiam expressè ponit Chaldaica paraphrasis.

Refellitur præcedens explicatio.

Verùm hæc etiam opinio videtur refellenda. Primò, quia textus non ait, quatuor capita vni, sed *quatuor facies vni*. Atque ad plura capita significanda non solet Scriptura facierũ nomine, sed capitum vti. Secundò, huic opinioni manifestè refragatur lectio Vulgatæ correcta, quæ sic habet; *Facies autẽ aquilæ desuper ipsorum quatuor*. Tertiò, si eadem est visio hæc cum ea, quæ capite 10. 14. narratur (vt est maximè optandũ) ex illo loco clarè elicitur, non eos rectè opinari, qui hominis & vituli facies inter facies leonis & aquilæ interponũt. Nec enim huiusmodi excogitatio cohæret cum eo, quod prima facies sit vitulina. Quartò, licèt ad significationem imperij aduersus Dei populum sæuientis, bellua multiceps idonea sit: at, vt spiritus cælestes maximâ perfectione præditi denotentur, minimè apposita est bellua multorum capitum, neque hæc figura consentit cum figura hominis, quæ animalibus quatuor perspicue à Propheta assignatur.

§. 3. *De opinione Hieronymi Pradi circa quatuor facies animalium Ezechielis.*

Pradi explicatio.

PRadus, vt vtramque opinionem prædictam subterfugeret, persuasit sibi non agere Ezechielem de quatuor faciebus propriè dictis; sed de iuuenum figuris, quibus etsi nulla alia erat facies propriè dicta præter humanam; inerant tamen in pectore iubæ leonis, plantæ vituli & pennæ aquilæ: ac propterea dici singulis quatuor esse facies leonis, aquilæ, vituli & hominis. Et hanc quoque opinionem secuti sunt Villalpandus atque Pererius. Eorum autem fundamenta sunt; primũ, quia faciei nomen nõ opus est de facie propriè dicta intelligi. constat enim ab Scriptura vsurpari pro qualibet similitudine; vt & Sallustius ait l. 2. Hist. *Sardinia in Africo mari, facie vestigij humani in Occidentem, quàm Orientem latior*. In qua acceptione absonum non est animalibus singulis quaternas facies concedi. Secus tamen videtur si facies pressè & strictè sumantur. Sic enim aptæ non sunt ad angelorum coram Deo adstantium virtutes significandas.

Nomen faciei non semper strictè pro vultu sumi.

Secundum fundamentum est, quia huiusmodi inuento expedita sese aperit via ad templi Cherubinos, nec nõ ad Isaiæ, Ezechielis & Ioannis visa conciliandа. id quod Pradus & Villalpandus necessarium esse putant.

Tertium, hac ratione Ezechielis animalibus figura humana, decor & venustas accedit; & ferarum horribiliũ aspectus tollitur. Quartum, ait, Pradus se in hac explicatione, Græcorum Patrum vestigiis insistere. Nam Græci interpretes Ezechielis animalia constituunt corpore humano, aliorum animalium similitudinibus induto. Quin etiam censet Pradus, animalium figuras à se depictas, esse iuuenes alatos, leoninis thoracibus vestitos, & vitulorum vngulis calceatos, quod tamen ipse explicat cap. 10. versu 21. asserens, se non loqui de thorace propriè sumpto, nec de calceis strictè; sed de leonis iubis & vngulâ bipartitâ vituli. Atque hæc est eius mens, cùm ait hæc animalia esse iuuenes alatos facie humanâ & corpore humano; exuuiis tamen & insignibus aliorum animalium vestitos.

Denique adducit pro se Pradus beatum Hieronymum: quia in c. 6. quod propheta ait, *à dextris & à sinistris*, asserit sanctus doctor non esse intelligendum propriè de dextra & sinistra parte; sed esse Hebraicam loquutionem pro eo, quod est, hac & illac.

Pradi opinio refutatur.

Verùm hæc interpretatio nihilo est, quã superiores, probabilior. Etenim licèt nomen *faciei* non semper pro facie propriè dicta sumatur; at cùm Ezechiel ait singula ex suis animalibus habere quaternas facies, necessario debet intelligi de facie propriè dicta, vt à ceteris corporis partibus distinguitur. Quod sanè certum mihi est. Primò, nam textus ait, *quatuor facies vni & quatuor pennæ vni, & planta pedis eorum, quasi planta pedis vituli*. In hac ergo loquutione quis non videat, quatuor facies, quatuor pennas, & vituli plãtam, vt res inter se distinctas enumerari? Qui ergo fieri potest, vt quatuor pennæ sint alia ex quatuor faciebus, alia vero planta pedis vituli? Secundò, euidens est, Vulgatum in sensu proprio sumpsisse quatuor facies; ipse enim c. 10. 21. transtulit, *quatuor vultus vni*. Nullus autẽ exemplis probare valebit, vultum aliquando pro alis, pro iuba pro planta pedis sumi. Quod adhuc confirmatur: quia verba illa Ezechielis 1. 10. *Similitudo autem vultus eorum facies hominis*, cogũt vt præcipua facies sit humana. Nomen igitur facies non accipitur ab Ezechiele pro planta pedis. Tertiò, quamuis facies alioquin sumi possit pro quauis similitudine, cùm verò additur facies leonis, facies vituli, &c. violentũ valdè est à leonis iubis, vitulique plantis verba hæc intelligi. Nec eiusmodi loquutionis apud probatos auctores exemplum aliquod reperietur. Quartò, gratis omnino fingitur, leonis similitudinem animalibus hisce in pectore inesse. Nam textus ait, *à dextris*, quod si esset in pectore, nequaquam id Ezechiel prætermitteret, vt non prætermisit, plantas esse vitulinas. Quintò, ex ipso narrationis ordine planè constat faciem vituli ineptè accipi pro vituli plãta. Quia c. 10. vers. 14. quatuor omnes facies hoc ordine propheta enumerat, *facies prima facies vituli, facies secunda hominis, tertia leonis, quarta aquilæ*, quanta ergo confusio, quanta perturbatio est, primo loco pedis plantam; secundo vultum; tertio iubas; quarto alas recensere?

Quatuor facies, quatuor pennas & vituli plantam, vt res diuersas ab Ezechiele enumerari.

Vulgatæ correctæ auctoritate confutatur eadem opinio.

Præterea Pradi opinio non explicat, quod textus ait, *facies aquilæ desuper ipsorum quatuor*, imò verò Pradus, vtpotè qui ante Vaticanam editionem correctã scripsit, nititur ad abolẽdam vocem *desuper*, contendẽs nõ esse legendam. Nunc tamen, quando vocem illam post correctam Vulgatam, non licet prætermittere, non video, quid pro defensione Pradi possit afferri. Dicere enim alas, Cherubini capite editiores esse, deuium planè est, licet Cherubinus volans consideretur. Et quidem quòd in Vulgata correcta legatur *desuper*, valido est argumento veterem intelligentiam fuisse, vt facies aquilæ reliquis sublimior conciperetur.

Quamuis autem contendat Pradus, Hebraica phrasi dici, *à dextris, & à sinistris*, pro *hac & illac*: coactum tamen est valdè, asserere faciem à sinistris, in pedibus esse, & faciem à dextris, in pectore: nec quisquam hoc pacto loqueretur. Scio afferri testimonia ex Scripturâ, in quibus dextrum & sinistrum non strictè accipiantur, & adduci etiam Hieronymum explicantem semet in cap. 10. Ezechielis, & innuentem, *à dextris & à sinistris* apud Ezechielem non esse aliud, quàm *hac & illac*. Ceterum in locis scripturæ, quæ ad id confirmandum adducuntur, licèt necessarium non sit, vt dextrum & sinistrum nimis strictè sumantur, potuerũt tamen pro exẽplo adduci. Verbi gratiâ, Gen. 13. 9. *si ad sinistram ieris, ego dexteram tenebo*, facile apparet, exemplum à dextera & sinistra potuisse desumi. At animalis pectus pedesque nominibus dextri atque sinistri distinguere, violentum omnino est, & pro quo exemplum afferri nullum queat. Quod adhuc amplius vrgeo: Nam si facies leonis & facies vituli, sunt vituli & leonis insignia; cùm textus, leonis faciem à dextris, & vituli, à sinistris collocet, quis non videat planam & expeditam esse viam, vt ita accipiantur ac sonat?

Hieronymus explicatur.

Iam ad Hieronymi auctoritatem, quem pro se refert Pradus; postquam locum attentè perlegi, dubium mihi non est, quin Hieronymus non neget verba illa, vt sonant, esse accipienda. Sed, qua pollet ingenij subtilitate, in acuto verborum Prophetæ examine pedẽ figit, dum accurate expendit, in c. 1. fuisse positam à dextris faciem leonis, & faciem vituli à sinistris: posteà verò c. 10. ordinem inuerti: nam à facie vituli initium sumi, deinde addi, *facies secunda hominis, facies tertia leonis, & quarta aquilæ*. Atque in hoc diuerso narrationis genere subsistit sanctus doctor (vt assolet) cùm nullus in Scriptura apex mysterio vacet. Non tamen ideo negat Hieronymus, leoninam faciem à dextris, & vitulinam à sinistris fuisse Ezechieli visas, sed id potiùs affirmat. Et pro hoc asserendo fuerat cap. 1. philosophatus. Hancque arbitror genuinam Hieronymi esse explicationem. Quamuis non desit qui existimet Hieronymi mentem esse, variatum fuisse à Propheta, eo quod visio capitis decimi fuerit nonnihil diuersa à visione capitis primi, quemadmodum apertè docet Theodoretus. Et in notis ad Biblia Vaticana LXX. interpretum attingitur, Hieronymi opinionem eandem esse cum opinione Theodoreti: quæ tamen opinio nulla ratione fauet Pradi explicationi.

Pradi fundamenta diruuntur.

Demum euersis fundamentis, quibus ea explicatio nititur, facilè corruit quod alioqui nemini probaretur. Ad primum

A primum ergo respondeo, in textu non legi solùm *quatuor facies*, sed etiam *quatuor vultus*: & Vulgatum interpretem ab ipso contextu fuisse coactum, vt ita hunc locum intelligeret, sicut antiqui intellexerant. Ex quibus Dionysius Areopagita, vt suprà vidimus, distinctè meminit cornuum vituli, & oculorum aquilæ ac rostri adunci. Ad id verò, quod Pradus ait, facies aquilæ, leonis & vituli, congruentes non esse ad cælestium spirituum virtutes denotandas: Respondeo, non ita visum Dionysio. Quòd si Pradus leonis iubas, vitulique plantas ad illam virtutum cælestium significationem aptas esse censet, cur non eorumdem animalium facies iudicabit aptiores?

Dionysium Areopagitã ex nostra esse sententia.

Ad secundum respondeo, consilium illud æquiparandi omnino atque prorsus assimilandi Cherubinos templi, & Ioannis atque Ezechielis animalia, non solùm necessarium non esse; sed congruentissimè etiam varia in iis discrimina B designari, vt suprà latè disputatum est.

Ad tertium, non licet picturæ venustatem quærentibus, ab ipsa veritate discedere. Et alia fortassis ratione possunt Ezechielis animalia explicari, quin deformiora & horribiliora appareant, quàm ad visionis scopum conducit.

Ob picturæ venustatem non esse à veritate recedendum.

Ad quartum, illa veterum Græcorum verba nobis lumen præferent ad interpretationem aliam, quæ textui conuenientior sit, & cum ipsa Græcorum phrasi meliùs cohæreat. Pradus enim, etsi vtitur phrasi illâ iuuenum exuuiis leonis, vituli & aquilæ indutorum; vere tamen eos non vestit; sed animal ipsum ex leonino pectore, pedibus vitulinis, humanâ facie & aquilinis pennis componit. Conformior autem esset explicatio loquutioni Græcorum interpretum, si conciperetur iuuenis vere indutus aliorum animalium exuuiis, de quo infrà.

Ad quintum denique iam suprà satis responsum est. C

§. 4. *De interpretatione Græcorum antiquorum, quos laudat Pradus.*

PRadus, (qui Romæ in Bibliotheca Vaticana, Græcorum catenam in Ezechielem vidit) vbi de quatuor faciebus dicturus accedit, refert, vt Græcorum interpretum sententiam, quatuor Ezechielis animalia concipienda esse ceu quatuor iuuenes pulchros, leonis, vituli & aquilæ exuuiis vestitos. Ego autem postquam hanc Græcorum sententiã attente perpendi, nec non Ezechielis textum, & opinionũ, quas suprà refutauimus, difficultates; persuasi mihi, hæc animalia à Græcis considerari armata: & quidem iure optimo. Ezechiel enim bellicum aspexit currum ad Ierosolymæ excidium properantem. Quæ consideratio postulat, ne quatuor Cherubinos nudos existimemus, sed indutos. Atque ex D Prophetæ descriptione elicuerunt Græci interpretes amictum fore eiusmodi, vt Cherubinorum capita exuuiis capitum leonis, vituli & aquilæ appareant ornata.

Veterum Græcorum interpretatio de Ezechielis animalibus, eorumq; faciebus.

Hoc vt ampliùs explicem, aduerto, præcipuas ac proprias horum Cherubinorum facies esse humanas: nec enim textus solùm ait, *similitudo hominis in eis*, sed etiam paulo infrà, *similitudo autem vultus eorum facies hominis*. Deinde hanc faciem humanam nouâ quadam galeâ textus induit: in cuius superiore parte exuuiæ aquilini vultus extent, & ad vtrúque faciei humanæ latus, super aures, duplex sit animalium larua: ex dextro scilicet larua leonina, vitulina ex sinistro. Atque id planè textus ait, *Similitudo vultus eorum facies hominis & facies leonis à dextris, facies autem bouis à sinistris, & facies aquilæ desuper.* E

Præcipuas ac proprias Cherubinorum Ezechielis facies fuisse humanas. Animalium Ezechielis facies qua formã ac dispositione sint concipiendæ. Ezechielis animalia in speciem militum armatorum fuisse visa.

Vbi verò semel aduertatur, huiusmodi figuram esse militum armatorum, magna ex parte eleuatur difficultas. Etenim si de insigni aliquo duce narraretur, eũ iniisse prælium armis instructum, & supra caput vultum aquilinum gestasse, propriámq; faciem duplici alia comitatam, leonina à dextris, à sinistris vitulinâ; nullus (opinor) hoc audiret, quin de leonis, vituli & aquilæ laruis intelligeret. Cùm igitur simili ratione Propheta loquatur, & constet ab eo describi cælestis militiæ duces, qui ad deuastandam Ierosolymam pergebant (vt ipse propheta expressit c. 43. 3.) quo alio poterit modo aptius & congruentius explicari? Præsertim cùm à Græcis interpretibus sit obseruatum, sermonem hic esse de humana facie exuuiis leonis, vituli & aquilæ ornatâ. Certe in hac cogitatione adeò acquiescit animus, vt propter eam sæpius recorder meritò Horatium cecinisse, *Graiis ingenium, &c.* F

In Arte poet.

Accedit id, quod eorum sententiã valdè confirmat: nam si leoninæ, vitulinæ & aquilæ facierum significatio fortitudinem, beneficentiam ac sapientiam denotat; ad huiusmodi significationes, antiquitatis consuetudo nos docet, appositum valde esse, vt homo quispiam exuuiis eorum animalium amiciatur, quæ ad eas significandas virtutes idonea sint symbola. Quē enim latet, multa veterũ Imperatorũ numismata reperiri, in quibus Imperatoris vultus cũ vultu leonino in fortitudinis insigne sociatus sit? Et quis nõ vidit aut audiuit cassides & galeas, quarũ conus aquilina facie sit insignitus? Equidem de horum vultuũ singulis dubitaret nemo, quin de leonini vultus, aut aquilini vel vitulini exuuiis deberet intelligi. Cui ergo non liqueat, eárum coniunctionem

Similes id genus picturas in veterum numismatis sæpè reperiri.

A mirificum esse symbolum ad fortitudinis, beneficentiæ & sapientiæ significationem, quæ æquitatem humano in vultu adumbratam comitentur?

Si cuipiam difficultas inde oboriatur, quòd difficile admodum appareat galeam fabricari, aut etiam concipi, in cuius fastigio vultus aquilæ insit, & vno ex latere ad aures operiendas facies leonis, ex altero vituli sit; id certè homines huius artis periti aptissimè fieri posse censent. Nec est, cur in horribili figuræ specie hæreamus. Ita enim expedit ad id, quod præ se ferre debet bellicæ cassidis figura. Idémque intenditur in numismatibus, vbi Imperator aliquis huiusmodi insignibus amicitur, quod pulchritudinem picturæ addit, nõ tollit: pulchritudo namque ex partium inter se debita proportione coalescit. Atqui ad virium roborisque signa exhibenda, horrorémque hostibus iniiciendum, accommodata B satis sunt huiusmodi inuenta, quæ ita possunt aptè disponi, ne quid ex figuræ decore ac pulchritudine detrahatur. Imò verò faciei humanæ pulchritudo plusculum eminet inter aquilæ, leonis & bouis exuuias. Quòd si proportio rationе præcipuæ significationis respiciatur; nihil potuit elegantius quatuor facierum coniunctione excogitari.

Horribilis figura speciem nil nostra picturæ obstare.

Hæc insuper explicatio difficultatibus non paucis, quæ in aliis occurrunt, neruos incidit. Ita enim apponuntur facies, vt humana sit inter ceteras præcipua atque germana: & ratione illius dicuntur animalia ante faciem suam ambulare, & habere dextrum & sinistrum, ante ac retro. Hac etiam Græcorum explicatione probè percipitur, quid sibi velit, *facies eorum extenta desuper*; quod alioqui vix posse intelligi videbatur. At in expositione Græcorum non difficultate modò caret; sed apertè etiam perspicitur, ita debuisse animaduerti. Cùm enim persona aut larua induitur; solet ferè vul- C tum obtegere, cúmque tres essent laruæ, existimaret fortasse aliquis, vnam extare, & reliquas manere coopertas. Vt ergo intelligeremus, & præcipuam faciem & reliquas ita esse inter se dispositas, nulla vt obduceretur alterius oppositu aut interiectu; explicari oportuit, facies eorum extentas esse desuper. ita enim ad spiritalem intelligentiam conducebat.

In nostra facierum explicatione facilè alias difficultates solui.

Eãdem Græcorum interpretatione facilis & expedita redditur alterius difficultatis ratio, quam nulla alia ex superioribus explicationibus idoneè reddere potest. Ea autem est huiusmodi. Ezechielis 41. 18. dum describit Propheta parietum sculpturam templi illius admirandi, quod sibi per visum apparuit; asserit, templi instar Salomonici, fuisse in circuitu per omnes parietes intrinsecus & extrinsecus Cherubinos nõ integrâ sed dimidiatâ cælaturâ inter palmas scalptos: D *duásq; facies habebat Cherub: faciem hominis iuxta palmam ex hac parte, & faciem leonis iuxta palmam ex alia parte.* Hæc enim est vera lectio, non solùm apud Vulgatum & Hebræum, sed etiam apud LXX. vt patet ex editione Sixti. textus enim Græcus in Regia hoc loco mendosus est. In qualibet ergo alia opinione hæc verba non mediocrem habent difficultatem. Nam recta exigit ratio, vt Cherubini à Propheta visi in parietibus, viuos referant Cherubinos, qui ad Dei thronum adstabant. Atqui viui Cherubini quaternis constabant faciebus, qui ergo in parietibus exculpti binas tantum habebant? Quod præsertim difficultatem affert in Pradi opinione & Villalpandi, qui leonis faciem in pectore Cherubini statuunt. Quo igitur pacto erit ex vna parte facies hominis, & facies leonis ex alia? Villalpandus tom. 2. fol. 324. & infrà respondet, leonis iubas esse etiam in tergo. E Vnde singuli Cherubini habent leonis faciem vni palmæ aduersam, & faciem hominis alteri. Sed contrà est, quòd iubæ non sunt magis in dorso, quàm in pectore. Atque iidemmet authores in quatuor animalium descriptione iubas in pectore collocarant. Præterquàm quòd minime respondet Villalpandus ad aquilinæ ac vitulinæ facierum occultationem. At in Græcorum explicatione facit planè satis responsio, & ad præcipuum sensum mirificè deseruit. Sed de hoc infrà: nunc de ipsa solùm idea sermo sit.

Peculiaris difficultas in sculptura Cherubinorum templi, quorum meminit Ezechiel.

Dico ergo in dimidiatâ (vt ita dicam) sculpturâ (Hispanis appellatur *media talla*) necessarium esse, vt multæ partes occultentur, nec appareant, quia figuræ non solidæ omnino & eminentes sunt. Primò ergo cum aquilæ facies in editiori parte capitis extaret; difficilè neutiquam fuit, illam in eiusmodi cælatura abditam remanere: cam enim solùm vultus partem ars eminentẽ reliquit, quæ satis erat vt inspici posset, F superiore capitis parte imperfectâ seu absconditâ relictâ. Secundò, vt leonis facies cerneretur, necesse fuit Cherubinũ ex latere siue obliquum figurari. Quare eo ipso, quod humanam faciem & leonis laruam monstraret, necessario erat vituli species obtegenda. Nec verò absque mysterio Cherubini omnes in circuitu, eâdem omnino positione collocantur, retecto dextro latere, sinistro autem & sub imi capitis parte absconditis, id quod in mysterij explicatione constabit. Illud hic obiter dixerim, decorum apprime in belli figura seruari ex eo, quòd leonis faciem dextro in latere expressam exerent omnes.

Expeditur facilè in nostra interpretatione superior difficultas.

Dixi hactenus id, quod satis esse existimo, vt qualis esse debeat quadruplicis faciei animalium figura, informari animo possit. Cùm igitur statuerimus, singulis animalibus vnam esse

esse faciem inter reliquas præcipuam ac propriam, tribus aliis personatis comitatam, apparet mox ratio, quare etsi tẽpli Cherubini vitulinas haberent facies, Ezechielis tamen animalibus humanas esse facies oportuerit. Nam inter quatuor illos vultus, facilè cernitur, humanum leoninũ, vitulinã & aquilinã laruis indutum, nõ vitulinũ, aut leoninũ humanã esse debere. Quin etiam Cherubini templi quodammodo dici possunt super humanam faciem habere vituli vultum quasi laruam. Nam quòd hominis constent figurâ & vituli facie; videtur indicare homines vitulorum laruis personatos. In Ezechielis visione statuit sapientissimè Deus, vt quatuor facies essent extentæ desuper, quò dispici omnes dignoscique possent. Ideóque humana facies retecta permansit, & faciei non vitulinæ solùm, sed etiam aquilinæ & leoninæ comitatu septa.

Cur Ezechielis Cherubinis facies fuerint humana, templi verò Cherubinis vitulina.

Ex iis, quæ diximus, elicitur congruens & apta discriminis ratio, cur Ezechielis animalibus quadruplices sint facies, Ioannis autem animalibus simplices? Ea verò est (quod ad figuram attinet) quia cum animalia Ezechielis essent armata, quippe ad bellum pergentia) facile fuit, tres eis facies, præter naturalem ac propriam, in galeis idoneè dispositas addere. At animalia Ioannis, cùm armatos Cherubinos non designarent, non potuerunt commodè pluribus ornari faciebus. Quapropter vt quatuor illas virtutes significarent (quæ in quaternis animalium Ezechielis vultibus figurantur) prudentissimè excogitatum fuit, vt quatuor eæ facies in singula animalia singulæ distribuerentur.

Ratio discriminis, cur Ioannis animalibus simplex: at Ezechielis animalibus quadruplex facies fuerit.

Contentus explicuisse quod ad quatuor facies pertinet, (erat enim reliquis difficilius) supersedeo libens alarum, brachiorum, vituli plantarum, & humani corporis explicatione: quæ & faciliora sunt, & à nobis satis suprà explicata, dum de Ioannis animalibus ageremus. Illud tamen hic postremò addam: quod textus ait, *Pedes eorum recti* (vt aliorum omittam expositiones) per commodè intelligi, si aduertatur, nomen *iasar*, quod significat *rectum*, hebraica phrasi extendi ad pulchritudinis & optimæ proportionis significationem. Idcirco autem hoc textus expressit, ne quis existimaret, illis quia pedes vitulini erant, proportionem aut pulchritudinem deesse. Itaque addidit textus, *Pedes eorum recti*, vel, vt legunt LXX. *crura eorum recta*. Quan ad rem non mihi displicet modus, quo noster Pradus Cherubinorum pedes depinxit. Nec nouum est, sacram Scripturam pulchrorum pedum symbolo vti, vt Isaiæ 57.7. vbi de aliis Dei ministris dicitur, *quàm pulchri pedes*, &c.

Quid sit apud Ezechielem, Pedes eorũ recti.

NOTATIO DECIMATERTIA.

De significatione animalium Ezechielis.

Breuis eorũ, quæ superius dicta sunt, recapitulatio.

MVLTA ex iis, quæ ad animalium Ezechielis significationem spectant, suprà iam sunt explicata & probata in commentario de animalibus à Ioanne visis. Expedit tamen præcipua pũcta hic breuiter colligere. Primò ergo etsi Isaiæ Seraphini & animalia Ioannis ex hierarchia Ecclesiastica sint, Ezechielis tamen animalia certum est ad hierarchiam pertinere cælestem. Sanè in vtrisque ad templi Cherubinos alluditur, sed hoc non cogit, vt propterea animalia vtraque eandem habere significationem credamus. Præsertim cum certum sit, Cherubinos templi vtrique significationi deseruiisse. Nam denotabant maximam Christianæ Ecclesiæ sapientiam ac sanctitatem, præsertim Apostolicorum virorum, idque per comparationẽ ad cælestẽ hierarchiam. Vnde ea significatio vtramque partem complectẽs, locũ dedit, vt Isaiæ & Ioannis visiones ad Christianæ Ecclesiæ excellentiam directè referrẽtur, Ezechielis verò visio ad cælestis hierarchiæ mysterium. Eam verò distinctionem certissimam esse patet, quia tam Seraphini Isaiæ, quàm Ioannis animalia senas habent alas, & doctrinam euangelicam in trisagio denotatam per orbẽ terrarũ prædicant. & Ioannis insuper animalia clamãt & dicũt Agno, *Redemisti nos Deo in sanguine tuo*, &c. At Ezechielis visionẽ constat ex c. 43. 3. fuisse bellicũ currum, quo Deus ad diruendã Ierosolymã tedebat. Ad cuius excidiũ satellites & administri, qui eũ comitabãtur, minimè fuerũt homines facti in terris degẽtes, sed militię cęlestis exercitus.

Secundò in hac cælestis militiæ ad bellicum currum redactæ imagine, significatio inferiorum angelorum pertinet haud dubie ad rotas, quas animalia ducunt. Superiorum autẽ angelorum, atque eius militiæ principum symbolum proculdubio gerunt ipsa animalia currum ducentia. Ceterũ nomen principum non hic strictè sumo pro peculiari angelorum choro, quos Theologi principes seu principatus vocant, sed generatim pro præcipuis diuinæ Prouidẽtię ministris. Cùmque oculi plurimi, angelorum custodum symbolum sint, qui pro animarum salute vigilias agunt, expediens fuit, ne oculorum multitudo animalibus, sed rotis tribueretur.

Tertiò, si aduertatur Ezechielis animalia ad bellũ pergere, apparet mox leoninas & aquilinas facies in galeis appositas esse ad bellicum robur, viréisque ostendendas, nec non ad stragem mox in Dei hostibus edendam. Ita enim ad eiusmodi A vis ac terroris significationem vti solebant in suis legionibus Romani figuris luporum, Minotaurorum, aprorum & aquilarum, vt notat Plinius l.10.c.4. & Alexander ab Alexandro 1. Genialium. c.22. vbi multa alia eiusmodi congerit. Quamuis autem & Isaiæ Seraphini, & Cherubini templi, quã viros Apostolicos adumbrabant, possent eãdem specie ac figurâ insigniri ratione spiritalis stragis, quã in Gentibus erãt facturi, cùm eas suaui Euangelij iugo subiicerent: hæc tamen significatio subtilior erat, quã vt ab ea tantæ molis & actionis initium duceretur. Nec in Isaiæ visione id erat necessarium. Quare sapientèr hæc significationis pars in posteriorem locum reiecta est. Verũ in Ezechielis visione viri Apostolici non figurabantur per animalia, sed solum principes cælestis militiæ: atque ideò congruens fuit ipsos galeis horrificis insignire, vt in eisdem galeis appareret, ipsos exuuiis aquilarum & leonum esse ornatos; qui duo inter aues & animalia quadrupedia aptiores sunt ad virtutis inuictæ, & fortitudinis significationem. Nec enim alia erat illius expeditionis inscriptio, quã profectio ad disperdẽdam Ierosolymã.

Quartò, cùm sit Dei bonitate atque sapientia valde dignũ, quæ seueritatis & rigoris speciem præ se ferũt, ad maximum sui populi beneficium transferre, ita etiam expediens fuit, vt eundem ad finem vtatur Deus ingenti angelorum sapientia ac bonitate. Et certè dubium non est, quin illa Ierosolymę vastitas ad Iudaici populi maximam vtilitatem imprimis conduxerit. Etenim in posterum videtur populus ille generatim loquendo ad idololatriæ superstitionem non rediisse: atque in legis obseruantiã multo illis fuit diligentior cura, & martyres præterea non pauci in Iudaico populo gloriosissimè excelluerunt, vt alia interim diuini cultus clarissima signa prætermittam. Præterquàm quòd excidium illud figura extitit Iudæorum reprobationis, quæ in vniuersam totius mundi salutem redundauit. Hoc ita const tuto, facilè perspicitur, quantopere decuerit, vt ad leonis laruam larua vituli adiũgeretur. Deinde in quatuor facierum coniunctione cõsiderari potuit, aquilæ vultum, qui super tres alios vultus C ponebatur, aptum valde esse ad sapientiæ altissimæ significationem. Licèt enim prima species sit rostri adunci, ac proinde belli atque tumultus, sed quod in aquila imprimis elucescit, est visus perspicacitas, quæ summæ sapientiæ est symbolum. Et quemadmodum in aquila, sapientiæ symbolum cum rapacibus vnguibus & adunco rostro copulatur, nõ aliter in magnis ac reconditis consiliis (vt in celebri illo Salomonis iudicio, de quo 3. Reg. 3. 16. & infrà) sæpè mira cõsilij sapientia sub rigoris ac seueritatis prætextu solet delitescere. Quamobrem iuxta sapientissimi Dei consilium, suæ militiæ principes sub furoris ac minarum integumentis admirabile atque sapientissimum artificium abscondebant: quod re ipsa satis erat diuersum ab eo, quod homines poterant opinari.

Ierosolymæ excidium figura Iudæorum reprobationis.

Quintò, in Ezechielis Cherubinis adumbratur, in illa Ierosolymæ destructione, multò faciliùs cognosci potuisse, quanto iure, quantaque virtutis ostensione Deus de Ierosolyma supplicium sumebat; quam beneficentiam admirandam & mirabile consilium, quo opus illud ad sui populi sa- D lutem & incolumitatem dirigebat. Quatuor enim Cherubinorum vultus deseruiunt perfectissimæ Prouidentiæ significationi, & duo quidem primi sunt, quos priùs enumerat propheta cap. 1. 10. (*facies hominis & facies leonis*.) Ceterum in illo admirando facinore id pluris faciebat Deus, quod magis erat absconditum, atque adeò minùs apparebat. Idcirco vt ostenderet, altissimum illius operis consiliũ esse id, quod maximã erat præ ceteris admiratione dignum; faciem aquilæ super alias animalium facies imposuit. Licèt autem Propheta cap. 1. enumerauerat priùs faciem leonis, quàm vituli, posteà tamen c. 10. quando ipsemet propheta in diuinæ intẽtionis cognitione erat prouectior, primo loco vituli faciem constituit, quæ ad sinistram erat: vt prior se considerationi obiiceret. Quippe ordo legendi Hebræorum à legentis dextera ad sinistram progreditur. Perspicuum verò est Cherubini læuam, Prophetæ è regione astantis dexteræ respondere.

Cur facies aquilæ fuerit supra cetera posita in Ezechielis animalibus?

Quod autem spectat ad Dei sapientiam ac beneficentiam in diuinæ Prouidentiæ operibus occultas, conueniens id est E cum eo, quod c.6. Apocal. textus ipse repręsentat. Vbi in quatuor primis sigillis indicatur perfectio quatuor virtutum, in quibus perfectissima Prouidentia consistit: id est, Fortitudinis, Beneficentiæ, Æquitatis, ac Sapiẽtiæ. Ex quibus quatuor, Beneficencia atque Sapientia magis sunt abditæ & reconditæ, vt patet. Nam Fortitudinem quidem arcus & sagittæ manifestant, insignia potentiæ atque virtutis nõ obscura. Æquitatem statera prodit. At Beneficentiam atque Sapientiam nihil est quod retegat in illa visione. Dei namque Prouidentia hasce duas virtutes multò magis celat, vt suo loco videbimus. Quin ob eam rem, licèt Ezechiel tanquam Dei Propheta fuerit ingressus sanctuarium, & quatuor animalium facies extentas viderit, vidit tamen simul in Cherubinis, qui in templi illius prophetici parietibus intrinsecus & extrinsecus erant cęlati (id est in ea parte quæ omnibus fere sacerdotibus patẽs ac manifesta erat) duas facies, nempe hominis & leonis

Quatuor animalium facies (quod ad significationem attinet) primis quatuor sigillis Apocalypseos respondent.

A leonis patescere; & duas alias, vituli atque aquilæ, omnino delitescere. Quia summa Dei sapientia, summaque beneficẽtia in admirandis ipsius Prouidentiæ facinoribus sunt penitus occultæ. donec Deus tandem dignetur aliquem in suum sanctuarium introducere, eique retegere quatuor suas Cherubinorum facies iuxta id Ps. 72. 16. *Labor est ante me, donec intrem in sanctuarium Dei.* &c.

Cur in templi Cherubinis Ezechiel hominis & leonis facies viderit: vituli & aquilæ non viderit.

Sextò, obseruo faciẽ aquilæ, quæ vltimo in loco collocatur, esse, quæ ob suam celsitudinẽ magis hominum mentibus occulitur, & seriùs agnoscitur. Et quidem notandum est, in Salomonis templo Cherubinos figurâ humanâ & facie vitulina constare, (vt vidimus suprà:) icones item ac boues esse scalptos, vt manifestè cernitur in lutêrum basibus, nec non in aliis templi partibus. Verùm facies aquilæ nusquam in templo erat cælata. Deus enim suorum consiliorum arcanam sapientiam reseruabat suis deinceps Prophetis explicandam. B Inter quos sanè Prophetas Ezechiel valde admodum cælesti reuelatione honoratus est. Et ille quidem faciem aquilæ appellauit aquilinum vultum, in quo oculi insunt perspicacis sapientiæ symbolum. Etenim per alas non indicatur sapientia, sed cælestis vitæ cursus; vt in commentario animalium Ioannis explicatum est.

Ex quatuor Cherubinorum faciebus cur facies aquilæ nusquam in templo fuerit calata.

Septimò, in Ezechielis visione quatuor illis admirandis animalibus propterea vitulinæ plantæ tribuuntur; vt pro cõspecto haberet Propheta, omnes eorum animalium gressus atque Dei ministrorum gradus, ad electorum vtilitatem & fidelium emolumentum tendere. Eiusmodi autem plantæ non fuerunt necessariæ in animalibus Apocalypseos; quippe quæ non erant armis munita, neque adeò horridum ac terribilem habebant aspectum. Cùm verò Ezechielis animalia adeo bellicosa & ferocia sese exhiberent, congruentissimum fuit, vt præter peculiarem vituli faciem, ad maius Prophetæ solatium, animalium quoque plantæ vitulinæ essent.

Ezechielis animalibus cur vitulorum plantæ affixæ?

Octauò, alæ præter cælestis conuersationis sublimitatem, aptæ erant imprimis ad id, quod textus exprimit, (vt præcedenti notatione obseruauimus) nimirum vt rectà semper incederent & summa velocitate, ita vt nulla difficultas, nullúsque obex impedimento esset, quo minùs recta via progrederentur, non deflectendo ad dexteram neque ad sinistram. Atque id est, *in similitudinem fulguris.* Facilè autem intelligitur, hoc symbolo denotari, cælestes spiritus, vt qui ab omni terrenorum affectuum concretione sunt remoti, nulla re quantùuis difficili à recta diuini obsequij atque gloriæ via deflecti posse. Idemque ipsum imitentur oportet, Ecclesiasticæ hierarchiæ angeli, quos etiam Scriptura ideo alatos effingit, vt nullà inordinatà affectione ab obsequij diuini semitâ reuocentur; sed absque vlla deflectione rectum diuinæ gloriæ iter capessant.

Quem ad finem alæ animalibus Ezechielis additæ.

Nonò, vidimus iam cęlestes spiritus retectis omnino vultibus apparuisse, ad angelorum hierarchiæ Ecclesiasticæ discrimen; qui duplici ala faciem contegunt. Propterea quòd illi diuinum numen nusquam vllo peccato offenderint; hi verò sceleribus fuerint aliquando cooperti. Quamobrem suorum scelerum pudore præpediti, quantumuis à Deo multis beneficiis ornentur, propriæ tamen miseriæ ac vilitatis conscientiam semper ob oculos habent.

Cur Ezechielis Cherubinis retectas habuerint facies?

D Denique quod textus ait, *Pedes eorum recti.* (id est, pulchri, vt suprà explicauimus) indicat, quàm pulchri sint corũ gressus, & quantopere placeant Deo: eodem sensu quo laudantur pedes euangelizantium pacem, & gressus sponsæ.

Pedes corũ recti, quo sensu de Ezechielis animalibus dictum.

T E X T V S.

Vers. 8. pars. 2. **E**T *requiem nõ habebant die ac nocte dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui venturus est.*

COMMENTARIVS.

E IDEM est in præsenti requiem non habere, quod non cessare, vt benè multi. Sed non accipiendũ est de continuatione (vt vocant) mathematicâ, ita vt nulla sit vel minima intermissio; sed de morali continuatione; quod idem est ac frequenter & perseueranter notatæ actioni vacare. Atque ita explicat Ambrosius, qui pro exemplo affert, illam Christi sententiam, *Oportet semper orare & non deficere,* Lucæ 18. 1. Eadémque phrasi de aliquo literis valdè addicto & studiis immerso, solemus dicere ipsum semper dies noctésque studere. Quòd si visionem Ioanni ostensam inspiciamus; manifestum

Animalium Ioannis continuatio in trisagio repetendo quomodo intelligenda.

A apparet, quatuor illa animalia non continenter & sine intermissione semper dicere, *Sanctus, sanctus, sanctus.* Nam seniores erant in thronis sedentes; *& cùm darent illa animalia gloriam & honorem sedenti super thronum, 24. seniores procidebant, & adorabant eundem, qui in throno sedebat.* Non igitur omnimoda continuatione trisagium ab animalibus repetebatur. Nam si ita esset, nequaquam dicerentur seniores procidere; sed semper in genua procumbentes essent, principem in throno sedentem adorantes.

Accedit, quòd cap. 6. explicatur, in quatuor priorum sigillorum resignatione Ioannem ab animalibus per ordinem fuisse accersitum, atque his verbis compellatum, *Veni & vide.* B Non ergo repetitio illa trisagij erat mathematicè continua. Iam si ad præcipuum respiciatur sensum, id est, ad Euangelicæ prædicationis continuationem, eam esse mathematicam non oportebat. Neque enim dari potest in Euangelij ministris eiusmodi non intermissa perpetuitas. Nec satis est dicere, considerato totius orbis terræ circuitu, nullam esse horam, neque horæ partem, qua non aut diuini verbi prædicatio disseminetur, aut sacrificium Missæ alicubi non offeratur. Etenim quanuis id verum sit hac nostra tempestate; non ita saltem erat primitiuæ Ecclesiæ tempore, cuius exordia in hoc Apocalypseos capite adumbrantur. Præsertim, quia quod de animalibus dicitur, expedit vt verum sit non in omni- C bus solùm coniunctim sumptis, sed etiam in Apostolorum singulis. Quare rectius ac solidius est perpendere hîc infatigabile studium & indefessam contentionem; qua Apostoli eorúmque æmulatores, Euangelium promulgandi & Dei gloriam prouehendi tenebantur, de quibus ideo dicitur, *requiem non habebant,* id est non cessabant.[1]

Infatigabile virorum Apostolicorũ studium in Christiana fidei prædicatione.

Die ac nocte.] Pererius existimat non esse hæc diuisim accipienda, neque vllam quærendam in pręsenti significationem noctis; sed phrasi hebraicâ poni *die ac nocte* pro omni tempore. Pererij fundamentum est, quòd ipse sibi persuadet, sermonem hîc institui de gloria ac laudum præconiis, quibus angeli in cælesti beatitudine Deum prosequuntur. Cuius declarationis videtur auctor sanctus D Dionysius de cælesti hierarchia, vbi agit de trisagio Seraphinorum Isaiæ. Enimuero, etsi verum est, alludere ibi Isaiam ad gloriam, quam Deo concinunt cælestis hierarchiæ angeli (& propterea potuit Dionysius illis applicare trisagij repetitionem) directè tamen tam Isaias, quàm Ioannes agunt de Ecclesiasticâ hierarchiâ, déque Euangelij prædicatione, vt suo loco disputauimus. Quapropter non dubito, quin Abbas Ioachimus collinearit scopum in noctis atque diei significatione; dum prosperitatem per diem, per noctem aduersitatem intellexit. Aliter enim nihil erat, quòd in trisagio fieret mentio noctis: præcipuè in sacro ænigmate, vbi superuacua esse verba non decet. Si ergo præcipui sensus ratio habeatur; nihil congruentius est vel ad quatuor animalium encomium, vel ad Dei opti- E mi maximi gloriam, quàm tenebricosam persequutionis & aduersitatis noctem minimè obstare; quo minùs clamorem illum, *Sanctus, sanctus, sanctus* continenter personent; & Euangelium libere vbique terrarum prædicent.

Ioannis animalia die ac nocte clamasse, quo sensu sit accipiendum.

Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens.] Aptissimè hæc verba ad prædicationem mysterij Trinitatis referuntur. Atque ita fuerat prænunciatum Isaiæ sexto, in aduentu Christi, mysterium sacrosanctæ Trinitatis diuulgandum esse in mundo, & prædicandum. Vide ibi Leonem de Castro; vbi adducit Basilium, Epiphanium & alios; & concludit,

In Ioannis animalium trisagio mysterium Trinitatis adumbrari.

concludit, veteres Patres ad vnum, Seraphinorum Iſaiæ triſagium de Trinitatis prædicatione declaraſſe. Vbi obiter nota, quod Iſaiæ textus ait; *Clamabant, Sanctus, ſanctus, ſanctus*: clamorem autem quis non videat ad prædicationem eſſe referendum? Vide etiam Pererium diſputatione 28. vbi affert Damaſcenum, Felicem Papam, & duo Concilia generalia (nempe Chalcedonenſe & Cõſtantinopolitanum) à quibus triſagion hoc de myſterio Trinitatis intelligitur. Et ſanè cùm Ioannis animalia repræſentent Apoſtolos, viróſque Apoſtolicos, quibus Chriſtus id muneris commiſit, vt altiſſimum Trinitatis myſterium terrarum orbi prædicarent; dubium eſſe nequit, triſagium hoc admirabile includere in ſe diſtinctionis diuinarum perſonarum, & vnitatis eſſentiæ prædicationem.

Sed obiiciet fortaſſe aliquis, in textu mox ſubdi, *& cùm darent illa animalia gloriam & honorem ſedenti ſuper thronum*; igitur illis verbis, *Sanctus, ſanctus, ſanctus* continetur elogium ſedentis in throno: ac proinde referenda non ſunt ad myſterium Trinitatis; ſed ſolùm ad magnam æterni Patris ſanctitatem: cùm ille, qui in throno ſedet, non Trinitatem ſanctiſſimam repræſentet, ſed ſolum Patrem; vt probatum eſt ſuprà notatione 5. huius capitis. Huic argumento reſpondeo, nihil aliud eſſe, iterare, *Sanctus, ſanctus, ſanctus* quàm prædicare myſterium Trinitatis: ſed id ipſum eſſe æterno Patri gloriam tribuere quàm maximam. Sic enim prædicatur, Filium à Patre generari: & ab vtroque procedere Spiritum ſanctum; quo nihil excogitari poteſt æterno Patri glorioſius.

Præter hæc; cuius myſterij celſitas adeò eſt ſublimis & excellens, vt creatarum mentium perſpicacitatem omnino ſuperet; nec comprehendi ſe, aut penetrari patiatur; ſed coli tantùm & credi. Cùm verò ſemper myſterium ipſum adeò nobis obſcurum adeóque difficile permaneat: mirum non eſt ſi noſtræ ruſticitati illud interdũ occurrat, nimirum ſi Deo collibuiſſet, vt tantum hoc arcanũ nos omnino lateret, futurũ vt Eccleſia multis tumultibus, bellis & oppugnationibus ſe ſubduxiſſet; homines autẽ ipſos de ea re celauiſſet Deus, cuius cognitionẽ in hac vita haberi nõ admodùm referre videretur. Siquidẽ tot anteà ſæcula, priuſquàm Dei Filius noſtrã indueret carnẽ, præterierunt; in quibus expreſſa huius myſterij notio non erat fidelibus cõmuniter tradita neque percepta.

Aſſiduitas in Trinitatis myſterij prædicatione.

Quòd ſi reſpondeatur, abſque myſterij Trinitatis cognitione notitiam de verbi Dei incarnatione haberi non potuiſſe. Huic poſſet opponi, abſque myſterij Trinitatis reuelatione nobis reuelari potuiſſe Deum humanâ naturâ indutum: id quod ſufficere videbatur ad dominicæ incarnationis beneficium, eiúſque magnitudinẽ expendẽdam. Nihilominus tamen reſpondetur, minimè latuiſſe Deum, quantum difficultatis Chriſtianæ fidei ex huius myſterij reuelatione oboriretur, & quot eſſent damnandi, eo quòd tantum myſterium credituri nõ eſſent: quot inſuper & quantæ perſequutionum procellæ aduerſus Eccleſiam eſſent, præſertim à Iudæis & Arrianis, huius articuli ratione concitandæ. Hæc (inquam) omnia ſatis præuidit Deus, & Iſaiæ Prophetæ præmonſtrauit c. 6. ſub ea figura, cùm à Seraphinorum clamore dicentium, *Sanctus, ſanctus, ſanctus*, templũ ipſum contremiſcere & deſuper ruere viſum fuit, *& commota ſunt ſuperliminaria à voce clamantium*. Veruntamẽ hiſce nihil obſtantibus, In Dei conſilio tanti momenti eſt ad ipſius gloriam, & ad Chriſtianæ Eccleſiæ felicitatem; & tantam illi attulit ſalutẽ myſterij Tri-

A

nitatis prædicatio; vt ſapiẽtiſſimè fuerit à Deo decretum, vt nõ diuulgaretur ſolum hoc myſterium, ſed etiã vt prædicaretur omni creaturæ, & omnes ad diſtinctam vnius Dei ac trini cognitionem tenerentur.

Quanti ſit momenti prædicatio myſterij Trinitatis.

Vt verò meliùs huius prædicationis pondus ac momentum percipiatur; aduertendum eſt, cetera omnia, quæ de Deo nouimus, vt puta infinitam eius bonitatem, ſapientiam ac poteſtatem, à nobis percipi poſſe, & quodammodò mẽte comprehendi. Concipimus enim huiuſmodi attributa; & ad eorum deinde infinitatem cognoſcendam per termini, aut limitis negationem accedimus: neque id nobis difficile valdè eſt. Ceterùm illud noſtrarum mentium acumen & perſpicacitatẽ omnino

B

præteruolat, tres ſcilicet perſonæ inter ſe diſtinctæ, atque vnus idémque naturâ Deus: & quidẽ adeò vnus, vt nihil tam vnum & ſimplex poſſit vſquam reperiri; & nihilominus tres perſonæ ita diſtinctæ; vt vna ex iis carnem aſſumere, ceteris non aſſumentibus, potuerit. Hoc ergo ipſum, quod creatis mentibus adeò eſt incõprehenſibile, nobis oſtendit immenſam diuinitatis celſitudinem: ac proinde quanti interfuerit huiuſmodi reuelatio; vt & Dei gloria quàm maximè celebretur, & à cũctis hominibus ſummopere ipſe colatur. Eadem etiam huius myſterij difficultas fidei meritum valde auget, & maximæ æſtimationibus efficit humilem reuerentiam ac venerationem, qua adoratur & creditur id, quod eſt omnino incomprehenſibile.

Myſterij Trinitatis prædicatione & Dei maieſtatem, & in nos pariter ipſius charitatem explicari.

C

Ad hæc; valdè eſt admiratione dignum, vt id ipſum, quod Dei nobis maieſtatem ac celſitatem patefacit, nobis etiam declaret eximiam ac ſingularẽ charitatem, qua Deus Eccleſiam Chriſtianam proſequitur. Siquidem hæc illum charitas coegit, vt penitiſſimum & abſtruſiſſimum arcanum, quod Deus proprio in pectore recõdiderat, omnibus id Chriſtianis reuelaret hominibus. Si enim magnã ſuam erga Abrahamum charitatẽ retexit, cũ Geneſ. 18. 17. *Num celare potero Abraham, quæ geſturus ſum?* quantò illuſtriora edidit huius charitatis documenta: quando non potuit (vt ita dicam) non ingens hoc arcanum Eccleſiæ Chriſtianæ euoluere; nec paſſus fuit illud Chriſtianorum cuilibet ignotum eſſe? Vide Ioannis 15. 15. *Iam non dicam vos ſeruos: quia ſeruus neſcit, quid faciat dominus eius. Vos autẽ dixi amicos, quia omnia, quæcunque audiui à Patre meo, nota feci vobis.* Expoſuerat iam illis Chriſtus myſteriũ Trinitatis: & eodẽ illo capite illis dixerat, *Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos.* Atq; ideo ait, ſe illis enũciaſſe quidquid à Patre audiuerat: nimirũ quia illis explicuerat maximũ Dei arcanũ, quodq; tantopere aliis arcanis ſeu myſteriis præſtat; vt cùm ad eius communicationẽ ſiue reuelationem perueniatur, dicatur meritò, nihil eſſe quantumuis magnum, quod præ magnitudine lateat eum cui quod ſummè eſt ingens enunciatur.

D

In Ioannis animalium triſagio non myſterium modò Trinitatis, ſed totum etiam Apoſtolorum ſymbolum includi.

Porrò verba illa, *Sanctus, ſanctus, ſanctus*, non ſolùm continent ſanctiſſimũ Trinitatis myſterium; ſed etiam totum Apoſtolorum ſymbolum, quod Chriſtianæ fidei articulorũ ſumma comprehenditur. Quanobrem cùm dicitur, animalia clamare, *Sanctus, ſanctus, ſanctus*, idem ferè eſt ac ſi diceretur, totam Euangelicam doctrinam ab iis prædicari. Nam quod in Apoſtolorum ſymbolo continetur, non eſt aliud, quàm Deum eſſe trinum & vnum; & ex tribus perſonis Patri creationem attribui (ideo enim dicimus, *Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cœli & terræ*;) Filio redemptionẽ humani generis (*& in Ieſum Chriſtum Filium eius vnicũ, qui conceptus eſt*, &c.) ſancto verò Spiritui, animarũ

E

ſan-

ſanctificationem, & ſanctorum beatitudinem(*credo in Spiritum ſanctum; ſanctam Eccleſiam Catholicam, ſanctorum communionem, remiſſionem peccatorum,* &c.) Cùm ergo ſacra animalia ter clament Deum eſſe ſanctum, non ſolùm aiunt, tres eſſe perſonas diuinas, & vnicum verum Deum; ſed etiam non obſcurè innuunt, ſanctitatem ſuam oſtendi à Patre in mundi creatione; à Filio in humani generis redemptione; ab Spiritu ſancto in hominum ſanctificatione & beatificatione. Quoniam autem in hiſce tribus creationis, redemptionis & ſanctificationis operibus apparet Deus omnipotens & vniuerſalis omnium Dominus; ideò ad triſagium additur ab animalibus, *Dominus Deus omnipotens.* Hanc exiſtimo veram atque germanam Triſagij declaratione. Et certè cùm quatuor Ioannis animalia, nec non Iſaiæ Seraphini Apoſtolos & Euangelij concionatores ſignificent; facilè eſt videre, quàm ſit appoſitum, vt eorum clamor ſummam prædicationis Euangelicæ complectatur.

Cur triſagio addatur, Dominus Deus omnipotēs.

Qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt.] Iam cap. 1. verſ. 4. tum in commentario, tum etiam in tertia notatione, latè explicuimus, in huiuſmodi verbis exprimi nomen Iehouah. Atque vt Iſaiç Seraphini cum triſagio coniunxerunt nomen Iehouah, ad eſſentiæ vnitatem explicandam: ſic Ioannis animalia ad maiorem ſimiliter explicationem copulant cum eodem triſagio expreſſam nominis Iehouah declarationem. Qua de re lectorem refero ad ea, quæ cap. 1. dicta ſunt. Illud autem in hoc loco nouum eſt; ordo ſcilicet ac ſeries. Nam cap. 1. dixerat Ioannes, *ab eo qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt:* nunc verò dicit, *Qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt.* Nec veriſimile eſt hanc mutationem in re tanti momenti caſu & gratis factam eſſe. Dicam ergo, quid mihi in præſenti occurrat. Nomen Iehouah (vt c. 1. notatione 3. notauimus) duo in ſe mirum in modum includit, videlicet in Trinitatis myſterium, & diuinæ prouidentiæ perfectionem. Quod verò cap. 1. è re Ioannis erat, fuit perfectionem diuinæ Prouidentiæ attendere, & firmiſſimã ſpem, fore vt Chriſtianæ Eccleſiæ ædificium Deus ipſe eſſet prouecturus. Ibi enim ſermo erat de Apocalypſeos argumēti ſummâ; quæ reducitur ad excellentem perfectionem Prouidentiæ, quã Deus in Chriſtianam Eccleſiam oſtendit. At in præſenti loco (vbi coniungitur expreſſio nominis Iehouah cum triſagio) fortaſſe fuit expediens, vt in nomine Iehouah reſpiceretur ad myſterium Trinitatis, quod in ſe includit. Dico ergo capite primo, ordinem illum, *qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt,* congruentiſſimum fuiſſe; vt indicaretur, quemadmodum ſe Deus cum Chriſtiana Eccleſia gereret, hoc ferè ſenſu; iam re vera *eſt* redemptor, qui olim *erat* promiſſor & figurator; & tandem *venturus eſt*, vt opus ſuum cumulatiſſimè perficiat. In præſenti autem, cùm de myſterio Trinitatis ſermo ſit, oportuit exordiri ab illo *erat;* quia ordo illorum trium operum, quæ tribus diuinis perſonis attribuuntur, hic eſt; Creatio, Redemptio, & perfecta Sanctificatio. Porrò *qui erat* refertur ad creationem; *qui eſt* ad redemptionem; *& qui venturus eſt*, ad Eccleſiæ ſanctificationem & perfectionem.

Cur in iis verbis, Qui erat, & qui eſt, &c. immutetur ordo in 1. cap. poſitus.

TEXTVS,

Verſ. 9. *Et cùm darent illa animalia gloriam & honorem & benedictionem ſedenti ſuper thronum viuenti in ſæcula ſæculorum.*

COMMENTARIVS.

Dare gloriam & honorem & benedictionē, in præſenti refertur ad myſterij Trinitatis prædicationem: & ideò cùm repetitum fuerit ter nomen *ſanctus*; ita nunc tria nomina ponuntur quę laudem ſignificant, videlicet, gloria, honor & benedictio. Deinde vidimus iam ſuprà licèt triſagium ſit ſanctiſſimæ, Trinitatis prædicatio, nihilominus tamen rectè dici, gloriam honorem, & benedictionem huiuſmodi prædicatione ſedenti in throno, id eſt, Patri æterno deferri. Etenim illa eſt maxima gloria atque honor ex iis, quæ æterno Patri tribui poſſunt, cùm de illo prædicatur & Filium gignere, & Spiritum ſanctum ſpirare. Præterquam quòd in triſagio, vt iam perſtrinximus, ſymboli Apoſtolorum ſumma continetur; quæ tota eſt æterno Patri, diuinitatis fonti, glorioſiſſima.

Quorſum hic Deo gloria, honor & benedictio ab animalibus deferatur?

Viuenti in ſæcula ſæculorum.] Licèt hæc verba videantur non ampliùs continere, quàm Dei immortalitatem. Ceterùm de Dei vita ſolet Scriptura loqui, tãquam de fonte & origine vitæ creaturarum; vt in illis verbis Ioannis 1. *In principio erat Verbum,* quæ ſuprà explicauimus c. 1. notatione 3. Et in illis etiam, *in ipſo vita erat;* quæ idem ſignificant, atq; illa Pſ. 35. 10. *Apud te eſt fons vitæ.* Quod ergo dicitur, *Viuenti in ſæcula ſæculorum,* non ſolùm ſignificat, Deum viuere & perpetuò eſſe victurum; ſed etiam vitam & felicitatem Chriſtianæ Eccleſiæ prouecturum, ac proinde bonorum Chriſtianorum felicitatem fore æternam.

Scripturam de Dei vita loqui ſolere, vt de creaturarum vitæ fonte.

TEXTVS.

Verſ. 10. *Procidebant viginti quatuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorabant viuentem in ſæcula ſæculorum, & mittebant coronas ſuas ante thronum.*

COMMENTARIVS.

Inter Eccleſiæ Chriſtianę excellētias, (de quibus in hoc capite ſermo eſt) haud æquum erat ſilentio prætermitti admirabile nouæ legis ſacrificium, quod ſacerdotes quotidie in Miſſis Deo offerunt. Conſiderãdum autem eſt, ſacrificia ſemper præcipuam diuini cultus extitiſſe portionem. Atqui planum eſt, diuinũ cultum eſſe Dei adorationem. Cùm ergo ſeniores 24 ſint Eccleſiæ ſacerdotes (de quo ſatis ſuprà dictũ eſt;) nihil congruentius, quàm vt hæc adeò inſignis ſeniorum adoratio, nempe (*procidebant, & adorabant viuentem in ſæcula ſæculorum; & mittebant coronas ſuas ante thronum*) diuinum cultum repræſentet, quem Chriſtiani ſacerdotes in Miſſarum celebratione Deo deferunt. Celebrationem autem Miſſarum in Eccleſiæ naſcentis exordijs comitabatur ferè Sacra Chriſti corporis ab aſtantibus ſuſceptio. Quare, vbi mentio fit Miſſarum Eccleſiæ primitiuæ; eo ipſo innuitur circumſtantium deuotia atque communio. Quēadmodum, cùm ſermo nunc eſt de Miſſarum frequentia, quæ in aliquo oppido aut loco eſt; tacitè etiam agitur de totius populi ad audiēda ſacra cõcurſu, déque cura vt frequenter fiant. Obſerua inſuper, cùm mentio fuerit facta maris vitrei (quod reſpondet mari æneo, in quo ſacerdotes ſacrificium oblaturi, lauabantur) rectã ordinis conſequē-

In ſeniorum adoratione ſacrificium Miſſæ adumbrari.

tiam exigere, vt mentio similiter fieret sacrificiorũ nouæ legis. Cùm verò in hoc capite alterius sacrificij mẽtio non fiat, nisi illius, quod in hisce verbis figuratur (*seniores procidebant 24. ante sedentẽ in throno & adorabant*, &c. non dubito, quin hîc significetur, in Christianâ Ecclesia omnibus antiquæ legis sacrificiis successisse incruentum sacrificium; quod nostræ Ecclesiæ præsbiteri (id est, seniores) offerũt. Quod sacrificium, præstantissimam Dei adorationem continet, & ipsi Deo gratiorem reliquis omnibus, quæ ipsi fieri possent. Facit, quòd in canone ipsa Missa appellatur sacrificium laudis. Et collata hac adoratione cum mari vitreo, quod in hoc eodem capite positum est ob oculos, tacitè indicatur mare illud vitreum fuisse institutum vt hoc sacrificium Deo puris manibus offerretur; & vt lauarentur, non seniores solùm, sed totus etiam populus Christianus (qui est regale sacerdotium) vt debita animi puritate & reuerentia diuino huic sacrificio intersint, & illius fiant per sacram communionem participes.

Cur quatuor animalium clamor præcedat seniorum adorationem.

Aduerte præterea, ex huius versiculi contextu & connexione cum præcedenti, planè intelligi, quatuor animalium clamorem præire, & mox subsequi seniorum adorationẽ. Supposita autem vtriusque rei significatione, quam suprà explicuimus; hac connexione indicatur, ex Euangelij prædicatione quasi ex proprio fonte deriuari, vt antiqua sacrificia cum noua hac & admirabili adoratione sint commutata; ita vt Deus Christiano ritu ac cærimoniis colatur, hoc est Missis; in quibus offertur Deo magnum hoc & venerandum sacrificium in illis antiquis figuratum.

Quid ex hac seniorũ adoratione ad Missæ sacrificium spectans colligatur.

In hoc insuper nouo sacrificij & adorationis modo denotatur, Christianos sacerdotes in eodẽ sacrificio mysterium Trinitatis sanctissimæ recognoscere, & directè cum Patre æterno loqui. Procidunt enim ante thronum dicentes, *Dignus es, Domine Deus noster*, &c. Atqui, (vt suo loco vidimus,) qui sedet in throno, est Pater æternus. Verumtamẽ perspicuum est, illos Trinitatis mysterium venerari. Procidunt enim & adorant viuentem in sæcula; iuxta trisagij prædicationem expressis tribus laudis nominibus, gloria, honore & virtute; dum dicunt, *Dignus es Domine Deus noster, accipere gloriam & honorem & virtutem.* Hæc ergo omnia intrinsecè consentiunt cum Missæ celebratione in Catholica Ecclesia. In Missarum namque orationibus, adorationibus, & canone sacerdos ferè cum Patre æterno loquitur. Atque ideo Ecclesiæ orationes his frequenter verbis terminantur, *Per Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum, qui tecum viuit & regnat in vnitate Spiritus sancti.*

TEXTVS.

Vers. 11. *Dicentes; Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam & honorem & virtutem: quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant & creata sunt.*

COMMENTARIVS.

Accipere Deum virtutem, quid hic sunt.

NONNIHIL ad huius versus declarationem in expositione superioris dictũ est. Nonnulla tamen hîc sunt adiicienda. Primò manifestum est, verba illa, *accipere virtutem* non esse hîc aliud, quã accipere laudem, propter eam virtutem, quam ipse continet in se; & propter ipsius virtutis ostensionem, quam in suis operibus exhibet. Simili phrasi dicitur Agno. c. 5. 12. *Dignus est Agnus accipere virtutem & diuinitatem*, &c. ea scilicet ratione, qua dicimur tribuere & deferre sanctitatem ei, cui nihil aliud tribuimus, quàm venerationẽ ob sanctitatẽ.

Secundò, cùm dicitur, *quia tu creasti omnia*, particula illa (*quia*) reddit rationem, cur æterno Patri, Missæ sacrificium offeratur (nam seniorum adoratio indicat sacrificiũ Missæ; & adoratio exhibetur ei, qui sedet in throno, id est, æterno Patri; vt suprà declaratum est.) Ratio autem est, *quia tu creasti omnia*, hoc est, quia Pater æternus est prima Trinitatis persona, (cui tribuntur creatio) atque adeò totius diuinitatis fons.

Tũ de creatione, quàm de iustificatione hisce verbis mentionem contineri.

Tertiò, verba illa, *propter voluntatem tuam erant & creata sunt*, denotant æterno Patri, vt diuinitatis fonti, non deberi solùm illud esse, quod creaturæ per productionem antiquam acceperunt; sed etiã nouum esse gratiæ, quod illis impertitum fuit, cùm factæ sunt nouæ creaturæ, iuxta Pauli loquutionẽ. Ac primum omnis creaturæ nomine de hominibus solùm esse sermonem; non est in sacra Scriptura nouum. Vide Marci vltimo, *Prædicate Euangelium omni creaturæ.* Deinde in vltimis verbis sermonem esse de noua creatione & de nouo esse supra naturali; id contextus ipse palam ostendit. Ait enim, *Propter voluntatem tuam erant & creata sunt.* Quasi dicat, Post antiquum illud esse, iam erant creata, aliud esse nouum eis dedisti; quapropter iure dicuntur denuo per omnipotentiã Dei esse creata. Atque ita loquitur Paulus de nouo homine, *qui secundũ Deum creatus est*, ad Ephes. 4. 24. Eodéq; modo huius loci contextus intelligatur necesse est. Quia de antiqua ac priore creatione iam fuerat facta expressa mentio, in iis verbis, *Tu creasti omnia & propter voluntatem tuam erant.* Neque id amplius explicatur per subsequẽtia verba. Adde huc, cùm de sacerdotum adoratione & noui sacrificij oblatione sermo sit, omnino expedire, vt non solùm in ea adoratione fiat creationis antiquæ mentio, sed etiã redẽptionis & sanctificationis nouæ. In Missis enim, licèt ad æternũ Patrẽ tanquã ad creatorẽ dirigatur sermo, præcipuè tamen respicitur ad venerationem, quæ ei debetur propter nouum esse, quo humanum genus per Christi redemptionem & Spiritus sancti sanctificationem euexit.

NOTATIO XIV.

De allusione huius capitis ad templum Salomonis.

Quibus in rebus hoc caput ad Salomonis templum alludat.

ALLVSIONEM capitis huius ad templum Salomonis vt agnoscamus, nos cogunt thronus Dei, viginti quatuor sacerdotes principes, septem lampades, mentio maris, Cherubinorum species, & diuinæ maiestatis adoratiò à sacerdotibus facta. In quibus facilè animaduertitur, habitum fuisse respectũ ad antiquum Dei thronum Propitiatorio impositum; ad viginti quatuor familiarum principes ducentium genus ab Aarone, ad septem aurei candelabri lucernas, ad mare æneum, ad templi Cherubinos, & ad antiquum Dei cultum in Salomonis templo frequentatũ. Eâdem etiam facilitate intelligitur, cælum, in quo Dei thronus erat, respondere ipsi templo. Cælum enim appellatur quoque Dei templum. Ex quibus constat, non esse valde intellectu difficile, huius capitis scopum eò spectare, vt primùm iam Christi Ecclesiam cum templo Salomonis conferat, & pariter obseruet, quantopere nouum hoc Ecclesiæ Christianæ templum antiquo illi antecellat. Et quidem suppositis iis, quæ de harum rerum singulis in commentario notauimus, nullus erit (opinor) qui in dubium reuocet, admirabilem in hoc capite allusionem ad templum Salomonis contineri.

Cælum in hoc capite respondere Salomonis templo.

Enim

Enim verò protinus animum pulsat difficultas, quæ hic sese offert. Etenim si in hoc capite fit comparatio Christianæ Ecclesiæ cum insignioribus rebus quæ in templo Salomonico erant; non satis est, congruentem reddi rationem eorum, quæ textus tangit; nisi eorum etiam ratio reddatur, quæ videntur prætermitti; & explicetur vtrum ea silentio inuoluantur, & quare? Verbi gratia; Diximus in septem lampadibus alludi ad templi candelabrum. Si ergo è regione ipsius candelabri, mensa propositionis erat in templo Salomonis (vt re vera erat) cur nulla illius fuit facta commemoratio? Deinde exprimitur Dei thronus: & tamen arca testamenti supprimitur, quæ in templo illo ceteris omnibus pluris æstimabatur. Præterea, vbi duo illa altaria; nempe alterum holocausti & alterum thymiamatis? Etenim quando mare vitreum expresse fuit loco maris ænei positum, altaria etiam videantur non fuisse prætereunda, quæ magis erant propria templi. De his ergo disputandum est in præsenti notatione.

Num Ioannes in hac visione viderit arcam, vel quidpiā aliud ei respondens? Arcam eādem visam sentit Pradus.

Prima ergo dubitatio sit, An fœderis arcam viderit Ioannes in hac visione; aut aliquid ei respōdens? Pradus, Ezechielis primo, cùm sibi persuadeat, Isaiæ, Ezechielis & Ioannis visiones esse omnino similes; & in iis omnibus Deum ostendisse suum solium, illius instar, quod in templo habebat; non dubitat quin thronus, quem Ioannes in hoc capite vidit, super arcam fuerit; atque adeò Ioannes arcam in præsenti capite aspexerit. Quod probat Pradus; quia Ezechiel ait se Dei gloriam vidisse. Atqui vsitata est sacræ Scripturæ phrasis arcam appellare Dei gloriam. Verùm, cum iam suprà ostenderim, visiones illas non fuisse penitus similes; quin imò magnam ipsarum artificij & elegantiæ partem esse sitam in eo, quòd aliqua in eis diuersa reperiantur: nihil nobis probat Pradi fundamentum; nec sufficiens argumentum est, vt ideo asseramus arcam à Ioāne in huius capitis visione fuisse visam. Et nihilo firmius probatur eam ab Ezechiele in suo primo capite fuisse conspectam ex eo, quòd dicat se gloriam Dei vidisse. Etenim licèt certum sit aliquando gloriæ Dei nomen tribui arcæ fœderis; sed ratio, cur ei tribuatur, est thronus, quem Deus super ipsam habebat. Quemadmodum Mantuam Carpetanorū siue Matritum appellare solemus regis Hispaniæ curiam; quod rex atque ipsius consiliarij ibi sedem fixerint. Nec tamen inde sequitur, eos omnes, qui curiam aliquando aspexerunt, in ea vrbe fuisse. Potuit enim contingere ab aliquibus eandem curiam visam fuisse Pinciæ. Si ergo nomen gloriæ Domini, propriè Dei præsentiæ inter Cherubinos existenti tribuitur, id certum est ab Ezechiele fuisse visum. Verùm autem arcam fœderis iuxta fluuium Chobar aspexerit: id ex eius narratione minimè cōstat. Nihil autem de ipsius visione præter id, quod ipse exprimit, nobis innotescit.

Contrarium tamen videri probabilius.

Gloria Dei nomine aliquando arcā fœderis in Scriptura significari.

Quod ad Ioannis visionem attinet; constat (meo iudicio) ipsum in hac prima Apocalypseos parte non vidisse arcam testamenti. Nam capit. 11. n. 19 asserit, vt rem nouam, *Apertum est templum Dei in cælo; & visa est arca testamenti eius in templo eius.* Vnde non obscurè infertur, in hac de qua modò loquimur visione non illi arcam fuisse ostensam, donec ad eam visionis partem capitis 11. peruenit. Nec mysterio vacabit, tunc illi apparuisse arcam, vt eo loci patebit.

Iridem loco arcæ Ioanni fuisse visam.

Altera dubitatio est. Num Ioannes quando arcam hîc non vidit, aliquid saltem viderit ipsi arcæ respondens? Ad hoc dico, iridem quam Ioannes in circuitu sedis conspexit, videri arcæ respondere. Nam arcæ mysterium erat Dei fœdus cum populo suo (nempe vt seruaret populus legem, & Deus illi esset propitius & fautor) & ideò appellabatur arca fœderis. Si ergo hoc erat arcæ mysterium; arcus etiam cælestis erat fœderis arcus: legimus enim Genes. 9. numero duodecimo: *Hoc signum fœderis inter me & vos in generationes sempiternas.* Imò verò fœdus illud cum Iudaico populo quod arca repræsentabat, erat aliquādo rescindendum, abolenda enim erat antiqua lex. Fœdus verò, quod arcus cælestis repræsentat, est æternū, & in generationes sempiternas. Fuit itaque maximè congruens, vt in hac Christianæ Ecclesiæ cum Salomonico templo comparatione, arca fœderis in fœderis arcum conuerteretur. Tum quia cælum erat templū nouū, & iris est signum fœderis in cælo: tum quia Dei pactio cum Christiano populo æterna est, & *in generationes sempiternas.* Quare per expressam allusionem ad cælestem arcum, ait Isaias capit. 54 numero 10. *Sicut in diebus Noe istud mihi est. Montes commouebuntur, & colles contremiscent: misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non commouebitur.* Quòd si arca appellabatur gloria Dei, fortè etiam Ecclesiasticus idem nomen tribuit arcui cælesti cap. 43. 18. *Gyrauit cælum in circuitu gloria sua.* Illud certè manifestum est, mysticum arcum (id est Christi redemptoris nostri passionem, vt in commentario explicuimus) multò sublimiùs & excellentiùs, nomen Dei gloriæ mereri, quàm antiquam fœderis arcam: & ad figurandam propitiationem, quam in Christo habemus, aptiorem in hac visione fuisse arcum, quàm arcam. Si autem in Ioannis visione, arcus supplet vices arcæ; argumento est Ezechieli capite primo non fuisse visam arcam fœderis; quia ipse testatur se vidisse arcum siue iridem.

Cur in hac Ioannis visione arca fœderis sit in arcum cælestem conuersa.

Aptiorē huic visioni arcū fuisse, quàm arcam.

Licèt non arcam, Propitiatorium tamen fuisse hic visum à Ioanne.

Ex eo tamen, quod Ioanni in hoc capite arcam fœderis fuisse conspectam negem, non nego Propitiatorium illi fuisse monstratum; quod præcipua erat ac superior arcæ pars. Scio non deesse, qui contendant Propitiatorium non fuisse cum arca coniunctum, sed arcæ aliud fuisse præterea propriū operculum: Propitiatorium autem fuisse nonnihil altius arca, & separatum ab illa; ac Cherubinorum, quos fecit Moses, manibus sustentatum. Cui cogitationi fauere videtur primâ specie illud Numerorum septimo, num. octagesimonono, *Moses audiebat vocem loquentis ad se de Propitiatorio, quod erat super arcam, inter duos Cherubim.* Huius tamen loci constructio germana non est Propitiatoriū esse inter duos Cherubinos; sed Dei vocem exauditam fuisse inter duos Cherubinos, vt explicatur Exodi 25. num. 22. *Loquar ad te supra Propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim.* Propitiatoriū B enim constat fuisse Cherubinorum basim; ipsosque super illud vtroque ex latere pedibus niti (vt perspicuè docent Iosephus & Philo, quorum verba suprà retulimus. Et constat etiā Propitiatoriū cardinibus aureis fuisse arcæ compactū. Itaque certum est, arcæ non aliud fuisse operculum præter ipsum Propitiatorium. Vnde Vulgatus & Septuaginta, nec non Iosephus & Philo disertè appellant illud operculum arcæ. Quòd si aduertatur, Cherubinos necessariò super Propitiatorium esse debere; planum fit, non aliud arcæ operculum fuisse. Nam Scriptura expresse affirmat Cherubinos super arcam fuisse. Illi autem aliud operimentum addidere, qui Cherubinos existimarunt non fuisse super Propitiatorium.

Propitiatorium fuisse Cherubinorū basim, nec aliud ab arca distinctum, sed ipsius operculum.

Vnde colligatur Propitiatoriū hic à Ioāne fuisse conspectū.

Quòd si semel admittatur, nullum aliud arcæ operimentum fuisse præter Propitiatorium, non videtur negari posse, quin Ioannes in hac visione præcipuam arcæ partem aspexe- C rit. Nam etsi non exprimat se auream tabulam vidisse; asserit tamen se vidisse Dei thronum, qui (vt suprà probatum est) pro basi seu fundamento constabat Propitiatorio; in quo Cherubini adstabāt, qui collatis atque consertis alis quandam sellæ siue sedis normam componebant; vbi Deus considere dicebatur, & sub eius pedibus pro scabello siue suppedaneo esse Propitiatorium. Sublatâ autem arca, non est cur vncinos aureos in aurea tabula consideremus. Nec Ioannes fortasse in aureæ tabulæ figurâ, sed in sapphirinæ Propitiatorium aspexit. Nam suppedaneum Dei pedibus suppositum (quod describitur Exodi vigesimoquarto, num. decimo) sapphirinum erat. Legimus enim, *Sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini; & quasi cælum, cùm serenum est.* Et similiter Ezechielis primo, num. vigesimo sexto, *Quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni.* Et capit. decimo, numer. primo, *Quasi lapis saphirus species similitudinis solij.* Cum autem Ioannes Dei solium viderit in D cælo, in hoc videtur ipsius visio ad Mosis & Ezechielis visiones conformanda. Quòd si admittamus basim throni à Ioanne visi fuisse sapphirinam, & Christum figurare; cum hoc mirificè cohæret, secundum cælestis ciuitatis fundamentum esse Saphirum, Apocalyp. vigesimo primo, num. decimonono, quo significatur (vt eo loci planum fiet) secundus articulus symboli Apostolorum; cuius verba sunt, *& in Iesum Christum Filium eius vnicum Dominum nostrū.* Verùm enim vero, vtcumque hoc sit, sacra Scriptura nos docet, Propitiatorium fuisse Dei pedibus pro hypopodio suppositum: & Ioannes affirmat se vidisse Deum in throno. Thronus autem est regia sella cum scabello hypopodio siue suppedaneo. Atque ita negandum non est Ioanni in hac visione Propitiatorium visum fuisse.

Qua ratione sit considerandus thronus, quem in templo habebat Deus.

Propitiatorium quid significet.

Confirmatur hoc ex certissima Propitiatorij significatione, quod Christum Dominum haud dubiè indicabat; vt do- E cet Paulus ad Roman. tertio, num. vigesimo quinto, vbi legimus, *Quem proposuit Deus propitiationem,* vbi Græcè est, ἱλαστήριον, quo nomine vocant Propitiatorium Septuaginta, & ipsemet Paulus ad Hebræos nono, num. quinto. Obseruatione autem dignum est, eodem verbo Hebraico (nempe כפר *kapar*) duo significari, nempe Operire atque Placare: & inde deriuari nomen (כפרת *kapareth*) quod duplicem quoque habet significationem, scilicet operculi & Propitiatorij; & cùm septuaginta, in vtraque significatione mysterium reperirent, plusquam semel appellauisse illam tabulam ἱλαστήριον ἐπίθεμα, (vt Exodi vigesimo quinto, num. decimo septimo, & capit. trigesimo septimo, num. sexto,) F quod sonat Propitiatorium operculum. Huic verò translationi vt lux aliqua accedat, considerandum est, quanam ratione arcæ operculum aptè deseruiat ad Christi Domini, veri Propitiatorij significationem? Dico ergo, illâ arcâ denotari fœdus, quod Deus cum Israelitico populo sanciuerat: cuius fœderis præcipua pars eò spectabat, fore vt Deus illis Messiam promissum mitteret, simulque veram cum illo propitiationem. Quemadmodum autem arca sine operculo inutilis esset; ita etiam totum pactum beneficiorum, quæ erant in legis obseruatores conferenda, sine Christo inane esset ac vanū. Ecquis enim est, qui non sæpiùs peccet; ac proinde

Eodem verbo Hebraico significari operire & placare.

Propitiatoriū à LXX. fuisse appellatum pariter Propitiatorium & operculum.

Propitiatorij symbolum quàm aptè Christo congruat.

indigeat, vt Deus ei scelera remittat ac tegat? Cùm igitur in Christo efficacissimum esset remedium ad omnia hominum scelera condonanda, & ad Dei promissa cunctis legis obseruatoribus proposita confirmanda, nihil potuit ad hæc significanda congruentius excogitari, quam arcam fœderis aureo operculo contegere, illudque appellare Propitiatorium: vbi obseruandum est, eandem operculi figuram; (quod est veluti complementũ arcæ) significare, Christum, qui est verum Dei Propitiatorium, afferre Dei promissionibus robur ac firmitatem. Vide secundæ ad Corinthios 1. num. vigesimo, *Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo Est, & per ipsum Amen Deo.*

Cur arca hic nõ apparuerit, sed arcus?

Hac ex parte nequaquam dissentaneum esse videbatur, vt Ioanni in hac visione Propitiatorium super arcam monstraretur. Verùm quia arca (licet eius significatio extendi possit ad pactionem, quam cum legis Euangelicæ obseruatoribus facit Deus) propriè tamen & strictè significabat fœdus illud, quod Deus cum obseruatoribus Mosaicæ legis fecerat (quæ lex eo tempore iam erat antiquata) ideo conuenientius fuit, vt in hac visione pro arca substitueretur aliud aptius symbolum. Adde, quod arca videbatur etiam significare legis obseruationem & custodiam præceptorum (quia intra illam legis tabulæ inclusæ custodiebantur) & quia neminem ad perfectum adduxit lex; & legis obseruatio (quæ ex se alioqui erat imperfecta) perficiebatur Dei propitiatione, quæ per Christum confertur; ideo appositè Christus per arcæ operculum figuratus est. Quod autem Propitiatorium, & arcæ esset operimentum, & Cherubinorum basis; indicat Christum, (qui est inter vtrunque testamentum) esse, qui veteris Testamenti sanctitati colophonem addidit; & qui basis est & fundamentum nouæ & cælestis sapientiæ & sanctimoniæ noui Testamenti, quæ cælestis hierarchiæ sapientiam & sanctitatem imitantur; & in duobus adumbrantur Cherubinis, vt suprà satis explicatum est. Ceterùm cùm Ioanni in huiusmodi visione non esset demonstranda veteris Testamenti sanctitas, sed noui, ideo conueniens fuit, ne illa arca, sed solum nouus Dei thronus in Ecclesia supra Christum fundata constitutus monstraretur. Quemadmodũ Mosis Cherubini (qui figura erant spiritalis Dei throni, Propitiatorio tanquam basi innitebantur.

Cur Propitiatoriũ fuerit Ioanni hic ostẽsum.

Ex suprà dictis intelligitur, desumptũ fuisse ex arca fœderis Domini ad hanc visionem quicquid è re ipsius erat; nempe Propitiatorium, aptissima Christi figura. Quod autem ex arca deerat ad noui fœderis significationem, cælestis arcus symbolo fuisse suppletum. Quo significaretur, nouum fœdus esse æternum, quemadmodum ab Ecclesia appellatur in calicis consecratione.

Cur nulla mensæ propositionis mentio in hac visione?

Secunda dubitatio sit de mensa propositionis, cur scilicet, cùm candelabri facta sit commemoratio, & septem ipsius lampadum; mensa fuerit intacta prætermissa? Aliquis fortasse responderet, mensam fuisse relictam, quia septẽ lampades candelabri significant spiritualis prouidentiæ Diuinæ perfectionem & dona spiritualia, quæ Deus suis fidelibus largitur; mensa autem indicabat prouidentiam, quam de alendis suorum fidelium corporibus Deus habet. Quod si ita est, vt affirmat Philo, libro *Quis diuinarum rerum hæres*, & libr. 3. de vita Mosis, & S. Thomas 1. 2. q. 102. art. 4. ad sextum, ac Nicolaus de Lyra 3. Reg. cap. 7. si hoc (inquam) ita est, omissio mensæ propositionis in hoc capite, quo de Christiani populi excellentiis agitur, significare poterit; Ecclesiæ Christianæ (primitiuæ præsertim, excellentiam in beneficiis temporariis non consistere, sed in spiritualibus. Atque vt confirmetur per mensam propositionis significata fuisse temporalia beneficia, aduertitur mensam positã fuisse ad partem aquilonarem, hoc est ad læuam. Nam temporales res ad sinistram spectant; & panes, qui in ea mensa proponebantur, ad temporalis vitæ nutrimentum pertinebant.

Mensa propositionis quid significaret iuxta Philonem.

Ceterùm hæc responsio non videtur satisfacere; quia expositio illa de corporali nutrimento per mensam propositionis denotato, humilior est, quàm vt ad illam præcipuè respectum esse, credi debeat. Et licèt ea inepta non sit ad Iudaici populi considerationem, at non satis esse nobis debet, antiquis figuris eam tribuere significationem, quam eis Iudæi accommodabant; sed eas declaremus oportet, ita vt in eis rectè præstetur quod S. Augustinus de prophetiis ait, eas scilicet Iudaica tãgere, sed Christiana respicere. Quare iuxta rationis ac prudentiæ regulam dubium nõ est, quin mensa illa in Christiano sensu & sublimiori intelligentia, aliam continebat excellentiorem significationem. Quemadmodum candelabrum in sensu proximo repræsentabat in illo templo adorari septem planetarum conditorem atque rectorem; vt exponunt Philo Iudæus, & Clemens Alexandrinus. Sed in sublimiori sensu refertur ad septem Dei spiritus in Christiana Ecclesia effulgentes, vt vidimus suprà. Censeo igitur in mensa propositionis significari alimentum, quod Deus populo suo suismet verbis spiritualiter conferebat, iuxta illa Christi verba, *Non in solo pane viuit homo; sed in omni verbo, quod procedit ex ore Dei*, Matth. 4. 4. De qua mensæ significatione memini me alibi latiùs dixisse.

Quid per templi candelabrum mysticè figuretur.

Quid per propositionis mensam.

Hoc ergo supposito, admirabili artificio mensa propositionis omissa fuit. Commutata enim est in eum librũ, quẽ in manu habebat is, qui sedebat in throno. Sicut & arca fœderis in arcum cælestem conuersa fuit. Quòd verò liber ille ad cælestem prophetarum doctrinam sit referendus, videbimus cap. 5.

Cur mensa propositionis fuerit omissa?

Tertia dubitatio sit de altari holocausti, cur videlicet desit in hac visione. Si in hoc capite alluderetur non ad Salomonis templum, sed ad Sionis tabernaculum, quod in Ecclesia Christiana instauratum fuit; (vt dicemus in commentario Psalmi 28.) dici fortasse posset, in Sionis tabernaculo non fuisse altare holocausti. Remansit enim in Gabaone, vt censet Lyra 1. Par. 16. 39. & ibidem etiam fortè remansit propositionis mensa. Etenim verò commemoratio maris ænei, viginti quatuor seniorum, qui erant sacerdotum principes, nec non Cherubinorum præter eos, qui Propitiatorio erant impositi: horum (inquam) omnium commemoratio manifestè indicat allusionem omnino fieri ad templum Salomonis. Quamobrem aptior responsio est, in visione, quæ hoc c. 4. refertur, conuenienter fuisse relictum altare holocausti, quia vetera sacrificia omnia cõmutata sunt in sacrificium incruentum, quod sacerdotes in Missarum celebratione offerunt Deo; illudque in seniorum adoratione, vt iam diximus, denotatur. His accedit, quòd licet in visione huius capitis altare holocausti non repertatur, posteà erit ei locus cap. 6. vers. 9, vbi subtus altare clamant animæ interfectorum, nempe subtus altare holocausti, vt ibi videbimus.

Cur item altare holocausti in hac visione desit?

Quarta dubitatio sit, cur in hac visione desideretur altare thymiamatis? Respondeo, cùm senioribus in sancto Sanctorum fuerit locus concessus; pro altari thymiamatis, datas fuisse singulis phialas aureas thymiamate plenas. Seniores enim describuntur cap. 5. 8. *habentes singuli phialas aureas plenas adoramentorum* Græcè, θυμιαμάτων. Quin & cap. etiam 8. vers. 5. vidit Ioannes altare thymiamatis.

Cur altare etiam thymiamatis hic desideretur.

Ex harum dubitationum solutione siue explicatione; atque ex iis omnibus, quæ in huius capitis commentario hactenus dicta sunt, planè perspicitur, summam visionis capitis quarti eò spectare, vt indicet pro veteri Salomonis templo Deum in primitiua Ecclesia Christiana aliud sibi templũ multò præstantius & excellentius erexisse: in quo multò perfectiùs atque sublimiùs reperiebantur ea, quæ quondam Salomonis templum præcipuè illustrabant. Etenim quæ in veteri illo templo erant illustriora ac celebriora, ad hæc ferme reduci possunt.

1. Thronus veri Dei.
2. Arca testamenti.
3. Dignitas principum sacerdotum ab Aarone genus ducentium.
4. Doctrina diuinæ legis, quæ ibi prædicabatur.
5. Candelabrum aureum cum septem lucernis.
6. Mensa propositionis.
7. Mare æneum.
8. Cherubini ingentes, quos fecit Salomon.
9. Sacrificia quæ Deo offerebantur.

Collatio singularũ huius visionis partium cum præcipuis templi Salomonici partibus, ad quas alludit.

Hæc autem omnia in nouo primitiuæ Ecclesiæ Christianæ templo mirum in modũ aucta & locupletata inueniuntur. Nam primò nouus Dei thronus magnopere pristino illi antecellit.

2. Pro fœderis arca apparuit cælestis arcus ex smaragdo.
3. Pro sacerdotũ principibus maiores alij principes visuntur, qui thronum habeant ante Deum.
4. Pro legis doctrina, tonitrua & fulgura exaudiuntur.
5. Pro septem candelabri aurei lucernis, septem lampades cælestes conspiciuntur.
6. Pro mensa propositionis substituitur mirabilis liber in manu Altissimi.
7. Pro mari æneo, vitreum mare oculis subiicitur.
8. Pro Salomonis Cherubinis, quatuor admiranda & valde mystica animalia adstant Deo.
9. Pro antiquis sacrificiis cruentis proponitur nouum sacrificium incruentum, summâ cum Diuinæ maiestatis veneratione.

CAPVT

CAPVT QVINTVM.

TEXTVS.

Vers. 1. *Et vidi in dextera sedentis supra thronum librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem.*

COMMENTARIVS.

Cuiusmodi fuerit hic liber Ioanni visus.

LIBER hic cócipiendus est, vt membrana, quædã vtraque ex parte scripta & conuoluta, vt optimè considerat Pradus in id Ezechielis 2.10. *Ecce manus, in qua erat scriptus liber inuolutus; & expandit illum coram me, qui erat scriptus intus & foris.* Vbi *intus* idem est, quod interna membranæ facies; *foris* verò externa. Quare scriptus *intus & foris*, nil aliud est, quàm scriptus vtraque paginâ. Appellatur autem in membrana interior pagina, quæ candidior est; exterior verò, quæ minus candida, nam in pelle externa facies, vt quæ non ita est asseruata atque obtecta solet esse nonnihil sordida.

Quando potuerit Ioannes aduertere, librum illum esse intus & foris scriptum.

Præterea licèt Ioannes dicat vidisse se librum vtraque parte exarãtum & obsignatũ sigillis, non non est existimandum, ante resignata sigilla Ioannẽ aspexisse librũ scriptum vtraque ex parte esse; sed id posteà fuisse visum à Ioanne. Etenim licèt antequã resignetur epistola, appareat interdũ illam esse in vtrâque facie scriptã; at in membrana, quæ debebat esse in vtraque parte scripta, & mox inuoluta, atque septem sigillis obsignata; verisimilius est existimare, ad finẽ mẽbranæ partẽ aliquã extremã nullis characterib⁹ exaratã perstitisse; vt illã reliqua tota mẽbrana cõscripta tegeretur: id quod in testamento clauso, & obsignato solet cótingere; in quo nulli possint dispici characteres, donec aperiatur. Et quidem ad sensum non admodum obstabat, vt priusquã resignarentur sigilla, literæ aliquot possent dignosci, quæ in externa ipsa facie scriptæ essent: ceterùm non est, cur in huiusmodi cogitatione violenta; aut parum verisimili philosophemur.

Quomodo hæc libri sigilla sint consideranda.

Quod ad ipsa attinet sigilla; posset aliquis suspicari, sermonem hîc esse de sigillis ad eorum modum, quæ in literis patentibus apparent: vbi opus minimè est sigilla abrumpere, aut resignare; sed potiùs priùs explicantur literæ, mox cernuntur sigilla. Huic suspicioni textus ipse primo aspectu fauet; qui semel & iterum seruat hunc ordinem, *aperire librum, & soluere signacula eius*; quasi prius sit librum aperire, & posterius soluere eius signacula. Adhæc priùs dicitur Agnus aperuisse librum, *& cùm aperuisset librum*, grates illi summa cum celebritate ob egregium illud facinus actæ sunt: posteà vero narratur, queádmodum sigilla paulatim singula soluta sint; & ad quodlibet ex sigillis resignatum mirabilis quædam actio illi mysterio deseruiens proponebatur, vt videre est cap. 6. & 8. Non autem videtur textus admittere, vt asseramus per anticipationem dicta esse illa, quæ de laudibus Agno pro sigillorum resignatione tributis enarrãtur. His argumẽtis suo loco faciemus satis; nũc illud dixisse sufficiat, sigilla eo modo, haud dubiè, esse concipienda, vt illis liber esset clausus & obsignatus; ita vt legi non posset, priusquam signacula soluerentur. Id clarè conspicitur Isaiæ 29. 11. *Erit vobis visio sicut verba libri signati, quẽ cùm dederint scienti literas, respondebit, Non possum legere, signatus est enim.*

Transeamus ad libri, quem Ioannes vidit, significationem. Et obseruetur in primis hanc esse summi momenti rem in Apocalypseos interpretatione. Nam, vt videbimus, huius libri mysteria ad finẽ vsque capitis 11. protenduntur. Et certè textus ipse significat huius libri resignationem esse maximi põderis rem, & ab vno Christo præstari potuisse, qui, vt librum aperiret, mortuus fuit; ex illo autem aperto ingentem sibi gloriam comparauit. Vetus interpretatio erat, per hunc librum sacrã Scripturã significari; eúmque à Christo fuisse apertum, cùm ipse suæ Ecclesiæ suum impertiuit spiritum ad sacrarũ Literarũ intelligentiã. Hæc explicatio prætérquã quod Victorinũ, Ticoniũ, Primasium, Ambrosium, Andreã, Bedã, Haymonẽ, Ansbertũ, Anselmũ, Rupertũ, Richardũ, Ioachimũ, Hugonẽ, & vno verbo, omnes antiquos interpretes pro se habet auctores; eã etiã sequuntur veteres Scriptores & Ecclesiæ Patres, vt Orig. homil. 12. in Exod. Eusebius de demõstrat. l. 8. c. 2. Hieronymus Isaiæ 22. necnon Ezechielis 2. & 44. & Danielis 12. Hilarius in Prologo Psalmorũ, Greg. l. 4. Dialog. c. 42. Vincentius Lirinensis, in suo aureo libello, atque hæc demũ expositio ita est cõmuni cõsensione recepta, vt noster Maldonatus iure dicat Ioannis 6.27. *Nemo doctus ignorat librum illum septem sigillis signatũ prophetias veteris Testamenti significare.* Alia interpretatio erat non admodùm diuersa, quæ per hunc librum intelligebat Christum, & diuina planè mysteria, quæ in eo sunt recõdita; (hunc enim respiciũt prophetiæ antiquæ; & tota sacra Scriptura Christum nobis prædicat,) atq; hic loquendi modus asserens librum signatum esse Christum, est D. Bernardi, Vincentij Ferrerij, Seraphini de Fermo, & aliorum.

Huiusce libri mysteriũ quanti sit momenti.

Quid hic liber significet.

Vtrùm prædicta libri expositio de sacra Scriptura sit literalis?

Has tamẽ expositiones, licèt pias esse concedant; aiunt tamẽ non esse literales nonnulli, qui ad cõtextum attẽdunt. Sibi enim persuadent, librũ hũc, quẽ Ioannes signatum vidit, necessariò esse ipsam Apocalypsin, id est, propheriã præcipuorũ euẽtuũ, quos Christi Ecclesia erat habitura. Atque hæc est sententia Pannonij, Riberæ, Pradi, Viegæ, Pererij, Bullengeri; qui pro se adducunt Andreã, Aretam, Aureolum, Nicolaum, & Dionysium Carthusianũ. Assero tamen primò, si textus attentè inspiciatur, certũ esse, quodlibet signatus cõtinebat, esse illud; quod reseratis sigillis fuit reuelatum. Hinc tamen infero, librũ signatum in se cõplecti, non totã Apocalypseos propheriã, sed solùm quod à c. 6. vsq; ad 11. inclusiuè cõtinetur (id est per sex capita) omnia enim, quæ apertis sigillis reuelata sunt, caput vndecimũ non trãsgrediuntur. Et ego sanè vsq; ad finem vndecimi hoc extendo: certus enim sum, septem tubas ad septimum spectare sigillum; atqui caput vndecimum septimã tubã terminatur.

Quæ Scripturæ pars in libri huius symbolo figuretur.

Enimuerò aliqui (ex quibus est Pererius) arbitrantur, quod aperto septimo sigillo reuelatũ est, ab initio capitis 8. non vltrà procedere. Vnde non satis intelligo, quo pacto Pererius sibi animum inducat, vt existimet librum signatum esse totam Apocalypsin; si totũ illud, quod apertis libri sigillis patefactum fuit, in eius opinione vix duo capita

pita complectitur. Non ignoto huic argumento aliquos ita esse satisfacturos, vt asserant septem libri sigillis totidem visiones Apocalypseos respondere: atque hoc pacto eandem esse prophetiam mysteriorum in totidem sigillis latentium cum septem visionibus Apocalypseos. Verùm, meo iudicio, hæc explicãdi ratio inanis est, & sine fundamento. Atque illi ipsi, qui eam stabilire nituntur; in capitum sequentiũ expositione conuincuntur, vt credant nouas esse Prophetias, quæ in septem sigillis minimè continebantur. Et in mea expositione, quam sequor, à capite quarto, vsque ad vndecimum agitur de primitiua Ecclesia à Iudaico populo oppugnata: & ab vndecimo vsque ad decimum nonũ agitur de persequutione, quam Gentilicus populus aduersus Ecclesiam concitauit, & de ipsorum Gentilium conuersione. Quare mihi certum est omnino, mysterium in septem sigillis delitescens in capite vndecimo finitum fuisse, & nouum deinceps argumentum institui.

Quorum mysteriorum cognitione opus sit ad plenã libri signati intelligentiam.

Secundò affirmo, ad plenam huius libri signati intelligentiam opus esse cognoscere mysteria, quæ apertis septem sigillis retecta sunt. Nam si liber nihil continet aliud, quàm mysteria illa; nemo potest planè percipere, qui liber hic sit; nisi mysteria ipsa nouerit, quæ liber cõplectitur. Existimo igitur septem sigillorum mysterium illud esse, vt in ipsis indicetur, qua ratione Deus se gesserit cum Iudaico populo, post Christi Iesu resurrectionem; cum aliis nimirum Saluatorem clementissimum, cum aliis seuerum iudicem, rectissimum tamen agendo. Porrò in quatuor primis sigillis retegi mirum in modum summam Dei fortitudinem, beneficentiam, æquitatem, atque sapientiam in Iudæorum prædestinatorum salute; in tribus verò postremis apparere in reproborum Iudæorum repulsa maximam Dei patientiam, horribilem comminationem, ac demum supplicium seuerissimum. Atque hi sunt septem Dei spiritus, de quibus egimus cap. 1. notat. 5. Spero autem doctis visum iri hanc esse Apocalypseos seriem, & pro mea interpretatione plures ac nobiliores esse auctores, quã pro alia qualibet. Hoc ita constituto, necessariò instituendus mihi est sermo de libro obsignato iuxta meam declarationem de septem sigillorum mysterio.

Quid demũ sit liber hic signatus.

Tertiò ergo assero, librum hunc signatum esse doctrinam reconditam, qua docemur Dei prouidentiam celsissimam, & Christi supremum imperium in salute Iudæorũ, qui Christum receperunt, & in illorum reprobatione, qui ipsum respuerũt, mirum in modũ apparere, extare, & eminere. Huiusmodi autem tractationem sex quidem capitibus, videlicet à sexto vsque ad vndecimum, comprehendi: non tamen esse nouam doctrinam; sed eandem, quæ sacris instrumenti veteris vaticiniis fuerat prædicta. Itaque antiqui Patres, & scriptores verissime asserũt, signatum librum esse Testamenti veteris prophetias: & hæc est haud dubiè illius significatio. Etenim Deum habere in dextera librum prophetiarum; idem est, quod eas reapse perfectissimè complere. Quid enim aliud dextera Dei repræsentat, quàm excellentissimã ipsius operationẽ? Quando ergo prophetias ipsas admirabili perfectione opere implebat, tunc elegãtissimè effingitur dexterâ manu librum prophetiarum habuisse. Sed quoniã Dei operum perfectio, & complementum prophetiarum, licèt valde erant sublimia & excellentia, nimis tamen abdita erant & occulta; ideo liber in Dei dextera constitutus figuratur esse signatus: hoc est, Prophetiarum complemento, quod illis lucem allaturum esse videbatur, prophetias ipsas obscurari potiùs, & obsignari, ac intellectu difficillimas remanere; nisi Christus sigilla ipsa aperiat; id est, nisi suum hominibus spiritum largiatur, quo eas valeant intelligere. Nam modus implendi prophetias, vt excellentissimus esset, debuit esse summopere tectus & occultus. Quare fortitudo sub debilitatis specie latuit; sapientia sub stultitiæ prætextu, & sic de ceteris. Vnde ipsum prophetiarum complementum summa dissimulatio fuit; ac proinde, dum prophetiæ sunt impletæ, sigillis quibusdam obsignatæ fuerunt, & humanæ intellectioni difficillimæ redditæ.

Quid sit Deũ habere in dextera librum signatum.

Cur signatus donec ab Agno reseretur?

B Quartò assero, illos etiam antiquos Apocalypseos interpretes rectè coniectare, qui dicunt per librum signatum, non solùm vetus Testamentum; sed etiam nouum indicari. Idem enim, quod in veteri Testamento erat prædictum, in nouo fuit expletum. Cùm autem Christus suum tribuit spiritũ, vt diuini operis perfectio in prophetiarũ complemento agnoscatur; simul etiam lucem tribuit, vt nouum ac vetus Testamentum intelligatur.

Libri huius significationem non ad vetus modò testamentũ, sed ad nouũ etiam se extendere.

C Aduerte autem in Regis pictura sedentis in throno, & in libro, quem manu tenet, alludi videri ad id Ecclesiastici 1. 7. *Disciplina sapientiæ cui reuelata est, & manifestata? & multiplicationem ingressus illius quis intellexit? Vnus est altissimus Rex potens, sedens super thronũ illius, & dominans Deus. Ipse creauit illam in Spiritu sancto, & vidit, & dinumerauit & mensus est.*

Sed obiiciet aliquis, multa esse in veteri Testamẽto atque nouo, quæ minimè agunt de ratione, qua se Deus erat gesturus, aut qua se gessit cum Iudæis post Messiæ aduentum; ac proinde librum signatum nõ aptè posse vniuersæ Scripturæ, sed alicui tantum eius parti applicari. Respõdeo, me non D applicare signatum librum ad sacram Scripturam secundùm omnem sui partem: sed secundùm eam, quæ Iudæis Christum recipientibus summam promittebat felicitatem; & secundùm eam, quæ Iudæis Euangelio repugnantibus prophetabat summam miseriam, & posteà de effectu ipso nos reddit certiores. Hoc tamen argumentum nemo putet ad pauca solùm Scripturæ capita sese extendere; est enim ipsi Scripturæ cõmune & quodammodo generale, ac præsertim Prophetis & nouo Testamento. Quin imò multa capita, quæ ad res alias E longè diuersas spectare videntur, ad hunc eundem finẽ conducere, qui ea attentè perpenderit, indicabit. Sunt etiã multa, quæ magnã inter se similitudinẽ habent, & quæ de hac materia dicũtur, de alia simili cum proportione dici possunt. Exempli gratia, quod dicitur de Christi Domini vita admirabili, summâ egestate, passione, ac morte, debet esse conforme ad eam salutem, quam ipse attulit mundo: quæ sanè excellentissima fuit, spiritualis tamen; quemadmodum pax, quam nobis aduexit, euangelica est, non mundana. Hoc autem totum F summâ est obscuritate clausum atque signatũ; donec Christi spiritus nos doceat maximam diuini operis & Christi principatus perfectionem; & quãtopere expedierit, vt humilitatis, inopiæ, atque ignominiæ prætextu admirandum hoc opus hæreret; vt Christiani populi felicitas, non puerilis esset, sed virilis atque perfecta.

Totum quantum hic liber continet in Scripturis partes complectatur.

Quintò affirmo, ex communi interpretatione, quam libro signato Patres, scriptores, & antiqui interpretes tribuunt, validum me argumentum elicere; quod meo iudicio persuadeat, mysteria in septẽ sigillis apertis patefacta, nõ esse nouos euentus, aut nouas prophetias de rebus Ecclesiæ euẽturis; sed ipsummet quod sacri vates de Christo prædixerant;

Quæ sint præcipuæ mysteria in libro signato clausa.

dixerant; déq; felicitate eorum, qui ipsum reciperent, & eorum miseriâ, qui illum abiicerent. Ad id enim, quod affirmant, librum scilicet esse sacram Scripturam, perspicuâ consequutione annectitur, mysteria septem sigillorum esse veterum prophetiarum mysteria, non autem nouorum successuum. Quæ verò textus ait de Ioânis lachrymis, de maximo momento & consideratione in sigillis aperiẽdis, & de Christi morte, vt ea resignaret; hæc (inquam) omnia non rectè possunt congruere aliis peculiaribus euentis, quæ in Ecclesia erant futura; cuiusmodi sunt Arianorum persequutio, Maurorum oppugnatio, & alia id genus. Harum enim rerum præscientia non magni Ecclesiæ intererat: si quidem re ipsâ noluit Deus manifestam ipsi Ecclesiæ notitiam huiusmodi rerum impertiri. At verò cognoscere, quanta sit Christiani populi felicitas in ipsis abiectionibus, persequutionibus, atque extremâ egestate; & quantopere glorietur Deus se suos famulos per medias hasce ærumnas saluos incolumésque præstare; quanta porrò sit Christi Domini in imbecillitate fortitudo, in insipientia sapientia, atque alia eiusmodi; hæc (inquam) mysteria sunt valdè digna, vt Ioannes Apostolus lachrymas effundat, dum vehementissimè expetit, suum vt spiritum mundo concedat Deus ad mysteria isthæc cognoscenda: digna etiam sunt assiduis ac feruidis Pauli precibus; digna denique, vt verè dici possit Christus morti semet sponte obtulisse; quò huiusmodi sigilla reseraret, & cælestem hanc doctrinam atque sapientiam mundo redderet manifestam.

D. Bernardi & aliorum de Christo interpretationes ad superiorem facilè reduci.

Sextò, interpretatio D. Bernardi, D. Vincentij Ferrerij, & aliorum asserentium librum signatum esse Christum ipsum, nõ pia solùm est; sed profunda etiam ac Theologica, si rectè intelligatur. Nam libro nomen argumenti tribuitur: sacræ autem Scripturæ argumentum Christus est. Præcipuè verò sermo est de Christi, eiúsque imperij perfectione; vbi agitur de perfectissima salute, quã per Christum adepti sunt ij, qui sese illi subdiderunt; déque maxima miseria eorum, qui illi repugnarunt. Et quemadmodum Xenophon suum librum, quem de Cyro Rege conscripsit, Cyropædiam nominauit: ita etiam librum hunc signatum possumus inscribere de Christi archia, siue de Christi principatu: atque hoc est agere de Christo. Et hactenus de libri significatione.

Quid sit librum esse scriptum intus & foris.

Sequitur altera quæstio; quid nempè significet librum illum esse *scriptum intus & foris*, siue in vtráque pagina? Pro huius explicatione repeto quod paulò antè perstrinxi; videlicet, quamuis externa membranæ facies appelletur *foris*, propter id, quod supra diximus; in libro tamen signato non fuisse minùs abditum & occultum, quod foris erat scriptum, quàm quod intus. Huiusmodi namque locutio nil aliud significat, quàm esse in vtráque pagina scriptum; & in testamento clauso atque signato, quod in vtráque parte seu paginâ exaratum est, æqualiter latens ac recõditum permansit, quod in secunda pagina erat conscriptum, & quod in prima. Quare non video quam aptum habeant locum communes illæ distributiones; quibus aut interior pagina nouo Testamento, & exterior veteri assignatur (vt Beda, atque Ansbertus existimant.) aut è contrario interna pagina veteri applicatur Testamento; quòd eius mysteria sint valdè abstrusa (vt Richardus vult.) aut literalis sensus externa pagina, spiritualis interna figurantur (quæ est Ioachimi, Ruperti, & Pannonij consideratio,) aut denique per internam paginam res significantur occultiores. Hæ omnes expositiones exigunt, vt quod in interiori pagina scriptum erat, magis sit abditum, quàm quod in exteriori: atqui iam vidimus paginam vtramque æquè esse absconditam.

De interna & externa libri scriptione, Origenis sententia probatur. Quorsum in signato libro, paginæ interioris & exterioris mentio?

Ego sanè verosimilius iudico, quod Origenes ait Ezechielis 2. *Existimo* (inquit) *per ea, quæ erant antè scripta, significari promissa, quæ ad sanctos pertinent, & ad eorum vitam: per posteriora verò, quæ spectant ad illos qui pereunt, & ad rationem punitionis:* Non me latet hanc declarationem à Prado impugnari; quia in Ezechielis libro non plus fuisse scriptum videtur, quàm cõminationes & supplicia. Quod enim nos legimus Ezechielis 2. fine, *lamentationes & carmen & væ*, ex Hebræo ad verbum redditur, *lamentationes & gemitus & væ*: & carmen pro carmine lugubri non semel aliàs ab Ezechiele vsurpatur. Huic tamẽ argumento seorsum notatione 1. respondebimus; vbi probabimus in Ezechielis libro vnà cum minis ingentia promissa donorum ac beneficiorum scripta contineri: quare Ezechielis textus declarationi Orig. nõ contradicit. His suppositis, vtriusque paginæ mentio considerari potest, ita vt duarum rerum alteri deseruiat; prima est, vt significetur multa fuisse in eo libro conscripta; si quidem vna, eademque pagina omnia non potuit capere. Ad eum ferè modum, quo breuis epistola vnica pagella continetur: longior verò, vt integrè exaretur, alteram poscit paginam, & vtramque implet. Hac ratione dixit Iuuenalis,

Scriptus & in tergo, nondum finitus Orestes.

Altera interna & externa pagina explicatio.

Secundò, vtriusque paginæ scriptio potest indicare distinctionem aliquam; vt fieri solet in libellis siue aduersariis accepti, & expensi. In quibus siue multa sint scripta, siue pauca; accepta solent in vna pagina scribi, expensa verò in altera. Inspiciamus ergo, vtrum istorum in præsenti sit magis ad rem. Et quidem, vt significetur multa esse in eo libro scripta, non videtur esse sacræ Scripturæ consuetudinis hæc loquutio, *implere vtramque paginam*; sed potiùs quærere ingens volumen, vt Zachariæ 2. *Volumen volans, longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo decem cubitorum.* Præsertim cùm Hebræorum consuetudo fuerit membranam vnam alteri assuere atque ita posset liber in longitudinem excrescere, & magnam complecti scriptionem: licèt vna tantum pagina haberet scripturam. Deinde, si volumen, quod Ioannes vidit, nil aliud continebat, quàm quod apertis septem sigillis reseratum fuit; quod ad figuram, siue ideam attinet, non magno admodum volumine opus fuisse videtur; vt quod liber scriptus continebat, in altera tantùm pagina includeretur. Præterea Græca vox, quæ huic loco respondet, est βιβλίον diminutiuum; licet sumi etiam soleat pro eo quod, βίβλος. Itaque sufficiens fundamentum minimè reperimus; vt credamus, hac vtriusque pagellæ scriptione significari multa esse in eo libro scripta. Etenim erant volumina parua atque ingentia, vt notum est antiquariis. Vnde quod vtraque ex parte sit liber conscriptus, non arguit scripturæ longitudinem; nec vnius tantùm paginæ scriptio argumentum est breuitatis.

Aliquid mysterij in interna & externa pagina distinctione latere, coniecturis probatur.

Verum, vt credamus huiusmodi scribendi rationem fuisse appositam ad distinctionem aliquam innuendam, non desunt satis probabiles coniecturæ. Prima est; huius libri mysteria sunt septem; ex quibus quatuor (vt posteà videbimus) propitia valde sunt; reliqua verò tria summè horribilia. Quid ergo aptius, quàm considerare in altera pagina quatuor illa prospera ac salutaria esse conscripta: in altera tria illa horrifica & formidanda? Secunda coniectura est à libellis accepti & expensi petita: in quorum altera pagina debiti summa, in

altera redditi apponitur. Quòd si dicas; debita, quæ in eadem pagella scribuntur, iuxta receptam hodie consuetudinem, esse non solùm eiusdem rationis, sed etiam diuersarum valdè rerum. Ad hæc duo respondeo: primum in libro compaginato, qui plurimis constat foliis (quales hodie sunt in vsu) ritè debita atque credita separatim diuersis in foliis scribi, quò faciliùs dignosci inter se, atq; conferri possint; at in veteri librorum vsu, cùm libri singuli singulis constarent foliis, non videtur aptior reperiri potuisse distinctio, quàm in diuersas eiusdem folij paginas accepta & expensa seorsum referre. Alterum est; quemadmodum dicitur iuxta receptam apud nostrates consuetudinem, debita & credita diuersarum etiam rationum in eodem folio conscribi: ita etiam cùm diuersæ personæ sint prædestinati ac reprobi, rectè cohæret, vt illorum electio, in aduersa eiusdem folij pagina; horum reprobatio, in auersa notetur.

Tertia coniectura est; similem loquutionem in Latina lingua, atque aliis vulgaribus reperimus. Quare non est, cur hanc in Hebraica phrasi reiiciamus. De Latina quidem lingua locuples testis est Plinius, qui libr. 2. cap. 7. ait, *in tota ratione mortalium sola fortuna vtramque paginam facit*; quasi dicat prosperas res, atque aduersas esse, effectus fortunæ; & Hispanicè, vt significemus rem aliquam & vtilitatis & incommodi aliquid habere, dicere solemus, *tiene haz, y enues*: eòdem spectat Italicum illud, *il rinuerso della medaglia*.

Denique duarum paginarum distinctio ad sensum ipsum magnam habet energiam; si consideremus vnum, eundémque Christum Dominum, qui erga bonos & iustos adeò se pium & misericordem exhibet, non minùs esse seuerum ac terribilem aduersus improbos, iuxta id Psal. 17. nu. 26. *Cum sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris.*

Septem sigilla quid significent.

Signatum sigillis septem.] Et si aliàs Hebraica phrasi sumi solet septenarius indefinitè, numerus certus pro incerto ad multitudinem significandam: hic tamen necessariò (vt multi benè notant) significatio debet esse septenarij propriè sumpti. Posteà enim distinctè agitur de singulis septem sigillorum; & eorum numerus mysteriis libri respondet, quæ ad septem etiam reducuntur. Itaque puncta siue capita huius libri admirabilis septem erant: atque vt indicaretur, eorum nullum absque peculiari Christi spiritus gratia percipi posse; apparuit liber hic septem obsignatus sigillis, quæ nullus alius, præter Agnum, resignare valeret. Aduertatur autem distinctio, quæ inter mysterium ac sigillum esse debet; mysterium namque est, quod inibi est absconditum; sigillum, quod absconsionem ipsam, seu difficultatem arcani mysterij figurat. Quare mysteriorum primum est magna Messiæ virtus ac fortitudo: atque difficultas, quæ in eius cognitione assequenda sita est, prouenit ab externa imbecillitatis specie & simulatione. Primum ergo sigillum repræsentabit infirmitatis speciem; sub qua latet primum mysterium, hoc est, infinita Christi virtus in Iudæis, qui ipsum amplexi sunt, saluandis. Similiter mysterium secundum est immensa erga eosdem beneficentia: sigillum verò, simulatio rigoris ac tyrannidis. Tertium mysterium est summa æquitas, qua ipsos gubernat, sub iniquitatis prætextu, quasi sub sigillo abdita. Quartum, admirabilis sapientia in procuranda suorum felicitate: sigillum, species imperitiæ & stultitiæ. Quintum, incredibilis patiētia in rebelles Iudæos: sigillum, iniuriarum dissimulatio, & quasi non curantia. Sextum, seria comminatio: sigillum verò, nullam præ se fert externam minarum faciem, sed potiùs permissionem atque licentiam. Septimum denique mysterium est seuera punitio atque supplicium, quod de Iudaico populo sumit: sigillum autem impunitatis speciem affert; aut in communibus malis, non Messiæ repulsam, sed alias supplicij causas prætendit. Hęc est mea declaratio paucis perstricta; quę quàm aptè ad contextū accommodetur, videbimus posteà. Seorsum autem agemus notatione secunda, quàm congruenter fuerit ita constitutum, vt diuinorum operum facies externa adeò esset mira atque insolita, vt absque Dei ipsius spiritu minimè cerni agnoscique posset.

Signa in sigillorum apertione ostensa quid significent.

Quæ verò in septem sigillorum apertione, noua & inusitata signa apparuerunt, eorum prima quatuor ad quatuor equos, nimirum album, rufum, nigrum, & pallidum reducuntur. Quintum ad responsionem, quæ animabus vindictam poscentibus reddita fuit. Sextum ad extremi & vniuersalis iudicij signa. Septimum tandem ad septem plagas tubarum. Quorum significatio est; in iis, quæ primitiuæ Ecclesiæ tempore accidebant, compleri Scripturæ sacræ Prophetias: quæ maximam felicitatem recipientibus Messiam pollicebantur; & mala plurima ipsum reiicientibus, eàque grauissima interminabantur. Messias enim mira edidit suæ potentiæ ac virtutis documenta in hominibus cruci & Euangelio subiiciendis: nec nō beneficentiam suam ostendit, dum eisdem hominibus eximiam tribuit charitatem, vt Euangelium ipsum vbique terrarum disseminarent. Suam porrò æquitatem declarauit, cùm opum ac diuitiarum contemptum eis largitus fuit. Sapientiam denique suam patefecit, cum mortis despicientiam eis impertiuit; atque hac ratione ad summam illos euexit felicitatem. Huic ergo significationi deseruiunt quatuor equi. Tria alia signa, quæ reliqua sunt, facilè apparet ad patientiæ, comminationis, & seueritatis significationem aduersus rebelles spectare. Ceterùm septem isthæc mysteria, etiam postquam impleta sunt, adeò erant clausa & abscondita ob eximiam suam excellentiam, vt sine Christi spiritu dignosci non possent: nec in iis veteres prophetias impletas esse quisquam cernere potuisset. Hic est potissimus scopus, quò tendit quicquid in septem sigillorum multiplici repræsentatione explicanda dicturus sum. Velim autem, lector diligenter attendat, summo artificio ad septem huiusmodi capita Spiritum sanctum redegisse rationem ac modum, quo Deus cum Iudaico populo se gessit. Ita enim rectè & ordinatè huiusmodi capitum diuisio fuit facta; vt plura, aut pauciora puncta esse non possent. In his enim septem magnopere elucescunt septem diuinæ prouidentiæ spiritus, de quibus egimus capite primo, notat. 5. Nec minùs opto, vt nouerint omnes, huius discursus doctrinam de septem sigillis agentem, maximi esse momenti, maximæque vtilitatis ad Christianam Ecclesiam. Nec deseruire solùm, vt intelligatur qua ratione Deus cum Iudaico populo egerit; sed etiam vt præcipua ratio & scopus diuinæ prouidentiæ gubernationis agnoscatur; & quemadmodum tum suos amicos, tum inimicos & aduersarios, præsertim hæreticos ac rebelles tractet. Hinc etiam eliciatur, quibus in rebus Christiani homines, præcipuè religiosi, & ij omnes, qui ad perfectionem aspirant, suam debent felicitatem collocare. Denique ex eadem doctrina deducatur, quænam sit sanctorum noui testamenti perfectissima viuendi ratio; & contrà,

Sigillorum mysteria quæ sint fuerint recondita & abstrusa.

Ex mysteriorum in septem sigillis delitescentium consideratione quot & quæ possint vtilitates percipi.

contrà, quò miseriarum & calamitatum deueniant ij, qui cùm Deum cognouerint, illi posteà ignominiosè terga vertunt.

Aliorum expositiones de septem sigillis improbantur.

In aliis quidem declarationibus, præter applicationis violentiam, non exiguæ mihi occurrunt in ipsa serie atque discursu difficultates. Neq; enim in iis continuatum ordinem & partium coagmentationem reperio; nec video rationem aptam, cur ad septem capita doctrina hæc reuocetur. Pererius, qui communem magis expositionem videtur colligere capite sexto, disp. 6. & 22. contendit, in quatuor equis regna totidem indicari; in primo nimirum Christi principatum sub primitiuæ Ecclesiæ tempora: in secundo Imperatorum potestatem, qui Ecclesiam ipsam validissimè oppugnarunt: in tertio Barbararum gentium, vt Gothorum, Hunnorum, & Vuandalorum, vel diaboli imperium in hæreticis: in quarto denique Maurorum regnum, vel diaboli in hypocritis. Quòd verò ad trium subsequentium significationem attinet; in quinto sigillo ait Martyrum gloriam significari; in sexto persecutionem Antichristi; & in septimo, sanctorum requiem post interitum Antichristi. Sed in hac expositione non inuenio congruentem rei ipsius dispositionem, nec aptam septenarij numeri rationem.

Pradus Ezechielis secundo, versu decimo, folio 63. l. d. omnia ferè septem sigilla ad maximas Ecclesiæ calamitates reducit. Et in primo ait effulgere Dei potentiam; in secundo eiusdem indignationem, & districtum gladium; in tertio iustitiam scelerum vindicem; in quarto mortem, quæ pallidos reddit vultus; in quinto vindictam sanguinis innoxij; in sexto vniuersi consummationem; & in septimo malorum omnium cataclysmum. Sed in hoc etiam septenario ordinem & rationem requiro, (& quod valde erat optandum) cohærentem cum vniuersa Apocalypsi acoluthiam.

Alij quærunt in septem sigillis septenarium aliquem rerum, quibus veletur Dei sapientia, vel maiestas. Ex his est Bernardus sermone primo de die Paschæ, vbi hæc septem ab illo numerantur *Matris desponsatio, Infirmitas corporis, Circumcisio, Fuga in Ægyptum, Tentatio Diaboli, Passio, & Sepultura.* Sed ex septemplici repræsentatione, quæ apertis sigillis facta est, constat præcipuam curam fore collocandam in mysteriorum ibi latentium declaratione. Etenim reserato sigillo, illud repræsentatur, quod abditum erat. Non autem assignat Diuus Bernardus mysteria septem, quæ in sigillis resignatis patefacta sunt. Idem obiicio iis, qui septem sigilla ad septem sacræ Scripturæ difficultates referunt: ex quibus est Hugo; à quo hæc septem recensentur. *Sententiarum profunditas, Sensuum multiplicitas, Figurarum varietas, Rerum incomprehensibilitas, Mysteriorum obscuritas, Tropologiarum suauitas, Infallibilis veritas.* In qua enumeratione videtur agere voluisse de septem velaminibus: atqui opus erat designare, quæ sint mysteria septem, quæ sub illis integumentis delitescant: & qua ratione cuique velo suum respondeat mysterium.

Alij demum de septem Christi mysteriis cogitarunt, vt Rupertus; cuius hæc est enumeratio, *Incarnatio, Passio, Resurrectio, Ascensio, Missio Spiritus sancti, Vocatio Gentium, Aduentus ad Iudicium.* Atque ferè eadem fuerat distributio Hilarij, præfatione in psalmos; vbi tamen natiuitatem enumerauit, & vocationem Gentium omisit. Verùm in huiusmodi recensionibus euidens est nullum habitum fuisse respectum ad septem illa signa siue figuras, quæ apertis sigillis apparent: cùm tamen necessa-

A rium esset, vt septem libri huius mysteria in aliis signis figurata sint. Alias explicandi rationes satis varias diuersorum auctorum ad capitis sexti & octaui explicationem reiicio.

NOTATIO I.

De allusione huius libri à Ioanne visi ad librum Ezechielis scriptum intus & foris, & ad librum Isaiæ signatum.

Ezechielis liber, quem respicit hic Apocalypseos liber.

EZECHIELIS 2. 9. fit mentio voluminis, *quod erat scriptum intus & foris*, quod cum comederet propheta, *factū est in ore eius tanquā mel dulce*, c. 3. 3. sed posteà *abiit amarus in indignatione spiritus sui*, c. 3. 14. Ex hac visione desumptum est ad librum signatum Apoc. 5. quod attinet ad scriptionem intus & foris. Quòd verò propheta librum comederit, & in ore sapidum mellis instar senserit, amarum tamē in ventre; hoc relictum fuit ad paruum alium libellum apertum tamen, qui Ioanni datus fuit Apocal. 10. 10. Cùm autem liber Ezechieli traditus, signatus non fuerit; & quem Ioannes vidit scriptum intus & foris, fuerit signatus, iuxta hanc partem allusum fuit, si minùs ad Ezechielis librum, ad librum certè illum, de quo Isaiæ 29. 11. *Erit vobis visio sicut verba libri signati.*

Isaiæ liber signatus, quò iam hic sit allusio.

Ezechielis libri mysterium vtrū idē cum huius libri signati mysterio sit.

In Ezechielis ergo verbis difficilè apparet, verba illa *scriptum intus & foris*, intelligi posse, qua ratione nos in Ioannis libro exposuimus, scilicet de promissis, quæ ad Sanctos pertinent, deque eorum vita in vna pagina, & in altera, de rebellium punitione. Quamuis enim sic exponat Origenes, refragari tamen videtur textus, qui ait, *Scripta erant in eo lamentationes & carmen & væ*: vbi ex Hebræo ad verbum redditur, *Lamentationes & gemitus & væ.* Vnde apparet in eo libro nihil lætum ac prosperum, sed tragica omnia & luctuosa fuisse conscripta.

In libro Ezechielis ostēso non solùm supplicia, sed beneficia etiam contineri.

Certum tamen est in libro Ezechieli ostenso, non solùm C improborum ac rebellium supplicia fuisse exarata; sed maxima etiam beneficia, quę Deus fuerat in suam Ecclesiam collaturus. Ille enim liber scriptus intus & foris, quem vidit Ezechiel, symbolum erat totius prophetiæ Ezechielis, vt interpretes omnes fatentur. De prophetia autem Ezechielis dubitari non potest, quin vtramq; paginam (vt dicebamus,) contineat. Nam licèt prophetiæ initium sumitur à visione currus, qui ad vastandam Ierosolymā tendebat: & licèt pars illa prior de perfidorum excidio atque supplicio per multa capita durat: sæpe tamen populo post flagellationem promittit prosperitatem, & reliquias seruatum iri, ac Iudęorum gentem per Dei benignitatem mirificè esse restituendam. Patet hoc c. 11. & 14. & 16. & 17. & 20. & 28. & 29. & 33. & 34 & 36. & 37. & 38. & 39. Ac denique extrema prophetiæ capita, vbi de ædificio templi, de ciuitate & de noua terræ promissæ diuisione, omnia continent lætissimum vaticiniū de spirituali instauratione templi vrbis Ierosolymæ, & noui D Israëlis. Atq; ita Eccles. 49. 11. hæc apponitur, vt summa prophetiæ Ezechielis. *Vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi Deus in curru Cherubin, nam commemoratus est inimicorum in imbre, benefacere illis, qui ostendunt vias rectas.* In quo (vt suprà explicauimus) affirmatur prophetiæ principium esse desumptum à supplicio, quod Deus fuerat improbis illaturus: finem verò esse maxima beneficia, quibus Deus probos fuerat affecturus; simulque supplicia illa tanquam ad scopum dirigi ad munera ac beneficia, quibus prophetia terminatur. Quare dubium non est, quin in Ezechielis libro sufficiens sit fundamentum, vt scriptio intus & foris referatur ad vtriusque paginę distinctionem, quarum altera suppliciorum, altera beneficiorum sit.

In libro Ezechieli viso sufficiens esse fundamentū ad suppliciorum & beneficiorum distinctionē.

Quo pacto Ezechielis locus, de lamentationibus & væ sit intelligēdus.

Ad illa verò verba, *Scripta erant in eo lamentationes & carmen & væ*, Origenes contendit *carmen* referri in eo loco debere ad festiua carmina & lætarum promissionum prophetias. Veruntamen non video, quàm firmum hoc sit ac solidum: nam ex Hebræo transfert Arias loco carminis, *gemitus*. Prętterquam quòd non duæ sunt dictiones sed tres: nō E autem videtur consonum, vt media dictio sit duabus extremis opposita. Vt ergo concedamus tria illa verba, *lamentationes & carmen & væ*, referri ad prophetiam de suppliciis, vt Theodoretus & Pradus existimant; Propheta nō affirmat, omnia quę in eo libro cōtinētur esse lugubria, & ad suppliciū spectātia, hoc enim nō est verū, atq; adeò à Propheta asseuerādū non est. Solū ergo ait, in sua prophetia cōplures esse lamentationes, lugubresq; minas, quod tamen de altera tātū pagina intelligēdū est, altera enim nō cōtinet nisi prosperas ac secūdas pollicitationes. Et hāc ob rē asserit scriptū esse librū intus & foris. Cęterū cū in primis capitib⁹ loqueretur de Dei seueritate, nō opus fuit ibi plusquā alterā pag. exprimere.

Inter libros Ezechieli & Ioanni visos discrimen.

Aduerte prætereà discrimen esse inter Ezechielis, Ioannisque volumina. Nam apud Ezechielem prima pagina continet pœnas, exorditur enim à militari curru ad Ierosolymæ

ex

excidium festinante: quod suppliciorum argumẽtum per capita multa continuatur: finis autem est spiritualis renouatio **A** Ierosolymæ, & beneficia à Deo in nouum Israelem conferenda. At, voluminis à Ioanne visi prior pagina complectitur prima quatuor mysteria in quatuor equis figurata; quæ indicant Christum fuisse admirabilem eorum Saluatorem, qui ipsi se sponte subiecerunt: altera autem pagina rationem modumque præscribit, quo se gessit cum illis, qui ipsum recipere noluerunt, dum in eos vt iudex seuerissimus, æquissimus tamen grauiter animaduertit. Hinc ergo est Ezechielem in secundo capite non expresè meminisse, nisi lamentationum atque gemituum.

Cur liber Ezechieli ostensus non sit signatus, sed apertus.

Superest explicare, quæ fuerit causa, cur Ezechielis liber non fuerit signatus, sed apertus? & quare illius in ore dulcedo, in ventre amaritudo Apud Apocalypsin reseruata sint ad **B** librum alterum capitis decimi, qui scriptus non erat vtrâq; in facie? Ad hæc igitur explicanda, obseruo, non expedire librum, cuius copia ipsi Prophetæ fit, esse signatum: librum autem Prophetæ deuorandum offerre, nihil aliud est, vt cõstat, quàm eidem librum communicare; ideoque nec liber, quem Ezechiel c. 2. nec quem Ioannes c. 10. viderunt, erat obsignatus. Nam Spiritus sancti mens vtrobique erat, tum Ezechieli, tum Ioanni notitiam vtriusque libelli tradere. At verò in libro, quem Ioannes c. 5. vtraque parte conscriptum aspexit, non fuit intentio, vt ille rerum in eo libro cõtentarum notione imbueretur. Nam septem libri huius mysteria non ei noua aut inaudita erant, sed nota satis & cognita: optabat autem, quæ ipse de huiusmodi mysteriis cognôrat, à Deo fieri vniuerso mundo manifesta; id quod Diuus Paulus summis ab ipso Deo precibus orat, & obtestatur; vt **C** scilicet hominibus tribuat earum rerum cognitionem, quas sibi ipsi reuelauerat de maximis bonis, quæ in Christo Redemptore habemus, *illuminatos oculos cordis vestri, vt sciatis*, &c. Proptereà igitur cùm hic sermo non sit de horum mysteriorum cognitione Ioanni impartienda (quòd ipse iam illam fuisset assequutus) sed de reddenda ratione, cur Ioannes tantopere optaret, vt Deus velamen illud & integumentum Iudæis detraheret; ideo congruentissimum fuit, vt liber hic capitis 5. signatus fuerit, quamuis ille Ezechielis c. 2. apertus extiterit. Iam, quis sit libellus ille, qui Ioanni est in manus traditus c. 10. & cur illi dulcis in ore, in mente amarus fuerit, ibidem dicemus.

Ad Ephes. 1. 18.

Quàm sit congruenter Ioannis & Ezechielis libros peculiari discrimine esse distinctos.

Ex his elicitur, consentaneum fuisse, vt aliquid discriminis intercederet inter Ezechielis librum intus & foris scriptum, & librum Ioãnis obsignatum. Alter enim indicat prophetiam Ezechielis; alter eam Apocalypseos partem, quæ de **D** septem sigillis agit. Vtriusque tamen libri argumentum vnum idemque esse possumus affirmare: in vtroque enim sermo est de maximis beneficiis, quibus bene meretur Deus de iis omnibus, qui diuinæ ipsius prouidentiæ se subdunt; & de grauissimis calamitatibus, quas in perfidos & obstinatos immittit. Atque hæc est Scripturæ prophetiarum summa. Quamobrem egregiè diuus Hieronymus notauit Ezechielis 2. eumdem esse Ioannis & Ezechielis librum.

Libro Isaiæ signato qua ratione hic Ioannis liber signatus per allusionem respondeat.

Faciamus iam gradum ad signatum librum de quo Isaiæ c. 29. 11. *Erit vobis visio, sicut verba libri signati.* Neq; enim dubito in libro Apocalypseos signato, ad signatum Isaiæ librum alludi. Atque vt appareat, non esse solùm allusionem ad Isaiæ verba, sed perfectam etiam vnius loci cum altero collationem ac respectum; aduertendum est, quemadmodum in Apocalypsi agitur, prophetiarum complementum in ad- **E** mirando Dei opere, id est, in Christianæ Ecclesiæ fundatione & exaltatione, Iudæis fuisse librum septem sigillis obsignatum; ita etiam Isaiam in eo c. 20. idem argumentum tractare: licèt autem ad huius rei probationem possem me facilè referre ad ea, quæ Forerius, & alij expositores in illud caput disputant; verùm quia Apocalypseos allusio maximam lucem affert, opinor, illi capiti Isaiæ (vbi Propheta, vt aduertit Forerius, ingentem affectauit obscuritatem) dicam breuiter, quod sit illius Isaiæ capitis argumentum. Textus ipse sonat, Deum vrbem illam perfidam, quæ figuratè Ariel appellatur, seuero supplicio affecturũ, (vbi haud dubiè de Ierosolyma sermo est) eamque exercitu hostili obsessurum, ac vastaturum: quando verò existimauerint hostes illã esse euersam, eos tunc illusum iri, illorumque conatus irritos fore; gloriam Sionæi montis haudquaquam perituram. Atque hic est vbi affirmat Propheta Iudæos impletas iam prophetias **F** visuros: tunc autem prophetiarum librum illis quasi signatum librum futurum. Hic est totius capitis contextus: vbi Spiritus sanctus, meo iudicio, voluit significare, adfore aliquando tempus, quo Deus Ierosolymæ ob eius flagitia debitas infligeret pœnas, & excidium inferret per Romanorũ exercitum: cùm autem illi crederent eam esse deletam, tunc eorum spem fore eludendam. Ierosolymæ namque vrbis vastitatem futurum esse viam ad veram spiritualis Ierosolymę, id est, Ecclesiæ primitiuæ exaltationem, necnon ad veram montis Sionis instaurationem: in qua tamen tum instauratione, tum etiam exaltatione oculos ac mentes Scribarum & Pharisæorum maximæque Iudæorum partis obscurà caligine circunfusas fore; atque adeò tunc Scripturæ pro-

Argumentum capitis Isaiæ 29.

phetias, postquàm cumulatissimè à Deo fuissent impletæ, ob- **A** stinatorum Iudæorum oculis veluti librum fore signatum. Hic est totius capitis scopus, hæc Isaiæ mens. Ex quo palàm fit, de vno eodemque libro, nec in diuerso sensu Ioannem & Isaiam loqui, cùm faciunt signati libri mentionem.

NOTATIO II.

Ad cap. 5. de abscondita Diuinæ prouidentiæ ratione.

B DIXIMVS, mysteria in septem huius libri sigillis recondita, non esse alia, quàm septem diuinæ prouidentiæ spiritus: qui summopere delitescunt in ipsius prouidentiæ admirandis operibus, eoque plus, quo opera ipsa sunt magis admirabilia. Qua in re non exigua mentem pulsat difficultas; cuius solutionem maximo menti solatio futuram puto. Difficultas autem sita est in discrimine, quod reperimus inter illa opera quæ Deus, vt auctor naturæ; & inter illa, quæ vt reipublicæ hominum moderator efficit. In illis enim prioribus tanta, tamque conspicua luce, Dei ipsius effulget prouidentia; vt qui eam non cernat, cæcus omnino sit. In secundi autem generis operibus tantopere hæc eadem prouidentia est abdita, & delitescens; vt ad eam intuendam lynceis oculis opus sit. Quare Regius Psaltes Psalm. 103. 2. qui de primis agit operibus; ait, in illis **C** maximè elucescere, *amictus lumine sicut vestimento*. & Psal. 17. nu. 12. vbi de secundis operibus sermo est, inquit; *Posuit tenebras latibulum suum*. Et Psal. 96. nu. 2. vbi de eisdem agitur, *Nubes & caligo in circuitu eius.*

Duplex diuinæ prouidentiæ ratio, eiusq; discrimen.

Oportet ergo singula seorsum explicare. Primò in his operibus, quæ efficit Deus vt mundi opifex ac molitor, & naturalis creaturum rerum procreator, ecquis adeò hebes ac rudis sit, qui cùm oculos in cælum intendat, aut per terrarum orbem & rerum naturas circunferat, non euidentem inde summi conditoris eliciat cognitionem? Si satis est horologium apprimè fabrefactum atque compactum aspicere, aut elegantem aliquam picturam, vt pro certo comperiamus acutâ ingenij acie ac solerti industriâ opus esse, vt tanta partium inter sese conuenientiâ & proportione posset res adeò ingeniosa compingi; quis non videat quantò sublimiùs & excellentiùs emineat infinita Dei sapientia in rerũ crea- **D** tarum cohærentia; in beneficiis bonitas; potentia in operum magnitudine? Quis non infinitam Dei potestatem agnoscat in immensa cælorum, planetarum ac syderum mole & granditate? In splendore & efficacitate solis incredibili? In varietate, velocitate ac perpetuitate, qua cælorum globi assiduo motu circunferuntur? Iam si oculos ad hæc infima demittamus, quis non naturæ parentem & effectorem summa cum admiratione extollat; ac prædicet, qui ingens hoc ac solidum terræ pondus medio in aëre librauit, tantâmque illi fœcunditatem cum pulchritudine, cum diuitiis inexplebilem indidit varietatem? Quid de maris immensitate? quid de fluminum perpetuo & infatigabili cursu? quid de lætissima plantarum diuersitate? quid denique de multiplici brutarum animantium natura dixerim? cùm nulla res adeò sit exigua, nulla adeò abiecta bestiola, in qua diuinitatis vestigium haud obscurum non appareat.

Dei, vt est auctor naturæ, prouidentia quàm sit omnibus perspicua & manifesta.

E Mihi quidem hæc est illa lux, quam Deus in ipso mundi exordio produxit, eâque luce res omnes creatas condidit, quæ adeò clara atque conspicua est vt assiduo literarum studio opus non sit, sed oculis saltem corporis non omnino destitui ad splendidam hancce lucem perfruendam. Nam & si philosophi mentis aciem magis habent illius splendore illustratam, propter potiorem creatarum rerum notitiam, quam longo literarum vsu & exercitatione sunt assequuti: in hoc tamen idem ferè solet accidere, quod in suauissima vocum harmonia atque concentu, qui eos omnes, quotquot eum auribus excipiunt, licèt musicæ artis periti non sint, maximâ permulcet voluptate. Quin & ipsosmet philosophos, in occultis naturalium rerum arcanis, (quorum assequi cognitionem non possunt, eo ipso quòd difficultate superẽtur) huius ignorationis tenebræ in cõditoris lucem & cognitionem (ceu fumus in ignem) repente conuersæ, nouâ quadam **F** intelligentiâ illustrant. Cernunt enim perspicuè quanta sit illius potestas ac sapientia, qui in re adeò parua tantum artificij & elegantiæ collocauit, quantum ipsi post multorum annorum studium cognoscere minimè possunt. Itaque tam in facilibus rebus, quàm in difficilibus nullo negotio conditor omnium & architectus cognosci potest. Ex quo apparet, quanta sit perspicuitas, qua Deus in rerum naturalium fabrica & structura notus hominibus manifestusque est.

Lux, quam initio creauit Deus, quid mysticè.

At verò de diuinæ atque æternæ prouidentiæ ratione quid dicam? Si prouidentia consistit in rerum humanarum cura & reip. hominum gubernatione, curam hanc gubernationémque tantopere Deus in suis operibus abscondit

Altera diuinæ prouidentiæ ratio hominibus occulta & abscondita.

ac

ac regis; vt aliqui ex veterum philosophorum albo, ex iis (inquam) qui magno in pretio fuerunt, prouidentiam aut funditus de medio sustulerint, aut in dubium saltem reuocauerint: & ex fidelibus iustisque hominibus veri Dei imbutis cognitione nonnullis hæc cogitatio plurimum negocij facessiuerit, vt ipsimet fatentur non obscurè in integris, iisque insignibus sacræ Scripturæ capitibus. Et sanè in hac fidei veritate stabiles nos esse, firmosque oportet, ne lapsi miserè corruamus. Etenim si rerum humanarum prouidentia est, cur tantam scelerum ac flagitiorum in orbe sentinā patitur, cùm possit ea facile impedire? Deinde quare tam magnam laborum, calamitatum, & ærumnarum infinitatē permittit, quibus miseri Adami filij assiduè conflictātur? Ecquis enim prudentissimus moderator ac princeps existeret, qui populos sibi subiectos ab ingruenti bello, à fame dominante, à grassante peste, cùm posset, nō eriperet? Tertiò, si quis respondeat, supplicia isthæc, verbera ac plagas propter peccata hominibus infligi: cur ita inæqualis est pœna, vt alij in medio suorum flagitiorum & scelerum teterrimorum cursu exultent, atque triumphent; & prospero rerum euentu ac secundæ fortunæ flatu prouehantur: alij, qui maxima præditi sanctimonia, & virtutum præsidio & comitatu sunt septi, inopes, miseri atque afflicti & aduersa semper fortuna iactati calamitosam vitam traducunt? Ad hæc, quis non admiretur ita diuersos & inæquales honorū gradus? Nam si optima administratio postulat, vt honores ac dignitates singulis, pro cuiusque meritis, impartiantur: cur tātopere rerum & æquitatis ordo inuertitur, vt sæpè indignissimos quosque & infra mortuos amandandos, ad sublime dignitatis fastigium & imperij culmē euectos aspiciamus, alios verò singulari prudentia, virtute & æquitate præditos, qui florentissima quæque regna feliciter administrare, ac regere valerent, summo cum dedecore ac probro repulsos, priuatam degere vitam fortunæ telis & potentiorum calumniis obnoxiam? Quòd si magistratus sunt diuinæ prouidentiæ ministri, cur ita constitutum est, vt norit optimè princeps suos ministros atque vicarios piratis & grassatoribus insolentiores impunè volitare, & eos annis quàm plurimis nimium patienter ferat? Quorum omnino si remedium efficax in aliam distrahitur vitam, in hac saltem Dei prouidentia valde abdita est & occulta; neque eius perfectio humanis oculis cernitur, siquidem obliuionis potius perturbationis & iniquitatis simulatio apparet; quàm cura & rerum humanarum prouidentia.

Expenditur, quàm sit recondita Dei prouidentia in rerum humanarū administratione.

Præterea si oculos conuertamus ad præcipua diuinæ prouidentiæ opera, cuiusmodi sunt humani generis redemptio, Christianæ Ecclesiæ fundatio, in his (inquam) vbi Deus excellere & eminere debuisse videbatur; adeò sese abdidit & occultauit, vt dixerit Isaias c. 45. 15. *Verè tu es Deus absconditus.* Nam pro maxima potentia, visa est in Christo debilis & imbecilla caro, & externa impotentiæ facies; quasi ab inimicis fuerit superatus: pro ingentibus beneficiis in suos conferendis, visus est eos quasi oues inter lupos mittere: pro ingenti æquitate, fortunis spoliauit eos, qui iustè possidebant, adegitque vt fame enecti interirent: pro summo & admirabili consilio ad suorum felicitatem procurandam, adeò fuit diuersa atque contraria species, quam præ se tulit, vt ad eorum dedecus atque perniciem, nec non maximam apud omnes sui ipsorum, suique contemptionem tendere videretur: vtque eos omnes pro stultis haberet mundus. Ex quo factum est, vt Dei tolerantia in Christi atque Ecclesiæ hostibus perferendis, nil aliud appareret, quàm belli aduersus Iesum Christum gesti approbatio, aut saltem iniuriarum Christo, suisque illatarum dissimulatio, aut obliuio. Ex seriis autem comminationibus seuerissimisque suppliciis, quę diuina prouidētia in Christi hostes immiot, grauius & horribilius supplicium (vtpotè spiritualis planè res intellectu difficillima erat. Porrò minæ ac pœnæ, quæ sub oculorum cadebant aspectum, non plus in Christi hostes, quàm in eius familiares videbantur fulminari: vt in fame, bello, ac peste cernitur. Ac demum in generis humani redēptione, & in Ecclesiæ Christianæ erectione, septem diuinæ prouidentię spiritus eatenus latuerunt; vt quanto Dei opus erat præstantius & excellentius, tanto maiori cura & solertia tegeretur. Iuxta illud Ecclesiastici 11. 4. *Mirabilia opera Altissimi, & absconsa & inuisa opera illius.* Atque hæc videtur esse lux illa, de qua Eliu apud Iobum, c. 36. 32. *In manibus* (id est, in operibus) *abscōdit lucem: & annunciat de ea amico suo.* Denique qui mundum initio cum luce procreauit: cùm mundum ipsum redempturus aduēnit, mediæ noctis tenebras elegit: iuxta id Sapientiæ 18. 14. *Cum quietum silentium contineret omnia; & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo de cælo à regalibus sedibus in terram prosiliuit.*

Idem in humanæ redemptionis operibus ponderatur.

Cum ergo aliorum Dei operum lucem, splendorem, aliorum tenebras & caliginem viderimus, subit protinus mentē cupiditas cognoscendi discriminis huius admirandæ rationem. Nam cum vnus sit idemque Deus & mūdi architectus, & humani generis moderator, non videtur agendi ratio, qua in gubernatione vtitur, ita diuersa debere esse ab ea, quam in creationis operibus seruat. Quandoquidem non minus mundo est necessaria prouidentiæ cognitio, quàm creatio-

A quàm creationis. Certè in admirandis hominum redemptionis, & Ecclesiæ fundationis operibus, primo aspectu videbatur in maiorem Redemptoris gloriam, maiusque redemptorum solatium cessurum, si Deus maximam septem spirituum perfectionem tanta perspicuitate patefaceret, vt nullus eam non cognosceret. Etenim si nemo potest æternam animæ salutem adipisci absque Christi cognitione, si eius in terrarum orbem aduentus ad omnium procurandam salutem spectauit, minimè videtur appositum, vt hanc ad rem tacitus, occultus & quasi personatus adueniat. Præsertim cùm Messiæ aduentus non in eo communem prouidentiam imitetur, quæ quantumuis licèt abdita sit, naturalium tamen operum fulgor nobis affert suę gubernationis euidentiam. At in redemptione humani generis, si Deus ipsam occulat, creatæ res nequaquam eam retegere posse videntur, nec nos aut Redemptoris imbuere notitiā, aut certos B de eius aduentu reddere.

Magna Christianæ philosophiæ pars sita est in apta huius difficultatis responsione, ita vt intellectus sibi facile persuadeat, hanc prouidentiæ rationem esse præstantissimam, & quæ ad Dei gloriam, hominūmque salutem vel maximè conferat. Quod ergo ad Dei gloriam spectat, in eo consistit responsio, vt probetur, in optimo gubernandi modo fieri non posse, vt opus aliquod sit summopere perfectum, si perfectionem ipsam primo aspectu ostendat, atque indicet. Planum namque est, ad Dei gloriam & honorem permagni interesse, vt ipsius gubernatio perfectissima sit. Quòd si cum maxima perfectione stare non potest, vt illa aperta ac manifesta sit, qui optet Dei prouidentiam non esse occultam, optet etiam necesse est, vt perfecta non sit: quod Dei glorię valde aduersatur.

Quanti Christianorum hominū intersit diuinæ prouidentiæ in mundi gubernatione cognitio.

C Quod igitur ad prouidentię perfectionem requiratur, vt ea sit valde abscondita, suadent in primis, illa Christi verba ad Paulū 2. ad Corinth. 12. 9. *Virtus in infirmitate perficitur.* Inde enim colligere similiter possumus, beneficentiam in specie rigoris, in pętextu iniquitatis æquitatem, sapientiā in simulatione stultitiæ perfici: & pari ratione perfectissimā esse patientiam, quæ patientia non apparet: summam etiam comminationem, summāmque seueritatem, quæ valde sunt corporeis oculis absconditæ. Ac licèt longiore tempore atque otio opus erat, & perspicaciori etiam ingenio ad difficilem hanc tractationem seriò euoluendam, eámque accuratè explicandam, nihilominus tamen vt pręstantioribus ingeniis viam præmuniam, & quasi digito iter ostendam, obiter in singulis septem spirituum perstringam, quemadmodum cùm magis sunt absconditi, suam tunc perfectionem D magis produnt.

Ad prouidentiæ perfectionem requiri, vti abscondita sit.

Animi virtus ac fortitudo imbecillitati, aut pusillanimitati contrariè opponitur. Atque vt intelligatur, quàm sit necessarium, vt maxima & perfectissima fortitudo infirmitatis speciem habeat, aduerto, grauiū iniuriarū dissimulationē, & in maximis reipublicæ detrimentis conniuentiā, haud dubiè speciem imbecillitatis, infirmitatísque in principe habere. Præsertim si iniuriæ eò vsque procederent, vt in maximum principis ipsius contemptū & suorū ministrorū contumeliā, damnúmque grauissimum redundarent. Verùm si dissimulatio principis nō ex animi ac virium defectione proueniret, sed potius in summę fortitudinis ostēsionē cederet, & in ingentem reipublicę ipsius vtilitatē atque emolumentum: nūc sanè manifestum esset in ipsissima infirmitatis specie ac simulatione fortitudinis summā ac perfectionē cōsistere, quin E imò quo maior esset principis dignitas ac maiestas, quoque maior sui honoris æmulatio, & aduersus illatas sibimet iniurias indignatio, eò maiorem esse & sublimiorem fortitudinem, qua stomachum & iracundiam comprimeret. Notum est illud, *Fortior est qui se, quàm qui fortissima vincit Mœnia.* Quo in sensu dixit Moses, Num. 14. 17. *Magnificetur fortitudo Domini.* Nulla enim in re diuinæ virtutis ac fortitudinis vis ita effulget, vt in Dei ipsius iustissima indignatione & iracundia cohibenda, præcipuè vbi tantoperè hominum flagitiis ac sceleribus irritatur. Id quod Ecclesia prædicat Dominica 10. post Pentecosten, *Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maximè & miserando manifestas.*

Summas prouidentiæ virtutes sub contrariorum vitiorum specie dissimulare quàm sit gloriosum.

Ouidius.

Vt autem clariùs enitescat, hoc esse summæ fortitudinis opus, nota virtuti ac fortitudini esse pro obiecto magnitudinem rei ipsius quam molitur, finis verò diuinæ huius dis- F simulationis, ac veluti nō curātia, in tot tātisq; hominū iniquitatibus sēper est, maior & excellentior suę virtutis in rebus difficillimis ostētatio: quod aliquis nō ita fœlicè exitum fortiretur. Etenim si permittit, magnum aliquem suum famulum ac ministrum verbi gratia Diuum Athanasium à toto penè terrarum orbe multorum annorum spacio validissime oppugnari; ex tanta hac indignitate oritur, vt orbis vniuersus vnius hominis Athanasij constantiam ac fortitudinem obstupescat: cùm videat illum cum tot ducibus & imperatoribus potentissimis, cum tot prouinciis ac regnis, cum tot gentibus ac nationibus acerrimum gerere bellum, & victorem inde gloriosissimè euadere. Vt iam facile hinc omnes eliciant, quantus sit, quàm copiosus, quàm iugis ac perennis ille virtutis & fortitudinis fons: ex

Fortitudinis obiectum quod sit.

Fortitudo sub imbecillitatis specie quantopere eluceat.

quo

quo tam admirabile, ac penè incredibile robur & magnitudo animi dimanarunt. Atque id quasi per transennam attigisse sit satis; vt lector tyrannidum & martyriorum permissionem & grauissima alia mala, quæ in orbe perpetrantur percurrat in quibus Martyrum fortitudo ad Christi ipsorum capitis imitationem magnopere enitescit. Quin etiam Christus ipse in suis tormentis ac passione tantam infirmitatem voluit præ se ferre; vt cum æterno parente expostularet, vt tremeret, vt in maximas redigeretur angustias: iuxta illa ipsius verba quæ nuper ad Paulum prolata dicebamus, *virtus in infirmitate perficitur.* Et idcirco maior fuit in Christo imbecillitas sponte assumpta, quàm in Martyribus, quia multo etiam erat maior fortitudo, & nostræ redemptionis opus, quod fuit aggressus, omnium quæ excogitari potuere maximum & gloriosissimum; videlicet vt Dæmonem teterrimum humani generis hostem ex mundi possessione exterminaret, vt suum Patrem æternum hominibus liberalissimum & cælestibus diuitiis affluentem redderet, vt hominibus ipsis admirabile patientiæ & tolerantiæ in laboribus, ærumnis, & martyriis exemplum ob oculos proponeret, vt denique fluxarum rerum & caducarum contemptum ac spiritualium & æternarum veram æstimationem doceret.

Cur Christus in sua passione tantam voluit infirmitatē præ se ferre.

Obiectū beneficentiæ quod sit.

Beneficentiæ (vt de ipsa nonnihil dicamus) obiectum est bonum illud, quod hominibus præstatur eique opponitur maleficentia, quæ plurima & grauissima mala in hominum genus inuehat. Perspicuum autem est tot peccatorum permissionem & calamitatum humano generi immissarum primo aspectu hominibus non salutarem, sed noxiam, non commodam, sed exitialem videri. Ceterum si omnia accuratè expendamus, & hoc ipsum videamus in maius multò & præstabilius generis humani beneficium redundare; manifesto deducitur, summam beneficentiam maleficentiæ specie ac veluti laruâ obtegandum fore. Superest vt inspiciamus, an illa omnia mala in hominum bonum multò maius ac nobilius redundent. Quod licèt difficultate non careat: cui tamen Deus suæ prouidentiæ perfectionis clarissimam lucem immittit, maximo & solatio intueri ac cernere, nullum esse damnum ac detrimentum adeò ingens, adeò commune, adeóque longum; ex quo Deus multò maiora & excellentiora bona non educat. Quo tandem facilè sibi persuadent piorum hominum mentes, iure optimo dixisse Augustinum, tom. 3. in Enchiridio cap. 27. *Melius iudicauit Deus de malis benefacere, quàm mala nulla esse permittere.* Cuius sententiæ veritas multis in rebus est Christianis hominibus manifesta: vt in laboribus, & calamitatibus, quæ iustis diuino consilio accidunt; in quibus, vt ait idem Augustinus li. 83. quæst. q. 82. *Nulla causa probabilior occurrit, cur isti homines laborēt plerumque in hac vita, nisi quia hoc eis expedit.* Et licèt grauissimi sint labores: si illis quasi gradibus quibusdam ad maximum & celsissimum æternæ gloriæ præmium conscenditur; oportuit summam beneficentiam amicis ac familiaribus labores immittere grauiores. In permissione etiā peccatorum, quæ prædestinati committunt, & illi qui ipsos exercent & excoquunt (quales sunt tyranni, atque hostes) facilè etiam est animaduertere ex iis omnibus ingētem Deum vtilitatem & bona incredibilia elicere. Quod autem pauci veram animæ salutem consequantur, comparatione eorum, qui in æternum ruunt interitum; nihil hoc diuinæ beneficentiæ gloriam imminuit. Nam vt periti gemmularij preciosissimum aliquem adamantem, aut nobilissimum carbunculum tanti æstimant, vt ad eum elaborandum & expoliendum, non dubitent quàm plurimos alios lapillos minoris æstimationis insumere: ita etiam rationi consentaneum est, vt Deus sanctissimum aliquem virum pluris, quam multos alios nullius probitatis faciat, & pro gemmæ illius preciosissimæ perfectione sexcentorum vilium & improborum iacturam permittat. Ad diuinam beneficentiam maxime spectabat dirigere homines ac deducere ad magnam & perfectam sanctimoniam: quam vt prędestinati consequantur, quæcunque alia mala permittuntur, debent summæ beneficentiæ tribui; quantumuis videatur totius mundi pax atque tranquillitas perturbari, & nationes bellis exardeant, ac prouinciæ vastentur. Et licèt non adhuc difficultate careat plurimorum malorum consideratio quæ nulli electorū vtilitati & emolumento videntur inseruire: cuiusmodi sunt Sinarum, ac Iaponiorum aniles Idolorūsuperstitiones; pestes etiam in eas immissæ gentes, quæ in inferiorum barathrum miserè deturbantur; certissimè tamen credendū est, istorum malorum nullum à Deo permitti, ex quo non ingentes vtilitates & multò maiora bona decerpat. Quod autem id nostri ingenij imbecillitate non assequi possimus; hoc sanè non per infinitam Dei beneficentiam, sed per nostri ingeniosi tenuitatem stat.

Beneficentiā sub maleficentia simulatione maximè eminere.

Melius Deo visū de malis bene facere, quàm mala nulla permittere.

Æquitatem sub specie iniquitatis plurimum emicuisse.

Æquitatis munus est, omnes ratione ac iustitia administrare, & nulli iniuriam facere. Quare Dei æquitati videtur esse contraria magna inæqualitas, qua huiusce vitę bona, fortunæ atque honores dispertiuntur, cum multa sæpè tribuantur immerentibus, merentibus pauca & exigua. Enimuerò hæc iniquitatis species perfectæ æquitati erat congruentissima. Nihil enim æquius, quàm vt de suis bonis vnusquisque prout ipse velit, largiatur. Quod vt melius præstetur, operæ pretium est, si quis v. g. mille nummos aureos quatuor hominibus diuidat, ne singulis ducentos & quinquaginta tribuat; ne forté videatur ad æqualem illam distributionem teneri constrictus, sed potius diuidat oportet *singulis prout vult*, vt ait Paulus 1. Cor. 12. 11. Quod si ad huiusmodi æqualitatem exercendam plures aliæ causæ & aptissimæ cōgruentiæ ad commune bonum, aut varios ac diuersos fines spectantes illum, qui sua largitur, promouerent; tunc verò perspicuum est multò plus rationem & æquitatem eminere in eo ipso, quòd iniquitatis faciē prætendit. Quid, si ipsismet, inter quos fit hæc partitio, illa diuidendi ratio, aut modus expediret imprimis. Tunc facilè quisque videre potest, quemadmodū in diuersorum stomachis æqualitas non consistit, vt cibus æquè in omnes ingeratur, sed potiùs pro cuiusque natiuo calore & ingenita vi singulis distribuatur: sic etiam in huius vitæ bonorū partitione perfectā æqualitatem esse sitam in eo, quod sæpè iniquitatis habet speciem. Quare si cibi portio, victúsque communis homini alicui iusto parcè ac tenuiter concessus fuit, ne satietate nimia ac tædio affectus recalcitraret; & *ne fortè satiatus illiciatur ad negandum*, Prouerb. 30. 81. quid tunc ipsa inæqualitate æquius? simili ratione posset idē argumentū ad multa alia se extēdere. Quòd autem de re familiari ac fortunis dixi, idem etiam intelligatur velim de honoribus & probris, de firma & infirma valetudine, de voluptate atque dolore. Præterea nulla maior inæqualitas excogitari videbatur posse, quàm ea, quā in Christo Domino Pater æternus exercuit; cùm hominum optimo atque sanctissimo acerbissimas inflixit plagas, atque dolores grauissimos iussit. Sub quo tamen iniquitatis integumento maxima delituit æquitas; qua Diuinæ iustitiæ ex toto (quod aiunt) rigore satisfecit.

Sequitur sapientia & admirabile consilium maximorum gubernatorum proprium; cuius extat exemplum in Salomone, 3. Regum 3. cuius virtutis excellentiam ac perfectionem facili negotio apparet in eo consistere, vt eiusmodi eligantur consilia, quæ prima facie videantur stultitiam præ se ferre (ne forte illi, quibus celari oportet consilium, illud præcaueant;) posteà tamen probet exitus, id quod stultum videbatur, summæ prudentiæ fuisse. Notum autem est, quàm meritò dixerit Paulus, 1. Cor. 1. 25. *Quod stultum est Dei*, &c. Itaque quòd Deus ad Christi & Ecclesiæ exaltationem iis rebus fuerit vsus, quæ in Christiani nominis abiectionem & interitum videbantur redundare; id procul dubio altissima Dei prouidentia dignum extitit.

Sapientiam sub stultitiæ simulatione magnopere peripsi.

Patientia nōn dubium est, quin eò sit maior, quò plus tolerat ac dissimulat. Cùm autem maximi esset momenti humano generi, vt se Deus cum illo valdè patienter gereret (de quo multi latè & optime) excellentissima huius patientiæ perfectio est; vt patientiæ speciem non habeat, sed obliuionis potiùs, aut conniuentiæ. Quare quòd Deus tantopere hominum peccata se videre dissimulet; vt improbi ac scelerati suspicentur interdum Deum ipsum nihil omnino de ipsorum offensis curare; hoc (inquā) immensam Dei patientiam extollit inprimis, atque commendat. Nec ideo iustitiæ partes obliuioni tradit: quinimò quò plus peccatores tolerat & expectat, eò plus iustissimæ iræ & indignationis congerit aduersus ipsos, & in præfinitum vindictæ tempus asseruat. Id quod eleganter Valerius Max. expressit lib. 1. c. 1. *Lento gradu ad vindictam sui diuina procedit ira, tarditatémque supplicij grauitate compensat.*

Patientiam obliuionis aut conniuentiæ specie sapienter obtegi.

Restant seriæ minæ, & seuerissima huius vitæ supplicia, quorum vtraque non admodùm essent magna, nisi ita abdita forent, vt ad eorum cognitionem cælesti luce opus esset. Nulla enim maior, nulla grauior in peccatores comminatio, quàm Christi Redemptoris nostri tormenta & passio; iuxta ipsius verba: *Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* Lucæ 23. 31. Verū nihil Iudęorū oculis magis occultū & abscōditum. Deinde nullas Deus acerbiores plagas in hac vita hominibus immittit, quā cū eos effrænatis sui cordis desideriis totos tradit, vt suis cupiditatibus obsequantur, & morem gerant; vt illatas sibi iniurias persequantur, vt in cordis duritie & obstinatione permaneant. Quis tamen plagarum huiusmodi seueritatem absque Christi Spiritu possit cognoscere? Constat igitur ex dictis summam septem diuinæ prouidentiæ spirituum perfectionem requirere, vt in suis operibus valdè sint reconditi & abstrusi; atque adeò verissimam rationem absconditæ prouidentiæ esse summam ipsius perfectionem. Quamobrem nisi Dei gubernatio dissimulatione & obliuionis facie tegeretur; sed eiusmodi esset, vt facilè oculis cerni possent & iustorum hominum beneficia ac præmia, & iniustorum pœnæ ac supplicia; nec tyrannorum indignitates, nec prauorum ministrorum iniurias pateretur: si denique gubernandi ratio Christi Domini esset eiusmodi, qualem sibi Iudæi confingunt in Messia, quem adhuc nequicquam expectant, si, inquam, hanc gubernandi rationem iniret Christus; eam imperfectionis arguere multis argumentis possemus: nec illius exitus ac finis in maxima Ecclesiæ sanctitate terminaretur, sed

Minas ac supplicia sapienter item sæpè occultari.

sum

ſummum in magna puerilium hominum multitudine proſpere & voluptuosè degentium.

Cur inferiores moderatores expediat ſuæ gubernationis æquitatem patefacere: Deo verò id non ſit neceſſe.

Inferiores certè iudices ac moderatores (quorum iuriſdictio & prouidentia ad externas tantùm res ſe extendit, idque parcè atque diſtrictè, nec diutiùs, quàm pro exiguæ vitalis lucis vſura) hi quidem, qui nec alia præmia poſſunt, nec ſupplicia inferre, niſi corporea & temporanea, neceſſariò debent ſuæ gubernationis æquitatem propalam oſtendere. At æternus Deus inuiſibilis & immortalis, qui præcipuè magnam animorum ſanctitatem debet attendere, eámque præmio afficere ſempiterno; à ſeipſo deſciſceret, ſi ſuam detegens prouidentiam, ipſius perfectionem impediret. Perſpicuum verò eſt, illam impeditum iri, ſi eo modo gubernaret, vt homines in rerum terreſtrium ac temporalium æſtimatione fixi reſiderent; nec ad inſignes virtutes & ſanctimoniæ totius culmen aſpirarent.

B.

Propoſitarũ initio difficultatum ſolutio.

His, quę diximus, ſatis obiectionibus fecimus, quas initio propoſuimus. Quarum extremæ reſpondeo, ex eo quòd vnus ſit rerum omnium procreator, idémque rector, non probari, eundem illi ordinem eſſe in vtriſque operationibus ſeruandum. Nam & ad ipſius gloriam, & ad ſuæ reip. commodum ac felicitatem maximè intereſt, in aliis operibus ipſius tegi prouidentiam, in aliis retegi. Quod verò opponitur, durum ſcilicet arduúmque videri, vt nobis ita celetur, quod tantopere noſtræ ſalutis refert: ad hoc reſpondeo, Dei conſilium & æternam rationem ſatis opportunè prouidiſſe neceſſitati, quæ ipſius prouidentiam cognoſcendi nobis erat. Primò, quia lux ipſa, qua in naturalium rerum efficientia ſeſe nobis creator oſtendit, euidenter demonſtrat; ſummum gubernatorem, qui hanc cælorum terræque machinam ex nihilo hominum vſui & vtilitati condidit, minimè partis nobiliſſimæ, id eſt, hominum gubernationis curam abiecturum. Deinde

Quamuis Dei prouidentia in mundi adminiſtratione ſit ſæpè occulta: ſemper tamen ſua veſtigia inmanifeſta in rebus ipſis relinquere.

C

ſopitos excitet Deus, & propriæ ſalutis negligentes ſtimulet, & inflammet; decernit plerumque ſapientiſſimè, vt obſcura ſuæ prouidentiæ nubes tonitruis horribilibus, & intermicantibus fulgetris nos ipſos terreat; atque adeò admoneat, Deum nequaquam deſidem & inertem ſomno conniuere. Dicam clariùs, plurima Dei opera admiranda, & totius naturæ curſum excedentia efficiunt, vt lucis radij ex mediis tenebris & atra caligine erumpant, & omnibus perſpicuum ſit, Deum maximam de humano genere curam gerere. Tertiò, quemadmodum naturalia Dei opera, magna ſatis luce nobis communem indicant & ordinariam prouidentiam, ita etiam ſupranaturalia opera, diuina quadam luce redemptionem mundi, & veram Chriſti Eccleſiam hominibus oſtendunt. Itaque licèt congruens

D

valde fuerit, vt egregium humanæ redemptionis facinus ſummopere diſſimularetur; iuxta id Iſaiæ 28.21. *Vt faciat opus ſuum, alienum opus eius ab eo, & peregrinum.* Euidentia tamen, quæ ex prophetiarum complemento, & ex miraculis ſtupendis fuit exorta, perſpicuè credibilem hanc ſupranaturalem prouidentiam, & hominum redemptionem reddidit. Atque id pro huius notationis ſcopo delibaſſe ſit ſatis, iuxta quem ratiocinandi modum, in ſanctiſſimæ Chriſti crucis conſideratione, necnon Chriſtianæ Eccleſię fundationis, poſſumus, diſcurſu per ſeptem Dei Spiritus facto, maxima cum voluptate philoſophari, & attentè contemplari, quam fuerit admirabilis diuini conſilij ratio, vt horum cæleſtium Silenorum ſpecies eſſet valde deformis; vt maximus ſplendor & pulchritudo inibi deliteſcentia maiorem excitarent in contemplantium fidelium animis admirationem.

Euidentia credibilitatis ex multis argumentis petita conſtare ſupranaturalis Dei prouidentiæ æquitatem.

E

TEXTVS.

Verſ. 2. *Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna; Quis eſt dignus aperire librum, & ſoluere ſignacula eius?*

COMMENTARIVS.

Vocis magnæ myſterium quod ſit.

IN hac viſione expediuit, vt qui clamorem fuerat editurus; forti eſſet ac robuſta ſtatura, quò vox ipſa maiori contentione emitteretur. Ingentis verò vocis myſterium eſt, vt ſignificetur rem eſſe maximi ponderis, & dignam, quæ ad omnium aures notitiamque perueniat; videlicet nullam eſſe puram creaturam, quæ prædictum librum aperire, & ipſius valeat ſoluere ſignacula. Si quis autem roget, Vtrùm in hoc clamore ad aliquem Scripturæ locum reſpiciatur? Reſpondeo fortè in eo alludi ad vltima Oſeæ verba cap. 14.10. *Quis ſapiens, & intelliget iſta? intelligens, & ſciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & iuſti ambulabunt in eis: præuaricatores verò corruent in eis.* Hæc enim verba referri videntur ad futuram difficultatem in cognoſcendo, rectam viam eſſe illam, qua Chriſti diſcipuli gradiebantur; ipſoſque eſſe verè felices (quod eſt primorum quatuor ſigillorum myſterium) reprobos autem eſſe Chriſti aduerſarios (quod eſt myſterium reliquorum trium ſigillorum.) Quod autem Oſeas fortis angelus appelletur; cohæret optimè cum iis, quæ Diuus Epiphanius in eius vita deſcribit; ipſum ſcilicet ſuorum verborum vi ingentem quercum in partes duodecim diuiſiſſe: congruit etiam optimè cum Oſeæ prophetiæ argumento, in quo maxima cum ſublimitate agit de Iſraelitici populi reprobatione, & felicitate eorum, qui Chriſtum recepturi erant. Vide c. 8. 1. vbi ei præcipitur, vt clangore terrifico diuinam vindictam Iſraelis populo comminetur. De illorum autem proſpera ac felici fortuna, qui Chriſtum fuerunt ſuſcepturi, expreſsè agit Oſeas cap. 2. 11. & 13. & 14.

Ad quem Scripturæ locum alluſio fiat in hoc fortis angeli clamore.

Oſeam in hoc forti angelo ſignari, videtur probabile.

Ceterum non magni admodum refert, fortem Angelum hîc Ioanni oſtenſum Oſeæ figuram eſſe. Alij enim Scripturæ ſunt loci, qui eandem continent ſententiam. Quare ſi cui credere lubeat alluſionem hoc in loco fieri ad ea verba Pauli, 1. Cor. 2. 11. *Quæ ſunt Dei, nemo cognouit, niſi Spiritus Dei*; facilè ei optionem dabo.

Quis eſt dignus.] De facultate aperiendi librum ſermo eſt. Sed quia hæc facultas prærequirit dignitatem; ideo dicitur, *quis eſt dignus aperire librum?* Aperiendi enim facultas ei ſolùm conceditur, qui eſt dignus.

Aperire librum, & ſoluere ſignacula.] Id eſt, aperire ſoluendo ſignacula. Nec verò eſt, cur nouum alicui videatur, nō eſſe res diſtinctas *aperire & ſoluere*; quia ſæpè particula *&* eſt exegetica, vt aiunt. Et fortaſſis habet emphaſim hic modus loquendi: auget enim difficultatem rei, quod additur de ſeptem ſignaculis. Vt ſi quis dicat, temerarium eſſe, audere quempiam ſine Principis facultate aperire ipſius literas; præſertim ſi pluribus regiis ſigillis obſignatæ ſint.

Aperire & ſoluere ſignacula pro eodem ſumi.

His præiactis, explicandum eſt, quid ſit aperire librum illum; & in quo ſenſu dicatur fuiſſe clauſus & ſignatus? Multi videntur ſtatuere, cùm Ioanni facta eſt hæc reuelatio, neminem illius libri myſteria cognouiſſe, *neque in cælo, neque in terra*; hoc eſt, neminem etiam ex Angelis ſiue beatis. Atque in hoc nituntur, vt credant huiuſmodi librum non eſſe librum prophetiarum veteris teſtamenti, nec doctrinæ Euangelicæ arcanorum; ſed ipſummet Apocalypſeos librum. Quin etiam Ribera noſter in eam partem propendet, vt viſio iſthæc fuerit vaticinium præſignificans librum hunc Apocalypſeos complicatum, clauſum, & obſignatum fore; ita vt nemo intelligeret: donec Chriſtus in extremis mundi ſeneſcentis temporibus librum aperiret, eiúſque ſigilla reſignaret. Prætereà quòd Chriſtus librum hunc aperiat, multi referunt ad prophetiarum complementum; exiſtimantes illius prophetias, ipſo rerum prædictarum euentu, claras & manifeſtas fore: itaque idem eſſe impleri prophetias, ac librum aperiri. Verùm huiuſmodi opiniones neutiquam conſonant cum iis, quæ ſuprà aſſeruimus; nempè librum ſignatum, quem Ioannes vidit, non eſſe alium, quàm veteris teſtamenti prophetias de felicitate Iudæorum Chriſtum recipientium, & de eorum infelicitate, qui ipsũ reſpuerẽt. Atq; hæc eſt, vt vidimus, Patrum & veterũ expoſitorũ ſententia; quæ ſine dubio omnia, quæ textus ait in ſeptem ſigillorũ apertione

Quid ſit librum aperire, diſſenſio inter expoſitores eſt.

Vera librum aperiendi ratio & explicatio.

accidiſſe, apprime quadrat. Infrà autem oſtendam, nullam prætereà declarationem conſentire poſſe cum illis verbis, *Ecce vicit leo de tribu Iuda, aperire librum & ſoluere ſignacula eius.*

Cur liber tunc Ioanni clauſus adhuc & obſignatus repræſentaretur.

Illud ergo reliquum ſit; vt explicemus, cur repræſentetur librum adhuc eſſe clauſum atque ſignatum; & Ioannem lachrymas effundere, quòd reperiretur nemo, qui librum reſeraret; cùm exploratum ſit, ſeptem ſigillorum myſteria in eo ſenſu, quo nos accipimus, multos iam annos Apoſtolis, & Chriſtianæ Eccleſiæ fuiſſe reuelata. Hoc, vt explicem, aduerto primò; myſteria ipſa, quæ Deus Apoſtolis & fidelium multis palàm fecit, infidelibus adhuc occulta & abdita remanſiſſe, & aliquà etiam ex parte nonnullis fidelibus. Quamobrem ipſemet liber, poſtquam aliis explicatus fuit, complicatus tamen aliis atque ſignatus reſtitit. Ideóque æquiſſimè & ſignificantiſſimè indicatur, librum clauſum adhuc & ſignatum ſeptem ſigillis manere: ſolúmque Chriſtum poſſe ipſum aperire. Exemplum eſto id, quod Paulus ait 2. Corinth. 3. 14. *Vſque in hodiernum diem id ipſum velamen in lectione veteris teſtamenti manet non reuelatum. Quoniam in Chriſto euacuatur: ſed vſque in hodiernum diem, cùm legitur Moyſes, velamen poſitum eſt ſuper cor eorum. Cùm autem conuerſus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.*

Aperire librum quo ſenſu ſit hic grammaticè accipiendum.

Secundò, ex contextu ipſo videtur conſtare; aperire librum, idem eſſe, ac reliquis aperire illum, qui ſatis nouerant, quid ipſe liber contineret. Agnus enim, qui librum aperuiſſe perhibetur, nemo dubitat, quin ante omnes libri myſteria intellexerit: librum ergo aperire, idem erit, ac exponere reliquis libris ipſius myſteria. Et latinè quidem hæc phraſis *librū aperire* facilè in eo ſenſu ſumitur, vt aliis eundem librum explicet. Quapropter nulla ratione admittendum eſt, Ioanni, animalibus & ſenioribus libri huius myſteria fuiſſe incognita: illa enim Chriſti Spiritu adiuti ſatis nouerant; iuxta illud Pauli 1. Cor. 2. 10. *Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum ſuum.* ſed nondum aliqui poterant hunc librum reliquis aperire, & explicare; niſi hanc ad rem Chriſtus eis ſuum Spiritum ſuggereret: id namque eſt aperire librum, & ſoluere ſignacula eius.

Cur Ioannes fleuerit, neminem fuiſſe inuentum, qui librum reſeraret.

Porrò Ioannes non ideo illacrymabatur, quòd libri myſteria intelligere optaret; cùm ſibi iam explicata fuiſſent: ſed quòd videret librum clauſum hactenus infidelibus, ob eorum obſtinationem, manere. Quin etiam ni Ioannes myſteria libri calluiſſet, non ita vehementer fleret eorum, qui illa non nôrant, extremam miſeriam: neque enim tanti librum non cognitum æſtimaret, nec Iudæorum ignorantiam vicem tantopere doleret. At verò quia myſteria eiuſmodi animo penitùs imbiberat; ideò & illa tanti ducebat, & Iudæorum ſitim atque auiditatem deplorabat.

Tertiò, valde à vera intelligentia aberrant ij, qui putant prophetiarum complemento librum hunc aperiri. Etenim licèt verum ſit, cùm prophetias eſſe impletas conſtat, librum reapſe apertum manere illis, qui ipſas impletas iam eſſe vident. Hic tamen de hac aperiendi ratione minimè agitur, ſed quòd euoluatur, cùm inuolutum eſt. Nunquam autem magis eſt clauſus, magíſque ſignatus, quàm cùm verè implentur prophetiæ; hoc eſt, cùm liber eſt in dextera ſedentis in throno (vt ſuprà explicauimus.) & ipſum aperire, nihil eſt aliud quàm Dei myſteria reuelare; quod fit per Spiritum Chriſti; vt docet Paulus, 1. Cor. 2. 10. Fiet hoc exemplis illuſtrius. In Chriſti Domini noſtri paſſione magna prophetiarum pars

A impleta eſt: ita tamen tectè ac diſſimulanter, vt vel ipſi Dæmones etſi nimis anxij atque ſoliciti, tamen ipſa id non intellexerint, *ſi enim cognouiſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent.* Nam cùm ipſi Iudæos ardentibus furiis in Chriſtum concitauerint, vt eum in crucem ſuffigerent, non dubium eſt, quin ipſos lateret omnino maximum bonum, quod ex Chriſti cruce in vniuerſos homines fuerat deriuandum. Simili etiam ratione in martyrum tormentis, in Eccleſiæ perſecutionibus, maxima Eccleſiæ ipſius gloria & exaltatio erat abſcondita. Cùm autem hoc opere præſtabatur,

Chriſtianæ Eccleſiæ gloria in ipſum perſecutionibus & martyrum tormentis deſ. teſa eoſtem vel dæmones ipſos latuiſſe.

B dæmones, qui ſæuienti perſecutioni faces ſubdebant, altiſſimum Dei conſilium non aſſequebantur. Si ergo dæmones ipſos præteruolabat, quantò magis mundanos homines in rerum terreſtrium voluptate & cogitatione defixos? Conſtat ergo, prophetias, ipſo etiam tempore, quo implebantur, maximè eſſe ſignatas; & eas tum reſerari nihil eſſe aliud quàm Chriſtum ſui Spiritus copiam hominibus facere, vt eas poſſint agnoſcere; idque in gloriam Chriſti ſingularem redundare.

Qui à ſeptem hoc libro veteris teſtamenti prophetias excludunt, minimè ſcopum attingunt.

Quartò optatum finem non aſſequuntur interpretes, qui affirmant, ſignatum librum non eſſe veteris teſtamenti prophetias, ſed nouas Apoca-

C lypſeos; quæ nulli erant notæ, quo tempore Ioanni hæc viſio oſtenſa eſt. Quod quidem ſi ad ſeptem ſigillorum myſteria referendum eſt, primum ſigillum ij omnes de Chriſti imperio exponunt. atqui nemini dubium eſt, huiuſmodi myſterium Apoſtolis innotuiſſe, priuſquam Ioanni reuelaretur Apocalypſis. Idémque conſtat manifeſtè de nonnullis aliis ſigillorum myſteriis iuxta ipſorum expoſitionem. Et quamuis inter illa res aliquas annumerent, quarum notitiâ Apoſtolos tunc fuiſſe imbutos non conſtet, quod tamen ipſis nondum erat reuelatum, Eccleſiam ſcire non magni intererat, nec veriſimile

D id eſt in ſeptem ſigillorum libro contineri; neque erat cur Ioannes fleret eâ cupiditate permotus, vt iſthæc Eccleſiæ palàm fierent.

TEXTVS.

Verſ. 3. *Et nemo poterat neque in cælo, neque in terra, neque ſubtus terram aperire librum, neque reſpicere illum.*

E

COMMENTARIVS.

Quid hic ſit, nemo poterat aperire.

IN primis, verſu præcedente exploratum manet, quod nunc additur, *nemo poterat aperire*, non ſignificare, nullum ex iis qui in cælo ſunt, intelligere myſteria, quæ in libro illo claudebantur, ſed nullum poſſe myſteria illa mundo explicare. Non enim cognoſci valere abſque Chriſti Spiritu, quem Chriſtus ipſe ſolus largiri poteſt.

Cælum, terra, & ſubtus terram quo ſenſu hic accipienda.

F Deinde, in ea diſtributione *neque in cælo, neque in terra, neque ſubtus terram*, aliquis in difficultatem fortè incurret, exiſtimans illam ſuperuacaneam eſſe. Quod enim Angeli atque beati, qui Dei conſpectu fruuntur, aſſequi non poſſunt, multò minùs ſuperſtites adhuc in terra aſſequentur. Ad hoc tamen dico, verbum illud *in cælo*, non deſignare ſolùm cælites ipſos, ſed etiam omnes primitiuæ Eccleſiæ Chriſtianos. Etenim iuxta vſitatam in Apocalypſi locutionem, ij, quorum conuerſatio in cælis eſt (cuiuſmodi erant primi illi Chriſtiani) in cælo eſſe dicuntur,

dicuntur, & idcirco videt Ioannes in cælo thronū, animalia, & seniores. At Iudæi, qui non recipiebant Christum, dicuntur esse in terra (sicut etiam Gentiles in mari esse dicuntur, de quo aliàs:) Dæmones autem dicuntur esse sub terra. Quos loquendi modos inficiabitur nemo ænigmaticæ Apocalypseos locutioni esse consentaneos. Vbi autem semel statuatur, hunc esse sensum distributionis illius, *nemo poterat neque in cælo, neque in terra, neque subtus terram*: facilè mox cernitur illam non esse superuacaneam, sed valde congruentem. Idem namque valet, ac si diceretur, vt mundo palàm fieret in eo, quod primitiuæ Ecclesiæ tempore accidebat, veteres impleri prophetias: nec satis esse, quod Christiani ex Christi reuelatione nouerant, nec Scripturarum notionem, quam Scribæ & Pharisæi se habere gloriabantur; nec Dæmonum scientiam & subtilitatem. Nam libri illius arcana propria sunt diuinæ sapientiæ; *Et quæ sunt Dei nemo cognouit, nisi Spiritus Dei.* Quare nemo poterat eorum mysteriorum cognitione informari, nisi Christus ipse suum illi Spiritum impartiret. His explicata satis manet prima illa versiculi pars, *nemo poterat, neque in cælo, neque in terra, neque subtus terram aperire librum.*

Librum respicere, quo sensu dicatur.

Sed quid est, quod sequitur, *neque respicere illum*? Certum enim est omnes in eo consessu existentes librum respicere. Nam vt de libro, quem omnes in principis dextera videbant, prædicatur, *quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius?* Ad huc dico primò, idem in præsenti esse *librum respicere*, & *videre illum*: quia idem est verbum græcè in versu sequenti, cùm dicitur, *neque videre eum*. Secundò, dico, bifariam dici posse aliquem vidisse librum: primò cùm libri molem aspexit; licet ipsum non aperuerit, nec legerit: Secundò quando librum euoluit, atque perlegit: quo in sensu plerumque dicere solemus, non vidi Augustinum, id est, eius libros non aperui, neque legi. In hoc ergo secundo sensu sermonem esse in præsenti patet ex contextu: sed aperire, ac legere librum refertur hîc ad libri ipsius mysteria. Vnde qui ea non percipit, magnâ cum energiâ, dicitur non vidisse librum.

Videre librũ bifariam accipi posse.

Soluitur eadem de respiciendo libro explicatio obiectionis solutione.

Hinc tamen inferet fortasse aliquis, meam expositionem non sibi constare. Hactenus enim dixeram non esse ita intelligendum, vt nemo libri mysteria nouerit; sed, vt nemo possit illa hominibus explicare. Nunc verò, cùm textus addat, *neque respicere illum*, cogor hæc verba de libri mysteriorum intellectione explicare. Non igitur asseritur solùm in contextu, neminem posse librum reliquis aperire; sed etiam, neminem comprehendisse libri mysteria, quando Ioanni facta est reuelatio. Respondeo magnam esse horum verborum vim & elegantiam: quæ vt meliùs percipiatur, obseruandum est huiusmodi in eis ordinem inesse, *nemo poterat aperire, nec videre librum*, quantumuis *videre* sit intelligere; & *aperire* sit aliis exponere, & declarare. Et certè primo aspectu videtur verborum ordo inuersus: quia primum est intelligere librum; & intellectionem sequitur explicatio aliis & declaratio. Ceterum Angeli clamor & præconium non agebat de intellectione libri; sed de apertione siue explicatione, illa enim fuit Angeli vox, *Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius?* Itaque directè sermo erat de apertione. Vnde quod additur, *neque respicere illum*; intelligendum est de ea visione, quæ libri apertionem subsequi videtur: cùmque nemo fuerit dignus aperire librum, nisi solus Agnus, id saltem fore videbatur, vt postquàm Agnus librum aperuisset, eiúsque sigilla resignasset; possent alij qui-

In verbis huiusce præposterum videri, idque non sine mysterio.

A cunque ad librum accedere, illum legere, & eius arcana perscrutari. Quod vt nemo suspicetur, proptereà additur, *nec videre eum*. Quod est dicere, non solùm neminem esse dignum soluere librum; sed etiam postquam librum ipsum Christus aliis aperuit, posse neminem ipsum legere; nisi à Christo ad eius resignationem, lectionem, & intellectionem singulari beneficio introducatur. Reconditus autem sensus est, tanta esse, tàmque abstrusa & arcana huius libri mysteria; vt ad eum sapienter legendum & intelligendum, non mihi sufficiat Christum aliis aperire ac resignare; vt mihi quisquam absque singulari Christi ipsius auxilio possit illum exponere.

B Semper enim liber obsignatus mihi manet, donec Christus suum mihi spiritum suppeditet, & sigilla resignet.

TEXTVS.

Vers. 4. *Et ego flebam multùm, quoniam nemo dignus inuentus est aperire librum, nec videre eum.*

C GRæca quidem habent, *Nemo dignus inuentus est aperire, nec legere, nec videre.* Illa tamen verba *nec legere*, procul dubio non sunt ex textu. Nam *legere* includitur in *videre*, vt ex suprà dictis constat. De Ioannis autem fletu & eius causa satis iam diximus.

TEXTVS.

Vers. 5. *Et vnus de senioribus dixit mihi, Ne fleueris: Ecce vicit leo de tribu Iuda, radix Dauid, aperire librum, & soluere septem signacula eius.*

D

COMMENTARIVS.

OCCVRRIT hîc difficultas, cur scilicet Ioannem plorantem vnus de senioribus consoletur? Nam iuxta nostram declarationem, Ioanni congruit symbolum quatuor animalium, quæ coniunctiora sunt Deo, quàm ipsi seniores. Inter Apostolos verò nullus plus gratiâ pollebat apud Christum, quàm Ioannes, nullúsque cælestium arcanorum plus participauit. Quid ergo sibi vult, vt

E ploret Ioannes, & de senioribus vnus ipsum his verbis soletur; *Ne fleueris, Ecce vicit leo de tribu Iuda, aperire librum, & soluere septem signacula eius?* Nũquid seniorum aliquis erat harum rerum peritior Ioanne? Si igitur seniores erant inferiores illo; quinam inferior superiorem solatur, & docet? Existimabit nonnemo ab hac se difficultate expediri, si asserat viginti quatuor seniores, quos Ioannes aspexit, in æterna beatitudine Dei conspectu tunc frui; atque adeò quemlibet beatorum plus assequi cognitione, quàm quemlibet alium eorum, qui in terris adhuc vitam degunt. Sed suprà iam vidimus, in hac visione seniores non Ioanni fuisse ostensos in cælorum beatitudine, sed in cælestis conuersationis

F celsitate. Præterquam quòd minimè ignorabat Ioannes, quod sibi senior edixit: optimè enim ille nouerat Christum esse leonem de tribu Iuda, & radicem Dauid; ipsúmque vicisse, vt Scripturarum librum aperiret, suúmque spiritum hominibus communicaret.

Difficultas, cur plorantem Ioannẽ vnus è senioribus consoletur.

A Respondebit alter; Ioannem, licèt erat Apostolus, in hac tamen visione non Apostolicæ dignitatis altitudinem, sed ignorationis humanæ fragilitatem referre; ideóque lachrymari, & ipsius luctum ab vno seniorum leuari ac minui. Sed contrà est, quia Ioannis fletus fuit viri Apostolici proprius. Nullum enim ita propriè attingebat hominum cæcitatis, & Iudæorum præsertim, deploratio, vt Apostolos; ad quos spectabat assiduis precibus Deum obsecrare, vt cælestis sapientię arcana recondita hominibus retegeret.

Difficultatis solutio.

B His ergo omissis, nota dignum valde esse Apostolicorum hominum statu, ex sacræ Scripturæ verbis sibi consolationem petere. Quamobrem, si in hisce verbis (*vnus de senioribus dixit mihi*, &c.) significaretur in ardéti illo desiderio (quod Ioánis lacrymæ adumbrant) Apostolum mœrorem suum lenire aliquibus Scripturæ verbis per aliquem seniorum scriptis; facile difficultas omnis in maximam videretur elegantiam conuerti. Marcus igitur & Lucas Euangelistæ (qui non ex Apostolorum numero, sed ex discipulorum fuerunt) appositè figurantur in seniorum numero, vt cap. 4. explicauimus. Valde ergo suspicor, in his verbis alludi ad C id, quod diuus Lucas in Apostolorum Actis conscripsit: Christum scilicet suum impertiri spiritum eorum multis, qui Apostolorum prædicationem audiebant, vt cap. 8. 17. *Tunc imponebant manus super illos, & accipiebant Spiritum sanctum.* & cap. 10. 44. *Adhuc loquente Petro, cecidit Spiritus sanctus super omnes, qui audiebant verbum.* Quæ omnia scribuntur, vt effectus Christi passionis & resurrectionis. Si ergo libri apertio & sigillorum resignatio in eo consistebant, vt Christus suum Spiritum hominibus elargiretur; verè dici potest vnus è senioribus asseruisse, leonem de tribu Iuda, & radicem Dauidis victoriam reportasse; vt librum solueret, & eius D signacula detraheret. Quod autem Lucas ad vniuersam Ecclesiam scripsit, eleganter Ioanni fuisse dictum ad ipsius solatium figuratur. Nam ad eius mœrorem abstergendum nihil congruentius, quàm vt ipse verborum meminisset, quæ Lucas diuini Spiritus instinctu literis mandauerat, & cogitaret, Christum, quæ inceperat, ad finem vsque prouecturum. Itaque si ipse Apostolicum munus accuratè sustineret, & hominibus Euangelium enunciaret, manusque imponeret; posse confidere, Christi Spiritum illis esse tribuendum, & aperiendum librum, quem Apostolus per se ipse non poterat reserare.

In vno è senioribus Ioãnem solante adumbrari fortè Lucam Euangelistam.

E Addo huc, mihi valde esse verisimile, in his verbis, *vnus de senioribus*, &c. respici ad id, quod Lucas scripsit de conuersione Pauli; in qua exponitur argumentum quoddam admirabile Christi triumphi post eius passionem & resurrectionem: quod erat librum aperire, & suum Spiritum illis d re, qui obstinati videbántur esse, & cor cæcitatis velo obductum habere. Ad quam Pauli conuersionem regrediemur vers. 8. vbi de citharis.

Quid sit, vincere leonem aperire librum.

F *Ecce vicit leo aperire librum.*] Id est, ad aperiendum. Vbi aduertatur primò Christi victoriam in eius passione & resurrectione constitisse. Quare, cùm dicitur Christus ad librum aperiendum victoriam sibi peperisse; idem est, ac dicere, Christum mortuum fuisse, vt hominibus diuinæ sapientiæ arcana patefaceret. Nam Euangelij lucem Spiritus sancti interuentu hominibus impertiri, nihil est aliud, quàm fidem eis viuam, & admirabilem cælestis sapientiæ arcanorum cognitionem tribuere. Quo veluti ad initium atque originem, omnis Ecclesiæ fælicitas referenda est. Ideóque Christus vitam pro nobis profudit, vt maximum hoc bonum ab æterno Parente suæ Ecclesiæ consequeretur; & hic est præcipuus suæ passionis fructus. Ex quo intelligitur, *aperire librum & soluere septem signacula eius*, non in eo potissimùm impleri, quòd propheticæ aliquæ minoris momenti enuncientur; sed in iis, quas Spiritus sanctus enunciat, dum homines efficit spirituales. Textus enim ait, hunc esse fructum Christi victoriæ, *Vicit leo de tribu Iuda, aperire librum, &c.*

Secundò aduertatur, magnam inesse elegantiam in eo, quòd appelletur leo, & sub Agni figura appareat. Ac si clariùs diceretur, ipsum in passione agnum tenerum & imbellem apparuisse, atque ideò mactatum immolatúmque fuisse; sub ea tamen imbecillitate summam abdidisse virtutem, & incredibilem fortitudinem; quia facinus maximum & præstantissimum omnium, quæ cogitare poterat, perfecit: cúmque fuisse victus & occisus videbatur, in eodem ipso sacrificio victorem gloriosissimum extitisse, vt leonem fortissimum, in eoque fuisse impletum, quod scriptum est Genes. 49. 9. *Catulus leonis Iuda: ad prædam, fili mi, ascendisti.* Quod idem est, ac dicere, Christum esse verum Messiam, ac proinde validissimum leonem de tribu Iuda: qui passione sua ac morte spoliis opimis & prædæ locupletissimæ vncum impegit; dum homines à misera Dæmonis seruitute asseruit, illisque cælestium donorum copiam & affluentiam acquisiuit. Quæ omnia bona in diuina sapientia includuntur; iuxta illud Sapientiæ 7. 11. *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa.*

Elegans antithesis, in eo, quòd vocetur leo, mox Agnus appareat.

Radix Dauid.] Multi hactenus auctores, iique graues existimabant in hac phrasi innui Christum esse radicem, quæ Dauidem produxit: noster tamen Ribera doctissimè explicauit, secundùm Scripturæ phrasim dici Christum Dauidis radicem; eo quòd sit Dauidis filius: nempè filius ille Abrahamo & Dauidi promissus, qui erat expectatio Gentium. Quòd autem Christus dicatur radix, existimo eximiæ cuidam radici assimilari, quæ humi defixa in eius visceribus delitescat; posteà tamen maturo tempore germinet, & pro insita virtute ac cælesti vi fructum producat copiosum. Quo significatur Dauidis regnum cùm finitum iam, conuulsum & exterminatum videbatur; eius tamen radicem abditam latuisse, vbi homines neutiquam possent suspicari: & quamuis despectam ab iis & conculcatam, fructum demum iuxta cælestem suam virtutem vberrimum & copiosissimum tulisse: cùm summæ felicitatis, quæ ex diuina sapientia in homines dimanauit, arborem editissimam procreauit. In hoc eodem sensu iteratur cap. 22. 16. *Ego sum radix & genus Dauid.* Vtrobique autem inest allusio ad Iessææ radicis virgam, de qua Isaiæ 11. 1. Et ad illud Isaiæ 53. 2. *Sicut virgultum, & sicut radix de terra sitiente.* Et quoniam verba senioris citantur in præcedéti versu; fortasse etiam respicitur ad cap. 13. Actuum Apostolorum, n. 22. vbi fit mentio vtriusque Isaiæ loci.

Quo sensu Christus appelletur radix Dauid.

TEXTVS

TEXTVS.

Verſ. 6. ***Et vidi, & ecce in medio throni & quatuor animalium, & in medio ſeniorum Agnum ſtantem tanquam occiſum, habentem cornua ſeptem & oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſsi in omnem terram.***

COMMENTARIVS.

Quomodo Agnus in medio throni, ſeniorum & animaliũ ſteterit.

QVoD ad viſionem ſeu textum pertinet; *in medio* phraſis eſt, ſignificans inter vnum & alterum, quod etiam Hiſpanicè eſt vſitatum. Senſus ergo eſt, Agnum eſſe inter principis thronum, & inter locum animalium, & viginti quatuor ſeniorum: id eſt, propiorem throno, quàm ceteros omnes, qui prædicti erant ante Dei thronum adſtare. Itaque *in medio throni* non eſt in ipſomet principis throno; ſed inter ipſum & animalia. Quod ex eo fit planum, quia n. 7. dicitur, *Et venit, & accepit de dextera ſedentis in throno librum.* Priùs ergo non erat Agnus in ipſa ſella; ſiquidem poſteà ad illam acceſſit.

Stare hic Agnus quo ſenſu dicatur.

Agnum ſtantem tanquam occiſum.] In dubium vocari non debet, Ioanni fuiſſe viſam Agni figuram. At *ſtantem*, non hîc ſignificat illum pedibus nitentem conſiſtere. Quanuis enim ſtare latinâ phraſi non dicatur de eo, qui iacet; & multi in oppoſitione illa philoſophentur, quòd vna ex parte dicat textus *Agnum ſtantem*, ex altera verò *tanquam occiſum*: nihilominus extrema ipſa quæ adiiciuntur verba, id eſt, *tanquam occiſum*, clarè oſtendunt, opinor, *ſtantem* hîc idem eſſe, ac iacentem. Et Hiſpanicâ quidem phraſi nullius difficultatis erat hoc ita intellegi, ſi diceretur *Eſtaua como muerto.* Nam D vox illa *eſtaua* eſt generalis ſignificationis; & per mortui comparationem ad habitum iacentis ſine motu determinatur. Sed nequis nobis opponat propriam latini verbi ſignificationem; aduerto græcè (vnde hic fuit tranſlatum) ἑστηκὸς, eſſe participium præteriti perfecti; notántque dictionaria græca in verbo ἵστημι præteritum perfectum ſignificare idem, quod ſtare vel iacere, idque per omnes modos. Phraſis etiam græca eſt ἑστηκὼς, pro quietus; in Agni autem mortui figura denotatur ipſum non moueri.

Qua ratione ſeptem oculi Agni, totidémque cornua ſint conſideranda.

Habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem.] Licèt in E ſacris Literis lucis radij dici ſoleant cornua: quando verò de Agni cornibus agitur, dubium non eſt, quin de eiuſmodi cornibus ſermo ſit, qualia in communibus agnis videmus. Illud hîc nouum & peculiare; cornua iſthæc non eſſe duo, ſed ſeptem. Et fortè conſideranda ſunt in modum coronæ, quæ caput vndique ambiat, eodémque modo ſeptem oculi totidem cornibus ſuppoſiti æquali interuallo ſint diſtributi. Ita enim fortaſſis non ſolùm non erit deformis figura, ſed pulchra potiùs & ſpecioſa.

Cur Agnus in medio throni & ſeniorum conſtituatur.

Sed gradum iam faciamus ad ſignificationis my- F ſterium. Primò Chriſtus ſub Agni figura inducitur iuxta id Iſaiæ 16. 1. *Emitte Agnum Domine dominatorem terræ.* De quo loco dicemus capite 14. Medius autem inter Deum atque homines conſtituitur: non ſolùm vt Chriſti Redemptoris noſtri excellentia denotetur; ſed etiam ad ſui muneris ſignificationem: eſt enim *mediator Dei & hominum*, vt optimè Paulus 1. ad Timot. 2. 5. & alibi ſæpè.

Quid per ſeptem Agni cornua, totidémque oculos figuretur.

A Deinde ſeptem cornua, ſeptémque oculos textus explicat eſſe ſeptem ſpiritus Dei. In capite verò primo, notat. 5. interpretati iam ſumus ſeptem Dei ſpiritus eſſe virtutes illas ſeptem, quibus prouidentiæ perfectio comprehenditur. Quod autem dicitur, hoſce ſeptem ſpiritus ineſſe Agno; idem eſt, ac dicere Chriſtum Dominum, etiam quatenus hominem, totius eſſe mundi machinæ monarcham, & vniuerſalem rectorem: nam *Pater omne iudicium dedit Filio, quia filius hominis eſt.* Ioan. 5. 27. Chriſtus igitur cùm perfectiſſimè eſt princeps (cuius gubernatio exactiſſimam diuinæ imitationem continet) tum etiam ſeptem illos habet ſpi- B ritus ſeu virtutes, ad quas perfectio tota adminiſtrationis rectæ redigitur: atque id eſt *agnus dominator* in Iſaiæ loco nuper adducto.

Cur ſeptem prouidentiæ virtutes per Agni cornua & oculos figurentur.

Congruentiſſimum præterea fuit, has ſeptem virtutes in Agni corona ex cornibus ſeptem compactâ figurari. Corona enim principatum denotat: & cornu in Scripturæ phraſi ſymbolum eſt regni. De quo vide Maldonatum in id Lucæ 1. n. 69. *Erexit cornu ſalutis nobis.* Itaque Agnus cum ſeptem cornibus, indicat ipſum regnare cum ſeptem virtutibus; per quas ſeptempliciter dominari videtur. Idémque ſignificant ſeptem oculi: C quia ſimiliter oculi ſunt prouidentiæ ſymbolum. Duplex autem ſignificationis eiuſdem ſymbolum coniungitur: in quo videtur ſemel atque iterum aſſeuerari vniuerſalis Chriſti dominatio, maximáque illius perfectio, iuxta illud Geneſ. 41. 32. *Quod autem vidiſti ſecundò, firmitatis indicium eſt.* Præterquàm quòd in his omnibus gubernatoris virtutibus præcipua perfectio in eo in primis elucet, vt cognitionis perfectio in oculos figurata ſocietur ſemper cum maxima ad exequendum vi & efficacitate, quæ in ſacris Literis per cornu ſymbolum denotatur. Ac fortè eandem redolet elegantiam coniunctio illa virgæ atque oculi apud Ieremiam D c. 1. 11. vbi ait, *Virgam vigilantem ego video.* Porrò, quòd dicatur de ſeptem Dei ſpiritibus, *mittuntur in omnem terram*, noſtræ non repugnat expoſitioni. Quemadmodum enim dicitur ſuum ſpiritũ Deus immittere cùm ipſius ſpiritus admiranda in terris operatur; ita ſimiliter iuxta Scripturæ loquutionẽ dicitur Deus emittere ſuas ſeptem virtutes, propter eximios & admirabiles harum virtutum effectus; quę in toto orbe terrarum eniteſcunt, cùm in Chriſtianæ Eccleſiæ ſanctitate, tum in Euangelij propagatione. Vide illud Pſal. 56. 4. *Miſit Deus miſericordiam & veritatem ſuam.*

Per ſeptenarios ſpirituum, Lampadum, cornuum, oculorum & ſigillorum idem omnino ſignificari.

Infertur ex dictis, veriſſimum eſſe quod notauit E Rupertus in ea verba capitis primi, *& à ſeptem ſpiritibus*; nimirum ſpiritus ſeptem, ſeptem lampades, ſeptem cornua, atque oculos Agni, ſeptémque ſigillorum myſterium; hæc, inquam, omnia vnum idémque ſignificare.

Adhæc, cùm aſſerendum mox eſſet, Agnum eſſe, qui ſeptem libri ſigilla aperiat; idoneum valde fuit, vt præmitteretur, Chriſtum Dominum ſeptem Dei ſpiritibus eſſe inſignitum. Nam ſi vt horum ſpirituum cognitione alios imbuat, eos in primis cognoſcere opus eſt: qui in ſe illos perfe- F ctiſſimè contineat & eorum nutu ſuam Eccleſiam gubernet, hic certè erit, qui eos ſuis ſeruis exponere valebit, & ſuæ prouidentiæ rationem abſtruſam docere.

Præter illa, quæ hactenus dixi de Agno occiſo, poſt attentam huius figuræ conſiderationem, adiiciendum cenſui, quid mihi omnino perſuadeam. Illud verò eſt, in hac Agni ſpecie, quæ Ioãni oſtenſa eſt, continuari illam ad templum Salomonis

allusionem,

In hoc Agno tanquam occiſo alluſionem fieri ad antiqua legis ſacrificia.

alluſionem, quæ totum caput 4. occupat. Nam vt A ſuprà dicebamus, toto eo capite proponitur comparatio quædam eius templi, quod à Christo in primitiua Eccleſia ædificatum eſt, cum eo, quod Salomon ædificauit. Et eò ſpectat mentio diuini throni, viginti quatuor ſacerdotum principum, ſeptem lucernarum, candelabri, maris vitrei, & Cherubinorum. Sentio igitur in capite 5. in ſpecie Agni vlteriùs procedere alluſionem illam. Cùm enim comparatio illa noui templi cum antiquo poſtularet, vt ad ea potiſſimùm deſcenderetur, quæ in templo Salomonis erant præcipua, & maximè notanda; congruentiſſimum fuit, vt ex ſacrificiis B aſſumeretur id, quod inter ea præcipuum, & quod argumento huius capitis maximè deſeruiebat. In Agno ergo Ioanni oſtenſo procul dubio reſpectum eſt ad antiquum iuge ſacrificium, agni videlicet, qui quotidie offerebatur tam matutino tempore quàm veſpertino, vt præceptum erat Exodi 19.21. & Numer. 28.3. Animaduerſà autem alluſione, mox facilè intelligitur eius ſignificatio, nimirum non deeſſe in Chriſti templo (id eſt, Eccleſiâ) mirandum ſacrificium, idque iuge, & omnia veteris legis ſacrificia obnubilans. In ſacrificio enim Miſſæ myſticus Agnus offertur. Atque huius C Agni, ſiue huius myſtici ſacrificij frequentiæ tanta eſt efficacia; vt huic iugi ſacrificio debeat Eccleſia Chriſtiana ſeptem ſigillorum apertionem, & adytorum ſapientiæ cæleſtis perfectam penetrationem.

In Agno occiſo adumbrari Miſſæ ſacrificium.

Cohæret autem hic ſenſus mirificè & cum contextu, & cum myſterio capitis quarti, & cum rei ipſius veritate. Ac verba quidem ad Agni deſcriptionem ſpectantia, Miſſæ ſacrificio repræſentando aptiſſima ſunt. Quoniam textui latino (*Agnum ſtantem tanquam occiſum*) reſpondet græcus, ἀρνίον ἑστηκὸς ὡς ἐσφαγισμένον, illa verò dictio ἐσφαγισμένον, participium eſt paſſiuum à verbo σφάττω, D vel σφαγίζω, quod eſt immolare. Hoc enim idem verbum poſuerunt 70. Geneſis 22. 10. vbi nos legimus, *vt immolaret filium ſuum*, vbi ſermo eſt de ſacrificio Abrahæ. Idem verbum poſuêre Leuit. 14.13. vbi Vulgatus, *immolabit Agnum*. Et ſimiliter infrà in eodem capite, numero 50. vbi legimus, *vno paſſere immolato*, & num. 51. *in ſanguine paſſeris immolati.* Atque hîc habent 70. illud idem participium ἐσφαγισμένον, & in hebræo eſt verbum שחט (*ſahhat*) quod eſt, *mactare ſanguine effuſo.* Hoc verò verbum à Septuaginta interpretibus frequentiſſimè redditur per verbum σφάττω, certè pluſquam E ſexagies, vt ex græcis Concordantiis conſtat. Apponunt etiam idem verbum græcum Septuag. vbi in hebræo legitur טבח (*tabahh*) quod eſt, *mactare*, necnon vbi in hebræo ponitur זבח (*zabahh*) quod eſt *ſacrificare.*

Agnũ quaſi occiſum idẽ eſſe, ac quaſi immolatum.

Ex his verò palam fit id, quod legimus in Apocalypſi (nempe à Ioanne in medio throni viſum fuiſſe Agnum *quaſi occiſum*) pro eodem eſſe, ac quaſi immolatum, quaſi mactatum, quaſi ſacrificatum, ſanguine videlicet effuſo. Porrò altaris myſterio nihil aptius. Ibi enim paſſionis Chriſti offertur victima: dicitúrque & rectè & rite ſanguis ipſius in F eo ſacrificio in ſcelerum remiſſionem effundi. Enimverò diuini huius ſacrificij effectus, mira potentiæ Agni reuelatio eſt. Nam oblatus ipſe & ſanguinis largitor liberalis, exurgit per mirabilem efficaciam, & aſcendit ad thronum Dei, & aperit librum per glorioſam virtutem ſuam, quam Eccleſiæ ſuæ per hoc ſacrificium communicat. Atque ita Eccleſia ipſa ſemel & iterum in hoc ipſo ſacrificio quotidie repetit, celebrari ac innouari in eo, non ſolùm paſſionis Chriſti memoriam, ſed etiam reſurrectionis & aſcenſionis illius. Quæ quidem verba ſunt maximè expendenda, vtpote ineffabilis arcana myſterij, quod hoc in loco ſignificatur: dum dicitur Agnum apparuiſſe tanquam occiſum, & deinde ſurrexiſſe, & ad Patris æterni ſolium aſcendiſſe, acceptóque de ipſius dextera libro, aperuiſſe eum; quod perinde eſt, ac ſi diceretur, id quod Chriſtus mortem ſubiens, reſurgens & glorioſè aſcendens effecit (ſcilicet reconciliare nos Deo, ſuámque virtutem & potentiam edere reſurgendo, editiſſimúmque cæli locum, & Dei thronum aſcendendo, indéque ſuum ſpiritum emittendo) id ipſum quotidie refici in hoc ſacrificio Miſſæ; ac proinde ab hoc ſacrificio in Eccleſiam orthodoxam dimanare communicationem Spiritus ſancti, quæ myſteria libri ſeptem ſigillis clauſi reſerat, & explicat.

Vide Matth. 26. 28. *Qui pro vobis effundetur*, vbi Maldonatus noſter cum aliis cenſet non eſſe ſermonem de cruenta effuſione, ſed oblatione ſacramentali. Et quamuis Franciſcus Suarez 3. p. tom. 3. de Euchariſtia diſputatione 58. ſect. 4. exiſtimet à communiori placito ea verba referri ad effuſionem cruentam; fatetur tamen, pro explicatione Maldonati apertè eſſe beatum Ambroſium. Et pro eâdem etiam ſunt Durandus, & Canus. Et meo quidem iudicio, argumentum, quo nititur Maldonatus, valde vrget.

TEXTVS.

Verſ. 7. *Et venit, & accepit de dextera ſedentis in throno librum.*

COMMENTARIVS.

Agnum, etſi occiſi ſpeciẽ præ ſe ferebat, librum tamen accipere & aperire valuiſſe quid denotet.

IN Agni figura occurrit in primis oculis ſpectantium quædam impotentia, atque (vt ita dicam) ineptitudo ad ſumendum librum & aperiendum, præſertim cùm mortui ſpeciem præ ſe ferret. Ceterùm ſurrexit extemplò, & librum ipſum cum ingenti totius mundi ſtupore reſerauit. Hoc eſt, neutiquam fieri poſſe videbatur, vt recondita diuinæ prouidentiæ & philoſophiæ cæleſtis arcana mundo enunciaret atque proponeret homo is, quem Iudæi vt Agnum imbellem immaniter trucidauerant; qui ſe ab eorum vi tueri, atque defendere non potuiſſe videbatur. Hic tamen Agnus ab inferis illico excitatus, ceu leo fortiſſimus, exſurrexit, & hominibus Dei myſteria, & abdita ſuæ ſapientiæ penetralia patefecit.

TEXTVS.

Verſ. 8. *Et cùm aperuiſſet librum, quatuor animalia, & viginti quatuor ſeniores ceciderunt coram Agno, habentes ſinguli citharas & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ ſunt orationes Sanctorum.*

COMMENTARIVS.

Difficultas in Ioannis verbis: cur

SI figuram ipſam Ioanni ob oculos poſitam reſpiciamus; offert ſe primò non leuis dubitatio: cur

scilicet antequam sigilla dicantur resignari, liber perhibetur apertus.

Beda responsio.

cur scilicet dicat textus, *cùm aperuisset librum*; si quidem nondum Agnus libri sigilla soluerat? de apertione enim sigillorum agitur infrà cap. 6. & 8. Huic dubitationi respondet Beda cap. 6. initio, non vacare mysterio, quòd priùs apertus sit, deinde resignata sigilla: Christus enim, vbi resurrexit, aperuit librum; atque vbi sanctum misit Spiritum, mysteria illius reserauit. Quòd si semel concedatur, librum euolutum priùs, deinde soluta sigilla; dicet aliquis forsan, libri apertionem esse tribuere eam lucem quæ ad credenda mysteria sit satis: sigillorum autem resignationem esse, maiorem adhuc & clariorem menti cognitionem ingerere. Præcedit enim fides intelligentiam, secundùm illud Isaiæ 7. 9. *Nisi credideritis, non intelligetis* (iuxta Septuaginta.) Hæc tamen omnia minimè faciunt ad rem: si enim liber sigillis erat consignatus, frustra consideratur priùs fuisse apertum, quàm sigilla.

Aliorum explicatio.

Alij suspicantur, hanc animalium & seniorum adorationem, & quæ sequuntur ad finem vsque capitis quinti, dicta esse per anticipationem; propriúmque eorum esse locum, postquam Agnus septimum soluit sigillum; quod narratur cap. 8. Verùm in hac solutione animus non acquiescit. Primò, quia simplicius multo est ac facilius, atque adeò verisimilius, Ioannem Apocalypseos visionem, quo ordine vidit, enarrare. Secundò, quia aperto septimo sigillo consequitur mox cæli silentium per dimidiam horam: esset autem magnum temporis interuallum inter actionem gratiarum & adorationem interiectum.

3. Explicatio.

Tertiò respondent alij; Agnum, vbi primùm sumpsit librum in manus, antequam sigilla resignaret, ac proinde antequam liber esset apertus, ab animalibus, senioribus & Angelis fuisse adoratum. Pro hac responsione facit primò, quòd vbi Vulgatus legit *cùm aperuisset*; Græci omnes codices legũt, *cùm accepisset librum*: & similiter legit Primasius; nec non ex Græco Erasmus & Arias. Deinde dici posset, Vulgatum pro illis verbis *cùm accepisset librum*, rectè transferre potuisse, *cùm aperuisset*. Cepit enim librum ad aperiendum; & qui fœdera coniugij iniit, coniugatus dicitur. Eo ferè modo, quo proximè accingendus habetur pro accincto. Accedit, quòd actio solet accipi pro facultate ad agendum; vt multis probat exemplis Christophorus de Castro in historia Beatæ Virginis cap. . fol. 159. item fieri dicitur, quod tentatur, siue intenditur, vt probat Ribera Amos 9. §. 5. His addi potest, Agnum, cùm librum accepit, aperire cœpisse: quod verò textus ait, *cùm aperuisset*, esse intelligendum, vbi vidit Apostolus primum resignari sigillum; antequam figura illa siue actio daretur, quæ primi sigilli apertionem consequuta fuit.

Difficultas in tertia expositione occurrens ex varia textus lectione.

Aliqui iudicabunt tertiam hanc responsionem pro certa & indubitata esse amplectendam. Fateor tamen mihi adhuc scrupulum residere. Inprimis, quia licèt Græci libri ferè legant, ὅτι ἔλαβε, id est, *cùm accepisset*, ipse tamen græcum aliquem librum vidi, qui hoc in loco non legit ὅτι ἔλαβε, sed ὅτι ἤνοιξε, id est, *cùm aperuisset*. & mihi quidem non admodum facilè apparet, nostrum Vulgatum, cùm legeret in Græco ὅτι ἔλαβε, voluisse transferre, *cùm aperuisset*. Quòd si coniecturis standum est, verisimilius mihi est, cùm græca lectio vetus esset, ὅτι ἤνοιξε, mutatum fuisse ἤνοιξε, in ἔλαβε, non contrà. Nam si initio scriptum esset *cùm accepisset*, nemo illud videtur commutaturus in *aperuisset*. Vt autem hoc verbum in illud conuerteretur, aliquis potuit fortè in eo niti, quòd hoc pacto con-

A textus difficultas tolleretur. In aliis autem Scripturæ locis compluribus experimento didici, cùm vulgatæ lectionis auctoritatem maximè suspiciam, & mihi persuadeam, cùm Græcus & Hebræus à Latino discrepant, æquius multo esse credere Hebræum & Græcum Latini lectione correctum iri, quàm è contrario; tunc (inquam) me docuit experientia de vulgata lectione dubitationem ex veri ac germani sensus ignorantia fuisse exortam. Cuius rei duplex exemplum, vtrumque insigne in Psalmi vigesimi octaui explicatione vide-
B bimus.

Auctoris interpretatio, simulq; Vulgata defensio.

Propter hæc existimo veram lectionem græcam non esse ὅτι ἔλαβε, *cùm accepisset*, sed ὅτι ἤνοιξε, id est, *cùm aperuisset*, vt expressit Vulgatus. Et quamuis verbo ἤνοιξε, posset tribui ea interpretatio, quæ latinæ lectioni tribuitur, crederetúrque veram lectionem græcam esse ὅτι ἔλαβε, *cùm accepisset*: maiorem tamen habet elegantiam, opinor, credere Agnum aperuisse priùs librum, & septem illius sigilla resignasse (alioqui enim librum non aperuisset) & tunc quatuor animalia, & viginti quatuor seniores illi reuerentiam ac venerationem detulisse; & Angelos septem tribuisse laudes, &c. &
C posteà librum rursus obsignatum & clausum apparuisse, Agnumque septem eius sigilla singulatim aperuisse, vt narratur capite sexto & octauo. Satis video hoc primo aspectu, difficile creditu videri; librum scilicet à Christo fuisse priùs apertum; & tamen postquam grates illi actæ sunt, repertum fuisse rursus signatum. Verùm tamen, si ita expediebat ad significationis mysterium, nulla inest figuræ ipsi difficultas: multa enim similia solent in ænigmatibus confingi.

Quod subsit mysterium in eo, quòd postquam Agnus librum aperuit, rursum clausus apparuerit.

Quòd si me aliquis roget, quod subesse possit in eo mysterium, vt postquam Christus librum reserauit, illique gratiæ sunt actæ; iterum liber clausus
D apparuerit? Respondeo, hunc librum (vt diximus in Commentario versus secundi) non solùm à Christo fuisse semel apertum, sed sæpè: quia posteaquàm aliis fuit apertus, reliquis clausus & obsignatus remansit. Ad cuius rei significationem nihil potuit magis appositum afferri, quàm vt Christus librum aperiret priùs; & sui familiares ob hanc rem gratias illi agerent, & tamen liber posteà clausus fuerit visus, quem rursus aperuerit Christus: tuncque singulorum sigillorum resignatio fuerit egregiis & mirabilibus figuris celebrata. Itaque maior adhuc celebritas & iucundior lætitia extiterit, quando Agnus secundò librum aperuit, propterea quòd, quò sæpiùs aperiatur liber, eò plus ipsius gloria, atque honor augeatur.

Tam animalia, quàm seniores habuisse citharas.

Habentes singuli citharas.] Vox *singuli*, æquè ad animalia & ad seniores refertur: de omnibus enim sermo est. Concedãt hoc mihi grammatici, etiamsi in græco participium illud *habentes*, sit etiam masculinum. Nec est cur nouum & insolitum videatur alicui, vt citharam pulsent, qui aquilæ aut etiam bouis facies habeant: omnia enim quatuor animalia humana specie constabant, vt suprà iam vidimus. Iam, si actio ipsa attendatur, magis nouum & insuetum apparet; vt Agnus
F librum aperiat, & quatuor animalia loquantur & cantent; quæ tamen omnia conuenienter efficta sunt.

Phiala quid propriè.

Phiala idem est, quod ingens patera. Erat autem vas, quo vinum potabatur, habétque nonnihil insolentiæ, vt ex magnis pateris efficiant prunaria, siue thuribula, quibus odorum suffimenta offerant. Sed quod ad figuram pertinet, ex antiquis numismatibus colligitur, thuribulorum formam

niam antiquorum non esse valde diuersam ab ijs, quas pateras appellamus. Quin & multa hodie prunaria in pateratum modum videmus, quæ vulgato Hispanorum vocabulo appellantur *copas*: quod nomen est eorum vasorum proprium, quibus vinum propinatur.

Cuiusmodi odoramenta isthæc sint.

Odoramenta. Constat ex græco, huiusmodi odores, de quibus hic sermo est, esse illos, qui nominantur thymiamata, id est suffimenta siue odores, qui adolentur & exhalátur. In sacris autem Literis thymiama Deo consecratum est id, quod quatuor illis speciebus aromaticis, stacte, onyche, galbano, & thure constat, de quo Exodi 30.34.

Præterea ne phialæ ad pulsandas citharas impedimento sint, existimo (quod attinet ad figuram) quo tempore animalia & seniores citharam pulsabant, satis fuisse vt phialas ante se repositas haberent.

Animalia & seniores cur gloriam & honorem Agno tribuant.

Oportet nunc explicare adorationis, cithararum & phialarum mysterium. Ad cuius declarationem præmittendum est ex dictis; hanc gloriam atque honorem, quem animalia & seniores in hoc capite quinto deferunt Agno, non ideo tribui, quòd ipse illis librum aperuerit; sed quòd aperuerit aliis, quibus ipsi vt aperiretur, vehementer optabant: hoc est propterea quòd suum spiritum Christus eis impertierit, qui perfidi priùs & obstinati erant; illósque ad se adduxerit, & diuinorum mysteriorum imbuerit cognitione; ac denique ob peccatorum conuersionem, & Ecclesiæ Christianæ incrementum. Hoc supposito, adoratio Agni referenda est ad Missæ sacrificium: illæ enim gratiæ Christo Redemptori nostro præ ceteris placent in primis, quæ illi in altaris sacrificio referuntur; quid ideo nominatur *Eucharistia*, quia est gratiarum actio; & in ea Christo gratiæ aguntur, quòd nos suo sanguine redemerit; & plurimis aliis beneficiis, quæ ex redemptione dimanant, cumulauerit. Atque hoc est, quod Christus suis discipulis, simulque Ecclesiæ edixit; *Hæc quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis.* In capite autem quarto, num. decimo, vidimus Missæ sacrificium congruenter in seniorum adoratione figuratum: verbis verò, quæ modò proferunt, perspicuè mentio Agni passionis continetur; *Quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo.* Et quamuis capite quarto, cùm de Euangelij prædicatione, eiusque effectu agitur, diuersè prædicatio quatuor animalium, & sacerdotum officium senioribus sunt applicata: nunc tamen, (vbi non de prædicatione agitur, sed de gratiarum actione) oportuit in adorationis & gratiarum mentione primo loco animalia recenseri; vt animaduertatur, illa esse in sacerdotali munere præcipua.

Seniorum & animalium adoratio quid denotat.

Cur gratiæ ab animalibus & senioribus actæ prius referantur, quàm quæ ab Angelis.

Postquàm autem statuitur in animalium & seniorum adoratione repræsentari Missæ sacrificium, aptissima sic ratio redditur, cur in actione gratiarum, quæ referuntur Agno, priùs exprimantur illæ, quæ animalia & seniores agunt; deinde, quæ Angeli. Norunt enim Theologi gratias cælesti Agno in Missæ sacrificio actas magis illi gratas acceptásque esse, quàm quæ ab Angelis referuntur in cælo. Præcipuè cum peccatorum conuersio, & Christianæ Ecclesiæ incrementum veros potiùs ac propiùs Apostolicos, ac Christianos sacerdotes, quàm Angelos ipsos contingant. Quare etsi vtrique maxima hoc celebritate peragunt, & gratias propterea agunt Agno quamplurimas; in eo tamen decorum seruatur, quòd priùs illæ apponantur personæ, quas eiusmodi res proximè attingit.

A Vt verò existimem, per seniorum & presbyterorum cultum ac reuerentiam sacrificium Missæ denotari, eo in primis adducor argumento, quòd illi omnes sacerdotes sint; & appareat illorum esse studium & conatum, vt Christo gratias agant quàm maximas, quia librum aperuit: atqui nullæ possunt aut maiores esse, aut præstantiores, quàm quæ in Missæ sacrificio peraguntur. Quò accedit, adorationem esse diuinum cultum; illa autem actio est maximè diuini cultus propria, inter eas, quas sacerdotes præstant, quæ in Missæ mysterio continetur: cùmque diuini cultus ac religionis sit actio,
B proprium ipsius nomen est *Eucharistia* siue actio gratiarum.

Citharæ quorum ad usum animalibus & senioribus attributæ.

Transeamus iam ad citharas quas ei vsui deseruisse præmitto, vt scilicet comitarentur canticum illud, quod versu proximè sequenti continetur. *Et cantabant canticum nouum.* Porrò in vocum ac citharartum consociatione contemplantur aliqui perfectam Euangelij prædicationem; quæ potissimùm exigit exempli cum doctrina coniunctionem. Ore enim canitur, cithara manibus pulsatur. Apostoli verò, vtrique apostolici linguam simul ac manus mouentes prodigium illud ac diuinum portentum, quod Poëtæ Orpheo &
C Amphioni arrogant, multò sublimiùs & excellentiùs ediderunt; cùm scilicet feras & immanes animantes, ipsásque syluas, montes ac saxa ad sese vocis suauitate pariter & efficacitate traxerunt; id est, rudes homines, barbaros, cæcos & obstinatos ac scelerum omnium colluuione immersos ad Christianam fidem amplectendam perpulerunt. Quos homines videtur alloqui Ecclesiasticus capite trigesimo nono, versu decimo septimo, *Obaudite me diuini fructus*, id est, Dei filij: *date odorem & frondete in gratiam*, hoc est Deum sanctitatis odore, & Christianæ simul eloquentiæ gratiâ prædicate.
D *Date nomini Dei magnificentiam in canticis labiorum & citharis.* quasi dicat, Labia ac manus consocientur vnà: & suaui labiorum ac citharartum harmoniâ, Christi nomen per effectus miros & inauditos in sceleratorum conuersione præstitos extolletis. Atque hanc ad rem, ad probandum scilicet Christum, eiúsque Apostolos diuinos esse Orpheos & Amphionas, insignis est locus Clementis Alexandrini in exhortatione ad Gentes, quem Viegas hic affert sect. 6. in fine.

Per voces ac citharas quid denotetur secundum alios.

Aliorum expositio est, in multarum vocum musicorum instrumentorum concentu innui eleganter admirabilem Christianorum charitatem &
E concordiam, & maximam Dei gloriam, quæ splendescit in consentienti Sanctorum vita atque doctrina. Musicam verò esse concordiæ symbolum ex Platone & Cicerone probat Genebrardus, Psalm. 149.3.

Difficultates in superiori explicatione occurrentes.

Huiusmodi tamen explicationes, acutæ alioqui & elegantes, in præsenti tamen cum re, de qua agitur, non cohærent. Primò nam citharas ducunt & canunt non quatuor solùm animalia, sed etiam seniores, ad quos non spectat propriè ex munere
F concionari. Iam enim suprà vidimus animalibus directè prædicationis Euangelicæ officium esse iniunctum; senioribus verò celebratio Missarum, & Sacramentorum administratio. Et quamuis seniorum dignitas animalibus sit communis, non tamen è conuerso. Deinde in Euangelij prædicatione, de Deo quidem, sed non cum Deo, aut cum Christo sermo est. Ideóque in trisagio, quod prædicationem Euangelij denotat, quatuor animalia dicunt, *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est.* In tertia (quod aiunt) persona

persona: at in hoc loco sermo est cum ipso Agno: *Dignus es Domine accipere librum, & aperire signacula eius, quoniam occisus es,* &c. in secunda persona; in genuáque procumbunt loquentes cum Christo; qui loquendi modus non redolet prædicationem. Tertiò cum citharis copulat textus phialas; quod (vt constabit) cogit, vt de sacrificio sermo hic institui credatur. Quartò reliqua huius capitis pars laudes Agno tributas ob libri ac sigillorum resignationem continuat: atqui manifestum est huiusmodi laudes non esse voces, quas populus exaudiat. Nam laudes, quas Angeli & res creatæ omnes deferunt Agno, non aptè explicantur de concionibus, quas excipit populus. Quare nulla mihi subest dubitatio, quin in hoc loco de prædicatione Euangelij non agatur.

Auctoris mens de cithararum significatione.

Ego sanè existimo indicari hic in citharis gaudium ac lætitiam, qua perfusa animalia & seniores gratias agunt Agno; quia suum spiritum multis ex iis, qui duri antea & rebelles fuerant communicauit. Quod si attentè inspiciamus, idem est ac exultare & gratias Deo referre ob sceleratorum hominum conuersionem. Et ita cohæret optimè vt laudibus quas animalia & seniores tribuunt, adiungantur laudes Agno ab Angelis tributæ. Nam si verum est, quod Lucas ait, cap. 15. 10. *Gaudium erit coram Angelis Dei super vno peccatore pœnitentiam agente*; quantò maius erit gaudium de multorum peccatorum conuersione.

Per citharas & laudes sacrificium Missæ adumbrari.

Ad Dei autem laudes figurandas, nemo non viderit, idoneum valde fuisse citharas in animalium & seniorum manibus apponi. Cùm verò sermo sit de gratiarum actione, quæ Agno in altaris sacrificio offeruntur, ad magnam lætitiam indicandam, qua Apostoli & primitiuæ Ecclesiæ presbyteri Deo sacra offerebant in gratiarum actionem pro Diui Pauli & aliorum multorum conuersione, (qui cùm priùs essent rebelles; & Christiani nominis hostes, & velamen illud super cor habentes, de quo loquitur Paulus; subitò eis Christus librum aperuit, velaménque abstulit, suo illis communicato spiritu, atque eis in Euangelij prædicationem assumptis:) non video, quid possit magis ad rem adduci, quàm in adoratione & laudis cantico (quæ perelegans est descriptio sacrificij Missæ,) illis omnibus citharas in manus tradi. Hoc igitur præcipuum fundamentum ésto, quod citharæ denotent hîc gaudium ac lætitiæ voluptatem. Deinde non repugno, quòd per eas simul societas atque concordia significetur, qua primi fideles inter sese coniuncti & copulati iis, qui recens ex idololatria ad Christiana sacra suscipienda conuertebantur, optimo erant exemplo, & ad omnem pietatem incitamentò.

Quid per aureas phialas.

Phialæ aureæ sunt præclarum noui sacerdotij legis gratiæ insigne. Hic namque est ingens & fœcundus calix. Quare idem est induci quatuor animalia & seniores cum phialis in hanc adorationem, quæ fit Agno; atque ipsos depingi calices in manibus habentes, & altaris sacrificium offerentes. Cùm verò peculiariter agatur de sacris, quæ fiunt in gratiarum actionem pro peccatorum conuersione; mirum fuit inuentum ex aureis phialis (quæ propriè sunt calices) thuribula conficere; in illísque Agno offerre thymiama, quod Sanctorum orationes repræsentat. In quo illud, ni fallor, innuitur, nempe calicem Missæ sacrificij spiritualiter officium præstare, quod prunarium aliquod; vbi odorati incenderentur pastilli, eorúmque fumosus vapor tolleretur in cælum. Etenim in calice exardent prunæ charitatis atque efficaciæ, quæ in Christi passione ma-

A ximè eniruerunt: atque hic est ignis sacrificij. At sacerdos sacrum faciens cum Christi passionis virtute fidelium vota atque preces copulat; vt efficaciter in cælum conscendant, & à Deo optata impetrent. Porrò in sacris, quæ in gratiarum actionem pro conuersione peccatorum fiunt, aptissimum est Deo offerri eam contritionem & orationes eorum, qui ad Dei cognitionem & obsequium nuperrimè sunt traducti. Cuius rei significationi idoneum satis est thymiama, vt sequenti notatione explicabitur. Vt autem huius actionis, siue figuræ finis præcipuus rectè percipiatur; notanda sunt verba, quæ profert sacerdos, cùm calicem offert. *Offerimus tibi Domine calicem salutaris, tuam deprecantes clementiam, vt in conspectu diuinæ maiestatis tuæ pro nostra & totius mundi salute cum odore suauitatis ascendat.*

NOTATIO III.

De sacri thymiamatis compositione.

Thymiama ex quibus aromatibus constaret.

ODORES, quibus seniorum phialæ erant refertæ, constat ex græco fuisse thymiamata. Et certè ad suum thymiama respectus habetur, de quo Exo. 30. 34. vbi præcipitur, vt componatur thymiama ex quatuor speciebus aromaticis, quæ sunt *stacte, onyx, galbanus, & thus*. Et licèt Philo ac D. Isidorus in hac compositione, nescio quam elementorum quatuor misturam contemplentur; quiuis tamen facilè cernet, cùm ex Apocalypsi pateat thymiama symbolum esse orationis sanctorum (sic enim expressè habetur capite quinto, versu octauo, & capite octauo, versu tertio,) genuinam significationem illorum odoramentorum esse orationem ac virtutes, siue animi affectiones, quibus Deus ipsam associatam esse vult. Virtutes verò, quę debent orationem comitari, notum est esse fidem, pœnitentiam, atque eleemosynam. De fide, quæ comes sit orationis; multi extant in sacra Scriptura loci. De pœnitentia & eleemosyna insignis est locus ille Tobiæ capite duodecimo, *bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna.* Vbi multa præclara Serarius.

Thymiama cuius rei sit symbolum.

Hæc applicatio vt iucundiùs excipiatur, oportet primò considerare quatuor aromatum species; & quid de singulis rerum naturalium scriptores affirment. Stacte & myrrha, quam arbor non incisa sudat; estque amara lachryma. Vide Plinium libro duodecimo, cap. decimoquinto, & Dioscoridem.

Stacte quid sit, éique eius natura.

Et nomen quidèm myrrhæ in hebræa lingua deriuatur ab amaritudine, vt plerique notant: & Plinius atque Dioscorides manifestò asserunt, illam esse amaram, nec alij præterea ex tribus reliquis aromatum speciebus aliquam tribuunt amaritudinem. Eruditi quidam recentiores volunt veram esse myrrham, siue illius speciem, quam vulgus Hispanorum *Benjui* vocat.

Onyx quid sit.

Onyx est concha parua odorifera; concha scilicet pisciculi parui: appellatur verò vnguis siue onyx (quod idem est) ob quantitatémne, an ob colorem, non satis liqui. Vide Dioscoridem lib. 2. cap. 8. 10. & Plinium lib. 32. cap. 10. & Gorræum ex Paulo & aliis; qui auctores illum onycha ex reliquis optimum esse dicunt, qui mari rubro portabatur. Latini onycha etiam nominant pyxidem odorati vnguenti: hæc tamen significatio nihil ad rem præsentem.

Galbanus quid.

Galbanus est gumi vel lacryma ferulæ odoriferæ in Syria natæ; de qua latè Plinius & Dioscorides: qui illud peculiare addunt, Galbani nidore serpentes fugari.

De thure, eiúsque natura.

Nationes omnes diis suis supplicasse.

De thure multa iidem: ex quibus apparet thus fuisse inter reliquos odores olim adoleri solitos maximi habitum. Atque idcirco omnes nationes in thure Diis suis supplicabant. Fortè huiusmodi ritum ac cærimoniam mutuò ex Iudaico populo sumpserunt: Plinius enim aduertit, Homeri tempore hanc consuetudinem nondum in Gentes fuisse inductam. Alicui nouum fortasse videatur, F olim thus fuisse tanti habitum, cùm hodie apud nos non ita magni putetur. Ad hæc dico, nostrum hoc thus, aut legitimum non esse; aut quod ad nos aduehitur, fugiens vetustate, magnam vis atque pretij partem deperdere; aut in saporibus & odoribus magnam vim esse consuetudinis & assiduitatis: aut cùm alia præstantiora, ac suauiora aromata fuerint inuenta (nempe ea quæ appellantur *Ambar, Algalia, Almiscle*) thuri olim tanti apud omnes ducto multum æstimationis deperiisse.

Demum thymiama ex tribus gummi speciebus odoriferis & ex concha odorata componebatur; quæ omnia in tenuissimum contundebantur puluerem. Cùm autem Deo offerebatur thymiama, in altari adolebatur igni.

Hæc

Thymiamatis, eiusque partium singularum significatio.

A Hæc de ipsa thymiamatis, & aromatum natura. Nunc de significatione, mea explicatio est, in thure orationem denotari, quam vt fides, pœnitentia, & eleemosyna comitentur, componi etiam cum thure tres illas species: ex quibus myrrha pœnitentiam, galbanus eleemosynam, onyx fidem designant.

Indignationis & iræ indicium in naribus.

In primis hic orationis modus trium illarum virtutum præsidio & comitatu septæ ad Deum placandum efficacissimus est: ad cuius rei significationem accommodatum valde est symbolum optimi odoris, qui in cælum fertur. Nam indignationis atque iræ indicium in naribus est, vt docet Arias Montanus in arcano sermone, & probat ex 2. Reg. 22. 9. *Ascendit fumus de naribus eius.* & Iob 41. 11. *de naribus eius procedit fumus.* Hoc ita constituto, si indignatio & ira in naribus ponitur; quid magis appositum, quam odores suaues in cælum ascendentes ad significandas eas

B preces, quæ ad placandum numen adhibentur? In hac repræsentandi ratione illud attenditur, Deum in altis habitare, ideoque incensi odores eliguntur, qui ceteris altiùs ascendunt; neque enim alia ratione contingit odores adeò in sublime ascendere. Vnde altaris ignis symbolum est religionis, quæ odores incendit, quibus placatur Deus, eosque in cælum attollit. Vide in Thesauro hebræo, verbo *thamar* (quod est *palma*) cur virga fumi ex aromatibus appelletur etiam palma, & quàm accuratè Hebræi laborarent, vt odorum fumus rectà conscenderet.

Per odores Deo accensos, & se in sublime efferentes, quid adumbretur.

Thus, orationis symbolum.

Deinde thus præcipuè significat orationem: quia omnes gentes in thure Diis suis supplicabãt, vt docet Plinius. Atque supplicare est, magna cum reuerentia precari & orare. Licèt autem Gentiles de oratione cum aliis virtutibus copulanda nihil curarent; verus tamen Deus thus solùm parui ducit, & propterea iubet cum stacte, galbano, &

C onyche coniungi.

Myrrha, symbolum pœnitentiæ.

Per stactem seu myrrham percommodè pœnitentiam denotari (quæ ieiunij est origo) notum satis est, & a Patribus sæpe explicatum; vt videre est in sylua allegoriarum. Ponitur autem primo in loco myrrha, quo innuitur orationis initium a sui ipsius accusatione & peccatorum detestatione esse sumendum; iuxta illud Ieremiæ cap. 31. 21. *Pone tibi amaritudines.* *Iustus enim in principio accusator est sui*, Prouerbiorum 18. 17. Quin & verba illa orationis Dominicæ *Sanctificetur nomen tuum.* Matth. 6. 9. eandem habent energiam, qua Missæ exordium a confessione ductum. Nam dicere Deo *Sanctificetur nomen tuum*, idem est ac dicere, ne nostra scelera, sed sui nominis gloriam attendat. Alluditur in his verbis ad illud Ezechielis 36. 22. *Non propter vos ego faciam, sed propter nomen sanctum meum, quod polluistis, & sanctificabo nomen meum magnum, quod pollutum*

D *est inter Gentes, vt sciant Gentes, quia ego Dominus.* Vt verò ostendatur hanc scelerum detestationem ex intimis visceribus proficisci debere; eligitur stacte, amara scilicet lachryma, quam arbor sponte sua sudat: qua denotantur lachrymæ, quas peccator ex imo corde non coactè, sed sponte educit.

Onyx, fidei symbolum.

Per onychem odoratum, (quæ est concha odorifera,) ritè adumbratur fides, vt Origenes contemplatur. Concha enim est veluti scutum, quo nomine in sacris Literis fides vocatur, *sumentes scutum fidei*, ad Ephes. 6. 16. Bonum autem Christi odorem fides emittit, & vbique diffundit. Et fortè conchæ significatio, & viuæ fidei nomen ad firmum & stabile piè viuendi propositum extenditur; quod virtutes omnes complectitur, illarumque præsidio animum protegit, ac tuetur: vt concha appellata onyx pisciculum contegit. Aut (quod magis placet) fides ipsa viua suâ peculiari ratione, nos veluti concha aut scutum defendit, ac tegit. Ad

E hæc notant Dioscorides & Paulus, onychem ex eo sibi suauem illum odorem acquirere, quia pisciculus alitur nardo. Quare ex eo, quòd Christiani verum animæ alimentũ ex Christo sibi desumant, eis optimus fidei odor prouenit.

Onyx vnde sibi odorem acquirat.

Galbanus, misericordia & eleemosynæ symbolum.

Vidimus stactem, & onychem aptè ad pœnitentiam & fidem referri. Videamus nunc, an galbanus misericordiam, & eleemosynam ritè designet. Aduerte ergo, galbanum esse ferulæ odoratæ succum: porrò ferula ad baculum videtur esse nata; quo baculi nomine omnis beneficentia erga miseros solet indicari. Baculus enim eum sustinet, qui per se non potest consistere, & nisi fulciretur baculo, collaberetur. Quid ergo aliud est, proximis indigentibus misereri: & eos ope atque auxilio iuuare? Quid'ue significare voluit

In baculo, misericordiam figurari.

F Tobiæ mater, quando illum appellauit *Baculum senectutis nostræ*, nisi solatium, ac adminiculum? Aut quid est, esse baculum, nisi esse pedem claudo? Quod de summa beneficentia ac misericordia dixit Iobus cap. 29. 14. Iam, ad significandum maximum beneficentiæ affectum quid elegantius, quam succus ferulæ odoratus? Hæc enim affectio est veluti succus, qui ex charitate, ex ipsoque animo exoritur. Commiseratio autem de alieno malo optimè indicatur per illam lachrymam, quæ dimanat ex eo, qui per charitatem baculus est indigentis. Huc spectant, quæ Dioscorides & Plinius scribunt de galbano, nempe eius nidore fugari serpentes.

A Obseruatione insuper dignus est ordo, qui in horum aromatum recensione seruatur; hoc enim ordine numerantur: stacte, onyx, galbanus & thus. Perfectus enim ordo ac ratio postulat, vt submissè nos in primis geramus, nostrosque defectus agnoscamus, ac deploremus: deinde per fidem ad Deum intimâ confidentiâ accedamus: mox cum nostris proximis per commiserationem atque clementiam copulemur (quod si desit, minimè nos Deus exaudiet), ac demum a Deo beneficia deposcamus. Hoc enim pacto & Deum nobis facilem ac propitium reddemus, & ab eo petita impetrabimus. Atque inter hasce quatuor virtutes, lachrymæ symbolum mirificè pœnitentiæ, misericordiæ & orationi quadrat: at fides non est lachryma, sed scutum, fiducia & veluti concha, quæ hominem reddit securum.

Quo ordine quatuor thymiamatis partes enumerentur, eiusque ordinis mysterium.

B Forsan etiam tenuissimus puluis referri potest ad cordis summissi ac pœnitentis contritionem. optima enim contritio, quatuor prædictis affectibus debet constare.

TEXTVS.

Vers. 9. *Et cantabant canticum nouum dicentes: Dignus es, Domine, accipere librum, & aperire signacula eius: quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu & lingua & populo & natione.*

C

10. *Et fecisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes, & regnauimus super terram.*

COMMENTARIVS.

Cur hoc dicatur canticum nouum.

IAM satis explicatum est hoc cantico denotari gratias, quas in suis sacrificiis Agno agebant Apostoli atque presbyteri primitiuæ Ecclesiæ tempore propter Iudæorum ad Christi fidem conuersionẽ agnoscentes omnipotentiæ Christi opus esse, au-

D ferre velamen à cordibus eorum, & aperire eis librum signatum. Quod cùm ita sit; iure satis magno hoc canticum fuit appellatum nouum, quod idem est atque canticum alterum, quod denuo personabant Agno. Prima enim cantio fuit, gratiarum actio propter humani generis redemptionem; atque hic videtur fuisse hymnus capitis quarti, 11. *Dignus es Domine Deus noster*, &c. Nunc verò noua cantilena est, qua grates Deo referuntur ob maximum Christianæ Ecclesiæ incrementum, & gloriosissimum Christi triumphum in eorum conuersione, qui ipsius antea nomen oppugnabant; vt Paulus & alij.

Cur huiusmodi grates Christo agantur ob peccatorum conuersionem.

E In hoc igitur cantico explicandum nobis est, quemadmodum illæ gratiæ agantur Christo pro rebellium peccatorum conuersione: In primis quidem verbis nulla iam superest difficultas; dicere enim, *Dignus es Domine accipere librum, & aperire signacula eius; quoniam occisus es*; idem planè est, atque agnoscere, quàm æquum debitúmque sit, vt illi concederetur facultas ad subiiciendos rebelles, qui semetipsum pro ipsis in sacrificium obtulit. In contextu tamen sequenti nonnihil difficultatis occurrit. Dicitur enim, *Et redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu & lingua & populo & natione*: oportetque

F explicare, qua ratione dicatur dignũ esse, vt Christo tribuatur facultas aperiendi librum, eo quòd populum suum redemerit ex omni natione, quæ sub cælo est; sed explicemus priùs singula verba.

Redimere hic quid propriè.

Redemisti.] Græcè ἠγόρασας, ab ἀγοράζω, quod est *emo*; atq; ita trãsfert Vulgatus capite decimo quarto, versu quarto. *Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno.* Quare *redimere* in præsenti non propriè significat aliquem in libertatem asserere, sed soluto pretio sibi emere & comparare.

Ex

Duplex horum verborum expositio.

Ex omni tribu & lingua & populo & natione.] Dupliciter hoc exponi poterat, primò, inter omnes gentes ac populos singularem populum, nempe nebuum Israelem fuisse à Deo selectum: sicut olim Deus *tulit sibi gentem Israeliticam de medio nationum*, Deut. 4. 34. Atque ad hanc significationem opus non erat Christianos ex diuersis nationibus esse euocatos & accersitos. Secundò potest explicari Christum emisse sibi Christianum populum ex vniuersis gentibus ad Catholicæ Ecclesiæ vnitatem congregatis. Et alicui fortasse secundus hic sensus magis placeat. Mihi tamen plus arridet primus.

Prima tamen anteferetur & probatur.

Nam qui in hac visione loquuntur, non sunt plures, quàm viginti octo; quia perpauci sunt, vt in ipsis dicantur esse homines ex omni natione quæ sub cælo est. Licèt autem posset responderi, paucos hos sub totius Ecclesiæ Catholicæ persona loqui; in hac tamen Apocalypseos parte nondum ad Gentium conuersionem progressum est, sed ad primitiuæ tantùm Ecclesiæ initium, cùm ferè omnes erant natione Iudæi. Et quamuis verum sit, die Pentecostes *fuisse in Ierusalem habitantes Iudæos viros religiosos ex omni natione quæ sub cælo est*, Actuum 2. 5. verùm signati libri difficultas non proueniebat ex lingua, in qua scriptus erat; sed ex eo, quòd septem esset sigillis obsignatus. Quamobrē, vt apta redderetur ratio, cur dignum valde esset ac iure debitum, vt Agno facultas aperiendi librum tribueretur; non erat ad rem ponderatio inde petita, quòd Catholica Ecclesia ex diuersis nationibus, variisque linguis fideles comprehendat. Imò verò, quod attinet ad linguam, non id vni Agno, sed Apostolis omnibus fuit reseruatum; nonnullisque aliis, quibus linguarum cognitio atque peritia fuit diuinitus indita.

Quorsum hic fidelium redemptionis mentio fiat.

Quare vt explicetur, cur concessum sit soli Agno, vt aperiat librum; non erat ad rem id expendere, quòd fideles sint ex variis gentibus & linguis. At verò, vt probetur, quam æquum & operæ pretium sit, vt aperiendi librum daretur Agno facultas; illúmque cui vellet, euoluendi, & explicandi; apposita est ratio, ipsum pro omnibus suum effudisse sanguinem, sibíque hominum iustorum populum selegisse. itaque iustum non esse, ne Christo remaneret facultas suum populum sibi assumendi, quem singillatim suo emeret sanguine (id est non solùm quoad sufficientiam, sed etiam quoad electionem & efficaciam) quòd verò eos in suam vindicet potestatem; in eo consistit, vt eis velum tollat, librum aperiat, & suimet notitiam ingerat. Hanc esse existimo veram contextus expositionem, in quo non solùm animalia & seniores loquuntur eorum nomine qui Christiani iam erant, sed eorum etiam, qui fuerant deinceps Christi fidem suscepturi. Quod enim aiunt, *redemisti nos Deo*, eò spectat, vt indicetur æquum valde esse, illis vt Christus librum possit aperire; qui multis eum aperuit, illósque ad se conuertit. Quapropter non est existimandum, quotquot librum vident apertum, omnes Christianos iam esse, antequam apertum vidissent. Eos tamen omnes, qui ad Christum erant conuertendi, pro suis iam reputant animalia & seniores; atque ita se cum illis coniungunt, vt omnium nomine dicant, *Redemisti nos Deo in sanguine tuo.* Facilè autem mox cernitur energia illius accusatiui *nos*, & datiui *Deo*, nec illa amplius exponere opus est.

Vers. 10. *Et fecisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes.*] Vide quæ diximus circa hæc eadem verba capite primo, versu sexto. Deinde nota; in præsenti opus esse, vt his verbis non contineatur solùm beneficium ingens Christiano populo tributum; sed etiam idonea ratio, cur fuerit dignū, vt facultas aperiendi librum signatum concedatur Agno. Hæc enim verba pendent ex illis, *Dignus es Domine aperire librum, quoniam occisus est*, &c. *& fecisti nos Deo nostro regnum*, &c. Dico ergo huius rationis nexum consistere in hoc, quòd Agnus non solùm suo sanguine coëmit, quos ad Christianorum cœtum selegit; sed suo etiam sanguine eisdem commeruit, vt regnum essent sacerdotale; id est, populus à Deo plurimis ac singularibus beneficiis affectus. Cum hac verò dignitate non rectè consonabat, ne illis signati libri mysteria patefierent: ac propterea decuit maximè Christo facultatem inesse ad librum aperiendum.

Et regnabimus super terram.] Hinc etiam sumi debet ratio, qua probetur expediens valdè fuisse, vt Agno reserandi librum concederetur potestas. Alioquin contextus non constaret. Ratio autem est huiusmodi: Christiano populo fuerat promissum non solùm cælorum regnum, sed etiam facultas regnandi in terra, vt supremi regis, (id est, Christi) ministros decebat. Ad hoc autem oportebat, Christi gubernationis spiritum probè nosse; cuius cognitio in eo consistit, vt signatus liber illis sit apertus, atque adeò opus erat, vt Christus haberet facultatem huiusmodi librum reserandi. Quòd si regnandi verbum non hîc ad gubernationem, sed ad summam in hac vita felicitatem referatur; ad felicitatem magnam Christiano populo promissam perfruendam, necessarium quoque erat signati libri mysteria percipere: aliter enim Martyres in medio suorum tormentorum æstu non se felices reputarent.

TEXTVS.

Vers. 11. *Et vidi, & audiui vocem Angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & seniorum: & erat numerus eorum millia millium.*

12. *Dicentium voce magna, Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem, & diuinitatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem.*

COMMENTARIVS.

Quæ sit hæc Angelorum multitudo Ioannis visa.

V*Idi, & audiui vocem Angelorum.*] Id est; vidi Angelos, & audiui eos dicentes voce magna, *dignus est Agnus*, &c. Porrò hanc magnam Angelorum multitudinem suspicabitur aliquis non esse ex cælesti hierarchia, sed ex Ecclesiastica. Agere enim de Ecclesiasticæ hierarchiæ Angelis magis proprium est Apocalypsi, & quia quatuor animalia quæ in Apocalypsi respondent templi Cherubinis, sunt ex Ecclesiastica hierarchia. Nec deerit, qui existimet, hisce angelis Religiosorum multitudinem, quæ in Christiana Ecclesia futura erat, significari. Sic enim monachos appellat Angelos terrestres Nazianzenus. Nihilominus dubitari non debet, quin magna hæc Angelorum multitudo, de qua sermo hîc instituitur, sint ex cælesti hierarchia.

Hosce angelos ex cælesti fuisse hierarchia, verò esse.

Tres enim gradus, qui in Christiana Ecclesia sunt, per thronum, animalia, & seniores figurantur; vt diximus capite quarto, notatione sexta. Atque in tribus hisce gradibus includuntur Religiosi: quare maxima Angelorum multitudo thronū, animalia, & seniores circūstantiū, ex cælesti hierarchia procul dubio sunt; qui Christia-

Christianam Ecclesiam circunsistunt. Vide ad Hebræos 12.22. *Accessistis ad Sion montem & ciuitatem Dei viuentis: & multorum millium Angelorum frequentiam.* Alluditur ad Angelorum multitudinem, qui in Sina monte cum Deo apparuerunt; sicuti etiam Psal. 67.18. *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis in Sina sancto.* Vbi ad probandum, Sionis montem (quo in loco erat arca) innumerabili Angelorum multitudine esse circunseptum, ait Propheta eodem modo fuisse Deum in monte Sina visum. Ceterùm non omnes eâ oculorum mentis acie sunt, qua possint hanc Angelorum multitudinem in Ecclesiæ circuitu excubantem cernere. At ij quibus Deus mentis teserat lumina, vt Ioanni; næ illi clarè perspiciunt, quod Elisæi famulus 4. Reg. 6. 17. cùm Prophetam incredibili Angelorum multitudine circundatum aspexit. Munus autem, quod Angeli cælestis hierarchiæ in Christianæ Ecclesiæ protectione suscipiunt & præstant, eleganter in eo exprimitur, quòd apparuerint in circuitu throni, animalium ac seniorum; vt etiam capite septimo, versu vndecimo. *Et omnes Angeli stabant in circuitu throni, & seniorum & animalium.* Quin & ingens numerus confirmat, sermonem hic esse de cælestis hierarchiæ Angelis. Præsertim quia in græco est, *Myriades myriadum*, quæ vt minimum sunt centies decies centena millia. Quòd si de religiosis hominibus, aut vitæ Euangelicæ studiosis sectatoribus sermo esset; primitiuæ Ecclesiæ tempore non numerus adeò ingens vsurparetur.

Angelos in circuitu throni & seniorum dupliciter posse considerari.

Aduertendum tamen est, *esse in circuitu* bifariam posse intelligi: primò vt sint instar muri & propugnaculi; ad quam significationem profectò respicitur in capite septimo versu vndecimo. vt ibi videbimus. Illius enim capitis scopus est ostendere, strenuos Christi cultores à qualibet aduersitate protectos, securosque esse. Atque eadem significatio manifesta est 4. Reg. 6. 17. Altera est expositio, nō de muro ac defensione, sed præsentia & prōpta facilitate ad seruiendum & comitãdum, quemadmodum famuli in domini conspectu adstant. Quæ significatio in præsenti loco, ni fallor, valde est ad rem, vt cum prima coniungatur. Nam in animalium ac seniorum adoratione, vt iam vidimus, innuitur Missæ sacrificium: & licet ab omni defensionis ratione sensum abstrahamus, Angelorũ proprium est in Missæ sacrificio assistere & sanctissimũ Christi corpus, venerabundos comitari. Pro hoc facit, quod in hoc capite nullius adhuc hostium incursionis aut calamitatum Christianæ Ecclesiæ impendentium facta est mentio: atque ita non erat tam defensionis repræsentatio necessaria, quam præsentiæ ac venerationis in Missæ sacrificio, de quo in antecedente contextu sermo erat.

Vers. 12. Ingens hæc Angelorum vox quid innuat.

Dicentium voce magna.] Vox ingens indicat maximam auiditatem ac studium tribuendi laudem & gloriam Agno. Cùm verò illi persoluantur laudes, quod septē libri sigilla resoluerit; illisque oculos aperuerit, qui Euangelium antea oppugnabant, vt Christi gubernationis perfectionem intelligerent: non dubium est, quin huiusmodi gloria, quã Angeli concinunt Agno, includat in se lætissimum illud gaudium, quod Christus Angelis inesse ait ob peccatorum conuersionem. Quare vocis contentio lætitiæ & gaudij magnitudinem repræsentat in Christi glorificatione ob conuersionem peccatorum sed de conuersione eorum peculiariter agitur, qui erant infideles, & crucem Christi blasphemabant, Christi tamen beneficio consequuti sunt; vt fidei Christianæ celsitatem agnoscerent.

A *Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem & diuinitatem.*] Non hoc signat (vt patet) dignum esse Agnum, cui Deus virtutem ac diuinitatem tribuit, sed cuius virtutem diuinitatem, sapientiam ac fortitudinem cognoscant homines: illique gloriam, honorem ac laudem proptereà deferant. Sic latinè dicitur, dignus est, vt illi tribuatur seu deferatur sapientiæ gloria; id est, vt sapientissimus esse agnoscatur. Obseruatione insuper est dignum, cùm hæc laus, qua Angeli prædicant Agnum (vt ex contextu patet) fit,

Inter sigillorum reseratorũ numerũ & isthæc laudum nomina quanta sit proportio.

B quia librum signatum aperuerit; magnam esse proportionem & conuenientiam inter sigillorum numerum & laudis nomina, quæ illi deferunt Angeli. Nam septem etiam sunt laudes huiusmodi pro sigillorum numero; nimirum, *Virtus, Diuinitas, Sapientia, Fortitudo, Honor, Gloria, & Benedictio.* Tribuunt igitur Angeli Agno septem omnino laudum genera, pro sigillis totidem ab eo resignatis. Quemadmodum in trisagio ter repetitur *Sanctus*; quia tres sunt diuinæ personæ: nec huius laudum septenarij congruentior

C reddi potest ratio, quàm quæ ex septem sigillorum resignatione petitur. Hæc enim retegit septem illos Dei spiritus in septem Agni cornibus, totidémque oculis denotatos. Etenim omnis Agni gloria & splendor ei prouenit ex septem illis spiritibus, vt suprà explicatum est. Cùm ergo Agnus suos septem spiritibus conspicuos reddat, libri sigilla aperiendo; non potuere Angeli meliùs ac digniùs clarissimum hoc facinus exprimere ac ponderare, quàm asserendo septem inde laudes præstantissimas in Agnum redundare. Hæc igitur est potissima ratio laudis septemplicis, quam Angeli contentâ voce concinunt Agno, significantes,

D septemplicis huius laudis cognitionem ex septem sigillorum apertione deriuari. Hæc interpretatio non parum accipiet roboris ex declaratione signorum admirabilium, quæ inter soluenda sigilla visa sunt. Tunc enim planum fiet, ex vnoquoque sigillo, quod aperit Agnus, peculiarem illi laudem exoriri; hoc est cognosci eliquem ex septem spiritibus, quibus maxima imperij Christi perfectio comprehenditur.

Collatio septẽplicis huius laudis cũ laude item septemplici capitis 7.

Alia nostræ interpretationis confirmatio petitur ex cap. 7. num. 11. vbi ipsimet Angeli, *qui stabant in circuitu throni & seniorum & quatuor anima-*

E *lium.* Deum collaudantes pro admirabili prouidentia, quam in noui Israelis salute ostendit, & in eorum à septem plagarum calamitatibus liberatione simili modo septemplicem Deo tribuunt laudem dicentes, *Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, virtus & fortitudo Deo nostro.* Vbi proptereà Angeli septem isthæc laudum elogia Deo decantant, vt septem prouidentiæ ipsius spiritus seu virtutes prædicent. Hos igitur spiritus septem habet Christus quippe qui verum est Dei brachium, & per eos Ecclesiam suam admirabili prouidentiâ gubernat. Quamobrem Apoca-

F lypsis septem hos spiritus Deo tribuit primùm; dein eosdem tribuit Christo. Atque hæc est ratio, quare laudum series, quas Angeli in Apocalypsi & Deo Patri, & Christo deferunt, vtraque septemplex sit. Quapropter ipsismet Angelis grates sunt nobis agendæ; qui septem suis laudibus nobis attulere lucem, qua in septem sigillis, totidem Dei gubernationis perfectiones esse clausas dispiciamus.

Difficultates contra prædictam

At enim contra hanc explicationem occurrit huiusmodi argumentum. Nomina hæc septem laudum quo ordine ab Angelis tribuuntur, eum

Septem laudum expositionem.

septem Dei spiritibus non bene consentiunt. Nam in primis laus prima, quæ deberet esse *Virtus*; capite septimo, non est nisi *Benedictio*. Deinde secunda laus (quæ capite quinto, est *Diuinitas*, & capite septimo, *Claritas*, non aptè respondet Beneficentiæ, quæ est secundus spiritus. Tertiò, laus tertia, quæ est *Sapientia*, rectiùs congruebat quarto spiritui, quàm Æquitati. Quartò, quarta (quæ capite quinto, est *Fortitudo*, & capite septimo, *gratiarum actio*) cum magno Consilio non cohæret. Quintò, quinta, id est, *Honor*, non videtur ad Patientiam potiùs, quàm ad quamlibet aliam ex septem perfectionibus, attinere. Sextò, sexta (nempe *Gloria* in capite quinto, & in septimo, *Virtus*) Dominationibus nō propriè respondet. Septimò, septima denique (quæ in capite quinto est *Benedictio*, & in septimo, *Fortitudo*) non rite componitur cum suppliciorum Seueritate.

Cur in duplici hoc laudis septenario ordo immutetur.

Pro horum argumentorum responsione, aduerto, in his duobus locis, vbi Angeli septem laudum nomina coniungunt, etsi sapientia vtrobique tertium occupat locum, & honor quintum, in ceteris tamen ordinem commutari. Ex qua commutatione colligitur cuilibet ex septem hisce attributis posse ferè omnes septem laudes accommodari: vt patet manifestè in his, Honor, Gloria, Benedictio. Quoduis enim eorum debetur sedenti in throno (nec non Christo Domino:) & propter eorum quodlibet honorem, gloriam & benedictionem promeretur.

Soluuntur propositæ difficultates, simulq́; discriminis causa redduntur.

Ad primum igitur respondeo, primo spiritui primam ex septem laudibus, nempe virtutem mirificè aptari, quòd verò cap. 7. cum Benedictione commutetur, hoc non est abs re; nam, vt nuper dicebamus, Deus ob suam veritatem meretur Benedictionem.

Pro diuinitate hic diuitias poni in Græco.

Ad secundum, pro *diuinitate*, græcè est, πλοῦτος, id est, *diuitiæ*. Et diuitias legunt Tieonius ac Primasius. Nec desunt, qui suspicentur, typographorum fortassis errore irrepsisse nomen diuinitatis; quòd non satis literarum compendium intellexerint, id est, diuitias. Verùm tamē non opus est hanc accersere suspicionem: nam pro græco nomine, quod significat diuitias aptissimè supponitur nomen diuinitas: sermo enim est de ostensione diuitiarum in earum communicatione: id quod diuinitatis est proprium, scilicet se maximè ostendere, & in sui communicatione mirum in modum elucere. Et hoc diuinitati summè conuenire dicitur, diuitem scilicet esse in misericordia & beneficentia. Huc etiam referendum est claritatis nomen; præclara namque res est summa beneficentia. Græca vox, quæ claritati respondet, est δόξα, id est, gloria; & quid altius, quàm Deo gloriam tribuere propter summam beneficentiam?

Ad tertium respondetur; licet sapientiæ nomen admirabilibus consiliis optimè quadret, in ratione tamen & æquitate splendescit etiam sapientia.

Ad quartum; Fortitudinis nomen non solùm deseruit in sacris Literis ad significationē magnanimitatis, sed cuiuscumque etiam magnæ eminentiæ. Et sic quemuis eximium artificem solemus appellare valentem, hoc est, fortem; vulgari verò phrasi, *Valiente oficial.*; atque hac ratione admirandis consiliis egregiè conuenit fortitudo.

Actio verò gratiarum accipienda est in his elogiis pro synonymo benedictionis: & patet ita accepisse Vulgatum: quia cap. quarto, versu octauo, vbi nos legimus benedictionem, græcè est *Eucharistia.*

Ad quintum; optimæ considerationis est, opi-

A nior, vt honor cum patiētia copuletur, eique respōdeat, ornatissima enim res est, & strenui pectoris argumentum, magna præditum esse patientia.

Ad sextum; Deus in seriis etiam comminationibus se gloriosum fortémque exhibet.

Ad vltimum denique respondetur; Angeli nos docent Deo benedicere ob suorum suppliciorum seueritatēm, & in ipsis eius fortitudinem recognoscere, hoc est, Dei magnitudinem atque potentiā. Deus enim rebus in omnibus se magnum ostendit.

B Ac demum, quod per incuriam & obliuionē videbatur esse factum, vt horum elogiorum significatio extenderetur, nec ita propriè accipi viderentur, hoc ipsum curâ & elegantia plenum est: vt melius agnoscamus diuinæ prouidentiæ spirituum eminentiam; & quàm aptum sit fundamentum, vt in eorum singulis Dei gloriam & magnitudinem nouerimus; & pro quolibet eorum Deum ipsum excelsum, gloriosum & omni laude dignum prædicemus.

TEXTVS.

C Vers. 13. *Et omnem creaturam, quæ in cælo est, & super terram, & sub terra, & quæ in mari, & quæ in eo, omnes audiui dicentes; Sedenti in throno, & Agno benedictio, & honor, & gloria, & potestas in sæcula sæculorum.*

COMMENTARIVS.

Ob difficultatem eorum verborum, Et quæ in eo, varias irrepsisse loci huius lectiones.

Circa textum notandum est, ex difficultate illorum verborum, *& quæ in eo*, originem traxisse varias lectiones tam græcas, quàm latinas (de

D quibus vide hic Riberam) non tamen facilè credendum est nostræ lectioni inesse mendum: potiùs est valde verisimile hanc esse rectam; cæteras ab ea discrepantes aberrare. Quod verò ad lectionis huius syntaxin spectat; planius esse existimo, vt ablatiuus ille *in eo*, referatur ad mare, sitque repetitio, quasi dicat *qui in mari, illas etiam:* quod repetitionis genus indicat longius distare, vt ipsæ etiam creatæ res in mari existentes Deo, & Agno gloriam tribuerent. Nam quod affirmationis gratiâ repetitur, minùs videbatur esse verisimile. Atque hæc constructio congruenter cohæret cum

E iis, quæ infrà subiicientur.

Probatur ac defenditur Vulgata lectio.

Iam de sensu huius laudis, quam creaturæ omnes dicuntur tribuere Deo & Agno, obserua huiusmodi laudem, sicut & superiores, in eo niti, quòd Agnus signatum librum aperuerit. Ideo enim illum priùs collaudarunt animalia & seniores; & omnes deinde Angeli, qui stabant in circuitu throni; ac demum reliquæ res creatæ.

Omnis creaturæ nomine, quas alij intelligant.

Ribera & Pererius omnis creaturæ nomine volunt comprehendere etiam irrationales ex Ambrosio & Ruperto. Itaque aiunt cæli creaturas esse solem, lunam & sidera; quia de Angelorum voce

F iam egerat Ioannes. Pro huius explicationis probatione, afferunt, quam frequens sit in sacris Literis prosopopœia, quæ rebus inanimatis vocem tribuit. Verùm hæc explicatio ideò mihi non arridet, quia non reddit aptam rationem, cur hanc peculiariter vocem omnium creaturarum confirmare visa sint quatuor animalia; de quo infrà.

Omnis creaturæ nomine rationales solùm in-

Mea igitur sententia est, omnis creaturæ nomen in præsenti de rationalibus esse intelligendum; vt Marci vltimo, *Prædicate Euangelium omni creaturæ.*

Sed

telligi creaturas, verior sententia.

Sed hîc nonnihil ampliùs possumus; creaturarum nomen extendere; vt sermo sit de vniuersis rationalibus creaturis (etiam dæmonibus) quæ in animalium seniorum, & Angelorum laudatione non fuerant expressæ.

Qua dicantur creatura esse in cælo, qua super terram, qua sub terra, qua in mari?

Illam igitur distributionem, *qua sunt in cælo, & super terram, & sub terra & qua in mari*; sic explicabo vt *esse in cælo* referatur ad Christianos homines: *esse super terram*, ad Iudæos; *esse sub terra*, ad dæmones, vel etiam ad homines damnatos; & *esse in mari*, ad Gentiles. Huic interpretationi sensus nimiùm mystici maculam aliqui inurent. Ceterùm si hunc loquendi modum in sacris Literis vsitatum esse, & in Apocalypsi iteratum probaretur: nihil esset, cur eum nouitatis quisquam in hoc loco damnaret. Iam ergo vidimus capite quarto, versu primo, militantem Ecclesiam Ioanni in cælis fuisse monstratam, eo quòd eius conuersatio in cælis sit. Per terram verò denotari Iudaismum, per mare Gentilitatem, ex multis Apocalypseos locis manifestum est; vt ex illis verbis capitis decimi, *posuit pedem suũ dextrum super mare, sinistrum autem super terram*. At infernum planè designat phrasis illa *sub terra*.

Quorsum hic Iudaorum, Gentium ac dæmoniorum mentio fiat.

Restat examinare, quorsum hic Iudæorum, Gentium, ac Dæmoniorum mentio fiat? Hi enim propriè non laudant, nec prædicant Christum; nec videtur esse posse vaticinium de Iudæorum ac Gentium conuersione. Nam infernus saltem non est ad Christum conuertendus. Et quod nonnulli existimant, per creaturas quæ sub terra sunt, eas intelligi animas, quæ sunt in purgatorio; angustũ est, meo iudicio. Textus enim generatim loquitur de creaturis omnibus, quæ in cælo, in terra, sub terra & in mari sunt. Nec erat, cur ij, qui hanc Christi laudem per prosopopœiam exponunt, partem illam *sub terra* ad vnius Purgatorij animas restringerent.

Vtrùm hac creaturarum omniũ laus aptè ad extremum iudicij diem referatur.

Aptior huius laudis interpretatio erat, si ad vniuersalis iudicij diem referretur. Nam Isaias c. 45. 23. ait, *Mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua*: quem locum adducit & exponit Paulus ad Rom. 14. his verbis, *Omnes stabimus ante tribunal Christi: scriptum est enim, Viuo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.* Ex quo patet, quod Christus sit iudex futurus Christianorum, Iudæorum, Gentilium, & eorum qui apud inferos sunt; sufficiens hoc esse fundamẽtum, vt significetur, Christum ipsum ab iis omnibus, quos est iudicaturus, ab aliis quidem sponte, ab aliis coactè, laude ac benedictio ne prædicatum iri. Nec dissentiebat hæc explicatio à libri signati apertione; ex eo enim, quòd Christus librum aperuerit, patuit Iudæos, Gentiles, & cælorum atque inferorum incolas sub Dei ac Iesu Christi imperio omnes esse; & extremi iudicij die Christi imperiũ cogningituros pariter ac veneraturos. Cõsonabat etiã quatuor animalium confirmatio, de qua infra. Nam vnum ex præcipuis Euangelicæ prædicationis capitibus, quæ à quatuor animalibus confirmãtur, est illud, quo Christum vniuersalem esse viuorum ac mortuorum iudicem confitemur.

Superiorem de die iudicij expositionem non admodum probari.

Hæc tamen expositio non mihi planè satisfacit. Nec enim video, quo pacto in ea reddatur ratio cuiusdam rei, quę mysterio certè non vacat; nimirum hanc laudem, quæ post librum apertum Agno dicitur ab omnibus creaturis tribui, esse quadruplicem. Aiunt enim Benedictio, & Honor, & Gloria, & Potestas. Atque vt in septem laudibus, quas Angeli Agno detulerunt, septenarij reddidimus rationem; ita similiter exacta sacræ Scripturæ explicatio postulat, vt in hac laude ab omnibus

A creaturis Agno tributã, quaternarij congruens afferatur ratio. Deinde quatuor animalium confirmatio respondet haud dubiè quatuor laudibus; sicuti videbimus cap. 6. quatuor prima sigilla animalibus quatuor respondere. Ex quibus infero quatuor laudes, quas deferunt Agno vniuersæ creaturæ, referri ad quatuor primos Christi spiritus; quorum mysterium in primis sigillis erat reconditum. Quòd si huiusmodi laus, quam Christo concinunt res creatæ omnes, eadem esset, quæ illi

Quatuor laudes, quas Agno vniuersa tribuunt creatura, ad primorum quatuor sigillorũ mysterium referri.

B est in extremo iudicio deferenda ab omnibus per eum iudicandis; ad laudem illam non minor haberetur ratio de tribus extremis spiritibus, præsertim de seuera punitione, quàm de primis quatuor. Adde huc, trãsgressionem illam seu transitionem à libro aperto ad extremi iudicij diem, nullum in se ordinem, nullam habere seriem. Et certè optabile valde est, vt interpretatio aliqua reperiatur, quæ isthæc meliùs inter se connectat; nec adeò disiuncta ac separata continuet.

Qua sit quatuor harum laudum interpretatio.

Propter hæc valde suspicor legitimam quadruplicis huius laudis significationem esse, vt aperto libro, & septem sigillorum mysterio, necnon Dei

C & Christi spirituum septem patefacto, appareat mox ingens gloria, quam retribuunt creaturę omnes Agno; hoc est, non solùm Christiani, sed etiam Iudæi atque Gentiles, & ipsemet infernus. Cernitur enim manifestè. Iudæorum & Gentium persequutionem, & inferni ipsius machinationes ac technas in prædestinatorum salutem & vtilitatem cedere; quæ est maxima Dei gloria. Deinde facilè perspicitur, cùm de prædestinatorum salute solùm agatur, congruens fuisse, vt quatuor essent huiusmodi laudes. Nam ex septem spiritibus quatuor sunt, qui directè in salutem electorum sese impen-

D dunt: illi autem in cap. 6. figurantur per quatuor equos, qui perfectæ salutis symbolum gerunt. *Benedictio* ergò refertur ad virtutem, quæ in infirmitate perficitur: *Honor* ad beneficentiam, quæ in externã meleficentiæ specie suum accipit complementum: *Gloria* ad æquitatem, quæ sub specie iniquitatis delitescit: & *Potestas* ad admirabile diuinæ sapientiæ consilium, quod stultitiæ simulatione præfinitum ac destinatum finem adipiscitur in suorum exaltatione, & in clarissimo argumento sui imperij ac dominationis; quam in mortem & infernum exercet.

Cur post creaturas, qua in mari esse dicuntur, addatur & quę in eo?

E Hæc declaratio confirmatur ijs, quæ proximo versu sequuntur. In ea etiam afferri potest conueniens ratio, cur cùm dictum iam fuerit, *qua in mari*, addatur illa repetitio, *& qua in eo*; id est, ipsas quoque. Nã in ea distributione *Christiani* sunt creaturæ in cælo, *Iudai* in terra, *Dæmones* sub terra, & *Gentiles* in mari. Ex quibus omnibus Gentiles (vt suprà diximus) remotiores videbantur esse à laude Christo tribuenda. Christiani enim ipsum venerantur; Iudæi, etsi illum non agnoscebant, Messiam tamen expectabant, Prophetias habebant, & Christi miracula viderant, Dæmones quantumuis, il-

F lum detestarentur, agnouerunt tamen, & *Dæmones credunt & contremiscunt*. Itaque quod longiùs videbatur distare, nempe Gentiles ante conuersionem, in media ipsa persequutione Christi laudi ac gloriæ seruiret.

TEXTVS.

Verſ. 14. *Et quatuor animalia dicebant, Amen. Et viginti quatuor ſeniores ceciderunt in facies ſuas, & adorauerunt viuentem in ſæcula ſæculorum.*

COMMENTARIVS.

Amen quid ſit.

AMEN.] Confirmatio eſt eorum, quæ dicta ſunt; vt patet ex illis Pauli verbis, 1. Cor. 14. 16. *Si benedixeris ſpiritu, qui ſupplet locum idiotæ; quomodo dicet Amen ſuper tuam benedictionem?* Eſt igitur ſenſus; quatuor illas laudes, quas creaturæ omnes Chriſto tribuunt, Apoſtolorum & Apoſtolicorum virorum vitâ, atque doctrinâ confirmari. Illi enim ſunt, qui & reipsâ, & ſapienti Euãgelij prædicatione ſingulariter confirmant illo- A rum quatuor Chriſti ſpirituum eminentiam, & creata omnia in electorum ſalutem cooperari; nimirum infirmitatem, ſæuitiam, & iniquitatis atque ſtultitiæ ſpeciem in gloriam prædeſtinatorum & Chriſti Domini laudem cedere.

Cæleſtem hanc prædicationem immenſæ gratiæ comitantur, quas Deo Chriſtiana Eccleſia in Miſſæ ſacrificio agit pro maximo beneficio, quod in ſuos fideles confert; dum eorum ſalutem ac veram fœlicitatem mediâ infirmitatis, iniquitatis, & ſtultitiæ ſpecie perfecit & abſoluit. Porrò ſuprà iam in hoc capite & præcedenti expendimus, per ſeniorum adorationem ſignificari Miſſæ ſacrificium; rémque eſſe Apocalypſi digniſſimam (vt B indicetur, quàm gratas acceptáſque laudes Chriſtiana Eccleſia Deo pro tot ac tantis beneficijs deferat) Miſſæ ſacrificium in medium proferre. Pro quo facit illud Pſal. 115. 3. *Quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi? calicem ſalutaris accipiam.* Qui autem appellatur viuens in ſæcula ſæculorum, proculdubiò eſt, qui ſedet in throno; vt explicatur expreſsè cap. 4. 9.

NOTATIONES PROOEMIALES IN CAPVT VI.

NOTATIO I.

De neceſſitate nouæ expoſitionis in ſeptem ſigillorum diſtinctione.

Quàm ſit optabilis idonea ſeptem ſigillorum explicatio.

OANNIS lachrymæ à dolore profectæ, quòd reperiretur nemo, qui ſeptem aperiret ſigilla; nec non maxima gloria, quæ ex illorum reſignatione ad Agnum redundauit; & ſeptem laudes, quas illi contenta voce concinuerunt Angeli, quia dignus fuit aperire ſigilla; hæc omnia oſtendunt glorioſiſſimum Deo fore, & Chriſtianæ Eccleſiæ iucundiſſimum, ſi qua inueniretur ſeptem ſigillorum interpretatio, quæ & doctorum hominum ingenio ſatisfaceret, & cohæreret optimè cum admirandis figuris ac ſignis, quæ in eorum reſignatione apparuerunt. Et certè abſtruſum hoc arcanum hactenus eſſe obſignatum videbatur.

Quanta ſit ſeptem ſigillorum difficultas.

Licet enim multa ſint hac de re doctè, copioſè & eruditè conſcripta; verè tamen & abſque alicuius iniuria poteſt affirmari, nullam adhuc interpretationem ex varijs ac multiplicibus, quæ mandatæ literis circumferuntur, plenè & cumulatè ſatisfacere. Quandoquidem tot támque graues extant auctores, qui Apocalypſeos expoſitionem nobis adhuc ignotam, incognitámque eſſe non dubitent affirmare. Cuius tamen libri difficilior ſanè pars ac magis Theologica eſt ea, quæ ſeptem ſigillorum tractationem complectitur.

Ad ſigillorũ explicationẽ cuiuſmodi ſit eligenda materia.

Ad ſuperandam hanc difficultatem oportet in primis eam nanciſci materiam atque ſeligere, quæ grauiſſimæ huius prophetiæ digna eſſe medulla & quaſi anima cenſeatur, & quæ ſeptem omnino capitibus coërceatur; non pluribus neque paucioribus; abſconditis illis quidem ac reconditis. Ita vt niſi Chriſtus ipſe retegeret, prorſus tecta manerent; quorum etiam intelligentia Eccleſiæ maximè intereſſit.

Apta ſeptem ſigillorum explicatio quas debeat habere conditiones.

Secundò neceſſarium eſt, omnia quæ textus ait, apprimè quadrare; & reddere rationem aptam de rebus adeò miris & inauditis, ac ſunt illæ, quæ inter aperienda ſingula ſigilla viſæ ſunt. eiuſmodi ſunt equi, qui in quatuor primis ſigillis apparuerunt; cùm in tribus poſtremis nec equus, nec aliud ſimile cernatur. Item, quòd in quatuor priorum reſignatione animalia Ioannem accerſant ſuo ordine ſingula; non tamen in tribus poſtremis, id contingat. Ad hæc, in primo & tertio ſigillis datur manifeſta proportio atque conſenſio inter animal, quod Ioannem aduocat, & inter viſæ figuræ ſignificationem, at in ſecundo & quarto nihil eiuſmodi reperitur. Dicam clariùs. Vbi primum ſigillum reſignatur, leo Ioannem ad ſe accerſit; eſt autem leo fortitu- C dinis ſymbolum: cuius etiam virtutis ſignificatio elucet in ijs, quæ Ioannes in illo aſpicit ſigillo: videt enim arcum, ſagittas, atque victorem. Similiter in tertio ſigillo tertium animal accit Ioannem, quod animal cùm hominis præferat faciem, ſymbolum eſt rationis & æquitatis. In eo autem, quod Ioanni aperto eodem ſigillo cernitur, elucet etiam æquitatis ac rationis ſymbolum: videt enim ſtateram ſeu libram. At verò in ſecundo & quarto ſigillo nihil ſimile aſpicitur. Nam in ſecundo Ioannem inuitat ad ſe vitulus, qui eſt beneficentiæ ſymbolum: cùm tamen Ioanni non niſi belli ſymbolum: oſtendatur in eo ſigillo, *& datus eſt ei gladius magnus, vt tolleret pacem de terra.* In quarto aquila, ſapientiæ ſeu felicitatis ſymbolum, Ioannem accerſit; qui in eo ſigillo nil aſpicit aliud, quàm mortem & infernum, & maximam ſtragem. Tot rerum inter ſe differentium at- D que pugnantium idoneam ac cohærentem inuenire rationem; quæ & eruditas mẽtes iucundè paſcat, & certas de collineati viri ſenſus ſcopo reddat; id verò ſpiſsũ ſanè opus eſt, & difficultate pleniſſimũ. Quæ autẽ interpretationes hactenus prodierant in lucem, nullã cõtextui videbantur attuliſſe.

Quanta ſit in interpretandis ſigillis doctorum & expoſitionum varietas.

De multiplici expoſitionum varietate nonnihil diximus cap. 5. ad ea verba *ſignatum ſigillis ſeptem.* Plura refert Pererius cap. 6. per aliquot diſputationes, vbi ſeptem enumerat ſigilla interpretandi rationes. Harum prima eſt Victorini; ſecũda Andreæ, & Aretæ; tertia Bedæ; quarta Ioachimi; quinta Ambroſij; ſexta Ruperti; & ſeptima Aureoli. His tamẽ ſeptem alias explicationes addere potuiſſet; Primã Haymonis; alterã Seraphini de Fermo, tertiam Ariæ Montani; quartã Riberæ; quintã Mezerij; ſextã Hortulani in Cantica. E & ſeptimã Forerij Iſaiæ 34. 4. vbi hæc habet; *Caput ſextum Apocalypſeos, vaſtationẽ Iudææ, quæ cœpit fieri à morte Domini, per incrementa narrat; quouſque in ſexto ſigillo, id eſt, ſexta annorũ hebdomada, poſt occiſum Dominum extremã deuaſtationẽ cõmemorat.* Quibus ex verbis colligo, Foreriũ eius eſſe opinionis, vt omnia ſeptem ſigilla de Iudææ agant excidio: quam etiam opinionem ſequuntur alij. Fauet Victorini, Ticonij, & Primaſij conſenſus exiſtimantium in ſecundo, tertio, & quarto ſigillis agi de bello, fame, & peſte, quæ fuerãt à Chriſto prædicta. Itaque quatuordecim non minùs opiniones diuerſæ ſunt: & nonnullas alias facilè poſſem congerere. Nonnulli enim in ſigillorum aliquot reſignatione duas ſub

sub disiunctione expositiones admittunt, vt Pererius, qui in tertio sigillo significari ait regnum Gothorum, Hunnorum, & VVandalorum, vel etiam regnum Diaboli in hæreticis: & in quarto sigillo indicari Sarracenorum regnum; vel regnum Diaboli in hypocritis. Ex hac tamen varietate ipse infero, Pererium non sibi omnino satisfacere in capitum serie & continuatione, quibus septem sigilla constare debent. Nam si declarationes, quas admittit, continent omnes materiem septem sigillis dignam, non igitur futura erant sigilla septem, sed nouem, vt eorum capitum nullum debitâ sede ac loco excluderetur.

Impugnantur generatim plures ex præcedentibus expositionibus.

Illud tamen plus in Pererio, aliisque auctoribus miror, eis nempe res esse visas, & Ioannis lachrymis & libri signati mysteriis dignas, Gothorum, vel Hunnorum, siue etiam Sarracenorũ, aut Domitiani imperia, vel alia id genus. Non enim inficiari potest quisquam, rem esse in diuina æstimatione parui admodum momenti ad Ecclesiæ vtilitatem, imperij Gothorum aut Sarracenorum ante captam notitiam ac prænotionẽ. Quod perspicue patet, quandoquidem nec in Apocalypsi, nec aliâ præterea viâ præcognouit Ecclesia huiusmodi imperia, antequam instruerentur, quam autem postea eorum acquisiuit cognitionem, ex solis euentibus comparauit, quod nõ reuelationis est, sed historiæ. Cùm ergo hoc ita sit, nemo non viderit Ioannis lachrymas cassas fore & superuacuas, si huiusmodi reuelationis, aut euentuum prædictionis desiderium eas eliceret, aut exprimeret dolor, quòd nullus isthæc imperiorum sigilla posset soluere. Nec verò is fuit Christi victoriæ fructus, vt euenta hæc aut alia huiuscemodi suæ Ecclesiæ Deus prænunciaret futura. Non ergo de hisce rebus agit is, qui Ioanni dixit, *Ecce vicit leo de tribu Iuda aperire librum, & soluere signacula eius.* Hoc argumentum, meo iudicio, adeò vrget, vt non possim non admirari, homines doctos atque prudẽtes inter mysteria septem sigillorum enumerare varios euentus, quos Christus suæ Ecclesiæ nunquam reuelauit, nec Ecclesia eorum notitiam habuit, donec res ipsa eos manifestauit: neque posteà aliud de illis nouit, quàm quod historiæ narrant.

Ab argumenti ignobilitate prædictæ explicationes arguuntur.

Iam, si inter declarationes quatuordecim suprà dictas, aut inter alias eiusdem rationis seriem, aut consequutionem alicuius materiæ perscrutemur, quæ digna sit, vt in septem sigillorum libro possit abdita delitescere, & quæ conuincat in septem non amplius puncta diuidi, inanis certè labor esset. Quin etiam in punctis ipsis, siue capitibus, quæ illarũ expositionum auctores designant, si interpretationem omnia perfectè quadrantẽ inuestigemus, nihilo fructuosior opera impẽdetur, nec eorum auctorum aliquis id negotij aggredi videtur audere. Mult. enim potiùs aduertunt, nõ esse quærendam expositionẽ omnia connectentem, nec cõtinuationis seriem seruantẽ. Ita sanè Pererius, vt alibi latiùs ipsiusmet verbis retulimus: & Salmeron etiam in suis prolegomenis, *Fieri* (inquit) *non potest, vt datâ quauis enarratione singula aptè quadrent.* Cõstat itaque interpretes quouis interpretationis modo facilè esse contentos, vt si septem signa in septem sigillorum resignatione apparẽtia ad septem Christi vitæ mysteria, aut ad pia alia, siue propria potius inuenta accommodent. Neque laborant vehementer, ne in applicatione immutetur punctorum ordo. Alij enim in tertio equo intelligunt hæreticos, & in quarto hypocritas, alij contrà in tertio hypocritas, & in quarto hæreticos. Sic Beda, & qui eum sequuntur. Nec desit aliquis, qui equum nigrũ ad hæreticos: & quartum referat ad Traianum, egregio sanè saltu. Alij postremos tres equos eodem in sensu commiscent, quæ est opinio Ticonij & Haymonis. Atque in his, aliisque id genus declarationibus frustra desudet quis in idonea ratione quærenda, cur in tribus vltimis sigillis equi non extent? curue in quarto sigillo quatuor animalia Ioannẽ accersendo defessa sint, nec illum ad tria postrema accierint? cur denique leo & homo Ioannem aduocarint, ad ea intuenda, quæ cum leonis fortitudine, & æquitate hominis congruebant, nec tamen eadem proportio in secundo & quarto sigillis seruata sit?

Superiorum explicationum nullam perfectè quadrare.

His ipse rationibus permotus atque compulsus sum, vt nouam horum septem sigillorum declarationem indagarem. Præterquam quòd (vt vidimus notat. 11. prolegomen. ad Apocalypsin, & cap. 1. in expositione vocis tubæ & vocis aquarum multarum, necnon initio cap. 4. in voce tubæ) grauissima nos docet auctoritas à cap. 4. vsque ad 11. agere Apocalypsim, quemadmodũ se gesserit Deus cum Iudaico populo, quoad ipsum reprobauit: & à cap. 12. ad 19. sermonem institui de ratione ac modo, quo Deus cum Gentilium populo egerit, donec eum sub Euangelij ditionẽ redegit. Quæ diuisio tot, tamque grauium auctorũ patrocinio defenditur, vt nulla præterea extet declaratio, quæ tot ac tales habeat, & ita solidis fundamentis roboretur. Quapropter cùm pateat nullam earum interpretationum, quæ de sigillorum distinctione agit, attingere huiusmodi rationem ac normam, quam Deus aduersus Iudaicum populum seruauit, euidenter apparet contra explicationes istas militare totum illud auctoritatis pondus, totámque fundamentorum firmitatem, quibus diuisio illa, quam nuper tetigi, solidatur, & quibus statutum est in septem sigillis contineri, qualiter se Deus gesserit cum populo Iudaico post generis humani redemptionem.

Noua expositionis sigillorum via necessariò inuestiganda.

Summam nostra de sigillis expositionis grauissimorum doctorum auctoritate fulciri.

Infero ex dictis, licet septem sigillorum distinctio non fuerit omnino explicata ab iis auctoribus, qui meam hanc diuisionem amplectuntur, in argumenti tamen summâ non esse nouâ meam declarationem; sed ceteris etiam antiquiorem pariter, & grauiorem. Dein verò grauissima hac veterum auctoritate, & tanta fundamentorum vi ne discederem, necessariò fueram distinctionem nouam quæsiturus, si nullam in iis auctoribus reperiebam, quos pro mei argumenti summâ adduxi. Itaque nostræ interpretationis summa de septem sigillis & grauissima est, & antiquissima: illius vero distinctionem fateor esse nouam, vt erat necesse ei, qui antiquorum vestigia si minùs expressa, (quæ neutiquam in distinctione apparebãt) impressa tamen in explicationis summa persequi statuerat. Nam si antiquorum mens tenenda mihi erat necessariò deserendæ erant illæ septem sigillorum distinctiones, quæ cum explicationis summa ab antiquis tradita non consentiebant, ea verò inquirenda, quæ & cum antiqua illa summa, & cum textu ipso, & cum multorum recentiorum desiderio posset aptè componi.

Auctoris explicatio de septem sigillis.

Quibus positis, mea explicatio est, primorũ quatuor sigillorum mysterio contineri admirabilem prouidentiam, quam ostendit Deus in salute Iudæorum, qui in Christum crediderunt. Tribus autem postremis sigillis occultari mysterium æquissimæ Iudæorum reprobationis, & quemadmodum Diuina prouidentia illos expectauerit primùm, & commonuerit, ac demum seuerissimo supplicio punierit. Iam quod ad huius discursus perfectionem & ad materiæ grauitatem ac dignitatem attinet; & quod ea septem punctis siue capitibus coërceatur, non pluribus neque paucioribus; quod in eis summa diuinæ gubernationis perfectio contineatur; hæc omnia aliáque ad id conducentia affatim explicata & probata esse existimo, suprà notat. 5. capitis 1. & notat. 2. cap. 5. Quare id vnum superest, vt videamus, vtrùm figuræ ac signa, quæ in septem sigillorum resignatione Ioannis oculis obiecta sunt, cum nobili hoc discursu rectè cohæreant.

NOTATIO SECVNDA.

Mysterium quatuor equorum capitis 6. non esse aliud, quam aduenisse Deum ad saluandum suum populum.

Mvlti interpretum, sibi persuadent, postremos tres equos primo esse oppositos. Nam eques, qui equo vehitur albo, pro certo videtur Christum Dominum significare, vt omnes explicant sequentes D. Irenæum. Deinde videntur etiam Christi factionem sequi non posse, aut qui terræ pacem conturbat, id est, secundus, aut qui trutinam fraudulentam habet, aut mors & infernus, qui stragem illam edunt, quam recenset textus agens de equo 4.

Vtrùm quatuor equi primorum quatuor sigillorũ eandem ad rem, vel ad contrarias spectent.

Hoc fortassis est, opinor, fundamentum Ticonij, Primasij, Haymonis, Bedæ, Ioachimi, Glossæ, Alberti, Thomæ, Pannonij, Riberæ, Bulengeri, Gagneij, Serrani, atque Pererij, qui omnes præstituũt tres equos extremos opponi primo: atque eiusdem sententiæ sunt Lyra, Antoninus, Aureolus, Ederus, Lyzarazus, & Viegas.

Varia hac de re auctorum explicationes.

Ambrosius tamen contrarium supponit. Nam loquens distinctè de vno quoque equite in singulis equis insidente, de omnibus ait, *sessor Dominus.* Aretas etiam agens de illo, qui equo portatur rufo, inquit, *sessor Christus*, constatque ex eius declaratione nullam cum oppositionem inter quatuor equos reperire. Idem statuit Arias Montanus, qui de primis tribus equis sic ait; *sessor horum trium iustitiæ fructus.* Victorinus quoque & Andreas, etsi non ita explicatè loquuntur, fauent etiam non obscurè horum quatuor equorum societati & conspirationi. Seraphinus de Fermo album ac rufum equos conciliat inter se, & in vtroque dicit, *sessor Christus.* At nigrum & pallidum alterius factionis esse tradit. Idémque sequi videtur Hortulanus in Cantica. Omitto Bernardi, Ruperti & aliorum expositionem; qui cùm septem omnia sigilla ad Christi referãt mysteria, necesse habent quatuor equos inter se conformes considerare. His tamen prætermissis, Forerius & qui existimant equites, qui secundo, tertio & quarto equis insident, esse bellum, famem, ac pestem, quibus Deus Iudæos puniuit: sibique persuadent, quatuor omnes equos ad Iudææ vastitatem tendere: mihi, (inquam auctores,) vt perspicuum est, tres primos equos nequaquam opponunt quarto: sed omnes inter se coniunctos, & eiusdem factionis esse credunt. Hæc tamen interpretatio intactam prætermittit admirabilem eorum Iudæorum salutem, qui Christi fidem susceperunt: & repente transgreditur ad supplicium eorum, qui ipsum respuerunt: nec valet reddere congruentem rationem, cur in quatuor primis sigillis, non verò in tribus postremis equi appareant?

Pererij & Viegæ opinio de quatuor sigillorum equis.

Pererius & Viegas volunt in sacra Scriptura equum esse imperij symbolum. Itaque sibi persuadent per hos quatuor equos significari totidem regna, videlicet Christi regnum

in Ecclesia primitiua, regnum Romanorum Imperatorum Christi fidem insectantiũ, regnum Gotthorum & Alanorum, & regnum Sarracenorum. Hæc est Pererij opinio, cui assentitur Viegas, quatenus in quatuor equis totidem regna constituit, & Christi regnum in primo. Sed in reliquos tres equos inducit diuersos Romanorũ Imperatores Christi Ecclesiam persequentes. Fundamentum autem, quo asserunt

Vtrùm superior expositio in Zachariæ quadrigis fundamentum habeat.

equum esse symbolum imperij, petunt ex cap. 6. Zachariæ. Vbi pro certo habent in quatuor quadrigis imperia totidem potentissima denotari, scilicet Chaldæorum, Persarũ, Græcorum, ac Romanorum; idque iuxta Hebræorum, & Hieronymi expositionem. Ceterùm quòd quatuor quadrigæ repræsentent quatuor imperia, non caret magna difficultate, propter id, quod manifestè textus ait, *isti sunt quatuor venti cæli*. Et propter alias rationes. Et quamuis hæc opinio videatur esse diui Hieronymi; ipse certè illam affert vt Iudæorum traditionem. *Traditum est* (inquit) *mihi ab Hebræis*: & infrà: *Hæc, vt accepimus à nostra linguæ studiosis hominibus, tradidimus.* Itaque Hieronymus nihil aliud videtur agere, quàm illam vt à Iudæis acceptam referre. Et licèt ipsius etiam Hieronymi esset opinio, veniâ tamen tanti tamque grauis Doctoris, & omnium, quotquot eum sequuntur, spero me in illius loci commentario ostensurum, ex ipsius contextus vi atque serie in quatuor illis quadrigis non innui quatuor imperia populo Dei infesta: sed bellum, quod Christiana Ecclesia diuino præsidio munita fælicissimè erat aduersus idololatriam gestura. Quod autem textus ait, *isti sunt quatuor venti cæli*, indicat, quemadmodum quatuor venti iussu Dei excitant tempestates, quibus obuia quæque dissipant, & prosternunt; non aliter Deum Euangelij prædicatione vanam idolorum superstitionem in quatuor mundi partibus euersurum; & de inimicorum machinis atque oppugnationibus triumphaturum. Præterea venti etiam sunt apti ad velocitatis ac cælestis impetus significationem; ideoque dicuntur esse equi quadrigæ Dei. Vide Psal. 103. ver. 3. & 4. & Psalm. 17. 11. ad quem locum alluditur Habac. 3. in equis Dei.

Impugnatur præcedens expositio.

Itaque Viegæ ac Pererij fundamentum de quatuor imperiis per Zachariæ quadrigas denotatis, certum minimè est. Præsertim quia licèt daremus imperij symbolum esse quadrigam: non inde infertur singularem etiam equum esse symbolum imperij.

Quadrigam esse triumphi symbolum.

Nam & in Romanorum numismatis notum est, per quadrigam significari triumphum; cum tamen vnus equus triumphum nullâ ratione repræsentet, vt humaniorũ literarum peritis manifestum est. Ex his illud elicio, Zachariæ locum non deseruisse aut prodesse quidquam ad probandum quatuor hos equos Ioanni visos totidem imperia significare. Præterquam quod nullus reperitur sacræ Scripturæ locus, in quo singularis equus aliquod imperium designet: cum tamen in Scriptura frequens sit equorum mentio.

Concedamus tamen in aliquo Scripturæ loco per equum probabiliter imperium indicari: hoc saltem perspicuum est, in recepta Scripturæ loquutione, & in equorum visionibus, equũ generatim loquendo symbolum esse salutis, seu saluationis.

Equum esse symbolum salutis siue saluationis.

Hac de re dubitabit nemo, qui ea, quæ sequuntur, attentiùs perpẽdet. Primùm, sæpè sacra Scriptura iubet in equis hominem non confidere: vnde intelligitur in bellis, salutis spẽ in equis collocari solere. Pro quo vide Psal. 32. 17. *Fallax equus ad salutẽ.* Et similiter Psal. 19. 8. Isaiæ 31. 1. Oseæ 1. 7. Amos 2. 15. Deinde illustrissimus est Salomonis locus, Prou. 21. 31. *Equus paratur ad diem belli, Dominus autem salutem tribuit.* Vbi contemplor salutẽ certã futurã, si Deus in sui populi auxilium conscenderit equum, aut Angelum aliquẽ seu ministrũ suum in equo miserit. Tertiò Angelus ille, qui in equo visus est, 2. Machab. 3. 25. venit, vt saluti ac præsidio esset populo Dei; & similiter quinque illi viri, qui in equis apparuerunt, 2. Machab. 10. 29. Quartò in aliis veris visionibus, & in nõnullis etiam confictis, nemo dubitat eum, qui in equo cernitur, ad protegendũ atque saluandũ venire.

Equitẽ equo vectum, esse salutis symbolum, historiis, tum veris, tum fictis probatur.

Exemplo sint verissimæ Hispaniarum historiæ, in quibus toties D. Iacobus Apostolus in Hispanorũ subsidium atq; salutẽ fortissimus eques radiantibus armis instructus atque munitus apparuit. Historiæ verò confictæ exemplum peti potest ex Romanorum veterum annalibus, qui commenti sunt Castorem & Pollucem Romanis in maximas angustias redactis visos in equis fuisse, illisque opem atque auxilium tulisse.

Equum aut quadrigam perinde esse ad saluationis symbolũ exprimendũ.

Quintò ad hanc eandem significationem parum refert in equo, aut in quadriga appareret. Reges enim ac Principes olim è falcatis curribus depugnabant. Atque ita dicitur Deus in Palæstinam ad auxiliandum suis cum exercitu curuli ingressus: vnde Psal. 67. 18. *Currus Dei decem millibus multiplex.* Et Angeli, qui in quadrigis militaribus apparuerunt, 4. Reg. 6. 17. ad Prophetam Elisæum tutandum veniebant, vt constat. Sexto apud Prophetas euidens est, quando dicunt Deum super equum ascendere, sensum esse, illum in sui populi auxilium ac salutẽ properare. Expende verba illa Habac. 3. 8. *Ascendes super equos tuos, & quadriga tua saluatio.* Vbi Gueuaræ interpretatio est, Deum non equum conscendere, nisi ad saluandum. Maiorem tamen energiam cõtinet textus

A ipse: ait enim Dei equos & quadrigas esse ipsam nẽt hominũ saluationẽ siue salute: ac si diceret, Deo nullos alios equos, quos ipse ascendat, nullas quadrigas esse, nisi huiusmodi opera ad hominũ salutem spectantia: in quibus ipse valde gloriatur, & se hominibus agnoscendũ exhibet. Et Zachar. 10. 3. vt significetur Deum spirituali Israëli salutem allaturum per strenuum quemdam ducem è tribu Iuda, *Visitauit* (inquit) *Dominus exercituum gregem suum, & posuit domum Iuda quasi equum gloriæ suæ in bello.*

Apud Zachariã, equos capitis 1. & quadrigas sexti esse eiusdem significationis.

Ad hæc equorum multitudo, quam aperit Zacharias cap. 1. & quadrigæ cap. 6. eiusdem sunt significationis, vt in illius visionis commentario explicabimus. Septimò in Apocalypsi exercitus candidorũ equorum cap. 19. symbolum est non dubium eorum ministrorum, quibus vsus fuit Deus ad saluandum mundum, & ab idolorum cultu eripiendum.

B Octauò denique hæc significatio nititur in natiua equi vi atque impetu; quo in pericula quæque animosè fertur. Quapropter appositè indicat eum, qui apparet in equo, irruptionem facere velle ad eos, qui periclitantur, à discrimine liberandos: id quod præstare solent ij, qui strenuos se equites volunt ostentare. Expende descriptionem equi, quæ habetur Iob 39. 23.

Perelegans equi descriptio ex Iobo.

Gloria narium eius terror: terram vngula fodit, exultat audacter, in occursum pergit armatis, contemnit pauorem, nec cedit gladio. Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta, & clypeus. Feruens, & fremens sorbet terram, nec reputat tubæ sonare clangorem. Vbi audierit buccinam dicit, Vah: procul odoratur bellum, exhortationem ducum & vlulatum exercitus.

Ex quibus tandem omnibus facilè deducitur propriam & germanam significationem symbolicam equitis in equo apparentis esse, vt veniat ad saluandum: id quod sapienter C notauit Origenes Homil. 1. in Ioannem, vbi ait vocabulũ equi solere poni, cum ea ponuntur, quæ nobis adiumento sunt. Iam, si certum est hoc esse proprium equi symbolum, & quod vniuersæ Scriptura complectitur: nemo non viderit optandum maximè esse, vt his omnibus quatuor equis hæc eadem significatio apprimè quadret.

Difficultas contra equorum quatuor Apocalypsis explicationẽ traditam.

Existimabũt tamen aliqui fieri non posse, vt hi omnes equi eòdem spectent; quin imò eo ipso, quòd primus ad saluandum veniat, necessarium esse reliquis contrariam esse mentem. Etenim præterquàm quòd diuersi illi colores non sunt ad rem: vt omnes ad afferendam salutem adueniant; secundus eques tendere dicitur ad pacem de terra tollendam, & tertius contentâ voce personat famem, *bilibris tritici denario*: quarti autem intentio est *interficere gladio, fame, & morte, & bestiis terræ, & nomen illi mors, & infernus sequebatur eũ.*

Variũ equorũ colorem non obstare, quominus ad eandem significationẽ pertineant.

D Huic obiectioni respondeo, multiplicem equorum colorem non obstare, quominùs omnes sint euidens factionis; vt manifestò perspicitur in iis, quos Zacharias vidit c. 1. 8. *Ecce vir ascendens super equum rufum, & post eum equi rufi, varij, & albi.* Quod verò textus ait de secundo equite, idem Christus Dominus in Euangelio affirmat, *non veni pacem mittere, sed gladium.* Atqui euidens est Apocalypsin ad hæc Christi verba respicere. Nemo autem dubitat, Christum, dũ ait, *non veni pacem mittere, sed gladium*, indicare huiusmodi bellum, quod ipse in mundum immissurus aduenit, esse medium ad ipsius mundi salutem. Quare verba illa pro nobis planè sunt. Quòd si admittamus semel discordiam esse medium ad salutem, fit planum, idem de fame atque morte asserendum fore. Qui autem nouum & insitatum ducet, quòd Deus ad suorum salutem ac vitam morte ipsâ vtatur; næ ille haud satis ponderauit Habacuci verba c. 3. 5. *Ante faciem eius ibit mors*, vbi mors ipsa proculdubio consideratur, quasi satelles quidam & administer, quẽ præfert Deus, cùm ad suos

Mors quo sensu ante Dei pedes ire dicatur.

E protegendos bellum init: de hoc enim agit Propheta vt ipse mox exprimit, *& quadriga tua saluatio*. Quòd si respondeatur, mortem, quæ anteit Deum, non esse vt saluandos occidat, sed vt in sui populi hostibus stragem edat, hoc ipsum pro nobis est: sed cum Apocalypseos doctrina sit magnopere spiritualis, & veteri homini bellum indicat, in eúmque discordiam, famem atque mortem immittat, quò nouum hominem saluum incolumemque præstet: hinc est illud ipsum in sensu magis adhuc spiritali nostræ expositioni suffragari. Itaque quod obiicitur contra quatuor equorum vnionem & conspirationem, nullius roboris est.

Quatuor sigillorũ equos eundem ad finem referẽdos probatur.

Vt autem quatuor huiusmodi equi sint ad eundem finem referendi, multa possunt, eaque fortissima afferri argumenta. Primum quia generatim loquendo, symbolica equi signifi-F catio in sacris Literis est, vt veniat ad saluandum: ex illis autem, quæ longiùs à salute videbantur distare, nempe ex discordia atque morte, quidquid nobis dubitationis poterat exoriri, sacra Scriptura tollit, vt constat ex dictis.

Explicatio idẽ ex quatuor animalium ad quatuor equos proportione.

Secundùm, textus ipse inter quatuor animalia & quatuor equos manifestam ponit proportionem. Leo enim Ioannem accit, vt primum equum consideret: vitulus, vt secundum: homo, vt tertium: aquila denique, vt quartum. Explicatâ verò iam quatuor animalium significatione (de qua latè diximus, c. 4) accersiri Ioannem à leone, vt primum inspiciat equum, idem est, ac si nos admoneremur, in primo illo equo Diuinæ virtutis ac fortitudinis subesse significationem.

nem. Similiter cùm vitulus Ioannem aduocat, nobis indicare vult, in secundo equo (quẽ Ioãnes iubetur intueri) diuinam significari beneficentiam. In tertio equo pari ratione debet Diuinæ prouidentiæ æquitas elucere; nec minùs in quarto admirabile Dei consilium. Atque vt quatuor animalia sunt Dei vicaria in procurandâ animorum salute, ita contextus ipse exigit, vt in quatuor equis agatur de præstantissima salute, quam Christus se ipsum recipientibus attulit: in qua salute quatuor primi Diuinæ prouidentiæ spiritus ■ primis eminent; ad quorum cognitionem pariter ac venerationem nos inuitat eorundem spirituum participatio, quæ in Apostolis virisque Apostolicis enitescit, & in quadruplici animalium facie (vt suo loco diximus) indicatur.

Tertium pro nostra quatuor equorum explicatione argumentum est, quod sumitur ex attenta eorum consideratione, quæ in Apocalypseos decursu à cap. 4. antecedunt. Capitis enim 4. argumentum haud dubiè est de insigni ac magnifico templo, quod Deus in Ecclesia primitiua erexit; argumentum verò capitis quinti continet, quemadmodũ post nouum Dei templum fundatum liber Scripturæ sacræ & prophetiarum Dei adeò clausus & obscurus perfidis Iudæis permansit, vt illum legere, aut etiam aperire nequaquam possent. Complementum enim promissionum à Deo factarum de suo populo saluando, necnon patientiam, comminationes ac supplicia, quibus aduersus synagogam vtebatur, nemo potuit intelligere nisi is, cui Christus librum hunc aperiret. Fit ergo planum ex huius argumenti serie, congruentissimũ esse, vt ex septem sigillis prima quatuor spectent ad veram animi salutem, qua Christi fideles potiebantur; tria verò postrema ad miseriam ac reprobationem rebellium.

Septem sigillorum partitio, eorumq; argumenta de prouidentia tam erga fideles Iudæos, quàm erga rebelles.

Quartum ex eorum consequutione, quæ in tribus postremis sigillis consequuntur, nostra declaratio non parum accipit robur. Illa enim (vt infrà videbimus) continet ordinẽ, quem Diuina prouidentia, cuiusque brachium Christus Redemptor noster in Iudæos Euangelij salutem respuentes seruauit. Quod enim Deus aduersus illos permittit ad tria puncta reuocatur: primùm patienter illos expectauit, vt aperto quinto sigillo monstrabitur: deinde horribilibus signis eos admonuit, & interminatus ipsis est, vt sextum sigillum ostendet: denique seuerissima in eos immisit supplicia, quæ per septem plagas tubarum sigilli septimi denunciantur.

Ex argumenti totius consecutione, nostra de sigillis expositio confirmatur.

Tria hæc puncta, nimirum Patientia, Comminatio, & Seueritas complectuntur excellentissimam agendi cum improbis rationem. At Apocalypsis non hæc vniuersè tractat, sed speciatim, quatenus ad synagogam pertinent; vt clarè perspicitur in bello, quod ostendit textus à Ierosolyma inferri Euangelio: & in eo quod cælum in Ierosolymam suscepit. Cui considerationi mirificè deseruit, quod textus recenset à quinto sigillo ad finem vsque cap. 11. Quæ si ita sunt; vt re verâ sunt, facile est videre, quàm fuerit operæ pretium, vt tractationem de modo ac ratione, quam Diuina prouidentia in Iudæos Christum abnegantes seruauit, antecederet enarratio admirabilis prouidentiæ, qua vsus fuit Deus ad eos perfectè saluandos, qui Christi fidem atque doctrinam amplexi sunt: in quo prophetiarum & promissionum Dei fidelitas maximè eminere probata est. Id autem in equorum Dei figura aptissimè exprimitur, vt constat ex Habacuci loco suprà allato. *Ascendes super equos tuos; & quadriga tua saluatio.* Vt autem dubitaret nemo, Prophetam agere de salute illa, quam Deus erat Iudæis in Christum credentibus allaturus; verba hæc protinus subiicit Habacucus: *Suscitans suscitabis arcum tuum, iuramenta tribubus, quæ locutus es.* Manifestum verò est iuramentum hoc esse promissa facta de illis saluandis. Deinde apparet arcum eundem esse, quem Ioannes vidit in manibus eius, qui in equo albo obequitabat.

Rationem, qua se Diuina prouidentia cum improbis gerit, in Apocalypsi ad Iudæos speciatim coarctari.

Præter hæc, series ipsa & continuatio huius declarationis argumento est ad eius veritatem stabiliendam satis firmo. Quemadmodum est etiam aliarum explicationum non firma cõfutatio, varietas ac perturbatio ordinis, quæ in ipsis reperitur. Applicant enim secundum, tertium & quartum sigilla ad persequutiones, quæ in Ecclesiam Romani, Hæretici, & Mauri, aut Pseudochristiani, siue etiam Antichristus excitarunt. Ex quibus nihil esse potest ad rem: nam in quinto, sexto, & septimo sigillis sermo est de persequutione, qua Iudaicus populus Ecclesiam est insectatus; deque gloriosissimo triumpho, quem de ipso reportauit Ecclesia; quod ordine ac ratione antecedit, vt par est, tractationem de Gentilium bello ipsi Ecclesiæ illato.

Aliorum expositiones ab inconsequentia & ordinis perturbatione facile redargui.

Confirmatur insuper nostra expositio ex idonea satis ratione, quæ reddi potest in ea, quapropter in quatuor primis sigillis equi apparuerint Ioanni; & nihil simile in tribus reliquis sit visum. Cui dubitationi non video, quid possit appositè in aliorum explicationibus responderi: præsertim cùm plerique existiment in posterioribus sigillis de imperio & persequutione Antichristi sermonem institui. Si ergo ad significandum Romanorum Imperium, siue ad persequutionem ab hæreticis aut Mauris concitatam, accommodatum esse putant symbolum equi, cur in imperij & persequutionis Antichristi significatione equus similiter non apparuit? At verò in nostra explicatione adeò clara ac manifesta redditur ratio, vt obloquentium ora facilè obturet. Diximus enim in quatuor primis sigillis sermonem esse de eximia atque præstanti salute ac fælicitate, qua veri Christi sectatores potiti sunt: in tribus verò postremis de Patientia, Comminatione & Seueritate, quibus egit Deus cum ijs, qui Christi doctrinam atque vestigia sectari noluerunt. Quibus positis, ideò in primis quatuor sigillis conspiciuntur equi; quia equus (vt toties inculcauimus) est mirificum salutis & saluationis symbolum; eandémque ob rem nihil opus erat equo in tribus reliquis sigillis; quippe quæ non saluationem fidelium sed patientiam, minas atque supplicia continebant.

Cur in primis quatuor sigillis equi appareant, in reliquis non item; congruentem in nostra expositione reddi rationem, non verò in aliis.

Redditur ratio discriminis, cur in quatuor primis sigillis, non verò in reliquis, equi conspiciantur?

Nemo autem iure contendet, equum esse aptum tolerantiæ, comminationis aut seueritatis symbolum. Adde huc, quemadmodum Deus de salute potiùs ab se parta, quàm de illata reprobatione gloriatur, ita etiam consentaneum valdè fuisse, vt salutis ac saluationis significatio in equo, alacerrimo & erecto animali, celebrior atque gloriosior fieret: reprobatio verò figuram præferret non ita magnificam atque conspicuam; sed quæ effectum ipsum expectandi, minandi & puniendi solùm ostenderet, ad quod equi alacritas & erectio superuacua erant. Ac demum ad eam obiectionem, cur nimirum in quatuor primis sigillis, non verò in tribus sequentibus equi cernantur? directè respondet Habacucus, asserens equitare Deum idem esse, ac venire ad saluandum: *Ascendes super equos tuos, & quadriga tua saluatio.*

Porrò nullius etiam difficultatis est, subijcere rationem in nostra sententia, quare quatuor animalia singulatim Ioannem ad singulos equos inspiciendos accersant: non verò vt in tribus ceteris sigillis Dei Patientiam, Comminationẽ, aut Iudæorum plagas intueatur. Ratio namque est huiusmodi. In quatuor animalibus (vt iam vidimus) repræsentantur Fortitudo, Beneficentia, Æquitas, ac Sapientia; quæ sunt quatuor Diuinæ prouidentiæ virtutes in salute Iustorum Christum excipientium maximè splendentes. Et Apostolorũ fortitudo per leonis faciem indicata Ioãnem inuitat, vt Dei fortitudinem attentè perpendat; similitérque de tribus ceteris faciebus dictũ esto. Postremò quatuor facies sunt veluti insignia & stemmata priorum quatuor spirituum, siue eorum insigniferi: & idcirco præcedunt, cùm ipsimet quatuor spiritus sese nobis cognoscendos præbent. Eædem tamen facies non præferunt trium posteriorum spirituum insignia, vt iam diximus c. 4. atque ita minimè conducebant ad eius rei significationem, quã ipsæ non habent. Exempli gratia, non oportebat eum, qui vitulina facie est, & beneficentiam significat, inuitare Ioannem vt videat comminationem, aut seueritatem, & sic de reliquis. Denique in eo, quòd Ioannem quatuor animalia vocent ad quatuor prima sigilla; decorum apprimè seruatur. Sic enim ostendunt gestientem animo lætitiam, quod omnibus innotescat maximum beneficium à Deo collatum in perfectissima eorum salutis ratione. In tolerantia verò, minis ac seueritate aptius fuit, vt sese contraherent, & intra silentij cancellos continerent, quàm lætitiæ ac voluptatis signa ederent. Atque id pro hac dubitatione sit satis modò dixisse; quia de eâdem quæstione rursus agendum latiùs nobis est infrà.

Cur quatuor animalia singillatim Ioannem ad singula quatuor inspicienda accersant; non verò ad reliqua?

Alia erat quæstio de discrimine, quod inter primum tertiúmque sigillum vna ex parte; & ex alia inter secundum & quartum versatur. Hac tamen de re infrà opportuniùs dicemus.

NOTATIO III.

De necessitate quatuor equorum ad distinctam saluationis perfectæ significationem.

SVPERIORE notatione diximus, equum esse symbolum valdè aptum ad saluationem significandam. Videamus nunc oportet, quæ fuerit necessitas, vt quatuor equi, nec plures nec pauciores, essent. Existimabit fortassis nonnemo, equorum quaternarium eo consilio fuisse selectum, vt hæc visio Habacuci vaticinio responderet, in quo expressa sit quadrigæ mentio. Sed contrà est, quia Ioannes nec quadrigam vidit, nec bigam, sed equos singulares, vt Latini loquuntur; nec verò omnes simul, sed vnum priùs, deinde alium, & sic de reliquis. Prætereà in primo equo cernit equitem arcu & sagittis instructũ, in secũdo cernit aliũ cum gladio; in tertio cũ statera, & in quarto aspicit mortẽ. Cuius discriminis ratio ex eo prouenit, quòd Habacuci tempore erant in vsu falcati currus in bellis, è quibus Reges ac principes viri depugnabant: quapropter consentaneũ fuit, vt Propheta ad sui temporis consuetudinem sese effingeret. At, cùm Apocalypsis conscripta fuit, huiusmodi consuetudo iã exoleuerat; ideóq; nõ erat, cur saluatio in quadriga figuraretur: quantumuis apud Habacucum & Apocalypsin de eadem salute siue saluãdi ratione sit sermo. Quamobrem perstat adhuc dubitatio, cur quatuor fuerint singulares equi, quos vidit Ioannes? Etenim si præcipua erat intentio, vt salus siue saluatio adumbraretur, ad id quidem non opus videbatur esse quaternario.

Cur in hisce sigillis equi quatuor, non plures nec pauciores, appareant?

Prima superioris difficultatis euodatio.

Respondebit aliquis quatuor equorum coniunctionem fuisse idoneam ad Christi victoriam & triumphum denotãdum: hoc est, vt indicetur, ipsum non solùm ad saluandum venisse; sed reapse homines admirabili ratione saluasse, & victoriã ac triũphum gloriosissimè obtinuisse. Scitũ namq; est in veterum numismatis, vbi quatuor equi copulãtur, esse significationem triumphi. Contra hoc tamen est, quia triumphus in quatuor equorum curru proprius erat Romanorum: atque ita huiusmodi allusio non apta videtur esse ei, qui in Græcia & Græco sermone scribit.

Improbatur tamen.

Præsertim quia in sacris nulla est mẽtio triumphi in quadrigis. Ioannes insuper quadrigã non vidit, sed quatuor singulares equos: in quibus ad triumphi quadrigam proprius esse respectus non potest: cùm tamen in admirandis equorum visionibus, licèt equus vnus tantùm appareat, satis sit ad victoriam atque triumphum denunciandã: vt patet, 2. Machab. 3. 25. & ex D. Iacobi Apostoli visionibus, cùm sæpè in Hispanorum auxilium repentè comparuit. Quapropter restat adhuc eadem difficultas, cur scilicet Apocalypseos equi quatuor fuerint?

Prima vera solutionis ratio.

Sit ergo prima ratio: ex septem spiritibus, quibus Diuinæ prouidentiæ perfectio comprehenditur, quatuor primi (nimirum, Virtus, Beneficentia, Æquitas ac Sapientia) in eorum salutem & veram fælicitatem, qui Iesu Christi doctrinæ audientes fuerunt, se totos impendunt, vt latè explicuimus cap. 1. notat. 5. & c. 5. not. 2. Vnde ad significandos quatuor Dei spiritus in hominum salutem aduentantes, congruens fuit quatuor equorum figura. Hæc ratio ampliùs adhuc roboratur; quia quatuor animalia, quæ in Apostolis eandem horum quatuor spirituum significationem habent (vt vidimus cap. 4.) Ioannem hic per ordinem ad quatuor equorum contemplationem vocant. In quo indicatur planè, Dei Virtutem in primi equi figura imminere, in secundi, Beneficentiam; in tertij, Æquitatem; in quarti, Sapientiam atque Consilium.

In quatuor equorum figura causam saluationis adumbrari.

Hæc ratio idonea satis est ad quatuor equorum numerum, & Apocalypseos artificio valde digna. Sed (vt infrà dicetur) in quatuor equorum figura ac symbolo non tantum spectatur saluationis causa in iis, qui Christo se subdiderunt (id est perfectio priorum quatuor spirituum diuinæ prouidentiæ) sed ipse etiam attenditur saluationis effectus ac media, quibus vsus fuit Christus ad suorum fidelium salutem. Quamobrem si deprehenderemus ipsum saluationis opus in quatuor diuidi puncta; hæc consideratio permagni esset momenti ad absolutam quatuor equorum intelligentiam. Præcipuè cùm quatuor huiusmodi spiritus nullam in Deo habeant distinctionem, sed solùm penes diuersos effectus distinguantur; & plerumque contingat in vno eodémque opere æqualiter effulgere virtutem & sapientiam, aut beneficentiam & æquitatem: atque ideo quando vnum idémque esset opus, non adeò videretur necessarius quaternarius equorum, illud ergo in hac materia maximè erat optandum, videlicet vt ipsum saluationis opus in quatuor præcipua capita partiretur, quæ inter se valdè essent diuersa: in quorum primo Virtus præcipuè splendesceret, in secundo Beneficentia, in tertio Æquitas, & in quarto Consilium atque Sapientia.

Secunda pro difficultatis solutione ratio.

In eodem equorum quaternario effectum etiam saluationis innui.

Secunda igitur ratio huius quaternarij sit: ipsemet perfectæ saluationis effectus, quam in hac vita Ecclesiæ primitiuæ Christiani assequuti sunt, quatuor omnino capita complexus fuit: primum, in Christum viua fide credere; secundum Christum ipsum prædicare; tertium, fortunas remque totam familiarem pro eodem Christo renunciare; quartum denique, pro eodem vitam contemnere. Pro horum declaratione aduerto, saluare nihil esse aliud, quàm eripere ex potentioris hostis potestate eum, qui per se ipse illius potentiæ ac tyrannidi se subducere non poterat. Quare si planum fieret, totum humani generis bonum ac felicitatem in eo consistere, vt de quatuor potentissimis hostibus ipsum opprimentibus triumpharet; & probaretur insuper primitiuæ Ecclesiæ Christianos quatuor illis rebus præclarissimè gestis (quas modò retulimus) triumphum egisse nobilissimum de eisdem quatuor hostibus; tunc verò facilè constaret, in quatuor illis operibus admirandis perfectam constitisse salutem, quam Messias in mundum erat allaturus.

Quatuor inordinatos amores esse hominum mundiq; tyrannos: & quinam ij sint.

Vt ergo hoc ampliùs explicetur, obseruandum est quatuor inordinatos amores esse, qui mundum vexatum, afflictum & oppressum tenent. Hi autem sunt: primus, immoderatus vitæ ac deliciarum amor: secundus, impotens amor diuitiarum, ne quid vitæ commodis, atque deliciis desit: tertius amor intemperans proprij honoris & æstimationis, præsertim inter notos, familiares & cognatos: quartus, præceps quoddam studium atque propensio ad proprij consilij atque iudicij rationem siue rectam, siue errantem sequendam, nec cuiusuis alterius consilio acquiescendum. Huiusmodi consideratio de quatuor hisce tyrannis (id est de proprio amore, de diuitiarum cupiditate, de nominis existimatione, ac proprij iudicij tenacitate) absoluta planè est & perfecta: & quilibet spiritualis vitæ magister facilè cernet, hos quatuor amores inter se esse diuersos; & quicumque illorum nondum sit deuictus ac profligatus, illum satis esse, vt propterea miser & ærumnosus reputetur is, qui illius adhuc seruituti

A subiaceat. Quem verò clementissimus Deus tanto tamque ingenti affecit beneficio, vt ex horum quatuor tyrannorum vi atque potestate penitus extraxerit; hic sanè perfectam libertatem & spiritualem salutem adeptus est: iugulauit enim hostes omnes, qui sibi poterant in via virtutis obsistere, & quæcumque, sibi accidant infortunia, quantumuis aduersa & calamitosa, in maius ei commodum & felicitatem cedunt. Quapropter licèt is dæmonis oppugnationibus variè tentetur, aut improborum inuidiâ atque odio penè obrui videatur; nihil illi aliorum commiseratione opus est. Nam si quatuor hosce tyrannos perfectè subegit, cetera omnia facillimo negotio subiugabit.

Cuiusmodi salutem ac saluandi rationem nobis attulerit Christus.

Ex his intelligitur, excellentissimam saluandi rationem, quam Messias nobis erat allaturus, in eo potissimùm sitam esse, vt homines à quatuor illis tyrannis liberaret, & perfectâ de illis partâ victoriâ, felices eos beatósque redderet.

Quomodo Christus his quatuor tyrannis fideles primæuos eripuerit.

Ex quatuor his tyrannis Christus primitiuæ Ecclesiæ B Christianos perfectissimè eripuit: id quod hoc ordine præstitit. Primò à proprij iudicij dominatione subduxit, dum eos fidei subiecit, quæ spiritalis vitæ fundamentum est. Deinde honoris & existimationis inane studium ab eis expulit; cùm eos excitauit & erexit, vt Christi ipsius fidem liberè profiterentur, ac prædicarent. Tertiò per euangelicam ac voluntariam paupertatem in eis diuitiarum cupiditatem extinxit. Quartò denique à superbo proprij amoris imperio extraxit incolumes, per effrænatarum cupiditatum cohibitionem & vitæ ipsius contemptum. Huius autem ordinis ratio inde adsciscitur: quia priùs est in Christum credere, deinde mundum vincere; qui minùs, quàm res familiaris amatur, postea rei ipsius familiaris amorem superare, ac postremò vitam pro Christo contemnere.

His quatuor inordinatis amoribus præualuisse tuor primæ dracilidint̃ ta virtute dueuisse quasi.

Oportet tamen horum singula enucleatiùs explicare; & ostendere, quantopere in primo Christi Virtus excellat; in C altero Beneficentia, Æquitas in tertio; & Sapientia in quarto. Nec mihi mens est contendere, quatuor has Christi virtutes non in eorum singulis reperiri; sed Virtutem in prima victoria magis eminere, Beneficentiam in secunda, & sic de reliquis: atque adeò aptam satis extitisse rationem, cur singulæ ex iis victoriis ad singulas Christi virtutes per attributionem meritò applicentur?

Quantâ fuerit Dei virtute opus ad homines primitiuæ Ecclesiæ tempore ad Christi fidem traducendos.

In primis, postquam Euangelij lumen toto terrarum orbe sese longè latéque diffudit, & Christianæ Ecclesiæ decus atque maiestas tam multiplici incremento sunt aucta, mirum non est, omnes non ita planè deprehendere, quàm gloriosa ex proprio iudicio reportetur victoria, cùm Christo mundi assertori ac vindici subiicitur. Si verò primitiuæ Ecclesiæ tempora repetamus, non obscurè perspiciemus, quàm difficilis tunc & operosa res esset, humanam mentem proprij iudicij tenacem in eam trahere sententiam, vt mundi D totius salutem in Christi cruce positam esse crederent, verúmque Deum, & humani generis saluatorem esse eum, quem Iudæi in crucem egerant. Næ illa tempestate homines Christi venerationi atque adorationi submittere, & inducere, vt eum proprium esse Deum ac Dominum agnoscerent, nihil aliud erat, quàm eosdem cogere, vt proprium omnino iudicium deponerent, sibique persuaderent, in eo, quod stultitiæ speciem præ se ferebat, mundi remedium vniuersi situm esse. Et certè cùm præuideret Deus, in quod errorum & insaniarum barathrum homines proprio iudicio ducti essent dilapsuri, decreuit veram animi salutem & saluationem in maxima iudicij proprij abnegatione constituere. Nam *quia non cognouit mundus per sapientiam Deum; placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes*, 1. ad Cor. 1. 21.

Christi virtus veteres præsertim fideles per iudicij proprij abnegationem decreuit conuertere.

Itaque in viua Crucifixi fide sanctificationem animarum esse voluit. Quod ergo opus adeò præstans & admirandum posset excogitari, in quo Dei atque Christi virtus ita colluceret, vt in ea vi & efficacitate, qua homines impulsi fidem suam & E spem fortissimam in eo, quem cruci suffixum viderant, collocabant? Nonne in peccatorum conuersione, Christi in crucem sublati virtus, & admiranda ipsius sagittarum vis & efficacia enitescit? Consideretur, obsecro, quod in vnius Pauli conuersione accidit, Act. 9. simúlque perpendatur, quot homines Christus ad sui cognitionem fidémque traduxerit, siquidem vnâ Petri concione tria millia dedêre manus, Act. 2. 41.

Arcum potentiæ symbolum.

Cum hoc facit arcum esse potentiæ symbolum, iuxta illud Ps. 75. 4. *Ibi confregit potentias arcuum*, &c. Et eapropter Antiquitas Herculi, atque Cupidini arcum tribuebat. Atqui Christus est verus Alexicacos, & qui amoris sagittis homiF num corda transfigit: *Sagittæ tuæ acutæ (populi sub te cadent) in corda inimicorum regis*. Ps. 44. 6. videlicet vt eos ex inimicis in amicos, ex hostibus in amatores conuerteret. Antequam nitri ac sulphurei pulueris inuentum æneorum tormentorum ictus inuictos & ineluctabiles reddidisset, nullum aliud instrumentum bellicum arcu potentius & efficacius agnoscebatur, qui vt contendatur & remittatur, magna vi opus est, vt in Turcicis arcubus apparet. Vnde constat maximæ potentiæ symbolum fuisse arcum.

Veterum fidelium constantia in Christi fide suscipienda ac profitẽda.

Secundò, quo tempore homines in crucis opprobrio offendebant, & qui se Christianum profitebatur, amicorum ac familiarium, necnon parentum & fratrum contemptioni atque

quæ inuidiæ sese exponebat; quid aliud pot ∣t concipi gloriosius, & quod clariorem victoriam ex falsa proprij honoris existimatione consequitur, quàm quod primitiuæ Ecclesiæ tempore accidebat? Cùm Christiani minimè contenti in Christum intimo corde credere, suam illico fidem profitebantur, & Christum viriliter & animosè prædicabant; cùm & Christi crux despicatui habebatur, & Euangelij prædicatio tot excitabat turbas ac tumultus. Atque tota hæc constantia & fortitudo, qua homines tunc suam fidem propalàm enunciabant, & pro virili parte contendebant, vt reliqui eam amplecterentur, hæc, inquam, constantia ac firmitudo, cum ipsa simul Christiana Ecclesia exordium habuisse videtur. Anteà enim neminem accepimus ita sollicitè atq; anxiè laborasse, vt suam alij fidem complecterentur: Etenim *nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum fuerat glorificatus.* Ceterum primigenij Christiani ex Iudaico populo, tam strenuè ac fortiter in Euãgelij promulgationẽ incubuere, vt aggredi ad mundum vniuersum conuertendum, voti compotes euaserint. Quibus, secundum Deum, beneficium hoc quàm maximum humano generi tributum referri debet acceptū. Illi enim aptissimum fuere instrumentum, quod vsurpauit Deus, vt mundo veram animorum salutem communicaret, id quod Paulus innuisse videtur, *Corde creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem*, ad Rom. 10. 10. ad aliorum scilicet salutem procurandã: id namque significat græca vox *σωτηρία*. In hoc ergo tanto tamque egregio facinore, quid aliud veteres illos Christianos ad fidem suam profitendam, & Christum prædicandum stimulabat, nisi magnum mundi totius beneficium? Imò potius quod aliud clarius & illustrius beneficentiæ argumentum homines edere potuerunt, quàm cùm se totos humani generis saluti & incolumitati consecrarunt? Cùm verò hæc ingens beneficentia fuerit ab ob infinita Dei beneficentiã deriuata; facili negotio cernitur Christi beneficentiam clarissimè elucere in hoc robore atque animo, quem primitiuis Christianis addidit ad inanem mundi existimationem proterendam, & Christi ipsius fidem toto terrarum orbe promulgandam.

Perfectam de diuitiarum cupiditate victoriã in rerum omnium abdicatione sitã esse.

Tertiò manifestum est voluntariam egestatem, & rerum omnium abdicationem esse perfectam de diuitiarum cupiditate victoriam. Primigenijs verò Christianis Iudaici populi tantum paupertatis amorem Spiritus sanctus impertijt, vt generatim dicat Lucas Actuum 2. num. 44. *Omnes, qui credebant, habebant omnia communia, possessiones autem & substantias vendebant, &c.* & cap. 4 num. 34. *Quotquot possessores agrorum, aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum, & ponebant ante pedes Apostolorum.* Itaque vniuersi omnia in commune conferebant, indeque singulis necessaria distribuebantur. Act. 2. 44. *Diuidebant illa omnibus, prout cuique opus erat.* Atque hoc amandæ paupertatis studiũ constat cum ipsa Christiana Ecclesia cœpisse: nam ante Christi aduentum, sancti etiam viri rei familiaris augendæ curam gerebant. In hac igitur voluntariã inopiã, quã Christus Dominus primos Christianos docuit (quibus vehemens illi in omnibus placendi desiderium indidit:) maximopere enituit, quãto Christus odio prosequatur iniurias & iniquitates, & quãto amore æquitatem atque rationem. Licet enim fortunarum inæqualitas iustitiæ & æquitati nõ repugnet: diuitiæ tamen secum afferunt speciem nescio quam iniuriarum: propterea quòd difficillimum sit eas absque alterius iniuriã congerere ac retinere, & quòd in tot ac tantis proximorum angustijs ac necessitatibus tyrannidem ac rapinam redoleat egentibus non subuenire. Ac demum primis Christianis auferri rem familiarem, & in commune conferri, fuit profectò non aliud, quàm omnia iustitiæ & æquitatis iura exactè præstare. Primum, quia illi, qui suas vendebant possessiones, & earum precium Apostolorum pedibus subijciebant; æs alienum in primis, si quod fortè conflauerant, dissoluebant. Deinde, nam abiectã semel fortunarum cura ac sollicitudine, cupiditas malorum omnium contra iustitiam commutatiuam illatorum origo radicitus euellitur. Qui enim diuitias sponte à se penitus abigit, pro illis comparandis iniuriam alteri facere qui volet? Tertiò, quia cùm res familiaris indigentibus pro necessitate cuiusque eroganda liberaliter condonatur: triumphat sanè paupertas de quadam inæqualitatis siue iniquitatis specie, quam in mundo frequenter videmus; dum multis ille affluit, cui pauca satis erant; & cui pluribus opus erat, res parua atque angusta sit.

At enim, dices, licet voluntaria paupertas iniuriarum & iniquitatum fomitem tollat, tollit tamen simul iustitiæ atque æquitatis materiam. Respondeo non ita esse: pauperes enim, cùm in reliquo hominum cœtu degant, necessariò debent emere ac vendere, diuidere ac permutare. Quòd si paupertas ametur, in omnibus ius & æquitatem proximis seruabunt: absque cupiditate enim nec iniuria nec inæqualitas datur.

Mortificationis studiũ in primitiua Ecclesia Christianis.

4. Clarissimum certè fuit & omnium admiratione dignum carnis macerationis ac propriæ vitæ contemplationis exẽplum, quod primitiuæ Ecclesiæ Christiani posteris omnibus reliquerunt: id quod pertinet ad gloriosum triumphũ de vitæ & deliciarum amore, qui mundum durã seruitute premebat. Quæ autem carnis & eius cupiditatum cohibitio fuerit apud primigenios Christianos vsitata, ex Apostolorum Epistolis coniiciamus licet. Nam Actorum 2. 42. etiam dicitur, *Erant autem perseuerantes in doctrina Apostolorum.* Vbi additur, illos perseuerare etiam solitos in oratione, & communione. Atqui neque in oratione perseuerantia esse potest sine diligenti carnis castigatione; neq; Apostoli ad Christi corpus sanctissimum quotidie suscipiendum facultatem iis concederent, qui intemperãtes carnis affectus ac motus non ratione atque consilio frenassent. Tandem alacritas & studium, quo se ipsi sponte martyrio offerebant, & lætitia atque gaudium, quo mortẽ pro Christo fortiter oppetebant, satis vtrumque indicat, quantus ille esset vitæ contemptus. In hac tanta, tamque admirabili propriæ vitæ atque eius voluptatum despicientia planè perspicitur, quanti veteres illi Christiani æternam vitam ac martyrij coronam æstimarint. In qua quidem rerum spiritualium atque æternarum æstimatione Christiana sapientia in primis consistit. Etenim qui pretiosum aliquem adamantem aut carbunculum ditissimum, vt par est, agnoscit, atque æstimat: næ ille cetera omnia facilè diuẽdit, vt ipsum emat. Cui verò debita illius cognitio & æstimatio nota non est, nihil mirum si alia, quæ minoris sunt, ad illius emptionem nolit impẽdere. Quam ob rem Christus Redemptor noster, cùm ait Matth. 13. n. 45. *Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas: inuentã autem vnã preciosã margaritã abiit & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam*, tunc, inquam, sine dubio loquutus fuit de maxima sapientia Christiana, per comparationem ab eo petitam, qui pretiosam margaritam & cognoscere, & magnifacere nouit. Cum verò Christiana sapientia sit diuinæ participatio; certè admirabilis prouidentiæ diuinæ, & Iesu Christi sapientia in eo maximè elucet, quòd sapientiam hanc reconditam adeò liberaliter fuerit primoribus Christianis elargitus. Præterquàm quòd Deus Christianorum martyrio ac cæde vtebatur tamquam medio ad Christiani populi incrementum ac felicitatem: in quo mirando consilio non minus eminet summa Altissimi sapientia.

Christianam sapientiam in verũ æternarum æstimatione in primis elucere.

Vidimus hactenus, quàm fuerit consentaneum, vt præstãtissima salus, quam Christus Dominus suis sectatoribus attulit, in quatuor omnino puncta partiretur, & in totidem figuraretur equis. Verùm enim verò, vt huius discursus integritas, & apta series comprehendatur, oportet rectè intelligere, quæ latè tractauimus c. 1. notat. 5. & in c. 4. vbi constituimus principis ac moderatoris prudentissimi virtutes, quæ ad subditorum felicitatem pertinent, esse non amplius quatuor, nimirum Virtutem, Beneficentiam, Æquitatem atque Sapientiam, ac proinde in quatuor hisce facultatibus consistere infinitam diuinæ prouidentiæ perfectionem (nec non ipsius brachij, nempe Christi Domini) erga suos seruos ac familiares. Hinc fit, ad probandum, Messiam à Deo suæ plebi missum fuisse bonis perfectũ saluatorẽ & omnibus numeris absolutum, ad hoc, inquam, nihil aliud experi posse congruentius, quàm quod repræsentatur in quatuor egregiis facinoribus quatuor equitum, qui hoc capite inducuntur. Nam in primo facinore apparet eum esse fortissimum saluatorem; in secundo beneficentissimum; in tertio æquissimum, & in quarto sapientissimum.

Ad probandum Messiæ aduentũ esse congruentem quatuor sigillorum repræsentationem.

Sed redeamus jam ad ea, quæ suprà incepta & amputata reliquimus: nimirum ad quatuor Apostolorum & Euangelij concionatorum virtutes, quæ totidem Christi virtutum præconia sunt. Compellauit ergo Ioannem leo, vt equum albam consideraret. Nam vis ipsa ac cælestis virtus, qua Deus roborabat Apostolos ad hominum animos Christi fide ac religione imbuendos, eademmet erat Christi virtutis promulgatrix. Etenim si Apostolorum vox erat tonitrui instar cælestis, quòd sceleratos homines pauidos ac trementes in genua procumbere cogebat, & Deo gloriam tribuere, iuxta id Psal. 28. 8. *In templo eius omnes dicent gloriam*; hoc ipsum tonitruũ maximo clamore prædicabat, à Christi virtute totam illã vim in Apostolos deriuari. Itaque leo voce tonitrui simili Ioannem aduocat ad Christi virtutem contemplandã. Ex his quæ de leone attigimus, constabit pariter quemadmodum Euangelij concionatorum beneficentia in studio & contentione pro animorum salute procuranda nobis obijcitur contemplandam eximiam illam Christi beneficentiam, ex qua veluti ex fonte ardor ille animi sese in Apostolos propagabat. Iustitiæ item perfectio cernitur in Euangelica paupertate & in æquissima distributione, non fortunarum modò, sed omnium etiam, quæ in eorum potestate erant, idque maximã cum æquitate, neque vllã propriæ aut singularis alterius vtilitatis habita ratione. Quod profectò Christi horum omnium auctoris æquitatem & iustitiam indicat non obscurè. Apostolorum denique cælestis sapientia in carnis maceratione, & in consiliis mirandis in commune Ecclesiæ bonum vergentibus, longè latèque patescit; nosque inuitat ad ipsius originem, id est, Christi sapientiam ponderandam.

Eadem de quatuor sigillis doctrina ad quatuor virorũ Apostolicorũ virtutes applicatur.

Sed cur, cùm omnia animalia dicant, *Veni & vide*, solius primi animalis vox dicitur esse tonitrui similis? Respondeo habita

Cur primi solius ani-

[...]malis vox dicatur tonitrui similis?

habita fuit ratio atque respectus ad cælestem virtutem vocis Apostolorum, quæ in voce tonitrui repræsentatur. Et quanuis Apostolorum zelus, æquitas atque consilium singuli suo modo prędicent Christi virtutes: sed si directè ac formaliter (vt ita dicam) sit loquendũ, vox tonitrui cælesté indicat vim, quam suis verbis tribuit Deus: quæ fuit potissima virtus & cælestis fortitudo Apostolorum, qui erant potentes sermone. Nam ex eo, quòd ipsi diuino spiritui se totos tradiderant, accidit vt ipsorum prædicationi tantum virtutis ac roboris conferret Deus, vt leonis rugitus in cæleste tonitruum abiret.

Cur Ioannes ad quatuor sigillorum contemplationem ab animalibus euocetur?

Postremò quatuor animalia accersunt Ioannem, vt videat quod in quatuor primis sigillis apertis figuratur; quia effectus priorum quatuor spirituum in Apostolis præcipue splendescit, vtpote in diuinę prouidentiæ vicariis electorum saluti destinatis. Dein perspicuum est, nos ab effectu ad causæ cognitionem naturà duci. Nihilominus Apostoli non sunt propriè Dei vicarij ad reproborum damnationem: quapropter etsi omnium septem spirituum præcones & concionatores erant, non tamen ad tres vltimos spiritus eorum munus directè spectabat. Nam quod Deus obstinatos patiẽter expectet, eisque horribiles minas re ipsa intendat, & acerbissimas plagas infligat, hoc Apostolorum interuentu non efficitur: atque ideo quatuor animalia, (quibus quatuor Apostolorum virtutes denotantur, quatenus vicario Dei munere funguntur) Ioannem vocant, vt quatuor primos diuinæ prouidentiæ spiritus contempletur; non tamen illum accersunt, vt patientiam, minas, ac supplicia intueatur. Vide quæ diximus de hoc notatione antecedenti. Quibus illud hic obiter annecto, primorum quatuor sigillorum figuram fore obscurissimam, nisi quatuor animalium proportio & congruentia nos quasi manu duceret, vt in ipsius Dei virtutem, beneficentiam, iustitiam, atque sapientiam recognoscere possemus. In posteriorum verò trium sigillorum visionibus multò clariùs meo iudicio ostenditur, in quinto Dei patientia, in sexto comminatio, & in septimo supplicia. Quare opus non fuit Ioanni præuio duce ad ea inspicienda, quæ in eadem actione erant sibi ob oculos clarissimè obiicienda.

NOTATIO IV.

De quatuor personis sedentibus super equos.

De quatuor equorum sessoribus varia auctorum opiniones.

SESSOREM equi albi omnes ferè conueniunt esse Christum. In reliquis tribus magna est inter interpretes sententiarum discrepantia. Nonnulli (vt vidimus) in omnibus repetunt *sessor Christus*: alij, *sessor Diabolus*: alij, Romanos Imperatores designant: alij alios duces vt Arrium, Mahometum, Antichristum. Et quidem quod primum cuique in mentem venit hoc profert. Hispalensis noster Arias in tribus primis equis ait *sessor iustitia fructus*.

Virùm equorum omnium sessor sit Christus?

In tanta viarum flexione, & tam multiplici anfractu, alicui videatur fortassis, illorum mihi viâ necessariò insistendum, qui aiunt in omnibus *sessor Christus*; ne ab eo cogar discedere, quod in præcedentibus notationibus probare contendi; videlicet omnes quatuor equos esse saluationis symbolum; & quaternarium rebus quatuor respondere; in quibus continetur vera salus, quam Christus semetipsum recipientibus attulit. Hinc etenim videtur inferri, Christum esse, qui in equis omnibus sedet. Nam si equus est symbolum saluationis; qui illis insidet, ecquis esse potest alius, nisi ipse saluator? è contrario tamen est, quod textus ipse perspicuis verbis asserit, mortem in quarto equo vehi. Præterquàm quòd in equorum multitudine ad salutem aduentantium violentum est fingere, vnam eandémque personam in omnibus equis considere. Vide Zachar. 1. 8. vbi describitur dux ascendens super equum rufum, *& post eum equi rufi, varij & albi*. Quo in loco nemini venit in mentem, sessores equorum, qui ducem sequebantur, eundem esse ducem. Vide etiam Apocalyps. 19. 11. vbi apparet imperator sedens super equũ album, *Et exercitus, qui sunt in cælo sequebantur eum in equis albis*. In quibus verbis exercitus manifestè distinguuntur à duce. Prætereà Habac. 3. 5. (quo haud dubiè alluditur in sessore equi pallidi) *ante faciem eius ibit mors*. Hic quidem licèt Deus in suo exercitu aduehat mortem, euidens tamen est mortis personam ab ipso Deo distingui: cæteroquin non diceretur Dei faciem anteire. Huc etiam spectat locus ille Sapientiæ c. 5. 21. vbi Deus se armis videtur instruere ad suum populum propugnandum atque saluandum; *Et acuit duram iram in lanceam*, & mox subditur, *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos*. Qui totus exercitus ad Dei populum saluandum pergit; saluator autem est Deus: attamen manifestè distinguitur exercitus à duce.

An possit idem sessor in omnibus equis aptè concipi?

His ex locis sibi persuadebit aliquis, necessarium saltem esse, vt qui in primo equo vehitur quasi dux ceterorum, sit Christus; & tres reliqui sint veluti ipsius ministri, quos ipse in hominum salutis opus secum adducat. Sic enim Habac. 4. Deus est illius expeditionis auctor & dux, quem Propheta alloquens ait, *Ascendes super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio*. Addit tamen nihilominus Deum in suo exercitu ducere mortem ac Diabolum, quod diaboli nomen est ibi tragicum. *) Ante faciem eius ibit mors, egredietur diabolus ante pedes eius.*

Ipse tamen, vt meũ sensum exponã, censeo in horũ equorũ interpretatione de omnibus quatuor equis pari ratione philosophandũ esse, & quo argumẽto sessoré equi pallidi distinguimus à Christo, idem vrgere, vt equi albi sessorem, nec non aliorum duorum ab ipso Christo distinguamus. Atq; in primis hac in re me permouet proportio, cuius maxima est in enodandis ænigmatis habenda ratio: cogit, inquam, proportio, vt qua ratione, qui sedet super equum pallidum à Christo distinguitur, eâdem etiam equi albi sessor ab eodem Christo distinguatur. Nam in quarto equo non tribuitur morti saluatio, & præcipuæ salutis causæ, sed vt personæ, quam Christus in equum sustulit, id est, vt instrumento, quod vsurpauit Christus ad suorum salutem ac felicitatem. Id clariùs percipietur infrà, cum explicemus de qua morte hic instituatur sermo: de illorum enim morte sermo est opinor, quos voluit Christus saluos præstare. Eadem igitur ratio, quæ extitit, vt in equo pallido cõstitueretur instrumẽtum illud, quo Christus fuit vsus ad quartum suorum salutis caput reipsa conficiendum: hæc ipsa viget, vt in equo albo collocetur instrumentum, quod ipsemet Christus accepit ad primam perfectæ salutis partem, qua fideles suos verè & efficaciter beauit: id quod in secundo & tertio equis pari modo asserendum est.

Hoc ampliùs confirmatur. nã perfecta salus (vt iã diximus) quatuor omnino partibus constat; in quarum singulis Christus verus est dux & auctor; nec potior est ratio, vt in equo fingamus quartæ partis instrumentum, quàm primæ. Quam ob causam instrumentis quatuor totidem dari equos opus fuit. Quòd si ipsis instrumentis dux eorum ac princeps in equo anteire deberet, oportebat equos esse quinq;. Cũ ergo non sint amplius quatuor, certè non alius Christo peculiaris equus assignatur, nec verò assignari opus erat. Non enim inducitur hic equitum turma cum præuio duce; namque ridiculus foret exercitus, qui quatuor solum aut quinque equis constaret. Si autem hoc signo atque figurà perfecta denotabatur salus, quam Christus suis fidelibus adduxit, hãc ad rem aptius multò fuit in quatuor equos (vt diximus) saluationem distinguere, & in singulis equis singulas huiusce saluationis partes constituere, hoc est instrumenta partium singularum. In aliquo tamen sensu verum est, quod Ambrosius ait, *in omnibus sessor Christus*, non formaliter; sed in virtute, siue efficienter quemadmodum dicimus principalem causam in instrumentis esse.

Christum quodammodo posse omnium equorũ sessorem dici.

His accedit, quòd quanuis super equos singulos sedere fingantur instrumenta, quibus Christus salutem iis importauit, qui illum receperũt, in singulis tamẽ sigillis tã equus, quàm eques appositè significant effectum vnius è quatuor primis Christi spiritibus, nimirum Virtutis in sigillo primo, in secundo Beneficentiæ, Æquitatis in tertio, & in quarto Sapientiæ. Quæ repræsentandi ratio gloriosior est Christo, quàm si illi seorsum equum affingeremus: præsertim vbi facies ipsa siue figura exercitum non refert. Quapropter non est ad rem exemplum capitis 1. Zachar. & c. 19. Apocal. vt inde coniiciamus, hic etiam duci equum esse dandum. Nam in his locis figuratur exercitus, non verò hic, nisi perexigua quatuor tantũ equorum manus. Idémque dixerim de loco Habacuci, si consideretur in eo Deus quadrigâ inuectus, & superorum agminibus constipatus, morte ac dæmone ante ipsum cædem & stragem edentibus. Sed de illo Habacuci cantico, seorsum suo loco dicemus.

In singulis sigillis tam equum, quã equitẽ eiusdem esse significationis.

Sequitur nunc, vt attentè inspiciamus, quæ sint hæ quatuor personæ totidem equis insidentes. Quã ad rem nõ exiguam nobis attulit lucem Ioannes, cùm illius nomen qui equo pallido vehebatur, expressit dicens, *nomen illi Mors*. Quod autem mox additur, *& infernus sequebatur eũ*, suadet omnino, vt mortis nomẽ pro illa ipsa morte vsurpemus, de qua agitur c. 1. 18. illis verbis, *Habeo claues mortis & inferni*, & c. 20. 14. *Infernus & Mors missi sunt in stagnũ ignis*. Quare ad id, quod c. 1. dictum est, nempe non esse cur Dei serui mortem & infernum horreant, cùm Christus vtriusque teneat claues, nec patiatur suos, vltra id, quod possunt tẽtari, ad hoc, inquam, additur modò, mortẽ, (quam infernus subsequitur) in equo apparuisse, haud obscurum salutis signum. Ac si diceretur clariùs, Christi famulis non solùm, non fore mortem damno ac detrimento, sed instrumento potiùs futuram, quod diuina vsurpet prouidentia ad exactissimam suorum amicorum salutem.

Qui sint quatuor equorum sessores.

Sin aliquis dixerit, posse quidem non ineptè considerari, eum qui quarto equo portatur, esse Christũ mortis laruâ personatum: præcipuus tunc sensus discrimen non valde esset magnum, verum inspectis aliis locis, planius multò est mortem vtpote Dei administrã in equo vehi, quamuis eam sit posteà in igneum stagnum immissurus. Et verò apud quencunque auctorem reperiamus, mortem gladio ac fame

ingen

ingentem fecisse internecionem ; dubitabit nemo , quin ibi de morte per prosopopœiam inducatur sermo. Is ergo planus est huius loci sensus.

In quarto sigillo non agi de Iudæorum rebellium morte, sed de eorũ, qui Christum sunt secuti.

Ex hactenus dictis elicio , non agi hic de Iudęorũ morte, qui Christum repulerunt; sed de eorum, qui ipsius fidem atque doctrinam exceperunt. Atque vt rectè ratiocinari valeamus de primorum trium equorum personis, notãdum est, mortis prosopopœiam siue inductionem in eo cõstitui, quòd personæ figura detur ei, ac si reuera efficiens esset, cùm tamẽ propriè forma siue priuatio quædam sit. Quo etiam pacto Poëtæ personam amori tribuunt : atqui manifestum est non dari alium amorem , quàm qui formaliter in amantibus inest: quãtumuis fingatur, velut si esset causa efficiens, quæ corda vulneraret. Quod si animaduertamus, cùm proportio postulet eandem philosophandi rationem in his omnibus quatuor personis: conuincitur mens , quemadmodum in quarto sigillo mors est illa ipsa, per quam formaliter homines redduntur mortui: sic equi albi sessorem esse ipsam transfictionẽ cordium : ad hoc enim arcus & sagittæ finguntur ad corda traiiciẽda iuxta illud Ps. 44. 6. *Sagitta tua acuta (populi sub te cadent) in corda inimicorum*, id est , eorum , qui priùs erant inimici. Deinde sessor equi rufi, est ipsa pacis perturbatio, siue audacia, quæ pacem perturbat: ideò enim magnus ei gladius fuisse traditus dicitur, *vt tolleret pacem de terra.* Sessor autẽ equi nigri, est ipsa egestas, quam patiuntur pauperes : & ea propter, libra ei in manu apponitur. Fingitur enim tantam esse miseriam, atque indigentiam , vt necessitas in drachmas ponderetur: necnon ea cibi portio, quæ cuique tribuenda est: ne cui præter id, quod necessitas exigit, vel teruncij valor dedatur. Quorum omnium singula latiùs in commentario explicabuntur , nunc enim ea solùm leniter tangere est animus , quæ ad horum equitum comparationem necessaria sunt.

Quis equi albi sit sessor.

Quis equi rufi.

Quis equi nigri.

Omnium equoru sessores communiter enumerantur.

Vt autem ea, quæ dixi , paucissimis complectar ; sessores quatuor equorum meo iudicio sunt, *Fides Audacia, Egestas, Mors.* Aduerto tamen, licèt hæc nomina possint promixarum virtutum nominibus sumi (cuiusmodi essent in Christũ credere; ipsum audacter & intrepidè profiteri, diuitias, rémque omnem familiarem pro illo aspernari, ac demũ sponte & libenter mortẽ oppetere) in præsenti tamen hæc nomina non accipi debere, nisi secundùm communem rationem , quæ à virtutis perfectione abstrahitur, & calamitatẽ solùm ac miseriam videtur inuoluere : id quod tantũ in Christi cultoribus ipsius hostes agnoscunt. Qui dum Christianos deceptos & prorsus miserandos reputabant, hæc ipsa maledicti & contumeliæ loco eis ponebant. In primis enim illis exprobrabãt Christi fidem, quam illi stultitiam ac meras nugas esse putabant. Deinde eis crimini dabant, quòd propalam suam fidem testati , eámque fidenter aliis suadere conantes, pacem Reipublicæ conturbabant, & totius orbis aduersus seipsos conflabant inuidiam. Tertiò, quòd fortunis pro Christo abiectis. inopes miserique manebant. Quartò denique quòd extremum malorum omnium mortem miserandum in modum subibant.

Quod attinet ad trium posteriorum equorum sessores, plures etiam auctores nobiscum esse.

Et ne id intactum atque indictum præteream , notandum hic arbitror, in trium posteriorum equorum interpretatione nonnihil ad meum sensum accedere, qui sibi persuadent, in tribus illis bellum, famem ac pestem portẽdi: quam opinionem sequuntur Victorinus, Ticonius, Primasius, Andreas. Et hic postremus Eusebium pro hac ipsa declaratione affert; quem etiam pro eadẽ citat Aretas. Ceterùm in quarto equo clarum est, opinor , non agi solùm de peste, sed vniuersè de morte, vt patet ex contextu. In mea autẽ expositione (vt iam dixi) hæ quatuor personæ sunt, *Fides, Audacia, Egestas, Mors.*

Cur quatuor huiusmodi personæ fictæ equis vectæ fingantur?

Hasce quatuor personas sacra fictio tollit in equos , quasi instrumenta Christi ad absolutam suorum fidelium salutem Quo significatur, in maximam Christi gloriam redundare, quòd suis seruis triũphos adeò gloriosos in manus dederit, idque rerum illarum interiectu, quæ prima specie à vera salute ac prosperitate lõgissimè videbãtur distare. Et sanè perelegans est inuentum ac valde pulchrum , vt in equis cõstituantur illa ipsa, quæ Christiani nominis hostes aspernabantur, & irridebant, videlicet, Fidem cæcam, terribilem Audaciam, tristem Egestatem, ac Mortem formidandam: quæ aduentant in auxilium & incolumitatem eorum, quos mundi iudicio miseros & ærumnosos efficiunt. Vnde maior exoritur huic figuræ siue actioni energia , quam si in omnibus equis sedere Christum fingeremus : eandemque ob rem , in hanc ipsam actionem non sunt virtutes inductæ , quatenus virtutes. Neque enim tantam nouitatis & insolentiæ speciem præ se ferret saluatio , virtutum illarum interpositu , quæ salutares valde sunt atque amabiles, secus tamen, assumptis cæcã Fide , Audaciã , siue discordiã , Egestate, atque Morte , quæ ex reliquis mundi ærumnis maximæ sunt. Enimverò reapse ita accidit, vt ad spiritalem salutem, quam Christus in mundum intulit, oportuerit has miseriarum facies atque (vt ita dicam) faces ac furias in homines immitti, atque ab ipsis, vt suæ saluationis instrumenta, obuiis vlnis excipi, atque arctissimè constringi.

Cur virtutes, prout tales sunt, non fingantur in hisce equis vectæ?

Verbum veri-

Aliquis fortè arbitrabitur congruentius per equi albi ses- A sorem denotari veritatem. Veritas enim Christianos præstitit saluos & incolumes, iuxta id Ioan. 8. 32. *Cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.* Facit, quod Spiritus sanctus, qui datus est fidelibus, appellatur Spiritus veritatis, Ioannis 14. 17. & c. 15. 26. & c. 16. 13. Quòd si in hoc congressu fortitudinem eminere oporteat , notum est in disceptatione illa, quæ habetur Esdræ 3. 5. & 4. vicisse illum, qui dixit , *Super omnia vincit veritas.* Vide c. 4. 40. vbi veritati tribuitur fortitudo, regnum & potestas. Atque ita videtur cohærere corona, quæ sessori equi albi data fuit, sed contra hoc est, quia veritas nullam habet calamitatis speciem: atqui necessarium est, vt tam equi albi sessor, quàm duo reliqui sequentes cum morte aptè conueniant. Deinde Christiani nominis hostes nequaquam sibi persuadebant , Christianos veritati se subiicere. Postremò, quod Christus ait , *veritas liberabit vos*, non solùm ad primi sigilli mysterium , sed etiam ad quatuor saluationis partes referendum est. Namque in omnibus, qui B saluat est veritas, id est, Christus ipse, illiusque doctrina suscepta atque opere præstita.

tas possit aptè dici in equo albo equitare?

NOTATIO V.

De non quærenda diuersâ aliâ instrumenti significatione in his quatuor equis, & de illorum coloribus.

An quilibet, ex his qui in equis sedent, Saluator dici queat?

CVM , iuxta ea, quæ diximus, equus sit saluationis symbolum ; negari nequit , quin aptè effingi possit Saluator ipse tanquam sessor equi, & ipsius instrumentum tanquam equus, cui insidet. qua phrasi videtur vti Zachar. c. 10. 3. vbi ait , *Posuit Dominus domum Iuda quasi equum gloriæ suæ* C *in bello.* Hic enim equus est ipse Deus; & equus tribus Iuda. Et iuxta hanc cõsiderationem, plerique interpretes opinãtur in quatuor primis sigillis similem fore distinctionem inter equum atque equitẽ. & equitẽ esse ducem, equũm verò exercitum, siue eos, quorum vtitur ministerio. Et idcircò aiunt nonnulli, equum album esse fidelium cœtum, aut Apostolorum, quorum operâ vsus est Dominus ad mundi totius conuersionem.

Verum diuersa significatio debeat sessori & equo assignari.

Verumtamen , vt debita proportio in omnibus quatuor equis saluetur , congruentius nullam aliam equo significationem inuestigare diuersam ab equitis , qui illi insidet, significatione. Atque in primis nemini debet id insolitum aut extraneum videri. Nam in visionibus illis , quæ de equitum turmis narrantur 2. Machab. 3. 25. & cap. 10. 29. & in iis etiam, quas de diuo Iacobo Apostolo Hispaniarũ annales recẽsent, eâ significatione sumus omnes cõtenti, vt equitem apparere, denotet ipsum ad saluandum ve- D nire : nec aliam prætereà in equo aut exercitus, aut alterius instrumenti significationem indagamus. Deinde hoc sonant Habacuci verba, aduentum scilicet Dei ad saluandum idem esse, atque ipsum in equum cõscendere. Quare nihil est, quòd diuersa alia equorũ significatio quæratur Quemadmodum in Angelis, quos Elisæi famulus equis & curribus sublimes & erectus conspexit, 4. Reg. 6. 17. nemo diuersã tribuit equis aut curribus significationem. Tertiò, licèt in prædicto Zachariæ loco equus sit instrumentũ; quod vẽdicet Deus ad sui populi salutem : in his tamen quatuor Apocalypseos equis non habet locum equi & equitis distinctio, quod attinet ad eam significationem. Nam, vt notatione superiori vidimus , equites ipsi instrumenta sunt , per quæ Deus salutem attulit iis, qui Christum receperũt: atque ita non quadrat illa distributio, vt per equitem saluator, per equum ipsius instrumentum denotetur. Quibus adiicio, in eo Zachariæ loco, *Posuit Dominus domum Iuda, quasi equum gloriæ suæ in bello*, equi E nomine fortasse tam equum, quàm equitem esse intelligendum, sicut sæpè aliàs. Certè plerumque sic loquimur (præsertim Hispani, apud quos ea loquutio familiaris est) mille equi impetum fecerunt, id est, mille equites.

Num equus hic possit eorum esse symbolum, qui à Christo saluantur?

Quòd si dixerit quispiam, equum posse hic esse symbolum eorum, qui à Christo salutem recipiunt. Respondeo hoc esse durissimum. Nam si in equo apparere est idem symbolicè, ac venire ad saluandum; fit planum non eam inesse symboli finem , vt equus ipse saluetur, & in hac visione certum est eos, quibus datur salus , esse in quos quatuor sessores equorum inuehuntur , vt omnes in primo sigillo fatentur. Illos enim saluat primus eques, quorum corda transfigit. Quod ergo ceteri interpretes in primo sigillo concedunt, id nos ostendimus in reliquis tribus similiter asserendum esse.

Cuius modi sint horum quatuor equorum colores.

F Sed veniamus iam ad equorum colores. Et in primis obserua, quatuor horum equorum colores videri eosdem esse, quos Solis equis affingunt Poetæ. Hoc si ita est, asserere possumus, verum Iustitiæ solem esse saluatorem mundi , hosque esse quatuor ipsius equos. Attamen quæ tribuitur significatio quatuor Solis equorum coloribus , minimè hic est ad rem : & in his Apocalypseos equis illud in primis expetitur, vt ipsorum colorum significatio rectè cognoscatur , simúlq; Apocalypseos allusio ad colores equorũ, Zach. c. 1. & c. 6. quę

cogit

Discrimẽ inter Ioãnis & Zachariæ equorum colores: & discriminis ratio.

cogit nos, vt ad hos Zachariæ locos habeamus respectum, atque adeò congruentem conuenientiæ & discrepantiæ rationem reddamus. Nam apud Zachariam non est equus pallidus; nec apud Apocalypsin varius (qui fortassis est, quem appellant Hispani *remendado, o rucio.*) Item in turma capitis primi Zachar. nullus ponitur equus niger: posteà tamen capit. 6. nigricantium equorum multitudo.

Quæ sit differentia inter sessores equorum, quos vidit Ioannes, & quos Zacharias.

Ad horum explicationem præmitto, quamuis salutationis significatio tam Zachariæ equis, quàm Apocalypseos communis sit; at in equitibus hoc interesse discriminis, quod apud Apocalypsin non sunt veræ personæ, sed fictæ, & per prosopopœiam inductæ: in Zacharia verò tam c. 1. quàm 6. veræ sunt personæ; nepe serui Dei, quos Deus ipse ad aliorũ salutem & conuersionem procurandam assumit. Id quod sub militiæ specie figuratur, sicut in aliis Scripturæ locis: nam erat spirituale bellum aduersus idololatriã susceptum. est tamen apud Zachariam eiusmodi differentia. Nam cap. 1. quasi ex insidiis & ex improuiso instituitur certamen, at c. 6 per modum aperti Martis eductis in campũ copiis, & magnã potentiæ ac virium significatione. Ac propterea cap. 1. equi occultantur inter myrteta (siue in insidiis: posteà verò cap. 6. falcati apparent currus, armorum præsidio muniti.

Quid significent apud Zachariam cap. 1 equi occulti inter myrteta, mox cap. 6. currus falcati.

Per hoc discrimen innuitur, initio quidem tectè ac dissimulatè Ecclesiam idolorum cultui bellum inferre, & tacitè inducere in animum vniuersum Christi fidei orbem subigere: deinceps tamen cum Christiana fides caput sustulit, aperto Marte fuisse initum bellum, & Christianæ gentis intentionem atque potentiam cunctis innotuisse nationibus. Scio aliorum declarationem de Zachariæ equis esse diuersam; quam tamen attigi certissimam reputo; & eam nunc adumbrasse sit satis, suo enim loco viuis coloribus exprimemus.

His ita præstitutis, consequenter dicendum est, significationem colorum in Zachariæ & Apocalypseos equis hoc habere differentiæ, quod tectà animi affectio, seu virtus, quam indicat, v. g. color albus, explicari potuit de virtute, quæ in equitibus ab ipso Zacharia visis splẽdebat; cùm equites illi sint veræ personæ virtutum & effectuum capaces; attamen in Apocalypseos personis, cùm fictæ sint, non possunt equorum colores denotare affectus seu virtutes, quæ illis insint, sed quas per occasionem in aliis efficiunt. Exempli gratia. Si per colorem album indicaretur lætitia; in Zacharia quidem posset vera illorum equitum lætitia denotari: in Apocalypsi non item; sed posset in eo colore repræsentari lætitia, quæ in hominibus Christi fidem recipientibus cernitur. Atque hoc euidens est in colore pallido. Neque enim mors pallida dicitur, quia ipsa pallida est, sed quia reddit homines pallidos. Quod ergo in pallido colore perspicitur, ad reliquos debet extendi, vt pari gressu procedamus.

Traditur colorum differentia, eiusq; ratio inter Zacharia & Ioãnis equos.

Ex quo deducitur per equorum colores apud Zachariam exprimi posse affectiones siue virtutes eorum, qui in hominum salute Christi vicarij sunt. Verùm in Apocalypsi non figurant virtutes aut ordinatos animi motus eorum, qui saluant; sed, qui saluantur. Et iuxta hanc rationem patebit latiùs Apocalypseos significatio: cùm multo plures sint, qui salui fiunt, quam qui ad alios saluandos, vt Dei ministri, incumbunt.

Porrò aliqua requiritur virtus in ministris ad aliorum salutem deputatis, quæ generatim loquendo, non exigitur ab iis, qui saluandi sunt, cuiusmodi est insignis sapientia. Quamobrem si varius in equis color, esset maximæ sapientiæ symbolum, ille profectò foret color Zachariæ equis appositissimus; non tamen equis Apocalypseos. E contrario etiam effectus, quem mors in bonis præstat, aptus est ad eos omnes, qui saluantur; non tamen ad docendi & concionandi munus denotandum. Hoc enim officium cessat potius morte ipsã, atque ideo color pallidus potuit esse Apocalypseos esse, licèt visionis Zachariæ non fuerit.

Quæ sit significatio colorum in Zacharia equis apparentiũ.

Sed propiùs accedamus oportet ad genuinam vniuscuiusque coloris significationem; & ab equis Zachariæ ducamus exordium. In c. 1. tres sunt colores, *rufi, vary, & albi.* Diuus Ambrosius colorem album ad virgines applicat: varium ad Doctores: & rufum ad Martyres. Pro quo facit, tria hæc genera esse ex præcipuis Christianæ militiæ equitibus. Multi quidem Ambrosium sequentes referunt colorem rufum ad martyrium; sed non video, quam aptè. Nam color rufus à sanguineo satis distinctus est. Præter hæc, in Apocalypsi datur color rufus ac pallidus: quorum postremus martyrio attribuitur: quare rufus diuersam habeat significationem oportet. Ambrosij insuper explicatio non videtur reddere posse rationem, cur niger color in sexto capite, non verò in primo reperiatur.

Quid per album equi colorẽ apud Zachariam.

Mea explicatio est, in colore albo symbolicè immaculatam sanctitatem indicari, in rufo zelum ardentem, sapientiam in vario, & in nigro modestiam. De albore vide Alciatum emblemat. 117.

Sinceri est animi & mentis stola candida pura.

Atque hæc eadem significatio vestibus albis & lino candido tribuitur. Ioannes item perspicuè ait byssinum iustificationes esse sanctorum.

A

Quid per rufum.

Rufum autem equi colorẽ ardenti zelo optimè congruere nõ negabit, qui animaduerterit rufos equos alacriores, erectioresque esse. Quin & color ipse accensus est, & ignis splendorem refert meliùs adhuc, quàm color rubeus: & tamen ad zeli & acrimoniæ significationem ait Alciatus in illo emblem. 117.

At ruber armatos equites externat amictus.

Et Alexander ab Alexandro l. 1. capit. 20. vbi & Tiraquellus refert ex Xenophonte, Æliano, Plutarcho, & Valerio, Persas, & Lacedæmonios in prælium profecturos rubris vestibus, indui solitos.

Quid per varium colorem.

Sequitur color varius, quem in equis Hispanum vulgus nuncupare solet *rucio*, siue *houero*, nec primus ipse huiusmodi colorem ad sapientiæ significationem accommodo: siquidem Diuus Ambrosius illum explicat de Doctoribus. Et re verà in varia colorũ ritè distributorum varietate, nõ ineptè indicatur æterna altissimi sapientia, quæ varietatem illam tantã pulchritudine distinxit. Videtur enim quod simplex ex se atque vnius rationis est, vnico colore conuenienter denotari; quod verò artis est atque consilij plenum, per multiplicem colorum varietatem exprimi. Neque illud silentio prætermittendum est, græcam vocem, qua varius equi significatur color, id est, ποικίλος, significare etiam magnam sapientiam. Glossarium enim antiquum sic explicat, ποικίλος, *Dædalum, varium.* Quod in eo nititur, quòd magna sapientia ingenti varietate pariter ac distinctione debeat constare. *Est enim spiritus intelligentiæ multiplex.* Sapientiæ 7. 22. deinde c. 6. Zach. exigit cõtextus, vt color varius respiciat sapientes; nãque ait, *Varij egressi sunt ad terram Austri.* quod idem est, atq; in Ægyptũ. Notum est autẽ in Scriptura agi de Ægyptiis, tanquam de sapientibus, & aduersus huius sæculi sapientiam mittit Deus sapientiam Doctorum Ecclesiæ.

B

Gracâ colori varij voce significari etiã sapientiam.

Quid per nigrũ colorem.

Tandem vt modestia in nigro colore denotetur, suadet in primis complurium nationum consuetudo, apud quas nigri coloris vestis modestiam redolet; argumento non obscuro significationem huiusmodi in naturali aliqua proportione solidari. Vt autem huiusmodi vsum ex antiquissima institutione originem sumsisse constet, aduerto, veterum Monachorum vestem (vt Benedictinorum & Basilianorum) nigri esse coloris. Quin etiam clericis alium à nigro colorem induere vix, ac ne vix quidem, licuit. Præterea Canticorum 5. 11. *Comæ eius nigræ quasi coruus*, mirificè hæc significatio quadrat. Cuius fundamentum est, modestiæ iure optimo ascribi, nigro colore esse contentum. Quia nigror symbolum est rei contemptæ & externâ specie despicabilis, vt probat noster Delrius in Cantica ex Hesychio, Bernardo, Beda, Alcuino, VVileramo, Haymone, & Anselmo. Et verba ipsa sponsæ Cant. 1. id satis probant. Quid enim aliud significat, cùm ait, *nigra sum, sed formosa?* cùm enim niger color sit ceteris obscurior, hinc est lucem ad res gloriosas indicandas applicari; obscuritatem verò ad viles atque abiectas: vnde dici solet Obscurum genus, &c.

C

Nigror enim rei symbolũ.

Cur in Zacharia equis inter myrteta abditis colores tantum rufi, varij & albi sint?

Cur in c. 6. eiusdem Zacharia prædictis coloribus niger addatur?

Hac significatione ita constitutâ, facile est videre, quàm fuerit congruens, in illis insidiis capitis 1. Zachar. esse zeli, sanctitatis ac sapientiæ symbolum: nec tamen opus esse modestiæ ac submissionis significationem. Nam quo tempore bellum tectè & occultè fiebat, liquet non id magnificè ac superbè fieri. At verò c. 6. quando in multiplici militarium curruum apparatu ingens Ecclesiæ potentia, & apertum iam bellum in Euangelij hostes indictum monstrabatur, tunc decorum maximè fuit, vt suprà dictis coloribus niger in modestiæ documentum adderetur. Id quod ita accidit omnino. Nam Christiana Ecclesia, etiam postquàm ad potentiæ & magnificentiæ culmen peruenit, Euangelij hostes magna cum modestia deuicit ac subegit.

D

Et quamuis spiritualis illius belli milites non essent alij quidem sapientes, alij modesti, alij æmulatores, sed in eorum singulis hæ omnes virtutes mirum in modum effulgerent: ceterùm quod in vnoquoque equo repræsentari non potuit, in omnes distributũ fuit. Quemadmodum in publicis actionibus fieri plerumque solet. Ita enim Christi passionis insignia per Angelos dispertimus, licèt eorum singuli omnia simul venerentur.

Zachariæ equorum & quadrigarũ visio quò potissimũ spectet.

Per colores itaque visionis Zachariæ significantur virtutes militum Ecclesiæ Christianæ, qui contra idolorum superstitionem bellum erant suscepturi. Et nemo inficiari potest, quin vt vestium colores apti sunt ad denotandas virtutes personarum, sic etiam in equitibus possint colores equorum eidem significationi deseruire: præcipuè in his visionibus, vbi equus atque eques, non diuersas personas adumbrant, vt suprà iam vidimus.

E

Quid per colores quatuor Apocalypseos equorum figuretur.

Huic de Zachariæ equorum coloribus declarationi nõ parum accedet roboris, si iuxta illam idonea adhiberi possit declaratio quatuor equorum coloribus Apocalypseos, necnon idonea ratio discriminis, quod inter vtramque visionem hac in parte versatur. Dico ergo, in Apocalypseos equis colorem album spectare debere ad salutarem intellectus captiuitatem, rufum ad strenuum mentis ardorem atque audaciam, nigrum ad paupertatis humilitatem & pallidum ad

ad mortis contemptionem. Suppositis autem iis, quæ diximus notatione 3. cùm equi sint salutis symbolum, quam Christus in orbem aduexit; facili negotio cernitur quantopere expediret, vt quatuor equorum colores ad hanc significationem idonei essent.

Quid per rufum.
Quid per nigrum.
Quid per pallidum.

In tribus quidem postremis cóperta res est: etenim vt iam probauimus, manifestum est equum esse allatæ salutis symbolum: & rufum colorem ad zelum ac mentis ardorem aptè referri. Rufus ergo equi color erit symbolum salutaris audaciæ atque atque ardoris. Constat iterum colorem nigrum, esse modestiæ & humilitatis signum. Quare niger equus salutarem humilitatem & submissionem indicabit. Nihilo obscurius est, in colore pallido denotari mortem, quæ pallidos efficit homines. Vnde pallor in equo innuet omnino mortem salutarem, solùm ergo superest explicare, quomodo color equi albus symbolum sit salutaris captiuitatis intellectus: quia albus color ad sanctitatem quidem & innocentiam congruenter videtur referri; ad intellectus captiuitatem non item.

Quid per album.
Equos albos mitiores ac mãsuetiores esse cæteris.

Ad hæc dico, alborem in equo signum esse mansuetudinis. Nam equi albi præ cæteris sunt phlegmatici; atqui in mansuetudine appositè indicatur, eos sponte se freno & aliorum imperio submittere. Quod mirificum est, vt intellectus subiectio ad Euangelij dogmata significetur, iuxta illud Iacobi 1. 21. *In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest saluare animas vestras.* Vide etiam c. 3. 13. vbi de sapientiæ mansuetudine. Huc spectat, equis albis lenem ac mollem pilum serici instar fili inesse, ex Andrada lib. 1. de equis cap. 34. Altera etiam significatio puritatis ac sanctimoniæ, quam color albus habet, ritè cum salutari subiectione per equi albi colorem significatâ copulatur. Nam subiectione illâ & captiuitate viuæ fidei aquiritur iustificatio; quæ sanctas efficit animas, & ab omni scelerum labe defæcatas. Ex quo fit planum, colorem album in equo expressiùs denotare, quàm sit salutaris illa viuæ fidei mansuetudo, quia facit hominem iustũ & sanctum. Atque hæc maior expressio in vno ex quatuor coloribus congruens fuit, vt reliquis lucem daret. Quẽadmodum in quatuor equitibus expressum fuit, vnum ex eis esse mortem; vt reliqui conciperentur tanquam mortis ipsius socij & comites, qua ratione suprà explicatum est.

Equis albis lené ac mollem esse pilũ. Verumq; albi coloris significationẽ & apud Zachariam & apud Ioannẽ vere inter se copulari.

Ioãnis equorum colores, eorumque significationes paucis coërcentur.

Atque vt quatuor colorum significationem paucis coërceam, assero colorem album esse proprium equi cicuris ac mansueti; ideóque esse aptum ad subiectionem indicandam. deinde rufum colorem esse equi acris & ardentis; per illumque audaciam & animi erectionem denotari. nigrum porro esse colorem reliquis obscuriorem, atque adeò vilitatis ac demissionis significationi congruere. pallidum denique colorem ad mortem, quæ pallidos reddit homines, figurandam esse idoneum.

Cur varius color in Zacharia equis apparuerit, in Ioannis non item?

Deducitur ex iis, quæ diximus, varium colorem in equis Zachariæ fuisse valdè conuenientem; non verò in Apocalypseos equis. Nam in Apocalypsi colores equorum aptantur ad salutem, quam Ecclesiæ nascentis tempore generatim suis fidelibus Christus impertiuit. Illa autem insignis sapientia, quæ in vario colore innuitur, non fuit omnibus communiter concessa, sed illis, qui mundi Doctores ac Magistri erant futuri, de quibus agit Zacharias.

Cur in Zacharia equis pallidus color defuerit.

Alia erat dubitatio, quare apud Zachariam defuerit color pallidus? ad quam respondetur, cùm pallidus color equi, sit symbolum mortis Christianorum, ideo mortem non directè ad alios docendos spectare, sed illa potiùs finiri munus incumbendi in proximorum salutem. Quòd si ad hoc rursus opponatur, non minùs mortis exemplo, quàm multis concionibus homines permoueri solitos; Respondeo hoc non ex morte, sed ex sanctitate, quæ illam comitatur, dimanare. Si verò hoc totum in pallidi coloris significatione includitur, mirum non est in Apocalpsi explicatiùs, quàm in Zacharia gloriam martyrij, & in Domino morientium felicitatem denotari.

Cur apud Zachariam dux equo rufo, apud Ioãnẽ albo vehatur.

His oportet adiungi discrimen aliud: cur nimirum apud Zachariam dux equo rufo inuehatur, *Ecce vir ascendens super equum rufum,* cap. 1. 18. Cùm tamen in Apocalypsi dux (qui est Christus) albo portetur equo? Hæc dubitatio non propriè pertinet ad quatuor equos cap. 6. Nam in nostra declaratione non est Christus, qui equo albo insidet, sed fides. Et quemadmodùm Christus in virtute (sicut causa principalis in suo instrumento) in equo albo sedet; eâdem ratione sedet etiam in rufo, in nigro & in pallido. Illud saltem pro cóperto est eum, qui cap. 19. 11. super equum album sedebat referre Christum. Cur ergo in Zacharia dux equo rufo, & in Apocalypsi albo equo aduehitur? Respondeo; verum quidem est vtrobique sermonem institui de Euangelicæ prædicationis militia & in Zacharia tamen colores repræsentant (vt iam expressimus) concionatorum virtutes, atqui in prædicandi munere princeps & coryphæus est zelus & charitatis ardor. Itaque operæ pretium valdè fuit ducem tollere in equum rufum; cum hic color sit accensæ audaciæ zelique ardentis signum. Et eâdem de causa Isaias Deum induit *quasi pallio zeli*, capit. 59. nu. 17. At in Apocalypsi; cum capit. 6. equorũ colores non significent concionatorum, siue (vt ita dicam) saluatorum virtutes; sed effectum, quem in illis qui saluantur, præstant; vt eadem retineretur series, in cap. 19. (vbi agitur de Romani imperij conuersione post Christiana sacra Romæ publicè suscepta) cùm proprius fuerit effectus, homines ad fidem conuertere non oportuit alium in equis colorem apparere præter album; qui mansuetudinem, & sanctificationem adumbrat, vt suprà explicatum est: & ideirco tam dux, quàm exercitus equis aduehuntur albis. Nã in Apocalypsi colores equorum referuntur ad eum indicandum effectum, qui in personis saluandis intenditur, effectus autem erat, vt fidem & sanctificationem in mansuetudine susciperent, vt loquitur diuus Iacobus. Quòd verò quatuor fuerint capitis sexti colores, ostendit maiorem fuisse & præstantiorem saluationis effectum in primigeniis Iudæici populi Christianis. Neque enim solum fidem & sanctificationẽ mente combiberunt, sed etiam magnum illum mundi conuersionis zelum, & diuitiarum, honorum vitæque ipsius despicientiam.

Colores equorum in Apocalypsi quò potissimum spectent.

Alia huiusmodi colorũ expositiones proponũtur, & improbãtur.

Huc vsque secutus sum eam colorum significationem, quæ mihi aptissima visa est. Nunc placet alias declarationes paucis attingere, & rationem, cur eas non sequar, subiicere. Aliquis fortè colores equorum explicabit ad externam diuini operis faciem, quæ ab ipso opere valde fuit diuersa: iuxta Illud Isaiæ 29. num. 28. *vt faciat opus suũ, alienũ opus eius ab eo.* Quare si in equo primo significatur magna Christi virtus & fortitudo; species quidẽ fuit infirmitatis; quia *virtus in infirmitate perficitur*: atque ita color albus potest debilitatis speciem denotare. Constat enim, equos albos ceteris imbecilliores esse. Pari etiam ratione rufus color potest esse externa audaciæ & contentionis facies in summa beneficentia. Nam equos rufos certum est esse reliquis ferociores. Niger etiam color potest pro iniquitatis prætextu symbolicè substitui, quia longiùs distat à luce, rationis & æquitatis symbolo in æquitatis autem dissimulatione, maxima tertij sigilli æquitas occultatur.

Alia coloris interpretatio.

Reiicitur superior interpretatio.

Huiusmodi tamen applicatio alioquin in duobus primis coloribus verisimilis, non satisfacit in tertio, & deficit omnino in quarto. Nam ad quartum sigillum spectat magna Dei sapientia atque consilium, cuius integumentum fuit stultitiæ. Nemo autem dixerit pallidum equi colorem esse stultitiæ symbolum; nisi fortè diceret pro externâ stultitiæ specie fuisse cædem maximam in Christianis factam. Tunc enim non negauerim, in coloribus depingi operis dissimulationem per effectus ipsos, qui in Christianis cernebantur, videlicet quòd frænari audacter & fidenter suam fidem in vulgus disseminarent, quòd denique humilitatem, abiectionem, egestatem, & propriæ vitæ despicientiam complectarentur: quorum omnium faciet stultitiam præ se ferebat Christianorum, iniquitatis verò notam & strictissimi iuris non ipsis, sed ipsorum Deo inurebat.

3. Explicatio quatuor colorum.

Alius in eam fortè sententiam pedibus ibit, vt iudicet colores esse ad ipsas hominum actiones referendos: qua ratione albedo est lætitiæ symbolum, & nigredo tristitiæ. Quæ significatio primi equi colori rectè videtur congruere: quia maxima erat eorum lætitia, qui recens ad Christianam fidem traducebantur. Posset etiam rufus color vsurpari ad illius verecundiæ atque pudoris significationem, quo primi suffundebantur Christiani in suæ fidei professione. Verùm tamen in hac explicatione non possunt omnia cohærere: neque in tertio sigillo consentaneum est aliquod tristitiæ symbolum. Nam licèt egestatis species sit tristis, hocque epithetho eam Virgilius compellet, primorum tamen Christianorum affectio in ipsa egestate magnam potiùs lætitiam præ se ferebat: iuxta illud Senecæ, *Honesta res est paupertas læta.* Ad hæc, non erubuerunt Christiani acceptam Christi fidem foras dare nec video, qui possit affectus ad rem aptus in pallido colore indicari.

Refutatur expositio prædicta.

Senec. li. 1. epist. 2.

4. Expositio quæ item refellitur.

Tamorlanus quid per varios colores in tentoriis subinde mutatos innueret.

Præterea satis noui colorem album equorum ad felicitatem ac triumphum, nec non ad bonum omnem referri solere. Sed quorsum hoc in præsenti, nisi cætera cum eâdem significatione consentiant? Idem dixerim de symbolis aliis ad militiam spectantibus, quale est per colorem album in vexillis pacem denotari: per rubrum ac nigrum minas hostibus intentas: vt de magni illius Tamorlani signis atque tentorijs historijs historicorum annalibus proditum est. Sed non est, cur ratio habeatur cuiusque explicationis, quæ omnia aptè quadrare non possit.

NOTATIO VI.

Cur in primi & tertij sigilli figura magis emineant fortitudo & Æquitas, quàm Beneficentia in secundo, & Sapientia in quarto.

Quid inter sit discrimi-

SVPRA iam explicatum est, quatuor prima sigilla spectare ad primos quatuor diuinæ prouidentiæ spiritus, id est,

ad

…mis Inter primum ac tertium ſigillũ ex vna parte, ex altera ſecundum & quartum.

ad fortitudinem, Beneficentiam, Æquitatem, & Sapientiam. At enim, ſi textum attente inſpiciamus, magnum reperiemus inter illa diſcrimen. Nam in primo ſigillo, præterquàm quòd leo Ioannem aduocat, in eadem etiam figura apparet manifeſtum fortitudinis ſymbolum; cuiuſmodi ſunt arcus, ſagittæ, & victoris nomen. Deinde in tertio ſigillo & Ioannem accerſit homo, qui rationis eſt atque conſilij particeps: & illi figuratur rationis & æquitatis ſymbolum, nempe libra. Attamen in ſecundo ſigillo, etſi Ioannem compellat vitulus; in eo tamen, quod cernitur, ſigno, nullum extat ſymbolum Beneficentiæ expreſſum, ſed violentiæ potius ac belli. In quarto ſimiliter, etſi, Ioannem accitat aquila, animal viſus perſpicacitate à natura præditum; in ipſa certè figura nihil eſt, quod ſapientiam atque conſilium redoleat ad eorum incolumitatem, qui Chriſti inſequuntur veſtigia; ſed quod ſtultitiam potius adumbret; & eorum, qui ſe ad Chriſtum applicuere, interitum. Huius diſcriminis oportet hic reddere rationem.

In perfecta hominũ ſalute plus apparuiſſe hominum ipſorum oculis Chriſti fortitudinẽ ac iuſtitiã, quã beneficentiã ac ſapientiã.

Aſſero igitur, in hac differentiâ mirificè exprimi, inter eas quatuor perfectæ ſalutis partes, quam Chriſtus Dominus ſuis ſectatoribus aſportauit, Fortitudinem & Iuſtitiam ipſius Chriſti non adeò abſcondi, ac Beneficentiam atque Sapientiam. Ad cuius rei explicationem notandum eſt, ad primum ſigillum ſpectare Fidei vim ac robur in eorum conuerſione, qui Euangelio manus dabant. Et quamuis abſque ſpeciali Chriſti auxilio & ſpiritu, in illo opere cognoſci non potuerit diuinæ fortitudinis effectio, hominum ſaltem oculi ſignificationem incredibilis fortitudinis ita perſpicuam cernebant, vt eam inficiari nequaquam poſſent. Etenim cùm viderent ad vnius piſcatoris concionem (in qua Ieſus Chriſtus à Iudæis ipſis cruci ſuffixus verus eſſe mundi ſaluator prædicabatur) extemplò tria hominum millia nouam illam religionẽ amplecti; nec ſegniore gradu in aliarum rerum progreſſione pergi, ab Apoſtolis item vno Chriſti nomine implorato tot támque ingentia miracula edi; hæc certè Crucifixi virtutem ſatis apertè monſtrabant. Quin imò illi ipſi, qui eam abnegabant, & maledictis vexabant; eorum, quæ in media hominum luce fiebant, perſpicuitate & euidentia conuicti, quid agerent, quidue vltrà opponerent, ignorabant.

Quomodo Chriſti virtus ac fortitudo facilè vel ipſis hoſtibus innotuerit.

Chriſti item æquitatẽ in primis Chriſtianis faciliè omnibus fuiſſe conſpicuam.

Nec minùs euidens erat rationem & æquitatem à primigeniis illis Chriſtianis maximè coli & obſeruari, nec ab eis in aliquem vllam iniuriam immitti. Omnibus enim de illorum innocentiâ & vitæ integritate conſtabat. Videbant námque ab iis proprias poſſeſſiones & rem omnium familiarem diuendi, vt ad ſingulorum indigentiam in commune conferrentur. Quapropter dubitari non poterat, quin rationem ac iuſtitiã cum primis amarent, & quodlibet iniuriæ inferendæ genus deteſtarentur. Cùm autem compertum eſſet omnibus, hanc rei familiaris contemptionem Chriſtianis hominibus tantopere cordi eſſe; vt ſuum imitarentur Chriſtum & ad ipſius doctrinam atque conſilia ſe totos effingerent: ipſimet Chriſtianæ religionis hoſtes, quantumuis calumniam adhiberent, fateri cogebantur, Chriſtum fuiſſe æquitatis ac rationis tenaciſſimum.

A At verò duo hæc, prædicationis videlicet beneficentia, & admirabile conſilium perducendi illos per probra, iniurias, ac mortem ad ſummam atque æternam felicitatem (quæ in ſecundo & quarto ſigillo continentur) hæc inquam, duo infidelium oculos ac mentes omnino prætervolabant. Nam cũ Chriſti fidẽ ioculatẽ & nugatoriam reputarent; non illis venire in mentem poterat Euangelij prædicationem eſſe maximum mundi beneficium, ſed ipſius potiùs exitium & vaſtitatem. Quamobrem ſummopere expedire putabant, vt nouæ religioni per multorum iam animos tacitè ſerpenti aperto bello ferro atque igni obſiſteretur: ac proinde exiſtimabant, accenſam illam, qua Chriſtiani æſtuabant, cupiditatem, ceteros ad ſuam fidem traducendi, torrem eſſe ac malleolum ab ipſis inferis comparatum ad vrbes ac regna exitiabili diſcordiarum igne incendenda. Quòd ſi hæc de primis Chriſtianis Iudæi ſibi perſuadebant; dubium non eſt, quin idem etiam de Chriſto aſſertore noſtro, vt de humani generis peſte, ſentirent.

Chriſti beneficentia quomodo carnis oculis eſſet abdita.

B

Conſiliũ etiã Chriſti ſuos hoſtes latuiſſe.

Iam, quod attinet ad ſublime conſilium ſaluandi homines per tot ærumnas, calamitates & occiſiones; hoc mundanorum hominum oculis ſtultum atque inſanum viſum iri, quis dubitet? Si verò ad perfectam horum cognitionem, quæ externam inſaniæ ſpeciem præ ſe ferebant Chriſti luce & ſpiritu opus erat; Chriſtum ipſum, qui ſuos in hos laborum laqueos induebat, ſapientiſſimum & admirabili conſilio præditum iudicare qui poterant; niſi inſipientem potiùs & ab omni prudentia deſtitutum? Præſertim cùm vitam Chriſtiani per tot ſupplicia, per ſummas contumelias profunderent ea de cauſa, quòd hominem crucifixum, tanquam vnicum & verum Deum colerent.

C Hæc ratiocinandi ſeries multò longiùs poſſet extendi; ſed hæc dixiſſe ſit ſatis, vt planè perſpiciatur, in abſoluta primorum Chriſtianorum ſalutatione, ſi minùs beneficentiam atque conſilium (vt pote quæ clauſa penitus erant, ac recondita) ipſius certè virtutem & æquitatem aliqua ex parte innotuiſſe. Hoc igitur diſcrimine ita conſtituto, quid potuit concinnius & elegantius exprimi, in quatuor illarum partium pictura, quas perfecta primorum Chriſtianorum ſalutatio coërcuit, quàm in primi & tertij ſigilli figura aliquam virtutis & æquitatis præberi ſpeciem, id eſt, arcum & libram: in

D aliis vero nullam beneficentiæ & conſilij faciem relinqui? Verum quidem eſt, ad Apocalypſeos interpretum admonitionem atque doctrinam oportuiſſe valde, vt aliquod remaneret veſtigium, quo ducerentur ad beneficentiæ & conſilij, in ſecundo & quarto ſigillis inquiſitionem, hoc tamen magnâ arte atque induſtriâ fuit diſpoſitum, dum quatuor ſigillorum figuræ cum quatuor animalibus conſociatæ ſunt, atque ita cum videamus Ioannem à vitulo ad ſecundum ſigillum inſpiciendum, & ab aquila ad quartum vocari; hoc ipſo, & totius diſcurſus ſerie, quaſi Ariadnæ filo ducimur nõ obſcurè ad ſigillorum figuras cum animalium ſignificatione copulandas. atque adeò admonemur, in ſecundo ſigillo beneficentiam abſcondi, quàm denotat vitulus, & in quarto ſapientiam per aquilæ ſymbolum indicatam.

CAPVT SEXTVM.

TEXTVS.

Vbi de apertione primi ſigilli.

Verſ. 1. *Et vidi, quòd aperuiſſet Agnus vnum de ſeptem ſigillis; & audiui vnum de quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitrui, Veni & vide:*

2. *Et vidi: & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper illum, habebat arcum; & data eſt ei corona, & exiuit vincens, vt vinceret.*

COMMENTARIVS

CVM ſuperioribus notationibus explicuerimus, quæ ſeptem ſigillis communia ſunt, & præſertim quatuor primis: nunc in commentario compendiariâ breuitate vti licebit; & lectorem in rebus non paucis ad ea remittere, quæ in notationibus præmonſtrata ſunt.

Vnum idem quod primũ.

In primis liquidò, conſtat ex contextu, *Vnum de quatuor animalibus*, idem hic eſſe quod primũ, id eſt, leonem: ſequitur enim poſteà ſecundũ, tertium & quartum. Cur autẽ leo Ioannem acciuerit ad primi ſigilli apertionem, cùmue tonitrui vox leoni tribuatur; ſuprà iam declaratũ eſt, necnon quid equus albus ſignificet. Cuius ſeſſorẽ licèt communis interpretatio Chriſtum eſſe exiſtimet, nobis tamen per-

E ſuaſum eſt, quatuor hoſce equites fictas agere perſonas per proſopopœiã inductas; vt patet in quarto equite; atque adeò ſeſſorem equi albi eſſe *Fidem*: quæ tamen cùm inſtrumentũ ſit Chriſti in hac factione, rectè ipſi Chriſto tribuitur, quod ipſius inſtrumentum operatur. Et hæc eſt noſtræ explicationis concordia cum communi interpretatione.

Equi albi ſeſſorem eſſe fidem.

Et qui ſedebat ſuper illum, habebat arcum.] Cùm igitur ſermo hìc ſit de Fide; arcus, quem manibus geſtare dicitur intelligendus eſt in eo ferè ſenſu, quo Poëtæ Amori arcum & ſagittas affingunt. Quod vna ex parte indicat efficaciſſimam amoris vim, qua corda percellit; ex altera verò innuit eos, quos amor ferit, læſos manere quodammodo; &

Verſ. 1. Quo ſenſu equi albi ſeſſor arcũ habere dicatur.

& ipsius amoris potentiæ ita subiectos, vt propria A
dein ratione & consilio non ducantur; sed eius trahatur vi, qui eos perculit & sibi subiecit. Non aliter arcus hic, quē sacra fictio tribuit fidei Crucifixi repræsentat vim ingenté qua homines ad rem alioqui nouam & insolitam ducebat, & quodāmodo trahebat; cuiusmodi est, suam omnem felicitatem reponere in eo homine, quem Iudæi in crucem sustulerant. Ex altera verò parte indicatur, hanc fidem ab infidelibus illudi, vt cæcam aliquam opinionem, quæ Christianorum corda occupabat, & ratione atque consilio exclusis penitus sibi subiiciebat. B

Cur Fidei corona detur?

Et data est ei corona: & exiuit vincens, vt vinceret.] Non dubium est, quin agatur hic de victoriæ corona, vt patet ex contextu. Atque hæc est vsitatissima phrasis, qua victoria appellari solet corona; & ita sæpè loquuntur Apostoli, ac D. præsertim Ioannes. Quod vero Christianæ fidei concedatur corona, perspicuè asseritur, 1. Ioan. 5. 4. *Hac est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra.* Sed quid est, *Exiuit vincens, vt vinceret?* Respondeo, in his verbis miram includi energiam, qua exprimitur maxima vis Christianę fidei primitiuis Iudaici populi Christianis; quorum submissio ac subiugatio non erat C
ad modum, quo in amore solet contingere; sed qua ratione in peste vsu venire cernimus. Amor enim contagione non crescit; quare quod aliquem singularem subiiciat non ideo subiicit alios. At in fide, cùm subigebatur vnus, inde quasi ex semine principium ad multos alios subigendos capiebatur. Nec diu res ibi consistebat; donec Gentilitas ad fidem traduceretur (sic Thomas, Lyranus, & Interlinealis.) Fides enim quemcumque prosternebat, eodem vtebatur, vt instrumento ad alios similiter deiiciendos: & hac ratione ex ipsis percussis sibi sagittas conflabat. Huc fortè spectat illud Isaiæ 49. 2. *Posuit me quasi sagittam electam.* D

Quid sit, vincens vt vinceret.

Christū aperuisse hoc primum sigillum, quid sit.

Verum, quia aperire libri sigilla, nil aliud fuit, quàm hominibus aperire sensum, vt Scripturas sacras intelligerent, aperuisse Christum hoc primum sigillum, idem est, atque suum impertiisse spiritum multis, vt cognoscerent quæ conscripta erant de Messiæ virtute suum populū à seruitute erepturi, in eo vel maximè verissima reperiri, quòd eos in Euangelicæ fidei ditionem ac potestatem redigeret, & hoc pacto veris sanctitatis ornamentis locupletaret. Quod non erat aliud, quàm eos ex dura E
peccati ac Dæmonis seruitute liberare. Atque hic ipse spiritus resignabat sigillum eorum locorum, in quibus de Iesu Christi passione agitur; quæ est nostræ fidei basis ac fundamentum: nec non illorum, in quibus de gloriosis Messiæ victoriis Sermo est. Sic demum agnoscitur maxima fortitudo, quæ in imbecillitatis specie erat abscondita.

TEXTVS.

Vbi de apertione secundi sigilli. F

Vers. 3. *Et cùm aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens, Veni & vide.*

4. *Et exiuit alius equus rufus: & qui sedebat super illum, datum est ei, vt sumeret pacem de terra: & vt inuicem se interficiant; & datus est ei gladius magnus.*

COMMENTARIVS.

Sessorē equi secundi esse audaciam.

Expressimus iam in notationibus, cur ad secundum sigillum vitulus vocauerit Ioannem; quid insuper significet equus rufus diximus etiam per huius equi sessorem significari audaciam primorum Christianorum in sua fide promulganda: fingitur enim hæc audacia siue ardor, quasi persona quædam; quod fictionis genus de forma ipsa siue instrumento loquitur, quasi de causa efficienti. Quapropter quod dixit Christus Dominus de se ipso, *Non veni pacem mittere, sed gladium;* hoc ipsum tribuitur hic audaciæ, & contentioni, quam Christus primitiuis Christianis intulit ad suam prædicandam fidem & proximorum salutem procurandam. Id namque medium vsurpauit Christus, vt pacem mundanam de terra tolleret, & veram Dei pacem (qualis est Euangelica) hominibus largiretur.

Vers. 4. Gladius magnus quid hic significet.

Gladium magnus.] est, meo iudicio, ipsa Euangelij prædicatio, vt sæpè aliàs. Et hic sanè speciali non caret elegantiā: nam prædicatio ipsa consideratur vt bellicum instrumentum ad sectionem & diuisionem aptum; per allusionem ad ea Christi verba nuper allata, *non veni pacem mittere, sed gladium, veni enim separare hominem,* &c. Matth. 10. 34. Atque compertum est, grandem hanc diuisionem ab Euāgelij prædicatione in mundo fuisse factam. Ideo autem appellatur gladius magnus: quia si discordiæ ac dissidij causas spectemus, non hinc leues exortæ sunt, vt alias interim rationes omittamus, quamobrem gladius Christi sit magnus appellandus: quia nimirum gladius gigantis est, Psalm. 44. 4.

Quo sensu dicatur, vt inuicem se interficiant.

Verba illa, *vt inuicem se interficiant*, ad sui veritatem non exigunt, vt Christiani infidelium occisioni inhiarent: vt constat in simili loquutione Matth. 24. 10. Possumus tamen dicere non ineptè huiusmodi effectum consequutum fuisse, vt infideles Christianos interficere conarentur: hi verò Euangelicæ prædicationis gladio illos mysticè occidere perceperent: iuxta modum loquendi, qui habetur infra c. 19. 21. & Psalm. 149. 6.

In quo consistat, Christū aperuisse secūdum sigillum.

Aperuisse Christum sigillum hoc secundum, in eo consistit, quòd suum spiritum fidelibus daret; vt eos Scripturæ locos probè intelligerent, in quibus de pace Euangelica agitur, & de abundantia pacis, quam Messias suo populo aducturus erat: simúlque nossent hanc pacem non oppugnari Euangelicā prædicatione, quæ totum orbem videbatur conturbare; sed hanc potiùs veram esse ad veram pacem, qua Christiani fruebatur, viam.

TEXTVS.

Vbi de apertione tertij sigilli.

Vers. 5. *Et cùm aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal dicens, Veni & vide. Et ecce equus niger; & qui sedebat super illum, habebat stateram in manu sua.*

6. *Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium dicentium; Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario; & vinum & oleum ne læseris.*

COMMENTARIVS.

DE significatione equi nigri, & quàm conueniens fuerit, vt ad eum videndum sit Ioannes à tertio animali vocatus; dictum est satis in superioribus notationibus. De sessore verò equi nigri, reiectis aliis explicationibus, statuimus eum esse fictam personā inductam per prosopopœiam; eodem modo, quo mors in sigillo sequenti fingitur sedens super equum pallidum. Sed postquàm personam esse fictam concedamus; statera, quam manu tenet, nos videtur cogere, vt asseramus personam hanc esse æquitatem siue iustitiam. Præsertim si repetamus ea, quæ paulò antè dicta à nobis sunt; videlicet certum esse in hac tertij sigilli figura agi de diuina æquitate sub iniquitatis prætextu latente. Quod si ita est, quid verisimilius, cùm aperto sigillo mysterium reseratur, quàm vt hæc persona diuinam æquitatem repræsentet?

Verùm tamen horum quatuor equitum consociatio à nobis exigit, ne equi nigri sessorem credamus esse Dei æquitatem propriè & strictè sumptam; sed ipsius instrumentum, quod ipsa assumpsit ad sui operis perfectionem in salute primoribus Christianis afferenda. Quemadmodum quarti sigilli sessor non est Dei sapientia, sed mors. Porrò aduertimus suprà, quatuor hos equites ex apparenti ipso corporis trunco spectatos videri debere non hominibus salutares, sed noxios & ad ipsorum miseriam natos; id quod æquitati ac rationi minimè congruit.

Sessorē equi tertij esse paupertatē. His accedit, in contextu dilucidè agi de nimia parsimonia, inopia, & egestate; vt infrà videbimus. Quamobrē mihi facile persuadeo, huiusmodi personam, quæ manu gestat stateram, esse paupertatē & indigentiam Christianorū Ecclesiæ primitiuæ. Licèt enim hæc illorum indigentia fuerit voluntaria, in aliorum tamen oculis stultitia atq; insania videbatur. Nec dissentaneum aliquis, aut minùs cōsonum iudicet, paupertati in manus *Cur paupertati statera in manus detur?* sterá dari. Nam quemadmodū in primo sigillo arcus Amoris insigne appositus fuit Fidei: ita etiam congruens ratio satis extitit, vt Paupertati tanquā iustitiæ & æquitatis administræ tribueretur statera. Nam primitiuorum Christianorum paupertas illos eò redegit, vt nulli præter illa, quæ ad victū & vestitū erant necessaria, quidquam ampliùs concederetur. Nec ditioribus proderat possessiones fuisse ab ipsis hereditario iure acceptas. Ad hanc ergo pressam & strictam agendi rationē insinuandam mirificum fuit inuentum, vt paupertas manu teneret stateram; innuens nulli præter vitæ necessaria vel assem largiendum esse.

Quid statera denotet, & quem ad finem tertio sessori data. Vbi obseruādum est, stateram, quam nigri equi sessor habet, nō esse ad triticum & hordeum ponderanda. Quamuis enim statim dicatur *Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario:* ceterùm pro voce *bilibris* est græcè *chœnix*: atqui chœnix non pondus est, sed mensura: etsi latinæ vocis defectu noster interpres nomen bilibris vsurpauerit; nec immeritò, vt infrà explicabimus. Sciendum ergo est, stateram esse ad ponderandam cuiusque necessitatem & nummos, qui in singulos erogandi erant: ita vt nummi pro iusto necessitatis pondere distribuerentur.

Vocem inter animalia auditā quis ediderit. Pro huius cōfirmatione aduerto, in Bibliis correctis (id est in Vaticano codice) non legi, *audiui vocem dicentem*; sed *dicentium*. Vbi clare tribuitur hęc vox quatuor animalibus. Cùm autem per quatuor animalia Apostoli figurentur; sensus est, primitiuæ Ecclesiæ tēpore fideles Apostolicā doctrinā fuisse instructos ad dicendum *bilibris tritici denario*, &c. In quo haud dubiè sermonem conuertunt ad equitem, qui manu libram tenebat. Mox enim subiiciunt, *ne læseris*. Quamobrem cùm pro voce *bilibris* sit in græco *chœnix* (quæ erat frumenti mensura, quam in dies singulos seruis domini admetiebantur) cumque denarius sit pretium, quod operatio pro diurno labore quotidie soluebatur; sensus eorum verborum, *bilibris tritici denario*, &c. idem est, ac si diceretur eos esse contentos, si quotidianus labor cum victu quotidiano mensuretur; nec alia temporalia prætereà bona expetere. Quinimò nihil aliud ad quotidianum victum videntur optare, quàm exiguam panis mensuram. Etenim si panis totam pecuniam exhaurit, nihil nummorum erit reliquum ad alia coëmenda. *Chœnix quid sit. Bilibris tritici denario, quid significet.*

Addit insuper textus, *Et tres bilibres hordei denario*, in quo supponitur vt apparet, frumentū triplo carius, quàm hordeū diuendi tunc solitum. Cùm etiò dicitur *tres bilibres hordei denario*; significatur, qui domus familiam (vt cōiugem ac liberos) alendam habebant; aut quibus pietas erat & studium proprio labore parta in pauperes erogādi, eos hordeaceo pane esse contentos (id quod in ea tunc regione erat vsitatum) vt labor diurnus cum diurnō victu æquaretur. Denique hæc verba reipsâ continent eam Pauli sententiam atque doctrinam, *Habentes alimenta, & quibus tegamur, his cōtenti simus.* *Tres bilibres hordei denario, quid sit.* *1. Tim. 6. 8.*

Deinde dicere, *bilibris tritici denario*, idem est, ac se maximæ annonæ caritati subiicere; & ostendere se esse contentos carissimo frumenti pretio; & quidem cariori, quàm si tūc medimnus denarios septuaginta valeret. Quod mēsuræ genus illi respondet, quam Hispanorū vulgus appellat *hanega*. Hoc seorsum probabitur in notatione sequenti. Quibus addendum est, medimnum, qui septuaginta nummis argenteis constaret, carioris esse pretij in ea prouincia quo tempore scripta fuit Apocalypsis, quàm si hodie in Hispania medimnus siue *hanega* duplo maioris æstimationis esset.

Sequitur in textu, *Et vinum, & oleum ne læseris.*] Græcè μὴ ἀδικήσῃς, & verbum, ἀδικέω, significat lædere, siue coarctare. Est igitur sensus, eosdem ipsos, qui alioqui contenti erant, vt in frumenti atque hordei pretio læderentur, & coarctarentur; eosdem orare & obsecrare, nequa sit in oleo ac vino diminutio aut coarctatio, sed plena potiùs & conferta mensura. Enim verò notandum est, in Græco nec *bilibris*, nec *tritici*, nec *hordei* habere articulum; cum tamen *vinum & oleum*, singulos articulos habeant. Ex quo infero, sermonem esse de vulgari tritico, atque hordeo; de vino autem & oleo non quidem vulgari, sed singulari aliquo & peculiari. Quare existimo vinum & oleum in sensu spiritali esse capienda ita vt deprecentur; ne in obscura noctis caligine (hoc est) in huiusce vitæ laboribus, aduersitatibus & ærumnis, ne illis oleum desit, quo accensam alere lucernam possint; hoc est, ne destituantur luce & verà cognitione felicitatis, quæ in sancta paupertate includitur: neue absit Spiritus sancti vnctio, que mentes permulcet, recreat, ac solatur. Orant deinde, ne illos spiritalis lætitiæ vinū deficiat: hoc enim solatio & quasi adminiculo fulti rerū temporaliū defectū pro nihilo ducent. Nam vt suprà attulimus ex Seneca lib. 1. epist. 2. *Honesta res est paupertas læta. Si verò læta est, paupertas non est.* Videtur etiam primâ specie fieri allusio ad id, quod insignis cōpotor dicere posset; sibi vel exiguum panis frustulum esse satis, dummodo se vino ingurgitet. Ceterùm petitio etiam olei

vers. 6. Quòd triticum & hordeum habeant in Græco articulum, vinum & oleum non habeat, quid innuat.

Vinum & oleum in quo sensu accipienda sint.

olei copiosi & abundantis, necnon duorum articulorum expressio nobis lumen præterunt; vt animaduertamus, hîc sermonem non esse de vulgari ac materiali vino.

In tertij sigilli resignatione quid Christus nos doceat.

Aperto igitur tertio sigillo, Christi spiritus suam impertit lucem, vt intelligeretur, veram abundantiam ac saturitatem, quam Messiæ tempore futuram Prophetæ prædixerant, non esse accipiendam pro ciborum & corporis deliciarũ affluentia; sed de opima illa vbertate & copia: quæ nõ potest solùm cum voluntaria paupertate componi, sed illa etiam mirum in modum augetur. Nam quòd Psal. 71. 16. erat prædictum, *Erit firmamentum in terra in summis montiũ.* Certè de supersubstantiali pane intelligendum est: atque ita in eodem Psalmo iustitia cum abundantia coniungitur: vt num. 7. *Orietur in diebus eius iustitia & abundantia*, & num. 3. *Suscipiant montes pacem populo* (id est, prosperitatem) *& colles iustitiam*, & num. 13. *Animas pauperum saluas faciet*, Et num. 4. *Saluos faciet filios pauperum.* Certè nullos magis, quàm eos, qui propter Christum ipsum paupertatem & humilitatem in delicijs habuerint.

NOTATIO VII.

De vera mensura chœnicis, cuius Ioannes meminit.

Singulares Scripturæ mensuras quando speciatim examinare oporteat.

ALIQVOT sunt loci, in quibus licèt singularis mensuræ generis mentio fiat, paruì refert singillatim examinare, quænam sit. Exempli gratia, Septuaginta Ezechielis 45. vtuntur nomine Chœnicis atque etiam nomine cotylæ (quæ multò minor est mensura) pro bati nomine; sed meo iudicio ex hoc loco Septuaginta interpretum non infertur exiguas has mensuras nuncupari etiam batos in Hebræo. Etenim quibusdam in rebus translationis fides exigit, ne mensura aliqua pro alia supponatur: in alijs verò paruì admodum momenti est, & ideo possunt tunc interpretes vnum mensuræ genus pro alio substituere. Nam si, verbi gratia, velimus dicere aliquem vnicâ compotatione batum exhausisse: cùm ille sit magnæ mensuræ genus, qui pro bato cotylam ponit, næ ille magnam ebrietatem & crapulam in magnam temperantiam atque abstinentiam commutabit. Verùm tamen in præcepto de fidelitate in mensuris, non variatur sensus ex eo, quòd ponatur exemplum in bato, chœnice, aut cotyla. Atque ita non rectè deducitur ex hoc Septuaginta virorum loco, chœnicem & cotylam in Hebræo appellari batos. Vbi tamen textus habet *Chœnix tritici denario*, omnino oportet nosse cuiusmodi mensura sit chœnix: alioquin intelligi non poterit, magnane, an parua annonæ caritas sit.

Qua mensura chœnix. Aliorũ opinio.

Nonnulli contendunt, sacræ Scripturæ chœnicem (quemadmodum & Fannij) æqualem fuisse quatuor sextarijs Romanis. Quod idem est ac dicere, illum octoginta vnciarum aquæ esse capacem, & ferè totidem frumenti. Nam frumentum optimum eiusdem penè esse ponderis atque aqua. Imò & Villalpandus ait Palæstinæ frumentum nonnihil plus habere ponderis, quàm aquam. Nihilominus certum mihi est, Ioannem non agere hic de hac chœnicis ratione. Primò, quia constat ex contextu loqui illum de chœnice, qui erat vsitata frumenti portio seruo in diem suppeditari solita.

Vera chœnicis mensura ratio.

Plinij autem ratio, siue computatio est, in operarum pane, sicut & in pane militari, legem certam esse naturæ, vt in quocunque genere panis militari tertia portio ad grani pondus accedat. Quare ex octoginta vncijs frumenti plus centum & sex vnciæ panis conficientur. Quæ quidem cibi quantitas tribus etiam hominibus satis superque in diem est. Quod verò chœnix sit nomen eius mensuræ, quæ in diurnum tribuebatur cibum, probat latè Martinius lib. de sanitate c. 18. ex Homero, Herodoto, Hippocrate, Athenæo, & Diogene Laertio; Plutarchus etiam & Suidas probant ex illo Pythagoræ, *Chœnici ne insideas.*

Alia chœnicis acceptiones.

Deinde, esto, appellaretur etiam chœnix recepta illa mensura, quæ quatuor Romanos sextarios capiebat, ex hac certè consuetudine non fit planum, loqui Ioannem de eodẽ chœnicis genere. Constat enim extitisse etiam olim chœnicis mensuram trium omnino sextariorum capientem: cuius meminit libellus, qui Galeno tribuitur, & eam nuncupat chœnicem Italicum. Verùm neque huiusmodi chœnicem existimo fuisse vsitatam diurni cibi mensuram. Capit enim sexaginta tritici vncias, id est octoginta vncias panis: quæ cibi portio vel duobus edacibus affatim suppetit.

Proculdubio etiam fuit olim chœnix duobus Romanis sextarijs æqualis, cuius pariter meminit iterum atque iterũ libellus ille Galeni: atque hic etiam portionem æquo maiorem profectò conficit, nisi fossoribus designaretur. Etenim ex quadraginta frumenti vncijs plusquam vnciæ tres & quinquaginta operarum panis confici solent. Ex huiusmodi autem chœnicibus quadraginta octo capit medimnus, qui vt superius dixi, idem est cum ea, quam Hispani vocant *Hanega.*

Ad hæc fuit etiam in vsu chœnix sesquisextarium capiẽs, cuius meminit Cato de re rustica. Iis enim, qui minùs fatigantur, vt villico, epistatæ (id est, rei rusticæ, aut operi faciundo præfecto) opilioni, assignat modios ternos in singulos menses. Quod si rectè supputetur, singuli sextarij & sesqui diebus singulis obtingunt.

Præterea non dubito, quin fuerit etiam chœnix continens tantum tres cotylas Græcas, quæ capiunt non plus viginti quinque aquæ vncias. Namque has esse Atticas Galeni cotylas pro virili parte contendit Petrus libro de ponderibus & mensuris: & nos etiam in opusculo de mensuris sacris confirmabimus. Ex illo verò Galeni libello perspicuè colligitur, hunc fuisse communem ac receptum in Græcia chœnicem. Hæc enim sunt illius verba, *Chœnix continet cotylas tres: at hoc his mensuris maior pars Græciæ vtitur.* Videlicet non ita vt foret destinata hæc portio fossoribus, sed domesticis famulis.

De qua chœnicis ratione agat Apocalypsis.

His ita præstitutis, assero in Apocalypsi de extrema hac chœnicis ratione atque mensurà sermonem esse. Primũ quia agitur de diurno victu, non quidem fossorum aut voracium, sed parcorum sobriorumque hominum. Et quidem ex viginti quinque vncijs frumenti constantur plusquam triginta tres panis vnciæ, iuxta Plinij computationem. Diurna autem panis portio, quæ in Hispania famulis singulis dedi solet, duas & triginta vncias non excedit. Deinde id ipsum corroboratur Vulgati interpretis versione, quæ permagnæ apud prudentes debet esse auctoritatis. Nam in primis antiqua est, & ex eo tempore, cùm in Græcia nomen chœnicis vsitatum erat: & pro *chœnice* vertit noster interpres, *bilibris*, quod fuit propius & aptius vocabulum, quod potuit ad significandas viginti quinque vncias tritici vsurpare. Nam bilibris propriè sunt quatuor & viginti vnciæ. Quin & tres Græcæ cotylæ capiunt iustè viginti quinque vncias aquæ; frumenti verò vulgaris viginti quatuor non ampliùs vncias capiunt, ex quibus duæ & triginta vnciæ subacti, coctique panis fient. Nam optimum est & minimè vulgare frumentum, quod eiusdem cum aqua ponderis sit.

Apocalypsim de ingente annona caritate agere.

Infero ex dictis, Apocalypseos loquutione ingentẽ annonæ caritate [illegible] dum ait *bilibris tritici denario.* Etenim si chœnicibus singulis viginti quinque vnciæ ex aqua tribuantur, capit medimnus siue Hispana *Hanega* sex & septuaginta chœnices, & quatuor quintas alterius. Continet enim medimnus duas amphoras, id est, mille nongentas & viginti vncias: quæ si in quinque & viginti partes æquales distribuantur, eandem omnino conficiunt summam, quàm nuper intuimus. Quæ igitur maior caritas sperari, seu timeri potius valeret, quam tritici medimnum in Græcia siue Pathmo plus septuaginta sex denarijs æstimari, quo tempore scripta fuit Apocalypsis? Ceterùm ita facto opus erat ad Isaiæ loci allusionem cap. 30. 20. *Dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuem*, vbi ex contextu patet non de rigore & angustia; sed de fauore & gratia sermonem esse.

TEXTVS.

Vbi de apertione quarti sigilli.

Vers. 7. *Et cùm aperuisset sigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentis, Veni & vide.*

8. *Et ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum, nomen illi Mors; & infernus sequebatur eum: & data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & bestiis terræ.*

COMMENTARIVS.

Quid sit quarti equi sessor.

OSTENDIMVS suprà in notationibus, decuisse maximè Ioannem ab animali quarto ad quarti sigilli resignationẽ esse vocatum; nec minùs cõgruisse, vt & equus fuerit pallidus, & eques illi insidens *Mors.* Et ne quis in eo coniectando lassaretur, expressit Ioannes, *Nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum.* Quasi dicat, ne in huius ænigmatis diuinatione quisquã nimiùm labo-

ret;nouerint omnes hũc pallidi equi ſeſſorem eſſe Mortem;quæ vt indicio notior fiat, infernum poſt ſe adducit. Hæc enim ſũt mortis indicia:quos enim ipſa occidit,mox deuorat infernus,& ſuis intrudit cauernis. Et quemadmodum Scriptura agit de morte, vt de aliqua perſona, ſic etiam loquitur de inferno;vt vidimus cap. 1. n. 18. & vterque conſiderantur tanquam Diuinæ prouidentiæ ſatellites

Mortem hic & infernum vt perſonas tragicas per proſopopæiam induci.

& adminiſtri. Fingitur ergo Mors in extima terræ ſuperficie degere, & infernus in imis viſceribus, hoc eſt,in ſepulchris & ſubterraneis ſpecubus cõmorari,ac in ſpatioſo illo antro in centro terræ latente: vnde & nomẽ illi eſt Infernus,quia infernas occupat regiones, Fingitur Deinde, quos mors de medio tollit,illico ab inferno corripi; & corpora quidem in ſepulchris corrumpi; animas verò aut torqueri ab eo,aut ſaltem ſuis cauernis occluſas retineri: iis exceptis,quas præpotens Deus ex inferni faucibus eripiat; ſiquidem potens eſt non animos ſolùm,ſed etiam corpora liberare.

Quibus ſuppoſitis,cùm Chriſtus aduenerit ſuum populum vt perfectiſſimus ſaluator redempturus; videbatur expedire ad perfectam ſuorum ſalutem, vt eos à morte atque inferno præſtaret incolumes. verùm enim verò quotidiana primitiuorum Chriſtianorum experientia docebat, eos nec à morte nec ab inferno liberari.Quin imò mors in eorum magis, quàm in aliorum ſtrage ac cædibus impunè volitabat; atque infernus ſubinde in eorum, ſi minùs animas, at corpora ſæuiebat. Huiuſmodi tamen obiectioni facit ſatis Apocalypſis: aſſerens, aperto quarto ſigillo, nouum quiddam, inuſitatum, & inauditum appàruiſſe; nimirum Mortem, vt Chriſti miniſtrum, in equo inſidentem ad perfectam Iudæorum ſalutem aduentare,

Mortem ipſam ſeruos Chriſti eſſe viam ad veram vitam.

qui Chriſtum ipſum recipiebant. Quo innuitur, mortis ſæuitiam & ſtragẽ in Chriſti ſeruis editam, fuiſſe viam ad abſolutam eorum felicitatẽ. Et ea-propter Chriſtiani primitiui mortem non formidabant, ſed diligebant potiùs, & auidiſſimè amplectebantur. Nouerant enim, quàm vera eſſent, quæ prædixerat Chriſtus, *Qui credit in me, etiam ſi mortuus fuerit, viuet*, & quò maiorem in eis ac ſæuiorem occiſionem faceret Mors, eò vitam illorum beatiorem fore & glorioſiorem. Huius rei veſtigium expreſſum fuit in eo Salomonis iudicio, de quo 3. Regum 3. 24. *Afferte mihi gladium,& diuidite infantem viuum in duas partes* quod fuit admirabile conſilium, vt ſuo filio frueretur mater.Et ſanè quod Salomon ſimulauit ſe tentare, verus Salomon re ipsâ præſtitit. Vide Prouerb. 9. 2. vbi ſermo eſt de vera ſapientia, & dicitur, *Immolauit victimas ſuas*, quem locum Tertullianus libro aduerſus Gnoſticos ſic legit, *Sophia iugulauit filios ſuos.*

verſ. 8. Infernus quo ſenſu hic ſumatur, & quomodo in primos Chriſtianos ſæuiſſe dicatur.

Et infernus ſequebatur eum.] Hæc verba ſuperiùs iam explicata ſunt. Sed dices, Chriſtianos aliquot inhumatos atque inſepultos manſiſſe, quia eos immanes & efferatæ belluæ deuorarunt: nonnullos etiam ab inferis excitatos fuiſſe, priuſquàm ipſorum cadauera corrumperentur. Reſpondeo: ex corporum quidem corruptione perpauci liberi euaſerunt: qui verò deglutiebantur à beſtiis, in ipſarum viſceribus ſepulti manebant: quæcunque verò corporis corruptio ad eam pertinet perſonam, quæ infernus dicitur. Ita tamen appellatur, quia communis cadauera putrefaciendi modus eſt detrudendo illa in inferas terræ cauernas;atque etiam propter infernos ſinus & ſpecus, quæ animabus parata habet.

Ideo autem inferni hic mentio fit cum reſpectu

Mortem & infernũ eſſe Chriſti inſtrumenta ad veram ſuorum vitã.

A ad corporum fidelium corruptionem; quia Chriſti ſapientia non ſolum vtitur Morte ad ſuorum veram vitam, ſed etiam ipsâ corruptione ad vitam eorundẽ glorioſam. Quamobrẽ non dicitur modò *Dominus mortificat,& viuificat*;ſed etiã,*deducit ad infernos,& reducit*, 1. Reg. 2. 6. & Pauli certè conſideratio eſt,ſepeliri corpus, perinde eſſe atque ſeminari,vt glorioſum in reſurrectione naſcatur.

Quid ſit Morti poteſtatem dari ſuper 4 partes terræ.

Et data eſt illi (nempe morti) *poteſtas ſuper quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & beſtiis terræ.* Habet vera lectio, *ſuper quatuor partes terræ*, hoc eſt, non in Iudæa tantum,ſed etiam in
B vniuerſo terrarum orbe: videlicet in Oriente, Occidente, Septentrione, atque Meridie. Vbique enim terrarum ac gentium morti fuit conceſſa poteſtas, vt in primitiuos Chriſtianos crudelitatem ac ſæuitiam exerceret. Hanc autem ſtragem quadrifariam fore textus ait. Et tertius modus eſt, *Morte*, quod idem eſſe videtur, ac vitam reapſe auferre. Ex quo poſſet aliquis coniectare primos duos modos, id eſt, *Gladio, & fame*, non eſſe de abſoluta morte, ſed de inchoata intelligendos; iuxta ſacrarum Literarum locutionem, quæ mortem appellat quidquid carnis afflictionem ac ma-
C cerationem continet; eſt enim mortis inchoatio, ipſius potentiæ effectio.

Quatuor mortis modi, quibus enim primitiui Chriſtiani moriebãtur.

Primitiui autem Chriſtiani quatuor modis moriebantur: primò carnis caſtigatione, & ipſius affectuum cohibitione, qui eſt doctrinæ Euangelicæ partus legitimus. Ea verò doctrina ſolet in Scriptura appellari gladius. Secundò,diuinæ gloriæ zelo, & proximorum ſalutis æmulatione;quæ carni etiam dolori maximo & vexatione eſt, iuxta illud Pſal. 63. n. 10. *Zelus domus tuæ comedit me.* Vrit enim hæc æmulatio intimas medullas, & quaſi ardenti quodam igne abſumit. Atque ita
D dixit Paulus 2. Corinth. c. 11. 29. *Quis ſcandalizatur, & ego non vror?* & 1. ad Corinth. 15. 31. poſtquam dixerat, *periclitamur omni hora*, ſubdit, *quotidie morior per veſtram gloriam*, id eſt, *propter veſtram gloriam*. Hoc autem afflictionis & mortificationis genus nuncupatur in Scriptura fames: atque is eſt germanus eorum verborum ſenſus Matth. 5. 6. *Beati qui eſuriunt, & ſitiunt iuſtitiam.*

Tertiò, primitiui Chriſtiani re ipsâ è morte nõ euadebant, quin imò hoc ipſo, quòd Chriſtiani eſſent, multis inferebatur mors: ſiue quia aſſiduâ
E corporis caſtigatione ac vexatione ſe nimiùm macerabant;ſiue quia diuina prouidentia ſtrictiſſimo cum illis iure primâ ſpecie agere videbatur, dum eos damnabat morte ob eiuſmodi res, quæ non ita infidelibus capitales apparebãt. Inſignis autem eſt hanc ad rem Ananiæ & Sapphiræ cõiugum interitus, Actuum 5. Et quod Paulus de ſe ipſo ait, 1. ad Cor. 5. 5. tradidiſſe, ſcilicet, quemdam Satanæ in interitum carnis, & 1. ad Corinth. 11. 30. multos emori, quòd indignè ad Euchariſtiam accederent.

Quartò Chriſtianorum quàm plurimi marty-
F rium patiebantur. Vide ad Rom. 8. 36. ex Pſal. 43. 23. *Propter te mortificamur tota die; æſtimati ſumus velut oues occiſionis.* Hos verò ait textus à morte de medio tolli per efferatas belluas; vt leones, tygrides, vrſos, tauros, rhinocerotes, atque alia id genus animantia, quæ omnia nomina ex ſacræ Scripturæ phraſi Eccleſiæ perſequutoribus ritè congruunt.

Simplicior modus explicandi 4 mortũ genera, quæ primi Chri-

Simplicius tamen & aptius eſſe cenſeo, vt illis verbis *gladio, fame,& morte*, deſignentur bella, fames,& peſtis, quæ immiſſa ſunt à Deo,non ſolùm in Iudæos rebelles, (vt videbimus cap. 8.) ſed etiam in eos, qui Chriſtum receperant. Conſtat autem

stiani patiebantur.

autem in Scriptura mortis nomine solere designari pestem. Pro quo vide indicem librorum 70. interpretum Vaticanæ editionis, vel notas ipsas fol 434 2. & 1063. c.

Cur Mors equo vehatur, cùm infernus subsequatur pedester.

Illud tamen superest considerandum, cur Mors equo deuehatur, & infernus ponè sequatur pedester? Respondeo; infernus quidem subsequebatur, vt receptus seruaretur ordo, qui inter mortem & corporis corruptionem (quæ inferno tribuitur) esse solet. Mors autem equitabat; quia, vt vidimus Notatione secunda, aduenire in equo, signum est eiusmodi equitem ad saluandum venire: atque saluare est ex alicuius hostis tyrannide eripere. Qua ex tyrannide Christiani diuinâ ope sepe euadunt, & de animæ aduersariis triumphant. Itaque carnis mortificatione, & propriæ vitæ pro Christo amissione veram vitam merentur Christiani & de inordinato sui amore inimicorũ omnium teterrimo triumphũ agunt, atque hac ratione mors saluos illos præstat. At corporis corruptio licet à Diuina prouidentia ad corpoream sanctorum resurrectionem, & ipsorum corporũ gloriam dirigatur; cùm tamen i, qui putrefit, vità iam sit, & pugnandi ac periclitandi statu destitutus; fieri non potest, vt putredo ipsa illum ab animæ aduersariis & spiritualibus periculis eripiat. Quare mirifica fuit excogitatio, infernum ponè mortem, non quidem equestrem, sed pedestrem constitui.

In quarti sigilli apertione quid suis doceat Christus.

Postremò aperto quarto sigillo, spiritus Christi suæ lucis facem fidelibus prætulit, vt cernere possent, quàm fuerit summum ac prædicandum Christi consilium, morte seruorum suorum & funestis martyriis vti, vt hac via illos in æternæ salutis portum conueheret; & hac pariter ratione multi Scripturarum loci ab illis fuere percepti; in quibus agitur de carnis maceratione, atque afflictione quam docturus erat Messias; déque in Domino morientium felicitate. Nec minùs hoc pacto innotuit, quanta sit, quáque extollenda illa sapiẽtia, quę homines mortificando viuificat, & perdendo saluat: vt egregiè depingitur apud Iobũ cap. 39. & 40.

TEXTVS.

Vbi de apertione quinti sigilli.

Vers. 9. ET *cùm aperuisset sigillum quintum, vidi subtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter testimonium, quod habebant.*

10. *Et clamabant voce magna dicentes, Vsquequo Domine (Sanctus & verus) non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrum de iis, qui habitant in terra?*

11. *Et data sunt illis singulæ stolæ albæ: & dictum est illis, vt requiescerent adhuc tempus modicum; donec compleantur conserui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi sunt, sicut & illi.*

COMMENTARIVS.

VARIÆ de hac visione explicationes videri possunt apud Pererium. Me inita contextus series ac ratio cogit ad aliam viam sectandam. Illud interim replicare non tædet, modò lectitare ne pigeat; meam videlicet declarationem etsi distinctione nouam; rei ipsius substantia, à

A plurimis & grauissimis auctoribus esse receptam. Iį sũt, qui in Apocalypsi ab ipso exordio vsq; ad caput 12. de Iudaici populi persequutione agi decernunt.

In 3. sigillis seqq. quid argumenti contineatur.

Quæ datæ sunt actiones inter prima quatuor sigilla resignanda, mirificum continent ænigma de absoluta atque perfecta saluatione, quam Christus redemptor noster Iudæis se ipsum recipientibus è cælis aduexit. Oportet nunc in tribus actionibus sequentibus trium, quæ restant, sigillorum nobis ob oculos poni præstantissimam agẽdi rationem; quam diuina prouidentia seruauit aduersus Iudæos, qui verum Messiam ipsis è cælo B demissum respuerunt. Diuinus hic agendi modus tribus omnino sigillis circunscribitur. Quippe in triplici capite consistit; ea sunt *magna patientia*, qua Deus illos expectauit; *seria comminatio*, qua eosdem admonuit; *seuerum supplicium*, quo ipsos affecit.

Quinti sigilli scopum esse Dei patientiam in perfidos. De quibus martyribus hic sermo sit.

Cur sub altari clamare dicantur?

Itaque visio, quæ ostensa fuit, cùm reseratum est quintum sigillum, debet esse admirabilis quædam effigies atque pictura patientiæ, qua Deus perfidos & obstinatos Iudæos Messiæ oppugnatores tolerauit. Quid ergo hanc ad rem expressius ac significantius, quã depingere omnes Christi Mar-C tyres à Iudæis immaniter contrucidatos, vindictã ab eo poscentes; quibus tamen placidè respondeat Deus; *Expectate modicum tempus, donec impleatur numerus fratrum vestrorum*? Huiusmodi vindicationem dicuntur poscere Martyres sub altari positi. Quibus verbis agitur solùm de animabus Martyrum illorum, qui in Iudæorum aduersus Ecclesiam persequutione fuerant necati. Namque altare hoc, de quo hîc sermo est, altare est holocausti in Salomonis templo structum, in eóque animalium victimæ potentissimo Israelis Deo immo-D labantur. Eleganti igitur inuento consideratur in eo ipso altari Christianos sub religionis specie mactatos Deo à Iudæis offerri atque sacrari: Etenim, quam à Christianis vltionem expetebant, sacrificium Deo ipsi immolatum reputabãt. Cùm verò sacrificium eiusmodi cruentum esset; nihil congruentius, quàm vt Christiani in ipso altaris holocausto occisi perhibeantur. Sed tamen id sacrificium ex parte Iudæorum execrabile Deo ac detestabile erat: propterea quòd ipsius Prophetæ crudelissimè trucidabantur; vt Zacharias qui occisus fuit *inter templum & altare*. Et quia Christiano-E rum sanguis in illa ipsa persequutione morientium vindictam aduersus Iudaicum populum clamitabat (vt de Abelis cruore dicitur) ideo aptissimè fingitur, animas Martyrum, qui in ea persequutione fuerant interfecti, sub altari clamare: hoc est, ex ipsismet sacrificiis, quibus Iudæi pergratum Deo fieri putabant, tacitum quidem, sed efficacissimum prodire clamorem: ibique Martyrum animas videri postulare vindictam. Hoc autem non est agere elicito orationis actu, neque extremi iudicij diem precibus velle anteuertere, sed solùm indi-F care vltionem, quam Martyrum sanguis contra Iudaicum populum petebat. Atque idem est dici animas petere vindictam, ac dici earũ sanguinem illam deposcere, Esdræ 4. cap. 5. 18. *Sanguis innoxius & iustus clamat ad me, & anima Iustorum clamans perseueranter.*

Qualis sit hic Martyrũ sub altari clamor.

Propter testimonium, quod habebant.] Hoc est propter doctrinam, quam defendebant. sæpè enim testimonium pro doctrina ponitur.

Testimoniũ pro doctrina.

De his, qui habitant in terra.] Quod nihil aliud est, quàm vindictam exigere contra Iudaicum populum. Nam vt planum fiet c. 10. 2. circa illa verba, *Habebat pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram*; in ea distinctione *terra* pró Iu-

vers. 10. Quinam hic dicantur habitare in terra.

daismo sumitur, & *mare* pro Gentilismo:

Vers. 11.

Et datæ sunt illis singulæ stolæ albæ.] Tantùm abest, vt locus hic faueat opinioni illi iam damnatæ de differenda sanctis animabus visione Dei vsque ad extremi Iudicij diem, vt apertè potiùs contineat catholicam veritatem. Nam animarũ clamor vindictam repræsentat, quam Martyrum sanguis à Iudæis ipsis poscebat. Quod verò subditur, *Datæ sunt illis singulæ stolæ albæ; & dictum est illis, vt requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conserui eorum*; hoc, inquam, idem est, opinor, ac dicere diuinæ prouidentiæ ordinẽ fuisse eiusmodi, vt Martyrũ animæ gloriâ statim conuestirentur; & quam poscebant vindictam, eatenus differretur, quoad numerus expleretur electorum, *qui erant interficiẽdi sicut & illi*. Hoc autẽ est re ipsâ decernere, ne Martyrum procrastinetur gloria, pœnæ tamen ab eorũ carnificibus expetendæ in tempus idoneum extrahantur.

Dilatio ista quomodo sit intelligenda.

Donec compleantur conserui eorum, & Fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut & illi.] Huiúsmodi dilationem reor non esse intelligendam vsque ad vltimum iudicij diem. Hic enim non differendus est solùm, donec Martyrum compleatur numerus; sed etiam quoad numerus electorum omnium si expletus. Atqui hoc in libro loquitur textus de iis, *qui interficiendi sunt sicut & illi*; quorum animæ poscunt vltionem. Adde huc, non esse sermonem de protrahendâ vindictâ ex omnibus peccatoribus sumenda, sed de procrastinatione solùm, quæ expediebat ad pœnas expetendas ab iis, qui Martyres, quorum sanguis vindictam clamabat, occiderunt. Sermo autem est in prima Ecclesiæ persequutione atque adeò de primis Martyribus per Iudæos religionis causa occisis. Sensus ergo est, Deum immensa sua patientia supplicium differre acerbissimum de Iudaico populo sumendum. Quia ita fieri oportebat, quoad expleretur numerus Martyrum præclarissimorum, quos decreuerat Deus in ea Iudæorum persequutione ad æternam Beatorum palmam extollere. Atque hi sunt, de quibus textus ait; *conserui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut & illi*; nempè in ea sæuiẽtium Iudæorum procella, de qua est sermo.

De quorum vindictæ procrastinatione hic sermo sit.

Cur plerumque Deus improborum supplicium differat.

Et verò in huiusmodi comperendinatu, quem diuinum oraculum designat, edocemur; propterea improborum supplicium plerũque prorogari, ne iactura fiat maximi fructus & emolumenti ab iis ad electorum salutem & gloriam percipiẽdi. Quod autem singulatim de Iudaici populi pœna dicitur, idem suo modo est ad supplicium totius orbis vniuersale (quod attinet ad doctrinam) extendendum.

In quinti sigilli resignatione quid nos doceat Christus.

Tandem hîc aduerto, in quinto sigillo cælestem Christi spiritus lucem fuisse impartitam; vt agnóscerent, quàm esset sacris Literis consentaneum, differri à Deo Iudaici populi supplicium; & infinitam Dei patientiam eò sublimiorem ac perfectiorem ostendi, quò plus dissimulationis præ se ferre videbatur.

TEXTVS.

Vbi de apertione sexti sigilli.

Vers. 12. *ET vidi, cùm aperuisset sigillum sextum; & ecce terræmotus magnus factus est; & sol factus est niger tanquam saccus cilicinus; & luna tota facta est sicut sanguis.*

13. *Et stellæ de cælo ceciderunt super terram; sicut ficus emittit grossos suos cùm à vento magno mouetur.*

14. *Et cælum recessit sicut liber inuolutus; & omnis mons & insulæ de locis suis motæ sunt:*

15. *Et Reges terræ & principes & tribuni & diuites & fortes, & omnis seruus & liber absconderunt se in speluncis & in petris montium.*

16. *Et dicunt montibus & petris; Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni.*

17. *Quoniam venit dies magnus iræ ipsorum, & quis poterit stare?*

COMMENTARIVS.

Quatuor sexti sigilli explicationes.

QVADRVPLEX est visionis huius explicatio. Prima Aretæ de prodigiis in morte Christi visis. Secunda Ambrosij & Ruperti, de portentis in excidio Ierosolymæ, & supplicio Iudæorum. Tertia Aureoli & Lyrani de persequutione Diocletiani. Quarta Victorini, Ticonij, Primasij, Andreæ, Bedæ, Haymonis, Ioachimi, Pererij, & plurimorum de Antichristi persequutione, & de prodigiis sub diem iudicij euenturis. Primas duas explicationes iudicant aliqui improbabiles. Neque enim fieri posse putant, vt Apocalypsis agat de iis, quæ iam præterierant. Hoc tamen argumentum quid habeat roboris ostendimus iam in prolegomenis notatione tertia, vbi ei plenè satisfecimus. Nihilominus assero, huius libri reuelationem incipere ab Ecclesiæ Christianæ fundatione post aduentum Spiritus sancti; atque hoc ipso excluditur Aretæ expositio opinantis agi hic directè de prodigiis in Christi morte visis.

Prima Aretæ expositio refellitur.

Ambrosij & Ruperti opinioni opponunt nonnulli, in ea non congruenter posse applicari omnia, quæ textus enumerat; atque illud præsertim, quod ab ipso textu innuitur, omnes scilicet agnouisse propè esse diem vindictæ, quam Agnus de illis sumpturus erat; quam tamen cognitionem non habuisse Iudæos in Ierosolymę excidio. Sed de hoc argumento dicemus infrà.

Tertia item Lyrani & Aureoli reijcitur.

Lyrani & Aureoli declaratio violenta procul dubio est: atque vt vidimus in huius capitis notationibus, in numero septem mysteriorum libri clausi nullum habet locum aliqua ex Romani Imperij persequutionibus.

Quarta multorum similiter excluditur.

Illa porrò interpretatio, quæ sextum sigillum ad Antichristi tempora refert (esto multorum & grauium auctorum) non est amplectenda, opinor. Primò, quia & maior auctoritas & solidiora fundamenta sunt, vt credamus in septem sigillis directè de re alia non agi, quàm de ratione ac modo, quo se Deus cum Iudaico populo gessit; dum alios vt verus assertor saluauit, alios vt seuerus iudex (iustus tamen) damnauit. Qui verò existimant, fieri omnino non posse, vt in his sigillis de Antichristi persequutione non agatur, existimo eos totius libri acoluthiam & cohærentiam nondum probè tenuisse. Etenim post septem sigillorum mysteria, instituitur sermo de Catholicæ Ecclesiæ ad Gentilitatem migratione, necnon de ipsius ex ipsis Gentibus triumpho, & de mille annorum pace, quam ante persequutionem Antichristi potita est. Foret itaque indigna & intolerabilis ordinis perturbatio, si in septem libri mysteriis locus Antichristi persequutioni daretur. Deinde ex ipsismet auctoribus, qui sigilli sexti mysterium ad Antichristi tempora transferunt, nonnulli, vt Pe-

In 6. hoc sigillo sermonem de Antichristo esse non posse.

vt Pererius, cùm ad textus applicationem deueniunt; non illum applicant, nisi ad prodigia, quæ sunt iudicij diem antecessura: quæ tamen non propriè videntur ad Antichristi persequutionis tempus pertinere; sed post illud consequi. Nec huiusmodi auctores vllam aut reddunt, aut reddere possunt rationem, quorsum extremi iudicij signa in mysteriis septem sigillorum annumeranda sint? Præterquam quòd Ecclesiæ quies & pax post Antichristi mortem (quod ipsi in sigillo septimo constituunt) non est postponenda iudicij signis, sed potiùs anteponenda.

Secunda interpretatio Ambrosij & Ruperti aliqua ex parte probatur.

Cùm nec Victorini, nec Aretæ, nec Aureoli opiniones mihi placere significauerim: existimabit aliquis me ad Ambrosij & Ruperti opinionem adhæsurum, qui hanc visionem de Ierosolymitano excidio interpretantur. Ceterùm quamuis hi auctores propiùs ad veram declarationem accedant, in eo tamen deficiunt, quòd comminationes Ierosolymæ vastitatem antecedentes ad ipsammet vastitatem extenderunt, simulque ad Iudaici populi reprobationem. Certum tamen est, & Ierosolymitanum excidium, & Iudæorum repulsam ad septimum spectare sigillum. Cuius mysterium continet seueritatem, qua Deus in Iudæos obstinatos animaduertit: atque adeò sextum sigillum solũ attingunt horribiles minæ, quibus Deus Iudæos voluit præmonitos ante septem plagarum supplicia. Hoc persuadet distinctio septẽ spirituum diuinæ prouidentiæ, ad quorum tres postremos suo ordine spectant *Longanima Expectatio, seria Comminatio, seuera Punitio.* Atque vt in prodigiis extremi iudicij (ad quæ textus alludit manifestò) non splendet directè suppliciorum seueritas, sed minarum horribilitas; sic in his Apocalypseos comminationibus non tam ipsissimũ supplicium, quam, Dei comminatio spectanda est; qua Iudaici populi conuersioni consuluit, prius quam iustissimæ suæ iræ flumen in eos effunderet. Cõfirmatur hoc à simili, quia eiusdem rationis est descriptio, quæ habetur Ioelis 2. vbi expresè aduertitur totam illam horrificam descriptionem esse veluti rugitum leonis, antequam ad stragem edendam adoriatur; *Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui.*

Vera sexti sigilli expositio.

Cõfirmatur vera sexti sigilli interpretatio de seria rebellium Iudæorum comminatione.

Necesse est tamen singulatim examinare, an nostra expositio ad omnia, quæ textus recenset, apprimè quadrat. Nam si minùs esset apta explicatio; fateor nostram interpretationem esse dignam, quæ penitus explodatur. Attamen spero ex ipsa applicatione perspicuè visum iri, hunc esse verum huius loci sensum. Primum ergo allusio ad extremi iudicij signa, quæ in textu comperta est, nostram interpretationem validè confirmat. Etenim si huius visionis figura continere debet minas formidabiles, quibus Deus Iudaicum præmonuit populum ante suæ indignationis effusionem; ad huiusmodi comminationum picturam quid potuit cõgruentius adduci, quàm expressa quædam imago eorum prodigiorum, quæ sunt sub extremi Iudicij tẽpus euentura? Accedit, quòd Christus Dominus Matth. 24. 29. & Marc. 13. 14. & Luc. 21. 25. manifestè loquitur de minis, quas Deus Iudaico populo ante ipsius euersionem intendit; idque per cõparationem ad comminationes eas & extrema signa, quæ diem iudicij sunt præcessura. Quæ animaduersio magna ex parte difficultatem eleuat in eorum Euangelij locorum explanatione. Nam si semel statuamus sermonem ibi esse de duabus rebus, per comparationem vnius ad aliam, minimè difficile est in eodem tractatu coniungi res quæ diuersam alioquin tractationẽ exigebant. Aliter

Christum Matth. 24. Marci 13. Luc. 21. agere de minis Iudaico populo intẽtis per comparationes ad extremi iudicij signa.

A difficultatem affert non exiguam considerare, quomodo Christus res adeò diuersas atque distantes promiscue comungat.

Eandẽ etiã loquendi rationem prophetis esse familiarem.

Illud insuper nostram stabilit explicationem, vsitatam esse apud Prophetas loquutionem, cùm signa describunt grauissimum aliquod supplicium antecedentia, vti comparatione desumptã ab extremi Iudicij signis. Licet hoc videre Isaiæ 13. in Prophetia de Babylonis euersione; item in c. 34. necnon Ezech. 32. vbi sermo est contra Ægyptum; Oseæ etiam 10. 8. & Ioelis 2. & 3. Itaq; ex eo quod
B extremi iudicij prodigia referantur, non propriè colligitur directe agi de mundi fine; cùm plerumque (vt diximus) de re alia instituatur sermo per comparationem cum signis diem Iudicij antecessuris. Et in Apocalypsi quidem nihil conuenientius, quàm vt ea comparatio intelligatur spectare ad eandem rem, quam Iesus Christus sub illa ipsa comparatione descripsit.

Signa diem iudicij antecessura qua ratione sint reapse complenda.

Præter hæc, licèt certum sit sub mundi finem complenda esse illa, ex quibus desumitur ad aliorum suppliciorum signa comparatio: non tamen certum est, qua ratione sint eiusmodi signa re ipsa complenda. Nam quidam auctores arbitrantur
C propriè & strictè loquendo solem defecturum siue obscurandum, lunam sanguineo colore inficiendam, & stellas siue cometas lapsuros: alij tamẽ auctores non pauci hæc omnia mysticè esse efficienda putant in ipsa Antichristi persequutione; ex his sunt Victorinus, Ticonius, Primasius, Andreas, & Beda, vt duas alias diuersas explicationes prætermittam, alteram Hieronymi, & Chrysostomi; alteram Dionysij Carthusiani, quas refert Pererius in hoc capite 6. disput. 29. 30. 31. & 32. Esto tamen certum sit, vt nonnulli contendunt, ante extremum iudicium propriè solem obscurãdum, lunam sanguine commaculandam, & cometas de-
D super casuros. Numquid propterea opus erit Apocalypsin in præsenti directe agere de signis atque prodigiis, quæ extremum appropinquare iudicium enunciabunt? minimè sanè. Nam si aliis in libris nulla nos tenet dubitatio, quin sub ea ipsa figura & comparatione agatur directè de maximo aliarum calamitatum impendentium terrore; quantò verisimilius id erit in Apocalypsi asserendum, qui liber ænigmaticus est totus? Atqui frequentissimum est in ænigmatis, cùm res alia videatur depingi, de alia longè diuersa agi. Quòd si in Prouerbiis præcipit Salomon ne ita simpliciter
E procedamus, vt externo verborum sono contenti simus; sed potiùs inclusum sensum rimemur (Prouerb. 1. *Animaduertat parabolam, & interpretationem; verba sapientum, & ænigmata eorum,*) quis non videat quantæ credulitatis, atque adeò simplicitatis sit in Apocalypsi externã verborum facie esse contentum; nec aliud prætereà inibi latens ac reconditum peruestigare? Præsertim cùm hicce liber historiam non texat; nec rerum euenta distinctè describere, aut præterita aut futura contendat; sed Ecclesiæ euentuum medullam, & quasi animam respicere, eámque ænigmaticè attingere.

Nostra de sexto sigillo explicatio paucis comprehensa.

F His præmissis, complectar primum paucis meam interpretationem, de visione hac, quæ Ioanni aperto sexto sigillo ostensa est. Deinde partes singulas aliquanto fusiùs explicabo. Huius sigilli figura seu visio ad septem omnino puncta redigitur: primum est terræ motus magnus; secundum, solis obscuritas; tertium, lunæ sanguis; quartum stellarum casus; quintum, complicatio cæli; sextum, montium, & insularum commigratio; septimum, generalis horror in terra commorantium, qui

qui dicunt montibus & saxis *Cadite super nos & abscondite nos ab ira Agni.* Ego igitur sic explico has omnes esse minas horrificas, quæ seuerissimum Iudæorum supplicium præcesserunt: Atque in primis terræ motum significare magnam rerum commutationem ac perturbationem, quæ Ierosolymis accidit; præsertim cùm à Romanis defecerunt, & in ipsos conspirarunt. Quæ noua rerum facies Iudaico populo terribile bellum, & miserrimas calamitates minabatur. Deinde solis obscuratio symbolum est signorum ac prodigiorum, quæ visa sunt, Dei indignationem contra Iudæos testantia. Tertiò, lunæ sanguis denotat maximum supplicium, quod eis pro innocentissimo Christi sanguine effuso impendebat. Quartò, stellarum casus indicat symbolicè necem, quam Iacobo Apostolo, Stephano, aliisque viris sanctissimis attulerunt: quod etiam Iudæis minitabatur ruinam. Quintò complicatio cæli symbolum est Christianorum discessionis ab vrbe Ierosolyma, quæ non leuis fuit etiam ciuitati comminatio. Sextò, migratio ac secessio montium & insularum portendit Deum Romanis obices atque impedimenta de medio tollere, & difficultates quaslibet complanare, quò Iudæorum supplicium tandem sortiretur effectum. Postremò, metus atque horror communis dicentium montibus *Cadite super nos, &c.* figurat, timorem ingentem, qui Iudaicum populum penitus peruaserat, argumento esse euidenti, seuerissimam Dei & Christi Domini indignationem sese in eos iamiam immittere velle: Nunc ad singula referamus pedem.

Terræmotum in sexti sigilli resignatione factum cuiusmodi sit.

Terræmotus factus est magnus.] Maldonatus noster ait, Matthæi 27. vers. 51. per terræmotum solere in sacris Litteris significari Dei præsentiam & maiestatem, Psalmo sexagesimo septimo, versu octauo & nono. & Psalmo nonagesimo septimo versu octauo & nono. Psalmo nonagesimo octauo, versu primo. Psal 113. versu sexto & septimo, & Ioelis secundo. Interdum etiam diuinam iram, vt Ioelis tertio, versu decimosexto, Aggæi primo, versu vigesimo secundo, & vigesimo tertio. & Psalmo quadragesimo quinto, versu septimo. hæc ille. Certum tamen est terræmotu magnam rerũ mutationem portendi; vt notat, & probat Pererius hic disputatione vigesima septima. Vide Apocalypseos vndecimo, versum decimum nonum, *Terræmotus & grando magna.* Videlicet in Iudaici populi reprobatione, & Ecclesiæ ad Gentes transitu. & capite decimosexto, vers. 18. *Terræmotus factus est magnus, qualis nũquam fuit, ex quo homines fuerunt super terram.* nimirum in conuersione Romæ ad Christi fidem. Itaque quælibet extraordinaria rerum vicissitudo & permutatio, siue in bonum fiat, siue in malum appositè terræmotus symbolo figuratur, Maximas autem rerum ac temporum conuersiones, quæ in Iudæa ante Titi & Vespasiani bellum acciderunt, fusè describit Iosephus libro secundo de bello Iudaico; quorum principium suam duxit originem à Iudæorum rebellione aduersus Romanos, quæ fuit tristis satis præsagium grauissimarum calamitatum illis deinceps euenturarum.

Quid sit solem fieri nigrum tanquam saccũ cilicinum.

Sol factus est niger tanquam saccus cilicinus.] Nihil congruentius, quàm vt solis nomine in Apocalypsi intelligatur claritas Dei; & nomine lunæ, humanitas Christi. Etenim præterquam quòd duo hæc sunt ingentia luminaria symbolica, quæ veram lucem rebus omnibus ratione vtentibus diffundunt, textus ipse nos docet in Apocalypsi, diuinitatem esse solem, & Christi humanitatem esse

A lunam, *Ciuitas non eget sole neque luna, vt luceant in ea, nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius est Agnus,* capite vigesimo primo, versu 23. Vbi manifestè claritas Dei respondet soli, & lunæ siue magnæ lucernæ Agnus. Atque eodem modo accipiuntur sol & luna capite duodecimo, versu primo, vbi describitur *mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius,* de quo ibidem agemus. Statutâ ergo huiusmodi distinctione facilè cernitur, quemadmodum Dei gratiæ & amicitiæ signa ritè significantur solaris claritatis symbolo, (iuxta illud Psalmi sexagesimi sexti versu 2. *Illuminet vultum suum super nos, & misereatur nostri*) ita similiter ad Dei
B iram indicandam congruentissimè claritatem solis in obscuritatem & saccum cilicinum conuerti: quod mœroris ac luctus est argumentum. Habet autem non parum decori, quòd Deus quo tempore durissima supplicia vult in improbos immittere, quasi lugubri induatur veste: ad eum modum quo Lusitaniæ quondam reges capitis sententiam laturi saccum induebant. Nec desit, qui huiusmodi affectionem contempletur in iis Isaiæ verbis, *Heu consolabor super hostibus meis,* capite primo, versu vigesimo quarto. Porrò de prodigiis siue præsensionibus Ierosolymitanum excidium antecedenti-
C tibus, vide Iosephum lib. 7. de bello, cap. 12.

Solem pro Dei fauore & gratia. lunam pro Christi humanitate accipi.

Quo sensu luna facta dicatur vt sanguis.

Et luna tota facta est sicut sanguis.] Notum est, rubrum lunæ colorem, ventos & tempestatem portendere: iuxta peruulgatum illud:

Pallida luna pluit, rubicunda flat, alba serenat.

Vide Plinium libro decimo octauo, capite trigesimo quinto, & Virgilium Georgicorum libro 1.

At si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit. ———

Ex quo intelligitur, quantò grauior & horridior comminatio in sanguineo lunæ colore denotetur. Quare cùm luna Christum saluatorem nostrum
D significet, vt iam vidimus; cúmque hîc de comminationibus sermo sit; certè puniceus iste siue sanguineus color indicat Christi Domini passionem. Licèt autem ex ipso Christi mortis tempore ille lunæ sanguis horribilem tempestatem Iudaico populo minaretur; iuxta ea, quæ ipse Dominus dixit Luc 23. 31. *Si in viridi ligno hoc faciunt, in arido quid fiet?* Nihilominus hoc in loco speciatim agitur de miris & insolitis signis, déque maxima verisimili-
E tudine, qua notare debuissent Iudæi, quando Ierosolymæ obsidio propè erat, fore vt grauissimas pœnas Christi mortis essent daturi. Ad cuius rei significationem nihil potuit conuenientius fingi, quàm in mediis illis prodigiis lunã sanguinolentam videri, suo sanguine Iudæis debitas pœnas comminantem. Quod etsi minimè credebant ij, qui in sua adhuc obstinatione obcæcati perstabant; credibile tamen est, permultis non semel obuersatum fuisse ante oculos, cælum sibi fortè iratum & indignanti simile apparere, ob Christi mortem, & crudelissimum bellum, quod Christo in ipsius discipulis faciebant.

Vers. 13.

Stellas e cælo cadere super terram quid sit.

Et stellæ ceciderunt de cælo super terram,] Cùm
F per solem claritatem Dei, per lunam Christi humanitatem significari diximus; rerum exigit consequutio vt stellarum nomen ad Christi discipulos referatur. Sicut & capite duodecimo, versu primo, vbi coniunguntur similiter sol, luna & stellæ. In sensu autem grammatico, si textus nihil ampliùs diceret, quàm *stellæ ceciderunt*: existimari posset, *cadere sydera*, idem esse, quod obscurari. Præsertim quia Ioëlis secundo, versu decimo: & capite tertio, versu decimo quinto: & Isaiæ 13. versu 10. & Ezechielis 32. versu septimo

cùm

cùm similes inibi comminationes describantur; non tamen cadere dicuntur stellæ, sed obscurari. Attamen in præsenti textus ait, *Stellæ ceciderunt in terram*: quod non potest accipi pro stellarum occasu; qua ratione dicunt Poetæ astra in Oceanum, siue in mare præcipitare: & Virgilius,

Æneid. 2.

——— Et iam nox humida cælo
Præcipitat, suadentiq́; cadentia sidera somnos.

At stellarum occasus nullum ex se indicat prodigium, sed perpetuum potiùs & quotidianum naturæ ordinem consequitur. In hoc ergo stellarum casu verè repræsentatur stellarum ruina, ac si verè caderent astra: vt comparatio ipsa manifestò ostendit; *Sicut ficus emittit grossos suos, cum à vento magno mouetur.* Ad quod non opus est, vt propriè & strictè loquendo stellæ cadere possint è cælo. Satis enim est, id ita concipi posse; atque eius significationem esse maximè aptam, vt hoc decorè in sermone mystico fingi posit.

Sub stellarũ nomine de quibus sit sermo.

Agitur autem hîc absque dubio de multis Christi discipulis, qui à Iudæis vexabantur, opprimebantur, & dirissimis suppliciis mactabantur. Et quidem in huiusmodi symbolo (quod solem & lunam Iudæorum populo comminantes, & quasi subito casu obruentes repræsentabat) satis consonè inducũtur stellæ, vt è cælo cadere visæ. Id quod eleganter exprimit, eosdem ipsos, qui ipsi populo à Deo fuerant dati sicut stellæ, (iuxta id Danielis duodecimo, versu 3. *Qui ad iustitiam erudiunt multos, tanquam stellæ*, &c. Dei permissu in terrã ipsam decidere. Quò Iudaicus ipse populus intelligeret, horum astrorum casum ac ruinam mœstissimum illis fore impendentium malorum ostentum.

Vers. 14. *In cælo, libri instar inuoluto, allusionem ad Isaiæ locum contineri.*

Et cælum recessit sicut liber inuolutus.] Varias horum verborum explicationes propterea omitto, quia eas refert Pererius disputatione trigesima quinta, sed allusionem ad Isaiæ verba neutiquam patiar prætermitti. Hic enim locus desumptus est ex Isaię trigesimo quarto, versu quarto, vbi sic habet; *Complicabuntur sicut liber, cæli.* Quo in loco, atque adeò capite, agit Isaias de supplicio, quod Deus ex Iudaico populo sumpsit per Vespasianum ac Titum. Hæc enim est recepta illius capitis interpretatio, etiam apud iuniores, vt Forerium, Ariam, & alios. Nec obstat Prophetam tribuere Iudæis nomen Idumæorum, vt significet verum Israelem esse Christianum populum, quem maior ipsius frater germanus (id est Iudaicus populus) persequeretur: sicut olim Edom persequebatur Israelem. Cum hac verò explicatione egregie consonat, vt inter prodigia inibi ab Isaia relata, quæ mystici Edonis vastationem fuerant prægressura asserat Propheta, *Complicabuntur sicut liber, cæli*; & Ioannes, vt id amplius declaret, dicat, *Cælum recessit sicut liber inuolutus.* Quibus confirmatur vtrobique haberi sermonem de signis, quæ antecesserunt supplicium Iudæorum.

Iudæos sub Idumæorum nomine ab Isaia intelligi: & quare.

Præterea in sensu grammatico significatur cælum recessisse ab aspectu mortalium; quemadmodum volumen, quod erat prius expansum, posteà conuoluitur, & complicatur, atque ab oculis abstrahitur. Atq; ipsum verbũ Hebraicũ *Galal*, quod Latinus vertit *complicabuntur*, significat aliquid cõuoluendo, siue complicando amouere, & tollere è loco, in quo erat. Et hoc sine dubio significauit Ioannes dicens, *Cælum recessit sicut liber inuolutus.* Vnde Psalm. 101. numero vigesimo septimo, vbi sermo est de cælis, pro eodem verbo Hebraico legit Vulgatus, *mutabuntur.* Sed si proprium sensum ænigmaticum inspiciamus; elegantissimè vsus fuit

Grammaticus cæli conuoluti sensus quis sit.

Quenam ænigmaticè sit inuoluti cæli significatio.

A Ioannes verbo *recessit.* Sensus enim huius loci germanus est is, repræsentare scilicet Christianorum egressum Ierosolyma Diuinæ prouidentiæ ductu fuisse formidabilem Iudaico populo minationem. Namque maxima erat Ierosolymę propugnatio ac defensio, contra cælestes minas in semet intentas, ingens sanctissimorum Christianorum numerus, qui in ea commorabantur. Quare eduxisse Deum Ierosolymis suos familiares, perinde fuit ac Lotum è Sodoma extrahere. Ad hoc autẽ significandũ percõmoda fuit figura, *Cælũ recessit, sicut liber inuolutus.* Primò, quia loquutio est Apoca-

B lypsi dignissima appellare Ecclesiã primitiuã cælũ. Deinde, quia cũ Deus per solẽ, per lunã Christus; Apostoli, viriq; Apostolici per stellas fuerint significati; ducta eiusdem allegoriæ serie & cõtinuatione, conuenienter satis cælorum nomine vniuersi illi primi Christiani designantur. Et postquam significatum fuit, quàm fuerit ingens comminatio Iudaico populo occisio in Christi discipulis aliquot facta; illud cõsequens erat, minimèque omittendum, vt prædictæ comminationi alia subiiceretur, quæ illam consequuta fuit, videlicet Christiani populi decessio ac fuga. Atqui compertum est, post persequutionẽ accidisse fugam. Sic enim

C contigit in persecutione illa, quę narratur Actuum octauo, versu primo, *Facta est autem persequutio magna in Ecclesia, quæ erat Ierosolymis: & omnes dispersi sunt præter Apostolos.* Constat autẽ, posteà ipsosmet Apostolos fuisse in varias orbis partes dispersos, miserámque vrbem ab eorum patrocinio desertam ac destitutam remansisse.

His addo, in eodem me sensu accipere illa Christi Domini verba, *Virtutes cælorum mouebuntur.* Quia in Scripturæ phrasi virtutes cæli idem sunt, atque exercitus cæli: quo nomine militantis Ecclesiæ

D exercitus optimè designatur, qui dùm erat Ierosolymis, poterat ipsam vrbem à Romani exercitus obsidione, & quorumlibet aliorum hostium incursione defendere. Sed virtutibus cæli inde cedentibus, infelix ciuitas restitit Romani exercitus viribus atque armis obnoxia.

Virtutes cæli idem, quod exercitus cæli in Scriptura loquutione.

Huc accedit, in eâ comparatione, *Sicut liber inuolutus*, denotari maximam Iudæorum ignorantiam. Nam vt in volumine complicato, quid intus habeat, nescitur; non aliter miseri, & calamitosi Iudæi non agnouerunt, quantum, quamque periculosum suæ vrbi immineret discrimen ex

E Christiani populi inde digressu. Nam Christianæ gentis sapientia & spirituales diuitiæ perinde erant Iudæis ac liber inuolutus & complicatus. *Sapientia* autem *abscondita, & thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtroque?* Ecclesiastici 20. 32.

In comparatione libri inuoluti quid denotetur.

Et omnis mons & insulæ de locis suis motæ sunt.] Aliud est concuti montes, atque insulas tremefieri: aliud è propriis sedibus conuulsa in alias mutari: atque hoc secundum affirmat textus, cùm ait, *De locis suis motæ sunt*, quod est, proprium deserere situm & aliò commigrare. Alluditur ad id, quod sub extremi iudicij diem eueniet: siue

F quod aliquando etiam in terræ motibus portentosis accidit. De quo vide Plinium libro secundo, capite 83. & 85. & 86. Significatio autem facilis est, opinor, & de rebus, quæ interdum in maximis diuinę prouidentiæ effectibus solẽt cõtingere. Nam vt Dei cõsilium suauiùs & efficaciùs effectum sortiatur; aliquoties miro quodã modo expediuntur & complanantur illæ difficultates, quæ videbantur insuperabiles; & obices repentè tolluntur è medio, qui nequaquam tolli posse credebantur. Montes quidem impedimento sunt & obstaculo, quo

In montium & insularum motione alludi ad extremi iudicij signa.

Quid per montes & insulas loco motas denotetur.

quominus plana & expedita via iter fieri possit terra, mari autem obiectæ sæpe insulæ nauigationis cursum retardant, impediunt, & periculosum reddunt. Vt ergo significetur, quemadmodum Deus Vespasiano ac Tito itineris difficultates abstulit; & facilem ac planam viam ad Iudææ expeditionem strauit (Diuino numine omnia ita disponente, vt debitæ à Iudaico populo exigerentur pœnæ) quid potuit aut dici, aut excogitari congruentius per allusionem ad horribilia portenta, quàm montes ipsos cedere è propriis sedibus, & locum Romanis ingruentibus vacuum relinquere? insulásque ipsas suo situ auulsas liberam & expeditam viam eisdem offerre?

Hæc interpretatio confirmatur simili loco cap. 16. 20. *Omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti,* vbi agitur de mystica Romæ inuasione. Atque vt in sexto sigillo Spiritus sanctus hanc vsurpauit figuram ad Ierosolymitani excidij referenda prodigia, de quibus inibi habebatur sermo: non secus in plaga 6. capitis 16. eadem fuit vsus figura ad explicanda suæ misericordiæ prodigia in mystica Romæ inuasione; cùm videbantur Christiani perfractis insularum ac montium repagulis celeri cursu, quasi per medium aëra volitantes Vrbem aduenisse. Quod vt in Romæ inuasione magnopere futuri Ecclesiæ successus spem alebat & corroborabat; ita etiam in hoc bello Iudææ prouinciæ impendenti indicium erat grauissimum supplicij à Deo illis inferendi.

Dicet quispiam, in ea figura de montis migratione atque insularum, non innuitur modò difficultates & impedimenta Romanis auferri, sed etiam difficultatum montes exoriri, atque consurgere Iudæis ad ea præmolienda, quæ ad sui defensionem facillima factu videbantur. Sed hoc fortassis est nimiùm vrgere allegoriam: præsertim cùm cap. 16. 20. mentio solum fiat de montium & insularum fuga; *Omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti.*

Ver. 15. *Et reges terræ, & principes, & tribuni, & diuites, &*
fortes, & omnis seruus & liber absconderunt se in spelun-
16. *cis, & in petris; Et dicunt montibus, Cadite super nos,*
& abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab
17. *ira agni; Quoniam venit dies magnus iræ ipsorum: &*
quis poterit stare?] Primùm noto, ingentem regni alicuius metum atque formidinem, cùm graue illi bellum ac periculum impendet, argumentum esse cælestis supplicij, quo Deus illis animum ac vires ad sui defensionem aufert. Quare ad significandum timorem vehementem, qui Iudæorum animos oppressit, non potuit expressiùs dici quidquam, quàm id, quod textus hîc ait. Nam imprimis, quàm generalem & communem fuisse metum existimamus, quando summi atque infimi, & parui, & magni, gubernatores ac subditi, serui & liberi, imbelles ac fortes trepidabant? qui metus adeò erat magnus & acerbus; vt emori omnes optarent, ne deuenirent in eas calamitates, quas sibi impendere videbant. Quare præ nimio mortis desiderio montibus ipsis & saxis dicunt, *Cadite super nos,* &c. Similes formidinis descriptiones extant apud Isaiam cap. 2. 19. *Introibunt in voragines terræ à facie formidinis Domini.* Et apud Oseam 10. 8. *Dicent montibus, Operite nos.*

Quantus Iudæorum animos timor occupauerit in Romanorum aduentu.

Deinde pro hac explicatione facit manifesta huius loci allusio ad illud Lucæ 23. 30. *Tunc incipient dicere montibus, cadite super nos; & collibus, Operite nos.* Vbi ex contextu euidens est agere Christum de Iudæis, déque arctissimis angustiis, in quas redigendi erant, propterea quod Christum ipsum vitæ auctorem in crucem suffixissent. Videndus est hac de re noster Maldonatus Matth. 27. n. 32. ad finem, & Forerius Isaiæ 34. 4.

Quo sensu pronunciarit Christus Iudaeos dicturos montibus, Cadite super nos.

Tertiò, etsi mortis desiderium non prouenit interdum ex mali inpendentis metu, sed ex præsentis mali effugiendi desiderio, vt depingitur cap. 9. 6. *In diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis:* sed in præsenti manifestè est sermo de imminentis mali formidine; vt patet ex contextu, *Absconderunt se in speluncis, & in petris.* Atque ita expressit Isaias *à facie formidinis.* Ex quo elicitur, in hoc sexto sigillo nondum esse peruentum ad seuerissimum Dei supplicium, quod de populo Iudaico sumpsit; sed ad mira prodigia, quibus Deus fuit Iudæis ipsis comminatus: ex quibus prodigiis vnum fuit vehemens, & communis Iudæorum omnium timor.

Hoc Iudæorum desiderium mortis non ex præsentis mali tristitia, sed ex impendentis formidine prodiisse.

Præterea metus hic, de quo in his verbis agitur, desperationi admistus est. Quapropter nihil est, cur philosophemur, existimantes, cùm dicitur *Seruus & liber,* fortè verbo illo *liber* assignari posse eos, qui filiali metu timent. Hoc quippe non est ad rem. Quod enim montibus dicunt, *Cadite super nos,* desperationem non obscurè adumbrat, & boni etiam tunc (id est Christiani) Ierosolymis excesserant, vt in præcedenti contextu notauimus. Imò verò liberi atque diuites sunt, qui in huiusmodi angustiis atque ærumnis, sine in earum impendentium formidine plus trepidant; quia plura habent, quæ amittant. Verùm multò adhuc magis exaggeratur timor, cùm dicuntur milites ac serui omnes magnopere extimescere,

Liber hîc quo sensu accipiendus.

Demum nostra declaratio cóplectitur vniuersalem Iudaici populi metum in Romanorum belli impendentis expectatione. Contra hanc tamen explicationem duo mihi obiici posse videntur: primum, quod textus ait, *Reges terræ & principes:* cùm Iudæi, postquàm in Romanos rebellarunt, Reges non habuerint. Secundum, quia textus ipse ait, eos qui dicent montibus, *Cadite super nos,* agnoscere cælestes iras eisdem impendentes, & Agni etiam iram. Constat autem Iudæos obstinatos nunquam cognouisse Christi iram sibi esse formidandam. Ad primum tamen respondeo, in sermone ænigmatico aptissimè Reges nuncupari summos reipublicæ gubernatores; tametsi propriè reges non sint. Et similis est locus Isaiæ 14. 22. *Visitabit Dominus super Reges terræ, qui sunt super terram.* vbi videndus est Forerius. Ad secundum, respondeo; quemadmodum Abelis sanguis clamasse dicitur; non quia formaliter, (vt ita dicam) clamaret; sed quia res ipsa clamare videbatur: sic etiam significanter consideratur magnum illum Iudæorum metum confiteri, quantopere Christi iram timerent; non quòd illi expressè crederent, aut faterentur Christi iram sibi esse extimescendam; sed quia res ipsa manifestò indicabat, timorem illum vehementem inde fuisse ortum, quòd ipsi Christum Dominum in crucem sustulissent.

Duplex adversus nostram explicationem obiectio & vtriusque solutio.

NOTATIO VIII.

De locis, in quibus videntur depingi prodigia diem iudicij portendentia; ad quos alluditur in apertione sigilli sexti.

ISAIAE capite decimo propheta est de excidio Babylonis, & in ea dicitur numero nono & decimo, *Ecce dies Domini crudelis, & indignationis plenus: quoniam stellæ, & splendor earum non expandent lumen suum. Obtenebratus est Sol in ortu suo, & luna non splendebit in lumine suo.* Ieremias

Scripturæ loci, in quibus videtur esse sermo de extremi iudicij signis.

Ieremias cap. 15. nu. 9. dum comminatur Ierosolymorum & Iudæorum genti propter Regis Manassæ peccata, hæc habet: *Mihi inter ciuitates repente terrorem. Infirmata est, quæ peperit septem: defecit anima eius; occidit ei sol, cùm adhuc esset dies: confusa est & erubuit.*

Ezechielis sermo est contra Pharaonẽ Ægypti regem, & dicitur nu. 7. *Operiam, cùm extinctus fueris, cælum, & nigrescere faciam stellas eius. Solem nube tegam, & luna non dabit lumen suum. Omnia luminaria cæli mœrere faciam super te: & dabo tenebras super terram tuam, dicit Dominus, cùm ceciderint vulnerati tui in medio terræ.*

Ioëlis secundo, nu. 10. comminatio est contra Ierosolymam à Babyloniis euertendam; & nu. 2. hæc sunt; *Venit dies Domini, propè est dies tenebrarum atque caliginis.* & num. 10. *A facie eius contremuit terra, moti sunt cæli: sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui.* Deinde prædicit maximam filiis Sionis prosperitatem, & singularem spiritus abundantiam; subditque nu. 30. *Et dabo prodigia in cælo & in terra, sanguinem & ignem & vaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis: & in monte Sion erit saluatio, & in residuis, quos Dominus vocauerit.*

Item Ioëlis cap. 3. vers. 2. *Congregabo omnes gentes in vallem Iosaphat, & disceptabo cum eis ibi super populo meo.* Et infrà numero decimo quarto, *Iuxta est dies Domini in valle concisionis. Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. Et scietis, quia ego Dominus habitans in Sion monte sancto meo, & in Ierusalem sancta. Et fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum.*

Amos 9. dum Ierosolymis intenduntur minæ, *Et erit,* inquit, *in die illa: occidet sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis.*

Matth. 24. postquam Christus Ierosolymæ euersionem prænunciârat, subditur numero tertio, *Accesserunt ad eum discipuli eius dicentes; Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum aduentus tui?* Christus autem priùs agit de fame, bello, ac peste; quibus Iudæi acerbè puniendi erant à Deo. Et subiicit numero decimo quarto, *Prædicabitur Euangelium regni in vniuerso orbe, & tunc veniet consummatio.* Deinde instituit sermonem de grauissima persecutione, qua Iudaicus populus Ecclesiam fuerat persequuturus; & numero vigesimo septimo hæc addit; *Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem; ita erit aduentus filij hominis. Vbicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commouebuntur. Et tunc parebit signum filij hominis in cælo: & tunc plangent omnes tribus terræ. Et videbunt filium hominis venientem in nubibus, & mittet Angelos suos cum tuba & voce magna, & congregabunt electos à quatuor ventis.* Huius capitis contextus plurimum negotij Doctoribus & interpretibus facessit. Luisius Legionensis notabat Christum duas distinctè res ab Apostolis fuisse rogatum; nimirum quando esset excidenda Ierosolyma, & quæ futura essent signa aduentus Christi ad iudicium, alterum nempe in illis verbis, *Dic nobis quando hæc erunt;* alterum in illis, *& quod signum aduentus tui?* Christum porrò prius respondisse ad primum: deinde ad alterum. Hæc tamen distinctio non video quàm possit congruenter ad textum accommodari; in quo magna potiùs videtur esse confusio.

Matthæi c. 24. quo pacto sit explicandum, dissensus apud auctores. Luisij Legionens. explicatio. Maldonati interpretatio.

Aliter Maldonatus noster in hoc capite, numero quinto ex Augustino, epistola octogesima, & ex Hieronymo & Beda, vt ipse putat. Ait ergo, Christum diuino consilio (cùm Apostoli post Ierosolymæ excidium finem mundi actutum fore putarent) confusè de vtroque respondisse, sicut Apostoli confusè interrogauerant: prudentis tamen esse lectoris, subtili coniectura distinguere, quæ de mundi fine, & quæ de Ierosolymitana euersione dicantur. Ratio Maldonati est ne Christiani post Ierosolymæ vastitatem in longum tempus expectationem porrigentes, nimis securi essent. Sed contrà est; quia Petrus & Paulus expressis verbis opinionem illam ex fidelium mentibus euellere curarunt; eisque confirmarunt vniuersalis iudicij diem non tam citò futurum. Et in Apocalypsi mille pacis anni ponuntur post Ecclesiæ victoriam ante persequutionem Antichristi.

Similes inueniri locos, similéque difficultatē apud Marcū & Lucam.

Huic capiti 24. Matthæi respondet cap. 13. Marci, eandemque continet difficultatem. Respondet etiam eidem cap. 21. Lucæ à versu septimo vsque ad finem. Et sic diuus Lucas clariùs videtur describere primò euersionem Ierosolymæ, deinde aduentum Christi ad vniuersale iudicium. Videndus est etiam idem Lucas capite vigesimo tertio versu trigesimo, vbi Christus agit de Ierosolymæ excidio, & alludit ad illud Isaiæ secundo, versu decimo nono, *Introibunt in speluncas petrarum, & in voragines terræ à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cùm surrexerit percutere terram.* Quibus verbis similia sunt, quæ scribit Oseas capite decimo, versu octauo, ad quæ etiam respicitur Apocalyps. 6. 16. & cap. 9. 6.

In quo sit præcipua difficultatis ratio.

Præcipua horum locorum difficultas in eo videtur consistere: cur scilicet extremi Iudicij signa atque prodigia cum Ierosolymæ aut aliarum etiam vrbium euersione copulantur? Et mea quidem sententia, huius quæstionis vera solutio ea est, quod appositè agitur de diuinæ iræ signis & argumentis contra aliquam vrbem, per comparationem ad eam vindictam, quam sub mundi finem Deus est de improbis sumpturus. Quod non est ex vno sermone ad alium transgredi priore relicto, sed idonea vti comparatione ad ea, quæ Ierosolymis aut Babylone euentura sunt, mirificè exprimenda. Addo etiam in nonnullis superiorum locorum non opus esse singillatim ad extremi iudicij diem, nec ad eius signa descensum facere. Nam in qualibet calamitate grauissima elegans metaphora est, quæ à solis & stellarum obscuratione, & ab aliis id genus rebus petitur. Vbi verò manifestò fit mentio diei Iudicij, & signorum terribilium, quæ illum præcessura sunt: acoluthia & rerum consequentia exigit, vt ibi agatur de ira Dei in singulari aliquo supplicio per comparationem illius, quam aduersus sceleratos homines in mundi fine est ostensurus. Quod autem per comparationem dicitur, consequutionem non aliam postulat, quam vt consentaneum sit ad eam rem, de qua præcipuus est sermo, ponderandam.

Auctoris explicatio ad Matthæi & aliorū locos.

Ioëlis loci, qui diem iudicij sonant, quomodo intelligendi.

Ioëlis loci directè agunt opinor, de eodem argumento, quod tractat Apocalypsis in sexto sigillo. Committet enim graues comminationes contra rebelles Iudæos cum spiritus copia & affluentia, quam Deus suis fidelibus est effusurus; nec non cum perfecta saluatione, quam ipsimet fideles in Sionæi montis incolis significati consequuturi erant per Iudaici populi persequutionem. Itaque vallis Iosaphat directè indicat Dei Iudicium in Iudaici populi reprobatione, & Gentilis electione. Atque id sonat Iosaphat, *Dominus iudex.* Nec ideo nego expressam ibi fieri allusionem ad Diem Iudicij: at, qui allusionem siue comparationem affirmat, vtrumque confirmat sensum: cùm comparationis proprium sit, duo extrema asseuerare, & vtrumque inter se conferre. Sermonem autem ibi esse directè de Gentium vocatione, planè indicat contextus, expende illa verba; *Fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum.*

Apostolorū interrogatio ad Christū, Quod signū aduētus tui? quorsum facta.

In capite illo 24. Matthæi, ea Apostolorum interrogatio, *quod signum aduentus tui?* propriè agit vt existimo, de signo aliquo certo, quod possent Apostoli habere, vt cognoscerent appropinquare iam tempus, in quo Christus suam gloriam ostensurus erat in mundo, ita vt mundus ipse eum agnosceret, & adoraret. Nam prudenter arbitrabantur Ierosolymæ excisionem fore vnam ex his rebus, quibus Christus seipsum erat mundo ostensurus. Quare directè respondet Christus, ante euersionem Ierosolymæ, famem bellum, ac pestilentiam futura. Illa autem verba, *Prædicabitur Euangelium in vniuerso orbe, & tunc veniet consummatio,* ipse in eo sensu accipio, vt vniuersalis prædicatio Euangelij ad omnes Gentes (id est gentium vocatio) coniuncta fore dicatur cum magna Dei seueritate in Iudaici populi reprobatione, & cum prophetiarum, quæ de illa agunt, complemento. Atque hoc ibi significat Consummatio in eo sensu in quo Christus directè agit. Admonentur porrò fideles ne se decipi sinant ab iis, qui dixerint, *Ecce hic est Christus,* aut *illic.* Quod perinde est, ac si eis dicatur, ne cuilibet cogitationi de Ecclesiæ temporali felicitate facilè credant, quam aliqui leuibus indiciis sibi erant persuasuri; temporalem enim & vniuersalem Ecclesiæ prosperitatem suo tempore affulsuram repentè, id est, tempore Constantini; *Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem.* Priùs tamen horribiles fore persequutiones; præsertim illam à Iudæis excitandam, de qua propriè erat sermo; cùm persequutores furenter inuasuri erant Christianos. Id enim est, *Vbicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ,* id est rapaces aues præda ac rapto viuentes. Post hanc autem tribulationem ait Christus subsequuturas esse cæli minas aduersus Iudaicum populum; id est, solis, lunæ, & stellarum obscurationem, stellarum casum, & cæli virtutum commotionem (vt explicuimus in sexto sigillo) ad hæc Christi crucem in cælo maxima cum gloria suscipiendam, scilicet, cùm ab iis fuerit adorata, qui ab infidelibus acerrimè vexati, constanter tamen in ipsius cultu ac veneratione permansuri erant, & eam Gentibus gloriosè prædicaturi.

Prædicatio Euangelij in toto orbe, & mox futura cōsummatio à Christo prædicta quo sensu accipienda.

Qua ratione omnes tribus terræ dicātur ploratura.

Et tunc plangent omnes tribus terræ; id est, permulti vbique locorum & gentium ad Christi fidem traducentur: quemadmodum prædixerat Zacharias, & nos explicuimus Apocal. capite primo. *Et videbunt filium hominis venientem in nubibus;* hoc est, in nubibus prædicationis adueniet Christus, suam gloriam vniuerso orbi ostensurus. *Et mittet Angelos suos cum tuba,* id est suos concionatores cum tuba prædicationis Euangelicæ. *Et congregabunt electos à quatuor ventis,* scilicet eos prædicatione ad Christi fidem conuertent.

Nostra hæc expositione aliorum ex-

Hunc esse arbitror directum contextus ordinem ac seriem, vt facilè agnoscent, qui expenderint Zachariæ locum, de quo Apocal. 1. Hac etiam ratione explico caput decimum tertium Marci, & caput vigesimum primum Lucæ.

Discrimen inter Ioãnis & Zacharia equorum colores: & discriminis ratio.

A cogit nos, vt ad hos Zachariæ locos habeamus respectum; atque adeò congruentem conuenientiæ & discrepantiæ rationem reddamus. Nam apud Zachariam non est equus pallidus; nec apud Apocalypsin varius (qui fortassis est, quem appellant Hispani *remendado, o rucio.*) Item in turma capitis primi Zachar. nullus ponitur equus niger: postea tamen capit. 6. nigricantium equorum multitudo.

Quæ sit differentia inter sessores equorum, quos vidit Ioannes, & quos Zacharias.

Ad horum explicationem præmitto, quamuis saluationis significatio tam Zachariæ equis, quàm Apocalypseos communis sit; at in equitibus hoc interesse discriminis, quod apud Apocalypsin non sunt veræ personæ; sed fictæ, & per prosopopœiam inductæ: in Zacharia verò tam c. 1. quàm 6. veræ sunt personæ, nẽpe serui Dei, quos Deus ipse ad aliorũ salutem & conuersionem procurandam assumit. Id quod sub militiæ specie figuratur, sicut in aliis Scripturæ locis: nam erat spirituale bellum aduersus idololatriã susceptum. est tamen apud Zachariam eiusmodi differentia. Nam cap. 1. quasi ex insidiis & ex improuiso instituitur certamen; at c. 6 per modum aperti Martis eductis in campũ copiis, & magnâ potentiæ ac virium significatione. Ac propterea cap. 1.

Quid significent apud Zachariam cap. 1. equi occulti inter myrteta; mox cap. 6. currus falcati.

B equi occultantur inter myrteta (siue in insidiis: posteà verò cap. 6. falcati apparent currus, armorum præsidio muniti. Per hoc discrimen innuitur, initio quidem tectè ac dissimulatè Ecclesiam idolorum cultui bellum inferre, & tacitè inducere in animum vniuersum Christi fidei orbem subigere: deinceps tamen cum Christiana fides caput sustulit, aperto Marte fuisse initum bellum, & Christianæ gentis intentionem atque potentiam cunctis innotuisse nationibus, Scio aliorum declarationem de Zachariæ equis esse diuersam: quam tamen attigi certissimam reputo; & eam nunc adumbrasse sit satis, suo enim loco viuis coloribus exprimemus.

His ita præstitutis, consequenter dicendum est, significationem colorum in Zachariæ & Apocalypseos equis hoc habere differentiæ, quod recta animi affectio, seu virtus, quam indicat, v. g. color albus, explicari potuit de virtute, quæ in equitibus ab ipso Zacharia visis splẽdebat; cùm equites illi sint veræ personæ virtutum & effectuum capaces; attamen in Apocalypseos personis, cùm fictæ sint, non possunt

C equorum colores denotare affectus seu virtutes, quæ illis insint, sed quas per occasionem in aliis efficiunt. Exempli gratia. Si per colorem album indicaretur lætitia; in Zacharia quidem posset vera illorum equitum lætitia denotari: in Apocalypsi non item; sed posset in eo colore repræsentari lætitia, quæ in hominibus Christi fidem recipientibus cernitur. Atque hoc euidens est in colore pallido. Neque enim mors pallida dicitur, quia ipsa pallida est, sed quia reddit homines pallidos. Quod ergo in pallido colore perspicitur, ad reliquos debet extendi, vt pari gressu procedamus.

Traditur colorum differentia, eiusque ratio inter Zacharia & Ioãnis equos.

Ex quo deducitur per equorum colores apud Zachariam exprimi posse affectiones siue virtutes eorum, qui in hominum salute Christi vicarij sunt. Verùm in Apocalypsi non figurant virtutes aut ordinatos animi motus eorum, qui saluant; sed, qui saluantur. Et iuxta hanc rationem patebit latiùs Apocalypseos significatio, cùm multo plures sint, qui salui fiunt, quam qui ad alios saluandos, vt Dei ministri, incumbunt.

D Porrò aliqua requiritur virtus in ministris ad aliorum salutem deputatis, quæ generatim loquendo, non exigitur ab iis, qui saluandi sunt, cuiusmodi est insignis sapientia. Quamobrem si varius in equis color, esset maximæ sapientiæ symbolum, ille profectò foret color Zachariæ equis appositissimus; non tamen equis Apocalypseos. E contrario etiam effectus, quem mors in bonis præstat, aptus est ad eos omnes, qui saluantur, non tamen ad docendi & concionandi munus denotandum. Hoc enim officium cessat potius morte ipsâ, atque ideo color pallidus potuit esse Apocalypseos esse; licèt visionis Zachariæ non fuerit.

Quæ sit significatio colorum in Zacharia equis apparentiũ.

Sed propiùs accedamus oportet ad genuinam vniuscuiusque coloris significationem, & ab equis Zachariæ ducamus exordium. In c. 1. tres sunt colores, *rufi, varij, & albi.* Diuus Ambrosius colorem album ad virgines applicat: varium ad Doctores: & rufum ad Martyres. Pro quo facit, tria hæc genera esse ex præcipuis Christianæ militiæ equitibus. Multi quidem Ambrosium sequentes referunt colorem rufum ad

E martyrium; sed non video, quàm aptè. Nam color rufus à sanguineo satis distinctus est. Præter hæc, in Apocalypsi datur color rufus ac pallidus: quorum postremus martyrio attribuitur: quare rufus diuersam habeat significationem oportet. Ambrosij insuper explicatio non videtur reddere posse rationem, cur niger color in sexto capite, non verò in primo reperiatur.

Quid per album equi colorem apud Zachariam.

Mea explicatio est, in colore albo symbolicè immaculatam sanctitatem indicari; in rufo zelum ardentem; sapientiam in vario, & in nigro modestiam. De albore vide Alciatum emblemat. 117.

Sinceri est animi & mentis stola candida pura.

Atque hæc eadem significatio vestibus albis & lino candido tribuitur. Ioannes item perspicuè ait byssinum iustificationes esse sanctorum.

Quid per rufum.

A Rufum autem equi colorẽ ardenti zelo optimè congruere nõ negabit, qui animaduerterit rufos equos alacriores, erectioresque esse. Quin & color ipse accensus est, & ignis splendorem refert meliùs adhuc, quàm color rubeus: & tamen ad zeli & acrimoniæ significationem ait Alciatus in illo emblem. 117.

At ruber armatos equites exornat amictus.

Et Alexander ab Alexandro l. 1. capit. 20. vbi & Tiraquellus refert ex Xenophonte, Æliano, Plutarcho, & Valerio, Persas, & Lacedæmonios in prælium profecturos rubris vestibus, indui solitos.

Quid per varium colorem.

Sequitur color varius, quem in equis Hispanum vulgus nuncupare solet *rucio*, siue *houero*, nec primus ipse huiusmodi colorem ad sapientiæ significationem accommodo: siquidem Diuus Ambrosius illum explicat de Doctoribus. Et re verà in varia colorũ ritè distributorum varietate, nõ ineptè indicatur æterna altissimi sapientia, quæ varietatem illam tantâ pulchritudine distinxit. Videtur enim quod simplex ex se atque vnius rationis est, vnico colore conuenienter denotari; quod verò artis est atque consilij plenum, per multiplicem colorum varietatem exprimi. Neque illud silentio

Græcâ coloris varij voce significari etiã sapientiam.

B prætermittendum est, græcam vocem, qua varius equi significatur color, id est, ποικίλος. significare etiam magnam sapientiam. Glossarium enim antiquum sic explicat, ποικίλος *Dædalum, varium.* Quod in eo nititur, quod magna sapientia ingenti varietate pariter ac distinctione debeat constare. *Est enim spiritus intelligentiæ multiplex.* Sapientiæ 7. 22. deinde c. 6. Zach. exigit cõtextus, vt color varius respiciat sapientes; nãque ait, *Varij egressi sunt ad terram Austri.* quod idem est, atque in Ægyptũ. Notum est autẽ in Scriptura agi de Ægyptiis, tanquam de sapientibus, & aduersus huius sæculi sapientiam mittit Deus sapientiam Doctorum Ecclesiæ.

Quid per nigrũ colorem.

Tandem vt modestia in nigro colore denotetur, suadet in primis complurium nationum consuetudo, apud quas nigri coloris vestis modestiam redolet; argumento non obscuro significationem huiusmodi in naturali aliqua proportione solidari. Vt autem huiusmodi vsum ex antiquissima institutione originem sumsisse constet; aduerto, veterum Mona-

C chorum vestem (vt Benedictinorum & Basiliensium) nigri esse coloris. Quin etiam clericis alium à nigro colorem induere vix, ac ne vix quidem, licuit. Præterea Canticorum 5. 11. *Coma eius nigra quasi coruus*, mirificè hæc significatio quadrat. Cuius fundamentum est, modestiæ iure optimo ascribi, nigro colore esse contentum. Quia nigror symbolum est rei contemptæ & externâ specie despicabilis, vt probat noster Delrius in Cantica ex Hesychio, Bernardo, Beda, Alcuino, VVileramo, Haymone, & Anselmo. Et verba ipsa sponsæ Cant. 1. id satis probant. Quid enim aliud significat, cùm ait, *nigra sum, sed formosa?* cùm enim niger color sit ceteris obscurior, hinc est lucem ad res gloriosas indicandas applicari; obscuritatem verò ad viles atque abiectas: vnde dici solet Obscurum genus, &c.

Nigror cuius rei symbolũ.

Cur in Zacharia equis inter myrteta abditis colores tantũ rufi, varij & albi sint?

Hac significatione ita constitutâ, facile est videre, quàm fuerit congruens, in illis insidiis capitis 1. Zachar. esse zeli, sanctitatis ac sapientiæ symbolum: nec tamen opus esse mo-

D destiæ ac submissionis significationem. Nam quo tempore bellum tectè & occultè fiebat, liquet non id magnificè ac superbè fieri. At verò c. 6. quando in multiplici militarium curruum apparatu ingens Ecclesiæ potentia, & apertum iam bellum in Euangelij hostes indictum monstrabatur, tunc decorum maximè fuit, vt suprà dictis coloribus niger in modestiæ documentum adderetur. Id quod ita accidit omnino. Nam Christiana Ecclesia, etiam postquam ad potentiæ & magnificentiæ culmen peruenit, Euangelij hostes magna cum modestia deuicit ac subegit.

Cur in c. 6. eiusdem Zacharia prædictis coloribus, niger addatur?

Et quamuis spiritualis illius belli milites non essent alij quidem sapientes, alij modesti, alij æmulatores, sed in eorum singulis hæ omnes virtutes mirum in modum effulgerent: ceterùm quod in vnoquoque equo repræsentari non potuit, in omnes distributũ fuit. Quemadmodum in publicis actionibus fieri plerumque solet. Ita enim Christi passionis insignia per Angelos dispertimus, licèt eorum singuli omnia simul venerentur.

Zacharia equorum & quadrigarũ visio quò potissimũ spectet.

Per colores itaque visionis Zachariæ significantur virtu-

E tes militum Ecclesiæ Christianæ, qui contra idolorum superstitionem bellum erant suscepturi. Et nemo inficiari potest, quin vt vestium colores apti sunt ad denotandas virtutes personarum; sic etiam in equitibus possint colores equorum eidem significationi deseruire: præcipuè in his visionibus, vbi equus atque eques, non diuersas personas adumbrant, vt suprà iam vidimus.

Quid per colores quatuor Apocalypseos equorum figuretur.

Huic de Zachariæ equorum coloribus declarationi nõ parum accedet roboris, si iuxta illam idonea adhiberi possit declaratio quatuor equorum coloribus Apocalypseos, necnon idonea ratio discriminis, quod inter vtramque visionem hac in parte versatur. Dico ergo, in Apocalypseos equis colorem album spectare debere ad salutarem intellectus captiuitatem, rufum ad strenuum mentis ardorem atque audaciam, nigrum ad paupertatis humilitatem & pallidum

A ad mortis contemptionem. Suppositis autem iis, quæ diximus notatione 5. cum equi sint salutis symbolum, quam Christus in orbem aduexit; facili negotio cernitur quantopere expediret, vt quatuor equorum colores ad hanc significationem idonei essent.

Quid per rufum. Quid per nigrum.

In tribus quidem postremis cōperta res est: etenim vt iam probauimus, manifestum est equum esse allatæ salutis symbolum: & rufum colorem ad zelum ac mentis ardorem aptè referri. Rufus ergo equi color erit symbolum salutaris audaciæ atque atque ardoris. Constat iterum colorem nigrum, esse modestiæ & humilitatis signum. Quare niger equus salutarem humilitatem & submissionem indicabit. Nihilo obscurius est, in colore pallido denotari mortem, quæ pallidos

Quid per pallidum.

efficit homines. Vnde pallor in equo innuet omnino mortem salutarem, solùm ergo superest explicare, quomodo color B equi albus symbolum sit salutaris captiuitatis intellectus: quia albus color ad sanctitatem quidem & innocentiam congruenter videtur referri; ad intellectus captiuitatem non item.

Quid per album. Equos albos mitiores ac mãsuetiores esse cæteris.

Ad hæc dico; alborem in equo signum esse mansuetudinis. Nam equi albi præ cæteris sunt phlegmatici; atqui in mansuetudine apposité indicatur, eos sponte se freno & aliorum imperio submittere. Quod mirificum est, vt intellectus subiectio ad Euangelij dogmata significetur, iuxta illud Iacobi 1.21. *In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest saluare animas vestras.* Vide etiam c. 3. 13. vbi de sapientiæ mansuetudine. Huc spectat, equis albis lenem ac mollem pilum serici instar fili inesse, ex Andrada lib. 1. de equis cap. 34. Altera etiam significatio puritatis ac sanctimoniæ, quam C color albus habet, ritè cum salutari subiectione per equi albi colorem significatã copulatur. Nam subiectione illâ & captiuitate viuæ fidei aquiritur iustificatio; quæ sanctas efficit animas, & ab omni scelerum labe defæcatas. Ex quo fit planum, colorem album in equo expressiùs denotare, quàm sit salutaris illa viuæ fidei mansuetudo, quia facit hominem iustũ & sanctum. Atque hæc maior expressio in vno ex quatuor coloribus congruens fuit, vt reliquis lucem daret. Quẽadmodum in quatuor equitibus expressum fuit, vnum ex eis esse mortem, vt reliqui conciperentur tanquam mortis ipsius socij & comites, qua ratione suprà explicatum est.

Equis albis lenẽ ac mollem esse pilũ. Vtramq; albi coloris significationẽ & apud Zachariam & apud Ioannẽ rite inter se copulari.

Ioãnis equorum colores, eorumque significationes paucis coërcentur.

Atque vt quatuor colorum significationem paucis coërceam, assero colorem album esse proprium equi cicuris ac mansueti; ideóque esse aptum ad subiectionem indicandam. deinde rufum colorem esse equi acris & ardentis; per illumque audaciam & animi erectionem denotari. nigrum porro D esse colorem reliquis obscuriorem, atque adeò vilitatis ac demissionis significationi congruere. pallidum denique colorem ad mortem, quæ pallidos reddit homines, figurandam esse idoneum.

Cur varius color in Zacharia equis apparuerit, in Ioannis non item?

Deducitur ex iis, quæ diximus, varium colorem in equis Zachariæ fuisse valdè conuenientem, non verò in Apocalypticos equis. Nam in Apocalypsi colores equorum aptantur ad salutem, quam Ecclesiæ nascentis tempore generatim suis fidelibus Christus impertiuit. Illa autem insignis sapientia, quæ in vario colore innuitur, non fuit omnibus communiter concessa; sed illis, qui mundi Doctores ac Magistri erant futuri, de quibus agit Zacharias.

Cur in Zacharia equus pallidus color defuerit.

Alia erat dubitatio, quare apud Zachariam defuerit color pallidus? ad quam respondetur, cùm pallidus color equi, sit symbolum mortis Christianorum, ideo mortem non directè ad alios docendos spectare, sed illa potiùs finiri munus E incumbendi in proximorum salutem. Quòd si ad hoc rursus opponatur, non minùs mortis exemplo, quàm multis concionibus homines permoueri solitos; Respondeo hoc non ex morte, sed ex sanctitate, quæ illam comitatur, dimanare. Si verò hoc totum in pallidi coloris significatione includitur, mirum non est in Apocalpsi explicatiùs, quàm in Zacharia gloriam martyrij, & in Domino morientium felicitatem denotari.

Cur apud Zachariam dux equo rufo, apud Ioãnẽ albo vehatur.

His oportet adiungi discrimen aliud: cur nimirum apud Zachariam dux equo rufo inuehatur, *Ecce vir ascendens super equum rufum*, cap. 1. 18. Cùm tamen in Apocalypsi dux (qui est Christus) albo portetur equo? Hæc dubitatio non propriè pertinet ad quatuor equos cap. 6. Nam in nostra declaratione non est Christus, qui equo albo insidet, sed fides F Et quemadmodum Christus in virtute (sicut causa principalis in suo instrumento) in equo albo sedet; eâdem ratione sedet etiam in rufo; in nigro & in pallido. Illud saltem pro cōperto est eum, qui cap. 19. 11. super equum album sedebat referre Christum. Cur ergo in Zacharia dux equo rufo, & in Apocalypsi albo equo aduehitur? Respondeo, verum quidem est vtrobique sermonem institui de Euangelicæ prædicationis militia & in Zacharia tamen colores repræsentant (vt iam expressimus) concionatorum virtutes; atqui in prædicandi munere princeps & coryphæus est zelus & charitatis ardor. Itaque operæ pretium valdè fuit, ducem tollere in equum rufum; cum hic color sit accensæ audaciæ zelique ardentis signum. Et eâdem de causa Isaias Deum induit *quasi pallio zeli*, capit. 59. nu. 17. At in Apocalypsi; cum capit. 6. equorum colores non significent concionatorum, siue (vt

A ita dicam) saluatorum virtutes; sed effectum, quem in illis qui saluantur, præstant; vt eadem retineretur series, in cap. 19. (vbi agitur de Romani imperij conuersione post Christiana sacra Romæ publicè suscepta) cùm proprius fuerit effectus, homines ad fidem conuertere non oportuit alium in equis colorem apparere præter album; qui mansuetudinem, & sanctificationem adumbrat, vt suprà explicatum est: & idcirco tam dux, quàm exercitus equis aduehuntur albis. Nã in Apocalypsi colores equorum referuntur ad eum indicandum effectum, qui in personis saluandis intenditur, effectus autem erat, vt fidem & sanctificationem in mansuetudine susciperent, vt loquitur diuus Iacobus. Quòd verò quatuor fuerint capitis sexti colores, ostendit maiorem fuisse & præstantiorem saluationis effectum in primigeniis Iudaici po- B puli Christianis. Neque enim solum fidem & sanctificationẽ mente combiberunt, sed etiam magnum illum mundi conuersionis zelum, & diuitiarum, honorum vitæque ipsius despicientiam.

Colores equorum in Apocalypsi quò potissimum spectent.

Huc vsque sequutus sum eam colorum significationem, quæ mihi aptissima visa est. Nunc placet alias declarationes paucis attingere, & rationem, cur eas non sequar, subiicere. Aliquis forte colores equorum explicabit ad externam diuini operis faciem, quæ ab ipso opere valde fuit diuersa: iuxta Illud Isaiæ 29. num. 28. *vt faciat opus suũ, alienũ opus eius ab eo.* Quare si in equo primo significatur magna Christi virtus & fortitudo; species quidẽ fuit infirmitatis; quia *virtus in infirmitate perficitur*: atque ita color albus potest debilitatis speciem denotare. Constat enim, equos albos ceteris C imbecilliores esse. Pari etiam ratione rufus color potest esse externa audaciæ & contentionis facies in summa beneficentia. Nam equos rufos certum est esse reliquis ferociores. Niger etiam color potest pro iniquitatis prætextu symbolicè substitui, quia longiùs distat à luce, rationis & æquitatis symbolo in æquitatis autem dissimulatione, maxima tertij sigilli æquitas occultatur.

Alia huiusmodi colorũ expositiones proponũtur, & improbãtur.

Alia coloris interpretatio.

Huiusmodi tamen applicatio alioquin in duobus primis coloribus verisimilis, non satisfacit in tertio, & deficit omnino in quarto. Nam ad quartum sigillum spectat magna Dei sapientia atque consilium, cuius integumentum fuit stultitiæ. Nemo autem dixerit pallidum equi colorem esse stultitiæ symbolum; nisi fortè diceret pro externâ stultitiæ specie fuisse cædem maximam in Christianis factam. Tunc enim non negauerim, in coloribus depingi operis dissimulationem per effectus ipsos, qui in Christianis cerne- D bantur, videlicet quòd frænati audacter & fidenter suam fidem in vulgus disseminarent, quòd denique humilitatem, abiectionem, egestatem, & propriæ vitæ despicientiam complectarentur: quorum omnium faciei stultitiam præ se ferebat Christianorum, iniquitatis verò notam & strictissimi iuris non ipsis, sed ipsorum Deo inurebat.

Reiicitur superior interpretatio.

Alius in eam fortè sententiam pedibus ibit, vt iudicet colores esse ad ipsas hominum actiones referendos: qua ratione albedo est lætitiæ symbolum, & nigredo tristitiæ. Quæ significatio primi equi colori rectè videtur congruere: quia maxima erat eorum lætitia; qui recens ad Christianam fidem traducebantur. Posset etiam rufus color vsurpari ad illius verecundiæ atque pudoris significationem, quo primi suffundebantur Christiani in suæ fidei professione. Verùm tamen in hac explicatione non possunt omnia cohærere: neque in tertio sigillo consentaneum est aliquod tristitiæ symbolum. E Nam licèt egestatis species sit tristis, hocque epithetho eam Virgilius compellet, primorum tamen Christianorum affectio in ipsa egestate magnam potiùs lætitiam præ se ferebat: iuxta illud Senecæ, *Honesta res est paupertas læta.* Ad hæc, non erubuerunt Christiani acceptam Christi fidem foras dare nec video, qui possit affectus ad rem aptus in pallido colore indicari.

3. Explicatio quatuor colorum.

Refutatur expositio prædicta.

Senec. li. 1. epist. 2.

Præterea satis noui colorem album equorum ad felicitatem ac triumphum, nec non ad bonum omnem referri solere. Sed quorsum hoc in præsenti, nisi cætera cum eâdem significatione consentiant? Idem dixerim de symbolis aliis ad militiam spectantibus, quale est per colorem album in vexillis pacem denotari: per rubrum ac nigrum minas hostibus intentas: vt de magni illius Tamorlani signis atque tentorijs historijs historicorum annalibus proditum est. Sed F non est, cur ratio habeatur cuiusque explicationis, quæ omnia aptè quadrare nōn possit.

4. Expositio qua item refellitur.

Tamorlanus quid per varios colores in tentoriis subinde mutatos innueret.

NOTATIO VI.

Cur in primi & tertij sigilli figura magis emineant fortitudo & Æquitas, quàm Beneficentia in secundo, & Sapientia in quarto.

SVPRA iam explicatum est, quatuor prima sigilla spectare ad primos quatuor diuinæ prouidentiæ spiritus, id est,

Quid intersit discrimi-

…nis Inter primum ac tertium sigillũ ex vna parte, ex altera secundum & quartum.

ad fortitudinem, Beneficentiam, Æquitatem, & Sapientiam. A At enim, si textum attente inspiciamus, magnum reperiemus inter illa discrimen. Nam in primo sigillo, prterquàm quòd leo Ioannem aduocat, in eadem etiam figura apparet manifestum fortitudinis symbolum; cuiusmodi sunt arcus, sagittæ, & victoris nomen. Deinde in tertio sigillo & Ioannem accersit homo, qui rationis est atque consilij particeps: & illi figuratur rationis & æquitatis symbolum, nempe libra. Attamen in secundo sigillo, etsi Ioannem compellat vitulus; in eo tamen, quod cernitur, signo, nullum extat symbolum Beneficentiæ expressum; sed violentiæ potius ac belli. In quarto similiter, etsi, Ioannem accitat aquila, animal visus perspicacitate à natura præditum; in ipsa certè figura nihil est, quod sapientiam atque consilium redoleat ad eorum incolumitatem, qui Christi insequuntur vestigia; sed quod stultitiam potius adumbret; & eorum, qui se ad Christum applicuere, interitum. B Huius discriminis oportet hîc reddere rationem.

In perfecta hominũ salute plus apparuisse hominum ipsorum oculis Christi fortitudinẽ ac iustitiã, quã beneficentiã ac sapientiã.

Assero igitur, in hac differentiâ mirificè exprimi, inter eas quatuor perfectæ salutis partes, quam Christus Dominus suis sectatoribus asportauit, Fortitudinem & Iustitiam ipsius Christi non adeò abscondi, ac Beneficentiam atque Sapientiam. Ad cuius rei explicationem notandum est, ad primum sigillum spectare Fidei vim ac robur in eorum conuersione, qui Euangelio manus dabant. Et quamuis absque speciali Christi auxilio & spiritu, in illo opere cognosci non potuerit diuinæ fortitudinis effectio, hominum saltem oculi significationem incredibilis fortitudinis ita perspicuam cernebant, vt eam inficiari nequaquam possent. C Etenim cum viderent ad vnius piscatoris concionem (in qua Iesus Christus à Iudæis ipsis cruci suffixus verus esse mundi saluator prædicabatur) extemplò tria hominum millia nouam illam religionẽ amplecti; nec segniore gradu in aliarum rerum progressione pergi, ab Apostolis item vno Christi nomine implorato tot támque ingentia miracula edi; hæc certè Crucifixi virtutem satis apertè monstrabant. Quin imò illi ipsi, qui eam abnegabant, & maledictis vexabant; eorum quæ in media hominum luce fiebant, perspicuitate & euidentia conuicti, quid agerent, quidue vltrà opponerent, ignorabant.

Quomodo Christi virtus ac fortitudo facilè vel ipsis hostibus innotuerit.

Christi item æquitatẽ in primis Christianis facilè omnibus fuisse conspicuam.

Nec minus euidens erat rationem & æquitatem à primigeniis illis Christianis maximè coli & obseruari, nec ab eis D in aliquem vllam iniuriam immitti. Omnibus enim de illorum innocentiâ & vitæ integritate constabat. Videbant nãque ab iis proprias possessiones & rem omnium familiarem diuendi, vt ad singulorum indigentiam in commune conferrentur. Quapropter dubitari non poterat, quin rationem ac iustitiã cum primis amarent, & quodlibet iniuriæ inferendæ genus detestarentur. Cùm autem compertum esset omnibus, hanc rei familiaris contemptionem Christianis hominibus tantopere cordi esse, vt suum imitarentur Christum & ad ipsius doctrinam atque consilia se totos effingerent; ipsimet Christianæ religionis hostes, quantumuis calumniam adhiberent, fateri cogebantur, Christum fuisse æquitatis ac rationis tenacissimum.

Christi beneficẽtia quomodo carnis oculis esset abdita.

At verò duo hæc, prædicationis videlicet beneficentia, & admirabile consilium perducendi illos per probra, iniurias, ac mortem ad summam atque æternam felicitatem (quæ in secundo & quarto sigillo continentur) hæc inquam, duo infidelium oculos ac mentes omnino prætervolabant. Nam cũ Christi fidẽ iocularẽ & nugatoriam reputarent; non illis venire in mentem poterat Euangelij prædicationem esse maximum mundi beneficium, sed ipsius potiùs exitium & vastitatem. Quamobrem summopere expedire putabant, vt nouæ religioni per multorum iam animos tacitè serpenti aperto bello ferro atque igni obsisteretur: ac proinde existimabant, accensam illam, qua Christiani æstuabant, cupiditatem, ceteros ad suam fidem traducendi, torrem esse ac malleolum ab ipsis inferis comparatum ad vrbes ac regna exitiabili discordiarum igne incendenda. Quòd si hæc de primis Christianis Iudæi sibi persuadebant; dubium non est, quin idem etiam de Christo assertore nostro, vt de humani generis peste, sentirent.

Consiliũ etiã Christi suos hostes latuisse.

Iam, quod attinet ad sublime consilium saluandi homines per tot ærumnas, calamitates & occisiones; hoc mundanorum hominum oculis stultum atque insanum visum iri, quis dubitet? Si verò ad perfectam horum cognitionem, quæ externam insaniæ speciem præ se ferebant Christi luce & spiritu opus erat; Christum ipsum, qui suos in hos laborum laqueos induebat, sapientissimum & admirabili consilio præditum iudicare qui poterant; nisi insipientem potiùs & ab omni prudentia destitutum? Præsertim cùm vitam Christiani per tot supplicia, per summas contumelias profunderent ea de causa, quòd hominem crucifixum, tanquam vnicum & verum Deum colerent.

Hæc ratiocinandi series multò longiùs posset extendi; sed hæc dixisse sit satis, vt planè perspiciatur, in absoluta primorum Christianorum saluatione, si minùs beneficentiam atque consilium (vt pote quæ clausa penitus erant, ac recondita) ipsius certè virtutem & æquitatem aliqua ex parte innotuisse. Hoc igitur discrimine ita constituto, quid potuit concinnius & elegantius exprimi, in quatuor illarum partium pictura, quas perfecta primorum Christianorum saluatio coërcuit, quàm in primi & tertij sigilli figura aliquam virtutis & æquitatis præberi speciem, id est, arcum & libram: in aliis vero nullam beneficentiæ & consilij faciem relinqui? Verum quidem est, ad Apocalypseos interpretum admonitionem atque doctrinam oportuisse valde, vt aliquod remaneret vestigium, quo ducerentur ad beneficentiæ & consilij, in secundo & quarto sigillis inquisitionem, hoc tamen magnâ arte atque industriâ fuit dispositum, dum quatuor sigillorum figuræ cum quatuor animalibus consociatæ sunt, atque ita cùm videamus Ioannem à vitulo ad secundum sigillum inspiciendum, & ab aquila ad quartum vocari; hoc ipso, & totius discursus serie, quasi Ariadnæ filo ducimur nõ obscurè ad sigillorum figuras cum animalium significatione copulandas: atque adeò admonemur, in secundo sigillo beneficentiam abscondi, quàm denotat vitulus; & in quarto sapientiam per aquilæ symbolum indicatam.

CAPVT SEXTVM.

TEXTVS.

Vbi de apertione primi sigilli.

Vers. 1. *Et vidi, quòd aperuisset Agnus vnum de septem sigillis; & audiui vnum de quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitrui, Veni & vide:*

2. *Et vidi: & ecce equus albus, & qui sedebat super illum, habebat arcum; & data est ei corona, & exiuit vincens, vt vinceret.*

COMMENTARIVS

CVM superioribus notationibus explicuerimus, quæ septem sigillis communia sunt, & præsertim quatuor primis: nunc in commentario compendiariâ breuitate vti licebit; & lectorem in rebus non paucis ad ea remittere, quæ in notationibus præmonstrata sunt.

Vnum idem quod primũ.

In primis liquidò, constat ex contextu, *Vnum de quatuor animalibus*, idem hîc esse quod primũ, id est, leonem: sequitur enim posteà secundũ, tertium & quartum. Cur autẽ leo Ioannem acciuerit ad primi sigilli apertionem, cúrue tonitrui vox leoni tribuatur; suprà iam declaratũ est, nec non quid equus albus significet. Cuius sessorẽ licèt communis interpretatio Christum esse existimet, nobis tamen per- E suasum est, quatuor hosce equites fictas agere personas per prosopopœiã inductas; vt patet in quarto equite; atque adeò sessorem equi albi esse *Fidem*: quæ tamen cùm instrumentũ sit Christi in hac factione, rectè ipsi Christo tribuitur, quod ipsius instrumentum operatur. Et hæc est nostræ explicationis concordia cum communi interpretatione.

Equi albi sessorem esse fidem.

Vers. 2. *Quo sensu equi albi sessor arcũ habere dicatur.*

Et qui sedebat super illum, habebat arcum.] Cùm igitur sermo hîc sit de Fide; arcus, quem manibus gestare dicitur intelligendus est in eo ferè sensu, quo Poëtæ Amori arcum & sagittas affingunt. Quod vna ex parte indicat efficacissimam amoris vim, qua corda percellit; ex altera verò innuit eos, quos amor ferit, læsos manere quodammodo;

&

A & ipsius amoris potentiæ ita subiectos, vt propriâ dein ratione & consilio non ducantur; sed eius trahâtur vi, qui eos perculit & sibi subiecit. Non aliter arcus hic, quê sacra fictio tribuit fidei Crucifixi repræsentat vim ingentê qua homnines ad rem alioqui nouam & insolitam ducebat, & quodāmodo trahebat; cuiusmodi est, suam omnem felicitatem reponere in eo homine, quem Iudæi in crucem sustulerant. Ex altera verò parte indicatur, hanc fidem ab infidelibus illudi, vt cæcam aliquam opinionem, quæ Christianorum corda occupabat, & ratione atque consilio exclusis penitus sibi

B subiiciebat.

Cur Fidei corona detur?

Et data est ei corona: & exiuit vincens, vt vinceret.] Non dubium est, quin agatur hîc de victoriæ corona, vt patet ex contextu. Atque hæc est vsitatissima phrasis, qua victoria appellari solet corona; & ita sæpè loquuntur Apostoli, ac D. præsertim Ioannes. Quod verò Christianæ fidei concedatur corona, perspicuè asseritur, 1. Ioan. 5.4. *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra.* Sed quid est, *Exiuit vincens, vt vinceret?* Respondeo, in his verbis miram includi energiam, qua exprimitur maxima vis Christianę fidei primitiuis Iudaici populi Christianis; quorum submissio ac subiugatio non erat

C ad modum, quo in amore solet contingere; sed qua ratione in peste vsu venire cernimus. Amor enim contagione non crescit; quare quod aliquem singularem subiiciat non ideo subiicit alios. At in fide, cùm subigebatur vnus, inde quasi ex semine principium ad multos alios subigendos capiebatur. Nec diu res ibi consistebat; donec Gentilitas ad fidem traduceretur (sic Thomas, Lyranus, & Interlinealis.) Fides enim quemcunque prosternebat, eodem vtebatur, vt instrumento ad alios similiter deiiciendos: & hac ratione ex ipsis percussis sibi sagittas conflabat. Huc fortè spectat il-

Quid sit, vincens vt vinceret.

D lud Isaiæ 49.2. *Posuit me quasi sagittam electam.*

Christū aperuisse hoc primū sigillum, quid sit.

Verum, quia aperire libri sigilla, nil aliud fuit, quàm hominibus aperire sensum, vt Scripturas sacras intelligerent; aperuisse Christum hoc primum sigillum, idem est, atque suum impertiisse spiritum multis, vt cognoscerent quæ conscripta erant de Messiæ virtute suum populū à seruitute erepturi, in eo vel maxime verissima reperiri, quòd eos in Euangelicæ fidei ditionem ac potestatem redigeret, & hoc pacto veris sanctitatis ornamentis locupletaret. Quod non erat aliud, quàm eos ex dura

E peccati ac Dæmonis seruitute liberare. Atque hic ipse spiritus resignabat sigillum eorum locorum, in quibus de Iesu Christi passione agitur; quæ est nostræ fidei basis ac fundamentum: nec non illorum, in quibus de gloriosis Messiæ victoriis Sermo est. Sic demum agnoscitur maxima fortitudo, quæ in imbecillitatis specie erat abscondita.

TEXTVS.

Vbi de apertione secundi sigilli.

Vers. 3. *Et cùm aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens, Veni & vide.*

4. *Et exiuit alius equus rufus: & qui sedebat super illum, datum est ei, vt sumeret pacem de terra; & vt inuicem se interficiant; & datus est ei gladius magnus.*

COMMENTARIVS.

Sessorē equi secundi esse audaciam.

EXPRESSIMVS iam in notationibus, cur ad secundum sigillum vitulus vocauerit Ioannem; quid insuper significet equus rufus diximus etiam per huius equi sessorem significari audaciam primorum Christianorum in sua fide promulganda: fingitur enim hæc audacia siue ardor, quasi persona quædam; quod fictionis genus de forma ipsa siue instrumento loquitur, quasi de causa efficienti. Quapropter quod dixit Christus Dominus de se ipso, *Non veni pacem mittere, sed gladium*; hoc ipsum tribuitur hîc audaciæ, & contentioni, quam Christus primitiuis Christianis intulit ad suam prædicandam fidem & proximorum salutem procurandam. Id namque medium vsurpauit Christus, vt pacem mundanam de terra tolleret, & veram Dei pacem (qualis est Euangelica) hominibus largiretur.

Vers. 4. Gladius magnus quid hic significet.

Gladius magnus.] est, meo iudicio, ipsa Euangelij prædicatio, vt sæpè alias. Et hîc sanè speciali non caret elegantiâ: nam prædicatio ipsa consideratur vt bellicum instrumentum ad sectionem & diuisionem aptum; per allusionem ad ea Christi verba nuper allata, *non veni pacem mittere, sed gladium, veni enim separare hominem*, &c. Matth. 10. 34. Atque compertum est, grandem hanc diuisionem ab Euāgelij prædicatione in mundo fuisse factam. Ideo autem appellatur gladius magnus: quia si discordiæ ac dissidij causas spectemus, non hinc leues exortæ sunt, vt alias interim rationes omittamus, quamobrem gladius Christi sit magnus appellandus: quia nimirum gladius gigantis est, Psalm. 44.4.

Quo sensu dicatur, vt inuicem se interficiant.

Verba illa, *vt inuicem se interficiant*, ad sui veritatem non exigunt, vt Christiani infidelium occisioni inhiarent: vt constat in simili loquutione Matth. 24.10. Possumus tamen dicere non ineptè huiusmodi effectum consequutum fuisse, vt infideles Christianos interficere conarentur: hi verò Euangelicæ prædicationis gladio illos mysticè occidere percuperent: iuxta modum loquendi, qui habetur infrà c. 19.21. & Psalm. 149.6.

In quo consistat, Christū aperuisse secundum sigillum.

Aperuisse Christum sigillum hoc secundum, in eo consistit, quòd suum spiritum fidelibus daret; vt eos Scripturæ locos probè intelligerent, in quibus de pace Euangelica agitur, & de abundantia pacis, quam Messias suo populo aducturus erat: simúlque nossent hanc pacem non oppugnari Euangelicâ prædicatione, quæ totum orbem videbatur conturbare; sed hanc potiùs veram esse ad veram pacem, qua Christiani fruebatur, viam.

TEXTVS.

Vbi de apertione tertij sigilli.

F

Vers. 5. *Et cùm aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal dicens, Veni & vide. Et ecce equus niger; & qui sedebat super illum, habebat stateram in manu sua.*

6. *Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium dicentium; Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario; & vinum & oleum ne læseris.*

COMMENTARIVS.

DE ſignificatione equi nigri; & quàm conueniens fuerit, vt ad eum videndum ſit Ioannes à tertio animali vocatus; dictum eſt ſatis in ſuperioribus notationibus. De ſeſſore verò equi nigri, reiectis aliis explicationibus, ſtatuimus eum eſſe fictam perſonā inductam per proſopopœiam; eodem modo, quo mors in ſigillo ſequenti fingitur ſedens ſuper equum pallidum. Sed poſtquàm perſonam eſſe fictam concedamus; ſtatera, quam manu tenet, nos videtur cogere, vt aſſeramus perſonam hanc eſſe æquitatem ſiue iuſtitiam. Præſertim ſi repetamus ea, quæ paulò antè dicta à nobis ſunt; videlicet certum eſſe in hac tertij ſigilli figura agi de diuina æquitate ſub iniquitatis prætextu latente. Quod ſi ita eſt, quid veriſimilius, cùm aperto ſigillo myſterium reſeratur, quàm vt hæc perſona diuinam æquitatem repræſentet?

Verùm tamen horum quatuor equitum conſociatio à nobis exigit, ne equi nigri ſeſſorem credamus eſſe Dei æquitatem propriè & ſtrictè ſumptam; ſed ipſius inſtrumentum, quod ipſa aſſumpſit ad ſui operis perfectionem in ſalute primoribus Chriſtianis afferenda. Quemadmodum quarti ſigilli ſeſſor non eſt Dei ſapientia, ſed mors. Porrò aduertimus ſuprà, quatuor hos equites ex apparenti ipſo corporis trunco ſpectatos videri debere non hominibus ſalutares, ſed noxios & ad ipſorum miſeriam natos; id quod æquitati ac rationi minimè congruit.

Seſſorē equi tertij eſſe paupertatē.

His accedit, in contextu dilucidè agi de nimia parſimoniâ, inopiâ, & egeſtate; vt infrà videbimus. Quamobrē mihi facilè perſuadeo, huiuſmodi perſonam, quæ manu geſtat ſtateram, eſſe paupertatē & indigentiam Chriſtianorū Eccleſiæ primitiuæ. Licèt enim hæc illorum indigentia fuerit voluntaria, in aliorum tamen oculis ſtultitia atq; inſania videbatur. Nec diſſentaneum aliquis, aut minùs cōſonum iudicet, paupertati in manus ſtaterā dari. Nam quemadmodū in primo ſigillo arcus Amoris inſigne appoſitus fuit Fidei: ita etiam congruens ratio ſatis extitit, vt Paupertati tanquā iuſtitiæ & æquitatis adminiſtræ tribueretur ſtatera. Nam primitiuorum Chriſtianorum paupertas illos eò redegit, vt nulli præter illa, quæ ad victū & veſtitū erant neceſſaria, quidquam ampliùs concederetur. Nec ditioribus proderat poſſeſſiones fuiſſe ab ipſis hereditario iure acceptas. Ad hanc ergo preſſam & ſtrictam agendi rationē inſinuandam mirificum fuit inuentum, vt paupertas manu teneret ſtateram; innuens nulli præter vitæ neceſſaria vel aſſem largiendum eſſe.

Cur paupertati ſtatera in manus detur?

Vbi obſeruādum eſt, ſtateram, quam nigri equi ſeſſor habet, nō eſſe ad triticum & hordeum ponderanda. Quamuis enim ſtatim dicatur *Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario:* ceterùm pro voce *bilibris* eſt græcè *chœnix*: atqui chœnix non pondus eſt, ſed menſura: etſi latinæ vocis defectu noſter interpres nomen bilibris vſurpauerit; nec immeritò, vt infrà explicabimus. Sciendum ergo eſt, ſtateram eſſe ad ponderandam cuiuſque neceſſitatem & nummos, qui in ſingulos erogandi erant: ita vt nummi pro iuſto neceſſitatis pondere diſtribuerentur.

Quid ſtatera denotet, & quem ad finem tertio ſeſſori data.

Pro huius cōfirmatione aduerto, in Bibliis correctis (id eſt in Vaticano codice) non legi, *audiui vocem dicentem*; ſed *dicentium*. Vbi clarè tribuitur hęc vox quatuor animalibus. Cùm autem per quatuor animalia Apoſtoli figurentur; ſenſus eſt, pri-

Vocem inter animalia auditā quis ediderit.

A mitiuæ Eccleſiæ tēpore fideles Apoſtolicâ doctrinâ fuiſſe inſtructos ad dicendum *bilibris tritici denario,* &c. In quo haud dubiè ſermonem conuertunt ad equitem, qui manu libram tenebat. Mox enim ſubiciunt, *ne læſeris.* Quamobrem cùm pro voce *bilibris*, ſit in græco *chœnix* (quæ erat frumenti menſura, quam in dies ſingulos ſerui domini admetiebantur) cumque denarius ſit pretium, quod operatio pro diurno labore quotidie ſoluebatur; ſenſus eorum verborum, *bilibris tritici denario*, &c. idem eſt, ac ſi diceretur eos eſſe contentos, ſi quotidianus labor cum victu quotidiano menſuretur; nec alia temporalia præterea bona expetere. Quin-

Chœnix quid ſit. Bilibris tritici denario, quid ſignificat.

B imò nihil aliud ad quotidianum victum videntur optare, quàm exiguam panis menſuram. Etenim ſi panis totam pecuniam exhaurit, nihil nummorum erit reliquum ad alia coëmenda.

Addit inſuper textus, *Et tres bilibres hordei denario,* in quo ſupponitur vt apparet, frumentū triplo carius, quàm hordeū diuendi tunc ſolitum. Cùm ergo dicitur *tres bilibres hordei denario*; ſignificatur, qui domus familiam (vt cōiugem ac liberos) alendam habebant; aut quibus pietas erat & ſtudium proprio labore parta in pauperes erogādi, eos hordeaceo pane eſſe contentos (id quod in ea tunc regione erat vſitatum) vt labor diurnus cum diurno

Tres bilibres hordei denario, quid ſit.

C victu æquaretur. Denique hæc verba reipsà continent eam Pauli ſententiam atque doctrinam, *Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus.* 1. Tim. 6. 8.

Deinde dicere, *bilibris tritici denario*, idem eſt, ac ſe maximæ annonæ caritati ſubiicere; & oſtendere ſe eſſe contentos cariſſimo frumenti pretio; & quidem cariori, quàm ſi tūc medimnus denarios ſeptuaginta valeret. Quod mēſuræ genus illi reſpondet, quam Hiſpanorū vulgus appellat *hanega*. Hoc ſeorſum probabitur in notatione ſequenti. Quibus addendum eſt, medimnum, qui ſeptuaginta nummis argenteis conſtaret, cariorìs eſſe pretij in ea prouincia quo tempore ſcripta fuit Apocalypſis, quàm ſi hodie in Hiſpania medimnus ſiue *ha-*

D *nega* duplo maioris æſtimationis eſſet.

Sequitur in textu, *Et vinum, & oleum ne læſeris.*] verſ. 6. Græcè μὴ ἀδικήσῃς, & verbum, ἀδικεῖν, ſignificat lædere, ſiue coarctare. Eſt igitur ſenſus, eoſdem ipſos, qui alioqui contenti erant, vt in frumenti atque hordei pretio læderentur, & coarctarentur; eoſdem orare & obſecrare, ne qua ſit in oleo ac vino diminutio aut coarctatio, ſed plena potiùs & conferta menſura. Enim verò notandum eſt, in Græco nec *bilibris*, nec *tritici*, nec *hordei* habere articulum; cum tamen *vinum & oleum*, ſingulos articulos habeant. Ex quo infero, ſermonem eſſe de vul-

Quod triticum & hordeum habeant in Græco articulum, vinum verò & oleum non habeat, quid innuat.

E gari tritico, atque hordeo; de vino autem & oleo non quidem vulgari, ſed ſingulari aliquo & peculiari. Quare exiſtimo vinum & oleum in ſenſu ſpiritali eſſe capienda ita vt deprecentur; ne in obſcura noctis caligine (hoc eſt) in huiuſce vitæ laboribus, aduerſitatibus & ærumnis, ne illis oleum deſit, quo accenſam alere lucernam poſſint; hoc eſt, ne deſtituantur luce & verâ cognitione felicitatis, quæ in ſancta paupertate includitur: nēue abſit Spiritus ſancti vnctio, quę mentes permulcet, recreat, ac ſolatur. Orant deinde, ne illos ſpiritalis lætitiæ vinū deficiat: hoc enim ſolatio & quaſi ad-

Vinum & oleum in quo ſenſu accipienda ſint.

F miniculo fulti rerū temporaliū defectū pro nihilo ducent. Nam vt ſuprà attulimus ex Seneca lib. 1. epiſt. 2. *Honeſta res eſt paupertas læta. Si verò læta eſt; paupertas non eſt.* Videtur etiam primâ ſpecie fieri alluſio ad id, quod inſignis cōpotor dicere poſſet; ſibi vel exiguum panis fruſtulum eſſe ſatis, dummodo ſe vino ingurgitet. Ceterùm petitio etiam

olei

olei copioſi & abundantis, necnon duorum articulorum expreſſio nobis lumen præferunt; vt animaduertamus, hîc ſermonem non eſſe de vulgari ac materiali vino.

In tertij ſigilli reſeratione quid Chriſtus nos docet.

Aperto igitur tertio ſigillo, Chriſti ſpiritus ſuam impertit lucem, vt intelligeretur, veram abundantiam ac ſaturitatem, quam Meſſiæ tempore futuram Prophetæ prædixerant, non eſſe accipiendam pro ciborum & corporis deliciarũ affluentia; ſed de opima illa vbertate & copia: quæ nõ poteſt ſolùm cum voluntaria paupertate componi, ſed illâ etiam mirum in modum augetur. Nam quod Pſal. 71. 16. erat prædictum, *Erit firmamentum in terra in ſummis montiũ.* Certè de ſuperſubſtantiali pane intelligendum eſt: atque ita in eodem Pſalmo iuſtitia cum abundantia coniungitur: vt num. 7. *Orietur in diebus eius iuſtitia & abundantia*, & num. 3. *Suſcipiant montes pacem populo* (id eſt, proſperitatem) *& colles iuſtitiam*, & num. 13. *Animas pauperum ſaluas faciet*, Et num. 4. *Saluos faciet filios pauperum.* Certè nullos magis, quàm eos, qui propter Chriſtum ipſum paupertatem & humilitatem in delicijs habuerint.

NOTATIO VII.

De vera menſura chœnicis, cuius Ioannes meminit.

Singulares Scripturæ menſuras quando ſpeciatim examinare oporteat.

ALIQVOT ſunt loci, in quibus licèt ſingularis menſuræ generis mentio fiat, parui refert ſingillatim examinare, quænam ſit. Exempli gratia, Septuaginta Ezechielis 45. vtuntur nomine Chœnicis atque etiam nomine cotylæ (quæ multò minor eſt menſura) pro bati nomine; ſed meo iudicio ex hoc loco Septuaginta Interpretum non infertur exiguas has menſuras nuncupari etiam batos in Hebræo. Etenim quibuſdam in rebus tranſlationis fides exigit, ne menſura aliqua pro alia ſupponatur: in alijs verò parui admodum momenti eſt, & ideo poſſunt tunc interpretes vnum menſuræ genus pro alio ſubſtituere. Nam ſi, verbi gratia, velimus dicere aliquem vnicâ computatione batum exhauſiſſe: cùm ille ſit magnæ menſuræ genus, qui pro bato cotylam ponit, næ ille magnam ebrietatem & crapulam in magnam temperantiam atque abſtinentiam commutabit. Verum tamen in præcepto de fidelitate in menſuris, non variatur ſenſus ex eo, quòd ponatur exemplum in bato, chœnice, aut cotyla. Atque ita non rectè deducitur ex hoc Septuaginta virorum loco, chœnicem & cotylam in Hebræo appellari batos. Vbi tamen textus habet *Chœnix tritici denario*, omnino oportet noſſe cuiuſmodi menſura ſit chœnix: alioquin intelligi non poterit, magnane, an parua annonæ caritas ſit.

Quæ menſura chœnix. Aliorũ opinio.

Nonnulli contendunt, (ac Scripturæ chœnicem quemadmodum & Fannij) æqualem fuiſſe quatuor ſextarijs Romanis. Quod idem eſt ac dicere, illum octoginta vnciarum aquæ eſſe capacem, & ferè totidem frumenti. Nam frumentum optimum eiuſdem penè eſſe ponderis atque aqua. Imò & Villalpandus ait Paleſtinæ frumentum nonnihil plus habere ponderis, quàm aquam. Nihilominus certum mihi eſt, Ioannem non agere hîc de hac chœnicis ratione. Primò, quia conſtat ex contextu loqui illum de chœnice, qui erat vſitata frumenti portio ſeruo in diem ſuppeditari ſolita.

Vera chœnicis menſura varia.

Plinij autem ratio, ſiue computatio eſt, in operarum pane, ſicut & in pane militari, legem certam eſſe naturæ, vt in quocunque genere panis militaris tertia portio ad grani pondus accedat. Quare ex octoginta vncijs frumenti plus centum & ſex vnciæ panis conficientur. Quæ quidem cibi quantitas tribus etiam hominibus ſatis ſuperque in diem eſt. Quod verò chœnix ſit nomen eius menſuræ, quæ in diurnum tribuebatur cibum, probat latè Marſilius lib. de ſanitate c. 18. ex Homero, Herodoto, Hippocrate, Athenæo, & Diogene Laertio: Plutarchus etiam & Suidas probant ex illo Pythagoræ, *Chœnici ne inſideas.*

Alia chœnicis acceptiones.

Deinde, eſto, appellaretur etiam chœnix recepta illa menſura, quæ quatuor Romanos ſextarios capiebat, ex hac certè conſuetudine non fit planum, loqui Ioannem de eodẽ chœnicis genere. Conſtat enim extitiſſe etiam olim chœnicis menſuram trium omnino ſextariorum capientem: cuius meminit libellus, qui Galeno tribuitur, & eum nuncupat chœnicem Italicum. Verùm neque huiuſmodi chœnicem exiſtimo fuiſſe vſitatam diurni cibi menſuram. Capit enim ſexaginta tritici vncias, id eſt octoginta vncias panis: quæ cibi portio vel duobus edacibus affatim ſupperit.

Proculdubio etiam fuit olim chœnix duobus Romanis ſextarijs æqualis, cuius pariter meminit iterum atque iterũ libellus ille Galeni: atque hic etiam portionem æquo maiorem profectò conficit, niſi foſſoribus deſignaretur. Etenim ex quadraginta frumenti vncijs pluſquã vnciæ tres & quinquaginta operarum panis confici ſolent. Ex huiuſmodi autem chœnicibus quadraginta octo capit medimnus, qui vt ſuperius dixi, idem eſt cum ea, quam Hiſpani vocant *Hanega.*

Ad hæc fuit etiam in vſu chœnix ſeſquiſextarium capiẽs, cuius meminit Cato de re ruſtica. Iis enim, qui minùs fatigantur, vt villico, epiſtatæ (id eſt, rei ruſticæ, aut operi faciundo præfecto) opilioni, aſſignat modios ternos in ſingulos menſes. Quod ſi rectè ſupputetur, ſinguli ſextarij & ſeſqui diebus ſingulis obtingunt.

Præterea non dubito, quin fuerit etiam chœnix continens tantùm tres cotylas Græcas, quæ capiunt non plus viginti quinque aquæ vncias. Namque has eſſe Atticas Galeni cotylas pro virili parte contendit Petrus libro de ponderibus & menſuris: & nos etiam in opuſculo de menſuris ſacris confirmabimus. Ex illo verò Galeni libello perſpicuè colligitur, hunc fuiſſe communem ac receptum in Græcia chœnicem. Hæc enim ſunt illius verba, *Chœnix continet cotylas tres: at hac his menſuris maior pars Græciæ vtitur.* Videlicet non ita vt foret deſtinata hæc portio foſſoribus, ſed domeſticis famulis.

De qua chœnicis ratione agat Apocalypſis.

His ita præſtitutis, aſſero in Apocalypſi de extrema hac chœnicis ratione atque menſurâ ſermonem eſſe. Primũ quia agitur de diurno victu, non quidem foſſorum aut voracium, ſed parcorum ſobriorumque hominum. Et quidem ex viginti quinque vncijs frumenti conflantur pluſquam triginta tres panis vnciæ, iuxta Plinij computationem. Diurna autem panis portio, quæ in Hiſpania famulis ſingulis dari ſolet, duas & triginta vncias non excedit. Deinde id ipſum corroboratur Vulgati interpretis verſione, quæ permagnæ apud prudentes debet eſſe auctoritatis. Nam in primis antiqua eſt, & ex eo tempore, cùm in Græcia nomen chœnicis vſitatum erat: & pro *chœnice* vertit noſter interpres, *bilibris*, quod ſimplicius & aptius vocabulum, quod potuit ad ſignificandas viginti quinque vncias tritici vſurpare. Nam bilibris propriè ſunt quatuor & viginti vnciæ. Quin & tres Græcæ cotylæ capiunt iuſtè viginti quinque vncias aquæ; frumenti verò vulgaris viginti quatuor non ampliùs vncias capient, ex quibus duæ & triginta vnciæ ſubacti, coctique panis fient. Nam optimum eſt & minimè vulgare frumentum, quod eiuſdem cum aqua ponderis ſit.

Apocalypſin de ingenti annonæ caritate agere.

Iſ fero ex dictis Apocalypticos loquutione ingentẽ annonæ caritatẽ indicari, dum ait *bilibris tritici denario.* Etenim ſi chœnicibus ſingulis viginti quinque vnciæ ex aqua tribuantur, capit medimnus ſiue Hiſpana *Hanega* ſex & ſeptuaginta chœnices, & quatuor quintas alterius. Continet enim medimnus duas amphoras, id eſt, mille nongentas & viginti vncias: quæ ſi in quinque & viginti partes æquales diſtribuantur, eandem omnino conficiunt ſummam, quam nuper iniuimus. Quæ igitur maior caritas ſperari, ſeu timeri potius valeret, quàm tritici medimnum in Græcia ſiue Pathmo plus ſeptuaginta ſex denarijs æſtimari, quo tempore ſcripta fuit Apocalypſis? Cæterùm ita facto opus erat ad Iſaiæ loci alluſionem cap. 30. 20. *Dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuem*; vbi ex contextu patet non de rigore & anguſtia; ſed de fauore & gratia ſermonem eſſe.

TEXTVS.

Ibi de apertione quarti ſigilli.

Verſ. 7. *Et cùm aperuiſſet ſigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentis, Veni & vide.*

8. *Et ecce equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi Mors; & infernus ſequebatur eum: & data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & beſtijs terræ.*

COMMENTARIVS.

OSTENDIMVS ſuprà in notationibus, decuiſſe maximè Ioannem ab animali quarto ad quarti ſigilli reſignationẽ eſſe vocatum; nec minus cõgruiſſe, vt & equus fuerit pallidus, & eques illi inſidens *Mors.* Et ne quis in eo coniectando laſſaretur, expreſſit Ioannes, *Nomen illi Mors, & infernus ſequebatur eum.* Quaſi dicat, ne in huius ænigmatis diuinatione quiſquã nimiùm labo-

Quid ſit quarti equi ſeſſor.

ſtiani patiebantur.

autem in Scriptura mortis nomine ſolere deſignari peſtem. Pro quo vide indicem librorum 70. interpretum Vaticanæ editionis, vel notas ipſas fol. 434. 2. & 1063. c.

Cur Mors equo vehatur, cùm infernus ſubſequatur pedeſtris.

Illud tamen ſupereſt conſiderandum, cur Mors equo deuehatur, & infernus ponè ſequatur pedeſter? Reſpondeo; infernus quidem ſubſequebatur, vt receptus ſeruaretur ordo, qui inter mortem & corporis corruptionem (quæ inferno tribuitur) eſſe ſolet. Mors autem equitabat; quia, vt vidimus Notatione ſecunda, aduenire in equo, ſignum eſt eiuſmodi equitem ad ſaluandum venire: atque ſaluare eſt ex alicuius hoſtis tyrannide eripere. Qua ex tyrannide Chriſtiani diuinâ ope ſepti euadunt, & de animæ aduerſariis triumphant. Itaque carnis mortificatione, & propriæ vitæ pro Chriſto amiſſione veram vitam merentur Chriſtiani & de inordinato ſui amore inimicorũ omnium teterrimo triumphũ agunt, atque hac ratione mors ſaluos illos præſtat. At corporis corruptio licet à Diuina prouidentia ad corpoream ſanctorum reſurrectionem, & ipſorum corporũ gloriam dirigatur; cùm tamen i , qui putrefit, vitâ iam ſit, & pugnandi ac periclitandi ſtatu deſtitutus; fieri non poteſt, vt putredo ipſa illum ab animæ aduerſariis & ſpiritualibus periculis eripiat. Quare mirifica fuit excogitatio, infernum ponè mortem, non quidem equeſtrem, ſed pedeſtrem conſtitui.

In quarti ſigilli apertione quid ſuos doceat Chriſtus.

Poſtremò aperto quarto ſigillo, ſpiritus Chriſti ſuæ lucis facem fidelibus prætulit, vt cernere poſſent, quàm fuerit ſummum ac prædicandum Chriſti conſilium, morte ſeruorum ſuorum & funeſtis martyriis vti, vt hac via illos in æternæ ſalutis portum conueheret; & hac pariter ratione multi Scripturarum loci ab illis fuere percepti; in quibus agitur de carnis maceratione, atque afflictione quam docturus erat Meſſias; déque in Domino morientium felicitate. Nec minùs hoc pacto innotuit, quanta ſit, quáque extollenda illa ſapiẽtia, quę homines mortificando viuificat, & perdendo ſaluat: vt egregiè depingitur apud Iobũ cap. 39. & 40.

TEXTVS.

Vbi de apertione quinti ſigilli.

Verſ. 9. *ET cùm aperuiſſet ſigillum quintum, vidi ſubtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter teſtimonium, quod habebant.*

10. *Et clamabant voce magna dicentes, Vſquequo Domine (Sanctus & verus) non iudicas, & non vindicas ſanguinem noſtrum de iis, qui habitant in terra?*

11. *Et data ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ: & dictum eſt illis, vt requieſcerent adhuc tempus modicum; donec compleantur conſerui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi ſunt, ſicut & illi.*

COMMENTARIVS.

VARIÆ de hac viſione explicationes videri poſſunt apud Pererium. Me inita contextus ſeries ac ratio cogit ad aliam viam ſectandam. Illud interim replicare non tædet, modò lectitare ne pigeat; meam videlicet declarationem etſi diſtinctione nouam; tei ipſius ſubſtantiâ, à plurimis & grauiſſimis auctoribus eſſe receptam. Iſt ſũt, qui in Apocalypſi ab ipſo exordio vſq; ad caput 12. de Iudaici populi perſequutione agi decernunt.

In 5. ſigillis ſeqq. quid argumenti contineatur.

Quæ datæ ſunt actiones inter prima quatuor ſigilla reſignanda, mirificum continent ænigma de abſoluta atque perfecta ſaluatione, quam Chriſtus redemptor noſter Iudæis ſe ipſum recipientibus è cælis aduexit. Oportet nunc in tribus actionibus ſequentibus trium, quæ reſtant, ſigillorum nobis ob oculos poni præſtantiſſimam agẽdi rationem; quam diuina prouidentia ſeruauit aduerſus Iudæos, qui verum Meſſiam ipſis è cælo demiſſum reſpuerunt. Diuinus hic agendi modus tribus omnino ſigillis circunſcribitur. Quippe in triplici capite conſiſtit; ea ſunt *magna patientia*, qua Deus illos expectauit; *ſeria comminatio*, qua eoſdem admonuit; *ſeuerum ſupplicium*, quo ipſos affecit.

Quinti ſigilli ſcopum eſſe Dei patientiam in perfidos. De quibus martyribus hic ſermo ſit. Cur ſub altari clamare dicantur.

Itaque viſio, quæ oſtenſa fuit, cùm reſeratum eſt quintum ſigillum, debet eſſe admirabilis quædam effigies atque pictura patientiæ, qua Deus perfidos & obſtinatos Iudæos Meſſiæ oppugnatores tolerauit. Quid ergo hanc ad rem expreſſius ac ſignificantius, quã depingere omnes Chriſti Martyres à Iudæis immaniter contrucidatos, vindictã ab eo poſcentes; quibus tamen placidè reſpondeat Deus; *Expectate modicum tempus, donec impleatur numerus fratrum veſtrorum?* Huiuſmodi vindicationem dicuntur poſcere Martyres ſub altari poſiti. Quibus verbis agitur ſolùm de animabus Martyrum illorum, qui in Iudæorum aduerſus Eccleſiam perſequutione fuerant necati. Namque altare hoc, de quo hìc ſermo eſt, altare eſt holocauſti in Salomonis templo ſtructum, in eóque animalium victimæ potentiſſimo Iſraelis Deo immolabantur. Eleganti igitur inuento conſideratur in eo ipſo altari Chriſtianos ſub religionis ſpecie mactatos Deo à Iudæis offerri atque ſacrari. Etenim, quam à Chriſtianis vltionem expetebant, ſacrificium Deo ipſi immolatum reputabát. Cùm verò ſacrificium eiuſmodi cruentum eſſet; nihil congruentius, quàm vt Chriſtiani in ipſo altaris holocauſto occiſi perhibeantur. Sed tamen id ſacrificium ex parte Iudæorum execrabile Deo ac deteſtabile erat: propterea quòd ipſius Prophetæ crudeliſſimè trucidabantur; vt Zacharias qui occiſus fuit *inter templum & altare*. Et quia Chriſtianorum ſanguis in illa ipſa perſequutione morientium vindictam aduerſus Iudaicum populum clamitabat (vt de Abelis cruore dicitur) ideo aptiſſimè fingitur, animas Martyrum, qui in ea perſequutione fuerant interfecti, ſub altari clamare: hoc eſt, ex ipſiſmet ſacrificiis, quibus Iudæi pergratum Deo fieri putabant, tacitum quidem, ſed efficaciſſimum prodire clamorem: ibique Martyrum animas videri poſtulare vindictam. Hoc autem non eſt agere elicito orationis actu, neque extremi iudicij diem precibus velle anteuertere, ſed ſolùm indicare vltionem, quam Martyrum ſanguis contra Iudaicum populum petebat. Atque idem eſt dici animas petere vindictam, ac dici earũ ſanguinem illam depoſcere, Eſdræ 4. cap. 5. 18. *Sanguis innoxius & iuſtus clamat ad me, & animæ Iuſtorum clamant perſeueranter.*

Qualis ſit hic Martyrũ ſub altari clamor.

Propter teſtimonium, quod habebant.] Hoc eſt propter doctrinam, quam defendebant. ſæpè enim teſtimonium pro doctrina ponitur.

Teſtimoniũ pro doctrina.

De his, qui habitant in terra.] Quod nihil aliud eſt, quàm vindictam exigere contra Iudaicum populum. Nam vt planum fiet c. 10. 2. circa illa verba, *Habebat pedem ſuum dextrum ſuper mare, ſiniſtrum autem ſuper terram*; in ea diſtinctione *terra* pro Iudaiſmo

verſ. 10. Quinam hic dicantur habitare in terra.

daiſmo ſumitur, & *mare* pro Gentiliſmo.

Verſ. 11. *Et data ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ.*] Tantùm abeſt, vt locus hic faueat opinioni illi iam damnatæ de differenda ſanctis animabus viſione Dei vſque ad extremi Iudicij diem, vt apertè potiùs contineat catholicam veritatem. Nam animarũ clamor vindictam repræſentat, quam Martyrum ſanguis à Iudæis ipſis poſcebat. Quod verò ſubditur, *Data ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ; & dictum eſt illis, vt requieſcerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conſerui eorum*; hoc, inquam, idem eſt, opinor, ac dicere diuinæ prouidentiæ ordinẽ fuiſſe eiuſmodi, vt Martyrũ animæ gloriâ ſtatim conueſtirentur; & quam poſcebant vindictam, eatenus differretur, quoad numerus expleretur electorum, *qui erant interficiẽdi ſicut & illi.* Hoc autẽ eſt re ipsâ decernere, ne Martyrum procraſtinetur gloria, pœnæ tamen ab eorũ carnificibus expetendæ in tempus idoneum extrahantur.

Dilatio iſthæc quouſque ſit intelligenda. *Donec compleantur conſerui eorum, & Fratres eorum, qui interficiendi ſunt ſicut & illi.*] Huiuſmodi dilationem reor non eſſe intelligendam vſque ad vltimum iudicij diem. Hic enim non differendus eſt ſolùm, donec Martyrum compleatur numerus; ſed etiam quoad numerus electorum omnium ſit expletus. Atqui hoc in libro loquitur textus de iis, *qui interficiendi ſunt ſicut & illi*; quorum animæ poſcunt vltionem. Adde huc, non eſſe ſermonem de protrahendâ vindictâ ex omnibus peccatoribus ſumenda, ſed de procraſtinatione ſolùm, quæ expediebat ad pœnas expetendas ab iis, qui Martyres, quorum ſanguis vindictam clamabat, occiderunt. Sermo autem eſt in prima Eccleſiæ perſequutione atque adeò de primis Martyribus per Iudæos religionis cauſa occiſis. Senſus ergo eſt, Deum immenſa ſua patientia ſupplicium differre acerbiſſimum de Iudaico populo ſumendum. Quia ita fieri oportebat, quoad expleretur numerus Martyrum præclariſſimorum, quos decreuerat Deus in ea Iudæorum perſequutione ad æternam Beatorum palmam extollere. Atque hi ſunt, de quibus textus ait; *conſerui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi ſunt ſicut & illi*; nempè in ea ſæuientium Iudæorum procella, de qua eſt ſermo. Et verò in huiuſmodi comperendinatu, quem diuinum oraculum deſignat, edocemur; propterea improborum ſupplicium plerũque prorogari, ne iactura fiat maximi fructus & emolumenti ab iis ad electorum ſalutem & gloriam percipiẽdi. Quod autem ſingulatim de Iudaici populi pœna dicitur, idem ſuo modo eſt ad ſupplicium totius orbis vniuerſale (quod attinet ad doctrinam) extendendum.

De quorum vindictæ procraſtinatione hic ſermo ſit.

Cur plerumque Deus improborum ſupplicium differat.

In quinti ſigilli reſignatione quid nos doceat Chriſtus. Tandem hic aduerto, in quinto ſigillo cæleſtem Chriſti ſpiritus lucem fuiſſe impartitam; vt agnoſcerent, quàm eſſet ſacris Literis conſentaneum, differri à Deo Iudaici populi ſupplicium; & infinitam Dei patientiam eò ſublimiorem ac perfectiorem oſtendi, quò plus diſſimulationis præ ſe ferre videbatur.

TEXTVS.

Vbi de apertione ſexti ſigilli.

Verſ. 12. *ET vidi, cùm aperuiſſet ſigillum ſextum; & ecce terræmotus magnus factus eſt; & ſol factus eſt niger tanquam ſaccus cilicinus; & luna tota facta eſt ſicut ſanguis.*

13. *Et ſtellæ de cælo ceciderunt ſuper terram;*
A *ſicut ficus emittit groſſos ſuos cùm à vento magno mouetur.*

14. *Et cælum receſſit ſicut liber inuolutus; & omnis mons & inſulæ de locis ſuis motæ ſunt:*

15. *Et Reges terræ & principes & tribuni & diuites & fortes, & omnis ſeruus & liber abſconderunt ſe in ſpeluncis & in petris montium.*

16. *Et dicunt montibus & petris; Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper*
B *thronum, & ab ira Agni.*

17. *Quoniam venit dies magnus iræ ipſorum, & quis poterit ſtare?*

COMMENTARIVS.

Quatuor ſexti ſigilli explicationes. QVADRVPLEX eſt viſionis huius explicatio. Prima Aretæ de prodigiis in morte Chriſti viſis. Secunda Ambroſij & Ruperti, de portentis in excidio Ieroſolymæ, & ſupplicio Iudæorum. Tertia Aureoli & Lyrani de perſequutione Diocletiani. Quarta Victorini, Ticonij, Primaſij, An-
C dreæ, Bedæ, Haymonis, Ioachimi, Pererij, & plurimorum de Antichriſti perſequutione, & de prodigiis ſub diem iudicij euenturis. Primas duas explicationes iudicant aliqui improbabiles. Neque enim fieri poſſe putant, vt Apocalypſis agat de iis, quæ iam præterierant. Hoc tamen argumentum quid habeat roboris oſtendimus iam in prolegomenis notatione tertia, vbi ei plenè ſatisfecimus. Nihilominus aſſero, huius libri reuelationem incipere ab Eccleſiæ Chriſtianæ fundatione poſt aduentum Spiritus ſancti; atque hoc ipſo excluditur Aretæ expoſitio opinantis agi hic directè de prodigiis in Chriſti morte viſis.

Prima Aretæ refellitur.

Ambroſij & Ruperti opinioni opponunt non-
D nulli, in ea non congruenter poſſe applicari omnia, quæ textus enumerat; atque illud præſertim, quod ab ipſo textu innuitur, omnes ſcilicet agnouiſſe propè eſſe diem vindictæ, quam Agnus de illis ſumpturus erat; quam tamen cognitionem non habuiſſe Iudæos in Ieroſolymæ excidio. Sed de hoc argumento dicemus infrà.

Tertia item Lyrani & Aureoli reiicitur. Lyrani & Aureoli declaratio violenta procul dubio eſt: atque vt vidimus in huius capitis notationibus, in numero ſeptem myſteriorum libri clauſi nullum habet locum aliqua ex Romani Imperii perſequutionibus.

Quarta multorum ſimiliter excluditur.
E Illa porrò interpretatio, quæ ſextum ſigillum ad Antichriſti tempora refert (eſto multorum ſit & grauium auctorum) non eſt amplectenda, opinor. Primò, quia & maior auctoritas & ſolidiora fundamenta ſunt, vt credamus in ſeptem ſigillis directè de re alia non agi, quàm de ratione ac modo, quo ſe Deus cum Iudaico populo geſſit; dum alios vt verus aſſertor ſaluauit, alios vt ſeuerus iudex (iuſtus tamen,) damnauit. Qui verò exiſtimant, fieri omnino non poſſe, vt in his ſigillis de Antichriſti perſequutione non agatur, exiſtimo eos totius libri acoluthiam & cohærentiam non-
F dum probè tenuiſſe. Etenim poſt ſeptem ſigillorum myſteria, inſtituitur ſermo de Catholicæ Eccleſiæ ad Gentilitatem migratione, necnon de ipſius ex ipſis Gentibus triumpho, & de mille annorum pace, quam ante perſequutionem Antichriſti potita eſt. Foret itaque indigna & intolerabilis ordinis perturbatio, ſi in ſeptem libri myſteriis locus Antichriſti perſequutioni daretur. Deinde ex ipſiſmet auctoribus, qui ſigilli ſexti myſterium ad Antichriſti tempora transferunt, nonnulli, vt Pe-

In 6 hoc ſigillo ſermonem de Antichriſto eſſe non poſſe.

vt Pererius, cùm ad textus applicationem deueniunt; non illum applicant, nisi ad prodigia, quæ sunt iudicij diem antecessura: quæ tamen non propriè videntur ad Antichristi persequutionis tempus pertinere; sed post illud consequi. Nec huiusmodi auctores vllam aut reddunt, aut reddere possunt rationem, quorsum extremi iudicij signa in mysteriis septem sigillorum annumeranda sint? Præterquam quòd Ecclesiæ quies & pax post Antichristi mortem (quod ipsi in sigillo septimo constituunt) non est postponenda Iudicij signis, sed potiùs anteponenda.

Secunda interpretatio Ambrosij & Ruperti aliqua ex parte probatur.

Cùm nec Victorini, nec Aretæ, nec Aureoli opiniones mihi placere significauerim: existimabit aliquis me ad Ambrosij & Ruperti opinionem adhæsurum, qui hanc visionem de Ierosolymitano excidio interpretantur. Ceterùm quamuis hi auctores propius ad veram declarationem accedant, in eo tamen deficiunt, quòd comminationes Ierosolymæ vastitatem antecedentes ad ipsammet vastitatem extenderunt, simulque ad Iudaici populi reprobationem. Certum tamen est, & Ierosolymitanum excidium, & Iudæorum repulsam ad septimum spectare sigillum. Cuius mysterium continet seueritatem, qua Deus in Iudæos obstinatos animaduertit: atque adeò sextum sigillum solùm attingunt horribiles minæ, quibus Deus Iudæos voluit præmonitos ante septem plagarum supplicia. Hoc persuadet distinctio septē spirituum diuinæ prouidentiæ, ad quorum tres postremos suo ordine spectant *Longanimis Expectatio, seria Cōminatio, seuera Punitio.* Atque vt in prodigiis extremi iudicij (ad quæ textus alludit manifestò) non splendet directè suppliciorum seueritas, sed minarum horribilitas; sic in his Apocalypseos comminationibus non tam ipsissimū supplicium, quàm Dei comminatio spectanda est; qua Iudaici populi conuersioni consuluit, priùs quàm iustissimæ suæ iræ flumen in eos effunderet. Cōfirmatur hoc à simili, quia eiusdem rationis est descriptio, quæ habetur Ioelis 2. vbi expresiè aduertitur totam illam horrificam descriptionem esse veluti rugitum leonis, antequam ad stragem edendam adoriatur; *Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui.*

Vera sexti sigilli expositio.

Confirmatur vera sexti sigilli interpretatio de stria rebellium Iudæorum comminatione.

Necesse est tamen singulatim examinare, an nostra expositio ad omnia, quæ textus recenset, apprimè quadrat. Nam si minùs esset apta explicatio; fateor nostram interpretationem esse dignam, quæ penitus explodatur. Attamen spero ex ipsa applicatione perspicuè visum iri, hunc esse verum huius loci sensum. Primum ergo allusio ad extremi iudicij signa, quæ in textu comperta est, nostram interpretationem validè confirmat. Etenim si huius visionis figura continere debet minas formidabiles, quibus Deus Iudaicum præmonuit populum ante suæ indignationis effusionem; ad huiusmodi comminationum picturam quid potuit cōgruentius adduci, quàm expressa quædam imago eorum prodigiorum, quæ sunt sub extremi Iudicij tēpus euentura? Accedit, quòd Christus Dominus Matth. 24. 29. & Marc. 13. 14. & Luc. 21. 25. manifestè loquitur de minis, quas Deus Iudaico populo ante ipsius euersionem intendit; idque per cōparationem ad comminationes eas & extrema signa, quæ diem iudicij sunt præcessura. Quæ animaduersio magna ex parte difficultatem eleuat in eorum Euangelij locorum explanatione. Nam si semel statuamus sermonem ibi esse de duabus rebus, per comparationem vnius ad aliam, minimè difficile est in eodem tractatu coniungi res quæ diuersam alioquin tractationē exigebant. Aliter

Christum Matth. 24. Marci 13. Luc. 21. agere de minis Iudaico populo intētis per comparationes ad extremi iudicij signa.

A difficultatem affert non exiguam considerare, quomodo Christus res adeò diuersas atque distantes promiscuè coniungat.

Eandē etiā loquendi rationem prophetis esse familiarem.

Illud insuper nostram stabilit explicationem, vsitatam esse apud Prophetas loquutionem, cùm signa describunt grauissimum aliquod supplicium antecedentia, vti comparatione desumptâ ab extremi Iudicij signis. Licet hoc videre Isaiæ 13. in Prophetia de Babylonis euersione; item in c. 34. necnon Ezech. 32. vbi sermo est contra Ægyptum; Oseæ etiam 10. 8. & Ioelis 2. & 3. Itaq; ex eo quod
B extremi iudicij prodigia referantur, non propriè colligitur directè agi de mundi fine; cùm plerumque (vt diximus) de re alia instituatur sermo per comparationem cum signis diem Iudicij antecessuris. Et in Apocalypsi quidem nihil conuenientius, quàm vt ea comparatio intelligatur spectare ad eandem rem, quam Iesus Christus sub illa ipsa comparatione descripsit.

Signa diem iudicij antecessura qua ratione sint reapse complenda.

Præter hæc, licèt certum sit sub mundi finem complenda esse illa, ex quibus desumitur ad aliorum suppliciorum signa comparatio: non tamen certum est, qua ratione sint eiusmodi signa re ipsa complenda. Nam quidam auctores arbitrantur
C propriè & strictè loquendo solem defecturum siue obscurandum, lunam sanguineo colore inficiendam, & stellas siue cometas lapsuros: alij tamē auctores non pauci hæc omnia mysticè esse efficienda putant in ipsa Antichristi persequutione; ex his sunt Victorinus, Ticonius, Primasius, Andreas, & Beda, vt duas alias diuersas explicationes prætermittam, alteram Hieronymi, & Chrysostomi; alteram Dionysij Carthusiani, quas refert Pererius in hoc capite 6. disput. 29. 30. 31. & 32. Esto tamen certum sit, vt nonnulli contendunt, ante extremum iudicium propriè solem obscurādum, lunam sanguine commaculandam, & cometas de-
D super casuros. Numquid propterea opus erit Apocalypsin in præsenti directè agere de signis atque prodigiis, quæ extremum appropinquare iudicium enunciabunt? minimè sanè. Nam si aliis in libris nulla nos tenet dubitatio, quin sub ea ipsa figura & comparatione agatur directè de maximo aliarum calamitatum impendentium terrore; quantò verisimilius id erit in Apocalypsi asserendum, qui liber ænigmaticus est totus? Atqui frequentissimum est in ænigmatis, cùm res alia videatur depingi, de alia longè diuersa agi. Quòd si in Prouerbiis præcipit Salomon ne ita simpliciter
E procedamus, vt externo verborum sono contenti simus; sed potiùs inclusum sensum rimemur (Prouerb. 1. *Animaduertat parabolam, & interpretationem; verba sapientium, & ænigmata eorum,*) quis non videat quantæ credulitatis, atque adeò simplicitatis sit in Apocalypsi externâ verborum facie esse contentum; nec aliud præterea inibi latens ac reconditum peruestigare? Præsertim cùm hicce liber historiam non texat; nec rerum euenta distinctè describere, aut præterita aut futura contendat; sed Ecclesiæ euentuum medullam, & quasi animam respicere, eámque ænigmaticè attingere.

Nostra de sexto sigillo explicatio paucis comprehensa.

F His præmissis, complectar primùm paucis meam interpretationem, de visione hac, quæ Ioanni aperto sexto sigillo ostensa est. Deinde partes singulas aliquanto fusiùs explicabo. Huius sigilli figura seu visio ad septem omnino puncta redigitur: primum est terræ motus magnus; secundum, solis obscuritas; tertium, lunæ sanguis; quartum stellarum casus; quintum, complicatio cæli; sextum, montium, & insularum commigratio; septimum, generalis horror in terra commorantium,

qui

qui dicunt montibus & saxis *Cadite super nos & abscondite nos ab ira Agni.* Ego igitur sic explico has omnes esse minas horrificas, quæ seuerissimum Iudæorum supplicium præcesserunt. Atque in primis terræ motum significare magnam rerum commutationem ac perturbationem, quæ Ierosolymis accidit; præsertim cùm à Romanis defecerunt, & in ipsos conspirarunt. Quæ noua rerum facies Iudaico populo terribile bellum, & miserrimas calamitates minabatur. Deinde solis obscuratio symbolum est signorum ac prodigiorum, quæ visa sunt, Dei indignationem contra Iudæos testantia. Tertiò, lunæ sanguis denotat maximum supplicium, quod eis pro innocentissimo Christi sanguine effuso impendebat. Quartò, stellarum casus indicat symbolicè necem, quam Iacobo Apostolo, Stephano, aliisque viris sanctissimis attulerunt: quod etiam Iudæis minitabatur ruinam. Quintò complicatio cæli symbolum est Christianorum discessionis ab vrbe Ierosolyma, quæ non leuis fuit etiam ciuitati comminatio. Sextò, migratio ac secessio montium & insularum portendit Deum Romanis obices atque impedimenta de medio tollere, & difficultates quaslibet complanare, quò Iudæorum supplicium tandem sortiretur effectum. Postremò, metus atque horror communis dicentium montibus *Cadite super nos*, &c. figurat, timorem ingentem, qui Iudaicum populum penitus peruaserat, argumento esse euidenti, seuerissimam Dei & Christi Domini indignationem sese in eos iamiam immittere velle: Nunc ad singula referamus pedem.

Terræmotus in sexti sigilli resignatione factus cuiusmodi sit.

Terræmotus factus est magnus.] Maldonatus noster ait, Matthæi 27. vers. 51. per terræmotum solere in sacris Litteris significari Dei præsentiam & maiestatem, Psalmo sexagesimo septimo, versu octauo & nono. & Psalmo nonagesimo septimo versu octauo & nono. Psalmo nonagesimo octauo, versu primo. Psal 113. versu sexto & septimo, & Ioelis secundo. Interdum etiam diuinam iram, vt Ioelis tertio, versu decimosexto, Aggæi primo, versu vigesimo secundo, & vigesimo tertio. & Psalmo quadragesimo quinto, versu septimo. hæc ille. Certum tamen est terræmotu magnam rerũ mutationem portendi; vt notat, & probat Pererius hic disputatione vigesima septima. Vide Apocalypseos vndecimo, versum decimum nonum, *Terræmotus & grando magna.* Videlicet in Iudaici populi reprobatione, & Ecclesiæ ad Gentes transitu. & capite decimosexto, vers. 18. *Terræmotus factus est magnus, qualis nũquam fuit, ex quo homines fuerunt super terram.* nimirum in conuersione Romæ ad Christi fidem. Itaque quælibet extraordinaria rerum vicissitudo & permutatio, siue in bonum fiat, siue in malum appositè terræmotus symbolo figuratur, Maximas autem rerum ac temporum conuersiones, quæ in Iudæa ante Titi & Vespasiani bellum acciderunt, fusè describit Iosephus libro secundo de bello Iudaico; quorum principium suam duxit originem à Iudæorum rebellione aduersus Romanos, quæ fuit triste satis præsagium grauissimarum calamitatum illis deinceps euenturarum.

Quid sit solem fieri nigrum tanquam saccũ cilicinum.

Sol factus est niger tanquam saccus cilicinus.] Nihil congruentius, quàm vt solis nomine in Apocalypsi intelligatur claritas Dei; & nomine lunæ, humanitas Christi. Etenim præterquam quòd duo hæc sunt ingentia luminaria symbolica, quæ veram lucem rebus omnibus ratione vtentibus diffundunt, textus ipse nos docet in Apocalypsi, diuinitatem esse solem, & Christi humanitatem esse

A lunam, *Ciuitas non eget sole neque luna, vt luceant in ea, nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius est Agnus*, capite vigesimo primo, versu 23. Vbi manifestè claritas Dei respondet soli, & lunæ siue magnæ lucernæ Agnus. Atque eodem modo accipiuntur sol & luna capite duodecimo, versu primo, vbi describitur *mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius*, de quo ibidem agemus. Statutâ ergo huiusmodi distinctione facilè cernitur, quemadmodum Dei gratiæ & amicitiæ signa ritè significantur solaris claritatis symbolo, (iuxta illud Psalmi sexagesimi sexti versu 2. *Illuminet vultum suum super nos, & misereatur nostri*) ita similiter ad Dei

Solem pro Dei fauore & gratia, lunam pro Christi humanitate accipi.

B iram indicandam congruentissimè claritatem solis in obscuritatem & saccum cilicinum conuerti: quod mœroris ac luctus est argumentum. Habet autem non parum decori, quòd Deus quo tempore durissima supplicia vult in improbos immittere, quasi lugubri induatur veste: ad eum modum quo Lusitaniæ quondam reges capitis sententiam laturi saccum induebant. Nec desit, qui huiusmodi affectionem contempletur in iis Isaiæ verbis. *Heu consolabor super hostibus meis*, capite primo, versu vigesimo quarto. Porrò de prodigiis siue præsensionibus Ierosolymitanum excidium antecedenti-
C tibus, vide Iosephum lib. 7. de bello, cap. 12.

Quo sensu luna facta dicatur vt sanguis.

Et luna tota facta est sicut sanguis.] Notum est, rubrum lunæ colorem, ventos & tempestatem portendere: iuxta peruulgatum illud:

Pallida luna pluit, rubicunda flat, alba serenat.

Vide Plinium libro decimo octauo, capite trigesimo quinto, & Virgilium Georgicorum libro 1.

At si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit.———

Ex quo intelligitur, quantò grauior & horridior comminatio in sanguineo lunæ colore denotetur. Quare cùm luna Christum saluatorem nostrum
D significet, vt iam vidimus; cúmque hîc de comminationibus sermo sit; certè puniceus iste siue sanguineus color indicat Christi Domini passionem. Licèt autem ex ipso Christi mortis tempore ille lunæ sanguis horribilem tempestatem Iudaico populo minaretur, iuxta ea, quæ ipse Dominus dixit Luc 23. 31. *Si in viridi ligno hoc faciunt, in arido quid fiet?* Nihilominus hoc in loco speciatim agitur de miris & insolitis signis, déque maxima verisimili-
E tudine, qua notare debuissent Iudæi, quando Ierosolymæ obsidio propè erat, fore vt grauissimas pœnas Christi mortis essent daturi. Ad cuius rei significationem nihil potuit conuenientius fingi, quàm in mediis illis prodigiis lunã sanguinolentam videri, suo sanguine Iudæis debitas pœnas comminantem. Quod etsi minimè credebant ij, qui in sua adhuc obstinatione obcæcati perstabant; credibile tamen est, permultis non semel obuersatum fuisse ante oculos, cælum sibi fortè iratum & indignanti simile apparere, ob Christi mortem, & crudelissimum bellum, quod Christo in ipsius discipulis faciebant.

Et stellæ ceciderunt de cælo super terram,] Cùm Vers. 13.
F per solem claritatem Dei, per lunam Christi humanitatem significari diximus; rerum exigit consequutio vt stellarum nomen ad Christi discipulos referatur. Sicut & capite duodecimo, versu primo, vbi coniunguntur similiter sol, luna & stellæ. In sensu autem grammatico, si textus nihil ampliùs diceret, quàm *stellæ ceciderunt*: existimari posset, *cadere sydera*, idem esse, quod obscurari. Præsertim quia Ioëlis secundo, versu decimo: & capite tertio, versu decimo quinto: & Isaiæ 13. versu 10. & Ezechielis 32. versu septimo cùm

Stellas è cælo cadere super terram quid sit.

ùm similes inibi comminationes describantur; non tamen cadere dicuntur stellæ, sed obscurari. Attamen in præsenti textus ait, *Stellæ ceciderunt in terram*: quod non potest accipi pro stellarum occasu; qua ratione dicunt Poetæ astra in Oceanum, siue in mare præcipitare: & Virgilius,

Æneid. 2.

——— Et iam nox humida cælo
Præcipitat, suadentq; cadentia sidera somnos.

At stellarum occasus nullum ex se indicat prodigium, sed perpetuum potiùs & quotidianum naturæ ordinem consequitur. In hoc ergo stellarum casu verè repræsentatur stellarum ruina, ac si verè caderent astra: vt comparatio ipsa manifestò ostendit; *Sicut ficus emittit grossos suos, cùm à vento magno mouetur.* Ad quod non opus est, vt propriè & strictè loquendo stellæ cadere possint è cælo. Satis enim est, id ita concipi posse; atque eius significationem esse maximè aptam, vt hoc decorè in sermone mystico fingi possit.

Sub stellarũ nomine de quibus sit sermo.

Agitur autem hîc absque dubio de multis Christi discipulis, qui à Iudæis vexabantur, opprimebantur, & dirissimis suppliciis mactabantur. Et quidem in huiusmodi symbolo (quod solem & lunam Iudæorum populo comminantes, & quasi subito casu obruentes repræsentabat) satis consonè inducũtur stellæ, vt è cælo cadere visæ. Id quod eleganter exprimit, eosdem ipsos, qui ipsi populo à Deo fuerant dati sicut stellæ, (iuxta id Danielis duodecimo, versu 3. *Qui ad iustitiam erudiunt multos, tanquam stellæ*, &c. Dei permissu in terrã ipsam decidere. Quò Iudaicus ipse populus intelligeret, horum astrorum casum ac ruinam mœstissimum illis fore impendentium malorum ostentum.

Vers. 14. In cælo, libri instar inuoluto allusionem ad Isaiæ locum contineri.

Et cælum recessit sicut liber inuolutus.] Varias horum verborum explicationes propterea omitto, quia eas refert Pererius disputatione trigesima quinta, sed allusionem ad Isaiæ verba neutiquam patiar prætermitti. Hic enim locus desumptus est ex Isaię trigesimo quarto, versu quarto, vbi sic habet; *Complicabuntur sicut liber, cæli.* Quo in loco, atque adeò capite, agit Isaias de supplicio, quod Deus ex Iudaico populo sumpsit per Vespasianum ac Titum. Hæc enim est recepta illius capitis interpretatio, etiam apud iuniores, vt Forerium, Ariam, & alios. Nec obstat Prophetam tribuere Iudæis nomen Idumæorum, vt significet verum Israelem esse Christianum populum, quem maior ipsius frater germanus (id est Iudaicus populus) persequeretur: sicut olim Edom persequebatur Israelem. Cum hac verò explicatione egregie consonat, vt inter prodigia inibi ab Isaia relata, quæ mystici Edomis vastationem fuerant prægressura asserat Propheta, *Complicabuntur sicut liber, cæli*; & Ioannes, vt id ampliùs declaret, dicat, *Cælum recessit sicut liber inuolutus.* Quibus confirmatur vtrobique haberi sermonem de signis, quæ antecesserunt supplicium Iudæorum.

Iudæos sub Idumæorum nomine ab Isaia intelligi. & quare.

Præterea in sensu grammatico significatur cælum recessisse ab aspectu mortalium; quemadmodum volumen, quod erat priùs expansum, posteà conuoluitur, & complicatur, atque ab oculis abstrahitur. Atq; ipsum verbũ Hebraicũ *Galal*, quod Latinus vertit *complicabuntur*, significat aliquid cõuoluendo, siue complicando amouere, & tollere è loco, in quo erat. Et hoc sine dubio significauit Ioannes dicens, *Cælum recessit sicut liber inuolutus.* Vnde Psalm. 101. numero vigesimo septimo, vbi sermo est de cælis, pro eodem verbo Hebraico legit Vulgatus, *mutabuntur.* Sed si proprium sensum ænigmaticum inspiciamus; elegantissimè vsus fuit

Grammaticus cæli conuoluti sensus quis sit.

Quænam ænigmatica sit conuoluti cæli significatio.

A Ioannes verbo *recessit.* Sensus enim huius loci germanus est is, repræsentare scilicet Christianorum egressum Ierosolyma Diuinæ prouidentiæ ductu fuisse formidabilem Iudaico populo minationem. Namque maxima erat Ierosolymę propugnatio ac defensio, contra cælestes minas in semet intentas, ingens sanctissimorum Christianorum numerus, qui in ea commorabantur. Quare eduxisse Deum Ierosolymis suos familiares, perinde fuit ac Lotum è Sodoma extrahere. Ad hoc autẽ significandũ percõmoda fuit figura, *Celũ recessit, sicut liber inuolutus.* Primò, quia loquutio est Apocalypsi dignissima appellare Ecclesiã primitiuã cælũ. Deinde, quia cũ Deus per solẽ, per lunã Christus; Apostoli, viriq; Apostolici per stellas fuerint significati; ducta eiusdem allegoriæ serie & cõtinuatione, conuenienter satis cælorum nomine vniuersi illi primi Christiani designantur. Et postquam significatum fuit, quàm fuerit ingens comminatio Iudaico populo occisio in Christi discipulis aliquot facta; illud cõsequens erat, minimèque omittendum, vt prædictæ comminationi alia subiiceretur, quæ illam consequuta fuit, videlicet Christiani populi decessio ac fuga. Atqui compertum est, post persequutionẽ accidisse fugam. Sic enim

C contigit in persecutione illa, quę narratur Actuum octauo, versu primo, *Facta est autem persequutio magna in Ecclesia, quæ erat Ierosolymis: & omnes dispersi sunt præter Apostolos.* Constat autẽ, posteà ipsosmet Apostolos fuisse in varias orbis partes dispersos, miserámque vrbem ab eorum patrocinio desertam ac destitutam remansisse.

His addo, in eodem me sensu accipere illa Christi Domini verba, *Virtutes cælorum mouebuntur.* Quia in Scripturæ phrasi virtutes cæli idem sunt, atque exercitus cæli: quo nomine militantis Ecclesiæ

Virtutes cæli idem, quod exercitus cæli in Scriptura loquutione.

D exercitus optimè designatur, qui dum erat Ierosolymis, poterat ipsam vrbem à Romani exercitus obsidione, & quorumlibet aliorum hostium incursione defendere. Sed virtutibus cæli inde cedentibus, infelix ciuitas restitit Romani exercitus viribus atque armis obnoxia.

Huc accedit, in eã comparatione, *Sicut liber inuolutus*, denotari maximam Iudæorum ignorantiam. Nam vt in volumine complicato, quid intus habeat, nescitur; non aliter miseri, & calamitosi Iudæi non agnouerunt, quantum, quamque periculosum suæ vrbi immineret discrimen ex

In comparatione libri inuoluti quid denotetur.

E Christiani populi inde digressu. Nam Christianæ gentis sapientia & spirituales diuitiæ perinde erant Iudæis ac liber inuolutus & complicatus. *Sapientia autem abscondita, & thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtroque?* Ecclesiastici 20. 32.

Et omnis mons & insulæ de locis suis motæ sunt.] Aliud est concuti montes, atque insulas tremefieri: aliud è propriis sedibus conuulsa in alias mutari: atque hoc secundum affirmat textus, cùm ait, *De locis suis motæ sunt*; quod est proprium deserere situm & aliò commigrare. Alluditur ad id, quod sub extremi iudicij diem eueniet: siue

In montium & insularum motione alludi ad extremi iudicij signa.

F quod aliquando etiam in terræ motibus portentosis accidit. De quo vide Plinium libro secundo, capite 83. & 85. & 86. Significatio autem facilis est, opinor, & de rebus, quæ interdum in maximis diuinę prouidentiæ effectibus solẽt cõtingere. Nam vt Dei cõsilium suauiùs & efficaciùs effectum sortiatur; aliquoties miro quodã modo expediuntur & complanantur illæ difficultates, quæ videbantur insuperabiles; & obices repentè tolluntur è medio, qui nequaquam tolli posse credebantur. Montes quidem impedimento sunt & obstaculo, quo

Quid per montes & insulas loco motas denotetur.

quominus plana & expedita via iter fieri possit terra, mari autem obiectæ sæpe insulæ nauigationis cursum retardant, impediunt, & periculosum reddunt. Vt ergo significetur, quemadmodum Deus Vespasiano ac Tito itineris difficultates abstulit; & facilem ac planam viam ad Iudææ expeditionem strauit (Diuino numine omnia ita disponente, vt debitæ à Iudaico populo exigerentur pœnæ) quid potuit aut dici, aut excogitari congruentius per allusionem ad horribilia portenta, quàm montes ipsos cedere è propriis sedibus, & locum Romanis ingruentibus vacuum relinquere; insulasque ipsas suo situ auulsas liberam & expeditam viam eisdem offerre?

Hæc interpretatio confirmatur simili loco cap. 16. 20. *Omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti,* vbi agitur de mystica Romæ inuasione. Atque vt in sexto sigillo Spiritus sanctus hanc vsurpauit figuram ad Ierosolymitani excidij referenda prodigia, de quibus inibi habebatur sermo: non secus in plaga 6. capitis 16. eadem fuit vsus figura ad explicanda suæ misericordiæ prodigia in mystica Romæ inuasione; cùm videbantur Christiani perfractis insularum ac montium repagulis celeri cursu, quasi per medium aëra volitantes Vrbem aduenisse. Quod vt in Romæ inuasione magnopere futuri Ecclesiæ successus spem alebat & corroborabat; ita etiam in hoc bello Iudææ prouinciæ impendenti indicium erat grauissimum supplicij à Deo illis inferendi.

Dicet quispiam, in ea figura de montis migratione atque insularum, non innuitur modò difficultates & impedimenta Romanis auferri, sed etiam difficultatum montes exoriri, atque consurgere Iudæis ad ea præmolienda, quæ ad sui defensionem facillima factu videbantur. Sed hoc fortassis est nimiùm vrgere allegoriam: præsertim cùm cap. 16. 20. mentio solum fiat de montium & insularum fuga; *Omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti.*

Ver. 15. *Et reges terræ, & principes, & tribuni, & diuites, &*
fortes, & omnis seruus & liber absconderunt se in spelun-
16. *cis, & in petris; Et dicunt montibus, Cadite super nos,*
& abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab
17. *ira agni; Quoniam venit dies magnus iræ ipsorum: &*
quis poterit stare?] Primùm noto, ingentem regni alicuius metum atque formidinem, cùm graue illi bellum ac periculum impendet, argumétum esse cælestis supplicij, quo Deus illis animum ac vires ad sui defensionem aufert. Quare ad significandum timorem vehementem, qui Iudæorum animos oppressit, non potuit expressiùs dici quidquam, quàm id, quod textus hic ait. Nam imprimis, quàm generalem & communem fuisse metum existimamus, quando summi atque infimi, & parui, & magni, gubernatores ac subditi, serui & liberi, imbelles ac fortes trepidabant? qui metus adeò erat magnus & acerbus; vt emori omnes optarent, ne deuenirent in eas calamitates, quas sibi impendère videbant. Quare præ nimio mortis desiderio montibus ipsis & saxis dicunt, *Cadite super nos,* &c. Similes formidinis descriptiones extant apud Isaiam cap. 2. 19. *Introibunt in voragines terræ à facie formidinis Domini.* Et apud Oseam 10. 8. *Dicunt montibus, Operite nos.*

Quantus Iudæorum animos timor occupauerit in Romanorum aduentu.

Deinde pro hac explicatione facit manifesta huius loci allusio ad illud Lucæ 23. 30. *Tunc incipient dicere montibus, cadite super nos; & collibus, Operite nos.* Vbi ex contextu euidens est agere Christum de Iudæis, déque arctissimis angustiis, in quas redigendi erant, propterea quod Christum

Quo sensu pronunciarit Christus Iudæos dicturos montibus, Cadite super nos.

A ipsum vitę auctorem in crucem suffixissent. Videndus est hac de re noster Maldonatus Matth. 27. n. 52. ad finem, & Forerius Isaiæ 34. 4.

Tertiò, etsi mortis desiderium non prouenit interdum ex mali inpendentis metu, sed ex præsentis mali effugiendi desiderio, vt depingitur cap. 9. 6. *In diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis:* sed in præsenti manifestè est sermo de imminentis mali formidine; vt patet ex contextu, *Absconderunt se in speluncis, & in petris.* Atque ita

Hoc Iudæorum desiderium mortis non ex præsentis mali tristitia, sed ex impendentis formidine proficisci.

B expressit Isaias *à facie formidinis.* Ex quo elicitur, in hoc sexto sigillo nondum esse peruentum ad seuerissimum Dei supplicium, quod de populo Iudaico sumpsit; sed ad mira prodigia, quibus Deus fuit Iudæis ipsis comminatus: ex quibus prodigiis vnum fuit vehemens, & communis Iudæorum omnium timor.

Præterea metus hic, de quo in his verbis agitur, desperationi admistus est. Quapropter nihil est, cur philosophemur, existimantes, cùm dicitur *Seruus & liber,* fortè verbo illo *liber* assignari posse eos, qui filiali metu timent. Hoc quippe non est ad rem. Quod enim montibus dicunt, *Cadite*

Liber hic quo sensu accipiendus.

C *super nos,* desperationem non obscurè adumbrat, & boni etiam tunc (id est Christiani) Ierosolymis excesserant, vt in præcedēti contextu notauimus. Imò verò liberi atque diuites sunt, qui in huiusmodi angustiis atque ærumnis, siue in earum impendentium formidine plus trepidant; quia plura habent, quæ amittant. Verùm multò adhuc magis exaggeratur timor, cùm dicuntur milites ac serui omnes magnopere extimescere,

Demum nostra declaratio cōplectitur vniuersalem Iudaici populi metum in Romanorum belli impendentis expectatione. Contra hanc tamen

Duplex aduersus nostram explicationem obiectio, & vtriusque solutio.

D explicationem duo mihi obiici posse videntur: primum, quod textus ait, *Reges terræ & principes:* cùm Iudæi, postquàm in Romanos rebellarunt, Reges non habuerint. Secundum, quia textus ipse ait, eos qui dicent montibus, *Cadite super nos,* agnoscere cælestes iras eisdem impendentes, & Agni etiam iram. Constat autem Iudæos obstinatos nunquam cognouisse Christi iram sibi esse formidandam. Ad primum tamen respondeo, in sermone ænigmatico aptissimè Reges nuncupari summos reipublicæ gubernatores; tametsi propriè reges non sint. Et similis est locus Isaiæ 24. 22. *Visitauit Dominus super Reges terræ, qui sunt super terram.* vbi videndus est Forerius. Ad secundum, res-

E pondeo; quemadmodum Abelis sanguis clamasse dicitur; non quia formaliter, (vt ita dicam) clamaret; sed quia res ipsa clamare videbatur: sic etiam significanter consideratur magnum illum Iudæorum metum confiteri, quantopere Christi iram timerent; non quòd illi expressè crederent, aut faterentur Christi iram sibi esse extimescendam; sed quia res ipsa manifestò indicabat, timorem illum vehementem inde fuisse ortum, quòd ipsi Christum Dominum in crucem sustulissent.

F

NOTATIO VIII.

De locis, in quibus videntur depingi prodigia diem iudicij portendentia; ad quos alluditur in apertione sigilli sexti.

ISAIAS capite decimo prophetia est de excidio Babylonis, & in ea dicitur numero nono & decimo, *Ecce dies Domini crudelis, & indignationis plenus: quoniam stellæ, & splendor earum non expandent lumen suum. Obtenebratus est Sol in ortu suo, & luna non splendebit in lumine suo.*

Scripturæ loci, in quibus videtur esse sermo de extremi iudicij signis.

Ieremias

Ieremias cap. 15. nu. 9. dum comminatur Ierosolymorum & Iudæorum genti propter Regis Manassæ peccata, hæc habet. *Misi super ciuitates repentè terrorem. Infirmata est; quæ peperit septem: defecit anima eius; occidit ei sol, cùm adhuc esset dies: confusa est, & erubuit.*

Ezechielis sermo est contra Pharaonē Ægypti regem, & dicitur nu. 7. *Operiam, cùm extinctus fueris, cælum, & nigrescere faciam stellas eius. Solem nube tegam; & luna non dabit lumen suum. Omnia luminaria cæli mœrere faciam super te: & dabo tenebras super terram tuam, dicit Dominus, cùm ceciderint vulnerati tui in medio terræ.*

Ioëlis secundo, nu. 10. comminatio est contra Ierosolymam à Babyloniis euertendam; & nu. 2. hæc sunt; *Venit dies Domini, propè est dies tenebrarum atque caliginis.* & num. 10. *A facie eius contremuit terra, moti sunt cæli: sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui.* Deinde prædicit maximam filiis Sionis prosperitatem, & singularem spiritus abundantiam; subditque nu. 30. *Et dabo prodigia in cælo & in terra, sanguinem & ignem & vaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis: & in monte Sion erit saluatio, & in residuis, quos Dominus vocauerit.*

Item Ioëlis cap. 3. vers. 2. *Congregabo omnes gentes in vallem Iosaphat, & disceptabo cum eis ibi super populo meo.* Et infrà numero decimo quarto, *Iuxta est dies Domini in valle concisionis. Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. Et scietis, quia ego Dominus habitans in Sion monte sancto meo, & in Ierusalem sancta. Et fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum.*

Amos 9. dum Ierosolymis intenduntur minæ, *Et erit, inquit, in die illa: occidet sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis.*

Matth. 24. postquam Christus Ierosolymæ euersionem prænunciârat, subditur numero tertio, *Accesserunt ad eum discipuli eius dicentes, Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum aduentus tui?* Christus autem priùs agit de fame, bello, ac peste, quibus Iudæi acerbè puniendi erant à Deo. Et subiicit numero decimo quarto, *Prædicabitur Euangelium regni in vniuerso orbe, & tunc veniet consummatio.* Deinde instituit sermonem de grauissima persecutione, qua Iudaicus populus Ecclesiam fuerat persequuturus, & numero vigesimo septimo hæc addit; *Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem; ita erit aduentus filij hominis. Vbicumque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commouebuntur. Et tunc parebit signum filij hominis in cælo: & tunc plangent omnes tribus terræ. Et videbunt filium hominis venientem in nubibus, & mittet Angelos suos cum tuba & voce magna, & congregabunt electos à quatuor ventis.* Huius capitis contextus plurimum negotij Doctoribus & interpretibus facessit. Luisius Legionensis notabat Christum duas distinctè res ab Apostolis fuisse rogatum; nimirum quando esset excidenda Ierosolyma; & quæ futura essent signa aduentus Christi ad iudicium, alterum nempe in illis verbis, *Dic nobis quando hæc erunt;* alterum in illis, *& quod signum aduentus tui?* Christum porrò priùs respondisse ad primum, deinde ad alterum. Hæc tamen distinctio non video quàm possit congruenter ad textum accommodari; in quo magna potiùs videtur esse confusio.

Matthæi c. 24. quæ pacto sit explicandum, dissensio quidam auctores. Luisij Legionens. explicatio. Maldonati interpretatio.

Aliter Maldonatus noster in hoc capite, numero quinto ex Augustino, epistola octogesima, & ex Hieronymo & Beda, vt ipse putat. Ait ergo, Christum diuino consilio (cùm Apostoli post Ierosolymæ excidium finem mundi actutum fore putarent, confusè de vtroque respondisse, sicut Apostoli confusè interrogauerant: prudentis tamen esse lectoris, subtili coniectura distinguere, quæ de mundi fine, & quæ de Ierosolymitana euersione dicantur. Ratio Maldonati est ne Christiani post Ierosolymæ vastitatem in longum tempus expectationem porrigentes, nimis securi essent. Sed contrà est; quia Petrus & Paulus expressis verbis opinionem illam ex fidelium mentibus euellere curarunt; eique confirmârunt vniuersalis iudicij diem non tam citò futurum. Et in Apocalypsi mille pacis anni ponuntur post Ecclesiæ victoriam ante persequutionem Antichristi.

Similes inuenies locos, similemq; difficultatẽ apud Marcũ & Lucam.

Huic capiti 24. Matthæi respondet cap. 13. Marci, eandemque continet difficultatem. Respondet etiam eidem cap. 21. Lucæ à versu septimo vsque ad finem. Et sic diuus Lucas clariùs videtur describere primùm euersionem Ierosolymæ, deinde aduentum Christi ad vniuersale iudicium. Videndus est etiam idem Lucas capite vigesimo tertio versu trigesimo, vbi Christus agit de Ierosolymæ excidio, & alludit ad illud Isaiæ secundo, versu decimo nono, *Introibunt in speluncas petrarum, & in voragines terræ à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cùm surrexerit percutere terram.* Quibus verbis similia sunt, quæ scribit Oseas capite decimo, versu octauo, ad quæ etiam respicitur Apocalyps. 6. 16. & cap. 9. 6.

In quo sit præcipua difficultatis ratio.

Præcipua horum locorum difficultas in eo videtur consistere: cur scilicet extremi Iudicij signa atque prodigia cum Ierosolymæ aut aliarum etiam vrbium euersione copulantur? Et mea quidem sententia, huius quæstionis vera solutio ea est, quòd appositè agitur de diuinæ iræ signis & argumentis contra aliquam vrbem, per comparationem ad eam vindictam, quam sub mundi finem Deus est de improbis sumpturus. Quod non est ex vno sermone ad alium transgredi priore relicto, sed idonea vti comparatione ad ea, quæ Ierosolymis aut Babylone euentura sunt, mirificè exprimenda. Addo etiam in nonnullis superiorum locorum non opus esse singillatim ad extremi iudicij diem, nec ad eius signa descensum facere. Nam in qualibet calamitate grauissima elegans metaphora est, quæ à solis & stellarum obscuratione, & ab aliis id genus rebus petitur. Vbi verò manifestò fit mentio diei Iudicij, & signorum terribilium, quæ illum præcessura sunt: acoluthia & rerum consequentia exigit, vt ibi agatur de ira Dei in singulari aliquo supplicio per comparationem illius, quam aduersus sceleratos homines in mundi fine est ostensurus. Quod autem per comparationem dicitur, consequutionem non aliam postulat, quàm vt consentaneum sit ad eam rem, de qua præcipuus est sermo, ponderandam.

Auctoris explicatio ad Matthæi & aliorũ locos.

Ioëlis loci, qui diem iudicij sonant, quomodo intelligendi.

Ioëlis loci directè agunt opinor, de eodem argumento, quod tractat Apocalypsis in sexto sigillo. Committit enim graues comminationes contra rebelles Iudæos cum spiritus copia & affluentia, quam Deus suis fidelibus est effusurus; nec non cum perfecta saluatione, quam ipsimet fideles in Sionæi montis incolis significati consequuturi erant per Iudaici populi persequutionem. Itaque vallis Iosaphat directè indicat Dei Iudicium in Iudaici populi reprobatione, & Gentilis electione. Atque id sonat Iosaphat, *Dominus iudex.* Nec ideo nego expressam ibi fieri allusionem ad Diem Iudicij, at, qui allusionem sine comparationem affirmat, vtrumque confirmat sensum: cùm comparationis proprium sit, duo extrema asseuerare, & vtrumque inter se conferre. Sermonem autem ibi esse directè de Gentium vocatione, planè indicat contextus, expende illa verba; *Fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum.*

Apostolorũ interrogatio ad Christũ, Quod signũ aduẽtus tui quorsum facta.

In capite illo 24. Matthæi, ea Apostolorum interrogatio, *quod signum aduentus tui?* propriè agit vt existimo, de signo aliquo certo, quod possent Apostoli habere, vt cognoscerent appropinquare iam tempus, in quo Christus suam gloriam ostensurus erat in mundo, ita vt mundus ipse eum agnosceret, & adoraret. Nam prudenter arbitrabantur Ierosolymæ excisionem fore vnam ex his rebus, quibus Christus seipsum erat mundo ostensurus. Quare directè respondet Christus, ante euersionem Ierosolymæ, famem bellum, ac pestilentiam futura. Illa autem verba, *Prædicabitur Euangelium in vniuerso orbe, & tunc veniet consummatio,* ipse in eo sensu accipio, vt vniuersalis prædicatio Euangelij ad omnes Gentes (id est gentium vocatio) coniuncta fore dicatur cum magna Dei seueritate in Iudaici populi reprobatione, & cum prophetiarum, quæ de illa agunt, complemento. Atque hoc ibi significat Consummatio in eo sensu in quo Christus directè agit. Admonentur porrò fideles ne se decipi sinant ab iis, qui dixerint, *Ecce hic est Christus, aut illic.* Quod perinde est, ac si eis dicatur, ne cuilibet cogitationi de Ecclesiæ temporali felicitate facilè credant, quam aliqui leuibus indiciis sibi erant persuasuri; temporalem enim & vniuersalem Ecclesiæ prosperitatem suo tempore affulsuram repentè, id est, tempore Constantini; *Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem.* Priùs tamen horribiles fore persequutiones, præsertim illam à Iudæis excitandam, de qua propriè erat sermo; cùm persequutores furenter inuasuri erant Christianos. Id enim est, *Vbicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ,* id est rapaces aues præda ac rapto viuentes. Post hanc autem tribulationem ait Christus subsequuturas esse cæli minas aduersus Iudaicum populum; id est, solis, lunæ, & stellarum obscurationem, stellarum casum, & cæli virtutum commotionem (vt explicuimus in sexto sigillo) ad hæc Christi crucem in cælo maxima cum gloria suscipiendam, scilicet, cùm ab iis fuerit adorata, qui ab infidelibus acerrimè vexati, constanter tamen in ipsius cultu ac veneratione permansuri erant, & eam Gentibus gloriosè prædicaturi.

Prædicatio Euangelij in toto orbe, & mox futura cõsummatio à Christo prædicta quo sensu accipienda.

Et tunc plangent omnes tribus terræ: [illegible] est, permulti vbique locorum & gentium ad Christi fidem traducentur: quemadmodum prædixerat Zacharias, & nos explicuimus Apocal. capite primo. *Et videbunt filium hominis venientem in nubibus;* hoc est, in nubibus prædicationis aduenit Christus suam gloriam vniuerso orbi ostensurus. *Et mittet Angelos suos cum tuba,* id est suos concionatores cum tuba prædicationis Euangelicæ. *Et congregabunt electos à quatuor ventis,* scilicet eos prædicatione ad Christi fidem conuertent.

Qua ratione omnes tribus terræ dicãtur ploratura.

Hunc esse arbitror directum contextus ordinem ac seriem, vt facilè agnoscent, qui expenderint Zachariæ locum, de quo Apocal. 1. Hac etiam ratione explico caput decimum tertium Marci, & caput vigesimum primum Lucæ.

Nostra hac expositione aliorum ex-

plicationes non excludi.

Cui verò à cõmuni horũ locorum intelligentia receſſiſſe videbor aduertat obſecro, me non alias negare expoſitiones; ſed indicare ſolùm qua ratione exiſtimem contextus difficultatem eleuari in ſenſu, ſapientia Chriſti digniſſimo, & iuxta Zachariæ mentem, quò reſpicitur. Præſertim cùm in mea explicatione includatur alluſio & comparatio ad diem iudicij,& eius ſigna: atque adeò aliorum explanatio in mea comprehendatur, ablata tamen contextus difficultate, & explicato myſterio alluſionis ad diem iudicij. In quo facilè inſuper cernitur, de re adeò ſublimi,& in promiſſione de conuerſione Gentium opportuiſſe vt enigmaticus haberetur ſermo propter eandem rationem, ob quam decuit de Romæ conuerſione occultè agi.

Et ne quis exiſtimet me huius expoſitionis eſſe primum auctorem, videat quæſo, lector quæ notat Forerius Iſaiæ capite quarto, verſu quadrageſimo primo, vbi ait, omnia illa, quæ in Euangelio multi exiſtimant nonniſi de fine mundi intelligi poſſe, à prudentibus manifeſtè percipi priùs de alio iudicio Domini intelligenda eſſe (nempe in reprobatione Iudæorum) ac deinde tamquam in typo de vltima orbis vaſtatione. Conſtat autem alia eſſe in Euangelio loca, in quibus directè & primariò agitur de iudicio vniuerſali non per alluſionem, ſed per ſe. Primò, vt Matth. 25. fine.& 1. Corinth.. 5.

CAPITIS VII.

PROLOGVS, SIVE NOTATIO I.

De ſcopo viſionis, quæ in hoc capite continetur.

Capitis 7. viſio vtrùm ad ſextũ ſigillum, an ad ſeptimũ pertineat.

IN ipſo huius cap. aditu atque veſtibulo dubium occurrit, verùm in eo contineatur figura ſeu repræſentatio ſexti ſigilli, quod extremum fuit cap. ſexti? nam cap. 8. incipit ſigilli 7. repræſentatio. Reſpondeo euidẽs eſſe meo iudicio figuram ſexti ſigilli in 6. cap. fuiſſe abſolutam, Oportuit tamen confecto iam ſexti ſigilli ſigno, priuſquam ad ſeptimi ſigna deueniretur, hanc capitis ſeptimi viſionem inſeri: quæ licèt primo aſpectu videatur eſſe digreſſio, non tamen eſt. Etenim iuxta diuinæ prouidentiæ ordinem ac rationem, quod in ſigilli 7. viſione continetur, executioni mandari non poterat, quoad ſignificatum viſionis cap. 7. præceſſiſſet.

Num ad ſigillum ſeptimum pertineant ſeptẽ tubarũ plagæ, nec ne? Pars affirmatiua perſeritur.

Quod vt exponam, ſtatuendum imprimis eſt, licèt Beda, Rupertus, Pererius, aliíque Neoterici ſeptem plagas tubarũ non exiſtiment ad ſigillum ſeptimum pertinere, ſed ſolùm dimidiæ horæ ſilentium, contrariam tamen ſententiam (quam Ribera & communior conſenſus complectitur) mihi eſſe certiſſimam. Nam cùm ſigilli quinti myſterium ſit Dei patientia, qua Iudæos expectauit antequam ſeueriſſime in eos animaduerteret; cúmque ſextũ ſigillum contineat horribiles comminationes, quæ ſupplicium ipſum antegeſſæ ſunt: rerũ ſeries & conſequentia flagitat, vt ſigillum ſeptimũ contineat ſeueritatem, qua Iudaicus demum populus fuit punitus. Quæ ſeueritas non quidem figuratur in cæli taciturnitate, ſed in ſeptem plagis; quantumuis ab ipſo cæli ſilentio plagæ duxerint initium, vt ſuo loco explicabitur. Porrò ſeptem plagæ ſunt, Fames, Bellum, Peſtilentia, Ignorantia, Concupiſcentia, Ira, & Obduratio: vt in earum explicatione planum fiet.

Statuitur viſionem 7. capitis ad ſeptimũ ſpectare ſigillũ, & quaſi præuiam diſpoſitionẽ præmitti.

His ita præſtitutis, cùm Chriſtianus populus ſub ipſa Eccleſiæ naſcentis exordia eſſet Iudæorum plebi ita admiſtus, vt non eorum vicini modò, ſed etiam eorundem tectorum cohabitatores eſſent; diuinæ iræ in Iudæos immiſſæ torrens videbatur Chriſtianos etiam ſecum vnà tractaturus. Nam fames ſaltem, bellum ac peſtilẽtia eiuſmodi plagæ ſunt, quæ vbi vrbem, aut regionem inuaſerunt, nemo poſſit (præſertim pauper & afflictus) ab earum vi atque impetu ſe ſaluum & incolumẽ præſtare. Quapropter, cùm vna ex parte iuſtitia exigeret, ne pœnæ improborum amplius proferrentur; ex alia verò amicorum ſaluti cum improbis ipſis permiſtorum conſuli oporteret; altiſſimo conſilio Deus id fieri ſtatuit, quod in euentis ſimilibus recta prudentia dictat præſtandum. Hoc autem fuit, vt certũ quoddam ſignum amicis imprimeretur, vt vindex exercitus ita in ſceleratos & improbos ſæuiat, ne quis amicorum, qui illa nota fuerit inſignitus, ſimul etiam cum hoſtibus occidatur. Idem accidiſſe videmus Exo. 12. cùm Deus Angelũ miſſurus, vt Ægyptiorum primigenios filios internecione deleret, iuſſit prius ſignum quoddam in Hebræorum domibus imprimi, ne ſimul cum hoſtibus trucidarentur. Atque ita dicitur n. 13. *Erit autem vobis ſanguis in ſignum in ædibus, in quibus eritis: & videbo ſanguinem, & tranſibo vos; neque erit in vobis plaga diſperdens, quando percuſſero terram Ægypti.* Simile eſt, quod figuratum etiam fuit in Ezechielis viſione cap. 9. Cùm enim Deus ſex angelos mittere decreuiſſet, vt maximam in Ieroſolyma ſtragem ederent; præmiſit quendam, qui populi peccata deplorantes ſignaret; deinde num. 5. dicit; *Tranſite per ciuitatem, & interficite vſque ad internecionem. Omnem autem, ſuper quem videritis Tau, ne occidatis.* Ad horũ locorum vtrumque reſpicitur in hoc cap. 7. & quemadmodum amicorum deſignatio vindictam de hoſtibus ſumendã antecedit Exodi 12. & Ezech. 9. ita etiam opus fuit, vt ſeptimi ſigilli viſionem (quæ continet ſeueriſſimam vindictam de Iudæis Chriſtum reſpuentibus ſumptam) præiret eorum deſignatio, qui Chriſtum eiúſque fidem receperant; ne eos plagæ contingerent. Et hoc eſt, quod ſeptimi capitis viſio comprehendit.

Alluſio in Apocalypſi ad Exodi, & Ezechielis locos.

Quid potiſſimũ in 7. tuba continetur ſigillo.

Alluſio hæc manifeſta huius capitis ſeptimi ad duodecimum Exodi ad nonum Ezechielis clarè ſatis oſtendit, in ſeptimo ſigillo includi debere vindictam, qua Deus in Iudæos improbos animaduertit; atque adeò ſeptem plagas ad ſeptimum pertinere ſigillum, cùm ſine illis nihil in eo ſigillo remaneat, quæ acerrimam hanc vindictam à Deo de ſuis hoſtibus ſumptam nobis ob oculos ponant. Vnde & ſuperuacua fuiſſet amicorum deſignatio, antequàm ſeptimum ſigillum reſignaretur. Hoc idem non leuiter corroboratur, ſi aduertamus, in aliqua huiuſmodi plagarum exprimi, quod in cæteris haud dubiè eſt ſubaudiendum; nimirum plaga illa nõ alios lædi homines, præter eos, qui Dei viuentis nota ſignati non ſunt. Vide cap. 9. 4. *Præceptum eſt locuſtis, ne læderent fœnum terræ, neque omne viride, niſi tantum homines, qui non habent ſignum Dei in frontibus ſuis.*

In aliqua ex ſeptem plagis exprimi, quod in cæteris ſit ſubaudiendum.

Eadem inſuper alluſio non obſcurè oſtendit minimè collineare illos, qui amicorum deſignationem in hoc capite non eò tendere aduertunt, vt à ſeptem tubarum plagis amici ipſi deſignati eximantur. Quare non videtur ad rem explanatio Ambroſij, qui cap. hoc 7. explicat de conuerſione Gentium, nec Aureoli & Lyrani interpretatio, qui cap. hoc de Eccleſiæ felicitate ſub Conſtantini tempus intelligunt; neque expoſitio Andreæ, Bedæ, Dionyſij, Riberæ felicitatem poſt Antichriſti perſecutionem hic prædici volunt. In qua explicatione miror nonnullos referentes 7. ſigilli myſterium ad quietem Eccleſiæ poſt Antichriſti necem, non animaduertere, iuxta ſuam ipſorum declarationem, cap. 7. perperam ante ſeptimum ſigillum poni.

Reijciuntur aliorum explicationes de capitis argumento.

Alia 7. huius cap. expoſitio eſt de prædicatione Euangelij, quam ſequuntur Primaſius, Haymo, Ansbertus, Anſelmus, & Richardus; quæ tamen interpretatio nihilo aptior eſt, quàm præcedentes. Nam Euangelij prædicatio omnibus ſine diſcrimine proponitur & amplectentibus Chriſtum, & reijcientibus: atqui huius cap. viſio nobis oſtendit ſignum, quo Deus Iudæos Chriſti fidem recipientes à non recipientibus diſcreuit: ne plagæ in obſtinatos inferendæ pios ac fideles contingerent. Quòd verò ſeptem tubarum plagæ ſint illæ, quas immiſit Deus in Iudæos Chriſtum recipere nolentes; id & conſecutio, & apta applicatio planum facient, & grauiſſima perſuadet auctoritas; vt in horum commentariorum prolegomenis oſtendimus. Vbi autem ſtatuatur ſemel, ſeptem plagas eſſe eas, quas Deus in Iudæos Chriſtũ reſpuentes effudit; non video qui poſſit dubitari, cap. 7. ſcopum eò tendere, vt primitiui Chriſtiani peculiari nota inſigniantur, quò plagarum exercitus indemnes eos & intactos prætereat.

Viſionis cap. 7. ſcopus.

Suboritur tamen hic quæſtio alia. Quo ſcilicet pacto ſit verum, Chriſtianos primigenios fuiſſe ſignatos, ne illos plagæ conſtringerent. Etenim illud ſaltem videtur certum: famem, bellum, ac peſtem Chriſtianis minime pepercisse. Ad hoc reſpondet Paulus ad Rom. 8. 1. *Nihil damnationis eſt iis, qui ſunt in Chriſto Ieſu, qui non ſecundùm carnem ambulant.* quaſi dicat; Nihil ſpiritualibus viris nocet. Quare licèt fames, bellum ac peſtis eos videantur lædere; re tamen vera nihil eis efferunt detrimenti; vt ipſimet ſpirituales viri probè norunt, & nonnihil explicabitur in declaratione ſigni, quo primitiui Chriſtiani ſunt inſcripti.

Quomodo ſit verum, Chriſtianos ſignatos, ne illos plaga contingeret.

NO-

NOTATIO II.

De renouato miraculo, quo Deus Israëlitas ab Ægyptiis diuisit.

Terram Gessen, vbi Israëlis filij habitabant, ab Ægyptiacis plagis fuisse immunem.

COMMENDATVR in sacris Literis tanquam res mira, quod plagæ à Deo in Ægyptios immissæ terram Gessen, quam filij Israëlis habitabant, minimè attigerint. Legatur Exodi 18.18. *Faciam mirabilem in die illa terram Gessen, vt non sint ibi muscæ*: similiter cap. 9.4. *Faciet Dominus mirabile inter possessiones Israel, & possessiones Aegyptiorum, vt nihil omnino pereat ex iis, quæ pertinent ad filios Israël.* Hoc autem fuit in plaga quinta. Item cap. 9.26. *Tantùm in terra Gessen, vbi erant filij Israel non cecidit grãdo.* & c. 10.23. in tenebrarũ plaga ait textus: *Vbicũque autem erant filij Israël, lux erat.* Id quod Sapiens magis adhuc ponderat. Sapientiæ 18.1. *Sanctis autem tuis maxima erat lux.* In plaga tamen decima Exodi 11.7. *Vt sciatis, quanto miraculo diuidat Dominus Aegyptios & Israël.* Idemque in ceteris omnibus plagis accidit. Semper enim, quæ à plagarum ictu fuit eximia, erat terra Gessen, vt habetur Exodi cap. 8.22.

Quomodo miraculum illud in terra Gessen pro filiorum Israëlis incolumitate patratum sit in primitiuorũ Christianorum liberatione instauratum.

Quemadmodum igitur plagæ, quibus Deus Ægyptios perculit, in iis sunt plagæ instauratæ, quas coniecit Deus in perfidiam Ierosolymam (quæ appellatur spiritualiter Sodoma, & Ægyptus, Apoc. 11.n.8.) Non aliter fuit etiam innouatũ grãde illud miraculum, videlicet quòd plagæ in impiam Ierosolymam (quæ appellatur spiritualiter Ægyptus) à Deo missæ Christianos in eâdem vrbe commorantes, id est, veros & spirituales Israëlitas omnino non læderent. Atque vt huius rei & discriminis manifestum daretur documentum, statuit diuina prouidẽtia, vt fideles quotquot per totam Iudæam dispersi & obstinatis Iudæis admisti erãt, ante Ierosolymæ obsidionem cælesti nutu Ierosolyma, atque adeò ex vniuersa Iudæa egrederentur. Ita asseuerat Eusebius lib. 3. Historiæ Ecclesiasticæ, c. 5. vbi asserit, illos omnes ad vrbem Pellam trans Iordanem commigrasse. Vbi notandum obiter est, famem ac pestem, quibus Deus in rebellem illum Iudæorum populũ animaduertit, contracta fuisse & excitata ex bello, quo Titus & Vespasianus vrbem oppresserunt: vt ex Iosepho liquet lib. 7. Antiquit. c. 17. & ex Eusebio superiùs citato lib. 3. c. 5. Vt igitur Christiani diuino instinctu præmoniti vrbe & tota prouincia ante obsidionem decesserunt, sicque belli ingruentis discrimina effugerunt, ita etiam ex fame atque peste euaserunt. A ceteris autem plagis, Ignorantia, Concupiscentia, Iris, & Obduratione, dubium non est eos fuisse immunes. Itaque Christiani omnes, qui anteà Ierosolymæ erant, ex septem illis plagis à Deo in Iudæos obstinatos immissis exempti fuerunt: ex fame verò, bello, atque peste non formaliter solùm (vt ita loquar) verùm etiam corporaliter euaserunt. Neque enim pestem illam, bellum aut famem fuere perpessi: nam voluit Dominus manifeste perspici, plagas illas non contra veros Israëlitas, sed contra Iudæos perfidos iactari.

Primitiuos Christianos ante Ierosolyma obsidionem vrbe egressos, in oppidũ Pellam concessisse.

Quomodo primitiua Ecclesiæ Christiani è septem istarum plagis euaserint incolumes?

Vrbis Pellæ etymon & mysterium.

Siue autem Orientalis illa ciuitas, quo perfugerunt Christiani, antea appellata fuerit Pella (plures enim vrbes huius nominis ponit Ptolomæus, & nonnullas in Syria) siue Christiani ipsi hoc nomen indiderint ciuitati: vtcunque hoc sit, illud saltem mihi venit in mentem, diuinæ prouidentiæ in eiusmodi euentu placuisse, nimirum vt memoriam instauraret admirandi illius operis, quo terra Gessen à plagis quõdam Ægyptiacis fuit libera. Etenim *Pella* deriuatur à verbo *Pala*, quod significat separare, & mirabilem facere. Obseruãdumque est, Exodi 8.22. vbi nos legimus *Faciem mirabilem terram Gessen*, pro *faciam mirabilem*, Hebraicè legi *Hipelati*; quasi diceret, ego illam faciam Pellam; ego diuidam & mirabilẽ reddam. Similiter c. 9.4. *Faciet Dominus mirabile*, Hebraice legitur *Hipela*, hoc est, *faciet pela*, faciet mirabile, & separabit. Adumbratur ergo non obscurè, hanc Christianorũ fugam, & cõcursum ad vrbem Pellam (quod est, *Mirabilis separatio*,) nec non diuinum decretum, ne eos plagæ contingerent, singulari fuisse mysterio ac planè mirabili ab ipso Deo disposita: quò respectus habetur ad illud, quod de terra Gessen tempore plagarum Ægypti fuerat prædictum. Quod si ex Macedonica Pella prodiit Alexander ille magnus, cuius animus ac mens ad totius orbis imperium aspirauit: ex Pella hac Syriaca non vnus aut alter, sed mille prodiere Alexandri, animi robore, ac fortitudine, vt mundum vniuersum præstantissima longè ratione subiugarent.

Pella quid Lusitana lingua, quid Castellana sonet.

Præterea Hispanica lingua (quæ ex Hebræorum communione Hebraica aliquot vocabula accersiuit ac traxit) nomen *Pella* significationem habet rei mirabilis, & coadunatæ separationis. Primùm enim hodie etiam Lusitani appellant *pellas*, iuuenculas portantium humeris mirabiliter saltantes: quod solemne erat in celeberrima feriarum Christi corporis pompa. Deinde nomen Pella Castellana tum lingua, tũ consuetudine, tribuitur illi rei, quæ ex alijs separata vnitur in sese & coagmentatur, quod Latini massam vocant: sic dicunt Hispani, *pella de yesso, pella de manjar blanco, de nieue*, &c. vtraque ergo significatio ex Hebræo est deriuata. Et fideles quidem inter se coniunctos, & ab impiorum Iudæorũ commercio separatos Deus in vrbe Pella reddidit planè admirabiles. Quod autem ciuitas illa fuerit Orientalis, peculiari mysterio non vacat; vt potest facilè intelligi ex ijs, quæ ad secundum versum dicemus circa illa verba, *Vidi alterum Angelum ascendentẽ ab ortu Solis, &c. dicens, Nolite nocere terræ & mari, neque arboribus; quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum.* vbi videtur Angelus ex Orientali parte apparuisse, in qua vrbs Pella sita erat, ad Christi seruos designandos, & ab omni plagarum incursione eripiendos.

Cur Deus visibilem illam Hebræorum fidelium ab infidelibus separationem ante Ierosolyma obsidionem decreuerit.

Visibilis hæc & materialis diuisio, qua Deus primæuos illos fideles initio nascentis Ecclesiæ ab infidelibus seiunxit, congruentissima tunc fuit, cùm ob alias rationes, tum præsertim vt spiritualis figuraretur diuisio, quæ pluris ab Spiritu sancto fit, quæque per signum Dei viui, (de quo in hoc capite est sermo) efficitur. Atque hoc Dei viui signum non semper Christi seruos ex corporea fame, bello ac peste subducit: semper tamen ab ijs eosdem liberat, quatenus plagæ sunt: *quia nihil damnationis est ijs, qui sunt Christo Iesu.* Quapropter ex Apostolorum Actibus constat, aliam famem, quam Deus in Iudæam misit, ad fideles etiam se extendisse. Verùm Dei viui signum illos inter se vnit & copulat, efficitque mirabiles, & ab infidelibus plagarum ictu percussis omnino separat.

TEXTVS.

Vers. 1. *Post hoc vidi quatuor Angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos, ne flarent super terram, neque super mare, neque in vllam arborem.*

COMMENTARIVS.

Quatuor terræ anguli num de vniuersa terra, an de sola Iudæa sint intelligendi.

QVOD de quatuor angulis terræ dicitur, forsan intelligendum est de quatuor Iudææ angulis: nã de eius euersione agitur. Vide Forerium Isayæ 24. initio; vbi notat in eo cap. non esse sermonem de clade Gentibus afferenda, sed de vltima Iudææ pernicie, quanuis absolutè appelletur terra. Et in Apocalypsi quidem multò adhuc congruentior extat ratio. Nam terræ nomen (vt aliàs diximus) Iudæos denotat, & nomen maris Gentiles. Deinde, *Super quatuor angulos*, idem est, atque vnum Angelum in Oriente, alium in Occidente, in Septentrione alium, & alium in Meridie.

Anguli quomodo considerandi.

Angulorum autem nomen ad huiusmodi loquutionem forte fundatur in eo, quod consideretur quadrum aliquod, siue rhombus, cuiusmodi solet effingi ad acus nauticas, qui quatuor angulis constat quatuor ventorum partes prospectantibus. Similis ergo rhombus mente concipi videtur in tota Iudæa. Quam ad rem non opus est, vt terra ipsa in quadri figura protendatur; sed vt in illa possit huiusmodi concipi figura. Aut fortasse in Palęstina venti ex quatuor terræ angulis vehementius perflant, ad eósque habetur respectus. Nam vel ad ipsa nomina Orientis, Occidentis, Austri, & Aquilonis non desunt, qui obseruent, in ea regione considerari obliqua.

Veteribus quatuor tantùm ventos fuisse notos.

Tenentes quatuor ventos.] Scriptura quatuor tantùm ventorum mentionem facit. Venti enim quatuor tantùm apud veteres (ait Plinius lib. 2. cap. 47.) Porrò quòd Angeli dicuntur tenere ventos, ad perniciem spectare communiter intelligitur. Nam ex ventorum aspiratione pendêre dicunt terræ, maris atque arborũ incolumitatem. De his autem quatuor Angelis textus ait, illis esse datum nocere terræ & mari, quod non aliter solet accipi, nisi cohibendo ventos, vt ne tantillum quidem spirent. Ex quo infertur, nec nauigari posse mari, nec aerem purum ac tenuem reddi,

nec terræ fructus tempestiuam consequi maturitatem. Itaque textus significare videtur malaciam adeò ingentem, vt nec arboris folium mutaretur.

Quomodo quatuor angeli tenentes ventos nocere terræ dicantur.

Nihilominus multò conuenientius est, si intelligamus perniciem, quam terræ & mari erant illaturi, qui ventos inclusos tenebant, futuram esse ex vehementi ventorum impetu, & insano murmure: ita vt dimissi venti, atque adeò immissi furenter terram ac mare inuaderent, & sæuissimam excitarent tempestatem. Probatur hoc primò, nam quæ illis fuit ratio præscripta, vt parumper expectarent, donec Dei serui designarentur; hæc, inquam, ratio, ac iussum non eis præfinita sunt, postquàm probis & improbis damnum facere cœperant, sed antea; vt persuadet ratio & exempla, ad quæ alluditur, (nempe Exodi 12. & Ezech. 9.) Ventorum ergo compressio nondum erat initium damni inferendi.

Secundò, quamuis malacia possit damnum aliquod indicare: eiusmodi tamen indicium nimis remissum est ac languidum; & multo est efficacior grauissimi damni repræsentatio in eo, quòd venti laxis habenis immittantur; vt horrificas tempestates commoueant, & domos affligant, obruant naues, & arbores prosternant. Vide Danielis 7. 2. *Ecce quatuor venti pugnabant in mari.* Vbi perspicuum est, significationem esse maximæ tempestatis: ad eum modum, quo Virgilius Æneid. 1. eam elegantissimè describit, postquam Æolus furentes immisit ventos.

Tertiò, si in hoc loco speciatim sermo est de Iudæa; illius mare est mare Tiberiadis: in quo, excogitari non potest malaciam grauis damni causam esse non posse. Nam remis impulsæ rates facilè ad littus poterat appelli. Quartò verbum græcum κρατεῖν in eo propriam significationis vim sortitur, qui molossum furentem ac rabidum retinet & comprimit; ne dimissus in alios impetum faciat. Quintò, si clades erat afferenda compressione ventorum; non apparet, cur post seruorum Dei designationem, damnum non sit ipsismet Dei seruis & familiaribus cum inimicis commune. Quòd si, vt Dei amicos permulceant, venti liberi spirare permittuntur; non igitur manent retenti atque constricti. Si verò intelligamus damnum ventorum crebrescentium vehementi flatu esse faciendum; tunc certè decorum apprimè seruabitur; cùm illis furere ac sæuire non liceat quoad serui Dei sint distinctionis notà signati. Cùm nihil obstabit, quominus procellas excitent; quia illis simul præcipietur, ne signatos attingant.

Quatuor angelos veluti ventorum Æolos esse concipiēdos.

Quod ergò dicitur, *Vidi quatuor Angelos tenentes quatuor ventos, ne flarent*; in primis indicat, quatuor hos Angelos esse velut quatuor Æolos ventorum dominos, sine quorum iussu venti immitti & concitari non poterant. Quare tenentes græcè est, κρατοῦντας, id est, potentes, atque adeò tempestatum potentes, vt loquitur Virgilius.

Deinde hoc ipsum imperium in eo significatur, quòd ventos *Vinclis & carcere frænent.* Nam qui eos pro libito cohibere potest; poterit etiam cùm lubeat, dimittere, & per eos tempestates concitare. Ad hæc; quod textus ait, his scilicet quatuor Angelis datum esse nocere terræ, & mari, indicat his quatuor Æolis ventorum dominis permissam fuisse à Deo potestatem Iudæos acerrimè plectendi, siue mare ac terram conturbandi, id est, excitandi bellum inter Iudæos, & Gentiles (hoc enim futurum erat supplicij de Iudæis sumendi principium) mox tamen admoniti sunt, ne ventos

A impune volitare permitterent, quoad Dei serui essent signati.

Cur quatuor angeli [illegible] bus necen- dum designentur.

Aliquis opponet, ad Æoli officium quatuor Angelos esse bene multos. Ceterùm congruentius fuit, vt quatuor assignarentur, quàm vnus. Nam cùm venti ex quatuor mundi partibus persent; consentaneum magis est, quatuor speluncas oppositas in quatuor angulis terræ confingere, quàm ventos omnes in eandem cum Virgilio detrudere. Priùs autem, quàm ad propriam horum Angelorum significationem perueniamus; aduertendum est, cum repræsentatio hîc sit quatuor Æolorum,
B rectè appellatos fuisse Angelos: nam Angeli præsunt rebus corporeis, vt norunt Theologi. Cùm ergo Deus per Angelos infimum hunc orbem moderetur, ad eos præsertim spectat frænare ventos, aut laxare; & eos ad procellas excitandas immittere, vt diuinæ voluntati obtemperent. Quare non fictum omnino est in Angelis Æolorum officium.

Ne flarent super terrã, neque super mare, neque in vllam arborem.] Æolorum iniussi, id est Angelorum, venti nullo modo flant. Hic tamē potissimùm agitur de flatu vehementissimo & procellas excitante. Illa autem distributio supponit, furiosam tempestatem
C posse in vrbibus ædes prosternere, & homines afflictu opprimere; vt videtur apud Iobū 1. 19. Et in mari quidē naues ac nautas submergit, & in agris arbores diducit, atque diuellit. Quæ omnia detrimēta ad homines ædiū, nauium, atq; arborū dominos redundant. Hoc tamen interest discrimen; nā ventus, qui aut domum euertit, aut demergit nauem, solet etiam sæpè homines simul correptos in eandem perniciem trahere, si verò conuellatur arbor, domini quidem aut possessioni, aut voluptati nocet, non tamen ideo ipsum ruinâ opprimit. Detinere ergo ventos, *ne flarent super terram, neque super*
D *mare, neque in vllam arborem*, est eos coërcere, nequid detrimenti inferant hominibus securiùs in terra degentibus, nec per maris fluctus periculosè nauigantibus, nedum eorum fortunis ac possessionibus. Atque hoc est detinere ventorum furorem; ne vllum, vel minimum, facerent damnum.

Quid per 4 istos angelos figuretur.

Aliorum [illegible] de 4. dæmonibus explicantium.

Sed veniamus iam ad præcipuam significationem; & videamus, an illi aptè deseruiat huiusmodi consideratio quatuor Æolorum in Angelis. Negabit fortasse aliquis. Nam significatio harum quatuor personarum, quæ ventos compressos tenent, iuxta communem opinionem refertur ad
E Dæmones; qui in Oriente, Occidente, Septentriòne, ac Meridie (hoc est in omnibus mundi plagis) omni ratione hominibus nocere contendunt. Pro hac expositione Martinus Delrius in suis Magicis disputationibus lib. 2. quæst. 11. affert Clementem Romanum lib. 4. recognitionum, Hieronymum lib. 7. in Isaiam, Augustinum lib. 5. contra Iulianum cap. 3. præter Glossam, & plerosque interpretes. Atque ita hos quatuor Angelos putat ipse Delrius esse genios Alastores, hoc est, valde truculentos dæmones. Respondeo tamen huiusmodi declarationem non esse adeò certam & com-
F munem, vt nonnulli volunt. Nam præterquam quòd multi interpretes in his quatuor Angelis intelligunt infideles principes ac Tyrannos, qui Euāgelicæ prædicationi obsistebant, & Ecclesiam oppugnabant (ex quorum auctorum albo sunt Ambrosius, Primasius, Beda, Anselmus, Rupertus, Richardus, Ansbertus, Aureolus, Lyranus, Pannonius, Dionysius, & Viegas.) præter hos, inquam, sunt alij, qui probabile satis existimant non agi hîc de malis Angelis, sed de bonis. Pro quo vide Riberam atque Pererium.

Huiusce

Cuiusmodi fuerit tempestas per quatuor vẽtos in Iudaeos excitanda.

Huiusce rei iudicium pendet ex intelligentia tempestatis, quæ per quatuor ventorum pugnam in præsenti adumbratur. In nostra declaratione necessarium est hanc tempestatem esse septem plagarum calamitatem, qua Deus Iudæos percussit obstinatos. ideò enim Dei serui ante sigilli septimi visionem designantur, ne illos vel leuiter perstringant septem illæ tubarum plagæ. Necesse est ergo easdem illas calamitates, quæ posteà sub septem plagarum figura in Iudæos immissarum significatur, denotari etiam hîc symbolo vehementissimę tempestatis Iudæis ipsis impendentis. Quapropter si aduertamus, quinã fuerint præcipui diuinæ iustitiæ ministri in illo Iudæorum supplicio, (nempe fames, bellum, pestis, concupiscentiæ, iræ, obduratio,) illico perspicietur planè, qui sint in his quatuor Angelis, siue Æolis figurati.

Auctoris explicatio de tuor angelorum significatione.

Hoc vt explicem affirmo in Iudæorum supplicio non esse consentaneum præcipuam illius exequẽdi administrationẽ dæmonibus demãdari, sed Angelis. Licèt enim diuina prouidentia dæmonũ etiam ministerio vtatur, vtitur tamẽ illis, quasi inferioribus ministris, qui bonis Angelis subordinati sunt. Quòd verò Angeli dæmonibus facultatem dent, vt in homines efferentur, hæc eadẽ permissio est veluti superioris ad inferiores: atq; ita non sunt dæmones præcipui ministri, sed cælestes Angeli. Præsertim cùm multa sæpè sint, quæ per se ipsi præstari velint boni Angeli sine dæmonis ministerio aut interiectu. Nec enim expediens est dæmones inuitos cõpelli ad ea præstandã, quæ ex mera permissione sibi facta alioqui minimè velint efficere. Atque horribile in hac vita supplicium Iudæorũ Iesum Christum repudiantium, generatim loquendo, in infernarum potestatum bonum siue commodum nequaquam redundabat. Eapropter legimus Iudæorum gentis pœnas, quas Nabuchodonosoris interuentu repetiit Deus, cælestis hierarchiæ Angelis à sacra Scriptura tribui Ezech. 43. 3. Nam currus visionis Ezechielis repræsentat cælestium Angelorum ministerium, vt suprà vidimus: textúsque ipse ait, in eo curru Deum ad destruendam Ierosolymam aduenire.

Occurritur difficultati, quæ contra prædictã expositionem obiici potest.

Verumenimuerò non deerit, qui hic in difficultatem incurrat. Qui enim Angeli possunt Dei esse ministri in plagis omnibus suprà dictis? Nam etsi in fame, bello ac pestilẽtiã facile intellectu sit, Angelos per se ipsos esse posse huiusmodi plagarũ auctores; in ignorantia tamen, in concupiscentiis, in iris, in obduratione difficile id admodùm apparet. Ceterùm, si res attentiùs perpendatur; in quatuor etiã plagis postremis fungitur Deus præcipuè cælestium angelorum ministerio. Ad hoc autẽ opus non est, aliquid ab ipsis præstari suo muneri ac dignitati dissentaneum. Nam per subtractionem fauoris, quem exhibere solebant, per occasionũ subministrationem, & interdum per solam permissionem, factã dæmonibus potestate, facile est Angelos diuinæ iræ atque iustitiæ indulgere, & supplicij de sceleratis sumendi curam suscipere. Neque facit cõtra hoc, quod sancti Doctores dicere solẽt, Deum scilicet dæmonum ministerio vti ad pœnas à peccatoribus exigendas. Hoc enim ita intelligitur, vt eos sicut inferiores ministros & Angelorum potestati subditos vsurpet.

Quare cùm de quatuor illis Angelis, qui tenebant ventos, omnino sit sermo, tanquam de præcipuis ministris, in quorum potestate sint venti, rectiùs in illis intelligimus Angelorũ cælestium potestatem. Ex eo autẽ, quod in illis sit quatuor Æolorum repræsentatio; non petitur necessariò, vt significatio proprium aliquem Angelorum quaternarium respiciat. Nam numeri in symbolis atque ænigmatis sæpè figuræ ipsi deseruiunt; nec numeri eiusdẽ proportione in re ipsa significata exigunt; vt vidimus tã in viginti quatuor senioribus, quàm in quatuor animalibus cap. 4. Quaternarius igitur conueniens hîc fuit in ipsa figura ad quatuor ventos aptiùs exprimẽdos. Cùm enim venti contrarij & oppositi quatuor sint; oportuit eos, in quorũ erant potestate, quatuor Æolorũ instar figurari; vt iam diximus. Significatio tamen est non ventorum, sed mysticæ tempestatis Iudæis imminẽtis, quæ in septem posteà plagas dispertitur. Quare in ipsius ænigmatis sensu quærendi nõ sunt quatuor ministri in quatuor mundi partibus collocati: satis est Angelicam potestatem denotari, quæ aduersus Iudæos rebelles diuinæ prouidentiæ nutu erat septem indignationis plagas illatura.

Cur hîc angelorũ quaternarius indicatur?

Huiusmodi considerationi apposita est tempestatis diuisio in septem procellas seu nimbos. In quorum singulis rectè cõsiderantur quatuor venti inter sese validissimo flatu cõgredientes. Hęc enim est propria coortæ tempestatis facies. Ad hæc cùm tempestas in ventorum confligentium impetu significetur; hinc est quodlibet eorum suppliciorum posse vocari spiritum. Et certè hac ratione sermo est de ignorantia, quæ nominatur spiritus soporis Isaiæ 29. 10. & spiritus mendacij, 3. Reg. 22. 23. quo etiam modo dici potest spiritus concupiscentiæ, spiritus iracundiæ, spiritus contumaciæ.

Ignorantiam appellari in sacris spiritũ soporis & spiritũ mendacij.

Cùm igitur statuamus, damnum per quatuor Angelos inferendum, esse idem, quod posteà in septem plagis indicatur: apparet mox non rectè existimari eiusmodi damnum ventorum retentione esse faciendum. Nam etsi in huiusmodi compressione nõnihil significari potest Fames, deficientibus ventorum flatibus, qui & tellurem tepefacerent, & fructus maturarent: bellũ tamen aut concupiscẽtiarum atque irarum furor neutiquam potest malaciã quantumuis maximã denotari. Bona itaq; ænigmatis explicatio euidenter ostẽdit, damnum illud non ventorum retentione, sed emissione esse faciẽdum. Et mox cernitur ad famis & aliorum suppliciorũ significationem accommodatiùs desumi tempestatem, quàm malaciam. Huc spectat quod Theodoretus in cap. 7. Danielis ait, similitudine quatuor ventorum inter se pugnantiũ adumbratos esse maximos tumultus & perturbationes quæ in exortu cuiusque monarchiæ extiterũt. Hæc ille, sed in præsenti agitur potiùs de tempestate illa, quæ Iudæorum regno finem quodammodo imposuit, hoc est, agitur de ingenti supplicio, quo Deus ipsos seuerissimè vltus est.

Ventorum nõ retentione sed immissione damnum fore inferendum confirmatur.

Præterea venti atque tempestates, quatenus instrumenta sunt, quibus diuina prouidentia ad hominum supplicium vtitur; rectè considerantur quasi animo atque consilio prædita. Sunt enim instrumenta, quæ Angeli vsurpant sapientissimè. Quare in huiusmodi repræsentatione ventis tribui videtur intelligentia: quandoquidem supponitur illos à perfidis & obduratis pœnas sumpturos: nec tamen aliquid detrimenti signatis in fronte hominibus allaturos: neque id solum, sed ne læsuros quidem arbores, quæ ad signatos spectant. Quod est, illis intelligentiam præbere, non solùm ad signatos à non signatis distinguendos; sed etiam ad cuiusque arborem dignoscendam. Si quidem cùm mari, terræ & arboribus sint detrimentum importaturi, signatorum ne arbores quidem contingent.

TEXTVS.

Vers. 2. *Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei viui: & clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ & mari.*

3. *Dicens, Nolite nocere terræ & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum.*

COMMENTARIVS.

De Angelo ab ortu solis ascendente varia Doctorum opiniones.

ANGELVM hunc, qui Ioanni visus est ascendere ab ortu solis, Aureolus & Lyranus applicãt ad Constantinũ: Victorinus & Gagneius ad Eliam, existimantes hic haberi sermonem de Antichristi tempore. Et hac ipsa Antichristi cogitatione ductus ait Andreas, hunc Angelum non esse intelligendum de Christo Assertore nostro, aut de aliquo alio homine; sed de quodam Angelo, qui tunc fideles notã peculiari signabit, & ab infidelibus distinguet. Atque idem sequuntur Ribera & Pererius. Multò tamen aliter explicârat Ambrosius, qui ait per hunc Angelum designari Christum Dominum eo tempore, quo in terris ante passionem suam admiranda opera patrauit. Primasius verò, Haymo, Ansbertus, Anselmus, Richardus, & Beda exponunt de Christo post resurrectionem suam mundum illuminante.

Quodnam sit Dei viui signum, quo serui Dei signantur?

Huius quæstionis decisio pendet ex cognitione huius signi, quo Dei serui notantur. Et quamuis peculiariter sit sermo de primitiuis Christianis, qui designati sunt, antequàm plagæ in pertinaces Iudæos irruerent; verùm tamen qua ratione Deus primitiuos Christianos hoc signo distinxit, alios deinceps complures designauit. Signum autem non est externum & quod oculis corporeis cerni possit, aut per cælestes ipsos Angelos fieri; sed proximè per Spiritum sanctum, qui per se ipse signo Dei viuentis eos notat, quibus semel liberaliter communicat tantâ diuinæ gratiæ affluentiâ, vt hæc ipsa eos eximat ab iis plagis, quæ in hac vita ceteros Adami filios vexant. Atque hæc est Pauli doctrina, 2. Cor. 1. 22. *Qui confirmat nos vobiscum in Christo, & qui vnxit nos Deus, qui & signauit nos & dedit pignus spiritus in cordibus nostris.* Et ad Ephesios 1. 13. *Signati estis spiritu promissionis sancto*, & cap. 4. 30. *In Spiritu sancto Dei signati estis.* Eodem ferè sensu explicat noster Maldonatus illud Ioannis cap. 6. 27. *Quem Pater signauit Deus*, id est, cui Pater auctoritatem dedit, efficiendo vt homo ille esset Deus, & vngendo illum Spiritu sancto, & inhabitante diuinitate declarando filium esse suum. Sic Maldonatus: & ait hanc esse veterum interpretationem. Quod ergo in ea spectat ad Spiritus sancti abundantiam, hoc est suo modo signum, quo Deus primitiuos Christianos discriminauit. Quare Christianos ipsos alloquutus ait Paulus, *signati estis, & signauit nos Deus.* Cohæret itaque optimè, signatorum nomine eosdẽ Christianos primitiuos à Ioanne designari. Et ex collatione loci Apocalypseos cum locis Pauli fit planum, Paulum loqui de eiusmodi signo, quo serui Dei securi sunt à plagis in ceteros homines sæuientibus.

Quinam hoc Dei signo signentur.

Huiusmodi loquutionem non facilè infideles intelligent; nec etiam illi fideles, qui in Christum credentes, carnis adhuc appetitionibus habenas laxant. Qui verò non solùm Christum profitentur, sed etiam suis cupiditatibus seueras leges indicunt; his quidem compertum est ipso experimento, quod ait Paulus ad Romanos 8. 1. *Nihil damnationis*, (id est nihil damni) *iis qui sunt in Christo Iesu, qui non secundùm carnem ambulant.* Et sanè hoc est ingens Spiritus sancti miraculum, qui hominem ex carnali in spiritualem conuertit: qua commutatione illi cælestem quandam inscribit notam; vt nihil ei nocumento, vexationi, aut afflictioni sit. Latiorem huius rei explicationem spiritualibus viris relinquo, cõtentus interim verba Tauleri referre in eo opusculo quod vaticinij titulo designauit, fol. 671. *Signum* (inquit) *Tau in frontibus habent omnes, qui per fidem Christi viuam in quodam melioris vitæ initio atque profectu inuenti fuerint, atque ij erunt immunes ab his plagis, quas Ioãnes describit cap. 9. sub obscuris quidẽ verbis, sed luce clarius à beata Hildegarde detectis.* Hæc ille. Ac licèt ipse beatæ Hildegardis declarationẽ in eius operibus non reperiã; inter viros tamen spirituales à pueritia educatus certò scio spirituales homines virtutum laude cumulatos ab illis septem plagis esse liberos; nempe à Fame, Bello, Pestilentia, Ignorãtia, Cõcupiscentiis, Furiis & Obduratione. Nam quod in tribus primis est plagæ, eos nequaquam attingit; nec fame conflictantur, aut persequutione, vel peste. Quin etiam hasce omnes ærumnas, aliásque persimiles patienter tolerant, fortiter superant, deuorant auidissimè. Quamobrem non solùm non anguntur, sed etiam gloriantur in tribulationibus cum Paulo. Ex plagis autem postremis ne vmbra quidem ad eos accedit. Certum verò est, non aliud esse signum quod eos ex his plagis eripiat, nisi spiritus Christi abundantiam.

Quemadmodum istos nulla septem plaga attingat.

Angelum ab ortu ascendentem nec de Elia nec de Constantino commodè posse exponi.

Ex hactenus dictis colligo, valde ab scopo aberrare eos, qui Angelum ascendentem ab ortu solis de Elia, aut Constantino explicant; aut etiam de singulari aliquo Angelorum. Quia nemo horum potest Dei seruos prædictâ notâ signare. Reliqua autem omnia signa, hoc si excipias, parui momenti sunt. Hoc vnum etiamsi à reliquis segreges, potens est ad homines ab omnibus plagis liberandos. Ideóque non dubito sermonem hîc esse de spirituali signo, de quo Paulus. Adhuc tamen nondum explicaui, quis sit ille Angelus, qui visus est ascendere ab ortu solis. Dico ergo, inter eas opiniones, quas suprà retuli, illi solùm manere veritimilitudinem, quæ communior est; scilicet opinioni Bedæ, Anselmi, Ansberti, Richardi & aliorum; qui aiunt per illum Angelum designari Christum post suam resurrectionem mundo cæleste lumen impartientem, siue illum illuminantem, illuminationis tamen nomine debet intelligi abundantior Spiritus sancti communicatio. Hæc enim diuini Spiritus lux est, quæ homines à plagis omnibus reddit securos: eadémque est gratia, quæ ante Iesu Christi resurrectionem non suppeditabatur hominibus; iuxta illud, *Nondum erat Spiritus datus; quia Iesus nondum erat glorificatus.*

Quis demum significetur hoc Angelo.

Deinde assero, eodem sensu manente, & sine vlla Christi gloriæ imminutione, idoneè intelligi Angelum illum ascendentem ab ortu solis esse ipsam Spiritus sanct personam, adeò se ipsam fidelibus communicantem, vt eos signare dicatur, & ab omni plaga liberos incolumésque præstare. Imò verò ipsa Spiritus sancti gratia, quæ formaliter eos signat, percommodè intelligitur in Angelo repræsentari; quemadmodum in quatuor primis sigillis vidimus personarum dari signu

Posse præterea intelligi Spiritum sanctum figurari.

Quinimò ipsam Spiritus sancti gratiam.

figuras Fidei, Audaciæ, Paupertati & Morti; scilicet per prosopopœiam, quæ formæ tribuere solet efficientis figuram. Qui loquendi modus, vt existimo, congruentior est Apocalypseos loquutioni. Nam nec Christo, nec Spiritui sancto aptè quadrat illa loquendi ratio; *Quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum*. Ipsi autem Spiritus sancti gratiæ non perperam aptatur, cum aliquid creatum sit.

Quid sit, angelum ascendere ab ortu solis.

Illa autem verba, *Ascendentem ab ortu solis.*] videntur significare, huiusmodi Angelum, qui fideles designat, illis veluti nouam esse lucem repentè obortam, & simul cum illis crescentem. Hoc enim significatur in eo, quòd Angelus prodeat ab Oriente, iuxta loquutionem illam Hester 8.16. *Noua lux oriri visa est*. Et Prouerb. 4.18. *Iustorum autem semita, quasi lux splendens, procedit & crescit vsque ad perfectam diem*. Vide etiam Malach. 4.2 *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol iustitiæ; & sanitas in pennis eius*. Denique nasci ab Oriẽte, siue prodire idem est, ac exoriri tanquam verum solem ad eos illustrandos, qui in tenebris & vmbra mortis sedent.

Vtrùm primitiui omnes Christiani fuerint illa Dei viui nota insigniti.

Obiiciet nonnemo, iuxta ea quæ prædiximus, signum de quo hîc sermo inducitur, esse illud, quod homines efficit spirituales ac verè pios. Quod si ita est, verum non erit, primitiuos omnes Christianos fuisse nota illa distinctos: certum namque est inter eos degere aliquos minimè in virtute roboratos, sed debiles potiùs & imbecillos. Respondeo tamen, aliud esse agere per distributionem, Logicorum more, de eo quod in omnibus & singulis verum tenet: aliud verò loqui de Reipublicæ alicuius statu, attentis iis, quæ in eiusmodi Republica communiter & vniuersè fieri ac seruari solent. Exempli gratia; In religiosa aliqua familia, siue religiosi ordinis magno cœtu vix vnquam verum erit, quotquot in eis degũt, spirituales & perfectos esse viros. Nihilominus tamẽ

Quo sensu dici possit primitiuos omnes Christianos fuisse signatos.

licèt nonnulli apud eos reperiantur minus perfectè, addo etiam, prauè ac nequiter in diuini obsequij via se gerentes: si tamen communis viuendi ratio perfectionem virtutis & sanctimoniæ affectat; iure quidem optimo asserimus illum religiosorum hominũ conuentum pium esse ac sanctum. Itaque cuiusuis cœtus siue Reipublicæ laudes ipsum commune respiciunt; id est, generalem atque communem vniuersitatis illius statum, alioquin nulla mortalium congregatio posset meritò laudari. Quapropter, cùm caput hoc egregium atque mirificum primitiuæ Ecclesiæ elogium contineat; nihil obstat, quod de nonnullis obiicitur. Etenim, si primitiuæ Ecclesiæ status attendatur, & communis illius professio & obseruatio, verissimè de primoribus illis Christianis dici poterat, eos esse copiosa Spiritus sancti gratia signatos; vt Paulus loquitur *Signati estis*, ad Christianorum communitatem dirigens sermonem. Et quælibet sanè religio, quantumuis in primo institutionis feruore strenua ac diligens, iure optimo se modò fælicem reputaret, si in ea perfectionis studium effloresceret, quemadmodum apud primitiuos illos Christianos tunc vigebat: quando scilicet *erat credentium cor vnum, & anima vna*, qui proinde primitias Spiritus accepisse dicuntur. Quòd si persequutionum tempore, qui veros se Christianos propalam ostendunt ac profitentur, ij fere summæ in Deum charitatis ac sanctimoniæ esse solent: quid tunc feruidis illis & strenuis athletis accidisse putamus, cùm vna ex parte persecutionis æstus efferuescens tot tamque horribiles excitabat procellas; ex alia verò copiosa & affluentia Spiritus sancti dona cælesti eos gratia delibutos roborabant?

A His accedit, hanc ipsam totius communitatis laudẽ admonitioni & cohortationi esse posse illis, qui à primo spiritus studio & contentione descisciũt, nec ad communem suorum perfectionẽ aspirant. Hi enim inde sibi possunt elicere, si diuini Spiritus instinctui & occultis motibus acquiescant; se etiam fore signatos, quemadmodum reliquos; & à plagis sibi interim nocentibus euasuros.

Habentem signum Dei viui.] Dictum est iam superiùs, epithetum Viui, aut Viuentis Deo tribui in Apocalypsi, tanquam vitæ fonti & auctori. Quare, cùm de Spiritus sancti signo agatur; rectè & propriè nuncupatur signum Dei viui. Est enim epi-

Cur signum Dei viui dicatur.

B thetum Spiritus sancti proprium, esse *viuificantem* (vt habetur in Nicenæ Synodi symbolo) atque adeò illius proprium est eripere à morte & à plagis quæ ad mortem tendunt.

Et clamauit voce magna quatuor angelis.] In hac ipsa figura opus fuit magna vocis contentione, vt à quatuor angelis in quatuor angulis Iudææ positis exaudiri posset. Hæc autem ingens vox denotat, idem esse imprimere Deum illam suis seruis notam; ac præcipere plagis omnibus, ne signatos perstringant: idque ita præcipere, vt omnibus plagarum ministris eiusmodi imperium innotescat.

Quid significat magna hac Angeli clamantis vox.

C *Nolite nocere terræ & mari neque Arboribus; quoadusque signemus seruos Dei nostri.*] Quod attinet ad repræsentationem, iubentur angeli expectare; donec serui Dei sint signo distincti. Perspicuum tamen est re ipsa nihil esse expectandum. Nam copiosa Dei gratia, quæ ipsos effecit sanctos, eosdem etiam signauit. Quamobrem, cùm expectare iubentur, reuera admonentur atque iubentur attentè inspicere, & signatos à non signatis discernere, ne signatorum aliquem attingant. Atque vt significetur amicorum signum effusioni iræ antecedere, iræ ipsius ministri inducuntur operientes, quoad Dei serui designentur: nec interim ventorum im-

Vers. 3. *Quo sensu quatuor angeli expectare, & à maris ac terræ nocumento parumper abstinere iubeantur.*

D petum solui permittunt, ne quid detrimenti Dei serui capiant. Hoc verò non est aliud, quàm nullum esse periculum, vt plagæ signatis noceant.

Quod dicitur plurali numero, *Quoadusque signemus*, non ita est intelligendum, vt diuinæ tres personæ loquantur. Neque enim dicerent, *Seruos Dei nostri*. Nec quia multi erant angeli Dei seruos designaturi. Nam, vt iam vidimus, hoc signũ non ab angelis imponitur. Superest ergo, vt sit modus loquendi, in quo plurale pro singulari vsurpetur. Aut forsan significatur, ipsam impendentis calamitatis speciem vnà cum gratia Spiritus sancti deseruire ad designandos Dei seruos, eósque confir-

Quo sensu dixerit angelus, signemus in plurali numero.

E mandos; nequid detrimenti capiãt. Certè Christus Dominus, propositã suis seruis specie calamitatum adiecit; *Respicite & leuate capita vestra: quoniam appropinquat redemptio vestra*.

In frontibus eorum.] Existimabit aliquis verbis huiusmodi nos cogi, vt signum, quo Angelus seruos Dei signaturus erat, diuersum esse credamus à Spiritus sancti signo. Nam eadem diuini Spiritus gratia non frontes signat, sed corda; iuxta id 2. Cor. 1. 22. *Signauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris*. Deinde, hoc in loco, alluditur ad signum Tau, de quo Ezechielis 9.4. & ad signum, quod in

Quomodo Dei serui in frontibus signari dicantur.

F Iudaicarum domorũ postibus imprimi iussit Deus Exodi 12. 7. Vtrumque autem signum crucis habebat formam, vt videbimus notatione sequenti. Quare videtur necessariò dicendum, hoc Apocalypseos signum esse crucis, qua se Christiani aduersus ingruentia pericula & calamitates armant; vt latè Gretserus noster in suis de cruce libris.

A Reſpondeo, receptam Chriſtianorum conſuetudinem muniendi ſe ſigno crucis ſanctiſſimam eſſe cærimoniam, vt maximi præſidij, adiumentique ad fugandos Dæmones, & ad impetrandam à Deo opem in grauiſſimo quouis diſcrimine. Externa tamen crucis nota non nos à famis, belli, ac peſtilentiæ plagis omnino præſtat incolumes; niſi cum interiore Spiritus ſancti ſigno conſocietur. De quo ſigno loquitur Paulus. Ceterùm fuit nihilominus valde conueniens, vt ad diuini ſpiritus efficaciam explicandam diceretur, *Quoadusque ſignemus ſeruos Dei noſtri in frontibus eorum.* In primis enim maximè oportuit, vt apponeretur ſignum, vbi valde eſſet notabile. Quo inſinuaretur, B quemadmodum nota fronti inſcripta occultari non poteſt; non aliter diuinæ ſeueritatis, & plagarum cæleſtium miniſtris abſcondi minimè poſſe eum, qui diuini Spiritus nota ſit inſignitus, vt eum intactum prætermittant. Secundò, decuit etiam ſignum in fronte exarari; vt huius loci proportio & conuenientia cum illo Ezechielis 9. oſtenderet, huiuſmodi ſignum ſancti Spiritus eſſe illius ſigni myſterium, quod in frontibus imprimi fuit iuſſum apud Ezechielem.

Cur frontis potiſſimum ſignandæ mentio fiat?

Tertiò, copioſa diuini Spiritus gratia eſt, quæ myſticè crucis ſignum in ſeruorum Dei frontibus infigit. Non ſolùm, quia hoc ſignum eos efficit C tutos ac ſecuros; ſed etiam, quia hoc in eis præſtat per publicam Chriſtianæ religionis & Ieſu Chriſti imitationis profeſſionem. Quod autem homo aliquis publicè profitetur, hoc quaſi in fronte videtur inſcriptum præferre. Quod ſi Spiritus ſancti gratia eſt, quæ Dei ſeruo animos ac vires addit, vt ſe Chriſtianum eſſe & crucis ſectatorem & contemptorem carnalium appetitionum glorietur, ad efficacitatis huius ſignificationem eleganter repræſentatur, interius Spiritus ſancti ſignum eſſe, quod externam crucis notam ad frontem proferat. Et quidem perfectior modus muniendi ſe ſigno crucis eiuſmodi debet eſſe, vt viua D fide ad Chriſti crucis imitationem & religionis Chriſtianæ profeſſionem aſpiremus. Nam qui hac ratione ſe ſtigmate crucis muniunt, næ illi Ieſu Chriſti ſanguine ſe ſignant, & ſibi crucis ſignum in fronte inurunt. Quo pariter ſigno ſpiritus Chriſti ipſos notat; & hac ratione illi remanent immunes ac liberi à plagis in improbos ac ſceleratos immittendis.

Qua ratione ſit hoc Dei ſignum concipiendum.

Denique in illis verbis, *Quoadusque ſignemus ſeruos Dei noſtri*, fortaſſis agitur de hoc ſigno tanquam de ſtigmate in fronte ſerui inuſto. Et ſanè pereleganter ſignificatur, huiuſmodi notas ſiue ſtigmata, quæ homines diuino obſequio mancipant, E eſſe veræ libertatis ſignum, & exemptionem ab omni plagarum impendentium damno. Ideóque tantoperè gloriabatur Paulus ſtigmata Domini Ieſu ſe in corpore ſuo portare.

NOTATIO III.

De Crucis figura in ſigno illo, de quo Ezechiel cap. 9. & in ſanguinis ſigno ſuper vtrumque poſtem, Exod. 12.

Ezechielis Tau de crucis ſigno intelligendū, ex Catholicorum omnium ſenſu.

F QVOD dicitur Ezechielis 9.4. *Signa Tau ſuper frontes virorum gementium abominationes terræ*, id omnes Catholici de ſigno crucis interpretãtur ex auctoritate Hieronymi, qui ait, *Antiquis Hebræorum literis, quibus vſque hodie Samaritæ vtũtur extrema Tau crucis ſimilitudinẽ habet.* Et in Vaticana editione Septuaginta refertur Origenes affirmãs ſe ex Hebræo quodam ad Chriſti fidem traducto didiciſſe, in

A antiquis elementis ipſum Tau habuiſſe Crucis ſimilitudinẽ. Sed irrident nos hæretici: & oſtendunt antiquum Hebræorum alphabetum, quod extat hodie & habetur in Bibliotheca Vaticana ex antiquis nummis & lapidibus deſcriptum, vbi patet non eſſe maiorem ſimilitudinem inter extremam literam eius alphabeti & crucem, quàm inter anatem & catum. Reſpondeo tamen, Hieronymum eſſe teſtem omni exceptione maiorem: nec mirum eſſe, quod in lapidibus & nummis non appareat vſitatiſſima forma, qua antiqui Hebræi ſcribebant Tau. Fieri enim potuit, vt alia eſſet communis forma; alia in nummis & lapidibus vſurpata; ſicut in noſtris litteris hodie contingit.

Hæreticorum proteruia crucis ſignū in Tau irridentium.

Quòd autem vltima Hebræorum litera *Tau* crucis formam antiquitus habuerit; vide Pradum Ezech. 9. ex Tertulliano, Clemente Alexandrino, Origene, Hieronymo, Ambroſio, Iſidoro, & Seuero. Et Pradus ſuam ibi affert conjecturam (cui fauent Hebraicæ & Græcæ linguæ periti) ea B autem eſt; quicunque id attentè obſeruarit, eum clarè perſpecturum, antiquum Hebræorum alphabetum eſſe nonnihil ſimile Græco in characterum figura. Atqui Græcè notum eſt, *Tau* formam habere crucis, non quidem commiſſæ, ſed immiſſæ: ſic enim appellari ſolet, quæ vtramque lineam ſeu virgam, quibus conſtat, non omnino conſertam & tranſuerſam habet.

Præterea Ioannes Grial in notis ad D. Iſidorum, libro primo Etymolog. cap. 3. refert Syriacos Ezechielis 9. vbi nos legimus *ſigna Tau*, legere, *ſigna crucem*, ex Caninio in inſtitutionibus linguæ Syriacæ. Vnde veriſimile admodum eſt, Græcorum & Latinorum T. à veteri Hebræorum & Syrorum ſcriptura fluxiſſe; prouidente Deo, vt in huius literæ figura, potiùs quàm in vlla alia Hebræi, Græci & Latini conſentirent. Forſan etiam Hebræorum perfidia in odium Crucis ab antiquo alphabeto eius figuram aboleuit; ne in C Ezechielis loco, quidquam honoris videretur Cruci deferri. Ceterùm quod Hebræi obliuione deleuerunt, aliæ nationes conſeruant, quæ in litera T. mutuum ab eis crucis ſignum acceperant. Additque Marianus Victorius in indice Hieronymi, verbo *Tau*, Æthiopas adhuc etiam crucis ſignum pro Tau litera ſcribere.

Æthiopes crucem pro Tau ſcribunt.

Ex hoc Ezechielis loco, & ex vitæ communione, quæ cum aliquibus ex Dei populo ſapientiſſimis interceſſit Ægyptiis, ipſimet Ægyptij fortaſſis acceperunt, vt iuxta antiquam traditionem inter ſua hieroglyphica Crucis ſigno vitam venturam ſignificarent. In cuius rei recordationem ipſi etiam Pagani per quoddam illuſtre miraculum deuenerunt: vt refert Ruffinus lib. 2. cap. 29. Socrates libro 5. cap. 17. Sozomenus lib. 7. cap. 15. Suidas verbo *σαυρός*. Vide Cælium Rhodigin. lib. 10. cap. 8. & Gretſerum libro primo de Cruce cap. 51. Huc etiam ſpectare poſſet, quod nonnulli affirmant, nempè apud Romanos in notis militum T. fuiſſe ſoſpitatis D & incolumitatis ſignum: & ſicut Θ, prænotatum denotabat militem illum obiiſſe, ita T. ſignificaſſe ſuperſtitem. Vide Iſidorum libro primo Etymolog. cap. 24. & Stevvechium ad caput 19. libr. 2. Vegetij. Hoc non videtur veriſimile Lipſio de recta pronunciatione cap. 14. vbi ſuſpicatur pro T. ſubſtituendum eſſe V. Quòd ſi mortui græca litera notabantur, non video, cur viuos latina litera notauerint.

Apud Ægyptios crucis figura vitā venturam ſignificari ſolitam.

Apud Romanos litera T. vitalis, Θ verò capitalis.

Sed, vt ad Ezechielis locum redeamus, obiiciet fortaſſe aliquis, noſtrum interpretem gratis tranſtuliſſe, *ſigna Tau*, vt ad crucem reſpiceret; quia vox hebraica *Tau*, quamuis poſſit deſignare vltimam alphabeti literam, frequentiùs tamen accipitur, vt nomen commune pro quo reddunt *ſignum*. Et manifeſtum eſt, ita in eo loco vſurpaſſe Septuaginta interpretes. Reſpondetur non modò Hieronymum Ezechielis 9. & epiſtola 128. & in Iſaiam cap. 66. & Iſidorum de vocatione Gentium cap. 25. & poſteriores Patres: ſed antiquiores etiam eodem modo accepiſſe, vt Tertullianum lib. 3. E cõtra Marcionem, Cyprianum ad Demetrianum, Origenem homilia 8. in diuerſos Euangelij locos: facit etiam Theodotio, qui pro *ſigno* ibi vertit Tau, & de Aquila idem affirmat Origenes. Præterea inter opera Auguſtini, auctor libri de altercatione Synagogæ & Eccleſiæ, & inter opera Hieronymi quidam alius, qui habetur tom. 9. fol. 263. omnes iſti expreſſis verbis aiunt, Ezechielem loqui de crucis figura ſub nomine Tau. Quod etiam valet ad probandam ſimilitudinem antiquæ literæ Hebraicæ cum crucis figura. Vt vel hinc conſtet audaces nimiùm eſſe eos, qui eiuſmodi ſimilitudinem irrident. Vide Gretſerum libro 1. cap. 1. & lib. 4. cap. 8.

Obiectio contra noſtram verſionem de ſigno Tau.

Reſponſio ad obiectionem, ſimulq. interpretum confirmatio.

Ad auctoritatem Septuaginta interpretum Reſpondeo, multa myſteria eos de induſtria celaſſe, & nomen ſigni, quo F vtuntur, accipi poſſe pro litera, cuius nomen ſonat ſignum quæ eſt *Tau*; vt omnes notant in hebraico alphabeto. Maneat ergo literam *Tau* apud Hebræos antiquos, & Græcos & Latinos ſignificare crucem, cuius ſimilitudinem gerit. Qua de re videndus Grial in Iſidorum lib. 1. Etymolog. c. 3. vbi in huius confirmationem adducit Petrum Diaconum. Et notat, proptereà Miſſæ canonem ab ea litera incipere. Legendus etiam Mecherchius de prolatione Græcorum capite trigeſimo primo.

Argumenti ex auctoritate Septuaginta petiti diluſtio.

De signo crucis super vtrumque postem, Exodi 12.7.

TERTIVS ait, *Sument de sanguine Agni, ac ponent super vtrumq; postem, & in superliminaribus domorũ.* Et num. 23. *Transibit Dominus percutiens Aegyptios, cúmque viderit sanguinem in superliminari, & in vtroque poste, transcendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras.* Vbi notandum est, postes non esse portas, sed vtrumque latus dextrum ostij, & liniendo sanguine integrũ superliminare, & vtrumque postem, huiusmodi formatur figura Π. quæ est furcæ figura, & ea etiam interdum appellatur, opinor, crux à Latinis. Sed quia superius limen solet esse longius, quàm supradicta figura requirit, & vtraque ex parte nonnihil protendi: ideo obliniendo sanguine integrum superliminare, & vtrumque postem, duplex coniungitur Tau hac ratione. π. Sed ad formandum duplex Tau non erat necesse integrum superliminare oblinere: satis erat in extremis illius partibus, qua ratione in margine figuratur. Ex quo intelligitur quod ait Hiero. Isaiæ 66. cùm agens de signo crucis, ait, *Hoc & postes domorum in Aegypto signabantur: quando pereunte Ægypto solus Israel mansit illæsus.* Quare quod quidam hæreticus ait (apud Gretserum lib. 1. de cruce c. 4. 4.) Papistas fingere Israelitas sanguinem Agni in modum crucis foribus illeuisse: si de perfecta crucis figura loquatur, calumnia est; & ipse mendaciter fingit, quod nemo asserit: si verò de duplici Tau (in quo figura crucis immissæ cernitur) Hieronymum habemus auctorem; & forma ipsa postium, & superliminaris id persuadet; solúmque displicere potest inimicis crucis Christi: amicis enim notum est in coniunctione postium cum superliminari vestigium crucis elucere. Atque ita ingredientibus per ostium templi, & contemplantibus in ipso ostio Christum, (qui se appellauit, ostium & in postibus, vt dixi, crucem & salutem per crucem allatam, occurrit protinus Dauidem simili deuotione dixisse Psalm. 117. 20. *Hæc porta Domini, iusti intrabunt in eam. Confitebor tibi, quia saluus es mihi in salutem.*

Quid postes propriè.

Sanguis illitus in Hebræorum postibus & superliminari quam in formam fuerit factus.

Hæreticorum calumnia.

Ex his ergo elicio, quemadmodum in Exodo & Ezechiele (ad quos locos fit allusio in signo Apocal. cap. 7. signum crucis erat illud, quod impressum, & in postibus, & in frontibus fuit, sic etiam in Apocalypsi, quod ad figuram attinet, idem etiam fuisse crucis signum; significationem tamẽ eam, quam superiùs diximus. Demum signum illud apud Ezechielem dicitur Græcè σημεῖον, & in Apocalypsi, σφραγίς, quod est sigillum vi aut igne impressum. Quo innuitur, vim siue ignem Spiritus sancti esse, qui hoc Apocalypseos signum mentibus inurit. Vnde etiam *signati* idem est quod sigillati, ἐσφραγισμένοι.

TEXTVS.

De numero signatorum ex singulis tribubus.

Vers. 4. *Et audiui numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israel.*

5. *Ex tribu Iuda duodecim millia signati; ex tribu Ruben duodecim millia signati; ex tribu Gad duodecim millia signati;*

6. *Ex tribu Aser duodecim millia signati; ex tribu Nephthali duodecim millia signati, ex tribu Manasse duodecim millia signati;*

7. *Ex tribu Simeon duodecim millia signati; ex tribu Leui duodecim millia signati; ex tribu Isachar duodecim millia signati;*

8. *Ex tribu Zabulon duodecim milla signati; ex tribu Ioseph duodecim millia signati; ex tribu Beniamin duodecim millia signati.*

COMMENTARIVS.

De signatorũ gente ac numero varia auctorũ sententia.

VIdimus iam in huius capitis prologo, hanc visionem ab aliis ad Constantini tempora, ab aliis ad tempora Antichristi, aut sub eius mortem referri: veram tamen explicationem esse, vt in hoc capite ostẽdatur primitiuos Christianos fuisse exemptos, quos plagarum calamitas in Iudæos immissarum non attingeret. Aureolus ergo hunc signatorum numerum de Iudæis exponit, qui Constantini tempore sunt ad fidem traducti, Lyranus de omnibus, qui generatim sunt eo tempore conuersi, tam ex Iudæis, quàm ex Gentibus. Ribera & Pererius de Iudæis post Antichristi persequutionem ad Christi fidem adducẽdis. Citantque pro se Irenæum, & Andream. In eo tamen differunt, quòd Ribera tribuum nomina & numerum signatorum omnino accipit, vt sonant: Pererius signatorum saltem numerum mysticè accipiendum esse sentit.

Communior ac receptior explicatio pro nobis est. Primasius enim Ambrosius, Andreas, Beda, Anselmus, Haymo, Richardus, Ansbertus hunc signatorum numerum de electis omnibus tam ex Gentibus, quàm ex Iudæis explicant, atque adeò illum numerum cẽtum quadraginta quatuor millium, & nomina Patriarcharum docent esse mysticè accipienda. Huic ergo communi sententiæ nos quoque subscribimus: ita tamen, vt non vniuersè de electis omnibus intelligatur, qui in posterioribus sæculis erant futuri; sed de primitiuis Christianis, qui eo tempore viuebant, quo septem plagæ in pertinaces Iudæos Christi abnegantes effusæ sunt. Communis hæc expositio, qua ratione à me sumitur, ex Apocalypseos serie atque contextu certa redditur. Etenim si sextum sigillum comprehendit in se comminationes, quas Deus Iudaico populo intendit, priusquam suam in eum indignationem effunderet; septimúmque sigillum includit illas plagas, quas demum in rebelles ac perfidos Iudæorum intulit (videlicet Famem, Bellum, Pestilentiam, Ignorantiam, Concupiscentiam, Iram, Obdurationem;) si amicorum insuper designatio eo animo fit, ne ad eos aliqua plagarum accedat; si hæc (inquam) ita sunt, vt re vera sunt; nexus ipse & cohærentia postulat, vt designati sint illi tantùm Christiani, qui eo tempore erant superstites. Cui declarationi textus ipse sese mirificè accommodat, vt in applicatione constabit.

Communior sententia seligitur, & probatur.

Dicet tamen quispiam; licèt in sigillo septimo rebellium Iudæorum plagas contineri asseramus, & capitis septimi signum esse illud, quod Deus Christianis impressit, ne eos læderent plagæ; numerum tamen centum quadraginta quatuor millium non posse ad Christianos omnes applicari. Nam Ioannes in hoc capite mentionem priùs facit huius præfiniti numeri, deinde innumerabilis multitudinis ex Gentibus vniuersis collectæ. Contextus autem poscit, vt vtrique designati fuisse credantur. Vnde asseuerandum videtur, primos illos centies quadragies quater mille esse Iudæos, qui Christum receperant; ceteram verò turbam innumeram ex iis fuisse conflatam, qui ex vniuersis Gentium populis ad Christianæ religionis portum appulerant.

Difficultas aduersus dicta.

Respondeo tamen; huiusmodi distributio, quæ primo aspectu ita apparet verisimilis, nullum videtur habere patronum, qui eam tueatur. Quod argumento est, hanc non fuisse Spiritus sancti mentem: si quidem cùm id literæ cortex sonat, nemo tamen amplectitur. Etenim quamuis Aureolus distributionem hanc admittat in illis, qui Constantini tempore Christiana sacra susceperunt; & eandem recipiat Ribera ad posterioris sæculi electos, cùm Antichristi futura est persequutio; verùm ad Christianos primitiuos, qui videbant, quo tempore Ierosolyma fuit diruta, & Iudæi puniti sunt; nullus, (inquam) ad illius æui Christianos huius

Soluitur difficultatis nodus.

huiusmodi diuisionem vsurpat. Sed alij dicunt in turba innumerabili beatos omnes denotari, vt Ambrosius. Alij Martyres vniuersos, vt Ioachimus. Alij eos tantum Martyres, qui sub Diocletiano passi sunt, vt Lyranus. Nostra autem sententia est (vt infrà dicemus) eosdem omnino esse, qui prius dicuntur centum quadraginta quatuor millia Israelitæ, & posteà turba innumerabilis ex omnibus gentibus coacta. Quod licèt primò intuenti paradoxum sonare videatur, spero tamen attentiùs inspicienti verum ac solidum visum iri.

Eosdē omnino esse qui hic dicuntur 144. millia signati, & qui posteà turba, innumerabilis dicitur.

Excutiamus tamen inprimis numerum centum quadraginta quatuor millium Israelitarum. Ac primum Israelis nomen & verorum Israelitarum constat è sacra Scriptura tribui probis Christianis; siue ex Iudæis, siue ex Gentibus. Vide ad Rom. 9. 6. ad & Gala. 6. 16. & Oseç 1. versu decimo, & cap. 2. 24. & 1. Petri 2. 10. Si ergo constat, hos esse spirituales Israelitas, & verum Dei Israelem esse, qui verè Dei populus est: nemo non viderit huiusmodi loqutionem Apocalypsi valde congruere, cùm liber sit mysticus & ænigmaticus. Quòd verò ex tribubus singulis duodecim millia numerentur, & integra tribus prætermittatur, quis est adeò in grammatico sensu hærens, qui in hoc non mysticam esse loqutionem suspicetur? Certè Ribera noster iis etiam ipsis, quibus persuasit sermonem esse in hoc capite de Antichristi sæculo, persuadere nequaquam potuit numerum illum grammaticè esse capiendum; vt videre est apud Pererium disputatione octaua.

Filij Israelis quinam hic vocentur.
Numerum 144. millium mysticè esse capiendum.

Quòd si hic numerus mysticè sumendus est; congruentius est mihi, vt Israelis & singularum tribuum nomina mysticè etiam accipiantur. In contextu quoque aptius nihil est, quàm vt dum plagæ contra carnales Israelitas sunt immittendæ, & sermo est de signo, quo signati sunt ij, quos plagæ lædere non permittuntur; tunc, inquam, verus sensus intelligatur esse de Spiritu sancti signo, quo spirituales Israelitæ à carnalibus decernantur. Mihi quidem hoc adeò reputatur certum, vt valde mirer homines doctos persuadere sibi potuisse, grammaticum sensum hic esse sequendum. Qui autem numerum centum quadraginta quatuor millium sic accipit, vt sonat; cur non etiam numerum centum quadraginta quatuor cubitorum, quem Apocalypsis cap. 21. 10. vrbis Ierosolymæ muro in altitudinem tribuit, grammaticè similiter accipiendum putat? Si ergo ex capite vigesimo primo perspicuè colligimus, numerum centum quadraginta quatuor esse mysticè in Apocalypsi capiendum: idem caput nos docet, duodecim Patriarcharum numerum esse etiam in Apocalypsi mysticum; nec per illum antiquos Patriarchas, sed Apostolos significari. Alioquin non essent nomina duodecim filiorum Israel scripta in duodecim portis. Vide caput 21. 12.

Israelis & singularum tribuum nomina mysticè item sumi debere.

Deinde vt denotetur, plagas illas, quibus Israelis populus delendus videbatur, populo Dei non nocere (hic enim est capitis huius septimi scopus) nihil conuenientius est, quàm vt Israelis nomen Christiano populo detur. Atque hunc etiam ad finem ait Paulus ad Romanos 9. 6. *Non quòd exciderit verbum Dei: non enim omnes, qui ex Israel, sunt Israelitæ*, &c.

Cur Israelis nomen Christiano populo detur?

Tertiò; Christus Redemptor noster est verus Israel, præualens Deo; qui in nostræ Redemptionis opere cum Deo luctatus fuit, & præualuit; quia *exauditus est pro sua reuerentia*. Quare & ipsius filij sunt veri Israelitæ, & Apostoli sunt Patriarchæ. Eandémque ob rem nomina duodecim tribuum sumenda sunt, vt nomina mystica, quæ duodecim

Christum esse verum Israelem, qui Deo præualuit.

A Apostolis imponuntur. Consonat cum hoc mirificè ordo ipse, quo duodecim tribus in præsenti numerantur. Nam Iudæ nomen, quod confessionem significat, Diuo Petro optimè quadrat, ratione præstantissimæ illius confessionis; *Tu es Christus filius Dei viui.* Si autem sub Iudæ nomine innuitur Petrus; dubium non erat, primas ei esse deferendas. Vltimum Beniamini nomen existimabit aliquis pro D. Paulo supponi: idéoque extremo in loco collocari; quia ipse fuit vltimus ad Apostolatum vocatus. Mihi tamen certum est Beniamini nomine non designari Paulum. Ipse enim ex primis duodecim non fuit: quippe in locum Iudæ B suffectus est Matthias. Quapropter Paulus se abortiuum nũcupat, quasi extra numerum. Nam abortiui dicebantur Senatores, qui extra numerum creabantur. Idcirco opinor, Beniamini nomen (qui minimus erat natu, & patri in deliciis habitus) in diuum Ioannem Euangelistam quadrare; qui ideo fortè, modestiæ ergo, extremum se in locum reseruauit.

Sub duodecim tribuum nominibus Apostolos esse intelligendos. Heb. 5. 7. Matth. 16. 16.

Abortiui senatores qui dicerentur.

Ex his ergo duobus nominibus coniicio, tum in hoc loco, tum in aliis Apostolos non recenseri eodem antiquitatis ordine, quo sunt ad Christi societatem euocati. Et quamuis nouitas ac desue- C tudo huius ordinis (qui valde diuersus est ab eo, quem duodecim Patriarchæ habent in reliquis Scripturæ locis, vbi nominantur) persuadeat, non casu ac temere, sed magna ratione, atque consilio ita fuisse eundem ordinem dispositum: mirum tamen non est, ignotam mihi hactenus esse causam; cur Apocalypsis Apostolos sub duodecim Patriarcharum nominibus hoc ordine referat. Illud pro comperto mihi est, nomen *Dan*, (quod iudicium seu damnationem sonat) consultò prætermissum. Quia nomen hoc Iudæ proditori apprimè congruebat, cuius reprobatio occultissimi Dei iudicij mirum extitit documentum. Cùm verò in locum D Dan, vt duodenarius numerus compleretur, Leui fuerit substitutus, (alioquin ter duodecim Patriarchas nõ numerari solitus) hinc mihi coniectura fit, nomine Leui diuũ Matthiam designari, qui in Apostolatu Iudæ locum occupauit. Nec parum iuuat hanc suspicionem nomen ipsum Leui, quod significat *copulatum*: & Matthias copulatus, siue *annumeratus est cum vndecim Apostolis.* Vide Hieronymum libro primo contra Iouinianum, vbi ait pro tribu Dan, fuisse repositum tribum Leui. Quod & Marianus confirmat not. 54.

Nominis Dan etymon & cur inter ceteras Israelis tribus hic non numeretur?

Manassè nomen, considerata ipsius etymologia, videtur Matthæo conuenire: vertitur enim *obliuio*, E vel *oblitus*; atqui hoc in Matthæum rectè cadit; qui pristinum telonij officium nunquam repetiturus deseruit, atque adeò oblitus fuit. Ceterorum nominum etymologiæ faustam omnes significationem adstruunt: nam Ruben est *videns filium*, Gad *felix*, siue *accinctus*, Aser etiam *felicitatem* sonat, Nephthali *æquiparationem*, Simeon *exauditionem*, Issachar *mercedem* seu *præmium*, Zabulon *habitaculum*, & Ioseph *incrementum*. Nec dubito, quin isthæc nomina in reliquos etiam Apostolos, apposite dispartiantur, & illis rectè congruant, inspectis singulorum tam etymologia, quàm historia. Sed F

——Non omnia possumus omnes.

Matthias quid sonet. Iacobi filiorum nomina, eorumque etymologia.

Quòd si hac in re longiùs progredi lector ratiocinando non valeat; illud interim solatio erit; hoc non magni admodùm esse momenti ad Apocalypseos intelligentiam.

Quartò, per numerum centum quadraginta quatuor millium, ait Augustinus libro tertio de Doctrina Christiana capite trigesimo primo (in regulis Ticonij) denotari vniuersitatem. Hoc egregiè

Numerum 144. millium pro vniuersitate sumi.

gie conſentit cum eo, quòd huius numeri ſignificatio in præſenti innuit haud dubie vniuerſitatem Chriſtianorum primitiuæ Eccleſiæ. Et certè, licèt Chriſtianorum multitudo, quo tempore Ieroſolyma fuit euerſa (fuit autem quadraginta annis poſt Chriſtianæ Eccleſiæ initium) multò maior ſine controuerſia extitit: ad ſignificandam tamen maximam multitudinem, non quidem confuſam & coaceruatam, ſed ſapientiſſimè à Diuina prouidentia electam & ordinatam (atque id magna cum proportione ad Apoſtolorum gloriam) conſentaneus valde fuit hic numerus centum quadraginta quatuor millium: quod idem eſt, ac duodecies duodecim millia. Et inprimis in duodenario numero attenditur numerus duodecim Apoſtolorum, qui veri ſunt Iſraelis Dei Patriarchæ. Porrò duodecim Patriarchis reſpondent totidem portæ ciuitatis Dei. Et de abſolutione duodenarij numeri agunt bene multi, vt Salmeron tomo primo, & Pontanus in Virgilium folio 9.

Duodenary numeri conſideratio & myſterium.

A

B

Deinde duodenarij per alium duodenarium multiplicatio denotat Apoſtolorum concordiam, & inter ſeſe conſpirationem. Nam quadratus numerus animorum conſenſum optimè repræſentat; quia ex numero quadrato perfectum fit quadrum, vt arithmeticæ artis peritis vulgare eſt. Ac propterea ciuitatis murus centum quadraginta quatuor cubitos in altitudinem habere dicitur: vt repræſentetur decus & ſplendor, qui in Apoſtolorum conſenſione eniteſcit, vt ſuo loco dicemus. Præterea ſi numerum aliquem in ſeipſum multiplicare, eſt quadrum perfectè implere; plenitudo hæc non ineptè ſignificat, Apoſtolorum vnitate, vt potiſſimo inſtrumento, Deum fuiſſe vſum, vt fidelium multiplicatio eſſet iuxta ſupremum Dei conſilium integra atque perfecta.

Quadratus numerus quid figuret.

C

Ad hæc, ſignificatur etiam fidelium numerum eſſe quàm maximum ac pleniſſimum, ex eo quòd numerus centeſimus quadrageſimus quartus ad centum quadraginta quatuor millia extrahatur; quod idem eſt, ac vnitatem per millenariũ multiplicari; qui numerus eſt denarij cubicus. Nam denarius eſt multiplicationis numerus, quo nationes omnes vtuntur. Deinde decies replicatus centenarium efficit; qui rurſus per denarium ductus millenarium cõplet. Atq; hic eſt perfectus cubus; & integræ ac perfectæ multiplicationis ſymbolũ. In hoc inſuper numero ſplendeſcit ſanctiſſimæ Trinitatis gloria. Primò, quia in duodenario is fuit ſcopus, vt ex duodecim portis, tres Orientem proſpectarent, tres Occidentem, tres Septentrionem, ac tres Meridiem. Secundò, quia in millenario, vtpote perfecto cubo, reperitur tripla illa proportio; in qua pij doctores Trinitatis ſanctiſſimæ veſtigium contemplantur. Vidimus autem capite quarto totam Chriſtianæ Eccleſiæ prædicationem reduci ad Triſagium, in quo diuinarum perſonarum Trinitas prædicatur.

Denarius multiplicationum numerus.

D

Quòd verò textus omnes Iſraelis Dei tribus adæquauerit, tribuens ſingulis Patriarchis duodecim filiorum millia; non ideo ſignificatur, eos, qui ſingulis Apoſtolis ſuam conuerſionem ſecundùm Deum acceptam referant, nec plures eſſe, nec pauciores, quàm eorum numerum, quos quilibet alius Apoſtolus in Chriſto Ieſu per Euangelium genuit. Hoc enim nec veriſimile eſt, nec libri huius maieſtate dignum, vt ad huiuſmodi minutias, quantumuis veræ eſſent, deſcenderet. Quinimò credibile non eſt, ænigma hoc adeo excellens atque ſublime numeris vti ad grammaticam ſolùm ſignificationem deſumptis. Hunc igitur verum non eſſe ſenſum affirmo. Faciliùs credam, hoc pacto ſignificari, Apoſtolorum conuenientiam atque conſenſum quodammodo effıcere, vt omnes in numeroſa filiorum prole æquales ſint; videlicet quia vnius Apoſtoli filij cunctos etiam Apoſtolos parentes iactant. Hoc vt inueretur, idonea fuit excogitatio, quæ ſingulorum Patriarcharum filios in diuina hac computatione exæquaret; eóque modo filiorum inter ſeſe differentias & contentiones tolleret.

Cur Ioannes omnes Iſraelis filios in filiorum numero adæquauerit.

E

Nec contentus fuit Spiritus ſanctus generatim addixiſſe ſingulis tribubus duodecim millia: ſed ſpeciatim dixit, *Ex tribu Iuda duodecim millia ſignati; ex tribu Ruben duodecim millia ſignati*, &c. quo non obſcurè adumbratur, quanti eos faciat Deus; Et quidem hac enumeratione oblectatur, vt ipſos decoret, & ſibi eſſe inprimis acceptos oſtendat. Vide ſimile quid Numer. 7. vbi recenſentur duodecim Principum oblationes: quæ tametſi valde ſunt ſimiles & nonnihil prolixæ, in ſingulis tamen iteratur, quod in prima fuerat prædictum.

Cur toties iteret Ioannes duodecim millia ſignati?

Numerus porrò centum quadraginta quatuor millium ſignatorum idem eſt, qui capite decimo quarto inducitur in ſpeciem exercitus, quo Agnus bellum infert Romano Imperio inanis idolorum ſuperſtitionis cultori. Cùm autem in hoc bello Apoſtoli ſint duces ac principes, idonea fuit repræſentatio duodecim phalangium ac veluti legionum, quarum quælibet duodecim millibus militum conſtaret. Quod & gloriæ Apoſtolorum, & concordiæ egregiè deſeruit.

Cur cuilibet tribui, ſiue Apoſtolo duodenarius millium deſignetur.

Facile eſt cernere ex dictis, hunc ſignatorum numerum, qui dicuntur centum quadraginta quatuor millia Iſraelitarum, congruenter applicari ad numerum fidelium omnium qui Chriſtianâ coercebantur Eccleſiâ, quando Deus ſeptem illas plagas Iudæis deſertoribus inflixit. Iam quòd Iſraelitæ nominentur (præterquam quòd loquutio eſt in ſacris Literis vſitata, & ad Chriſtiani populi ſignificationem valde accommodata,) illud habet etiam fundamentum, quòd Chriſtiana Eccleſia in populo Iſraelitico initia poſuerit. Nam in eos, qui ex eo populo Chriſtum ſuſceperunt, primitiæ ſpiritus effuſæ ſunt; illique primi fuere Chriſtiani, & ceteri ſunt in eandem oliuam inſerti. Vide Iſaiæ cap. quadrageſimum quartum, numero tertio: *Effundam benedictionem meam ſuper ſtirpem tuam.* Vbi optimè Arias Montanus hoc idem tractat. Itaque præter myſticas rationes, in ipſamet hiſtoria fundamentum inerat, vt Iſraelis nomine Chriſtiani omnes comprehenderentur. Nihil enim mirum eſt inſitæ arbori remanere nomen illius, in qua inſeritur. Adde huc, in capite hoc ſeptimo ſermonem eſſe de Chriſtiano populo, prout erat in ipſo Eccleſiæ naſcentis exordio, cùm Ieroſolyma fuit deuaſtata. Tunc igitur fidelium ex Iudaico populo electorum numerus multis partibus ſuperabat numerum eorum, qui ex Gentibus fuerant ad fidem euocati. Etenim licèt ab ipſo Eccleſiæ principio, Euangelicæ prædicationis ianua Gentibus patuerit: initio tamen id ſemper fiebat Iudæorum priùs conuerſione omni ſtudio procurata. Si verò hic ordo fuit immutatus, & multo plures deinceps ex Gentilico populo fuerunt acciti; id certè accidit, poſtquàm Apoſtoli diuinitus admoniti pertinaces dereliquerunt Iudæos, & ſe totos ad Gentes tranſtulerunt. Id quod eodem tempore euenit, quo Deus ſeueritatis ſuæ in Iudæorum ſupplicio clariſſima edidit documẽta.

Chriſtiani omnes primitiuis cur Iſraelitarũ nomine notati.

Quam

Quam etiam ob causam, præter eas, quas superiùs attigi,) congruenter Israëlitarum nomen Christiano populo inditum fuit.

Obiectio cōtra prædictā expositionē. Solutio.

Opponet tamen aliquis, si verum est, vt nuper diximus, hos ipsos centum quadraginta quatuor millia, qui hic designantur, esse eosdem, qui sub eodem numero inducuntur cap. 14. hinc videtur inferri, hos signatos non posse in se generatim includere primitiuos omnes Christianos. Nam de Christianis primitiuis nemo dicet omnes fuisse virgines. De illis verò centum quadraginta quatuor millibus textus ipse ait capite 14. nume. 4. *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt. Hi sequuntur Agnum, quocunque ierit.*

Quinam c. 14. à Ioanne appellentur virgines.

Quod videtur esse appositum religiosi status elogium. Ad hoc tamen respondetur, virginum nomen, vt eo loci videbimus, metaphoricè ibi accipiendum esse; sicut secunda ad Corinthios capite 11. numero secundo, Paulus Christiano populo ait: *Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo.* Sequi autem Christum, quocunque ierit, non est aliud, quàm sumpta ipsius cruce illum perfectè sectari, & Euangelica consilia accuratissimè seruare, quæ sanè erat viuendi ratio primitiuorum Christianorum iuxta cuiusque statum. Atque vtinam religiosi nunc viri primitiuæ Ecclesiæ perfectionem studio & contentione æmularemur.

Quid sit, virgines sequi Agnum quocunque ierit.

In prædicto 144. milliū numero, strictè loquēdo, non religiosos solum, sed omnes Christianos intelligi debere.

Concludo igitur: licèt elogia illa ac laudum præconia & designatio Dei viuentis signo facta, cæteráque omnia, quæ in laudem signatorum capite hoc septimo enarrantur; licèt, inquam, omnia isthæc ad feruidos religiosos rite possint applicari (propterea quod primitiuorum Christianorum vitam imitentur,) textus tamen loquitur sine dubio iuxta literalem sensum de singulari beneficio, quo Deus Christianam Ecclesiam sub ipsa initia exornauit.

Atque vt ampliùs confirmetur, textum generatim loqui de Christiano populo, non verò de aliqua illius parte: animaduertendum est, angelum illum ascendentem ab ortu solis, communiter dicere, *Quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum.* Quo non obscure indicat, omnes, qui seruorum Dei nomine digni erant, esse signo illo distinguendos. Non igitur coarctari debet id signum ad peculiarem aliquam nationem siue statum, vt clericorum aut religiosorum. Signum insuper hoc illi signo respondet; quod filij Israëlis apud Ægyptios degentes in postibus & superliminaribus domorum impresserunt; ergo hoc etiam signum existimandum est ad totum primitiuorum Christianorum cœtum sese propagasse (exceptis iis, qui ob sua flagitia eo tunc signo indigni essent; qui pauci erant, opinor.) Quemadmodum illud sanguinis symbolum totum Israëliticum populum designauit. Nam sicut illa nota in postibus & superliminari imposita, eo fine fuit inuenta, ne angeli gladius filios Israëlis contingeret, sic etiam hoc Dei viuentis signum imponitur, vt eo signati reddantur securi à septem plagarum inferendarum supplicio. Quòd si hoc signum se solùm extenderet ad singularem aliquam nationem aut gentem; ratiocinatio hæc atque discursus mancus omnino truncatúsque maneret, videntúrque aliæ primitiuorum Christianorum differentiæ per obliuionem fuisse prætermissæ. Constat autem in diuinam prouidentiam non posse obliuionem cadere.

Verùm hic signatorū nomen sit pro prædestinatis sumendum.

Aduertendum etiam est, non deesse, qui dicant signatorum nomen pro prædestinatis accipi debere: quare cùm septimum suppliciorum & extremum sit Obduratio, certum esse, qui ex ea plaga euaserit, eum fore ex prædestinatorum numero. Ceterùm *signare*, non solùm est aliquem eripere ab æterna damnatione; sed etiā à reliquis aliis plagis. Qua ratione spiritales homines diuina prouidentia ab omnibus calamitatibus liberat, vt suprà iam explicatum est. Atque ita prædestinati nō sunt signati interim, dum per abundantiam gratiæ Spiritus sancti non ab omni eripiuntur calamitate. Atqui, vt vidimus, modus loquendi est apud Paulum visitatus, Spiritum sanctum esse signum, quod spiritales viros ab omnibus septem plagis eximit.

Aliorum opinio de signatorū numero præsenti, qui in cælum assumuntur.

Alij volunt in signatorum numerum referri, perinde esse, atque in cælestem beatitudinem assumi. Ibi enim est, vbi Dei serui ab omni sunt plagarum metu liberi. Id quod potest confirmari ex eo, quod nuper dicebamus; hos scilicet centum quadraginta quatuor millia signatos huius capitis septimi esse eosdem, de quibus capite 14. vbi numero primo dicitur. *Ecce Agnus super montem Sion: & cum eo centum quadraginta quatuor millia habentes nomen eius, & nomen Patris eius scriptum in frontibus suis.* Cui loco respondet ille 4. Esdræ 2. 42. *Vidi in monte Sion turbam magnam, omnes cum coronis, & palmis, & filius Dei inter eos; hi sunt, qui mortalem tunicam deposuerunt.* Confirmatur secundò; quia si verum est, illa hominum centum quadraginta quatuor millia & turbam innumerabilem, quæ mox sequitur, esse eosdem; multi auctores asserunt, per innumeram illam multitudinem significari beatos. Quam assertionem adiuuat ipse textus, qui eis stolas albas tribuit, symbolum videlicet gratiæ, qua perfruuntur beati, vt vidimus c. 6. 11. *Et data sunt illis singulæ stolæ albæ.* Præter hæc, de turba illa innumerabili ait Ioannes num. 17. *Absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum,* quæ verba repetit c. 21. 4. loquens de beatorum gloria.

Refellitur præcedens opinio.

Respondeo tamen, si de beatis esset sermo, non opus fuisset eos designare, ne à plagis læderentur, constat enim euidenter in huiusmodi allegoria eos solùm designari, qui cum aliis puniēdis communiter de salute periclitantur. Ad locum ex 4. Esdræ 2. 42. respondeo librum illum nō esse canonicum; atque adeò suspicor illum post Apocalypsin fuisse scriptum; ipsiúsque auctorem, cùm ad caput 14. Apocalypseos vellet alludere, verba illa apposuisse. Verùm in aliis rebus à doctis hominibus ignorantiæ insimulatur. Quapropter mirum non est, ipsum Apocalypseos seriem & contextum non probè tenuisse. Præterquam quòd ad Beatorum gloriam possunt per accommodationem applicari nonnulla ex iis, quæ Apocalypsis de primitiuorum Christianorum sanctitate confirmat. Ad confirmationem alteram suo loco respondebimus, in eorum verborum expositione.

Quare ex catalogo tribuum alijs desideretur Dan.

Hoc ergo stabilitum maneat, duodecim tribus noui Israëlis, quæ capite hoc septimo numerantur, esse primigenios Christianos; quorum Patriarchæ fuere duodecim Apostoli. Quòd verò Dan in iis desideretur, non ideo ad Dei cōsilium quidquam deficit; quia in eius locū fuit suffectus Leui. Quod admonitioni esse pôtest iis, qui sublimiorem occupant locum, vt sibi consulant & constent. Fieri enim posse, vt si quidquam de priori cura remiserint, è propria sede labascant, atque adeò corruant; & Deus ipsorū locū & coronam aliis tradat.

His addo, non ideo inter signatos nullum ex tribu Dan annumerari, quia existimetur inter illius temporis Christianos existere nullos, quin ex duodecim tribuum ibidem expressarum aliqua fuerint. Sed quia nonnulli, qui tunc reperiebantur indi-

indigni nomine filiorum duodecim Patriarcharũ, non recensentur in signatis, sed in filiis mystici Dan, id est in Iudæ proditoris sectatoribus; quod attinet ad sceleratam conscientiam & in Christi disciplina simulationem: ac proinde digni sunt, qui nominis Dan significationem experiantur, hoc est, vt rectum Dei iudicium in eorum damnatione patescat. Illud etiam suffragatur, tribum scilicet Dan plus ceteris ad Aquilonem vergere, & à Ierosolyma ac templo esse remotiorem. Quorum vtrunque ei accidit, non quòd locum sibi à Deo præfinitum occuparit; sed potiùs quòd suo ducta consilio proprium deseruerit locum; vt patet Iudicum cap. 18. & 19. Præterea Iosue 19. est etiam Dan ceterarum tribuum vltima; nec non in Ezechielis visione idem contingit: quantumuis cap. 48. nouo quodam modo tribus disponantur, septem scilicet ad partem templi Septentrionalem, & sex ad Australem. Nihilominus tamen Dan Aquiloni propinquior, & remotior à templo remansit. Nec dubito, quin in ea visione sermo sit de nouo Israele; & de nouis Patriarchis, in quorum numero non desideratur Dan, qui falsos ac simulatos Christianos repræsentat.

Tribum Dan plus cæteris vergere ad aquilonem, & longiùs à Ierosolyma & templo distare: idq; nõ sine mysterio.

Hæc quidem animaduersio idonea est, vt qui se ex Dei populo ac nouo Israele esse iactant, non ideo securi atque inertes fiant; satis sibi esse putantes, quòd D. Petri, aliorumque Apostolorum sint filij: cùm in nouo etiam Israële non desit tribus Dan & damnationis filij; hoc est, fucati ac fallaces Christiani; qui etsi cum bonis sint permisti, & eorum personâ dissimulati, Deum tamen neutiquam fallit, eos esse intimo cordis affectu seiunctos à templo; & in eo degere statu, qui Aquilonaris plagæ frigore adumbratur. Atque hi quidem minimè sunt ex signatorum numero, & eorum, qui eripiuntur ex plagis; sed potiùs illis subsunt penitus obnoxij.

Neminem, licet sibi iustum videatur, securum ac negligentem fieri debere.

Nota insuper, licèt signatorum numerus possit aliquo modo extendi ad eos omnes, qui in Dei gratia sunt; magis tamen propriè accipi, vt significet statum spiritualium virorũ, *qui spiritu Dei aguntur*, & rebus in omnibus, ad maius ac sublimius perfectionis culmen aspirant. Hi enim sunt, quos septem plagarum nulla vel leuiter offendit. Et iuxta hanc rationem, si præsentem Christianæ Ecclesiæ statum inspiciamus, videntur ex fidelibus non admodùm esse multi signati; siquidem ex ipsismet in Dei gratia degentibus non pauci rei familiaris, honoris, aliarumque id genus rerum iactura grauiter læduntur. Vnde triplex videtur esse hominum gradus; alius signatorum, qui perfectionis viam sectantur; alius imperfectorum, in Dei tamen gratia degentium; aliis eorum, qui lethali scelere tenentur constricti. At verò in primitiuæ Ecclesiæ statu commune erat, omnes ferè accenso sanctitatis studio teneri paucis exceptis, qui ita se gerebant, ceu Iudas inter Apostolos. Id autem persequutionis grauissimæ tempore vsu venire solet; vt Catholici ferè probatæ & spectatæ virtutis sint. Nihilo secius accidere videmus in iis regionibus, quæ primum illud sanctæ institutionis studium aut constanter retinuerunt, aut fortiter redintegrarunt. In quibus, qui sanctimoniæ ac perfectioni non student, ij (quippe ab aliorum conatu desciscentes) deprauatis sæpe moribus sunt. Atque inter illos, & inter feruidos & spirituales, nihil plerunque interest; quin, aut sanctitatis sint studiosi, atque adeò cælesti Spiritus sancti nota insigniri; aut è contrario (quasi ex tribu Dan) improbitate sint imbuti.

Quinam propriè & strictè nomine signatorum sint intelligendi.

Triplex Christianorum hominũ gradus.

Verum est tamen, in statu signatorum diuersos gradus reperiri: alij enim gloriantur in tribulationibus, alij nonnihil vexantur; non ita tamen, vt

Varij signatorum status.

A illis id mali inferant plagæ, quod sceleratis hominibus inferre solent. Quemadmodum Paulus ait, de coniugatis loquens, (loquebatur autem primitiuæ Ecclesiæ tempore) *Tribulationem carnis habebunt huiusmodi*, 1. Corinth. 7. 28. quantumuis frequentius tunc esset, coniugatos ad sanctitatem & perfectionem anhelare. Et hanc fortè ob causam plagæ, quas euasuri erant designati, pinguntur in hoc capite sub horrendæ tempestatis figura. Quia huiusmodi grauissima procella est, quam non subeunt signati; licèt non omnino sint liberi ab aliis minoris momenti turbinibus.

B

NOTATIO IV.

An Scriptura significet, fore Antichristum ex tribu Dan.

QVi existimant in hoc cap. 7. sermonem institui de magna infidelium conuersione post Antichristi mortem futurâ, & illos centum quadraginta quatuor millia fore Iudæos tunc ad Christi fidem traducendos; affirmant pariter, ideo nullum hîc ex tribu Dan inter signatos adscribi; quia Iudæi ex hac tribu erunt, qui quasi cognati & familiares ita pertinaciter Antichristo adhærebunt; vt nec ipsius Antichristi mors, nec horribile cæli supplicium futura sint satis, vt eorum aliquis conuertatur ad fidem. Ita Ribera atque Pererius. Antichristum verò futurum ex tribu Dan aiunt Ecclesiæ traditionem videri; quia multi Patres in ea sunt sententia; vt Irenæus, Hippolytus, Cyrillus, Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Prosper, Gregorius, Ruffinus, Theodoretus. Citant hos Patres Ribera hîc, & Pererius disput. 10. & lib. 14. in Danielem. Accedit, quòd ex Apocalypseos interpretibus Andreas, Haymo, Beda, Richardus, Anselmus, Rupertus, & plures alij dicunt, prætermissam hîc esse tribum Dan in odium Antichristi. Atque hanc esse Spiritus sancti mentem in Apocalypsi, dum inter tribus non enumerat tribum Dan, inde probat Pererius; quia alioquin traditio illa Patrum de Antichristo ex tribu Dan futuro nullum haberet in sacris Literis fundamentum. Constat enim, duos alios locos, qui ad traditionem eandem confirmandam a nonnullis adducuntur, nihil ad eam rem facere: quia primus locus est Genesis 49. 17. *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita*, &c. quod omnino ad Samsonem referendum est, vt docet Hieronymus. Alter locus est Ieremiæ 8. 16. *A Dan auditus est fremitus.* Vbi manifestè sermo est de Nabuchodonosore per Aquilonem in Iudæam inuadente.

Num Antichristus sit ex tribu Dan oriturus?

Aliorum opinio affirmantium, idq; in Ecclesiæ traditione fundantium.

In hac quæstione primùm noto, quam aliqui Ecclesiæ traditionem esse putant, videlicet Antichristum ex tribu Dan futurum, eam mihi nullo modo traditionem Ecclesiæ videri, sed solùm aliquorum Doctorum opinionem. Nam tametsi aliquæ sunt traditiones de rebus verissimis ad Christianam fidem spectantibus, quas non opus est in aliquo Scripturæ loco expressas haberi: hoc tamen caput de quo agimus, non tanti est, vt seorsum reuelatum fuisse credamus, & Ecclesiæ traditione conseruari sine alio Scripturæ fundamento. Patet hoc: quia ipsimet, qui Antichristum ex tribu Dan fore asserunt, (vt ex eorum verbis colligitur,) in eo videntur niti, quòd ita contineri credunt in aliquo ex prædictis Scripturæ locis. Vnde infertur eos non hoc, vt Ecclesiæ traditionem, sed vt propriam ipsorum opinionem nobis proponere; ac proinde opinioni huic nõ plus inesse firmitatis, quàm quæ illi proueniat ex eo, quòd in aliquo ex tribus prædictis locis id Scriptura innuat.

Antichristũ fore ex tribu Dan, non constare ex Ecclesiæ traditione.

Secundò noto, Abulensem, & Oleastrum Genes. 49. valde dubitare, an Antichristus sit ex tribu Dan prodituru; quinimò Oleastrum apertè asserere hoc esse fabulosum. Longiùs tamen, quàm par erat, in hac censura progressus fuit. Nam vt opinio aliqua reputetur probabilis; satis est multos sapientes viros probabiliter existimasse, illam in aliqua Scripturæ parte fundari.

Num Antichristus futurus sit ex tribu Dan, aliquos in dubium vocare.

Tertiò noto, quemadmodum Riberæ ac Pererio affirmare licuit, neutrum ex prædictis locis (nempe Genes. 49. 17. & Ieremiæ 8. 16.) esse ad rem, vt probetur Antichristum ex tribu Dan nasciturum; sic etiam mihi dicere fas esse, quod certum existimo, in hoc scilicet Apocal. loco opinionem illam non posse solidè stabiliri. Nam, si agenda res est antiquorum Patrum auctoritate asseuerantium Antichristum fore de tribu Dan; nullus ferè eorum hanc opinionem in Apocalypsi fulcit; sed alij in Geneseos, alij in Ieremiæ locis. Ex interpretibus verò Apocalypseos, perpauci sunt, qui septimi capitis visionem ad Antichristi tempora censeant reuocandam. Si autem ipsius contextus ratio ac

In hoc Apocalypseos loco minimè fundari, Antichristum ex Dan oriturũ.

visattendatur; pro comperto mihi est, Riberæ & Pererij expositionem minimè huius capitis contextui quadrare. Neq; enim agit de Antichristi sæculo, sed de prima illa Ecclesiæ ætate. Quod adeò certum est, vt ex ipsismet auctoribus, qui tribus Dan prætermissionem ob Antichristi odium fuisse factam dicunt, multi arbitrentur, hanc visionem non ad Antichristi, sed ad primæuæ Ecclesiæ tempora pertinere. Si tamen hoc est minùs consequenter loqui, conferenda in me culpa non est: & illi ab ea eximi aliqua ex parte possunt, quòd ad aliquorum Patrum opinionem adhæserint. Ceterùm decernere sententiam illam in veteris Testamenti locis non posse conniti, ideoque in c. 7. Apocalypseos esse fundādam; hoc, inquam, nihil aliud est opinor, quàm nimiùm se credere singulari cuipiam declarationi, cuius cohærentiæ apta ratio reddi non potest. Præsertim, cùm in huiusmodi rebus verum omnino teneat illa D. Dionysij sententia; *Theologia symbolica, non est argumentatiua.* Nam ad illud comprobandum, quod ignoratur aliunde, nec contextus ad eius assertionem cogit; minimè conducit liber omnino symbolicus.

Antichristũ ex tribu Dan futurum, fortè in antiqua aliqua allegoria fundari.

Quartò, verisimile mihi fit huiusmodi opinionem, in vetustissima aliqua allegoria fuisse fundatam. Sæpe enim accidit, vt quod initio mysticè aut dictum fuit, aut depictũ; posteà accipiatur, ac si propriè ac simpliciter fuisset assertũm. Idem iudicat Baronius euenisse in eo, quod vulgò credebatur de quadam virgine per diuum Georgium ab immani dracone liberatâ. Idem etiam videtur nonnullis, quod communi iam consensione receptum est de Gigantea diui Christophori staturâ. Quibus in rebus sapientes viri facilè se in modo loquendi ad communem conceptionem effingunt: in modo tamen sentiendi ad id, quod verius existimant, animum intendunt. Ita similiter suspicari mihi liceat, multos eorum, qui dicunt Antichristum & ipsius sectatores ex tribu Dan orituros, id tantùm affirmare velle, Antichristum & suos reprobandos; atque illis posse allegoricè applicari, quod dicitur Genes. 49. 17. *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita,* &c. & apud Ierem. 8. 16. *A Dan auditus est fremitus.* Si verò è contrariò opponatur, non esse allegoricum Scripturæ sensum, qui in literali non innititur, Respondeo, applicationes etiam & accōmodationes dici solere allegorias. Et Ieremiæ saltē loci applicatio in sensu proprio stabiliri potest; si consideretur, Nabuchodonosorem, ipsiusque exercitum fuisse figuram Antichristi & eius sectatorum. Atque ita noster Ribera ait, sanctum Irenæum allegoricè de Antichristo & sociis eius exposuisse, quod à Ieremia dicitur, *A Dan auditus est fremitus equorum.* Si ergo hoc est loqui allegoricè; quis non videat, allegoriam in merum ac proprium sensum transmutari: si inferatur inde, qui verba illa ad Antichristum applicant, eo ipso sentire, illum verè ac propriè fore ex tribu Dan? Idem dixerim de eo, quod nonnulli addunt, Antichristum videlicet Babylone nasciturum. Hoc enim inde habuit ortum, quòd existiment Antichristum fuisse in Nabuchodonosore adumbratum. Ex quo si infertur illum Babylone exoriturum fuisse, non absimili ratione posse etiam elici, illum Nabuchodonosorem nuncupandum fuisse.

Applicationes etiam & accommodationes appellari interdũ allegorias.

Num Antichristus sit Babylone nasciturus?

An verum sit, nullũ ex tribu Dan sub mundi finē ad Christum conuersum iri?

Quintò, quod nonnulli autumant, in generali illa Iudæorum conuersione a diuo Paulo prædicta (ad Roman. 11. 26) neminem ex tribu Dan Euangelicæ prædicationi obsequuturum; id sanè nihil habere probabilitatis existimo. Nam Paulus generatim loquitur: *Donec plenitudo Gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret.* Cumque loquatur Apostolus de Iudaici populi conuersione (sic enim Ecclesia semper intellexit) non inuenio, quo pacto solidè affirmari possit, ex integra nihilominus tribu nullum ad Christi fidem traductum iri. Agnouit hanc difficultatem Pererius: sed, vt illi Riberæ responsio non placet; ita nec mihi ipsius solutio arridet. Et verò opinionem hanc, quæ nullum ex tribu Dan esse conuertendum tradit, tum nouam, tum malè fundatam existimo. Quare qui in eo insistunt, vt in cap. 7. Apocalypseos prætermissionem tribus Dan putent ad illud respicere, quod sub extrema Ecclesiæ tempora est euenturum, vt consequenter procedant, deuocant ea, quæ neutiquam deberent concedere.

Sextò, si mihi indubitatum esset, Antichristum fore ex tribu Dan. & ex ea tribu suscep...s illi contumaciter adhæsuros; satis esse putarem, si dicerem in Apocalypsi allusionem fieri ad ea, quæ extremis mundi temporibus euentura sunt, & hanc ad rem ea comparatione vti. In contextu tamen dicere nullo modo possem de Antichristo directè agi. Nam acoluthia & rerum consequentia à me exigit, ne dubitem in hoc capite 7. sermonem esse de Ecclesia primitiua, vt iam explicaui.

TEXTVS.

Vers. 9. *Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis; stantes ante thronum, & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum.*
10. *Et clamabant voce magna dicentes; Salus Deo nostro, qui sedet super thronum, & Agno.*

COMMENTARIVS.

Vtrum magna hæc turba sit eadem cũ illis centũ quadraginta signatorum millibus.

COMMVNIOR interpretatio statuere videtur, hanc magnam turbam, quam dinumerare nemo poterat, esse distinctam ac diuersā à centum quadraginta quatuor millibus signatis. Non tamen desunt, qui non distinguant; sed potiùs perspicuè notent hanc magnam turbam esse eandem cum numero signatorum. Ita expresſè Apringius atque Ticonius & Andreas etiam, vt infrà constabit. Per turbam autem magnam Ambrosius intelligit beatos, qui Dei visione fruuntur. Atque eadem videtur esse oppositio Ticonij & Bedæ; qui de electis omnibus hanc turbam interpretantur. Aureolus exponit de Gentibus tempore Constantini ad Christum conuersis. Lyranus de Martyribus, qui sub Diocletiano Martyrij palmam reportarunt. Ioachimus de omnium ætatum Martyribus. Ribera & Pererius de iis, qui ex Gentibus sub extrema tempora sunt ad Christi caulas congregandi; quos aiunt Ioanni visos in æterna iam beatitudine cōstitutos. Andreas exponit de veris Israëlitis, secundùm spiritum; in quo considerari videtur hæc turba magna non diuersa à centum quadraginta quatuor millibus. Nam huius præfiniti numeri germana expositio est de viris Israëlitis secundùm spiritum, scilicet de primitiuis Christianis.

Pars negans suadetur primò.

Primo quidem aspectu necessarium apparet, vt hi centum quadraginta quatuor millia Israëlitæ à cetera turba innumerabili distinguantur; vt omnes ferè interpretes distinguunt. Alij enim sunt ex filiis Israël; & alij ex omnibus Gentibus & tribubus & populis & linguis. Et quanquam Actuum 2. num. 5. dicitur, *Erant autem in Ierusalem habitātes Iudæi viri religiosi ex omni natione, quæ sub cælo est;* huius tamen loci sensus, (vt ex ipso contextu planum fit,) est, Ierosolymis tunc plurimos fuisse Iudæos, qui apud omnes mundi nationes nati erant; non verò ipsi erant ex omnibus tribubus & populis. Quippe euidens est, in orbe tunc permultos fuisse populos ac tribus, qui ex meris Gentibus constabant. Si igitur centum quadraginta quatuor millia erant omnes ex tribubus Israël, & alia innumerabilis turba ex ceteris omnibus tribubus & populis & linguis; reliquum necessariò est, alios ab aliis esse distinctos. Secundò, alij sunt centum quadraginta quatuor millia, numerus videlicet certus ac præfinitus: alij turbam ita magnam comprehendunt, vt eam dinumerare nemo possit. *Secundò.*

Tertiò; Ioannes expresſè videtur docere, fuisse diuersam visionem. Postquam enim vniuscuiusque tribus duodecim millia singulatim percurrit; mox subdit, *Post hæc vidi turbam magnam.* Quare si post designati numeri visionem reliquos innumerabiles aspexit; fieri non potest, vt vtrique sint prorsus iidem. Quartò, illi centum quadraginta quatuor millia erant periculo expositi, & ceteris quàm mox puniendis admisti: ideo enim signo il- *Tertiò.* *Quartò.*

lo

lo notantur, ne plagæ sceleratis infligendæ eos perstringant. De turba autem magna id asseri neutiquam potest; vtpote qui amicti erant stolis albis, id est, cælesti beatitudine perfruebantur, vt vidimus c.6.11. *Data sunt illis singulæ stolæ albæ*: palmas insuper victoriæ iam manibus tractabant, *Et palmæ in manibus eorum*; quod proprium est Beatorum. Adde huc, quod de ipsismet dicitur infrà numero decimoseptimo. *Absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum.* Hoc autem ad beatitudinis statum propriè pertinere, patet infrà, capit. vigesimoprimo, numer. quarto, vbi apertè sermo est de patriæ cælestis gloria, & in ea dicitur, *Absterget Deus omnem lachrymam*, &c.

Affirmatiua tamen pars, vt verior, eligitur & probatur.

Nihilominus mihi persuadeo, nō solùm in præcipuo sensu (de quo posteà) sed etiam in ipsa figura, & repræsentatione esse eandem omnino hominum multitudinem, quæ comprehensa fuit priùs sub numero centum quadraginta quatuor millium Israëlitarum; & mox appellatur turba magna, *quam dinumerare nemo potest ex omnibus gentibus.* Quod vt rectè percipiatur, notandum est, cùm Ioannes illos nuncupat Israëlitas, non affirmare eos tunc à se ipso fuisse conspectos; sed tantùm audisse se, numerum signatorum esse centum quadraginta quatuor millia; omnésque esse Israëlitas. Hoc itaque Ioanni fuit priùs dictum; & mox illi monstrata est innumerabilis ex cunctis gentibus multitudo. Quod meo iudicio significat, cùm sibi fuisset prædictum signatos omnes esse Israëlitas, & duodecies mille è singulis tribubus; posteà quando sibi ostensi sunt, quos priùs audierat signari, vidisse se innumeram turbam *ex omnibus Gentibus & tribubus, & populis & linguis.* Ex quo manifestè colligitur, quòd Ioannes eos omnes vocauerit Israëlitas, & ex singulis tribubus duodecim millia, non esse intelligendum vt verba ipsa sonant; sed vt aliquid mysterij plenum. Habemus simile quid, c.5. num.5. vbi Ioanni dicitur, *Vicit leo de tribu Iuda*; & mox vbi conuertit oculos, videt Agnum stantem. Quo intellexit, Agnum illum esse leonem, de quo sibi fuerat prædictum. Non aliter in præsenti, cùm audisset, antea signatorum numerum esse centum quadraginta quatuor millia Israëlitas, deinde videret maximam multitudinem ex omnibus gentibus & tribubus & populis; minimè dubitauit Ioānes, illam ipsam turbam innumerā ex omnibus gentibus & tribubus coactam esse eundemmet exercitum centum quadraginta quatuor millium Israëlitarum, quos priùs signatos esse audierat.

Difficultates in opposita sententia distinguente turbam magnam à 144. millibus.

Hoc si ita intelligatur, plures facilè dissoluuntur difficultates; quæ sese offerunt, si duplicem illam gentium multitudinem distinctam esse asseramus. Et sanè fateor me satisfacere omnino non posse quæstionibus, quæ in eā mihi sententiā occurrunt. Nam primò, cur Ioanni non ostenduntur centum quadraginta quatuor millia Israëlitæ; sed tantùm ei dicitur, eos esse ex tribuum singulis duodecies mille; cùm tamen innumera illa gentium multitudo illius oculis cernenda proponatur? Quasi verò satis esset, alios famā solùm & auditione accipi; alios verò cerni & de facie agnosci opus sit. Deinde, cur non explicatur, an turba illa magna sint etiam signati, sicut Israëlitæ? Nam de Israëlitis id explicatè asseritur, & in tribubus singulis iteratur: de reliquis ne semel innuitur. Tertiò, cur de Israëlitis nihil aliud dicitur, nisi eos esse signatos; idque vt paginam compleat tredecies repetitur: de ceteris verò dicuntur plurima; vt ipsorum palmæ, stolæ albæ, clamores & beneficia à Deo sibi præstita vsque ad finem capitis?

A Itane verò, tot ac tanta de aliis dicenda supererant; de aliis tantula, tamque pauca?

Nostra sententia de vtriusque multitudinis identitate probatur ex antecedentis & subsequentis capitum serie & cohærentia.

Quartò, inter visionem sexti sigilli, quæ terribiles continet minas, & inter septimi repræsentationem, quæ grauissima supplicia complectitur, nihil aliud potuit interseri, nisi eorum designatio, qui ex plagis euasuri erant incolumes: caput ergo septimum debet id vnum continere. Quorsum igitur, postquàm de numero signatorum actum est, alia innumerabilis turba denuò additur; deq; illa ita latè ac fusè disputatur? Certè quemadmodum aptissimus est & clarissimus contextus, si innumera illa multitudo cum signatorum exercitu idem
B sit, ita si diuersa sit ab illo, contextus series difficillima manet explicatu. Agere enim de Martyribus, aut de Beatorum felicitate, minimè facit ad remanere septimi sigilli repræsentationem. Namque sexti & septimi sigillorum intercapedo, (præter hoc quod est designare illos, qui à plagis sunt eripiendi, & eorum felicitatem in huiusmodi deliberatione depingere,) cetera omnia, vt minimè cohærentia prorsus excludit. Quintò denique, si certum est, vt ostendimus, in numero centum quadraginta quatuor millium, tam Israëlitarum nomen, quam nomina Patriarcharum esse mystica, quo pacto ab illis potest esse diuersus cœtus ille in-
C numerabilis? Præsertim cùm euidens sit, innumeram etiam multitudinem spiritualium Israëlitarum dici verè posse ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis.

In nostra verò explicatione, si semel statuamus, eosdem esse Israëlitas illos signatos cum infinita hac multitudine; facilè mox cernitur non solùm contextus consequentia, sed etiam admirabilis Spiritus sancti sapientia; & elegantia; quæ primam partem explicat per secundam. Quasi dicat Ioannes, Ipsimet, qui mihi Israëlitæ esse dicti sunt, non modò erant ex populo Israëlitico, sed etiam ex cunctis nationibus: quare hinc animaduerti at-
D que adeò vidi, Israëlitarum nomen, sicut in aliis Scripturæ locis, hîc etiam mysticè & spiritualiter esse capiendum: quos verò audieram esse centum quadraginta quatuor millia (nempe duodecim millia de singulis tribubus) multò erant plures, & numerosiores. Quanuis enim primæuæ Ecclesiæ Christiani, si cum infidelium multitudine comparentur, numerum non ita magnum conficiant electorum; hic tamen præfinitus numerus, (quantuscunque sit) excedit multis partibus numerum quadraginta quatuor millium. Quo supposito, constat protinus de elegantia atque ener-
E gia huius diuisionis; quæ auditum applicat ad præscriptum illum signatorum numerum, visum verò ad innumeram ex omnibus gentibus multitudinem. Ac si clariùs diceretur; Oculi quidem aspiciunt, Christianos ex cunctis nationibus, populis & tribubus quàm maximo numero esse coactos; fides autem docet, compleri in illis, quod Deus pollicitus fuit Abrahamo: docet insuper in infinito hoc numero sapientissimam esse dispositionem, & proportionem congruentissimam ad Diuinæ prouidentiæ consilium.

Quo sensu dixerit Ioannes, Post hæc vidi turbam magnā, &c.

Occurritur argumentis pro opposita sententia adductis. Ioannem non vidisse corporeis oculis signum illud in signatorū frontibus im-

Ex his iam nullius negotij est argumentis supe-
F riùs pro opposita explicatione allatis satisfacere. Atque primi & secundi solutio facilè constat ex dictis. Ad tertium respondetur; cùm dicitur *post hæc vidi turbam magnam*, non significatur id fuisse, postquam signatorum Israëlitarum numerum Ioannes vidit. Neque enim prædixerat à se illos fuisse visos; sed eorum tantùm numerum auditum esse. Quare verba illa, *post hæc*, hoc tantùm signi-

 ficent

preſſum: idq́; cuius myſterij gratia.

ficent neceſſe eſt; Poſtquam dictum mihi fuit Iſraëlitas eſſe numero centum quadraginta quatuor millia, oſtenſa eſt mox innumerabilis multitudo. Quod iuxta contextus ſeriem debet neceſſariò ſignificare, illam innumerabilium hominum frequentiam eſſe, cuius præfinitus numerus fuerat ſibi antea dictus. Vbi notandum eſt obiter, Ioannem non vidiſſe ſignum illud in eorum frontibus imprimi: hoc enim ſi cerneret, diceret vtique. Id quod peculiare etiam ſignificationis habet myſterium; nimirum illud Dei viuentis ſignum ab Spiritu ſancto ſpiritaliter fidelibus apponi.

Tranquillus ſpiritualium virorum ſtatus cæleſti beatitudini quodammodo ſimilis.

Ad quartum reſpondetur: vt ſignificetur ſpiritualium virorum ſtatum eſſe cæleſtis beatitudinis ſimilem in animi tranquillitate & conſcientię nullius ſibi ſceleris conſciæ ſecuritate & in exemptione à plagis, quibus peccatores puniuntur; ad hoc, inquam, expediens valde fuit de huiuſmodi hominibus nonnulla affirmari, quæ ad Beatorum felicitatem propriè videntur conducere; cùm eiſdem tribuatur ab Scriptura & ab ipſa Apocalypſi. Huiuſmodi eſt, illos ſtolis albis eſſe indutos, & Deū ab eorum oculis omnem abſtergere lachrymā. Enimuerò, cùm eiuſmodi elogia de ſpiritalibus hominibus in hac vita prædicentur per aliquam vitæ cæleſtis imitationem; perſpicuum eſt imitationem hāc nec perfectæ æqualitatis, nec vniuocam eſſe debere; ſed potiùs analogicæ participationis. Quapropter in Beatis ſtolæ albæ ſignificant veræ & abſolutæ gloriæ veſtem: in ſpiritualibus autem huius vitæ viris denotant veluti quandam illius gloriæ inchoationem, quod attinet ad animi tranquillitatem & ſecuræ mentis lætitiam. Quòd autem abſterſæ ſint lachrymæ eorum, qui in hac mortali vita degunt, conſtat non id intelligendum eſſe de cūctis lachrymarum generibus; ſed de eiuſmodi lachrymis, quæ improborum propriæ ſunt, & eorum, qui grauiter & iniquo animo patiuntur huiuſce vitæ labores; in quibus tamen ſpiritales viri gloriantur. Atque hæc etiam eſt Scripturæ phraſis. Nam verba illa *abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum*, ſumpta ſunt ex illo Iſaiæ loco capite vigeſimoquinto, numer. octauo, *Auferet Deus lachrymam ab omni facie*, vbi literalis ſenſus eſt de ingenti ſpiritualium hominum in hac vita felicitate. Deniq; palmæ tribuuntur illis, qui adhuc in militaris Eccleſię campo & acie verſantur; non ad perfectam & abſolutam victoriam ſignificandam, (cùm hæc ad vitæ vſque exitum non conſummetur,) ſed quia propriè etiam appellari ſolent victoriæ, quas ſancti viri in hac mortali vita conſequuntur: qui magnâ pariter energiâ dicuntur victoriam reportaſſe de quatuor illis hoſtibus, de quibus diximus capit. 6. not. 3. id eſt de inordinato vitæ amore, de diuitiarū cupiditate, de inani hominum exiſtimatione, & de proprio iudicio. Atque vt notauit Petrus Faber libro ſecundo Agoniſticon, capite duodecimo, in his palmis alluditur ad Hieronicas; cùm victores illi veterum certaminum, quæ ſacra vocabantur, victoriæ palmam ferebant: atqui planum eſt, illis in hac vita deferri palmam.

Stolæ albæ quid in Beatis, quid verò in ſpiritalibus viris ſignificent.

Quid palmæ eorū in manibus poſitæ figurent.

Alluſio in his palmis ad Hieronicas veterū certaminum.

Quod verò Petrus Faber exiſtimat, in hoc Apocalypſeos loco agi de palma, quam in cælo Deus tribuit Martyribus; id ex aliorum ille interpretatione deſumpſit, quæ meo iudicio in præſenti non cohæret, propter ea, quæ ſuprà diximus.

Difficultas ex ipſo contextu contra noſtram expoſitionem.

Ex omnibus gentibus & tribubus & populis, &c.] Fortè ex huiuſmodi verbis exiſtimabit aliquis poſſe ſumi argumentum contra meam explicationem. Ipſe enim aſſero in hoc capite directè agi de illis ſolùm, qui Chriſtiani erant, quando Deus ſeptem

A plagis in Iudaici populi obſtinatos animaduertit: cùm autem Ieroſolyma à Tito fuerit vaſtata quadrageſimo anno ab Eccleſiæ Chriſtianæ erectione; non videtur ſuperfuiſſe tempus, vt aliqui iam fuiſſent conuerſi ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis. Hoc argumentum roboratur expeditione noui orbis, qui multis poſteà ſæculis patefactus fuit. Præſertim quia vox illa *tribus* videtur exigere, ne qua iam in toto orbe familia reperiretur, ex qua ad fidem nemo fuerit traductus.

Difficultatis vim quomodo alij declinauerint.

Huius difficultatis vim fortaſſe vt declinarent, aliqui interpretes declarationem magnæ illius turbæ B extenderunt ad eos omnes, qui æternam beatitudinem adepturi ſunt; ita vt vniuerſi in ea multitudine comprehendantur. Quare, ſi innumerabilis hic cœtus ex omnibus Eccleſiæ ſæculis congregetur; videtur propriè etiam & ſtrictè loquendo, nullus fore populus, nulla tribus, ex qua non aliquis æternam ſalutem conſequatur. Ceterùm contextus ipſe non patitur de illis hîc eſſe ſermonem, qui nondum nati erant, quo tempore Deus ſeptem plagis Iudaicum populum puniuit; quemadmodum nec de illis, qui iam è viuis exceſſerant. Nam manifeſtò ſermo eſt de Dei ſeruis, qui ſignati fuerunt; quia cū improbis tūc plectendis cōmiſti erāt.

Prima difficultatis ſolutio.

C Ad argumentum verò reſpondeo primò, non opus eſſe, diſtributionem illam adeò preſsè & ſtrictè ſumi, vt nullus in extremis orbis angulis populus ſuperſit, ex quo non fuerit aliquis ad fidem conuerſus. Neque enim neceſſe eſt ad has redigi anguſtias: vt verè intelligatur dixiſſe Paulus, *In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum*. Certè ſi in vniuerſalibus Scripturæ propoſitionibus, ad earum veritatem, huiuſmodi requireretur diſtributio; verum non eſſet, quod dicitur D Actuum 2. numer. quinto, *Erant autem in Ieruſalem habitantes Iudæi ex omni natione, quæ ſub cælo eſt.* Mitiùs ergo huiuſmodi loquutiones interpretandæ ſunt iuxta communem loquendi phraſim; in qua cùm hyperbolicę loquutionis ſpecies nō ſit, aliqua tamē hyperbole vſurpatur. Et quidem populorum multitudini, in quibus Euangelium fuerat diſſeminatum, tribuitur nomen totius orbis terræ, nationum omnium, populorum, ac tribuum.

Rom. 10. 18. ex Pſal. 18. 5.

Reſpondeo ſecundò, vt omittam Chriſtianos iam tunc in aliquibus eſſe populis prouinciarum omnium, quæ Romano Imperio ſubiectæ erant; nec ſolùm ex Iudæis, ſed etiā ex Gentibus: vt omit- E tam prætereà Apoſtolorum aliquos ſuæ prædicationis fructum ad Indos & Æthiopas propagaſſe; vniuerſitas illa tribuum, populorum ac linguarum denotat ex Chriſtianæ Eccleſiæ & electorum congregatione nullam gentem, populum nullum, nullam tribum excludi: quicumque enim viuâ fide in Chriſtum crederet, eum protinus inter veros Iſraëlitas computari. Atque hanc exiſtimo eſſe Ioannis mentem in hoc loco iuxta aliorum Scripturę locorum ſenſum.

2. Solutio.

Stantes ante thronum & in conſpectu Agni.] ἐνώπιον F τοῦ θρόνου, καὶ ἐνώπιον τοῦ Ἀρνίου, hoc eſt, *coram throno & coram Agno.* Et quanuis vis illius vocis ἐνώπιον non poſtulet, vt ipſi videant, ſed ſolùm vt videantur: qui tamen oculis conſtant, & in regis adſtant conſpectu; ipſius præſentiâ poſſe frui, quis dubitet? Vide Heſter 1. numer. 10. vbi de *ſeptem Eunuchis, qui in conſpectu Regis miniſtrabant.* Agitur ergo de ſpiritalibus Iſraëlitis, vt de ſacerdotali populo, qui fruitur præſentia omnipotentis Dei, habentis ſuum thronum in Chriſtianę Eccleſiæ templo; qui quidem potiuntur Chriſti conſpectu ſtantis in throno: quippe qui hominum eſt

aduoca-

aduocatus, & ipſorum ac Dei mediator. Sic enim ſuprà explicauimus, quod dicitur cap. 5. 6. de Agno ſtante in medio throni. Felicitas hæc myſtici Iſraëlis conſiſtit in viua fide, quæ beatitudinis eſt initiũ; vt expreſſit Chriſtus, *Hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te Deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtũ.* Conſentit id, quod ſuprà aduertimus, hîc nimirum haberi ſermonem de horum hominum felicitate per comparationem ad felicitatem Beatorum, qui Dei conſpectu fruuntur. Atqui manifeſtum eſt, qui perfruuntur Dei & Chriſti præſentiâ, ab ipſius prouidentia ſummopere eos protegi ac foueri.

Felicitas myſtici Iſraëlis, i. Chriſtiani populi, in quo ſita ſit.

Amicti ſtolis albis.] Tametſi Latini ſtolæ nomen peculiariter ſolent vſurpare pro veſte, quæ fœminarum propria erat: in ſacris tamen non eſt hic familiaris vſus, ſed vniuersè ſtola nominatur talaris veſtis & glorioſa. Vide Lucæ 20. 46. *Attendite à ſcribis, qui volunt ambulare in ſtolis, & amant ſalutationes in foro.* Vide etiam ſtolam Heſther 6. num. 10. & *ſtolam gloriæ* Eccleſiaſtici 6. 30. & cap. 5. & *ſtolam ſanctam*, cap. 45. 12. item *ſtolam nouam*, Iudith 16 10. & *ſtolam primam*, Lucæ 15. 22. Quod verò de ſtolis albis dicitur, ad ſacerdotales ſtolas (de quibus mentio ſæpe fit in ſacra Scriptura) videtur referẽdum; quæ ſunt poderes byſſinæ. Agitur enim de myſtico Iſraële, vt de ſacerdotali populo, qui ante Deum in eius templo adſtat. Atque ad huiuſmodi alluſionẽ veſtium ſacerdotalium lucem affert, quod dicitur infrà numero decimoquarto, & decimoquinto, *Lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt eas in ſanguine Agni: ideo ſunt ante thronum Dei, & ſeruiunt ei die ac nocte in templo eius.* Huic veſti in cælo reſpondet ſtola gloriæ, quæ cælitum propria eſt. Vide Marci decimoſexto, numero quinto, *Angelum coopertum ſtola candida.* Quæ ſtolæ ſignificatio (ſcilicet vt ſumatur pro ſtola ſacerdotali) recepta eſt etiam apud Latinos. Sic enim ſtolæ nomen accipit Apuleius libro vltimo Metamorph.

Stola quid ſit, & in qua acceptione in ſacris vſurpetur.

Stola pro ſacerdotali veſte.

Aptiſſima ergo eſt in præſenti ſignificatio ſtolæ, quam docet Gregorius Magnus Marci vltimo: vbi ait, in veſtibus albis ſignificari gaudium & ſolennitatem mentis. Quod idem eſt ac dicere, ſpirituales viros lætos ſemper atque hilares degere; vt qui à mundanorum plagis liberi & ſecuri ſunt. In hac inſuper lætitia includitur bonæ conſcientiæ puritas & candor, in quo vera lætitia innititur: propterea quòd ſe lauerit ſanguine Agni, & candorem illum diuino auxilio retineunt. Sic enim explicatur paulò infrà, *Lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt eas in ſanguine Agni.*

Stola cuius rei ſymbolũ.

Non tamen deſunt, qui exiſtiment, apponi *album* in hoc loco impropriè pro ſplendenti purpureo; & *dealbare* pro mundare aut ſplendidum facere. Ita Petrus Faber in Agoniſtico, libro ſecundo, capite duodecimo, & vigeſimoquinto. Probat primò ex vetuſto Gloſſario Græcolatino. Secundò, ex ſanguinis colore, cùm dicitur, *dealbauerunt eas in ſanguine.* Quomodo enim in ſanguine, ſi *dealbare* propriè accipiatur? Tertiò, quia exiſtimat alludi ad Hieronicarum veſtes (id eſt victorum ſacri certaminis) quas conſtat non fuiſſe albas; aut alludi potiùs ad triumphantium veſtes; quas purpureas fuiſſe certum eſt. Nam de purpura ait Plinius libro nono, capite trigeſimoſexto, *In triumphali miſcetur auro.* Quartò, nam λευκὸν, apud Græcos ſæpe idem eſt, quod limpidum; vt patet ex theſauro Græco. Vnde aqua, fluuius, ver, æſtas, ſermo, verſus, omnia appellantur λευκὰ, id eſt alba; ad munditiam, claritatem, & ſplendorem indicanda. Quintò probat, quia veſtis, qua remiſſus eſt Chriſtus ab Herode ad Pilatum, vocatur à noſtro interprete alba, Lucæ 23.

Vtrùm hîc album pro ſplendenti purpureo, an pro candido ſumatur? Opinio Petri Fabri accipientis pro ſplendenti purpureo.

A numer. 11. Græcè autem appellatur λαμπρὰ, id eſt ſplendida; Syriacè autẽ *coccinea.* Sextò denique, quia aliquando purpureus non colorem dicit, ſed ſplẽdorem: ceteroquin nunquam diceretur purpureus cygnus: ergo ſimiliter accipi poteſt albus.

Hæc tamen minimè obſtant, quominus coactũ valde eſſe putem, dici album de veſte purpurea. Quare, quod ad repræſentationem attinet, omnino aſſero ſermonem eſſe de proprio colore albo; imò verò de valde albo, atque adeò candido. Vt autem hoc ſtabiliatur, nihil aliud opus eſt, quàm ad argumenta noui huius inuenti reſpondere. Per ſe. n. notũ eſt, albũ opponi purpureo. Præcipuè cùm in his albis ſtolis (vt vidimus) ſit alluſio manifeſta ad ſacerdotales ſtolas byſſinas. Deinde ad explicandam animæ ſanctificationẽ ac puritatẽ conſciẽtiæ euidens eſt colorẽ albũ, vt opponitur purpureo, in ſacra Scriptura vſurpari, Iſaiæ 1. 18. *Si fuerint peccata veſtra vt coccinũ, quaſi nix dealbabuntur: & ſi fuerint rubra quaſi vermiculus, velut lana alba erunt.* Hunc ergo veſtiũ alborem tribuit Scriptura tanquã cauſę ſanguini Chriſti. Vnde 1. Ioan. 1. 7. *Sanguis Chriſti emũdat nos ab omni peccato.* Huc ſpectat, quòd veſtis Chriſti in transfiguratione facta eſt alba quaſi nix ex Chriſti luce admirabili: & quam in Chriſti veſte mutationem fecit lux, eadem conſideratur fieri ab ipſo Chriſto in myſtica ipſius ſeruorum veſte.

Vera tamen ſtatuitur ſententia explicans de albo propriè ſũpto.

B

C

Vt ergo ad argumenta reſpondeam, ad primum dico, Gloſſarium illud non eſſe diui Ioannis; quare nihil me de illo laborare. Ad ſecundum; fateor naturalem non eſſe infectum ſiue tincturam, quòd ſanguis dealbet; ideoq́; apponi vt rem admirabilẽ, illud quod maculam aſperſurum videbatur, eam potiùs eluere, & candorem & ſplendorem afferre. Et fortaſſis conſideratur hîc ſanguis Agni inſtar ſaponis efficaciſſimi, qui maculas omnes ac ſordes penitùs abſtergeat. Ad tertium reſpondeo; ſi nuſquam in toto terrarum orbe veſtis alba fuit victoriæ atque triumphi inſigne; at in Scripturæ vſu ita accipi citra controuerſiã eſt; ſiquidem Apocalypſis 3. 5. dicitur, *Qui vicerit, ſic veſtietur veſtibus.* Ad quartum reſpondeo, nullum adduci exemplum, ex quo appareat λευκὸν, appellari eam veſtem, quæ non ſit alba. Ad quintum, dicerem potiùs in Syriaco poni coccinum pro cãdido (ſicut purpureum in cygno) quàm album in Vulgata pro coccino contra omnem conſuetudinem. Præſertim cùm ibi Græcè nõ ſit, λευκὸς. Ad ſextum, forſan in eo exemplo *purpureum* ponitur pro regio. Aut fortè reperitur color aliquis in quibuſdam rebus nimis candidus, cui aliqua inſit purpurei ſpecies atque reflexio: vt de pretioſiſſimis Margaritis perhibent, videri illis rubram ineſſe animam. Aut ſi aliquando purpureum ponitur pro candido; nunquam tamen album pro purpureo ſumitur; quando nullum hac de re exemplum oſtenditur.

Argumentis Petri Fabri fit ſatis.

D

E

Et palma in manibus eorum.] Dixi per palmas ſignificari victoriam; ſiue alludatur ad ſacri agonis victores, ſiue ad palmas, quæ in templo erant exſculptæ multis in locis cum eadem victoriæ ſignificatione. Victoria ergo, quam iſtæ palmæ adumbrant, eſt illa ipſa, quæ eiſdem veris Iſraëlitis tribuitur c. 15. 2. vbi de illis dicitur, *Vicerunt beſtiam & imaginem eius & numerum nominis eius.* Atqui vt aliàs admonui, in noſtra declaratione non de iis agitur, qui Deo iam fruuntur in cælo: ſed de ſpiritalibus Iſraelitis, qui per Dei gratiam in hac vita victoriam de ſuis appetitionibus reportarunt.

Quænam ſit victoria per has palmas figurata?

F

Sed aliquis mihi obiiciet Auguſtinum ſermone 11. de ſanctis, & Gregorium homil. 17. in Ezechielem; qui manifeſtè exponunt hanc palmam de palma

Obiectio contra noſtram de albis ſtolis ſignifica-

tionē, eiusq; solutio.

palma martyrij. Quibus concinit Ecclesia in communi hymno ad matutinarum horarum calcem subiecto; vbi Martyrum cœtus nuncupatur candidatus Martyrum exercitus. Respondeo, non semper in hymnis atque concionibus attendi literalē ac proprium sensum eorum verborum, quæ ex Scriptura accersuntur. Sæpè enim sufficit in aliquo probabili sensu aut bona accommodatione accipi. Nec tamen ipse inficior Martyres ex eorum esse numero, quos Ioannes candidatos cū palmis aspexit: quin imò assero illos à Ioanne cum palmis fuisse visos; etiam antequam pro Christo fortiter occumberent: & omnes etiam primitiuos Christianos possumus quodammodo Martyres appellare. Nam iuxta diuum Cyprianum Martyres dici possunt, quotquot legibus per ethnicos principes latis pro Christi fide damnabantur; & primitiua tota Ecclesia animo ac desiderio martyrij palmam consequebatur. Tantusque erat eorum numerus, qui martyrium pro Christi fide re ipsa patiebantur; vt meritò dici possit, hanc fuisse in primis Ecclesiæ primitiuæ professionem, vt pro Catholica fide vitam cum sanguine profunderet. Quamobrem antequam emoriantur, non iniuria cum palmis depinguntur.

Vers. 10. Quæ gratiarum actio sit, salus Deo nostro.

Et clamabant voce magna dicentes, Salus Deo nostro, qui sedet super thronum & Agno.] Qui spiritali libertate fruuntur, & se vident ab improborum plagis tutos atque securos, iure optimo clamant; id est, magno affectu, & ingenti grati animi significatione Deo & Christo gratias agunt. *Salus*, Græcè σωτηρία, quæ vox aptissima est ad significandam liberationem ipsam & immunitatem à plagis, quibus rebelles Iudæi plectebantur. Dicere autem *Salus Deo, & Agno*, est agnoscere singulare fuisse Dei & Christi beneficium in ipsos collatum; quòd eos sponte sua æternæ vitæ nota signauerant, vt & plagas improborum deuitarent, & felicitate illa, quam habebant, perfruerentur.

TEXTVS.

Vers. 11. *Et omnes Angeli stabant in circuitu Throni & seniorum & quatuor animalium; & ceciderunt in conspectu throni in facies suas, & adorauerunt Deum.*

12. *Dicentes, Amen. Benedictio & claritas & sapientia & gratiarum actio, honor, virtus, fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum, Amen.*

COMMENTARIVS.

OMNIA ferè, quæ hic essent dicenda, dicta iā sunt c. 5. vers. 11. & 12. Ibi enim depicti etiam sunt Angeli in circuitu throni & seniorum & animalium. Et vtrobique hymnus, quem Angeli concinunt, septem constat laudibus: cum hoc tamen discrimine, quia ibi canticum illud Christo intonuerunt; hîc verò æterno Patri. Quo edocemur, in Dei prouidentia, necnon brachij ipsius, id est, Christi Domini, splendescere septem perfectissimę prouidentiæ spiritus.

Verùm laudes hic ab Angelis Deo decantatæ, sint septem, an octo? Septem non ampliùs esse statuitur.

Non defuit, qui huius loci laudes non septem, sed octo esse arbitraretur: quòd vocem illam *Amē*, accipere voluerit quasi peculiarem laudem, quæ cum reliquis octonarium numerum conficeret. Contra hoc tamen est, quia textus ipse in ipsa distinctionis ratione nos perspicuè admonet, verbū illud *Amen*, quod est in hymni initio ac fine, sumēdum esse non vt peculiarem laudem, quæ Deo deferatur, sed vt maximam eorum omnium, quę continentur in hymno, asseuerationem. Atque huius loci proportio & conuenientia cum illo cap. 5. dilucidè ostendit laudes hîc etiam septem fore, sicut in capite quinto. Porrò de vocis, *Amen*, significatione & energia lectorem remitto ad ea, quæ doctè conscribit Caninius de locis Hebraicis, cap. 5. Illud addiderim, magnam rei alicuius asseuerationem suum proprium habere locum in iis, quæ cùm vera maximè sint, veri tamen speciem non habent. Hac enim ratione accidit in eo, quod hymnus hic continet; videlicet septem Diuinæ prouidentiæ spirituum perfectionem infinitam elucere in eximiis beneficiis, quibus Deus primæuos illos Christianos afficiebat; cùm eos sui spiritus signo notabat, & hoc modo à plagis rebellium Iudæorum cœtui imminentibus eripiebat. Ratio enim ac modus eos liberandi erat eiusmodi, vt eos ad Crucifixi fidem transmitteret, & falsæ hominum existimationis, fortunarum ac vitæ ipsius contemptionem illis inderet; sicque suæ patientiæ clarissimum præberet exemplum, dum permittebat suos à Iudæis contumacibus vexari atq; mactari; & graues etiam proponeret comminationes sceleratis hominibus per ea ipsa, quæ iusti ab illis patiuntur. Vnde clarè Angeli perspiciebant, quàm grauia & acerba supplicia in peccatores erant fulminanda. Quare in hac signatorum liberatione ab iis plagarum ictibus, quibus percutiendi erant scelerati, effulgebat quidquid in septem sigillorum repræsentatione continetur; vt latiùs explicatum est c. 5. & 6.

Cur hic sub laudum fine addatur, Amen.

Rogabit aliquis, quid causæ sit, cur in hoc potiùs hymno, quàm in ipso, quem Angeli ipsi concinuerūt Christo, addatur modò *Amen*, tam in principio quàm in fine? Respondeo, vehementi hac asseueratione fortè significari maiorē penetrationē, maioremq; admirationem: vt nouerimus ipsosmet Angelos eâdem successione ac progressu rerū, quæ in Christiana Ecclesia accidebant, magis magisque comperisse admirabiles Christi passionis effectus; & quò plus agnoscebant, & assequebantur, eò plus in profundæ huius sapientiæ cognitione, & Dei consiliorum admiratione profecisse. Angelos enim ipsis Ecclesiæ euentibus in Dei sapientiæ notione maiores fecisse progressus apertè docet Paulus ad Ephes. 3. 10. cùm ait, *Vt innotescat principatibus & potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei.* quem locum suprà iam exposuimus.

TEXTVS.

Vers. 13. *Et respondit vnus de senioribus, & dixit mihi; Hi, qui amicti sunt stolis albis, qui sunt, & vnde venerunt?*

14. *Et dixi illi; Domine mi, tu scis. Et dixit mihi; Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine Agni.*

COMMENTARIVS.

Respondere quid sit in Hebraica phrasi.

QVI cū alio colloqui incipit, Hebraica phrasi dicitur illi respondere. Itaq; interrogatio appellatur responsio. Atq; interrogatio hæc vnius è senioribus eò solū tendere videtur, vt hæc repræsentatio sese accommodet ad eorum, qui aliquid docent, consuetudinē: qui, vt attentiùs excipiatur sua doctrina, ab aliqua interrogatione principium ducere solent. Quòd verò vnus de senioribus Ioannē instruat;

Vnum hõis è senioribus eundem esse, de quo c. 5. 5. Cur hoc potissimũ in loco vnus è seniorib. Ioannẽ instruat.

instruat; similem habet difficultatem, nec dissimilem solutionem, atque illud c. 5. 5. *Vnus de senioribus dixit mihi, Ne fleueris, Ecce vicit leo de tribu Iuda.* Videantur, quę ibidem diximus. Quibus addo insuper, in hoc etiam loco, mihi pro certo esse, ideo vnum de senioribus induci qui Ioannem instituat: quia diuus Lucas (qui seniorum erat vnus, vt suprà notauimus) conscripsit librum de Apostolorum actibus; in quo continetur noui Israëlis, id est, Christianæ Ecclesiæ fundatio; in eáque historia narrat, ad hunc nouum Israëlem cooptari quotquot ex Gentium superstitione ad veram Christi religionem transferebantur, ita vt Gentiles ad Christum versi inter veros etiam Israëlitas numerarentur. Narrat insuper Iudæis & Gentibus ab Spiritu sancto gratiam copiosè suppeditari, eiúsque auxilio signari & eximi ab improborum suppliciis; ac valdè roborati, vt si opus esset, pro Christo vitam libenter amitterent, & de mundo triumpharent. Itaque verissimè dicitur diuus Lucas in Apostolorum actibus docere, veros esse Israëlitas designatos, eos omnes, qui ad Christi religionem sese intimo cordis affectu applicabant, siue Iudæi essent siue Gentiles: quàm plurimósque esse, qui Apostolorum cohortationibus ad veram salutis semitam dirigebantur.

Vers. 14. *Qui dicantur ex magna venisse tribulatione.*

Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna.] Græcè duplex est articulus tam in *tribulatione*, quàm in *magna*. Fortassis per allusionem ad Ægypti captiuitatem ac seruitutem. Ægypti enim nomen sonat angustias: & quæ sequuntur verba compellunt, vt huiusmodi tribulatio sit peccati captiuitas, & exulceratæ conscientiæ infelicitas. Nam hæc est magna illa tribulatio, ex qua euadunt illi, qui ad Christum viua fide perfugiunt: atque in hac seruitute clauditur miserabilis subiectio inordinato vitæ & fortunarum amori, vanę hominum existimationi, & proprij iudicij cæcitati. Quapropter mox sequitur, lauisse eos stolas suas in sanguine Agni, id est, è misera illa seruitute, qua tenebantur oppressi, ad lætissimam bonæ conscientiæ felicitatem transgredi; & à dæmonis captiuitate ad virorum sacerdotalium numerum, qui iustitiæ indumentis ornati Deo in eius templo ministrant. Vide quæ suprà diximus de stolis albis in hoc c. n. 9. & c. 3. 5.

TEXTVS.

Vers. 15. *Ideò sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui sedet in throno, habitabit super illos.*

16. *Non esurient, neque sitient ampliùs; nec cadet super illos sol, nec vllus æstus.*

17. *Quoniam Agnus, qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum: & absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.*

COMMENTARIVS.

IDeo *sunt ante thronum Dei.*] Legantur quæ suprà diximus n. 9. circa illa verba *stantes ante thronum*. Et aduerte quod ex contextu colligitur, magnam scilicet sanctitatem, quam Christi sanguis Christiano populo largè effuséque donat; esse causam, cur strenui Christi cultores efficiantur sacerdotalis populus Deo tantoperè charus, vt ipsum in suo templo dies noctésque cultu ac veneratione prosequátur in spiritu & veritate; eiúsque fruantur pręsentia, quod cælestis beatitudinis imaginem adumbrat.

Habitare

Et qui sedet in throno, habitabit super illos.] Particula A *super* potest significare idem quod inter: quod innuit Deum inter Christianos degere, quasi eis vicinum ac proximum, qui propriam apud eos sedem ac domicilium fixerit. Atque hæc loquutio aliis in locis familiaris est Scripturæ; & congruenter ad sacrosanctam Christi corporis Eucharistiam, necnon ad Dei in suos patrocinium ac protectionem applicatur. Deinde *super illos*, hîc esse potest idem, quod apud illos; in eo sensu, quem expressit Christus Ioãnis 14. 3. *Mãsionem apud eum faciemus.* Si igitur aduertatur hunc esse germanum sensum, protinus cer-
B nitur energia illius vocis *super*, quæ denotat Deum inter eos, siue apud eos degere, eos tuendo ac protegendo. Vide Isaiæ 12. 6. *Quia magnus in medio tui sanctus Israël.* Hebraicè *in interiori tuo.* lege totum caput.

Deus super suos, quo sensu dicatur. Ad Eucharistiam aptè referri.

Vers. 16.

Non esurient, neque sitient ampliùs, neque cadet super illos sol, nec vllus æstus.] Petrus Faber in Agonistico. l. 2. & l. 3. opinatur in his verbis ad Hieronicarum emeritorum præmium respici. Id tamen non ille mihi persuadet. Illud in primis est certum, hæc verba desumpta esse ex Isaiæ c. 49. 10. vbi manifestè est sermo de Gentibus etiam ad Christum conuersis:
C & verba sunt prorsus eadem; *Non esurient, neque sitient, & non percutiet eos æstus & sol.* Sermo autem est de cupiditatis fame ac siti, & de æstu luxuriæ atque inuidiæ. Vide c. 16. 8. *Quartus Angelus effudit phialam suam; & datum est ei, æstu affligere homines & igne.* Scio æstum ab Andrea referri ad huius vitæ molestias. Aptiùs tamen de tentationibus explicatur: atque ea est Ambrosij expositio.

Allusio ad Isaia c. 49. De qua fame ac siti hic sermo sit.

Vers. 17. *Regere hîc idem, quod pascere.*

Quoniã Agnus, qui in medio throni est, reget illos; & deducet eos ad vitæ fõtes aquarũ.] Quid significet Agnũ esse in medio throni, diximus suprà c. 5. 6. Quod verò additur, *reget eos*, idem est, quod eos pascet, vt pa-
D tet ex verbo Græco, ποιμανεῖ. Allusio autem perspicua est ad Psal. 22. quo confirmatur non agi hîc de cælestis patriæ felicitate; quia sequitur in eodem Psal. n. 4. *Nam & si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala.* Ad quem etiam Psalmum respexit Isaias loco allato: subdit enim; *Quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos.* Quod est agere de Dei seruis sub ouium metaphora, quas pastor Christus pabulis vberrimis pascit, & limpidissimis fontibus potat, mollíque aura, & vmbrosis arborum foliis opacat. Porrò in hoc loco pro vitæ
E fontibus quædam Græca sonant *viuos fontes.* Sed significantius est *vitæ fontes*; id est, fontes vitales aquæ & gratiæ. Sensus autem huius metaphoræ in pastu & potione est de mirifico Ecclesiæ Sacramentorũ fructu; de sacrarum Scripturarum solatio, & de mysteriorum fidei contemplatione; quæ famem explent, sitímque extinguunt cupiditatum huius vitæ bonis inhiantium; & lenis diuini Spiritus aura, atque vmbra Dei protectionis & optimorum exemplorum arcent luxuriæ, inuidię, & ceterarum animi appetitionum æstus. Hæc etiam pratorum spiritalium pastio complectitur solidarum virtutum & viuæ in Christum fidei exercitationem. Vide Psal.
F 22. *Deduxit me super semitas Iustitiæ.*

Quo sensu dicatur Deus abstergere lacrymas à suorũ oculis.

Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.] Hoc, vt iam admonui, ex Isaiæ c. 25. 8. desumptum est; & in eodem hîc sensu accipitur, atque apud Isaiam: Deum scilicet spiritalibus Ecclesiæ Christianæ hominibus abstergere lacrymas, quas huius vitæ laborum atque ærumnarum sensus expresserat; illísque gratiam donare vt in ipsis calamitatibus glorientur; eos etiam fletus comprimere, & exsiccare, quos deprauatæ conscientiæ stimuli solent adducere; & impetratæ veniæ spe confirmare. Quorum vtrumque maximæ est felicitatis argu-

mentum, & quædam cæleſtis beatitudinis imago. A Ideóque hæc eadem verba applicat Ioannes perfectiſſimo felicitatis æternæ ſolatio cap. 21. 4. Verùm, quòd verba iſthæc exponantur ibi de cæleſtis gloriæ lætitia, nihil obeſt, quominus hîc etiam ad ſpiritualium virorum in hac vita conſolationem eleganter applicentur: vt explicauimus ſuprà in commentario verſus noni.

Omnia, quæ hactenus diximus, appoſitè deſeruiunt, vt illis admirabilis declaretur affectio ſigni viuentis Dei, quo veri Iſraëlitæ ſignati plagarum ictus effugiunt, quibus ſeueriſſimè plectit Deus ſpiritalem Ægyptum, id eſt, inimicos crucis Chriſti. Sed tametſi contextus ſingulatim de primitiuis Chriſtianis agit, déque plagis Iudaico populo illatis; hæc tamen doctrina generalis eſt: potéſtque congruenter ad ſtatum præcipuè religioſorum applicari. Illi enim appellari poſſunt vel maximè populus electus (àd ſæcularium diſtinctionē) & Spiritus ſancti nota ſignatus: illi inſuper ſunt qui fruuntur potiſſimùm ſacroſancti Chriſti corporis præſentia in Euchariſtia & ſingulari Dei ipſius patrocinio: illi, qui dies noctéſque in templo ante Deum aſſiſtunt: illi denique, qui ingentē vitarūt tribulationem, quā è ſecularibus complures patiuntur miſerrimè, iuxta illud Pauli de coniugibus dictum, *Tribulationem* C *carnis habebunt huiuſmodi.* Quòd ſi probi etiam homines coniugio addicti tribulationis non erunt expertes; quid mundo generatim futurum putamus?

Prædicta ſignatorū doctrina ad religioſos applicatur. Religioſa vita encomiū.

Demū obſerua verbo illi, *ſeruiunt*, Græcè reſpondere, λατρεύουσιν, quod ſignificat diuinum cultum: id autem in religioſis hominibus præſertim verum oſtenditur; qui diu noctúque ſe totos diuino cultui dicant & conſecrant. Quidquid enim ſuperiorum, atque adeò Dei ipſius obedientia præſtatur, religionis & diuini cultus proprium efficitur. Præterea *Non eſurient, neque ſitient*, neque enim aut cupiditas, aut ambitio in Religione regnat: nec concupiſcentiæ ardor ſentitur; ſingulari Dei & Agni beneficio. Poſtremò, etſi non habitus (quod aiunt) ſed religio- D ſi mores Monachum informant; non tamen dubium eſt, quin ſacrarum Religionum inſtitutio fuit cæleſte inuentum; vt in hac vita homines non adumbratā modò, ſed expreſſam beatitudinis habeant imaginē, & faciliùs ac ſecuriùs Chriſtianę religionis ac profeſſionis præſtantia, dignitatéque fruantur.

Religioſos die ac nocte diuino cultui eſſe addictos. Religioſa vita quā longè à cupiditatū ſiti eſſe debeat.

NOTATIO V.

In qua proponitur ſuſpicio quædam de numero centum quadraginta quatuor millium (quem E *ponit Apocalypſis c. 7. & 14.) & de illa iudicium fertur.*

Singularis explicatio de numero 144. millium ad paucas perſonas redacto.

NONNEMO ſuſpicatus eſt numero illo (*centum quadraginta-quatuor millia*) deſignari paucas admodum perſonas; ſed tantæ virtutis ſingulas, vt quælibet earum pro mille viris debeat computari. Huic verò ſuſpicioni vt aliquam veriſimilitudinem conciliaret, præmittebat nonnulla. Et in primis minimè opus eſſe, vt centum quadraginta quatuor millia ſignati (de quibus dictum eſt Ioanni) ſint iidem cū turba magna quam dinumerare nemo poterat. Quin potiùs noſtra ſententia (quæ vtroſque facit eoſ- F dem) videtur vix poſſe notā nouitatis effugere. Si autē ſupponatur, illos centum quadraginta quatuor millia ſignatos, eſſe ex populo Iſraël ſecundùm carnem; turbam verò innumerabilem eſſe ex Gentilitate: cùm vel ex noſtra acoluthia cōſtet, non agi in capite ſeptimo de aliis Iſraëlitis, quā de illis, qui fidē Chriſti receperant, antequā plagarum tubæ aduerſus rebelles Iudæos concreparent. Ex hoc ipſo colligi videtur numerū illum (*centum quadraginta quatuor millium ſignatorum*) non debere accipi pro numero adeò, ac ſonat, magno. Quia numerus eorum, qui Chriſto nomen dederant, priuſquàm plagæ illæ aduerſus rebelles Iudæos immitterentur, non videtur fuiſſe adeò magnus.

A Imò verò apparet ſignatorum numerum fortaſsè nō debere extendi ad eos omnes, qui illo tempore fidem Chriſti receperant. Quia ſignū Spiritus ſancti (vt conſtat ex aliis S. Scripturæ locis) continet adeò magnā ſanctitatis & donorum Spiritus ſancti excellentiā, vt ij ſolùm videantur inter ſignatos recenſendi, qui primitias Spiritus accepère, ad fidē Chriſti prædicandā & propagandam. Hos verò eximios prædicatores, nemo dicet fuiſſe exercitum adeò numeroſum; ſed potiùs puſillum gregē. Singuli .n. Apoſtoli videntur pauculos quoſdam diſcipulos prædicationis Euāgelicæ ſocios ſibi adiunxiſſe (quemadmodū de Iacobo Hiſpaniarum patrono cōpertum eſt:) atque illi numero quidem pauci, ſed virtute & ſanctitate admirādi, à Deo cōfortati, ſuſceperunt atque patrarunt egregium illud facinus ſubiiciendi ſcilicet Euangelio, primùm decimam Iudæorum partem, deinde ex Gentibus vniuerſum orbem Romanum, & ceteras quoque nationes.

Ad hæc; ad numerum centū quadraginta quatuor millium propiùs accedendo, notat prædicta ſuſpicio, paucos illos diſcipulos, quos ſibi ſocios adiunxerūt Apoſtoli, aptè appellari poſſe duodecim duodenarios. Quia quanuis nō conſtet præciſè de ſingulorum manipulorum numero; neque veriſimile ſit fuiſſe in ſingulis duodenarium: nihilominùs, vt ſignificētur Apoſtoli ſinguli paucos ſibi diſcipulos adſciuiſſe, quemadmodū Chriſtus paucos ſibi aſſūpſit Apoſtolos; aptè ſingulorū cunei ſiue decuriæ in duodenario figurantur. Sic enim, quemadmodū Chriſtus ſuos Apoſtolos appellauit puſillum gregē, cùm eſſent perſonæ duodecim; non aliter ex æquali electorum diſcipulorū numero, qui ſingulis Apoſtolis tribuantur, conſtituūtur duodecim manipuli, ſiue puſilli greges, ad mundum ſubiugandū deſtinati. Atque ea ratione conuenienter ſatis omnium Apoſtolorum diſcipuli reuocantur ad numerum centū quadraginta quatuor; quia duodecies duodecim conſtituunt centum quadraginta quatuor. Neque hoc eſt præſtituere ſingulos manipulos verè fuiſſe duodenarios: ſed ſolùm eis duodenarij nomen, Apoſtolici collegij inſtar aptè tribui: eo quòd ſint pauci numero, & ſinguli in fortiſſimos & fortunatiſſimos duces electi.

Mox verò vt innuatur, eos ipſos, qui adeò pauci erant, perfecturos id quod præſtari non poſſe videbatur, niſi ab ingenti exercitu; ſignificantiſſima videtur eſſe phraſis, ſi ſupra dicti centū quadraginta quatuor viri appellentur centum quadraginta quatuor millia. Quod nō eſt aliud, quā aſſerere ſingulos eorū eſſe inſtar virorum mille, quòd poſſint ſinguli pro mille operari. Qua loquendi ratione alludi videtur ad id Iſaiæ 60. 22. *Minimus erit in mille, & paruulus in gentē fortiſſimā.* Quæ verba, quanuis ferè ad Chiliarchorū munus referri ſoleāt, vt ſenſus ſit ſingulos fore tribunos, & militibus mille præfuturos, multò tamē ſignificantior erit locus, ſi de ſingulorū virtute agat; eamq; eiuſmodi eſſe cōfirmet, vt ſinguli meritò pro mille reputētur. Cui ſignificationi cōgruentiſſimè deſeruit illa phraſis, *in mille, in gentē fortiſſimā.* Nā ea ipſa phraſi dicitur Ieremiæ 1. n. 18. *Ego dedi te in ciuitatem munitā, & in columnā ferreā, & in murū æneum.* & c. 15. n. 20. *Dabo te in murū æreum fortē.* Atque illa ipſa recepta expoſitio (quæ cùm dicitur *minimus erit in mille*, intelligit ſingulos fore Chiliarchos) eodē recidet; ſi animaduertatur, eum effici Chiliarchum, cui virtus de cælo tribuitur, vt mille animas Chriſto lucretur; quod eſt eas in Chriſto gignere, ac earum eſſe patrē; ſic.n. ex vno fiūt mille. In ſpirituali autē filiorum generatione, qui per Dei gratiā vnius integri regni fuit pater in Chriſto, i. qui integrū regnū potuit Chriſto ſubiicere, non ſolùm bellū geſſit, vt ſingularis miles, ſed etiā quaſi exercitus maximus atque fortiſſimus; quandoquidem integro regno potuit inferre bellum, & præclaram de illo victoriam reportare.

Porrò huic cogitationi fauere videntur multi S. Scripturæ loci; in quibus expenditur glorioſum eſſe Deo, per milites paucos de vniuerſis triūphare exercitib. Vide Deut. 32. 30. *Quomodo perſequatur vnus mille.* Et 1. Reg. 14. n. 6. *Non eſt difficile Deo, ſaluare in paucis.* 1. Machab. 3. 18. *Nō eſt differētia in cōſpectu Dei liberare in multis & in paucis.* Huc etiā ſpectat id Iſaiæ 10. 22. *Conſummatio abbreuiata inundabit iuſtitiam.* Quemadmodum enim Deus multiplicauerat quōdam gentem, & non magnificauerat lætitiam (vt habetur Iſaiæ 9. 3.) ſic poſtea reuocato fidelium numero ad paucos, ſed ſtrenuos & electos, per eos ſubiugauit vniuerſas nationes. Sicut adumbratum fuerat in hiſtoria illa Gedeonis, de qua Iudic. 7. Et ſicut elegantiſſimè ſignificatur in libello paruo, de quo Apocalypſeos 10. Facit, quòd ſimiliter in religioſorum ordinum initiis, ex paucorum, ſed electorū, labore multò maior ſolet percipi fructus, quā poſt aliquot ſæcula ex numeroſæ multitudinis opera & induſtria. Quare elegantiſſimè & ſignificantiſſimè dici valeat, illos primos decem Societatis noſtræ Patres, fuiſſe decies mille viros: atque cùm a B. Ignatio parente noſtro miſſus eſt ad Indos Xauerius, non vnū hominē, ſed numeroſum atque robuſtū exercitū eò fuiſſe miſsū. Quod.n. Dauidi dictū eſt

2. Reg.

1. Reg. 18. 3. *Tu vnus pro decem millibus computaris*; id etiam beato Xauerio verissimè dici potuit. Si verò eiusmodi phrasis plena est elegantiæ & energiæ; quid prohibet, vt ea ratione de Apostolorum discipulis siue commilitonibus loquamur, per quos partum, & auctum est Ecclesiæ Christianæ imperium? vt scilicet eos, appellemus centum quadraginta quatuor millia; quamuis re vera vix fuerint centũ quadraginta quatuor viri. Alioqui verò quid mirum, cum exercitum, in quo centum quadraginta quatuor millia numerabantur, magnam de mundo victoriam fuisse consequutum? Enimverò victoriam, paucorum militum manu ac valde paucorum, fuisse obtentam; id valde admirandum est; atque adeò multò magis consentaneum, si intelligamus in eo gloriari Deum, quòd paucis admodum Apostolorum discipulis, virtute cælesti armatis, mundum B subiugauerit; quódque eos meritò appellare possimus centum quadraginta quatuor millia: quã quòd exercitu adeò numeroso primùm cum Iudæis, deinde cum Gentibus cõflixerit. His addi potest, non solùm non videri Deo dignũ tam numeroso exercitu moliri mundi conuersionem; verùm Imperatores etiam terrestres qui nomen sibi compararunt (quemadmodum Alexander Magnus, atque Romani & illorum imitatores) non id vnquam contendisse, vt ipsorum exercitus ex ducenties millibus, aut ex centies, & quinquagies millibus constaret; sed ad delectum potiùs attendisse militum: atque ea ratione exercitibus non valdè numerosis de aliis numerosissimis seu potiùs infinitis triumphum egisse; vt notum est iis, qui ipsorum historias perlustrarunt. Si igitur in hominibus quoque fatendum est, id prudentis & magnanimi consilij fuisse: quantò maiori iure censeri debet, diuinam prouidentiam non id elegisse, vt valdè numeroso exercitu cum Iudæis & Gentibus dimicaret; sed potiùs paucorum manu, & eorum præsertim, qui singuli pro mille possent computari?

Respondetur ad prædictã explicandi rationem.

Hæc sunt, quæ pro illa opinione in speciem plausibili militare videntur. Nihilominùs tamen quamuis ea expositio siue suspicio speciosa prima facie videatur: collata tamen cum contextu Apocalypseos, & cum serie siue acoluthia argumenti, meo iudicio non subsistit. Capite enim septimo Apocalypseos non agitur de iis solùm, qui prædicationis Euangelicæ officio functuri erant; sed de vniuerso eorum numero, quos plagæ contra Iudæos rebelles immissæ præcedituræ erant, tanquam ipsius Dei seruos, & ipsius nota insignitos. Genuinus enim capitis septimi scopus nihil est aliud, quam magnum fuisse numerum eorũ, quos plagæ iussæ sunt non attingere. Quamuis enim rebelles Iudæi fuerint multò plures, quàm illi, qui nomẽ Christo dedere: sed etiam quam plurimi fuerũt, non solùm ex Gentibus, sed etiam ex Iudaico populo; computatis non iis tantùm, qui Iudæam incolebant, sed etiam iis qui in nationes dispersi.

Adhuc tamen aliqua ratione in numero centum quadraginta quatuor millium (qui refertur cap. 7. & cap. 14.) relinquitur locus aliquis eis, qui considerare velint, Deũ de vniuersis nationibus, paucorum admodum militũ manu gloriosum egisse triumphum. Non quòd numerus ille B centum quadraginta quatuor millium solùm designet electos Apostolorum discipulos; sed quòd vniuersus Ecclesiæ primitiuæ exercitus propterea reuocetur ad numerũ centum quadraginta quatuor millium; quia Apostoli ipsi fuerunt duodecim; & quia illi tot animas Christo subiecerũt, vt verè affirmari possit primitiuos illos Christianos ab Apostolis ad Christum adductos, esse numerum illum centum quadraginta quatuor millium, quos signum Dei viui fecit insignes. Quare, dum illi omnes in duodecim tribus diuiduntur, eo ipso tanti facinoris gloria, secũdùm Deum, duodecim Apostolis defertur: atque adeò affirmatur, vnũquemque ex Apostolis factum esse non solùm in mille, sed etiam in duodecim millia, & in gentem fortissimam & C electam. Atque aptè etiam notari potest, in numero centum quadraginta quatuor millium, ad quem primitiui Christiani reducuntur, id fortasse innui, quod Isaiæ phrasim superat. Isaias enim non plus dixit, quam *Minimus erit in mille*: vnio tamen atque concordia duodecim Apostolorum perfecit, vt vnusquisque eorum non solùm pugnaret tanquam vnus ex duodecim, sed etiam tanquam omnes duodecim; ratione scilicet vnionis atque concordiæ inter illos omnes. Quare, cum singuli eorum possent seorsim pro mille computari; coniuncti & colligati inter se per vnionem atque concordiam singuli pugnare iam possunt, vt duodecim millia; atque adeò vniuersi tanquam centum quadraginta quatuor millia. Quia duodecies duodecim constituunt centum quadraginta quatuor.

CAPITIS VIII.

PROLOGVS, SIVE NOTATIO I.

De connexione silentij cum septem tubis.

An sigilli 7. figura in cæli silentio terminetur necne?

INITIO octaui huius capitis nodus eiusmodi expediendus occurrit; Vtrùm sigilli septimi repræsentatio in cæli silentio terminetur; an verò longiùs progrediatur? Beda enim, Rupertus, Albertus Magnus, Ioachimus, Aureolus, Pannonius, Pererius & alij arbitrantur ea, quæ Ioannes n. 2. addit, *Et vidi septem Angelos stantes in conspectu Dei, & data sunt illis septem tubæ*; non iam ad septimi sigilli progressionem, sed ad visionis alterius nouæ inceptionem spectare. Quin imò Pererius contendit, hanc esse Victorini, Ticonij, Primasij, Anselmi, & Richardi sententiam; quòd dicant, in tractatu de septem plagis regredi ac retrouerti Apocalypsin, & Christianæ Ecclesiæ seriem rursus ab initio texere. Noster tamen Ribera contendit, septem tubas ad septimi sigilli mysteriũ directè spectare. Ex quo sequitur visionem septimi sigilli vsque ad capitis vndecimi exitũ nõ finiri. Ibi enim dicitur, *Et septimus Angelus tuba cecinit*, &c. Quæstio hæc nõ parui momenti est ad mysteriũ sigilli septimi & libri cõnexionẽ probè cognoscenda. Quapropter operæ pretium me fore facturum putaui, si eam vice prologi singulatim excuterẽ.

Pererij & aliorum opinio pro parte affirmatiua.

2. Sententia Riberæ negãtis: quæ vt verior amplectenda.

Pererius pro se adducit, opinionem suam omnium ferè interpretum esse communem, & Riberæ expositionem esse singularem: mihi tamen contra videtur; atque illud saltem existimo, Riberæ opinionem communiori esse cõsensu receptam. Nam præterquàm quod expressè eam tenent Andreas & Aretas; & sequuntur non solùm Ribera & Viegas, sed etiam Arias Montanus, Caponsachius, & alij, qui septem tubas in septimo sigillo comprehendi dilucidè affirmant. Præter hoc, inquam, capitum distinctio, nobis ab Ecclesia in ipso textu apposita, ostendit non obscurè A meo iudicio cõmunem esse consensionẽ, visionem nouã nequaquam incipere ab iis verbis, *Et vidi septem Angelos*. Etenim si noua inde exordiri visio crederetur (quæ quatuor omnino capita complectitur) cui planũ non sit, dissentaneum valdè esse, nouũ exordiri caput ab vnica linea, quæ ex septẽ sigillorũ visione supererat; cùm tamen extrema illa linea cum septimo capite coniungi facillimè posset, vt noua visio octaui capitis initium auspicaretur? Ratio hæc conuincit, opinor, vt credamus verisimilius Ecclesiæ visum fuisse, visionem nouam minimè incipere in his verbis, *Et vidi septem Angelos*, sed hoc potiùs totum ad mysterium sigilli septimi pertinere.

Riberæ sententiam, atque adeò nostram, ex capitum Apocalypseos distinctione videri Ecclesiæ consensum esse.

B Confirmatur insuper; quia non defuit quispiam (vt Pãnonius) qui octaui capitis initiũ ab illis verbis sumere voluerit, *Et vidi septem Angelos*: cuius tamen diuisio recepta nullo modo est. Quod verò attinet ad Græcorum distinctionem, quam habemus in Andrea, & Areta; ea quoque fauet Riberæ. Græci enim capitis vigesimi primi principiũ ducunt ab ea parte, vnde Latini caput octauum ordiuntur. Iam quod allegat Pererius, Ticonium scilicet, Victorinũ, Primasiũ, Anselmũ, & Richardum aduertere in septẽ plagis Apocalypseos seriẽ retexi, & ab initio Ecclesiæ repeti; C Respondeo mirũ non esse, vt in libro adeò difficili sit aliqua huiusmodi recapitulationis, siue regressionis suspicio. Præsertim, quia (vt videbimus postea) verum est, in septimo sigillo nonnihil recapitulationis inesse; propterea quòd ita doctrinæ ordo exigebat. Sed vtcunque id sit, statuendum est, septem tubas ad sigilli septimi mysterium pertinere.

Obiectio contra prædictũ ex capitum

Huic tamen argumento ex capitum distinctione petito respondebit aliquis, distinctionem huiusmodi non adeò esse antiquam, vt eam sectari cogamur. Verùm enim

verò

distinctione argumentum: eiusque solutio.

verò illud saltem prudentissimus quisque haud dubiè iudicabit, distinctionem tot retro sæculis in vniuersa Ecclesia receptissimam pluris esse faciendam, quam Bedæ, Ruperti & paucorum aliorum opinionem. Et sanè in officio, quod de Michaele Archangelo decantat Ecclesia, & antiquum valde est, antiphona ad Canticum, *Benedictus* præfixa satis indicat, communem hac de re totius Ecclesiæ consensionem fuisse, ne cæli silentium a consequentibus diuelleretur: sic enim habet, *Factum est silentium in cælo, cùm draco committeret bellum; & Michael pugnauit cum eo, & fecit victoriam.* Licèt autem primo aspectu fucum videatur facere coniunctio illa cælestis silentij cũ Michaelis & draconis pugna; qui tamen debitam, vt par est, de communi Ecclesiæ consuetudine existimationem conceperit, non dubito fore eidem pergratum cognoscere, quam aptè ad Michaelis etiam cum dracone conflictum applicetur silẽtium, si semel cum septem plagis coniungendum asseramus. Alioquin res esset correctione dignissima. Et hactenus de auctoribus, qui Riberæ adstipulantur.

Rationibus eadem nostra sententia roboratur.

Veniamus iam ad rationes; & prius quid ipsa figura exigat, deinde, quid sensus, disquiramus. Ac primùm in capitis septimi prologo validis rationibus probauimus, signũ illud centum quadraginta quatuor millibus impressum eò spectasse, ne ipsos plagæ tubarum inferendæ contingerent; eamque ob rem digressiunculã illam ibi fuisse intertectam. Ex hoc igitur ita constituto euidenter elicitur, septem illas plagas cum sigillo septimo componi necessariò debere. Namque signum illud siue notam seruorũ Dei frontibus inustam (si consequentiæ seruetur vllus ordo) subsequatur oportet seueritas in improbos exercita. Quare necesse est, cæli silentium cum septem plagis quasi peristasin siue circumstantiam copulari.

Idem ex præcedentium sigillorum consecutione validè firmatur.

Deinde proportio & congruentia, quæ in sigillorum sex antecedentium figuris reperitur, postulat, ne huius septimi sigilli visio in solo silentio consistat. Nam in sigillorum ceterorum quolibet resignando multò plura & admirabiliora patescunt: atqui friuolum planè est, septimi & postremi apertionem in mutum cæli silentium desinere. Accedit, quòd silentium fieri iussum grauioris alterius rei initium afferre solet, ad quam præmitti silentium oportebat; vt constat Actuum 13. 16. vbi Paulus manu silentium indicit, quò suam exordiatur concionem. Et c. 19. 33. *Alexander manu silentio postulato, volebat reddere rationem populo.* Et c. 21. 40. *Paulus iterum magno silentio facto allequutus est plebem.* Valdè ergo verisimile est, indictum cælo silentium cum septem plagis sequentibus cohærere.

Tertiò ipsamet enumerandi ratio, meo iudicio, compellit, vt silentium hoc intelligatur esse cum plagis congruens. Ait enim Ioannes, *Factum est silentium in cælo: & vidi septem Angelos, & data sunt illis septem tubæ.* Certè in quocunque historico similem reperiremus loquutionem; dubitaret nemo, silentium hoc consentaneum esse ad ea, quæ consequuntur.

Tandem ex ceterarũ opinionum minùs cohærenti serie sententia Riberæ fulcitur. Aliorum expositiones variæ de cæli silentio.

Huiusmodi rationes verisimilem satis reddunt Riberæ opinionem. Ceterùm quæ in ænigmatis sensu innituntur, validiores adhuc sunt. Quæ omnes eò reducuntur, vt si cæli silentium cum septem plagis non copuletur, nulla cælestis huius silentij interpretatio sit super, in qua mens possit omninò acquiescere. Etenim expositio Primasij, Ticonij, & Victorini est de quietis æternę principio in beatorũ felicitate. Ambrosius verò explicat de pace Augusti; quam Nero persequutione in Ecclesiam concitatâ abrupit. Gregorius, Haymo & Ansbertus interpretantur de huius vitæ contemplatione non diu perseuerante; Frater Bartholomæus de Martyribus in suo compendio spirituali exponit de quodam diuini amoris actu, qui languescere facit animum, & rerum omnium obliuisci; & citat pro se Richardum. Aureolus & Lyranus referunt hoc silentium ad persequutionis tempus, sub Iuliano Apostata coortæ, cũ publica Christianę religionis exercitatio in Ecclesia cessauit. Rupertus in ea est sententia, vt asserat, significari hîc nullum fore, qui extremi Iudicij die hiscere audeat. Beda, Anselmus, Richardus, Thomas, Dionysius & Pererius, volunt in hoc silẽtio prædici futuram Ecclesiæ quietem post Antichristi interitum; quam autumant non ampliùs quadraginta quinque dies esse duraturam: pro qua declaratione afferunt diuum Gregorium Danielis 12. Pannonius de huius etiam quietis tempore post necem Antichristi futuræ intelligit, hoc tamen tempus affirmat esse celebrem illum pacis millenarium. Nec dicere dubitat, idem met tempus diuersis rationibus posse & breuissimum nuncupari, id est, dimidiæ horæ; & longissimum, id est, mille annorum. Sed de mille annis suo loco dicemus. Nunc, quid in prædictis explanationibus requiram, aduerte.

Improbantur superiores de cæli silentio interpretationes.

In primis in eis desidero, vt septem sigillorum mysteria cohærentiam inter sese & consequutionem habeant; ita vt appareat, illa non pro libito & sponte, sed necessariò ad septem puncta reuocari, nec plura aut pauciora esse potuisse; eorumq; vltimum in sigillo septimo contineri. Hoc porrò mysterium in pluribus Scripturæ locis esse prædictum, necesse tamen esse a Christi spiritu explicari. Ad hæc, huius mysterij intelligentiam tanti referre, vt in calachrymarum Ioannis impendium meritò fieret. Sanè ad hæc omnia obligat capitis quinti contextus, vt ibi expendimus. Quis ergo nesciat, nullam prædictarum expositionum huic obligationi satisfacere?

Secundò, requiro in eis, vt septimi sigilli mysterium cõprehendat procellam ac tempestatem, quam effugiunt illi, qui Spiritu sancto signati sunt. Hoc enim postulat scopus & argumentum capitis septimi, vt in eius propositione planum fecimus.

Tertiò, requiro, vt symbolica silentij expositio aptissima sit, & ad receptam sacrarum Literarum consuetudinem accommodata; de quo infra.

Quartò, vt in dimidio horæ spatio insit elegantissima aliqua & significantissima allusio ad aliquem Scripturæ locum insignem. Sicut enim in tribus annis & sex mensibus cap. 11. & capit. 13. meritò arguetur oscitantiæ interpres, qui non animaduertat allusionem ad locum Danielis 12. Sic in dimidiæ horæ spatio omnino inquirendum fuit, an ad aliquem Scripturæ locum respiciatur, & an respectus ille legitimæ explicationi lucem afferat.

Quintò denique desidero, vt mysterium sigilli septimi, quemadmodum & sex priorum, sit vnum ex præcipuis punctis, in quibus splendet perfectissima Iesu Christi prouidentia erga Iudaicum populum. Nam, vt in prolegomenis vidimus, grauissima est auctoritas & fundamenta firmissima, vt credatur in Apocalypsi à capite 4. vsque ad 11. agi de modo ac ratione, qua se cum Iudaico populo gessit Deus. Et à capit. 12. ad 19. quo pacto cum Gentilium populo egit.

Hisce omnibus nulla ex illorum explicationibus facit satis, qui silentium à septem plagis disiungunt. Quamobrem, cùm diuisio Ecclesiæ tam Latinæ, quam Græcæ; cùm Antiphona, qua vtitur Ecclesia; cùm expressa Andreę, Aretæ, & aliorum declaratio dilucidè faueat iis, qui hoc cæli silentium non seorsum a plagis tubarum accipiunt, sed potiùs vt rem ipsi septem plagarum mysterio congruentem; prudentiæ est hanc tentare viam: speroque me in ea modum assequuturum, quo his quinque rebus, quæ in superioribus declarationibus desiderari videntur, cumulatè satisfaciam. Illud saltem inficiabitur nemo, me in hac via sectanda minimè difficultatem subterfugere: cùm tantò difficilior sit septem sigillorum expositio, quantò enucleatiùs explanationis series ac filum protenditur. Atque hanc fortassis ob causam nonnullis fuit in optatis, vt septem sigilla a cap. 6. ordirentur, nec vltra primam octaui lineam sese extenderent: quòd difficillimum ducerent declarationem argumenti de septem sigillis ad finem vsque c. 11. continuari. Hanc tamen difficultatem Deo auspice superatum iri confido.

TEXTVS.

Vers. 1. *Et cùm aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in cælo, quasi media hora.*

COMMENTARIVS.

Silentium hoc cum subsequentibus tubis eorumque mysteriis copulari. Quomodo silentium cum tubarum mysteriis cohæreat.

STATVIMVS iam in præcedenti notatione, hæc verba accipienda esse, non vt totum mysterium sigilli septimi repræsentantia; sed vt peristasin siue circumstantiam septem plagarum, quibus Deus Iudaicum populum mulctauit. Nam septimi sigilli mysterium nihil est aliud, quàm maxima seueritas, qua animaduertit Deus in Iudæos Christum repudiantes. Et de ipsis quidem plagis dicemus in proximi versus commentario. Nunc videndum est, quid habeat commune cælestis hæc taciturnitas cum septem plagis? Et omissis aliis declarationibus, quas notatione superiori indicauimus; nunc eas solùm proferemus, quæ silentium cum plagis copulare conantur.

Aliorum [illegible] re spicitur. 1. Opinio

Andreas ergo & Aretas cæli silentium interpretantur de Angelorum siue Beatorum modestia & reuerentia erga diuinam maiestatem. Hanc explicationem illud fouet; quòd quando potens aliquis princeps furoris atque indignationis indicia præ se fert; ad suæ familiæ reuerentiam ac venerationem videtur spectare, vt omnes se colligant,

con-

contrahant, & præ timore obmutescant. Quin & ipsimet filij charissimi, quos nulla illius indignationis particula contingit, præ parentis tamen obseruantiá atque pudore, per aliquod temporis interuallum conuenire ipsum, & alloqui non audent.

Altera eorundem explicatio est de ignorantia Angelorum atque Beatorum circa secundum Domini aduentum: prudentes enim de eo, quod ignorant, conticescunt.

Ribera silentium ad admirationem refert, magnus enim stupor solet frequenter mutos ac taciturnos præ vehementi admiratione reddere. Quod si ad admirationem applicetur plagarum, quas Deus volebat in Iudæos immittere, potest huiusmodi admiratio & stupor in ipsarum plagarum magnitudine fundari, vel in eo potiùs, quòd omnes in Iudaici populi repulsam tandem vergerent.

Alius fortasse asseret, silentium esse signum laudis, & modestæ cuiusdam approbationis, qua diuinæ iustitiæ integritatem, & æquitatem Beati cófiteantur. Quò forsan spectet illud Psal. 64. *Te decet hymnus, Deus, in Sion.* Vbi Hebræa sonant, *Tibi silentium, Deus in Sion.* Si autem referatur silentium ad approbationem sententiæ à Deo ferendæ contra Iudæorum populum, comprobatio quidem illius, & quasi confirmatio per taciturnitatem decôro non caret, nec non admiratio, ac stupor, quòd seipsos gratos & acceptos, alios ingratos ac repulsos videant: cùm posset facilè Deus inuerso ordine illos eligere, atque hos reprobare.

Dicat alius, innui in hoc silentio pietatem sanctorum, & commiserationem in alienis miseriis, sicut Iob 2. 13. dicitur de ipsius amicis, *Nemo loquebatur ei verbum,* &c. Potest prætereà silentium denotare Sanctorum pudorem ac verecundiam: nam perfectorum virorũ est, viso improborũ supplicio, propriorũ ipsos delictorum reminisci, atq; pudere.

Veruntamen in his omnibus considerationibus illud difficultatis reperio. supponitur enim in illis, cæli silentium consectarium esse ad Sanctorum visionem, qua septem plagas, seu tubas aspexerant, quod tamen textus non vt consequens, sed vt antecedens enarrat. Neque enim ordo est, septé Angelis totidem tubas fuisse datas, & illico factum in cælo silentium, sed è contrario, *Factum est silentium in cælo quasi media hora, & vidi septem Angelos, & datæ sunt illis septem tubæ.* Ad hæc posset aliquis respódere, sigilli septimi apertione innotuisse Sanctis seueritatem, qua Deus Iudaicum populum punire decreuerat, atque adeò ante ipsum silentium præstitui considerationem de septem plagis. Sed cótra est, quia consentaneum non est rationi existimare, in sigilli septimi repræsentatione immutatũ fuisse ordiné: atqui in hac visione repræsentatur silentiũ plagas antecedens, & plagæ silentiũ consequentes.

Præter hæc, ni me fallit animus, aptior & receptior silentij significatio est, vt denotet patientiam seu tolerantiam. Vide Isaiæ 42. 14. *Silui, patiens fui.* Et cap. 30. 15. *Cultus iustitia silentium.* Threnorum 3. 26. *Præstolari cum silentio.* Sophoniæ 1. numero septimo, *Silete à facie Domini.* Iob. 3. numero vicesimo sexto. *Nonne silui.* Ps. 106. nu. 30. *Lætati sunt quia siluerunt.* Hæc significatio in eo nititur, quòd in acerbissimis doloribus sit insignis patientię argumentum, non conqueri, aut etiã hiscere: idemq; dico de grauissimis ærumnis. Atque hac ratione illustrissimũ nobis præbuit exemplũ patientiæ Christus Dominus in sua passione, *Ita vt miraretur præses veheméter.*

Quòd si aliquis opponat, huic significationi in cælo non esse locũ, cũ nihil ibi sit, quod sufferatur; Respondeo, cælũ hîc sumi pro illo hominũ cœtu,

A quorum conuersatio in cælis est. i. pro Christianis primitiuis. Etenim à capite quarto cælũ in hoc sensu accipitur, vt eo loci vidimus. Ab hoc auté mystico cælo non est abhorrens patientia, sed illi valdè propria. Nã etsi, vt homines Spiritus sancti signo inscripti, liberi sint ab iis, quæ propriè sunt plagæ, non tamen idcirco eximuntur à suæ tolerantiæ tétationibus, & ab euẽtis quãplurimis, in quibus clarissima illius edant exépla. Quare vnus ex signatis ait Ps. 22. nu. 4. *Si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecũ es.* Mortis itaq; vm-
B bræ mysticum plerumq; cælum obducunt; & huiusmodi hominũ patientia in cæli silentio denotatur, ac fortè rei ipsius decorũ poscebat, vt quéadmodũ primitiua Ecclesia per homines in cælo degentes figurabatur, ita etiã eorundem patientia in eiusmodi re adũbraretur, quæ cũ cælesti felicitate minimè pugnaret: atque adeò silentium fuit selectum vt aptum patiétiæ in mystico cælo symbolũ.

Obiiciet secundò aliquis, vsitatius esse in sacris, vt pax atque quies per silentium significetur; eo. n. sensu dicitur terra siluisse Isaię 14. num. 7. & 1. Machab. 1. nu. 3. & cap. 7. nu. 50. & cap. 9. nu. 57. & cap. 14. num. 4. & cap. 11. num. 38. & 52. & sæpe alibi. Re-
C spondeo in his ipsis locis, aut in eorũ pluribus nomine silentij non indicari pacis bonũ, sed necessariã potiùs tolerantiã. Cũ enim dicitur siluisse omnis terra in conspectu Alexandri, 1. Machab. 1. numero tertio, propria significatio est, omnes se illius potentiæ subiecisse, nec aliquem fuisse ausum ei repugnare. Et sicubi additur lætitia & gaudium, vt Isaiæ cap. 14. num. 7. id quidem apponitur ad perfectæ patientiæ siue tolerantiæ significationé: pax enim est lætitia in ipsis laboribus, quæ patientiæ quasi cumulũ addit. Quod patientiæ genus est eorũ proprium, qui Spiritu sancto sunt pleni; quales
D erant primæui Christiani. Id quod appositè significari potest per cæli silentium. Nam repræsentatio ipsa non debet triste aliquid præ se ferre, cùm in cælo tristitia sit nulla. Quòd si silentium est patientiæ symbolum; erit quidem patientiæ lætæ, pacificæ, quietæ atque gloriosæ.

Silentij nomine sæpe in sacris patientiam & tolerantiam indicari.

Addo his, in dimidia hora alludi sine dubio ad illud Tobiæ capite vndecimo numero decimo quarto, *Sustinuit quasi dimidiam ferè horam.* Nec enim aut dimidiam aliam horam in toto veteri testamento reperio, aut verisimile est in re adeò insigni Apocalypseos, non contineri allusionem ad insignem aliquem Scripturæ locum. Tota enim Apocalypsis constat allusionibus ad Scripturæ lo-
E cos illustrissimos. Si ergo ad dimidiam illam horam, qua sustinuit Tobias, alludatur; ipsa loci conuenientia poscit, vt dimidia silentij cælestis hora respondeat dimidiæ horæ tolerantiæ in Tobia; atque adeò silentium in præsenti, sicut in multis aliis Scripturæ locis, sit patientiæ & tolerantiæ symbolum. Hæc igitur est mea interpretatio.

In dimidia silentij hora alludi ad dimidiam horam Tobiæ.

Aduertat tamen lector, licèt cæli silentium denotet primorum Christianorum patientiam, non tamen hoc esse accipiendum de illa patientia, qua
F septem ipsas plagas tolerauerint. Quod non solùm dixerim, quia plagæ ipsæ signatos omnes prætermittebant intactos: sed etiam quia si de illa ageretur patientia, qua fideles perpessi sunt eam famis, belli ac pestilentiæ partem; quæ illos attigit; si de hac, inquam, esset sermo, silentium cæli non antecederet plagas, sed subsequeretur. Vidimus autem suprà repræsentationem hîc esse de plagis, quæ cæleste silentium consequutæ sunt; non verò de silentio, quod plagas excipiat.

De qua Christianorum primitiuorum patiẽtia sit explicandum dimidia hora silentium.

Nostra demum interpretatio de cæli silentio per dimidiã horam facto.

Assero igitur, in hoc cæli silentio denotari egregiam ac penè incredibilem tolerantiam, quam fideles habuerant in sæuissima persecutione aduersus semetipsos à Iudæis excitatâ; atqui perspicuum est, huiusmodi tolerantiam fuisse prius, quàm Dei supplicium rebellibus inflictum. Quanuis enim figura ipsa dimidiam silentij horam exprimat; significatio tamen eius indicat fidelium patientiam ab ipso persecutionis exordio ad finem vsque. Si autem hoc recapitulare est, siue ipsum repetere initium; non perperam dicunt, qui affirmant in septimi sigilli mysterio recapitulationem aliquam, siue regressum fieri. Verùm ita doctrinæ postulabat ordo: videlicet vt post sexti sigilli visionem, quæ depinxerat Dei comminationes in Iudæos Christi atque fidelium vexatores; vbi ad sigilli septimi mysterium, id est, ad Iudæorum plagas peruenitur, notetur in primis temporis ratio, quo Deus plagas immisit; nimirum quando Sanctorum patientia ad ipsum perfectionis cumulum peruenerat. Namque vt dimidiata illa hora, qua dicitur Tobias fellis oculis aspersi acerbitatem pertulisse, fuit totum illud tempus, quod Tobiam ipsum sustinere oportebat; donec sua illa tolerantia oculorum visum reciperet; ita similiter media cælestis silentij hora repræsentat totum patientiæ tempus, quo primitiui Christiani crudelem Iudaici populi persequutionem constanter ac patienter tolerarunt: quoad persequutione illa consequuti sunt, quod Deus in eis potissimùm intendebat, nempe ingentem felicitatem, vt postea videbimus. Quando autem accessit iam tempus, cùm persequutionis fructus vberes atque copiosi in ipsam Ecclesiam redundauerant; tunc tempus etiam appropinquauit, quo Deus vindictam de persequutoribus sumeret, & eos seuerissimis plagis plecteret.

Licèt primitiuorum Christianorum persecutio plures annos durauerit, posse adhuc apud dimidia hora silentio denotari.

Quid per horam integram, quid per dimidiã figuretur.

Quomodo sibi mutuò Ioannis & Tobiæ loci respondeant.

Nec obstat persequutionem quadraginta ferè annos durasse, cùm Paulus asserat nihilominus, *Momentaneum & leue tribulationis nostræ æternum gloriæ pondus operatur in nobis*, 2. ad Corinth. capite quarto, numero decimoseptimo. Quod ergo Paulus nuncupat momentaneum, non mirum est ab Apocalypsi dimidiæ horæ nomine nuncupari. Primò, vt dimidiæ horæ quâ Tobias sustinuit, figuram vsurparet: quemadmodum Ecclesiæ Christianæ sacerdotibus tribuit nomen viginti quatuor seniorum, per allusionem ad numerum principum familiarum sacerdotalium, qui ab Aarone ducebant originem; & nostros sacerdotes adumbrarũt. Secundò, quia hora integra rectè significat persequutionis tempus; iuxta id. Ioannis capite decimo tertio numero primo, *Sciens Iesus quia venit hora eius*. Quare vt ostendatur, contrahere Deum iustis, atque adeò subtrahere grauissimarum afflictionum tempus; & tantundem saltem quietis & voluptatis admiscere, quantum laboris perferunt; ideò sanè quàm cõgruenter angoris tempus ad dimidiam vix horam reducitur; id enim est, *Quasi media hora*. Atque hoc ipsum mysterium in illo Tobiæ loco oblitescebat capite 11. numero 14. vt cælestis huius patientiæ figura tantundem temporis duraret. *Sustinuit quasi dimidiam ferè horam*. Et verò perspicuè satis apparet, quod Apocalypsis ait, *Quasi media hora* idem esse atque illud Tobiæ *Quasi dimidiam ferè horam*. Illa enim particula *quasi*, vtrobique nobis quasi intento digito demonstrat proportionem & conuenientiam, quam inter sese locus vterque habent. Næ allusio est elegantissima; nec patitur nos, illâ intactâ, longiùs prouehi. Sed antequàm illam fusiùs discutio, aduerte, vbi semel attentè consideretur, per cæli silentium denotari Sanctorum patientiam: quæ inimicorum euersionem antegreditur; mox facilè cerni, non quidem ineptè, sed sapienter potiùs ab Ecclesia vsurpari hanc ipsam cælestis silentij figuram, quasi maximè congruentem felicissimo fini, quem Michaëlis Archangeli patrocinio habuit præclarum illud Ecclesiæ facinus, cùm dæmonem ex mundi possessione, quam per idolorum cultum acquisierat, exterminauit. Quæ sanè est, opinor, perelegans vsurpatio illius Antiphonæ, quam suprà attulimus; vbi sic habetur, *Factum est silentium in cælo, dum draco committeret bellum: & Michael pugnauit cum eo, & fecit victoriam.* Quanuis dici etiam possit, Ecclesiam in hac Antiphona sequutam fuisse probabilem aliam huius silentij applicationem ad attentionem cæli ac suspensionem; dum prelij illius exitum operiretur.

Sensus illius antiphonæ ab Ecclesia vsurpatæ; Factum est silentium in cælo, &c.

NOTATIO II.

De allusione ad mysterium libri Tobiæ in dimidia hora silentio Apocalyps. 8. 1.

Præcipuam Tobiæ libri intelligentiã ad illius historiæ mysterium esse referendam.

TOBIA liber prima quidem specie ex facilioribus Scripturæ sacræ libris vnus apparet. Qui tamen attentè illum examinauerit, non ita facilem fortasse iudicabit. In eo enim deprehendet, licèt verissima æquè atq; certissima sit historia; illud in primis ab Spiritu sancto fuisse intentum, quod attinet ad arcanam ac mysticam significationem in ipsamet historia inclusam. Hæc enim si auferatur; quidquid de pisce Tobiam inuadente dicitur; quidquid de ingenti vtilitate ab ipsius piscis tam iecore quam felle partâ; quidquid de dæmone per fumum fugato; quidquid denique de Tobiæ senioris oculis fellis collyrio in pristinam sanitatem restitutis; informe prorsus totum, & quasi cadauer sensus expers videatur necesse est. Si in ipso historiæ cortice conquiesceret omnino mens, antequam ad mysterij reconditam significationem accederet, possemus existimare, mysticam significationem esse veluti ipsius historiæ additamentum; & ab ingenij potiùs solertis acumine, quàm a recondito historiæ sensu accersitam. Veruntamen, ni me fallo, mysterium, quod ibi intenditur, est præcipua ratio, quapropter tota illa Tobiæ historia texatur. Si autem mysterium huiusmodi tollamus, nec piscis fumus aptus erat ad fugandum dæmonem, nec potens fel ad oculorum vsum Tobiæ restituendum. Quamobrem priusquam probè teneatur mysterium; tametsi textus ipsius sensus historicus percipiatur, non tamen omnino mentis satiatur auiditas. Vt in ingenioso aliquo ænigmate non consistit, aut conquiescit, qui præcipuum eius sensum nondum fuit assequutus; quanuis propositum sibi literæ corticem planè percipiat.

Sacras aliquot historias, ænigmatum instar, reconditum in se mysterium habere.

Sunt igitur historiæ aliquot ex ænigmatum genere. Nec enim ob aliam causam præcipuè fiunt, nisi ad abstrusam & in ea abditam significationem. Tunc autem historiæ ipsius medulla & quasi anima est significatio illa, quæ potissimùm intenditur. Et qui amotâ huiusmodi significatione, historiæ animam & scopum se attigisse putat; næ ille haud absimilis est ei, qui ænigmatis alicuius sensum ideò se tenere existimat, quod grammatici sensus constructionem fuerit assequutus. Hæc me (fateor) cupido incesserat præcipuum in Tobiæ historiâ sensum percipiendi; cùm nõ sine Dei prouidentia oculos & mentem intendi in dimidiam silentij horam, de qua Apoc. in hoc capite 8. animaduertique illam manifestè respondere dimidiæ horæ, quam designant verba illa Tobiæ, *sustinuit quasi dimidiam ferè horam*. Etenim nullibi præterea fit in sacris mentio dimidiæ horæ; & in duobus hisce locis non solùm dimidiata hora exprimitur, sed etiam ad maiorem loci vtriusque cognationem vtrobique spatium fuisse describitur, *Quasi hora dimidia*. Ex quo non obscurè cernitur vtrumque locũ esse quasi duo horologia, ità sibi mutuò æquali proportione respondentia; vt cùm alterum dimidiatæ horæ signum dederit, alterum protinus eidẽ simili tinnitu assonet. Hoc si aduertamus, dimidia Tobiæ hora nobis quasi viam præmunit ad dimidiam Apocalypseos horam intelligendam: & Apocalypseos vicissim contextus plurimùm confert ad libri Tobiæ mysterium cognoscẽdum. De quo nihil hactenus, quod sciam, prodiit, quod omnino meæ in sensu præcipuo satisfaciat. Nam licèt Serarius noster, c. 6. qu. 1. binas afferat de Tobiæ pisce applicationes; alteram ad Christum Saluatorem nostrum ex Tertulliano, Augustino &

Prospero

Prospero; alteram ad dæmonem ex Beda atque aliis. Enim verò aliud est pro concione applicare, aliud verò genuinū mysterium explicare. Ad hoc verò considerandum est, quodcumque narrat Scriptura de Tobiæ pisce, deq; ipsius iecinore, & felle; ac si elegantissimum foret ænigma, cuius enodatio pendeat inprimis ex aptissima singularium partium applicatione ad dignam aliquam Spiritu sancto cogitationem & ipsimet historiæ congruentem.

Illud verò vel maximè postulat perfectam applicationem mysticam, quod per se ipsum mysterio plenum est, & naturales vires excedit. Quod propterea dixerim, quia Tobiæ ex illius piscis carnibus cibos condiri atque parari, etsi peculiari Dei prouidentiâ id accidit, & argumento est singularis curæ; quam mitissimus Deus de spiritali præsertim seruorum suorum alimento adhibet; hoc tamen non ænigmatis naturam redolet, sed claram potiùs & manifestam continet doctrinam. Atque ita ad eam fortassis historiæ partem non admodum necessariū erat, ænigmatis sensum aptare. At verò ad duos illos supranaturales effectus & miracula insignia præter totius naturæ ordinem patrata, tam in dæmone per iecinoris exusti fumum fugato, quàm in oculorum visu per piscis fel Tobiæ reddito: ad hæc, inquam, duo nouitas ipsa rei & insolentia vrget, vt arcanam mysterij significationem inuestigemus: sicut in Christi miraculis sacri doctores nos edocent, mysteria admirabilia delituisse. Certè libri Tobiæ mysterio planè perfruetur is, qui animaduerterit; licèt Deus senis oculos piscis iecinore reserare, & dæmonem felle abigere posset; ad significationem tamen potissimam consentaneum valde fuisse, vt combustum iecur dæmonem exterminaret, & fel sanctissimi senis oculos aperiret.

Cuiusmodi fuerit piscis, qui Tobiam deuoraturus prodiit.

His præiactis, noto primò, piscem illum qui Tobiam deuoraturus prosiluit, non esse qui appellatur Vranoscopus, siue Callionymus (quod idem est) sed piscē alium prægrandem. Quod ideò prænotatum velim, quia Valles in sacra philosophia c. 42. suspicatur eum piscem fuisse Vranoscopon: atque eadem est opinio Serarij Tobiæ 6. quæstiunc. 1. qui eo vel maximè nituntur, quòd Vranoscopi fel perutile sit ad oculos medicandos, vt tradunt Galen libr. 10 de simplic. c. 12 & Plinius lib 32. ca. 7. qui de illo singulatim addit, albuginem oculorum tollere. Ceterum deberent aduertere Valles & Serarius, nullum esse auctorē, qui asserat Vranoscopum piscem esse grandem. Videndus est Rondeletius de piscibus lib. 10. c. 13. vbi ait, magnitudinem Vranoscopi esse pedalem; deq; illo scribit, vt de pisce cū primis noto. Ex quo dilucidè cōstat, piscem illum, qui voluit deuorare Tobiam, fuisse ab Vranoscopo valde diuersum: de illo enim textus ait, *Ecce piscis immanis exiuit ad deuorandū eum*, c. 6. 2. Et infra. *Assauit carnes eius, & secum tulerunt in via. Cetera autem salierunt, quæ sufficerent eis, quousq; peruenirent in Rages ciuitatem Medorum.* Vnde conicio Tobiam attulisse secūm iumentū aliquod, quo demortui piscis carnes comportaret? Erat enim adeò magnus, vt hominē deuorare posse videretur. Et fortè marinus erat piscis, qui in Tigrim flumen adnatauerat. Præterea, si nullum est aliud fundamentum, vt credatur Tobiæ piscis fuisse Vranoscopus; nisi quòd illius fel oculis salutare sit: hanc eandem curandi oculos virtutem tribuit ibidem Plinius felli Coracini, & illius, quem Scorpium vocant, atq; aliorum. Imò etiam nonnulli auctores affirmant piscium fel generatim esse medicandis oculis valdè vtile. Et quanuis Vranoscopi fel sit piscium aliorum felle salubrius: verum neque hoc est certum, neque elegisse Deum ad Tobiæ curationem illius piscis fel, cui præ ceteris virtus medica efficacior esset.

Pisciu Vranoscopi fel ad quid vtile.

Vranoscopus piscis pedalis.

Tobiæ piscem fuisse prægrandem ex ipso textu planum fit.

Plurimum piscium fel medicandis oculis vtile.

Effectus iecoris fumo & piscis felli attributos fuisse miraculosos.

Secundò noto, effectiones, quæ iecoris fumo, & piscis felli attribuūtur; nequaquam naturales fuisse, sed supranaturales, & miraculi omnino plenas. Non me latet, Serariū Tobiæ 8. quæstiunc. 3. in eam partem inclinare, vt existimet illam dæmonis expulsionem partim naturalem fuisse, partim supranaturalem. Et c. 11. quæst. 2. illum cum Vallesio sentire curationem Tobiæ cæcitatis per piscis fel fuisse naturalem. Sed cum bona vtriusque venia, habendum pro certo est, vtramque actionem, id est, tam dæmonis expulsionem, quam visus restitutionem Tobiæ fuisse simpliciter miraculosas & supranaturales. Etenim homini oculis omnino capto vsum oculorum restituisse, idque ita celeriter, vt constat ex c. 14. 5. huiusmodi, inquam, actionem verisimile nullo modo est citra euidens miraculum fieri potuisse. Nam si naturali virtute id effectum esset; ex eodem illo experimento piscis illius species & admirabilis fellis ipsius vis ad oculorum cæcitatem expellendam cognita apud posteros atque perspecta manerent. Nec dubium est, quin compendiariâ hac curationis viâ plurimi morbis similibus mederentur.

Miraculosos esse effectus ratione probatur.

Deinde, licèt verum sit, per naturales aliquas medicinas huiusmodi dispositionem posse in hominum membra induci, vt liberentur, siue omni, siue aliquâ saltem ex parte à furore, quò homines ipsos dæmon corripiebat (ad eum modum, quo Dauidis in musicâ arte peritia Saulem lenire,

A & mitigare solebat:) & licèt ex textu Græco c. 6. videatur constare exustionem iecoris piscis fuisse quasi suffimentū quoddam, quo Tobias & Sarra suffumigarentur (sic enim habet textus Græcus, *Hæc oportet suffire coram homine vel muliere*) quanuis hæc, inquam, ita sint, nihilominùs tamen Sarra non erat morbo affecta, aut à dæmone obsessa; sed dæmon per se ipse proximè sæuiebat in eos, qui ad eam indignè volebant accedere; quantumuis ipsi à dæmone antè correpti non essent. Et certè credibile non est, Sarræ suffimentum ex semet fuisse potens, vt suapte vi dæmonē ab ipsius Sarræ viro procul amandaret. Præsertim cùm ex sacra Scriptura constet, Angelum fuisse, qui dæmonem colligauit. Quam ad rem euidens est, angelum non fuisse visum naturali virtute fumi, quem ex se fel piscis vstum emittebat. Quod si suffitus ille ex se salubris erat natura sua, & potens homines nonnihil recreare: at simplicitatis esset

B non exiguæ credere naturalem suffitus ipsius virtutem eò posse attingere, vt tantam, támque efficacem actionē præstaret, cuiusmodi erat dæmonem expellere. Quā ob rem ad summum fortassis id verum erit, quòd scilicet ex rebus naturalibus eam selegerit Deus, cui aliquod virtutis medi cæ principium inerat, non tamē perfecta virtus. Sicut ad Tobiæ senioris oculos aperiēdos elegit piscis fel, quod iuxta bonam philosophiam est oculis salutare; non tamē efficax ex se ad visum cæco restituēdum. Iam si rationem indagare velimus, cur ad mira isthæc opera Deus eas res pro instrumento vsurpauerit, quibus insita erat natiua aliqua virtus licèt imperfecta; illud fortè rationis probabili inuento reddi potest, vt scilicet naturalis virtutis cognitio nos quasi manu ducat ad mysticam & spiritalem philosophiā, quam Spiritus sanctus nobis voluit in admirandis hisce effectibus adumbrare.

Cur Deus ad illa Tobiæ miracula eas vsurpauerit res, quibus aliquid naturalis virtutis inerat.

Ex verbis Angeli ad Tobiā coniicitur arcanū eius historiæ mysterium.

Tertiò noto, nos verbis Angelis doceri, vt abstrusam &

C arcanam philosophiā, quam Diuinus spiritus in hac Tobiæ & piscis historia occuluit, indagemus. Primò, quia Angelus edixit Tobiæ c. 6. 5. *Exentera hūc piscem, & cor eius & fel & iecur repone tibi; sūt enim hæc necessaria ad medicamēta vtiliter.* Quod ergo illi ait, vt piscem exēteret; in eius enim visceribus vtilissima pharmaca ac medicinas a se inuētum iri: hoc sanè est Tobiam ipsum & in eo Ecclesiam vniuersam admonere, ne contenta sit externa piscis contemplatione & corporei cibi, quem Deus largè suppeditat; sed seriò ac diligenter inspiciat latens inibi mysterium; quod Sanctus Spiritus celauerat in iis miraculis, quæ ex piscis extis fuerant eruta. Hoc enim est piscem exenterare & inde ad spiritales ægritudines medicamenta percipere. Secūdò id ipsum admonemur; quia cùm Angelus vtrique Tobiæ, quis esset, aperuit, eis dixit, cap. 12. 11. *Manifesto vobis veritatem, & non abscondam à vobis occultum sermonem*, id

D est, doctrinam, quæ erat abscondita tanquam in ænigmate in miraculosis illis effectibus, quos Deus vobiscum operatus est per interiora piscis supradicti. Dixerat etiam paulò antè Angelus, *Sacramentum regis abscōdere bonum est; opera Dei reuelare & confiteri honorificū est.* Quasi diceret, gloriosum esse Deo, reserare mysterium, quod in his miraculis absconderat. Deinde alludens ad fumum iecoris piscis, qui Tobiam iuniorem à morte eripuerat; eis ænigma hoc dissoluit, atque ait, *Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna, magis quàm thesauros auri recondere, quoniam eleemosyna à morte liberat, & ipsa est quæ purgat peccata, & facit inuenire misericordiam & vitam æternam. Qui autem faciunt peccatum & iniquitatem, hostes sunt animæ suæ.* In quibus allusio fit ad eorum necem, qui Sarra indignè potiri voluerāt necnon ad remedium, quo Tobias adolescens mortis pe-

E riculo subductus sponsa perfrui valuit & diuitiis, quæ sibi cum illa obtigerunt: in quo est summæ felicitatis repræsentatio. Postea verò gradum facit Angelus ad alterum de piscis felle miraculum; in cuius expositione ait, *Quia acceptus eras Deo, nēcesse fuit vt tentatio probaret te.*

Præcipuum historiæ Tobiæ mysteriū.

Tobiæ piscis quid significet.

Quartò ergo ad mysterium propiùs accedentes, explicemus oportet, quid hîc piscis immanis significet? Ego quidem veram & germanam ipsius significationem non esse aliam existimo, quàm marinæ belluæ, de qua Apocal. 13. & Leuiatan, de quo Iob 40. & 41. Hæ enim duæ maris bestiæ mirificè illi respondent, quæ piscis immanis appellatur, & Tobiam voluit deuorare; atque adeò harum triū belluarum significatio eadem omnino debet esse. Significant igitur aduersarium, quem appellamus Mundum. Neque id pluribus confirmo, quia c. 13 Apoc. & cap. 40.

F & 41. Iobi latè & fusè videbimus, huiusmodi significationem certam pariter & elegantem esse.

Vranoscopi piscis nomen nō esse abs re ad Tobiæ piscis significationem.

Illud tamen hîc addiderim; si verum esset, hunc Tobiæ piscem fuisse, qui appellatur Vranoscopus, id est, *Cæli spectator*, (habet enim oculos in cælum semper intentos, ideōque nuncupatur etiam Callionymus, id est, pulchri nominis) si hoc, inquam, esset verum, nō erat abs re ad significationē hanc, quam ei pisci assignamus. Nam Græcū nomen *κόσμος*, & Latinū *Mundus*, pulchritudinem importat. Et sicut reipsa valdè est turpis ille piscis, qui pulcher est nomi-

Mundus per Tobiæ piſcem figuratus quomodo ſuperandus.

ne; ita etiam hoſtis animæ, qui dicitur Mundus. Hæc igitur beſtia marina (id eſt) mundus, adoritur fidelem iuuenem, & ſe eum deuoraturam minatur. Cuius rei præſentiſſimum eſt remedium non pati, ſe ab illa abduci; ſed illi ſtrenuè obſiſtere, eamque manu fortiter comprehenſam trahere; iuxta id quod Angelus Tobiæ præcepit, *Apprehende branchiam eius, & trahe eum ad te.* Quare mox ſequitur, *Quod cum feciſſet, attraxit eum in ſiccum; & palpitare cœpit ante pedes eius.*

Interiores Tobiæ piſcis partes ad duas reduci ab Scriptura, ad iecur & fel.

Apud Tobiã cor & iecur indiſtinctè capi.

Quintò noto, interiores piſcis partes redigi ab Scriptura ad duas, nempe ad iecur & fel. Qui meminerit, quod Angelus Tobiæ initio dixit, exiſtimabit fortè piſcis illius interiora tribus conſtare partibus, iecore, felle, & corde: ſic enim ait Angelus, *Exentera hunc piſcem; & cor eius & fel & iecur repone tibi.* Certum tamen eſt, quæ tria primo aſpectu videntur, reapſe duo tantùm eſſe. Quia cor & iecur indiſtinctè accipiuntur pro interioribus partibus vitalibus; id quod manifeſtum erit conſideranti contextum. Nam capit. 6. 8. ait Angelus Tobiæ; *Cordis particulam ſi ſuper carbones ponas, fumus eius extricat omne genus dæmoniorum, ſiue à viro ſiue à fœmina, vt vltrà non accedant ad eos.* Cùm verò ad exequutionem deuenitur, dicitur cap. 8. 2. *Recordatus Tobias sermonum Angeli protulit de caſſidili ſuo partem iecoris, poſuitq́; eam ſuper carbones viuos.* Ex horum ergo locorũ collatione manifeſtum eſt, in eis indiſtinctè accipi cor & iecur pro internis partibus vitalibus; & medicamentum, quod Angelus docuit Tobiam, fuiſſe eiuſmodi, vt partem aliquam ex interioribus piſcis vitalibus prunis ignitis imponeret: quo exortus inde fumus dæmonem expelleret. Atq; hæc de vitalibus partibus; ex quibus procedit ſanguis, qui generatur in corde, & in iecore concoquitur. His verò partibus vitalibus opponitur fel, ſicut mors vitæ. *Fellis autem medicamentum eſt* (ait Angelus) *vt ungu oculis applicetur.* Ita ille cap. 6. nu. 9. *Fel valet ad vngendos oculos, in quibus fuerit albugo, & ſanabuntur.* Atque ita cap. 11. num 13. *Sumens Tobias de felle piſcis, liniuit oculos Patris ſui. Et ſuſtinuit quaſi dimidiam ferè horam: & cœpit albugo ex oculis eius quaſi membrana oui egredi. quam apprehendens Tobias traxit ab oculis eius, ſtatimq; viſum recepit.*

Iecinoris & fellis myſtica ſignificatio.

Sextò noto, iecur & fel marinæ huius belluæ duo nobis ſignificare, quibus nos mũdus validè oppugnat. Ea autem ſunt, vita & mors, hoc eſt, proſperitas & aduerſitas. Scitum autem eſt inter ſpiritalis vitæ magiſtros, non minùs periculoſum nobis bellum a prima, quam a ſecunda inferri. Iã quòd iecur vitæ ſignificandæ, necnon voluptati; fel verò ſignificationi mortis & aduerſitatis mirificè deſeruiant, id facile eſt perſuadere. Etenim vita, quæ in ſanguine conſiſtit, repræſentat (vt ex ſe conſtat) quod placet & voluptatem affert. at fel, quod afflictionem & acerbitatem importat. Et quidem ſi ad antiquitatem reflectamus oculos, reperiemus duas has vtriuſque rei ſignificationes fuiſſe receptas ſemper & vſitatas. De iecore enim ſapientes loquũtur tanquam de concupiſcentiæ ſede. Vnde in Sabbati hymno ad matutinas horas per alluſionem ad hunc Tobiæ locum, cantat Eccleſia; *Lumbos iecurq́; morbidum Adure igni congruo.* Et ſic loquuntur etiam Philoſophi & Poetæ, vt Plato & Horatius: quorum poſterior l. 1. Ode 25. ait.

Quid per vitam figuretur.

Iecur concupiſcentiæ ſedes.

Cùm tibi flagrans amor & libido
Sæuiet circa iecur vlceroſum.

Et l. 4. Ode 1. ad Venerem.

Si torrere iecur quæris idoneum.

Et lib. 1. Epiſtola 18.

Non ancilla tuum iecur vlceret vlla, puerve
Intra marmoreum venerandi limen amici.

Per iecur, occulta deſideria adumbrari.

Præterea Lauretus ex Origene, Heſychio, Gregorio & Ruperto confirmat per iecur ſignificari occulta deſideria. Idemq; ſentit Martinus Delrius, Geneſ. 49. § 16. vbi ait, iecore aptè denotari amorem & deſideria, vtpote eorum ſede. Si ergo ſemel ſtatuamus iecur eſſe concupiſcentiæ ſedem; exin facili negotio iecoris ſignificatio extenditur ad concupiſcentiæ obiectum, id eſt, ad id quod deſideramus & concupiſcimus. Quaré id, quod amamus, amorem nominare ſolemus; fel autem illud, quod fel & amaritudinem ſecum affert, hoc eſt obiectum amaritudinis, cuiuſmodi ſunt labores. Præterea abs re non eſt, quod in ethnicorum auguriis deeſſe iecur in extis, habebatur infelicitatis magnę auguriũ. Vide Plinium libr. 11. capit. 37. *M. Marcello circa mortẽ, cùm periit ab Annibale, defuit in extis iecur. Defuit & Mario, cùm immolaret Vticæ. Itẽ Caio Principi Calẽdis Ianuariis, quo anno interfectus eſt: & Claudio ſucceſſori eius, quo menſe interemptus eſt veneno.* E contrario autem *Auguſto Spoleti ſacrificanti primo poteſtatis ſuæ die ſex victimarũ iecinora replicata intrinſecus ab ima fibra reperta ſunt: reſponſumq́; duplicaturum intra annum Imperium.* Hæc de iecore. Nec diſſentit, quod Hebraicè eodem modo ſignificatur iecur & gloria. Fellis autem nomine ſignificari tribulationes & aduerſitates docet Hieronymus Ieremiæ 9. numero 15. & Ieremias ipſe capit. 8. & 9. Quibus poſitis ſeorſum ſingula miracula excutiamus oportet.

In ethnicorũ auguriis ſi iecur deeſſet, pro infelici augurio habitum fuiſſe.

De primo miraculo, id eſt, de fumo iecoris.

Dæmonem iis dominari, qui ſuas cupiditates non frænant.

NORVNT ſpiritales viri, illis dominari dæmonem, qui voluptatum ac deliciarum cupiditatem non frænant, nec huius vitæ bonorum concupiſcentiam coërcent. Atque per huiuſmodi concupiſcentias miſerè perire miſeros, nemo neſcit. Ideoque vt à dæmonis duriſſima ſeruitute eripiamur, & à morte, quam iis importat, qui effrænatè ſeſe cupiditatibus inordinatis tradunt: præſentiſſimum eſt remedium, vt concupiſcentias ipſas comprimamus; & offeramus Deo, quidquid nobis per huiuſmodi mortificationem interdicimus. Ad huius igitur rei ſignificationem quid magis conſentaneum eſſe poteſt, quam prunis imponere accenſis piſcis ſiue iecoris, ſiue cordis partem? Nõne hæc eſt quædam holocauſti figura? Si igitur cor ac iecur adumbrant voluptatem, concupiſcentiã, proſperitatem, vitamque ipſam, quæ in voluptate conſiſtit; quid congruentius, quam aliquam ex eo partem Deo in holocauſtum offerre? Hoc ergo eſt, quod Tobias adoleſcẽs præſtitit, cùm Deo ſui matrimonij primitias conſecrauit, concupiſcentiam reprimens, atque hoc pacto dæmonis tyrannidem deuitans. Qui mox a morte ereptus potuit bonis ſibi a Deo conceſſis perfrui ſecurus. In quo apparet, qui ſuis cupiditatibus rationis & continentiæ frænũ iniiciunt, non eos omnino priuari huius vitæ bonorum iucunditate: quin imò illos imprimis eſſe, qui voluptate & gaudio fruuntur, quòd & Deo dicarint primitias, & ſuas appetitiones edomuerint. Qui verò Deo non offerunt holocauſtum eius partis, quam ipſe ſibi poſtulat deuoueri, hi profectò omnium facere ſolent iacturam. Quamobrem vel puerũ voculis decantatur, veram lætitiam ac voluptatem nõ ab aliis poſſideri, quam ab iis, qui aut Deo ſtrenuè deſeruiunt, aut optimi religioſi ſunt.

Myſtica ſignificatio primi miraculi in Tobia patrati de iecoris fumo.

Fumus ex piſcis iecore afflato dæmonẽ fugans, quid denotet.

Ad hæc, cùm veram mortificationem debeat orationis ſtudium comitari; illáque ſit maximè laude digna oratio, quæ ex ipſa carnis maceratione, & mortificatione oritur; cumque per orationis frequentiam Dei ſerui euadant ex periculo, quod ſibi dæmon creabat: nihil potuit ad hoc ſignificandũm, accommodatius adduci, quam quod textus ait; fumo ſcilicet ex piſcis iecore afflato dæmonem penitus exigi; *fumus eius extricat omne genus dæmoniorum.* Vide Apocalypſ. 8. numer. 5. *Aſcendit fumus incenſorum de orationibus ſanctorum.* Adde huc, fumum ex piſcis iecore (vt græcus textus indicat) thymiamati admiſtũ aſcendere. Sic enim ex græco redditur Tobiæ 8. *Et ſumpſit cinerem thymiamatum, & ſuperpoſuit cor piſcis & iecur, & fecit fumigare.* Quaſi in prunarium cum paſtillorum odoribus vtrique coniugi illarum iniecerit Tobias partem iecoris piſcis. Odoramẽta autem eſſe orationes ſanctorum, explicatum eſt a Ioanne capit. 5. 8. Atqui ex textu planum eſt, non immiſiſſe Tobiam iecoris partem in ſopitos cineres & extinctos; ſed *ſuper carbones viuos.*

Orationem cum mortificatione coniungi debere.

Vidimus orationis & mortificationis coniunctionem. Sed dubium non eſt, quin Spiritus ſanctus in hac hiſtoria vim eleemoſynæ voluerit exprimere. Aduerte ergò, per holocauſtum (quod Deo dicatur omnino) congruenter etiam indicari oblationem, quæ fit Deo ex iis, quæ in pauperes pro ipſo Deo eroganter. Quod enim pauperi largiris, tibi pro Dei amore ſubtrahis. Vnde & Angelus cap. 12. nu. 8. alludens ad Dei beneficium in Tobiam collatum, cùm eum iecoris ignibus impoſiti myſterio liberauit a morte, & ænigmatis interpretationem tradidit, *Bona eſt,* inquit, *oratio cum ieiunio & eleemoſyna.* Et cetera, quæ ſupra retulimus. Vbi ex ipſo contextu perſpicuum eſt, expoſuiſſe Angelum myſterium fumi ex iecore in flammas iniecto emiſſi, & dæmonem fugantis. Facit, quòd in corde & iecore nutritur, cogiturque ſanguis, vt ſuprà perſtrinximus. Sanguis autem rem familiarem, propriarumque fortunarum ſubſtantiam ſignificat. Quam qui ſibi aufert, & pro Dei amore pauperibus ſubminiſtrat; quaſi iecoris partem charitatis igne ardentem Deo in holocauſtum offert. Quare, quòd Tobias iunior morti fuerit ſubductus; ſecundum Deum, ſenioris Tobiæ eleemoſynis, patientiæ & orationibus referri debet acceptum. In quibus etiam virtutum actionibus iuuenis partem habebat non exiguam. Qui verò opprimuntur a dæmone, ipſi ſibi mortis acceſſere cauſas; quia effrænatè nimis ſuis indulſere cupiditatibus, Dei timorem, & pauperum commiſerationem prorſus obliti.

In primo Tobiæ miraculo quomodo eleemoſyna commendetur.

Poſtremò conſiderandum eſt, quod textus ait; *Tunc angelus Raphael apprehendit dæmonium & religauit illud in deſerto ſuperioris Aegypti.* Quo innuitur, euadere ex dæmonis ſeruitute, tantam eſſe rem; vt noſtræ vires, niſi per impetrationis modum, eò pertingere non poſſint. Atque id eſt, quod capit. 12. numero duodecimo, ait Angelus, *Ego obtuli orationem tuam Domino.* Hæc tamen impetratio adeò eſt efficax, vt per eam Dei ſerui, qui corporis afflictionibus & orationi nauant operam, à dæmonis violentia maneant omnino liberi. Quod vt ſignificetur, aptè textus ſubiungit, dæmonem ab Angelo illaqueatum in ſuperioris Ægypti deſerto,

Per dæmonis alligationem in Ægypti deſerto quid indicatur.

deserto, id est longissimè distante, ac si apertiùs dicatur; Homo tunc adeò remanet liber ac securus a dæmone, vt nisi ad spiritalem remeans AEgyptum, vltrò dæmonem ipsum accersat, nihil ab eo possit accipere detrimenti; id est, nisi Christianæ disciplinæ aut etiam religiosæ curâ abiectâ, ferinos rursus mores & effrænatos induat.

De secundo miraculo, id est, de fellis virtute ad aperiendos oculos.

Mystica significatio secũdi Tobiæ miraculi de fellis virtute. Deum, suos vt probet, eis calamitates immittere.

VIDIMVS, qua ratione fidelis quispiam suas debeat appetitiones comprimere, vt à dæmonis euadat potestate. Ceterùm postquàm singulari Dei beneficio ad ipsius timorem & gratiam est traductus; sequitur, vt quo pacto in laboribus sibi à Deo immissis tractare se debeat, explicetur. Est enim hoc diuinæ prouidentiæ proprium, vt periculum suorum amicorum faciat; quò prouehat eosdẽ, atque perficiat. Id quod Tobiæ vsu venit, cùm eum & excæcauit Deus, & oculis diuinitus restitutis curauit. Et verò in admirabili illa medicandi ratione, qua Deus per piscis fel Tobiam sanauit, non obscurè adumbratur; quemadmodum Dei seruus se gerere debeat in aduersitatibus & ærumnis, quas illi Deus immiserit; & quem fructum ex eis debeat percipere. Quapropter Angelus capit. 12. postquàm primum miraculum exposuit (cùm Tobias ipse per iecoris ex pisce fumum fuit ex dæmonis tyrannide ereptus) mox subdit, *Et quia acceptus eras coram Deo; necesse fuit, vt tentatio probaret te: & nunc misit me Dominus, vt curarem te.*

Sed vt ad historiam regrediamur; *Sumens Tobias de felle piscis, liniuit oculos patris sui: & sustinuit, quasi dimidiam ferè horam.* Per fel amarum constat calamitates & ærumnas indicari. Quòd verò patienter & toleranter huiusmodi calamitates oporteat sustineri, & fiduciam interim ac spem in Deo figi; id eleganter satis in ipsa historia explicatur. Aduertendum tamen est, Dei prouidentiam sapienter disposuisse, vt piscis fel medicandis oculis esset salutare, vt suprà iam vidimus. Quo ducimur, vt consideremus, Deum eò potissimum tendere, cùm laboribus & ærumnis probat suos, vt ipsimet in eiusdem Dei cognitione atque amore miras hac ratione progressiones faciant. Huc forsan spectant illa Isaiæ verba, *Vexatio dabit intellectum.* Multò tamen est ad rem congruentius illud Iobi capit. 42. numero quinto, *Auditu auris audiui te; nunc autem oculus meus videt te.* Quasi diceret, se in Dei cognitione tantopere profecisse illa Dei concione (qua illi exposuit Deus suam mentem atque consilium in afflictionibus, quibus eum tentauerat) vt oculos sibi aperuisse videretur, & visum recepisse; atque adeò Deum de facie quodammodo tunc cognouisse; quasi antea famâ solùm & auditione, tunc vero oculorum conspectu cognosceret.

Calamitates patienter sustineri debere.

Quid Deus laboribus in nos immissis intendat.
Isai. 28. 19.

Vt hoc ipsum significetur; quid potuit magis idoneum afferri, quàm vt Tobiæ oculi piscis felle illiti reserarentur? Iam tolerantia in laboribus (cuius interpositu & interiectu oculis fuit adhibita medicina) mirificè exprimitur verbis illis, *& sustinuit quasi dimidiam ferè horam.* Verbum autem *sustinuit* denotat non illum expectasse solùm; sed etiam patienter pertulisse. Fel enim aut fortè admotum oculis acerbitatem affert; aut id saltem in figura ipsa repræsentatur: ita vt *sustinere* sit hîc pati & expectare: iuxta illud Ecclesiastici 2. numero quarto. *Omne, quod tibi applicitum fuerit, accipe; & in dolore sustine.* Dixerat autem paulò antè, *Suscipe verba intellectus: & ne festines in tempore obductionis.* Vbi obductio est medicinæ applicatio. Et paulò infrà; *Sperate in illum: & illuminabuntur corda vestra.* Quod idem est ac dicere, labores à Deo nobis mitti, vt sui serui in eius cognitione atque amore prouehantur. Itaque sunt veluti spiritales prælectiones, *Verba intellectus & illuminationes cordium*: id quod inito indicatur, quòd fel ad oculorum curationem fuerit præcipuè electum.

Verbum sustinere, quid hic propriè.

Deinde obseruatione dignum est, doloribus & acerbitatibus initio quidem perterreri homines; postea verò cicurari, atque molliri; & qui illis mansuefit, miram doctrinam edoceri, iuxta id Iacobi 1. numero vigesimo primo, *In mansuetudine suscipite insitum verbum.* Quod vt significaretur, non fel Tobiæ oculos aperuit, cùm primùm fuit illis applicitũ; sed, *sustinuit quasi dimidiam ferè horã.* tẽpus autem ad dimidiam solùm horam reducitur; vt innuatur perbreue esse ac valde exiguum doloris & acerbitatis interuallum: si comparetur cum cælesti luce atque notitia, quam Deus suis seruis per laborum fel impertitur.

Aduersitatibus homines à Deo molliri & mansuefieri.

Præterea, horæ nomen in sacræ Scripturæ phrasi significat cuiusuis rei tempus & spatium. Quare cùm dicitur, *Quasi dimidiam ferè horam*; denotatur laborum fructum (quod attinet ad animi reserandos obtutus, ac spiritualem lucem & cognitionem tribuendam) multò antè percipi atque gustari, quàm humanitus fieri posse crederetur. Vt si dimidiâ vix dum prælectione à præceptore decursâ, discipuli probè admodum tenerent ea, quæ integrum prælectionis atque horæ tempus ad sui declarationem videbantur exigere. Quod nihil est aliud, quàm reapse dicere, ad maximam Dei lucem & cognitionem, laborum viam & aduersitatum esse valde compendiariam.

Quid per dimidiam ferè horam denotetur.

Hinc fit, spiritalibus viris & cælestis doctrinæ magistris moris esse, illos pro amicis & valde charis habere, qui eis fellis amaritudinem admouent, vt animi abiectâ lippitudine verũ recipiant visum. illi enim vexãdo & affligendo quasi telas oculis seruorum Dei obductas manu prensantes detrahunt. Atque ita textus ait de iuniore Tobia; *Liniuit oculos patris sui, & cœpit albugo ex oculis eius egredi; quam apprehendens Tobias traxit ab oculis eius, statimq; visum recepit.*

Diximus de vtroque miraculo, quæ sunt in toto Tobiæ libro magis insignia & excellentia; omissis interim rebus aliis, quæ facilè possunt applicari. Huiusmodi est Tobiæ iunioris connubium, & opima dos, quæ illi dicta atque confecta est. Quod facili negotio applicari potest ad spiritale connubium cum diuina gratia & cælesti sapientia. Idque rectè etiam consentit cum prædicto eorum miraculorum sensu, quæ textus enarrat. Itaque interpretatio illa videtur proprium mysterium attingere, quod voluit Deus in Tobiæ libro includere.

Tobiæ cõnubij ac dotis allegoria.

Præter hæc, quòd Tobias adolescens fuerit à Deo alitus carnibus illius piscis, qui ad eum deuorandum aggressus fuerat; hoc, inquam, valde congruit cum illa parabola, qua dicitur Messias suis sectatoribus conuiuium Leuiathani carnibus apparaturum. de quo dicemus circa caput Iobi 40. & 41. vbi explicabimus eam esse parabolam: cuius mysticus sensus facit etiam ad rem in historiæ Tobiæ mysterio.

Tobiam iuniorem fuisse alitum immanis piscis carnibus, quid mysticè significet.

Tandem dimidia hora Apocalypseos cum conuenientia & proportione, quam dicit ad dimidiam horam libri Tobiæ, spiritali sacræ huius historiæ intellectioni lucem attulit. Et quemadmodum in Tobiæ libro, iecoris miraculum antecedit miraculo fellis: ita etiam Christiani populi patientiam præcedit in Apocalypsi sanctificatio fidelium & vera mortificatio Christiana; qua ipsi & dæmonis tyrannidem declinarunt, & vera spiritus libertate, verisque animæ diuitiis potiti sunt; de quo agitur in quatuor primis sigillis.

NOTATIO III.

De septem plagarum mysterio.

VT rite examinare possimus, qui sint septem Angeli, de quibus initio huius octaui capitis agitur; & quid significent septem illæ tubæ, quas in manibus tenent; oportet excutere priùs, quæ sint huiusmodi plagæ, quarum singulas singulæ tubæ comitantur.

Septem tubarum plagæ quæ sint.

Aretas & Ribera opinantur, eas esse septem ingentes calamitates, quas Deus sub extremi Iudicij tempora sceleratis hominibus est illaturus: & penè omnia quæ in ipsis recensendis enumerantur, accipiuntur ab iis auctoribus, vt in sensu ipso grammatico sonant: eademque ratione explicant septem phialarum plagas, quæ capite decimo sexto describuntur.

Opinio Aretæ & Riberæ.

Plerique tamen interpretes, qui pro certo habent explicanda esse in sensu ænigmatico ea, quæ textus de his plagis affirmat; easque à Deo esse peccatoribus infligendas: nullo modo earum significationem applicant ad res prope diem Iudicij euenturas; sed ad diuersa supplicia, quibus Deus variis temporibus pœnas de mundi flagitiis sumpturus erat. Nec videntur huiusmodi auctores velle constringi, vt omnia isthæc supplicia sint infidelibus irroganda; sed etiam fidelibus, quorum peccata Deus quoq; grauissimè vlciscitur permissione interdum hæresum, bellorum, aliarumque calamitatum maximarum. Prætermitto Aureoli & Lyrani declarationem; quippe adeò violentam, vt eam referre opus non sit. Ceterum tam in ea, quam in Riberæ; & in communi etiam opinione desideratur id, quod perfectæ Apocalypseos expositioni deesse æquum non est; videlicet, vt hæ septem plagæ consequentiam habeant idoneam cum septem libri signati mysteriis, quorum series & discursus fuerat inceptus; & in plagarum numero, ordine, & singularum symbolis tum egregia doctrina, tum sapiens dispositio splendescant.

Aliorũ opinio.

Refelluntur superiores expositiones.

Mihi certè dubium non est, legitimum sensum plagarũ, quas comitantur tubæ, esse grauissima supplicia; quibus Deus suam seueritatem ostendit aduersus Iudaicum populum rebellem sub primitiuæ Ecclesiæ tempora: in ipso videlicet primo Christianæ Ecclesiæ sæculo; postquàm Deus patientissimè illos expectauerat, & valde seriâ comminatione deterrere conatus fuerat. Atque inprimis argumentum hoc discursum in prioribus sex sigillis libri signati inceptum continuato filo prosequitur. Deinde si ab hoc argumento discedatur, discedi etiam necesse est à totius libri acoluthia; & a duplici illa columna, quas Ioannes in hac via miro consilio fixit atque disposuit; ne huius libri inter-

Auctoris sententia de tubarum plagis.

A pretes viæ ignoratione decepti penitus aberrarent. De quibus columnis diximus in prolegomenis not. 12. vbi etiam indicauimus, ſi interpretum auctoritatis ratio ducenda ſit, declarationem eſſe nullam, quæ tot ac tales habeat auctores, vt illa quę affirmat, in Apocalypſi à c. 4. vſque ad 11. tractari; qua ratione ſe geſſerit Chriſtus cum Iudaico populo, donec decima illius parte conuerſa ceteros reprobaret; à cap. verò 12. ad 20. cōtineri modum agendi cum Gentilium populo, quoad Imperium Romanum ad Catholicam religionem penitus transferretur.

Probatur noſtra de ſeptē plagis ſententia.

Cùm igitur hanc viam, vtpote rectam, capeſſamus, neceſſarium eſt has ſeptem plagas eſſe illas, quibus Deus obſtinatam Iudæorum gentem puniuit; vt illis perſpicuè fuerat interminatus, Leuit. 26. 28. *Si ambulaueritis contra me; & ego incedam aduerſum vos in furore contrario, & corripiā vos ſeptem plagis propter peccata veſtra.* Septem verò plagæ, quas ipſe deſigno, hæ ſunt; *Fames, Bellum, Peſtilentia, Ignorantia, Concupiſcentia, Ira, Obduratio.*

Quæ ſint ſeptem plagæ.

B Vt autem de huiuſmodi ſeptē plagis ſermonem in præſenti haberi credam; adducor in primis, quia certum omnino eſt ſeptem hiſce plagis Deum in Iudæorum populum animaduertiſſe. Et de tribus quidē primis Fame, bello, & Peſte (prætterquam quod res ex Ioſephi & aliorum annalibus ſatis cognita) expreſſi reperiūtur in Scriptura loci; in quibus aſſeritur Deum his tribus ſagittis ſui populi gentem percuſſurum. Vide Leuit. 26. Deuteron. 28. Ierem. 14. & caput 32. & 3 . & 44. Baruch 2. numero 25. Ezechiel. 5 & 6. & 7. & 12. & 14.

De tribus primis plagis Fame, Bello, Peſte, & in Scriptura & apud Ioſephū conſtare.

De quarta plaga (id eſt de Ignorantia & mentis cęcitate) lege Deut. 28. 28. *Percutiat te Dominus amentia & cæcitate ac furore mentis; & palpes in meridie, ſicut palpare ſolet cæcus in tenebris, & non dirigas vias tuas.* Et ex ipſo contextu euidens eſt, hanc vt quartam plagam addi Fami, Bello & Peſtilentiæ; quorum antea facta fuerat mentio. C

De quarta, id eſt, ignorantia.

De tribus aliis poſtremis, (nempe de Concupiſcentiis, Iris, & Obduratione,) verum eſt non eſſe expreſſam mentionem in Leuitico, nec in Deuteronomio, locis adductis. Nā carnalis Iudæorum populus non ita acutā mentis acie pollebat, vt reliquarum trium plagarū poſſet grauitatem cognoſcere. Enim verò poſtquā Spiritus ſanctus Deut. 28. quatuor primas plagas diſertis verbis expreſſerat, addit eodem capite 28. num. 61. *Inſuper & vniuerſos lāguores & plagas, quæ non ſunt ſcriptæ in volumine legis huius, inducet Dominus ſuper te.* Si ergo prędixerat plagas ſeptem omnino fore, & quatuor ex iis explicuerat, addideratque ſe alias ſilentio prætermittere; manifeſtum eſt has, quæ ſupprimuntur, ad ternarium numerum eſſe reuocādas. D Nec dubium eſt, quin quæ ſilentur, grauiores ſint. Ita enim nos docuit Chriſtus Dominus Matth. 24. 8. & Marc. 13. 8. Nam poſteaquàm aſſeuerauit Iudæorum populum Fame, Bello, ac Peſte acerrimè à Deo correptum iri, mox ſubiungit, *Hæc autē omnia initia ſunt dolorum.* Quaſi dicat, plagas alias longè grauiſſimas in ipſos ſæuiſſimè graſſaturas. Nec aliud ſignificat Aquila clamans, *væ, væ, væ.* Apoc. 8. 13 vbi exprimit textus tria illa væ ad tres poſtremas plagas, i. quintam, ſextam, & ſeptimam referri. Quòd autem admonitio hęc attribuatur Aquilæ, perinde eſt ac tribuī magnæ ſapientiæ Euāgelicæ; quæ nos docet, quantumuis Fames, Bellum, Peſtis, & Ignorantia ſint grauiſſima Dei ſupplicia; multò tamen eſſe maiora, cùm homines ſuarum cupiditatū ſirenis, & irarū furiis traduntur; quódq; ceteris adhuc grauius eſt, cùm obdurantur peccatores, & obſtinati in peccato reſidere permittuntur: E quo eis diuinæ miſericordiæ oſtium præcluditur: & æternę Dei iræ atque furori ſubiiciuntur obnoxij.

De tribus poſtremis Concupiſcētia, Ira, Obduratione vnde cōſtet.

Tres poſtremæ cæteris grauiores.

Secundò, Interpretatio hæc pro ſe habet ſatis coherentem contextus applicationem ad has ſeptem pœnas, quas Deus à Iudæis obſtinatis repetiit, priuſquàm Eccleſia à Iudaico populo ad Gentilicum commigraret. Etenim ad Famem, Bellum, ac Peſtem cùm mirificæ ſint deſcriptiones ænigmaticæ, quæ in tribus primis plagis continentur; in quarta quidem textum attentè conſideranti conſtabit ad nullam aliā rem poſſe rectè applicari, niſi ad Iudaici populi ignorantiam. Cùm verò quinta & ſexta plagæ elegantem etiam habeant ænigmatum deſcriptionem; alia blandientium cupiditatum, altera irarum æſtuantium: quod ſextæ additur plagæ in cap. 10. & 11. F manifeſtū eſt argumentum, ſermonem ibi eſſe de bello, quod gerebat Deus cum Iudaico populo, & præſertim cum pertinace Ieroſolyma; vt cum illius populi capite. Fit expreſſa mētio templi & atrij, cap. 11. 1. Et mox nu 8. mentio eſt ciuitatis, *quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma & Ægyptus, in qua Dominus crucifixus eſt.* Poſteà verò num. 13. cadit decima eiuſdem ciuitatis pars. Ex quo mea ſententia planum fit, ſermonē ibi inſtitui de prælio, quod per has ipſas plagas cum perfida Ieroſolyma cōmiſit. Deniqueín ſeptima & reliquarum extrema plaga, non alia poteſt explicatio ipſi textui congruere, niſi quòd Deus à Iudæis ſcripturas & pactiones cum eis initas prorſus auferat: eóſque de poſſeſſione ac nomine populi Deo chari & electi deturbet.

A cohærenti contextus applicatione noſtra probatur ſentētia.

Ex rebus ip-

Tertiò, valida huius declarationis confirmatio petitur A ex eo, quòd in numero atque ordine harum ſeptē plagarū mens conquieſcat omnino. Primò enim ex vniuerſis corporis ærumnis tres eliguntur grauiores, ad quas reuocantur ceteræ. Ordo autem inter illas diſpoſitus, eiuſmodi eſt, quem exigit recta ratio, vt à minùs grauibus ad grauiora procedatur. Nam licèt fames ſit magnum Reipublicæ malum; maius tamen eſt bellum; ſicut etiam vtroque acerbior peſtis. Conſtat hoc 2. Regum 24. num. 12. & 1 Paral. 21. num. 10. *Trium tibi optionem do: aut tribus annis famem; aut tribus menſibus gladium; aut tribus diebus peſtilentiam.* Deinde ex ſpiritalibus malis certum eſt, ignorantiam mentis, vt corporis mala omnia grauitate præſtat; ita etiam, quod ad malitiam attinet, à voluntatis deprauatione ſuperari. Porrò in malis, quibus poteſt ſubiacere voluntas, priùs eſt homines cupiditatum ſirenis, quàm irarum furiis dedi: ſicut priùs concupiſcere, quàm iraſci. Ac tandem Theologis B notum eſt, malorum omnium grauiſſimum eſſe, cùm homines in ſuis flagitiis obdureſcunt, & à Deo propter ipſorum ſcelera derelinquuntur. Cùm ergo numerus ſit ſeptem plagarum; & earum ſeries ac filum recto ordine comprehendat grauiores omnes labores ac mala, quæ in aliquam rempublicam poſſunt incurrere; cúmq; ſeptem plagarum ænigmata concinna ſint & elegantia, ſi eodem plagarum ordine ſingula ad ſingulas applicentur; inſuper in aliquibus exprimatur ſermonē eſſe de Iudaici populi plagis: cùm hęc, inquam, omnia ita ſeſe habeant, ecquid reſidere poteſt ſcrupuli, quin hæ ſint plagæ ſeptem, quas Deus minitatus fuerat, ſe in populum illum, ſi in ſua obſtinatione perſiſterent, immiſſurum?

dine inter plagas ipſas ſeruato, idem roboratur argumentum.

Quartò, non parum eandem de ſeptem plagis interpretationem fulcit alter ille plagarum ſeptenarius, qui cap. 16. C deſcribitur: nam (vt ibi manifeſtum erit) perſpicuum eſt, plagas illas capitis 16. eſſe, quibus Deus Romam ethnicam debellauit. Cùm verò conſtet euidenter, priùs fuiſſe Eccleſiæ bellum cum Ieroſolyma, quàm cum Roma Ethnica: ſi poſteriores plagæ in Romam immittuntur, primæ in perfidam Ieroſolymam immittantur neceſſe eſt. Quod ſi attentè perpendatur: actutum cernitur, quam congruenter primæ plagæ in tubis ruinam vrbi minitantibus ſignificētur; per alluſionem ad tubas illas, quæ in circuitu Iericho perſonuerunt: poſteriores verò plagæ phialis denotentur myſticam iram effundentibus, id eſt, immenſam illius miſericordiam, qui Romæ, atque adeò vniuerſis Gentilium populis bellum inferebat, vt eos ad ſuam fidem traduceret, D & vera ſanctitate bearet. Propterecáque Angeli, qui manibus tenent phialas, induti ſunt lino candido & ad pectus zonis aureis accincti: quæ duo ſunt ſanctificationis & ardentiſſimæ charitatis ſymbola (de quo ſupra cap. 1.) phialæ etiam ſunt ſacerdotalis officij ſymbolum, vt explicuimus c. 5. Quibus quaſi lineamentis adumbratur, virtutem & efficacitatem ſacrificiorum Chriſtianæ Eccleſiæ impetrauiſſe, vt Deus præſtantiſſimam illam belli rationem cum Roma Ethnica iniret, quò eam ſuæ fidei præceptis & ſingulari ſanctitate imbueret.

Confirmatur adhuc ex binis plagarum ſeptenary collatione cum altero capitis 16.

Cùm igitur hæc fuerit lineæ veſtis, zonarum aurearum, & phialarum ſignificatio; ideò huiuſmodi ſymbola minimè fuère idonea ad plagas illas quas Deus Ieroſolymę inflixit, quarum exitus fuit, Iudaici populi reprobatio. Deinde cùm vox tubæ fuerit ſymbolum belli à Ieroſolyma Eccleſiæ illati: maris autem fremitus ſymbolum extiterit il- E lius belli, quod Roma Ethnica aduerſus eandem Eccleſiam ſuſceptura erat (id quod latè expendimus cap. 1.) miræ elegantiæ fuit & proportionis, vt ſignificaretur contra Iudaici belli tubam tubis item pugnare Deus; & contra frementes irati maris fluctus effuſione alterius liquoris maiori vi ac potentia conſtantis.

Diſcrimen inter ſeptem has plagas, & alias capitis 16.

NOTATIO IV.

De perſonis ſeptē Angelorū, quib. datæ ſunt tubæ.

Quinam figurentur per ſeptem tubarum angelos. Quatuor hac de re opiniones.

His ſeptem Angelis putāt aliqui repræſentari miniſtros, quibus Deus ad ſupplicij ſeueritatem vtitur. Cùm autē F Deus punire poſſit per cæleſtes Angelos, per inferorum dęmones, per homines, & per ipſas proximè plagas: ideo quatuor eſſe poſſunt opiniones eorum, qui tubarum Angelos de diuinæ ſeueritatis miniſtris exponunt. Prima opinio eſt eos eſſe cæleſtes angelos, quam tenent Andreas, Aretas, atque Ribera. Secunda, eſſe dæmones; ſicut etiam quidam exiſtimant de quatuor angelis tenentibus quatuor ventos cap. 7. Tertia, eſſe homines pernicioſos; vt hæreſiarchas, & principes, corū fautores. Quę expoſitio eſt Aureoli, Lyrani, Antonini, Ederi, & Lizarazi. Quarta denique, eſſe ipſaſmet plagas, quas Deus in Iudæos immittit, vt Famem, Bellum, Peſtem, &c. Nam ſacra Apocalypſeos fictio vtitur ſępe proſopopœiā, vt vidimus c. 4. & Pſ. 103. 4. ipſa flamma ignis appellatur Angelus, quia miniſtrat Deo. & Pſ. 77. 49. legimus, *immiſſiones per Angelos malos.* Huic quartæ opinioni ſubſcribit

bit suo modo Arias Montanus in mystica expositione. Ait A enim septem Angelos esse vim diuinam in se ipsa, & circa ipsam per ministros suos torquentem hominum malitiam in terrestri essentia. Hæc Arias.

In quo conueniant hæ omnes expositiones.

Hæ omnes expositiones in eo consentiunt, quòd septem Angeli tubarum non solùm sint plagarum præcones: sed ministri, per quos Deus homines seuerissimè puniat. Pro cuius probatione adduci posset primò, quod de quinto Angelo textus asseuerat; illū scilicet aperuisse puteū abyssi, eiq; nomen inditum *Abbadon*, i. vastatorem vel exterminatorem. Deinde, quia de sexto Angelo ait textus, ab eo solutos fuisse quatuor Angelos, vt tertiam hominum partem trucidarent. Constat autem, si quintus & sextus angeli non sint plagarum præcones, sed ipsimet per quos Deus homines punit; idem quoque de reliquis esse dicendum. Tertiò; opinioni primæ, quæ de Angelis cælestibus interpretatur, fauet quod in textu legimus, nempe, *stantes in conspectu Dei*; B nec non Antiphona officij sancti Michaelis ad Vesperas, quæ sic habet; *Dum sacrum mysterium cerneret Ioannes, Archangelus Michael tuba cecinit; Ignosce Domine Deus noster.*

Explicatio Antiphonæ ab Ecclesia vsurpata in sancti Michaelis officio.

Vbi obiter notandum est, verba illa, *Ignosce Domine*, &c. nō esse ipsius Angeli. Nec enim decens erat, vt Angelus Deum tubâ alloqueretur. Sunt ergo verba Ecclesiæ; quæ contemplata Archangelum quasi classicum tubâ canentem ad vlciscendos sceleratos, procumbit in genua, & ad Deum conuersa ait; *Ignosce Domine*, &c. Deinde hęc eadem Antiphona fauere videtur eorum opinioni, qui volūt hos septē angelos tubarum, esse cælestis curię magnates. Nam si septem præcipui sunt in iis principes; dubiū non est, quin Michael sit eorū vnus. Ad hæc, septem Angeli hîc cum articulo ponuntur in Græco. Et hactenus de sententiis opinantium septem Angelos tubarum esse ipsosmet diuinæ seueritatis C ministros, per quos pœnæ hominibus infliguntur.

Duæ aliæ opiniones extēdentiū significationē angelorum ad omnes doctores & concionatores.

Aliæ sunt opiniones, quæ diuersâ longè viâ procedunt. Extendūt. n. septem Angelorum interpretationem ad omnes doctores & diuini verbi concionatores. Sic Ticonius, Primasius, Beda, Anselmus, & Albertus: qui aiunt septem Angelos esse omnes illos quibus prædicationis officium commissum est; & in septenario denotari dicunt perfectā Ecclesiæ prædicationem. Alij septenarium ad septem prædicatorum ordines applicant; iuxta numerum plagarum, quas hominibus enunciant. Ambrosius complecti voluit prædicatores quotquot siue doctores ab initio fuêre, & qui ad finem vsque mundi subsequentur. ita vt primus Angelus prædicatores eos designet, qui legem præcesserunt; se- D cundus legis doctores; tertius Prophetas; quartus Christū & Apostolos; quintus defensores fidei; sextus martyres; septimus deniq; prædicatores sub finem mundi futuros. Andreas quoq; innuit septem tubas ad totidem sæcula referendas. Ioachimus solùm voluit, complecti Euangelij prædicatores a Christi passione vsque ad finem mundi; ita vt primus Angelus designet Paulum, & concionatores primitiui illius temporis; secundus prædicatores secundi temporis; & sic de reliquis.

Vidimus duas extremas expositiones; quarū prima vult ipsum tubæ clangorem esse inferre plagam; altera verò clangorem hunc de officij prædicatoris exercitatione explicat. Pro quo asseritur, in aliquot Scripturæ locis tubam esse prædicationis symbolum. Huic explicationi obiici potest, non semper post prædicationem sequi plagas; cùm videamus post septem huiusmodi clāgores, mox plagas sub- E iici. Propter hoc fortasse argumentum aliqui prędictorum interpretum suam expositionem coarctant ad eos prædicatores, qui acerba atq; aduersa enunciant.

Reiiciuntur duæ expositiones suprà positæ.

Ceterùm nec ad huiusmodi prædicatores omnes potest significatio horum Angelorum extendi. Etenim has septem tubarum plagas immisit Deus contra Iudaicum populum tempore primitiuæ Ecclesiæ. Non igitur septem tubæ possunt comprehendere omnes aliorum, siue temporum, siue hominū concionatores. Quod ampliùs confirmatur. Nam c. 16. videbimus septem alios Angelos, qui phialas effundūt. atqui duo hi septenarij diuersi inter se sunt, & alter alteri respondet. Septem ergo Angeli tubarum complecti non debent eos omnes, qui acerba & amara nunciant.

Harum tubarum symboli difficultas in quo sita sit.

Præterea huius tubarum symboli difficultas in eo sita F est; quòd vna ex parte tuba denunciat quidē bellū, non tamen plagā infligit: atq; ita tubâ clangere, officium est speculatoris. Ezechiel. 33. 7. vbi Dominus ait Prophetæ, *Fili hominis speculatorem dedi te, vt eis annuncies, vt se custodiant.* Ex alia verò parte in Apocalypseos figurâ necessarium est, vt tubæ clangor sit initiū belli, & clangorem sequatur plaga: eodem fere modo, quo c. 16. effusionem phialæ sequitur plaga.

Tubarum harum clangor quid significet.

Assero igitur, singulos tubarum clangores, esse præconia quædam, & quasi promulgationes diuinæ vindictæ. Quemadmodum præconium sententiam iam latam prædicat ac pronunciat, vt protinus executioni mandetur. Itaq; non iam est comminatio, aut admonitio vt sibi à plaga impendente caueant; sed quasi indictio & promulgatio ipsius sententiæ. verbi gratiâ, Primus clangor prædicat di- A uinitus esse decretum, vt Ierosolyma fame puniatur: secundus sententiam dictam pronunciat, vt puniatur bello; tertius, vt peste; quartus vt ignorantiâ, & sic de reliquis.

Distinctio inter Angelos & tubas apponenda.

Cogit autem nos textus, vt distinctionem inter Angelos & tubas indagemus: siquidem Angelis traduntur tubæ: inter tubas item atque clangores debet etiam reperiri discrimen. Primò enim tubæ Angelis dantur: deinde clangunt: postea sequitur plaga.

Quid per has tubas figuretur.

Mea ergo sententia est, per singulas tubas significari illam Scripturæ prophetiam, quę affirmat perfidam Ierosolymam a Deo fuisse illâ plagâ percutiendam, videlicet primâ tubâ denotari famem, qua affligenda erat ciuitas: secundâ, bellum &c.

Quid per tubarum clangorem.

Clangor autem repræsentat, cùm tempus appropinquat, tunc antiquam prophetiā denuo resonare quodammodo, & vehementer in eorum auribus perstrepare, quos Deus ea auditione dignatur, vt plagam illam atque supplicium in Ierosolymam im- B missum exaudiant, ac recognoscant.

Et quanuis Scripturæ loci, in quibus hæ septem plagæ fuerant prædictæ, multò sint plures, quàm septē: distinctio tamen tubarum, quod attinet ad ipsam figuram, a plagarū distinctione desumitur. Licèt autem vna, eadémque plaga à multis Prophetis sit prænunciata: hæc tamen prophetiarum multiplicitas minimè officit, neque attenditur ad septem plagarum repræsentationem pariter ac distinctioné.

Quinam per tubarum angelos denotentur?

Itaque Angelus significat Prophetam, cui Deus plagam eiusmodi prædicendam reuelauit: tuba autem prophetiam ipsam a Deo reuelatam: clangor verò est veluti noua antiquæ prophetiæ promulgatio. In quo plenum est energiæ, quòd indicetur veterem prophetiam illius plagæ in Ierosolymam immittendæ denuo personare, cùm ipsius supplicij tempus iam imminet.

C Vt hoc planiùs percipiatur, fingamus septē diuersis Prophetis plagas septem à Deo, singulas singulis, reuelari. Tūc quidem nullius difficultatis erit, per septem angelos significari septem illos Prophetas. Quòd ergo aut plagæ omnes singulis Prophetis, aut singulæ omnibus reuelatæ sint, nihil impedit, quominùs aptè consideremus, Ioeli (verbi gratia) reuelatā fuisse Famē, qua Deus Ierosolymam fuerat puniturus; Ezechieli, Bellū; Pestem, Ieremiæ; Moysi Ignorantiam: Concupiscentias Dauidi: Zachariæ Iras, quibus Iudæi Christianos oppugnaturi erant, (iuxta Zacharię ipsius verba c. 12. 2. & cap. 14. 14. *Iudas erit in obsidione contra Ierusalem.*) denique Isaiæ Iudaici populi obdurationem. Et quanuis prophetæ septem numero distincti non essent, in D quos hæc septem vaticinia seu prophetiæ partitentur: formalis tamen distinctio hic foret satis, per quam eadē persona diuidi solet in plures. Vt si consideremus, vnam esse personam, quatenus ei fames reuelatur, alteram, quatenus reuelatur ei bellum; & sic de aliis.

Cur hi angeli, siue prophetæ per eos figurati ad septenarium reuocentur?

Itaque septē Angelos de septē antiquis Prophetis intelligo, formaliter quidē distinctis propter septem plagarum distinctionē. In eo autē, quod prophetæ ad septenariū numerum reducuntur, allusio fit ad septem Persici regis magnates siue Principes, de quibus Esther 1. 10. *Qui in conspectu eius ministrabant.* Quod perinde est, ac si dicātur ij esse quasi regis cubicularij. Hac igitur ratione rectè considerantur veteres Prophetæ, quatenus plagas illas enunciarunt, quibus Deus in Ierosolymā acriter fuerat animaduersurus; sub hac, inquam, ratione appositè antiqui prophetæ considerantur esse tubarū Angeli. Apostoli autem & prædicatores E Euangelici sunt Angeli phialarū, quatenus nouissimæ iræ sunt ministri; i. quatenus prædicatione sua fuerunt ministri vltionis mysticæ, quam Deus erat de Gentilitate sumpturus, cùm eam Euāgelio subegit.

Differentia inter tubarū angelos & Angelos phialarum.

Quapropter hęc interest inter vtrosque distinctio: quòd angeli quidem primi clangunt, & eorum clangorem subsequuntur plagæ; ipsi tamen propriè non sunt plagarum ministri, neque aliter deseruiunt plagis, quàm eas annunciando. At phialarum Angeli verè sunt nouissimæ iræ ministri; quia effundunt phialas in terram, in mare, in flumina, in aerem, in Euphratem, & in Babylonem. Et sanè efficacissima illa aqua, liquor ille admirabilis, quem effundunt, maximam eam habet efficacitatem in terra, in mari, in fontibus & cæteris: de quo latiùs suo loco.

Respondetur argumentis suprà in contrarium adductis.

F Superest respondere argumentis, quæ retulimus initio pro eorum opinione, qui septem tubarū Angelos de ipsismet diuinæ seueritatis ministris intelligendos putāt. Quare ad primum assero, non esse quintū Angelū, qui puteum aperuit, sed stellā quæ cælo decidit. Præterquam quod vt puteum aperuisse diceretur; satis erat ab ipso arcanū illud detegi mysterium: quòd s. æquissimo Dei iudicio perfidi Iudæi locustis illis plectantur: neque hoc est esse proprium seueritatis ministrum, sed mysterium delitescens aperire. Ad illud autem de nomine Abbadon, Respondeo, illum abyssi Angelum, qui vocatur Abbadon non esse eundem, qui tubâ quintâ cecinit; sed alium longè diuersum.

Ad secundum respondeo; vt sextus Angelus dicatur quatuor illos Angelos ad Euphratem fluuium alligatos dissoluisse, satis est suo illo clāgore denūciare illos esse soluēdos.

Ad tertium: illa Michaelis Archangeli antiphona ad eorum opinionem accommodatur, qui tubarum angelos ex cæleſti hierarchia eſſe putant. Sed vt mea fert ſententia, nõ opus eſt, vt credamus in ea antiphona præſtitui, atque implicitè affirmari, idem eſſe concrepare tubis, quod inferre ſupplicium. Etenim ad ea, quæ ſequuntur, verba, *Ignoſce Domine*, &c. ſatis eſt, tubę clangorẽ referri ad promulgationem, ſiue enunciationem plagarum quam mox infligendarum. Nam vbi primùm Eccleſia hanc ſententię pronunciationem aduerſus Ieroſolymam exaudit; congruenter ſequitur, eam ſtatim clamare, *Ignoſce Domine*, &c. Etſi autem hęc ſententię promulgatio fuit per veteres prophetas pronunciata; in eorum tamen prophetia veriſſimè intelligitur interueniſſe miniſterium Angelorum, per quos Prophetis facta eſt reuelatio. Præcipuè verò intelligitur non ineptè in huiuſmodi ſacris vaticiniis interueniſſe miniſterium Michaelis: quippe qui ſynagogæ olim princeps erat; nunc Eccleſiæ. Et certè plus honoris Michaeli defertur, ſi in omnium Prophetarum clangore ipſe intelligatur clangere, quàm ſi vna ex ſeptem tubis ei tradatur. Hoc ergo, quod

A Michaeli eſt honorificentius; eſt etiam congruentius veritati. Tametſi enim non inficior probabilem eſſe Andreæ, Aretæ atque Riberæ opinionem, ad eamq; ſeſe conformare potuiſſe, qui illam Antiphonam compoſuit: multò tamen veriſimilius eſt, ſeptem tubas eſſe prophetias ſeptem plagarum a Deo immiſſarum. Qui ſenſus cohæret maximè cum ſeptem ſigillorum myſterio. Nam tubæ ſeptem ad ſeptimum ſpectant ſigillum. in omnibus autem ſeptem ſigillis, aperire ſigillum nihil eſt aliud, quàm veterum prophetarum myſterium coguoſcendum exhibere: vt ſupra iam explicatum eſt.

Poſtremò ad id, quod additur de Græco articulo ſeptem Angelis præpoſito, Reſpondeo; ſi verum eſt quod nuper dicebamus, videlicet ſeptẽ Angelorum nomine antiquos deſignari Prophetas, qui Iudæorum ſupplicium diuinitus B prædixere; huic ipſi ſignificationi articulus congruenter deſeruit; quia perſonas iam notas indicat, nempe Prophetas. Atqui manifeſtum eſt, Prophetis mirificè Angelorum nomen quadrare, ſicut prædicatoribus etiam Euangelicis. Nam vtrique ſunt Dei miniſtri atque legati.

TEXTVS.

Verſ. 2. *Et vidi ſeptem Angelos ſtantes in conſpectu Dei, & data ſunt illis ſeptem tubæ.*

COMMEN-

COMMENTARIVS.

MEA expositio est per hosce Angelos septem hîc denotari veteres Prophetas: quos proinde ad numerum septenarium reduci, quia septem illas plagas in Ierosolymam annunciarunt, qua ratione in notatione præcedenti explicatum est. Quēadmodum in quatuor Angelis, qui ventos habebāt compressos, quaternarius numerus ad ventorum quatuor repræsentationem cōgruenter aptatus fuit.

Cur de hisce septē Angelis dicatur, Qui sunt in conspectu Dei.

Cùm igitur aduertatur de prophetis hîc esse sermonem; facilè inde apparet, illis appositum valdè esse elogium illud, *qui sunt in conspectu Dei*, non solùm quia Dei iam conspectu fruebantur, cùm Ioanni reuelatio Apocalypseos facta fuit; sed etiam quia cùm datæ illis sunt septem tubæ, id est, cùm fuit septem plagarum reuelatio facta; eisdem verba illa rectè congruebant: iuxta [redacted], quòd eorum vnus dixit, *Viuit Dominus, in cuius conspectu sto*, 4. Reg. 3. 14. id quod non obscurè adumbrat, ipsorum prophetias esse certissimas, vtpote hominum, quibuscum Deus colloquebatur: ex quo ipsi eorum omnium veritatem tanquam ex proprio fonte hauriebant.

Quando sint septem hisce Angelis tubæ datæ.

Quàm verò aptè designent tubæ prophetias illas de septem Ierosolymæ calamitatibus, hoc ex superiori notatione satis intelligitur. Et quanuis tubæ fuerint iuxta hanc expositionem, multò antè prophetis traditæ; repræsentatio tamen, quæ illis traditas indicat, cùm Ioanni Apocalypsis innotuit, magnum (vt apparet) decorum habet atque energiam, significatur enim tubas visas esse denuo prophetis dati, eósque contra Ierosolymam clangere; vt quondam sacerdotes contra Iericho clanxerunt.

Deinde, quanuis tubæ propriè loquendo non inferant plagam, sed annuncient: verùm plagæ ipsæ idoneè figurantur, quasi ex ipsa sententiæ pronunciatione incipiant; & quasi præpotens Deus ipsarum tubarum clangore initium faciat grauissimi & periculosissimi belli, quod Ierosolymæ inferre statuit.

Hæ septem tubæ respōdere illi tubæ capitis primi.

Et quemadmodum bellum, quo Ierosolyma primitiuam Ecclesiam acerrimè oppugnauit, significatum fuit c. 1. per tubæ resonantis clangorem: sic etiam pari elegantiæ proportione, Iudaicæ illi tubæ respondent tubæ septem, quibus infidæ Ierosolymæ bellum denunciat; quod ipsemet seriò suscipit ac gerit aduersus peruicaces & obstinatos Iudæos, qui Christum Dominum, eiúsque fidem ac religionem sanctissimam præfracta mente respuerunt. De quo latiùs diximus cap. 1.

In hoc tubarum septenario alludi ad septem Iosue buccinas.

In his insuper septem tubis fit manifesta allusio ad septem buccinas capitis 7. Iosue; quas constat fuisse easdem, quibus iubileum promulgabatur. Atque hæc allusio significanter satis exprimit, supplicia à Deo illata iustorū persequutoribus denūciare iustis ipsis verā redemptionem; iuxta id Lucæ 21. 28. *His autē fieri incipientibus respicite, & leuate capita vestra; quoniā appropinquat redemptio vestra.* Deus enim ideo duros ac perfidos Iudæos acriter plectebat, vt fideles iustos ac pios ab iniuriis sibi factis eriperet, & à durissima impiorum seruitute, siue obsidione, qua tenebantur constricti, liberos ac securos redderet. Quapropter huiusmodi tubæ dicunt quodammodo iusto illud Iobi cap. 5. num. 19. *In sex tribulationibus liberabit te Deus; & in septima non tanget te malum.*

Sed vt in allusione ad tubas Iosue persistamus; aduerte, ex his clangoribus postremos esse magis acutos & concitatos; quasi portendant, rectum Dei iudicium in bonorum gratiam atque opem, quàm citissimè ostensum iri. Quo indicatur in ipsomet furore atque insania malorum bonos persequentium; & in perfidorum obstinatione ac peruicacia (quæ duæ sunt extremæ plagæ) mirum includi solatium piorum hominum, qui ab improbis oppugnātur propter vtilitatem incredibilem, quam inde ad suæ Ecclesiæ progressum deriuat Deus. Hac enim via iusti homines rerum temporalium contemptionem & æstimationem cælestium atque æternarum adipiscuntur; necnon veras solidarum virtutum diuitias, martyrij triumphum, & perfectè demum redemptionis à Christo partæ plenitudinem.

NOTATIO V.

De allusione ad plagas Ægypti.

Septē hæ tubarum plagæ qua ratione plagis Ægyptiacis respondeant.

DVBIVM non est, quin in septem hisce tubarum plagis sit aliqua allusio ad Ægypti plagas (de quibus Exodi. 7. 8. 9. 10. & 12. & Philo de vita Mosis lib. 1. & Iosephus lib. 2. Antiq. cap. 13.) Nam in prima huius capitis plaga sunt grando & ignis: quod deceptum est ex septima Ægypti plaga. Tenebræ insuper plagæ quartæ respondent tenebris illis, quæ sunt inter Ægyptias plagas nona. In locustis quoque cap. 19. manifestè respicitur ad eas, quæ sunt plaga 8. ex Ægyptiacis. Et in plaga 7. Apocalypseos reperitur etiam horribilis grando, quæ septimæ pariter plagæ Ægypti respondet. Præterquam quod in aquis venenatis plagę tertiæ fortè inuenitur similiter allusio ad animalium pestem, quæ inter Ægypti plagas quintum obtinet locum; siue ad plagam decimam de morte primogenitorum; quam ait Philo lib. 1. de vita Mosis fuisse pestem. Itaque ex his tubarum plagis quatuor, aut etiam quinque ad Ægyptias plagas respiciunt. Nec dissimilis est allusio in plagis phialarum c. 16. Etenim primæ phialæ plaga, sunt vlcera pessima; quæ conuenit cum sexta Ægypti plaga: & plaga tertiæ phialæ, est fluuiorum ac fontium in sanguinem conuersio; cui similis est plaga prima Ægypti: porrò quinta phiala respicit Ægypti tenebras: sexta (in qua suus ranis locus est) secundam Ægypti: septima denique sæuienti grandine cum septima itidem Ægypti consonat.

In Ægyptiacis plagis delineasse Spiritum sanctū, quod postea per has Apocalypseos plagas fuerat effecturus. Irenæi verba quæ lucem huic doctrinæ afferunt.

Hanc igitur plagarum vtrarumque conuenientiam vbi aduertamus; apparet protinus, Spiritum sanctum in Aegypti plagis, quasi figuris quibusdā delineasse, quod postea erat effecturus per has ipsas plagas, de quibus Apocalypsis agit. Id quod nos docet Irenæus his verbis lib. 4. cap. 50. *Vniuersa, quæ ex Ægypto profectio fiebat populi, typus & imago fuit profectionis Ecclesiæ, quæ erat futura ex Gentibus, quam eduxit in suam hæreditatem non Moyses famulus Dei, sed Iesus filius Dei. Si quis autem diligentiùs intendat iis, quæ à Prophetis dicuntur de fine, & quæcumque Ioannes discipulus Domini vidit in Apocalypsi, inueniet easdem plagas vniuersaliter accipere Gentes, quas tunc particulatim accepit Ægyptus.* Hęc Irenæus. Additque se hanc doctrinam permagni facere, vtpote quam magno cum suo solatio ex antiquo Presbytero didicerat. Hæc igitur Irenæi & Presbyteri antiqui (quem ille laudat) verba, si rectè considerentur, magnam afferunt Apocalypsi lucem: in eis enim perstringitur vtrarumque plagarum argumentum, tubarum nempe & phialarum; quæ quinque aut sex capita omnino occupant. Eisdem insuper verbis admonemur, hac plagas esse illas, quibus Deus mysticum Israëlem (id est, Christianum populum) ex mystica eduxit Aegypto; hoc est, ex ipso Iudaismo & Gentilismo. Ex hisce enim gentibus ac populis suam Deus Ecclesiam potenter extraxit. Deinde cùm tubarum plagæ sint eæ, quibus Deus aduersus perfidam Ierosolymam bellum fecit; plagæ verò phialarum, quibus Romam & Gentilitatem vniuersam debellauit: primarum quidem plagarum

Vtrarumque Apocalyps. plagarū effectus.

fructus & emolumentum fuit conuersio Iudæorum, qui fasces Euangelio submiserunt (hæc verò est decima pars, de qua vaticinatus fuit Isaias cap. 6.) fructus verò plagarum posteriorum, fuit Romæ Imperiíque Romani ad fidem traductio. Itaque quod adumbratum fuit coniunctim in Aegypti plagis & in populi Israelitici per medias ipsas plagas exitu & liberatione, id ipsum interposita aliqua diuisione fuit in Christiana Ecclesia expressum. Etenim Israel mysticus ex decima Iudaici populi parte & vniuerso Gentilium populo ad veram religionem conuersis coagmentatur, & idcirco in sublimi illo opere, quo fuit mysticus Israël ex Aegypti seruitute eductus, fuit necesse plagas in primis præcedere ad decimam Iudaismi partem educendam ex mystica Aegypto; eam nempe, quæ mystici corporis Ecclesiæ futura erat caput seu pars potissima: & alias subinde plagas immitti oportuit, quibus ex ipso Gentilismo Catholicæ Ecclesiæ reliquum corpus extraheretur,

Hanc existimo esse veluti medullam atque animam doctrinæ illius, qua peruetus ille Presbyter Irenæum imbuit. Quamuis ipse fortassis Irenæus, quippe millenarius, de hoc mystici Israelis egressu ex Ægypto verba faciat, tanquam de re ad mundi exitum spectante. In ea enim persistit opinione, vt ad primam illam resurrectionem; quam millenarij actutum fore comminiscebantur, parum superesse temporis reputaret. Porrò Irenæo concinit Lactantius Firmianus libro septimo diuinarum Instit. capite 15. vbi facta plagarum Ægypti mentione & deliberationis populi Dei, hæc subiicit, *Facinus illud tam clarum, támque mirabile quanuis ad præsens virtutem Dei hominibus ostenderet, tamen præsignificatio & figura maioris rei fuit, quam Deus idem in extrema temporum consummatione facturus est. Liberabit enim plebem suam de graui seruitute mũdi, & vniuersas nationes talesibus plagis verberabit, vt iustus & cultor Dei populus liberetur. Et sicut tunc signa facta sunt, quibus futura clades Ægypti ostenderetur: ita in vltimo fient prodigia miranda per omnia elementa mundi, quibus imminens exitus vniuersis gentibus intelligatur.* Hactenus Lactantius; quæ licèt ipse referat ad ea, quæ sub finem mundi sunt euentura; multò tamen meliùs referuntur sine dubio ad id, quod primis Ecclesiæ sæculis accidit; cùm Deus Ecclesiæ caput ex Iudaico populo eripuit; corpus autem ex Gentium populis: atque vtrumque præstitit earum plagarum interpositu, quas Apocalypsis describit. At millenarij prima illa orientis Ecclesiæ sæcula finem esse mundi falsò putabant; & bonorum resurrectionem quam mox somniabant futuram.

Irenæus ex millenariorũ numero.

Lactantius idem millenarius.

Cùm ergo constet ex dictis Deum Ægypti plagas eo fine ordinasse, vt suum populum ex eadem Ægypto reuocaret, nemo non viderit, fuisse in illis figuratum, quod erat multis postea sæculis euenturum, quo tempore mysticum Israëlem, id est, charissimam sibi Ecclesiam Deus ex Iudaismo & Gentilismo extraheret. Nec dubium cuiquam erit, quin Israelis egressus ex Ægypto, vtriusque populi conuersionem ad fidem prænunciaret. Tubarum igitur plagæ haud dubiè sunt illæ, quibus Deus Iudæos mulctauit, vt decimam inde partem, quasi totius Ecclesiæ caput futuram sibi auferret: & phialarum plagæ sunt mysticæ illæ quibus Deus Gentilitati bellum indixit, atque intulit; vt populi inde Christiani corpus educeret. Si autem vtrisque plagis denotarentur supplicia paulò ante Iudicij diem sceleratis infligenda; nulla posset congruens reddi ratio, quamobrem plagæ in duos diuidantur septenarios; & cur phialarum angeli ad aliorum distinctionem lineis induantur vestibus, & zonis aureis ad mamillas accingantur. In nostra tamen explicatione aptissima redditur horum omnium ratio.

Verùm enim verò non sufficit considerasse hactenus plagarum Ægypti & Apocalypseos conuenientiam; nisi differentiæ quoque vtrarumque ratio habeatur: multiplex enim est, valdéque notabilis earum inter sese differentia atque discrimen. Inprimis Ægypti plagæ sunt decem; at Apocalypseos duplicem septenarium conficiunt. Deinde ex decem Ægyptiacis nonnullæ in Apocalypsi prætermittuntur intactæ, cuiusmodi sunt cyniphes, muscæ & mors primogenitorum. Quare necesse fuit in Apocalypsi vtriusque septenarij numerum ex plagis alijs additis suppleri. Tertiò in iis Ægypti plagis, quas Apocalypsis vsurpat, magna ex parte tum ordo, tum cuiusque descriptio immutatur. Ægyptiarum ordo plagarum est huiusmodi; Aquæ fluminis conuersæ in sanguinem, Ranæ, Cyniphes, Muscæ, Pestis animalium, Vlcera vesicarum, Grando, Locustæ, Tenebræ, Mors primogenitorum. In Apocalypsi autem reperimus grandinem in prima & septima tubarum plaga; & tenebræ antecedunt locustas. Et in phialarum plagis vlcera & tenebræ anteuertunt ranas. Præterea in plurium descriptionibus mirum est, quanta sit varietas plagarum Apocalypseos atque Exodi; etiam in ipsismet rebus, in quibus conueniunt. Nam primæ tubarum plagæ additur grandini sanguis. In quarta tenebræ sunt multò minores; solùm enim aufertur tertia pars lucis. Locustæ diuersæ sunt valdè, & miras habent figuras. In plagis verò phialarum ranæ non sunt ampliùs tres; exque apparent, quòd flumen Euphrates exsiccatus sit: & grando est instar talenti, succeditque diuisioni Babylonis in tres partes.

Differētia inter has tubarum plagas, & plagas Ægyptiacas. Prima differentia.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Quod ad primum attinet, id est, ad numerum plagarum, Ægyptiacæ fuêre decem; non quia totidem erant futuræ illæ, quibus Deus mysticum Israëlem ex spirituali Ægypto fuerat educturus; sed propter aliam rationem, quam videbimus capite 11. notat. 6. nec non etiam, quia re ipsa voluit Deus ostendere, se supremum omnium conditorem creaturas omnes aduersus suos hostes armare. Vt habetur Sapient. capite quinto, versu decimo octauo, *Armabit creaturam ad vltionem inimicorum, & pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos.* Et capite 16. 17. *Vindex est enim orbis terrarum.* Cuius rei vt perspicuum

Redditur differentiarum ratio, ac primò de prima, de numeri diuersitate.

A exhiberet argumentum Deus; denarius numerus conueniens imprimis extitit, qui multiplicationis est proprius. Atque ad hunc numerum explendum, præter Angelorum ministerium assumpsit Deus quatuor elementa; & quæ ex ipsis mixta erant aptiora ad Aegyptios diuexandos. Cùmque illa vera fuerit historia, quæ in semetipsa idoneam congruentiæ rationem habebat; non opus fuit penitioris mysterij figuram in ea inclusam, esse adeò perfectam, vt omnem prorsus conuenientiam in plagarum numero & ordine comprehenderet. Satis namque est in denarij numero significari plagarum multitudinem; magnam insuper reperiri similitudinem in præcipua Dei intentione & illarum effectu (vt scilicet mediis illis Israël ex Aegypto duceretur) nec non in earum multis apparere manifestam
B proportionem atque consensum inter ea, quæ & in Exodo & in Apocalypsi narrantur. His addo, illam Exodi repræsentationem fuisse coniunctè positam, bellúmque aduersus vnum eundémque populum comparari: cùm tamē præcipuum opus, de quo Apocalypsis agit, duas in partes fuerit distribuendum, & duplex bellum, valdéque inter se diuersum, duobus diuersis populis fuerit seorsum inferendum. Ex quo dilucidè cernitur, Spiritus sancti mentem non fuisse, vt inter figuram & figuratum perfecta omnino daretur proportio; sed solùm vt historia quodammodo adumbraret, quod Christiano populo deinceps euenturũ erat. Ad hæc; illud fortasse spectatum fuit in Apocalypsi, vt aliqua ratione respectus ad Aegypti plagas seruaretur, quod attinet ad denarij numerum. Nam etsi duo sunt in
C Apocalypsi septenarij, in quolibet tamen eorum allusio reduci videtur ad quinque plagas ex septem, vt in superioribus annotauimus. Ceterùm magis præcipua ratio fuit habita, vt tubarum plagæ essent septem & totidem plagæ phialarum; quia vtræque duplicem æquè septenarium conficiunt. Fuitque satis congruens, vt earum repræsentatio ad septenarium reuocaretur.

Cur Ægypti plagæ fuerunt decem.

Iam ad alterum de plagis, quæ aut adduntur, aut detrahuntur, Respondeo ad Apocalypseos perfectionem interesse, ne Spiritus sanctus ea solùm repræsentatione minùs absoluta esset contentus, quæ in Exodi historia fuerat proposita. Nam cùm illa vera sit historia; satis fuit in ea aliquo modo figurari, quod postea Christiano populo deberet accidere. At Apocalypseos repræsentatio, cùm alterius rei historia non sit, sed ænigmatica quædam pictu-
D ra belli ab Ecclesia aduersus Iudaicum populum & Gentilium gesti, ad eius perfectionem necessarium fuit, vt Diuinus spiritus eam repræsentandi rationem iniret; quæ & perfectissima esset, & cum ipso mysterio penitus conformaretur: atque ideò æquum fuit, vt ex Aegypti plagis omitterentur illæ, quæ minus erant ad rem: & ceteræ diuerso disponerentur ordine, illisque annecterentur, quod ad ænigmatis perfectionem conferebat. Itaque Aegypti plagas licèt verum sit fuisse effigiem quandam atque figuram plagarum a Deo in Iudæos & Gentiles iniiciendarum; quatenus per ipsas extulit Deus suum populum ab Aegyptiorum seruitute, non tamen illæ harum imaginem præ se tulerunt, quod attinet ad numerum, ordinem, ac perfectam rerũ in singulis plagis expressarum figuram: in eo, inquã, bello quod cum Iudæis & Gentibus gerendum
E erat. Constat autem defuisse hæc omnia in historia plagarum Aegypti: quandoquidem opus fuit, vt in Apocalypsi alius esset ordo, aliæque plagæ omitterentur, & alias adderentur nonnullæ: atque vt singularum descriptio alternatione, varietate, & peregrinitate mirum in modum ornaretur. Atque ex his patet etiam responsio ad tertium.

Secūda differentia ratio, nimirum de plagis absque variatate.

Ceterùm quæ ad plagarum singulas spectant, explicabimus, quando ad eorum tractationem accedemus, tuncque aptam reddemus rationem discriminis inter Exodi & Apocalypseos plagas. Interim noto, licèt multa sint doctè & eruditè conscripta de mystica plagarum Aegypti significatione ab Origene, Augustino, Isidoro, & nouissimè a nostro Pererio, non tamen omnes applicationes mysticas esse idoneas ad Apocalypseos finem & scopum. Exposi-
F tio quidem, quam omnes ferè auctores, quos viderim, plagis Aegypti tradunt, est de alicuius peccati malitia ac prauitate: quanuis nonnullam etiam plagam exponant de iusto alicuius flagitij supplicio.

Ceterarum differentiarū ratio suis locis reddenda.

Ego sanè necessarium existimabã, & alij Apocalypseos loco cohærentius (is autem est in cap. 11. 6. vbi de mystico Mose dicitur, *Potestatem habet percutere terram omni plaga, quotiescunque voluerit.*) vt plagę vniuersæ referantur, non solùm ad culpæ malitiam; sed ad effectum etiam doctrinæ ac prædicationis Euangelicæ in improborum confutatione atque obiurgatione. Etenim peccati malitia, non est mystici Mosis miraculum. Atqui Apocalypsis, virgæ & potestati Mosis adscribit effectum percutiendi terram omnibus plagis Aegyptiacis quotiescunque voluerit. Et omnino curandum est, vt vniuersæ decem plagæ ad hunc finẽ applicentur: hoc tamen missum facio, & ad caput 11.

Quò ad fidē sint plagæ Ægypti & Apocalypseos referendæ.

reiicio;

reiicio; vbi id nobis opus erit. Nā in alluſione ad tubarum & phialarum plagas, non neceſſe eſt, opinor, plagis Ægyptiacis alium præterea ſenſum inquirere; ſed ſolam fuiſſe illas, quibus mediis Deus chariſſimum ſibi populum ex Aegypto deduxit. Reliqua autem facilè percipientur ex eo, quod attendatur, in quo ſenſu Apocalyp. ſingulas plagarum vſurpet. Demum obſeruandum eſt in ca.11.6. Aegypti plagas conſiderari, vt quædam Moſis miracula: at in plagis tubarum ac phialarum ad plagas Aegypti reſpicitur quatenus per eas Deus Aegyptios ſeuerè punit; vt inde Iſraelem efferret.

TEXTVS.

Verſ. 3. *Et alius Angelus venit, & ſtetit ante altare, habens thuribulum aureum: & data ſunt illi incenſa multa, vt daret de orationibus ſanctorum omnium ſuper altare aureum, quod eſt ante thronum Dei.*

4. *Et aſcendit fumus incenſorum de orationibus ſanctorum de manu Angeli coram Deo.*

5. *Et accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud de igne altaris & miſit in terram: & facta ſunt tonitrua & voces & fulgura & terræmotus magnus.*

6. *Et ſeptem Angeli qui habebant ſeptem tubas, præparauerunt ſe vt tuba canerent.*

COMMENTARIVS.

Obſeruationes circa literam.

CIRCA voces ipſas ſiue grammaticam notandum eſt primò altaris nomine manifeſtè hîc eſſe ſermonem de altari thymiamatis. Neque obſtat appellari græcè *θυσιαστήριον*, quia Græcis *θύω*, non ſolùm ſignificat mactare, ſed etiam ſuffire. Atque ita prunæ, de quibus agitur num 5. proculdubio ſunt ex altari thymiamatis; eæ ſcilicet prunæ quibus incendebantur odores. Porrò licèt hic ignis ex altari holocauſti ſoleret afferri; hîc tamen nulla altaris holocauſti fit mentio.

Hoc altare cuiuſmodi ſit conſiderandum.

Thuribuli nomine quid hic intelligatur.

Secundò notandū eſt, thuribuli nomine in præſenti, non intelligi prunarium, in quo adolentur thymiamata. Nam ipſe textus ait, odores ſuper altare aureum fuiſſe vſtos. Et quamuis opinentur nõnulli thuribulum cum accenſis prunis in altari reponi ſolitum: certum tamen eſt, ipſummet altare fuiſſe prunarium; ac proinde thuribulum hîc non eſt prunarium, ſed acerra ſiue arcula thuris; quam nauiculam hodie appellant, propter figuram nauiculæ ad quam effingitur. Facit illud ad Hebræos 9.4. vbi nos legimus *thuribulum*, græcè enim habetur *θυμιατήριον*, quod eſt acerra ſiue depoſitorium & arcula thuris. Atque ita Syriaca tranſlatio legit, *Domus aromatum*, id eſt, odorum theca. Et quanquam Angelus poſteà thuribulum igne altaris impleuit; id tamen non fuit ad incendendos odores, ſed ad prunas in terram deiiciendas; quod quidem non eſt expers myſterij, vt deinceps expendetur. Quibus adiungo, pro thuribulo græcè hîc eſſe, *λιβανωτὸν*; quæ vox propriè ſignificat thus ipſum: ſed ex epitheto, quod additur, dum appellatur aureum, conſtat, contentum pro continente poni per metonymiam, id eſt, pro vaſe aureo ad thus accipiendum fabrefacto.

Metonymia in Græca lectione.

Incenſa hæc eſſe thymiamata.

Tertiò noto, incenſa, quæ ab Angelo fuiſſe data dicuntur, eſſe thymiamata; vt patet ex Græco. Cuiuſmodi verò fuerit ſacrum thymiama, explicuimus iam capite 5. notat 3. Eſt igitur ſenſus, Angelo traditam fuiſſe nauiculam thymiamate plenam, ſiue ipſi ad altare accedenti impletam fuiſſe nauiculam.

Quid ſit dare de orationibus ſanctorum.

Quartò noto, circa illa verba, *vt daret de orationibus ſanctorum.*] planum eſt ibi *dare*, eſſe idem, quod thymiama in ignē conijcere. Etenim licèt ea phraſis, *de orationibus*, difficilis in Græco ſit, quia eſt in datiuo abſque præpoſitione; ſenſus tamen legitimus eſt, ſignificationem thymiamatis eſſe orationes ſanctorum. Græci autem textus difficultatem optimè eleuat Ribera.

Quintò circa illa verba, *Miſit in terram.*] noto conſtructionem non ita eſſe, vt miſerit in terram thuribulum; ſed ignem, ſiue prunas ex illo.

Sextò denique verba illa, *Præparauerunt ſe, vt tuba canerent.*] ſignificare videntur Angelos ſuſtuliſſe tubas, & ori admouiſſe; quæ actio propria eſt ſonitum iam iam edituri.

Oblationem thymiamatis eſſe priùs quã plagas.

His breuiter præmiſſis, vt præcipuum ſenſum perſequamur, obſeruo quemadmodum cæli ſilentium plagas anteceſſit, vt ſuprà aduertimus; ita ſacrificium thymiamatis, & prunarum in terram effuſionem depingi hîc tanquam præcedentia plagas ipſas ſiue Iudaici populi ſupplicium. Neq; enim Angeli tubas perſonaturi attollũt, quoad thymiamatis ſacrificium finiretur, & prunæ demitterētur in terram. Hæc autem omnia conſideranda eſſe arbitror, quaſi facta in dimidiæ illius horæ interuallo, in quo ſilentium plagas anteuertēs factum fuit. Quod enim ad repræſentationem attinet, rectè poteſt mente cõcipi ſacrificium in dimidiæ horæ ſpatio tacitè peractum, & ignitæ prunæ in terram ex altari immiſſæ. Cùm autem textus priùs dicat, vidiſſe Ioannem ſeptem Angelos tubarum; deinde vidiſſe thymiamatis ſacrificium, vt & locus omnibus ſuperſit, & omnia optimè cohæreant, non exiſtimandus eſt Ioannes non aſpexiſſe plagas, donec dimidia ſilentij hora fuerit tranſacta; ſed in ipſo dimidiæ horæ interuallo aſpexiſſe priùs tubas Angelis tradi (quod nil aliud fuit, niſi cernere ſupplicium Iudaico populo impendens, & mox intra idē tēporis ſpatium aſpexiſſe ſacrificium thymiamatis. Confecto verò ſacrificio & prunis in terram iniectis, cùm iam dimidiatæ horæ tempus terminaretur, angeli præparauerunt ſe, vt tuba canerent.

Quando Ioãnes vidiſſe tubarum plagas exiſtimãdus ſit.

Hæc incēſio, oblatio & proiectio prunarũ in terram quid ſignificent.

Thymiamatis ergo ſacrificiũ & proiectio prunarum in terram ſignificat, meo iudicio, quemadmodum ante Iudæorum ſupplicium expectauit Deus, vt primitiæ Eccleſiæ patientia, ad ſuum perfectionis cumulum perueniret; ita ſimiliter expectaſſe, vt Eccleſia ardentiſſimæ ſuæ charitatis duabus in rebus clariſſima ederet documenta: primùm vt pro ſuis perſecutoribus Deum ipſum deprecaretur; deinde vt pro virili parte ſaluti & incolumitati eorum conſuleret. Vtrumque cæleſtis Magiſter ſuos diſcipulos perdocuit. Matth. 5. 44. *Diligite inimicos veſtros, benefacite iis, qui oderunt vos; & orate pro perſequentibus, & calumniātibus vos.* Quod ſi Deus commeritum non differret ſupplicium; nō tempus ſuperaret, vt Chriſti diſcipuli ſe afflictos vexatoſque cernerent, & ſuos hoſtes alacres & erectos; nec in tanta rerum inquitate ſuam ipſi æquitatem, & æſtuantem diuinæ charitatis ignem oſtenderent pro ipſis obnixè Deum orando, & ſuam ipſorum ſalutem ſolerter procurando. Quare, cùm Deus (quòd maximi veram æſtimet patientiam,) fuerit expectaturus, quoad primitiæ Eccleſiæ patientia ingenti acceſſione cumularetur, haud aliter congruentiſſimum extitit propter eam quam Chriſtianæ charitatis æſtimationem habet, vt ex-

vt expectaret etiam illuſtriſſimum hoc ipſius charitatis argumentum, quo ipſa perfectam acciperet plenitudinem. Dominus enim dirigit corda ſuorum in charitate Dei, & patientia Chriſti 2. ad Theſſalonicenſes 3 5.

Tria à primitiuis Chriſtianis edita ſanctitatis documenta ante Iudæorũ ſupplicium.

Tres huiuſmodi res, nempe patienter ſuſtinere, pro aduerſariis orare, & eorum ſpiritalibus bonis valde proſpicere; certum eſt eundem inter ſe ordinem ſeruare, quo ipſas recenſui. Et quidé de patientiæ ſymbolo ſatis in ſuperioribus diximus: reſtat vt orationis ac beneficẽtiæ ſymbola videamus.

B Cùm igitur Eccleſia primitiua a Iudaico populo oppugnaretur grauiter ac vexaretur; prævidiſſetque plagas horribiles, quæ ſuis perſequutoribus imminebant: maximæ ipſius perfectionis intererat, Chriſtianos omnes preces ad Deum conſtanter effundere pro ipſiſmet, qui eos proſequebãtur odio. Pro cuius rei ſignificatione appoſitiſſimũ eſt ſymbolum, quod apponit textus, *Alius Angelus venit & ſtetit ante altare habens thuribulum aureum in manu ſua; & data ſunt illi thymiamata multa, vt adoleret ea in altari.* Per hunc Angelum mihi perſuadeo Chriſtianam charitatem figurari. Neque enim (vt aliàs vidimus) hæc proſopopœiæ ratio Apocalypſi inuſitata eſt; vt quatuor equitibus capitis 6. Figuram autem eſſe Angeli maximè congruit; cùm Angelorum ſit orationes Deo offerre; vt Tobiæ 12. 12. & relatiuum, *Alius*, ſignificare poteſt idem, ac ſi diceretur, Alius Angelus à ſeptem primis valdè diſſimilis. Nam Angelorum tubas tenentium munus eſt bellum peracre Dei hoſtibus indicere. Huius autem Angeli erat, pro ipſis hoſtibus orare, necnon conari magna in eos conferre beneficia.

Angelus habens thuribulum quid ſignificet.

C Sed dices, Quorſum fictam perſonam inquirimus, ſiquidem familiare eſt Angeli iuſtorũ orationes Deo offerre? Reſpondeo, hunc ipſum Angelum, qui offert thymiamata, prunas pariter in terrá proiicere; quod ad Chriſtianam charitatem propriè pertinet, vti ſtatim dicemus. Qui verò affirmant hunc Angelum aut Gabrielem eſſe aut Raphaelem; non ſatis meminiſſe videntur, ipſorum eſſe opinionem, inter Angelos tubarum, Gabrielem ac Raphaelem eſſe referendos.

An Angelus offerens thymiama Chriſtum repræſentet.

Iam quod alij autumant; hunc thuribuli Angelum eſſe Chriſtum, neutiquam mihi fit veriſimile. Nam huiuſmodi actio eſt Angeli adſtantis ante thronum illum quem cap. 4. deſcripſit: in eo autem æternus Parens conſidebat, & iuxtà ſtabat Agnus. Itaq; thymiama, ſiue ſanctorum orationes & æterno Patri offeruntur & Chriſto. Quapropter Angelus, qui offert thymiama in hac viſione diſtinguatur a Chriſto neceſſe eſt. Atq; vt idem ſit Angelus, qui totius Chriſtiani populi orationes excipit, & prunas in terrã proiicit; nihil occurrit cõgruentius, quàm aſſerere per illum Chriſtianam charitatem denotari. Et iuxta hanc conſiderationẽ, altare thymiamatis ſymbolum videtur eſſe religionis, cultuſque diuini; nec aliam habet ſignificationem altare cum igne in veterum lapidibus ac numiſmatis. Aureum verò thuribulum ſignificare poteſt charitatis latitudinem, quæ orationes adeò efficaces pro hoſtibus profuſas optimè capit. De ipſius verò ſacri thymiamatis compoſitione, diximus ſatis ſuprà capite 5. notatione 3.

Altare thymiamatis quid figuret.

Quid per aureum thuribulum denotetur.

Verſ. 5.

Quid ſit, Angelum mittere ignem in terram.

Et accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud de igne altaris, & miſit in terram.] Scio hoc à pleriſq; de ſuppliciis exponi. Verũ ea interpretatio nulla mihi ratione probatur. Primò, quia hæc effuſio prunarum in terram antegreditur clangorem tubarum. Conſtat autem ſupplicia omnia ad ſeptem tubarum plagas reuocari: atque adeò hæc ignis proie-

A ctio & à ſuppliciis differre, & ante primum ſupplicium eſſe debet.

Secundò, accipere de igne altaris & mittere in terram, meo iudicio, manifeſtam continet alluſionem ad ea Chriſti verba Lucæ 12. 49. *Ignẽ veni mittere in terram.* Atqui, vt vidimus cap. 1. verſ. 15. ignis altaris eſt mirificũ ſymbolum religionis ignis. Præſertim, quia hic ignis myſticum thymiama ſuccendit; quo de igne accendẽte thymiama cõtextus agit.

Tertiò duo præſtat Angelus; & offert thymiama, & prunas iacit in terram. Quis ergo nó videat, duo iſthæc cognationem inter ſeſe & mutuã conſpirationem habere oportere? Si autem ex iis primum eſt pro inimicis orare; quid opportunius, quã vt alterum ſit, eoſdem igne religionis & charitatis incendere conari? Fauet, quod vtrumque Chriſtus coniunxit Matth. 5. 44. vt ſuprà animaduertimus. Quæ autem præſtantior atque illuſtrior beneficentia excogitari poteſt, quàm ſuiſmet hoſtibus ignem & flammam, non iſtam corporum populatricem, ſed cæleſtem illam atque diuinam charitatis meditari? Certè ſic loquuntur ſpiritales viri. Nec mihi dubium ſupereſt, quin ſic etiam loquatur Apocalypſis.

Tonitrua, fulgura ac terræ-motus poſt ignem in terram miſſum quid ſignificent.

Quartò, cùm hac explicatione mirum in modũ conſonant tonitrua, fulgura ac terræmotus, quæ immiſſionem illam conſequuntur; ſignificantque admirabilem primæuæ Eccleſiæ prædicationem cum ſanctimoniæ ſplendore & verbi efficacitate coniunctam, & magnam vitæ mutationem in eorum animabus, qui cæleſti illi prædicationi ſe ſubiugabant. Porrò fulgura & tonitrua de ſublimi illo prædicationis genere eſſe explicanda ſuperiùs D vidimus cap. 4. verſ. 5. genuinam autem terræmotus ſignificationem eſſe maximam aliquam mutationem vidimus ca. 6. verſ. 12. Si tamen nobis aliquis opponat, in his prunis in terram immiſſis manifeſtum eſſe reſpectum ad cap. 10. Ezechielis, vbi ſermo eſt de ſupplicio; reſpondeo huiuſmodi obiectionem poſtulare, vt eam alluſionem expendamus, & verum prophetæ illius ſenſum: de quo infrà.

Thuribulum eſſe dignitatis ſacerdotalis inſigne.

Enimuerò circa id, quod vidimus ſuprà, thymiamate per Angelum oblato denotari ſanctorum orationes pro ſuis perſequutoribus effuſas; aduerte, thuribulum (reſpiciendo ad antiquę legis ritus, E ex quibus componitur ænigma) fuiſſe dignitatis ſacerdotalis inſigne: quemadmodum apud noſtros ſacerdotes eſt calix. Quamobrem cùm Chriſtianæ charitati thuribulum in manu ponitur, eáque inducitur offerens thymiamatis ſacrificium; innuitur hac ratione, vniuerſum populum Chriſtianum eſſe myſticos ſacerdotes. Ad omnes enim generaliter ſpectat offerre Deo præſtantiſſimum hoc ſacrificium, quo pro perſequutoribus obſecratur.

Difficultas contra ſuperius dicta.

Obiiciet tamen quiſpiam, videri aptius; vt inſtorum orationes, quæ in altari aureo offeruntur, ſint F in hoc capite petitiones vindictæ. Nam ad plagas, quæ conſequuntur, congruentius videtur, vt inducantur hîc Sancti vindictam expoſcentes potiùs, quàm pro ſuis oppugnatoribus deprecantes. Quandoquidem actionem hanc non venia, ſed ſupplicium ſubſequitur. Quò accedit iuſtorũ animas c. 6. 9. ſub altari voce magna clamare, *Vſquequo Domine non iudicas, & non vindicas ſanguinem noſtrũ?* & c. 9. 13. auditur vox vna ex quatuor cornibus altaris aurei, *Solue quatuor Angelos*, quibus ſolutis grauiſſima irruit vindicta in Eccleſiæ perſequutores.

Diſſoluitur.

Nihilominus certum exiſtimo, thymiamata huius capitis eſſe orationes fidelium pro iis, qui illos perſe-

persequebantur. Agitur enim in præsenti de propriis sanctorum precibus, qui est elicitus orationis actus; non verò de sanguinis clamore, aut de vocibus, quas violatum altare metaphoricè edit. Atqui scitum est, proprium esse sanctorum spiritum atque affectum, (præsertim legis gratiæ tempore) orare pro suis oppugnatoribus: quantumuis effusus sanctorum ipsorum sanguis metaphorico clamore vltionem postulet. In prædictis autem locis ex cap. 6. & 9 perspicuè apparet sermonem esse de metaphorico clamore.

Quorsum spectent primorum Christianorum orationes ante plagarum immissionem.

Quod autem opponitur, non esse ad rem orationes pro persequutoribus oblatas. quãdo sequitur postea non erratorum venia, sed supplicium. Respondeo primò, præcipuum diuini Spiritus in hac re scopũ fuisse, non vt innotesceret, quid sancti suis precibus à Deo impetrarint; sed vt nosceretur, distulisse Deum persequutorum supplicium, quoad opus fuit, vt Christianæ charitati quasi cumulus accederet: quę in eo maximè enitescit, quòd pro suis persequutoribus obnixè precatur.

Dei misericordia in supplicio inferendo.

Respõdeo secundò, in eo, quòd proferat Deus supplicij tempus, & locum præbeat iustorum precibus pro suorum aduersariorum salute profusis, splẽdescit in primis Dei ipsius pietas ac misericordia: quæ, vt supplicio modum adhibeat, neve ad vniuersos ita generatim extẽdatur; suos priùs amicos ac familiares admonet de suppliciis ac plagis, quæ sceleratis hominibus iamiam imminent; vt se medios interponant, & iustitiæ dextram furore armatam, & improbis ferrum ac flammas minitantem suis precibus detineant. Vidi egomet quendã aliquãdo, qui cùm in seruum grauiter animaduersurus erumperet, familiarem suum tectè ac dissimulatè præmonuerat, vt sibi supplicium inferenti impedimẽto foret. Hoc igitur ipsum præstat Deus.

Effectus precum à Christianis primitiuis effusarum.

Nec irritæ fuêre suorum hoc tempore preces, contextus enim duo satis magna perstringit, quæ suis orationibus fideles à Deo impetrarunt. Primum fuit conuersio bonæ persequutorum partis priusquam ad plagas itum esset. Quam conuersionem textus innuit ingenti illo terræ motu, qui maximæ vicissitudinis index est. Et sanè valdè fuit mira mutatio, quam mundus repentè conspexit, cuiusmodi fuit repentina illa & inopinata Pauli cõuersio Stephani orationi secundùm Deum adscribẽda. Quapropter quod ad hanc partem attinet, plagarum supplicium extensiuè (vt ita dicam) fuit minutũ: quãdoquidem non eos attigère plagæ, qui iam tunc, cùm ipsæ irruerunt, ad Christianæ religionis asylum confugerant. Alter orationis fidelium effectus fuit, vt pœnarum non paucæ ad tertiam partem coarctarentur: vt indicat textus ipse in plurium ex his plagis descriptione, & nos suis quæque locis explicabimus. Id quod eò etiam tetendit, vt multorum cõuersioni tempus & opportunitas ne deessent; siquidem ante plagam extremam plures reapse Christianam fidem amplexi sunt, vt constabit cap. 11. vers. 13. in his verbis. *Decima pars ciuitatis cecidit.*

Et septem Angeli præparauerunt se, vt tuba canerent.] Quasi apertiùs diceretur, quando Christianorum patientia ad perfectionis veluti culmen peruenerat, per illamque iusti viri ad veram spiritalis dõctrinæ cognitionem oculos mentis intenderant: quando Christianorum charitas pro suis hostibus deprecando, eorùmque saluti consulendo multiplici incremento fuerat aucta: tunc demum appropinquauit tẽpus, quo plagæ in perfidos ac sceleratos Iudæos grassari inciperẽt. Singulas autẽ plagas præcedunt clãgores tubarũ, vt suprà explicatũ est.

NOTATIO VI.

De allusione ad locum Ezechielis 10. 2.

Ezechielis & Ioannis loci inter se conferuntur: & Ioannis ad Ezechielem allusio demonstratur.

VERBA Ezechielis sunt, *Imple manum tuam de prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim, & effunde super ciuitatem.* Allusio quidem Apocalypseos ad hunc locum est manifesta. Et certè in hoc ipso Ezechielis loco sermo etiam est de prunis altaris thymiamatis. Accedit, quòd sicut in Apocalypsi illam prunarum dispersionem præcedit designatio seruorum Dei (de qua in superiori capite egimus) sic etiam apud Ezechielem illa prunarum effusio subsequitur seruorum Dei designationem, quæ scripta erat capite nono.

Differentia in vtroque Ioannis & Ezechielis loco.

Illud tamen interest discriminis, quòd in Ezechiele prunarum in terram immissio fuit facta, postquam cædes in iis, qui non erant signati, iam desæuierat: at in Apocalypsi (vbi signum etiam fuit ideo impositum ne plagæ signatos contingerent) priusquam plagis sæuiendi potestas fiat, prunæ coniiciuntur in terram.

Ignita pruna apud Ezechielem ab angelo in ciuitatem effusa quid significent.

Ezechielis interpretes ferè omnes videntur supponere, prunarum in vrbem immissarum significationem esse de Ierosolymæ incendio, quo vrbs exusta fuit. Ceterùm Hieronymus aliam etiam declarationem proponit; ait enim, *Prunarum ignis assumitur, vt puniat, siue mundet Ierusalem.* Et subdit, referri posse hunc ignem ad sanctificationem, vt sæpe alibi: adducitque carbonem, quo purgata sunt Isaiæ labia. Et notat, in Isaiæ visione vnicum fuisse carbonem ad vnius hominis labia purganda; hìc verò plures assumi, vt omnis purgetur Ierosolyma. Hæc Hieronymus. Et quamuis verum sit priorem expositionem de horribili supplicio magis a sancto doctore continuari: verùm in ea quam proponit, declaratione optionem nobis dat. Gaudeoque vel maximè mihi per Hieronymum licere; vt credam ignem, de quo hìc Ezechiel loquitur, esse quidem ad purgandam & sanctificandam Ierosolymam, non ad exurendam, & deuastandam.

Prunas apud Ezechielem in vrbem, apud Ioannem in terrã immissas, eiusdem esse significationis.

Neque enim solùm me non vrget Ezechielis locus, vt rear Apocalypseos prunas spectare ad Iudæorum supplicium: sed ex Apocalypsi potiùs colligo, apud Ezechielem etiam sermonem esse de religionis igne; & de illo, quem Christus in terra accensurum se venisse testatur; vt eam scilicet purgatam & ab omni labe puram redderet. Quidquid autem in commentario allegaui ad locum Apocalypseos confirmandum, idem etiam eadem vi potest afferri ad hunc Ezechielis locum. Præsertim, quòd sint prunæ ex altari thymiamatis, quod profectò symbolum ignem religionis innuit. Adducor etiam similitudine prunæ illius, quæ ex eodem altari fuit desumpta ad Isaiæ labia mundanda. Quæ etsi in pretiosum carbunculum fuit conuersa (vt vidimus capite secundo, notatione secunda) hoc tamen ipsum argumento est, ignem illum non ad cremanda corpora, sed ad significandas atque beandas animas assumi.

Deinde iuuat non parum contextus: quia in ea Ezechielis visione satis iam sæuitum erat in eos omnes, quorum frontes Tau non fuerant signatæ. Si ergo figura ipsa indicat, nullum ex non signatis in vrbe esse superstitem: non igitur sunt ad rem prunæ in vrbem coniectæ ad eam igne absumendam: hoc enim non iam in inimicorum, sed in amicorum perniciem redundaret.

Textus consequentia apud Ezechielem.

Præterea, si mentis oculos intendamus in proximum Ierosolymæ supplicium, quod paulò antè Ezechieli fuerat diuinitus prænunciatum: illud certè nihil est aliud, nisi Ierosolymæ clades, quam diuina prouidentia per Nabuchodonosorem vrbi intulit. Ideo enim dicitur Ezechielis 43. 3. in eo curru, quem vidit Ezechiel, aduentare Deus Babylone ad Ierosolymam diruendam. Constat autem, calamitatem illam eo consilio fuisse a Deo dispositam, vt suum populum paterno castigaret affectu, & mores ipsius vitiosos atque corruptos emendaret: vt habetur Ecclesiastici 49. 11. *Nam commemoratus est inimicorum in imbre, benefacere illis, qui ostenderunt vias rectas.* Si ergo hæc fuit potissima Dei intentio, & re ipsâ compos euasit; idque vtilitatis quam maximè ex illa horribilis seueritatis specie decerpsit, quis non animaduertat, post huiusmodi supplicium aptissimè consequi, vt in cap. 10. agatur quemadmodum post flagitiosorum supplicium immisit Deus in Iudaicum populum veræ religionis ignem, quo ipsos puros sanctósque redderet? Quis ve ignoret ignis ex altari, symbolum ad huiusmodi significationem esse mirificum? Nõ me latet, expositionẽ hanc quibusdam mysticam nimis visum iri. Huic tamen obiectioni, (quæcunque est) satis iam in prolegomenis feci not. 23. Vbi multa etiã cõgessi, vt probarem frequentissimum esse sacrarum Literarum vsum, allegoriam ignis assumere ad animarum purgationem & sanctificationem denotandam. Quod cùm ita sit, cuinam nouum videatur, cùm de altaris igne sermo est, dubitari vix posse, quin de igne sanctificante habeatur sermo? præ-

sertim

ſertim cùm ille, qui ignitas prunas iacit in ciuitatem, lineis ſit indumentis veſtitus: quo ſymbolo ſanctificationem & ſanctorum iuſtificationes indicari vidimus cap. 1. not. 11.

Oppoſita ſententia, in Ezechielis explicatione, fundamenta examinantur.

Supereſt conſiderare, quo fundamento nitantur ij, qui ſibi perſuadent, Ezechielem agere non de prunis purgantibus, ſed de exurentibus. Inprimis videntur in hanc ſententiam induci, quia cædem in Ieroſolymæ ciuibus factã conſequuta fuit ipſius vrbis exuſtio; vt habetur Ieremiæ 52. 13. Ex quo apparet in capite nono Ezechielis ſermonem eſſe de ſtrage in hominibus edita: & in capite decimo, de vrbis incendio propriè ſumpto. Addunt in capite vndecimo, numero viceſimo tertio, expreſsè aſſeri, Deum vrbe egreſſum in Oliueti montem, qui ad Orientem è regione vrbis erat, seceſſiſſe. Non igitur vrbis incendium, de quo capite decimo, intelligendum eſt de myſtica illa & ſanctificante flamma, ſed de vera & propria ciuitatem comburente: alioquin poſt myſticum illum ardorem non deſereret Deus ciuitatem.

Occurritur oppoſita ſententia argumentis.

Nihilominus tamen affirmo, argumentis illis pro myſtico apud Ezechielem incendio adductis, me omnino cõuinci, nec probabilem illis inuenire ſolutionem: cùm tamen oppoſitæ partis argumenta eiuſmodi explicatione diſſoluam, quæ noſtram ſententiam non parum roboret. Ad primum igitur dico, nullam mihi ſubeſſe dubitationẽ, quin ad materiatam exuſtionem fiat alluſio: ceterùm ſub ea allegoria agi de myſtico incendio poſt inflictum Ieroſolymæ ſupplicium ſubſequuturo. Quæ reſponſio validè confirmatur, ſi conſideretur hanc explicandi rationem eſſe multis Scripturæ locis familiarem; illis præſertim, in quibus ſub Babylonicæ cladis atque incendij figura directè agitur de conuerſione Romæ & Idololatriæ euerſione; vt conſtabit ex commentario capitis decimi ſeptimi, & decimi octaui huius libri.

Ad ſecundum reſpondeo, non mihi adeò eſſe certum, vt alij volunt, in capite Ezechielis vndecimo, eandem omnino continuatã ſerie tractari prophetiam, quæ in capite nono ac decimo agebatur. Etenim in capitis noni viſione exponitur, nullum ex Ieroſolymæ ciuibus reſtitiſſe viuum, exceptis iis, qui Tau ſignati erant: at caput vndecimum exorditur ab improbitate Iezoniæ, & Pheltiæ. Ex quibus non obſcurè conijcitur, ſermonis capite 9. & 10. habiti non idem filum in capite 11. produci; ſed ab eo nouæ alterius prophetiæ exordium capi. Quòd ſi noua prophetia eſt; fruſtra nobis opponitur Dei ex ciuitate egreſſio ac derelictio; neq; enim conſtat, quod in noua prophetia agitur, eſſe id, quod poſt capitis decimi combuſtionem erit euenturum.

Demus tamen, vnam eandemq; vaticinij ſeriem ac telã texi; demus Ezechielem vidiſſe Dei gloriam poſt vrbis incẽdium in Oliueti montem ſe conferre. Vnde, obſecro, colligitur receſſum illum in montem eſſe figuram Dei vrbem derelinquentis, & ad Gentes commigrantis? Video id interpretum nonnullis perplacere. Ipſe tamen, vt verum fatear, non ſatis teneo, quid habeat commune diſceſſus ille in montem ciuitati proximum cum ciuitatis ipſius ac populi derelictione & tranſitione ad Gentes. Nam ſi vrbem Deus eſſet deſerturus, in monte ita vrbi finitimo ſedem minimè figeret: nihiloq; mihi probabilius fit, quod hi auctores aſſerunt, per Oliuarum montem ad Orientem ſitum Gentilitatem denotari. Deinde tranſitus ad Gentes multò pòſt accidit: atque egreſſus ille in mõtem Oliuarum videtur neceſſario explicandus, tanquam aliquid conſectariũ ad ipſum vrbis incendium à Nabuchodonoſore excitatum. Præterea in illo ipſo cap. 10. (id eſt antequam Dei gloria in Oliueti montem concederet) egreditur de templo ad limen domus, num. 4. Quod licèt aliqui explicent, quaſi maximæ indignationis ſignum: ex contextu tamen contrarium planè elicitur. Subditur enim; *Et repleta eſt domus nube, & atrium repletum eſt ſplendore.* Hæc autem manifeſta eſt gratiæ ac fauoris demonſtratio; vt patet à ſimili Exodi 40. 32. & Num. 9. 15. & 3. Reg. 8. 10. Quapropter nulla me tenet dubitatio, quin egreſſio illa ex ſancto Sanctorum ad limen domus eò potiſſimum tendat, vt ſe Deus populo reddat conſpicuum; & quaſi externo illo ſigno oſtendat, ſe illis ſuæ gratiæ copiam largiter ac liberaliter facere.

Diſceſſum gloriæ Dei in montẽ apud Ezechielem non eſſe de vrbis Ieroſolymitanæ derelictione explicãdum.

Egreſſus gloriæ Dei ex ſancto Sanctorum ad limen domus apud Ezechielem quid ſignificat.

Hoc igitur ſi ita, vt par eſſe exiſtimo, conſtituamus: ille Dei exitus ab vrbe, & itus ad Oliuarum montem è regione ciuitatis Orientem verſus, vtrumque ſanè meo iudicio maximi eſt fauoris maximæque gratiæ indicium. Quid enim aliud eſt, Deum Prophetæ reuelari in conſpectu populi paciferas inter oliuas medium conſtitutum; quam omnibus enunciare; ſe in clariſſimum miſericordiæ ſignũ ſuam gloriam detecturum, & ſuis fidelibus ſe videndum præbiturum? Ad hæc; Oliuarum mons ad Orientem vergẽs ſignificat, populum illum poſt pœnas grauiſſimas per Nabuchodonoſorem repetitas, ſingulari Dei beneficio ad multò feliciorem ſtatum, & ad clariorem Meſſiæ cognitionem (atque adeò ad magnum ſolatium ex illius aduentus ſpe ortum) eſſe deinceps peruenturum. Ad huius enim rei ſignificationem mirificè conducit repræſentatio illa

Quid inſuper ſucceſſio gloriæ Dei in Oliuarum mõtem.

Oliuarum mons ad Orientem vergens quid adumbret.

gloriæ Dei in Oliueti monte ſitæ: quaſi innuatur, vrbem Ieroſolymam ad Orientem obuerſam & ad noui iuſtitiæ ſolis felicitatem in ea poſterioribus ſæculis orituram, ſumma perfuſum iri lætitia ac voluptate.

Superiori explicationi lux ex Barucho datur.

Huiuſmodi cogitationi lucem affert non exiguam Baruchus cap. 4. 36. *Circumſpice Ieruſalem ad Orientem, vide iucunditatem à Deo tibi venientem.* & cap. 5. nu. 5. *Exurge Ieruſalem, & ſta in excelſo, & vide collectos filios tuos, ab oriẽte ſole.* Si autem his locis ſermo eſt de mœrore Ieroſolymæ leniendo, per ſpem firmiſſimam, fore vt ipſius filij à Chaldæorum miſera ſeruitute redirent incolumes, hanc certè ad rem plurimum etiam contulit; vt prænuntiaretur Prophetæ, Deum glorioſum admodum in Oliuarum monte viſum fore: illac enim exules Ieroſolymitani cum maxima Dei gloria ad vrbem inſtaurandam erant redituri. Id quod Ezechieli ita innotuiſſe videtur. Nam vbi primùm Deum in Oliueti monte conſpexit; mox (ait textus capite vndecimo, numero vigeſimo quinto) renunciauit iis, qui captiui apud Chaldæos tenebantur, vt eos firma illa ſpe reficeret, & recrearet; *Et loquutus ſum ad tranſmigrationem omnia verba Domini quæ oſtenderat mihi.*

Ex his omnibus infero tam apud Ezechielem, quàm apud Ioannem per prunas in terram proiectas myſticum Spiritus ſancti ignem atque incendium denotari. Et fortè qui lineis veſtitus apparuit (is enim fuit, qui prunas in ciuitatem Ieroſolymam infudit) ſignificabat Eſdram ſummum illum ſacerdotem; cuius miniſterio vſus fuit Deus ad Ieroſolymæ inſtaurationem captiuitate peracta. Atque in his veluti lineamentis atque vmbris ſplendor & eminentia myſteriorum Eccleſiæ Chriſtianæ exorare & apparere debet: quia mos eſt Prophetarum (vt ſæpiùs repeto) Iudaica tangere, Chriſtiana reſpicere.

Ratio diſcriminis inter Ioannis & Ezechielis locos de prunis in terram miſsis.

Reliquum eſt, vt reddamus rationem diſcriminis, quod inter Ezechielis & Ioannis viſiones intereſſe cernitur: quia nimirum prunæ apud Ezechielem demittuntur in terram poſt vrbis ſupplicium; apud Ioannem verò ipſa prunarum effuſio plagas Iudaici populi præuertit. Huius tamen diſcrepantiæ ratio in noſtra expoſitione redditur aptiſſima: quæ inprimis nititur in ipſo vero hiſtoriæ euentu. Nam Deus Eſdræ, Zorobabeli, & Ieſu Pontifici ſuam opem auxiliumque præſtitit, vt veræ religionis ac Dei venerationis ignem in vrbe ſopitum exuſcitarent: idque poſtquàm Ieroſolyma ſuorum flagitiorum pœnas luit. Etenim pœnitentia ac religio ciuitatis illius fuit præcipuus fructus, quem ex ipſius ſupplicio cepit Deus. At verò primitiuæ Eccleſiæ tempore ingens ille zelus primorum fidelium & efficacitas, qua Chriſtianæ religionis ignem in Iudæorum prædeſtinatorum animis accendebant, cum ipſa Chriſtiana Eccleſia ortum habuit; & per Iudaici populi perſequutionem mirum in modum excreuit; priuſquam Deus in perſequutores animaduerteret. Imò verò facultatem plagis dare in rebelles Iudæos ſæuiendi eatenus diſtulit Deus, quoad opus foret, vt Chriſtianorum charitas in perſequutorum ſalute procuranda, mirificè eluceret, & multiplici cumularetur incremento. Quare ſi tanta hæc charitatis demonſtratio, & pro rebellium incolumitate ſolicitudo ad plagarum exitum protraheretur, minimè ſortiretur effectum: cùm ſub extremam ſaltem plagam omnes ferè Iudæi, qui Chriſtum reſpuerunt, duri & obſtinati generaliter permanſerint.

TEXTVS.

De prima plaga.

Verſ. 7. *Et primus Angelus tuba cecinit, & facta eſt grando & ignis miſta in ſanguine, & miſſum eſt in terram: & tertia pars terræ combuſta eſt, & tertia pars arborum concremata eſt, & omne fœnum viride combuſtum eſt.*

COMMENTARIVS.

Clangor & plaga idem ferè in ſignificatione.

LICET in figura ipſa tubæ clangor & plaga diſtinguantur: nulla tamen ferè eſt in eorum ſignificatione diſtinctio. Namque tubæ ſonitus denotat bellum, quod facit Deus aduerſus Iudaici populi obſtinatos: & plaga ſupplicium ipſum ſingulatim deſignat. Verum eſt tamen, in tubis (propter reſpectum, quem habent ad ſeptem Iubilei

buccinas

buccinas seu tubas, quarum sonitu Ierichuntini muri corruerunt) etsi bellum aduersus peccatores, indicunt, indicei etiam iustis redemptionem ac felicitatem; vt explicauimus suprà vers. 2.

Vox illa, *mista*, quæ pluralis numeri est, iuxta Latinæ Grammaticæ leges postulabat, vt in textu sequeretur, *missa sunt*, in plurali itidem numero: verùm in nostra lectione locutio græca permansit.

In grandine & igne allusio ad septimam Ægypti plagam.

Grando & ignis.] Sunt fulmina & lapides, in quo ad septimam Ægypti plagam perspicua allusio est, Exodi 9. 22. *Grando & ignis mista pariter ferebantur.* Et Sapientiæ 16. 16. & capite 19. 19. ponderatur, grandinem non ab igne liquescere. At Apocalypsis igni & grandini addidit sanguinem propter eam, quam infrà subiiciemus, rationem. Interim noto, sanguineam pluuiam (quam sæpius accidisse refert Plin. lib. 2. cap. 26.) semper fuisse signum cælestis iræ: quantò magis si sanguis, grando, & ignis commista pariter decidant.

Aliorum de prima hac plaga expositiones facilè est videre apud Riberam & Viegam. In nostra quidem acoluthia septem omnes plagæ portendunt grauissima illa supplicia, quibus Deus Iudæorum obstinationem primis Ecclesiæ temporibus mulctauit. Cuius quidem expositionis firma satis fundamenta ab auctoritate & rationum momentis desumpta suo loco prædicta iam sunt. Id vnum addiderim; priorem hanc plagam esse *famem*, qua Deus afflixit Iudæos: de qua Iosephus libro sexto de bello, capite decimo sexto, ac libro septimo, capite septimo & octauo. Ad eam igitur famem describendam respexit Apocalypsis septimam Ægypti plagam, adiunxitque sanguinem igni atque grandini: quasi diceret, famem adeò fuisse ingentem, vt in Iudæa ignis, grando, atque sanguis depluisse viderentur.

Prima hæc plaga quid significet.

Terram pro Iudæa accipi.

Itaque verba illa, *Missum est in terram*, indicant Iudæam. Et præterquam quòd loquutio est in Apocalypsi vsitata, Christianismum nomine cæli; terræ Iudaismum; & Gentilismum, maris appellari; (de quo dicemus capite decimo; versu secundo) mos est omnibus ferè gentibus, cùm de patria sua loquuntur, quòd bene aut malè habeat, terram absolutè nominare; vt animaduertit Forerius Isaiæ 24. 1. Quo in capite (vbi res ipsa clamat, & verba ipsa satis ostendunt de Iudæa esse sermonem) plusquam decies sub terræ nomine de Iudæa sermo est. Deinde consectarium est, vt horribilem pluuiam ignis atque grandinis vehemens consequatur fames. Vide Psal. 104. 32. *Posuit pluuias eorum grandinem; ignem comburentem in terra ipsorum: & percussit vineas eorum, & ficulneas eorum; & contriuit lignum finium eorum.* & Isaiæ 28. 17. *Et subuertet grando spem mendacij.* Vbi aduerte, tenera quæque ac delicata siue ex messibus siue ex arbustis grandine decuti, exuri igne, & sanguine putrefieri. Quare omnia simul coacta idem est, ac si plueret densissima quædam muria.

Quorsum hic sanguis in famis descriptione.

Dicet tamen aliquis; si fames hîc erat significanda, nihil ad rem sanguis: qui terram potiùs fœcundat, iuxta Ouidianum illud epist. 1. Heroidum;

Luxuriat Phrygio sanguine pinguis humus.

Cui consonat Horatius lib. 2. Ode 1.

Quis non Latino sanguine pinguior
Campus?———

Respondeo; ad denotandam insolitam illam famem, qua Deus Ierosolymam meritissimè vexauit, significanter satis dicitur pluisse sanguis. Nam plurimus sanguis horrorem incutit, & crudelitatem præ se fert. Atque in acerbissimo illo miseræ Ierosolymæ conflictu, si expendamus ea, quæ Iosephus prodit, videtur planè fames cum immanissima crudelitate fuisse sociata: siquidem reperta fuit mater, quæ propriummet filium in frusta concisum deuoraret. Ita fit, vt calamitosissimæ historiæ vel simplex lectio legentis animum acerrimo dolore atque adeò horrore percellat. Præter hæc, tametsi sanguis instar fimi terram fertilē reddat ac fœcundam: si tamen sit nimius; & messibus teneris atque herbescentibus infusus; non agris fœcunditatem aut vbertatem, sed perniciem & vastitatem importabit. Aut fortè diuinus Spiritus voluit huiusmodi plaga significare; etsi pluuia illa cælestis iræ atque furoris index erat, si tamen conflictati Iudæi vellent ad plagæ illius crepitum resipiscere; magnæ illorum animis eam felicitati fore. Quemadmodum sanguis licèt pauorem iniiciat, terræ fertilitatem potest afferre.

Cur sanguis, grando & ignis coniungantur?

Illud insuper adiicio, in sanguine, grandine, atque igne notari fortassè causas maximæ illius famis, quam cæli bellum ac furor aduexerunt. Quia sanguis bellum denotat; grando autem & ignis, cæli indignationem. Quòd autem omnia pariter mista desuper pluant, fortè indicat, licèt in terra fieret bellum, supplicium tamen omne è cælo demitti.

Difficultas in nostra explicatione, eiusque solutio.

In hac applicatione primæ plagæ ad famem, quæ Iudæos oppressit; forsitan videar alicui, qui alibi nimiùm sim mysticus, hîc sensu penè grammatico esse contentus: existimetque grandinis expositionem de fame, nequaquam consentire cum aliis Apocalypseos locis, in quibus ad animorum præfractam obstinationem refertur: vt in septima plaga cap. 11. 19. & cap. 16. 21. Respondeo, in ænigmatis licere quidem dictionem aliquam in alio interdum sensu, interdum in alio accipi: nonnunquam pro eo, quod in vulgari acceptione significat; & nonnunquam allegoricè. Enimuerò si singula probabiliter applicantur in ænigmate, & omnia inter sese aptè cohærent; huiusmodi profectò quadratura omnium partium, euidenter ostendit in vera enodatione collineari. Et quidem in dissoluendis ænigmatis qui nouitatis & insolentiæ damnet sensum alicubi nimis allegoricum, alibi nimis grammaticum videri; næ ille in ænigmatum solutione non admodùm versatus est. Quin etiam non in ænigmatis modò, sed in familiari etiam sermone sæpius contingit, idem verbum in eodem contextu aliter atque aliter vsurpari. Dein, contextus ipse cogit, vt cantorum more à puncto, *Vt*, exordiamur, quò possimus deinceps ad, *La*, conscendere. Dicam clariùs; Textus ait postremas tres plagas esse ceterarum grauissimas: igitur gradatim à minoribus ad maiora procedit: prima ergo plaga debet esse minor; atque adeò grandinis pluuia non est in eodem sensu accipienda, ac sumitur in extrema plaga.

Nil obstare, quominus in longo ænigmate, sensus alicubi nimis ænigmaticus, alicubi nimis grammaticus sit.

In textu ipso innui diuersitatem inter grandinem primæ plagæ & grandinem septimæ.

Textus insuper ipse apertè indicat, vltimæ plagæ grandinem à grandine primæ esse valde diuersam. In prima enim plaga nihil de eius magnitudine dicitur: & ne leuis plaga foret, additur grandini sanguis & ignis. At in plaga septima (quæ habetur cap. 11. fine) grandini apponitur epitheton *Magna.* & capite decimo sexto, versu secundo adiungitur comparatio *sicut talentum*; quod est dicere grandinem siue lapidem, qui terram percutit, agrósque deuastat, quantumuis sit magnus, minoris tamen esse momenti: alium porrò lapidem, aliam mysticam grandinem multò horribiliorem superesse. Dico igitur, in arcano sermone interesse multum inter grandinem & grandinē magnam: quandoquidem ex suppliciis septem minimum est *grando*, maximum *grando magna.* Imò etiam in eam su-

spicionem incidit Rupertus, vt cogitaret in grandine comminationem; in magna grandine supplicium ipsum denotari. Ceterùm me tum argumenti series, tum certa de primis plagis Fame, Bello ac Peste persuasio facilè adducunt; vt per grandinem primæ plagæ famem demonstrari credam. Certum autem est, hunc fuisse effectum septimæ apud Ægyptum plagæ.

Quomodo sit accipiendum, tertiam terræ partem fuisse combustam.

Tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum concremata est.] Non est hæc visio ita accipienda, quasi grando, ignis, & sanguis in tertiam duntaxat Iudææ partem deciderint: sed ita vt quamuis huiusmodi pluuia fuerit toti Iudææ communis; detrimentum tamen inde subsequutum non ad vniuersam regionem, sed ad tertiam saltem ipsius partem redundauerit, in eaque agros & arbores vastauerit. Atque id singulariter exprimitur de triticeis segetibus, quæ in viridi adhuc herba erant: omnes enim funditus interierunt. Namque ita sunt intelligenda verba illa, *Omne fœnum viride combustum est*: cùm pro fœni nomine in Scripturæ consuetudine, non fœnum tantummodò intelligatur; sed omnia etiam sata, quæ viridia adhuc & herbescentia sunt. Vox græca est, χόρτος; quæ reperitur apud Matthæum cap. 13. 26. vbi nos legimus; *Cùm autem creuisset herba, & fructum fecisset.* & apud Marcum capite quarto, versu vigesimo octauo, dum de frumento agitur, *Terra fructificat, primùm herbam* (Græcè χόρτον) *deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.* Vt autem certò constet, fœnum hîc siue herbam comprehendere sata omnia, quamdiu in herba sunt; legatur locus Exodi 9. 24. ad quem hîc alluditur; *Cunctámque herbam agri percussit grando.* Et infrà numero trigesimo primo, *Linum ergo & hordeum sunt læsa, eo quod hordeum esset virens, triticum autem, & far non sunt læsa, quia serotina erant.* Verùm maior adhuc strages in prima hac Apocalypseos plaga notatur: siquidem ex arboribus etiam pars tertia periisse dicitur. Nec tamen in herbæ nomine excipitur hîc, vt illic, triticum aut far.

Fœni nomine, omnia sata esse intelligenda, quæ viridia adhuc sunt.

Quid sit, omne fœnū exuri.

Huius figuræ significatio est, famem adeò acrem ac vehementem fuisse, vt præ cibi inopia maxima hominum pars interierit. Quòd autem herba ac fœnum penitùs exuritur, denotat, illis, qui viui remanserunt, omnem saltem splendorem, vniuersásque delicias fuisse ablatas. Nam deficiente herba, occidit pecus. Si verò carnes desint, desit etiam necesse est suauitatis ac deliciarum causa. In agri autem viriditate innuitur copia & abundantia. Vide Isaiæ 40. 6. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri.* Quòd si fœni significationem ad eorum carnem, qui puniebantur, applicemus: totum absumi fœnum, fortè indicat, quotquot vitam ex tot ac tantis angustiis eripuere, debiles admodum & vix ossibus hærentes euasisse, id est, nimia fame penè enectos.

Cur in prima plaga non omnes, sed tertia tantùm pars fame interierit.

Iam, quòd non omnes fame fuerint confecti, sed tertia tantùm eorum pars, indicat vna ex parte pietatem iustorum & charitatem, qui hoc (vt suprà diximus) à Deo precibus impetrarunt: ex alia verò parte contumacibus adhuc & in sua impietate persistentibus seueritatem grauissimam & miserrimam infelicitatem portendit: propterea quòd ad sex reliquas plagas primâ acerbiores reseruentur. In eos tamen culpa iure conferetur, nisi prima hac plaga cópulsi Deo eiúsque fidei dederint manus. Quamobrem in hac supplicij moderatione & ad tertiam partem contractione splendet inprimis pietas & misericordia Dei, qui paulatim ac pedetentim in pœna exigenda procedit; vt & resipiscentiæ locus & peccatorum detestationi supersit. Perspicuum

A verò est, tertiam hanc partem non esse mathematicorum more sumendam; sed quoad satis sit, vt significetur, permultos ex illo cruciatu superstites euasisse, quantumuis multi fuerint in eo oppressi; multoque plures esse, quos Deus patienter expectat, quam quos re ipsa illico punit. Hoc tamen de plagis prioribus est intelligendum. Sunt enim posteà nonnullæ plagæ letales, vt eas sceleratorum nullus, nisi ad Deum se conuertat, omnino effugiat: vt in quinta & septima plaga accidit, de quibus infrà.

B

TEXTVS.

Vbi de secunda plaga.

Vers. 8. *Et secundus Angelus tuba cecinit: & tanquam mons magnus igne ardens missus est in mare, & facta est tertia pars maris sanguis.*

9. *Et mortua est tertia pars creaturæ eorum, quæ habebant animas in mari, & tertia pars nauium interiit.*

C

COMMENTARIVS.

In secunda plaga sermo à Romanis in Iudæa gestum indicari.

HÆc est ænigmatica repræsentatio belli, quo Deus Iudæos per Titum & Vespasianum magnopere afflixit, de quo latè Iosephus. Et quanuis bellum antecesserit famem; in his tamen plagis describendis seruandus fuit ordo doctrinæ, iuxta quem septem plagæ enumerantur, à minùs grauibus ad grauiores per ordinem ascendendo, vt superiùs attigimus.

Quid denotet montis magni missio?

Mons magnus missus est in mare.] Huiusmodi loquutione appositè figurantur maximæ reipublicæ perturbationes, maximique tumultus. Sic enim
D Psalm. 45. 3. *Dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris.* Montis verò exustio, & maris in sanguinem conuersio facta per ignem, miram continent energiam ad belli incendia exprimenda, quæ miserè conturbant: & quò magis æstuat ignis, eò respublica vberiore sanguine inundat. Quòd autem sanguis ad bellum referri soleat, patet Ezechielis 38. 22. *Iudicabo eam peste & sanguine.*

Cur in mare deiectus fingatur mons?

Fingitur etiam ignitus mons in mare deiectus, non solùm quia mare solet significare mundum, vt rectè expendit Gregorius homil. 24. Sed etiam quia adumbratur hîc bellum ab imperio Romano
E idolorum cultore aduersus Iudæos gestum. Gentilitas autem in Apocalypsi per mare significatur, vt diximus in plaga prima, & latiùs explicabimus cap. 10. 2. vbi dicitur, *Posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram.* Si ergo mare in Apocalypsi Gentilitatem denotat; vt significetur Romanum Imperium bello contra Iudæos exæstuans, eleganter inducitur mare igne succensum & infectum sanguine.

Sanguis hic ad quos sit referendus.

Et facta est tertia pars maris sanguis.] Sanguineus color non opus est ad eorum sanguinem referatur, qui bellum inferebant; aptiùs ad Iudæo-
F rum necem refertur. Sic enim cap. 17. 3. videt Ioannes bestiam coccineam, id est, in Christianos sæuientem. Vide Isaiæ 63. 1. 2. & 3. *Aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea.* quod de tertia maris parte dicitur, indicat magnam partem Imperij Romani in eo bello Iudæorum sanguine esse conspersam. Tum quia Vespasianus ac Titus ex magna Romani Imperij parte exercitum condu

A conduxere; tum vel maximè quia bellum hoc non fuit solùm Iudæis Ierosolymæ degentibus indictum atque illatum; sed etiam illius belli sanguis Iudæos alios in variis orbis partibus commorantes aspersit. Hîc tamen tertia maris pars designatur; vt innuatur cædem non adeò fuisse communem, vt non euaserint multi, qui per diuersas Imperij prouincias erant dissipati. Lectorem prætereà remitto ad ea, quæ in prima plaga dixi; rationem reddens, quare multarum ex his plagis supplicium ad tertiam solùm partem coarctetur.

Vers. 9. *Et mortua est tertia pars creaturæ eorum, quæ habebant animas in mari.*] Horum verborum grammatica nonnihil difficultatis habebat in Græco; noster tamen Interpres genuinum sensum dilucidè expressit. Porrò quod dicitur de creaturis, quæ habebant animas in mari: prima specie videtur in grammatico sensu ad pisces referendum, per allusionem ad illud Exodi 7. 21. *Et pisces qui erant in flumine mortui sunt.* Verumtamen in hac plaga non agitur de fluuiorum aqua, sed de maris; cuius mentio fit nulla in Ægypti plagis. Et huius loci contextus meo iudicio non loquitur de piscibus, sed de nauigantibus. Primò quia *habere animas in mari*, periphrasis est nauigantium; propter vitæ periculum, quod mare ineuntes subeunt: iuxta illud Sapientiæ 14. 5. *Exiguo ligno credunt homines animas suas.* Deinde propter id, quod de nauibus sequitur: id enim cogit, vt antecedentia de nauigantium animabus accipiantur. Nomen autem creaturæ certũ est plerumque in Scriptura ad homines speciatim referri. Præter hæc, sermo de nauigantibus in hoc loco multò magis cum præcipuo sensu consonat, quàm si de piscibus agatur. Pisces enim sunt veluti filij aquæ. Quòd si per mare Gentiles denotantur, non cohæret Iudæos in piscibus denotari. Si tamen in nauigantibus intelligantur Iudæi; sensus optimè quadrat. Nauigantes enim sunt terræ filij, qui per mare diuagantur. Vidimus autem iam in prima plaga, per terram significari Iudaismum. Quare nauigantes sunt idoneum Iudæorum symbolum, qui per Imperij prouincias erant dispersi: atqui Iudæa ex imperij prouinciis erat vna. Cur autem tertia solùm pars in hoc bello periisse dicatur, diximus suprà.

Quænam sint creaturæ, habentes animas in mari.

Per nauigantes intelligi Iudæos.

Et tertia pars nauium periit.] Vbi per nauigantes denotari Iudæos admittamus; facilè mox cernitur, naues hîc esse ipsorum Iudæorum vrbes & oppida. Nec exaggerationis erit dicere, tertiam vrbium partem, quæ in Iudæa numerabantur, in bello interiisse. Nauim prætereà esse aptum ciuitatis symbolum constat ex capite vigesimo septimo Ezechielis, & ex Poëtarum allegoriis.

Per naues quid figuretur.

TEXTVS.

Vbi de plaga tertia.

Vers. 10. *Et tertius Angelus tuba cecinit: & cecidit de cælo stella magna ardens tanquam facula: & cecidit in tertiam partem fluminum & in fontes aquarum.*

11. *Et nomen stellæ dicitur Absinthium: & facta est tertia pars aquarum in absinthium: & multi hominum mortui sunt de aquis, quia amara facta sunt.*

COMMENTARIVS.

CVM per duas antecedentes plagas fames ac bellum significentur; postulat consequentiæ ordo, vt tertia hæc plaga denotet pestem, qua Deus Iudæos puniuit; vt multò antè Christus eis prædixerat. Constat autem obsidionis tempore post famem, Ierosolymæ funestam pestem fuisse grassatam. De quo legendus est Eusebius lib. 2. historiar. cap. 6. & lib. 3. cap. 5. vbi citat Iosephum. Locus verò in Iosepho est lib. 7. de bello cap. 17. Huic pesti B addere possemus illam exitiabilem Alexandriæ sub Valeriano & Gallieno; de qua Eusebius lib. 7. hist. cap. 17. Nicephorus lib. 6. c. 20. & Euagrius lib. 4. cap. 28. cùm verisimile sit, pestem illam à Deo immitti in pertinaces Iudæos, quorum ingens erat in Ægypto numerus.

In tertia plaga pestem indicari.

Videamus nunc, verùm tertiæ plagæ descriptio huic significationi congruat? Quemadmodum igitur in prima plaga, grandinis, ignis ac sanguinis pluuia non indicat, tria isthæc verè depluisse; sed famem fuisse eiusmodi, ac si grando, ignis & sanguis in ipsa sata è cælo decidissent: ita similiter hæc C tertia non significat, aquas à Deo propriè fuisse felle ac veneno infectas; sed tantam ingruisse pestem, veluti si aquæ veneno forent penitus imbutæ: ex quo repentinum plurimorum funus subsequi necesse erat. Aquæ enim potus vitari neutiquam potest. Quod si venenum aquis infusum obbibatur, in eo exemplò peruadet. Itaque Galenus 1. Epidem. com. 1. in proœmio, sic ait; *Potest interdum efficere morbum vniuersalem haustus aquæ infectæ. Quod quidem memoria proditum est, in castris accidisse.* Quibus præmissis ad textum iam accedamus.

Quomodo intelligantur aqua in absinthium versa.

Cecidit de cælo stella magna.] Hoc non denotat, D opinor, verè ac propriè stellam è cælo delapsam; sed eius influxum siue influentiam. Alioqui, quomodo in tertiam partem fluminum ac fontium? Sic Hispani dicere interdum solemus, *Parece que se dexa caer el sol.* Quando scilicet nimis est torrens. Et de influxu Veneris dixit Horatius,

Stella magna casus quid indicet.

In me tota ruit Venus, &c.

Potest tamen adhuc in ipsa figura exprimi, stellam quidem è cælo labi & terris appropinquare; quò grauius ac vehementiùs in terras ipsas influat. Ad pestem autem exitiosam exprimendam accommodatum satis est verbum græcum, quod hîc apponitur *πίπτω*, cum præpositione *ἐπί*: eodem enim verbo E dicunt Græci, pestem irruere & grassari. Cum hoc insuper sensu stellæ epitheta consentiunt. Nam in primis nuncupatur *stella magna*; Græcè *ἀστὴρ μέγας*, & sic appellatur sidus caniculæ ab Homero. Secundò additur, *ardens tanquam facula.* Atqui efficax influxus rectè per stellam valde accensam denotatur; quia astra videntur media luce influere, atque adeò vehementiùs influere quæ magis ardere videntur.

Sed quorsum stellæ influxus ad pestis significationem? Respondeo, idoneum valde fuisse ad F grauissimam pestem indicandam, quæ in peccatorum supplicium è cælo demittatur. Familiare est medicorum proloquium, ex pestibus alias contagione, alias cæli & astrorum constitutione exoriri. Atque illud saltem certò constat, quæ ex siderum constitutione ducunt originem, horribiliores multò esse: euidensque est, contagium è cæli influentia fuisse ortum. Et quantumuis multæ sint contagionis causæ; cæli tamen influxu cessante, cessare etiam pestilentiam. Licèt autem nonnulli ab huiusmodi influxu pestifero astra vindicare conentur; asserantque, ipsorum influentias be-

Stellæ influxus quorsum appenatur ad pestis significationem.

Cõtagionem pestiferam ex noxio cæli influxu sæpe trahi.

nignas ex ſeſe ac ſalutares eſſe: verùm quocunque eas nomine compellare volent; ſiue id per ſe, ſiue per accidens fiat; certum eſt, venena non minùs ac flores & roſas è cælo generari. Neque vt cælum defendamus, neganda veritas eſt: neque ideo eſt verendum, ne quam cælo indignitatem tribuamus. Hoc namque altiſſima Dei prouidentia ad miros ac ſublimes fines ſapienter diſpoſuit, decreuitque, vt cælum noxias huiuſmodi impreſſiones peſtilentiæ effectrices haberet, quemadmodum & hominibus prauam interdum indolem ingenerat. Neq; ab hac explicatione abhorret, quòd inopinatos omnes ignotorum morborum in hominibus euêtus appellare ſolent medici ſiderationes; vt humaniorum literarum ſtudioſi probè norunt ex Catone, Palladio, & Rhodigino.

Cecidit in tertiam partem fluminum & in fontes aquarum.] Cur in tertiam ſolùm partem, diximus iam plaga prima. Quod verò de tertia parte dicitur, nō ita eſt accipiendum, quaſi noſceretur, quænā aquæ eſſent veneno infectæ, & quæ illius contagione immunes. Hac enim ratione non adeò grauis eſſet pernicies: ſed quia ab effectu, id eſt, à morte tertiæ eorum partis, qui potabant aquas, cognoſcebatur eas eſſe venenatas; nec omnes prorſus, quæ bibebantur, aquas, ſed tertiam earum partem; ita vt nemo ſibi tutò cauere poſſet.

Quid per ſtellam abſinthium figuretur.

Et nomen ſtellæ dicitur abſinthium.] Græcè ἄψινθος: quæ noua videtur eſſe vox ad magnam amaritudinem indicandam. Fortè, quia nomen abſinthium habet diminutiui formam: atque hîc ipſiſſimam potiùs amaritudinem ſignificari mens erat. Vtcumque hoc ſit, abſinthos ſummam ſignificat amaritudinem & planta quæ appellatur abſinthium, acerbitatis quàm maximæ & amaritudinis eſt: vt notat Dioſcor. l. 3. c. 25. 26. & 27. & Plin. lib. 27. c. 7. ideoq; eſt ſymbolum mortis, quæ dicitur amara, & amaritudo ponitur interdum pro morte. Quare quod

Quo ſenſu dicatur aqua fuiſſe amara.

dicitur, aquas factas fuiſſe amaras, non eſt intelligendum formaliter; ſed cauſaliter (vt ita dicam.) Neque permagnum damnum in eo repræſentatur, quòd aliqua aquarum pars ſit amara: eam enim biberet nemo. Quod ergo dicitur tertiam aquarū partem lethali amaritudine eſſe infectam; idem eſt, quod lethali veneno. Quo innuitur eos, quos peſtilentiæ lues corripiebat, exitiali furore percitos miſerandum in modum interire; ac ſi re ipſa peſtilens venenum obbibiſſent. Vt verò efferata infectorum rabies, & horrendus interitus exprimerentur, nihil effingi potuit ſignificantius, quàm eos venenatas aquas hauſiſſe. Atque id eſt, quod textus indicat *Multi hominum mortui ſunt de aquis quia amaræ factæ ſunt*, id eſt, quia aquæ veneno imbutæ effectus ſunt amariſſimi.

TEXTVS.

Vbi de plaga quarta.

Verſ. 12. *Et quartus Angelus tuba cecinit, & percuſſa eſt tertia pars ſolis, & tertia pars lunæ, & tertia pars ſtellarum: ita vt obſcuraretur tertia pars eorum; & diei non luceret pars tertia, & noctis ſimiliter.*

COMMENTARIVS.

In 4. plaga ignorantiam figurari.

PLAGA hæc ignorantiam denotat: qua Deus Eccleſiæ primæuæ tempore Iudæos incredulos

A meritiſſimè percuſſit. Ipſius autem applicationem eiuſmodi eſſe reor, vt quaſi fixum punctum agere poſſit ad meam demonſtrandam declarationem, & totius acoluthiæ ordinem indicandum. Nam ſi concedatur, huius plagæ ſupplicium eſſe ignorantiam, quam Deus Iudæis pro ſcelerum ſuorum pœna immiſit: in ceteris plagis neceſſe eſt eam admitti declarationem, quæ omnes eſſe plagas confirmet Iudæis pertinacibus inflictas, & ſubſequentes hac ipſa ignorantia grauiores: quemadmodum plaga hæc eſt grauior præcedentibus.

In 4. plaga ad nonam Ægypti fieri alluſionem.

B Nota ergo primò, in hac plaga perſpicuam contineri alluſionem ad plagam Ægypti nonam, de qua Exodi 10. 22. *Factæ ſunt tenebræ horribiles in vniuerſa terra Ægypti trib. diebus. Nemo vidit fratrē ſuū, nec mouit ſe de loco, in quo erat.* Sapientiæ 17. 2. *Vinculis tenebrarū, & longæ noctis compediti. Et ignis quidē nulla vis poterat illis lumen præbere, nec ſiderum limpidiſſimæ flammæ illuminare poterant illam noctem horrendā.* Lege integrum caput. & c. 18. 4. Cùm ergo pateat reſpectum haberi in hoc loco ad Ægypti tenebras; alluſio ipſa non vrget, vt manifeſti inter has & illas tenebras diſcriminis idoneam indagemus rationē:

C cur ſcilicet Ægypti tenebræ adeò ſint denſæ ac ſpiſſæ; hæ verò Apocalypſeos eatenus tantùm incubuerint, vt tertia ſolùm pars lucis defuerit? Atq; in primis illud notandum cenſeo; quod textus ait, *Percuſſa eſt tertia pars ſolis & lunæ & ſtellarum*, non ita eſſe capiendum; vt tertiâ temporis parte, hæc lumina obſcurata penitus remanſerint: ſed toto & diei & noctis ſpatio tertiam iis partem lucis duntaxat defuiſſe. Cæteroquin non rectè diceretur percuſſam eſſe tertiam ſolis partem, &c.

Quo ſenſu dicatur percuſſa tertia pars ſolis, lunæ & ſtellarum.

Nota 2. per ſolis, lunæ, ſiderumque coniunctionem in Apocalypſi haud dubiè ſignificari triplicē ſplendorem; ſcilicet ſacroſanctæ diuinitatis, Chri-

Quid in Apocalypſi ſignetur per ſolem, lunam & ſiderum coniunctionem.

D ſti humanitatis, & Apoſtolorum, eorumq; ſectatorum. Hoc ſuprà iam manet explicatum c. 6. in ſexto ſigillo, & confirmatum ex c. 12. 1. & c. 21. 23. Quis ergo non videat, valde eſſe optandum, vt in hoc pariter loco ſimiliter tria hæc nomina ſolis, lunæ ac ſiderum accipiamus.

Nota 3. Ethnicorū caliginē per tenebras Ægypti figuratā abſq; vlla omnino lucis vſura eſſe. Nam generatim loquendo (ſi paucos admodùm philoſophos excipias) nec Dei, nec Chriſti, nec Apoſtolorū aut Prophetarū vera erant imbuti cognitione.

E Iudæi verò qui obſtitēre Euāgelio, nec Chriſto dedēre manus, non eiuſmodi tenebris adoperti fuerunt; ſed illis omnino, quæ in quarta hac plaga mirificè depinguntur. Habebant enim, nec exiguam Dei, Meſſiæ, ac Prophetarū ſiue Apoſtolicorū virorum notitiam, imperfectā tamen; quando huius lucis face colluſtrati ſplendidos Euangelij radios & veri iuſtitiæ ſolis non exceperunt. Quamobrem quòd perfectione cognitionis huius fuerint deſtituti; maius profectò fuit ſupplicium à Deo illis illatum, quàm ſi in tenebricoſa penitus Dei ac Meſſiæ ignoratione demerſi iacuiſſent. Atq; ideò tantum tāq; egregium beneficium, quod apud eos ſolos collo-

Differentia inter Ethnicorum & Iudæorum caliginem, & diſcriminis ratio.

F cārat Deus, ſuam illis notionem, Chriſti & Prophetarum imprimendo, in grauiorem Iudæorum ipſorum perniciem per occaſionem redundauit; eo quòd lucis complementum eis deeſſet: illa ſcilicet maior claritas, quæ neceſſaria erat ad doctrinam Euangelij, iidemque Chriſti amplexandam.

Cur iſſa tam fuerit Iudæorum ignorantia.

Nota 4. mirum ſanè videri, cùm luxā Deo inſita Iudæis eò cognitionis peruenerit; non tamen ad Chriſtianæ religionis profeſſionem proceſſiſſe. Nam in primis ſacræ illis Scripturæ præ manibus erant;

erant; verâ Dei informabantur notitia; nec deerant illis doctores eruditissimi, & in Scripturarum lectione diu multúmque versati. Deinde admirabilis planè fuit diuina lux, quæ eis ex Christi doctrina, miraculis, & exemplis fuit oborta. Prætereà non Apostolorum modò prædicatione instructi sunt; sed ipsorum etiam Iudæorum non pauci Christianę religionis homines plurimi duxerunt. Nota sunt, quæ tradunt Iosephus & Philo: ille de Christi, hic de Christianorum in Ægypto degentium sanctitate. Quis nescit familiaritatem, quæ inter diuum Petrum & Philonem intercessit? quis honorificentissimam existimationem, quam Ierosolymitæ de Iacobo Domini fratre conceperant, quando illi vni in sancta sanctorum ingredi fas erat? Nihilominus tamen crucis mysterium eos tantopere, propter ipsorum scelera excæcauit, vt maledictum illud, quod in eos Moses euomuerat, fuerit reipsa expletum; *Percutiat te Dominus amentia & cæcitate ac furore mentis: & palpes in meridie, sicut palpare solet cæcus in tenebris*, Deut. 28. 28. Vbi obseruandum est, non fuisse maledictum huiusmodi vt eis tenebras Ægyptiacis similes imprecaretur: sed vt in media illa luce fulgentissima, qua Deus illos fuerat collustraturus, cùm cæci ipsi non forent (si enim essent, aliquam possent excusationem obtendere, Ioannis 9. 41. *si cæci, non haberetis peccatum*,) ita tamen hallucinarentur, vt in meridiana ipsa luce palparent, sicut palpare solet cæcus.

Iudæorum ignorantiam illis à Mose fuisse multò antè prædictam.

Nota 5. ad huiusmodi ignorationem denotādam idoneum satis esse symbolum, quo repræsentetur solem, lunam, & sidera tertia suæ lucis parte Iudęis destitui. Nam etsi magnâ Dei & venturi Messiæ cognitione primò informati, admirāda deinde Christi opera aspexerunt, & Apostolorum exaudiêre doctrinam; atque adeò multò plura scire videbantur, quàm ignorare: eorum tamen, quæ nesciebant, ignoratio, tanto illis detrimento fuit, vt plagam hanc non immeritò Spiritus sanctus fame, bello ac peste duxerit grauiorem.

Iudaicæ ignorationis symbolum.

Sextò nota, in diei ac noctis distinctione significari & de diuinitate notitiam, & de Christo, Apostolisq; cognitionem; vt videbimus cap. 12 1. Quare tertiam in his omnibus claritatis partem Iudęis deesse; idem est, atque illis vtriusque rei lumen plusquàm mediocrem esse, abesse autem solùm lucis illius perfectionem, qua nisi carerent, Christi fidem reapse exciperent.

Quid per diē & noctem figuretur.

Septimò tres illæ claritatis partes in cælestis veritatis cognitione videntur ita posse partiri; vt prima pars per opera admirabilia adquiratur, secunda per doctrinam, tertia per interiorem Spiritus sancti illustrationem. Atque horum trium lucis graduum communicationem possumus ad tres diuinas Trinitatis personas per attributionem applicare. Potentia enim ad opera Patri tribuitur, doctrina Filio, & interior illuminatio Spiritui sancto. Quare quod me præclara Dei opera docent, videtur esse quidam fulgor ab æterno Patre prodiens: quod excellentissima Dei doctrina, quasi claritas quædam est à Filio, vt à Dei Sapientia dimanans: quod denique interior diuinæ gratię illustratio, lux est ab Spiritu sancto communicata. Vnde idem est, deesse Iudæis tertiam lucis partem, non verò primam aut secundam; atque illos & operum Dei notitiâ, & Christi Apostolorúmque doctrina instructos, propter sua tamen flagitia interiori Spiritus

Quomodo tres claritatis simo cognitionis partes apud considerari possint.

A sancti luce priuari; ac proptereà palpare in meridie, sicut palpare solet cæcus.

Octauò denique in tribus plagis antecedentibus supplicium ad tertiam tantùm hominum partem extensiuè fuit coarctatum. In hac tamen plaga quarta non eisdem fuit limitibus pœna circunscripta, vt tertiam hominum obsignatorum partem solùm attingeret; quando hęc ignorantia, & diuinę lucis defectio per fidei omnibus Iudæis communis fuit. In hoc tamen adhibita est proportio, vt claritatis huius quasi intensio in tres diuideretur partes; & rebelles Iudæi tertiâ solùm parte, modo

Quartam hanc ignorantia plagā ad rebelles omnes Iudæos sese extendere.

B explicato, priuarentur. Quod etsi maxima Dei extitit commiseratio, eos per opera ac doctrinam ad se allicere conantis; propter ipsorum tamen perfidiam in grauiorem eorum damnationem redundauit.

TEXTVS.

Qui spectat ad tres plagas posteriores.

Vers. 13. *Et vidi, & audiui vocem vnius aqui-*
C *læ volantis per medium cæli, dicentis voce magna; væ, væ, væ, habitantibus in terra: de ceteris vocibus trium Angelorum qui erant tuba canituri.*

COMMENTARIVS.

His aquilæ vocibus admonemur, quantumuis suprà dictæ plagæ sint magnæ ac graues; multò tamen maiores grauioresque esse, quæ restant enumerandæ: quod tamen explicatum iam à nobis est in notatione tertia huiusmet capitis. Aquila
D autem nos hac de re erudit; quo innuitur, hanc esse sapientiæ Euangelicæ doctrinam. Aquila enim, vt capite quarto vidimus, sapientiæ est symbolum. Quòd verò aquila volare dicitur *per mediū cælum dicens, Væ, væ, væ*; indicat in Christianæ Ecclesiæ cælo (sic enim frequenter cæli nomen in Apocalypsi vsurpatur) præstantem esse atque excellentem eam doctrinam, quæ ita sublimè volet, vt detegat quantò sint formidabiliora supplicia, quæ concupiscentias, iras, & obdurationem includunt, quam quæ famem, bellum, pestem, & ignorātiam:
E de quibus hactenus actum erat. Atque id innuitur tertia illa repetitione, *Væ væ, væ, habitantibus in terra*, id est Iudæis: quippe qui, vt sæpe monuimus, terræ nomine significantur in Apocalypsi.

Vox aquilæ ter repetitis Va, quid sibi velit.

Cur aquila hæc per medium cæli volare dicatur.

Alicui videatur fortassis plaga quarta non minùs esse grauis, quàm quinta: siquidem per quartam Iudæi remanent absque veræ fidei luce. Atqui infidelitatis cæcitas detestabilior est, quàm alia peccata, in quæ homo propriis cupiditatibus traditus dilabitur; quando hæc cum Catholica fide stare possunt, illud non item. Ceterùm non agimus hîc de infidelitatis peccato; hoc enim in tribus postremis plagis inuoluitur: sed tantùm loquimur
F de subtractione cælestis illustrationis, quæ fidelibus conceditur: quod cùm formaliter peccatum non sit (esto, in peccatorum pœnam adeò iustè ordinatum) sed carentia duntaxat illius gratiæ, quam Spiritus sanctus suis confert fidelibus: hinc est vt quarta plaga non sit ita grauis, ac tres vltimæ; quæ multa peccata, eaq; grauissima secum afferunt.

Verùm hæc plaga 4. sit subsequente grauior, necne.

CAPITIS IX.

PROLOGVS, SIVE NOTATIO I.

De argumento huius capitis.

De locustarũ 5. plagæ expositione varia auctorum sententia.

DVas hoc caput continet plagas, locustas & efferatos equos. Vtrumque symbolum interpretantur plerique de hominibus adeò feris ac detestandis, vt in eos meritò horribilium locustarum & rabidorum equorum nomina quadrent. Ita ante alios Primasius. Et per locustas quidem nonnulli putarunt adumbrari Vvandalorum exercitum, qui Romanum vastauit Imperium. Alij, nostri temporis hæreticos, quorum princeps fuit Lutherus. Multi, hæreticos in communi: Ribera, quendam immanissimorum hominum exercitum, qui sub mundi finem magnopere in genus humanum sæuiet, vt ipse suspicatur. Interpretationem de nostri temporis hæreticis, siue applicationem ad illos elegantissimè prosecutus est Cardinalis Bellarminus oratione illa, quam vltimo tomo præposuit & carmine eandē expressit Clarius Bonarscius in Amphitheatro honoris f. 173. Vterque verò desumpsisse videtur ex Seraphino & aliis. Porrò indomitos equos alij ad Antichristi exercitum referunt: alij ad hostiles alias phalanges, quas Dæmones in generis humani perniciem concitabunt. Omnes tamen ferè autumant de armatorum hominum copiis esse sermonem; Primasij videlicet vestigiis inhærentes, qui ita ait, *Equi homines sunt, sessores spiritus nequam.*

Improbantur prædictæ interpretandi rationes.

In hæc seviarum diuortia dederunt interpretes. Ceterùm, vt sect. 11. Prolegom. vidimus, firmior extat auctoritas, solidiora iacta fundamenta existimantium has septem tubarum plagas ad pertinacium Iudæorum Christum repudiantiũ suppliciũ pertinere. Vidimus autē c. 8. quatuor primas plagas non esse aliud, quam famem, bellum, pestē & ignorantiam in Iudæos rebelles immissa. Quo ita præstituto, facile est videre, *Væ* illud ter ab aquila in capitis octaui calce repetitum quasi suo iure flagitare, vt subsequentes plagæ superioribus supplicij grauitate antecellant. Quapropter si quarta plaga indicat lucis spiritalis defectum; posteriores tres significent necesse est luctuosas miserias, in quas Iudæorum animi post solis, lunæ ac siderum obscurationem incurrerunt. Dubium verò non est, quin misera strages, quam in hominum animis faciunt peccata, veræ sint plagæ, horribiles & præ ceteris execrandæ. Quòd si de plagis aliis loqueretur Ioannes, profectò tria illa aquilæ *Væ*, non ita ponderaret; nec post quintæ plagæ finem adeò explicatè assereret, Væ primum præteriisse, ac duo alia superesse, nec post sextam similiter adderet, *Væ secundum abiit, & ecce Væ tertium veniet citò.*

Quàm graue sit supplicium, homines à Deo in cordis desideria tradi.

Ad hæc, non minùs spiritalis debet esse Apocalypsis, quàm aut Dauidici Psalmi aut etiam Pauli Epistolæ. Et tamen supplicium grauissimum, quod Psal. 80. 13. ponderatur, illud est, Israeliticum populum a Deo in cordis desideria fuisse traditum; *Dimisi eos* (loquitur autem manifestò, de Iudaico populo) *secundum desideria cordis eorum.* Et Paulus ad Rom. 1. 24. omissis fame, bello, ac peste, vt minoris momenti plagis, illam ipsam, quam Dauid expenderat, grauiter etiam ipse perpendit, alludens ad eundem Dauidis locum, *Tradidit eos in desideria cordis eorum.* Vbi contextus indicat non obscurè Paulum agere potissimùm de Iudæis & Græcis.

Miror præterea externam hanc hostium crudelissimorũ faciem non eiusmodi fuisse visam interpretibus, vt de aliis etiam hostibus præter homines posset congruenter explicari. Certè humanioribus studiis eruditi, atque adeò ethnici ipsi in suorum ænigmatum enodatione altiùs videntur extollere volatum. Ecquis enim ex eis non explicet Furias de acerrimis conscientiæ stimulis, quibus agitantur scelerati? Marcus quidem Tullius, vt aliis supersedeã, in oratione pro Roscio Amerino; *Nolite,* inquit, *putare, eos, qui aliquid impiè sceleratèq; commiserint, agitari, & perterreri furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus & suus terror maximè vexat, suum quemque scelus agitat, amentiáque afficit, suæ malæ cogitationes, conscientiaq; animi terrent: Hæ sunt impiis assiduæ domesticæq; furiæ, quæ dies noctésque parentum pœnas à consceleratissimis filiis repetant.* Hæc Cicero, respiciens ad Euripidis locum in Oreste. Et similiter loquitor Plutarchus, libell. de sera Numinis vindicta. Si ergo Ethni-

Cicero quid per furias figurari existimet.

Expenditur, quam crudeles sint bestiæ, concupiscentiæ.

A ci ipsi, qui aliquid ingenij sunt nacti à natura, nullum aliũ de furiis sensum putarunt indagandum, nisi vt intimas sceleratorum furias animi ac pectoris edaces denotarent: cur nos in ingeniosissimo sacrarum Literarum ænigmate minùs spiritalem, minusq; sublimem expositionem locustis & equis furiosis adhibeamus? Præsertim vbi contextus vrget, vt de plagis a Deo in Iudæos peruicaces missis agatur, & vbi expresse Scripturæ loci persuadent, vnam ex grauissimis his Iudæorum plagis fuisse, vt suis effrænatis appetitionibus traderentur.

Referuntur & ducuntur superiores aliæ expositiones.

Omitto, quam sit absonũ in septē plagarũ expositione, nullum quęri plagarum septenarium, quę septē omnes ordinatè & vtiliter coerceat. Prætereo violētiā applicationis in quinque mensibus, de quibus postea, & alia dissentanea B non pauca, quæ interpretes plures deuorant. Illud saltem expendatur velim; minimè operæ pretium esse, vt Apocalypsis ex plagarũ albo peccatoribus inflictarũ eã expungat, quæ iure inter grauissimas numeratur, videlicet, quòd suis concupiscentiis misera deditione mancipentur. Quam certè plagam tanti videtur fecisse Paulus, vt ceteras præ illa parui pendat, atque adeò intactas prætermittat. Fateor me ratione hac ita compelli, vt si nullam huiusmodi plagæ aptã applicationē reperissem, mei equidē ingenij paruitati potiùs adscriberē, quam ab Spiritu sancto omissam in Apocalypsi fuisse putarē. Dei tamē præsidio fultus confido, nostram expositionem ita idoneã & cũ ipso contextu cohærentē visum iri, vt nullus iure ambigēdi relinquatur locus. C Constabit enim, ni me fallit animus, non solùm non conticuisse Spiritum sanctum de grauissima hac concupiscentiarum plaga, sed etiam vt altissimæ huic doctrinæ plus ponderis ac distinctionis accederet, summa sapientia distribuisse spiritales sceleratorum hominum plagas in tres omnino calamitates, quibus tria illa aquilæ *Væ* respondebant, id est, in allectrices concupiscentias, efferatas iras, & in ipso peccato obdurationem.

Quinta & sexta plaga expositio.

Ex hisce tribus primæ duæ ad caput nonum spectant, *locustæ horrificæ & equi furentes.* Quod est dicere, caput hoc de nulla alia re agere, quàm de duplici improborum plaga peracerba, Sirenibus ac Furiis. His enim nominibus eas audeo compellare; non solùm quia magna est illis similitudo cum ea significatione, quam Sirenibus & Furiis tribuebant Poetæ, sed quòd sit etiam non parua inter vtrarũque descriptionem conuenientia. D Nam Apocalypseos locustis pro vultu humana facies, pro capillis comæ fœmineæ, Sirenum instar, insunt: rabidi verò equi pro crinibus aut setis habent angues, qua ratione Poetæ suas Furias commenti sunt. Nec dissonant ignis, fumus, ac sulphur, quæ ore equi eructant, quibusque perniciem hominibus afferunt; hæc enim non obscurè referunt ardentes Furiarum tædas.

Quo auctoritatis fundamento nostra stabiliatur expositio.

Aliquis à me fortè quæret, num huius meæ expositionis auctorem possim aliquem proferre, qui ante me hac eadē ratione locustas & equos explicuerit? Ad quod inprimis respondeo pro mea explanatione stare, quotquot septem huiusmodi plagas explicant de illis, quibus Deus Iudaicum populum meritissimè mulctauit. Hos autem auctores nec E paucos esse nec parum graues, constat ex notat. illa duodecima Prolegom. Nam ex sacris Literis fit planum, grauissimarum Iudaici populi plagarum vnam nec leuiorem fuisse illam, qua ipsos in desideria cordis eorum tradidit Deus. Præterea optarem ego sanè declarationem illam capitis huius, quam sancta Hildegardis scripsisse dicitur, videre; quam Thaulerus ait luce clariorem esse, vt retulimus notatione proœmiali, fortasse enim nobis faueret. Sed saltem mecum facit ciuis meus Arias Montanus, qui tametsi loquitur subobscurè, ait tamen, *Locusta humanæ malitiæ virus & pus, cuius in suos cultores efficientia nil nisi dolores & damnationem proferet.* Et infrà, *Equestris exercitus, appetentiarum terrenarum multiplex numerus, variùmque genus.* F Verum est tamen, illum, si declarationum ordinem commutaret, propiùs ad germanam expositionem accessurum. Nam locustæ, quę priores sunt, cupiditates; equi verò, furias portendunt: atque adeò pus & virus humanæ malitiæ. Ceterùm hoc gratulor ciui meo,

meo, quòd locustas atque equos de animorum plagis explicandos diuinarit.

In septima plaga propriũ esse hæreticæ perfidiæ locum.

Eos verò, qui obsequium se Ecclesiæ in eo deferre putant, quod locustas de hæreticis exponant, oratos & obsecratos velim, vt accurate perpendant, si septem hæ plagæ ad Iudæorum supplicium applicentur; in septimi sigilli mysterio integram nobis superesse tractationem, quæ mirificè exprimat, quantopere Deus pertinaces hæreticos exerceretur, quantis eos plagis percellat: & quanta ipsi animorum cæcitate & furiis conflictentur. Quod enim de Iudæis Christianos insectantibus asseueratur; propter similem conatum constat ad ceteros eiusdem colluuionis participes, atque adeò ad hæreticos vel maximè extendi debere. Et sanè in Iudæorum peruersitate (qui primi hæretici & Ecclesiæ desertores fuerunt) ad viuum expressit Deus reliquorum hæreticorum perfidiam, qui in Ecclesiæ vitcera fuerant impietatis arma capturi. Atque in modo, quo primos illos puniuit, perspicue nobis ostendit, qua ratione in ceteros contumaces animaduertat. Quare inter meã declarationem & expositionem Bellarmini, (qui locustas ad hæreticos refert) illud interest discriminis, quòd ille in hac 5 plaga opinatur directè agi de bello ab hæreticis aduersus Ecclesiam concitando: ego verò mihi persuadeo tã in hac, quàm in reliquis plagis propriè sermonem institui de bello ab ipso Deo in hæreticos facto; & in quarta singillatim de amenti illorum cæcitate; de effrænatis appetitionibus; in 5. & 6. de indomitis irarum furiis, ac demum in 7. de obstinata obduratione agi. Nec dubito, quin Ecclesiæ sit gloriosius, ne hoc locustarum bellum directè Ecclesiæ ipsi inferatur. Textus namque ipse perspicuis asserit verbis, bellum id in eos homines geri, qui Dei signum in suis frontibus non habent. Quod non indicat solùm, neminem præterea re ipsa lædi, sed etiam nulli alij bellum indici.

In Iudæorum supplicio estẽdisse Deum, qua sit ratione in hæreticos saeuimaduersurum.

Denique (vt id etiam adiiciam) nimium honoris Luthero deferri existimo, si Apocalypsin aliquam de illo duxisse rationem, & speciatim fecisse mentionem credamus. Cùm satis superque sit, Lutheranos & Caluinistas in Iudaici populi peruersitate atque perfidia pariter inuolui, vtpote veros Iudæorum in Ecclesiæ oppugnatione æmulatores, atque adeò eisdem illorum plagis penitus obnoxios.

T E X T V S.

Qui est plagæ quintæ initium.

Vers. 1. *Et quintus Angelus tuba cecinit: & vidi stellam de cælo cecidisse in terram: & data est ei clauis putei abyssi.*

COMMENTARIVS.

NEcesse hic est, repræsentationem ipsam fuisse eiusmodi, quasi stella hæc in terram ceciderit. Planè enim textus ait, illam Ioanni visam è cælo cadere. Quare licèt capite octauo, numero decimo vbi dicitur, *Cecidit de cælo stella magna*, dubitari possit, num eò solùm cecidisse dicatur, quòd in terram sua efficientia influxerit? hîc tamen, vti dixi, opus est, vt figura ipsa verum stellæ lapsum præ se ferat. Porrò stellæ huius casum multi ad Luciferi ruinam, siue Lutheri, aut insignis alterius personæ in supremo dignitatis gradu constitutæ referunt. Miror, ni ad Iudæ pariter lapsum referatur. Quod ad dæmonem attinet; pro se afferunt huius loci similitudinem cum illo Lucæ 10. 18. *Videbam Satanam tanquam fulgur de cælo cadentem.* Verùm eo loci non agit Christus de Satanæ lapsu in culpam & damnationem, sed ostendit, illum quàm mox de mundi imperio & dominatu, quem antea vsurpauerat, lapsurum: vt ex ipso contextu non obscurè deducitur. Atque vt Lutherum, & alia siue inuenta, siue etiam figmenta prætermittamus; solidius est, vt in quinta hac plaga per locustas effrænata cordis desideria signentur, quibus Iudæi tradiri sunt. Quare hic stellæ lapsus innuat oportet aliquid huic Iudæorum supplicio de cordis desideriis conducens.

Variæ explicationes de stella è cælo cadente.

Expenditur

Illud ergo occurrit primò; fortè per stellæ huius lapsum significari, Deum interdum permittere, vt astrorum impressio & deprauatæ indolis vis stultis atque improbis dominentur, eósque sui cordis cupiditatibus subiiciant, ad eum ferè modum, quo Horatium loqui videmus lib. 1. Ode 19.

alia de eadẽ stella expositio.

In me tota ruens Venus, deseruit Cyprum.

Et in Anacreontem, (vt ipse fingit) sese immittit Cupido. Hoc etiam adiuuat coniectura à simili ducta ex plaga tertia, capite 8. numero 10. vbi stellam similiter è cælo cadentem de cælesti impressione siue influxu explicuimus. Ita sæpe fit, vt quemadmodum sæuiente pestifera lue, astrorum vis & efficacitas agnoscitur manifestiùs, sic etiam cùm homines corruptæ naturæ procliuitate se ferri sinunt, astrorum vis & influxus apparet. Non quòd hominum auferant libertatem: sed quia animi robore atque constantia opus est ad comprimendas cupiditates.

Reiicitur.

Hanc tamẽ expositionem minimè probo. Quippe Scripturæ loquutioni & ipsi veritati dissentanea est. Etenim absque peculiari aliquo cæli influxu, mille errorum modis aliunde subnascentibus sumus obnoxij: siquidem satis plerunque est, aliquid mihi interdici; vt fruendi auiditas continuè excitetur. Nam rectè ille,

Nitimur in vetitum semper, cupimúsque negata. Ouidius.

Iam, quod à simili stellæ lapsu cap. 8. num. 10. argumentum ducitur, nihil vrget. Quæ enim dissimilitudinis est ratio, vt grando in septima plaga multò aliter accipiatur, quàm in prima (vt suprà iam attigi) eadem reperitur, vt stellæ casus aliter in tertia, aliter in quinta vsurpetur? Videlicet, quia primę tres plagæ sunt corporeæ, & tres postremæ spirituales: & tria illa aquilæ *Væ*, nos hortantur, vt tria plagarum subsequentium symbola altiore sensu atque adeò mystico explicemus.

Secunda proponitur interpretatio, atque examinatur.

Reiecta igitur explicatione de syderum & astrorum influxu, occurrit secundò denotari forsitan ea stellæ ruina contemptionem Iudæorum, qua cælestem illam facem à Dauide Psal. 80. numero 13. prælatam despexerunt. Ille namque ibi eos admonuit, acerbissimum esse Dei supplicium, tradi homines in cæcas sui cordis cupiditates. Nam qua ratione Doct. atq; Magistri stellarũ nomen promerẽtur (*qui enim ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates*, Dan. 12. 3.) eâdẽ potest cælestis stella appellari Dauidica illa admonitio Psal. 80. 13. *Dimisi eos secundùm desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis.* Deinde similem habet sensum casus stellarum c. 6. 13. vbi dicuntur stellæ de cælo cecidisse.

Refutatur etiã secunda expositio.

Sed neque hæc interpretatio arridet. Nam *stellam cadere in terram*, phrasis est magnæ energiæ; nec significat solùm non admodum stellam ipsam attendi, sed etiam effectum aliquem ab ipsa in terris præstari: vt colligitur ex huius loci collatione cum stella, quæ dicitur cecidisse de cælo c. 8. num. 10. & cap. 6. num. 13. cùm inter serias comminationes apponitur stellarum casus, indicatur vehemens formido ac pauor, quo orbem debebat ipsarum lapsus percellere. Ibi autem non denotatur nullam Apostolorum rationem fuisse habitam, sed depressos eos, atque necatos fuisse, ac proinde in ipsorum cæde ac martyrio expletum esse illud Danielis 8. 12. *Prosternetur veritas in terra.*

Vera auctoris declaratio de stella è cælo cadente.

Superest tertia ratio, quæ mihi genuina videtur. Existimo ergo in hac stella significari Mosis legem; quæ quasi desuper ruens ipsos oppressit, & per occasionem in eis concupiscentiam operata est. Hæc declaratio supponit locustas esse cordis desideria. Et textus quidem proponit stellam quasi rem desiderijs

riis ipsis antecedentem, & quodammodo ipsorum effectricem. Cælestis igitur lux luce solis ac lunæ minor, quæ aliquo modo sit cordis cupiditatum causa, nulla profectò est alia, nisi lex, vt Paulus docuit ad Rom. 7. 7. *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem cōcupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat: sed cùm venisset mandatum, peccatum reuixit; & inuentum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per mandatū seduxit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctū, & iustū, & bonū; sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem*, &c. Hoc igitur est stellam cecidisse super terram. Atque, vt sæpiùs adnotauimus, terræ nomen Iudæos designat; de quorum punitione sermo est in his septem plagis. Porrò in eodem etiam sensu Paulus dixit 1. ad Timoth. cap. 1. versu 9. *Lex iusto non est posita; sed iniustis & non subditis, impiis & peccatoribus*, &c. *Et si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur.* Nec enim Pauli mens est, vt constat, non iustos etiam lege teneri; sed non in eos hanc legis stellam cadere: quare Græcè est κεῖται, & verbum κεῖμαι significat proiici & iacere. Itaque Ioannis stella lumen præfert loco Pauli.

Confirmatur nostra interpretatio ex Pauli verbis

Et data est ei clauis putei abyssi.] Primo aspectu coactum valdè apparet, ipsi stellæ clauem fuisse traditam, cùm manus non habeat. Deinde infrà numero vndecimo, qui appellatur Angelus abyssi, videtur esse idem, qui tuba quinta cecinit, atque fuisse ita vocatus, quòd eidem dedita sit clauis, vt ipse abyssi puteum aperuerit; ita vt sensus sit stella cadente, datam ei fuisse abyssi clauem. Confirmatur, quia sextus Angelus iubetur soluere eos, qui erant parati ad nocendū, vt dicetur infrà n. 14. ergo similiter quintus aperit ipse puteum, vt exeant fumus & locustæ. Accedit, quod contextus hanc constructionem non respuit. Nam ille articulus *ei*, facilè referri potest ad Angelum.

Quid sit, stellæ clauem putei abyssi dari.

In hac dubitatiuncula dicendum arbitror, si præcipuus attendatur sensus, eundem ferè esse; siue Angelus, siue stella, puteum reserare dicatur. In illud tamen magis propendeo, quod stellæ dicat textus traditam fuisse clauem: est enim hæc facilior constructio. Quod autem opponitur, stellæ non esse manus, quibus clauem accipiat. Respondeo ideò in huiusmodi locutione plus esse energiæ. Nam ita indicatur, legem, etsi minimè ex se erat apta ad fumum ex abyssi puteo eliciendum, propter hominum tamen scelera clauem ad puteum reserandum accipere. Atque vt hæc exprimeretur significatio, pereleganter fingi potuit, stellæ clauem concedi. Et capite quinto vidimus aliquid non valdè dissimile; cùm Agno (cui digiti non esse videntur, vt resignare librum & aperire valeat) traditus fuit liber reserandus. Nec infirmatur hoc ex eo, quod postea numero vndecimo, Angelum abyssi legamus. Licèt enim stella puteum reserauerit; fortè tamen congruens erit ratio (de quo infrà) vt locustarum princeps nuncupetur Angelus abyssi. Præterea mirum non est, cui tribuitur lapsus stellæ, quę abyssi puteum aperuit; eidem imponi nomen ministri putei eiusdem; ob eam, quam infrà subiiciemus, rationem.

Difficultatis propositæ enodatio.

Vt verò illud etiam attingam; quando agitur hîc de claue ad puteum aperiendum, certò statuitur eum fuisse claui signatum siue clausum; vt in aliquot puteis solet contingere. Et quamuis multi sibi persuadeant, putei nomine hîc infernum deno-

Quid putei nomine intelligatur.

A tari; & eam præsertim eius partem, vbi damnati torquentur; sed vt sequenti notatione probabitur, locutio hæc siue acceptio minimè est iuxta Scripturæ sacræ mentem. Quare cùm legimus puteum abyssi, pro certo habeo concipiendum esse altissimum puteum in quo magna sit aquæ profunditas. Nec verò mysterio cassum erit, quod ex puteo profundæ aquæ capaci prodeant fumus & locustæ.

Assero igitur puteū abyssi esse symbolū aptissimū iusti iudicij Dei: iuxta id Psal. 35. 7. *Iudicia tua abyssus multa.* Iam quòd hic puteus aperiatur, & inde

Puteus abyssi quid adūbret.

B erumpant locustæ; non est aliud, quàm instrumentum siue occasionem exhiberi, vt Deus iustissimi sui iudicij perspicuum ostendat argumentum, improbos seuerè puniendo, & cordis desideriis meritissimè tradendo. Id quod dignè Paulus expendit ad Rom. 1. vbi numero vigesimo quarto ait, *Mercedem, quam oportuit, in se ipsis recipientes.* Dixerat autem priùs *tradidit eos in desideria cordis eorum.* Atque hoc supplicium ait, esse mercedem, quam oportuit, vt reciperent; quia videlicet recto ac iusto Dei iudicio acciderat. Huc spectat id Prou. 22. 14. & cap. 23. 27. *Fouea profunda est meretrix, cui iratus est Dominus, incidet in eam.* Ceterùm mutata fuit ibi allegoria; quia meretrix ipsa fingitur esse puteus altus, in

C quem iusto Dei iudicio præceps ruit peccator. At verò Psalmi 35. & Apocalypseos allegoria excogitat ipsa Dei iudicia profundissima, quæ sceleratos homines grauissimo hoc puniat supplicio, quale est eos inordinatis suis appetitionibus tradere; vt exprimit Paulus capite illo primo ad Rom. Desideriorum autem cordis nomine, non intelligendæ modò sunt impudicitiæ, sed etiam diuitiarum cupiditas, ambitio, crapula, ac ceterorum vitiorum colluuio.

NOTATIO II.

D *An Abyssus ponatur aliquando in sacra Scriptura pro inferno in significatione propria.*

ITA certum videtur aliquibus, abyssum in Sacris pro inferno propriè sumi; vt asserant potiùs nunquam aliter in nouo testamento accipi; quia Lucæ 8. 31. Christum rogabant dæmones, ne eos in abyssum ire iuberet. Quod de inferno explicat Toletus cum communi. Et in Apocalypsi reperimus capite nono, numero 1. & 2. puteum abyssi, & numero 11. angelum abyssi, & cap. 11. numero 7. & cap. 17. num. 8. reperimus bestiam ascendentem, vel ascensuram de abysso. Per quam bestiam communis expositio intelligit dæmonem, & c. 20. n. 1 & 2. carcer hominis appellatur

Opinio asserentiū abyssum in Scriptura propriè sumi pro inferno, & fundamenta.

E abyssus. Nec plura sunt de abysso in nouo Instrumēto loca; nisi fortè alter Pauli, qui magis adhuc vrget. Nam perspicuè in eo Paulus abyssum esse infernum (prout limbum etiam complectitur) edisserit. Sic enim ille ad Rom. 10. 7. *Quis descendet in abyssum?* Et subdit, *Hoc est, Christum à mortuis reuocare.*

Deinde ex veteri Instrumento eodem videtur spectare id Psal. 70. 20. *De abyssis terræ iterum reduxisti me.* Distinguitur enim abyssus terræ à maris abysso: atque ita opus est, vt abyssus terræ sit terræ profundum, qui est inferorum locus.

Præterea abyssus est Græca vox: cuius si propria expendatur vis, nulli videtur rei aptiùs, quàm inferno congruere.

F Quia βύθος, significat propriè fundum siue imam partem, & Ionicè profertur, βύσσος, vnde idem est, ἄβυσσος, quod, ἄβυθος. Tametsi autem præpositio α, Græcè plerunque est priuatiua (ex quo *abyssus* propriè est *fundo carens*) Ea tamen ratione optimè res profundissimæ nominantur. Atqui nihil inferorum loco profundius. Nec absonum est, licèt præpositio α, in hac voce, (vt aliàs assolet) non vt priuatiua, sed vt simplicis vim intendens accipiatur: hoc enim modo eodem etiam recidit. Et quamuis Græcè soleat hoc nomen sumi vt adiectiuum; in sacræ tamen Scripturæ vsu substantiuè vsurpatur. Ad hæc, nonnulli non deriuant hanc vocem a nomine βύσσος, sed à βύω, quod est tegere vel operire, & à particula, α, intendendi vim habēte:

vt

A vt abyſſus ſit locus valdè opertus. Quod ſi hac ratione profundum maris rectè nuncupatur abyſſus, maiori certè iure inferno eadem quadrabit appellatio.

Contraria tamen præfertur ſententia aſſerens nunquã abyſſum propriè pro inferno vſurpari.

Hæc tamen nihil obſtant, quominus valdè ſuſpicer in ſacris Literis nunquam abyſſum in literali ac proprio ſenſu pro inferno vſurpari. Pro cuius explicatione primò aduerto, non tam eſſe reſpiciendam græcam etymologiam, quàm vſum dictionis hebraicæ, quæ huic reſpondet nomini. Etenim licèt aliqui Scripturæ libri ſint græcè conſcripti: ſed quia ſcriptores erant Hebræi, & vel referebant ea, quæ Chriſtus hebraicè ſiue ſyriacè dixerat, vel ad ea reſpiciebant, quæ in teſtamento veteri hebraicè erant deſcripta, ideo in pleriſque noui teſtamenti vocibus certiſſima bene explicandi ratio eſt, expendere propriam hebraicæ vocis ſignificationem, quæ aut latino, aut græco nomini reſpondet. B Præſertim cùm certò cognoſcitur hebræa vox græcæ reſpondens; apparetque non aliam eſſe potuiſſe. Sicut in voce *Abyſſus* contingit; cui ſemper in hebræo reſpondet *Tehom*, extant verò non minùs triginta quatuor loci. Atque huic voci *Tehom* ſemper in noſtra vulgata reſpondet abyſſus: etſi Pagninus, vt voce vtatur latina, ſupponere ſoleat *Voraginem*.

Probatur noſtra de abyſſo ſententia ex vocis Hebraicæ vi & ſignificatione.

Vocem abyſſi Hebraicam ſemper accipi in ſacris pro aquarum multitudine.

Secundò aduerto, ſemper *Tehom* accipi pro aquarum multitudine, vt manifeſtum ei erit, qui omnes Scripturæ locos attentè perlegerit, in quibus vox huiuſmodi reperitur. Et quidem clariores ex iis ſunt, qui ſequuntur. Geneſ. 1. 2. *Tenebræ erant ſuper faciem abyſſi.* vbi de mari eſt ſermo, C & capite 7. 11 *Omnes fontes abyſſi rupti ſunt*; in communi illa mundi eluuione, eſtque de aquis ſuperioribus ſermo. Geneſ. 8. 2. *Clauſi ſunt omnes fontes abyſſi*: cùm ſcilicet ceſſauit pluuia. Exodi 15. 5. *Abyſſi operuerunt eos*: id eſt, mare rubrum Aegyptios. Sic etiam Iudith 9. 8 Item Exodi 15. 8. *Congregati ſunt abyſſi in medio mari*; Hebraicè, *in corde maris*. Deuter. 8. 7. *fluuiorum abyſſi*: id eſt, fontes, vt patet ex cõtextu: Iob. 28. 14. *Abyſſus dicit, Non eſt in me.* & c. 38. 16. *In nouiſſimis abyſſi deambulaſti.* & eodem capite num. 30. *Superficies abyſſi conſtringitur.* & cap. 41. 23. *Aeſtimabit abyſſum.* Quibus in locis perſpicuus eſt de mari ſermo. Similiter Pſal. 32. 7. *Ponens in theſauris abyſſos.* & Pſal 41. 8. *Abyſſus abyſſum inuocat*, id eſt, eluuio eluuionem trahit: de pluuia vehementi. Pſalmo 76. 17. *Turbatæ ſunt abyſſi.* Pſal. 77. 15. *Velut in abyſſo multa.* Pſal. 103. 6. *Abyſſus ſicut veſtimentum*, de aqua terram D operiente. Pſal. 105. 9. *Deduxit eos in abyſſis*. Pſal 106. 26 *Deſcendunt vſque ad abyſſos*, de grauiſſima tempeſtate iactatis. Pſalm. 134. 6. *In omnibus abyſſis*. Pſal. 148. 7. *Dracones & omnes abyſſi*, id eſt, cete, & quidquid natalitium in maris fundo viuit. Ad hæc, Prouerb. 3. 20. *Eruperunt abyſſi.* & cap. 8. 24. *Nondum erant abyſſi.* & num. 27. *Gyro vallabat abyſſos.* Item Eccleſiaſtici 1. 2. *Profundum abyſſi.* & cap. 16 18 & cap. 23. 28. & cap. 24. 8. & cap. 43. 2 . Adde his Iſaiam cap 51. 10 *Aquam abyſſi vehementis.* & cap. 63. 13. *Eduxit per abyſſos.* Præterea Ezechielis 26. 19. *Adduxero ſuper abyſſum.* & cap. 31. 4. *Abyſſus exaltauit illum.* Dan. 3. 55. *Qui intueris abyſſos.* Amos 7. 4. *Deuorabit abyſſum multam.* Ionæ 2. 6. *Abyſſus vallauit me.* Habac 3. 10. *Dedit abyſſus vocem ſuam.*

Alij inſuper extant loci, in quibus metaphoricè vſurpatur abyſſus, ſed in iis ſine dubio ſumitur metaphora ab ipſa maris profunditate Huiuſmodi ſunt Pſal. 35. 7. *Iudicia* E *tua abyſſus multa.* Eccleſiaſt. 42. 18. *Abyſſum & cor hominum inueſtigauit.* & Eccleſiaſtici 24. 39. *Conſilium illius ab abyſſo magna.*

Idem ex Hebraico theſauro cõſtat.

Tertiò aduerto, apud theſaurum Hebraicum; in voce *Tehom*, cui reſpondet abyſſus, nullam eſſe ſignificationis alterius, niſi aquarum multarum ſignificationem. *Tehom*, ait, *eſt locus aquarum multarum, & ipſa aquarum multitudo*: affertque Rabinum Dauidem in lib. Radic. dicentem, *Tehom eſt aqua multa, ſeu aquarum multitudo, profunditati & mole*. Si ergò Hebræa dictionaria nullam aliam agnoſcũt ſignificationem, non poteſt abyſſus propriè infernum in ſacris Literis ſignificare. Quibus adnecto, id etiam Patrũ teſtimonio non obſcurè innui. Nam Auguſt. lib. 12. contra Fauſtum cap. 11. 2. ait, *Abyſſus eſt inaccessibilis aquarum profunditas.* & in Pſal. 41. 8. affirmat abyſſum maximè dici ſo- F lere in aquis. Quin imò Lexica græca (vt Scapulæ) verbo; *Abyſſus*, aiunt abyſſum ſubſtantiuè poſitum eſſe aquarum voraginem. Cùm ergo infernus non ſit aquarum vorago; nec erit abyſſus propriè loquendo.

Patrum teſtimonio eadem noſtra ſententia roboratur.

Difficultas contra noſtrã ſententia ex Scriptura auctoritate.

Sed opponet nobis aliquis illud Pſal. 70. 20. *De abyſſis terræ iterum reduxiſti me.* Item quia Iacobus Patriarcha in filij Ioſephi benedictione, Geneſ. 49. 25. *Omnipotens* (inquit) *benedicet tibi benedictionibus cæli deſuper, & benedictionibus abyſſi iacentis deorſum*, Similiter Moſes Ioſephi tribui dicit Deut. 33. 13. *De benedictionibus Domini terra eius, de pomis cæli & rore atque abyſſo ſubiacente.* Videntur autem in his benedictionibus coniungi cælum deſuper & abyſſus deorſum, ad cæleſtis fauoris & terrenæ vbertatis felicitatẽ denotandam. Reſpondeo tamen; cùm in ceteris locis *Tehom*, vt vidimus, ad aquarum referatur multitudinem, hæc etiã apparet eodem modo eſſe capienda. Quapropter aſſero, in eo loco Pſ. 70. 20. *reducere de abyſſis terræ*, idem eſſe, ac ex A profundo aliquo puteo extrahere, quò fuerat demerſus. In Ioſephi autem benedictionibus abyſſi ſunt fontes; ſicut Deut. 8. 7. Perſpicuum namque eſt, ad irrigandam tellurem eſſe aptam cæleſtem pluuiam, nec non terreſtres fontes: aut ſignificant in iis locis abyſſi puteorum abundantiam, aut aquam proximè ſcatentem, quod terræ fertilis & optimæ argumentum eſt.

Reducere de abyſſis terræ Pſal. 70. quid ſit.

Explicantur noui Inſtrumenti loci initio pro oppoſita ſententia allati.

Sed age iam, quid dicendum nobis eſt ad noui teſtamẽti loca ſuperius allata? Certè ſi facilem & idoneum eis exitum reperiamus; nemo non viderit haud ita facilè eſſe credendum, abyſſum in veteri Inſtrumento iuxta alium ſenſum, iuxta alium in nouo eſſe ſumendam: cùm noui Inſtrumenti ſcriptores & Hebræos fuiſſe, & veteris Teſta- B menti obſeruatores liqueat, cumque in Apocalypſi ad illuſtriores veteris Teſtamenti locos alludatur.

Quo ſenſu dæmones Luc. 8. Chriſtum rogarent, ne in abyſſum immitterentur.

Ad primum ergo ex Lucæ cap. 8. n. 31. Reſpondetur: ex contextu conſtat, Chriſtum ad maris littus tunc fuiſſe. Et ſimile vero eſt, poſtulaſſe Dæmones, ne in profundum maris mitterentur. Irridebunt aliqui fortè expoſitionem, vt nihil ad propoſitum conducentem; atque adeò Toleto potiùs Cardinali ſubſcribent aſſerenti, Dæmones à Chriſto flagitare, ne eos in infernum detruderet: quia id eſt Dæmonibus ipſis grauiſſimum, nempe in inferorum carceribus detineri; tum propter loci horrorem ac turpitudinem, tum etiam ne priuarentur opportunitate hominibus nocendi.

Ceterùm quem dolorem Dæmonibus infernus carcer C propter loci horrorem ac turpitudinem infligit; eo minimè carent, cùm ad tempus, vt homines tentationibus oppugnent, egrediuntur inde, ceteroquin pœnâ ignis etiam carerent. Quare nihil erat, cur propterea rogarent, ne eò demitterentur. Deinde eodem ferè modo priuantur Dæmones opportunitate lædendi homines, ſiue infernum, ſiue in maris profundũ deiiciantur, aut etiam in altiſſimum aliquem puteum. Ideóq; neque hac ex parte erat, cur Dæmones in inferorum loca proiectionem ſingillatim deprecarentur. Tertiò mihi valdè veriſimile eſt, dæmones nõ agere de carcere, in quem eſſent immittendi, ſed de re, cui poſſent nocere. Neque enim ſupponebant ipſi, cùm primũ ab homine illo exirent, in carcerem quàm mox detruſum iri: ſed dandam iis eſſe facultatem, vt aliò concederent; vbi D damni aliquid inferrent, pro eo, quod homini illi inferebant Hoc autem ex ipſo contextu non obſcurè colligitur, ſi quidem eis licentiam permiſit Chriſtus, vt in porcorum gregem irruerent; non quidem vt in perpetuum carcerẽ; ſed vt in locum cui vt damnum facerent, veniã dabatur. In quos illi protinus immiſſi, eos in mare præcipites dederunt. Non ergo orabant Dæmones, ne deturbarentur ad inferos; verùm ne in maris abyſſum mitterentur, vt damnum ibi, quod poſſent, molirentur; ſed ablegarentur aliò, vt re ipſâ in porcos dimiſſi ſunt. Nomine igitur abyſſi nõ hic infernus intelligitur, ſed mare, iuxta vſitatiſſimam Scripturæ phraſim. Nam in inferno, quid poterant detrimenti denuo importare? in mari quidem poterant horribilem excitare procellam: ceterum ob peculiarem aliquam rationem, quam textus non exprimit, precantur, ne eò mittantur, ſed aliò.

E Si tamen rationem huiuſmodi attentiùs inueſtigare velimus; ideo fortaſſe auerſabantur mare, quia etſi illud vehementi tempeſtate perturbarent, ſi tamẽ nullus eſſet obruendus, neque alicui hominum inuehendum damnum (quod ipſi præoptabant) parum ad ſe vtilitatis ex tanto rerum motu ac turbine elicerent. Atqui Dæmones tacitè innuunt dandam ſibi eſſe facultatem, vt damnum alicuius momenti alicubi meditentur pro eo, quo miſerum illum hominem diuexabant.

Iam, quam illis licentiam permiſit Chriſtus in porcos euadendi, non fuit expers myſterij; quippe quæ arcanum quiddam ac ſymbolicum gerebat. Quare cùm Dæmones non lateret, eam Chriſti facultatem ſeu permiſſionem fore myſterij plenam; cumque id in ipſius etiam miraculis non leuiter coniectarent; peculiaris fuit illis ratio, vt ora- F rent, ne ad turbandam maris abyſſum mitterentur. Nouerant enim ſcriptum eſſe, *Iudicia tua abyſſus multa.* Pſal. 35. 7. Ex quo efficitur idem fore, ſi abyſſum concitaturi ablegarentur; ac ſi damnarentur, vt eorum calliditas ac malitia inſtrumento eſſet, quo clariùs & glorioſiùs diuinorum conſiliorum abyſſi profunditas appareret; & illi interim remanerent inglorij atque deſpecti, Deo in eorum aſtutia per occaſionem collaudato. Cùm igitur Dæmõ ſatis noſſet Dei conſilia eſſe celſiſſima, & humanæ mẽtis aut etiam angelicæ captum prætermolantia, quis dubitat eum timidum ſemper ac ſuſpicioſum fuiſſe; ſuas omnes machinas ac technas, quibus Dei conſiliis conabatur obſiſtere, irritas fore & inanes; & in clariorem demum Dei gloriam ac decus euaſuras? Propterea igitur magnopere tergiuerſatur in immenſum diuinorum conſiliorum pelagus ſeſe dare, quòd ingentem in eo ſemper ſuarum machinationum faciat iacturam. Atque idcircò in eam ipſam, quã tanto-

Myſtica ratio, cur dæmones à Chriſto orarent, ne eos in abyſſum mitteret.

tantopere formidat, abyſſum præceps detruditur Apocalypſeos c. vigeſimo, numero primo & tertio. Nec enim in maris fundũ, ſed in profundum puteũ deiicitur, vt dicetur ſuo loco Quod verò ad ſenſum attinet, parui refert. Certè admirabilis fuit diuini conſilij ratio, qua vſus fuit Deus ne dæmon publicam Chriſtianæ religionis conſuetudinem ac poteſtatem impediret; cùm ſapientiſſimè diſpoſuit, vt bellum, quod Eccleſiæ intulerat Dæmon, ſibi ipſi impedimento foret, quominùs Eccleſiæ ipſius pacem ac firmitudinem diſturbaret. Quòd enim aduerſus Imperij vim atq; potentiam Eccleſia ſe inuictam præſtiterit; hoc ipſum vel maximè conduxit, vt deinceps mille annorum pace frueretur. Et in ſublimi hac Dei ratione obligatus vndique & circumuentus perſtitit Dæmon, ne pacem huiuſmodi poſſet vlla fraude conuellere.

Explicantur res qui noui teſtamenti loci initio huius notationis allati.

Ad ſecundum, quod initio huius notationis obiiciebatur de abyſſi puteo; Reſpondeo, cùm dicitur puteus, dici etiam ſiue intelligi aquam; porrò puteum abyſſi eſſe idem, ac puteum valdè profundum; eúmque eſſe, qui fingitur in ænigmate, non verò infernum. Si quis autem dixerit in eo puteo infernum denotari; Reſpondeo primò, ſymbolica ſignificatione non rectè probari, infernum in ſenſu proprio eſſe appellandum abyſſum. Secundò reſpondeo: ſi per locuſtas Concupiſcentiæ inordinatæ indicantur; hæ quidem non ex inferno prodeũt, ſed ex iuſtiſſimo Dei ſupplicio: quod (vtpote arcanum ac profundum) appellatur abyſſus, iuxta illud, *Iudicia Dei abyſſus multa.* Atque huius putei Angelus adumbrat miniſtrum, quem accerſit Deus ad ſupplicium hoc executioni mandandum.

Ad tertium de beſtia, quæ aſcendit ex abyſſo, Reſpõdeo de his eiſdem locuſtis ibi ſermonem eſſe, quæ in hoc capite deſcribuntur (vt ibi videbimus) atque ita quod in præſenti dicimus de abyſſo, deſeruiet ſimiliter illi alteri loco.

Ad locum ex cap. 20. de carcere abyſſi iam diximus ſuprà.

Ad locum Pauli ad Romanos 10. 7 Reſpondeo, Paulum cùm ait, *Quis deſcendit in abyſſum?* in ipſo literæ cortice per abyſſum intelligere mare. Quod dilucidè oſtenditur; quia Paulus hiſce verbis voluit manifeſtè exprimere locum Deuteron. 30. 1..vt videre eſt ex ipſo contextu, illis autem Pauli verbis, (*Quis deſcendit in abyſſum?*) reſpondent hæc in Deuter. *Quis nobis poterit transfretare mare?* Iam, quòd Paulus id ad Chriſti reſurrectionem accommodet: non probat abyſſi nomine infernum eſſe intelligendum, ſed tantummodò tranſitum ad vlteriora maris littora potuiſſe poni, vt Chriſti reſurrectionis figuram. Deinde tametſi abyſſi nomen potuit a Paulo in hac allegoria ad denotandum Infernum vſurpari: hinc tamen non rectè deducitur infernum propriè nominari abyſſum, ſed ſolùm inferni figuram ſiue ſymbolum eſſe mare Nam, vt nuper vidimus, nomini abyſſi reſpondet in Deuteronomio nomen maris. Vnde quemadmodum non bene probatur infernum eſſe mare, ita nec eſſe abyſſum: ſed ad ſummum, abyſſum ſiue mare poſſe eſſe inferni figuram: de quo nihil laboramus.

Patres in allegoriarum ſylua pro inferni ſignificatione adſtruenda citatos non contra nos ſed pro nobis potiùs ſtare.

Denique nota, ſyluam allegoriarum cum iis, quos citat, pro nobis potiùs ſtare, quam contra nos: apponit enim inter allegorias, quòd infernus abyſſi nomine indicetur. Innuit ergo non obſcurè, ſignificationem hanc non eſſe propriam, ſed ſolùm allegoricam. An verò huiuſmodi allegoria ſit apta, necne: id pendet ex vtriuſque extremi proportione, quam inter infernum & abyſſum congruenter dari poſſe non inficior: ſaltem quatenus abyſſus profundum ſignificat. Ad hæc, infernus eſt quaſi mare, quo damnati immerguntur: éſtque profundum Dei iudicium: id eſt ſupplicium meritiſſimè de damnatis ſumptum.

Poſtremò ſi abyſſi carcer mente concipiatur, putei inſtar profundiſſimi; fortè huiuſce carceris cuſtodiæ præfectus eſt, qui Angelus abyſſi nuncupatur. Quibus illud adiunge, vſitatos olim in Iudæa carceres ſiue cuſtodias fuiſſe ſubterraneas quaſdam ſcrobes, ſirorum inſtar, extra vrbẽ poſitas, quas Hiſpanum vulgus appellat *Calabozos*, ſiue *mazmorras*. Has autem fuiſſe ſub terra ſitas, non parũ probat locus Actuum 1 . 10. Ex quo etiam (vt id obiter delibẽ) ſatis affertur lucis tenebris exterioribus, Matthæi capite 25 30. Quod enim Chriſtus ait, *Inutilem ſeruum eiicite in tenebras exteriores;* idem eſt omninò, ac ſi diceret, detrudite eum in ſubterraneum carcerem ſiue in ſirum tenebricoſum Quare dicuntur quidem tenebræ, quia locus terra defoſſus tenebris erat adopertus: exteriores verò, quia extra vrbem poſitus erat carcer.

Tenebræ exteriores, quarum ſæpe in Euangelio fit mentio, quid ſint.

TEXTVS.

Verſ. 2. *Et aperuit puteum abyſſi: & aſcendit fumus putei, ſicut fumus fornacis magnæ, &* A *obſcuratus eſt ſol & aer de fumo putei.*

3. *Et de fumo putei exierunt locuſtæ in terram, & data eſt illis poteſtas, ſicut habent poteſtatem ſcorpiones terræ.*

COMMENTARIVS.

QVID ſit puteum aperire, diximus ſuperiori verſu: nunc de fumo. Et quidem inſolitum imprimis apparet, abyſſum qui in ſe non fumum, B ſed clariſſimam continet vndam, tam denſam tamen fumi nubem ex ſe exhalare. Ceterùm hoc ad ſignificationem eſt appoſitum. Nam iuſtiſſimum Dei iudicium, (quod in ſemet obſcuritatis nihil, plurimum claritudinis habet,) per legem ipſam, quæ ſancta atque integra eſt, erroris tenebris punit ſceleratos. Nam eo ipſo, quòd lex peccatori illecebras voluptatum & viuendi impunitam libertatem præcidit, obcæcatur miſer, & denſo quodam concupiſcentiarum fumo circumfuſus in legis ipſius præuaricatione ſuam eſſe ſitam felicitatem ſuumq́ue gaudium arbitratur. Vt ergo ſupinæ C huius deceptionis grauitas indicetur, & offuſa libidinum caligo ſignificantiùs exprimatur; glomerata fumi nubes quaſi ex accenſo camino erumpens inducitur. Quo tacitè innuitur, illum non abſque æſtuantium cupiditatum ardore exhalari.

Quo in ſenſu fumus ex abyſſo prodire dicatur.

Mox verò additur, *Et obſcuratus eſt ſol, & aer de fumo putei.* Quod iuxta grammaticum ſenſum non ſonat verum ſolis ipſius defectum, ſed id tantùm, quemadmodum nubila ſolem ſæpè obducunt, & ex noſtris oculis auferunt, ita etiam fumo ereptum ab oculis fuiſſe ſolem. Quem licèt obtegant nubes, non eas tamen aëri interiecto offundunt tenebras, vt diem in noctem ſubitò conuertant. At D verò fumus ex abyſſi puteo non ſolùm oculis eripuit ſolem, ſed etiam diem, denſiſſimis tenebris toto aëri offuſis. Atque ita Virgilius de ingenti conſtipatarum nubium nimbo dixit, Æneid. 1.

Quomodo ſol & aer fumo abyſſi obſcurati dicantur.

Eripiunt ſubitò nubes ſolémque diémque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.

Verùm arcanus huius loci ſenſus eſt, concupiſcentiarum tenebras eſſe obſcuriſſimas, nec animo per eas licere cæleſti luce frui, ſiue ipſo etiam naturali rationis lumine. Quòd ſi magna hæc obſcuratio cum quarta plaga conferatur; hæc eſt inter vtramque ratio diſcriminis, quòd in plaga quarta agitur ſolùm de ſpiritalis lucis defectu; hic E verò de concupiſcentiarum tenebris.

Et de fumo putei exierunt locuſtæ in terram.] Cùm locuſtæ (vt diximus) cordis deſideria, id eſt, effrænatas cupiditates ſignificent: perinde eſt affirmare eas è fumo prodiiſſe; ac dicere, huiuſmodi deſideria ex ſupradicto errore exoriri, necnon ex inordinatæ affectionis ac deceptionis tenebris. Quod ex eo non parum confirmatur; quia Paulus ad Epheſios 4. 22. cordis deſideria appellat *Deſideria erroris*, & 1. Pet. 1. 14. dicuntur *deſideria ignorantiæ.* Vide etiam 2. Petr. cap. 2. numero decimo octauo, F & Sapient. 4. numero 12. *Inconſtantia concupiſcentiæ tranſuertit ſenſum.*

Verſ. 3. Locuſtæ ex fumo putei quo ſenſu prodire dicantur.

Locuſtæ.] Miror ſanè tum interpretes, tum etiam eos, qui de allegoriis, atque ſymbolis ſcripſere, neutiquam aduertiſſe, quàm rectè per locuſtas cordis deſideria denotentur: præſertim vbi de locuſtis hiſce incidit ſermo, quas ita ſpeciatim deſcribit Apocalypſis, dum plagam deſideriorum cordis viuis coloribus depingit. Etenim quamuis alludat manifeſtè ad Ægypti locuſtarum plagam:

Per locuſtas figurari cordis deſideria.

gam: cæterùm magna cum elegantia locuſtis Apocalypſeos fuit additum quidquid ad cordis concupiſcentias adumbrandas mirificè conducebat.

Locuſtæ natura & conſideratio.

Nota ergo primò, locuſtam eſſe animal ventoſum. Atque, vt obſeruat Pierius, non defuit qui illud famis eſſe idoneum hieroglyphicum aſſereret: ſed aptiùs multò deſeruit ad ſignificandam appetentiarum eſuriem. Hoc enim animal nunquam edendo exſaturatur: atqui vt locuſtarum plaga in maxima earum multitudine imprimis conſiſtit, idem etiam in plaga deſideriorum accidit. Vide 1. ad Timot. 6. 9. *Qui volunt diuites fieri, incidunt in deſideria multa inutilia & nociua.* & 2. ad Timoth. 3. 6. *Variis deſideriis ducuntur mulierculæ.* ad Titum 3. 13. *Seruientes variis deſideriis.* Quam verò Scriptura deſideriorum varietatem dicit, notum eſt nihil eſſe aliud, quàm cupiditatum, appetitionum ac ſollicitudinum infinitatem. Quare ad eam indicandam percommoda eſt locuſtarum plaga, quæ innumerabilem continet multitudinem; vt Exodi 10. 14. ponderatur.

Venter appetentia ſymbolum.

Deinde ſub ventris metaphora dicitur Prou. 13. 25. *Venter impiorum inſaturabilis.* Et certè Eccleſiaſtæ 12. 5. optimam eorum verborum declarationem (*impinguabitur locuſta*) illam eſſe exiſtimo; ſi aduertamus imprimis, hîc *impinguabitur*, idem eſſe, ac ſatiabitur: & ſatietatem pro faſtidio poni, vt ſæpe aliàs apud Latinos: itaque locuſtam hîc ſumi pro ventre. Non tamen de myſtico ventre tunc eſt ſermo, ſed de proprio ventre, ſiue ſtomacho corporeo. Agitur enim de ſenectute, aut de graui morbo: in quo dicitur venter, qui locuſtæ inſtar inſaturabilis videbatur fore, tanta ſatietate eſſe afficiendus; vt nihil iam cibi aut appetere, aut attrahere poſſit: nec ad cibi appetentiam excitandam mollia amygdala (quæ auidè ſolent appeti) aut capparis ſint ſatis. Igitur quod dicitur, *Florebit amygdalus, impinguabitur locuſta*, connectendum eſt, vt poſtulat ratio. Videbatur enim locuſta in amygdali florem, quippe tenerum ac ſapidum, inuaſura. Floris porrò nomen ad viridem & præcocem fructum extendo, Hebraicâ voce non abnuente. Ait ergo textus, affore tempus, in quo licèt amygdalus floreat, & amygdalos virides ac præmolles guſtuique ſapidiſſimas proferat; locuſta tamen debilis ac iacens ad earum eſum nequaquam excitatur; ſed præ faſtidio ac nauſea, quaſi ſatiata iam ſit, florem amygdali reſpuat. Cum hoc verò ſenſu egregiè conſonat, quod ſequitur, *Et diſſipabitur capparis.* Diſſipare enim eſt proiicere & diſpergere: & qui cibi faſtidio ac ſatietate tenetur, eidem aut capparim, aut quippiam aliud appetentiæ incitamentum apponere; nil aliud profectò eſt, quàm proiiciendo ac diſſipando porrigere. Iam ſi de rebus auiditatem cibi allicientibus erat futurus ſermo; vix aliæ poterant inueniri aptiores, quàm præmolle amygdalum & capparis.

Impinguari locuſta quid ſit apud Eccleſiaſten.

Ex hoc ergo loco infero; locuſtam eſſe appoſitum famis deſideriorum ſymbolum; ſiquidem ventris etiam ſiue ſtomachi ſymbolum perelegans eſt: imò verò aptiùs quadrat myſtico improborum ventri, qui inſatiabilis planè eſt. Nam corporeus venter tandem aliquando exſaturatur: at ſcelerum cupiditas ſemper dicit *Affer, affer, & nunquam dicit, Sufficit*, Prouerb. 30. 16.

Locuſtas eſſe cæcas.

Sed præterquàm quòd locuſtæ, inſtar deſideriorum cordis, ſunt inſatiabiles; accedit etiam quod Plinius notat lib. 11. cap. 37. nempe eas eſſe cæcas, atque adeò parum aut nihil videre: licèt enim oculos videantur habere: ſunt tamen veluti cornei.

Quid ſit, poteſtatem dare.

Et data eſt illis poteſtas, ſicut habent poteſtatem Scor-

A *piones terræ.*] Hoc planè eſt, eis venenatos aculeos affingere, ita vt ſimul & ſint locuſtæ, & ſcorpionū aculeos venena habeant. Vbi notandum eſt, locuſtarum ſpeciem verè reperiri, quibus cauda ſcorpionis ſimilis ſit. Nam in ipſis etiam naturalibus locuſtis voluit ſapientiſſimus Deus aliquam nobis proponi ſimilitudinem repræſentationis huius, quę in Apocalypſi continetur. Atque hæc ſcorpionis comparatio tantopere placuit Ioanni propter ſignificationis energiam, vt ter eam repetierit: nimirum num. 3. & 5. & 10. Oportet igitur expendere ea, quæ Plinius de ſcorpionibus docet lib. 11. c. 25. ait namque, eorum virus eſſe lentum, ſed graue ſupplicium: venenum inſuper hoc in meridie eſſe vehementius, *Cùm incanduere ſolis ardoribus, itémque cùm ſitiunt inexplebiles potu.* Porrò in fœminis acriorem eſſe ſcorpionum veneni vim; & multò adhuc grauiorem in porcis; quippe quos huiuſmodi virus interimat.

locuſtis, ſicut habent ſcorpiones terræ.

Scorpionum natura & conſideratio.

Scorpionum veneni vis in quos potiſſimũ ſit acrior.

Horum omnium applicatio ad plagam cupiditatum cordis eſt perfacilis; quem verò plaga hæc perculit, magnopere vexant ac torquent curæ, angores, metus, ſolicitudines; quæ omnia conſequitur acerbiſſimus conſcientiæ exulceratæ ſtimulus,

C vt turpiſſimæ voluptatis exitus ac finis; qui quidē in ſcorpionis cauda mirè ſignificatur. Notat etiam Plinius lib. 11. cap. 37. ſcorpionibus in cauda dentes eſſe: quod egregiè conſonat cum illo Prouerb. 23. 31. *Ne intuearis vinum, quando flaueſcit, cùm ſplenduerit in vitro color eius: ingreditur blandè, ſed in nouiſſimo mordebit vt coluber, & ſicut regulus, venena diffundet.* Quòd ſi vera ſunt quæ Geſnerus tradit lib. 4. de ſcorpione linea 60. hoc certè voluit Diuinus Spiritus in ſcorpione depingere, *Scorpio* (ait) *blandum ac quaſi virgineum dicitur habere vultum: ſed in cauda nodoſa venenatum aculeum habet.*

Scorpionibus in cauda dentes eſſe.

Scorpioni blandũ vultum & quaſi virgineum ineſſe.

Cordis deſideriorũ bellũ, quã ſit acerbũ & atrox.

D Iam quanta ſit, quàm grauis, quamque moleſta deſideriorum cordis anxietas; & quàm parum ad eam eleuandam conducat, quidquid humanæ felicitatis arrideat; ſiue loci quantumuis occultiſſimi, quocumque miſer peccator ſeſe abdat; de hoc, inquam, non ſolùm Scriptura ſacra, ſed prophani etiam ſcriptores ac Poëtæ eleganter agunt. Vide Horatium libro ſecundo, Ode 16.

Non enim gazæ neque conſularis
Submouet lictor miſeros tumultus
Mentis, & curas laqueata circum
Tecta volantes.

Et infrà. *Et leues ſomnos timor & cupido*
Sordidus aufert.

E Et paulò pòſt. *Patria quis exul*
Se quoque fugit?
Scandit æratas vitioſa naueis
Cura, nec turmas equitum relinquit,
Ocyor ceruis, & agente nimbos
Ocyor Euro.

Multa etiam prudentiſſimè Seneca, Plinius, & alij. In Poëtarum quoque fabulis complura ſunt idipſum teſtantia: quibus potiſſimum indicatur, hoc concupiſcentiarum bellum minimè conquieſcere ex eo, quòd optata quis aſſequatur. Etenim

F anhelans deſiderij ardor concupitæ rei obiectu magis magiſque æſtuat & inflammatur; nec non vehemens fames ac ſitis, formido pariter & anxietudo, ac turbulentæ conſcientiæ aculeus multiplici in dies augentur incremento.

TEX-

TEXTVS.

Verſ.4. *Et præceptum eſt illis, ne læderent fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem; niſi tantùm homines, qui non habent ſignum Dei in frontibus ſuis.*

COMMENTARIVS.

Diſcrimen inter Ægypti & Apocalypſeos locuſtas.

HÆc inprimis dicuntur, vt inter has & Ægypti locuſtas manifeſta diſcriminis ratio deſignetur. Ægypti enim locuſtæ herbam, arborum fructus, & omne viride læſerunt: vt habetur Exodi cap.10.15. Et quamuis Sapientiæ 16.9. dicatur *illos* (ſcilicet Ægyptios) *locuſtarum & muſcarum occiderunt morſus*: fortè tamen verbum *occidere* ſignificat, illos cruciatibus fuiſſe affectos; idque per huiuſmodi diſtributionem; vt caninæ muſcæ ſiue aſili ipſos acriter inuadendo, locuſtæ verò ſata atque arborũ fructus euertendo afflixerint. Nam locuſtas in Ægyptios ipſos inuaſiſſe, licèt Sapientiæ locus, Philo & Ioſephus planè aſſerere videantur Lorino: verùm Sapientia quidem aptè hac ratione exponitur. Philo autem & Ioſephus nihil tale dixere, ſed ſolùm quod Exodus affirmat. Ceterùm quoquo modo id ſit, locuſtis ſaltem Apocalypſeos *præceptum eſt, ne læderent fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem, ſed ſolùm homines, qui non habent ſignũ Dei in frontibus ſuis*. Agitur autem ſingillatim de Iudæis obſtinatis, in quos hæ omnes plagæ ſunt immiſſæ. Atque in huius verſus ſignificatione fruſtra quæritur allegoria. Simplex enim & apertus ſenſus eſt, locuſtas has eſſe myſticas; & in eos omnes ſine diſcrimine irruere, qui ſpirituales viri non ſunt. Hos namque eſſe, qui Dei ſignum in frontibus habent impreſſum, explicauimus latè cap.7. Quod verò hic dicitur de locuſtis homines adorientibus; aſſeritur etiam 1. Petri 2.11. *Carnalia deſideria militant aduerſus animam*. & Iacobi 4.1. *Concupiſcentiæ militant in membris veſtris.* Et eleganter ſatis innuitur, ſuiſmet appetitionibus licentiam & impunitatem permittere, perinde eſſe ac morderi & corrodi ab ipſis, cùm acerbiſſima hæc ſit plaga, quam peccator miſer perpetitur.

Verùm Ægyptiacæ locuſtæ Ægyptios ipſos, an ipſorum tantum ſata & arbores inuaſerint?

Quomodo Dei ſtigmate inſigniti effugiant hanc locuſtarum plagam.

At verò, quòd huiuſmodi plagam effugiunt ij, qui Dei ſigno & ſtigmate ſunt inſigniti; Paulus itẽ indicat nõ obſcurè ad Galat. 5.24. *Qui Chriſti ſunt, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis.* Quare ſi ſuas occidunt concupiſcentias; ab earum plaga penitùs euadunt. Huius autem liberationis ratio in appetentiarum cohibitione, atque adeò mortificatione potiſſimùm ſita eſt. Quod nonnihil adumbrauit Seneca, cùm dixit, *Qui deſiderium claudit, me hercule cum Ioue de felicitate contendit.* Ad cuius rei comprobationem cùm multa ſunt dicta præclarè, tum illud Chryſoſtomi lectu valde dignum, qui ait cùm deſiderij vas ipsâ aquæ infuſione creſcat, fieri neutiquam poſſe, vt tandem impleatur: quare ne in immenſum abeat cupiditas, neceſſarium inprimis eſſe, aut contrahi ipſum vas, aut os deorſum in terram obuerti.

TEXTVS.

Verſ. 5. *Et datum eſt illis, ne occiderent eos; ſed vt cruciarent menſibus quinque: & cruciatus eorum, vt cruciatus ſcorpij, cum percutit hominem.*

A

COMMENTARIVS.

De quinque menſium ſpatio, eiúſque myſterio variæ Auctorũ ſententiæ & explicationes.

QVINQVE hi menſes (quorum mentione videtur Ioannes adeò delectatus, vt propterea eos iterum infra repetierit) non parum negotij interpretibus faceſſiuerunt. Alij enim huiuſmodi interuallum accipiunt, vt ſonat; exiſtimantes ſermonem hic eſſe de peculiari aliqua plaga à Deo in mundum inferenda ſub ipſum Antichriſti aduentum. Alij autumant hoc menſium numero innui temporis ſpatium, quo Lutheri hæreſis duratura B eſt, & in hac computatione diem pro anno eſſe ſumendum, vt in aliquo alio Scripturæ loco. Alij, quibus interpretationes iſtæ non arrident, ſatis ſibi eſſe putant, ſi affirment eum menſium numerũ eſſe myſticum; cùm nullam interim myſterij aut rationem, aut applicationem adducant. Alij (ex quibus Arias Montanus) ad quinque ſenſus confugiunt; aſſeruntque concupiſcentias catenus permanere, quoad quinque permaneant ſenſus. Hæc tamen interpretatio durior eſt, opinor, quàm vt probari poſſit. Nam ſimul & ſemel (quod aiunt) C fruitur quis ſenſuum quinque vſurâ; & idcirco quinque menſium locutio ibi non habet locum; cùm hi per continuum decurſum ſibi mutuò alter alteri ad finem vſque ſuccedant.

Examinantur pariter ac refutantur aliæ interpretandi rationes.

Exiſtimauit nonnemo, ex eo quòd quinque menſes concupiſcentijs deſignarentur, denotari ſeptem reliquos Furijs deſtinari, id eſt, maius temporis ſpatium perdurare irarum furias quàm allectrices cupiditates. Sed neque hoc ſolidum in ſe eſt, nec aptè contextui accommodatur. Ad hoc enim non erat hîc quinque menſium ſpatium exprimendum; ſed in ſequenti plaga explicandum erat, illam diutiùs, D quàm plagam locuſtarum durare.

Alius demum ſuſpicabitur, ſignificationem hîc eſſe eiuſmodi; vt locuſtarum plaga, ſi cum plaga furiarum comparetur, ſit quaſi fœtura illius; porrò tempus quinque menſium eſſe, quo fœtus in materna aluo geſtatus celari poteſt, ex Lucæ 1.24. *Occultabat ſe menſibus quinque.* Verùm tamen neque hoc explet animum. Nam ſi ex concupiſcentia ſunt iræ naſcituræ, illaque eſt duratura, quoad hæ prodeant in lucem: non ſolùm durare debet concupiſcentiarum plaga per quinque menſes, quibus fœtura poſſit occultari, ſed per nouem totos, donec E efferà naſcatur proles. Præterea licèt verum ſit, Iudæorum furias aduerſus Chriſti Euangelium ſæuientes ex ipſorum cupiditatibus duxiſſe originem: appetentiarum tamen plaga minimè conquieuit, furiarum plagâ ſubeunte, vt infrà explicabitur.

Adde huc, in nulla ſuperiorum explicationum reperiri alluſionem ad inſignem aliquem Scripturæ locum. Quare cùm in dimidia octaui capitis hora, & in tribus annis cum dimidio cap. 11. & 12. & 13. conſtet, perelegantem contineri alluſionem ad illuſtres ſacrarum Literarum locos & Apocalypſeos myſterio maximè congruentes; nihilo F credendum eſt ſecius de ſingulari hoc quinque menſium ſpatio.

Auctoris ſententia de quinque menſium interuallo.

Vt ergo meam ipſe proferam explicationem, pro certo habeo in menſibus hiſce quinque reſpexiſſe Spiritum ſanctum ad illud dierum interuallum, quibus vniuerſalis eluuionis vnda ſuper terram effuſa durauit, ij autem fuère centum quinquaginta dies, Gen. 7. 24. & cap. 8. 1. Pro huius rei ſtabilimento, occurrit mihi conſiderandum primò, in Apocalypſeos locutione, iuxta Hebræorum, Chaldæorum, atque Græcorum vſum, ſingulis menſibus dies omnino triginta nec amplius præſcribi; vt probabimus cap. 11. in illis mille ducentis

A centis ſexaginta diebus. Itaque idem eſt dicere quinque menſes, ac centum quinquaginta dies. Et quemadmodum Ioannes, vt alluſionem illam ad tres annos & dimidiatum diſſimularet, priùs in duos & quadraginta menſes, poſteà in dies mille ducentos ſexaginta mutauit: ſic etiam hoc in loco centum quinquaginta dies, quibus durauit diluuium, occultat quodammodo quinque menſium loqutione; quæ tamen eòdem recidit.

Plagam deſideriorū cordis, vt eius grauitas pōderetur, rectè eum communi orbis eluuione comparari.

Secundò expendendum hîc eſt, vt ſignificanter explicetur, quàm ſit grauis locuſtarum plaga, præclarè eam cum communi mundi eluuione conferri. Nec diſſentit Scripturæ conſuetudo, quæ acerbiſſimas calamitates appellare ſolet diluuium aquarum multarum (vt Pſ. 31. 6.) Quæ tamen comparatio aliis ærumnis communis, peculiari ratione eſt plagæ locuſtarum propria. Nam vt terræ facies totos illos centum quinquaginta dies fuit vndis ſtagnantibus adoperta; ſic etiam de locuſtis dicitur Exodi 10. 15. *Operuerunt vniuerſam ſuperficiem terræ*; ac ſi per alluſionem quādam aſſeratur fuiſſe locuſtarū diluuium.

Quid innuatur in menſiū 5. ſpatio, quo locuſtarum plaga durasse dicitur.

Tertiò, dum dicitur locuſtarum plaga centum quinquaginta dies permanſiſſe, ſubobſcurè quidem, ſed non ineleganter innuitur, nullum aliud ipſius remedium eſſe ſuper; niſi clementiſſimus Deus infelicium hominum commiſeratione tactus, Noëi myſtici, id eſt, Chriſti ſaluatoris noſtri meminerit; & ſuum ſpiritum terræ immittat, qui eam ab ingenti ac miſerâ locuſtarum eluuione liberet. Expende verba illa Geneſ. 8. 1. *Recordatus autem Deus Noe, adduxit ſpiritum ſuum ſuper terram; & imminutæ ſunt aquæ, & cœperunt minui poſt centum quinquaginta dies.*

Alluſionis ad Noëi diluuiū hîc factæ quis ſit vſus.

Senſus igitur alluſionis huius eſt, Iudaicum populum hac plagâ conflictatum iri; donec dignetur eos Deus ſuo & Spiritu & Euangelio. In quo, ni fallor, includitur vaticinium de ipſorum Iudæorum ſub mundi finem conuerſione. Præter hæc tamen, ratione ſingularis cuiuſque, qui per viuam fidem & Euangelicum ſpiritum ad Deum traducitur, dici poteſt aptè quinque menſium ſpatium in eo compleri. Hoc namque temporis interuallum eſt myſticum (ſicut & dimidiæ horæ in cap. 8.) nec præfinitum dierum numerum denotat; ſed totum illud tempus, quo Deus ſuum ſpiritum in terram dimittere deſierit. Quibus illud adiungo; locuſtarum plagam eſſe carnalis ſpiritus effectionem, qui eſt ventus vrens. Vide Exodi 10. 13. *Ventus vrens leuauit locuſtas, & aſcenderunt ſuper vniuerſam terrā Ægypti.* Vrenti verò ſpiritui opponitur ſpiritus conſolator per Zephyrum figuratus, *qui arreptam locuſtam proiecit in mare rubrum*, Exodi 10. 19.

Locuſtarum plagam ſuo etiam modo poſſe ad Chriſtianos ſuis concupiſcentiis deditos, atque adeo ad imperfectos religioſos applicari.

E Et quidem licèt textus loquatur directè de Iudaici populi plaga: ceterùm adhibitâ porportione, poſſumus ſimiliter loqui de iis omnibus, qui plagam hanc concupiſcentiarū patiūtur, quanuis Chriſtiani ſint: & ſuo etiam modo imperfecti religioſi illâ cruciantur. Generalis namque doctrina eſt, huiuſmodi plagæ eam vnam ſupereſſe medicinam, vt Deus cæleſtem ſuum ſpiritum miſeratus immittat. Quæ ſignificatio ſi ſeriò attendatur, conſtabit mox quàm meritò Ioannes, quæ ſibi perplacebant, repetierit. Nam bis aut ter quod pulchrum eſt. Vt in hoc etiam verſiculo comparationem ſcorpionis iterat; de qua ſatis iam ſuprà.

Quod verò dicitur, *Datum eſt illis, ne occiderent eos, ſed vt cruciarent*; facile intellectu eſt. Nam generatim loquendo, deſideriorum & ſolicitudinum plaga, licèt valde torqueat homines, non tamen naturalem aufert vitam: atque hoc ipſum in grauiorem adhuc cruciatum & tormentum acerbius cedere poſteà ponderatur.

NOTATIO III.

In qua redditur ratio, cur aquæ obtinuerint terram centum quinquaginta diebus, vt habetur Geneſis 7. 24. Ad hæc; quid lateat myſterij in eo, quòd Chriſtus Samaritanæ dixit, Quinque viros habuiſti, *&c. Ioan. 4. 18.*

B NON ſatis eſt, iam expoſuiſſe in tribus menſibus locuſtarum capitis noni Apocalypſeos alludi ad quinque menſes, quibus communis illa totius orbis eluuio terræ faciem obtexit: niſi reddatur etiam conueniens ratio, cur aquæ diluuij centum illis quinquaginta diebus terram vniuerſam inundarint. Nec enim peculiari myſterio vacare putanda eſt illa huius numeri dierum electio. Hanc ad rem nonnihil nobis lucis ab Apocalypſi oboritur, dum centum illos quinquaginta dies, nomine quinque menſium compellat. Quod perinde eſt, quaſi dicatur reſpectus fuiſſe habitus ad illud temporis ſpatium, quo tellus fuit vndis cooperta, vt menſium foret non ampliùs quinque. Deinde cùm menſis vnus ſit vna luna: ex eo ſolùm, quòd dierum nomen in quinque lunas commutetur, nos Ioannes quaſi manu ducit, vt illorum centum quinquaginta dierum myſterium in lunarum quinque conſideratione inquiramus.

Vnde conſtet alluſio huius quinque mēſium ſpatij ad communis diluuij tempus.

C Hoc ita conſtituto, ſuſpicor in vnaquaque luna repræſentari tempus, quo imperium aliquod durat: tum propter nouæ lunæ initium, & noui pariter imperij exordium; tum propter ipſius incrementum, donec ſummam attingit plenitudinem; & denique propter diminutionis principium, quoad tandem omnino deficiat. Et Monarchæ quidem Solis ſymbolum ſibi arrogabant, quo ſuum imperium æternum fore innuerent. Itaque in Auguſti Cæſaris numiſmatis cernitur ipſe radiis Solis redimitus: & ſimilia interdum videmus ſtemmata Romani Imperij æternitatem indicantia. Nec abſimili faſtu atque ſuperbia Nabuchodonoſor, cùm ex Daniele accepiſſet de ingenti illa ſtatua ſolum caput aureum ad ſuum imperium ſpectare (Daniel. 2.) vt ſignificaret multò ſe ſtabiliorem & longiorem ſui imperij perpetuitatem ſibi polliceri, totam idcirco ſtatuam ex auro fabricauit, Daniel. 3. Cuius tamen ſuperbiæ ac temeritatis pœnas illico dignas luit, Daniel. 4.

Vnius lunæ tempus ad imperij vnius durationem ſymbolicè referri.

Monarchas ſiue Imperatores Solis ſibi ſymbolum arrogaſſe.

Superbia Nabuchodonoſoris auream ſtatuam fabricari præcipientis vnde occaſionē ſumpſerit.

D vt ſic demum animaduerteret, quàm futili atque inani niteretur ſpe, fore vt ſuum imperium in perpetuum duraret. Monarchæ itaque ſibi vanâ expectatione pollicebantur, ſuum imperium ſolis inſtar, fore perpetuum: Scriptura tamen eorum imperia cum luna menſtrua comparat; quæ cùm magis creuit, tunc diminutioni propior eſt.

Exiſtimo ergo, in numero lunarum quinque, quibus aquæ diluuij terram occuparunt, denotari, vniuerſum terrarum orbem inani idololatriæ ſuperſtitione, quaſi quodam diluuio operiendum fore per vniuerſum tempus, quo duraret impotens tyrannis quinque præcipuarum Monarchiarum: quarum prima fuit Aſſyriorū, cuius metropolis fuit Niniue (Geneſ. 10. 11.) ſecunda Chaldæorum; tertia Medorum atque Perſarum; quarta Græcorum; & quinta Romanorum. Poſtremæ quatuor celebres ſunt apud Danielem, c. 2. & c. 7. Quòd autem de prima non agat; ideo fit,

Quid myſticè deſignent quinque mēſes, quibus communis terræ durauit eluuio.

Præcipuè quinque orbis Monarchiæ quæ fuerint.

E quia iam illa erat extincta quando ſcripſit Daniel. Notum tamē eſt doctioribus, ante Chaldæorum Monarchiam extitiſſe Monarchiam Aſſyriorum; cuius primus fuit auctor Ninus rex (quem Scriptura appellat Aſſur) & tandem deſiit in Sardanapalum; durauitque annos circiter mille ducentos. Iam quòd nulla habeatur ratio aliorum imperiorum minoris & nominis & poteſtatis; non caſu & temerè, ſed conſilio atque prudentiâ fuit factum. Tum quia multò erant minora; tum etiam quia eorum tempore, ſaltem quod ad idololatriam attinet, cum aliis in eandem ſuperſtitionem, non ſine aliqua ſubordinatione, confluxerunt. Aſſyriorum autem imperium duxit exordium annis poſt

Quo tempore Aſſyriorum Monarchia initium duxerit.

F diluuium circiter trecentis. Tunc verò non potuit magna aliqua Monarchia illos anteceſſiſſe; ſiquidem ex communi illo diluuio octo ſolùm perſonæ in toto terrarum orbe reliquæ ſunt. Præſertim, quia Scriptura in ea ſolùm imperia atque Monarchias mentem intendebat, quæ Iſraelitico populo negotium faceſſierunt. Et quodcunque imperium ante Aſſyrios extitit, Iſraëlis populum vexare non potuit. Etenim Abrahami natalitia eodem fere tempore fuerunt, quo Aſſyriorum Monarchia initium cepit. Ad hæc; Monarchiarum huiuſmodi fit mentio, tanquam idololatriam ſectantium: atque falſus idolorum cultus penè cum Aſſyriorum Monarchia ortum habuit (de quo Lorinus in Sapient. caput decimumquartum, numer. de-

Abrahamus quo tempore natus.

Inanium idolorū cultus quādo in orbe inuectus.

cimoquinto.) & quæ idola eo tempore colebant Assyrij, in orbe etiam ab aliis colebantur. Quin & nouæ quæque Monarchiæ, nouam etiam idolorum venerationem introducebant.

Assyriorum imperium quomodo in Danielis statua figuratum.

Ex iis etiam, quæ Daniel asserit cap. 2. in statuæ per somnium visæ explicatione, constat mundum hisce Monarchiis semper in peius ruere. Quandoquidem ex postremis quatuor prima comparatur auro, secunda argento, tertia æri, & quarta ferro. Potuit fortè in ea statua cōprehendi Monarchia Assyriorum in Chaldæorū imperio. Nā Assyrij atque Chaldæi ex eādem penè gēte ac natione fuerunt. Quare sacræ etiam Literæ interdum Assyriorum nomen Chaldæis attribuunt. Atque vtriusque imperij distinctio idcirco fortasse fuit omissa, quia propria Assyriorū Monarchia iam erat, tunc autem nulla habebatur ratio de præterita Monarchia; & præsens Chaldæorum veluti filia B Assyriorum Monarchiæ reputabatur. Verùm enimverò diluuij tempore quod Assyriorum Monarchiam antecessit) cùm præsignificādæ essent Monarchiæ, quæ Dei populum in arca figuratam, afflicturæ erant, congruens admodum fuit, atque adeò opus, haberi rationem Monarchiarum omnino quinque quæ subsequuturæ fuerant. Neque enim maior fuit distinctio inter Medorum & Chaldæorum Monarchiam, quam inter Chaldæorum & Assyriorum. Atqui Assyriorum imperium non parum Israeliticum populum vexauit: cùm Chaldæorum Monarchia sub finem regni Amasiæ cœperit. Quapropter relictis pro quatuor illis Monarchiis, auri & argenti, æris ac ferri metallis, atque ad quatuor Danielis Monarchias applicatis; possemus quidem Assyriorum Monarchiæ ex metallis electrum natiuū C tribuere; quod vel ipso auro pretiosius esse Plin. ait. Et Constantinus Magnus in epistola ad Catholicos, quæ habetur tomo primo Conciliorum ait, *Electro nulla prævalet materia elementorum:* & propterea asserit se Apostolorum Petri & Pauli corpora in electro conclusisse.

Chaldæorum Monarchia quo tempore cœperit.

Assyriorum Monarchia electrum applicatur.

Coniecturis elicitur, in Assyriorum imperio iustitiam & æquitatem viguisse.

Simili ergo ratione, quâ inter quatuor Danielis Monarchias antiquissima fuisse melior significatur; pari etiam proportione existimandum est, Assyriorum Monarchiam fuisse Monarchiā Chaldæorum potiorem. Quòd si verum est, Monarchiam Assyriorum annos non minus mille ducentos permansisse: hinc intelligi facilè potest, æquitatē in ea, clementiam, & rectam rerū publicarū administrationem præ ceteris deinceps Monarchiis imprimis viguisse. Hæc namque sunt, quæ imperia frænant ac fulciunt: iuxta D illud Prou. *Misericordia & veritas custodiunt regem, & roboratur clementia thronus eius.* Alioquin enim *Regnum à gente in gentem transfertur propter iniustitias & iniurias & contumelias & diuersos dolos.* Ecclesiastici 10. 8. Iustitia autem & clemētia sunt natiuum illud electrum pretiosissimū, quod reges a veneno intactos seruat, eosque plus ab aliis suspici & coli efficit, quam electrum natiuum præ auro & argēto æstimatur; atque adeò plus quam iris & splendor igneus, quæ Plinius electro natiuo attribuit. Quæ omnia ita accipio, Assyriorū imperio stante atque florente; postea enim compertum est, in eo inclinante iam & ad occasum vergente tantopere libidinem, luxum & iniquitatem fuisse dominata; vt Deus Ionam prophetam dimiserit ad regem Sardanapalum; cui Niniues ruinam & interitum prænuntiaret. quæ tamen ruina ac vastitas propter regis & totius ciuitatis pœnitentiam per tempus aliquod dilata fuit. Ce- E terùm hic idem nuncius a Deo ciuitati missus indicat, Niniues statum antè valde diuersum fuisse; siquidem tot annorum sæculis floruerat, nec Deus toto illo tempore similes ipsi minas intenderat.

Prou. 20. 28.

Antiquitatem ab omnibus maximè suspici.

Præterea cum illa quatuor metallorum comparatione Danielis 2. consonat communis assensio, quæ in omnibus antiquitatem suspicit, & veneratur. De quo quam plurima extant apud Poëtas & scriptores tam Græcos, quam Latinos. Neque his refragatur locus ille Eccles. 7. 11. *Ne dicas, Quid putas causæ est, quòd priora tempora meliora fuêre, quàm nūc sunt? stulta enim est huiusmodi interrogatio.* Etenim in hoc loco cōtextus agit de eo, qui suæ impatientiæ & iracundiæ excusationem affert, quòd oblatæ sibi ad irascendū occasiones præ ceteris aliorum grauissimæ sint ac molestissimæ. Stultum namq; est id cogitare. Verùm rectè cum hac veritate consentit, sæcula Monarchiæ Chaldæorum fuisse aurea, si cum aliis futuris cōparentur; & Medorum sæcula fuisse argentea: ærea Græcorum; & ferrea Romanorum. Eâdem ergo proportione dixerim, Assyriorū Monarchiam F respectu ceterarum, fuisse veluti natiuum electrum.

Gradatio inter quinque illas veteres Monarchias: & quid imprimis in earum singulis floruisse videatur.

Si ergo id constituamus generatim loquendo, primam scilicet ex iis quinque Monarchiis fuisse præstantiorem secundâ, hanc tertiâ, tertiam quartâ, & quartam quintâ; illud mihi veniebat in mentem, quod huiusmodi gradationi ac proportioni non parum fortassis respondeat: nimirum in prima Monarchiarum huiusmodi effloruisse virtutis imaginem, nempe iustitiam & rectam administrationem; in secunda, sapientiæ pretium & æstimationem; in tertia, delicias & corporis blandimenta; in quarta opes ac diuitias; & in quinta honorem ac nominis æstimationem.

A Hæc vt ita accipiam, apud me statuo in his quinque bonorum generibus includi quidquid homines in hac vita appetere atque indagare possunt. Etenim animæ bona ad virtutem ac sapientiam reducuntur: bona autem corporis ad delicias, diuicias, honores.

In Romanorū Imperio honorē & ambitionē maximè viguisse.

Græcorū Imperiū floruisse opibus ac diuitiis.

Atque vt ab vltima Monarchia, quæ Romanorum fuit, exordiamur: notum est, & ab Augustino animaduersum, honorem inprimis fuisse illis præ ceteris bonis charissimum. Quamobrem proprium nomen bestiæ maris cap. 13. Apocal. (in qua, vt videbimus, Romanum denotatur imperium) non est aliud, quam *superbia vitæ*: de quo ibi latè. Græcorum Monarchiæ adscripsi maximam diuitiarū æstimationem. Nam in pardi pelle, de quo Scriptura agit (id est, Panthera) significantur diuitiæ, vt patebit Apoc. 13. Et Græcorum quidem imperium depingit Daniel sub pardi figura c. 7. Compertum verò est magnum Alexandrum Darij regis atque Indiæ opibus potitum fuisse. Eius insuper successores cupiditatis diuitiarum maximè insimulantur; vt ex sacrarum Literarum historiis planum fit.

In Medorum atque Persarum Imperio delicias ac blandimēta corporis fuisse dominata.

In tertia Monarchia Medorum atque Persarum nemo nescit, deliciosam vitam & corporis blandimentis deditā cum primis dominari. Vt facilè expendi potest in magna illa vxorum multitudine, in conuiuiis lautissimis, in pretiosissimis vnguentis, & aliis id genus: quæ satis constant ex lib. Esther. Notum est etiam Persarum ac Medorum Monarchiam per vrsum significari Daniel. 7. 5. Vrsus autem summi luxus ac blandimenti symbolum est, vt videbimus Apoc. 13.

Chaldæorum Monarchiā sapientia ac literarū æstimatione emicuisse.

Atque vt ad Chaldæorum Monarchiam gradū faciamus; C in nulla alia re illam illustriorem video, quam in sapiētiæ ac literarum æstimatione. Hoc cognoscitur satis, cum ex honore amplissimo Danieli delato, quia somnia fuerat interpretatus; tum ex sapientū magorum, & ariolorum frequentia, tum etiam in astrorum peritia, & iudiciaria astrologia, quam ex Chaldæis in mundum vniuersum deriuatā fuisse atque dispersam compertum est. Videatur apud Danielem cap. 1. 4. quanta cura ac diligentia fuerit Nabuchodonosori seligendi *pueros eruditos in omni sapientia, cautos scientia, & doctos disciplina, & qui possent stare in palatio regis, vt doceret eos literas, & linguam Chaldæorum.* Atque vt Daniel & tres ipsius socij fuissent regi imprimis accepti, ait textus num. 17. *Pueris autem his dedit Deus scientiam, & disciplinam in omni libro & sapientia. Danieli autem in-* D *telligentiam omnium visionum & somniorum.* Et infrà; *Omne verbū sapientiæ & intellectus, quod sciscitatus est ab eis rex, inuenit in eis decuplum super cunctos ariolos, & magos.* Hinc grauissima fuit in eos inuidiæ contra tempestas: ex qua tamen, singulari Dei prouidentia, incolumes euaserunt. *Et promouit eos rex in prouincia Babylonis, & Danielem fecit tertium in regno suo.* Et alibi dicitur voluisse rex eū ceteris omnibus superiorem præficere. Ac demū in nulla ex reliquis Monarchiis inuenietur, principes tantopere sapientū virorum honori ac dignitati consuluisse. Atque ita Monarchiæ Assyriorū (quæ prima fuit) obtingit maior iustitiæ & optimæ gubernationis cura; vt ex supra notatis facilè sibi quiuis persuadebit. Et facit etiam, quòd in magna, quam egerunt, pœnitentia, audita Ionæ prędicatione; cernere est in magno pretio apud illos fuisse sanctitatem; quandoquidem persuaderi eis potuit adeò magna de peccatis pœ- E nitentia.

Monarchia Assyriorū studiu æquitatis ac iustitiæ imprimis propriam fuisse.

His præmissis facilè intelligitur, imperiū illud, in quo iustitia & æquitas cū primis florebat, maximopere antecellere ei imperio, in quo iustitia non valdè florebat, sed sapientia præ ceteris æstimabatur. Deinde imperiū, in quo sapientia eminebat, reliquis tribus valdè præstare planum est. Ex illis autem tribus, licèt grauissima sint vitæ mollis ac deliciosæ damna; multò tamen grauiora sunt, quæ ex nimia auaritia sequuntur: sed inter cetera sunt maxima detrimenta, quæ ambitio & nimia honorum affectatio secum affert. Constat igitur ex longa hac ratiocinatione, Gentilitatem semper in deterius ruere, & sublapsam retro ferri per totā illā quinque Monarchiarum successionem.

Gentilitatē semper in deterius ruisse.

Enim verò quamuis prima fuerit melior, quam secunda, & hæc aurea fuerit cum subsequentibus comparata: ceterùm absolutè loquendo, omnes illæ exitiabilem terrarū orbi perniciem importarunt: quippe inanem Idolorum cultum profitebantur omnes. Quamobrem iustitia & recta administratio, quā in prima enitere diximus, neutiquā vera erat iustitia & æqua animatæ gubernationis ratio; sed F vmbra quædam & fucata iustitiæ imago. propterea quòd probi mores magni aliquando æstimarentur, & æquitatis ac iustitiæ duceretur ratio. Sapientia item, quæ generatim in Chaldæorum Monarchia maximè colebatur, veri Dei cognitionem nequaquam attingebat. Quare in vtraque Monarchia teterrima facinora & execranda scelera passim grassabantur. Nihilominùs tamē propter eam, quam reddidimus, rationem, congruenter satis apparet, Monarchiæ primæ iustitiam humanam attribui; humanam sapientiam secundæ; tertiæ vitam mollem & effœminatam; quartæ cupiditatem diuitiarum; & honorum ambitionem

quintæ.

In quinque communis diluuij mensibus figurari mysticè mūdi miseriam sub quinque prædictis monarchiis.

quintæ. Sed si quinque omnes Monarchiæ decursu temporis mundum vniuersum erant oppressuræ, si cuiusque tempus & spatium in vnius lunæ interuallo rectè denotatur; quid potuit significatius effingi ad miseram orbis calamitatem indicandam sub quinque Monarchiarum tempore & statu, donec Deus suū mitteret Spiritū; quàm Deū ipsum statuisse, vt aquæ diluuij centenos quinquagenos dies, id est, quinos menses terram vniuersam obtegerent? In quo nimirum tempore ingruens calamitas & vastitatis comminatio eò maior erat, vt constat, quò remedium magis protrahebatur. Atque adeò cuiuslibet mensis damnum præterito grauius erat. Quod innuebat, Gentilitatem quinque Monarchiarum successione ad summam calamitatis miseriam deuenisse.

Illustratur amplius allusio locustarū Apocalypses per quinque menses durātium ad communis diluuij tēpus.

Cum his, quæ diximus hactenus, mirificè cohæret; vt per allusionem ad quinque menses, quibus communis diluuio terram inundauit, dicatur mysticarum locustarum plaga à Deo aduersus Iudæos perfidos immissa, per menses omnino quinque duratura. Etenim si in locustis concupiscentiæ denotantur, affirmare plagam hanc quinque mensibus permansuram, perinde est quasi dicatur, densissima desideriorum minimè expletorum eluuio, in eos fore immitenda; atque adeò ipsi virtutis, sapientiæ, deliciarum, opum, & mundani honoris desideriis esse torquendi, quæ sunt Monarchiarum quinque affectiones supra dictæ. Vbi notandum est, virtute siue iustitiæ desiderio magnopere torqueri peccatores, sicut ignaros etiam desiderio scientiæ.

Desiderium quantopere mentem excruciet.

Nam quotiescunque experiuntur sibi ad ea, quæ expetunt, vires deficere; desideriū ipsum carnificis instar est, qui eos diu noctuque excruciat: iuxta illud, *Desideria occidunt pigrum*, Prou. 21. 25. & Prou. 13. 12. *Spes, quæ differtur, affligit animam.* Et Isaiæ 37. 3. *Venerunt filij vsque ad partum, & virtus non est pariendi.* Quapropter eodem fere modo virtutis non possessæ desiderium debilem & impotem torquet; atque desiderium seu cupiditas diuitiarum anhelantem ad opes discruciare solet. Et in eodem sensu ait Solomō, *Qui addit scientiam, addit & laborē*, Ecclesiastæ 1. 18. Nam in adquisitione scientiæ frequenter accidit, quod in diuitiarū compendio sine lucro. Qui enim aliquid scientiæ adipiscitur, illico magis magisq; scietię inhiat: & eo ipso, quod discitur discendi desideriū augetur. Nec sitis hæc vnquam expletur. quippe quo plus addiscitur, eò plus propria ignoratio dignoscitur. Quemadmodum nec diuitiarum cupido mitigatur vehemens opum auiditas; quia quò plura adquirit, eò plura sine fine appetit.

Mysticus sensus verum Christi verborum ad Samaritanam, Quinque viros habuisti. Samaritanā fuisse Gentilitatis typū.

Cum hoc quinque mensium mysterio optimè consonat quod Christus Samaritanæ dixit, Ioan. 4. *Quinque enim viros habuisti; & nunc quem habes, non est tuus vir.* In quo præmittendum est imprimis, non sine arcano ac recondito admodum mysterio diuinam prouidentiam decreuisse, vt ad denotandam Gentilitatem, quæ Christi fidem erat receptura, eā tempestate ad puteum fœmina illa accederet, quæ quinque viros habuerat. Eam enim mulierem fuisse Gentilitatis typum, docent Tertullianus, Ambrosius, & Augustinus apud Lauretum in sylua allegoriarum. Qua de re dubitare vix possit, qui Christi Redemptoris nostri verba illa ad eam prolata attentè perpendat; *Vos adoratis, quod nescitis: nos adoramus, quod scimus: quia salus ex Iudæis est.* Et facit, quòd Samaritani appellantur alienigenæ, Lucæ 17. 18. quòd autem in singulari fœmina ingens aliqua respublica figuretur; tam in sacris Literis, quam in prophanis vsitatissimum est.

Christi verba de quinq; Samaritanæ viris quomodo accipienda sint.

Præmittendum est secundò, illa Christi verba, *Quinque viros habuisti*; non ita esse accipienda, quasi quinque habuerit illa viros, præter eum, cui tunc turpiter erat associata: sed de quinque omnino viris, illo etiam, quem tunc habebat, annumerato: hoc enim est aptius ad mysterium: & in simili phrasi sæpè significatio similis intenditur, cùm Christus non dixerit, *Quinque viros habueras*; sed *habuisti*. Sic familiari sermone dicimus, quinque domos pretio conductas incolui, videlicet illam etiam, quam nunc incolo, comprehendendo. Aliud verò est, Quinque domos incolueram.

Quinque Samaritanæ viros nō illi legitimo matrimonio, sed illicito pellicatu copulatos fuisse.

Tertiò præmitto, quemadmodum Christus appellat illius mulieris virum, quem illa non legitimo matrimonio sibi copularat (nam ad huiusmodi appellationem satis est illi fuisse per concubinatum addictam) sic de ceteris quatuor, qui præcesserant intelligēdum esse. Atque ita explicat noster Maldonatus cum Chrysostomo. eademque est aperta Irenæi sententia, quem citat Barradas. Nec aliquid est, quod aliter explicare cogat. Nec facilè admitti debet, fœminam illam postquam quater fuerat nupta, concubinam posteà fuisse; cum id textus non exprimat, quamuis huic considerationi non valde nitat.

Per quinque Samaritanæ viros typicè quinque orbis imperia iudicari.

His ita constitutis, sanè quam congruēter viri illi, quos Samaritana mulier habuerat, typum Gentilitatis gerens, designant imperia seu Monarchias, quibus ipsa Gentilitas miserè fuerat subiecta. Nā vt Episcopus rectè suæ Ecclesiæ sponsus esse dicitur, ita Imperator est veluti vir eius reipu-

A blicæ, quæ sibi subiecta est: & qui in vno eodémq; imperio succedūt, aptè potsūt vnius instar viri cōsiderari. Quare ad quinq; Monarchiarū distinctionē nihil accommodatius est, quam quinq; viri, quos ea mulier habuisse dicitur.

Iam quod subiungitur, vltimum scilicet virum, sicut & priores, non esse legitimum; hoc etiam valde conducit ad significandum, Imperium non quidem legitimum fuisse, sed quasi concubinatū. Nam quinque omnes Monarchiæ fuerunt tyrannicæ, & præter iuris atque æquitatis normam: eorum videlicet violentiâ atque tyrannide, qui imperium vi occuparunt: atque eorum debilitate, qui inuiti coactique illis succumbebant; & quos odisse deberent, eorum se amatores profitebantur.

Quid per quatuor præcedentes Samaritanæ viros mysticè figuretur.

Porrò quatuor hi viri, quos Samaritana habuerat, repræsentant miseram Gentilium seruitutem ac subiectionē quatuor primis imperiis, nimirum Assyriorum Monar- B chiæ, Chaldæorum, Persarum ac Medorum, atque Græcorum. Quem autem virum habebat adhuc, ille denotat durissimum famulatum, quo tunc Gentilitas potentię Romanorum subiacebat. Atque hæc subiectio supradictis imperiis eleganter fornicationis nomine compellatur; tum propter dicta, tum etiam, quia hoc pacto significatur Gētilitatem ipsam vt ipsis imperiis, ita etiam Imperatorum idolis & commentitiis diis miserandum in modū subiici. Nam idololatria est spiritualis quædam fornicatio. Et iuxta hunc sensum in Apocalypsi dicitur Roma cum terræ regibus fornicari, quia ad spiritualem fornicationem cum ipsis commiscebatur.

Quòd Christus Samaritanæ dixit, suum vt virum vocaret, quid mysticè sit.

Præterea, quòd Christus mulieri dicit, vt suum vocet & adducat virum; indicat atq; prænunciat, quod postea euēturum erat; nimirum, multorum infidelium conuersionem fore occasionem, vt ipsi tandem Romani Imperatores traducerentur ad fidem. Tunc autem infidelitas in finē desiit, C & spiritualis ille concubinatus, hoc est, illegitimum imperium in verum matrimonium siue imperium legitimum fuerat conuertendum. Quia tunc Christi virtute factum est, vt Romani Imperatores summi Christi Vicarij auctoritate legitimum imperij ius possiderent, & fideles voluntario obsequio sibi subiectos haberēt. Quod verò attinet ad historiā; cùm Christus mulieri præcipit, vt suum aduocet virum, manifestum est eo animo id præcipere, vt ambos ad suam fidem & ad legitimum matrimonium accerseret. In ipso item mysterium, Imperatoribus ad Christi fidem conuersis immutatum fuit tyrannicum imperium, & in legitimum deinceps conuersum. Atque ita Monarchia illa, quatenus tyrannica erat & Deo infensa, cessauit; & in partem veri Christi regni, quod in Scriptura celebratur commutatum fuit. Imò verò Christianus Imperator non tam erat veluti sponsus Reipublicæ, quàm seruus illius. Ete- D nim imperium Christianū non tam dominationem sonat, quàm seruiendi Reipublicæ curam, & illius vtilitati consulendi. Per huiusmodi ergo commutationem, concupiscentiæ (quæ in hostilibus Monarchiis acerrimè infideles fodicabant, quòd illi explere suorum desideriorum famē nequibant,) non eos in posterum cruciant; si tamen se sponte Christo subiiciant, & ex eo cælestem illam vndam hauriant, quæ sitim huiusmodi prorsus extinguit. Namque reperiunt in Christo veram virtutem, sanctimoniam ac iustitiam, solidam sapientiam, cælestes delicias, diuitias æternas, & nusquam perituros honores. Atque hæc quidem omnia ita planè & cumulatè; vt nihil deinceps remaneat famis eiusmodi, nihil sitis.

Sensus tum literalis, tum mysticus fontis salientis in vitam æternam.

Iam quod dixerat Christus, *Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*; idem est, atque *in æternum salientis*. Quasi E dicat, Fons aquæ semper effluentis, & animi desideriū semper explentis. Desumitur autem comparatio ex discrimine inter sanum ac valentem hominem, qui sitim facilè hausta aqua extinguit; & inter ægrotum, qui quantumuis magnam aquæ vim exhauriat, intimus tamen febris ardor in imis hærens medullis humorem penitus absumit. Præsertim cùm exiguæ vix ei guttulæ ad sitim refrigerandā suggerantur. Hic ergo, quem tantoperè febris æstus ac sitis excruciabant, si singulari Dei beneficio repentè conualesceret, & sitim è pectore depulisset; perspicuum est, illum deinceps non ampliùs eo vehementis sitis æstu distorquendum. Hoc igitur præstat Christi gratia, vt optimè expli- F cant interpretes, Ioann. 4.

Atque hac ratione Gentilitas, quæ vtpote debilis & infirma spirituali fornicationi sese miserè subiiciebat, falsò putās sitim hoc pacto, si minùs extinguere, at nōnihil releuare se posse; & eapropter se toties spirituali huic concubinatui addixerat; nec tamen sitim sedare vnquam poterat (vt innuitur in assidua illa fatigatione, qua toties ire, redire ad cōportādam aquam non cessabat:) Gentilitas, inquā; ad Christi demùm fidem conuersa, in ipso reperit verum sponsum, ac veram satietatem, verùmque iugis ac perennis aquæ fontem. Quo factum fuit, vt cœnosas ac lutulentas palustris aquæ lacunulas contemneret (de quibus Ierem. 2. 18.) necnon aquam humano sanguine cruentatam,

quam bibebant infideles. Verum autem, pellucidũ ac inexhaustum vitæ fontem obbiberet; qui imo in pectore saliẽti scatebra manat semper, sempérque manabit; ita vt nulla deinceps suboriatur sitis.

Ini[n]fami Samaritanæ concubinaru[m] quid adumbretur.

Præter hæc, quòd Christus ad prædictam significationẽ symbolum infamis mulierculæ vsurparit, quæ & turpem tunc haberet cum viro consuetudinem, & antea cum aliis quatuor habuisset; hoc, inquam, adumbrare videtur miserã & calamitosam vitæ infelicitatem, quam priùs Gentilitas degebat. Etenim ad summi dedecoris, ignominiæ, & squaloris significationem nihil aptius, quam concubinaria muliercula. Præsertim, quia cùm in quinque viris habeatur respectus ad quinque Monarchias: fortasse sic innuitur, Samaritanam fuisse veluti coactam cum illo se viro commiscere, qui primum eius amasiũ occiderat: deinde cũ illo, qui secundum occidit; & sic de ceteris. In quo non obscurè depingitur maxima ac miserrima Gentilitatis calamitas, dum per multiplices diuersarum Monarchiarum vicissitudines captiua trahebatur; & nouis idolorum superstitionibus nouisque ingeniis virorum miserabiliter se subdebat, tot viduitatibus obnoxia, tot matrimoniis, seu potiùs concubinatibus: idque cum prophanis, nothis, homicidis, morboque turpi & contagioso laborantibus & valde crudelibus viris: quorum miseriis (communionis ratione) se quoque subdebat. Cùm tamen silere cogeretur, & extremam sitim pati: aquamque sibi & viris suis anxiè quærere & humeris suis asportare, ad refocillandas animas. Quantæ ergo felicitatis fuit ex hoc tandem calamitatis barathro emergere aliquando; & qui ipsam priùs ægroti pugnis & calcibus truculenter impetebant, quique nihilo secius se eidem exhibebant, ac si leones, vrsi, pardi ac horribiles feræ essent (vt habetur Daniel. 7.) eosdem robustos iam, mites ac locupletes eidem ipsi famulari; illámque validam ac diuitem veri animarum sponsi, id est, Spiritus sancti castissimis amplexibus frui?

Quemadmodum de infidelium miseria, qui concupiscentiarum siti subiecti sunt, per Samaritanæ & quinque ipsius virorum allegoriam proloquuti sumus; ita etiam facile esset longâ ratiocinatione vti, expendendo miserum eorum fidelium statum, qui nec singulari Dei dono, nec iugi vitæ fonte, quo nos allicit, perfrui volunt. Necnon adhibita proportione ratiocinari possemus in imperfectorũ hominum ac tepidorum miseriã, qui quamuis in Dei gratia permaneant, tamen ad temporalia bona, ad res fluxas, ac perituras nimis sitiẽter anhelant; sed hæc attigisse sit satis.

NOTATIO IV.

De mysterio eorum verborum Luc. 1. 24. Concepit Elisabeth, & occultabat se mensibus quinque.

NOTANDVM primò est, verisimile valde esse in hac historia de Diui Ioannis Baptistæ conceptione mysticam & arcanam significationem delitescere. Etenim si in Christi miraculis eiusmodi significatio reperitur: Ioannis conceptio vnum certè est ex illustrissimis Christi miraculis & admirandis Dei operibus. Et quidem in reliquis miraculis Christi magna occultari mysteria Augustinus & Gregorius disertis verbis affirmant. Ille enim tractatu 44. in Ioannem; *Miracula*, inquit, *quæ fecit Christus, & opera & verba sunt: opera, quia facta sunt; verba, quia signa sunt.* Gregorius autẽ, *Miracula Domini sic accipienda sunt; vt & in veritate credantur facta, & per significationem nobis aliquid innuant. Opera quippe eius & per potentiam aliquid ostendunt, & per mysterium aliquid loquuntur.*

In Christi miraculis, præter externũ opus, mysteria etiam inclusa contineri.

Vt ergo credamus opus hoc Baptistæ conceptionis esse planè mirandum, nec mysterij expers; oportet imprimis considerare singularem diuinæ prouidentiæ curam in eo potissimùm, quòd Ioannis parentes *Zacharias & Elisabetha*, vocarentur, ipse verò puer *Ioannes*. Quia Ioannes idem sonat, quod *misertus est Dominus*; & Zacharias, *Recordatus est*; & Elisabetha, *Iurauit Dominus*. Porrò compertum est, per iuramẽtum repræsentari Dei promissionem; & per memoriam, Dei fidelitatem. Deinde dubium non est, Dei misericordiam mundo exhibitam promissioni ipsius Dei atq; fidelitati referri acceptam debere. Itaque misericordia est veluti partus iuramenti seu promissionis, procreatus nimirum ex eo, quòd Deus existat fidelissimus, nec præstitam fidem vnquam obliuiscatur. Quamobrem peracutè interpretes aliquot adnotarunt, sanctissimam virginem in suo cantico per allusionem ad Zachariæ, Elisabethæ ac Ioannis (qui eam excepturi processere obuiam) nomina admiranda & eorum etymologiam, illa verba inter cetera protulisse; *Recordatus misericordiæ suæ: sicut locutus est ad patres nostros.* Quæ profectò allusio elegantissima est, opinor, ex iis, quæ hactenus vsurpatæ sunt; & multum habet decori in Virginis Cantico, præsertim ad primam ipsam cognatarũ congressionem. Quin imò allusio hæc tantopere Zachariæ placuisse videtur, vt in Beatissimæ Virginis venerationem, ipse posteà ad antiquam amissæ vocis vsuram restitutus, eã in suum Canticum transtulerit. Dixit enim Dei fidelitatem siue memoriam cum ipsius iureiurando coaluisse, vt misericordia inde exoriretur: *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti: iusiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem nostrum.*

Ioannis, Zacharia & Elisabetha etymologia.

Sanctissimã Virginem in suo Cantico ad Ioannis, Zacharia & Elisabetha nomina, eorumq; etymologias allusisse.

Eodem etiã Zachariam in suo Cantico respexisse.

Si ergo diuinæ prouidentiæ fuit singulari curæ nominũ Ioannis, Zachariæ, & Elisabethæ etymon siue notatio; vt sublime illud mysterium a Ioanne posteà annunciandum hoc pacto adumbraretur: cui non verisimile satis fiat, nihilo ignobilius mysterium in illa Elisabethæ per quinque menses occultatione fuisse reconditum? Qui literæ corticem solùm attendunt, satis sibi esse putabunt, si dixerint, diutiùs occultari non potuisse Elisabetham, quàm quinq; mensibus. Ceterùm neque hoc valdè est certum; neque si sit, a vero abhorret, aliam quidem fuisse Elisabethæ, aliam spiritus sancti in eius operis significatione mentem.

Cur Elisabetha Ioannis filij conceptũ mensibus quinque occultauerit.

Illud mihi mysterium rem attentè consideranti veniebat in mentem; magnam scilicet Dei misericordiam plenè consistere in præstantissima felicitate, quã spiritales Abrahami filij adepturi erant. Quamobrem tam sanctissima Virgo in suo cantico, quàm Zacharias in suo manifestè agunt de excelsa Dei promissione, quam Abrahamo præstiterat, fore vt ipsius genus ac semen stellarum instar fieret Genes. 15. 5. *Suspice cælum, & numera stellas, si potes: sic erit semen tuum.* Ingens hæc felicitas non oculis est cumulatè vsurpanda, quoad iusti ad æternam beatitudinem perueniant, & suam felicitatem maximam aspiciant; & quàm meritò sibi cælestium stellarum nomen tributum fuerit. Hinc 1 Ioan. 3. 2. *Nondum apparuit, quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eũ sicuti est.* Quasi dicat; tunc erimus fulgentium instar stellarum. Nam verum iustitiæ solem aduersi intuebimur, & clarissimæ ipsius lucis fulgorem ac similitudinẽ accipiemus: veluti stellæ, quæ lucem a sole mutuatæ ad ipsius similitudinem collucent.

Magna Dei misericordia, cuius & sanctissima Virgo, & Zacharias in suis Canticis meminere, in quo consisteret.

Ingenti hac Dei misericordiã erga spiritales Abrahami filios, promissio ipsius Dei conitat, & quasi grauidata est. Nam Deus suam dedit fidem; & diuina fidelitas vnà cum promissione copulata non potest non impleri: atque adeò fieri omnino nequit, vt quod Deus familiari suo Abrahamo pollicitus est, non re ipsa præstetur. Accedit, quòd lex grauidata est Christo, vt ait Augustinus. Quod autẽ Paulus ait, nempe *omnia in figura contingebant illis*; nos reddit certos Iudaici populi cærimonias ac successus fuisse veluti grauiditatem mysteriorum, quæ sub ipso literalis historiæ cortice latebant. Cùm verò nondum quinque menses præteriissent, conceptio ipsa siue grauiditas delitescebat adhuc: necdum agnoscebatur, quoad manifestis indiciis deprehensa fuit.

1. Cor. 10. 11.

Dicam clariùs. In superiori notatione vidimus per quinque menses congruentissimè figurari tempus illud, quo quinque Monarchiæ idolorum cultrices durauerunt; nimirum Assyriorum Monarchia, Chaldæorum, Medorum & Persarum, Græcorum, atque Romanorum. Illa ergo promissio fuit Abrahamo facta sub initium Monarchiæ Assyriorum; quia ipse natus est in principio illius Monarchiæ quæ circiter mille ducentos annos durauit. Si igitur magna illa felicitas, ad quam Abrahami filij per Dei pollicitationem extollebantur, nondum intelligebatur in mundo antequam Christus suum spiritum hominibus elargiretur; si Christi item spiritus sub quintæ Monarchiæ exitũ hominib. datus fuit; aptissimè ergo id repræsentatũ est, in eo quod textus ait, *Elisabeth occultabat se mensibus quinque.* Vbi nota per præteritũ imperfectũ indicari, ante quinti mensis finẽ manifestã fuisse Elisabethæ grauiditatem; id, quod ita prorsus accidit. Nam ante quintæ Monarchiæ terminum patefacta fuit mundo magna illa expectatio ex futura filiorum Abrahami felicitate exoriens. Finitum tandem est quintæ Monarchiæ tempus, cùm Romanorum imperium traditum Ecclesiæ est. Nam deinceps non iam Bestia, sed Ecclesia Christi regnat. Verùm Christiani populi spes iam intelligebatur, ex quo Christus suum in eo spiritum effudit; id est, priùs quàm quintus fœturæ huius mensis, siue quintæ Monarchiæ tempus præteriret. Non tamen dubium est, quin post quinti mensis finem notius adhuc & manifestius fuerit, Elisabetham esse grauidatam: cùm vteri tumor id euidenter proderet. Eâdem igitur ratione, quando ad quintæ Monarchiæ finem peruentum est; nimirum, quando Romanum imperium Christianæ Ecclesiæ sese dedidit; tunc vteri magnitudo, id est, Romanæ Ecclesiæ amplitudo & magnificentia nobis certissimè vulgauit gloriæ magnitudinem ac sublimitatem, ad quam in cælum spiritales Abrahami filij euocantur. Atque hæc gloriæ magnitudo est felicissimus ille partus in lucem demum prodeundus, quando impleatur quod Ioannes ait; *cùm apparuerit, similes ei erimus.* Atque ita in Apocalypsi ex amplitudine & magnifi-

Quinque menses, quibus suam Elisabetha grauiditatẽ occuluit, quid mystice figurent.

Elisabetha grauiditatẽ ante quinti mensis finem fuisse cognitam, in ipso textu innui.

Grauiditas Elisabethæ sub quinti mensis finem manifestata quid typicè adumbret.

magnificentia, quam in hac vita possidet Romana Ecclesia, consideratur admirabilis gloriæ magnitudo, quam in cælum euecta possidebit. Et hanc ob rem diuus Ioannes Euangelista bis ad pedes Angeli procumbit, prius in c. 19. 10. postquam ei ostendit Ecclesiæ victoriam de Romana vrbe: deinde in c. 22. 8 cùm ei ostensa est cælestis Ierosolyma.

Ex dictis intelligitur cærimoniarum veterum ac rituum grauiditatem siue fœturam cœpisse ab Assyriorū Monarchię tempore: spatium autem, quod interfluxit, priusquam hæc prægnatio agnosceretur, rectè cum illis quinque mensibus comparatur, quibus se Elisabetha occultabat. Restabat ad huius symboli perfectionem & complementum, vt quemadmodū fœturæ tempus in Elisabetha alios insuper quatuor menses durauit; ita etiam quod supererat temporis, postquam Romanum Imperium se Ecclesiæ subdidit, ad illum vsque terminum, quem Ioannes significet, dicens *cùm apparuerit*, &c. (id est ad triumphantis Ecclesiæ sæculum) posset similiter ad quatuor menses reduci. Quòd si mensis vnus denotat vnum imperium, non ineptè affirmare possemus, ex quo Romanū imperium fuit Ecclesiæ potestati subactum, duos iam mysticos menses fuisse trāsactos, hoc est, duorum imperiorum tempora; nempe Orientalis siue Constantinopolitani, & Occidentalis siue Germanici. Ceterùm nec mihi rerum futurarum prænotio est, nec prudentis esse hominis iudicio absque solido fundamento futura diuinare, atque asserere duo alia præterea superesse imperia sibi inuicem successura, & ad secundi exitum fore mundū finiendū. Nec verò opus est allegoriam ita ad viuū resecari; sed quoad Scriptura præuiam duxerit facem.

B

Alium tamen diuersum modum redigendi Christianæ Ecclesiæ tempus ad quatuor mysticos menses reperire, nō admodùm esset difficile. Enimuerò nulla cogit necessitas allegoriam hanc ita pertinaci filo persequi, præsertim cùm mihi ea solùm attingere sit animus, quæ ad illustrandam Apocalypsin spectant; & ideo solùm explicauerim mysterium quinque mensium, quibus se occultabat Elisabeth; quòd eorum explicatio coniungenda videretur cum mysterio quinque mensium, quibus locustæ dicuntur cruciare homines Dei signum in frontibus non habentes. Etenim licèt quinque locustarum menses, non sint spatium illud quinque Monarchiarum, sed illud conficiant interuallum, quo concupiscentiæ durarunt per allusionem ad quinque menses, quibus aquæ diluuij obtinuerunt terram: sed quinque sunt concupiscētiarum genera, & singulis Monarchiis singula genera iure tribuuntur. Et in quinque illis mensibus, quibus diluuium inundauit terram, ad quinque Monarchiarum tempus respectum est; vt ex præcedenti oratione potest intelligi. Si autem in quinque mensibus, quibus se Elisabetha celabat, Spiritus sanctus respectum habuit ad quinque Monarchiarum tēpus; vnius loci explicatio cū loci alterius sensu non ineptam habebat cōnexionē.

C

D

TEXTVS.

Vers. 6. *Et in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis.*

COMMENTARIVS.

Hæc verba, In diebus illis, ad quod tempus sint referenda.

IN *diebus illis.*] Loquutio est in Prophetiæ modum vsurpata. Vidimus autem in Prolegom. notat. 5. congruenter satis per modum Prophetiæ conscribi; quæ iam tum præterierant. Deinde, verba hæc, *In diebus illis*, referri speciatim possunt ad id, quod proximè antecesserat: scilicet cùm à locustarum aculeis se punctos atque perculsos viderint homines, dolore ac furore perciti vitam suam morte ipsa acerbiorem reputabunt; & mortem tā lento gradu procedere, nec in semetipsos celeriter inuolare conquerentur. Et quamuis generaliter hîc sermo sit de toto tempore, quo locustarum plaga perdurat; re tamen vera horribilis est cruciatus, quem inordinata desideria, angores, ac metus cordi afferunt: ideòque huiusmodi hominibus plerumque in votis est mors. Vide Plinium lib. 7. c. 50. *Tot metus, tot curæ, toties inuocata mors, vt nullum frequentius sit votum* Fit autem perspicuum hęc omnia à concupiscentiæ fomite exoriri. Sine qua nullus est metus, nulla cura, nulla solicitudo. Vnde sapiēter Bernard. *Tolle propriam voluntatem, & infernus non erit.* Quod non ineptè ad huius vitæ Infernum, siue

Quot mala ex concupiscentia fomite dimanent.

E

F

A animorum intimos cruciatus potest extendi. Et propterea c. 7. n. 14. vbi de viris spiritalibus, & suarum cupiditatum victoribus sermo est, dicitur; *Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna*: videlicet, quia immunes euaserunt à plaga locustarum & furiosorum equorum, qui ipsas subsequuntur.

TEXTVS.

Vers. 7. *Et similitudines locustarum similes equis paratis in prælium: & super capita earum tanquam coronæ similes auro; & facies earum tanquam facies hominum.*

8. *Et habebant capillos sicut capillos mulierum; & dentes earum sicut dentes leonum erant.*

COMMENTARIVS.

SIMILE *equis paratis in prælium.*] Nō hic sensus est, locustas habere equorum figuram. Hanc enim si haberent, nihil iis locustarum remaneret: præsertim cùm humano vultu, fœminarum capillis, & cauda scorpionum constent. Forsan ergo sensus est, audaciam earum & acrimoniam ad inuadēdum esse illius instar, quæ equis in prælium paratis inesse solet. Aut fortè (quod magis placet) nomē equorum pro equitibus accipiendum est: sic enim crebrò, cùm de bello incidit sermo, vsurpare solemus mille equos pro mille equitibus; id quod Hispano præsertim idiomate vsitatissimum elegantissimūque est. Quòd verò locustæ Ioanni visę cum equitibus ad bellum paratis compareantur; idem est, ac si considerentur quasi armis quibusdam ad corporis defensionem idoneis instructæ. Quemadmodum Indicum quoddam animal propter coriū ad loricæ æreę similitudinem à natura ipsa compactū vulgari sermone vocatur *Armadillo*: & Rhinocerotι etiam sua est natiua lorica, eaque durissima. Atque hæc coniectura vel ex eo fulcitur, quia vulgares locustæ aliquam habent huiusmodi armaturæ similitudinem.

Locusta quo sensu similes equis ad bellum paratis dicantur.

Huc etiam spectat, quòd equus in prælium paratus videtur idem esse, ac eques cataphractus, id est, armis vndique munitus & circunseptus. Et Titus quidem Liuius ait idem esse cataphractum ac loricatum. Ioannem verò in eo sensu loqui, argumento est quod mox addit; locustarum scilicet loricas non minùs esse duras & validas, ac si forēt ferreæ. Atqui eques propriè est, non equus, qui lorica induitur; licèt sua etiam sit equis armatura. Cataphractus. n. eques non ipse solùm, sed suus etiam equus armis munitus est. Hæc de sensu grammatico. Et verò diuini spiritus mens in hoc loco eò videtur tendere, vt nos commonefaciat difficultatis maximæ, quam experitur quispiam in triumpho de suis cupiditatibus reportando; necnon maximi impetus & ardoris, quo ipsæ prosternūt plurimos, qui se alioqui fortes & inuictos ostentabant. Proprium autem est equorum cohortis siue turmæ in confertos hostes irruere, ipsosque proterere.

Equum in prælium paratum perinde videris atque cataphractum equitem.

Quid hic sub equorum in prælium paratorū figura adumbretur.

Super capita earum tanquam coronæ similes auro.] Hoc est; miseri & infelices homines suis appetitionibus dediti falsò putant, eas quasi reginas esse, quibus seipsi debeant subiicere. Nec enim erubescunt illis manus ignominiosè dare, & sui cordis regnum atque imperium deferre. Cohæret cum hac significatione Pauli phrasis ad Roman. 5. 21. & cap. 6. 12. *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscētiis eius.* Similiter

Quorsum locustis coronæ super capita affingantur.

 Prouerb.

Prouerb. cap. 31. 4. dicitur ebrietas apud aliquos regnare.

Facies hominũ quorſum locuſtis datæ

Facies earum tanquam facies hominum: & habebant capillos ſicut capillos mulierum.] Quaſi dicat; ſe blandas ac molles primâ ſpecie exhibent; & ita incautos homines pelliciũt. Vide 2. Petr. 2. 18. *Pelliciunt in deſideriis carnis.* & Iacobi 1. 14. *Vnuſquiſque tentatur à concupiſcentia ſua abſtractus & illectus.*

Verſ. 8. *Cur illis dentes leonum affictis?*

Dentes earum, ſicut dentes leonum.] Plinius libr. 8. capit. 16. de leone agens ait, *Ex omni vulnere, ſiue dẽte, ſiue vngue impreſſo ater profluit ſanguis.* Et ipſius præſertim morſus fortè venenatus eſt. Nam & hominum dentibus quoddam ineſt virus, vt ipſe Plinius aſſerit. Suſpicor etiam leones, ſicut & canes, habere dentes ſerratos pectinatim coëuntes; ne contrario curſu atterantur. Hoc demum indicat, concupiſcentias, licèt fictę pacis ac blanditiarum ſpecie decipiant, funeſtum tamen malum hominibus importare. Vide Eccleſiaſtici 21. numero tertio, *Dentes leonis dentes eius interficientes animas.*

TEXTVS.

Verſ. 9. *Et habebant loricas, ſicut loricas ferreas: & vox alarum earum, ſicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum.*

COMMENTARIVS.

QVOD de loricis ferreis dicitur, ideo fit, vt ponderetur rurſus, quod fuerat antea dictum; has ſcilicet locuſtas eſſe ſimiles equis, id eſt, equitibus cataphractis. Iidem enim appellantur loricati: vt ex Liuio nuper diximus. Nunc illud additur, harũ locuſtarum loricas non vtcunque eſſe ex corio aut ære, ſicut reliquæ communiter eſſe ſolent; ſed ex chalybe. Vide quæ ſuprà diximus verſu ſeptimo.

Vox alarum ſicut vox curruũ.] Stridor propriè vocatur locuſtarum ſtrepitus, atque etiam curruum. Quod argumento eſt, aliquid inter eos ſimilitudinis ineſſe. Cùm autem de locuſtis tanquam de militari exercitu fuerit ſermo inſtitutus; nihil aptius, quàm cum ſtridore curruum in bella ruentium, harum locuſtarum ſtridorem comparare. Quòd verò locuſtæ alis edant ſtridorem, id notum eſt. Vide hac de re Plinium libr. 11. hiſtor. cap. 29. Licèt idẽ etiam addat; *Vox earum proficiſci ab occipitio videtur: eo loco in commiſſura ſcapularum habere quaſi dentes exiſtimantur, eóſque inter ſe terendo ſtridorem edere.* Ceterùm quoquo modo id ſit, ſi dentibus hic ſtridor edatur, fortè quod dicitur *in commiſſura ſcapularum*, intelligendum eſt in alis.

Locuſtæ quomodo ſtridorem edant.

Per vocem locuſtarum alis editam quid indicetur.

Hic autem ſtridor ſiue murmur ſignificat deſideriorum plagã non torqueri ſolùm ſceleratos, morderi, atque corrodi; verùm etiam eorum animum ita teneri conſtrictum, vt nihil penè loci ſuperſit ad aures conſiliis ſalutaribus accommodandas. Abſorbet enim plaga hæc animorum attentionem. Id quod perelegánter ſignificatur, dum fingitur, locuſtas has vocem adeò contentam edere, vt nulli præterea rei attentionem relinquant. Vide illud Prouerb. 30. 15. *dicentes, Affer, affer*; nimirum maximis clamoribus & ingenti contentione. Et verò ſtridor hic alis tribuitur: vt idoneè allegoria accõmodetur locuſtis, alarum motu ſtridorem edentibus. Quo fortaſſe ſignificatur etiam concupiſcentias, ſi alas recipiant; id eſt, ſi nimiam licentiam & impunitatem nanciſcantur, ſuo murmure atque ſtridore, nec non nimia anxietate ingentem animo perturbationem afferre. Cuius demum ſignificatio eſt, eas animi attentionem prorſus auferre. Atque

A id ipſum Chriſtus alia allegoria ſignificanter expreſſit Marc. 4. 19. *Concupiſcentiæ introeuntes ſuffocant verbum.*

TEXTVS.

Verſ. 10. *Et habebant caudas ſimiles ſcorpionum; & aculei erant in caudis earum, & poteſtas earum nocere hominibus menſibus quinque.*

Vide quæ diximus ſuprà verſ. 3. & 5.

B 11. *Et habebant ſuper ſe regem angelum abyſſi, cui nomen Hebraicè Abaddon; Græcè autem Apollyon; Latinè habens nomen Exterminans.*

COMMENTARIVS.

LOCVSTÆ, ait Salomon, *regem non habent.* His tamen myſticis locuſtis regem eſſe Angelum abyſſi, textus affirmat. Porrò ſuprà iã vidimus notatione ſecunda, abyſſo iuxta ſacrę Scripturæ phra-
C ſim nunquam infernum ſignificari: & in Apocalypſi per illam denotari profundum iuſti Dei iudicij puteum.

Quiſnam ſit locuſtarum rex. Eum eſſe non poſſe quintæ tuba angeli.

His tamen præmiſſis, non facilè eſt explicare, quiſnam ille ſit, qui hìc abyſſi Angelus, & myſticarum locuſtarum Rex nuncupetur? Ac primò certũ eſt, hunc abyſſi Angelum neutiquam eſſe poſſe eũ, qui tuba quinta cecinit. Qui enim quintam tubam perſonuit, typum gerit eorum prophetarum, quibus Deus hanc impiorum Iudæorum plagam
D prænunciauit. Quare illi Angelo, qui quintam inflauit tubam, nomen exterminatoris congruere nõ poteſt. Præterquam quòd in ipſa figura ſeu viſione, clangor tubæ quintæ apertionem putei antecedit; aperto autem puteo, protinus erupere locuſtæ. Quibus cùm Rex deſtinatur; congruentius eſt, vnde locuſtæ exierunt, inde etiam earum regem prodiiſſe. Quemadmodum vnde apum examen egreditur, cum illis pariter ſuus inde rex procedit. Itaque neceſſariò Angelus abyſſi ex eadem abyſſo vnà cum locuſtis exiiſſe putandus eſt; ac proinde ab illo eſſe Angelo diuerſus, qui cecinit quinta tuba. Quare ille Angelus ideò abyſſi appelletur
E oportet; quia de abyſſi puteo ſimul cum locuſtis exiuit.

Locuſtarum regem eſſe dæmonem.

Per hunc ergo abyſſi Angelum veriſimile eſt, dæmonem ſignificari: qui medio concupiſcentiarum æſtu bellum infert hominibus, & concupiſcentias ipſas, earumque opem ſibi adſciſcit; ſicuti Rex militum contrahit exercitum, vt ſuis hoſtibus bellum inferat. Huc ſpectat, quòd homines, ſuis effrænatis cupiditatibus vt primùm ſuccumbunt, eo ipſo dæmoni pariter ſubiiciuntur; *à quo capti tenentur ad ipſius voluntatem*, vt loquitur Paulus
F 2. ad Tim. 2. 26. Et quemadmodum locuſtæ proptereà ex abyſſo exiiſſe perhibentur, quia iuſtè permittit Deus hominem improbum ſuis concupiſcentiis tradi: ita etiam dæmon vocatur abyſſi Angelus, & inde prodiiſſe ſignificatur; vt innuatur iuſtè à Deo permitti, vt homo ſuis concupiſcentiis ſubiectus, dæmoni etiam per inordinatas ipſas animi affectiones captiuus tradatur. Iuxta hunc ſenſum, mentio locuſtarum regis idcirco fit: vt denotetur, præter naturalem famem, quæ locuſtas ſtimulare fingitur, illis inſuper eſſe Regem ac ducem validiſſimum, qui eas excitet & inflammet; &

Cur tam locuſtæ, quàm ipſarum rex ex abyſſo prodire dicantur?

hac

hac ratione hominum perniciem & vaſtitatem machinetur: ideo enim ei datur exterminatoris nomẽ.

Huc accedit in plaga hac præ ceteris oportuiſſe, vt ipſius dux ac princeps dæmon eſſe agnoſcatur, qui hominum excidio inhiat. Nam famem quidem, bellum ac peſtem; item ignorantiam, iras, & obdurationem facilè plagas eſſe apparet: concupiſcentiarum verò lenis vultus ac placidus, & fœmineæ comæ decipiunt complures; qui nihil ſibi à ſuiſmet deſideriis cauendum eſſe falsò putant. Quãobrem vt cautè & attentè nos geramus, admonemur huius exercitus ducem eſſe humani generis exterminatorem pariter & euerſorem. Atque in hoc nomine, ni me fallit animus, alluditur ad eam hiſtoriam, quæ refertur Num.11.34. vbi de ſepulchris concupiſcentiæ (de quibus vide etiam Num. 33.16. Deut.9.22. Pſalm.105.14. Sapientiæ 16.2. & c.19.11.) Nam in ea hiſtoria & in inſcriptione (*ſepulcra concupiſcentiæ*) voluit diuinus Spiritus nobis quaſi ob oculos proponere miſerrimam ſtragem, quam cordis deſideria, ſeu (quod idem eſt) concupiſcentiæ in hominum animis edunt. lege 1. ad Timoth.6.9. *Deſideria mergunt homines in interitum & perditionem.*

Nominis Apollyō etymon & myſterium.

Vbi perditioni reſpondet in Græco ἀπώλεια, quæ vox deriuatur à verbo ἀπολλύω, quod eſt perdere; eiúſque participium eſt, ἀπολλύων, id eſt, perdens vel exterminans: ac proinde Pauli locus prædictæ ſignificationi valdè fauet. Vide etiam 2. Petr.1.4. *Fugientes concupiſcentiæ corruptionem, quæ in mundo eſt.* Et Eccli.18.30. *Si præſtes animæ tuæ concupiſcentias, faciens te gaudium inimicis tuis.*

Dubitatio circa prædictam expoſitionem; eiúſque reſponſio.

Ex iis tamen, quæ diximus, exurgit quæſtiuncula; ſcilicet, qui cohæreat nomen perditionis cum eo, quod ſupradictum fuerat, nempe præceptum eſſe locuſtis, ne occiderent homines? Reſpondeo primò, Exterminantis nomen dæmoni attribui propter infenſiſſimum ipſius animum, quo noſtras concupiſcentias excitare & ſtimulare auet. Secundò, ingens perditio & vaſtitas, quam mediis concupiſcentiis molitur dæmon, refertur ad animum. Præſertim quia, licèt deſiderium nobis non auferat vitam: ex eo tamen, quòd ſuis homo cupiditatibus ſe ferri ſinat, multæ exoriuntur cædes. Notum eſt illud, *Plures occidit crapula, quàm gladius*: idémque accidit in aliis concupiſcentiarum ſpeciebus. Atque omnia iſthæc complectitur ſepulcrorum concupiſcentiæ figura.

Locuſtarum regẽ de inordinato amore proprio poſſe etiam congruenter explicari.

Huc vſque per abyſſi Angelum dæmonem intelleximus. Si quis tamen de amore proprio, id eſt, de inordinato ſui amore explicare malit; non ſolùm non recuſo, ſed libentiſſimè etiam aſſentior. Quare quòd illi nomen Angeli abyſſi adſcribatur; ex loquendi modo elicitur, huic hoſti teterrimo dæmonis figuram dari. Quod tragicum eſt, & ſæuiſſimo cuique hoſti tribui ſolitum: vt morti & perditioni, Abacuc 3.5. *Ante faciem eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius.* Hac verò ratione non ineptè amori proprio inordinato nomen mali Angeli ſiue dæmonis imponitur. Aut forſan abyſſi Angelus eſt idem, ac miniſter abyſſi; id eſt, tyrannus, cui peccatores iuſto Dei iudicio traduntur; dum permittit Deus, vt ipſius truculenti tyranni miſera ſeruitute premantur. Nec dubium eſt, quin proprio amori, & nimiæ ipſius licentiæ mirificè quadret nomen Regis myſticarum locuſtarum, nomen etiã *Abaddon*, ſiue *exterminator.*

Illud inſuper adiungo, vtramque hanc Regis locuſtarum declarationem, alteram de dæmone, alteram de proprio amore minimè inter ſeſe pugnare. Quare potuit ſimul Spiritus ſanctus vtramque intendere: vt de ſeptem capitibus Beſtiæ c. 17. ait textus; A *ſeptem capita, ſeptem montes ſunt, ſupra quos mulier ſedet; & Reges ſeptem ſunt.*

Difficultati ex dictis orta fit ſatis.

Opponet tamen nobis aliquis, quinque eſſe concupiſcentiarum genera, quæ miſerum peccatorem diſtorquent; vnúmque ex eis eſſe virtutis, quam videt ſe conſequi non poſſe, deſiderium (vt vidimus notat. 3.) Huius autem concupiſcentiarum generis nec dæmon, nec inordinatus ſui amor duces eſſe poſſe videntur. Reſpondeo, bonum virtutis deſiderium eſſe illud, quod humile eſt, Deóque ſubiectum, & fide ac ſpe diuini fauoris & clementiæ inprimis B nixum. Hoc autem deſideriorum genus non plaga eſt, ſed plagæ remedium. Cùm verò inter concupiſcentias, quæ pertinent ad quintam plagam, annumeratur virtutis deſiderium; intelligi debet de fidenti deſiderio virtutem ipſam propriiſmet viribus aſſequendi: quod proinde ſuperbum atque inordinatum eſt, & à dæmone ac proprio amore ad peccatores cruciandos ſtimulatur.

Dixi hactenus, quæ ſatis eſſe duxi ad locuſtarum, atque adeò quintæ huius plagæ explicationem. Illud pro colophone addam; quanuis Apoc. hîc propriè & directè agat de plagis in Iudaicum populum C immiſſis: verumtamen dubium non eſt, quin eâdem etiam plaga plectat Deus ex Chriſtianis hominibus eos, qui ſuas cupiditates non frænant, & comprimunt. Non enim ignorabant Apoſtoli multos fore Chriſtianos *ambulantes ſecundùm deſideria ſua.* Vide epiſtolam Iudæ, num.16. & 2. Petr.3.3. *Iuxta proprias concupiſcentias ambulantes.* Et ſanè, quanta ſit Chriſtianorum miſeria & infelicitas, qui ſuis voluptatibus famulantur, vel ex eo conijci facilè poteſt, quod nobis Ioannes in hac plaga proponit. Cùm autem res hæc tanti momenti ſit, mirum non eſt, toties in D ſacra Scriptura nos admoneri, vt proprias concupiſcentias coerceamus. Vide Eccleſiaſtici 5. numer. 2. & c.18. numero 30. Roman. 13. num.14. ad Galatas 5. num.16. & 1. Theſſal.4. num.5. & 2. Timoth. 2. num.22. & ad Tit.2. num.12.

TEXTVS.

Verſ. 12. *Væ vnum abiit: & ecce veniunt adhuc duo væ poſt hæc.*

E Hæc expoſita iam ſunt, examinatáque in fine capitis octaui.

TEXTVS.

Quod eſt initium plagæ ſextæ.

Verſ. 13. *Et ſextus Angelus tuba cecinit. Et audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod eſt ante oculos Dei,*

14. *Dicentem ſexto Angelo; qui habebat tubam;* F *Solue quatuor Angelos, qui alligati ſunt in flumine magno Euphrate.*

COMMENTARIVS.

Sextæ plagæ interpretatio quæ ſit.

INTERPRETATIONES, quæ de hac ſexta plaga literis proditæ ſunt, in huius capitis prologo indicauimus: & manifeſtum eſt, earum auctores non ſibi plenè ſatisfeciſſe. Noſtra explicatio eſt de iris atque furoribus, quibus puniuit Deus Iudæos Chriſtum reſpuentes. Et quidem cùm per locuſtas concupiſcentię allectrices denotentur; ordo ipſe poſtu-

lat, vt furioſi equi irarum furias ſignificent. Concupiſcentias enim iræ, indignationes & odia conſequuntur. Quamobrem id vnum ſupereſt examinandum; vtrùm noſtra explicatio omnia, quæ textus aſſerit, rectè compingat.

Altare, vnde vox prodiit, de altari thymiamatis eſſe intelligendum.

Inprimis altare, quod ante Dei oculos eſſe dicitur (Græcè ἐνώπιον, id eſt, in conſpectu) videtur eſſe altare Thymiamatis, quod erat ad ianuam Sancti Sanctorum; & quatuor ipſius cornua eſſe quatuor ipſius altaris anguli. Cuiuſmodi verò fuerint illa cornua, non admodùm refert; & videri poſſunt deſcriptiones Ariæ & aliorum. Illius ergo altaris inſtar, quod erat prope arcam fœderis, vidit Ioannes altare quoddam iuxta Dei thronum, qui cap. 4. deſcriptus fuit. Quòd verò ait, prodiſſe vocem *ex quatuor cornibus altaris*; ſignificat eam exiſſe per quatuor omnes angulos, id eſt, ex toto altaris circuitu: quæ vox, vt poſtea videbimus, vindictam contra Iudaicum populum clamitabat. Quid ergo eſt, huius plagæ potiùs, quàm aliarum deſcriptionem exordiri à vindicta, quam altare Thymiamatis aduerſus Iudæos depoſcit? Reſpondeo, per Thymiamatis altare mirificè adumbrari religionem ac diuinum cultum, vt alibi explicuimus. Et apud humaniorum literarum peritos tritum eſt, in antiquis numiſmatis altare cum igne eſſe religionis ſymbolum. Deinde facilè cernitur, clamorem ex altari prodeuntem, eſſe elegantiſſimum ſymbolum; quo ſignificatur Chriſtianam religionem de Iudæis conqueri, & vindictam expoſcere; ad eum modum, quo Abelis ſanguis clamaſſe dicitur Geneſ. 4. numero decimo. Cùm ergo dicitur altare ex omnibus quatuor angulis conclamare; idem eſt, ac ſi ſignificaretur, catholicam religionem non de Iudæorum paucis, ſed generaliter de tota Ieroſolymorum vrbe, atque adeò de vniuerſo Iudaico populo conqueri, & vindictam aduerſus illos flagitare. Hanc autem vindictam poſtulat ſub belli figura, vt infrà explicabitur. Atque hanc exordij rationem apud Poëtas reperimus, qui Troiæ ac Tebarum prælia & expeditiones literarum monumentis conſignarunt. Scribunt enim hæc bella duxiſſe exordium à querimoniis terræ propter hominum flagitia.

Cur ſexta hæc plaga præ cæteris à Iudaica vindicta poſtulatione exordiatur?

Cur hæc querimonia ſine vitio de Iudaico populo ſumenda ab altari proficiſcatur?

Verùm cur in Apocalypſi hæc querimonia ab altari proficiſcitur, præſertim initio ſextæ plagæ? Reſpondetur, in ordine diuinæ prouidentiæ, irarum atque indignationum furiæ accidunt in ſupplicium eorum ſcelerum, quæ concupiſcentiarum cauſa commiſſa ſunt. Ad hæc; effrænata concupiſcentiarum libido in ſacris Literis figuratur veluti ſpiritalis quædam idololatria. Quare æquum eſt, eos, qui per inordinatum rerum creatarum amorem ipſis potiùs creaturis, quàm ſupremo creatori inſeruierunt; meritiſſimas pœnas luere odiis ac furoribus, qui appetitionum perturbationem conſequuntur. Quemadmodum ob propriæ idololatriæ flagitia permiſit Deus Ieroſolymam à Nabuchodonoſore deuaſtari. Aptiſſimè igitur, vt furiarum plagæ initium ſumatur, fingitur altare, (id eſt, religionem) offenſum iniuria illa à Iudæorum cupiditatibus & inordinatis deſideriis illata expoſcere, vt in illius idololatriæ vltionem immittantur furiæ; quæ in ipſos Iudæos truculenter inuadant. Itaque cùm altare alloquitur Angelum ſextæ tubæ; idem eſt, ac ſi diceret, ſuam ipſius iniuriam atque ignominiam eò iam audaciæ ac dementiæ proceſſiſſe, vt ferri ampliùs non poſſit; ac proinde petere ſe atque contendere à ſexto Angelo, vt commiſſum ſibi munus exequatur, & aduerſus Iudæos proferat ſententiam, nimirum

A vt fontes puniendi tradantur.

Sextã plagã in belli ſimilitudinẽ proponi.

Deinde ſexta hæc plaga ob oculos nobis proponitur in ſimilitudinem atrociſſimi belli, quod Babylon Ieroſolymæ intulit. Altare enim poſtulat, vt quatuor dimittantur Angeli, qui alligati erant ad Euphraten, (flumen, quod mediam interfluit Babylonem:) quorum liberatione ac dimiſſione factum eſt, vt aduerſus Iudæos furioſiſſimus equorum effrænatorum exercitus ducentorum millionum mitteretur. Quo innuitur, priſtina illa bella, quæ olim Babylon in Ieroſolymam ſuſcepit, fuiſſe quaſi depicta & adumbrata; ſi cum myſtico hoc
B bello irarum ac furiarum miſeros Iudæos immiſſarum comparentur.

Quænam ſit Babylon, ex qua numeroſiſſimus exercitus contra Ieroſolymam erumpere fingatur?

Quòd ſi roges quænam iſta ſit Babylon, ex qua infinitus hic erumpit exercitus contra perfidam Ieroſolymam? Reſpondeo, cùm ad hanc plagam acceditur, iam nec Ieroſolymam extitiſſe, nec forſaſſe Babylonem. Nam ſecunda plaga, id eſt, bellum Veſpaſiani ac Titi vrbem Ieroſolymam penitus excidit: & antiqua Babylon multò antea fuerat euerſa; aut certè adeò inermis atque imbellis reſtiterat, vt ad bellum in Ieroſolymam comparandum vires ſibi minimè ſuppeterent. Verùm tamen, vt de Iudæis rebellibus idoneus habeatur
C ſermo; inducuntur Ieroſolyma & Babylon, veluti hoſtiles quædam vrbes, & inter ſe infenſæ; quæ concipiuntur, vt ciuitates duæ ſiue reſpublicæ, nullam inter ſe realem diſtinctionem habentes, ſed ſolùm formalem. Etenim vt in bello inteſtino irarum atque furorum, quibus infœlix homo conflictatur, ipſemet, non alius, ſibi ipſi bellum infert: ita etiam loquendo de plaga irarum & indignationum, qua Deus perculit Iudæos; in eorum ſingulis oriebantur iræ ac furores, quibus eos cruciabat Deus. Ceterùm, vt ſignificaretur hæc plaga per modum crudeliſſimi belli, ſignificanter ſatis & iuxta loquutionem Apoſtolis viſitatam, conſiderantur Iudæi quaſi ſinguli in binos diuiſi homines;
D quorum alter bellum inferat, alter patiatur. Hac igitur ratione in eadem republica concipiuntur duæ: ex quibus Babylon appellatur illa, quæ irarum ac furiarum exercitum in miſeros Iudæos immittit; Ieroſolyma verò, quæ mortifero illo bello appetitur. Hæc autem apprehenditur eſſe ciuitas illa, quam ad ſe conuertere conabatur Deus, quamque ob eius repugnantiam atque perfidiam hoſtili Babylonis exercitu opprimebat. Aliquis fortè has diſtinctiones, vt nimiùm metaphyſicas reti-

Propoſita Babylonis ac Ieroſolymæ diſtinctio quò ſit apta oſtenditur.

E ciet; & clarius atque intellectu facilius eſſe duceret, ſi per Babylonem dæmonem reſpublica intelligatur. Huic ergo reſponderim primò, non eſſe vt nimis ſubtile repudiandum, quod communi ſpiritalium virorum vſu & conſenſione receptum eſt. Quis ergo ignoret, quid ſpiritales homines intelligant; quando de vno eodémque homine loquentes, illum in binos partiuntur? quin imò aſſerunt, intra eiuſdem hominis pectus eſſe bellum inter Ieroſolymam & Babylonem ſuſceptum; atque adeò ſingulis ineſſe hominibus intra præcordia intima Babylonem perfidam, quæ
F fidelem Ieroſolymam bello conetur diruere. Secundò reſpondetur, in eo bello, quod homo à ſuis odiis ac furiis perpetitur, dæmones eſſe ſuaſores atque impulſos; bellum tamen propriè ab ipſo homine ſibimet inferri. Quæ conſideratio ſacræ Scripturæ locutioni cógruens valdè eſt. Sicut enim Iacobus cap. 1. 14. *Vnuſquiſque tentatur à concupiſcentia ſua abſtractus & illectus.* Sic etiam Eccleſiaſticus ait; *Iracundia animoſitatis illius, ſubuerſio eius eſt.* Eſt autem valdè conſentaneum, hoc modo de cupiditatum

ditatum bello internecino agi; vt exiſtiment homines, ſibique perſuadeant, licèt dæmon re verâ nobis damnum machinetur; nos tamen ipſos eſſe, qui bellum nobis inferamus, dæmone inſtigante. Conſtat autem, hoc fuiſſe valdè appoſitum, quo exprimeretur Iudæos in ipſo, quo premebantur bello, ſui detrimenti eſſe auctores. Poſtremò contextus ipſe efflagitare mihi videtur, vt in hoc loco Babylon & Euphrates indicent ipſoſmet Iudæos, quatenus ab illis ſexta plaga in ipſos immiſſa proficiſcebatur.

Quatuor angeli in Euphrate alligati quinam ſint.

Tertiò, in Angelorum quaternario, qui alligati erant in Euphrate, certum mihi eſt ſignificari quatuor illos humani generis hoſtes, de quibus diximus cap. 6. not. 3. (illi autem ſunt, *proprius amor, diuitiarum cupiditas, inanis hominum exiſtimatio, & propriũ iudicium.*) Hi enim quatuor ſunt famoſi hoſtes, de quibus Apocalypſis agit, illiſque opponit quatuor illos equos, de quibus c. 6. vt ſuo loco vidimus. Atque hi quatuor eleganter ſatis dicuntur ad flumen Euphratem fuiſſe ante ſextam plagam alligati; & ex eorum ſolutione, ſexta plaga in Iudæos redundaſſe. Hoc vt meliùs percipiatur, notãdum primò eſt, hos quatuor Angelos nõ poſſe inter bonos numerari: ſi quidem in Euphrate conſtricti fuiſſe dicuntur. Præſertim, quia, vt vidimus c. 8. 2. inſtrumẽta, quæ Deus ad inimicorum ſupplicium vſurpat, vocitari ſolent angeli; tum in ſacrarum Literarum, tum in Apocalypſ. præcipuè locutione. Itaque nihil eſt inconueniens Angelorum nomine malorũ, quatuor illos homini generis hoſtes nuncupari.

Quatuor hoſtes angelos nõ poſſe inter bonos numerari.

Cur quatuor angeli in Euphrate alligati fingãtur ante plagam ſextam ſoluti?

Quid per Euphratem figuretur.

Notandum eſt ſecundò, quemadmodum iuxta Scripturæ phraſim, dæmon illaqueatus eſſe dicitur, quando cohibetur, nequid inferat damni; ſic etiam quatuor illos hoſtes ſupradictos pereleganter fingi ante plagam ſextã fuiſſe in Euphrate flumine alligatos. Euphrates enim pleno alueo fluens & Babylonem lætificans, aptiſſimè repræſentat voluptates atque delicias ciuitatis Deo inimicæ, & ad animi volũtatem ſucceſſus. Nam fluentibus ad voluntatem hominum rebus proſperis; fluunt etiam peccatores, atque adeò diffluunt mollitiâ & luxu. Et quidem fluminis fluxu atque decurſu appoſitè rerum ex animi ſententia ſuccedentium proſpera viciſſitudo indicatur. Interim ergo, dum res proſperè fluunt, hic idem fluxus impedit ſiue diſſimulat potiùs irarum atque odiorum bellum: quod ferè exoritur ex eo, quòd proprius amor, cupiditas propriæ exiſtimationis ac iudicij proprij tenacitas lædi ſe ipſa, atque offendi ſentiant. Tunc enim ad ſui defenſionem ac vindictam bellum facere decernunt & aduerſarios opprimere. Si ergo hoc eſt belli inteſtini initium; nemo non viderit, excitari illud nõ poſſe, donec irarum & diſcordiarum cauſæ excitentur; ac proinde quatuor illos hoſtes interim quaſi alligatos & præpeditos detineri. Nam cùm res pro votis proſperè cadunt, voluptas ipſa ac delectatio iram quaſi ſopitam & alligatã tenet.

Per fluminis fluxum & curſum quid adumbretur.

Cur in Euphrate ſint quatuor angeli alligati.

Fingitur autem non ineptè quatuor illos inimicos in fluuio Euphrate eſſe alligatos. quo innuitur Babylonicis aliquando deliciis animum Nabuchodonoſoris, ipſiuſque ducum fuiſſe diſtentum omnino & occupatum atque bellorum penitus oblitum. Hoc enim voluptatis oblectamentum eſt veluti compedes quædam, quibus irretiuntur homines. irarum verò atque odiorum cauſæ ſunt, quæ hæc vincula hoſque laqueos diſſoluunt. Quamobrem illa altaris vox id præcipuè poſtulat; ne ſcilicet furorum ac diſcordiarum occaſio proferatur ampliùs; vt belli duces ſuas illas delicias in furias conuertant; & vinculis illis, quibus conſtricti teneban-

Altaris vox quid propriè poſtulet.

A tur, abſoluti ſuam ferociam & immanitatem contra infelicem Ieroſolymam, id eſt, contra perfidos Iudæos oſtendant.

Irarum ac furorũ fons & origo.

Totus hic diſcurſus illud vel maximè præſtituit, quod in philoſophia notum eſt; nimirum iras ac furores in amore proprio, in opum cupiditate, in falſa hominum exiſtimatione, & in iudicio proprio imprimis niti. Vnde Diuus Thomas 1. 2. q. 25. art. 1. ſtatuit, concupiſcibilem naturâ ſuâ priorem eſſe iraſcibili. Et de harum animi facultatum diſtinctione videndus eſt Diuus ipſe Thomas, 1. p. q.

B 81. art. 2. ex Greg. Nyſſen. & Damaſcen. Quantùs, vt verum fatear, ad quintæ & ſextæ plagarum differentiam, non tam ipſe attenderem Ariſtotelis diſtinctionem, quàm vſitatam & loquendi & ſentiẽdi rationem, quæ cum cordis deſideriis componit quidquid facili ac placidâ ſpecie ſeſe inſinuat; cuiuſmodi ſunt proprius amor, ſpes, gaudium, & his ſimilia; licèt poſteà acerbum ac mortiferum habeant exitum: cum furiis verò atque diſcordiis cõiungit, quidquid infeſtum atque horridum aſpectum præ ſe fert; vt odia, deſperationes, inuidentiæ, furores, aliæque perſimiles.

An quatuor hi angeli cõgruenter poſſint de quatuor ventis exponi.

C Non deerit fortè, qui opinetur quatuor Angelos, quorum hîc mentio fit, eſſe quatuor ventos: proptereà quòd indignationum atque irarum cauſæ rite ſub tempeſtatis ſpecie figurentur; quæ cooriatur repentè, & reipublicæ tranquillitatem conturbet. Sic enim ſæpè vſurpari videntur à Marco Tullio huiuſmodi locutiones, *patriæ procella, turbo ac tempeſtas pacis*: & alicubi ait; *alios ego ventos, alias procellas animo proſpexi.* Et de procellis irarum, ſiue de aduerſæ fortunæ procella frequenter occurrit ſermo. Reſpondeo tamen: alluſio ad quatuor ventos propoſita nobis fuit, vt vidimus in c. 7. vbi generatim de ſeptẽ agitur plagis. At in plaga hac ſex-

D ta non poteſt conuenienter, vt arbitror ventorum allegoria vſurpari. Nec enim Apocalypſis in vna & eâdem ſpelunca quatuor ventos coniungit: neque apta ſatis eſt locutio alligandi ventos: deinde ad locuſtas idoneum eſt, vt plaga illa à vento aliquo inferatur. Verùm ad furioſorum equorum exercitũ minimè eſt accommodata fictio, quæ indicet huiuſmodi equorũ exercitum fuiſſe ab aliquo ventorum flatu in Ieroſolymã immiſſum. Aptius multò eſt, ſi fingatur dæmones fuiſſe vinculis, quibus ad Euphratem alligabantur, expeditos: ita tamen, vt dæmones pro quatuor illis inimicis accipiantur.

Soluitur difficultas, quæ in prædicta poſſet explicatione ſuboriri.

E Supereſt ſcrupulus auferendus, nequis in eo fortaſſe offendat. Is verò eſt huiuſmodi. Sextus Angelus (vt ſuprà explicatum eſt) repræſentat prophetam, qui Dei ſententiam profert, per quam Iudæi iubentur furiarum equis exponi, vt per eos puniantur. Atqui non eſt munus Prophetæ ſoluere iras ipſas atque furores; aut offerre occaſiones, quibus iræ & furores excitentur, quibus plectendi ſunt rebelles. Quomodo ergo cohæret, vt ad ſextum Angelum dicatur, *Solue quatuor Angelos, &c?* Reſpondetur, ipſam ſententiæ prolationẽ, quã ad poſtulatur ſextus Angelus, ſatis eſſe, vt eleganter dicatur ei, vt ſoluat

F quatuor Angelos: quia qui ex Dei nomine, ipſius ſententiam reo pronunciat, eo ipſo aliquo modo efficit, vt illa executioni mandetur.

TEXTVS.

Verſ. 15. *Et ſoluti ſunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam & diem & menſem & annum, vt occiderent tertiam partem hominum.*

COM-

COMMENTARIVS.

Cur quatuor angeli dicãtur fuisse parati in horã, diem, mensem & annum?

MODVS ille loquendi *in horam & diem & mẽsem & annum*, indicat, quatuor Angelos supradictos nusquam desistere ab inferendo bello, & adoriendis hominibus, cùm primum è vinculis liberè dimittantur. Nam vt de illis, tanquam de ducibus, siue militibus loquamur; si ad inuadendũ expectaturi sunt signum aliquod, nec sciunt qua hora dandum sit, oportet totum diem intenti expectent signum. Quòd si diem etiam ignorent, debent mensem integrum prompti atque parati esse. Si lateat dies, nullo anni mense imparatos esse atq; incautos decet. Iam si vel annum nesciant, per totius vitæ tempus conuenit esse alacres & erectos, neque vnquam solertiam ac solicitudinem abiicere. Hic modus continuæ atque suspensæ explicationis infatigabile studium ac desiderium ostendit: quemadmodum Plin. ait de Scorpione, *Semper cauda in ictu est, nulloque momento meditari cessat; nequando desit occasioni.* Ea igitur loquendi ratio magna cum energia repræsentat, quàm sint terribiles quatuor illi aduersarij, de quibus suprà: si quidem licèt decem aut viginti totos annos constricti sint, & lædendi occasione destituti, nunquam tamen vel vno temporis momento ignaui ac desides conquiescunt; vt oblatam primo occasionem arripiãt illico, & innumerabilem exercitum (cuiusmodi in sequenti versu depingitur) extemplò in campum educant. Atque plagam hanc perspicuum est, non semel Iudaico populo fuisse inflictam: quin imò cuilibet singulatim infligi, quoties suis iris ac furiis plectitur.

Cuiusmodi sit facultas quatuor angelis cõcessa.

Vt occiderent tertiam partem hominum.] Hæc est facultas prædictis quatuor Angelis præmissa occidendi discordiis ac furoribus tertiam hominum partem. Et quia non semper inuadendi tempus est, nisi quando quatuor illi Angeli à vinculis liberantur (id est, quando tumultus ac furoris causæ sese dant) ideo semper præstò sunt: nec vnquam eos occasio improuidos, & inopinantes occupat.

Quàm nos assiduè proprius amor inordinatus oppugnet.

Circa hæc expendendum est primò, proprium amorem & eius asseclas nunquam nõ esse in procinctu; vt cùm primùm sese offerat occasio, irarum atque odiorum phalangibus in nos truculenter inuadant. Secundò, si iras & odia humano iudicio metiamur, videntur inferre bellum, non ei, qui huiusmodi furore corripitur; sed illi, in quem alter æstuat iracundiâ. Verùm enim verò Spiritus sanctus nos in Apocalypsi docet, huiusmodi furores esse concipiendos, vt validissimum exercitũ in eos ipsos, qui excandescunt, irruentem: illi enim sunt, qui miserabili hac plagâ laborant. Nec aliud nos docet Iobus cap. 5. 2. Salomon, Prou. 14. 30. & cap. 19. 19. Ecclesiasticus cap. 1. 28. & cap. 30. 26. Damni verò, quod irati aliis inferunt, nulla hic ratio ducitur, tanquam rei exigui valdè momenti; & quę hominibus ipsis, quibus nocetur, vtilissima sæpè sit.

Ira & furore correptos sibi potius, quàm aliis nocere.

De quorum ira ac furore hic imprimis agatur.

Tertiò ponderandum est, in huiusmodi plaga diuinum spiritum agere potissimum de iracundiis ac furoribus Iudæorum Christum excipere nolẽtium. Quo imprimis instruimur, quemadmodum horribile Dei supplicium est, illos in cordis desideria tradere; sic etiã supplicium esse grauissimum, illos suarum irarum furiis dedere. Licèt autem vniuersè sit sermo de furiis omnibus in Iudæos Christum respuentes irruentibus: in illas tamen præcipuè intendit oculos in præsenti Spiritus sanctus, quæ Iudæos aduersus Christianum populum & Euangelij prædicationem corripuerunt. Hos enim furoresę, has iras, hæc odia euomuerunt Iudæi in

A persequutione, quam in Ecclesiam concitarunt: de qua persequutione agitur c. 10. & 11. sequẽtibus, vt in iis liquebit. Atque vtrumque caput interiicitur inter sextam & septimam plagas. Nam septima ad calcem capitis vndecimi apponitur. Et quanuis per digressionem dicta videantur quæcunque ab initio capitis decimi ad septimam vsque plagam recensentur: si tamen rectè inspiciantur, in iis ipsis, quæ digressionem videntur redolere, prouehitur eadem materies furorum atque irarum Iudaici populi: explicaturque, quos effectus in Christianam
B Ecclesiam habuerit huiusmodi persequutio.

Doctrinam hanc de Iudaicæ furiarum plaga posse etiam suo modo ad alios extendi.

Quartò etsi doctrina hæc de furiarum plaga ad Iudaicum populum hîc applicetur: ceterùm generalis ex se est: atque in huius plagæ acerbitate expendere licet ingentem stragem, quam iræ & furores edunt in eorum animis, quos penitùs occuparunt: nec in animis solùm, sed in ipsa etiam vita. Quia *zelus & iracundia minuit dies.* Eccles. 40. 26. Et *putredo ossium inuidia*, Prou. 14. 30. Nec inficiari possumus, quod quotidie ipso experimento deprehendimus; cùm videamus innumerabilem homi-
C num multitudinem suis discordiis atque odiis miserandum in modum interire. Et sanè quòd Spiritus sanctus affirmat, tertiam hominum partem per huiusmodi irarum ac furorum occasiones de medio tolli; minimè est hyperbolicum. Atque vt in plagis primis dicebamus, sic etiam nobis in hac tertiæ partis loquutione Spiritus sanctus significat, ipsius clemẽtia & misericordia fieri; vt eorum numerus, qui euadunt mortem, sit multò maior, quã numerus eorum, qui à suismet furiis occiduntur.

Quantus hominum numerus discordiis atque odiis intereat.

Quòd si aliquis existimet plus inesse mysterij in
D eo, quod in hac plaga repetitur, per illam scilicet ex toto hominum cœtu tertiam partem occidere: ego certè fateor me penitiora arcana non assequi: & libentissimè ab alio, cui perspicacior sit mentis obtutus, in hac re edocebor.

Quid per tertiam hominum partem occisam doceamur.

Quintò in plagarum serie non temporis seruatur ordo, sed grauitatis; vt suprà iam diximus. Nã plagæ huius initium fuit sine dubio ante famem, bellum, ac pestem. Verumtamen reor etiam attendi maximè horribiliorem huiusce plagæ impetum ac furiam; quæ quidem accidit postquàm viderunt Iudæi, Christianam rem multiplici incremento magis magisque excrescere: nempe proximè ad po-
E puli Iudaici obdurationem.

In plagarum serie non temporis, sed grauitatis ordinem seruari.

TEXTVS.

Vers. 16. *Et numerus equestris exercitus vicies millies dena millia. Et audiui numerum eorum.*

F 17. *Et ita vidi equos in visione. Et qui sedebant super eos habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas: & capita equorum erãt tanquam capita leonum: & de ore eorum procedit ignis & fumus & sulphur.*

18. *Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, de igne & de fumo & sulphure, quæ procedebant de ore ipsorum.*

19. *Potestas enim equorum in ore eorum est, & in caudis eorum. Nam caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita; & in his nocent.*

COM-

COMMENTARIVS.

A

Numerus hic ceteris omnibus in tota Scriptura positis maior.

V*icies millies dena millia.*] id est, bis millies centena millia, siue ducenti milliones, quo exprimitur non quidem infinitus numerus, sed finitus; maximus tamen. Et verò nullus; quod quidem sciam, numerus in tota sacra pagina est ita magnus. Nam *decies millies centena millia*, apud Danielē c. 7. 10. conficiunt omnino centies centena millia siue decem milliones. Atq; in sacris literis neutiquam credere debemus, hunc numerum ceteris maiorem temerè & casu fuisse appositum. Etenim

B

licèt finitus numerus pro infinito accipiatur: at in hoc loco exprimi maiorem numerum, quàm vsquam aliàs in vniuersa Scriptura, mysterio minimè vacare reputem.

Quorsum hic equitum numerus ita magnus describatur?

Dico ergo, angelos, quantūuis plurimos, certo ac præfinito numero circumscribi: verùm irarum, tumultuum ac furiatum exercitum, cùm ex inordinatis animi affectionibus oriatur, innumerabilem planè esse. Dicam latiùs: eorū numerus magis ac magis potest sine limite excrescere; ideóq; vsurpatus fuit numerus ita ingens, qualē in nullo vnquam exercitu reperire ac dinu-

C

merare quisquam possit. Quo illud imprimis adūbratur, ex proprij amoris, & ipsius esse clarum impunitate ac nimiā licentiā innumeras iras, rixas atque discordias exoriri posse: ac proinde qui inexpiabilem hanc tyrannidem & immanitatem non hactenus effugit, eum aduersus semetipsum infinitas furentium inimicorum cohortes infensas atq; armatas habere. atq; ita quantumuis plurimi præterierint, à quibus non sit offensus; adhuc tamen innumeros remanere, qui in ipsum impetum faciant. Et hæc quidem de equorum numero.

Quàm verò istorum inimicorum singuli horribiles sint; id sic describit Ioannes; *Ita vidi equos in visione*; scilicet eo, qui sequitur modo, equites nēpe cum loricis igneis, hyacinthinis & sulphureis: equos verò leoninis capitibus, ignem, fumum ac sulphur euomentibus, & pro caudis serpentes. Explicemus singula.

Quorsum hic exercitus fingatur equestris?

Imprimis equestris exercitus fingitur. Quod indicat non solùm magnam potētiam sed etiam eos ad defendendum & saluandum aduenire. Nam, vt vidimus cap. 6. not. 2. hæc est symbolica equi significatio. Si autem attentius inspiciamus; hoc interest discrimen inter blandas cupiditatum illece-

Discrimen inter blandas cupiditates & furiosos irarum æstus.

E

bras & furiosos irarū æstus; nam cupiditas illud sibi pro obiecto proponit vt bonum inquirat: ira, vt à malo defendat, atque vt illud propulset, alium, si possit, lædat. At culpabiles iræ proprium amorem, diuitiarum cupiditatem, honorum appetentiam, ac iudicium proprium tueri ac defendere conantur. Quod vt præstent, simulant se, ad eius, qui irascitur, salutem procurandam aduentare. Enimverò Spiritus sanctus nos perspicuè monet, huiusmodi irarum exercitum non tantùm ad nostram salutem ac defensionem non incumbere, verùm

F

etiam in nosmetipsos, quos saluare iratos ac tueri se simulant, ceu inferorum furias ex ipso tartaro erumpentes violenter inuadere. Quamobrem rebelles Iudæi (quibus Deus irarum plagā pro ipsorum obstinatione inflixit) vtpote effrænatā libidine & cupiditate excæcati, existimabant, se Christianis irasci, & acriter succensere, rem esse plurimùm conferentem ad suum honorem, suæque reipublicæ incolumitatem defendendam. Re tamen verā in eo ipso, ita miseri & infelices erant, vt in huiusmodi repræsentatione describitur; cùm inducitur innumerabilis hic equorum exercitus in eos furenter irruens,

Falsus rationis prætextus, quem Iudæi suo in Christianos furori prætendebant.

Neque opus est, (quod ad significationem attinet,) equum ab equite distinguere; vt vidimus cap. 6. notat. 5. Quare congruentior explicatio est, tam equum quàm equitem esse pariter iræ & indignationis symbolum. Si tamen aliquis sibi gratius duxerit vt equus diuersam habeat ab equite significationem; facilè in hoc ei gratificabimur, si dicamus in equo iram, in equite rationem indicari.

Quid per equum, quid per equitem figuretur.

Etenim in concupiscentiis non admodum de ratione & æquitate laboratur: at in odiis atque indignationibus semper iratus rationis speciem prætendit; asserens se intra æquitatis limites iræ atque odio indulgere ad iniuriam sibi allatā propulsandam. Hoc autem vt aptè significetur, non perperā fingitur per furiosum equum, iram; per equitem insidentem, significari rationem. Huc adde, in iris atque odiis inordinatos animi impetus esse vehementes, rationem verò debilem & imbecillem: ideóque arma ad aliorum offensionem conducētia (qualia sunt ignis, fumus, sulphur, leonina capita & caudæ serpentinæ) iure optimo textus attribuit equis: equitibus autem dat arma; non quidem ad aliorum offensionem, sed ad sui ipsorum defensionē, vt miras illas loricas, de quibus infrà.

Leonina equorum capita quid denotent.

Porrò capita equorum leonina iræ superbiam & crudelitatem mirificè exprimunt. Ira enim correptus in offensorē inuolans, ipsum deuorare, atq; eius sanguinem exsugere velle videtur; cùm tamen sibi potiùs damnum, sibi perniciem & exitium creet. In igne autem, fumo ac sulphure per ordinem eleganter denotatur inprimis iræ ignis, quo iratus excandescit. deinde inordinatæ perturbationis fumus, atque caligo, quæ iram ipsam con-

D

sequitur; adeoque ingens est, vt rectè Satyricus ille dixerit,

Ira furor breuis est. Horat.

Excæcat enim hominem quasi quodam perturbationis fumo; eumque rationis omnino impotem reddit. Tertiò ponitur sulphur, quæ aptissima est ignis materia ac nutrimentum; significátque post accensum indignationis ignem & manifestam irationis perturbationem, quidquid siue dicatur, siue agatur; perinde esse, ac si igni ligna iniicerentur. Quòd si *secundùm ligna sylua exardescit ignis*, quid, si sulphur admisceatur?

His adiungitur, in cauda pro setis singulis esse singulas serpentes. Ac primò descriptio hæc in se claudit eminenter furiarum picturam, quam Poëtæ describunt. Nam pro crinibus eis tribuunt in capite colubros; & manibus tædas ardentes apponunt, quibus inest ignis ac fumus, & inflammabilis materia. Verùm in ordine & coniunctione ignis, fumi ac sulphuris proculdubio datur significantia energiæ; nec illā caret fictio capitis leonini & colubrorum, cui pro setis caudæ adduntur. Ad hæc, commentum Poëtarum, qui furias non ampliùs tres, easque sub fœminarum specie fingunt, imbellius multò est ac frigidius, quàm vt cum innumera furentium equorum multitudine comparetur.

Cur furiosis equis serpentes pro setis dati?

Præterea, vt pro setis serpentes fingerentur, aliquod fuit in rerum natura fundamentum. Quòd scilicet setæ in aquam iniectæ, ibique asseruatæ facilè conuertātur in colubros. Ceterùm, quod magis ad rem facit, illud est; quemadmodum locustis affixa fuit scorpionis cauda; sic etiam furiosis equis, setarum vice, serpentes attribui. In hac quidem figura eò fuit habitus respectus, quòd scilicet reperiantur locustæ scorpionum caudam habentes; & setæ (vt diximus) possint in colubros verti. In vtroque tamen ille potissimùm finis spectatus fuisse videtur; quòd præter damnum, quod iræ & concu-

concupiſcentiæ inferunt in ipſo primo aditu (hoc enim ſignificatur in capite) aliæ quidem leonis dentibus, aliæ capitibus leoninis, & igne, fumo, ac ſulphure; præter hoc, inquam, in ipſo exitu (hoc enim eſt in cauda animam peſtifero veneno inficiunt, atque percellunt. Atque hæc arma non illæ exertabant priùs; ſed poſteà miſerabilis homo animaduertit ſe infectum ac venenatum relinqui; à concupiſcentiis quidẽ per acerbiſſimos conſciẽtię ſtimulos, per curas atque angores; ab iris verò per odia, furorem, rabiem ac deſperationẽ, necnon per vehementes læſæ conſcientiæ aculeos. Atq; huiuſmodi conſcientiæ ſtimulos, & immaniſſimos animæ carnifices appellat Furias Marcus Tullius. At iuxta Apocalypſeos locutionem aptior eſt diſtinctio, qua iras appellemus Furias, concupiſcentias verò Sirenes.

Ab his tribus plagis occiſa eſt tertia pars hominum.] Monſtroſi huius exercitus facultas non ampliùs extendebatur, quàm vt tertiam hominum partem interimeret (agitur enim hìc ſingilatim de Iudæis.) Nunc tamen explicatur tertiæ hominum partis internecionem conſequutam fuiſſe ex ignis, fumi, ac ſulphuris vi. Non igitur (dicet aliquis) caudarum colubris ad hoc opus erat; aut ſaltem nemo ipſorũ vulneribus concidit. Reſpondeo; ſerpentum morſus non ita celeriter necant, vt ignis, fumus ac ſulphur. Atque quod ad ſignificationem ſpectat, ſatis eſt, vt qui ab igne, fumo & ſulphure intereunt, ipſorum mortem dolor ac rabies ex ſerpentum morſibus prouenientia comitentur. Iam, licèt mortui nõ ſint plures, quàm tertia Iudæorum pars; percuſſi tamen ſunt Iudæi omnes rebelles, & adhibità proportione reliqui ſcelerati: ad omneſque generatim ſe extendit morſuum colubrorum ſignificatio.

Soluitur obiectio contra ſuperiùs dicta.

Redeamus tamen ad equitum loricas. Adeò mirum eſt & inauditum loricarum ex igne hyacintho atque ſulphure inuentum, vt aliquis fortè ſatis eſſe exiſtimet, eas ex cæruleo panno, aut alia coloris hyacinthini materia coagmentatas concipi ignitis flammis interiectis depictas, & in medio ſulphuris aliquo fruſto diſtinctas. Sed quod ad grammaticũ ſenſum pertinet, ſimplicius eſt de vero igne & vero ſulphure interpretari. Noua autem & peregrina inuentio in ænigmate nihil obſtat, ſi debitam habet ſignificationi energiam. Aſſero igitur, conſiderandas eſſe loricas has tanquam ex panno hyacinthino; ita tamen vt in eo accenſus ſit ignis, & ſulphure alitus; ac proinde hyacinthinas loricas ardẽtibus flammis æſtuare. Quòd verò veſtis hyacinthina non ſolùm hyacinthinum colorem ſignificet, ſed illam etiam materiam, quæ eo tingi colore ſolebat; exiſtimo rem eſſe humaniorum literarum peritis vulgarem. Quare hyacinthum harum loricarum explico de lanea veſte hyacinthino colore tincta.

Lorica equitum quomodo dicantur eſſe ignea, hyacinthina & ſulphurea.

Sed quid de ſignificatione dicemus? Lorica propriè eſt armatura ad ſui defenſionem, non ad offenſionem aliorum. conſtat autem pannoſam loricam armaturam eſſe prorſus ridiculam. Hoc ergo ipſum intenditur, nimirum ridiculum planè eſſe, & ioculare, quod pro ſe irati per æquitatis ſpeciem ſolent adducere, vt ſuam apud alios iracundiam purgent. Familiare enim eſt iratis hominibus, ſuã excuſare indignationem, & ſe iure iraſci aliis probare velle. Enimuerò quæcunque pro ſe afferunt, nugatoria ſunt; nec loricæ ſolidæ ac veræ, ſed fucatæ & futiles: ac ſuperbiâ & elatione conſtantes, irarumque igne ſuccenſæ, qui vehementer augeſcit ipſiſmet excuſationibus ſeu rationibus, quibus ſe excuſare volunt miſeri. Huius autem doctrinæ veritas ſapientibus hominibus comperta eſt. Ad eam verò ſignificandam ecquid potuit elegantius excogitari, quàm lorica ex cæruleo panno conſuta, igne inflammata, ſulphure ignem ipſum alente? Nam inprimis veſtis hyacinthina idonea valdè eſt ad arrogantiæ ac faſtus ſignificationem. Viri enim nobiles hyacinthinis indui ſolebant; Ezech. 23. 6. & Eccleſiaſtici 40. 4. *Ab eo, qui vtitur hyacintho, vſque ad eum, qui operitur lino crudo.* Et hoc erat antiqua phraſis Hiſpana *Veſtirſe de blao.*

Quid ſignificent ignis, hyacinthus & ſulphur loricarum.

Veſtes hyacinthina nobiliũ propria.

Aduerte inſuper frequenter iram obtegi & diſſimulari ſub ſpecie honoris & exiſtimationis, quæ perſonæ offenſæ debeatur: quaſi nobili ac honeſto viro non ſit huiuſmodi iniuria inferenda. Et quidquid ad hæc adiungitur, nihil eſt aliud, quàm ira atque iræ nutrimentum; quod eſt ignis ac ſulphur: & hoc pacto faſtus ipſe & arrogantia exardeſcit. Nec aliud eſt loricæ hyacinthum flammis ardere. Siue autem eques ſit Ratio, ſiue ipſa Ira; ad hoc parum refert. Aduerſus has igitur adeò debiles ac ridiculas excuſationes miſeri homines, quos iræ atque furores adoriuntur, non audent arma capere. Nam licèt illæ ſint ita imbecillæ; aduehuntur tamen veluti in equo furentis impetus acrimoniã: quæ velut furioſus equus ore ignem, fumum ac ſulphur eructat; ſine Chriſti autem aſſertoris opẽ & gratia nequeunt homines ab horrendis hiſce monſtris ſe protegere, atque tueri.

Loricæ cur ignea & hyacinthinæ.

TEXTVS.

Verſ. 20. *Et ceteri homines, qui non ſunt occiſi in his plagis, neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum ſuarum; vt non adorarent dæmonia, & ſimulacra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre poſſunt, neque audire, neque ambulare.*

21. *Et non egerunt pœnitentiam ab homicidiis ſuis, neque à veneficiis ſuis, neque à fornicatione ſua, neque à furtis ſuis.*

COMMENTARIVS.

QVANQVAM in plurali numero dicitur *in his plagis*; meo tamen iudicio, de ſexta ſolùm plaga hic ſermo eſt: ita enim contextus ipſe ſenſúſque exigunt; & in huiuſmet plagæ deſcriptione Ioannes plurali fuerat vſus n. 10. dicens, *Ab his tribus plagis igne, fumo, & ſulphure.*

Pluralis numerus pro ſingulari.

Hoc ita conſtituto, furioſi equi, qui Babylone aduentarunt, ſunt iræ ac furores, quibus Deus Iudæos miſerabiles dignè mulctauit. Illud autem textus ponderat, quantumuis equi furentes tertiam Iudæorum partem de medio ſuſtuliſſent, reliquos tamen obſtinatos adhuc & pertinaces in vana ſua idolorum ſuperſtitione, in homicidiis, in veneficiis, in fornicationibus ac furtis adhuc perſtitiſſe.

Quod dicitur eos in ſua idololatria peruicaces permanſiſſe, anſam præbuit nonnullis, vt ſibi perſuaderent, in hiſce plagis non de Iudæis, ſed de Idololatris haberi ſermonem. quaſi verò nouum foret, in ſacra Scriptura myſticè idololatriæ nomen poni; & quaſi Paulus non perſpicuis dixiſſet verbis, auaritiam eſſe idolorum ſeruitutem, ad Epheſ. 5. 5. Adde, non ſemel aliàs in hoc eodem ſenſu idololatriam tribui filiis Iſraëlis poſt Ieſu Chriſti aduentum; vt Oſeæ 3. 1. *Ipſi reſpiciunt ad Deos alienos.* Cùm ergo

Verùm de propria idololatria, an de myſtica ſermo ſit.

ergo ex contextu mysteriorum libri signati constet, septimi sigilli mysterium esse septem plagas à Deo in Iudæos coniectas; constare etiam debet, idololatriam, de qua hîc fit mentio, esse mysticam.

Sensus hic mirificè cum antecedentibus cohæret. Nam huius plagæ initium fuit, conqueri altare de Iudaico populo propter violatam religionem. Cuius querimoniæ sensus est; illos, vt suis indulgerent cupiditatibus, spiritalem idololatriam patrare; ideóque altare ipsum expostulare, atq; contendere, vt concupiscentias & deprauatas cupiditates furiæ irarum consequerentur. Quid ergo cohærentius, quàm vt post depictam furiarum plagam, & spiritalem idololatriam, tanquam illarum causam præscriptam; subeat admiratio, quòd horribilis hic furiarum cruciatus, & tertiæ hominum partis occisio non fuerint satis, vt reliqui clausos mentis oculos aperirent, & spiritalem idololatriam detestarentur; ex qua tanta, tàmque formidabilis plaga ceperat exordium. Memini quẽdam mihi olim notum, fortunarum priùs & opum amatorem, in eas postea rei familiaris spinas ac sentes sese induisse, vt eum mox ex intimo cordis affectu dicentem audierim, sibi infensas omnino atque infestas esse diuitias; ideóque honestam se paupertatem maximè optare. Ioãnes igitur ad hunc ferè modum admiratur; cùm ita carò Iudæis steterit voluptatis & diuitiarum amor, cùm mortifera toties venena, earum causa, obbiberint; cùm denique experti fuerint, tertiam suorum partem fuisse propterea necatam: eos tamen nihilominus adeò præfracta mente in spiritali idololatria & fornicatione persistere.

De operibus manuum suarum.] Videtur hoc ad suarum permutationum atque emptionum compendia referendum. *Dæmonia & simulacra aurea & argentea & ærea.* Id refero ad pecuniam: habétque perelegantem energiam, perinde quasi essent idola, pecunias dæmoniorum & simulacrorum compellari; Sequitur mox; *& lapidea & lignea*, quod de ædibus & possessionibus velim intelligi.

Quæ sint dæmonia & simulacra aurea.

Et non egerunt pœnitentiam ab homicidiis suis; quibus Christum & Christianos, quos insectabantur, occiderunt; *neque à veneficiis suis.* Veneficium est crimen veneni. Id quod explicandum reor de felle atque amaritudine, quam Christianis propinandam offundebant, dum Christi nomen extinguere ac delere parabant. Quòd si veneficij nomen strictè pro dæmonum imploratione sumatur; quòd Iudæi Gẽtium auxilium aduersus Christianos implorarent, hæc certè erat spiritalis quædam dæmonum appellatio. *Neque à fornicatione sua.* Fortè exponendum hoc est de mystica fornicatione, qua cum propriis amore ac iudicio adulterabantur. *Neque à furtis suis.* Hæc vox designare potest fœnora ac turpia lucra, quæ in Iudæis Euangelio repugnantibus adeò altas, inueteratas atque annosas egere radices. Et sanè hi illos laquei non parum irretiunt, ne Euangelicam excipiant doctrinam; quæ illicita sua compendia, quibus illi tantum impendij faciunt, penitus damnat; eósque ad iniustè parta reddenda obligat.

Veneficium hic in quo sensu sumatur.

Fornicatio hic pro mystica & spiritali.

CAPVT X.

NOTATIO I.

In cap. 10. & 11. de argumento horum capitum.

CVM videatur absoluta iam fuisse plagæ sextæ descriptio; mirum apparet, plagam septimam vsque ad versum 15. capitis 11. distrahi. Nonnulli interpretum, qui in ea sunt sententia, vt plagas has fore illas existiment, quas sub mundi finem immissurus est Deus in orbem; opinãtur, tunc inter sextã & septimam plagam eu̇enturum esse, quod in duplici hoc capite 10. & 11. prædicitur. Hanc mihi opinionem intactam relinquere est animus. Per me sanè persistet in eo firmitatis ac veritatis gradu, quem doctiores æquum fore iudicabunt: neque enim illam vlla ratione infirmare aut eleuare statuo. Enim verò in Prolegomenis fundasse me memini, diuersos sensus in Apocalypsin cadere posse; atque etiam in eodem sensu per modum comparationis posse sub eãdem litera sensus diuersos in Apocalypsi coniungi. Quapropter nihil est, quòd vereatur quispiam, nostrã hac expositione impugnatum iri quidquam ex iis, quæ communi sunt conceptione recepta: cuiusmodi sunt, in capite vndecimo agi de Enocho & Elia.

Qua in re, auctoritati atque explicationi Ecclesiæ Catholici omnes sponte ac suppliciter fasces submittemus. Liceat mihi interim meæ declarationis filum ducere & continuare; dum Apocalypsin ad eas applico veritates, quę nec minùs certæ nec leuioris sunt ponderis. In mea igitur explicatione, cùm septem tubarum plagæ sint eæ, quas Deus in primo Ecclesiæ Christianæ sæculo aduersus infidos Iudæos immisit; minimè possim, si velim; nec velim fortasse, si possim, eam mihi coniecturam seu diuinationem accersere, quæ statuit inter sextam & septimam plagam accidisse, quod in duplici hoc capite traditur. Præterquàm quòd doctrinæ ordo efflagitat, vt irarũ plagam, quæ sexta est, septima, quæ est obdurationis, mox consequatur. Aduerto tamen, quanuis plagæ sextæ descriptio videatur esse finita; certum esse tamen, hæc omnia a principio capitis 10. ad septimæ vsque plagæ descriptionem intericcta ad sextam plagam quodammodo pertinere. Nam quemadmodum absolutã plagã quintã, dixit Ioannes c. 9. 12. *væ vnum abiit*: non secus quod c. 11. 14. ait, *væ secundum abiit*; indicat planè, quidquid in decimo & vndecimo capitibus præcedit, ad plagam sextam spectare, cùm ad eandem spectet *væ secundum* aquilæ: alioqui nimis serò ac perperam Ioannes diceret, *væ secundum abiit.* Ex quo infero illos interpretes, qui quæ dicuntur capit. decimo, & priori parte vndecimi, non cum sexta plaga connectunt, nequaquam textui satisfacere. Nec suas explere partes, si dicant hæc omnia, quæ intercedunt inter sextam & septimam plagas, esse euentura: cùm textus ipse nos cogat, vt isthæc omnia ad sextam plagam spectare credamus.

Omnia, quæ ab initio capitis 10. ad septimam vsque plagã intericiuntur, ad sextã quodammodo plagam pertinere.

In nostra quidem explanatione & acoluthia nullius id difficultatis est. Etenim sexta plaga nihil aliud continet, quàm iras, indignationes & odia, quibus Deus grauissimè in Iudæorum populum animaduertit; inter quas iras potissimum Apocalypsis adscribit furorem ac rabiem, qua efferati Iudæi Christianum populum acerrimè oppugnarunt. Quare quidquid ad persequutionis illius considerationem pertinet, ad plagam etiam sextam pertineat oportet. Notandum igitur est, persecutionem illam sub triplici ratione siue respectu concipi potuisse; nempe respectu Iudæorum ipsorum qui Ecclesiam insectabantur, & respectu fidelium Iudæorum atque etiam Gentilium. Apocalypsis autem considerat persequutionem illam, vt grauissimam ipsis persequutoribus plagam (quod capit. 9. descriptũ fuit) eamque fuisse exordium maximæ felicitatis Gentilium (idque cap. decimo perelegãter tractatur) postremò Iudæis fidelibus, qui adeò validè oppugnabantur, nihil detrimẽti, sed plurimum potius emolumenti ex ipsa persequutione prouenisse; ex eaque excellentissimi triumphi occasionem illos captasse. Atque id agitur in priori capitis vndecimi parte: posteriorem enim occupat plaga septima.

Probatur supradicta assertio ex ipsa rerum serie & consecutione.

Ex his intelligitur, sextæ quidem plagæ considerationem, quatenus rebellium Iudæorum supplicium erat, satis iam fuisse descriptam capit. 9 Verùm, quia summi erat momenti, percipi atque cognosci quidquid ex plaga illa ad Gentiles & ad primitiuam Ecclesiam redundauit, ideo sextæ plagæ tractationem ab Spiritu sancto ad caput 10. & 11. fuisse extensam. Quia verò in cap. 11. durabat adhuc Iudaicæ persequutionis pictura; idcirco postquàm primigeniæ Ecclesiæ triumphus fuit expressus, subiecit Ioannes, *væ secundum abiit.* & protinus plagæ septimæ descriptionem subdidit.

Cur sexta plagæ tractatio sit ad c. 10. & 11. extensa.

Itaque iuxta meam expositionem, summa capitis decimi est,

Quæ sit ca-

fitis huius decimi summa.

est, horribilem illam persequutionis procellam, quam Iudæi aduersus Ecclesiam concitarunt, initium fuisse veræ ac sôlidæ Gentilium felicitatis; eoque spectasse admirabile diuinæ prouidentiæ consilium. Ad hunc ipse scopum refero, quodcunque in c. 10. continetur; quod ad quatuor omnino puncta redigitur. Primum est pictura Angeli illius fortis pedem alterum in terra, alterum in mari tenentis: secundum, septem tonitrua; tertium, iusiurandum Angeli: quartum, libellus ab eo traditus Ioanni, in eius ore dulcescens & inamarescens in ventre. Illud autem me in hac declaratione non parum stabilit atque confirmat; quòd videam, quàm sit non æquum modò, sed etiam necessarium, quatuor hæc, quæ textus in hoc c. coniungit, proportionem inter sese & continuitatem habere: quam quidem video ab interpretibus non admodùm attendi. video etiam iuxta sensum hunc, quem quatuor his punctis adscribo, si cum aliis Scripturæ locis conferatur, non solùm connexa inter se illa puncta & copulata esse; verùm etiam adeo mirificè coagmentari atque componi, vt idem ferè ex quatuor omnibus mysterium coalescere videatur. Nisi autem me fallo, cuiusque puncti applicatio ita est idonea, vt aptior non desideretur.

TEXTVS.

Vbi describitur Angelus fortis.

Vers. 1. Et vidi alium Angelum fortem descendentem de cælo, amictum nube, & iris in capite eius: & facies eius erat vt sol, & pedes eius tanquam columnæ ignis.

2. Et habebat in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram.

COMMENTARIVS.

Quis sit fortis Angelus à cælo descendens.

Ribera expositio.

COMMVNIS ferè sententia hactenus erat ante Riberam, in hoc Angelo forti Christum repræsentari. Hæc tamen explicatio Riberæ nostro non arrisit, qui adiecit, nó esse impugnatione opus, quòd contextus eam manifestissimè refelleret; quia videlicet inter sextam & septimam tubam, non est ad rem agere de primo Christi aduentu & eius natiuitate: & quia Christus in primo sui aduentu non iurauit consummandum esse Dei mysterium.

Communis tamen sententia præfertur.

Sed nihilominus communem sententiam, si rite intelligatur, certissimam reputo; nempe intelligendo sermonem esse de Christo eâdem ratione, qua agitur de Filio hominis capit. 1. hoc est, de Christo in suis fidelibus. Est enim perspicua Angeli huius fortis allusio ad capitis primi figuram, tum in aliis; tum præsertim in vultu solis instar splendenti & in pedibus ignitis. Quòd verò hîc dicitur, *Amictum nube*, respondet verbis illis capitis primi, *Ecce venit cum nubibus*: quod nos de Euangelicæ prædicationis nubibus explicuimus. Porrò comparatio illa pedum cum columnis desumpta est ex iis verbis Cantic. 5. 15. *Crura illius columnæ marmoreæ.* In iis autem cælestis sponsi laudibus certum est, considerari Christum non in se solùm, sed in suis quoque mébris; vt notarunt Nyssenus, Paulinus, Ambrosius, Philo, Gregorius, Guillermus, & Honorius relati à Delrio in eodem cap. 5. versu 11.

Ribera argumentum dissoluitur.

Iam ad Riberæ rationem respondeo, non eum hîc finem intendi, vt de primo Christi aduentu, deque ipsius natali sit sermo; sed illud agi, quod Christus per Apostolicos viros prædicabat, quo tempore Iudæi Christi ipsius nomen immaniter deletum iri cupiebant; videlicet persequutionem illam fore occasionem, vt Ecclesia Iudæis derelictis commigraret ad Gentes, atque is est sensus acerrimæ illius asseuerationis, *consummabitur mysterium Dei*, vt infrà videbimus. Quæ prædicatio Christo iure adscribitur, quia eius doctrinâ Euangelici concionatores nitebantur. De sensu autem iuramenti huius infrà dicemus.

His ita prælibatis, accedamus iam ad contextum, *Vidi alium Angelum fortem.* Ex epitheto, *fortem*, colligit Ribera huiusmodi Angelum esse eundem, qui capite 5. 2. prædicabat, *Quis est dignus aperire librum?* Leuis sanè coniectura: & textus ipse haud obscurè innuit, hunc esse longè diuersum. Ait enim, *Vidi alium Angelum amictũ nube, & iris in capite eius; facies eius vt sol, pedes tanquam columnæ ignis*; quorum nihil congruit Angelo capitis quinti. Sed dices; quorsum hîc Angeli figura tribuitur Christo? Respondeo, allusionem in hoc loco apparere ad illud Isaiæ 9. 6. *Magni consilij Angelus.* Sic enim legunt Septuaginta, vbi noster; *Admirabilis consiliarius.* Atque illorum verborum sensum (*Magni consilij Angelus*) expressit diuus Cyprianus illis verbis, *Magnæ cogitationis nuncius.* Et verò vox illa, quam Christo Apocalypsis attribuit (nempe, *consummabitur mysterium Dei*) denotat Christum annunciasse mundo altissimam illam Dei cogitationem atque consilium; quòd scilicet Iudaici populi diminutio, egestas atque infelicitas fuerit Gentilici felicitas, diuitiæ, atque incrementum. Ad hæc; Christus suo ad Gentiles transitu volebat eisdem veram annunciare pacem; vt inferiùs dicetur. Ad hoc autem nihil aptius, quàm Angeli figura.

Cur hic Angeli nomen Christo tribuatur?

Quare hic Angelus vocetur fortis?

Fortem.] Angelus hic non verbis modò nunciat, Ecclesiam ad Gentiles migraturam; sed etiam re ipsâ, id est corporis cultu atque figurâ, idem adumbrat. Nam hic Angelus, vt iam diximus, est Christus Saluator noster, & ipsemet est, qui desertis Iudæis ad Gentiles transiit. Cùm autem consilium hoc rem adeò nobilem, excelsam & difficilem in se contineret (videlicet quòd fidelibus vis, studium, atque contentio superesset, ad Romanum Imperium Christi fidei subiugandum) ad huius animorum fortitudinis & magnanimitatis significationem percommoda fuit fortis Angeli species. Et fortitudo quidem in ordine ad bellum rectè concipitur.

Quo sensu Angelus fortis dicatur è cælo descendere.

Descendentem de cælo.] Cælestis primorum Christianorum sanctimonia & fortitudo verè, atque eleganter dicitur de cælo demissa. Quamobrem ad Christi imitationem (qui cælestis homo appellatur) cælestium nomen attribuitur Euangelicis hominibus: & cælestis ipsa Christianorum fortitudo nobis profectò indicat, quanto iure dixerit Paulus, *Secundus homo de cælo cælestis.* 1. Corinth. 15. 37.

Amictum nube.] Si potuit fingere, nec ineptè, Horatius lib. 1. Ode 2.

Nube candenteis humeros amictus
Augur Apollo:

Quid sit Angelum nube amictum descendere.

expende, *quantò rectiùs hic, qui nil molitur ineptè*, id est, Ioannes affinxerit, siue descripserit potiùs Christum esse Angelum Euangelicæ prædicationis nube coopertum & quasi amictum; qui per suos ministros loquitur, & cælestis doctrinæ rorem siue imbrē in homines diffundit. Hunc autem esse sensum nubium, quibus Christus amicitur, explicauimus latè cap. 1. vers. 7. ex loco Zachariæ. Erat vero in hoc loco fictio eiusmodi seu figura satis congruens ad innuendum summum beneficium, quo Deus per Euangelicam prædicationem Gentiles cumulare volebat.

Iris in Angeli fortis capite cuius fuerit figura, cuius significationis.

Et iris in capite eius.] Consideranda hîc videtur exigua quædam iris, quæ Angelo sit pro capitis cidari, siue corona: cuiusmodi esset, si extremæ illius partes in humeros Angeli desinere, eosque contingere fingerentur. Sed quod præcipui sensus proprium

propríum eſt; cùm iris ſit pacis ſymbolum; vt vidimus cap. quarto pacis quidem inſigne geſtare in capite, optimè repræſentat illum Angelum ad pacem annunciandum pergere. Quod autem Chriſtus ad Gentiles tranſierit; id non fuit aliud, quàm pacem ab illo inter vtrumque populum conciliari, & Dei etiam pacem peccatoribus renũciari. Vtramque rationem coniunxit Paulus ad Epheſ. 2. 14. *Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, medium parietem ſoluens, vt duos conderet in ſemetipſo: & veniens euangelizauit pacem vobis, qui longè fuiſtis, & pacem iis, qui propè.* Neſcio, quæ aptior huius iridis commentatio afferri poſſit, quàm Pauli locus.

Quid per faciem ſolis inſtar fulgentem.

Et facies eius erat, vt ſol.] Quo ſignificatur deſiderium, quo flagrabat Euangelij lucem toto orbe diffundendi, & hac ratione promittendi maximam Eccleſiæ felicitatem & gloriam. Vide dicta capite primo, num. decimoſexto, ad ea verba, *Facies ſicut ſol lucet in virtute ſua*, idem enim hîc eſt ſenſus.

Quid per pedes igneorum inſtar columnarũ.

Et pedes eius tanquam columnæ ignis.] Pedum nomine manifeſtè hîc comprehenduntur crura. Et quamuis vulgaris pictura pro tibiis proprias columnas huic Angelo tribuat; meo tamen iudicio non eſt hic ſenſus grammaticus; ſed ille, qui intenditur Cantic. 5. 15. vbi legimus, *Crura illius columnæ marmoreæ.* In quibus comparatio ſumitur à columnis; vt magnitudo, firmitas, decor & pulchritudo denotentur. Prætereà illius figura conſideranda eſt, vt magni gigantis; iuxta illud Pſalmi 18. numer. 8. *Exultauit vt gigas ad currendam viam.* De gigante verò ingenti & valido aptiſſimè diceretur, ipſius tibias ſeu femora eſſe columnarum inſtar. Hæc de figura columnarum: nunc de materia.

Quomodo ſint huius Angeli pedes conſiderãdi.

In quo rectè affirmat Pradus in Ezechielem tom. 1. pag. 34. 2. conſideranda eſſe huius Angeli femora ex ære ardenti: ſicut in capitis primi figura. Ceteroquin ex igne pedes non aptè effinguntur. proculdubiò enim hîc alluditur ad ea verba capitis primi 15. *Pedes eius ſimiles aurichalco, ſicut in camino ardenti.* Alluſio verò ad eum locum nos docet, in hoc ſupplendum eſſe ex primo capite, quod hîc expreſſum non erat; ac proinde pedes appellari igneos, eo quòd ſint ex chalcolibano ardenti ſiue ignito. Iam ſignificatio eadem in hoc loco eſt, quæ in capite 1. vt eo loci expoſuimus: denotatur enim huiuſmodi ſymbolo ardentiſſimus ille ignis, quem Euangelij prædicatio in toto terrarum orbe accendit.

Verſ. 2. *Et habebat in manu ſua libellum apertum.*] Pro libello Græcè eſt βιβλαρίδιον, aut βιβλιδάριον; quod idem eſt: eadémque dictio replicatur verſ. 8. & 9. & 10. vbi nos legimus *librum.* Animaduertendum tamen eſt primum diminutiuum nominis βίβλος, eſſe βιβλίον, ſecundum βιβλάριον, tertium βιβλιδάριον. Itaque in hoc capite vox Græca, quæ pro libro, ſiue libello ſupponitur, poſtulat vt libellum illum perexiguum fuiſſe arbitremur. Nec verò tantilla hæc libri quantitas myſterij ac frugis expers erit. Verùm reiiciamus hoc ad verſum octauum, & nonum, & decimum; vbi de huius libri agemus myſterio.

Qua ratione ſit huius Angeli figura conſpicienda.

Et poſuit pedem ſuum dextrum ſuper mare, ſiniſtrum autem ſuper terram.] Iuxta literæ corticem, conſiderandus eſt Angelus hic validus à terra ad mare proficiſci; ideoque pede altero in terra niti, altero in mari; nempe quia relinquens terram ingreditur mare. Acceſſus autem ſiue ingreſſus in mare fit dextro pede; nec in mari obruitur; quemadmodum Marc. 6. n. 48. & 49. legimus Chriſtum diſcipulis viſum *ambulantem ſupra mare.* Quod dico de huius Angeli tranſitu è terra in mare, ſuſpicor nonnullis nouum & inauditum viſum iri. Ceterùm id mihi vt verum perſuadeo; quia principalis ſenſus ita exigit: nimirum, vt ſignificetur perſequutio illa, qua tellus Chriſtum oppugnabat, fuiſſe eiuſmodi, vt ipſe re ipſa decerneret tellure relictâ ad mare tranſire. Quòd ſi hæc ſit figura, perſpicuum eſt, per terram Iudaicum populum; per mare ſignificandum eſſe Gentilicum; atque ita intellexerunt Ambroſius, Rupertus, atque Richardus. Quin imò Viegas ait, hanc eſſe communem opinionem. Sed ſiue communis ſit, ſiue paucorum peculiaris; mihi indubitatum eſt, hanc eſſe veram explicationem. Et ſuſpicor hoc explicationis veſtigium ex antiqua Apocalypſeos explicatione per ſucceſſionem quandam ad hæc vſque tempora deueniſſe.

Probatur ſuperior explicatio de huius Angeli figura.

Opponet tamen aliquis; licèt verum ſit, ab Ambroſio, Ruperto, & Richardo ſumi terram hîc pro Iudaico populo, & mare pro Gentilico: illi tamen non agunt de Chriſti tranſitu à Iudæis derelictis ad Gentilium populum; ſed dicunt vtrique Iudæorum & Gentilium populo dimiſſos eſſe concionatores; quorum ſymbolum ſunt Chriſti pedes.

Reſpondeo tamen in Apocalypſi certò ſignificari prædicationem hanc ad vtrumque populum fuiſſe habitam, qua ratione accidit, & à Deo fuerat id præfinitum. Atqui Diuinæ prouidentiæ ratio, atque conſilium fuit, vt priùs quidem ſuum Euangelium Iudæis promulgaretur: deinde verò propter eorum perfidiam & obſtinationem ad Gentes commigraret. Id quod diſertis verbis exponit Paulus, Actuum 16. num. 46. *Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei; ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes.* Illud ergo ipſum, quod Paulus ait in iis verbis, *Ecce conuertimur ad Gentes*; illud repræſentat hic Angelus fortis, dum dextrum pedem ponit ſupra mare. Nec dubito hanc eſſe Ambroſij interpretationem. Nam ipſe vt hanc Apocalypſeos figuram explicet, affert eum locum ex Actibus Apoſtolorum.

Confirmatur prædicta expoſitio ex ipſo præcedentium & ſubſequentiũ contextu.

Enimuerò quod meam inprimis roborat expoſitionem, eſt ipſemet præcedentium & ſubſequentium contextus ac ſeries. Etenim ſex plagæ antecedunt, quibus Iudæorum populum punierat Deus, nempe fames, bellum, peſtis, ſpiritualis lucis defectio, traditio eorum in propria cordis deſideria, & permiſſio grauiſſimæ perſequutionis contra Chriſti nomen ab ipſis excitatæ. Hæ ſunt plagæ ſex antecedentes; ſupereſt adhuc quæ ſeptima eſt & vltima, nempe eorum obduratio & derelictio. Si ergo hæc plaga reliqua erat; quis non videat, eam eſſe germanam huius loci explicationem, vt Angelus dextro pede mare calcans, huiuſmodi poſitione innuat, impendêre iam atque imminere funeſtum illud ac lugubre Iudæorum populo fatum; quo derelinquantur penitus ipſi, vtpote cæleſti beneficio indigni: & Euangelij lux ad Gentes in regione vmbræ mortis habitantes deferatur? qui Gentium populus in Apocalypſi nomine maris certiſſimè indicatur. Nam cap. 17. numer. decimoquinto, expreſsè id docuit Ioannes dicens, plurimas maris aquas eſſe populos & gentes & linguas.

Deinde in hoc eodem c. 10. ſequuntur ſeptẽ tonitrua, & Angeli iuſiurandum, quo aſſeuerauit poſt ſeptimæ tubæ ſonitum eſſe Dei myſterium conſummandum. Significatio autem ſeptem tonitruorum, vt paulò infrà conſtabit, proculdubio non eſt alia, quàm expeditio atque opus conuerſionis Gentium; nec aliud indicat Angelus, cùm iureiurando confirmat perficiendum eſſe Dei myſterium. Non enim aliud eſt myſterium hoc, de quo agitur, quàm Iudæorum repulſa ac derelictio, &

ad Gentiles migratio: de quo infrà. Ex hoc igitur filo atque contextu mihi omnino persuadeo, mysticam illam & admirandam actionem dextri pedis supra maris vndas dextra positi propriè denotare Iudaicæ persequutionis (de qua habebatur sermo) effectum atque exitū fore, vt eos destitueret Christus, & se ad Gentilitatis mare transferret; eidem Euangelium promulgaturus, & veræ religionis ignem communicaturus: illum, inquam, ignem, quem priùs voluerat in terra, id est, in Iudaico populo accendere.

In Apocalypsi per mare Gentilitatē, per terram Iudaismum figurari.

Vix poterit dubitare, hanc esse genuinam interpretationem, qui animaduerterit, in Apocalypsi per mare Gentilitatem, per terram Iudaismū haud dubiè intelligi. Quare ad maiorem explicationis nostræ confirmationem operæpretium erit seriò perpendere vtrumque hoc symbolum: & quàm sit certum, ea sæpe in Apocalypsi iuxta hunc sensum vsurpari.

Primitiuam Ecclesiam appellari cælum.

Nota ergo compertum planè esse, in Apocalypsi primitiuam Ecclesiam appellari cælum, quia primæui Christiani cor seu mentem in cælo habebāt defixam; & fluxa omnia atque caduca bona pro nihilo reputabant. Quid ergo consequētius, quàm Iudaicum populum nuncupari terram; quia eorum affectio atque animi propensio terrenis rebus atque opibus inhærebat? Ad, hæc eadem fuit terræ significatio cap. 8. 5. Vbi *pruna missæ sunt in terram.* & num. 7. vbi *grando, & ignis missa sunt in terram.* Et num. 13. vbi habetur, *Væ, væ, væ habitantibus in terra.* Et cap. 9. 1. cùm dicitur stella cecidisse in terram.

Sed dicat aliquis; si ideo Iudæis terræ nomen accommodatur, quia corda habent rebus terrenis infixa; eadem etiam ratio comprehendit Gentes infideles: atque ita nihil esse videtur peculiare, cur ad Iudæos potiùs terræ symbolum, & symbolum maris ad Gentiles applicetur. Respondeo, inter eas res, quæ per attributionem diuersis personis dispartiuntur, non opus esse eiusmodi ordinem ac distinctionem reperiri; vt quod alteri tribuitur, denegetur alteri: id quod potissimùm constat in potentia, quæ æterno Patri attribuitur; in Sapientia, quæ Filio; & in bonitate, quæ Spiritui sancto.

Cur Iudaismus terra, Gentilismus mare nuncupetur.

Solùm ergo exigitur congruēs aliqua ratio, quapropter hoc vni, illud alteri singulatim accommodetur. Ratio igitur, cur terræ nomen Iudæis præsertim applicetur, conuenientissima est. Nec enim adeò esset notabile. Gentilium corda ad terrena bona adhærescere. At Iudæos, quibus tanta erat cælestis doctrinæ cognitio, in terrestribus adhuc rebus infixos omnino, demersosque esse; id verò dignum valde erat, quod ponderaretur à sacra Scriptura, & terræ nomen illis propterea deferret.

Præterea attributio hæc siue accommodatio illud etiam præstituit ac denotat, Iudæos videlicet terræ nomine Iudæam absolutè nuncupare. Vt apparet Isaiæ 24. vbi loquutionem hanc plusquam decies vsurpat Propheta. Verisimile autem est; vt significarent Iudæi suam doctrinam esse solidam, firmam & stabilem, & in sua republica veras ac germanas virtutes efflorescere; ideo hac illos distinctione fuisse vsos, vt Iudæam appellarent terram, mare Gentilium populos: vt obiter etiam innuerent, leuitatem & inconstantiam ac profunditatem in Gentium erroribus, necnon assiduam earum perturbationem pariter & confusionem. His accedit, quòd quemadmodum in mare omnes fluminū vndæ, quæ ex tanta fontium varietate dimanant, demum confluunt: non aliter Gentibus est congregatio quædam siue coaceruatio innumerabiliū populorum inter se dissidentium, & quędam errorum infinitorum permistio. Atque vt aqua est generationis symbolum; ita aquarum multarum congregatio repræsentat maximam generationū multitudinem. Vide illud Num. 24. 7. *Fluet aqua de situla eius, & semen illius erit in aquas multas,* vbi alij legunt, *in Gentes multas.* Porrò, vt significaretur Iudæos in pace & tranquillitate, Gentes in bellis atq; tumultibus degere: idonea satis erat illa terrę marisque distinctio: non modò, propter terræ stabilitatem ac firmitudinem, marisque inconstantiam & mobilitatem: verùm etiam quia in mari (præter continuā piraticam, frequentesque rapinas, quæ conuehuntur) viuitur ex rapto, & pergrandes pisces exiguos deuorant pisciculos: ingensque est marinarū beluarum tyrannis atque rapacitas. Ad hæc; in mari pisces obruti atque demersi sunt in aquæ salsæ profunditate. Propter has omnes rationes, certa fuisse videtur Iudaici populi & vsitata locutio, vt Iudæam terræ nomine; maris, Gentilitatem vocarent. Diuinus tamen Spiritus, qui eadem phrasi fuit vsus in terræ applicatione ad perfidos ac rebelles Iudæos, eò potissimùm attendit, vt apud eos inordinatam animi affectionem ac propensionem ad res vergere terrenas denotaret: pari enim ratione primitiuam Ecclesiam appellat cælum. In maris autem attributione Gentibus (præterquam quòd populorum ac nationum multitudo & varietas indicatur) respexit imprimis, opinor, grauissimam tempestatem, qua Ecclesiæ nauis fuerat deinceps in Gentilium persecutionibus iactanda.

Per aquarū multarum congregationem denotari generationum multitudinem. Iudæos terræ nomine Iudæam: nomine maris, Gentilitatē appellasse.

Maris, & præsertim tempestas cum præsertim belli est symbolum.

Pro cuius explicatione aduerte, non quodlibet bellum cum maris tempestate appositè comparari; sed illud speciatim, quod acerrimum est & crudelissimum, quódque vndique imminet, nec vitari videtur posse. Atque ita videmus internecinum Nabuchodonosoris bellum aduersus miseram Ierosolymam tot Gentium ac nationum millibus gestum, ab Isaia, Ieremia & Ezechiele cum maris furentis impetu comparari: vt notauimus c. 1. 15. Considerant enim Ierosolymam veluti naufragā cymbam, quam horribilis & procellosi maris impetus vndique violenter adoritur atque diuerberat. Eadémque similitudine Apocalypsis adumbrauit grauissimam persequutionem, quam Gentilium populus contra Christianam Ecclesiam erat concitaturus: cùm tamen persequutionem Iudæorum, quæ antecesserat, non per maris furorem explicuerit, sed per tubæ sonitum; qui terrestre bellum indicat, cuius non adeò est grauis comminatio.

Angelus di dextrum pedē in mari ponit, quid innuat.

Nihilominùs tamen ita molestè fert Christus terram (id est, Iudaicum populum) quam ipse per Euangelij prædicationem volebat Spiritus sancti igne succendere, in seipsum atque in suos fideles pertinacissimo iratum ac furorum æstu exardescere: vt terram ipsam propterea derelinquere statuat, & per Gentilitatis mare firmo gradiens vestigio, illud Christianæ religionis ignē inflāmare. Tametsi autem opus hoc ita est difficile, vt aptè per ingressum in mare igneis pedibus & animo illud inflammandi denotetur; Christi tamen pedum ardentium efficacitas adeò est magna, vt dubio procul, Isaiæ vaticinium reiipsius exitu comprobetur, *Aquæ ardebunt igne*, Isaiæ 64. 2. Quod licèt aliqui rei difficultatem admirantes, ita interpretati fuerint, vt ignis calfaciat aquas, siue aquę ipsę ab ignis calore distillent, sicut in sublimatoriis videmus accidere: multò tamen elegantius & significantius est dicere, Christi pedum ignem adeò esse efficacem, vt quemadmodum naphta seu Babylonicus ignis,

ignis, (vulgò *fuego de alquitran*) aquas ipsas ardentes & ignitas reddit, ita ipse Christus Spiritus sancti igne multas Gentilitatis aquas fuerit accensurus. Id enim profectò expressit Isaias in verbis illis nuper allatis.

Nam quantumuis aqua igni magis sit contraria, quā terra: Deus tamen, quippe omnium Dominus, vniuersa pro suo nutu flectit ac temperat.

Atque vt denotetur diuersa huius ignis efficientia in Iudæorum & Gentilium populis; mirificè deseruit repræsentatio dextri pedis super mare positi. Etenim dextro pede ingredi, innuit illud prosperè ac feliciter euenturum. Quemadmodum sinistri pedis in terra positio designat iustissimam Christi iram, quam aduersus terram conceperat: propterea quòd eidem tanta obstinatione restiterit. Et sæpè alibi dextri atque sinistri distinctio similem significationem adumbrat.

Præter hæc, cùm Christi vestigium in Gentilitatē factum nihil aliud sit, quàm ipsis Gentibus Euangelij pacem denunciare: egregiè fit, vt mari pacis ac tranquillitatis experti, & procellis atq. assiduis fluxibus obnoxio Christus efficacitate mirabilem pacem atque quietem annunciet. Iam enim eandem Iudaico populo (licèt minori successu quoad extensionem) renunciarat. Lege Isaiam 57. 19. *Creaui fructum labiorum pacem, pacem ei, qui longè est, & qui propè: impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in cōculcationē & lutum. Non est pax impiis, dicit Dominus Deus.* Sed quæ illis pax non est, à Christo efficaciter offertur.

Pedē angeli in mari positū nō mergi, quid indicet.

Iam, quòd Angeli pes non maris mergatur vndis, sed super ipsas solidus perstet; indicat, Euangelij prædicationem in æstuantis maris procellis ac persequutionibus non esse obruendam; sed in iis potiùs firmam, solidámque futuram. Nec alia est significatio vestigiorum Christi stabilium gradientis super aqua, Marci 6. 48. & 49.

Tandem cùm dextri pedis constitutio super mare, & sinistri super terram, sit Gentilitatis exemplum Iudæis ipsis ad pudorem & erubescentiam proponere: figuræ huius mysterium idem est, quod Paulus ponderat ad Roman. 10. 19. ex Deut. 32. 21. *Ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, &c.*

NOTATIO II.

De triplici differentia inter hunc angelum Ioanni visum dextro pede mare calcantem, & illum Danielis 12. 6. super aquas fluminis.

Expenditur allusio huius angeli ad angelum Danielis cap. 12. stantem super aquas fluminis.

Triplex inter vtrumq; angelum discrimen.

ALLVSIO huius Angeli fortis ad virum illum Danielis 12. 6. *qui stabat super aquas fluminis*, manifesta est: vterque enim in aqua pedibus nititur; vterque sublata in cælū manū iurat; & vtrobique mox sequitur mentio trium annorum cum dimidio. Verumtamen pulsat protinus mentem cupido agnoscendi congruentem triplicis differentiæ rationem. Prima est, quia in Apocalypsi Angelus stat super mare, in Daniele super flumen. Secunda, apud Apocalypsi. Angelus alterum in aqua tenet pedem, alterum in terra: apud Danielem vtrumque in aqua habet; & duæ visuntur personæ; altera ad vnam fluuij ripam, altera ad alteram. Tertia, Angelus Apocal. vnam tantùm manum tollit: Danielis autem Angelus vtramque.

Angelū illū Dan. 12. esse eundē, quem c. 10. sub Dei persona videras.

Antequam triplicis huius discriminis reddo rationem; aduerto, Angelum illum Danielis super aquas visum, esse eundem, quem Daniel ipse describit cap. 10. Dei personam gerentem, & significantem quam se mirabilem Deus erga suum populum exhiberet; vt latè explicaui Apoc. 1. not. 17. Quare in Apocalypsi etiam manifestus est respectus inter eam figuram, quam Ioannes cap. 1. depingit, & quam in hoc c. 10. Vtraque enim significat Iesum Christum in Sanctis suis esse admirabilem. Vt ergo ad Danielis Angelum reuertamur; obseruandum est, cùm agitur de admirandis operi-

A bus, quæ Deus per suos præstat, tunc Deum ipsum rectè dici oppugnatum, quando ipsius oppugnatur populus: itémque Deum vincere, cùm populus ipsius vincit. Quare nulli mirum videri debet, quod de figura super aquas stante dicitur, id de Dei populo esse intelligendum.

Cur Danielis 12. Angelus super aquas pedibus nitatur.

Deinde, quòd super aquas figura illa nitatur pedibus; indicat graues difficultates, ingentia pericula & admirabilem in illis firmitudinem, atque constantiam. Etenim si humano iudicio rem dispiciamus; qui super aquas graditur, suapte vi immergi & ad imum vergere fundū videtur, vt cœpit experiri Petrus Matth. 14. 30. *Cùm cœpisset mergi, clamauit, &c.* ita Gregorius exponit Hom. 24. in Euāgelia, *Quia discipuli* (inquit) *adhuc fluctibus mortalis vitæ inerant; ideo in mari laborabant. Quia autem Redemptor noster iam* B *corruptionem carnis excesserat, ideo post resurrectionem suam in litore stabat.* Quæ cùm ita sint, quòd Danielis Angelus in aqua stet; significat rectè arctissimum & miserandum rerū statum, quò Dei populus erat deuenturus, Regum Syriæ & Ægypti bellis validissimè conflictatus (quæ est prophetia cap. 11. Danielis.) Porrò duo illi viri ad vtramque fluminis ripam stantes, *vnus hinc, & alius inde*, considerandi sunt eo animo ad ripas fluminis perstare, vt stanti super aquas obsistātne ad alterutram ripam euadat. Quapropter vterque idoneum erant symbolum eorum, qui Dei populum diuexantes in eiusmodi discrimen vocaturi erant, vt populus ipse deiiciendus necessariò atque demergendus videretur. Et quidem, quod ad literam ipsam attinet, per vtrumque ripæ vtriusque virum in sensu proximo Reges Syriæ & Ægypti denotantur; qui bellorum tumultu Dei populum C vtrinque captum in maxima pericula, calamitates & ærumnas coniecturi erant. Hic enim est proximus literæ sensus in eo capite 11 Dan.

Duo viri apud Danielem ad vtrāque fluminis ripam stātes quid significent.

Cur Ioannis angelus super mare: at angelus Danielis supra flumen stet.

Ad primam ergo quæstionem suprà propositam respondeo, Danielis visionem ad fluuium accommodari; quia Daniel tunc iuxta fluuium Tigrim erat, vt ipse expressit c. 10. 4. Ioannis autem visionem ad mare aptari, quia tunc Ioannes erat in Pathmo insula mari proximus. Quod discrimē ipsi significationi fuit perutile. Nā si situs super aquas denotat magnum submersionis periculum & vehementem afflictionem; maius erit & grauius maris periculum, quàm fluuij; ac proinde tempestas ac periculum, quæ in Apocalypsi adumbrantur, grandiora sunt, quam quæ Daniel in sensu proximo vaticinatur. Nam Daniel agit de Antiochi tempore; Apocalypseos autem mare repræsentat Romani Imperij persequutionem, quæ Christianā Eccle- D siam exscindere, & Christi delere nomen omni opum vi contendit. Et quāuis felicissimus fuerat successus futurus; ideoque Christus dexterum pedem in mare cœpit inferre: ingressus tamen ipse ad maris instabilitatem ac tempestatem fiebat. Quòd si opponat aliquis altiorem maris profunditatem & editiores ipsius vndas minoris interdum periculi esse, quàm fluminum aquas: propterea quòd maris vnda, quia crassior est, aliquantò sit securior, quam fluminis; vt ea siue naues, siue homines possent faciliùs sustineri: Respondeo; id etiam ad mysterium non perperam applicatum; nam Ecclesia Christiana in maximis calamitatibus minùs adhuc periculi subitura erat, quàm Iudaicus populus in minoribus.

Cur Ioannis angelus alterum pedem super aquas, alterū super terram: angelus verò Danielis vtrumque super aquas habeat?

Ad secundam quæstionem respondeo, Dan. ca. 11. figu- E rari synagogam in ipsa persecutione; ideoque personam illam depingi vtroq; pede nitentem super aquas, & vtrinque circunuentam: at Ioannes in c. 10. non depingit Christianā Ecclesiam in mediâ ipsâ Romani Imperij persequutione, sed a Iudaico populo ad Gentes animosè migrantē: ex quo subsequutura erat horribilis aduersus ipsam Ecclesiam persequutio. Cùm tamen nondum accessisset persequutionis ipsi Ecclesiæ imminentis repræsentatio, sed studij tantùm & contentionis per mediam Gentilitatem gradiendi; ideo congruenter expressus fuit Angelus fortis pedē alterum habēs supra mare. Quemadmodum Hispanicè dicere de aliquo solemus eum habere pedem alterum in cymba Charontis. *Tiene ya vn pie en la huesa.* Item, *tiene vn pie en el estribo.* Quibus locutionibus significamus, illum in equum iam iam velle conscendere, aut fatis citò concessurum, & tumulo mandandum. Non aliter qui modò pedem alte- F rum habet in mari, quam mox vtrumque habebit super mare persequutionis Romani Imperij: & oppugnabitur non solùm ab Aquilone & Austro, sed etiam ab omnibus quatuor ventis, atque adeò ex omni parte; ac si horrisonâ procellâ vndique conquassetur.

Cur Daniel. angelus vtrāque manum iuraturus: angelus Ioannis alterā tantùm attollat?

Ad tertiam quæstionem siue differentiam, respondeo, leuare manum esse habitum iurantis, conuenientésq; fuisse, vt Angelus in visione Danielis vtrāque manū eleuaret. Nā cùm iusiurandum eò spectet, vt Aquilonaris & Australis Regis persequutionem asseueret intra tres annos & dimidiatum absoluendam esse, oportuit manum vtramque extollere; vt alteram Aquilonaris, alteram Australis conspiceret: cum vtroque enim habebatur sermo, cùm Angelus iuramento confirmauit, nec Syriam nec Ægyptum

A potentes fore. ne crudelissima persequutio intra præfinitum trium & dimidij annorum interuallum finiretur. Verumtamen cùm in hoc c. 10. Apocalypseos iusiurandum vni Iudaico populo, non verò Gentilico minitetur; ideo perelegenter fuit factum, vt Angelus alteram solùm manum attolleret.

NOTATIO III.

De allusione ad sacrificium Eliæ, de quo 3. Reg. 18. 38. & ad sacrificium Nehemiæ, de quo 2. Machab. 1. 20.

Allusio in hoc angeli pedũ igne ad ignẽ sacrificij Eliæ.

B IN Angelo qui pedibus igneis per aquas maris ingredi non formidat, ponitur nobis ob oculos sanctus quidam ignis; qui non solùm non extinguitur ab aquis, sed potiùs eis pascitur & nutritur. Atque in hoc igne videtur Spiritus sanctus alludere ad ignem illũ Domini; qui orante Elia *cecidit de cælo: & vorauit holocaustum, & ligna & lapides, puluerem quoq; & aquam, quæ erat in aquæductu lambens.* Elias.n. qui nouerat, ignem Domini aquis ipsis pasci, *fecit aquæductũ;* quasi duas aratiunculas in circuitu altaris: & iussit aquã bis & ter fundi super holocaustum & super ligna adeò copiosè, vt visæ sint aquæ decurrentes circum altare, & fossa aquæductus repleta sit aquâ. Et tunc orante Elia, cecidit ignis de cælo, & omnia deuorauit. Hoc verò Eliæ facinus imitatus est Nehemias; vt scribitur, 2. Machab. 1. Cùm.n. in puteo sicco & alto, vbi repositus fuerat ignis Domini, loco

Item ad ignẽ Nehemiæ 2. Mac. cap. 1.

C ignis inuenta fuisset aqua crassa, eam ipsam aquam iussit Nehemias hauriri; *& ipsa aqua aspergi sacrificia & ligna. Vtq; hoc factum est, & tempus affuit, quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo; accensus est ignis magnus, & consumpsit sacrificium. Et eo facto ex residua aqua iussit Nehemias lapides maiores perfundi. Quod vt factum est, ex eis flamma accensa est: sed ex lumine, quod fulsit ab altari, consumpta est.*

Ignem olim Domini, siue sanctũ aquis extingui non potuisse.

Constat ergo, notum fuisse prophetis Dei, eum ignem sanctũ, qui appellatur ignis Domini, & qui de cælo descẽdit, non extingui ab aquis, sed eis potiùs pasci & augeri. Atque ita dũ Isaias c. 64. 2. ait, *aquæ arderent igni;* omnino videtur alludere ad sacrificiũ Eliæ. Elias verò, cùm iubebat adeò magnam aquæ copiam super sacrificium effundi, respexisse videtur ad id Cant. 8. n. 6 & 7. *Lampades eius lãpades ignis atque flammarum; aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam.* Atque hæc omnia co-

D hærent etiam optimè cum igneis fortis Angeli pedibus, quibus aggreditur mare ipsum inflammare. Ignis enim pedum huius fortissimi Angeli (nimirum Christi Domini) est ille idem ignis, de quo c. 1. 15. qui (vt ibi explicauimus) omnino desumptus est ab altari holocausti; quod erat ex aurichalco, seu chalcolibano; & in eo ignis semper ardebat: ille scilicet ignis miraculosus, qui de cælo descẽdit, vt habetur 2. Paral. 7. 1. vbi agitur de igne altaris, qui per longa sæcula conseruatus est in tẽplo Salomonis. Et similiter fuerat miraculosus ignis, qui per plures annos continuè nutritus est in tabernaculo Mosis, vt habetur Leuitici 9. 24. Atque post captiuitatem etiã Babylonicam, renouatũ est ignis de cęlo dati miraculum, vt habetur 2. Machab. 1. 20. Nec desunt, qui existiment, post tres illos annos, quibus templũ Ierosolymitanum fuit ab Antiocho profanatum; similiter reno-

Ignem altaris Domini fuisse miraculosum.

E uatum fuisse per miraculum cælestem ignem. de quo videri potest Serarius noster 2. Mach. 3. 10. vbi citat Gorionidẽ. Sed vtcunq; hoc sit; in Apocalypsi proculdubio ignis pedũ Christi desumptus est ab igne miraculoso, qui in Salomonici templi altari semper ardebat. Quo tanquam symbolo certum est, significatum fuisse spiritualem veræ religionis ignem. De hoc verò verissimæ religionis & caritatis igne iure dicitur, eum esse ignem cælestem, siue ignem Domini, qui aquis ipsis mirificè pascitur; vt repræsentatũ est in Eliæ atque Nehemiæ sacrificiis. Ex eis enim locis intelligimus cælestem ignem (qui est idem cum sacro templi Dei igne,) vbi adsit zelus Eliæ vel Nehemiæ, non solùm non extingui ab aquis, sed eas etiam lambere, & eis pasci & delectari. Et eapropter pedibus igneis (id est, illo sacro igne ardẽtibus) depingitur Christus ingrediẽs vel aggrediens mare; vt desi-

F gnetur, eis aquis nutriendum esse & augendum ignem pedum Christi. Hic est enim ignis ille, quem Christus Dominus venit mittere non solùm in terram, sed etiam in mare.

Accedet verò nostræ considerationi magna lux; si animaduertamus, quid voluerit sanctus designare illo miraculo, quod effulsit in sacrificiis Eliæ atque Nehemiæ; nimirum in igne aquas inflammante, & ardere cogente. Dicet fortasse aliquis, non aliud ibi latẽre mysterium, quam ostensionem omnipotentiæ Dei, cui ad nutum omnes creaturæ obediunt; & quiduis, vt eius instrumenta, operantur. Et facit, quòd hæc ipsa omnipotentia celebretur Sapientiæ capit. 6. & 19. *In eo quòd ignis in aqua valebat supra suam virtutem: & aqua extinguentis naturæ obliuiscebatur; & in aqua, quæ omnia extinguit, plus ignis valebat.* Qui-

A bus locis respicitur ad id Exodi 9. 24. *Grando & ignis mista pariter ferebantur.* Verùm hæc non est mystica significatio, & mysticum aliquid ab Spiritu sancto fuisse in illo sacrificiorum miraculo designatum persuadet, tum accurata illa descriptio & repetitio; tum verò allusio Apocal. ad illa miracula, dum describit Angelum fortem per ipsas maris vndas ingredi volentem, vt eas inflammet. Hæc enim, præter generalem illam diuinæ omnipotentiæ ostensionem, peculiare aliquod mysterium sub ea figura latẽre facilè suadent. Pro explicatione verò notandum est primò, omnia opera Altissimi (vt hic Ecclesiastici 33. 15.) esse *duo, & duo,* id *est, vnum contra vnum.* Constat autem, ignis contrarium siue oppositum esse aquam, quia ignem ardentem extinguit aqua, Ecclesiastici 3. 33. Quare, cùm sacri ignis signifi-

Quẽ sensum mysticũ Spiritus sanctus intendisse videatur in Elia & Nehemia sacrificiis, quando aqua igne arserunt.

B catio referenda sit ad spiritualem veræ religionis ignem, quo Christus cupit mundũ inflammare; facilè statim cernitur, per aquæ elementum huic igni oppositum, repræsentari resistentiam seu repugnantiam mundi aduersus eũ ignem; conatum nempe obsistendi Euangelico igni, ac bella & persequutiones eo fine excitatas, vt penitùs extingueretur is ignis, quo Euangelici concionatores, veluti ministri diuinæ Prouidentiæ, siue vt spirituales Christi pedes, conabantur mundum inflammare.

Quid per ignẽ Dei ignẽ; quid per aquam ei contrariam figuretur.

Deinde obseruandum est prædicationis Euangelicæ officium, esse mysticum quoddam sacrificium; vt significauit Paulus ad Rom. 15. 16. vbi agens de munere sibi credito, ait, *Propter gratiam, quæ data est mihi, vt sim minister Christi Iesu in Gentibus, sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta, & sanctificata in Spiritu sancto.* Vbi ex contextu

Prædicationis Euãgelicæ officiũ esse mysticum quoddam sacrificium.

C euidenter patet, prædicationem Euangelij considerari ab Apostolo velut mysticum quoddam sacrificium, cuius sacrificij se ipsum contemplatur sacerdotem. Atque id propriè significat vox illa *minister,* vt patet ex Græco, *ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον* [Greek partly illegible]. Hoc supposito, Paulus ipse considerandus est à nobis veluti alter Elias, qui magnum sacrificium Deo offerre parat: per conuersionem nempe Gentium. Et quamuis non ignoret, mystici maris, hoc est, mundi aquas & fluctus suam omnem vim atq; potentiam obiicere & opponere aduersus ignem cælestem, quo opus est vt hostiæ ardeant, & sacrificium rite peragatur (sic enim natura comparatum est, vt aqua cum igne bellum gerat, & eum extinguere conetur:) Apostolus tamẽ à Dei spiritu edoctus non dubitat, quin cælestis ignis ea ipsa antithesi & resistentia aquarum pascatur, & quasi delectatus pugna, lambat aquas, & in eis inflammandis & de-

D uorandis delectetur. Atque adeò in diuinæ Prouidentiæ consilio, ad illud ipsum, quod flagrãtissimè cupiebat Apostolus, nempe vt sacrificium cælesti igne arderet, ad hoc ipsum valde conducebat, vt hostiæ & altare, & lignorum strues, & omnia priùs aquis persequutionis & contradictionis non solùm aspergantur, sed imbuãtur & madeãt. Quemadmodum in Eliæ sacrificio repræsentatũ est. Quãobrem non solùm non perhorrescit Paulus persequutionem, sed potiùs in ea gloriatur; & in aquæ affluentia & redundantia superabundabat ille gaudio & exultatione. Nouit enim Dei esse consilium, vt postquam aquæ visę sint super altare decurrisse, & fossam aquæductus repleuisse: tunc ad mystici Eliæ preces ignis è cælo consumat holocaustum, & aquas ipsas ardere cogat.

E Iam verò in Eliæ sacrificio facilè cernitur, carnes illas, quæ Deo offerebantur, symbolum gessisse eorum Gentilium, qui a Paulo per eorum conuersionem oblati sunt Deo. Consideratis enim supra allatis Pauli verbis, & applicatis ad sacrificium Eliæ, carnibus oblatis omnino respondent Gentes ad fidem Euangelij conuersæ. Sicut etiam lignis suggestis, ipsa Pauli prædicatio; ac duodecim lapidibus magnis, quibus Eliæ altare extructum est, duodecim symboli Apostolici veritates. Hæc verò omnia visa sunt persequutionis Gentilicæ aquis perfusa & madefacta, cùm Christianorum sanguine madebat terra: & quò maior fuit perfusio & madefactio, eò perfectior fuit effectus, quem mysticus Elias tantopere optabat; nempe vt mirando illo sacrificio conuincerentur homines, nullum alium esse verum Deum, nisi eum, cui à mystico Elia eiusmodi sacrificium oblatum erat. Et propterea ignis quasi exultans

Carnes in Eliæ sacrificio oblatæ quid adumbrent.

F atque triumphans lambebat aquas, vt expressit Scriptura, & puluerem & ligna deuorabat; & lapides cum aquis lambere videbatur.

Germanum deniq; illius antiqui miraculi mysteriũ, seu mystica significatio ab Spiritu sancto intenta, fuit, eò magis acceptũ fore Deo Apostolicæ prædicationis sacrificiũ, & eò præstantiorem fore illius effectum, quo maior esset contradictio mundi aduersus cælestem ignem. Et eapropter Christus Dominus in suis ministris non solùm non reformidat ingressum in mare, neque eius aquas putat præualituras ad extinguendum pedum ipsius ignem; sed potiùs certus est atque securus eò fore maiorem mystici sacrificij efficaciam, eò maiorem Dei beneplaciti significationem, & eò maiorem sanctificationis effectum, quem

cælestis

cælestis ignis virtus operatur, quo abundantior fuerit maleractio, & aquarum decurrentium repugnantia.

Eodem spectat, quod de Nehemiæ sacrificio legimus 2. Machab. 1. vbi videre est, non cōcidisse animo Nehemiam, (cuius nomen consolationem sonat) cùm videret in eo loco, in quo ignis cælestis quęrebatur; loco ignis, rem illi omnino oppositam fuisse repertam, aquam scilicet crassā. Hoc enim euentu minimè commotus, gaudet potiùs suū sacrificium aqua illa crassa atque adeò magna illa contrarietate aspergi & madefieri: securus, citò fore vt nebula solis fulgori cedat, id est, vt obscuritas & aduersitas in prosperitatem conuertatur, & incenso diuinitus igne magna cum Dei gloria absumatur sacrificium. Tunc verò fore, vt quidquid ex persequutione siue contradictione illa crassa supererit, huic vsui deseruiat; nimirū vt maiores altaris lapides iterū aqua illa perfundātur, & madefiant; & ex bello, quod aduersus Apostolici symboli veritates geretur, fieri vt disputationis & contētionis flāma incēdatur (in flāma. n. quę tādiu durat, dū igni resistitur, elegāter significatur bellum atque contentio, vt annotauimus in id Psal. 17. 9. *Ignis à facie eius exarsit.*) & demum contentionis flammam excipiat fulgentius lumen quod à religionis altari egredietur, & omnem contentionis flammam absumet; atque ea ratione omnia in maiorem Altissimi gloriam redundabūt.

Denique si ad significandam cælestis ignis, id est, veræ religionis à Deo approbatæ vim & efficaciam, (quæ persequutionib. non minuitur, sed potiùs alitur, & persequutores gloriosè triumphat,) si ad hanc, inquam, virtutem significandam appositissimè deseruierunt historiæ, quas sacra Scriptura narrat de igne Eliæ, 3. Reg. 18. 38. & de igne Nehemiæ, 2. Machab. 1. 20. quantò maioris momenti & energiæ erit ad eandem significationem id, quod sibi ostensum esse narrat Ioannes in hoc cap. 10. nempe Angelum fortem pedibus igneis per ipsum mare ingredi, vt illud accendat? Quod est dicere, ignem illum cælestem, quem in suis pedibus Christus gerit, non solùm præualere aduersus aliquam aquæ copiam, qua aspersum est sacrificium; sed etiam aduersus immensam aquarum vim, quam maris nomen repræsentat.

TEXTVS.

Vers. 3. *Et clamauit voce magna, quemadmodum cùm leo rugit: & cùm clamasset, loquuta sunt septem tonitrua voces suas.*

4. *Et cùm loquuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram: & audiui vocē de cælo dicentem mihi; Signa quæ loquuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere.*

COMMENTARIVS.

Magno Angeli clamori septem tonitrua, echo instar, respondere.

ET *clamauit voce magna, quemadmodum cùm leo rugit.*] Huic clamori siue rugitui respondent quodammodo atque assonant septem tonitruorum voces. Quapropter necesse est, huius clamoris sensum optimè cum septem tonitruis connecti. Cùm igitur vox septem tonitruorum sit necessariò referenda ad Christi & Ecclesiæ victorias ex Gentibus partas, hoc est ad ipsarum Gentium conuersionem (vt statim videbimus) eodem etiam spectare debet leonis rugitus.

Quid septem tonitrua denotent.

Declaratur septem tonitruū significatio difficultati oppositæ solutione.

Obiiciet tamen aliquis, Gentium conuersionem esse Christianæ Ecclesiæ lætissimam ac celeberrimam: cùm tamen leonis rugitus sit valdè terribilis; iuxta id Amos 3. 8. *Leo rugiet, quis non timebit?* Respondeo hunc Christi rugitum, de quo in præsenti, esse quidem formidabilem dæmonibus: denotat enim certissimam Christi expectationem, fore vt ab eis prædam sit ablaturus. Cui significationi fauent eiusdem Prophetæ Amos verba in eodem cap. num. 4. ait enim, *Nunquid rugiet leo, nisi habuerit prædam?* Rugitus enim leonis innuit Christi alacritatem atque lætitiam, qua pro certo habebat, cùm per Gentilitatem ipse succederet, ipsam veræ religionis igne accensum iri. Quòd si opus est, vt rugitus iste Christi furorem, irámque designet: facit similiter ad rem, quòd huiusmodi clamor significet, quantopere Christus Redemptor noster Iudaici populi amentiam ac pertinaciam doleat, ac pariter detestetur. Itaque clamor hic vna ex parte festiuus est, ex altera verò horribilis etiam & Iudaico populo diras & grauissima supplicia interminans. Et quatenus festiuus est, denotat simul iram Christi contra Gentium idololatriam, & ipsius idololatriæ vastandæ contentionem; quæ est mystica ira, quam vocat Apocalypsis *iram nouissimam*, vt suo loco explicabitur.

Et cùm clamasset, loquuta sunt septem tonitrua voces suas.] Hęc septem tonitrua sunt velut echo clamoris Christi. Quod si ita concipiamus; dicere possumus esse echo heptaphonam; qualem refert Plinius lib. 36. cap. 15. vbi vox eadem septies reddebatur. Verum est tamen, septem tonitruorum voces nonnihil esse inter se diuersas, id est, non omnino similes, vt statim planum fiet.

Obseruandum tamen inprimis est, Ioannem hic cum articulo loqui; quasi diceret septem illa tonitrua loquuta fuisse voces suas; supponit igitur esse septem aliqua tonitrua insignia ac notabilia. Quare cùm Apocalypsis ex variis ad insigniores Scripturæ locos allusionibus vndique elegantissimè compingatur; si deprehenderemus septem tonitruorum mentionem in insigni aliquo veteris Instrumenti loco; næ ad eiusmodi locum in hoc capite haberi respectum haberemus. Assero igitur, allusionem hîc fieri proculdubio ad Psalm. 28. vbi septies repetitur vox Domini. Constat autem iuxta Scripturæ phrasim vocem Domini esse idem, quod tonitruum. Quamobrem perinde est dixisse Ioannem ad fortis Angeli clamorem, *Loquuta sunt septem tonitrua voces suas*: ac si diceret, hic vt in proprio loco interserendum esse Psalm. 28. Atque hac ipsa allusione ad ipsum Psalmum magnopere confirmatur, Angeli ingressum ignito pede in mare, & eiusdem Angeli clamorem, atque iuramentum, omnia hæc spectare debere ad ingentem fructum & emolumentum, quod ex Euangelij prædicatione ad Gētes fuerat percipiendum. Constat enim Psalmi 28. argumentum (& eorum præsertim, quæ Dauid ait in his versibus, in quibus de septem tonitruis sub Dei vocum nomine agere videtur) non esse aliud, quàm Gentilitatis conuersionem. Et quia tum Psalmum illum inter ceteros Dauidicos excellentissimum reputo, tum etiam ex hac allusione lux clarissima toti Apocalypsi oboritur: ideò Psalmum integrum seorsum explicare est animus. Verùm, quia ipsius expositio longiuscula est; omittatur nunc, & cum aliis Psalmis atque insignibus Scripturæ locis, ad quos alludit Apocalypsis, suum in locum reseruetur.

In septem tonitruis allusionē includi ad Ps. 28.

Ego scripturus eram.] Explicat his verbis Ioannes mirificam voluptatem, quam percepit ex Psalmi 28. intelligentia; quæ voluptas tanta fuit, vt Psalmi illius explanationem literis protinus libenter mandaret, nisi illam prætermittere iuberetur; videlicet ne hac ratione nimiùm perspicuè loqueretur iis de rebus, quas tunc arcanas & symbolorum inuolucris consignatas esse oportebat. Namque ille Psalmus distinctè agit de futura totius Romani Imperij ad Christi fidem conuersione: & qua ratione congruens maximè fuit Apocalypsin obscurè conscribi; eadem oportuit, ne sensus Psalmi 28. dilucidè tunc literarum monumentis proderetur; de quo diximus in prolegomenis notat. 13. Sed aduertat, obsecro, lector, quanti æstimet Ioannes Psalmum 28. atque ipsius mysterium, necnon congruentem rationem,

Vers. 4.
Quid tunc Ioannes scribere voluerit.
Quod sit Psalmi 28. argumentū.

tionem,

tionem, quapropter tunc decuit eius declarationem ſilentio inuolui; ac proinde quantum fuerit Dei beneficium, quòd poſtea Pſalmi illius cognitionem atque intelligentiam Eccleſiæ fuerit impertitus.

Quid innuat locutio illa, ſigna quæ locuta ſũt, &c.

Phraſis illa, *ſigna* vel obſigna *quæ loquuta ſunt ſeptem tonitrua*, meo iudicio indicat Pſalmum illum fuiſſe quaſi librum ſignatum; quia ipſius myſterium non planè percipiebatur. Reſignauit autem Deus ſigillum, vt Ioannes reſeratam legeret chartam, id eſt, intelligeret myſterium. Quare, cùm iubetur librum ſiue chartam obſignare, idem eſt, ac ſi ei diceretur, ne myſterium reconditum patefaciat; ſed vt erat occultum, dimittat. Quo quaſi nouum obduxit Ioannes velamen; eiuſmodi tamen, quod ſenſum obtegens, retegat pariter, plurima de reconditis inibi myſteriis ſupereſſe dicenda, non ſecus ac de Timantis velo antiquorum annalibus proditum eſt.

TEXTVS.

Vbi de iuramento Angeli.

Verſ. 5. *Et Angelus, quem vidi ſtantem ſuper mare & ſuper terram, leuauit manum ſuam ad cælum.*

6. *Et iurauit per viuentem in ſæcula ſæculorum, qui creauit cælum & ea quæ in eo ſunt; & terram, & ea quæ in ea ſunt; & mare, & ea quæ in eo ſunt; quia tempus nõ erit ampliùs.*

7. *Sed in diebus vocis ſeptimi Angeli, cùm cæperit tuba canere, conſummabitur myſterium Dei, ſicut euangelizauit per ſeruos ſuos Prophetas.*

COMMENTARIVS.

Leuare manum, iurãtis habitus.

LEVARE manum, habitus eſt iurantis, vt bene Pererius tom. 3. in Geneſeos caput 14. num. 22. & Ribera hic. Si autem iurare eſt Deum adducere teſtem: proprius iuramenti locus erit, quando quod iuratur, Dei confirmatur teſtimonio. Ideóque iurare eſt aſſeuerare illud, quod ipſe iuro, diuino teſtimonio roborari: ac proinde rem eſſe Deo teſtificatam. Atque id eſt manum attollere, Deum ſcilicet indice deſignare, affirmaréque Deum eſſe, qui quod ipſe aſſero, confirmat.

Verſ. 6.

Mira iurãdi & Deũ ſignificãdi ratio.

Qui creauit cælum, & ea quæ in eo ſunt; & terram, & ea quæ in ea ſunt; & mare, &c.] Mira ſanè iuriſiurãdi ratio, per cæli effectorem, & eorum, quæ cæli ambitu continentur; per terræ, & quæ ipſa coërcet; per maris, & quæ in ſe includit. Et quidem cùm Scriptura neutiquam inaniter verba multiplicet; reddere oportet rationem, quorſum ad Deum denotandum tot verba in hoc iuramento multiplicauerit?

Nota ergo, frequentem vſum eſſe, vt noua epitheta, quæ Deo tribuuntur in aliquo iuramento, aliquod egregiè factum celebrent. Vide Ierem. 16. 15. & c. 23. 7. *Ecce dies veniunt, & non dicetur vltrà; Viuit Dominus, qui eduxit Iſraël de terra Ægypti: ſed, Viuit Dominus, qui eduxit Iſraël de terra Aquilonis, & vniuerſis terris, ad quas eiecit eos.* Secundò nota, dignum eſſe ſapientibus viris, vt peculiare epitheton, quod in iuramento aliquo attribuunt Deo, congruat illi rei, quam iuramento ipſo aſſeuerare intendunt. V-

Huius iuramenti periphraſim non abs re, ſed ſubiectæ materiæ eſſe apprimè congruentem.

A trunque igitur eleganter coniungitur in longa hac periphraſi, quæ in Angeli fortis iuramento affirmatur de Deo. Etenim nouum facinus egregium, quod in hoc verborum anfractu celebratur, illud eſt; Deum ſcilicet, qui Chriſtianæ Eccleſiæ auctor eſt, minimè contentum, quòd Iudæos ad ipſam Eccleſiam acciuerit, ſuam etiam Euangelij lucem Gentibus impertiri velle; tanquam vniuerſalem vtriuſque populi parentem & effectorem. Atque hoc eſt, quod nouus hic verborum circuitus adſcribit Deo: cuius ſignificationis rationem, vt è re Apocalypſeos eſſet, eiuſmodi fuiſſe oportuit, quæ ipſamet Apocalypſeos ſymbola vſurparent; iuxta quorum acceptionem, cæli nomen denotat (vt vidimus aliâs)

Quid per huiuſmodi periphraſim ſignificetur.

B Chriſtianam Eccleſiam & diuinæ gratiæ bona; terra verò Iudaicum populum; & mare, populum Gentilium. Quamobrem iuriſiurandi per longam periodum ducti ſenſus eſt eiuſmodi; vt Angelus obteſtetur Deum, qui nouum Chriſtianæ Eccleſiæ cælum, qui ſynagogæ terram, qui Gentilitatis mare condidit.

Cur in ſingulis addat angelus, ea quæ in eo ſunt?

Quòd autem non nudè & abſolutè dicat cælum, terram, & mare; ſed in ſingulis adiungat, *& ea quæ in eo ſunt*; id ſanè non vacat energia. Quo ſignificetur nullum eſſe ſiue in myſtico cælo Chri-

C ſtianum, ſiue Iudæum in terra myſtica, ſiue in myſtico mari Gentilem: quem non creauerit Deus, & de quo peculiarem non habeat curam: ac proinde Dei ipſius prouidentiam ad ſingulos non populos modò, ſed homines etiam ſeſe extendere; nec aliquem à ſingulari hac prouidentia ſubduci. Deinde ipſi Deo curæ eſſe, vt myſticæ noui cæli ſtellæ benignos ſuos influxus & impreſſiones, non ad Iudæorum tantùm terram, ſed etiam ad Gentilium mare deriuent. Atque vt etiam peculiariter hæc vel illa ſtella in hunc vel illum angulum Gentilitatis, benignitatis ſuæ influxum mittat; & lucem ſuam impertiatur huic vel illi familiæ vel domui.

D Hoc fuit nouum Dei facinus, in quod intendit oculos nec immeritò fortis hic Angelus, vt in rem ad maximam Dei gloriam, & Eccleſiæ pariter beneficium redundaturam. Verùm non ideò ſolùm; ſed quia ad illud quod fortis Angelus affirmare volebat, nihil æquè poterat conducere. Etenim (vt mox videbimus) affirmare erat animus, Iudaici populi repulſam & Gentilici electionem, iuxta Diuinæ prouidentiæ decretum, iam iam reapſe complenda imminere. Et cum hoc ſenſu mirè conſonat ſupradictus verborum ambitus, qua ratione explicui-

E mus.

Quorſum ſæculorũ, ſiue æternitatis mentio in hoc iuramento?

Ad hanc periphraſim verba illa adiunguntur, *Iurauit per viuentem in ſæcula ſæculorũ*, quæ iuriſiurãdi ratio ex Danielis c. 12. 7. mutuata eſt (quem ad locum alluditur in hoc Angeli iuramẽto, vt vidimus notat. 2.) Nam ille Angelus, de quo ibi Daniel, iurauit *per viuentem in æternum*. Et tã in Daniele, quàm in Apocalypſi magnam habet congruentiam mentio æternitatis Dei, quando ſingulatim agitur de præfinito aliquo temporis ſpatio. Namque æternum decet Deum præſcribere tempora; & quantumuis immutentur ac perturbentur omnia, ipſum

F tamen (quippe qui in æternum viuit) ſtabilem ſemper firmúmque perſiſtere.

Quid ſit, Tempus non ampliùs erit.

Quia tempus non erit ampliùs.] Multi autumant, horum verborum non alium eſſe poſſe ſenſum, niſi vt affirment, extremi iudicij diem temporibus ac ſæculis terminum impoſituram; atque adeò aſſeuerent, quando expletur vaticinium, quod per vtrumque Angeli fortis pedem in terra & in mari ſitum portenditur, tunc demùm affore vniuerſalis iudicij diem. Mihi quidem interpreta-

tionem

Aliorum interpretatio. tionem huiuſmodi refellere non eſt animus, non A mens, non conſilium. Sequatur ſanè per me quicūque volet: vtinam eo argumenti filo. ac ſerie, quæ totum contextum aptè & conſequenter connectat. Illud mei muneris eſt, vt oſtendam; in eo, quē ſequor ſenſum (videlicet de Iudaici populi reprobatione, & electione Gentilici) conuenientem ſatis fuiſſe Scripturæ loquutionem, *Quia hoc tempus non erit amplius.*

Auctoris interpretatio de tempore non ampliùs futuro. Hoc vt probem, aduertatur oportet; licèt verū omnino ſit, improbis omnibus in huius vitæ decurſu ſpatium ſupereſſe temporis, quo per auxiliū B Dei ſufficiens poſſint à ſuis flagitiis reſipiſcere; non tamen minùs eſſe certum, peccatorem, poſtquàm à Deo fuit propter ſua ſcelera derelictus & obduratus, neutiquam fore ampliùs conuertendum. Quare ingens difficultas, quæ eſt in peccatoris obcæcati conuerſione, & certa Dei præſcientia illum nequaquam conuerſum iri, hæc inquam, ſufficiunt vt veriſſimè dicatur, huiuſmodi ſceleratis hominibus finitum iam eſſe tempus, quo Deus ipſorum ſalutem efficaciter procuraret. Ad hunc ergo infeliciſſimum ſtatum ſignificandum dicitur verè ac ſignificanter, cùm Deus peccatorem aliquem dereliquit, indurat, & obcæcat; huiuſmodi peccatori C tempus non eſſe ampliùs.

Iudaici populi obduratio & derelictio à Christo parabolicè prædicta. Secundò animaduertendum eſt, ad eum modum, quo obdurato peccatori tēpus non eſſe ampliùs dicimus; loqui etiam Scripturā de Iudæorum populo. Vide Lucam 13.6. *Arborem fici habebat quidā plantatam in vinea ſua, & venit quærens fructum in ea, & non inuenit. Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce anni tres ſunt, ex quo venio, quærens fructū in ficulnea hac, & non inuenio. Succide ergo illam: vt quid etiam terram occupat? At ille reſpondens dicit illi: Domine dimitte illam & hoc anno, vſque dum fodiam circa illam, & mittam ſtercora. Et ſi quidem fecerit fructum; ſin autem, in futurū ſuccides eam.* In hac allegoria quis non videat, ſpatium illius anni fico concedi, eoque peracto tempus illi non eſſe ampliùs; id eſt vt conferantur peculiaria in eam beneficia, & interim nō euellatur? Quis etiam neſciat, *ſuccidere* in ea allegoria idē eſſe, quod abiicere Iudæorum populum, & in eorū locum Gentiles electos ſufficere? Videatur Sapientiæ 12.20. vbi agitur de tempore, quod Deus Ægyptiis conceſſit; *ſi enim inimicos ſeruorum tuorum, & debitos morti cum tanta cruciaſti attentione & obſtinatione, dans tempus & locum, per quē poſſent mutari à malitia.* Ergo, quādo excæcauit iam illos & indurauit, aptiſſimè dicetur non dediſſe eis ampliùs tempus.

Difficultatis nodus in nostra expoſitione ſoluitur. Dices tamen aliquis; ſi ageretur de obduratione & excæcatione populi Iudaici, nō diceret Scriptura, *Tempus non erit ampliùs.* Certiſſimum namq; eſt, Iudæos ſub mundi finem demum conuertendos; *Quia cæcitas ex parte contigit in Iſrael; donec plenitudo Gentiū intraret, & ſic omnis Iſrael ſaluus fieret*; ad Rō. 11.26. Reſpondeo, quemadmodū abſolutè ait Scriptura, ſuccidendā eſſe ficū, niſi illius anni ſibi conceſſi ſpatio fructū afferret (id eſt. fructum pœnitentiæ,) ita etiā abſolutè aſſeri, *Tempus non eſſe ampliùs*, illis videlicet, quos Deus ſe derelicturum minabatur. Ipſorū verò poſteris perſpicuū eſt ianuā in Scriptura non occludi; ſed potiùs in diuinæ prouidentiæ conſilio, conuerſionē gentium fore inſtrumentum, vt poſteà Iſraeliticus tandem populus cōuertatur. Hæc autem veritas nihil obſtat, quin veriſſimè dictum ſit, Iſraelem in illis primæuæ Eccleſiæ temporibus à Deo fuiſſe obduratum & obcæcatum; poſtquàm pœnitentiæ tempus illi fuit benignè elargitus. Atque ita affirmat tunc Angelus ab-

Iudæorum cōuerſionem ſoluto tempore non eſſe illi ampliùs concedendū tempus. His addo; cùm tot ſæculis obduratio Iudæorum eſſet duratura; quanuis ſint tandè in mūdi fine conuertendi, nihilominus ſi ad primitiuæ Eccleſię tempus reſpiciatur, rectè dici potuit; *Tempus non erit amplius.* Quemadmodum Ezech. 30. nu. 13. *Dux de terra Ægypti non erit ampliùs*, ſcilicet illis temporibus, de quibus in eo capite ſermo eſt. *ſub mundi exitū futuram non obſtare huius iuramenti perpetuitati.*

Simili etiam phraſi dicitur Daniel. 8.19. *Quoniam habet tempus finem ſuum.* Etenim licèt hæc verba à nonnullis referantur ad Antichriſti tempus, quod erit prope diem Iudicij; in ſenſu tamen proximo ſermo omnino eſt de tempore Antiochi, vt patet ex contextu; déque ipſius interitu, quo imponeret Deus finem perſequutioni ab ipſo Antiocho contra Iſraeliticum populum excitandæ.

Confirmatur inſuper noſtra explicatio; quia ex contextu patet, in fine eius temporis, de quo hic eſt ſermo, conſummandum eſſe Dei myſterium. Iurat enim Angelus, *quia tempus non erit ampliùs, ſed conſummabitur myſterium Dei.* Atqui conſummatio myſterij Dei, vt ſtatim videbimus, referēda omnino eſt ad repulſam Iudaici populi & Gentilici electionē. Igitur illa verba, *Tempus non erit ampliùs*, referri debent ad pœnitentiæ ſpatium, quod Deus Iudaico populo ante ficus ſucciſionem conceſſit.

Præter hæc, iuramentum hoc angeli fortis reſpondet iuramento illi angeli Daniel. 12.7. vbi dicitur ille Angelus iuraſſe *per viuētem in æternū, quia in tempus & tempora, & dimidium temporis complebitur diſperſio manus populi ſancti*, quod eſt dicere, perſequutionis Antiochi ſpatium per tres annos cū dimidio duraturum fore; vt dicetur cap. 11. Ex vtriuſque ergo iuramenti collatione, cùm in Apocalypſi dicitur, *tempus non erit ampliùs*, elicitur huius phraſis ſenſum fore, peracto trium annorum & dimidiati interuallo (quo permiſſurus eſt Deus, vt Christia- D nus populus à Iudaico affligatur) mox ſonaturam eſſe ſeptimam tubam, & Iſraeliticum populum excæcatum ac derelictum à Deo permanſurum. Cohæret cum hac explicatione, quod cap. 11.2. (vbi idem etiam proſequitur argumentum) perſpicuè dicitur, perſequutionem videlicet, de qua agitur, duos & quadraginta menſes, (ſiue quod idem eſt, mille ducentos ſexaginta dies) eſſe duraturam. Quod ipſum planè eſt in ipſa illa Danielis loquutione ſignificatum, *tempus & tempora & dimidium temporis.* Si ergo myſticum temporis ſpatium per tres annos & dimidiatum extenditur; non video, quo pacto poſſit hic terminus ad vltimum iudicij diem referri. Licèt enim tempus, quo duratura E eſt Antichriſti perſequutio, ſuſpicentur multi tres annos & dimidium fore; tempus autem, quod reliquum erit ad ipſum vſque iudicij diem, hoc annorum trium & dimidij termino minimè coërcebitur. Quare ſi opus eſt, vt verba illa *tempus non erit ampliùs*, ſignificent interuallum illud, quod concedit Deus, eſſe trium annorum cum dimidio; qui ſequitur ſenſus, non poteſt de iudicij die intelligi. Communi namque conſenſione receptum eſt, poſt tres annos & dimidium perſequutionis Antichriſti, F aliquid adhuc temporis remanſurum peccatoribus; vt à ſceleribus, ſi velint, reſipiſcant. Hæc eſt nec leuis difficultas in eorum explicatione, qui verba hæc, *Tempus non erit ampliùs*, ad poſtremi Iudicij diem referenda cenſent. At in noſtra interpretatione omnia apprimè conſentiunt. Nam ſpatium perſequutionis Iudæorum ſunt tres illi anni & dimidiatus. de quibus cap. 11. myſticè tamen ſumpti, vt ibi conſtabit. Nunc autem iurat Angelus fortis, finito illius temporis ſpatio, tempus non ampliùs fore; id eſt, finiendum eſſe tunc Iudæis tempus, & Gentibus inceptu-

Hoc angeli fortis iuramentum reſpondere iuramento angeli Danielis.

Antichriſti perſecutionem, iuxta aliquorum opinionem, tres annos cū dimidio duraturam.

cepturum. Atque hoc est magnum illud Dei mysterium, quod in ipso contextu sequitur.

Vers. 7. Verba hæc verba, In diebus vocis septimi Angeli, sint ad extremum iudicij referenda?

Sed in diebus vocis septimi Angeli, cùm cœperit tuba canere, cōsummabitur mysterium Dei.] Multi hæc verba ad diem Iudicij pertinere contendunt. Ceterùm ad declarationem hanc adstruendam, apta applicatio mysteriorum libri signati & sex plagarum, quæ sunt hactenus descriptæ, aditum præmuniissent oporteret, vt viam strauissent iis, quæ consequuntur: ita vt appareret, congruenter in hoc loco & consectariò ad ea, quæ & antecedunt & subsequuntur, mentionem seu vaticinium de die iudicij interponi. An verò id fuerit hactenus ab aliquo præstitum, aliorum iudicium esto. Certè in nostra explicatione, nisi me valdè fallo, filum huc vsque fuit continuatum, & ænigmatis applicatio ita producta, vt septimæ tubæ mysterium nō aliud esse possit, nisi obduratio Iudæorum, & Gentilium electio. Cùm autem ad finem capitis 11. perueniemus, vbi septimus Angelus tubâ canit, videbimus cum hac eadem significatione appositè congruere, quod Ioannes vidit, quo tempore tuba septima personuit. Interim valida est nostræ explanationis confirmatio, phrasis illa, qua fortis Angelus vtitur, *Consummabitur mysterium Dei.* Præsertim cùm mysterij nomen Græcè habeat articulum: quod argumēto est sermonē hic esse de noto ac celebri mysterio, cui proinde nomen mysterij Dei, iuxta Christi & Apostolorum phrasim, debeatur. Atqui Iudaici populi reprobationi & Gentilici electioni luce clarius est mirificè nomen mysterij Dei quadrare. Vide ad Rom. 11. 25. *Nolo vos ignorare mysterium hoc, vt non sitis vobis ipsis sapientes: quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentiū intraret.* Et ad Ephes. 3. n. 4. *In mysterio Christi, quod nunc reuelatū est: Gentes esse cohæredes & concorporales & comparticipes promissionis eius in Christo.* Et ad Coloss. 1. 25. *Mysterium, quod absconditum fuit à sæculis, nunc autem manifestum est sanctis; quibus voluit Deus notas facere diuitias sacramenti huius in Gentibus.*

Alia expositio pro parte affirmatiua.

Auctoris sententia exponentis de obduratione Iudæorum & Gentium electione.

Mysterij nomen in sacris ad Iudæorū reprobationem & electionem Gentium referri.

Ratio ergo ipsa, & verba Pauli nos docent, nomen, *mysterium*, non esse aptum ad Iudicij diē. Nā de die Iudicij non obscurè loquitur Scriptura; neque ad veritatem huiusmodi enunciandam opus erat ænigmatibus & mysticis significationibus; sed perspicuis potiùs verbis: nec veritas de die Iudicij Iudaico populo erat ignota. At Iudaicum populū fore reprobandum, & Gentilicum illius loco eligendum; id verò figuris pluribus mysticis fuerat præsignificatum; & res erat abdita adhuc & arcana, quam ait Paulus suo tempore fuisse à Deo reuelatam.

Mysterij nomen non ita apte diei Iudicij quadrare.

Iam ad diem Iudicij designandum non erat ad rem phrasis illa, *In diebus vocis septimi Angeli.* Nam conuocatio ad iudicium futura est *in momento, & ictu oculi in nouissima tuba*, 1. ad Cor. 15. 52. Indurationi autem & excæcationi Iudaici populi optimè cōuenit illa phrasis *In diebus vocis septimi Angeli.* Nam Iudæorum omnium obduratio non vno eodémque die fuit; sed paulatim hi alio die, illi in alio sūt obdurati. Quare magnam habet energiam modus ille loquendi, *In diebus vocis septimi Angeli.* Atque quo gradu ianua populo Iudaico paulatim occludebatur, eodem reserabatur Gentibus. Nam viros Apostolicos a Iudæis vexatos, afflictos, atq; repulsos Deus ad Gentium procurandam dimittebat salutem. Quamobrem animi conceptio in hoc loco debet esse eiusmodi, vt septima tuba nō semel, sed per dies multos insonuerit; & ex quo percrepare cœpit, cœperit etiam Dei mysterium consummari, id est, reddi manifesta Iudæorum obcæcatio & electio Gentilium; atque adeò Iudaici populi diminutionem fuisse diuitias gentium, vt Paulus loquitur ad Rom. 11. 12.

Cur dixerit In diebus vocis septimi Angeli?

Sicut euangelizauit per seruos suos Prophetas.] Nec clariùs video, vbi Euangelij nomen ad diei Iudicij prophetiam accommodetur. Etenim licèt iustis sit nuncius lætissimus; in sacræ tamen Scripturæ vsu Euangelium videtur esse potissimùm bonus nuncius iis, qui in luto & squalore iacent, nec eiusmodi nuncium bonum sperant. Huiusmodi autem nuncium Gentilibus Deus per suos Prophetas miserat; sed nondum ad illorum aures peruenerat. atque ita obduratione, & excæcatione populi Iudaici factum est, vt mysterium priùs à Prophetis tectè & obscurè indicatum, tandem aliquando consummaretur, & palàm fieret.

TEXTVS.

De libro dulci in ore & amaro in ventre.

Vers. 8. *Et audiui vocem de cælo iterum loquentem mecum & dicentem; vade & accipe librum apertum de manu angeli stantis super mare & super terram.*

9. *Et abij ad Angelum dicens ei, vt daret mihi librum: & dixit mihi; Accipe librum & deuora illum: & faciet amaricari ventrem tuum; sed in ore tuo erit dulce tanquam mel.*

10. *Et accepi librum de manu Angeli, & deuoraui illum: & erat in ore meo tanquam mel dulce: & cùm deuorassem eum, amaricatus est venter meus.*

COMMENTARIVS.

LIBER hic, quem Ioannes ab Angelo flagitare iubetur, semper in Græco per tertium diminutiuum effertur βιβλιδάριον, vt suprà adnotauimus versu 2. qui est libellus valdè exiguus. Et quidem non absque mysterio peculiari vtitur hic Apocalypsis quater nomine ita diminuto. Cùm autem quæ in hoc capite antecedunt, referantur ad Iudæorum reprobationem & electionem Gentilium, contextus ipse nos impellit, vt inuestigemus, verū in sacris Literis reperiatur aliquid valdè abbreuiatum in populi Iudæorum reprobatione & Gentilium electione. Nam si quid inueniri possit huiusmodi; ad illud profectò in hac parui libelli diminutione alluderur. Occurrit igitur mox locus Isaiæ 10. 22. ad quē fieri allusionem non ambigo; *Consummatio abbreuiata inundabit iustitiam, consummationem enim & abbreuiationem faciet Dominus in medio terræ.* Vbi certum est sensum literalem esse eundē, quem Paulus expressit illis verbis, *Diminutio eorum, diuitiæ Gentium.* Nam quòd iustitia & sanctitas Euāgelij per totam Gentilitatē inundauerit; id quidem ortum ex eo fuit, quòd Israeliticus populus abbreuiatus fuerit, & ad numerum exiguum redactus; Deo scilicet Iudæos ceteros reprobante, & paucos illos a Iudæis perfidis vexatos accipiente, veluti instrumenta ad Gentilici populi conuersionem. Ita explicat Paulus ad Rom. 9. 27. Isaias clamat, *Si fuerit numerus filiorum Israel, tanquā arena maris; reliquiæ saluæ fient. Verbum enim consummans & abbreuiās in æquitate.* Vbi illud nomē *verbū*, vt patet ex Græco,

Librum hic in Græco per diminutiuum vocabulum scribi. Cur in libelli huius mentione tertio diminutiuo vtatur Ioannes?

Gentium vocationem in Dei decreto ex Iudæorum reprobatione pependisse.

Græco, est in accusatiuo. Atque ita sequitur; *quia verbum breuiatum faciet Dominus super terram.* Et paulò infrà; *Gentes, quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam ex fide: Israel verò sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit.*

Sed obijciet quispiam, distinctas videri res, quòd abbreuiatus sit populus Iudaicus, & quòd liber sit imminutus. Respondeo; cùm dicitur *verbum breuiatum*, videtur esse sermo de albo, siue numero verorum Israelitarum. Quando verò populus ingens ad exiguum coarctatur, immutatur ingens album in paruum libellum. Deinde album accipitur pro illis, quorum nomina in eo continentur; quæ est consummatio abbreuiata iustitiam inundatura iuxta Isaiæ vaticinium.

Cur fortis angelus libellum in manu apertū habuerit.

Itaque cùm Ioanni paruus datur liber in manus, illi ostenditur ingens Israelis populus ad exiguum electorum numerum contractus. Porrò paruus hic liber in fortis angeli manu apertus est; quia in ipsomet Dei, siue Christi (qui est brachium Patris) opere expletum fuerat Isaiæ vaticinium; & apertum etiam atque expositum tum Ioanni, tum ipsius similibus. Quapropter in eàdem figura, qua Christus sinistrum in terra pedem, dextrum in mari habebat, vidit Ioannes in Christi manu apertum paruum illum libellum, quem Isaias prædixerat. Cælestis autem vox est Spiritus sancti Ioannem excitantis, vt à Christo librum sibi porrigi exoret; id est, vt sibi arcanum illud omnino patefaciat.

Allusio in hoc angeli libello ad librū Ezechieli traditum, vt eū deuoraret.

In hoc prætereà libello manifestè respectus habetur ad librum illum apertum, qui Ezechieli deuorandus fuit traditus c.2.10.& c.3.1. Verùm Ezechielis liber erat vtrâque facie conscriptus, vt explicuimus c.5 nec paruus videtur fuisse; quia Prophetæ viscera impleta sunt volumine illo. Liber autem, de quo in præsenti agitur, tantummodò erat quoddam nominū album. In quod, qui relati erāt, vt paucos esse notaretur; ideo consentaneum fuit, vt minimi libelli figuram præ se ferret. Neque obstat, quod alioqui dicantur esse centū quadraginta quatuor millia. Hi enim omnes exiguū cōficiebāt numerum comparatione totius populi Israelitici. Præsertim, quia initio summa eorum ad numerum multò minorem fuit contracta: & deinceps paulatim creuit mysticus numerus ad centum quadraginta quatuor millia

Prætereà ex illo Ezechielis libro desumptum fuit ad Apocalypseos librum c.5. quod attinet ad vtriusque paginæ aduersæ & auersæ scriptionem. Ad hunc autem librum capit. 10. mutuatum fuit, quod agit de libri ipsius apertione, & quemadmodum in ore fuerit dulcis vt mel, & amarus in ventre. Quòd autem Prophetæ apertus liber sit traditus; indicat communicatam illi à Deo libri ipsius intelligentiā. Iam liber Ezechieli oblatus significat proculdubio vaticinium, quod ipse literis mandauit. At libellus hic, qui Ioanni datus fuisse apertus dicitur, nō significat totam Apocalypsin (hic enim non esset paruus libellus) sed exiguum, vt dixi, album continens numerum Israelitici populi, hoc est, mysterium infiniti quondam populi Israelitici ad numerum exiguum, ceteris repulsis, coarctati.

Sed quid erit tam apud Ezechielem, quàm apud Ioannem apertus liber in ore dulcis, amarus in vētre? Namque Ezechieli etiam suus liber dulcis extitit in ore; *factum est in ore meo sicut mel dulce.* Posteà verò quàm ipsum edit, non dubium est, quin in ventre amaritudinem senserit: subdit enim vers. 14. *Et abij amarus in indignatione mea.* Pro huius rei explicatione notandum est, inuitari tam Ezechielem quàm Ioannem, vt singuli suum deuorent li-

Cur tā Ezechieli, quam

A brum; perinde esse ac si ipsa mysterij cognitione inuitarentur. Os enim percipit gustum eorum, quæ eduntur; & intellectus videtur esse quasi animæ os: atqui perspicua notitia & cognitio eius, quod anima meditatur, respōdet officio dentiū in secando, diuidendo, & comminuendo cibo. Porrò participem fieri cælestis mysterij, res est, qua Deus maximum suis seruis tribuit beneficium, cuiusmodi fuit illud, quo Abrahamum affecit, cùm illi supplicium de Sodoma & Gomorrha sumendum renunciauit. Animam verò tanto munere cumulari à B Deo, vt ipsius arcanorum conscia & particeps fiat; animæ certè ipsi res est melle dulcior. Prçterquàm quòd vtrumque mysterium, tam quod Deus Ezechieli vulgauit, quam quod Ioanni, continebat mirum Dei consilium, quod Deus ad suæ Ecclesiç felicitatem exequi decreuerat: & tum propter maximum illud Dei beneficium sua eis arcana consilia detegentis, tum etiam propter prçuisam Ecclesiæ felicitatem à se ipsis valdè exoptatam, primus ille gustus in re adeò dulci perceptus summæ illis voluptati fuit. Atq; hæc est dulcedo mellis in ore.

Ioanni libellus ad deuorādum oblatus, in ore fuerit dulcis?

C Transeamus ad viscerum amaritudinem. Hanc enim mellis dulcedinem indicat textus fuisse conuersam in magnam amaritudinem. Sicut plerumque accidit, vt mel comestum intus in bilem flauā, eamque acerbissimam cōuertatur. Aduerte igitur, quemadmodum os delectationem innuit cognitionis, quòd intellectus sit quasi animæ os; similiter etiam per viscera significari solere affectus posteriores, qui cognitionem consequuntur. Et in sacris prçsertim receptum est, vt viscera affectum cōmiserationis significent. Vide Luc.1.78. & ad Phi- D lip.2.1. ad Coloss.3.12.& 1 Ioan.3.17. Imo verò ait Eustachius, σπλάγχνα, à splene deriuari: & tristitiam quidē sæpe splenis dolor comitatur. Hoc ita constituto, facilè intelligitur ad mellis dulcedinē in Ezechiele & Ioanne cōsequutam fuisse maximā viscerum amaritudinem. Tametsi enim permagni vterque duxerunt illud Dei promeritum, quo illos suorum arcanorum effecit participes: veruntamen cùm illius beneficij mysterium includeret seuerissimam pœnam, quam Deus populo Israelitico infligebat; hinc est mellis dulcedinem in viscerum amaritudinem desijsse. Etenim ex diuini consilij cognitione redundauit ingens commiseratio E ærumnarum & calamitatum, quç Iudaicum populum manebant. Atque eo maior fuit misericordia, & de Iudæorum malis dolor, quò vehementior erat horum vatum sanctissimorum, & Ioannis prçsertim charitas. Si enim Prophetæ humano ducerentur affectu; cùm viderent supplicia sibi à Deo reuelata in rebellium Iudæorum (à quibus diuexabantur) caput recasura; non solùm non miseratione tangerentur, sed in delicijs etiam computarent supplicium illud à Deo de ipsius oppugnatoribus sumendum. Enim verò Spiritus sanctus non eiusmodi affectiones ingerit sanctis; sed dolorem F potiùs & commiserationem pro grauissimis suppliciis, quæ vident in suos fore persequutores immittenda. Quamobrem postquàm Ezechiel dixerat, *Et abij amarus in indignatione mea*: mox subiūgit, *manus enim Domini erat mecum confortans me.* Quo suæ amaritudinis rationem innuit esse spiritualem mentis vigorem, quem ei suppeditabat Deus. Eandémque ob rem in Pauli Epistolis extat atque eminet ingens illa commiseratio & amaritudo, qua afficiebatur, propter seueritatem, quam Deus Iudaico populo exhibebat. Nec minor erat, credo, Ioannis amaror, cuius minor non erat charitas.

Cur insuper vtrique liber in ventre fuerit redditus amarus?

Per viscera affectum cōmiserationis in Scriptura significari.

Me' hic de libello Ioāni deuorato sēsus magnope rè con-

Nostra do

Libello Ioanni deuorato expoſitio ex totius capitis ſerie & connexione fit plana.

rè confirmatur ex totius huius capitis contextu: in A quo agitur de Dei myſterio, quod Iſraeliticum populum imminuerit ad Gentium felicitatem. Confirmatur inſuper Iſaiæ loco capitis 10. in quo loquitur de abbreuiato libro eundem prorſus finem ſpectans. Ex quo liquet caput hoc 10. Apocalypſeos reſpondere decimo illi capiti Iſaiæ. Sed ex conſequenti etiam contextu ſimiliter noſtra expoſitio roboratur. Nam protinus ſubſequēs caput 11. exorditur à virga Ioanni tradita. Pari etiam ratione Iſaias ſtatim poſt mentionem conſummationis abbreuiatæ ſubiungit virgæ mentionem: ait enim, B *Propter hæc dicit Dominus, Noli timere populus meus habitator Sion, ab Aſſur: in virga percutiet te, & baculum ſuum leuabit ſuper te.* Huius autem virgæ, de qua Iſaias agit, ſenſus non eſt alius, quàm virgæ cap. 11. Apocalypſeos, vt ſuo loco videbimus.

Verſ. 9. *Deuora illum.*] In verbo, *deuorare*, plus alij myſterij inueniunt, quàm ego. Mihi enim idem eſt deuorare, quod comedere, & glutire. Nam hoc propriè ſignificat verbum Græcum καταφαγεῖν.

C

TEXTVS.

Verſ. 11. *Et dixit mihi, Oportet te iterū prophetare gentibus, & populis, & linguis, & regibus multis.*

COMMENTARIVS.

Oportere Ioannem iterum prophetare, quomodo ſit accipiendum.

1. Opinio explicantium de Ioannis ab exilio reuocati prædicatione.

ALIQVI exiſtimant hoc perinde eſſe, ac ſi Ioāni prænunciaretur, ipſum in Aſiam rediturū, D & in ea variis Gentibus prædicaturum. Ceterùm ſi prophetare ſumitur hîc pro prædicare; in eo, quòd Ioannes ab exilio reuocatus apud Aſiam prædicauit, non ſatis fundamenti video vt dicatur prædicaſſe *gentibus & populis & linguis & regibus multis.*

2. Exponens de Ioanne ſub mundi finem ad prædicādum venturo.

Alij ſibi perſuadent, colligi ex hoc loco, Ioannē adhuc eſſe ſuperſtitem, & vnà cum Enocho & Elia ſub Antichriſti tempora ad prædicandum eſſe venturum. Quæſtio hæc valde eſt agitata. Et pro vtrâque parte multos adducit noſter Suarez tom. 2. in 3. partem diſputatione 55. ſect. 3. & Pererius in Daniel. lib. 15. init. Vide etiam Sixtum Senenſem lib. 6. E not. 346. Ioannem eſſe venturum tenet Ambroſius Catharinus; & latiſſimè id probare contendit Salmeron tom. 11. tractat. 32. Fauent Andreas & Aretas cum nonnullis, quos generatim citant. Salmeronis ſententia eſt Ioannem mortali in corpore hactenus viuere: eius tamen animam Dei viſione beari. Nihilominus Ioānem eſſe mortuum expreſsè docent Hieronymus, Auguſtinus & Euſebius ex Polycrate Ioannis diſcipulo. Et Suarez pro Ioannis morte aſſerenda affert Nicephorum, Tertullianum, Chryſoſtomum, Ambroſium, Iſidorum A Bedam, Dorotheum, Epiphanium & Concilium Epheſinum.

Vtraque expoſitio præcedens improbatur.

Mihi certum eſt, in hoc ſaltem capite Apocalypſeos, neutiquam agi de aduentu Ioannis ſub Antichriſti tempora Gentibus ac regibus prędicaturi. Si enim contextus capitis 10. refertur omnino ad Iudaici populi diminutionem & Gentilici incrementum, vt ſuprà probauimus; quorſum hîc ſermo de Ioanne ad mundi finem venturo?

Vera auctoris interpretatio de ſecunda Apocalypſeos parte à c. 11. ad Gentium electionem ſpectante.

Illum igitur ſenſum legitimum huius loci eſſe exiſtimo, ſcilicet Apocalypſin hactenus fuiſſe de B Iudaico populo prophetiam; eam tamen citò finiri iam in eiuſdem populi obduratione & reprobatione (quod eſt in fine capitis 11.) & deinde ſequi prophetiam de populo Gentilico; atque adeò de multis populis, gentibus, linguis & regibus. Ad huius declarationis intelligētiam imprimis ſtatuo Apocalypſeos reuelationem ideo Ioanni fuiſſe factā, vt eam litteris mandaret. Cùm ergo, quæ ſibi fuerant hactenus reuelata, ſpectarent omnia ad Iudaicum populum; cùmque ad finem iam & calcem huius tractationis (id eſt, ad reprobationem populi Iu- C daici) perueniretur; videbatur ad totius item prophetiæ terminum perueniri. Veruntamen cùm Iudaici populi finis ac reprobatio, iuxta diuinæ prouidentiæ conſilium, foret initium ſummæ felicitatis populo Gentilico oriturae; vt ſignificaretur ſupereſſe adhuc reuelationem de Gentilici populi prophetia; idcirco dicitur Ioanni, *Oportet te iterum prophetare, ſcilicet gentibus & populis & linguis & regibus multis.* Itaque particula *iterum* non hic deſignat Ioannem antea in Aſia & in vrbe Romana prædicaſſe. Etenim, licèt hoc etiam vſurpare poſſemus D (& eò fortaſſis hic ſit alluſio) verùm illud magis præcipuum eſt, reuelationem nimirum Apocalypſeos hactenus de Iudaici populi prophetia agere, & deinceps à cap. 12. de populo Gentilico & eius electione acturam.

Particula iterum quonam hic ſit referenda?

Argumento contra noſtrā explicationem facile occurritur.

Sed opponet nobis aliquis, latinam phraſim *prophetare gentibus & regibus* nō videri eſſe idem, quod de illis ſcribere, ſed ipſis coràm prædicare. Reſpondeo phraſim Græcā ſonare, *Oportet te iterum prophetare ſuper populos & gentes & reges.* atqui *ſuper* denotat argumentum ipſum, de quo prophetatur, ſiue ſcribitur, vt Ezechielis 32. 2. *Fili hominis aſſume lamē-* E *tum ſuper Pharaonem regem Ægypti.* Nec alium habet ſenſum latina conſtructio per datiuum; quod enim de aliquo prophetatur, ipſi etiam dici videtur. Vide in epiſt. Iudæ n. 14. vbi noſtra lectio habet, *Prophetauit autem de his*: & Græcè in datiuo abſque vlla præpoſitione legitur, προεφήτευσε τούτοις Hæc itaque conſtructio ſenſum minimè immutat.

Confirmatur denique noſtra explicatio ex eo quòd Apocalypſeos Prophetia à cap. 12. manifeſtè ſpectat ad populos multos, ad gentes, ad linguas & reges; vt in eius expoſitione deinceps conſtabit.

CAPITIS XI.

PROLOGVS.

IN decimi capitis procemio explicatum iā manet vndecimi huius capitis argumentū: quod duas præcipuas continet partes. Prima depingit, quemadmodum Iudaici populi perſequutione maximos Christiana Eccleſia fecerit in Dei gratia & vera pietate progreſſus, & glorioſum reportauerit triumphum. In A ſecunda parte deſcribitur ſeptima plaga. Nam quidquid in c. 10. & . 11. antecedit, ad plagam attinere ſextam, iam diximus. Nunc noto, primam c. 11. partem, quæ plagæ ſeptimæ deſcriptionem præcedit, ad duo ſymbola reduci: quorum primum eſt calamus menſorius, alterum duo Chriſti teſtes, qui poſt prædicationem & paſſionem reſurrexerunt glorioſi.

TEXTVS.

TEXTVS.

Vers. 1. *Et datus est mihi calamus similis virgæ; & dictum est mihi, Surge, & metire templum Dei & altare, & adorantes in eo.*

COMMENTARIVS.

Calamũ hũc esse mẽsoriũ & cur calamus vocetur? Allusio in hoc calamo ad calamum Ezechielis. Duplex calami mensorij acceptio in sacris.

DAtus est mihi calamus.] Manifestum est de calamo mensorio esse sermonem: atque ita pro calamo posuit Vulgatus mensuram arundineam cap. 21.15. vbi tamen in Græco eadem est dictio. Mensura autem appellatur calamus; quo innuitur dimensionum diuisiones in ea esse signatas; quemadmodum cannæ internodiis discriminatur. Fit porrò in hoc calamo allusio ad illum Ezechielis 40.n.3.& 5. quo templum & altare holocausti dimensa sunt. Quare calamus hic eiusdem cum illo longitudinis esse debet, id est; quæ hominis staturam magnam adæquet, nempè Adami vel Noëi, vt in opusculo de mensuris sacris planum fiet. Vbi explicabimus, calamum in sex æquales diuidi partes, quæ cubiti vocantur. Verumtamen erat calamus maior, id est, mẽsuræ antiquæ; & calamus minor, id est, posterioris mensuræ; & vterq; in sex æquales partes diuidebatur, quas Scriptura appellat cubitos. Et quanuis cubiti dicantur; in eo tamen opusculo probabimus, per cubiti nomen in Scriptura non significari quartam humanæ staturæ partem, sed sextam: ac proinde calamum sex cubitorum esse staturæ humanæ mensuram.

Humana statura mensuram ab aliis maiorem, ab aliis minorẽ considerar.

Ceterùm humanam staturam alij maiorem cõsiderant, alij minorem. Sic enim Græca statura Romanam excedebat magnitudine, Hispanam Romana. Quin & Hebræi duplici humanæ staturæ mensurâ vsi sunt: ex quibus quæ mensura prima siue antiqua vocatur, quarta parte & nonnihil amplius excedit alteram; ita vt dupla sit in potentia solida. Quod perinde est, quasi dicatur sphęra cubiti antiqui esse dupla ad sphęram vulgaris cubiti. Prætereà minorem staturam Hebraicam contendo ipse in eo opusculo Hispanicæ staturæ esse æqualem, quæ binas continet mẽsuras ex iis, quas Hispani vocant *varas de medir*, & in sex pedes diuiditur. Scio hoc nonnullis nouum, & paradoxũ visum iri: si tamen non firmo probârim fundamento, irritum esto. Interim statuamus id, quod probandum suo loco est. ex quo elicio, Ioãni datam fuisse mensuram humanæ staturæ antiquæ, quæ est Adami vel Noëi in sex æquales partes diuisam, quæ partes iuxta sacræ Scripturæ vsum appellari solent cubiti; licèt iuxta Græcorum & Latinorum consuetudinem dicantur pedes. Hebraica autem statura antiqua (id est Adami) adæquat septem pedes Romanos; qui ex Hispanica mensura plusquam septem pedes cum dimidio conficiunt.

Similis virgæ.] Huius arundinis quantitatem, diuisionem & in metiendo vsum explicuit tum nomen calamus, tum allusio ad calamum Ezechielis. Nunc figuram indicat comparatio virgæ: perinde ac si dicatur calamus quidem esse mensorius, similitudo tamen esse quasi virgæ, qua alium percutimus. Hunc existimo esse sensum grammaticum.

Quare hic calamus mẽsorius dicatur similis virgæ.

Primò, nam eadem phrasis, *calamus similis virgæ*, postulat, vt aliquid ibi insit mysterij; & calami mensorij officium sit alterius rei specie dissimulatum. Deinde, quia in sacris Literis frequens est, virgæ appellationem referri ad supplicium; vt Psal.88.33. *Visitabo in virga iniquitates eorũ.* Item Prouerb.10.13. & c.13.24. & c.14.3. & c.22.8. & 15. & c.23.13. & 14. & c.26.3. & c.29.15. & Ecclesi. 33.25. & Thren.3.1. *Virga indignationis eius.* & Mich.5.1. Et quanuis sæpe etiam accipiatur pro baculo vel sceptro, sed in iis quoque plerumque significatio refertur ad puniendi seu percutiendi officium; vt statim videbimus.

Curhac virga cũ capitis 10. libello coniungatur.

Tertiò considerandum est, hanc capitis vndecimi virgam coniungi cum libello capitis decimi: atqui in eo libello alluditur ad verbũ abbreuiatũ, de quo Isai.10.23. vbi post illam abbreuiationem, statim sequitur virga supplicij, nempe n.24. *Noli timere populus meus habitator Sion, ab Assur, in virga percutiet te, & baculum suum leuabit super te in via Aegypti*; id est, affliget te mysticus Assur; sicut olim Aegyptus afflixit Israelem. Sed noli timere, quia sicut Israeli quondam conuersa est in gloriam afflictio, quã passus est ab Aegypto; sic tibi multò erit gloriosior persequutio, quam à mystico Assur perferes. Nec dubium est, quin Isaias Ecclesiam alloquatur primitiuam: ille namque est populus, qui per excellentiam vocatur *populus Dei habitator Sion.* Ex hoc ergo Isaiæ loco mihi animum induco, illã virgæ similitudinem, quæ post abbreuiatum libellum mensorio adscribitur calamo, intelligendã fore de specie virgæ ad percutiendum aptæ. Etenim allusio libelli ad abbreuiationem perspicua est; dein contextus ipse ostendit allusionem prouehi adhuc in virga. Id quod, explicato virgæ huius mysterio, ampliùs confirmabitur.

Mensorium calamũ Ioãni ab angelo forti fuisse datum.

Datus est mihi calamus.] Ex Græco videtur fortis Angelus non tradidisse Ioanni virgam: sic enim ad verbum transfertur ex Græco: *Datus est mihi calamus, & Angelus adstitit dicens; Surge & metire.* Qui loquendi modus innuit, calamum non fuisse Ioãni datum ab eo, qui adstabat. Ceterum hæc lectio Græca non est certa: & memini me aliquando videre Græcum codicem, in quo locus hic lectioni latinæ respondet omnino. Quapropter crediderim, quod in Græcis aliis codicibus legitur, *Angelus adstitit*, glossema fuisse alicuius non satis contextum percipientis. Nam qui Ioanni dixit, *Surge & metire*, siue dubio est fortis Angelus capitis decimi: subdit enim; *Et dabo duobus testibus meis.* Ex quo infero, Christum esse, qui hîc loquitur. Et de forti quidem Angelo non congruenter diceretur, *& Angelus adstitit*: nam præcesserat iam, Ioannem ad ipsum accessisse propiùs, & ab eo librum postulasse. Præter hæc; vulgatæ lectioni conuenientius est, vt qui Ioanni calamum dedit, quique illi dixit, *Surge & metire templum Dei*, idem sit; & hoc modo pręcipuus sensus magis constat, vt infrà patebit.

Surge & metire templum Dei & altare.] Diximus iam hîc planè alludi ad calamum, quo templum dimensum fuit. Ezech.40.& 41.& 42. & posteà altare, cap.43. Quamobrem omnes illæ templi atque altaris dimensiones, quas Ezechiel ex professo describit, in Apocalypsi coërcentur in præcepto illo siue iussu metiendi templum & altare. Et nec calamus ille, hic Ioanni traditus, nec ille Ezechielis fuerunt aurei. Posteà tamen cap. 21. 15. est aureus calamus ille, quo Dei ciuitas dimetitur. Et certè huiusmodi discrimen mysterio non vacat: sicut nec illud, quod scilicet Ioannes metiatur templum, ciuitatem verò non ipse, sed Angelus. Ezechielis autem 40.3. qui mẽsus est templum, appellatur *Vir, cuius erat species, quasi species æris, & calamus mensuræ in manu eius.* Quòd si mysterium calami mensorij deprehendere possimus, in eo congruentiam harum differentiarum reperiemus.

Quid per mensorium

Aliquis forsitan existimabit, mensorium calamũ, quo

calami Ioanni traditum signetur.

quo Dei templum metitur, esse charitatem: illa quippe est vera meritorum mensura. cui expopositioni fauere videtur locus ille Pauli ad Ephes. 3. 18. *In charitate radicati & fundati, vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo longitudo, sublimitas, & profundum.* Atque hic videtur esse huius dimensionis scopus, nimirum aptè comprehendere latitudinem, longitudinē, &c. Sed hæc interpretatio non placet, in ea enim non redditur idonea superiorum differentiarum ratio. Præsertim, quia verba illa *similis virga*, & allusio ad locū Isaiæ 10. 24. (vbi sermo est de virga, qua percutiendus erat populus Sionis habitator) aliam exigunt intelligentiam.

Auctoris expositio de calami siue mēsura arūdinea significatione.

Existimo ergo mensuram illam capitis vndecimi esse mensuram afflictionum, quas pro Christo serui ipsius perpetiuntur: mensuram verò capitis 21. esse mensuram gloriæ, qua Beati fruuntur in patria. Atque imprimis, cùm agatur hîc de tempore, quo primitiua Ecclesia à Iudaico populo acriter oppugnabatur, (vt ex cap. 9. & 10. intelligentia constat (vt indicetur quod Isaias ait cap. 10. 24. videlicet in iis persequutionibus nihil esse fidelibus, quòd timeant; sed potiùs quòd magnopere oblectentur certissima spe futuri successus, qui non futurus erat absimilis propero Pharaonis fini antiquum Israelem persequenti: ad hoc, inquam) quid congruentius, quàm Ioanni tradi mensuram laborum; eique præcipi, vt Dei templum metiatur; atque consideret, ad spiritualem illam celsitatem atque fastigium, quò fuerat ædificium extollendū persequutionem illam fuisse maximè conducentem? Hæc congruentia in eo nititur, quòd virtus non spectata atque probata, puerilis debet reputari; nec ad virtutis perfectionem conscenditur, nisi per ingentium laborum tolerantiam. Ideo enim Paulus ait Roman. 5. 3. *Gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem.* Quam argumentationem fusè promouet Paulus ipse in capit. 8. illius epistolæ. Legatur numer. 17. *Cohæredes Christi: si tamen compatimur, vt & glorificemur.* & 2. ad Cor. 1. 7. *Sicut socij passionum estis, si eritis & consolationis.* & 2. ad Timot. 2. 12. *Si sustinebimus, & conregnabimus.* Et similiter fuerat loquutus Dauid Psal 93. 19. *Secundùm multidinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerunt animam meam.*

Per patientiam ac tolerantiam ad præmium & coronā peruenitur.

Hæc calami mensura cur magnæ staturæ æqualis constituatur.

Secundò ad spiritualis magnitudinis significationem (quò per patientiam perueniatur) consentaneum valde fuit, mensuram esse magnæ illius staturæ, de qua diximus suprà. quo significatur, veluti pueros ac pygmæos esse, qui aliâ ducūtur viâ. Porrò Adami statura denotat mensuram Christi, qui est secundus Adamus. Quòd verò statura illa sit dupla in potentia solida respectu vulgaris mensuræ; id indicat, hanc esse staturā primogeniti. Sic enim apppellatur Christus. Quod in eo fundatur, quia primogenitum attingebat hæreditas duplo maior, quàm quemlibet ex reliquis fratribus. Et Christus redēptor noster est primogenitus in multis fratribus, ac multiplici hæreditatis incremento auctus. Cuius labores pro virium ac sanctitatis mensura multò etiam maiores fuerunt & grauiores; & ipsius quidem gloria primogeniti fuit. Præterea Christi mensura est mensura laborum, vt Adami: gloriæ verò mensura, vt filij Dei.

Cur qui templum apud Ezechielem metitur, habeat speciē, quasi speciē æris.

Tertiò, eidem significationi congruenter deseruit, quod Ezechiel ait cap. 40. 3. de persona illa templum dimensura: videlicet, *Vir cuius species, quasi species æris.* Quo in loco certam reputo Hieronymi & Gregorij sententiam asserentium, per virum illum designari Christum Dominum: non

A solùm quia ad Christum, vt ad summum architectum, spectat designare dimensiones noui templi Dei; sed etiam quia mensura ad nouam noui huius templi, ipsiusque partium structuram ac magnitudinem desumpta fuit ex Christi passione, & ex doloribus multis atque calamitatibus, quas pro sua Ecclesia constantissimè pertulit. Ideòque in ea visione species illius viri fuit, quasi species æris. Nam ex passionis suæ magnitudine agnouit Christus ingentem Christianæ Ecclesiæ fabricam & structuram; & admirabilis Christi in suis laboribus

B atque passione tolerantia eleganter satis significatur in ærea specie habentis calamum mensorium. Nam, vt mox videbimus, habere in manu calamum virgæ similem, symbolicè denotat maximæ persecutionis tolerantiam. Et qui se tanto calamitatum oneri humeros habere impares iudicabat, aiebat; *Nec fortitudo lapidum fortitudo mea, nec caro mea ænea est*, Iob 6. 12. Ex quo intelligitur speciē æream siue æneam idoneum esse symbolum summæ ad persequutionem sustinendam fortitudinis.

Primam laborum mensuram esse Christi passionem.

Quartò, cùm mensura, de qua hîc sermo est, sit

C mensura afflictionum, quas Ecclesia fuerat passura; facilè cognoscitur primam horum laborum mensuram esse Christi passionem; *Nam quos præsciuit Deus, & prædestinauit conformes fieri imagini Filij sui*, ad Roman. 8. 29. Quapropter appositè est visus Christus ab Ezechiele mensuram manu tenens, id est, re ipsa mensuram afflictionum Ecclesiæ sustinens. Quòd autem mensura hæc posteà Ioanni in manus detur; indicat, Christi passionem experimento ipso sentiendam Ioanni exhiberi per passionis ipsius imitationem. Hoc enim est habere in manu mensuram, re ipsa eandem passionem sustinere; eandem, inquam, per imitationem.

D Iam quod templum Ioannes mensurâ illâ dimetiatur; est per mensuram, quam manibus tenet, æstimare ac ponderare copiosissimos fructus, quos percipit animus ex multorum laborum pro Christo tolerantia; quæ permagni refert ad spiritalem Ecclesiasticæ structuræ magnitudinem: cùm ad hoc magnopere conferant ingentes labores & persecutiones. Et sanè mensuræ symbolum huic significationi est valde accommodatum. Etenim mensorium calamum mihi in manus tradi; perinde est, quasi pars quædam proportionalis mihi detur illius, quod dimetiendum est; vt cùm eam ad rem

E mensuratam applicem, ex perfecta mensuræ cognitione magnitudinem totiùs ædificij comprehendam. Quis ergo non videat, passionis Christi imitationem, qua parte Ioannem Iudaica persequutio contingit, eidem Ioanni detexisse, quantopere expediret Ecclesiam primogenitam laboribus, ærumnísque premi; vt in ea complectetur hoc pacto, & ad fastigium perduceretur celsissimæ fabricæ à Deo erigendæ magnitudo?

Cur hic templum & altare ne angelus, sed Ioannes dimetiatur: at postea c. 21. angelus metiatur.

Quintò, hæc practica cognitio, quæ per mensuram in manu habitam, & ad ædificium applicatā denotatur; angelis inesse non potest in afflictionū

F atque ærumnarum tolerantia, cùm eos nulla aduersa atque infesta contingant: & propterea mensorius calamus virgæ similis, quo templum metiendum erat, non deditus fuit angelo cælestis hierarchiæ, sed Christi discipulo in terra adhuc commoranti. è contrario verò aurea mensura (quæ mēsura est gloriæ; per eamque ciuitatis Dei magnitudo dimensa fuit, c. 21.) non tunc fuit Ioanni in manus tradita. sed Angelo ex cælesti hierarchia, vel si ex Ecclesiastica, vt ibi videbimus; illi saltē Angelo, qui raptus fuerat in tertiū cælum; imò verò ei, qui iam fruebatur Dei visione. Soli enim beati, qui

Dei

Dei fruuntur conspectu, dignè possunt æstimare atque perpendere immensam illam gloriæ magnitudinem, quam Christiana Ecclesia in cælo possidebit; id quod ipsi deprehendunt experimento illius gloriæ partis, qua potiuntur. Hoc autem, quod ipsi experiuntur, significatur aptè ab illis haberi in manibus; eósque per gloriam illam, qua fruuntur, metiri atque cognoscere, quanta erit felicitas tantæ, támque innumerabilis Christianorum multitudinis, quæ in cælestem regionem congregabitur, & meritorum varietate, & proportionis multitudine insignis atque conspicua.

Cur calamus Ioanni datus, non sit aureus, sed virgæ similis?

Ex dictis manet explicatum, cur calamus capitis 11. non sit aureus, sed solùm virgæ similitudinem referat, calamus verò capitis 21. aureus omnino sit? Hac enim distinctione eleganter adumbratur alterum ex iis calamis esse mensuram afflictionum & calamitatum, quas sancti viri pro Christo patienter tolerant: alterum verò esse mensuram gloriæ, qua Beati in cælesti patria perfruuntur.

Difficultatis enodatio.

Opponet tamen aliquis, mensuram spiritalis magnitudinis non tam ad laborum, quàm ad charitatis, qua perferuntur, magnitudinem esse reducendam. Fieri enim potest, vt labores alicuius minores sint, quàm alterius; cùm tamen maius meritum ex ardentiori charitate proficiscens illi respondeat. Ad hoc tamē dico, licèt doctrina huiuscemodi sit certa, hìc tamen non esse ad rem de hac doctrina agi. Nec enim sermo erat hîc, nisi de maximo & copiosissimo fructu, quem persequutionū magnitudo, quas Iudæi in Ecclesiam excitārant, ipsi Ecclesiæ pepererat. Et generatim loquēdo dubium non est, quin laborum mensura in viris iustis dirigat eos ac prouehat ad ingentem ipsorum vtilitatem. Et verò, vt Dauid ait Psal. 93. 19. *Secundùm multitudinem dolorum meorū in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animā meam*; eodem, inquam, sensu potest id ipsum Ecclesia de suis aduersitatibus, déque affluenti earum fructu atque progressu affirmare. Atque ad hunc sensum referendum est virgæ illius symbolum, qua magnitudo atque proportio noui templi à Christo extructi dimetitur.

Templum & altare qua ratione sint consideranda.

Metire templum Dei & altare.] Considerandum est, iuxta hanc visionem, templum quoddam & altare holocausti similia prorsus templo atque altari, quæ describuntur ab Ezechiele à c. 40. vsque ad 43. Nam in calamo atque mensura reperitur manifesta allusio, vt suprà notauimus. Licèt autem Villalpandus contendat, nec templo Salomonis, nec altari holocausti à Salomone extructis, vel minimū deesse ex iis, quæ latè describit Ezechiel. Hanc tamen opinionem mihi non probat Villalpandus. Et quidem meo iudicio faciliùs & congruentiùs creditur nec Salomonis templum, nec Zorobabelis, nec Herodis ad eam vnquam magnitudinem ac perfectionem peruenisse, quam Ezechiel depingit. Id quod ita fieri maximè oportuit; vt animaduerteretur, magnitudinem illam & splendorem templi, quæ Ezechieli per visum ostensa sunt, non quidem corporeum esse, sed spiritualem: ad cuius perfectam repræsentationem nusquam aut Salomonis, aut hominis alterius fabrica pertenerit. Et fortè etiam altare holocausti Prophetæ fuit visum excelsius, quàm fuit alterum à Salomomone fabricatum. In eo ergo, quod nobis conatur persuadere Villalpandus; omnes, inquam, illas dimensiones altari antiquo inesse (præterquàm quòd Scriptura id non exprimit in libris Reg. vel Paralip.) nequidquam ac sine vllo fundamēto desudat Villalpandus. Nec enim probari potest, vniuersas eas dimensiones in veteri altari fuisse. Manifestum verò est, significanter satis Deum Prophetæ ostendere potuisse altare aliud ac templum Salomonicis perfectiora: de quo nonnihil suprà attigimus c. 3. not. 2.

Templum Ezechielis visum multò laxius & magnificentius Salomonico esse.

Templū quod Ioannes mensurare iubetur, quid significet.

At enim (dixerit quispiam) in not. illa 2. dictum est, Ezechielis templum esse peculiare symbolum cuiusdam partis ex catholica Ecclesia, nimirum Religionum: hic autem sensus in præsenti minimè quadrat; nam templum, quod Ioannes metiri iubetur, sine dubio est tota Ecclesia primitiua. Illa enim patiebatur Iudaicam illam persequutionem, de qua agitur c. 9. & 10. & 11. Respondeo, regularium ordinum institutionem esse perfectam imitationem primitiuæ Ecclesiæ. Ex quo intelligitur, qua ratione templum illud Ezechieli visum ab vrbe seiunctum, est religiosæ vitæ symbolum; eâdem ratione templum illud fuisse optimam totius primæuæ Ecclesiæ figuram. Nam tēporalium rerum contemptionem profiteri; ab inanibus sæculi rebus esse penitus abstractos, & perfectissimo Dei obsequio addictos, in paupertate voluntaria & rerum abdicatione vitam traducere; Christi sectari consilia, & immaculatos se custodire ab hoc sæculo; hæc, inquam, omnia omnino sapiunt generalem primigeniæ Ecclesiæ professionem. Quanuis enim multi tunc fuerint Christiani per matrimonium coniugati: illi tamen ipsi, qui habebant vxores, tanquam non habentes erant; tum propter carnalium voluptatum despicientiam, tum propter carnis ipsius macerationem, & præparationem animi ad martyrium, cùm opus esset, pro Christo fortiter subeundum.

Altare holocausti, quod Ezechiel vidit, quid significet.

Altare autem holocausti, quod Ezechiel depingit (est autem ipsummet, quod Ioannes dimetiri iubetur) meâ sententiâ symbolum est deuotionis maximæ, qua primi illi fideles sese in martyrium sponte offerebant. Quod nihil impedit, quominus referatur etiam ad deuotionem religiosæ vitæ ac prompti animi expeditionem ad res perfectissimo Dei obsequio conducentes (quod secundum est martyrij genus.) Explicatio hæc consonat cum eo, quod cap. 6. 9. dicitur, animas scilicet interfectorum propter testimonium (siue martyrium) subtus altare clamasse. Tametsi hoc interest discriminis: nam in c. 6. agitur de holocausti altari; quatenus repræsentat oblationem, quam Iudæi in Christianorum sanguine effundendo, se Deo præstare falsò putabant. In hoc tamen loco, vbi sermo est de altari holocausti, quod erat in primitiuæ Ecclesiæ templo, directè respicitur ad ipsam Christianorum deuotionem, qua se Christo per martyrium offerebant. Quod autem Ioannes noui huius altaris magnitudinē dimetiri iubetur; perinde est, quasi nobis dicatur Ioannes ipse experimento solatij permagni, quo Deus ipsum cumulabat per occasionem martyrij eidem in Iudaica illa persecutione præparati, metiri magnitudinem altaris holocausti primitiuæ Ecclesiæ, hoc est, comprehendere hac ratione, quanti ipsius Ecclesiæ interfuerit persecutionis magnitudo; vt mysticum illud altare (id est, ingens ea deuotio ad martyrium) esset numeris omnibus absolutum, ac proinde Deo gratissimum & Christianæ Ecclesiæ gloriosissimum.

Cur Ioannes altare metiri iubeatur?

Qua ratione altare Ezechielis possit de Eucharistia exponi.

Non explico de altari Eucharistiæ. Altare enim, quod fusiùs describit Ezechiel cap. 43. est altare holocausti: Eucharistiæ autem sacrificium non est cruentum. Si quis verò de Eucharistiæ sacramento velit exponere; dicat ex vehementi illa æstuantis animi affectione, qua tunc altissimum Missæ sacrificium Deo offerebatur, facilè agnosci, aduersariorum persequutiones nihil obstare, sed plurimum

A rimum potiùs per occasionem conferre; vt cæleste illud sacrificium supplice cultu ac digna veneratione peragеretur.

Et adorantes in eo.] Iubetur Ioannes, nõ templum modò & altare holocausti dimetiri; sed staturam quoque Deum in eo templo adorantium. Reuocandum hìc est in memoriam, quod suprà dicebamus, calamum scilicet Ioanni datũ magnitudinis esse staturã Adami adæquantis; cuius significatio respiciat spiritalem Christi mensuram. Dum ergo Ioanni dicitur, vt adorãtes in templo commetiatur; admonemur in eo persequutiones non ad Ecclesiæ solùm corpus, sed ad singula etiam membra esse perutiles: quippe qui mediocri antea virtute præditi, per ipsas persequutiones ex parua statura ad magnã illam Christi virtuti conformem deuenerint. B Vide ad Ephes. 4. 13. *In mensuram ætatis plenitudinis Christi*, & n. 16. *in mensuram vniuscuiusque membri.* Legendus etiã est August. lib. 20. de ciuit. c. 8. vbi agens de excellenti Christianorũ virtute, qui ad extrema mũdi tẽpora sub Antichristo sunt in fide permansuri: *In eorum sane* (ait) *qui tunc futuri sunt, sanctorum atque fidelium comparatione quid sumus?* quasi dicat; pumiliones videbimur, cum gigãtibus compari. Hac ergo persequutionum ratione vtitur Deus ad magnam fidelium staturam spiritalem.

NOTATIO I.

De lucta Iacobi cum Angelo, de qua Gen. 32. 24. Sap. 10. 12. & Osea 12. 3.

C MYSTERIVM illud siue rationem, cur templum, altare, & in eo adorantes mensurentur staturæ magnæ calamo (qui virga simul percussoria sit) eam esse diximus, vt scilicet denotaretur, calamitates & persecutiones Ecclesiæ Christi esse potissimum instrumentum, quo Deus ad ipsius Ecclesiæ gloriam & splendorem vtitur. Ad eandémque rem conducit plurimùm duorum Christi testium visio siue figura: qui quòd abiecti priùs, prostrati & interiecti fuerant; proptereà illustres mox, gloriosi atque sublimes ad vitam sunt reuocati, & ad cælum in nube euecti, vt in hoc eodem capite videbimus infrà. Per occasionem ergo mysterij huius libuit hac notatione luctam Iacobi cum Angelo contẽplari: quam nemo Theologus est, qui mysterij plenam esse non videat; non omnes tamen animaduerterunt luctæ huius mysterium esse idem, quod in hoc cap. 11. Apocalypseos tractatur: nimirum de Ecclesiæ persequutione à Iudaico populo excitata, quæ ad Ecclesiæ ipsius incrementum, gloriam, & splendorem mirificè deseruiit. D Cuius rei attenta cõsideratio ad huius capitis vndecimi mysterium non parum iuuabit.

Quis ille fuerit, qui cum Iacobo luctatus fuit.

Ac primo in ipsa historia præmitto, quod Geneseos interpretes rectè probant, illum videlicet, qui cum Iacobo luctabatur, fuisse ipsius Angelũ, qui Dei gerebat persona. Quamuis Origenes aliter existimauerit, cumque alicubi Hieronymus sequi videatur. Si ergo textus ipse attente perpendatur, videtur solus remansisse Iacobus, vt ad Deum preces effunderet, & ab eo opem atque auxilium deprecaretur. Quia fratris sui Esau, cui fuerat obuiam processurus, metu ac formidine percellebatur. Dum hæc cura Iacobum tenet anxium, ei Angelus apparuit, qui ipsum complexus fuit medium quasi ad terram deiecturus. Cùm autem Iacobus firmus resisteret, vt illum Angelus ad maius ruendi discrimen reuocaret, claudum reddidit, *Nam tetigit neruum femoris eius*, quod idem fuit atque illũ implicito & intricato pede impellere ac supplantare conari; illum, inquam, cui nomen erat supplantator: idem enim sonat *Iacob*. Nihilominus tamen firmiter sese tenuit Iacobus: ideóque Israelis nomen illi fuit impositum, E quod idem est ac *præualens Deo.* Cuius rei arcano planè & admirabili euentu ei præsignificauit Deus, se fratri superiorem euasurum. Nec enim aliud fuit Iacobo benedicere, quam eidem robur ac fortitudinem aduersus fratrem suggerere. Quamuis fortasse non prænunciatum fuerit solùm Iacobo, se fratre fortiorem ac potentiorem fore, sed etiam pluribus aliis beneficiis à Deo esse cumulandum. Sequitur enim posteà in textu, *Et benedixit ei in eodem loco.* Iosephus autem lib. 1. Antiquitatum cap. 19. asserit, Iacobum precatum fuisse ab Angelo, vt ex eo fatum suum cognoscere liceret, votique ac deprecationis compotem euasisse. Non tamen ita est intelligẽdum, quasi Iacobus simpliciter scire optaret, quid sibi foret deinceps euenturum, sed vt ei Angelus felicia precaretur: quippe cognouit Angeli precationem Deo

Israelis nomẽ Iacobo inditum quid significet: & quid eo nomine illi Deus præsignificauerit.

Quid Iacobus ab angelum fuerit precatus.

A ratam & acceptam fore, sicuti fuit precatio illa ab Isaacõ facta, de qua Gen. 27.

Quomodo sit intelligendũ, quod de Iacobi lucta dicitur: Vidẽs, quòd eum superare nõ posset, quod attinet ad litera expositionem.

Deinde in contextu verborum illorum, *videns quòd eum superare non posset, tetigit neruum femoris eius*; Notandum est illud maximè inibi significari; nimirum quòd Angelus non viderit solum, Iacobum à se deijci non potuisse, sed etiam needum prosternendum fore, quamuis illum debilitate femoris siue claudicatione tentaret. Hoc mihi persuadeo imprimis, nam textus non ait, *Videns quòd eum superare non potuisset*; sed, *videns quòd non posset*: qua phrasi solemus etiam de futuro loqui: apte enim diceretur, *Videns quod etiamsi neruum femoris eius tangeret, nihilominus non eum posset deijcere*: id est, nequaquam satis fore, si ipsum claudicantem redderet, ad eum prosternendum. Secundò, huiusmodi constructio est congruentissima ad illud innuendum, quod hac in re certum debet esse: videlicet Angelo non eam fuisse mentem, vt reapse Iacobus corrueret, sed tantum vt illum tentaret, & in id periculi reuocaret: ita tamen, vt se posset cõtinere Iacobus, & re ipsà gloriosus prædicaretur, quod firmus cum Angelo congredi potuisset. B Etenim tentatio illa siue lucta fuit quasi imago atque pictura, quæ nobis ostenderet, quid accidat hominibus, quando illos Deus tentari & agitari permittit, quàm mox præsentem illis opem laturus. Semper enim conflictus eiusmodi ita accedit, ita diuino consilio tentationis & aduersitatis impetus temperatur, vt iactatus homo & vexatus ne corruat, sed firmus stabilísque persistat, iuxta illud Pauli, *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere.* 1. Cor. 10. 13.

Quid angelus intenderit, dum sic luctaretur cum Iacobo.

Cur Angelus Iacobi femur tetigerit.

Vt ergo id significetur, facilè cernitur, quantò aptiùs dicatur Iacobus ab Angelo supplantatus, quod videret Angelus tunc etiam illum firmiter staturum: quàm si asseratur ideo Angelum supplantatione vsum, quia aliter Iacobum deijci non posse videbat. Si autem simpliciùs videatur alicui grammatica constructio fieri, si nihil aliud exprimat, quàm aduertisse Angelum, à se non potuisse Iacobum prosterni: illud saltem (si rem ipsam inspiciamus) certum est, cum Angelus Iacobum supplantare decreuit, propterea id præstitisse, quòd videret ne hac quidem ratione Iacobum fore C deturbandum.

Qua fit ratione Angelus dicatur Iacobũ superare non potuisse.

Sed vtrouis modo grammaticam connectamus, explicatione indiget, quòd Angelus Iacobum superare non potuisse dicatur. Abulensis de simulata impotentia explicat. Caietanus de naturali virium assumpti corporis mensura. Alij malunt, conatu atque impetum quem adhibuit Angelus fuisse eiusmodi, qui Iacobum vexare, & huc illuc trahere, non prosternere posset: quia conatum suum cum Iacobi viribus temperauit. Quod ad historiam spectat parum hoc difficultatis continet: quòd verò Scriptura phrasi illa vtatur, *Videns quod eum superare non posset*; id sanè meo iudicio emphasim habet: præsertim si consideremus, Angelum Dei vices ac personam gerere, ac Dei vires immensas & infinitas; hominis autem graciles omnino esse ac debiles.

Quod sit huius luctæ mysterium.

Huiusce rei mysterium illud haud dubiè est, Deum, cùm aliquem ex suis familiaribus tentat, cui præstò ipse esse velit, in hac aduersitatis palæstra non omni virium conatu & D contentione luctari; sed vires potius attemperare aduersitatis pro iusti ipsius luctantis vi ac fortitudine. Tunc autem si iustus vir afflictus se fortem & cõstantem præstet, dicetur verè Deus illum quodammodo deijcere non potuisse. Et hac ratione iustus ipse gloriosus satis euadet, quòd simul cum Deo congressus fuerit, & ab ipso deijci non potuerit. Vt autem denotetur ingens voluptas, qua Deus perfunditur, quod iustus vir collato pede sese firmiter cũ illo teneat, ideò textus exprimit, vidisse Deum à se prosterni Iacobum non posse. Quibus in verbis dictio illa *Vidit*, eadem est, quam legimus cap. 1. Gen. *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona.* Quasi dicatur Deus ipse sibi in suis operibus maximè placuisse. Non aliter in Iacobi lucta accidit, dum Deus ipse suas attemperare vires voluit, ideóque gauisus valdè est, vt hac ratione Iacobum secum colluctantẽ deijcere non posse dicatur. Etenim quamuis vna ex parte inimici & aduersarij speciè Deus ipse præ se ferret, dum illi obsistebat. Ex alia tamen parte se valde familiarem ac propitium duabus præsertim in rebus exhibebat. Alterá in temperandis E viribus, quibus ipsum oppugnabat: altera in tribuenda eidem Iacobo fortitudine qua rectus & integer in lucta perstaret, & idcircò non eũ potuit luctãdo superare. Nec enim Deus colluctando, quàm fauendo, potentior est: præsertim si suas vires moderetur, & augeat robur, quo luctatorẽ ipsum protegat ac tueatur. Id ergo est omnino, quod in Iacobi lucta euenit. Expẽde verba illa Oseæ 12. 3. *In fortitudine sua directus est cum angelo: & inualuit ad angelum & confortatus est.*

Dicebamus igitur suprà, admirabilis huius luctæ mysterium esse illud, quod Christiano populo in Iudæorum persequutione contigit. Ad cuius rei clariorẽ explicationem aduerto primò, Iacobum sibi ab Esau fratre cauisse, & tamen cum Deo se reperisse luctantem. Quod nobis indicat, in ea aduersitate, quæ Iacobum tunc premebat, metũ illum ac solicitudinem considerandam fore, quasi exercitationem quandam

Iacobus, dum fratre fugit,

cum Deo luctam, quid mysticè adumbret.

A damque probationem, quam Deus illi ad suam ipsius vtilitatem & spiritale incrementum suppeditabat: atque adeò ex eo, quod iustus vir in laboribus atque ærumnis sibi à Deo obiectis se rectè & integre gerat, hinc validũ, robustum, & ab omni rerum aduersarum incursione inuictum prodire.

Per Iacobum & Esau figurari Christianum & Iudaicum populum.
In ensu proximo per Iacobum & Esau populos Israeliticum & Idumæum significari.

Secundò notandum est, in hac historia per duas Iacobi & Esau personas denotari vtrumque populum; Christianum scilicet & Iudaicum, vt docet Aug. l. 16. de ciuit. c. 35. Consideranda sunt verba illa, quæ Deus Rebeccæ dixit Gen. 25. 23. *Duæ gentes sunt in vtero tuo, & duo populi*: & repetuntur à Paulo ad Rom. 9. 10. Quæ verba in primo literali sensu indicant duos populos Israelis & Edom, qui sibi mutuò infesti atque infensi fuerunt. Cùm autem ex his alter electus fuerit, alter reprobatus (vt habetur Malach. 1. 2.) hinc fit per Israeliticum populum Christianã figurari gentem, quæ est verus populus Israelis, per Esau verò Iudaicum populum, natu quidem maiorem, reprobum tamen ac repulsum. Quòd autem B inter horum populorũ vtrumque fuerat bellum acerrimum suscitandum, rectè in duobus fratribus figuratum fuit, antequam ederentur in lucem. *Collidebantur enim in vtero paruuli.* Gen. 25. 22. Et alterius quidem feritas, alterius mansuetudo eidem significationi seruierunt: id quod fuit cognitum ab ipsis vtriusque natalibus. Nam Esau *rufus erat & in morem pellis hispidus*. Gen. 25. 25. *Et adultus factus est gnarus venandi.* Per venationem autẽ persecutio denotatur, vt videbimus in Canticorum libri commentario. At Iacobus lenis erat & simplex, vt habetur Gen. 25. 27. & c. 27. 11.

Ad mysterij significationem quàm velle accidemit, vt Iacobus & Esau essent gemelli.

Tertiò notandum est, ad vtriusque populi significationem singulari mysterio fuisse factum, vt hi duo fratres essent gemini, atque ex vno Isaaci concubitu nascerentur, vt attigit Paulus ad Rom. 9. 10. Nam ex eo, quòd Deus se cum natura humana coniunxerit, & suam fidem synagogæ olim datam liberaturus aduenerit: ex illa, inquam, vt ita Dei coniunctione C cum Abrahæ semine vetus synagoga geminos cõcepit filios, alterum Euangelio rebellem ac repugnantem, alterum morigerum & obsequentem. Hi enim sunt duo populi, Iudaicus alter, alter Christianus. Ex quibus humano quidem iudicio, maior & hæreditatis nomine locupletior videbatur esse Iudaicus. Nam Christianus populus in suis cunabulis (si cum Iudæorum populo Euangelium Christi persequente compararetur,) multo erat inferior & numero & iis omnibus, quæ ad speciem & splendorem mundus æstimat. Ceterùm, *Non multi sapientes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi & ignobilia elegit Deus*; vt bene Paulus, 1. Cor. 1. 26. Et sanè, si aliqua Respublica in duas diuidatur partes, ad quarum alteram nobiles, potentes, Pontifices, ac moderatores sese aggregent, ad alteram verò pauci, iique priuati, & nullius penè auctoritatis: si hæ duæ factiones sint in duobus fratribus figurãdæ, plurimorũ profectò atque potentium factio in natu maiore, altera paucorum & impotentium in minore significabitur. Hinc ergo est appositè in Esau Iudaicum populum D Euangelio rebellem indicari, & in Iacobo populũ Christianũ diuinis præceptis obedientem. Verùm enim verò, vt prænotaretur maiorem ex iis fratribus à minori deiectum iri ac superatũ, prodiit ex vtero minor maiorem supplantans; hoc est, plantam fratris manu tenens: & idcirco appellatus est Iacobus, id est, supplantator Gen. 25. 25.

Cur minor frater Christianum populum: maior Iudaicũ figuret?

Hæc erat reliqua Christiani populi spes, fore vt pauci & impotentes multos atque potentes essent victuri: id quod mediã ipsã persequutione fuerat euenturum. Nec aliud in hac duorũ fratrũ lucta adumbratur. Etenim si nihil aliud in ea repræsentaretur, nisi Iacobum cum Deo colluctatũ; id quidem posset facilè exponi de precum atque orationũ lucta: iuxta vulgarem loquutionem, *precibus contendere.* Attamen in oratione non Deus hominem, sed homo aggreditur Deũ. textus enim innuit, Angelum irruisse in Iacobum, *Et luctabatur cum eo.* Imò & Sapientiæ 10. 12. dicitur, *Certamen forte dedit illi.* Nam præter vim ac robur, quod per speciẽ illum E deiiciendi adhibebat Angelus, ipsum debilem & claudum effecit: quo in maximum corruendi discrimen eum adduxit. Hoc autem denotauit, Deum ad maximam Christianæ Ecclesiæ gloriam atque decorem, eidem obtulisse acrem illam Iudaicæ persequutionis luctam: in qua verè ac rectè dicitur Deus tentasse fideles. Sicut tentasse dicitur Abrahamũ Gen. 22. 1. Similisque locutio reperitur Ps. 25. 2. & Sapient. 3. 5.

Christi Ecclesiam per labores ipsos & persecutiones de synagoga victoriam reportasse.

Atque vt mystici Iacobi victoria gloriosior ac celebrior foret: diuina prouidentia statuit, vt suum fratrem supplantaret ac vinceret per medios ipsos labores atque pericula, ex quibus nihil aliud sperari videbatur posse, nisi Iacobi ipsius, id est, Christiani populi euersio ac dissipatio. Ecquis enim putaret, Apostolorum atque fidelium probra, verbera ac cædes immanissimas aliò demum euasura? Hæc igitur grauissima discrimina atque angustiæ, ad quas fuit Christianus F populus redactus, eleganter adumbrantur in Iacobi claudicatione ab Angelo illata. Id enim est, quod textus ait, *Tetigit neruum femoris eius, & statim emarcuit.* Quod perinde fuit atque Ecclesiã in extremũ penè discrimen reuocasse: ita vt ipsa in terram haud dubiè deiicienda videretur. Nam læso adeò grauiter extendente sue femoris neruo, quis non crederet Iacobum quàm mox ruiturum? Quis insuper non diceret, A Christiani populi expectationem atque conatũ, vt Iudaicum supplantaret ac deuinceret, in summmet tandem caput recidisse? atque adeò claudicatione illa per Angelũ illata Christianum ipsum populum, qui supplãtatorem se fore sperabat, supplantandum potiùs esse ac superandum?

Enim verò infinita Dei sapientia impetum, quo Iacobus impellebatur, adhibito modo sustinuit ac temperauit, ea ipsã in re, ex qua Christiano populo tantum periculi creari, & interitus afferri videbatur: simúlque Iacobi ipsius partes suscepit atque prouexit, vt victor tandem euaderet. Quo factum fuit, vt tanto illustrior ac gloriosior appareret victoria, quãtò difficilior & periculosior fuerat ipse congressus. Atque id ipsum innuit Paulus cùm ait; *Virtus in infirmitate perficitur.* 2. Cor. 12. 9. & mox, *Cùm infirmor, tunc potens sum.* Et ad Hebr. 11. 34. *Conualuerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello.* Vbi Vatablus sic vertit, *Validi facti sunt ex imbecillitate.* Et Hugo Cardinalis ex Chrysostomo, *Imbecillitate* B *facti sunt fortes.*

Iam, quòd Ecclesiæ persecutiones, (& prima illa potissimùm) figurentur sub specie luctæ, in qua Deus cum Iacobo implicitis lacertis cõgreditur; hoc, inquam, percommodum est ad Catholicam Ecclesiam hac ratione informandam, vt in tribulationibus glorietur. Porrò præsentissimum discrimen, quod subiit Iacobus, cùm Angelus *tetigit neruum femoris eius*, est etiã maximè ad rem; vt instruatur pariter Ecclesia, tantò esse præstantius Dei beneficium, quo ipsa afficitur; quantò grauior est, qua affligitur, tribulatio. In primo quidẽ maximũ fuit (quis dubitet?) Dei beneficiũ in Iacobũ collatum, dum dignatus fuit cum ipso luctã contẽdere. Si rex aliquis consertis lacertis cum suo seruo colluctari non dedignaretur; næ seruus ille apud Regem magnã se gratiã atque fauore acceptũ reputaret. Præsertim si luctæ finis nõ is esset, vt eum Rex in terram prosterneret; sed vt extolleret potius, C & honoribus atq; promeritis cumularet. Non aliter Deus se gerit; quippe qui suos familiares nõ ideo tentat, vt deiiciat, sed vt gloriosos atque sublimes ex victoria ipsa reddat. Nam vt rectè Iacobus alter c. 1. 13. *Ipse autem neminem tentat*; id est, ad ruinam. Quid ergo hac vna re iustis viris præstabilius, quid excellẽtius aut gloriosius? Deinde, quod subditur de ingenti discrimine, quo Iacobus per claudicationem fuit adductus; inde etiam Dei beneficentia maximè commendatur, qui gloriam illam victoriæ voluit Ecclesiæ in extrema (quod aiunt) tegula versanti deferre.

Apostoli certè, virique Apostolici cùm cælestem hãc philosophiã didicissent, in persecutionibus magnopere gloriabantur. Eandémque ob rem nos ipsorum filij ita simpliciter ac deuotè eorum carceres, vincula, tormenta ac cædes extollimus, suspicimus, veneramur. Quam Christiani populi reuerentiã ac veneratioñẽ erga Apostolorũ & Christi Martyrũ ærumnas atq; pericula egregiè repræsentat ipsamet Ge- D neseos historia, illis potissimum verbis: *Quam ob causam non comedunt neruum filij Israel, qui emarcuit in femore Iacob, vsque in præsentem diem: eo quòd (angelus) tetigerit neruum femoris eius, & obstupuerit*, Genes. 32. 32. Vbi illud obseruandũ occurrit: filios Israelis ideo ab illius nerui esu sine dubio abstinuisse, vt hac cæremonia luctã Iacobi venerarentur, & magnum illud periculum, quod in illa adierat, atque huiusmodi abstinentia eo videbatur tendere, vt neruũ illum Deo offerrent & consecrarent in beneficij Iacobo per claudicationem collati recordationem. Sic enim legimus, Dauidem, vt Deo aquã libaret, quæ tanto suorũ militum periculo constiterat, eius potu sibi interdixisse; *Et libauit eam Domino.* Gloriosum ergo valde fuit Iacobo illud periculum, in quod fuit ab Angelo vocatus. Nec minùs fuit gloriosa claudicatio, quam ex ea lucta contraxit; non in diem modò, vt Caietanus opinatur, sed in totius etiam vitæ tempus. Sic enim plagarum cicatrices, quas strenui milites in periculosissimo bello ac- E ceperunt, summæ sibi sunt gloriæ & ornamento, easque propterea frequenter iactare solent.

Cur filij Israelis neruũ femoris in animalibus non ederint?

Cum supradicta explicatione cohæret circunstantia temporis. Lucta enim noctu fuit cœpta, & ad tempus matutinũ exacta; *vsque mane.* Peractã autem luctã, *ortus est statim sol.* Hæc, inquã, circunstantia eidem significationi cõgruenter deseruit. Nã per noctem significari aduersam fortunã; per lucem, solatium ac tranquillitatem posteà consequutã quis nesciat? Hinc illud Ester c. 8. 16. *Noua lux oriri visa est, gaudium atque tripudium.* Itaq; Iacobus fuit ab Angelo claudus effectus antequàm lucesceret, obscuro adhuc & tenebricoso cælo. sic enim sæpè contingit, vt paulò ante diluculum aër valde obtenebrescat. Quòd si per noctem tempus aduersitatis denotatur: næ obscura valde erat nox, cum Iacobus clau- F dicationẽ sensit, séque in id periculi adductũ animaduertit. Hanc tamen caliginẽ citò fuit consequuta lux. Quapropter & in Apocal. cap. 11. sanctitatis ac veritatis oppressioni (quæ duo in duplici teste figurantur) quàm citissimè succedit sublimis eorundem testium resurgentium, & in cælum conscendentium gloria.

Iacobi lucta noctu cœpta & sub auroram lucem cõfecta, quid mysticè adumbret.
Per noctem labores per lucem requiẽ denotari.

Præter hæc, ipsamet Dei atque Iacobi lucta, quatenus est ex parte Dei, denotat tentationem, qua Deus suam probauit atque perfecit Ecclesiam: quatenus verò ex parte

Quid per Iacobi luctam figuretur.

Iacobi eſt, Eccleſię ipſius preces, & orationes. Facit huc, quod
dicitur Oſeæ 12. num. 3 *Fleuit, & rogauit eum.* Quamobrem
cùm Angelus ait Iacobo; *Dimitte me; iam enim aſcendit*
aurora. hoc inibi myſterium deliteſcere videtur, quòd Deus
ſigno illo lucentis iam diei dicat Eccleſiæ, nihil eſſe cur cum
tantopere vrgeat aduerſitatis finem deprecans; iam enim
diei lucem & cōſolationis claritatem appropinquare. Quod
verò reſpondet Iacobus, *Non dimittam te, niſi benedixeris*
mihi, repræſentat fidelium mentem non eam ſolam fuiſſe,
vt perſecutionis tempus finiretur; ſed potiſſimùm vt ipſi in
vitæ puritate & ſanctimonia prouectiores inde & robuſtio-
res euaderent. Hæc autem progreſſio atque robur, quod Ec-
cleſiæ ex ipſa perſecutione accreuit, rite in nomine *Iſrael*
adumbratur; quod idem eſt ac *præualens Deo*; referendúm-
que eſt ad maximam felicitatem, quam Chriſtiana Eccle-
ſia per ipſas tribulationis anguſtias comparauit: nimirum,
quia *tribulatio operata eſt patientiam; patientia autem pro-*
bationem; probatio verò ſpem, vt loquitur Paulus ad Roma-
nos 5. numero quarto.

Magna autem fœlicitas, ad quam amicorum Dei animæ
perueniunt, (dum in tentatione quaſi cum Deo luctantes,
non ſunt in terram deiectæ, ſed firmæ & erectæ cōſtiterunt,
& ab eo miram benedictionem impetrarunt;) ſapientiſſimè
adumbratur in nomine Iſraelis, quod Iacobo datum eſt. Id
enim denotat ex ea lucta Dei amicos manere rebus omnibus
ſuperiores, & quodammodo per Dei gratiam, Deum ipſum
triumphantes, quo nihil honorificentius dici potuit.

Iſraelis nomen Iacobo impoſitū ab angelo quid myſticè indicet.

Denique in admirabili hoc diuinæ prouidentiæ conſilio,
quod Eccleſiam abiectione extulit, & infirmitate firmauit,
ſe Deus exhibet planè admirabilem conſiliarium: vt expen-
dimus cap. 6. Apocalypſeos in quarti ſigilli commentario.
Quarè in ſapientiæ libro attribuitur diuinæ Sapientiæ quòd
Iacobo certamen forte dederit, *vt vinceret.* Eſt autem illud
animaduerſione valde dignum, quòd Iacobus ſub ipſius luctę
atque hiſtoriæ finē ab Angelo ſuum nomē ſciſcitatus fuerit.
Cuius reſponſio ea fuit, *Cur quæris nomen meum?* Vbi ſup-
plenda videntur ex Iudic. 13. 18. illa verba, *quod eſt mira-*
bile. is enim eſt illius interrogationis ſenſus. Notandum ve-
rò eſt, non ideo Iacobum ex Angelo nomen percontari, vt
ſciret; quicum fuiſſet congreſſus: probè enim Iacobus no-
uerat ſe cum Deo luctari; ideoque non hic fuerat ſuæ inter-
rogationis finis. Sed propterea id rogauit, vt ſciret, quod
eſſet illius luctæ myſterium. Cùm enim Iacobus familiari-
ter cum Deo agere conſueuiſſet, & rerum diuinarum cogni-
tione eſſet apprimè imbutus; veriſimile eſt ſatis, cognouiſſe
illū nomina Angelis imponi ſolita in ſacris viſionibus ma-
ximè illi myſterio reſpōdere, cui potiſſimùm deſeruiunt; nec
non Dei attributo, ſiue ſpiritui, qui in eiuſmodi opere im-
primis elucet, vt in Michaelis, Gabrielis, ac Raphaelis nomi-
nibus apparet. Cùm ergo reſpondet Angelus, *Cur quæris no-*
men meum, quod eſt mirabile? Non quidem ſuum ſuppreſſit
nomen, ſed eleganter potiùs expreſſit. Nam per interroga-
tionem, magna aliquādo myſteria enunciantur, vt patet Pro-
uerb. 30. 4. vbi de ſacro S. Trinitatis myſterio per interro-
gationem ſic loquitur Sapiens, *Quis continuit ſpiritum in*
manibus ſuis? Quis colligauit aquas quaſi in veſtimento? Quis
ſuſcitauit omnes terminos terræ? Quod eſt nomen eius, &
quod nomen filij eius, ſi noſti? Similiter ergo in præſenti per
interrogationem ſuum expſicuit nomen Angelus, ſeque ad-
mirabilem appellauit, atque hoc ſuum eſſe nomen edixit: &
eā ratione innuit, in illa lucta admirabile Dei conſilium fi-
gurari. Exiſtimo autem ad hunc locum per alluſionem reſpi-
ci Iſaiæ 9. 6. vbi de Chriſto dicitur, *& vocabitur nomē eius*
Admirabilis, Conſiliarius: quæ verba expoſuimus ſuprà ca-
pite primo, notatione quinta.

Quorſum Iacobus ab angelo nomen ipſius requiſierit.

Angelus de proprio nomine rogatus à Iacobo dum per interrogationem reſpondet, quid indicare velit.

T E X T V S.

Verſ. 2. *Atrium autem; quod eſt foris tem-*
plum, eiice foras, & ne metiaris illud; quo-
niam datum eſt Gentibus, & ciuitatem ſan-
ctam calcabunt menſibus quadraginta duo-
bus.

C O M M E N T A R I V S.

TEMPLI nomen, ſi strictè ſumatur, id ſolùm
cōplectitur, quod Ezechiel vocat ædificium
ſeparatum, id eſt, tum ſancta ſanctorum, tum ſan-
cta, & quæ eis adhærebant. At Ioannes templi no-
men ſolet accipere, ita vt complectatur atrium Sa-
cerdotum & atrium Iſraelis cum ſuis porticibus.
Hæc enim omnia cōprehenduntur intra murum
quingentorum cubitorum in quadrum: quantum-

Templi nomen à Ioāne accipi prout atriū Sacerdotum, & atriū Iſraelis complectebatur.

A uis Iſraelis atriū vocetur exterius ratione atrij Sa-
cerdotum. Quòd verò Ioannes ſic loqui ſoleat,
obſeruare licet in Euangelio cap. 2. 14. *Inuenit in*
templo vendentes, & nu. 15. *Et omnes eiecit de templo*, &
cap. 5. 14. *Inuenit eum Ieſus in templo*, & cap. 7. 14. *Aſ-*
cendit Ieſus in templum. & n. 28. item c. 8. 2. & 20. &
ſimiliter loquitur Lucas præſertim in Apoſtolorū
Actibus. Hinc eſt, licèt atrium Iſraelis reſpectu Sa-
cerdotalis atrij appelletur exterius; reſpectu tamen
muri prædicti non fuiſſe foris templum. Quapro-
pter certum exiſtimo in præſenti non eſſe ſermo-
nem de Iſraelis atrio; ſed de atrio Gentilium; ſi
ſenſum grammaticum attendamus.

De quo atrio Ioannes loquatur.

B Licèt autem hoc nomen atrij Gentium nec in
Scriptura, nec in Ioſepho reperiatur, quantum me-
moriā conſequi poſſum: certum tamen eſt, præter
atrium Iſraelis, fuiſſe extra murum & ab eo ſeiun-
ctam ingentem porticum, quæ omni ex parte tem-
plum circuibat: atque hoc eſt, quod communiter
dici ſolet atrium Gentium. Et quidē videtur Eze-
chiel illud deſignare, atque appellare *ſuburbana*
templi: tametſi non ita certū eſt, vt opinantur non-
nulli, huiuſmodi porticum fuiſſe à Salomone per
quatuor omnes partes ædificatam. Neque faciunt
ad rem verba, quæ pro huius rei probatione addu-
C cuntur ex 3. Reg. 7. 12. vbi legimus, *Atrium maius*
rotundum (id eſt, in circuitu) *trium ordinum*: hæc, in-
quam, verba nihil probant: In illis enim non eſt
ſermo de atrio templi, ſed de atrio domus, quam
Salomon filiæ Pharaonis ædificauit, vt ex con-
textu ipſo liquet.

Cuiuſmodi fuerit atriū Gentium.

Ceterùm, ſiue porticus & atrium, quæ erant fo-
ris templum extra murū prædictum, abſoluta ſint
à Salomone, ſiue poſterioribus ſæculis (id quod ex-
preſsè docet Ioſephus l. 6. de bello c. 6.) Illud ſaltē
ex eodē Ioſephi loco planū fit, extra murū tēplum
circundantē (qui quingentis cubitis in quadrum
patebat) fuiſſe ſeparatam à muro inſignē quādam
D porticum, quæ templum vndique circundabat; &
lata erat triginta cubitos. In hāc inſuper porticum
ingredi Gentibus licuiſſe, non tamen in Iſraelis
atrium: quia columnæ æquis interuallis diſpoſitæ
præmonebāt literis Græcis & Latinis, alienigenas
in locum ſanctū ingredi non poſſe. Idémque col-
ligitur ex poſtremis verbis c. 42. Ezec. vbi mētio fit
muri diuidētis *inter ſanctuariū & vulgi locū.* De hoc
ergo atrio Gentiū ſermo eſt in præſenti. Illud enim
propriè erat *foris templum.* Cùm autem Ioanni im-
peratur, vt non metiatur hoc atrium, quod extra
templum erat; alluditur ad Ezechielis viſionem:
in qua, licèt quidquid appellatur ſanctuariū adeò
E diſtinctè dimetiatur, nec non muros ipſum obiēs;
nullum tamē eſt verbum de menſuris porticuum,
quæ erant extra templum. Quia licèt cap. 45. 2.
præcipitur, vt ſuburbana templi intelligantur eſſe
quinquaginta cubitorum in latitudinem per gy-
rum: verùm hoc nō eſt menſurare porticus. Atque
hac alluſione Ezechielis confirmatur, atrium hoc
(quod Ioannes ne metiatur, iubetur) eſſe atrium
Gentium. Etenim atrium ſacerdotale, & atrium
Iſraelis dimenſa procul dubio ſunt in Ezechielis
viſione, vt ex eius deſcriptione patet: & ſimiliter
ſunt à Ioanne dimenſa, comprehenduntúrque
templi nomine, in illis verbis, *Metire templum Dei*;
vt diximus verſu præcedenti.

Quodnā propriè fuerit atrium Gentium, & quale eius ſitum.

Ezechielem minimè atrij Gentium in ſua templi deſcriptione meminiſſe.

Eiice foras, ἔκβαλε ἔξω. Hæc locutio primo aſpe-
ctu videtur impropria: nam quod foris eſt, non
poteſt eiici foras. Sic tamen loqui ſolemus: vt
ſi quis dicat, Hoc extrà educamus; id eſt, extra ra-
tionem ſiue computationem; videlicet, ne nume-
retur, nec ad calculos reuocetur. Similiter ergo
in

Quid ſibi velit locutio hæc, Atrium eiice foras, iuxta ſenſū grammaticum.

in mensuris *ejice foras*, idem est, atque ne cures eiusmodi atrium metiri. Fortassis etiam habet emphasim, *ejice foras*; id est, contemne, & pro nihilo ducito: quia ἐκβάλλειν, solet esse idem, quod repudiare: atque id appositissimum est ad præcipuum sensum, vt dicemus infra.

Cur Ioannes ab atrij Gentium dimensione prohibeatur? Opinio Prædic.

Familiaris noster Ezechielis interpres censet propterea in ea visione non mensurari atrium Gentium; quia Gentium multitudo ad fidem Christi cogenda (quæ per atrij symbolum significatur) futura erat innumerabilis: iuxta id Oseæ 1. 10. *Et erit numerus filiorum Israel quasi arena maris, quæ sine mensura est, & non numerabitur.* Facit pro hac explicatione locus Zachariæ 2. 2. & 4. Mihi tamen multò aliter videtur. Nam Spiritus sancti mentem non dubito fuisse eandem in templi mensuris, quas Ezechiel refert; & in iis, quas in hoc capite Apocalypsis attingit. Atque hic quidem quòd atrium non mensuretur, ea redditur ratio, *Quoniam datum est Gentibus*; videlicet, vt illud conculcent; vt patet ex sequentibus, *Et ciuitatem sanctam calcabunt*; quæ verba ad oppressionem manifestè spectant, vt patet Lucæ 21. 24. & 1. Machab. 14. 31.

Authoris sententia.

Ratio etiam cogit, vt ab amici explicatione discedam. Nam si ideo atrium non mensuraretur, vt referretur id ad maximam eorum multitudinem, qui in atrio foris posito significantur: dimensio templi & atriorum, quæ muri coërcebantur ambitu, referenda esset ad exiguum numerum eorum, qui in tēplo & in Israelis atrio denotantur. Constat autem hanc nō esse in præsenti dimensionum significationem, nec in Ezechielis loco; sed potiùs spiritalem adumbrari magnitudinem, quò fuerat Ecclesia per ipsas persequutiones attollenda; nec non certissimam huius magnitudinis expectationē & securitatem ab omni sanctitatis diminutione; cùm, ingruēti persecutione, multiplici foret incremento augenda. Probatur hæc nostra explicatio à simili; quia Matth. 10. 30. & Lucæ 12. 7. ait Christus, *Capilli capitis vestri omnes numerati sunt; nolite timere.* Vbi nemo est, qui nō videat, eam phrasim explicari Lucæ 21. 18. dum Christus ait, *Capillus de capite vestro non peribit.* Si ergo numeratos habere capillos, perinde est, quasi certò sciat & asseueret, nullū ex iis fore periturum: simili etiam ratione dimensum habere ædificium, certam in se claudit spē ac securitatem, fore vt nec pilus desit ex iis omnibus, quæ Ioannes metiri iussus sit. Eòdem enim spectat hæc ædificij dimensio, & illa capillorū enumeratio.

Quò spectet templi dimensio tam apud Ezechielem, quàm apud Ioannem.

Ad Zachariæ locum respondeo, verum quidem esse, ad magnitudinem referendum fore, quòd vrbs non mensuretur: hanc tamen significationem in amplissima vrbe (cuiusmodi ibi in textu proponitur) esse ad rem; in atrio verò non item.

Quid iis verbis innuatur. Quoniam datum est Gentibus.

Quoniam datū est Gentibus.] Id est, quia in hostium potestatem venturum est. Quando ergo iubetur templum metiri, eique dicitur, *Ne metiaris atrium, quod foris est; quoniam datum est Gentibus*; perspicuum est, Ioannem præstari securum, ea omnia, quæ mensurare iubetur, in hostium manus non esse peruentura: aut saltem hostibus non fore potestatem ad ea diruenda aut diminuenda. Locutio quidem perinde est, quasi ageretur de aliquo Gentium exercitu in Hierosolymam inuasuro & eam occupaturo: exceptā tamen templi arce (hoc est, quidquid muro quingentorum cubitorum cingitur, diuiditúrque eodem muro inter sanctuarium & vulgi locum interiecto) quam capturi non erant, nec quidpiam eorum, quæ includebantur intus, id est, nec altare holocausti, nec candelabrum, nec dum ipsas personas, quæ intra ea septa continerentur. Præterea vtrumque atrium tam sacerdotum, quàm Israelis immune erat permansurum. Cetera verò omnia, quæ extra murum prædictum sita erant, ab hostibus fuerant occupanda; atque adeò omnes porticus, quæ extra prædictum murum cingebant templum. Hoc autem interdum solet accidere, vt hostes vi capiant vrbem aliquam, nec tamen arcem natura loci munitam expugnare possint. Is igitur est sensus, quod attinet ad externam locutionis figuram.

Quid hic per atrium significetur. Ambrosij expositio.

Enimuerò sub hoc cortice latet sensus, quem Spiritus sanctus præcipuè intendit. Et quidem de Iudæorum persecutione sermonem esse agnouit Ambrosius. Ait enim per atrium hîc designari Iudaicum populum; quia foris erat per incredulitatem, licèt propè videretur esse: porrò atrium hoc datum esse Gentibus, quia Iudæi propter incredulitatem paganis Gentibus erant coniuncti. *Aut ideo* (ait) *dicuntur Gentibus traditi, quia traditi sunt Romanis, vt ab eis delerentur.* Hæc Ambrosius.

Ex cuius verbis id assumo, quod meæ fauet explicationi, nempe contextum huius capitis ad Iudaicæ persequutionis tempus, & ad Iudæorum cæcitatem referendum esse. Hoc tamen admisso, quam Ambrosius sequitur atrij applicationem, non ei satis apta videtur. Nam atrium applicatur congruentius ad id, quod spectat ad templum, quàm ad id, quod templo contrarium est: Iudæi autem Ecclesiam persequentes non ad Ecclesiam pertinebant, sed ipsi potiùs erant infesti.

Vera sententia de atrij Gentium significatione.

Atrium igitur templi (quod & ad templum ipsum pertinebat, & Iudæis pariter ac Gentibus erat commune) significat percommodè bona externa fidelium; illa, inquam, quæ fidelibus & infidelibus solent esse communia: cuiusmodi sunt res familiaris, fortunæ, possessiones, & cetera temporalia commoda, quæ non minùs Deus infidelibus ac Gentibus, quàm fidelibus & feruidis Christianis elargitur. Verbi gratia; aurum atque argentum, quæ Christiani possident; redditus item ac prouentus Ecclesiastici, quanuis qua parte sunt Ecclesiæ bona, sint Ecclesiastica, & iuxta rationem sui gradus consecrata Deo. Veruntamen in hisce rebus minimè consistit aut nititur præcipua aut Christianæ Ecclesiæ, aut diuini cultus, aut fidelium fælicitatis ratio. Et propterea hæc rectè comparantur cum atrio Gentium, quod templum quidem foris cingebat, Israelitis tamen erat commune cum Gentibus. Commune namque est, vt diximus, fidelibus & infidelibus diuitias ac fluxa vitæ huius bona possidere. Itaq; licèt de fidelium possessionibus instituatur sermo; iure vocatur atrij Gētium nomine, id est, rei ad Ecclesiam quidem pertinentis; ita tamen, vt Gentibus etiam vulgaris sit.

Quid habeat mysterij quod Ioanni dimensio templi iniungeretur, at atrij Gentium dimensio interdicatur.

Deinde quòd Ioanni præcipiatur, vt mensuret quidquid coërcet templi murus, non verò atrium Gentium positum extra muri ambitum: hoc, inquam, perinde est, quasi illi significetur, murum inter sanctuarium & locum vulgi interpositum in hostium potestatem neutiquam fore venturum; nec imminuturam persequutionem aliquid tantæ magnitudinis, in qua sacrum illud ædificium Ioāni visendum obuersabatur; nec verò quidpiam ex iis, quæ intus continebantur, quinimò eodemmet persecutionis tempore magnificum Dei templum ad maximam illam amplitudinem, idque media ipsa persequutione, fore prouehendum: quantumuis Gentiles conculcaturi essent & incensuri totum atrium exterius, vniuersamque Ierosolymam violaturi. Quo innuitur Gentiles in bona omnia temporalia fidelium inuasuros, ipsisque fidelibus

delibus eas calamitates atque ærumnas inflicturos, vt illis nec Reipublicæ facies vlla, nec ciuium commoda, nec domus, aut poſſeſſiones ſupereſſent. Hunc arbitror eſſe ſenſum legitimum, in eadémque acceptione dixit Paulus loquens de tempore illo, quo Eccleſia adeò vehementer conflictabatur, *Non habemus hic ciuitatem permanentem, ſed futuram inquirimus*, ad Hebr. 13. 14.

Gentium nomine Iudaei hic eſſe intelligendos.

Præterea tametſi modus loquendi de atrio, quod foris erat (*quoniam datum eſt Gentibus*) applicari ex ſe poteſt æqualiter ad cuiuſque perſequutionis à Gentibus excitatæ tempus: verùm contextus poſtulat, vt Gētium nomine hîc intelligamus Iudæos Chriſti inimicos, & Eccleſiam Chriſtianam perſequentes. Agitur enim de prima Eccleſiæ perſequutione: quo tempore ſignificanter ſatis Gentium nomine Iudæi oppugnantes Eccleſiam nuncupantur. Nam ſi fideles, qui Eccleſiæ obedire renuunt, ait Chriſtus, à nobis vt Ethnicos & publicanos eſſe ducendos: quantò magis illi, qui *dicunt ſe eſſe Iudæos, & non ſunt, ſed Synagoga Satanæ*, vt habetur cap. 2. 9. qui perſequūtur Eccleſiam; & perſecutionem eiuſmodi fulciunt in ſpirituali quadam idololatria; propter quam Iudæi cap. 9. 20. dicuntur adorare *dæmonia & ſimulacra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea*. ex quo fit perſpicuum, aptiſſimè Gentiū nomen illis tribui in hoc Apocalypſeos ænigmate. Præſertim cùm in ſexta plaga furiarum exercitus, quo Iudæi Eccleſiam afflixerunt, figuratus ſit veluti tartareus quidam exercitus ab inferis eductus, qui Babylone prodiens in Ieroſolymam irruit. Adde huc, de Iudaici populi perſequutione ſermonem inſtitui per alluſionem ad perſecutionem Antiochi, vt ſtatim videbimus: ideóque congruens fuiſſe, vt Iudæi Gentium nomine vocentur.

Quid ſit myſticè atrium foras eijcere.

Vbi hanc externi atrij ſignificationem perſpexerimus, (nempè de bonis externis, quæ perſecutorum violentiæ ſubiecta erant) mox apparet energia illius phraſis, *Eijce foras, & ne metiaris illud.* Hac enim locutione ſignificatur, ne animus torqueatur horum externorum bonorum amiſſione, optimum eſſe remedium omnia imprimis renunciare, atque à ſe eijcere ante perſequutionis tēpus; totámque curam ac ſolicitudinem impendere in veri templi dimenſione ac magnitudine; quippe hoc eſt, quod ſolùm integrum & illæſum, annuente Deo, eſt conſeruandum; neque Eccleſiæ hoſtes poterunt id comminuere aut labefactare. Cetera abiicere & dare peſſum congruentius eſt, vt quæ conſeruari minimè poſſint, id eſt, rem familiarem, honores, magiſtratus, ſalutem, vitam, ac demum quidquid profanæ violentiæ ſubiacet. Itaque verba illa, *Eijce foras*, magnam habēt emphaſim, vt nuper dicebamus, ad ſignificandam rerum omnium, quas inimicorum impetus poteſt infringere, abdicationem: qua iuſti viri maximopere lætantur, & cum Paulo dicunt, *Licèt is qui foris eſt, noſter homo corrumpatur; tamen is, qui intus eſt, renouatur de die in diē*, 2. Corinth. 4. 16. Quapropter ſi applicitâ conſiderationis menſurâ, reperiunt myſtici huius templi interiora cæleſtibus diuitiis & diuinâ virtutum ſupellectile eſſe locupletata; libenter ſanè atque iucundè deſpiciūt externorum bonorum iacturam.

Menſes quadraginta duo quomodo ſint accipiendi.

Menſibus quadraginta duobus.] Hi duo & quadraginta menſes à multis creduntur eſſe tres illi anni & dimidiatus; quibus ferè dicitur Antichriſti perſequutio duratura. Atque adeò non dubitant proprium ac literarium vndecimi huius capitis ſenſum eſſe de tempore perſequutionis Antichriſti. Hoc ampliùs confirmatur ex eo, quod communi omnium cōſenſu receptum eſt; duos ſcilicet

A teſtes, de quibus infrà agitur (qui dicuntur prædicaturi, & pro veritate vitam profuſuri, & poſt tres dies atque dimidium ad vitam reuocandi) eſſe Enochum & Eliam. Hanc ergo declarationem minimè aut impugnare, aut eleuare contendo: eam ſanè veritatis habeat firmitatem, quam volunt ij, qui illas ſequuntur. Mihi tamen adhuc licet dicere, ſi hanc de Antichriſti perſecutione explicationem vt præcipuam in hoc capite vndecimo aſſumam, me omnino neſcire Apocalypſeos filum ducere, & conſequentè texere ſeriē. Quanti verò momenti ſit

Multorum ſententia, ... in ſenſu proprio de Antichriſti perſecutione durat ...

B acoluthia & cohærens contextus in ſacræ Scripturæ explanatione, diximus in Proleg. not. 8.

Nihil nos communi huic expoſitioni detractum ire.

Deinde, ſi quem permoueat ingens auctoritas eorum, qui pro certo habent, potiſſimum huius capitis vndecimi ſenſum eſſe de Antichriſti perſecutione: vidimus iam in Prolegom. not. 11. nullā eſſe Apocalypſeos declarationem, quæ tanto aut grauiorum auctorum numero, aut rationum pondere ſolidetur, vt illa, quæ tanquam rem certam ſtatuit, à c. 4. vſque ad finem vndecimi agi de modo ac ratione, qua Deus ſe geſſit cum Iudaico populo ſub

Totius Apocalypſeos ... hoc tempus ... per ... à Iudæis excitatam reſpicere.

C primitiuæ Eccleſię tempora, vſque ad ipſius populi Iudaici reprobationem. Cum hac autem expoſitione rectè conſentit, Antichriſti perſecutionem hîc quidem attendi ac reſpici per comparationem, vt latè explicuimus notatione 20. prolegomen. Denique quam hactenus ſumus ſequuti explicationem ab ipſo Apocalypſeos exordio, eiuſdem decurſus & quaſi torrens nos rapit, vt cœpta & huc vſque prouecta eodem conſequentiæ ordine prouehamus; atque adeò duos & quadraginta menſes, quorum hîc Ioannes meminit, applicemus ad tempus illud, quod perſecutio Iudæorum in primitiuam Eccleſiam coortadurauit.

D His præſtitutis, notandum eſt primò, niſi Apocalypſeos liber ænigmaticus eſſet, perperam omnino & ineptè quadraginta duos menſes ad tempus perſecutionis Iudæorum applicari. Conſtat enim perſecutionem illam per annos quadraginta duraſſe. Et quamuis non plus enumeremus temporis, quàm ad Apoſtolorum toto orbe diſperſionē, & ad Gentes veræ fidei præceptis informandas migrationem, nemo tamen ignorat Iudaicæ perſequutionis impetum multò plures annos duraſſe, quàm tempus illud, quód duobus & quadraginta menſibus comprehenditur. Veruntamen quem-

Duos & quadraginta menſes in ſenſu myſtico, non proprio, eſſe accipiendos.

E admodum dimidia hora capitis octaui, & quinque menſes capitis noni, non ſunt in ſenſu proprio deſumpta, ſed myſticè: ita etiam conuenienter ad Apocalypſeos contextum accipiendi ſunt hi quadraginta duo menſes in ſenſu myſtico, non proprio. Etenim accipere hos numeros dierum, menſium aut annorum, vt ſonant; id quidem nequaquam ſtylo ænigmatico quadrat.

Secundò, vt in dimidio horæ ſpatio capitis octaui alluſio facta fuit ad dimidiam illam horam ex Tobiæ libro. Atque vt quinque menſes locuſtarum capitis noni accepti ſunt ab illis quinq; menſibus, quibus terra communis

F eluuionis vndis cooperta fuit: non ſecus quadraginta duo menſes, quorum hîc mentio fit, ſumendi ſunt ex aliqua alia hiſtoria ſiue Prophetia, ad quam hic locus alludat. Quòd ſi ita certum eſt, vt communi conſenſu iactatur, Antichriſti perſecutionem duos & quadraginta menſes duraturam (qui tres annos & dimidiatum conficiunt:) hac ratione potuit in hoc loco reſpici ad ipſius Antichriſti perſecutionem; videlicet per alluſionem, vt in quinque menſibus capitis noni ad antiquum diluuium alluditur. Atque huiuſmodi alluſiones manifeſtum eſt compre-

In noſtra etiam explicatione ... per ... Antichriſti perſecutionem affirmari.

hendi

hendi etiam in Spiritus ſancti intentione, atque adeò ſub literali ſenſu. Nam in alluſione comparatio ineſt atqui comparatio affirmat etiam hiſtoriam, cum quâ comparat veritatem illam, de qua potiſſimùm agit.

In his duobus & quadraginta menſibus alludi ad Danielis prophetiam.

Tertiò, ſpatium hoc duorum & quadraginta menſium procul dubio deſumptum fuit ab Apocalypſi ex Danielis prophetia c. 7. 25. & c. 12. 7. vt explicabimus notatione ſequenti. Enimuerò Danielis locos licèt multi ad Antichriſti perſecutionē referant; mihi tamen dubium non eſt, quin in ſenſu ſaltem proximo ſermo ſit in c. 12. de tempore, quo duratura erat Antiochi Epiphanis perſecutio; quæ nō per tres ſolū annos, vt aliqui ſibi perſuadēt, ſed per tres annos & dimidiatū ſæuiit, vt in not. 2. explicabo. Locū autē Danielis 2. agere exiſtimo de tempore, quo duratura erat Neronis perſecutio; aut etiam de vniuerſis perſecutionibus, quibus Romanum Imperium vexauit Eccleſiam.

Hoc in loco comparari Iudæorū perſecutionē in Chriſti Eccleſiam cum Antiochi Epiphanis perſecutione.

Exiſtimo ergo in hoc Apocalypſeos loco comparari rebellium Iudæorum perſecutionem aduerſùs Eccleſiam cum perſecutione illa, quam Rex quondam Antiochus, eiúſque miniſtri cōtra Dei populum concitarunt. Illud enim bellum inter cetera veteris teſtamenti verè & propriè fuit contra veram religionem geſtum: atque ideo Apocalypſis illius belli figuram vſurpat; primò in Iudaici populi perſecutione, deinde in perſecutione populi Gentilici c. 12. & 13. & poſteà etiam in Antichriſti perſecutione c. 20. Et in duabus primis Iudaici populi atque Gentilici perſecutionibus per alluſionem ad perſecutionem Antiochi, affirmatur in Apocalypſi maximam Eccleſiæ anguſtiam tribus annis cum dimidio duraturam: quod myſticè eſſe accipiendum, explicabimus not. 3.

De numero 1260. dierū ſētētia Riberæ & aliorū.

Interim aduerto, Riberam & alios in ea eſſe ſententia, vt mille ducentis ſexaginta diebus, de quibus fit mentio in Apocalypſi, deeſſe putent octodecim dies, vt integrum ſpatium trium annorum & dimidij compleatur. Eorum fundamentum eſt, quia quo tempore Ioannes Apocalypſin ſcripſit, iam computabatur annus iuxta Iulij Cæſaris rationem, quæ ſingulis annis trecentos ſexaginta quinque dies & horas ſex adſcripſit. Ex quo inferunt, non eſſe idem tempus apud Ioannem quadraginta duos menſes, (qui tres annos & dimidium conſtituunt) & mille ducentos ſexaginta dies, quos poſteà Ioannes addit: ſed cùm ponit tres annos cum dimidio, addi octodecim dies ad mille ducentos ſexaginta, quos exprimit not. 12. Hæc illi.

Num hoc dierū numero tres anni cū dimidio vitæ ſpeciat?

Ceterùm imprimis non certum eſt in Græcia, vbi Ioannes ſcripſit, iam tunc Iulij Cæſaris computationem eſſe vſitatam: atqui compertum eſt, iuxta Græcorum, Hebræorum, & Chaldæorum rationē, ſingulis menſibus triginta ſolùm dies attribui, de quo notatione 2. dicetur: addebant tamen poſt aliquot annos vnum emboliſmi menſem. Deinde quamuis in Græcia computatio Iulij Cæſaris iam fuiſſet recepta, Ioannes minimè tenebatur, vt ſe ad computationem à Græcis vſitatam accommodaret. Nam ad alluſionem ex Danielis locis petitam, & ad ſacræ Scripturæ conſuetudinem congruentius erat, vt Ioannes Hebræorum more in connumerando vteretur; qui proculdubio vnicuique menſi triginta omnino dies, anno verò trecentos ſexaginta ſemper tribuerunt; vt ſequente notatione conſtabit. Conſentaneum autem erat, vt Ioannes, qui erat Hebræus, de anno & eius diebus more Hebræorum loqueretur.

Probatur trium annorum & dimidij ſpatiū iuſtè à Ioanne ſignificari per numerū 1260. dierū.

Præter hæc ex ipſo contextu euidenter, ni fallor, elicitur, Ioannem pro eodem ſumere tres annos cum dimidio, & quadraginta duos menſes & mille ducentos ſexaginta dies. Nec aliud denotat phraſis illa, quam Ioannes ex Daniele fuit mutuatus, *Tempus & tempora & dimidium temporis*; quaſi dicat annum & duos annos & dimidium alterius. Quibus locutionibus fuit vſus Ioannes per diſſimulationem, iuxta ænigmatum conſuetudinem. Menſes quidem duos & quadraginta hîc ponit num. 2. & mille ducentos ſexaginta dies exprimit numero ſequenti; & c. 12. 7. locutionem verò illam, *Tempus & tempora & dimidium temporis*, vſurpat ca. 12. 14. quibus tamen omnibus loquutionibus eadem ineſt, vt dixi, ſignificatio.

NOTATIO II.

Seu potius diſputatio; an grauiſſima illa religionis prohibitio Ieroſolymis inducta ab Antiocho Epiphane durauerit tres annos & ſex menſes?

Danielis prophetia de religionis vſu Ieroſolymis poſt Antiochi perſecutionē inſtaurando.

NOTANDVM primò eſt Danielem, cùm c. 11. cœpiſſet agere de anguſtiis, in quas Ieroſolyma fuerat ab Antiocho redigenda, mox c. 12 nu. 7. affirmare, mirā religionis inſtaurationem differēdam eſſe *in tēpus & tēpora & dimidiū temporis*. Et infrà nu. 11. *A tempore, cùm ablatum fuerit iuge ſacrificium, & poſita fuerit abominatio in deſolationem, dies mille ducenti & nonaginta*. Et nu. 12. *Beatus, qui exſpectat & peruenit vſque ad dies mille trecentos triginta quinque.*

Quid ſibi velit Tempus & tempora & dimidium tēporis, apud Danielem & Ioannem.

Notandum eſt ſecundò, primum illud ſpatium, *Tempus & tempora & dimidium temporis*, idem omnino eſſe, atque tres annos cum dimidio, vt omnes conueniunt. Eandemq; phraſim vſurpat Apocalypſis c. 12. 14. Certum autem eſt, in Apocalypſi idem eſſe ſpatium duorum & quadraginta menſium c. 11. nu. 2. & 13. nu. 5.

Apocalypſi triginta non amplius dies mēſibus ſingulis dari.

Hanc etiam fuiſſe apud veteres numerandi cōſuetudinem.

Tertiò notandum eſt, in Apocalypſi tres annos & dimidiū reduci ad dierum numerum, nec plures poni dies, quàm mille ducentos ſexaginta. Ex quo dilucidè cernitur, ſingulis mēſibus triginta omnino dies ſolùm dari. Atque hæc fuit apud nationes complures priſca numerandi conſuetudo: vt videre eſt apud Ioſephum Scaligerum l. 1. de menſibus folio ſexto, vbi ait; *In anno Aegyptiaco & Græco, omnes menſes æqualiter ſunt triacanthimeri*. Et infrà. *Atticorum menſes & Perſarum omnes triacanthimeri*. Et infrà. *Omnes mēſes anni priſci Hebraici fuerunt merè tricenarij & omnes pleni*. Item capite de anno, folio octauo, *Conuenit* (inquit) *vt menſes omnes triceni diebus explicarentur; annumq; dierum trecentorum ſexaginta conſtituerent. Hæc diu ſeruata eſt anni forma.*

Cur Daniel tres annos & dimidiatum ad mille ducentos nonaginta dies reducat?

Quare difficultate non caret, Danielem videri c. 12. 11. reducere tres annos & dimidiatum ad mille ducentos nonaginta dies. Cuius difficultatis ſolutio ea eſt, opinor, quòd Ioannes tantùm ſumit tres annos atque dimidium iuxta communem acceptionem: Daniel verò menſem addit emboliſmum ſiue intercalarem; qui, cùm opus erat, ſolebat adiungi, de quo etiam latè Ioſephus Scaliger de emendatione temporum l. 1. c. de menſibus.

Vtrùm tres anni & dimidiatus Danielis ſint intelligendi de duratione perſecutionis Antiochi?

Quartò, licet Porphyrius olim, & noſtra ætate Ioſephus Scaliger voluerint, tres annos & dimidium Danielis intelligi debere de eo tempore, quo Antiochi perſecutio exarſit: huic tamen explanationi ſeſe Hieronymus manifeſte opponit Danielis 12. clarè oſtendens Ieroſolymæ templum fuiſſe violatum die vigeſimâ quintâ menſis Caſleu. & tribus poſt annis eadem die (nimirum vigeſimâ quintâ menſis eiuſdem) fuiſſe expiatum. Probatur hoc ex 1. Machab. 4. 52. & 2. Machab. 10. 5. vtrobique enim expenditur, vt res animaduerſione digna, expiationem templi eodem fuiſſe die, quo prius fuerat violatio. Idémque affirmat Ioſephus libro duodecimo Antiquitatum c. decimo, (aliàs vndecimo.) Hoc Hieronymi argumentum tanti apud communem doctorum conſenſum momenti viſum eſt, vt eo conuicti Doctores bene multi, non dubitauerint Danielem ex Antiochi prophetia (de qua agere cœperat c. 11.) ad prophetiā Antichriſti fuiſſe tranſgreſſum. Nam tres anni cum dimidio reperiri nō poſſunt in Antiochi hiſtoria; atque adeò pro certo habetur, cōplendos eſſe in Antichriſti perſecutione. Vide Bellarmin. lib. 3. de ſum. Pont. c. 8. Vbi oſtendit priſcos Patres non dubitaſſe, quin illa Danielis verba ſint ad Antichriſtum referenda. Idémque ſequuntur Pererius Daniel. 12. & Serarius in Machabæorum harmonia fol. 590. & 653. & 667. in cuius rei confirmationem addit D. Hieronymus verba illa, *Multi de his, qui dormiunt in terra puluere, euigilabunt; alij in vitam æternam, & alij in opprobrium vt videant ſemper*; non pertinere ad Antiochi, ſed ad extremi iudicij tempus.

Quo argumento communiter aſſerāt multi, Danielē ab Antiochi perſecutione ad perſecutionē Antichriſti ſubitò tranſgredi.

Quæ fuerit Hieronymi, aliorumque Patrum

Notandum quintò eſt, D. Hieronymum & reliquos Patres non tam agere, ne in Antiochi perſecutione locum habeant tres anni & dimidiatus Danielis; quàm vt aduertatur.

Danielem

mens in superiore assertione.

Danielem in iis capitibus non loqui solùm de Antiochi persecutione contra Iudaicum populum commouenda: verũ etiam de illis calamitatibus, quas Christiana Ecclesia, præsertim sub Antichristo, perpessura erat. Ad hoc autem non est impedimento, quidquid Daniel prædicit prius de Antiochi persecutione, vt de figura, posse explicari. Notum enim est doctis illud Augustini documentum toties nobis repetitum, *Prophetas præterita, seu Iudaica tangere; futura, siue Christiana respicere.* Qua de re præclara extant exempla: quale est illud Psalmi 28. in quo cum Dauidis victoriæ attingantur, potissimum respicitur ad victorias ac triumphos, quos Ecclesia de Gentibus fuerat reportatura. Isaias porrò, & Ieremias Babylonis excidium describunt: in eóque præcipuè attendunt Idololatriæ siue Romæ Ethnicæ euersionem. Possem exempla huiusmodi sexcenta commemorare. Nec solùm reor, in iis locis Spiritum sanctum mysticè attendisse Christianæ Ecclesiæ mysteria, sed etiam in literali sensu intendisse, per comparationem tamen, ad Iudaici populi successus.

Secundùm Iosephi sententiam Ierosolymæ idololatriam sub Antiocho tres annos cũ dimidio durasse.

Sextò, quamquam Iosephus affirmat, templi violationem tres tantùm annos durasse, in duobus tamen locis asserit, Ierosolymæ idololatriam sub Antiochi tempore tres annos cum dimidio perstitisse. Idem perspicuè ait in prologo ad lib. de bello Iudaico; *Antiochus deuictâ penitus Ierosolymâ, cùm triennium, sexq; menses eam tenuisset; ab Assamonæi filiis expulsus est.* Et libro primo, c. 1. *Quotidianam religionis assiduitatem per annos tres, sexq; menses inhibuit.* His locis respondet noster Serarius folio 653. sex illos menses vel per imprudentiam à Iosepho additos esse; vel à lectore fortè quopiam, qui prophetiam Danielis c. 12. existimabat cum Porphyrio penitùs adscribendam esse Antiocho. Nõ miror hæc dicere Serarium, cùm præstituat tres annos cum dimidio ad Antiochi historias non posse verè referri. Ceterùm mihi nõ est dubium, quin secus existimarit Iosephus. Nam expressè ait libro 12. c. 10. profanationem templi, eiusque instaurationem, siue expiationem à Daniele ante quadringentos annos fuisse prædictam. Ex quo mihi persuadeo, tres illos annos ac dimidiatum, (de quibus Daniel c. 12.) à Iosepho fuisse relatos ad Antiochi persecutionem. Daniel enim non meminit trium tantummodo annorum, sed trium cum dimidio: atque ibi agit de religionis violatione, déque expiatione templi.

Scriptura & Iosephi conciliatio circa persecutionis Antiochi durationem.

Septimò, postquàm attentè considerauí hos Iosephi locos, & ipsum perspicuè dicere, historiam ipsam fuisse multò antè à Daniele prænunciatam, in eam incidi suspicionem, aliquâ fortassis ratione conciliari posse tres annos violationis templi cum annis illis tribus atque dimidio, de quibus Daniel & Iosephus loquuntur. Et quamuis Hieronymo non in mentem venerit, congruenter posse componi tres annos, de quibus agunt Machabæorum libri, cum tribus annis & dimidiato Danielis: si tamen concordia reperiretur vlla, quæ aptè ac dignè vtraque loca conciliaret, non dubito, quin Hieronymi intentioni conciliatio hæc contraria non esset. Ipse enim potius Hieronymus Daniel. 12. planè asserit, rectè tres annos cum dimidio ad Antiochi historiam potuisse referri, si templi profanatio tres etiam annos cum dimidio durasset: constare tamen non durasse, nisi tres tantum annos.

Oportere cõcordiã quærere in multis Scripturæ locis, qui annorum computationem variare videntur.

Octauò, nihil est, cur desperemus reperiri posse concordiam inter varios Scripturæ locos, qui oppositi inter se esse videntur in annorum computatione. Nam multa eiusmodi reperire est in sacris Literis, si Regum libri cum Paralipomen. 15. conferantur. In quibus dum auidè ac solerter indagatur conciliatio, inuenitur tandem magno cum animorum solatio. His addo, in tribus annis strictè sumptis, quos liber primus & secundus Machabæorum designant, necessariò quærendam esse concordiam cum alio loco eiusdem primi Machabæorum libri. Namque vt tres sint tantùm anni, statuere opus est templi profanationem fuisse die vigesimâ quintâ mensis Casleu: & tamen l. 1. Machab. 1. 57. significari videtur violatio templi fuisse quinta decima die eiusdem mensis, sic enim legimus; *Die quinta decima mensis Casleu ædificauit Rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei.* Cuius loci cum aliis eiusdem libri, & libri secundi conciliatio ea videtur esse; Antiochi decretum fuisse indictum die decimâ quintâ; executionem verò cum publica põpa ac celebritate fuisse quintâ ac vigesimâ die: sicut ergo reperitur concordia illius paruæ discrepantiæ apparentis; sic etiam existimo, concordiam esse quærendam trium illorum annorum cum tribus annis & dimidio. Siquidem Iosephus, qui refert, & affirmat tres annos præcisè sumptos, asserit etiã in ea Antiochi historia completum fuisse Danielis vaticinium de templi violatione, & diuini cultus prohibitione tribus annis Ierosolymæ duraturâ, & manifestè Iosephus idem confirmat duobus in locis, persecutionem illam tribus annis cum dimidio durasse.

Conciliatio locorum primi Machab. cum aliis libri eiusdem & secundi.

Quæ tandem sit inter Danielem & Machabæorũ librum concordia de persecutionis duratione sub Antiocho.

Nonò, his omnibus attentè perspectis, reperio tres annos restrictè acceptos & tres annos cum dimidio aptissimè in Antiochi historia conciliari posse; atque hanc concordiam non parum firmamenti accipere ex eadem historia in 1. l. Machab. c. 1. Quam igitur conciliationem inuenio, huiusmodi est; Antiochum nempe vrbem & Sionis arcem occupasse, & diuinum cultum inhibuisse sex mensibus, antequãm templum violaret: itaque profanationem vrbis per tres annos & dimidium durasse; peculiarem verò templi profanationem durasse tribus tantum annis.

Confirmatur prædicta concordia ex primo Machabæorum libri loco.

Concordiam hanc fulcio imprimis in loco illo capitis primi ex priori Machabæorum libro. Vbi postquàm fuerat prædictum, ingressum anteà iam fuisse semel Antiochum in vrbem; eàmque cepisse, & templum pretiosis omnibus vasis expoliasse; Iudæos tamen in sua religione ac cæremoniis reliquisse. Mox vbi sacer textus ad secundam ipsius Antiochi irruptionem in vrbem accedit, hæc habet à nu. 32. *Irruit super ciuitatem repentè, & percussit eam plagâ magnâ; & perdidit populum multum, & succendit ciuitatem igni. Et ædificauerunt ciuitatem Dauid, (id est, arcem Sionis) muro magno & firmo, & turribus firmis, & facta est illis in arcem: & facta est hæc ad insidias sanctificationis, & in diabolum malum in Israel: & effuderunt sanguinem innocentem per circuitum sanctificationis, & contaminauerunt sanctificationem, & fugerũt habitatores Ierusalem; & sanctificatio eius desolata est, sicut solitudo. Et scripsit Rex Antiochus, vt esset omnis populus vnus; & relinqueret vnusquisque legem suam, & multi ex Israel consenserunt seruituti eius, & sacrificauerunt idolis, & coinquinauerunt Sabbatum. Et misit rex libros per manus nunciorum in Ierusalem, vt prohiberent holocausta & sacrificia, & celebrari Sabbatum & dies solennes: & iussit coinquinari sancta & sanctum populum Israel: & iussit ædificari aras & templa & idola, & immolari carnes suillas, & coinquinari animas eorum in omnibus immundis, & abominationibus ita vt obliuiscerentur legem. Et quicunque non fecissent secundum verbum Regis Antiochi, morerentur. Et præposuit Principes populo, qui hæc fieri cogerent.*

Hæc omnia paucis interpositis, textus ait, priusquam perueniat ad Iouis Olympij simulacrum, quod in templo super veri Dei aram fuit impositum. Quis ergo non videat, iuxta contextum ipsum valde esse vero simile, vt ea omnia, quæ diximus, antecesserint ipsius templi profanationẽ? Nam quod attinet ad alia templa constructa, & ad cædem, quæ in templi circuitu fiebat Iudæorum ad Dei templũ accedere audentiũ, hoc quidem supponit, nõdum Dei templum in templum Iouis fuisse commutatum. Quòd si omnia suprà dicta præcesserunt violationem templi: quid mirum post veri Dei cultum in ciuitate prohibitum, sex menses præteriisse, antequàm Iouis simulacrum in Dei templo collocaretur? Præsertim si priùs Sionis arcem munierunt, & nouis cinxerunt propugnaculis; vt violentiùs atque securiùs Iudæos cogerent, atque adeò constringerent, vt in abominanda Iouis simulacri collocatione ne hiscerent quĩdem.

Conciliationem tẽporis quæ loci suprà traditã ex Iosepho nõ obscurè colligi.

Hæc conciliatio, si attentè res inspiciatur, expressa est in Iosepho. Nam quando agit de religionis profanatione, quæ per tres tantùm annos durauit, distinctè loquitur de templo. *Templum, ait, ab Antiocho profanatum siue destructum, sic tribus annis permansit.* Hæc Iosephus l. 12. Antiq. c. 10. (vel 11.) Cùm autem tres annos ad tres & dimidium extendit, manifestè agit de ciuitate, hæc enim sunt eius verba in prologo librorum de bello, *Antiochus deuictâ penitus Ierosolymâ, cùm triennium, sexq; menses eam tenuisset,* &c. Et c. 1. cùm dixisset, Antiochum spoliasse templum (quod duobus saltem annis antea acciderat, vt constat 1. Machab. 1.) subiungit, *Quotidianam religionis assiduitatem per annos tres, sexq; menses inhibuit.* Hæc ille. Atqui perspicuum est, res esse diuersas inhibere religionis assiduitatem, & violare templum ipsum; in eiusque altari statuam Iouis collocare, atque Iudæos ad eam adorandam compellere.

Item ex Daniele.

Eidem insuper concordiæ valde fauet, opinor, caput duodecimum Danielis. Etenim licèt sit certum, Prophetam respicere potissimùm ad persecutiones, quibus Christiana Ecclesia fuerat oppugnanda (videlicet primùm à Iudæis, deinde à Gentibus, tandem ab Antichristo:) nihilo tamen minus videtur certum ex toto c. 11. contextu, & ex ipsius cohærentia cum c. 12. (quod incipit per illa verba *In tempore illo.*) Prophetam agere de Ecclesiæ persecutionibus sub figura persecutionis Antiochi, quæ inter Iudaici populi calamitates, meliùs Ecclesiæ persecutiones figurauit. Nec enim Iudaicus populus vllam aliam habuit persecutionem, quæ religionis causâ fieret. In aliis bellis dimicabatur de imperio; in illo tamen Antiochi non de imperio solùm, sed etiam de Iudaica religione abolenda agebatur. Eos autem, qui priùs Danielẽ agere de Antiocho putant, deinde ad Antichristum transilire; imprimis oro, vt animaduertant, interdum ex ignoratione consequentiæ totius contextus transitiones has Prophetis attribui, porrò necessarium non esse ex vna re ad aliã repentè transgredi, si de vtrâque simul agi poterat, alteram cum altera comparando. Hac enim ratione rectè ab ipso exordio intelligitur, caput vndecimum & duodecimum agere de Ecclesiæ persecutionibus. Alioquin ipsi etiam, qui saltum ibi necessariò esse asserendum suspicantur, nondum designare cõgruẽter valẽt, quo ex loco hic saltus sit repetẽdus.

Danielem agere de Ecclesiæ persecutionibus sub figura persecutionũ Antiochi.

Deinde, si certũ est, in Antiochi historia figuratas fuisse à Deo siue adumbratas Ecclesiæ persecutiones (vt omnes fatemur)

mur) ſi item ad Eccleſiæ perſecutionum figuram atque imaginem congruentiſſimum erat ſpatium trium annorum cũ dimidio(vt conſtat ex Apocal. c. 11. & c. 12. & c. 13.) viderit cordatus quiſque, quam ſit veriſimile, à diuina prouidentia ſapienter fuiſſe permiſſum, vt illa Antiochi perſecutio tres annos & dimidiatum perſiſteret: vt & à Ioſepho affirmatur, & ſignificatur à Daniele.

Præterea, ſi tres anni cum dimidio, de quibus agit Daniel c. 12 non ad hiſtoriam perſecutionis Antiochi, ſed ad Antichriſti, ſolùm perſecutionem referantur: hinc ſequitur abominationem illam Daniel. 12 ſingulatim de Antichriſti perſecutione aſſeuerari. Quod ſi ita eſſet, coactum planè foret, locutionem illam ad Iudaici populi perſecutionẽ aduerſus fideles concitandam applicare. Si verò Daniel immediatè ac proximè loquebatur de Antiochi perſecutione, aptiſſima erit applicatio ad perſecutionem Iudaici populi. Nihil enim aptius, quàm quod de figura dicitur, ad figuratum referri. Cõſtat autem Chriſtum Dominum illam abominationem deſolationis applicaſſe ad tempus perſecutionis Iudæorum. Cui etiam applicationi manifeſtè fauet Danielis textus c. 9. in fine. Iam ſi proportio attẽdatur; cùm Iudæorũ perſecutio fuerit ſub ſpecie diuini cultus tuendi, ac venerationis vni Deo debitæ, eleganter fingitur, in veri Dei templo, atque adeò in ipſo altari ſimulacrum, ſiue idolum, vt quondam ab Antiocho, fuiſſe à Iudæis conſtitutum. Etenim cùm Chriſtianos cogebant, vt ſub Dei venerationis prætextu Chriſtum abnegarent, perinde erat, atque illos compellere, vt in Dei veri arâ dæmonem venerarentur.

Ex Danielis conſequntione & intelligentia roboratur adhuc noſtra conciliandi ratio.

Huc etiam ſpectare Chriſti Domini verba de abominatione deſolationis.

Adhæc, ſi Daniel in c. 12. immediatè de Antichriſto, non verò de Antiochi perſecutione loqueretur. Chriſtus quidẽ, cùm Danielis locum retulit, neutiquam diceret, *Cùm videritis abominationem deſolationis ſtantem in loco ſancto, qui legit intelligat.* Hic namque loquendi modus animam allicit, & quodammodo trahit ad myſticam aliquam illius loci intelligentiam. Atqui in perſecutione Antiochi rite fuit adumbrata perſecutio, quã poſteà Iudaicus popul' in Chriſtũ, ſuóſq; cõmouit. At in Antichriſti perſecutione non figurabitur.

Quod ſi Daniel c. 12. immediatè de perſecutione Antiochi agit; hunc ſenſum potuit Apocalypſis vſurpare, atque transferre ad perſecutionem illam, qua Iudæi Chriſtianum poſteà nomen oppugnarũt: nec non ad perſecutionem populi Gentilici, & ad ipſam Antichriſti: vt re ipſa præſtatur. Nã ad perſecutionem à Iudæis excitatam vtitur Apocalypſis eâ figurâ c. 11. & ad Gentilium perſecutionem c. 12. & 13 & tãdem ad perſecutionem Antichriſti c. 20. vbi de Gogo & Magogo. Si verò Daniel non de Antiochi perſecutione agebat; non ita elucet, quàm aptè vtatur Apocalypſis verbis Danielis ad eas perſecutione. ſignificandas, quæ Antichriſti perſecutionem præceſſuræ erant. Nam licèt congruenter vſurpetur figura ad agendum de re figurata: at Antichriſtus non debet eſſe figura perſecutionum, quæ illum anteceſſerunt. Et quamuis verum ſit, poſſe de aliis perſecutionibus agi per comparationem ad perſecutionem Antichriſti: id tamen aliquanto violentius eſt.

Quo ſenſu à Daniele dicantur multi de iis, qui dormiebant, euigilaturi.

Ad huius notationis complementum ſupereſt rationem reddere de nonnullis rebus, quæ non ſatis hactenus explicatæ ſunt. Imprimis verba illa Danielis 12. 2. *Multi de iis, qui dormiunt in terra puluere, euigilabunt,* donec explicantur in Antiochi perſecutione; vt dicemus ad illud Apoc. 13. 3. *Plaga mortis eius curata eſt:* vbi ſignificatur, in iis perſecutionibus, quæ poſteà concitabantur in Eccleſiam, Neronem ab inferis reuocari. Et quanquam D. Hieronymus in Porphyrium ſcribens Danielis verba vſurpat in alio ſenſu; ceterum niſi Porphyrius myſticum illius prophetiæ ſenſum negaret, non inficiaretur ſanctus Doctor, verba illa in Antiochi perſecutione appoſitum poſſe ſenſum habere.

Dies quinque & quadraginta à Daniele additi quò ad ſenſum ſint referendi.

Secundò, dies illi quadraginta quinque, quos poſteà Daniel addit c. 12. 13. cùm ait, *beatus qui expectat & peruenit vſque ad dies mille trecento: triginta quinque,* referuntur, ni fallor, ad Sionææ arcis inſtaurationem, quæ ad maius templi præſidium ac propugnationem fuit facta, vt primùm fuit templum expiatũ. Id quod videre eſt 1. Machab. 4. 60. & apud Ioſephum l. 12. c. 10. (aliàs 11.) Quod autem dicitur, fælicem eſſe illum, qui alium ſeſquimenſem expectaret, idem planè eſt, ac ſi magna alia fælicitas intra ſeſquimenſem futura promitteretur. Et certè fælix fauſtumque erat Sionis arcẽ præſidiis, propugnaculis, atque aliis munimentis eſſe vndique cinctam contra ingruentium hoſtium incurſiones. At enim ad tãtam arcis munitionem exiguum ſatis (inquies) temporis ſpatium erat menſis & dimidiatus. Reſpondeo; illa arcis inſtauratio non de nouo tunc facta fuit. Triennio enim antea eam extruxerat Antiochus; ad eamque totius populi ardore & contentione reconcinnandam, ſeſquimenſis ſpatium non admodum erat exiguum. Scio hos quinque & quadraginta dies à Hieronymo atque aliis in Antichriſti prophetia applicari ad dies totidem, quos aiunt Chriſtianæ Eccleſię poſt perſecutionem pacatos omnino atque tranquillos fore. Sed quidquid de hoc ſit; nunc ipſe de Antiochi perſecutione ago, quæ meo iudicio negari non poteſt.

Seſquimenſem à Daniele additũ in Sionææ arcis inſtaurationem fuiſſe impenſum.

Eos mille trecentum dies à Daniele aſſignatos bello Antiochi, rectè cum prædicta expoſitione & cum trium annorum ac dimidij ſpatio conſentire.

Tertiò, quòd Daniel alibi bellum Antiochi Ieroſolymę in-

A ferendum per ſex annos & ampliùs extendat (nimirum c. 8. 14. *in mille trecenti dies*) non obſtat tribus annis & dimidio, quibus diuini cultus prohibitio durauit. Bellum enim illud multò antè cœpit, atque ipſemet textus 1. Machab. 1. exprimit, biennio ante tres annos & dimidium, vrbem fuiſſe ab Antiocho occupatam, & pretioſa omnia vaſa templi fuiſſe direpta. Et ante primam illam irruptionem bellum iam ardere cœperat, & Iudaici populi animos timor peruadere: atque ita optimè cohæret, totum belli ab Antiocho geſti tempus plus ſex annos fuiſſe.

Cur ad triũ annorum & dimidiati ſpatium Daniel dies mille ducentos nonaginta, Ioannes mille ducentos ſexaginta deſignent?

Quartò, reliquum eſt examinare rationem diſcriminis inter dies Danielis & Apocalypſeos. Namque ſi Apocalypſis in tribus annis cum dimidio ad tres item annos, & dimidium Danielis alluſit: quinam fieri poteſt, vt dierũ numerus apud Danielem ſit mille ducentorum nonaginta: apud Ioannem verò non ampliùs mille ducentis ſexaginta? Huic dubitationi reſpondeo, ſi Daniel proximè loquebatur, (vt iam di-
B ximus) de tribus annis & dimidio, quod illa diuini cultus interdictio erat duratura ſub Antiochi tẽpus; oportuiſſe quidem ad Prophetiæ perfectionem & integritatem, vt non numeraret ſolum dierum numerum, qui tres annos & dimidiatum conficiunt; verum etiam dies illos, qui in ea cõputandi ratione addendi erãt ad menſem intercalarem, qui tum forte incidebat. At Ioannes in Apocalypſi cùm nõ ageret de reſtricto dierum numero, ſed de myſtico; nullam debuit menſis embolimi ſiue intercalaris habuiſſe rationem; ſed illius tantum numeri dierum, qui ad triennij & dimidiati menſis explendum interuallum ſatis eſt. Nam mille ducenti nonaginta dies Danielis, ſymbolum quidem fuerunt ac figura ſpatij, quo Iudaici populi atque Gentilici perſecutiones permanſuræ erant: deſeruierunt tamen huic ſymbolo, non propter exactum & ſtrictum dierum numerum, quem tunc habituri erant illi tres anni cum dimidio; ſed quia tres anni &
C dimidius erant. Atque ita cùm ad tres annos & dimidiatum ſufficiant mille ducenti ſexaginta dies (tribuendo ſingulis menſibus triginta ſolùm dies, neque aliquid ratione embolismi addendo) ideo Ioannes mille ducentos ſexaginta dies tantummodò vſurpauit. Hæc tamen exigua triginta dierum differentia conueniens admodùm extitit; videlicet vt per eã animaduertemus, apud Danielem in prophetia de Antiochi perſecutione numerum dierum ſtrictè accipi, atque ita vt ſonat, intelligi debere: at in Apocalypſi tam in Iudæorum, quàm in Gentiliũ perſecutionibus (ad vtramque enim Apocalypſis applicat tres annos & dimidium) dierum numerum, non quidem vt ſonat, ſed in myſtico ſenſu eſſe capiendum.

NOTATIO III.

D *In qua referuntur variæ explicationes illius locutionis Danielis,* Tempus & tempora & dimidium temporis.

Quid ſignificet apud Danielem, tempus & tempora & dimidium temporis.

I. explicatio Hieronymi, Theodoreti & aliorum explicantiũ de Antichriſti tempore.

HAc locutione bis vtitur Daniel primò c. 7. 25. ſecundò c. 12. 7. vtrobique autem Hieronymi, Theodoreti, & aliorum complurium ſentẽtia eſt, Danielem agere de Antichriſti tempore. Subſcribunt Pererius vtrobique, Serarius in Machabæos fol. 653. & Bellarm. lib. 5 de Pontifice c. 8. Eiuſdem fuere ſententiæ Primaſius, Beda, Anſelmus, Haymo, Aretas, Richardus & Rupertus in Apocalypſin. Nec ſolùm opinionẽ hanc prædicti auctores ſequuntur, ſed eam reputant certam. Hieronymus enim Danielis 12. ait, *Perſpicuum eſt tres iſtos & ſemis annos de Antichriſti dici temporibus, qui tribus, & ſemis annis, hoc eſt, diebus mille ducentis nonaginta ſanctos perſequutur' eſt.* Serari' item ait id à Bellarmino demonſtrari.
E Eandem opinionem amplexi ſunt Hippolytus Martyr, & Irenæus lib. quinto, capite trigeſimo, Cyrillus catecheſi 15. & Auguſtinus lib. vigeſimo de ciuitate c. 23. vbi hæc habet; *Qui vel dormitans legerit Tempus & tempora & dimidium temporis, non ſinitur dubitare Antichriſtum ſæuiturum tres annos & dimidium.*

Rationes pro eãdem ſententia à Bellarmino allatæ.

Bellarmini rationes ſunt: prima, quia Ioannes in Apocalypſi & Daniel id manifeſtè aſſerunt. Quod autem alter mille ducentos ſexaginta dies, alter mille ducentos nonaginta aſſignet, ideo eſt, quia Antichriſtus vno menſe ſuperſtes erit poſt Enochi & Eliæ interitum. Secundò probat, quia in ſacris Literis traditur Antichriſti tempus fore breuiſſimum, alioqui enim multos fore perituros, qui non peribunt. Tertiò, quia decet, vt Antichriſtus, diutiùs non permittatur prædicare, quàm Chriſtus. Quartò, quia euidens eſt in Daniele
F tempus poni pro anno, & tempora, (quod eſt duale) pro duobus annis. Sicut ipſemet ait, ſeptem tempora prætеritura, quæ Nabuchodonoſor ſceptro priuatus erat exacturus. Quintò numerorum varietas non ſinit, vt tempus certum pro incerto vſurpetur. Nam mille ducenti ſexaginta non numerum plenum conficiunt, ſicut mille: vt certus numerus poſſit pro incerto ſubſtitui. Quemadmodum putauit Henricus Bullingerus hæreticus ſermone quadrageſimo ſexto in Apocalypſin.

Sextò

Sextò denique, quia in sacris Literis nusquam dies pro anno, aut mensis pro anno item positus reperitur; vt opinantur Magdeburgenses, centuriâ primâ, libro secundo, capite quarto, siue Illyricus.

Præter hæc Chytræus hæretiens Apocalypsis 11 & similiter Illyricus in centuriis asserunt, duos illos & quadraginta menses esse menses Angelicos: quod irridet Bellarminus.

Secunda explicandi ratio.

Secunda tamen opinio est, *tempus & tempora & dimidium temporis*, non esse accipienda in vtroque Danielis loco de eâdem persecutione in sensu proximo: sed in primo quidem loco de ea persecutione, quam Romani Imperatores in Ecclesiam suscitarunt; in secundo verò de illa, qua Rex Antiochus Synagogam afflixit. Atque hæc secunda sententia est, quam nos sequimur. Et quanquam aliqui fortasse ea videbitur noua & antiquitati contraria: ex iis tamen, quæ diximus in commentario vers. 2. constare potest ab hac opinione non id negari, quod potissimùm contendebant Patres, & antiqui Danielis interpretes: contextum vero Danielis & Apocalypseos adeò huic nostræ fauere explicationi, vt vix dubitationi relinquatur locus, id quod ampliùs confirmabimus (Deo bene iuuante) libro nono, cùm peruentum erit ad ea, quæ ex Daniele tangit Apocalypsis. In præsenti enim tantùm volui vt lector nosset, quid in nostro Apocalypseos filo deducendo, ex Danielis prophetia supponamus circa hanc quæstionem; nec non vt nosset me non ignorasse, quid Hieronymus, Theodoretus, Augustinus, Irenæus, Hippolytus martyr & Cyrillus dixerint. Nihilominus tamen saluâ tantorum Patrum auctoritate censere hanc secundam opinionẽ non solùm esse probabilem, sed etiam multò probabiliorem; nec omnino aduersari iis, quæ potissimùm contendebant antiqui auctores, qui priorem opinionem amplexati sunt.

NOTATIO IV.

De mysterio trium annorum cum dimidio.

In allegoriis siue ænigmatis qua ratione soleat designatus aliquis numerus accipi.

IN allegoriis & ænigmatis solet accipi figuræ numerus absque alio peculiari mysterio, quod in se numerus cõtineat; nisi solùm vt rei significatæ accommodatur numerus per ipsius figuræ allusionem. Exempli gratia; si quis diceret, Cherubinos esse cælestis musicæ sex siue senos, Hispanice, *los seises de la capilla del cielo* non opus est id propter senarij numeri mysterium dici: sed quod in præcipuis Ecclesiis pueri in choro modulantes sex esse soleant. Ita vidimus cap. 4. Apocalypseos, Christianos sacerdotes appellari viginti quatuor seniores siue presbyteros. Non quod ipsi essent quatuor & viginti, nec quod hic numerus singulare aliquod mysterium contineat (hoc enim saltem necessarium non est) sed quia Sacerdotes populi Israelitici principes (qui Christianorum Sacerdotum typus ac figura fuerunt) quatuor & viginti numerum conficiebant: vt constat 1. Paral. 24. Simili item ratione spatium illud, quo plaga desideriorum cordis permanet in capite nono, fuit per quinque menses indicatum: non quòd numerus quinque mensium mysterij peculiaris sit in se ipso (quod forsitan non habet) sed quia desumpta fuit allegoria siue comparatio a centum quinquaginta diebus, quibus terra diluuij vndis operta fuit: donec suum Deus spiritum mitteret, qui aquas exsiccaret.

Ecclesiæ persecutionum tempus rectè indicari potuisse per trium annorũ & dimidij tẽpus, quo Antiochi persecutio durauit.

Ex dictis infero, licèt trium annorũ & dimidiati spatium nullum aliud haberet mysterium, quàm Antiochi persecutionem tantundem temporis durasse, hoc satis superque esse, vt spatium persecutionum Ecclesiæ (quæ propriè sunt persecutiones contra veram religionem) congruenter per tres annos cum dimidio significetur: vt hoc pacto innuatur, quemadmodum tribus illis annis & dimidio persecutionis Antiochi transactis, cessauit persecutio, & diuini cultus frequentia fuit Ierosolymæ magno cùm omnium plausu atque gaudio instaurata, sic etiam persecutionis procellam citò transituram, & magnam deinceps tranquillitatem, pacem atque lætitiam Ecclesiæ orituram.

In pluribus Scripturæ historiis spatiũ aduersitatis ad tres annos & dimidiũ à Deo, nec sine mysterio, coarctari. Exemplis id demonstratur.

E Vt autem credamus, aliud præterea mysterium in hoc temporis spatio latere, animaduertendum est, non in Antiochi solùm persecutione, sed in nonnullis aliis euentibus apparere, quemadmodum Diuina prouidentia eos omnes ad trium annorum & dimidij spatium coarctare voluerit. Nam imprimis Elias (qui interpretatur *Deus Dominus*) per tres annos atque dimidium clausit cælum, ne plueret super terram, vt habetur in Epistola Iacobi cap. 5. 17. ex 3. Regum 17. Secundò, quod tempus Iudith pœnitentiam egit, & suũ corpus ieiuniis atque aliis afflictionibus macerauit, fuit similiter tres anni & menses sex, vt habetur Iudith 8. 4. Tertiò Christi prædicatio (ac perinde bellum etiam, quod contra ipsius Christi personam Iudæi gesserunt) tribus annis cum dimidio durauit. Quare nonnemo sibi persuasit, tam Danielem, quàm Ioannem in trium annorum atque dimidij spatio iuxta literalem sensum loqui de tempore, quo durauit Christi Saluatoris nostri prædicatio. Ita Michal Aitsingerus in suo Pentaplo folio 109. in cuius expositione, duo illi testes, de quibus Apocalypsis agit, sunt Christus Dominus & Diuus Ioannes Baptista. Quartò, Neronis persecutio (quam primò Roma Ethnica in Christi Ecclesiam excitauit,) hoc idem omnino spatium temporis durasse videtur: cœpit enim Nero Christianos persequi anno sui imperij vndecimo, vt communis fert opinio: imperauit autem quatuordecim tantum annos. Vnde infert Viegas Apocalyps. 6. comment. 3. sect. 1. in fine, persecutionem illam tribus tantùm annis durasse: sed melius colligeret, tres annos & dimidiatum eam persecutionis pestem sæuiisse. Vides ergo quatuor insignes historias, in quibus afflictionis internallum ad tres annos & dimidiatum non ampliùs extenditur: idque præter ipsam Antiochi historiam, & præter spatium quoque illud, quod Antichristi persecutio creditur permansura. Ex quibus fit satis verisimile, peculiaris congruentiæ extitisse rationem, quapropter diuinæ prouidentiæ placuerit, aduersitatis tempus trium annorum atque dimidij terminis circunscribere.

Neronis persecutio quàdiu durauerit.

Quid lateat mysterii in prædicto trium & dimidij anni spatio, quo [illegible] aduersa [illegible] durauerint.

B Huiusce autem rei mysterium illud est, opinor, spatium nempe trium annorum cum dimidio appositum esse, vt eo significetur, Ecclesiæ persecutiones nequaquam totum illud tempus perdurare, quod dæmoni collibitum fuerit, sed quod Deus admirabili prouidentiâ præstituerit: adhæc, cùm Deus ipse expedire cernit, tunc ventis & mari præcipere, vt conquiescant, & tempestati, vt in tranquillitatem abeat. Atque vt denotetur, pacis atque quietis tempus non minus aut cõtractius esse in Ecclesia, quàm tempus belli & perturbationis; ad hoc, inquam, deseruit optimè repræsentatio illa, quæ post tres annos & dimidiatum tempestatem sedatam fuisse proponit. Namque vt tempus ex diebus ac noctibus coalescit, ita sanctorum vita, & totius Ecclesiæ decursus quasi tela ex prospero pariter atque aduerso tempore contexitur. & diuinæ incumbit prouidentiæ æquato examine lances sustinere; vt magis congruens esse & opportunum præuidet. Legatur Chrysostomus hom. 8. in Matthæum, vbi inter alias: *Enim verò*, inquit, *misericors Deus mæstis rebus quædam etiã iucunda permiscuit: quod certè in Sanctis omnibus fecit, quos*

Sanctorũ vita, atque adeò totius Ecclesiæ) cursus ex prospero pariter & aduerso contexi.

C *neque tribulationes, neque iucunditates sinit habere continuas; sed tum ex aduersis, tum ex prosperis iustorum vitam quasi admirabili varietate contexuit.*

Cur Tobiæ aduersitas in [illegible] ratione per semihoræ spatium [illegible] dicatur?

Hæc itidem ratio extitit, quapropter Tobiæ aduersitas in dimidiatæ horæ spatio fuerit figurata; quando sustinuit dimidiam ferè horam fellis sibi in oculos iniecti acerbitatem. Quo ex loco desumptum est dimidiæ horæ silentium Apocalypsis 8. 1. Etenim integra hora denotat tempus integrum; hora autem dimidiata dimidium temporis. Simile ergo mysterium reperitur in tribus annis & dimidio. Pro cuius rei intelligentia nota primò, in Scriptura septem annos conficere vnam hebdomadam, vt patet Daniel. 9. 24. Vnde tres anni & dimidius dimidiatam tantùm hebdomadam continent.

Hebdomadã siue dierum siue annorũ esse vniuersi tẽporis symbolũ & quo sit symboli huius ratio [illegible] sit ternarius & semiternarius [illegible] ad Ecclesiæ persecutionum breuitatem [illegible].

Obserua secundò, hebdomadam siue dierum considere tur siue annorum, esse temporis circulum; quod perinde est, ac dicere, septem dies esse omnes dies; septem etiam annos
D esse omnes annos. Quare cùm dicitur aliquis septem totos hebdomadæ dies operam nauare literis, idem est, ac si semper studere dicatur. Eadémque phrasi iuxta sacræ Scripturæ vsum, si sol septem annos illuminare homines dicatur, non aliud est, quàm si dicatur semper illuminare.

Tertiò obserua: si de aliquo dicere velimus, eum, licèt noctes diesque in literas se prorsus abdere videatur; eum tamen citò lassari, & in medio ipso decursu studium intermittere: ad hoc, inquam, iuxta ea, quæ diximus, idoneus est loquendi modus, si dicamus, illum ex tota hebdomada tres dies & dimidium vacare literis, id est, non admodum studij persequendi esse tenacem: sed tantum temporis quieti atque otio, quantum literarum studio ac labori tradere. Atqui non opus est, vt constat, hoc valde strictè & mathematica diuisione accipi, sed iuxta vulgarem & vsitatam loquendi rationem.

Ex dictis infertur, vt significetur persecutiones Ecclesiæ non multum temporis duraturas fore, nec pacis atque quietis spatium fore breuius, quàm laboris & afflictionis: ad hoc,
E inquam, plurimùm conferre figuram trium annorum cum dimidio, quibus duret persecutio: quasi tres alij anni & dimidiatus supersint paci & tranquillitati. Quo admonemur, diuinæ prouidentiæ esse curæ, labores & calamitates temperare, prout Ecclesiæ suæ aptius & congruentius fore iudicat: ideóque persecutionis vim atque impetum ab ipso sæpius præcidi & comprimi, quando illa magis ac magis sæuire videbatur.

Paraphrastica expositio [illegible] 3. Habacuc.

Huc spectat illud Habacuci 3. 1. *Domine audiui auditionem tuam, & timui; Domine opus tuum in medio annorum viuifica illud: in medio annorũ notum facies: cùm iratus fueris, misericordiæ recordaberis.* Quasi dicat: Horrore concutior, cùm persecutionem considero, quã tuus populus sustinet aut sustinebit. Tu verò, Domine, quippe qui misericors es ac pius, tuã defendes Ecclesiã, eámque ab hostiũ oppugnationibus ac periculis saluam & incolumem educes. Hactenus te difficilem

facilem & iratum exhibuisti; tuæ iam misericordiæ deinceps momento. Nec enim tota vitæ huius hebdomada in calamitatibus & ærumnis transigenda est: sit satis dimidium huc vsque in laboribus fuisse peractum. Quare ad dimidium tempus, hoc est, in tempore & opportune tuam misericordiam ostendes, tuosque fideles ex maximis persecutionis angustijs liberos extrahes.

Quàm congruenter diuina prouidentia persecutionem Antiochi, & nonnullas alias in Ecclesiam concitatas ad trium annorum & semis spatium contraxerit.

Hic sensus est valde idoneus ad explicationem ænigmatis Apocalypseos, ex illóque satis percipitur, quæ fuerit congruentia, vt diuina prouidentia Antiochi persecutionem, nec non scribarum & Pharisæorum, quam in Christum Dominum suscitarunt, quamque Nero in Christi Ecclesiam incepit, eas omnes ad tres annos atque dimidium contraxerit. Quòd si ita certum est, vt nonnullis placet, Antichristi persecutionem idem omnino temporis spatium fore duraturã; non meis pugno hoc in Apocalypsi ita supponi, ad illudque per allusionem respici. Non tamen hic esse potest præcipuus Apocalypseos sensus, quando loquitur de tribus annis & dimidio persecutionis. Nam imprimis capite vndecimo, hi tres anni cum dimidio præcedunt mulieris fugam in desertum, id est, Ecclesiæ migrationem ad Gentes: tres item anni & dimidiatus capitis duodecimi, & capitis, 13. antecedunt mille pacis annos Ecclesiæ: post quos soluitur iterum dæmon, & bellum aduersus Ecclesiam gerit. Et meo quidem iudicio euidens est, in capite vndecimo, sermonem esse de Iudaici populi persecutione in Christianos concitatâ: in capite verò 13. de persecutionibus Romani Imperij, quibus Ecclesiam conflictauit. Quamobrem necesse est, spatium trium annorum & dimidij esse mysticum: id quod ita exigebat ænigmatis ratio.

ADDITIO.

Ad Notationem quartam de mysterio annorum trium cum dimidio: in qua notatione ad hebdomadas Danielis respicitur, & ad aliud æquale prorsus temporis spatium, quod ex sacra Scriptura colligitur.

HVius additionis argumentum ex iis est, quæ sunt valde recondita, & quæ seorsum cōsiderari postulant; & propterea eam separaui à notatione præcedenti. Dico ergo persuasum mihi esse mysterium trium annorum & semis, connexionem habere cum mysterio hebdomadarum sexaginta nouē & semis, quas legimus Danielis c. 9. vbi manifeste Spiritus sanctus septuaginta nobis hebdomadas proposuit. Sic enim ait Angelus vers. 24. *Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt.* sermo autem est de hebdomadibus annorum: & abbreuiatio (de qua agitur) non est alia, quàm ablatio trium annorum & semis: quia hebdomades sexaginta nouem & semis, illo præcisè trium annorū & semis spatio à 70. hebdomadibus superantur. Magnúmque proculdubio latet mysterium in spatio illo trium annorum & semis, quod à dimidio hebdomadæ septuagesimæ superest vsque ad eius finem.

Qua ratione hebdomades Danielis sint computādæ.

Ad huius verò mysterij intelligentiam, supponendum primò est ex disputatione nostri Deckerij, quo sensu dixerit Danieli Angelus, caput illarum hebdomadarum accersendum esse *ab exitu sermonis, vt iterum readificetur Ierusalem* Nec enim est sensus, computationis initium esse faciendum ab eo tempore, quo edictū de reædificanda Ierosolyma prodiisset: sed verba illa Ab exitu, in eo sensu accipi debent, in quo Latini de rei exitu loqui solent, hoc est de illius consummatione seu fine. Ad hunc enim sensum conspirant vox Hebraica, Græca & Latina, atque eâ ratione & non aliâ, inuenitur iusta præscriptarum hebdomadarū supputatio. Itaque dicere ab exitu sermonis, vt iterum reædificetur Ierusalem, perinde fuit atque præcipere vt computationis initium duceretur ab eo die, in quo Ierosolymæ reædificatio ad exitum perducta, id est, consummata atque perfecta fuisset. Annus autem & mensis, in quo absoluta est reædificatio, insignitus est celebri illo sacrificio in actionem gratiarum à Nehemia oblato; de quo 2. Esdræ 12. vers. 27. & 42. & apud Iosephum libro nono Antiquitat. cap. 5. sub finem, vbi notat dedicationem illam incidisse in Nouembrem, & in annum 28. ab initio regni Xerxis. Noster autem Deckerius contendit & valde verisimile facit, in illo ipso sacrificio à Nehemia oblato post absolutum vrbis ædificium, contigisse miraculum illud, quod narratur 2. Machab. 1. 20. nempe ignis deuorantis aquam illam crassam, qua sacrificium iussu Nehemiæ aspersum fuerat, de quo miraculo diximus cap. 10. notatione tertia.

Reædificatio templi a Nehemia facta & celebri sacrificio cōsecrata quo anno ac mēse fuerit.

Ab illo Nehemiæ sacrificio in templi reædificatione vsque ad diē Pentecostes hebdomadæ Danielis spatiū iustè fluxisse.

Secundò suppono, ab illo Nehemiæ sacrificio, vsque ad diem, quo ignis Spiritus sancti de cælo super Apostolos descendit, iustam inueniri supputationem hebdomadum sexaginta nouem & semis à Daniele præscriptarum; quæ faciunt annos 486 $\frac{1}{2}$. Quamuis enim hæc iustæ supputationis ratio, valde obscura atque difficilis fuerit, priusquam à nostro Deckerio lucem acciperet: post eam tamen lucem, manifestè cernitur nihil iam in ea computatione desiderari, aut superesse, vt in secundo tomo explicabo ad nonum Danielis caput: vbi etiam ostendam liquidò constare, totidem præcise annos (hoc est, 486 $\frac{1}{2}$.) præteriisse ab igni miraculoso, qui diuinitus datus est Mosi in dedicatione tabernaculi, de quo Leuitici 9. 24.) vsque ad ignem item miraculosum, qui datus est Salomoni in dedicatione sui templi, de quo secundo Paralipom. 7. 1.

A miraculoso igne in Mosaici tabernaculi dedicatione vsque ad ignē itē miraculosum in Salomonici tēpli primaria dedicatione quot anni sint intercepti.

His ergo suppositis, qui attente considerauerit adhibitam fuisse à Dei prouidentia curam, vt ab igni miraculoso, qui tabernaculo Mosaico auctoritatem ingentem attulit, vsque ad ignem item miraculosum, quo simili maiestate consecratum est Salomonis templum, præcisè elaberentur annorum hebdomades sexaginta nouem & semis: qui considerauerit item, quemadmodum par omnino similium hebdomadum numerus reuelaretur postea Danieli & supputationis initium duceretur ab igni miraculoso dedicationis factæ per Nehemiam; hebdomadas autem 69 $\frac{1}{2}$. terminaret Diuinus ignis in Ecclesiæ Christianæ dedicatione super Apostolos descendens: qui hæc (inquam) attentè considerauerit; non poterit dubitare, quin magnum sit numeri illius hebdomadum 69 $\frac{1}{2}$. mysterium. Si enim (vt sapienter expendit August. lib. quæst. in Genes. c. 152.) *numeri in sacris literis sacratissimi sunt & mysteria recondita indicant*; quid erit censendum de numero hebdomadum 69 $\frac{1}{2}$. qui ita præcisè reuelatus est Danieli, & qui duabus in rebus adeò admirandis sibi ad amussim respondet, & vtraque vice ab igne cælesti exorditur, & à dedicatione cælitus approbata; & in ignem quoque cælestem & in dedicationem cælitus approbatam desinit.

Numeri in sacris literis mysterijs pleni.

Per ignem tum in Mosaico tabernaculo, tum in tēplo sub Salomone & sub Nehemia miraculosè accensum quid figuretur.

Inuestiganti ergo mihi huius numeri mysterium, occurrit primò per illum ignem cælestem & miraculosum (quo Deus sancire voluit dedicationem tabernaculi Mosis primum, deinde templi Salomonis, posteà Nehemiæ, absque dubio designatum fuisse à longè id ipsum, quod tandem expressius repræsentauit Diuinus ille ignis, quo Ecclesiæ Christianæ dedicationem sanciuit idem Deus in die Pentecostes. Dubitari autem non potest, quin germana huius ignis significatio, siue mysterium fuerit ipse Spiritus sanctus, quem Deus eodem tempore adeò copiosè effudit super Apostolos atque discipulos, vt omnes dicantur fuisse tunc *repleti Spiritu sancto* (Actuum 2. 4.) promptumque est expendere, quàm aptè ignis cælestis Spiritui sancto significandó deseruiat. Quemadmodum enim duæ magnæ virtutes ignis sunt illuminare, & calefacere: sic vniuersa Spiritus sancti efficia ad magnam mentis illustrationem, & magnam quoque voluntatis inflammationem reuocatur. Atque hoc indicasse satis sit, quod latius multi prosequuntur, vt videre est in Laureti sylua verbo Ignis: vbi huius significationis symbolicæ auctores laudat Hesychium, Augustinum, Hieronymum, Gregorium, Bedam, Rupertum, quibus multos alios adiungere posset. Et huc spectant ea omnia symbola, quæ congeremus infrà in hoc eodem capite notatione septimâ. Animaduertendum tamen est in præsenti, illum ignem qui de cælo datus est Mosi, Salomoni, atque Nehemiæ non solùm eis fuisse datum ad illius diei sacrificium, sed etiam vt in altari holocausti (quod religionis erat symbolum magnâ curâ custoditus perpetuò asseruaretur. Ex eóque) igne videtur ortum, vt Deus tanquam eius diceretur habere suum focum in Ierusalem. Id enim est, quod legimus Isaiæ 31. 9. *Dominus, cuius ignis est in Sion, & caminus eius in Ierusalem.* Quòd si hoc inhabitationem Dei in illa vrbe repræsentat; constat veram & propriam Dei inhabitationem in mystica Ierosolyma consistere in Spiritu sancto. Et propterea cùm Christus Spiritum suum Ecclesiæ ac sanctis animalibus promitteret Ioann. 14. 23. ait se cum Patre suo venturum, vt commoretur in ea domo, & inhabitet eam. *Mansionem* (ait) *apud eum faciemus.* Ac statim, vt idem clarius efferret, subdit; *Paracletus autem Spiritus sanctus, ille vos docebit omnia*, scilicet vestras mentes illuminans. Nec dubium quin magnam mentis illuminationem subsequatur quoque magna animi inflammatio siue accēsio.

Spiritus sancti virtutem & efficaciā ad duo potissimum capita reuocari.

Quid sit Dominus ignē esse in Sion, & caminum in Ierusalem.

Secundò, occurrit mihi, in illa distinctione ignis cælestis in tabernaculo Mosaico, & ignis quoque cælestis in templo Salomonico, designari initia & incrementa inhabitationis Dei in Ecclesia, & similiter etiam in vnius electi anima: vtrúmque per ignem Spiritus sancti. Templū enim Salomonis ad Mosis tabernaculū rectè cōparatur, sicut domus æterna ad tectum subitarium. Et quamuis Deus spiritū suum initio alicui animæ impertierit: nondum tamen in ea, tanquam in domo permansurâ & sancto sæculari (vt loquitur Paulus) inhabitare videtur; quousque ei eiusdem Spiritus sancti plenitudinem elargitur: hoc est, donorum ipsius affluētiam. Quod verò figuratū est in distinctione duplicis illius dedicationis (quarum prima fuit tabernaculi, altera templi.) hoc ipsum exprimitur in discrimine dedicationis Nehemiæ ab Ecclesiæ Christianæ dedicatione. Templum enim Esdræ, atque Nehemiæ vix erat instar tabernaculi; si comparetur cum augustissimo Ecclesiæ Christianæ templo, quod in die Pentecostes dedicatum est in monte Sion.

Quid figuretur per ignē cælestem tū in Mosis tabernaculo, tum in Salomonis tēplo accensum.

Nn Tertiò

Qui in diuino obsequio prouectiores sunt, eos maioribus à Deo aduersitatibus probari.

Tertiò occurrit, quamuis omnibus, qui seruire Deo incipiunt, dicatur ab Ecclesiastico cap. 2. 1. *Accedens ad seruitutem Dei prapara animam tuam ad tentationem*, eos tamen, qui maiores in Dei obsequio fecerunt progressus, maioribus solere à Deo aduersitatibus probari & perfici; quemadmodũ significatur ab Angelo, qui ad Tobiam ait cap. 12. 13. *quia acceptus eras coram Deo, necesse fuit vt tẽtatio probaret te.* Iuxta hoc igitur, si in dedicatione templi Salomonis figuratum fuit id, quod posteà in Ecclesiæ Christianæ dedicatione impletum est; ac proinde cælestis ignis in templi Salomonis dedicatione designabat magnam Spiritus sancti effusionem; valde cohæret, vt simul etiam significatum sit, eam Spiritus sancti plenitudinem datam fuisse à Deo; vt per illam constantissimè obsisti posset magnæ tentationi ac probationi, qua Deus suam Ecclesiam excoquere atque perficere decreuerat. Atque ita miraculosus sacrificij Eliæ ignis (qui eidem significationi deseruiebat) perhibetur aquas lambere, vt explicauimus c. 10. notat. 3. & eidem mysterio respondere videntur igneæ linguæ in die Pentecostes. Nec enim solùm eo symbolo denotandum est, per Apostolorum prædicationem terram esse diuino igne inflammandam; sed etiam Spiritus sancti ignem ad aquas lambendas esse efficacissimum; hoc est ad inueniendam in laboribus per aquas significatis, delectationem & suauitatem.

His præiactis si numerus annorum 486 ½ (aut quod idem est, hebdomadum 69 ½) esset aptus atque conueniens ad significandam persecutionem, quam passura erat Ecclesia, post acceptam Spiritus sancti plenitudinem; atque hæc significatio ostendi posset cum aliis sacræ Scripturæ locis cohærere; in ea fortasse acquiesceret intellectus & sibi satisfactum esse putaret.

Nota ergo primò, in annis 486 ½ deesse tres annos & semis ad numerum annorum 490. Quare si ostẽdatur numerus annorum 490. in sacræ Scripturæ phrasi esse numerus plenus atque perfectus, & includens significationem consummati Iubilei & integræ restitutionis ac resurrectionis: eo supposito facilè innotescet, in tribus illis annis & semis, qui desunt numero annorum 486 ½. ad 490. iuxta notationem præcedentem repræsentari tempus tribulationis & afflictionis ante perfectum triumphum atque victoriam, & hæc ipsa consideratio valde confirmabit ea, quæ supra dicta sunt de mysterio trium annorum & dimidij.

Nota 2. valde esse rationi consentaneũ, vt in annorũ numero in S. Scripturæ phrasi à legitima Hebræorum consuetudine desumatur significatio. Constat autem in lege Mosis, trãsactis 49. annis, eum, qui proximè sequebatur esse annum Iubilei (vide Leuit. 25. 10. & consequẽter transactis 490. annis continuò sequi Iubilæum decimum. Quare si iubilæus est repræsentatio restitutionis, resurrectionis, iubili, atque triumphi facilè erit animaduertere, decimo Iubileo repræsentari plenissimam & perfectissimam fælicitatem atque victoriam. Denarius enim inter numeros est, qui magnam perfectionẽ consequitur; vt expendit Lauretus & alij multi. Quòd verò Spiritus sanctus in hebdomadis Danielis ad mysterium Iubilei respexerit, id ex ipso textu capitis noni colligere licet, vt suo loco planum fiet.

Iubilei ergo festum incepit ab ipsa dedicatione Tabernaculi & populi sanctificatione. Atque is annus fuit veluti primi Iubilei mystici annus. Ac deinde significatio hebdomadum sexaginta nouem & semis nõ est alia, quàm post magnam gratiæ cælestis conformationem, post magnum incrementum spiritualium virium, post magnam participationẽ Spiritus sancti, ac eius spiritualis lætitiæ, quã Deus suis amicis communicat (& quæ primùm adumbrata est in Salmonici templi dedicatione, ac posteà in dedicatione Ecclesiæ Christianæ expressa fuit in die Pentecostes) statim subsequi iuxta ordinem diuinæ prouidentiæ maximam angustiam atque conflictum, seu probationem validam & maximam tẽtationem, quæ ad mysterium trium annorum & semis reuocatur; vt in præcedenti notatione explicatum est. Et proptereà sapientissimo & arcano Dei consilio decretum est, vt dedicatio templi Salomonici, & similiter Ecclesiæ Christianæ consecratio non contingeret elapsis iam 490. annis, hoc est decimi Iubilæi anno; sed præcisè post annos 486 ½. atque adeò cùm omnino tres anni cum dimidio supererant; quibus ea inest significatio, quam suprà explicauimus.

In confirmationem verò præcedentis philosophiæ mysticæ notandum est, numerum 490. fuisse apud Hebræos celebrem; reputatumque fuisse plenum atque perfectum. (quẽadmodum apud Latinos 600. & apud Græcos Chiliada seu millenarium) & sanè *septuagies septies* (quod legimus Genes. 4. 24. & Matth. 18. 22.) non est aliud, quàm 490. vicibus. Quamuis enim multi non aliter explicent illam phrasim, quàm si legeremus septuagies & septies, hoc est vicibus 77. ea tamen non videtur explicatio legitima; quia *septuagies septies*, postulat, vt ipsum septuagies, septies capiatur, quemadmodum *ter quater*, idem est, quod duodecies: aliud enim est ter quater, & aliud ter & quater. quia ter & quater est idẽ quod septies: si verò coniunctim dicas, ter quater, idem prorsus dixisti, quod duodecim vicibus. Similiter ergo

Septuagies septies quid sit in sacris.

A septuagies septies idem erit, quod vicibus 490. Atque huic sensui manifestè fauent tum Græca lectio, tum etiam rei ipsius conuenientia.

NOTATIO V.

In qua explicatur difficilis locus ex 1. ad Corinthios 3. numero 12. 13. 14 & 15.

IN eo discrimine inter templum & atrium, quod foris erat; & in ea dimensionis diuersitate, qua alterum mensuratur, tanquam in persecutionis tempore permansurum; alterum verò minimè mensuratur, vtpote tẽpore calamitatis periturum erat, in hac, inquam, differentia eam secuti sumus
B declarationem, quæ per templum intelligit spirituale Ecclesiæ ædificium, & per atrium, quod extra templum erat) significat quidquid est temporale, fluxum ac periturum. Huiusmodi significatio non parũ inde confirmatur, quòd Paulus eandem rem tractet sub alia allegoria; quæ etsi nonnihil est diuersa, cum hac tamen consonat in metaphora desumpta ab ædificio; cuius ex partibus aliæ aduersitatis tempore firmæ persistunt; aliæ intereunt. Et quia Pauli locus insignis est, & dignus qui cum loco Apocalypseos conferatur, operæ pretium duxi illius declarationem hic annectere. Pauli ergo verba sic habent.

Vers. 12. *Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam.*
13. *Vniuscuiusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit quia in igne reuelabitur; & vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit.*
C 14. *Si cuius opus manserit, quod superædificauit, mercedem accipiet.*
15. *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem saluus erit; sic tamen, quasi per ignem.*

COMMENTARIVS.

Pauli locus de spirituali ædificio extruendo ratione explicatur & explicatur late.

Hic locus perdifficilis diuo Augustino visus est; vt fatetur ipse in libro de fide & operibus c. 15. & 16. & q. 1. ad Dulcitium. Atque ex magna difficultate variæ obortæ sunt expositiones: vt videre est apud Bellarminum to. 1. controuer. 6. quæ est de Purgatorio, cap. 4. loco 2.

De quo spirituali ædificio Paulus loquatur.

Ego quidem, quid de huius loci interpretatione sentiam;
D aliquot punctis exponam. Primò ex præcedenti contextu liquet, non agere hic Paulum de eo, quod quiuis in suæ animæ ædificio fabricat; sed de eo, quod Ecclesiæ Prælati ac superiores in ipsius Ecclesiæ ædificio architectantur. Quod non ipse primus animaduerto.

Secundò, Paulus, vt opinor, non hic directè loquitur de iis, qui diruunt ac demoliuntur; sed de illis, qui ædificant aut superædificant. Quare non facit ad rem interpretatio, quæ nomine ligni, fœni, aut stipulæ intelligit Prælatorum & moderatorum peccata. Hæc enim peccata in Christo (qui fundamentum est) non nituntur, nec verò ad Ecclesiæ augmentum, vt ipsius pars, spectant.

Quinam iuxta Pauli mentẽ ædificare hic dicantur.

Tertiò, qui ædificant, sunt superiores ac Prælati; qui suã industria & labore incrementum Ecclesiæ promouent. Ceterùm duo sunt incrementi genera: alterum coram Deo pre-
E tiosum, quod est in sanctitate atque sapientia: alterum minoris momenti, nempe in opibus, potentiã, & aliis id genus commodis. Quod autem Paulus ait, idem religiosarum familiarum auctores senserunt; vt D. Dominicus, D. Franciscus, & alij. Nam si ad varia Prælatorum genera, qui ipsis vicario munere successerunt, oculos conuertamus; apparebit multos ex iis intendisse animum ad spirituale suæ religionis incrementum: alios verò ad domorum & rerum temporaliũ accessionem: vtrosque sanè laudabiliter, & pro religionis ipsius emolumento, magno tamen cum discrimine: atque ita magno, vt primi comparentur cum iis, qui opificium auro, argento & pretiosis lapidibus prouehunt: alij verò cum illis qui structuram ligno, fœno aut stipulã altiùs attollere contendunt.

Quinam aurum, argentum & gemmas; qui verò ligna, fœnum & stipulam ædificare dicantur.

Quartò, tam spirituales diuitiæ, quàm temporalia commoda cum ædificio rectè comparantur. Nam ædificium præ-
F sidio & defensioni habitantibus est: & *sicut protegit sapientia, sic protegit pecunia*, vt habetur Ecclesiastis 7. 13.

Quintò, vt percipiatur magnum discrimen inter spiritale & temporale augmentum, vsus fuit Paulus duplici extremo; scilicet eorum qui pretiosissimè ædificant; & eorum, qui tenuiter nimis & exiliter: quorum alij auro & gemmis, alij fœno & paleis ac lignis ædificant. Reliquit autem Paulus consultò mediam ædificandi rationem, videlicet opere lapideo aut latericio; vt hoc pacto maior esset differentiæ energia: vtque denotaretur, temporalem omnem accessionem aduersitatis igni esse obnoxiam.

Sextò, tribus illis pretiosæ materiæ partibus: id est auro, argento, & gemmis, opposuit Paulus partes totidem vilis admodùm materiæ, & igni maximè obsequentis; vt ligni, fœni,

Quid per aurum, argentum & gemmas Paulus intelligat. Quid item sit lignum, fœnum stipulam.

fœni, & stipulæ. Et tribus quidem primis aurum denotat, opinor magnum charitatis pretium; argentũ sapientiæ Euangelicæ æstimationem; & gemmæ siue lapides pretiosi, vt iaspis, saphirus & aliæ, constantiam, patientiam & Ecclesiasticę doctrinæ seueritatem. In vili autem materiâ, fortè lignum refertur ad domos hæ materiata, & ad prædia arboribus consita, cuiusmodi sunt vineta, & oliueta: fœnum vero applicari potest ad sata & agros compascuos: stipula autem ad quamuis aliam rem domus, siue Ecclesiæ commodis vtilem, licèt pretiosa ex materiâ sit. Supellectilia enim iure in stipulis siue ruderibus denotantur. Nam comparatione spiritualium diuitiarum, temporalia omnia perinde sunt, quasi fœnum, paleæ, & res quælibet abiectissimæ. Atque vt nostrâ ætate superiores aliqui deprehenduntur, qui se totos in suarum domorum temporale augmentum & vtilitatem impendunt: ita verisimile etiam est, primæuæ Ecclesiæ tempestate fuisse Episcopos aliquot, qui ad temporarios suarum Ecclesiarum prouentus potissimùm excubarent, qua ratione tunc id præstare poterant. Ad temporale porrò augmentum spectat potentiorum hominum fauor & gratia, atque alia huiusmodi.

Quid dies Domini, quid ignis probationis fuerit apud Paulũ.

Septimò, peculiares Ecclesiæ in priori illo æuo (quemadmodum de Iaponicis nunc accepimus) plurimis erant persecutionibus expositæ. Atque hac consideratione vtitur Paulus; vt Catholici Episcopi & Prælati animaduerterent discrimen maximum inter eos, quorum tota mens in spirituale suarum Ecclesiarum incrementum incumbit, & eos, qui temporalium rerum accensione contenti sunt; ideóque ait, *Vniuscuiusque opus quale sit, manifestum erit: dies enim Domini declarabit, & vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit.* Non me latet hæc verba à pluribus interpretum ad diem siue Iudicij, siue mortis referri. Mihi tamen Augustini & Magni Gregorij expositio perplacet, qui de die persecutionis & calamitatis interpretantur. Etenim contextus clare innuit, omnes Ecclesiastici ædificij partes ignis probationem subituras, atque alias quidem suæ virtutis significationem exhibituras fore: alias verò igne absumendas. Hæc autem comparatio ab igne petita minime est ad rem, vt directè de die Iudicij sit sermo: cum tamen eadem ignis metaphora sit in sacris Literis vsitatissima ad tribulationis & aduersitatis probationẽ. Vt Prouerb. 17. 3. *sicut igne probatur argentũ, & aurum in camino: ita corda probat Dominus.* Eccles. 2. 5. *In igne probatur aurum & argentum: homines verò receptibiles in camino humiliationis.* Psalm. 16. 3. *Igne me examinasti.* Psalm. 17. 31. *Eloquia Domini igne examinata.* Videatur etiam Psal. 11. 7. Ps. 65. 10. & Eccles. 31. 31. Diuus ergo Paulus manifestè eadem vtitur comparatione. Et profectò Iudicij dies licèt patefacturus sit, quodnam verum sit aurum, quod falsum & adulterinum: id tamen per ignis probationem non fiet, sed per illustrationem: vt Sol luce sua retegit, quid sit album, quid nigrum.

Alterum expositio de igne probationis, referentium ad diẽ iudicij.

Ignis metaphoram pro tribulatione in Scriptura esse frequẽtẽ.

Obiiciet tamen aliquis aduersitatis dies non solet in Scriptura appellari dies Domini; præsertim, quia nomen *dies* habet hic præfixum articulum, vnde videtur de die Iudicij esse intelligẽdus. Huic obiectioni vt satisfaciam, non illud affeream, in Græco hic non apponi genitiuum *Domini*: nec enim crediderim illum in nostra Vulgata superuacuum esse. Dico ergo Diuum Paulum, quamuis directè in hoc loco agat de persecutionis die, de illo tamen agere per comparationem ad diem Iudicij. Hunc enim diem vocat Scriptura diem reuelationis, quò alluditur in his verbis, *Dies Domini declarabit: quia in igne reuelabitur.* Est igitur sensus; quanquam Iudicij extremi dies non adeò citò est appropinquaturus, citò tamen Corinthiacæ Ecclesiæ aduenturum reuelationis diem in quo persecutionis ignis, spiritualis auri constãtiam, nec non argenti atque gemmarum detegat: & è contrario leuitatem & inconstantiam fœni, ligni ac palearum. Obserua tamen, hanc comparationem inter persecutionis diẽ & diem extremi iudicij magnæ esse energiæ: tum quia orbis etiam igne tandem sub extremũ diem exurendus est: tum etiam, quia calamitatis dies, vt nuper diximus, reuelationis dies est. Atque hanc fortassis ob rem hic dies per articulũ profertur ad distinctionem noctis & obscuritatis, in qua quid sit pretiosum, quid solidum, minimè potest discerni. Deinde non est in sacra Scriptura nouum, diei nomine diem angustiæ & calamitatis appellari. In aliis enim locis non paucis eadem vsurpatur locutio. Præterea si iudicij dies appellatur Dies Domini; quod in eo suam prouidentiam propalam ostensurus sit: in Ecclesiæ item persecutionibus eam magnopere reddit manifestam. Ac proinde simili ratione dies reprobationis Iudaici populi & electionis Gentilici in Scriptura *Dies Domini* nuncupatur.

Quo sensu dicatur à Paulo dies Domini declarabit vniuscuiusque opus.

Diei nomine aliquãdo in Scriptura dici tribulationis & aduersitatis indicare.

Octauò, in igne persecutionis Ecclesiæ re ipsa cõprobatur, Prælatum qui aurum & argentum ac pretiosos lapillos ædificauit, nihil inde detrimẽti, sed plurimũ potius præmij capere: eum verò, qui lignum, fœnũ & stipulas fabricauit, ingenti affici damno. Nam Ecclesiæ incrementum est veluti res propria Prælati, qui ipsius incrementi extitit causa. Quòd si eiusmodi accessio sit, quam tribulationis ignis absumere aut labefactare nullo modo possit, sed de suæ potius firmi-

A tudinis ac roboris clarissimum edat documentum: certè qui accessionem hanc, qua consilio, qua prædicatione, quâ exemplo adiuuit atque prouexit, summo ille solatio ac lætitiâ perfundetur. quod meritissimum est præmium sui laboris fæliciter impensi. At enim si augmentum erat temporaneum, illudque persecutio consumpsit; necesse est Prælatum, qui augmentum huiusmodi, vt proprium diligebat, magnopere angi & torqueri; non secus ac si rem suam familiarem conflagrare cerneret. Id ergo est, quod textus ait, *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur.*

Quo sensu iuxta aliud ille, cuius opus arserit, saluus dicatur futurus; sic tamen, quasi per ignem.

Nonò, sequitur in textu, *Ipse autem saluus erit; sic tamen quasi per ignem.* In quibus verbis non arridet eorum explicatio, qui ea ad ignem Purgatorij applicant. Supponunt enim Paulo sermonem esse de die Iudicij: nunc autem illum adiungere, iudicij diem patefacturum, quemadmodum qui B venialia commisit, non à Purgatorio intactus euaserit. Hæc contextus series durior mihi visa est. Primò, quia ex die Iudicij ad Purgatorij pœnam retrogrado cursu reflectitur: ad eam, inquam, pœnam, quam multò ante diem Iudicij subierant ij, qui lignum, fœnum, & paleas ædificarunt, cùm tamen in textu modus loquendi non sit tanquam de re iam transacta, sed potius tunc opere præstanda: *Ipse autem* (ait) *saluus erit, sic tamen quasi per ignem.* Deinde, quia immutatur sensus illius vocis, *ignis.* quod etsi insitatum non est, sed vsurpatum aliquando; vt scilicet idem ipsum verbum in eodem contextu priùs iuxta vnum sensum, posteà iuxta aliũ sumatur: hæc tamen varia eiusdem vocis acceptio absque peculiari aliqua allusione, comparatione, aut elegantia sapientibus non probatur. In hac vero contextus ratione nullam aut allusionem aut concinnitatem video in eo, quòd nomen ignis primùm pro iudicij die, deinde pro purgatorio v- C surpatur.

Num prædicta Pauli verba de Purgatorij igne sint explicanda.

Decimò, Paulus, vt dixi, directè in hoc loco agit de persecutionis & aduersitatis igne, quo illud in primis significat. Episc. ac Prælatos, qui cum de spirituali Ecclesiæ prouentu curare maxime deberent, de temporali tantummodo curaruntiâ Deo in hoc potissimum erudiri, & ingenti beneficio cumulari; vt suismet oculis aspiciant exardescere ac deperire totum illum suæ Ecclesiæ progressum, in quo ipsi suam curam, cogitationem ac studium defixa habebant. Hac enim via per laborem pariter ac dolorem pœnas errati luent, & admissam negligentiam expiabunt: atque hac tandem ratione ad veram peruenient beatitudinem, ac præmium recipient propter obsequium, quod Ecclesiæ præstare curauerãt. Hunc esse arbitror germanum loci huius contextum: in quo ne- D gari non potest, ratiocinationem hanc esse Pauli sapientiâ ac sanctitate valde dignam, & cum superioribus apprimè cohærentem.

Paulum hoc in loco propriè de persecutionis igne agere.

Vndecimò, non ita acipienda est allegoria; quasi architectus ipse sit intra ædificium à se fabricatum. Hoc enim coactum est: nec figura eiusmodi aut allegoria significauit, Prelatos ipsos igne examinandos; sed Ecclesiæ progressionem ab ipsis factam per ignẽ fore probandã. Itaque minimè idonea est ea consideratio, quæ opificem ipsum intra domũ occlusum apprehẽdit, atque inde exustâ domo ipsum semiustulatum effugere. Quòd si allegoria in eo nitebatur, quòd architectus intra ædificiũ esset: ille etiam, qui aurũ & argentum fabricauerat, non posset nõ semiustus similiter euadere. Etenim qui inclusus esset in aureâ, siue argenteâ domo, quã ignis peruaderet; næ ille ab igne intactus & illæsus non abi- E ret. Non ergo hæc est illorum verborum energia. *Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.* Sed, iuxta dicta sensus est, exustionem Ecclesiastici incremẽti, quod plurimi imperfectus Episcopus ducebat, eidem purgatorij vice futuram.

Prædicta ædificij & ædificatoris allegoria qua ratione sit accipienda.

Duodecimò tãdem; in hoc sensu mirificè Purgatorij ignis locum habet. Nam licèt propriè & directè non sit sermo de igne, qui post hanc vitam iustorum animos alicuius adhuc pœnæ aut venialis reos purgat, sed de persecutionis igne, qui Episcopos imbecillæ adhuc virtutis magnopere cruciat: nihilominus in eo, quod dicitur, per huiusmodi ignem illos purgatos iam ac defæcatos ad beatitudinem cælestem peruenire; ab igne Purgatorij desumitur comparatio, quam solus negare potest hæreticus, qui Purgatorij veritatem eiurauit. Namque Catholicis hominibus, qui fidei veritatem profitentur (cùm per occasionem dicuntur huius vitæ labores nõnullis instar esse Purgatorij) nihil dubij residet, quin in allu- F sione hac seu cõparatione obiter Purgatorij veritas affirmetur. Vident enim in veritatis huius firmitate niti asseuerationem illam, quæ huius vitæ labores & calamitates aliquibus pro Purgatorio esse confirmat. Ad eàmque significationem mirum in modum conducit tenor verborum Pauli. Ait enim, *Ipse autẽ saluus erit; sic tamen, quasi per ignem.* Vbi particula, *quasi*, iuxta receptum vsum potest comparationis vim habere. Atq; huiusmodi declaratione conciliãtur variæ Patrum interpretationes; quorũ alij hæc verba referũt ad Purgatorij ignem apud Bellarminum initio citatum; alij verò ad huius vitæ labores. Si autem præstituamus, contextum agere de tribulationis igne per collationem cum igne Purgatorij: apparet mox facilè Paulum complecti vtrumque sensum; alterum quidem directè, alterum indirectè per

Quomodo Purgatorij ignis possit etiam in hoc sensu locum habere.

modum comparationis. Simili etiam ratione concilian-tur variæ expositiones eorum verborum, *Dies Domini declarabit*. Quamuis enim directè agant de persecutionis die: in ipsa tamen locutione alluditur ad diem Iudicij; obiterque affirmatur, quod tangitur in allusione. Quemadmodum Apocalypsis cap. 13. etsi propriè sermo est de Romani imperij persecutione: de illa tamen agitur facta allusione ad persecutionem Antichristi. Quare verè potest asseri, de Antichristo pariter ibi esse sermonem: ita tamen, vt contextus non de Antichristo, sed de Romanorum persecutione sit.

TEXTVS.

Vers. 3. *Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis.*

COMMENTARIVS.

De duorum testium interpretatione, quatuor auctorum sententia.

IN huius versiculi explicatione, & eorũ omnium, quæ de duobus testibus vsque ad versum 13. dicuntur, quatuor sunt viæ. Prima interpretatur de duobus viris tempore Antichristi prædicaturis. Secunda de Antichristi quidem tempore; non tamen de duobus viris. Tertia de viris duobus; sed nõ de tempore Antichristi. Quarta denique nec de duobus viris, nec de Antichristi tẽpore exponit. Rursus harum viarũ singulæ in varia quasi semitarum diuortia partiuntur. Nam qui de viris duobus sub Antichristo prædicaturis censent explicandum esse contextum; alij quidem designant Enochum & Eliam: ex quibus sunt Aretas, Ambrosius, Haymo, Richardus, Ansbertus, Strabus, Hugo Cardinalis, Thomas, Dionysius, Clarius, Vatablus, Ribera, Viegas. Quorum explicationem certissimam esse existimant Suarez tertia p. tom. 2. disputat. 55. sect. 1. Pamelius in Tertullianum Mendoza in quodlibet. Pererius in Danielem & Maluenda li. 9. de Antichrist. Alij verò censent, hîc significari Mosem & Eliam: quam sententiam sequuntur explicantes Christi transfigurationem Diuus Ambrosius cap. 9. Lucæ, Diuus Hilarius in cap. 17. Matthæi. Abbas Ioachimus, Catharinus, Arboreus, Gagneius, & Maldonatus Matthæi 17. 3. In quam etiã inclinat Ianseuius in concordia Euãgel. cap. 67. Atque hæ sunt in prima via præcipuæ semitæ. Nam Victorini sententia & aliorum, qui denotari hic putant Ieremiam aut Elisæum, communi consensione vt improbabilis ab omnibus exploditur.

1. Opinio explicantiũ de Enocho & Elia sub Antichristi tẽpus ad prædicandum venturis.

2. Opinio referentium etiã ad Antichristi tẽpus, sed non de duobus singulatim viris.

Secunda via (id est explicatio de Antichristi tempore, sed non de duobus viris) placuit Ticonio, Primasio, & Bedæ. Ticonius enim hom. 8. in fine impugnat eorum expositionem, qui per duos testes intelligũt duos viros; additque ex ipso cõtextu omnem explicationis huius suspicionem excludi. Primasius, quamuis hunc locum referat ad Antichristi tempus, & mentionem faciat Eliæ tunc prędicaturi: nihilominus recusat in duobus testibus intelligere duos viros; explanátque de duplici genere testium, qui ab Elia confirmati Christum eo tempore profitebuntur. Beda etiam licèt quorundã referat expositionẽ de Enocho & Elia; tamen eam nõ sequitur, & Ticonium, vt assolet, sectatur. His adiungo Abbatem Ioachimum: tametsi enim statuit sub Antichristi tempus venturos esse Enochũ, Mosem, & Eliam; subdit tamẽ iuxta proximũ & legitimũ sensum, duos illos testes quos recenset Apocalypsis, esse duo prædicatorũ genera; nempe Sacerdotes & Monachos. Abbatem sequitur Hortulanus in Cant. vbi, ait, *Duo illi testes Enoch & Elias gerunt personam prædicatorum illius temporis sub Antichristo.* Cui sentẽtiæ nonnihil etiã fauet Pannonius.

3. Interpretantium de duobus quidem viris, sed non de tempore Antichristi.

Tertia via erat explicatio de duobus viris, sed non de tẽpore Antichristi: quæ in varios item tramites diuiditur. Quidã enim primitiuæ Ecclesiæ tẽpus respiciunt, & duos illos testes suspicãtur esse Christum Dominũ & Ioannẽ Baptistam: ita Vbertinus de Casalis & Michael Eitsingerus in suo Pentaplo. Alij inducũt duos illos Sacerdotes Iesum & Ananum, quos occiderunt Idumæi: ita Caponsachius. Nonnulli exponunt de Syluerio Papa, & Mena Patriarcha pugnãtibus cõtra Eutychianos. Sic Aureolus, Antoninus, Lyranus, & Ederus, & Lizarazus. Non defuerunt etiam, qui existimarent, in his duobus testibus respici ad Beatos Dominicum atque Franciscum; quod arrisit quoque Vbertino, & quibusdam aliis.

Quarta eorũ, qui nec de Antichristi tempore, nec de duobus singularibus viris explicant.

Quartã viã insistunt, qui censent hoc in loco non institui sermonẽ de Antichristi tempore, neq; de duobus singularibus viris; sed de fictis personis per prosopopœiã. Viæ huius prima semita est existimantium, non agi hîc de peculiari aliquo tempore, sed de cũctis Christianæ fidei sæculis. Quam sentẽtiam sequitur Pannonius; dum ait, duos illos testes esse omnium temporum veritatis assertores duobus testamentis subnixos. Huc spectat Arias Montanus, qui asserit, testes illos duos esse legem & prophetiam; legem scilicet in Mose denotatam, prophetiam in Elia. Altera denique semita, qua nobis gradiendum esse, in primitiuo Ecclesiæ tempore persistit. Atque duorum testium figuram spiritualiter esse explicandum contendit.

Auctoris sententia.

Hæc sententia authores habet, meo iudicio, eos omnes, qui arbitrantur in Apocalypsi à cap. 4. vsq; ad finẽ vndecimi sermonem esse de modo, quo se gessit Deus cum Iudaico populo sub primitiuæ Ecclesiæ tẽpora: & à cap. 12. vsque ad vigesimum, quemadmodũ Deus cum populo Gentilico egerit: vtrobique etiã agi de persecutione ab infidelibus in Ecclesiam suscitata; déque ipsius Ecclesiæ triũphio ex vtraque persecutionem. Quæ sentẽtia, vt vidimus not. 12. Proleg si auctoritatẽ quæras, pro se habet auctores, quàm plurimos; eósque grauiores, quàm ceteræ opiniones. Si autem fundamenti firmitudinem desideres, illa mihi præ reliquis firmissima est. Quamobrẽ pro certo habeo, quidquid in hoc capite de duobus testibus disputatur, in eo produci adhuc & continuari cœptã priùs tractationẽ de fructu copiosissimo, quẽ Ecclesia ex Iudaici populi persecutione decerpsit. Quare mihi persuadeo, hosce duos testes esse *magnã sapientiam & magnã sanctitatẽ* ministrorum Euangelij siue prædicatorum, qui primæuæ Ecclesiæ tẽpestate Iudaico populo Christianam fidem promulgarunt. Quam interpretationẽ si quis fortè nimis spiritualem reputabit; eum rogatum velim, vt attentè legat atq; consideret, quod D. Hieron. ait epist. 148. *De Enoch & Elia, quos venturos Apocalypsis refert, & esse morituros, non est istius tẽporis disputatio: cùm omnis ille liber aut spiritualiter intelligendus sit, vt nos existimamus; aut fabulis acquiescendum.* Hæc Hieronymus.

Quæ habeat auct. citati: fundamenta prædicta sententia.

Explicatur prædicta auctoris sententia.

Quid senserit Hieronymus de duobus Apocalypseos testibus.

Eos autẽ, qui hos duos testes duas esse personas omnino expetunt atque contendunt, interrogare est animus, vtrùm nouerint Apocalypsim esse librũ planè ænigmaticum? si norunt; quæ iam prudentia est, dissentaneum & absonum reputare, vt in quodam ænigmate magna Christi ministrorum sanctitas ac sapientia, tanquam duo ipsius Christi testes inducantur? Nam si in quinta plaga desideria cordis pereleganter sunt in portentosis locustis figurata: si in plaga item sexta per furentes equos significatæ sunt irarum atq; odiorum furiæ: cur

cur sapientia & sanctitas, quæ in Euangelicis ministris enituere, per duos Christi testes non possit apposite figurari? Dicunt fortasse, quod textus ait de duobus testibus, non posse rectè ad Euangelij ministrorum sanctitatem & sapientiam applicari; eo præsertim tempore, quo à Iudæis acriter oppugnabantur. Ad hæc tamen respondeo, si applicationem non aptè & congruenter quadrauerim, me iam totâ hac expositione, vt futili & inani, sponte supersedere.

1. Obiectio contra superiorem expositionem soluitur.

Qua in re iudicium anteuerti non debet; sed seriò examinari, vtrùm figura eorum, quæ dicuntur, cum meo sensu apprime cohæreat. Si enim rectè consonet, & contextus suapte vi consentiat; hoc ipsum satis superque erit, ne de coniectato ænigmatis sensu vlla supersit dubitatio.

2. Obiectio.

Alia obiectio esse potest eiusmodi. Hæc nostra declaratio videtur fundamētum demoliri eius rei, quam Ecclesia certissimam reputat: nimirum Enochum & Eliam Antichristi tempore ad prædicandum fore venturos. Respondeo tamen, nullo modo huic traditioni fidē in hac explicatione derogari, vt videbimus notatione 3. quin potius congruentissimum esse illius traditionis auctoritati, sic in hoc Apocalypseos loco niti omnino existimetur; idque duas potissimum ob res. Primò, quia certum minimè est, quidquid Apocalypseos textus de duobus testibus affirmat, complendum esse, vt sonat, in Enochi & Eliæ personis: quod manifestò patet, siquidem tot interpretes aliter exponūt. Secundò, nam opinio illa de Mose sub mundi finem vice Enochi venturo (quæ certè opinio meo iudicio probabilis non est) inde habuit ortum, quòd certum existimaretur, duos hosce testes Apocalypseos esse illos, qui Antichristi tēpore sunt ad prædicandum venturi. Etenim si hoc ita constituitur; quemadmodū textus Eliam significat verbis illis, *hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetia ipsorum*; ita etiam Mosen designat cùm ait, *Et potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutiendi terram omni plaga*. Mihi quidem non apertiùs loqueretur Ioannes, si proprijs nominibus Mosem & Eliam compellaret. Quapropter cùm ipsos penè nominet, siquidem periphrasticos ipsos describit (quod perinde est, quam illos nominaret:) nihilominus tamen assero, Mosen & Eliam non hîc, vt veras apponi personas, sed vt fictas per prosopopœiam, & in ipsum ænigma inductas; vt altera ex iis cælestem doctrinam, altera zelum ac sanctitatē Apostolicam repræsentent. Atque Mosis & Eliæ personæ in hoc capite mysticè sunt accipiendæ: quod est dicere, mysticum Mosem esse cælestem sapientiam atque doctrinā in viris Apostolicis ad Iudæorum semet persequentium salutem excubantibus effulgentem; & mysticū Eliam esse Euangelicum zelum ac sanctimoniam, quæ in eisdem viris eminebat.

In nostra expositione minimè infirmari cōmunem de Enocho & Elia traditionem, sed cōfirmari potius.

Huiusmodi explicatio, si rem ipsam consideres, satis idoneè cohæret cum præcedentium capitum contextu, & præcipuè cum septem plagarum seu tubarū tractatione. Nam primæ sex plagæ, vt iam aliàs vidimus, sunt Fames, Bellum, Pestilētia, Ignorantia, Concupiscentiæ & Iræ, quibus Deus acerbissimè puniuit Iudæos, qui Christum Dominum excipere noluerunt: septima autē plaga (vt ad huius capitis calcem constabit) est Obduratio ac Reprobatio eorundem Iudæorum rebellium. Inter plagam igitur sextam & septimam quis non aduertat nihil aliud posse congruenter interiici, nisi descriptionem persecutionis sæuissimæ, quam Iudæi iratum plagæ traditi & furiarum œstro perciti

Roboratur nostra de duobus testibus expositio ex præcedentium capitum serie & contextu.

A aduersus Christianos excitarunt? nec non qualiter se in ea persecutione tractarint viri Apostolici pro virili parte Iudæorum conuersionem procurantes? in hoc ergo tractatu quid aptius, quidue aut elegantius aut cohærentius, quàm *doctrinam* ac *sanctitatem* prædicatorum Euangelij describere, inimicorum impetum egregiè sustinentes, atque mirâ de illis ratione triumphantes?

Duæ igitur primæ viæ cohærentiam contextus deserunt, & violenter nimis ad Antichristi persecutionē importuna hyperbasi transiliunt. Nec minus in tertia via, qui à primitiuæ Ecclesiæ tempore digrediuntur. Qui verò suspicantur, duos illos B testes esse Christum Dominū & Ioannē Baptistā; non animaduertūt Christi & Ioannis prædicationem perperam collocari post plagas eas, quæ c. 8. & 9. continentur; & post ea, quæ c. 4. 5. & 6. scripta sunt. Præterquàm quòd duo testes, de quibus textus agit, manifestè appellantur Christi testes: Christus enim est, qui de illis ait, *& dabo duobus testibus meis*. In his enim verbis absque dubio ille ipse loquitur, qui Ioanni dederat in manus libellum: estque Angelus fortis cap. 10 qui, vt vidimus, Christū agit. Si duo ergo testes sunt Christi testes, perspicuum est, Christum ipsum ex iis alterū esse non posse. Deinde hi duo testes infrà appellantur serui C Christi: dicitur enim, *Vbi eorum Dominus crucifixus est*. Quî ergo eorum alter esse potest Christus? Præterea quæcunque binæ aliæ designentur personæ, minimè discursus plenitudini fit satis. Nam Apostoli fuere duodecim: & tam illi, quàm septuaginta duo discipuli fuerunt Christi testes: & conuersionis efficientia, quæ in decima Hierosolymæ parte conspecta est (qui fuit finis gloriosus & admirabilis fructus testimonij, quòd de Christo duo hi testes præbuerunt) non debet integrè attribui vlli personarum pari: sed iis omnibus, qui Christo in spirituali illa expeditione fideliter seruierūt. Quare eiusmodi declaratio de duodus Christi testibus D videtur necessariò eligenda, quæ sit honorifica & gloriosa iis omnibus, quos Deus ad decimæ Hierosolymæ partis conuersionem, vt instrumentum, assumpsit, de qua decima parte dicetur infrà versu 13.

Superiores sententiæ improbantur.

Satis apparet ex dictis, tres priores exponendi vias à vera explicatione declinare: móxque facilè cernitur, in quarta via explicationē illam Pannonij & Ariæ Montani nequaquā satisfacere. Etenim si tota hæc ratiocinationis series, & quidquid de duplici teste agitur, tēdit omnino ad decimæ partis Ierosolymæ conuersionē, quam Isaias c. 6. prædixerat, & quæ Ecclesiæ transitū ad Gentilitatem antecessit: si hoc, inquā, ita est; manifestò apparet, E minimè esse ad rem de omniū temporū prædicatoribus tractationem. Nec verò lex & Prophetæ fuerunt, qui reapse suā patientiā & laborum tolerantiā decimam Iudæorum partem in Christi fidei ditionem ac potestatem redegerunt. Quapropter nulla alia superest semita sequēda, nisi illa D. Hieronymi, quam multi auctores, iique grauissimi sectantur; vt vidimus in Prolegom. notat. 12.

Reliquum est ostendere, quàm rectè & appositè, quidquid textus ait de duobus testibus, ad nostram declarationem applicetur. Atque imprimis F Christi testium nomen inficiabitur nemo doctrinæ cælesti & sanctitati ministrorum Euangelij apprime congruere. Nam testimonium, quod Apostoli, virique Apostolici Christo dederunt, fuit quidem doctrinæ cælestis & admirabilis sanctitatis testimonium. Vnde nihil aptius aut significantius, quàm cælestem ipsam eorum doctrinam & admira

Quàm aptè nomen duorum Christi testium conueniat sapientiæ & sanctitati.

admirabilem sanctimoniam, tanquam nobilissimũ par Christi testiũ, per prosopopœiã inducere.

In hoc testiũ nomine alluditur ad duos templi Cherubinos ingentes.

Porrò in hoc testium nomine alluditur, ni me fallo, ad mysterium duorum Cherubinorum, qui vtroque ex latere, ad arcam testamenti erãt: & singulatim ad duos ingentes Cherubinos illos colossos, quos Salomon effinxit; quorũ interiora ex oliuo erant, vt patet 3. Reg. 6. 23. *Et fecit in oraculo duos Cherubim de lignis oliuarum decem cubitorum altitudinis.* Vnde & in hoc capite 11. sequitur infrà n. 4. *Hi sunt duæ oliuæ.* Ad hos, inquam, alluditur: nam in arca posita fuit testificatio Dei, vt habetur Exodi 25. 16. Quare duo Cherubini significant duos Christi testes nempe virorum Apostolicorum doctrinam & sanctitatem. Vbi nota pro testificatione poni in Hebræo *Ghaduth*: & testes vocantur *Ghedim*, vt videre est Deuter. 7. 6. vbi legimus, *in ore duorum vel trium testium.* De his autem Dei testibus, in quibus ille gloriatur, vide Isaiæ 43. 10. & 12. & c. 44. 8. & 9. Aduerte insuper in versu 1. & 2. huius cap. 11. sermonem fuisse de Dei templo, nõ quidem materiario, sed viuo & spirituali: atque ita consectarium est, vt in hoc versu 3. agatur de viuis duobus templi Dei viui Cherubinis, deque maxima gloria & splendore, quo Deum excellenti suo testimonio prædicarunt.

In duobus testibus allusionem contineri ad Mosem & Eliam.

Præter hæc, in nomine duorum Christi testium allusio est ad Mosem & Eliam, vt ex contextu patet. nam Eliam denotant verba illa, *Hi habent potestatẽ claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum*: at Mosem indicant verba sequentia, *Et potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga.* Et quidem tam Mosi, quàm Eliæ quadrat mysticè nomen duorum Christi testium. Fuerunt enim testes admirandæ transfigurationis, in qua Christus suam gloriã patefecit. Cùm autem Ioannes in Christi transfiguratione interfuerit: planum fit, ipsum, qui tunc Christum nube amictum, eiusque faciem vt solem videbat, & audiebat sibi dicentem, *dabo duobus testibus meis*; facilè intellecturum fore, duorũ testiũ appellatione designari duos illos, quos Christus in sua trãsfiguratione testes adhibuerat: præsertim cùm mox audierit ipse Ioannes, *Hi habent potestatem claudendi cælum* (quod fuit Eliæ miraculum:) *& potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem*; quod Moses patrauit. Enimuerò Moses & Elias in hoc sacro ænigmate (vt suprà dicebamus) non veræ sunt personæ, sed fictæ. Nam contextus agit de tempore persecutionis, qua Iudæi Euangelium oppugnarũt sub primitiuæ Ecclesiæ tempestatem. Tunc autem Moses & Elias neq; iaquã cõcionaturi aduenerũt. Quamobrem ille est verus germanusque sensus, vt sermo sit de mysticis Mose & Elia; qui in Apostolorum & aliorum Christi discipulorum prædicatione eminebant in turbulenta illa persecutione.

Cur Mosi & Eliæ nomen duorum testium quadret?

Quomodo Moses & Elias in hoc ænigmate sacro inducantur.

Mystica Christi trãsfiguratio.

Nota ergo, gloriam, quæ ex Euangelica prædicatione & peccatorum conuersione redundat in Christum, esse mysticam quandam ipsius Christi transfigurationem, & illustrissimam ipsius gloriæ probationẽ: in qua Christus duos testes producit, *vt in ore duorum testium stet omne verbum.* Hi autem duo testes locupletissimi, sunt doctrina cælestis & admirabile exemplum ipsius ministrorum. Notum enim est Euangelicam atque Apostolicam prædicationem ad doctrinam & exemplum reduci, hoc est, ad præstantissimam sapientiã, & integerrimam vitæ sanctimoniam. Deinde qui doctrinam & sanctitatẽ efficit testes, illis personam addat per prosopopœiam necesse est: atque huiusmodi personis oportet nomina imponi. Nemo autem inficiabi-

A tur ad doctrinæ cælestis nomen atque personam idoneum valde esse Mosem; quemadmodũ Eliam ad vitæ sanctitatem & zelum Euangelicum. Facit huc, quòd Moses figurat legem, quæ erat doctrina cælestis: & vitæ Euangelicæ exẽplum in nullo alio Prophetarum ita extat atque eminet, vt in Elia: cuius vita non tam ex veteri testamento Prophetam, quàm ex nouo virum planè Apostolicum redolet: quippe non virginalis solùm pudicitiæ, sed vitæ etiã religiosæ fuit; & parens atque auctor cælestis illius vitæ. Atque ita in Mose, doctrinæ cælestis; in B Elia, vitæ Apostolicæ exemplum enitescit: & in vtriusque coniunctione mirè exprimitur perfecta Christianæ fidei prædicatio; quæ ex vita atque doctrina, ex zelo & sapientia, ex magna intellectus illustratione & voluntatis studio, contentione atque ardore componitur. Quorum vtrumque apprime in vtroque Propheta repræsentatur: in Mose quidem cælestis sapientia per lucis radios ex ipsius vultu emicantes; in Elia, vitæ puritas & feruens animi ardor per igneum currum.

In Mose figurari legem: in Elia sanctitatem.

Et certè, ni me animus fallit, præcipua ratio, quapropter Christus Dominus in sua transfiguratione gloriam ac maiestatem suam inter Mosem & C Eliã interiectus patefecit; ea fuit vel maximè, quia hi sunt duo ipsius testes, qua ratione iam explicuimus. Cùm verò prædicationis Euangelicæ finis sit Christi claritatem demonstrare: non illa quidem dignè, vt par est, teregitur; nisi adsit doctrina cælestis, quã alter; & vitæ sanctitas, quã alter designat.

Cur Christus in sua Transfiguratione inter Mosem & Eliam medius inter illos apparuerit?

Obseruandũ hìc obiter est, quamuis Tiræus de Transfiguratione c. 3. §. 36. sibi persuadeat, in Christi transfiguratione Mosem cum proprio corpore adfuisse, & pro se afferat Damascenum: probabilius tamen censeri Mosem non in corpore proprio adfuisse, sed in aërio, vel ex simili materia angelorũ operâ cõpacto; vt docet Diuus Thomas 3. part. D q. 45. art. 3. & Abulen. Matt. 17. q. 54. & 55. Fundamentũ autem est, quia Moses vitã iam erat defunctus, nec expediebat ipsum à mortuis ante Christũ excitari. Venit ergo Mosis anima, non in proprio corpore, sed in alio subtili: Elias autem aduenit (quippe qui superstes adhuc est) proprio corpore atque animâ constans. Quo nobis innuitur, ex legis doctrina non opus esse ad Euangelium accersiri antiquum cęrimoniarum corpus; sed earũ tantùm animam, cærimoniis aliis magis spiritalibus conuestitam. Verùm de iis omnibus, quæ ad vitæ sanctitatem per se conducunt, non anima solùm, sed verum etiam corpus requiritur; nec tantùm in- E tima animę affectio, sed etiam externi corporis demonstratio; atque adeò totus Elias viuus ac superstes, corpore & animo constans.

Verùm in Christi transfiguratione Moses in proprio corpore, an in alieno apparuerit?

Notauimus adhuc in duobus testibus allusiones duas, alteram ad Cherubinos, quos fabricauit Salomon; alteram ad transfigurationis mysteriũ. His addo tertiam, nempe ad Enochi, & Eliæ sub Antichristo prædicationem. Nam cùm certum sit Enochũ & Eliam viuos adhuc superesse, & Antichristi tempore ad prædicandum venturos: verisimile mihi fit, in hoc ænigmate per comparationem alludi ad ea, quæ extremis illis temporibus sunt euentu- F ra. Ad cuius explicationem imprimis aduerto, in aliquo ænigmate rectè supponi posse historiam aliquam, siue prophetiam; ad eámque alludi propter aliam rationem; & diuersas simul allusiones vsurpari, ex quibus illud assumatur, quod ad ænigmatis significationem magis conducit. Secundò aduerto, Ioanni familiare esse, per comparationem respicere ad Antichristi tempus, quando de Ecclesiæ calamitatibus & persecutionibus agit. Patet

In duobus testibus alludi etiam ad Enochum & Eliã sub Antichristo venturos.

Familiare esse Ioanni, in aliqua Ecclesiæ persecutione per

comparationem reſpicere ad Antichriſti tempus.

Patet hoc 1. Ioan. 2. 18. *Filioli nouiſſima hora eſt, & ſicut audiſtis, quia Antichriſtus venit, & nunc Antichriſti multi facti ſunt*, ſi ergo hic eſt Ioanni mos; valde eſt veriſimile, agere illum in Apocalypſi de Iudaici populi perſecutione in Eccleſiam ſuſcitatâ, per comparationem ad eam, quam Antichriſtus excitabit. Atque adeò in ſupradictis duobus teſtibus fiet alluſio ad duos illos, qui re ipsâ ſunt venturi ad prædicandum ſub extremæ illius perſequutionis tempus. Ceterùm, ne quiſpiam deciperetur, dum crederet in hoc de duobus teſtibus tractatu nihil aliud ineſſe myſterij, quàm res ſub Antichriſto euenturas prædicere: idcirco congruentiſſimum fuit, hoc in loco Moſem pro Enocho ſubſtitui. Id quod aptius multò erat ad ea, quæ in hoc ænigmate erant ſignificanda; vt ſuprà expendimus.

Hieronymũ pro nobis facere in hac explicandi ratione.

Cum huiuſmodi animaduerſione de reſpectu ad perſecutiones Antichriſti tempore euenturas rite conſentit, quod ſuprà retulimus ex Hier. Epiſt. 148. *De Enoch & Elia, quos venturos Apocalypſis refert, & eſſe morituros, non eſt iſtius tẽporis diſputatio: cum omnis ille liber aut ſpiritualiter intelligendus ſit, vt nos exiſtimamus, aut fabulis acquieſcendum.* Quibus in verbis ſanctus Doctor vna ex parte expreſsè aſſerit, in Apocalypſi referri Enochũ & Eliã venturos & morituros: ex alia verò affirmat, Apocalypſin, vt ſonat, accipi nequaquã debere. Vtrumque autẽ cohæret optimè, ſi ſtatuamus in Apocalypſi referri eiuſmodi prophetiam, ad quam liber ipſe per alluſionem reſpicit; aliud tamen longè diuerſum reapſe ſignificari. Fortè etiam nos admonere voluit Hieronymus, licèt Apocalypſis in hac alluſione præſtituat, Enochum & Eliam ſub Antichriſti tempus certò eſſe venturos, & ab eodem tyranno occidendos: non tamen eſſe certum quidquid Apocalypſis de duobus teſtibus aſſeuerat, in Enocho & Elia, ita vt ſonat, eſſe compiendum. Facilè enim potuit Apocalypſis ad certam de Enochi & Eliæ aduentu veritatem reſpicere; & addere præterea quidquid conſentaneum erat ad propoſiti ænigmatis ſignificationem, quantumuis non ea omnia in Enocho & Elia forent Antichriſti tempore euentura.

Nihil in noſtra explicatione derogari Eccleſiæ traditioni.

Nec verò quiſpiam exiſtimet, me propterea aliquid derogare ex iis, quæ Eccleſia communi conſenſu & antiquâ traditione accepit. Quod enim à doctiſſimis viris pro traditione accipitur, illud eſt, Enochum ſcilicet & Eliam Antichriſti tempore ad prædicandum venturos, & in ea perſecutione morituros. At, quidquid Apocalypſis de duplici teſte affirmat, ad Enochum & Eliam fore applicandum; & in eis, vt verba ſonant, eſſe complendum; hęc verò, vt iam vidimus, peculiaris quorundam opinio eſt, non communis Eccleſiæ conſenſio; vt ex interpretationum, quas ſuprà retulimus, diuerſitate conſtat.

Ex his, quæ hactenus diximus, complanata manet, opinor, præcipua difficultas, quæ occurrit in iis rebus omnibus, quas textus de duobus teſtibus confirmat. Tranſeamus ergo ad breuiores notatiunculas circa contextum.

Quid ſit, Dabo teſtibus; & prophetabunt.

Et dabo duobus teſtibus meis, & prophetabunt.] Id eſt, dabo vt prophetent, ſeu, quod idem eſt, vt prædicent; aut fortè per ſpecialem energiam ait, *dabo illis*; nec tamen declarat, quid ſit eis daturus. Quod perinde eſt ac ſi dicat, ſe daturum illis, quæcunque ad prædicationis munus ſtrenuè obeundum neceſſaria ſunt, id eſt, ſpiritum, contentionem animi, mentis ardorem; necnon os & ſapientiam, quibus obſiſti non poſſit. Expende illa Chriſti verba, *Nolite ergo cogitare, quomodo aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora*, Matth. 10. 19. vbi aduerte, verbo illi, *dabitur*, reſpondere hîc, *dabo duobus teſtibus meis*. Et in iis, quæ daturus eſt illis includitur vis ac poteſtas edendi miracula; de qua verſu ſexto.

Dierum 1260. numerus quomodo accipiendus.

Diebus mille ducentis ſexaginta.] Quod idem eſt, ac tres anni cum dimidio: eſtque myſticè accipiendum, vt latè explicuimus verſu 2. & 3. Id vnum addo, ideo tres annos cum dimidio in numerum dierum reduci; vt explicetur non eos ſolùm feſtis illius temporis diebus, ſed omnibus etiam & ſingulis concionaturos. Quo denotatur perſeuerantia ingens atque conſtantia infatigabilis, quibus doctrina apoſtolica & euangelica ſanctitas conuerſioni Iudæorum fortiter conſuluerunt; quandiu ab ipſiſmet Iudæis acerrimè oppugnabantur.

Cur duo teſtes ſaccis amicti inducuntur.

Amicti ſaccis] Id eſt, pœnitentiam & peccatorum deteſtationem prædicantes, & homines ad eam cohortantes.

NOTATIO VI.

In qua declaratur, quod ſit ſolidum fundamentum illius traditionis, quæ docet Henochum & Eliam Antichriſti tempore ad prædicandum venturos.

ALIQVIS fortaſſe verebitur, ne, ſi in eo, quod Apocalypſis capite vndecimo refert de duobus Chriſti teſtibus, mea admittatur expoſitio; præcipuum illũ diruatur fundamentum, quo Eccleſia nixa habet pro certo, ſempérque habuit, Henochum & Eliam viuos adhuc ſuperſtitéſque eſſe; ſub Antichriſto ad concionandum venturos; & ab eodem pro Chriſti fide occidendos fore. Hæc obiectio, quæ aduerſus meam declarationem poteſt opponi, eò eſt validior, quo probabilius fuerit reliqua Scripturæ loca, quæ ad fidem Henochi & Eliæ aduentui faciendam adduci ſolent, poſſe iuxta alium ſenſum explanari.

Quamuis enim in ſacra Scriptura vna explicatio aliam non excludat: negari tamen non poteſt, cùm argumentum ab vna expoſitione deſumptum non ſit admodum firmum; cùm oſtenditur, locum illum in alio literali ſenſu appoſitè explicari valere. Sic enim fit vt ab Scripturæ verbis non cogi videamur ad communem excipiendam explicationem.

Quod ſit in Scriptura fundamentum ad Eliæ & Henochi aduentũ ſub Antichriſto affirmandũ.

Vt ergo diſpiciamus, verùm in Apocalypſeos loco niti opus ſit, vt Henochi & Eliæ aduentum pro certo fore habeamus; oportet cætera Scripturæ loca obiter percurrere, in quibus hæc traditio niti poſſe videbatur; & quid habeant vis ac roboris examinare.

Ad Eliæ aduentum aſſerendum, omiſſo Apocalypſeos loco, tres nobis reſtare loci videntur: ij ſunt 4. Reg. 2. 11. Eccleſiaſtici 42. 10. & Malachiæ 4. 5. Diſcurramus ergo per ſingulos, & inquiramus; num aliter valeant aptè explicari?

Examinatur primus locus ex 4. Regum.

Primus eſt, 4. Regum 2. 11. vbi ſolùm dicitur Elias aſcendiſſe in cælum in curru igneo. Id tamen non videtur conuincere: nam ſimiliter dicitur de Enocho Geneſ. 5. 24. *Ambulauit Henoch cum Deo, & non apparuit, quia tulit eum Deus.* Qui autem aiunt hanc eſſe Eccleſiæ traditionem, non minùs de Henocho, quàm de Elia loquuntur: cùm tamen Ambroſius, Hilarius, Catharinus, Arboreus, & noſter Maldonatus affirment, non Henochum ſed Moſem cum Elia venturum. Locus ergo ille 4 Regum 2. 11. non planè conuincit.

Expenditur ſecundus locus ex Eccleſiaſtico.

Alter locus eſt, Eccleſiaſtici 48. 9. & 10. *Qui receptus eſt in turbine ignis, in curru equorum igneorum. Qui ſcriptus eſt in iudiciis temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium: & reſtituere tribus Iacob.* Prima huius loci pars eadem eſt cum iis verbis ex 4. Regum 2. 11. de quibus iam diximus. In ſecunda verò parte, exploſâ Ianſenij opinione, quam meritò reprehendit Pererius in Danielem (nempe Eccleſiaſticum non loqui ex propria ſententia, ſed ſecundùm receptam ſuo tempore opinionem, qua credebatur Elias in ſua perſona ante Meſſiam venturus:) hac, inquam, audaci opinione omiſsâ; fortaſſe dici poſſet, Eccleſiaſticum quidem loqui ſecundùm rei ipſius veritatem, loqui tamen de ſpiritali aduentu Eliæ. Neque obſtat, quòd in contextu ad ipſam Eliæ perſonam dirigatur ſermo. Nam loquendo cum perſona eiuſdem, & reſpiciendo ſpiritalem eius aduentum in alterius perſona (nempè Ioannis Baptiſtæ,) Eliæ ipſi potuit elegantiſſimè dici, Tu ſcriptus es à Malachia mittendus eſſe à Deo præcurſor Meſſiæ.

Quomodo præditus

Pro cuius intelligentia animaduertendum eſt, Eccleſiaſticum ibi congerere laudes veri Eliæ, ſed ad ipſius quoque

locus Ecclesiastici possit de spiritali Elia aduentu intelligi.

Eliæ laudem spectare, quòd Ioannes Baptista in illius spiritu & virtute venerit. Quid enim magnificentius, quàm Eliæ nomen ita esse illustre atque gloriosum; vt eius imitatio ac nomen potuerint Ioannem Baptistam supremum Christi prodromum honorare? Certè cum huiusmodi sensu mirificè cohærent, quæ in eodem Ecclesiastici loco sequuntur: ea sunt: *Beati, qui te viderunt, & in amicitia tua decorati sunt. Nam nos vitâ viuimus tantùm: post mortem autem non erit tale nomen nostrum.* Quod est dicere, Ceteri mortales postquàm è viuis excedimus, obliuioni tradimur: tu autem postquàm à nobis raptus es, viuis adhuc inter nos per gloriosum nomen, viuésque in sæcula: siquidem in tuum honorem & gloriam Ioannes Baptista appellabitur Elias, eo quòd tui futurus sit imitator: si ergo postquam à nobis discessisti, tui memoria & nomen adeò viget, adeóque vigebit; quid existimare debemus de illorum fælicitate, qui tui ipsius præsentiâ & consuetudine perfrui meruerunt!

Reprehenditur Iāsenius, & ab eius calumnia vindicatur Vulgatus.

Hunc contextum non est assequutus Iansenius: & quia voluit aliter interpretari de vita per Messiam asserenda, ideo dicere est ausus, nostrum interpretem non intellexisse Græcæ lectionis mysterium: & propterea multis additis verbis longè aliter vertisse. Enimuerò si serius rem expendisset, cerneret vtique; quia noster interpres collineauit, ideò vt Græcæ lectionis mysterium clariùs exprimeret, eundem addidisse quædam in Latina versione. Græca enim ad verbum sonant, *Etenim nos vitâ viuemus*, id est, non ampliùs viuemus, quàm dum vita hæc mortalis durabit, id est, non ampliùs durat nomen nostrum; tuum autem æternum superstes erit. Hic erat sensus mysterij plenus. Ex quo intelligitur nihil addidisse Latinum interpretem, quod non contineatur in vero Græcæ lectionis sensu. Quod si Iansenius obseruasset, non adeò liberè vulgatam lectionem corriperet, neque ausus fuisset auctorem etiam libri quodammodo reprehendere. Ab ea tamen calumnia asseruit Ecclesiasticum Vulgatus: ex eius enim translatione constat, Ecclesiasticum aptissimè posse intelligi de alterius aduentu, qui nominis veri Eliæ gloriam amplificet atque extendat. Quòd si hæc expositio probabilis est, ex ea potiùs infertur, Ecclesiasticum in modo loquendi, videri primo aspectu loqui de Elia, quasi de homine iam mortuo. Nam illa antithesis. *Post mortem non erit tale nomen nostrum*, prima specie sic videtur explicanda; *nomen nostrum, non erit tale post mortem, quale post mortem est tuum.* Non tamen id voluit Ecclesiasticus asserere; sed tantùm Eliam postquàm à mortalium consortio discessit, adhuc inter mortales ipsos per nominis claritudinem viuere.

Tertius ex Malachia locus expenditur.

Tertius locus est ex Malachia cap. 4. 5. Quem locum quāuis Maldonatus atque Toletus Lucæ 1. 17. & Pererius in Daniel. contendant explicandum omnino esse de proprio veri Eliæ, non de spiritali aduentu; Hieronymus tamen ibi explicat de vniuerso Prophetarum choro siue de Prophetia; & Iansenius in eum locum Ecclesiast. 48. vult Malachiam non agere de personali Eliæ aduentu, sed de spiritali in Ioannis Baptistæ persona. Et meâ quidem sententiâ certum est,

Malachiæ locus de Elia quo pacto sit intelligendus.

Malachiæ locum de spiritali Eliæ aduentu in persona Ioannis fuisse à Christo Domino explicatum. Lege Matth. 11. 14. *Ipse est Elias, qui venturus est.* & Matth. 17. 10. *Interrogauerunt eum discipuli; Quid ergo scribæ dicunt, quòd Eliam oportet primùm venire? At ille respondens ait, Elias quidem venturus est, & restituet omnia. Dico autem vobis, quod Elias iam venit, & non cognouerunt eum.* Vbi nota, verba illa *Elias quidem venturus est*, ita posse explicari, quasi dicat certum ex Scriptura esse, Eliam fore venturum nempe ante primum Domini aduentum, nimirum spiritaliter. Adde huc, quòd Gabriel Angelus Lucæ 1. 17. citat Malachiæ locum, & exponit de Ioanne. Atque ita non alio sensu negato, existimo Malachiæ locum de Eliæ aduentu spiritali debere intelligi.

Explicatio de spirituali Eliæ aduētu ante primū aduentum Christi, quā sit & certa, & Scripturæ congruens.

Pro cuius rei confirmatione nota, explicationem de spiritali Eliæ aduentu ante primum aduentum Domini, non solùm esse certam propter rei ipsius veritatem, & propter Christi atque angeli applicationem: sed etiam adeò aptam & elegantem, vt sermonem abstrahendo ab ipsius aduentu personali, illa per se sit Scripturæ sacræ congruentissima. Primùm enim negari non potest, verissimè & elegantissimè dici aduenisse Eliam, quando Ioannes Baptista aduenit in spiritu & virtute Eliæ. Sic enim locutus est Christus, vt suprà vidimus: & similiter loquitur Angelus Danielis c. 12. 2. cum ait: *Multi de iis, qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt.* hac item ratione loquitur Ioannes in Apocalypsi cap. 13. Cùm dicit primum bestiæ caput, (id est Neronem) postquàm occisum est, surrexisse: nimirum quia surrexit alius Ecclesiæ persecutor in spiritu & crudelitate Neronis. Constat ergo eam & Scripturę esse phrasim, & elegantiæ plenam. Neque obstat Malachiæ contextus, quin intelligi possit, ad literam agi de primo Domini aduentu: Nam quanuis sic loquatur. *Antequàm veniat dies Domini magnus & horribilis*; ex Græco tamen redditur,

Explicatur Malachiæ locus de spiritali Eliæ aduentu in beato Ioanne Baptista.

magnus & illustris. Et primus Domini aduentus meritò dicitur horribilis: est enim valde admirādus ac summopere venerādus modus, quo Christus suum populum redempturus aduenit. Præterquàm quòd primus aduentus non iniuriâ dici potest Iudaico populo horribilis: eo enim excutierunt illi, & obdurauerunt. Ioannis autem prædicatione effectum est, vt aliqua Iudęorum pars ad Christum conuerteretur; atque adeò ne omnes excæcarentur penitùs, & fierent anathema, id est, separati & execrandi. Constat ergo Malachiæ contextum appositè de spiritali Eliæ aduentu intelligi. Ad hæc, non solum in Ioannis Baptistæ personâ spiritaliter aduenit Elias; sed etiam in multis aliis & venit, & veniet, vt in beato Dominico & Francisco: ac proinde ante secundum etiam Christi aduentum præcedit spiritaliter aduentus Eliæ. Nec vero huic de aduentu spiritali explicationi repugnant verba illa, quæ sequuntur; nimirum, *Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum.* Nam Gabriel Angelus hæc itidem verba ad Ioannem applicauit Lucæ 1. 17. Quia videlicet suâ admirabili prædicatione effecit, vt multi patres cum filiis, & filij multi cum patribus in vera religione conciliarentur: qua etiam ratione restituit tribus Iacob. Nā per incredulitatē perirēt omnes Israelitę nisi Christo prædicato, seruaretur in eis verus Dei populus; qui insertus deinde Gentibus augeretur, & gloriam duodecim tribuum spiritualiter retineret, vt ex c. 7. Apocalypseos intelligitur.

De Henochi aduentu sub Antichristi tempora primus locus examinatur.

Verùm age iam, ad Henochi aduentum transeamus. Primus locus est Genes. 5. 24. *Ambulauitque cum Deo, & non apparuit; quia tulit eum Deus.* Ex hoc autem loco non videtur efficaciter probari, Henochum, vt contra Antichristum prædicet, venturum cum Elia, & vnà cum ipso fore occidendum. Constat enim, stante adhuc hoc ipso loco, aliquos ex grauissimis auctoribus, & inter eos Hilarium atque Ambrosium sibi persuadere, non Henochum cum Elia, sed Mosem ad prædicandum venturum. Quam sententiam nostrâ ætate sequuntur Catharinus, Arboreus, Gagneius, Arias Montanus, Maldonatus & alij.

Secundus locus de Henochi aduentu ex Ecclesiastico.

Sequitur alter locus Ecclesiastici 44. 15. *Henoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, vt det Gentibus pœnitentiam.* Verumtamen textus Græcus non cogit, vt explicemus de Henochi aduentu, vt notauit Iansenius. Græca enim ad verbum sonant: *Henoch placuit Domino, & trāslatus est documentū pœnitentiæ ætatibus seu generationibus.* Absque eo autē, quòd Henochi aduentus affirmetur, prædicta verba vidētur aliter posse aptè explicari. nimirū, ideo Deum abstulisse Henochum, vt miræ illius rei recordatio in posterorum sæculis & ætatibus admoneret peccatores, à Deo assumi sanctos viros, & ex sceleratorum conuictu secerni; quia non meretur mundus illos apud se habere, quorum mores adeò sunt diuersi atque contrarij deprauatis mundanorum hominum moribus: sicque sanctæ Henochi vitæ memoria semper peccatores ad pœnitentiam excitet. Huic intelligentiæ fauere videtur locus alter Ecclesiastici c. 49. 16. *Nemo natus est in terra, qualis Henoch; nam & ipse receptus est à terra.* Atq; in eodem sensu explicari potest, Eliam à Deo fuisse sublatum igneo curru. Et iuxta hanc expositionem, illa versionis Latinæ verba, *vt det Gentibus pœnitentiam*, aptè possunt ita intelligi, vt semper pœnitentiæ documentum existat; quantumuis aliàs non esset Antichristi tempore venturus.

Tertius de Henochi aduentu locus ex epistola Pauli ad Hebræos.

Tertius locus est ad Hebræos 11. *Henoch translatus est, ne videret mortem: & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus.* Quibus ex verbis non colligi videtur posse, ipsum cum Elia sub Antichristi tempus venturum.

Si Apocalypseos locum excipiamus, nullus est in tota sacra pagina locus, præter eos, quos retulimus, in quibus Ecclesiæ traditio de secundo Henochi & Eliæ aduentu, déque eorum martyrio innitatur. Quòd si hisce omnibus locis diuersus potest sensus idoneè adhiberi, vt iam vidimus: ne traditio Ecclesiæ collabatur, necessariò fatendum videtur, germinum ac literalem sensum huius loci Apocalypseos de duobus Christi testibus non esse alium, nisi Henochi & Eliæ aduentum, prædicationem, martyrium, & gloriosam resurrectionem.

An sit Ecclesiæ traditio, Henochum & Eliam esse sub Antichristo venturos ad prædicandum.

Quòd autem sit Ecclesiæ traditio, Henochum & Eliam aduersus Antichristum esse prædicaturos, & ab eodem occidendos; id à grauibus Theologis asseritur, & à nonnullis iudicatur esse de fide. Ad cuius veritatis confirmationem afferunt multa Maluenda l. 9. de Antichristo. Suarez 3. p. 10. 2. disp. 55. Pererius in Daniel. Viegas, & Ribera Apoc. 11. Mendoza in quodlibet. Pamelius in Tertullianum.

Futurum Henochi & Eliæ aduentum non ab omnibus æquè certum reputari.

Ad hæc autem assero primò, licèt affirment aliqui de fide esse Henochum & Eliam ad prædicandum contra Antichristum venturos; aliis tamen non ita certum videri. Imprimis enim de Henocho id negant Hilarius, Ambrosius, & nonnulli Theologi ex iunioribus doctissimis, quos suprà retulimus. Deinde eam traditionem non videntur recipere, qui Henochum & Eliam immortalitate donant; vt Procopius in Genesin. vel qui dubitant, an sint immortales, vt Gregorius Nazianzenus; quem refert Pamelius. Eugubinus etiam illis immortalitatem tribuit (quem refert Suarez 3. p. tom. 2. disput. 55. & fauere ait Epiphanium & Hieronymum. Præterea non defuere, qui in dubium reuocarint, num reuerà sint Henochus & Elias venturi: & speciatim, qui dicunt Mahometum fuisse Antichristum. De quo videri possunt, quæ scripserat Hentenius, & quæ contra eum scripsit Pererius in

tractatu

tractatu de Antichristo. Ad hæc, Suarez non ait esse de fide: sed disiunctiuè, aut esse de fide, aut proximum fidei. Pererius verò solùm ait, eam esse communem sententiam, & ab antiquis temporibus in populo Christiano receptam, & Iansenius Ecclesiastici 45. planè asserit, non esse de fide.

Henochum non fuisse mortuum, de fide constare: idémque de Elia asserendum.

Secùdò illud saltem de fide est, Henochum non mortuum esse. Id enim expressit Paulus ad Hebræos 11. 5. Et de Elia similiter colligitur manifestè ex 4. Regum 2. 11. Nam si ex translatione colligit Paulus, Henochum non vidisse mortē: ergo similiter est certum de Elia. Et quamuis Philo Iudæus dixisset mortuum fuisse Henochum; nihil hoc Christiani curaremus. Suarez hunc errorem tribuit Philoni in libro de Abrahamo, seu de vita sapientis. Meo tamen iudicio ex Philonis verbis non id rectè colligitur, quia loquitur allegoricè: atque ita ex eodem loco Viegas infert, affirmasse Philonem, Henochum non fuisse mortuum. Qui hac in re addubitare videtur, est Chrysostomus tom. 1. ait enim; *Si quis curiosiùs rogare velit, quo translatus sit Henoch, & num usque ad præsens vixerit: discat non conuenire humanis mentibus curiosiùs ea, quæ à Deo fiunt, explorare.* Hæc ille; quæ fortè per non curantiam protulit. Si enim aduerteret, quod Paulus affirmat, Henochum non vidisse mortem; neutiquam diceret, id explorare, curiosum valde esse.

Quid senserit Chrysostomus de Henochi morte.

Quo fundamento nitatur Ecclesiæ traditio de futuro Henochi & Eliæ aduentu.

Tertiò, vt Ecclesia futurum Henochi & Eliæ aduentum reputet certum, qua ratione reputat, sufficiens est fundamētum, constare de fide ipsos nondum esse mortuos, sed superstites adhuc remanere; nec non tot esse Doctores, qui vel propter prędicta Scripturę loca, vel fortè ex Apostolorū traditione aut aliā etiam antiquiori iam inde à Prophetis deductā, affirmant vt rem omnino certam, Henochum & Eliā ideò non obiisse, quia Antichristi tempore sunt ad prædicādum venturi, & tunc martyrij palmam adepturi. Hoc, inquā, fundamentum sufficit. Constat enim, à Deo per tot annorum millia Henochum & Eliam fuisse asseruatos, & ipsorū mortem tandiu protractam, non quidē frustra, sed singulari planè consilio ad egregium aliquod & insigne facinus. Quem autem sibi finem diuina prouidentia in hoc proposuerit, satis, ex veteri traditione nobis innotescit; atque etiam ex communi Doctorum declaratione in locis suprà dictis. Huic autem traditioni siue communi persuasioni non officit, superiora illa loca in alio fortassis sensu idoneè intelligi posse. Nam eundem Scripturæ locum duplici literali sensu constare, præsertim si connexionem inter se habeant, dissentaneum non est. Si hæc veritas atque eius certitudo in eo niteretur, quòd loci illi nullam aliam præterea declarationem admitterent, nisi de personali Henochi & Eliæ aduentu; tunc quidem aliam concedere expositionem, perinde esset, atque illorum aduentum negare: sed ad eas angustias minime redigimur in hac traditione; nec Ecclesia eam videtur in hoc certitudinis gradu amplecti.

Non minùs certò de Henochi aduentu, quàm de Elia cōstare.

Quartò, quamuis sit verum, si aliquorum Doctorum sententia attendatur, Henochi aduentum non tantā auctoritatis firmitudine niti, vt aduentum Eliæ, siquidem multi affirmant Eliæ aduentum, qui aduentum Henochi inficiantur. Si tamen res ipsa ex sacræ Scripturæ auctoritate consideretur; non minus est certus Henochi aduentus, quàm Eliæ. Nam præcipuum fundamentum, quo hæc communis Doctorum persuasio firmatur, illud est; quòd ex Scriptura constet, vtrūque Prophetam esse adhuc superstitem: & de Henocho id Paulum exprimere. Quòd si Ecclesiastici locus inspiciatur; non minorem videtur habere vim textus, qui de Henocho loquitur, quàm qui de Elia.

Ex Apocalypsi loco præcipuè non posse certò probari Henochi & Eliæ aduentū.

Quintò, quanquam Doctores aliqui opinati sunt, locum Apocalypseos esse præcipuum fundamentum, vt Ecclesia pro certo habeat, Henochum & Eliam esse venturos ad prædicādum tempore Antichristi; mihi tamen certum est, decipi eos, qui eam sibi mentem inducunt. Primò, quia vt sæpè aliàs ex Dionysio Areopagitā retulimus, *Theologia symbolica non est argumētatiua.* Secūdò, quia multi sunt Doctores, qui hūc esse Apocalypseos sensum negant, vt vidimus in commentario. Tertiò, nam Apocalypseos acoluthia, quæ solidis fundamētis & grauissima auctoritate solidatur, sensum alium manifestè postulat. Quartò, nam si Apocalypseos textus consideretur; perspicuum est in eo non coniungi Eliam cum Henocho, sed cum Mose. Quamobrem id potiùs nonnullis præbuit ansam erroris, quod sibi persuaderent Apocalypsin in sensu literali loqui de Eliæ & ipsius socij prædicatione sub Antichristi tempus. Nam cùm hoc ita statuerent, scripserūt, non quidem Henochum, sed Mosem tunc fore Eliæ comitem, id quod nimis exaggerando asseuerarunt; cum res sit, meo quidem iudicio, improbabilis. Constat enim ex Scriptura Mosem esse mortuum; eiusq; animam, ex quo fuit per Christum Dominum à limbo educta, perfrui cælesti beatitudine. Est autem minimè probabile, aliquem ex Beatis excitandum fore, & rursus vitam mortalem traducturum, ac postea moriturum. Itaque tantum abest, vt caput vndecimum Apocalypseos potissimum sit fundamentum ad Eliæ & eius socij sub Antichristo prædicationem & martyrium asserēda, vt potiùs verum sit, opinionem illam, quæ putat Apocalypsin agere de Henochi & Eliæ aduentu, pugnare omnino cum vero aduentu Eliæ & socij ipsius. Nam ex hac opinione sequitur, non Henochum Eliæ comitem futurum, sed Mosem: quod est falsum omnino & improbabile. Inde enim infertur, Henochum quasi irrito conatu & Dei consilio frustra custodiri: cùm constet ex sacris Litteris, ipsum planè esse, non Mosem, quem asseruat Deus, vt extremis temporibus moriatur.

NOTATIO VII.

In qua aduertitur, multa esse symbolorum paria, in quibus significari voluit Spiritus sanctus coniunctionem sapientiæ, & sanctitatis, quæ sunt duo testes capitis 11. Apocalypseos.

TAM Angelos, quàm homines (quorum vtrique sunt rationales creaturæ) condidit Deus, vt eum suis actionibus honorarent: cetera autem omnia ad hominum obsequium produxit. Ex quo apparet, quanti Deus æstimet actionem rationalium perfectionem, earum, inquam, quæ angelis & hominibus sunt communes. Atque ex his actibus rationalibus, quibus Angeli & homines Deum colunt ac suspiciunt, alij perficiunt intellectum, dum eum verā sapientiā illustrant; alij voluntatem, dum illam ad diuinum nutum ac voluntatē conformant, in quo vera sanctitas consistit. Hinc elicitur tū Angelicam, tum humanam perfectionem, atque adeò decus & gloriam, quam rationales creaturæ Deo possunt suis actionibus deferre, ea, inquam, omnia reuocari ad coniunctionem veræ sapientiæ mentem illuminantis, veræq; sanctitatis mūdātis affectum. Quòd si hoc perfectionum par in semet cōplectitur gloriam omnem atque honorem, quēm rationales creaturæ Deo possunt tribuere, quid obsecro congruentius, quàm vt duplicis huius perfectionis frequētissima sit in sacris symbolis mentio? Adhæc, vt significetur quā sit Deo honorifica & gloriosa hæc sanctitatis atque sapientię in rationalibus creaturis copulatio, quid aptius, quàm diuinum Spiritum voluisse, multa huiusmodi symbolorum paria, hāc ipsam perfectionum societatem indicantia multiplicare?

Proponuntur varia sapiētiæ & sanctitatis symbola.

Ex his ergo symbolis placuit in hac notatione viginti non minus paria colligere, atque ex iis ordiri, quæ naturalia sunt, quæque potissimū consistunt in mystica significatione, quā Deus naturalibus rerū aliquarū proprietatibus indidit.

I. symbolum. Inter hæc primum sibi vendicat locum societas splendoris & efficacitatis, quam Deus in sole constituit, eámque imprimis celebrat Psal. 109. vers. 3. sub nomine virtutis & splendoris.

Secundò, in igne etiam lux atque calor eandem sortiuntur significationem. II.

Tertiò, in meteoris eidem deseruiunt mysterio tonitrua & fulgura, vt vidimus Apocalypseos 4. in commentario versus quinti. III.

Quartò, in corporibus mysticis sunt eidem significationi aptissimæ, miræ duæ proprietates magnetis, vt vidimus Apocal. 2. not. 5. IV.

Quintò, ex agricultura rectè ad eandem significationem vsurpatur consociatio & quasi connubium palmæ atque vitis, vt videbimus Cant. 7. versu 7. V.

Sextò, ex regiis hortis desumptum est ad hoc idem denotandum per illud symbolorum, *Hortus conclusus, fons signatus*, vt patebit Cant. 4. 12. VI.

Septimò, ex humanis moribus symbolicè accipitur conuiuium vini ad sapientiam denotandam, & nuptiales amplexus ad sanctitatis perfectionem: vt planum fiet Cant. 1. 1. vbi vbera sponsi vino præferuntur. VII.

Octauò, inter naturalia symbola annumerari potest auri & argenti cognatio quæ duo sunt metalla pretiosa, eáque sæpè Deus coniuncta procreat: vt constat in electro natiuo, de quo mira prodit Plinius. Atque hæc auri & argenti coniunctio mirificè deseruit ad gloriosam sanctitatis & sapientiæ copulationē in coronis ex auro & argēto, de quibus Zach. 6. 11. VIII.

Aliud symbolorum est genus, quod in sacris historiis fundatur: aut in rebus, quas Spiritus sanctus ad huius perfectionum paris significationem fabrefieri iussit. Et historiæ quidem, in quibus duæ copulantur personæ; vt altera cælestem repræsentet doctrinam, altera euangelicam sanctitatem, sunt quæ sequuntur.

Prima, Pontifex Iesus sapiens, & dux Zorobabel fortis: de quibus agitur Zachariæ 4. & Ecclesiastici 49. 13. & 14. IX.

Secunda. Moses & Elias in Christi transfiguratione, quò alluditur in duobus Christi testibus, Apocalyps. 11. X.

Tertia: sorores duæ Martha & Maria, quæ Christi verba exaudit, altera, quæ in ipsius Christi obsequium sese impendit. Et fortasse aliquis has duas sorores componat cum duabus illis Liā & Rachele, quas Iacobus duxit vxores. XI.

Quarta:

XII. Quarta, duo Angeli, qui Christi resurrectionis fuere testes, Lucæ 24. 4. Et qui in Christi Ascensione apparuerunt, Actuum 1. 10.

XIII. Quinta: ad eiusdem rei significationem misit Dominus discipulos binos ante faciem suam.

XIV. Sexta: eidem mysterio seruiunt duo illi viri, qui vuarum racemum comportarunt; de quo Nu. 13. 24.

XV. Septima: (vt historiis visiones propheticas adiungamus) huc spectat biga equitum Isaiæ. 21. 9.

XVI. Octaua eódem etiam pertinent duæ oliuæ, Zachariæ 4. 3.

Reges verò artificiales ad hanc eandem significationem, Dei quondam iussu fabricatæ, quæ quidem modò in mentem veniant, sunt huiusmodi.

XVII. Primæ: duæ columnæ Booz & Iachim, quæ erant in templi porticu, de quibus diximus Apocalyps. 3. not. 1.

XVIII. Secunda: mensa propositionis & candelabrum, quæ erant in templi parte, quæ appellabatur sancta, iuxta portam sanctuarij: alterum quidem ad dexteram, altera ad sinistram. Hanc verò esse germanam duplicis illius symboli significationem, vidimus c. 4. notat. 14.

XIX. Tertia: duo Cherubini, qui erant in sancta sanctorum, (quibus opponuntur duæ mulieres, quæ leuauerunt amphoram impietatis Zachariæ 5. 9.) Porrò de duorum Cherubinorum significatione diximus latè Apocalypseos 4. notat. 9. In templi etiam parietibus Cherubini cælati erant bini eâdem significatione.

De doctrina & veritate in Pontificis olim Rationali impressis.

Vrim & Thumim.

XX. Quarta: cognatio illa, siue societas doctrinæ & veritatis, quas Deus in Pontificis Rationali imprimi iussit, Exod. 28. 30. Nam per doctrinam significari sapientiam compertum est. Deinde doctrinæ & veritatis distinctio, & Rationale duplex effectum (instar corporarium bursæ) vt in altera parte C apponeretur doctrina, in altera veritas. hæc, inquam, distinctio, meo iudicio, postulat, vt veritas in Rationali ponatur, sicut sæpè aliàs in Scriptura pro sanctitate; cui aptissimè tribuitur veritatis nomen. Adde ex Hebræo ad verbum reddi, pro *Vrim & Thummim, Illuminationes, & Perfectiones.* Nō disputo in præsenti id, quod ab aliis latè disputatur, & quod ipsi mysterio præstituitur: ex qua scilicet materia, & qua forma fuerint in Rationali Vrim & Thumim; pro quibus noster vertit doctrinam & veritatem. Scio ea de re varias esse admodum Doctorum sententias, quas refert noster Delrius lib. 4. de Magia. Ceteris tamen omissis breuiter dico, nihil in ea re verisimilius esse, quàm quod Philo manifestè docet l. 3. de vita Mosis: vbi Rationale appellat basim, & ait, in ipsa textura Rationalis scripta fuisse illa verba Vrim & Thumim. Et similiter loquitur libr. 2. de Monarchia. Philonis traditionem amplectuntur Hugo de sancto Victore in Exod. D Radulphus lib. 6. in Leuiticum. Rabanus l. vltimo in Exod. & noster Ribera lib. de Vestibus sacerdotalibus ca. 12. & fauet Augustinus in Exod. qu. 127. Vbi ait intelligi posse demonstrationem & veritatem literis fuisse imposita super logion, id est, super rationale.

Summus olim veteris legis Pōtifex qua ratione Deū consuleret.

Præmitto insuper, Pontificem ad consulendum Deum sibimet induere solitū rationale, quod erat proprium Pontificatus insigne (quemadmodum nunc summi Pontificis thiara, & Archiepiscoporum pallium propria sunt.) Verisimilius autem est, tam Deum consulendi rationem, quàm Dei ipsius responsum, vtrumque viua voce fieri solere. Nec his obstat aliquando diuinum oraculum insolito lapidum rationalis splendore associari, de quo Iosephus lib. 3. Antiquit. c. 9.

Cur voluerit Deus in Pōtificis rationali (quod erat præcipuum ipsius insigne) inscribi duo illa verba, Vrim & Thummim.

His ita præpositis, & somniis aliquorum omissis, solùm superest explicare, cur voluerit Deus, præcipuum supremi E Pontificis in lege veteri insigne, fuisse Pectorale; & in interiori eius parte duo illa verba esse cōtexta Vrim & Thumim, quæ sapientiam & sanctitatem repræsentant? Ad quod respondeo, quemadmodum inter sacra Christianæ Ecclesiæ ornamenta Pallium significat Archiepiscopalis potestatis plenitudinem; ita similiter in pectorali pontificis Hebræorum decreuisse Deum, vt pretiosum illud stemma denotaret maximam dignitatis illius auctoritatem & potestatem; necnon peculiarem Dei ipsius præsentiam atque præsidium, quo muniebantur legitimi Pōtifices; ne errare possent in eo, quod tam circa doctrinam, quam circa mores decernerent. Et quamuis, vt Hebraicus populus suum Pontificem suspiceret, decreuit Deus, singularem illam cælitus præsentiam ac protectionem in Pontificis consultis sæpè propalam reddi F manifestam, (Dei ipsius voce auditâ, & pretiosorum lapillorum insolito splendore micante) alia tamen erat Deo sublimior mens, alius excellentior scopus in singulari illo præsidio, quo veterem Pontificem protegebat: vt his veluti lineamentis atque vmbris figuraret ingentem Romani Pontificis dignitatem, qui supremus est Catholicæ Ecclesiæ Præsul. Vt autem significaretur, in Romani Pontificis pectore Deum recondere infallibilem auctoritatem ad vniuersalis Ecclesiæ administrationem, tam circa fidei doctrinam, quā circa mores, & Ecclesiæ ipsius sanctitatem (cuiusmodi sunt Religiosorum ordinum institutio & approbatio, ac præceptorum in ipsa Ecclesia sanctio) ad huius, inquam, mysterij significationem nihil potuit conuenientius excogitari,

Supremū veteris legis Pontificem fuisse veluti vmbrā summi Pontificis, qui Christi vicarius &

Romana Ecclesia caput est.

A quàm recondita textura doctrinæ & veritatis in antiqui Pontificis pectorali.

Verum est tamen, repræsentationem hanc maximam dignitatis in Romano Pontifice non esse proximam & immediatam: hæc enim in eo præsertim solidatur, quòd Pontifices Romani sunt ipsius Christi Vicarij: ac proinde certam habent Dei ipsius præsentiam & assistentiam ad doctrinæ & sanctitatis in Catholica Ecclesia administrationem. At in Christi pectore veluti proprio in fonte est vera sanctitas, verâque doctrina. Atque in hoc perfectionum pari, vt in basi ac fundamento, nititur vniuersa gloria & splendor duodecim lapidum pretiosorum; hoc est, nouarum tribuum Israelis, de quibus Apocal. 7. Nam si in duodecim rationalis lapidibus exsculpta erant insignia duodecim tribuum, (vt habetur Sap. B 18. 24.) nouæ etiam duodecim tribus Israelis, & ipsarum Patriarchæ duodecim in maximam Christi gloriam atque honorem redundant; & hisce duodecim tribus inserta est postea Gentium plenitudo. Atque hæc nunc obiter attigisse sit satis. Illud tandem aduerto, in huiusmodi symbolo admoneri Pontificem, quantopere debeat Christum, cuius est Vicarius, imitari; ac proinde suum pectus magnâ sapientiâ, nec minori sanctitate adornare.

TEXTVS.

Vers. 4. *Hi sunt duæ oliuæ & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes.*

COMMENTARIVS.

Grammatica loci huius constructio quæ nam sit.

QVOD attinet ad grammaticam constructionem, videtur non fuisse dicendum, *stantes*, sed *stantia*; vt adiectiuum ad nomen, *candelabra*, referatur. Ad hoc respondet Pererius to. 3. in Genes. c. 21. hanc incuriam irrepsisse ex eo quòd nomen *cādelabra* Græcè sit fœminei generis. Ego quidem dicerem, *stantes* referri debere ad pronomen, *hi*, cum eoque concordare: ita vt constructio sit, *Hi stantes coram Domino sunt veluti duæ oliuæ, & duo candelabra.*

Allusio in hoc textu ad Zachariæ locum.

Duæ oliuæ à Zacharia visæ quid significent.

Hi sunt duæ oliuæ.] Manifesta hic fit allusio ad id Zachariæ 4. nu. 3. *Et duæ oliuæ super illud* (cādelabrū) D *vna à dextris, & vna à sinistris eius.* Vbi notandum est duas illas oliuas, quas vidit Zacharias, à Ribera explicari de Enocho & Elia. Sed non video, quo modo hæc expositio cohæreat cum illius visionis scopo; de quo dicemus suo loco. D. Hieronymus refert Ecclesiasticam harum oliuarum explicationem esse, vt significent Mosem & Eliam. Quæ expositio desumpta est omnino ex hoc Apocalypseos loco. Nam Ioannes procul dubio se refert ad Zachariæ locum, cùm ait, *Hi sunt duæ oliuæ*, & mox addit; *Hi habent potestatem claudendi cælum*; quod Eliā innuit non obscurè. Deinde subiungit, *Et potestatē* E *super aquas, conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga*: in quo Moses denotatur. Hæc ergo explicatio, quam Hieronymus refert, & Ecclesiasticam appellat, grauissima est: sed intelligi debet de mysticis Mose & Elia; de quibus loquitur Apocalypsis, vt superiùs adnotauimus. Et verò, Zachariæ loco hac ratione explicato: rectè visionis illius contextus cohæret, vt suo loco planum faciam. Arias Montanus explicat duas illas oliuas de duplici Christi dignitate, scilicet sacerdotali & regia. Ceterùm hæc explanatio cum Apocalypseos loco non potest cōuenire: & cùm verba Apocaly-

D. Hieronymi explicatio de Mose & Elia.

F pseos ad verba Zachariæ respiciant; quæ expositio argumento Apocalypseos, & ipsius contextui non quadrat, minimè esse potest vera Zachariæ loci intelligentia.

Duas oliuas in sensu proximo ad Zorobabelē ducē & Iesum Sacerdotem esse referendas.

Præter hæc, proximus Zachariæ sensus ille esse videtur, quem tradunt Lyranus & Stunica, censentes loqui Prophetam ad literam de Zorobabele & Iesu magno Sacerdote. Sensus autē ipsius cōtextus is est: cùm Angelus Prophetæ annunciare vellet per ducem Zorobabelem & per Iesum

Pon

Pontificem superandas esse difficultates omnes in templi ædificio occursantes, & ipsam fabricam fore ad fastigium perducendam, & cultum ibi diuinum celebrandum: vt hanc ei veritatem certò enunciaret, illi ostendit aureum templi candelabrum accensum. Quod non aliud fuit, quàm ei confirmare, candelabrum sine dubio fore accendendum: id quod fuerat euenturum ipso dedicationis die post absolutum iam templi ædificium. Præterquàm quòd candelabrū ipsum accēsum est idoneum satis symbolū gloriæ & splendoris tam tēpli ipsius, quā Catholicæ Ecclesiæ. Hæc est illius capitis proxima intentio apud Zachariā; & in eodem sensu, vt dux Zorobabel & Pontifex Iesus meritò afficerentur honorē, ostendit etiam Prophetæ Angelus duas oliuas seu duos oliuarum ramos, in quo eidem significauit; si accensi candelabri fulgor symbolum erat splendoris illius templi ad diuinum cultum ædificati, oleum quidem illius lucis referri acceptum Zorobabeli & Sacerdoti Iesu; & quemadmodum candelabri lux referenda est oliuæ, quæ oleum subministrauit; ita populum ipsum debere agnoscere plurima officia, quibus suo duci atque Pontifici tenebatur astrictus: siquidem illorum fortitudine & solertiâ templum instauratum & diuinum cultum restitutum adeptum fuerant. Vide Ecclesiastici 49. 13. *Quomodo amplificemus Zorobabel: Nam & ipse quasi signum in dextera manu. Sic & Iesum filium Iosedec? qui in diebus suis ædificauerunt domum, & exaltauerunt templum sanctum Domino, paratum in gloriam sempiternam.* Proptereà ergò Angelus Zorobabeli & Iesu pro insignibus & stemmatis duas oliuas præscripsit; per allusioné videlicet ad duos Cherubinos, quos Moses de lignis oliuarum fabricauit; nec non ad significationem illorum Cherubinorum ex oliuo, de qua diximus capite 4. Quòd si duo Cherubini, quos effecit Salomon, figurabant (vt diximus) magnam doctrinam & insignem virtutem: in Zorobabele quidem virtus eminebat, in Iesu Pontifice doctrina. Atque vnā oliuæ symbolum magna in se includebat elogia: vt facilè cerni potest expensis iis Scripturæ locis, in quibus oliuæ fit mentio. Vide illud Psal. 51. 10. *Sicut oliua fructifera in domo Domini.* Ecclesiastici 24. 19. *Quasi oliua speciosa in campis.* Ierem. 11. 16. *Oliuam vberem, pulchram, &c.* Oseæ 14. 7. *Erit quasi oliua gloria eius.* Ad Roman. 11. 17. *De pinguedine oliuæ.* Oliua item fortasse est illa Psalmi primi; *Cuius folium non defluet.* Vide etiam Ieremiam c. 17. 8. Et Ariam Montanum de arcano sermone.

In duabus Zachariæ oliuis ad duos magnos tēpli Cherubinos habetur respectum.

Confirmatur nostra expositio de duobus Apocalypseos oliuis per allusioné ad oliuas Zachariæ.

Ex his omnibus satis explicatur noster locus: in quo manifestè alluditur ad locum Zachariæ. Quare vox, *oliuæ*, articulum habet præfixum in Græco; quasi designans duas illas Zachariæ oliuas: atque innuens, si zelus ac virtus Zorobabelis, si sapiētia, & consilium Pontificis Iesu vtrique ipsorum nomen atque elogium oliuarum indidit; maiori quidem iure hoc laudis præconium, huncque titulum excellenti sapientiæ & egregiæ sanctitati prædicatorum Euangelij tribui debere, quibus prædicatoribus candelabrum Ecclesiæ suam lucem, fulgoré, splendorem & gloriam refert accepta. Adde huc, quòd significatio hæc doctrinæ & sanctitatis, quæ in Euangelij ministris enitescunt, est præcipuus sensus duarum oliuarum, & eorum omnium, quæ de Iesu Pontifice & de duce Zorobabele apud Zachariam c. 4. prædicantur, vt suo loco opportunè constabit. Quamobrem Apocalypsis ad Zachariæ locum sese refert in eo sensu, quem Spiritus sanctus in ea Zachariæ visione potissimum respiciebat. Facilè autem est cernere, mysticos Mosem & Eliam à mysticis Iesu & Zorobabele neutiquam esse distinctos.

Oliua misericordiæ symbolum.

Quòd si attendamus propriam & peculiarem oliuæ significationem symbolicam (quæ non alia est, quàm misericordia) hæc eadem significatio mirificè ad hunc locum aptatur: quemadmodum in duobus Cherubinis, quos Salomon ex lignis oliuarum fabrefecit. Nam vtrobique finis præcipuus est per prosopopœiam doctrinæ & sanctitati speciem personarum affingere, atque adeò pereleganter inducere duas has personas, quasi ingenti hominum commiseratione tactas sese in eorum salutem totas impendere. Atqui perspicuum est, hoc opus prædicationis Euangelicæ cum excellenti doctrina & admirabili sanctitate coniunctæ esse perfectissimum Misericordiæ opus: in eóque impleri, quod dicitur Ecclesiastici 44. 10. *Illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt.*

In duplici item candelabro ad Zachariæ locū alludi.

Et duo candelabra in conspectu Domini terræ.] Hisce in verbis dilucidè fit allusio ad caput Zachariæ 4. ita tamen, vt conuenientiæ admisceatur differentia: sicut in multis aliis Apocalypseos allusionibus. Conuenientia quidem manifesta est, tum in duabus oliuis, tum in iis verbis, *In conspectu Domini terræ*; quæ sumpta sunt ex calce c. 4. Zachariæ; vbi legimus, *Isti sunt duo filij olei, qui assistunt Dominatori vniuersæ terræ.* Et verò in Zachariæ contextu, hæc verba explicant duplicis oliuæ symbolum, & meâ quidem sententiâ, cùm dicitur, *Isti sunt duo filij olei, qui assistunt Dominatori vniuersæ terræ*, perinde est ac si diceretur, *Isti sunt duæ illæ oliuæ*, id est, duo illi magni Cherubini ex oliuarū lignis fabricati, qui adstant ad vtrumque arcæ latus, supra quam verus ac præpotens Deus suam fixit sedem & thronum. Cū autem in præcipuo sensu, quem Spiritus sanctus intendebat, sermo sit de ministrorum Euangelij doctrina & sanctitate, (quas duo Salomonis Cherubini figurabant) dum asseritur illos assistere *Dominatori vniuersæ terræ*, nobis significatur, illas esse vniuersales administras, atque adeò curatrices non tantùm incolumitatis & salutis vnius aut alterius prouinciæ, sed totius etiam terrarum orbis. Quod idem est ac dicere, in Euangelica prædicatione imprimis eminere vniuersalem Dei prouidentiam de spiritali Gentium omnium ac nationum bono, siquidem proptereà virorum Apostolicorum doctrinam & sanctitatem, vt apta huic muneri instrumenta, desumit. Atque hoc sit satis ad indicandam concinnitatem & congruentiam, quæ inter Apocalypseos & Zachariæ locos reperitur.

Quid sit hic assistere dominatori vniuersæ terræ.

Differentia inter Zachariæ & Ioannis locos.

At verò eorum differentia eiusmodi est. Zacharias vnum tantummodò candelabrum inspexit, & ad vtrumque ipsius latus oliuas duas, Ioanni autē dicitur de duobus Christi testibus, *hi sunt duæ oliuæ & duo candelabra.* Quo illi affirmatur, illos testes nō solùm esse oliuas, quæ oleum largè suppeditent ad candelabri fulgorem alendum; sed etiam esse mira candelabra, quæ ante Deum in vniuersis terræ prouinciis ardent & collucent. Et quamuis verum sit candelabrum symbolum in capite 1. Apocalypseos Ecclesiis adscriptum fuisse: hoc non impedit, quò minùs idem candelabri ante Deum ardētis elogium doctrinæ & sanctitati virorum Apostolicorum tribuatur: dum in iis attēditur, doctrinæ eorum ac sanctitatis luce Deum magnopere decorari, & septem ipsius spiritus cum primis enitescere. Neque hæc candelabra obscurat persecutionis nox; quin imò in ea ipsorum splendor ac gloria magis, magisque proditur. Quam ratiocinationem amplificare perfacile est, percussis iis Scripturæ locis, in quibus de candelabrorum materiâ ac

ac formâ tractatur; & iis etiam, in quibus iusti candelabro comparantur, vt Ioannes Baptista atque alij. Et memini me alibi adnotasse in symbolica significatione abstractum à concreto non distingui. Nam Leo, verbi gratiâ, tam fortitudinis, quam viri fortis promiscuè symbolum extat.

Distinctionē inter doctrinā & sanctitatem adūbrari in tēpli mensa & candelabro.

Obseruari etiam debet, distinctionem inter doctrinam & sanctitatem in templo Salomonis adumbrari inter candelabrum & mensam. Ibi enim candelabrum figurabat vitæ integræ & incorruptæ lucem: mensa autem diuinæ doctrinæ symbolum erat. Hoc tamen impedimento non est, quin dicatur etiā magna cum energia excellentem doctrinā Euangelicam esse admirabilis instar candelabri.

TEXTVS.

Vers. 5. *Et si quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum; & si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi.*

COMMENTARIVS.

SI *quis voluerit eos nocere.*] Vsitata phrasis latina erat, *eis nocere.* sed in nostro textu Græca constructio remansit. Verbum Græcum est, ἀδικῆσαι, quod propriè significat, *lædere*, aut *iniuriam facere*; idémque verbum est, vbi nos legimus; *Si quis voluerit eos lædere.*

Allusio ad ignem quem ter Elias è cælo descendere iussit.

Ignis exiet de ore eorū, & deuorabit inimicos eorū.] Alluditur ad historiam, quæ 4. Regum 1. 10. & sequentibus narratur: vbi Elias ait; *Si homo Dei sum, descendat ignis de cælo, & deuoret te.* Videatur etiam Ecclesiastici 48.3. *Deiecit de cælo ignem ter.* Quia verò vt primùm Elias imprecabatur ignem cælitus immissum, protinus decidebat ignis: videbatur quodammodo ignis ille ex Eliæ ore erumpere. Enimuerò agendo de mystico Mose, & de mystico Elia, sacra fictio non inducit eos solùm ignem è cælo demissum imprecantes, atque ignem mox deiici: sed etiam ipsosmet ex suo ore cælestem ignē emouentes. Noui, hoc à multis de proprio & corporeo igne explicari, qui Mosis & Eliæ hostes penitus absumat, & corporis vita priuet. Ceterum

Ignis à duorum testium ore prodiens de quo igne sit explicandus.

meminisse oportebat illius euentus, quem Lucas narrat, cap. 9. 55. *Cum Samaritani non recepissent Iesum, Iacobus & Ioannes dixerunt, Domine vis dicimus, vt ignis descendat de cælo, & consumat illos? Et conuersus Iesus increpauit illos dicens, Nescitis cuius spiritus estis.* Mystici ergo Moses & Elias non eo sunt præditi spiritu, vt materiali igni vitam hominibus auferāt; sed potiùs, vt peccatores diuini spiritus igne inflamment. Atque huiusmodi vindictam Euangelici viri de inimicis expetunt; eámque re ipsâ de multis sumunt, & de illis præsertim, à quibus validius oppugnantur, & vehementius affliguntur; nimirum pro ipsis ad Deum preces effundere, & tantâ ad eos efficacitate concionari, vt illos demum subijciant cælesti Spiritus sancti flammæ. Iam, quod textus ait, *sic oportet eum occidi*, non denotat solùm à mysticis Mose & Elia peccatores reapse fore mysticè interficiendos; verùm etiam ad Dei gloriam & totius mundi salutem summopere conducere huiusce vindictæ rationem. Et in eo sensu sacra interdum Scriptura vsurpat verbum, *oportet*; vt Sapient. 12. 19. *Oportet iustum esse & humanum.*

Ad concionatorū efficaciā exprimendam significanter

Præterea in ea phrasi, *Ignis exiet de ore eorum*; aduerte, vsitatam esse hanc loquendi rationem, eámque ad Euangelicum aliquem concionatorē vsurpari solere, asserendo eum ignem ore euomere.

A Hic tamen ignis est sanctus & purus, qui figurabatur in illo igne, de quo dicitur Leuitici 9. 24. *Ignis à Domino deuorauit holocaustum.* Ad hæc; ignis, quo Elias absumpsit eos, qui ad illum comprehendendum aduenerant, erat ignis cælestis, quo Spiritus sancti ignis denotatur. Atque de hoc ipso igne sermo est Apocalypseos 17. 16 vbi in Romæ conuersione, dicitur, *Ipsam igne cremabunt.* Et Apocalyps. 20. 9 de simili conuersione sic habetur, *Descendit ignis à Deo de cælo, & deuorauit eos.* Quin imò non alius est ignis Christi pedū Apoc 1. & 10. Videantur quæ diximus in Prolegomenis notat 13. Et illud interim, quod ibi diximus, hîc etiam adnotetur, nimirum, quamuis maximum inferatur beneficium B peccatori, qui hoc igne succenditur; hoc tamē beneficium esse pariter magnam vindictam: quippe peccatū ipsum Deo & virtuti infestū omnino destruitur. Quod verò textus ait, *sic oportet eum occidi*; denotat, mortem hoc igne illatam, esse remedium efficacissimum ad vitam veram & permansuram obtinendam. Quemadmodum de aue phœnice iactatur, eam igne consumi, atque inde superstitem & vegetam reuiuiscere.

dici, cum et ... euomere.

C

TEXTVS.

Vers. 6. *Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga, quotiescunque voluerint.*

COMMENTARIVS.

In his duorū testium miraculis manifestè ad Mosis & Eliæ miracula respici.

HVIVS versiculi verba, vt suprà iam vidimus, Eliam & Mosem designant. Quamuis textus D ipse non perspicuè affirmet, duos hosce testes esse Eliam & Mosem; sed ab illis ea miracula posse præstari, quæ à Mose & Elia fuisse præstita sacræ Literæ testantur. Verùm tamen idem penè est, ac si mystici Moses & Elias (de quibus hîc agitur) designarentur. Præterea textus ipse iuxta sensum grāmaticum posset diuisiuè sumi, ita vt, quod dicitur, *Hi habent potestatem claudendi cælum, & percutiendi terram omni plaga*, ita intelligatur, vt vnicuique eorum sua tribuatur pars: hoc est, mystico quidem Eliæ potestas claudendi cælum; & Mosi mystico potestas orbem percutiendi Ægyptiacis plagis. Attamē phrasis hæc, qua vtitur Apocalypsis, aliquid amE pliùs significat; vtrique scilicet potestatem inesse & cælum claudendi, & terram Ægypti plagis mulctandi. Quapropter ad præcipuum sensum congruentius est, vt hoc secundo modo accipiatur; intelligaturque hac ratione efficacitatem illam, quæ sub Mosis nomine tribuitur doctrinæ, non in sola doctrina reperiri, nisi cum vitæ sanctitate sit coniūcta: nec etiam solum zelum, aut solam vitæ sanctimoniam esse, quæ cælum claudere possit & recludere, vt deinceps constabit. Etenim nec zelus

Quomodo sit explicanda potestas duobus testibus data claudēdi cælum.

satis est, nisi cum sapientia copuletur (sancta enim rusticitas ferè non prodest ceteris, vt ait HieroF nymus,) nec sola doctrina res miras & excellentes præstat. At egregia sanctitas & doctrina præstans vtraque inter se copulatæ & coniunctæ maximam habent vim ad ea efficienda miracula, quæ in textu referuntur.

Quod ad enumerationis ordinem spectat, primo quidē aspectu videbatur Moses priùs designādus, deinde

Cur prius Elias videatur deſignari, deinde Moſes.

deinde Elias. Moſes enim prior fuit. Præterquam quòd doctrina ſanctitatem vitæ præcedit. Nam priùs illuſtratur intellectus, quàm inflammetur voluntas. Nihilominùs tamen ſapientiſſimè priùs apponit textus Eliam, deinde Moſem: namque agitur de myſticis Moſe & Elia, deque Euangelica prædicatione, quæ ex vtroque componitur. In prædicatione autem certum eſt, exemplum antecedere doctrinæ: vt multi notant circa ea verba, *Cœpit Ieſus facere & docere.* Actuum 1. 1. ſiue vt quidam ſcitè proferebat, facère & dòcere.

Qua ratione duo teſtes cælum dicãtur claudere.

Poteſtatem claudendi cælum.] Elogium planè Euãgelicæ prædicationis (quæ ex admirabili vitæ exẽplo, & ex præſtanti doctrina coaleſcit) illud eſt, quòd in eius ſit poteſtate cælum claudere, vt de Elia legitur. Id quod aptiſſimũ eſt, vt ſignificetur, quanta mundo vniuerſo calamitas impenderet, ſi Dei ſerui ſe ſubtraherent, & ab Euangelio exẽplo & doctrina prædicando penitus abſtinerent. Hoc etenim perinde eſſet, quaſi cęlũ claudere, & cæleſtẽ rorẽ, veramq; pluuiã, quæ tellurẽ fæcũdat, omnino deficere, lege Deuteron. 32. 2. *Concreſcat, vt pluuia, doctrina mea, fluat, vt ros eloquium meum: quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtilla ſuper gramina.* Multa poſſem ad eandem myſticam pluuiæ ſignificationem afferre, ceteris tamen omiſſis, verba Hiſpalẽſis noſtri Archiepiſcopi D. Iſidori referre ſit ſatis in lib. de Mundo c. 33. *Pluuia* (inquit) *nubium eloquia ſunt Apoſtolorum, qui quaſi guttatim, abundantiſſimè tamen, doctrinæ fœcunditatem infundunt.* Similia apud eundem verba leguntur c. 4. in lib. 1. Regum.

Euangelica doctrina quaſi cæleſtis ros.

Quo pacto ſint illa intelligenda: Ne pluat diebus prophetiæ ipſorum.

Ex dictis elicitur, verba illa, *Ne pluat diebus prophetiæ ipſorum*, non fore intelligenda in ſenſu (quod aiunt) compoſito, ſed in ſenſu diuiſo; nam ſi cæleſtis pluuia eſt ipſamet prædicatio, fieri neutiquam poteſt, vt vnà perſonet prædicatio ipſa, nec tamen myſtica ſit pluuia. Sed quia ipſorum prophetiæ tẽpore (hoc eſt, quando concionantur) poſſent ab ipſa prædicatione ſibi temperare in hac prouincia, & in aliam Euangelij ſigna ac prædicationem inuehere; idcirco dicitur in ipſorum eſſe manu, quo tempore concionantur, non concionari; quod planè eſt ac terram aridam & ſitientem derelinquere.

De omnibus Ægypti plagis hic eſſe ſermonem.

Et poteſtatem habent ſuper aquas conuertendi eas in ſanguinem, & percutere terram omni plaga.] De omnibus Ægypti plagis ſermonem eſſe mihi facilè perſuadeo, quæ omnes vt pariter comprehenderẽtur, deſignatam exiſtimo prius à textu fuiſſe primam, quæ fuit aquam in ſanguinem conuertere (de qua Exodi 7. 20.) deinde ceteras omnes fuiſſe comprehenſas verbis illis, *Et percutere terram omni plaga*; id eſt illis omnibus plagis, quæ cõuerſionem aquarum in ſanguinem ſunt conſequutæ. Qui putant hæc omnia, ita vt ſonant, accipienda eſſe & intelligenda; aduertere deberent vtique, ſenſum huiuſmodi non eſſe ænigmaticum, nec cum ipſo cõtextu cohærentem: præſertim quia è diuinæ prouidẽtiæ ratione minimè eſt, peculiari alicui ſancto tantam patrandi miraculi copiam facere; vt pro libito, toties quoties (vt aiunt) omnia illa Moſis miracula ſine diſcrimine edat. Ceterùm ſi animaduertamus de Moſe & Elia myſticis eſſe ſermonem (id eſt de apoſtolica prædicatione, quæ ex vtroque coagmẽtatur) facilè mox perſpicitur, quemadmodum miraculum illud claudendi cælum myſticè intelligitur; ita ſimiliter plagis Ægyptiacis myſticum hic fore ſenſum tribuendum; de quo legantur, quæ ſcripſimus ſuprà c. 8. not. 4. ad finem: quibus nunc addemus notationem aliam, quæ octaua huius capitis erit.

Quo ſenſu ſint hæ plagæ accipiendæ.

Priùs tamen notandum eſt, in hac plagarum poteſtate alludi ad Moſis virgam, & ad verba illa Pſ. 109. 2. *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion.* Quo ex loco conſtat Euangelicæ prædicationi myſticam Moſis virgam à ſacra Scriptura dari, necnon poteſtatem myſticè per illam omnes Ægypti plagas inſtaurandi; vt in illius Pſalmi explicatione planum fiet.

NOTATIO VIII.

De myſtica plagarum Ægypti ſignificatione.

Cur Apocalypſis alluſionem ad Aegypti plagas vſurpet.

DVAS inprimis ob res vſurpat Apocalypſis alluſionem ad ægyptiacas plagas. Primò ad agendum de bello, quod diuina prouidentia cum Iudæis & Gentibus geſſit, per ſimilitudinem belli illius, quod ægyptiis intulit, vt Iſraeliticum populum ex eorum educeret poteſtate: de quo agitur capite 8. & cap. 16. vt diximus c. 8. notatione quarta. Deinde vt explicet ingentem poteſtatem myſticam, quam duo Chriſti teſtes habent (hoc eſt Euangelica prædicatio, quæ ex admirabili exemplo, & doctrina excellenti compingitur) ad mira & inaudita facinora patranda. Eapropter c. 11. Apocalyſeos apponitur alluſio ad Moſis virgam, & ad maxima miracula, quæ Moſes per illam edidit. In hoc enim ſenſu dicuntur duo Chriſti teſtes eſſe potentes ad aquas in ſanguinem conuertendas, & ad terram plagis omnibus (ſcilicet ægytiacis) percutiendam.

Quod peccatorũ ſupplicium propriè ad prædicationem Euãgelicam ſpectet.

Deinde ad Euangelicam prædicationem non propriè ſpectat peccatorum ſupplicium, proprias immittendo plagas. Atque ideo, quod textus ait, *Hi habent poteſtatem conuertendi aquas in ſanguinem, & percutiendi terram omni plaga*, myſticè debet intelligi neceſſariò: id eſt, aut de plagis myſticis, aut de figurata veras plagas immittendi ratione. In aliqua ergo plagarum huiuſmodi (vt in conuerſione aquæ in ſanguinem) habita myſtici ſenſus ratione, videbimus plagam illam verè immitti ab ipſa Euangelij prædicatione. In aliis verò, vt magna cum emphaſi & elegantia dicantur duo Chriſti teſtes terram omni plaga percutere; ſatis erit, ſi oſtendamus Apoſtolicam prædicationem eſſe valde efficacem ad enunciandas & retegendas hominibus eas plagas, quas patiebantur quidem, nec tamen agnoſcebant: nimirum, quia ipſis hominibus proponit ob oculos, & aſpicienda offert, quæ iidemmet, cùm perpeterentur, non aduertebant: ſcilicet eos per infidelitatem plagis huiuſmodi ſubiici; Chriſtique crucem eſſe, quæ illos ab iis plagis poſſit eripere. Atque hic idoneum habet locum loquutio illa, quæ alias ad res à multis vſurpatur, videlicet ſæpè in ſacris Literis tunc aliquid fieri dici, cum manifeſtatur. Et tunc præſertim hæc phraſis continet proprietatem, quando rei illius declaratio maximam ſecum affert admirationem. Tunc enim rectè tribuitur effectus ei, qui illum reddit manifeſtum ſiquidem antea ignota res erat, & eius manifeſtatio maximi fuit momenti opus, quod inter ingentia miracula referatur.

Quo ſenſu dicantur duo teſtes terram omni plaga myſticè percutere.

Euangelicus concionator quando dicatur peccatores diuerberare.

Ad hæc, eleganter dicitur Euangelicus prædicator peccatores verberare atque percutere, cùm eis ſua ſcelera in oculorum conſpectu ſubijcit, & quaſi in propatulo oſtendit, atque in ea acerrimè inuehitur. Hoc ergo eſt, quod textus ait, *Percutere terram omni plaga.* Hoc ita conſtituto; plagæ, quas Deus in ægyptum immiſit, ſunt omnino decem (de quibus latè agitur in Exod. c. 7. vſque ad 12.) quæ hoc ordine numerantur. Prima eſt, *Aquæ conuerſio in ſanguinem.* Secunda, *ranæ.* Tertia, *cynipħes.* Quarta, *muſca canina* Quinta, *peſtis animalium.* Sexta, *vlcera veſicarum.* Septima *grando.* Octaua, *locuſta.* Nona, *tenebræ.* Decima, *mors primogenitorum.*

Decem Aegypti plagæ per ordinem enumeratæ.

De myſtica harum omnium plagarum ſignificatione multa video ab interpretibus ſparſim dici, & ferè omnia à noſtro Pererio congeri ſuo in Exodum commentario.

Quomodo myſtica plagarũ Aegypti ſignificatio debeat indagari.

Ceterùm mea ſententiâ minimè facit ſatis explicatio illa, quę plagarum ſingulas ſeorſum ſumit, eáſque ad idoneam aliquam cogitationem ita applicat, vt nullam omnino ducat rationem explicationis huiuſmodi, quę vniuerſam decem plagarum ratiocinationem per ordinem ad decem myſticas plagas aptè applicet, in quibus idem cernatur ordo. Etenim ſi *omnia in figura contingebant illis*, iuxta Pauli pronunciatum: quis dubitet, in ea decem plagarum hiſtoria fuiſſe Spiritus ſancti mentem, vt alius myſticarum plagarum denarius figuraretur: & illi pariter ordini plagarum decem à Deo in ægyptum illatarum peculiare myſterium ineſſe? Nequaquam ergo fuit ſatis, ſi plagæ ſingulæ concionatoriè ad aliquid morale accommodentur, niſi omnis illarum ſeries, numerus & ordo ad rem Spiritus ſancti mente dignam applicetur. Ac demum eiuſmodi eſſe applicationem oportet, vt ſi veriſſima illa decem plagarum narratio hiſtorica per meram fuiſſet fictionem & ænigma excogitata, appareret ſanè illam ſapienter ſatis fuiſſe confictam ad myſterium

illud præſignificandum, quod diuinus Spiritus in plagarum numero atque ordine occultauerit.

Myſtica D. Auguſtini explicatio de decem Ægypti plagis.

Hoc explicationis genus vix aliquis (quod quidem viderim) in decem Ægypti plagis fuit auſus meditari. Conſtat tamẽ in D. Auguſtino maximè fuiſſe in optatis. Scripſit enim tom. 9. tractatum de decem plagarũ conuenientia cũ decem præceptis Decalogi. Vbi præcepta decem conſiderat ſanctiſſimus Doctor, veluti decem medicamenta plagarum totidem, quæ in decem Ægypti plagis figurentur. Quòd ſi Auguſtini applicatio aliquanto eſt violentior: ex eo ipſo inferretur, quàm apud ſe firmiter D. ipſe Auguſtinus ſtatuerit, in decem ægypti plagarum ſignificatione ordinẽ quæri oportere: quandoquidem ad ipſius inquiſitionem aſpirauit, quantumuis, quæ ſibi occurrit, nonnihil coacta videretur. Quemadmodum quia certò exiſtimabat, quidquid in opus ſex dierum partitur Geneſ. 1. à Deo fuiſſe vno eodemque momento conditum, non dubitauit violenter explicare, qua ratione in illo ſex dierum opificio diſtingueretur mane & veſpere. Minus enim inconueniens fore reputauit, violentam adhibere declarationem, quàm concedere in creatione paulatim Deum, & quaſi pedetentim proceſſiſſe. Sed de ea nos quæſtione alibi fortaſſis agemus. In applicatione verò decem plagarum iuuabit procul dubio diui Auguſtini deſiderium, & plagarum eiuſmodi myſterium prouehet, qui applicatione non quidem coacta ac violenta, ſed apta & congruenti oſtenderit, decem Ægyti plagas conſequenti ordine reſpondere decem plagis, quas Euangelica prædicatio in infidelibus & peccatoribus detegit. Quibus ex plagis diuinus Spiritus verum liberat Iſraelem, hoc eſt, bonos & ſtrenuos Chriſti cultores.

Denarius plagarũ numerus appoſitus ad plagarũ in peccatores immiſſarũ multiplicationẽ.

Imprimis ergo quod ad numerum denarium attinet, vt ſignificetur infidelium & peccatorum plagas eſſe complures, facilè perſpicitur, quàm fuerint congruenter ad denarium numerum redactæ; qui numerus multiplicationis eſt proprius. Quamobrem licet difficile non admodum eſſet, plagas ſceleratorum hominum ad numerum aut maiorem aut minorem reuocare: eleganter tamen & ſignificanter denario ſunt numero comprehenſæ. Huiuſmodi autem reductio & ad prædictum numerum reuocatio quàm fuerit idonea & contentanea, ex ipſa enumeratione conſtabit.

Auctoris ſententia de myſtica Ægypti plagarum ſignificatione.

Iis igitur prætermiſſis, quæ à nonnullis Doctoribus de decem plagarum myſterio diſputantur, noſtra declaratio hiſce decem plagis myſticis coërcetur. Prima eſt, *infidelium & improborum hominum diſcordia.* Secunda, *rixa & tumultus,* qui ex ipſa diſcordia dimanant. Tertia, *curæ & ſollicitudines,* quæ mundanos homines diſcruciant. Quarta, *iræ atque odia,* quibus æſtuant. Quinta, *expetita voluptas & oblectamentum* in rebus ipſis, quas poſſident, minimè inuenta; atque adeò rerum poſſeſſarum inutilitas. Sexta, *conſcientiæ ſtimuli ac morſus.* Septima, *obſtinatio in ſuis ſceleribus.* Octaua, *concupiſcentiæ tyrannis.* Nona, *miſeranda cæcitas,* in qua iacent. Decima, *ſuarum animarum damnatio.*

Has miſerias quicunque attentè perpenderit, animaduertet, improbos homines & infideles illis miſerè conflictari: nec tamen ſpiritales viros earum contagione maculari. Illi enim ſunt verus Iſrael Dei, de quo Paulus agit. Et quamuis mundanorum hominum plagæ poſſint ad numerum laxiorem reduci, hæ tamen decem ſunt inter ſe diſtinctæ, & ceteras omnes comprehendunt, à quibus Deus verum liberat Iſraelem, & ſpiritalem ægyptum percellit.

Explicatur ſuprà traditus myſticarum plagarũ ordo.

Vt ad earum ordinem veniamus, aduerte inter mundi plagas iure optimo à diſcordia initium ſumi. Nam in magno aliquo hominum cœtu, quod imprimis expetitur, concordia eſt: quippe reipub. ſpeciem ac formam ea vna inducit. Deinde animorum diſcordiam ſubſequuntur *contentiones & rixæ & animoſitates,* vt loquitur Paulus. Tertiò, ambitionem ſequuntur curæ & anxietates. Quartò, vbi res non ſuccedit, ecce tibi indignationes, iræ, atque odia ingruunt. Quintò, ſi proſperè accidant res, quando ſcilicet aliquis voti ſui compos euadit (vt ſi rei familiaris copiam adipiſcatur) quietem & tranquillitatem quam exquirebat, non reperit; quod eſt nucem ſine nucleo inuenire. Sextò, ex eo quod iniuſtè & inordinatè, quod optabat, improbus conquiſierit, (ſiue illud aſſequatur, ſiue non,) ſequuntur inde acerrimi conſcientiæ morſus & ſtimuli. Septimò, quantumuis ſcelerum conſcientia exagitetur impius; eam miſeriam alia maior adhuc ſubſequitur, nempe cordis obſtinatio & pertinacia, qua obduratur, vt in ſua infelicitate ac miſeria perſiſtat. Octauò, huic cordis duritiæ ſuccedit vehemens concupiſcentiæ tyrannis; qua peccatores miſeri ſuis deſideriis, vt carnificibus duriſſimus, traduntur. Nonò, huiuſmodi concupiſcentiæ tyrãnidem excipit miſerabilis cæcitas, quæ iure optimo cum ſubterraneis ſcrobibus & obſcuriſſimis cuſtodiis comparatur, in quibus captiui Chriſtiani apud Mauros arctiſſimè detinentur. Decimò, has demum miſeriarum & infelicitatum faces claudit finis planè miſerabilis, cùm ſcilicet improbus lethali ſcelere conſtrictus decedit, ipſiuſque anima in barathrum æternis ignibus crucianda detruditur.

Obiectio contra prædictũ plagarũ ordinem.

Huic tamen ordini aliquis ſe ita opponet: ſi ordo ſeptem plagarum, quibus Deus affecit Iudæos, eſt ille, quem cap. 8. propoſuimus (nimirum Fames, Bellum, Peſtilentia, Ignorantia, Concupiſcentiæ, Iræ, & Obduratio.) aut Apocalypſeos ordo confuſus eſt atque permiſtus, aut ordo myſticarum decem plagarum, quas modo recenſuimus, legitimus non eſt: quia illarum ſeptem plagarum ordo minimè conſonat cum ordine decem plagarum Exodi, vt ex ſe patet manifeſtè. Etenim præterquam quòd in Apocalypſi præcedunt Fames, Bellum, & Peſtilentia, quæ hic omittuntur, in Apocalypſi quidem concupiſcentias antecedit ignorantia, & iras atque odia, concupiſcentiæ, iræque ipſæ, obdurationem. In eo autem decem plagarum ordine, quem modò præſcripſimus, iræ præcedunt cordis duritiem; hæc concupiſcentiæ tyrannidem, quæ tenebras ignorantiæ anteuertit.

Enodatio ſuperioris difficultatis.

Ad hæc reſpondeo nonnullis propoſitionibus. Prima eſt: congruentiſſimum fuit plagas à Deo inflictas Iudæis ad ſeptenarium numerum reuocari, vt ſuo loco vidimus. In illis autem plagis non facienda erat ſolùm mẽtio ſpiritalium plagarum, quibus Deus infideles omnes & ſceleratos punit, ſed etiam earum, quæ propriæ erant atque corporeæ, cuiuſmodi ſunt Fames, Bellum, & Peſtilentia. Vt enim Deus ſui altiſſimi conſilij rationem oſtenderet, vtque Iudaici populi perfidia magis magiſque appareret, voluit ſupplicia illa, quæ in Iudaicum populum immiſit, non ſolum ſpiritalia eſſe, ſed etiam corporea, vt Fames, Bellum & Peſtem.

Qualis ſit ignorantia, quæ inter ſeptẽ Iudæorũ plagas quartum locum occupauit.

Secunda ignorantia, quæ inter ſeptem Iudaici populi plagas quarto loco conſtituitur, non eſt ſpiritalis ignoratio, in qua generatim ſunt infideles omnes immerſi: ſed peculiaris alia miſeria, per quam tertia cæleſtis lucis parte priuati ſunt, vt ſuo loco explicatum eſt.

In tribus poſtremis Iudæorum plagis omnes decem quodammodo includi.

Tertia, in tribus poſtremis plagis ex ſeptem illis Iudæorum propriis clauduntur quodammodo omnes decem plagæ, quas nuper expoſuimus. Nam ad plagam deſideriorum cordis reducuntur diſcordia, contentiones, curæ, fluxarum huius vitæ rerum vanitas, concupiſcentiæ tyrannis & miſerabilis cordis cæcitas. Quapropter ad has omnes infelicitates ſub vno eodemque ſymbolo pariter figurandas excogitatæ ſunt monſtroſæ illæ locuſtæ, c. 9. Apoc. In eáque pictura cernimus cæcitatis fumum ex imo puteo aſcendentem, & vultuum placidorum fraudulentiam, nec non dentes, quibus rodunt, ac mordent, & acutos caudarum ſtimulos. In plaga item irarum Apocalypſeos includuntur ſimiliter conſcientiæ morſus & ignorantiæ fumus: vt vidimus in deſcriptione equorum, ſiue furiarum capitis noni.

Cur in ſeptẽ Iudæorũ plagis plagã concupiſcentiarum præcedat ſubtractionem tertiæ partis lucis.

Quarta: vt oſtendatur, ignorantiam antecedere concupiſcentiis atque iris, ex hiſque ignorantiam ipſam multiplici incremento augeri, ſapienter in Apocalypſi obſcuritas tertiæ partis lucis plagas concupiſcentiarum & irarum antegreditur: & in Exodo eaſdem iras & concupiſcentias tenebræ mox palpabiles conſequuntur.

Cur item in eiſdẽ Iudæorum plagis, concupiſcentiæ antecedant iras.

Quinta: vt denotetur, concupiſcentias præcedere iris, & obdurationi; nec non in obſtinato peccatore tyrannidẽ concupiſcentiæ obſtinatione ipſa vehemẽter excreſcere: ad hoc, inquam, ſignificandum congruenter in Apoc. concupiſcẽtiæ antecedunt iras atque odia, (præſertim, quia ibi potiſſimũm attendebatur Iudæorum Eccleſiam perſequentium furor, qui ex effrænatis eorum concupiſcentiis duxit originem.) At in Exodo poſt irarum & indignationum plagam depingitur cordis obduratio, quam ſequitur crudelior concupiſcentiarum cordis tyrannis. Et hanc etiam ſæuiorem tyrannidem ſubſequitur confirmatio in ipſa obduratione, de qua Apocalypſis agit: in eaque obdurationis perpetuitate includitur animæ damnatio.

Sexta: ex iis, quæ diximus hactenus, elicitur, idoneè ſatis ſeptem Apocalypſeos plagas ordine ibidem expreſſo enumeratas fuiſſe: nihilominus decem myſticas Exodi plagas eo ordine, quẽ nuper tradidimus, rectè conſiderari. Quare, quicunque ordinem attentè inſpexerit, animaduertet eſſe vtrũque legitimum & Spiritus ſancti ſapientia dignum.

Reliquum eſt, vt breuiter attingamus ſingularum ex decem ægypti plagis applicationem ad myſticam eam plagam, quam ſuo ordine reſpiciunt.

Redditur apta ſingularũ myſticarum ratio, & cum propriis Ægypti plagis per ordinem cõferuntur.

Primò igitur ad infidelium diſcordiam innuendam nihil aptius, quàm aquarum potabilium conuerſio in ſanguinem, vt fuſiùs explicabitur c. 16. in plaga tertia (vbi notabimus, Euangelica prædicatione diſcordiam in terrarum orbẽ fuiſſe inuectam, vt Chriſtus antea prædixerat.) Hic ſatis ſit aduertere, ſanguinem eſſe belli ſymbolum, vt vidimus c. 8. in plaga ſecunda: & bellum quidem Iſraelitico populo à Gentibus illatum ritè in mari ſanguineo denotatur. Ad domeſticum verò & inteſtinum bellum figurandum aptiſſimæ ſunt aquæ potabiles in ſanguinem conuerſæ. Sic enim ſignificatur, diſcordiam in intima reip. viſcera ac venas ſerpere.

Cõtentionibus & rixis, ranæ.

Secundò: ad contentionum, rixarum & animoſitatum ſignificationem quis non videat appoſitum eſſe ſymbolum ranas & importunum earum clamorem? Dicemus de hoc ſymbolo latiùs c. 16. in ſexta plaga.

Curis, culices.

Tertiò: curarum numeroſa multiplicitas, quæ licèt rerum minimarum ſint, animum tamen excruciant, &

tan

sanguinem exugant, nec eas valet homo à se excutere: ad huiusmodi, inquam, significationem eleganter applicatur culicum plaga; qui pungunt & angunt aculeis, & rauco murmure torquent.

Iræ & indignationibus œstros siue asilos.

Quartò: iræ & indignationes per œstros siue asilos optimè figurantur, quorum effectus atque ictus furiosi sunt: vnde & œstro percití, videntur ij, quos pungunt.

Rerum temporalium vanitati, pecorum internecionem.

Quintò: vanitas rerum ac bonorum huius vitæ, in quibus optata tranquillitas minimè reperitur, in pecorum internecione figuratur egregiè. Nam qui re familiari abundat, eius tamen ope ac subsidio impendentes calamitates subterfugere neutiquam potest, nec ad veram animi voluptatem peruenire: nã illi res familiares atque fortunæ perinde sunt, quasi mortuæ essent; cum nulli sibi vsui esse possint aut vtilitati, sed impedimento potiùs, damno & detrimento.

Conscientiæ morsibus vlcera vesicarum.

Sextò; conscientiæ morsus & interior animæ confusio ac perturbatio non inepte denotantur in vesicarum vlceribus: quæ dolorem secum, pudorem & horrorem afferunt. De qua plaga dicemus iterum c. 16. in plaga prima. Hic solùm addo, Prospero & Ruperto hanc plagam vlcerum vesicarum esse adulterorum pœnam.

Obdurationi grandinem.

Septimò: per grandinem obduratio conuenienter significatur, vt videbimus in fine huius capitis vndecimi, & in plaga septima capite decimo sexto.

Concupiscẽtiis locustas.

Octauò, per locustas vidimus iam capite nono mirificè concupiscentiæ tyrannidem figurari.

Animorum cæcitati tenebras.

Nonò: ad maximam animorum cæcitatem indicandam, qua infideles & peccatores hallucinantur, quid clarius ipsismet Ægypti tenebris? Quare Augustinus de concupiscentiæ tenebris exponit.

Aeternæ damnationi mortẽ primogenitorum.

Postremò: ad animarum damnationem optimum etiam est symbolum mors primogenitorum (atque hoc fortassis indicat primogenita mors.) Namque vt primogenitus est in paterna domo princeps, sic animus in vnoquoque homine.

Cur, cùm malefici Ægypty primã & secundam plagas fuerint imitati, tertiam & sequentes imitari non potuerint.

Cùm hucusque explicauerim decem Ægypti plagarum mysterium in meæ applicationis confirmationem: illud appendicis loco iuuat annectere, quod mihi haud exiguæ voluptati fuit, nimirum, quid habeat mysterij quod dicitur Exodi 8. 18. in cyniphum siue culicum plaga, *Feceruntq; similiter malefici incantationibus suis, vt educerent cyniphes, & non potuerunt. Et dixerunt malefici ad Pharaonem, Digitus Dei est hic.* Vbi notandum est, in prima plaga conuertendi aquam in sanguinem dici Exodi c. septimo numero vigesimo secundo, *Feceruntq; similiter malefici Aegyptiorum incãtationibus suis.* Id quod in secunda item plaga ranarum dicitur quoque Exodi capite octauo numero septimo. *Fecerũt autem & malefici per incantationes suas similiter, eduxeruntque ranas.* In tertia tamẽ plaga, & in ceteris deinceps, Ægyptiaci malefici cælestem plagam æmulari non potuerunt. Deinde notandum est, ex eo quod textus ait in prima plaga, apparere, quemadmodum malefici cælestem plagam in terra Gessen imitari contenderint. Patet hoc; nam si extra terram Gessen tota aqua potabilis fuerat in sanguinem conuersa, necesse ergo erat ad Mosaici illius miraculi imitationem pergere ad terram Gessen, vbi vera & germana aqua remanebat ab eiusmodi metamorphosi immunis.

Quibus præmissis, huiusmodi mysterium, quòd scilicet Dæmon suis technis aliquo modo potuerit primam & secundam plagam imitari in terra Gessen, tertiam & reliquas non item. huius, inquam, rei mysterium, meo iudicio, illud est, quia in terra Gessen, id est, in spiritualibus viris eo dæmonis astutia & malitia peruenit, vt primam & secundam plagas ex plagis decem mysticis æmuletur: ceteras autem plagas imitari nequaquam potest. Ita enim plerunque videmus accidere, vt inter viros pios contentiones aliquot atque discordiæ exoriantur, quas dæmon excitare & accendere conatur sub zeli aut diuini obsequij prætextu. Enimuerò tota hæc dæmonis machinatio & fraus, præterquam quòd vera omnino plaga nõ est, sed ipsius speciem præfert, secundã plagam non prætergreditur. Etenim licèt cum vero Dei obsequio stare possit sententiarum diuersitas, & nonnullæ minoris momenti dissensiones, dum quisque in ea perstat sententia, quam rectam & rationi consentaneam esse iudicat: verùm tamen inter pios & spiritales viros non res eò deducitur, vt curas secum, anxietates, odia, cæcitatem & obstinationem trahat. Huiusmodi enim infelicitates, & veras animi miserias recti homines atque integri ne in specie quidem patiuntur.

Scrupulos ad animorum medicinam à Deo sæpè immitti.

Si autem scrupuli aliquam præ se ferunt conscientiæ morsuum speciem: id sanè longè est diuersum ab acerrimis animi stimulis ac vehementi mentis perturbatione, qua scelerati exagitantur. Nec tamen hoc inter plagas, sed inter animæ potiùs medicamenta à Deo sapienter probis hominibus adhibita referendum est; siquidem *bonarum mentium est*, (vt ait Gregorius) *ibi culpam timere, vbi culpa non est.*

Quid Deus tantã plagarum multitudine in Ægyptios effusã significare voluerit.

Hactenus de mystica plagarum Ægypti significatione. In ipsa verò historia propterea tantam Deus plagarum diuersitatem immisit, vt ostenderet, res creatas omnes aduersus Dei hostes arma capere, & bellum apertum indicere; vt habetur Sapient. cap. quinto, numero decimo octauo & vige-
A simo primo, & capite decimo sexto numero decimo septimo, vbi literalis est sermo de Ægypti plagis. Atque ita Nilus (quem Ægyptij vt Deum venerabantur) sanguineo infectus colore cernitur. Deinde in ranis & culicibus declaratur, non Deo opus esse crocodilis, aut immanibus aliis piscibus ad bellum suis hostibus inferendum: sed satis sibi supérque esse ranarum & culicum exercitum.

Non secùs ex terrestribus animalibus seligit Deus, ex noxiis quidem non iam leones aut tigrides, sed œstros aut asilos. Ex vtilibus autem (qualia sunt pecora) ea desumitur plaga, qua animalia ipsa intercidant: at ex humanis corporibus exoritur plaga vlcerum acerbissimorum, quæ dolorem pariter & pudorem secum afferant.

Tandem aëris & ignis plagæ sunt fulmina, grando, locustæ, & tenebræ horribiles. Nam locustas adduxit ventus vrens. Ac postremò plaga decima Angelorum ministerio fuit inuecta.

TEXTVS.

Vers. 7. *Et cùm finierint testimonium suum, bestia, quæ ascendit de abysso, faciet aduersus eos bellum, & vincet illos, & occidet eos.*

COMMENTARIVS.

C NON permisit Deus Iudæorum nequitiam aduersus duos Christi testes præualere: quandiu testes ipsi integrè & cumulatè nondum perhibuerant testimonium, cuius gratia missi fuerant. Ita enim decebat Dei prouidentiæ ostensionem.

Quid iis innuatur verbis, Cùm finierint testimonium suum.

Atque id significatur verbis iis, *Cum finierint testimonium suum.* Verbum Græcum est τελέω, quod proprè significat perficere & ad finem vsque perducere. In rebus item sacris significat celebrare & peragere: vt ex Herodiano atque Dionysio Areopagita notant dictionaria. Forsan ergo in præsenti
D agitur de Euangelij prædicatione, vt de sacrificio quodam: quemadmodum Paulus loquitur ad Romanos 15.16. *Vt sim minister sanctificans Euangelium Dei.* ἱι: το εἶναί με λειτουργὸν ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον, hoc est, *Sacra functione circa Euangelium fungens.*

Bestia, quæ hic dicitur de abysso ascẽdere, quænam sit.

1. Opinio explicãtium de maris bestia, de qua cap. 13.

Bestia quæ ascendit de abysso.] Hoc nomine nonnulli putant designari maris bestiam, de quo agitur c. 13. in qua opinantur alij Antichristum, alij Romanum Imperium figurari. Quamobrem ad eam, quam persequimur, acoluthiam, incessit difficultas quorsum bestiæ maris hic mentio fiat: si-
E quidem in hoc capite iuxta nostram explicationẽ de Romani Imperij persecutione non agitur, sed de illa, quam Iudæi in Ecclesiam concitarunt. Vt huic difficultati faciamus satis, existimabit quispiam, apte hic dici posse, Iudæos in ea persecutione aduersus Christi Euangelium coortá, vi atque potentia Romanorum vsos fuisse; atque adeò ex eo tempore Romanum Imperium in Pilato, Herode, Festo atque aliis sese Euangelio opposuisse. Ipse tamen non in eas redigor angustias, vt hanc loquendi rationem accersere opus sit: quippe qui pro certo habeam, hanc bestiam, quæ in textu dicitur bellum aduersus duos Christi testes gessisse,
F non esse maris bestiam, de qua agitur c. 13. sed esse locustas capitis noni.

Auctoris expositio de locustis, de quibus suprà.

Ac primùm nullius difficultatis est, de locustis in singulari numero esse sermonem. Quin imò hæc est familiaris ratio loquendi de locustis, vt patet Exod. 10. 4. *Ego inducam cras locustam.* Et similiter numero 12. & 19. & 3. Regum 8. 37. & 2. Paral. 6. 28. & c. 7. 13. item Psalm. 104. 34. Prouerb. 30. 27. Ecclesiastæ 12. 5. Ioel 1. 4. & c. 2. 25.

Deinde certum est locustæ congruere nomẽ bestiæ. Lege Sapient. 16. 1. *Per multitudinem bestiarum*

Singularis pro plurali frequens in ſacris.

exterminati ſunt. Et paulò infrà; *illos enim locuſtarum & muſcarum occiderunt morſus*. Ad hæc, Græca vox, quę reſpondet beſtię eſt θηρίον, & Ælianus Araneum etiam appellat θηρίον. Dioſcorides autem, Hippocrates & Galenus lumbricos etiam. Et apud medicos peculiariter dicitur, θηρίον, quod ictu, morſuve venenum relinquit. Conſtat autem locuſtis Apocalypſeos caudas ſcorpionum ineſſe.

Nomē Beſtia locuſtis in Scriptura familiare. Abyſſi nomē hic pro alto puteo ſumi.

Tertiò, textus ipſe expreſſè ait, *Beſtia quæ aſcendit de abyſſo*. Et quamuis alibi abyſſi nomen pro mari etiam ſumatur interdum: Apocalypſis tamē apertè diſtinguit abyſſum à mari; abyſſum enim vocat puteum, vt patet cap. 9. n. 1. 2. & 3. Itaque apud Apocalypſin figura abyſſi eſt inſtar putei profundi. Conſtat autem ex abyſſi puteo locuſtas aſcendiſſe. Nam aperto puteo, *Aſcendit fumus: & de fumo exierunt locuſtæ in terram*. B

Quartò, nomen beſtiæ Græcè fixum habet articulum: quod argumento eſt de beſtia illa præceſſiſſe ſermonem. Nam in cap 13. quando maris beſtia primò nominatur, nullus ei præponitur articulus: nec beſtiæ etiam terræ, quando primò in eodem cap. 13. exprimitur.

Obiectio aduerſus prædictam expoſitionem.

Ex his ergo mihi certum eſt, textum hic agere de locuſtis cap. 9. Opponet tamen nobis aliquis; de locuſtis illis dicitur cap. 9. 4. *Præceptum eſt illis, ne læderent fœnum terræ, &c. niſi tantùm homines, qui non habent ſignum Dei in frontibus ſuis*: ac proinde non videtur hoc in loco ſermo eſſe de illa Beſtia; cùm perſpicuè dicatur de beſtia abyſſi; *Faciet aduerſus eos* (id eſt duos Chriſti teſtes) *bellum, & vincet illos, & occidet eos*. Reſpondetur; locuſtæ cap. 9. (vt ſuo loco vidimus) ſignificant Iudaici populi concupiſcentias quæ quidem ex Iudæis eos ſolùm lædebant, qui Dei ſigno in ſuis frontibus non erāt notati: in eos enim verè immittebantur. Licèt autem dicatur abyſſi beſtia bellum geſſiſſe aduerſus Chriſti teſtes, eóſque ſuperaſſe & obtruncaſſe: id tamen non egit bellua immediatè in eos irruendo, ſed mediatè; nimirum Iudæos contra ipſos Chriſti teſtes incitando. Et quidem damnum inferunt feræ illæ locuſtæ illis, in quos per ſe ipſas irruunt; id eſt, in eos, quos tradidit Deus in deſideria cordis eorum. At familiares Chriſti ſeruos, quos perſequuntur concupiſcentiæ in Chriſti hoſtibus dominantes, licèt bello oppugnent, vincant & occidant; nō tamen verè ac propriè lædunt. Illud enim verum eſt damnum & detrimentum deplorandum quòd in hominum animis & cordibus concupiſcentiæ ipſæ regnant ac dominantur. Quod damnum, vt conſtat, minimè inferunt Chriſti ſeruis, quando in eos ſuſcitant bella. C D

Respondetur obiectioni.

Quàm verè dicantur locuſtæ facere contra Dei teſtes beliū.

Præterea eadem phraſis, *Faciet aduerſus eos bellum*, elegāter huic ipſi ſenſui aptatur. Reges enim ſunt, qui bellum gerunt, nō quidem per ſe ipſos, ſed per ſuos milites; dum eis ſua iuſſa & imperia exequenda indicunt. Eádem ergo ratione, qua Iudæis concupiſcentiæ imperitabant, dicuntur aptè intuliſſe bellum Chriſti teſtibus, videlicet ſubditam ſibi gentem in eos commouendo. Simili locutione ſignificāter diceretur impura libido geſſiſſe bellum in Ioanné Baptiſtam, ſcilicet Herodiadem & Herodem concitādo aduerſus illum. Manifeſtum autem eſt, fluxarum rerum & caducarū concupiſcentias, quæ in Iudæorum cordibus regnabant, fuiſſe potiſſimas duces, quæ Iudæos ad Chriſti ſeruos perſequendos excitarunt, immiſerunt, cōpulerunt. Videatur Iacobi 4. 1. *Vnde bella in vobis? nonne hinc, ex concupiſcentiis veſtris, quæ militant in membris veſtris*. E

Et vincet illos, & occidet eos.] Quando tyrannis A & immanitas miniſtris Euāgelij potētior eſt ac robuſtior, vt eos in exiliū atque adeò infra mortuos amandet; tunc magna cum elegantia dicuntur Veritas & Sanctitas vinci atque occidi. Et hac ratione loquitur Daniel cap. 8. verſ. 12. *Proſternetur Veritas in terra*. Et Iſaias cap. 59. num. 14. *Corruit in platea veritas*.

TEXTVS.

Verſ. 8. *Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma & Ægyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus eſt.*

COMMENTARIVS.

SVNT qui ex his verbis inferant, Antichriſtum Ieroſolymis regnaturum fore, atque ibi interfectur̄u duos Chriſti teſtes Henochum & Eliam: de qua explicatione vide Bellarminum to. 1. l. 3. de Rom. Pont. c. 13. & Maluendam de Antichriſto l. 9. Alij ſunt, qui ſibi perſuadent, hic non eſſe ſermonem de Ieroſolyma in literali ſenſu, ſed generatim de vrbe Euāgelio inimica; hoc eſt de ea, quā Auguſtinus appellat Babylonem, vel etiam de Roma Ethnica. Ad cuius probationem aſſerunt, vbi Chriſtus ab hominibus offenditur; illum ibidem crucifigi: iuxta illud ad Hebræos 10. 29. *Deteriora meretur ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit, & ſanguinem teſtamenti pollutum duxerit*. Item ad Galat. 3. 1. *In vobis crucifixus, &c.* Atque hanc ſecundam expoſitionem ſequuntur Paula & Euſtochium tom. 1. Diui Hieronymi epiſt. 17. cap. 4.

Num hic Sodoma & Ægyptus nomine ſignificetur Ieroſolyma.

Nihilominus certum exiſtimo agi in hoc loco de Ieroſolyma; atque adeò hunc verſiculum cogere, vt ſeptem omnes tubarū plagæ ſint illæ, quibus Deus mulctauit Iudæos, Chriſtū ipſiúſque doctrinam reijcientes, vt latè expendimus in prolegomenis notat. 12. Quin imò acoluthia etiam & recta præcedentiū capitū applicatio dilucidè oſtendunt, ſermonem hic eſſe de Ieroſolymorum vrbe; id, quod clarè item probat illa Ioannis periphraſis, *Ciuitas magna, quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma & Ægyptus*. Nam imprimis appellatio hæc ciuitatis magnæ congruit Ieroſolymæ propter illud, quod Ioſephus ſcribit lib. 7. de bello cap. 17. nimirum paſchali quodam tempore numeratas fuiſſe Ieroſolymæ perſonas paſchalem agnum edētes ad tricies centena millia & millia itidem quater centum. Deinde certum eſt, Ieroſolymam eſſe vrbem illam, quæ in ſacris Literis ſpiritualis Sodoma nuncupatur. Lege Ieremiam 24. 14. vbi loquens Deus de Ieroſolyma, ait; *Facti ſunt mihi omnes, vt Sodoma*, Deut. 32. 32. *De vinea Sodomorum vinea eorum*. Iſai. 1. num. 10. *Audite verbum Domini principes Sodomorum*. Iſai. 3. 9. *Peccatum ſuum quaſi Sodoma prædicauerunt*. Legatur etiam Ezechiel 16. vbi Sodoma appellatur Ieroſolymæ ſoror: perinde ac ſi vtraque dicantur valde inter ſe eſſe ſimiles: & ibi num. 49. *Hæc fuit* (dicitur) *iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis & abundantia, & otium; & manum egeno & pauperi non porrigebant*. Propter ſimilia ergo ſcelera atque flagitia vocatur Ieroſolyma ſpiritualiter Sodoma. Quod autem ſubditur illam pariter appellari ſpiritalem Ægyptum; ideò procul dubio dicitur, quia Ægypti plagæ iuxta myſticum ſenſum, in hoc capite ad Ieroſolymam applicantur. Illud etiam non parum fauet, quòd Ezech. 23. tribuitur Ieroſolymæ nomen *Ooliba*; & ſæpius dicitur

Vera ſententia aſſumitur.

Nomen ciuitatis magnæ quadrare Ieroſolymæ.

Eidem etiā nomen Sodomæ in ſacris dari.

Ægypti etiā nomen ei tribui conuenit.

tur atque iteratur ea fornicata fuisse in Ægypto; indéque fornicandi consuetudinem suxisse, nec dum obliuioni mandasse. Ex quo infertur, Ierosolymæ rebelli nomen spiritualis Ægypti propter spiritualem idololatriam quadrare.

Cur Ioannes hic Ierosolymam nō proprio nomine compellauerit.

Ioannes ergo voluit haud dubie Ierosolymam hac periphrasi designare; & argumenti Apocalypseos lucem atque notionem exhibere. Noluit tamen proprio Ierosolymæ nomine vti: vt significaret hoc pacto perfidam illam vrbem indignā prorsus esse, cui nomen Pacificæ tribueretur: qua ratione etiam cap. 2. 9. designans Iudæos ait Dominus, *Qui se dicunt Iudaos esse, & non sunt.* Atque ad illud, de quo sermo erat in contextu, oportuit maximè Ierosolymam nō suo nomine compellari, sed mystica spiritualis Sodomæ & Ægypti appellatione, vt infrà explicabimus. Ceterum nequis remaneret dubitationis scrupulus, agi ibi de infida Ierosolyma; quemadmodū cap. 17. 18. designata Roma dicitur; *Ciuitas magna: qua habet regnum super reges terra.* Et de illa pro certo indicio traditur ædificatam esse illam supra septem montes: ita similiter ad notandam Ierosolymam, certum etiam apponitur signum; *In qua Dominus crucifixus est.*

Quomodo dicatur verè, In qua Dominus crucifixus est; cū Christus extra portas passus sit.

Quòd si aliquis in eo substiterit, quòd Christus non fuit Ierosolymæ, sed extra illā cruci suffixus, quiā *extra portam passus est*: ad id dubioli respōdeo, hoc esse satis, vt verè dicatur Christus Ierosolymæ in crucem actus: vt patet ex iis Lucæ 13. n. 33. *Non capit Prophetam perire extra Ierusalem*, vbi Christus de sua morte habebat sermonem.

De sententia alia, quæ contendit, hic agi ad literā de Antichristo Ierosolymæ regnaturo, & Henochum atque Eliam ibidem occisuro, dixi iam suprà, me illā nec impugnare nec sequi: quin imò, si adeò certa est, vt nonnullis collibuit, satis esse ad eam prophetiam hic fieri allusionem: cōtextum tamen non obscurè agere de persecutione sub primitiuæ Ecclesiæ tempus à Iudaico populo aduersus Christi fideles concitata.

Ait ergo textus, *Corpora eorum iacebunt.* Cùm enim martyrum corpora in media platea iacent insepulta, dicitur significanter satis, *hic iacent veritas & sanctitas*; vt suprà ostendimus.

In plateis ciuitatis.] Plenius est id, quàm quod quidam libri Græci habent, nempe in singulari numero, *in platea.* Nec enim de vno aut altero martyre est sermo; sed de iustitia, & sanctitate in cunctis Christi martyribus, qui in ea Iudaici populi persecutione morte fortiter oppetierunt. Atqui simile est vero, non omnes fuisse in eādem vrbis platea contrucidatos. Præsertim quia non tam agitur de vrbe ipsa Ierosolyma; quàm de ciuitate, id est, de republica illa Iudæorum, cuius metropolis erat Ierosolyma. Qua ratione illius vrbis plateæ planè erant publici omnes conuentus atque hominum cœtus Quo innuitur, in media luce & Iudaici populi conspectu atque consensu martyres Christi, Iudæorū manibus iugulatos iacere: quasi perduellionis rei, aut infames latrones essent. Eò enim Iudaici populi iniquitas processit, vt doctrinam viuam, viuūmque exemplum, quæ sese illis opponerent, minimè superesse paterentur.

Platea ciuitatis, quo sensu hic capienda.

Sodoma & Ægypti etymologia.

Quæ vocatur spiritualiter Sodoma & Ægyptus.] Sodoma Philoni sonat *cacitatem*; Ægyptus *angustias*. Quare in vtroque nomine rite exprimitur furentium Iudæorum cæcitas ac rabies, qua Christianos persequebantur atque vexabant. Aut fortasse, (si non tam nominis etymologiam, quàm rem ipsam attendamus,) nomen Sodomæ denotat, eos per-

A permittēte Deo in desideria cordis fuisse traditos: Ægypti verò nomen indicat, nouum Israelem à Iudæis ipsis, sicuti olim veterem ab Ægyptiis, acerrimè oppugnari.

Vbi & eorum Dominus crucifixus est.] His verbis innuitur, Iudæos, quod aduersus Christum ipsum prius machinati fuerant, in discipulos quoque machinari: iuxta illa eiusdem Christi verba, *Si me persecuti sunt, & vos persequentur.*

NOTATIO IX.

Cur Ierosolymæ rebelli nomen Sodomæ & Ægypti tribuatur.

B CVR Ægypti nomen ad Ierosolymam rebellem, hoc est, ad Iudæam applicetur, dicemus exactè Apocal. 14. notat. 6. Quare illud hic tantùm exponere est animus; cur scilicet synagoga nomine Sodomæ nuncupetur? Quam ad rem oportet attentè perlegere, quod de mari mortuo proditur Genes. 19. 25. & pariter animaduertere totam eam regionem, antequam Dominus subuerteret Sodomam & Gomorrham, irrigari solitam, *sicut paradisum Domini, & sicut Aegyptum venientibus in Segor.* Quæ tota regio igne exusta in mare mortuum euasit. Pro quo videri debent ea quæ scribunt Strabo lib. 16. n. 7. vbi de Iudæa, Andreas Masius Iosue 3. fol. 66. Ioseph. l. 5. de Bello cap. 5. Plinius l. 5. historiæ c. 15. & 16. & l. 7. c. 15. Tacitus l. 5. historiæ, siue vt alij computant, l. 25. Abrahamus Ortelius latè in sua geographia in tabula de peregrinatione Abrahæ, vbi citat Patres.

Sodomam & Gomorrham post calestem ignē in mare mortuū euasisse.

Significatio ergo in eo potissimùm consistit, quòd Iudæorum natio ac populus priùs quidem fuerit veluti Dei paradisus, at post supplicium illis diuinitus inflictum, sit tanquā mare mortuum, in quo nihil viuens procreatur. Quamuis enim illis adhuc cæremoniæ aliquot & externa quædā fru-
C ctuum & probæ vitæ facies remaneat: hæc tamen omnia ficta & commentitia sunt. Expende Iosephi verba, vbi de Sodomitica terra, *Olim fortunata, nunc omnis exusta.* Quod verò attinet ad inanem diuini cultus speciem in Iudæis adhuc residentem, apposita etiam sunt ipsius Iosephi verba, *Videre* (inquit) *licet renascentes in fructibus cineres, qui colore sunt edulibus similes, carpentium verò manibus in fumum dissoluuntur & cinerem.* Atque hæc sunt, quæ vulgò Sodomæ poma nuncupantur. Idem refert Tacitus hisce verbis, *Habitu lacus inficitur terra vicina, & superfusus spiritus corrumpitur, eóque fœtus segetum & autumni putrescunt, solo, calóque iuxta graui. Nam cuncta sponte edita aut manu sata, siue herba tenui aut flore, siue solitam in speciem adoleuere, atra & & inania velut in cinerem euanescunt.* Idem recenset Tertull. Augustinus, & Solinus relati ab Ortelio in tabula de peregrinatione Abrahæ.

Iudai quales quondā fuerint: quales modò, postquā diuinitus supplicio affecti sunt.

Sodomitica regio qualis olim fuerit.

Sodoma poma post inflictū calitus supplicium cuiusmodi sint.

Deinde Iudæorum conuictus & commercium exitiale ferè est omnibus, nisi diu multúmque in vera religione pro-
D batis atque perspectis. Id quod figuratur rectè in eo, quod Strabo affirmat de maris mortui bitumine, *Aeri, argento ac nitidis & tersis omnibus rubiginem inducit, dempto solo auro. Et cùm vasa aruginem contrahunt, iam accola intelligunt, bituminis eruptionem appetere.*

Bitumē maris mortui, eiúsq; natura.

Verus, (si quis est) fructus, quem Iudæorum gens hac tempestate producit, non est alius, quàm spinæ atque sentes. Lege Sophoniæ 2. 9. *Moab vt Sodoma erit, & Gomorra promptuarium spinarum, & fodina salis, & vastitas aterna* Et quidem miseria atque infelicitas, qua Iudæorum animi & conscientiæ occupantur, ita vt nullus in eis diuinæ sit gratiæ particeps, meritò significatur in maris mortui epitheto, quod est *salsissimum & amarissimum*, nec non in eius liquore adeò graui & vehementi, vt nihil viuens patiatur in eo demergi, vt adnotarunt Ioseph. lib. 5. de Bello c. 5. Tacitus & Strabo.

Inanis item & ficta religionis species in Iudæis rectè fi-
guratur in eo, quod tradidit Iosephus; *Mirabilis est coloris*
E *mutatio, qua ter in singulos dies variata superficiem vertit, & solis radiis variata resplendet, quem esse splendorem falsum nemo dubitat.* Ad hæc, quàm obfirmati & peruicaces in sua obstinatione sint, fortè indicatur in iis, quæ Plin. l. 7. c. 15. de maris mortui bitumine scripta reliquit, *Sequax & lenta bituminis eius natura.*

Sodomitica regionis ac telluris color & species qualis.

Hæc de Iudæis, postquàm veritate interioris luminis ac religionis carentes in mortuis ceremoniis perseuerant. Atque horum aliqua possunt suo modo applicari ad quamuis religiosam familiam, quæ à primitiuo suæ institutionis spiritu omnino descisceret, & in solis externis ritibus ac ceremoniis absque vlla spiritualis vitæ fruge persisteret. Hæc namque est hypocrisis, quam Christus Pharisæis exprobrat.

TEXTVS.

Vers. 9. *Et videbunt de tribubus & populis & linguis & gentibus corpora eorum per tres dies & dimidium: & corpora eorum non sinent poni in monumentis.*

10. *Et inhabitantes terram gaudebunt super illos, & iucundabuntur, & munera mittent in inuicem. Quoniam hi duo prophetæ cruciarunt eos, qui habitant super terram.*

COMMENTARIVS.

Iudæorum cæcitas & amentia.

HORVM versuum finis est depingere, quò dementiæ & immanitatis peruenerit illa Iudæorum in Ecclesia persecutio. Eò enim rem fuisse deductã significatur, vt veritas, ac virtus magno cum suorum hostium gaudio atque tripudio superatæ iacuerint. Nam nõ prædicatores solùm Euãgelici aut omnino expulsi, aut etiã trucidati sunt: sed etiam Iudæi Christianæ religionis hostes insolenter triumpharunt, & sanctissimorum Christi martyrum opprobria ac cædes pro maxima lætitia & celebritate reputabant. Hæc tamen omnia mitissimus Deus ad eorundem persecutorum conuersionem, & animi salutem dirigebat. Quippe tanta est ipsius bonitas, vt, dummodo sui hostes à flagitiis & sceleribus resipiscant, non dubitet suosmet familiares & amicos mactandos & trucidandos permittere: ita vt videãtur etiam sepulturæ honore carere (hoc est inglorij, atque indecores post ipsam internecionem manere:) vt vel sic Iudæi obstinati cernentes veritatem adhuc valere & vincere, illi tandem manus darent.

Martyrum mors quasi sacrificiũ pro ipsis persecutoribus oblatum.

Quamobrem ad eorum conuersionem, qui se Catholicæ religioni subiecerunt, & eam amplexi sunt, fuit sanctissimorum virorum mors acceptum Deo sacrificium; quo iustissima ipsius ira conquieuit: ipsorúmque sanguis sata Ecclesiæ fœcundauit, vt vberes atque copiosos fructus redderent. Et sanè illorum etiam respectu, qui rebelles adhuc persisterunt, prædicatio ministrorũ Euangelij & proprij ipsorũ sanguinis effusio Dei consiliũ & admirabilem agendi rationẽ æquissimã esse testata sunt: & magis magisque innotuit, quàm meritò Deus ipse posteà indignationis repressum flumen erupit, aduersus eos, qui post tot tãmque grauia veritatis testimonia, rebelles adhuc, perfidi & obstinati perstabant.

Quia verò summopere expediebat, magnas illas Ecclesiæ angustias ne multum tẽporis durare permitteret Deus, vt denotaretur cura, quam ipsius habet prouidentia coarctandi afflictionis & calamitatis tempus, ne diutiùs, quàm par est, persistat: eapropter in hac sacra fictione tempus, quo Martyrum corpora insepulta fuerant remansura, & aduersariorum opprobriis atque illusionibus obnoxia, ad tres dies cum dimidio omnino contrahitur, de quo spatio dicemus notatione 10.

Num hic de Gentibus, an de Iudæis sermo sit.

Videbunt de tribubus & populis & linguis & gentibus.] Aliquis fortasse ex his verbis ansam arripiet; vt probet, non agi in hoc loco de Iudaici populi persecutione, siquidem exprimuntur hîc populi, linguæ & gentes. Verùm tamen adeò sunt firma fundamenta, vt credatur agere contextus de prima illa Iudæorum persecutione, vt neque hoc argumento, neque aliis grauioribus possint conuelli. Deinde, vt repræsentetur, persecutionem eius-

A modi fuisse totius Iudaici populi consensu & approbatione; expediens valde fuit mentionem fieri de populis, linguis & gentibus. Ierosolymam enim confluebant Iudæi ex omnibus orbis prouinciis & ex omnibus linguis ac nationibus, vt habetur Actuum 2.9. *Parthi, & Medi, & Elamitæ &c.* Quòd si Gentiũ nomen Iudæis ipsis tacitè obijcit Ethnicorum infidelitatem; non id nouum in Apocalypsi est, videatur cap. 9. num. 10. Tertiò, si quis adhuc persisterit, linguas & gentes, quæ hîc nominantur, non esse referendas solùm ad Iudæos, sed ad Gentiles etiam; non valde contenderim. Etenim verum etiam est, Gentibus fuisse manifestam persecutionem illam Iudæorum excitatam in Christi sectatores, nec non eorum cædes, opprobria & irrisiones. Atque hoc est, quod textus ait; *Videbunt de tribubus & populis & linguis & gentibus.* Et hæc quidem omnia spectant ad ponderandam illius persecutionis frequentiam ac celebritatem, & triumphi etiam; quem Iudæi se ex Christiano nomine reportasse putabant: vt posteà tanto fuisset maior excellentiórque Christianæ Ecclesiæ gloria in triumpho de Iudæis acto; quantò ipsius Ecclesiæ afflictio fuerat manifestior, & Iudaici populi triumphus (inanis tamen ac futilis) aspectantium oculis & opinioni celebrior.

Vers. 10.

Quoniam hi duo prophetæ cruciauerunt eos, qui habitant super terram.] Suprà iam explicuimus, qui sint hi duo prophetæ, siue Christi prædicatores ac testes, in capite item decimo fusè probauimus terræ nomen in hac prima Apocalypseos parte designare Iudæam. Quare *qui habitant super terram*, sunt nimirum Iudæi. Cruciatum autem, quo textus ait fuisse affectos Iudææ habitatores à duobus prophetis, perspicuum est, fore intelligendum de dolore ac rabie, qua Iudæi efferebantur; quod publicè prædicaretur, eum, quem ipsi in crucem sustulerant, esse promissum Messiam, atque adeò verum Dei Filium. Præsertim, quia cum ipsa prædicatione coniungebantur mysticæ plagæ, quibus duo prophetæ Iudaicum populum percutiebant; vt suprà explicatum est.

Quo sensu dicantur duo testes cruciare eos qui habitant super terram.

NOTATIO X.

De mysterio trium dierum cum dimidio.

IN secunda huius capitis notatione, vidimus, hebdomadam, siue annorum iti (vt apud Danielem) siue dierũ, quocunque modo sumatur, esse temporis circulum. Ceterùm hebdomada annorum longior est periodus; dierum verò hebdomada periodus breuior. Quamobrem vt denotetur, Ecclesiæ persecutionem, quantumuis longa videatur, re tamen vera non plus, quàm dimidium temporis durare (si rectè expendatur res) & opportuno tempore, quando nulla ferè erat spes reliqua, successuram afflictioni & aduersitati tranquillitatem ac pacem: vt hoc, inquam, denotetur, percommoda locutione fuit expressum, persecutionem Ecclesiæ non ampliùs, quàm tres annos & dimidiatum ex integra annorũ hebdomada duraturam. Ad eundem ergo modũ, quando agitur de arctissimo sæuioris persecutionis tempore, quando non tam bellum, sed summa veræ doctrinæ F ac sanctitatis abiectio, despicientia atque ludibrium videbatur: tunc sanè, vt ostendatur, hanc grauissimam angustiam, & contemptionem non multum temporis à Deo permitti; ideo periodus breuior, siue spatium assumitur, nimirum dierum hebdomada: affirmaturque, illud à Daniele capite octauo numero duodecimo prædictum, *Presternetur veritas in terra*, non fore per longum temporis interuallum duraturũ: sed tantummodò per tres dies & dimidium: quod est, per dimidiũ hebdomadæ breuioris. Quasi apertiùs asseratur, non permittere Deum diutiùs grauissimum illum conflictum durare: atque adeò breui dierũ periodo cognoscendum esse, tempus illud acerrimæ persecutionis & afflictionis acerbissimæ non amplius fuisse, quàm dimidiũ illius breuis

Trium dierũ & dimidiati mysterium in duorũ Christi testium resurrectione.

breuis interualli: quod subinde consequatur magna exaltatio atque gloria. Quapropter, quando persecutionis procella vehementius sæuiebat, & quando Iudæorum opinione de religione Christiana, deque fidelium sanctitate & veritate actum erat: tunc propius erat & magis magisque appropinquabat, non solùm tantæ calamitatis remedium, sed summa etiam felicitas & Christiani nominis exaltatio. Nam *nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro.* Et quamuis diuina prouidentia permisit, Ecclesiam primitiuam in summas redigi angustias: non tamen eius curam abiecit, sed potiùs exiguo temporis interuallo eam ad illustriorem gloriam euexit. Ideóque textus ait, post tres dies cum dimidio, (hoc est, breui temporis spatio) opportunè satis duos Christi testes fuisse à morte ad vitam reuocatos, magno cum hostium stupore atque formidine, & in cælum gloriose ascendisse. Facile autem est animaduertere allusionem, quæ continetur hic ad Christi redemptoris nostri resurrectionem & ascensionem: ac proinde ad summæ exaltationis significationem post maximam abiectionem & despicientiam nullum aliud symbolum elegantius ac significantius excogitari potuisse.

Ad quem Scripturæ locum in hoc trium dierū & dimidiati spatio alludatur.

Aliquis scire fortassis optabit, quem ad locum Scripturæ respectus habeatur in hoc trium dierum & dimidij spatio. Vix enim (vt aliàs vidimus) in tota Apocal. res aliqua paulò insignior reperiatur, quæ illustrem Scripturæ locum non referat. Quamobrem non est verisimile, exiguum hoc temporis interuallum alicui alteri Scripturæ loco non respondere. Atque eadem spatij differentia, quæ intercessit inter Christi mortem & gloriosam ipsius resurrectionem allicit nos & stimulat, vt accurate disquiramus, quónam Scripturæ locorum in hoc tridui & dimidiati diei interuallo alludatur. Ab eiusmodi se cura atque labore eximunt ij, qui arbitrantur Apocalypsin hac in parte non ænigma agere, sed perspicuam prophetiam, quæ intelligenda sit omnino ac sonat, & re ipsa in Henocho & Elia sub mundi finem comprobanda. Enim verò, quid de eiusmodi declaratione sentiam, & quantopere teneamur ad contextum huiusmodi pro ænigmatico reputandum (nec non ruinam decimæ partis Ierosolymæ, & quæ ipsam tum præcedunt, tum subsequuntur) hæc, inquam, iam à me satis sunt in superioribus explicata.

Respondetur propositæ quæstioni.

Respondeo ergo ad eam interrogationem, qua rogatur de peculiari loco, ad quem fiat allusio in trium dierum & dimidiati spatio. Existimo, in hoc loco respici ad eadem Danielis testimonia, ad quæ respectus habetur in tribus annis cum dimidio. Nam imprimis in arcano sermone certum est, diem pro anno accipi frequenter solere: vt rectè multi colligunt ex Ezechielis cap. quarto num. sexto, *Diem pro anno dedi tibi.*

Siue tribus annis & semis, siue tribus diebus & semis persecutio durare dicatur, perinde esse quoad sensum mysticū. Ad duorum testium resurrectionem congruentius trium dierū & dimidij spatium, quā trium annorum vsurpari.

Secundo; siue Iudaici populi persecutio tribus annis cum dimidio, siue tribus diebus cum dimidio durasse dicatur; nequaquam variatur sensus. Neutrum enim ex his interuallis vsurpandum est, ita vt sonat, sed in sensu mystico. Qua de re vt erudiremur, congruenter fuit ipsa phrasis immutata; & modò tres anni cum dimidio, modò tres dies & dimidiatus expressi sunt. Quod sit autem dimidiæ hebdomadæ mysterium, suprà notat. 2. explanatum à nobis est.

Tertiò, licèt sensus non varietur, siue tres dies & dimidiatus, siue tres anni cum dimidio designentur: ad sacræ tamen fictionis congruentiam prudenter satis apposita fuit trium annorum & dimidij phrasis in belli ac persecutionis figura: in eius verò temporis repræsentatione, quo Martyrum cadauera inglorìa, insepulta & ludibrio habita iacuerunt, eleganter vsurpata fuit trium dierum & dimidij expressio. Etenim violenter nimis fingeretur, Iudæorum tristionem atque ludibrium de interfectorum corporibus tres omnino annos atque dimidium durasse. Præsertim, quia, vt superiùs diximus, trium annorum & dimidij interuallum applicatum fuit aduersus persecutionis illius tempus; tres verò dies cum dimidio ad grauissimæ & calamitosissimæ angustiæ spatium, quod extremam persecutionis tempestatem complexum fuit. Quapropter oportuit vel maxime trium annorum & dimidij phrasim ad totum persecutionis tempus, phrasim verò dierum trium & dimidiati ad summam & extremam angustiam accommodari.

In duorum testium prædicatione & occisione ad Christi prædicationem & passionem alludi.

Quartò; in hoc etiam facta est allusio ad Christi prædicationis & passionis tempus. Nam Christi Domini prædicatio per tres annos & dimidium durauit. Atque ita conueniens fuit, duorum testium prædicationem, & Iudæorum bellum in eos suscitatum ad tres annos atque dimidium in hac sacra & arcana fictione reuocari. Et quamuis tempus illud, quod à Christi passionis exordio ad resurrectionem vsque interfuit, non fuerit trium omnino dierum & dimidiati (nisi passionis initium à feriæ quartæ vespertino tempore ob peculiarem aliquam considerationem capere velimus: cuiusmodi est propter impiam Iudæ pactionem de Christo hostibus tradendo, aut aliquid simile:) nihilominùs à Christi morte vsque ad ipsius resurrectionem tres vere numerantur dies. Et ad significandam temporis illius breuitatem, quod intercessit inter grauissimam & extremam Ecclesiæ calamitatem in duorum testium internecione figuratam, & inter Ecclesiæ ipsius exaltationem, quæ in eorundem testium resurrectione & ascensione adumbratur, aptè satis assumitur trium dierum & dimidij tempus. Quo innuitur, ipsorum abiectionis & Ecclesiæ afflictionis spatium vixdum fuisse longius, quàm quod inter Christi mortem & gloriosam ipsius resurrectionem fuit interiectum. Quia *nubecula est quæ citò transit,* (vt magnus aiebat Athanasius.) Atque hæc locutionis ratio, vt iam diximus, congruentissimè ad tres dies atque dimidium reuocatur.

Denique, quemadmodum dimidiata hora capitis octaui, & quinque menses capitis noni non sunt propria & stricta temporum interualla; sed metaphorica & mystica: ita similiter tres anni cum dimidio, & dies etiam tres cum dimidio sunt pari ratione mysticè vsurpandi, vt hoc pacto significetur Deum in medio ipso tempore, idest, tempore opportuniore, quando id minùs fieri posse hominibus videbatur, Ecclesiæ afflictionis tempus contrahere & coarctare, ipsique Ecclesiæ gloriam ac decus immortale impertiri.

Quomodo intelligendum quod dicitur de duorum testium occisorum cadaueribus inhumatis, &c.

Ex dictis facilè apparet, quod dicitur de occisorum cadaueribus per tres dies ac dimidium inhumatis, & omni prorsus honore carentibus, non necessariò debere re ipsa comprobari in aliquot ex iis martyribus, qui in ea persecutione mortem pro Christo subierunt. Illud enim solùm hæc allegoria indicat, vt non semel aduertimus, tempus scilicet, quo virtus defecta iam ac penè conuulsa cum Christi hostium triumpho atque tripudio, cumque maxima Christianæ fidei contemptione videbatur.

TEXTVS.

Vers. 11. *Et post tres dies & dimidium spiritus vitæ à Deo intrauit in eos, & steterunt super pedes suos: & timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos.*

Vers. 12. *Et audierunt vocem magnam de cælo dicentem eis; Ascendite huc: & ascenderunt in cælum in nube; & viderunt eos inimici eorum.*

COMMENTARIVS.

PLVRA ex iis, quæ super his versiculis erant adnotanda, in superiori notatione prædicta iam sunt & explicata. Nonnihil tamen superest annectendum: videlicet in Ierosolymæ persequutione aduersus Christi Ecclesiam coortâ, post ingentem illam afflictionem & ærumnam, successisse maximam prosperitatem & Christianæ Ecclesiæ ingens in ipsa vrbe Ierosolyma incrementum. Etenim post Diui Stephani martyrium, ait sacer textus Actuum 8. 1. *Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat Ierosolymis; & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos.* Et posteà magis adhuc creuit persecutionis æstus; vt apparet cap. 10. in Iacobi Maioris martyrio & Petri comprehensione. Et denique omnes ferè Apostoli Ierosolymâ cesserunt, & in varias concessere prouincias ad Euangelij doctrinam disseminandam. Itaque principio quidem magna fuit facta fidelium turbatio ac cædes: videbatúrque Christi nomen ab Ierosolymorum finibus procul exulare. Et tunc sanè suum congruenter habuit locum, quod Apocalypsis exprimit de duobus Christi testibus sanctitate & doctrina iacentibus in Ierosolymæ plateis; quod subiungit de Christi inimicorum gaudio atque triumpho, quòd illos ex toto terrarum orbe sibi viderentur expulisse. Cęterùm tantæ, tamque vehementi angustiæ successit posteà (ante Ierosolymæ vastitatem) tanta Iudæorum conuersio per Iacobi Minoris Ierosolymorum Episcopi prædicationem: vt, quemadmodum Eusebius scribit lib. 2. hist. Eccles. cap. 22. *Plerique etiam ex Principibus viris fidem Christi amplexati sint.* Quin imò, vt idem ait, *Nonnullis ex Scribis & Pharisæis & reliquis Iudæis tumultuari cœperit, quòd vniuersus*

Quādo existimandi sint duo testes in Ierosolyma plateis occisi iacuisse.

Quando duo illi testes surrexisse dicantur.

Ingens fructus in Iudæorum conuersione ex Iacobi Minoris prædicatione perceptus.

fere populus Iesum existimat verum esse Christum. Atque hæc fuit causa, propter quam Iacobus frater Domini fuit martyrio coronatus. Certum igitur est post Christiani nominis oppressionem illam maximam subsecutum mox fuisse maximum Christi fidei incrementum & veræ religionis in eâdem Ierosolyma exaltationem. Hæc ergo est historia, quam duorum Christi testium resurrectio admiranda & eorundem in cælos ascensio repræsentant. Atque ad hanc etiam Christianę fidei in Ierosolyma exaltationem, non parum fortassis adiuuit conuersio multorum ex Iudaico populo, qui Alexandriæ ad veram Christi religionem traducti magna cum vitæ sanctitate degebant; de quo Euseb. lib.2. hist. cap.16.

Prætereà, vt significaretur, Christianam doctrinam & sanctitatem, quæ Ierosolymis collapsæ penitus atque consumptæ videbantur, caput rursus attollere, & ingenti cum gloria ac sublimitate eminere visas, congruenter satis inducuntur duorum Christi testium corpora demortua iam & opprobriis exagitata per nouam rursus vitam erecta, ac suscitata. Deinde ad maximam Christianæ fidei exaltationem per Iacobi Minoris prædicationem, quid significantius, quàm in cælum ascensio in nube? Lege, quæ diximus cap.1. versu 7. circa illa verba, *Ecce venit cum nubibus.* Adhæc elegantissimè additur in textu: *Et ascenderunt in cælum in nube, & viderunt eos inimici eorum.* Quibus verbis apertè significatur Christianam fidem Ierosolymis caput erexisse, & ad eam principes viros media prædicatione se traduxisse; quos propterea, vt sanctos, maximi ab ipsis Iudęis fuisse habitos. Quin imo iidem Iudęi Christiani nominis hostes, quantumuis inuiti ac renuentes, propriismet oculis aspiciebant ingentem & admirandum honorem atque æstimationem, quam Iacobo fratri Domini omnes deferebant; & facultatem illi vni concessam, (prætereà nemini) ingrediendi in sancta sanctorum. Et forsan illis ipsis verbis, quæ nuper ex ipso textu retulimus, denotatur, nonnullos ex iis, qui priùs hostili & infenso animo erant, videntes gloriosum Christianæ fidei incrementum, eidem se tandem subiecisse. Nam simili phrasi dicit Paulus (vt cap.1 notauimus) *Aspicientes in auctorem fidei & consummatorem Iesum.*

Quomodo duo testes vedimini ad cælum conscendisse dicantur.

Quo sensu Iudæi testes in cælum abeuntes aspexerint.

Nubes Euangelicæ prædicationis symbolum.

Per nubem quidem significari Euangelij prædicationem, genuina est meo iudicio, in Apocalypsi explicatio: vt ex aliis eiusdem Apocalypseos locis constat. Huic tamen explicationi aliam adiicio: quæ est eiusmodi. Potest per nubem significari Dei gloria, iuxta illud Exodi 15.10. *Gloria Domini apparuit in nube.* Cùm autem duo Christi testes dicuntur, spectantibus ipsorum hostibus, in nube ascendisse in cælum: fortassis indicatur, Iudæis vna ex parte triumphum & exaltationem Christianæ fidei innotuisse; (siquidem ita eam manifestè aspexerunt, vt inficiari non possent:) ex alia verò parte, hanc Euangelij gloriam illis quasi nubem fuisse obductam, ne eam omnino intelligerent. Effectus quidem ipsius euidentia illis quantumuis renuentibus affatim declarauit Christianæ doctrinæ & sanctitatis triumphum: ignorantiæ tamen nubes illis impedimento erat, ne Christi testium aspectu & pulchritudine fruerentur. Ceterùm hæc eadem ipsorum ignorantiæ nubes est peculiaris triumphi testium gloria: quippe non adeò ille esset gloriosus, si ipsius hostes eum possent absque nube intueri: hoc est, agnoscere integrè, & contemplari, antequàm se se illi subderent.

TEXTVS.

Vers.13 **E***T illa hora factus est terræmotus magnus, & decima pars ciuitatis cecidit: & occisa sunt in terræmotu nomina hominum septem millia: & reliqui in timorem missi sunt, & dederunt gloriam Deo cæli.*

COMMENTARIVS.

SVPRA c.6.12. diximus terræmotum in Apocal. esse magnæ rerum mutationis symbolum. Ad illam ergo mutationem ingentem significandam, quæ Ierosolymæ accidit, quando post vniuersale illud odium in Christi fidem conceptum, subsecuta fuit conuersio bonæ Ierosolymorum partis, & publica Christianæ religionis confessio: ad hanc inquam, mutationem denotandam quid congruentius, quàm terræmotus in ipso textu descriptus? Quod verò dicitur, *In illa hora*; horæ nomen est ad sacram ænigmatis fictionem accommodatum; in quo dicuntur duo Christi testes à mortuis surrexisse. Fingitur enim terræmotus magnus fuisse factus, quo tempore illi sunt ad vitam reuocati, & in cælum euecti. Si tamen alicui magis placeat terræmotum ad Dei timorem referri (quia in terræmotu tremit quidem tellus, & tremor aptè ad timorem refertur) hoc etiam non est abs re; vt significetur Christianâ doctrinâ & sanctitate reuiuiscentibus, mirum fuisse effectum diuinæ gratiæ ostensum in sancto Dei timore, qui corda occupauit plurimorum ex iis, quos antea duros ac rebelles Euangelica prædicatio inuenerat. Atque sanctus hic timor significanter appellatur terræmotus magnus ob ingentem morum conuersionem, quam in terra, id est in Iudæis, effecit.

Quid hic per terræ motum figuretur.

Et decima pars ciuitatis cecidit.] Miror sanè doctos esse viros, qui sibi persuadent Spiritus sancti mentem hoc in loco non esse aliam, quàm quod verba ipsa textus sonant; nimirum decimam partem ædificiorum Ierosolymæ ruituram, quod ad Antichristi tempus referunt, post Henochi & Eliæ martyrium. Si hoc ita esset certum, vt nonnulli credunt; satis esset in sensu ipso ænigmatico supponi, quod tunc euenturum est, & ad illud per allusionem respici. Enim verò Spiritus sancti sensum in difficilis huius ænigmatis decursu non materialiter (vt ita dicam,) sed spiritaliter accipiendum esse, & ad primitiuæ Ecclesię tempora referendum, negare non poterit, qui sex tubarum hactenus pręmissarum mysterium probè tenuerit; nec non septimæ, quę mox sequitur. Et meo quidem iudicio in hac decimę partis Ierosolymę ruinâ, manifestè continetur allusio ad murorum Hierichuntinorum casum, circùm concrepantibus septem tubis (de quo Iosue 6.20.) Nam in hoc Apocalypseos loco septem tubæ non contra Hiericho, sed aduersus Ierosolymam inflantur. Huius tamen clangoris effectus non fuit totius Ierosolymæ, sed decimæ tantùm partis ruina, ante septimæ tubæ sonum.

Ruina decimæ partis Ierosolymæ quo in sensu accipienda.

Et mihi sanè indubitatum est, in decimæ partis ruinâ conuersionem decimæ Iudęorum partis figurari. Atque imprimis hęc partis decimę Iudęorum conuersio fuerat multò antè per Isaiam pręnunciata cap.6.13. verbis illis; *Et adhuc in ea decimatio, & conuertetur.* In quibus illud certè asseritur, licet Iudaicus populus fuerat propter sua scelera obdurandus à Deo, & execrandus; eam tamen infelici-

Per hominũ casum, siue ruinam, eorundem conuersionem mysticè in Sacris sæpè denotari.

infelicitatem non adeò generalem fore, quin cæterorum excæcationem præcederet decimæ partis illuminatio. Quem sensum illius esse loci propriũ & germanum, explicabimus notatione 11. sequenti.

Deinde nulli mirum videri debet, verbum, *cadere*, in ænigmate ad conuersionem referri. Eam enim esse genuinam significationem in arcano sacræ Scripturæ sermone, compertum est: & videre licet in sylua Allegoriarum ex Basil. in Psalm. 44. 10. Tertull. libro aduersus Iudæos, Hieronym. Isaiæ 13. 17. & 26. & Amos 7. August. in Ps. 44. 10. Greg. B 1. Reg. 14. & lib. 2. Moral. c. 38. Quia omnes Patres notant, *Cadere*, esse subiici Christo eos, qui ad veram religionem ac fidem commigrant. Vnde & ruinam Damasci explicant de Gentium conuersione, notantque, tunc dici habitatores terræ non cadere, quando improbi non resipiscunt, sed in suis sceleribus erecti & obstinati perstant. Lege Isaiam 13. vbi cadere dicuntur in ore gladij, qui Dei verbo conuicti, & gladio oris subiecti pristinos deserunt errores; similiter Leuit. 26. & 2. Paralip. 7. & Ierem. 18. mysticè dicuntur inimici cadere coram fidelibus, cùm se illis subiiciunt, vel cùm Dæmones superantur; vti explicant Origen. hom. 19. in Matth. & Hesychius Leuit. 26. Iam, quod Christus dicitur *Positus in ruinam multorum*, Lucæ 2. Origenes & Hieronymus mysticè impleri dicunt, cum cadit vetus homo, & resurgit nouus. Ad hæc, mœnium Hierichuntinorũ casum (quò fit in hoc loco allusio) de Dæmonis machinationibus deuictis exponunt Origen. Hieronymus & Augustinus Epistola 119. Et cadentem Babylonem de conuersione peccatorum explicat Origenes ipse homil. 1 in Ierem. Atque is est genuinus in Apocalypsi sensus, cùm dicitur; *Cecidit, cecidit Babylon*. Vt suo loco videbimus. Huc spectat illud Psalm. 44. 10. *Populi sub te cadent*. & Apocal. 19. 16. *Ciuitates Gentium ceciderunt*. Denique quòd ruina decimæ partis Ierosolymæ sit mysticè accipienda, valde cõfirmatur ex eo, quòd conflagratio Babylonis, de qua c. 17. & 18. est omnino etiam mysticè sumenda; vt ibidem planum fiet. Et quemadmodum triumphus, quem Ecclesia de populo Gentilico reportauit, est mystica Romæ conflagratio: non aliter, quem egit de Iudaico populo triumphum, fuit mystica decimæ partis Ierosolymæ ruina.

Cadere pro subiici Christo, sæpe in Sacris.

Tertiò, contextus in plagis tubarum haud dubiè continet seueritatem, qua Deus in Iudaicum populum animaduertit sub primæuæ Ecclesiæ tempus, vt probatũ satis est suprà: quo tẽpore euersa fuit Ierosolyma; ita vt nec lapis lapidi impositus superesset. Quapropter si de materiali (vt ita dicã) ruina sermo esset, neutiquam diceretur, *Decima pars ciuitatis cecidit*; cùm ex ipso pateat contextu, sermonem institui de Ierosolyma, vt liquet in versu octauo. Notanda est ergo summa Spiritus sancti elegantia, qui ingentem illam Ierosolymæ ruinam (quæ tanta fuit, tamque calamitosa, vt Christo illã prædicenti lachrymas elicuerit) non tanti æstimet, quanti mysticam decimæ partis ruinam: in qua verus consistit triumphus, quem egit Ecclesia primitiua de rebelli & obstinata Ierosolyma: quæ, quantumuis perfida & obdurata, decumas tamen Deo, Sanctisque gratissimas dedit.

Ierosolyma conuersionem sub supplicij & vindictæ specie figurari.

Quartò eademmet decimæ partis Ierosolymæ conuersio pereleganter figuratur sub typo supplicij atque vindictæ, quam sumpsit cælum de Ierosolyma; vt latè explicuimus in Prolegomenis, not. 23. & Isaiæ c. 6. 13. vbi de conuersione decimæ Iudæorum partis agens, eam nuncupat decimationem. Fortè alludit ad eam decimationem, quæ A militibus supplicij ergò solet indici; cùm scilicet ad vniuersum plectendum exercitum, decimus quisque ex numeratis militibus capite damnatur. Sed quemadmodum in vltione propria seuerissimè cum decima eorum parte agebatur, cum reliquis piè & clementer: ita è contrario ingens Dei misericordia potissimùm splendescit in decima parte, quæ cadere dicitur: magna autem seueritas in nouem reliquis partibus, quæ non cadunt. Atq; hæc grauis seueritas mox in plaga septima exprimitur.

B *Et occisa sunt in terræmotu nomina hominum septem millium.*] Hisce in verbis non dubito allusionem fieri ad 3. Reg. 19. 18. *Derelinquam mihi in Israel septẽ millia virorum, quorũ non sunt curuata genua ante Baal.* Quæ verba fecit Deus ad Eliam, asserentem se solum esse derelictum. Atque id Paulus ponderat ad Rom. 11. 4. *Elias interpellat Deum aduersus Israel, Domine Prophetas tuos occiderunt, & relictus sum ego solus,* &c. *sed quid dicit illi diuinum responsum? Reliqui mihi septem millia,* &c. Cùm ergo in præsenti septem millia dicuntur occisa; occisionem eiusmodi de conuersione planè intelligo: vt nõ semel aliàs in Apocalypsi, (id quod satis disputatum est suprà, & confirmatũ in proœmio not. 23.) si ergo id statuamus, decimæ nimirum partis ruinam esse eorum traductionem ad Christi fidem: contextus ipse compellit, vt ad eandemmet conuersionem referatur mystica septem millium mors: vt ad illud capitis 20. 21. *Ceteri occisi sunt gladio sedentis super equum*, id est, *gladio Spiritus, quod est verbum Dei.* Et quidem supposita hic allusione ad septem illa millia, *qui non curuauerunt genua ante Baal*, necesse est, verbum *occidere* accipi de mystica vltione atque cæde: nam propria vindicta & supplicium minimè sunt apta ad eos, qui idolis cultum non exhibuerunt; sed ad eos, qui idola venerati sunt.

In hominum septem millium occisione alludi ad 3. Reg.

Septem millium occisionem de conuersione explicatum iri.

At enim (inquies) si occisionis nomine agitur de illis, qui se ad Christi fidem traduxerunt, numerus quidem 7. millium exiguus valde est ad significãdum numerosam eorum multitudinem, qui Ierosolymæ Christo dedêre nomen. Etenim si verum est decimam eorum partem, qui tunc Ierosolymæ degebant, se Euangelio subiecisse: ciuium certè numerus plus decies centena millia comprehendebat: imò & plus vicies, vt obseruant Iosephus & Eusebius. Præsertim, quia nomine Ierosolymæ nõ ciuitatis modò ciues intelliguntur, sed etiam totius Iudææ. Respondeo tamen numeros hos in ænigmatica locutione, non esse accipiendos, ita vt sonant: atque adeò, cùm dicitur occisa sunt septem millia, non significari totidem fuisse homines nec plures, nec pauciores ad Christiana sacra traductos; sed cædem illam spiritalem in maxima hominum multitudine fuisse factã, qui ex spiritali idololatria euaserunt, quique fuerant præsignificati in septem his millibus, *qui non curuauerunt genua ante Baal.* Nec aliud est, quod Paulus innuit in verbis illis, quæ ex epistola ad Rom. paulò ante retulimus.

Obiectio contra prædicta dissoluitur.

F Reliquum est expendere, cur non dicat textus, *Occisa sunt septem millia hominum*, sed *nomina hominum septem millium?* Sixtus Senensis libro secundo, verbo *mortis liber*, exponit de reprobis, & hoc ex hoc loco probat, dari librum mortis, in quo reproborũ nomina scribantur. Pro qua expositione conatur adducere Hieronymum & Augustinum. Verùm explicatio hæc nullum habet firmum fundamentum; vt ex supra dictis apparet. Alius fortasse somniaret, hac phrasi denotari extinctas fuisse septies mille familias siue progenies hominum, quibus diuersa solent nomina & appellationes inesse. Sed

Cur dicat Ioannes, Nomina hominum, non homines?

Sed hoc vanum eſt. Alius philoſophabitur huius loquutionis eſſe ſenſum, non ipſos perire homines, ſed eorum nomina. Quia in alios homines mutantur: ad eum ferè modum, quo Paulus ait, *Viuo ego, iam non ego.* Et ea propter ſacro baptiſmate tinctis nouum imponitur nomen. Germana tamẽ expoſitio eſt, illos propriis nominibus appellari à Deo, cognoſci, ſeligi, atq; amari, qui peccatis morientes Chriſto reſurgunt ac viuunt. Et de phraſi quidem ipſa diximus c. 3. 4. ad ea verba, *Habes pauca nomina in Sardis.* Adhæc; electi ac prædeſtinati ſunt quidem magnæ apud Deum æſtimationis, & magna nomina pro magni nominis hominibus dixit Plin. & ὀνόματα καλὰ pro honeſtibus nominibus Dion. Halicarnaſſeus; ſicut è contrario dixit Latinus Poëta,

Auulſumq́; humeris caput, & ſine nomine corpus. 2. Æneid.

Quinam dicantur in timorem verſi: & Deo dediſſe gloriã.

Et reliqui in timorem miſſi ſunt, & dederunt gloriam Deo cæli.] Huius locutionis figura deſumitur ex eo, quod ferè videmus accidere, quando repentino aliquo terræmotu ædificium concidit: cuius ruina obteruntur alij; alij formidine & horrore pauceſcunt. Quòd ſi illi in myſtico terræmotu dicuntur occiſi atque oppreſſi, qui Chriſtianæ fidei ſacra ſuſceperunt: ſequitur eos, qui nec nomine occiſorũ comprehenduntur, fidẽ amplexos non fuiſſe. Vnde difficultas exoritur, quinam dicantur timuiſſe, & gloriã Deo dediſſe. Reſpondeo: ſenſus non eſt, illos Deo dixiſſe laudẽ, propterea quòd eos à morte eripuerit, hoc enim non eſt ad rem: ſed Iudæos, qui in ſua obſtinatione perſtiterunt, Dei tamen gloriæ inſeruiſſe, quatenus confeſſi ſunt, Deum iure optimo Chriſti nominis hoſtibus ſuccenſere, & ſeueriſſimè in eos animaduertere. Ad cuius ſenſus explicationem, aduerte primò vſitatam eſſe Scripturæ phraſim, qua aſſeritur homo impius ac ſceleratus, quando acriter punitur, Deo gloriam dare, dum confitetur ſe iuſtè pro ſuis ſceleribus plecti. Patet hoc Ioſue 7. 19. vbi ait Ioſue ad Acham, *Da gloriam Domino Deo Iſrael, & confitere, atque indica mihi, quid feceris.*

Quo ſenſu Iudæi increduli Deo gloriam dediſſe perhibeantur.

Aduerte 2. vulgatã fuiſſe apud Iudæos opinionem (apud eos præſertim, qui prudẽtia inter eos pollebãt) horribilẽ illã ſeueritatẽ, cuius documẽtũ edidit Deus in Ieroſolymã, cũ eam Titus deuaſtauit, propterea fuiſſe: quia Iacobũ Minorẽ ipſius vrbis Epiſcopum indigna morte Iudæi peremerãt. Docet hoc expreſsè Ioſephus li. 20. Antiquit. c. 8. & ex illo refert Euſebius li. 2 hiſtor. c. 22. ex quo euidẽter infertur, illos ſibimetipſis reos ac nocentes videri, quòd Chriſtũ ſuffixiſſent cruci: ſiquidẽ fatebantur, aut verebãtur ſaltem, impiũ illud facinus in Iacobi internecione patratũ, fuiſſe tot ærumnarũ & calamitatũ cauſam. Si enim in eorũdẽ opinione adeo inexpiabile fuerat ſcelus, occidere Iacobũ aſſerentem, verum eſſe Meſſiã Chriſtũ, qui ab ipſis fuerat Iudæis interfectus; multò etiã atrocius erat flagitiũ ex ipſorũ cõfeſſione, aut certè timore ipſum occidiſſe Chriſtũ. Hæc igitur Iudæorũ (ſiue cõfeſſionẽ velis, ſiue timorẽ) in media illa eorũdẽ obſtinatione, qua Chriſtũ reiecerunt, quã fuerit Deo glorioſa, quàq; Dei ipſius ſeueritatẽ in Iudaicũ populũ iuſtã & ſatis meritã eſſe cõprobarit, perſpicuum eſt. Siquidem iidem Chriſti hoſtes Iudæi fateri cogebantur, aut ſaltem extimeſcere, calamitoſiſſimum illud excidium, & extremas anguſtias, quas patiebantur, meritiſſimum fuiſſe ſupplicium ſibi cælitus immiſſum, ob impiam necem, quam Iacobo fuerant machinati, propterea quòd Chriſtum crucifixum verum eſſe Meſſiam aſſeueraret.

A

NOTATIO XI.

De genuino ſenſu decimationis, cuius meminit Iſaias c. 6. & ad quam alluditur Apocal. 11, 13.

Decimatio ab Iſaia prædicta que ſenſu explicanda ſit.

1. Opinio explicantiũ de propria hominum internecione.

VIDEBITVR alicui fortaſſe noſtra explicatio de conuerſione decimæ partis Iudæorũ infirmo aut debili fundamento niti. Aliter enim explanant non ſolũ Forerius, Peruſinus & alij ex iunioribus; ſed etiam Patres, quia Cyrillus Alexandrinus ſic interpretatur, *Oppugnantibus regionem Iudaicam Veſpaſiano & Tito, ad tantam virorum paucitatẽ gens*
B *eorum recidit, vt à vero deflexurus non ſit, qui vix totius populi decimam partem in ea ſuperfuiſſe dixerit.* Quam eandem explicationem ſequuntur Hieronymus, Procopius, Carthuſianus, Leo Caſtrenſis, Forerius & Peruſinus. Quin imo Forerius non modò hanc expoſitionem amplectitur, ſed etiã noſtram impugnat. Ait enim: *Aliqui accipiunt in bonam partem pro electis, quibus nequaquam aſſentior, quòd quæ ſequuntur, nõ conueniant.* Hoc ideo dicit, quia vbi nos legimus, *Erit in oſtenſionem*, ipſe transfert, *Erit in combuſtionem.* Et vbi nos, *Sicut quercus quæ expandit ramos*, legit ipſe, *Sicut quercus quibus in defluxu foliorum ſtipes eſt.* Quod eſt dicere, Veluti quercus, cuius foliis decidentibus, truncus ſolus nudus remanet.

Omitto Lyram atque Vatablum cum Hebræis aliter in-
C terpretari, nimirum de numero denario Regum à Ioatham filio Oſiæ vſque ad Sedechiam: cuius tempore affirmant impletã fuiſſe prophetiam de Iudæorum captiuitate per Nabuchodonoſorem. Hanc explicationem longè aberrare à ſcopo facile erat oſtendere. Sed omittendam potius cenſebam, non minùs, quàm illam de ſoluendis Eccleſiis decimis, cuius Lyranus & Carthuſianus meminere.

2. Sententia [illegible] ad Chriſt[illegible]

Redeo igitur ad id, quod doctis atque catholicis certum eſt, nempe Iſaiam in eo capite de excæcatione & obduratione Iudæorum in primo Chriſtianæ Eccleſiæ ſæculo agere. Hoc ita ſtatuto, nemini mirum videri debet, ſi decimatio referatur ad eos, qui ex Iudæorum populo Chriſtianam fidem amplexi ſunt. Nam ea eſt Magni Baſilij explicatio; cuius hæc ſunt verba, *Licèt omnis Iſrael non ſit conſequutus, quod quærebat: at certè ſecundum electionem conſequutus eſt pauci, de quibus ait Dominus Eliæ, 3. Reg. 14. Reliqui mihi ſeptem*
D *millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal. Atq; hi ſunt de quibus dictum eſt hoc, Adhuc in ea erit decimatio.* Sic Baſilius, cuius veſtigiis inſiſtunt Arias Montanus, Oſorius, Hector, & Aluarez.

Et ſanè ſi vulgatam ſequamur lectionem, (quam nemo prudẽs lectioni Forerij non anteponat) vix inficiari, aut tergiuerſari poſſimus, quin de electis ſit contextus intelligendus. Nam ramos expandere non dicitur arbor, cum vritur atque deiicitur, ſed cum poſt putationem renouatur, & feliciter ramos expandit. Quapropter Iſaiæ mens illa eſt, quam ſapienter Arias Montanus declarat; videlicet illum agere de arbore, cui per putationem rami inutiles præciſi ſunt, & vix ei decima ramorum reſtitit pars: illud tamẽ, quod ei remanſit, pullulauit mox, & noua germinã feliciſſimè protulit. Quare concludit Iſaias, non aliter Eccleſiæ fore euenturum, opitulante Deo maximæ ſanctitati paucorum, qui ex eo populo,
E veluti reliquiæ & ſpiritalis regenerationis ſeminã, reſidui fuerant. Atque id eſt, *Semen ſanctum erit, quòd ſteterit in ea.* Quam interpretationem confirmat Arias ex c. 11. epiſt. ad Rom. vbi Paulus ait n. 17. *Quòd ſi aliqui ex ramis fracti ſunt*, &c. Quibus in verbis alluditur ad finem c. 6. Iſaiæ. Quam etiam ſententiam confirmat Arias ex Chaldaica paraphraſi, in qua idem continetur ſenſus.

Ex Apocalypſeos c. 11. confirmatur illa Iſaiæ interpretatio.

Niſi autẽ me valde fallo, optima eſt explicationis eiuſdẽ confirmatio, quæ petitur ex manifeſta alluſione Apocalypſeos c. 11. 13. ad eundem Iſaiæ locum. Cùm enim Ioannes ait, *Decima pars ciuitatis cecidit*, reſpicit profectò locũ Iſaiæ. Ceterùm eleganter ſatis Iſaiæ inuertit ordinem & quod ille per arboris decimam partem permanentem expoſuit, Ioannes per decimæ partis vrbis ruinam extulit. Etenim in Apocalypſeos contextu inſtituebatur ſermo de Ieroſolyma, ſub ſpecie belli grauiſſimi, quod Deus in ciuitatem quandam ſuſcipiebat. Vnde pars ea ciuitatis, quæ ſe Euangelio ſubdidit, dicitur eleganter, ad cæleſtium tubarum clangorem cecidiſſe. Idémque innuitur in ea arboris allegoria per decimã ramorũ partẽ, qui ad ſpiritalem inſtaurationem remanſerũt.

Alia Lyrani expoſitio [illegible] refertur [illegible]

Alia Lyrani expoſitio eſt, alludi hic ad eam hiſtoriam Geneſ. 18. vbi dicitur Deus conceſſiſſe Abrahamo, Sodomam non fore euertendã, ſi decem in ea iuſti inuenirentur. Enimuerò hoc omnino eſt abs re. Certum enim eſt ex Iudaico populo multa hominum millia ad Chriſtum fuiſſe tranſlata: nec tamen ideo maiorem Iudaici populi partem non puniuit Deus ac reprobauit. Manet ergo, legitimam Iſaiæ expoſitionem eſſe illam, quam docet Baſilius, & paraphraſis Chaldaica, quámque manifeſta Apocalypſeos & Pauli alluſio adumbrat, & ſequuntur Arias Montanus, Hieronymus,

Oſorius

Oſorius, Hector, Pintus & Aluarez. Nec verò opus eſſe reor, obiectioni Forerij reſpondere. Ille enim haud dubiè cõtextum non probè tenuit, nec Iſaiæ comparationem ab arbore deſumptam, cuius rami inutiles & ſuperuacui amputantur, quò deinceps efficaciùs pullulet & noua germina erumpant. Quæ omnia ſimul cum Hebraicarum vocum, quibus Iſaias vtitur, ſignificatione doctiſſimè Arias Montanus declarauit.

NOTATIO XII.

In id Zachariæ 12. 2. Ecce ego ponam Ieruſalem ſuperliminare crapulæ omnibus populis in circuitu: ſed & Iuda erit in occiſione contra Ieruſalem.

QVOD ſermo inciderit de decimæ partis Iudæorum conuerſione (de qua Apocalyp. 11. 13. & Iſaiæ 6. 13.) non abs re fore putaui, ſi hunc Zachariæ locum inſignem ſanè & difficilem explicarem. Ad quem profectò alluditur in Apocalypſi, vt capite decimo quarto videbimus: atque ex iis quæ in hoc capite vndecimo de partis decimæ Ieroſolymæ conuerſione tractantur, exoritur lux ad Zachariæ loci illuſtrationem.

Superliminare crapulæ quid ſit apud Iſaiam.

1. Expoſitio Ariæ, Pagnini, & Hebræorum.

Ecce ego ponam Ieruſalem ſuperliminare crapulæ. Verbo illi *ſuperliminare* reſpondet hic in Hebræo סף, *Saph*) & Arias Montanus atque Pagninus, vt compertum ſtatuunt, hoc in loco non ſignificari ſuperius oſtij limen, ſed vas, ſiue ſcyphum, aut cratera. Nituntur fortaſſis in eo, quòd *ſuperliminare crapulæ* non videatur inter ſe aptè cohærere: ſecus erit, *vas ebrietatis*, aut, *vas veneni ſoporiferi*. Et negari profectò non poteſt, quin Hebraica dictio ſignificet etiã idem, quod vas, in quod liquor aliquis infunditur, quia Ieremiæ capite quinquageſimo ſecundo num. decimonono, eidem hebraicæ dictioni reſpondet in noſtra vulgata *hydriæ* nomen.

2. expoſitio Hieronymi: quæ, vt verior, eligitur.

Rabbini frequenter, vbi Hieronymus vocem סף *Saph*, explicat, ſeu vertit limen vel ſuperliminare, intelligunt ipſi de vaſis templi. Vnde cum Hieronymus transfert, *Cuſtodes veſtibuli*, vel *ianitores*, ipſi exponunt de vaſorum cuſtodibus; vt Ieremiæ 35. 4. & 4. Reg. 12. 19. & c. 22. 4. & c. 23. 4. & c. 25. 18. & 1. Paralip. 9. 19. & Eſther 2. 21. Sed pro Hieronymo ſunt Septuaginta interpretes. Expendat ergo æquus iudex, quibuſnam interpretibus ſit potiùs habenda fides; ſeptuaginta ne viris & Hieronymo; an Rabbinis? præſertim, quia in his locis Hebraicè ponitur *Saph*, in ſingulari numero: atqui *Cuſtodes vaſis*, pro cuſtodibus vaſorum, violenta planè eſt phraſis: cuſtodes autem liminis, aut ſuperliminaris non item.

Deinde aliis in locis, vbi Hieronymus & Septuaginta de limine ſuperliminari exponunt, eodem etiam modo interpretantur Rabbini; vt 3. Reg. 14. 17. Iudic. 19. 25. & 2. Paral. 34. 9. Iſai. 6. 4. Ezech. 13. 4. & cap. 40. 9. & cap. 41. 16. & cap. 33. 8. Sophoniæ 2. 14. & Amos 9. 1.

Hieronymi lectioni & expoſitioni conſonare verſionẽ 70.

Tertiò in loco etiam Zachariæ 12. 2. Septuaginta de ſuperliminari explicant. Legunt enim, *Ecce ego pono Ieruſalem vt ſuperliminaria, quæ mouentur, omnibus populis in circuitu.* Exiſtimare ergo, tum Septuaginta interpretes, tum Hieronymum aberraſſe, quòd non ita idoneè dici videatur *ſuperliminare crapulæ*: id planè eſt Septuaginta & Hieronymum ignorantiæ inſimulare. Nullo autem modo fit veriſimile, illos adeò eſſe hebetes, vt in re ita manifeſta, ac Pagnino, Ariæ, & Rabbinis videtur, errauerint. Vide quid ſimile in hac eâdem voce Exod. 12. 22.

Prior expoſitio conſ ugnatur.

Quartò in Pagnini, Ariæ, & Rabbinorum tranſlatione, non leuis remanet in contextu difficultas. Dicere enim, *Ego ponam Ieruſalem ſcyphum veneni*, ſiue, *vas plenum amaritudine*, vel *calicem ſtuporis operientis cor*, aut, *calicem ſoporiferum omnibus populis in circuitu*, horum, inquam, nihil eſt, quod ſignificet Ieroſolymam labore atque ærumna affligendam, ſed potiùs ipſam finitimis omnibus populis calamitati, & oppreſſioni futuram. At verò contextus exigit, ne hiſce in verbis agatur de aliorum populorum calamitate, ſed de ipſius Ieroſolymæ labore atque anguſtia. Quod efficaciter ſatis probatur, tum ex antecedentibus verbis, *Onus Domini ſuper Iſrael*; quæ manifeſtam præ ſe ferunt prophetiam Iſraelitico populo minitantem: tum etiã ex ſubſequentibus, *Sed & Iuda erit in obſidione contra Ieruſalem.* Et certè qui ait, tribum Iuda Ieroſolymitanos etiam obſeſſuram; manifeſtè innuit, in præcedentibus verbis fuiſſe ſermonem de acerbiſſimis anguſtiis, in quas fuerat Ieroſolyma redigenda. Si ergo Hieronymi & Septuaginta interpretum tranſlatio vſui eſſe poſſit ad ingentem afflictionem exprimendam, qua opprimenda erat Ieroſolyma: næ tunc dilucidè conſtabit, Rabbinos, Pagninum, & Ariam longiùs ab ſcopo aberraſſe.

Quid ſit ſuperiorum liminum commotio in hac Zachariæ locutione.

Quintò, ſuperiorum oſtij liminum commotio videtur præſentem totius domus ruinam innuere. Quare cùm Deus dicit (iuxta Septuaginta) *Ponam Ieruſalem vt ſuperliminaria, quæ mouentur*, perinde eſt quaſi dicat, ſe illam eò periculi atque diſcriminis deducturum, quò redacta eſt domus; cuius ſuperiora portarum limina horribili ſtridore tremefacta concutiuntur, hoc eſt, perſecutionem grauem & acerbam, vt totum Eccleſiæ ædificium deſuper ruiturum videretur. Cùm autem ædificiũ aliquod concutitur & labaſcit; quicunque in conſpectu ſunt prætereuntes vocibus & clamoribus, vt ſibi caueant, hortantur. Hoc ergo eſt, quod ait Propheta; omnes ſcilicet populos circunſpecturos Ieroſolymam, vt domum labantem iam ac pœnè ruentem: videlicet propter perſecutionis magnitudinem: & ſe mutuò hortaturos, vt ſibi à Chriſtianorum ruina præcauerent.

Superliminare crapulæ quomodo ſit accipiendum.

Nec aliud noſtra lectio debet ſignificare, cùm ait, *ſuperliminare crapulæ.* Pro cuius intelligentia aduertendum eſt, ebriis hominibus, & præ vini ingurgitatione capitis vertigine laborãtibus, omnia videri circumagi & tremefieri. Senſus igitur eſt, Ieroſolymam in eiuſmodi diſcrimen traham, vt in finitimorum circum oppidorum conſpectu reapſe illi accidat, quod falſa exiſtimatione deluſi videri ſibi ebrij frequenter videntur, domos ſcilicet & ædificia omnia commoueri. Itaque ſuperiora huiuſce ædificij limina re vera concutientur, & tota ſtructuræ moles ruinam minitabitur, præ vehementi perſecutionis vi atque impetu: quemadmodum videntur ebrio domus, quantumuis firmæ, emoueri. Quare ſe mutuò hortabuntur vicini, vt ſuæ ſaluti & incolumitati conſulant.

Comparatio hic ab ebrius petita quonam pacto intelligenda ſit.

In hac expoſitione, *ſuperliminare crapulæ*, comparatio eſt petita ex limine, quod ebrius aſpicit. Senſus tamen non is eſt, quòd ſcilicet limen fictè & ſimulatè videatur collapſurum: ſed quòd re vera labet ac titubet, & in grauiſſimum reuocetur diſcrimen, vt Septuaginta explicuerũt. Quoniam verò domum nutare, & minari ruinam, ex perſecutione oritur, quæ in Eccleſiam à Iudæis excitata eſt, ideo aptiſſimè ſubijcitur, *Sed & Iuda erit in obſidione contra Ieruſalem.*

Sextò, *commoueri ſuperliminaria*, Hebraica phraſis eſt, qua indicatur ædificij alicuius impendẽre ruinam: vt videre eſt Iſaiæ capite ſexto numero quarto, & Amos capite nono numero primo. Quibus ex locis confirmatur noſtra hæc de Zachariæ loco explicatio, quòd ſcilicet in motu ſuperliminaris non ſermo ſit de finitimorum oppidorum calamitate, ſed de Ieroſolymæ ipſius anguſtia atque diſcrimine.

Septimò, ad rei cuiuſpiã magnitudinem exaggerandam, ſignificanter ſatis ſolemus dicere, eam quaſi ſolam mentis conceptionem, aut conſiderationem videri: id quod Hiſpano noſtro idiomate elegantius ſonat, *Parece coſa de imaginacion.* Vt Pſalm. 125. 1. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti ſumus ſicut conſolati.* Hebraicè *vt ſomniãtes*, id eſt, res ita admirabilis ac noua viſa eſt, vt ſomniata potiùs quàm oculis vſurpata videretur. Igitur ad magnam commotionem poſtium ſignificandum, congruenter dicitur, *vt ſuperliminare crapulæ*: id eſt, ſicut in crapula moueri videntur ſuperliminaria: ſic reuera commouebitur Eccleſiæ ædificium ſpectantibus vicinis populis, & ſe ad cauendum ſibi mutuò cohortantibus.

Traditur alia expoſitio ſuperliminaris crapulæ.

Octauò, *Superliminare crapulæ omnibus populis in circuitu*, forſitam denotat omnes finitimos populos Chriſtianæ Eccleſiæ limina reſpecturos tanquam crapulam, ebrietatem & inſaniam, & Chriſtianis hominibus inſultaturos, quemadmodum pueri ebrium hominem vrgere & inſectari ſolent, quem labentem iam, & vacillantem, vt citiùs corruat, impellunt atque ſupplantant. Lege illud Pſalmi 106. 27. *Moti ſunt, ſicut ebrius*, id eſt, huc illuc nutant ac titubant cerebro & pedibus tentati. Item Iob 12. 25. *Errare eos faciet quaſi ebrios.*

Hebræa vox Saph *quid propriè.*

Nonò, Arias Montanus arbitratur, Hebræum vocabulum סף (*ſaph*) ex primæua ſignificatione denotare quodcunque vas, & inde transferri ad limen. Mihi veriſimilius multò eſt, primaria & germana ſignificatione per hanc vocem indicari limen; atque hinc aliquando tranſlatiuè ſignificari non quodcunque vas, ſed aliquod vas, in quo ſimilitudo aliqua liminis appareat: vt paruus lebes, qui ſuperiori parte habet anſam limini ianuæ non abſimilem. Atque ita forſan in noſtra etiam vulgata, Exodi capite duodecimo numero vigeſimo ſecundo, limen accipitur pro ſimili vaſculo. Hoc inde mihi probabile fit, quòd à vaſe ad limen, nullum ſimilitudinis tranſitum reperiri poſſe videam. A limine verò ad aliud peculiare vas, aptè potuit transferri nomen. Limen autem prius eſt & notius, quàm peculiaris illa vaſis forma. Ad hæc in ſacris Literis iuxta Hieronymum, Septuaginta & Græcos interpretes (vt Aquilam, Symmachum, & alios,) ferè huc nomine ſignificatur limen: ea igitur erit primæua ac vera ſignificatio.

Quo ſenſu dicatur Iudas pugnaturus aduerſus Ieruſalem.

Sequitur in textu, *Sed & Iuda erit in obſidione contra Ieruſalem*; hic quamuis hebraicus contextus alio modo transferri videatur poſſe; & Septuaginta interpretum verſio non adeò perſpicua ſit: ex contextu tamen & ex collatione huius loci cum altero illo capitis 14. 14. *Sed & Iudas pugnabit aduerſus Ieruſalem*, non dubitauit Hieronymus, in ſenſu grammatico ſignificari, Iudæos ipſos aduerſus Ieroſolymam fore pugnaturos. Cùm autem Zacharias Ieroſolymæ nomine citra dubitationem de Chriſtiana Eccleſia primogenita loquatur; ideò Cyrillus (quẽ Arias & Ribera ſequũtur) cenſet,

centes, prophetam in præcipuo sensu agere de persecutione, quam Iudæi aduersus Ecclesiam primogenitam excitarunt, vt sensus sit, non solùm fore Ecclesiam a Gentibus oppugnandam, sed etiam a Iudæis ipsis, qui in Messiæ expectatione erant. Hæc illi.

Quid hic Iudæ nomine innuatur.

Mihi tamen, cum bona eorum venia, persuasum est, sub Iudæ nomine non designari in præsenti Iudæos pertinaces qui in sua perfidia & obstinatione restiterunt: sed eos potiùs, qui initio quidem (vt Paulus) Euangelio repugnabant, posteà tamen sunt ad fidem conuersi. Atque hanc esse existimo decimam Iudaici populi partem, quæ Euangelio nomen dedit: de qua Apocal. 11. 13. & Isaiæ 6. 13. Hoc mihi probatur ex iis, quæ mox numero quarto sequuntur, *Super domum Iuda aperiam oculos meos; & ponam duces Iuda sicut caminum ignis in lignis, & sicut faciem ignis in fæno: & deuorabunt ad dexteram & ad sinistram omnes populos in circuitu. Et saluabit Dominus tabernacula Iuda, sicut in principio, vt non magnificè glorietur domus Dauid, & gloria habitantium Ierusalem contra Iudam.* Ex his verbis infero, eam fuisse loquendi rationem; quasi initio ad Gentes, quæ bello Ierosolymam infestabant, ingens Iudæorum manus sese hostili animo adiunxerit, vt illis associati prælium etiam ipsi cum Ierosolyma committant: huic autem Iudæorum phalangi Deus posteà oculos aperuerit, & corda immutarit: ita vt conuersis signis arma in Gentiles ipsos sumserint, qui Ierosolymam euersuri eruperant, magnamque in ipsis ediderint stragem.

Hoc ita posito, nomen Iuda non hic designat tribum Iuda: sed promiscuè & indistinctè sumitur eodem modo, quo nomen Israelis. Nam post captiuitatem Babylonicam, duo hæc nomina Israel & Iuda pro eodem accipiebantur: & populus quidem Iudaicus ceteras comprehendebat tribus. Atque ita statuit Cyrillus, Arias, & Ribera. Quod enim de Iudaica persecutione exponunt, non referunt ad persecutionem eam, quam vna concitur tribus, sed ad eam, quam carnalis Israelis populus commouit.

Post Babylonicam captiuitatem duo hæc nomina Israel & Iuda, pro eodem sumi solita.

Ego verò censeo nomen Iuda taliter quidem sumi, vt tribus omnes comprehendat: ita tamen, vt sermo sit de illis tribubus, quas Apocalypsis cap. 7. insinuat. Etenim ingens ille numerus centum quadraginta quatuor millium fere totus constat ex iis Iudæis, qui initio persequebantur Ecclesiam, posteà verò non modò sunt ad fidem conuersi, verùm etiam ex semetipsis exercitum illum conflarunt, quo Deus bellum Gentibus indixit, & falsum idolorum cultum sustulit. Suppono igitur ex capitis septimi commentario, ferè omnes illos centum quadraginta quatuor millia fuisse ex populo Israelitico. Atqui manifestum est, principio pene omnes illius populi Christianæ Ecclesiæ tunc primùm nascenti bellum intulisse. Posteà tamen illos cælesti lumine illustrauit Deus, & bellum ita fuit commutatum, vt mystico ac spirituali igni, quem Christus in terris accensurus aduenit, Gentilitatem inflammarint: atque hoc significatur in Zachariæ textu satis eleganter, vt vidimus.

Nota ergo, negari non posse, quin Zacharias de illis sermonem instituat, qui instrumento, atque adeò adiumento fuerunt ad insignem victoriam, quam Ecclesia de Gentibus reportauit. Hos autem manifestum est non ex eorum Iudæorum numero fuisse, qui rebelles & obstinati perstiterunt, sed ex illis, qui ad fidem Catholicam commigrarunt. Distinctio autem est eiusmodi, vt per nomen *Ierusalem & domus Dauid*, denotentur primi illi, qui Euangelio non repugnarunt: at per nomen *Iuda*, (de quo dicitur, *pugnabit aduersus Ierusalem*) significantur, qui principio quidem Euangelio reclamarunt, & bellum in Ecclesiam susceperunt: posteà tamen suaui Euangelij iugo supposuere ceruices, & ex illis confectæ sunt mysticæ illæ tribus duodecim, de quibus agitur Apocal. 7.

In nomine Iuda, apud Zachariam non eos comprehendi Iudæos, qui obstinati perstiterunt.

Quod autem in nomine Iuda non includantur ij, qui in sua obstinatione permanserunt, singularem habet elegantiam. Nec enim vnquam futuri erant veri Iudæi, sed potiùs synagoga Satanæ, vt loquitur Apocalypseos c. 2. 9. Quare hi in Gentilium numerum ab Scriptura referuntur. Quamobrem Iudæorum nomen ad eos eleganter accommodatur, qui erant à Deo prædestinati, vt per eos Gentes Euangelij fidem reciperent, & quamuis eorum perpauci fidem principio amplexi fuerint, nec illam vnquam oppugnarint, maior tamen eorum pars fuit eorum, qui traducti ad fidem sunt, postquàm illam infestarant. Qua in re expletum fuit diuinæ prouidentiæ consilium, vt idonei posteà Euangelij ministri forent, qui illud antea persequebantur; cuiusmodi tum Paulus, tum alij fuere permulti. In his autem verum esse comprobatur, Deum saluasse tabernacula Iuda, sicut in principio, necnon ex decimæ Iudæorum partis conuersione, & admirabili ipsorum efficientia in Catholica religione propugnanda illud imprimis redundasse; ne primogenita Ecclesia (quæ per domum Dauid, & mysticam Sionem, siue Ierosolymam figuratur) sese gloriabunda iactet, quasi ipsa per se sola absque Iudaici populi subsidio victoriam ex Gentibus obtinuerit. Nec enim ita accidit, sed Iudaico populo suppetias ferente, id est, illis posteà auxiliantibus, qui primò nascentem Ecclesiam afflixerant; quorum

A mentes illuminauit Deus, & ex oppugnatoribus propugnatores reddidit.

Vltimò, cum hac Zachariæ expositione consonant optimè verba ipsius textus præcedentia; scilicet, *Dicit Dominus extendens cælum, & fundans terram, & fingens spiritum hominis in eo.* In quorum verborum expositione me refero ad ea, quæ de illis dixi Apocalyps. cap. primo numero quarto, & in illius loci commentario, *ab eo qui est, & qui venturus est.* Illud hic demum addo, cælum Christianæ esse Ecclesiæ symbolum; terram autem Iudaici populi, vt sæpe diximus.

T E X T V S.

B Vers. 14. *Væ secundum abiit, & ecce væ tertium veniet citò.*

COMMENTARIVS.

DE his verbis diximus cap. 8. fine & capite decimo in principio; vbi animaduertimus, hisce ex verbis colligi totum caput decimum, & partem eam vndecimi, quæ septimam præcedit plagam consideranda esse veluti ad plagæ sextæ tempus spectantia. Alioqui nimis serò diceret hic Ioannes, *Væ secundum abiit, & ecce væ tertium veniet citò.*

C

NOTATIO XIII.

De summa & scopo eorum, quæ sequuntur vsque ad finem capitis: hoc est, eorum, quæ ad septimæ tubæ plagam spectant.

Difficultas in subsequentiũ cum antecedentibus connexione.

ACOLVTHIA eorum, quæ sequuntur à septimæ tubæ clangore ad finem vsque capitis 12. non leuem continet difficultatem. Quæ enim hic coniunguntur, minimè inter sese videntur consentire. Nam imprimis ex illis tribus *Væ*, quæ aquila cap. 8. 13. significauit, postremum & seuerissimum ad septimam pertinet tubam. Cùm tamen vice fletus ac lamenti, post septimæ tubæ clangorẽ, voces laudis atque lætitiæ personent, quòd Deus iam & Christus regnent. D Secundò huic exultationi adiungitur ira Gentium & ira Dei. Tertiò, videtur hic esse sermo de extremo vniuersalis iudicij die, nempe de mortuorum resurrectione, de sanctorum præmio, & improborum supplicio. Id enim sonant verba illa, *Tempus mortuorum iudicari, & reddere mercedem seruis tuis pusillis & magnis, & exterminãdi eos, qui corruperunt terram.* Quartò, quod ad finem additur videtur necessariò referendum ad Euãgelicæ prædicationis tempus. Nam arca Dei & manna atque virga Aaronis non sunt idoneum æternæ beatitudinis symbolum: at fulgura & voces aptissima sunt symbola ad prædicationem Euangelij, vt vidimus capite 4. 5. atqui violentum planè est huiusmodi symbolum ad æternas damnatorum pœnas applicare. Nihilo est aptior ad infernum indicandum terræ motus & ingens grando: vt facilè cernet, qui attentè perspexerit horum symbolorum elegantiam.

Difficultatis tempestas in hoc loco ad quas expositiones Sytes interpretes non pauces impegerit.

E Denique in huiusmodi rerum consequentia tantam interpretes difficultatem inuenerunt, vt iudicauerint, quidquid in versu 19. dicitur (scilicet, *Apertum est templum Dei in cælo,* &c.) non ad septimam pertinere tubam, sed ad nouam aliam visionem, quæ in capite 12. continuetur. Itaque arbitrantur ex hoc versu exordiendum fore caput sequens. Ita ex Græcis Andreas; & ex Latinis Ioachimus, Rupertus, Hugo Cardinalis, Anselmus, Albertus, Pannonius, & alij. Omitto Aretam, qui licet seorsum nouum caput conficiat ex versu decimo nono, asserit tamen, hoc esse tertium *væ*. In quo existimat hunc versum ad septimam tubã pertinere. Et quidem hac in re collineauit Aretas. Etenim præterquam quòd F communis distinctio, quam admittit Ecclesia, nos docet, grandine magnâ plagam tubæ septimæ compleri, & nouum argumentum ordiri a magno illo signo, id est, à muliere amicta sole: præter hanc, inquam, communis distinctionis auctoritatem, qui mysterium plagæ septimæ probe tenuerit, nec non magnæ grandinis symbolum; dubitare non poterit, quin magna hæc grando septimam plagam perficiat. Nam absque huiusmodi grandine nihil aliud fuerat prædictum, quod dignè plagæ septimæ grauitatem ponderaret. Adhuc, proportio & conuenientia septimæ huius plagæ cum plaga item septima capitis 16. & cum septima etiam Ægypti plaga (de qua Exod. 9. 22. probat efficaciter magnum profectò latere mysterium in eo, quòd in hisce tribus locis grando magna semper in loco septimo reponatur.

His

Variæ explicationes de ſeptima tubæ myſterio.

1. Opinio exponentium de victoria ex Antichr. parta.

2. De tempore libertatis Eccleſiæ ſub Iuſtiniano Imperatore.

His ita præmiſſis de tubæ huius ſeptimæ myſterio variæ iactantur ſententiæ. Atque vt à Dei & Chriſti regno, quod, cæli gaudio celebratur, ducamus exordium, aliis placet, hoc eſſe referendum ad tempus victoriæ ex Antichriſto partæ. Ita Seraphinus ſequutus fortaſſe Ioachimum, qui exponit de tempore magnæ cuiuſdam libertatis, quæ pertinet, vt ille ait, ad Spiritum ſanctum. Alij referunt ad tempus libertatis Eccleſiæ ſub Iuſtiniano Imperatore. Sic Aureolus, Antoninus, Lyranus, Ederus, & Lizarazus. Alij ad ipſum vniuerſalis Iudicij diem, vt Andreas, Aretas, Beda, Primaſius, Albertus, Ribera, & Viegas.

3. De extremi iudicij die.

Reiiciuntur duæ priores interpretationes.

Argumenta pro 3. expoſitione.

Primas duas declarationes ſatis conſtat cum ſeptem plagarum argumento non conſentire: id quod ſufficit, vt eas prætermittamus. Tertiam verò dicit aliquis non malè cohærere, vt poſt ſex plagas, quibus Deus in hac vita perfidos percuſſit Iudæos, ſeptima addatur de vindicta, quam de illis Deus in die iudicij ſumet. Præterea huic ipſi de iudicij die explicationi fauere videntur duo imprimis argumenta. Primum eſt, quia textus planè meminit vniuerſalis mortuorum reſurrectionis, necnon iudicij & præmij Sanctis tribuendi, atque ſupplicij pariter improborum. Hæc enim omnia apertè ſonant verba illa, *Tempus mortuorum iudicari, & reddere mercedem ſeruis tuis puſillis & magnis, & exterminandi eos, qui corruperunt terram.* Secundum eſt, quod textus ait de Dei atque Chriſti regno aptè ſatis verum redditur in extremi iudicij die; vt probant illa Pauli verba 1. Corinth. 15. 24. *Deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & Patri.*

Refutatur 3. expoſitio.

1. Ratio contra 3. expoſitionem.

Nihilominus expoſitio hæc mihi non probatur. Primò, quia in ea præſtruitur, ſermonem hic eſſe per anticipationem de die Iudicij: & poſteà ad Antichriſti bellum fieri regreſſum; imò ad incarnationis myſterium; vt docent Ambroſius & alij. Atqui huiuſmodi anticipationes, & ordinis perturbationes, niſi neceſſitas cogat, admittendæ non ſunt; aut ni fortè prudentia atque elegantia videantur exigere ob ſingularem aliquam rationem anticipationes huiuſmodi & perturbationes. Quæ omnia hic omnino deficiunt. Nam, vt infrà videbimus, abſque aliqua ordinis perturbatione declaratur contextus, & oſtenditur, ſymbola in hoc loco vſurpata, eſſe maximè idonea ad ſignificationem eorum, quæ in iis adumbrantur. Nec aliqua vrgebat ratio, vt ex Iudaici populi perſecutione in Eccleſiam commota repente ad diem iudicij fieret tranſgreſſio.

Secunda ratio.

Traditur vera ſeptima plagæ interpretatio, de Iudæorũ obduratione.

Deinde, quia Concupiſcentias & Furias (quæ in quinta, & ſexta plaga continentur) recto ordine conſequebatur plaga obdurationis ac pertinaciæ, qua Deus in hac vita populum Iudaicum perculit. Ad quam ſignificationem elegans ſymbolum, & in ſacra Scriptura vſitatum, eſt grando magna, quæ hoc caput abſoluit. Nec alia eſt grandinis ſignificatio in plaga ſeptima c. 16. vbi tamen agitur de quorundam ex Gentibus obduratione. Ex hac autem animaduerſione colligitur planè diſtinctio ſeptimæ huius plagæ c. 11. & magnæ grandinis c. 16. Aliter enim vtraque plaga confunditur. Nec poteſt diſcriminis inter vtramque congruens reddi ratio, cur ex quatuordecim Apocalypſeos plagis ſeptima & quartadecima inter ſe confundantur, & vtriuſque ſignificatio ſit de æternis inferorum pœnis.

Probatur noſtra expoſitio, & pariter tertia ſuperiùs poſita impugnatur.

Tertiò, ſi ſymbola vocum, fulgurum, terræmotus & magnæ grandinis ad pœnas inferorum aptentur; certè Apocalypſi ſubtrahitur ſymbolicæ ſignificationis excellentia. Etenim, ſi rectè huiuſmodi ſymbola inſpiciantur; certum eſt, illa ad alias ſignificationes elegantiùs transferri: vt in tribus primis vidimus c. 4. & 6. atque in vltimo videbimus in hoc c. 11. Quin imò ita eſt generatim receptum, vt propria tonitruorum & fulgurum ſignificatio ſpectet coniunctionem cæleſtis fortitudinis & admirabilis exempli in Euangelij promulgatione. Terræmotus autem ſignificatio eſt mutatio rerum: grandinis verò (vt poſteà planum fiet) obduratio peccatorum. Quare violentum profectò eſt, vſitatas in ſacris Literis horum ſymbolorum ſignificationes; eáſque perelegantes prætermittere, vt ad diem Iudicij, & ad æterna improborum ſupplicia importunâ tranſitione deuenиatur. Præter hęc, multos interpretum impulit hæc ratio (etiam ex iis, qui in tuba ſeptima de die Iudicij ſermonem eſſe putabant) vt nihilominus in fulguribus ac vocibus ad Euangelij prædicationem regrederentur.

Quartò, in capite 12. dubium non eſt, agi de Eccleſiæ tranſitu ad Gentilitatem Iudaico populo derelicto. Ex quo fit manifeſtum, quod antecedit (nempe ſeptimam plagam) non fore vniuerſalis Iudicij diem, ſed Iudaici populi obdurationem. Hæc enim duo ſunt maximè inter ſe connexa, videlicet Iudæorum obduratio & Eccleſiæ migratio ad Gentes, vt paulò infrà apparebit.

Quintò, illud præ ceteris noſtram ſententiam ſuadet, quia quidquid textus in plaga ſeptima exprimit, congruentiſſimè ad Iudaici populi obſtinationem applicatur. Quamobrem, cùm adeò certum ſit, tubarum plagas eſſe ſeptem illas, quibus Deus in Iudæos animaduertit, & ex plaga vltima fieri tranſitum ad Eccleſiæ tranſmigrationem ex Iudæis ad Gentes: vocari in dubium non poteſt; quin, ſi quod in hac plaga ſeptima textus affirmat, idoneè ad populi Iudaici obdurationem applicetur, id debeat eſſe verus germanúſque ſenſus. Quód vero in Apocalypſi vſque ad vndecimi capitis finem de Eccleſiæ bello in Iudæos ſuſcepto inſtituatur ſermo, & à capite 12. de eiuſdem Eccleſiæ bello aduerſus Gentes, hoc inquam, ſatis ſtabilitum eſt ſuprà, tum in proœmio notat. 12. tum etiam in capitum præcedentium commentario.

Reliquum modò fit, oſtendere congruentem hanc contextus applicationem ad obdurationem Iudaici populi, id quod in ſequenti commentario patebit.

TEXTVS.

Verſ. 15. *Et ſeptimus Angelus tubâ cecinit: & factæ ſunt voces magnæ in cælo dicentes; Factum eſt regnum huius mundi, Domini noſtri & Chriſti eius, & regnabit in ſæcula ſæculorum. Amen.*

COMMENTARIVS.

Quorſum hic cum Iudæorum obduratione, ſubiectio regni mundi Chriſto & regnũ ipſius Chriſti perpetuum componatur?

Hic ſeſe imprimis mẽti offert dubitatio, quid ſcilicet habeat commune cum Iudaici populi obſtinatione, ſubiectio regni mundi Chriſto, & Chriſti ipſius regnum perpetuò duraturum? Reſponſio autem eſt huiuſmodi: quemadmodum in diuino decreto connexionẽ habet vocatio Gentium cum Iudæorum reprobatione (vt enim Deus Gentibus Euangelij lumen impartiret, Iudæorum permiſit cæcitatẽ, vt docet Paulus ad Roman. 11.) haud aliter Eccleſiæ patuit obduratio ac reprobatio Iudaici populi eodem tempore, quo ſanctis innotuit Euangelicæ prædicationis ad Gentes initiũ, & porta ad ipſius Euangelij penetralia vniuerſis mundi nationibus reſerata. Hæc enim duo in diuinæ prouidentiæ conſilio coniuncta inter ſeſe & copulata erãt. Idcirco dilucidè conſtat, ad tractatũ de Iudaicæ gentis reprobatione pertinere Gentilici vocationem: atque hanc eandem vocationem Gentium, quam prænunciat Deus, eſſe extremæ in Iudaico populo calamitatis (id eſt, obdurationis ac reprobationis) exordiũ. Proptereà quòd, vt iam diximus, Gentium vocatio, & obcæcatio Iudæorum connexæ ſint; & ad plenum Gentilicæ vocationis effectum, in diuini conſilij ratione, Iudæorum repulſa pro medio inſtrumẽto accipi deberet. Quare, cùm dicitur Deus portam Gentibus patefacere; perinde eſt quaſi dicatur, eam velle Iudaico populo claudere: Circa hæc autem notanda ſunt Hieronymi verba in id Matthæi 15. 24. *Non ſum miſſus, niſi ad oues, quæ perierunt domus Iſrael.* Vbi ſic habet; *Non quòd & ad Gentes non miſſus ſit, ſed quòd primùm miſſus ſit ad Iſrael; vt illis non recipientibus Euangelium, iuſta fieret ad Gentes tranſmigratio.*

Iudæorũ obſtinatio & Gentiũ electio in diuinæ prouidẽtiæ conſilio fuere coniuncta.

Regnare Deum & Chriſtum eius in mundo, ſæpe in ſacris Literis ad Gentium conuerſionẽ referri.

Iam, quòd regnare Dominum, & Chriſtum eius in mundo, ſoleat in ſacris Litteris ad Gentiũ conuerſionem referri, liquet ex Pſalmo 96. *Dominus regnauit, exultet terra, lætentur inſulæ multæ: nubes & caligo in circuitu eius; iuſtitia & iudicium correctio ſedis eius,* &c. Argumentum enim huius Pſalmi non eſt aliud, quàm vocatio Gentium; vt in eius cõmentario videbimus. Idémque dixerim de Pſal. 98. *Dominus regnauit, iraſcantur populi.* item Pſalmo 92. *Dominus regnauit, decorem indutus eſt, indutus eſt Dominus fortitudinem.* Quem ad locum clarè alluditur infrà, cùm dicitur, *Accepiſti virtutem tuã magnam, & regnaſti:* De quo ibi. Huius locutionis fundamentum illud eſt. Cùm enim Deus antea vni populo Iſraelitico notus eſſet, prætereà nemini; non vtique in mundo videbatur regnare; nec ſpirituale

eius regnum, vniuersalem monarchiam, sed peculiarem referebat principatum. Atqui regnare Deum, idem est, ac propalam ostendi Dominum vniuersalem, & cunctis mundi nationibus dominantem; quas omnes infinito suo amplexu coërcet septemplex diuinæ prouidentiæ spiritus.

Cùm ergo primis fidelibus fuit diuinitus prænunciatum, Dei regnum vniuersis nationibus communicari; & diuinum decretum iam impleri, Ecclesiam propagandi suam ad extremos vsq; mundi limites, & Gentes omnes gratiâ Euangelicâ alliciendi & inuitandi: tantâ hac Ecclesiæ sublimitate & gloriâ à se ipsis expectatâ, & fœlicissimis tantæ operis exordiis summopere fideles fuere lætati. Atque ingentes voces illæ & clamores qui in cælo personant, indicant gloriosissima laudum præconia, quę Deo Christiani primitiui dederunt. Cæli enim nomen Christianæ Ecclesiæ in Apocalypsi tribui, vidimus c. 4. Perspicuum autem est, per mundi regnum denotari regnum vniuersale: sicut & dicere duraturum fore in sæcula sæculorum, indicat ipsius perpetuitatem. Quasi dicatur Christiana Ecclesia esse catholica & permanens, hoc est, vniuersas nationes complectens, & in æternum permansura.

Voces magnæ è cælo exauditæ quid indicet.

TEXTVS.

Vers. 16. *Et viginti quatuor Seniores, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes:*

17. *Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es; quia accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti.*

COMMENTARIVS.

VIDE suprà c. 4. versu 10. vbi ostendimus, per seniorum siue presbyterorum adorationem significari Christianæ Ecclesiæ sacrificia, quas Missas dicimus; hæc enim est excellentissima ratio, ingentia Dei opera celebrandi. Verbum autem *Gratias agimus*, vt ex Græco patet, idem significat, quod, *Eucharistiæ sacrificiũ offerimus*; scilicet pro vocatione Gentium, vt diximus versu præcedente. Id enim ipsum hic denotat phrasis illa, quæ affirmat regnare Deum. Atque id ipsum magnopere congruit cum plaga septima, vt superiori versu explicatum est. De illa verò loquutione, *Qui es, & qui eras, & qui venturus es*, dictum à nobis est latè cap. 1. notat. 5.

Per Seniorũ adorationẽ, quid significetur.

Vers. 17. *Quia accepisti virtutem tuam magnam & regnasti.*] His verbis habetur respectus ad Ps. 92. vbi dicitur, *Dominus regnauit, decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem.* Idem enim est virtus, ac fortitudo. *Et accipere virtutem*, non aliud est, quàm *indui virtute*. Quippe ideo accipitur vestis, vt induatur. Simili phrasi dixit Ephesiis Paulus cap. 6. 13. *Accipite armaturam Dei.* Item Ioannis 13. 12. *Accepit vestimenta sua.*

Allusio ad Psalm. 92.

TEXTVS.

Vers. 18. *Et iratæ sunt Gentes; & aduenit ira tua, & tempus mortuorum iudicari, & reddere mercedem seruis tuis Prophetis, & Sanctis, & timentibus nomen tuum, pusillis & magnis, & exterminandi eos, qui corruperunt terram.*

COMMENTARIVS.

ET iratæ sunt Gentes & aduenit ira tua.] His in verbis præterita pro futuris accipiuntur. Et prætorquam quòd phrasis hęc Prophetis est familiaris; eam in hoc loco oportuit vsurpari propter allusionem ad Psalmum 2. in quo hæc eadem prophetia per præteritum enunciatur. Dicitur enim, *Quare fremuerunt* (siue iratæ sunt) *Gentes?* Et infrà, *Tanquam vas figuli confringes eos.* vbi sermo est de Deo. Itaque vtrumque eorum, quæ in hoc versu dicuntur, nempe, *Iratæ sunt Gentes, & aduenit ira tua*, desumptum est ex Psal. 2. Et sanè postquàm Deus primitiuæ Ecclesiæ fidelibus suum de vocatione Gentium decretum, & admirandi huius operis exordium prænunciauit; postquàm fideles ipsi eidem debitas grates egerant ob insigne illud beneficium in suam Ecclesiam collatum, cùm ei Gentes omnes subiicere decreuit: addunt deinceps, tibi ignotum non esse Euangelicæ prædicationi Gentes initio pertinaciter restituras; sicut scriptum est in Psal. 2. huic tamen Gentium iræ nouissimam Dei iram (qua ipse imprimis gloriatur) successuram, quę mysticam de ipsis vindictam sumat: atque hac ratione Gentilium persequutionem in ipsorum Gentilium conuersionem redundaturam, vt in secundo Psalmo fuerat à Dauide prædictum, *Dabo tibi Gentes hæreditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ.*

Præterita pro futuris.

In Gentium ira allusio ad Psal. 2.

Et tempus mortuorum iudicari, & reddere mercedem seruis tuis, &c. Primasius, Beda, Andreas, Aretas & alij, vt credant, 7. tubæ plagam esse illam, quam extremi iudicij die sunt improbi perpessuri; eo solùm nituntur fundamento, quòd in hoc versu expressa sit mentio de mortuorum tempore: quod nõ aliud esse videtur, quàm generalis resurrectio. Deinde sequitur, *iudicari*: posteà sententiæ ipsius executio, id est, *Reddere mercedem seruis tuis, & exterminare eos, qui corruperunt terram.* Huic tamen argumento, vt faciam satis, assero in ænigmate nouum non esse, vt aliud sonet, aliud significet. Fateor ergo in huiusmodi verbis allusionem ad diem Iudicij eleganter fieri; præcipua tamen significatio de die illo esse non potest propter rationes eas, quas notatione 13. attigimus.

Quid appelletur hic tempus mortuorum iudicari.

1. Opinio referens extremum iudicij diem.

Impugnatur præcedens interpretatio.

Adhæc, non hic est solùm Scripturæ locus, in quo sub propriæ resurrectionis specie legitimus sit resurrectionis mysticæ sensus. Expende illud Pauli ad Ephes. 5. 14. *Surge, qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te Christus.* Quæ cùm ita sint, nõ inficior, *aduenisse tempus mortuorum*, idem esse, quod *aduenisse tempus resurrectionis mortuorum.* Ceterùm locutionem hanc aptissimam esse affirmo, vt ænigmaticè indicetur Gentilium sanctificatio, & cælestis Spiritus eisdem liberaliter largiendus. Quòd si antecedentia verba de vocatione Gentium agunt, vt ex superioribus constat, quid, obsecro, congruentius, quã si asseratur, appropinquare iam tempus, cùm Deus mortuis fuerat vitam daturus? Rursus, si hoc ita est, ipsa ad Iudicij diem allusio inuitat, atque alludit, vt mortuorum resurrectioni mentio Iudicij subiiciatur. Et verò non parum habuit congruẽtiæ cũ plagæ septimæ argumẽto adiectio illa admirabilis Dei Iudicij post mysticã Gẽtium resurrectionẽ. quod Dei iudiciũ splendescit imprimis in ipsarũ Gẽtiũ vocatione, & sanctificatione; adiectâ pariter Iudaici populi repulsâ. Ideoque post *tẽpus mortuorum* additum fuit, *Iudicari.* Aut fortasse verbum hoc refertur ad iudiciũ illud cõtra Idololatriã, de quo Christus Ioan. 12. 31. *Nunc iudicium est mundi.*

Traditur resurrectionis mysticæ, per allusionem ad extremum Iudicij diem.

Verbum iudicari, ad quid referendum sit.

&

& Isai. 42. 4. *Donec ponat in terra iudicium.* Perſtante adhuc alluſione eadem ad vltimi iudicij diem, additum mox; *Et reddere mercedem ſeruis tuis Prophetis.* Nam ſimul cum incredibili gaudio ex Gentium conuerſione parto Deus in hac vita ſuis Prophetis (id eſt, Euangelij prædicationis miniſtris) copioſam retulit mercedem, & ſummi ſolatij triumphum. Quemadmodum innuit Paulus, quando eos, quos ipſe ad Chriſti fidem euocarat, ſuum gaudium & coronam appellat.

Et ſanctis & timentibus nomen tuum puſillis & magnis.] Proſequitur adhuc alluſio ad Iudicij diem, dum dicitur merces hæc eximia non ſolum Prophetas, id eſt, Euangelij prædicatores attingere, ſed etiam Sanctos omnes; & eos, qui Dei nomen colunt ac reuerentur; & poſtremò eos omnes qui in ſanctitate ſiue maximè excellunt, ſiue mediocriter prouecti ſunt. Hæc eſt locutionis huius figura: qua ſignificatur, gaudium ingens de Gentium conuerſione non ſolùm ad eximios ſanctitate viros, & ad ſtrenuos Euangelij operarios, ſed vniuerſè ad fideles omnes & Dei amicos ſpectare. Etenim omnium Eccleſiæ filiorum ſtudium & cupiditas (in illis præſertim primis Eccleſiæ ipſius temporibus,) eò ardens ferebatur, vt ſummi, præpotentiſue Dei gloria magis magiſque in dies excreſceret. Pro quo ardenti deſiderio, magna illos contingit pars ſpiritualis huius voluptatis, quæ ex Gentilitatis conuerſione percipitur, Hac ferme ratione inter Religioſos viros dici ſolet, licèt fructus, qui ex animorum conuerſione capitur, videatur magis propriè ad concionatores & confeſſarios pertinere; huius tamen fructus partem ſibi vendicare fratres eos qui temporalibus domus miniſteriis ſunt addicti, vt coquum, ianitorem, & reliquos: ſiquidem vniuerſim vnum idémque religionis corpus conficiunt. Atque hæc conſociatio & vitæ communio cauſa eſt, vt ſummos & infimos hoc gaudium & ſolatium ex maximo Religionis fructu proueniens attingat. Et ad expendendam magnitudinem gaudij, quod ex Gentilitatis conuerſione percepit vniuerſa Eccleſia (quæ & magnos, & paruos amplectitur) nihil aptius.

Et exterminandi eos, qui corruperunt terram.] Hæc verba congruenter referri exiſtimo ad idolorum euerſionem. Nam ſiue contextum, ſiue phraſim attendas, hic ſenſus egregiè concinit.

TEXTVS.

Verſ. 19. *Et apertum eſt templum Dei in cælo: & viſa eſt arca teſtamenti eius in templo eius: & facta ſunt fulgura & voces & terræmotus & grando magna.*

COMMENTARIVS.

Quid ſignificet arca teſtamenti in cælo viſa.

NEceſſe eſt, (vt ſuprà aduertimus) hunc verſiculum applicare ad Iudæorum rebellium obdurationem, Vt ergo ſignificetur Iudaico populo propter ipſorum ſcelera detraxiſſe Deum arcam teſtamenti; eleganter inducitur in hoc loco ipſa teſtamenti arca, quæ in Iudaici populi templo eſſe priùs ſolebat, in cælum iam tranſlata. Ad eundem ferè modum fingit Ouidius in primo Metamorph. virtutes terrarum regionibus derelictis, in cælum conſcendiſſe:

Vltima cæleſtum terras Aſtræa reliquit, &c.

Quòd autem arca Dei in cælum commigrarit, A elegantem continet cum ſumma energia ſignificationem. Denotat enim, quod Dei arca figurabat, id nequaquam iam apud Iudaicum populum (qui, vt ſuprà vidimus, terra eſt,) reperiri: ſed in cælo myſtico, quod eſt Chriſtiana Eccleſia; vt capite quarto explicuimus. Quamobrem cùm Ioanni templum cæleſte pateſceret, id eſt, Chriſtianæ Eccleſiæ templum; cùmque Deus noui huius templi myſteria illi reſeraret: vidit arcã, quæ in Iudaico quondã templo ſedem ac domicilium fixerat, dereliquiſſe terrã, & cælum conſcendiſſe: atque adeò Iudæos à Deo fuiſſe penitus deſertos, abiectos, B induratos, repulſos. Omitto accuratiorem arcæ explicationem ad notationem 14. Non tamen mihi temperare hic poſſum, quin verba Magni Leonis ſubiiciam; ea ſunt ſermone 8. de paſſione Domini poſt medium; *Traxiſti* (ait) *Domine omnia ad te; cùm in execratione Iudaici ſceleris ſciſſo templi velo, ſancta Sanctorum ab indignis Pontificibus receſſerunt: vt figura in veritatem, prophetia in manifeſtationem, vt lex in Euangelium verteretur.*

Quid ſibi volunt hic fulgura & voces.

Et facta ſunt fulgura & voces & terræ motus & grando magna.] Nullum aliud ſymbolum potuit, opinor, elegantius, aut ſignificantius vſurpari ad C horribilem Iudæorũ obdurationis plagam exprimẽdam, quàm id, quod hic proponit Apocalypſis. Quippe nulla alia res clariùs oſtendit improborũ obdurationem, quàm vt eò pertinaciæ & obſtinationis deueniant; vt quantumuis admirabili vitæ cæleſtis exẽplo & excellenti doctrinâ doceantur; hoc tamen propter eorum peruerſitatem ad nihil aliud, quàm ad grauiorem ipſorum cordis duritiem conferat. Vt igitur figuretur Apoſtolica prædicatio ſanctiſſimis exemplis & miraculis planè diuinis comitata, vidimus iam cap. 4. mirificum eſſe ſymbolum tonitrua ac fulgura. Ad terribilem verò obdurationem nihil potuit adduci cõgruen- D tius, quàm grando magna, vt notatione 15. probabimus.

Cur alibi fulgura, voces & tonitrua: hic verò ſolùm fulgura & voces coniunguntur.

Præter hæc, ſi in hoc loco per voces non ſignificantur tonitrua; ſed concionatorum voces & clamores: cùm alibi *Fulgura & voces & tonitrua*; hic, *Fulgura & voces* tantummodò apponantur, indicabit profectò, vim illã cæleſtẽ atque diuinã, quam Deus non prædicatoris luce ad peccatorum conuerſionem coniungit, quæque in tonitru figuratur, & ſceleratos proſternit, deiicit, & ad Deum trementes ac ſtupefactos conuertit; hanc, inquam, meritiſſimo Dei ſupplicio, in prædicatione, quæ ad Iudæos fiebat, fuiſſe deſideratam. Cùm ipſis E prædicari perinde eſſet, atque illos per occaſionem reddere obſtinatiores.

Terræmotus hic quid denotet.

Symbolum autem terræmotus, qui inter voces & grandinẽ interponitur, denotat, ſicut & alias ingentem nouitatem & mutationem, voces ſcilicet prædicatorum cum admirabili ſanctimonia & clariſſimis miraculis coniunctas, quæ ſceleratorũ mollire duritiem, atque adeò frangere ferrea corda deberent; nullius iam vſus, aut emolumenti in Iudæorum animis eſſe, niſi vt eos magis magiſque obdurent. Quid, quæſo, poſſet excogitari elegãtiæ plenius ad exprimendum infelicem ac miſerabi- F lem ſtatum, quò Iudaicus populus, extrema hac plaga ceterarum grauiſſima, peruenit.

NOTATIO XIV.

De germana ſignificatione arcæ Dei, & eorum, quæ ad arcam ſpectant.

QVæ ab iis ſignificationes tradi ſolent, videri poſſunt apud Allegoriarum ſyluam, & apud Riberam libro ſecundo

secundo de Templo capite tertio. Mihi fuerit satis in præsenti significationem eam, quæ mihi maxime probatur, & quæ optimè mysterio plagæ septimæ deseruit, paucis proponere.

Quid intra testamenti arcam: quid iuxta fuerit.

Imprimis intra arcam solùm erant tabulæ legis: quamuis ad arcam etiam pertinerent, Primò Propitiatorium; secundò Cherubini à Mose fabricati, & supra ipsum propitiatorium constituti: tertiò virga Aaronis & vrna Manna, quæ simul erant cum arca, non tamen intra illam, vt optime probat Ribera libro secundo de templo cap. secundo. Quartò Scriptura sacra, quæ ad latus arcæ erat, vt colligitur ex eo, quod præcepit Moses Deuteron. 31. 26. Nec magni refert meo iudicio discernere, num Scriptura intra arcam, an iuxta illam fuerit.

Quomodo testamenti arca in cælo fuerit Ioanni visa.

Deinde, quamuis Apocalypseos textus asserens patuisse cæli templum, non exprimat aliud inibi singillatim fuisse visum præter arcam testamenti: verum tamen procul dubio cum arca Apocal. coniungit quidquid ad arcam ipsam pertinet, quamuis intus non fuerit. Nam de illis omnibus eadem est ratio, quod attinet ad arcæ translationem in cæli templum, id est, ad Ecclesiam Christianam. Atque ita Paulus etiam ad Hebræos 9. coniungit cum arca vrnam auream, in qua erat Manna, & Aaronis virgam.

Quid arca significet.

Tertiò, existimo aptissimam, & valde propriam significationem arcæ, in qua legis tabulæ erant inclusæ, esse diuinæ legis obseruationem. Cum autem dicitur arca ad cælū translata, innuitur non obscurè veram diuinæ legis obseruantiam non ampliùs apud Iudaicum populum fore. Quantumuis enim aliquot legis præcepta ac cæremonias materialiter (vt dicitur) custodirent, præcipua tamen mandata trāsgrediebātur: proptereaque Deum sibi habebant infensum: quin & cærimoniarum legis obseruatio iam contra legem ipsam militabat; præsertim post annos quadraginta, qui designati sunt bene longo interuallo, vt synagoga cum honore sepeliretur. Itaque legis quidem obseruantia apud Iudaicum populum iam non erat: erat tamen verè ac perfectè apud Christianæ Ecclesiæ templum. Exempli gratiā: Iudæorum circumcisio legis est non iam obseruatio, sed transgressio: vera tamen circumcisio, quam à nobis exigit Deus, nempe spiritalis, in Christiano populo imprimis viget: id quod de reliquis ceremoniis est dicendum.

Quid per arca Propitiatorium figuretur.

Quartò propitiatio siue Propitiatorium est peccatorum remissio, & diuinæ prouidentiæ singulare patrocinium: hac verò propitiatione certum est Iudæos prorsus carere, Christianos in Christo & per Christum cumulatissime frui: atque ita interpretatur Paulus ad Rom. 3.

Quid per Cherubinos arcæ impositos.

Quintò, Cherubini, vt vidimus c. 4. notat. nona, denotant veram sapientiam ac sanctitatem: ex his enim componitur, & quasi coagmentatur Dei thronus, in quo ipse requiescit. Significat autem Apocalypsis, iam apud Iudæos, nec veram sapientiam, nec veram sanctitatem remanere, ac proinde nec Dei thronum apud illos, sed apud Christianam Ecclesiam reperiri.

Quid per Aaronis virgā & Mannā.

Sextò, veram legis obseruationem comitantur duo, quæ in virga Aaronis & in Manna vrna conuenienter figurantur, nimirum manifesta diuinæ potentiæ contra Iudaici populi hostes ostentatio, nec non admirabilis beneficentia ac prouidentia suauissima ad ipsius populi patrocinū. Quod enim virga ad inimicos debellandos pertineat, facile intelligitur ex eo, quòd Mosaicæ virgæ miracula ferè omnia in Ægyptiorum supplicia redundarint. Vnde est illud Psal. 109. 2. *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion; dominare in medio inimicorum tuorum.* Vrna verò Manna perspicuum est prouidentiæ suauissimæ symbolum, & fauorum ac gratiarū, quibus Deus suos filios affatim cumulat. Horum igitur duorum vtrumque à Iudaico populo abest longissimè, & in populo Christiano affluenter inuenitur. Mysticam autem virgam ad hostes debellandos ac subigendos, locus ille Psalmi, quem paulò ante retulimus, describit elegantissimè, *Virgam virtutis tuæ*, &c. vt in eius Psalmi commentario explanabimus. Mystica etiam vrna Manna (qua maxima Dei beneficia, ac celestes deliciæ, quibus suos familiares Deus ipse permulcet) appositè ad Christianæ Ecclesiæ Sacramenta accommodatur, præsertim tamen ad sacram Eucharistiam, & ad incredibilem voluptatem, quam ex piis libris, ex sacris cohortātionibus, ex diuinis consolationibus per cælestium rerum commentationem & contemplationem, Christianæ Ecclesię filij percipiunt.

Septimò denique, Scriptura sacra non iam in populi Iudaici manet potestate: si quidem verā ipsius caret intellectione: manet autem ac perstat in Christiano populo: cui Deus, inter cetera beneficia præstantissima, hoc tribuit singulare.

NOTATIO XV.

In qua colliguntur exempla grandinis magnæ.

APVD Latinos aliud est lapidibus pluere, aliud grandine quantumuis magna. Legimus quidem apud Plinium libro secundo cap. 58. veros aliquando lapides cecidisse (de quo etiam Alexander ab Alexand. libro quinto, capite vigesimo quinto,) vnde olim apud veteres nouemdiale institutum erat sacrificium peragendum quocunque tempore lapides pluerent. Et sanè res fuit non semel oculis visurpata. Quin imò nostra ætate in Arequipa Peruani regni vrbe lapidibus depluisse multorum testimonio & literis accepimus. De grandine autem valde magna, quod quidem ipse viderim, non meminit Plinius.

Nouemdiale apud ethnicos sacrificiū quod diceretur.

Qualis fuerit grando in Ægyptios è cælo demissa

In sacris tamen Literis fit mentio grandinis horribilis Exodi 9. 24. quæ *tanta fuit magnitudinis, quanta antè nunquam apparuit in vniuersa terra Ægypti, ex quo gens illa condita est. Et percussit cuncta, quæ fuerant in agris, ab homine vsque ad iumentum*: decidítque fulminibus ac tonitruis glomerata; *& grando & ignis mista pariter ferebantur.* De hac eadem grandine Ægypti dicitur Sapientiæ 5. 23. *A petrosa ira plena mittuntur grandines.*

Lapides è cælo in Amorrhæos missi.

2. Prætereà Iosue 10. 11. misit Deus contra Amorrhæos lapides magnos de cælo. *Et mortui sunt multò plures lapidibus grandinis, quàm quos gladio percusserant filij Israel*: quantumuis facta fuerat ingens à militibus occisio. De grandine item hac dicitur Ecclesiastici 46. 6. *In saxis grandinis virtutis valde fortis* oppugnatos a Deo fuisse hostes. Vide etiam Ezech. cap. 38. num. 22. grandinem lapidum immensorum contra Gog.

Varia grandinis tam minoris, tum grandioris è cælo demissæ exempla referuntur.

3. Grandinem quidem iuglandium siue nucum magnitudine sæpiùs fuisse visam, affirmatur. Illud autem valde est mirabile, quod narrat Ludouicus Clauitellius folio 82. nempe cecidisse anno 1234. in agro Brixiensi & Cremonensi grandinem crassitudinis nucum in qua impressum erat, *Iesus Nazarenus.* Quod verò ad magnitudinem nucum attinet, eiusdem quantitatis & maioris etiam depluit grando Hispali die vndecimo Octobris anno 1603. quam me videre memini.

Grādo nucis instar cum ea in scriptum, Iesus Nazarenus.

Grando oui gallinacei magnitudinem habens.

4. Grando oui gallinacei magnitudinem adæquans à multis visa fuit. Nec plures sunt anni, cùm Cazorlæ in oppido ad Bæticæ confinia sito conspecta fuit. Et anno 1514. die quinto Augusti, Cremonæ & in eius agro eiusdem magnitudinis grandinem pluisse, auctor est idem Clauitellius fol. 260.

Itē humani capitis adæquans magnitudinem.

5. Non desunt, qui affirment cecidisse grandinem aliquando magnitudine instar humani capitis. Ita referunt ex Isidoro Conimbricenses in suis Meteoris cap. de grandine. Idemque asseuerat Olaus Magnus de regionibus Septentrionalibus lib. 1. cap. 22. fine: id quod ab eo videtur recenseri, tanquam res in iis regionibus vulgaris & oculorum consuetudini peruia.

Altera grandinis magnitudo.

Nec minor erat, opinor, grando, quam refert Clauitellius fol. 306. vbi ait, anno 1537. mense Augusto in agro Pononiensi vehementem cecidisse grandinem sanguine mistam, ex qua grana aliquot fuerunt ponderata librarum viginti octo, quæ triginta sex vncias supra centum conficiunt, si libris singulis duodenæ vnciæ tribuantur.

Huiusmodi fermè est illud, quod refert Tripartita libro 7. cap. 22. nempe Constantinopoli grandinem saxorum magnitudine vehementer effusam, quarto Calendas Iunias, anno trecentesimo sexagesimo nono.

Grandinem ingentem Constantinopoli depluisse, cum B. Chrysostomus fuit in exilium actum.

Anno etiā quadringentesimo sexto, pridie Calendas Octobris, cùm clarissimum illud Ecclesiæ lumen diuus Ioannes Chrysostomus fuit in exilium actus, terribilis etiam grando in Constantinopolim depluit: quod recenset Tripartita lib. 10. cap. 20. & Nicephorus lib. 13. cap. 36. eandem refert historiam, ex cuius tamen narratione constat, grandinē illam non adeò fuisse magnam, vt eam, quam Clauitellius Bononiæ pluisse affirmat. Verba Nicephori sunt, *Pluribus in locis grādo saxis manuariis maior, & circiter octonarum librarum pondus trahens, deferri visa est.* Octo quidem libræ nonaginta sex vncias non ampliùs continent, si cuilibet libræ duodecim vnciæ reddantur.

Iacobus Meyerus in Flandriæ annalibus an. 1435. ait, *Nonis Augusti grandinis, quæ cecidit, magnitudo omnem memoriam superauit.*

Sextò, multò adhuc maior est grando, quam depingit Apocal. cap. 16. fine, *Grando magna sicut talentum.* Nam talentum in Scriptura mille quingentas vncias ponderat. Atque eiusdem etiam magnitudinis esse existimo, quam ipsa Apoc. cap. 11. fin. appellat grandinem magnam.

7. Aliquod tamen glacialis gelu fragmentum multò grandius perhibent aliquando cecidisse de cælo. Nam in horrenda illa grandine, quæ in Gallia sub Eugenij secundi Pontificis summi tempus cecidit (quæ plures oppressit homines, vt refert Illescas in sua Pōtificia historia to. 1. f. 180. 2.) frustum gelu durissimi cecidit, quod refert Illescas ex communi scriptorum sententia habuisse quindecim pedum longitudinem, sex latitudinem, & duorum crassitudinem. Noster tamen Pererius in Exodum cap. 9. §. 24. illi tribuit longitudinem pedum non ampliùs duodecim; pro quo citat Palmerium Florentinum in suo Chronico.

NOTA

NOTATIO XVI.

De significatione grandinis magnæ.

Quid per grandinem in sacris denotetur.

PER grandinem in arcano sacratum Literarum sermone diuinam punitionem & damnatorum pœnam denotari refert Lauretus in sylua ex Hieronymo, Eucherio & Georgio Veneto. Ex eisdemq; asserit, per grandinem significari cordis duritiem; aut prauorum hominum vitam, quæ & per torporem frigescit, & per duritiæ malitiam percutit. Hæc ille. Vide etiam Isidorum libro de Mundo c. 35. cuius ea sunt, *Figuraliter grando, perfidia duritia est, torpore malitia frigida.*

Exponitur grandinis natura.

Enimuerò, vt huius elegantia symboli pleniùs intelligatur, consideranda est grandinis natura ex Arist. 1. Meteor. c. 12. & ex eius interpretibus. Grando igitur est pluuia, quæ in ipso casu gelascit & obdurescit: in cuius congelatione semper aliqua accidit antiperistasis. Dupliciter enim congelatur, videlicet aut ardenti æstu, aut vehementi frigore. Quando æstus ardore conglaciat, tunc quidem perspicuum est, nisi per antiperistasin, nequaquam gelatum iri, frigore nimirū aquæ magno aëris circumeuntis calori, resistente, ac sese cōtrahente; donec tandem aqua abeat in lapidem. Quando autem frigescente aëre atque gelante, decidit grando: tunc aiunt Philosophi, ingentem illam duritiem ac rigorem ex eo prouenire, quòd in ipsa aqua aliquis inerat calor, qui eam extenuando efficit demum, vt aëris circundantis frigus illam celeriùs ac validius constringeret.

Grandinis symbolum ad seuerissimum obdurationis supplicium aptatur.

Quibus præstitutis facilè apparet, magnam grandinem esse symbolum aptissimum ad seuerissimi supplicij significationem, illius nempe supplicij, quod de misero peccatore in vltima obduratione sumitur. Cordis ergo duritia siue obduratio vsque ad mortem, propriè & eleganter per magnam grandinem denotatur. Primò, propter insolitam rei nouitatem; dum aqua, quæ ex se ita est mollis ac liquida, tantopere obdurescit. Deinde, quia si maximus diuinæ vindictæ rigor in eo consistit, quòd peccatorem ad finalem vsque impœnitentiam obduret: ad huius quidem furoris diuini imaginem exprimendam nihil profectò elegantius, quàm aquam in ipso casu obdurescere. Expende illud. 2. Reg. 14. 14. *Omnes morimur, & quasi aqua dilabimur in terram, quæ non reuertuntur.* Hebraicè, *Moriendo morimur, velut aqua effusa in terram, quæ non colligentur.* Vbi mors cum ipso pluuiæ guttatim decidentis casu comparari videtur, cuius pluuiæ guttæ non ampliùs sursum coituræ ascendunt. Si ergo pluuiæ lapsus est symbolum mortis: quid aliud, obsecro, erit, ad mortem vsque lapidis instar obdurescere: nisi eatenus indurari peccatorem, donec tandem in lethali crimine decedat? Iam, quæ maior concinnitas, vt significetur duritiæ culpa semper in peccatore residere, quàm illa, de qua dicebamus, antiperistasis? Aqua, dum cælo resistit; & frigori calore, calori frigore opponitur, lapidis instar obduratur. Quid hoc, nisi vt animaduertat homo, in semet inesse culpam, quòd ipsius cor cælitus obduretur: eò enim eius repugnantiam, peruicaciam & obstinationem cedere par erat. Nam qui nec beneficiorum calori, nec comminationum rigori cessit; dignus profectò est, vt in eundem fauor ac rigor conspirent, & obduratum deiiciant, prosternant, & in damnationem æternam proprio dent pondere præcipitem.

Quanam in Apocalypsi grando magna verè nuncupetur.

Præter hæc, quantumuis crassa sit grando materialis, licèt granum quodlibet multas ponderet libras: non ideo in Apocalypsi grando magna nuncupabitur: secus tamen obstinati cordis durities, quæ illud in inferos deturbat. Etenim in eorum duritie & obstinatione, qui ad mortem vsque in capitali scelere obdurati persistunt, cælestis indignatio atque ira cum primis patescit. Et sanè, si attendatur magna strages, quam formidanda hæc obdurationis grando edit: perspicuum est, humani cordis duritiem non esse flagellum eiusmodi, quod tecta aut agros diuerberet, sed peccatoris ipsius animum ac mentem: hac enim illos desuper cælum percutit. Atque ita improbi & scelerati homines sunt, qui tā horrenda grandine percelluntur. Quid ergo hac grandine congruentius ad extremam vindictam figurandam? Legatur Isaiæ 28. 2. *Ecce validus & fortis Dominus sicut impetus grandinis.* Et cap. 30. 30. *Allidet Dominus in turbine & in lapide grandinis.*

Quid nomina: Apocalypsi 16. grando magna, sicut talentum.

Iam verò, quòd Apocalyps. cap. 16. in plaga septima de mira hac grandine dicat, *Grando magna sicut talentum*; hoc imprimis habet elegantiæ, quia talentum est omnium ponderum maximum, pondus tamen æquum ac iustum: quin imò Græca vox propriè significat iustum pondus. Talentum autem sacræ Scripturæ appendit mille quingentas vncias: vt videbimus cap. 18. Quod mirificè deseruit, vt significetur supplicium hoc grauissimum æque ac iustissimum esse.

Obseruandum est etiam in fine capitis 11. Apocalypseos propriè sermonem esse de obstinatione & obduratione finali Iudæorum: quæ iure optimo appellatur grando magna. Ceterùm potest etiam aliorum peccatorum pertinacia & durities (vt Pharaonis) cum formidabili grandine comparari: tum propter rigentem duritiam, tum etiam propter repugnantiam & peruicacem obstinationem, qua cælestibus monitis & cohortationibus resistūt. Atque ideo cap. 16. fine vbi dicitur *Grando magna sicut talentum*, agitur plane de Gentilium aliquot pertinacia & obduratione; qui post promulgatum Euangelium, sibique propalam enunciatum, infideles adhuc & cæci præfractâ mente restiterunt. Etenim licèt quàm plurimi Christianam fuerint religionem amplexi: alij tamen nec pauci in suæ superstitionis caligine permanserunt. Nam Christus *positus est in ruinam & resurrectionem multorum*, Lucæ 2. 34. Apud Isaiam etiam non semel legimus grandinem horribilem, qua Deus aliquos percussit, cum maximâ in alios beneficentiâ coniunctam. Sic enim ille cap. 28. 10. *Ecce ego ponā in fundamentis Sion lapidem pretiosum; & ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura; & subuertet grando spem mendacij.* Et cap. 32. 18. *Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Grando autem in descensione saltus, & humilitate humiliabitur ciuitas.* Simili ergo ratione Apocalypsis 16. fine vbi de irruptione in vrbem Romam, deque multorum conuersione sermo est, demum additur, *Et grando magna sicut talentum descendit de cælo in homines.* Namque ex Romæ conuersione grauior adhuc & durior obstinatio per occasionem redundauit ad eos, qui in sua cæcitate & idololatria pertinaciter remanserunt, & sæpè diuinæ prouidentiæ consilium eò demum deuoluitur, vt probi iustiores fiant, improbi ob suam pertinaciam deteriores; iuxta illud, *Qui iustus est iustificetur adhuc, & qui in sordibus est, sordescat adhuc*, Apocalypsis 22. 11 Notandum insuper est, peccatores dum in viuis degunt, obduratione suâ in interitum ruere voluntarium: non tamen propriè obdurationem dici, nisi eam, quæ ad mortem vsque persistit: quæ quidem, multò antea obdurationis curriculum init, & ex eo tempore infœlix peccator incipit suæ duritiæ pondere ferri.

Grandinem horribilem, qua Deus aliquos percutit, coniungi aliquando cum magna Dei ipsius in alios beneficentia. & huius discriminis mysterium.

Hactenus de grandine magna. Verùm Apocalypseos 8. 7. in symbolis, quæ de causis famis afferuntur, dicitur; *Facta est grando & ignis*, &c. Nec tamen vocatur grando magna. Non enim ibi agitur de cordis duritie, sed de septem plagarum minima, nempe fame, quæ inter cælestia flagella computatur etiam, paruum tamen præ cæteris, ex quibus maximum est grando magna: tantum in arcano sermone grando à magna grandine distat. Atque ipse etiam textus nos huius discriminis admonet: siquidem tres plagas postremas asserit esse horribiles illas, quæ tribus *Væ* respondent. Rupertus affirmat grandinem magnam esse punitionem ipsam, & communem grandinem esse comminationem. Verùm tamen congruentius est, grandinem in prima plaga referri ad famem, vt eo loci exposuimus: magnam verò grandinem in plaga septima ad obdurationem spectare. Vtrobique autem respectus est ad septimam Ægypti plagam: cum eo tamen discrimine, quòd prima Apocalypseos plaga respexit quidem Exodi historiam, in qua grando cibaria Ægyptiis sustulit. At plaga septima spectauit eiusdem plagæ Ægyptiacæ mysterium, quod peccatoris obdurationem, vt suprà diximus, figurabat. Atque hæc de capite vndecimo, & de prima Apocalypseos parte, quæ ad Iudæorum diminutionem pertinet.

LIBER QVARTVS.

QVI CONTINET EXPLICATIONEM VIII. CAPITVM, A XII. VSQVE AD XIX.

In quibus agitur de bello Ecclesiæ cum Gentilismo, & de victoria quam de illo obtinuit.

EXORDIVM HVIVS LIBRI.

N lautissimo epulo, quod Apocalypsis fidelibus apparatissimè apponit, varia sunt fercula; prima scilicet, media, atque vltima. Prima fercula, seu mensæ proponuntur fidelibus in tribus primis capitibus, quæ prologum agunt. Extrema continentur in vltimis tribus capitibus, quæ veluti totius sacræ actionis coronis prophetiam posteriorum temporum summatim complectuntur: & postremò agunt de cælestis Ierosolymæ triumpho. Media tamen fercula siue mensæ miri huius conuiuij (quod magis ex professo tractatur, quodque præcipuè ob oculos fidelium proponitur) comprehendunt ea capita, quæ à quarto vsque ad vigesimum interiacent. Quæ quidem admirabili quodam vaticinio continent modum, quo Christiana Ecclesia de Iudæis, ac Gentibus fuerat triumphatura. Cùm autem triumphum ex Iudæis diuerso modo, atque ex Gentibus actura esset Ecclesia; congruentissimum extitit, vt hæc sexdecim capita, (quæ præcipuum huius actionis scopum continent) duas in partes diuiderentur: & prima octo agerent de Ecclesia primigenia vsque ad *Iudæorum diminutionem*: & octo sequentia impenderentur in *Diuitias Gentium*, Romanæ Ecclesiæ felicitatem describentes. Hæ igitur Gentium diuitiæ, & Romanæ Ecclesiæ felicitas sunt quarti huius libri argumentum. Et quamuis argumentum libri tertij profundius sit propter septem sigillorum mysterium: quarti tamen libri argumentum proculdubio est iucũdius, quia Christianæ Ecclesiæ gloriosius. Atque ad illustriorem gloriæ huius considerationem priùs ob oculos ponitur coniuratio malitiæ Dæmonum cum totius Imperij Romani potentia, nec non cum sapientiæ carnalis calliditate atque versutia. Coniuratio (inquam) horum trium eo consilio inita, vt fidei Christianæ internecino bello obsisteretur. Deinde figuratur, quemadmodum huic bello Euangelij prædicatorum exercitus se opposuerit retorquendo bellum aduersus dæmonis, mundi, atque carnis phalanges. Describunturq; plagę phialarum, quibus Ecclesiæ ministri pugnarunt: & postremò irruptio in Romam ethnicam facta, & egregium illud ac memorabile facinus, quo tandem, quę erat idololatriæ caput ac princeps, in Christianæ Religionis Metropolim fuit mutata. Ex quo totius Imperij ad Christi fidem conuersio, & diuturna populi Christiani pax & prosperitas emanauit.

Quod sit quarti huius libri argumentum.

In hoc argumento illud vt certum præstituitur, scilicet Apocalypseos Babylonem esse Romam ethnicam, illam (inquam) antiquam Romam, quæ Christi quondam Ecclesiam persequebatur, & Christiano nomini internecinum bellum inferebat. Quæ (vt cap. 17. videbimus) est Hieronymi sententia quatuor in locis: Tertulliani in duobus, nec non Pauli

Babylonem in Apocalypsi pro Roma ethnica sumi.

Orosij, cui ex recẽtioribus subscribũt Hesselius, Gagneius: & ex nostris Salmeron, Bellarm. atque Suarez. Cęterùm *habemus firmiorẽ propheticum sermonem*, id est, ipsius Angeli ad Ioannem explicationem manifestam, cap. 17.18. *Mulier*(ait)*quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super Reges terræ.* Et n.9. *Septem capita Bestiæ, septẽ montes sunt, super quos mulier sedet.* Cõcinit etiam, quod B. Petrus Epist. 1. cap. 5. 13. Babylonis nomine Romam designat, vt exponunt Papias Hierapolites Episcopus, & ex eo Eusebius lib. 2. historiæ cap. 15. & Hieronymus de scriptoribus Ecclesiasticis, nec non Beda ibi, atque Hesselius. Adstipulatur Augustinus de ciuitate libro 18. cap. 22. vbi Romam appellat filiam Babylonis ex locutione scilicet sacræ Scripturæ. Quapropter nemo potest mihi explicationis nouitatem & insolentiam opponere, nec erit(opinor)qui nobis obiiciat horum capitum cum antecedẽtibus ineptam in mea explicatione, atque adeò nullam connexionem. Quia si priorum capitum argumẽtum est illud, quod in nostra explicatione continetur, euidens est, nullum aliud horum capitum sequentium argumentum esse posse, nisi hoc, quod à nobis subiicitur. Ipsa enim argumenti acoluthia seu consequentia postulat, vt Iudaici populi diminutionem diuitiæ Gentium & Romanæ Ecclesiæ felicitas subsequantur.

Nihilominus tamen huic libri quarti argumento duo aduersariorum genera repugnatura fore video: aliud quidem Catholicorum, qui sibi persuaserant, maris Bestiam capitis 13. esse Antichristum, & phialarum plagas ad nouissima mundi tempora sub Antichristi aduentum pertinere: deinde quantumuis Apocalyp. Babylon Romam denotet, verùm non agi de veteri Roma ethnica, sed de Roma ipsa propè mundi finem. Quod ergo ad hosce attinet auctores, tota difficultas eò tandem deuoluitur, vtrúmne mea contextus applicatio sit apta & cohærens, an non? Cùm enim de ipsius historiæ veritate, ad quam ipse applico Apocalypsin, inter nos conueniat, si ad hanc historiam vniuersus contextus in mea interpretatione congruenter, exactè & consequenter aptetur, sicut ad optimam ænigmatis enodationem opus est, si hoc inquam fiat, proculdubio primum aduersariorum genus hac in parte gaudebit se vinci, & idoneæ interpretationi facilè acquiescet. Aliud tamen genus aduersariorum erit, quibus mea explicatio, si cõgruentissima foret, eo ipso esset molestissima: ij sunt hæretici Ecclesiæ Romanæ hostes. Qui hactenus quidem nihil sibi videbuntur in mea explicatione deprehendere, in quo offendant. Nam in Iudaici populi reprobatione, (de qua à capite 4. vsque ad finem vndecimi tractatur,) & in Diuinæ prouidẽtiæ ratione, qua se Deus aduersus Iudæos æquum ac iustum re ipsa comprobauit, in hoc(inquam) hæretici ferè non à nobis dissentiunt: in iis verò, quæ à capitis duodecimi exordio inchoantur, mea illis interpretatio eò grauior sit ac molestior necesse est, quò iustior fuerit ac cohærẽtior. Tametsi enim nobiscum conueniant in Iudaici populi reprobatione & Christianæ Ecclesiæ ad Gẽtes transitione, nihil est tamen, quod ipsi magis horreant & execrentur, quàm præcipuum mei argumenti scopum, videlicet in admiranda hac Ecclesiæ ad Gentiles migratione Romanam Ecclesiam, vt vniuersalis Ecclesiæ caput, à Deo seligi ac destinari: ipsámque esse primigenium illum Ecclesiæ primæuæ filium, qui Gentes omnes fuerat in virga ferrea recturus. Adhæc, eandem esse Agni sponsam: cuius nuptiæ, post victoriam atque triumphum de Roma ethnica, celebratæ fuerunt. Ac denique cum fuisse principalem Apocalypseos scopum, vt Romanæ Ecclesię amplitudinem miris prçconiis extolleret.

Duplex aduersariorum genus sequẽti expositioni restituturum.

Enimverò quantumuis ipsi inuidia disrumpantur, spero tamen, se nullis machinis congruentem meæ applicationis cohærentiam ad eum, quem designo, sensum fore labefactaturos. Qua in re illud mihi in votis maximè est, videlicet, vt sapientes videant, si ingeniosissimus quispiam(esto Apocalypsis conscripta non fuisset) vellet mentis perspicacitatem, & acrimoniam eò conferre, vt elegantissimum conderet ænigma ad celebrandam hanc Ecclesiæ dignitatem, quam ipsius filij veneramur, & ad eius discursus filum deducendum, quem ego in eiusdem Romanæ Ecclesiæ venerationem sequor, ad hæc(inquã) nihil aptius, nihil potius, nihil grauius & sapientius potuisse excogitari, quã quod in Apocalypsi à c. 12. vsque ad 20. depictum nobis proponitur. Hoc me(fateor) incessit desiderium, cuius si diuino auxilio compos euaserim, tunc demum constabit Doctoribus, quanti ad Romanæ Ecclesię auctoritatem, & Hæreticorum ignominiam sit faciendum, quòd Deus hac tempestate verum Apocalypseos sensum patefecerit. Hanc ad rem nonnihil me dixisse memini in secunda notatione proœmiali: verùm cùm maximopere cupiam ad rem iam deuenire, & manus cum hostibus conserere, idcirco longior hîc esse nolo. Illud tamen addo, hanc ipsam disceptationem, de qua cum Hæreticis tantopere digladiamur Romanæ Ecclesiæ filij, me cogere, vt in horum capitum explicatione pro virili parte contendam, ne quid afferam, quod firmum & solidum non sit.

CAPVT XII.

TEXTVS.

Vers. 1. *Et signum magnum apparuit in cælo, mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim.*

COMMENTARIVS.

Quid hic nomine signi magni denotetur.

DVM signi nomen mulieri atque draconi tribuitur, putare posset aliquis, alludi in hac locutione ad eas imagines, quarum singulas Astrologi ex quodam stellarum numero in cælo fingũt. Nam illæ appellari solẽt signa, & sic dicuntur esse duodecim signa Zodiaci. Præsertim cùm inter cælestia signa Virgo, & Draco annumerentur. Verùm alia est Scripturæ phrasis; iuxta quam in præsenti, signum proculdubio capitur pro re valde mirabili; nec tamen opus est, signi nomen strictè pro miraculo in fidei confirmationem facto, vsurpari. Nam ea ratione signi nomen Draconi nequaquã conueniret; cùm tamen paulo infrà legamus, *Et visum est aliud signum in cælo, Draco magnus* &c. Signum ergo hic nihil aliud, quàm rẽ admirabilem sonat. Deinde perspicuum est, *Signum magnum*, non idem esse, atque fœminam corpore ingenti; sed rem magnã admiratione dignam, sicuti diximus. Et quanuis videatur alicui signum huiusmodi referendum esse ad rem illam nouam atque insolitam; cuiusmodi est, mulierem grauidam supra lunam esse, sole amictam, & stellarum corona redimitam: ceterùm ad significationem potiùs referenda est hæc signi magni appellatio: quòd scilicet hæc mulier, vt posteà videbimus, Ecclesiam primogenitam repræsentet, ad Gentes, prædicandi Euangelij causã, proficiscentem. Quare quòd Ecclesia ad Gentilitatem commigret, hoc est ingens illud mysterium, hæc res valde miranda, quæ magni signi nomine indicatur. Vide Actuum 10. numero vigesimo quinto: *Et obstupuerunt ex circumcisione fideles; quia & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est.* Quod amplius confirmatur; quia iterum tantummodò in tota Apocalypsi nomen signi magni repetitur; nempè capit. 15. numero primo, vbi legimus, *Vidi aliud signum in cælo magnum atque mirabile, Angelos septem habentes septem plagas nouissimas.* Vbi sermo etiam est de eodem prædicationis ad Gentes, & conuersionis mysterio; déque mysticis plagis, quibus Deus Romam ethnicam acriter oppugnauit, donec eam ad Christi fidem traduceret, vt propriã in sede dicemus.

Cur Ecclesia in cælo apparuisse dicatur.

Apparuit in cælo.] Si ad figuram ipsam, siue ideam spectemus, opinabitur fortassè aliquis, necesse esse vt ascensus fiat in supremum locum; vbi sol, luna, atque sydera existunt; vt mulier stellis sit coronata, sole amicta, & lunam pedibus premat. Veruntamen æquè facile est solem, lunam, & sydera ad locum aereum è cælo demitti; atque fœminam in ipsum solis & stellarum locum ascendere. Et quidem figuræ ipsi, in qua pingitur mulier in desertum volans, aptius est, vt in aëre consideretur; cui solet cæli nomen, tum apud sacros Scriptores, tum etiam apud prophanos attribui. Præterquàm quòd si mulierem ad cælum euehamus, vt sol, luna, atque sydera suis quæque locis persistant, mulieris ipsius figuram nimiæ proceritatis esse, necesse est.

In hac muliere Ecclesiam figurari.

Vt autem ad significationem deueniamus; si hęc A mulier Christianam Ecclesiam primogenitam repræsentat, vt mox videbimus; sæpè iam diximus eam aptissimè à terra eleuatam, & in nubibus siue in cælo positam depingi; ad indicandam cælestem ipsius conuersationem. Propterea enim illam Paulus appellat cælestem Ierusalem ad Hebræos 12.22. Vbi euidens est Paulum agere de Ecclesia in terris militante; de qua tamen ait, *Accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, & Ierusalem cælestem.* Verũ non opus est, vnum idemque esse mysteriũ, quòd tam mulier, quã draco in cælo apparuerint; alia est enim draconis ratio, de quo infrà.

Mulier.] Mazerus in huius capitis explicatione B opinatur, duas fœminas Ioanni visas; in cælo alteram sole amictam, alteram in terra grauidam, & doloribus partus prænunciis pressam. Manifestè tamen loquitur Ioannes de vna solùm muliere; id quod ceteri omnes interpretes ita statuunt. Præterea, quamuis non desit, qui applicet ad Virginem Deiparam ea, quæ de hac muliere hîc recensentur: constat tamen, de Ecclesia sub typo mulieris sermonem institui. Illud inter interpretes in controuersiam vertitur, de quo scilicet Ecclesiæ tempore sermo sit. Alij enim volunt agi de antiqua Ecclesia, hoc est de synagoga, quæ erat Christo grauidata; ita Aretas, Rupertus, & Barradas to- C mo 1. libr. 10. capit. 12. Alij sentiunt sermonem esse de Ecclesia in nouissimis temporibus sub Antichristi persecutione. Ita Ribera ex Andrea, & Methodio. Certum tamen est mihi hic agi de Ecclesia primogenita, quæ post Iudaici populi obdurationem ad Gentes Euangelium prædicatura migrauit. Atque imprimis sic exigit capitum antecedẽtium contextus. Nam caput vndecimum finem fecit in populi Iudaici obduratione ac reprobatione. Quare consectarium est, vt de Ecclesiæ ad Gẽtes transitu protinus agatur. Et sanè Ribera §. 2. fatetur plerosque hanc mulierem parturientem interpretari de Christiana Ecclesia in primo statu. D Deinde hæc eadem explicatio mirificè cum subsequentibus cohæret. Nam capit. 13. tractatur (vt ibi videbimus) de ea persequutione, quam Romanum Imperium aduersus Christi Ecclesiam suscitauit; cui bello antecedit ipse Ecclesiæ transitus ad Gentilitatem, cùm vniuersum mundum Euangelij luce illustrare contendit. Tertiò, vt denotetur hæc Ecclesiæ voluntas, & efficax studium orbem totum illuminandi, nihil aptius, quàm quod textus ipse refert; nimirum fœminam hanc apparuisse solis radiis vestitam, stellis coronatam, & lunæ innitentem. Nam vt in rebus corporeis vniuersalis mundi lux sunt sol, luna, & stellæ: ita ad spiritalem E totius orbis illustrationem nihil potuit significantius effingi, quàm mystici solis, lunę mysticę, & mysticorum syderum consociatio: quibus Ecclesia ad nationes omnes illustrandas amicta atque ornata est. Si enim, *qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti; & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Vt habetur Danielis 12.3. Quam aliam ad rem potuit congruentiùs vsurpari solis, lunæ, & stellarum symbolum, quàm ad denotandam virilem animi contentionem, qua Ecclesia vniuersis mundi nationibus Euangelij lumen inuehere decreuit? Quartò, in versus secundi com- F mentario constabit, necessarium esse, vt in hoc loco de primitiua Ecclesia sermo sit.

Quare Ecclesia radiis solis amicta, stellis coronata, & lunam planta premens appareat?

Iam, vt de sacræ fictionis huius elegantia nonnihil dicam; næ illa omnibus Poëtarum fabulis præstat. Illi enim commenti sunt, fœminam, (quam dixere Latonam) filium Ioui parituram à serpente Pythone acriter vrgeri & insectari; & ab eo fu-

eo fugiétem in Delon insulam appulisse: atque ibi Apollinem, & Dianam vno eodémque partu fuisse enixam. In Apocalypsi autem mulier paritura filium, *Qui recturus est omnes Gentes in virga ferrea*, Apolline ipso amicitur, luná pedibus suppositá nititur, & stellis caput ornatur. Romani etiam per adulationem finxerunt, Augustum Cæsarem esse solem, & vxorem ipsius lunam, vt videre est in Augusti numismatis apud Goltzium, capit. 9. 9. & capit. 32. 2. vbi tribuitur Augusto radiata corona. (Sic enim pingebatur sol) & eius vxor insculpitur imagine lunæ coronata; vt depingi solebat Diana. At in Apocalypsi mulier Ioanni ostensa non fingitur esse sol, sed solis esse radiis amicta; nec luna confingitur, sed in luna pedibus esse nixa. Adhæc; Augusti vxor in illis numismatis genetrix orbis inscribitur. In præsenti verò mulier priùs suum primogenitum parit, qui Gentes omnes erat recturus; & posteà multos alios filios edit in lucem; vt colligitur ex numero decimo septimo, vbi draco dicitur abiisse, *facere prælium cum reliquis de semine mulieris*.

Romanos Augusto Cæsari solem: lunam ipsius vxori per adulationem attribuisse.

Præter hæc; in solis, lunæ & stellarum coniunctione (vt eam regrediar) video vulgares picturas frequenter aberrare. Nam pictores lunam fœminæ pedibus suppositam solent vtroque acumine sursum conuerso depingere; Mathematicæ autem artis peritis euidens est, si sol & luna coniuncti vterque sint, & luna ab inferiori loco ex vno latere respiciatur; vtramque lunæ cuspidem, siue acumen deorsum conuersa videri, ita vt mulier sit, non supra lunæ concauum, sed supra conuexam illius partem. Id quod ita fieri opportebat, vt mulierem suprà stantem collustraret.

Luna pedibus mulieris supposita qua ratione pingi debeat.

In distinctione autem solis, lunæ, & stellarum huiusce figuræ, quamuis soli & stellis ferè tribuant interpretes nobilissimam significationem; lunæ verò non item, sed eam considerant, vt rem ab ipsa meliere despectam, conculcatam, aut saltem illi longè inferiorem. Nituntur imprimis in eo, quòd mulier lunam sub pedibus habeat; atqui phrasis hæc, *Sub pedibus*, denotare solet illud, quod sub pedibus est, tanquam abiectum contemni atque calcari: vt 2. Reg. 22. 39. *Cadent sub pedibus meis*. 3. Reg 5. 3 *Sub vestigio pedem eius*. Iudith 14. 5. *Conteret eos sub pedibus vestris*. Psalm. 8. 7. *Omnia subiecisti sub pedibus eius*. Psal. 17. num. 39. *Subtus pedes meos*. Psal. 46. num. 4. *Gentes sub pedibus nostris*. Thren. 3. num. 34. *Vt contereret sub pedibus*. Malach. 4. num. 3. *Calcabitis impios, cùm fuerint cinis sub planta pedum vestrorum*, ad Roman. 16. numero 20. *Deus conteret Satanam sub pedibus vestris*. 1. Corinth. 15. numero 25. *Inimicos sub pedibus*, & numero 27. *Omnia subiecit sub pedibus eius*. Similiter ad Ephes. 1. 22. & ad Hebræos 2. numero 8. & Iacobi 2. num. 3. Facit etiam illud Psal. 109. num. secundo, *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. Et alia huiusmodi.

Luna hic pedibus subiecta [illegible] pro [illegible] & despecta sit [illegible] imperitur [illegible] & [illegible] probatur.

Propter hæc fortasse D. Gregorius, & post eum plerique interpretes existimant, hoc in loco per lunæ symbolum bona commutabilia denotari, quæ ab Ecclesia despiciuntur & conculcantur. Quò applicant illud Ecclesiastici 27. numero 12. *Stultus sicut luna mutatur*. Qui verò opinantur, lunam hic esse Ecclesiæ symbolum, sicut in aliis locis, (vt tradunt Tertullianus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Gregorius, atque Bernardus ex Canticorum 6. 9. *Pulchra vt luna*, apud Lauretum in Sylua allegoriarum verbo Luna) simul affirmát, mulierem supra lunam stantem esse Virginem cælorum Reginam; propterea quòd ceteris omnibus fidelibus magnopere præstet.

Lunam hic à multis pro bonis temporalibus ac mutabilibus vsurpari.

A Ceterùm neutra harum expositionum mihi probatur. Primò, quia licèt luna per se sumpta possit aliquando ad mutationis, siue imperfectæ rei significatum, (saltem per modum comparationis,) vsurpari; in solis verò, lunæ. & syderum coniunctione necessarium est, quemadmodum sol lunam excedit, ita etiam lunam stellis antecedere. Nam quoties in Scriptura fit mentio solis, lunæ, & stellarum, (sæpissimè autem fit) semper hic ipse ordo seruatur; ita vt priùs nominetur sol, deinde luna, posteà stellæ. In præsenti autem idem seruatur ordo. Etenim quanuis stellæ mulieri pro serto siue diademate,
B sol, pro amictu, luna pro suppedaneo, siue basi sit; verum dignitatis ordine seruato, priùs dicitur *sole amicta*; mox additur, *Et luna sub pedibus eius*: ac postremò subiũgitur, *Et in capite eius corona stellarũ duodecim*. Quis ergo in huiusmodi ordine dubitet, quin sol & luna sint duo magna luminaria mystica; & stellas in mystica significatione esse lunæ ipsi inferiores: quemadmodũ in luce, quam noctu impertit, cunctis syderibus lõgè antecedit? vnde est illud Horat. l. 1. Ode 12. *Micat inter omnes Iuliũ sydus; velut inter igneis Luna minores*. Et in Epodon Ode 15. *Nox erat, & cælo fulgebat luna sereno Inter minora sydera*.

Ab aliis pro Ecclesia: & mulierem pro B. Virgine.

Improbatur vtraque sententia.

Secundò, quòd mulier hæc apparuerit sole vesti-
C ta, luná innitens, & stellis coronata, proculdubio symbolicè indicat (vt suprà dicebamus ex Iudaici populi reprobatione redundasse, vt Ecclesia commigraret ad Euangelij lumen cunctis mundi nationibus impertiendum. Quæ connexio haud obscurè innuitur in ea coniunctione, *Et*. Ex qua hoc caput duodecimum orditur. Ad illuminationis ergo significationem, nemo non viderit ineptum esse, vt stellæ præferantur lunæ.

Tertiò, in alia ænigmaticâ pariter solis, lunæ, & syderum coniunctione, habemus Scripturæ ipsius interpretationẽ, per solem ac lunam duo maiora ac
D præstantiora lumina denotari; & per vndecim stellas, solis illius ac lunæ filios. Genes. 37. 9. ait Iosephus, *Vidi per somnium quasi solem & lunam, & stellas vndecim adorare me*. Et infrà ipsius parens Iacobus ait, *Num ego, & mater tua, & fratres tui adorabimus te?* Facilè ergo quisque cernet, optandum maximè esse, vt in præsenti stellæ similiter duodecim sint quasi solis ac lunæ filij.

Quartò, in Apocalypsi euidens est in solis ac lunæ coniunctione, per solem diuinitatis claritatem, & Christi humanitatis claritatem per lunam indicari. Legimus enim c. 21. 23. *Ciuitas non eget sole, neque luna, vt luceant in ea; nam claritas Dei illuminauit eam,*
E *& lucerna eius est Agnus*. Quod perinde est, ac dicere, cælestem Ierosolymam minimè sole aut luna corporeis indigere; cùm Dei diuinitatem pro sole, pro luna humanitatem Christi habeat. Hoc ita cõstituto, quis non videat, idcirco in hoc capite 12. priùs mulierem sole circumamictam apponi, deinde lunâ veluti basi fultam; vt significetur solem ipsum, ac lunam, qui triumphantem Ecclesiam collustrant; eosdem, licèt non eodem modo, suæ etiam lucis vsuram militanti Ecclesiæ communicare?
F Cum huiusmodi sensu egregiè consentit, quòd post solem ac lunam, illico stellæ Ecclesiam coronantes, id est, Apostoli adiungantur. Nam Dei claritas, Christi quatenus hominis, & ipsius Apostolorum; hæc sunt clarissima militantis Ecclesiæ luminaria: quorum fulgore & claritate Ecclesia primogenita omnes mundi Gentes per Euangelij prædicationem & fidei cognitionem lustrauit.

In Apocalypsi solem esse symbolum diuinitatis: lunam humanitatis Christi.

Aptè fit interpretatio, per lunam figurari Christi humanitatem.

Hæc explicatio ita facere videtur satis, vt neminem de ea fore dubitaturum putarem. Si tamen apta & congruẽs reperiretur solutio illius difficultatis,

tatis, quæ in ea protinus occurrit; nimirum, quòd luna subter mulieris pedes visa sit. Ad hoc ergo primò assero; in iis locis allatis, vt probetur hæc phrasis, *sub pedibus*, abiectionem & cōtemptionem denotare, nihil probari ampliùs, quàm sæpè Scripturam eà phrasi vti ad eius rei, quæ vincitur, siue despicitur, significationem. Enim verò certum omnino est, aliis in locis locutionem hanc non in eo sensu vsurpari, vt Psalm. 17. numero decimo, & 2. Regū 22. numero decimo, *Caligo sub pedibus eius*. Et Exodi 24. numero decimo, *Sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini; & quasi cælum, cùm serenum est.* Num. 16. 31. *Dirupta est terra sub pedibus eorum.* 1. Machab. 6. numero quadragesimo sexto, *Iuit sub pedes elephātis, & supposuit se ei, & occidit eum.* Vide etiam 2. Regum 2. numero vigesimo tertio, vbi nos legimus, *Mortuus est in eodem loco*, Græcè habetur, ὑποκάτω αὐτοῦ, id est *sub se*. Atque hoc eodem aduerbio ὑποκάτω, vtitur Ioannes in hoc loco.

Respondetur locis supra adductis: vbi sub, vel subter abiectionem videtur importare.

Secundò assero; iis locis, in quibus esse *sub pedibus*, vinci aut contemni significat, idcirco hanc attribui significationē, quia phrasis illa in huiusmodi materia vsurpatur, quæ aliam non admittat expositionem; & quia coniungitur cum hisce verbis, *Cadere, conterere, conculcare, subiicere.* Cum verbis enim huiusmodi (præsertim vbi de hostibus sermo est) manifestum est, quod pedibus subiicitur, ideo supponi, vt proculcetur & subigatur. Vbi autem nec de hostibus agitur, nec verbum aliquod exprimitur, quod contemptionem denotet, suprà iam vidimus locos aliquot, in quibus, *sub pedibus*, nihil aliud sit, quàm locum singulatim assignare, absque a'iqua despicientiæ aut abiectionis notā. Confirmatur hoc, quia in ceteris etiam locis, quantumuis nō diceretur, *sub pedibus vestris*, sed *sub vobis*, eodem planè modo acciperetur locutio. Idem enim est sensus, *Deus cōteret inimicos sub pedibus vestris.* Atque hic, *Conteret eos sub vobis.* Et interdum quidem dicitur *sub pedibus*, interdum verò *sub manibus*, vel *sub manu*. vt Genes. cap. 16. num. 9. *Humiliare sub manu illius.* & Psalm. centesimo quinto, numero quadragesimo secundo, *Humiliati sunt sub manibus eorum*, & similiter 1. Petri 5. numero 6.

Præpositio sub quid propriè significet.

Tertiò assero, vocem *sub*, non aliud significare, quàm rem ipsam, de qua sermo est, esse *subter*: ex cōtextu autem, & ex mysterij intelligentia pendēre, vtrùm hic existendi modus sit per modum fulcientis aut sustinentis, an potiùs vt subiecti, afflicti, & conculcati proprius. Nam *boues sub mari æneo*, & *sub basibus*, perspicuum est ibi esse stabiliendo, & sustētando, 2. Paralipom. 4. num. 15. & Ieremiæ capit. 52. numero vigesimo. Item *læua eius sub capite meo*, Cant. 8. num. 3. & similiter *Puluilli sub omni cubito, & ceruicalia sub omni capite*, Ezechiel. 13. numero decimo octauo. Et sexcenta huiusmodi. Luna igitur sub pedibus rectè potest in ea acceptione sumi, vt sustineat ac foueat. Præsertim in solis, lunæ, ac syderum conspiratione; vbi & sol atque stellæ fauent, & luna quamuis soli dignitate inferior, stellis tamen superior est. Atque ipsis prior à Ioanne exprimitur. Adde huc, superiorem locum non esse in hoc ænigmate nobiliorem. Siquidem seruato naturæ ordine, & ipsius mysterij congruentia, textus stellas constituit pro capitis diademate, & solem pro totius corporis vestitu. Nihil ergo mirum, si luna, licèt rem multò nobiliorem stellis adumbret, in inferiori tamen loco collocetur.

Quartò, ex quinque, aut sex locis suprà adductis dilucidè cernitur, phrasim illam, *sub pedibus*, interdum in Scriptura absque vlla abiectionis significatione accipi. Quando enim dicitur, *Caligo sub pedibus eius*; si dicentis animus esset, admirabilem maiestatem obscurā in nube latentem indicare; nemo certè aut picturam, aut locutionem damnaret. Atqui manifestum est, Deum suæ maiestati superiorem non esse, nec eam contemnere. Quòd si in sapphiro celsissimus diuinitatis thronus figuratur, nihil in eo est, quod Deo inferius sit; & tamen textus ait: *Sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini; & quasi cælum, cùm serenum est.*

Cur luna Christi humanitatem significans sub mulieris, siue Ecclesiæ pedibus ponatur?

Quintò, conueniens valdè fuit, lunam subter mulieris pedes constitui; vt significetur, Christum Dominum esse basim ac fundamentum, quo tota nititur Ecclesia. Quamuis enim si Christi humanitas hìc in propria hominis figura pingeretur, dissonum esset ac minimè decorum, ipsum Ecclesiæ pedibus supponi; at enim in lunæ symbolo nihil habet dissentaneum, sed consentaneum potiùs, quòd subter mulieris pedes collocetur. Hoc ideo dixerim, quia in communi concipiendi ratione persona aliqua siue humana figura sub alterius pedibus posita, submissionem atque abiectionem indicat: & hac ratione esse *sub pedibus*, inferioris est. Veruntamen globus aliquis congruenter satis potest figuræ humanæ pedibus substitui, quasi illam fulciendo. Ad eum ferè modum, quo in celsissima templi maximi Hispalensis turri Fidei simulacrum ingenti globo veluti basi ac fulcro impositum cernitur. Si autem globus ille aureus foret, & solem repræsentaret; diceret nemo ineptè Christianæ Fidei imaginem Soli imponi; vt denotaretur Christianam fidem in Christo Domino prorsus inniti. Planum ergo fit, si mulier pedibus lunā nitatur, lunā ipsam esse fœmineæ figuræ basim, & in ea fœminam sustineri. Verùm maioris dissimulationis ergo, (vt ænigmaticum decet stilum) non dicitur luna sustinere mulierem, sed esse sub pedibus eius.

Inferior locus in symbolis plerumque magnæ dignitatis.

Sextò: in symbolis plerumque inferior locus est maximæ dignitatis. Nec enim dignius est quidquam, aut honoratius, quàm primum fundamenti lapidem esse in spiritali ædificio, & Ecclesiæ columnæ basim atque adminiculum, quo Christiana respublica firmetur. Quamobrem Paulus Christum appellat Ecclesiæ fundamentum; atque ea de causa, & in eâdem significatione ponitur sub mulieris pedibus luna. In quo etiam fuit habitus respectus ad inferiorem locum, quem luna inter reliqua sydera occupat. Ceterum eo ipso concipitur rectè, vt stellarum omnium fundamentum. Accedit huc, quòd terram quantumuis subter pedes locatam veteres Ethnici Deam esse finxerunt, & viuentium omnium parentem, quæ nos sustineat, atque alat. Et iuxta eandem proportionem tribuunt lunæ Philosophi terræ cælestis cognomen, (sic enim fuit locutus Pythagoras:) eamque considerant veluti stellarum matrem; tametsi stellis omnibus inferior est. atque ita in Iosephi somnio manifestè luna stellarum mater esse concipitur.

Ecclesiam parturientē Christo subnixam perinde esse, quasi vera Lucina ope & auxilio adiutam.

Septimo, cùm hæc mulier, quam textus describit, parturiens sit, denotétque Ecclesiam primigeniam per fidei lucem Gentibus effusam complures filios Deo procreaturam: ad hunc scopum appositè omnino mulier appingitur Christo innitens: idcóque maximè oportuit fœminam eam parturientem exprimi, quasi lunæ mysticæ ope & auxilio adiutam. Nam & Gentes ad lunæ fœcunditatem respicientes, eam in partubus implorabant, & quasi obstetricem credentes, illam Iunonem Lucinam compellabant. Fælix igitur primææ Ecclesiæ partus, (vt constat,) Christi Assertoris nostri ope & adiumento fouebatur: ideóque vt

vt partus hic faustus & auspicatus esset, eleganter inducta fuit mystica Lucina opem ferens suo contactu atque virtute parturienti fœminæ (vt tellus quondam Antæo præstitisse fingitur.) eamque supra se sustinens, ne deficiat. Ac denique mulier hæc nequaquam posset eum filium primogenitum gignere, *Qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea*; nisi Christi Redemptoris nostri præsidio stabiliretur. Quia in ipso, & per ipsum, & cum ipso peperit Ecclesia primogenita fidelium ex Gentilitate multitudinem.

Minimè indecorum esse, vt Christus ... in loco quasi fulcrum & fulcrum: Ecclesiam effingatur.

Octauo, Propitiatorium, Christi erat figura, & tamen basis erat Cherubinorum, qui Christianæ Ecclesiæ sapientiam & sanctitatem indicant. Quare Christum induci veluti basim, qua Ecclesiæ figura fulciatur, id vero est instrumenti veteris symbolis ac figuris consonum. Et tantum abest, vt Christi maiestate indignum sit, illum, vt fundamentum proponi, quo mulier Ecclesiam repræsentans firmetur; vt nullo alio nomine melius Regia dignitas innuatur. Quapropter Græci Regem appellant, βασιλεύς, quod sonat basim populi; idemque est, illum nominari populi stabilimentum; quod epitheton sapienti Regi tribuitur, Sapient. capite 6. numero vigesimo sexto. Et Iosepho principi in Ægypto sapientissimo, Ecclesiastic 49. numero decimo septimo, vbi Græcè legimus, στήριγμα, quod est id, cui res aliqua innititur tanquam basi.

Vltimò tandem noto, congregationem hanc solis, lunæ & stellarum duodecim, esse admirabilem astrorum coniunctionem, & quasi confluxum; quo indicatur Ecclesiæ primogenitus partus fælicissimus futurus. Nam si in partu aliquo verum est, ipsius felicitatem ex auspicatorum syderum consociatione pendere; in nullo alio id potest rectius affirmari, quàm in hoc, de quo textus agit; id est, in fundatione Romanæ Ecclesiæ, quæ est filius primogenitus ab hac muliere in lucem editus. Hoc enim fuit actum mysticis astris confluentibus, & auspicatissimè conspirantibus per singulare beneficium atque opem, quam sua claritate Deus, Christus, & duodecim Apostoli præstiterunt; quorum doctrinâ fuit Romana Ecclesia fundata.

NOTATIO I.

De præstantia symbolorum solis, lunæ, & stellarum ad significationem diuinitatis, & humanitatis Christi, & Apostolorum.

IN solis & stellarum significatione existimo, interpretationem meam nemini nouam & insolitam visum iri. At, quod ad lunæ attinet significationem, suspicor, illud Endymionis prouerbium mihi fore applicandum. Historia quidem sic breuiter habet. Cum Endymiō admirabilem ac multiplicem lunæ speciem, siue phænomena sæpe tacitus contemplaretur, vt ea ista ac rationes indagaret, post earum excogitationem atque inuentionem, dilaudatur ab aliis, ab aliis vituperatur. Laudant quidem Marcus Tullius, Plinius, & Mythologici omnes, qui in eius commendationem explicant fabellam illam, qua fingitur à luna fuisse adamatus atque sopitus, vt ipsum in Cariæ monte dormientem è cælo illa descendens oscularetur. Ceterum vulgus eum vituperat, & Endymionis somnium vertit in prouerbium aduersus eos, qui sopore pressi negligenter conniuent, vbi solicitè foret vigilandum. Mihi certè in lunæ Apocalypseos contemplatione contigit, valde admirari secundum cæli luminare mulieris pedibus suppositum, & coactus sum nouam inuestigare intelligentiam. Quæsiui sedulò, ac demum inueni, dum lunam de Christi humanitate interpretor. Meâ tamen explicatione multos offensum iri, vel nouitate ipsa permotos, coniecto: atque adeò

Endymionis somnium, historia, seu fabula.

pro ludibrio illam habituros, assertoremque me vel in eo somniare, vbi maximè vigilandum erat. Spes tamen intecta mihi est, sapientibus viris in huiusmodi interpretatione pergratum me fore facturum. Vtinam & eiusdem mysticæ lunæ gratiam etiam ac fauorem promerear, eiusque beneficio immergar spiritali illo somno, à quo sponsus suam prohibet sponsam excitari: ac destinato demum tempore (in morte scilicet) feliciùs in Christo dormiam; & ab eo me tunc fuisse dilectum experiar, cui in hac lunæ contemplatione deseruire contendo.

Vt ergo in meâ expositione pergam, visum mihi est, quò plus ei lucis afferrem, in hac notatione cum lunæ symbolo, symbola etiam solis & stellarum coniungere, & de symbolorum huiusmodi præstantia nonnihil addere. Quod enim ea in præsenti Spiritus sanctus coniunxerit res est magnæ elegantiæ, & animi attentione digna. Quòd si aliquis dicat, violentum videri, quòd sol, luna & stellæ suam omnes simul lucem effunderent, nec sol suis radiis lunam & stellas obscuraret. Ad hoc respondeo, in ænigmatis haudquaquam esse exigendum, ne quid admirabile & insolitum fiat: illud tantummodò quærendum, ne quid in significatione atque eius applicatione perperam accommodetur. Egregiè autem conuenit hæc stellarū & lunæ claritas corā sole. Mysticus enim sol efficit, vt tam luna, quàm stellæ cum ipso Christianam collustrent Ecclesiam.

His præmissis, accedamus ad horum symbolorū præstantiam seorsum considerandā. Solis symbolum, si seorsum accipiatur, aptissimè conuenit Christo, vt ex pluribus Scripturæ locis colligunt multi. Enimuerò ad denotandā sub distinctione tam diuinitatis lucē, quàm humanitatis, non alia potuere symbola magis idonea proponi, quàm duo hæc magna luminaria, sol videlicet, ac luna. Ad hoc autē, quamuis diuinitas in Patre, Filio ac Spiritu sancto sit prorsus eadē, at expressioris distinctionis gratiâ loquemur Scripturæ more de Patris diuinitate, deque humanitate Christi. Ad Patris ergo Æterni claritatem significandam, quid obsecro congruētius, quàm solis nomen? nonne sol est fons lucis, & reliquorum luminum parens? Quid ergo aptius ad eius designandā claritatem, qui totius est diuinitatis fons, & quem Scriptura *patrem luminum* appellet?

Expenditur, quàm aptè congruat lunæ symbolum ad Christi humanitatē significandā.

Deinde ad lucis distinctionem, quam Christi humanitas habet, facile est videre, quàm rectè & congruenter lunæ nomen applicetur. Etenim inter luces omnes, quæ deriuantur à sole, lunæ certè lux extat atque eminet; siquidem est alterius instar solis. Vt ergo adumbretur præstantia ac dignitas, qua Christi lux Sanctis omnibus antecellit, aptissimum est symbolum lunæ. Ad hæc, si sol ac luna rite considerantur veluti stellarum omnium parentes, vt colligitur ex Genes. 37. n. 9. quis nesciat, à Deo Patre, & à Christo Domino, vt à parentibus luminum, eam omnem dimanare lucem, quæ in omnibus mysticis syderibus effulget?

Ceterùm incutiet fortassis alicui difficultatem, quod in Genesi de sole ac luna dicitur, vt ad Æternum Patrem, & ad Christum accommodetur. Dicitur enim c. 1. 16. *Luminare maius, vt præesset diei, & luminare minus, vt præesset nocti.* Videtur autem tēpus legis gratiæ, esse dies, iuxta illud Pauli Rom. 13. 12. *Nox præcessit, dies autē appropinquauit. abiiciamus ergo opera tenebrarū, & induamur arma lucis, sicut in die honestè ambulemus.* Huic ergo diei Christus Iesus præest, ideoque lunæ symbolum, quæ noctē illuminat, nō ei videtur aptè congruere. Respondetur tamen, quamuis legis gratiæ tempus, si cum ea cōparetur ignorantiâ, qua mundus quondā erat immersus, rectè ad diem referatur: verùm si cum æternæ beatitudinis statu componatur; lux ea, qua fideles in hac vita fruuntur, eleganter per lucem lunæ, ac syderum denotatur. Qua ratione fuit locutus D. Petrus in sua secunda Epist. c. 1. 19. *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco donec dies illucescat.* Quod cùm ita sit, diuinitatis quidem luce in se ipsa soli perfruuntur Beati; atque ideo lux ea est luminare maius quod diei Beatitudinis præest. Interim verò, qui eā fruimur luce, quæ in hac vita fidelibus impertitur, nō sole in se ipso fruimur; sed luminari secundo, nēpe Christo, & ipsius atque Apostolorū doctrinâ. Quāobrem Ps. 8. vbi distinctè de illa luce habetur sermo, quam in hac vita possident fideles, nulla fit solis mētio; sed lunæ solùm, & stellarū. *Quoniam videbo cælos tuos opera digitorū tuorū, lunā & stellas, quæ tu fundasti.* Apposite ergo diuinitatis claritas appellatur *luminare maius, quod præest diei.* (Cùm in Beatitudinis cælestis die Sancti propriè & maximè Dei claritate in se ipsâ perfruantur) Christi verò assertoris nostri claritas dicitur, *Luminare minus, quod præest nocti.* Nam in huius vitæ nocte, quacunque fideles potiantur claritate, non ea immediatè ex illa æterni diei claritudine; sed ex Christi, & eius Apostolorum doctrinâ deriuatur.

Difficultas circa prædictā applicationē proponitur, ac soluitur.

Christi diuinitas luminare maius, quod diei Beatitudinis præest: humanitas verò luminare minus, quod præest huius sæculi nocti.

Verum quidem est tamen, huiusce vitæ noctem esse fidelibus clarissimam. Nam luna, cuius luce collustrantur, est solis instar clara ac fulgens, vt fuerat ab Isaia prædictum, cap. 30. 26. *Erit lux lunæ, sicut lux solis.* Veruntamen si hæc lux cum æterni illius diei luce comparetur; potest lux noctis

meritò

meritò nuncupari: quippe mysticus sol septies est, atque adeò millies lunâ fulgentior: vt idem vates mox subiecit, *Et lux solis septempliciter.* Si igitur lux vitæ huius est propriè lumen Christi, & cælestis patriæ lux est ipsa claritas diuina; adhæc, si lux ea, qua fruuntur in hac vita fideles ab Scriptura cum noctis luce comparatur: Christus ergo est mystica luna, & Pater æternus est sol.

Obiectio contra superius dicta. At enim, ex hac ipsa explicatione noua suboritur difficultas. Etenim, si diuinitatis lucem, qua potiuntur Beati, sol figurat: igitur Ecclesia primigenia (quæ erat Ecclesia militans) nequaquam depingenda erat solis amictu vestita, sed solùm lunæ, & stellarum ornatu decorata. *Responsio.* Respondeo; vt exactè luna applicaretur ad Christum, & solis lux ad diuinitatem, cõgruenter fuit expensum, quã rectè diuinitati conueniret luminare maius, quod præesset diei; & Christo Domino luminare minus, quod præesset nocti. Quia in hac vita nondum fruitur Ecclesia diuinitatis luce in seipsâ. Nihilominus idonea extitit ratio, quam ob rem militans Ecclesia amiciretur sole; quòd magna sit illustratio, quam à diuinitate accipit. Etenim lunæ quidem lux aptissime (vt vidimus) ad Christi Assertoris nostri doctrinam, qua fruitur Ecclesia, accommodatur: iuxta illa Christi ipsius verba Ioan. 7. 16. *Mea doctrina, non est mea.* Ingentem enim lucem, quam habet luna, à sole est omnino mutuata.) Ceterùm præter hanc doctrinam, & Apostolorum atque Euangelij ministrorum prædicationem, (qui stellarum instar sunt) fruitur insuper Ecclesia Spiritus *Ioan. 14. 26.* sancti illustratione secundum Christi ipsius dictum; *Ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcumque dixero vobis.* Atque interior hæc Spiritus sancti per ipsius dona illuminatio, est aliqua diuinæ claritatis effusio. Tametsi autem in cælesti patria erit longè maior atque præstantior claritas, & excellentiori longe modo participata, (siquidem solis ipsius lux proprio in fonte haurietur) in hac tamen vita per Spiritus sancti charismata singularia, potitur Ecclesia Dei claritate; eamque ob rem vestita sole conspicitur, quia induta est virtute & claritate ex alto. Itaque quamuis diuinitas magis quidem propriè solis munere in cælo fungatur: nihilominus idonea satis fuit ratio, vt Ecclesia primogenita congruenter solis induta radiis cerneretur. Sicut è contrario, licèt Christus magis directè officium lunæ præstet, fideles in hac vita degentes suâ doctrina illuminans; quia tamen in patria præter diuinitatis claritudinem, qua potiuntur Beati, Christi humanitatis conspectu clarissimo magna fit ad eorum fælicitatem accessio; idcirco dicitur etiam Apocalypsis 21. numero 23. claritas Dei, & Agni esse cælestis Ierosolymæ sol ac luna, qui Agnus inibi lucernæ nomine compellatur. quia luna nocti est instar lucernæ: die vero, quamuis lucernæ munere non fungatur, homines tamen sua pulchritudine magnopere exhilarat, *Et parte diei solis lucem adiuuat*, vt optimè Plinius l. 2. c. 9.

Lunam minui in consummatione, quid sit apud Ecclesiasticum. Præterea in luna hac corporea, quam intuemur, illud est notatione dignum, quod Ecclesiasticus his verbis ponderat, capit. 43. numero septimo. *Minuitur in consummatione; & crescit mirabiliter in consummatione.* Vbi locutio illa, *In consummatione*, perinde est, quasi vsque ad summum: quod idem est, ac dicere: lunam quidem eo vsque diminui, quoad omnino consumpta esse videatur: mox verò post hanc diminutionem consequi continuum incrementum, donec solem ipsum quodammodo adæquet. Vnde Plinius libr. 2. capit. 9. *Immensa orbe pleno, ac repentè nulla.* Hæc ergo lunæ proprietas aptissima est ad summam Christi Domini submissionem exprimẽdam necnon exaltationem summam, quæ fuit humiliationem consecuta. Priùs enim *exinaniuit semetipsum*, &, *Non erat ei species, neque decor.* Hanc tamen extremam demissionem subiit præstantissima exaltatio; donec eò vsque luna cetera cæli astra superaret, vt meritò *Regina cæli* à Ieremia nominetur c. 7. 18. & 44. 17. concinitque Horatius in sæculari carmine; vbi lunam syderum Reginam appellat.

Si verò iis quæ diximus, à nimium theoricis opponatur, lunam solis claritate ac radiis non penetrari, quòd diaphana non sit, atque adeò videri potiùs partem cæli infimam, & minus in se continentem perfectionis, præsertim cum plurimæ sint stellæ ipsa maiores, & astrorum multitudo penè innumerabilis sit. Vt omittam quæstionem illam Astrologis discutiendam; vtrùm dentur aliquæ stellæ luna maiores. Esto hoc verum sit, & luna ipsa sit opaca, atque stellarum aliquæ non item: hoc tamen ad illud conducet, quod Psalm. 8. dicitur. *Minuisti eum paulo minus ab Angelis.* Christus enim quatenus homo, est Angelis inferior natura, si tamen splendor ac gloria attendantur, quis neget lunam esse stellarum Reginam, ac proinde, quæ inter eas fulgeat, vt Regina inter minora sydera, vt ait Horatius? Quapropter Christi gloria, sapientia, & splendor sunt absque controuersia multò præstantiora iis omnibus, quæ in Angelis, & Sanctis vniuersis reperiuntur. Atque hoc diuinæ prouidentiæ consilium, vt alterum natura inferius, sit gloria tantò excellentius atque sublimius; hoc inquam ad lunæ symboli perfectionem congruentissimum extitit.

Lunæ influxus in inferiora corpora. Verùm enimverò si lunæ influxum, & quasi illapsum in-

A spiciamus; hæc quidem in parte ceteris signis cælestibus longè antecedit. Et quamuis sole sit inferior, illum tamen in rerum sublunarium procreatione & conseruatione comitatur, ita vt nihil producere videatur sol per se solus, nisi cum luna sociatus. Facit, quod supra vidimus, videlicet lunam à Romanis genitricem orbis appellari solitam; cui epitheto Catullus concinit, dum lunam alloquens ait,

Tu rustica agricolæ tecta
Bonis frugibus exples.

De lunæ autem in terras influxu ac potestate in hæc inferiora latè Plinius libr. 2. capit. 41. & capit. 49. Et in Scriptura Deuteron. 33. numero 14. in Ioseph benedictione, omnia poma & fructus terræ dicuntur esse fructus solis & lunæ. Sic enim textus habet: *De pomis fructuum solis & lunæ.* Quan-
B uis autem hanc efficacem generandi virtutem luna ex sole (sicut & lucem) participet, veruntamen magna solis vis atque calor cum lunæ humiditate ac mollitudine mirum in modum conspirant ad naturalium rerum generationem, quæ in calore atque humiditate congruenti potissimùm cõsistit. *Spiritalis luna. i. Christi influxus in suos fideles.* Simili etiam ratione spiritalis nouæ cuiusque creaturæ regeneratio, & totum diuinæ Gratiæ incrementum, quo perueniunt, non solum ex Dei pendet virtute, sed etiam ex Christi Redemptoris nostri meritis, benignitate & gratia. Mysticus enim sol supranaturalem suam vim & efficacitatem nulli creaturarum elargitur, nisi lunæ mysticæ influxus, atque benignitas pariter confluant. Ac denique vehemens lunæ illapsus appositè significatur in eo, quod Plinius asserit, nimirum lunæ sydus esse rerum spiritum. Simili enim phrasi aptissimè dicitur Christus esse *Spiritus oris nostri* ex Ieremiæ Threnis, capit. 4. numero 20.

C *In luna summam Christi humiliationem & exaltationem figurari.* Ad hæc, quemadmodum ad Christi Domini passionem & exaltationem nobis in memoriam reuocanda, semper cælum nobis ob oculos subiicit assiduam tum coniunctionis lunæ, tum oppositionis vicissitudinem, (in qua veluti in expressa effigie figuratur summa exaltatio summam diminutionem subsequens) Ita etiam vt euidentior esset in luna significatio Christi humanitatis, sola ipsa luna inter cetera cæli astra præ se fert veluti expressam faciei humanæ effigiem; quæ nos quodammodo commonefacit, perfectissimæ Christi humanitatis symbolum se esse pulcherrimum, nec non bonorum omnium, quæ ex illa in nos deriuantur.

Vt vero nostram hanc lunæ significationem nemo nouitatis aut paruæ auctoritatis insimulet, meo quidem iudicio Scripturæ liber tum primus, tum postremus, id est, Genesis & Apocalypsis summam ei antiquitatem, & auctoritatem afferunt. Ex Genesi enim nobis liquet, in solis, lunæ, ac syderum
D coniunctione, lunam secundum dignitatis locum obtinere, cui stellæ vndecim suam substantiam referant acceptam. Nemo autem dubitat, duodecim Apocalypseos stellas esse Apostolorum symbolum, eòsque filios ac discipulos solis diuinitatis atque humanitatis Christi. In Apocalypsi idem expresse asseueratur, solem Ecclesiæ esse Dei claritatem, & ingentem lucernam, (id est lunam) esse Christum Dominum, vt suprà expendimus, ex c. 21. 23. Et ne patronus aliquis ex sanctis doctoribus huic nostræ expositioni desit, D. August. in id Psalm. 73. 16. *Tuus est dies, & tua est nox*, expresse applicat lunam carni Christi, hoc est ipsius humanitati illuminanti huius vitæ noctem. *Ex Patribus quinã lunæ symbolum ad Christi humanitatem applicent.* Et Gregorius hom. 2. in Euangelia in principio, dum lunam ait in sacra Scriptura poni pro defectu carnis, de humanitate Christi interpretatur. subdit enim, diuinitatem defectum nostræ carnis suscepisse.

Itaque nostræ explicationi neque antiquitas deest, neque auctoritas. Quòd si res ipsa attentè perpendatur, dubium
E non est, quin luna sit præstantissimum Christi humanitatis symbolum. Quamobrem fateor, maximæ mihi voluptati fore, si Turcæ lunæ insigne non suis vexillis arrogassent, vt Christianæ Religionis cultores huiusmodi signum in ea, quam tradit Apocalypsis significatione, vsurpare possemus. Ceterùm præstantius est insigne, quod nobis Apocalypsis in huius capitis exordio proponit ob oculos; nempe fœmina sole vestita, lunæ innitens, & stellis coronata. In hac enim pictura habemus pariter symbolum diuinitatis, & Christi humanitatis, atque excellentiæ Apostolorum; necnon singularis beneficij, quod Deus in mundum contulit; dum decreuit primitiuam Ecclesiam diuinitatis claritudine circunfusam, Christi præsidio suffultam, & Apostolorum doctrinâ imbutam, omnibus mundi nationibus lumen Euangelij in-
F ferre. Atque ad egregium Christianæ Ecclesiæ vexillum non video, quod aliud stemma, siue insigne præstantius aut elegantius potuerit excogitari.

Duodecim stellæ Apostolorũ symbolum. Reliquum est, vt nonnihil de duodecim stellarum symbolo dicamus. Atque imprimis in duodenario hoc numero habitus fuit proculdubio respectus ad duodecim Apostolos, qui doctrinam Euangelicam duodecim Apostolici symboli veritatibus complexi sunt. Quapropter quamuis Paulus & Barnabas non minus Apostolorum nomine, & stellarum symbolo digni sint, quàm reliqui duodecim, veruntamen cùm in stellis iis fœmineæ coronæ habita fuerit ratio veritatum duodecim in Apostolico symbolo contentarum, quæ Ecclesiæ ipsius gloriam & ornamentum componunt

Apostolorum, qui Apostolicum symbolum ordinarunt. Ceteroquin si Apostolis stellatum symbolum attribuitur, quòd mundum collustrarint, iuxta id Danielis 12. numero tertio. *Qui ad iustitiam erudiunt multos, tanquam stellæ in perpetuas æternitates.*) huiusmodi certè symbolum non minùs propriè Paulo ac Barnabæ debetur, qui singulatim ab Spiritu sancto fuerunt Apostoli Gentilitatis electi. Singularis verò Pauli commemoratio, ob excellentem illius doctrinam, atque ob Gentilitatis conuersionem (de qua libro quarto Apocalypseos agitur) minime Ioannem præteriit, vt infrà ostendetur. Quinimò nullius Apostolorum toties Apocalypsis meminit, vt Pauli. De quo capit. 16. numero 2. & cap. 17. numero 1. & capit. 21. numero 9. Ac fortassis etiam in duabus mulieris alis respectus fuit habitus ad Paulum & Barnabam, vt suo loco expendemus.

Cur stellæ, quæ Apostolorum sunt symbolũ, supra mulieris caput apponantur?

Præter hæc, quòd stellæ duodecim mulieri pro diademate sint impositæ, non arguit stellas ipsas aliquid nobilius lunâ præ se ferre. Constat enim solem esse excellentioris rei symbolum, quàm stellas, quantumuis sol fœminæ pro indumento sit, stellæ pro corona; non ergo superior locus stellis tribuitur, quòd nobilioris rei symbolum existunt, sed solum vt denotetur, Apostolos esse Ecclesiæ gloriam & ornamentum. Atqui manifestum est, illis hoc elogium congruere; siquidem Paulus eos vocat Christi gloriam.

Difficultatis nodus soluitur.

Obiiciet tamen aliquis; si hoc in loco figuratur Ecclesia primogenita post obdurationem Iudæorum, & post decimæ Ierosolymorum partis conuersionem: tunc quidem non fuerat depingenda cum stellarum duodecim diademate. Eo enim tempore Iacobus maior, & ex ceteris Apostolis nonnulli vitam iam cum sanguine pro Christo profuderant: quare tunc non duodecim extabant. Ad hoc respondeo, quòd Ecclesia Apostolorum duodecim claritate, & splendore redimiretur, neutiquam pendebat ex eo, quòd ipsi viui adhuc & superstites essent; nam post eorum etiam omnium mortem, semper hæc erit Ecclesiæ corona, decus & ornamentũ. Simili etiam ratione quamuis hic primogenita singulatim Ecclesia consideretur in egregia illa expeditione fundationis Romanæ Ecclesiæ; & quamuis ad hanc ipsam expeditionem non fuerint reapse profecti, nisi duo vel tres Apostoli; nihilominus congruentissimè est excogitatum, vt Ecclesia primogenita ad Romanæ fundationem stellis duodecim coronata progredi dicatur. Quam enim doctrinam prædicabat Ecclesia, & in qua gloriabatur, ea profectò non alia erat, quam quæ in Apostolico symbolo continetur; in quo Apostolorum duodecim ipsum concinnantium gloria splendescit. Atque hac doctrina fundata fuit, & erecta Romana Ecclesia.

Aaronis corona gemmis fulgens.

Illud insuper obseruatione dignum est, in corona scilicet stellarum videri ad Aaronis coronã alludi, quæ fortassis erat pretiosis vndique lapillis ornata; vt canere videtur Ecclesia hebdomada tertia post Pascha feria 2. in secundæ lectionis responsorio: *In diademate capitis Aaron lapides pretiosi fulgebant.* Capite autem primo vidimus, gemmis fulgentissimis nomen stellarum congruere.

Denique in hac mystici solis, lunæ, & stellarum conspiratione sunt iure ponderanda Ecclesiastici verba cap. 43. vbi describit *speciem cœli in visione gloriæ.* Deinde pereleganter descensu facto, ad solis, lunæ & stellarum descriptionem seorsum deuenit. Totus autem ille discursus ad primæ huius notationis scopum est valde appositus.

Luna vtrùm hic accrescẽs vel decrescẽs consideranda.

At enim (dicet quispiam) in hac capitis duodecimi figura, cùm solis, & lunæ, & stellarum coniunctio proponatur, necesse est, lunam considerari non quidem in sua accessione & augmento; sed in recessu potiùs ac diminutione; aptiùs verò multò esset ad Christi Domini significationem, si luna in suo incremento figuraretur. Nam si de Simone Oniæ filio ait Ecclesiasticus cap. 50. 6. *Quasi luna plena in diebus suis lucet*, quantò magis debebat Christus lunæ plenæ symbolo denotari? Respondetur, comparationem illam esse desumptam ex pulchritudine, quam luna mortalium oculis ostendit. Veruntamen si in se ipsa consideretur, semper est æqualiter pulchra. Non aliter Christus sub primitiuæ Ecclesiæ tempora, quando ipsius pulchritudo magis mundo obtegebatur, ipsemet erat omnino, qui nunc est, & quamuis figura coniunctionis solis cum luna coëgerit, vt luna ipsa in sua diminutione pingeretur; scopus tamen præcipuus fuit, vt luna ipsa vsurparetur secundùm omnem, quam continet, perfectionem: &, vt decremento ipsius proposito, promitteretur deinceps incrementum; ac propterea vtrumque extremum desumeretur ad mirã huius symboli perfectioné.

NOTATIO II.

De secundaria significatione lunæ, quæ mulierem sustinebat. Hoc est, de eodem symbolo, respectu Beatæ Virginis.

Sensuũ multiplicitatem in Scriptura interdum ex ipsius fœcũditate, interdum ex rei difficultate exoriri.

MVLTIPLICATIO sensuum in eodem Scripturæ loco interdum non ex ipsa sacrarum Literarum fœcunditate nascitur; sed ex diuersitate ingeniorum, & loci, qui explicatur, difficultate: quòd nullus ex iis sensibus, qui adducuntur plenè & cumulatè satisfaciat. Quemadmodum multiplicantur nonnunquam alicuius argumenti solutiones, quia nulla mentem omnino explet. Nec enim semper varij proponuntur alicuius loci sensus, vt omnes simul quispiam amplectatur; sed vt ex iis seligat illum, qui magis arriserit. Interdum tamẽ ex ipsa Scripturæ fœcunditate, & ex rerũ ipsarum connexione oritur sensuum multiplicitas. Tunc autem non ideo proferuntur, vt ex eorum, qui proponuntur varietate lector aliquem secernat; sed potiùs hoc pacto ostenditur, eos omnes sensus atque expositiones iuxta Spiritus sancti mentem ab Scriptura pariter coerceri. Id quod si in aliis Scripturæ libris verum est, in Apocalypsi ob peculiarem rationem ita esse credendum, vidimus notat. 20. proœmiali.

Lunæ symbolum in hoc loco ad Beatam etiam Virginẽ, secundario tamen, applicari.

Hac igitur ratione contendo, lunæ symbolum, quæ mulierem Ioanni visam fulciebat, præter præcipuam significationem de Christi humanitate, quam proposuimus, iuxta Spiritus sancti intentionem ad sanctissimã etiam Virginem congruenter applicari. Nam imprimis cùm Apocalypsis in primigeniæ Ecclesiæ gloria de illa eiusdem pulchritudine singulatim egerit, quam ex duodecim Apostolorum corona accipit ipsa; cúmque ter deinceps Paulum designet, nempe in capitibus 16. & 17. ac. 21. quicumque miram Virginis sacratissimæ excellentiam perpenderit, & ipsius precum efficacitatem; facilè cernet, in huiusmodi figura & admirabili spectaculo, quo Christianæ Ecclesiæ splendor designatur, nequaquam Spiritum sanctum prætermisisse admirabilem Virginis ac Matris excellentiam, & quantum in ea patrocinij ac defensionis Christiana experiatur Ecclesia. Præcipuè cum Apocalypseos scriptor sit Ioannes, qui tantopere fuit Deiparæ obsequij studiosus, & illi in filium traditus fuit à Christo in eo ipso, quod in cruce condidit, testamento. Si ergo consentaneum erat, ne in Apocalypsi omitteretur integerrimæ Virginis excellentia; nullum profectò symbolum potuit ad hanc significationem illustrius, quàm luna, vsurpari: vt posteà planum fiet: nec locus valuit aptior inueniri, quàm cum de Ecclesiæ primogenitæ partu, déque casta Lucina eius auxiliatrice agebatur.

Dissentaneũ minimè esse, sed valde cõsentaneum, vt eodem loco ac verbis de filio ac matre agatur.

Deinde minimè debet reputari dissentaneum, sed valdè potiùs consentaneum, vt in eodem loco, eisdémque verbis Scriptura Christum Dominum & sanctissimam eius parentem significet. Hoc enim mirè conducit ad denotandum arctissimum necessitudinis vinculum & maximam similitudinem, quæ inter filium ac matrem reperitur: ostenditúrque nihil inter eos quasi diuisum aut seiunctum inueniri: quinimò vbi de filio tractatur, de matre etiam inibi tractari; cùm adeò inter se mirabiliter consentiant, & in eodem throno sedes habeant. Quare maiori quidem iure Virgilianum illud huc applicare possemus:

Casta faue Lucina, tuus iam regnat Apollo. Eclog. 4.

Et sanè, qui id attentè perpendat, facili negotio aduertat, nihil aliud cælorum Reginæ nobilius aut honorificentius esse posse, quàm cum filio ita esse coniunctam, vt vbi de filij excellentia sermo sit, ibi etiam de excellentia matris nõ taceatur. Præcipuè verò vbi de admirandis filij operibus & beneficiis in Ecclesiam collatis agitur; cum ipsius mater sit potissimum instrumentum, quo medio illhæc beneficia in Ecclesiam deriuantur. Hæc ipsa ratio, & quasi subordinatio idoneè efficit, vt verba eadem Christum, vt præcipuam causam commendent, & sanctissimam Virginem vt hominum mediatricem, & præcipuum in eorum salute instrumentum. Si enim alicuius ministri, siue magnatis fauor & gratia apud terrenum aliquem Regem tanta esse potest, vt cùm primùm dicatur Rex beneficium quoduis tribuisse, eo ipso innuatur, atque adeò intelligatur, illud familiarissimo Regis amico, siue famulo referri acceptum debere, quòd absque ipsius interuentu nihil omnino largiatur Rex: iam quantò maiori iure poterit hæc loquendi atque sentiendi ratio ad singularissima illa promerita transferri, quibus Christus suam cumulat Ecclesiam; cum omnia ex Mariæ Virginis ope ac patrocinio prorsus pendeant?

Quæ de Christo, vt de præcipua nostrorum bonorũ causâ dicuntur, de Virgine etiam, vt de hominum mediatrice, aptè enuntiari.

Atque huiusmodi quidem consideratio nuper aut excogitata, aut inuenta non est: sed antiquissima sanè, & à Patribus, atque communi Ecclesiæ consensu recepta. Pleraque enim amplissimæ laudis præconia, quæ in Virginem ex Scripturæ verbis deprompta congeruntur, nituntur omnia in eiusmodi locutionibus, quarum primarius ac præcipuus sensus respicit Christum. Hinc est, vt in beatissimæ Virginis celebritatibus Ecclesia diuino spiritu afflata bonam capitis octaui Prouerbiorum partem decantet; vbi in literali sensu sermo est de æterna Dei Sapientia, nempe Christo: sub cuius nomine dicitur, *Dominus possedit me in initio viarũ suarum, antequam quidquam faceret à Principio, ab æterno ordinata sum*, &c. Similiter in ipsius Virginis feriis canitur ab Ecclesia totum ferè c. 24. Ecclesiastici; in quo pariter est de Christo, Dei Sapientiâ, sermo. In his ergo, atque similibus locis nonnulli satis esse putant, si Ecclesia aliquo modo ad Virginẽ applicare perhibeatur, quod tamen minimè dicatur

Multa ex iis, quæ Ecclesia de B. Virgine decantat, ad Christũ primariò, secundariò ad Virginẽ referri.

de illa, si verus Scripturæ sensus attẽdatur. Quemadmodum eidem etiam applicantur verba illa: *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Mihi tamen valde fit verisimile, tam in Scripturæ fœcunditatem, quàm in maximam vnionem, quæ inter Christum & Mariam intercedit, omnino cadere; vt illa ipsamet verba, quæ in præcipuo sensu Christum respiciunt, in sensu secundario, ex intentione etiam Spiritus sancti, ad Virginem referantur: ac proinde non solum ab Ecclesia per accommodationem, ad ipsam Virginem applicari; verùm etiã per credibilem satis & valde piam existimationẽ, quòd diuinus Spiritus in iis locis non Christum modò, sed Virginem etiam propter mutuam vtriusque coniunctionem attenderit. Atque hoc certè Virgini sanctissimæ gloriosius & honorificentius est, quàm si aliis totidem siue locis, siue verbis de illa seorsum à filio ageretur: dignius enim est, & excellentius Reginæ, vt sella ipsi in eodem Regis throno sub eodem peristromate, & sub eadem cortina collocetur, quàm si in alio throno atque sede quantumuis excelsa reponatur. Si ergo hoc Virgini præstantius est; verisimile non fit, eò alicuius ingenium quamuis acutissimum posse deuenire, vt plus Virgini deferat ratiocinãdo honoris, quàm se ipsa voluit Spiritus sanctus ei tribuere.

Prædictam explicandi rationem in multis Scriptura locis B. Virgini esse gloriosissimam.

Itaque hæc mihi ratio facilè persuadet, siquidem magnus hic honor potuit Virgini præstari, vt de illa in secundario sensu sit sermo in iis locis; vbi primarius de Christo sensus est. Hanc explicandi rationem non pro futili & nupera inuentione à me excogitatã, esse reputandã velim, sed pro vera ac solida Spiritus sancti mente, qui Virginẽ, vt charissimam sibi sponsam, vnicè diligit. Et quidem ex eisdem lectionibus quas Ecclesia in B. Virginis officio vsurpat, hanc ipse philosophiam didici. Nam ad meram accommodationem præter Spiritus sancti mentem nimium videbatur satis, non vnum aut alterum verbum, sed integra Scripturæ capita eidem applicari. Qua in re haud simile quidem accidit, quod in Canticorum libri applicatione. In huiusmodi enim libro perspicuum est, singularem esse Virginis prærogatiuam, vt illi per excellentiam aptetur, quidquid generatim prædicatur de ingenti amore, quo Christus suam sponsam prosequitur, déque admirabili ipsius sponsæ pulchritudine ac perfectione. At continua illi capita applicari, in quibus de solo Christo (id est, æternã Dei Sapientiã) sermo instituatur; id verò longè mihi sit diuersum, atque adeò persuadet in ipsismet capitibus Spiritus sancti intentionem planè fuisse, vt excellentissima intemeratæ Virginis perfectio atque sanctitas in sensu secundario significetur.

Difficultas contradicta.

Sed opponet nobis aliquis, vt in lunæ symbolo fœminam sustentantis locus Virgini supersit, videri congruentius, vt in ea solis, lunæ, atque syderũ coniunctione, per solem Christus; per lunã B. Virgo; per sydera Apostoli denotentur. Hæc enim explicatio videtur illi persimilis, quam Iacobus admirabili Iosephi somnio adhibuit, cùm dixit. *Num ego, & mater tua, & fratres tui adorabimus te?* Accedit, quòd solis symbolum aptissimè conuenit Christo, vbi autem admittatur, in sole Christum figurari, & in stellis Apostolos; consectarium videtur, in luna Virginem adumbrari. Præterquàm quòd nemo nescit, verba illa Cant. 6. 9. *Pulchra vt luna*, Virgini per excellentiã congruere. Quapropter eadem in eius Litaniis Ecclesia decantat; & ferè Ecclesiastici scriptores inter cetera Virginis elogia, hoc vt præcipuum adscribunt. Et singulatim Cardinalis Petrus Damianus in sermone de Virginis assumptione, vbi hæc habet. *Quantumlibet alia stella reluceãt; luna tamẽ & magnitudine præeminet & splendore. Sic vtrãque naturam Virgo singularis exuberat, & immẽsitate gratiæ, & fulgore virtutũ.* In sermone item secundo de Natiuitate B. Mariæ affert illud, *Pulchra vt luna*, & subdit; *Quemadmodũ nullum est astrũ excepto sole, adeò pulchrũ vt luna: sic summam gloriã esse post Deũ videre Virginem, adhærere ei, & in illius protectionis munimine cõmorari.* Et Rupertus l. 6. in Cantica. *Sicut luna (ait) lucet, & illuminat luce non sua, sed ex sole acceptã; sic tu, ô Beatissima Virgo, hoc ipsum quòd tam lucida es, non ex te habes, sed ex diuina gratia.* Innocentius etiam sermone 2. de Assumptione Virginis philosophatur in lunæ pulchritudine, & rotunditate; & ad Virginis fœcunditatem applicat, ex qua plene formosa existit.

Luna symbolum ad Virginem à Patribus applicari.

Nihilominus quamuis verum sit, solis symbolum Christo Domino mirificè aptari, & lunæ symbolum Virgini Matri: in Apocalypsi tamen certum meo iudicio est, ex c. 21. 23. repræsentari in solis ac lunæ affinitate diuinitatis claritatem, nec non humanitatis Christi Domini. Quapropter nullus reliquus est locus, vt Virgini in primario sensu lunæ symbolum apud Apocalypsin aptetur: sed solùm in sensu secundario. Ceterùm idipsum, vt nuper dicebamus, Deiparæ ipsi illustrius & gloriosius est. Quare illud superest, vt ad natiuas lunæ facultates considerandas regrediamur, & ad id, quod textus asserit de parturiente muliere lunæ veluti fulcro & adminiculo sustentata, vt ea omnia ad Virginem applicemus.

Proposita suprà difficultati sit satis.

Quam ad rem illud prætermitto, quod ex dictis in commentario constat, duas nimirum difficultates esse iam ibidem superatas, quæ aduersus hanc expositionem obiici videbantur posse. Alteram, quòd luna varietatem ac mutabilitatem indicet: alteram, quod infra mulieris pedes posita videatur ipsi fœminæ inferior, & ab ea despecta & conculcata. Hæc (inquam) longè aliter hic se habere, iam in commentario demonstrauimus. Luna enim non ideò subter mulierem locatur, quasi ab ea sit superata, deuicta, aut contempta: sed ponitur vt basis seu fundamentum, quo fœmina ipsa fulcitur. Nec verò hic lunæ vicissitudines: sed ipsius claritas, pulchritudo, & secundus inter omnia cæli lumina locus attenduntur. Quòd si hoc elogium Christi humanitatis est proprium: hanc ipsam magnitudinem & excellentiam Virgo Parens participat, propter ipsius arctissimam cum Christo cognationem. Quamobrem id vnum reliquum est, vt scilicet lunæ philosophiam ad sanctissimæ Virginis præstantiam, & ipsius erga Ecclesiam patrocinium applicemus.

Primum ergo in supradicto lunæ encomio Ecclesiastici 43. 7. 8. *Minuitur in consummatione, & crescit mirabiliter in consummatione*: designatur eleganter illud, quod in B. Virgine insigne atque præclarum est, coniunctio videlicet humilitatis maximæ ac demissionis, cum admirabili excellentia & exaltatione. Nam quæ sibi ancilla, atque adeò nihil in suis operibus apparet, reapse est cæli Regina gloriosissima. Quare & diminutio, & incrementum, vtrumque mirandum in modum excellit. Quemadmodum luna in sua cum sole coniunctione, eò vsque diminuitur, donec suam penitus lucem occultet, & nullam omnino habere videatur (id quod oritur ex eo quòd luna cum sole coniungatur, & ipsi subiiciatur plenè.) Non aliter Virgo ex eo quod cum Deo intimè vniretur, & illi sese perfectissimè subiiceret: *omnem sua lucis haustum eò regerit, vnde accipit*, vt Plinius inquit. Atque in coniunctione hac cum sole consistit potissimùm perfecta ipsius Virginis humilitas. Verùm hæc eadem luna, quæ adeò minuitur, atque contrahitur, tantopere etiam ab ipso illustratur sole: vt in oppositione, si illam vna ex parte, solem ex altera prospectes, secundum pene solem, & quasi alterum de numine numen gloriosissimè resplendens, & longo interuallo cetera astra antecellens iure appelles. Quid igitur potest adduci congruentius ad summæ humilitatis, summæque exaltationis symbolum? Huc spectat, quòd Luna à Plinio vocatur *humilis, & excelsa; quia aliàs admota cælo, aliàs contigua montibus.*

Ecclesiastici lunæ, Minuitur in consummatione, &c. de B. Virgine explicatur.

Hic obiter addo, hanc ipsam humilitatis, & celsitudinis cognationem in Mariæ nomine non obscurè adumbrari. Hoc enim nomine (quod iuxta suam originem sonat Mariam) duplici etymo notatur. Alterum est, *stilla maris*, siue *gutta maris* (non quidem stella, vt vulgò iactari solet, sed stilla, siue gutta) quia מר *Mar* significat idem quod gutta, & ים *iam* denotat mare. Vnde *Mariam* est idem, quod *gutta maris*. Hoc autem ad demissionis & humilitatis significationem esse aptissimum, nemo non viderit. Hac enim ratione indicatur res valde exigua, cuiusmodi est existimatio, quam de se verè humilis habet: sicut gutta aliqua, si cum tota maris immensitate conferatur, ferè nihil est. Et videtur quidem Hebraicà locutione appellari gutta maris, quod valde est exiguum. Vide Ecclesiastici 18. numero octauo. *Numerus dierum hominis, quasi guttæ aquæ maris deputati sunt: & sicut calculus arenæ, sic exigui anni in die æui.* Quasi dicat vitam hominis respectu æternitatis esse plane nihilum. Simili ergo ratione, qui se ipse valde contrahit atque demittit; aptissimè dicitur in suis oculis esse maris gutta. Cùm autem nemo vnquam adeò humilis, vt Beatissima Virgo, extiterit; ideò nulli *Mariæ* nomen æquè conuenit, atque illi, id quod intelligendum est; si opinionem, quam ipsa de se concipit, consideremus.

Virginis tum humilitati, tum exaltationem in duplici nominis Mariæ etymo indicari. Maria sonat, stilla (siue gutta) maris.

At verò in Dei oculis plusquàm lynceis Virgo est altissima planè ac gloriosissima: id quod in nomine etiam *Mariam*, apprimè innuitur: vt doctè explicat Caninius de locis noui testamenti c. 13. vbi asserit, omnes Hebraicè doctos esse fassuros, literam מ in hoc nomine semanticam: thema autem esse רם *ram*, quod est excellere, & eminere. In quo themate quiescit media *Iod*, quæ in deriuato mouetur. Sicut à קם deriuatur, קים, atque ita ex *ram*, deducitur *riam*, deinde cum מ quod additur, sonat *Mariam*. Et Hebraicè quidem sonat *Miriam*; vt apparet in nomine Mariæ sororis Mosis Exod. 15. n. 20. Sed nomina, quæ Hebraicè initio habent *Iod*, ea Syriacè cum *a*, pronunciantur: vt doctè idem Caninius c. 6. Quare pro *Migdal, Miriam, Ribboni*, profertur, *Magdal, Mariam, Rabboni*. Maria ergo sonat exiguam, & sonat excelsam. Et fortè, quæ prius fuit hoc nomine nuncupata, ideo dicta est Maria, quia procera statura erat. Hæc tamen etymologia nequaquam excludit alteram. Vt enim Hebraicè dicatur gutta maris, rectè dicitur *Mariam*. Nomen ergo Mariæ & guttam maris significat; & eam fœminam, quæ valde sit excelsa. Quid ergo elegantius, quàm sub eodem Mariæ nomine aptissimum humilitatis & excellentiæ symbolum delitescere? Et quidem hæ sunt genuinæ huius nominis etymologiæ. Quamuis posset etiam ratiocinari quispiam in ea, quòd stilla maris sit appositũ nomen ad denotãdũ vnionem, qui ex gutta cælestis roris in mari cõglaciantis conflatur. Et

Maria, idem quod, excelsa.

Etymon nominis Maria, quatenus guttam sonat, ad

vni

margaritarũ procreationẽ posse aptè applicari.

vnio etiam siue margarita est aptum Virginis nomen. Sed ad ipsum iam lunæ symbolum regrediamur.

Admirabilis in B. Virgine virginitatis & fœcunditatis coniunctio in luna symbolis adumbratur.

Secundo ergo inter B. Virginis singulares prærogatiuas admirabilis est virginitatis, & fœcunditatis coniunctio. Ad cuius significationem nullum aptius lunã symbolum reperiri potest. Vtraque enim virginitatis & fœcunditatis significatio ab humaniorum literarum studiosis eidem lunæ attribuitur. Patet hoc, quia in numismatis Corneliæ Augustæ (vt refert Pierius lib. 44.) cum lunæ imagine, in aliis hæc inscriptio apponitur, *Fœcunditas*: in aliis hæc, *Pudicitia*. In castitatis verò significatione illud præstituitur, quod in Poëtarum fabulis inculcatur, nempe Dianam præ virginitatis amore commercia fugisse hominum, & propterea virginũ comitatu septã syluas venãdo fatigasse. Quare Virgilius, ceterique Poëtæ illam appellant castam. Facit illud Plinij, *Luna super omnia pura, lucisque plena*. Significatio autem fœcunditatis similiter est congruentissima: sol enim ac luna sunt, qui omnia generant ac procreant: vt notatione præcedente vidimus. Verum ad virginitatis quidem significationem nihil opus est fabulas accersere: apud Bernardum enim de Passione Domini cap. 31. legimus, *Quis sanctorum chorus meliùs lunæ comparatur, quàm virgines?* Videlicet propter ipsius candorem, & pulchritudinem: subditque; *Honorabuntur præ ceteris: sicut lunam videmus præ ceteris præeminere.* Iam qui attentè lunam inspexerit, haud dubitabit, rectè ab illo fuisse prolatum, qui dixit, lunam margaritarum ideam videri. Constat autem margaritas esse aptissimum virginitatis symbolum (de quo infrà c. 21.) Luna igitur mirificè innuit virginitatem pariter ac fœcunditatem, & perinde Beatissimam Virginem Matrem.

Luna à vetustis ethnicis castam vocari.

Lunam similiter ob fœcunditatem & virgin.

Præcipuam Virginis excellentiam, quòd sit mater Dei, in hac item symbolo significari.

Tertiò, miræ & eximiæ Virginis excellentia atque dignitas eò tãdem reducuntur, quòd mater sit Dei, atque etiam sit gratiæ & misericordiæ mater, ad vtramque verò rem egregiè conducit lunæ symbolum subter mulieris pedes positæ: vt Ioanni hoc capite fuit visa. Nam imprimis dignitati Matris Dei proprium epitheton est, *Regina cæli*, quod nomen tribuit lunæ Ieremias cap. 7. 18. Deinde, quòd mulieris pedibus sit subdita: vidimus iam in commentario non denotare, eam aut victam esse aut despectam: sed vt Ecclesiæ basim ac fundamentum, ita supponi. Quare si Apostoli bases terræ nuncupantur Iob. 38. (vt exponunt Hieronymus, & Gregorius) quantò congruentiùs Dei Mater, cælique Regina dicetur Ecclesiæ basis? Præterea Ioannes vidit mulierem lunâ fulciri, & sole ac syderibus ornari. Quod nobis innuit; lunam, dum mulierem veluti basis sustentat, esse etiam fulcrum ac basim, quo non stellæ ipsæ solùm, sed sol quoque mulierem circumuestiens quodammodo nitebatur. Hoc verò eleganter exprimitur in eo, quòd Virgo sit Dei Mater. Filius enim quodammodo in matre, sicut in basi columna, fulcitur. Ideóque & Apostoli, & vniuersa Ecclesia sustentantur in Virgine: quòd ipsa sit verè Dei Mater. Si autem lunæ symbolum Virgini congruit propter coniunctionem maximam & necessitudinem, quæ illi intercedit cum Christo (qui primaria est lunæ significatio) ex hac ipsa cum Christo coniunctione atque vnione deriuatur in Virginem, quòd ipsa sit suo modo Ecclesiæ fundamentum; atque adeò lunam esse fœminæ illius basim, nobis indicat, cælorum Reginam Dei esse ipsius parentem.

Apostoli bases terræ.

B. Virgo Ecclesiæ basis.

B. Virginis excellentiã inter omnes sanctos per lunam etiam indicari.

Præter hæc, quantopere Dei Mater reliquis Sanctis antecedat, repræsentatur id optimè in præstãtia atque excellẽtia, qua luna stellas excedit. Epitheton autem Matris gratiæ ac misericordiæ luna etiam in eo potissimũ indicat, quod ipsius influxus, lenitas atque humor tanta sint, quódque res omnes sublunares vsque adeò ex hoc lunæ influxu pendeant, vt in præcedenti notatione explicauimus. Hoc spectat illud Plinij l. 2. c. 51. *Luna fœmineum sydus & molle.* quod ad ipsius lenitatem ac mollitudinem explicandam est aptum. Et Plinius ipse l. 2. c. 18. *Luna color blandus.* & l. 2. c. 9. *Omnem admirationem vincit luna sydus terræ familiarissimum.* Hoc ipsum innuitur in eo, quòd mulier lunâ innitens apparuerit: quod significat, Virginem sanctissimam sua pietate & precum efficacitate esse Ecclesiæ firmamentum & adminiculum. Imò verò non precibus solùm, verum etiam cælestis planè vitæ exemplo, & sapientiæ sibi reuelatæ magnitudine adeò primigeniæ illuxit Ecclesiæ, vt meritò eam sustinuisse dicatur. Hanc ob rem, cùm Christus in cælum conscendit, tandiu reliquit in terris Virginem cælorum Reginam: vt suo præsidio, patrocinio & cælestis præsentiæ solatio, necnon admirandæ sanctitatis atque sapientiæ splendore esset veluti perfugium tutissimum, atque asylum eorum omnium, qui Christi religionem suscipiebant. Iam verò ad Virginis sapientiæ elogium facit Plinianum illud lib. 2. c. 9. de luna dictum. *Omnium, quæ in cælo pernosci potuerunt magistra.* Veruntamen patrocinium hoc & quasi receptaculum non fuit Ecclesiæ sublatum post Virginem in cælum assumptam. Nam gratissima illius recordatio, & indulgentissimæ Parentis officium, quod ipsa in cælo præstat pro Ecclesia, & maxima Virginis ipsius apud Filium potestas; hæc, inquam, omnia prouehunt, & augent singulare solatium ac fauorem, qui ex hoc Virginis fundamento in Ecclesiam accersitur.

Cur Christus post suã Ascensionẽ tandiu in terris Virginem matrem reliquerit.

Auxilium B. Virginis quanti ad Ecclesiæ propagationem interfit.

Et quidẽ tam ad egregias quasque Ecclesiæ expeditiones (quarum maxima fuit Gentilitatis conuersio) quàm ad prædicationis Euangelicæ efficacitatem ac fructum, auxilium Virginis Ecclesiam de prospero euentu reddit securam. Cùm verò hoc in loco prædicatio Euangelij ad Gentes, & Ecclesiarum omnium singularium, ac præcipuè Romanæ, fundatio in Matris Sionis figura denotentur (hæc enim est mulier grauida, & iã partui proxima) vt & partus hic foret auspicatissimus, & in rebus ceteris euentus felix ac fortunatus, egregiè figuratur Virgo Beatissima sub ipsius partus tempus opem ferens, tanquam ea, quæ est verissima spiritalium partuum Lucina: cuius astri illapsu benignissimo & præsentissimâ ope fidens Ecclesia primogenita sperabat se innumerabilem illam prolem fore paritura; de qua dixerat Isaias 66. 8. *Quis audiuit vnquam tale, & quis vidit huic simile? numquid parturiet terra in die vna, aut parietur gens simul? quia parturiuit, & peperit Sion filios suos.*

Concludo igitur, tam Christo, quàm Beatissimæ ipsius Parenti esse mirificum lunæ symbolum, & Apocalypseos perfectione dignissimum.

NOTATIO III.

De symbolica significatione eclipsium, siue defectuum solis ac lunæ.

CVm viderimus per solem in Apocalypsi splendorem diuinitatis Patris æterni; per lunam, humanitatis Christi splendorem: & secundariò splendorem Virginis Deiparæ significari; oportet examinare, vtrùm quod tam in sole, quàm in luna adeò est insigne, (nempe miræ ipsorum eclipses) ad eandem etiam conferat significationem? Pro quo aduertendum est solis defectum non in eo consistere, quòd sol ipse aliquid de sua luce aut claritate in seipso deperdat: sed quia luna terræ auersa, sese inter terrã ipsam & solem interponit: ita vt nec lunæ claritate, nec solis radiis tellus fruatur. Lunæ autem eclipsis ex eo fit, quod tellus inter solem ac lunam sese interserat: hinc enim efficitur, vt luna ipsa tunc maneat obscurata, nec solis in se radios excipiat. Vtriusque autem defectus significatio meo quidem iudicio non est alia, quàm de Christi Domini Passione, & de Iudæorum excæcatione. Nam primò, quòd Christus in cruce ad Patrem conuersus dixerit ex Ps. 21. *Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me?* hæc inquam derelictio in lunæ eclipsi perquàm venustè exprimitur. Namque vt luna in suo defectu à sole destituitur, quia tellus se mediam interiicit; non aliter ex eo quòd Christus scelera filiorum Adam (qui per terram denotantur) luenda susceperit, redundauit, vt Christus ipse (qui est mystica luna) ab Æterni Patris claritate atque auxilio derelictus videretur. Id quod suo etiam modo extenditur ad acerrimum dolorem, quo sanctissima Virgo in filij sui passione ac morte cruciabatur.

Solis eclipsis vnde proueniat.

Vnde item eclipsis lunæ.

Solis ac lunæ eclipsis, symbolum Christi passionis, & Iudæorum excæcationis.

Ceterùm, quamuis inferior Christi animæ portio tot fuerit cruciatibus atque ignominiis affecta, vt meritò Christus Dominus à Patre se derelictum lamentaretur: superior tamen animæ portio plenissimè immensâ Dei claritate perfundebatur; atque id, quod non integrè in lunæ denotatur eclipsi, mirificè in solis defectu adumbratur. Nam tametsi solis nuncupatur eclipsis, quia terræ obscuratur sol, eamque tenebris circunfusam relinquit: ipsi tamẽ soli nulla in se ipso detrahitur claritas: solem enim, vt pote Dei claritatis imaginem, nulla potest suæ lucis pars deficere. Et quamuis tunc luna inter terram ac solem interiecta videatur penitùs obscura & tenebricosa persistere; superioris tamen sui partis claritatem minimè amittit.

Quòd superior Christi animæ portio in ipsa passione immensâ Dei gloriâ fruebatur, per solis defectum significari.

Hæc omnia eleganter figurant, quod in Christi Redemptoris nostri Passione accidit. Tunc enim Christus ipse (qui mystica est luna) se inter Deum atque homines medium, siue mediatorem potiùs interposuit. Et quanquam ex hoc Christi interpositu atque interiectu, vitam pro hominibus profundendo, suam ipse superioris partis claritatẽ non amisit; verùm in ipsius mundi oculis mystica hæc luna penitus obscurata restitit, nõ quòd illam claritas destituerit, sed quoniam inferior animi pars, quæ hominibus erat obiecta, fœdata prorsus ac tenebricosa apparuit; & superioris partis claritas ad diuinæ illius lucis radios sese tunc subtraxit funditus; vt mediatoris officium ipse cumulatissimè præstaret. Cùm autem Iudaica terra in Christi passione obcæcata offenderit; hinc fuit, passionem illam ac mortem, è qua mundi totius remediũ dependebat, Iudæis ipsis perinde fuisse, quasi solis defectum; ipsósque in perpetua caligine perstitisse, nec aspexisse diuinæ prouidentiæ claritatem, quæ mystici solis vicem gerit. Itaque admirandum illud opus Christi inter Deum atque homines interiecti, vt Deum ipsum hominibus redderet propitium; Iudæos per occasionem ita offendit, & insolita luce perstrinxit; vt illâ etiam Dei claritatis cognitione, qua fuerant priùs imbuti, deinceps destituti remanserint.

In luna etiã defectu circa Christi passionem philosophari posse.

Ex dictis colligo, ideo solem in Christi Passione per

Solis defectus in Christi passione, vt symbolica ipsius significatio.

miraculum defecisse; non solùm vt cælum ipsum in Christi morte mœstitiæ ac luctus ederet signa; sed etiam vt in eo miraculo, veluti in symbolica quadam effigie atque imagine figuraretur, quod re ipsa in Christi Domini Passione spiritaliter accidebat. Quòd autem defectus ille mirus, insolitus & præter naturam omnino extiterit, (erat enim in ipso lunæ obiectu atque oppositu è regione solis) hoc ipsum mirificè deseruiit ad significandũ admirabile illud Christi Passionis miraculum, & Iudæorum excæcationis. Quamobrem non sine diuino instinctu (quamuis nõ satis, quod dixit, perciperet) videtur Dionysius Areopagita stupendum solis defectum miratus, dixisse, aut naturæ auctorem emori, aut naturæ ipsius machinam dissolui.

In hac Ioannis visione aliquam esse solis eclipseos speciem, & quæ sit eius significatio.

Præter hæc, quamuis in hac mulieris figura Ioannem lunæ claritas non latuerit, quia ipsam ex superiori parte, aut saltem ex latere conspiciebat; ceterùm si Ioannis visionem attentè perpendamus, aliqua ibi inest solis defectus, respectu terræ, repræsentatio. Sol enim erat supra lunàm, & luna ipsa inter solem ac terram media. Quare in hac figura non denotatur lunam inferiore sui parte esse conspicuam & collucentem; sed tantùm superiore parte, qua mulierem ipsam collustrabat. Hoc autem veluti quibusdam inuolucris adumbrat, Christianam Ecclesiam primogenitam à Christo in cælum euectam, & in eodẽ fultam, frui quidem perfectâ solis, lunæ, & stellarũ claritate; atque hoc eodẽ fulgore conspicuam ad Gentes illuminandas proficisci: hanc tamen ipsam profectionem ita fieri, vt Iudaicus populus in tenebricosa nocte immersus remaneret. Nam vt vidimus cap. 10. terræ symbolum sæpè in Scriptura, & præsertim in Apocalypsi, Iudaicum populum repræsentat. Cùm autẽ in hac visione eclipsis figuretur respectu terræ, quæ lunæ subiacebat; significatio est, Iudaici populi terram (ex qua Ecclesia primogenita in cælum scandere visa est) eam inquam, quæ subtus manebat, obscuram & caliginosam in miraculoso illo solis defectu persistere, & Ecclesiam tantâ claritate ornatã ad ceteras collustrandas nationes, quæ tunc lunæ non subiacebant, commigrare. Etenim si tellus lunæ subiecta denotabat Iudaicum populum, Gentilicus quidem, vtpote adeò diuersus, cõgruenter figuratur in remotissimis prouinciis, quò eclipsis non attingebat. Quapropter mulier lunæ imposita, ac sole vestita, dum in cælum extollitur, indicat, se Iudaico populo obscura caligine circumfuso, suæ claritatis radios in reliquas orbis nationes dispergere.

NOTATIO IV.

De mirabili efficacia lunæ in æstuum maris accessu, & recessu.

Expenditur lunæ efficiẽtia in maris fluxu ac refluxu; & symbolica illius repræsentatio.

Maris fluxus ac refluxus vnde proueniat; & quo tempore ac modo contingat.

SI in lunæ syderum Reginæ creatione singularis arcanæ prouidentiæ scopus non fuit alius, quàm vt in huius nobilissimi astri natura & facultatibus mysticam quandam Christi humanitatis imaginem, & elegantissimum virtutis eius symbolum hominibus contemplandum proponeret: hæc ipsa ratio nos inuitat, vt expendamus, an ceteræ quoque lunæ proprietates eidem significationi aptissimè famulentur. Inter eas verò valde notanda, seu potiùs admiranda est ea dominatio, quam in mare, & præsertim in Oceanum, luna habere, & exercere deprehenditur: constat enim maris æstuum accessum, atque recessum lunæ motu gubernari: bis enim inter duos exortus lunæ affluunt, bisque remeant; atque adeò Oceani affluentia & accessus sex horas & paulo ampliùs continuatur, & tantundem temporis recessus; & statim rursus senas horas & tantillo plùs crescere visuntur aquæ, & æquale illico succedere decrementum. Quod verò singulis senis tam accessùs, quàm recessus horis nonnihil ampliùs addatur; id ex eo prouenit, quòd inter duos lunæ exortus nonnihil ampliùs intercedit, quàm inter duos exortus solis; id nempe quod opus est, vt ab vna coniunctione lunæ ad aliam sol in diurnis anfractibus, vno exortu atque circuitu lunam superet: exoriente scilicet lunâ quotidie nonnihil tardiùs. Quod etiam vsui est, vt ipsis oculis hauriamus maris æstuum accessum, atque recessum lunæ motu gubernari (vt suprà dicebamus) & ab ipsa luna prouenire. De quo videri potuerunt Aristoteles 2. Meteororum, & problemate 13. Ptolomæus libro 2. quadrip. cap. 12. Plinius libro 2. cap. 97.

Peculiaris in maris fluxu ac refluxu obseruatio.

Et quidem philosophicam adeò mirabilis effectus reddere rationem, quæ possit intellectui satisfacere, id Philosophorum est. Neque parum erit, si ita se ab ea difficultate expediant, vt res satis exposita, & intellecta maneat. Quare illis eâ curâ relictâ, ac variis eorum opinionibus supersedendum ratus (vtpote qui non rationem exquiram, sed quis sit effectus considerem, vt notare in eo valeam, quàm aptè deseruiat significationi symbolicæ) in ipso effectu aliquid mihi cernere videor, quod nescio an ab aliis obseruatum sit. Nimirum, quo tempore mare à nobis recedit, eodem recedere similiter ab Antipodis: & hoc ipso tempore affluere, & accedere ad eos, qui & à nobis, & à nostris Antipodis æqualiter distant, ad eos nempe, qui sunt nobis collaterales, vt ita dicam. Hoc vt ampliùs explicem, postulo à lectore, vt eum globum, qui ex maris & ex terræ ambitu constituitur, in quatuor æquales partes diuisum contempletur; ad eum prorsus modum, quo sphæram coluri diuidunt, se mutuò secantes ad angulos rectos sphærales in polis mundi, atque adeò partientes sphæram in quatuor partes æquales, quarum quælibet pertingit ab vno polo in alium. Hoc facto, id est, diuiso globo maris & terræ in illas quatuor partes æquales, simul etiam diuiditur Oceanus per illos coluros. Hac igitur partitione consideratâ, assero, lunam quo tempore facit Oceanum affluere in vna ex illis quatuor partibus designatis (verbi gratia in ea, quæ ad nos spectat) eo ipso tempore efficere, vt in quarta parte, quæ proxima est, & quasi collateralis, decrescat idem Oceanus: in sequenti verò parte (quæ ad Antipodas nostros pertinet) affluentiam & accessum maris contingere illis eodem ipso tempore, quo nobis: & denique in vltima quarta parte, quæ inter nos & Antipodas interiacet, tunc quoque, sicut in altera collaterali, Oceanum decrescere, & remeare.

Demonstratur prædicta marini accessus & recessus obseruatio.

Non eo inficias, valde mirabile esse, quòd eodem tempore quadripartito discrimine Oceanum luna distinguat; vt variato per gyrum effectu suæ virtutis efficaciam euidentiùs ostentet. Si quis tamen, propter rei admirationem, assensum cohibet, accedat propiùs, & manifestè cernet rem esse exploratam atque compertam. Siue enim luna, cùm est supra nos, tunc faciat illam quartam partem maris, quæ ad nos pertinet, affluere; siue tunc faciat eam refluere, & remeare; quidquid horum eligatur, non poterit negari, quin luna respectu sequentis (versus Occidentem solem) quadrantis, futura sit post sex horas in eâdem positione, in qua modò est respectu huius Oceani partis, quam noster quadrans complectitur. Et similiter negari non potest, quin post duodecim horas futura sit in eâdem positione respectu nostrorum Antipodum; & post horas duodeuiginti in eâdem, respectu quadrantis extremi. His verò ita præstitutis liquidò constat, eum ipsum effectum, qui a lunæ præsentia dimanare nunc cernitur in Oceanum in hoc nostro quadrante, visendum esse post sex horas in quadrante sequenti: ex quo consectarium est, vt in eo quadrante proximo nunc proculdubio contrarius effectus contingat. Necesse enim est, vt pars Oceani, quæ modò affluit, eadem post sex horas recedat: & similiter quæ modò recedit, tunc affluat. Hac verò continuatâ ratione euidenter probatur, id ipsum, quod nos modò cernimus in Oceano, similiter tunc ab Antipodis cerni. Id quod aliter etiam demonstratur ex eo quòd dubitari non possit, quin post duodecim horas renouandus sit in hoc nostro quadrante idem effectus, qui nunc in eo cernitur à lunæ influxu prouenire. Atqui negari non potest, quin eo ipso tempore (id est, post duodecim horas) futura sit luna respectu nostri in eâdem positione, qua modò est respectu nostrorum Antipodum. Ergo necesse est, vt idem modò efficiat in eorum quadrante, quod nunc facit in nostro.

Improbantur, qui maris accessum & recessum referũt in humiditatem, quæ à luna in partem aëris & aquæ ipsi lunæ subiacentem deriuetur.

His ita explicatis obiter animaduerto, decipi proculdubio eos, qui maris vel accessum, vel recessum prouenire suspicantur ab humiditate, quæ à lunæ præsentia in partem aëris & aquæ ipsi lunæ subiacentem deriuetur. Constat inquam eos toto cælo aberrare; cùm enim accessus maris eodem omnino tempore nobis & Antipodis contingat; & eo ipso tempore contingat recessus iis, qui & nobis & ipsis sunt collaterales: fingi non potest, lunam vno eodémque tempore in hoc nostro quadrante, & in opposito humiditatem producere, siccitatem autem in iis duobus quadrantibus, qui sunt medij inter nos & Antipodas. Quare fieri etiam non potest, vt vera sit eorum sententia, qui affluentiam maris existimant ex eo prouenire, quòd luna per sui præsentiam globum maris & terræ in aduersam partem impellat: hæc enim opinio indiget, vt quo tempore ad nos accedit mare, eodem ab Antipodis recedat. Atqui non potest globus terræ & maris in vtramque partem simul impelli. Demonstratúmque est eodem omnino tempore nobis & Antipodis accessum maris contingere; & tunc in vtroque quadrante collaterali maris recessum euenire.

A lunæ efficientia binæ veluti cruces in Oceani aquis imprimi, sub singulis polis singulæ.

Sed relictâ Philosophis (vt suprà dicebam) philosophicâ indagatione, si supponatur id, quod suprà demonstratum est (scilicet in quatuor Oceani partibus iam assignatis & per coluros diuisis, eodem tempore, quo ad nos accedit Oceanus, accedere etiam ad eos, qui nobis sunt Antipodes, & tunc recedere ab iis, qui nobis sunt collaterales) hoc inquã supposito, necessariò fatendum est in ipsis Oceani aquis semper à luna duas designari cruces, alteram sub hoc polo, alterã sub illo. Nam ibidem etiam ex coluris se inuicem secantibus, crucem vtrâque ex parte concipimus. Sed hoc interest, quòd cruces à coluris formatæ non sunt veræ, sed imaginariæ; quas verò facit in Oceano luna, veræ sunt, & reapse in aquis formatæ. Si enim hæc pars Oceani reuera affluit, atque redundat; pars verò illa, quæ huic proxima est, eodem

tempore

tempore minuitur, atque recedit: fieri non potest, quin aliqua linea veluti limes accessum a recessu distermineт, & vtrumque effectum distinguat. Imò verò hoc distinctionis signum non solùm est necesse, vt in maris superficie existat; sed etiam vt veluti gladius interiora aquarū vsque ad abyssi profundum penetret: æstusque turgidos atque tumentes ab aquis subsidentibus & recedentibus penitùs dimidat. Hæ verò cruces (siue linearum, siue gladiorum) nunquam quietæ consistunt, sed ad lunæ motum eâdem celeritate se conuertunt, ac torquent. Quemadmodū etiam coluri nunquam gyrum agere cessant. Secant enim Zodiacum transeuntes alter per principia Arietis & Libræ; alter per principia Cancri & Capricorni. Atque ita sicut Zodiacus semper circumagitur; sic etiam necesse est, vt coluri semper in gyrum conuertantur. Illi verò coluri (vt sic eos appellem) quos seipsa in Oceano designat luna, non ad Zodiaci motum, sed ad lunæ ipsius motum se conformant, vt ex prædictis facilè intelligitur. Atque hactenus quidem lunæ dominationem in mare considerauimus, superest ad applicationem animum aduertere.

Applicatio.

Mystica prædictæ philosophiæ consideratio.

Admirandâ lunæ in Oceanum dominatione superiùs explicatâ, voluit nobis diuina Prouidentia quasi penicillo depingere dominationem illam, quam Christo Domino in Gentilismum concessit Pater Æternus, quamque Psalm. secundo promiserat ei per illa verba, *Postula à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam.* Oceanus enim Gentilitatem omnino adumbrat, vt explicatum est Ioanni ab Angelo sic interpretante, *Aquæ multæ sunt populi multi, & Gentes, & linguæ.* Ad maximam verò potestatem denotandam nihil aptius effici potuit, quàm vnam Oceani partem augere, & alteram minuere; & hoc variato effectu, maris æstus distinguere. Certè quod in Psalm. 74. numero octauo legimus, *Hunc humiliat, & hunc exaltat,* ad supremæ dominationis, seu potestatis experimentum manifestè refertur. Ad expressiorē verò potestatis imaginem spectat tum quadripartita illa mirandi effectus distinctio, tum etiam eiusdem effectus circumlatio: per quam ea pars exaltatur, quæ fuerat humiliata atque depressa; & illa etiam deprimitur, quæ fuerat subleuata & tumefacta. Quoniam vero suprema potestas, dominatióque in mysticum mare (id est, in Gentes) data est Christo propter crucis acerbissimum cruciatum; inde est, in ipso Christi imperio & potestate in omnes Gentes mirificè elucere ipsius crucis Christi gloriam. Ad hoc autem denotandum, quid congruentius optari potuit, quàm vt in ipso experimento dominationis, quod luna habet in Oceanum, semper figura crucis Christi vtrinque manifesta existat, & gloriosè in orbem circumferatur?

Interlunij & plenilunij ... quid mysticè adumbrent.

Quod verò interlunij & plenilunij diebus multò sit maior & expressior maris æstuum accessus atque recessus (quod vulgus aquas viuas appellat) atque adeò tunc non solum in Oceano, sed etiam in Mediterraneo mari euidentissimè appareat: id etiam significationi symbolicæ mirificè cōgruit. Lunæ enim coniunctio (per quam nostris obtutibus obscuratur) mortem Christi Domini adumbrat; quemadmodum & resurrectionem oppositio; in qua luna omnino suam lucem & gloriam integrè ostentat. Elegantissimum verò est, vt vtriusque mysterij maiestati mare mysticum (hoc est, Gentilitas) singulariter se subiectum esse re ipsâ fateatur: & proptereà in vtriusque mysterij repræsentatione altiùs se maris æstus deprimant, & attollant.

De lunaticis, deque mystico eorū symbolo comparatio.

Quoniam vero in maiorem tam plenilunij, quàm interlunij efficacitatem incidimus, appendicis loco visum est hic nonnihil annectere de lunaticis, qui eisdem diebus vehementiùs furunt: nam & hoc quoque nostro instituto deseruiet. Animaduertendum tamen est, acriorem illum furorem non effici directè à luna, cùm in sanorum capitibus nihil huiusmodi efficiat; sed indirectè propter capitum eorum insanitatem. In hoc autem peregrino effectu designari videtur id, quod certissimum est, nempe eos qui in sua impietate obduruerunt (qui sunt verè insipientes & fatui) in mystico interlunio, & plenilunio furere. Quia nihil est in Christiana Religione, in quo illi vehementiùs furāt, atque bacchentur, quàm Christi veri Dei mors, & eiusdem mortui resurrectio. Hoc vero est, quod Paulus prædicat, scilicet Euangelium (quod ad Christi mortem & Resurrectionem reuocatur) esse Gentibus stultitiam, siue insaniam. Vnde ad eorum mysteriorum prædicationem furebant miseri, & aduersus Euangelij prædicatores, nec non aduersus fideles omnes tragœdias furiosi excitabāt. Sicut enim Gentes Christo subiectæ in humilitate mortis Christi, & in gloria Resurrectionis eius, maiorem in modum se illi subiiciunt, vtrumque mysterium, maximè venerantes; sic etiam iis, qui adhuc insaniunt, maxima hæc nostræ salutis mysteria maioris sunt furoris occasio.

NOTATIO V.

In qua explicatur, ex quibus Scripturæ locis sit desumptum hoc lunæ symbolum, quod Christo tribuitur.

Ex quibus Scripturæ locis desumatur lunæ symbolū ad Christi humanitatem.

Primus est Genesi, c. 1. & Ps. 135.

SI ferè omnia Apocalypseos symbola ex insignibus veteris instrumenti locis accersuntur (vt doctis fatendum erit) dubiū mihi non sit, quin nobile hoc lunæ symbolum Christo applicatum ex aliquot Scripturæ locis sit petitum. Quærenti igitur locos huiusmodi, illud imprimis occurrit; hanc scilicet forsitan fuisse mysticam significationem à diuino Spiritu intentam Gen. 1.16. cùm dicitur: *Luminare maius, vt præesset diei, & luminare minus, vt præesset nocti.* Ex quo sumptum est illud Ps. 135. 9. *Solem in potestatem diei, lunam & stellas in potestatem noctis.* vbi idem fortè mysterium delitescit. Et de loco Genescos dicemus in notatione ad Psalmum 28.

Secundus ex Iobi 25.

Deinde Iobi 25. 5. dum dicitur: *Ecce luna non splendet, & cæli non sunt mundi in conspectu eius;* forsan sermo est de luna mystica, id est, de Christi Domini humanitate: & de mysticis cælis, id est, de Ecclesia primogenita. Nam omnis creata lux, quamuis Christi etiam humanitas comprehendatur; si tamen cum diuinitatis luce comparetur, verè dicitur in conspectu eius non splendescere. Si verò in hoc loco de luna corporea sermo esset, parum admodum in ea locutione significaretur; quādoquidē nec sol vnus, nec mille soles possunt cum diuinitatis luce conferri. Quid, si peculiari etiam mysterio de luna dicatur, *Non splendet*: non tamen, *Non est munda*: cùm Dei adhuc conspectu humanitas Christi sit ab omni scelerum contagione immunis? Id quod in cælo mystico secus accedit. Nam Christo Iesu, & ipsius Matre exceptis, *omnes peccauerunt, & egent gloria Dei.*

Tertius ex Psal. 8.

Adhæc Psal. 8. (vt in eius commentario videbimus) literalis sensus non est de materiali luna, aut stellis; cùm dicitur num. 4. *Lunam & stellas, quæ tu fundasti*, sed de Christo, & ipsius Apostolis, ac viris Apostolicis.

Quartus ex Psal. 71.

Fortasse etiam Ps. 71. 5. dum videtur de Salomone dici, *Permanebit cum sole, & ante lunam*; de mysticis sole, ac luna sermo est. Agitur enim ad literam de Christo Domino; qui cum sole, id est, vnà cum diuinitate, quasi luna cum sole; sed ante lunam, id est, multò clarior, quàm luna, splendet. Nam lunæ huius claritas claritatem solis æmulatur, vt habetur Isaiæ 30. 26.

Quintus ex Psal. 88.

Prætereà Psal. 88. 38. dū Deus de Dauide agens, iurasse dicitur, *Thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum.* valde suspicor de Christo vero Dauide, qui verus est Deus, & verus homo, sermonem institui: qui propterea lucet simul sicut sol, & sicut luna perfecta in æternum. Vt sol quidē, quia Deus est; vt luna, quia verus Messias.

Sextus ex Cant. 6.

Item Cant. 6. 9. de Ecclesia prædicatur, *Pulchra vt luna.* Vbi forsan etiam est sermo de Ecclesiæ pulchritudine ad lunæ, id est, Christi Domini imitationem.

Septimus ex Isaia 60.

Similiter Apoc. 21. n. 23. manifestè respicitur ad illud Isaiæ 60. 20. *Non occidet vltrà sol tuus, & luna tua non minuetur.* Quibus in verbis liquet, sermonem haberi de sole mystico & mysticâ lunâ. Alioquin nō diceretur sol iusti, nec iusti luna; nec hic sol & luna vnquam aut occidere, aut minui perhiberentur. Ioannes ergo in Apocalypsi disertè explicat, solem illum, de quo Isaias agit, esse diuinitatis claritatem: & cælestis Ierosolymæ lunam esse Christum, de quo in cælesti patria dum sermo est, verè dicitur luna nunquam diminuēda, iuxta illud Psal. 88. 38. *Sicut luna perfecta in æternum.*

Octauus ex Habac. 3.

Denique Habacuc 3. n. 11. in iis verbis, *Sol & luna steterunt in habitaculo suo*, lunæ nomine, in literali sensu sermo est de Christi Domini humanitate; sicut de diuinitate in nomine solis, vt explicabimus in illius Cantici commentario.

TEXTVS.

Vers. 2. *Et in vtero habens clamabat parturiens; & cruciabatur, vt pariat.*

COMMENTARIVS.

MVLIER, quæ in desertum aufugit, sine dubio est Ecclesia primogenita, quę post Iudaici populi obdurationem sese ad Gentiles recepit. Porrò primigeniæ huius Ecclesiæ nomē apud Scripturam est Sion, siue mater Sion. Ibi enim eam Christus fundauit, diuino Spiritu in discipulos eōdē coactos demisso. Quibus ita constitutis, facilè intelligitur cōtineri in hoc loco manifestā allusio-

Allusio in parturiente fœmina ad Isaiæ locum.

nem ad Isaiæ 66. 7. *Antequam parturiret, peperit, antequam veniret partus eius, peperit filium masculum.* Et infrà: *Quis audiuit vnquam tale? & quis vidit huic simile? numquid parturiet terra in die vna? aut parietur gens simul, quia parturiuit, & peperit Sion filios suos?* Vbi aduertendũ est, verbis illis, *Antequam parturiret,* nõ denotari, partum absque doloribus fuisse in lucem editum; sed tam dolores, quàm partum ipsum pariter cõfluxisse. Quod indicat miram celeritatem, qua Ecclesia primæua ingentem fideliũ numerum Christo effudit; vt mox verbis illis explicatur, *Quis audiuit vnquam tale, quia parturiuit, & peperit Sion filios suos?* Quasi diceret, dolores partus præcursores, ac partus ipse simul aduentarunt. Non tamen absque doloribus, & cruciamentis partus accidit; cùm mox Propheta subiiciat, *Parturiuit, & peperit.* Verbum autem *Parturio,* dolores parturientis haud dubiè designat.

Quid sit apud Isaiam, antequam parturiret, peperit.

Mysticã hãc fœminã esse eandem, quæ in Scriptura appellatur Sion.

Sermo igitur est de mystica illa fœmina, quæ in Scriptura appellatur Sion. Et ea ipsa est spiritalis Ierosolyma, de qua Isaiæ 2. 3. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem.* Vtraque enim allegoria & fœminæ, & ciuitatis ad Christianæ Ecclesiæ significationem egregiè deseruit. Et ambæ etiam allegoriæ disertè copulantur Apocalypsis 19. & 21. vbi de Ecclesia, vt de sponsa, vtque de vrbe sermo est. In hymno itẽ, qui in Ecclesiæ dedicatione concinitur, iunguntur quoque hæ allegoriæ. Quod prudenter satis fit; vt ea ratione admoneamur, non esse nobis in grammatico sensu consistendum; sed ad mysterij arcana penetrãdum. Hæc est igitur illa Sion, de qua frequentissimè apud Psalmos & Prophetas mentio est. Psalmorum quidem loci sunt quadraginta: Isaiæ verò quinquaginta. In Psalmi autem duodetrigesimi commentario planum fiet, quàm meritò Sionis nomen fuerit primogenitæ Ecclesiæ inditum, per allusionẽ ad tabernaculum illud à Dauide in Sionis monte Deo erectum. Eádemque allusio expressa est ad Hebræos 12. num. 22. vbi dicitur. *Accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, ad Ierusalem cælestem.* Vbi quamuis Apostolus eam cælestem appellet Ierosolymam simili ratione, qua hîc dicitur in cælo apparuisse; manifestum autem est, non de triumphante Ecclesia, sed de militãte esse sermonem: ad quam accesserant fideles, quibus Apostolus scribit. Similiter de eâdem Ecclesia militante loquitur non obscurè Paulus ipse ad Galatas 4. numero vigesimo sexto. *Illa autem, quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra.* Et subdit, hanc esse, quæ multos filios parturiebat. Lege etiam ad Romanos 9. numero trigesimo tertio, & 1. Petri 2. numero 6.

Eãdem etiã ab Apostolo appellari Ierusalem cælestem.

De quo Ecclesiæ statu sit sermo sub hac fœminæ parturientis allegoria.

Ex hac insuper Apocalypseos allusione ad id Isaiæ 66. 7. validè confirmatur, quod suprà in primi versus cõmentario statuimus, videlicet non esse hîc sermonem de Ecclesia secundùm eum statum, quem sub Antichristi aduentum est habitura; sed iuxta eum, quem primitiua Ecclesia habuit: quia de illa manifestè loquitur Isaiæ locus. Sũma enim illius Isaiæ capitis est fastidium Dei, siue satietas de Iudaico cultu sine timore Dei; atque adeò synagogæ reprobatio, & Gentium electio per mirabilem Sionis partum. In fine autem capitis rursus agitur de vocatione Gentium, & de nouæ Ierosolymæ felicitate.

Fœminæ huius fœturam non de vno solum filio, sed de pluribus esse accipiendam.

Iam quòd in vtero habere visa sit, non referendũ est solùm ad vnius filij, aut alterius; sed ad complurium grauiditatem, vt ex allusione ad locum Isaiæ constat. Quamobrem quamuis hoc in loco priùs mẽtio fiat filij primogeniti: paulo tamen pòst subditur, Ecclesiam multos peperisse filios; aduersus quos prælium commissurus abiit draco, vt habetur infrà in hoc capite num. 17. Vnde grauiditas hæc quàm plurimos pollicebatur filios; & verè ita contigit. Nam Euangelij per totum orbẽ promulgatio (quæ figuratur per mundi illustrationẽ, solis, lunæ, & stellarũ claritate) perinde fuit, quasi spiritalis quædã innumerabilium suorum grauiditas, siue fœtura: atque ita cernitur, conuenienter mundi illuminationem cum mulieris parturientis figura in præsenti copulari.

Clamabat parturiens; & cruciabatur vt pariat.] In filiis primis, quos primæua Ecclesia peperit Christo, videtur vel maximè expletũ fuisse, quod Isaiæ verba insinuãt, nempe filios eos penè absque partus cruciatu fuisse susceptos, *Antequam parturiret, peperit.* Nã vt primùm Spiritus sanctus in Apostolos descẽdit, prodiit mox Petrus ingẽti animi feruore concionabũdus. *Et appositæ sunt in die illa animæ circiter tria millia,* Actuum 2. numero quadragesimo primo. Et similiter contigit illis diebus in primis Apostolorum concionibus. Nihilominus tamen in feruida Euangelij prædicatorum oratione & incredibili contentione, qua animorum saluti inhiabant, eleganter verbi *Parturire,* vis atque energia exprimitur. Nec in alio sensu illud Paulus vsurpat ad Galat. 4. 19. *Filioli mei, quos iterum parturio.* Et certè, si in primorum illorũ cõuersione non ita dispiciuntur Apostolorum labores ac defatigationes; in Gentilium saltem conuersione, & in ærumnis atque calamitatibus, quas Apostoli subierunt in Christi fide per totum terrarum orbem propagandâ; in hoc (inquam) satis patuit, quàm propriè ac significanter allegoria ex partus doloribus petita, vsurpetur. Hæc enim spiritalis fœtura illis maximo cruciatu, maximísque angoribus constabat: nec tamen ideo à suscepto prædicandi consilio deterrebantur. Et verò energiam hanc & concinnam metaphoram ex partus cruciamentis atque clamoribus petitam apprimè exposuit Christus Dominus agens de Apostolorum tristitia Ioan. 16. 21. *Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius; cùm autem peperit puerum, iam non meminit pressuræ, &c. & vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, &c.* Si ergo tunc aptus fuit cõparationi locus; nihilo fuit ineptior, quando tristitia illa atque pressura ad spiritalium filiorum partum spectabat. Id quod figuratur in eo, quod textus refert de muliere clamante, *& cruciabatur vt pariat.*

Fœminam hanc mysticam parturire, quid significet.

Clamores fœminæ parturientis, quid innuãt.

Clamores insuper eiusmodi idoneè referuntur nõ ad clamores solùm orationis, sed etiam ad clamores prædicationis; ac demum Euangelicis concionatoribus tribuit Scriptura nomẽ matrum, quæ ex diuino Spiritu concipiunt, & spiritales Deo filios procreant. *Semen autem est verbum Dei*: hoc est, cælestis doctrina. Quia verò noui filij Christum Dominũ in animi virtutibus, ac veluti lineamentis ad viuum exprimunt: eapropter ritè etiam dicuntur Euangelij prædicatores esse Christi matres; dũ filios hosce spiritaliter pariũt. Atque ita in eisdẽ expletur, quod Christus Iesus Matth. 12. num. 50. expressit; *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est, ipse meus frater, & soror, & mater est.* Qui enim per vitæ imitationem fit Christi frater, per prædicationem mater efficitur; vt optimè philosophatur Gregorius. Postremò ad primigeniam Ecclesiam, quæ ad Gentes illuminandas, & Romam potissimùm properabat, possumus haud perperam Michææ verba applicare, capite 4. numero 10. *Dole, & satage filia Sion quasi parturiens, &c. & venies vsque ad Babylonem, ibi liberaberis, ibi redimet te Dominus Deus de manu inimicorum tuorum.*

Denique

Qua contentione & studio se debeant gerere, qui animorum saluti incumbunt.

Denique ex versiculi huius verbis edocemur; illis, qui ad animorum conuersionem se totos traducunt, compertum debere esse, hoc sibi munus excellentissimum non gratis, sed ingentibus partus clamoribus atque doloribus constaturum ad primæuæ Ecclesiæ imitationem; quæ huiusmodi doloribus filios Deo protulit. In his autem cruciatibus figurantur pariter curæ, anxietates, corporis atque animi afflictiones pro animorum salute procuranda: dolor item de hominum sceleribus in Deum patratis, ac zelus, qui cor exedit atque consumit. Iuxta illud Psal. 68.10. *Zelus domus tuæ comedit me*: & tandem laborum atque ærumnarum inuicta tolerantia, pro obsequio in proximos strenuè impendendo. Quinimò si opus sit, debent in tanti operis progressione vitam prodigere, vt Rachel ex Beniamini partu interiit.

TEXTVS.

Vers. 3. *Et visum est aliud signum in cælo: & ecce draco magnus rufus habens capita septem, & cornua decem, & in capitibus eius diademata septem.*

4. *Et cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cæli; & misit eas in terram; & draco stetit ante mulierem, quæ erat paritura: vt cùm peperisset, filium eius deuoraret.*

COMMENTARIVS.

Cur draconis signum cuiusmodi fuisse fingatur.

SIGNVM in præsenti nihil est aliud, quàm res mira (vt versu primo explicui.) Mirum autem hoc signum nonnulli exponunt de draconis præsertim magnitudine, déque septem ipsius capitibus, cornibus decem, ac de ipsius alis ac velocitate. Nam immanissimus draco pro re prorsus admiranda reputatur. Ideò Plinius vt stupendum miraculum refert lib. 8. cap. 14. enormem quendam serpentem centũ viginti pedibus longum, qui oppidi instar tormentis atque ballistis fuit oppugnatus ac deuictus. Refert etiam eodem capite, serpentes in India in tantam adolescere magnitudinem, vt solidos hauriant ceruos, taurósque. Porrò de anserinis pedibus, & alis draconũ, mira etiam sunt quæ referuntur à Gesnero, & Bustamantio, nec non à Leslæo in sua Scotia, libro decimo, fol. 541. Iouius item lib. 18. ait Georgiani regni incolas asseuerare in suis vallibus alatos gigni dracones. Et Lucanus de draconibus loquens, ait, eos ducere in altum aëra cum pẽnis. Hos autẽ alatos dracones asserunt Eucherius & Isidorus in Scriptura Syrenes appellari. Et Isaiæ 14. 29. vbi nos legimus, *Semen eius absorbens volucrem*, Septuaginta legunt, *Serpentes pennati*. Arias vertit; *Fructus eius serpens igniteus volans*. Alij verò: *Cerastes volans*. Verum est tamen aliquot interpretes secus explicare, scilicet Basiliscum sua vi attrahere ad se, atque deiicere aues volantes.

Aliorum explicatio de ingenti draconis magnitudine.

Serpẽtes aliquot magnitudine prægrandes.

His accedit, quod admirationi planè est, nimirum multitudo capitum, & cornuum. Licèt enim nõ desit quispiam, qui referat, vidisse se serpentem septicipitem, quem perhibent apud Bauariæ Ducem balsamo conditum vetustati asseruari. Et Gesnerus etiã referat, similem alium ad Regem Galliarum fuisse delatum: ipse tamen Gesnerus subdit, pro certo tunc percrebuisse, huiusmodi serpentem non à natura procreatum, sed ab arte fuisse confictũ, ad lucra viso huiusmodi comparãda. Idémque potest de illo apud Bauariæ Ducem seruato coniectari. Sat noui, nonnullos, ne veluti omnino incredibile mõstrum hoc existimetur, adducere verba illa Psalm. 73. 14. *Tu confregisti capita draconis*. Per quæ verba (vt notat Iansenius) Pharao cum dracone multorum capitum comparatur. Ibi tamen nec de septem draconis alicuius capitibus mentio fit, nec Hebraicè habetur in plurali numero, *capita*; sed *Leuiathan*, in singulari. Et fortè cùm Leuiathã plurali numero careat, vt exprimerentur Leuiathanes, periphrasticῶs dictum fuit, capita Leuiathan. Nam Leuiathan est immanis cetus, vt patet ex eius descriptione Iob. 40. Nemo autem cetis plura capita tribuit.

Auctoris expositio de signi magni appellatione ad draconem describendũ.

Verùm enim verò, siue intra naturæ vires serpẽs dari possit septiceps, siue non: in ænigmate saltem nihil est, cur illud vereamur fingere, quod in rerũ natura fieri non potest; nec enim opus est figuram huiusmodi ex rebus naturalibus esse desumptam, cùm satis sit aptè fuisse confictam ad alicuius mysterij significationẽ. Quare non propterea signum, id est, res mira nuncupatur, quòd serpens hic per aëra volans sit valde ingens, & multis capitibus admirandus, sed quia denotat quidpiam, quod re verâ est admirabile: ita vt meritò fingi potuerit hæc bellua multiceps esse in cælo. Id ergo est, quod explicatione indiget: cur scilicet in cælo apparuerit hic draco, qui quidem refert Satanam, vt expressit Ioannes numero 9. dicens, *Vocatur diabolus, & Satanas.*

Cur draco in cælo apparuerit?

Cur draco in cælo apparere dicatur!

HVIC dubitationi respondebit aliquis, ideo draconem in cælo visum; vt innuatur ipsum pro Deo cultum ac veneratum esse. Hoc autem mirandum prorsus est, eò scilicet mundi cęcitatẽ & amẽtiam deuenisse, vt dæmoni diuinitatẽ detulerit, eúmq; pro Deo suspexerit. Qua ratione nõ malè cõueniebat signi nomẽ. Ceterùm si, quòd draco in cælo sit visus, ad idololatriam referatur; oportebit, cùm infrà numero 9. dicitur, *Proiectus est de cælo*, hunc draconis casum ad idololatriæ euersionem referri, quod dici nulla ratione potest. Etenim quamuis prima specie appareat, verbis illis, *Proiectus est draco*, alludi ad Christi dictum Ioan. 12. 31. *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras*. (Quæ verba Maldonatus, & Toletus explicant de iure, quod dæmon per Christi mortem amisit: Salmeron verò cum multis Patribus, quos adducit, de ipsa idololatriæ destructione:) si tamen Apocalypseos contextus seriò examinetur, minimè videtur cohærere, vt in cap. 12. dum dicitur proiectus fuisse draco, agatur aut de iure dæmoni in mundi dominatione ablato; quia non est de Christi Passione sermo; aut de idolorum culturæ extinctione. Nam verba illa præcedunt persecutionem à Romano Imperio excitatam aduersus Ecclesiam. Quare de idololatriæ excidio vera comprobari non possunt; cùm constet ante persecutiones à Romano Imperio contra Euangelij prædicatores commotas, idololatriam ex eodem Imperio Romano non fuisse expulsam. Quamobrem, si vox *Proiici*, nõ indicat idololatriæ exterminationem; nec in cælo id accidisse, signum erit draconem siue Satanam pro vero numine fuisse cultum. Siquidem post ea, quæ textus refert, quando ait, *Proiectus est draco*, fuit etiam ab idolorum cultoribus pro Deo habitus. Nam deinceps c. 13. dicitur, Romanum Imperium idolorum cultui deditum Christianam Ecclesiam insectari.

1. Explicatio de adoratione dæmoni ab Ethnicis delatâ: quæ tamen exploditur.

Dicet alius, quòd draco in cælo, id est, in aëre

2. Explicatio de dæmonum potentia.

fuerit visus, referendum esse ad magnam ipsius potentiam, qua maximum possit detrimentum ac perniciem hominibus importare: est enim alatus hostis, qui velocitate ingenti potest absque vllo impedimento per aëra volitare. Atque id fortassis innuit Paulus ad Ephes. 2. 2. vbi dæmonem appellat principem potestatis aëris huius, & cap. 6 num. 12. de dæmonibus agens; *Aduersus spiritualia nequitiæ in cælestibus.* Quo in loco nomen nequitiæ ad astutiam, calliditatem, atque versutiam refertur. At verò *in cælestibus*, idem est, quod per aëra cum ingenti potentia. Vnde maxima vis, quæ draconi inest ad damnũ inferendũ, eleganter figuratur in eo, quòd in cælo apponatur: hoc est, per aëra pennis volitet. Quæ videtur esse egregia pictura; vt exprimatur, quãta sit dæmonum humani generis hostium horribilitas. Qua de re legendus est insignis Chrysostomi locus, tomo 5. tract. de sacerdotio, in fine.

Reiicitur predicta expositio.

Verùm isthæc expositio minimè præsenti instituto cõgruit. Nam si ideo in cælo apparuisset draco, vt huiusmodi symbolo terribilis ipsius potentia notaretur, ipsius ex cælo deturbatio deberet esse signum deperditæ iam potentiæ, quam si nondum amiserat per Christi Passionem (siquidem post eam alatus in Apocalypsi depingitur) verè dici non potest dæmon ante idololatriam ex Romano Imperio depulsam, suam amisisse potentiã propter mulieris partum, aut propter egregium aliud Ecclesiæ facinus, quod in Michaëlis & Angelorũ cum dracone conflictu figuratum sit. De quo infrà versu 7.

3. Expositio de dracone persequente Ecclesiã, quæ in cælo esse ob vitæ sanctitatem dicitur.

Alia expositio est, quam sequitur noster Ribera; ideo videlicet draconem in cælo esse visum, quia bellum infert militanti Ecclesiæ, quæ in cælo descripta erat; & præcipuè propter bellum, quod gerit cum iis, qui inter fideles stellarum instar sunt. Adiuuat expositionem hanc, quod narrat Zacharias cap. 3. 1. *Satan stabat à dextris eius, vt aduersaretur ei.* Sicut igitur ad bellum denotandum, quod dæmon aduersus Iesum sacerdotem mouebat, ad ipsius dexteram fuit conspectus: sic congruens videtur fuisse, vt dæmon sub draconis specie pingatur in cælo; quo denotetur bellum à dæmone contra mulierem in cælo positam susceptum. Aut fortasse in hac draconis pictura alluditur ad illud Iob. 1. 6. & cap. 2. 1. vbi Iobum accusaturus adfuit Satan inter filios Dei. *Cum venissent filij Dei, & starent coram Domino.* Quod perinde esse videtur, quasi in cælo Angelis admistus apparuerit veluti Iobi accusator. Ad quod manifesta allusio continetur Apocalyps. 12. 10. dicitur enim; *Quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri.*

Impugnatur 3. expositio.

Sed neque in hac expositione animus acquiescit. Nam si bellum iis illatum, qui in cælo degunt, (quia illorum conuersatio in cælis est) sufficit, vt draco etiam, qui eos bello infestat, in cælo depingatur; hoc quidem bellum cum mulieris partu nõ est finitum: perspicuum namque est, bellum longiùs processisse, vt in capitibus sequentibus recensetur: & singulatim bellum exarsit crudelissimum sub persecutionis tempora. Cùm autem textus indicet, ante hoc bellum fuisse draconem in terram deturbatum, neque locum eius in cælo ampliùs inuentum; ratio ergo, cur in cælo affingatur draco, non est propter bellum ab eo illatũ iis, quos Apocalypsis in cælo depingit. Nec verò ea potest reddi ratio, quòd scilicet delatoris partes aduersus fideles ageret. Nam antequam draco hoc accusatoris officio defungatur, textus exprimit, illum è cælo fuisse expulsum. Quare quòd in cælo apponatur; non innuit, illum accusatoris partes agere. Quomodo

A autem sit intelligendum, quod dicitur, proiectum fuisse de cælo eum, qui Dei seruos accusabat; infrà suo loco dicemus.

4. Expositio de ingenti dæmonis auiditate mulieris filios deuorandi.

Respondebit fortasse alius, dæmonem quidem in cælo conspici, non vt ibi esse significetur; sed vt ostendatur in ea vehementi auiditate, qua dæmon mulieris filios, ac præsertim primogenitum, deuorare studebat, pristinum illud bellum fuisse redintegratum, quod in cælo quondam exarsit; quando Satanas aduersus Deum rebellauit; quod bellum Theologi aliquot existimant ex dæmonis superbia, & aduersus Christum indignatione directè fuisse coortum. Iuxta quam explicationẽ sensus erit eiusmodi; vt dæmon in Christum quon-
B dam conspirauit, ita etiam cõiurauit posteà aduersus Romanam Ecclesiam, quò illam in suis primordiis, si posset, deglutiret; propterea quòd extimesceret, à Romana Ecclesia se mundi imperio ac dominatione priuandum. Quando verò dicitur dæmon è cælo corruisse, nec locus eius in cælo amplius fuisse inuentus; in hoc etiam allusio eadem ad bellum antiquum continuatur. Quapropter non opus est præstituere, dæmonẽ in cælo extitisse; neque enim alius est sensus, nisi tantùm accidisse dæmoni, quod olim in cælo degenti accidit: cùm & superatus fuit, & inde expulsus.

Nonnihil adiuc aliud præter quartã expositionem desideramus.

Verùm enim verò, quãuis in hoc Apocalypseos
C bello ad pristinum illud alludatur, cùm Satanas & eius socij de cælo sunt deturbati; hæc tamen allusio non impedit, quominus hæc dæmonis in cælo pictura sub partus fœminæ tempus, & dæmonis ipsius posteà ruina, non possint maiorem aliquam exprimere energiam; id quod in præsenti inuestigamus. Nam simplex ad illud vetus bellum respectus nõ satis esse videtur, vt propterea absque alio mysterio draco aspiciatur in cælo. Etenim primum illud bellum fuit etiam instauratum in acerrimis congressibus, quibus dæmon deinceps Ec-
D clesiam opprimere tentauit: nec tamen ideo huiusmodi bella dæmon in cælo gessisse fingitur: sed vel in terris, vel in maris littore, vt in capitis huius fine habetur.

Auctoris interpretatio de magna dæmonis fiducia, fore vt Ecclesiã superaret.

Reiectis igitur quatuor expositionibus, superest eam proponere, quæ mihi videtur probabilior, Quod ergo draco apparuerit in cælo, existimo non solùm denotare, ipsum inferre bellũ Ecclesiæ primogenitæ (quam Apocalypsis magna cum energia depingit in cælo) verùm etiam in hoc bello magnã draconi inesse fiduciã, fore vt Ecclesiam ipsam superaret. Etenim dum hæc dæmoni iniecta erat
E spes; quantumuis ingentes alas haberet mulier; poterat adhuc dæmon sperare, se superiorem atque victorẽ euasurum; atque adeò Ecclesiam in acerrimo hoc conflictu deuictum iri. Ad huiusmodi significationẽ bellè habet, quemadmodum mulier in cælo (id est, è terra sublimis) existebat, ita etiam draconẽ in cælo videri; hoc est, cum magna expectatione de victoria à se reportanda. Quòd verò iactantia & gloriatio meritò fingatur alas tribuere, & ad cælum vsque eos extollere, qui Rempublicã se oppressuros esse confidunt; patet ex illo Isaiæ 14. numero decimo tertio, *In cælum conscendam*, &c.
F vbi loquitur Nabuchodonosor. Et Danielis 8. 10. de Antiocho dicitur, *Magnificatum est vsque ad fortitudinem cæli.* Et de eodem 2. Machab. 9. numero decimo. *Sydera cæli contingere se arbitrabatur.* Et 1. Machab. 1. numero quarto, de Alexandro Magno, *Exaltatum est & eleuatum cor eius.*

Ratiocinatio, vnde dæmõ potuerit fiduciã superãda Ecclesia cõcipere.

Deinde, quamuis & dæmonem obcæcaret ipsius superbia & arrogantia ac diuinæ prouidentiæ consiliorum ignoratio; eò tamen res esse deducta videbatur,

debatur, ita omnia prouecta atque disposita, vt A dæmonis astutia atque calliditas, priusquàm reapse ita fieri cerneret, minimè suspicari potuerit Christianam Ecclesiam superiorem euasuram in difficillimo & grauissimo opere, quod exequi tētabat, Christi nomen toto terrarum orbe amplificandi; Ecclesias in cunctis Romani Imperij prouinciis erigendi; & inanem idolorum superstitionem penitus ablegandi. Nam imprimis, cùm primitiua Ecclesia omnes contendisset neruos in Iudaici populi conuersionem; illud profecerat ad summum, vt decimam tantùm partem ad Christiana sacra traduceret, reliquis nouem partibus ita in sua perfidia obstinatis, vt quodammodo dæmon gloriari posse videretur, se in eo bello cōpendium potiùs, quàm B dispendium fecisse: siquidem ex decem fidelis populi partibus, nouem ipse fuerat lucratus; atque adeò effecerat, vt omnes sese acerrimos Christiani nominis hostes profiterentur.

Si ergo primogenita Ecclesia adeò profecerat parum cum iis, qui Abrahami se filios iactabant, & ab eo fidem quasi hereditario iure acceperant, qui sacrarum Litterarum monumenta apud se retinebant; qui vera Dei notione & admirabilium ipsius operum erant imbuti, qui Christi Iesu doctrinam auribus, oculis miracula vsurpauerant, qui Apostolorum prædicationem summæ sapientiæ & sanctitatis eximiæ præsidio comitatam exceperant: si in horum, inquam, conuersione ita parcè & strictè se C gesserat Ecclesia; quinam eam sibi mētem dæmon induceret. Ecclesiæ feliciùs ac fortunatiùs cum Romano Imperio euenturum: cùm ethnicorum animi tantopere Euangelio aduersarentur; cùm adeò pauci atque contempti essent prædicatores; cumque plures ex iis de medio tollerentur? Hinc ergo ingentes alæ antiquo serpenti natæ fuerant, videlicet quòd Iudaicum populum esset deuoraturus, qui tunc Ecclesiam vehementer insectabatur. Nam vt est in prouerbio; *Serpens non fit draco, nisi serpentem deuoret.*

Præterea Ecclesiæ excursio ad Euāgelium Gentibus promulgandū, per occasionē ex Iudaici po- D puli persecutione traxit initiū. Cùm ergo cerneret dæmon sibi vires robúrque suppetere ad grauiores adhuc & sæuiores procellas in Gētilitatis mari excitandas; existimabat planè illud Ecclesiæ studium & contentionem vniuersum orbem Euangelio subigendi futilem prorsus & inanem fore. Præsertim, cùm sibi esset perfacile (vt putabat) fidelibus nuper ad Christum conuersis omnes inferorum machinas opponere, & sic ab instituto cursu deterrere. Quo pacto prædicationem Euangelij sperabat facilè aut opprimi, aut reprimi saltem posse. E

Cur draconis visionem appelletur à Ioanne signum magnum.

Ex dictis non obscurè apparet, dæmonis expectationem atque fiduciam eam esse, vt Ecclesiam primogenitam deuinceret atque prosterneret; & Euāgelij prædicatorum conatus in Gentium conuersione irritos faceret. Atque ex his etiam perspicitur, quàm meritò appelletur signum, id est, res mira; quòd scilicet tantum licentiæ Deus dæmoni permiserit, vt eos caperet animos, atque in eam deueniret expectationem: ac proinde Deus ipse statueret, Euangelij promulgationē in toto terrarum orbe tātæ infirmitatis specie, à fidelibus inìri: dum ex parte dæmonis, si res foret humano iudicio dimetienda, tantum roboris & cōtentionis, tantùmque machinationis & fraudis admouebatur, vt in draconis figurā in cælo visā conspicitur; qui proinde mulieris prolem quàm mox deuoraturus auidissimè expectabat.

Veruntamen, postquàm aspexit dæmon primæuam Ecclesiam suum filium primogenitum peperisse, id est, nouā aliam Ecclesiā Romæ erexisse; & fideles recèns Christianis sacris initiatos, quos ipse se glutire posse existimabat, diuinitus cælesti robore armari, & ab eius vnguibus eripi: tunc re ipsâ euidenter agnouit, suam ipsius spem atque fiduciā incassum cecidisse. Quapropter dum sua expectatione deiicitur, eleganter de cælo iruere figuratur. Et quamuis non ideò à bello Ecclesiæ inferendo destiterit; non tamen id è cælo agebat, non futili illa spe Ecclesiam superandi subnixus. Ex iis enim, quæ in Romanæ Ecclesiæ exordio atque progressu cernebat, eliciebat facilè, Ecclesiam demum superaturam, atque idololatriam ex Imperij totius finibus iri depulsum. Itaque acerrimum hoc prælium ex parte dæmonis in rabiem iam ac desperationem desinebat, cum aliqua spe hos, aut illos deuorandi; non tamen sperabat se Romanam Ecclesiam deuoraturum, nec eius conatus delusurum.

Quo sensu dicatur draco è cælo deuici.

Et ecce draco magnus rufus.] His verbis adumbratur horribilis dæmonis vis atque calliditas ad perniciem hominibus afferēdam. Et in serpentis quidem figura alluditur ad eam speciem serpentis, quam olim dæmō Euam decepturus induit. Quod egregiè indicat hostiles inimicitiàs, quas cum humano genere exercet: quapropter nominatur in Apocalypsi serpens antiquus. Græcū nomen, quod voci, *rufus*, respondet est, πυῤῥός; scitum autem est, serpentē interdum rufo colore inueniri, quæ Græcè appellatur πυῤῥίας. Quod serpentum genus ceteris exitialius & callidius reputatur. Et forsan in præsenti, *rufus*, est idem quod igniius: factâ nimirum allusione ad ignitos serpentes; de quibus Numerorum 21. 6. Et enormes quidem dracones aliquando visi eâ maximè ratione horrorem incutiebant, quòd ignem tanquam vomitu longè latèque diffundere conspecti sint. Leslæus in sua Scotia anno 1558. refert apud Marchiam & Laudouiam, populum excubare esse coactum circa fruges, vt ignem, quem ex draconis cuiusdam vomitione concipiebant, extingueret.

Cur draco appelletur rufus.

An draconis symbolum in præsenti solùm denotet dæmoniorum principem; an etiam vniuersum dæmonium agmen.

DE Principe dæmoniorum multi videntur exponere: quibus prima specie fauet cōtextus. Primò, quia dicitur eius cauda tertiam stellarum cæli partem traxisse: atqui ipsum dæmoniorum agmen non secum attraxit tertiā Angelorum partem, sed vnus Lucifer. Secundò, quia manifestè draco ipse à suis Angelis distinguitur infrà n. 9. *Proiectus est draco ille magnus, &c. & Angeli eius cum illo missi sunt.* Hic itidem videtur non obscurè adumbrari commento illo Pherecydis Syri (quem referunt Viues in lib. 14. de ciuitate cap. 11. & Pererius in Danielem circa finem) ait enim dæmones à Ioue fuisse è cælo deturbatos, quorum princeps dictus sit Ophionæus, id est, serpentinus.

1. Sententia explicans de dæmonum principe draconem.

F Nihilominus multò verisimilius existimo, apud Apocalypsin symbolo draconis vniuersam dæmonum Rempublicam denotari. Ac primùm, ita solet passim de dæmone institui sermo in singulari numero; cùm tamē dæmonis nomine vniuersi dæmones intelligantur, qui ad vniuersalis Ecclesiæ persecutionem vnà, velut agmine facto, conspirant. Deinde Apocalypsis cap. 12. & 14. haud dubiè proponit coniurationem quandam, siue fœdus initum inter draconem, Bestiam maris, & Bestiam

2. Posterior sententia, vt probabilior, eligitur explicans de vniuerso dæmonum cætu.

ſtiam terræ(in quibus monſtris tribus fit alluſio ad Satan, Leuiathan, & Behemoth: de quibus in Iobi libro.) Hac igitur monſtrorum trium coniuratione ſuppoſitâ, congruens & recta proportio exigit, vt de cunctis tribus eodem modo agatur. Quamobrem cum marinæ beſtiæ nomine non deſignetur vnus tantùm Romanus Imperator, ſed totum Imperium idolorum ſuperſtitioni addictum, quod ſe Chriſti Eccleſiæ opponebat: cùm etiam terreſtris Belluæ appellatione nõ vnus aut alter Imperij miniſter ſignificetur, ſed æqualiter tota miniſtrorum perſecutionis colluuio, vt ſuo loco conſtabit: conſectarium eſt, per draconem, non aliquem ex dæmonibus ſingularem; ſed vniuerſum dæmonum exercitum denotari.

Tertiò, ipſamet draconis figura, quam textus exprimit, efflagitat, ne vnius dæmonis, ſed omnium ſymbolum præ ſe ferat. Nam decem cornua indicant principũ multitudinẽ; videlicet, *Principes & poteſtates tenebrarũ harũ*, vt loquitur Paulus. Quemadmodum in decem marinæ Belluæ cornibus multitudo ſenatorũ figuratur; vt inferiùs dicetur.

Quartò, hæc eadem ſententia omnibus facilè arridebit; ſi argumentorum, quæ è contrario propoſita nobis ſunt, idonea ſolutio inueniatur. Nec enim erat, cur in Apocalypſi de aliquo dæmone ſingulatim tractaretur.

Reſpondetur primæ ſententiæ fundamento.

Ad argumenta igitur in contrarium adducta facilis reſponſio eſt, ſi Apocalypſeos ænigma probè teneatur. Etenim vt deinceps videbimus, quamuis in tertiæ ſtellarum partis lapſu fiat alluſio ad damnum, quod Lucifer in cælo patrauit, quando inde decidit; verùm primarius ænigmatis huius ſenſus eſt valde diuerſus. Pari etiam ratione, qui draconis Angeli nominantur, non dæmones ſunt; ſed homines peruerſi ac deprauati ſatellites, & adminiſtri ipſius dæmonis: ad eum modũ quo prædicatores Euangelici Chriſti Angeli nuncupantur. Quare nihil eſt, quod nos obliget, vt draconis ſymbolum ad dæmonum Principem ſingulariter referamus.

Vtrùm draconis capita ſepté & cornua decẽ ad Antichriſti tempora referantur? Proponitur ſententia affirmans.

Habens capita ſeptẽ, & cornua decẽ. Ribera §. 11. ait, *Hoc nemo negare poteſt ad Antichriſti tempora pertinere*, aſſertque cap. 7. Danielis, & communem Eccleſiaſticorum ſcriptorum opinionem inibi à Hieronymo relatam: qui ex capite illo colligunt, cùm Antichriſtus aduenerit, mundum vniuerſum inter decem Reges diuiſum iam tunc fore: ex quibus tres (nempe Ægypti, Africæ, & Æthiopiæ Reges) ab Antichriſto ſuperatum iri; reliquos verò ſeptem ſeſe illi ſubdituros, & cum eo pariter conſpiraturos. Deinde aſſerunt, hanc eandem prophetiam in ſeptẽ capitibus, & decem cornibus denotari: nam per cornua decẽ totidẽ innui Reges; & per ſeptem capita, Reges illos ſeptem, qui Antichriſto ſunt faſces ſubmiſſuri. Ribera autem affirmat, quamuis draco dæmonẽ, maris Beſtia Antichriſtũ deſignet; in decẽ tamen cornibus & capitibus ſeptem idem omnino vtrobique repræſentari; nempe illos Reges, qui ad Diabolũ & ad Antichriſtũ pertinent, & de vtriuſque veluti corpore ſũt: quia per eos vterque aduerſus Eccleſiam pugnabit. Hæc Ribera à §. 11. vſque ad 16. & pro ſe adducit Irenæum, Hippolytum, Lactantium, Hieronymum, Theodoretum, & Proſperum. Et fatetur quidem, Auguſtinum de veritate eius prophetiæ addubitare: ſed ipſe ait, de ea dubitari non poſſe.

Ceterùm, vt meum hac de re ſenſum exponam; imprimis nihil eſt, cui hîc traditione Eccleſiaſticâ, & communi doctorum declaratione nobis terrores ac minæ intendantur. Nam & ex Apocalypſeos interpretibus complures capita ſeptem, & cornua decem ad diuerſa ſignificata applicant; non verò ad decem Reges ſub Antichriſti aduentum futuros, vel ad ſeptem cum illo coniuraturos. Et ex auctoribus, quos pro ſe affert Ribera, nõ omnes de Apocalypſeos dracone, & Beſtia loquuntur; ſed ſolùm de capite 7. Danielis; apud quem, neque in dracone vno, neque in Beſtia capita ſeptem reperiuntur.

Opinionẽ de toto orbe in decem Reges ſub Antichriſto diuidendo, non adeo eſſe certã, vt aliqui putant.

Deinde opinio aſſerens mundum ſub Antichriſti tempus in decem Reges diuiſum iri, & horum tres ab Antichriſto delendos, ſeptẽ reliquos ſubigendos fore, hæc, inquam, opinio non adeò certa eſt, vt Ribera contendit. Nam quamuis Hieronymus eam Eccleſiaſticis Scriptoribus adſcribat; non tamen vult eam ab omnibus certam reputari; ſed ſolùm eam fuiſſe communẽ ac vulgarem omnium opinionem: ſimili ferè loquẽdi ratione, atque illâ; *Totus mundus poſt eum abit.* Vbi *totus* per Hyperbolem dicitur. Cùm autem ad ferendum iudicium de aliqua opinione acceditur; nullus eſt Doctor Auguſtino grauior, qui lib. 10. de ciuitate c. 23. ait: *Vereri me ſanè fateor, ne in decem Regibus, quos tanquam decem homines videtur inuenturus Antichriſtus, fortè fallamur; atque ita ille nobis inopinatus adueniat.* Quare ipſe in Beſtia c. 13. nullo modo vult Antichriſtum intelligi. Auguſtinum ipſius diſcipuli, aliique non pauci, ſequuntur.

Auguſtini mens de decẽ Regibus ſub Antichriſto futuris.

Infirmatur traditio de decem Regibus opinio.

Tertiò, in illa communi opinione, quæ Hieronymi tempore percrebuerat, de decem Regibus ab Antichriſto in orbe reperiendis, non ſermo erat generatim de decem Regibus, ſed de decem Romanis ducibus, qui fuerant imperium diuiſuri inter ſeſe; ac decem in Regna diſperſuri. Quemadmodum Alexandri Imperium in quatuor fuit Regna partitum. De aliis verò Regibus agere, abs re erat. Non enim aliud erat illius opinionis fundamentum, niſi tãtùm congruentem aliquam inquirere expoſitionem decem cornibus quartæ Beſtiæ Danielis 7. per quam euidens eſt imperium denotari Romanum. Qui autem Romani duces non ſunt, illius Beſtiæ cornua eſſe non poſſunt. Quapropter ſi Romanum Imperium fuit iam finitum; effectus planè ipſe oſtendit, eam opinionem falsâ aliquâ coniecturâ, aut cogitatione fuiſſe ſubnixam. Quòd autem Imperium ſit extinctum, prorſus videtur certum. Qui enim in eo deinceps ſucceſſerũt, ex diuerſis Gentibus ac nationibus ſunt. Quòd ſi Daniel in eodem capite diuerſam Beſtiam atque Imperium diuerſum Medorum & Perſarum efficit a Chaldæorum Beſtia, & Imperio, quantumuis Perſæ ac Medi in Babylonis Regno ſucceſſerint: euidens ergo eſt, interiiſſe iam Romanum Imperium, licèt ipſius prouinciæ ab aliis nunc Regibus & Imperatoribus occupentur. Non igitur fieri poteſt, Romanum Imperium à Daniele in quarta Beſtia expreſſum in decem fore Regna partiendum, quæ ſint veluti decem Beſtiæ cornua; & reliqua, quæ illius ſententiæ auctores opinantur. Ac demum euentus ipſe declarauit, Auguſtini timorem non futilem, aut vanum fuiſſe.

Reſponſio pro oppoſita ſententia refellitur.

Huic obiectioni Ribera §. 14. his verbis reſpondet. *Quod antiqui Scriptores dicunt de regno Romanorum, nos de vniuerſo orbe intelligere poſſemus; quia regnum Romanorum iam nullum eſt. Sed coniecturâ multum ducor, Romam ad priſtinam gloriam redituram eſſe ante tempus Antichriſti, & eius Imperium tunc in decem Reges eſſe diuidendum.* Qua de re latè Ribera ipſe c. 14. à n. 50. Hæc Riberæ verba duas continent partes. Prima eſt, Danielem non iam de Romanorum Imperio, ſed de vniuerſo orbe agere. Id quod per ſe facilè corruit. Euidens nãque eſt, Danielem

ibi

ibi de Romanorũ Imperio vaticinari. Altera pars A est: Romam Imperij rursus & idololatriæ caput, sicuti olim futuram; tuncque Danielis vaticinium fore complendum. Quæ coniectura prorsus inanis est. Nam esto, Roma iterum ad Imperij & idololatriæ culmen eueheretur: non propterea Imperium iam extinctum resurgeret; sed aliud valde diuersum oriretur. Quemadmodum, si nunc Imperium aliquod fundaretur in Græcia; diceret nemo, eam esse tertiam Danielis Belluam. Simili ergo ratione nec nouum illud Romæ Imperium, quod nunc, aut postea denuò erigeretur Romæ, foret in quarta Danielis Bestia præsignificatum.

Denique in hac opinione de decem Regibus ab B Antichristo in orbe reperiendis idem ferè contingit, quod in nuncio aliquo siue rumore, qui nullo alio auctore aut capite spargeretur in vulgus; nisi solùm, quòd Toletanus Præses, aut Princeps alius vir clarissimus illud diceretur affirmasse. Si enim posteà constaret, id à Toletano Præside nusquam fuisse assertũ, prudentes viri proculdubio figmentum illud, ac meras esse nugas reputarent. Idem accidit in hac opinione, quam licèt olim multi asseuerarint; nonnulli tamen verebantur, ne quid in ea falsitatis sub veri specie lateret. Vt autem crederetur, nullum aliud fundamentum erat, nisi quia à Daniele id fuisse prædictum putabatur. Posteà C verò longo sæculorum decursu euidenter deprehensum est, id nequaquam à Daniele fuisse affirmatum. Ille enim in quartæ Bestiæ vaticinio agit tantũmodò de Romano illo Imperio, quod Christianam Ecclesiam conflictauit: hoc autem iam prorsus interiit. Quis ergo non videat, huiusmodi opinioni nullam iam verisimilitudinem superesse? Et hactenus de incertitudine opinionis.

Illam de decē regibus expositionē in Apocalypsi fictam nullum posse habere locū ex cohærentia ipsa seriei demonstratur.

Quartò, nihilominus tamen quãtumuis certum foret hosce decem Reges in Romano Imperio sub Antichristi tempora futuros, & ex iis tres fore ab Antichristo occidendos, ac reliquos subiugandos: quãtumuis etiam id fuisset à Daniele prædictum; D in duabus adhuc Apocalypseos figuris (nempe in draconis capitis 12. & in Bestiæ capitis 13.) nullo modo posset vaticinium illud huic Prophetiæ significandæ deseruire. Primò, quia bellum in c. 12. & 13. Apocalypseos depictum, vt euidenter ex ipso contextu deducitur, antecedit mille pacis annos, de quibus c. 20. At Antichristi bellum constat post mille illos annos fore. Deinde, quia vt significetur decem Reges priùs regnaturos, & ex illis tres ab Antichristo euersum iri, reliquos subiectum: ad hoc inquam nullus mediocriter eruditus satis sibi esse putaret, si id in septem capitibus, & decem cornibus exprimeret. Certè si ipse huius essem ænigmatis inuentor & auctor, pudore omnino suf- E funderer, quòd ita insciè & imperitè vaticinium illud adumbrare voluissem: cur ergo illud diuino Spiritui tribuam, quod mihi ipse attribui planè dedignet? Tertiò, quia coactum valde est, & prorsus extra rem, si existimemus, Reges illos dæmoni & Antichristo in auxilium adiungendos, ipsius dæmonis atque Antichristi capita futuros. Si è contrario affirmaretur, dæmonem scilicet & Antichristum esse illorum Regum capita ac principes, id sanè proportionis alicuius speciẽ præ se ferret. Tunc autem draconis & marinæ Bestiæ figuræ non erant F pingendæ duæ, sed monstrum vnicum binis capitibus, & septenis siue cornibus, siue manibus præditum. At verò duo exprimi monstra, & eorum singula septem constare capitibus, vt dæmon & Antichristus denotentur, qui eisdem omnino ministris vtantur; id profectò meâ sententiâ ita est absurdum, quàm quod maximè. Postremò, Antichristus in ea etiam opinione septem tantùm Regum industriam & auxilium sibi accituruS est: tres enim reliquos (aiunt) de medio est sublaturus. Quorsum igitur cum decem cornibus appingitur? Apud Danielem quidem vetus illa opinio aliqua cõsequentiæ & ordinis specie non carebat; ibi enim exiguum quoddam cornu excrescit, & tria alia ex magnis euellit, & reliqua septem in suam redigit potestatem. Verùm in duplici Apocalypseos monstro si dæmonis & Antichristi sint symbola, quo pacto possint Riberæ & Viegæ opinioni aptari illa duo monstra, fateor me omnino non assequi.

Auctoris interpretatio de septē draconis capitibus ad septē capitalia vitia relatis.

Quintò, vt ad meam tandem expositionem accedam, septem draconis capita interpretor de septem nefariis spiritibus, quos dæmoni sancti Patres adscribunt, nimirum de spiritu superbiæ, auaritiæ, luxuriæ, iræ, gulæ, inuidiæ, atque acediæ. Vt autem significetur fraudulentus hic hostis, nos interdum superbiâ, aliàs luxuriâ, aliàs irâ (& sic de ceteris) oppugnare; nescio quid possit aptius figurari, quàm draco septem diuersis vultibus constans. Et posset etiam aliquis existimare, ex hisce capitibus siue vultibus, alium esse leonis, aliũ tigridis, alium vrsi, alium viperæ, alium lupi, alium serpentis, atq; alium asini. Licèt enim huiusmodi diuersitatem textus non exprimat, eâ tamẽ denotari posset, dæmonem in suis incursibus & oppugnationibus, nunc superbi leonis vultum nobis ostendere, nunc serpentis inuidæ, nunc viperæ iratæ, nunc etiã asini ignaui; vt huiusmodi technis & astibus nos in scelera ac flagitia pelliciat; siue vt impios aduersus fideles impellat. Ceterùm siue huiusmodi facies sub hac diuersitate, siue vt serpentis capita considerentur; significatio quidem ex septem capitalibus vitiis debet sumi. Nam & semper communis Ecclesiæ cõsensus hæc vitia capitalia appellauit. Quòd verò peccata omnia ad capitalia septem reducantur; nititur præsertim in septem illis dæmoniorum spiritibus, de quibus Matth. 12. numero 45. & Lucæ 11. numero 26. Estque manifesta doctrina Gregorij libro 31. moralium cap. 31. & Cassiani lib. de institutis cap. 1. & Collatione 5. cap. 2. (quamuis ibi octo vitia capitalia enumeret) & D. Thomæ 1. 2. quæst. 84. art. 4. & Theologorum in 2. dist. 42. Cur verò ad septem illa vitia reuocentur omnia, disputat bene Valentia tom 2. disput. 6. quæst. 14 puncto 2.

Si ergo hæc sunt septem corporis peccati capita, quis non videat, hæc eadem fore capita, ad quæ totum dæmonis bellum & singularia tentationum prælia redigantur? Præter hæc in septem marinæ Bestiæ capitibus significatur capitum illius Bestiæ successio (siue Imparatores idololatræ, siue persecutiones ipse per capita designétur.) Dicitur enim cap. 17. 10. *Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit.* Iam si draconis septem capita velimus aliquâ etiam successionis significatione constare; quilibet facilè cernet, dæmonem nõ omnia simul vitiorũ ora vultúsque prætendere; sed modò hunc, deinde illum, posteà aliũ. Itaque quamuis dæmon omnia in se superbiæ, luxuriæ, & ceterorum capita simul contineat; at in ipsa tentatione non omnia simul propalàm obiicit; sed caput capiti, vultus vultui succedit; & priùs (verbi gratia) gulæ spiritum immittit, mox luxuriæ, hinc superbiæ, deinde inuidiæ, &c.

Quid per decem draconis cornua significetur.

Sextò, per decem draconis cornua denotatur dæmonum tum multitudo, tum etiam singulorum vis ac potentia. In hoc eodem sensu dixit Paulus

ad Ephes. 6. numero 12. *Non est nobis colluctatio aduersus carnē & sanguinē, sed aduersus Principes & potestates.* Pro quo aduertendū est, Principes in Scripturæ phrasi aptissimè per cornua designari; quia sicut cornuta animalia præcipuum robur habēt in cornibus, & illæ sunt partes excelsiores atque eminentiores; sic gloria robúrque Reipublicæ in Principibus maximè est. Legendus est Maldonatus in id Lucæ 1.69. *Erexit cornu salutis nobis.* Quod autem ad numerum denarium pertinet; constat satis eum esse multiplicationis numerum. Omnes enim nationes inter numerandum, vbi ad denarium accessère, non longiùs progrediuntur; sed regrediuntur potiùs, & vnitatem, binarium, & ternarium, cæterósque cum denario coniungunt. Sic vbi ex denario procedere opus est, dicimus vndecim, duodecim, tredecim: item viginti vnum, vnum & triginta, & sic de reliquis. Quare videtur nullus numerus per se sumptus esse denario maior; ideóque est vniuersitatis & multitudinis symbolum. Et profectò, qui quartam Danielis Bestiam cap. 7. attentè consideret; non obscurè coniiciat, illam Bestiam à Propheta, vt à reliquis distinctam notari, atque discerni, habet enim cornua decem, quo innuitur Romanum Imperium non propriè esse Regnum, sed Polyarchiam: atque vt denotetur, Romanos senatores esse Principes, concinnè & eleganter cornua decem Bestiæ addita sunt. Nam ad magnam senatorum multitudinem indicandam, nullus potuit numerus congruentior exprimi.

Denarius multiplicationis numerus, atque adeò multitudinis & vniuersitatis symbolum.

Obiicies tamen: figura decem cornibus constans aptior videtur ad Romanam innuendā Rempublicam, quando propriè Polyarchia erat; priusquàm Cæsares illam ad Monarchiæ normam redigerent: postea enim nihilo erat secius Monarchia, quam reliquæ omnes hoc nomine nuncupatæ. Quòd si quartæ Bestiæ discrimen à ceteris in hoc singulariter designetur; hæc certè differentia non perstabat, quando Romanum Imperium Ecclesiam oppugnauit. Et quidquid de Romano Imperio sit; dæmonis saltem Regnum propriè Monarchiæ rationem habet: omnes enim ei obediunt, qui secum reliquos in eandem perniciem traxit. Quapropter si decem cornua Polyarchiæ symbolum præ se ferunt; draconi cornua decem non inesse debebant. Respondeo tamen. Tam in Romano Imperio, quàm in dæmonis Regno, si rem seriò discutere velimus; & Monarchiam, & Polyarchiam coniunctim reperiemus. Nam simul cum Romano Imperatore Senatus etiā Rempublicam gubernabat: & grauissima erat senatorum auctoritas; atque adeò Imperij vis ac robur non in Imperatore solùm, sed etiam magna ex parte in senatorum numero, virtute atque consilio fulciebatur. Erat enim Senatus grauissima Principū concio, quæ semper, Imperatore etiam moriente, permanebat. De quo latè Polybius. Similiter etiam dæmonis Regni vis nō in eo solùm cōsistit, quòd Lucifer sit versutissimus pariter ac potentissimus; verùm multò etiā magis, quòd inferorum Respublica sit Polyarchia (siue Aristocratia) atque ex Principibus & Potestatibus coagmētetur. Quamobrem sicuti ad maximum Romani Imperij robur explicandum apposita fuit species marinæ Bestiæ decem cornua habentis; non minùs congruenter cornua totidem draconi dæmonē referenti affixa sunt, vt denotetur, ipsius ministros esse Principes ac Potestates (sic enim loquitur Paulus) nec non multitudine penè innumerabiles; ac proinde bellum, quod aduersus Christianam Ecclesiam exarsit, acerrimum pariter & periculosissimū extitisse.

Difficultas contra prædictam expositionem.

Responsio.

A *Et in capitibus eius septē diademata.*] Obseruatione dignum est discrimē, quod textus inter draconis coronas & coronas marinæ Belluæ designat: ait enim, draconis capita esse coronis redimita, atque adeò septē illi esse diademata. At marinæ Bestiæ non capita, sed cornua esse coronis ornata; ac proinde decem coronas illi esse, cùm totidem cornua sint. Oportet ergo huiusce discriminis congruentē reddere rationem. Illa autem sese mihi offert in præsenti. Inter dæmonum Rempublicam, & inter Rempublicam hominum hæc differentia versa-
B tur: quòd dæmones quidem omnes in vnum conspirent, nec peculiarem victoriam huic, aut illi dæmoni expetunt, id vnum contendunt atque laborant, vt septem spiritus superbiæ, auaritiæ, luxuriæ, &c. victoriam ex hominibus adipiscantur. Quapropter licèt Principes ac potestates, qui in decem cornibus significantur, sint plurimi: quas tamen illi victorias atque coronas permagni æstimant, & auidissimè expetunt, eæ sunt non amplius septem; quæ nimirum ad septem capita, siue ad capitalia vitia pertinent. At verò Romani Imperij senatores, vtpote terreni Adami filij, nec inter se rectè consentientes, singuli de peculiari sua potentia atque
C corona, déque singulari excellentia, qua ceteris præstarent, gloriabantur. Cùm autem denarius numerus senatorū multitudinē repræsentet, coronarū, quibus se ipsi iactabant, numerus multitudini eorum æquè respondet. Aut sicut stellæ duodecim sunt mulieris corona, quia duodecim Apostoli Ecclesiæ sunt decori & ornamēto; sic Imperij Romani splēdor & gloria proueniebat ex senatorū multitudine, qui in denario numero figurantur. Imperatoris autem præcipua dignitas ac maiestas ea erat, quòd in illa dominaretur Republica atque Senatu, qui senatoribus veluti Regibus quibusdā constabat. Dæmonibus autem nulla alia excellentior
D gloria, nulla optabilior corona est, quàm vt immundi septem spiritus miseros mortales deuincāt, atque triumphent. Quamobrem dæmones bellum Ecclesiæ inferebant septem illis capitibus coronatis: dum eorū interuentu se regnaturos sperabant. Romanum verò Imperium non tam in distinctione Imperatorū per septem capita signatorum gloriabatur, quàm in ipsius Imperij potentia, & in senatorum multitudine, qui vnā cum suis Imperatoribus idolorum superstitioni penitus erant addicti: atque hac senatorum multitudine & auctoritate freti tam Imperium, quàm Imperatores Ecclesiam peracti bello premebant.

E His adiungo, quod ritè expendit Methodius, & ex eo refert Andreas capit. 33. videlicet per septem draconis coronas, quas Ioannes aspexit, significari totidem coronas à Deo iustis hominibus proponi in bello eis per dæmonē illato; propter clarissimū triumphum, quem ex vitiis septem capitalibus agunt: non tamen eis pro corona pollicetur, dæmones ab iis ad Christi Euangelium traducendos. Contrà verò in victoria, quam ex Romano Imperio Euangelij prædicatores compararunt, non illis pro corona proponitur triumphus de capitalibus vitiis agendus; nec enim satis est mundum vniuer-
F sum ad fidem conuertere, vt idcirco de septem vitiis triumphetur: sed huiusmodi triumphus de capitalibus vitiis perinde est, quasi de dæmonibus ipsis triumphare. Itaque illud peculiare extitit in victoria de populo Romano comparata, quòd Ecclesia sub Christi fidem redegerit, Romanos ipsos senatores, qui erant cornua Bestiæ coronatæ, atque adeò eorundem senatorum coronas ad Christi pedes abiecerit.

Cur draconis capita fuerint coronis redimita: at marinæ Bestiæ non capita, sed cornua coronentur?

Et

vers. 4. Quid sit, draconis caudâ trahi tertiã stellarum partem.

Et cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cæli, & misit eas in terram.] Hoc multi referunt cum Victorino ad Angelorũ lapsum, quos eorũ Princeps ideo caudâ traxisse dicatur, quòd secum eos, siue post se traxerit. Sic enim exponit eam phrasim Origenes tractatu 30. in Matthæum. Et quãuis scopus sit agere de damno ac detrimento, quod dæmon hominibus importat: potest tamen id vsurpari ad probandum, quanta sit dæmonis ipsius potestas, & ad eam ponderandam ex damno, quod cælo inuexerat. Verùm in nostra explicandi ratione obstat expositioni huiusmodi, quòd nos per draconem in hoc capite non dæmoniorum Principem, sed vniuersum eorum exercitum intelligimus.

1. Expositio Victorini.

2. Expositio B. Gregorij.

Alij per draconis caudam suspicantur Antichristum figurari, quæ est magni Gregorij interpretatio; & eam mordicus tenet noster Ribera, pro certo habens hoc in capite de Antichristi tẽpore sermonẽ institui. Et secundùm hanc explicationem, tertia stellarum pars, quam draco caudâ è cælo traxit, & in terram deiicit, adumbrat eos fideles, quos Antichristus ad suam sententiã pertrahit. Ceterùm huic expositioni, vt sæpe aliàs diximus, ordo ipse, seu series Apocalypseos reclamat. Nam c. 13. habetur sermo de Romani Imperij persecutionibus in Ecclesiam concitatis, & multo pòst de Ecclesiæ ipsius victoria atque pace, quæ per mille annos durat. Itaque Antichristi persecutioni nullus est locus in tota Apocalypsi reliquus, donec dæmon post mille annorum pacem dissoluatur. Quòd si Ribera putaret Apocalypsin continuatã prophetiæ serie, & rerum ordine seruato congruentissimè declarari posse, neutiquam hoc caput de Antichristi persecutione exponeret.

3. Expositio Thomæ Angelici.

Dicent alij, si nostra huius capitis expositio admittatur, cùm stellæ videantur esse ij, qui ceteros fidelium suo lumine collustrãt, per tertiam earum partem à dracone deturbatam significari infelicitatẽ multorum; qui cùm cæli stellæ seligantur, ipsi tamen dæmoni cedunt, & ab eo se prosterni & conculcari permittunt. Sic videtur exponere Thomas hîc; & adducit Gregorium. Huc spectat, quod capite 3. vidimus, nempe Sardensem, & Laodicenum Episcopos fuisse quidẽ stellas; quia in Episcopali dignitate constituti erant: nihilominus vtrumque lethali scelere esse immersum, atque adeò à dæmone deiectum & conculcatum. Præterea hic locus videtur manifestè respicere illum Danielis 8. numero decimo. vbi Antiochus Epiphanes dicitur *Deiecisse de fortitudine, & de stellis, & conculcasse eas*, vbi Hieronymus & Theodoretus existimant denotari, Iudæorum plurimos; qui nobilitate & doctrinâ ac pietate erant illustres, minarum & tormentorum terrore de obseruatione Mosaicæ legis fuisse ab Antiocho deiectos, & ad idololatriã pertractos. Si autẽ in allusione ad eum locum in hoc perstandum nobis sit; cùm hîc de dæmonis persecutione sit sermo in Christi fideles primitiuæ Ecclesiæ tempore suscitatã, eos deiecisse & conculcasse diceretur; quos minis atque cruciatibus de Christiana fide, ac de illius professione depulsos ad idololatriam compulerit. Id quod ad dæmonis potentiam, & astutiam ponderandam aptum satis est.

Auctoris mens & expositio.

Hæ omnes expositiones quasi certum præstituunt, *trahere, & in terram mittere*, perinde esse, quasi in culpam & grauia peccata deiicere. Verùm cum bonâ grauium interpretum ita credentium veniâ, multò mihi fit verisimilius, sermonem in hoc loco esse, non de damno; quod inuexit dæmon in eorum animas, qui cælestium stellarum munere fungebantur; sed de corporum comprehensione, oppressione atque cæde. Et imprimis ad indicandam dæmonis fiduciam, fore vt Ecclesiam posset re ipsâ auertere à suscepto, propositóque consilio idololatriã ex orbe depellendi, & nationes omnes fidei radiis illuminandi; ad huius inquam fiduciæ significationem appositè satis expenditur dæmonis ipsius iactantia, quòd comprehendi, atque occidi fecerit bonam eorum partem, qui Euangelij verbum disseminabant. Quo innuitur, reliquam illi esse spem, futurum vt ceteros omnes pari ratione deiiceret atq; prosterneret; quo facto Ecclesiæ conatum & contentionem fore penitus eludendam. Atque hæc dæmonis arrogantia, & gloriatio, quòd cæli lumina & stellas magna ex parte deturbasset, nõ parum reliquam dæmonis ipsius confidentiam adiuuabat. Cui enim duci non vires animósque adderet tertiæ ex hostium ducibus partis occisio?

Deinde, si in hoc loco fit allusio (vt re vera fit) ad illa Danielis verba c. 8. 10. *Deiecit de fortitudine & de stellis, & conculcauit eas*; Pererius inibi fatetur huiusmodi verba congruentissimè explicari de viris sanctitate insignibus; quos Antiochus nõ quidem spiritaliter, sed corporaliter deiecit, & conculcauit, acerbissimis eos cruciatibus trucidando; sicut de venerabili sene Eleazaro, septémque pueris, & eorum matre narrat posterioris Machabæorum libri historia. Et meâ quidem sententiâ explicatio hæc longè est aptissima ad Danielis contextum, sequitur enim numero 11. *Et prosternetur veritas in terra; & faciet, & prosperabitur.* Quæ verba ad tyrannorum victoriã in Martyrum internecione spectãt omnino. Atque in hoc eodẽ sensu, & per loci eiusdem allusionem dicitur in Apocalypsi cap. 11. 8. *Corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis.* Nihil ergo in præsenti cohærentius, quàm vt Apocalypsis ad illud respiciat, quod c. 11. descripserat, & propterea dicat gloriari dæmonem de tertiæ stellarum partis deiectione, atque id ipsum in ceteras machinari.

Corroboratur nostra sententia ex allusione ad Danielis locum.

Tertiò, cùm probatum iam sit, sermonem hic institui de primæuæ Ecclesiæ tempore; non video, quàm sit solidum asserere, tertiam eorum partem, qui sub idem tempus veluti Ecclesiæ sydera effulgebant, à dæmone per spiritalem ruinam deturbatam. Accedit huc, quòd ad huius libri scopum (qui de primogenitæ Ecclesiæ victoriis agit) minimè erat ad rem loqui de eorum lapsu fidelium, quos dæmon in scelera dabat præcipites; & eorum potissimùm, qui erant Ecclesiæ ipsius stellæ.

Quartò, ad nostram expositionem textus ipse cõgruenter satis aptatur; nec enim dicit, cæli stellas à dracone deuorari, sed eius caudâ deiici. Atqui, vt iam vidimus, in septem illis capitibus denotatur multiplex vitiorum capitalium tentatio; quibus angusto animo succumbere; non est aliud, quàm dæmonis pabulum fieri, & eius dentibus dilaniari. Quamobrem ad illud significandum discrimen, quod draco in aliis animorum stragẽ, in aliis corporum duntaxat facit; appositè dicitur alios impressis dẽtibus discerpere, atque glutire, alios, quos deuorare non potest; percutere & opprimere: id quod serpentes non aliter, quàm caudæ verberibus patrare possunt. Quod autem textus ait, *Trahebat*; non denotat, dæmonem eos post se, aut secum trahere; sed caudæ ictibus & voluminibus deuoluere. Hoc enim significare potest verbum Græco, σύρω, atque idem contextus ipse deposcit. Nam significatio eas post se trahendi non rectè consonat cum eo, quod sequitur, *Et misit eas in terram.* At verò stellas ipsas deuoluere, & in terram prosternere; hoc optimè cohæret.

Cur Draco alios dentibus discerpere & vorare: alios percutere & opprimere dicatur: & quæ sit huius discriminis ratio?

Præterea manifestum est, cùm c. 13. 7. de maris Bestia dicitur, *Datum est illi bellum facere cum sanctis, & vincere eos*. non esse de spiritali victoria sermonem. Si ergo verba isthæc de victoria corporum intelliguntur: quid, obsecro, cōgruentius ad externā illam victoriam denotandā, vbi de serpente agitur, quàm si dicatur serpens ipse suâ caudâ magnam stellarum partem è cælo in solum decutere?

Obiectio contra prædictā expositionem ex Augustini auctoritate dissoluitur.

Sed dicet aliquis, Augustinū in ea verba Matt. 5. *vt conculcetur ab hominibus*, hæc habere: *Calcari non potest nisi inferior; sed inferior non est, qui quamuis corpore multa in terra sustineat, corde tamen fixus in cælo est.* Quibus ex verbis colligitur, nec phrasim illā *Misit eas in terram*, nec Danielis verba cap. 8. 10. *Conculcabit eas*, ab Augustino de corporali deiectione exponi potuisse. Præsertim, quia *deiicere in terram*, videtur idem esse, atque eos a cælesti conuersatione ad terrenos affectus deturbare. Respondetur, vbi de spiritali ruina sermo est, mysticum hunc sensum esse congruentissimum; verùm nec Augustinum, nec alium negare posse, quin eisdem verbis de corporali deiectu possit agi?

Quid per draconis caudam significetur.

Quintò, forsan per draconis caudam significari possunt illi homines, qui dæmonis obsequuntur voluntati. Nam caudam pro ducis alicuius exercitu sumi, phrasis est sacræ Scripturæ; vt videre licet apud Isaiam c. 7. 4. Qua ratione, eos dicetur dæmon traxisse caudâ, quos per deprauatos homines afflixit, atque prostrauit.

Sextò denique, quamuis mea mihi placeat declaratio in visce verbis, vbi draco dicitur caudâ deiecisse tertiam stellarum partem, & eas in terram misisse: non tamen idcirco ea mihi mens est, vt graues alias expositiones sugillem. Nam Scripturæ sacræ fœcunditas plures complectitur. Ceterùm liceat mihi eas declarationes omittere, quas ipse cum serie ac filo à me ducto, connectere atque contexere nescio; & eam interim vsurpare, quæ magis è mea re videtur esse.

Et draco stetit ante mulierem, quæ erat paritura, vt cum peperisset, filium eius deuoraret.] In huiusmodi figura innuitur, draconem de matris deuoratione diffidentem, filium saltem nasciturum deuorare se posse confidere. Ex quo intelligitur ad spiritalis mortis significationem idoneum imprimis esse symbolum, à dracone deuorari. eius autem caudâ verberari, atque ad terram affligi, non spiritalis necis, sed afflictionum, & cædis corporalis esse symbolum; vt versu præcedenti dicebamus. Quamuis enim draco mulierem quippe adultam iam & proceram, deuorare non posset, posset vtique suæ acerbitatis & indignationis virus in eam euomere, caudâ percutiendo, & acriter discruciando. Sic enim deiciebat aliquas ex stellis, quibus mulier coronata erat. Nā si rem ipsam inspiciamus; maxima quidem & robustissima primogenitæ Ecclesiæ virtus, dæmonem reddebat securum, fore vt ab eo neutiquam posset deuorari: non tamen ideo desperaret dæmon, quin sui furoris atque odij documentum in ea edere non posset persequendo scilicet, & atrocissimè mactando illos, qui stellarum in cælo fungebantur munere.

Qui in sensum dicatur draco expectare, vt nasciturum mulieris filium vorares.

Horum ergo verborum significatio ea est; quamuis dæmoni constabat primogenitæ Ecclesiæ sanctitatem superari à se & consterni non posse; confidebat tamen fore vt filios, quos mulier in lucem ederet, & quas nouas fundaret Ecclesias, in primo ipso flore & imbelli teneritudine correptas per septem capitalium vitiorum facies, posset tandem deuorare: id est, eas ab instituto sanctitatis cursu, atque adeo à Christiana Religione reuocare valeret, & secum pariter in eandem conspirationē deuoluere. Hunc esse existimo germanum loci huius sensum. Porrò tametsi textus ait, *Filium eius*, in singulari numero: suspicor tamen non referendum esse solùm ad filium primogenitum, quem mox dicitur fœmina peperisse; sed generatim ad quemuis ipsius filium. Nam mulier, vt suprà vidimus, non vnum modò filium, sed plures gestabat in vtero: vt ex illo Isaiæ loco cap. 66. 8. (de quo suprà) & ex hoc ipso capite 12. constat.

Serpētes quidam dicti Boa.

Notandum insuper est, hanc draconis confidentiam de puero recèns nato deuorando esse consentaneā iis quæ interdum accidisse nouimus. Plinius enim libro 8. cap. 14 ait Claudio principe occisam fuisse in Vaticano serpētem quandam ex illis, quæ appellantur Boæ; & in eius aluo inuentum fuisse solidum infantem. Vnde & Poëtæ etiam fingunt (nisi vera est forrassis historia) serpentes duos infantem Herculem in cunis agentem adortos, vt deuorarent. Facit etiam, quòd Pharaonem Israelitici populi infantes conficere conantem Scriptura appellat draconem, Psal. 73. 14. *Tu confregisti capita draconis*. Herodi etiam, qui Christum puerum glutire contendit, & suam rabiem efferatam in regionis Bethlemiticæ paruulos effudit, draconis symbolum egregiè quadrat. Et quod mirum est, ipsum Herodis nomen Syriacè sonat idem, quod *draco igneus*; vt Arias Montanus in suo apparatu tradit. Nec defuit, qui diceret in hoc dracone Ioanni viso, qui puerum nasciturum deuorare cupiebat, Herodem figurari; atque hanc esse propriam huius Apocalypseos partis expositionem. Ita sanè Barradas lib. 10. c. 12. Hæc tamen declaratio minimè consonat cum Apocalypseos acoluthia ac serie. Quare multò rectiùs asseretur, in Herode figuratum fuisse, quod postea dæmon tentauit; vt scilicet primogenitæ Ecclesiæ filios deuoraret.

Pharao à Scriptura appellatur drac. Herodis nomen quid sonet.

His addo, draconem hunc siue serpentem, de qua in præsenti est sermo, videri Hydram, quæ multis etiam capitibus fingebatur. Huc spectat, quòd hæc serpens Ioanni conspecta flumen aquæ ex ore euomuit. Hydram autem esse inuidiæ symbolum videre poterit lector apud Pierium lib. 16. In eo autem, quod fingitur de pueris, quos serpentes siue Hydræ deuorare optarunt; apparet inuidia, qua stimulatæ occidere volebant eos, qui ad magnam orbis expectationem ac felicitatem nascituri erant. Quòd autem draco mulieris filium deglutire voluerit, indicat, filium ipsum mulieris primogenitum ad mundi Imperium capessendum, & ad depellendam idololatriæ impietatem in lucem prodire. Quò rectè applicari potest Herculis fabula, qui ortus dicitur ad teterrima monstra, quæ orbem vniuersum opprimebant, funditus ableganda.

Serpēs hydra inuidiæ symbolum.

TEXTVS.

Vers. 5. *Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea; & raptus est filius eius ad Deum, & ad thronum eius.*

COMMENTARIVS.

Per filium hunc masculum existimo designari illustrem aliquem populum, quem primogenita Ecclesia Deo peperit. Nam primùm cum Aretæ veniâ, Apocalypseos acoluthia siue contextus non fert, vt de Christi Domini natali hic sermo fit. Quamobrem quod dicitur, *Qui recturus erat omnes* gentes

Quid per filium masculum figuretur.

gentes in virga ferrea; non ita est accipiendum, quasi supremus sit Monarcha, qua ratione proprium est Christi Assertoris nostri regere gentes in virga ferrea, sed potestate ab ipso Christo deriuatâ. Nam Christus, qui ab æterno Patre ferream virgam accepit, eandem etiam aliquibus communicat: vt habetur suprà c. 2. 27. Et quamuis verum sit, virgam hanc non solùm populo sancto impertiri, sed nonnullis etiā personis singularibus; nullus tamē est peculiaris homo, qui inter Ecclesiæ filios ita emineat, vt de eo possit in Apocalypsi per excellentiā dici, esse primogenitū Ecclesiæ filiū; qui prædictus fuerat omnes gētes in virga ferrea recturus.

B Secundò, illa loquendi ratio, *Qui recturus erat omnes gētes in virga ferrea*, supponit in Scriptura præsignificatum iam esse, hunc filium, de quo in præsenti agitur, totius mundi moderatorem ac Principem futurum. Hoc autem in toto veteri testamento de nullo singulari primogenitæ Ecclesiæ filio prædictum fuisse comperiemus; secus tamē de populo aliquo sancto, de quo dicitur Danielis 7. 27. *Regnum autem & potestas & magnitudo Regni, quæ est subter omne cælum, detur populo sanctorum Altissimi.* Quare illud nūc Ioannes ait, matrem Sionem peperisse filium primogenitum; in quo explenda erat Danielis Prophetia, & cuius interuentu Christus fuerat mundum recturus iuxta illud Ps. 2. 9. *Reges eos in virga ferrea.*

C Tertiò, quòd masculi filij nomen referatur ad populum aliquē, probatur efficaciter ex Isaiæ verbis 66. 7. Nec enim dubitari potest, quin isthæc Apocalypseos verba, *Peperit filium masculum*, sint desumpta ex illis, quæ ibi profert Isaias de matre Sione loquens. *Peperit masculum.* Vbi euidēs est, Isaiam non de singulari persona, sed de numeroso aliquo populo loqui: mox enim post verba illa, *Sion peperit masculum*, subdit, *Quis audiuit vnquam tale; & quis vidit huic simile? nunquid parturiet terra in die vna, aut parietur gens simul? quia parturiuit, & peperit Sion filios suos?* vbi perspicuè exigit contextus, vt ille ipse, qui filius masculus appellatur, illico nominetur gens & filij multi: alioqui contextus neutiquam inter se cohæreret. Necesse ergo est, vt masculus ille filius non sit singularis persona, sed clarissimus aliquis populus.

Idem etiam amplius ex Isaiæ verbis solidatur.

D Quartò, cùm mater ipsa non sit peculiaris aliqua mulier, sed Ecclesia primogenita: nihil mirum, si filius primogenitus sit alia illustrissima Ecclesia. Sic enim sæpe loquimur, vt cùm dicimus, Coloniam aliquam fuisse Romæ filiam; aut Religiosorum aliquem conuentum esse alterius filium, siue ab altero per filiationem ortum. Et in sacris Literis deprehēdimus Israelitico populo in suis primordiis nomen filij parui attribui: vt patet Oseæ 11. 1. *Puer Israel & dilexi eum*, &c. *Ex Ægypto vocaui filium meum.* Iere. 31. 20. *Filius honorabilis mihi Ephraim, puer delicatus.* Luc. 1. 54. *Suscepit Israel puerum suum.* Ex quibus facile elicitur, sicut nomen parui pueri, & Dei filij potest integro populo applicari; ita similiter posse filium Ecclesiæ primogenitum vocari atque adeò aptissimè fingi illum, Deo parente, ab Ecclesia primæua vt à matre in lucem suscipi.

E Vidimus iam, primogenitum huius mulieris filium nō de peculiari aliqua persona, sed de Ecclesia aliqua, siue populo esse explicādum. At enim quinam populus hic, siue Ecclesia in puero figurata?

Qui populus siue gens in masculo puero adumbretur.

F Ribera opinatur Apocalypsin ex hoc loco agere de euentis sub Antichristi tempora futuris; nimirum de Ecclesiæ renouatione extremis illis tēporibus, & de insigni sanctimonia, qua Deus suos fideles ornabit ac muniet. Mihi tamen, vt verum fatear, coactum planè videtur in huius figuræ interpretatione primogenitam Ecclesiam prætermittere; & ad Antichristi tempora mētem adiicere. Præsertim, cùm omnia, quæ textus asseuerat, congruenter ad primogenitam Ecclesiam aptētur; cumque tot difficultatum salebræ in Riberæ expositione intercurrant.

Opinio Riberæ ea de re improbatur.

Nam in primis in ea explicatione constituēdum est, huiusmodi figurā ex proprio loco in alium per anticipationem transferri, vt fatetur Ribera §. 1. & 25. Deinde; Apocalypsis (iuxta interpretationē eandem) omittit prorsus exitum earum persecutionum horribilium, quas Romanum Imperiū idololatriæ additum aduersus Ecclesiam cōmouit; & ad Antichristi persecutionē repentè trāsgreditur: quasi verò ad septē Asiæ Ecclesias (quibus liber hic mittebatur) magis spectaret de Antichristo vaticinium, quàm finis persecutionis illius, quam à Romano Imperio videbat excitari. Præterea, quasi victoria de Romano Imperio obtinēda, & idololatriæ ex eiusdem Imperij finibus depulsio, res forent parui admodum momenti, non secus sibi persuadent, qui hæc omnia ad Antichristum referunt, duo illa in Apocalypsi inuolui silentio: cum tamen eâ tēpestate tantopere Ecclesiā solitudine, & anxietate suspēsam tenerent. Præterquàm quòd si res ipsa (Romæ inquam conuersio & idololatriæ expulsio) attentè cōsideretur; adeò est excellens ac præstans; adeóque difficilis, vt nihil vnquam secundum humani generis redemptionē maius aut mirabilius post hominū memoriā patrārit Deus. Ad hæc; si in hac figura intēdatur animus ad eas persecutiones, quas tunc Ecclesia sustinebat, & ad gloriosum earum exitum; totus planè nobilissimæ huius actionis decursus, nullâ anticipatione interpositâ, continuato filo & aptè inter sese cohærenti ad finē vsque contexitur. Si autem hæ Apocalypseos figuræ in primario sensu ad Antichristi tempora referantur; perturbetur omnino ordo, & plurimæ anticipationes ac transgressiones adsciscantur, necesse est. Atque vt exemplo aliquo confusio hæc, & violentia expositionis patescant; nescio certè quid clarius & manifestius possit exprimi, quàm cōsecutionis ordo, quo narrat Apocalypsis, draconem, maris bestiam, & bestiam terræ acerrimum inferre bellum Ecclesiæ. Ex quibus conflictionibus Christum demum euadere victorem, & maris ac terræ bestias in stagnū ignis ardentis immitti; draconē autem in quadam abysso primùm alligari; deinde post mille annos solui, & eum rursus contra Ecclesiā bello infestissimo exardescere. Quid ergo magis aut violentum, aut confusum fingi, aut excogitari potest, quàm draconis, marinæ belluæ atque terrestris prælia post mille illos pacis annos reiicere? Præterea, primum draconis bellum, quis non videat, inde ducere exordium, quòd infantem à muliere edendū deuorare voluerit? Nōne coactum omnino est, & planè tumultuariū, si bellum hoc draconis post mille ipsius ligationis annos protrahatur? An verò in textu ipso nō euidens est, post primum illud bellum fuisse draconē per mille annos constrictum? Impossibile igitur est, bellum illud ab ipso dracone post mille annos susceptum, esse omnino idem, quod Apocalypsis cap. 12. recenset.

Sermonē hic esse non de Antichristi, sed de primitiuæ Ecclesiæ tempore.

Superior assertio ex Apocalypseos filo ac serie probatur.

Ex his meo iudicio manifestè infertur, mulierem hanc, quæ filium parit, esse Ecclesiam primogenitam, vt suprà explicauimus: ac proinde infantem recens natum aliquam esse Ecclesiam, quam Christo primogenita Ecclesia peperit. Quod cùm ita sit; existimabit fortasse quispiam, cùm mater sit primæua Ecclesia ex Iudæis Christum eo

Vera sententia, infantē masculū esse peculiarem aliquam Ecclesiam, non vniuersalem fideliū omniū cœtum,

eo tempore suscipientibus coacta, filium ipsius esse fideles omnes, quotquot ex Gentilico populo per primogenitæ Ecclesiæ prædicationẽ ad Christum aggregati fuere. Huic enim populo videtur mundi regnum fuisse promissum. Nam Synagogâ repulsâ, & compluribus primogenitæ Ecclesiæ filiis pro Christi fide interfectis, remãsit quasi princeps ac Regina Ecclesia illa, quæ ex Gentibus fuit euocata, quæ nimirũ diuino deinceps lumine annuẽte toti terrarum orbi dominata est. Hæc declaratio, si filij primogeniti à matre Sione suscepti symbolũ ita explicet, vt non ad singularem aliquã Ecclesiã applicet, sed ad vniuersalem, quæ Ecclesias omnes in Gentilitate erectas comprehendat: in hac inquam acceptione repugnat ipsi contextui. Agitur enim distinctè in hoc capite de primogenito vno filio ad aliorum natu minorum differentiam; & perspicuè n. 17. dicitur mulier præter filium primogenitum alios Christo filios procreasse. Necessarium ergo est, primùm huiusmodi filium esse intelligendum, non de vniuersis siue fidelibus singularibus, siue populis, quos primitiua Ecclesia ex Gentilitate conuertit; sed de peculiari aliqua Ecclesia in Romani Imperij prouinciis fundata, quæ sit à ceteris distincta, sed earum tamen Princeps & caput: quemadmodum filius primogenitus inter fratres reliquos obtinet principatum.

Hæc ratio in eo imprimis nititur, quòd Apocalypsis non asserit solùm, quemadmodum Isaias, filium masculum à matre Sione fuisse genitum: sed distinctè loquitur de hoc filio, vt de primogenito; ad quem dominatio atque imperium spectabant. Additque post hunc filium alios insuper à primogenita Ecclesia fuisse susceptos: Quapropter apud Isaiam nomine filij masculi rectè posset intelligi Catholica Ecclesia ex Gentibus congregata; quæ fideles omnes ex Gentilitate ad Christi fidem euocatos comprehendat. In Apocalypsi autem necesse est, filij masculi significationem ad singularem Ecclesiam coarctari. Et quamuis meritò etiam dici possit, sceptrum ferreum Ecclesiæ Catholicæ fuisse traditum: hoc tamen in vniuersali Ecclesia ratione sui capitis verum esse comprobatur. Nec aliud indicare voluit Apocalypsis, nimirum inter Christianos populos esse vnum ceterorum primogenitum, quem propriè attingat in omnes nationes mundi dominatio, quæ in ferreo sceptro figuratur. Quemadmodũ verò Catholica Ecclesia in suo capite, nempe in Romana regnat; sic etiã Romana Ecclesia in suo capite, id est, in Romano Pontifice.

Filij demum masculi nomine Romanam Ecclesiam adumbrari.

Cùm ergo Apocalypsis inter Ecclesias omnes, quæ per mundi prouincias sunt institutæ, singularem vnam, vt primam ac ceterarum principem designet; eamque asserat esse filium masculum, qui recturus erat Gentes in virga ferrea. Quis erit, non dico ex Catholicis, sed vel ex ipsis hæreticis, qui verisimilitudine aliquâ audeat Ecclesiam aliam à Romana destinare, quæ verè dici possit filius primigenius & præcipuus Ecclesiæ & primogenitæ; & cui singulariter ferreum Christi potestatis sceptrum conueniat? Si quis fortè in tota Scriptura reperiretur locus, qui explicatè assereret, (ita vt vel hæretici inficiari non possent, inter peculiares Ecclesias esse vnam ceterarum reginam & caput: numne aliquis fuisset ausus hanc primatus prærogatiuam Ecclesiæ alteri, præter Romanam, deferre? Nullus, opinor adeò insaniret, vt aliam à Romana, caput ceterarum assignaret. Tametsi enim eò aliquorum impudentia peruasit, vt se ex Romani Pontificis obedientia exemptos dicerent; & præfracto ore blatterarent, Romanam Ecclesiam non esse caput reliquarum, sed aliquas præterea æqualis esse dignitatis. Nihilominus inauditum est, fuisse quempiam, qui tam Romanam Ecclesiam, quàm reliquas omnes opinaretur esse subiectas peculiari alteri Ecclesiæ ex iis, quas primogenita Ecclesia fundauit. Si ergo nullius petulantia eo erupit, vt aliam Ecclesiã à Romana cõstituere auderet Principem ceterarum omnium, cui per antonomasiam & per primogenij iura ferreum sceptrum supremæ dignitatis congruat: consequenter debemus fateri, cùm Apocalypsis singularem Ecclesiam vt natu maiorem inter reliquas designet, hanc neutiquam esse à Romana Ecclesia diuersam. Quòd vero inter primogenitæ Ecclesiæ filios designet Apocalypsis vnum primigenium & ceterorum caput, existimo suprà me efficaciter probasse. His accedit, quòd Apocalypsis in hac excellentia, quam Romanæ Ecclesiæ præ ceteris omnibus defert, alludit ad eam prærogatiuam, quam illi etiam Canticorum liber attribuit: & singillatim c. 6. 8. Cui loco lucem affert Apocalypsis allusio, & alter ab altero corroborantur, vt in eius loci expositione videbimus.

Romana Ecclesia excellentia & primatus inter Ecclesias ceteras.

Proponitur duplex difficultas in praedicta expositione.

Enimuerò, vt huius expositionis veritas magis elucescat, oportet duabus satisfacere obiectionibus, quæ possent nostræ declarationi opponi. Altera est eiusmodi. In c. 19. iuxta nostrã acoluthiam agitur de Romana Ecclesia, & Agni sponsa appellatur, nec non celebrantur nuptiæ. Non igitur cohæret, vt Ecclesia eadem nunc filius masculus, nũc Agni sponsa appelletur. Altera obiectio est; Textus ipse exprimit, post filij masculi ortum, in desertum effugisse ipsius matrem, vt habetur n. 6. & n. 13. desertum autem propriè Gentilitatem denotat. Quare in Gentilitatem fugere, perinde est, ac commigrare ad Gentes; si ergo hæc fuga post filium masculum iam natum accidit, masculus igitur filius non potest Ecclesiam Romanã indicare; nam Ecclesiæ huius natalis non contigit ante primogenitæ Ecclesiæ fugam ad gentes, sed potiùs admirandus extitit fugæ illius fructus.

Prima difficultas soluitur.

Ad primam difficultatem Respondeo, vnius populi figuram vtroque modo proponi aptè potuisse; nimirum & sub specie viri, & sub sponsæ etiam forma. Nec ratio vlla vrgebat ne qua in figurã varietas inesset: quinimo diuersitas ipsa deseruiit, vt figura altera alterius defectũ suppleret. Et quidem congruẽter satis duabus hisce figuris fuit suus cuique locus distributus; nam in c. 12. ad denotandam partus ipsius felicitatem & robur ac fortitudinem sanè quam masculinam, quæ Romanæ Ecclesiæ in ipso sui exortu fuit indita: appositè masculi figura illi aptatur. Postea verò c. 19. vbi pacis tẽpus depingitur, quãdo per Romanæ Ecclesię prędicationem & auctoritatẽ Prouinciæ omnes Euãgelij iugum, erant subituræ, (quod miram præ se fert fœcunditatem) tunc inquam sponsæ figura & species valde fuit opportuna; & ipsa desponsatio nis ac nuptiarum celebritas congruentissima extitit ad publicam Christianæ Religionis professionem notandam, vt suo loco dicemus.

Soluitur secunda.

Ad secundam difficultatem. Quamuis primogenita Ecclesia à Deo edocta eò potissimũ mentem adiecerit, vt idololatriæ impietatẽ penitùs ex mũdo depelleret, & Euangelij luce Gentes illustraret: & quamuis eam ad rem decreuerit Romanam Ecclesiam erigere, quæ Christiani imperij caput esset: ceterùm ad hunc ipsum finem, diuinæ prouidentiæ cõsilium ita statuit, vt Romana Ecclesia in Iudæis ipsis Romæ degentibus exordium sumeret; & idcirco Petrus ac Paulus se Romam cõtulerunt, qui prædicationis efficacitate ex eis priùs Iudæis, qui

qui Romæ erant, bonam ad Chriſtum partem traduxerunt, in quibus Romana Eccleſia fuit inchoata. Hoc planum fit ex Apoſtolorum actibus, & ex hiſtoria Eccleſiaſtica. Et verò ita fieri decebat diuinæ prouidẽtiæ ſuauitatem pariter ac fidelitatem. Exhinc Romæ eodẽ modo ſe res habuit, ac priùs Ieroſolymæ; nam præ obſtinatis ac rebellibus, pauci fuere Iudæi, qui ſe ad Chriſtum adiunxerunt. Deinde multi paucos acriter cœperunt inſectari. Cùm autem hæc perſecutio coorta fuiſſet Romæ, quæ Gentilici populi caput erat; fideles à Iudæis perfidis diuexati, cùm viderent operam cum eis ludi, vtpote cum obduratis omnino & obcæcatis, ad Gentes prædicationis ſuæ vim tranſtulerunt. Atque hîc propriè locum habet mulieris fuga ad Gentilitatis deſertum. Hac igitur ratione intelligitur primogenita Eccleſia filiũ peperiſſe maſculum (hoc eſt Romanã fundaſſe Eccleſiam) antequã ad deſertum Gentilitatis euolaret. Nam Romana Eccleſia fuit primò inſtituta in iis, qui ex Iudæorum Romæ exiſtẽtium cætu, Chriſti fidẽ amplexi ſunt.

Quo ſenſu filius maſculus dicatur omnes gentes in virga ferrea recturus.

Qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea.] De ferreæ virgæ ſymbolo diximus latè ſuprà cap. 2. 26. Illud hîc ſolùm addo, ſermonem eſſe in hoc loco de ea ſingulatim Eccleſia, cui ſtatutum iam erat, vt ſumma traderetur poteſtas ad nationes omnes Chriſto conuertendas, & ad eas edomandas Chriſti virgã: quæ quamuis rigoris ſpeciem præferat, ſub eâ ſummus includitur fauor, & ingẽs efficacitas ad animorum conuerſionẽ; vt ſuo loco explicatũ eſt. Iam mundi conuerſionẽ per Eccleſiã Romanam, & eiuſdẽ auctoritate per ipſius legatos eſſe factam, Ex hiſtoriis Eccleſiaſticis liquidò conſtat. Atque id ſignificatur in virga ferrea, de qua hîc ſermo eſt; & in huius pariter virgæ excellẽtia ac ſumma perſecutione continetur vniuerſalis auctoritas, qua Eccleſias omnes tanquam caput flectit ac moderatur. Et de veritate quidem ſupremæ poteſtatis, quam habet Romana Eccleſia, ab aliis eſt egregiè contra hæreticos diſputatum. Quare hac de re ad eos auctores refero lectorem. Mei enim muneris ſolùm eſt oſtendere, quàm ſit aptum virgæ ferreæ ſymbolum ad ſupremę poteſtatis ſignificationem: nec non demonſtrare in hoc Apocalypſeos loco de Romana Eccleſia ſermonem inſtitui; quorum vtrumque, ni fallit animus, ſatis iam manet explicatum.

Et raptus eſt filius eius ad Deum, & ad thronum eius.] Omitto aliorum expoſitiones à noſtra ſerie alienas, vt de Chriſti aſcenſione in cælum, aut de gloria Sanctorum poſt martyrium (quæ eſt Ambroſij, & Riberæ) & alias ſimiles. Et quidẽ cùm hic filius, quem peperit fœmina, Romanã Eccleſiam in ſuis primordiis adumbret, quod nunc ſubiicit textus, nempe, *Raptus eſt filius eius*, &c. manifeſtam continet alluſionem ad id, quod dicitur de Ioas 4. Reg. 11. 2. quem ipſius amita, *vxor Pontificis Ioiada furata eſt de medio filiorum Regis, qui interficiebantur, & nutricem eius, & abſcondit eum à facie Athaliæ*, &c. *eratque cum ea ſex annis clam in domo Domini*, nempe, in cubiculo lectulorum; vt habetur 2. Paral. 22. 11. quod erat fortaſſis penetrale aliquod in ſuperiore templi parte. Quemadmodum igitur Deus in ſua domo protexit Ioas, quia regnum erat moderaturus, ita etiam Deus ipſe, qui Romanam elegerat Eccleſiam, vt in ſuo eam throno collocaret, tutatus illam fuit à dæmone, qui recens ortam deuorare cupiebat; vt hoc pacto portæ inferi non præualerent aduerſus eam. Atque etiam dum Romanus Pontifex Chriſti vicarius conſtituitur, maſculus ille filius in thronum euehitur. Nam ratione

Qua ratione dicatur filius maſculus ad Deũ eiuſq; thronum raptus.

A Romani Pontificis verè dicitur Eccleſia Romana Dei thronum in terris habere. Qua etiam ratione idoneè intelligitur, puerum ad Dei thronum fuiſſe raptum; non vt defenderetur ſolùm, ſed etiam vt in throno ipſo locaretur. Fateor tamen ſimplicius eſſe, vt pueri raptus ad Deũ & eius thronum, non referatur ad ipſius ſeſſionem in throno, ſed ad defenſionem, & à furore draconis glutire cupientis liberationem. Nam vt infans ex draconis ira atque furore eripiatur, nõ potuit tutior locus, atque adeò aptior cogitari; vt elegãtiſſimè canitur Pſ. 90.

B *Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cæli commorabitur*: ab ipſo Pſalmi exordio vſque ad exitum. Et eiuſmodi interpretationi rectiùs congruit alluſio ad hiſtoriam Ioas. In qua hiſtoria obſeruandum eſt, per nomen *Ioas* ſignificari ignem Dei: lucerna autem Dei ſolet in ſacris Literis regiam poteſtatem indicare. Quapropter illud in hac alluſione videtur adumbrari, videlicet ne tempeſtatis impetus (quæ ad extinguendam Dei lucernam in Romana Eccleſia accenſam excitabatur) Dei ignem, atque adeò Eccleſiam ipſam in ſuo exordio extingueret, idcirco diuinæ prouidentiæ patrocinio eam fuiſſe protectam, & cuſtoditã: dum Deus ipſe illam

Ioas quid ſonet.

C in ſuum intulit tabernaculum, & quaſi manu oppoſitã *lumen defendit ab aura*.

Secundùm ea, quæ diximus; puerum rapi, & in Dei tabernaculum introduci, non aliud erit, quàm per ſingulariſſimam Dei potentiam à dæmonis eripi rabie. Veruntamen bifariam fideles à Deo ex tentationibus liberantur. Primò, cùm Deus ipſe dæmonis oppugnationes temperat, nec patitur eos tentari ſupra id, quod poſſunt. & quamuis huiuſcemodi ad pueri recens nati ſpeciem ſit idonea, & in hac prouidentia dæmon potuerit animaduertere, ſuam omnem confidentiam, & puerum vorandi ſtudium irrita atque inania euaſiſſe, nihilominus alius eſt liberandi modus multò Romanæ Eccleſiæ glorioſior in ſuis præſertim

Explicatur adhuc magis modus, quo infans dicitur ad Deum delatus & ad eius thronum.

D initiis, & huic textui congruentior, nec non Dei intentioni, qui dæmonem ipſum & tartareas poteſtates hoc pacto ſapientiùs eluſit. Huiuſmodi autem eripiendi modus eſt, fidelibus ipſis ac iuſtis hominibus affluentem diuini Spiritus copiam, id eſt, magnam ſanctitatem atque ſapientiam elargiri; ita vt quantumuis ſæuiſſima cooriatur tempeſtas, non tantùm cæleſtem eorum ignem non extinguat, ſed etiam magis magiſque ſuis flatibus augeat. Quæ Spiritus abundãtia fuit à Deo affluenter ſatis Romanæ Eccleſiæ in ſuo exordio collata.

E Ad hæc; figura illa inducendi puerum in ipſum Dei thronum, veluti in ſancta ſanctorum, eſt etiam huic ſignificationi aptiſſima. Hoc enim ſignificat apud Paulum, propalatam eſſe ſanctorum viam; videlicet ianuam ſancti ſanctorum eſſe patefactam, vt eò fideles perfugerent, & maximam illam ſanctitatem ac ſapientiam participarent, quæ illis Chriſtus propriã morte acquiſiuit: quæ nimirum duo per duos Cherubinos ſignificari, vidimus iam capite quarto. Quamuis autem ſingularis Dei defenſio ac patrocinium, quo tentationes attemperat, ac modificatur, ſit maximũ beneficium,

F quo fideles ſecuri reddantur; negari tamen non poteſt, quin ſecunda protectionis ratio ſit multò excellentius beneficium, & gratia multò ſublimior. Atque hic eſt modus longè nobiliſſimus iuſtos præſtandi ſecuros. & ea ratione inter maxima quæque pericula, minas atque tormenta, qui intra Dei tabernaculum eſt receptus, & largam diuini Spiritus copiam imbibit, qua in Chriſto ſit radicatus ac fundatus; næ ille meritiſſimè

A dicitur ita esse protectus ac securus, vt summâ fruatur pace ac tranquillitate; nec eò possint dæmonis machinæ peruadere.

Superioris explicationis confirmatio.

Deinde, sensus hic est multò congruentior huius capitis scopo; in quo quasi ob oculos proponitur quàm irritus atque elusus dæmon euaserit, quamque è sua futili spe fuerit in terram deiectus: propterea quòd experimento didicerit, tantam à Deo opem & auxilium Romanis nuper conuersis impertiri, vt nulla sibi eos deuorandi reliqua fuerit spes. Nam diuini Spiritus copia eos tutos atque securos nihilo secius reddebat, quàm si in ipsa sancta sanctorum fuissent illati. Quod euidenti erat argumento, Deum omnino decreuisse per Romanam Ecclesiam firmiter stabilitam ex toto terrarum orbe funditus idololatriam amandare.

Fauet insuper huic explicationi allegoria filij masculi, & virilis roboris eidem inditi; quippe qui nascebatur ad dæmonis potentiam opprimendam. Namque vt Hercules ab ipsis incunabulis ostendisse fingitur, nulla deinceps monstra aduersus illum fore superiora; quando vel infans in cunis degens, serpentes ipsum adortas oppresserat: ita in Christiani populi recens erecti robore inuicto, ac virtute planè masculâ maximè enituit, quantam postea stragem fuerat in inferorum dracone ac serpentibus facturus. Vt autem denotaretur spiritalis tranquillitas atque pax Romanorum nuper ad fidem conuersorum in mediis ipsis procellis; quas in eos dæmon excitabat, nihil significantius, quàm asserere, filium paruulum in Dei tabernaculo siue throno esse abditum. Quin ipsum diuini throni nomen innuit Euangelicam sapientiam & sanctitatem, qui sunt duo mystici throni Cherubini, vt diximus c. 4.

TEXTVS.

Vers. 6. *Et mulier fugit in solitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi pascant eam diebus mille decentis sexaginta.*

COMMENTARIVS.

QVOD ad ipsam figuræ speciem attinet, eiusmodi esse videtur, vt infans à muliere editus sit in sancto sanctorū occultatus; & mater ipsa fuerit derelicta, vt eam persequeretur draco; tum verò ipsa in solitudinem effugerit. Itaque pueri perfugium & asylum fuit sancta sanctorum; matris verò non aliud fuit, quàm vt fugâ saluti consuleret, séque in eremum reciperet, atq; in speluncâ abderet, sibi à Deo præparatam: qualem Paulo primo eremicolæ parauit. Ex hac figura inferet quispiam, puerum paruulum, vtpote tenerum ac delicatum, à Deo fuisse ex tentatione ereptum: atque adeò dæmoni non fuisse potestatem permissam, vt eum oppugnaret: matrem verò, vt quæ adultâ iam ac robustâ virtute erat, serpentis furori fuisse expositam, diuino tamen præsidio securam, nequid à serpente caperet detrimenti. Ceterum tametsi verum est, primogenitæ Ecclesiæ virtutem fuisse præstantiorem, quàm filiorum, quos ipsa Christo procreabat: nihilominus sanctitas fidelium, quos masculus hic puer designat, adeò fuit vegeta ac fortis, vt protinus potuerit validissimè serpentis persecutioni obsistere. Atque ex Ecclesiasticis historiis liquet, ex fidelibus recenter ad Christum traductis, complures egregia cōstantiæ ac fortitudinis documenta dedisse. Suprà autem vidimus, hoc optimè cohærere cū illis textus ipsius verbis; *Raptus est* (puer) *ad Deum, & ad thronum eius.* Quamobrem, cùm dicitur nunc mulier in solitudinem fugisse; verba hæc non ita sunt explicanda, vt sit sensus, mulierem fuisse expositam ei persecutioni, è qua ereptus fuit puer; ac propterea illam in solitudinem effugisse.

Cur filius paruus in Dei thronū assumptus; mater verò in solitudinē fugisse dicatur.

Redditur superioris discriminis ratio.

Discrimen igitur in hoc minimè situm est, sed in eo vel maximè, quòd in pueri specie de Christianis ad fidem nuper traductis sermo est; at in matris figura de Apostolicis prædicatoribus agitur. Illud B autem in nuperis fidelibus erat imprimis mirandum, eos scilicet inter sæuas persecutionis procellas tanta pace & tranquillitate frui; id quod eleganter repræsentatur in eo, quòd puer sit raptus ad Deum & ad thronum eius: etenim eius fortitudo atque tranquillitas in terrestribus bonis contemnendis sita fuit, firmiter Deo adhærendo. Verùm Euangelicos prædicatores non attingebat solùm pax atque cōstantia in mediis persecutionum turbinibus; sed etiam vt tempori morem gererent, & suum accuratè munus Euangelium prædicandi explerēt; atque adeò Christi obtéperarent præcepto, Matt c. 10. 23. *Cùm persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam*: videlicet ad Euangelium fructuosè C disseminandum: ne in obduratorum culturâ, temporis iactura ne quidquam fiat.

Hunc ad finem expediens fuit, vt mulier in solitudinem fugiens fingeretur. Qua in re illud supponitur, post primogenitum fœminæ filium exortum, id est post nouam Romæ Ecclesiam in Iudæis Euangelium suscipientibus fundatam, draconem obstinatorū Iudæorū interuentu horribilem suscitasse persecutionem aduersus Christi fidei prædicatores; hos propterea ex hac persecutione iuxta Christi consilium fugientes, vel Iudæorum potius perfidorum duritiæ supersedentes in desertum (vt D textus ait) confugisse.

Desertum esse symbolum Gentilitatis.

In qua locutione primò notandum est, per desertum proculdubio figurari Gentilitatem. Hanc enim esse Scripturæ phrasim disertè docent Clemēs Alexandrinus, Origenes, Ambrosius, Basilius, Hieronymus, Gregorius, Hilarius, Hesychius, & alij multi apud Laurētū in Sylua allegoriarū verbo, *Desertū*. Atque ex pluribus Scripturæ locis manifestum planè est, vt Isaiæ 35. 1. *Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo.* Item c. 41. 19. *Ponam in deserto abietem.* Eadémque phrasi sæpè vtitur in Psalmis Dauid, & ceteri Prophetæ, vt Ieremias, E Ezechiel, & Amos.

Quid sit mulierem in desertum fugere.

Secundò nota, Christi præceptum (vt suprà vidimus) fuisse eiusmodi, *Cùm persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam.* Sed cùm Roma adeò esset ingens & laxa, satis fuit loci, vt præcepti eiusdem finem impleret Ecclesia primogenita intra Romæ adhuc spatia se continens: nimirum si Iudæis derelictis suæ prædicationis vim ad Gentiles traducerent. Atque ad huius transitionis nouitatem denotandam, opportunum satis fuit, vt figuraretur pri- F mogenita Ecclesia, non quidē ad aliam ciuitatem, sed ad desertum migrasse. Nam ad Gentes prædicare iuxta sacrarum Litterarum locutionē, perinde est, quasi desertum petere prædicandi gratiâ. Veruntamē, vt Iudaici populi obstinationem, subterfugeret, operæ pretium duxit in desertum Euangelij lumen inuehere.

Tertiò nota, hoc ipsum, quod Romæ egerunt Apostoli, dum Iudæorum obstinatione derelictâ ad Gentes prædicaturi se conuerterunt, hoc inquā ipsum in reliquis ciuitatibus eos præstitisse. Sic

enim

enim *amiſſio Iudæorum fuit reconciliatio mundi*, vt habetur ad Rom. 11. 15. Lege Actuum 13. 46. *Tunc conſtanter Paulus & Barnabas dixerunt; Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei; ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æterna vita; ecce conuertimur ad Gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus.* Præter hæc, cùm Iudæi Stephanum martyrio coronarunt; mox ſubiicit textus Act. 8. 1. *Facta eſt autem in illa die perſecutio magna in Eccleſia, quæ erat Ieroſolymis; & omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ, & Samariæ præter Apoſtolos.* Circa quem locum Baronius tom. 1. anno Chriſti 35. fol. 244. contendit, diſcipulos tunc non ſolùm per Iudææ, & Samariæ regiones, ſed etiã per vniuerſum orbem fuiſſe diſperſos; atque ea ratione Chriſtianis in diuerſas, ac longè poſitas regiones proficiſcentibus, & Euãgelium prædicantibus Eccleſiam Dei feliciter fuiſſe propagatam. Nam qui tunc Ieroſolymis exceſſerunt, fuere numero ampliùs quindecim millia. Ipſe tamẽ verius exiſtimo, quod à Luca ſignificari videtur, diſperſionẽ ſcilicet tũc per Iudææ & Samariæ ſolùm regiones fuiſſe factam. Egreſſio autem ex Palæſtina non tunc accidit, opinor, niſi paucorum admodùm (ſi qui fortè fuerunt.) Si enim generalis fuiſſet per totum orbem diſſipatio, non diceret Lucas, *Omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ & Samariæ:* ſed, *Quidã per regiones Samariæ, alij verò per remotas alias regiones.* Quod autem Baronius adducit, vt probet diſperſionem toto terrarũ orbe fuiſſe factam: euincit quidẽ fideles per totum orbem fuiſſe diſperſos; non tamẽ id tunc accidiſſe probat. Quamobrẽ multò veroſimilius eſt, per orbem fuiſſe fideles diſpertitos, quando poſteà vehementiùs adhuc perſecutionis tempeſtas ingruit, & Apoſtoli ex Iudæa cedentes per Gentilitatẽ diuiſi ſunt; id quod nouennio poſteà accidit, nempe anno Domini 44. vt videre eſt apud eundẽ Baronium, vbi accedit ad annũ 44. fol. 305. quo in loco oſtendit, Apoſtolorum diuiſionẽ eueniſſe anno Claudij 2. quo tempore occiſus fuit Iacobus maior, & Petrus eidẽ ſupplicio deſtinatus, ſed diuina ereptus virtute, perſequẽte eos Agrippa.

Poſt Stephani martyriũ vtrum diſcipuli toto terrarum orbe, an ſolum per Iudæam & Samariam ſint diſperſi?

At mulieris fuga, de qua hic Apocalypſis loquitur, ne tunc quidem accidit; ſed poſt Eccleſiam Romæ iam fundatam ex Iudæis, qui Chriſti fidem complexi ſunt Textus enim agit de mulieris fuga poſt editum in lucem eum filium, *Qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea.*

Quãdo mulieris in deſertum fuga acciderit.

Hæc de nobilis huius fugæ ſenſu. Sed vt ad figuram ipſam, vel ideam regrediamur, dubitabit fortaſſe quiſpiam, vtrùm conſideranda ſit fugiens fæmina lunam ſecum ſemper ſub pedibus ducere, qua innitatur. Qui enim ait, fæminam lunæ eſſe impoſitam, deinde ſe in fugam dare; non ideo aſſerit, lunam ſimul cum ipſa euolaſſe: quinimò ideo videntur alæ fuiſſe mulieri datæ, quòd non iam luna innitens veheretur. Prætereà, ſi per lunam (ſaltem in ſecundario ſenſu, vt ſuprà diximus) Sanctiſſima Virgo indicatur; certũ non eſt, eam etiam Iudæã exceſſiſſe; quando Apoſtoli inde egreſſi ſunt. Licet enim Concilium Epheſinum dicat, Mariam Deiparam degiſſe Epheſi cum Ioanne Euangeliſta; Epiphanius tamen id inficiatur, de quo conſulendus eſt Baronius tomo 1. anno 44. fol. 310. & 311.

Vtrùm mulier cum luna pedibus ſuppoſitã fugiſſe conſiderãda ſit?

Nihilominus ſi figuræ huius ſenſum penitiſſimum, ac myſterium præcipuũ perſcrutemur, haud dubiè aſſeuerandum eſt, ita eſſe fugæ huius ideam concipiendã, quaſi mulier in deſertum aufugiens ſemper lunæ ipſi incumbens feratur. Facilè enim intelligitur luna parili motu cum ipſo fæminæ volatu illius ſuppoſita pedibus, eámque ſuſtinẽs ferri.

Pars affirmans ſtatuitur.

Quod autem de ſanctiſſima Virgine dicitur, quòd tunc Iudæam non dereliquerit, nihil ad rem; nam vt Eccleſia ad nobiliſſimam illam expeditionem Chriſti & ipſius Matris auxilio nitens proficiſcatur, non opus eſt illos ex Iudæa exijſſe; præſertim cùm hîc non ſit directè ſermo de egreſſu ex Iudæa; ſed de admirabili illa tranſitione, quam intra Romam primogenita Eccleſia à Synagoga ad Gentilitatem, ſiue ad deſertum fecit.

Vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi paſcant eam diebus mille ducentis ſexaginta.] Mulier ergo in deſertum ſeſe proripit; vbi ſpeluncam reperit, in quam ſe abdat; nec defuit inibi, qui ei cibũ afferret (vt coruus olim Paulo Eremicolæ): & eo modo tres annos cum dimidio tranſegit. Quod autẽ ad ſenſum attinet: toto tempore, quo ad Gentes fiebat prædicatio, antequam bona eorum pars Chriſti fidem ſuſciperet, primogenita Eccleſia in deſerto degit. Deſertum enim eſt (vt iam diximus) Gentilitas; vbi incommoda valde eſt viuendo ratio: quod ſignificatur per habitationem in deſerto; vbi leones, tigrides, viperæ, aliáque animãtia noxia & efferata eſſe ſolent, cùm tamen locus ipſe alioquin ſit omni humano ſolatio deſtitutus. Enimuerò in media ipſa ſolitudine, & rerum omniũ defectu inuenit primogenita Eccleſia tutiſſimum & placidiſſimum in Deo refugium. Sic enim crebrò Deus in Pſalmis & in aliis Scripturæ locis nuncupatur. Iam, quòd mulieri in deſerto victus ſuppeditetur; innuit conſolationem, quam Deus Euangelij concionatoribus largiebatur, quòd Dei ipſius voluntati in eo opere obſequerentur; iuxta illud Ioannis 4. 34. *Meus cibus eſt, vt faciã voluntatẽ eius, qui miſit me.* Atq; hoc ſolatiũ comitabatur fructus quàm mox demetendi expectatio, nec non primitiuæ ipſæ, quæ iam apparebãt.

Quãdiu mulier ſiue Eccleſia in deſerto degerit.

Sed addit textus: *Vt ibi paſcant eam.* ibi autem idem eſt, atque in deſerto. Porrò ea incommodæ vitæ ratio, labor ille, afflictio, atque ferarum ibi degentium formido, quæ deſerti nomine figurantur, erant duratura, vt textus ait, *Mille ducentis ſexaginta diebus.* Quo dierum numero vidimus iam capite vndecimo, tres annos & dimidiatum denotari iuxta Hebræorum & Græcorum enumerationẽ. Vidimus etiam ibidem, ſpatium hoc trium annorum & dimidij eſſe myſticum; per illudque ſignificari, in media ſeptem annorum hebdomada, hoc eſt breui temporis interuallo aduerſitatẽ atque ærumnam finiri. Quare loci huius ſignificatio eſt, intra paucos annos ſolitudinem ipſam in paradiſum, & Gentilitatis deſertum in Chriſtianam Eccleſiam conuertendum fore: & tunc quidem Euangelij miniſtros, qui in ſolitudinem fugerant, in maximã repentè frequentiã & celebritate multorum ſibi amiciſſimorum futuros.

Quid figuretur per 1260. dies, quibus mulier in deſerto erat paſcenda.

TEXTVS.

Verſ. 7. *Et factum eſt prælium magnum in cælo; Michaël, & Angeli eius præliabantur cum dracone; & draco pugnabat, & Angeli eius.*

8. *Et non valuerunt, neque locus inuentus eſt eorum amplius in cælo.*

COMMENTARIVS.

IN hac pugna Michaelis cum dracone, quatuor quæſtiones per ordinem occurrunt. Prima, ad quem Scripturæ locum in præſenti alludatur. Secunda, de qua pugna loquatur ille locus, quem

reſpicit Apocalypſis. Tertia, de qua etiam pugna Apocalypſis ipſa agat in præſenti. Quarta, de perſonis ſub nomine Michaelis, & eius Angelorum deſignatis.

QVÆSTIO I.

Ad quem Scripturæ locum hîc alludatur.

Ad quemnā Scripturæ locum fiat alluſio in hac pugna Michaelis cum dracone.

PROSPER in dimidio temporis cap. 4. exiſtimat, viſionem hanc, in qua draco eſt ſuperatus, eandem eſſe cum illa Danielis 10.13. *Princeps Regni Perſarum reſtitit mihi; & ecce Michael vnus de Principibus primis venit in adiutorium meum.* Et in fine capitis ait Gabriel: *Reuertar vt prælier aduerſus Principem Perſarum*, &c. *& nemo eſt adiutor meus, niſi Michael Princeps veſter.* Hactenus Daniel. Si autem bellum, de quo ibi loquitur, idem eſt cum illo, de quo in hoc loco Ioannes agit, vt ſibi beatus Proſper perſuaſit; ſequitur inde, apud Danielem, dæmonem eſſe Regni Perſarum Principē. prælium enim Michaelis, quod hîc deſcribitur fit aduerſus draconē. Quamobrem hæc Proſperi ſententia Caſſiani & Ruperti opinioni conſentanea eſt; qui exiſtimant Regni Perſarum Principem eſſe dæmonem.

I. Opinio B. Proſperi.

Enimuerò meo iudicio probabile non eſt, in hoc Apocalypſeos prælio haberi reſpectum ad illam Danielis pugnam. Primò, quia communior ac receptior Theologorum ſententia eſt, Perſarum Regni Principem, de quo Daniel, non eſſe dæmonē, ſed bonum Angelum. Sic ſanè ſentiunt Theodoretus, Gregorius, Lyranus, Carthuſianus, Pererius; & ferè omnes Scholaſtici, atque imprimis D. Thom. 1. p. q. 113. art. 7. Atque ad eam alluſionem oportebat Perſarum Regni Principem, & draconem eſſe eundem. Secundò, eſto Princeps Regni Perſarum referat dæmonem; nemo ſaltem dicet eum eſſe, aut dæmoniorum Principem, aut totum dæmoniorum exercitum; quia textus illum diſtinguit à Regni Græcorum Principe. Non ergo cohæret, vt hæc Apocalypſeos pugna ſit illa eadem Danielis: cùm in Apocalypſi draco, aut dæmonum ſit Princeps, aut vniuerſa dæmonum phalanx, vt explicauimus ſuprà.

Auctoris ſententia, & propoſitæ quæſtionis ſolutio.

Cùm ergo ſtatuerimus non hîc contineri alluſionem ad eum Danielis locum; ſupereſt in præſenti alludi ad caput euſdem Danielis 12.1. vbi dicitur, *In tempore autem illo conſurget Michael Princeps magnus, qui ſtat pro filiis populi tui.* Et ſtatim ex alluſione ipſa intelligitur verbum illud, *conſurget*, eſſe idem quod *exurget in prælium.* Quaſi dicat, bellum concitabit aduerſus Aquilonis Regem (de quo in præcedenti capite fuerat ſermo.) Deinde neceſſarium eſt, Aquilonis Regem, de quo Daniel ad finem cap. 11. loquitur, & hunc Apocalypſeos draconem eſſe eundem, vel ſaltem vnà conſpirare, ita vt Michael eo ipſo, quòd bellum aduerſus Aquilonis Regem ſuſcipiat, bellum etiam cum dracone gerat.

QVÆSTIO II.

Quis ſit ſenſus illius Prophetiæ Danielis cap. 12. 1. vbi dicitur: In tempore illo conſurget Michael Princeps magnus.

De quo tempore agat Daniel cap. 12. initio.

HVIVS quæſtionis enodatio pendet ex intelligentia illius temporis, de quo ad finem c. 11. Danielis inſtituebatur ſermo. Nam eôdem tempori referuntur verba illa, *In tempore illo conſurget Michael Princeps magnus.* Qua de re variæ extiterunt

A auctorum ſentētiæ. Prima fuit Porphyrij, qui contendebat, ibi non eſſe ſermonem de aliquo Chriſtianæ Eccleſiæ bello; ſed de illo, quod Antiochus Epiphanes Iudaico populo intulit. Altera opinio fuit exiſtimantium nullo modo agi in cap. 11. aut in eius ſaltem fine de Antiocho, ſed ſolùm de Antichriſto. Tertia affirmat, Danielem (ſicut moris eſt Prophetarum) Iudaica tangere, & Chriſtiana reſpicere; & propterea quamuis præcipuè reſpiciat bellum ab Antichriſto, ſiue ab Antichriſtis in Chriſtianam Eccleſiam commouendum; ad hoc tamen ipſum vti comparatione belli illius, quo Antiochus Iudæorum populum acriter vrſit, dum
B pro virili parte Iudæorum Religionem eà tempeſtate vigentem extinguere fuit conatus.

Variæ hac de re opiniones.

Tertia hæc ſententia mihi ſemper certiſſima viſa eſt, vt in illius Prophetiæ expoſitione oſtendam libro huius operis nono. Et quamuis exiſtimet nonnemo interpretationem hâc Hieronymo eſſe contrariam, propterea quòd S. Doctor Porphyrij explicationem vehementer impugnet. Ceterùm, quòd Hieronymus, & reliqui ex antiquis Doctoribus refellunt, illud eſt, quod præcipuè Porphyrius laborabat, videlicet apud Danielem nullo modo eſſe ſermonem de perſecutionibus, quas Chriſti Eccleſia erat ſubitura. Quem errorem dum
C veteres Doctores refutant, mirum non eſt, eos aliquando diſputationis feruore eò prouehi, vt nihil videantur loci relinquere; quo Porphyrij ſenſus ſit ſaltem, ſi non præcipuus, at quaſi fundamentum, quo principalis ſenſus innitatur. Et fortè prudentiæ fuit, ne viderentur cum Porphyrio conſentire, eò inclinare, vt nihil aſſertionis cum illo habere vellent commune: non ſolùm quia Porphyrius præcipuum negabat ſenſum, verùm etiam, quia in eo ipſo, quod poſſet veluti fundamētum potiſſimæ intentionis ac ſenſus eſſe, multa errorum figmēta permiſcebat. Quapropter
D ſapienter ipſius Porphyrij nugæ ac deliramenta ſunt exploſa, & de infeſto Eccleſiæ hoſte triumphatum. Veruntamen reiecto Porphyrij errore, & ſedato illius contentionis æſtu; ſi B. Auguſtinum iudicem accerſere velimus, dubium non eſt, quin Spiritus ſanctus ſuæ mentis nō reputet indignum, vt Daniel in toto cap. 11. agat de Antichriſto, ſiue de Antichriſtis Eccleſiæ hoſtibus per comparationem ad Antiochum; vt hoc pacto Iudaica tangēs, Chriſtiana reſpiciat. Atque vt ſuo loco videbimus, contextus ipſe vrget, ne dubitemus figuram vniuerſi illius capitis, & proximum ſenſum (quamuis minùs præcipuum) eſſe Regem Antiochum; & de
E illo haberi ſermonem ad eum ferè modum, quo Pſ. 28. inducuntur Dauidis bella; vt hac ratione per comparationem agatur de bello, quod Chriſtus per Chriſtianam Eccleſiam cum Gentibus fuerat geſturus.

Auctoris mens.

His præmiſſis in ſenſu proximo Michael proculdubio eſt Mathathias, ſtrenuus ille dux, qui Antiochi tempore, diuino zelo accenſus erexit vexillum aduerſus nefandas Antiochi machinationes;
F & veram Religionem omni virium contentione defendit atque protexit. Nomen autem *Michael* ad amuſſim congruit Mathathiæ; quod enim illi animos fecit, vt ſe Antiocho opponeret, fuit potiſſimùm Dei zelus & maximū diſcrimē, quod inter Deum verum, & inter ficta Antiochi idola (quæ ipſe veneranda curabat) intererat. Quamobrem ad nomen atque inſigne Mathathiæ nihil aptius, quàm Michaelis cognomentum, quod ſonat, *Quis ſicut Deus?* quod verò textus ait, *In tempore illo*, accipiendū eſt de tēpore illo anguſtiæ & oppreſſionis; vt

Michaelem eſſe Mathathiæ figuram apud Danielem.

vt Hebraicus exprimit textus, vbi nos legimus, *Veniet tempus, quale non fuit.* Deinde vt significaretur, sæuam illam tempestatem non fore potentem, vt veros Israelitas submergeret, ait textus, *In tempore illo saluabitur* (Hebraicè euadet) *populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro.* Mox verò innuitur, illius afflictionis tempus vsui fore, vt Deus nouos excitaret Phinees, nouósque Elias; nec non vt noui Achabes, ac Iezabeles nouæ retegerentur. Quem ad finem subiungit textus: *Et multi de iis, qui dormiunt in terra puluere euigilabunt, alij in vitã æternam, & alij in opprobrium.* Phrasis enim Scripturæ est, & elegantiæ plena, asserere antiquos tyrannos ad lucem reuocari, nec non Mosen & Eliam, aliósque persimiles; quando viri excitantur eiusmodi, qui eorum gesta ac robur imitentur. De qua phrasi diximus cap. 11. vbi de duobus testibus. Atque hæc de proximo illius prophetiæ sensu sint obiter dicta, ceteris ad proprium locum reiectis.

Quo sensu à Daniele dicantur euigilaturi multi ex iis, qui in terra puluere dormiunt.

Iam, quod ad præcipuum attinet sensum, Christianæ Ecclesiæ prophetiam in Antiochi persecutione adumbrati respexit potissimùm Daniel. Et quamuis Hieronymus, aliique Doctores videatur in illius Prophetiæ declaratione nihil aliud cogitare, præter Antichristi tempora: si tamẽ Antiochi historia seriò inspiciatur, nihil est, cur vaticinium illud ad Antichristi tempora coarctemus. Nam in ea Antiochi persecutione, quæ directè contra verum Religionẽ exarsit, certè fuit ad viuum expressa non solùm persecutio illa, quam postremus ac verus Antichristus in Ecclesiam suscitabit; sed omnes etiam aliorum Antichristorum persecutiones, & Romani præsertim imperij. Illæ enim omnes eò spectarunt, vt veram ac sinceram Religionẽ ex toto orbe penitus exterminarent, & inanem idolorum superstitionem vero Dei cultui anteferrent.

In Antiochi Epiphanis persecutione adumbrari ... [illegible]

Hoc mihi adeò fit planum, vt aliã non indigeat probatione. Ceterùm ipse Apocalypseos contextus validissimæ instar confirmationis est. agit enim haud dubiè de initio persecutionis, qua Romanum Imperium Christianam infestauit Ecclesiam. Quam ad rem assumit allusionem ad Danielis prophetiam; in qua, vt dicebamus, sensus proximus est, de persecutionis tempore sub Antiocho. Sequenti tamen quæstione res fiet illustrior.

QVÆSTIO III.

De qua pugna loquatur in præsenti Apocalypsis.

De qua pugna sermonẽ hîc instituat Apocalypsis. 1. Expositio narrantium de antiquo angelorũ & dæmonum prælio agi.

NONNVLLIS placet, Apocalypsin hîc respicere ad bellum illud antiquum, quod in cælo inter bonos Angelos, ac malos fuit peractum: in quo cõmuniter pro certo reputatur obstinatorum ducem fuisse Principem dæmoniorum, & ducem bonorũ Michaelem. Quem sensum hîc agnoscunt Aretas, & alij. Contextus autem manifestè ostendit, licet ad pristinũ illud bellum in hoc loco alludatur, non tamen de illo directè agi. Atque ea allusio non hîc reperitur solùm, sed apud Danielem etiã in sensu proximo. Ratio enim cur Mathathiæ nomẽ Michaelis imponatur, fuit propter Michaelis Archangeli imitationem. Nam vt Michael (cùm Angeli superbi se Deo opposuerunt, & in suũ conditorem conspirarunt) illis inuicto animo obstitit, eósque de cælo detrusit: ita similiter Mathathias diuinæ gloriæ zelo æstuans Antiochi & ipsorum ministrorum furori se opposuit.

2. Expositio Riberæ referentis ad Antichristi prælium.

Ribera §. 26. sentit, hoc Michaelis prælium cum dracone citra dubitationem ad Antichristi tempora pertinere. Probat hoc ille D. Gregorij, &
A Aretæ auctoritate: atque etiã ex allusione ad illum Danielis locum cap. 12. 1. *In illo tempore consurget Michael Princeps magnus.* Quem locum Hieronymus & antiqui interpretes censent de Antichristi tempore esse intelligendum. Viget etiam Ribera ex ipso contextu; quia n. 12. huius capitis dicitur: *Væ terræ & mari, quia descendit diabolus ad vos habens iram magnam, sciens quia modicum tempus habet.* Quibus ex verbis videtur necessariò colligi, prophetiã hãc ad nouissimæ Ecclesiæ tẽpora spectare, alioqui non diceretur dæmon, sciens sibi modicum superesse temporis, in mundi perniciem festinaturus.

Refellitur secunda expositio.

Nihilominus in mea explicationis serie bellum B hoc nõ potest Antichristi tempora respicere. Nam post hoc bellum diabolus per mille annos alligatur. Dein bellum contra Ecclesiam per Antichristum commouet. Non igitur de Antichristi bello in hoc loco disputatur. Respondet huic argumento Ribera, bellum hoc per anticipationem hoc in loco describi. Ceterùm anticipationes huiusmodi violentæ minimè faciunt difficultati satis, præsertim quando tota series absque vlla prolepsi, siue anticipatione potest congruentiùs intelligi. Qua de re consulenda sunt, quæ diximus in notationibus proœmialibus. Et meo quidem iudicio violẽtia anticipationis hac in parte est maxima. Nam C cap. 12. manifestè incipit draconis bellum; in cuius belli decursu draco ipse ad finem capitis in maris littore depingitur. Deinde cap. 13. prosequitur bellum ipsum terra marique gestum; ac demum bestia maris & bestia terræ (quæ cum dracone cõiurauerant) mittũtur in stagnũ ignis; & draco siue diabolus per mille annos constrictus soluitur posteà, & iterum Ecclesiæ bellum indicit. Quid ergo violentius, quàm asserere bellum hoc capitis 12. esse illud, quod post mille annos fuit gestum?

Respondetur 1. opinionis fundamẽtis.

Ad B. Gregorij auctoritatem respondeo ex eodem Gregorio in proœmio libri Regum, vbi ait: *Venerabiles Patres si seriatim cuncta exponerem, quæ ex* D *parte tetigerunt, eam seriem locutionis, quam tenere visi sunt, obseruare nequaquam potuissent.* Hæc ille. Et regula iuris est, *Quod quisque iuris in alium statuit, vt ipse eodem iure vtatur.* Adde, quòd Patres, qui de idololatriæ expulsione interpretantur illud Ioannis 12. 31. *Nunc Princeps huius mundi eiicietur foras*, omninò videntur nostræ explicationi fauere. Nam vt vidit ibi noster Maldonatus, proiectum esse dracone in terram, idem est, quod eiectum esse foras. Quare si locus ille de prima idololatriæ expulsione tractat, necesse etiã est, sermonem esse in præsenti de bello gesto à Michaele ad idololatriam ex Romano orbe depellendã. Patres verò, qui locum illum Ioan. 12. 31. de idololatriæ eiectione exponũt sunt Cy- E rillus, Gregorius, Nazianzenus, Basilius, Augustinus, & Gregorius ipse Magnus, quos refert & sequitur Alphonsus Salmeron tom. 8. tract. 56. & Toletus Ioannis 12.

Ad argumentum ex Danielis c. 12. 1. ex Hieronymi auctoritate petitum respondeo idem ipsum, quod quæstione præcedẽte dixi; nempe Danielem in sensu proximo de bellis Antiochi vaticinari; quapropter in iis verbis sub Michaelis nomine Mathathiam intelligit. Quid ergo prohibet, Apocalypsin in præsenti ad proximum verborum illo- F rum sensum alludere? Quidve obstat, vt in Antiochi bello Mathathias Dei zelo succensus acriter Antiocho obstitit, ita etiam in dæmonis persecutione aduersus Ecclesiam (quando illa idolorum cultum pellere ex orbe curabat) exurgere similiter admirabilem alium Mathathiam? Si autem primo illi Mathathiæ Daniel Michaelis nomẽ indidit: hoc ipsum

ipsum nomen & allusio ad antiquum cæli bellum congruunt potiori iure nouo Mathathiæ, de quo in Apocalypsi sermo est. Quem sensum, existet, opinor, nemo, qui aut parum aptùm, aut malè cohærentem dicere possit.

Iam verò, si (vt mihi persuasum est.) Daniel eo loci in præcipuo sensu non agit solùm de Antichristi tempore, sed æqualiter de persecutionibus in Ecclesiam excitandis ad veram Christi Religionem extinguendam; si hic inquam est Danielis Prophetiæ scopus, inter huiusmodi persecutiones primũ illæ locum obtinent, quas Romanum Imperium idololatriæ addictum à Nerone ad Iulianum vsque cõmouit. Quare Apocalypsis de hisce persecutionibus loquens potuit alludere non modò ad proximum Danielis sensum de bellis Antiochi; sed etiam ad sensum præcipuum de iis persecutionibus, quibus Gentes Ecclesiam oppugnaturi erant.

Licet autẽ daremus, Danielem nullo modo de Antichristi bellis loqui, nec de Romani Imperij persecutionibus, sed solùm de persecutione illius, qui per antonomasiam vocatur Antichristus; congruenter adhuc potuit in Apocalypsi tractari de Romæ ethnicæ persecutione per allusionẽ ad persecutionẽ Antichristi. Nã & Ioanni mos est loqui de iis, qui Christum persequuntur sub allusione & nomine extremi Antichristi; vt cùm ait, *Audistis, quia Antichristus venit: & nunc Antichristi multi facti sunt*, 1. Ioan. 2. 18.

Quo sensu dicatur dæmon. sciens quia modicum tempus habet.

Ad confirmationem ex contextu desumptam Respondeo; cùm quis dicit, parum tibi tẽporis residuũ esse, nõ esse necessariũ, vt diem iudicij iam imminere credat, satis namque est si suspicetur, parũ tẽporis sibi restare ad rem aliquã patrandã, quam aut præ manibus habeat, aut absoluere desideret. Quare vbi dæmon erectã iam vidit Romanam Ecclesiam, & Euangelij semen toto terrarũ orbe cum maximo prouentu dispergi; credẽs paucis pòst sæculis idololatriam ex toto fore Romano Imperio exturbandã, potuit verè dicere, parũ sibi superesse tẽporis, quippe Euangelicæ prædicationis efficiẽtiam esse maximam, ac proinde parũ satis tempus sibi iam reliquũ esse illius Imperij, quo mundũ tot retro sæculis per idololatriam occuparat: parũ etiã ad suũ Imperiũ tuendũ ab eorum incursionibus, qui illud in Christi ditione ac potestatẽ redigere tentabant. Notum autem est, *Modicum* & *Multum*, dici relatiuè. Nam ad res aliquas applicatur iure modicum, quod ad alias verè est maximum. Consideratã ergo gloriosi & admirandi facinoris magnitudine (cuiusmodi erat idololatriam ex orbe penitus ablegare) meritò quidẽ paruum tẽpus appellatur duorum aut trium sæculorum spatium: præsertim quia in aliquot orbis partibus Euangelij prædicatorũ intentio effectum multò antè fuit sortita. Quare respectu aliquarum Gentium multò minus fuit interuallum. Quamobrẽ ex eo, quòd citò dæmõ expelli incipiendus erat, dixit Christus Ioanni 12. 31. *Nunc Princeps huius mundi eiicietur foras.* Quòd si locutionem ipsam inspiciamus, non minus spatij opus est, vt dicatur *Nunc*; quàm vt asseratur parum superesse temporis; & vocẽ quidem *Nunc* referunt Patres ad actualem idololatriæ expulsionem, vt suprà vidimus.

Auctoris denuum sententia de hoc Apocalypseos prælio.

Ex hactenus dictis infero, quod textus ait, *Factum est prælium magnum in cælo*, referendũ esse ad bellum, quo dæmon fuit depulsus ex imperio, quod in orbe per idololatriam obtinebat. Atque hic sensus mirificè cõsonat cum præcedenti fuga mulieris in desertum. Nam fuga illa nihil aliud fuit, quàm Iudaicum populum derelinquere, & ad Gentilium conuersionem commigrare. Qua in re includitur bellum illud acerrimum, quod geri opus fuit ad dæmonem ex suo imperio deturbandum.

QVÆSTIO IV.

In qua explicatur, quasnam personas textus assignet sub nomine Michaelis, & illius Angelorum.

Quinam sub Michaelis eiusque angelorum nomine significentur?

QVAMVIS superiore quæstione iam cõstet, hoc Apocalypseos bellum esse illud, quod idololatriæ impietatem ex orbe exegit; non tamen adhuc declarauimus, quis ille sit, qui Michael hîc nuncupatur? qui ipsius Angeli? Quare locus hactenus superesse videtur, vt hæc nomina ita accipiantur ac sonant. Nam sicut pugna inter Angelos fuit exorta de filiorum Israelis in Babylone adhuc manentium liberatione, vt habetur Danielis 10. & in ea sit peculiaris mentio Michaelis; haud secus compertum est, Michaelem & Angelos beatos interfuisse etiam in bello, quod Ecclesia idololatriæ inferebat; atque Ecclesiæ ipsi opẽ tulisse: & eorum auxilio gloriosissimam fuisse victoriã reportatam.

1. sententia hæc nomina ita accipit, vt sonant.

Hunc sensum imprimis illud iuuat, quòd cùm textus ipse de Michaele & eius Angelis explicatè loquatur; minùs videatur decorum, nec satis grati animi præ se ferens, si nomen Michaelis ipsius & Angelorum pro ænigmate vsurpetur, & ad diuersum alium sensum detorqueatur. Secundò diaboli nomẽ in præsenti accipitur propriè; similiter ergo erit nomen Michaelis accipiendum; siquidẽ prælium committitur inter Michaelem & dæmonem. Tertiò, nomen Michaelis in sensu proprio sumitur apud Danielem c. 10. vbi sermo est de bello; erit igitur hîc eodem modo vsurpandum, vbi de bello etiam sermo est.

2. sententia Auctoris Michaelem explicans de Christo Domino, & eius Angelos de Euangelicis concionatoribus.

Censeo tamen nihilominus Apocalypseos scopum fuisse eiusmodi, vt Michaelis persona hic attribueretur Christo Domino, & Michaelis Angelorũ personæ ipsi exercitus ministrorum Euangelij, & prædicatorum, quibus Deus hoc bellum idololatriæ faciebat. Ac primò nihil est, cur nouum & insolitum videatur alicui, si in ænigmate persona aliqua supponatur pro alia (vt vidimus in Mose, & Elia c. 11.) id enim nõ solùm non est incõueniens, sed potiùs si aptè fiat, elegantissimum est. Deinde quamuis Michael & Angeli homines defendant, ac protegant in iis omnibus, quæ ad summi Dei obsequium spectant; & idcirco bona illos gloriæ pars in his victoriis attingat: verùm quando sermo incurrit de bello, quo dæmon fuit ex mundo eiectus; quis non videat, meliùs & congruentiùs egregium hoc facinus Christo vt Imperatori, & Prædicatoribus Euangelicis vt militibus adscribi? Tertiò, si Apocalypseos tam finis, quàm stylus attendatur; certum est in ea sæpe Angelorum nomine Christum & viros Apostolicos designari. Nam Christus est Angelus ille fortis capitis decimi, & Dei Prophetæ sunt Angeli tubarum; Euangelici item concionatores phialarum Angeli. Quartò, ipsemet exponit contextus, eos ipsos, qui pugnarunt atque vicerunt, esse Euangelij prædicatores in Christi Sanguinis virtute ac robore, ait enim; *Proiectus est accusator fratrum nostrorum: & ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter verbum testimonij ipsorum; & non dilexerunt animas suas vsque ad mortem.* Hi ergo Angeli victores sunt prædicatores Euangelici, qui in ipso Marte pro Christi Religione mortem constanter oppetierunt: atque adeò Michael erit in hoc loco Christus Dominus.

Quintò,

Quintò, bellum hoc non situm erat in mentium & animorum diuersitate, sed in concionibus efficacitatis maximæ, & in testimonio proprij sanguinis, quo veram Religionem Martyres moriendo confirmarunt. Quapropter licèt Angelorum auxilium magni fuerit ad victoriam momenti; si tamen idoneè sit loquendum, Angeli non auxilium hominibus præstitere in eo bello depugnando; sed ipsis Christi militibus arma suggerendo, eósque ad prælium excitando.

Michaelis tum figura, tum nomen Christo symbolicè quadrare.

Sextò, tam figura, quàm nomē Michaelis Christo Redemptori nostro aptissimè quadrant. Ipse enim est vnus de Principibus primis, vtpote vna ex tribus sanctissimæ Trinitatis personis. Quòd si de Christo, quatenus est homo, loquamur, Michaelis nomē illi congruit appositè propter ardentem diuinæ gloriæ zelum; iuxta illa ipsius Domini verba, *Ego non quæro gloriam meam.* Æterni namque Patris gloria Christum impulit, vt arma caperet, & dæmonem ipsum prosterneret, eadémque ratione hoc nomen Michaeli Archangelo fuit impositum. Sicut enim Gabrieli suum datū est nomen propter ingentem Dei fortitudinem, quæ in eis elucet operibus, quorum annunciatio Gabrieli demandatur; sicut etiam nomen Raphaelis (quod Dei medicinam sonat) illi fuit concessum, qui Tobiam curauit, propter ipsius operis efficientiam: ita strenuo Imperatori Angelorum, qui cum dæmonum Principe conflixerunt, eúmque è cælo dedere præcipitem, iure optimo nomen Michaelis inditur; ob accensum illum Dei gloriæ zelum: sonat enim Michael, *Quis sicut Deus?* Hæc autem inscriptio siue titulus mirificus planè est ad hieroglyphicum de diuinæ gloriæ zelo; quo instructi sunt ij, qui zelo huiusmodi instimulati sese Dei gloriæ hostibus constanter opposuerunt.

Michaelis nomen olim apud Hebræos vsitatum, eoque multos ex illis fuisse vocatos.

Notandum verò hîc est, Michaelis nomen fuisse quondam in Dei populo valde vsitatum. Plures enim ex Israelitis in Scriptura legimus Michaelis nomine appellatos. Nec aliud erat, opinor, nominis huius mysterium, nisi vt diuinæ gloriæ zelum significaret. Quamobrem Michaeli Archangelo fuit propterea, vtpote in huiusmodi zelo excellenti, hoc nomen impositum. Si ergo hæc est illius nominis ratio; nemo non viderit, Christum Dominū esse verum Michaelem. Et forsan Michaelis nomen ideo hîc articulum habet præfixū; vt innuatur de illustrissimo illo Michaele in hoc loco verba fieri; de illo inquam, qui fuit in Archangelo figuratus.

Probatur superior explanatio de Michaele & eius Angelorum significatione.

Septimò, si in hisce verbis, *Factum est prælium in cælo*; & infrà, *Proiectus est draco ille magnus*, in eadem significatione alludatur ad id, quod Christus dixit Ioannis 12. 31. *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras*: Si in his etiam Christi verbis ad literam agatur de idololatriæ euersione, vt multi Patres exponunt: certè cùm Christus dixit, *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras*; loquebatur de efficacia, quam ex suo ipsius sanguine Euangelici prædicatores hausturi erant, ad dæmonem ex suo throno & possessione repellendum. Igitur quando ait, *Nunc princeps huius mundi*, &c. absque dubio idem significat, ac si expressè diceret; à me & à meis ministris, hoc est, ab Apostolis atque discipulis eiicietur foras. In quo alludit profectò ad pristinū illud bellum, quo per Michaelem, & ipsius comites præceps fuit actus è cælo: atque in huiusmodi allusione sibi Christus Michaelis figuram, & suis Prædicatoribus figuram Angelorum comitum Michaelis, assumit. Idem igitur sensus erit in hoc Apocalypseos loco. Et hîc quidem amplius habet decori translata ad Christi milites Angelorum figura: quippe proponitur bellum ipsum in cælo; vt denotetur, quanto dæmon imperio mundum teneret occupatum; siue potiùs quia hoc Apocalypseos ænigma militantem Ecclesiam, cuius conuersatio in cælis erat, frequenter in cælo considerat. Ad hæc; Angelorum nomen proprium est ministrorum Euangelij: qui sunt Angeli à Christo missi ad ipsius nomen hominibus diuulgandum. Vnde ille, *Sicut misit me* (inquit) *Pater, & ego mitto vos.* & hac ratione egregiè stat, Christum esse mysticum Michaelem, & ipsius Angelos esse Christi Prædicatores.

Diruuntur primæ sententiæ fundamenta.

Ad primam igitur difficultatem ex iis, quæ initio sunt propositæ, Respondetur: Michaeli, & ipsius Angelis satis Scriptura attribuit, quòd ipsorū tam nomina, quàm figuræ Christo & eius Prædicatoribus deseruiant. Atque ad grati animi significationem, quam Christi discipuli Angelis ob auxilium præstitum debent exhibere, non solùm huiusmodi consideratio non impedit, sed iuuat potiùs maximè. Nam Angelorum nomen nos admonet societatis ac fœderis inter Euangelij Prædicatores, & cælestes Angelos initi: ex quo consectarium est, cælestes Angelos iis opem ferre, qui per Dei gratiā sunt ipsorum socij. Ad secundam Respondetur: in huius belli pictura dæmon non appellatur diabolus & Satan, sed Draco; nec minùs est allegoricum nomen *Draco*, quàm *Michael, & Angeli eius*; Vt igitur posteà exponitur, dracone dæmonem figurari, ita intelligendus est Michael esse Christus. alioqui nomen alterum propriè, alterum figuratè sumeretur. Præterea, cùm dicitur, *Draco & Angeli eius*; Angelorum nomen non pro dæmonibus ponitur, sed pro hominibus, per quos dæmon pugnauit. Nam in draconis figura dæmones vniuersi denotantur, vt suprà explicuimus. Quare eâdem proportione Michaelis Angeli sunt Euangelij concionatores. Et verò magis propriè Prædicatores Euangelij vocitantur Christi Angeli, quàm cælestes spiritus dicuntur Angeli Michaelis. etenim nomen Angeli ministerium præ se fert: atqui cælestes Angeli non propriè sunt Michaelis Archangeli ministri. Quapropter exacta sacrarum Literarum sinceritas fortè, si de Angelis cælestis Hierarchiæ sermo esset, non eos Michaelis Angelos nuncuparet. Ad tertiam denique difficultatem dico, si Danielis 10. nomen Michaelis accipitur propriè, saltem Danielis 12. accipi figuratè. Vidimus autem iam suprà q. 1. hîc non ad caput Danielis 10. sed ad caput 12. fuisse respectum.

Michael & Angeli eius præliabantur cum dracone; & draco pugnabat, & Angeli eius.] In horum verborum ordine apparet magna Scripturæ exactio. Nam si directè loqueretur de antiquo bello, quod inter bonos Angelos & malos exarsit, quando improbi de cælo sunt deiecti: ordo ipse deberet huiusmodi esse; *Draco & Angeli eius præliabantur, & Michael & Angeli eius pugnabāt.* Draco enim fuit, qui tunc bellum inchoauit, & perturbauit pacem. Ceterùm loquēdo de nouo bello, quod Christus & ipsius Prædicatores dæmoni, eiúsque Angelis indixerunt, legitimus quidem ordo poposcit, vt à Michaele sumeretur initium. Nam dæmon fortis instar armati (vt Christus ait) non aliter mundo dominabatur, ac si omnia in pace & tranquillitate possideret: proptereà quòd homines sese illi voluntario obsequio subiugauerant. Christus autem hoc bellum fuit exorsus. Sic ille: *Non veni pacem mittere, sed gladium.* Quod deinceps bellum ipsius Christi auxilio fulti Euangelij prædicatores prouexerunt. At dæmon ideo acri bello aduersus illos excanduit, quia ipsi illum bello item è solio deturbare intendebant.

Quorsum dicatur, Michael & angeli eius præliabatur:

Ex

& mox; & draco pugnabat & angeli eius?

Ex quo colligitur, bellum hoc ex parte Michaelis & ipsius Angelorum esse referendum ad Euangelij prædicationem. Quod verò sequitur, *& draco pugnabat, & Angeli eius*, esse referendum ad persecutionem, quam dæmon contra Euangelij promulgatores eo fine commouit; vt suas ipsius partes defenderet; nec ab imperio, quod tot retro sæculis per idololatriam in orbe tenuerat, per ipsos pelleretur.

vers. 8. Quo sensu dicatur draconis & ipsius angelorũ locus nõ amplius fuisse inuentus in cælo.

Et non valuerunt, neque locus inuentus est eorum amplius in cælo.] Sensus est, dæmonis & ipsius ministrorum repugnantiam non fuisse satis, ne tandem victi remanerent. Quod verò attinet ad phrasim; fortè philosophabitur aliquis, hîc non dici solùm, eos è cælo corruisse; sed etiã eorũ locum nõ amplius apparuisse, vel ipsius memoriã deinceps nõ fuisse super. Nec deerit fortassis, qui huiusmodi consideratione eò referat, vt idololatria nõ expulsa modò ex orbe per Euangelij lucẽ, verùm etiã obliuione penitus sepulta dicatur. Simplicius tamẽ est phrasim illã, *Locus eorũ non est inuentus*, perinde esse, quasi asseratur, eos in posterũ non illum occupasse locum, quem antea possidebant. Simili locutione dicitur Ps. 36.10. *Quæres locum eius, & non inuenies.* Et Daniel 2.35. *Nullusque locus inuentus est eis.*

Draco & eius angeli qua ratione in cælo stetisse dicãtur.

Verùm enim verò oportet nonnihil ampliùs exponere, qua ratione dæmon & eius Angeli in cælo steterint. Quo explicato planũ dein fiet, quod nunc additur de ipsorum lapsu, déque loci spatio vacuo derelicto. Ad huius ergo explicationẽ nota 1. Cùm hîc ad antiquum bellum inter vtrosque Angelos coortum fiat allusio; hanc fuisse satis, vt draco & ipsius ministri elegãter in cælo stetisse fingantur. Nam quemadmodum in veteri bello mali Angeli de cælo fuere depulsi; sic posteà mũdi possessione priuati sunt. Secundò nota, draconis in cælo apparentis visione (vt versu tertio vidimus) significari, non solùm fuisse illum huius sæculi veluti Deũ, sed etiã spe victoriæ erectũ fuisse. Quare è cælo deiici, perinde fuit, atque causâ cadere, & conceptã animo fiduciã deponere. Atque eodẽ etiã sensu dæmonis ipsius ministri, vt Simon Magus, & Apollonius Tyanæus videntes Euangelij vexillum erigi iam, & Christi fideles cælesti virtute munitos in medijs tormẽtis perstare integros atq. inuictos, desperarũt prorsus se aduersus illos victores posse euadere, idémque dixerim de præsidum ac iudicum turba, nec non de ipsius persecutionis satellitibus & administris, qui omnes se tandem superari ægerrimè ferebant.

Difficultas contra dicta.

Opponet aliquis, si victoria, de qua hîc agitur, in eo potissimùm sitã, vt idololatria ex orbe exterminaretur; hæc victoria non adeò citò fuit reportata, vt textus videtur innuere. Nã draconis lapsus ponitur ante Romani Imperij persecutiones, de quibus c. 13. sermo est. constat autẽ, quãdo persecutiones vigebant, idololatriã adhuc durare. Quomodo ergo draco & Angeli eius describuntur cecidisse, antequam ad ipsas deueniatur persecutiones? Præsertim quia præter ipsius draconis ruinam priori loco descriptam, significatur draco ipse post suum casum extitisse super arenã maris; & per maris ac terræ Bestias pristinum redintegrare bellum.

Soluitur.

Respondeo, persecutionibus c. 13. antecedere primam persecutionem sub Nerone, vt ex c. ipso 13. colligitur. Tota enim illa c. 13. persecutio in eo fundatur, quòd primum marinæ Bestiæ caput resurrexit; hoc est Neronis persecutio reuixerit ab Imperatoribus eius successoribus instaurata. Hoc supposito, quod de draconis casu & ipsius Angelorum figuratur in Neronis persecutione verum tenet. Nec obstat multos post annos idololatriã in orbe extitisse. nam dæmon & eius ministri experimento satis compererant, horribilem à seipsis persecutionem excitatam neutiquam obstitisse, quo minùs Euãgelij prædicatio altiores in orbe radices ageret. Quamobrẽ ex ipsius belli instauratione, & incremento (vt ipsimet perspicuè cernebant) minimè subsequuturus erat effectus, quem ipsi tantopere contendebant, de Euangelij prædicatione extinguenda: solùm inde constabat furor ac rabies, qua dæmon, & ipsius satellites in Christi Ecclesiam excandescebãt. Atque id propriè est, bellum Ecclesiæ moueri ab ipsis deiectis iam ac deturbatis, nõ secus ac si quis, postquàm prostratus iam esset, rabie adhuc efferatus hostem morsibus appetere, & qualis ratione lædere tentaret.

Prophetia hæc de dæmonũ expulsione de cælo quomodo cõsideranda sit fuisse impleta.

Præter hæc; huiusmodi prophetia non simul & eodem tempore fuit in vniuersis orbis partibus completa; sed veluti si tyrannus aliquis regnum quodpiam occupasset, deinde maximus exercitus ad tyrannum expellendum procederet, eùmque paulatim ex antiqua possessione deiiceret; dũ oppida aliquot, atque vrbes singulis diebus recuperarentur. Non aliter Apostolicorũ virorũ exercitus successiuè dæmonem depellebat ex hominum animis, quos per idololatriæ tyrannidem occuparat. Vt igitur ratione cuiusque oppidi, siue castelli, postquàm ex potestate tyrãni esset ereptum, posset dici, *Nunc facta est salus, & potestas, & regnum veri Domini*: ita etiam quo gradu Gentiles ad Christi fidem traducebantur; eodem in nuper cõuersis ruina draconis cõprobabatur. & similiter intelligenda sunt respectiuè illa verba, *Neque locus inuentus est eorum amplius in cælo.* Nam draconis lapsus, & de ve[illegible] possessione expulsio sunt accipiẽda respectu cuiusque Gentilis, quando ad Christi fidem commigrat: quantumuis respectu ceterorum, qui in sua adhuc impietate persistunt, nondum repulsam tulerit dæmon. Nihilominus dum Tyrannus amissa oppida non recuperat, & dum contrarius exercitus illum adhuc cedere, & pedem referre cogit; iure optimo dicitur tyrannus deiici, nec ad Imperij, quod possidebat, tranquillam potestatem redire. Ita igitur draco & eius ministri post primam illam persecutionem dicuntur verè cecidisse, nec ad quietem mundi Imperij possessionem per communem orbis idololatriam rediisse. Ex eo autem, quòd draco cerneret, se quotidie ab Ecclesia nouis præliis superari in rabiem agebatur. *Sciens quia modicum tempus habet.* Videbat enim Christi exercitum per Gentilitatem ipsam se immisisse, & in animorum expeditione quotidie superiorem euadere; atque adeò ex militum virtute ac robore facilè perspici, eos breui temporis interuallo (breui inquam, si expeditionis ipsius magnitudo ac difficultas ponderentur) vniuersum orbem sub Christi potestatem esse redigendum.

Prædicationis euangelicæ lux in primo etiam suo exortu quãta fuerit.

Præterea, vt draconis & ipsius Angelorum ruina magis adhuc reipsâ comprobetur, illud plurimum confert, quòd scilicet Euangelicæ prædicationis lux vniuerso orbi diffusa adeò fuerit conspicua, vt nulla humanæ eloquentiæ nubecula, nec astus diabolici aut mundanæ potestatis tenebræ fuerint satis ad clarissimum eius lucis splendorem obscurandum. Sed potiùs manifestè constaret idolorum cultum à suis sectatoribus non ideo retineri, quòd cordati viri veram illam esse religionem crederent; sed quia humanâ solùm ac politicâ ratione ducti nolebant potentes ac superbi Euangelicæ doctrinæ humilitati ac demissioni se subiicere; & à vitiis atque peccatis ad sanctitatem vitæ animum

animum traducere. Atque vniuersalis hæc lux de idololatriæ falsitate fuit certè dæmoni & ipsius ministris maximæ instar ruinæ; ob quam dicitur verè, *Locus eorum non est inuentus amplius in cælo.*

At enim ante ipsius Euangelij prædicationem (inquies) satis fuerat lucis aliquibus saltem Philosophis exortum de idololatriæ nugis atque figmétis. Ita sanè: verùm isthæc lucis fulgetra in aliquorum animis intermicantia, in ipsis fuerant extincta. Ceterùm ea lux & euidentia, quæ ex Euangelij promulgatione orbi innituit, vniuersalis ferè extitit: & in hac perspicua veræ lucis cognitione præclarè completur dæmonis lapsus, & eorum omnium, qui ex inani idolorum cultu rem suam & auctoritatem augebant; vt idolorum sacerdotes & alij eiusmodi.

NOTATIO VI.

De secundaria significatione Michaelis & Angelorum eius per allusionem ad Mathathiam & ipsius liberos atque eorum exercitus.

Secunda Michaelis & ipsius angelorum significatio ad Petrum Apostolum relata.

SICVT notatione 3. capitis huius vidimus lunæ symbolum præcipuè ad Christum pertinens, in sensu tamen secundario ad sanctissimam Virginem se extendere; sic etiam in præsenti explicandum mihi est, allusionem ad illud Danielis 12.1. *In tempore illo consurget Michael princeps magnus,* in sensu secundario ad Petrum Apostolorum principem propagari; ac proinde valde esse verisimile, huiusmodi sensum iuxta Spiritus sancti mentem comprehendi in hoc Apocalypseos bello, quod Michael & eius Angeli aduersus draconem & Angelos eius gesserunt.

Hoc mihi persuadeo imprimis, quia Apocalypsis præter honorificam mentionem totius Apostolorum collegij, speciatim meminit Pauli, vt vidimus c.16.2.& c.17.1.& c.19.9. Si ergo de Paulo vt præclarissimo Gentilitatis Apostolo oportuit singulatim meminisse in hac Apocalypseos parte, vbi agitur de diuitiis Gentium, & de prædicatione ad Gentes facta: verosimile valde est, singularem etiam Petri mentionem fieri in Apocalypsi, præsertim vbi agebatur de Romanæ Ecclesiæ fundatione, quæ ab Apostolo Petro fuit potissimùm instituta; non solùm quia Petrus fuit primus Romæ Episcopus, sed quia Apostolorum primus ac princeps, qui Romam aduenit, & in ea multos ad Christum adduxit; ac demum quia Petri aduentus Romam fuit quindecim annis ante aduentum Pauli, vt videre est apud Baronium. Et fructus quidem ex Petri prædicatione perceptus nihilo fuit minor, quàm Romanæ Ecclesiæ fundatio. Deinde egregia virtus, qua se Petrus Simoni Mago Romæ opposuit, est quidem in Ecclesiasticis historiis omni prædicatione dignissima. Et certè in deiectione Simonis Magi è cælo mirificè fuit expressus hic dæmonis & ipsius Angelorum lapsus, quem refert Apocalypsis.

Quemadmodum igitur ob maximam Christi cum Sanctissima Virgine coniunctionem, idem lunæ symbolum potuit vtrumque capere, vt vidimus suprà in hoc eodem capite notatione tertia; ita etiam propter vnionem maximam, quæ inter Christi Pontificiam dignitatem & dignitatem Petri interest, suus etiam Petro relinquitur locus in hac eadem Michaelis cum dracone pugnantis figurâ. Etenim si Mathathiæ nomen Michaelis fuit impositum, propter ardentem Dei zelum, quo Michaelis instar vexillum sustulit contra tyrannicam Antiochi superbiam, & Dei gloriam ac veram Religionem acerrimè propugnauit; hoc certe idem facinus præclarissimum mirificè fuit instauratum in zelo illo atque animi ardore, quod B. Petrus in Imperij metropoli, atque adeò in totius orbis theatro constanter & animosè obstitit dæmonis superbiæ; qui Simonem Magum veluti instrumentum assumpserat ad suum nomen gloriosè amplificandum, atque vt persuaderet se habere propriam sedem, seu locum in cælo, atque adeò diuinum cultum ei esse debitum, eosque omnes, qui ipsum non colerent, ignominiæ & euersioni esse subiiciendos.

Deinde, quod Petrus fuit exorsus, cùm Simoni ardenter se opposuit, illumque ex æthere præcipitauit; id ipsum postea prouexit, dum per se & per suos comites in idololatriam vehementi prædicatione inuectus est. Quod perinde fuit, quasi aperto marte cum ipso dæmone pugnare, cùmque sacerdotibus idolorum cultoribus, qui dæmonis ipsius factionem tenaciter sectabantur, ea autem subiectio ac reuerentia, quam ceteri Euangelij Prædicatores vni Petro, vt reliquorum capiti & Christi vicario, exhibebant; ea (inquam) magnâ cum energiâ denotatur in illo loquendi modo, quo Petrus & & reliqui viri Apostolici innuũtur his verbis: *Michael & Angeli eius.* Nã vt reliqui Hierarchiæ cælestis Angeli Michaelem vt ducem obseruabant in illo bello aduersus dæmonem gesto, ita Euangelij Prædicatores omnes, qui Hierarchiæ Ecclesiasticæ Angelos agunt, Petrum Christi Vicarium tanquam ducem & imperatorem suspiciebant. Quare, qui Christi sunt Angeli, iidem etiam Angeli Petri dicuntur. Præterquã quòd Petrus Romà in omnes Prouincias Prædicatores, & Episcopos dimittebat; qui propterea iure optimo Petri Angeli possunt nuncupari, qui sub ipsius Petri signis aduersus tartareas potestates militabant. Huius autem belli effectus is fuit potissimus, vt scilicet dæmonem è cælo, quò se per superbiam atque iactantiam extulerat, deiicerent; & tam Gentium idolis, quàm ipsorum sacerdotibus falsam diuinitatis personam detraherent. Quòd si deiicere de cælo draconem & Angelos eius, fuit idololatriæ fictam & ementitam existimationem auferre, & euidenter ostendere vera esse figmenta, atque nugas; quid quæso ad eam rem vtilius & efficacius, quàm Simonis Magi deiectio, quæ per Simonem Petrum fuit executioni mandata?

Denique cùm Petrus extiterit Romanæ Ecclesiæ fundator & princeps (quo instrumento Deus fuit vsus ad idololatriam ex orbe ablegandam) quæcumque hanc ob rem totus mundus Romanæ debet Ecclesiæ, ea omnia Petro secundùm Deum referre etiam debet accepta. Quare cùm Petri ipsius dignitas in suis successoribus continuatâ serie persistat; omnes Catholicæ Ecclesiæ filij, etiamnum diuini verbi gladio bellum Hæreticis & idololatris inferentes, omnes inquam se Romanis Pontificibus Christi Vicariis milites esse gloriantur. Quapropter quòd valdè sint Papistæ (id quod nobis Religiosis hominibus Hæretici exprobrant) hoc ipsum & ipsis, & nobis summo decori ac gloriæ est. Hoc enim perinde est, atque mystici Michaelis esse Angelos; & bellum draconi, eiusque Angelis acriter facere; illud videlicet continuando, quod Romæ Dux noster & Princeps iniuit.

NOTATIO VII.

In qua expenditur, an mentio prælij Michaelis & Angelorum eius faueat eorum sententiæ, qui existimant dæmones e cælo ruisse, quia Christum tanquam caput recognoscere detrectarunt, eiúsq; diuinitatem ambierunt.

CELEBRIS est nostra ætate disputatio; an dæmones proptereà ruerint, quòd Christum sibi per fidem propositũ, vt eum venerarentur, & tanquam caput ac Principem adorarent, non solùm adorare noluerint, sed sibi etiam eam diuinitatem affectarint? Huius quæstionis decisio me non attingit: refero me hac in re ad Theologos Scholasticos. Illud interim animaduerto, opinionem hanc nonnullis ex doctis recentioribus valde placuisse, vt Catharino, Viguerio, Naclanto, & nostro Suarez 3.p.to.2.disp.32.sect.4.5. Ex his ergo, ad finem. Quod autem ad me spectat, illud est; num quod in hoc loco recensetur de prælio Michaelis, & Angelorum eius cum dracone, & ipsius Angelis, faueat aliquo modo huic opinioni, quæ in hoc doctissimorum hominum sæculo, eorum non paucos pro se habet?

In Apocalypseos & Danielis prælio per allusionẽ respici ad antiquum illud angelorum ac dæmonum prælium.

Hanc ad rem primò aduertendum est, quamuis Apocalypseos locus, & alter ille Danielis, quem respicit Apocalypsis, non agant directè de primo illo bello inter Angelos cælestis Hierarchiæ & dæmones inito; in vtroque tamen ex his locis bellum illud præstitui, & per allusionem respici; siquidem per comparationem ad illud, Michaelis nomen Christo Domino, & suo etiam modo Mathathiæ tribuitur.

Secundò, comparatio illa, quæ fit cum pristino Angelorum bello, erit quidem tantò aptior, quantò maior extiterit proportio inter bellum Angelorum, & bellum quod Christus Gentilitati indixit, atque etiam inter bellum, quod Mathathias in Antiochum & eius ministros suscepit.

In bello ergo, quod per Euangelij concionatores Christus contra idololatriam gessit, certum est non in eo solum idolorum oppugnationem esse sitam, vt ipsorum falsitas probaretur; verùm etiam vt Iesu Christi veri Dei atque hominis fides idolorum superstitioni penitus opponeretur. Itaque illud proponebatur Gentilibus; Christum scilicet vt verum mundi Saluatorem, verumque Deum coli & adorari debere: ficta verò idolorum simulacra vtpote Deo vero contraria illudi debere atque contemni. Atque hæc eadem fides, quamuis non ita explicita, includebatur in iis, quæ Mosaica lex fidelibus proponebat ante Christi Redemptoris nostri aduentum. Quare Mathathias, dum in suæ legis defensionem, Antiochi furori atque amentiæ obsistebat, non solùm se idololatriæ infensum profitebatur, verùm etiam in Messiæ à Iudæis expectati venerationem erigebat vexillum, & in eo suam omnem firmabat spem; ac proinde profitebatur, idola quippe Christi Domini fidei & spei contraria despicienda, & penitus expellenda fore.

Quibus ita præmissis, qui veram sibi esse persuaserit

Collatio per ſimilitudinẽ vtriuſque belli prædicti cum priſtino angelorum & dæmonũ bello.

illam Suarez & aliorum huius temporis Theologorum ſententiam, maiorem inueniet proportionem, atque elegantiam in verbis illis, *Michael, & Angeli eius prœliabantur cum dracone.* Erit enim ſenſus, tunc *inſtauratum fuiſſe bellum illud priſtinum, quo Michael* vexillum ſuſtulit aduerſus eos, qui Chriſtum verum Dei filium, & humani generis Redemptorem confiteri & adorare nolebant: ſed potius contendebant Chriſti diuinitatem dæmoniorum Principi eſſe deferendam. Hac certè ratione plenior multò eſt comparationis elegantia, in qua comparatione mox pateſcit idololatriæ originem fuiſſe ductam ab inuidia, quam dæmon de Ieſu Chriſto concepit, cùm æterno de diuini Verbi Incarnatione decreto noluit ſe ſubiicere, ſed optauit, quando ſibi non erat permiſſa vnionis hypoſtaticæ dignitas, quæ naturæ humanæ conceſſa fuit, vt ipſe ſaltem pro Deo fuiſſet cultus in Chriſti Domini æmulationem, & eorundem hominum, quos Dei Filius ſaluandos ſuſcepit, damnationem.

Hanc etiam ob cauſam dæmon agnoſcens ſolem, lunam & ſydera à Deo fuiſſe condita, vt Chriſti & ipſius Eccleſiæ ſymbola eſſent, concupiuit ipſe in eiſdem ſymbolis ſe ab omnibus adorari. Et quia luna potiſſimum eſt inter ſymbola humanitatis Chriſti illuſtriſſimum; curauit imprimis lunæ veneratione plus errorum & ſuperſtitionum à mortalibus excogitari, eamque à Chriſti hoſtibus in ſuis ſignis atque vexillis aduerſus Chriſtum & eius Eccleſiam affigi.

E contrario verò Michael & ipſius commilitones, quos dæmon in fraudem pellicere non valuit; & eorum ſuperbiæ obſtiterunt, qui Deo bellum inferre tentabant; & Chriſto ſe ſponte ſubiecerunt: quod idem fuit, quaſi in ſuis vexillis Chriſti inſigne apponere, & in eo adorando ac ſuſpiciendo gloriari. Id quod Euangelici Prædicatores deinceps imitati ſunt in bello, quod contra idololatriam gerebant. Quare ipſorum gloriatio erat, quod Paulus ait, *Nos autem prædicamus Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum*, 1. Corint. 1. 23.

His addo, quòd vt in Apocalypſi bellum draconis aduerſus Mulierem ex eo ducit exordium, quòd ipſa filio, quem vtero geſtat, ſit grauida, cuique virga ferrea erat promiſſa; ita etiam plenior foret alluſio belli huius ad illud priſtinum in cælo geſtum, ſi illud etiam Angelorum bellum exordium cepiſſet ex inimicitiis draconis contra illum, qui fuerat in mundi felicitatem oriturus: cui ferrea virga in Pſalmo ſecundo fuerat promiſſa.

T E X T V S.

Verſ. 9. *Et proiectus eſt draco ille magnus, qui vocatur diabolus, & Satanas, qui ſeducit vniuerſum orbem, & proiectus eſt in terram, & Angeli eius cum illo miſſi ſunt.*

COMMENTARIVS.

Quo ſenſu draco dicatur in terrã deiectus.

QVID ſit draconem proiectum eſſe de cælo explicuimus verſu 8. ſumma vero hæc eſt. Euangelij prædicatio, etiam antequam idololatriam ex orbe depelleret, ipſam ſimul cùm dæmone in terram deiecit; quia mundo euidenter oſtendit, falſa idolorum ſimulacra & ipſorum miniſtros, (qui pro diuinis rebus ac cæleſtibus colebantur) nihil veræ diuinitatis habere: atque hac ratione à priſtina diuini nominis exiſtimatione prorſus collapſi ſunt. Qui verò idolis adhuc cultum deferebant, illi non tam priori ignoratione, quàm malitiâ & prauitate ducti in eam ſe impietatem detrudebant. Qua in re completa fuit primò dæmonis, & ipſius miniſtrorum ruina; quamuis veriùs ac perfectiùs reapſe fuerit comprobata in iis, qui eiuratâ idolorum impietate Chriſtianam Religionem profitebantur. Sic enim meliùs proiicitur foras dæmon; & ita locutus eſt Chriſtus Ioannis 12. 31. dicens; *Nunc Princeps huius mundi eiicietur foras.* Vbi noſter Maldonatus ait, proiectum eſſe draconem in terram, idem eſſe, quod eiectum eſſe foras. Quinimò Proſper in dimidio temporis cap. 2. aſſerens hunc locum Ioannis 12. 31. legit, *Nunc Princeps huius mundi miſſus eſt deorſum.* Ceterum, meo iudicio, quod hîc Apocalypſis innuit, cùm ait, proiectum fuiſſe draconem; in Euangelij prædicatione re ipſa verum eſſe compertum fuit, in iis etiam, qui fidem non receperunt.

Draconis magni appellatione quid innuatur. In antiquo ſerpente alluſio ad eum, qui Euam decepit.

Draco ille magnus.] Quaſi dicat, dracones corporeos, qui ſub oculorum aſpectum cadere poſſunt, quantumuis licèt ſint prægrandes, exiguos tamen eſſe, id eſt parum importare detrimenti, ſi cum cæde & vaſtatione ab hoc dracone illata cõparetur.

Serpens antiquus.] Alluditur ad draconis, ſiue ſerpentis figuram, quam dæmon Euam decepturus induit; vt habetur Geneſ. 3. 1. Non quia dæmon delegit ſerpentem, vt ſentit Diodorus; ſed quia non ei permiſit Deus, vt aliud ex animalibus aſſumeret; vt ſapienter docet noſter Delrius, ſecutus in eo Bar-cepham lib. de paradiſo capite 27. Ideo autem alterius animalis vſum dæmoni nõ permiſit Deus; vt in ea figura, qua dæmon Euam decepit, veluti in aptiſſimo ſymbolo agnoſceremus dæmonis verſutiam ac fraudes, & quàm ſit capitalis humani generis hoſtis. Latitant enim ſerpentes in frondibus, aut etiam ſub arena in viis; vt incautos mordeant, & effuſo veneno inficiant. Serpentis autem aſtutiam prædictus Geneſeos locus exprimit dicens, *Serpens erat callidior cunctis animantibus terræ.* Et nomen ipſum Hebraicum *Nobhes*, quod reſpondet ſerpenti, deriuatur à radice, *Nobhas*; quod eſt malis artibus curioſè obſeruare, & explorare, vt noceat. Propterea igitur Deus dæmoni poteſtatem non fecit, vt ſub alia figura Euam tentaret. Veruntamen cum dæmonis ipſius audacia & impudentia, tum hominum ignoratio & ſtoliditas eò proceſſerunt, vt ſub eadem ſerpentis ſpecie dæmon adorari ſe ab hominibus effecerit; vt ex Auguſtino & aliis rectè expendit Pererius in Danielem extremo folio.

Hebraicum ſerpentis nomen vnde deriuetur, quid ſignificet.

Diaboli nomen quid ſignet.

Qui vocatur diabolus.] Hoc nomine vtitur Scriptura in veteri inſtrumento, 3. Reg. 21. 13. Pſal. 108. 6. Sapientiæ 2. 24. Eccleſiaſtici 21. 30. Habacuc. 3. 5. Eſt autem Græcum nomen ſonans idem, quod *Calumniator.* Et quidem apud Iobum cap. 1. 9. 10. & 11. & cap. 2. 4. 5. expreſsè reperimus, dæmonem eſſe bonorum calumniatorem; & eo fine facultatem ad tentandos homines petere; vt conſtet ipſorum ſanctitatem non eſſe ſolidam; quippe quæ oppugnata ſuccumbat. Sed quorſum hoc, vbi de dæmonis agitur deiectione? Númne dæmon calũniatoris officio fuit motus? Minimè ſanè. Namque vti ad Dei gloriam & ſanctiſſimi Iobi coronam expediens fuit, dæmoni licentiam permitti, vt calumniatoris & tentatoris munere aduerſus Iobum fungeretur: ita etiam inſigni ſanctitate viris vtile valde eſt, illos à dæmone iiſdem artibus ac technis oppugnari. Nihilominus tamen quãdo de ipſius agitur lapſu, opportunè ſui muneris mentio fit; vt iuſti viri gaudeant ipſorum aduerſarium & calumniatorem dari peſſum: & quamuis calumniatoris adhuc partes agat, non tamen ea alacritate & confidentia ſe gerere, quam præ ſe ferre quodam ſolebat: ſed potiùs furore ac rabie correptum, quòd iuſti de ipſo clariſſima reportent trophæa, eumque ex mundi imperio deiiciant: ſiquidem Euangelij prædicatio propalam terrarum orbi oſtendit idololatriæ fallitatem & mendacium.

Quorſum hîc diaboli, ſiue calumniatoris appellatio?

Satanæ etymon.

Et Satanas.] Nomen hoc dæmoni adſcribitur in veteri teſtamento 1. Par. 21. 1. & in libro Iobi decies; ac ter apud Zachariam idẽ ſignificat, quod *Aduerſarius.* Huius verò loci alluſio ſingillatim reſpicit Iobi librum: nam in Apocalypſi cap. 12. & c. 13. tres præcipui duces belli in Eccleſiã ſuſcepti, ij ſunt; draco, Beſtia maris, & Beſtia terræ; qui tres reſpondent tribus illis hoſtibus, quos Deus ſe vincere gloriatur apud Iobum, nempe, Satan, Leuiathan, & Behemoth. Reſpectus autem ad Iobi librũ

Alluſio ad Iobi librum.

eſt

est quidem in nomine *Satan* manifestus; nec enim dicitur solùm esse nomen eius *Satan*; sed additur etiam, *Accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei.* quod manifestè ex Iobi libro desumptum est.

Quid sit hîc, proiici in terram.

Et proiectus est in terram.] Diuinus spiritus non fuit contentus dixisse, *Proiectus est*: sed addidit, *in terram.* quod indicio est, peculiari mysterio non carere phrasim illam; *Proiici in terram.* In hoc igitur fortassis alluditur ad maledictionem illam, quam olim Deus in serpentem pronunciauit, Genes. 3. 14. *Super pectus tuum gradieris.* quod est, *Repere.* Hæc autem maledictio denotat, vt serpentes semper terrâ serpunt, ita dæmonem cum sua omni calliditate & astutia nusquam è terra fore erigendum, id est, in suâ semper miseriâ & vilitate remansurum. Huiusmodi maledictum solet cadere in sagaces nimis atq; versutos huius mundi filios; qui cum astutissimi sint, semper tamen ad res terrenas adhærescūt, & pectus ad terrestres affectiones deprimunt; neque vnquam animum ad cælestia, siue superna erigunt. Deinde in iis verbis non significatur modò dæmonis culpæ abiectio & indignitas atque ipsius pertinacia, verùm etiam innuitur, ipsum è cælo decidisse, hoc est ex illa hominum existimatione; qua dæmoni & falsis simulacris, sicuti diuinis rebus, cultum & honorem deferebant. Hæc autem allusio, vt constat, supponit antiquam illam dæmonum ruinam è cælo in infima terrarum loca.

Qui sint diaboli angeli cum illo dicantur in terram missi.

Et Angeli eius cum illo missi sunt.] Sensus est (vt suprà iam diximus) simul cum idololatriæ casu, cecidisse etiam Pontificum & Sacerdotum de idolis existimationem & honorem; atque adeò patuisse, id quod antea munus & dignitas sacra ac planè diuina videbatur, reapse sordidum esse, squalidum & terrenis prorsus affectibus atque vilissimis fultum.

NOTATIO VIII.

Qua explicantur illa Christi verba Ioannis 12. 31. Nunc Princeps huius mundi eiicietur foras.

VIDIMVS in superioribus iuxta Prosperi, Maldonati, & aliorum sententiam in his Apocalypseos verbis, *Proiectus est Draco, &c.* contineri respectum ad illa Christi verba Ioannis 12. 31. *Nunc Princeps huius mundi eiicietur foras.*

Duplex sensus illorum Christi verborum, Princeps huius mundi eiicietur foras.

Quæ verba bifariam explicari solent. Primò de iure, id est, quod Christus suâ morte dæmonem vicerit: ita vt, nisi per homines steterit, nil prorsus in eos habeat potestatis. quod perinde fuit, atque illum priuare iure, quod sibi inerat regnandi in hominibus per peccatum à primi omnium parentis lapsu. Tunc enim traditus fuit mundus dæmoni sicut tortori à Iudice iusto Deo. Nisi verò Christus mundum Deo Patri reconciliaret, nemo posset à peccati & dæmonis seruitute liberari. Secunda expositio est de facto; id est, non solùm de iure, quod dæmon per Christi mortem amisit; sed etiam de facto, quia re ipsâ possessionem amisit, quando expulsâ idololatriâ mundus fuit ab errore liberatus, & innumeri homines se ad Iesum Christum perfectissimè aggregarunt.

Primam expositionem sequitur Maldonatus, & eandem etiam videtur magis probare Toletus. Secundam amplectitur Salmeron, eamque multi Patres videntur excipere, vt Cyrillus libro decimo in Ioannem, capite quadragesimo, & Nazianzenus oratione de calamitatibus animæ suæ. quorum vterque dæmonis mancipium siue dominium ad idololatriam referunt. Quò spectat Augustini & Gregorij interpretatio; qui verba illa *Eiicietur foras*, ita exponunt; *Foras, scilicet, de cordibus hominum.* Similia fere Basilius. Præterea verba illa, *Traham ad me ipsum.* & illa *Eiicietur foras*: & totus item contextus aptiùs de facto ipso, quàm de solo iure explanantur. Et Apocalypseos locus de solo iure agere non potest. Nec enim hic agitur de Passionis Christi tempore, sed de Euangelij prædicatione ad Gentes, postquàm mulier in solitudinem fugit.

Auctoris explanatio ad ea Christi verba.

Inter duas hasce expositiones si propius Apocalypseos sensus inspiciatur, media via videtur incedendum: ita vt nec de solo iure sit sermo, nec opus sit ad horum verborum veritatem operiri plenam totius idololatriæ euersionem; sed solùm effectum, qui ex Euangelij prædicatione fuit subsecutus: cum idololatriæ existimatio, gloria & splendor omnino fuere detracta. Hoc enim fuit Draconem in cælo stantem ad terram prosternere, vt suprà explicatum est. Quòd si Apocalypseos locus ad Christi verba respicit; nihil congruentius, quàm vt Christi verbis eam intelligentiam tribuamus, quæ cum Apocalypseos contextu magis consonat. Et quamuis Christi fuerit mens, significare, idololatriam ex toto orbe reipsa fore exterminandam; ad huiusmodi significationem satis est, in hisce verbis attingi, idololatriam citò ex falsi honoris culmine ruituram. Hunc enim lapsum consecuta fuit idololatriæ euersio; & ex antecedentibus sæpè subsequentia significantur.

Verum quidem est, non esse prorsus necessarium, vt *Proiici in terram*, sit idem omnino cum eo, quod Christus dixit, nempe eiiciendum esse foras. Dici enim potest, aduerbium illud *Foras*, non significare extra cælum, sed extra iniquam possessionem, quam dæmon mundani imperij sibi immeritò arrogarat.

TEXTVS.

Vers. 10. *Et audiui vocem magnam in cælo dicentem, Nunc est salus & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius, quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.*

COMMENTARIVS.

Vox magna, quam Ioannes è cælo exaudiit, à quo fuerit prolata.

ARETAS, Haymo, & Ansbertus existimant, hanc esse vocem Angelorum cælestis Hierarchiæ, qui iustos homines aiunt suos esse fratres; sed iam sæpiùs vidimus, cæli nomine in Apocalypsi militantem Ecclesiam adumbrari. Quare hæc vox *magna* significat communem ac celeberrimam fidelium lætitiam, & intimum deuoti animi sensum; quo Deo immortales egere gratias, quando Draconem & eius Angelos è cælo deiectos aspexerunt: eâ nimirum ratione, qua superiùs explicatum est. Verùm verba singula expendamus.

Quid hic nomine salutis & virtutis significetur.

Salus hîc est, mundi salus. Græcè σωτηρία, *saluatio. Virtus* verò est Christi Passionis virtus & efficientia. *Regnum* autem *& potestas Christi*, est nationum omnium subiugatio; quæ omnia sunt dæmonis regno opposita. Quamobrem cùm mysticum cælum cerneret, idololatriam ex suo iam honore & existimatione deturbari, & mundum à dæmonis tyrannide liberari cœpisse; præ nimia lætitia voces in cælum tollebāt clamantes, *Nunc facta est salus & virtus, &c.* Quasi dicerent; iam patefieri incipit vniuersalis hominum redemptionis efficacitas; & in hoc exordio atque capite cernimus quasi præsentem gloriosissimæ nostræ expeditionis exitum: iam enim dæmon loco motus & ex sua gloria deiectus est: & quod felicibus auspiciis Romæ fuit hactenus cœptum, Deus ipse, qui dedit initia, maximo cum incremento prouehet. Iam, quod attinet ad phrasim ipsam, *Nunc facta est salus, &c.* vide similem locutionem suprà c. 11. 15.

Quia proiectus est accusator fratrum nostrorum.] Accusator, (vt aliàs diximus) idem est in præsenti, quod calumniator, siue diabolus. Græcum nomen est, κατήγορος, quo designatur is, qui aduersus alios obloquitur. Et de calumniis in præsenti esse sermonem ex superiore versu liquet: vbi etiam diximus de perspicua eius loci allusione ad Iobi librum, deque dæmonis officio calumniandi, quod

A quamuis post suum lapsum non amiserit, nihilominus congruenter inducitur fidelium lætitia de calumniatoris casu propter Christi Regni initium in Gentes inuectum. itaque non est in præsenti sermo de accusatione, qua dæmon peccatores defert. Quod primò constat ex allusione ad Iobi librum: illa enim dæmonis accusatio non fuit de Iobi peccatis, quæ ipse patrasset; sed calumniatus fuit, Iobum, si Deus tentari permitteret, in culpam fore lapsurum. Deinde ex hoc Apocalypseos contextu idem roboratur; quia per allusionem ad Iobi librum, cùm dæmon à Deo licentiam impetrauit, B vt Iobum ipsum oppugnaret, dicitur in præsenti, ex hac dæmonis calumnia aduersus Euangelij prædicatores, nihilo gloriosior euasisse dæmon, quàm ex illa Iobi calumnia. Nec enim solùm prædicatorum virtus probata & spectata enituit, verùm etiam dæmon ipse inglorius remansit, & inde idololatriæ ruina duxit exordium. Non ergo sermo est de dæmonis accusatione aduersus infideles & Idolorum cultores; sed de calumnia in Euangelicos concionatores: quòd scilicet, si in media Roma Gentilium telis & oppugnationibus forent expositi, erecto animo Christi fidem prædicare C minimè auderent. Et quemadmodum Deus illos ad Gentilitatem, & Romam potissimùm misit, vt firma & stabilis eorum virtus longè latéque patesceret; ita etiam hoc ipsum experimentum quod à Deo vt familiarissimo proficiscebatur; à dæmone quidem oriebatur, vt ab aduersario & calumniatore, vt in Iobi libro apparet. Cuius rei consideratio valde conueniens fuit ad dæmonis ipsius irrisionem; vt dum de concionatoribus Euangelicis triumphare se putat, victus ipse superatúsque decedat: & tantam præteritæ gloriæ atque existimationis iacturam faciat, vt verè dicatur ex æthere cecidisse, tam ipse, quàm ipsius D ministri, vt suprà explicuimus. Constat autem hunc esse proprium sensum ex iis, quæ sequuntur, *Et ipsi vicerunt eum.* vbi apparet dæmonem fuisse deuictum ab iis, quos ipse criminabatur, sicuti in Iobi historia accidit, ad quam in præsenti alluditur.

Dæmon quo sensu dicatur fratrum accusator.

Allusio in hac dæmonis accusatione ad Iobi librum.

Quo sensu dæmon homines die ac nocte accusare dicatur.

Qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.] Allusio ad Iobi historiam manifesta est; in qua etiam est satis fundamenti ad extrema huius versiculi verba, *Die, ac nocte.* Dicitur enim Iobi 1.8. *Cùm venissent filij Dei, vt assisterent coram Domino, affuit etiam inter eos Satan, &c. & ait, Nunquid Iob frustra timet Deum? &c. Extende manum tuam, & tange cuncta, quæ possidet, nisi in faciem benedixerit tibi.* E Id quod accidit in die Iobi, hoc est in suæ prosperitatis tempore. Deinde cap. 2.4. cùm venisset Satan & in Dei adstaret conspectu; laudante Deo Iobum, quòd adhuc pristinam suam innocentiam in aduersa fortuna (quod est noctis Iobi tempus) retineret, respondens Satan, *Pellem* (inquit) *pro pelle, & cuncta, quæ habet homo, dabit pro anima sua: alioquin mitte manum tuam, & tange os eius & carnem, & tunc videbis, quòd in faciem benedicat tibi.* Itaque in die criminatio dæmonis erat, Iobum aduentante nocte aduersitatis Deo valedicturum; nocte verò criminabatur, F noctis vmbris duplicantibus & tentationis vi ingruente, tunc saltem à Deo defecturum. Similiter ergo Euangelij Prædicatoribus vsu venit; nam ante persecutionem calumniabatur dæmon, eos vrgente aduersitatis impetu in Christi obsequio ac fide retrocessuros, séque in latebras abdituros: sub ipsa autem persecutione, eò tendebat calumnia, vt diceret: fidei prædicatores fore vt animũ desponderent, vbi tenebricosâ persecutionis nocte se vndique obsessos cernerent, & Romani Imperij auctoritate & magnitudine acriter appetitos. Hunc esse existimo loci huius contextum. Quòd si impensè consideremus, quod generatim loquendo accidit fidelibus, quando illos dæmõ diu noctúque tentat & calumniatur; potest id aptè ad duo tentandi genera referri; alterum per res aduersas, alterum per secundas; quarum extrema oppugnatio non minùs periculosa est, quàm prima: complures enim, quos non deiecit aduersitas, prosperitas prostrauit. Vt autem dæmon criminatur alios, quò sibi per Deum liceat illos mediis aduersitatibus tentare; ita etiam aliis molitur calumniam, vt eos per res secundas oppugnet. Quorum vtrumque Euangelici prædicatores re ipsâ periclitati sunt, *Per infamiam & bonam famam,* vt Paulus loquitur 2. Corint. 6.8. Iam veluti dij honoribus affecti, (vt Actuum 14.12.) iam ceu dæmones eiecti & profligati.

Duplex tentationis genus per aduersitates & prosperitates.

Cælestis igitur vox, quam Ioannes audiuit, vox est exultantis Ecclesiæ de futura contra diabolum victoria; quæ in gloriosissima illa Euangelicæ prædicationis & conuersionis mundi expeditione fuerat à Christi fidelibus comparanda; cuius felix iam initium cernebatur. Cùm dæmon deinceps in deterius ruat, ac proinde ipsius imaginationes non possint Ecclesiæ felicitati obsistere: sed potiùs in nobiliorem eius gloriam sint tandem cessuræ, & in idololatriæ ruinam.

Cur non dixerit Ioannes accusator noster, sed fratrũ nostrorum.

Aduerte autem hîc non dici, *Accusator noster,* sed *accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos.* quæ verba videntur respicere Iobi & antiquorum Sanctorum accusationem; de quibus vt de fratribus congruenter sermo esse potest. Nihilominus præstabilius est, vt Christiani adhuc viui & superstites intelligantur de illis loqui, qui pro Christi fide & Euangelij prædicatione fortiter occubuerant. Huic enim explicationi fauent manifestè verba subsequentis versus. Quamuis posset etiam affirmari, vniuersum Christianæ Ecclesiæ corpus agere singulatim de Euangelij concionatorum constantia: qui pro Christi gloria & mundi salute extremam mortis aleam fortiter & animosè subierant, & ausi fuerant in orbis theatro palàm prædicare Iesum Christum esse vnicum Deum verum.

TEXTVS.

Vers. 11. *Et ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter verbum testimonij sui; & non dilexerunt animas suas vsque ad mortem.*

COMMENTARIVS.

Quid sit, non dilexere animam suam vsque ad mortem.

DÆMONIS criminationes in Christi ministros, & facultas ei permissa eos insectandi, illum tandem habuere finem, vt in ipsis Christi seruis magis magísque emineret eiusdem Christi sanguinis virtus, Diuini verbi efficacitas, & ingens virorum Apostolicorũ charitas. Hæc est explicationis summa. In textu verò notandum est, cùm dicitur, *Propter verbum testimonij sui,* ex Græco ad verbum reddi, *Testimonij ipsorum.* hoc est testimonij, quod Sancti inter promulgandum Euangelium de Christo dabant. Illa autem phrasis, *Non dilexerunt animas suas vsque ad mortem* perinde est, ac si dicerent, tantum abest, vt non dilexerint, vt emori etiam non formidauerint. Facit huc illud Pauli Act. 20.24. *Nec facio animam meam pretiosiorem, quàm me, dummodo consummem cursum meum.* Hoc est, Nõ tanti est mihi vita mea, quanti vt cursum meum consummem.

TEXTVS.

TEXTVS.

Verſ. 12. *Propterea lætamini cæli,& qui habitatis in eis. Væ terræ,& mari, quia deſcendit diabolus ad vos habens iram magnam, ſciens quòd modicum tempus habet.*

COMMENTARIVS.

Quid innuatur diſtinctione cæli & eorum, qui in eo habitant.

SI cæli in Apocalypſi Chriſtianam Eccleſiam ſignificãt, vt aliàs diximus: quænam eſt diſtinctio hæc inter cælos & eos, qui in cælis habitabant? Reſpondeo, cælorum nomine denotari vniuerſam Eccleſiam: nomine autem eorum, qui in cælis habitare dicuntur, intelligi Chriſtianos ſingulos, qui in Eccleſiæ gremio degunt; quod eſt dicere; lætentur atque exultent tam communis Eccleſia, quàm ſinguli fideles. Ita cap. 13. 12. legimus, *Terram, & habitantes in ea.* Aut fortaſſe cælorum nomen primogeniam deſignat Eccleſiam, id eſt, illos ex circuncitione fideles, qui Chriſtum receperunt: iuxta Pauli locutionem, qui Ieroſolymitanam Eccleſiam appellat cæleſtem Ieruſalem. Qua ratione Gentiles ij, qui in eandem Eccleſiam ſunt inſerti, dici poſſunt in cælis habitare. Simili enim diſtinctione poſſemus dicere: Lætetur Hiſpalis, & quotquot in ea degunt; id eſt, quamuis Hiſpali nati non ſint. Prior tamen expoſitio mihi magis arridet.

Væ terræ, & mari.] In c. 13. innuitur, mare ac terram concitare horribilem perſecutionem aduerſus Chriſtianam Eccleſiam. Per reſpectum igitur ad eam perſecutionem ait nunc textus, *Væ terræ, & mari.* Tametſi autem hæc procella eſt in Eccleſiam ſæuitura, nihilominus non tantùm non dicitur; *Væ Eccleſiæ*, verùm etiam aſſeritur, *Lætamini cæli*; Eccleſiâ videlicet cæli nomine nuncupatâ. quod perindè eſt, ac ſi dicatur perſecutio illa non in Eccleſiæ ruinam, ſed in admirabilem eius potiùs gloriam, ſplendorem atque victoriam redundatura, nec perſecutio illa Eccleſiæ calamitoſa, ſed felix futura; iuxta illud Iacobi c. 1. 2. *Omne gaudium exiſtimate fratres, cum in varias tentationes incideritis.* Quamobrem *Væ* illud non fidelibus perſecutionis tempeſtate iactatis, ſed perſecutoribus ipſis; videlicet mari & terræ, per modum comminationis intenditur. Non enim ſunt Chriſtiani, quantumuis oppugnati, miſeriæ & calamitati obnoxij: ſed potiùs ipſorum oppugnatores, quorum miniſterio vtitur dæmon. Atque hic ſenſus eſt Apocalypſeos ſapientiâ digniſſimus.

Nomine terræ & maris quid hic ſignificetur.

Deinde in maris & terræ diſtinctione (ſi in perſecutione Iudaici populi perſiſteremus) adhuc non dubitarem, per terram Iudæos, Gentiles per mare deſignari, vt vidimus capite decimo, & eadem allegoriâ ſeruatâ dici poſſet, in perſecutione à Gẽtibus excitata non ſolùm fuiſſe infelices ac miſeros Gentiles, qui in Chriſtianos excandeſcebant; ſed Iudæos etiam, qui eamdem Gentilium perſecutionem vrgebant pro virili parte; & ipſorum Gentilium factioni in hac re vehementer ſtudebant; vt ex Eccleſiaſticis hiſtoriis conſtat. Certum namque eſt, tam Romæ, quàm vbicunque reperiebantur Iudæi, eos fuiſſe potiſſimos fidelium calumniatores.

Nihilominus tamen exiſtimo, nomen terræ & maris congruentiùs ſumi in hoc capite, ſicuti in capite decimo tertio. Nam Draco, vt ad calcem huius cap. aſſeueratur, maris littus ſelegit, vt locum aptũ; ex quo tam mare quàm terram miſceret, & in bellum aduerſus Chriſtianam Eccleſiam concitaret.

A Quapropter terræ nomen Iudæos hìc ſingulatim non denotat, ſed vniuersè eos omnes, qui terrenis affectibus inhæreſcunt: ſicut & nomen maris mundum, eiúſque potentiam deſignat. Quòd autem in ſecunda hac Apocalypſeos parte nomen terræ comprehendat omnes terreſtrium affectionum ſectatores; eo fine fuiſſe excogitatum videtur, vt terræ nomen ad Gentiles ſeſe extenderet eadem proportione, qua ad Iudæos priùs fuerat terræ ipſius ſymbolum accommodatum: videlicet propter terrenos affectus. Hanc explicationem fulciunt Græca quædam, quæ vbi nos legimus, *Væ terræ, & mari*, legunt; *Væ habitantibus in terra, & habitantibus in mari.* Quæ expoſitio Iudæos terræ nomine non excludit; continentur enim in communi ratione eorum, qui terrenis affectibus volutantur. Quare in hac ſecunda explicatione includitur etiam prima. (B)

Cur hic Væ non de Eccleſia afflicta, ſed de ipſam affligentibus prædicatur.

Itaque quo tempore infideles fuerant inſectaturi Chriſtianos homines, & in eis ſtragem edituri; eodem cæleſtis vox non ait, *Væ fidelibus*: ſed, *Lætamini cæli*: & *Væ infidelibus.* Nam in ipſa perſecutionis rabie, cædes & vera ſtrages in improbis potiùs perſecutoribus, quàm in probis ac ſanctis hominibus C à dæmone fit. Etenim non æquum eſt, cæleſti voce pronunciari *Væ* in eos, qui ingenti meritorum theſauro locupletantur; ſed in eos, qui *theſaurizant ſibi iram in diem indignationis ac vindictæ*: hi autem ſunt, qui in huiuſmodi mari vitam tranſigunt, ipſius turbulentis vndis ac fluctibus conquaſſati; & qui terreſtrium bonorum cupiditate illecti, terræ incolæ verè & ſunt & nuncupantur: atque vt mundanis iuſſis obtemperent, perſecutorum partes velis remiſque prouehunt.

Vtrùm hoc Væ extendatur etiam ad Chriſtianos debiles & infirma virtutis?

Aliquis forſan opinabitur, hoc Apocalypſeos, *Væ*, propagari etiam ad Chriſtianos fractæ ac debi- D litatæ virtutis, qui terræ etiam ac maris incolæ dici poſſunt; quòd Chriſtianæ profeſſionis, ipſiúſque morum celſitatem non auidè arripiunt. Ceterùm quamuis Apocalypſeos doctrina ad horum etiam calamitatem dilatetur; vero ſimilius tamen eſt, directè hìc eſſe ſermonem non de ipſis, ſed de infidelibus obſtinatis Eccleſiam inſectantibus. Nam ſcopus eſt, agere de Chriſtianæ Eccleſiæ felicitate in medio ingruentium perſecutionum impetu. Et quidem ſi primigeniæ Eccleſiæ ſtatus conſideretur, in quo valde pauci Chriſtianorum vitiis & improbitati ſe dabant, iure optimo potuit de Chriſtiani populi felicitate inſtitui ſermo: eadem omnino E ratione, ac ſi omnes verè ſanctitati ſtuderent. Sic enim loqui ſolemus, vbi de communitatis laudibus ſermo eſt.

Quia deſcendit diabolus ad vos habens iram magnam.] Ex his verbis colligitur reſpici in hoc loco ad ea, quæ in fine capitis dicuntur; ſcilicet, Draconem, vt bellum Eccleſiæ inferret, in maris littore conſtitiſſe, inter mare ipſum, ac terram; & quamuis ingens dæmonis ira ac furor in Eccleſiam potiſſimùm ferebatur, ad eius tamen executionem acciturum fore in ſuum auxilium maris Beſtiam, & Beſtiam F terræ, atque maris & terræ incolas, nec non iis omnibus mirè abuſurum. Quare dæmonis ira ac furore fuerant ipſi corripiendi, & grauiſſimis ſceleribus miſerandum in modum implicandi.

Quo ſenſu dicatur dæmon, ſciens quia modicũ tempus habet.

Sciens, quia modicum tempus habet.] Hinc aliqui inferunt, contextum propriè ac directè de Antichriſto agere. Huiuſmodi tamen declarationem ſuperiùs iam ſubuertimus fortioribus argumentis, & ſerie atque acoluthiâ non vnius aut alterius verbi, ſed totius libri. Iam, quòd auctores nonnulli in hiſce verbis vrgẽt, vt contextus tẽpora

Antichriſti reſpiciat: ad id quidem in promptu eſt ſolutio. Cùm enim dicitur parum nobis ſupereſſe temporis, non agi ſolet abſtractè de tempore, quod ad extremi vſque iudicij diem reliquum eſt; ſed de tempore, quod nobis reſtat ad illud peragendum, de quo incipit ſermo. Veluti ſi quis vindemiam acceleraret exiſtimans modicum ſibi temporis eſſe ſuper; intelligendum eſt de tempore ad vindemiam apto, priuſquàm vuæ ſolis ardore paſſæ exareſcant. Nemo autem inficiari poteſt, hunc eſſe peruagatum loquendi modum. Cùm ergo noſtræ expoſitionis continuatio ſpectet ad tempus, quo per Euangelij prædicationem ad Gentes, idololatria priſtino loco, gloriâ, ac dignitate ceciderat; nullius difficultatis eſt, verba illa, *Sciens quia modicum tempus habet*; aptiſſimè ad exiguum referri tempus, quod dæmoni reſiduum erat, vt in mundo per idolorum culturam imperitaret; antequam Chriſtiana Religio caput attolleret. atqui perſpicuum eſt, ſi rei moles ac magnitudo ponderetur, modicum ſatis tempus reputari vnum aut alterum ſæculum. Quamuis enim de Antichriſti tempore ſermo eſſet; neſcit omnino dæmon tempus ab Antichriſto ad extremi iudicij diem interiiciendum minus ducentis annis fore.

Vnde dæmon coniectare potuerit, parum ſibi ſupereſſe temporis.

Quòd ſi roges, vnde coniectarit dæmon, ab initio Euangelicæ in orbe prædicationis parum intereſſe temporis ad idololatriæ vſque ruinam & expulſionem? Reſpondeo, Id dæmonis malitiam, ac verſutiam minimè latuiſſe; cùm videret in ipſis prædicationis & conuerſionis primordiis ingentem Chriſtianæ Religionis & ipſius prædicatorum efficaciam, & Prophetarum inſuper hac de re vaticinia perpenderet; quodque veriſimile erat, effuſo Chriſti Sanguine fore præſtandum.

T E X T V S.

Verſ. 13. *Et poſtquàm vidit draco, quòd proiectus eſſet in terram, perſecutus eſt mulierem, quæ peperit maſculum.*

COMMENTARIVS.

Vtrū draconis perſecutio fugā mulieris anteuerterit, an è contrario?

QVod draco mulierem ſit perſecutus, apponitur hic quaſi quid conſectarium, poſtquam draco ſe è cælo in terram deiectū aſpexit. At enim (inquies) mulier in deſertum fugit ratione perſecutionis in ſe concitatæ; perſecutio ergo, mulieris fugam anteuertit. Ceterùm mulier quidem fugit in ſolitudinem propter Iudæorum rebellium perſecutionem, qua Euangelij prædicatores exagitabant. poſtquam verò Euangelium Gentibus enunciari cœpit, & dæmon propter amiſſum idololatriȩ ſplendorem de cælo fuit deiectus; tunc dȩmon ipſe vehementiore furore correptus perſecutionem non Iudæorum modò, ſed Gentium pariter in Eccleſiam commouit.

Quid innuatur, dum dicitur draco perſecutus mulierem, quæ peperit maſculum.

Quia verò Romæ prima perſecutio præcipuè fuit coorta contra nouæ Romanæ Eccleſiȩ Parentem, hoc eſt contra Apoſtolos & Euangelicos prȩdicatores, qui Romanam Eccleſiam à fundamentis erexerant; ideo draco dicitur perſecutus fuiſſe mulierem, quæ peperit maſculum. Quibus verbis deſignari arbitror, primam ſub Nerone perſecutionem; quæ exarſit primò aduerſus Euangelij prædicatores, & ſingulatim aduerſum eorum caput Petrum. In eo autem, quòd draco fuerit inſectatus fœminam, quæ maſculum filium in lucem edidit; innuitur, dæmonem Romanæ Eccleſiæ fundatione imprimis ſtimulari ad eam perſecutionem excitandam. Nec enim dubitabat, quin maſculus ille filius ad idololatriam penitus exterminandam fuiſſet natus.

T E X T V S.

Verſ. 14. *Et data ſunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in deſertum, in locum ſuum; vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis à facie ſerpentis.*

COMMENTARIVS.

Num alæ fuerint datæ mulieri, antequā ſe fugæ mādaret exſiſſet; an poſt fugā initiā?

HIc illud primò dubium occurrit; vtrùm huiuſmodi alæ fuerint mulieri datæ, antequam ſe fugæ mandaret; an potiùs poſtquam cœpit fugere, quando draco illam ſuſcitauit perſecutionem; de qua ſuperiore verſu diximus, quòd ſe è cælo deiectum videret? Ratio dubitandi eſt, quia ſuprà nu. 6. dictum fuerat, mulierem fugiſſe in ſolitudinem; cum tamen ibi nulla ſit alarum mentio: nunc autem n. 14. facta mentione perſecutionis, poſteaquàm in terram fuit draco proſtratus, additur duas mulieri alas fuiſſe datas, vt in deſertum volaret. Quare non videntur illi fuiſſe tributæ, quoad dæmon eam in deſertum fuit inſecutus. Arbitror tamen, aptius & congruentius intelligi, à principio, aut ſaltem ſtatim ac peperit maſculum, alas ei fuiſſe additas; vt ſe reciperet in illud perfugium, quod Deus illi in deſerto præparauerat. Mulier enim, cum peperit, fingitur in cælo fuiſſe, & mox poſt partum fugiſſe; atque vt per aëra impune volitaret, alis ſibi opus erat. Quapropter, quòd poſteà alarū mentio intercurrat, non ideo fit, quia ante ipſam perſecutionem alæ ei conceſſæ non fuerint; ſed vt intelligatur, quamuis draco mulierem in deſertum ſequeretur, illam tamen ſubſequi, ita vt eius iter impedire nullo modo poſſet. Tametſi enim draconi alæ inerant; eæ tamen, vtpote draconis, non illum ſublimè efferre poterant. At fœminæ fuerant ſuppeditatæ aquilinæ alæ, atque adeò multò altiùs ac velociùs dracone volitare poterat. Vide de velocitate aquilæ Deuteronomij 28. 49. Habacuc. 1. 8. & 2. Reg. 1. 23. Item de illius ſublimitate lege Prouerb. 30. 19. & Ierem. 49. 22.

In mulieris alis ſubeſſe alluſionem ad Iſaiæ locum cap. 40.

Deinde in alis mulieri ſubminiſtratis videtur contineri alluſio ad illud Iſaiæ 40. 31. *Qui ſperant in Domino, mutabunt fortitudinem: aſſument pennas vt aquilæ; current, & non laborabunt; ambulabunt, & non deficient.* Quæ tamen Iſaiæ verba non adigunt nos, vt in alarum diſtinctione philoſophemur; nam ad denotandam ingentem velocitatem ac ſuauitatem in aſſiduo atque indefeſſo per aëra volatu, ſanè quàm idonea eſt alarum aquilæ allegoria: ad quod tamen non eſt neceſſe notare, quot ſint alæ, & quales. Quare Iſaiæ locus non ait, *Aſſument duas pennas*, ſed *Aſſument pennas, vt aquilæ*. Similiter etiam Ezech. 17. 3. & num. 7. legimus, *Aquila grandis magnarum alarum.* vbi interpretum nemo in applicatione de alarum diſtinctione philoſophatur. Verùm in hoc Apocalypſeos loco contextus ipſe nos cogit, vt in applicatione duplicis alæ diſtinctionem inueſtigemus. Ait enim, *Data ſunt mulieri alæ duæ.* Niſi enim in binarij numero peculiare myſterium deliteſceret; nequaquam diceretur, *Alæ duæ.* Sicuti nec apud Ezechielem id exprimitur, vbi de aquilæ magnæ alis.

Duarum alarum mentionem hoc in loco non abſque myſterio fieri.

Prætereà aduertendum eſt, in Græco inſignem quandam aquilam deſignari, duplici enim arti-

articulo inscribuntur hæc verba, præfixo tam in voce *Aquilæ*, quàm in *Magnæ*. Quamobrem cùm in Apocalypsi Aquila sit sapientiæ symbolum, vt vidimus capit. 4. 7. & cap. 8. 13. Cùmque duplex hîc (vt dixi) articulus præponatur; non videtur dubitandum, quin in præsenti, aquila cælestem sapientiam denotet. Per duas verò alas nihil aptius occurrit, quàm vt duo testamenta, sacræ Scripturæ partes, indicari dicamur. Nam sapientiæ cælestis alæ sunt Ecclesiæ summo solatio. Atque hæc est Ticonij, & aliorum explicatio. Si tamen aliquis optet huic expositioni aliam addi, quæ de duobus sapientiæ actibus agat; hæc insuper potest adhiberi explanatio, videlicet vt duarum alarum altera significet rerum temporalium despicientiam, altera spiritualium æstimationem. Duabus his sapientiæ partibus congruenter applicatur duarum alarum distinctio; & vtriusque coniunctioni nihilo aptatur minùs aquilæ grandis allegoria. his enim pennis spiritales viri ex rerum terrestrium contagione abstracti tolluntur in sublime, & in vno Deo verum exquirunt solatium. Rem autem quamlibet tanti ducere, quanti est; id verò proprius est sapientiæ effectus. Sapientis namque est de rebus ipsis, perinde ac sunt, iudicium facere. Quare applicatio fit aptè ad duplicem actionem; quæ propriæ sunt sapientiæ partes, & quasi alæ.

Quid sit duarum mulieris alarum mysterium.

Aliquis congruens esse putabit, vt hæ duæ alæ sint sanctitatis atque sapientiæ symbola; vt hoc quoque par pluribus illis annumeretur, quæ retulimus cap. 11. Si tamen aquila est sapientiæ symbolum, vt satis suprà probatum est; non rectè consonat, vt ex duabus aquilæ pennis vna sapientiam, sanctitatem altera figuret. Nihilo est aptius, per duas alas denotari amorem tam Dei, quàm proximi; vel desiderium gloriæ Dei, & vitæ immaculatæ studium (quæ est explicatio Riberæ.) Neque enim huiusmodi actiones sunt propriæ sapientiæ, sed sanctitatis. Omitto expositiones alias minus probabiles; cuiusmodi est, per duas alas innui fauorem Romani Imperij, cuius insigne fuit aquila; aut etiam fauorem Imperij Orientalis, & Occidentalis. Quæ interpretationes cum Apocalypseos serie nulla ratione consentiunt.

Aliæ de duplici mulieris ala expositiones referuntur, ac refelluntur.

Dicet tamen aliquis, illud saltem non ineptè affirmari posse; duas nimirum aquilæ alas esse impugnationē falsitatis & veritatis probationem; atque ad prædicationem Gentibus factam conducere imprimis cōsiderationem vtriusque rei, quas Deus Euangelicis prædicatoribus impertiuit. Aut si profectio in desertum fuit Iudaici populi derelictio, & ad Gentes commigratio; fortassis duarum alarum altera Iudæorum reprobationis cognitionem, altera electionis Gentilium indicat. Adhæc dico; ex contextu ipso planum fieri, alas aquilæ fuisse mulieri datas; non vt in solitudinem fugeret, sed vt peruenire posset ad refugij locum, quem Deus illi in deserto præparauerat. Hoc enim manifestè innuunt verba illa, *Datæ sunt mulieri alæ duæ, vt volaret in locum suum, vbi alitur à facie serpentis.* In superioribus autem explicuimus, Deum ipsum esse locum, siue domum refugij, quò sese mulier in solitudine abdidit. Constat verò ad eiusmodi perfugium in deserto inueniendum minimè esse aptam aliorum arcanorum notitiam, nec in argumentis refutandis vim; esse verò valdè ad rem contemptionem terrenarum rerum, & cælestium æstimationem.

Vbi alitur à facie serpentis.] Ribera §. 39. ait hîc esse Hyperbaton; nam verba illa *A facie serpentis*, non connectuntur (inquit) cum verbo *alitur*; sed cùm, *Vt volaret*; ita vt constructio sit, *Datas esse mulieri alas, vt volaret à facie serpentis in desertum, in locum suum; vbi alitur per tempus, & tempora, &c.* Hæc ille. Meo tamen iudicio nullum hîc subest Hyperbaton. Ali enim à facie serpentis Græcâ phrasi idem est, quod ali procul à serpentis conspectu. Quare aptissimus sensus est; quamuis acerrima sit serpentis persecutio, non tamen eò peruenire posse, vt impedimento sit, quominus in abdito tranquillæ animæ penetrali fruantur sancti viri maximo solatio ex eo, quod Dei voluntatem perfectè exequi conentur. Hic enim est sanctarum animarum cibus, vt superiùs Christi Domini tum verbis, tum etiam exemplo probauimus. Et in hac etiam significatione includitur patientia & spes & solatium ortum ex contumeliis pro Christo toleratis.

Quid sit, ali mulierem à facie serpentis.

Per tempus, & tempora, & dimidium temporis.] Id est, per tres annos & dimidiatum, vt cap. 11. discussimus: vbi etiam latè de mystici huius temporis significatione. Præterea ali *per tres annos & dimidium à facie serpentis*, accipiendum est de tempore, quod mulier in deserto transegit in spelunca, siue refugio diuinæ prouidentię, septa vndique tygribus, leonibus, ac basiliscis ante Gentilitatis conuersionem. Tunc enim solitudo fuit in paradisum commutata, vt diximus versu 6.

NOTATIO IX.

De secundaria significatione duarum alarum, quæ datæ sunt mulieri, vt in desertum volaret.

SEMEL iam & iterum in hoc capite (nempe in lunæ, & in Michaelis symbolo) vidimus, primariæ significationi adiungi interdum secundariam; quam etiam Spiritus sanctus intendit. In symbolo ergo duplicis alæ mulieri subministratæ, præter primariam significationem, illud occurrit, nimirum, in his etiam alis Ecclesiæ concessis significari fortassis Apostolos Paulum, & Barnabam, ita vt ipsi sint duarum instar alarum, quibus ornata fuerit Ecclesia primogenita; vt sese audacter in Gentilitatis desertum inferret.

Secundaria duarum feminæ alarũ significatio de Paulo & Barnaba Gentium Apostolis.

Hanc ad rem considero imprimis, vt per Gentilium desertum fieri possit iter, rectè concipi alas vt necessarias; sine quibus illac tendi non possit. Vide Ioannis 7. 35. vbi postquam Christus dixit, *Ego vado, quò vos non potestis venire: dixerunt Iudæi ad semetipsos, Quò hic iturus est? numquid in dispersionem Gentium iturus est, & docturus Gentes?*

Secundò considero, quod Spiritus sanctus ait, Act. 13. 2. *Segregate mihi Saulum & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos.* Et infra n. 46. *Contradicentibus, & blasphemantibus Iudæis; tunc constanter Paulus & Barnabas dixerunt. Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes; sic enim præcepit nobis Dominus. Audientes autem Gentes gauisæ sunt, &c.*

Paulus & Barnabas Gentium Apostoli ab Spiritu sancto destinati.

Tertiò receptissimum est Exodi 19. per alas aquilæ intelligi Mosem & Aaronem, vel etiam prædicatores; sic exponunt Origenes, Ambrosius, Hilarius, Basilius, Augustinus, & Hesychius. Victorinus autem & Ticonius duas has alas interpretantur de Elia, & ipsius comite sub Antichristo. Si igitur Dei ministri, & præsertim concionatores sunt aquilæ alæ; quid mirum per alas mulieri attributas, vt in solitudinem volaret, Apostolos Gentilitatis denotari; qui aquilarum instar Ecclesiam velocissimè per Gentilitatis solitudinem aduexerunt?

Quartò, quamuis Apostoli omnes Iudæis & Gentibus prædicarent; certum tamen est Paulum & Barnabam magis propriè esse Gentilitatis Apostolos, vt ex supra dictis liquidò constat. Quod roboratur ampliùs; quia licèt nullam Barnabæ epistolam habeamus: Paulus tamen de se & de Barnaba pariter loquitur. Lege ad Romanos 11. 13. *Ego sum Gentium Apostolus; ministerium meum honorificabo,* Et cap. 15. 16. *Data est mihi gratia, vt sim minister Christi Iesu, sanctificans Euangelium Dei; vt fiat oblatio Gentium accepta.* Et ad Galatas 2. 2. *Ascendi cum Barnaba, & contuli cum Apostolis Euangelium, quod prædico in Gentibus.* Et n. 7. *Cùm vidissem, quòd creditum est mihi Euangelium præputij, sicut Petro circumcisionis, (qui enim operatus est Petro in Apostola-*

tum circumcisionis, operatus est mihi inter Gentes.) *& cùm cognouissem gratiam, quæ data est mihi; dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis, vt nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem.* Et 1. ad Timoth. 2. 7. *Positus sum ego prædicator & Apostolus & Doctor Gentium* (siue *Magister Gentium*: vt habetur 2. ad Timoth. 1. 11.) Ex his ergo locis planum fit, Paulo & Barnabæ peculiarem ab Spiritu sancto gratiam & audaciam fuisse collatam, vt Euangelij lumen in Gentes inueherent, & ceteris Apostolis viam ad Gentium prædicationem reserarent. Vide illud Act. 9. 15. *Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram Gentibus.* Aduerte autem alarum esse proprium, auem euehere & asportare: & vas quidem electionis Hebraicâ phrasi ponitur pro egregio instrumento, (cuiusmodi est alæ) ad portandum nomen. Sic enim alæ atque tuba tribuuntur Famæ.

Cur hoc potissimùm loco Pauli & Barnabæ mentio fiat?

Quintò, cùm sermo sit de primogenita Ecclesia, quæ vocatur Sion; oportebat honorificam fieri mentionem de reliquis præcipuis ipsius partibus, ac potissimum de illis, quibus Euangelij prædicatio & erectio Ecclesiarum, quæ sunt matris Sionis filiæ, referri debent accepta. Quamobrem cùm Christus & ipsius Mater sanctissima in luna: in duodecim stellis totidem Apostoli figurati sunt; decebat, ne duo Spiritus sancti Apostoli Paulus & Barnabas silentio prætermitterentur. Non autem reperiri potuit aptior & congruentior locus ad eorum mentionem, quam hic, vbi de prædicatione ad Gentes sermo instituitur. Hoc verò non est Paulum & Barnabam ceteris Apostolis inferiores effingere, quòd duodecim per stellas totidem, & hi duo per mulieris alas denotentur: quinimò ita assignatur peculiaris gratia, quam diuinus spiritus Paulo & Barnabæ fuit elargitus, vt Euangelium per Gentilium regiones celeriter vectarent: & reliquis Apostolis veluti alas suggererent ad gloriosam illam expeditionem, cetera, dubium non est, quin si duodecim Apostoli stellarum cognomento merentur honorari, quòd mundum sua luce compleuerint, non minus hoc nomine sint Paulus & Barnabas digni. Enimuerò, dum aliis stellarum, aliis alarum symbolum distribuitur, adumbratur non obscurè hinc duodecim Apostolorum gloria, quòd Apostolicum Symbolum condiderint, & sint duodecim mystici Patriarchæ spiritalis Iacobi filij: inde peculiaris Spiritus sancti prærogatiua, quam duobus Apostolis concessit. Nec tamen ideo negatur, duodecim Gentilitatis etiam Apostolos fuisse; sed per attributionem congruenter hoc elogium illis applicatur, qui diuinitus fuere ad id muneris peculiariter destinati.

Sextò, quòd Ioannes in Apocalypsi alarum symbolo Paulum & Barnabam signatos viderit, gratum illi valde videtur fuisse, eo quòd Ecclesias in Asia per Ioannem fundatas, Paulus in Asia itidem, & Ephesi præsertim prædicans, inchoauerit. Etenim dum vtrumque Apostolum in mulieris alis figuraret; perinde fuit, ac si diceret, illis veluti auctoribus honorem attribui debere ex Ecclesiarum fundatione, quas ceteri in Gentilitate erexerunt; quasi illi priùs felicibus & auspicatissimis primordiis initium dederint, & robur animosque ceteris ad gloriosam hanc expeditionem addiderint.

Cur mulieri aquilinæ alæ, non columbinæ assignantur?

Septimò, mulieri congruenter satis aquilinæ alæ, non columbinæ tribuuntur; quo innuitur, illam non tam fuisse fugam, quam sub fugæ specie animosam impressionem, volatum sublimem, & admirabile quoddam aucupium. Columba quidem timida est; aquila tamen audax; *& ad præceptum Domini eleuabitur aquila.* Iob 39. 30. Et infra numero 33. *Vbi cadauer fuerit, statim adest.* Maldonatus Matth. 24. 28. asserit, hoc esse Hebræorum prouerbium. Præterea Iob 9. 26. de aquila dicitur; *Volat ad escam.* Quare egressio illa Pauli & Barnabæ fuit veluti incursus ad prædam. Quod pariter exemplo est Euangelij ministris & concionatoribus. Et in hoc exemplo veluti in quadm pictura cernimus aquilam grandem, quæ *prouocat ad volandum pullos suos*, Deut. 32. 11. & eos docet in sublime volatum extollere, prædam indagare, & solem aduersis oculis intueri. Portat etiam pullos super alas: Exod. 19. 4. illos videlicet, vel potiùs Ecclesiarum pondus in se sustinens. ac demum in aquilæ pennarum allegoria longior fieri potest ratiocinatio.

Verùm vt ingenuè fatear, quid sentiam, tota hæc explicatio alarum mulieris ad Paulum & Barnabam concionatoria mihi potiùs, quàm propria & literalis apparet. Contextus enim non alas mulieri tribuit, vt se per desertum inferat; sed vt in eodem deserto ad perfugij locum se recipiat. Nec verò timendum est, si minùs hoc symbolum attigerit Paulum, ipsum absque peculiari sui mentione in Apocalypsi prætermissum iri. Nam in aliis locis honorificentissimè sub aliis symbolis significatur, vt postea perspicuè constabit, capite decimo sexto, in plaga prima & similiter c. 17. & c. 21.

TEXTVS.

Vers. 15. *Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen, vt eam faceret trahi à flumine.*

16. *Et adiuuit terra mulierem; & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen quod misit draco de ore suo.*

COMMENTARIVS.

Ingentes pisces aquæ copiam efflantes.

QVOD ad ideam attinet, non opus est eam ab aliqua re naturali desumi; id est, esse in rerum natura draconem, qui aquam ore emittat. Ingentes aliquos pisces tradunt magnam aquæ copiam fistulà quadam euomere, & ex eis, quidam appellatur, φυσητήρ, id est, flator; eo quòd nimbosam quandam aquarum eluuionem efflando emittat. Vt plerumque etiam alueos nauigantium deprimat. Bellua est miræ magnitudinis, quam Itali appellant *Capudlium*, de qua Rondeletius libro 18. capite 14. Deinde Crocodilus dicitur etiam aquam in ipsam viam eiicere, vt homo collabatur. Est enim humani corporis auidissimus. de quo Marsilius de aqua benedicta folio 93.

Ribera contemplatur, hunc fluuium, quem draco ore euomebat, considerandum esse instar fluctus accedentis & recedentis: sic enim deseruiet ipsius draconis auiditati deuorandi fæminam. sed suprà iam vidimus, dæmonem de mulieris deuoratione desperare; id tantùm conari, vt eam infectaretur, vexaret, ac distruciaret. Quamobrem aptius & simplicius est, si asseramus draconis fuisse mentem, vt fluminis torrens mulierem corriperet, ac demergeret; vel saltem ex spelunca extraheret: id enim videtur iis verbis innui, *Vt eam faceret trahi à flumine.* Nam cùm intra specum dæmon eam videatur infestare non posse; aptissimè effingitur, effuso aquæ flumine, illam ex specu velle extrahere.

Ingentem persecutionē in Scriptura per fluuium inundantem designari.

Vt verò ad significationem deueniamus; in Scriptura quidem compertum est, persecutionem ingentem significari per inundantem fluuium. Lege Isaiæ 8. 7. Ieremiæ 46. 8. Psalm. 92. 3. Psal. 123. 4. *Forsitan aqua absorbuisset nos.* Et Cant. 8. 7. *Nec flumina obruent illam.* Quæ locutio siue phrasis apud prophanos etiam Poëtas communis est. Ex quibus Homerus fingit bellum, quod fluuius Xanthus Achilli inferre tentauit.

Vtrùm hic draconis fluuius humanam significet eloquentiam? Proponitur sententia affirmans.

Obiiciet tamen quispiam; quamuis per fluuium mulieri impendentem aptè figuretur persecutio; cum verò fluuius hic ex draconis ore eruperit, necessarium est, ne de qualibet persecutione explicetur; sed de illa, quæ idoneè consideretur ex ore procedere: eiusmodi esset Philosophorum doctrina, & Oratorum eloquentia. Nam simili ratione gladius ex ore procedens ca. 1. 16. & ignis ex ore duorum testium capite 11. 5. Ranæ item ex ore draconis & Bestiarum cap. 16. 13. Hæc inquam omnia ad doctrinam referuntur. Similiter ergo in fluuio ex ore draconis procedente philosophandum erit. Deinde, flumen est appositum symbolum sapientiæ & eloquentiæ. Quare fluuius ex ore draconis humanam eruditionem atque eloquentiam, quam draco opposuit Euangelio

gelio, congruenter denotabit. Tertiò, si seriò inspiciamus, quod in hoc dæmonis bello per Gentes Ecclesiæ illato accidit; comperiemus sanè, priùs hoc bellum per verba, deinde per opera ipsa atque cruciatus fuisse gestum. Initio enim priusquam ad tormenta ac cædes ventum esset, dæmonis calliditas nitebatur humanæ sapientiæ atque eloquentiæ viribus doctrinam Euangelicam superare, & tanquam stultam ac ludicram irridere. Id enim est, quod Paulus ait, nimirum Euangelium ab se prædicatum esse Gentibus stultitiam. Porrò certum est, interdum per Oratores, ac Philosophos, interdum per ludibria & illusiones, nonnunquam etiam per mellitam ac suauem loquendi copiam Ecclesiæ dæmonem peracre intulisse bellum. Quamobrem, cùm Apostoli non fuerint concionati *in sublimitate sermonis*, nec fucatis verborum pigmentis ac lenociniis; cùmque ipsorum doctrina, si externa consideretur species, non admodum esset splendida & popularis; mirum non est, dæmonem principio contendisse, vt profanæ eloquentiæ torrens Euangelicam prædicationem exsorberet, & opprimeret rapidissimi instar fluminis; quod solitas ripas prætergressum obuia quæque secum trahit. Itaque hæc videtur extitisse prima persecutio à Gentibus in Euangelium concitata: & propterea textus videtur asserere, vbi primum dæmon fuit in terram deiectus, & fæminam aquilinis alis in locum perfugij concessisse aspexit; priusquam Romani Imperij potentia, per maris Bestiam denotata Euangelio sese opponeret, draconem ex ore euomuisse aquæ fluuium, quo fæminam adoriretur; vt hoc pacto mundanæ eloquentiæ flumen fæminam deuolueret, atque corriperet; quemadmodum lignum aliquod, siue arbor solet ab effuso torrente deferri. Ea enim videtur esse vis græcæ vocis ποταμοφόρητον.

Refutatur superior sententia.

Nihilominus hæc explicatio nulla mihi ratione probatur. Primò, quia bellum, quod per mundanam eloquentiam consideratur aduersus Euangelij doctrinam esse gestum, quamuis reapse dæmonis instrumentum extiterit, quo ipse Gentilium non paucos falsa verborum titillatione pelliceret; non tamen tanti fuit, vt inter persecutiones in viros Apostolicos concitas debeat recenseri. Ipsi enim Christi sectatores non eiusmodi erant, qui humanæ sapientiæ affluentiam Euangelio, eiusque doctrinæ contrariam magni admodum ducerent. Quare dæmon ipse non adeò desipiebat, vt existimaret, humanam eloquentiam & eruditionem fuisse satis, vt per eam veluti effuso flumine, Ecclesiam primogenitam siue Apostolicos viros pertraheret. Secundò ad sapientiam huiusmodi humanam figurandam minimè est ad rem fluuius ex draconis ore exiliens. Tametsi enim humana eloquentia rite comparatur fluuio, eiusmodi tamen fluuius est, qui ex sapientium & eloquentium hominum ore, non ex ore dæmonis procedit. Tertiò, hæc declaratio non bene consonat cum subsequentibus; dicitur enim, *Terra aperuit os suum, & absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo.* Nam licet aliqui contemplentur hic floridam illam eloquentiam, quæ quondam in toto orbe vigebat (vt Demosthenis, Ciceronis, & aliorum) quasi à terra dehiscente fuisse exhaustam atque absorptam: non tamen rectè consideratur, eloquentiam illam, ne Euangelio euaderet superior, Diuino consilio fuisse à terra deuoratam, quasi verò Euangelij prædicatio non aliter posset humanam eloquentiam excellere. Vanum hoc est, & pusilli animi, ac nimium humanam eloquentiam timentis. Nec video, quænam apta interpretatio possit assignari illis verbis, quibus textus ait, flumen à terra fuisse absorptum; si per flumen humana eloquentia atque sapientia figurentur. Præsertim cùm addatur huiusmodi deuorationem fluminis mulieri adiumento fuisse. Quartò, postquàm textus asseruit, dæmonem apud se decreuisse mulierem insectari; non rectè consentit, huiusmodi oppositionem humanæ eloquentiæ primo loco designari, quasi magnam persecutionem, & quasi flumen ex ore dæmonis emissum. Næ exaggerationem hanc sapientia Apocalypseos indignam planè reputarem.

Quid significet fluuius ex draconis ore procedens.

Mea igitur sententia est, per flumen hoc ex ore draconis procedens significari Neronis persecutionem in Christianam Ecclesiam, & præsertim Euangelicos concionatores commotam. Cui significationi mirificum est symbolum fluminis ex draconis ore emissi. Atque imprimis miro artificio Apocalypsis hac distinctione persecutionem Neronis (quæ fuit prima) ab aliorum Imperatorum persecutionibus discriminauit; vt scilicet persecutionem Neronis proximè dæmoni tribuat, aliorum verò persecutiones ipsis attribuat Imperatoribus. Cuius discriminis ratio est; quia Nero fuit veneficiis & incantationibus addictissimus, atque vt Plinius lib. 30. cap. 2. *Veneficorum omnium, quotquot vnquam extitere, maximus, qui dæmones de qualibet suspicione consulebat.* Et propterea Simon Magus tanta apud illum gratia pollebat. Satis ergo credibile fit, persecutionem à Nerone excitatam, ab ipsius dæmonis responso duxisse originem. Quare edicta ac leges omnino impiæ, quas Nero in Euangelium promulgauit, eleganter repræsentantur, quasi ex draconis ipsius ore processerint: atque adeò rapidissimum illum persecutionis fluuium Ecclesiæ imminentem multò aliter extitisse, ac persecutiones reliquas, quas stimulabat, & vrgebat dæmon, qua ratione homines solet ad peccatum inducere: sed potiùs expresso dæmonis oraculo hanc Neronis pugnam in Christianos sæuisse. Quamobrem oppugnationes reliquæ, & machinæ in Ecclesiam intentæ Bestiæ maris capitibus: hæc verò Neronis, draconi ipsi proximè tribuuntur.

Nero veneficiis addictissimus.

Cur Neronis persecutio specialiter per hunc draconis fluuium figuretur.

Respondetur argumentis pro prima expositione adductis.

Hæc interpretatio non parum accipit roboris ex propria significatione Bestiæ maris cap. 13. Ibi enim, (vt videbimus) supponitur, primam Neronis persecutionem iam præcessisse: descriptio enim persecutionum cap. 13. initium sumit à re illa mirabili, quòd primum Bestiæ caput reuiuisceret; quod perinde est, ac dicere, Neronis persecutionem tunc instaurari; id est, Imperatores deinceps succedentes, quasi ab inferis reuocasse, & excitasse Neronianam rabiem contra Christi nomen.

Constat ergo ex his ad argumenta pro priori expositione allata. Ad primum enim, quemadmodum gladius ex ore Christi procedens refertur ad doctrinam, sic etiam flumen ex draconis ore erumpens refertur ad edicta & persecutionem, quæ dæmon Neroni non inspirauit solùm, sed etiam expressit. Ad secundum. Fluuius non minùs aptè deseruit ad significationem persecutionis, quàm eloquentiæ, vt suprà ex multis Scripturæ locis ostendimus, præsertim cùm ipsa contextus series non obscurè de persecutione agat.

agat. Ad tertium. Oppoſitio ac repugnantia, quia Gentes per humanam ſapientiam ac eloquentiam Euangelio obſtiterunt, minoris fuit momenti res, quam vt inter grauiores Eccleſiæ perſecutiones locum habeat.

Verſ. 6. Quid hic nomine terræ innuatur.

Vt eam faceret trahi a flumine.] Hoc eſt vt ipſam perturbaret, & à parta tranquillitate ac pace deiiceret, vt ex ſuperiùs dictis liquet. Id enim denotat draconis conatus, quo eam è refugij loco extrahere laborabat.

Et adiuuit terra mulierem.] Sæpè iam diximus in terra affectiones terrenas figurari. Et quidem qui Neronem occiderunt, id nec propter diuinum obſequium, nec propter veræ religionis defenſionem præſtiterunt, ſed ſolùm propter ſuas terrenas cupiditates. Aut ſi terræ nomen (vt ſæpè in Scriptura) referatur ſingulatim ad eam ciuitatem, de qua agitur: Romani Gentiles, qui de medio Neronem ſuſtulerunt, terreſtribus affectionibus & cupiditatibus tenebantur; qui tamen in Neronis cæde nonnihil Eccleſiæ adiumento fuerunt. Occiſo enim Nerone, & ipſius edictis abrogatis, perſequutio illa eius iuſſu cœpta finem fecit. Id quod ſignificanter figuratur, dum dicitur terra fluuium ex dracone procedentem abſorbuiſſe. In quo fortaſſe alluſio fit ad id, quod in locis aliquot cernitur; vbi fluuius interdum in terra ipſa per ſpatium aliquod, ſiue etiam leucas ita demergitur, vt prorſus non appareat. Quod in Anate vlterioris Hiſpaniæ fluuio experimento deprehendimus.

Quomodo terra mulierem adiuuerit.

TEXTVS.

Verſ. 17. *Et iratus eſt draco in mulierem; & abiit facere prælium cum reliquis de ſemine eius, qui cuſtodiunt mandata Dei, & habent teſtimonium Ieſu Chriſti.*

COMMENTARIVS.

Qui ſint reliqui de mulieris ſemine, quibus draco bellum intulerit.

NERONIS perſecutio ſimul cum ipſius morte finem fecit: non tamen dæmonis ira contra primogenitam Eccleſiam, eiúſque filios. Quapropter deſperans dæmon ſe poſſe primogenitã Eccleſia, aut filio primogenito ſuperiorem euadere: ſtatuit generale bellum ſuſcipere, hoc eſt, non ſolùm aduerſus vnam Romæ Eccleſiam (quæ eſt primogenitus matris Sionis filius) verùm etiam aduerſus peculiares omnes Eccleſias, qui ſunt Sionis etiam filij natu minores: ac demum aduerſus eos omnes, qui ſpiritali generatione à matre Sione, id eſt, ab Eccleſia primogenita genus ducunt. Et quidem primorum Chriſtianorum vita atque inſtitutio tunc erat huiuſmodi, vt Ioannes de illis generatim dicat, *Qui cuſtodiunt mandata Dei, & habent teſtimonium Ieſu Chriſti.* Semper tamen maximi alicuius cœtus, ſiue numeroſæ hominum multitudinis laudes patiuntur aliquam exceptionem propter ſingularis cuiuſpiam defectum. Sub nomine autem mandatorum Dei continentur, quæ ad fidem, ſpem, ceteráſque virtutes ſpectant. At *habere teſtimonium Ieſu Chriſti*, videtur hic quidem eſſe, quaſi Chriſti chirographo teſtatum habere, illa eſſe vera Dei mandata; quæ qui cuſtodierit, æternam fœlicitatem conſequatur. (Vide 1. Ioannis 5. 10.) Aut quod magis ipſe

Quid ſit habere teſtimonium Ieſu Chriſti.

A probo, *Teſtimonium Ieſu Chriſti*, in hoc loco eſt, manifeſta Chriſti approbatio in maximis beneficiis, quibus eos afficiebat; dum vires illis ſuggerebat ac robur, & miranda per eos opera patrabat.

Sermonem hic eſſe de aliis primogenitæ Eccleſiæ filiis ad diſtinctionem primogeniti.

Porrò in hoc verſu notandum eſt valde, ſermonem non obſcurè eſſe de aliis primogenitæ Eccleſiæ filiis ad diſtinctionem filij primogeniti, *qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea.* Ex quo patet, primogenitum filium non eſſe vniuerſalem Eccleſiam, ſed peculiarem quandam, quæ inter reliquas obtineat principatum. Et quamuis de
B dracone dicatur, *Abiit facere prælium cum reliquis de ſemine mulieris:* non perhibetur ideo ipſe à bello contra filium primogenitum inferendo abſtinuiſſe: ſed decreuiſſe ſimul generali bello vndique concitato non primogenitum modò filium, ſed omnes pariter mundi Eccleſias, & vniuerſos homines Chriſtianæ fidei profeſſores adoriri. In quo etiam innui tacitè videtur, perſecutionem per flumen à dracone emiſſum indicatam, non ita fortaſſis communem & generalem extitiſſe. Id quod colligitur ex iis, quæ Baronius recenſet anno Chriſti 60. agens de Neronis perſecutione, &
C referens, quæ de illa tradunt Tacitus, Tertullianus, & alij. Non enim ſignificant, eam perſecutionem fuiſſe in toto Imperio vniuerſalem, ſed peculiarem Romæ, nec non ſub eo prætextu cœptam, quòd Chriſtiani falsò inſimularentur ignem ad Romam comburendam admouiſſe; vt hoc pacto Nero ipſe à ſuſpicione excitati incendij ſe purgaret. Quamuis non propterea negandum ſit, eam ipſam perſecutionem poſteà ad alias prouincias fuiſſe extenſam.

Neronianæ perſecutionis initium non toto Imperio commune, ſed Romæ peculiare fuiſſe: & quo prætextu inſtiterit.

Abiit facere prælium.] Huiuſmodi prælium, ſiue generalem perſecutionem, quæ hiſce verbis de-
D notatur, perſpicuum eſt illam eſſe, quæ deſcribitur capite decimo tertio à dæmone fuiſſe commota per maris Beſtiam, & Beſtiam terræ. Ideo enim mox additur, dæmonem inter mare & terram, nempe in maris littore ad hoc bellum capeſſendum conſtitiſſe.

TEXTVS.

E Verſ. 18. *Et ſtetit ſuper arenam maris.*

COMMENTARIVS.

Vtrùm hic Stetit, an Steti legendum ſit.

RIBERA §. 43. & Viegas ſectione 21. fine, aiunt, fruſtra laborare interpretes in exponendo, cur draco ſuper maris arenam ſtetiſſe dicatur; cùm non ſit legendum *Stetit*, ſed *Steti*, in prima perſona. Probant, quia Græcè legitur ἐστάθην. Et apud Aretam atque Andream legitur *Steti*, & in Complutenſi etiam editione. Citant etiam pro ſe Rupertum & Eraſmum; aiuntque
F hæc verba pertinere ad caput 13. vt videre eſt in Andrea, Areta, Ruperto & Richardo. Probant prætereà ex contextu; quia Ioannes ſtatim ſubdit, ſe vidiſſe Beſtiam de mari aſcendentem: atque ita optimè cohæret, Ioannem ad hanc viſionem ſupra maris arenam conſtitiſſe.

Vaticanæ editionis lectio præferetur.

Exiſtimo autem, omnino legendum eſſe *Stetit*, in tertia perſona: atque adeo de dracone hic eſſe ſermonem. Sic enim legitur in Bibliis omnibus correctis, & in vltima editione Vaticana; nec Biblia reperientur alia typis excuſa, in quibus legatur

tur *Steti*; vnis Complutensibus exceptis. Et in iis A ipsis post vocem *Steti*, sequitur paruum τ. vbi coniectari potest per typographi inconsiderationem huiusmodi errorem irrepsisse. Ex interpretibus autem, vnum Rupertum constat legisse, *Steti*, in prima persona; qui verbum hoc de Ioanne interpretatur. Ex Andreæ verò, & Aretæ commentariis nihil potest certò inferri; quia nihil peculiare notant super ea verba. Quamobrem licet in eorum textu impresso legatur, *Steti*; fortassis est aut error interpretis, aut mendum præli. Ceteri expositores legunt omnes, *Stetit*, & ad draconem referunt. Illud verò argumentum, quòd B aliqui ex hoc versu caput 13. auspicentur, nihil probat. Communis namque diuisio hunc versum capiti 12. adscribit. Atqui in diuisione communi locum non habet *Steti*, in prima persona. Quin imò licèt caput 13. his verbis incipiat; non tamen perperam legetur, *Stetit*, in tertia persona; vt patet ex Richardo, & clariùs infrà constabit.

Quod attinet ad Erasmum, miror illum à Ribera, & Viega pro sua opinione adduci, cùm ipse non legat *Steti*, sed *Stetit* in tertia persona. Esto tamen legeret in prima; non tanti est, quem tutò sequi possis, omissa communi & recepta C lectione. Iam quod affertur ex Græco, facili negotio diluitur; qui enim ex Græco transferunt, (vt Erasmus, Vatablus, Arias, & Biblia Regia) legunt omnes in tertia persona; indicium sanè non obscurum, fortè in græcis libris correctioribus non legi, ἐστάθην, sed ἐστάθη, quod est, *Stetit*, vel *collocatus fuit*. Aut forsan ἐστάθην potest tertiæ personæ deseruire addito in fine dictionis ν, eo quòd sequatur vocalis, qua ratione sæpè ponitur λέγουσιν, pro λέγουσι. Et quamuis grammatici asserant non addi, ν, in fine dictionis nisi post ἰῶτα, vel ἒψιλον, in verbo tamen substantiuo saltem dicitur ἦν, ἦς, ἦν, ita vt habeat ν, in tertia D persona. Forsan ergo similiter id potest extendi ad verbum στάω, vel ἵστημι, quod significat *stare*, & est quasi substantiuum.

Denique communi lectioni insistendum est; & ab illa nemo, opinor, recederet; nisi interpretationis difficultate abreptus. Sed fortassis ea difficultate superata, mysterium ipsum in his verbis inclusum planè ostendit, veram lectionem esse, *Stetit*, in tertia persona. Atque vt ab ipsa ænigmatis figura incipiamus; quis non videat in his duobus capitibus 12. & 13. repræsentari coniurationem quandam monstrorum trium in Ecclesiam conspirantium; nempe draconis è cælo dilapsi, Bestiæ maris, & Bestiæ terræ? In hac ergo figura liquidò constat, maris Bestiam esse quasi præcipuum maris ducem & imperatorem, & Bestiam terræ esse etiam terrestrium copiarum ducem: draconem porrò esse communem tam terrestris exercitus, quàm naualis imperatorem. Quare proprius illius locus est inter mare ac terram, & in ipso maris littore. Hoc ergo indicat textus, cùm ait, *Et draco stetit super arenam maris.* Adhæc, quemadmodum maris Bestiam textus depingit in mari, & terræ Bestiam in terra, ita etiam amphibium animal rectè in maris littore constituitur. Serpentes autem videntur ferè omnes ex amphibiorum esse genere, de quo Virgilius in Georgicis.

Quid implicè hæc c. 12. & 13. contineantur.

Cur draco in maris littore stetisse dicatur, quod attinet ad figuram.

Sed accedamus iam ad mysterium. In cuius inuestigatione notandum primò est, generalem Ecclesiastici exercitus Imperatorem (nempe Christum) ab Apocalypsi collocari in maris littore. Nam vt vidimus capite decimo, figura illa Angeli fortis pede altero mare, altero terram prementis Christum Dominum repræsentat. Si ergo Christus ideo pedem alterum in mari tenens depingitur, quia Euangelij ad Gentes prædicatio eò ingreditur; si dæmonis item intentio eò fertur, vt prædicationi Euangelicæ mare ineunti obsistat; quæ posset statio illi congruentior designari, quàm maris littus: vt Christi studio & contentioni repugnare tentaret?

Item quod attinet ad mysterium, seu significationem.

Secundò notandum est, draconis situm consultò in sacra fictione fuisse eiusmodi destinatum, vt draco ipse inde vtramque maris & terræ Bestiam prensare, & solicitare posset; quò prælium aduersus Christianam Ecclesiam initum acriter & ardenter vrgerent. Quamobrem, cùm draco è cælo in terram fuisse lapsus dicatur, congruenter satis in eo situ depingitur: vt suo inde sibilo atque halitu pestilenti vtramque simul Bestiam ad prælium accenderet & inflammaret.

Tertiò notandum est, Neronis persecutionem mirificè (vt diximus) fuisse figuratam veluti bellum, quod dæmon per se ipse immediatè gerebat. Quo significatur Neronem expressa ipsius dæmonis cohortatione atque responso (quod vtpote insignis veneficus in omnibus consulebat) animum ad bellum illud appulisse. Quæ verò persecutiones ab aliis Imperatoribus ethnicis post Neronem excitatæ sunt; hæ describuntur capite decimo tertio veluti prælia, quæ Imperium ipsum, eiúsque ministri aduersus Ecclesiam committebant; non verò dæmon per se ipse proximè, sed illorum interuentu ac ministerio. Quippe in hisce præliis dæmonis iussu expresso non capiebatur exordium: quamuis reuera ipse etiam fuerit in illis præcipuus hortator & auctor. Ad hoc ergo significandum congruenter fingitur draco in maris littore delitescere. Nam & colubri in arena latère solent, & ipsa maris arena aptum est symbolum innumerabilis multitudinis hominum; in quibus Euangelij semen nullum fert fructum. Certum autem est, eos omnes, qui obsistebant Euangelio, esse infinitum stultorum numerum; in quibus Euangelij semen sterile reddebatur. Atque vt denotetur, infideles vtpote mundanos & obduratos, ac nullius stabilitatis aut firmitudinis, nequaquam permittere, vt Euangelij sementis in eorum animis radices ageret, ad hoc inquam aptissima est arena. Primò, propter E infinitum numerum: huic enim significationi sæpe maris arena accommodatur in Scriptura: & expresse iam habemus Apocal. 20. 7. vbi dicitur, *Quorum numerus est sicut arena maris.* Secundò propter duritiem. Tertiò, propter vnionis defectum. Sunt enim impij, vt arenæ maris, inter se minimè cohærentes, siue vt arena sine calce (quod aiunt.) Quartò, propter sterilitatem; nec enim potest arena ferre fructum, nec semen sibi commissum reddere. Quintò, arenæ duritiei additur F emphaticus genitiuus ille *Maris*. Nam prætterquam quòd arena ex se sterilis ac dura est, assidua ipsa marinæ vndæ eluuio illam magis adhuc fructus expertem reddit. Id quod omnino accidit impiis hominibus, quibus præter natiuam rigentis cordis duritiem, adiungitur noxia illa affectio ac lues, quam ex mundi commercio & contagione trahunt, nec non ex salsa aqua, qua frequenter alluuntur, hoc est ex eo quòd deprauatis mundi legibus ac moribus subiaceant. Hi ergo sunt, in quibus serpens antiquus se abscondit. Nam

Discrimen inter Neronianam persecutionem, & reliquas subsequentes.

Quid denotetur per arenam, in qua draco constitit.

Nam in persecutione ac repugnantia, qua impij Euangelium infestabant, haud dubiè præcipuus dux atque suasor erat dæmon delitescens, veluti in arena, in infinita impiorum multitudine, quæ sese Euangelio opponebat. Facit pro hac explicatione, quod Origenes, Augustinus, & Hesychius notant, nempe arenæ symbolo impios denotari steriles atque terrenos. Atque in maris arena plus adhuc energiæ habet hæc significatio, vt ex dictis liquet. Quare communis expositio est de impiorum multitudine.

Quartò notandum est, illam ipsam stationem, quam sibi elegit draco, esse aptam, vt denotet ipsius finem & scopum ad bellum inferendum tendere, vt patet ex phrasi latina, *Descendere in arenam.*

Bestiæ maris & bestiæ terræ significatio.

Cur draco inter maris ac terræ bestias interiectus fingatur.

Vltimò nota, quamuis proxima maris Bestiæ significatio sit imperij potentia atque superbia, & significatio proxima Bestiæ terræ sit industria sapientiæ carnis, quæ magnum illud persecutionis incendium excitabat: in his tamen duabus Bestiis denotatur etiam, in altera quidem hostis animæ, quem mundum appellamus, in altera, caro, quæ alius est hostis. Et inter hosce duos est dæmon interiectus, qui sese Euangelio ac veræ pietati opponens, contendit vtriusque aduersarij vires atque exercitus aduersus Christum, eiusque Ecclesiam conflare. Quamobrem draco in maris littore quasi medius interpositus fingitur, vt vtramque Bestiam ad huiusmodi bellum pelliciat. Præterea cum mundi atque carnis bellum terra, marique geratur, hoc est, extrà & intrà: quid congruentius quàm draconem ipsum huiusce belli & nefandæ amicitiæ conciliatorem in medio consistere? Hoc enim bellum in eo potissimùm situm est, vt mundi potentia extrà & intùs sapientia carnis aduersus Christianam fidem machinas omnes admoueant. Quare dæmon conspirationis huius auctor, rectè inter vtramque medius collocatur, vt ambas ad bellum excitet atque accendat.

CAPVT XIII.

Disputatio de huius capitis argumento.

TOTVM hoc caput ad duas reducitur Bestias; maris alteram, alteram terræ. Quapropter præcipua eius difficultas in eo sita est, vt quæ sint huiusmodi Bestiæ diligenter inquiramus, atque explicemus. Distinctionis autem gratia de singulis seorsum agemus.

De Bestia maris.

BESTIAM maris alij inferorum dæmonem esse autumant. Alij impium quendam hominem omni scelere & improbitate insignem. Alij peculiare quoddam imperium. Alij denique vniuersam improborum hominum multitudinem.

§. 1. *An sit Dæmon?*

Marinam Bestiam de dæmone rectè explicari non posse.

IN applicatione ad dæmonem occurrit protinus in ipso textu repugnantia; videlicet, quia draco marinæ Bestiæ dedit suam virtutem & potestatem amplissimam. Quamobrem, cùm draco manifestè dicatur esse dæmon; si maris Bestia dæmonem similiter agit, sequitur inde dæmonem dæmoni suam tradidisse potestatem. Hoc argumento constricti nonnulli (vt refert Aretas) in eam abiere sententiam, vt dicerent, hanc

A Bestiam esse dæmoniorum secundum; hoc est, non Satanam, qui princeps dæmoniorum est; sed dæmonem alterum inferiorem Satanæ, & ceteris dæmonibus superiorem. Ridebunt (opinor) Theologi: sed magis miror fuisse, qui existimarent hanc maris Belluam esse ipsum dæmoniorum Principem. Quam expositionem confusè tradiderunt Haymo, Albertus, & alij; & distinctè amplectitur noster Pineda, Iob capite 40. versu 10. §. 1. & priùs etiam indicauerat, eam sibi non displicere Iob 18. versu 15. §. 6. Libenter hoc omittere
B tem, ne viderer in magno & pulcherrimo opere næuum carpere; nisi censerem venerationem debitam textui asserenti draconem dedisse potestatem suam magnam Bestiæ maris, nos cogere, vt dicamus applicationem illam Bestiæ marinæ ad dæmonem, non posse esse explicationem textus, & quanto maior est auctoritas eius, qui eam sequitur applicationem, tantò maior erat periculum existimandi eam esse solidam explicationem. Existimabit fortè aliquis eam applicationem in eo niti, quòd Bestia marina Apocalypseos respondet Leuiathan Iobi, quem multi, iique graues auctores de dæmone interpretantur.

C Ceterùm ad huiusmodi suspicionem respõdeo, allusionem quidem marinæ Belluæ ad Leuiathan esse certam, vt infrà ostendam: in Leuiathan verò explicatione minimè contentos nos esse debere, si illum de dæmone exponamus. Nam ex Apocalypseos allusione perspicuè colligitur, qua ratione dicitur draco suam marinæ Bestiæ dedisse potestatem; eàdem etiam, potestatem hanc concessisse Leuiathan. Et quamuis primo aspectu videamur in distinctione Leuiathan à dæmone communi declarationi repugnare; suo tamen loco videbimus, permagni esse æstimandam lucem eam,
D quæ ex Apocalypsi in Leuiathan Iobi refunditur; nec non auctores omnes, qui Leuiathan ad dæmonem applicant, eo vel maximè fundamento, & quidem satis vero, fuisse subnixos; quòd scilicet descriptio Leuiathan allegorica est (licet aliquis hoc non existimauerit valde solidum) & in eo bello, quod Deus gerit aduersus Behemoth & Leuiathan, cum dæmone pariter pugnat. Nihilominus tamen, neque Leuiathan, neque Behemoth sunt ipsi dæmones, sed cum dæmone fœderati; ad eum modum, quo in Apocalypsi Bestiæ maris & terræ cum dæmone conspirant, à quo ta-
E men distinctæ sunt. Et Apocalypsis quidem nobis quasi viam reserauit, vt dignoscere possemus, quinam sint Behemoth & Leuiathan, de quibus libro 6. latè dicemus.

§. 2. *An Bestia maris sit Antichristus?*

Vtrum maris Bestia sit Antichristus?

SEQVITVR ea opinio, quæ maris Bestiam de quodam homine omnium flagitiorum turpitudine infami interpretatur. Quem alij Lutherum esse putat, (vt Lindanus libro tertio dubitantis.) Alij Gensericum. Alij Mahometum, (vt
F Antoninus, Ioannes Annius, Hentenius, Genebrardus, Euthymius, Cedrenus, & Zonaras.) Alij Siroem, siue Sirum Cosdroæ Persarum Regis filium (sic Lyranus, Ederus, Lizarazus, & Sotus 4. distinctione 49. quæst. 1. a. 2.) Alij denique complures opinantur, per Bestiam marinam Apocalypseos propriè & directè Antichristum figurari; cuius persecutio erit omnium, quotquot Christiana Ecclesia habuerit, maxima. Atque hanc expositionem nonnulli adeò certam esse putant, vt de illa dubitari omnino non possit. Sic cen-

Proponitur sententia affirmans.

set Maluenda lib. quarto de Antichristo capite decimo octauo, & Ribera hic cum aliquot aliis. Rigidæ huius censuræ fundamentum est; quia plurimi sunt Patres, qui hanc maris Belluam ad Antichristum referunt, vt Irenæus, Tertullianus, Hippolytus, Ephrem, Prudentius, Gregorius, & Prosper. expositores verò (vt aiunt) ferè omnes, vt Ambrosius, Haymo, Methodius, Andreas, Aretas, Rupertus, Albertus, Thomas, Pannonius, Gagneius, Seraphinus.

Expenduntur eorum auctoritates; qui pro hac sententia referuntur. At primo de expositoribus agitur.

Verùm enim verò, vt expositio aliqua pro certa & indubitata reputetur, non satis est, multos illi subscribere: si tamen sunt adhuc graues auctores, qui oppositam sententiam amplectantur. Et quidem si recenseamus auctores, & vtrorumque auctoritatem æqua lance expendamus; profectò nec numero sunt, nec grauitate inferiores, qui illi de Antichristo expositioni sese opponunt, quos ipse paulo pòst referam, vt hi cum illis possint conferri. Nec verò lectorem efflagito, vt mihi in hac parte fidat, sed auctores ipsos peruideat; ita enim ipse præstiti. Cùm autem omnes, quos pro se affert Maluenda, singulatim consuluissem, reperi eorum aliquos Diui Augustini vestigiis insistere, & opinionem sectari; qui maris Bestiam explicat de impiorum multitudine; ex quorum albo sunt Primasius, Beda, Richardus, & Albertus, quos Maluenda pro sua de Antichristo expositione adducit. Alij adeò confusè & promiscuè loquuntur, vt vtram sectentur viam, discernere omnino nescias. Ex his sunt Haymo, Albertus, atque alij; qui referunt explicationem de Antichristo & de Dæmone, nec non eam, quæ maris Bestiam de Imperiorum multitudine exponit; & cùm vtramque pariter complecti velle videantur, nullam firmiter tenent.

Deinde Patribus.

Venio ad Patres, qui pro illa opinione citantur à Maluenda. Atque imprimis eorum aliquos certum planè est fuisse Millenarios; & quanuis id ad res alias illis auctoritatem non deroget, in hac certè non illis admodum fidere debemus. Nam huius explicationis difficultas in eo vel maximè sita est, quòd ex eius assertione sequatur, mille pacis annos Ecclesiæ subsequi post Antichristi bellum; id quod Millenarij nequaquam dissonum aut dissentaneum reputabant. Quæ ergo prudentia est, in re adeò difficili eorum opinione niti ac fidere, qui difficultatem ipsam non cernunt; quia sibi verum esse persuadent, quod Ecclesia erroris damnauit. In hac igitur quæstione, Vtrùm Bestia maris Antichristus sit, nulla habenda est ratio, (opinor) Irenæi, Tertulliani, Lactantij, Apollinaris, Iustini, Papiæ, nec alterius cuiusque ex Millenariis. Hi enim dum eum errorem sectantur, non admodùm laborant de difficultate magna, quæ mox in ipso contextu sese obiicit, videlicet exitum belli ab vtraque, maris & terræ Bestia gesti aduersus Ecclesiam, esse victoriam ipsius Ecclesiæ, & mille pacis annos.

Millenariorum auctoritatem hac in parte fidem non facere.

Rerum transgressionem & ordinis perturbationem in explicatione Apocalypseos non rectè admitti.

Respondebit tamen Ribera, difficultatem hanc prorsus desinere; si præstituamus, in Apocalypsi nullum ordinem, aut Prophetiæ seriem obseruari, hanc enim esse Prophetarum consuetudinem. Verùm id, quod videtur Riberæ deuorandum, nec deuorabant Millenarij in Apocalypsi: nec deuorabit, qui viam aliquam inuenerit ad totam Apocalypseos acoluthiam aptissimè absque vlla anticipatione vel saltu, vel ordinis peruersione declarãdam. Nec enim aut Ribera, aut quilibet alius ire inficias potest; quin si id fortè reperiatur, ordinis peruersio fuerat idcirco conficta; quia vera intelligentia nondum inuenta erat. Quamobrem, quia diuino numine fretus spero, me totam Apocalypsin seruato historiæ ac mysteriorum ordine expositurum, existimo planè ordinis peruersionem, quam alij deuorare non dubitant, violentam prorsus atque coactam esse. Et certè cùm vel Millenarij ipsi hanc rerum permistionem & confusionem minimè admitterent; eorum abuti auctoritate ad ea amplectenda, quæ ipsi respuebant; id profectò non aliud est, quàm difficilis ac salebrosæ viæ illos assumere duces, qui ad difficultatem agnoscendam omnino cæcutiunt.

In hac præsertim Apocalypseos parte quàm deceat quælibet ordinis confusio & inconsequentia.

Et quanuis in aliis Apocalypseos nodis non admodùm contextum vrgeret, atque peruerteret, qui saltus eiusmodi & transgressiones admitteret, in hac saltem re huiusmodi perturbatio ordinis expressam, & coactam satis violentiam præ se fert. Textus namque ipse clarè indicat, horum capitum bellum eo demum exitu finiri, vt duæ Bestiæ in stagnum ignis præcipites detrudantur: & draco præcipuus belli auctor in quodam puteo per mille annos constringatur; vnde soluatur posteà, & bellum in Ecclesiam redintegret. Quem rerum ordinem ac seriem qui neget, næ ille meridianam neget lucem.

At enim (inquies) quantumuis licèt eum ordinem admittamus, potest adhuc consequenter asseuerari, maris Bestiam esse Antichristum; vt tuentur Pannonius, Seraphinus de Fermo, & Bulingerus (forsan ex Ioachimo, Vbertino, & Hortulano) qui mille pacis annos mysticè exponunt, & applicant ad pacem, qua Ecclesia post Antichristi interitum fruetur. Quin imò affirmare non dubitãt, bellum Gogi & Magogi non esse illud, quod antonomasticè bellum Antichristi vocatur, sed aliud post Antichristi ipsius mortem, & post mille illos pacis annos futurum. Ceterùm vt meum hac de re sensum exponam, hæc mihi non expositio, sed somnium potiùs ac merum figmentum visum est. Ex quorum auctorum insolita explicandi ratione illud saltem elicio, videlicet quantopere illos vrserit, atque impulerit ipsemet rerum ordo, quem Apocalypsis in horum capitum bello recensendo, & in mille pacis annis, atque in Gogi & Magogi bello obseruat: si quidem vt illud tueri possent atque defendere, quod affirmauerant de Antichristo per maris Bestiam figurato, quodammodo in Millenariorum errorem prolapsi sunt: dum mille annorum pacem post Antichristum & ante Gogi & Magogi persecutionem inseruerunt; pacemque ipsam mille annorum ad violentissimam allegoriam reuocarunt.

Mille pacis annos, de quibus Apocalypsis, Antichristi bello debere præcedere.

Mihi quidem dubia & incerta confingere fas non est. Video autem in communi ac recepta Theologorum doctrina, mille pacis annos, de quibus Apocalypsis, in Antichristi persequutione terminari: vt docent Augustinus libro vigesimo de Trinitat. capite septimo, Gregorius libro 9. Moralium capite primo, & lib. 35. capite 20. Primasius, & Beda in Apocalypsin, & grauissimi quique interpretes. Quamuis improbabile non existimem, Gogi & Magogi bellum, ac pacis perturbationem exordiri à bello hæreticorum huius temporis, vt Antichristi præcursorum: atque adeò totum hoc veluti prooemium quoddam & inchoationem ad Antichristi bellum pertinere. Verùm vtcunque hoc sit, mille certè pacis annis aut potitur, aut potita iam est Ecclesia post Romanum

Tt Impe

Imperium Religioni subiectum, & ante ipsius Antichristi aduentum. Quæ veritas difficillimam reddit marinæ Bestiæ explicationem de Antichristo, atque difficultatem hanc dignoscere Millenarij non poterant. Nam præter ipsorum errorem, qui mille annorum pacem (vt sonant) constituebant, & primam iustorum resurrectionem post Antichristi aduentum, & ante diem Iudicij collocabant, præter hunc inquam errorem, nondum ipsemet Ecclesiasticæ Ecclesiæ successus illos ab ea deceptione depulerat; cùm tamen ex Ecclesiæ historia ac rerum successione constet euidenter, post Rom. Imperij subiectionem & euersionem idololatriæ, Christianam Ecclesiam mille pacis annis potitam esse ante iustorum resurrectionem, & aduentum Antichristi. Itaque ipsa temporum series & ordo sæculorum euidenter ostendit, Antichristi persecutionem (quæ nondum aduenit) cum antiquis Romani Imperij ethnici persecutionibus neutiquam fore continuandam vt falsò Millenarij putabant. Si igitur hæc Millenariorum opinio rectè consideretur; facilè mox constat, ab ea minimè dissentire illam expositionem, quæ per maris Bestiam Romanum Imperium ethnicum significaret. Extremum enim & immanissimum illius persecutionis, credebant ipsi persecutionem Antichristi fore. Quare seposito eorum errore, Millenarij, quos Maluenda & Ribera suæ fauere opinioni arbitrantur, dum maris Bestiam ad Antichristum referunt, re verâ si eorum non verba solùm, sed intentionem etiam discutiamus, ad eam potiùs inclinant sententiam, quæ maris Bestiam de Romano imperio Idololatra interpretâtur. Quapropter Victorinus (qui ex Millenariorum numero est) expressè per Bestiam de mari ascendentem Romanum imperium & populum commistum intelligit. Itaque Millenarij (quorum testimonium est irritum ac nullum ad marinam belluam de Antichristo declarandam, quippe contextus difficultatem non explorarunt) ipsimet non de alio loquuntur Antichristo, vt ex eorum intentione patet, quàm de antiquo Romano Imperio Idolorum culturæ dedito. Id quod si Maluendæ ac Riberæ satis est, næ in eandem omnes sententiam pedibus imus; nec opus erit ad nostram stabiliendam sententiam à Millenariorum errore auxilium implorare.

Millenariorum de maris Bestia mentem, si rectè inspiciatur, ad interpretationem Rom. Imperij satis inclinare.

Dices, alij Patres (vt Gregorius) quos Millenariorum error nec leuiter aspersit, nihilominus affirmant, maris Bestiam esse Antichristum; cuius persecutio re ipsâ mille pacis annos consequitur. Respondeo primò, ex antiquis Patribus à Millenariorum errore intactis, qui marinam Bestiam de Antichristo exponant, esse perpaucos; & multo esse plures, qui in aliam descêdunt sententiam, nec minus graues, vt infrà videbimus. Secundò: suprà iā Gregorij verba retulimus; ex quibus liquet per Gregorium, & eius exemplum licere iis, qui *seriatim* aliquem Scripturæ librum exponunt, discedere ab aliquorum Patrum explicatione, qui non seriatim exposuerunt. Tertiò; illud mihi imprimis probatum est, per maris Bestiam non directè & propriè illum denotari Antichristum, cuius persecutio post mille pacis annos est futura. Ad Patres verò, qui maris Belluam Antichristo applicant, sufficit de illo hic agi indirectè; id est, de Romano Imperio per comparationem ad Antichristum. Quæ locutio Scripturæ familiaris est, & præcipuè Ioannis, quando de Ecclesiæ persecutoribus loquitur: quibus in hoc sensu nomen ac figuram Antichristi tribui, res est, quæ Apocalypseos

Quid respondendum sit ad Patrum auctoritatē, qui marinā belluam de Antichristo exponunt.

A contextum ac seriem minimè interturbat. Atque hac ratione potest verè affirmari, sermonem esse indirectè de Antichristo: obiterque ipsius Antichristi asseritur persecutio, quando sumitur ab illa comparatio; id quod nequaquam inficiabor. Et sanè explicatione hac contenti esse deberent, qui sibi persuadent, complures esse Patres, qui de Antichristo hanc maris Bestiam declarant. Etenim quantumuis essent plurimi; posset eorum expositio hoc pacto congruenter accipi: & pariter reliquus erit explanandi locus, vt directè de iis rebus in hoc loco sermo sit, quas præcedentium
B & subsequentium series & cohærentia suo iure deposcunt.

De huius autem libri interpretibus ita censeo: mirandum minimè esse in libro adeò obscuro atque difficili, in quo historiæ consecutio adeò erat inuoluta; dum expositores ipsi asserebant, contentos se esse, (vt Richardus ait) aliqua solùm circa superficiem carpere; cùm viderent aliquos esse Patres, qui Belluam marinam Antichristi figuram esse putarunt, eorumdem institisse vestigiis: nulla interim de huius explicationis exordio (quod à Millenariis deriuatur) inquisitio-
C ne factâ. Veruntamen nec expositio hæc ita est communis ac peruagata, vt opinatur Maluenda. Nam ex interpretibus habemus etiam pro nostra sententia non paucos, vt statim planam fiet.

Quid de expositorib. idē sentientibus dicendum.

De ceteris expositionibus marinam Bestiam ad peculiarem aliquam personam detorquentibus (siue illum esse verum Antichristum, siue Mahometum velint, siue quemlibet alium Antichristi præcursorem, vt Lutherum, siue Ecclesiæ hostem, vt Cosdroæ filium) de huiusmodi, inquam, expo-
D sitionibus refellendis nihil laboro. Constat enim eas non explicationes esse, sed applicationes; quibus Apocalypseos filum duci continuata serie non possit; nec dignæ sunt huius libri magnitudine, & grauitate, nec demum absque magna violentia applicantur, quanuis nihil aliud nisi ipsa marinæ Bestiæ figura attendatur.

Atque vt cunctis expositionibus, quæ maris Bestiam ad singularem referunt personam, nonnihil opponam: aliis prætermissis, illud interim nunc animaduertere sit satis, septem capita, quæ textus Bestiæ maris attribuit, fieri non posse vt singulari alicui personæ, nec sub
E eodem tempore aptentur. Nam ex cap. decimo septimo planum fit, septem isthæc capita non esse reapse comprobanda, siue asserenda sub eodem tempore; sed per successionem atque decursum: ita vt de illis verè possit asseuerari, *Quinque ceciderunt; vnus est, & alius nondum venit.* Quod perinde est, ac si dicatur, post capita quinque præcisa ac demortua, sextum esse superstes, necdum septimi tempus aduenisse. His verbis (ni fallor) euincitur falsitatis, quæcunque expositio contendat septem capita de eodem tempore explanare: arripit enim viam
F contrariam iis, quæ textus exprimit. Prætérquàm quòd, vtcunque septem hæc capita accipiantur, euidens ex contextu est, in illis Reges septem diuersos, aut Principes denotari. Atqui singulari alicui personę septem capita affingere, quòd septem ei Reges præstent obsequium, id verò non aliud est, quàm ex pedibus capita conflare.

Impugnantur opiniones marinā bestiam exponētes de singulari aliqua persona.

(.·.)

§. 3. De

§. 3. *De Hereticorum insania in Bestia marina expositione.*

Hæreticorũ somnium de marina bestia expositionem.

SEQVVNTVR eorum opiniones, qui marinam Belluam de aliquo Imperio singulari exponunt. Et nequa mihi opinio quantumuis iocularis & nugatoria prætermittatur: primo loco Hæreticorum nostri temporis insaniam ac delirium referam, vt famâ & auditione accepi, (nihil enim habeo præter auditum.) Fingunt igitur, & obloquuntur, hanc maris Bestiam esse figuram Ecclesiastici Imperij Romanorum Pontificum, siue eorum successionis. Mira hæc impudentia ac deliratio indigna profectò erat, cui responsio præberetur; nec sedes Apostolica nostrâ indiget in meris hisce nugis dissensione. Sed respondendum est stultis iuxta stultitiam suam; ne sibi sapientes esse videantur. Prætermitto præcipuam huius erroris confutationem, quæ petenda est ex euidenti demonstratione, qua perspicuum fit Romani Pontificis auctoritatem à Christo Domino fundatam, stabilitam, atque erectam esse; necnon Catholicæ Ecclesiæ vnionem ac vinculum, & pariter columnam ac firmamentum veritatis. Ex quo infertur, eos, qui asserunt Apocal. descripsisse Pontifices Romanos in Bestia maris, non aliud agere quàm vt Apocalypsis deseruiat blasphemiis contra Christum & Ecclesiam. Hoc tamen, vt dixi, silentio inuoluo, quia huius in libri expositione non me attingit hæresum impugnatio, sed ænigmatum Apocalypseos enodatio. Quamobrem satis mihi erit, si ipsismet hæreticis euidenter ostendero, impossibile omnino esse hanc maris Bestiam esse symbolum ac figuram supremæ Pontificis summi dignitatis, quæ ipsos tantopere torquet & cruciat; ac proinde hanc ipsorum applicationem esse execrandam blasphemiam, & omnium risu ac sibilis explodendam.

Confutatur hæreticorum error, ex ipsa contextus serie & consequentia.

Quam ad rem illud solùm noto, siue potiùs obiter refrico, quod superiùs iam planum feci, nimirum capitis vndecimi finem claudere in se absolutam tractationem de Iudæorum repulsa atque reprobatione. Deinde in capite duodecimo denotari Ecclesiæ transitum ad Gentiles, & peculiares Ecclesias, quæ in tota Gentilitate sunt institutæ; nec non Dæmonis persecutionem aduersus illas excitatam. Prætereà euidens est, hoc ipsum argumentum in capite decimo tertio continuata serie prouehi. Nam draco & Bestia maris ac Bestia terræ, inito inter se fœdere, aduersus Ecclesiam ad Gentes commigrantem coniurant. Certè, qui in meridiana luce cæcutire, & mente obstinatâ, ac præfracto ore blaterare nolit; perspicuè videat ac fateatur necesse est, hanc rerum seriem ac decursum adeò manifestè in textu exprimi; vt qui nostram superiorem capitum explanationem perlegerit, ante capitis huius 13. commentarium, vel ex ipsa textus lectione reddatur certus de belli eiusdem consecutione in duodecimo & decimo tertio capitibus. Quapropter, qui per maris Bestiam Romanos Pontifices asserunt figurari, nihil aliud contendunt quàm vt bellum à Dæmone excitatum in Ecclesiam, postquàm migrauit ad Gentes, per Romanos ipsos Pontifices gesserit ipsemet Dæmon. Ecquis ergo Hæreticorum adeò vecors ac demens reperiatur, qui non videat suos conatus irritos planè esse ac nugatorios: si probare contendat Romanos Pontifices Petro per ordinem succedentes esse præcipuum instrumentum belli illius, quo dæmon Christi Ecclesiam demoliri tentauit? Quòd si Hæretici non audeant antiquos Pontifices Romanos Christi esse hostes affirmare; ex antiquis sanè Pontificibus necesse est marinæ Bestiæ significationem auspicari: si tamen, (vt ipsi comminiscuntur) huius Bestiæ figura Romanos Pontifices adumbrat. Euidens namque est hîc sermonem institui de bello, quod Bellua hæc Ecclesiæ intulit, simul atque ad Gentilitatem sese ipsa Ecclesia transtulit.

Hæreticorũ in suo errore confusio, inconsequentia & ordinis perturbatio.

Ad hæc; nemo non viderit, omnino esse improbabile, quòd Apocalypsis prætermittat grauissimum bellum, quo Romani Imperatores Idolorum cultores Christianam Ecclesiam diuexarũt, vbi primum Euangelium Gentibus promulgari cœpit: & repentè transiliat ad bellum illud, quod Hæretici somniant Romanæ Ecclesiæ à summis Pontificibus inferri. Quanuis enim verum foret id, quod est impudentissimum mendacium, nempe Romanos Pontifices esse Christi hostes: nihilominus nulla ratione cohærebat, vt in præsenti de illis ageretur in Bestia maris. Hoc enim planè esset, prorsus omittere clarissimam illam & gloriosissimam victoriam, quam Ecclesia ex Romani Imperij persecutione comparauit, (quod certe post humani generis redemptionem, præstantissimum extitit facinus omnium, quotquot mundus aspexit) & quæ proximè subsequebatur Ecclesiæ transitum ad Gentes: & pro Hæreticorum libito Prophetiæ seriem ordinemque peruertere, atque ad importunissimam narrationem siue fictionem potiùs ridiculè transilire.

Reuincitur hæreticorum insania ex Danielis bestiæ collatione cum marina hac Apocalypseos bellua.

Iam verò quis vnquam Danielis textum attentè perlegit, quin pro comperto habeat, Bestiam illam decem insignitam cornibus esse Romanum Imperium idolis addictum, & antiqui illius senatus potentiam? Si hæc ergo est Bestiæ decem cornuum apud Danielẽ significatio; & in hoc Apocalypseos loco manifestus ad illam respectus habetur; cuius stultitiæ est, odio ac furori in sedem Apostolicam tantopere indulgere, vt Bestia decem cornuum in Apocalypsi non pro Imperio & senatu Christi nomen acerbissime insectante, sed pro Petri successoribus vsurpetur.

Denique, quantumuis ex ipsa Apocalypseos cohærentia, & ex allusione ad quartam Danielis Bestiam, non ita constaret euidenter falsitas & insania huius applicationis ad Romanos Pontifices: quis adhuc non videat, ipsam marinæ Bestiæ descriptionem omnino huiusmodi applicationi repugnare. Quò enim, obsecro, accommodandum est opus illud mirum & insolitum, cùm primum caput antea extinctum reuiuiscit? Quò vrsini pedes, qui manifestum sunt luxuriæ symbolum? Verùm quid opus est diutiùs in his deliriis refutandis immorari? quasi verò prudentiæ sit, vocibus & clamoribus cum eo contendere, qui in meridiana luce cymmerias se tenebras contrectare asseueret.

§. 4. *De Applicatione marinæ Bestiæ ad Imperium Turcarum.*

Excluditur opinio exponentiũ maris Bestiam de Turcarũ imperio.

DISCVTIAMVS oportet, (obiter tamen) explanationem aliam, quæ placuit Caponsachio in huius capitis interpretatione, Louisino in libro de Aquila Esdræ, fol. 21. & Luisio Legionensi in libro de nominibus Christi. Hi enim opinati sunt in marina hac Bellua Turcicum Imperium figurari. Eòdem ferè recidit eorũ expositio,

 qui

qui hanc maris Bestiam esse existimant Mahometismum, siue Mahometicorum colluuionem ac fæcem: quod placuit Ioanni Annio, atque Hentenio. Ceterùm præterquam quòd huiusmodi applicatio multis in rebus violentiam præ se fert, profectò tam Apocalypseos series, quàm allusio ad quartam Danielis Bestiam decem cornibus præditam dilucide ostendunt, huiusmodi expositionem veram esse non posse. De quo plura non dicam, quia ex iis quæ infrà subiicientur, idem ampliùs constabit.

§. 5. *Bestiam maris non esse aliud, quàm Romanum Imperium, quod olim Ecclesiam insectabatur.*

Statuitur vera marina Bestiæ interpretatio de Romano Imperio ethnico antiquo Christianam Ecclesiam persequente.

RELIQVVM est, vt expendamus, quid censendum sit de eorum sententia, qui affirmant per marinam Bestiam, Romanum significari Imperium idolorum superstitioni deditum; quod Christianam Ecclesiam acriter vexauit, vt primùm illa Iudæis derelictis ad Gentiles gradum fecit. Imprimis ergo ita statuo, pro hac explicatione auctores sanè quàm multos, eósque grauissimos numerari. Nam vt ex iis ipsis ducamus exordium, qui maris Bestiã ad Antichristum videntur detorquere, eorum non pauci procul dubio Antichristi nomine compellant vltimum ex Romanis Imperatorem, qui iuxta eorum opinionem multò crudeliùs cæteris fuerat in Ecclesiam sæuiturus. Et quanuis hi auctores in eo errauerint, quòd existimarint, illum, quem Ecclesia per antonomasiam appellat Antichristum, extremum fore omnium antiqui illius Imperij Romani Imperatorum nihilominùs (vt suprà iam vidimus) si diligenter attendatur Millenariorum mens, certum est, per ipsos Antichristum à veteri Imperio Romano minimè distingui; nisi tantùm penes illud, quod Romanum Imperium vetus sub extremâ persecutione Ecclesiæ inferendâ considerabant. Hoc videre est expressum in Victorino, qui Millenarius erat. Nec alia fuit reliquorum mens, qui huic subscripserunt errori. Eos autem fuisse ex antiquioribus Patribus non paucos, superiùs ostendimus. Qui quidem licet decepti fuerint, dum mille pacis annos in Regno Christi crasse nimis ac supinè acceperunt; verùm in pace illa mille annorum constituenda, quasi fructu atque effectu consecuto ex victoria, quam Ecclesia de Bestia maris & eius fœderatis reportauit; in hoc sanè minimè errarunt, sed optimam Apocalypseos consecutionem assecuti sunt. Quemadmodum etiam Danielis ordinem tenuere, quatenus persecutionem illam à Bestia decem cornuum excitatam, non dubitarunt esse Romani Imperij & senatorum persecutionem.

Tradicta explicatio auctoritatis momentis fulcitur.

Deinde auctores omnes, qui meretricem illam (Apocalypseos 17.) Babylonis nomine distinctam existimant esse antiquam Romam ethnicam, quæ Christianam insectabatur Ecclesiam; consequenter adstruunt marinam Bestiam huius capitis 13. esse Romanum Imperium idololatram. Certum namque est, maris Bestiam, de qua in hoc capite, & Bestiam illam, cui Babylon insidet, capite 17. vnam eandemque esse; vt disertè docet Hieronymus, & suo loco demonstrabimus. Vbi autem semel statuamus in meretrice illa Romam ethnicam figurari; illico compertum fit, eam Bestiam esse Romanum Imperium diis cõmentitiis obsequens, quod à Roma ethnica administrabatur. Auctores verò, qui Babylonem Apocalypseos esse credunt

Quinam ex Patribus nostram tueãtur sententiã.

A Romam antiquam idolorum cultricem, plurimi sunt atque grauissimi; vt vidimus notatione 11. prooœmiali; vbi plures quam viginti enumerauimus, eorum etiam locis indicatis. Ij autem sunt, Papias, Tertullianus, Eusebius, Hieronymus, Apringius, Cassiodorus, Paulus Orosius, Hentenius, Annius, Salmeron, Ederus, Bulengerus, Forerius, Gagneius, Hesselius, Bellarminus, Pererius, Suarez, Marquez, Pradus, & Mendoça. Et meo quidem iudicio præuium horum auctorum ducem meritò designare possumus Angelum illum, qui Ioanni nonnulla ex Apocalypsi explicauit.
B Perspicuè enim asseruit, septem eius Bestiæ capita esse septem Romæ montes: & per meretricem denotari vrbem magnam, *quæ habebat regnum super reges terræ.*

Præterea si phialarum plagæ significant bellum, quod Christiana Ecclesia intulit idololatriæ, donec eam euerteret (vt Irenæus cum maxima voluptate perdidicit ex antiquo Presbytero, qui fortè erat Polycarpus Ioannis auditor) certè si hoc admittatur, eâdem etiam consequentiâ admittatur necesse est, meretricem capitis 17. esse Romam ethnicam, & Bestiam capitis 13. esse Romanum
C Imperium ethnicum, quod Christi Ecclesiæ insultabat. Atque vtrumque admittit beatus Apringius in suis commentariis cap. 13. & 17.

Aliorum auctorum sensus pro nostra explanatione declaratur.

Porrò auctores ij qui marinam Bestiam de impiorum omnium multitudine siue de Gentilismo declarant; intelligendi profectò sunt non de vniuersis impiis, qui ab ipso mundi primordio extitere; non de cunctis Gentilibus, qui aut post hominum memoriam fuerant, aut tunc fortè siue in Iaponia, siue in America, siue alicubi Gentium extra Imperij fines degebant, sed de illis ipsis impiis, de illis ethnicis, qui per Imperij persecutiones
D Bellum contra Ecclesiam gerebant. Sic enim plerumque scriptores antiqui nomina mundi atque orbis, & quæuis alia vniuersitatem significantia ad Romanum orbem, seu Imperium accommodare solent. Et verò in contextu euidens est, non institui sermonem de impiis omnibus, aut de cunctis Gentilibus generatim sumptis, qui vbique terrarum dispersi erant; sed de illis solùm, qui in illa Ecclesiæ persecutione vnum veluti corpus atque exercitum inter se conflabant. Hi autem non alij erant, nisi qui eâ tempestate impietati ac furori Romæ ethnicæ erant subiecti, (quæ Roma
E meretrix est in Bestia considens); & pro capitibus siue moderatoribus habebant Rom. Imperatores in Bestiæ capitibus figuratos. Hinc est, Bellarminum sapienter pro eodem reputare Rom. Imperium, vel cœtum impiorum, ait enim libro 3. de Pontifice Romano cap. 15. Bestiam hanc de mari ascendentem esse Romanum Imperium, aut cœtum impiorum. Id quod clarè etiam cernitur in Victorini interpretatione, & in Apringio. Si autem admittamus, impiorum cœtum (de quo multi marinam Bestiam explicant) Imperium esse Ro-
F manum; à nobis etiam stabunt Ticonius, & Augustinus lib. 20. de ciuitate cap. 9. & 14. quos sequuntur Primasius, Beda, Richardus, Hugo, Ansbertus, & alij multi, qui de infidelium populo, siue de cœtu impiorum hanc maris belluam intelligunt. Atque idem dico de illis, qui eandem Bestiam ad Gentilismum referunt: ex quibus sunt Ioannes Annius, & Hentenius. Atque huc vsque de nostræ expositionis auctoribus; qui omnes vnum in numerum congesti, & plures sunt & grauiores auctoribus omnium aliarum expositionum.

Sed

Rationibus nostra expositio roboratur.

Sed præter tantam testium nubem, sunt etiam valida satis argumenta, quæ nostram statuunt roborántque sententiam; eaque, vt summatim complectar, hæc sunt. Primum; quia, vt suprà iam diximus, negari non potest, quin in hac Bestia decem cornuum alludatur ad quartam illam Danielis Bestiam capitis 7. quam esse Romani Imperij figuram ac symbolum, liquidò constat. Secundum; antecedentium capitum contextus hanc de Romano Imperio explicationem non insinuat solùm, sed affatim quoque vrget. Romanum namque Imperium idolorum cultui studés horribile in Euangelij prædicationem concitauit bellum; atque hoc fuit, quod aduersus Ecclesiam exarsit; simulatque illa ad Gentilitatem confugit. Nec verò credibile est, in nobilissima de Ecclesiæ progressu prophetia rem adeò sublimem & gloriosam prætermissum iri. Tertium: subsequentium huius libri partium connexus suo quasi iure deposcit eandem marinę Belluæ explicationem. Nam victoriam Ecclesiæ de Romano Imperio partam consecuta est idololatriæ exterminatio, & pax per mille annos durans: de qua posteà. Quartum: ad Romanum Imperium idolorum cultorem aptissimè applicatur, quidquid de marina Bestia textus recenset: nec in quauis alia expositione quidpiam reperitur, quod hac in re animum omnino expleat. Quintum denique: in hac interpretatione (id quod mihi validissimi instar argumenti est.) totum Apocalypseos filum facilè duco, & antecedentia cum subsequentibus attexo. Hoc autem tum in omni declaratione optandum maximè est, tum etiam in ænigmatum enodatione euidenter demonstrat, veram ac germanam expositionem fuisse deprehensam. Atque hæc de argumento primæ partis huius capitis, nempe de maris Bestia. Regrediatur nunc disputatio ad secundam capitis partem de Bestia terræ.

§. 6. *Bestia de terra ascendens quid significet.*

Bestia de terra ascendentis interpretatio quæ sit.

AVGVSTINVS lib. 20. de ciuitate cap. 14. ait: forsan per hanc Bestiam designari Antichristum. Eandem expositionem amplectitur Prosper in dimidio temporis cap. 11. vbi tamen parum sibi videtur constare. Nam cap. 10. ad Antichristum applicauerat Bestiam maris. atqui euidens ex contextu est, maris Bestiam & Bestiam terræ diuersas esse debere. Quare, qui per maris Bestiam Antichristum intelligunt, sibi ipsis repugnant, si ad eundem velint terrestrem Bestiam referre. Enimuerò huiusmodi repugnantiâ omissâ, terrestris Bestiæ applicatio ad Antichristum (cuius etiam meminit Andreas) Antichristum ipsum marinæ Bestiæ ministrum constituat, oportet. Hoc verò non aliud esset, quàm asserere, siue supponere, in marina Bestia dæmonem repræsentari, quod satis supérque impugnatum est. Nam Antichristus minimè contendet, cuiquam alij præter dæmonem & seipsum, adorationis honorem cultúmque deferri: cùm tamen affirmet textus, Bestiam terræ effecturam, vt mundani omnes marinam Bestiam adorent.

Referuntur aliorum sententiæ. 1. Sententia explicans de Antichristo.

2. exponēs de Mahometo.

Hentenius in iudicio de Apocalypsi, (quod veluti prologum agit ad Aretæ commentarios.) refert Annij Viterbiensis quæstiones in Apocalypsin Sixto Quarto Pontifici summo & Christianis Regibus dicatas; quibus contendit, per hanc terræ Bestiam signari Mahometum; húncque esse magnum illum Antichristum, qui prædictus erat bellum Ecclesiæ illaturus. Quam Annij opinionem non refert solùm Hentenius, sed probare etiam videtur, quamuis concludat demum, se nihil afferendo dicere, sed vt doctioribus occasio perscrutandi detur. Contra hanc Annij excogitationem aliqui graues Theologi conscripserunt; vt Suarez, Pererius, & Maluenda. Quapropter ad eorum scripta lectorem refero; in quibus demonstrant, fieri nullo modo posse, vt Mahometus sit celebris ille Antichristus toties in sacris Literis prænunciatus. Verùm quod attinet ad huius Bestiæ de terra ascendentis interpretationem; illam de Mahometo explicari planè repugnat veræ declarationi, quam de marina Bellua tradidimus. Etenim textus hanc terræ Bestiam perspicuè designat, vt Bestiæ marinæ ministram. atqui Mahometus nullo pacto Romani Imperij ethnici minister extitit.

Tertia est merum hæreticorum figmentum.

Multò adhuc vesanior est ea huius Bestiæ applicatio, quam ab huius temporis hæreticis per summam impudentiam assignari audio. asserunt enim in ea Romanos Pontifices, aut eorum ministros adumbrari; qui ex duplici cornu, quod textus huic Bestiæ attribuit, ansam accipiunt ad Episcoporum mitras caninis dentibus dilacerandas. Refert hoc Durantius de rebus Ecclesiæ. Veruntamen aduersus hanc impudentiam & insaniam sint satis, quę diximus contra eosdem hæreticos in superioris Bestiæ explanatione.

4. Sententia explicans de Antichristi ministris.

Diuus Gregorius libro trigesimo tertio Moralium, capite trigesimo sexto. existimans in maris Bestia Antichristum describi; credit insuper, ipsius Antichristi administros & concionatores per Bestiam terræ denotari. eadémque expositio arrisisse videtur Richardo, Bedæ, & Ansberto. Aliorum suspicio est, non plures Antichristi ministros, sed certum quendam ipsius sodalem & asseclam valde insignem per terrenam hanc Belluam innui. Sic Irenæus, Andreas, Ambrosius, Ribera, & Viegas. Vtraque explicatio in eo nititur, quòd maris Bestia Antichristum designet; hinc enim obligat textus, vt terrestrem Bestiam ministram esse marinæ fateamur. Quapropter, corruente fundamento, corruat necesse est terrestris Bestiæ expositio; quæ illo veluti adminiculo fulciebatur. Et sanè, si maris Bestiam esse Antichristi figuram opinarer; in terrenæ Bestiæ explicatione Gregorium potiùs, quàm Irenæum sectarer. Etenim Antichristi fore concionatores veris Christi prædicatoribus omnino oppositos, res est multò in se certior, quàm quod Irenæus & eius sectatores sibi persuadent, de vnius ex Antichristi ministris præstantia & excellentia inter ceteros omnes; ita vt id sufficiat, vt Scriptura hunc Pseudoprophetam reliquorum Antichristi asseclarum principem singulatim exprimat, & in hac terræ Bestia figuret; nullà interim ceterorum factà mentione. Incertum est hoc valde, neque vnquam communi Ecclesiæ consensione receptum. Et ænigmata quidem meliùs multò impenduntur in solidarum rerum atque certarum significationem, quàm in earum, quæ ex alia parte minimè innotescunt, nisi ex ea solùm suspicione & coniectura, quòd illud in ænigmate adumbretur.

Superiorum explicationū nullam cum tradita marinæ bestiæ expositione posse conuenire.

His tamen omissis; quæcumque est auctoritatis ac rationis firmitas, vt Apocalypsis Romanum figuret Imperium falsæ Deorum superstitioni deditum: eadem nihilo incertius reperitur, vt terrestri Belluæ non tribuatur interpretatio, quæ cum vera Bestiæ marinæ explanatione non cohæreat. Primâ igitur specie apparet, per Bestiam terræ significari ministrorum multitudinem, qui Romani Imperij persecutionem promouerunt. Etenim in textu ipso perspicuum est, Bestiam terræ esse

Vtrùm per terra bestiā signetur Romani Imperij ministri persecutionē ipsam promouentes.

marinæ Bestiæ subiectam, & omnem illius conatum ad huius venerationem & cultum ab omnibus exhibendum transferri. Deinde quemadmodum arcanum marinæ Bestiæ mysterium non vnam aut alteram personam singularem repræsentant, sed ingentem hominum multitudinem; hoc est, Romanum Imperium ethnicum, quod suâ potentia, atque superbiâ Christianam Ecclesiam de medio tollere tentabat: ita similiter terrestris Bestiæ interpretatio eiusmodi esse videtur, vt vniuersam ministrorum persecutionis multitudinem complectatur. Præter hæc; auctores illi, qui per maris Bestiam Antichristum designari putabant, aut omnes, aut saltem plures eam sibi mentem induxerant, vt crederent in Bestia terrestri figuratos esse Antichristi ministros. Sic enim Aretas, Haymo, Rupertus, Pannonius, & plerique alij censuerunt. Si ergo hoc erat ad interpretationem de Antichristo in marina Bestia consectarium: vbi per eandem maris Belluam significari Romanum Imperium dicamus, videtur illud pariter asseuerandum, in terræ scilicet Bestia depingi ardorem atque ferociam, quæ in eius persecutionis ministris æstuabat. Hac enim ratione vtriusque Bestiæ nomen æqualiter accipitur, quatenus tam vna Bestia, quàm altera non pro singulari persona, sed pro numerosa multitudine vsurpantur, (sicuti apud Danielem capite septimo quatuor Bestiarum figuræ sumuntur) & terrestris Bestia Bestiæ marinæ subiecta atque obsequens exprimatur, vt textus ipse manifestè ostendit.

Pars negatiua statuitur ac probatur.

Hoc fortassis modo, quem tradidimus posset aliquis in eiusmodi explicatione ratiocinari. Mihi tamen nequaquam placet, quòd terrestris Belluæ significatio ad persecutionis ministros, (vt Præsides, delatores, & alios eiusmodi) coarctetur. Primò, quia symboli terræ significatio multò latiùs patet. Extenditur enim ad eos omnes, qui terrenis cupiditatibus & affectionibus subiecti sunt; quem in numerum adscribuntur Romani Imperatores idolis seruientes, ceterique Gentiles; quamuis persecutionis ministri non sint. Secundò, nam in verbis illis capitis 12. numero 12. *Væ terræ & mari*, haud dubiè alluditur ad perniciem, quam dæmon mari & terræ per duas hasce Belluas fuerat illaturus; atqui huiusmodi allusio, meo iudicio, exigit, vt quando de maris & terræ Bestiis incidit sermo, vtrumque nomen tam terræ, quàm maris non minùs largè ac generatim accipiatur, quàm in capite 12. sumitur, cùm dicitur, *Væ terræ & mari*. Tertiò, quemadmodum maris Bestia sub sua figura coërcet Gentes omnes, quas in se Romanum claudit Imperium; & in hac significatione symbolum maris Gentium multitudini attribuitur (quia aquæ multæ populi multi) nec plus hæc marina Bestia contrahitur, quàm ad Romani orbis Gentes: pari etiam ratione expediens est, vt Bestia de terra ascendens complectatur terras omnes, quæ Romanorum ditioni parebant. Quartò, cum Spiritus sancti mente, (quæ, vt infrà videbimus, in hac draconis, & duplicis Bestiæ pugna illum repræsentat conflictum, quo Dæmon, Mundus & Caro, virtutem acriter oppugnant) non rectè consentit coarctatio hæc Belluæ terrestris ad persecutionis ministros. Nec enim minùs latè patet carnis, quàm Mundi oppugnatio. Is enim animarum hostis, qui appellatur Caro, in omnibus mundanis reperitur bellum erga animas gerens; atque ita æquè latè patere debet mystica significatio Bestiæ terrestris, ac Bestiæ marinæ.

Auctoris sententia de terrestris bestiæ significatione.

Superest ergo, vt nostram de terræ Bestia explicationem subiiciamus; quæ quamuis initio fortassis nouitatem, & insolentiam præ se ferre videatur aliquibus; spero tamen, si attentè dispiciatur, Theologis non ineptam visum iri. Quanquam ergo in prima Apocalypseos parte nomen terræ ad Iudaismum, & maris nomen ad Gentilismum contracta sint, in hoc tamen quarto Apocalypseos libro, vbi nulla iam mentio Iudæorum, vtrumque symbolum ad Gentiles aptatur; & maris ac terræ distinctio non iam personarum aut Gentium diuersitatem importat, sed formalem solùm distinctionem, vt loquuntur logici, id est, sicut maris nomen ad omnes Gentes dilatatur: sic etiam nomen terræ in sua significatione ad eosdem Gentium terminos sese extendit. Cum eo tamen discrimine, quòd in mari adumbrantur tumidi communis opinionis & legum mundanarum fluctus; nomen verò terræ ad affectus terrestres refertur. Hæ autem gubernandi rationes, aut per mundi leges, aut per cupiditates terrenas, diuersæ in se sunt; quarum tamen vtraque in mundanis atque improbis hominibus reperitur.

Explicatur amplius prædicta interpretatio.

Et quamuis ambiguitatem & æquiuocationem præ se videatur ferre, quòd in prima Apocal. parte terræ nomen pro Iudæis accipiatur, nunc verò pro Gentibus, quatenus terrenis affectibus subditi sunt; si tamen rem seriò examinare velimus, non quidem diuersam significationem, sed applicationem solùm distinctam comperiemus. Nam eâdem ratione, qua Iudæi, cùm de illis sermo erat, terræ nomine signabantur (videlicet propter terrenas affectiones, quibus erant demersi) eâdem, inquam, Gentibus nunc idem terræ nomen adscribitur, quando de Gentilitatis bello sermo est. Nec verò inusitatum est, vt vnum idemque symbolum modò hos, modò illos significet: si tamen eadem semper spectetur ratio. Sic enim quando de Nerone agitur, illi nomen leonis attribuitur ob suam immanitatem ac sæuitiam; eâdemque ratione potest nomen idem ad crudelissimum alium Imperatorem transferri, (vt ad Diocletianum) quando Nerone omisso, de illo sermo est.

Iam in persecutionibus, quas Romanum Imperium in Ecclesiam commouit; præter Dæmonis stimulantis atque vrgentis malitiam, duo imprimis illum impietatis ignem accendebant. Alterum, Romani Imperij amplitudo atque maiestas, quæ Euangelij humilitati funditus contraria Gentilium oculis proponebatur: atque hæc est maris Bestia, cuius vana existimatio atque conceptio illis agebat præstitias, & stimulos admouebat, vt crudelissimo bello eos exterminarent omnes, qui hominis crucifixi cultum & adorationem inducere conabantur. Id quod propriè Euangelicæ submissioni & humilitati è regione repugnabat. Alterum, terrenus effrænatarum cupiditatum affectus, qui in ipsis Gentibus integer ac viuidus extabat. Hic autem astutissimus pariter & efficacissimus est, vt temporalia bona, & quidquid mundus proponit, suspiciantur maximè, atque colantur; & è contrario velis remisque fugiatur quidquid mundanæ felicitati obsistit. Atque hæc est Bestia terræ, quæ affectionem Euangelio prorsus oppositam repræsentat; cui proinde affectioni nomen sapientiæ carnis in sacris Literis imponitur. Itaque hi duo acerrimi hostes secum afferunt, alter obiectum, id est Romani Imperij ethnici auctoritatem ac maiestatem Euangelio contrariam, alter affectum, id est, carnis sapientiam eidem infestam Euangelio.

Ex

Ex dictis facile est intellectu, quanuis Bestia terræ in eisdem personis existeret quas maris Bestia figurat, hoc est in vniuersis ethnicis, quos Romani Imperij nomen includebat: verisimilè tamen induci Bestiam terræ, veluti insignem quendam marinæ Bestiæ ministrum; cuius proprium sit marinæ Bestiæ cultum & adorationem omni studio & contentione tueri atque prouehere. Etenim maxima vis deprauatæ consuetudinis, & sapientiæ carnis totum suum robur ac vires eò cóferebat, vt ethnicos homines miseros & obcæcatos Romani Imperij superbiæ, atque arrogantię prorsus submitteret: & pro Romano ipso Imperio, B eiusque superbia contra doctrinam Euangelicam animis armisque muniret.

Quòd si rem penitiùs inspiciamus; quanquam Bestia terræ easdem omnino personas occupabat, quas Bestia maris indicat; in marinæ tamen Bestiæ nomine denotatur, totum Romanum Imperium coniunctim sumptum (nam contrarium Euangelio obiectum erat totius Imperij ethnici auctoritas, quam Dæmon singulis ethnicis hominibus proponebat.) Nomine autem terrenæ Bestiæ repræsentatur, quod separatim in quolibet Gentilium aduersus Euangelium pugnabat; nempe terrena affectio deprauata, quæ singulos deiiciebat, vt C marinam Bestiam reuerentia ac veneratione prosequerentur, & sub ipsa contra Christi Ecclesiam militarent. Et hactenus de argumento huius capitis, vt maiorem confirmationem commentario relinquamus.

§. 7. In hoc eodem argumento, quod ad doctrinam attinet, reuocari debere hypothesim ad thesim.

DIXIMVS de proprio huius capitis argumento, ceterùm iuxta Rhetoricorum præceptionem, qui hypothesim ad thesim reuocari oportere D tradunt (id est argumentum peculiare ad communiorem rationem,) operæ precium me fore facturum putaui, si illud hic obseruarem; quod animaduersione dignum maximè duco, videlicet, quanuis horum duorum capitum contextus singulatim contineat bellum, quod Dæmon, Rom. Imperium ethnicum, & persecutionis ministri aduersus Ecclesiam gesserunt, nihilominus in hac ipsa descriptione pactionis inter draconem & vtramque Bestiam initæ diuinum Spiritum occultasse generalem doctrinam, quæ non obscurè indicat pugnam acerrimam trium animæ hostium; Dæ- E monis, Mundi, & Carnis contra Euangelij doctrinam ac veram Christiani nominis pietatem. Namque vt in mutua fœdera coniurarunt draco, id est, Dæmon & Romanum Imperium, atque singulorum Gentilium affectus, quo internecino bello Christianum nomen extinguere ac delere tentarent; non aliter vt spiritale bellum tum aduersus quemlibet piorum hominum cœtum, tum etiam aduersus singularem quemque hominem gerant, iunguntur semper & copulantur Dæmon, Müdus, F & Caro; qui in Diuinam gloriam & animorum incolumitatem infenso atque hostili animo sunt. Atque hæc quidem generalis doctrina in horum capitum argumento includitur. Etenim qua draco Euangelicæ prædicationis cursum impedire, & interturbare studebat, eâdem pariter contentione cuiusque hominum saluti tendit insidias. Quare, quod singulari cuique homini damni & detrimenti conatur inferre hostis animæ, quem Mundum vocamus, idem omnino Romanum Imperium Christianæ Ecclesiæ moliebatur in ea persecutione, quam olim suscitauit; & quod singuli ethnici in ea persecutione præstabant, à zelo, æstu, & carnis sapientiâ proficiscebatur. Itaque in triplici hoc Ecclesiæ hoste triplicis animi hostis non adumbratam modò, sed expressam etiam habemus effigiem.

Bellum à tribus hostibus Dracone, Bestia maris & Bestia terræ in Ecclesiam susceptum quo modo aptè ad bellum trium animæ hostium Mundi, Dæmonis & Carnis applicetur.

Quòd autem hęc fuerit Spiritus sancti intentio, satis constabit; si obseruetur draconis, & duplicis Bestiæ allusio ad Satanam, Leuiathan, & Behemoth; de quibus in libro Iobi mentio est: & pariter etiam attingatur sensus genuinus eorum verborum, quæ Deus in descriptione Behemoth & Leuiathan ad Iobum fecit. Certe in draconis descriptione perspicua est allusio ad Satanam libri Iobi; vt vidimus in eorum verborum expositione, *Hic est Diabolus & Satanas accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos die ac nocte.* Ad hæc; si consideremus, apud Iobum gloriari Deum de internecione Behemoth & Leuiathan: eamque ob rem illos ex professo describi; atque alterum esse ingentem maris Belluam, alterum terræ: ex his non erit difficile coniectare, sicut in Apocalypsi coniurant draco, maris Bestia, & Bestia terræ; ita etiam apud Iobum Behemoth & Leuiathan cum Satana conspirare, ac vicissim respondere duabus Apocalyp. Bestiis cum dracone, qui è cælo cecidit, fœderatis: ac proinde, quemadmodum in Apocalypsi non draco solùm, sed vtraque etiam maris & terræ Bestia aduersus Christum arma capiunt; ita similiter in Iobi libro non Satanam modò, sed Behemoth etiam, & Leuiathan Iobo aduersari. Quamobrem gloriatur Deus, quòd cum ipsis bellauerit, eosque deuicerit, vt Iobum familiarem suum ex imminenti discrimine liberaret. Cuius admirabilis planè allegoriæ mysterium eò spectat, vt vehemens illa procella, quam Deus contra Iobum excitari permisit, exitum fuerit sortita adeò gloriosum Iobo; vt ipse non ex Dæmone solùm criminante, verùm etiam ex mundo per Leuiathan, & ex Carne per Behemoth figuratis clarissimum ageret triumphum.

Allusio in triplici hoc Apocalypseos hoste ad Satanam, Leuiathan, & Behemoth, de quibus Iobus.

Et quanuis descriptiones duplicis Apocalypseos Bestiæ sint valde diuersæ ab iis, quibus Behemoth & Leuiathan expinguntur; in hoc tamen discrimine mirus lepor atque elegantia delitescunt, vt libro sexto explicabimus. Et quidem si rem ad thesim reuocemus; communis est & vniuersalis doctrina, quæ vtrobique continetur de pugna acerrima, qua tres animæ hostes inter se fœderati homines oppugnant. Deinde quanquam Apocalypsis singulatim agit de Romano Imperio fictis diis seruienti, quando vrsinos ei pedes, tigrinum corpus, os leoninum effingit; nihilominus pictura eadem suo modo aptatur bellissimè ad eum Mundum, qui nunc etiam apud Christianos, vt infestus animæ hostis virtutem persequitur. Item, quod Apocalypsis enumerat de præstigiis ac lenociniis sapientiæ Carnis, quæ in ethnicis Ecclesiam vexantibus residebant; aptissimè etiam potest generatim loquendo accommodari ad fucata Carnis pigmenta, & eius ad vitia procliuitatem.

Non inficior, apud Apocalypsin non repræsentari detrimentum, quod reapse dæmon Ecclesiæ intulit; sed quod inferre tentauit, dum aduersus illam Romanum concitauit Imperium, & persecutionis ministros admotis furiarum aculeis stimulauit. Quare non progreditur narratio ad suggestiones turpes, quibus Dæmon proximè Iustorum animos oppugnat, nec in carnis bello ad eas deuenitur conflictiones, quibus fideles homines

Quorsum tandem totum hoc draconis & duplicis bestiæ bellum spectet.

mines tentabantur, sed solùm ad ipsam efficientiam quam sapientia carnis præstabat, concitando persecutionis ministros aduersus fidelium cœtum. Id tamen ita fieri oportebat; vt re ipsa constaret, coniurationis inter draconem & vtramque Bestiam initæ exitum in hominum mundanorum ac potentium, inque Ecclesiæ hostium perniciem redundasse. Quapropter Bestia vtraque tandem in stagnum ignitum fuit detrusa; & Ecclesia non indemnis solùm, sed victrix etiam gloriosissimè ex tot persecutionis angustiis emersit. Id quod satis superque extitit ad Apocalypseos scopum, nec minùs satis esse debet, vt ab effectu, quem dæmonis suggestiones & ad vitia procliuitas in terrenis hominibus præstiterunt, eliciamus demum, qui eiusdem atque illi, naturæ sumus participes, expositos nos planè esse atque obnoxios. (si naturæ imbecillitatem respiciamus) non tantùm externis mundi bellis, sed internis etiam dæmonis & carnis conflictionibus. Quare quòd eorum hostium victores euadamus, id sanè singulari Dei prouidentiæ ac patrocinio adscribendum fore; vt apud Iobi librum innuitur in peculiari beneficio, quo Deus ipsum affecit, dum saluum & incolumem præstitit à semetipso, (hoc est à sua carne per Behemoth figuratâ) & à Mundi superbia, quam exprimit Leuiathan, nec non à multiplici Satanæ incursione.

TEXTVS.

Vers. 1. *Et vidi de mari Bestiam ascendentem, habentem capita septem, & cornua decem, & super cornua eius decem diademata, & super capita eius nomina blasphemiæ.*

COMMENTARIVS.

Maris & terræ bestias cum dracone aduersus Ecclesiam fuisse fœderatas.

CONNEXIO huius versus cum præcedentis capitis vltimo ostendit satis, Bestiam maris & Bestiam terræ cum dracone fœderatas Ecclesiæ bellum machinari. Cùm enim superiori versu sit dictum, draconem ad maris littus constitisse; sequitur mox, Bestiam vnam è mari, alteram è terra conscendere, marinæ autem Bestiæ tradit draco virtutem suam & potestatem magnam; & qui marinam Bestiam adorant, venerantur pariter draconem qui dedit Bestiæ potestatem. Terrena autem Bestia loquitur sicut draco, & homines ad marinæ Bestiæ cultum & adorationem inducit. Constat ergo draconem & Bestias duas pariter conspirare, vt bellum cum filiis mulieris faciant, de quo cap. 12. 17. siue vt bellum inferant sanctis, vt cap. 13. 7. Mea autem declaratio summatim ea est: dæmonis malitia & astus in Romano Imperio auctoritatem mundi & carnis sapientiam comparauit, vt cum Christiana dimicaret Ecclesia, vbi primùm Euangelium Gentibus promulgari cœptum est.

Marina bestia ascensum è mari perinde considerari quasi draconis effectum: idémque de terra bestia dicendum.

Et vidi de mari bestiam ascendentem.] Hoc ita est considerandum, quasi effectus sit ex dæmone ad maris litus existente consecutus. Idémque dixerim de eo, quod textus inferiùs subiicit; nimirum alteram etiam Bestiam ascendisse de terra. Hac enim ratione dæmon homines oppugnat, dum eis proponit ob oculos fluxa ac peritura bona, & quidquid in mundo magni æstimatur: quod perinde est, veluti si ex mundi huius mari Bestia illa virtuti contraria exurgat ad homines in fraudem pelliciendos. Tentat etiam dæmon, dum hominum voluntatem atque affectum excitat, & inflammat, & carnis sapientiam pariter instimulat: hoc autè non aliud est, quàm si è terra consurgat Bestia altera, quæ marinæ Bestiæ imprimis ministret.

Nomini *Bestiam* respondet Græcè θηρίον, quod propriè significat belluam aut feram; atque idem in hoc loco significat nomen Bestiæ, & in hac etiam significatione apud Latinitatis auctores poni solet. Ideo autem Romano Imperio idololatræ, & posteà sapientiæ carnis nomen ac figura Bestiæ, siue Belluæ efferatæ tribuitur, quia in morem feræ Christinam Ecclesiam diuexarunt.

Quid sit, Bestiam è mari ascendere.

Ascendentem.] Ribera existimat, *Ascendere* in hoc loco idem esse, atque ad litus emergere. Sed contrà est, quia eadem phrasi illico dicitur Bestia altera ascendisse de terra. Quod si Bestia vtraque ad litus conueniunt, non ambæ dicentur ascendere, neque enim littus & mari & terra sublimius reputatur. Aptius fortassis est si in hac locutione figuretur, mare horribilem produxisse feram & terra alteram eiusdem rationis; ita vt marina Bestia ex ipsis maris vndis oriri sit visa; nec solùm caput, sed totum corpus attollere: eadémque ratione Bestia terrestris consideretur edita. In Græco, pro *Ascendere*, est verbum, ἀναβαίνειν, qua etiam phrasi in Scriptura dicitur ascendere virgultum, & spinæ nasci.

Notandum insuper est, apud Danielem cap. 7. 3. quatuor Bestias, (quibus Monarchiæ quatuor indicantur) dici omnes ascendere. Vbi Pererius noster asserit, ea locutione denotari Monarchiarum principium, vtpote quæ ex humilibus ac paruis initiis duxere primordia. Nam id quod ascendit, priùs in humili erat loco, vnde paulatim ad sublimiorem euehitur locum. Constat autem cuiusuis Monarchiæ principia parua & obscura fuisse: hinc decursu temporis ad potétiæ fastigium euasisse. Hæc est Pererij mens. Non tamen id est ad rem, quæ in Apocalypseos significatione intenditur. Nam Romani Imperij potentia in ipso persecutionis exordio maxima erat. Accedit, quòd eâdem loquendi formulâ, dicuntur ascendisse altera Bestia de mari, altera de terra: atqui secundæ Bestiæ non congruit eiusmodi explicatio, quæ illam ex paruis initiis denotet fuisse ortam. Commodiùs hic esset, per hanc loquendi rationem significari, coortam fuisse persecutionem, quam aduersus Ecclesiam vtraque Bestia draconis instinctu & afflatu excitauit.

§. 1. *Cur altera Bestia de mari, altera de terra ascendisse dicantur.*

Quid sit alteram è mari bestiam, alteram è terra consurgere.

MARE quidem, (vt iam innuimus) denotat mundum, terra verò carnem. Ex mundi ergo mari, atque ex communis ethnicorum erroris fluctibus in Ecclesiam consurrexit Romani Imperij auctoritas ac superbia; ex carnis autem affectionibus inordinatis altera emersit Bestia, id est, sapientia carnis, quæ marinam Bestiam Gentibus adorandam proposuit, & vehementer contendit.

Per mare significari mundum.

Vt ergo ad horum symbolorum singula seorsum descendamus, Mundum significari, notarunt Clemens Alexandrinus, Origenes, Arnobius, Hieronymus, Cyrillus, Augustinus, atque Gregorius. Addam nostri Pererij verba Danielis 7. *Mare* (ait) *significat Mundum, vel conditionem rerum humanarum; est enim ea amaritudinis & acerbitatis plena, inconstans, instabilis, periculisque referta, & habet plurimos pisces atque diuersos, & minores sunt præda maiorum.* Deinde ad inconstantiæ & mutabilitatis significationem, præter ventorum perturbationes & maritimas tempe

tempestates, spectant etiam maris frequentes accessus atque recessus. Præterea, vt sæpè aliàs obseruauimus, par mare in Apocalypsi figuratur gentilitas; quia *Aquæ multæ sunt populi multi.* Et ex gentilitate ipsa contendit dæmon, Romani Imperij superbiam atque potentiam in Christianæ Religionis perniciem consurgere: & eapropter Daniel capite septimo numero tertio confirmat, quatuor Bestias cum fideli populo pugnantes è mari fuisse exortas.

Per terram adumbrari terrenos affectus.

Quod verò terra affectus terrenos significet, plures etiam ex Ecclesiæ Patribus obseruarunt, vt Origenes, Basilius, Hilarius, Ambrosius, Augusti- B nus. Idcirco Iacobus in sua epistola cap. 3. 15. sapientiam carnis appellat terrenam, quia astus atq; præstigiæ sapientiæ carnis ex terrenarum affectionum impotenti vehementia proficiscuntur.

In quo consistat pugna trium animæ hostium, id est, mundi, dæmonis, atque carnis.

Iam si trium animæ hostium, Dæmonis, Mundi, atque Carnis pugnam examinare velimus; in eo imprimis consistit, quòd dæmon illud vel maximè laborat, vt Mundus rebus virtuti contrariis menti propositis ad terrenum & inordinatum affectum homines alliciat: hæc autem terrestris affectio (quam dicimus carnem) expetat, & diligenter inquirat, quod Mundus proponit. Si ergo Caro C repræsentat affectum, quid aptius, quàm illum per terram figurari; quæ ex se arida est, & semper appetit eo satiari succo, quem ex mari sugere conatur? Ardens quidem terræ mysticæ sitis in eo cum primis figuratur, quòd semper bibit, & haurit insaturabilis, nec tantâ fluuiorum infinitate natiuam extinguit sitim. Quia maxima illius siccitas indiget eâ aquarum immensa vi. Videtur autem ex eo ipso sitis terræ crescere, quòd aqua maris semper salsissima sit. Si autem in terræ siti congruenter terrenus affectus indicatur, rectè huius desiderij obiectum adumbrabitur in mundi mari, cuius succum semper appetit terra. Homini ergo, qui terra est, intra D domesticos parietes suus inimicus, id est, terrena affectio, innascitur. Et mundi Bestia, quæ ex parte obiecti consideratur, sapienter fingitur exorta è mari, quod terram obit, atque alluit; & cuius succo ipsa appetit satiari. Et quemadmodum in qualibet regione terræ fructus ij solent nuncupari, qui non aliunde deuehuntur, sed in ipsa regione procreantur; ita etiam carnis sapienti, eiusq; lenocinia dici possunt natiui cuiusque terræ fructus. Illud verò, quod Mundus Gentilibus proponebat ob oculos, nempe Romani Imperij auctoritas ac superbia, ex mundano cooriebatur mari per speciem horribilis & formidandæ Belluæ Religioni Catholicæ in- E terminantis: eiusmodi tamen, quæ, vt homines in suum obsequium incautos traheret, terrenæ Bestiæ fraudibus atque fallaciis indigeret.

Ad hæc; si mare mundum vt obiectum repræsentat; si terra, humani cordis affectus; naturale erat, terram ipsam vndique maris vndis ambiri, ac veluti demergi; & hac ratione tellus ipsa neutiquam posset fructus proferre. Verùm admirabilis Dei prouidentia figuratur in illis Geneseos verbis cap. 1. 9. *Congregentur aquæ, quæ sub cælo sunt, in locum vnum; & appareat arida.* Quod perinde fuit, ac suâ F omnipotentiâ præcipere, vt aliqua terræ pars maris & fluctuum subiectionem & imperium ex se excuteret; atque ita cælo exposita pateret, rorem inde cælestem expectando, ac sitiendo. Quare mox sequitur, *Germinet terra herbam virentem.* Sed hoc obiter delibasse sit satis.

Quid per septem marinæ bestiæ capita figuretur.

Aliorum explicationibus supersedeo; quòd eas non probè teneam, & multa eo nitantur fundamento, vt in marina Bestia Antichristum denotari putent. Ribera insuper ait, quod ad sensum attinet, idem esse *ascendere de terra*, atque *ascendere de mari*. quia Daniel cap. 7. 17. quod priùs dixerat, quatuor se Bestias de mari ascendentes aspexisse; statim explicat de quatuor Regnis, quæ de terra ascendent. Ad hoc tamen dico, in ænigmatis declaratione, posse quidem Mundum nuncupari terram; quia idem est mundus, & orbis terrarum: non tamen vacare mysterio, quòd in eodem ænigmate Bestia altera de mari, altera de terra ascendisse dicantur. Atque hoc est mysterium quod nos explicari conati sumus.

Habentem capita septem.] In capite 17. planum fiet, hanc maris Bestiam capite 13. & Bestiam capite 17. descriptam, super quam sedit Babylon, non esse diuersas, sed eandem. Quamobrem, quam Angelus declarationem tradit de septem capitibus & decem cornibus Bestiæ capitis 17. eadem deseruit septem item capitibus, & cornibus decem marinæ huius Bestiæ capitis 13. Quod adeò certum est, vt illi ipsimet, qui has Bestias diuersas esse putarunt, (vt Ribera, & alij non pauci) nihilominus statuant, 7. capitum, & cornuum decem significationem eandem in vtrâque Bestia esse debere. Expositio ergo septem horum Bestiæ capitum ab Angelo reddita capite 17. 9. est eiusmodi. *Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, & Reges septem sunt: quinque ceciderunt; vnus est, & alius nondum venit.*

In quibus Angeli verbis notandum est, septem Bestiæ capitibus duplicem ab Angelo significationem assignari, (vt vel hinc constet multiplicem eiusdem loci intelligentiam ab Spiritu sancto sæpe intendi.) Quamuis verum etiam sit duas has significationes ab Angelo explicatas, non esse admodùm inter se diuersas. Septem enim montes (vt infrà videbimus) Romam; & septem Reges totidem Romæ Imperatores designant Christianæ Ecclesiæ oppugnatores. Quare cùm septem Bestiæ capita dicuntur esse montes totidem; innuitur pariter, Romam esse caput Romani Imperij ethnici Ecclesiam persequentis. Cùm verò dicitur septem capitum significatio ad septem Reges referri; indicatur, Romanos Imperatores esse illius Imperij caput: quorum vtrumque eòdem recidit.

Duplex septem bestiæ capitum significatio ab angelo tradita.

Prima ergo significatio est de septem Romæ montibus; hoc est, de Roma ipsa, quæ propter septem montes appellabatur septimontium, vt norunt in humanioribus literis mediocriter versati. Hi autem septem montes sunt huiusmodi: Palatinus, Quirinalis, Auentinus, Cælius, Viminalis, Æsquilinus, Ianicularis. Vnde liquet, per maris Bestiam apertè Imperium designari Romanum, cuius caput erat Roma idololatrix. In septem enim montibus Roma figuratur, eo quòd super illos fundata sit. In hac autem significatione manifestum est, capitum numerum cum montium numero exæquari; atque adeò vt dicatur Roma esse Imperij caput, congruenter in Bestia pro vno capite, septem reponi. Roma enim, cùm ob montes septem, tum ob ingentem suam molem ac magnitudinem, quasi septem vrbium pariter coniunctarum speciem præ se ferebat.

1. Septem capitum significatio.

Dices tamen: Roma ethnica est meretrix illa capitis 17. quam Ioannes coccineæ Bestiæ insidentem fuit contemplatus; non autem rectè inter se videntur cohærere, vt & Bestia septiceps, & meretrix illi insidens, vnum idémque sint. Respondeo, Bene vtrumque componi, & inter se consentire: quinimò concinnum imprimis esse atque

que elegans, vt duo diuersa symbola in eâdem vsurpentur significatione. Sic Genesis 41.26. *Septem boues pulchræ, & septem spicæ plenæ septem vbertatis anni sunt; eandémque vim somnij comprehendunt.* Et infrà numero 32. *Quod autem vidisti secundò ad eandem rem pertinens somnium; firmitatis indicium est: eo quod fiat sermo Dei, & velocius impleatur.* Facit, quod Apocalyp. 5. 6. legimus septem cornua & septem oculos Agni, quorum vtrique symbolorum eandem textus ipse significationem adscribit. & communiter ferè interpretes. Non ergo dissentaneum est, duo symbola pariter coniuncta eidem significationi deseruire; modò vtrumque rectè ad eundem significatum aptetur. Id quod in duplici symbolo capitis 17. minimè desideratur. Ecquis enim neget, ad Reipublicæ moderatorem significandum idonea hæc esse symbola; Reipublicæ caput, nauis gubernatorem, sessorem equi, currus aurigam, &c.

2. significatio.

Altera significatio septem Bestiæ capitum ab Angelo expressa est, de septem Regibus, (hoc est de multis Imperatoribus) nempe de illis, qui Christianam Ecclesiam exagitarunt. Maris enim Bellua non adumbrat Romanum Imperium, prout à Christiano & ethnico abstractum; sed quatenus idolorum superstitioni velificabatur quondam, & Dei Ecclesiam vehementer premebat. Atque ita in huius Bestiæ capitibus ij solum Imperatores notantur, qui persecutionem aduersus Ecclesiam suscitarũt. Huic declarationi fauet Prosper in dimidio temporis c.8. vbi agens de septem Bestiæ capitibus; *In quantum datur* (inquit) *existimatio, priores Reges memorat Ioannes; qui truculentiores fuerunt in Religionem Christi.* Confirmatur, quia Ioannes super septem Bestiæ capita inspexit nomina blasphemiæ: igitur qui non truculentos se in Christum exhibuerunt, nec Christiani nominis hostes fuere, non sunt inter Bestiæ capita recensendi. Hinc obiter reijcitur Victorini explicatio; qui, quod Angelus ait, *Quinque ceciderunt*; explicat de quinque imperatoribus, qui inter Neronem & Domitianum numerantur. (Hi verò sunt Galba, Otho, Vitellius, Vespasianus, & Titus.) Quòd hi imperatores quinque sint, & dicat Angelus, *Quinque ceciderunt*: deinde subiiciat, *Vnus est* (quo tempore Domitianus regnabat) ansam præbuit; vt quinque illi esse crederentur, qui post Neronem proximè successerunt; & vnus, qui viueret, Domitianus. Hæc tamen applicatio non cohæret. Nullus enim ex illis quinque aut Ecclesiam conflictauit, aut Christianum sanguinem effudit.

Quâ verum vicissitudine sint intelligenda septẽ Bestiæ capita sibi succedere.

Septem igitur Bestiæ capita non opus est sibi ipsis continuâ vicissitudine succedere; vt Neroni Galba, Galbæ Otho successit. Quinimò necessarium videtur, vt inter vnum atque aliud interiectum sit spatium aliquod temporis; atque adeò Bestiæ capita per diuersas persecutiones distinguantur. Quare dum eadem continuatur persecutio (quamuis ab vno Imperatore cœptam alius promoueat: vt in tertia persecutione accidit sub Traiano & Adriano; & in quarta sub Antonino & Lucio Commodo, atque in quinta sub Seuero & Aurelio,) nihilominus verè affirmatur Bestia non diuersum exhibere vultum, sed eandem hostilem faciem præ se ferre. Continuatio enim efficit, vt & eadem persecutio, & Bestiæ facies eadem dicatur. Sicuti in eiusdem fluminis vndis quantumuis assiduo fluxu decurrentibus accidit. Quamobrem numerica Imperatorum distinctio non videtur in Bestiæ capita distinctionem inducere; quan-

A do propter persecutionis eiusdem progressionem, eadem ostenditur Bestiæ facies aduersus Ecclesiam. Quod ex eo ampliùs roboratur, quia quando duos simul Imperatores extare contigit, & vtrumque persecutionem pariter in Ecclesiam vrgere (vt sub Diocletiano & Maximiano accidit) vterque sanè pro eodem Bestiæ capite debet reputari. Personalis igitur distinctio non capitum distinctionem arguit, quando persecutio eadem absque vlla distinctione continuatur. Atqui manifestum est, non esse diuersam persecutionem, quando illa ipsa, quæ priùs inceperat, absque vlla intermissione prouehitur: vt conueniunt omnes, qui B Ecclesiæ persecutiones enumerant. Cum igitur persecutiones interrumpendæ forent, hac ipsa interruptione significatur, quod Angelus ter in capite 17. repetit; dum ait de Bestia; *fuit & non est; erat & non est*, quod idem est, ac si diceret, *Modo est, & modo non est.* Etenim Diuina prouidentia suauiter disposuit, vt noctem dies exciperet, & persecutionis ærumnam pax atque tranquillitas: & hac rerum vicissitudine pugnaret Ecclesia, & non succumberet, nec oppugnata expugnaretur. Et infestissima illa Bellua, vbi Imperator naturâ crudelis non erat, quasi abscondi & delitescere videbatur. vbi autem Imperator quispiam veluti caput leoninum emi- C nebat, prodibat extemplò ex suis latibulis, & è mari emergens ascendebat, vt bellum aduersus Christianos redintegraret.

Ex personali Imperatorum inter se distinctione non infertur distinctio inter Bestiæ capita.

Difficultas non exigua in septenario capitum numero.

Ecclesiæ persecutiones quot & quæ fuerint, secundum Augustinum.

Iam verò, si ad septenarium capitum numerum reuocemus sermonem, haud exigua sese offert difficultas. Nam imprimis si capitum numerus ad numerum persecutionum reducatur, quas Romanum Imperium ethnicum ante Iuliani persecutionem in Ecclesiam concitauit, eæ sunt non minùs decem, vt constat ex iis, quæ Augustinus refert libro 18. de ciuitate cap. 52. vbi persecutionum ordo & numerus est eiusmodi Prima Neronis. Secun- D da Domitiani. Tertia Traiani & Adriani. Quarta Antonini & Lucij Commodi. Quinta Seueri & Aurelij. Sexta Maximini. Septima Decij. Octaua Valeriani. Nona Aureliani. Decima Diocletiani & Maximiani.

Secundò, ex ipso textu liquidò videtur inferri, septem capitum significationem ad septenarium numerum non esse strictè redigendam. Cùm enim capite 17. dixisset Angelus, *Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit*, ne Ioannes ad septenarium numerum se nimis religiosè astringeret, subdidit: *Et Bestia, quæ erat, & non est, & ipsa octaua est.* Id quod in Græco clariùs adhuc exprimitur; nam E vox illa *Octaua* ponitur in masculino genere, *Et ipse octauus est.* Vbi de octauo capite sermo est, eodem modo, quo priùs dixerat Angelus, *Quinque ceciderunt, vnus est, &c.* Quòd autem octaua Bestia dicatur ratione capitis octaui, & octauæ persecutionis; id exiguæ difficultatis est, præsertim cùm in ænigmatis facilè fiat transitus ab Imperio ad caput, qui est Imperator: vt Danielis 2.39. *Tu es caput aureum, & post te consurget aliud regnum argenteum, & aliud æreum, & aliud ferreum.* Quo in loco si exactè, nimis ac formaliter esset loquendum; diceret Da- F niel, *Tuum imperium, est caput aureum.* Sed parum refert.

3. ratio difficultatis.

Tertiò: superuacaneum omnino videtur Spiritum sanctum in hac prophetia Ecclesiæ prænunciare voluisse omnes prorsùs persecutiones, quibus illam Romanum Imperium fuerat oppressurum. Nec enim aut exacta huius rei cognitio Ecclesiæ fuerat magnam vtilitatem allatura. (Sicut nec annorum numerum præscire: iuxta illud

Actuum

Sententiarū varietas in recensendo Ecclesiæ persecutionum numero.

Actuum. 1. 7. *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate:*) aut reapse ante persecutionum exitum præcognouit Ecclesia quot fuerant omnino futuræ, imò verò post earum finem vix liquidò potest statui, quot fuerint. Nam Augustinus vt vidimus, decem enumerat, & Iuliani persecutionem addit vt vndecimam. Seuerus Sulpicius nouem, & cum Iuliani persecutione decem recenset. Genebrardus persecutionem Iuliani in ordine quartamdecimam nominat, quamuis hunc in numerum adscribat persecutionem Scribarum, & Pharisæorum, atque etiam Saporis Persarum Regis. Viegas cap. 6. Apocalypseos duodecim narrat, complectens Neronis & Iuliani persecutiones. Et ex Baronij historia deduci potest, earum numerum non esse certum ac præfinitum: quin etiam multo adhuc plures posse enumerari, nempe sub Alexandro, sub Claudio Marriano, sub Gallo & Volusiano. Adde huc, si intermissio distinctam persecutionem efficiat, sub eodem Imperatore (vt sub Aurelio) duas recenseri posse persecutiones. Ac demum, velle hoc nimis exiliter ad calculos reuocare, & persecutionum numerum præcisè ad septenarium redigere, rem esse parui momenti & grauitatis, atque adeò Spiritus sancti mente indignam videri. Nam nec ante ipsum euentum hæc fuere præcognita; hæc verò præsagiri oportebat, quot futuræ essent persecutiones, (quemadmodum nec singulis hominibus oportet annorum numerum innotescere, quot victuri sunt.) Et post ipsarum persecutionum exitum exæquare earum numerum cum numero capitum, quem textus exprimit; nihil aliud vtilitatis & emolumenti importat, præter argutam nimis curiositatem.

4. difficultatis ratio.

Quartò, coactum valde est ac violentum, minimèque probabile, Iulianum Apostatam ex marinæ Bestiæ capitibus excludere; cùm sermo sit de idololatris Imperatoribus, qui Ecclesiam conflictarunt. Quòd si per septenarium numerum septem tantum persecutores primi designentur; necessariò prætermittendus erit Iulianus. Tum quia absque illo septem affatim numerātur; tum etiam vt hac ratione Iulianus octonarium numerum expleat, iuxta illa verba capitis 17. 11. *Et ipsa octaua est, & de septem est.*

In capitum septenario haberi respectū ad exactum Ecclesiæ persecutionum numerum, exceptis tamen Neronis & Iuliani persecutionibus.

Nihilominus mihi valde verisimile est, in septem marinæ Bestiæ capitibus Spiritum sanctum respexisse ad exactam præcipuarum persecutionum numerum, quæ inter Neronis, & Iuliani persecutiones intercesserunt (ipsis tamen Nerone & Iuliano ex hoc numero exclusis:) ex quarum persecutionibus altera fuit prima, altera postrema. Enumero igitur medias tantùm persecutiones duabus extremis omissis. Id alicui fortassis paradoxon videatur: sed explicatione probabile fortè fiet. Primò ergo, ea potuit ratio existere, cur Neronianæ persecutionis mentio inter septem Bestiæ capita non fieret; quia ipsius mentio singulatim facta iam præcesserat capite 12. vt ibi vidimus, vbi persecutio illa draconi ipsi fuit adscripta, cuius iussu atque oraculo Nero ipse, vtpote insignis veneficus, creditur persecutionem illam excitasse. Quamobrem Bestia maris repræsentare debet persecutiones eas, quas Romanum Imperium post Neronianam commouit; & in quarum singulis Neronis persecutionem instaurauit.

Cur Neroniana persecutionum mentio in capitum septenario nulla fit.

Cur item nec Iuliani persecutio inter septem capita annumeretur.

Deinde, ne Iuliani persecutio inter septem capita directè annumeretur, ratio etiam satis congruēs reperitur. Illa enim persecutio Iuliani perinde extitit, quasi semiustus torris; qui cinere sopitus ac pene extinctus reuiuiscere & rursus fumigare cœpit post persecutionum incendium in Imperio prorsus restinctum. Dicam clariùs. Constantini quidem tempore Christiana Ecclesia clarissimam iam victoriam ex idolorum cultu adepta fuerat per publicam Christianæ Religionis professionē, & templorum magnificentissimorum erectionem. Quare Imperij persecutiones iam tunc videntur, non interruptæ solùm, sed etiam finitæ penitus fuisse. Quòd si postea Iulianus aliam denuo persecutionem instaurauit; satis fundamenti est in Ecclesiastica historia, vt hæc Iuliani persecutio non referatur in earum numerum, quas passa est Ecclesia ante Religionis Christianæ publicam professionem. Quamobrem, qui persecutionum à Romano Imperio ethnico illatarum numerum ineunt, communiter Iuliani persecutionem prætermittunt; vt videre est apud Augustinum, quando eas ad denarium redigit numerum; & apud Seuerum Sulpiciū, cùm illas nouenario numero coercet; & sic de reliquis, qui seorsum, veluti rem alterius generis, referunt Iuliani persecutionem. Ideoque Angelus capite 17. prius enumerauit persecutiones septem, easque ad septem Bestiæ capita reuocauit: & mox subdidit, aliam præterea futuram, quæ in reliquarum numerum non fuerat adscripta; vtpote res alterius rationis, & ea propter seorsum reponenda, quasi reliquarum septem additamentum; verùm ex earum etiam genere, & veluti titio, qui ex priorum persecutionum incendio reliquus fuerat.

Quomodo persecutiones inter Neronem & Iulianum interiectæ ad septenarium numerum reuocentur.

Superest nunc ostendere, quæ potuerit congruēs ratio reperiri, quamobrem persecutiones inter duas Neronis & Iuliani extremas interiectæ, ad numerum septenarium reducantur; quando ex Augustino nuper vidimus, post Neronem & ante Iulianum nouem extitisse persecutiones. Ad hoc Respondeo. Ex nouem illis persecutionibus, quas Augustinus post Neronianam recenset, & nos ex eodem suprà retulimus, duas omnino detrahit Seuerus Sulpicius. Licèt enim ille nouem referat (vt aduertit Genebrardus) nempe octo post Neronianam: nihilominus vt hunc nouenarium numerum constituat, Traiani persecutionem in duas dissecat; alterā ab ipso Traiano, alteram ab Adriano inductam, D. autem Augustinus & Genebrardus ex vtraque vnam constituunt, à Traiano cœptam, prouectam ab Adriano. Itaque Sulpicius duas efficit ex vna; tollit tamen duas alias, nempe Maximini & Aureliani quas contemnit. Et apud Genebrardum quidem legi potest fundamentum, quo nixus Sulpicius illas persecutiones ex ceterarum aluo sustulerit. Ratio autem eius fuit, quia maximiniana nec generalis in toto Imperio extitit, nec aduersus Christianos omnes; sed solùm contra prædicatores excitata. Atque Aureliani persecutio reapse executioni mandata non fuit, vt obseruat Genebrard. & ex Eusebio, aliisq; compluribus probat. Constat ergo satis esse fundamenti atq; rationis, vt ex 10. persecutionibus ab August. recensitis, duæ supprimantur. Quare Neronianā etiam suppressā, iuxta ea, quæ superiùs annotauimus, septem omnino residuæ sunt communes & generales Ecclesiæ persecutiones ante Iulianum: quæ hoc ordine numerantur. Prima Domitiani. Secunda Traiani. Tertia Antonini. Quarta Seueri. Quinta Decij. Sexta Valeriani. Septima Diocletiani. Atque his septem respondent totidem Bestiæ capita, relictā Iuliani persecutione; de qua intelligantur verba illa capitis 17. *Et ipsa octaua est.* Ita vt quasi res à superioribus diuersa consideretur, & eo minus afferens timoris, quò altiores

altiores iam radices egerat Christiana Religio.

Argumentis pro superiore sententia adductis fit satis.

Hæc mihi interpretatio probabilior visa est; ideoque argumentis in contrarium adductis facere oportet satis. Ad primum ergo Respondeo; non deesse aptum fundamentum, (vt vidimus) ad persecutiones omnes arctiori numero complectendas, quantumuis Augustinus ad denarium reducat. Ad secundum, Angelus quidem non eo fuit consilio, vt Ioannem admoneret, præcipuas persecutiones plus septem fore; sed septem præcipuis aliam deinceps successuram, nempe Iuliani. Ad tertium, quia nō permagni Ecclesiæ intererat ante ipsum rerum euentum vulgò numerum persecutionum Romani Imperij prænosci, sed potiùs id ignorari oportebat, idcirco quamuis diuinus Spiritus in hoc ænigmate eas adumbrauerit, ita tamen inuolucris & integumentis obtexit, vt ante ipsum euentum fideles Apocalypseos verbis securi ac negligentes reddi non possent, siue de certo persecutionum numero, siue de illarum enumerandi ratione. Quod autem non expedierit, Ecclesiam antè præcognouisse exactum persecutionum numerum, non ideo probatur, ab Spiritu sancto huiusmodi numerum præmonstratum non fuisse. ad hoc enim satis rationis erat, si Ioannes id mysterij probè intelligeret, nec non alij, quibus Apocalypseos intelligentia procul dubio impertita fuit. Atque ad Ecclesiæ solatium non parui admodum interest, post prophetiæ complementum, eiusdem prophetiæ figuram, & ipsius partium numerum in eadem figura adumbratum Ecclesiæ ipsi innotescere. Hoc enim non parum conducit, opinor, vt Spiritus sanctus in septem Bestiæ capitum visione credatur respexisse ad præcipuarum persecutionum numerum: quamuis cum hoc etiā sensu rectè alter consentire possit, de quo infrà. Iam, quod additur, persecutiones videlicet ad maiorem posse numerum reduci; ad id respondeo, per breuem intermissionem non tanti esse, vt propterea diuersa sit persecutio reputanda; quia parum pro nihilo reputatur. Et persecutiones quidem ab Augustino relictas perspicuum est minoris esse momenti, atque adeò iure prætermitti debere. Magnas verò & generales persecutiones post Neronianam & ante Iulianæam, fuisse omnino septem, nec plures nec pauciores, ex superioribus satis constat. Ad quartum Respondeo. De Iuliani persecutione, quamuis ex illarum septem numero sepositā ob suprà dictam rationem, peculiarem tamen fieri mentionem; quod satis est.

§. 2. *Alia expositio septem marinæ Bestiæ capitum.*

2. expositio de septem marinæ Bestiæ capitibus.

VIDIMVS hactenus, qua ratione septem Bestiæ capita possint ita accipi, vt capitum numerus septenario persecutionum numero respondeat. Verùm illud etiam mihi satis vero fit simile, nimirum septem capitum significationem non opus esse ad septenarium persecutionum numerum presfè sumptum reduci, sed solùm ad multitudinem Imperatorum ethnicorum, qui Christianam Ecclesiam vexarunt. Etenim receptissima est in sacris Literis phrasis, certum numerum pro incerto poni: id quod præcipuè locum habet in quibusdam numeris, qui completi appellantur; cuiusmodi sunt septenarius, denarius & millenarius. Quòd verò septenarius atque denarius numeri reputentur compleri, auctor est Ambrosius libro de Noë & Arca, c. 12. pro quo plures extant Scripturæ loci, in quibus dilucidè ap patet, septenarium indefinite sumi. vt Psal. 118. 164. *Septies in die laudem dixi tibi.*

In aliquo numeru certum aliquādo pro incerto poni.

A Genes. 4. 24. *Septuplum vltio dabitur de Cain.* Prouerb. capite vigesimo quarto numero decimo sexto. *Septies enim cadit iustus.* Matth. capite duodecimo numero quadragesimo quinto. *Assumit septem alios spiritus nequiores se.* Si ergo recepto Scripturæ more septenarius apponi solet ad plura nullo certo numero præfinita significanda; congruenter in hoc ænigmate septem exprimi capita potuerunt, vt plures siue Imperatores siue persecutiones nullo certo numero signarentur. Atqui constat in ænigmate figuram atque picturam septenarij fuisse, quod nō nego; assero tamen septenarij huius signi-
B ficationem non esse necessariò ad certum aliquem Imperatorum septenarium reuocandam.

Septenarium ad indefinitum rerum sibi succedentium numerum denotandum congruenter vsurpari.

Deinde, quamuis septenarius & denarius, si indefinitè sumantur, (hoc est, posito certo numero pro incerto) videantur præ se ferre eandem significationem; nihilominus aptior videtur septenarius ad eas denotandas res, quæ temporis decursu sibi succedunt. Hi enim numeri propterea indefinitè vsurpantur, quia completi sunt, vt suprà dicebamus. Licèt autem denarius sit completus in numerandi ratione, nusquam tamen denarium aliquem rerum succedentium reperimus, qui
C communi consensione sit pro perfecto & absoluto numero receptus. Secus tamen est de septenario, nam & septem continet dies hebdomada, & totidem etiam annorum hebdomada est; & hebdomadæ Pentecostes septem pariter sunt. Quamobrem idonea extitit ratio, cur in ænigmate denarius cornuum Bestiæ denotaret multitudinem principum polyarchiæ, qui sunt omnes simul; & septenarius numerus designaret in septem Bestiæ capitibus multitudinem Imperatorum, qui non simul, sed temporis decursu successerunt. Quare in ipsis capitibus textus successionem euidenter exprimit: dicitur enim cap. 7. 10. dum de illis sermo
D est; *Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit.* Quid expressius ad successionem denotandam?

In capitum Bestiæ septenario indefinitè sumpto quid innuatur.

Tertiò, in septem capitum numero, si certus pro incerto reponatur, significari potest, quamuis voluerit Deus persecutionum numerum Ecclesiæ ignotum esse, non tamen temere & casu id fore euenturum, sed in numero certo atque perfecto, id est, per summam Dei sapientiam ac dispositionem ordinato ad ipsius Ecclesiæ emolumentum. Vide quid simile in numero centum quadraginta quatuor millium cap. 7. & cap. 14.

Ex angeli verbis cap. 17. colligi, septenarium hic indefinitè sumendū.

Quartò, quæ poterat subesse dubitatio, vtrùm
E scilicet septenarius strictè pro septem Imperatoribus, an latè pro eorum multitudine sumeretur, hanc inquam sustulit Angelus capite decimo septimo numero vndecimo verbis illis, *Et Bestia quæ erat, & non est, & ipsa octaua est.* Siue vt in Græco legitur, *Et ipse octauus est.* vbi cùm dixisset anteà, *Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit.* videbatur quidem sensus esse eiusmodi, vt septem omnino essent. ceterùm, vt alium longè diuersum esse sensum appareret, subiungit Angelus; inter septem illos reges numerari etiam octauum: & nihilominus fuisse satis septem tantùm capita Bestiæ apponi; quia octauus rex ex septem illis vnus erat. Dif-
F ficilè valde explicatu atq; adeò intellectu id videatur alicui, nisi aduerterit septenarium hic numerum laxè & indefinitè pro numero incerto vsurpari. Si autem obseruetur capita septem nihil aliud denotare, quàm plurima capita, omnino tollitur (ni fallor) difficultas. Etenim si in aliquo ænigmate per septem vnius Bestiæ capita vellem complurium Imperatorum successionem figurare (hoc est in numero definito indefinitum) roganti, cur plu-

ra Bestiæ

ra Bestiæ capita non affingerem, cùm Otho octauus fuerit Imperator? facilè vtique responderem, quod Angelus Ioanni edixerit; nimirum octauum hunc Imperatorem esse vnum ex septem capitibus, quæ Bestiæ assignaui. Quòd si rursus vrgeret, quinam fieri posset, vt octauus esset vnus ex septem? riderem sanè interrogantis imperitiam; & secundò iterarem, vbi septenarius indefinitè accipiatur; in eo quidem octo, nouem, duodecim, aut multò etiã plures comprehendi. Quare mirum non esse, si octauus in septenario illo includatur.

Cur Angelus Ioanni certum persecutionum numerum non declarauerit.

Quamobrem, quod Angelus Ioanni exposuit, illud est, videlicet, persecutiones plures septem futuras, quantumuis figura ipsa septem capita præferret: quot verò strictè futuræ essent, id fortè Angelus non declarauit, vt ostenderet, nolle Deum id Christianæ Ecclesiæ reuelare, & eam ob rem Belluam septicipitem fuisse visam. Additúmque est ab Angelo in illo capitum septenario octauum contineri; vt hac ratione patesceret, illum septenarium numerum indefinitè pro incerto fore accipiendum; ac proinde non opus esse, vt sensus ad octo persecutionum numerum contraheretur. Nam si id significare voluisset, facilè profectò foret, octo Bestiæ capita appingere.

Vt autem exemplo aliquo planum fiat, septenario numero indefinitè sumpto, verè dici potuisse, octauum esse ex illis septem vnum; lege Danielis 7.8. vbi ex medio spatio decem cornuum surgit cornu vndecimum. Cùm verò per cornua decem denotentur Romani omnes senatores, (vt infrà videbimus,) dubium non est, quin, qui contra illos caput extulit, eorum vnus fuerit. Nam Iulius Cæsar, qui Monarchiæ initium dedit, ex eodem senatorum numero erat. Cornu igitur vndecimum est vnum ex decem. Id certè negari non potest, loquendo de ænigmatis significatione, quamuis in figura ipsa siue pictura congruenter expressum fuerit vndecimum cornu exiguum, quo Iulius Cæsar signaretur quasi à ceteris diuersus, quamuis ex numero illorum, & innueretur pariter, ipsius felicitatem ex paruis initiis originem duxisse, & sub ipsa exordia aliorum Imperatorum felicitati inferiorem extitisse.

Cur Ecclesia praenunciari Deus voluerit persecutiones fore amplius septem nec tamen praefinitum omnium numerum reserauerit?

Videamus nunc, cur Ecclesiæ fuerit prænunciatum, persecutiones amplius septem fore, non autem earum numerus illi clarè fuerit expressus? Etenim si congruens fuit Ecclesiæ prædici, plus septem persecutiones futuras, nihilo videbatur minùs fore consentaneum, si exactus illi numerus exponeretur. Respondeo tamen, oportuisse quidem præscire Ecclesiam plures sibi persecutiones à Romano Imperio imminere; vt illa sese ad tot hostiles incursus compararet, ac præmuniret: congruum tamen fuisse, ne præfinitum earum numerum cognosceret, hoc enim sibi maiori emolumento erat futurum. Quemadmodum dici solet, & meritò, iustis hominibus expedire, ne extremum suæ vitæ diem præcognoscant; vt hac ratione cautiores ac solertiores se exhibant.

Obiectio contra praedictam declarationem.

Nihilominus opponet nobis quispiam, hanc interpretandi rationem in septenario numero minimè respondere declarationi, quam in superioribus tradidimus de stellis duodecim, ex quibus mulieris corona constabat: de duobus testibus capitis 11. de septem cornibus, totidémque oculis Agni: de septem draconis capitibus: & de septem pariter capitibus Bestiæ per respectum ad septem Romæ montes. Etenim, si hi omnes numeri præcisè vsurpantur, vt sonant; ita etiam accipiendus erit septenarius numerus in septem Bestiæ capitibus respectu septem persecutionum.

Solutio.

Respondeo, aliquos numeros, vt binarium & duodenarium, non esse ex iis, qui solent indefinitè sumi, sicut denarius & septenarius, qui tamen duo, nempe septenarius & denarius (vt omnes facile concedent) tam in ænigmate, quàm extra ænigma accipi possunt haud ineptè indefinitè pro incerto & indeterminato numero: & fortè binarius numerus & duodenarius ad hanc significandi rationem perperam assumerentur. Neque vrget, quod ex præcisa septenarij acceptione in Agni cornibus, & in draconis capitibus adducitur. Licèt enim huiusmodi numeri possint indefinitè accipi; id tamen non obstat, quo minùs propriè etiam & præfinitè valeant vsurpari; sicut è contrario, quòd sumantur interdum definitè, non ideo sunt semper necessariò ad eam significationis proprietatem coarctandi: præsertim quando ipsemet, qui ænigma proponit, nos edocet, septenarium numerum non esse propriè & exactè sumendum: vt Angelus Ioannem erudiit dicens, *Et ipsa octaua est.* In septem Agni cornibus iusta fuit computatio; respondent enim septem libri sigillis. In draconis item capitibus congruit pariter enumerandi ratio cum septem vitiis, quæ capitalia vocant. Ceterùm, quamuis diuisio alia magis adhuc metaphysica in plura membra fieret; & capitalia ipsa vitia cõstaret ad octo posse reduci, vt Cassianus alicubi existimat: adhuc ea omnia vitia optimè in septem draconis capitibus denotarentur. Nam & D. Thomas non reputat inconueniens vitium aliquod reperiri, quod directè non sit vllum ex septem illis capitalibus, quæ vulgò numerari solent, vt videre est 1.2.q.84.a.4.ad 5. Licèt autem Valentia rectè vitiorum septem capitalium numerum ad peccatorum omnium multitudinem per accommodationem distribuat: alius tamen fortassis existimaret, diuisionem huiusmodi non admodum esse formalem, sed solùm accommodatam ad septem spiritus nequissimos, (quorum mentio est apud Matth. c. 12.45. & apud Lucam c. 11.26.) atq; ad 7. capita draconis. Sin autem diuisio hæc in 7. vitia capitalia sit perfecta & exacta; multò autem commodiùs accidit. Cùm verò 7. draconi capita afficta sint, & totidem montes numerentur, in quibus Roma est fundata; facilè apparet congruẽs ratio, cur Bestiæ capita non ampliùs 7. esse deberent. Nam ad quemlibet Imperatorum Ecclesiam persequentium numerum indicandum aptus erat imprimis septenarius. De numero verò denario in cornibus dicemus infrà.

Altera obiectio.

Obiicies ex Ribera, neminem interpretum, præter Victorinum, singula Bestiæ capita de singulis Principibus intellexisse. Nam ceteri omnes expositores in horum septem capitum singulis plures agnoscunt Principes. Sicut Danielis 8.20. *Aries rex Medorum est atque Persarum.* Quod de cunctis Medorum atque Persarum regibus exponit Hieronymus. Et tantum abest, vt de Imperatoribus singulis singula sint capita explicanda, vt Viegas c.7. existimet, communem esse Richardi opinionem, quæ septem capita interpretatur de vniuersis regibus impiis, quæ in 7. mundi ætatibus, & antea extiterunt, & deinceps existent: quarum ætatum prima fuit vsque ad Noëum: secunda vsque ad Abrahamum: tertia vsque ad Mosem: quarta vsque ad Dauidem: quinta vsque ad Christum: sexta vsque ad Antichristum: septima vsque ad Iudicium.

Soluitur.

Ad hæc tamen dico, minimè violentum esse, singulare nomen accipi aliquando pro plurali. Si tamẽ euidens sit marinã Bestiam pro Rom. Imperio inanium deorum superstitioni dedito vsurpari:

euidens pariter erit, nō esse Bestiæ capita, quæ Viegas, atque Ribera opinantur. Etenim necesse est, 7. illa capita esse Reges, & capita Rom. Imperij ethnici Catholicam vexantis Ecclesiam. Siue autem septenarius capitum ad 7. referatur persecutiones (pro eodem capite computatis iis, qui vnam persecutionem commouerunt, & sic de reliquis) siue ad ingentem Imperatorum numerum Ecclesiæ hostium: contextus saltem omnino respuit, hoc in loco esse sermonem, aut de regibus sub Antichristo futuris, aut de primis mundi ætatibus: sed duntaxat de illis, qui ex parte Imperij Rom. persecutiones in Christi Ecclesiam suscitarunt. Quòd autem sermo esse non possit de regibus Antichristo obsecuturis, meo quidem iudicio, conuincunt illa Angeli verba, *Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit.* vbi dilucidè ostenditur, septem illa capita non simul, sed per successionem existere; ita tamen, vt omnia illa sint imperij ethnici capita.

§. 3. *An in septem marina Bestiæ capitibus alludatur ad Bestias quatuor, de quibus agit Daniel capite septimo.*

Marina huius bestia collatio cum quarta Danielis bestia, quam respicit.

MARINA Apocalypseos Bestia euidenter respicit quartam Bestiā Danielis in decem cornibus, quibus vtraque coronatur. Perspicuum item est, quartam illam Danielis Bestiam esse Romani Imperij idololatræ figuram: quia Danieli dictum est cap. 7. 17. *Hæ quatuor Bestiæ magnæ, quatuor regna sunt, quæ consurgunt de terra.* quæ etiam quatuor regna, siue Imperia dubium non est in statua illa Danielis 2. 31. fuisse præfigurata. Porrò ipsiusmet Danielis expositio est, quatuor eorum regnorum primum esse Chaldæorum; alterum Persarum ac Medorum; Græcorum tertium, & quartum Romanorum. Enimuerò (id quod mirum apparet) cùm Apocalypseos marina Bestia quartæ Danielis bestiæ respondeat; septem illius capita non videntur eidem quartæ bestiæ, sed vniuersis quatuor respondere. Nam quartæ Bestiæ Daniel non plura capita attribuit; quare vnico solùm constitisse videtur. Ex quo efficitur apud Danielem septem capita inter quatuor omnes bestias esse dispertita. Vidit enim Daniel leænam, vrsum, & pardum quatuor capitibus insignitum, atque aliam bestiam cum cornibus omnino decem. Itaque marina Ioannis bestia, ex quatuor illis Danieli visis coalescere, & coagmentari videtur: siquidem pariter & vrsus est, & pardus, & leo; habétque decem cornua, vt ex illius descriptione in ipso textu expressa colligitur.

In marina bestia non posse significari quatuor mundi Monarchias.

Nihilominus impossible est, arbitror, in Apocalypsi per hanc marinam Belluam quatuor omnes Monarchias figurari. Primæ enim tres finitæ iam erant, cùm Ecclesia ad Gentes gradum fecit. Bellum autem marinæ Bestiæ aduersus Ecclesiam fuit susceptum post Ecclesiæ ipsius ad Gentes migrationem; vt ex superiorum contextu manifestè deducitur. Præterquā quòd textus ipse exprimit Babylonem (id est, Romam idolorum cultricem) super Bestiam considere; & per septem Bestiæ capita, totidem Romæ montes adumbrari. Est item haud obscurum discrimen inter septem illa capita, quæ Daniel in quatuor bestiis; & inter hæc septem quæ Ioannes in eadem maris Bellua, aspexerunt. Capita enim Ioanni visa pardi erant omnia, vt infrà videbimus; ex illis verò septem Danielis, quatuor pardi erant; vnum vrsi; leænę aliud; & alterius figura non exprimitur.

Mihi tamen nihilominus certum est, eam

Marinam Apocalyps. bestiam ex quatuor Danielis bestiis quodammodo conflari.

A fuisse diuini Spiritus intentionem, vt hanc maris Bestiam ex quatuor illis Danielis conflaret. Non quidem vt hæc Bestia omnes quatuor Monarchias significaret; sed vt edoceremur, quidquid furiosi, crudelis atque immanis in quatuor Belluis Daniel dispersum conspexerit, totum hoc in vno Romano Imperio ethnico coactum atque compactum reperiri. Quare in ea deprehendi multitudinem cornuum & capitum, & pardinæ pellis varietatem oculorum multitudine distinctam, (quod est auaritiæ symbolum;) item vrsi deformitatem, (quod est symbolum luxuriæ:) atque feritatem leonis, quæ superbiam & arrogan-
B tiam innuit. Quòd si Danieli in quarta bestia non ea omnia sunt figurata, quæ Ioannes in Bestia maris contemplatus fuit; ideo accidit, quia Danieli non ita expressè atque distinctè præmonstrata fuit horribilitas & immanitas persecutionum à Romano Imperio in Ecclesiam excitandarum. Ioanni verò id fuit explicatè & luculenter præsignificatum. Quòd autem maris Bestia conflata sit ex iis omnibus, quæ terribilitatis speciem in quatuor Danielis bestiis præ se ferebant; ideo fortassis fuit ita monstratum, quia secunda Monarchia primam, tertia secundam, quarta tertiam deuorauit. Vnde Monarchia quarta (præsertim quando Chri-
C sti Ecclesiam diuexauit) in se iam includebat quodammodo tres priores: & vitiorum saltem omnium sentinæ, ac scelerum colluuiones, quæ in ceteris sparsim residebant, in vnam Romani Imperij Monarchiam confluxerant. Deinde percommodè etiam accidit, vt marinæ Belluæ septem tribuerentur capita, quæ in bestiis quatuor Danielis erant dispersa; vt Bestiæ capita capitibus draconis responderent, in eisque significaretur persecutionum multitudo; quemadmodum septem draconis capita ad multiplices illius suggestiones ac tentationes referuntur. Ad illud autem, quod nuper
D diximus (videlicet in Romani Imperij Monarchia quodammodo tres priores includi) adiungi potest, quod Orosius lib. 2. cap. 1. & lib. 7. cap. 2. ait, vbi quatuor illas recenset Monarchias (quamuis ipse, vt Africanus, Medorum Monarchiam omittat, & eius loco regnum Carthaginense substituat; quod septingentos annos durasse affirmat.) & hoc modo eas distribuit, vt Rom. Imperium sit Occidentale; Babylonicum, Orientale; Macedonicum, Septentrionale; Carthaginense, Meridionale; subditque Romanum ab Occidente consurgens hæreditate Orientis fuisse nutritum; & Macedonicum atque Carthaginense partes tutoris & curatoris
E tenuisse.

Decem cornua quomodo in septem bestiæ capitibus consideranda sint.

Et cornua decem.] Decem cornuum distributio eo, quo depingi solet modo, aliis capitibus cum vno cornu, aliis cum duplici affictis, congruentem non potest (meo iudicio) habere applicationem in ænigmatis ipsius significato. Quamobrem, cum bona Pictorum venia, magis consentaneum putarem, si omnia 10. cornua in præcipuo capite ponerentur. Nam vt videbimus c. 16. 13. in marinæ Bestiæ descriptione, vnum erat magis principale ca-
F put, & cetera minùs præcipua. Capitis autem principis significatio ea est, quam Angelus c. 17. 10. attingit, cùm ait, *Vnus est:* vbi supponit singulis suam vicem, tempúsque per successionem appropinquare; atque illi, quod re ipsa imperium tenet, 10. cornua tribuendo, innuit, omnia cornua in eo simul esse capite, quod tūc regnat. Quamobrem ipsamet cornua, quæ primo capiti, cùm regnabat, inerant, secundum etiam caput, cùm regnat, comitantur; & tertium pariter comitabuntur, cùm regnet. Si cui

tamen

tamen magis adhuc vulgaris pictura arrideat; illud saltem præstituat necesse est, rationem se reddere non posse in ænigmatis interpretatione; cur vni capiti duo cornua, alij vnum obtigerit? nisi solùm quia picturæ ipsius facilitas atque commoditas id exigebat: quantumuis, quod ad significationem attinet, decem cornua in singulis capitibus reperiantur coniuncta, quando cuiusque tempus per vices aduenerit.

Decem bestiæ cornua quid significent.

Sed vt de significatione ipsa dicamus, prætermissa illa opinione, quæ decem cornua ad Reges decem sub Antichristo in Romano Imperio futuros applicat; aut ad eorum multitudinem regum, quos Antichristus ipse in terrarum orbe reperiet, (quod minus displicet Augustino 20. de ciuitate cap. 23.) illud mihi certum est, decem isthæc cornua esse symbolum multitudinis senatorum Romanorum. Sicut enim vnum cornu in Scriptura designat principem vnum; ita cornua plurima Polyarchiam innuunt, seu plurimorum principum gubernationem. Et idcirco dixit Daniel quartam Bestiam esse dissimilem ceterarum: aliæ enim erant absolutè loquendo Monarchiæ; Romanum verò Imperium propriè Polyarchiæ rationem induebat. Vt autem hoc significaretur; aptissimum C fuit decem cornuum symbolum; quippe denarius est multiplicationis numerus, & eam ob rem maiores omnes numeri in denario tandem clauduntur.

Denarius multiplicationis numerus.

Nam vbi ad denarium deuenitur, protinus ad numerorum initium, siue vnitatem regressio fit; & dicimus, *Vndecim, Duodecim* &c. quasi diceremus decem & vnum, aut decem & duo. Cùm autem senatorum numerus certus ac præfinitus non esset, & exprimendus foret numerus aliquis, qui multitudinis esset symbolum; nullus potuit congruentiùs assumi, quàm denarius. Lege Zachar. 8.23. *In diebus illis apprehendent decem homines ex omnibus linguis Gentium fimbriam viri Iudæi, dicentes, Ibimus vobiscũ,* &c. D Vbi fortè *Decem*, idē est, ac *Plurimi*. Si enim non intelligas decem ex qualibet lingua, sed decem ex omnibus collectiuè; non possunt esse decem ex omnibus linguis, cùm linguæ omnes plus septuaginta sint. Præterea ipsemet Apocalypseos contextus cap. 7.12. explicat, per decem cornua figurari Polyarchiam, quæ est multitudo principum eodem tempore vigentium: atqui eiusmodi erant Romani senatores. Etenim licèt non propriè fuerint reges; eorum tamen potentia & amplitudo regum instar erat. Quare Cy- E neas dixit, Romanum Senatum sibi fuisse visum concessum regum, vt narrant Plutarchus in Pyrrho, Florus lib. 1. Liuius lib. … Lipsius lib. 4. de magnitudine Romana cap. 2. Cohærent cum hoc ipsius textus verba, *Decem cornua decem reges sunt, qui potestatem tanquam reges vna hora accipient:* vel acceperunt. Quid enim est, obsecro, *Vna hora*, nisi vno eodémque tempore principatum tenere? Quod autem reges appellentur, & declaretur pariter, eos non propriè reges esse, sed regum habere potentiam & amplitudinem, quis non in hoc senatorum Romanorum descriptionem cognoscat? F

Soluitur difficultas in prædicta explicatione occurrens.

Dicet tamen aliquis, quando Romanum Imperium in Ecclesiam sæuiit, Polyarchia ipsa Romanorum iam fuerat ad Monarchiam redacta; atque adeò pro illo ipso tempore non rectè decem cornua Bestiæ tribuuntur. Ceterùm, quamuis verum sit, per dignitatem imperatoriam multum auctoritatis senatoribus fuisse imminutum; adhuc tamen maxima illis auctoritas & amplitudo restiterat; vt cap. 12. obseruauimus ex Polybio: & leges singillatum senatus ipse probabat, & confirmabat; A aliter enim nullam legum vim obtinebant. Quare cùm hæc maris Bestia Romanum repræsentet imperium Romanæ Ecclesiæ per edicta ac leges iniquas bellum inferens, non fuit satis septem figurari capita, quæ Imperatorum symbolum gerunt, nisi decem quoque cornuum figuraretur auctoritas quæ Romanum Senatum denotarent. Etenim in iis legibus & persecutionibus, quæ aduersus Christianam Ecclesiam dimanabant, Romanum Imperium non meram agebat Monarchiam, sed Monarchiæ iuxtà ac Polyarchiæ permistionem. Quapropter consentaneum fuit, decem cornua marinæ Bestiæ affingi, quibus Romani Senatus auctoritas in Ecclesiæ oppugnatione & idolorum propugnatione adumbraretur. Qui ergo semel sibi in mentem induxerit, decem cornua apud Danielem significare Romani senatus auctoritatem, nescio, quo pacto possit in dubium vocare, in eâdem significatione hoc symbolum ab Apocalypsi vsurpari, cùm ex illo Danielis symbolo sit desumptũ. Præsertim cùm constet, ita exigi necessariò ad consequentem Apocalypseos seriem & acoluthiam, nec non ad declarationem ab Angelo traditam de decem cornibus cap. 17. numero 9.10.11. & 12. Cumque certum etiam sit ad Polyarchiæ significationem nihil posse cóncinnius afferri, quàm hæc decem cornua. Nec tamen inde sequitur, per denarium numerum semper ingentem multitudinem denotari. Nam in aliis rebus denarius est numerus exiguus, vt cùm exprimuntur decem dies cap. 2. 10. In aliis verò est ingens numerus, vt in decem vnius Bestiæ cornibus.

Obiectio contra nostram interpretationem.

Sed obiiciet aliquis, symbolum decẽ cornuum si idoneum erat ad Romanum Senatum figurandum ante Iulij Cæsaris tyrannidem & Monarchiæ institutionem; ex hoc ipso colligitur, non esse huiusmodi symbolum ad rem, vt per illud Senatus idem denotetur, quo tempore persecutiones sunt aduersum Ecclesiam excitatæ. Etenim hæ persecutiones accidere multis annis post Monarchiam institutam: huiusmodi autem Monarchiæ exordio dum vaticinatur Daniel, affirmat, in medio decem cornuum loco, cornu aliud vndecimum sese extulisse, quod inter cetera superius eualit, *Et tria de cornibus prioribus euulsa sunt a facie eius.* Quod in sensu proximo significat inter Romanos senatores vnum sustulisse cristas, seque in eius Reipublicæ Monarchiam intrusisse, & bonam eiusdem Reipublicæ senatorum partem fuisse demolitum: quia suos hostes, & competitores disturbauit. Id quod significatur in trium cornuum euulsione, quæ fere tertiam denarij numeri partem conficiunt.

In quarta Danielis bestia, quid significet tria capitis cornua ab alio cornu posteriori deiect.

Ex hoc igitur inferri videtur, cùm in Apocalypsi Rom. indicatur Imperium, quo tempore iam erat Monarchia, Bestiam hanc non fore cum decem cornibus depingendam, sed solùm cum 7. Quandoquidem Monarchia ipsa extitit causa, cur tria ex decem cornibus amitterentur. Respondeo tamen, apud Danielem fuisse figuratum, quod Iulij Cæsaris tempestate fuerat euenturum; atque adeò oportuisse, vt illorum trium cornuum euulsio repræsentaretur: non tamen ideo fuisse necessarium, vt in posterum septem duntaxat cornua Bestiæ affingerentur. Etenim numerus senatorum, quos Iulius Cæsar euertit, aliis postea à senatoribus fuit instauratus. Imò verò senatus à Iulio Cæsare ad nongentos auctus describitur. Et quidem licèt id non præstitisset; Senatorum tamen numerus semper extitit ingens. Decem autem cornua (vt iam vidimus) id vnum denotant, maximam senatorum principalium multitudinẽ.

Quapropter quamuis deinceps pauciores eſſent numero, quàm antea (nec enim fuerunt, niſi multò plures) ſymbolum adhuc eorum proprium erant cornua decem. Et quemadmodum in decem draconis cornibus multi innuuntur dæmones, qui ſunt *Principes & poteſtates tenebrarum harum*: haud aliter decem Beſtiæ cornua denotant Romani ſenatus principatum & poteſtatem.

Et ſuper cornua eius decem diademata.] Vide ſuprà capite 12.3. vbi adnotauimus diſcrimen inter draconem & maris Beſtiam; quod in dracone ſeptem ſint, iuxta capitum numerum, diademata. Nam draconis capita ſunt coronis inſignita. In Beſtia verò maris ſunt diademata decem, quia eius cornua ſunt decem, quibus impoſitæ ſunt coronæ. Ibi autem diſcriminis huius idoneam rationem reddidimus.

Quænam ſint blaſphemiæ nomina beſtiæ capitibus impreſſa.

Et ſuper capita eius nomina blaſphemiæ.] Hæc blaſphemiæ nomina in capitum frontibus impreſſa conſidero. Hoc enim ſatis eſt ad textus ipſius veritatem, præſertim ſi Græca loquutio attendatur, ἐπὶ τὰς κεφαλάς. Si quis autem roget, quænam iſthæc nomina fuerint? Reſpondeo, Nullum mihi aptius nomen occurrere, quàm *Antichriſtus*, quaſi ſe Chriſti profiteantur hoſtes, eiuſque nomen ſanctiſſimum maledictis inceſſant. Notandum porrò eſt, in capite 17.3. viſam Ioanni fuiſſe eandem Beſtiam nominibus blaſphemiæ plenam; quod fortè non arguit ſolùm in capitibus, ſed in toto etiam corpore fuiſſe hæc nomina diſperſa. Nam quamuis propter nomina illa, quæ deſcripta in frontibus habebat, dici poſſet plena nominibus blaſphemiæ, (ſicut aliquem diceremus annulis plenum, ſi in digitis ſingulis ſingulos geſtaret) nihil tamen prohibet, quin cum initio Ioannes non viderit Beſtiam coccineam (id eſt ſanguine tinctam) poſteà tamen viderit: eâdem etiam ratione principio quidem inſpexerit, Imperatores ſolùm eſſe Antichriſtos, id eſt, qui bello Chriſtum laceſſere tentabant, deinceps verò conſpexerit totam pariter Beſtiam eodem Chriſti nominis odio imbutam eſſe atque refertam. Nam.

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Præſertim cùm dæmon ipſos idolorum cultores ſtimularet, & accenderet; quò Romanorum Imperatorum edicta & ſenatus conſulta aduerſus Chriſti ſectatores impigrè ac diligenter exequerentur. Atque hæc de blaſphemiæ nominibus ſuper Beſtiæ capita impoſitis, ſi capita ad Imperatores referantur. Si verò referantur ad ſeptem montes; illi quidem blaſphemiæ etiam nominibus erant pleni, propter frequentiſſima idolorum templa, quæ paſſim per totos vrbis vicos ſtructa videbantur. Suſpicor tamen, ſimplicius eſſe, ſi, (dum de blaſphemiæ nominibus agitur, quæ in Beſtiæ capitibus erant deſcripta) capitum nomen pro Imperatoribus ſupponatur. Ex quo demum intelligitur, non propriè huius Beſtiæ capita reputari, niſi eos ſolùm Imperatores, qui Chriſtianam Eccleſiam afflixerunt.

TEXTVS.

Verſ. 2. *Et Beſtia, quam vidi, ſimilis erat pardo, & pedes eius ſicut pedes vrſi, & os eius ſicut os leonis; & dedit illi draco virtutem ſuam & poteſtatem magnam.*

COMMENTARIVS.

DIximus ſuperiore verſu, quàuis maris Beſtia quatuor illas Danielis (nempe quatuor Mo-

A narchias) non directè repræſentet, ſed ſolùm quartam; nihilominus diuinum Spiritum in ea quodammodo voluiſſe coniungere, quidquid in illis quatuor fæuum, immane, atque terribile cernebat; atque adeò vndique acceſiuiſſe, quod ad diſtinctiorem ſignificationem congruentius eſſe poterat: vt ſimul cum decem cornibus & ſeptem capitibus iungantur in illa leonis ſuperbia, quam tribuit Daniel primæ Beſtiæ, vrſi luxuria, quam tribuit ſecũdæ; & maculoſa pardi figura, quam tribuit tertiæ. Sic enim expediens erat ad deſcribendum cruentum bellum, quod Imperium Rom. idolis ſeruiens Eccleſiæ Chriſtianæ fecit; quod B bellum multò diſtinctiùs reuelatum eſt Ioanni, quàm Danieli. Quamobrem nihil mirandum nobis eſt, cur Beſtia adeò noua & inaudita aſcẽdat de mari, quæ nihil habeat cum marinis piſcibus commune. Hæc enim pictura non eſt, vt illa Leuiathan apud Iobum, in qua diuinus Spiritus ſimilitudinem ceti, (quæ propria eſt maris Beſtia) vſurpauit, vt animæ hoſtem, quem mundum appellamus, depingeret. At in Apocalypſi ad diſtinctiorem ſignificationem eiuſdem inimici, præſertim in bello per Rom. Imperium contra Eccleſiam geſto, non ſatis eſſe duxit Spiritus ſanctus ſimilitudinem cuiuſlibet Beſtiæ ex iis, quę naturali generatione pro-C pagantur: & propterea in hac ſacra viſione aliam multò monſtroſiorem & horribiliorem expreſſit. Qua in re elucet imprimis ſacrarum Literarum ſapientia; quæ per comparationes ex rebus naturalibus petitas fuit exorſa; poſteà tamen, vt figura ipſa ſiue pictura expreſſior fieret, naturalibus comparationibus alias ex rebus fictis acceſſitas ſapienter & eleganter adiunxit.

Cur huius beſtiæ figura noua & inſolita appareat, nec veri alicuius animantis ſimilitudinem præ ſe ferat.

Similis erat pardo.] Notandum hic eſt de pardo diuerſa & inter ſe diſcrepantia à Plinio atque Solino tradi. Plinius enim lib. 8. cap. 18. ſentire videtur, pardos eſſe pantherarum mares. Solinus autem D cap. 21. vtrumque animal ſpecie diuerſum affirmat. ait enim, *In his ſylueſtribus & pardi ſunt, ſecundum à pantheris genus, ſatis noti, nec latius exequendi, quorum adulterinis coitibus degenerantur partus leænarum, & leones quidem procreantur, ſed ignobiles.* Plinius quoque hæc ſcribit, *quidam à pardis pantheras candore ſolo diſcernunt, nec adhuc aliam differentiam inueni.* Nec verò aut Plinius aut Solinus exponunt, cum pardi illi, de quibus loquuntur, varij ſint & maculoſi. Tigribus quidem & pantheris picturæ varietatẽ tribuũt: vnde Plinius, *Pantheras* (inquit) *& tigris macularum varietate propè ſolùm beſtiarum ſpectantur. Pantheris in candido breues macularum oculi. Sunt qui tradãt in armo* E *iis ſimilem lunæ maculam creſcentem in orbes, & cauantem pari modo cornua.* Aſſeritq; multas in Syria pantheras eſſe. Solinus agens priùs de tigribus hæc habet, *Hoc beſtiarum genus inſignes maculis notæ & pernicitas memorabile reddiderunt. Fuluo nitent: hoc fuluum nigrantibus ſegmentis interundatum varietate apprimè decet.* Deinde magnam ipſius velocitatem commendat. Poſteà ad pantheras tranſiens, hæc ſubdit, *Numeroſæ ſunt in Hyrcania, minutis orbiculis ſuperpictæ; ita vt oculatis ex fuluo circulis, vel cærulea, vel alba diſtinguatur tergi ſupellex.* Ad hæc, pantheris non video à Pli-F nio aut Solino velocitatem tribui, quinimò negare videntur: notant enim eam caput abſcondere, ne reliqua animalia fugiant, quando ad eam odore allecta accedunt. Quod ſi caput occultat, ne illa ſibi per fugam conſulant; indicio eſt, pantheram non pernicitate præſtare. Ex dictis minimè conſtat, pardum illum, de quo Plinius, & Solinus agunt, eſſe pelle maculoſa, nec inter ſe conueniunt de animalis ſpecie.

Pardi animantis natura conſideratur.

Vtrùm pardus ſit ſpecie diuerſus à panthera.

Verun-

Pardi nomine in sacris Literis tigres etiam & pantheras comprehendi.

Veruntamen in sacris Literis pardus haud dubiè maculosus est; & eos comprehendit, quos Plinius & Solinus nominant tigres & pantheras. Probatur primò, quia Ieremiæ 13. 23. dicitur, *Si mutare potest pardus varietates suas.* Et Habacuc 1. 8. *Leuiores pardis equi eius.* Vnde Hieronymus Danielis 7. ait, *Pardus est maculosus & velocissimus, precepsq; fertur ad sanguinem.* Secundò probatur; nam Plinius affirmat, pantheram esse animal in Syria frequens. Quare cùm in sacris Literis sub hoc pantheræ nomine nō exprimatur, certè pardus pantheram etiā significat, aut sub se comprehendit. *Tertiò,* quia Tigris animal in nostra Vulgata nusquam reperitur, nisi apud Iobum capite quarto numero vndecimo, *Tigris perijt.* vbi Hebraicè legitur לַיִשׁ, *lis*, quod propriè leonem significat, vt patet Isaiæ 30. 6. *Leo ex eis.* & clariùs Prouerb. 30. 30. *Leo fortissimus bestiarum.*

In Vulgata tigridem ac leonem eadē voce originali vsurpari interdum.

Itaque videtur tigris in Vulgata esse leo; & pardus esse tigris, aut panthera. Nec mirum, quia in prophanis etiam auctoribus solent Pardi & Pantheræ nomina confundi; vt constat ex Aristotele, Plinio Dioscoride, & Gaza. Vnde Aconitum solet appellari, παρδαλιαγχές; eo quòd pantheras enecet; vt scribit Plinius, & Dioscorides, & πάνθηρ, ος est etiam masculini generis. mares igitur vocantur etiam Pantheræ. Quare si pardus idem est ac panthera, eius nomen crudelitatem sonat, quia πανθὴρ, idem significat, quod *omnino fera*, vel *valde fera.*

Pantheræ nominis etymon.

Est item astutus, pernix, & oculis tota pelle distinctus: & per fraudem intercipit ea animalia, quæ illius caput aut vultum non intuentur, in fraudem verò inducit odore, vt Plinius ait. Alij fortasse dicent, pellis varietate & pulchritudine. De significatione autem dicemus posteà.

Vrsorum natura consideratur.

Et pedes eius sicut pedes vrsi.] Quod de pedibus dicitur, fortè extendendum est ad crura atque femora; hæc enim omnia pedum nomine solent comprehendi. Iam de vrsorum natura Plinius libro octauo cap. 36. scribit. *Vrsorum coitus non vulgari quadrupedum more, sed ambobus cubantibus complexisque.*

Vrsus, animal valde libidinosum.

Et memini me apud aliquem auctorem legere, marem ac fœminam complures dies simul amplexatos permanere; quod summæ est luxuriæ symbolum. Addit Plinius, *Molli fronde consternunt lectum. oculi eorum hebetantur crebrò.* Et alibi dicit, *Vrsi sine calceatu longo itinere fatiscunt.* Itaque animal est maximè luxuriosum ac molle: est etiam fœdissimus pariter atque turpissimus, quæ omnia manifestam luxuriam præ se ferunt. Accedit, quòd vrsus expetit fauos; & quamuis Plinius autumet, non eos affectare mellis causa; sed vt illum apes suis aculeis pungant, atque ea ratione grauedinem oculorum releuet, siue vt apes ipsas deuoret, quod alibi idem Plinius ait. Communis tamen opinio fert, vrsum mellis esse auidissimum, ideóque fauos auferre. Et quidem ad symbolicam significationem recepta hæc opinio satis fundamenti præbet.

Os leonis hic quomodo accipiatur.

Et os eius sicut os leonis.] Si Græca vox, στόμα, sumi posset pro tota facie, vt interdum *Os* apud Latinos (veluti cùm dicitur,

Os homini sublime dedit, calúmque videre
Iussit)

dici potest huic Bestiæ facies esse leonina, tigrinum pectus, & pedes atque femora vrsina. Verùm Græcanicæ literaturæ periti affirmant, nusquam στόμα, pro tota facie accipi; sed pro eo spatio, quod deductis labris continetur; siue pro toto illo interiori spatio vsque ad imas fauces; in quo sunt dentes, palatum, lingua, gurgulio, & tonsillæ duæ: Quare in externa huius Belluæ figura, nihil video leonis proprium; nam in oris hiatu parum esse potest discriminis inter leonem, tigridem, atque pantheram.

Leonis os ad eius rugitum esse referendum.

Hæc perpendenti illud mihi occurrit, quod in textu dicitur; *Os eius sicut os leonis*; ad rugitum & vocis sonum fortassis referendum esse. Phrasis enim Scripturæ est, os pro loquela, siue pro vocis prolatione vsurpare, vt Matthæi 16. 18. *In ore duorum, vel trium testium, &c.* Lucæ 19. 22. *De ore tuo te iudico.* Prima Petri 2. 22. & sæpe alibi. Iuxta hunc ergo accipiendi modum sensus erit, quamuis species ipsa vultus & totius corporis pardum referat, rugitum tamen esse leonis: atque vt leoninus sit rugitus, consequenter requiritur, vt rictus & interius illud spatium vsque ad imas fauces ori leonino sit assimile. Et quidem manifestum est leonis rugitu maximam figurari superbiam, & horrorem pariter atque terrorem incuti ceteris animalibus.

Significatio partium, ex quibus marina Bestia compingitur.

Verùm enimuerò deueniamus iam ad chimericæ huius Bestiæ ex pardo, leone, atque vrso compactæ significationem. Qui in hac Bellua Antichristum intelligunt; affirmant, illum pardo comparari propter nationum, quæ ipsum sequentur, varietatem, & quia breui orbem sibi terrarum subijciet. Vrso insuper comparari propter astutiam, quia, vt ait Plin. *Nulli animalium in maleficio astutia maior*: ac demum per leonem figurari propter crudelitates & cædes. Ceterùm præterquam quòd antecedentium & subsequentium contextus minimè sustinet huius Bestiæ de Antichristo expositionem, vt suprà probauimus: applicatio illa, meo quidem iudicio, non satis est apta. Etenim si vrsi significatio ad callidam refertur astutiam, quorsum astutia in pedibus? Si leo ad sæuitiam refertur, cur solùm in ore?

In nostra tamen interpretatione applicatio (vt ex superioribus constat) est ad Romanum Imperium ethnicum Christianam Ecclesiam oppugnans, nec non ad animæ aduersarium, quem mundum vocant, hypothesi ad thesim reuocata. Pro hac ergo explicatione imprimis sunt expendenda Ioannis verba epistola prima capite secundo numero decimo sexto, *Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo. quoniam omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ: quæ non est ex Patre, sed ex mundo.*

Vrsus luxuriæ symbolū.

Si ergo quidquid in mundo est, ad luxuriam, auaritiam, ac superbiam reducitur, quid elegantius ad Mundi significationem, quàm in vna, eadémque Bestia coniunctionem vrsi, pardi, atq; leonis confingere? Quæ enim est Bestia inter efferatas, quæ ita propriè luxuriæ symbolum præ se ferat, quàm vrsus? Hæc ergo est concupiscentia carnis.

Pardus cupiditatis & auaritiæ symbolum.

Ad oculorum verò concupiscentiam quid potuit excogitari pulchrius, quàm Bestia ocellis vndique picturata? Quippe ad illud significandum, quod cupidorum oculos ad se se trahit, nihil aptius, quàm huiusmodi feræ pellis, quæ propter oculorum multitudinem quasi auarorum oculos in se transtulisse videatur. Et auarus ipse oculos quidem atque cor in suis pecuniis habet reposita. In Scriptura item per oculos cupiditas & auaritia denotatur.

Leo superbiæ symbolum.

His adnectitur superbiæ ac ferocitatis symbolum in leonis rugitu.

Atque hæc vrsi, pardi, ac leonis accommodatio ad tria illa concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum ac superbiam vitæ non à me primum inuenta est: eam enim Hugo Cardinalis attigit; & multa illi possunt adiungi, consideratis iis, quæ in illum Ioannis locum disputant interpretes, & præsertim Augustinus libr. 10. Confess. capit. 28. Et D. Thomas 1. 2. quæst. 77. articulo 5.

Verùm ingenuè fateor, aliquam mihi subesse formidinem, ne communis distinctio, qua verba illa Ioannis, *Concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum*, &c. solent exponi, fundamento parum solido roboretur. Nam Ezechielis 23.16. manifestè videtur oculorum concupiscentia ad libidinem referri. Quare non ita apparet necessarium, vt concupiscētia carnis ab oculorum concupiscentia distinguatur. Siquidem non minus luxuria, quàm auaritia per oculos sese in animum insinuat; & vtraque est carnis voluptati satis procliuis. Nihilominus tamen communem explicandi rationem veneratus, meam applicationem ad eam pariter conformaui.

Cur in huius bestia pedibus luxuria, in corpore auaritia, in ore superbia symbolū collocetur?

Ad hæc; quòd luxuria in pedibus, auaritia in corpore, in ore superbia, (id est in capite) collocentur; fortassis indicat, in infimis hominibus, qui quasi mundi pedes sunt, luxuriam ferè potissimum dominari; in mediis, auaritiam; & in capitibus, superbiam. Et corpus quidem pantheræ, vrsini pedes, atque os leoninum fortè adumbrant, mundi corpus diuitiis comparandis inhiare; vt extare sic, & eminere possit, atque se in turpem & libidinosam viuendi consuetudinem ingurgitare. In medio autem auaritia constituitur; quia superbiæ & libidini opus est ipsius ope & adminiculo: & inter illas duas, nempe auaritiam atque libidinem caput exerit superbia, vtpote erecta atque arrogans in ipso capite, siue etiam in ore: iuxta id Prouerb. 14. numer. 3. *In ore stulti virga superbia.* At luxuria atque libido, vt fœda ac turpis, ad pedes ipsos abiicitur.

Vrsi, pardi ac leonis symbola in hac Bestia esse petenda ex trium primarum Danielis bestiarum significatione.

Deinde cùm in hac vrsi, pardi atque leonis coagmentatione habitus fuerit respectus ad tres primas Danielis Bestias; nihil verisimilius, quàm ista hæc symbola in Bestia hac, quæ Romanum repræsentat Imperium, esse accipienda iuxta eam significationem, in qua symbola eadem tribus illis prioribus Danielis Bestiis tribuuntur. Quod perinde est, ac dicere, Romano Imperio Ecclesiam infestanti leonis symbolum nihilo secius congruere, quàm Monarchiæ Chaldæorum, cum illi fuit à Daniele adscriptum. Symbolum item vrsi eidem Romanorum Imperio non minùs, quàm Medorum atque Persarum Monarchiæ aptari. Pardi denique symbolum æque illi, atq; Monarchiæ Græcorum quadrare.

Chaldæis cur leænæ symbolum attributum?

Et sanè Chaldæis leænæ fuit symbolum attributum, propter superbiam & arrogantiam. Lege Danielis 5.20. vbi de Nabuchodonosore, *Eleuatum est cor eius, & spiritus illius obfirmatus est ad superbiam.* Et infrà. *Tu quoque aduersus dominatorem cæli eleuatus es.* Et Iudith. 1. nu. 7. *Eleuatum est cor eius.* Item c. 3. 11. expenditur ferocitas Assyriorum seu Chaldæorum. Et cap. 3. 13. Nabuchodonosor præcepit, vt ipse solus diceretur Deus.

Persis ac Medis cur vrsi symbolum concessum?

Deinde Persis ac Medis vrsi symbolum fuit applicatum, propter effrænatam & intemperantem luxuriam, vxorum multitudinem, & deliciarum atque conuiuiorum affluentiam. Vide Esther capit. 1. & cap. 2.

Græcis cur pardi seu pantheræ symbolum applicatum?

Græcis autem (quamuis cupiditatis etiam atque auaritiæ insimulentur, vt patet ex Machabæorum libris) pardi tamen siue pantheræ symbolum verisimilius est fuisse traditum propter incredibilem velocitatem, qua sui Imperij magnitudinem adquisierunt; & propter ingentem gloriam, quam sibi ex tot nationum subiugatione compararunt. Hæc enim insignis gloria idoneè figuratur in pantheræ ac tigridis pelle, *Quæ facit eas bestias memorabiles*; vt loquitur Solinus. Et quemadmodum inter ceteras aues pauo, propter suam versicoloris & ocellatæ caudæ varietatem, inanem mundi gloriam mirè exprimit; ita inter feras nulla potuit tigride aut panthera congruentior ad eandem A significationem designari. Atque vt in pauone copulantur simul gloriæ symbolum, & symbolum vilitatis atque abiectionis; hoc in pedibus, illud in pennis (ideo enim dicitur, vbi suos despicit pedes, speciosum plumarum orbem deiicere:) non aliter in hac sacra fictione pardi seu pantheræ similitudini, quibus magna denotatur pulchritudo, vrsinorum pedum deformitas adiicitur. Fortassis etiam Ioannes ideo in sua Canonica concupiscentiam carnis, & (quod idem est) concupiscentiam oculorum cum vitæ superbia coniunxit.

Cur in hac bestia ex pardo, vrso & leone cōpacta Romanum adumbretur Imperium?

Mirificè ergo in Bestia, cuius pellis pardum seu pantheram; pedes vrsum; & rugitus leonem refert, B Romanum adumbratur Imperium; quod suæ gloriæ magnitudine, delitiarum ac libidinum affluentiâ, & edictorum in Christi Ecclesiam promulgatorum terrore Euangelium conuellere, & exterminare conabatur. Cum enim Euangelio ipsi è regione opponeretur Romani Imperij splendor, gloria atque maiestas, & inanium sectarum ac superstitionum varietas, quas Romanum ipsum Imperium complectebatur; varietas etiam nationum, quas subiugauerat. Hæc inquam omnia fidem idololatriæ facere videbantur. Deinde cùm delitiis & carnis lenociniis homines ad nimiam viuendi licentiam allicerentur (esto, hæc vt infima, atque C abiecta in pedibus reponantur,) non parum hac ratione molliebantur pariter ac flectebantur, vt religionis à Romano Imperio cultæ iugum subirent: & Christi se doctrinæ omnino contrariæ opponerent. His demum omnibus adiungebatur seueritas ac terror legum & edictorum; quæ, leonini instar rugitus, horrorem incutiebant hominibus; nequis Christi fidem amplecti & profiteri auderet. Iuxta illud Amos 3. nu. 8. *Leo rugiet, quis non timebit?* Hic ergo est genuinus sensus; in quo facilè mox apparet, quam sapienter pardi similitudo fuerit in pelle constituta; vrsi in pedibus: & leonis in ore; id D est, in rugitu superbo atque minaci. vt hoc pacto figuraretur terror, quo leges & edicta immania aduersus Christianum nomen immissa hominum animos percellebant. Atque hoc est arcanum mysterium, cur marina Bestia ex pardo, leone, & vrso compacta fingatur: hoc est ex animalibus, quæ suapte naturâ sunt terrestria; vt ea ratione significaretur, bellum, quod mundus inferebat Ecclesiæ, coalescere ex iis Bestiis, quas terra nostræ deprauatæ affectionis gignit.

Quo sensu dicatur draco suam virtutem & potestatem marinæ dedisse bestiæ.

Et dedit illi draco virtutem suam & potestatem magnam.] Qui de Antichristo explicant, virtutem hanc à dæmone traditam interpretantur de arcaE norum reuelatione, deque præstigiis ac malis artibus ad miracula falsa & inania edenda, & mundum hac ratione decipiendum. In nostra tamen expositione, quæ hanc maris Bestiam ad Romanum Imperium ethnicum refert: hæc virtutis ac potestatis magnæ traditio explicari potest de maxima cura & solicitudine, quam intendit dæmon in Romanum Imperium idolis deditum exornandum, & in eius existimationem ac venerationem amplificandam, vt horribilis illius belluæ reuerenF tia ab omnibus exhibita & terror in hominum animos iniectus crudele bellum inferrent Ecclesiæ. Quamobrem hæc virtus Bestiæ à dæmone collata non consistebat in rerum arcanarum præsagitione; sed in eo, quòd in hominum mentibus Romani Imperij auctoritatem, amplitudinem & maiestatem maximè corroboraret; vt hac ratione idolorum cultus magis magisque æstimaretur. Pro hac explicatione stat, quòd sæpè virtus in Scriptura pro maiestate accipitur; & potestati respondet in Græco,

Græco, ἐξουσία, quod sonat auctoritatem. In Græco item additur, *Et thronum suum*, quasi dæmon non præstiterit solùm, vt Imperium pro maximo ac potentissimo coleretur, sed pro diuino etiam: ita vt, quem Ethnici diuinitatis thronum dæmoni tribuebant, eundem Romano Imperio deferrent. Facit, quod ex antiquis inscriptionibus constat, Romam à Gentibus pro Dea habitã. Lege Goltzij thesaurum; vbi videre est varia numismata cum hisce inscriptionibus. ΡΩΜΗ ΘΕΑ. *Roma & Augusti templum. Roma & Augustorum templum. Dea Roma.* Huc etiam accerse illam vetustatis inscriptionem. *Sacerdos ad templum Romæ & Augusti.*

Roma olim à Gentibus diuini honores tributi.

Ingentem dæmonis virtutem ac potestatem Bestiæ communicatam refert nonnemo ad externam speciem falsi illius miraculi, quod posteà subiicitur de vnius capitis resurrectione. Verùm infrà videbimus, recidiui huius capitis excitationem, in textu non referri vt miraculum à maris Bestia effectum. Quare non est ad rem, quod dicitur, proptereà draconem Bestiæ suam virtutem & potestatem dedisse. Quinimò non video, quomodo magna sit potestas, quæ ad falsum miraculum confingendum tribuatur. Magna enim potestas & magna præstigiatoris fallacia res sunt valde inter se diuersæ. Itaque potestatis nomen non est referendum ad facultatem edendi falsa miracula, sed ad auctoritatem ingentem ac maiestatem ab ipso dæmone adiutam: in quo etiam includitur magna ad decipiendum efficacitas, quæ est maxima Satanæ virtus, quatenus Satanas est.

Verùm potestas à dracone tradita bestiæ possit referri ad facultatem falsa patrãdi miracula?

Prædictæ explicationi aliam adiungo, quæ mihi adhuc magis probatur: ea autem est, pro virtute ac dæmonis potestate hìc intelligi licentiam ac facultatem, quam dæmoni permittit Deus, vt iustos persequatur, sicut & Iobum persecutus fuit. Omnino enim hisce in verbis alluditur ad id, quod Deus Satanæ dixit Iobi 1. nu. sexto, *Ecce in manu tua est.* vbi ei datur potestas, non solùm ad fortunas iusto viro auferendas, sed etiam ad eum grauiter torquendum. Atque hæc est magna illa facultas, & ἐξουσία, prout distinguitur ab ea, quæ prius illi fuerat concessa, auferendi ab eo omnia externa bona, *Vniuersa, quæ habet, in manu tua sunt.* At verò magna facultas omnia pariter includit. Hanc igitur maximam potestatem, quam dæmoni fecit Deus, insectandi Christianos homines, statuit dæmon ipse exequi per Imperium Romanum. Hoc enim pacto existimabat, Christianæ Ecclesiæ persecutionem fore sæuissimam. Pro expositionis huius confirmatione vide infrà numero duodecimo.

Traditur alia expositio potestatis bestiæ à dracone commissæ: quæ & probatur.

TEXTVS.

Vers. 3. *Et vidi vnum de capitibus suis quasi occisum in mortem; & plaga mortis eius curata est; & admirata est vniuersa terra post Bestiam.*

COMMENTARIVS.

Vtrùm hic caput quasi occisum pro verè occiso sumatur?

QVIA in textu nõ absolutè dicitur, *Occisũ*, sed, *Quasi occisum*; ideo multis visum est, caput illud non apparuisse Ioanni omnino mortuum, sed lethali plagà vulneratum. Et facit, quod infrà numero 12. dicitur, *Cuius curata est plaga mortis*, & paulo pòst, *Habet plagam gladij & vixit.* Verosimilius tamen mihi est, in ea visione caput illud Ioanni planè mortuum fuisse visum; ideòque dici in textu illud tanquam mortuum, aut quasi mortuum

A fuisse inductum; quia reuera occisum erat. Sic enim cap. 5. 6. dicitur, *Vidi Agnum tanquam occisum.* vbi particula *Tanquam* significationem non imminuit; sed apponitur, vt vel sic appareat illius positionẽ fuisse, vt Agni occisi; in quo vera Christi mors figurabatur. Et quidem ad significationem multò congruentius est, vt occisum caput reuiuiscat.

Sed age iam, quænam est huiusmodi significatio? Qui ad Antichristum confugiunt; alij ex illis volunt, hoc primum Bestiæ caput pro ipso Antichristo substitui. Existimant enim, illum mortuum se simulaturum, & triduo transacto denuo appariturum, vt verè à mortuis excitatus credatur. Alij caput hoc interpretantur de vno ex septem Regibus, qui se Antichristo subiicient. Opinantur enim hũc Regem lethali priùs vulnere in prælio percussum, mox ab Antichristo fore sanandum. Sic noster Viegas, qui priorem explicationem impugnat. Sed vtraque meo iudicio omnino est extra rem. Nam in hoc capite, (vt sæpè aliàs diximus, & initio huius capitis latè disputauimus) directè instituitur sermo de Romani Imperij persecutione aduersus Ecclesiam. Præterquàm quòd superiores duæ declarationes contextum ad res omnino incertas & parum verisimiles applicant.

Caput vnũ bestiæ quasi occisũ, quid significet.

C In nostræ autem expositionis filo illud inuenio Apocalypseos elegantiã imprimis dignum, videlicet in ea persecutione, quam Domitianus suscitauit, visum fuisse reuixisse Neronem, qui primus fuerat persecutor. Cui explicationi contextus omnino videtur applicandus. Ac primò, rectè congruit Neroni locutio illa, *Vnum de capitibus Bestiæ*, id est, primum: sic enim sæpè ponitur in Apocalypsi *vnum* pro *primo*. Deinde, quanuis verum sit, bellum, de quo in hoc capite agitur, esse illud, quod Romanum Imperium à tempore Domitiani Ecclesiæ indixit, (de Neronis enim persecutione suprà actum iam erat cap. 12. vbi ea draconi sapientis-
D simè fuit attributa,) cùm tamen Bestia Imperium idolorum cultorem repræsentet; necessarium est, primum eius caput ad Neronem referri. Quoniam verò primum caput priùs apparet demortuum, deinde resurgit; hoc ipso eleganter figuratur. Neronis persecutionem fuisse quidem transactam, in Domitiano tamen mox redintegrari. Atque ita primum caput, cùm mortuum visitur, designat Neronem fuisse occisum, & eius persecutionem cessasse. Cùm autem resurgit, innuit eundem Neronem in Domitiano reuiuiscentem, & Neronis persecutionem in detestabili successore instauratam. Itaque primo in capite repræsentatur tum
E Nero ipse in Domitiano suscitatus: atque hac ratione denotatur pariter idem Domitianus, cuius persecutio est prima earum, quæ in hoc capite sub ænigmatum inuolucris adumbrantur: vt suprà collegimus.

Quo sensu dicatur caput bestiæ occisum mox reuixisse.

Tertiò, huius explicationis vestigia nonnulla reperio; ex quibus non obscurè coniectare licet, hunc locum ita fuisse quondam à Ioannis discipulis intellectum. Id autem elicio ex eorum deceptione, qui sibi persuaserunt, Antichristum eãdem
F fore Neronis personam; atque adeò affirmabant, Neronem rursus in nouissimis temporibus fore apparitum. Ita opinati sunt antiquorum multi, vt refert Hieronymus Danielis 11. ex quibus fuit vnus Victorinus, vt patet ex ipsius commentario ad ea verba cap. 17. *Et ipsa octaua est.* Vbi ait, octauũ hoc caput esse Antichristum, quem fore Neronem ipsum ab inferis tunc excitandum. Et Prosper in dimidio temporis cap. 8. sic habet. *Octauum Regem, quem dicit Antichristum, quidam Neronem intelligi volunt;*

Superiorem de Nerone & Domitiano expositionem ex antiquorum vestigiis elici.

lum; vt ipse sit Bestia, quæ fuit, & non est, & iterum venturus est. Sed siue ipsius formam & speciem corporis sumat, & in ea appareat, sicut Angelus in libro Tobiæ dicitur similitudinem Azariæ suscepisse.) siue in alterius specie appareat Antichristus; ipsius tamen Neronis luxuriam sæuitiamq́; morum habiturum Daniel Propheta testatur. Hactenus Prosper; in quo Victorini, & aliorum errore accidisse credo, quod in multis aliis rebus vsu venire solet; nempe ex metaphorâ aliquâ siue allegoriâ, quæ initio fuit rectè percepta, prouenire posteà, vt nonnulli sibi in animum inducant, illam fore accipiēdam, vt sonat. Id quod in sancti Georgij pictura (vt Baronius notat) conspicuum fit. Nec enim sapienter satis sibi quisquam persuadeat, in eiusmodi pictura significari virginem aliquam ex draconis faucibus per Georgium liberatam. Et forsitan simile etiam est, quod de procera nimis, & plusquàm giganteâ Diui Christophori staturâ, quę solet fere depingi, in multorum animos irrepsit. Vt igitur ineptum planè est, quæ vera sunt ac solida, ad meras velle metaphoras reducere: ita etiam nimiæ simplicitatis est, metaphoras ipsas, ita vt sonant, absque vlla penitiori intelligentiâ assumere; præsertim in rebus iis, vbi ingentia miracula absq; vlla vel Dei gloria, vel Ecclesiæ vtilitate, gratis & nequidquam, confinguntur. Ecquid enim ex Nerone aut in viuis asseruato, aut post duo vel tria annorum millia excitato, vtilitatis & emolumenti diuina prouidētia percipiet? Si fortè expedit, crudelissimum hominem, & Christiani nominis ac sanguinis maximè sitientem aliquando existere; non tanta nobis inesse debet simplicitas, vt cùm primùm Neronem audiamus nuncupari, protinus eandem antiqui Neronis personam ab inferis reuocandam fore credamus.

Cur in Domitiani persecutione dicatur Neronis persecutio reuixisse.

Quartò, prudenter valde excogitatum fuit in D Domitiani persecutione (idemque de ceteris dicemus infrà) reuicturam esse persecutionē Neronis, atque eiusdem Neronis personam & immanem crudelitatem mysticè suscitatum iri. Nam & Neronis persecutio prima extitit, eaque sæuissima, vt ex Ecclesiasticis historiis constat; & post Neronis mortem videbatur Catholica Ecclesia ab Imperij Romani impugnationibus libera omnino euasisse. Præsertim cùm Imperatores ij, qui Neronem subsecuti fuere (videlicet Galba, Otho, Vitellius, Vespasianus, & Titus) Christianos fuerint obliti. His ergo animaduersis cernitur, quàm sapienter & eleganter fingatur in Domitiano reuixisse Nero, & E antiquam persecutionem renouasse. Sanè hæc loquendi ratio cum aliis Scripturæ locis & sapientiū locutione valde consonat. Ezechielis 34. 23. *Suscitabo super eas pastorem vnum, qui pascat eas, seruum meum Dauid.* Danielis 12. 2. *Multi de his, qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt: alij in vitam æternam, & alij in opprobrium.* Malachiæ 4. 5. *Ecce ego mittam vobis Eliam.* Quod de Ioanne Baptista Domini præcursore explicat Angelus Lucæ 1. numero 17. *Ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ.* Quin & Virgilius Æneidos 6.

Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint. Alius Latio iam partus Achilles,
Natus & ipse Deâ.

Omitto alia sexcenta, & iam iterum suprà de hac phrasi diximus.

Quintò, quanuis pari etiam ratione, qua in Domitiano dicitur reuixisse Nero, idem posset de ceteris persecutionibus post Domitianum subsecutis affirmari; satis tamen fuit semel fuisse expressum in prima, vt de reliquis idem pariter intelligeretur. Nec ænigmatis nitori atque elegantiæ sæpius A idem iterari congruebat.

Verùm primi marinæ bestiæ capitis reuiuiscentia tanquam ipsius bestiæ miraculum referatur.

Sextò denique, prudenter contextus hanc primi capitis reuiuiscentiam non refert, quasi marinæ bestiæ miraculum. Tametsi enim dicitur post primum caput ad vitam reuocatum, *Admirata est vniuersa terra post Bestiam:* inde tamen non infertur, hāc admirationem fuisse exortam ex eo, quòd marina bestia miraculum aliquod ediderit. Constabit hoc infrà ex illorum verborum explicatione. Nūc duo tantū obiter attingo. Primū: si Ioannes affirmare vellet, primū caput singulari marinę Bestię miraculo excitatū fuisse, facile id explicatè asserere potuisset. B alterum; quod ad sensum attinet, non rectè cohæret, si hęc primi capitis resurrectio tanquam Bestiæ miraculum referatur. Etenim licèt maris Bestia persecutionem instaurauit; hæc tamen instauratio nihil est aliud, quàm Christiani nominis hostem sese iterum re ipsâ profiteri; id quod Bestiæ non nouum; insolitum aut miraculosum est; sed vulgare potiùs, vsitatum & familiare; quia *contra bonum, malum, & contra vitam, mors.*

Quomodo vniuersa terra dicatur post bestiam admirata.

Et admirata est vniuersa terra post Bestiam.] Modus ipse loquendi perinde est, quasi Gentes ingens aliquod miraculum obstupuerint. Sensus tamen non C is est, sed, renouatâ in Christianos persecutione, Gentes se Bestiæ subiecisse; eamque maximè æstimasse, coluisse, & obseruasse: & hac ingenti ęstimatione & veneratione ad ipsius cultum, voluntatem ac nutum allectas & attractas fuisse. Quod idem est, ac si asseratur, singulos homines multitudinis errori subscripsisse; cùm viderent Romanum Imperium Christianæ Religioni crudelissimâ persecutione obsistere. Hunc existimo germanum esse huius loci sensum. Notum verò est, verbum *Admirari*, solere accipi pro eodem, quod est permagni facere & æstimare, vt cùm Horatius ait,

Nil admirari, propè res est vna, Numici,
Solaq́; quæ possit facere & seruare beatum.

Addo etiā, terræ nomē posse hîc referri ad eos, qui terrenis affectibus inhærescunt, vt sæpè alibi.

TEXTVS.

Vers. 4. *Et adorauerunt draconem, qui dedit potestatem Bestiæ: & adorauerunt Bestiam; dicentes: Quis similis Bestiæ, & quis poterit pugnare cum ea?*

COMMENTARIVS.

De qua bestiæ adoratione hic sermo fit.

SEQVI Bestiam, est adorare draconem; nimirum per idololatriam, quam Bestia suadebat; & eam ob rem draco tantum auctoritatis ac potestatis Bestiæ concessit, vt homines induceret, ac subigeret ad ipsius draconis adorationem.

Et adorauerunt Bestiam.] Quanuis hominum lippitudo ac cæcitas eò peruenerit, vt Romano ipsi Imperio diuinos honores tribuerint: hîc tamen ea de re sermo nō est; sed de obseruātia, veneratione F & submissione, quam Bestiæ exhibuerunt, sibi persuadentes, Bestiæ obsistere in iis præsertim, quæ ad religionem spectabant, absque temeritatis & insaniæ nota, posse neminem. Itaque verbum *Adorare*, quando ad draconem refertur, propriam idololatriæ actionem præfert; quando autem refertur ad Bestiam, denotat stultam illam reuerentiam & cæcam subiectionem, quæ alius quidam adorationis modus est. Si tamen persistat aliquis, respectu etiam draconis hoc eodem modo verbum esse accipiendum, de voluntate in dæmonis obsequium ac

ac nutum pronâ, non admodùm repugno. Atque hoc pacto verbum *Adorare* secundùm sensum eundem vsurpabitur, siue ad Bestiam referatur, siue ad draconem.

TEXTVS.

Vers. 5. *Et datum est ei os loquens magna & blasphemias: & data est ei potestas facere menses quadraginta duos.*

COMMENTARIVS.

NOVVM & inusitatum apparet, quòd Bestia pardo similis, & os leonis habens loquatur; & mirum etiam est, permittere Deum nefandas illas blasphemias, quibus Imperium Romanum veram Christi Religionem irridebat. Ita tamen facto opus erat ad altissimum diuinæ prouidentiæ consilium. Porrò, *Loqui magna*, in præsenti idem videtur esse, quod loqui superba. Græcanicæ enim literaturæ peritissimus quidam me docet, vsitatam esse apud Græcos phrasim, *Loqui magna*, id est, bla C sphemias proferre: atque adeò ad phrasem eam exponendam addidisse Ioannem, *Et blasphemias*. Ad cuius locutionis probationem afferunt Tragicum quendam Græcum ita dicentem, *Nihil magnum dixeris*; hoc est, ne blasphemias iactes.

Loqui magna, quid hic sit.

Facere.] In quibusdam Græcis codicibus additur πόλεμον, id est, facere bellum. Maior tamen subest energia in verbo *Facere* absolutè posito; quod perinde est, quasi stragem in Christianis hominibus maximam edere. Et constat sæpè in Scriptura hoc verbum absolutè accipi. Obiter aduerte, in hoc versu simul coniungi *Loqui*, & *Facere*: eâ omnino phrasi, quâ Hispanè dici solet, *Dezir y hazer*, quæ est locutio familiaris virorum robore atque animis præditorum.

Quid item sit, Facere.

Menses quadraginta duos.] In capite 11. exposuimus, hos duos & quadraginta menses (siue quod idem est, tres annos & dimidium) esse mysticum temporis spatium, quo Ecclesiæ persecutio durat; vbi de magna huius mystici spatij energia, deque allusionibus, quæ in eo perstringuntur.

TEXTVS.

Vers. 6. *Et aperuit os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen eius, & tabernaculum eius, & eos, qui in cælo habitant.*

COMMENTARIVS.

IMPERIVM ethnicum atque impium irrisioni ac ludibrio habebat vnicum verùmque Deum; & Dei nomen (nempe Iesum, siue Saluatorem) illudebat, necnon promissiones in hoc ipso nomine inclusas; quæ eædem sunt, quæ in nomine *Iehoua*. (de hoc autem diximus latè cap. 1.) Congerebat pariter maledicta in Dei ipsius tabernaculum, id est in cultum & venerationem qua tunc Christiana Ecclesia summum ac præpotentem Deum prosequebatur: quando videbatur nondum magnum illud possidere templum, quod posteà fuit erectum Salomonico templo respondens; sed mysticum duntaxat habere tabernaculum minoris amplitudinis ac maiestatis; commodum tamen ad viam, quam per eremum suscipiebant. Ceterùm quemadmodû diuinæ virtutis præsentia ac demonstratio nihilo

Qua ratione Bestia in Dei tabernaculũ maledicta congessisse dicatur.

A fuit minor aut inferior in Mosis tabernaculo, sed maior potiùs & illustrior, quam quo tempore Deus in templo Salomonis degit; ita similiter in illa Religionis forma & externo cultu, qui in Gentium oculis abiectus & despicatissimus videbatur, mirum in modum enitebat summi Dei virtus & præsentia. Vide infrà c. 15. 5. vbi rursus de mystico tabernaculo.

Et eos, qui in cælo habitant.] Hoc est, ludificabatur Romanum Imperium primitiuos Christianos; atque adeò eosdem ipsos, qui verè & significanter in cælo degere dicebantur: quia eorum conuersatio
B in cælis erat. Quare Christianam ludere Ecclesiam, perinde erat, quasi ipsosmet cæli habitatores ludere.

TEXTVS.

Vers. 7. *Et datum est illi bellum facere cum sanctis, & vincere eos; & data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem.*

COMMENTARIVS.

QVAMVIS in Romani Imperij persecutione nonnulli ex fidelibus desponderint animum: verùm hîc neutiquam sermo est (opinor) de huiusmodi victoria, quam Ethnici de Christianis reportauerint; nec enim id est ad rem in hac argumẽti Apocalypseos parte; præsertim cùm victi ipsi appellentur Sancti, & de Sanctis in genere sermo sit. Non ergo agitur hîc de eo, quòd animi vincantur; sed quòd corpora occidantur & contrucidentur; ad eum modum, quo Daniel ait, *Prosternetur veritas in terra:* atque vt draco dicitur tertiam stella-
D rum partem in terram deiecisse: at verò bellum & strages, quæ hîc recensetur, erat generalior adhuc & vniuersalior. Nam marinæ Bestiæ, *data est potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem.*

De qua Bestiæ bello atque victoria hic sermo sit.

TEXTVS.

Vers. 8. *Et adorauerunt eam omnes, qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab*
E *origine mundi.*

COMMENTARIVS.

ADORANDI verbum, qua ratione sit accipiendum, diximus, suprà versu 4. Et sæpè iam explicuimus, eos dici inhabitare terram, qui in terrenas affectiones se totos demergunt. Quanuis possit etiam ita intelligi, vt hac phrasi agatur in præsenti generatim de omnibus, qui Romanũ orbem habitant; restrictâ tamen generali hac acceptione per additamentum illud quod mox subiungitur,
F ad significandos eos omnes & solos, qui sese Romani imperij Bestiæ submittebant, *Quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni.*

Quorumnam nomina dicantur non esse scripta in libro vitæ Agni? Diffi. vltra in prædicta expositione.

Enim verò in generali hac propositione occurrit protinus difficultas. Etenim Iudæi, qui Romanum incolebant orbem, & terrenis etiam affectibus obsecũdabant, Romano se Imperio non subijciebant in ipso idolorum cultu; nec tamen eorum nomina inscripta erant in libro vitæ Agni. Deinde, quanuis verisimile valde sit, ex primæuis Christianis paucos admodũ æternis inferorũ suppliciis addici;

addici; nihilominus non omnes prorsus saluabantur. Nonnulli igitur ex iis non erant prædestinati, atque adeò eorum nomina non erant scripta in libro vitæ Agni; nec tamen subiiciebant se Bestiæ, vt idola colerent; ergo non adorauerunt eam *omnes, qui habitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni.*

Prima difficultatis propositæ solutio. Respondeo tamen: quod ad Christianos attinet, dicere non ineptè possemus, eos, qui ob sua lethalia scelera damnantur, deleri de libro vitæ Agni; iuxta vsitatam Apocalypseos locutionem cap. 3. 5. quòd si delentur, eorum ergo nomina prius inibi erant descripta. Nam, vt in eodem loco dicebamus, in eo libro non scribuntur solùm, qui saluandi sunt; sed omnes, quos diuina prouidentia ad christianismum efficaciter vocat. Qui autem ex eo catalogo expunguntur, non ob peccatum quodlibet delentur; sed quando diuino atque occulto Dei iudicio permittente obdurantur, vt deinceps ad gratiæ statum non redeant. Quare quod ad reprobos ex Christianis spectat, rectè ac verè dicitur, eorum nomina fuisse priùs in librum vitæ Agni relata. Nihilominus tamen responsionem

2. Solutio. aliam oportet magis aptam indagare. Nam Iudæi saltem, qui in Christum non crediderant, non erant in libro vitæ Agni descripti: imò etiam Christianorum aliqui forsan obliterati iam erant iusto summi Dei iudicio, quantumuis in idololatriam non fuissent prolapsi. Itaque difficultate adhuc non caret generalis illa locutio; qua omnes ij, qui in vitæ librum transcripti non erant, bestiam adorasse dicebantur.

Vt ergo verè affirmetur, omnes in eo libro non scriptos Bestiæ cultum exhibere; non opus est, eos omnes expressè & (vt ita dicam) formaliter idololatriæ esse addictos; satis est eos mysticè idolorum cultui studere, id est, mundo ac mundanis rebus inhiare; & fluxa atque caduca bona pluris æstimare, quàm oporteret; atque adeò supremum rerum omnium Creatorem pro rebus creatis infimis & abiectissimis derelinquere. Notum enim est huiusmodi omnes in Scriptura appellari idololatras, atque ita Isaiæ 2. 8. vbi expressè agitur de nouissimis temporibus, (id est de temporibus legis gratiæ) perhibetur Iudæorum terra repleta esse idolis, & propter idololatriam ij fuisse reprobati; id quod de improbis Christianis intelligi etiam potest. Adorare ergo Bestiam, idem fere est, quod mundum diligere; quæ est phrasis Ioanni familiaris. Adorandi tamen verbum addit admirationem & reuerentiam; & mundi generalem acceptionem Romano Imperio accommodat textus: quod est agere de mundo, qui tunc Euangeliū oppugnabat.

Ab origine mundi, quo sensu intelligendum sit. *Ab origine mundi.*] Hæc verba si grammatica solùm attendatur, trifariam possunt connecti. Primò sic. Ab origine mundi adorauerunt Bestiam illi, qui non sunt scripti in libro vitæ Agni. quam tamen constructionem amplectitur nemo. Certè à nobis recipi nequaquam potest, bestiam hanc de Romano Imperio explicantibus; quod ab ipsa mundi constitutione, cùm non extaret, coli nullo modo potuit. Secunda construendi ratio intelligit, Agnū ipsum ab origine mundi occisum dici. Habet enim hæc locutio suum verum sensum; eamque sequuntur Irenæus, Anselmus, Hugo, Thomas, Ansbertus, Gagneius, Viegas hîc sectione 4. Fauent etiam Ambrosius & Beda. Tertia constructio est, Bestiam adorari ab iis, quorum nomina ab origine mundi non sunt scripta in libro vitæ Agni occisi. Sic Ticonius, Andreas, Aretas, Ioachimus, Zegerus, & Ribera, nec non Ambrosius & Beda. Hanc ipse constructionem magis probo; quanuis enim in aliquo sensu verum sit, Christum à mundi origine fuisse occisum; hic tamen sensus, meo iudicio, in præsenti non erat ad rem, si per se sumatur. Cohæret autem optimè, si pondereturex diuina prædestinatione secundum Christi sanguinis virtutem constitutâ proficisci, ne aliquis mundum diligat, nec iniquis eius legibus subscribat. In Christo enim prædestinati sunt ij, qui non diligunt mundum; & eiusmodi erant, qui se ipsos à Romano Imperio seduci non patiebantur. In hac item constructione includitur aliquo modo Agnum occisum esse ab origine mundi; quia in Christo occiso prædestinati sunt omnes electi, atque ita Ambrosius, & Beda vtramque constructionem coniungunt. Nota præterea elegantem antithesim inter librum vitæ & Agnum occisum; illa enim vita, ad quam euocantur electi, fructus est Christi passionis ac mortis.

TEXTVS.

Vers. 9. *Si quis habet aurem audiendi, audiat.*

COMMENTARIVS.

HÆc verba, quæ intentam animi mentem exigunt, referri possunt ad id, quod proximè antecesserat de prædestinatione; sed aptiùs (ni fallor) ad subsequentia referuntur, licèt enim vtrumque sit attentione & auditione dignissimum; peculiaris tamen elegantiæ est, audientiam poscere ad sortium commutationem.

TEXTVS.

Vers. 10. *Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadet: qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hîc est patientia, & fides sanctorum.*

COMMENTARIVS.

DVPLICEM hæc verba sensum admittunt. *Duplex horum verborum sensus.* Primus est; qui sanctos viros detrudebant in carceres, torquebant, occidebant; eos etiam comprehendendos, & æternis inferorum suppliciis ac morte nusquam intermoritura discruciandos. Ex quo intelligitur, qui in hac mortali vita pro Christi fide ac Religione probra & tormenta patiūtur, eos in Beatorum felicitate sempiternis fore præmiis afficiendos: qua certa expectatione sancti in patientia ac fide, quam profitentur, inter omnes tormentorum procellas firmi stabilesque persistūt. Alter sensus est de spe Christiano populo iniectâ, fore vt Ethnicos in mysticam captiuitatem redigerent (*captiuantes*, videlicet, *eorum intellectum in obsequiū fidei*) eos inquam Ethnicos, qui Christianos ipsos comprehendebant, ac trucidabant; & gloriosam *Posterior tamen sensus anteponendus.* hanc de Gentibus victoriam per ipsam persecutionem ac martyrium, quæ patiebantur fideles, obtinendam fore: atque hac certa fiducia Christianos ipsos in suæ fidei professione roborari. Secundum hunc sensum aptiorem iudico, & congruentiorem mysticis Apocalypseos locutionibus: & fortè significatur pariter, quando Gentiles videbantur Christi ministros superare & necare (iuxta ea, quæ suprà dicta sunt de potestate Bestiæ commissâ sanctos viros superandi) tunc Gentiles ipsos verè fuisse deuictos. Vocem autem illam, *Oportet*, vidimus tam aliquando eò referri, vt denotet, mysticam hanc mortem

mortem esse maximum ipsius, qui occiditur, beneficium. Vide caput 11. 5. *Sic oportet eum occidi.* Verùm non significatur solùm, hoc illi conducere; sed etiam re ipsâ occisum iri. Sæpè enim verbum hoc ad prophetiæ certitudinem adhibetur; vt illud Pauli 1. Corinth. 11. numero 19. *Oportet hæreses esse.*

In Græco denique habetur perelegans in hoc versu Paronomasia, nam duobus illis verbis, *Duxerit*, & *Vadet*, respondent hæc duo συνάγει, ὑπάγει.

PARS II. CAPITIS XIII.

In qua agitur de Bestia terræ.

TEXTVS.

Vers. 11. *Et vidi aliam Bestiam ascendentem de terra; & habebat cornua duo similia Agni, & loquebatur sicut draco.*

COMMENTARIVS.

De Bestia terræ quid singulatim textus exprimat.

Verùm terrestris bestia sit humanâ specie concipienda?

QVID sit ascendere de terra, diximus suprà versu 1. De figura autẽ huius bestiæ, nil aliud exprimere videtur textus, nisi solùm duo cornua illi inesse cornibus Agni similia. Verùm bestia hæc terrestris Pseudoprophetæ nomine ter nuncupatur; nempe c. 16. 13. c. 19. 20. & c. 20. 10. Quare aliquis sibi forte persuadebit Pseudoprophetæ nomen & officium deposcere, vt huic bestiæ humana tribuatur figura; vt pote quæ aptior est ad loquendum, & ad interpretis vices pro marina bestia gerendas. Neque obstat bestiæ nomen; nam duo parua cornua, quæ illi in textu affinguntur, satis fundamenti præbent, vt bestiæ nomen illi deferatur. Etenim Satyrus ille, siue Faunus, quem Hieronymus in vita Pauli Eremicolæ magno Antonio obuiam occurrisse describit, humanâ quidem constabat figurâ, sed fronte cornutâ & caprinis pedibus. Narrat autem Hieronymus, portentosum hoc animal de Christo Domino verba fecisse; & Antoniũ mox exclamasse, & grates Deo egisse, quòd vel ipsæ bestiæ Christum prædicarent. Addit etiam huiusmodi bestiam viuam perductam fuisse Alexandriam; hinc ipsius cadauer posteà Antiochiam allatum.

Pars negatiua statuitur.

Verùm probabile nihilominus non apparet, terrestrem hanc belluam, de qua Apocalypsis, humanâ specie esse figurandam. Nam Pseudoprophetæ nomen id vnum denotat, ipsius prophetias esse commentitias; in quo alluditur (vt infrà perspicuũ fiet) ad dæmonis prophetias, quæ Genes. 3. 4. referuntur. *Nequaquam moriemini. Aperientur oculi vestri. Eritis sicut dij.* Itaque eodem sensu Bestia terræ vocatur Pseudopropheta, quo dæmonem ratione illorum verborum vocare ita possemus. Constat autem dæmonem non humanâ specie Euæ apparuisse, sed in serpentis figura. Quamobrem nec ex nomine Pseudoprophetæ, neque ex iis, quæ textus terrestrem Bestiam fuisse locutam recenset, colligi potest eam Ioanni humanâ figurâ fuisse visam. Præsertim cùm liqueat, marinam Bestiam (cuius species adeò ab humanâ erat diuersa) loqui etiam magna & blasphemias. Vbi manifeste apparet, Apocalypsin verba humana in præsenti dare iis bestiis, quibus humanæ figuræ nihil erat; sicut etiam suprà humanam locutionem tribuit aquilæ.

Num bestia terræ præter ea, quæ textus exprimat, fuerit in ceteris marinæ bestiæ persimilis?

Alius fortasse opinabitur, hanc terræ Bestiã, exceptâ capitum & cornuum multitudine, cetera concipiendam esse marinæ Bestiæ similem; nimirum vrsini: pedibus, pardino corpore & binis corniculis Agni similibus. Nam Ioannes marinam Bestiam cumulatè descripsit, dicens, *Similis erat pardo, & pedes eius sicut pedes vrsi*; deinde addit, *Et vidi aliam Bestiam ascendentem de terra.* Quòd si dissimilis esset formę; necessariò videbatur exprimenda, sicut marinæ Bestiæ forma expressa fuit. Cùm igitur ibi Ioannes subticeat, & tantùm explicet, contemplatum se fuisse aliam Bestiam è terra surgentem; videtur quidem vox *aliam*, idem hîc esse, quod alia numero distincta, sed eiusdem figuræ. Nam & exceptio, (vt aiunt) firmat regulam; & textus ipse manifestum assignat discrimen; dum ait, primæ Bestiæ cornua decem, secundæ duo tantùm inesse: item, primam in modum leonis; secundam in serpentis modum loqui. In reliquis igitur considerari debent, vt inter se similes. Adhæc, quod magis videbatur mirum & insolitum, maris scilicet Bestiam pardo & vrso esse similem, id textus ipse exprimit, atque ideo in terrestri Bellua dixisse fuit satis, *Et vidi aliam Bestiam ascendentem de terra*, id est, aliam etiam pardo atque vrso similem.

Respondetur negatiuè.

E contrario tamen est; quia si terrestris Bestia sit marinę Bestiæ assimilis cõsiderãda in eo, vbi textus discrimen nõ explicat; inde pariter sequeretur terrenæ Bestiæ septẽ itẽ capita fore attribuenda; quod improbabile est. Respondebis, capita & decẽ cornua Bestiæ marinæ à textu exprimi, priusquã dicatur similis esse pardo & vrso: quare in pardi & vrsi similitudine vtraq; Bestia se mutuò referat, necesse est. Nã septem capita & cornua decẽ non respiciũt similitudinẽ, siue imitationẽ belluarũ notarũ, sed singularis alterius portẽtosæ; ideoq; non opus est in hoc terrenã Bestiã marinæ assimilari. Consultò enim priùs dictum fuit, quod ad capita & cornua spectabat; mox additũ est, *Similis erat pardo, & pedes eius sicut pedes vrsi.* vt Bestiæ ambæ in hoc esse similes, in reliquis dissimiles crederẽtur. His addẽt, vbi discrimen inter marinę Bestiæ & terrestris cornua assignetur; hinc elici, septẽ marinæ Bestiæ capita nõ esse ad terrenã Bestiã extendenda; cùm cornua sint quid capitibus ipsis annexum, & in cornibus mirum non sit differentiam inter marem, ac fœminã in maris & terræ Bestiis reperiri. Nam in ipsis etiã animalibus naturali ordine propagatis eiusmodi diuersitatem interdum reperimus; vt maribus cornua sint, fœminis aut nulla, aut diuersa.

Fit satis argumentis, quibus vtrãque bestiam esse omnino similem probabatur.

Hæc habui, quæ pro similitudine harũ Bestiarum afferrẽ. Mihi tamẽ magis placet, nequid de ipsa visionis specie affirmetur, quod ex ipso textu nõ manifestè colligatur. Quæ autẽ ad Bestiæ vtriusq; similitudinẽ astruendã adduximus argumẽta, lubricæ potiùs cõiecturæ sunt. Quapropter ad primum respondeo; Ioannẽ nõ ideo terrenæ Bestiæ figuram suppressisse, quia alteri similis erat; sed quia ad mysterij significationẽ parui intererat. Quod autem exceptio firmet regulã, nihil probat; nec enim vlla est regula, quæ illas esse similes affirmet. Etenim quãuis per maris Bestiã, mũdus; caro, per Bestiã terræ figurẽtur; hoc tamẽ nõ cogit, vt hæ bestiæ licẽt inter se cõiuratæ, eiusdẽ esse figuræ cõsiderentur. Et quidẽ si ad harũ Bestiarũ mysterium respiciamus, caro nõ mundanũ amat obiectum, vt ipsa in se habeat, quod diligit in mũdo; sed potiùs frui mundo con-

cupiscit, vt famē expleat earū rerū, quæ affluunt in mūdo. Et ipsum met officiū, quod textus terræ Bestiæ attribuit, videlicet vt Bestiæ marinæ cultum & adorationē magnopere promoueat; hoc ipsum indicat Bestiā terrenā marinæ prorsus concedere. Ex quo videtur nihil opus esse, vt hæ duæ Bestiæ sint inter se omnino similes. Præterquā quòd, si figurâ simili pingerentur, huius similitudinis significatio in eo consisteret, vt quod in marina Bestia quasi in obiecto est, id ipsum in Bestia terræ esset, tanquam in effectu. Ad hāc verò significationē non admodū congruēs est vtriusq; Bestiæ similis omnino pictura; licèt aliquā iis fore similitudinē, si minùs in multiplici colorū varietate, at in corporis figura, (meo iudicio) negari nō debeat; quippe maxima familiaritas, quā inter vtrāq; Bestiā intercedere textus innuit, videtur exigere, vt aliquā inter se habeāt similitudinē. Quamobrē vtramq; cōsidero quadrupedem, vtramque eiusdem ferè magnitudinis, nec dissimilis valde figuræ. Et hactenus de terrestris Bestiæ figura, quam Ioannes vidit. Nunc ad ea, quę textus exprimit, progrediamur.

Quid per terra Bestiā figuretur.

Principio quidē Ioannes huic mōstro nomē terrestris Bestię attribuit; in disputatione autē huic capiti præfixâ explicauimus, hāc terræ Bestiā esse hominū procliuitatē ad ea velis remisque sectanda, quæ mūdus amat, & maximi ducit; atque adeò hūc esse animæ aduersariū, qui vulgò appellatur caro. Posteà itē explicuimus, cur ex duabus hisce Bestiis altera visa sit de mari, altera de terra ascendere.

Quid significent duo Bestia cornua Agni similia.

Subdit deinde Ioannes; *Et habebat cornua duo similia Agni.*) Vox *Agni* nullū hîc articulū habet præpositū. Nā quanuis in ipso mysterio cōtineatur allusio ad Agni cornua, de quibus suprà c... (vt mox cōstabit:) verū qui visionē narrat, visa tantū refert: vidit autem hāc terræ bestiā constare duplici cornu cornibus Agni non absimili. Qua in re (vt opinor) voluit diuinus Spiritus figurare, ex septem Agni cornibus, ca. 5. duo duntaxat aliquo modo ad terræ bestiam per speciē, siue similitudinem quandā spectare. Dicā clariùs. Per septem mystici Agni cornua denotantur septem Dei Spiritus, id est, Virtus, Beneficentia, Æquitas, Sapientia, Patientia, Comminatio, & Seueritas de quibus latè egimus c. 1. & ca. 5. Sapientia ergo carnis in ea persecutione non magnā admodùm virtutem ostentabat (quę enim virtus aut fortitudo est, inferre bellum iis, qui sponte gladio iugulum supponebant?) nec Beneficētiam; cùm crudelitatem potius exhiberet; nec Æquitatem, quia iniquitas maxima in innocentium internecione emicabat, nec Sapientiam, cū ipsimet tyranni nescirent omnino quid agerent, quò se verterent, vt Christianū nomen penitus extinguerent: nec Patientiam quia impatienter nimis se gerebāt, quòd auderet quispiam Christianam Religionem profiteri. Itaq; ex septem spiritibus, in quibus gubernationis perfectio sita est, quinque illi primi manifestè carnis sapientiæ deficiebant duo tamen reliqui erant, nempe comminatio & seueritas. Nā minæ Christianis intentæ valdè erant horribiles; & seueritas in tormentorum executione immanitatem quàm maximam præferebat. Et quidem tā in comminationibus, quàm in tormentorum seueritate affectabat carnis sapientia prætextum innocentiæ & sanctitatis; atque adeò duplex cornu veluti mitis Agni iactabat; quibus tamen Christi Euangelium affligere, deturbare, atque prosternere vehementer optabat. Dum igitur conatur suis minis atque tormentis æquitatis ac sanctimoniæ velum obducere; in eo non obscurè innuitur imitatio quædam (falsa tamen) duorum ex septem cor-

A nibus, quibus verus Agnus Christus Iesus insignitur.

Quid innuatur, dum duo Bestia cornua dicūtur esse Agni similia.

Quòd autem terrenæ bestiæ duo Agni cornua affingantur; fortè in hoc tacita subest irrisio comminationis ac seueritatis, quibus sapientia carnis Euangelium exterminare tentabat. Etenim dum duo solùm cornua extabant, hoc est, absque commercio & societate aliorum quinque, nempe virtutis, sapientiæ, & ceterorum nihil erat cur fideles terrenam Bestiam perhorrescerent; sed potiùs eam despicerent, quasi ipsius cornua imbellis agnelli essent.

B Hæc expositio de duobus Agni cornibus supponit id, quod diximus in superioribus agentes de septem spiritibus, & de septem cornibus Agni. Spero autem, si lector tractationis illius memoriam refricare volet, hanc de duobus Bestiæ cornibus explicationem illi aptam, & cum Apocalypseos serie, & cum septem cornuum Agni significatione congruentem visum iri.

Cur duo isthæc cornua terrestri potiùs bestia, quàm marinæ appenantur?

Rogabit tamen quispiam, cur duo isthæc cornua (id est comminatio, & seueritas) terrenæ Bestiæ potiùs, quàm marinæ adscribantur? Nam si per maris Bestiam Romanum indicatur Imperium idolorum superstitione irretitum; hoc ipsum Imperium erat, quod Christianam Ecclesiam minis atque cruciatibus vexabat. Respondeo tamen, non duo esse bella, sed vnicum, quod à mundo & carne contra Ecclesiam fiebat. Nec enim hîc directè sermo est de pugna, aut certamine singulari, quo fidelium singulos propria ipsorum caro lacessit; sed de bello ab infidelibus gesto, quos mundi auctoritas & carnis sapientia ad malum procliuis incitabant. Quòd verò minis atque tormentis sanctitatis & innocentiæ species prætendatur; id quidem non tam ex mundi superbia, quàm ex D carnis sapientia, eiusque præstigiis proueniebat. Denique obseruandum est, cornua Agni capitis 5. esse symbola rerum Romanæ Ecclesiæ gratissimarum; quia Agnus est summum ipsius Ecclesiæ bonum: at in hac Bestia Ecclesiæ contraria symbola esse debent rerum eidem Ecclesiæ infestarum, quantumuis publicæ vtilitatis prætextu obtegerentur.

NOTATIO I.

E

In qua nonnulla alia explicationes duorum cornuum expenduntur.

Alia de duobus cornibus expositiones obiter referuntur, ac refelluntur.

1. Expositio de simulata mansuetudine & innocentia, qua in insigni aliquo Antechristi ministro sint futura.

QVI opinantur in hac terræ Bestia insignem aliquem Antichristi ministrum adumbrari (vt Ribera & Viegas putant) duo cornua Agni similia interpretantur de mansuetudine & innocentia, quas hic Antichristi Propheta simulabit. Ceterùm exploratum iam suprà est, per hanc Bestiam nullo modo Antichristi ministrum posse figurari. Huc addo, quòd licèt innocentia & mansuetudo repræsententur in Agno, non tamen in Agni cornibus, sed in tota corporis figura. Quapropter aptius est, per duo illa cornua denotari duos gubernationis spiritus, in quibus sanctitas & innocentia simulantur, ideóque in duobus Agni cornibus signari per allusionem ad septem veri Agni cornua.

2. Expositio de duplici animæ facultate, irascibili & concupiscibili.

Dicet alius; si hæc Bestia carnem animi hostem significat, F duo ipsius cornua aptè possunt denotare duplicem eiusdem carnis facultatem, irascibilem & concupiscibilem; quas duas veluti partes deprauatæ propensionis vis complectitur. Licèt enim externa ipsius species comitatem & facilitatem prætendat; sunt tamen cornua, quæ vim afferre conantur. Verùm hoc concionatorium potiùs est, quàm germana expositio; & in hac interpretatione omittitur allusio illa ad duo ex septem cornibus Agni in qua plurimum lepôris & concinnitatis situm est.

3. Expositio de præcipuis ducibus quorū ope sapientia carnis vtatur.

Alij magis forsitan arridebit, quemadmodum per draconis & marinæ Bestiæ cornua figurantur Principes & potestates; non aliter denotari in terræ Bestiæ cornibus præcipuos duces & antesignanos; quorum ope & adminiculo sapientia carnis

carnis ſeſe Chriſtianę Eccleſię in ſuis primordiis oppoſuit; contendens vehementer idololatriam promouere per verę ſapientiæ ſpeciem. Hi ſunt enim ipſius cornua, hoc eſt eminentiores ſapientiæ carnis miniſtri, & eius virtutem ſiue robur præferentes. Ex hiſtoriis autem Eccleſiaſticis apparet, qui veris dæmonis præſtigiis, & falſa magnæ ſapientiæ ſimulatione plurimum negotij Apoſtolis faceſſiuerũt, eos fuiſſe duos inſignes magos ceteris omnibus nobiliores, Simonem Magum, & Apollonium Tyanæum. Hi enim duo Apoſtolis per falſa miracula & inanem diuinæ ſapientiæ oſtentationem pertinaciſſimè repugnarunt. De Simone Mago nemo eſt, qui neſciat; nec minus fuit acre Apollonij bellum in Eccleſiã, pręſertim Epheſi. Epheſios namq; magiæ fuiſſe addictiſſimos teſtatur Hieronymus: & hoc pacto incredibilem apud illius vrbis accolas exiſtimationem aucupatus eſt Apollonius, qui Epheſi permanſit vſque ad Domitiani interitum. Conſulatur Baronius tomo 1. pag 423. & 681. Huc ſpectat, in Prouerbium abiiſſe iam Epheſias literas, quo denotantur ſilicis grana, id eſt, inſignia veneficia. Et Baronius pag. 497. obſeruat, ideo Paulum tandiu apud Epheſios fuiſſe commoratum. Et pagin. 510. tradit, ſanctum Paulum & Apollonium pariter Epheſi extitiſſe, & dæmonem artibus Apollonij fuiſſe conatum Chriſtianæ fidei aduerſari; ſicut olim Iannes & Mambre Moſi reſtiterunt; & vt Magi Ægyptiaci Moſis ſapientiæ ac virtuti ſe oppoſuerunt. Cùm enim eadem ferè, quæ à Deo per Paulum ſigna fierent, ab Apollonio viderentur factitari; veritas in magnum diſcrimen reuocabatur; ita vt Chriſtianæ fidei hoſtes qualemcumque aucupantes occaſionem, eiuſdem eſſe generis, quæ a Paulo, & ab Apollonio agerentur, ſtultè iactarent, & plus fortaſſe tribuerẽt Apollonio ſua glorioſiùs oſtentanti, quam Paulo modeſtiſſimè ſe gerenti. Quamobrem Apollonio ſtatuas Epheſi erexere, & obtulere ſacrificia. atque ita oportuit Ioannem magnâ virtute in Apollonium obniti: vt olim Petrus aduerſus Simonem Magum depugnauit. Item pag. 747. affirmat Baronius ipſe, Ioannem propterea rediiſſe Epheſum; & in omnium conſpectu mortuum ad vitam reuocaſſe. Sileo multa alia, quæ hanc ad rem ex Euſebio & Baronio adduci poſſent.

Simon Magus & Apollonius Tyanæus præcipui Euangelij hoſtes.

His præmiſſis dici poſſet, ideo bina huius beſtiæ cornua fingi cornibus Agni ſimilia; vt denotetur exigua illius vis & parua exiſtimatio, qua Apoſtoli ſapientiam & miracula Simonis Magi atque Apollonij excipiebãt. Vera enim miracula & diuinitus patrata cum falſis & commentitiis conferri non erubeſcunt; & facilè Apoſtolis fuit euidenter oſtendere, Simonis & Apollonij miraculorum falſitatem, meraſque præſtigias. Id quod ita præſtiterunt Apoſtoli, cũ per ſuorum miraculorum veritatem, tum per ſuæ doctrinæ virtutem, *Et multi ex eis, qui fuerant curioſa ſectati*, (Act. 19. 19. vbi ſermo eſt de Epheſo) *contulerunt libros, & combuſſerunt coram omnibus; & computatis pretiis illorum inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium.* Pulchrum ſanè extitit, nec minùs viſu dignum, Apollonij diſcipulos à Paulo conuictos, tot librorum congeriem tanto pretio æſtimatam flammis dedidiſſe, & maior adhuc & præſtabilior efficientia fuit conſecuta ex Ioannis apud Epheſum miraculis & prædicatione.

Applicatur 5. cornuum duorum expoſitio ad Simonem Magi & Apollonium.

Hanc de Simone Mago & Tyanæo Apollonio expoſitionem ſi quis vt ſecundariã velet admittere, non admodum recuſabo. qui verò primariam affirmet; næ ille plus æquo veneficis & præſtigiatoribus detulerit. Præſertim cũ terreſtris hæc Bellua, vt ſuprà vidimus, non ad perſecutionis miniſtros coarctetur; ſed potiùs ad Romanos Impp. & ad idololatras omnes dilatetur. Non autem hîc directè agitur de oppugnatione, quæ per falſa miracula; ſed quæ per furorem perſecutionis, Eccleſiæ facta fuit: vt ſeries atque contextus attentè conſideranti facilè oſtendent. Quare quæ videntur miracula, (cuiuſmodi eſt ignem è cælo deducere) ea alterius rationis ſunt, non ex veneficorum præſtigiis petita.

Prædicta expoſitio, vt ſecundaria, probabiliter admittitur.

Iam, quod initio huius expoſitionis perſtrictum fuit de Beſtiæ terrenæ cornibus, quæ perſonas aliquas humanâ ſapientiâ maximè inſignes repræſentent, ad hoc inquam Reſpondetur, alluſionem ad Agni cornua capitis 5. poſtulare, vt horum cornuum duorum declaratio ad ſeptem illorum cornuum interpretationem conformetur. Vidimus autem in eo cap. 5. licet aliqui ſeptem illa cornua de ſeptẽ præcipuis Angelis intellexerint; certum tamen eſſe, ſeptem optimæ gubernationis ſpiritus in iis denotari. Quòd ſi cõtendat aliquis nomen cornu in vna eademq; ſignificatione ſemper accipi debere; hic profectò ad eam ſe regulam conſtringit, quæ non ſemper obſeruatur; vt in nomine terræ apud Apocalypſin aduertimus; quæ priùs pro ſynagogâ fuit vſurpata, deinde ad Gẽtes terrenorũ affectuũ ſectatrices ſeſe extendit. Præterquam quòd in ipſa viſionis ſpecie, ſiue figurâ valde sũt diuerſa marinæ Beſtiæ cornua (quæ ingẽtia ſunt) à cornibus terrenæ Beſtiæ, quæ ſunt inſtar cornuum Agni. Sed ad ipſum iam commentarium redeamus.

TEXTVS.

Et loquebatur ſicut draco.

COMMENTARIVS.

MARINÆ Beſtiæ vox leonis rugitui comparatur: vox autẽ terrenæ Beſtiæ ſibilo ſerpentis. Quo denotantur carnis fraudes atque præſtigiæ. Eſt enim ſerpens callidior cunctis animantibus, vt habetur Gen. 3. & placidi ſibili ſpecies cum ſerpentinâ calliditate copulatur. Quare *loquebatur ſicut draco*, idem eſt ac dicere, eius loquelam eſſe dulcem, & ſeſe facilè inſinuantem; ita vt illam auribus excipere perinde ſit, quaſi colubri ſibilos exaudiri. Porrò verbis illis denotatur pariter, ſapientiæ carnis ſermonem à dæmone inſpirari, & illi eſſe perſimilem. Quemadmodum ſpiritales viri ſæpè ac verè iactare ſolent, carnis loquelam eſſe quidem loquelam ipſius dæmonis. Quibus autem rationibus ſapientia carnis idolorum propugnabat cultum, & veram Religionem oppugnabat; eædem quidem à dæmone erant immiſſæ atque hauſtæ.

Quid ſit, terrena Beſtiã loqui, vt draconem.

Prætereà in hac ipſa comparatione alluditur ad aſtutiam ſerpentis, quæ Euam in paradiſo decepit Geneſ. 3. Quo loco videre eſt, ſerpentis verba eò ſpectare, vt Euæ detrahat timorem veræ comminationis, & proſperitatis falſæ ſpem ingeret. Priùs enim dixerat ſerpens, *Nequaquam moriemini*, quò metum auferret. Mox ſubiicit, *Aperientur oculi veſtri; & eritis ſicut dij, ſcientes bonum & malum*, quò inanem fictarum promiſſionum expectationem illi iniecit. Similiter ergo ſapientia carnis Euangelio Chriſti infeſta vi deprauatæ propenſionis hominibus ſuadebat, minas eas, quas Euangelij concionatores iactabant aduerſus Religionis Chriſtianæ cõtemptores, eſſe prorſus nugatorias; ac proinde, ſi Euangelicæ fidei obſiſterent, eiuſque prædicatores infra mortuos amandarent, eos magnâ pace & tranquillitate fruituros. Vide ſuprà cap. 11. 10. vbi de cruciatibus ac tormentis, quibus prædicatores Euangelij incolas terræ torquebant; quæ vt à ſe depellerent homines ipſi terreni illis bellum inferebant. Conſtat ergo ſapientiæ carnis ſermonẽ rectè & eleganter dici ſimilem ſermoni draconis. Quapropter vt dæmon falſum egit vatem in iis, quæ Euæ primæ parenti præſagiuit; ita ſapientia carnis veſtigia dæmonis inſiſtens, falſas prophetias profert: atque ideo in Apocalypſi terrenæ Beſtiæ tribuitur nomen Pſeudoprophetæ; idque bis & ter repetitur, vt res, cuius cognitio magni momenti ſit.

In hoc terrena Beſtia ſermone alludi ad aſtutiam ſerpentis Euam decipientis.

Præter hæc, cùm dicitur, *Loquebatur ſicut draco*: vox *draco* non habet articulum in Græco; nec tamen dubitare quiſquam poteſt, quin Beſtiæ ſermo comparetur cum ſermone draconis c. 12. de quo etiam paulò antè facta fuerat mentio, nempe n. 4. Quãobrem non quotieſcumque deeſt in Græco articulus, deeſt propterea certa aliqua ac præfinita alluſio. Quod etiam obſeruare licet, cum dicitur; *Habebat duo cornua ſimilia Agni*; vbi articulus ſimiliter deſideratur in nomine *Agni*. Et tamen ad Agnum cap. 5. alluditur, vt ſuprà adnotauimus. Et qua ratione deeſt articulus Agno; eâdem deeſt etiam draconi. Videlicet, quia illud tantùm refert Ioannes, quod vidit: atque ideo tantummodò aſſerit, terrenæ Beſtiæ ſermonem referre ſibilum colubri, ſiue ſerpentis. Qua in re illud (vt ſuprà diximus) continetur myſterium, nimirum alluſio ad draconem, ſiue ſerpentem Geneſeos, & ad caput 12. Apocalypſeos. Ex quo facilè colligitur, draconem & duas Beſtias

Articulum Græco nomini præpoſitũ non ſemper peculiare habere myſterium: nec è contrario ſemper abeſſe myſterium, cum ille abeſt.

pariter coniurare; siquidem draco suam potestatem marinæ Bestiæ, & terrenæ suum sermonem communicat.

NOTATIO II.

De quibusdam locis, in quibus Apostoli loquuntur de sapientia carnis.

AD pleniorem explicationem eorum quæ Apocalypsis de Bestia terræ asseuerat, operæ pretium erit obseruare ea, quæ Apostoli docent de sapientia carnis. Etenim, si per terrestrem Bestiam carnis sapientia figuratur, quod Apostoli de hac sapientia affirment, deseruiet maximè ad B interpretationem eorum, quæ Apocalypsis de Bestia terræ testatur.

De terrena & carnali sapientia, deque cælesti & spirituali locus ex B. Iacobi canonica.

Sanctus igitur Iacobus in sua Canonica cap. 3.15. ait, *Nõ est ipsa sapientia de sursum; sed terrena, animalis, diabolica. Quæ autem de sursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens; plena misericordia, & fructibus bonis, non iudicans, sine simulatione.* Hæc Iacobus. In quibus vox *Terrena* denotat illam in terrenis affectibus fundari, vt sæpè explicuimus. Deinde *Animalis* dicitur ab anima animali, id est a parte animalis hominis, quæ non nititur in spiritualibus portionis superioris rationibus, sed inferioribus ac politicis. *Diabolica* verò dicitur, quia ex ipso diabolo perdiscitur, vt ab huius detestabilis doctrinæ magistro; atque id denotatur verbis illis, *Loquebatur sicut draco.* Itaque ad id, quod textus ait, *Ascendebat de terra*, respondet vox *Terrena*: & nomini Bestiæ respondet *Animalis*: ac denique verbis illis, *Loquebatur sicut draco*, respondet *Diabolica*. Deinde ex epithetis, quæ C Iacobus veræ sapientiæ adiungit, per contrarium sensum eliciemus (siquidem illam Iacobus sapientiæ terrenæ opponit) terrenam quidem esse impudicam, litigiosam, immodestam, siue superbam, impersuasibilem, seu bonis non consentientem, vacuam misericordiâ & fructibus bonis, iudicantem, & simulantem.

Carnalis sapientiæ descriptio, ex Paulo.

Secundò notanda sunt Pauli verba ad Romanos 8.5. *Qui secundùm carnem sunt*, (vel ambulant,) *quæ carnis sunt sapiunt: & sapientia carnis mors est, & inimica est Deo, legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt.* Et 1. ad Corinth. 3.19. *sapientia huius mundi stultitia est apud Deum.* Et 2. Corinth. 1.12. *Non in sapientia carnali conuersati sumus, sed in gratia Dei, in simplicitate & sinceritate.* D

TEXTVS.

Vers. 12. *Et potestatem prioris Bestiæ omnem faciebat in conspectu eius; & fecit terram & habitantes in ea adorare Bestiam primam, cuius curata est plaga mortis.*

COMMENTARIVS.

LEGENDA sunt suprà dicta, num. 2. vbi draco dicitur dedisse Bestiæ maris (quæ hìc dicitur prior Bestia) virtutem suam & potestatem magnam; & potestati quidem respondet ibi in Græco, ἐξουσία, id est, licentia; illam autem licentiam siue facultatem exhibendi immanitatem suam aduersus Dei familiares (de quo in libro Iobi) dæmon plurimi faciebat. Quòd verò potestati adiungatur Virtus, phrasis est Græca; vt constat ex Plutarcho & Herodiano, qui similiter copularunt δύναμιν, & ἐξουσίαν. Illam ergo facultatem magnam sibi tributam decreuit dæmon per maris Bestiam, id est per Romanum Imperium exercere. Nam in ea facultate dæmoni permissâ includebatur potestas delegandi. Quare ipse sibi marinam delegauit Bestiam. Atque id est, quod dicitur versu 2. Nunc verò additur, quòd maris Bestia videatur eandem facultatem terrestri Bestiæ, tanquam suo ministro, subdelegasse. Quam enim facultatem dæmon marinæ Bestiæ communicarat, Bestia terrena exercebat; & A quidem ita reapse accidebat. Nam Romanum Imperium per carnis sapientiá, & per terrenas singulorum Ethnicorum affectiones persecutionem contra Ecclesiam opere præstabat. Addit porrò textus, facultatem hanc à terrena Bellua in marinæ Bestiæ conspectu exerceri. Nam singulares homines, vt Mundo, (hoc est Romano Imperio idololatræ) pergratum facerent, aduersarios se & inimicos Christiani profitebantur nominis; ipsosque Christianos in Romani Imperij oculis distorquebant, cædebant, contrucidabant.

Qua ratione Bestia terræ effecerit, vt terra primã bestiam adoraret.

Et fecit terram, & habitantes in ea adorare Bestiam primam, cuius curata est plaga mortis.] Vidimus iam B superiùs, in resurrectione primi capitis Bestiæ (cuius plaga mortis curata esse dicitur,) significari Neronis persecutionẽ à Domitiano rursus excitatam. Huius igitur loci contextus est huiusmodi; sapientia carnis, vt primùm per Domitiani edicta recruduit persecutio, effecit, vt terreni homines marinam Bestiam cultu ac veneratione prosequerentur; id est vt eius complecterentur leges, vt tempori morem gererent, ac se Christianæ fidei hostes exhiberent. Dictum iam aliàs est in hoc eodem capite de adorandi verbo; & qua ratione accipiatur terræ nomen. Quod subditur, *terram & habitantes in ea*, alterum est alterius explicatio; vt suprà cap. 12. 12. C vbi dicitur: *Cæli, & qui habitatis in eis.*

TEXTVS.

Vers. 13. *Et fecit signa magna, vt etiam ignem faceret de cælo descendere in terram in conspectu hominum.*

COMMENTARIVS.

Verùm in cõmentitiis hisce signis sermo sit de Antichristi ministris? Statuitur de Antichristo aut eius ministris directè non hic esse sermonem: ad illos tamen per allusionem respicit.

EX his signis fucatis & commentitiis colligunt D nonnulli sermonem hìc esse de ministro illo Antichristi, vel de ipsius concionatoribus. Certum namque est, Antichristum, ad homines in fraudem illiciendos, falsa miracula editurum: sic enim prædixit Dominus, vt habetur Matth. 24. 24. *Surgent enim Pseudochristi & Pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia: ita vt in errorẽ inducãtur (si fieri potest) etiam electi.* Et Marci 13. 22. *Et dabunt signa & portenta ad seducendos (si potest fieri) etiam electos.* Accedit, quòd apertè loquitur Paulus 2. ad Thess. 2. 9. *de signis & prodigiis mendacibus* Antichristi. Ceterùm quia ex superiori disputatione constat, in præsenti de vlti- E mi Antichristi temporibus sermonem non esse; sed de persecutione, quam Romanum Imperium in Christi Ecclesiam concitauit; ideo quòd de magnis terrenæ Bestiæ signis dicitur, non potest ad Antichristi vel ipsius ministrorum signa directè referri. Dixi directè; quia allusionem & comparationem ad Antichristi signa atque portenta non solùm non inficior, sed certissimam etiam esse in præsenti censeo. Cum hac ergo allusione affirmat hìc Apocalypsis, in Romani Imperij persecutione, falsa quidem, F sed ingentia miracula per carnis sapientiam patrari, aduersus vera miracula atque prodigia, quibus promulgata Christi fides à viris Apostolicis comprobatur. Et quanuis suspicetur fortasse aliquis, hoc esse referendum ad Simonis Magi & Apollonij miracula commentitia; verùm nec prodigia hæc, quæ referuntur in textu, (vt ignem de cælo descendere, & marinæ Bestiæ imaginem loqui) de Simone Mago aut de Apollonio leguntur; nec consentaneum est Apocalypsin ad Simonis & Apollonij

præstigias

præſtigias ſui ſtili ſeriem & grauitatem demittere. A

Quanam ſint hæc ſigna à Beſtia terræ patrata?

Porrò elegantiſſimum eſt, magnorum prodigiorum nomen attribui duabus rebus ita inſignibus, quibus ſapiẽtia carnis in iis perſecutionibus Chriſtianã conflictauit Eccleſiã. Altera ex his rebus fuit, Gentibus eum animum fuiſſe inductum, vt bella ac peſtes, ceteraſque Imperij calamitates diuinitus fuiſſe immiſſas putarent in ſupplicium earum iniuriarum, quæ diis nouâ illâ Chriſtianorum Religione fiebant. Hæc autem opinio Gentilium animos mirum in modum peruaſit: quam ſuis ſcriptis conuellerunt Prudentius contra Symmachum, Ambroſius, Auguſtinus, Oroſius, Theodoretus contra B Græcorum affectiones, aliique permulti. Et noſtrâ etiam tempeſtate hæc falſa exiſtimatio non parum Catholicæ Religioni apud Iaponios obſtitit; vt ex illorum regnorum hiſtoriis, & noſtrorum hominum apud eos degentium literis videre eſt. Hæc itaque eſt vna ex præcipuis carnalis ſapientiæ fraudibus. Altera; eiſdem etiã Ethnicis perſuaſum eſſe, ipſorum idololatriam rem eſſe planè cæleſtem atque diuinam; ac proinde Chriſtianam Religionem illi oppoſitam ex toto orbe exterminari debere. Facilè autem apparet, quantopere hæ duæ deceptiones ſint inter ſe connexæ & colligatæ; ad eaſque reduci, quidquid carnalis ſapientia aduerſus veritatem Euangelicam excogitare valebat. His ergo C duobus mendaciis atque præſtigiis tribuit Apocalypſis duorum ingentium portentorum figuram; quorum alterum ſit, ignem è cælo demitti; alterum, imaginem marinæ Beſtiæ loqui. Quamobrem inſpiciamus oportet, quàm aptè quælibet ex his figuris ad fraudem illam, quæ ei reſpondet, denotandam accommodetur.

Alluſio ad ignem ab Elia è cælo delatum.

Vt etiam ignem faceret de cælo deſcendere in terram in conſpectu hominum.] Quamuis interdum ignem deſcendere de cælo, ſit gratiæ atque fauoris ſignum; D vt 2. Paralip. 7. 1. *Cúmque compleſſet Salomon fundens preces, ignis deſcendit de cælo, & deuorauit holocauſta & victimas.* Et 2. Machab. 2. 10. *Deſcendit ignis de cælo, & conſumpſit holocauſtum.* Hic tamen congruentiùs videtur, vt reſpectus habeatur ad illud Eliæ miraculum 4. Reg. 1. 10. *Deſcendit itaque ignis de cælo, & deuorauit eum, & quinquaginta, qui erant cum eo.* Vbi ignis ille acerrimi vindicis egit vices. Per alluſionem ergo ad hoc miraculum; (vt indicetur per carnalis ſapientiæ præſtigias fieri, quòd Deus mundum propter idololatriæ contemptionem punire videretur, quemadmodum Elias contra eorum cultores E ignem ex æthere demiſit:) aptiſſimè textus inducit terrenam Beſtiam efficientem, vt in hominum conſpectu ignis è cælo in terram deſcenderet; ita vt propter carnis ſapientiæ ſeductionem id verè fieri homines putarent. Si tamen aliquis in eam propendeat ſententiam, vt hunc ignem de cælo dilapſum de Religionis igne interpretetur; illud ſaltem obſeruare debet, hîc nullum verbum de ſacrificiis fieri. Quòd ſi adhuc ignis hic è cælo deſcendens ad Religionis ignem applicaretur, ſenſus eſſe poſſet, ſapientiam carnis Gentilibus perſuadere zelum Imperij F Romani in Chriſtiana Religione vexanda eſſe planè diuinum, & veluti è cælo dilapſum; quòd eos ad perſecutionem illam nihil aliud ſtimularet, quàm zelus honoris & cultus diis impendendi.

Ignem à Beſtia de cælo per ſpeciem demiſſum poſſe etiam de falſo religionis cultu ſuo modo explicari.

Atque hæc de primo miraculo. Supereſt, vt de altero mox ſubſequenti agamus.

TEXTVS.

Verſ. 14. Et ſeduxit habitantes in terra propter ſigna, quæ data ſunt illi facere in conſpectu Beſtiæ; dicens habitantibus in terra, vt faciant imaginem Beſtiæ, quæ habet plagam gladij, & vixit.

15. Et datum eſt illi, vt daret ſpiritum imagini Beſtiæ, & vt loquatur imago Beſtiæ, & faciat, vt quicunque non adorauerint imaginem Beſtiæ, occidantur.

COMMENTARIVS.

Secundũ terreſtris Beſtiæ ſignum ſiue miraculum.

Hi duo verſus ad ſecundum miraculum pertinent; dicitur enim Beſtia terræ ſeduxiſſe habitantes in terra, dicens eis, *vt faciant imaginem Beſtiæ.* Id autem referri non poteſt ad præcedens miraculum, ſed ad ſubſequens; cuius narratio inchoatur ab eo, quod antè miraculum præceſſit, nempe terræ incolis perſuadere, vt marinæ Beſtiæ imaginem effingerent. Mox ſequitur miraculum ipſum, quo imagini eidem fuit datus ſermo. Deinde adiungitur eorum occiſio, qui imaginis adorationem reſpuerunt. In tota hac narratione id vnum prodigioſum apparet; quòd ſcilicet marinæ Beſtiæ imagini vitalis ſpiritus & ſermo fuerit datus; in quo cùm vnum ſolùm videatur contineri miraculum, textus tamen de illo in plurali numero loquitur; ait enim, *Seduxit habitantes in terra propter ſigna.* Vnde infero, imaginem quam terrena Beſtia fieri iuſſit, non vnam tantùm fuiſſe, ſed plures. quippe vnuſquiſque ſuam peculiarem effingebat. Quare quot erant imagines, tot edebantur miracula; nam cuilibet imagini & ſpiritum & loquendi poteſtatem terreſtris Beſtia dabat. Aliquis fortè aſſereret, de hoc miraculo in plurali numero eſſe ſermonem; quòd diuerſa ſint, imagini vitam dare, & loquendi prætereà facultatem. Mihi tamen magis placet pluribus ſimul imaginibus animam ſimul ac vitam à terreſtri Beſtia fuiſſe tributam; cùm myſterio ipſi mox ſubiiciendo id congruentius ſit.

Ait igitur textus hoc miraculo per Beſtiam terreſtrem edito terræ incolas fuiſſe deceptos: additúrque miraculum hoc in conſpectu Beſtiæ maris fieri. Prætereà idem prodigium ſupponitur, reuixiſſe iam Neronis perſecutionem; ita enim terræ incolis præcipiebatur, vt effingerent *imaginem Beſtiæ, quæ habet* (id eſt habebat) *plagam gladij, & vixit.* Hoc autem eſt, primum caput antea mortuum ſurrexiſſe, vt dictum in ſuperioribus eſt.

Quid per viſionis huius figuram ſignificetur.

In huius viſionis figura ſignificari diximus Gentiles carnali ſapientia in eam opinionem adductos, vt quam profitebantur idolorum culturam, rem eſſe diuinam, & miraculis maximis à Deo comprobatam putarent. Vt autem ænigmatis huius elegantia perſpiciatur, notandum priùs eſt, in eo, quòd Beſtia terræ imagini marinæ Beſtiæ vitam & ſermonem ſuppeditauerit, fieri omnino alluſionem ad falſum & adumbratum miraculorum ac reſponſorum fucum, quo idololatriam ipſam dæmon in Ethnicorum animis figurauerat, & expreſſerat. Perſuadebant enim ſibi Ethnici, per cæleſte miraculum ſtatuas ipſas rogatas ſermonem accipere, & reddere; quantumuis oraculum ipſum non ab Apollinis ſtatua, ſed à fœmina Pythia furore correptâ ederetur.

De qua marina Beſtiæ imagine hic ſermo ſit.

Ad huius igitur deceptionis & fraudis imitationem fingitur, poſtquàm Domitianus Neronianam perſecutionem ab inferis excitauit, carnalis ſapientia reperiſſe quaſi præſtigias quaſdam & incantamenta; quibus Gentilibus fucum faceret, ac perſuaderet, illius perſecutionis edicta eſſe cæleſtia quædam oracula. Quamuis enim nõ permiſit Deus, vt per ſtatuas ipſas æreas, lapideas ac ligneas ſermonem redderet dæmon in legum atque edictorum aduerſus Chriſtianos dimanantium comprobationem; quinimò diuino conſilio & prouidentiâ fuerit factum, vt quo tempore Euangelium promulgari cœptum eſt, Apollinei oraculi ludibria euaneſcerent, & ſtatuæ quondã eloqui ſolitæ deinceps obmuteſcerent: ceterùm carnalis ſapientia modum ac rationem excogitauit, qua oraculorum defectum suppleret; atque adeò ſingulis incolarũ orbis mentes idolum fabricari iubebat, quod maieſtatem Romani Imperij Chriſtianam Religionem damnantis ad viuũ exprimeret. Huic autem ſimulacro, quod quiſque in ſua cogitatione fingebat, carnalis ſapientia ſpiritum, vitam, animumque dabat. Perficiebat enim vt Ethnici & ſibi perſuaderent, & propalam enunciarent, edicta illa in idololatriæ venerationem promulgata ſanctiſſima eſſe, & maximè diuinis legibus conſentanea; ac proinde nihilò ſecius inanem deorum ſuperſtitionem fore, vt veram ac germanam amplectendam, quàm ſi eo ipſo quòd à Romano exciperetur Imperio, diuinitus confirmata videretur. Vt ergo hæc magna deceptio ſignificaretur, (qua ſibi perſuadebant Ethnici cæleſte reſponſum eſſe id, quod vnicuique peruerſitas affectionis deprauatæ dictabat) quid potuit ſignificantius per irriſionem effingi, quàm idolis per Ethnicos in ſuo vnuſque animo fabricatis à ſapientia carnis vitam & ſpiritum dari, vt & idololatriam confirmaret, & vanæ eorum opiniones pro cæleſtibus oraculis haberentur? & ſtatim ageretur de eis interficiendis, qui marinæ Beſtiæ imagini cultum non deferrent, faſceſque ſubmitterent; hoc eſt, falſam Romani Imperij de idolorum cultu exiſtimationem non tanquam veram amplecterentur?

Quid ſit ſtatuas à terrena Beſtia in marinæ Beſtiæ conſpectu.

Additur in ipſo textu, hoc miraculum prædictas ſtatuas animandi patrari à terrena Beſtia in Beſtiæ marinæ conſpectu: quod concinnam in ſe continet elegantiam. Hæc enim omnis ſeductio in Romani Imperij ethnici obſequium & ſubmiſſionem cedebat. Conſtat autem quod hominibus placendi cauſa fit, hoc aptiſſimè dici in hominum fieri conſpectu; præſertim cùm in huius prodigij figurâ non ſolum ſignificata fuerit interior hominũ perſuaſio, ſed multò magis externa idololatriæ profeſſio; in qua Gentiles, vt Romano obſequerentur Imperio, ita ſe gerebant ſecundùm externam ſpeciem, ac ſi re vera diuino oraculo inſtruerentur, veram eſſe omnino & inconcuſſam veritatem, quam ſibi ipſi practicè perſuadere volebant, vt Romano Imperio morem gererent.

Aliæ ſecundi huius ſigni explicationes referuntur, nec probantur.

Omitto alias interpretationes ſecundi huius miraculi terrenæ Beſtiæ; quia cum ea argumenti ſerie, quam ipſe perſequor, minimè conſonant. Huiuſmodi eſt Auguſtini expoſitio libro 20. de ciuitate cap. 9. qui per imaginem Beſtiæ intelligit ſimulationem in eis videlicet hominibus, qui fidem profiteri videntur, infideliter tamen viuunt. Nam ad eandem pertinent Beſtiam non ſolùm aperti hoſtes nominis Chriſtiani, ſed etiam zizania. Sic Auguſtinus, ſed non video, quomodo hæc explicatio cohærere poſſit cum textu.

Iam, qui marinã Beſtiam pro Antichriſto accipiunt hæc miracula vſurpant, vt ſonant, nullo interim alio myſterio conquiſito. Quod tamen cum ænigmatis ſtilo minimè congruit. Qui autem terrenam Beſtiam de Mahomero exponunt (vt Ioannes Annius, quem refert Henricus) aſſerunt, tunc marinæ Beſtiæ imagini dediſſe ſpiritum, quando ſuam promulgauit legem. Quod quidem quàm rectè & aptè aſſeueretur, aliorum iudicium eſto.

TEXTVS.

Verſ. 16. *Et faciet omnes puſillos & magnos, & diuites & pauperes, & liberos & ſeruos habere characterem in dextera manu ſua, aut in frontibus ſuis;*

17. *Et ne quis poſſit emere, aut vendere; niſi qui habet characterem, aut nomen Beſtiæ, aut numerum nominis eius.*

COMMENTARIVS.

Vtrùm character, nomen & numerus nominis Beſtiæ tria ſint inter ſe diſtincta.

ANTEQVAM ad duplicis huius verſiculi myſterium accedo, in ſenſu ipſo grammatico occurrit difficultas priùs diſcutienda. Vtrùm ſcilicet character, nomen, & numerus nominis tria ſint inter ſe diſtincta, an ſolùm duo? Hæc dubitatio, (ſiue potiùs eius ſolutio) pendet ex ea: an character ſit à numero, & nomine diſtinctus? Interpretes huius loci ferè ſtatuunt, & quaſi certum præmittunt; characterem eſſe quid à numero, & nomine diuerſum, & à Beſtia ſignari alios numero, alios nomine, alios charactere. Quapropter Ribera affirmat characterem haud dubiè eſſe a numero & nomine diſtinguendum; cùm textus illa diſtinguat dicens, *Characterem, aut nomen Beſtiæ, aut numerũ nominis eius.* Hac autem diſtinctione ſuppoſitâ, offert ſe illico difficilis nodus de huiuſmodi charactere, quiſnam ille ſit? Alij enim autumant eſſe Antichriſti effigiẽ; alij eſſe draconis inſigne: alij eſſe notam, qua Chriſtus inſcribitur, quæ huiuſmodi eſſe dicitur, ☧ & Anſbertus quidem aſſerere videtur, ſibi à Deo fuiſſe reuelatum, de huiuſmodi nota ſermonem hic eſſe.

Propoſitæ quæſtionis enodatio.

Mihi videtur omnino certa ſententia Hippolyti Martyris in oratione de conſummatione ſeculi; qui exiſtimat de nullo alio charactere in præſenti agi, niſi de nomine, vel numero nominis Beſtiæ. Ac primò, quod textus ait, Beſtiam terræ facturam, *Ne quis poſſit emere, aut vendere; niſi qui habet characterem, aut nomen Beſtiæ, aut numerum nominis eius.* Hoc inquam non probat, characterem à reliquis duobus fore diuerſum. Etenim rectè ita fieri poteſt cõſtructio, vt emere, aut vendere nemo poſſit, cui impreſſa non ſit Beſtiæ nota, ſiue ſignum: idque ſiue nomen ipſum Beſtiæ ſit, ſiue nominis numerus; quod perinde eſt, quaſi dicatur, ne emere aut vendere poſſit, niſi qui habeat characterẽ; hoc eſt aut nomen Beſtiæ, aut numerum nominis eius. Sicut 1. Cor. 14. 7. dicitur. *Quæ ſine anima ſunt vocem dantia, ſiue tibia, ſiue cithara.* vbi, *Sine anima vocem dantia,* non eſt diuerſum quidpiã à tibia & cithara; ſed cõmunis quædam ratio tibiæ & citharæ. Ita ſimiliter numerus & nomen impreſſa in ipſa carne conueniunt in eo, quòd ſint character ſiue nota inuſta. Lege etiam 1. Corinth. 14. 6. *Linguis loquens &c. aut in reuelatione, aut in Prophetia, aut in doctrina.* Ecce *loquens linguis*, eſt quid commune ad ea, quæ ſubiunguntur.

Probatur

His præmiſſis; quæ me vrgent rationes, vt chara-

rionem characterem non distingui hic à numero & nomine.

cterem in præsenti à numero, & nomine non discriminari existimem, eæ sunt. Prima, si character nomini ac numero communis est, nec alius præterea character reperitur, verè diceretur terrestris Bestia omnibus Bestiæ marinæ characterem inurere. Sin diuersus esset, non diceretur verè omnes charactere designare: sed alios quidem charactere, alios nomine, & alios numero. Vide ergo, quid afferat textus, *Et faciet omnes pusillos & magnos &c. habere characterẽ in dextra manu sua, aut in frontibus suis.* Si ergo characterem à numero, & nomine distinguit; numerus quidem & nomen prorsus superuacua sunt; quando omnes vno charactere notãtur, nisi fortè tria omnia signa omnibus pariter imprimerentur. Tunc autem quorsum diceretur sub distinctione, *Characterem, aut nomen Bestiæ, aut numerum nominis eius?*

Secunda. In capite 20. numero 4. dicuntur omnes, *qui non acceperunt characterem Bestiæ in fronte, aut in manu*, regnare cum Christo; igitur non accepisse characterem, idem est, ac non accepisse nomen, nec numerum. Alioqui non regnarent cum Christo omnes, qui characterem non acceperunt.

Tertia. Nã alioqui sæpè foret diminuta locutionis forma, cùm agitur de illorũ supplicio, qui characterẽ acceperunt; nec tamen agitur de iis, qui accepere nomen, vel numerum, cùm de omnibus foret agendum. Vide infrà cap. 14. 9. *Et acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua, & hic bibet de vino iræ Dei.* & c. 14 numero vndecimo, *Nec habent requiem, &c. & si quis acceperit characterẽ nominis eius.*

Quarta. χάραγμα, quæ Græca est vox, & hîc respondet nomini *character*, idem est, quod nota impressa; siue ergo imprimatur in cute nomen, siue numerus; vtrumque propriè est character. Quòd autem sit sermo de nomine, & de numero in cute impresso videbimus infrà, & Vegetij locus ad nomen adiumento erit.

Quinta. Si semel præstituamus, nõ de alio charactere hîc esse sermonem, nisi de nomine aut de numero; facilè hinc intelligitur, cur numerus appelletur numerus nominis, & cur character item vocetur character nominis cap. 14. 11. id est, nomen ipsum vel expressè inscriptum, vel ad numerum reuocatum, vt inferiùs dicemus. Ceteroquin difficile profectò est, quid sit character nominis à nomine ipso distinctus? Quod enim ait noster Ribera, esse notã aliquam ipsius nominis, qua nec literæ expressæ sint, nec numerus, sed mera nota; id sanè difficultati non facit satis; quippe nota illa, nomen etiam est. Ac demùm in nostra sententia cessat omnino quæstio de peculiari modo ac ratione characteris, à nomine & numero distincti. In qua quæstione nihil solidum poterat adduci.

Quomodo faciat terræ bestia omnes habere characterem in fronte, aut in manu.

Cùm ergo dicitur; *Faciet omnes habere characterẽ in fronte, aut in manu*: sermo est de marinæ Bestiæ nomine, vel de nominis numero, vt statim explicabo. Fit autem allusio ad antiquæ militiæ morẽ; in qua qui nomen suum dabant, stigma Principis in manu accipiebant: de quo vide Vegetium lib. 1. cap. 8. & libro 2. cap. 5. vbi ait; *Puncturis in cute punctis scribuntur milites.* Quæ inscriptio fuisse videtur eiusmodi, quæ nomen siue ducis, siue Regis, sub quo militabant, contineret. Accipere autem characterem in fronte, vel in manu dextra, videtur maioris æstimationis ergò fieri, siue maioris submissionis militis illius; qui eo signo notatur, & quasi seruum eo stigmate se profitetur. Porrò de illo antiquæ militiæ vsu legatur Lipsius libr. 1. de militia dialogo 9. vbi multa adducit ex codice Iustiniani, ex Augustino, Chrysostomo, & Prudentio.

Antiquæ consuetudo militum in cute scribendi puncturis.

Si verò quæras, quonam instrumento character hic imprimeretur? ferrone an gladio? Respondeo; vtrumque fortassis in vsu fuisse. Nam puncturæ in cute (quod Vegetius ait) proculdubio fiebant acuminata cultelli cuspide, sicut & hodie Afræ, siue Maurorum fœminæ brachia huiusmodi stigmatibus solent depingere. Sed Machabæorum 3. (vt habetur in editione Sixti, fol. 1403. D.) Philopator iussit Iudæos designari per ignem insigni Liberi hederæ folio.

Quid sit numerus nominis.

Priùs autẽ quàm de ipso agamus mysterio; opus est locutionem illam, *numerum nominis*, explicare. Ad cuius explicationem præmittendum est, apud Græcos, (sicut etiam apud Hebræos) literarum characteres pro numerorum etiam notis vsurpari; ita vt quælibet litera suum habeat peculiarem numeri valorem. Nec enim numeri diuersas habent notas ab Alphabeti literis. Itaque, α valet vnum: β, valet duo: γ, tria; & sic deinceps. Quapropter quodius nomen potest pòst ad præfinitum aliquem numerum reduci; id est, ad eam summam, quæ ex nominis illius literis ad numerandi rationem reuocatis subducitur. Exempli gratia nomen Iesus continet 888. nomen verò Mariæ continet 152. vt ex hac summa videre est.

Numeri apud Græcos quibus designentur characteribus.

ι	10.	μ	40.
η	8.	α	1.
σ	200.	ρ	100.
ο	70.	ι	10.
υ	400.	α	1.
ς	200.		152.
	888.		

Ex quibus liquet, characterem in præsenti idem esse, quod nomen, vel numerum nominis: numerum verò esse idem, quod numerum nominis, atq; adeò characterem siue sit nominis, siue numeri, rectè nomini characterem appellari. Præterea ex duobus signis, nempe nomine & numero, liquidò cernitur, signum expressum esse nomen, & occultum esse numerum: re tamen ipsa vtrumq; signum in idem recidere.

Quid sit, prohiberi ab emptione & venditione quotquot Bestiæ charactere signati non sint.

In ipsa autem idea (antequàm ad mysterium deueniamus) cùm prohibetur ne quis possit emere, aut vendere, nisi qui Bestiæ habeat characterem; idem est, ac reliquos omnes quasi ex signatorum commercio & communione seiungere, eisq; aqua & igni interdicere. Etenim intestinum odiũ & inimicitiæ, quæ in aliquẽ populũ exercentur, indicari solent, quando populares illi à contubernio atque commercio penitùs arcentur; præcipuè quando huiusmodi detestatio & execratio ex eo prouenit, quòd gens illa siue populus ratione deprauatæ religionis pro abominabili reputatur; & quia timetur, ne eorum conuictu & contagione sani homines inficiantur. Non absimile est illud Ioãnis cap. quarto numero nono *non coutuntur Iudæi Samaritanis.* Denique cùm commercium interdicitur, hoc ipso indicatur, eorum hominum communionem & societatem esse Reipublicæ exitiabilem.

Quo sensu faciat Bestia terræ, vt omnes marina Bestia characterem habeant.

His ita præstitutis, ad ipsam mysterij explicationem progrediamur. Quod de Bestia terræ dicitur; *Faciet omnes pusillos & magnos, diuites & pauperes, liberos & seruos habere characterem*, denotat, sapiẽtiã carnis, vt persecutionem in Christianos excitatam magis magisque accenderet, Ethnicis generatim præstigias agere, sub gloriæ & honoris specie; vt omnes futili inanis existimationis splendore perstricti coniurarent pariter, & contra Euangelij doctrinam exercitum conflarent: per speciem dedecoris & ignominiæ, quam in cultu & adoratione à Christianis crucifixo homini exhibita subesse putabant.

putabant. Cùm autem persecutio isthæc sub militiæ figura describitur per allusionem ad pristinam militum consuetudinem stigmate ducis inustorũ; idem est atque asserere, hanc persecutionem in Christianum nomen exortam esse generalis instar belli, cui Gentiles omnes nullo habito discrimine nomen dabant; vel ea opinione permoti, quòd suum honorem & existimationem tuerentur aduersus eos, qui prædicabant, idolorum cultores flagitiis atque sceleribus esse demersos, & inani superstitione obcæcatos. Dicuntur autem omnes liberi & serui, magni & pusilli accepisse characterem; ac si clariùs diceretur; in aliis bellis siue expeditionibus multi plures afferunt excusationis ansas, & moras nectunt, quominùs arma capiant, & & ad bellum proficiscantur; in hoc tamen nullus est, qui expeditionem recuset, omnes communi consensione, tam pueri, quam prouecta ætate viri in arma feruntur.

Quæ sit ratio discriminis, cur alij characterem in fronte, alij in manu accipiant?

Et omnes quidem marinæ Bestiæ charactere, siue nomine notantur; sed non omnes eodem modo, alij enim characterem in fronte, alij in manu dextra accipiunt: in aliis character expressum nomen, in aliis nominis numerum præfert. Explicandum igitur est imprimis, quid sit accipere characterem in fronte, quid in manu? Explicauit autem optimè Augustinus l. 20. de ciuitate cap. 9. his verbis. *In fronte per professionem; in manu per operationem.* Similiter Prosper in dimidio temporis cap. 5. *Inscriptio in fronte* (ait) *est gloriatio in malis operibus; & inscriptio in manu, est imitatio.* Qui ergo publicè se Christianorum persecutores profitebantur, atq; iactabant: his character erat inustus in fronte; quippe de sua impietate propalam gloriabantur. In manu autem signantur ij, qui si minùs Christianorum persecutionem profitebantur; in suis tamen præcipuis operibus hanc veluti inscriptionem habebant præfixam; ita vt si eos, eorumque opera attentè inspiceres, facilè illius persecutionis ministros & belli illius milites recognosceres.

Quodnam sit nomen Bestiæ vel expressũ literis, vel numeris impressum?

Age verò, quod nomen existimatur in Gentilibũ frontibus fuisse; in aliis per literas proprias expressum, impressum in aliis per nominis numerum? Respondeo, hoc non fore eiusmodi, quod designet Romanum Imperium idolis deditum, & Christianæ Ecclesiæ persecutorem. Hoc enim significat Bestia maris. Et quamuis Romano Imperio ethnico Ecclesiam infestanti varia possent ac multiplicia nomina imponi; inter omnia tamen illud seligi debet, quod aptius sit ad denotandam persecutionem in Ecclesiam ab eo excitatam, & eiusdem persecutionis fundamentum. Ad harum rerum vtramque operæ pretium erat, eiusmodi nomen desumi, quod magna cum energia superbiam Romani Imperij signaret. Ad hoc imprimis obseruo sub hoc superbiæ & superborum nomine in Prophetis institui sermonem de hostibus & aduersariis populi Dei ac veræ Religionis. Lege Isaiæ 13. 11. *Quiescere faciam superbiam infidelium.* Ezech. 7. 24. *Quiescere faciam superbiam potentium.* Ezechiel. 32. 12. *Vastabunt superbiam Ægypti.* Zachariæ 9. 6. *Disperdam superbiam Philisthinorum.* Et c. 10. 11. *Humiliabitur superbia Assur.* Et persecutores ipsi appellantur filij superbiæ Iob 41. 25. & 1. Machab. 2. 47. Iam, quod dicitur Ecclesiastici 10. numero decimo quinto, *Initium omnis peccati est superbia*, verum præcipuè tenet in Ecclesiæ persecutione. Quin & vox *initium*, desumi potest pro præcipuo fundamento, quo innititur: sicut & alibi.

Superborum nomine sæpè in sacris hostes populi Dei ac veræ religionis designari.

Secundò obseruo, Monarchiarum singulis attribui quandam veluti notam ac signum eius rei, quæ in ea potissimùm eminebat; vt vidimus cap. 9. not. 3. atque ex ea distributione Romanos vel maximè attingit superbia, vt ibi confirmauimus auctoritate Augustini.

Tertiò obseruo, si rite expendatur causa, vnde Romanum Imperium initium sibi belli desumpsit, non aliud fuisse, nisi superbiam inueniemus. Etenim persecutio illa directè opponebatur Christi præsertim in crucem suffixi humilitati ac submissioni; quæ Romanos imprimis offendebat, quasi res ipsorum iudicio valde ignominiosa. Deinde cùm Romani ita essent arrogantes ac superbi, cùmque Euangelij doctrina eos vt omnino deceptos & sceleribus coopertos damnaret; necesse erat, qui in sua adhuc superbia & obstinatione persistebant, eos immani furore percitos rapi aduersus illos, à quibus ipsi vt vani atque decepti insimulabantur.

Partes, ex quibus marina Bestia componitur ad superbiã omnes reuocari.

Quartò obseruo, in ipsa marinæ Bestiæ figura extare imprimis, & eminere pardi similitudinem, os leonis, & capitum atque cornuum multiplicitatem. quæ omnia non obscurè superbiam & arrogantiam prædicant. Pellis namque pardi maculatum varietate ac notis adspersa manifestè indicat mundanæ gloriæ fastum ac pompam: cùm pardinæ pellis ocellatæ varietas & pulchritudo eandem habeat inter feras significationem, quam inter aues oculi in cauda pauonis depicti adumbrant. Atqui neminem latet, pauonem inter aues esse fastus ac superbiæ symbolum. In leonis autem ore (id est in rugitu) superbiam pariter figurari, clarius est, quàm vt in dubium vocetur. Iam verò in capitum multitudine, in blasphemiæ nominibus, & in cornuum multiplicitate, quis non videat perspicuam iactantiæ atque superbiæ ostensionem?

Marina Bestia rectè superbiam attribui.

Quintò; cùm tres aduersarij, qui ad bellũ Euangelio inferendum conuenerunt, sint draco, & Bestia maris, & Bestia terræ; mirificè cohæret, vt draconi malitia dæmonis, marinæ Bestiæ superbia Imperij, & carnalis sapientia terrenæ Bestiæ attribuatur. Ex his ergo omnibus facilè intelligitur, nomen, quo Scriptura Romanum Imperium ethnicum appellare debebat, eiusmodi fore, vt maximoperè ipsius Imperij superbiam exprimeret, præsertim cùm sermo sit de nomine, quod Gentiles in ea persecutione frontibus siue dextris inustum gerebant, quodque significare debebat singularem notam aut signum; ex quo constaret, eos esse Romani Imperij ethnici milites in ea persecutione. Nullum autem aliud erat signum, nisi superbia.

Quod tandem sit Bestiæ marinæ nomẽ literis vel numeris notatum.

Quæ cùm ita sint; mea sententia est, cùm in Apocalypsi agitur de marinæ Bestiæ nomine, diuinum spiritum significare voluisse nomen hoc, *superbia vitæ*. Nam imprimis nullum aliud nomen poterit congruentius eligi, quod significanter indicaret, quidquid in Romano Imperio Christianæ Religioni potissimùm se opponebat. Deinde, cùm Apocalypseos scriptor sit Ioannes, qui in prima sua Canonica c. 2. 16. ait, *Omne quod est in mundo concupiscẽtia carnis est, & concupiscẽtia oculorum, & superbia vitæ*, si ad Romanum Imperium ethnicum Ecclesiam persequens singillatim denotandum apposita fuit superbia: congruentissimum erat, eandem illam phrasim à Ioanne in sua Canonica vsurpatam assumi, nempe *superbia vitæ*, quæ phrasis maximè conducebat ad illud, quod intendebatur, significandũ. Tertiò denique validissima huius expositionis confirmatio est, quod nomen Græcum illi locutioni respondens, nempe ἡ ἀλαζονεία βίου, adæquat omnino numerum 666. dicitur enim versu sequente, *numerus eius 666.* sed de hoc latiùs infrà.

Quo sensu

Reliquũ est vt explicemus, quid sit, alios accipere (vel

Alij nomē beſtia, alij nomi nis numerū accipiant.

(vel in fronte, vel in manu) nomen Beſtiæ; alios verò nominis numerum? Ad quod reſpondeo. In nomine expreſſo expreſſam denotari ſuperbiam, & manifeſtam perſecutionem (ſiue in ea gloriando, ſiue eam ſaltem opere exequendo; quod eſt *in fronte, vel in manu.*) Numerus autem nominis erit ſuppreſſa & implicita ſuperbia, quæ non ita apertè ſuperbiæ & perſecutionis ſpeciem præ ſe fert; verùm eodem tandem deuoluitur. Qui enim numerandi rationem nouit, id eſt, qui veram rerum ſingularum æſtimationem ex ipſiſmet rebus dimetitur; facilè cognoſcit, quæ non aperta apparet ſuperbia & aperta perſecutio, illam reapſe eiuſdem eſſe rationis cum perſecutione manifeſta, & eodem prorſus ſpectare. Verbi gratia. Nonnulli extitère fortaſſis, qui dicerent, ſe de Chriſtianis nihil minùs æquum ac rectum opinari: ceterùm ne qua in Religione nouitas & inſolentia ſerperet, maximè oportere, vt in illos ſeuerè conſuleretur. Deinde alij perſequebantur Chriſtianos, ſpecie quidem non tam ſuperbiæ, quàm temporalis alicuius commodi; qui tamen re vera occulta ferebantur ſuperbia. Præterea, alij eo ipſo, quòd ſe idolorum cultui addictos oſtentarent, aut Imperatorum decretis impiis audientes eſſent in falſis deorum ſacrificiis frequentandis; perſecutionem ipſam promouebant: quanuis per ſe ipſi Chriſtianos non infeſtarent. Etenim dum Ethnicorum cauſæ fauebant, clarè indicabant Chriſtianæ Religionis contemptum: atque adeò vel expreſſo ſuperbiæ nomine, vel eius valore (quod perinde valet) notati & inſigniti agnoſcebantur. Omnes enim ſupradicti Eccleſiæ perſecutionem, quæ in Romani Imperij ſuperbia nitebatur, peſſimo ſaltem exemplo prouehebant. Ac demùm ſi beſtiæ nomen manifeſtam ſuperbiam & perſecutionem pariter manifeſtam importabat; aptiſſimè per nominis numerum implicita perſecutio deſignatur. Nam nomen propriis diſtinctum characteribus videtur ſuam ſignificationem exprimere, ac pronuntiare; numerus autem nominis, non tam exponit, quàm perinde valet.

Et ne quis poſſit emere, aut vendere.] Bellicum ſolet eſſe ſtratagema, vt peculiari aliquo ſigno milites omnes vnius factionis diſtinguantur; quò reliqui eo ſigno carentes pro hoſtibus reputentur. Sic ergo ſapientia carnis, ne in ea perſecutione Chriſtiani poſſent deliteſcere, decreuit, vt Gentiles omnes re ipſa ſe Romani Imperij ethnici ſectatores profiterentur, gentilia ſacra & ceremonias frequentando, nefandóſque ritus in connubiis, iuramentis, aliíſque ſexcentis rebus obſeruando. In quibus apparebat, num Gentiles eſſent, an non. Ex hoc autem conſectarium erat, Chriſti fideles, qui hoſce ritus impios auerſabantur; occultari non poſſe. Ex eo autem quod in has anguſtias Chriſtiani ſe redigi cernerent, cogebantur latebras peruestigare, quò ſe abderent, ne Ethnicorum impietatem communicarent. Hoc igitur vt ſignificetur, concinnè ſatis & ſignificāter dicitur illis, qui marinę Beſtię nomine aut numero nollēt inſigniri, cōmercio penitùs interdici. Adhæc deprauata cōſuetudo & effrænati ingenij procliuitas efficiunt, ne inter homines tranſigi videatur poſſe, niſi quis mundanarum legum iugum ſubire, & quaſi iniuſto ferro ac ſtigmate ſe notari patiatur.

Quo ſenſu dicantur, qui beſtiā adorare nolūt, humanis interdici commercio.

Scio ſanctiſſimum Ephræm in tractatu de conſummatione ſæculi, hæc omnia ad Antichriſti tempus referre; & quæ dicuntur de charactere, nomine & numero, ita vt ſonant, accipere. Proſperum item in dimidio temporis de Hæreticis explicare. Sed nobis noſtra explicatio fuit exponenda. Legat qui volet Viegam hîc ſectione 7. vbi de Primaſij & Anſberti explicatione.

TEXTVS.

Verſ. 18. *Hic ſapientia eſt: qui habet intellectum, computet numerum beſtiæ; numerus enim hominis eſt; & numerus eius ſexcenti ſexaginta ſex.*

COMMENTARIVS.

Quid illis innuatur verbis, Hic ſapientia eſt.

VERBA illa, *Hic ſapientia eſt*, denotant ingenij acrimonia & perſpicacitate opus eſſe ad ea, quæ ſubſequuntur, rectè percipienda; vtpote quæ myſterium ac difficultatem in ſe contineant. Iam, ſi locutionem ſpectes, non abſimile eſt Virgilianum illud Æneidos 6. *Hoc opus, hic labor eſt.* In Græco autem *ſapientia*, præfixum habet articulum; quod emphaſim innuit.

Quæ ſit apud Græcos numeros ſignandi & computandi ratio.

Porrò Beſtiæ numerus debet eſſe, qui ex valore literarum vnius nominis conficitur: cùm Græcè (in qua lingua Ioannes Apocalypſim ſcripſit) Alphabeti literæ, ſicuti iam diximus, ſint etiam numerorum notæ; & quælibet litera diuerſum contineat valorem; vt conſtat ex ſubiecta tabula, quæ in omnibus Græcæ linguæ dictionariis apponi ſolet.

α	1.	σ	200.
β	2.	τ	300.
γ	3.	υ	400.
δ	4.	φ	500.
ε	5.	χ	600.
ϛ	6.	ψ	700.
ζ	7.	ω	800.
η	8.	ϡ	900.
θ	9.		
ι	10.		
κ	20.	α,	1000.
λ	30.	β,	2000.
μ	40.	γ,	3000.
ν	50.	δ,	4000.
ξ	60.		
ο	70.	&c.	
π	80.		
ϟ	90.		
ρ	100.		

Quid hîc dicatur, numerus hominis. Bedæ expoſitio improbatur.

Numerus enim hominis eſt.] Beda exiſtimat hiſce verbis innui, Antichriſtum fore verum hominem, & conſtructionem eſſe huiuſmodi, *Numerus hominis eſt*, id eſt, numerus iſte, de quo loquor, erit numerus nominis cuiuſdam hominis, nempe Antichriſti. Hæc conſtructio illud præſtituit, directè hîc eſſe ſermonem de Antichriſto; quod tamen ſuprà impugnatum ſatis eſt. Accedit, quòd genitiuus ille *hominis*, in Græco non habet articulum; haberet autem ſi de certo aliquo homine ageretur. Deinde, conſtructio illa non aptum videtur reddere ſenſum; ſi enim ideò dictum fuit, *numerus hominis*, vt Antichriſtus verus homo futurus affirmaretur; connexio literæ hæc erit. *Qui habet ſapientiam, computet numerum nominis beſtiæ; quia Antichriſtus erit homo, atque adeò numerus eius, erit numerus hominis.* Quæ ratio minimè videtur apta. Nam quòd Antichriſtus ſit homo futurus, nil deſeruit ad hoc, vt computetur, vel non computetur numerus eius.

Richardi interpretatio, quæ & probatur.

Congruentior eſt ea conſtructio, quam Richardus & alij ſequuntur; videlicet numerum hominis appellari eum numerum, qui ab homine obſeruari poſſit: quaſi dicatur eiuſmodi eſſe enumerandi ratio & computatio, quam humani ingenij vis aſſe-

A qui & inire poſſit. Qua ratione nec phraſis eſt inſolens, nec inepta ratio: imò verò aptiſſima eſt connexio. *Qui habet ſapientiam, computet numerum Beſtiæ; humani enim ingenij viribus hæc fieri valet computatio.* Scilicet obſeruando ſingularum literarũ valorẽ, & eas in ſummam redigendo; & hoc pacto numerus, qui ex omnibus nominis literis conficitur, eſt *666.* Cùm autẽ dicitur *numerus eius*, pronomen illud *eius*, non ad hominem, ſed ad Beſtiam referendum eſt.

Quomodo contextus ſeries iuxta hanc expoſitionẽ aptè connectatur.

Conſtructio ergo eſt huiuſmodi: *Hic ſapientia eſt*, hîc ſita eſt concinnitas imprimis & elegantia; atque adeò ingenij perſpicacitate opus eſt. *Qui habet intellectum computet numerum Beſtiæ*: cui ſuppetũt ingenij vires, is valorem literarum, quas continet Beſtiæ B nomen, accuratè obſeruet; eiúſque ſummam ac rationem ſubducat: id quod non difficilè præſtabit. *Numerus enim hominis eſt*. id eſt, quia eiuſmodi eſt ſupputatio, quam poſſit humano more conficere. Numerus autem omnino eſt *666.* Eodem recidit, quod alij ita explicant. Hominis eſt numerare, quare qui habet intellectum computet, &c. vel vt ait Aretas. *Numerus hominis eſt*, id eſt, nomen, de quo habetur ſermo, non eſt inſuetum & inſolens, ſed hominibus notum ac familiare. Aut fortaſsè ſeipsũ deſignauit Ioannes per nomen *hominis*, quaſi dicat, C hæc computatio mea eſt, ſiue computatio eſt valoris earum literarum, quas in prima mea Epiſtola ſcripſi c. 2. 16. Atque hæc de ſenſu grammatico.

Hiſce verbis de nomine Antichriſti non poſſe eſſe ſermonem.

Vt verò ad rem ipſam accedamus, valdè ab ſcopo aberrant, meo iudicio, qui putant Spiritum ſanctum in his verbis de numero nominis Antichriſti agere. Primò, quia vt demonſtratum ſuprà eſt, hæc Beſtia nequaquam eſt Antichriſtus; ſiquidem poſt Beſtiæ ipſius præcipitationem in inferos, mille pacis anni ſuccedũt ante aduentũ Antichriſti. Atque vt Hieronymus in ea Chriſti verba Matth. 24. (*Qui legit intelligat*) ſapienter ait; *Quando ad intelligentiam prouocamur, myſticũ monſtratur eſſe quod ſcriptũ eſt.* Similiter D ergo in præsẽti verba illa, *Hic ſapiẽtia eſt*, nõ patiũtur vt præcipuus ſenſus Antichriſti nomen reſpiciat.

Secundò, Antichriſti nomen nobis reuelari, næ res eſſet ſuperuacuæ curioſitatis plena, atque adeò indigna Spiritus ſancti grauitate. Etenim niſi reliqua ſigna Dei famulos edoceant, qui ſe Chriſtũ eſſe iactat, & prædicat, eum eſſe verum & vltimum Antichriſtum; certè exigui aut nullius vſus erit, numerum *666.* eius nomini rectè quadrare, quippe numerus hic ad plurima alia nomina poteſt præcisè conformari: ſicuti ad Mahometum, ad Lutherũ, aliáque E penè innumera. Facilè autem eſt nomen aut cõtrahere, aut diſtrahere; quò iuſta illi computatio conueniat. Quamobrem ſicuti veriſimile nobis non ſit propter Genebrardi, aut etiam Lindani ratiocinationem, verum Antichriſtum fuiſſe aut Mahometũ, aut Lutherum; ita ſimiliter nihil eſt, cur ſperemus ex literarum valore Antichriſtum nobis cognitum iri. Quinimò obſeruare literarum valorem in nomine illius, qui Chriſto ſe opponat, procliue eſt, vt ad multiplices ac vanas cuiuſque mẽtis conceptiones diſtrahatur; dum quilibet ſuum pro libito Antichriſtum confingit. Si autem certum foret, de ve- F ro Antichriſti nomine hic eſſe ſermonem; facile ipſi Antichriſto eſſet proprio diſſimulato nomine aliud ementiri, ne agnoſci poſſet ex nomine.

Tertiò, illud ſaltem probabile eſſe, inficiari mihi nemo poteſt, marinam Beſtiam c. 13. non eſſe Antichriſtum. Non igitur conſtat, Antichriſti nominis numerum fore *666.* ac proinde non voluit Spiritus ſanctus, vt Eccleſiæ numerus Antichriſti nominis innoteſceret. Quid igitur proderat, nomen ita reuelaſſe, vt nullius omnino vtilitatis eſſet?

Ænigmata ad res alioqui notas, non ad ignotas ſignificandas componi.

A Præter hæc, ænigmata, quæ eruditis ingeniis negotium faceſſunt, non eo fine ſunt condita, vt per ipſa conſtaret, dè iis, quæ priùs erant ignota, ſed vt ænigmatis inuolucris deliteſcant, quæ nota priùs erant illis ipſis, quibus ænigma proponitur enodandum. Hæc mihi veritas adeò perſpicua eſt, vt non ſatis admirer eos, qui opinantur hunc numerum *666.* fuiſſe appoſitum ad eius nominis ſignificationem, quod antea latebat Eccleſiam. Aptiùs certè Aretas (ſi tamen ſatis tenuit, quod dixi) dum explicat, quid ſibi velint ea verba, *numerus hominis eſt*. Ait enim illis denotari, non eſſe in præſenti ſermonem de nomine ignoto & inſueto, ſed potiùs de nomine valdè noto.

B Adhæc; valdè veriſimile exiſtimo, Ioannem priùs ſuam primam Epiſtolam Canonicam ſcripſiſſe; deinde in hoc nominis Beſtiæ numero reſpexiſſe ad ſuperbiam vitæ, quam de Romano Imperio agens, mundo attribuerat. Ceterùm vtcumque hoc ſit, negari ſaltem non poteſt fidelibus fuiſſe notiſſimam eorum ſuperbiam, qui perſequebantur Eccleſiam: & ſuperbiæ nomen, iuxta Scripturæ locutionem, aptiſſimè omnibus Eccleſiæ perſecutoribus tribui, vt vidimus ſuprà: Romanis autem Ethnicis multò congruentiùs, quam ceteris.

Quod nomen eo numero 666. adumbretur.

C Hoc ergo nomen *ſuperbia vitæ*, eſt, ἡ ἀλαζονεία βίου. Cuius literarum valor ſi attentè perpendatur, numerum *666.* adæquat. Sed obiiciet nobis aliquis, ſi rectè computatio fiat, huius nominis numerum non eſſe *666.* ſed *665.* vt videre eſt in hac ſumma.

η	8.
α	1.
λ	30.
α	1.
ζ	7.
ο	70.
ν	50.
ε	5.
ι	10.
α	1.
β	2.
ι	10.
ο	70.
υ	400.
	665.

Soluitur difficultas in noſtra expoſitione occurrens.

Reſpondetur: poſtremũ, α, huius nominis ἀλαζονεία, iuxta antiquum ſcribendi & pronunciandi morem duplicandum eſt, atque ita ſcribendum ἀλα- E ζονείαα, atque ita non deerit vnitas, quæ videbatur deeſſe. Et ne cui hoc à me fictum videatur; Mekerkius in libello, quem ſcripſit de prolatione Græcorum cap. 37. ait, vocales indifferentes, vbi natura longæ ſunt, ab antiquis Græcis in prolatione & inſcriptione duplicari. Pro cuius confirmatione obſerua ex Antonio Auguſtino in dialogis de numiſmatis, atque ex aliis, Latinos etiam olim ſcripſiſſe *feelix* per duplex *E.* quòd vocalis illa eſſet longa. Vide etiam Lipſium de recta Latinæ linguæ pronunciatione: vbi ait, Non ſolùm in enunciando, ſed F etiam in ſcribendo antiquis cura fuit, vt aliter pingerent vocales longas, aliter cõtractas. Nam has ſolitarias pingebant ad exemplum hodiernum, illas geminabant. Atque id probat ex Victorino Afro & ex Quintiliano. Victorinus ait, *Næuius & Liuius, cùm longa ſyllaba ſcribenda eſſet, duas vocales ponebant.* Quintilianus verò: *Vſque ad Atticum, & vltrà porrectas ſyllabas geminis vocalibus ſcripſere.* Idem docet de Græcorũ ſcriptione & prolatione germana Ioannes Scapula in ſui dictionarij calce; vbi de vetere Græcanicæ linguæ pronunciatione in litera ω. &

Vocales natura longas olim apud veteres duplicari conſueuiſſe.

pro

pro se adducit Fabium, & Priscianum.

Apud Græcos, quando penultima acuto notatur accentu, vltimam esse longam.

Superest probare, vltimum α, nominis ἀλαζονεία esse naturâ longum; qua de re dubitabit nemo, qui fuerit mediocriter in quantitatis regulis versatus. Generalis enim regula est in Græca lingua, quando penultima acuto notatur accentu, vltimam esse longam. Consule Clenardum in fine suæ grãmmaticæ, vbi de accentibus: & Gretserum de accentu pag. 15.

Quamuis autem secundum α, sit longum in nomine ἀλαζονεία, non tamen est longum naturâ, sed solùm positione; quia sequitur duplex consona, nempe ζ, atqui ipsimet auctores, qui affirmant vocalem longam quondam duplicari solitam, exprimunt, id esse intelligendum de vocali; quæ suapte naturâ est longa; non de illa, quæ positione duarum vel vnius duplicis longa est. Scribebant enim antiqui, & proferebant *Feelix* non *Feelux*.

Allusio in hoc nominis numero ad superbiam vitæ, de qua Ioannes in sua prima canonica.

Cùm mihi eam mentem induxerim, vt Bestiæ marinæ nomen esse *vitæ superbiam*, existimarem; incidi pariter coniecturam, vt opinarer, Ioannem in hoc loco alludere ad ea verba quæ ipse in sua prima Canonica conscribit, cùm ait; *superbia vitæ*. Cùm autem ad Græcum fontem recurrerem; & valorem literarum, quæ in eo nomine ἀλαζονεία continentur, ad summam redigerem; vbi omnino *666.* esse reperi, firmior in mea sententia persisti.

Occurritur difficultati, quæ ex Græci articuli nomini exoriri posset.

Verùm enim verò postquam vnitatem, quæ huic numero deesse videbatur, inuenimus; alia occurrit haud leuis difficultas. Etenim in Græcis noui testamenti codicibus, *superbia vitæ*, duplici iam scribitur articulo, ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου. Si autem articuli τοῦ, valorem pariter computemus; ille solùm conficit 770.

τ	300.
ο	70.
υ	400.
	770.

Et quidem, cùm primum articulum nominis ἀλαζονεία numeremus, nempe ἡ, secundus item articulus subsequentis nominis pariter videtur numerandus; sin minùs, vterque simul expungendus. cùm nulla potior appareat ratio, cur prior articulus exprimendus, alter supprimendus sit.

Respondeo tamen, vt numerum hunc *666.* inuenire possem, diuino consilio factum fuisse arbitror, vt primùm ita scriptum reperirem, ἡ ἀλαζονεία βίου, vnico articulo. Posteà autem quamuis duplicem articulum in plerisque codicibus viderim, nihilominus valde suspicor, germanam lectionem vnico tantum articulo esse exaratam. Primò, quia si quis consulat interius aurium iudicium; inueniet exactiorem locutionem esse cum vno duntaxat articulo, *Illa superbia vitæ*, vt locus intelligatur de omni superbia; nec tamen omniũ hominum vita condemnetur. Solet enim articulus, qui adiungitur, efficere, vt nomen illud in tota suæ significationis latitudine sumatur, & nihil præterea sit reliquum. Verbi gratiâ: cùm Hispanè dicimus, *Los ombres, Los Reyes*, de omnibus loqui videmur. Deinde licèt in vulgari & vsitato sermone non ineptè dicatur, ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου, verùm si pro vno eodémque nomine vnius personæ proprio vsurpetur; quasi in vnicum nomen coalescit: vt cùm dicimus, *Paterfamilias*. atqui nomen vnicum vnicus decet articulus. Quare in Epistola canonica potuit duplici articulo constare, quãuis in Apocalypsi primi tãtùm articuli ratio habeatur. Et saltem vtrouis modo scribi poterat, *Illa superbia illius vitæ*, & *illa superbia vitæ*. Hispanicè, *La soberuia de la*

A *vida*, & *La soberuia de vida*. Cùm autem non possit vtrouis modo numeri *666.* summam adæquatè cõficere; satis est si alterutro modo conficiat. Et quãuis Ioannes in sua Canonica vtrumque expressisset articulum; posset adhuc in Apocalypsi ad alteram scribendi rationem respicere, præsertim si aut ea videbatur exactior, aut numerus *666.* magis hîc congruebat, quàm alius propter peculiare aliquod mysterium, de quo infrà.

Quo igitur tempore Ioannes Apocalypsin exarauit, receptâ consuetudine significatio numerorum B obseruari solebat, atque ita doctores sacri eam frequenter versare solent, vt Augustinus & alij; in ænigmatis autem, sapientis est ad sui temporis cõsuetudinem se conformare. Et quamuis prima specie videatur hic numerus *666.* fuisse in ænigmate expressus eo solùm fine, vt doctiorum ingenia difficultate excuteret, & exacueret: ceterùm ad ipsum literarum valorem absque peculiari alio mysterio descendere; id verò sacrâ Scripturâ dignum minimè est. Quapropter mysterium ipsum oportet indagare diligenter. Et quidem quòd superbia bifariam scribatur, nempe per proprios characteres, & C per numeros; vidimus iam suprà singularis mysterij plenum esse; nimirum vt denotetur, in alijs expressam atque patentem esse superbiam, in alijs opertam atque implicitam; cùm tamen perinde sit. Atque hoc certè mysterio (non inficior) in superbiæ nomine contentus, nil vlteriùs peruestigarem. Fortè tamen peculiaris alia subest vis atque concinnitas in eo, quòd superbiæ numerus ad *666.* reuocetur.

Quid mysterij latere possit in nomine superbia vitæ, per numerum 666. figurato.

Huiusmodi esset mysterium, si numerus hic *666.* congruentior extitisset quolibet alio ad superbiã significandam: ita vt singulari Dei prouidentiâ videatur factum, vt Græcum superbiæ nomen ad cũ numerum reduceretur. Certè pium est credere nõ D absque diuino consilio nomen *Iesus* cum numero 888. exæquari; præsertim si per vnam ex Sibyllis ita erat prænunciatum; vt habetur l. 1. oraculorum Sibyllinorum in Bibliotheca sanctorum Patrum tomo 8. folio 10. Fortè etiam non accidit casu, vt Græca vox respondens concupiscentiæ, (quando dixit Ioannes, *Concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum*) esset ἐπιθυμία conficiens præcisè numerum 555. hac ratione.

Nomen Iesus Græcè quem numerum conficiat.

ε	5.
π	80.
ι	10.
θ	9.
υ	400.
μ	40.
ι	10.
α	1.
	555.

E

Hoc ita constituto, non deerit forsan, qui mysterij aliquid inesse putet in eo, quòd *concupiscentia* tres nobis quinarios; *superbia* tres senarios, & *Iesus* tres octonarios repræsentet. Ipse quidem trepidas potiùs suspiciones, quàm firmas possum rationes adducere. Dicam tamen, quid mihi coniecturæ in F mentem veniat. Triplicatio eiusdem numeri per vnitates, denarios, & centenarios, videtur esse vniuersalis comprehensio & affirmatio in infimis, medijs, & summis; aut semel, bis ac ter, ad firmiorẽ asseuerationem. Ad hæc; Octonarium perhibent Doctores, esse æternæ felicitatis symbolum, perfectum item concentum, consonantiam ac reditum in Deum in æternitate succedente volubilitati septenariæ. Huiusmodi autem felicitatem omnibus absolutam numeris habemus in Christo Iesu, qui vera est animorum salus atque felicitas. Per quinarium

Octonarius numerus æternæ felicitatis symbolum.

narium denotari dicuntur quinque corporei sensus; & nostra quidem desideria, studia & concupiscentiæ tum carnis, tum oculorum id vnum laborant, ac desudant, vt corporeos sensus demulceant, & pascant. Semper tamen inexplebilis desiderij sitis viget, ac perstat; nec in paruis vnquam, in mediis, aut in magnis planè satiatur. (Hispanè diceres, *Siempre se quedan en cinco de corto.*) Senarius habet, nescio quam perfectionis vmbram. Dicitur enim numerus esse perfectus; id quod ita (falsò tamen) putat mundi superbia atque iactantia; sibi nempe nihil abesse, nunquam tamen attingit requiem & plenitudinem per septenarium numerum figuratam; nec illum prehendit felicitatis cumulum, quem sibi superbia confingit; idque neque in paruis, neque in mediis, neque in magnis. Itaque naturalem quietem ac felicitatem nunquam superbia adipiscitur, quantumuis per nimium mundi fastum sese extollat, & sublimi feriat sydera vertice. At in Christo non naturalis modò Beatitudo, sed supernaturalis etiam atque diuina perfectè & cumulatè reperitur omnibus suis numeris absoluta.

Ex iis, quæ diximus, elici potest ratio, cur Apocalypsis potissimum attenderit nomen illud ἡ ἀλαζονεία σου vnico inscriptum articulo; videlicet vt omnino adæquaret mysticum illum numerũ 666. Quare quod alicui videri posset in supputandi ratione impedimento, quòd scilicet in eo nomine postremũ α, duplicaretur; nec articuli τῆ ferè apud Græcos codices in prima Ioannis Canonica expressi vlla duceretur ratio; hoc ipsum computationem vero similiorem reddit. Quippe vbi congruẽs difficultatis enodatio reperitur; quantò minùs quadrare antea videbatur, tantò magis difficili congruit ænigmati.

NOTATIO III.

In qua explicatur, quænam inter aliorum opiniones & de nomine Bestiæ, & de nominis numero aptior videatur?

Referuntur variæ aliorũ expositiones de numero nominis Bestiæ, ac reiiciuntur.

Insanus hac de re hæreticorum error confutatur.

GENEBRARDVS in sua Chronologia in Vitaliano refert, Hæreticos abuti mysterio numeri 666. vt summum Pontificatum maledictis proscindant, & præfracto ore affirment exordium habuisse anno Christi 666. ita enim in Apocalypsi prænunciari. Hanc imperitiam, atque adeò insaniam refellere nihil moror; ne vel ipsis Hæreticis risum moueam, quòd in re adeò nugatoria confutandã operam & tempus absumam: dicent enim maledicta solere conuici, etiamsi non credantur. Constat autem huiusmodi numerum in Apocalypsi neutiquam referri ad tempus, quo Bestia illa fuerat exsurrectura; nec ad annos, quibus persecutio Bestiæ duratura erat; sed ad nomen, quod Apocalypsis Bestiæ illius nomen esse considerat, & in frontibus impressum, aut etiam in manu dextra eorum, qui Bestiam ipsam cultu & veneratione prosequuntur. Numerus autem annorum quorsum ab aliquo in fronte exaratus gereretur?

Vt ergo ad ea nomina deueniamus, quæ numero 666. respondent: quæcumque extitit vnquam vel leuis suspicio, vel inanis coniectura de aliquo, qui futurus Antichristus credebatur; illico non deerant, qui illius nomen ita aptarent, atque effingerent, vt numerum illum exæquaret.

1. opinio applicantium nominis numerum ad Mahometũ.

Quamobrem, qui arbitrati sunt Gẽsericum esse Antichristum, mox inuenerunt huius nominis literas valere 666. Eandem etiam ob causam, qui Mahometum pro Antichristo ducebant, eius nomen ita accommodarunt, vt eidem numero iustè congrueret, nimirum scribentes, *Maometis*. Sic Euthymius, Cedrenus, Zonaras, Annius, Henricus, nec non, (vt perhibent) Parisienses multi. Certè Genebrardus, libro 3. Historiæ folio 491. & 735. in ea est persuasione.

2. opinio ex-ponentium maris Bestiã de Turcico Imperio.

Pari etiam ratione tenentur ad inuestigandam congruentem proportionem inter Otomanæ familiæ nomẽ, & numerum 666. qui putant in maris Bestia Turcicum Imperium designari. In quam opinionem defluxerunt noster Salmeron, Ludouicus Legionensis, & Ferdinandus del Castillo Dominicanus, atque alij. Sic etiam Lindanus libro 3. dubitãtium, conatur ostendere Lutheri nomini certâ quadam ratione pronunciato quadrare numerum 666.

Error hæreticorum de nomine Latinus explicantium explo[d]itur.

Hæretici item, ne minùs videantur subtiles, garriunt in hoc nomine Λατεῖνος (quod est ab Irenæo assignatum) inueniri prædictum adæquatè numerum; atque hoc esse commune Pontificum Romanorum nomen, qui sunt Ecclesiæ Latinæ Papæ. Sic Dauid Chytræus, & Theodorus Bibliander; quorum vesaniam impugnat Bellarminus in Appendice ad suum de Romano Pontifice tractatum. Ad me quidem in iis commentariis nulla spectat impugnatio; quam perspicua ipsa euidentia, qua constat, nec hæreticorum insanias, nec Catholicorũ aliquot opiniones de singulari aliquo Antichristo designando posse Apocalypseos contextui accommodari in iis, quæ de Bestia maris edisseritis; id quod (ni fallor) supra est a me validè satis comprobatum.

Irenæi mens explicatur.

Ad Irenæi verò auctoritatem, qui nomen Λατεῖνος designat, vera responsio est, sanctum Doctorem existimasse maris Bestiam fore aliquem Romanum Imperatorem; & proptereà nomen Λατεῖνος, illi aptasse. Iam verò in superioribus animaduertimus, eam opinionem falsò Millenariorum animis insedisse, fore vt extremus Romani Imperij ethnici Imperator esset insignis ille Antichristus, qui in Apocalypsi per maris Bestiam fuerit adumbratus. In qua opinione nonnihil inest veri, & rectæ Apocalypseos intelligentiæ: nempe in marina Bestia repræsentari Romanum Imperium antiquum idolorum cultui deditum, & in Catholicam sæuiens Ecclesiam. Atque in huiusmodi quidem consideratione non omnino erat abs re nomen Λατεῖνος. Verùm minimè facit satis; nec enim est arcano mysterio plenum, & dignum, quò Apocalypsis respiciat, & in Ecclesiæ hostium frontibus, aut dextera impressum esse siue literis, siue numeris effingat. Præterquam quòd vulgaris scribendi ratio non est, *Lateinos* sed *Latinus*, quæ literatura numerum 666. non omnino adæquat.

3. opinio interpretantiũ maris bestiã de Antichristo.

Ex ceteris auctoribus, qui ad Bestiæ nomen, & ad numerum 666. singillatim descendunt; ferè omnes nomen aliquod inquirunt, quod & ad Antichristum quouis modo pertineat, & prædictum numerum 666. æquet. Cùm autem certum Antichristi nomen ignoretur; alij hoc, alij illud pro libito confingunt. Vide Viegam hic, qui plusquam quindecim nomina a diuersis excogitata refert ac demum concludit, nihil posse certi de Antichristi nomine definiri, quoad Antichristus ipse adueniat; sic ille. Ego verò, qui ex Apocalypseos serie pro comperto habeam per maris Bestiam minimè denotari directè famosum illum Antichristum, qui hactenus nondum venit, sed Romanum Imperium antiquum, quod Christi oppugnauit Ecclesiã: consequenter omnia nomina cõficta, tanquam celebris illius Antichristi, qui nondum venit, aliena omnino censeo ab Apocalypseos intentione. Nihilominus tamen inter alia nomina, quæ a prædictis auctoribus afferuntur, video nonnulla, quæ si considerentur, non vt postremi Antichristi propria, sed vt Romani Imperij ethnici communia, non erunt valdè abs re. Huiusmodi est nomen ἄντεμος id est, *Contrarius*, quod assignatur a Ticonio, & Primasio. Nam Romanum Imperium ethnicum in persecutionibus, quas excitabat, se Christianæ Ecclesiæ contrarium & infensum profitebatur.

Aretæ expositio de nomine Victor expenditur.

Sed omissis aliis, inter nomina reliqua à Viega relata, illud mihi magis arridet, quod apponit Aretas; dummodo non ad postremum Antichristum, sed ad Romanum Imperium Ecclesiæ persecutorem referatur, illud autem est, ὁ νικητής, id est, *Victor*. Pro quo obseruandum imprimis est, Romanum Imperium quondam gloriari solitum, tanquam omnium mundi Gentium atque nationum victorem. Hinc est illud non arrogantiæ minùs, quàm maiestatis plenum elogium.

Parcere subiectis, & debellare superbos. Virgilius Æneid. 6.

Quo sensu nomen Victoris Romano Imperio ethnico Ecclesiam persequenti congruat.

Et quidem in hoc capite numero 7. de illo asseritur, *Datum est illi bellum facere cum sanctis, & vincere eos.* Itaque persequutioni ipsi videtur hic tribui Victoriæ nomen, propter cædem & stragem, quæ in Christianis fiebat: & consequenter, qui se Christiani nominis persecutores iactabant, rectè considerantur victoris nomen in fronte siue in manu dextra impressum habere. Præcipuè cùm singulares homines carnali sapientia ducti in ea persecutione sese totos effingerent ad communem mundi normam ac sensum: vt ad eam partem inclinarent, in quam inclinaret victoria, atque adeò factionis victæ, se inimicos profiterentur. Cum hac quidem consideratione rectè congruit, quod textus ait de numero 666. vt colligere est ex subiecta computandi ratione.

70.
50.
10.
20.
8.
300.
8.
200.
666.

Quòd autem siue in fronte, siue in dextra alij nomen, alij numerum habeant exaratum; potest ad idem ferè mysterium referri, quod in commentario exposuimus, agentes de nomine *Superbia vitæ*. Iam, quod ait textus, *Quia numerus hominis est*, in victoris nomine posset ita explicari; vt sit nomen ex iis, quibus homines vti solent. Atqui perspicuum est, nonnullos proprio nomine *Nicetas* fuisse appellatos, sicut & Latinè Victores.

Posset insuper quispiam contemplari, victoris nomen, quod persecutoribus datur, ideo ad numerum 666 reduci, vt innuatur, quantumuis Ethnici de perfecta gloriarentur victoria, (quia senarius vtpote perfectus numerus perfectionem significat) huiusmodi tamen victoriam esse contractam ad senarium numerum, qui nunquam septenariũ pertingit; quia *relinquitur sabbatismus populo* Dei. & sex diebus operis ac laboris succedit festus dies, gloria ac splendor Christianæ Ecclesiæ. sicuti in gloriosa Christi transfiguratione post sex dies factâ, adumbratum fuit.

A

Ceterùm adhuc existimo, huiusmodi expositionem Apocalyps. grauitate non ita dignam esse, sicuti eam, quam in commentario explicui, illa enim multò est hac illustrior & congruentior sacræ Scripturæ locutioni attribuentis persecutionem vni superbiæ, & persecutores omnes appellantis superbos, siue superbiæ filios, quod etiam in Romanis idololatris multò veriùs comprobatur. Accedit, quòd licèt Græcum nomen θήρ, quod Belluam, seu Bestiam significat, sit masculini generis: in Apocalypsi tamen cùm agitur de Bestia maris, & Bestia terræ, non vsurpatur nomen θήρ, sed θηρίον, quod neutrum est. nomen autem, ὁ νικήτης, & appellatiui formam habet, & est masculini generis: atqui appellatiuum masculinum cum neutro substantiuo non rectè consentit. Quę tamen obiectio in nomine *superbia vitæ* locum non habet: cùm nomen hoc non appellatiuum sit, sed abstractum, atque adeò significanter satis Imperio Romano imponatur. Etenim abstracta nomina vsurpare proprium eorum est, qui magna cum energia loquuntur: vt videre est in sanctis Doctoribus Ambrosio ac Leone Papa: nec non in aliis, quibus eadem styli grauitas, & loquendi energia familiaris est.

B

CAPVT XIV.

Prologus de connexione partium huius capitis.

Quæ ratione caput 14. superioribus capitibus connectatur.

CAPITIS huius partes primo aspectu dissolutæ inter sese ac dissentaneæ apparent. Orditur enim à descriptione numerosissimi illius exercitus centum quadraginta quatuor millium, qui Agnum sequũtur. Deinde transit ad tres Angelorum voces; quorum vnus de iudicio, alter de Babylone: tertius de inferorum pœnis agit. finitur tandem messe atque vindemiâ. Hæc tamen omnia in nostra expositione mirificè & inter sese, & cum antecedentibus cohęrent. Cùm enim capite 13. expressa fuerit innumerabilis Gentium multitudo, quæ in Romani Imperij bello contra Christi Ecclesiam gesto factionem draconis, & Bestiarum maris ac terræ sectabantur: nihil consequentius, quàm describere exercitum, quem Christus Dominus prædictis hostium phalangibus opposuit. deinde cohortationem subiicere; qua suos ipse Christus in prælium accendit. postea gloriosissimam victoriam, quam Christi exercitus fuit adeptus. Hæc ergo tria sunt, quæ in hoc capite per ordinem describuntur. Nam centum quadraginta quatuor millia, quos textus ait fuisse in Sionis monte cum Agno; cõstat esse exercitum, quem coëgit Christus, vt spiritale bellum Romano Imperio indiceret atque inferret; illudque subiugaret. Ternæ autem Angelorũ voces nihil aliud sunt, quàm hortatio Christi, qua ipse per suos ministros concitauit in præliũ milites. Postremò messis ac vindemia sunt allegorica quædã & ænigmatica pictura præstantissimæ victoriæ, quam Christi exercitus comparauit. Nec nouum in Scriptura est his allegoriis vti ad ingentis victoriæ significationem, necnon stragis in hostibus editæ. Nihilo inusitatius est animarum conuersionem, ac subiectionem Imperio Christi, sanguinis item effusionem figurari veluti victoriam ab hostibus reportatam, & cædem in iisdem factam: vt infrà in explicatione perspicuum fiet.

A

TEXTVS.

Vers. 1. *Et vidi, & ecce Agnus stabat supra montem Sion; & cum eo centum quadraginta quatuor millia, habentes nomen eius, & nomen Patris eius scriptum in frontibus suis.*

COMMENTARIVS.

HI centũ quadraginta quatuor millia sũt haud dubiè ĩidẽ ipsi, qui capite septimo continentur; vt docet Hieronymus l. 1. contra Iouinianũ; & manifestum est. Nã vtrobiq; idem est numerus sequentium Agnũ, scilicet centum quadraginta quatuor millia. Similiter enim dicitur c. 7. 17. *Agnus reget illos, & deducet eos.* Quamobrem sicut c. 7. per ingentẽ hunc hominum numerũ significari diximus primitiuæ Ecclesiæ Christianos (qui maiori ex parte Israelitæ fuerunt:) ita etiam in hoc loco eadẽ est tantæ huius multitudinis significatio. Etenim vt pręlium cũ Romano Imperio Christus cõmitteret, illudque sub iugi Euãgelij ditionẽ redigeret; Christianos primitiuos elegit in milites, qui maxima ex parte erant Israelitæ, qui Christi fidẽ, & Spiritũ receperant. Quòd autẽ hæc visio Agni, & numerosi exercitus in Sione monte fuerit conspecta, alluditur in eo ad Isaiæ verba c. 2. 3. *Quia de Sion exiuit lex, & verbum Domini de Ierusalem.* Scio Arnobiũ, Hieronymum, Augustinũ, Gregoriũ, atque Rupertum (apud Lauretum, in sylua allegor. verbo *Sion*) obseruare, per Sionem in Scriptura militãtem Ecclesiam significari solere. primum tamen & præcipuũ significatum esse arbitror, vt primæuã denotet Ecclesiam; quæ magnam partem ex Hebræorum populo constabat. Hinc autem Sionis nomen extenditur ad totam Ecclesiam militantem; quia ceteri inserti sunt, vt ait Paulus, in eandem oliuam; & propter totius sanctimoniæ celsitatem, qua Deus primigeniam Ecclesiam insigniuit. Sionis etiã nomen ad virtutum culmen denotandum refertur; quæ est Hieronymi explicatio. Cernit ergo Ioannes Agni exercitum in virtutum culmine, & in ea spiritus perfectione quæ in Sioneo monte fuit affatim Ecclesiæ communicata. Ibi enim Apostoli atque discipuli induti sunt virtute ex alto: ibi diuinum Spiritum intimis præcordiis acceperũt; ibi imbu-

Hos centum quadraginta quatuor millia esse eosdẽ, de quibus c. 7.

B

Per hos centũ quadraginta quatuor millia denotari primitiua Ecclesia fideles.

C

D

imbuti ſunt cæleſti robore atque virtute ad Chriſti nomen vniuerſis nationibus enunciandum; & ad vitam, ſi opus eſſet, in hac expeditione promptè & alacriter profundendam.

Obiectio ex Areta contra noſtram expoſitionem diluitur.

Obiicit tamen nobis Aretas (quem Ribera & Viegas ſequuntur) Ioannem in præſenti ſine articulo loqui de exercitu cētū quadraginta quatuor millium: quòd ſi de eodem illo n. capitis 7. verba faceret, cum articulo fore vſurum; vt hoc pacto ad eoſdem illos, quos ſuperiùs commemorauerat, ſe referret. Ceterùm euidens eſt, argumentum hoc nullius eſſe roboris; conſtat enim Ioannem hîc de eodem Agno loqui, de quo ſuprà c. 5. & c. 7. & tamen hîc ſine articulo ait; *Ecce Agnus ſtabat*. Si ergo fatendum nobis neceſſariò eſt, de eodem Agno eſſe ſermonem, quanuis articulo careat; defectus igitur articuli neutiquam probat, hanc centum quadraginta quatuor millium multitudinem eſſe diuerſam ab illa. Quod autem in hoc loco dilucidè perſpicitur, in Græcanica lingua nouum non eſt, vt ipſi etiam peritiores grammatiſtæ notant; vt videre eſt apud Clenardum in notis ad articulo:. Vbi docet, in Græca lingua ſæpè abundare, ſæpè etiam deeſſe articulos; modò ornatus gratia, modò quia phraſis Græca patitur articulos addi, vel tolli. His adiungitur, qui ænigmata conſcribit, non opus eſſe, vt exprimat inter ſcribendum quidquid illi ſenſui lucem afferre poteſt; ſatis eſſe, ſi ænigma ipſum deſcribat. Quinimò in viſione aliqua, ſiue ænigmate lepôris potiùs & concinnitatis plenum eſt, vt deſit articulus; quò non ita facilè agnoſcatur, huius capitis Agnum, & centum quadraginta quatuor millia illum comitantes eſſe eoſdem, de quibus cap. 7. Atque ita ad ænigmatis intelligentiam id remittatur. Quòd ergo deſint articuli in hoc loco tam Agno, quam centum quadraginta quatuor millibus (quantumuis iidem ſint) ideo fit, quia licèt ex ænigmatis ſenſu conſtat, eos eſſe eoſdem; ex ipſa tamen viſione imaginariâ nonnihil dubitationis ſuboriebatur, videlicet, quia Agnus nunc in Sione monte conſpicitur, cùm in cælo priùs in medio throni viſus eſſet; & ingens illa multitudo alia nūc nota ſunt inſigniti, diuerſa ab illa, quæ c. 7. recenſetur. Qui autem condit ænigmata, non tenetur ad omnem funditus ſcrupulum tollendum, qui poteſt offerri. Itaque potuit, ac debuit Ioannes articulos prætermittere. Vide quid ſimile in c. 17. vbi eandem ob cauſam deeſt Beſtiæ articulus.

Sionis nomine primogenitā figurari Eccleſiam.

Nomine igitur Sionis in præſenti deſignatur Eccleſia primogenia ex Iudaico populo conflata: quæ in Sione monte diuini Spiritus robore, ac cæleſti virtute fuit imbuta. Atque eodem modo vſurpat nomen Sionis Iſaias cap. 66. 8. *Et peperit Sion filios ſuos*. Et quidem quod ibi ſub eiuſmodi allegoria Iſaias adumbrat, hoc ipſum hic ſignificatur: dū oſtenditur, Chriſtum cum validā primorum Chriſtianorum manu ex iſraelitico populo coactâ bellum aduerſus Imperium Romanum geſſiſſe. Simili item ratione accipit Paulus nomen Sionis ad Galat. 4. 26. & ad Hebr. 12. 22. Nec aliter vſurpauerat Dauid Pſ. 18. & ſæpè alibi.

Cur in Sionis monte Chriſtus ſub Agni ſpecie appareat?

Sed cur in hoc monte Chriſtus ſub ſpecie Agni apparet? Videlicet, quia cùm Chriſtus ſe veluti Agnum manſuetiſſimum in ſacrificium obtulit, & pro mundi ſalute mortem obiuit: ſuis reliquit exemplum, necnon Spiritum cæleſtem, atque virtutem contulit; vt ipſius & veſtigia ſectantes, & crucem capeſſentes imitarentur Agnum in morte pro mundi ſalute & incolumitate, ſi opus eſſet, ſubeundâ: atque huiuſmodi eſt bellum, quo Chriſtus Romanum imperium erat oppugnaturus, & ſibi

A ſubiecturus. Quamobrē energiâ plenum eſt, quòd validiſſimi huius exercitus dux ſub Agni imagine atque figura conſpicuus appareat; vt hac ratione conſtet, qui ſuis prædixerat, *Ite, ecce ego mitto vos ſicut agnos inter lupos*, Lucæ 10. nu. 3. eundem vt ducem ſtrenuū in Agni tamē ſpecie ipſis antecedere.

Quid ſit dicendum de præfinito hoc numero centum quadraginta quatuor milliū.

Iam, quod ad numerum centum quadraginta quatuor millium ſpectat; recolat lector quæ diximus cap. 7. Quamobrem illud modò reliquum eſt, vt duo ſoluamus argumenta, quibus probari ſolet, hanc hominum multitudinem non eſſe eandem, quæ c. 7. deſcribitur. Primum eſt, quia filij Iſraelis B c. 7. in fronte erant ſigno crucis muniti: virgines autē in hoc loco gerunt in frontibus nomen Agni, & nomen Patris eius. Alterum, veriſimile non eſt, illos centum quadraginta quatuor millia Iſraelitas fuiſſe omnes virginali pudicitiæ flore fragrantes: atqui de hac capitis huius multitudine īn vniuerſum textus affirmat, *Virgines enim ſunt, & ſequuntur Agnum quocumque ierit*.

Expeditur difficultatis nodus, in noſtra explicatione.

Ad primum reſpondetur, mirum non eſſe, vt iidem ipſi in vno Apocalypſeos loco ſigno crucis in frontibus impreſſo depingantur; in alio verò cum nomine Agni & Patris eius: ſunt enim veluti duo ænigmata, nec opus ea inter ſe omnino conſentire. C Præterquàm quòd ſi oporteret ſermonem de iiſdem eſſe, & viſionem pariter eſſe eandem; optimè cohæret crucis ſignum cum Agni & ipſius Patris nominibus. Nam quemadmodum vnum idemque ſigillum capit ſimul vtrumque nomen, atque etiā crucis ſignum; ita ſimiliter tam nomina, quā crux poſſunt pariter in militum Agni frontibus inuſta conſiderari. Imò potiùs ſi diuerſi forent qui cruce ſunt inſigniti ab iis, qui Agni & Patris eius nominibus ſunt notati; difficile eſſet idoneam reddere rationem, cur illic c. 7. vno ſigno diſtinguantur, hi verò alio. Cùm autem iidem ſint vtrique, ceſſat quæ- D ſtio, & facilè apparet, nomina Chriſti & æterni Patris in militum frontibus impreſſa haberi, conſectarium eſſe ad crucis ſignum in eorundem frontibus exaratum. Qui enim gloriantur, ſe Chriſti & ipſius Patris eſſe ſeruos; hi quidem verè dicuntur & ſignificanter id in frontibus inſcriptum habere. Hos autem perſpicuum eſt eſſe eoſdem, qui Pauli inſtar, in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti gloriantur. Quòd ſi ſignum Tαυ c. 7. commutatur hîc in nomen Agni & ipſius Parentis; forſan ideo fit, quia cap. 7. agebatur de illorum frontibus ſignandis, vt E hac notā diſtincti plagas ſubterfugerent; nunc verò ſermo eſt de ea profeſſione, qua Chriſti ſerui ſe Chriſto ipſi, eiuſque Parenti ſubditos eſſe fatētur. Item ſignum hoc reſpondet iis, quę c. 13. dicta ſunt de marinæ Beſtiæ ſectatoribus, qui gerunt ſcriptū ipſius nomen ſiue in fronte, ſiue in manu; idque vel numero, vel literis. Similiter ergo, qui ſequuntur Agnum, dicuntur in præſenti impreſſum geſtare in fronte nomē Agni & Patris eius. Ad ſecundam difficultatem reſpondebitur in commentario verſus quarti.

Aliorum explicationes de numero 144. millium reiiciuntur.

F Ribera & Viegas cum aliis contendunt, in hac viſione ſermonem inſtitui de ſanctis, qui Antichriſti tempore ſunt inſigni virtute & ſanctitate extituri. Contendit autem Ribera, centum quadraginta quatuor millia eſſe exactum & præciſum numerum eorum, qui virginali pudicitia præditi Antichriſto ſunt reſtituri; quod tamen Viegę non placet. Præterea Aretas credit, hos centum quadraginta quatuor millia de quibus in præſenti agitur, eſſe omnes ex populo Gentilico. Viegas complecti vult ſanctos ex populo vtroque Iudæorum & Gentilium: & in hac viſione exiſtimat, eos cum ea

gloria

A gloria induci, qua ſunt in cœleſti regione perfruituri. *Quia videbitur Deus deorũ in Siõ.* Pſ. 83. 8. Quin etiã Gregorius l. 5. commentariorum in libros Regum cap. 3. ait, Sion eſſe altiſſimum ſupernæ felicitatis. Hæc illi. Meo tamen iudicio nihil horum cum Apocalypſeos ſerie conſonat; nec illud Pſ. 28. *Videbitur Deus deorum in Sion,* neceſſe eſt ad beatam viſionem referri; ſed ad maximam Dei cognitionem, quam ſancti viri in hac vita aſſequuntur.

NOTATIO I.

In qua explicatur alluſio ad id Iſaiæ 16. 1. Emitte Agnum Domine, dominatorem terræ de petra deſerti ad montem filiæ Sion.

Alluſio ad Iſaiæ locũ in Agno ſupra montẽ Sion viſo. Explicatur Iſaiæ locus cap. 16. Difficultates circa hunc Iſaiæ locum.

CVm Ioannes c. 14. 1. dicat, *Ecce Agnus ſtabat ſupra montẽ Sion:* facilè quiſpiam cernet, hæc verba illis Iſaiæ verbis reſpondere; atque adeò in Apocalypſi denotari, Ioannem completum iam vidiſſe, quod Iſaias tantopere expetebat, cùm dixit: *Emitte Agnum Domine dominatorem terra de petra deſerti ad montem filiæ Sion.*

C Contra hanc tamen alluſionem obiici poteſt primò; in Hebræo non eſſe ſermonem cum Deo, ſed cum Moabitis; Hebræa enim ſonant. *Emittite Agnum,* vel *Arietem,* (vt vertit Forerius,) & Septuaginta multò aliter vertunt, nempe: *Mittam quaſi reptilia ſuper terram.* Quæ verba Baſilius, & Cyrillus coniungunt cum ſuperioris capitis fine; & deinde caput 16. ſic incipiunt. *Nunquid petra deſerta eſt mons filiæ Sion?* Secundò poteſt opponi totus Iſaiæ contextus capitis 15. & 16. qui pertinet ad onus Moab: in medio autem hoc contextu minimè videtur ad rem, vt abrumpãtur cõminationes aduerſum Moab precatione illa, *Emitte Agnum Domine dominatorem terra.* Quamobrem Forerius opinatur, legitimum lectionis originalis ſenſum eſſe ironiam quandam, qua Moabitis per irriſionem dicitur, vt aduerſus Ieroſolymam immittant belli arietes; quaſi apertiùs aſſerat Propheta, eos, ſi contra Ieroſolymam proceſſerint, cum probro ac dedecore redituros. Hiſpani dicerent, *Que venidran por lana, i bolueran treſquilades.* Huc accedit, quòd verba paulò infra poſita manifeſtam continent ironiam, *Ini conſilium, coge concilium.*

Tertia expoſitio in hac Iſaiæ verba.

D

Aliorum explanatio.

Alij exiſtimant, verbis illis, *Mittite Agnum, &c.* agi de vectigalibus, quæ Moabitæ tanquam ſubdititij Ieroſolymis perſoluturi erant. Et interpretes quidem qui legunt, *Emitte Agnum Domine dominatorem terra.* & explicant tanquam ingens deſiderium de Meſſiæ aduentu, non ſatis exponunt, quomodo hæc verba cum præcedentibus & ſubſequentibus aptè connectantur. Quod enim notant, morem ſcilicet Prophetarum eſſe, filum repentè abrumpere, & ad Chriſti myſteria tranſilire; id neutiquam accipiendum eſt de tranſitione, aut ſaltu diſſono atque hiulco. nullá autem E ratione videtur cõſonum, vt in media ipſa aduerſus Moabitas comminatione horribili, eo ſolùm, quòd Meſſias vtpote Dauidis filius ex Ruth Moabitide fuerat propagãdus, abſque vlla præterea cõnexione inſeratur verſus vnus, quo à Deo aduentus Meſſiæ oretur. Deinde, omiſſo illo ſaltu, contextus illico ad minas contra Moab regreditur; ita vt medius ille verſus interiectus nihil omnino conducat ad ipſarum minarum conſequentiam. Nec eleuatur difficultas ex eo, quod nonnulli excogitarunt, videlicet, vt primum hunc capitis 16. verſiculum hinc inde parentheſi includerent: ſic enim in Plantinianis Biblijs legitur. Verùm eiuſmodi parentheſis, nec in correctioribus Biblijs, nec in editione Vaticana reperitur. Imo credibile non eſt, caput ipſum a parentheſi exordiri. Nec demum in ſermone prudenti admitti debet parẽtheſis, quæ ſit omnino extra rem.

F Oportet in hac difficultate idoneã inuenire rationem, qua primus hic verſus capitis 16. iuxta vulgatam lectionẽ, & in eo ſenſu, qui votum ac deprecationem pro Meſſia contineat, congruenter cum antecedẽtibus & conſequentibus conſentiat. Etenim vt legatur atque explicetur ſicuti vulgatus legit, & intellexit, præter Eccleſiæ auctoritatẽ, qua vulgata verſio roboratur, non parui momenti eſt manifeſta Apocalypſeos alluſio ad eundem Iſaiæ locum; apparet enim in Apocalypſi denotari antiquum illud Eccleſiæ deſiderium, quod Iſaias capite 16. 1. repræſentat, à Deo iam fuiſſe expletum; & idcirco Chriſtum ſub Agni ſpecie Ioanni in Sione monte viſum; quia Iſaias dixerat. *Emitte Agnũ Domine dominatorem terra ad montem filiæ Sion.*

Vulgata & ſcriptura defenditur.

Vera Iſaiæ verborum expoſitio.

In hac ergo difficultate obſeruandum eſt, eam inde potiſſimùm fuiſſe ortam, quòd interpretes communiter ſta-

A tuant in contextu capitis 15. & 16. ſimplicem eſſe ſermonem de propria aliqua vindicta, quã Deus fuerat de Moabitis ſumpturus paulò pòſt, quam ab Iſaia fuerat prædicta. Nam ſi hæc explicatio de ea vindicta ita, vt ſonat, accipiatur; reperiri non poteſt, quo pacto verſus ille primus capitis 16. in ea tractatione inſeratur è re ipſius contextus & conſecutionis. Ceſſat autem hæc difficultas, ſi illud hîc ſtatuamus, quod ſine dubio D. Hieronymus conſtituit, vt ex eius commentario planum ſit, nimirum Moabitarum nomen in hiſce capitibus eſſe myſticè accipiẽdum; & Moabitarum euerſionem, quam prædicit Iſaias, eſſe myſticam vindictam; ſicuti de Babylonis excidio in Apocalypſi docuimus: & de Idumææ etiam euerſione Iſaias ipſe ca. 34. Non tamen ideo tollitur, ne Propheta attingat etiam pro-

B priam veterum Moabitarum ruinam; cùm potiùs familiare ſit ſacris vatibus (vt toties ex Auguſtino inculcauimus) præſentia tangere, futura reſpicere. Quamobrem nihil congruentius prophetico ſtilo, quàm per comparationem propriæ ruinæ Moabitarum, ſiue propriæ vindictæ, quam Deus de illis cepit, agere ad literam de myſtica eorum ruina, qui ſpiritualiter dicuntur Moabitæ; & de vindicta etiam myſtica a Deo de illis per Euangelij prædicatores ſumenda. Iam verò quam ſint huiuſmodi locutiones myſticæ Prophetis vſitatæ, notiſſimum erit iis, qui in eorum intellectione profecerint.

Hic ergo ſenſus, qui iuxta receptam Prophetarum locutionem valde eſt Iſaiæ congruens, magnopere cõfirmatur hoc ipſo verſu capitis 16. quod enim extra rem prorſus eſſet, reſpectu propriæ vindictæ Moabitarum (præſertim ſi C ſermo ſit de vindicta, qua Deus illos ante Verbi incarnationem foret vlturus) hoc ipſum appoſitiſſimum eſt ad vindictam myſticam, quam ſumpturus erat Deus de illis, qui ſpiritaliter Moabitæ nuncupantur: ad quos dimiſſi fuerunt Euangelij prædicatores, *Sicut agni inter lupos.* Qui tamen pro duce Chriſtum ferebant, qui mundum velut Agnus myſticus expugnauit: ideoque Iſaias illum iure optimo appellat, *Agnum dominatorem terra.* Cùm autem Iſaias de illis, quos Agnus ſubiecturus erat, ſub Moabitarum nomine, & per comparationem ad Moabitarum ruinam loquatur; cùmq; meminiſſet ex Ruth quæ Moabitis genere Meſſiam oriturum, qui myſticos Moabitas ſubiugaturus fuerat; alludens etiam ad fœcunditatem terræ Moab in agnis procreandis; propterea ait, *Emitte Agnum Domine dominatorem terra de petra deſerti, ad montem filiæ Sion.* Quibus verbis exprimit ſacer Vates ingens illud deſiderium,

Explicatur adhuc magis & confirmatur prædicta interpretatio.

D quo Prophetæ olim æſtuabant, vt myſticus Agnus, veruſque ſecundùm genus Moabita, id eſt Chriſtus Dominus in mundum adueniret, ſuumque agnorum exercitum conſtaret in myſtico Sionis monte, vt myſticam pariter vindictã ſumeret de illis, qui ſpiritaliter Moabitæ nominantur.

Si verſum hũc iuxta eiuſmodi ſenſum accipiamus, quid, quæſo, aptius & cohærentius dici potuit ad ea omnia, quæ cap. 15 antecedunt, & cap. 16. ſubſequuntur? quidve optari potuit congruentius, vt manifeſtè conſtaret Apocalypſeos alluſionem ad ea Iſaiæ verba eſſe mirificam, & genuino illius loci ſenſui congruentem. Hoc ergo ipſum, quod opus erat, vt alluſio Apocalypſeos ad hunc locum, ſicut & ceteræ omnes, quibus tota Apocalypſis ſcatet, niteretur in germano illius loci ſenſu, quem reſpicit; hoc inquã ipſum

Eadem Iſaiæ verborũ explanatio ex hoc Apocalypſeos loco roboratur.

E nobis perſuadet Apocalypſeos auctoritas; alioquin eius alluſio ad eum Iſaiæ locum indigna eſſet Apocalypſeos ſapientiã & elegantiã. Itaque Apocalypſis ipſa nos edocet, Iſaiæ contextum in duplici illo capite directè reſpicere ad myſticam illam vindictam, quæ à Deo ſumenda erat ſub feliciſſima legis gratiæ tempora de illis, qui ſpiritaliter eſſent Moabitæ: ſicuti cap. 11. docet etiam non obſcurè Apocalypſis, quidquid Iſaias, aliique Prophetæ de onere Ægypti prædicunt, id ſecundùm Spiritus ſancti intentionem directè aſſeri de ſupplicio in Iudæos exercendo; quia Iudæa eſt, quæ *vocatur ſpiritaliter Ægyptus, in qua Dominus crucifixus eſt.*

Præter hæc, ſi attentè examinentur verba aliqua ex iis, quæ in Iſaiæ contextu ſubſequuntur, apparet facilè, Prophetam de illis loqui, qui ſpiritaliter dicuntur Moabitæ. Etenim ad denotandum eam victoriam, quam de illis

Id ex ipſius Iſaiæ cõtextu & ſerie confirmatur.

F Chriſtiana Religio comparauit, quando ipſamet interitura videbatur, appoſita valde ſunt verba illa: *Pone quaſi noctem vmbram tuam in meridie.* Vt autem ſignificetur, quod fuerat in mediã Chriſtianorum perſecutione futurũ, quando Chriſtianorum multi in Gentilium domos ſeſe abdebant, quid conuenientius, quam verba illa: *Abſconde fugientes, & vagos ne prodas, habitabũt apud te profugi mei. Moab eſto latibulum eorum à facie vaſtatoris.* Iam ad præcipuum illius perſecutionis finem, nempe ad myſtici Dauidis victoriam per Gentilitatis conuerſionem mirificè deſeruiũt ea. *Et præparabitur in miſericordia ſolium, & ſedebit ſuper illud in veritate in tabernaculo Dauid, iudicans, & quærens iudicium, & velociter reddẽs, quod iuſtũ eſt.* Si ergo omnia iſthæc ad legis gratiæ tempora referenda ſunt; cur non etiam

omnia à principio ca. 15. vbi de onere Moab. Quod si semel obtineamus, nulla superest difficultas in eorum verborum contextu; *Emitte Agnum Domine dominatorem terræ.* Nec solùm à principio cap. 15. proprius illius loci sensus est, quem mysticum appellant; verùm etiam in capitibus præcedentibus, vt aliquando diuino aspirante Numine ostendam.

Si sensus hic, quem proposui, in c. 15. & 16. admittatur, apparet mox versum primum capitis 16. non parum elegantiæ, & concinnitatis in se continere. Etenim figura ipsa & species locutionis contra Moab præfert ingentem quandam vindictam de Moabitis a Deo sumendam. Verùm sub hac vindictæ simulatione latet summæ misericordiæ & beneficentiæ effectus; scilicet conuersio atque martyrium eorum, qui dicebantur Moabitæ. Hæc enim & in Apocalypsi compellatur ira nouissima, & in plerisque Prophetarum locis iuxta sensum legitimum respicitur. Ad figurá ergo locutionis, quæ est de Moabitarum excidio, rectè dicitur dux à Deo mittendus aduersus Moabitas, ex ipsismet Moabitis originem esse ducturus; atque adeò in Moab inuasurus, quasi in regionem sibi satis notam atque perspectam: quod magni solet esse momenti ad felicem ipsius victoriæ exitum. Si autem attendamus permagnam commiserationem, quæ sub iræ atque vindictæ personâ delitescit, conuenienter satis fit mentio cognationis, quæ duci ipsi cum illis intercedit. Atque ad hoc significandum ait Propheta, verum Messiam Agni nomine iure nuncupatum non posse non pietate atque clementiâ maximâ aduersus eos vti, quos textus Moabitas vocat. Namque vt ex Ruth quæ Moabitis genere deriuatur; ita etiam propinquos atque cognatos habet eos omnes, quibus Scriptura Moabitarum nomen attribuit. quare ipsius victoria, vtpote victoria propinqui ac necessarij, in generale hominum beneficium cedet.

Ex hucusque dictis sequitur, primum versiculum ca. 16. qui ante veram ipsius textus intellectionem, difficultatis non parum afferebat, superato iā difficultatis nodo plurimū lucis duobus illis Isaiæ capitibus impertiri, dum tam versus ille, quam caput vtrumque in sensu mystico accipiuntur; ita enim opus est, vt primus ille versus capitis 16. cum antecedentibus & subsequentibus rite cohæreat. Verùm enim verò, licèt edixerimus hactenus, sermonem hoc loco non esse tantummodò de carnalibus Moabitis, sed de iis omnibus, qui sub eorum figura comprehendebantur; & quanuis necessariò videatur hæc significatio ad Gentiles omnes extendenda; non tamen adhuc exposuimus, sub qua ratione Gentilibus nomen Moabitarum tribuatur, cuius rei explicatio non parum conferet ad pleniorem horum Isaiæ capitum intelligentiam. Id tamen commodius explicabimus in Appendice ad notationem sextam, vbi de mysticis Idumæis, & de mystica Ægypto.

Respondetur difficultatibus initio positis.

Nunc respondeamus oportet ad duplex illud difficultatis caput, quod initio opposuimus Apocalypseos allusioni ad prædicta Isaiæ verba in eo sensu, quem Vulgatus expressit. Ad primum ergo, respondeo, fortè contextus difficultate coactos Hebræos vnius literæ adiectione mutasse Hebraicum verbū, quod sonabat *Mitte* in *Mittite.* Nam Hieronymus obseruat, Hebræa ad verbum sonare, *Mitte Agnum dominatorem terræ*, vel *dominatori terræ.* Septuaginta hic versio nihil lucis afferre posse videtur, manifestè enim secundam personam in primam commutarunt, transferentes, *Mittam.* Si tamen vera lectio Septuaginta foret ea, quæ in Bibliis Complutensibus reperitur, *Mittam Agnum dominatorem super terram* idem maneret sensus. Verùm quidquid de hoc sit, lectio Basilij & Cyrilli Hebræo non respondet. Fuit porrò singulari Dei consilio factum, vt eam Hieronymus corrigeret, & Ecclesia correctionem Hieronymi probaret, atque amplecteretur. Iam quod Forerius transtulit *Arietem*, loco *Agni*, id ex loci difficultate ortum est: constat tamen Hebraicam vocem significare Agnum. Sic enim vertunt Pagninus, & Arias. eadémque versio ex Apocalypseos allusione pariter, vt vidimus, roboratur.

Ac primò quod attinet ad Hebraicā lectionem.

Cùm autem legamus Agnum, inconueniens non est, si credamus, Hebraicam vocem, quæ in plurali sonat, *Mittite*, incorruptam esse. nam si sensus attendatur, in idem recidit, siue sermone ad Moabitas conuerso dicatur illis, *Mittite nobis Agnum, qui dominaturus est vniuersæ terræ.* Siue ad Deum sic sermo dirigatur, *Mitte Agnum Domine, qui dominetur vniuersæ terræ.* Vtrauis enim ratione idem significatur; nimirum ardens desiderium aduentus Messiæ, qui ex Moabitico genere ducturus erat originem, & lenitate ac mansuetudine Gentes fuerat omnes subiugaturus. Itaque verba illa, *De petra deserti*, innuunt Christum, quatenus ex Ruth deriuatum, fore Moabitam, vt præclarè docet Hieronymus. Non tamen propterea opus est, eidem Ruth nomen petræ hîc indi, vt contendunt aliqui. verisimiliùs enim est, petræ nomen esse, quod vrbi Arabiæ Petrææ Metropoli tribuitur. nam ea appellatur Petra Ptolomæo & Straboni: id quod significat Hebraica vox, *Salagh*, id est, rupes, aut saxum, sicuti quoddam Africæ oppidum nostris dicitur *El Peñon*, quia in viuo saxo erectum est, & vrbs illa Arabiæ Petrææ videtur fuisse Moabitarum regni Metropolis.

Hebraica lectio cum Vulgata componitur.

Secunda difficultati fit satis.

Secundus difficultatis nodus ita soluitur: in tractatu quidem de onere Moab, si de propriis pœnis à Moabitico populo repetitis intelligatur, verba illa minimè esse videntur ad rem, *Emitte Agnum Domine dominatorem terræ.* Si tamen onus Moab de mystica vindicta interpretetur, nihil potest aptius afferri, vt constat ex iis, quæ superiùs annotauimus. Ironiam autem, quam hîc Forerius subesse putat, respuit omnino tam Vulgata lectio, quàm Apocalypseos allusio; quos duces potius, quàm Forerium sectari debemus. Nihilo est congruentior sensus de vectigali soluendo; hic enim pariter & Vulgatæ lectioni, & Apocalypseos allusioni refragatur. Quare huiusmodi sensibus relictis, eum vnum, quem proposui, voluit haud dubiè Vulgatus exprimere; cumque Apocalypseos allusio collineauit: qui nec præpostero saltu, nec repentina transitione, nec parenthesi importunâ indiget: sed continuum ducit filum, eleganti rerum atque ordinis consecutione: vt ex supra dictis satis apparet.

TEXTVS.

Vers. 2. *Et audiui vocem de cælo, tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni, & vocem, quam audiui sicut citharœdorum citharizantium in citharis suis.*

3. *Et cantabant quasi canticum nouum ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores; & nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra.*

COMMENTARIVS.

Ioannes quomodo vocem à cælo exaudierit.

IMprimis violentum valde est existimare, eundem aquarum multarum sonitum esse similem tonitruo magno & cithararum concentui. atque magna hæc violentia nec à textu exigitur nec ad mysterium necessaria est. Quapropter satis est, si dicamus, Ioannem auribus simul excepisse tres eos sonitus, quos refert; non quidem confusos, & in vnum promiscuè coalescentes; sed distinctos, sicuti qui tres pariter voces exaudit. Imò verò non diuersi solùm erant soni; sed primi duo in cælo resonabāt: tertius non item, vt statim explicabimus. Et quanuis Vulgata ait, *Et vocem, quam audiui sicut citharœdorum, &c.* non tamen opus est, vt hoc de tonitrui voce intelligatur; præsertim cùm ex Græco sic reddatur ad verbum, *Et audiui vocem citharœdorum.*

An vox citharœdorum à Ioanne sit etiam è cælo audita.

Et audiui vocem de cælo.] Hoc proximè refertur ad vocem aquarum multarum; deinde liquet etiam vocem tonitrui pariter de cælo exaudiri. Quare ad vtramque vocem referenda est vox illa *De cælo.* An verò vox quoque citharœdorum de cælo audita sit, id oportet diligenter expendere. Dicet quispiam, necessarium esse, vt tertia hæc vox in cælo pariter sonuisse dicenda sit; tum quia nulla est potior ratio, cur vox de cælo ad duas primas, non verò ad tertiam itidem referatur: tum etiam quia de citharœdis mox subiungitur, *Et cantabant quasi canticum nouum ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores.* Constat autem Dei thronum, & animalia, & seniores visos à Ioanne in cælo, vt patet c. 4. nu. 2. 5. & 6. Igitur citharœdi etiam erant in cælo; alioquin non dicerentur cantare ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores.

Quinam sint huiusmodi citharœdi citharas pulsantes?

Vt huic difficultati satisfiat; intelligamus imprimis oportet, qui sint illi, de quibus versu 3. dicitur, *Et cantabant quasi canticū nouū.* Qua in re primò destatuo, hos non esse posse animalia & seniores; quanuis

quamuis enim his quoque datæ ſint citharæ, vt habetur c. 5. 8. verùm cùm textus hîc dicat citharœdos ante quatuor animalia & ſeniores cantare, euidenter hos ab illis diſtinguit. Secundò, hi citharœdi non ſunt Angeli ex cæleſti Hierarchia; hoc enim cum ipſo ſenſu non bene conſentit. Quapropter pro certo habeo citharœdos hoſce eſſe exercitum centum quadraginta quatuor millium, qui erant in monte Sionis. Etenim quamuis aliquis conſiderare poſſet, harmoniam priùs in cælo reſonare, qua veluti ad canticum pariter inuitarentur centum quadraginta quatuor millia: & quamuis huic intelligentiæ videatur fauere, quod ſequitur; *& nemo poterat dicere canticum, niſi illa centum quadraginta quatuor millia* (vbi *dicere* perinde eſſe videtur, quaſi *imitari*: nam verbum Græcum μαθεῖν, eſt diſcere:) nihilominus ſi rectè id expendamus, nulli alij reliqui ſiũt, qui poſſint citharœdorum vice fungi, præter illa centum quadraginta quatuor millia. Quare nihil eſt, cur alios eſſe fingamus.

Statuitur citharœdos hos non eſſe alios, niſi illa 144. millia.

Veruntamen vt vox illa, *Audiui vocem de cælo*, ad citharœdorum concentum referatur; inſtabit aliquis, fortè verba ipſa ita eſſe connectenda, vt Ioannes de cælo audierit vocẽ citharœdorum in Sione monte cantillantium. Aſcenderat enim Ioannes in ſpiritu in cælum, vt habetur cap. 4. 1. Dicat alius, quod Ioannes aſſerit verſu 1. huius capitis, nempe Agnum & centum quadraginta quatuor millia eſſe in Sionis monte; non ita intelligendum fore, vt in monte ipſo pedibus niterentur; ſed vt nubes aliqua ſupra terram eſſe ſolet. Quare cæleſti Agno in medio throni, qui erat ſuper nubes, permanente, potuit conſpici quaſi ſupra ipſum Sionis montem exiſtens. in quo ſenſu verè dici poſſet vox centum quadraginta quatuor millium Agnum conſtipantium de cælo reſonare. Hæ tamen duæ expoſitiones illius vocis *De cælo*, coactæ ſunt, opinor. quapropter illud ſimplicius & germanius eſt, Agnum in hac viſione apparuiſſe in montis Sionis culmine, & in eodem ipſo monte (qui hîc videtur fingi ingens atque extenſus) extitiſſe etiam omnes illos centies quadragies quater mille. Adhæc, è cælo perſonuiſſe vocem aquarum multarum ac vocem tonitrui: ex monte verò Sionis ſonuiſſe vocem perſimilem citharœdorum citharizantium in citharis ſuis: hoc eſt muſicum concentum atque harmoniam humanarum vocum cum citharis concinentium valde ſimilem.

Verũ Agnus & 144. millia in Sion monte pedibus niterentur: an verò in aëre eleuati conſiderandi ſunt.

Argumenta autem ſuperiùs adducta ad probandum huiuſmodi harmoniam è cælo fuiſſe exauditam, non multum roboris habent. Quare ad primum aſſero, vt vox illa *De cælo*, non extendatur ad muſicam, ideo phraſim fuiſſe in textu immutatam. Etenim cùm de primis duabus vocibus dictum eſſet; *Audiui vocem de cælo tanquam vocem aquarum multarum & tanquam vocem tonitrui magni*; non eadem loquendi ratio longiùs progreſſa eſt, *& tanquã vocem citharœdorum.* ſed rurſus ita cœpit, *Et audiui vocem citharœdorum.* vt ex Græcò paulò ſuprà retulimus. Vnde verò hæc vox ſit exaudita, in conſequentibus explicatur. Nam textus eam manifeſtè tribuit centum quadraginta quatuor millibus; quos dixerat verſu primo, in monte Sione conſiſtere. Quapropter contextus haud obſcurè indicat, è cælo voces horribiles tonare, id eſt, vocem aquarum multarum (videlicet vocem maris, vt diximus cap. 1.) & vocem tonitrui magni: at ex monte Sione ſuauiſſimam harmoniam concrepare, quæ horribiles illas voces comitabatur.

Argumentis è contrario adductis occurritur.

Ad 2. nubes illæ, in quibus thronus, ſeniores, & animalia apparuerunt, non ita excelſæ conſi-

A derandæ ſunt; vt muſicæ concentus, quem edebant centum quadraginta quatuor millia in Sione monte concinentes non eò conſcendat. Quòd ſi ſacra fictio inducit ipſos voce ac citharis perſonantes in conſpectu throni, & ſuauiſſimâ modulatione permulcentes eum, qui in thronó ſedet, nec non animalia & ſeniores; aptiſſimè dicitur centum quadraginta quatuor millia in monte commorantes citharas inibi pulſare, atque canere *Ante ſedem, & ante quatuor animalia, & ſeniores*, hoc eſt coram illis, ſiue illis audientibus atque fruentibus. Vide infrà num. 5. vbi de his etiam di- B citur, *Sine macula ſunt ante thronum Dei.* Atque hactenus de viſionis huius ideâ.

Venio iam ad myſterium. Cæli nomen in hoc loco non videtur ad militantis Eccleſiæ ſignificationem referendum. Hîc enim per montem Sionem, & per centum quadraginta quatuor millia militans figuratur Eccleſia. Quamobrem licèt aliis in locis cælum ſit militantis Eccleſiæ ſymbolum; hîc tamen propria ac germana illius ſignificatio eſt ſuprema diuinæ prouidentiæ gubernatio. Et quidem communis locutio eſt, quæ cælo C attribuat, quæ operatur Deus. Sonus autem tonitrui è cælo edi ſolet; at verò multarum aquarum ſonitus, ſi furentis pelagi fremitum repræſentat, vt vidimus cap. 1. nouum quidem & inuſitatum apparet, quòd cælo pariter tribuatur. Hæc tamen nouitas & inſolentia energiam maximam in ſe continet. Nam maris ſonitus denotat perſecutionem Romani Imperij commotam aduerſus Eccleſiam, vt vidimus cap. 1. atque vt innuatur diuinam prouidentiam eâdem perſecutione vti, vt per illam doceret Eccleſiam, atque inſtrueret, & Euangelicæ D prædicationi efficacitatem adhiberet; ad hoc inquam congruentiſſimum fuit, vt vox aquarum multarum (qui eſt ſæuientis pelagi ſonus ac fragor) è cælo deſcendere ſignificaretur. In cuius explicatione ampliùs immorari non opus eſt; cùm cap. 1. id latiùs explicatum ſit. vbi vidimus propter ſimilem aut eandem rationem Chriſto Domino vocem aquarum multarum adſcribi. Ex quo facilè cernitur, quàm fuerit conſentaneum frementis ſonitum maris cum voce tonitrui magni coniungi. Nam tonitrui ſonitus (vt vidimus cùm ſæpe aliàs, tum præſertim cap. 4.) aptiſſimè ſignificat vim cæleſtem atque robur, quod Deus E prædicationi Euangelicæ conferebat. Illud autem imprimis erat mirandum, videlicet quò vehementior ingruebat Romani populi perſecutio, eò validiores vires ac firmius robur à Deo impendi in prædicationem eorum, qui ipſius prædicationis causâ diſtorquebantur pariter, ac trucidabantur.

Quid cæli nomine in hoc loco denotetur.

Cur vox aquarũ multarum ſit Ioanni è cælo exaudita?

Cur vox aquarũ multarum cum voce tonitrui coniungatur?

Quid per tonitrui vocẽ figuretur.

Deo igitur perſecutioni cæleſtem tribuente vocem, & Euangelij prædicationem cum ſuæ vocis virtute copulante; reſonabat ſimul Chriſtiani exercitus vox (hoc eſt ipſa Chriſtianorum hominum prædicatio) quę mirificè comparatur muſicæ ſuauiſſimarum vocum cum citharis dulciſſimis conſo- F nantium. Quo denotatur, Chriſtianos primitiuos non vocibus ſolùm, ſed etiam manibus, id eſt tum verbo, tum opere concionari. Tot autem, tamque ſuauium vocum harmonia cum citharis copulatarum Deo erat gratiſſima; ideoque dicuntur cantare ante ſedem Dei. Erat item erga homines efficaciſſima: nam multarum vocum, & muſicorum inſtrumentorum harmonia atque concentus repræſentat maximam quandam efficientiam in hominum cordibus permouendis. Quamobrem quod Poëtæ de ſuis Orpheo & Amphione communiſcuntur, multò præſtantiùs & excellentiùs in Euan-

Quid per vocum & cithararum concentus?
Cur dicatur cantare ante thronũ Dei?

gelij concionatoribus verum comprobatur; qui in media perſecutionis ſæuiſſimæ procella ad ſeſe feras indomitas & ſaxa rigentia trahebant; & illas cicurabant, hæc molliebant; atq; mira illius harmoniæ vi & efficacitate ſubiiciebant. Multi latè ſcribunt de hoc muſicæ ſymbolo ex humanis vocibus ac citharis compactæ, qua ſignificetur ſapientiæ & ſanctitatis, ſeu quod idem eſt, verborum atque operũ coniunctio, potentia ac robur. Vide Viegam hîc, qui adducit inſignem Clementis Alexandrini locum. Lege etiam illud Eccleſiaſtici 39. 20. *In canticis labiorum & citharis.*

Cur humanæ voces cũ cithararum cantu conſocientur?

Præter hæc, huiuſmodi ſymbolum non ſolùm Euangelicæ prædicationi deſeruit (quæ vitæ immaculatæ exemplo ſociari debet:) ſed etiam quanuis ab aliorum conuerſione abſtrahamus ſermonem, & Dei ſolùm laudem hymnis ac piis vocibus conceptam conſideremus; hæc inquam laus, haudquaquam eſt illi grata, niſi cum cithara, id eſt, cum manuum operibus ſocietur. Itaque inter ipſam perſecutionis ſæuitiam, ille imprimis concentus muſicus Deo perquam eſt gratiſſimus, quem fideles in canticis labiorum & citharis edunt. Atque hoc erat canere ac pulſare ante ſedem Dei, dum Deus ipſe dulciſſima mulcetur harmonia, quæ reddatur in Chriſtianorum neruis per crudeliſſimos cruciatus diſtentis atque diſtortis; chordarum inſtar, quæ in citharis contentæ dulciter perſonant. Nec ſolùm in Dei gloriam atque honorem hoc cedebat; verùm etiam in maximum Apoſtolorum & Sacerdotum Chriſtianorum decus atque lætitiam; quòd ſcilicet ipſorum filij ſuaui illo concentu Deum prædicarent. Propterea enim textus non ait modò, *Ante ſedem Dei*: verùm adiungit pariter, *Ante quatuor animalia, & ſeniores.* Quod eſt ante prædicatores & Sacerdotes, vt diximus c. 4. Expende illa Pauli verba ad Phil. 4. 1. *Gaudium meum, & corona mea.* Sic enim ſuos Apoſtolus filios compellat, qui Deum verbo & opere glorificabant.

In numero 144. millium nõ Apoſtolos ac diſcipulos, ſed eorum tantum filios includi.

Ex hactenus dictis colligitur, in numero centũ quadraginta quatuor millium non includi Chriſti Apoſtolos atque diſcipulos; ſed ipſorum filios, & eorum filiorum diſcipulos. Etenim vt denotaretur, quàm extiterit glorioſa Chriſti Apoſtolis atq; diſcipulis conſtantia primorum Chriſtianorum, quos ipſi ad fidem traduxerunt: & fortitudo eorũ, qua prouehebant gloriam Dei in Romani Imperij conuerſione; congruenter ſatis accidit, vt ipſi Apoſtoli atque diſcipuli in texto diſtinguerentur ab iis, quos ipſi Euangelio ſubegerunt. Et quidem maior Apoſtolorũ præſtantia & excellentia in eo decorè indicatur; quòd ipſi in cælo depinguntur Dei thronum conſtipantes; eorúmque diſcipuli in monte Sione collocentur. Quanuis enim vtrúmq; ſymbolum idoneè repræſentet Chriſtianæ ſanctitatis celſitudinem; atque adeò Agnus, id eſt Chriſtus, cum animalibus & ſenioribus in cælo, in monte Sione cum centum quadraginta quatuor millibus apponatur: cæterum, quòd in hac viſione alij in monte, alij conſiderentur in cælo; potuit quidem aptè confingi ad denotandam ſublimiorem eorum excellentiam, qui editiores ac celſiores erant. Et quanuis vere etiam dicantur non Apoſtoli tantum, ſed pij omnes fideles in cælo degere; quia ipſorum conuerſatio in cælis eſt: nihil tamen prohibet quominus cæli ſymbolum accipiatur interdum pro nobiliſſima illa ac perfectiſſima ratione viuendi in cælo, quæ propria erat Apoſtolorum & diſcipulorum Chriſti; nec nõ aliorum ſimiliter, qui ipſis fuêre perſimiles.

Verſ. 3. *Et cantabant quaſi canticum nouum.*] Si de doctrinę

A ſolùm præſtantia ac perfectione haberetur hîc ſermo; nouũ canticũ nuſquã antea exauditũ, non eſſet aliud, quàm explicita Apoſtolici ſymboli doctrina. Veruntamẽ hæc noua cantio poteſt etiã ab iis vſurpari, qui ex numero cẽtũ quadraginta quatuor millium non ſunt, quòd deprauatis moribus ſint, quãuis Chriſtianã profiteantur fidẽ. Quare illud mihi magis arridet, nouũ hoc canticũ referri ad honorificã prædicatorũ gloriationẽ in ipſiſmet perſecutionũ & cruciatuum procellis; quod veteris Teſtamenti tempore fuerat inauditum, ac proinde legis gratię proprium. Licèt autem citharœdi ab Apoſtolis &

Quæ ſit hæc noua cantio à 144. millibus vſurpata.

B Chriſti diſcipulis, vtpote eorum filij diſtinguantur; nihilominus hæc noua cantandi ratio non ab ipſis filiis duxit exordium. Non item appellatur canticũ nouum, quia ipſi primò cecinerunt illud; ſed quia in mundo fuerat inauditum, antequam Deus ſuũ Chriſtianæ Eccleſiæ Spiritum impertiret. Atque ideo fortaſſis non dicitur, *Cantabant canticum nouũ*: ſed, *quaſi canticum nouum.* Adhuc enim perſtabat in hominum opinione illa nouitatis & inſolentiæ admiratio, quòd in afflictionibus atque ærumnis mortales exultarent, & iactabundi gloriarentur.

C *Et nemo poterat dicere canticũ illud, niſi illa centũ quadraginta quatuor millia.*] Verbo, *Dicere* reſpondet in Græco μαθεῖν. Quod propriè eſt, *Diſcere.* Hîc tamẽ vtrũq; in idẽ recidunt; qui. n. nouum canticum ediſcunt, iidem illud decantant, ac prædicant. Ex verbo autẽ Græco deducitur, quanuis Cantico epitheton *Nouum* adiungatur, nihilominus illud iã antea ab Apoſtolis & diſcipulis fuiſſe decantatũ. Ex ipſis enim didicere centũ quadraginta quatuor millia. Atq; ita imitantur hoc pariter legitimi eorum ſucceſſores & ſtudioſi ſectatores; nec nõ qui in eãdem adſciſcuntur ſocietatem. Ex his etiã verbis infertur manifeſtè, quantumuis primæui Chriſtiani, quibus

Per illos 144. millia denotari fideles tã ex Iudæis, quàm ex Gentibus vocatos.

D cum Deus bellum Gentilitati intulit, maxima ex parte fuerint à Iudæorum populo acciti; in exercitu tamen centum quadraginta quatuor millium cõprehendi neceſſariò fideles omnes perfectos, quotquot eâ tempeſtate reperiebantur. Illud enim canticum non concinebant modò fideles ex populo Iudæorum euocati; ſed fideles etiam perfecti ex populo Gentilico, qui in eam oliuam inſerebantur. Tametſi autem initio complures eorum, aut ferè omnes erant ex Hebræorum populo; illud tamen permagni faciendum eſt, eos videlicet ſpiritales Iſraelitas fuiſſe, & ex nouis Dei populi tribubus ſub nouis Patriarchis, id eſt ſub Apoſtolis; quæ dignitas illis impertiebatur, qui ex Gentilium populo

E ad Chriſtianam Religionem commigrabant.

Qui empti ſunt de terra.] *Emere* hîc non eſt ſolùm proprium ſanguinem in pretiũ effudiſſe: hoc enim modo pro vniuerſis hominib. Chriſtus Ieſus mortẽ ſubiit. Emptionis ergo perfectio in eo conſiſtit, quòd quis eã rẽ, quã emit, vel redimit, extrahit ab eius poteſtate, qui poſſidebat, & in ſuã vendicat ditionẽ. Primitiuos autẽ Chriſtianos & homines verè ſpiritales dicitur Chriſtus verè ac propriè eripuiſſe de terra i. de terrenarũ rerum cupiditate, de mundi ſubiectione, déque prophanis ipſius legibus: eoſq;

Quo ſenſu dicantur empti de terra.

F tranſtuliſſe in libertatem, & in Regnum filij dilectionis ſuæ; atque hoc eſt, eos, qui captiui tenebantur, à Chriſto fuiſſe in veram libertatem aſſertos.

TEXTVS.

Verſ. 4. *Hi ſunt, qui cum mulieribus non ſunt coinquinati. virgines enim ſunt. hi ſequuntur Agnum quocumq; ierit. hi empti ſunt ex hominib. primitiæ Deo, & Agno.*

5. *Et in ore eorum non eſt inuentum mendacium, ſine macula enim ſunt ante thronum Dei.*

COMMEN-

COMMENTARIVS.

Nomen virginum quod hic in sensu proprio, an in allegorico sit usurpandum? Proponitur prima expositio in sensu proprio acceptum.

QVOD de horum cœtum quadraginta quatuor millium virginitate asseueratur, plerique accipiunt vt sonat. Cùm autem virginitati adiũgatur hic aliarum virtutum maximarum præsidium & comitatus; opinatur Ribera de iisdem tantùm virginibus esse sermonẽ qui virtutes omnes cum virginitate copulant, vel significari, in virginum multitudine omnia merita, etiam martyrij, inueniri. Addit Viegas virginitatẽ ipsam esse quoddã martyrij genus; simpliciùs tamen esse, si explicetur, non de imitatione Christi, neque de omniũ virtutum genere; sed de ea voluptate & gaudio, quo virgines Deum afficiunt; sicuti musicæ artis periti suo mirifico concentu principem aliquem demulcent; qui illos propterea secum affert, quocumq; pergat. Atque hoc ait Viegas, esse, *Hi sequuntur Agnũ quocũq; ierit.* Et quidẽ tã Ribera, quã Viegas sibi persuadent de illis duntaxat virginibus esse in præsenti sermonem, qui Antichristi tempore adhærebunt Agno. Verùm nõ deerit, qui hæc in vniuersum de Religiosorum hominum familiis Ecclesiam Christianã decorantibus prædicta velint. Nam in Religiosis Ordinibus sacri homines profitentur castitatem Angelicã puritate custoditam, & cum diuinorum præceptorum atque consiliorum obseruatione copulatam: quod est *sequi Agnum, quocumque ierit.*

Pro auctoris sententia exponitur in sensu allegorico.

Huiusmodi expositiones, virginitatis nomen vsurpant in ea propria acceptione, quã præ se fert. Enimuerò (ni me animus fallit) non solùm Apocalypseos series & consequentia, sed etiam hic ipsemet textus præsens diuersam interpretationem deposcit. Primò enim Apocalypseos argumentum postulat, vt in his centum quadraginta quatuor millibus illi adumbrentur milites, qui Christo Redẽptori nostro in spiritali ac mystica imperij Romani expeditione strenuã nauarunt operam. Ex quibus licèt pleriq; fuerint propriè virgines, non tamen omnes; sed nonnulli etiam coniugati, aut vidui in iis reperiebantur. Quòd verò sancti illi viri, qui aut matrimonio erant addicti, aut etiam post coniugis mortem ab eo liberati excludantur ab eorum consortio, qui canticum nouum pariter concinebant; id sanè nec cum vera cãtici ipsius declaratione, nec cum argumenti acoluthia & cohærentia consentit. Deinde vt virginitatis nomen hîc mysticè desumatur, non modò ænigmatis stilus permittit, sed etiam contextus. Nam vbi nos legimus, *Virgines enim sunt:* habetur Græcè παρθένοι, quod nomen fœmineum est, & puellas intactas significat. Manifestum verò est, sensum huius loci minimè esse, hos omnes citharœdos esse puellas illibatas. Quamobrem ipse contextus inuitat, vt virginum nomen allegoricè accipiatur, sicuti ab Apostolo accipitur 2. Corinth. 11.2. *Despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo.* Vnde Origenes, Hieronymus, Augustinus, Hesychius, atque Fulgentius (apud Lauretum verbo Virgo) colligunt, in sacris Literis non solùm Ecclesiam appellari virginem; sed omnes etiam animas puras, quæ minimè patiuntur violari se à concupiscentiis & prauis affectibus, sed integras se Christo reseruant. itaq; vitæ atq; doctrinæ integritas & perfectio pro mystica virginitate reputatur. His addo, in hoc loco alludi (vt opinor) ad illud Cantic.1.3. *Adolescentulæ dilexerũt te: curremus in odorẽ vnguentorum tuorum.* Vbi virginitati adiũgitur sequi Christum, quocumque ierit; sicuti & in præsenti. Iam, quod de virginitate dico, idem etiam dictum esto de illis verbis, *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati.* nam similiter hoc est allegoricum.

Quinam hic appellantur Virgines?

Existimo ergo virgines in hoc loco appellari eos omnes, qui rerum creatarum inordinati affectione se non contaminant. Nec de illicito solùm affectu loquor, sed de licito etiam atque permisso; qui tamen aliquo modo animum à diuino commercio remoretur. Sicut Paulus loquitur de matrimonio 1. Corinth. 7.33.& 34. Etenim ab eo effectu, qui ex matrimonio sequi solet, dum animam à Dei familiaritate quodammodo retardat, aut diuidit; ab hoc iniquã spiritales viri, quantumuis vidui aut coniugati sint, reperiuntur immunes. Huius autem versus cum præcedenti connexio ea est. Vt decantari possit noua cantio, de qua suprà, nempe noua & efficacissima prædicandi ratio, atque etiam in tribulationib. gloriatio; oportet quemuis spiritalem esse virũ, & sequi Agnum quocumque ierit: quod perinde est quasi animo forti magnóque esse ad Christi amplectenda consilia, ad eius crucẽ tollendam, & ad martyrij, si opus sit, palmam reportandam. Id quod saltem in voto præstabãt omnes primitiuæ Ecclesiæ sancti. Quòd si propter susceptum firmiter castimoniæ consilium atq; decretum virgo quæuis verè potest dicere, *Virum non cognosco:* verè etiam dici possunt Christum ad Caluariæ montẽ sequi, qui tenaci mente apud se statuerunt pro ipso Christo vitam, si oporteat, amittere; & qui ipsum in rerum temporalium despicientia, & diuinæ gloriæ desiderio subsequuntur.

Cur hi dicantur primitiæ Deo & Agno?

Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo & Agno.] Facilè intelligitur, quàm verè primæui dicantur Christiani primitiæ esse illorum, quos Christus suo sanguine redemit. Et fortassis alluditur ad illud Ierem. 2.3. *Sanctus Israel Domino primitiæ frugum eius: omnes qui deuorant eum, delinquent.* Quæ verba ad spiritalem Israelem translata, significationis & energiæ habent plurimum. Constat autem hæc centum quadraginta quatuor millia esse spiritalem Israelẽ, sicut cap.7. vidimus. Iam verò si primitiua Ecclesia est primitiæ Christi, sequitur, vberem & copiosam messem esse vniuersalem Ecclesiam ex Gentilitate euocatam. Licèt autem hæc messis multò fuerit maior & affluentior, primitiæ tamen Deo extitere gratiores, vtpote ex lectissimis hominibus coactæ. Illi enim Spiritus sancti primitias acceperunt, testante Paulo ad Rom.8.23. *Primitias spiritus habẽtes.* & 2. Thessal.2.12. *Elegerit vos Deus primitias.* Ac demum propter huiusmodi primitias fortunat Deus atque fœcundat Ecclesiam vniuersam; iuxta id Prouerb.3.9. *Honora Dominum de tua substantia, & de primitiis omnium frugum tuarum da ei; & implebuntur horrea tua saturitate, & vino torcularia tua redundabũt.* Quapropter primitias huiusmodi consequitur ad calcem huius capitis, spiritalis messis atque vindemia, de quibus suo loco dicemus.

Vers.5. Quo sensu dicatur in eorum ore non fuisse inuentum mendacium.

Et in ore eorum non est inuentum mendacium.] Græcè δόλος. vnde allusio videtur fieri ad ea Christi verba de Nathanaele loquentis Ioan.1.47. *Ecce verus Israelita, in quo dolus non est.* Videlicet quia mundi sermo atque loquela mendaciis & fraudibus scatet: at spiritalium hominum sermones veritatem ac simplicitatem præ se ferunt: nec aliud verbis, aliud factis ostendunt: sed vitam ad Christianismi professionem conformant.

Sine macula enim sunt ante thronum Dei.] Redditur hic ratio, cur Christiani primitiui mendacium quodlibet ac deceptionẽ detestarentur: nimirum, quia vt homines diuino auxilio protecti & in Dei ipsius conspectu degentes vitam ab omni scelerum contagione illæsam agere studebant. *Sine macula.* Græcè ἄμωμοι, id est, *inculpati.* Rectè tamen vertit noster interpres: quasi innuat, eos, qui in magni

 alicuius

alicuius Principis conspectu semper agunt, accuratissimè studere, vt vestimenta sua ab omni labe ac macula sint detersa; ne Regem, cui famulantur, vel leuiter offendant. Vide cap. 7. 14. vbi de his ipsis dicitur, *Lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine Agni, ideo sunt ante thronum Dei.*

TEXTVS.

Vers. 6. *Et vidi alterum Angelum volantem per medium cæli, habentem Euangelium æternũ, vt euangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum.*

7. *Dicens magna voce; Timete Dominum, & date illi honorẽ, quia venit hora iudicij eius, & adorate eum, qui fecit cælum & terram, mare & fontes aquarum.*

8. *Et alius Angelus secutus est dicens; Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ à vino iræ fornicationis suæ potauit omnes Gentes.*

9. *Et tertius Angelus secutus est illos dicens voce magna: Si quis adorauerit Bestiam, & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua aut in manu sua.*

10. *Et hic bibet de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius, & cruciabitur igne & sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni.*

COMMENTARIVS.

Quinam in tribus hisce angelis figurentur? Aliorum expositio de Antichristi tempore, exploditur.

HOsce omnes versiculos coniunxi; quia in illis referuntur trium Angelorum voces. In quarum explicatione neutiquam satis est, vnamquamque scorsum conuenienter applicari, nisi ostendatur pariter congruentia huius ternarij Angelorum, & cohærentia trium vocum inter sese, atque adeò earum omnium argumentum. Viegas parte 2. sectione prima addubitat, num hi tres Angeli denotent tres prædicatorum differẽtias, quos Deus sub Antichristi tempora sit missurus; vt Ticonius, Beda, Rupertus, Anselmus, & Ansbertus exponere videtur? an verò sit solùm visio imaginaria, vt Ioannes tres illas sententias literis mandaret? Mihi quidem Interpretatio, quæ hos tres Angelos ad Antichristi tempora reijcit, reijcienda necessariò est. nam meæ acoluthiæ filum me cogit, ne in hoc loco extra Romani Imperij primitiuam Ecclesiam persequentis limites pedem efferam. Prætereaquàm quòd indignum est Apocalypseos grauitate, hunc Angelorum ternarium ad res omnino incertas applicare; huiusmodi est triplex ille prædicatorum ordo, quos à Deo fore sub Antichristi tempus mittendos nonnulli opinantur. Nec verò simile rationi apparet, prædicatorum discrimen inde esse capiendum; quòd alij prædicent ea, quæ in prima horum trium Angelorum voce continentur, alij Babylonis ruinam, & alij inferorum pœnas. Cur non potiùs omnes vniuersam Christianam doctrinam personabunt? Iam affirmare huic trium Angelorum visioni illud mysterij solùm inesse, vt tres illæ sententiæ conscribantur; hoc inquam mentem minimè explet: nisi exponatur trium sententiarum connexio, & congruens pariter ratio reddatur, cur sint in hunc locum insertæ.

Mysterium trium vocũ à tribus angelis prolatarum quodnam sit.

Omissis ergo aliorum declarationibus; illam ego veram atque germanam iudico, quæ has tres voces explicet de cohortatione, quæ ex parte Agni fuit suis militibus facta; vt in eo bello, quod Agnus ipse aduersus Romanum Imperium persecutionis tempore gerebat, strenuè & fortiter dimicarent. Cùm autem hostilis factionis duces tres fuerint, nempe draco, bestia maris, & bestia terræ; ideo tribus hisce ducibus tres item voces Angelicę per ordinem opponuntur. Prima nimirum draconi; secunda marinæ bestiæ; tertia bestiæ terrestri. Et quidem vbi ad singularum vocum expositionem deueniamus; facilè perspicietur, huiusmodi distributionem non gratis confictam, sed ab Spiritu sancto fuisse intentam.

Authoris sententia de trium angelorum significatione.

Postquàm trium vocum series & cohærentia obseruata fuerit; facilè concedet quispiam tres illos Angelos, quibus voces eiusmodi tribuuntur, esse tres ex sacris Scriptoribus; eos scilicet, ex quibus eæ sententiæ videntur esse depromptæ. Illud autem hîc Apocalypseos elegantiam imprimis commendat; videlicet, quòd hi tres Scriptores sint illi ipsimet, qui pręcipui extitere duces in eo Ecclesiæ bello aduersus Romam ethnicam suscepto. itaque figuratur in hoc loco exhortationem militib. Christi fieri ab illis ipsis, quos Christus illius belli duces delegit. Ij vero sunt Petrus, Paulus, & Ioannes; qui inter ceteros Apostolos sunt destinati, vt Romæ Euangelium prædicarent, & tanquam expeditionis huius duces præstantissimi, in eadem vrbe martyrio coronarentur. Et quidem licèt tres Apostoli viderentur prædicto ordine numerandi, nempe Petrus, Paulus, & Ioannes: ceterùm ordo sententiarum (quarum prima continebat hortationem aduersus dæmonem; secunda aduersus Imperiũ Romanum; tertia aduersus carnis sapientiam) postulat, vt in trium Angelorum ordine primus foret Ioãnes, secundus Paulus, tertius Petrus. Prima enim ex tribus sententiis desumpta est ex Ioannis Euangelio; secunda ex Paulo; tertia ex Petro. Qua in re forsitan Ioannes comitatis ergò, honoris ac decoris ordinem seruauit. Sæpè enim vsu venit, vt posterior locus pręstantior & honoratior sit. Quare cùm Petrus extremo in loco numerandus esset, vtpote Dux & Princeps ceterorum; sibi Ioannes primum, atque adeò nouissimum reseruauit: & Paulo secundum reliquit.

Alter Angelus quo [illegible] sit accipiendus.

Verùm ad singulos iam versus descẽdamus. In versu 6. ait textus, *Vidi alterum Angelum.* vbi pro voce, *Alterum*, optarem ego legi *Alium*. vt Græca sonant, & vox *Alium*, non referenda hîc est ad aliquẽ, qui præcesserit; sed respectu aliorum, qui subsequũtur. phrasis enim est frequẽter vsurpata, vt Alius non minùs dicatur de primo, quàm de secundo & tertio; vt 1. Corint. 11. 21. *Alius quidem esurit, alius autem ebrius est.* Videre licet locutiones similes 1. Corint. 12. 8. 9. & c. 15. 40. 41. & ad Ephes. 4. 11. Vt ergo Ioannes asserat, tres Angelos sibi visos; quorum alius prædicabat horam iudicij aduentasse, alius Babylonis ruinam, & alius æternas inferorum pœnas; optimè potuit de primo dicere; *Vidi alium Angelum.* Et ex contextu manifestum est, eum esse sensum. Nam numero 9. additur, *Et tertius Angelus secutus est illos.* Ad hæc: nullus alius in hoc loco Angelus præcesserat: ratione cuius appellandus esset alius, ille de quo hîc sermo est: viciniores enim, qui antecesserant Angeli, sunt Angeli Michaelis, de quibus c. 12. 7. atqui illi longiùs distabant, quàm vt respectu illorum hic posset vocitari.

Volantem

In angelo per medium cæli volante Ioannem ipsum Euangelistam figurari.

Volantem per medium cæli.]Hic Angelus, vt infrà videbimus, ipsummet Ioannem Euangelistam repræsentat; qui dicitur significâter satis per medium cæli volare, propter excellentem cognitionem, qua res supranaturales percalluit. Quòd autem Ioannes hoc de se elogium literis tradat, id ipsius Ioannis modestiæ minimè refragatur; iussus namque fuit, quod cerneret, literis mandare. Ipse verò vidit, primum trium Angelorum per medium cæli volãtem; & quamuis Ioannes non dubitauerit, se in illo Angelo figurari, ipsius tamen partes erant, simplici narratione atque aperta conscribere, quæ videbat. Nec dubium quin ille nequaquam superbiit, sed potiùs demissè admodum de se existimauit, eo ipso quòd se à Deo exaltatum vidit. Fortè etiam, *Volare per medium cæli*, eò spectat, vt ab omnibus videri & exaudiri possit; quo innuitur, licèt vox huic Angelo attributa mysterio plena sit, ab eo tamen adeò clarè atque perspicuè fuisse proditam, vt ab omnibus fidelibus generatim excepta & intellecta fuerit. Quid, si *Volare per medium cæli*, denotet Euangelij, siue boni nuncij lætitiam & gaudium? Etenim ad significandam ingentem lætitiæ voluptatem, non perperam induci potest sublimis volatus; quo euehatur nuncius in cælum, & per aëra volitet atque discurrat. Nec dissonat quod sequitur.

Quid hic sit, per medium cæli volare.

Quid sit hic Euangelium æternum.

Habentem Euangelium æternum.] Id est, sese per aëra volitans extulit magna cum hilaritate & exultatione: quia lætissimum nuncium hominibus afferebat. Illud tamen insolitum hîc prima specie apparet, Euangelij nomen atque adeò æterni Euangelij tribui iis, quæ mox consequuntur, nimirum *Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius.* Citò tamen constabit huiusmodi verba rectè intellecta felicissimum in se nuncium & æternum etiam continere. Notandum tamen hîc obiter est, tametsi apud Scholasticos Theologos æternitas propriè loquendo nec principium habet, nec finẽ; in sacris tamen Literis non semper iuxta hanc strictam acceptionem sumi; sed interdum accipi æternitatem secundùm præteritam durationem: vt ad Rom. 16. 25. vbi de mysterio temporibus æternis tacito; interdum verò secundùm futuram & posteriorem; qua ratione hominis animam dicimus æternam, id est, in æternum duraturam. Et certè in hoc eodem sensu æternum Euangelium hîc vocatur nũcius ille, qui maximam importat felicitatẽ in æternum permansuram. Porrò contextus ipse exprimit huius nuncij felicitatem esse vniuersalem; ait enim, *Vt euangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum.* Sed videamus iam, ecquis sit nuncius huiusmodi; vt postea discernere possimus, quàm meritò appellatus fuerit Euangelium æternum, & ad vniuersas spectans nationes.

Vers. 7.

Dicens voce magna.] Græca sonant, *Dicentem.* Verùm perinde est, *Dicens.* & cohæret cum illo verbo, *vt euangelizaret.* vox autem *Magna* denotat publicã lætitiam & celebritatem; sic enim felix aliquis nũcius, qui vniuersis renunciatur, promulgari solet.

Cuiusmodi sit hic nuncium ab angelo allatum.

Timete Dominum, & date illi honorem: quia venit hora iudicij eius.]Existimabunt aliqui huius boni nũcij felicitatem in eo potissimùm consistere, quod Ecclesiasticus ait c. 34. 16. *Qui timet Dominum, nihil trepidabit, & non pauebit.* Quòd si hæc est cohortatio militibus Christi facta, vt Romani Imperij persecutionem parui pendant; non esse abs re videbitur, si excitentur atque erigantur firma spe; quòd scilicet nulla aduersitas, aut ingruens persecutio possit illum concutere; qui in Dei timore firmus stabilisque permanserit; atque adeò Deum esse duntaxat A extimescendum, eiúsque iudicia veneranda: non inania hominum consilia, & sæuissima tyrannorum edicta promulgata. Quam ad rem adduci possunt multi Scripturæ loci, vt est ille Matth. 10. 28. & Luc. 12. 5. *Nolite timere eos, qui occidunt corpus. Ostendam autem vobis quem timeatis.* 2. Paral. 20. 15. *Nolite timere, nec paueatis hanc multitudinem: non est enim vestra pugna, sed Dei.* Ps. 26. 1. *Dominus illuminatio mea, & salus mea; quem timebo?* Eccl. 12. 13. *Deum time, & mandata eius obserua, hoc est enim omnis homo, & cuncta quæ fiunt adducet Deus in iudicium:* & Eccl. 2. 21. B *Qui timent Dominũ, custodient mandata illius, & patientiam habebunt vsque ad inspectionem illius.* Præterea cũ in hac voce Angelica mentio fiat iudicij, suspicabitur aliquis hunc Angelum esse B. Petrum, qui de iudicij die disertè agit epistola 2. cap. 2. 9. & cap. 3. 10.

Prima expositio proponitur.

Refellitur prædicta expositio.

Hi omnes loci agunt de Dei timore & de iudicio. Sed vox Angeli aliam adhuc multò diuersam (ni fallor) continet energiam, & locum alium valdè dissimilem respicit. Imprimis quia, quod hic Angelus contentâ voce prædicat, exprimitur in hoc loco, vt nouus ac felicissimus nuncius, qui cunctis C nationibus renunciatur. Præceptum autem timoris Dei, non est nouus & felix nuncius, sed antiquum præceptum. Quare in nullo eorum locorum, quos nuper retulimus, præceptum de Deo timendo, vt nuncius nouus ac felix traditur. Deinde nõ videtur esse ad rem in hoc loco tractatio de vniuersalis iudicij die. Nec enim aut hæc veritas in sacris Literis solet vt felix nuncius proponi; nec vniuersè cunctis hominibus, sed solùm bonis est felix; cùm tamen hîc textus dicat, *Vt euangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem & tribum, & linguam, & populum.* Tertiò: Apocalypseos series & consequen- D tia nondum in hoc loco ad extremi iudicij diẽ peruenit; superant enim mille pacis anni, & Gogi & Magogi bella. Quamobrem non video, quàm aptè dicatur hîc vniuersalis iudicij hora aduentasse.

Vera auctoris interpretatio.

Existimo ergo in hac Angeli voce respici locum illum Ioannis 12. 31. *Nunc iudicium est mundi: nunc Princeps huius mundi eiicietur foras.* Quibus in verbis norunt omnes de vniuersali iudicij die non esse sermonem, & quamuis nonnulli ad Christi passionem applicent, quippe dæmoni per illam fuit ius ablatũ, quo mundum tenebat oppressum: receptior tamen & congruentior explicatio est, quæ non de iure so- E lùm, sed etiam de facto ipso exponit: quòd scilicet dæmon citò deturbandus foret ab iniqua possessione qua mundum per idololatriam tyrannicè occupauerat. Nã idololatriæ expulsio ex orbe terrarũ fuit vnus ex præcipuis Christi passionis effectibus. Et hac ratione intelligunt multi Patres illa ipsa Christi verba: vt vidimus c. 12. not. 7. Cùm ergo dicitur aduenisse iã iudicij hora: de hoc ipso iudicio accipiendum est. Atque huic explicationi egregiè concinit ipsa Apocalypseos series. Nam in hisce capitibus sermo est de tempore illo, quo vehementes Romani imperij persecutiones aduersus Romanã F Ecclesiam extiterunt: quas persecutiones vti instrumentum, diuina vsurpauit prouidentia ad idololatriam ex orbe ablegandam. Deinde ad Christi milites in spiritalem illam pugnam stimulandos, nihil potuit congruentius proponi, quàm certa expectatio de felicissimo illius prælij exitu: videlicet de dæmonis imperio, quod ipse per falsam idolorũ superstitionem in mundo comparauerat, penitus euertendo. Iam, quam aliam ad rem potuit meliùs & aptiùs vsurpari nomen æterni Euangelij, id est rei nouæ felicissimæ & in æternum duraturæ? Ecquid enim magis nouum & insolitum, quo tempore mũdus vniuersalis per idolorum impietatem nefandæ

Yy 4 dæmonis

dæmonis seruituti subiacebat, quàm eiusmodi nuncius, qui libertatis veræ tempus aduenisse iam hominibus pronunciaret.

Præterea rectè ac verè affirmatur huius libertatis felicitatem ad terram vniuersam spectasse; ac proinde verum in ea comprobarûr, quod textus asserit: *Sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tribum, & linguã, & populum.* Adhæc, cui alij nuncio felici côuenientiùs addi potuit illud epitheton, siue appositum quod in præsenti Euangelio additur, cùm dicitur, *Euangelium æternum?* Etenim ante Christi Saluatoris nostri passionem, quanuis sæpè Israëliticus populus idololatriæ iugum à se excussisset; in eandem tamen captiuitatem identidem relabebatur. Postea verò quàm per Romani Imperij persecutionem Christus falsum idolorum cultum triumphauit; regio illa, seu prouincia, vnde semel hoc idololatriæ monstrum fuit prorsus exterminatum, immunis deinceps ac libera ab hoc exitio in æternum perstitit. Id quòd hactenus experimento edocti sumus; nec apud Christianos modò, sed apud Iudæos etiam, Turcas & Mauros aspeximus. Licèt autem eam sibi mentem nonnulli inducant, fore vt Antichristi tempore orbis sit rursus antiquæ idololatriæ eluuione obruendus; & propterea dicere possint, vt idololatriæ expulsio appelletur æterna, satis esse, si per mille ampliùs annos sit duratura; nihilominùs multò mihi verosimilius fit idolorum culturam semel per Christi Euangelium expulsam, nusquam fore à mundo rursus amplectendam. Tanta enim est lux atque euidentia, qua fides Christiana & gloriosissimæ Martyrum palmæ terrarum orbem repleuerunt, vt nullum dęmoni vestigium reliquum sit, quà posset idolorum impietatem rursus in orbem inuehere. Quod autē de Antichristi tempore asseueratur; ad hoc respondeo, credibile mihi non esse Antichristi bellū Christianæ Ecclesiæ inferendum, eo fine esse, vt Catholicos ad idolorum culturam pertrahat. Etenim si huiusmodi bellum adeò fictis & simulatis miraculis est faciendum, vt ab ipsis non decipi, ac seduci sit admirabile constantiæ & fortitudinis in sanctis viris indicium; quomodo cohæret cum hoc miraculorum bello finis atque intentio idololatriam in mundum inferendi? Quis enim adeò cæcus sit, qui non videat miracula in idololatriæ confirmationē edita prorsus esse futilia & nugatoria? Quidve mirum, sanctissimos viros in iis miraculis non succūbere, quæ merum præ se ferunt fucum atque præstigias? Quòd verò sibi alij persuadent, ante Antichristi saltem persecutionem, Romam iterum idololatriæ caput ac ducem futuram, & propter hoc scelus tunc fore euertendam: id suprà iam ostendimus esse omnino improbabile.

Cur nuncius de idololatria expulsione appelletur Euangelium æternum?

Idololatriam nunquam posthac in mundū deinceps fore inuehendam, nec dū ipso Antichristi tempore.

Imperatiuus pro futuro.

Ceterùm ad primi Angeli verba regrediamur, *Timete Dominum, & date illi honorem.* Imperatiuus hîc, pro futuro (opinor) sumendus est; ita vt sint verba non tam præcipientis, quàm gratulantis & exultantis. Simili enim phrasi alicui gratulari solemus; & in prophetiis nihil frequētius, quàm imperatiuū loco futuri vsurpari. Hunc sensum (meo iudicio) requirit Euangelij æterni nomen; quia aliud est præcipere, aliud euangelizare. Vniuersas ergo Gentes, quæ priùs idolorum vanitati erant subiectæ, alloquitur Angelus, & ait: *Timete Dominum, & adorate eum.* quod perinde est, quasi diceret; Iam deinceps nō vana idola, sed verum adorabitis Deum; iam enim venit hora illius iudicij à Christo prædicti per verba illa: *Nunc iudicium est mundi, nunc Princeps huius mundi eiicietur foras.* Quis, obsecro, non videat, hunc esse sensum aptissimum & mirificè concinentem

A cum verbis præcedentibus; in quibus dictus est hic Angelus afferre Euangelium æternum, *vt euangelizaret sedentibus super terram, & super omnem Gentem* &c. Si quis autem in hisce verbis optet distinguere terram ab omni Gente, ita vt per terram Iudæa, siue Iudæi designentur; non admodum repugnabo: quia illi etiam huius felicitatis partem assecuti fuerūt, licèt alioqui grauissimis sceleribus cooperti.

Obseruandùm insuper est horum verborum artificium. Cùm enim scopus eorum sit, Christi milites cohortari ad constantiam in mystico illo bello B firmiter retinendam: non tamen hic Angelus ad eos conuertit sermonem, sed ad vniuersas Gentes; qui modus Christi milites accendendi aptissimus est. Videtur enim Angelus in eorum conspectu dicere, nihil opus esse strenuos milites cohortari, qui ita fortiter & animosè mortem pro Christo subeunt; sed gratulari potiùs orbi vniuerso ingentem illam felicitatem quæ ad omnes Gentes redundat, ex inuictissima Christi Martyrum constantia. Quo persuadendi genere quid quæso efficacius excogitari potuit?

Cur hic angelus non ad primanos Christianos, sed ad Gentes ipsas verba faciat?

C *Quia venit hora iudicij eius.*] Illius videlicet, quod Ioan. 12. 31. à Christo dicitur iudicium mundi; quia per illud mundus à dæmonis seruitute est ereptus. Quòd verò hora illius iudicij aduenisse dicatur; ad horam, id est, ad tempus belli illius decretorij referendum est. Græca vox, quæ hîc respondet iudicio, est κρίσις; quæ (vt norunt Græci, & Plutarchi atque aliorum vsu comprobatur) elegantissimè ponitur ad decretorium, siue iudiciarium belli prælium significandum. Congruenter igitur atrocissimæ persecutionis tempus, quam Romanum Imperium D in Christi Ecclesiam concitabat, concipitur quasi hora decretorij prælij, per quod mundus fuerat à dæmonis cultu liberandus. Huic κρίσεως significationi affinis est medicorum vsus; qui in morbis κρίσιν appellant, quasi decretoriam morbi pugnam; ex qua sequitur aut morbi ipsius depulsio, aut repentina in melius, aut in deterius commutatio. Similiter conflictio illa est veluti quoddam iudicium, quo Imperij possessor aut in eo corroborandus, aut ab eo exturbandus est. Et verò Romani Imperij persecutio mundum grauiter ægrotantem in extremum penè conflictus discrimen adduxit; & veluti quadam κρίσις extitit vehementis illius morbi, quo E afflictabatur; dum vna ex parte dæmon in veteri sua possessione persistere; ex alia Christus illum inde eiicere conatur; quod & re ipsa præstitit, & conflictione illa ægrotus antea mundus morbo depulso ad integram fuit sanitatem restitutus. Nomen autem iudicij, vt bene adnotauit Toletus Ioannis 12. 31. connotat iustitiam. Nec enim verè nuncupatur iudicium, quod non est iustum. In eo certè, quod Dei iudicium vocatur, perspicuum est, neutiquam defore iustitiam. Quamobrem cùm dicitur appropinquasse hora iudicij Dei, (videlicet quando instabat tempus dæmonem ex iniusta mun-F di possessione deturbandi) innuitur pariter, hanc dæmonis possessionem tyrannicam extitisse, & ea fuisse dæmonem ipsum depulsum non reapse solùm, sed iure etiam propter Christi Redemptoris nostri merita, & fortitudinem Martyrum præstantissimorum; qui vt inuicti milites Christi in ea expeditione vitam cum sanguine profundere non dubitarunt. Deniq; vt distinctè de admirabili illa κρίσει loquamur tam respectu passionis Christi, quàm in ordine ad Romani Imperij persecutionem, dicere iure possemus, diem criticum à Christi passione primordium cepisse, & horam ipsam κρίσεως incidisse, vt hîc Angelus ait, in Romanæ persecutionis tempus;

Quanam hic ab angelo dicatur hora iudicij.

tempus; quanuis Martyrum paſſionis efficacitas Chriſti Ieſu paſſioni referri debeat accepta.

Primi Angeli vox vnde ſit deſumpta.

His ita præmiſſis, ſi tres Angelorum voces, qui Chriſti exercitum in prælium acuunt, per ordinē ſunt obiiciendæ, prima draconi, ſecūda Beſtiæ maris, & tertia Beſtiæ terræ; aptiſſimè vox prima fuit accepta ex iis, quæ poſteà conſcripſit in ſuo Euangelio Ioan. cap. 12. 31. *Nunc iudicium eſt mundi, nunc Princeps huius mundi eiicietur foras.* Etenim vt oſtenderetur fruſtrandas fore dæmonis ſpes, quas conceperat de ſuo imperio in toto terrarum orbe per idolorum impietatem roborando, nihil potuit hác ad rem magis idoneum afferri; quo continuatur illud, quod in draconis lapſu cœptum erat c. 12. 9. & mundo vniuerſo feliciſſimus exponitur nuncius, nempe de felicitate in æternum duratura. quę felicitas non eos ſolùm attingit, qui iam Chriſtiana ſacra ſuſceperant, & pietati ac ſanctimoniæ ſtudebant; ſed omnes etiam totius orbis nationes. Omnibus enim promittitur per illam Eccleſię perſecutionem liberatio ab impiis idolorum ritibus, quibus dæmon in mundo colebatur.

Cur hic dicatur Deus feciſſe mare & fontes aquarum.

Et adorate eum, qui fecit cælum & terram, mare & fontes aquarum.) Ad deſignandum mundi opificem ac molitorem Deum, ſatis erat dicere, *Qui fecit cælum & terram.* quare quod additur, *Mare, & fontes aquarum,* haudquaquā myſterij expers eſt. Præſertim cùm hæc phraſis fortè nullibi præterea in tota Scriptura reperiatur. Quanuis enim Act. 14. 15. ex Pſ. 145. 6. dicatur Deus eſſe, *qui fecit cælum & terrā, & mare, & quæ in eis ſunt:* hic tamen adduntur fontes aquarum. Et quidem quando in ſacris Literis ſingularis aliqua Dei periphraſis deſcribitur, verba certè eiuſmodi ponuntur, quæ conſentanea ſunt ad ponderandum egregium aliquod Dei facinus, quod eidem in ſubſequenti contextu attribuitur. Licet hoc obſeruare in verbis illis Zachariæ 12. 1. *Dicit Dominus extendens cælum, & fundans terram, & fingens ſpiritum hominis in eo.* Quem locum alibi expendimus, oſtendentes congruentiam locutionis illius ad eius capitis prophetiam. Nec aliter in præſenti philoſophandum eſt. Huius ergo periphraſis ſcopus, quam primus hic Angelus de Deo tradit, non denotat ſolùm Deum eſſe vniuerſalem rerum omnium creatarum effectorem; verùm etiam obiter proponit prouidentiam, quam Deus in cælo, in terra, in mari, & in fontibus oſtendit; vt hoc pacto denotetur ſingularis prouidentia, quæ ſuæ conſulebat Eccleſiæ in media illa rerum perturbatione & calamitate; in qua minimè erat timendum, ne Chriſti Eccleſia deficeret. Nam quemadmodum tellus, licèt primo aſpectu videatur à mari penitùs abſorbenda, cùm nullum præterea habeat adminiculum, quo ſuſtineatur; nihilominus tamen firma conſiſtit; ita Eccleſia in mediis perſecutionum vndis integra & inconcuſſa fuerat permanſura. Et ſicuti maris amaritudo non obſtat, quominus ex eo dulces ac pellucidi fontes identidem exoriantur, qui terram irrigent, ac fœcundent; non aliter ex illo perſecutionum mari educturus erat Deus cryſtallinos fontes ac fluuios ſapientiæ, ſolatij ac felicitatis, quæ in Chriſti Eccleſiam redundarent. Atque ſatis ſit hic obiter delibaſſe; de hoc enim latiùs agemus l. 6. circa caput Iobi 38.

Alluſio in Babylonis ruinam ad Iſaiæ & Ieremiæ loca.

Sequitur verſus octauus; in quo ſecundi Angeli vox proponitur, *Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ a vino iræ fornicationis ſuæ potauit omnes gentes.* His in verbis manifeſta continētur alluſio ad verba Iſaiæ c. 21. 9. & Iere. c. 51. 8. Primus ſic habet; *Cecidit cecidit Babylon; & omnia ſculptilia deorum eius contrita ſunt in terram.* Secundus verò ſic: *Subitò cecidit Babylon, & contrita eſt.* Et quanuis Propheta vterque in ſenſu proximo videatur agere de antiqua Babylone, quæ ſub Nabuchodonozore Ieroſolymam bello afflixit; mihi tamen certum etiam eſt, vt Pſ. 18. per comparationem ex Dauidis victoriis petitam, agitur ad literam de triumpho, quem Chriſtus de Gentilitate egit: ſic etiam Iſaiam ad Ieremiam in literali ſenſu prophetico per comparationem antiquæ Babylonis, loqui de Roma ethnica, quæ Chriſti Eccleſiam fuerat oppugnatura. Huius autē nouæ Babylonis ruina (quæ tantopere eſt in ſacris Literis celebrata) non eſt alia, niſi Romæ conuerſio, vt diximus notatione 12. prooemiali, & ex profeſſo dicemus c. 17. & 18.

Quis in hoc ſecundo angelo figuretur.

Hoc ſuppoſito; dicet quiſpiam, hunc Angelum ſecundum, qui protulit ea verba, *Cecidit, cecidit Babylon illa magna;* non eſſe alium, quam Iſaiam aut Ieremiam. Ipſe tamen mihi perſuadeo, in hoc ſecūdo Angelo non aliquem ex veteri teſtamento Prophetam, ſed vnum ex noui ſcriptoribus denotari. Primò, quia cùm tres hic Angeli inducantur, cúmque Ioannes ex illis ſit primus; optandum maximè eſt, vt in duobus reliquis Paulus ac Petrus inſinuētur; vt hic Angelorum ternarius ſignificet ternariū Apoſtolorum, qui Romæ prædicarunt. Secundò, quia quanuis Iſaias & Ieremias loquantur de myſtica Romæ ethnicæ ruina, dum aiunt perſpicuis verbis, *Cecidit Babylon:* re tamen ipſa idem Petrus ſignificat, cū Romam appellet Babylonem 1. Petri 5. 13. Etenim, dum illam Babylonem nominat; tacitè fideles admonet, Iſaiæ & Ieremiæ vaticinia, quæ de Babylonis loquuntur excidio, de Roma eſſe intelligēda; & de eadem Romani Imperij ruina agit Paulus 2. ad Theſſal. 2. vt videbimus notatione 2. Tertiò, quanuis Iſaias & Ieremias eiſdem diſtinctè verbis dicāt, *Cecidit, cecidit Babylon;* in hoc tamen loco expedit potiùs, vt ſecundi angeli figura alicui ſcriptori ſacro tribuatur, qui non ita loquatur expreſsè. Nec enim myſterio vacat, quòd textus de trium horum Angelorū vocibus loquēs, primo & tertio Angelo magnam vocem tribuat, de ſecundo autem nihil eiuſmodi proferat. Ex quo infero, in hoc loco habitum fuiſſe reſpectum ad aliquem, qui cùm eandem ſententiam ſcripſerit; non eam tamen clarè ac diſtinctè, ſed tectè & obſcurè tradit; ita enim fieri expedrebat, vt notatione 2. videbimus.

Licèt autem Iſaias ac Ieremias in deſignanda Roma ſatis etiam obſcurè, & ſub allegoriæ inuolucro loquantur; ceterùm ea ſaltem verba, *Cecidit, cecidit Babylon,* expreſsè proferuntur: ad diſtinctionem verò ſecundæ vocis, quæ non magna fuerit & contenta, ſed parua ac demiſſa, multò aptius eſt, vt reſpiciatur, qui eandem ſentētiam aliis verbis pronunciet. Præcipuè cùm ſignificatio eò potiſſimùm ſpectet, vt fidelibus conſolationem & animos adderet, quod Ioannes clarè conſcripſit; *Nunc iudicium eſt mundi, nunc Princeps huius mundi eiicietur foras:* id quod contentā voce prædicabatur. Deinde eoſdē etiā excitabat, quod occultā traditione inter fideles ipſos dimanabat, Romam ſcilicet, quæ idololatriæ erat metropolis, in Chriſtianæ Eccleſię caput ac metropolim fore conuertendam. Atque hanc arcanam doctrinam & traditionem ab Apoſtolis hauſit Eccleſia. Quare cōgruentiſſimum eſt, in hoc ſecundo Angelo aliquem ex Apoſtolis ipſis deſignari. Quartò; verba illa, *Cecidit Babylon,* non vnus profert ſacer Vates, ſed duo; nec videtur potior ratio vnius, quàm alterius. Cùm verò in Apocalypſi hæc verba non tribuantur duobus Angelis, ſed vni tantū; aptius eſt, vt ad nouum aliquem Ange-

Angelum referantur, qui eandem sententiam aliis verbis dixisse reperiatur. Atq; hæc de Angelo ipso.

Per septem capita bestia capitis 13. & per fœminam bestia insidentem c. 17. idem omnino, id est, Romam ethnicā figurari.

Verùm vt ad eiusdem Angeli verba redeamus; sicuti vox primi Angeli è regione respicit draconem, id est dæmonem; ita etiam hæc secunda directè opponenda est Bestiæ marinæ, hoc est Romano Imperio ethnico; quod in eâdem maris Bestia figuratur. Et primâ quidem specie apparet, non hic sermonem haberi contra ipsam Bestiam; sed contra eam vrbem, quam Apocalypsis Babylonem appellat; atque adeò distinctionem fore assignandā inter Bestiam, & ciuitatem: siquidem c. 17. depingitur Babylon ipsi Bestiæ insidens. Respondeo tamen, id ipsum significari per fœminam Bestiæ insidentem, quod per septem Bestiæ capita, & decem cornua; vt diximus c. 13. & iterum c. 17 repetemus. Quamobrem qui aduersus mulierem verba facit, obloquitur pariter contra Bestię caput; atqui quod in caput ipsius Bestiæ iactabatur, in totam etiam iactari Bestiam perspicuum est. Etenim dum Bestię caput penitus abscinditur, de tota ipsa Bestia triūphatur. Atque ita fuerat euenturum, vt Ecclesia de Roma triumphans, toti Romano Imperio dominaretur. Hoc autem appositè figuratur, dum inducitur Ecclesia de Roma triumphatura. Id ergo propriè ac directè exprimitur hisce verbis, *Cecidit, cecidit Babylon illa magna.*

Vers. 8.

Quæ à vino iræ fornicationis suæ potauit omnes gētes.] Vsitata est in Sacris locutio, propinare calicē, pro eo quod est, affligere, ac diuexare. cuius phrasis significatio infrà n. 10. apparet, cùm dicitur; *Hic bibet de vino iræ Dei.* & ca. 18. 6. *In poculo, quo miscuit vobis, miscete illi duplum.* Quibus loci alij sunt non absimiles. Porrò hæc phrasis in præsenti refertur proculdubio ad generalem persecutionem, qua in suis omnibus prouinciis Roma Christianos premebat: proptereà enim dicitur iræ suæ vino omnes Gentes potasse. Illud autem insolitum & peregrinum occurrit, quòd ira illa appelletur ira fornicationis.

Quænam ira fornicationis hic dicatur?

Veruntamen re attentius inspectā cernitur, magnam hic energiam & elegantiam inesse. Desumitur enim allegoria à mulieribus meretricibus ac fornicariis, quæ sunt valdè iracundæ, maximè quādo zelotypia feruntur. Quamobrem cùm idolorum cultus in Scriptura appelletur fornicatio; vt exprimatur ingens ira atq; furor, quo Roma ethnica Christianos infestabat, congruenter ira fornicationis vocatur: id est ira, qua Roma veluti fornicaria excanduit aduersos eos, qui homines separare tentabant ab eiusdem Romæ concubinatu: hoc est ab ipsius nefanda societate; quæ spiritalem fornicationem, id est impium idolorum cultum anhelabat. Itaque ira fornicationis nihil aliud est, quam ira ex spiritalis fornicationis zelo exardescens. Atque hac ira Christianum nomen Roma fuit infectata in vniuersis sui Imperij prouinciis. Fortasse tamen alius est sensus calicis illius, quem habet in manu sua Babylon, Apocalypseos 17. 4. de quo ibi. Facilè tandem cernitur, cùm secundo huius vocis scopus foret significare triumphum ab Ecclesia de Romano Imperio consequendum, expediens valdè fuisse, vt fieret singulatim mentio de persecutionis calice, quem Roma Imperij caput ac princeps Christianæ propinabat Ecclesiæ. Atque ita Paulus etiam 2. Thess. 2. 7. vbi agit de Christiani populi expectatione in triumpho de Romano Imperio reportando, ibidem pariter agit de persecutione, quam Dei Ecclesia ab Imperio patiebatur.

Hunc secundum Angelum esse D. Pauli figuram.

Quapropter mihi persuadeo hunc secundum Angelum esse Pauli figuram, propter verba illa, quæ ipse ad Thessal. scribit. Vtautem meliùs hæc allusio perspiciatur, visum est, verba ipsius Pauli, in notatione sequenti expendere.

NOTATIO II.

In qua explicatur locus Pauli 2. ad Thessalonicenses 2. ad quem in præsenti alluditur, dum de ruina Babylonis agitur.

TEXTVS PAVLI.

3. *Ne quis vos seducat vllo modo; quoniam nisi venerit discessio primum, & reuelatus fuerit homo peccati filius perditionis.*

4. *Qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat ostendens se tanquam sit Deus.*

5. *Non retinetis, quòd cùm adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis.*

6. *Et nunc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tempore.*

7. *Nam mysterium iam operatur iniquitatis: tantùm vt qui tenet nunc, teneat donec de medio fiat.*

Summa eorum, quæ Paulus his verbis docet.

PAVLVS Thessalonicenses admonet, ne existiment extremi iudicij diem, quam mox adfore; priùs enim futuram magnam a Catholica fide defectionem, nec non impium illum Antichristum, cuius typum duntaxat gerebat Romanum Imperium ethnicum; quin & de eodem Imperio Romano Ecclesiam fore triumphaturam. Quapropter dum Imperium Romæ ethnicum permanebat, diem iudicij nondum imminere: postea tamen quam Ecclesia triumphum de Romano ageret Imperio, suo quidem tempore retegendam fore Antichristi persecutionem, quem Ecclesia etiam fuerat triumphatura.

Commentarius verborum Pauli.

NISI *venerit discessio primùm.*] Id est, non veniet dies Domini, antequam adueniat apostasia, & Antichristus. Nota concisum loquendi modum.

Discessio nomine quid significet Paulus.

Discessio.] Græcè apostasia. Et videtur omnino esse sermo de magna quadam apostasia in nouissimis temporibus futura; de qua etiam plerique intelligunt illud Pauli 1. ad Timoth. 4. 1. *Spiritus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum.* vbi pro *Discedent* Græcè habetur ἀποστήσονται a verbo ἀφίστημι, a quo deriuatur apostasia. Idemque verbum est apud Lucam cap. 8. 14. *Qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt.* Ait ergo Paulus: *Ne putetis postremi iudicij diem iam iam imminere: adhuc enim singulari Dei beneficio longiùs ab ea apostasia distamus, quam ante diem iudicij euenturam præscimus.* Verum est, quamlibet hæresim esse apostasiam; verùm Apostolus cum articulo loquitur de magna illa apostasia sub Antichristi tempus futura; aut fortè loquitur de tempore etiā præcursorum Antichristi. Nam de hæresibus exponunt Theodoretus, Sedulius, & alij: & eandem expositionem sequitur Stapletonius oratione Academica 28.

Discessionis siue apostasiæ prima expositio.

Discessionem siue apostasiam pro defectione à Christi fide accipiunt Augustinus, Cyrillus Ierosolymitanus, Strabus, Thomas, Liranus, Titelmanus, Gagnæius, Sonnius, Bellarminus, & Suarez; quos refert Maluēda de Antichristo fol. 136. & quamuis discessionis nomine videantur intelligere ipsum Antichristum Chrysostomus, Augustinus, Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius, Beda, & alij, quos ipsemet citat Maluenda, fol. 135. fortassetamen sunt explicandi non de formali ipsius Antichristi apostasia; sed de ea, quam ipse inuehet.

2. expositio apostasiæ.

Aliorum expositio est de discessione, siue defectione Prouinciarum ab Imperio Romano, quam sequuntur Tertullianus, Hieronymus, Ambrosiaster, Primasius, Sedulius, Engelbertus, Caietanus, Titelmanus, & Driedo. Ceterū hæc interpretatio supponit, Prouinciarū defectionē a Romano Imperio esse proximum Antichristi iam aduentantis signum; quod a Millenariis deriuatū est, & nos infra probabimus, id nulla ratione à sacra Scriptura doceri. Huc

spectat

A spectat discessio decem Regum a Romano Imperio, de qua nonnulli hunc locum interpretantur. Alij verò de discessione Romæ à Christi fide, existimantes ante aduentum Antichristi Romam rursus idololatriæ caput & Metropolim futuram; quod nos latè impugnauimus.

Quid sit apud Paulum homo peccati. Confellitur hæreticorum error.

Et reuelatus fuerit homo peccati.] Hæretici exponunt de Romanorum Pontificum successione. Sed Paulus manifestè agit de singulari quodam homine, non solùm quia singulari numero vtitur, atque etiam articulo, (qua ratione de peccantibus generatim loqui non solemus) sed etiam quia Paulus paulò infra se magis explicat ostendens agere se de infestissimo Christi aduersario, qui a Iudaico populo vt Messias excipiendus est, vt obseruarunt Irenæus, Hieronymus, Cyrillus vterq; Augustinus, Chrysostomus, Ambrosius, Gregorius, Theodoretus, Theophylactus, & Oecumenius, quos adducit Maluenda folio 311. col. 1. Præterquam quòd euidens est summos Pontifices Christi Vicarios contra ipsum Christum non insurgere, nec pro diis B velle honorari, atqui de Antichristo Paulus ait, eum in Dei templo sessurum, & ostensurum, quòd sit Deus, & eleuatus contra Deum.

Quid Paulus innuat, se Thessalonicensibus dixisse.

Non retinetis, quod cùm essem apud vos, hæc dicebam vobis?] Augustinus libro 20. de ciuitate capite 19. ignorare se fatetur, quid Paulus Thessalonicensibus dixerit, atque loci huius difficultatem eò reuocat, quòd omnino nesciat, quæ Paulus eos attente admonuerit. Sed saluâ tanti Doctoris reuerentiâ ex contextu videtur manifestum, quòd Apostolus eis prædixerat, idem esse, quod in hoc loco paulò antè ad eos scripsit: nimirum antequàm dies Domini adueniat, futuram ingentem illam apostasiam, & Antichristi aduentum: alioquin non diceret Apostolus, vt reuocaret in memoriam, se illis hæc ipsa coram dixisse.

Quid esset illud quod Antichristi aduentum remoraretur.

C *Et nunc quid detineat scitis.*] Id est, quid Antichristi aduentum remoretur; vt exponunt Ambrosius, Hieronymus, Chrysostomus, Theophylactus, Caietanus, & Titelmanus apud Maluendam fol. 64. col. 1. Quod autem Antichristi aduentum eo tempore detinebat, & Thessalonicẽses ex Pauli prædicatione cognouerant, illud erat, quòd scilicet Romanum Imperium nondum Ecclesiæ esset subactum, cùm tamen ante aduentum Antichristi foret ipsi Ecclesiæ subiiciendum, vt infra constabit clariùs.

Vt reueletur in suo tempore.] Quod Antichristi aduentum retardat, non efficit vt ipse seriùs adueniat, quam foret venturus; sed potiùs vt tempore à Deo præfinito adueniat.

Quid sit apud Paulum Mysterium iniquitatis.

Nam mysterium iam operatur iniquitatis.] Mysterium iniquitatis perinde est, ac figura atque pictura, quæ iniquitatem & impietatem Antichristi repræsentet; præuia quæ-D dam repræsentatio illius belli, quod Antichristus est Christo facturus. Vno verbo dicam: Typus Antichristi. Atque ita mysterium iniquitatis de Antichristi typo exponunt Tertullianus, Chrysostomus, & plerique alij. Sermo verò est de Romano Imperio idolorum cultui dedito, vt infra videbimus. Enimuerò nexus & consequentia huiusce loci difficilis apparet.

Locus difficilis.

Etenim vt probetur Antichristi tempus non imminere, sed longè distare, minimè conueniens videtur ea ratio, quòd scilicet extet iam atq; emineat, qui ipsius Antichristi typus est. Obserua vim eorum verborum, *Nam*, & *iam*, quæ postulant, vt typum ipsum iam aduenisse, conferat ad probandam Antichristi aduentus dilationem. Ad hoc Respondeo, Romanũ Imperium eo ipso quòd mundi conuersioni obsistebat, & Antichristi officium gerebat, protrahebat magni illius Antichristi aduentum, qui futurus nõ est, quoad Ecclesia triumphum de idololatria E egerit, (nam apostasia post mundi conuersionem erat euẽtura.) Quare citiùs Antichristus adueniret, si totus orbis propere & absque vlla contradictione ad Christi fidẽ conuolaret, & electorum numerus expleretur. Quod ergo Ecclesia sub ipsa initia, Antichristi typũ offenderit, hoc ipsũ Antichristi aduentũ detinebat. Optimè igitur probat Paulus dilationem aduentus Antichristi ex eo, quòd in Antichristi typum Ecclesia inciderit. Agere enim Antichristi typum, idipsum cogit, vt veri Antichristi aduentus differatur. Ad hæc; forsitan particula *Nam*, non exigit vt subsequens propositio sit antecedentis probatio; sed solùm vt asseratur, illud solùm distrahi, atque proferri; nempe proprij Antichristi aduentum; non verò aliorum, qui eius vi-F ces gererent, quandoquidem extabat iam, qui ipsius munere fungeretur.

Quomodo cohæreat aduentũ Antichristi retardari ex eo, quòd mysterium iã operetur iniquitatis.

Verbum operatur hic & actiuè, & passiuè posse sumi.

Verbum *operatur*, potest actiuè & passiuè sumi; nam verbum Græcum est commune; & in eo loco ad Galatas 5. 6. *Fides, quæ per charitatem operatur*, accipiunt passiuè (*operatur*, id est *actuatur*) Turrianus, Bellarminus, & Stapletonius oratione academica 28 Si autem verbum, *operatur*, hic actiuè vsurpetur, bifariam potest hic locus construi, vt notat D. Thomas; nam mysterium iniquitatis potest in nominandi casu intelligi; ita vt hic reddatur sensus; *Iam typus Antichristi suam exercet vim.* Potest etiam accusatiuus esse in hoc sensu. *Iam est, qui opere compleat mysterium iniquitatis, & typum Antichristi exerceat.* Tunc autem opus A erit, verbo *operatur* quærere suppositum: & vtrumque in eundem ferè sensum recidit. Quid verò sit ad constructionem aptius infra constabit.

Quid sit apud Paulum Tantùm vt qui tenet nunc, teneat.

[1] *Tantum, vt qui tenet nunc, teneat.*] Græcè solum habetur, *Tantùm qui tenet nunc*, μόνον ὁ κατέχων ἄρτι. Et quidẽ Græcè illud videbatur congruentius, vt κατέχων esset suppositum verbi ἐνεργεῖται, nullo interposito commate, ita vt hic sensus reddatur; *Qui nunc tenet, seu possidet, nihil aliud agit, quàm vt sit Antichristi typus.* Id est, non est verus Antichristus, sed ipsius typus, & eius iniquitatem typicè repræsentans. Hæc literæ ordinatio omnem huic loco tollebat difficultatem, & sensui valdè erat apta. Et quamuis in Græco cum distinctione aliqua legamus, *Iam operatur mysterium iniquitatis, tantum qui tenet nunc.* Sensus idem erit hac ratione, *Est iam, qui Antichristi munus peragat, tantum qui tenet nunc.* id est, nec aliud est præterea, qui nunc tenet, seu possidet. quasi dicat: Non est verus Antichristus, sed typus ipsius: tantùm hoc facit, vel B tantùm operatur mysterium iniquitatis, nec verum agit Antichristum. Iuxta hunc sensum videtur repetendum, *Operatur mysterium iniquitatis*: ita vt illud *Tantùm*, perinde sit, ac *Tantum operatur mysterium iniquitatis*. Nec Paulò inusitatum est expressè & concisè loqui; ita vt sit aliquid necessariò supplendum, vt suprà: *Nisi venerit discessio primùm.* id est, non veniet dies Domini, nisi venerit discessio primùm. Singillatim verò concinnitatis habet plurimum concisa hæc loquendi ratio, vbi obscuritas affectatur. Quòd si Paulus de Nerone, aut de Romano Imperio instituebat sermonem; perspicuum est illum obscurè loqui voluisse.

Latinæ lectionis sensus exprimitur.

C Sed videamus oportet, vtrùm Latina lectio, quæ habet, *Tantùm vt qui tenet nunc, teneat*, eundem admittat sensum? Ad hoc assero, in omni sensu aliquid necessariò fore supplendum; & nihil aptius, quam vt ex præcedenti contextu suppleatur, hac ratione. Non deest, qui Antichristi officio fungatur, sed nihil aliud præterea est; tantùm hoc est; illud enim solum agit, vt Antichristi officium gerat, id quod reapse videmus accidere, vt qui nunc tenet, teneat siue possideat, donec de medio tollatur.

Existimabit aliquis, cùm dicitur, *Tantùm vt qui tenet nunc, teneat*, idem esse, ac si diceretur: id solùm expectandum esse, id vnum superest, vt qui tenet nunc, teneat. Verùm eiusmodi constructionem Græca lectio respuit. Præterquam quòd sensus hic minimè est solidus; nec enim verum est, Antichristum fore venturum, simulac sublatus de medio esset ille, qui tenebat, seu possidebat.

Quo sensu dicatur hic, qui tenet.

D *Qui tenet.*] Græcè, ὁ κατέχων. Est autem in hoc loco idem verbum Græcum, quod paulò ante significat detinere in iis verbis. *Et nunc quid detineat scitis.* Hic verò possidere, seu tenere, redditur. Quare arbitrabitur aliquis, hic etiam verbum hoc significare debere idem, quod *Detinere*. quia simplicius est, cùm verbum idem in eodem contextu repetitur, in eodem pariter accipi sensu. Sed contra est; quia omnes interpretes, tam Græci, quam Latini exposuerunt in præsenti, *Tenere* pro *Possidere*. Et vulgatus de industria non hic apposuit, *Tantùm qui detinet*, sed *Tantùm qui tenet*, vt locus communi interpretationi superesset. Iam ad id, quod dicitur, simplicius esse, vt hic & paulò supra eodẽ modo verbũ idem accipiatur. Respondeo, elegantius esse vt ipsummet verbum aliter vsurpetur; præsertim vbi obscuritas aliqua vel elegantia consultò accersitur. Legendus est hac de re Gueuara in Habacuc cap. 1. vers. 16. §. 167. E verbo *Sagena*. Vbi inter alia affert acutum illud de Nerone atque Aenea sub ambiguitate pentametrum.

Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Verbum, qui tenet, ad quẽ hic referatur.

Porrò, *qui tenet*, referunt ad Neronem Victorinus, & alij. Verba item illa, *Iam mysterium operatur iniquitatis*. de Nerone intelligunt Tertullianus, Chrysostomus, Ambrosius, Augustinus, Theophylactus, Strabus, Lyranus, & Gagneius: vt videre est apud Maluendam fol. 65. Sed Baronius contendit, hanc epistolam non sub Nerone, sed sub Claudio fuisse conscriptam: qua de re consulendus est idem Maluenda fol. 67. & 68. Non est ergo certum, Paulum ad Neronem solùm respexisse, neque is est sensus plenior, vt inferiùs patebit.

F Ribera, illud *qui tenet*, exponit de omnibus sextæ ætatis regibus. Maluenda tamen eam expositionem non valdè probat, & certè ea est durissima. Sotus in 4. dist. 49. sic explicat, Tantùm vt qui tenet nunc regnum temporale, id est Roma, teneat spirituale: donec in fine mundi ab ea tollatur, & tunc veniet Antichristus: quam tamen expositionem Maluenda impugnat, fol. 67.

Receptissima expositio est, per Imperium Romanum, dum stat, Antichristi aduentum detineri: idque significari per illa verba, *Tantũ qui tenet nunc, teneat.* ita Tertullianus, Chrysostomus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Theophylactus, Oecumenius, Anselmus, Haymo, Strabus, Thomas, Liranus, Caietan⁹, Bellarmin⁹, Suarez, & Pameli⁹, quos

quos refert Maluenda, fol. 66. col. 1.

Vt ergo, quid ipse sentiam, nonnullis assertionibus exponam; imprimis communis expositio mihi perplacet, vt iis verbis, *qui tenet nunc*, Romanum designetur Imperium. Neque obstat, Paulum masculino genere vti, quia de Imperatoribus in communi sic loqui poterat; sicuti nos etiam diceremus, Papa est Christi Vicarius, id est, Papæ omnes. Sic ergo de Romanis Imperatoribus rectè dici potest, *qui tenet*.

Quo sensu sermo sit hic de Romano Imperio.

Deinde in sacris Literis sermo non est de Romano Imperio absolutè siue materialiter, sed formaliter, quatenus est Ecclesiæ hostis; hac enim ratione appellatur Bestia. Cùm autem de eodem Imperio ad Christi fidem conuerso sermo est, tunc dicitur Regnum Bestiæ auferri, & populo sancto tradi, ita Danielis 7. 27. & Apocalyp. 17. & 18. Quare verba illa, *Tantùm qui tenet nunc*, cùm de Romano agant Imperio, non debent ad Christianos Imperatores extendi; sed ita vt de Imperio loquantur solùm, quatenus ethnico & Euangelii aduersario. Sin verò obiicias, tunc nondum Neronis persecutionem incepisse, vt probat Baronius, & Maluenda fatetur: Respondeo, Claudium eo iam tempore cœpisse Christianos insectari, Iudæis in exilium amandatis; vt videre est apud eundem Maluendam lib. 8. cap. 1. & quamuis nulla peculiaris persecutio tunc fuisset inchoata; certum adhuc est, Christianos sibi à Romano Imperio, vt ab infestissimo hoste cauere, & fortè Paulus erat iam in carcerem detrusus.

Tertiò, *Donec de medio fiat*, Non accipiendum est materialiter, sed formaliter; id est, donec Romanum conuertatur Imperium; quod perinde est, ac dicere, Imperium Romanum Antichristi vice & officio fungi, donec de illo triũpharet Ecclesia iuxta Danielis Prophetiam cap. 7. cui consonat Apocalypsis.

Cur Paulus obscurè fuit locutus de victoria ex Romano Imperio per Ecclesiam reportanda.

Quartò; quandoquidem Paulus significare voluit Christi Ecclesiam de Romano Imperio triumphum acturam; congruentissimum fuit, vt non palàm & apertè, sed tectè & obscurè loqueretur. Chrysostomus & Theophylactus asserunt, non metus causâ, sed vt nos erudiat, ne superuacuas suspiciamus inimicitias, si nihil vrgeat. Hieronymus, *Ne causam persecutionis in Ecclesiam arriperent Romani, si diceret delendum esse Imperium Romanum.* Idémque accideret, si manifestè affirmaret Apostolus, Christianam Ecclesiam de Romano Imperio triumphaturam. His addo, eandem ob rem Romam a Petro appellatam fuisse Babylonem, dissimulationis ergò; & similiter à Ioanne in Apocalypsi.

Quintò; Nõ ait Paulus, cùm Romanum Imperium fuerit extinctum, mox Antichristum & diem iudicij venturum. Id vnum asserit, Romanum Imperium Antichristi partes agere, dum idolorum culturæ adstrictum Christianam persequebatur Ecclesiam; id quod ab eo fore præstandum, donec Christi fidem ac Religionem susciperet. Quinimò eo ipso quòd affirmat, Ecclesiam de Romano Imperio triumphaturam (vt innuit verbis illis, *Donec de medio fiat*) significat pariter, Ecclesiam ipsam posteà multos annos pace perfruituram, antequàm Antichristus adueniret: tum quia hoc spectat ad persecutionis finem & Ecclesię triumphũ, vt prædixerat Daniel cap. 7. 27. *Dabitur regnum populo sanctorum.* vtque reipsâ adimpletum est. Tum etiam quia verba illa, *Et tunc reuelabitur ille iniquus*; non referuntur ad illud, *donec è medio fiat*; sed ad id, *suo tempore.*

Quòd si obiicias, cùm dicitur *Reuelabitur suo tempore, & tunc reuelabitur*, non propterea aliquid de tempore affirmari. Respondeo, hic quidem nõ eum fuisse Apostoli scopum, vt tempus ipsum præfiniret; sed solùm vt assereret Antichristi aduentum suo tempore fore, postquàm Ecclesia triumphum de Romano Imperio reportasset. Quantum verò temporis sit hic Ecclesiæ triumphus duraturus; id nec a Paulo declarari, nec a Ioanne in Apocalypsi. Licèt enim Ioannes expresserit, mille pacis ac regni ab Ecclesia possessi annos futuros; loquitur tamen figuratè, & millenarium pro longissimo annorum numero, nobis tamen incerto atque indefinito, vsurpat.

NOTATIO III.

In qua explicantur verba quæ superioribus adnectit Paulus 2. Thessal. 2. 8.

QVem *Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui eum.*] Græcè ἀναλώσει τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ.

Conciliantur Pauli & Apocalypseos loca, quæ videntur inter se opponi.

Vocem illam *Quem*, euidens est ad Antichristum referri. Vnde qui arbitrantur in Apocalypsi expressè asseri Antichristum & eius percursorem viuos ac superstites in inferorum barathrum detrudendos (vt Ribera Apocalyp. 19) laborant valdè, cum ea repugnantiæ & oppositionis specie, quam inter hunc Pauli locum, & Apocalyp. 19. 20. offendunt. Paulus enim ait, Antichristum à Christo fore occidendum; & in Apocalypsi videtur asseri, Antichristum viuentem ac videntem ad inferos deturbandum.

Quo sensu Paulus de Antichristo dixerit, quòd Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui.

Vt ergo hanc difficultatem expediam, imprimis sic statuo, in Apocalypsi sermonem non esse de Antichristo, vt eo loco latè ostendam. Deinde etiamsi Apocalypsis de Antichristo perspicuè illi ageret; per locum adhuc Pauli licet, Antichristum ipsum in inferorum regiones viuentem præcipitari. Etenim pro verbo illo *interficiet*, Græcè habetur ἀναλώσει, quod propriè est *consumet*. Atque ita vertitur Lucæ 9. 54. *Vt ignis descendat de cælo, & consumat illos.* & ad Galat. 5. 15. *Si inuicem mordetis, & comeditis; videte ne ab inuicem consumamini.* In nouo quidem Testamento non est verbum ἀναλίσκω, nisi in tribus hisce locis. Nam quod dicitur *Deus noster ignis consumens est*, καταναλίσκον, ad Hebræos 12. 29. Atque vt in Græco Thesauro obseruatur, verbum ἀναλίσκω significat *consumere, extinguere, perdere.* Itaque vox illa *interficiet*, si vim huius loci in originali examinemus, non hic significat *Occidere*, siue *interficere*, vitâ prorsus ablata; sed *destruere*, siue *euertere.* Et dux quispiam, quem hostis superauit, profligauit, & omni honore spoliatum ingenti affecit plagâ & ignominiâ, næ ille dicetur verè destructus, euersus, & quasi ad nihilum redactus. Atque id propriè significat, ἀναλίσκειν. Quamobrem idem est *interficiet*, quod mox sequitur, *Destruet eum.* quod in Græco est, καταργήσει, & καταργέω est ἄεργον reddo, & inefficacem, atque inutilem. quod verbum Paulo familiare est; & interdum vertitur, *euacuare*, vt ad Romanos 3. 3. *Numquid incredulitas illorum fidem Dei euacuabit?* & 1. Corinth. 13. 10. *Euacuabitur, quod ex parte est.* & cap. 15. 24. *Cùm euacuauerit omnem principatum & potestatem.* Interdum verò, *Destruere.* Quod enim viribus ac vigore spoliatur, euersum ac destructum remanere videtur.

De qua Antichristi nece loquatur Paulus.

Ex dictis infero, Paulum (meâ sententiâ) non agere de propria atque (vt ita dicam) personali Antichristi nece; sed tantùm contendere Christi Assertoris nostri doctrinam ac fidem Antichristo ipsi multò superiorem extituram; atque adeò mundum vniuersum perspecturum, quidquid sibi Antichristus falsis miraculis probauerat, dæmonis esse præstigias ac deceptiones. Nec verò ideo inficior, Antichristum à Christo fore occidendum: illud assero, Pauli locum de hac propria occisione non agere; sed solùm velle, Christum Dominum sui oris spiritu, & excellentissimâ suæ præsentiæ manifestatione fraudem ac tyrannidem Antichristi euersurum. Hoc mihi textus ipse sonat cum sua origine collatus. Nihilominus tamen placet verba ipsa singillatim nonnihil ampliùs exponere.

Quis hic dicatur spiritus oris Christi.

Spiritu oris sui.] Perinde esse existimo, ac si Apostolus diceret; Christum Dominum, vt Antichristum deiiciat atque prosternat, sui ipsius ministris diuini spiritus copiam effusurum; vt cælesti vi, sanctitate maxima, verisque miraculis Euangelicam prædicationem confirmantes, Antichristum conterant; & diuinæ lucis vsuram toto orbi impertiantur. Hanc autem siue phrasim, siue significationem minimè damnabit, opinor, qui animaduerterit, quid Christus Iesus significare voluerit, quando in Apostolos præsentes *insufflauit* vt habemus in Euangelica historiâ Ioan. 20. 22. Item quid illud Gen. 2. 7. *Inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ.* Vide etiam Ezech. 37. 9. *Insuffla super interfectos.*

Quænam hic illustratio aduentus Christi dicatur?

Reiicitur 1. expositio de visibili Christi aduentu ad Antichristum interficiendum.

Illustratione aduentus.] Græcè τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας, quod propriè sonat, *Superna apparitione præsentiæ suæ.* Nec desit fortassis, qui his verbis adductus eam sibi mentem inducat, vt existimet Christum visibili specie in media luce appariturum, vt & Antichristum prosternat, & ipsius fallacias mundo irritas & inanes ostendat. Verùm (ni me fallit animus) hoc nec Christi Domini auctoritati consentaneum est, nec ipsius prouidentiæ rationi valde consonum. Non enim opus est Christum rursus in orbe se videndum & aspectandum proponere; cùm illam Antichristi perniciem possit aliter facilè resecare, immissâ sui Spiritus diuini copiâ, & cælestium donorum atque gratiarum fluentis. Quid ergo erit, *Superna apparitio præsentiæ suæ?* In sui spiritus communione ac largitione Christus Iesus suam præsentiam reddet conspicuam; sicuti dicitur, *Digitus Dei est hic*: quandò ipsius omnipotentia maximè ostenditur. Et quemadmodum Christus Dominus Matt. 28. 20. dixit: *Ecce ego vobiscũ sum vsque ad consummationẽ sæculi.* Si ergo dicitur suâ gratiâ atque fauore præsens adesse, qui non solùm cernit, quæcumq; accidũt, sed etiam ita fauet & auxiliatur, vt suæ præsentiæ clarissima documenta edat; quis non videat, quàm meritò dicatur Christus suomet spiritu Antichristum euersurus; quandò suis seruis eundem Spiritum suppeditet, quo suam præsentiam illis reddat manifestam, & se ad Ecclesiæ suæ in extremo penè discrimine laborantis auxilium aduentare declaret? Facit, quòd sæpè in Scri-

Vera sententia & Paulini loci explicatio.

ptura per Dei aduentum ſignificatur admirabilis ipſius fauor atque ſubſidium, ſumptâ metaphorâ a præſtantiſſimo aliquo duce, qui validâ manu appropinquat ad alicuius vrbis hoſtium obſidione preſſæ liberationem.

Verùm hic Chriſti aduentum, de quo Paulus, poſſit ad vltimũ iudicij diem referri?

Iam, ſiquis exiſtimet verba illa, *Illuſtratione aduentus ſui*: referri ad vltimum iudicij diem; quaſi dicatur Antichriſti perſecutio ad extremum vſque diem iudicij duratura; & tunc à Chriſto, cùm mundum iudicaturus adueniat, Antichriſtus ipſe pariter opprimendus; facile eſt oſtendere huius explicationis falſitatem: tum quia contra communem doctorum opinionem militat, quam ipſi ex Daniele etiam colligunt, ſcilicet poſt Antichriſti excidium tempus aliquod ante poſtremam iudicij diem præteriturum. Et hoc per ſe erat veriſimile conſideratâ diuinæ prouidentiæ conſuetudine: tum etiam, quia contextus ipſe agit de maxima quadam diuini Spiritus effuſione, id quod vltimo die iudicij futurum non eſt.

In Pauli verbis alluſio ad Iſaiæ cap. 11. licèt non eundem reſpiciat ſenſum.

Quod verò Paulus ait de Chriſto Domino, qui Antichriſtum *interficiet ſpiritu oris ſui*; videtur pleriſque deſumptum ex Iſaia cap. 11. 4. *Spiritu labiorum ſuorum interficiet impium*. Et ſaltem Vulgatus interpres apud Paulum legiſſe videtur, *Interficiet*, per alluſionem ad Iſaiæ locum.

Circa hoc, primò aſſero, in Iſaia ſermonem non eſſe de Antichriſto; quia nec contextus id patitur, nec nomen impij habet articulum. Sed ſermo eſt manifeſtè de peccatorum conuerſione ad Chriſti fidem. Hoc enim clariſſimum facinus ſolet ab Scriptura depingi ſub ſpecie ſiue figura maximæ cuiuſdam victoriæ; in qua Chriſtus peccatores interficiat; *& litera quidē eos occidit, ſpiritus autem viuificat*. Vide Cyrillum, & Procopium, qui hunc locum de dæmonibus à Chriſto vincendis exponunt.

Deinde Iſaiæ locus iuxta Græcum ſic ad verbum ſonat; *In ſpiritu per labia interficiet impium*. Quare in Græco locus alter cum altero non conſentit; præterquam in nomine *ſpiritu*. Nam Paulus iuxta Græcum ſic habet, *Quem Dominus conſumet ſpiritu oris ſui*. Iſaias verò ſic, *In ſpiritu per labia interficiet impium*. ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ. Adde, quòd Iſaiæ cap. 11. 4. paulò antè, vbi noſtra Vulgata legit, *Virga oris ſui*: in Græco eſt, *Sermone oris ſui*.

Quomodo Pauli alluſio ad Iſaiam ſit intelligenda.

Nihilominus exiſtimo, Paulum ad Iſaiæ locum alluſiſſe. Quanuis enim Iſaias non agat de Antichriſto; tamen vt Paulus aſſereret Antichriſtum a Chriſto fore ſuperandum, quatenus Chriſtus ipſe ſui ſpiritus copiam & affluentiam ſuis ſeruis erat elargiturus, opportunè hoc ita explicuit, aſſerens id futurum eſſe ad eum ferè modum, quo Chriſtus idololatriā deuicit: videlicet ſuomet ipſius ſpiritu impietatem deſtruendo. (Id quod ſignificat Iſaias, aſſerens Chriſtum ſuo ſpiritu peccatores occiſurum.) Quod vt Paulus indicaret, ad Iſaiæ locū per alluſionem reſpexit. Verùm pro *Interficiet*, ſubſtituit, *Conſumet*. Illi enim, qui peccato moritur, & ſeſe ad Chriſtum conuertit, rectiùs quadrat interfici gladio ſpiritus; *Quod eſt verbum Dei*. Antichriſto verò ac dæmoni, qui conuertendi non ſunt, meliùs congruit conſumi ac deſtrui; propterea quòd conſumantur ac deſtruantur illo ipſo ſpiritu, quem Deus Euangelij prædicatoribus elargitur, nec non myſticâ morte, quam Deus illis infert, qui dæmonis & Antichriſti famuli atque aſſeclæ erant.

TEXTVS.

Verſ. 9. *Et tertius Angelus ſecutus eſt eos, dicens voce magna, Si quis adorauerit Beſtiam & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte ſua, aut in manu ſua.*

10. *Et hic bibet de vino iræ Dei, quod miſtum eſt mero in calice iræ ipſius, & cruciabitur igne & ſulphure in conſpectu Angelorum ſanctorum, & ante conſpectum Agni.*

COMMENTARIVS.

Quomodo, hæc tertij Angeli vox contra terræ Beſtiam iacetur.

IN horum trium Angelorum partitione diximus, tertij Angeli vocem è regione fore opponendam terreſtri Beſtiæ, hoc eſt ſapientiæ carnis: id quod difficultatem nunc videtur inuoluere. Cùm enim dicitur, *Si quis adorauerit Beſtiam, & imaginem eius*. haud dubiè nomen Beſtiæ marinam Beſtiam ſignificat; de cuius imagine & charactere ſuperiore capite actum eſt. Ex quo primâ ſpecie videtur inferri, tertium Angelum directè loqui non contra terreſtrem Beſtiam, ſed contra marinam. Verùm enimuerò, quòd marina Beſtia & eius imago adorentur; quodque eius milites in fronte aut in manu characterem ſiue notā impreſſam habeant; hoc inquam eſt proprium terreſtris Beſtiæ officium, vt ex ipſo ſuperioris capitis textu liquet. Quare hæc Angeli tertij vox directè aduerſus eos intonat, qui terreſtri Beſtiæ obſequuntur. Ad hæc; ſi per terræ Beſtiam ſapientia carnis figuratur, (vt vidimus cap. 13.) marinæ Beſtiæ & ipſius imaginis venerationem & ipſius characteris impreſſionem in ſuorum militum fronte ſeu manu non præſtat carnalis ſapientia effectiuè, ſed formaliter; vt Scholaſtici loquuntur. Etenim hæ ſunt formales carnalis ſapientiæ actiones; vel potiùs hæc eſt allegoria, ſiue ænigma efficientiæ quam terrenus affectus in terreſtribus hominibus operatur: eſt item quædam veluti deſcriptio exprimens, quid agat, qui ſuis cupiditatibus miſerè ſuccumbit. Quamobrem vox ea, quæ marinam Beſtiam, eiuſque imaginem adorantibus, & characterem in manu aut fronte accipientibus comminatur; ipſamet propriè intenditur in terræ Beſtiam, id eſt in carnalem ſapientiam. In hoc enim carnis ſapientia potiſſimùm conſiſtit; nec alia prætereà eſt ſapientia carnis, niſi id ipſum quod præ ſe fert hæc allegoria, ſiue ænigma de adoratione marinæ Beſtiæ & ipſius imaginis. Exiſtimo autem hoc ſatis à me explicatum in capitis 13. commentario. Vnde planum fit, hanc tertiam vocem directè aduerſus terreſtrem Beſtiam emitti.

Terra Beſtiā (quod ad myſticū attinet ſenſum) bifariā conſiderari poſſe.

Enimuerò Beſtia terræ cōſiderari poteſt in Ethnicis hominibus Chriſtianos perſequentibus, eorumque mortem anhelantibus; quo in ſenſu actum iam de illa eſt cap. 13. Poteſt inſuper concipi in aliquo, qui cùm Chriſtianus eſſet, tormentorum vi ac terrore ſiue terrenâ alia affectione compulſus à Chriſtiana Religione defecit. Exiſtimo ergo iuxta hanc ſecundam acceptionem agi in hoc loco de illorum impietate, qui ſe totos terreſtri Beſtiæ ſubijciunt; & ab ea decepti marinam Beſtiam, eiuſque imaginem cultu ac veneratione proſequuntur. Licèt enim huiuſmodi doctrina generalis ſit, ex ipſa tamen dicendi ratione apparet, applicari hîc non ad Gentilium infirmitatem; ſed ad hominem quempiam, qui Chriſtianæ priùs Religionis cultor in fraudem fuit à Beſtia terræ illectus. Hoc ex eo infero, quia modus loquendi is eſt; *Si quis adorauerit Beſtiam & imaginem eius*. Atqui phraſis illa, *Si quis*, in præſenti indicat de eo ſermonem inſtitui, quod poſſet alicui contingere; non tamen valde vſitatum in ea Gente, ad quam hîc ſermo dirigitur. Et verò ita prorſus primitiuæ Eccleſiæ Chriſtianis accidebat. Perpauci enim eorum reperiebantur, qui carnali ſapientiā decepti Chriſtianam fidem abiurarent. Id quod innuitur eā locutione, *Si quis adorauerit Beſtiam & imaginem eius*. Si enim ad Gentiles verba fierent, nequaquam diceret Angelus, *Si quis*; ſed *omnes qui* adoratis Beſtiam. Prætereà quanuis ca. 13. habitus fuerit ſermo de effectu, quem generatim Beſtia terræ in vniuerſis Gentilibus præſtabat; & nunc Angelus ſermonem conuertat ad eum Chriſtianum, qui ſe à terreſtri Beſtia circumueniri patiatur; ipſa tamen terræ Beſtia vtrobique eadem eſt, vt conſtat, eademque ratio Gentiles ſiue Chriſtianos decipiendi.

Huiuſmodi minæ, quas tertiùs intēdit Angelus, contra quos potiſſimum iaciuntur.

Iam verò, quòd in hoc loco ſingillatim de Chriſtiano homine fit ſermo, qui ab hoc monſtro ſe decipi patiatur; id inquam textui congruens valde extitit. Etenim finis trium harum vocum, quas Ioannes ab Angelis totidem probatas auribus excepit; is eſt, vt Chriſti milites inducerentur pariter, atq; inflammarentur ad myſticum illud Eccleſiæ

contra Romanum Imperium certamen fortiter capessendum. Cùm autem in duabus vocibus præcedentibus figurata fuerit certa fiducia, quã Ecclesia de victoria ex dæmone ac mundo comparandâ conceperat; grauitas autem tormẽtorum & humana debilitas efficiebant, vt timor ac formido Christianorum animos incesseret; fore vt nonnihil ex iis persecutioni succumberent, & Christianam Religionem desererent. Hic verò metus conueniens satis est, vt cum timore & tremore singuli suam salutem operentur. Vt ergo & hoc discrimen proponeretur ob oculos, & præsentissimum illi remedium adhiberetur; opportunè admodùm ait tertius Angelus, *Si quis adorauerit Bestiam & imaginem eius, &c. Et hic bibet de vino iræ Dei, & cruciabitur igne & sulphure.* In his verbis indicatur imprimis possibile esse, vt quis ex pristino sanctitatis gradu ruat: vt vel sic *qui stat videat, ne cadat.* Deinde ad homines ab eo scelere deterrendos, depingitur quanta sit rei indignitas & ignominia, vt Christi miles illaqueari se patiatur à Bestia terræ; & ante maris Bestiam, eiusque imaginem in genua procumbat; seque illius notâ & stigmate siue in fronte siue in manu permittat inuri. Tertiò, ad hoc etiam magis agnoscendum conducit, quod de æternis inferorum suppliciis, quibus Deus improbos plectit, deinceps additur. Ac demum hæc ipsa pœnarum inferni consideratio aptissima est, vt excitentur Christiani, & ad cruciatus atque tormenta fortiter subeunda stimulentur: quandoquidem perspicuè cernitur, quàm sit stultum atque insanum, metu breuissimi cruciatus sese æternis inferorum tormentis addicere.

Porrò, quid sit Bestiam & imaginem eius adorare; quid, accipere eius characterem in fronte aut in manu; de hoc iam satis ca. 13. disputatum est. Quare longiùs in textus explicatione progredior. *Et hic bibet de vino iræ Dei.* Hoc propriè est, vino Babylonis iræ opponere vinum iræ Dei; quæ multò magis horribilis ac formidabilis est. Iam, quod ad calicis, siue potionis vini allegoriam attinet, phrasis est, vt suprà dicebamus, in sacris Literis valde familiaris. Sequitur: *Quod mistum est mero.* In qua locutione manifestè apparet, certum omnino esse, quod à nonnullis obseruatum est; videlicet, *Miscere*, plerumque non esse idem, quod vinum aquâ temperare; sed idem, quod vinum, quanuis sit merum, in poculum infundere, vt Psal. 74. 9. *Calix in manu Domini vini meri plenus misto*, siue, *mistione.* Quamobrem quod nunc dicitur, calicem quem damnati potãt, mistum esse mero; denotat esse pœnarum ac tormentorum calicem absque vlla solatij aut quietis intermissione; secùs tamen esse Sanctorum dolores atque tormenta, quibus in hac vita conflictantur; propterea quòd admirabili sint lætitiâ & consolatione temperata; tum propter maximam voluptatem, quam ex pœnis ipsis pro Christi amore perpessis hauriunt; tum etiam propter pœnarum breuitatem & præmij atque gloriæ speratæ æternitatem.

Et cruciabitur igne & sulphure.] In Apocalypsi per ignem & sulphur inferni denotantur cruciatus. Infrà cap. 19. 20. *Viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure.* Sed quorsum sulphuris mentio in igne gehennæ? Respondebit fortè quispiam, hoc ad illius ignis perennitatem significãdam spectare; quasi concipiatur sulphure nunquam defecturo, eum ignem ali. Ego tamen non video in sulphuris natura aliquid, quod ad eius ignis æternitatem indicandam conferat. Quamobrem licèt certum sit, infernum ignem nunquam fore intermoriturum; hoc autem neutiquam in sulphure significatur, nec in eo significari id opus erat. Nam gehennæ æternitas sa-

Venenum iræ Dei opponi vino iræ Babylonis.

Miscere in Scriptura interdũ pro eodem sumi, quod infundere.

Quid per ignẽ & sulphur in Apocalypsi.

A tis iis verbis denotatur; *Quod mistum est mero*, quod est, absque vlla consolationis permistione, atque adeò sine spe de illo igne atque tormento vnquam absumendo. Præsertim cum sequenti versiculo addatur, *Et fumus eius ascendet in sæcula sæculorum.*

Quid ergo in præsenti denotat sulphur? Suspicor, propriam ipsius significationem eam esse, nimirum animas inferorum igne torqueri; quia scelera atque flagitia siue peccatores ipsi sunt veluti sulphur, hoc est propria atque apta materia & nutrimentum; quod ignis ille celebriter corripit, & in-
B flammat; quia vt ait Plin. l. 35. cap. 15. agens de sulphure; *Non alia res facilius accenditur.* Præter hæc. *Ex ardescẽtis sulphuris repercussu pallor dirus veluti defunctorum hominibus offunditur:* vt ibidem notat Plinius. Hic autẽ dirus pallor apprimè exprimit dãnatorum hominum desperationem; & grauissimus ac teterrimus odor pœnam ac fœtorem flagitiorũ, quæ sui odoris putore damnatos ipsos torquet acerrimè. Notum insuper est, & Plinio ibidem obseruatum, necnon Alexandro ab Alexandro l. 5. cap. 27. ex Ouidio, inter Gentiles sulphuri in rebus ad religionem spectantibus fuisse locum ad expiandas
C suffitu domos. Et fortè per allusionem ad pristinum hunc morem repræsentat Scriptura, mundum, (qui Dei est domus) videri quodammodo igne tartareo expiari. Nam diuinæ iustitiæ improborum pœnas iustissimas exigenti satisfacit inferorum ignis, dum suam seueritatem in damnatis exercet. Atque eadem mystica philosophia potest pariter extendi ad odorem sulphureum; quem fulminibus inesse notat ibidem Plinius. Fulmina enim sunt diuinæ indignationis symbolum, & supplicij seueritate videntur mundum expiare. Postremò in sulphuris atque ignis coniunctione alluditur ad
D Sodomæ & Gomorrhæ supplicium; in quo *pluit Dominus sulphur & ignem*, Gen. 19. 24. Et supplicium illud ait Scriptura fuisse exemplum inferni supplicij. Consule epistolam Iudæ num. 7.

In conspectu Angelorum sanctorum & ante conspectum Agni.] Inter ceteras res, quæ damnatorum pœnas atque cruciatus adaugent, vna est certa cognitio, qua sciunt suos cruciatus atque tormenta à Christo eiusque Angelis peruideri, nec tamen ad commiserationem ideo flecti, sed potiùs voluptate affici, quòd Dei hostes vehementer puniantur.
E Cùm autem singillatim in contextu sit sermo de supplicio, quod sumet Deus de Christiano homine, qui à Bestia terræ in fraudem se induci fuit passus, vt Christianam Religionem desereret: his ipsis peculiaris erit tormenti atque cruciatus ratio & grauitas, quòd semper æternis ignibus exurantur in eius conspectu, in quem se proditores & perfidos exhibuerũt; necnon in custodum Angelorum conspectu, quos ipsi neglexerunt; dum Christianam fidem abnegantes, pluris Satanam, eiúsque ministros æstimarunt, atque conceptus ex hac perfidia ac proditione pudor & verecundia nusquam intercidet: quia nunquam eam sibi solatij particulam adsci-
F scent, quæ ex Agni & ipsius Angelorum absentiâ ad eos deriuari posset. Angelorum autem nomen potest extendi ad viros sanctissimos, qui fuerant ministri & cooperatores conuersionis eorum, qui postea à vera Religione turpiter defecerunt.

Reliquum est, vt inquiramus ex qua Scripturæ parte hæc tertij Angeli vox fuerit desumpta? Inde enim pendet cognoscere, quis sit tertius hic Angelus. Nec verò in eo sita est difficultas, vt aliquem Scripturæ locum inuestigemus, in quo de hoc ipso argumento tractetur. Nec enim difficile est complura eiusmodi loca in Euangeliis, in Pauli Epistolis,

Quorsum hic sulphuris mentio fiat.

Sulphuris natura.

Apud ethnices olim sulphur in sacris adhibitum ad expiãdas suffitu domos.

Ex Dei & Angelorum conspectu damnatorũ inferorum pœnas augeri.

Damnatorũ apud inferos pœnæ obiter ponderantur.

Ex qua Scriptura parte hæc tertij angeli vox sit desumpta.

lis, & in aliis Scripturæ locis reperiri. Difficultas ergo in eo conſiſtit, vt ex omnibus eiuſmodi locis ſeligatur vnus, qui in hac ipſa ſententia maximè omnium inſignis; vel ſaltem ſit congruentior, quò in hac tertij Angeli voce alluſio facta eſſe potuerit. Exiſtimo ergo Spiritus ſancti mentem hoc in loco fuiſſe intentam ad ſecundam Petri epiſtolam, præſertim in caput ſecundum. Primò, quia cùm antecedentes Angeli ſint Ioannes & Paulus; nullus alius poſſet eſſe aptior Petro, vt agmen hoc clauderet, & tertius illis duobus adiungeretur. Secundò, caput illud ſecundum Epiſtolæ Petri ſecundæ eſt illuſtriſ- B ſimum ad explicandam ſummam miſeriam atque ſupplicium eorum, qui terrenis affectionibus & cupiditatibus allecti Chriſtianam Religionem derelinquunt. In cuius rei confirmationem valde eſt obſeruatione dignum, quòd cùm B. Iudas in ſua canonica vellet idem argumentum tractare, ferè omnia, quæ hac de re diſputat, ex Canonica Petri epiſtola deprompſerit, vt ſequenti notatione videbimus. Et quamuis duo Apoſtoli Petrus ac Iudas in prædictis locis agant ſingillatim de iis, qui à Chriſtiana Religione deſciſcentes in hæreſim miſerè prolabuntur; apoſtaſia tamen eſt inter hæreſes maxima. Quapropter quod de æternis Hæreticorum pœnis

Petrum Apoſtolum in tertio Angelo ſignificari.

A iactatur, non minùs de Apoſtatis, quàm de ſectariis accipi debet. Et aliorũ quidẽ apoſtaſia, atque hæreſis aliorum, iuxta Petri & Iudæ doctrinam, ſuam ducũt originem ex eo, quòd homines ſuis ſe effrænatis cupiditatibus ac libidinibus totos dedant. Atque id ipſum ſignificat beſtia terræ, ſiue carnalis ſapientia.

Obſeruandum præterea eſt, licèt directè in hoc ſit ſermo, (& ſimiliter in Petri, atque Iudæ Epiſtolis) de illis, qui, vt ſuas ſectentur concupiſcentias, Chriſtianam fidem eiurant; ceterùm adhibita proportione poſſe eandem doctrinam congruenter applicari ad eos Chriſtianos, qui in ſuis ſceleribus immerſi, ſuas cupiditates ſequuntur, quantumuis fidem non deſerant. Non tamen poſtulabat contextus, vt hîc de illis ageretur; præſertim primitiuæ Eccleſiæ tempore, quando Chriſtiana fides tantopere oppugnabatur; & qui ſe ſponte ſuis vitiis tradebant, adeò parum diſtabant à Chriſtiana Religione deſerendâ. Quare maiori ex parte fideles tunc erant à vitiorum fæce & contagione ſeiuncti, & virtutis ac ſanctimoniæ imprimis ſtudioſi. Quemadmodum hodie videmus accidere in iis Catholicis, qui in prouincia aliqua hæreſeos lue infectâ ſeſe audacter Chriſtianæ Religionis aſſertores & Summo Pontifici obſequentiſſimos profitentur.

Doctrinā in Petri & Thaddæi epiſtolis contentā ſuo etiam modo ad omnes Chriſtianos deprauatæ vitæ poſſe applicari.

NOTATIO IV.

In qua conferuntur Epiſtola II. Petri & Epiſtola Iudæ, vt manifeſtè cernatur, B. Iudam quàm plurima ex B. Petri Epiſtola deſumpſiſſe: & alteram eſſe optimum alterius commentarium.

Collatio inter Petri & Iudæ Thadæi epiſtolam.

CVm eam mihi mentem induxerim, vt vocem hanc tertij Angeli ex ſecunda Petri Epiſtola fuiſſe depromptam exiſtimem; propterea diligenter attendi prædictæ Petri epiſtolæ ſeriem ac decurſum. Et quidem (ni fallor) ad eius intelligentiam faciliùs aſſequendam haud parum conducit Iudæ Thadæi Epiſtola, quippe ex vtriuſque collatione perſpicuè elicitur, Iudam ex Petri Epiſtola fuiſſe mutua- C tum non ſolùm rerum ac rationum, quas affert, ordinem & cohærentiam; verùm etiam ex ipſiſmet verbis non pauca. Quapropter in alterius verbis clariùs apparet, quod in altero obſcuriùs latebat. Quod vt manifeſtè perſpiceretur; operæ pretium me fore facturum putaui, ſi vtriuſque Epiſtolæ verba inter ſeſe conferrem; vt lector inde magnam vtriuſque ſimilitudinem obſeruare facilè poſſit.

Ex Epist. B. Petri.		Ex Epist. B. Ivdae.
Caput 1.num.2. *Gratia vobis, & pax adimpleatur.*		Num.2. *Miſericordia vobis, & pax, & charitas adimpleatur.*
Cap.2.1. *In vobis erunt magiſtri mendaces, qui introducent ſectas perditionis.*		Num. 3. *Subintroierunt quidam homines impij, qui olim præſcripti ſunt in hoc iudicium.*
Et eum, qui emit eos, Dominum negant.		Num.4. *Solum Dominatorem, & Dominum Ieſum*
Num.2. *Et multi ſequentur eorum luxurias per quos via veritatis blaſphematur.*	D	*Chriſtum negantes, Dei noſtri gratiam transferentes in luxuriam.*
Num. 4. *Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit, ſed rudentibus* (Græcè catenis) *inferni detractos* (id eſt præcipitatos) *in tartarum tradidit cruciandos in iudicium reſeruari.*		Num. 6. *Angelos verò, qui non ſeruauerunt ſuum principatum, ſed dereliquerunt ſuum domicilium, in iudicium magni diei, vinculis æternis ſub caligine reſeruauit.*
Num.6. *Et ciuitates Sodomorum & Gomorrhæorum in cinerem redigens, euerſione damnauit; exemplum eorum, qui impiè acturi ſunt, ponens.*		Num.7. *Sicut Sodoma & Gomorrha, & finitimæ ciuitates ſimili modo exfornicatæ, & abeuntes poſt carnem alteram facta ſunt exemplum, ignis æterni pœnã ſuſtinẽtes.*
Nu. 10. *Magis autẽ eos, qui poſt carnẽ in concupiſcentia immunditiæ ambulant, dominationémq; contemnunt.*		Num.8. *Similiter & hi carnem quidem maculant, dominationem autem ſpernunt.*
Δόξας non metuunt blaſphemantes.		*Δόξας autem blaſphemant.*
Num.11. *Angeli fortitudine & virtute cùm ſint maiores, non portant* (Græcè φέρουσι) *aduerſum ſe execrabile iudicium.*	E	Nu.9. *Cùm Michael Archangelus cũ diabolo diſputans altercaretur de Moyſi corpore, non eſt auſus iudiciũ inferre blaſphemiæ, ſed dixit: Imperet tibi Dominus.*
Num.12. *Hi verò, &c. in his quæ ignorant blaſphemantes in corruptione ſua peribunt.*		Num.10. *Hi autem quæcumque quidem ignorant, blaſphemant; quæcumque autem naturaliter tanquam muta animalia norunt; in his corrumpuntur.*
Num. 13. *Coinquinationes & maculæ deliciis affluentes, in conuiuiis ſuis luxuriantes.*		Num. 12. *Hi ſunt in epulis ſuis maculæ conuiuantes ſine timore, ſemetipſos paſcentes.*
Num 14. *Cor exercitatum auaritia habentes.* Et n. 3. *In auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur.*		Num. 16. *Mirantes perſonas, quæſtus causâ.*
Num.15. *Secuti viam Balaam ex Boſor, qui mercedem iniquitatis amauit.*		Num.11. *Errore Balaam mercede effuſi ſunt.*
Num.17. *Hi ſunt fontes ſine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ.*		Nu.12. *Nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur.*
Quibus caligo tenebrarum reſeruatur.	F	Nu.13. *Quibus procella tenebrarũ ſeruata eſt in æternũ.*
Num.18. *Superba enim vanitatis loquentes pelliciunt in deſideriis carnis luxuriæ eos.*		Num.16. *Secundùm deſideria ſua ambulantes, & os eorum loquitur ſuperba.*
Cap.3.n.1. *Chariſſimi.*		Num. 17. *Vos autem chariſſimi.*

Num.2. *Memores ſitis eorum, quæ prædixi verborum, &c. & Apoſtolorum veſtrorum, præceptorum Domini, & Saluatoris.*

A *Memores eſtote verborum, quæ prædicta ſunt ab Apoſtolis Domini noſtri Ieſu Chriſti.*

Num.3. *Hoc primùm ſcientes, quòd venient in nouiſſimis diebus in deceptione illuſores iuxta proprias concupiſcentias ambulantes.*

Num.18. *Qui dicebant vobis, quoniam in nouiſſimo tempore venient illuſores ſecundùm deſideria ſua ambulantes in impietatibus.*

Nonnulla in Petri epiſtola difficilia loca ex B. Iuda epiſtola, eiúſque contextu explicari debere.

Ex huiuſmodi collatione, magna, opinor, lux oboritur ſecundo capiti epiſtolæ Petri ſecundæ, & ſatis etiam perſpectum manet, quod ſufficit, vt cognoſcatur allegoriam illius vocis, quam ex tertio Angelo refert Ioannes, eſſe idẽ, quod in eo ſecundo poſterioris Epiſtolæ Petri capite latiùs deſcribitur; nimirum de ſempiternis eorum ſuppliciis, qui ſuis concupiſcentiis ac libidinibus indulgentes in Chri- B ſtianâ fide miſerum fecere naufragium. Et quidem difficiles aliquot B. Petri locos neceſſe eſt intelligi, quemadmodum B. Iudas eos quaſi paraphraſticè exponit. Vt quod dicitur apud Petrum cap.2. 11. *Angeli non portant aduerſum ſe execrabile iudicium.* neceſſarium eſt id de bonis Angelis intelligi. Nam Iudas ad Michaelem ſingillatim deſcendit; veluti innuens, quod Petrus generatim dixit, de Michaele ſpeciatim dixiſſe. de quo per traditionem ex antiqua aliqua reuelatione deriuatam, aut per veterem aliquem librum canonicum id proditum erat, videlicet in diſceptatione illa, qua cum dæmone altercatus fuit, non auſum fuiſſe illi iudicium inferre blaſphemiæ. Itaque quamuis latinis auribus, *Portare iudicium execrabile*, non idem ſo- C net, quod *Inferre iudicium blaſphemiæ*, ſeu maledictum iacere in alium; nihilominus Iudæ contextus, & Græca lectio, quæ vtrobique eodẽ vtitur verbo (nempe φέρω, cuius Aoriſtus eſt ἤνεγκα.) cogunt, vt aſſeramus in vulgata idẽ hîc eſſe, *Portare*, quod *Inferre*. Nec valde mirum eſt, vtrumque verbum *Fero*, & *Porto* in hoc loco confundi. Quod autem Petrus ait, Angelos non portare, (ſiue inferre) aduerſum ſe execrabile iudicium, ſiue execrationem; verbum *Aduerſum ſe*, ſignificat idem, quod erga alios angelos; nempe erga dæmones, qui ſunt eiuſdem naturæ.

Portare iudicium execrabile, quid ſit apud B. Petrum.

Quod verò in hiſce epiſtolis de nouiſſimis temporibus aſſeueratur, ad primitiuæ etiam Eccleſiæ tempora referendum eſt; ita vt nouiſſima tempora, iuxta ſacræ Scripturæ phraſim, de tempore legis gratiæ intelligantur. Quod patet, quia ſaltem B. Iudas, (qui poſt Petrum ſcripſit) affirmat, fuiſſe iam expletam veterem illam prophetiam, de qua Chriſti Apoſtoli cæteros fideles admonuerant. Reliqua omnia, quæ ad harum Epiſtolarum elucidationem ſpectant, interpretibus Canonicarum Epiſtolarum remitto.

TEXTVS.

Verſ. 11. *Et fumus tormentorum eorum aſcendet in ſæcula ſæculorum: nec habent requiem die ac nocte, qui adorauerunt Beſtiam & imaginem eius, & ſi quis acceperit characterem nominis eius.*

COMMENTARIVS

Difficultas vbinam apud Petri epiſtolam reperiatur mẽtio de eo tormentorum fumo, de quo hic ſermo eſt.

CONTINVATVR in hoc verſu vox Angeli tertij. Quamobrem, cùm iuxta noſtram expoſitionem, vox hæc ſit mutuata ex cap.2. Epiſtolæ D. Petri ſecundæ; oportet oſtendere, vbi Petrus in eo D capite agat de fumo tormentorum; quibus ij cruciencur, qui ſe à Beſtia terræ decipi ſinunt, vt fidem deſerant; de eiuſmodi inquam fumo, qui in æternum ſit duraturus: & vbi etiam Petrus dicat, eos non habere requiem die ac nocte. Erunt fortaſſe, qui credant in toto illo capite nihil poſſe reperiri, quod huic verſiculo reſpondeat; ac proinde in eam deueniant ſuſpicionem, vt per illum tertium Angelum opinentur Iſaiam adumbrari. Nam ille eſt, qui c.34.10. agens de Boſra Idumææ Metropoli, ait, *In ſempiternum aſcendet fumus eius.* Veruntamen quanuis in hoc Apocalypſeos loco contineatur pariter alluſio ad illa Iſaiæ verba, (de qua notatione quin- E tâ:) hoc tamen ideo fit, quia Petrus in eo capite ad Iſaiæ locum alludit. Etenim quòd tertius ille Angelus Ioanni viſus non Iſaiam, ſed Petrum repræſentet; inde mihi perſuadeo, quia primus Angelus fuit abſque dubio Ioannes, quem tanquam ſocij comitentur in ea cohortatione ad fideles habita, ſunt profectò aptiores multò Paulus ac Petrus, quàm aut Iſaias, aut quilibet alius ex ſacris veteris Inſtrumenti vatibus; præſertim cùm ex tota tertij Angeli voce (excepto æterno illo fumo in ſæcula ſæculorum aſcendente) nihil omnino in eo Iſaiæ capite reperiatur; & forſan in alio ſatis diuerſo ſen- F ſu. At in ſecundo capite Epiſtolæ Petri ſecundę habemus omnẽ vocis huius tertiæ medullam, & integram hac de re eámque mirificam tractationem. Et quanuis verum ſit, Petrum non expreſsè vti metaphora æterni fumi, aſſerit tamen, quod ſatis eſt, vt in Apocalypſeos ænigmate & allegoria per fumi æterni translationẽ denotetur, quod Petrus ſignificáter ſatis perſtrinxit. Quemadmodum nec apud Petrum inuenitur adoratio Beſtiæ & eius imaginis, nec notæ ac characteris impreſſio; bene tamẽ huius allegoriæ ſufficiens fundamentum. cuiuſmodi eſt homines ſuis inordinatis appetitionib. morem gerere, & à vitæ ſuperbia atque inani mundi exiſtimatione ſe ferri permittere, vt c.13. affatim explicuimus. Et de his quidem dilucidè agit Petrus in eo capite.

Propoſita difficultas expenditur.

Sed quæ ſunt apud Petrum verba, quibus in Apocalypſi fumus æternus reſpondeat? Imprimis B. Petrus in eo capite n.9. mentionem facit Sodomæ & Gomorrhæ; aſſeritque in earum cruciatibus atque tormentis exemplum nobis proponi eius ſupplicij, quo meritiſſimè mulctantur impij ſuarũ cõcupiſcentiarũ ſectatores. Id quod Thadæus clariùs adhuc expreſſit: ait enim, *Facta ſunt exemplum ignis æterni pœnam ſuſtinentes.* Deinde quando Iſaias de Boſra agens aſſerit, *In ſempiternũ aſcendet fumus eius:* ſignificare voluit idẽ Boſræ eſſe euenturũ, quod in Sodoma & Gomorrha fuit antè figuratum; quæ quidẽ exuſtæ fuerunt, & ſupplicij illius atque ignis effectus perpetuò durat. Quippe halitus peſtilens, quem ſemper mare mortuum exhalat, nec patitur volucrẽ aliquã ſuprà impunè volitare; hic inquam halitus peſtifer & ſemper aſcendens, eſt veluti fumus illius incendij, quo Sodoma & Gomorrha cõflagrarunt; & eiuſmodi fumus, qui nuſquam conſumatur. Si ergo admittamus hanc eſſe verborũ Iſaiæ vim; facilè eſt videre, quàm aptè & congruenter dixerit Petrus, in inferorum ſuppliciis, quibus ſuarum concupiſcentiarum ſectatores excruciantur, verum comprobari, quod in Sodomæ & Gomorrhæ pœnâ figuratur. Quid verò per fumum huiuſmodi à gehenna ſemper aſcendentem inſinuetur; commodiùs notatione quinta diſputabimus.

Quid hoc loco ſit, non habere requiem die ac nocte.

Nec habent requiem die ac nocte.] Exiſtimo id referendum minimè eſſe ad inferorum ſupplicia; cùm ibi nullus ſit dies. Nec ſatis huic difficultati fit, ſi dicas, *Die ac nocte*, phraſim eſſe vſitatam, quæ

aſſiduos

A aſſiduos cruciatus abſque vlla quietis intermiſſione ſignificet. Non enim veriſimile eſt eam phraſim ab Apocalypſi abſque peculiari myſterio vſurpatam. Nam in ænigmatis ab acerrimi ingenij viro compoſitis, ſi optima ſint, nihil debet redundans, nihil ſupervacuum reperiri; quantò magis in hoc ænigmate ceterorum ingenioſiſſimo ac planè diuino. Cùm ergo antecedentia verba ad tartareos cruciatus referantur; optimè adhuc cohæret, vt addatur nunc, impios ac ſceleratos homines non in alia ſolùm vita æternis pœnis torquendos, ſed in hac etiam; nec tantùm nocte, id eſt aduerſitatis B tempore, ſed die etiam, id eſt tempore proſperitatis ſemper fore inquietos & impacatos; nec verò vnquam pace fruituros; *quia non eſt pax impiis, dicit Dominus*. Atque hoc etiam nos docet Petrus in eo c.2.n.17. *Hi* (inquit) *ſunt fontes ſine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ*. Quod eſt dicere; qui ſuis cupiditatib. laxant habenas (dū ea ipſa via falsò putant, ſe deſiderij ſitim expleturos) æquiſſimo Dei iudicio, atque adeò ſupplicio fit, vt ſuas omnes ſpes irritas eſſe & inanes experiantur: nec ſolida potiantur vnquam requie & tranquillitate. Hoc namque eſt, *Fontes ſine aqua, & nubes turbinibus exagitatæ*. fons.n. aquæ copiam, & affluentiam pollicetur. hi tamen C fontes ſunt mendaces ac fraudulenti, & nubes etiā commentitiæ. Cùm enim videbatur pluuiæ copia in terram effluxura; reflat repentè ſiccus ac frigidus Boreas; qui nubes ipſas huc illuc diſſipat, & miſerorum hominum ſpeculam irritam prorſus reddit. Id quod expreſſit B. Iudas num.12. *Nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur*. Qua in re verum deprehenditur, quod Salomon ait Prou.25.14. *Ventus & nubes & pluuia non ſequentes, vir glorioſus, & promiſſa nō implens*. Hoc enim prouerbiū ſapienter de illis intelligitur, qui vana mundi gloriola decepti falſam ſibi promittunt felicitatem: quam tamen promiſ- D ſionem nunquam ad ipſum exitum perducunt.

NOTATIO V.

De duplici ſenſu fumi aſcendentis in ſæcula, & de Iſaiæ loco c.34.10. cum locis Apocalypſeos collato.

De fumo aſcendente in ſæcula ſæculorum diſputatio.

DVo ſunt in Apocalypſi loci, in quibus de fumo in ſæcula aſcendente tractatur. Alter in hoc c.14. num.11. vbi agitur de gehennæ igni, quo damnati exuruntur; de cuius ignis fumo dicitur, *Fumus tormentorum eorum aſcendet in* E *ſæcula ſæculorum*. prædictum autem fuerat, eos igne & ſulphure eſſe torquendos. Alter habetur Apoc. 19. 3. ibi enim ſermo inſtituitur de Babylone; & poſtquam dictū fuerat, eā igne fore comburendam; ſubiungitur, *Et fumus eius aſcendit in ſæcula ſæculorum*. Vtroque in loco videtur alludi manifestè ad Iſaiæ verba cap. 34. 10. in quibus agit Propheta de incendio Boſra, quæ erat Idumææ metropolis; & ad eius incendium exaggerandum affirmat, torrentes in picem, terram in ſulphur conuertendam fore; vt vrbs ipſa magis magiſque exardeſceret. Dein hæc ſubdit: *Nocte & die non extinguetur, in ſempiternum aſcendet fumus eius*.

Alluſio ad Iſaia locum de fumo æternùm duraturo.

In trium horum locorum conciliatione duplex oboritur difficultas. Prima de germano Iſaiæ loci ſenſu, quem reſpicit Apocalypſis. Nec enim fumi ſempiterni, de quo F Apocalypſis, ſenſus debet eſſe diuerſus ab eo ſenſu, quem apud Iſaiam habet. Altera difficultas eſt, verùm in Apocalypſi ſit ſenſus idē fumi ſempiterni in c.14. & in c.19. Nā in noſtra acoluthia c.14. ſermo eſt de æterno gehennæ ſupplicio, quod illis paratum eſt, qui Beſtiam adorauerint, & eius acceperint characterem. Capite verò 19. agitur de myſtica vindicta, quam Deus erat de Roma ſumpturus, eam videlicet Chriſtianæ Religioni ſubiiciens, & Religionis eiuſdem ignem in ea æternùm accendens. Hæc autem ſenſuum diuerſitas, præter difficultatem, quam in ipſa Apocalypſi habet, reddit etiam valde perplexum Iſaiæ locum. Quam enim lucem ei alter locus afferebat, videtur alter ſubtrahere, ſi diuerſum exigat ſenſum.

Expenditur

Circa primam difficultatem præmittam imprimis expo-

A ſitiones duorum Iſaiæ interpretum, qui noſtra ætate permagni (& quidem ſatis meritò) æſtimantur: Forerij & Ariæ Montani. Quorum prior in eo Iſaiæ capite 34. exiſtimat Idumææ nomine ibi deſignari Iudæam, & nomine Boſra Ieroſolymam: locum autem ipſum interpretatur de illius prouinciæ euerſione propter Iudæorum ſcelera; quod verò de incendio & ſempiterno fumo aſſeueratur; quaſi hyperbolicè dictum accipit. Contra hanc declarationem validiſſimum argumentum ex eo petitur, quòd Apocalypſis cùm bis ad Iſaiæ locum alludat, in neutra parte meminit Iudææ aut Ieroſolymæ, nec reperitur interpres, qui in his locis eum ſenſum ſubeſſe ſuſpicetur. Iam, velle in Apocalypſi per hyperbolem exponere incēdium, ac fumum ſempiternum; id ſanè commentitium eſſet. Nam in enodandis B ænigmatis non rectè applicet, qui eorum verba ad ſenſum hyperbolicum reuocet; cùm nihil in eis deprehendatur, quod ſi percipiatur probè, non ſenſui congruenter aptetur. Et ſaltem c.14 dubium non eſt, de ſempiterno igne ſermonem haberi: vbi ignem fore in æterna ſæcula duraturū, quis audeat ex Catholicis inficiari? Quapropter neceſſariū eſt, huic fumo aliquem adhiberi ſenſum dore quapiam, quæ verè ac propriè in perpetuum duratur duratura. Et quidem interpres, qui locum Iſaiæ, ad quem bis alludit Apocalypſis, ſic exponit; vt interpretatio congruere non poſſit cum loco Apocalypſeos; non video qua ratione doctis ſatisfacere poſſit.

Iſaia locus de fumo incendij Boſra in ſempiternū aſcēdēte.

1. expoſitio Forerij, Idumæam explicantis de Iudæa, & Boſram de Ieroſolyma.

Argumētum contra Forerij expoſitionem.

Arias Montanus autem in eodem Iſaiæ loco affirmat, ſub nomine Boſra (quod à munitionis ſignificatione deducitur) agi ad literam de Roma, quæ arx erat Gentium C munitiſſima. Porrò incendium interpretatur de igne Euāgelico; cuius virtus eſt eiuſmodi, vt nihil omnino ab incēdio excipiat eorum, quæ prius maxima videbantur. Fumū autem exponit de incertis fabulis obſcuris ac moleſtis, (id quod ex antiqua illa ſuperſtitione poſt idololatriæ expulſionem tantummodò remanſit. His addit, expediēs fuiſſe, vt eiuſmodi fabulæ monumenti cauſa ſupereſſent. Hæc ille.

2. expoſitio Ariæ Montani, accipientis Boſra pro Roma.

Ex hac interpretatione illud maximè probo, quòd pro Idumæa Romanum Imperium explicat; & pro Boſra Romā ipſiuſmet Imperij metropolim; quod mea ſententia eſt ex Apocalypſi certiſſimum. Nam, quod Iſaias aſſerit de incendio & fumo Boſra; Apocalypſis c. 19. ad Babylonis incendium ac fumum applicat. Per Babylonem autem ſignificari Romam, manifeſtum eſt. Et quanuis c. 14. directè ſit ſermo de igne ac fumo Chriſtianorum, qui in Romani Imperij perſecutione decepti carnali ſapientia à Chriſti Religione D deſciſcerent: verùm id in hoc ſignificatur, quòd Chriſtiani fuerint, nihil eis profuturum, vt illud effugiant ſuppliciū, quod Chriſti Eccleſiæ perſecutoribus carnali ſapientia ſeductis fuerat præparatum. Itaque ſupponitur illum ignē ac fumum eſſe deſtinatum ethnicis hominibus, qui Chriſtianam Eccleſiam inſectabantur; ac proinde veros Idumæos (de quibus Iſaias c.34. loquitur) fuiſſe idolorum cultores, qui Eccleſiam infeſtarunt; hoc eſt Imperium fuiſſe Romanum: atque adeò in Boſra deſignari Romam ipſius Imperij metropolim. Hoc autem non obſtat, quominus Propheta de ipſis etiam Idumæis, & de vrbe, quæ propriè appellatur Boſra, aliquo modo loquatur. Etenim rectè ſtat, Prophetam, ſicuti in aliis locis, hic etiam Iudaica tāgere, Chriſtiana reſpicere: & per comparationem diuini E ſupplicij de antiqui Iſraelis hoſtibus ſumendi, agere de vltione, quæ exercenda erat in ethnicos veri Iſraelis, id eſt, Chriſtianæ Eccleſiæ oppugnatores.

Quid in Aria explicatione probetur.

Quod verò ſpectat ad fumum; Ariæ Montani expoſitionem nullo modo recipiendam cenſeo. Primò, quia *Fumum aſcendere in ſæcula*, applicat Apocalypſis ad fumum, qui ex tartareo inferorum igne attollitur: vbi ſtultum eſſet de fabulis interpretari. Secundò, quanuis Iſaias non ageret de alio incendio, quàm de myſtica Romæ conflagratione per Chriſtianæ Religionis ignem; in eo etiam ſenſu iuxta Ariæ Montani declarationem, opus eſt, ne vllus ſuperſit ignis, ſed ſolùm fumus: atqui Iſaiæ textus contrarium omnino aſſerit. cùm dicat, *Nocte & die non extinguetur*. Id quod verum planè eſt: ignis enim veræ Religionis ſemper erat Ro- F mæ duraturus, tanquam in Chriſtianæ Religionis arce atque capite. Quod ita eſſe ſupponitur in eo, quod de fumo additur, qui ſemper durat, dum viget ignis. Et quanuis Iſaias alludat proculdubiò ad pœnas, quas Deus de Sodoma & Gomorrha exegit, vbi verè non perſeuerat ignis; verùm idcirco dicitur quodammodo perſeuerare; quoniam perſeuerat fumus ille qui ſemper ex mari mortuo exhalatur, & aliquo modo imitatur fornacis fumum. Hoc tamen intereſt diſcrimen inter incendium, de quo agit Iſaias, & Sodomæ conflagrationem. Nam Sodomę conflagratio nō perpetuò durat. & alterum incendium durat ſemper: atque ita quo igne Sodoma deflagrauit, ille extitit figura ſempiterni ignis; vt expreſsè Iudas Thadæus teſtatur in ſua Epiſtola n.7. his verbis, *Sodoma & Gomorrha facta ſunt exemplum, ignis æterni pœnam ſuſtinentes*. Vnde Iſaias etiam

Quid in prædicta Ariæ interpretatione diſpliceat.

perspicuè edisserit, cum ignem, de quo ipse loquitur, fore sempiternum; & nec prosperitatis, nec aduersitatis tempore extinctum iri: ideóque fumum durare per sæcula, quia ignis etiam in sæcula perdurat.

Reiectis Forerij & Ariæ Montani explicationibus; necessarium est, aliam inuestigare, in qua intellectus acquiescat: Et quoniam ea ex Apocalypsi petenda est; oportet, antequam genuinam Isaiæ declarationem proponamus, ad alteram difficultatem ex duabus initio propositis respondere. Videlicet, verú in Apocalypsi sit sensus idem fumi ascendẽtis in sæcula c. 14. & 19. Qua de re sic statuo. Mihi pro certo est in c. 14. 11. sermonem esse de inferorum igne, vt vidimus in cõmentario. Nec minùs certũ esse existimo in c. 19. 3. agi de Christianæ Religionis igne, qui Romæ semper exardescit: vt eo loci constabit. Quod autẽ Apocalypsis iisdẽ ferè verbis vtatur, prius ad agẽdum de propria vindicta, qua Deus sceleratos homines vlciscitur, & postea eadem verba vsurpet, ac transferat ad mysticam vindictam, quam Deus de Roma sumpsit; id inquam non solùm dissentaneũ non est, sed valde etiam consentaneũ; vt significetur vindictam mysticam, & Deo esse gloriosissimam, & diuinæ iustitiæ perfectissimã satisfactionem. Quamobrem peccatorũ conuersioni tribuitur nouissimæ iræ nomen; id est, nouæ: alterius & multò nobilioris vindictæ. Sicut ergo idem iræ nomen vindictæ propriæ ac mysticæ communicatur: sic elegantissimum est, vt phrasis eadem ignis æterni ac fumi ascendentis in sæcula, qua damnatorum pœnæ fuerant significatæ, posteà desumatur ad significandum nouum supplicij genus, quod Deus sumpsit de illis, quos veræ Religionis igne a se ipso inflammatos in æternum voluit eo incendio conflagrare.

Quo sensu sumatur fumus sempiternus, Apocal. 14.

Quo item sensu fumus idem sumatur, c. 19.

Vterque fumi sensus suprà traditus comprobatur.

Quòd si phrasis ignis & ardoris sẽpiterni potuit elegãter ad duplicẽ hunc sensũ ita inter se diuersos accommodari; quid mirum, si fumus de igne ascendens in sæcula, diuerso etiã modo accipiatur? Nõne cõsectarium est, vt sempiternum ardorẽ fumus pariter sempiternus comitari cõcipiatur? Si ergo duplex illa ignis ratio admittitur; necessarium est, duplicem quoq; fumi intelligentiam concedi. Ad hæc: Si qua extitit in duplici ignis ratione concinnitas & elegantia; maior adhuc effulget in eo, vt vtrobiq; sempiternũ ignẽ fumus etiam sempiternus subsequatur. Etenim licèt verũ sit, ignes ipsos inter se esse diuersos: fumi tamen magnã inter se habent cognationẽ. Nã si attentè inspiciamus, quid sit fumus ex inferno igne ascẽdens in sæcula; nihil aliud (arbitror) per fumi allegoriã adũbrari, quam splẽdorẽ & gloriam, quæ in Deum redundat ex eo, quòd damnati æterni barathri ignib. discrucientur. Si autem ex hoc magna Deo gloria prouenit, atque hæc gloria potuit congruenter per fumũ denotari: profectò cũ Scriptura allegoriã incendij sempiterni ad verę Religionis ignẽ, quo Roma semper exardet, trãsferat; in hac ipsa allegoria sempiternus fumus locũ habebat iuxta eãdẽ diuinæ gloriæ significationẽ. Nec. n. est minor Dei gloria, sed lõgè maior, & similiter sempiterna, quæ redũdat ex mystici incendij igne, qui Romã accendit, quam, quæ ex æterno dãnatorũ supplicio. Atque ita tametsi fumus ascendens in sæcula duplicẽ habet sensum; alterũ de iustæ seueritatis gloria, de qua c. 14. agitur, alterũ de gloria iræ nouissimæ, de qua c. 19. Sed vtrique loco commune est, per fumũ in sæcula ascendentem significari sempiternam gloriam Deo redundãtem ex eo, quòd se ignem consumentem ostendat. Nam in vtraque ira, (in antiqua videlicet & in nouissima) verè Deus ignis æterni officium præstat; & siue damnatos in gehenna æternùm puniat, siue prædestinatos suæ charitatis igne mysticè exurat; vtrâque ratione suam gloriam promouet.

Quid per fumi allegoriã adumbretur.

Quomodo duo sensus ignis in sæcula ascẽdentis in vnum coalescere possint.

Aliquis fortasse dicet, fumum ascendentem ex perpetuo Catholicæ Religionis igne Romam inflammante, esse fumum diuinarum laudum & orationum ac precum, quibus Deus ab Ecclesia Catholica colitur, semperq; coletur: per fumum item ex inferis ascendentem figurari damnatorum hominum blasphemias ac desperationes. Mihi tamen magis placet, per fumum ex vtroque igne elicitum denotari Dei gloriam, quæ in eum redundat ex eo, quòd ignis sempiterni vices gerat. Hac enim ratione idonea reperitur cõciliatio inter eos locos, qui oppositi & inter se pugnantes videbantur. Atque huic significationi valde fauet ipsius fumi natura: quippe ignis lignum aliquod corripiens, dum illud absumit, fumum excitat; & ille quidem fumus in aëra sublatus quasi prædicat ignis victoriam & stragem, quam in suo aduersario edit. Itaque fumus videtur suapte natura ignis gloriam atque victoriam figurare. Nec potest æternus esse fumus, quin ignis etiam æternus sit. Sed cùm Deus sit æternus ignis, nec ipsius victoria finiatur vnquam (siue sermo sit de illa, quam in damnatorum punitione, siue de ea, quam in mystico Romanæ vrbis incendio consequitur) elegantissimè fingitur ex vtroque igne, tam vero inferni, quam mystico Romæ, fumus ascendere sempiternus.

Proponitur alia duplicis fumi explicatio.

Quomodo fumi symbolum possit de Dei gloria aptè exponi.

Huic explicationi adstipulatur, quod alibi in sacris reperimus fumum Deo gloriosum; vt Isaiæ 6. 4. *Et domus repleta est fumo.* & Apoc. c. 8. 4. *Ascendit fumus incensorum*, & c. 15. 8. *Impletum est templum fumo.* Ac demum, ad fumum, qui in cælum feratur, aptius est gloriam assumi Deo prouenientem ex damnatorum supplicio, quàm ipsorum damnatorum blasphemias ac maledicta. Deinde non inficior in igne ex mystico Romæ incendio in cælum ascendente cõprehendi etiam orationes ac laudes: verùm congruentiùs referetur fumus ad vindictæ gloriam, siue ea sit propria vindicta, vt in inferno; siue mystica, vt in Romæ incendio sempiterno.

Iã vt ad Isaiæ locum regrediamur: posset primò dici, sacrum vatem cap. 34. non agere de propria vindicta, quam Deus fuerat sumpturus de Romanis, qui Euangelium recipere noluissent; sed de mystica duntaxat vindicta, quam sumpturus erat de Roma cum illam veræ Religionis igne inflammauit. Quo supposito, dicendum esset, in cap. 14. Apocalypseos vocem tertij Angeli non respicere ad Isaiæ locum, sed ad secundum caput epistolæ Petri secundæ, vbi sermo est de æterno igne, quo Deus est animaduersurus in eos, qui vt suis concupiscentiis indulgeant, sese impietati turpiter dedunt: sicuti in Sodomæ & Gomorrhæ supplicio fuit adumbratum. Itaque ex duobus Apocalypseos locis, in quibus legitur fumus ascendens in secula, primus sit desumptus ex Petri Epistola, alter ex cap. 34. Isaiæ.

Alia Isaiæ loci interpretatio exponitur.

Secundò dici potest, Isaiæ locum vtramq; rem complecti; nempe vindictam mysticam de iis sumendam, qui primò bellum Ecclesiæ inferebant, deinde Religionis veræ igne æternùm duraturo flagrarunt; & vindictam etiã propriam in eos exercendam, qui mystico Euangelij igni non cederent, & proptereà forent æterno igne cruciandi. Et quidem Apocalypsis (vt ego existimo) nos docet, vtrumque ab Isaia fuisse adumbratum in eo Idumæorum incendio. Nam vtroque in loco perspicuum videtur, Apocalypsin ad Isaię locum alludere: atq; adeò c. 14. vti significatione æterni inferorum ignis; c. autem 19. ignis mystici significatione. Cùm autem ad vtrumque denotandum Isaiæ verba accersat; nos pariter instruit, Prophetam complexum fuisse vtrũq; sensum. Nec negari potest, quin ambos simul recipiat phrasis illa; videlicet, quòd Deus fuerat suos inimicos æterno igne exusturus, & triumphaturus fumo sempiterno, qui ex eorum incendio erat in cælum ascensurus.

Tertia item Isaiæ explicatio proponitur.

Hinc tamen minimè infertur, vtrumque pariter sensum in quolibet ex his Apocalypseos locis comprehendi. Nam c. saltem 14 euidens est, contextum nequaquam permittere vt de alio igne agatur, præterquam de igne tartareo. Et meo quidem iudicio violentum etiam est in cap. 19. sensum de inferorum igne pariter coerceri. Nam respectu plagarum nouissimarum minimè facit ad rem. Nihilominus si quis contendat cum eo sensu, quem ipse plagis nouissimis & euersioni Babylonis assigno, posse non ineptè componi declarationem eiusmodi; quę hanc Apocalypseos Prophetiam exponat pariter de propria vindicta, quam Deus per sempiternum inferorum ignem de rebellibus & obstinatis erat sumpturus: hic inquam, vt vtrumque simul sensum complectatur, poterit pro se adducere; mirum non esse, si Apocalypsis in capite 19. & in duobus præcedentibus duos illos sensus comprehendat; siquidem eos comprehendit Isaias c. 34. Veruntamen mihi satis est illam explanandi viã, eumque sensum sectari, qui magis proprius magisque solidus apparet. Cùm autem in cap. 14. alter solùm ex duplici illo sensu locum habeat; ita etiam existimo in cap. 19. alterum etiam duntaxat comprehendi: atque adeo Apocalypsin sapienter vtrumque sensum, quos Isaias coniunxit, diuisisse, & alterum in cap. 14. alterum in c. 19. expressisse. An verò in aliis Isaiæ & Ieremiæ vaticiniis, vbi de Babylonis excidio sermo est, sit vterque sensus admittendus, quemadmodum Isaiæ 34. commodiùs ea de re alio loco, vbi se aptior dabit occasio, differemus.

NOTATIO VI.

Vbi, cur in Isaia, & in aliis Scripturæ locis Idumæa designet Romanum Imperium, quod Christianæ Ecclesiæ se opposuit? Et cur etiam mysticæ Aegypti nomen Iudæis tribuatur rebellibus, qui Ecclesiam sunt persecuti?

PEr Idumæam Isaiæ 34. Romanum designari Imperium idolis seruiens, quod Christianam Ecclesiam oppugnauit; & per Bosra Idumææ metropolim adumbrari Romam ethnicam illius imperij caput, notatione superiori ostendimus. Pro quo nõ militat solùm auctoritas doctissimorum interpretum, qui ita exponunt; sed etiam Ecclesiæ

In Idumæa Romanum Imperium ethnicum figurari.

Patrum:

Patrum: qui notant Idumæam significare Gentilitatem Christianæ fidei subiugādam. Ita Basilius Ps. 59. Arnobius, & Hilarius Ps. 107. & Augustinus de Essentia diuina, & Ps. 59. & 62. Nec Patres modò, sed etiam Apocalypseos consequentia id confirmat: in qua certum est, quod asserit Isaias in fumo in sæcula ascendente in conflagratione Bosra, a Ioanne intelligi de fumo ascendente ex mysticæ Babylonis siue Romæ incendio. Quamobrem tota ea auctoritas, qua probatur in Apocalypsi Babylonem pro Roma vsurpari; militat etiam, vt credamus, Idumæā in Isaia pro Romano Imperio ethnico accipi. Eadémque explicatio extendenda est ad plures alios Scripturæ locos inter quos illustrissimus est ille Ioelis 3. 19. *Ægyptus in desolationem erit, & Idumæa in desertum perditionis.*

Ioelis locus exponitur.

B Circa quem locum obseruandum est, argumentum illius capitis (vt ex Apocalypseos allusione constat & videbimus lib. 10.) non esse aliud, quàm duplicem victoriam ab Ecclesia Christiana de Iudæis, déque Gentibus reportandam. Clarissima autem victoria, quam Ecclesia de Gentibus fuit consecuta, nihil est aliud, quam Romani Imperij ad Christi fidem subiectio. Paucis ergo complectitur sacer Vates pœnas, quas Deo daturi erant Iudæi ac Romani Ecclesiam persequentes. & Iudæis quidem nomen Ægypti, Romanis Idumææ nomen imponit; aitque, *Ægyptus in desolationem erit, & Idumæa in desertū perditionis.* Quòd verò Ægyptus mystica sit Iudæa & Ierosolyma; expressum in Apocalypsi habetur c. 11 8. vbi ciuitas, in qua Christus fuit in crucem suffixus, appellatur spiritaliter Ægyptus. Si autem Idumæa Romanum figurat Imperium idolorum cultui mancipatum; (vt constat ex Isaiæ 34.) C congruentissima explicatio est, vt per Ægypti, & Idumææ vastationē innuatur supplicium a Deo inflictum Iudæis ac Gentibus doctrinæ Euangelicæ obsistentibus; excæcando videlicet ac repellendo obstinatos; prædestinatos verò diuini verbi gladio iugulando, eósque euangelicæ fidei subiiciendo, & vtramque ob rem significanter dicuntur Ægyptus & Idumæa, quatenus tales sunt (id est, quatenus Euangelij hostes) euersæ atque destructæ fuisse.

Apud Ioelem in Ægypto Iudæos, Romanos in Idumæa adumbrari.

Hoc ita constituto; explicemus oportet fundamentum, quod extitit, vt Idumææ nomē Romano Imperio ethnico, & nomen Ægypti Iudaico populo aptaretur. Ad huius rei explicationem obserua; in hac phrasi innui, quemadmodū fuit instaurata vetus illa repugnantia & oppugnatio, qua Ægyptus & Idumæa sese Israëlitico populo opposuerunt; D & pariter instaurata fuit victoria diuinitus eidē Israëli populo concessa, & vindicta de Ægyptiis atque Idumæis sūpta. Sicque nominum partitio percommodè accidit; quippe *Omnia in figura contingebant illis.* Deus ergo Mosem demisit, vt suū populū ex Pharaonis eriperet seruitute, cúmque conduceret ad Amorrhæorum & Pherezæorum expeditionem. Qua in re illud fuit figuratum, ex eo, quòd Deus Christum Dominum Israëlis Saluatorem miserit, subsecuturā fuisse imprimis eductionē ipsius Israelis ex misera seruitute, & assertionem eorum in Euangelicam libertatem. Notum autem est, libertatis Euangelicæ nomine comprehendi liberationem a Mosaicæ legis iugo; non solùm quatenus cærimonialis erat, sed etiam quatenus lex. Qua ratione Paulus ait, illam esse occasionem peccati; quia cōcupiscentiam excitat, dum gratiam non confert ad ea E explenda, quæ iubet. Atque hic est primus effectus ex virga virtutis Christi consecutus. Alter est, vt qui per Redemptoris virtutem ex Legis captiuitate in Euangelij libertatem asserebantur, minimè essent contenti liberatione illa; sed strenuè etiam & constanter mysticam Amorrhæorum & Pherezæorum expeditionem aggrederentur; id est, Gentilitatis ac totius mundi conuersionem ad veram Christi Religionem.

Cur Idumææ nomē Romano Imperio ethnico, Iudaico verò populo nomē Ægypti imponatur.

Harum igitur duarum expeditionum primæ obstitit synagoga; & secundæ Romanum Imperium ethnicum. Prima ex his oppositionibus figurata fuit in ea, qua Ægyptus populo Israëlitico obstitit, volens nimirum disiicere libertatem, quò Deus suum populum euocabat: qua de re latè agitur in Exod. Secunda verò oppositio adumbrata fuit in F ea, qua Edon contra Israëlis populum se opposuit, ne recta ad Amorrhæorum, & Pherezæorum expeditionem pergeret. Lege Num. 20. 14 & infra: *Misit Moyses nūcios ad Regem Edom; Obsecramus vt nobis transire liceat per terram tuā.* (illac videlicet recta dirigebatur via.) *Cui respondit Edom; Non trāsibis per me, alioquin armatus occurram tibi. Statimq́; egressus est obuius cum infinita multitudine, & manu forti* Hæc inquā historia figura fuit belli, quod Romanum Imperiū Euangelicis intulit concionatoribus (qui erant veri Israëlis filij, & pergebant ad Euangelium Gentibus prædicandum, & eas fidei Christi subiiciendas) & recta quidem ad hanc profectionem via, ea videbatur esse; vt Romanum Imperium illis liberam concionandi potestatem faceret; quod perinde erat quasi transitū liberum relinquere ad subiugandas animas, quæ a Deo erant prædestinatæ; vt sub fidei Euangelicæ iugum irent. Verùm Romanum Imperium A secus id egit; nam maximā potentiā sese illis opposuit, *Cum infinita multitudine, & manu forti.* Quamobrē necesse fuit, mysticum Israëlem dispēdio desertum circuire, hoc est maximas exantlare molestias atque ærumnas in deserti laboribus & difficultatibus figuratas: vt hac ratione ad Amorrhæorum expeditionem, hoc est, ad multarum ex Gentibus animarum conuersionem, antequam Romanum subiugaret Imperium, perueniret.

Quomodo Ægypti Iudæos, Idumæi Romanos adūbrarint.

Vides ergo, si rectè figura ipsa expendatur, nomen mysticæ Ægypti mirificè carnali Israeli quadrare, nec minus Edonis mystici nomen Romano imperio idolorum cultori. Atque vt in ipsa figura Deus seuerissimè animaduertit in vniuersum Ægyptiorum exercitum, cùm eos in mare demersit; & postea etiam fuit vltus Idumæos, cùm eos Da- B uidis imperio funditus subiecit, vt habetur 2. Reg. 14. Ita etiam in re ipsa figurata carnalem Israëlem mare rubrum obruit. Quanuis enim mystico Israëli non subiecti remanserint, quia ad fidem conuersi non sunt; in sua tamen obstinatione submersi fuerunt. Mysticum autem Edonē subiecit Deus veri Dauidis, id est, Christi iugo. *Et facta est vniuersa Idumæa seruiens Dauid.* Atque in eodem sensu ait mysticus Dauid Ps. 59. 10. & Ps. 107. 10. *In Idumæam extendā calceamentum meum.* Gloriās videlicet, quòd Romanum Imperium sit calcaturus, id est, suæ ditioni subiugaturus. Vide etiam Isaiæ 34. 5. *inter Idumæam descendet.* & Ierem. 49. 17. *Erit Idumæa deserta*: Ezech. 25. 13. & 14. *Extendam manum meam super Idumæam, &c.* & c. 36. 5. Item Amos 9. 12. *Vt possideant reliquias Idumææ.* Abdiæ n. 8. *Perdam sapientes de Idumæa.*

Ægyptios fuisse in mari demersos; Idumæos verò Dauidi subactos, quid mysticè significet.

C Ex his omnibus intelligitur, in Apocalypsi nomen Ægypti, Ierosolymæ ac Iudæę non gratis, sed congruenti applicatione imponi; idémque dixerim de incendio Bosra ad mysticum Romæ incendium applicato. Vnde plurimū lucis oboritur multis prophetiis; ex quibus aliæ primo aspectu loqui videntur aduersus propriam Ægyptum; & aliæ aduersus propriam Edonem. Ceterùm licèt isthæc applicatio congruentissima sit; non tamen obligat, quo minùs in aliqua parte possit Ægypti nomen ethnicis Philosophis propter inanem sapientiæ iactantiam attribui: & aliqua etiam ex parte Esau, vtpote Iacobo natu maior, Synagogam repræsentat; vt in Iacobi lucta cum Angelo explicatum est, de qua diximus c. 11. not. 1. Ibi tamen figura non petitur ex toto Edonis populo, sed ex persona Esau. Cùm D verò respicitur ad Edonis pugnam, qua Israëli obstitit, ne ad terræ Promissionis expeditionem progrederetur; tunc non agitur de persona Esau, sed de vniuersa Idumęa, & eius Principibus; quæ est Romani Imperij ethnici figura. Vt ex supra adnotatis manifestè constat.

Appendix ad notationem sextam de vera Moabitarum & Ammonitarum significatione.

Cum in præcedenti notatione explicata sit propria Ægypti & Idumææ significatio; oportet, vt hic addamus, qui sint spiritaliter Moabitæ & Ammonitæ Nam sicut Idumæa sese opposuit intentioni filiorum Israëlis, qui ad Amorrhæorum & Pherezæorum expugnationem prope- E rabant; ita similiter eisdem conatibus Moabitæ & Ammonitæ obstiterunt. Constat hoc Iudicum 11. Ex quo capite similiter patet, eundem fuisse Ammonitis & Moabitis Regem: electus quippe est Iephte in principem, vt pugnaret pro Israël aduersus filios Ammon. *Et misit nuncios* (Iephte) *ad regem filiorum Ammon, qui ex persona sua dicerent: Quid mihi & tibi est, quia venisti contra me, vt vastares terrā meā? Quibus ille respondit. Quia tulit Israël terram meam, quando ascendit de Aegypto, &c. Per quos rursum mandauit Iephte, & imperauit eis, vt dicerent regi Ammon: Hæc dicit Iephte, non tulit Israel terram Moab, nec terram filiorum Ammon: sed quādo de Aegypto conscenderunt, ambulauit per solitudinem vsque ad mare rubrum, & venit in Cades. Misitq́; nuncios ad regem Edom, dicens, dimitte me vt transeam per terram tuam. Qui noluit acquiescere precibus eius. Misit quoque ad regem* F *Moab, qui & ipse transitum præbere contempsit. Mansit itaque in Cades, & circuiuit ex latere terram Edom, & terrā Moab, &c. nec voluit intrare terminos Moab.* Vt ergo ex his liquet, reges Idumæorum, Moabitarum & Ammonitarum erant, à quibus filij Israëlis liberam per suas regiones transeundi potestatem deprecabantur: vt in Amorrhæorum & Pherezæorum expeditionem rectà possent contendere. Quamobrem cùm exposuerimus iam, quæ sit mystica Ægyptus & Edom; superest explicare, qui sint mystici Moabitæ, & Ammonitæ, qui eundem habebant regem, & similiter Israëli transitu per eorum ditionem interdixerunt.

De Moabitis & Ammonitis disputatio

Cùm igitur idem fuerit Moabitarum & Ammonitarum rex; sequitur, quo tempore filij Israëlis hanc ad eum legationem miserunt, Balac Ammonitarum & Moabitarum regnum tenuisse, de quo latè agitur Numerorum c. 23. & 24. Quamuis enim Moabitarum & Madianitarum

Balac Moabitarum & Ammonitarum rex.

solùm mentio fiat, sed sub Moabitis intelliguntur etiam Ammonitæ, vt colligitur ex superiore loco Iudicum 11. Nam idemmet erat Ammonitarum & Moabitarum rex: ac proinde communi consensione obuiam Israelitico populo prodierunt.

Moab & Ammō filij Loth.

Ad mysticam autem expositionem, quam respicit Apocalypsis, obseruandum est, Moab & Ammon (ex quibus Ammonitæ & Moabitæ ducunt originem) fuisse ambos Lothi filios ex duabus ipsius filiabus susceptos, Moab ex maiore, & ex minore Ammon, vt habetur Genes.19.37. Hi ergo duo fratres ex inordinata concupiscentia procreatij videntur mihi repræsentare duos inordinatos affectus, qui generantur à carne; alterum concupiscibilis facultatis, alterum irascibilis. Quare illi spiritaliter Moabitæ nūcupantur, qui suis concupiscentiis se totos dedunt: illi Ammonitæ, qui iræ atque furoris æstu aduersum Dei filios rapiuntur. Manifestum autem est, eosdem esse, qui & suis concupiscentiis morem gerunt, & earum causa filios Dei persequuntur: ideóque interdum Moabitarum nomine vterque comprehenditur affectus. Verùm formalis eorum distinctio in duobus illis fratribus non ineptè figuratur. Nec opus est, inter mysticos Moabitas atque Ammonitas realem interesse distinctionem: imò verò iidem Gentiles in Idumæis, in Moabitis, & in Ammonitis adumbrati sunt. Nam Idumæa in S. Literis (vt iam diximus) significat Rom. Imperium idolorum superstitionis studiosum; quod cum ingenti potentia Christianæ Ecclesiæ primitiuæ se opposuit. Atque sicuti in Apoc. fuit satis formalis distinctio, vt terrestris Bestia a Bestia marina distingueretur, & in Bestia maris Rom. figuretur Imperium, in Bestia verò terræ carnalis adumbraretur sapientia, (quæ in singulis ethnicis bellum faciebat aduersus Ecclesiam:) sic sub eiusdem veritatis figura, in antiqua historia inclusæ per Idumæam repræsentatur idem, quod Bestia maris; & per Moabitarum atque Ammonitarum regnum, idem, quod Bestia terræ. Vbi tamen maioris distinctionis gratia, in nomine Moab adumbratur concupiscibilis facultatis affectio inordinata, & Ammonis nomine, affectio irascibilis: ad eum ferè modum, quo in Apocal. cùm de bello a Iudæis in Ecclesiam gesto agitur, distinguuntur locustæ ab equis furiosis, id est, concupiscentiæ ab iris, vt vidimus cap.9. Similiter ergo in bello per Rom. Imperium Ecclesiæ primitiuæ inferendo, totius Imperij potentia in Idumæis Israel resistentibus figurata fuit. Illi enim Dei populo processerunt obuiam, *Cum infinita multitudine, & manu forti.* Carnalis autem concupiscentiæ affectus, quo ethnici stimulati Euangelium acriter oppugnarunt, in Ammonitis atque Moabitis eleganter adumbratur. At rex Balac (quod destructorem sonat, & vtriusque populi rex erat) innuit amoris proprij effrænatam potentiam, cui etiam Apoc. 9. 11. Exterminantis nomen datum est.

Imperij Romani potētia quomodo in Idumæis designetur.

Præterea, vt in Apocalypsi priùs Imperij idololatræ superbia in maris Bestia depingitur; deinde sapientia carnis, in Bestia terræ: sic etiam in Numerorum libro (vbi describitur historia de bellis & oppugnationibus, quibus Israelis filios vexarunt nationes illæ, quæ regionibus per ipsos Israelitas debellandis priores existebāt) primò recensetur Idumæorū oppositio *in manu forti.* Dein huic oppositioni additur repugnantia regis Balac, qui Moabitis pariter & Ammonitis imperabat. Atq; vt in Apocalypsi marinę Bestię adscribitur potentia, & Bestię terrestri astutia & calliditas, non aliter in Numerorum libro ingens potentia attribuitur regi Edom, *Qui egressus est obuiam, cum infinita multitudine, & manu forti.* Regi autem Balac Moabitis & Ammonitis dominanti non tam potentia tribuitur, quam astutia. Vnde perhibetur promissis atque blanditiis Prophetam Balaamum pellicere tentasse, vt in Israeliticum populum maledicta & execrationes euomeret. Balaamus ergo videtur rationem figurare, (quæ est veluti Dei Propheta Gentilibus adhuc reliquus.) Quare dum Baalamus Deum obseruauit, & suum præstitit officium, adduci non potuit, vt Israelis populum diris & imprecationibus deuoueret, sed potiùs ei fausta atque felicia fuit precatus. Licèt postea in eam sententiam peruersè inciderit, vt regi Balac consilium daret perniciosum, quo populum ipse Israeliticum in scelus atque flagitium impelleret. Ita accidit in Ecclesiæ persecutione; multi enim ex ipsis ethnicis erant, quibus recta ratio semper dictabat, periniquum esse Christianos homines insectari, quamuis ipsimet postea morem tempori gererent, & re ipsa persecutionis fautores se profiterentur.

Balac regis & Balaami Prophetæ historia mysticè applicatur.

Madianitæ etiam, (qui regi quoque Balac subiacebant) fortassis significant simulata per speciem rationis argumenta, quibus inordinatæ affectiones vtebantur ad Ecclesiam persequendam. Nec enim sua etiam rationis (falsæ tamen ac fictæ) species deerat concupiscentiis, iris atque furoribus hostium Ecclesiæ; qua illi excitati persecutionem alant ac prouehant. Et aliquando etiam harum rationum fictio eò peruenit, vt nonnulli ex fidelibus in fraudem in- A ducerentur, & in eadem scelerum communione cum Madianitis coeuntes, eorum idola venerarentur. Hoc spectat etymon nominis *Madian*, quod sonat *Litem*. Fuit autem Madian filius spurius Abrahami, qui idem est, ac *à Deo eductus*. Et hæc attigisse, siue indicasse sit satis: infiniti namque operis esset, omnia persequi. Ceterùm ea, quæ diximus, vsui esse possunt, Vt intelligamus, cùm Prophetæ agūt de vindicta a Deo sumenda de Moabitis, in sensu prophetico esse sermonem de vindicta mystica, quam sumpturus erat Deus de illis, qui suis priùs concupiscentiis obsequētes ab Euangelica doctrina longissimè abhorrere videbantur. Quando verò Prophetæ loquuntur de victoria ex Ammonitis per Ecclesiam reportanda; similiter sensum B esse propheticum de illa victoria, quam adeptura erat Ecclesia de ira atque furore Gentilium illam persequentium. Atque hunc modum exponendi eiusmodi Prophetas ab Apocalypsi discimus, dum in principio capitis 14. alludit ad Prophetiam Isaiæ de onere Moab, (capite 15. & 16.) eamque applicat ad mysticam vltionem, quam Agnus sumpturus erat ex iis, qui suis antea concupiscentiis indulgentes se opponebant Euangelio. Et similes prophetias aduersus Moabitas legimus Numerorum 21. 29. & c. 24. 17. Psalm. 59. 10. & Psalm. 107. 10. Isaiæ 25. 10. Ieremiæ 48. 1. Ezechielis 25. 8. Amos 2. 1. Sophoniæ 2. 8. Nec alia ratione explicandæ sunt prophetiæ contra Ammonitas, Psal. 82. 8. Ieremiæ 49. 1. Ezechielis 2 . 20. & cap. 25. 2, Amos 1. 13. Sophoniæ 2. 8. In his enim propheticus pariter C sensus innuit victoriam præclarissimam, quam Deus suæ Ecclesiæ fuerat concessurus de Gentibus, qui eam acerrimè oppugnabant, multis eorum ad Christianam religionem adiunctis. Atque hoc etiam mysterium fuerat adūbratū in victoriis, quas populus Israeliticus ex Ammonitis adeptus est, de quibus Iudicū 11. 31. & 1 Reg. 11. 11. & 2. Reg. 8. 12. & omnium maximè 2. Reg. 10. Legatur etiam caput 12. 26. Idem quoque mysterium figurabatur in iis victoriis, quas olim Deus Israeli contra Moabitas dedit. *Factus est enim Moab seruiens Dauidi sub tributo*, vt habetur 2. Reg. 8. 2.

Propheta, cū de vindicta ex Moabitis sumenda sermonem instituunt, quonā potissimū prophetia finem dirigāt: quid vero respiciant, quādo de victoria ex Ammonitis reportanda agunt.

Iam, si Moabitæ & Ammonitæ considerentur secundùm eorum significata, id est concupiscentias atque iras, quæ aduersus Christi Euangelium militant, latens hinc D mysterium eruitur, ratióque cognoscitur, cur præceperit Deus Israelitis, vt contra Madianitas & ceteros eiusdem factionis internecinum bellum gerant, nec Ammonitæ & Moabitæ vnquam in Ecclesiam ingrediantur. Vide Numer. 25. 17. *Hostes vos sentiant Madianitæ.* Et de non admittendis vllo vnquam tempore in Ecclesiam Moabitis & Ammonitis, lege Deutero. 23. 3. & 2. Esdræ 13. 1. Ratio verò est, quia Moab, vti iam diximus, significat inordinatas concupiscentias, quam explicationem desumpsimus ex Origene homil. 5. in Genesim, Ambrosio in Psal. 59. & Gregorio 1. Regum capite decimoquarto; qui notant, per Moab significari concupiscentiam, quæ à patre diabolo est, & carnales etiam sensus qui nunquam sunt Dei Ecclesiam ingressuri. Nec diuersa est explicatio Origenis Exodi capite 6. Basilij atque Hilarij Psalmo 59. & Hieronymi Psalmo 83. Etenim licèt ij dicant, Moabitas esse symbolum Gentilium, intelligendi tamen sunt de Ethni- E cis, quatenus proprijs cupiditatibus irretiti Euangelicæ prædicationi pertinaciter resistunt.

Cur Deus suo populo præceperit, vt & Madianitis se hostes exhiberent, & Ammonitis ac Moabitis ingressu Ecclesia interdiceret mysticè.

TEXTVS.

Vers. 12. *Hic patientia Sanctorum est, qui custodiunt mandata Dei, & fidem Iesu.*

COMMENTARIVS.

ERIT fortasse, qui credat, in his verbis conti- F nuari adhuc vocem tertij Angeli, aut saltem aduerbium illud, *Hic*, ad tertij Angeli vocem duntaxat referendum esse. Mihi conueniens videtur, ne verba isthæc ad tertij Angeli sermonem pertineant, sed considerentur quasi à Ioanne adnotata, dum de tribus omnibus trium Angelorum vocibus superiùs relatis loquitur. In quibus lectorem instruit; trium harum vocum veritati inniti patientiam & spem, quæ sanctis viris inerant persecutionis tempore, cùm tormenta quælibet atque cædes constanter tolerabant, ne Christi fidem ac religionem violarent.

Verba hæc nō ad tertiū angelum referenda, sed à Ioanne sub propria persona dicta.

TEXTVS

TEXTVS.

Verſ. 13. *Et audiui vocem de cælo dicentem mihi: Scribe, Beati mortui, qui in Domino moriuntur: Amodò iam dicit Spiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis: opera enim illorum ſequuntur illos.*

COMMENTARIVS.

Quinam hîc dicantur mortui.

DE omnibus, qui ex hac vita in Dei gratia decedunt, exponunt hâc vocem Bernardus, Beda, Richardus, Andreas, Primaſius, Haimo, Ioachimus, Anſbertus, Pannonius, & alij. Alij verò de ſolis Martyribus, ſiue quia mori in Domino exiſtimant perinde eſſe, ac mori propter Dominum (aliquando enim *in*, eſt idem quod *propter*, vt Geneſ. 18. 28. & capite vigeſimo nono, numero decimo octauo.) ſiue quia generalis ſententia de felicitate eorum, qui mortem obeunt in Dei gratia, hîc ſanctis martyribus applicatur, cùm ſermo ſit de perſecutionis tempore, & cohortatio fiat ad patientiam, vt videre eſt in ipſo contextu.

Duplex aliorum ſententia proponitur.

Auctoris ſententia.

Ipſe tamen mihi perſuadeo, *Mori* in hoc verſu non eſſe re ipſa ex hac vita decedere, ſed conſtanti atque erecto animo eſſe ad vitam pro Chriſto cũ ſanguine profundendam; & internecioni quaſi victimam eſſe iam deuotum ac deſtinatum pro Dei gloria & Chriſtianæ fidei profeſſione; atque adeò exiſtimo, illos in hoc loco mortuos nominari, qui fortiter mori decreuerunt, priuſquàm ſceleris quidquam in Diuinam maieſtatem admittant; ac demum labores omnes & calamitates maturè proſpiciant, Virgiliani inſtar Æneæ dicentes lib. 6.

Omnia præcepi, atque animo mecum antè peregi.

Mori pro verbi ſui mortificatione interdum in Scripturis ſumitur.

Imprimis ergo nouum minimè eſt in Sacris verbum indicatiui præſens ſignificare firmũ aliquod concilium atque decretum, vt patet Lucæ 1. 34. *Virum non cognoſco.* Secundò, quod attinet ad verbum ipſum, *Morior*, vtitur eâdem phraſi Paulus 1. ad Corint. 15. 31. *Quotidie morior per veſtram gloriam*, id eſt, quotidie pro meorum proximorũ ſalute me morti offero, & eam quaſi deuoro. Et propter propriarum cupiditatum cohibitionem, ait ad Coloſſ. 2. 20. *Mortui eſtis cum Chriſto.* Et c. 3. 3. *Mortui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo.*

Lectio Græca quomodo hîc reducitur.

Tertiò; vox illa *amodò* in Græco coniungitur cum verbo *moriuntur*. *Beati qui moriuntur amodò.* Vt patet non ſolùm ex Aretæ commentario, ſed ex ipſa etiam Græcarum dictionum connexione. Sequitur enim mox *ναὶ*. Nec verò bona eſt incipiendi ratio *ἀπάρτι ναὶ*, ſed deſinere in *ἀπάρτι*, deinde incipere à particula *ναὶ*: eâdem ferè ratione, qua Latini ſolent incipere à dictione affirmatiua *Næ*, idem valente, quod Græca *ναὶ*. Nec propterea Latinè mutatur ſenſus, quòd legatur, *Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodò iam dicit ſpiritus*. Etenim quanuis, quòd ad grammaticam attinet conſtructionem, Græcè connectenda ſit vox *ἀπάρτι*, id eſt, *amodò* cum præcedentibus; in ſenſu tamen cum vtrâque parte cohæret. Illud enim hîc ſignificatur, eos videlicet, qui protinus firmiter apud ſe ſtatuunt vitam ipſam Chriſto libenter immolare, ac morti ſe ipſos, cùm opus fuerit, deſtinare; ex eo puncto temporis ingenti pace perfrui, & à laboribus & ærumnis requieſcere. Atque ad hoc denotandum ait Vulgatus, *amodò iam requieſcunt*, id eſt, antequam re ipsâ moriantur, ſtatim ac ſe morti pro Chriſto deuouent, ex eo tempore iam laboribus depoſitis requieſcunt, quaſi reapſe occubuiſſent.

Rationum momentis prædicta expoſitio roboratur.

Quartò fauent huic explicationi duæ illæ particulæ *amodò iam*, quas coniunxit vulgatus. Si enim ſermo eſſet de illis, qui verè decedunt in Dei gratia, non diceret *amodò*, (quod idem eſt, atq; *ex nunc*) ſed *ex tunc*, cùm primùm obierint. Vtriuſque autẽ particulæ copulatio, *amodò iam*, habet nõ parum energiæ; qua ſignificatur tanquam quid nouum ac mirum, eos adhuc in mortali carne degentes, nihilominus iam à laboribus conquieſcere.

Quintò, ad eorum felicitatem declarandam, qui pro Chriſti fide re ipſa martyrio coronantur, frigidiuſculum erat non aliud dicere, quàm eos, ſimulatque occiſi fuerint, à doloribus atque tormẽtis immunes fore: quinimò nihil iſthac affirmatione opus erat adiecta particulâ *ναὶ*, & Spiritus ſancti teſtimonio; quippe hæc affirmationis & teſtimonij ratio præſtituit ſermonem eſſe de re inſolita planè & admirabili; cuiuſmodi eſt, etiam in hac vita fragili & caduca, *Amodò iam* magna perfrui pace & tranquillitate, qui ſeriò ſe morti pro Chriſto deuouet.

Sextò; verba hæc, *amodò iam dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis*, eleganti quadam antitheſi reſpondent iis, quæ ſuprà verſu 11. dicta fuerant de ſuarum concupiſcentiarum ſectatoribus, *Non habent requiem die ac nocte.* Quæ verba, vt in eorum commentario vidimus, ſpectant ad moleſtias atque angores, quos in hac vita perpetiuntur ij, qui ſuis ſe cupiditatibus totos addicũt. Similiter ergo nunc de fidis Chriſti ſeruis aſſeritur, illos amodò iam à laboribus ſuis requieſcere, id eſt, pacatos atque tranquillos omnino vitam agere; vbi ſtrenuè Chriſti crucem, labores ac mortem amplecti apud ſe ſtatuerint.

Septimò; noſtræ etiam explicationi adſtipulatur Ambroſius, qui verbum illud *Moriuntur* exponit de illis, qui Chriſti mortificationẽ cõplectũtur, & mundo moriuntur antequam è viuis excedant.

Octauò; conſequens etiam contextus pro nobis eſt. Nam verba illa, *Opera eorum ſequuntur illos*, ſi genuina Scripturæ phraſis attendatur, poſtulant de illis hîc eſſe ſermonem, qui nondum vitam cum morte commutarunt.

Quanta perfruantur pace, qui pro Chriſto, cum opus fuerit, ſuccumbere firmiter apud ſe ſtatuunt.

Nonò; non debet nimis myſticum videri, vt in Apocalypſi mori dicantur, qui Chriſti mortificationem ſuſcipiunt. Hæc enim loquendi ratio tam Apoſtolis, quàm ſpiritualibus viris vſitata eſt. Ac denique ad exprimendam eam felicitatem, qua Sancti in cæleſti Beatitudine circumfluunt, multæ ſunt præterea in ſacra Scriptura loquutiones, quæ illam elegantiùs ac ſignificantiùs oſtendant. Enim verò quanti ſit momenti, pro Chriſto ſeſe morti, cum oporteat, deſtinare, præſertim ingruentium perſecutionum tempore; id inquam meo iudicio elegantiſſimè in hac cæleſti voce Ioanni exauditâ declaratur. Iam ſi contextum inſpicias, mirificè cohæret: cùm enim per tres Angelorũ voces Apocalypſis fideles omnes ſit cohortata ad patientiã atque conſtantiam perſecutionis tempore retinendam; non video, quid magis appoſitum pro illius hortationis clauſula ſubiungi potuerit, quàm illis confirmare, ac polliceri; fore vt, cum primùm pro Chriſto labores, cruciatus ac necem æquanimiter tolerare decreuerint, illico admirabili tranquillitate potiantur; & labores ipſos experiantur leues ac faciles; nec in ipſo tormentorum conflictu deficiant. Hunc eſſe opinor ſententiæ huius contextum, vt eam conſideranti manifeſtum erit; &

Præcedentiũ verborũ ſenſus magis adhuc explicatur.

præter-

præſertim conſideranti illa verba. *Opera illorum ſequuntur illos.* Porrò in hac explicatione facilè eſt intellectu, cur dicatur *Mori in Domino.* Nam firmum illud moriendi conſilium atque decretum Chriſto debet inniti, ſicut *patientia in Chriſto*, cap. 1. 9. Nisi fortè locutio iſthæc deſignet mortificationē hanc eſſe legis gratiæ propriam. Nam ſicut *in Moyſe*, idē eſt, quod *in lege Moyſis*, 1. Corint. 10. 2. ita *in Chriſto*, idem eſt, atque *in lege Chriſti*, ad Galat. 5. 6. vbi dicitur, *In Chriſto Ieſu neque circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed noua creatura.*

Quid ſit Mori in Domino.

Cohæret autem optimè, quòd hæc ſententia dicatur vox eſſe de cælo; nam, vt ſæpè diximus, cælum in Apocalypſi tæ... eſtem Eccleſiæ Chriſtianæ conuerſationem repræſentat. Atque hæc doctrina de felicitate quæ in mortificatione & morti deuotione delireſcit, næ legis gratiæ propria valdè eſt, antea enim rarum admodum erat altiſſimæ huius doctrinæ experimentum. Quamobrem verba item illa Habacuci cap. 3. 16. *Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat, vt requieſcam in die tribulationis* (quæ, vt in illius commentario oſtendam, eandem continent de mortificatione, déque eius tranquillitate doctrinam) in Chriſtiani populi primæui perſona dicuntur. Iam quòd Spiritus ſancti auctoritas hîc interponatur (id enim ſonant verba illa, *Dicit Spiritus*) denotat, hanc eſſe ſpiritalem omnino doctrinam ab Spiritu ſancto viris ſpiritualibus traditam, idque poſtquam Chriſtus fuit pro nobis in crucem actus, priùs enim *nondum erat Spiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus.*

Cur hæc vox Ioanni audita dicatur eſſe de cælo?

B

Amodo iam dicit Spiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis.] Hæc doctrina carnalibus hominibus difficilis admodū apparebit; nimirum, vbi quiſpiam Chriſti crucem fuerit amplexus, & fortiter mori pro Chriſto ſtatuerit, in ipſiſmet laboribus, ſiue etiam ab ipſis, requiem ſe ac pacem inuenturum. Sed nihil eſt magis inter ſpiritales viros aut familiares ſæpius iteratum: quibus vtpote expertis habenda fides, præſertim cùm Ioannes dicat, voce ſibi cælitus audita confirmatum fuiſſe, eiuſmodi doctrinam eſſe Spiritus ſancti propriam: Et multa alia ſimilia teſtimonia reperiuntur in nouo teſtamento; vt illud Pauli ad Coloſſ. 3. 3. *Mortui enim eſtis, & vita veſtra,* &c.

Doctrina de vera requie quam iuſti per ſui mortificationem aſſequuntur, ſpiritualium virorum propria, nō carnalium.

C

D

Opera enim illorum ſequuntur illos.] Communis expoſitio eſt, iuſtos in cæleſti patria præmium bonorum operum inuenire. Verùm conſiderata Scripturæ phraſi, multò ſimplicius & aptius eſt, vt de ipſis explicemus operibus. Neque enim ait textus, *Fructus operum ſequitur eos*, ſed *Opera illorum ſequuntur illos.* Cùm autem agatur hîc de illis, qui ſe morti fortiter addicunt, ac deuouent; ſenſus horum verborum eſt, qui pro Chriſto mori decreuerunt, & mortem ipſam quaſi deuorarūt, eos poſteà in opere ipſo non viribus defici; ſed ſtabiles potiùs, & in opere efficaces, conſtantes, patientes, & fideles Chriſti amatores inueniri. Quid enim aliud ſignificatur operum nomine? Et verò verba illa *Sequuntur illos*, cū de operibus ſermo eſt, denotant proculdubio, quod poſteà res ipſa oſtendit. Conſule Prou. 12. 20. *Qui pacis ineunt conſilia, ſequitur eos gaudium.* & cap. 18. 3. *Sequitur eum* (impium) *ignominia & opprobrium.* Et cap. 29. 1. *Qui corripientem contemnit, &c. & eum ſanitas non ſequitur.* Et n. 23. *Superbū ſequitur humilitas, & humilem ſpiritu ſuſcipiet gloria.* Ieremiæ 48. 2. *Sequetúrque te gladius.* 1. ad Timoth. 5. 24. *Quorundam hominum peccata manifeſta ſunt, præcedentia ad iudiciū; quoſdā autem & ſubſequuntur.* vbi ſenſus eſt de nonnullis, quos Epiſcopus nó potuit non ad ſacros ordines recipere; quia ipſorum peccata non

Quo ſenſu dicitur, Opera illorū ſequuntur illos.

E

F

A erant manifeſta: poſteà tamen ipſorum opera indicarunt, eos fuiſſe indignos. Subdit verò ibi Apoſtolus, *Similiter autem & facta bona.* Senſus igitur in præſenti eſt, qui mortem pro Chriſti fide ſubire non formidabant, ſed potiùs ad eam oppetendam prompti ac parati erant, eos deinceps in patientia atque conſtantia firmos ſtabiléſque perſiſtere.

Sed opponet aliquis; non benè probari, eos qui pro Chriſto ſeriò mori decreuerunt, in ipſis laboribus pace frui; quia poſteà inueniuntur in operibus ſtabiles. Reſpondeo primò, optimè cohærere contextum. Nec enim pace fruerentur, ſi laboribus & perſecutionibus ſuccumberent. Secundò, particulæ *Enim* reſpondet in Græ. ὁ δὲ. Itaque hîc vox *Enim* cauſalis non eſt, ſed affirmatiua & continuatiua, vt ſæpè alibi. Quare de iis, qui ſe morti viriliter offerunt, duo affirmantur; alterum eos illico (ex eo videlicet ſuſcepti conſilij tempore) requiem potiri: alterum; illos poſteà in ipſis operibus ſtabiles ac firmos reperiri.

Difficultas contra prædicta ſoluitur.

TEXTVS.

Verſ. 14. *Et vidi, & ecce nubem candidam: & ſuper nubem ſedentem ſimilem filio hominis, habentem in capite ſuo coronam auream, & in manu falcem acutam.*

15. *Et alius Angelus exiuit de templo clamans voce magna ad ſedētem ſuper nubem, Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora, vt metatur; quoniam aruit meſſis terræ.*

16. *Et miſit, qui ſedebat ſuper nubem, falcem ſuam in terram, & demeſſa eſt terra.*

COMMENTARIVS.

Ex allegoria exercitus atque militiæ tranſitio fit ad meſſis allegoriam. Verùm ſenſus ipſe haud dubiè continuatur: vt cernitur apud Ioelem c. 3. vnde hæc allegoriæ commutatio deſumitur. Agebatur enim de bello, vt patet n. 9. *Sanctificate belliū, ſuſcitate robuſtos, accedant, aſcendant omnes viri bellatores. Concidite aratra veſtra in gladios, & ligones veſtros in lanceas. Infirmus dicat, Quia fortis ego ſū, erūpite,* &c. Et paulò infrà ſequitur, *Mittite falces quoniā maturauit meſſis.* Hæc igitur meſſis, de qua loquitur ibi Ioel, in præſenti deſcribitur à Ioanne. Ribera ait, hanc viſionem eſſe difficillimam; ſed demum per meſſem ſtatuit debere intelligi conſummationem ſæculi: iuxta illud Matth. 13. 30. *Sinite vtraque creſcere vſque ad meſſem*: Cum Ribera cōſentit Maldonatus Matth. 19. 28. vbi hunc Apocalypſeos locum affert, & ſic habet, *De extremo iudicio loquitur, vt falx in manu ſedentis declarat.* Atque ea eſt Gregorij Magni expoſitio l. 33. Moralium c. 14. vbi diuini iudicij poteſtatem per falcē intelligit. *In falce enim quidquid inciditur, intus cadit.* Eandem de extremi iudicij die interpretationem amplectitur Primaſius, Beda, Haymo, Anſbertus, Pannonius, Viegas & alij. Et videtur quidem ex eo valdè confirmari, quòd in eo Ioelis loco (ad quem hic alluſio fit) præcedit, *Conſurgant, & aſcendant Gentes in vallem Ioſaphat, quia ibi ſedebo, vt iudicem omnes Gentes in circuitu.* & mox immediatè ſequitur, *Mittite falces, quoniam maturauit meſſis.*

Tranſitio ex militiæ allegoria ad allegoriā meſſis, ex Ioele petita.

Quid ſit apud Ioelem, Mittite falces, quia appropinquauit meſſis.

Expoſitio accipiens de extremo iudicij tempore.

Nihilominus mihi certum eſt, per meſſem in hoc loco denotari ingentem fructum, quem ſuis con-

Auctoris explicatio.

de messe animarum, quæ per Euangelij prædicationem in Ecclesijs hereas conuelūtur.

concionibus collegerūt Apostolici viri, quos Deus ad prædicandum Gentibus misit; hoc est, vberrimam animarum segetem & copiosissimam Gentilium conuersionem. Atque inprimis inficiari nemo potest, quin vsitata sit Scripturæ loquutio, messem appellari Gentilium conuersionem. Patet hoc Matth. 9. 37. & Lucæ 10. 2. *Messis quidem multa, operarij autē pauci. Rogate ergo Dominum messis, vt mittat operarios in messem suam.* Et Ioan. 4. 35. *Videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem.* Et certè nihil apud Ecclesiæ Patres frequentius, quàm animarum cōuersionem nomine messis, aut segetis significare.

Prædicta interpretatio in Apoc. coniectione soluitur.

Secundò, Apocalypseos series & consequutio hunc sensum omnino postulat; qui prætermitti nō potest, nisi ab iis, qui de Apocalypseos filo & cohærentia nihil curant. Etenim præterquam quòd nullus hìc locus est extremo iudicio: (cùm posteà mille pacis anni subsequantur) in hoc ipso capite euidens est, nōdum ad diei iudicij tractationem perueniri; quandoquidem sub Agni specie Christus apparet, & Agnus ipse est huius belli, huiusque exercitus dux; nec non eius milites prælium ineūt, non secus atque agni inter lupos. Ad hoc ergo bellum spectat messis, vt manifestè colligitur ex Ioelis 3. ibi enim messis allegoria cum belli tractatione connectitur. Et quamuis sibi aliqui persuadeāt, legitimum sensum capitis 3. Ioëlis esse de propria vindicta, déque vniuersalis Iudicij die; me certè Apocalypsis docet, Ioëlem ibi agere de mystico Euangelij prædicatorum bello; atque adeò messem esse illius prædicationis fructum. Et de die quidem Iudicij ego prorsus explicare nescirem illa Ioëlis verba n. 10. *Infirmus dicat, quia fortis ego sum.* Vnde Paulus: *Virtus in infirmitate perficitur.* & *Omnia possum in eo qui me confortat.* & alibi. *Cùm infirmor, tunc potens sum.* Quæ verba aptissimè applicantur ad robur ac vires, quas Deus viris Apostolicis suggerit; quando infirmiores ipsi ac debiliores ad Euangelij messem videntur. Nec huic sensui obstat mentio vallis Iosaphat, vt constabit libro 10. in illius capitis expositione.

Ex ipsa visione Ioanni hic ostensa id ex ...is confirmatur.

Tertiò, ad significandam mysticam conuersionis messem in Gentilium quamplurimis, cohærent optimè, quæ in hac visione Ioanni sunt ostensa. Nam per nubem candidā mirificè exprimitur ministerium Euangelij prædicatorum, vt vidimus c. 1. & in ea nube eleganter effingitur Christus aduenire cum verbi sui falce ad metendum. Ipse enim propriè conuersionis effectum præstat. Nam licèt possit etiam iisdem operariis, veluti ministris, attribui, vt constat Matth. 9. 37. Luc. 10. 2. & Ioëlis 3. 13. In Apocalypsi tamen iure optimo Spiritus sanctus conuersionem animarum Christo, vt præcipuo auctori, voluit adscribi. Quapropter c. 19. 21. cernimus, licèt Christus magnam equitum multitudinē secum ducat, vniuersas tamen cædes fieri ab ipso Christo; quia *omnes occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius.* Porrò nubis symbolum optimè etiam indicat incredibilem velocitatem, qua viri Apostolici diuino spiritu afflati totū terrarum orbem percurrerunt, nulla difficultate victi, nullo labore fatigati. Vnde illud Isaiæ 60. 8. *Qui sunt isti, qui vt nubes volant?* Deinde humana figura aptissima est ad Christum clementem atque benignum denotandum; & eapropter de prima illa figura cap. 1. 13. dicit Ioannes, vidisse se similem filio hominis. & sicut c. 1. in prima illa visione sermo est de Christo in sua Ecclesia; sic etiam in præsenti, persona filij hominis repræsentat Christum in viris Apostolicis, siue per illos, metentem mysticam messem. Adhæc; corona aurea, quam cælestis messor gestat in capite, egregiè conuenit cum Gentium vocationis mysterio; quia per Gentium conuersionem dicitur Christus in mundo regnare. Atque hic est ipsissimus sensus eorum Psalmorum, in quibus dicitur *Dominus regnauit.* (Ij autem sunt Ps. 92. Ps. 96. & Ps. 98.) Expende verba illa, *Dominus regnauit; exultet terra, lætentur insulæ multæ; nubes & caligo in circuitu eius.* Ecce nubem, de qua in præsenti Ioannes. Mox sequitur, *Iustitia & iudicium correctio sedis eius.*

Quid significetur eo Psalmorum exordio, Dominus regnauit.

Vers. 15.

Et in manu sua falcem acutam]. Quod in belli allegoria est gladius; hoc in messoris figura est falx acuta; quare sine dubio sermo est de gladio Spiritus, *Quod est verbum Dei.* Vide c. 19. 21. vbi tota occisio fit ipsius ducis gladio.

Et alius Angelus exiuit de templo.] Quod ad grammaticam spectat, relatiuum *alius* non significat sub Angeli specie apparuisse illum, qui super nubem candidam fuit visus; satis namque est, duos proximè subsequentes esse Angelos, sicut diximus suprà num. 6. Si tamen aliquis velit, per complexum illud, *Alius Angelus*, denotari in præsenti, messorem etiam Angelum esse; nō admodum repugno. Nam & Christo & Apostolis nomen etiam Angelorum in sacris Literis datur: nec tamen ideo opus est, messorem apparuisse alatum.

In hoc Angelo, qui è templo exiuit, quis figuretur.

Quòd verò ad rem ipsam attinet; hic Angelus è templo exire visus denotat (opinor) Prophetam Ioëlem; verba enim quæ profert ea sunt: *Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora, vt metatur; quoniam maturauit messis terræ.* Hæc autē verba mutuata sunt ex c. Ioëlis 3. n. 13. vbi ait: *Mittite falces, quoniam maturauit messis.* Ideo autem Apocalypsis singulari numero, Ioël verò plurali vtitur: quia Ioël alloquitur Euangelicos prædicatores, quos destinauit Deus ad Euangelium Gentibus promulgādum; at Apocalypsis dirigit sermonem ad Christum. Sensus tamen idem est; quia Christus erat præcipuus, qui in suis operariis fruges demetebat. Quamobrē ipsis, vt instrumentis; Christo, vt principali causæ, messis adscribitur. Ioëlem verò de messe Euangelica sermonem instituere libro 10. manifestum erit in eius capitis commentario.

Quid sibi velit hic angelus clamans, Mitte falcem tuā, &c.

Verùm age iam, quid sibi vult, Ioëlem dicere Christo, vt mittat falcem, quoniam triticum ad maturitatem peruenerat? Respondeo, Ioël, vt Propheta, Dei beneplacitum enunciat; Christus autem quatenus homo in suis actionibus semper in Dei beneplacitum mentis oculos intendit: & idcirco dicitur Christus, vt impleretur Scriptura, protulisse, *Sitio.* & similiter in multis aliis. Præterquā quòd messor in hac visione repræsentat, quod Christus per suos ministros, id est prædicatores Euangelicos fuit operatus; ad eósque sermonem conuertit Ioel cùm ait, *Mittite falces*, &c.

Angelum egredi è templo, quid innuat.

Sed quid significat illa Angeli egressio è templo? Illud quidem vaticinium capitis 3. Ioelis est arcanum nimis ac reconditum: in eoque ostenditur, Prophetam, quando vaticinium hoc enunciaturus prodiit, quasi ex ipso Dei penetrali fuisse egressum; hoc est, quòd Deus illum in abditum Sanctuarij recessum intulerit, & mira Christianæ Ecclesiæ arcana docuerit, ideo Prophetam potuisse admirabilem illam prophetiam pronunciare. Quod autem Ioel dicatur in illis verbis *Clamasse voce magna*, ad vehementem affectum referendum est; sicuti qui in rebus magni momenti præ ingenti animi sensu exclamare solent. Fortè etiam clamor hic Euangelij concionatores ad clamandum inuitat. Sic enim suum explent officium, & apta fiunt mystici messoris instrumenta.

Quoniam

Alluſio ad Ioelis verba.

Quoniam aruit meſſis terræ.] Verba Ioelis ſunt, *Quoniam maturauit meſſis.* Ad quæ etiam verba reſpexiſſe videtur Chriſtus Ioan. 4. 35. *Videte regiones, quoniam albæ ſunt ia ad meſſem.* Quibus verbis nō ſignificatur, meſſem ipſam, quod in ſe eſt, maturā iā & falci aptam eſſe, ſed adeſſe iam tempus opportunum, quo Deus ipſi maturitatem addere decreuerat. Quapropter maturitas non eſt referēda ad bonam diſpoſitionem, quæ Gentibus ipſis ineſſet: ſed ad magnam efficacitatem, quam Deus prædicationi conferebat; quòd acceſſiſſet tempus à Deo conſtitutum, in quo & concionatoribus ad prædicandum, & ad excipiendum auditoribus opem auxiliumque efficax præbere decreuerat. Scio aliter exponere Andream & alios; qui putant, propterea dici, *Quoniam aruit meſſis terræ,* vt ſignificaretur electorum numerus eſſe completus. Verùm hic ſenſus aptari non poteſt Ioannis verbis in Euangelio cap. 4. 35. cùm Chriſtus ait, *Videte regiones, quoniam albæ ſunt iam ad meſſem.* Idemque eſt: *Quoniam aruit meſſis terræ.*

Verſ. 16. Quo ſenſu hic dicatur demeſſa eſſe terra.

Et demeſſa eſt terra.] Non agitur hîc de generali totius Imperij Romani conuerſione, ſed de meſſe, ſiue conuerſione, quæ vindemiam anteceſſit: hoc eſt, ingentem Martyrum numerum, qui in maximum Chriſti nominis decus, ſplendorem, & gloriam redundauit. Nec alia fuit myſtica hæc meſſis, quàm vocatio atque conuerſio numeroſæ Gentilium multitudinis, quæ per viros Apoſtolicos toto orbe diſperſos ad Chriſti Religionem ex omnibus Imperij prouinciis aggregata fuit. Terræ igitur nomine deſignatur humanum genus. Non quòd cuncti homines fuerint ad fidem traducti: ſed quia ex humani generis terra maximum hunc fructum percipit Deus.

TEXTVS.

Verſ. 17. *Et alius Angelus exiuit de templo, quod eſt in cælo, habens & ipſe falcē acutam.*
18. *Et alius Angelus exiuit de altari, qui habebat poteſtatem ſuper ignem; & clamauit voce magna ad eum, qui habebat falcem acutā, dicens; Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ, quoniam maturæ ſunt vuæ eius.*

COMMENTARIVS.

Verùm in hac vindemia ſit ſenſus de propria vindicta, an de myſtica.

AD meſſem, de qua in ſuperioribus verſibus ſermo fit, additur in his noua quædā ac mira vindemia, in qua falcis nomen, ſi literam ſpectes, ad cultelli curui figuram referendum eſt: cuiuſmodi ſunt cultelli, quibus multis in locis vites vindemiari ſolent. In præcipuo autem ſenſu quæſtio illa ſeſe hîc primùm offert, vtrùm hæc vindemia ſit propria vindicta, quam Deus de mortalibus ſumat: vel magnum potiùs beneficium, quod in eos conferat? De propria vindicta eſſe ſermonem, opinantur multi; vt Andreas, Ambroſius, & Ribera; qui eiuſmodi vindemiam de reproborum damnatione interpretantur. Cui explicationi fauere videtur contextus, qui agit de ira Dei. Nam qui vindemiauit, *miſit botros in lacum iræ Dei magnum.* quem lacum aiunt eſſe infernum. Deinde in aliis etiam Scripturæ locis, vindemiæ nomē manifeſtè in malam partem accipitur. Sic Pſal. 79. 13. *Vt quid deſtruxiſti maceriam eius; & vindemiant eam omnes, qui prætergrediuntur viam.* Threnorum 1. 12. inducitur Ieroſolyma ſic lamentans; *Vindemiauit me, vt locutus eſt Dominus in die iræ furoris ſui.* Et num. 22. ſubdit, *Vindemia eos, ſicut vindemiaſti me.* Et cap. 2. 20. *Vide Domine, & conſidera, quem vindemiaueris.* Iſaiæ 16. 9. *Super vindemiam tuam, & ſuper meſſem tuam vox calcantium irruit.* vbi ſermo eſt de vindicta de Idumæis ſumenda. Et cap. 32. 10. *Conturbabimini confidentes, conſummata eſt enim vindemia, &c. plangite,* &c.

Proponitur prima ſententia explicans de propria vindicta.

Auctoris mēs exponentis de myſtica vindicta.

Hæc tamen nihil obſtant, quominùs pro certo teneam, per hanc vindemiam in præſenti figurari ſummum beneficium in eos collatum, qui vindemiari dicuntur. Et imprimis argumenta omnia quæ ſuperius attulimus, vt meſſem præcedentem vindemiæ probaremus eſſe feliciſſimam iis, qui pro meſſe computantur; illa inquam omnia militant pro noſtra hac vindemiæ explicatione, vt interim Apocalypſeos acoluthiam atque contextum (ex quo validum ſemper argumentum deſumo) prætermittam. Secundò, ipſamet meſſis atque vindemiæ copulatio felicitatem adumbrat non obſcurè. Hîc enim cernimus, vindemiam denotari quaſi rem, quæ proximè meſſem fuit ſubſecuta. Atque apud Leuiticum cap. 26. 5. ſcriptum legimus, *Si in præceptis meis ambulaueritis, &c. apprehendet meſſium tritura vindemiam;* item Deut. 7. num. 13. Amos 9. 13. *Comprehendet arator meſſorem, & calcator vuæ mittentem ſemen.* ſimiliter etiam Ioëlis 13. 3. de quo loco dicemus infrà.

Tertiò, nemini nouum & inauditum videri debet, quòd Eccleſia appellatur vinea atque meſſis. Id enim & in multis Scripturæ locis manifeſtum eſt, & ab ipſamet Eccleſia decantatur in quadam Sabbati ſancti oratione, quæ ſic ſe habet, *Tribue quæſumus Domine populis tuis; qui & vinearum apud te nomine cenſentur, & ſegetum, &c.* Si ergo Chriſti Eccleſiæ ſunt vinea; certè vindemia felicitatis maximæ ſymbolum eſſe debet.

Argumenta propriæ expoſitione adducta enodantur. Primum ſoluitur.

Vt autem illis obuiam occurramus, quæ nobis in contrarium opponuntur; ad primum Reſpondeo, in Apocalypſi (vt ſæpe diximus) vindictæ, atque iræ ſpeciem attribui animarum conuerſioni, aliiſque permagnis beneficiis, quibus Deus homines ſolet afficere. Quamobrem nomen iræ, aut lacus iræ non ſolùm non eſt impedimento, ſed elegantiæ potiùs plurimum continet; quòd ſummum beneficium ſub vindictæ ſimulatione figuretur. Aduerte autem pro nomine *Lacus* Græcè apponi ληνὸν, quo nomine propriè ſignificatur torcular. Sic enim redditur infrà cap. 19. 15. Quòd autem torcular appelletur lacus; nouum non eſt, & Hiſpanis hominibus imprimis eſt familiare. Nos enim torcular linguâ vernaculâ nominare ſolemus *El lagar.* Deinde cum ſermo hîc ſit de ira Dei in vindemia; manifeſtè reſpicitur ad illud Iſaiæ 63. 3. *Torcular calcaui ſolus: calcaui eos in furore meo, & calcaui eos in ira mea, conſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui.* Quibus in verbis de Chriſti paſſione ſermonem inſtitui, compertum eſt, cùm Chriſtus Dominus, quàm potuit maximam iræ ſignificationem aduerſus peccatum exhibuit. Et quamuis in ordine ad ipſos peccatores ira fuerit in ſummam miſericordiam conuerſa: hæc tamen ipſa miſericordia in ſacris literis ſub ſpecie vindictæ ſignificatur. Itaque nos docet Iſaias, Chriſtum ſe ex ſuis hoſtibus vindicaſſe, & illuſtrem de illis repoſtaſſe victoriam. Quòd verò Chriſtus ſuomet ſanguine fuerit reſperſus, id magna cum energia figuratur, quaſi ipſe effuſo ſuorum hoſtium cruore redundaret. Etenim in ſuæ paſſionis vindemia occidit myſticè Chriſtus ſuos hoſtes, atque contriuit. Quare

A Quare in hoc Apocalypseos loco per allusionem ad illa Isaiæ verba, inducitur sermo de maximo quodam beneficio, quod Deus in suos contulit seruos, vt infrà explicabimus.

Secundum soluitur.

Ad secundum argumentum dicendum est, in iis quidem locis agi de seueritate ac supplicio: si tamen hic erat agendum de ingenti beneficio, quod supplicij speciem habebat, eo ipso aptissimam esse vindemiæ atque iræ allegoriam. In hoc enim sita est potissimùm huius phrasis de nouissima ira agentis concinnitas & elegantia; vt translationes illæ, quibus horribile solet denotari supplicium, B traducantur ad nouam iræ rationem, siue ad iræ personam ac laruam, qua diuina misericordia veluti personata procedit. Ad hæc, si in aliquibus locis vindemiatio applicatur ad supplicij significationem, in aliis etiam transfertur ad significationem magni triumphi, vt Isaiæ 25. 6. & vtraque significatio hic pereleganter coniungitur, felicitate cum rigoris & seueritatis aspectu coniuncta.

Quodnam fuerit benefi. cium per vindemiæ allegoriam figuratum.

Ad pleniorem autem huius elegantiæ expressionem, transeamus oportet ad quæstionem secundam; Ecquod scilicet beneficium sit illud, quod hic per vindemiæ allegoriam innuitur? C Dicet fortasse aliquis, non esse opus, vt messis atque vindemiæ significationes diuersæ sint; duplici enim allegoria potuit res eadem indicari. & apud Ioelem 3.13. (quò in hac Apocalypseos messe, & vindemia respici diximus) messis ac vindemia non videntur inter se distingui. Nam in eodem versu dicitur: *Mittite falces, quia maturauit messis, venite, & descendite, quia plenum est torcular; exuberant torcularia.* Vbi apparet, messis atque vindemiæ coniunctionem perinde esse, quasi duæ metaphoræ conglobentur, quæ exprimant ingentem cædem à victore exercitu in victis edendam. D Si autem sermo est de Euangelicæ prædicationis bello; per messem quidem ac vindemiam denotabitur ipsius prædicationis fructus. Vnde in sapientia Euangelica complebitur, quod Ecclesiasticus ait cap. 33. 17. *Quasi qui vindemiat repleuit torcular.* Adde huc, quòd inter eos, qui messem ac vindemiam huius capitis ad propriam referunt vindictam, reperiuntur aliqui, qui inconueniens non esse putant, vt res eadem duplici allegoria pariter explicetur. E Sic sanè Viegas, licet statim subdat, fortassis senes comparari messi; adolescentes verò, vindemiæ; & propterea mortem duplici armari falce; quia altera adolescentes vindemiat, altera demetit senes. Hæc ille.

Proposita dubitationi satisfit.

Verùm enimuerò, vt quid sentiam exponam: existimo, quemadmodum per messem conuersio multorum infidelium denotatur; ita similiter per vindemiam adumbrari eorundem martyrium, qui Christi amplectebantur fidem.

Per vindemiam significari Martyrum cædem.

Primò enim inficiabitur nemo, quin cùm hæ duæ figuræ sint inter se diuersæ, & messis tanquam vindemiam subsequens inducatur; congruentissimum sit, vt vindemia distincta sit à messe. F Deinde in Gentilium conuersione, quo tempore Romanum Imperium Ecclesiam euertere curabat, notum est, post conuersionem, mox subsequi fidei confessionem, mox pro confessione ipsius fidei, effusionem plerunque sanguinis, ac mortis perpessionem.

Rationibus solidatur prædicta interpretatio.

Cùm ergo tantopere ad Christi gloriam redundaret, vt quamplurimi ex iis, qui paulo antè in misera idolorum superstitione volutabantur, vix dum ad Christi ipsius fidem traducti adeò insigne acceptæ nuperrimæ fidei testimonium redderent, & fortiter atque alacriter pro Christo inter crudelissima tormenta interirent: facilè cernitur, rem hanc esse dignissimam, quæ in Apocalypsi æternis celebraretur præconiis, atque in hoc præsertim loco, vbi agitur de admirabili fructu, quem viri Apostolici toto terrarum orbe disiecti ex Christianæ fidei prædicatione ceperunt. Id quod dignè Paulus expendit ad Philip. 1. 29. *Quia vobis donatum est, non solum vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini.*

Tertiò, voluptas maxima, quam Diuina prouidentia accipiebat in tanto cruore pro Christi gloria effuso, optimè significatur in admirabili hac vindemia; in qua dicitur tanta fuisse vuæ copia in lacum siue torcular iniecta, vt sanguis (qui rubro respondet vino) vsque ad equorum frænos per stadia mille sexcenta redundet. Ad quorum verborum explanationem vbi peruentum erit, artificiosæ huius allegoriæ venustas & elegantia magis perspicietur.

Ex Ioelis loco, ad quẽ hic respicitur, eadẽ probatur expositio.

Quartò, hic ipse sensus est vindemiæ, quæ cum messe coniungitur Ioëlis 3.13. & Amos 9. 13. Quare vtrobique mox subditur: *Stillabunt montes dulcedinem,* &c. Quibus verbis innuitur mira consolatio spiritalis, qua Deus suos fideles recenter conuersos in medio persecutionis cursu perfundebat. Sic enim expediens erat, vt possent firmiter & animosè pro Christo tolerare tormenta.

Cur in vindemia epitheton Acutæ quater addatur falci, semel verò in messe.

Quintò, quamuis falci, de qua agitur in messe, & falci similiter vindemiæ tribuatur epitheton *acuta:* ceterùm in messe hoc epitheton non fuit secundò iteratum: at in vindemia quater repetitum est, nimirum n. 17. *Habens & ipse falcem acutam.* n. 18. *Ad eum qui habebat falcem acutam.* & infrà; *Mitte falcem tuam acutam.* & n. 19. *Misit falcem suam acutam.* Atque hæc affectata repetitio meo iudicio congruentissima extitit, ad exprimendam Diuini verbi vim in Christianorum recens conuersorum animis roborandis, vt pro Christi gloria hilariter, ac iucundè in mortem ruerent. Eodem enim sensu ait Paulus ad Hebræos 4. 12. *Viuus est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum, & intentionum cordis.*

Sextò, D. Hieron. Isaiæ 24. 13. in ea verba, *Cùm fuerit finita vindemia;* nomine vindemiæ intelligit oppressionem iustorum in Antichristi persecutione.

Expressionẽ musti in vindemia ad Martyrum sanguinẽ figurandum esse appositã.

Septimò, nihil propius ad significandam sanguinis effusionem in Sanctorum martyrio, quàm expressio musti in vindemia, tum quia mustum ipsum in Scriptura sanguis vuæ nominatur (forsan quia in Palæstina vinum ferè erat rubrum) tum etiam, quia passio Christi per allegoriam vindemiæ figurata est apud Isaiam cap. 63. 3. vt suprà vidimus. Quapropter per allusionem ad illum Isaiæ locum cohæret optimè, vt Martyrum passio in hoc Apocalypseos loco tanquam vindemia quædam significetur, per quam Christus victor, & suæ passionis victoriam gloriosè prouehens, se admirabiliter de illis vindicauit, qui antea idolis seruierant, eos videlicet in tormentorum atque cædis torcular immittendo, eisque suggerendo robur, vt sanguinem ac vitam pro ipso constantissimè profunderent.

Quomodo in Martyrũ cæde suã Deus iram ostẽdat.

In sanctorum etiam martyrio ostendit Christus Dominus suam iustissimam iram, quam contra idololatriam conceperat. Si quidem, vt eam opprimeret, suorum amicorum sanguinem effudit. Quod enim Ioannes ait epistola 1. capite 5. 4. *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra;* in fide martyrio confirmata verum esse imprimis comprobatur. Quamobrem Martyrum sanguis considerari etiam potest tanquam sanguis inimicorum; atque adeò Martyres ipsi figurantur veluti triumphatores, qui licèt se sanguine aspergant, ha-

autem maculæ indicant & suæ victoriæ signa, & Dei indignationem aduersus idololatriam: ad eum ferè modum, quo Isaias loquitur de Christi passionis vindemia cap. 63. Quòd si Christi Redemptoris nostri passio est magnum illud diuinæ iræ torcular, in eo ipso copiosa Martyrum vindemia calcata fuit. Ipsorum enim sanguis pariter cum Christi sanguine mistus confluxit; vt ex eo efficacitatem acciperent, & cumulatum ei redderent effectum in ea victoria, de qua agit Isaias.

Quinam sint duo angeli vindemiæ?

Sequitur ordine tertia quæstio. Quinam scilicet sint duo Angeli vindemiæ, tam qui falcem manu tenebat, vuam vindemiaturus, quàm qui illum ad vindemiam cohortatus est? Primasius, Beda, Haymo, Ansbertus, Pannonius, & Viegas, credunt, vuæ vindemiatorem esse Christum. Hoctamen Riberæ non placet; sed asserit illum esse Hierarchiæ cælestis Angelum. Ceterùm cùm tres hic Angeli per ordinem enumerentur, vnus qui ait, *Mitte falcem tuam, & mete.* Alter vuam demessurus. Tertius, qui secundum admonet, vt eam præcidat: cumque horum trium Angelorum primus sit Ioel Propheta, vt suo loco vidimus; valde verisimile est secundum & tertium Angelos esse pariter prophetarum totidem veteris instrumenti figuram. Etenim cùm vterque cum Ioële copuletur, & tres omnes appellentur Angeli; congruens exigit coniectura, vt Angelorum nomen illis eodem modo quadret, & tres ipsi aptè coniungantur; atque adeò, vt illi omnes ex veteri testamento sint. Prophetis autem tribui in Apocalypsi Angelorum nomen, vidimus suprà in Angelis tubarum. Prætereà tertius Angelus, qui ad vindemiatorem clamauit: *dicens, Mitte falcem tuam acutam, & vindemia,* meo iudicio Eliam Prophetam adumbrat. Quæ enim textus de illo prodit indicia, hæc sunt: *Qui habebat potestatem super ignem.* Quibus verbis Elias videtur omnino designari. Ille enim fuit; qui cum Prophetis Baal pactus est, 3. Reg. 18. 24. *Deus qui exaudierit per ignem, ipse sit Deus.* Et num. 38. *fecit, vt descenderet ignis Domini, & voraret holocaustum.* Ipse itidem est, quo præcipiente ignis de cælo demissus vnum & alterum Quinquagenarium cum suis militibus absumpsit, 4. Reg. 1. 10. 12. Quamobrem, cùm de quodam Propheta hic instituatur sermo, *Qui habebat potestatem super ignem*; non alius esse potest, præter Eliam.

In tertio angelo, qui ad vindemiatorem clamauit, figurari Eliam.

Huc accedit; quod de eodem Angelo hîc dicitur, *Exiuit de altari.* In quo continetur etiam allusio non obscura ad id, quod de Elia affirmatur 3. Reg. 18. 30. *Curauit altare Domini, quod destructum fuerat*: & insigne obtulit sacrificium. Quare hunc eundem Angelum audiuit Ioannes ab altari loquentem cap. 16. 7. Vbi ex contextu etiam non parum roboratur per hunc altaris Angelum denotari Eliam. Nam Eliæ socius in Apocalypsi (sicut & in Christi transfiguratione) est Moses, vt vidimus cap. 11. Angelus verò ille, qui ab altari loquebatur, adiungitur tanquam socius Angelo aquarum cap. 16. 5. & 7. Et qui animum parumper aduertat, non dubitabit, quin Angelus aquarum Mosem designet. Quippe cùm Apocalypsis Angelorum nomen Prophetis tribuat; nulli alij præter Mosem, quadrat nomen Angeli aquarum. Quia ipsum nomen *Moses* sonat idem, quod *Attractus*, subaudi *de aquis.* Lege Exodi 2. 10. *Vocauitque nomen eius Moysés, dicens, quia de aquis tuli eum.* Et Apocalyp. 11. de Mose dicitur, *& potestatem habet super aquas.* Ex his ergo valde vero simile est, illum Angelum, *qui habebat potestatem super ignem,* esse Eliam. Quo constituto, non videtur dubitandum, quin Moses sit ille,

Per Angelum aquarum figurari Mosem, qui hic vindemiatoris personam agit.

A qui in præsenti vindemiatorem agit. Nam qui habebat falcem ad vindemiandum, *& qui habebat potestatem super ignem,* in hac vindemiæ visione socij sunt. Quapropter vbi in altero Eliam agnoscamus, mox alter intelligitur esse Moses. Hi enim duo, sicut in transfiguratione Christi, sic etiam in Apocalypsi sociantur cap. 11. & in hoc capite 14. & cap. 16. 5. & 7. Itaque tres Angeli, quorum hic meminit Ioannes, sunt Ioël, Moses, Elias. Ioël quidem ad messorem clamat, Moses verò & Elias sunt ij quorum in hac mystica vindemia mentio fit.

B Porrò, quemadmodum cap. 11. Moses & Elias personæ sunt, quarum altera cælestem sapientiam, altera eximiam sanctitatem, siue ardentem zelum in Christi seruis effulgentes repræsentant; sic etiam in præsenti opus est, vt Moses & Elias eandem significationem retineant. Quare ad eorum quæ nuper de illorum significatione diximus, comprobationem, reliquum est, vt exponamus, cur mystica vindemia cælesti seruorum Christi sapientiæ attribuatur; & cur zelus hîc introducatur ad sapientiam clamans, vt mittat falcem, atque vindemiet.

Mosem & Eliā in duobus angelis figuratos hic esse sapientiæ & sanctitatis symbola.

C Circa primum aduerte, non esse hunc locum primum, in quo cædes cælesti adscribatur sapientiæ. Nam vt cap. 6. vidimus, quarto sigillo designato, retegendus erat admirabilis sapientiæ atque consilij spiritus, & tamen figura per speciem apparuit, mortis atque inferni stragem edentis in Christi Iesu familiaribus. Vbi adduximus illa Isaiæ verba; *Admirabilis consiliarius.* In quibus ad Salomonicum alluditur iudicium, quod primo aspectu crudelitatis ac feritatis speciem præ se ferebat. Adduximus item illud Prouerb. 9. 2. *Sapientia immolauit victimas suas.* quod ad suorum filiorum mactationem à Tertulliano refertur. Itaque iure

Cur mystica vindemia attribuatur cælesti sapientiæ seruorum Christi.

D satis magno tribuitur spiritui sapientiæ & admirabili Dei consilio vindemia effecta in torculari, quod loco vini expressit immensam sanguinis Martyrum copiam.

At enim, inquies, quantuis Martyrum sanguinis effusio eleganter admirabili consiliario tribuatur, quòd eius fuerit consilium, stultitiæ simulatione propriam sapientiam obtegere; Moses tamen minimè denotat Dei ipsius, aut Christi sapientiam, sed ipsius seruorum. Etenim Moses & Elias considerantur tanquam serui Christi; & Christus ipse eorum vocatur Dominus Apocalyp. 11. 8. Respon-

Soluitur difficultas in hac explicatione occurrens.

E deo, per Mosem quidem & Eliam non directè repræsentari Dei aut Christi sapientiam, sed seruorum ipsius; sapientiam tamen Sanctorum esse à diuina deriuatam. Quapropter sicut consilium de sanguine Martyrum effundendo Diuinam prouidentiam & Christi consilium, vt præcipuam causam, propriè attingit; sic etiam suo modo attingit sanctorum sapientiam, ipsiusmet consilij executio; quatenus illa consilio atque sapientiæ ipsius Dei & Christi subordinatur. Deus enim suis sanctis vtitur vt liberis instrumentis in eo, quod præstant, obsequio suum pro illo sanguinem ef-

F fundendi. Et quemadmodum diuini consilij & sapientiæ proprium est, Sanctos suos per iniurias, tormenta & cædes ad æternæ gloriæ celsitatem conducere; ita similiter proprium est sapientiæ, quam Deus ipse suis seruis impertiuit, se ipsos tormentis ac morti pro Deo offerre, & animam suam, siue vitam odisse, vt eam reddant meliorem. Quod qui attentè consideret, facilè cernat, rem esse Spiritu sancto dignissimam, vt vera illa æstimatio atque consilium eorum, qui omnia pro Christo aspernabantur, cælesti tribueretur sapientiæ, quam Deus sanctis ipsis elargiebatur. Quapropter magna cum energia

energia inducitur Moses, id est sanctorum sapientia hanc vindemiam faciens. Qui verò clamat ad Mosem, cumque hortatur, vt suum præstet officium, est eius comes Elias, id est, diuinæ gloriæ zelus, qui sanctos impellit viros ad sanguinis pro Christo effusionem.

Sed quorsum in messe Ioel ipsiusmet Ioelis Prophetæ personam agit, cùm in vindemia Moses & Elias non proprias sed fictas personas repræsentent? Deinde, quorsum in messe, qui falcem mittit, est Christus Dominus; at in vindemia, qui infert falcem, non Christus est, sed mysticus Moses, id est B cælestis sapientia seruorum Christi?

Cur in mystica messe Christus sit, qui falcem mittit: at in vindemia nō Christus, sed mysticus Moses.

Respondeo, Christum esse, qui in suis operatur, & quem Prophetæ respiciunt tam in iis, quæ scripserunt, quàm quæ in se ipsis atque in suis operibus figurarunt. Est autem messor similis filio hominis (id est Christus in suis ministris) quia animarum conuersioni, quæ ministrorum Euangelij ministerio fit, Christus efficacitatem addit. Et quanuis vindemia Mosi atque Eliæ mysticis attribuatur, hoc ipso innuitur esse proprium Christi facinus. Nam mystici Moses & Elias Christum in Apocalypsi suum Dominum recognoscunt; & C eius virtute suffulti admiranda opera præstant. Ac demum ad Christi, eiusque Ecclesiæ mysteria illustranda deseruiunt, Ioel quidem suis scriptis, Moses verò & Elias suis operibus ac figuris. Quamobrem vt significetur, Christum fuisse potissimum scopum eorum omnium, quæ & Prophetæ prædixerunt, & Deus figurauit in illis, congruenter factum est, vt alij ad sacram hanc Apocalypseos actionem sua scripta conferrent, alij ea mysteria, quæ in se ipsis, inque suis operibus adumbrarunt. Itaque non solùm inconueniens non est, sed valde potiùs conueniens, vt hinc Ioelis scripta, inde Mosis & Eliæ opera huc confluant. Præterea, quòd vindemia Martyrum sanctitati atque zelo tribuatur, non verò tribuatur conuersio iis ipsis, qui conuertuntur ad fidem, id ex Theologiæ visceribus petitum est. Nam martyrium quidem supponit Martyres ipsos esse insignes sanctitate viros; atque ideo potuit martyrium ipsorum sapientiæ & sanctitati aliquo modo tribui; at conuersio nulla potuit ratione illi adscribi, qui ad Catholicam fidem traducitur. Nec enim illum sanctum esse antea indicat, sed peccatorem potiùs, ac proinde omnino indignum, cui tribuatur, quod mera est Dei gratia.

Cur in hac visione Ioel suimet ipsius personam agat: at Moses & Elias non proprias sed fictas.

Quibus præmissis, textum ipsum percurramus. *Alius Angelus exiuit de templo, quod est in cælo.* Hic Angelus in nostra expositione est mysticus Moses; qui cùm cælestem seruorum Christi sapientiam repræsentet, ideo acutam falcem manu gestat, quæ idem est, atque gladius, siue cultellus acutus ad vindemiandum. Constat autem gladium spiritus esse verbum Dei. Cælestis verò sapientia est, quæ Diuini verbi auxilium sibi adsciscit ad iugulum gladio supponendum, atque hoc est vuam præcidere, vt eam tyranni conculcent. Verùm sæpius reperitur, huiusmodi cultellum, quem Angelus manu tenebat, esse acutum, vt indicetur vis maxima, qua vnum ab alio diuidit & separat, iuxta illa Christi verba Matth 10 34. *Non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare homines, &c.* Iam si Mosis historiæ memoriam refricare velimus; nonnihil in ea deprehendemus, quò in hac falce seu gladio acuto alludatur. Vide Exod.32.26. *Si quis est Domini iungatur mihi, &c. Ponat vir gladium super femur suum.* Sed cur ipse Angelus dicitur *egressus de templo, quod est in cælo.* Nimirum quemadmodum

Quid significet falx, quā manu portat angelus egrediens è templo, quod est in cælo.

Cur hic angelus dica...

A Ioel dictus fuit exisse de templo, quòd Deus illum ad suum penetrale admisisse, & sua illi arcana euulgasse videbatur, non aliter cælestis sapientia per Mosem figurata significanter dicitur è templo prodire, id est ex recondito diuinæ disciplinæ penu, quando in ipsam prodit actionem, & falcem manu tenens egreditur ad amputandos botros, & iugulum tyranni ferro subdendum. Aduerte insuper locutionis discrimen. Nam Ioelem textus ait exisse de templo, de mystico verò Mose dicit, *Exiuit de templo quod est in cælo.* Videlicet cùm templum Christianæ Ecclesiæ conuersationem in cælis denotet, recondita quidem doctrina admirabilis huius & cælestis conuersationis propriè spectans ad tempus legis gratiæ, Christianum hominem diuini verbi gladio munit ad vuam resecandam, & martyrium alacriter subeundum: id quod proprium est spiritus & gratiæ, quam lex Euangelica suis asseclis & obseruatoribus communicat. Et propterea Ioel non dicitur exisse de templo, quod est in cælo; sed de templo, quò tunc Prophetæ ingrediebantur, quæ erat Christi mysteriorum cognitio. Si verò ad Mosaicam historiam oculos conuertamus, quando mysticus Moses, (cùm gladium arripuit, & stragem illam edidit) dicitur prodisse è templo, quod est in cęlo; fortassis alluditur ad Mosis descensum è monte, vbi aspexerat cæleste templum; ad cuius normam effinxit postea tabernaculum, vt sibi à Deo fuerat imperatum, *Secundùm exemplar quod illi in monte demonstratum est.*

...tur egressus è templo, quod est in cælo: alter verò, qui Ioelem figurat tantùm dicatur exisse de templo.

Quid hic per templum.

Scio alios per hunc Angelum intelligere Christum ipsum. Verùm, si Christus erat, cur in messe similis erat filio hominis; nunc verò in vindemia Angeli nomen habet? Dices Christo tribui etiam in Apocalypsi nomen Angeli, vt vidimus capite D 10. Hoc tamen propositum nodum non soluit, cur scilicet & in messe similis filio hominis, & in vindemia Angelus sit; Et certè discrimen inter messorem, & tres Angelos subsequentes hic assignatum indicat non obscurè, hos tres Angelos esse seruos ac ministros illius, qui falcem manu demessurus ferebat.

Et alius Angelus exiuit de altari, qui habebat potestatem super ignem. Pannonius hæc verba de ipsa Eliæ persona interpretatur; & ad Antichristi tempus confugit. Ribera exponit de quodam Angelo cælestis Hierarchiæ, quem tanquam legatum mittunt E Martyres à Deo postulantes, vt improbos in inferos detrudat. Me tamen Apocalypseos acoluthia docet, hunc Angelum esse mysticum Eliam, vt suprà iam dixi. Quod autem textus ait, illum de altari exisse; de altaris curatione expono. Nam Elias, vt habetur 3.Reg.18.30. *Curauit altare Domini quod destructum fuerat.* Et quidem ad diuinæ gloriæ zelum significandum, nihil aptius, quàm Eliam depingere; qui ab altaris curatione prodeat, & sapientiā Sanctorum cohortetur, vt vineæ terrenæ botros vindemiet. Si Eliæ historiam in mentē reuocare libeat, eò videtur alludi, nimirum, quòd Elias curato Dei altari, & Israelitis de veri Dei adoratione conuictis F (argumento ignis de cælo in sacrificium illapsi) tūc populum est hortatus, vt egregiam illam occisionem, & Deo gloriosam facerent in torrente Cison. Cùm verò vsurpetur hic vindemiæ allegoria ad denotandam interfectionem; extra rem non est, vt qui ex altari prodit, & super ignem habet potestatem, ad vindemiam alios hortetur; ita enim historia ipsa se habuit. Verùm in præsenti ad vindictam mysticam a Deo sumptam de peccatis per Sanctorum occisionem accommodatur perelegāter illa historia. Etenim Spiritus sancti ignis è cælo dilapsus

Vers.18. Angelus, qui exiuit de altari, quisnam sit

Ad historiā Eliæ hic per allusionem respici.

lapsus cælestem sapientiam conuicit, & adegit ad mysticam vindemiam patrandam, & sanguinem pro veri Dei obsequio fundendum. Faciunt nobiscum Ambrosius, Haymo & Ansbertus, qui per ignem in hoc loco intelligunt Spiritum sanctum & charitatem. Ribera quidem interpretatur de igne, quo deflagraturus est mundus, vel etiam de igne inferorum. Sed violenter id meo iudicio. altaris enim atque ignis coniunctio exigit, vt de igne altaris sit sermo; aut saltem de igne cælesti, qui holocaustum absumpsit. Contextus verò postulat, vt hæc omnia aptè connectantur cum mystica martyrij Sanctorum vindemia.

Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: quoniam maturæ sunt vuæ eius.] Si zelus sapientiam admonens, vt suam falcem in vindemiam mysticam immittat, non esset ipsemet Diuinæ gloriæ zelus, qui in Martyrum singulis exardebat; suspicari posset quispiam, singulari elogio appellari botros vineæ illos, qui ad subeundum martyrium prompti sunt, atque dispositi, & hic pariter asseri, eos ad vindemiam maturos iam & tempestiuos esse. Sed cùm ipsimet Martyres sint, qui loquuntur, & se mutuò ad martyrium cohortantur, oportet hæc verba ita exponere, ne sancti viri semetipsos videantur commendare. Quare verba illa, *Maturæ sunt vuæ eius*, eò sunt referenda; vt significetur adesse iam occasionem effundendi pro Christo sanguinem; eo fere sensu, quo suprà dictū, *Quoniam aruit messis terræ.* Atque vt seipsos excitent, atque accendant; ne pedem referant, sed se potiùs ipsos obiiciant tyrannis; rectè possunt illi ipsi, qui à Deo ad illustrissimum hoc facinus mouentur, perpendere, se singulari Dei beneficio firmos fortésque in fide persistere, & vitam pro Christo amittédi cupidos; id quod pariter includitur in eo, quod mysticus ait Elias, *Quoniam maturæ sunt vuæ eius.* Prætereà maturitas hæc est opportuna occasio, in qua teneantur fideles ad suam fidem publicè profitendam. Tunc enim congruenter dicitur tempestiua maturitas ad vindemiam sese dare.

Vua vineæ terræ, quo sensu dicantur esse matura.

NOTATIO VII.

De comparatione huius vindemiæ Apocalypseos cum iis, quæ de eadem vindemia habentur apud Ioelem cap. 3. 13.

Allusio mystica huius vindemiæ ad Ioelis vindemiam explicatur.

EADEM ratione, qua in Apocalypsi Angelus messori dixit, *Mitte falcem tuam, & mete*: alius item Angelus fuit ad vindemiatorem locutus, *Mitte falcem tuam acutam, & vindemia.* Ioel verò non eodem loquitur modo de messe atque vindemia: de messe enim ait, *Mitte falces, quoniam maturauit messis*: deinde ad vindemiam transiens, *Venite*, inquit, *& descendite, quia plenum est torcular, exuberant torcularia.* Quibus in verbis manifestum est, non esse sermonem ad eos, qui vuam præcidunt, & in torcular iniiciunt; sed supponitur potiùs vuam iam esse resectam, & in torcular immissam, atque etiam mustum iam effluere; siquidem ait, *Venite & descendite, quia plenum est torcular, exuberant torcularia.* Huius ergo discriminis in præsenti reddenda ratio est, quandoquidem Ioel Propheta in eo capite 3. de eadem agit messe atque vindemia, de qua Apocalypseos cap. 14. Hoc enim præmittimus ex supra dictis, quod ampliùs roborabitur libro 10. in explicatione illius capitis Ioelis.

Ioel in suo capitu 3. vindemia ad quos sermonē conuertat.

Aduerto igitur imprimis, Ioelem hic sermonem cōuertere ad Euangelicos solùm prædicatores, qui Christi fidem disseminaturi toto terrarum orbe dispersi sunt. Hi enim sunt strenui ac validi milites victoris illius exercitus, qué Ioel ibi describit: quibus edicit, *Mittite falces, venite, & descendite, quia plenum est torcular.* Vindemia autem, de qua sacer Vates agit, non est martyrium eorundem, ad quos dirigit sermonem, nec enim ipsos inuitaret, vt accederent, & proprij sanguinis torrentem intuerentur. Nihilo plus agit in eo, quod de vindemia asserit, de mystica aliqua cæde & internecione, quam Euangelij concionatores sint facturi. Nec enim eis dicit, vt veniant, & vuam præcidant, aut conculcent. quinimo præstituit, botros iam esse amputatos, & in lacum, siue torcular immissos, atque adeo mustum ipsum copiosè exuberare. In quo etiam videtur supponere, vuam attritam iam esse & calcatam; siquidem ait, *Exuberant torcularia.* Vnde apparet, non eos a Ioele inuitari ad vindemiam ipsam faciendam, nec ad calcandam vuam, sed ad id solùm, vt musti copiam & affluentiam inspiciant, aut fortè etiam vt ex musti torrente bibant.

Ioel in sua illa vindemia allegoria, quo de re sermonem instituat.

Ex his ergo mihi persuadeo, Ioelem Prophetam in ea vindemiæ allegoria sermonem instituere de eorundem Gentilium martyrio, qui nuper ad fidem traducti, eam illico publicè profitebantur, & mortem pro ipsa constanter oppetebant. Itaque Euangelicos prædicatores alloquens, ipsósque hortans, atque excitans ad sui muneris partes cumulatissimè præstandas; eos admonet, vt strenuè in mystico messorum munere se gerant; neque enim illis vepote messoribus vini copiam & affluentiam defore, qua se magnopere reficiant atque solentur. Cùm enim ipsi se totos in messem impendant; tunc Deum pariter vindemiæ curā suscipere, atque eosdem ipsos, qui proximè messis fuerant, extemplò in vineam maturam ac tempestiuam commutari, siquidem Deus eos in torcular iniicit, & mustum mox abundanter effluit. Hoc ad messores dicitur, vt ipsi redintegrato studio & contentione excitentur. Et certè nullum maius solatium posset Euangelij prædicatoribus afferri; nullum aliud his messoribus vinum, quod tantoperè ipsorum corda lætificet, quam copiosa seges & fructus ipsorū prædicationis: cùm videant ex tenellis plantis ac vineis ita recentibus, Deum tantam maturi musti copiam elicere, vt ipsosmet messores ad potum inuitet.

Cur Ioel non dixerit: Mittite falces, & vindemiate: bene tamen, in Apocal. dixit.

Enimuerò, cùm hoc Ioel ad Euangelij concionatores proloquatur, vbi satis fuerit perspecta horum verborum significatio, dilucidè apparet, cur non aptè dicere potuerit, *Mittite falces & vindemiate.* Nec enim ad ipsos spectat prædicatores martyrij vindemiam in recens ad fidem conuersis præstare; quia ipsorum non est eos martyrio coronare; nec animum ac vires addere ad amputandos botros, & in torcular inserendos. Hoc nempe munus diuinum Spiritum propriè attingit; & hic vigor atque animus reducitur ad cælestis sapientiæ & zeli ardentis participationem. Quamobrem, dum Ioel ad Euangelij prædicatores verba faciebat, & agebat cum illis de recentium Christianorum vindemia, non poterat congruenter dicere, *Mittite falces, & vindemiate.* At verò in Apocalypsi, cùm Mosis nomen ipsimet cælesti sapientiæ, quam Deus recèns conuersis cōferebat, propriè tribuatur; cúmque Eliæ figura accenso Diuinæ gloriæ zelo imponatur, quo ipsi magnoperè æstuabant; magnæ fuit congruentiæ atque elegantiæ, vt mysticus Elias mysticum itidem Mosem sic affaretur, *Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ.* Etenim vuæ amputatio, & in torcular immissio, vt ibi conteratur, res est quæ directè cælestem attingit sapientiam, quam Deus suis Martyribus copiosè elargitur, vt in superioribus explicatum est.

TEXTVS.

Verſ. 19. *Et misit Angelus falcem suam acutam in terram; & vindemiauit vineam terræ, & misit in lacum iræ Dei magnum.*

COMMENTARIVS.

Angelum vindemiatorem symbolū esse Mosen.

ANGELVS iste, vt suprà iam diximus, est mysticus Moses, id est, cælestis fidelium sapientia; & Moses hic mysticus Diuini verbi falce in terram, (id est in terrena corpora) immissa, vineam terræ, siue ipsa fidelium corpora vindemiauit, illa propter Dei gloriam tormentis ac morti obiiciés; atque hac ratione botros vineæ terræ *Misit in lacum iræ Dei magnum*, id est, fidelium corpora mysticè obiecit vindictæ iræ nouissimę Dei, vt in ipsis suam expleret indignationem aduersus hominum scelera conceptam, vtque suorum Martyrum cruore satiatus iustissimam remitteret iram qua in genus humanum erat accensus. Vocatur autem lacus magnus, siue magnum torcular, quia maximus fuit Martyrum numerus, maximàque Christiani sanguinis

Quid sit lacus iræ Dei magnus.

guinis copia, quæ effuſa fuit. Aut fortè reſpicitur ad illud Iſaiæ 63. 3. *Torcular calcaui ſolus : calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea, & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea*. vbi de Chriſti paſſione eſſe ſermonem, ſuperiùs admonuimus. Qui autem pro Chriſti fide emittunt ſanguinem, ſe ipſius Chriſti paſſionis comites & aſſeclas profitentur, ac proinde in idem ſeſe proiiciunt torcular, in quo Chriſtus Dominus preſſus eſt, vt cum illo pariter premantur: & eidem Diuinæ vindictæ, qua ſe Chriſtus ſubiecit, ſemet vnà cum Chriſto ſubiiciunt, vt cùm ſocij fuerint paſſionum & contumeliarum, ſint etiam poſteà conſolationis ac lætitiæ. Iam lacus ille, in quo Chriſtus preſſus eſt, meritiſſimè torcular magnum nuncupatur, & torcular iræ Dei, illius videlicet iræ, de qua Iſaias loco proximè allato fuerat locutus, capite ſcilicet 63. 3.

TEXTVS.

Verſ. 20. *Et calcatus eſt lacus extra ciuitatem, & exiuit ſanguis de lacu vſque ad frænos equorum per ſtadia mille ſexcenta.*

COMMENTARIVS.

Qui ſit, lacus extra ciuitatem calcatus.

LACVM extra ciuitatem calcatum interpretatur Ribera de gehenna, quæ & extra cæleſtem patriam, & extra Eccleſiam eſt. Sed cùm in noſtra expoſitione de paſſione Martyrum ſermo ſit, ideo lacum extra ciuitatem calcatum exponimus Pauli verbis ad Hebræos 13. 11. & 12. *Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in ſancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra, propter quod & Ieſus, vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra improperium eius portantes. Non enim habemus hic ciuitatem permanentem, ſed futuram inquirimus.* Ex his conſtat, improperium eorum, qui pro Chriſto patiebantur, & tanquam ſacrilegi hominum conſortio indigni credebantur, aptiſſimè ſignificari phraſi illa, *Extra ciuitatem*, vel *Extra portam*. Et fortaſſis ideo extra vrbē quondā morti dānati ſupplicio mulctari ſolebant, (& nunc etiam in pleriſque locis) ne præſentiā ciuitatē cōtaminarent. Si ciuitatis nomē in hoc loco Eccleſiam denotaret, diceremus, quia perſecutionis miniſtri infideles erant, E proptereà lacū ſiue torcular extra ciuitatē effingi.

Et exiuit ſanguis de lacu vſque ad frænos equorum.] Victorinus, Ticonius, Primaſius, Beda, Ansbertus, Haymo, & Ribera §. 91. per frænos equorum intelligunt populorum rectores. Alia expoſitio eſt de dæmonibus, quam ponunt Gloſſa, Beda & Anſelmus. Ribera exiſtimat hic ſanctos induci in equis aduectos hilares ac lætos propter ſupplicium, quo improbi apud inferos cruciantur.

Quo ſenſu dicatur ſanguis vſq. ad frænos equorum exire.

Hoc tamen in mea explicatione interpretor de maxima Chriſtiani ſanguinis vi atque copia, quæ F primitiuæ Eccleſiæ tempore profundebatur. Vt autem ſignificetur, quantum Chriſtiani ſanguinis tunc fuerit effuſum, congruens ſatis eſt fictio, quæ repræſentet torrentem ſanguinis ita exundantem, vt equos frænorum tenus attingat. Deinde in ſacra hac fictione indicatur, equos ipſos fuſo ſanguine exſaturari poſſe. Ipſe enim met ſanguis ad eorum ora pertingebat. Porrò equorum nomen, præpoſitum hic habet articulum in Græco qui articulus denotare ſolet, ſermonem ibi haberi de re aut inſigni, aut iam antea tractata. Famoſi autem Apocalypſeos equi, de quibus antea mentio præceſſerat, ſunt quatuor illi equi capitis 6. nimirum Diuinæ prouidentiæ equi, de quibus agit Habacucus c. 3. 8 *Aſcēdes ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio*. Iam potare ſanguinem victoribus valde eſt glorioſum. Vide Lucium Florum in bello Cymbrico. *Tanto ardore* (inquit) *pugnatum eſt, eaque cædes hoſtium fuit, vt victor Romanus de cruento flumine non plus aquæ biberit, quàm ſanguinis*. Vide etiam Pſalm. 109. 7. *De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput*. vbi de torrente ſanguinis eſſe ſermonem, & contextus perſuadet, & in eius Pſalmi commentario videbimus. Præterea in Chriſti Martyrum internecione Diuina prouidentia eſt quæ glorioſam conſequitur victoriā. Ceterùm vt figura ipſa & minùs violenta, & magis elegans eſſet, non dicitur dux ipſe victor potare ſanguinem; ſed ipſius equi. Quòd ſi per Dei equos & quadrigas (vt Habacucus ait) denotatur ſaluatio: quid potuit elegantius fingi, quàm eum, qui homines ſaluaturus adueniebat, ſuam ſaluandi ſitim cumulatiſſimè eorum ſanguine explere?

De quibus equis hic ſermo ſit.

Victorem ex hoſtium cæſorum ſanguine quodammodo potare, glorioſæ victoriæ ſignum.

Ad hæc, in illa quatuor equorū diſtinctione ac numero adumbrantur (vt vidimus cap. 6.) quatuor C præcipuè virtutes Diuinæ prouidentiæ; nimirum Virtus, Beneficentia, Æquitas, atque Sapientia: ſub contrariorum effectuum prætextu diſſimulatæ. Quamobrem, cùm dicuntur in Martyrum Chriſti nece quatuor equi ſanguine expleri; perinde eſt quaſi dicatur, in admirando illo opere Deus ſuo ſatis deſiderio facere, hominum ſaluti proſpiciendi per quatuor illarum virtutum abſolutiſſimam perfectionem; quæ conſiſtit in earum diſſimulatione. Siquidem per quatuor equorum colores (vt in illius capitis 6. commentario explanatum eſt) ſignificantur, D per album quidem manſuetudo, per rufum, zelus; per nigrum, modeſtia; & per pallidum, mortificatio: facilè eſt videre, quatuor hæce virtutes glorioſiſſimè in egregio illo facinore triumphaſſe.

Quatuor diuinæ quadrigæ ſeu prouidentiæ equi.

Denique fictio ipſa repræſentat Deum Martyres ſaluaturum in triumphalem currum quatuor illorum equorum conſcendiſſe, tectè ac diſſimulanter, vt depingitur c. 5. & 6. Apocalypſeos; & victoria ipſa atque occiſio adeò magna fuiſſe depingitur, vt ipſimet equi ſanguine ſe omnino ſatiauerint. Etenim præſtantiſſima Dei Virtus, quamuis ſub infirmitatis ſpecie (ſiquidem ſuos familiares E grauiſſimis tormentis mactari patiebatur) eo tamen cruore expiauit ſitim, quæ æſtuabat clariſſimum illud facinus edendi, & victoriam glorioſiſſimam reportandi. Magna etiam Dei beneficentia, quamuis ſub ſeueritatis integumento, effuſo illo ſanguine ſe ſummoperè largam ac beneficam præſtitit. Diuina item Æquitas, quamuis iniquitatis prætextu obuelata, ſibi etiam planè ſatisfecit. Eadémque ratione altiſſimum Dei conſilium, ſtultitiæ velo obtectum ſibi cumulatiſſimè ſatisfecit, quòd egregium & admirabile ſuæ excellentiæ documentum F dediſſet.

Quomodo quatuor diuinæ prouidentiæ partes in ſacrorum Martyrum occiſione diſſimulatæ fuerint.

Per ſtadia mille ſexcenta.] Horum verborum applicationem fruſtra nonnulli apud inferos reperiri poſſe contendunt. Et quidem miror Victorinum, Ticonium, Bedam, Haymonem, Ansbertum, atque alios in laborem hunc, inanem operam impendere. Quinimò, Ribera vult ex hoc loco deducere, ſtadia illa mille ſexcenta eſſe præciſè quantitatem, qua inferorum concauitas conſtat: concluditque ſtadia illa non eſſe figuratè, ſed propriè & ſtrictè, capienda. Quod ipſius ſectatori Viegæ placere nequaquam potuit; &

De ſtadiis mille ſexcentis, quib. ſanguis è lacu inundanit, variæ auctorum expoſitiones.

quidem satis meritò. Quam enim, obsecro, vtilitatem aut emolumentum Deus perciperet ex eiusmodi reuelatione; qua præcisa inferorum quantitas ita prænunciaretur, vt vno excepto Riberâ, nullus prætereà sibi persuaderet, hanc esse in iis verbis Spiritus sancti mentem? Si de aliqua veritate sermo esset, quæ in alio Scripturæ loco reuelata foret, tunc quidem nihil obstaret, eam hic valde obtegi atque celari, & ea ratione doctorum hominum ingenia eiusmodi ænigmatis inuolucro instimulari ad eruendam eam veritatem sub hoc integumento delitescentem. Veruntamen quod aliâ
B
viâ penitus ignoratur, frustra id in ænigmate quæritur, vt sæpius dixi.

Qui numerum mille sexcentorum stadiorum accipiunt pro ingenti aliquo numero, ita vt sit numerus certus pro incerto; næ illi sibi nequaquam satisfaciunt. Licèt enim aliquot numeri sint pleni, in quibus certus pro incerto soleat supponi (cuiusmodi sunt Septenarius, Denarius, & Millenarius:) hic tamen numerus mille & sexcentorum, neque vnquam indefinitè fuit vsurpatus, nec certè in aliquo peracris ingenij viro pro numero indefinito, sed magno, in suum ænigma adsciscere-
C
tur.

Auctoris sententia de stadiis 1600.

Existimo ergo in eiusmodi numero habitum fuisse respectum ad totam illam longitudinem, quam communiter habere dicebatur Promissionis terra à filiis Israëlis occupata. Quippe iuxta communem ac receptam computationem, illi assignabantur centum sexaginta milliaria; quæ mille sexcēta stadia omnino cōficiunt, vt videbimus notatione 8. Nec alia est mille sexcentorum stadiorũ dimensio, quò Apocalypsis respicere potuerit. Et verò allusio ad promissionis terram, quam Israëlitæ occuparunt, aptissima est; siue terra illa accipiatur ad symbolum vniuersitatis fidelium (quia
D
Notus in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius, Psal. 75. 1.) siue accipiatur vt symbolum primigeniæ Ecclesiæ, quæ ex Iudaismo ad Christum conuersa est. Etenim si Palæstina vniuersam Ecclesiam repræsentet; huius loci significatio erit, totam Christianam Ecclesiam innumerabilium Martyrum pro Christo morientium sanguine immaduisse. Si verò terra duodecim Tribuum solùm figurat primæuæ Ecclesiæ fideles, qui per totum orbem dispersi sunt ad Euangelium promulgandum: dum tota hæc tellus inducitur Martyrum & Gentilitate conuersorum cruore redundans, significabitur, copia & vbertate sanguinis, quem recens conuersi
E
pro Christo profundebant, primogenitam Ecclesiam abundè irrigari, atque adeò decorari; & Euangelicos ipsos prædicatores eadem mirum in modũ oblectari. Cùm enim cernerent, suosmet discipulos & auditores vitam pro Catholicâ religione libenter offerre, & sanguinem alacriter profundere; hoc ipsum perinde erat suis Doctoribus atq; magistris, quasi vini suauissimi fluuius, qui ipsorum animos lætificabat, simúlque explebat ardentem illam sitim, quæ ipsis inerat Christianam fidem
F
toto terrarum orbe promulgandi. Ac demum effusum illum pro Christo sanguinem considerare poterant, tanquam suæ prædicationis fructum. Quare quò maior atque vberior Martyrum sanguinis torrens figuratur, eò magis Euangelij prædicatorum gloria extat atque eminet; iuxta illud Psal. 109. 7. *De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.* Cùm autem dictum antea fuisset, botros extra ciuitatem fuisse calcatos, hoc est extra Ecclesiam; congruenter significatur, quamuis extra prematur vua, vinum tamen per totam promissionis terram

A
effluere, eámque pariter lætificare. Et quamuis perinde esset dicere, 160. milliaria; atque 1600. stadia, nomen tamen stadij appositum fuit ad sacrum Martyrum agonem innuendum.

NOTATIO VIII.

De longitudine illius terræ, quam filij Israelis possederunt.

IN commentario mille sexcentorum stadiorũ duo cũprimis diximus; Alterum, Palæstinæ regionẽ, quã 12. Israelis
B
tribus obtinuerunt, patere in longitudinem millia passuũ sexaginta supra centum: Alterum, centies sexagies mille passus conficere omnino stadia 1600. Duo isthæc, claritatis gratia, seorsum discutere, & examinare oportet.

Quota sit Palæstinæ longitudo.

Vt ergo de prima parte priùs dicamus. Quamuis Plinius l. 5. c. 13. assignet Palæstinæ (siue Iudææ) 189. millia passuum à Septentrione ad Meridiem. (hæc enim est terræ illius longitudo:) verùm quos Plinius terminos illi prouinciæ præscribit, diuersi sunt ab iis, quos communis ac recepta sententia præfinire solet. Quare vel incerta traditione Plinius fuit nixus, vel passuũ mensura, quã ipse designat, minor est, quam quæ apud Palæstinos in vsu erat. Nã D. Hieronymus epistola 129. confirmat, vniuersæ illius regionis longitudinẽ vix constare 160. passuum millibus. Quæ Hieronymi numerandi ratio haud dubiè certa est; nam ad id,
C
de quo S. Doctor ibi agit, debebat prouinciæ illius longitudinem diligenter examinasse. Et quidem id facilè Hieronymus nosse poterat, quippe qui præter insignẽ sacrarũ Literarũ cognitionem, multos in ea regione annos posuerat; eamq; exactè & consideratè peragrauerat. Quamobrẽ Hieronymi computationem, quod ad terræ sanctæ lõgitudinem spectat, vt certam amplectuntur Arias Mõtanus in Caleb, & Pererius in Exodum c. 3 §. 44. Atque hæc ipsa longitudo egregie cõfirmabitur ex hoc Apocalypseos loco, vt infra videbimus. Porrò longitudo, quã Hierõ. cõsiderat, eadem est, quam sæpè Scriptura designat, *à Dan vsque Bersabee.* Neq; obstat, quòd longitudo terræ Israelitis promissæ, & a Dauide postea suo imperio subiugatæ, fuerit multò maior, nimirum à flumine Ægypti vsq; ad Euphratem. Hæc enim terrarũ distantia, non erat quam duodecim tribus fuerant occupaturi, sed quam suo imperio subiecturi.

Vnũ milliare quot stadia [illegible], iuxta Romanorum numerandi rationem. Romani passus quinque pedibus, stadium vero [illegible] passibus [illegible]. Græcorum computandi ratio in milliaribus, stadiis & passibus. Cur Romani vnum stadij dimensioni pedes 25 adiiciant.

D
Circa secundam difficultatem, siue quæstionẽ initio positam, (videlicet 160. millia passuum idem esse, atque stadia mille sexcenta) obseruandum est, iuxta Romanorũ numerandi rationem stadiis octo confici vnum milliare. Nã Romani singulis passibus quinque omnino Romanos pedes assignant, & stadiis singulis passus 125. qui Romanos pedes conficiunt 625. Ceterùm in Græcorum dimensione 10. stadia milliare vnum, siue mille passus iustè constituunt. Quippe iuxta Græcorum computationem passus vnus 6. continet pedes (quæ mensura humanam staturam prorsus adæquat) & stadium vnum 100. passibus, siue staturis humanis constat, id est, pedibus sexcentis, ac proinde 160. millaria præcisè sunt stadia mille sexcenta. Quòd autem Romani ad vnius stadij dimensionem 25. pedes adiiciant; id propterea fit, quia ex communioribus Græcis pedibus, 24. pedes exæquabant longitudinem 25. pedum Romanorum. Quamobrem, vt in stadij mensura Romani cum Græcis
E
conuenirent; stadio tribuebant Romanos pedes 625. siue (quod idem est) 125. passus Romanos.

Hæc differentia atq; concordia inter Græcos & Romanos nota est omnibus, qui de interuallorum mensuris scribunt. Sed cũ variæ atque diuersæ fuerint pedum mensuræ inter Græcos (vt constat ex Gellio lib. 1. c. 1.) consequenter pro certo habendum est, diuersas quoque fuisse stadiorum mensuras, præscriptis semper stadio centum passibus Græcis, siue pedibus Græcis sexcentis.

Illud nunc videre superest, vnde ipse colligam, passus cẽtum sexaginta millia, quibus Palæstinæ longitudo protẽdebatur, & mille sexcenta stadia, quæ Ioãnes in Apocalypsi refert, veràmque mensuram fore reducendam ad Græcorum computationem, non ad Romanorum.

Stadia & milliaria, quibus Palæstina protenditur, ad Græcorum computationem, non ad Romanorum, esse reuocanda.

F
Ad hanc dubitationem respondeo, Cùm Ioannes & Græcè & in Græcia conscripserit, consentaneum valde esse, vt stadium vnum pro centum passibus accipiat. Et quamuis Hieronymus scripserit Latinè, cùm tamen scripserit in Palæstina, maximè est rationi consentaneum, illum loqui de passibus, qua ratione apud Palæstinos accipiebantur. Est autem valde verisimile Palæstinæ dimensionẽ non eã fuisse, quæ passui quinque pedes, sed quæ sex præfiniret. Primò, quia senorum pedum mensuram (quæ humanam adæquat staturam) constat fuisse mensuram Palæstinæ, vt à nobis disputatur in tractatu de sacris mensuris. Nec aliqua est mentio cuiusquam mensuræ vulgaris quinque pedibus constantis, quæ Hebræis foret in vsu.

Secundò,

Secundò, quia sacri Scriptores vsurpant nomen Orgia, (qui est passus) in iis libris, quos Græcè habemus, vt Matth. 5.41. & Actuum 27.28. vbi liquet, passum quinque pedibus constare non posse; cùm hæc mensura Græca non sit. Est igitur vero imprimis simile, Hebraicum passum senis constare pedibus, sicut & Græcum.

Tertiò, cùm Græci adeò Hebræis essent finitimi, tantùmque Romani distarent, multò certè probabilius est, Hebræos in senorum passuum mensura cum Græcis potius consensisse, quàm in quinorum pedum dimensione cum Romanis. Quòd si, (vt verisimilius est) Græci illam passus rationem ab Hebræis acceperunt; in hoc ipso euidenter inuoluitur, Hebræorum passum sex pedum fuisse. Fit autem passus mentio in veteri instrumento 2. Reg. 6. 13. & Numerorum capite 35. numero 4. Quamuis in hoc posteriori loco Hebraicum nomen sit Amah, quod sonat cubitum. Sed cubiti nomen aliquando in sacris vsurpari pro iusta humanæ staturæ mensura; videat qui volet, in nostro de sacris mensuris tractatu.

His demùm addo, quòd stadia mille sexcenta Apocalypseos cum centum sexaginta Palæstinæ milliaribus, iuxta Græcorum rationem omnino conueniant; hoc ipso persuaderi, tam milliaria, quàm stadia ad Græcorum computationem fore reuocanda. Etenim quòd Ioannes in suis stadiis longitudinem Palæstinæ regionis respiciat, id sanè ita fit verisimile, vt nulla ratione de eo videatur dubitandum. Vbi autem idonea reperitur concordia ob numerandi rationem Græcis vsitatam (id quod optandum maximè erat) quis non videat, eiusmodi concordia satis validè cõfirmari, veritatis scopum fuisse collineatum, atque adeò centum sexaginta millia passuum, accipienda esse de passibus senorum pedum, & stadia mille sexcenta, de centum passuum stadiis, iuxta Græcorum computationem?

Duplex difficultas in prædicta computatione proponitur.

Verùm operæ pretium est duabus satisfacere obiectionibus, quæ contra prædictam conciliationem occurrunt. Prima est, quia ex cap. 48. Ezechielis videtur colligi, longitudinem terræ Promissionis fuisse calamorum non ampliùs centum quadraginta quinque millium. Si autem calami vnius longitudo eadem est cum longitudine passus senorum pedum; hæc quidem dimensio non euadit in stadia 1600. sed in 1450. Secunda obiectio est; 1600. stadia complent ex Romanis milliaribus ducenta præcisè; ex ducentis verò ad centum sexaginta superant quadraginta milliaria. Si ergo terræ sanctæ longitudo ducentis constaret milliaribus; Hieronymus Latinè non scriberet, vix eam 160. milliarium esse.

Prima difficultas enodatur.

Ad primam difficultatem respondeo, non esse ita perspicuum longitudinem illam calamorum centum quadraginta quinque millium præcisè ab Ezechiele tribui Palæstinæ terræ. Verùm, licèt id certum foret: saltem non cõstat a Propheta hîc considerari eandem omnino longitudinem, quam reapse materialis Palæstina habebat. Nam Ezechiel loquitur propheticè, & aliqua immutat ratione mysterij; vt apparet in eo ordine, quo tribus ad Iordanis ripam disponit. Qui quidem ordo valdè est diuersus ab eo quem ipsæ Tribus inter se vnquam seruarunt. Deinde probabile satis est, Ezechielem de maioribus calamis loqui, & Hieronymum in ea epistola 129. de minoribus, qui sunt iidem cum passibus sex pedum humanæ staturæ minoris; atque hac ratione calami illi centies quadragies quinquies mille Ezechielis, longius conficient spatium, quàm centum sexaginta millia passuum Hieronymi. Nam calamus maior minorem superat quarta saltem parte: ita vt centum viginti octo millia calamorum ex maioribus exæquent centum sexaginta millia ex minoribus. Quapropter Ezechiel fortè tum ratione mysterij; tum etiam vt singulis tribubus decem calamorum millia à Septentrione ad Meridiem daret, (præter quinque & viginti millia, quæ primitiis designat ad sacerdotes, Leuitas, atque ciuitatem) addit longitudini calamorum 120. millium, quam occupant 12. tribus, calamos item 25. millia: quod cum illo vaticinio rectè consentit, in quo vicies quinquies mille calami sacerdotali terræ, Leuiticæ, atque ciuitati tribuuntur, nihil interim subtrahendo ex decem calamorum millibus, quæ singulis 12. tribuum designantur. Quod si ita est, centum illa ac sexaginta milliaria vulgariũ passuũ, (id est, calamorum minorum) conficiebant ex maioribus calamis centum viginti octo millia: ex quibus in duodecim tribus partitus fuit Ezechiel calamos 120. millia fueruntque super 8. millia: quibus si 17. millia calamorum addantur ad complementum prædictorum 25. millium; tota demùm longitudo, quam Ezechiel considerauit, ad calamorum 145. millium numerum accessit. Atque ita extitit, quidquid opus erat ad nouã portionem, quæ in eo vaticinio designatur sacerdotibus & templo, necnon Leuitis & ciuitati: quæ portio nec in 12. tribuum mensura comprehendatur, nec cum illa permisceatur. Qua ratione locus Ezech. non solùm nostræ concordiæ non refragatur, sed aliquo etiam modo suffragatur.

Calamus maior & calamus minor (quoad mensuram attinet) quanta essent longitudinis.

Expeditur secunda difficultas.

Ad secundam difficultatem: Si D. Hieronymus loquitur de Palæstinæ milliaribus, vt ipsum loqui verisimile est, absonum non erat, centum sexaginta milliaribus Palæstinis ducenta Romana comprehendi. Deinde respondeo, minores calamos Hebraicos omnino esse æquales 2. vlnis, siue virgis Hispanicis (quibus statura Hispanica constat;) vt videre est in nostro tractatu de sacris mensuris. Atque iuxta hanc mensuram calami 160. millia siue passus (idem enim sunt) non adæquant longitudinem 200. milliarium Romanorum; sed 75. & paulo ampliùs. Nec mirum est, vt Hieron. in Palæstina tunc degens mensura Palæstina vteretur, vocasse 160. millia passuum longitudinem illam, quæ iuxta Romanorum dimensionem appellanda erat 177. milliarium. Et paulò plus continent milliaria 189. quę Plinius refert; si funiculum nonnihil extendamus, vt complectatur etiam paludem, quam ipse Palæstinæ terminum, & Arabiæ confinem designat.

Tertiò respondeo, Non defore fortassis, qui coniiciat apud Palæstinos in milliarium mensuris passum vnum esse eiusdem longitudinis cum calamo maiori. Ex quibus 160. millia exæquant 2000. calamorum ex passibus minoribus constantium; qui conficiebant 1600. stadia ex minori dimensione: atque adeò Ioannem fortè in Apocal. de hac ipsa mensura loqui, dum mille sexcentorum stadiorum meminit.

CAPVT XV.

TEXTVS.

Vers. 1. *Et vidi aliud signum in cælo magnum, & mirabile; Angelos septem habentes septem plagas nouissimas, quoniam in illis consummata est ira Dei.*

COMMENTARIVS.

Ioanni priùs visum mare vitreũ postea septem angelos phialarum.

QVANVIS textus mentionem priùs faciat septem plagarum, quã maris vitrei: certum tamen est, priùs visum Ioanni mare vitreum; & postea Angelos illos, qui phialas septem effuderunt. Quippe post recitatum canticum eorum, qui super mare vitreum stabant, subdit numero 5. *Et post hæc vidi, & ecce apertum est templum, & exierunt septem Angeli habentes septem plagas.* Cùm ergo visionis ordo eiusmodi fuerit; vt priùs vitreum mare apparuerit; & in eo victores cecinerint, deinde Angeli septem prodire visi sint cum septem phialis, quas ex leonis manu acceperant; cùm hic inquam sit visionis ordo, cur Ioannes à postrema parte orditur, *Vidi signum magnum & mirabile, Angelos septem habentes septem plagas?* Respondeo, hanc enumerandi rationem fuisse maximè congruentem; vt denotaretur maris atque victorum visionem ad septem plagarum visionem pertinere. Quapropter Ioannes priùs summatim asserit, se admirabilem spectasse septem plagarum visionem. Deinde per ordinem recenset, vidisse se coactum mare; canticum audisse, postea egressos è templo septem Angelos cum phialis totidem, quorum 1. phialam effudit in terram, 2. in mare, &c. In ipso ergo narrationis ordine tacitè innuitur, mare illud vitreum, siue coactum, citharas & canticum, omnia isthæc ad 7. plagarum visionem spectare. Itaque 1. cap. huius versus est propositionis instar, quam oratores solent præmittere, & veluti summa cap. 15. & 16. mox verò 2. versus orditur narrationem.

Cur Ioannes visionis narrationem à postrema ordiatur parte.

Quæ sit connexio maris vitrei cũ septem plagis.

Apparet autem difficile explicatu, quid habeat commune mare vitreum cum septem plagis, vt vitrei maris visio cum septem plagarum visione congruenter aptetur? Huic tamen difficultati ita respondeo. In mari quidem vitreo (vt videbimus infrà) manifesta continetur allusio ad mare rubrum, quod filij Israëlis traiecerunt; & in Exodi quidem historia, plagæ illæ, quibus Deus Israëlitas ex Ægy-

pto eduxit, antecedunt Israëlitarum ingressum in mare rubrum. Septem autem plagæ, de quibus in præsenti agitur, non præcedunt mystici Israëlis ingressum per vitreum mare, sed subsequuntur potiùs. Quare dum Ioannes ait se spectasse 7. plagarum visionem, & Israëlitas ipsos apparuisse iam super mare vitreum, perinde est ac si dicat, 7. visionis huius plagas non esse illas, quas Deus mysticæ Ægypto inflixit; sed alias diuersas, quas post mystici Israëlis egressionem ex Ægypto immisit Deus contra nouos hostes, qui ex altera maris parte aduersus Israëlem arma ceperunt. Cuius visionis arcanum mysterium eiusmodi est. Spiritualis Ægyptus in sacris Literis est Synagoga Iudæorum qui Euangelio restiterunt. Quamobrem Apocalypseos plagæ, quæ directè Ægyptiacis plagis respondent, sunt septem illæ plagæ tubarum, quæ capite 8. & 9. & 11. describuntur; illæ enim sunt, per quas Deus mysticum Israëlem ex spirituali Ægypto, (id est, ex Iudaismo) eduxit, vt in earum explicatione vidimus. Vbi tamen Israël ex Ægypto egressus fuit, mox sese per Gentilitatem immisit; vt polliceebatur visio capitis decimi, in qua Angelus fortis pede altero terram, altero mare premebat.

Ratio & connexio subsequentiũ explicatur.

Cùm igitur Israël mysticus in Gentilitatem fuerit ingressus, & de ipsis Gentilibus triumphum agere cœperit; atque illum ex eis fructũ percipere, qui cap. 14. in messe atque vindemia fuit figuratus; elegantissimè nunc mysticus ipse Israël repræsentatur, non iam pedem alterum in terrâ, alterum habens in mari; sed Israëlitæ omnes vtroque pede super mare, & citharas pulsantes, atque admiranda Dei opera cantu & celebritate prosequentes. Cùm verò huic noui Israëlis triumpho, & mysticæ messis atque vindemiæ facinori Romanum Imperium ethnicum summa ope vi repugnaret; rectè fingitur sicut Deus contra spiritualem Ægyptum (id est, contra synagogam) septem immisit plagas, vt suum inde populum in Euangelij libertatem assereret; ita etiam septem alias plagas immisisse in Gentilitatem, & præcipuè in Romanum Imperium idolorum cultorem, & in Romam ethnicam ipsius Imperij Metropolim. His nouis plagis Deus pro suo populo acerrimè dimicauit, illique victoriam ex Gentibus comparauit, dum eas in Euangelij ditionem redegit. Quod non aliud fuit, quàm ex Gentilitate educere Catholicæ Ecclesiæ corpus, quemadmodùm Israëlem ex Ægypto, hoc est primigeniam Ecclesiam ex synagogâ eduxerat. Itaque in his septem plagis nouissimis alluditur ad veteres illas Ægyptiacas. Nam vt sapienter Irenæus lib. 4. cap. 50. *Vniuersa, quæ ex Ægypto profectio fiebat populi, typus & imago fuit profectionis Ecclesiæ ex Gentibus, quam eduxit in suam hæreditatem non Moyses famulus Dei, sed Iesus filius Dei. Si quis enim diligentius intendat iis, quæ à Prophetis dicuntur de fine (id est de tempore legis gratiæ) & quæcunque Ioannes vidit in Apocalypsi; inueniet easdem plagas vniuersaliter accipere Gentes, quas olim particulatim accepit Ægyptus.* Hactenus Irenæus. Quæ verba superiùs me iam adduxisse memini, atque expendisse, cap. 8. vbi similem etiam Lactantij locum retuli. Verùm duplicis belli distinctionem, (nempe primi contra Iudæos ad Israëlem ab Ægypto liberandum, secundi postea aduersus Gentiles) fuisse significat Iudas Thadæus in sua Epistola numero 5. verbis illis, *Iesus populum de Ægypto saluans, secundò eos, qui non crediderunt, perdidit,* vbi in vltimis verbis videtur habuisse respectum ad bellum illud, quod per Iosue fecit Deus cum Amorrhæis & Iebusæis, in quo illi euersi sunt, atque hoc pacto figurata fuit mystica Gentilitatis euersio.

Septẽ plagas, de quibus nunc Ioannes meminit, mysticè fore accipiendas.

Ex dictis intelligitur, in nostra declaratione septem eas plagas, de quibus Ioannes meminit initio capitis 15. & quas postea singulatim describit capite 16. mysticè fore accipiendas. Nec enim eæ sunt plagæ, quæ vindictam propriam, sed quæ mysticam contineant: quarum effectus tandem est Romæ atque Imperij conuersio ad Christi fidem. Atque hoc est esse plagas nouissimas; id est, nouam plagarum rationem, nouúmque iræ modum valdè diuersum ab iis plagis, quibus Deus quondam suos puniuit hostes: necnon ab iis, quas in Iudaicum populum rebellem immisit (quæ fuerunt 7. tubarum plagæ.) Etenim tam plagæ veteres, quàm illæ, quas Deus inflixit Iudæis Christum respuentibus, propriam vindictam prætulerunt; at nouissimæ plagæ mysticam vindictam important. Nimirum plagarum speciem habent, re tamen ipsa sunt amplissima beneficia. Atque hanc esse genuinam Scripturæ phrasim, latè explicauimus in prolegomenis notat. 22. Et quidem, si supponamus septem has plagas esse descriptionem ænigmaticam eius belli, quod Deus intulit Imperio Romano per Euangelij prædicationem, vt illud Christianæ fidei subijceret. Hoc inquam supposito, statim apparet connexio capitis 15. & 16. cum capite 14. præcedente. Cùm enim depicta fuerit prius messis atque vindemia, hoc est, fructus ex Euangelij prædicatione ad Gentes subsecutus: congruenter satis subscribitur lætitia Euangelij Prædicatorum, qui Gentilitatis mare ingressi fuerant; atque etiam plagæ, quibus mediâ ipsorum prædicatione Deus Gentiles plectebat. Hoc igitur est horum duorum capitum argumentum.

Aliorũ expositiones de hisce plagis nouissimis breuiter recensentur.

Sat video, argumenta ab aliis Apocalypseos interpretibus in septem harum capitum plagis excogitata, valdè esse diuersa ab eo, quod ipse sequor. Alij enim septem has plagas applicant ad septem genera Prædicatorum ab Ecclesiæ nascentis primordiis ad finem vsque mundi futurorum, atque huiusmodi Prædicatorum minas asserunt esse has plagas. Hanc interpretationem amplectuntur Primasius, Ioachimus, Ansbertus, Richardus, Haymo, & Pannonius. Alij malunt, per septem has plagas significari supplicia, quibus Deus excruciaturus est impios prope aduentum Antichristi, aut prope vniuersalis iudicij diem, & ferè omnes septem plagas ita accipiunt, vt sonant. Aliis placet has plagas accommodare ad ea supplicia, quæ immittit aduersus peccata septem capitalia. Alij sentiunt septenarium numerum in præsenti indefinitè accipi debere; ita vt certus numerus pro incerto sumatur, atque adeò septem phialæ pro phialis multis. Ita Viegas. Ribera tamen sibi persuadet, hos septem phialarum Angelos esse eosdem, qui & capite 1. appellantur septem Spiritus, & cap. 8. tubas habere dicuntur.

Reiiciuntur prædictæ explicationes.

Ab hisce interpretationibus vt discedam, cogit me primò Apocalypseos acoluthia. Nam harum plagarum postrema est Babylonis diuisio, quæ ipsius excidium antecedit. Babylonis autem destructionem ad Romæ conuersionem esse referendam, apud me est indubitatum. Iam ipsam Babylonis euersionem subsequuntur mille pacis anni. Quare pro certo habendum est, has plagas ante mille annorum pacis initium euenturas. Quòd si præcedentia respicere velimus, ex superiorum capitum explicatione constat, in calce capitis decimi quarti peruentum fuisse ad fructum prædicationis Euangelicæ, quæ fiebat ad Gentes. Quamobrem necesse est,

eſt, ſeptem has plagas eſſe illas quibus Deus in myſtico illo prædicationis Euangelicæ bello pro Eccleſia contra Gentilitatem dimicabat.

Hæ ſeptem phialarum plagæ quæ proportione reſpondeant ſeptem tubarum plagis.

Secundò, me reuocat ab earum interpretationum veſtigiis proportio & conſonantia, quæ inter ſeptem has phialarum plagas, & inter ſeptem tubarum plagas reperitur. Cùm enim videmus, tubarum plagas eſſe illas, quas inflixit Deus Iudaico populo, conſectarium eſt, ſi recta rerum proportio ſeruetur, ſeptem has plagas poſteriores aduerſus populum Gentilicum fuiſſe à Deo immiſſas. Cur verò eiuſmodi plagæ poſtremæ fingantur, tanquam ex phialis effuſæ, inferius explicabitur.

Noſtrũ phialarum argumentum probatur ab ipſius doctrinæ certitudine.

Tertiò; in mea explicatione nihil incertum ſupponitur. Qui autẽ has plagas vt ſonant, accipiunt, eaſque ad extremas mundi anguſtias prope vniuerſalis iudicij diem referendas putãt; næ illi multa ſatis incerta deuorant: cùm tamen, quæ alioqui ſunt ignota & incerta, minimè faciant ad rem in Apocalypſeos ænigmatis enodandis; vt ſæpè aliàs expendimus. Ad hæc, nimiæ in explicando ſimplicitatis eſt, velle in ænigmate ſeptem has plagas accipere, vt ſonant. Etenim ſi phialæ non ita ſunt accipiendæ, vt ſonant; igitur neque vlcera peſſima; nec mare ſanguineum; nec ſanguinea flumina; nec æſtus, &c. Huc adde, quintam plagam, vbi tenebrarum mentio eſt, à nemine explicari ita vt ſonat. Quænam ergo maior eſt ratio plagæ illius, quàm cæterarum.

Itẽ ab ipſius interpretationis dignitate.

Quartò; interpretatio, quæ has ſeptem plagas ad myſticas plagas applicat, nobiliſſima eſt & digniſſima Apocalypſeos maieſtate; & quod caput eſt, in ceteris aliis expoſitionibus applicatio eſt violenta, in ſenſu autem, quem nos ſequemur, omnia aptè atque concinnè quadrant. Item aliæ explanationes nullam habent rationem ordinis & conſequentiæ in ſeptem plagis, nec numeri earum; at noſtra interpretatio omnia appoſitè continuat atque connectit.

Ordo & ſeries ſeptem plagarum nouiſſimarũ iuxta noſtri argumenti rationem.

His ita præſtitutis, priuſquam ad contextum accedamus, oportet ſeriem & cõſecutionem ipſarum plagarum, quibus Deus Bellum Gentilitati intulit, conſiderare. Propoſito enim prius belli ipſius ordine, & plagarum ſerie ac numero ſeorſim conſideratis; textus poſteà applicatio ad earum ſingulas legentem maiori afficiet voluptate.

Series & ordo plagarum ſeptem, quæ in totidem phialis ſignificantur.

I. Pudor Gentilium, dum de peccatis arguuntur.
II. Perſecutionis crudelitas in Euangelij prædicatores.
III. In Gentiles etiam ad fidem conuerſos mira ſæuitia.
IV. Ex Chriſtianorum ſapientia grauiſſima offenſio.
V. Summa in ipſâ perſecutione excæcatio.
VI. Poſt inuaſionem Romæ, maior perſecutio.
VII. Manifeſta vrbis Romanæ diuiſio.

Explicatio & ordinis ratio.

Plagarum omnium per ordinem explicatio. Ac primò de prima.

PRIMÒ: Euangelica prædicatio vt oſtenderet, quantopere mundus redemptione Chriſti indigeret; imprimis mundũ ipſum ſceleris atq; peccati arguebat, hoc eſt, contendebat acriter, omnes eſſe abſque vlla exceptione peccatores, vt latè probat Paulus ad Roma. & cap. 3. 23. ſummatim complexus fuit his verbis. *Omnes peccauerunt & egent gloria Dei.* Atque hac prædicatione Gentiles ipſi pudore ac dolore vehementer pulſabantur.

De 2. plaga.

Secundò: cũ Euangelij miniſtri ab incepta prædicatione minimè deſiſterent, quinimò perſeuerarent confirmantes, non eſſe veram ſalutem niſi iis ſolùm, qui in Chriſtum crederent: hoc ipſum per occaſionem excitauit crudeliſſimam Neronis perſecutionem; quia ipſe & ipſius miniſtri acriter in Chriſtianam Eccleſiam ſæuierunt. Id quod ita Chriſtus prædixerat, vt habetur Matth. 24. 9. *Tradent vos in tribulationem, & occident vos, & eritis odio omnibus Gentibus propter nomen meum.*

De tertia.

Tertiò, quanuis initio non credebatur perſecutio illa aduerſus Chriſti prædicatores commota ipſos etiã Gentiles eſſe comprehenſura, (quorum multi affines erant ac neceſſarij eorundem perſecutorũ, atque adeo iidem cum illis) quia non exiſtimabant Gentiles poſſe inter eos ipſos reperiri aliquos, qui Chriſtianorum doctrinam ſectarentur: effectus tamen ipſe oſtendit, permultos ex illis tunc vel maximè ad Chriſtianorum Religionẽ adhæreſcere, quando magis vigebat perſecutio. Quare bellum, quod initio aduerſus exteros geri putabant, domeſticũ poſteà & inteſtinũ fuit; ac proptereà perſecutores non parũ afflixit. Nec tamen ideo perſecutionis vis atque impetus remittebatur: ſed potiùs ignis ille, furoris & immanitatis vento gliſcente, vehementiùs exardebat; ita vt pater in filium, filius in parentem, mater in filiam, frater in fratrem irarum ſtimulis adacti excandeſcerent. Prænunciauerat id antea Chriſtus Dominus Lucæ 12. 51. *Putatis, quia pacem veni dare in terram? non, dico vobis, ſed ſeparationem. erunt enim ex hoc quinque in domo vna diuiſi, tres in duos, & duo in tres diuidentur: pater in filium, & filius in patrem ſuum, mater in filiam & filia in matrem, ſocrus in nurum ſuam, &c.*

De quarta.

Quartò; admirabilis ſapientia cum incredibili charitatis ardore copulata, (quam aduerſarij ipſi non in viris ſolùm Apoſtolicis, ſed in ipſis recentibus Chriſtianis aſpectabant) hæc, inquam, quæ ipſos mollire & Chriſto ſubiicere deberet; occaſio erat, vt Ethnici ceu ſtulti atq; inſani, aduerſus Chriſtum Dominum probra ac maledicta congererent; & ea omnia magicis artibus atque cantionibus attribuerent. De hac ſapientia & fortitudine, quam Chriſtus ſuis famulis erat largiturus, vide Lucam capite vigeſimo primo, numero decimo quinto. *Ego dabo vobis os & ſapientiam, cui non poterunt reſiſtere, & contradicere omnes aduerſarij veſtri.* Et Actuũ capite ſexto numero decimo. *Non poterant reſiſtere ſapientiæ & Spiritui, qui loquebatur.* Quinimò. *Diſſecabantur cordibus ſuis, & ſtridebant dentibus in eum;* vt habetur Actuum 7. 54.

Vrit enim fulgore ſuo, qui prægrauat artes
Infra ſe poſitas.

vt cecinit Horatius lib. 2. Epiſt. 1.

De quinta.

Quinto: cùm Chriſtianorum numerus perſecutione ipsâ creſceret; nihilominus idololatræ furialibus odiis accenſi, Chriſti nomen magis magiſque perſequebantur: in quo cernebatur ipſorum cæcitas & amentia. Primò in furore atque odio, quod aduerſus propinquos innocentes concipiebant; iuxta illud primæ Ioannis 2. 11. *Qui odit fratrem ſuum, in tenebris eſt, & in tenebris ambulat: & neſcit quò eat, quia tenebræ obcæcauerũt oculos eius.* Secundò, quia cùm viderent Chriſtianorum augeri multitudinem, mediâ ipsâ perſecutione; ſtultum planè erat, illos adhuc eâ ratione extinguere velle, & proptereà vehementiùs inſectari. Tertiò, quia poſtquàm Chriſtianorum inſignem ſapientiam & admirabile vitæ exemplum agnouerant, eos tamen

men propterea acriùs oppugnabant, cùm eos potiùs idcirco diligere, & æstimare permagni debebent. Vide 1. Ioan. 3. 12. *Quoniam opera eius maligna erant, fratris autem eius iusta.* Et 2. Corint. 4. 4. *Deus huius sæculi excæcauit mentes infidelium.*

De sexta. Sextò; gliscente adhuc persecutione, prædicatio pariter vires & incrementum magnum accepit. Accidit itaque, quod nemini veniret in mentem. Multæ enim ex nobilissimis Romanorum familiis, vt ex senatoriis & equestribus, Christiana sacra susceperunt. In quo apparuit Christianam fidem ad Romam ipsam subiiciendam fuisse adortam; atque adeò Apostolicos viros diuino aspirante Numine, præter ethnicorum opinionem, in Romanæ ipsius vrbis arcem inuasisse. Quare cùm Gentiles idololatriæ ruinam extimescerent; maiori adhuc furore persecutio toto Romano orbe multiplici incremento aucta est: quod potissimùm accidisse videtur sub Diocletiano & Maximiano. Atque in ea Romæ inuasione, hoc est, in repentina & inopinata senatoriarum familiarum conuersione, videtur fuisse innouata illa Cyri & Darij in Babylonem irruptio; de qua Isaiæ capite quadragesimo quarto, numero vigesimo septimo. Et eò videtur allusisse Petrus Epistola 1. capite quinto, numero decimo tertio, dum Romam appellat Babylonem. Quo innuit Christiani populi expectationem, Romam occupandi; sicuti fuerat figuratum in illa Babylonis inuasione per Cyrum & Darium factâ.

De septima. Septimò; sancti Siluestri tempore efficacitas prædicationis eò peruenit, vt persecutio vlteriùs progredi non posset, Christianorum enim numerus Romæ ferè numerum Gentilium adæquauit; ac penè fuit nihilo inferior eorum numerus, qui per eam lucis particulam, quæ sibi ex Euangelij prædicatione oborta est, idolorum superstitionem vt impiam spreuerunt; nec tamen ad veram Christi cognitionem accessere. Quamobrem cùm Roma in tres factiones ferè æquales, hoc est, in Christianos, Paganos & neutrales diuisa foret. Constantinus Imperator, cogente etiam gubernationis politicæ ratione, sed potissimùm Diuino fultus auxilio, libertatem & impunitatem Religionis Catholicæ permisit, atque adeò liberam Christianis fecit potestatem publicè Catholicam religionem profitendi. Qua in re enituit imprimis obstinata eorum peruicacia, qui in sua adhuc impietate ac superstitione permanserunt. Deinde, qui neutrales erant, si minus Euangelij gratiâ fruebantur, eo tamen ipso, quòd se quasi medios gererent, Ecclesiæ partes adiuuabant; iuxta illa Christi verba Marci 9. 39. *Qui non est aduersum vos pro vobis est.* Præsertim cùm Euangelij prædicatione effectum fuerit, vt ipsi idololatriam contemnerent. Veluti cùm sol manè exoritur, si quis eius luci locus resistit, siue alicuius montis obiectu, siue obice alio impediente; nihilominus per suorum saltem radiorum reflexionem sol aliquam suæ lucis partem illi impertit: qua si minùs perfectè, aliquo saltem modo eum illustret.

Ratio septenarij in Phialarum plagis.

Septenarij numeri in his plagis seruati ratio redditur. ROMÆ oppugnationem, (priùs quàm ipsa ad Christi fidem penitus conuerteretur) qui attentè consideret; facilè cernat ad septem prædicta púncta congruenter reuocari. Nihilominus fatendum nobis est, nisi peculiaris aliqua mysterij ratio in septenario numero haberetur, necessarium hic minimè fuisse ad septenarium reduci plagas, quas

A Deus in Romam immisit, quò illam hac ratione suo Euangelio subigeret. Hæ enim ipsæ septem plagæ possent haud dubiè ad numerum siue maiorem extendi, siue minorem coarctari. Et in septima præsertim perspicitur peculiari quidem consilio contendi, vti omnes ad septenarium redigantur. Secus enim plaga illa in duas non perperam posset diuidi: hoc est, in Romæ inuasionem, & in persecutionem posteà subsecutam. Quamuis ranarum egressio ex Euphrate flumine tam arefacto inuitarit, vt ibi pariter in eadem plaga coniungerentur fluminis exsiccatio, & ranarum eruptio: quæ importuno clamore Ecclesiam infestarent. Verùm tam in hoc ipso, quàm in plagis prioribus B peculiari studio ac diligentia effectum est, vt septenarius numerus conficeretur. In quo præter proportionem, & veluti harmoniam inter septem phialas & totidem tubas (quod in ipsa figura non parum elegantiæ continet) illud insuper singulare hic reperio, nimirum in his septem phialarum plagis peculiarem subesse respectum ad septem Diuinæ prouidentiæ Spiritus.

Etenim in prima plaga apparet quidem Diuinę prouidentiæ virtus ac fortitudo viros Apostolicos roborantis in eorum fortitudine, qui mundi Re- C ges ac Principes audebant peccatores & flagitiis coopertos appellare. Lege caput primum Epist. ad Romanos. *In singulis plagis singulas diuinæ prouidentiæ spiritus existere, per ordinem probatur.*

In plaga secunda ille ipsemet sanguis, illud ipsũ persecutionis bellum in se includit admirabile Diuinæ Beneficentiæ artificium, vt vidimus in secundo sigillo capitis 6. vbi beneficentia describitur sub specie discordiæ cum gladio magno tollentis pacem de terra. Verùm sicuti in sigillo secundo gladius erat Beneficentiæ symbolum in iis ipsis, qui tormenta necemque ferebant, ita hic effusus sanguis est Beneficentiæ symbolum ipsismet, qui illum profundebant. Hoc namque ipsum D Deus efficaciter ad eorum conuersionem dirigebat.

In tertia plaga attenditur sine dubio Diuina Æquitas; sicuti illi constabit, qui textum attentè legerit. Angelus enim aquarum & Angelus altaris (quos esse mysticos Mosem & Eliam suprà vidimus) vterque clamant; *Iustus es Domine, vera & iusta iudicia tua.*

In quarta facile est cernere, quantopere Dei sapientia emineat; dũ Martyribus dat *os & sapientiã, cui non possint resistere, & contradicere omnes aduersarij.*

In quinta, immensa Dei patientia maximè eni- E tescit in probris, maledictis & ingenti cæcitate Ethnicorum & quidem maximæ excæcationis consideratio est aptissima ad miræ patientiæ descriptionem illius, qui cæcitatem illam attendit; iuxta illud, *Dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt,* Lucæ 23. 34.

In sexta, textus ipse nos docet, sicuti Diuina pietas Romanos repentè & inopinanter inuasit, & quasi ex insidiis cepit, vt eos singulari illo Christianæ Religionis beneficio cumularet; ita è contrario, qui non aduigilarint, eos incautos & imparaF tos à Deo fore opprimendos; & propterea inserta sunt verba illa numeri 15. *Ecce venio sicut fur, beatus qui vigilat, & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius.*

Septima deniq; plaga (præterquã quòd propriæ vindictæ magnitudinem ex magnitudine iræ mysticæ coniicere possumus) expressè agit de horribili seueritate, qua Deus grãdinẽ depluit magnã sicut talentum in eos, qui in sua pertinacia persliterũt.

Constat ergo in his septẽ phialarũ plagis habitũ iuss-

fuiſſe reſpectum ad ſeptem illos Diuinæ Prouidentiæ Spiritus. Quod nobis innuit, inter tubarum plagas & plagas phialarum hoc intereſſe diſcrimi-nis, quòd primæ ex Dei ſeueritate propriè coortæ ſunt, hoc eſt ex ſeptimo Diuinæ prouidentiæ ſpiritu: poſteriores verò non ex vno ſolùm prouidentiæ Spiritu, ſed ex omnibus pariter profectæ ſunt. Omnes enim illi in plagis omnibus ſeptem mirum in modum elucẽt. Quamobrem etſi tubarum Angeli non iidem ſunt, qui phialarum; aliqua tamen ratione verum eſt, per ſeptem phialarum Angelos repræſentari totidem Diuinæ prouidentiæ Spiritus, de quibus capite primo agitur.

De ipſis Angelis effundentibus phialas.

Quinam ſint ſeptem harũ plagarum angeli.

SEPTEM tubarum Angelos ſuo loco diximus eſſe ſacros Vates, qui ſeptem illas plagas contra Ieroſolymam & contra Iudaicum populum portenderunt. Qui Angeli in Apocalypſi decorè inducuntur, quaſi ſententiam illam proferentes, quam ipſi prænunciarant. Atque in earum plagarum Angelis ille ſignificatur Propheta, qui in ſingulari illius plagæ vaticinio magis enituit. Sicuti Iſaias in ſeptima, & ſic de ceteris.

Simili ergo modo in plagis phialarum philoſophandum eſt. Quare earum Angeli ſunt Apoſtolici viri, qui ſua prædicatione & ſacrificiis pariter atq; precibus fuêre præcipui miniſtri, quos adſciuit Deus in oppugnationem, qua Romam per haſce plagas vrſit. Et in qualibet harum ſeptem plagarum Apoſtolicus ille vir inducitur, qui in plagæ illius miniſterio plus excelluiſſe videtur. Ex quo infero, per primum Angelum ſignificari Paulum Apoſtolum, qui præcipuus eſt, in cunctis hominibus peccati arguendis; vt hoc pacto oſtendat, quantopere omnes diuinæ gratiæ ope indigeant.

Secundus Angelus eſt Petrus (opinor) ipſe enim Neronem imprimis ſua prædicatione irritauit. Et bene habet in duabus primis plagis Angelos eſſe duos egregios comites, Paulum & Petrum.

Tertius Angelus fortè eſt B. Clemens Papa, qui egregius fuiſſe dicitur in Gentilium plurimis ad fidem adducendis, & ad martyrium animandis.

Quartus eſt alius Pontifex, cuius ope vehementer Chriſtianæ gentis ſapientia effulſerit, vt verbi gratia, tempore B. Agnetis, aut ſancti Laurentij.

Quintus erit ille, qui ſuâ prædicatione excitauit rabidam perſecutionem poſtea ſubſecutam; in qua eminebant imprimis hinc ſumma Gentilium excæcatio, inde conſtantiſſima Dei & Chriſtianorum patientia.

Sextus ille erit Pontifex, qui in multorum Senatorum conuerſione magis claruit. Vide an ſit Fabianus.

Septimus denique videtur fuiſſe ſanctus Silueſter; nam eius tempore accidit magna illa Romæ diuiſio; & ipſe fuit potiſſimus, cuius miniſterio Chriſtus ad eandem diuiſionem fuit vſus.

Textus explicatio.

Cur hic ſignum magnum & admirabile dicatur.

HIS ita prælibatis, ad ipſa iam verba contextus accedamus. *Et vidi aliud ſignum in cælo magnum & mirabile.* Vide ſuprà cap. 12. 1. vbi mulier illa amicta ſole appellatur *ſignum magnum.* Et quidẽ ratio eadem, ob quam hæc appellatio illi mulieri indita fuit, nunc etiam militat, vt *ſignum magnum & mirabile,* dicantur ſeptem plagæ, de quibus hic mẽtio fit. Vtrobique enim attenditur magna illa admiratio, quæ fidelibus fuit, quòd Euangelij gratia

A ad Gentes etiam dimanaret. Quod verò in præſenti additur, *Et mirabile;* verum tenere videtur in re prorſus admirabili, quòd per haſce plagas, Roma ad Chriſti fidem eſſet conuertenda. Præterea tam in cap. illo 12. quàm in hoc loco cæli nomen ad cæleſtem Chriſtianæ Eccleſiæ conuerſationem referendum eſt, vt aliàs diximus.

Angelos ſeptem habentes plagas ſeptem.] Phialas has in Gentiles reapſe effuderunt omnes illi viri Apoſtolici, qui in clariſſima illa expeditione obſequium Deo præſtitere. Verum enimuerò, cùm plagæ ad ſeptenarium redigantur: operæpretium fuit ſeptem viros Apoſtolicos deſignari in hac ſacra fictione, quorum ſingulis ſingulæ phialæ tra-

Angelos, pro plagarũ numero, congruenter fuiſſe ſeptem.

B derentur effundendæ. Simile quid vidimus in angelis tubarum capite octauo, quos Prophetas fuiſſe ibidem docuimus. Nemo autem mirari debet, Angelorum nomen in Apocalypſi priùs ad Prophetas, deinde ad viros Apoſtolicos applicari: vtriſque enim hoc nomen tribuitur meritiſſimè & non minùs aptè, quàm angelis hierarchiæ cæleſtis.

Iam verò Angelorum numerum ad hanc viſionem fore deſumendum iuxta numerum plagarũ, facilè intelligitur, ſi conſideremus, quod pereleganter pictores ſolent effingere. Vt enim depin-

Septenarius Angelorum numerus appoſito exemplo explicatur.

C gant venerationem ac reuerentiam, qua cæleſtis hierarchiæ angeli paſſionem Chriſti Domini proſequuntur, exprimunt paſſionis eiuſdem inſignia inter eos per ordinem diſpertita; qui ſummo cum decoro ac reuerentia manibus ea geſtent, atque adorent. Et quamuis angeli qui hoc muneris atque officij præſtant, ſint multitudine innumerabiles, in ipſa tamen pictura ille angelorum numerus ad eam repræſentationem eligitur, qui ipſi paſſionis inſignium numero conſentaneus ſit, vt vnus teneat manibus crucem, alter lãceam, clauos alius,

D alius coronam, & ſic de reliquis. Similiter ergo in præſenti, cùm ſeptem plagæ ſint iræ nouiſſimæ, ad huiuſmodi picturam deſtinati ſunt ſeptem Eccleſiaſticæ hierarchiæ angeli, in quorum numero fortè etiam alluditur ad ſeptem regis Perſidis cubicularios, vt diximus cap. 1. congruenter enim effingitur, hos ſeptem Angelos eſſe myſticæ Dei iræ miniſtros.

Plagas nouiſſimas, quoniam in illis conſummata eſt ira Dei.] Ribera exponit de plagis vltimis, quas Deus prope diem iudicij in ſceleratos homines immittet. Sed in eius expoſitione non video quo pacto plagæ phialarum ſint in eo ſenſu nouiſſimæ.

Cur & hæ plagæ dicantur nouiſſimæ, & in illis ira Dei conſummata.

E Nam harum plagarum vltima antecedit Romæ conflagrationem. Ille autem exiſtimat, Romam eſſe ante perſecutionem Antichriſti igne materiali comburendam. Dicere verò, poſt euerſam Romam in annis ſubſequentibus nullo Deum inſigni ſupplicio peccatores puniturum, non video quomodo conſtet in ipſius Riberæ explanatione. Deinde, contextus ipſe cogit, vt ſuperiùs dicebamus, ne propterea iſtæ plagæ dicantur nouiſſimæ, quia ſub diem iudicij effundendæ ſunt; nam poſt ſeptimam plagam ponit Apocalypſis mille pacis annos, qui

F Romæ conflagrationem conſequuntur. Atque hoc pariter argumento impugnatur eorum explicatio, qui ſeptem has plagas interpretantur de plagis vniuerſis, quibus Deus plectit peccatores; ſiue quas prædicatores Euangelici à principio Eccleſiæ ad finem vſque mundi effundendas eſſe pronunciant.

In noſtra autem expoſitione his ſeptem plagis tribuitur epitheton nouiſſimarum, vt ſignificetur, hoc eſſe valde nouũ plagarum genus. Quas enim plagas

plagas olim Deus aduersus peccatores immitte- A bat, & quas mysticæ Ægypto, id est Iudæis perfidis, inflixit; illæ quidem propriam redolebant vindictam, quibus impij peccatores miserè perierunt. At in hac noua vindictæ ratione, quam Deus in Gentiles exercuit, non eò deducta res est, vt peccatores ipsi interirent; sed potius vt conuerterentur ad fidem, & Euangelij gratia fruerentur, idololatria & peccatis funditus exterminatis.

Quapropter huiusmodi plagæ non appellantur nouissimæ, quòd aliæ insuper non maneant sceleratos, sed quia est nouus vindictæ modus, ratióque dignissima, quæ inter admirabiles Dei inuentiones numeretur. Dicuntur item plagæ nouissimæ; B quia respectu eorum, qui his plagis flagellantur, & Dei hostes priùs erant, in eiusdem plagis Dei indignatio terminatur, nec vlteriùs in eisdē puniendis procedit. In antiqua enim vindicta atq; supplicio, quod Deus de suis quondam hostibus sumebat, plagæ quidē in eos immissæ non erant extremæ ac nouissimæ; nec enim destruebatur peccatum, sed semper extabat, ac proinde ira Dei aduersus peccatores semper etiam permanebat. Quare post huius vitæ supplicia, æternæ etiā plagæ ipsos manebant. At verò plagæ illæ, quæ re ipsa peccatū extinguūt, C & peccatores ad Deum ipsum conuertunt, congruēter nuncupantur nouissimæ. Cùm enim in illis finiatur omnino ac dissoluatur carario, quapropter Deus oderat peccatorē (nempe peccatū) verissimè dicitur, Deo per has plagas ira & indignatio finiri. Atq; hoc est, quod textus ait, *quoniā in illis cōsummata est ira Dei*, vbi obiter aduerte pro *cōsummata*, græcè haberi ἐτελέσθη, id est, expleta est. Et verò

Quid sit ira Dei in his plagis consummata.

ita prorsus accidit. Nam plagis in Iudæos perfidos illatis nunquā Dei ira fuit expleta, quare æternùm illos tartareis suppliciis afficiet: quia nunquā plenè D Diuinæ fit satis iustitiæ. Veruntamen in plagis hisce nouissimis (in quibus Christi passio potissimùm operatur) cumulatissimè satisfit Dei iræ in iis, qui per illas plagas plectebantur. Quamobrem nullæ aliæ plagæ sunt super, quibus animaduertenda sint peccata in Deum patrata ab iis Gētibus, in quos hæ plagæ nouissimæ immittuntur.

Plagæ nouissimæ nomen non singulis seorsum plagis, sed omnibus coniunctim sumptis conuenire.

Obseruandum tamen est, plagæ nouissimæ nomen non cuiuis ex his plagis seorsum, sed vniuersis septem coniunctim quadrare. Secūda enim plaga, vt constat, non est per se nouissima, siue extrema, nec quidem aut ipsa, aut plaga quinta propitiæ essent ac secundæ, si separatim sumerentur, sed E quatenus cum ceteris coniunguntur: vt reapse deseruiant Gentilium conuersioni. Deinde, quamuis plaga septima (si attendatur duntaxat, quod capite decimo sexto describitur) totius Romæ euersionem non attingat: accedit tamen ad publicam religionis Christianæ professionem in totius orbis theatro, atque metropoli: quæ fuit ingens Ecclesiæ victoria. Quare Romæ posteà ac totius Imperij conuersio non fuit noua egregij facinoris forma, sed magna illius victoriæ extensio. Itaque in eo, quod capite decimo sexto in plaga septima recensetur, aliquo modo includitur rei totius conclusio & consummatio. Dici etiam potest, quidquid capite decimo septimo & decimo octauo & decimo nono traditur, ad plagam septimā pertinere: quémadmodum totum caput decimum & maior vndecimi pars ad sextam turbarum plagā spectat; vt suo loco demōstratum est. Et certè difficultas ea, quòd Babylonis conflagratio, noua adhuc plaga post septimam videretur; hæc inquam difficultas similiter in aliorum interpretationibus occurrit; nec satis video, quid ei ceteri respondeant.

Præter hæc, consummationis nomen potest ad perfectionem referri, vt sæpè alibi in sacris Literis. Elegantissimè autem hæc ira mystica dicitur ira perfecta; quia eiusmodi est, de qua Deus maximè gloriatur, quámque pluris æstimat, & in qua valdè conquiescit. Est enim hæc ira, quæ iræ antiquæ vt succederet, Christi assertoris nostri meritis effectū est. Quàm verò Apocalypseos excellentia sit dignum, vt hæc ira Dei in eo celebretur; facilè spirituales viri intelligent. Atque de hac ira latè diximus in notat. 22. procœmialium.

Consummationis nomen in hisce plagis posse etiā ad perfectionem referri.

Illud hic nullo modo interim prætermittēdum esse censeo; nouies scilicet in Apocalypsi Diuinæ iræ mentionem fieri: in quarum tribus prioribus vtitur Apocalypsis Græco nomine ὀργή. Atque in his tribus locis sermo est de propria vindicta. Loci autem ij sunt, primus in capite sexto, numero decimo sexto & decimoseptimo, *Ab ira Agni, quia magnus est dies iræ ipsorum*, vbi loquuntur impij. Alter capite vndecimo, numero decimo octauo, *Aduenit ira tua*: in damnatione, & obduratione Iudæorum (loquuntur autem seniores.) Tertius capite decimo quarto, numero nono. *Qui adorauerit Bestiam, bibet de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius.* Quibus in verbis tertius loquitur Angelus, qui, vt suo loco vidimus, Petrum Apostolum figurat. At in sex locis sequentibus, Græcè pro ira & indignatione legimus θυμός; & in iis omnibus ira semper accipitur mysticè, & ad peccati euersionem atque conuersionem peccatoris pertinet. Atque in vno ex his locis vox è cælo missa exauditur, nempe capite decimo sexto, numero primo, *Effundite septem phialas iræ Dei in terram.* In ceteris verò quinque locis Ioannes ex propria persona loquitur. Ij autem sunt cap. 14. 19. *Misit in lacum iræ Dei magnum.* cap. 15. 1. *In illis consummata est ira Dei.* cap. 15. 7. *Phialas plenas iracundiæ Dei.* cap. 16. 19. *Venit in memoriam ante Deum dare Babyloni calicem vini indignationis iræ eius.* & cap. 19. 15. *Ipse calcat torcular vini iræ furoris Dei omnipotentis.* In his inquam locis Græcè legitur θυμός. Et quāuis Stoici asserant θυμὸν significare iram nascentem, siue incipientem; quam Latini vocant excandescētiam; (& videtur quidem hæc significatio esse ad rem; nā ira mystica principium ducit ab ira, quæ in misericordiam commutatur:) nihilominus in Apocalypsi sapienter dicitur hæc ira Dei, quæ appellatur θυμός, esse consummata siue perfecta atque expleta ira Dei, vt suprà expendimus. Et cælestis vox, quæ iræ nomen mysticæ iræ attribuit, tantopere Ioanni placuit, vt quoties de ira ipse loquitur, semper cælestis illius vocis phrasim vsurpet, semperque eodem nomine θυμός vtatur. Aliquando tamen vtramque coniungit vocem, vt θυμὸς ὀργῆς, significet indignationem mysticam, in qua est iræ atque vindictæ propriæ species, vel θυμὸς ὀργῆς, id est, excandescentia iræ, siue principium iræ. De vsu verò Stoicorum, quem suprà commemoraui, consulatur Lipsius in commentario Senecæ fol. 4. notatione 30. F & fol. 6. notatione 55. Nota tandem, vocem θυμὸν significare etiam animam atque mentem, & animi etiam præstantiam & præsentiam, quod potest nonnihil etiam in præsenti iuuare.

Quoties in Apocalypsi diuinæ iræ mentio fiat, & quæ distinctione ac mysterio.

TEXTVS.

Vers. 2. *Et vidi tanquam mare vitreū mistum igne; & eos qui vicerunt Bestiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius, stantes super mare vitreum, habentes citharas Dei.*

COM-

COMMENTARIVS.

IAM suprà notauimus, quamuis priùs fiat mentio septem plagarum, quàm maris vitrei, mentionem tamen, quæ priùs de plagis fit, esse veluti propositionem & summam eorum, quæ in duobus his capitibus dicenda sunt. atque adeò narrationem à versu secundo incipere.

Maris vitrei nomen hic pro vero maris similitudine, at c. 4. pro vase æneo usurpari. Et causa huius discriminis ratio.

Mare vitreum.] Suprà capite quarto, numero sexto fit etiam mentio vitrei maris: ibi tamen maris vitrei nomine intelligendum est vas vitreum capacissimum figura & quantitate simile illi, quod mare æneum in Scriptura appellatur. Hîc verò mare vitreum non vas aliquod, sed ipsæmet maris rubri vndæ coagulatæ. Ratio discriminis huius est, quia visio capitis quarti allusionem habet ad Salomonicum templum; atqui maris nomen in templo supponitur, pro ingente admodum vase iuxta Scripturæ loquutionem. At in hoc loco non fit ad templum allusio, sed ad mare rubrum, & ad stupendum illud miraculum, quando Israelitæ læti atque hilares illud sicco vestigio traiecerunt. Quamobrem necesse est, maris figuram hic considerari similem mari rubro, ita tamen vt aquæ ardentes appareant, & in vitream soliditatem coagulatæ, vt textus ipse requirit. Nam Ioannes supra hoc mare conspexit adstantes Bestiæ victores; qui minimùm sunt centum quadraginta quatuor millia. In vitreo autem vase quantumuis capacissimo, ne centum quidem homines adstantes concipi possent.

Probatur hic per mare proprie sumpto fore accipiendum.

Deinde si maris vitrei nomine hoc loco vas vitreum denotaretur: mente comprehendendum esset quasi vas fragile: hoc autem minimè esset aptum aut satis firmum, quo plurimi homines pedibus innitentes starent. Si tamen maris nomen hîc in ea significatione accipiatur, qua apud Latinos solet accipi mare vitreum; perinde erit atque mare congelatum. In mari verò congelato sisti, ac deambulari sine trepidatione potest; quinimò supra congelatum etiam flumen ponderosa plaustra solent transire.

Soluitur obiectio, quæ contra prædicta potest opponi.

Dices, si mare est congelatum; vbi consideretur *mistum igne* (sic enim textus ait) consectarium est illud ocyssimè liquefieri. Respondeo, in eadem figura supponi, illud igne non dissolui, aut molliri. Quamobrem considerandum est, idem in hoc coacto mari accidisse, quod Sapientiæ 16. 22. ponderatur, vbi agitur de Ægypti plagis, *Nix autem & glacies sustinebant vim ignis, & non tabescebant: creatura enim tibi factori deseruiens exardescit in tormentum aduersus iniustos, & lenior fit ad benefaciendum pro his, qui in te confidunt.*

Quid præterea mysterij sub maris vitrei nomine hic delitescat.

Verùm enimuerò, diuersum in præsenti Apocalypseos loco mysterium latet. Pro cuius intelligentia animaduertat lector oportet, hoc mare coagulatum (supra quod videt Ioannes stantes Bestiæ victores) respondere loco illi capitis 10. vbi vidimus Angelum fortem igniros habentem pedes, atque altero (nempe dextro) supra mare nitentem. Ibi autem diximus, Gentilitatem per mare figurari, fortis autem Angeli comminationem esse eiusmodi, fore vt Iudæorum terra derelicta per Gentilitatis mare graderetur, illudque Euangelij igne succenderet. Quod ergo fortis Angelus Christum repræsentans ibi promittit, hoc ipsum expletum iam cernitur c. 15. in Bestiæ victoribus, id est Christi famulis ac seruis. Illos enim videt Ioannes terram Iudaismi reliquisse, & Gentilitatis mare ingressos. Tametsi autem mare ipsos videbatur absorpturum, & ipsorum extincturum ignem, quo illi mare ipsum accendere nitebantur: Diuina tamen virtus illis mare solidum reddidit, ita vt intrepidi ac securi deambularent in eo, nec liquefactis vndis obruerentur, & ipsemet Euangelij ignis maris vndas non calefecit modò, verum etiam inflammauit, iuxta illud Isaiæ vaticinium 64. 2. *Aquæ arderent igni.* Videt itaque Ioannes, *& mare vitreum.* (id est coactum & solidum,) *& mistum igne* nempe accensis flammis exæstuans.

Allusio ad Psalm. 65.

Huiusmodi significationi, (quæ propria & germana est) potest etiam alia adnecti per allusionem ad illud Psal. 65. 22. *Transiuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium.* Atque illud saltem pro comperto est, in hoc Apocalypseos loco fieri allusionem ad clarissimum illud miraculum, quo Deus filios Israelis per medium mare rubrum transmisit.

Cur ad vitandi olim Israelis transitionem mare suas vndas diffiderit: nouus verò Israel mysticus super vndas graditur.

Simulque hic innuitur, multò adhuc maius atque præstantius miraculum accidisse mysticis Israelitis, quando per Gentilitatis mare perrexerunt. Nam ad carnalis Israelis transitum diffugêre maris fluctus, & gradienti populo liberam & expeditam viam, atque adeò siccam præbuerunt. At in mystici Israelis traiectu non diuisæ sunt vndæ, sed potius, cùm iter facienti vellent obsistere, & iter fluctuum obiectu intercludere; Deus ipsas solidas stabilésque reddidit, vt nouus Israël per summas maris vndas absque submersionis formidine graderetur. Religionis autem ignis ipsas accendit aquas, visumque est *signum magnum & admirabile*, nempe maris aquas esse solidas, & ardentes igne.

Cur spirituales Israelitæ vndis nō submerganur.

Præterea, quòd spiritales Israelitæ fluctibus non submergantur, attribui potest mundanarum rerum contemptioni. Et quidem congruenter aptatur; nam carnales Israelitæ, vtpote diuitiis, opibus, ac bonis temporalibus onusti, (id est eorum amore & cupiditate) aquarum summitate vrgere vestigia non potuerunt; ideóque opus fuit diffindi vndas, vt ipsi possent incolumes in vlteriora littora euadere. At spirituales Israelitæ, qui ex Ægypto exeunt, per summum mare iter faciunt, & mare ipsum sese eorum pedibus solidum exhibet. Quamobrem Petrus, qui dixerat, *Ecce nos reliquimus omnia*, potuit Christi gratia fultus ad ipsum supra mare pergere, vt habetur Matth. 14. 28.

Qui sint victores bestiæ & imaginis eius.

Et eos, qui vicerunt Bestiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius.] Victores hos existimo procul dubio esse illos centum quadraginta quatuor millia, quorum mentio c. 7. & c. 14. Quapropter, vti victores habebant manibus palmas, vt dicitur cap. 7. 9. quas verò citharas textus hic illis tribuit, tribuerat pariter cap. 14. 2. Nec alij esse possunt, qui in hoc loco vocantur victores. contextus enim exigit, vt hi ipsi sint, qui in mari Gentilitatis veræ Religionis ignem accenderunt; quod facinus est proprium mystici Israelis ex spirituali Ægypto egressi. Atque virilem hunc animum, quo mystici Israelitæ Gentilitatis mare transire, & igne Religionis accendere tentarunt, consecuta fuit admirabilis septem plagarum operatio; quò tota hæc visio demum tendit.

Quid sit, Vincere Bestiā & imaginem eius, & numerum nominis eius.

Vincere autem *Bestiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius*; non solùm est, Bestiam & eius imaginem non adorare, vti suprà dictum est (possent enim id assequi fugiendo, & sese in latebras coniiciendo:) sed bellum etiam eidem Bestiæ per Euangelij prædicationem indicere acerrimum, & pro Christo moriendo, de illa gloriosissimè triumphare. Atque ita Ecclesia de Martyribus canit, *Victorum genus optimum.* Porrò, quid sit Bestia, quid eius imago, quid nominis eius numerus; c. 13. explicatum est.

Cur nulla hic bestiæ characteris mentio.

Occurrit hic dubitatiuncula; cur scilicet in præsenti mentio fiat Bestiæ, imaginis eius, & numeri, alterius

A alterius verò characteris (id est expressi nominis) nulla fiat mentio? Putabit quispiam, id per obliuionem nostro interpreti excidisse; nam in plerisque græcis codicibus additur etiam hic characteris nomen. Assero tamen id ipsius contextus proprium non esse; sed videri additum ab aliquo, qui crederet vocem illam desiderari. Hoc mihi (præter vulgatæ lectionis auctoritatem) persuadet, quòd character à nominis numero non distinguatur; quia est quiddam nomini & numero commune, vt vidimus in comment. c.13.n.17. atque ita non erat apta locutio, B *Characterem & numerum*, sed *Nomen & numerum*. Quare videtur omnino Ioannes hic omisisse nominis mentionem; id tamen non incuria aut obliuione, sed consultò ac de industria factum est. Non quidem quia huiusmodi victores de expresso Bestiæ nomine non triumpharunt; sed quia satis erat dicere, quod plus est, vt reliqua minora subintellecta manerent. Quare cùm ageretur de iis, qui pro Christi gloria ceruices gladio alacriter supponebant; non opus erat explicare, eos Bestiæ nomine expresè notati se passos non fuisse; id enim manifestum satis erat. Illud explicari oportebat, eos perfectè de Bestia, déque ipsius imagine triumphum C egisse; quandoquidem sese in mortem sponte offerebant, ne signum nominis numeri exciperent: hoc est, non solùm ne se Christi aduersarios profiterentur, sed etiam ne tacitè siue indirectè in tyrannorum sententiam pedibus viderentur ire.

Quo sensu dicantur stantes supra mare.

Stantes super mare.] Opinabitur aliquis, *Super* in hoc loco esse idem, quod *iuxta*, id est iuxta maris littus, sicut Psal. 136.1. *Super flumina Babylonis.* Verùm allusio ad Israelis transitum per mare rubrum, & loci huius proportio & conuenientia cum iis, quæ dicta sunt cap.10.2. (vbi Angelus fortis dicitur D habuisse pedem dextrum super mare;) ac demum intentio atque mysterium huius visionis postulant, ne victores in littore, sed in ipso mari pedibus insistentes inducantur.

In citharis allusio ad Exodi ca. 15. vbi de Maria Mosis sorore.

Habentes citharas Dei.] In his citharis alluditur ad id, quod dicitur Exodi 15.20. *Sumpsit Maria tympanum in manu sua, egressæque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis & choris.* Quapropter mox sequenti versu sequitur canticum Mosis, in quo manifestè respicitur ad canticum illud, quod legimus Exodi 15. *Cantemus Domino, gloriosè enim magnificatus est.* Hic verò, ad maiorem celebritatis ac lætitiæ E significationem, omnes mystici Israelitæ citharas manibus ferunt; quorum pulsus & cantus indicat gaudium atque gloriam, quam re ac verbis Deo deferunt. Cithara enim aptissimè deseruit ad significandam exempli prædicationem, quæ doctrinæ adiungitur; vt suprà vidimus. Vocat autem Ioannes has Dei citharas, quia hoc cithararum genere Deus imprimis oblectatur. Et fortè alluditur ad musica templi instrumenta. Addo etiam citharas istas inter Dei dona meritò computari, quia *omne donum perfectum de sursum est.* Deinde, recepta Scripturæ phrasi, quidquid est excellens & magnificum, solet frequenter significari genitiuo illo *Dei*: quod perinde est, atque adiectiuum *Diuinus.* Et quidem, non F sine energia, citharæ diuinæ appellantur admirabiles primorum Christianorum virtutes; quarum actionibus, concentu atque harmonia difficultas omnis in maximam iucunditatem & Dei gloriam conuertebatur.

Cur appellētur citharæ Dei.

TEXTVS.

Vers.3. *Et cantantes canticum Moysi serui Dei, & canticum Agni, dicentes; Magna & mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens, iustæ & veræ sunt viæ tuæ Rex sæculorum.*

4. *Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia solus pius es, quoniam omnes Gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo, quoniam iudicia tua manifesta sunt.*

COMMENTARIVS.

Ad quod Mosis canticum hic fiat allusio.

Dvo Mosis cantica in sacris Literis celebrantur: alterum Exodi 15. *Cantemus Domino, gloriosè enim magnificatus est*, &c. Alterum Deutero. 32. *Audite cæli, quæ loquar*, &c. Indubitatum tamen est, hic non de secundo cantico agi, sed de primo. Hoc enim est, quod in Israelis transitu per mare rubrum decantatum fuit, quò manifestè in hoc loco respicitur. Quæ autem hic Mosaici cantici summa attingitur, primum canticum perspicuè attendit, non secundum. Sed quid erit, *Canticum Moysi, & canticum Agni?* Dicat aliquis Mosis canticum prius à victoribus, deinde canticum Agni fuisse decantatum; atque hoc ipsum Agni canticum esse, quod mox illis verbis exprimitur, *Magna & mirabilia sunt opera tua Domine.* &c. Ceterùm Apocalypseos artificium & elegantia minimè patiuntur, aliquid huic sacræ fictioni inseri, quod non sit ex aliquo Scripturæ loco repetitum. Quapropter non rectè existimatur, quod textus canticum refert à victoribus celebratum, nouam aliquam Agni cantilenam esse, quæ in alio Scripturæ loco neutiquā reperiatur. Si ergo rem seriò expendamus, non dubito quin Ioannes quasi summatim fuerit complexus iis verbis præcipuum Mosaici cantici caput. Quare idem omnino debet esse & Mosis canticum, & Agni: videlicet accepto Mosis cantico iuxta sensum non literalem, sed mysticum; accepto etiam Mosis nomine mysticè pro Christo. In quo denotatur, sicuti Moses fuit præcipuus dux, qui Israeliticum populum per mare rubrum traduxit, ita etiam mysticum Mosem, nempe Christum Dominum fuisse ductorem præstantissimum, qui spiritalem Israelem super mare vitreum igne mistum transuexit. Cùm autem qui hoc mare superarunt, in eius traiectu patientiam Christi sint æmulati, dum pro Dei gloria & pro mundi salute ad Christi imitationem sese morti obiecerunt; ideo dicitur mysticus hic Moses Israelis mystici dux gloriosissimam hanc victoriā, veluti agnus & agnorum dux, comparasse. Atque adeò mysticus Mosaici cantici sensus esse propriè canticum illius, qui egregium hoc facinus, vt agnus aggressus fuit, atque confecit. Et propterea congruenter satis appellatur canticum Agni illud, quod nouus Israel cum Christo pariter suo duce concinuit. Nam & de eo cantico, *Cantemus Domino gloriosè*, &c. ait sacer textus Exodi 15.1. illud à Mose, & ab Israelis filiis fuisse decantatum. Itaque cohæret optimè illius cantici summam & mysticum eius sensum à nouis Israelitis hic simul concini.

Quid sibi velit Canticum Mosis, & canticum Agni.

Verba, quæ victores hic concinunt, complecti debere sensu mystico summā Mosaici cantici.

Verba ergo, quæ victores cecinisse dicuntur, complecti debent in sensu mystico Mosaici cantici summam. Quare verba illa, *Magna & mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens*, referenda sunt ad prodigium illud admirandum de Israelitici populi transitu per mare rubrum, déque AEgyptiorum submersione in eodem mari. Quod autē sequitur, *Iustæ & veræ sunt viæ tuæ Rex seculorum*, reuocandum est ad æquissimum Dei iudicium, quod in admirabili

bili illo opere ſplendeſcit, nempe in liberatione iuſtorum, & iniuſtorum euerſione. Iam verba illa, *Quis non timebit te, & magnificabit nomen tuum?* reſpiciunt illud, quod in Moſis cantico recenſetur de metu ac trepidatione, quæ exaudito illo Dei prodigio Philiſthæos, Idumæos, Moabitas, & Chananæos peruaſit. Deinde myſticus formidinis huius ſenſus innuit ſanctum Dei timorem, qui fuerat Gentibus ac nationibus iniiciendus, audita Martyrum victoria & glorioſiſſimo Eccleſię perſecutionum fine. Atque id eſt quod textus ait, *Quoniam omnes Gentes venient, & adorabunt in conſpectu tuo; quoniam iudicia tua manifeſta ſunt.*

Num hic Rex ſæculorum, an Gentium ſit legendum?

Circa verbum illud; *Rex ſæculorum*; illud obiter adnotandum eſt, vulgatæ editionis auctoritate perſuaderi, hanc eſſe germanam lectionem. Nec obſtat, quod adducit Ribera ex variis lectionibus Græcis & ex coniectura, vt per errorem ſcribi potuerit *ſæculorum* pro *ſanctorum*. Cùm igitur hæc ſit vera lectio & omnino recipienda: ſuſpicor, commutationem vocis *Sæculorum* in *ſanctorum*, ſiue *Gentium*, inde fuiſſe exortam; quòd crederetur nulla eſſe peculiaris ratio, cur hic Deus vocaretur *Rex ſæculorum*. Quòd verò voluerint aliqui hic legere, *Rex Gentium?* inde dimanauit; quòd Ieremias cap. 10. 17. habet, *Quis non timebit te ô Rex Gentium?* Enim verò ſi attentius id libeat perſcrutari, nihil aptius in hoc loco, quàm ſi legatur *Rex ſæculorum*. Etenim cùm in hoc victorum cantu ad antiquiſſimum illud Moſis canticum alludatur, mirificè cõſentit, Deum appellari ſæculorum Regem; vt denotetur, ipſummet Dominum, qui quondam antiquum Iſraelem per medium mare rubrum traduxit, nunc etiam traducere nouum Iſraelem per ſummas maris vndas; & in nouiſſimis ſæculis operari, quod in antiquis figurauerat.

Cur Deus hic Rex ſæculorum appellatur.

Verſ. 4.

Quia ſolus pius es.] Horum verborum cum antecedentibus conſtructio huiuſmodi eſt. *Quis non magnificabit nomen tuum, confitendo te ſolum eſſe pium?* Ribera Pium in præſenti accipit, pro mundo ſiue puro; quia Græcè legitur ὅσιος, id eſt ſanctus, iuſtus, nullo ſcelere contaminatus. Mihi videtur noſter interpres Græcæ dictionis ſignificationem ex ſe communem ad omnem ſanctitatem, de pietate erga filios ſingulatim expoſuiſſe. In ipſo enim Iſraelitici populi tranſitu per mare rubrum, ſe Deus admodum pium erga ſuos filios oſtendit: & multò magis in myſtici Iſraëlis traiectu per ſũmos Gẽtilitatis maris fluctus. Vt autẽ ponderetur, quàm ſe piũ Deus ſuis filiis præſtet; eleganter dicitur ipſe ſolus eſſe pius, id eſt, nulla dari patris aut matris pietas, quæ cũ Diuina pietate poſſit vlla ex parte conferri.

Cur hic Deus dicatur pius.

Vox Quoniam, quid hic peculiare habeat.

Quoniam omnes Gentes veniunt.] Credit Ribera particulam *Quoniam*, poni pro, *Quòd*; & loci huius ordinationem eſſe huiuſmodi. *Quis non magnificabit nomen tuum, dicens te ſolum eſſe pium, & omnes Gentes eſſe ad te adorandum venturas, & manifeſta eſſe iudicia tua?* Congruentius tamen eſſe exiſtimo, vt victores rationem reddant, ſiue potiùs explicent, cur dixerint, *Quis non timebit te*, &c. nempe quoniam non dubitant, omnes Gentes, conſiderata miraculi magnitudine, (videlicet de eorum tranſitu per ſummitatem maris, deque ipſorum perſecutorum ſubmerſione) venturas fore ad veri Dei templum, vt eum adorent propter tanti miraculi euidentiam, & diuini iudicij oſtenſionem. Iuxta quem ſenſum, quod in fine dicitur, *Quoniam iudicia tua manifeſta ſunt*, perinde eſt, ac redditio rationis de Gentium omnium aduentu. Illa autem phraſis, *Venient, & adorabunt in conſpectu tuo*; idem ſonat, quod, *Venient vt te in templo tuo adorent.*

NOTATIO I.

De ſenſu myſtico cantici Moſis, quod habetur Exodi 15.

TEXTVS.

1\. *CAntemus* Domino, *glorioſè enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem deiecit in mare.*

2\. *Fortitudo mea & laus mea* Dominus, *& factus eſt mihi in ſalutem: iſte* Deus *meus, & glorificabo eum:* Deus *patris mei, & exaltabo eum.*

3\. *Dominus quaſi vir pugnator, omnipotens nomen eius.*

4\. *Currus Pharaonis & exercitum eius proiecit in mare, electi principes eius ſubmerſi ſunt in mari rubro.*

5\. *Abyſſi operuerunt eos, deſcenderunt in profundum quaſi lapis.*

6\. *Dextera tua Domine magnificata eſt in fortitudine: dextera tua, Domine, percuſſit inimicum.*

7\. *Et in multitudine gloriæ tuæ depoſuiſti aduerſarios tuos: miſiſti iram tuam, quæ deuorauit eos, ſicut ſtipulam.*

8\. *Et in ſpiritu furoris tui congregatæ ſunt aquæ: ſtetit vnda fluens, congregatæ ſunt abyſſi in medio mari.*

9\. Dixit *inimicus: Perſequar, & comprehendam, diuidam ſpolia, implebitur anima mea: euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea.*

10\. *Flauit ſpiritus tuus, & operuit eos mare: ſubmerſi ſunt quaſi plumbum in aquis vehementibus.*

11\. *Quis ſimilis tui in fortibus* Domine*? quis ſimilis tui, magnificus in ſanctitate, terribilis atque laudabilis faciens mirabilia?*

12\. *Extendiſti manum tuam, & deuorauit eos terra.*

13\. Dux *fuiſti in miſericordia tua populo quem redemiſti, & portaſti eum in fortitudine tua, ad habitaculum ſanctum tuum.*

14\. *Aſcenderunt populi, & irati ſunt: dolores obtinuerunt habitatores Philiſthiim.*

15\. *Tunc conturbati ſunt principes Edom, robuſtos Moab obtinuit tremor, obriguerunt omnes habitatores Chanaan.*

16\. *Irruat ſuper eos formido, & pauor in magnitudine brachij tui: fiant immobiles quaſi lapis, donec pertranſeat populus tuus,* Domine, *donec pertranſeat populus tuus iſte, quem poſſediſti.*

17\. *Introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmiſſimo habitaculo tuo, quod operatus es* Domine*: ſanctuarium tuum* Domine*, quod firmauerunt manus tuæ.*

18\. Dominus *regnabit in æternum, & vltrà.*

19\. *Ingreſſus eſt enim eques Pharao cum curribus & equitibus eius in mare: & reduxit ſuper eos* Dominus *aquas maris: filij autem Iſraël ambulauerunt per ſiccum in medio eius.*

I. *Dubitatio: An ſenſus myſticus ſit literalis?*

SVPRA iam vidimus per occaſionem noui Iſraelis per ſummas vitrei maris vndas gradientis, Apocalypſin affirmare, quemadmodum victores Moſis canticum cecinerunt. Ex hoc igitur capite ea imprimis ſuboritur dubitatio; Verum ſenſus myſticus, quem illi cantico tribuit Apocalypſis, ſit in eo literalis? Quãuis enim in ænigmate poſſit aptè reſpici ad myſticum hiſtoriæ alicuius ſenſum, licèt ſenſus is nulla ratione fuerit intentus per ipſamet antiquę hiſtoriæ verba: qui tamen in Apocalypſeos intelligentia profecerit, non dubitabit, Apocalypſeos eſſe morẽ, in iis prophetarum locis, quos citet, eorundem locorum ſenſum literalẽ indicare. Cũ enim c. 10. per alluſionẽ ad Pſ. 28. Ioãnes ait ſe ſeptẽ tonitruorũ vocẽ audiſſe: eo ipſo ſignificat,

Verùm myſtica Moſaici cantici interpretatio pro literali debeat reputari.

cerùm illius Psalmi sensum literalem in capitis 10. Apocalypseos scopum inseri. Nec enim solùm continet speciosam aliquam allusionem siue comparationem, sed veram eiusdem Psalmi in sensu proprio relationem. Quem moré semper Apocalypsis obseruat; atq; id ad miram ipsius Apocalypseos sapientiam, & ad ceterorum librorum explicationem est valdè notandum. Et in capite quidem octauo vidimus, hunc morem non solum in allusione ad Prophetarum libros, sed etiam ad Tobiæ librum obseruari.

Pars affirmans statuitur, vt verisimilis.

Ex hac ergo consuetudine oritur in præsenti dubitatio de sensu mystico, quem Apocalypsis in præsenti, cantico Mosis attribuit, num sit in eo literalis sit, atq; adeò per ipsa illius cantici verba ab Spiritu sancto intētus? Namque vt Apocalypsis c. 10. se refert ad Psalmum 18. ita hic se itidem refert ad canticum Mosis: ac proinde sicuti respectus ille ad Psalmum 18. nobis lumen prætulit, vt literalem Psalmi illius sensum attingeremus: ita etiam videtur ex hoc respectu ad Mosis canticum nobis lux oritura, ad sensum illius cantici literalem

Prophetis familiare esse, sub Iudaicarum historiarum cortice Christianæ Ecclesiæ historias respicere.

Nouum id fortasse, atque insolitum multis videatur: qui perlecto cantico, & interpretum expositionibus peruolutatis, constare dicent, nullum alium huius cantici literalē esse sensum, præter illum, quem & ipsa verba sonant, & Israeliticus populus in eo decantando intellexit. Veruntamen tam Apocalypseos consuetudo, quàm lux, quæ ex ea mihi ad plurium locorum Scripturæ intelligentiam affulsit, me certè haud parum vrgent. Nec verò est, cur alicui mirum videatur, Mosem inter præstantissimos Prophetas iure enumerandum, in suo cantico vti excellentia illa, quā docti viri sacris Vatibus frequenter attribuunt; quòd nimirum præsentia tangant, & futura respiciant: vt in Dauidicis Psalmis, & in Isaiæ vaticinio de onere Idumæorum & Babylonis excidio apparet. Atque id ipsum doctiorum plurimi sentiunt de Prophetis ferè omnibus. Hoc autem non impedit, quominùs in eisdem locis plerumque in sensu proximo agatur de eo, quod litera ipsa sonat. Etenim si inter Propheticæ alicuius sensus aliquis est de Christianæ Ecclesiæ euentu per hanc siue illam antiquam historiam figurato; perspicuum est secundùm hanc comparationem in sensu per verba intento vtrumque comprehendi: nimirum & antiquam historiam, & Christianæ Ecclesiæ mysterium in illa præsignificatum. Quòd autem hæc sit Prophetarum mens & consuetudo, non solùm pia est opinio, sed quæ validissimis argumentis comprobetur, & magnam afferat lucem ad Prophetarum intelligentiam, sine qua sæpè nullus est Scripturæ contextus Prophetiarum, maiestate dignus. Et parum satis in sacrarum Literarum studio prouectus est, cui hæc non persuadet ipsamet Prophetarum lectio. Verùm vt ad Mosis canticum deueniam; fateor, nos ab ipso contextu non cogi, vt præter proximum sensum per ipsa etiam verba ex historiæ illius comparatione, de Ecclesiæ mysteriis sermonem esse dicamus. At, si minus cantici contextus obligat; verisimile saltem id est ex sensu, quem illi tribuit Apocalypsis, ex Apocalypseos ipsius in aliis locis consuetudine, & ex Mosaici cantici excellentia.

Cantici Mosaici textum non valde vrgere, vt mysticus ipsius sensus pro literali habeatur.

Sed quoniam non omnes id sibi persuadebunt: & alioqui nulla ratione negari debet, quin Apocalypsis eum ferè semper morem obseruet: dici poterit, licèt hic sit receptus ab Apocalypsi mos, in hoc tamen loco peculiarem esse rationem, vt dicatur fieri allusio ad sensum illius cantici non literalem sed mysticum. Quippe vnum, idémque canticum nuncupatur Mosis & Agni, & quia ex ipso contextu mox apparet, quod victores concinant, non esse ex ipsis Mosaici cantici verbis depromptum; sed alia afferri verba, quibus mysticus antiqui cantici sensus comprehendatur. Atque ita nomen Mosis hic mysticè accipitur, sicuti nomen Agni; & in vtroque designatur Christus.

II. *Dubitatio de partibus mystici sensus, quem Apocalypsis prædicto Mosis cantico tribuit.*

Quisnam sit mysticè Pharaonis exercitus in mare demersus.

QVIS sit mysticus Israel, qui per mare diuinitus transiuit? quod mare ipsum mysticum? satis iam explicuimus. Sed quisnam erit Pharaonis exercitus, qui in mare demersus fuit? Hoc non video satis ab interpretibus explicatum. Mihi tamen vt certissimum in Apocalypseos contextu supponitur, qui mari obruti fuerunt, Iudæos esse Ecclesiam persequentes. Et quidem non opus erat, id ab Apocalypsi in hoc loco exponi. Iam enim capite 11. dixerat, Ierosolymam rebellem vocari in Apocalypsi spiritualiter Ægyptum Si ergo mare in præsenti denotat Gentilium multitudinem (quia aquæ multæ populi multi:) Si mysticus item Israel per Gentilitatis mare sese inferens non fuit demersus, sed illud potiùs sibi subiecit, & veræ Religionis igne accendit; quid aliud erit, Ægyptios Israelis persecutores in mare fuisse submersos, nisi Ierosolymam Christianos persequentem iusto Dei iudicio deuoratam & absorptam fuisse ab ipsis Gentilibus, de quibus Christiani

Explicatur summatim mysticus Mosaici cantici sensus.

triumphabant? Quis verò nesciat in primitiuæ Ecclesiæ historia, quam sub Prophetiæ specie Apocalypsis depictura erat, consideratione esse dignissimum horribile illud supplicium, quod Deus de Iudaico populo, & præsertim de vrbe Ierosolyma sumpsit per Gentiles ipsos; & singillatim per Romanum Imperium, de quo iam Christianus populus per Martyrum victorias triumphare cœperat? Deinde ipsamet persecutio aduersus Christi Ecclesiam per obstinatam Ierosolymam concitata mysticam Ægyptum induxit in mare exercitus Romani. Etenim æquissimo Dei iudicio factum est, vt Ierosolymæ oppugnatio ac persecutio metu Romanorum Ecclesiæ illata, ipsosmet Iudæos in medias vndas, id est, in Romanorum potentiam intruderet: vt miserè interirent, sicuti Pharaonis exercitus antiquum Israelem vrgens interiit. Cùm autem huiusmodi ruina adeò fuerit magna, vt eam Christus Redemptor noster acerbè antea deplorauerit; res profectò erat valde digna, quam Apocalypsis in egregio aliquo symbolo attingeret. Nec potuit congruentior locus dari, quàm hic; in quo depingitur mystici Israelis traiectus per medium Gentilitatis mare; & Mosis citatur canticum, in quo pariter celebratur tum Israelis felicitas in ipsa maris traiectione, tum infelicitas ægypti, quæ ob nimiam suam audaciam eodem fuit mari demersa.

In eadem etiam figura clauditur, quod post Ierosolymæ vastitatem subsecutum fuit; videlicet Iudaici populi dispersio per varias Romani Imperij prouincias, qui veluti captiui nec caput ampliùs extollere, nec in pristinam libertatem asseri potuêre. Quis enim non videat, hoc pariter includi in ea repræsentatione, qua Romanum Imperiū inducitur maris instar mysticam Ægyptum suis vndis obruentis? Atque hæc quidem interpretatio non est ex meo cerebro conficta, sed ex ipsis Apocalypseos verbis desumpta; dum asserit, mysticam Ægyptum esse Ierosolymam rebellem, & spirituali Israeli cum mystica Ægypto accidisse, quod in Mosis cantico celebratur.

Difficultas in mystica explicatione occurrens soluitur.

Dicet tamen aliquis, Ecclesiæ victoriam de Iudaico populo partam a capite 8. ad vsque vndecimum fuisse iam in Apocalypsi significatam; quare retrogradum esse cursū, si nunc Ierosolymæ ruina iteretur. Respondeo, huiusmodi regressum, dum obiter & quasi per transennam fit, esse necessarium, quando mystici Israelis transitus per Gentilitatis mare consideratur. Hic enim transitus connexus erat cum Ægypti submersione in eodem mari. Qui verò exercitus Israelem mysticum ex Ægypto egredientem insectabatur, perspicuum est, eum non esse Gentilicum, sed Iudaicum. Gentiles enim Christianum populum non diuexarunt, quòd Iudæorum lege derelicta Euangelicam suscepissent amplexi; sed quòd ipsosmet Gentiles vellent Christi fidei subigere.

Quisnam sit per Pharaonē figuretur.

Cùm hactenus viderimus Pharaonis exercitum esse Iudaicū populū noui Israelis persecutorē; videamus oportet, quis sit mysticus Pharao tanti exercitus ductor? Ad hoc dici potuisset, per Pharaonē significari Iudaici populi Principes ac moderatores, præsertim summum Sacerdotum Principem aut fortè etiam Herodem. Magis tamen placet, vt Pharao designet dæmonem, quem veluti ducem & caput sequebantur Iudæi Christianam Ecclesiam persequentes. In quo declarationem amplector Tertulliani, Origenis, Arnobij, Hieronymi, Cyrilli, Nysseni, Bernardi, & Ruperti; apud Lauretum in sylua verbo Dæmon; qui notant, in sacris Literis dæmonem Pharaonis nomine figurari; sed hos Patres explico non de dæmone in quouis actu; sed de illo singulatim, prout erat mysticæ Ægypti princeps, i. Iudæorum Ecclesiam persequentium. Manifestum vero est, in ea Iudaici populi submersione obrutum pariter fuisse atque euictum ipsius Regem ac Ducem, quatenus persecutionis illius caput erat.

Præterea, quod in Mosis cantico dicitur de Idumæorū & Moabitarum perturbatione: facili negotio applicatur ad Gentiū terrorē ob clarissimas victorias, quas suis Martyribus Deus conferebat. Iam autē vidimus c. 14. not. 6. qui sint spiritaliter Idumæi & Moabitæ, & quàm aptè hæc nomina conducant ad id, quod Apoc. repræsentat, agens de Romano Imperio & de Gentilibus, qui suis concupiscentiis manus dabant. Eodē spectat, quod in ipso cantico subditur de Chananæis & Philisthæis, qui fuerunt Gentiles ab Israele mystico superati, quantūuis priùs hostili & infenso animo in eum conspirarint, & acerrimum ei bellum intulerint.

TEXTVS.

Vers. 5. *Et post hæc vidi, & ecce apertum est templum tabernaculi testimonij in cælo.*

6. *Et exierunt septem Angeli habentes septem plagas, de templo, vestiti lino mundo & candido,*

dido, & præcincti circa pectora zonis aureis.
7. *Et vnum de quatuor animalibus dedit septē Angelis septem phialas aureas plenas iracundiæ Dei viuentis in sæcula sæculorum.*

COMMENTARIVS.

Quodnam appelletur Templum tabernaculi testimonij.

TEmplum tabernaculi testimonij.] Ioanni fuit visa in cælo forma & species illius, quod Scriptura tabernaculum testimonij appellat; quod erat tentorium Deo structum à Mose; in eóque atrium erat patens & apertum, atque opertum etiam & tectum tabernaculum. Hoc igitur tabernaculum opertum appellatur hic Téplum tabernaculi; imò etiam videtur templi nomen in hoc loco ad sanctum sanctorum coarctari. Nec est, cur Riberæ videatur nouum, quod sancto sanctorum tabernaculi, nomen templi in Scriptura tribuatur. Nam Dauidis tempore nondum erat fabricatum Salomonis templum, sed adhuc in veteri tentorio Deus habitabat; cùm tamen Regius ipse Vates dicat Ps. 27. 2. *Exaudi Domine vocem deprecationis meæ, dum oro ad te; dum extollo manus meas ad téplum sanctum tuum.* Vbi pro *templo* Aquila & Symmachus legunt, χρηματιςήριον, id est, *oraculū*. Theodotio verò *Debir*, quæ vox Hebraica significare solet sanctum sanctorum. Certum igitur est per *Templum* interdum in Scriptura significari sancta sanctorum. Quare *Templum tabernaculi testimonij* perinde erit, atq; sancta sanctorum tabernaculi testimonij: Ad hæc in Sionis monte nullum aliud extitit templum, nisi testimonij tabernaculum; quod in sacris Literis pro aptissimo Ecclesiæ primogenitæ symbolo celebratur, vt videbimus in expositione Psal. 18. cuius inscriptio est, *In consummatione tabernaculi*. Cùm ergo hæc visio, siue figura nō repræsentet Salomonis tēplū, cui ingentes erant valuæ, sed sancta sanctorū tabernaculi, vbi pro valuis prætentum erat velum; sequitur hinc, quod Ioānes ait, *Ecce apertum est templum*; in eo denotari, non reseratas fuisse valuas, sed velum sublatum; & ex interiori tabernaculi recessu septem Angelos prodiisse septem plagas in phialis totidem afferentes. Qui autem Angelis phialas in manus tradidit, ait Ioannes fuisse primum ex quatuor animalibus, cui leoninus vultus inerat.

Per templum interdum in Scriptura oraculum, siue sanctum sanctorum tabernaculi, aut templi significari.

Tabernaculū testimonij quid sit.

Ribera & Viegas multum reperêre difficultatis in his verbis, *Templum tabernaculi testimonij*; quibus proinde peregrinas adhibuere expositiones. Verùm meo iudicio certum ac planum, quod suprà dixi. Iā in ea locutione adeò in sacris Literis recepta *Tabernaculum testimonij*, testimonium nō Dei legem significat. Nam in Hebræo semper est, *Tabernaculum mophed*. Quando autem lex appellatur testimoniū, semper in Hebræo ponitur *Geduth*, quæ vox valde est diuersa. Itaque *Tabernaculum testimonij*, Hebraica phrasis est significans tabernaculū illud, in quod ad statuta sacra & solemnitates populus cogebatur; vel, quod Dei præsentiā & veluti testimonio confirmatum & stabilitum erat.

Vidit ergo Ioannes in cælo quoddam testimonij tabernaculum ei simile, quod fecerat Moses; in quo velum sancti sanctorum erat sublatum, & ex intimo penetrali prodibant septem Angeli totidē phialas habentes. hæ autē phialæ erāt plenæ admirabili illo liquore, qui effusus septem illaturus erat plagas, de quibus c. 16. Porrò huiusmodi plagæ. vt suprà iam vidimus, non antecedunt egressum Israelis ex Ægypto; sed consequuntur potius noui Israelis transitum supra maris vndas. Harum autem septem plagarum significatio (sicuti in versus primi

A commentario dictum est) ad septem plagas mysticas est referenda, quibuscum Deus in Romanum Imperium, & in Romam præsertim Imperij ethnici caput, bellum gessit. Septem Angeli sunt viri septem Apostolici ad sacram hanc actionem delecti numero phialarum respondentes. Et quanuis figura septenarium assignet pro numero plagarum, tamen septem fuere duntaxat; sed ampliùs septuaginta millia, qui in id munus effundendi phialarum suam operam contulerunt; sicut in simili figura diximus de Angelis Christi passionis insignia venerantibus.

B

Quare septē phialarum angeli ex sancto sanctorum prodire fingantur?

Eleganter quoque finguntur septem illi Angeli ex oraculo prodire visi; vt innuatur, hos Angelos priusquam ad phialarum munus præstandū à summo Deo mitterentur, ab eo fuisse introductos in sui sanctuarij penetrale, & arcana sua consilia iis fuisse communicata. Quòd si hos septem phialarum Angelos cum Angelis tubarum conferre velimus, tubarum quidem Angeli dicuntur stetisse in conspectu Dei; Angeli verò phialarum ex sancto sanctorum egressi dicuntur. Quo in discrimine adumbratur; quantumuis primi Angeli (id est antiqui prophetæ) Dei fuerint serui, eorum tamē familiaritatem non eò peruenisse, quò posteriorum Angelorum familiaritas accessit. Hi enim nō solum Deo dicuntur adstare tanquam ministri, sed etiam in sanctum sanctorum ingredi; quod est, quasi Dei cubicularios esse, atque illi imprimis gratiosos. Priùs enim nondum erat reuelata sanctorum via, vt Paulus ait, donec per Christi mortem sancta sanctorum reserata sunt, & homines eò penetrarunt, fruituri arcanā ac recondita Dei consiliorum communione. Vbi obiter aduertendum est, adstare coram Domino dici in Scriptura omnes, qui in atriū Domini ingrediuntur. Licet autem veteres Prophetæ sublimiori sensu dicantur adstare coram Domino: nunquam tamen dicūtur ingressi in oraculum templi, quod est in cælo. Et quanuis alioqui significentur aliquando in sancta sanctorum ingressi: hoc tamen in aliis mysteriis magis profundis accidit. Etenim ad minas peccatoribus intendendas non necesse fuit significari, eos in sancta sanctorum fuisse introductos.

C

Quinam in sacris Literis dicantur adstare coram Domino?

D

Cur hi septē angeli non ex templi Salomonici, sed ex Mosaici tabernaculi oraculo prodire dicantur?

At enim, quid sibi vult, quòd textus ait, nimirum hos septem Angelos non fuisse egressos ex Salomonis templo, quod Paulus nominat sanctum seculare; sed ex templo, siue oraculo tabernaculi testimonij? Respondeo, in distinctione antiqui tabernaculi à Salomonis templo eleganter adumbrari Christianæ Ecclesiæ statum, in quo erat ante victoriam de Romano Imperio partam, ab eo distinctum, qui sibi post ipsam victoriam fuit. Priùs enim Christiana Religio per desertum minori apparatu quasi exul incedebat, & veluti in tempore belli sub tabernaculo ac tentorio degebat. Vnde est illud Actuum 7. 44. *Tabernaculum testimonij fuit cum patribus nostris in deserto.* Et 2. Reg. 7. 6. *Neque enim habitaui in domo ex die illa, qua eduxi filios Israel de Ægypto.* Postea tamen veluti pacis & secundæ fortunæ tempore multò maiori magnificentia & apparatu firmum fixit in templo domicilium. Et quidem vtrumque tam tabernaculum, quàm templum verè considerantur, vt Dei habitationes: ex quibus gubernauit, atque gubernat suam Ecclesiam, & mundum etiam vniuersum. Veruntamen bellum aduersus Romanum Imperium ethnicum verissimè dicitur Deus non ex mystico Salomonis templo, sed ex tabernaculo mystico administrare. Sed quanuis antiquum tabernaculum templo fuerit

E

F

inferius magnifico ornatu atque amplitudine; nihilo tamen inferius fuit diuinæ virtutis atque præsentiæ clarissimi, argumentis; sed potiùs in hoc illi maximè præstitit.

Cur Tabernaculum in cælo conspectum.

Quòd huiusmodi tabernaculũ fuerit in cęlo cõspectũ; nobis innuit, nõ hic esse sermonem de visibili tabernaculo per Mosem fabricato; sed de spirituali, quod Deus in primitiua Ecclesia habebat, cuius conuersatio in cælis erat. Veritas autem figuræ ipsi non secus, quàm terræ cælũ antecellit.

Difficultas soluitur.

Dices; cùm in capite 11. institutus fuit sermo de persecutione per Iudæos excitata (quæ Gentilium persecutione prior extitit) iussus est Ioannes templum dimetiri; vbi videtur de Salomonico templo sermo esse. Nam in iis verbis, *Metire templum*, alluditur ad postrema Ezechielis capita, in quibus Salomonis templum, aut aliud præstantius & magnificentius mensuratur. Respondeo tamen, ipsummet Ecclesiæ primitiuæ templum cum antiquo tabernaculo comparari, propter externam inopię & egestatis speciem, quæ magna fuit respectu externę amplitudinis ac maiestatis, quò posteà extollendũ erat; atque hoc ipsum primitiuę Ecclesię templum ob insignia & præstantia clarissimarum virtutum documenta comparari non modò cum Salomonis, sed etiam cum Ezechielis templo, quod multò est nobilius & excellentius. Vtramque autem allusionem ænigma Apocalypseos complexum fuit; nec tamen altera alteram excludit, quia diuersa ratione considerantur.

Vers.6. Phialas siue plagas angelis fuisse datas, antequàm ex tabernaculo exirent.

Et exierunt septem Angeli habentes septem plagas.] Existimabit aliquis, licèt dicantur exiisse de templo septem Angeli habentes septem plagas; ita tamen hunc locum fore connectendum, vt dicantur prodiisse de templo Angeli, quibus posteà datæ fuerint septem plagæ; nondum tamen phialas manibus habuerint, quando è templo egressi sunt; posteà enim dicitur, *Et vnum de quatuor animalibus dedit eis septem phialas.* Re tamen meliùs examinatâ videtur certum, leonem intra ipsum oraculum siue Sanctum sanctorum septem Angelis phialas tradidisse: ita enim sensui congruentius est, & loco ipsi: vbi quatuor animalia esse considerantur. Atq; hoc innuitur verbis illis; *Exierunt de templo habentes septẽ plagas* quod perinde est, ac si dicantur ipsi iam eas manibus afferre. Quis autem phialas Angelis in manus dederit, sequenti versu explicatur, cùm subditur, *Et vnum de quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phialas.*

Vestiti lino mundo & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.] Circa duplicis huius symboli significationem consulantur, quæ diximus c.1.vers. 13. ad ea verba, *Vestitum podere, & præcinctum ad mamillas zona aurea.* Nam licèt ibi videatur de Christo institui sermo, hîc de ipsius ministris; idem tamen est sensus: quia capite primo sermo est de Christo in suis fidelibus. Et duplex hoc symbolum præcipuè spectat ad Euangelij ministros. Atque hic Angelorum cultus & vestitus non obscurè indicat, has septem phialarum plagas à plagis tubarũ longè esse diuersas. Nam tubarum Angeli nec lino erant amicti, nec pectora zonis aureis accincti: siquidem Ioannes huiusmodi ornatum tanquam Angelis phialarum proprium designat. Huius autem discriminis ratio, aut mysterium illud est. Linea vestis (quam vulgò Albam, aut superpelliceum vocant) in Apocalypsi symbolicè repræsentat maximam Apostolicorum virorum perfectionem in diuino cultu: & zona aurea indicat præstantissimam eorum charitatem. Quid ergo elegantius, quàm eos, qui phialarum plagas effundũt, perfectissima religione & charitate exornari? quæ in re illud adumbratur; in iis plagis, quibus Deus Gentiles & Romanum ipsum Imperium deuicit, mirum in modum enitescere excellentiam sanctimoniæ & charitatis, quibus viri Apostolici erant insigniti; dum Romani Imperij potentiam sub Christi iugum efficaciter miserunt; atque id ob Dei cultum & proximorum charitatem. Itaq; proprius Euangelij ministrorum habitus puritatem vitæ & charitatis ardorem præ se fert: & qui hoc indumento ornati sunt, his ait textus vnum, id est, primum ex quatuor animalibus (nempe leonem) septem phialas tradidisse.

Quid in hoc angelorum cultu & vestitu innuatur.

Cur leo dicatur phialas angelis dedisse.

Si autem leo (vt c.4. vidimus) magnanimitatem & fortitudinem animi in viris Apostolicis significat, si phialæ sunt arma, quibus bellum Romano Imperio infertur; quisnam alius viros Apostolicos ad gloriosissimam illam expeditionem armauit atque muniuit, nisi ingens virtus & animi magnitudo à Christo in eos deriuata? Deinde, quòd leo phialas Angelis tradat; innuit, hoc opus phialas effundendi esse eiusmodi, in quo summopere Dei virtus & fortitudo emineat; cuius signifer est leo, i. virorum Apostolicorum fortitudo atque constãtia.

Vers.7. Phialæ quæ sint: & vnde dictæ.

Phialas aureas.] Isidorus libr.20. Etymolog. c.20. ait, phialas dici, eo quòd ex vitro fiant. vitrum enim Græcè dicitur, ὕαλος. Sed hæc etymologia nõ placet. tum quia non scribitur *Phyala*, sed *Phiala*: tum etiam quia ex hoc loco & multis aliis cõstat, phialas esse vasa aurea aut argentea (nam phialas etiam ex argento habemus, Numerorum 7. quarum singulæ ponderant siclos septuaginta) & Latinitatis etiam magistri id obseruant; addúntque fuisse ingentes pateras, quibus vinum potabatur. Thesaurus Grææ linguæ notat dici, φιάλη, quasi πιάλη.

In descriptione phialæ videtur non sibi satis constare Viegas sect.1. Primùm enim ait, esse vas potorium ore lato: & posteà dicit, esse vas inferiore parte latum, & superiore parte in angustũ os desinere; & contendit, ex phialis non posse nisi guttatim aquam vel vinum effluere, propter oris angustias. Hoc sibi ita confinxit, vt viam sterneret ad ea Ezechielis verba cap.20.46. *Stilla ad Africum*, vbi Hieronymus, *Non dictum est effunde, sed stilla.* Et similis locus est Ezech.21.2. & Danielis 9.11. Mihi certum est phialas esse vasa oris latissimi; atque ita Angeli cap.16. non stillant, sed eas effundunt. Erãt igitur ingentes pateræ. Vide Amos 6.6. *Bibentes vinum in phialis.* Et Zachariæ 9.15. *Bibentes inebriabuntur quasi à vino, & replebuntur vt phialæ.* Erant autem pretiosa vasa, Iudicum 5.25. *Aquam petenti lac dedit, & in phiala Principum butyrum.*

Phialas fuisse altaris vasa.

In hoc autem loco sine dubitatione alluditur ad aureas templi phialas; vt constat ex sacerdotali Angelorũ veste, & ex iis etiã locis sacrarũ Literarũ, in quibus mentio fit aurearum phialarum templi. Lege Exodi 25.29. *Parabis & acetabula, & phialas.* Et repetitur Exod.37.16. Lege item 3. Regum 7.50. & 2. Paralip.4.8. Ea verò fuisse altaris vasa, constat Zachariæ 14. num.20. *Quasi phialæ coram altari.*

Phialarum vsus in sacris.

Si ergo sunt phialæ altaris vasa; earum vsus est ad offerenda libamina, vt exprimitur Exod. 37.16. & c.25.29. & præcipuè destinatæ videbantur ad vinum Domino libandum. Vinum enim quotidie libabatur Domino, Exod.29.40. & Numer.28.7. Et libatio vini haud dubiè erat effusio; iuxta illud 2. Regum 23.16. *Sed* (Dauid) *libauit eam Domino*, id est effudit. Et Exod.29.40. (vbi dicitur, *Vinum ad libandum eiusdem mensuræ in Agno vno.*) ait Abulensis, quæst.11. Totum istud fundi debebat immolando agnum vnum. Facit illud Æneidos 5.

Hi:

Hic duo rite mero libans carcheʃia Baccho
Fundit humi; duo lacte nouo, duo ʃanguine ʃacro.

Porrò carcheʃium eʃt ingens phiala; ʃic dictum à magnitudine & figura illius, quod in ʃummitate mali nautici fabricari ʃolet. Turnebus etiam lib. 11. Aduerʃariorum cap. 7. citat illud Horatij.

De paulo paululum hoc tibi dabo haud libenter.

Et ait, de poculo pleno, quod erat potatura, paulum Veneri libat, hoc eʃt in honorem Veneris effundit.

Phialarũ effuʃio quaʃi quoddã ʃacrificium conʃiderari.

Ex dictis elicitur; cùm aureæ phialæ ʃint ʃacrificij vaʃa; cúmque Angeli ʃint ʃacerdotum inʃtar, lineis ʃtrictis veʃtiti, & zonis aureis præcincti; & cùm idem ʃit *libare vinum*, & *Effundere*; conʃtat inquam ex his effuʃionem phialarum in præʃenti eʃʃe quandam libationem, ʃiue ʃacrificium. Obiicies; phialæ hîc non ʃunt vino plenæ, aut re alia ad ʃacrificium pertinente, ʃed potiùs iracundia Dei atque adeò non videtur eʃʃe ʃermo de ʃacrificio. Reʃpondeo, ad ænigmatis explicationem ʃpectare, quomodo poʃʃit diuinæ iræ effuʃio ad ʃacrificium pertinere. Interim duo aʃʃeuero; alterum eʃt, ʃacrificij mentionem in vindicta, (vel potiùs vindictæ in ʃacrificio) fieri etiam Iʃaiæ 34. num. 6. *Victima Domini in Boʃra, & interfectio magna in terra Edom.* & Ezech. 39. 17. *Concurrite vndique ad vindictam meam, quam ego immolo vobis.* Alterum eʃt iram Dei, de qua hoc in ænigmate eʃt ʃermo, liquorem eʃʃe aliquem, quo phialæ plenæ finguntur; & effuʃionem eius liquoris (qui appellatur ira Dei) eʃʃe mirabilem quandam libationem, ex qua effectus admirandi exoriantur. Aqua illa (quam vulgò fortem argentarij vocant) dicitur metalla liquefacere, & quodammodo conficere. Verùm multò adhuc efficacior & vehementior eʃt eiuʃmodi liquor, qui ira Dei nuncupatur; quandoquidem ex eius effuʃione effectus adeò admirabiles ʃubʃequuntur. Quòd ʃi has affectiones præʃtaret re vera effuʃio, ʃiue libatio vini alicuius noui & admirandi: id fortè videretur in hoc ænigmate ʃignificari. Nam aureæ templi phialæ in eum fuerant vʃum deʃtinatæ, vt vinum in iis libaretur.

Quid ʃit Angelis in manibus phialas tenere.

His ita præmiʃʃis; viri Apoʃtolici per ʃeptem Angelos figurati inducuntur in textu phialas manibus tenentes, quaʃi poteʃtatem habeant, ac voluntatem offerendi Deo admirabile quoddam ʃacrificium; quod in eo conʃiʃtit, vt effunderent inʃolitum illum liquorem, qui Dei viuentis ira nominatur. In quo includitur ʃignificatio quædam vini per effuʃionem in ʃacrificiis oblati. Qua in re innuitur viros Apoʃtolicos ʃuæ fortitudinis, necnon diuinæ prouidentiæ egregia documenta in Euangelij prædicatione dediʃʃe; quod facinus clariʃʃimum perinde fuit, quaʃi admirabile ʃacrificium, in quo infinita Chriʃti ʃanguinis virtus & efficacitas in mundum fuit effuʃa. Itaque liquor hic, quem textus vocat Dei iram, eʃt Ieʃu Chriʃti ʃanguis, eiúʃque virtus efficaciʃʃima; quæ virtus dum hominibus communicatur, veluti ʃacrificium admirabile offertur. Vtraque in re fortè lector nouitatem & inʃolentiam reperiat; ʃed ʃi vtrobique congruens reddatur ratio, facilè mox erit ænigmatis elegantiam & concinnitatem; necnon myʃterij in eo incluʃi ʃublimitatem deprehendere.

Quiʃnam ʃit hic liquor, qui vocatur ira Dei?

Circa primum ergo notandum eʃt, cùm in hiʃce plagis de ira Dei myʃtica ʃermo ʃit, quæ & peccatum deʃtruit, & peccatori ʃummum beneficium tribuit, manifeʃtum eʃʃe, diuinæ iræ nomen Ieʃu Chriʃti ʃanguini præ ceteris aliis rebus imprimis congruere. Nec dubium, quin de hac eadem ira agatur Apoc. 14. 19. vbi de lacu iræ Dei magno. & Iʃaiæ 63. 3. *Torcular calcaui ʃolus: calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea, & omnia indumenta*

Probabile etiam, in hoc liquore figurari verbum Dei.

A *mea inquinaui.* Si quis tamen in eam potiùs ʃententiam propendeat, vt liquor hic ira efficax ad myʃticam de peccatoribus vindictam ʃumendam, ʃit verbum Dei: quod etiam dicitur facere vindictam in nationibus. Hæc explicatio non multum ab ea differt, quam primò propoʃuimus. Etenim diuini verbi efficacitas ex Chriʃti ʃanguine deriuatur. Quare perinde eʃt dicere, Chriʃti ʃanguinem per Dei verbum operari, atque Dei verbum per ʃanguinem Chriʃti Domini.

Explicatur, quomodo in hac phialarũ effuʃione concipiatur veluti quoddã Chriʃti ʃanguinis in Gẽtes effuʃi ʃacrificium.

Circa ʃecundum obʃerua, communicare mundo
B virtutem Chriʃti ʃanguinis, eʃʃe veluti perficere Chriʃti paʃʃionis ʃacrificium; & adimplere id quod deerat, iuxta Paulum ad Roman. 15. num. 15. *Propter gratiam, quæ data eʃt mihi à Deo; vt ʃim miniʃter Chriʃti Ieʃu in Gentibus, ʃanctificans Euangelium Dei.* Græcè, εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ. Vbi Euangelij prædicatio depingitur veluti quoddam ʃacrificium, in quo Gentilibus impertitur atque effunditur Ieʃu Chriʃti ʃanguinis virtus; quo mirificè aptatur alluʃio ad vini ʃacrificium, ʃiue libamentum. Vini autem ʃymbolum ad Chriʃti Domini paʃʃionem eleganter accommo-
C dari, nemo neʃcit; atque ita in calice conʃecrato ʃacrificium paʃʃionis Dominicæ inʃtauratur. In locis item ʃupradictis, nempe Apocal. 14. 19. & Iʃaiæ 63. 3. allegoria deʃumitur à vindemia. Adhæc; allegoria calicis vini meri ʃolet in ʃacris Literis ad vindictam magnam vʃurpari, vt Pʃal. 10. 6. Ezech. 25. 31. Apocal. 16. 19. Quare optimè cohæret, vt cùm paʃʃionis efficacitas ʃub diuinæ iracundiæ allegoria in his plagis deʃcribitur, tribuantur ʃeptem Angelis phialæ totidem, ʃiue calices pleni mirabili quodam vino; cuius libatio & effuʃio ʃit ʃummæ
D iracundiæ (myʃticæ tamen, & Deo digniʃʃimæ) ʃignificatio.

Cùm verò hæc vindicta non ʃit propria ʃeueritatis, ʃed maximæ virtutis ac beneficentiæ erga Chriʃtianam Religionem; ideo ipʃamet plagarum figura ʃpeciem ʃacrificij præ ʃe fert. Nam effuʃio phialarum eʃt libatio, ac proinde ʃacrificium. Alioqui in vindicta propria ʃacrificio locus non erat; quippe quod ad placandum numen adhiberi ʃoleat. Quamobrem non rectè conʃentit ʃacrificij repræʃentatio cum ira atque vltione, niʃi myʃtica & ʃpiritali, per quam veriʃʃimè diuinum numen placa-
E tur; & ʃaltem iræ myʃticæ potiùs, quam propriæ vindictæ conuenit ʃacrificij figura. Vnde duobus in locis, vbi Scriptura meminit maximæ victimæ, loquens de ingenti occiʃione; vtrobique contextus ipʃe exigit (ni fallor) vt de myʃtica vltione, déque Chriʃtianæ Religionis incremento accipiatur. Primus ex his locis eʃt, Iʃaiæ 34. 6. *Victima Domini in Boʃra, & interfectio magna in terra Edom,* id eʃt, in Romano Imperio. Quem locum ʃuprà oʃtendimus, ad myʃticam eandem pertinere vindictam, de qua in præʃenti ʃermo eʃt. Alter locus eʃt Ezech. 39. 17. *Concurrite ad victimam meam, quam ego immolo vobis.*
F Quem locum in cap. 19. & 20. Apocalypʃeos oʃtendam ad Gentium conuerʃionem & progreʃʃionem Religionis eʃʃe referendum. Nec ʃcio ʃacrificij allegoriam vnquam in Scriptura iuxta præcipuum ʃenʃum de propria vindicta loqui. Et quamuis in his duobus Iʃaiæ & Ezechielis locis nonnulli interpretum decipi potuerint, ratione magnæ occiʃionis, quæ in ipʃis figuratur; vt eos accipiant de propria ʃeueritate atque vltione, vti ʃonant; æquum ʃaltem eʃʃet, ne phialarum effuʃio (quæ eʃt vini libatio, ac proinde cruenta occiʃorum animalium imagine nõ fallit) ad propriam iram applicaretur; ʃiquidem cõʃtat plerumque in ʃacris Literis nomen iræ, indigna-

tionis atque vindictæ in ſe includere ſummum conuerſionis mundi beneficium; vt ex Patrum conſenſu, & innumeris Scripturæ locis oſtenſum eſt notat. 22. prooemiali.

Diſtinctio maxime obſeruanda inter tubarum plagas & phialarum.

Notanda inſuper eſt diſtinctio, quam textus aſſignat inter tubarum plagas, & phialarum. Nam in plagis tubarum ferè omnibus, (quæ ad ſeueritatis ſpiritum pertinent) apponitur quaſi cōtractio quædam & circunſcriptio, nimirum ad tertiam partem; at in phialis nullus huiuſmodi limes deſignatur. Nam in ſupplicio diuina prouidentia quaſi ſibi temperat, & magna vtitur cautione; vt ipſius ſupplicij in aliquibus exerciti murmur & ſtrepitus ceteros frænet, & à flagitiis deterreat: & in pleriſque plagis plures ſunt, qui ſupplicio ſubtrahuntur, quā qui ſubiiciuntur; quippe non vult Deus *Mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat.* At in phialis, cùm Deus, quod ex ſe eſt, optet myſticam iram, id eſt, ſummam beneficentiam ad peccatores omnes pertingere; ideò nullam adhibet plagis limitationem, ſed plenam potiùs iubet effuſionem. Licèt autem tegatur ac diſſimuletur ſenſus vulgari illa locutione effundendi iram: qui tamen id ſeriò expenderit, facilè animaduertet, magnam hanc effuſionem eſſe copioſam beneficentiam; quia ſummum bonum eſt ſummè diffuſiuum ſui. Deus itaque ſtillat iram, & miſericordiam effundit; iracundiam prædicat, & largitur clementiam. Quare & ad ſeueritatis plagas ſymbolum tubarum, ac effuſionis ſymbolum ad plagas myſticas peropportuna fuerunt. In illis enim vult Deus ipſo plagarum ſtridore ac murmure peccatores, vt ſibi conſulant, præmonere; in his remoto ſtrepitu tectè ac diſſimulatè procedit, ne quis felices plagarum myſticarum exitus euadat.

Deus in ſupplicio parcus: in miſericordia liberalis.

Cur hæc ira myſtica dicatur iracūdia Dei viuentis in ſæcula ſæculorum.

Verùm age iam; cur prædicta ira myſtica nominatur, *Iracundia Dei viuentis in ſæcula ſæculorum.* Nec enim ſatis eſt, ſi dicamus, Deum veriſſimè in ſæcula viuere: cùm ratio poſtulet, non ſolùm vt verè, ſed etiam vt aptè & ad rem, de qua agitur, appoſitè dicatur: quapropter opus eſt, Deum in ſæculorum ſæcula viuere, connecti hîc cum ira myſtica. Et primo quidem aſpectu non ſatis ad rem id afferri videtur. Nam myſtica ira quoddam potiùs iræ principium videtur habere, quod breui in amicitiam deſinat: atque adeò ſub iræ ratione non diu permaneat. Nihilo minùs eiuſmodi epitheto eleganter innuitur Dei vindicta à Romano populo expetita in ſæculum duratura. Myſtica enim vindicta ſumitur de veræ Religionis igne in æternum Romæ duraturo. Eodem ſenſu dicitur infrà cap. 19. 3. *Et fumus eius aſcendit in ſæcula ſæculorum.* Similiter Iſaiæ 34. 10. de terra Edom id eſt, de Romano Imperio, *In ſempiternum aſcendet fumus eius.*

Ad hæc, cùm idololatriæ excidium ſub vindictæ ſpecie figuretur; cum glorioſiſſima ea vindicta, quā Deus, poſt longam tot ſæculorum patientiam de idololatria ſumpſit, egregiè conſentit, quod nunc ſubditur, Deum ſcilicet in ſæculorum ſæcula viuere. Quo demùm ſignificatur, diuturnam patientiam in admirabilem illam vindictam vergere, ex qua æterna Dei gloria redundaret.

NOTATIO II.

De legitimo ſenſu illorum Ieremiæ verborum, cap. 50. numero 25. Aperuit Dominus theſaurum ſuum; & protulit vaſa iræ.

Quo ſenſu dicatur Deus apud Ieremiā aperuiſſe ſuum theſaurū, & vaſa iræ protuliſſe.

In phialarum effuſione reſpicit Apocalypſis, opinor, ad prædictum Ieremiæ locum. Et quanuis multi certum
A eſſe credant, Ieremiam de propriâ vindicta agere, iuxta eam expoſitionem, quam noſter Chriſtophorus de Caſtro ſequitur: me tamen Apocalypſeos alluſio docet, ſermonem eſſe apud Ieremiam de vindicta myſtica. In quo vindicandi genere dicitur pereleganter Deus ſuos reſerare theſauros, & nouam hanc vaſorum iræ rationem inde promere: quæ Apocalypſeos phialas, ſiue earum Angelos referunt. Concinit theſauri nomen, quod peculiariter locum habet in iis, quæ ſunt maximi pretij, & propterea aſſeruantur recondita: licèt in generali etiam ſignificatione quandoque ponatur. Contextus autem Ieremiæ, Babylonis continet euerſionem; quæ ad Romæ conuerſionem in germano ſenſu per Spiritum ſanctum intento referenda
B eſt: vt infrà cap. 17. videbimus. Atque hic ſenſus non deſtruit, ſed adſtruit potiùs alium quem ceteri ferè interpretes illi Ieremiæ loco præſcribunt. Vterque enim ſenſus eſt copulandus: alius quidem vt præcipuus, alius per comparationem priori deſeruiens. Et verò concinnè ſatis & eleganter Prophetæ de myſtica Dei vindicta ab ipſomet Deo de myſticis Babyloniis ſumenda loquuntur per comparationem ad vindictam, ſiue ſupplicium proprium, quod erat in Chaldæorum Babylonem immittendum.

NOTATIO III.

C *De ſecundaria phialarum expoſitione ad Miſſæ ſacrificium ſpectante.*

Secundaria phialarum expoſitio de Miſſæ ſacrificio.

QVAM in Commentario tradidi phialarum & effuſionis earum explanationem, nempe de Euangelicæ prædicationis officio, veram ac primariam iudico; quia, vt poſtea videbimus, in ſingularum phialarum effuſione reſpicitur ad inſignis cuiuſdam viri Apoſtolici prædicationem. Verùm (vt in aliis pariter Apocalypſeos locis oſtenſum eſt) id minimè officit, quominùs eodem ſymbolo alia ſecundaria ſignificatio ab ſpiritu etiam diuino intenta contineatur. Imprimis ergo concionatores Euangelici, quos Deus in Gentilitatem miſit, ſacerdotali item mune-
D re fungebantur. Cui ſignificationi fauet ſimiliter ſtricta linea, qua antiquæ legis ſacerdotes, (noſtrorum pictura atque imago) induebantur. Quamobrem ſuprà c. 4. viginti quatuor ſeniores, ſiue preſbyteri (iidem enim ſunt) lineis veſtibus amicti inducuntur.

Cùm ergo ſacerdotibus phialæ traduntur in manus; perinde videtur eſſe, atque eis calices dari; quibus adumbratur conſecrandi poteſtas, & Deo altiſſimum illud ſacrificium offerendi, de qua ſignificatione nonnihil à nobis dictum c. 5. in phialis, quæ ſacerdotibus tribuuntur. Illæ igitur phialæ, quæ ad Dei numen placandum adhibentur, & quibus idcirco offertur thymiama; ſunt etiam efficaciſſimæ ad myſticam de peccatoribus vindictam ſumendam. Etenim ex Miſſarum ſacrificiis, quæ Deo ſacerdotes offerebant, in ipſorum conciones vis & efficacitas perueniebat. Et certè, qui accuratè perpendat, quantam Deus Euangelicæ prædicationi virtutem, robúrque con-
E tulerit, poſtquam Miſſæ ſacrificium inſtitutum, & frequētari cœptum eſt; næ ille, ſi ſapiat, haud dubitet prædicationis efficacitatem ad Miſſarum vim magna ex parte referendam. Si autem myſtica vindicta in ipſo prædicationis effectu conſiſtit, & prædicatio ex Miſſæ ſacrificio ſuum accipit robur; cur non etiam dicamus, per phialas ſacerdotale munus deſignari; cuius ope ac virtute tot ipſi mira & inaudita prodigia, tot facinora præclariſſima patrant.

Huc ipſe reſpiciens conſultò aſſerui, per liquorem illum è phialis effuſum Chriſti Aſſertoris noſtri ſanguinem figurari; vt hæc loquendi ratio aptè poſſet extendi, non ad prædicationem modò, verùm etiam ad ſacroſanctum Miſſæ ſacrificium, quo Chriſtiana potiſſimùm Eccleſia peracre bellum intulit Gentilitati, & de illa triumphauit glorioſiſſimè. Etenim ipſemet Chriſti ſanguis ſanctiſſimus,
F qui in Miſſa quotidie conſecratur & offertur, ingentia & admiranda opera in Euangelij prædicatione efficit; & hominum animos ſibi ſuauiter iuxtà atque efficaciter ſubiicit. Conſtat igitur ex his, quæ diximus, duos hoſce ſenſus inter ſeſe mirificè conſentire.

TEXTVS.

Verſ. 8. *Et impletum eſt templum fumo à maieſtate Dei, & de virtute eius; & nemo poterat introire in templum, donec conſummarentur ſeptem plagæ.*

COMMEN

COMMENTARIVS.

Templi nomen hic & ad ſancta, & ad atrium extendi.

CVm ſuperiùs dictum fuit, *Templum tabernaculi teſtimonij*: tunc templi nomine ſanctum ſanctorũ deſignabatur. Nunc verò, quando abſolutè de templo ſermo eſt, poteſt congruenter nomen & ad ſancta, & ad atrium ſimul extendi. In hoc namque fumo continetur alluſio ad hiſtoriam illam Numer. 9. 15. & Exod. 40. 32. quando erectum eſt tabernaculum, vbi hæc ſcribuntur, *Poſtquam omnia perfecta ſunt, operuit nubes tabernaculum teſtimonij, & gloria Domini impleuit illud; nec poterat Moyſes ingredi tectum fœderis, nube operiente omnia, & maieſtate Dei coruſcante, quia cũcta nubes operuerat.* Similiter, quãdo Arca Dei fuit in Salomonis tẽplo collocata, 3. Regum 8. nu. 10. & ſecundo Paralip. 5. numero decimo quarto, *Cũ exiſſent ſacerdotes de ſanctuario, nebula* (Hebraicè *Nubes*) *impleuit domum Domini; & non poterãt ſacerdotes ſtare, & miniſtrare propter nebulam; impleuerat enim gloria Domini domum Domini.* Huc ſpectat illud Numer. 16. 42. vbi cũ Moyſes & Aaron fugiſſent ad tabernaculũ; *Operuit illud nubes, & apparuit gloria Domini.* Et Ezechiel. capite decimo, num. 3. *Nubes repleuit atrium; & repleta eſt domus nube.*

Hiſce ex locis nequaquam elicio, eundem eſſe fumum, de quo loquitur Ioannes, atque nubem ſiue nebulam, de qua in iis agitur; fumum enim eſſe aliquid valdè diuerſum à nube infrà oſtendam. Sed id vnum infero, ſicut nube quondam non modò ſancta ſanctorum, ſed totum etiam tabernaculum & templum repleta ſunt; ſic pariter in præſenti à Ioanne ſignificari, tabernaculum totum fuiſſe expletum fumo; ad eum modum, quo Iſaias cap. 6. ait, *Et domus repleta eſt fumo.*

Cur fumus dicatur prodire à maieſtate Dei & de virtute eius?

Addit textus, fumum eiuſmodi procedere *A maieſtate Dei, & de virtute eius.* Et mirum ſanè eſt, fumum ex maieſtate prodire; præſertim cùm maieſtati Græcè reſpondeat δόξα, quæ vox in nouo inſtrumento reſpondere ſolet claritati. Quid ergo magis mirũ, quam ex Dei claritate fumum exoriri? Aliquis fortaſſis aſſeret, hanc Dei claritatem eſſe igneam; quippe & Deum ignem eſſe, qui & accendere, & illuſtrare homines appetit. cùm autẽ Gentiles colluſtrare & inflammare tentaret; ipſi contrà pro ſua animorum duritia & prauitate initio indignabundi reſiſterent; idcirco repræſentari in hac viſione, quod in igne frequenter accidere comperimus; qui primùm ex iiſdem lignis, quæ mox eſt concrematurus, fumum ſolet elicere. Facit illud Pſ. 19. numero nono, *Aſcendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarſit.* Vbi fumus præcedit flammas & ignitas prunas; & qui primò ignis fumum excitat, flammas pòſt & prunas ardentes efficit. Hęc tamen conſideratio non facere videtur difficultati ſatis; nec enim ait textus, fumo Gentilitatem impleri, quam Deus potiſſimùm accendere ſtatuerat, ſed templum ipſum fuiſſe fumo oppletum. Quòd ſi templum Chriſtianam adumbrat Eccleſiam; illa profectò Spiritus ſancti igne accenſa iam erat & inflammata. Quomodo ergo nunc fumo dicitur tota redundare? fumus enim ignem & prunas videtur ſuapte naturà præcedere.

Proponitur prima fumi huius explicatio.

Refellitur prædicta explicatio.

2. expoſitio.

Dicet alius, fumus concipiendus eſt, quaſi ex Arca teſtamenti prodiens; nam pro maieſtate, vti dixi, Græcè eſt δόξα, id eſt *Gloria.* atqui ipſa arca ſolet in ſacris Literis appellari *gloria Dei*; vt obſeruauit Forerius Iſaiæ 4. numero quinto. Sed neque hoc placet: primò, quia non aptè videtur Dei arca ſignificari verbis illis, *A maieſtate Dei, & de virtute eius.* Nã arcæ in ſacris nunquam Dei virtutis nomen imponitur. Deinde, quia in huiuſmodi viſione Deus ipſe

A gloriosus viſebatur in eo figuratus, qui ſedebat in throno; vt vidimus capit. 4. Quare cùm ex eius claritate & virtute fumus procedere dicitur; verbis ipſis innuitur non obſcurè fumum ex claritate & virtute ſedentis in throno egredi: id quod vt nouum & inuſitatum textus ipſe repræſentat.

In fumo ſæpe Dei iram figurari.

Si ex Eccleſiæ Patribus aliquid indagare velimus, quod huic fumo lucem afferat; Hieronymus & Cyrillus Iſaiæ 6. numero 4. aſſerunt, fumum illum ab Iſaia expreſſum vniuerſæ vrbi incendium minitari. Et facit id Pſalm. 17. numero nono, *Aſcendit fumus in ira eius.* Si autem dicas, non totam vrbem fuiſſe viſam fumo impletam: Reſponderi poſſet, in fumo iram Dei denotari; atque vt vehemens ſi-
B gnificaretur ira, congruenter figuratur totum fumo plenum: cùm ex ira ſedentis in templo fuerit eruptura vindicta atque exuſtio totam vrbem inflammatura. Quem ſenſum vt cum myſtica plagarum irâ aptè conciliare poſſemus; diceret aliquis fumum, quo Chriſtianæ religionis templum redundabat, eſſe typum atque imaginem iræ & indignationis, qua Deus idololatriam proſequebatur: atque vt fumum mox ſubſequitur flamma, ſic ex eo fumo properè flammam prodituram, quæ Romanum Imperium myſticè deuoraret. Adde huc,
C quòd *fumare* in ſacris Literis ſæpe idem eſt, quod *iraſci.* Pſalm. 79. numero quinto. *Quouſque iraſceris.* Hebr. *Vſque quo fumaſti?* & Pſ. 73. *Iratus eſt furor tuus.* Hebr. *fumabit furor tuus.* Quin etiam Hiſpanâ locutione dicere perleganter ſolemus de eo, qui in irâ accenditur, *Subeſele el humo alas narizes*, iuxta vſitatam Scripturæ phraſim, quæ iræ indicationem in naribus ponit. Quare ad diuini numinis iram denotandam peropportuna alicui videbitur totius templi fumo repleti figura.

Improbatur 2. expoſitio.

Ceterùm, nec in hac explicatione animus planè conquieſcit. licèt enim narium fumus ad iræ ſi-
D gnificationem rectè vſurpetur, vt ex ſuperiùs allatis apparet; valde tamen violenter concipitur fumus ex Dei naribus afflatus templum implere. Nec verò textus ait, fumum ex Dei naribus aut ex Arca; ſed à claritate Dei, eiuſque virtute prodire. Hoc igitur eſt cumprimis attendendum, fieri ſcilicet potuiſſe, vt fumus ex Dei claritate prodiens impleret templum; nec euaneſceret, donec omnes ſeptem plagæ eſſent effuſæ.

Auctoris interpretatio de fumo ex maieſtate Dei prodeunte.

Pro huius rei explicatione obſeruo primò, proprium eſſe denſi fumi ab oculis claritatem auferre; atque hoc ipſum in eo loco veluti mirum ponderatur, ex Dei ſcilicet claritate fumum proſilire, qui
E claritatem ipſam oculis eripiat. Secundò: plurimus fumus domum aliquam denigrat, & horrenti fuligine decolorat. Velle enim in domum fumo plenam ingredi, perinde videtur eſſe, ac velle ſuffocari atque perire. Tertiò; denſa fumi vis ex domo quapiam erumpens indicat maximum imminere periculum de domus illius incendio & conflagratione. Nam fumus vndanti glomere efflatus innuit, domum flammis abſumi. Ex quo infero, tam in præſenti loco, quàm Iſai. 6. 4. per fumum,
F quo templum replebatur, non directè figurari periculum de Gentilitatis ruinâ impendens; ſed diſcrimen incendij eidem templo, quod occupat fumus, imminentis.

Soluitur difficultas in noſtra explicatione.

Opponet tamen nobis aliquis, nihil horum videri ad rem in plagis his, quæ in Gentiles, & præſertim in Babylonem, id eſt Romam ethnicam, effundebantur. Verùm in textu non dicitur fumus imminere Babyloni, aduerſus quam effundebantur phialæ: id vnum affirmatur, ex quo Angeli cum phialis Babylonem oppugnaturi proceſſerũt, viſam

Dei

Dei domum fumo omnino repleri, quoad omnes phialæ ſunt effuſæ. Nec aliqua apparet repugnantia, vt per phialas ſignificetur effectus in ipſis Gentibus præſtandus: per fumum innuatur illud, quod interim Dei templo, id eſt Chriſtianæ Eccleſiæ, tenebras offundere, & minas intendere videbatur. Et quidē ſi myſterium ipſum attentè diſpiciamus, ita re ipsâ accidit. Etenim ex quo viri Apoſtolici Euangelium Gentilibus promulgarunt, Dei templum, id eſt Eccleſia fumo fuit impleta; donec effectus ex ſeptimæ phialæ effuſione ſubſecutus fuit. Nam dum Apoſtoli, eorúmque ſectatores bellum Gentilitati per ſeptem phialarum effuſionem intulerunt, ſi oculos in Chriſtianæ Eccleſiæ periculum velimus intendere, videbimus planè, in ea veriſſimè comprobari, quod in domus fumo impletæ ſymbolo denotatur. Pro ſolis enim claritate, pro gloria atque ſplendore, nihil aliud in Chriſti Eccleſia cernebatur, quàm obſcuritas, & præſtantiſſimum incendij ac vaſtationis diſcrimen. Nec aliter Eccleſia fumoſa ac denigrata videbatur, quā domus aliqua ſolet fumo ac fuligine infuſcari. Eiuſmodi autem fumus ita erat ſpiſſus ac denſus, vt qui hoc in tēplum vellet ingredi (id eſt ad Chriſtianæ Eccleſiæ Religionem commigrare) perinde videretur, ac ſeſe in medium fumum immittere cum incendij atque exitij periculo. Fumi denique nebula valdè eſt oculis moleſta; atque ita videbatur miſerandum ſatis populi Chriſtiani ſpectaculum, nil aliud præ ſe ferentis, niſi pericula, lacrymas & ærumnas.

Quomodo experimento ipſo patuerit, templum (id eſt Eccleſia) ſub Apoſtolorum prædicationis tempus, fumo fuiſſe oppletū.

Verùm enim verò totus hic fumus procedebat (ait textus) *A claritate Dei, & virtute eius.* quippe Dei gloria erat, quæ ipſam decolorabat Eccleſiam atque infuſcabat; eamque in maximum videbatur diſcrimen reuocare. Hoc in eo cumprimis verum apparet, quòd primitiui Chriſtiani diuinam duntaxat gloriam pro virili parte ſpectabant: Iudæis videlicet longè abſimiles, quibus Chriſtus Ioan. 5. numero quadrageſimo quarto edixerat, *Quomodo vos poteſtis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis; & gloriam, quæ à ſolo Deo eſt non quæritis?* Imò verò nihil aliud Chriſti fideles, præter maiorem Dei gloriam, inquirebant. Hæc igitur Dei vnius gloria, ad quam ipſi ſemper anhelabant, tunc Chriſti Eccleſiam fumo replebat, fumuſque iſte non fuit minùs Deo glorioſus, quàm nubes ac nebula, quæ Moſaicum olim tabernaculum & Salomonicum templum, in vtriuſque conſecratione complere viſæ ſunt. Et quemadmodum intelligo hunc Apocalypſeos fumum; ita etiam explico illum, de quo Iſaias capite ſexto, numero quarto. Et mirificè conſentit hæc explicatio cum templi periculo, quod figuratur pariter in eo, quod aſſerit Iſaias; domum ſcilicet deſuper ruere videri; id enim eſt, *Commota ſunt ſuperliminaria*, vt in eius capitis expoſitione dicemus libro nono. Si autem & fumus ex Dei claritate, & ex Dei virtute commotio ſuperliminarium oriebatur; profectò quod fumi ſpeciem præferebat, id Chriſtianæ Eccleſiæ erat glorioſiſſimum; quod imbecillitatis faciem atque periculum, id firmiſſimum pariter ac tutiſſimum. Atque hoc eſt, quod textus ſignificat, nimirum denſum illum fumum, quo domus redundabat, & maximam periculi ſignificationem, ex Dei claritate & virtute procedere. *Nam virtus in infirmitate perficitur*; & gloria in ignobilitate & abiectione. Quamobrē in ea ignominia ac dedecore, quo tunc Chriſtiana afficiebatur Eccleſia, ipſius gloria ſita erat, multò meliùs, quàm in quauis alia maieſtate & amplitudine. Similiter in grauiſſimis periculis, quibus pro Dei gloria conflictabatur, ipſiuſmet Eccleſiæ virtus & fortitudo enitebat.

Explicatur tandem, quo ſenſu dicatur fumus a claritate Dei, & eius virtute prodire.

Quid ſit Iſaiæ 6. domū impleri fumo, & commoueri ſuperliminaria.

Et nemo poterat introire in templum, donec conſummarentur ſeptem plagæ] Satis patet, hoc ad fumum eſſe referendum. Sicut enim nubes, aut nebula impedimento erat, quominùs Moſes poſſet tectum fœderis intrare, Exod. 40 numero trigeſimo ſecundo, aut ſacerdotes poſſent in templo exiſtere, ac miniſtrare, 3. Regum 8. numero decimo. Haud aliter fumus dicitur hîc templi ingreſſum prohibere. Quinimò plus homines arcentur à domo ſiue templo fumo oppleto, quàm aut nebula aut nube referto; fumus enim, præterquàm quòd lucis ſplendorem oculis eripit, oculos ipſos lacrymis infeſtat, fatigat, atque conturbat. Nihilominus quod textus ait, *Nemo poterat introire*, non ita accipiēdum eſt, quaſi aliquis ingreſſum ſeriò cogitans, non poſſet per medium ipſum fumum, quantumuis difficulter, prætentâ ſaltem manu parietes contrectans, eò ſic demum ingredi: ſed ita accipi debet, quaſi nulla fuerit ſuper claritas, cuius ope illuc aditus patēre poſſet. Quapropter hoc in loco non is intenditur ſenſus, vt perſiſtente ſeptē phialarum bello nullus omnino ex Gentilibus perſuadere poſſet in templum, id eſt in Chriſtianam Eccleſiam, eius fidem ſuſcepturus. Sed id vnum innuitur; Eccleſiæ ipſius ſplendorem & claritatem non apparere, nec eius pulchritudinem carnalibus oculis retegi, ſed potiùs ipſius Eccleſiæ ingreſſum perinde videri, quaſi quis ſeſe in fumum, in laborem, in periculum conijceret. Eiuſmodi tamen fumum & caliginem non fore perpetuò duraturam; nam a ſeptimæ plagæ effuſione, fumum in claritatem, deformitatem in pulchritudinem, periculum & lachrymas in ſolatium ac ſeueritatem conuerſum iri: vt reapſe accidit, & conſtabit infrà, cùm ad plagam ſeptimam peruentum erit; de quo capit. 16. fine; & cap. 17. & 18.

Quo ſenſu dicatur nemo poſſe in templū intrare.

Præter hæc; ſicuti in veterum figurarum gratiā ac venerationem, arcana diuinorum myſteriorum, quaſi inuolucris quibuſdam obtegebantur; nubeſque ipſa veteres arcebat ſacerdotes, nec ad interiora ſpiritalis templi penetralia intrare ſinebat; ita etiam fumus hic, qui Chriſti Eccleſiam à Gentilibus tunc oppugnatam obtexit, quamuis re verâ eſſet fumus ex Dei gloria procedens, vt fumus tamē aſpectum prohibebat; nec patiebatur, vt ad templi interiora, & ad arcanum diuini conſilij myſterium acceſſus fieret. Nām fumus ipſe impedimento erat, ne cerni aut intelligi poſſet effectus ex eodem fumo ſubſecuturus. Quare fidelis tum populus in medio illo fumo poterat cum Dauide proferre. Pſalm. cap. 72. numero decimo ſexto, *Exiſtimabam, vt cognoſcerem hoc; labor eſt ante me* (fumus quippe mihi eliciebat lachrymas) *donec intrem in ſanctuarium Dei, & intelligam in nouiſſimis eorum.*

NOTATIO IV.

De diſcrimine claritatis magnæ à nebula & fumo.

SVNT qui, cùm in aliquot Scripturæ locis dicitur templum nebulâ ſeu nube, in aliis fumo repleri, cùm fumus ipſe dicatur a claritate oriri, ſibi perſuadeant, tam in hoc Apocalypſeos loco, quam Iſaiæ 6. quod ad viſionem attinet, fumum eundē eſſe cum nube, ſiue nebula aut caligine, de quibus ſermo eſt Exod. 40.32. Numer. 9.15. & 3. Reg. 8. 10. & 2. Paral. 5.14. & Ezech. 10.3. Addunt præterea, nullum alium fumum, aut nubem ſiue caliginem apparuiſſe, niſi nimiam

1. opinio eorū, qui nubem, nebulam & fumum in ſacris pro eodem accipiunt.

A nimiam & inacceſſibilem claritatem; quæ idcirco appellatur caligo, nubes, nebula, fumus, & tenebræ: nam nimiâ hac luce ſyderantur oculi mortalium. In huius rei probationem adducitur illud 1. Tim. 6 numero 16. *Lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre poteſt.* Ita noſter Prado Ezech. 10. nu 4 Fauet Caietanus, qui illud Actuum 1 numero 9. *Nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum*, exponit de claritate nimia, quæ cœpit à Chriſto Domino dimanare. Vnde & aliqui dicunt, illam veluti nubem in longum ductam, quæ lacteam in cælo viam efficit, nihil eſſe aliud, quã plurimum ſtellarum inibi conglobatarum fulgorem.

[margin: ... distinctionem ... nebulam ... fumum.]

Aliis placet, nebulam ſiue nubem in prædictis locis eſſe diuerſam à luce, atque adeò veram extitiſſe nebulam, ſiue nubem eam, quæ templum impleuit Exod. 40. 32. & 3 Regum 8. 10. Inter nubem tamen & fumum nihil ponunt diſcriminis exiſtimantes, qui appellatur fumus Apocalypſ. 15. numero 8. & Iſaiæ 6. numero quarto, eundem fuiſſe cũ B nube ſiue nebula, & hunc ipſum alibi vocari caligine. Sic Forerius in eo Iſaiæ loco; qui fumum illum, quem refert Iſaias, non accipit de vera fumi natura vel imagine, ſed de nebula. Et probari videtur poſſe hæc opinio ex Iſaia 4. 5. *Creabit Dominus ſuper omnem locum montis Sion nubem per diem, & fumum & ſplendorem ignis per noctem*, vbi eandem nebulam videtur appellare Propheta fumum noctis; quòd vna ex parte ſit obſcura, & lucida ex altera.

[margin: Impugnatur duæ ſuperiores ſententiæ.]

Ceterùm, vt meam hac de re ſententiam exponam; imprimis procliue eſt velle ea confundere, quæ ſi diſtinguãtur, non facilè apta diſtinctionis ratio reperitur. Quare cùm in quibuſdam Scripturæ locis inducatur Deus *amictus lumine ſicut veſtimento*, vt Pſalm. 103. numero 2. in aliis verò à Dei præſentia fumus dicatur procedere, & in aliis, C nebula: compendiaria ſubterfugiendi difficultatem via fuit viſa, confundere lucem & tenebras, nubem & fumum; atque adeò eam abiicere curam, quæ reddat rationem, cur Deus alibi tenebris, alibi luce, alibi nebula, & fumo alibi ſe operiat?

[margin: Scriptura ... nebula & nube diſtinguit.]

Secundò; Scriptura ſacra manifeſtè videtur diſtinguere fumum à nebula ſiue nube; dum alibi ait, templum impletum fuiſſe fumo, alibi impletum nebulâ. Quod validè fulcitur; quia Exod. 19. numer. 16. & 18. vtrumque exprimitur. nempe & nubes de cælo deſcendens, & fumus aſcendens de monte Dicitur enim; *Cœpit nubes denſiſſima operire montem; totus autem mons Sinai fumabat; eo quòd deſcendiſſet Dominus in igne ſuper eum, & aſcenderet fumus ex eo, quaſi de fornace.* Item Exod. 40. numero trigeſimo ſecundo, perſpicuè habetur ſermo de nube lucida & ſplendida, cui D nulla ratione quadrat nomen fumi. Præterea Hieronymus & Cyrillus fumi nomen manifeſtè accipiunt, prout diſtinguitur à nube, ſiue nebulâ vel nimiâ luce, Iſaiæ 6 numero quarto. Neenim ſi fumus ibi pro nimia claritate, vel etiam pro nebula ſumeretur; ineptè exponerent fumũ de vrbis incendio. Iam columna nubis (de qua Exod. 13. & 14. & 40. Numer. nono & decimo, & Deuteronom. 1.) minimè erat lux inacceſſibilis; ſed propria nubes, quæ de die filios Iſraelis à ſolis æſtu protegebat, & de nocte quadam ignis ſpecie eos illuminabat; vt habetur Num. 9. numero decimo ſexto. Quare ſimili ratione dicendum eſt de nube, quę impleuit tabernaculum Exod. capite 40. numero trigeſimo ſecundo, & Salomonis templum, 3. Regum 8. numero 10. eam videlicet veram fuiſſe nubem. Etenim tam tabernaculum, quàm templum impleta ſunt nube; vt Iſraelitis E notum fieret, in ipſo tabernaculo & templo habitare ſummum illum & præpotentem Deum, qui in columna nubis apparuit, & cum Moſe fuit collocutus. Lege Exod. 16. numero decimo, *Gloria Domini apparuit in nube*, & cap. 33 nu. 9. *Deſcendebat columna nubis, loquebaturque cum Moyſe.* Ex quibus facilè cernitur; nubem ſiue nebulam diſtinguendam eſſe à fumo; quia columna nubis non poteſt fumi columna congruenter vocari.

[margin: D. diſtinctionem ab Scriptura traditam ... retinere.]

Tertiò; recta ratio dictat, obſeruandam religiosè diſtinctionem, quam Scriptura indicat: dum alibi ad Dei præſentiam excitatur nubes, vt Exod. 40. numero trigeſimo ſecundo, alibi fumus; vt Iſaiæ 6. numero 4 & Apocalypſis 15. numero octauo, alibi tam fumus, quam nubes; vt Exod. 19. numero decimo ſexto, & decimo octauo, & Iſaiæ 4. numero quinto, *Nubes per diem, fumus per noctem.* Deinde fumus & denſa nebula, ſiue obſcura nubes, non malè nominantur caligo & tenebræ. Sed quibuſdam in locis inducitur Deus amictus lumine ſeu nube lucida; vt Pſalm. 103. numero ſecundo. In aliis verò dicitur poſuiſſe *tenebras latibulum ſuum*, vt Pſalm. 17. numero decimo, & Pſalm. 96. numero ſecũdo, *Nubes & caligo in circuitu eius.* Quamobrem, cùm huiuſmodi diſtinctionẽ innuat Scriptura, quærenda eſt in ipſa ſignificatione congruens diſtinctionis ratio, nam ipſamet ſignificationis proportio, Deo auſpice, facilè oſtendet, diſtinctionem illam à textu indicatam minimè neglectum iri. Et meo quidem iudicio, planum fecimus in commentario ſuperioris verſus octaui, minimè fuiſſe ad rẽ, ſi templum ibi claritate ſeu nube plenum induceretur. Nec enim aut claritas, aut nubes congruenter ſignificare poſſent, quod fumo ſignificatum eſt.

[margin: Redditur diſtinctionis ratio, ... ſpectat. Quid in nube lucida; quid in obſcura figuretur.]

Vt igitur à clarioribus procedamus, nihil familiarius eſt, quam diei & noctis poſitionem eſſe aptiſſimam ad proſperitatis & aduerſitatis viciſſitudinem adumbrandam In hac ergo diſtinctione proximum eſt, vt per nubem lucidam ſignificetur fauor atque proſperitas; per obſcuram & tenebroſam aduerſitas & labor. Atque de his dilucidè loquitur Ezechiel capite 34. numero duodecimo, dum meminit diei, nubis & caliginis. Quod quidem qui ad nimiam claritatem referat; confundat neceſſe eſt lucem cum B tenebris, cum nocte diem. Porrò Deum lumine circumueſtiri; manifeſtè ſignificat maximam ſui oſtentionem. Similiter tenebris eum obduci, denotat ingentem diſſimulationem. Quapropter Pſalm. 103. numero ſecundo, (vbi agitur de creationis operibus, in quibus ſe Deus perſpicuum & manifeſtum maximè oſtendit) dicitur *Amictus lumine ſicut veſtimento.* In Pſalmis verò 17. & 96. (vbi de prouidentiæ operibus ſermo eſt, in quibus ſeipſum, ſuamque gubernationem Deus obtegit) aſſeritur: *Poſuit tenebras latibulum ſuum.* &, *Nubes & caligo in circuitu eius.* Atque de hoc diſcrimine inter creationis & prouidentiæ opera latè diximus cap. 5.

[margin: Quid ſignificet, Deum lumine circumueſtiri: quid item tenebris obduci.]

[margin: Diuinæ prouidentiæ opera quomodo per denſas tenebras, & per nubem lucidam denotentur.]

Et quemadmodum denſæ tenebræ, aut nubes valdè obſcura ſymbolicè repræſentant illa opera, in quibus ſeſe Deus occultat; ita è contrario, vbi ſuæ præſentiæ & fauoris aliquod præbet indicium, non tamen omnino ſe exhibet manifeſtum; ibi proprius videtur eſſe locus nubis lucidæ C & pellucentis: vt & ſplendor fauorem detegat, & obtegat nubes Dei maieſtatem. Et eam fortaſſis ob rem Deus ſuum populum in glorioſa nubis columna ducebat, & ex ea alloquebatur Moſem; atque in eadem nube habebant Iſraëlitæ lucem ad noctis tenebras illuminandas, & ad terrorem hoſtibus incutiendum. Quæ omnia mirificam continent proportionem; præſertim ſi illius populi ſtatus expendatur, in quo figuræ erant veluti nubes, quæ myſteriorũ inibi delitеſcentium lucem temperabant pariter & obducebãt. omnia enim erant antiquis nebuloſa; & ſi quid interdum ſplendoris eos irradiabat, id erat exiguum quid & peregrinum; maximè ſi cum luce Euangelica comparetur. Quamobrem nubes etiam, quæ impleuit tabernaculum, Exod. 40. n. 32. vt ex ipſo textu liquet, pulchra erat & ſplendens. Similiter nubes, quæ Salomonis templum repleuit 3. Regum 8. 10. Nec tamen ideò eſt neceſſarium, vt in aſcenſio-D ne & in vltimi iudicij die, eadem ſit nubibus ſignificatio. Ex eo enim quod earum miniſterio vſa ſit diuina prouidentia ad ſui oſtenſionem hominibus exhibendã, & quòd nubes ipſæ ſint præcipuum inter res naturales inſtrumentum, in quo diuina prouidentia in rebus naturalibus eluceſcit: hinc inquam apparet congruentia, quæ ineſſe potuit, vt nubes pariter eligerentur tanquam glorioſus ac triumphalis Chriſti currus; vt diximus latè ca. 1. vbi de nubium ſymbolo. Atque eandem ob rem delectæ pariter ſunt nubes ad nubium myſticarum (id eſt Euangelij prædicatorum) ſignificationem.

[margin: Fumus, cuius rei ſymbolũ.]

Per fumum vidimus iam in commentario ſignificari maximum incendij & vaſtationis diſcrimen. Verùm nonnunquam veræ comminationis ſignificationem exprimit, ſicuti Exod. 19. quando Deus legem ſuo populo indicturus E deſcendit; & nonnunquam adumbrat ſignificationem ingruentis periculi, ad eum modum, quo ita myſtica maximæ vindictæ figuram præ ſe fert. Idcirco in primitiuæ Eccleſiæ templo peropportunus fumo locus extitit; dum plagæ aduerſus Gentilitatem immittebantur.

[margin: Coniunctio nubis & fumi in monte Sinai quid myſticè adumbret.]

Si autem quærat aliquis, quid lateat myſterij in ea nubium è cælo & ex monte fumi coniunctione, quãdo Deus in mõte Sinai legem ſuo populo promulgauit; vt habetur Exod. 19. Reſpondeo, Si nubes ipſæ (ſic enim fuiſſe videntur) obſcuræ erant; per ipſas cõminatio figuratur: ſin glorioſæ etiam nubes ac lucidæ ibi apparuerunt; fortè in nubium, & fumi ſocietate ſignificabatur, in lege fauorẽ promiſſionum cum minarum terrore pariter ſociari. Quapro-F pter ibi nec ſola nubes, nec fumus ſolus erant ad rem, ſed vtrumque pariter; nempe & nubes è cælo, & fumus è ſolo: ſicuti in ipſo textu non obſcurè ſignificari videtur. Si autem ibi & lucidæ nubes de cælo deſcenderunt, & fumus obſcurus aſcendit de terra; in vtriuſque coniunctione fortè denotatur, fauorem quidem cæleſtem ex ipſomet cælo ſuã ducere originẽ: Dei verò iram ex noſtra obſtinatione. Quod tamen de ira propria, ſiue de propria vindicta, intelligendum eſt. Iram enim myſticam conſtat non ex terra, ſed ex Deo ipſo, eiuſque gloria proficiſci. Atque vt Apocalypſeos fumus, qui templum repleuit, indicat primitiuæ Eccleſiæ calamitatem & periculum: ſapientiſſimè figuratum eſt, illum non ex terra, ſed à Dei maieſtate ſiue gloria & de virtute eius deriuari. Etenim quanuis externa ipſa facies

faciem præ se ferret Dei iram, qua ipse fideles conficere & absumere videretur velle: ceterùm hac ipsa via & diuinæ gloriæ, & Ecclesiæ ipsius amplitudini gloriosiùs & excellentiùs consulebatur. Quare considerare non ineptè possumus, duplicem esse fumum, alterum quidem grauem & molestum, qui ex materiæ alicuius ad ignem applicatæ repugnantia exoritur; alterum gloriosum atque pergratum, quo Dei gloria suæ virtutis & efficacitatis clarissima prodat indicia. Et hic fumus non minùs est Deo iucundus, quam redolens thymiamatis fumus, quo ipsius Dei ira placatur.

Alia expositio fumi, qui in hoc ca. 15. Apoc. templum impleuit.

Posset etiam affirmari, quemadmodum fumus in Sina monte visus procedebat ex eo, quòd Deus in ignis specie ad ipsum montem descendisset: ita etiam fumum, quo templum in Apocalypsi completur, inde prouenire, quòd Deus ad Sionem montem in igne (scilicet Spiritus sancti) descēderit. Enimuerò ignis ille montis Sina vindictam propriā; at hic Sionæi montis, mysticam præferebat. Quare in hoc secundo igne verum omnino redditur, ipsum *à claritate Dei, & de virtute eius procedere*. Id tamen non obstat, quo minùs verum etiam sit, quod nuper dicebamus, de diuini Spiritus igne in terram ascendēte. Hic enim sancti Spiritus ignis meritò nominatur *Claritas Dei, & virtus eius*. Et quia Apostoli, virique Apostolici hoc igne fuere contacti (sicuti montes fulminibus) & quia ipsi sunt induti virtute ex alto; ideo tantus fuit in Sione monte fumus coortus. Nam Spiritus sancti ignis eos adegit, vt solam Dei gloriam quærerent; ex quo graues Ecclesiæ angustiæ atque pericula profecta sunt. Sed tota hæc fumi vis atque copia in maximam Dei gloriam redundabat.

Re[illegible] fundamento secundæ opinioni oppositæ.

Superest vt ad Isaiæ locum superiùs pro Forerij sententia allatum respondeamus. Isaiæ verba sunt c. 4. num. 5. *Creabit Dominus super omnem locum montis Sion nubem per diem, & fumum & splendorem ignis per noctem.* Verùm si hæc verba seriò expendere velimus; in ipsis nubes à fumo planè distinguitur; quandoquidem Isaias distinctione vtens ait, *nubem, et diem & fumum per noctem*, & mea quidē sententia nubes diei accipienda est pro nube grata atque iucūda: fumus verò noctis pro molesto & acerbo. Cùm autem dies prosperitatem, aduersitatem nox repræsentet; duo isthæc ex æquo respondent admirabili illi vicissitudini, qua diuina prouidentia suæ Ecclesiæ sapientissimè consulit; interdum per manifesta fauoris signa, tanquam per nubes lucidas; interdum per angustias atque pericula, tanquam per fumum acerbissimum; vtrumque tamen pro summo Dei beneficio iure æstimādum. Id quod textus ipse innuit: cùm ait tam nubem, quam fumum a Deo creari *super montem Sion*, hoc est in ipsius Ecclesiæ gratiam ac beneficium, ad Ecclesiæ ipsius solatium atque vtilitatem; vt eam propitiis nubibus mulceat ac foueat, & laborum fumo purget & excoquat. Ideo enim cum fumo coniungitur splendor ignis; qui vna ex parte significat periculum, ex alia effectum ipsum purgandi, ac perficiendi fideles, nec non Spiritus sancti igne accendendi.

CAPVT XVI.

plagas olim Deus aduersus peccatores immitte- A bat, & quas mysticæ Ægypto, id est Iudæis perfidis, inflixit; illæ quidem propriam redolebant vindictam, quibus impij peccatores miserè perierunt. At in hac noua vindictæ ratione, quam Deus in Gentiles exercuit, non eò deducta res est, vt peccatores ipsi interirent; sed potius vt conuerterentur ad fidem, & Euangelij gratia fruerentur, idololatria & peccatis funditus exterminatis.

Quapropter huiusmodi plagæ non appellantur nouissimæ, quòd aliæ insuper non maneant sceleratos, sed quia est nouus vindictæ modus, ratióque dignissima, quæ inter admirabiles Dei inuentiones numeretur. Dicuntur item plagæ nouissimæ; B quia respectu eorum, qui his plagis flagellantur, & Dei hostes priùs erant, in eiusdem plagis Dei indignatio terminatur, nec vlteriùs in eisdē puniendis procedit. In antiqua enim vindicta atq; supplicio, quod Deus de suis quondam hostibus sumebat, plagæ quidē in eos immissæ non erant extremæ ac nouissimæ; nec enim destruebatur peccatum, sed semper extabat, ac proinde ira Dei aduersus peccatores semper etiam permanebat. Quare post huius vitæ supplicia, æternæ etiā plagæ ipsos manebant. At verò plagæ illæ, quæ re ipsa peccatū extinguūt, C & peccatores ad Deum ipsum conuertunt, congruēter nuncupantur nouissimæ. Cùm enim in illis finiatur omnino ac dissoluatur ea ratio, quapropter Deus oderat peccatorē (nempe peccatū) verissimè dicitur, Deo per has plagas ira & indignatio finiri. Atq; hoc est, quod textus ait, *quoniā in illis cōsummata est ira Dei*, vbi obiter aduerte pro *cōsummata*, græcè haberi τελέσθη, id est, expleta est. Et verò ita prorsus accidit. Nam plagis in Iudæos perfidos illatis nunquā Dei ira fuit expleta, quare æternùm illos tartareis suppliciis afficiet: quia nunquā plenè Diuinæ fit satis iustitiæ. Veruntamen in plagis hisce nouissimis (in quibus Christi passio potissimùm operatur) cumulatissimè satisfit Dei iræ in iis, qui per illas plagas plectebantur. Quamobrem nullæ aliæ plagæ sunt super, quibus animaduertenda sint peccata in Deum patrata ab iis Gētilibus, in quos hæ plagæ nouissimæ immittuntur.

Quid sit ira Dei in his plagis consummata.

Obseruandum tamen est, plagæ nouissimæ nomen non cuiuis ex his plagis seorsum, sed vniuersis septem coniunctim quadrare. Secūda enim plaga, vt constat, non est per se nouissima, siue extrema, nec quidem aut ipsa, aut plaga quinta propitiæ essent ac secundæ, si separatim sumerentur, sed E quatenus cum ceteris coniunguntur: vt reapse deseruiant Gentilium conuersioni. Deinde, quamuis plaga septima (si attendatur duntaxat, quod capite decimo sexto describitur) totius Romæ euersionem non attingat: accedit tamen ad publicam religionis Christianæ professionem in totius orbis theatro, atque metropoli: quæ fuit ingens Ecclesiæ victoria. Quare Romæ posteà ac totius Imperij conuersio non fuit noua egregij facinoris forma, sed magna illius victoriæ extensio. Itaque in eo, quod capite decimo sexto in plaga septima recensetur, aliquo modo includitur rei totius conclusio & consummatio. Dici etiam potest, quidquid capite decimo septimo & decimo octauo & decimo nono traditur, ad plagam septimā pertinere: quēadmodum totum caput decimum & maior vndecimi pars ad sextam turbarum plagā spectat; vt suo loco demōstratum est. Et certè difficultas ea, quòd Babylonis conflagratio, noua adhuc plaga post septimam videretur; hæc inquam difficultas similiter in aliorum interpretationibus occurrit; nec satis video, quid ei ceteri respondeant.

Plagæ nouissimæ nomen non singulis seorsum plagis, sed omnibus coniunctim sumptis conuenire.

Præter hæc, consummationis nomen potest ad perfectionem referri, vt sæpè alibi in sacris Literis. Elegantissimè autem hæc ira mystica dicetur ira perfecta; quia eiusmodi est, de qua Deus maximè gloriatur, quámque pluris æstimat, & in qua valdè conquiescit. Est enim hæc ira, quæ iræ antiquæ vt succederet, Christi assertoris nostri mentis effectū est. Quàm verò Apocalypseos excellentia sit dignum, vt hæc ira Dei in eo celebretur, facilè spirituales viri intelligent. Atque de hac ira latè diximus in notat. 22. prooemialium.

Consummationis nomen in hisce plagis potest etiā ad perfectionem referri.

Illud hic nullo modo interim prætermittēdum esse censeo; nouies scilicet in Apocalypsi Diuinæ B iræ mentionem fieri: in quarum tribus prioribus vtitur Apocalypsis Græco nomine ὀργή. Atque in his tribus locis sermo est de propria vindicta. Loci autem ij sunt, primus in capite sexto, numero decimo sexto & decimoseptimo, *Ab ira Agni, quia magnus est dies iræ ipsorum.* vbi loquuntur impij. Alter capite vndecimo, numero decimo octauo, *Aduenit ira tua:* in damnatione, & obduratione Iudæorum (loquuntur autem seniores.) Tertius capite decimo quarto, numero nono. *Qui adorauerit Bestiam, bibet de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius.* Quibus in verbis tertius loquitur An- C gelus, qui, vt suo loco vidimus, Petrum Apostolum figurat. At in sex locis sequentibus, Græcè pro ira & indignatione legimus θυμός; & in iis omnibus ira semper accipitur mysticè, & ad peccati euersionem atque conuersionem peccatoris pertinet. Atque in vno ex his locis vox è cælo missa exauditur, nempe capite decimo sexto, numero primo, *Effundite septem phialas iræ Dei in terram.* In ceteris verò quinque locis Ioannes ex propria persona loquitur, Ij autem sunt cap. 14. 19. *Misit in lacum* D *iræ Dei magnum.* cap. 15. 1. *In illis consummata est ira Dei.* cap. 15. 7. *Phialas plenas iracundiæ Dei.* cap. 16. 19. *Venit in memoriam ante Deum dare Babyloni calicem vini indignationis iræ eius.* & cap. 19. 15. *Ipse calcat torcular vini iræ furoris Dei omnipotentis.* In his inquam locis Græcè legitur θυμός. Et quāuis Stoici asserant θυμὸν significare iram nascentem, siue incipientem; quam Latini vocant excandescētiam; (& videtur quidem hæc significatio esse ad rem; nā ira mystica principium ducit ab ira, quæ in misericordiam commutatur:) nihilominus in Apocalypsi sapienter dicitur hæc ira Dei, quæ appellatur θυμός, esse consummata siue perfecta atque expleta ira E Dei, vt suprà expendimus. Et cælestis vox, quæ iræ nomen mysticæ iræ attribuit, tantopere Ioanni placuit, vt quoties de ira ipse loquitur, semper cælestis illius vocis phrasim vsurpet, semperque eodem nomine θυμὸς vtatur. Aliquando tamen vtramque coniungit vocem, vt θυμὸς ὀργῆς, significet indignationem mysticam, in qua est iræ atque vindictæ propriæ species, vel θυμὸς ὀργῆς, id est, excandescentia iræ, siue principium iræ. De vsu verò Stoicorum, quem suprà commemoraui, consulatur Lipsius in commentario Senecæ fol. 4. notatione 30. F & fol. 6. notatione 55. Nota tandem, vocem θυμὸς significare etiam animam atque mentem, & animi etiam præstantiam & præsentiam, quod potest nonnihil etiam in præsenti iuuare.

Quoties in Apocalypsi diuina iræ mentio fiat, & qua distinctione ac mysterio.

TEXTVS.

Vers. 2. *Et vidi tanquam mare vitreū mistum igne; & eos qui vicerunt Bestiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius, stantes super mare vitreum, habentes citharas Dei.*

COM-

COMMENTARIVS.

IAM suprà notauimus, quamuis priùs fiat mentio septem plagarum, quàm maris vitrei, mentionem tamen, quæ prius de plagis fit, esse veluti propositionem & summam eorum, quæ in duobus his capitibus dicenda sunt, atque adeò narrationem à versu secundo incipere.

Maris vitrei nomen hic propriè maris similitudine, at c. 4. pro vase aneo vsurpari. Et assignatur huius discriminis ratio.

Mare vitreum.] Suprà capite quarto, numero sexto fit etiam mentio vitrei maris: ibi tamen maris vitrei nomine intelligendum est vas vitreum capacissimum figura & quantitate simile illi, quod mare æneum in Scriptura appellatur. Hic verò mare vitreum non vas aliquod, sed ipsæmet maris rubri vndæ coagulatæ. Ratio discriminis huius est, quia visio capitis quarti allusionem habet ad Salomonicum templum; atqui maris nomen in templo supponitur, pro ingente admodum vase iuxta Scripturæ loquutionem. At in hoc loco non fit ad templum allusio, sed ad mare rubrum, & ad stupendum illud miraculum, quando Israelitæ læti atque hilares illud sicco vestigio traiecerunt. Quamobrem necesse est, maris figuram hic considerari similem mari rubro, ita tamen vt aquæ ardentes appareant, & in vitream soliditatem coagulatæ, vt textus ipse requirit. Nam Ioannes supra hoc mare conspexit adstantes Bestiæ victores; qui minimùm sunt centum quadraginta quatuor millia. In vitreo autem vase quantumuis capacissimo, ne centum quidem homines adstantes concipi possent.

Probatur hic per maris proprie sumpto fore accipiendum.

Deinde si maris vitrei nomine hoc loco vas vitreum denotaretur: mente comprehendendum esset quasi vas fragile: hoc autem minimè esset aptum aut satis firmum, quo plurimi homines pedibus innitentes starent. Si tamen maris nomen hîc in ea significatione accipiatur, qua apud Latinos solet accipi mare vitreum; perinde erit atque mare congelatum. In mari verò congelato sisti, ac deambulari sine trepidatione potest; quinimò supra congelatum etiam flumen ponderosa plaustra solent transire.

Soluitur obiectio, qua contra prædicta potest opponi.

Dices, si mare est congelatum; vbi consideretur *mistum igne* (sic enim textus sit) consectarium est illud ocyssimè liquefieri. Respondeo, in eadem figura supponi, illud igne non dissolui, aut molliri. Quamobrem considerandum est, idem in hoc coacto mari accidisse, quod Sapientiæ 16. 22. ponderatur, vbi agitur de Ægypti plagis, *Nix autem & glacies sustinebant vim ignis, & non tabescebant: creatura enim tibi factori deseruiens exardescit in tormentum aduersus iniustos, & lenior fit ad benefaciendum pro his, qui in te confidunt.*

Quid præterea mysterij sub maris vitrei nomine hic delitescat.

Verùm enimuerò, diuersum in præsenti Apocalypseos loco mysterium latet. Pro cuius intelligentia animaduertat lector oportet, hoc mare coagulatum (supra quod videt Ioannes stantes Bestiæ victores) respondere loco illi capitis 10. vbi vidimus Angelum fortem igniros habentem pedes, atque altero (nempe dextro) supra mare nitentem. Ibi autem diximus, Gentilitatem per mare figurari, fortis autem Angeli comminationem esse eiusmodi, fore vt Iudæorum terra derelicta per Gentilitatis mare graderetur, illudque Euangelij igne succenderet. Quod ergo fortis Angelus Christum repræsentans ibi promittit, hoc ipsum expletum iam cernitur c. 15. in Bestiæ victoribus, id est Christi famulis ac seruis. Illos enim videt Ioannes terram Iudaismi reliquisse, & Gentilitatis mare ingressos. Tametsi autem mare ipsos videbatur absorpturum, & ipsorum extincturum ignem, quo illi mare ipsum accendere nitebantur: Diuina tamen virtus illis mare solidum reddidit, ita vt intrepidi ac securi deambularent in eo, nec liquefactis vndis obruerentur, & insuper Euangelij ignis maris vndas non calefecit modò, verum etiam inflammauit, iuxta illud Isaiæ vaticinium 64. 2. *Aquæ arderent igni.* Videt itaque Ioannes, *& mare vitreum*, (id est coactum & solidum,) *& mistum igne* nempe accensis flammis exæstuans.

Allusio ad Psalm. 65.

Huiusmodi significationi, (quæ propria & germana est) potest etiam alia adnecti per allusionem ad illud Psal. 65. 12. *Transiuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium.* Atque illud saltem pro comperto est, in hoc Apocalypseos loco fieri allusionem ad clarissimum illud miraculum, quo Deus filios Israelis per medium mare rubrum transmisit. Simulque hic innuitur, multò adhuc maius atque præstantius miraculum accidisse mysticis Israelitis, quando per Gentilitatis mare perrexerunt. Nam ad carnalis Israelis transitum diffugêre maris fluctus, & gradienti populo liberam & expeditam viam, atque adeò siccam præbuerunt. At in mystici Israelis traiectu non diuisæ sunt vndæ, sed potius, cùm iter facienti vellent obsistere, & iter fluctuum obiectu intercludere, Deus ipsas solidas stabilésque reddidit, vt nouus Israël per summas maris vndas absque submersionis formidine graderetur. Religionis autem ignis ipsas accendit aquas, visumque est *signum magnum & admirabile*, nempe maris aquas esse solidas, & ardentes igne.

Cur ad prisci olim Israelis transitum mare suas vndas diffiderit: nouus verò Israel mysticus super vndas gradiatur.

Cur spirituales Israelitæ vndis nõ submergantur.

Præterea, quòd spiritales Israelitæ fluctibus non submergantur, attribui potest mundanarum rerum contemptioni. Et quidem congruenter aptatur; nam carnales Israelitæ, vtpote diuitiis, opibus, ac bonis temporalibus onusti, (id est eorum amore & cupiditate) aquarum summitate vrgere vestigia non potuerunt; ideóque opus fuit diffindi vndas, vt ipsi possent incolumes in vlteriora littora euadere. At spirituales Israelitæ, qui ex Ægypto exeunt, per summum mare iter faciunt, & mare ipsum sese eorum pedibus solidum exhibet. Quamobrem Petrus, qui dixerat, *Ecce nos reliquimus omnia*, potuit Christi gratia fultus ad ipsum supra mare pergere, vt habetur Matth. 14. 28.

Qui sint victores bestiæ & imaginis eius.

Et eos, qui vicerunt Bestiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius.] Victores hos existimo procul dubio esse illos centum quadraginta quatuor millia, quorum mentio c. 7. & c. 14. Quapropter, vti victores habebant manibus palmas, vt dicitur cap. 7. 9. quas verò citharas textus hic illis tribuit, tribuerat pariter cap. 14. 2. Nec alij esse possunt, qui in hoc loco vocantur victores. contextus enim exigit, vt hi ipsi sint, qui in mari Gentilitatis veræ Religionis ignem accenderunt; quod facinus est proprium mystici Israelis ex spirituali Ægypto egressi. Atque virilem huncanimum, quo mystici Israelitæ Gentilitatis mare transire, & igne Religionis accendere tentarunt, consecuta fuit admirabilis septem plagarum operatio; quò tota hæc visio demum tendit. Vincere autem *Bestiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius*; non solùm est, Bestiam & eius imaginem non adorare, vti suprà dictum est (possent enim id assequi fugiendo, & sese in latebras coniiciendo:) sed bellum etiam eidem Bestiæ per Euangelij prædicationem indicere acerrimum, & pro Christo moriendo, de illa gloriosissimè triumphare. Atque ita Ecclesia de Martyribus canit, *Victorum genus optimum.* Porrò, quid sit Bestia, quid eius imago, quid nominis eius numerus; c. 13. explicatum est.

Quid sit, Vincere Bestiã & imaginem eius, & numerum nominis eius.

Cur nulla hic Bestiæ characteris mentio.

Occurrit hîc dubitatiuncula; cur scilicet in præsenti mentio fiat Bestiæ, imaginis eius, & numeri,

A alterius verò characteris (id est expressi nominis) nulla fiat mentio? Putabit quispiam, id per obliuionem nostro interpreti excidisse; nam in plerisque græcis codicibus additur etiam hic characteris nomen. Assero tamen id ipsius contextus proprium non esse; sed videri additum ab aliquo, qui crederet vocem illam desiderari. Hoc mihi (præter vulgatæ lectionis auctoritatem) persuadet, quòd character à nominis numero non distinguatur; quia est quiddam nomini & numero commune, vt vidimus in comment. c.13.n.17. atque ita non erat apta locutio, *Characterem & numerum*, sed *Nomen & numerum*. B Quare videtur omnino Ioannes hic omisisse nominis mentionem; id tamen non incuria aut obliuione, sed consultò ac de industria factum est. Non quidem quia huiusmodi victores de expresso Bestiæ nomine non triumphabant; sed quia satis erat dicere, quod plus est, vt reliqua minora subintellecta manerent. Quare cùm ageretur de iis, qui pro Christi gloria ceruices gladio alacriter supponebant; non opus erat explicare, eos Bestiæ nomine expressè notari se passos non fuisse; id enim manifestum satis erat. Illud explicari oportebat, eos perfectè de Bestia, déque ipsius imagine triumphum C egisse; quandoquidem sese in mortem sponte offerebant, ne signum nominis numeri exciperent: hoc est, non solùm ne se Christi aduersarios profiterentur, sed etiam ne tacitè siue indirectè in tyrannorum sententiam pedibus viderentur ire.

Quo sensu dicantur stantes supra mare.

Stantes super mare.] Opinabitur aliquis, *Super* in hoc loco esse idem, quod *iuxta*, id est iuxta maris littus, sicut Psal. 136.1. *Super flumina Babylonis.* Verùm allusio ad Israelis transitum per mare rubrum, & loci huius proportio & conuenientia cum iis, quæ dicta sunt cap.10.2. (vbi Angelus fortis dicitur habuisse pedem dextrum super mare;) ac demum D intentio atque mysterium huius visionis postulant, ne victores in littore, sed in ipso mari pedibus insistentes inducantur.

In citharis allusio ad Exodi ca. 15. vbi de Maria Mosis sorore.

Habentes citharas Dei.] In his citharis alluditur ad id, quod dicitur Exodi 15.20. *Sumpsit Maria tympanum in manu sua, egressæque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis & choris.* Quapropter mox sequenti versu sequitur canticum Mosis, in quo manifestè respicitur ad canticum illud, quod legimus Exodi 15. *Cantemus Domino, gloriosè enim magnificatus est.* Hic verò, ad maiorem celebritatis ac lætitiæ E significationem, omnes mystici Israelitæ citharas manibus ferunt; quorum pulsus & cantus indicat gaudium atque gloriam, quam re ac verbis Deo deferunt. Cithara enim aptissimè deseruit ad significandam exempli prædicationem, quæ doctrinæ adiungitur; vt suprà vidimus. Vocat autem Ioannes has Dei citharas, quia hoc cithararum genere Deus imprimis oblectatur. Et fortè alluditur ad musica templi instrumenta. Addo etiam citharas istas inter Dei dona meritò computari, quia *omne donum perfectum de sursum est.* Deinde, recepta Scripturæ phrasi, quidquid est excellens & magnificum, solet F frequenter significari genitiuo illo *Dei*: quod perinde est, atque adiectiuum *Diuinus*. Et quidem, non sine energia, citharæ diuinæ appellantur admirabiles primorum Christianorum virtutes; quarum actionibus, concentu atque harmonia difficultas omnis in maximam iucunditatem & Dei gloriam conuertebatur.

Cur appellitur cithara Dei.

TEXTVS.

Vers.3. *Et cantantes canticum Moysi serui Dei, & canticum Agni, dicentes; Magna & mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens, iustæ & veræ sunt viæ tuæ Rex sæculorum.*

4. *Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia solus pius es, quoniam omnes Gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo, quoniam iudicia tua manifesta sunt.*

COMMENTARIVS.

Ad quod Mosis canticum hic fiat allusio.

DVo Mosis cantica in sacris Literis celebrantur: alterum Exodi 15. *Cantemus Domino, gloriosè enim magnificatus est*, &c. Alterum Deutero. 32. *Audite cæli, quæ loquar*, &c. Indubitatum tamen est, hic non de secundo cantico agi, sed de primo. Hoc enim est, quod in Israelis transitu per mare rubrum decantatum fuit, quò manifestè in hoc loco respicitur. Quæ autem hic Mosaici cantici summa attingitur, primum canticum perspicuè attendit, non secundum. Sed quid erit, *Canticum Moysi, & canticum Agni?* Dicat aliquis Mosis canticum priùs à victoribus, deinde canticum Agni fuisse decantatum; atque hoc ipsum Agni canticum esse, quod mox illis verbis exprimitur, *Magna & mirabilia sunt opera tua Domine.* &c. Ceterùm Apocalypseos artificium & elegantia minimè patiuntur, aliquid huic sacræ fictioni inseri, quod non sit ex aliquo Scripturæ loco repetitum. Quapropter non rectè existimatur, quod textus canticum refert à victoribus celebratum, nouam aliquam Agni cantilenam esse, quæ in alio Scripturæ loco neutiquā reperiatur. Si ergo rem seriò expendamus, non dubito quin Ioannes quasi summatim fuerit complexus iis verbis præcipuum Mosaici cantici caput. Quare idem omnino debet esse & Mosis canticum, & Agni: videlicet accepto Mosis cantico iuxta sensum non literalem, sed mysticum; accepto etiam Mosis nomine mysticè pro Christo. In quo denotatur, sicuti Moses fuit præcipuus dux, qui Israeliticum populum per mare rubrum traduxit, ita etiam mysticum Mosem, nempe Christum Dominum fuisse ductorem præstantissimum, qui spiritalem Israelem super mare vitreum igne mistum transuexit. Cùm autem qui hoc mare superarunt, in eius traiectu patientiam Christi sint æmulati, dum pro Dei gloria & pro mundi salute ad Christi imitationem sese morti obiecerunt; ideo dicitur mysticus hic Moses Israelis mystici dux gloriosissimam hanc victoriā, veluti agnus & agnorum dux, comparasse. Atque adeò mysticus Mosaici cantici sensus esse propriè canticum illius, qui egregium hoc facinus, vt agnus aggressus fuit, atque confecit. Et propterea congruenter satis appellatur canticum Agni illud, quod nouus Israel cum Christo pariter suo duce concinuit. Nam & de eo cantico, *Cantemus Domino gloriosè*, &c. ait sacer textus Exodi 15.1. illud à Mose, & ab Israelis filiis fuisse decantatum. Itaque cohæret optimè illius cantici summam & mysticum eius sensum à nouis Israelitis hic simul concini.

Quid sibi velit, Canticum Mosi, & canticum Agni.

Verba, quæ victores hic concinunt, complecti debere sensu mystico summam Mosaici cantici.

Verba ergo, quæ victores cecinisse dicuntur, complecti debent in sensu mystico Mosaici cantici summam. Quare verba illa, *Magna & mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens*, referenda sunt ad prodigium illud admirandum de Israelitici populi transitu per mare rubrum, déque Aegyptiorum submersione in eodem mari. Quod autē sequitur, *Iustæ & veræ sunt viæ tuæ Rex sæculorum*, reuocandum est ad æquissimum Dei iudicium, quod in admirabili

bilis illo opere splendescit, nempe in liberatione iustorum, & iniustorum euersione. Iam verba illa, *Quis non timebit te, & magnificabit nomen tuum?* respiciunt illud, quod in Mosis cantico recensetur de metu ac trepidatione, quæ exaudito illo Dei prodigio Philisthæos, Idumæos, Moabitas, & Chananæos peruasit. Deinde mysticus formidinis huius sensus innuit sanctum Dei timorem, qui fuerat Gentibus ac nationibus iniiciendus, audita Martyrum victoria & gloriosissimo Ecclesię persecutionum fine. Atque id est quod textus ait, *Quoniam omnes Gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo; quoniam iudicia tua manifesta sunt.* A B

Num hic Rex sæculorum, an Gentium sit legendum? Circa verbum illud; *Rex sæculorum*; illud obiter adnotandum est, vulgatæ editionis auctoritate persuaderi, hanc esse germanam lectionem. Nec obstat, quod adducit Ribera ex variis lectionibus Græcis & ex coniectura, vt per errorem scribi potuerit *sæculorum* pro *sanctorum*. Cùm igitur hæc sit vera lectio & omnino recipienda: suspicor, commutationem vocis *Sæculorum* in *sanctorum*, siue *Gentium*, inde fuisse exortam; quòd crederetur nulla esse peculiaris ratio, cur hic Deus vocaretur *Rex sæculorum*. Quòd verò voluerint aliqui hic legere, *Rex Gentium?* inde dimanauit; quòd Ieremias cap. 10. 17. habet, *Quis non timebit te ô Rex Gentium?* Enim verò si attentius id libeat perscrutari, nihil aptius in hoc loco, quàm si legatur *Rex sæculorum*. Etenim cùm in hoc victorum cantu ad antiquissimum illud Mosis canticum alludatur, mirificè cōsentit, Deum appellari sæculorum Regem; vt denotetur, ipsummet Dominum, qui quondam antiquum Israelem per medium mare rubrum traduxit, nunc etiam traducere nouum Israelem per summas maris vndas; & in nouissimis sæculis operari, quod in antiquis figurauerat. (*Cur Deus hic Rex sæculorum appellatur.*) C

Vers. 4. *Quia solus pius es.*] Horum verborum cum antecedentibus constructio huiusmodi est. *Quis non magnificabit nomen tuum, confitendo te solum esse pium?* Ribera Pium in præsenti accipit, pro mundo siue puro; quia Græcè legitur ὅσιος, id est sanctus, iustus, nullo scelere contaminatus. Mihi videtur noster interpres Græcæ dictionis significationem ex se communem ad omnem sanctitatem, de pietate erga filios singulatim exposuisse. In ipso enim Israelitici populi transitu per mare rubrum, se Deus admodum pium erga suos filios ostendit: & multò magis in mystici Israëlis traiectu per sūmos Gētilitatis maris fluctus. Vt autē ponderetur, quàm se piū Deus suis filiis præstet; eleganter dicitur ipse solus esse pius, id est, nulla dari patris aut matris pietas, quæ cū Diuina pietate possit vlla ex parte conferri. (*Cur hic Deus dicatur pius.*) D E

Quoniam omnes Gentes venient.] Credit Ribera particulam *Quoniam*, poni pro, *Quod*; & loci huius ordinationem esse huiusmodi. *Quis non magnificabit nomen tuum, dicens te solum esse pium, & omnes Gentes esse ad te adorandum venturas, & manifesta esse iudicia tua?* Congruentius tamen esse existimo, vt victores rationem reddant, siue potiùs explicent, cur dixerint, *Quis non timebit te*, &c. nempe quoniam non dubitant, omnes Gentes, considerata miraculi magnitudine, (videlicet de eorum transitu per summitatem maris, deque ipsorum persecutorum submersione) venturas fore ad veri Dei templum, vt eum adorent propter tanti miraculi euidentiam, & diuini iudicij ostensionem. Iuxta quem sensum, quod in fine dicitur, *Quoniam iudicia tua manifesta sunt*, perinde est, ac redditio rationis de Gentium omnium aduentu. Illa autem phrasis, *Venient, & adorabunt in conspectu tuo*; idem sonat, quod, *Venient vt te in templo tuo adorent.* (*Par. Quoniam, quid hic peculiare habeat.*) F

NOTATIO I.

De sensu mystico cantici Mosis, quod habetur Exodi 15.

TEXTVS.

1. CAntemus Domino, gloriosè enim magnificatus est, equum & ascensorem deiecit in mare.

2. *Fortitudo mea & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem: iste Deus meus, & glorificabo eum: Deus patris mei, & exaltabo eum.*

3. *Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen eius.*

4. *Currus Pharaonis & exercitum eius proiecit in mare, electi principes eius submersi sunt in mari rubro.*

5. *Abyssi operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis.*

6. *Dextera tua Domine magnificata est in fortitudine: dextera tua, Domine, percussit inimicum.*

7. *Et in multitudine gloriæ tuæ deposuisti aduersarios tuos: misisti iram tuam, quæ deuorauit eos, sicut stipulam.*

8. *Et in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ: stetit vnda fluens, congregatæ sunt abyssi in medio mari.*

9. *Dixit inimicus: Persequar, & comprehendam, diuidam spolia, implebitur anima mea: euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea.*

10. *Flauit spiritus tuus, & operuit eos mare: submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus.*

11. *Quis similis tui in fortibus Domine? quis similis tui, magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis faciens mirabilia?*

12. *Extendisti manum tuam, & deuorauit eos terra.*

13. *Dux fuisti in misericordia tua populo quem redemisti, & portasti eum in fortitudine tua, ad habitaculum sanctum tuum.*

14. *Ascenderunt populi, & irati sunt: dolores obtinuerunt habitatores Philisthiim.*

15. *Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor, obriguerunt omnes habitatores Chanaan.*

16. *Irruat super eos formido, & pauor in magnitudine brachij tui: fiant immobiles quasi lapis, donec pertranseat populus tuus, Domine, donec pertranseat populus tuus iste, quem possedisti.*

17. *Introduces eos, & plantabis in monte hereditatis tuæ, firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es Domine: sanctuarium tuum Domine, quod firmauerunt manus tuæ.*

18. *Dominus regnabit in æternum, & vltrà.*

19. *Ingressus est enim eques Pharao cum curribus & equitibus eius in mare: & reduxit super eos Dominus aquas maris: filij autem Israël ambulauerunt per siccum in medio eius.*

I. *Dubitatio: An sensus mysticus sit literalis?*

SVPRA iam vidimus per occasionem noui Israelis per summas virtei maris vndas gradientis, Apocalypsin affirmare, quemadmodum victores Mosis canticum cecinerunt. Ex hoc igitur capite ea imprimis suboritur dubitatio; Vtrum sensus mysticus, quem illi cantico tribuit Apocalypsis, sit in eo literalis? Quāuis enim in ænigmate possit aptè respici ad mysticum historiæ alienius sensum, licèt sensus is nulla ratione fuerit intentus per ipsamet antiquę historiæ verba: qui tamen in Apocalypseos intelligentia profecerit, non dubitabit, Apocalypseos esse morē, in iis prophetarum locis, quos citet, eorundem locorum sensum literalē indicare. Cū enim c. 10. per allusionē ad Ps. 28. Ioānes ait sesepté tonitruorū vocē audisse: eo ipso significat, (*Vtrùm mystica Mosaici cantici interpretatio pro literali debeat reputari.*)

 verum

tertium illius Psalmi sensum literalem in capitis 10. Apocalypseos scopum inseri. Nec enim solùm continet speciosam aliquam allusionem siue comparationem, sed veram eiusdem Psalmi in sensu proprio relationem. Quem moré semper Apocalypsis obseruat: atq; id ad miram ipsius Apocalypseos sapientiam, & ad ceterorum librorum explicationem est valdè notandum. Et in capite quidem octauo vidimus, hunc morem non solum in allusione ad Prophetarum libros, sed etiam ad Tobiæ librum obseruari.

Ex hac ergo consuetudine oritur in præsenti dubitatio de sensu mystico, quem Apocalypsis in præsenti, cantico Mosis attribuit, num sin eo literalis sit, atq; adeò per ipsa illius cantici verba ab Spiritu sancto intẽtus? Namque vt Apocalypsis c. 10. se refert ad Psalmum 18. ita hic se iidem refert ad canticum Mosis: ac proinde sicuti respectus ille ad Psalmum 18. nobis lumen prætulit, vt literalem Psalmi illius sensum attingeremus: ita etiam videtur ex hoc respectu ad Mosis canticum nobis lux oritura, ad sensum illius cantici literalem

Pars affirmans statuitur, vt verisimilis.

B

Nouum id fortasse, atque insolitum multis videatur: qui perlecto cantico, & interpretum expositionibus peruolutatis, constare dicent, nullum alium huius cantici literalẽ esse sensum, præter illum, quem & ipsa verba sonant, & Israeliticus populus in eo decantando intellexit. Veruntamen tam Apocalypseos consuetudo, quàm lux, quæ ex ea mihi ad plurium locorum Scripturæ intelligentiam affulsit, me certè haud parum vrgent. Nec verò est, cur alicui mirum videatur, Mosem inter præstantissimos Prophetas iure enumerandum, in suo cantico vti excellentia illa, quá docti viri sacris Vatibus frequenter attribuunt, quòd nimirum præsentia tangant, & futura respiciant: vt in Dauidicis Psalmis, & in Isaiæ vaticinio de onere Idumæorum & Babylonis excidio apparet. Atque id ipsum doctiorum plurimi sentiunt de Prophetis ferè omnibus. Hoc autem non impedit, quominùs in eisdem locis plerumque in sensu proximo agatur de eo, quod litera ipsa sonat. Etenim si inter Prophetiæ alicuius sensus aliquis est de Christianæ Ecclesiæ euentu per hanc siue illam antiquam historiam figurato; perspicuum est secundùm hanc comparationem in sensu per verba intento vtrumque comprehendi: nimirum & antiquam historiam, & Christianæ Ecclesiæ mysterium in illa præsignificatum. Quòd autem hæc sit Prophetarum mens & consuetudo, non solùm pia est opinio, sed quæ validissimis argumentis comprobetur; & magnam afferat lucem ad Prophetarum intelligentiam, sine qua sæpè nullus est Scripturæ contextus Prophetiarum maiestate dignus. Et parum satis in sacrarum Literarum studio prouectus est, cui hæc non persuadet ipsamet Prophetarum lectio. Verùm vt ad Mosis canticum deueniam; fateor, nos ab ipso contextu non cogi, vt præter proximum sensum per ipsa etiam verba ex historiæ illius comparatione, de Ecclesiæ mysteriis sermonem esse dicamus. At, si minus cantici contextus obligat; verisimile saltem id est ex sensu, quem illi tribuit Apocalypsis, ex Apocalypseos ipsius in aliis locis consuetudine, & ex Mosaici cantici excellentia.

Propheticum familiare esse, sub Iudaicarum historiarum cortice Christianæ Ecclesiæ historias respicere.

C

Cantici Mosaici textum non valde vrgere, vt mysticus ipsius sensus pro literali habeatur.

D

Sed quoniam non omnes id sibi persuadebunt: & alioqui nulla ratione negari debet, quin Apocalypsis eum ferè semper morem obseruet: dici poterit, licèt hic sit receptus ab Apocalypsi mos, in hoc tamen loco peculiarem esse rationem, vt dicatur fieri allusio ad sensum illius cantici non literalem sed mysticum. Quippe vnum, idémque canticum nuncupatur Mosis & Agni, & quia ex ipso contextu mox apparet, quod victores concinant, non esse ex ipsis Mosaici cantici verbis depromptum; sed alia afferri verba, quibus mysticus antiqui cantici sensus comprehendatur. Atque ita nomen Mosis hic mysticè accipitur, sicuti nomen Agni, & in vtroque designatur Christus.

E

II. *Dubitatio de partibus mystici sensus, quem Apocalypsis prædicto Mosis cantico tribuit.*

Qvis sit mysticus Israel, qui per mare diuinitus transiuit? quod mare ipsum mysticum? satis iam explicuimus. Sed quisnam erit Pharaonis exercitus, qui in mare demersus fuit? Hoc non video satis ab interpretibus explicatum. Mihi tamen vt certissimum in Apocalypseos contextu supponitur, qui mari obruti fuerunt, Iudæos esse Ecclesiam persequentes. Et quidem non opus erat, id ab Apocalypsi in hoc loco exponi. Iam enim capite 11 dixerat, Ierosolymam rebellem vocari in Apocalypsi spiritualiter Ægyptum. Si ergo mare in præsenti denotat Gentilium multitudinem (quia aquæ multæ populi multi:) Si mysticus item Israel per Gentilitatis mare sese inferens non fuit demersus, sed illud potiùs sibi subiecit, & veræ Religionis igne accendit; quid aliud erit, Ægyptios Israelis persecutores in mare fuisse submersos, nisi Ierosolymam Christianos persequentem iusto Dei iudicio deuoratam & absorptam fuisse ab ipsis Gentilibus, de quibus Christiani

Quisnam sit mysticè Pharaonis exercitus in mare demersus.

F

Explicatur summatim mysticus Mosaici cantici sensus.

A

triumphabant? Quis verò nesciat in primitiuæ Ecclesiæ historia, quam sub Prophetiæ specie Apocalypsis depictura erat, consideratione esse dignissimum horribile illud supplicium, quod Deus de Iudaico populo, & præsertim de vrbe Ierosolyma sumpsit per Gentiles ipsos, & singillatim per Romanum Imperium, de quo iam Christianus populus per Martyrum victorias triumphare cœperat? Deinde ipsamet persecutio aduersus Christi Ecclesiam per obstinatam Ierosolymam concitata mysticam Ægyptum induxit in mare exercitus Romani. Etenim æquissimo Dei iudicio factum est, vt Ierosolymæ oppugnatio ac persecutio metu Romanorum Ecclesiæ illata, ipsosmet Iudæos in medias vndas, id est, in Romanorum potentiam intruderet: vt miserè interirent, sicuti Pharaonis exercitus antiquum Israelem vrgens interiit. Cùm autem huiusmodi ruina adeò fuerit magna, vt eam Christus Redemptor noster acerbè antea deplorauerit; res profectò erat valde digna, quam Apocalypsis in egregio aliquo symbolo attingeret. Nec potuit congruentior locus dari, quam hic; in quo depingitur mystici Israelis traiectus per medium Gentilitatis mare, & Mosis citatur canticum, in quo pariter celebratur tum Israelis felicitas in ipsa maris traiectione, tum infelicitas Ægypti, quæ ob nimiam suam audaciam eodem fuit mari dimersa.

B

In eadem etiam figura clauditur, quod post Ierosolymę vastitatem subsecutum fuit; videlicet Iudaici populi dispersio per varias Romani Imperij prouincias, qui veluti captiui nec caput ampliùs extollere, nec in pristinam libertatem asseri potuêre. Quis enim non videat, hoc pariter includi in ea repræsentatione, qua Romanum Imperiũ inducitur maris instar mysticam Ægyptum suis vndis obruentis? Atque hæc quidem interpretatio non est ex meo cerebro conficta, sed ex ipsis Apocalypseos verbis desumpta; dum asserit, mysticam Ægyptum esse Ierosolymam rebellem, & spiritali Israeli cum mystica Ægypto accidisse, quod in Mosis cantico celebratur.

C

Dicet tamen aliquis, Ecclesiæ victoriam de Iudaico populo partam a capite 8. ad vsque vndecimum fuisse iam in Apocalypsi significatam; quare retrogradum esse cursũ, si nunc Ierosolymæ ruina iteretur. Respondeo, huiusmodi regressum, dum obiter & quasi per transennam fit, esse necessarium, quando mystici Israelis transitus per Gentilitatis mare consideratur. Hic enim transitus connexus erat cum Ægypti submersione in eodem mari. Qui verò exercitus Israelem mysticum ex Ægypto egredientem insectabatur, perspicuum est, eum non esse Gentilicum, sed Iudaicum. Gentiles enim Christianum populum non diuexarunt, quòd Iudæorum lege derelicta Euangelicam fuissent amplexi; sed quòd ipsosmet Gentiles vellent Christi fidei subigere.

Difficultas in nostra explicatione occurrens soluitur.

D

Cùm hactenus viderimus Pharaonis exercitum esse Iudaicũ populũ noui Israelis persecutorẽ; videamus oportet, quis sit mysticus Pharao tanti exercitus ductor? Ad hoc dixerim posse, per Pharaonẽ significari Iudaici populi Principes ac moderatores, præsertim summum sacerdotum Principem, aut fortè etiam Herodem. Magis tamen placet, vt Pharao designet dæmonem, quem veluti ducem & caput sequebantur Iudæi Christianam Ecclesiam persequentes. In quo declarationem amplector Tertulliani, Origenis, Arnobij, Hieronymi, Cyrilli, Nysseni, Bernardi, & Ruperti; apud Lauretum in sylua verbo Dæmon; qui notant, in sacris Literis dæmonem Pharaonis nomine figurari; sed hos Patres explico non de dæmone in quouis actu; sed de illo singulatim, prout erat mysticæ Ægypti princeps, i. Iudæorum Ecclesiam persequentium. Manifestum verò est, in ea Iudaici populi submersione obrutum pariter fuisse atque euictum ipsius Regem ac Ducem, quatenus persecutionis illius caput erat.

Quis mysticè per Pharaonẽ figuretur.

E

Præterea, quod in Mosis cantico dicitur de Idumęorũ & Moabitarum perturbatione: facili negotio applicatur ad Gentiũ terrorẽ ob clarissimas victorias, quas suis Martyribus Deus conferebat. Iam autẽ vidimus c. 14. not. 6. qui sint spiritaliter Idumęi & Moabitæ, & quàm aptè hęc nomina conducant ad id, quod Apoc. repræsentat, agens de Romano Imperio & de Gentilibus, qui suis concupiscentiis manus dabant. Eodẽ spectat, quod in ipso cantico subditur de Chananæis & Philisthæis, qui fuerunt Gentiles ab Israele mystico superati, quantũuis priùs hostili & infenso animo in eum conspirarint, & acerrimum ei bellum intulerint.

F

TEXTVS.

Vers. 5. *Et post hæc vidi, & ecce apertum est templum tabernaculi testimonij in cælo.*

6. *Et exierunt septem Angeli habentes septem plagas, de templo, vestiti lino mundo & can-*

did:.

dido, & præcincti circa pectora zonis aureis.
7. *Et vnum de quatuor animalibus dedit septẽ Angelis septem phialas aureas plenas iracundiæ Dei viuentis in sæcula sæculorum.*

COMMENTARIVS.

Quodnam appelletur Templum tabernaculi testimonij.

TEmplum tabernaculi testimonij.] Ioanni fuit visa in cælo forma & species illius, quod Scriptura tabernaculum testimonij appellat; quod erat tentorium Deo structum à Mose; in cóque atrium erat patens & apertum, atque opertum etiam & tectum tabernaculum. Ho. igitur tabernaculum opertum appellatur hic Tẽplum tabernaculi; imò etiam videtur templi nomen in hoc loco ad sanctum sanctorum coarctari. Nec est, cur Riberæ videatur nouum, quod sancto sanctorum tabernaculi, nomen templi in Scriptura tribuatur. Nam Dauidis tempore nondum erat fabricatum Salomonis templum, sed adhuc in veteri tentorio Deus habitabat; cùm tamen Regius ipse Vates dicat Ps. 27. 2. *Exaudi Domine vocem deprecationis meæ, dum oro ad te; dum extollo manus meas ad tẽplum sanctum tuum.* Vbi pro *templo* Aquila & Symmachus legunt, χρηματιστήριον, id est, *oraculũ*. Theodotio verò *Debir*, quæ vox Hebraica significare solet sanctum sanctorum. Certum igitur est per *Templum* interdum in Scriptura significari sancta sanctorum. Quare *Templum tabernaculi testimonij* perinde erit, atq; sancta sanctorum tabernaculi testimonij: Ad hæc in Sionis monte nullum aliud extitit templum, nisi testimonij tabernaculum; quod in sacris Literis pro aptissimo Ecclesiæ primogenitæ symbolo celebratur, vt videbimus in expositione Psal. 18. cuius inscriptio est, *In consummatione tabernaculi.* Cùm ergo hæc visio, siue figura nõ repræsentet Salomonis tẽplũ, cui ingentes erant valuæ; sed sancta sanctorũ tabernaculi, vbi pro valuis prætentum erat velum; sequitur hinc, quod Ioãnes ait, *Ecce apertum est templum*; in eo denotari, non reseratas fuisse valuas, sed velum sublatum; & ex interiori tabernaculi recessu septem Angelos prodiisse septem plagas in phialis totidem afferentes. Qui autem Angelis phialas in manus tradidit, ait Ioannes fuisse primum ex quatuor animalibus, cui leoninus vultus inerat.

Per templum interdum in Scriptura oraculum, siue sanctum sanctorum aut tabernaculi, aut ipsum significari.

Tabernaculũ testimonij quid sit.

Ribera & Viegas multum reperêre difficultatis in his verbis, *Templum tabernaculi testimonij*; quibus proinde peregrinas adhibuere expositiones. Verùm meo iudicio certum ac planum, quod suprà dixi. Iã in ea locutione adeò in sacris Literis recepta *Tabernaculum testimonij*, testimonium nõ Dei legem significat. Nam in Hebræo semper est, *Tabernaculum moghed*. Quando autem lex appellatur testimoniũ, semper in Hebræo ponitur *Geduth*, quæ vox valde est diuersa. Itaque *Tabernaculum testimonij*, Hebraica phrasis est significans tabernaculũ illud, in quod ad statuta sacra & solemnitates populus cogebatur; vel, quod Dei præsentiâ & veluti testimonio confirmatum & stabilitum erat.

Vidit ergo Ioannes in cælo quoddam testimonij tabernaculum ei simile, quod fecerat Moses; in quo velum sancti sanctorum erat sublatum, & ex intimo penetrali prodibant septem Angeli totidẽ phialas habentes. hæ autẽ phialæ erãt plenæ admirabili illo liquore, qui effusus septem illaturus erat plagas, de quibus c. 16. Porrò huiusmodi plagæ, vt suprà iam vidimus, non antecedunt egressum Israelis ex Ægypto; sed consequuntur potius noui Israelis transitum supra maris vndas. Harum autem septem plagarum significatio (sicuti in versus primi

A commentario dictum est) ad septem plagas mysticas est referenda, quibuscum Deus in Romanum Imperium, & in Romam præsertim Imperij ethnici caput, bellum gessit. Septem Angeli sunt viri septem Apostolici ad sacram hanc actionem delecti numero phialarum respondentes. Et quanuis figura septenarium assignet pro numero plagarum, non tamen septem fuere duntaxat; sed ampliùs septuaginta millia, qui in id munus effundendi phialarum suam operam contulerunt; sicut in simili figura diximus de Angelis Christi passionis insignia venerantibus.

Quare septẽ phialarum angeli ex sancto sanctorum prodire fingantur?

B Eleganter quoque finguntur septem illi Angeli ex oraculo prodire visi; vt innuatur, hos Angelos priusquam ad phialarum munus præstandũ à summo Deo mitterentur, ab eo fuisse introductos in sui sanctuarij penetrale, & arcana sua consilia iis fuisse communicata. Quòd si hos septem phialarum Angelos cum Angelis tubarum conferre velimus, tubarum quidem Angeli dicuntur stetisse in conspectu Dei; Angeli verò phialarum ex sancto sanctorum egressi dicuntur. Quo in discrimine adumbratur; quantumuis primi Angeli (id est antiqui C prophetæ) Dei fuerint serui, eorum tamẽ familiaritatem non eò peruenisse, quò posteriorum Angelorum familiaritas accessit. Hi enim nõ solum Deo dicuntur adstare tanquam ministri, sed etiam in sanctum sanctorum ingredi; quod est, quasi Dei cubicularios esse, atque illi imprimis gratiosos. Priùs enim nondum erat reuelata sanctorum via, vt Paulus ait, donec per Christi mortem sancta sanctorum reserata sunt, & homines eò penetrarunt, fruituri arcanã ac recondita Dei consiliorum communione. Vbi obiter aduertendum est, adstare coram Domino dici in Scriptura omnes, qui in atriũ Domini ingrediuntur. Licet autem veteres Pro- D phetæ sublimiori sensu dicantur adstare coram Domino: nunquam tamen dicũtur ingressi in oraculum templi, quod est in cælo. Et quanuis alioqui significentur aliquando in sancta sanctorum ingressi: hoc tamen in aliis mysteriis magis profundis accidit. Etenim ad minas peccatoribus intendendas non necesse fuit significari, eos in sancta sanctorum fuisse introductos.

Quinam in sacris Literis dicantur adstare coram Domino?

At enim, quid sibi vult, quòd textus ait, nimirum hos septem Angelos non fuisse egressos ex Salomonis templo, quod Paulus nominat sanctum seculare; sed ex templo, siue oraculo tabernaculi testimonij? Respondeo, in distinctione antiqui tabernaculi à Salomonis templo eleganter adum- E brari Christianæ Ecclesiæ statum, in quo erat ante victoriam de Romano Imperio partam, ab eo distinctum, qui sibi post ipsam victoriam fuit. Priùs enim Christiana Religio per desertum minori apparatu quasi exul incedebat, & veluti in tempore belli sub tabernaculo ac tentorio degebat. Vnde est illud Actuum 7. 44. *Tabernaculum testimonij fuit cum patribus nostris in deserto.* Et 2. Reg. 7. 6. *Neque enim habitaui in domo ex die illa, qua eduxi filios Israel de Ægypto.* Postea tamen F veluti pacis & secundæ fortunæ tempore multò maiori magnificentia & apparatu firmum fixit in templo domicilium. Et quidem vtrumque tam tabernaculum, quàm templum verè considerantur, vt Dei habitationes: ex quibus gubernauit, atque gubernat suam Ecclesiam, & mundum etiam vniuersum. Veruntamen bellum aduersus Romanum Imperium ethnicum verissimè dicitur Deus non ex mystico Salomonis templo, sed ex tabernaculo mystico administrare. Sed quanuis antiquum tabernaculum templo fuerit

Cur hi septẽ angeli non ex templi Salomonici, sed ex Mosaici tabernaculi oraculo prodire dicantur?

Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi; duo lacte nouo, duo sanguine sacro.

Porrò carchesium est ingens phiala, sic dictum à magnitudine & figura illius, quod in summitate mali nautici fabricari solet. Turnebus etiam lib. 11. Aduersariorum cap. 7. citat illud Horatij.

De paulo paululum hoc tibi dabo haud libenter.

Et ait, de poculo pleno, quod erat potatura, paulum Veneri libat, hoc est in honorem Veneris effundit.

Phialarū effusionē quasi quoddā sacrificium considerari.

Ex dictis elicitur; cùm aureæ phialæ sint sacrificij vasa; cúmque Angeli sint sacerdotum instar, lineis strictis vestiti, & zonis aureis præcincti; & cùm idem sit *libare vinum*, & *Effundere*; constat inquam ex his effusionem phialarum in præsenti esse quandam libationem, siue sacrificium. Obiicies; phialæ hîc non sunt vino plenæ, aut re alia ad sacrificium pertinente, sed potiùs iracundia Dei atque adeò non videtur esse sermo de sacrificio. Respondeo, ad ænigmatis explicationem spectare, quomodo possit diuinæ iræ effusio ad sacrificium pertinere. Interim duo asseuero; alterum est, sacrificij mentionem in vindicta, (vel potiùs vindictæ in sacrificio) fieri etiam Isaiæ 34. num. 6. *Victima Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom.* & Ezech. 39. 17. *Concurrite vndique ad vindictam meam, quam ego immolo vobis.* Alterum est iram Dei, de qua hoc in ænigmate est sermo, liquorem esse aliquem, quo phialæ plenæ finguntur; & effusionem eius liquoris (qui appellatur ira Dei) esse mirabilem quandam libationem, ex qua effectus admirandi exoriantur. Aqua illa (quam vulgò fortem argentarij vocant) dicitur metalla liquefacere, & quodammodo conficere. Verùm multò adhuc efficacior & vehementior est eiusmodi liquor, qui ira Dei nuncupatur; quandoquidem ex eius effusione effectus adeò admirabiles subsequuntur. Quòd si has affectiones præstaret re vera effusio, siue libatio vini alicuius noui & admirandi: id fortè videretur in hoc ænigmate significari. Nam aureæ templi phialæ in eum fuerant vsum destinatæ, vt vinum in iis libaretur.

Quid sit angelos in manibus phialas tenere.

His ita præmissis; viri Apostolici per septem Angelos figurari induxuntur in textu phialas manibus tenentes, quasi potestatem habeant, ac voluntatem offerendi Deo admirabile quoddam sacrificium; quod in eo consistit, vt effunderent insolitum illum liquorem, qui Dei viuentis ira nominatur. In quo includitur significatio quædam vini per effusionem in sacrificiis oblati. Qua in re innuitur viros Apostolicos suæ fortitudinis, necnon diuinæ prouidentiæ egregia documenta in Euangelij prædicatione dedisse; quod facinus clarissimum perinde fuit, quasi admirabile sacrificium, in quo infinita Christi sanguinis virtus & efficacitas in mundum fuit effusa.

Quisnam sit hic liquor, qui vocatur ira Dei?

Itaque liquor hic, quem textus vocat Dei iram, est Iesu Christi sanguis, ciúsque virtus efficacissima; quæ virtus dum hominibus communicatur, veluti sacrificium admirabile offertur. Vtraque in re fortè lector nouitatem & insolentiam reperiat; sed si vtrobique congruens reddatur ratio, facilè mox erit ænigmatis elegantiam & concinnitatem; necnon mysterij in eo inclusi sublimitatem deprehendere.

Circa primum ergo notandum est, cùm in hisce plagis de ira Dei mystica sermo sit, quæ & peccatum destruit, & peccatori summum beneficium tribuit, manifestum esse, diuinæ iræ nomen Iesu Christi sanguini præ ceteris aliis rebus imprimis congruere. Nec dubium, quin de hac eadem ira agatur Apoc. 14. 19. vbi de lacu iræ Dei magno. & Isaiæ 63. 3. *Torcular calcaui solus: calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea, & omnia indumenta*

Probabile etiam, in hoc liquore figurari verbum Dei.

A *mea inquinaui.* Si quis tamen in eam potiùs sententiam propendeat, vt liquor hic ita efficax ad mysticam de peccatoribus vindictam sumendam, sit verbum Dei: quod etiam dicitur facere vindictam in nationibus. Hæc explicatio non multum ab ea differt, quam primò proposuimus. Etenim diuini verbi efficacitas ex Christi sanguine deriuatur. Quare perinde est dicere, Christi sanguinem per Dei verbum operari, atque Dei verbum per sanguinem Christi Domini.

Explicatur, quomodo in hac phialarū effusione concipiatur veluti quoddā Christi sanguinis in Gētes effusi sacrificium.

Circa secundum obserua, communicare mundo B virtutem Christi sanguinis, esse veluti perficere Christi passionis sacrificium; & adimplere id quod deerat, iuxta Paulum ad Roman. 15. num. 15. *Propter gratiam, quæ data est mihi à Deo; vt sim minister Christi Iesu in Gentibus, sanctificans Euangelium Dei.* Græcè, εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ. Vbi Euangelij prædicatio depingitur veluti quoddam sacrificium, in quo Gentilibus impertitur atque effunditur Iesu Christi sanguinis virtus; quo mirificè aptatur allusio ad vini sacrificium, siue libamentum. Vini autem symbolum C ad Christi Domini passionem eleganter accommodari, nemo nescit; atque ita in calice consecrato sacrificium passionis Dominicæ instauratur. In locis item supradictis, nempe Apocal. 14. 19. & Isaiæ 63. 3. allegoria desumitur à vindemia. Adhæc; allegoria calicis vini meri solet in sacris Literis ad vindictam magnam vsurpari, vt Psal. 10. 6. Ezech. 25. 31. Apocal. 16. 19. Quare optimè cohæret, vt cùm passionis efficacitas sub diuinæ iracundiæ allegoria in his plagis describitur, tribuantur septem Angelis phialæ totidem, siue calices pleni mirabili quodam vino; cuius libatio & effusio sit summæ D iracundiæ (mysticæ tamen, & Deo dignissimæ) significatio.

Cùm verò hæc vindicta non sit propria seueritatis, sed maximæ virtutis ac beneficentiæ erga Christianam Religionem; ideo ipsamet plagarum figura speciem sacrificij præ se fert. Nam effusio phialarum est libatio, ac proinde sacrificium. Alioqui in vindicta propria sacrificio locus non erat; quippe quod ad placandum numen adhiberi soleat. Quamobrem non rectè consentit sacrificij repræsentatio cum ira atque vltione, nisi mystica & spiritali, per quam verissimè diuinum numen placatur; & saltem iræ mysticæ potiùs, quàm propriæ E vindictæ conuenit sacrificij figura. Vnde duobus in locis, vbi Scriptura meminit maximæ victimæ, loquens de ingenti occisione; vtrobique contextus ipse exigit (ni fallor) vt de mystica vltione, déque Christianæ Religionis incremento accipiatur. Primus ex his locis est, Isaiæ 34. 6. *Victima Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom*, id est, in Romano Imperio. Quem locum suprà ostendimus, ad mysticam eandem pertinere vindictam, de qua in præsenti sermo est. Alter locus est Ezech. 39. 17. *Concurrite ad victimam meam, quam ego immolo vobis.* F Quem locum in cap. 19. & 20. Apocalypseos ostendam ad Gentium conuersionem & progressionem Religionis esse referendum. Nec scio sacrificij allegoriam vnquam in Scriptura iuxta præcipuum sensum de propria vindicta loqui. Et quanuis in his duobus Isaiæ & Ezechielis locis nonnulli interpretum decipi potuerint, ratione magnæ occisionis, quæ in ipsis figuratur; vt eos accipiant de propria seueritate atque vltione, vti sonant; æquum saltem esset, ne phialarum effusio (quæ est vini libatio, ac proinde cruenta occisorum animalium imagine nō fallit) ad propriam iram applicaretur; siquidem cōstat plerumque in sacris Literis nomen iræ, indigna-

tionis atque vindictæ in ſe includere ſummum conuerſionis mundi beneficium; vt ex Patrum conſenſu, & innumeris Scripturæ locis oſtenſum eſt notat. 22. proœmiali.

Diſtinctio maxime obſeruanda inter tubarum plagas & phialarum.

Notanda inſuper eſt diſtinctio, quam textus aſſignat inter tubarum plagas, & phialarum. Nam in plagis tubarum ferè omnibus, (quæ ad ſeueritatis ſpiritum pertinent) apponitur quaſi cõtractio quædam & circunſcriptio, nimirum ad tertiam partem; at in phialis nullus huiuſmodi limes deſignatur. Nam in ſupplicio diuina prouidentia quaſi ſibi temperat, & magna vtitur cautione; vt ipſius ſupplicij in aliquibus exerciti murmur & ſtrepitus ceteros frænet, & à flagitiis deterreat: & in pleriſque plagis plures ſunt, qui ſupplicio ſubtrahuntur, quã qui ſubiiciuntur; quippe non vult Deus *Mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat.* At in phialis, cùm Deus, quod ex ſe eſt, optet myſticam iram, id eſt, ſummam beneficentiam ad peccatores omnes pertingere; ideò nullam adhibet plagis limitationem, ſed plenam potiùs iubet effuſionem. Licèt autem tegatur ac diſſimuletur ſenſus vulgari illa locutione effundendi iram: qui tamen id ſeriò expenderit, facilè animaduertet, magnam hanc effuſionem eſſe copioſam beneficentiam; quia ſummum bonum eſt ſummè diffuſiuum ſui. Deus itaque ſtillat iram, & miſericordiam effundit; iracundiam prædicat, & largitur clementiam. Quare & ad ſeueritatis plagas ſymbolum tubarum, ac effuſionis ſymbolum ad plagas myſticas peropportuna fuerunt. In illis enim vult Deus ipſo plagarum ſtridore ac murmure peccatores, vt ſibi conſulant, præmonere; in his remoto ſtrepitu tectè ac diſſimulatè procedit, ne quis felices plagarum myſticarum exitus euadat.

Deus in ſupplicio parcus: in miſericordia liberalis.

Cur hæc ira myſtica dicatur iracundia Dei viuentis in ſæcula ſæculorum.

Verùm age iam; cur prædicta ira myſtica nominatur, *Iracundia Dei viuentis in ſæcula ſæculorum.* Nec enim ſatis eſt, ſi dicamus, Deum veriſſimè in ſæcula viuere: cùm ratio poſtulet, non ſolùm vt verè, ſed etiam vt aptè & ad rem, de qua agitur, appoſitè dicatur: quapropter opus eſt, Deum in ſæculorum ſæcula viuere, connecti hîc cum ira myſtica. Et primo quidem aſpectu non ſatis ad rem id afferri videtur. Nam myſtica ira quoddam potiùs iræ principium videtur habere, quod breui in amicitiam deſinat: atque adeò ſub iræ ratione non diu permaneat. Nihilo minùs eiuſmodi epitheto eleganter innuitur Dei vindicta à Romano populo expetita in ſeculum duratura. Myſtica enim vindicta ſumitur de veræ Religionis igne in æternum Romæ duraturo. Eodem ſenſu dicitur infrà cap. 19. 3. *Et fumus eius aſcendit in ſæcula ſæculorum.* Similiter Iſaiæ 34. 10. de terra Edom id eſt, de Romano Imperio, *In ſempiternum aſcendet fumus eius.*

Ad hæc, cùm idololatriæ excidium ſub vindictæ ſpecie figuretur; cum glorioſiſſima ea vindicta, quã Deus, poſt longam tot ſæculorum patientiam de idololatria ſumpſit, egregiè conſentit, quod nunc ſubditur, Deum ſcilicet in ſæculorum ſæcula viuere. Quo demùm ſignificatur, diuturnam patientiam in admirabilem illam vindictam vergere, ex qua æterna Dei gloria redundaret.

NOTATIO II.

De legitimo ſenſu illorum Ieremiæ verborum, cap. 50. numero 25. Aperuit Dominus theſaurum ſuum; & protulit vaſa iræ.

Quo ſenſu dicatur Deus apud Ieremiã aperuiſſe ſuum theſaurũ, & vaſa iræ protuliſſe.

IN phialarum effuſione reſpicit Apocalypſis, opinor, ad prædictum Ieremiæ locum. Et quamuis multi certum

A eſſe credant, Ieremiam de propriâ vindicta agere, iuxta eam expoſitionem, quam noſter Chriſtophorus de Caſtro ſequitur: me tamen Apocalypſeos alluſio docet, ſermonem eſſe apud Ieremiam de vindicta myſtica. In quo vindicandi genere dicitur pereleganter Deus ſuos reſerare theſauros, & nouam hanc vaſorum iræ rationem inde promere: quæ Apocalypſeos phialas, ſiue earum Angelos referunt. Concinit theſauri nomen, quod peculiariter locum habet in iis, quæ ſunt maximi pretij, & propterea aſſeruantur recondita: licèt in generali etiam ſignificatione quandoque ponatur. Contextus autem Ieremiæ, Babylonis continet euerſionem; quæ ad Romæ conuerſionem in germano ſenſu per Spiritum ſanctum intento referenda B eſt: vt infra cap. 17. videbimus. Atque hic ſenſus non deſtruit, ſed adſtruit potiùs alium quem ceteri ferè interpretes illi Ieremiæ loco præſcribunt. Vterque enim ſenſus eſt copulandus: alius quidem vt præcipuus, alius per comparationem priori deſeruiens. Et verò conciunè ſatis & eleganter Prophetæ de myſtica Dei vindicta ab ipſomet Deo de myſticis Babyloniis ſumenda loquuntur per comparationem ad vindictam, ſiue ſupplicium proprium, quod erat in Chaldæorum Babylonem immittendum.

NOTATIO III.

C *De ſecundaria phialarum expoſitione ad Miſſæ ſacrificium ſpectante.*

Secundaria phialarum expoſitio de Miſſæ ſacrificio.

QVAM in Commentario tradidi phialarum & effuſionis earum explanationem, nempe de Euangelicæ prædicationis officio, veram ac primariam iudico; quia, vt poſtea videbimus, in ſingularum phialarum effuſione reſpicitur ad inſignis cuiuſdam viri Apoſtolici prædicationem. Verùm (vt in aliis pariter Apocalypſeos locis oſtenſum eſt) id minimè officit, quominùs eodem ſymbolo alia ſecundaria ſignificatio ab ſpiritu etiam diuino intenta contineatur. Imprimis ergo concionatores Euangelici, quos Deus in Gentilitatem miſit, ſacerdotali item mune- D re fungebantur. Cui ſignificationi fauet ſimiliter ſtricta linea, qua antiquæ legis ſacerdotes, (noſtrorum pictura atque imago) induebantur. Quamobrem ſuprà c. 4. viginti quatuor ſeniores, ſiue preſbyteri (iidem enim ſunt) lineis veſtibus amicti inducuntur.

Cùm ergo ſacerdotibus phialæ traduntur in manus; perinde videtur eſſe, atque eis calices dari; quibus adumbratur conſecrandi poteſtas, & Deo altiſſimum illud ſacrificium offerendi, de qua ſignificatione nonnihil a nobis dictum c. 5. in phialis, quæ ſacerdotibus tribuuntur. Illæ igitur phialæ, quæ ad Dei numen placandum adhibentur, & quibus ideirco offertur thymiama; ſunt etiam efficaciſſimæ ad myſticam de peccatoribus vindictam ſumendam. Etenim ex Miſſarum ſacrificiis, quæ Deo ſacerdotes offerebant, in ipſorum conciones vis & efficacitas perueniebat. Et certè, qui accuratè perpendat, quantam Deus Euangelicæ prædicationi virtutem, robúrque con- E tulerit, poſtquam Miſſæ ſacrificium inſtitutum, & frequẽtari cœptum eſt; næ ille, ſi ſapiat, haud dubitet prædicationis efficacitatem ad Miſſarum vim magna ex parte referendam. Si autem myſtica vindicta in ipſo prædicationis effectu conſiſtit, & prædicatio ex Miſſæ ſacrificio ſuum accipit robur; cur non etiam dicamus, per phialas ſacerdotale munus deſignari; cuius ope ac virtute tot ipſi mira & inaudita prodigia, tot facinora præclariſſima patrant.

Huc ipſe reſpiciens conſultò aſſerui, per liquorem illum è phialis effuſum Chriſti Aſſertoris noſtri ſanguinem figurari; vt hæc loquendi ratio aptè poſſet extendi, non ad prædicationem modò, verùm etiam ad ſacroſanctum Miſſæ ſacrificium; quo Chriſtiana potiſſimùm Eccleſia peracre bellum intulit Gentilitati, & de illa triumphauit glo- F rioſiſſimè. Etenim ipſemet Chriſti ſanguis ſanctiſſimus, qui in Miſſa quotidie conſecratur & offertur, ingentia & admiranda opera in Euangelij prædicatione efficit, & hominum animos ſibi ſuauiter iuxtà atque efficaciter ſubiicit. Conſtat igitur ex his, quæ diximus, duos hoſce ſenſus inter ſeſe mirificè conſentire.

TEXTVS.

Verſ. 8. *Et impletum eſt templum fumo à maieſtate Dei, & de virtute eius; & nemo poterat introire in templum, donec conſummarentur ſeptem plagæ.*

COMMEN

COMMENTARIVS.

Templi nomen hic & ad ſancta, & ad atrium extendi.

CVm ſuperiùs dictum fuit, *Templum tabernaculi teſtimonij*: tunc templi nomine ſanctum ſanctorũ deſignabatur. Nunc verò, quando abſolutè de templo ſermo eſt, poteſt congruenter nomen & ad ſancta, & ad atrium ſimul extendi. In hoc namque fumo continetur alluſio ad hiſtoriam illam Numer. 9. 15. & Exod. 40. 32. quando erectum eſt tabernaculum, vbi hæc ſcribuntur, *Poſtquam omnia perfecta ſunt, operuit nubes tabernaculum teſtimonij, & gloria* Domini *impleuit illud; nec poterat Moyſes ingredi tectum fœderis, nube operiente omnia, & maieſtate* Dei *coruſcante, quia cũcta nubes operuerat.* Similiter, quãdo Arca Dei fuit in Salomonis tẽplo collocata, 3. Regum 8. nu. 10. & ſecundo Paralip. 5. numero decimo quarto, *Cũ exiſſent ſacerdotes de ſanctuario, nebula* (Hebraicè *Nubes*) *impleuit domum Domini, & non poterãt ſacerdotes ſtare, & miniſtrare propter nebulam; impleuerat enim gloria* Domini *domum* Domini. Huc ſpectat illud Numer. 16. 42. vbi cũ Moyſes & Aaron fugiſſent ad tabernaculũ; *Operuit* illud *nubes, & apparuit gloria* Domini. Et Ezechiel. capite decimo, num. 3. *Nubes repleuit atrium; & repleta eſt domus nube.*

Hiſce ex locis nequaquam elicio, eundem eſſe fumum, de quo loquitur Ioannes, atque nubem ſiue nebulam, de qua in iis agitur; fumum enim eſſe aliquid valdè diuerſum à nube infrà oſtendam. Sed id vnum infero, ſicut nube quondam non modò ſancta ſanctorum, ſed totum etiam tabernaculum & templum repleta ſunt; ſic pariter in præſenti à Ioanne ſignificari, tabernaculum totum fuiſſe expletum fumo; ad eum modum, quo Iſaias cap. 6. ait, *Et domus repleta eſt fumo.*

Cur fumus dicatur prodire A maieſtate Dei & de virtute eius?

Addit textus, fumum eiuſmodi procedere *A maieſtate Dei, & de virtute eius.* Et mirum ſanè eſt, fumum ex maieſtate prodire; præſertim cùm maieſtati Græcè reſpondeat δόξα, quæ vox in nouo inſtrumento reſpondere ſolet claritati. Quid ergo magis mirũ, quam ex Dei claritate fumum exoriri? Aliquis fortaſſis aſſeret, hanc Dei claritatem eſſe igneam; quippe & Deum ignem eſſe, qui & accendere, & illuſtrare homines appetit. cùm autẽ Gentiles colluſtrare & inflammare tentaret; ipſi contrà pro ſua animorum duritia & prauitate initio indignabundi reſiſterent; idcirco repræſentari in hac viſione, quod in igne frequenter accidere comperimus; qui primùm ex iiſdem lignis, quæ mox eſt concrematurus, fumum ſolet elicere. Facit illud Pſ. 19. numero nono, *Aſcendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarſit.* Vbi fumus præcedit flammas & ignitas prunas; & qui primò ignis fumum excitat, flammas pòſt & prunas ardentes efficit. Hęc tamen conſideratio non facere videtur difficultati ſatis; nec enim ait textus, fumo Gentilitatem impleri, quam Deus potiſſimùm accendere ſtatuerat, ſed templum ipſum fuiſſe fumo oppletum. Quòd ſi templum Chriſtianam adumbrat Eccleſiam; illa profectò Spiritus ſancti igne accenſa iam erat & inflammata. Quomodo ergo nunc fumo dicitur tota redundare? fumus enim ignem & prunas videtur ſuapte naturâ præcedere.

Proponitur prima fumi huius explicatio.

Refellitur prædicta explicatio.

2. expoſitio.

Dicet alius, fumus concipiendus eſt, quaſi ex Arca teſtamenti prodiens; nam pro maieſtate, vti dixi, Græcè eſt δόξα, id eſt *Gloria*. atqui ipſa arca ſolet in ſacris Literis appellari *gloria Dei*; vt obſeruauit Forerius Iſaiæ 4. numero quinto. Sed neque hoc placet; primò, quia non aptè videtur Dei arca ſignificari verbis illis, *A maieſtate Dei, & de virtute eius.* Nã arcæ in ſacris nunquam Dei virtutis nomen imponitur. Deinde, quia in huiuſmodi viſione Deus ipſe glorioſus viſebatur in eo figuratus, qui ſedebat in throno; vt vidimus capit. 4. Quare cùm ex eius claritate & virtute fumus procedere dicitur; verbis ipſis innuitur non obſcurè fumum ex claritate & virtute ſedentis in throno egredi: id quod vt nouum & inuſitatum textus ipſe repræſentat.

In fumo ſæpe Dei iram figurari.

Si ex Eccleſiæ Patribus aliquid indagare velimus, quod huic fumo lucem afferat; Hieronymus & Cyrillus Iſaiæ 6. numero 4. aſſerunt, fumum illum ab Iſaia expreſſum vniuerſæ vrbi incendium minitari. Et facit id Pſalm. 17. numero nono, *Aſcendit fumus in ira eius.* Si autem dicas, non totam vrbem fuiſſe viſam fumo impletam: Reſponderi poſſet, in fumo iram Dei denotari; atque vt vehemens ſignificaretur ira, congruenter figuratur totum fumo plenum: cùm ex ira ſedentis in templo fuerit eruptura vindicta atque exuſtio totam vrbem inflammatura. Quem ſenſum vt cum myſtica plagarum irâ aptè conciliare poſſemus; diceret aliquis fumum, quo Chriſtianæ religionis templum redundabat, eſſe typum atque imaginem iræ & indignationis qua Deus idololatriam proſequebatur: atque vt fumum mox ſubſequitur flamma, ſic ex eo fumo properè flammam prodituram, quæ Romanum Imperium myſticè deuoraret. Adde huc, quòd *fumare* in ſacris Literis ſæpe idem eſt, quod *iraſci*. Pſalm. 79. numero quinto. *Quouſque iraſceris.* Hebr. *Vſque quo fumaſti?* & Pſ. 73. *Iratus eſt furor tuus.* Hebr. *fumabit furor tuus.* Quin etiam Hiſpanâ locutione dicere perelegantèr ſolemus de eo, qui in irã accenditur, *Subeſele el humo a las narizes*, iuxta vſitatam Scripturæ phraſim, quæ iræ indicationem in naribus ponit. Quare ad diuini numinis iram denotandam peropportuna alicui videbitur totius templi fumo repleti figura.

Improbatur 2. expoſitio.

Ceterùm, nec in hac explicatione animus planè conquieſcit. licèt enim narium fumus ad iræ ſignificationem rectè vſurpetur, vt ex ſuperiùs allatis apparet; valde tamen violenter concipitur fumus ex Dei naribus afflatus templum implere. Nec verò textus ait, fumum ex Dei naribus aut ex Arca; ſed à claritate Dei, eiuſque virtute prodire. Hoc igitur eſt cumprimis attendendum, fieri ſcilicet potuiſſe, vt fumus ex Dei claritate prodiens impleret templum; nec euaneſceret, donec omnes ſeptem plagæ eſſent effuſæ.

Auctoris interpretatio de fumo ex maieſtate Dei prodeunti.

Pro huius rei explicatione obſeruo primò, proprium eſſe denſi fumi ab oculis claritatem auferre; atque hoc ipſum in eo loco veluti mirum ponderatur, ex Dei ſcilicet claritate fumum proſilire, qui claritatem ipſam oculis eripiat. Secundò: plurimus fumus domum aliquam denigrat, & horrenti fuligine decolorat. Velle enim in domum fumo plenam ingredi, perinde videtur eſſe, ac velle ſuffocari atque perire. Tertiò; denſa fumi vis ex domo quapiam erumpens indicat maximum imminere periculum de domus illius incendio & conflagratione. Nam fumus vndanti glomere efflatus innuit, domum flammis abſumi. Ex quo infero, tam in præſenti loco, quàm Iſai. 6. 4. per fumum, quo templum replebatur, non directè figurari periculum de Gentilitatis ruinâ impendens; ſed diſcrimen incendij eidem templo, quod occupat fumus, imminentis.

Soluitur difficultas in noſtra explicatione.

Opponet tamen nobis aliquis, nihil horum videri ad rem in plagis his, quæ in Gentiles, & præſertim in Babylonem, id eſt Romam ethnicam, effundebantur. Verùm in textu non dicitur fumus imminere Babyloni, aduerſus quam effundebantur phialæ: id vnum affirmatur, ex quo Angeli cum phialis Babylonem oppugnaturi proceſſerũt, viſam

Dei

Dei domum fumo omnino repleri, quoad omnes phialæ sunt effusæ. Nec aliqua apparet repugnantia, vt per phialas significetur effectus in ipsis Gentibus præstandus: per fumum innuatur illud, quod interim Dei templo, id est Christianæ Ecclesiæ, tenebras offundere, & minas intendere videbatur. Et quidē si mysterium ipsum attentè dispiciamus, ita re ipsâ accidit. Etenim ex quo viri Apostolici Euangelium Gentilibus promulgarunt, Dei templum, id est Ecclesia fumo fuit impleta; donec effectus ex septimæ phialæ effusione subsecutus fuit. B Nam dum Apostoli, eorúmque sectatores bellum Gentilitati per septem phialarum effusionem intulerunt, si oculos in Christianæ Ecclesiæ periculum velimus intendere, videbimus planè, in ea verissimè comprobari, quod in domus fumo impletæ symbolo denotatur. Pro solis enim claritate, pro gloria atque splendore, nihil aliud in Christi Ecclesia cernebatur, quàm obscuritas, & præstantissimum incendij ac vastationis discrimen. Nec aliter Ecclesia fumosa ac denigrata videbatur, quā domus aliqua solet fumo ac fuligine infuscari. Eiusmodi autem fumus ita erat spissus ac densus, vt qui hoc in tēplum vellet ingredi (id est ad Christianæ Ecclesiæ Religionem commigrare) perinde C videretur, ac sese in medium fumum immittere cum incendij atque exitij periculo. Fumi denique nebula valdè est oculis molesta; atque ita videbatur miserandum satis populi Christiani spectaculum, nil aliud præ se ferentis, nisi pericula, lacrymas & ærumnas.

Quomodo experimento ipso patuerit, templum (id est Ecclesiā) fuit Apostolorum prædicationis tempore, fumo fuisse oppletū.

Verùm enim verò totus hic fumus procedebat (ait textus) *A claritate Dei, & virtute eius.* quippe Dei gloria erat, quæ ipsam decolorabat Ecclesiam atque infuscabat; eamque in maximum videbatur discrimen reuocare. Hoc in eo cumprimis verum D apparet, quòd primitiui Christiani diuīnam duntaxat gloriam pro virili parte spectabant: Iudæis videlicet longè absimiles, quibus Christus Ioan. 5. numero quadragesimo quarto edixerat, *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis; & gloriam, quæ à solo Deo est non quæritis?* Imò verò nihil aliud Christi fideles, præter maiorem Dei gloriam, inquirebant. Hæc igitur Dei vnius gloria, ad quam ipsi semper anhelabant, tunc Christi Ecclesiam fumo replebat; fumusque iste non fuit minùs Deo gloriosus, quàm nubes ac nebula, quæ Mosaicum olim tabernaculum & Salomonicum templum, E in vtriusque consecratione complere visæ sunt. Et quemadmodum intelligo hunc Apocalypseos fumum; ita etiam explico illum, de quo Isaias capite sexto, numero quarto. Et mirificè consentit hæc explicatio cum templi periculo, quod figuratur pariter in eo, quod asserit Isaias; domum scilicet desuper ruere videri; id enim est, *Commota sunt superliminaria*, vt in eius capitis expositione dicemus libro nono. Si autem & fumus ex Dei claritate, & ex Dei virtute commotio superliminarium F oriebatur; profectò quod fumi speciem præferebat, id Christianæ Ecclesiæ erat gloriosissimum; quod imbecillitatis faciem, atque periculum, id firmissimum pariter ac tutissimum. Atque hoc est, quod textus significat, nimirum densum illum fumum, quo domus redundabat, & maximam periculi significationem ex Dei claritate & virtute procedere. *Nam virtus in infirmitate perficitur*; & gloria in ignobilitate & abiectione. Quamobrē in ea ignominia ac dedecore, quo tunc Christiana afficiebatur Ecclesia, ipsius gloria sita erat, multò meliùs, quàm in quauis alia maiestate & amplitudine. Similiter in grauissimis periculis, quibus pro Dei

Explicatur tandem, quo sensu dicatur fumus a claritate Dei, & eius virtute prodire.

Quid sit Isaiæ 6. domū impleri fumo, & commoueri superliminaria.

A gloria confictabatur, ipsiusmet Ecclesiæ virtus & fortitudo enitebat.

Et nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagæ.] Satis patet, hoc ad fumum esse referendum. Sicut enim nubes, aut nebula impedimento erat, quominùs Moses posset tectum fœderis intrare, Exod. 40 numero trigesimo secundo, aut sacerdotes possent in templo existere, ac ministrare, 3. Regum 8. numero decimo. Haud aliter fumus dicitur hic templi ingressum prohibere. Quinimò plus homines arcentur à domo siue templo fumo oppleto, quam aut nebula aut nube referto; fumus enim, præterquàm quòd lucis splendorem oculis eripit, oculos ipsos lacrymis infestat, fatigat, atque conturbat. Nihilominus quod textus ait, *Nemo poterat introire*, non ita accipiēdum est, quasi aliquis ingressum seriò cogitans, non posset per medium ipsum fumum, quantumuis difficulter, prætentâ saltem manu parietes contrectans, eò sic demum ingredi: sed ita accipi debet, quasi nulla fuerit super claritas, cuius ope illuc aditus patēre posset. Quapropter hoc in loco non is intenditur sensus, vt persistente septē phialarum bello nullus omnino ex Gentilibus persuadere posset in templum, id est in Christianam Ecclesiam, eius fidem suscepturus. Sed id vnum innuitur; Ecclesiæ ipsius splendorem & claritatem non apparere, nec eius pulchritudinem carnalibus oculis retegi, sed potiùs ipsius Ecclesiæ ingressum perinde videri, quasi quis sese in fumum, in laborem, in periculum conijceret. Eiusmodi tamen fumum & caliginem non fore perpetuò duraturam; nam a septimæ plagæ effusione, fumum in claritatem, deformitatem in pulchritudinem, periculum & lachrymas in solatium ac seueritatem conuersum iri: vt reapse accidit, & constabit infrà, cùm ad plagam septimam peruentum erit; de quo capit. 16. fine; & cap. 17. & 18.

Quo sensu dicatur nemo posse in templū intreire.

Præter hæc; sicuti in veterum figurarum gratiā ac venerationem, arcana diuinorum mysteriorum, quasi inuolucris quibusdam obtegebantur; nubésque ipsa veteres arcebat sacerdotes, nec ad interiora spiritalis templi penetralia intrare sinebat: ita etiam fumus hic, qui Christi Ecclesiam a Gentilibus tunc oppugnatam obtexit, quanuis re verā esset fumus ex Dei gloria procedens, vt fumus tamē aspectum prohibebat; nec patiebatur, vt ad templi interiora, & ad arcanum diuini consilij mysterium accessus fieret. Nàm fumus ipse impedimento erat, ne cerni aut intelligi posset effectus ex eodem fumo subsecuturus. Quare fidelis tum populus in medio illo fumo poterat cum Dauide proferre. Psalm. cap. 72. numero decimo sexto, *Existimabam, vt cognoscerem hoc; labor est ante me* (fumus quippe mihi eliciebat lachrymas) *donec intrem in sanctuarium Dei, & intelligam in nouissimis eorum.*

NOTATIO IV.

De discrimine claritatis magnæ à nebula & fumo.

SVNT qui, cùm in aliquot Scripturæ locis dicitur templum nebulâ seu nube, in aliis fumo repleri; cùm fumus ipse dicatur a claritate oriri, sibi persuadeant, tam in hoc Apocalypseos loco, quàm Isaiæ 6. quod ad visionem attinet, fumum eundē esse cum nube, siue nebula aut caligine, de quibus sermo est Exod. 40.31. Numer. 9.15. & 3. Reg. 8. 10. & 2. Paral. 5.14. & Ezech. 10.3. Addunt prætera, nullum alium fumum, aut nubem siue caliginem apparuisse, nisi

1. opinio eorū, qui nubem, nebulam et fumum in sacris pro eodem accipiunt.

nimiam

nimiam & inaccessibilem claritatem; quæ idcirco appellatur caligo, nubes, nebula, fumus, & tenebræ: nam nimiâ hac luce syderantur oculi mortalium. In huius rei probationem adducitur illud 1. Tim. 6. numero 16. *Lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest.* Ita noster Prado Ezech. 10. nu. 4. Fauet Caietanus, qui illud Actuum 1. numero 9. *Nubes suscepit eum ab oculis eorum*, exponit de claritate nimia, quæ cœpit a Christo Domino dimanare. Vnde & aliqui dicunt, illam veluti nubem in longum ductam, quæ lacteam in cælo viam efficit, nihil esse aliud, quā plurimum stellarum inibi conglobatarum fulgorem.

Aliis placet, nebulam siue nubem in prædictis locis esse diuersam a luce, atque adeò veram extitisse nebulam, siue nubem eam, quæ templum impleuit Exod. 40. 32. & 3. Regum 8. 10. Inter nubem tamen & fumum nihil ponunt discriminis existimantes, qui appellatur fumus Apocalyps. 15. numero 8. & Isaiæ 6. numero quarto, eundem fuisse cū nube siue nebula, & hunc ipsum alibi vocari caligine. Sic Forerius in eo Isaiæ loco; qui fumum illum, quem refert Isaias, non accepit de vera fumi natura vel imagine, sed de nebula. Et probari videtur posse hæc opinio ex Isaia 4. 5. *Creabit Dominus super omnem locum montis Sion nubem per diem, & fumum & splendorem ignis per noctem*, vbi eandem nebulam videtur appellare Propheta fumum noctis; quòd vna ex parte sit obscura, & lucida ex altera.

Ceterùm, vt meam hac de re sententiam exponam; imprimis procliue est velle ea confundere, quæ si distinguātur, non facilè apta distinctionis ratio reperitur. Quare cùm in quibusdam Scripturæ locis inducatur Deus *amictus lumine sicut vestimento*, vt Psalm. 103. numero 2. in aliis verò a Dei præsentia fumus dicatur procedere, & in aliis, nebula: compendiaria subterfugiendi difficultatem via fuit visa, confundere lucem & tenebras, nubem & fumum; atque adeò eam abiicere curam, quæ reddat rationem, cur Deus alibi tenebris, alibi luce, alibi nebula, & fumo alibi se operiat?

Secundò; Scriptura sacra manifestè videtur distinguere fumum a nebula siue nube; dum alibi ait, templum impletum fuisse fumo; alibi impletum nebulâ. Quod validè fulcitur; quia Exod. 19. numer. 16. & 18. vtrumque exprimitur, nempe & nubes de cælo descendens, & fumus ascendens de monte. Dicitur enim; *Cœpit nubes densissima operire montem, totus autem mons Sinai fumabat; eo quòd descendisset Dominus in igne super eum, & ascenderet fumus ex eo, quasi de fornace.* Item Exod. 40. numero trigesimo secundo, perspicuè habetur sermo de nube lucida & splendida, cui nulla ratione quadrat nomen fumi. Præterea Hieronymus & Cyrillus fumi nomen manifestè accipiunt, prout distinguitur à nube, siue nebulâ vel nimiâ luce, Isaiæ 6 numero quarto. Etenim si fumus ibi pro nimia claritate, vel etiam pro nebula sumeretur; ineptè exponerent fumū de vrbis incendio. Iam columna nubis (de qua Exod. 13. & 14. & 40. Numer. nono & decimo, & Deuteronom. 1.) minimè erat lux inaccessibilis; sed propria nubes, quæ de die filios Israelis a solis æstu protegebat, & de nocte quadam ignis specie eos illuminabat; vt habetur Num. 9. numero decimo sexto. Quare simili ratione dicendum est de nube, quę impleuit tabernaculum Exod. capite 40. numero trigesimo secundo, & Salomonis templum, 3. Regum 8. numero 10. eam videlicet veram fuisse nubem. Etenim tam tabernaculum, quàm templum impleta sunt nube, vt Israelitis notum fieret, in ipso tabernaculo & templo habitare summum illum & præpotentem Deum, qui in columna nubis apparuit, & cum Mose fuit collocutus. Lege Exod. 16. numero decimo, *Gloria Domini apparuit in nube*, & cap. 33 nu. 9 *Descendebat columna nubis, loquebatúrque cum Moyse.* Ex quibus facilè cernitur; nubem siue nebulam distinguendam esse a fumo, quia columna nubis non potest fumi columna congruenter vocari.

Tertiò; recta ratio dictat, obseruandam religiosè distinctionem, quam Scriptura indicat: dum alibi ad Dei præsentiam excitatur nubes; vt Exod. 40. numero trigesimo secundo, alibi fumus; vt Isaiæ 6. numero 4. & Apocalypsis 15. numero octauo, alibi tam fumus, quam nubes; vt Exod. 19. numero decimo sexto, & decimo octauo, & Isaiæ 4. numero quinto. *Nubes per diem, fumus per noctem.* Deinde fumus & densa nebula, siue obscura nubes, non malè nominantur caligo & tenebræ. Sed quibusdam in locis inducitur Deus amictus lumine seu nube lucida; vt Psalm. 103. numero secundo. In aliis verò dicitur posuisse *tenebras latibulum suum*, vt Psalm. 17. numero decimo, & Psalm. 96. numero secūdo, *Nubes & caligo in circuitu eius.* Quamobrem, cùm huiusmodi distinctionē innuat Scriptura, quærenda est in ipsa significatione congruens distinctionis ratio; nam ipsamet significationis proportio, Deo auspice, facilè ostendet, distinctionem illam a textu indicatam minimè neglectum iri. Et meo quidem iudicio, planum fecimus in commentario superioris versus octaui, minimè fuisse ad rē, si templum ibi claritate seu nube plenum induceretur. Nec enim aut claritas, aut nubes congruenter significare possent, quod fumo significatum est.

Vt igitur a clarioribus procedamus, nihil familiarius est, quam diei & noctis positionem esse aptissimam ad prosperitatis & aduersitatis vicissitudinem adumbrandam. In hac ergo distinctione proximum est, vt per nubem lucidam significetur fauor atque prosperitas; per obscuram & tenebricosam aduersitas & labor. Atque de his dilucidè loquitur Ezechiel capite 34. numero duodecimo, dum meminit diei, nubis & caliginis. Quod quidem qui ad nimiam claritatem referat; confundat necesse est lucem cum tenebris, cum nocte diem. Porrò Deum lumine circumuestiri; manifestè significat maximam sui ostentionem. Similiter tenebris eum obduci, denotat ingentem dissimulationem. Quapropter Psalm. 103. numero secundo, (vbi agitur de creationis operibus, in quibus se Deus perspicuum & manifestum maximè ostendit) dicitur *Amictus lumine sicut vestimento.* In Psalmis verò 17. & 96. (vbi de prouidentiæ operibus sermo est, in quibus seipsum, suamque gubernationem Deus obtegit) asseritur: *Posuit tenebras latibulum suum, & Nubes & caligo in circuitu eius.* Atque de hoc discrimine inter creationis & prouidentiæ opera latè diximus cap. 5.

Et quemadmodum densæ tenebræ, aut nubes valdè obscura symbolicè repræsentant illa opera, in quibus sese Deus occultat; ita è contrario, vbi suæ præsentiæ & fauoris aliquod præbet indicium, non tamen omnino se exhibet manifestum; ibi proprius videtur esse locus nubis lucidæ & pellucentis: vt & splendor fauorem detegat, & obtegat nubes Dei maiestatem. Et eam fortassis ob rem Deus suum populum in gloriosa nubis columna ducebat, & ex ea alloquebatur Mosem; atque in eadem nube habebant Israelitæ lucem ad noctis tenebras illuminandas, & ad terrorem hostibus incutiendum. Quæ omnia mirificam continent proportionem, præsertim si illius populi status expendatur, in quo figuræ erant veluti nubes, quæ mysteriorū inibi delitescentium lucem temperabant pariter & obducebāt. Omnia enim erant antiquis nebulosa; & si quid interdum splendoris eos irradiabat, id erat exiguum quid & peregrinum, maximè si cum luce Euangelica comparetur. Quamobrem nubes etiam, quæ impleuit tabernaculum, Exod. 40. n. 32. vt ex ipso textu liquet, pulchra erat & splendens. Similiter nubes, quæ Salomonis templum repleuit 3. Regum 8. 10. Nec tamen ideò est necessarium, vt in ascensione & in vltimi iudicij die, eadem sit nubibus significatio. Ex eo enim quod earum ministerio vsa sit diuina prouidentia ad sui ostensionem hominibus exhibendā; & quòd nubes ipsæ sint præcipuum inter res naturales instrumentum, in quo diuina prouidentia in rebus naturalibus elucescit: hinc inquam apparet congruentia, quæ inesse potuit, vt nubes pariter eligerentur tanquam gloriosus ac triumphalis Christi currus; vt diximus latè ca. 1. vbi de nubium symbolo. Atque eandem ob rem delectæ pariter sunt nubes ad nubium mysticarum (id est Euangelij prædicatorum) significationem.

Per fumum vidimus iam in commentario significari maximum incendij & vastationis discrimen. Verùm nonnunquam veræ comminationis significationem exprimit, sicuti Exod. 19. quando Deus legem suo populo indicturus descendit; & nonnunquam adumbrat significationem ingruentis periculi, ad eum modum, quo ita mystica maximæ vindictæ figuram præ se fert. Idcirco in primitiuæ Ecclesiæ templo peropportunus fumo locus extitit, dum plagæ aduersus Gentilitatem immittebantur.

Si autem quærat aliquis, quid lateat mysterij in ea nubium e cælo & ex monte fumi coniunctione, quādo Deus in mōte Sinai legem suo populo promulgauit; vt habetur Exod. 19. Respondeo, Si nubes ipsæ (sic enim fuisse videntur) obscuræ erant; per ipsas cōminatio figurabatur: sin gloriosæ etiam nubes ac lucidæ ibi apparuerunt; fortè in nubium, & fumi societate significabatur, in lege fauorē promissionum comminatarum terrore pariter sociari. Quapropter ibi nec sola nubes, nec fumus solus erant ad rem, sed vtrumque pariter; nempe & nubes e cælo, & fumus è solo: sicuti in ipso textu non obscurè significari videtur. Si autem ibi & lucidæ nubes de cælo descenderunt, & fumus obscurus ascendit de terra; in vtriusque coniunctione fortè denotatur, fauorem quidem cælestem ex ipsomet cælo suā ducere originē: Dei verò iram ex nostra obstinatione. Quod tamen de ira propria, siue de propria vindicta, intelligendum est. Iram enim mysticam constat non ex terra, sed ex Deo ipso, eiusque gloria proficisci. Atque vt Apocalypseos fumus, qui templum repleuit, indicat primitiuæ Ecclesiæ calamitatem & periculum: sapientissimè figuratum est, illum non ex terra, sed a Dei maiestate siue gloria & de virtute eius deriuari. Etenim quamuis externa ipsa

facies

Margin notes (right): *Redditur distinctionis ratio, quæ ad [illegible] spectat. Quid in nube lucida; quid in obscura figuretur.* — *Quid significet, Deum lumine circumuestiri: quid item tenebris obduci.* — *Diuinæ prouidentiæ opera quomodo per densas tenebras, & per nubem lucidam denotentur.* — *Fumus, cuius rei symbolū.* — *Coniunctio nubis & fumi in monte Sinai quid mysticè adumbret.*

Margin notes (left, partly illegible): *[illegible]* — *Inconuenientia [illegible]* — *In Scriptura fumus a nebula in nube distinguitur.* — *Distinctio ab Scriptura tradita obseruanda [illegible] imprimis [illegible].*

facies præ se ferret Dei iram, qua ipse fideles conficere & absumere videretur velle: ceterùm hac ipsa via & diuinæ gloriæ, & Ecclesiæ ipsius amplitudini gloriosiùs & excellentiùs consulebatur. Quare considerare non ineptè possumus, duplicem esse fumum, alterum quidem grauem & molestum, qui ex materiæ alicuius ad ignem applicatæ repugnantia exoritur; alterum gloriosum atque pergratum, quo Dei gloria suæ virtutis & efficacitatis clarissima prodat indicia. Et hic fumus non minùs est Deo iucundus, quam redolens thymiamatis fumus, quo ipsius Dei ira placatur.

Alia expositio fumi, qui in hoc ca. 15. Apoc. téplum impleuit.

Posset etiam affirmari, quemadmodum fumus in Sina monte visus procedebat ex eo, quòd Deus in ignis specie ad ipsum montem descendisset: ita etiam fumum, quo templum in Apocalypsi completur, inde prouenire, quòd Deus ad Sionem montem in igne (scilicet Spiritus sancti) descéderit. Enimuerò ignis ille montis Sina vindictam propriã, at hic Sionæi montis, mysticam præferebat. Quare in hoc secundo igne verum omnino redditur, ipsum *à claritate Dei, & de virtute eius procedere*. Id tamen non obstat, quo minùs verum etiam sit, quod nuper dicebamus, de diuini Spiritus igne in terram ascendéte. Hic enim sancti Spiritus ignis meritò nominatur *Claritas Dei, & virtus eius*. Et quia Apostoli, virique Apostolici hoc igne fuere contacti (sicuti montes fulminibus) & quia ipsi sunt induti virtute ex alto, ideo tantus fuit in Sione monte fumus coortus. Nam Spiritus sancti ignis eos adegit, vt solam Dei gloriam quærerent; ex quo graues Ecclesiæ angustiæ atque pericula profecta sunt. Sed tota hæc fumi vis atque copia in maximam Dei gloriam redundabat.

Re[illegible] fundamenti sententiæ veniens [illegible]

Superest vt ad Isaiæ locum superiùs pro Foterii sentẽtia allatum respondeamus. Isaiæ verba sunt c. 4. num. 5. *Creauit Dominus super omnem locum montis Sion nubem per diem, & fumum & splendorem ignis per noctem.* Verùm si hæc verba seriò expendere velimus; in ipsis nubes à fumo planè distinguitur, quandoquidem Isaias distinctione vtens ait, *Nubem per diem & fumum per noctem*, & mea quidẽ sententia nubes diei accipienda est pro nube grata atque iucũda: fumus verò noctis pro molesto & acerbo. Cùm autem dies prosperitatem, aduersitatem nox repræsentet: duo isthæc ex æquo respondent admirabili illi vicissitudini, qua diuina prouidentia suæ Ecclesiæ sapientissimè consulit; interdum per manifesta fauoris signa, tanquam per nubẽs lucidas; interdum per angustias atque pericula, tanquam per fumum acerbissimum; vtrumque tamen pro summo Dei beneficio iure æstimãdum. Id quod textus ipse innuit: cùm ait tam nubem, quam fumum à Deo creari *super montem Sion*, hoc est in ipsius Ecclesiæ gratiam ac beneficium, ad Ecclesiæ ipsius solatium atque vtilitatem; vt eam propitiis nubibus mulceat ac foueat, & laborum fumo purget & excoquat. Ideo enim cum fumo coniungitur splendor ignis; qui vna ex parte significat periculum, ex alia effectum ipsum purgandi, ac perficiendi fideles, nec non Spiritus sancti igne accendendi.

CAPVT XVI.

TEXTVS.

Verſ. 1. *Et audiui vocem magnam de templo dicentem ſeptem Angelis; Ite, & effundite ſeptem phialas iræ Dei in terram.*

COMMENTARIVS.

IN primo huius capitis limine admonendus eſt mihi lector; duas res (quæ ad eius intelligentiam maximi momenti ſunt) nihil opus eſſe à me in hoc loco diſputari, cùm de vtrâque iam in ſuperioribus egerim. Altera eſt, quod ſit harum ſeptem plagarum argumentum? Quis earum diſcurſus, ac ſeries? Qui etiam ſint harum plagarum Angeli, ſiue miniſtri? de hoc enim diximus cap. præced. verſu 1. Altera eſt, harum plagarum cum Ægyptiacis comparatio; quod fuerit Ægypti plagarum myſterium: Cur ibi decem, hîc non amplius ſeptem? atque ex his ipſis nouæ nonnullæ, nec inter Ægypticas numeratæ? qua de re latè diximus c. 8.

Quid denotet vox magna de templo Ioanni audita. His ergo præſtitutis: *Vox magna de templo*, quæ ad ſeptem Angelos facta eſt, non ſolùm denotat præceptum Dei Opt. Max. in Chriſtianæ Eccleſiæ templo, & in eius throno ſedentis: verùm etiam Apoſtolorum decretum in eorum concilio ſancitum de Euangelio Gentibus promulgando, déque myſtica Romani Imperij expeditione aggrediendâ. Vt autem ſignificetur & maximum rei momentum, & maximum lumen quod viris Apoſtolicis de cælo ad eam cogitationem affulſit; appellatur vox magna, quæ ſeptem Angelis (id eſt Euangelicæ prædicationis miniſtris) indixit; vti phialas in terram diffunderent. Iam, quid denotent ipſæ phialæ, & cur vocentur phialæ iræ Dei, conſule quæ ſuperiori capite diximus.

Quid ſit phialas effundi in terram. Verùm, quid ſibi vult phraſis illa *in terram*? Etenim ſi hiſce plagis prælium erat cum Gentilitate committendum; perperam dici videtur *in terram*, ſed *in mare*: quippe quod in Apocalypſi Gentilitatis ſymbolum ſæpè gerit. Deinde, huic præcepto non reſpondet, quod mox ſubiicit textus. Quanuis enim iuſſi ſint Angeli phialas in terram effundere, & primus reapſe fuderit in terram: ſecundus tamen ſuam phialam in mare effudit; tertius in flumina ac fontes; quartus in ſolem; quintus in ſedem Beſtiæ; ſextus in Euphratem: & ſeptimus in ipſum aërē. Nunquid ergo Angeli aut plus, aut aliter quā iuſſi fuerāt, fecerunt? minimè ſanè. ſed in præcepto illo, *Ite & effundite in terram*: terræ nomen pro orbe vniuerſo accipitur, vt ſæpè alibi; id eſt pro vniuerſis nationibus, & *in terram*, hoc eſt in terrenos homines, hæ omnes plagæ effunduntur; etiam ſi videantur primâ ſpecie aliò ſpectare. Quemadmodum lapis in aëra coniectus, in terram demum recidit. Fortè etiam, cùm ſeptem Angeli in templo cæleſti eſſe figurentur, innuitur, eos ex æthere phialas deorſum, id eſt terram verſus effundere, quanuis non phialæ omnes liquorem rectâ in terram immittant. Quòd ſi ad ſignificationem ipſam mentis oculos conuertamus; meritò phialæ omnes in terram iubentur effundi; inde enim ſubſecutura erat terrenarum affectionum medicina, & myſtica de terrenis hominibus vltio tantopere ab Apocalypſi celebrata. Porrò licet in prima Apocalypſeos parte, diſtinctio maris ac terræ maximè fuerit expediens ad Iudæos à Gentilibus diſcriminandos: verùm in ſecunda hac parte, vbi iam de Gentibus ex profeſſo habetur ſermo, terræ nomen aptè pro Romano Imperio & Gentilitate ponitur. Vſus enim fert, vt nomen terræ ad eam applicetur terram, de qua tunc agitur.

Terra nomen hic quid ſignificet.

TEXTVS.

De prima phiala.

Verſ. 2. *Et abiit primus, & effudit phialam ſuam in terram; & factum eſt vulnus ſæuum, & peſſimum in homines, qui habebant characterem Beſtiæ, & in eos qui adorauerunt imaginem eius.*

COMMENTARIVS.

Prima phiala ſeu plaga ſignificatio quæ ſit. EX ſeptem plagarum ſerie, quam capit. 15. deſcripſimus, primam hanc phialam attingit confuſio & dolor, quem Euangelij prædicatio Gentibus importauit; dum eos ſceleris atque flagitij inſimulabat. Ad huius phialæ effuſionem ſeligitur Paulus Apoſtolus; idque duplici de cauſa. Prima eſt, quia in his phialis ſermo eſt de prædicatione ad Gentes: atqui Paulus eſt prædicationis huius dux ac veluti ſignifer; ideo enim antonomaſticè, Gentium Apoſtolus nuncupatur. Quare nullus potuit reperiri aptior, qui primam hanc phialam effunderet. Deinde quia vt mundus peccati argueretur, & præſertim Romanum Imperium, (de quo ſermo eſt,) nihil in toto ſacrarum Literarum decurſu inuenitur adeò inſigne, vt caput primum Pauli Epiſtolæ ad Romanos à n. 18. *Releuatur enim ira Dei de cælo ſuper omnem impietatem & iniuſtitiam, &c.* vbi mirā efficacitate eorū reuincit inſipientiam, idololatriā, & nefanda ac deteſtanda flagitia; ac demum illos æterno ſupplicio dignos oſtendit. Notum autem eſt quod attinet ad mundum de ſcelere arguēdum, vt Dei gratiæ neceſſitas magis eluceſcat; in hoc inquam Paulū eſſe magnum imprimis & excellentem Theologum, qui ceteris acrius ac vehementiùs vires ac neruos omnes contendit in illud, quod ad Romanos 3. 23. fuit paucis complexus. *Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei.*

Quis hanc phialam effuderit.

Confirmatur Paulum eſſe, qui primam hanc phialam effudit. Præterea, vt ampliùs confirmetur, Paulum eſſe primæ phialæ Angelum; notandum eſt, Angelum hunc primæ phialæ eundem eſſe, qui poſteà cap. 17. 1. Ioanni indicat magnæ illius meretricis damnationem; ait enim textus. *Venit vnus* (id eſt primus) *de ſeptem Angelis, qui habeb int ſeptem phialas; & locutus eſt mecum dicens, Veni, oſtendam tibi damnationem meretricis magnæ.* In quo habetur reſpectus ad id, quod Paulus ſcribit 2. Theſſ. 2. num. 7. vbi de Romano loquens Imperio ethnico ait: *donec de medio fiat*, ſeq; refert in horum verborum declaratione ad ea, quæ ipſiſmet coram fuerat locutus. *Non retinetis, quòd cùm eſſem apud vos, hæc dicebam vobis?* Porrò de Romani Imperij conuerſione non eo ſolùm loco Paulus ait; ſed etiam vbicumque ei incidit ſermo de diuitiis Gentium, deque Dei myſterio in Gentilici populi electione. Hic inſuper Angelus primæ phialæ ait poſteà cap. 21 19. *Veni oſtendam tibi ſponſam vxorem Agni*, ſcilicet cæleſtem Ieroſolymam, & Eccleſię triumphantis gloriam. In hoc autem id attenditur haud dubiè, quòd in toto nouo inſtrumento nullus ſit locus ſiue tractatus ita perſpicuus & copioſus de Sanctorum in cælo beatitudine poſt generalem reſurrectionem; atque ille, quia Paulo deſcribitur 1. ad Corinth. 15. & 2. ad Corinth. 5. vt alia interim eiuſdem Apoſtoli loca prætermittam. Quibus animaduerſis expendi debet, quàm honorificè Apocalypſis

calypsis meminerit Pauli, quamque fuerit consentaneum in hac Apocalypseos parte, vbi de Gentibus agitur, ter fieri allusionem ad ea, quæ hoc electionis vas conscripsit, & prædicauit tribus de rebus, quæ in ipsius doctrina cumprimis extant, atque eminent. Prima est, quantoperè mundus Dei gratiâ indiguerit. Altera spectat ad diuitias Gentium, & earum conuersionem. Tertia ad cælestes Christi diuitias, quæ in ingenti Ecclesiæ triumphantis gloria elucescunt.

Qui sint homines, in quos prima phiala fuit effusa.

Sed veniamus iam ad ea, quæ textus tradit de primæ phialæ effectu. *Factum est vulnus sæuum & pessimum in homines,* (id est in hominibus) *qui habebant characterem Bestiæ; & in eos, qui adorauerunt imaginem eius.* Qui fuerint isti homines explicuimus c. 13. Illi autem denotantur, qui propalàm & publicâ idolorum cultus professione impiam Romani Imperij superstitionem affectabantur. Atque ea phrasis, *Vulnus sæuum & pessimum*, ita explicanda videtur; vt *vulnus sæuum*, perinde sit, quasi valde crucians; *pessimum* verò idem quod fœdum, & pudore ipsos homines afficiens; πονηρὸν enim significat idem quod miserum. Quòd autem sordidum ac fœdum, idem etiam miserum est. Et sic sermo est de vlcere pessimo Iobi 2. 7. In præsenti tamen manifestè alluditur ad plagam Ægypti sextam, Exod. 9. numero decimo. *Factaque sunt vlcera vesicarum turgentium*: hoc est, vulnera ac plagæ in partibus verecundis, & naturâ ipsâ ab hominum conspectu semotis. Idem ipsum Ioannes voluit in hoc loco indicare. Sed graues scriptores in rebus eiusmodi nō apertiùs loqui solent, quàm, vt percipiantur, satis est. Et quidem ex allusione ad Ægypti plagam coniectari facilè hic poterat, de quibus vlceribus loqueretur textus.

Quodnam hic appellatur vulnus sæuum ac pessimum.

Quid mysticè significet, vlcera vesicarum (de quibus in 6. Ægypti plaga) exorta fuisse ex cinere de camino in cælum asperso.

Obseruandum etiam est, illa vesicarum vlcera de quibus Exodus agit, exorta fuisse *ex cinere de camino in cælum asperso.* Quo significatur, ex reliquiis illius ignis in terra ardentis in publicam lucem proditis, & ex manifesta prædicatione, quæ miserabiles ignis concupiscentiæ effectus euulgauit; hinc inquam duxisse originem acerba illa vulnera atque horrida; quæ symbolicè repræsentant dolorem, confusionem atque pudorem, quo afficiebantur Gentiles in Euangelij prædicatione. Similē quoque significationem reperire est in illis vlceribus, de quibus 1. Reg. 5. 6. *Aggrauata est manus Domini super Azotios, & percussit eos in secretiori parte natium*, & infrà: *Computrescebant prominentes extales eorum.* Quò etiam respicitur Psalm. 77. 66. *Percussit inimicos suos in posteriora; opprobrium sempiternum dedit illis.* Denique vt turpes ac libidinosos sæpè Deus punit verecundis ac molestis vlceribus; ita etiam Euangelij prædicatio spiritualiter Gentiles percutiebat confusione atque dolore; qui ipsos acriter discruciabat, dum se propalàm tanquam peccatores & sceleratos traduci, atque adeò inexcusabiles reputari videbant. Quòd hæc plaga dicitur in terram effusa, fortè denotat dolorem & confusionem in fœtuis ac pessimis vlceribus figuratam inde proficisci, quòd Euangelij prædicatio & cælestis illa diuini verbi sementis in terrenas affectiones suis vitiis & cupiditatibus adstrictas deciderit.

Ex obiectione opposita solutione, prædicta confirmantur.

Quam expositionem vlcerum tradidimus, inficiari nemo poterit, aptam atque idoneam esse. Constat enim nihil potuisse aptius afferri ad verecundiam & confusionem exprimendam, quæ in Gentiles incubuit, cùm de grauissimis sceleribus fuerint conuicti. Nec sum ipse primus, qui eam expositionem inueni. Nihilominus tamen opponet aliquis, huiusmodi interpretationem cum ipsius contextus serie & consecutione non rectè consentire. Iam enim in fine capit. 14. longiùs progressum fuerat ad prædicationis Euāgelicæ fructum in multorum Gentilium conuersione atque martyrio. Quomodo ergo nunc regressus fit ad pudorem atque dolorem, quo sunt initio affecti Gentiles ex Euangelij prædicatione? Similis obiectio fieri potest contra sequentis plagæ expositionem. In ea enim reditur quoque ad Neronis persecutionem, quæ retro iam in cap. 12. manebat. Ad hoc igitur Respondeo primò; non semper falsum arguit, aut ordinis perturbationem regressus ad ea, quæ superiùs iam fuerant tractata; sæpè enim id requirit ipsius ordinis congruentia. Et verò, qui id attentè consideret, facilè cernat; cùm ipsius discursus series exigat hic plagarum omnium in Gentiles immissarum mentionem coniunctim factam, necessarium esse; vt non tam de temporis, quàm de rationis ordine curetur: atque adeò fiat regressio ad id, quod suprà fuerat tractatum, vt septem plagarum visio foret integra, & ipsius discursus perfectiùs redderetur. Secundò respondeo; quamuis verum sit Gentilium dolorem & confusionem & totam persecutionem in Euangelij prædicatores excitatam, (quæ sunt duæ primæ plagæ) initio ab Euangelij prædicatione duxisse originem; posteà tamen eundem præstitit effectum progressus in Euangelij prædicatione factus, & ipsamet conuersorum perseuerantia. Quare non omnino temporis ordo perturbatur; præsertim cùm ratio ipsa exigeret, vt doctrinæ ordo præferretur.

TEXTVS.

De secunda phiala.

Vers. 3. *Et secundus Angelus effudit phialam suam in mare; & factus est sanguis tanquam mortui; & omnis anima viuens mortua est in mari.*

COMMENTARIVS.

Quid significet, sanguis tanquam mortui

Si textus non ampliùs diceret, quàm *factus est sanguis*; nihil difficultatis erat in grammatico sēsu. Manifestè enim iis verbis significaretur, mare ipsum sanguineo colore fuisse infectum. Quod verò additur, *tanquam mortui*, nonnihil difficultatis habet. Nam quòd quidam exponūt de atro sanguine, vel congelato; minimè placet. potest enim accidere vt sanguis ex mortuo animali fluens sit rubeus & nitidi coloris; sicuti in hœdi sanguine apparet. Nec verò aut diuersi coloris est, aut minus congelatur sanguis ex scissa viui hominis vena exiliens, quàm cruor ex cadauere manans. Si verò ad maximam sanguinis vim & copiam referatur cōparatio illa *tanquam mortui*: quia ex boue aliquo siue equo, cùm occiditur, plurimum effluit sanguinis; hoc quoque neutiquam videtur facere ad rem. Etenim vt significetur, totum mare fuisse sanguineo colore tinctum, satis parum sanguinis est, quod ex occiso tauro, aut etiam ex mille tauris dimanat. Quid ergo significabunt verba illa, *tanquam mortui*? nec enim absque peculiari mysterio adiici credibile est. Existimabit quispiam, sanguinis hic nomen non pro germano sanguinis colore, sed pro quouis atro liquore vsurpari; & fortè genitiuum illum *tanquam mortui*, ad mare mortuum referri: sic enim appellatur Asphaltites lacus Iosue 3. 16. &

1. expositio.

eodem modo vocatur à Paufania libro 5. vt refert Lipfius in notis ad Tacitum libr. 5. numero 17. eius autem maris aquæ dicuntur effe bituminofæ, atque de eo bitumine loquens Tacitus; *Ater*, inquit, *natura fua liquor*. Et concinit Iofephus libr. 5. de bello capite 5. Facit etiam, quòd mare mortuum fuit ignis è cælo depluentis effectus. Similiter Apocalypfis capite octauo, numero octauo, trionis igneus in mare decidit; *& factum eft fanguis*. Vnde fufpicari quis poffet, fanguinem ibi effe tetrum liquorem, cuiufmodi eft in mari mortuo. Denium accedit, quia mox in textu fequitur, *Et omnis anima viuens mortua eft in mari*.

Refellitur prædicta explicatio.

Verùm nihil horum eft ad rem; non folùm, quòd violentum fit, aquas mortui maris appellari fanguinem; fed quia genitiuus ille *mortui* ad mare referri non poteft. Nam vox Græca νεκρὰ fœminea eft: at genitiuus *mortui*, neuter, fiue mafculinus. Præterquàm quòd neceffe eft ex contextu nomen fanguinis in fenfu grammatico accipi de proprio fanguinis colore; quippe in tertia plaga per refpectum ad id, quod in fecunda præcefferat, dicitur, *fanguinem fanctorum effuderunt*, deinde fubditur, *Et fanguinem eis dedifti bibere*.

Aufteris interpretatio.

Meo igitur iudicio, genitiuus ille *tanquam mortui*, denotat maris aquas fuiffe fanguine infectas; quemadmodum in alicuius animalis immolatione aqua ipfa cadaueris cruore tingi folebat. Pro cuius explicatione obferua primò, *mortui* nomen ad hoftias, feu victimas occifas applicari folere; ficuti de Christo Domino dicitur Apocalypf. 1. numero 18. *Fui mortuus*, Græcè, ἐγ ἐνόμην νεκρὸς, vbi man fefte νεκρὸς dicitur de occifo. Et facit, quòd νεκρὸς, de occifi cadauere folet fæpè dici ab Homero & Thucydide; vt videre eft in Græcis dictionariis. Secundò obferua, allufioni ad Iudaicos ritus & veteres ceremonias aptiffimum effe in Apocalypfi locum. Et verò res eft non femel in facris iterata; videlicet ex animalibus Deo immolatis fundendum effe fanguinem per altaris circuitum. Qua de re legatur Exod. 29. numero 20. Leuitici 1. 5. & 11. & capit. 7. 2. & cap. 8. 19. & cap. 17. 6. & 13. Deuteron. 12. numero vigefimo feptimo, & Ezech. 43. numero 18. Cõftat autem iuxta altaris tempore crepidinem extitiffe quandam foffam, qua fanguis decurreret. Vide Ezech. 43. numero 13. Nec ferebat confuetudo, vt animalia omnia quæ immolabantur, in ipfa altaris crepidine mactarentur; vt ab ipfo animali fanguis immediatè in foffam deflueret, fed feriebatur animal nonnihil ab altari remotum; eiúfque fanguis vafe aliquo fiue lebete exceptus per altaris gyrum effundebatur, ficuti Villalpandus depingit in altaris ænei defcriptione.

Animalium Deo immolatorum fanguinem per altaris circuitum effundi ex Dei præcepto folere.

Hoftiæ fanguinem in lebetem infufum cum aqua mifceri folere, verifimili coniectura deducitur.

Tertiò obferua, non videri verifimile, hoftiæ fanguinem in lebetem omnino vacuum infundi; fed in eum, cui aliqua faltem aquæ copia ineffet: ita vt animalis fanguis cum aqua permiftus (fic enim apud nos fieri folet cùm vena alicui, fiue in ipfa manu, fiue in pede fcinditur) per altaris ambitum faciliùs effundi ac defluere poffet; alioquin fæpe fanguis congelaretur, nec aptè decurrere valeret. Cùm autem tot animalia in eo altari tunc immolari folerent, ne ipfa altaris crepido, & omnia altaris ipfius vafa valde effent cruenta, immunda & fordida; nihil potius aut congruentius occurrit, quàm vt fanguis ipfe femper cum aqua mifceretur. Atque hoc ipfum, quod ad munditiam & facilem fanguinis fluxum ac legis ipfius obferuationẽ de fanguine per altaris gyrum fundendo maximè erat confentaneum, hoc inquam myfterio ipfi congruentiffimum erat, nec enim abfque ar-

A cano & fingulari myfterio ex Chrifti latere *exiuit fanguis & aqua*, vt habetur Ioann. 19. 34. Si hoc igitur maximum in fe continebat myfterium; quid, obfecro, conuenientius, quàm vt idem etiam myfterium fuerit in antiquis facrificiis adumbratum; in ea videlicet confuetudine aquam femper cum fanguine mifcendi?

Quomodo confideretur in hoc Apocalypfeos loco aqua maris in fanguinem conuerfa.

His ita præmiffis; fi Hebraici populi confuetudine receptũ erat, vt occifi animalis fanguis aquã, cui admifcebatur, tingeret; deinde fi illud pariter hic intẽdebatur, vt fignificaretur mare totum fanguineo colore fuiffe fuffufum; quid potuit aptius B dici, quàm maris aquam in fanguinem fuiffe conuerfam; non fecus atque in lebete, in quem animalis immolati fanguis immittebatur, aqua ipfa fanguineo tingebatur colore. Hoc ergo eft, quod fonant verba illa, *Effudit phialam fuam in mare, & factus eft fanguis tanquam mortui*. Atque hactenus de grammatico fenfu. Vt autem gradum iam ad myfterium in his verbis inclufum faciamus; ad fecundam hanc plagam fpectat (vt fuprà vidimus) crudeliffima Romani Imperij perfecutio aduerfus Euangelij concionatores fufcitata. Cùm verò per C mare Gentilitas figuretur; ad cruentæ perfecutionis fymbolum nihil potuit aptius effingi; quàm mare vniuerfum fanguineo colore fuiffe tinctum.

Secunda huius plagæ myfteriũ & fignificatio.

Explicatur amplius prædicta plaga fignificatio.

In huiufmodi figura aliquis fatis myfterij latuiffe putabit, fi dicatur maxima fuiffe martyrum fanguinis copia in omnibus Imperij prouinciis effufa: fiue potius illud fuiffe vniuerfale quoddam Roman. Imperij bellum contra Euangelij prædicatores vbique geftum. Sed huic fignificationi illud imprimis addendum eft, confufionem quidem atque pudorem, quo Euangelica prædicatio Gẽtiles ipfos præpediebat, fuiffe in fingulorum animis peculiarem & imis pectoribus abditum; ideòque primam D phialam in terram fuiffe effufam: at verò perfecutionem ipfam omni virium contentione, & tot ins Romani Imperij auctoritate & potentia fuiffe inftauratam: & idcirco phialam fecundam in mare fuiffe exoneratam. Simili ratione, qua Imperium ipfum in maris Beftia figuratum fuit, fapientia autem carnis in Beftia terræ, c. 13.

Dices; fi harum plagarum finis is fuit, vt per illas bellum in Gentilitatem fieret: eiufmodi debebat effe figura, vt plagæ omnes in Gentiles ipfos viderentur immiffæ; at in hac fecunda plaga fecus accidit; neque enim bellum & perfecutio in Gentiles, fed in Chriftianos ipfos confurgebat. Quo- E modo ergo hæc inter plagas Gentilitati immiffas numeratur? Refponderet quifpiam, fatis fuiffe, vt iuxta diuinæ prouidentiæ confilium, perfecutio dirigeretur ad myfticam de Romano Imperio vindictam fumendam, & ad idololatriæ euerfionem, atque fidei Chriftianæ incrementum: necem autem Euangelicis prædicatoribus illatam gloriosè triũphaffe de vniuerfo mundo, ac demum Romanum Imperium fubiugaffe. Hæc tamen refponfio non illis fortaffe fatisfaciet, qui non modò optant, myfterium nomini plagarum in Gentiles immiffarum F refpondere; fed etiam in ipfa figuræ atque vifionis externa facie ita induci has plagas tanquam aduerfus Gentiles illatas. Quamobrem non fatis eft dicere, fanguinem illum in cælum clamores edere, & vltionem aduerfus ipfos carnifices flagitare: hoc enim non fignificatur fatis aptè in ea figura maris in fanguinem conuerfi. Idcirco congruentiùs fortaffe dicetur, fanguineam maris infectionem repræfentari hìc quafi rem mari ipfi cõtrariam; quippe pifcium interitus in maris ipfius detrimentum cedit. Subditur autem in textu, *Et omnis anima viuens*

Quo ſenſu dicatur, omnem animam viuentem fuiſſe mortuam in mari.

uentis mortua eſt in mari. Quæ figura ipſa eſt quaſi plaga, per quam mare ipſum vehementer infeſtatur. Etenim Martyrum ſanguis admirabili quadam ratione acriter Imperium Romanum ethnicū oppugnabat. Quòd ſi lubeat ſeriò attendere comparationem eam, qua Ioannes vtitur de ſacrificij ſanguine aquam lebetis tingente; in ea comparatione clarè perſpicitur, aquam ab infuſo ſanguine ſuperari, & ipſius colore infici; atque adeò illi quodammodo ſubiugari: ita vt quò ſanguis flueret, eò etiam fluere deberet aqua; ac proinde ſanguine per gyrum altaris effuſo, ipſa pariter aqua funderetur. Si autem de bello myſtico in ſanctificationem geſto ſermo eſt; ſi mari item ipſi perinde accidiſſe indicatur, quaſi lebetis aquæ, cui animalis oblati ſanguis admiſcebatur; in hoc ipſo eiuſdem maris ſanctificatio innuitur. Nam veriſſimè dicitur, ſanguine cum aqua permiſto, aqua ipſa ſanctificari. Ille namque ſanguis, cùm effundebatur, offerebatur Deo: id quod expreſsè habetur Leuit. 1. numero quinto, *Offerent filij Aaron ſanguinem, fundentes per altaris circuitum.* Huius verò ſanctitatis particeps fiebat aqua, cui miſcebatur ſanguis: nam pariter in Dei honorem cum ipſo ſanguine fundebatur. Quare, ſi myſticum bellum mari illatum ad ipſius ſanctificationem ordinabatur; rectè conſonat, vt Martyrum ſanguis miſceatur cum Gentilitatis mari; nam ſanguis aquæ admiſtus eandem ſanctificat.

Myſterium ſanguinis & aquæ ex Chriſti latere fluentis.

Iam ſi myſterium velimus contemplari ſanguinis & aquæ ex aperto Chriſti latere fluentis; ibi certè totius mundi ſanctificatio fuit typicè figurata. Mundus namque per aquas deſignatur; quia *aquæ multæ populi multi*, & ex Chriſti latere prodiit vniuerſalis Eccleſia per Chriſti ipſius ſanguinem deterſa, ac defæcata: alius autem ſenſus eorum verborum 1. Ioann. 5. n. 6. *Non in aqua ſolum, ſed in aqua & ſanguine.*) Et quanuis tota huius ſanctificationis aquarum efficacitas ex Chriſto, quaſi proprio ex fonte, deriuetur: nihilominus verum etiam eſt, quod Chriſtus ſua paſſione incepit, ab eodem deinceps per Martyrum paſſionem fuiſſe prouectū. Quare ſuo etiam modo Martyrum ſanguis aquas, hoc eſt Gentilitatis mare, ſanctificauit. Quamobrē licèt ex effuſo Martyrum cruore opinarentur Gētiles, Martyres ipſos deuictos proſtratóſque eſſe, Scriptura tamen id proponit, quaſi ſignum omnino certum victoriæ atque triumphi de Gentilitate ipſa reportandi. In cuius rei figura illuſtriſſimum eſt, quod refertur 4. Regum 3. numero vigeſimoſecundo. *Viderunt Moabitæ aquas rubras quaſi ſanguinem; dixerúntque, Sanguis gladij eſt; pugnauerunt Reges contra ſe & cæſi ſunt mutuò. Nunc perge ad prædā Moab. Porrò conſurgens Iſrael percuſſit Moab.* Itaque exitus ipſe oſtendit, Moabitas fuiſſe deceptos; & rubeum illum aquarum colorem eſſe quaſi oſtentum præſagiens futuram Moabitarum cædem ab Iſraelitis faciendam. Similiter ergo contigit in profuſo Martyrum cruore, quo Gentilitatis mare tingi viſum eſt. Tametſi enim Gentiles credentes myſticum Iſraelem victum eſſe ac profligatum, ſeſe ad prædam mutuò incitabant; re tamen ipſa ſanguis ille portendebat Gentilitatis excidium ac ruinam. Atque ita inter plagas myſticas aduerſus Gentilitatem immiſſas aptiſſimè annumeratur viſio maris aquæ Chriſti Martyrum ſanguine vndique tinctæ.

Quid ſit, omnem animam viuentem in mari mortuā fuiſſe.

Supereſt, vt nonnihil dicamus de verbis illis, *Et omnis anima viuens mortua eſt in mari.* Atq; imprimis non id eſt ita accipiendum, quaſi fuerit hæc ſanguinei coloris cauſa; ita vt ſuſtulus ſanguinis color inde prouenerit, quòd occiſa fuerint omnia viuentia, quæ erant in mari. Nec enim ſenſus ſic eſt intelligendus, ſed potiùs è contrario; vt piſcium marinorum interitus duxerit originem ex eo, quòd mare ipſum ſanguine fuerit imbutum. His autem verbis denotatur, quod ex ipſa perſecutionis ſæuitie & immanitate fuit conſecutum; videlicet Chriſtianos omnes, quotquot in Romano Imperio inuenti ſunt, morti addictos deſtinatóſque manere. Elegantiſſimè enim ij ſolùm dicuntur habere animas, qui eas non incaſſum acceperunt; vnde fideles duntaxat inter viuentes animas computantur. Et quanuis non omnes fideles in ea perſecutionis procella reapſe fuerint trucidati; leges tamen impiæ & edicta execranda omnes pariter Chriſtianos ſine diſcrimine damnabant. Quapropter non ij ſolùm, qui reapſe à tyrannis capite plectebantur; ſed reliqui etiam omnes, qui in Catholica fide ſtabiles perſiſtebant, inter mortuos poterant quodammodo numerari. Nam cùm eos leges morti deſtinarent; neceſſe erat, aut vitā amittere, aut profugos ſemper in latebras ſeſe abdere: ideóque eis Paulus edicit, *Mortui enim eſtis; & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo*, ad Coloſſenſes cap. 3. numero quarto.

Tam ſanguineum colorē, quàm piſciū interitum, concipiēdum eſſe, quaſi maris ipſius plagam.

Quòd ſi ſanguineus color in aquis eleganter accipitur quaſi ipſius maris plaga; ad eandem etiam plagam pertinet piſcium interitus, quo Chriſtus myſticè vlciſcitur Gentilitatis mare: ſcilicet quia ex hac morte erat oritura vera mundi vita, atq; ſalus. Etenim ſicut in tritici grani allegoria veriſſimè dictum eſt; *Si granum frumenti mortuum fuerit, multum fructum affert.* Ita etiam in ſacris Literis reperimus, aquam ſanguine miſtam è templo effluentem, quę viuis piſcibus vitam videbatur ablatura, eam ipſam alere innumerabilem viuentium piſcium multitudinem, vbi nullus antea alebatur. Lege Ezechiel. 47. vbi deſcribitur fluuius egrediens è templo (in quo alluditur ad torrentem è templo exeuntem cū ſacrificiorum cruore permiſtum) & ſanctificans mare mortuum, illúdque ſanans, ac vim immenſam viuorum piſcium in eo generans.

TEXTVS.

De III. Phiala.

Verſ. 4. *Et tertius Angelus effudit phialam ſuam ſuper flumina, & ſuper fontes aquarum, & factus eſt ſanguis.*

5. *Et audiui Angelum aquarum dicentem, Iuſtus es Domine, & qui es, & qui eras ſanctus, qui hæc iudicaſti.*

6. *Quia ſanguinem ſanctorum & Prophetarum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti bibere: digni enim ſunt.*

7. *Et audiui alterum ab altari dicentem, Etiam Domine Deus omnipotens, vera & iuſta iudicia tua.*

COMMENTARIVS.

Tertia plaga, ſcopus ac ſignificatio.

AD tertiam hanc plagam (vt vidimus capit. 15. verſu 1.) pertinet tractatio de illa perſecutionis in Chriſtianos commotæ parte, quæ Gentiles ipſos contigit. Atque ad huius plagæ ſignificationē ſapiētiſſimè inducuntur fontes ac flumina, ſanguineo pariter colore infecta. Alluſio eſt ad plagam Ægypti primam, de qua Exod. capite ſeptimo,

 numero

numero vigeſimo, & de eius ſignificatione nonnihil diximus capit. 11. notatione 7. vbi tamen accuratiorem ea de re tractationem ad hunc locum reiecimus.

Explicatur adhuc tertiæ huius plagæ myſterium.

Obſeruandum eſt igitur in ſecundæ phialæ plaga non actum fuiſſe de ſanguine maris vndas tingente, quaſi ſanguis ille profluxerit ex prælio aliquo cum ipſis Gentilibus commiſſo; ſed quaſi ex eo prælio, quod ipſi cum Euangelij prædicatoribus inierunt. Quamobrem, licèt in diuinæ prouidétiæ conſilio ſanguis ille fuerit myſtica aduerſus Gentilitatem plaga; non tamen videbantur directè ſaltè Gentiles ſibimetipſis inferre bellum, quod aduerſus Chriſti prædicatores promulgabant. Quinimò ipſum Gentilitatis mare videbatur ſuorum aduerſariorum ſanguine maculari; atque adeò Gentiles ipſi hoſtium effundere ſanguinem; nec tamen ad eos perſecutionis procella peruadere. In hac verò tertia plaga peruenitur ad id, quod ex ipſo perſecutionis conflictu redundauit; videlicet quòd illius tempeſtatis calix ipſiſmet etiam Gentilibus Chriſtianos acerbè inſectantibus fuerit propinatus. Cùm enim Ethnicorum quàplurimi ad Chriſtianam Religionem paſſim traducerentur; perſecutionis etiam vis ad ipſorum perſecutorum cognatos & affines ſeſe extendit, factum igitur eſt, vt qui ſe ab amara illa perſecutionis & ſanguinis potione immunes eſſe putabant, poſteà illam pariter hauſerint: atque adeò quod initio bellum aduerſus ſolos exteros fieri credebatur, poſteà in ciuile, domeſticum, & valde inteſtinum euaſerit; vtpote inter patres ac filios, inter fratres & conſanguineos geſtum. Quod ipſis quoque victoribus ſolet eſſe miſerrimum. Vnde effectum eſt, vt qui antea exiſtimabant, ſe calicem perſecutionis minimè libaturos, ſed propinaturos potiùs inimicis; poſteà euadere non potuerint, quin illum ebiberent.

Cur fontes ac flumina ſanguine perhibeantur tincta.

Ad inteſtini huius belli repræſentationem eleganter fontes ac flumina ſanguine dicuntur fuiſſe tincta. Illud enim hîc ſignificatur; perſecutionis ſcilicet calicem ab ipſis etiã perſecutoribus fuiſſe potatum. Quam ad rem appoſitè finguntur flumina ac fontes ſanguine tingi. Hac enim ratione nemo videtur ſanguineam poſſe potionem vitare. Et manifeſtum eſt, hoc in loco per ſanguinis potum non victoriæ triumphum, ſed plagam denotari. Si autẽ in ipſa ſanguinis effuſione crudelitas belli maximè ſita eſt; vt innuatur, huius etiam calamitatis Ethnicos eſſe participes, mirificè inducuntur flumina & fontes infecti cruore. Nec enim maris aqua; ſed fluminum potiùs & fontium ebibitur. Vnde domeſticum bellũ & peſtis inteſtina rectè in fluminibus ac fontib. ſanguine tinctis figuratur. Nã qui potatur liquor, ad ipſa penetrat inteſtina. Quapropter in hac plaga ſignificãter depingitur pacis domeſticę perturbatio, & bellũ inteſtinũ, quo ipſimet Gẽtiles acriter perculſi ſunt, per eaſdẽ leges immaniſſimas, quæ cõtra Chriſti ſeruos promulgatæ, & executioni mandatæ ſunt. Si ergo maris plaga in eo imprimis conſiſtebat, vt mare ipſum ſanguine vndique tingeretur, plaga hæc tertia ex ſecunda oritur, & eandem auget; cùm flumina ac fontes ex mari profecta, eòdem ſe demum exonerent. Quare tertiâ hac plagâ, quæ ex ſecunda ducebat originem, rubeus ſanguinis color in ipſo mari augeſcebat.

Quid ſit, Angelum aquarum & Angelum altaris Deo laudem tribuiſſe.

Sequitur in textu, tam Angelum aquarum, quàm Angelum altaris Deo gloriam ac laudem deferre propter æquiſſimum ipſius iudicium; quod in eo vel maximè ſplendeſcit, vt Gentiles, qui Chriſtianorum ſanguinem ſitiebant atque exugebant, eandem quoque tempeſtatis vim ſuſtineant, & eandẽ

A participent immanitatem. In his duobus Angelis crediderim Moſem & Eliam adumbrari; de quibus capit. 11. actum eſt ſub duorum teſtium figura, & capit. 14. in vindemia. Quod quanuis explicatũ ibi à nobis ſit; quod tamen hic aſſerit textus, expoſitionem noſtram haud parum confirmat. Nam imprimis *Moyſes* idem ſignificat, quod *attractus*, (ſubaudi) *de aquis*. Lege Exodi cap. ſecundum, numero 10. *Vocauit nomen eius Moſes dicens, quia de aqua tuli eũ.* Deinde, in ſuperioribus iam vidimus in Apocalypſi per altaris Angelum denotari Eliam. Eſt enim

Quinam per duplicem hunc angelũ adumbrétur?

B idem cum illo, qui dicitur habere *poteſtatem ſuper ignem*; vt expendimus c. 14. Porrò ipſa Angeli aquarum cum altaris Angelo coniunctio ſatis etiam roboris huic interpretationi addit; cùm liqueat, in Apocalypſi (ſicuti in transfigurationis etiam myſterio) Moſem & Eliam conſociari.

Cur in duabus plagis præcedentibus non dicantur Deo laudes attributæ; ſecus tamen in hac tertia.

Enimuerò quemadmodum capit. 11. & cap. 14. Moſis & Eliæ perſonæ accipiuntur myſticè; ſic etiã in præſenti debent accipi pro ſeruorum Chriſti ſapientia & ſanctitudine. Nihil verò cohærentius, quàm vt in tertia hac plaga ſapientia & ſanctitas fidelium gaudio ac voluptate perfundantur ob admirandum illud flagellum, quo Deus Gentiles ipſos plectebat. Nec myſterij expers eſt, quòd in

C prima & ſecunda plagis nemo introducatur, qui Deum propter ipſarum effuſionem collaudet, at in hac tertia Moſes & Elias myſtici ad hoc munus præſtandum inducantur. Cuius diſcriminis ratio ea eſt; quia in plagis his myſticis primarius ſpectabatur finis Ethnicorum hominum conuerſio, vt ex ſupradictis videre eſt. Et in duabus quidem primis nondum deducta res erat ad fructum ex illis Gentilibus metendum, qui ſe & Chriſti iugo ſubiicerent, & morti pro ipſo ſubeundæ conſtãter exponerent. At verò in tertia hac plaga primitiæ tãti huius fructus viros Apoſtolicos in Moſe atq; Elia

D figuratos magnoperè oblectant & exhilarant: & tã ipſorum ſapientia, quàm diuini obſequij zelus in Gentilium conuerſione atque martyrio mirum in modum exultant atque triumphant.

Verùm, cùm fructus is, quem Deus ex huiuſmodi plagis decerpebat, ſub vindictæ ſpecie nobis hic ob oculos proponatur; congruenter excogitatum eſt, vt grates per myſticos Moſem & Eliam Deo actę referantur ſub ea formula ac norma; *Iuſtus es Domine, qui hæc iudicaſti*, &c.

Dei nominis explicatio, cur, & qua ratione hic adiungatur.

Cum his autem verbis coniungit myſticus Mo-

E ſes Dei nominis explicationem. Non tamen ait (vt in aliis Apocalypſeos partibus fieri aſſolet) *Qui es, & qui eras, & qui venturus es.* Sed ſolùm: *Qui es, & qui eras.* Nã in hac plaga, & in admirabili hac vlciſcẽdi ratione, ſatis iã perſpicuè Dei aduentus enituerat. Quamobrem in ea laude, quam ei ob plagæ huius immiſſionem decantant, non addunt, *Qui venturus es*, vt innuant, illum iam aduenisse, atque admirabilem iuſtitiæ ſuæ myſticæ, (id eſt perfectæ miſericordiæ) ſignificationem dediſſe, dum ſuum Gentibus ſpiritum largè ac liberaliter impertiuit. Itaque

F ſolùm exprimitur, *Qui es, & qui eras*, quaſi ſignificent hoc pacto, antiqua illa veterum figurarum inuolucra & integumenta detecta iam eſſe & euoluta; ac proinde Deum reapſe ſeſe exhibuiſſe eum, qui iuxta antiquas figuras & promiſſiones erat futurus. Conſule caput 1. vbi latè de nominis Iehoua myſterio.

Duæ aliæ de 3. plaga expoſitiones traduntur.

Propoſuimus noſtram de tertia plaga expoſitionem; quæ eò reuocatur, vt perſecutio à Romano Imperio excitata in bellum domeſticum & inteſtinum deſierit; quia per eam ſæuitum eſt in ipſorum perſecutorum fratres, cognatos, affines, familiares,

liares. Atque in huiuſmodi interpretatione attendimus præſertim genuinum ſenſum, quò ſpectauit in prima Ægypti plaga conuerſio aquarum in ſanguinem; iuxta ea quæ capite 11. adnotauimus. Libet tamen huic explicationi duas alias adiungere, quæ prima ſpecie alicui magis fortaſſe placebunt. Dicet ergo aliquis, per ſanguinolenta flumina denotari ingentem ſtragem, ſecundùm id Numer. capite 23. numero 24. *Donec deuoret prædam, & occiſorum ſanguinem bibat.* Atque hic eſt germanus ſenſus eorum verborum Pſalmi 109. fine: *De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.* Nec diſſonat, quod ſuperiùs ex Floro retulimus lib. 3. cap. de bello Cymbrico, nempe, *Tanto ardore pugnatum eſt, eáque cædes hoſtium fuit; vt victor Romanus de cruento flumine non plus aquæ biberet, quàm ſanguinis barbarorum.* Atque idem Florus lib. 2. cap. de bello Punico ait, *Documenta cladis cruentus aliquando Aufidus.* Ex his ergo videtur ſimiliter in præſenti, per cruenta flumina denotari poſſe maximam hoſtium ſtragem ſaltem myſticam; atque ea ratione victoriam Christi in Gentium conuerſione celebrari. Hanc tamen explicationem reſpuit contextus, qui vindictam hîc conſtituit non in eo, quòd victores ſanguinem potent; ſed in eo, quòd Ethnici cogantur ſanguinem bibere per alluſionem ad Ægyptios, qui in prima plaga ſanguinem bibere coacti ſunt.

1. expoſitio expenditur.

Prædicta expoſitio non probatur.

Dicet alius, in tertia plaga mirificè congruere explicationem B. Iſidori in quæſtionibus in Exodum cap. 10. vbi ait: *Aqua in ſanguinem verſa ſignificant populos conuerſos ad ſanguinis Christi fidem.* Sic ille. cui poteſt illud adnecti, Martyrum ſcilicet teſtimonio cruentatum fuiſſe mare; vt habetur in plaga ſecunda. Deinde, cùm fontes ac flumina ex mari oriãtur, & eodem refluant, *(Quia ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant)* vt ſignificetur teſtimonium Martyrum fuiſſe rationem potiſſimã, cur multi eandem ipſam doctrinam, quæ cruore Martyrum inficiebatur, imbiberent, ſimulque ad illos aggregati ſanguineum maris colorem augerent, aptiſſimum videtur fuiſſe, vt fontes ac flumina ſanguine intincta dicantur. Adhæc, certum eſt fontes ac flumina peregregium eſſe doctrinæ ſymbolum; vt patet Eccli. 24. à numero 35. vſque ad 41. Quòd ſi doctrina Euangelica horrorem Gentibus incutiebàt; manifeſtum eſt, poſtquam effuſio Martyrum cruore fuit infecta, tunc præſertim plus eis horroris iniciendum. Quo ſic præfixo, ad vindictæ myſticæ ſignificationem nihil videtur aptius potuiſſe fingi, quàm vt Gentiles ipſi cruentatam hanc doctrinam haurire & potare cogantur. Id quod textus ipſe non videtur obſcurè adumbrare. *Sanguinem ſanctorum tuorum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti bibere.* Quamobrem potio ipſa atque hauſtus videtur perinde eſſe, quaſi ipſos ad Christum conuerti, & ſic Christi ſanguinem & doctrinam Martyrum cruore tinctam ab ipſis potari: & quia hoc euenit in toto Romano Imperio, ideò vbique fontes & flumina dicuntur eſſe in ſanguinem conuerſa.

2. expoſitio examinatur.

Nihilominùs hæc quoque expoſitio mihi non probatur. Primò, quia in ipſo textu indicatur, omnes perſecutores ſanguinem bibere; cùm tamen nõ omnes ad Christi fidem ſe aggregarint. Etenim ſi flumina & fontes erant cruore intincti; nullus videtur Gentilium potuiſſe non ſanguinem bibere: hoc autem in eo rectè expenditur, ac verum eſſe comprobatur, quòd in ciuili bello ac domeſtico ipſimet, qui inimicorum ſanguinem effundunt, pœnas pariter luunt, dum eam calamitatem ſimul cum victis participant. Secundò, hic Apocalypſeos diſcurſus ad Gentium conuerſionem non accedit. Si autem ſanguis hauſtus denotaret conuerſionem ad Christum, & hoc in loco figuraretur, omnes ſanguinem potare; eo ipſo ſignificaretur vniuerſalis Gentium omnium conuerſio. Tertiò, ſi ea explicatio teneret; minimè cohæreret ratio, quam exprimit textus, videlicet; *Sanguinem ſanctorum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti bibere, digni enim ſunt.* Nec enim ipſamet Martyrum ſanguis effuſio carnifices ipſos præſtitit dignos, qui ad Christum ſe conuerterent, eiúſque doctrinam exciperent. Quòd ſi aliquis dicat; ſi Christi fides accipiatur veluti vindicta quædam, quam de illis ſumit Deus, quos ſuę ditioni ſubiicit, ideò dignos dici, quia ſua crudelitate meruerant, vt in eos Deus ſeueram exerceret vltionem, atque adeò aliqua ratione appellari vindictam ſeueriſſimam, quam ſumit Deus de illis, quos ſuæ fidei & martyrio ſubiicit. Hæc inquam reſponſio minimè ſatisfacit. Nec enim abſolutè verum eſt, Eccleſiæ perſecutores fuiſſe dignos myſtica illa vindicta, quam Deus de illis ſumpſit.

Reiicitur etiam ſuperior expoſitio.

In noſtra verò expoſitione, cùm ſanguinis potio referatur ad calamitatem, quam Ethnici in ſuorum fratrum & cognatorum Martyrio patiebantur; meritò dicuntur ipſimet eſſe digni, qui horribilem illam calamitatem ſubeant; vtpote qui præcipui fuerunt auctores, vt Euangelij Prædicatorum ſanguis effunderetur: ac proinde æquum erat, vt huiuſmodi delictum ſeueriſſimo luerent ſupplicio. Quin & diuina iuſtitia ex eorum immanitate meritum eliciebat ſupplicium. Etenim ex eadem perſecutione in Christi famulos coorta, ortum duxit, vt perſecutionis impetus in omnes fieret, qui Christiana ſacra ſuſcipiebant. Cùm autem eorum fratres, affines ac familiares Christianæ Religionis ſuaue iugum ſpõte ſubirent; hinc erat reliquum, bellum ipſum domeſticum & inteſtinum fieri, atque adeò contra ipſius perſecutionis auctores ſui furoris tela quodammodo conuerti. Præterea in noſtra expoſitione includitur aliquo modo D. Iſidori expoſitio; non quòd ſanguinis potus directè ad Gentium referatur conuerſionem; ſed quia in ſe includit & quaſi præſtituit perſecutorum affines ac neceſſarios & Christianæ Religioni & martyrio manus dare.

Noſtra expoſitionis, (quæ ſuperius eſt tradita) congruentia præ cæteris demõſtratur.

Et quia in hac vindicta eminent pariter tam æquiſſimum Dei iudicium, quàm ipſius Spiritus homines ſanctificans; idcirco myſticus Moſes, (id eſt, Christi ſeruorum ſapientia) ait, *Iuſtus es Domine; qui es, & qui eras ſanctus, qui hæc iudicaſti.* Sequitur; *Quia ſanguinem ſanctorum, & Prophetarum effuderunt.* Vbi Euangelij concionatores nomine Sanctorum & Prophetarum compellantur.

Quinã Sanctorũ & Prophetarũ nomine cõpellentur?

Verſ. 7.

Et audiui alterum ab altari dicentem: Etiam Domine Deus omnipotens, vera & iuſta iudicia tua.] Cùm hic Angelus myſticum repræſentet Eliam, id eſt, zelum ſeruorum Christi (vt iam explicatum eſt) percommodè accidit, vt poſt iuſtiſſimum diuinæ prouidẽtiæ decretum in ipſius belli ad eoſdem perſecutores extenſione ſatis Sanctorum ſapientiæ cognitum Elias myſticus Moſis ſocius & comes, id eſt, Sanctorum zelus, ſe lætitiæ voluptate perfundat ex eo, quòd illud Dei iudicium in maximam Christi gloriam cederet. Quid enim aliud magis poſſet optare Sanctorum zelus ac ſanctitas? Phraſis autem illa; *Vera & iuſta iudicia tua,* idem ſignificat, atque *verè iuſta.*

NOTATIO I.

De alia expositione duorum Angelorum, de quibus in tertia hac plaga fit mentio.

Examinatur quedã alia interpretatio de altaris & aquarũ Angelo.

PRVDENTES Theologi cupiunt vel maximè sacræ Scripturæ interpretationem deseruire ad communia doctrinæ Theologicæ dogmata comprobanda. Ex illis igitur fortasse erit aliquis, qui molestè ferat, aut etiam conqueratur, Angeli aquarum mentionem in nostra explicatione non assumi ad receptam illam Theologorum sententiam roborandam; quòd scilicet cuilibet corporearum creaturarum speciei suus sit Angelus præpositus, qui earum omnium curam suscipiat; quæ est D. Thomæ doctrina 1. part. quæst. 613 articulo 2 & pro eius confirmatione Vasquez 1. part tom. 2. disput. 245 adducit non modò Origenem, Augustinum, Andream, & Aretam; sed etiam Platonem. Huic querelæ addi potest, mentionem illius Angeli, cuius curæ commissi sunt fontes & flumina, ritè connecti cum tertiæ huius plagæ figura; in ea enim aquæ sanguineo inficiuntur colore. Quare videtur aquarum patronus earum causam acturus, Deóque supplicaturus, ne aquarum speciem omnino interire permitteret. Vnde vt hominum crimina dignè ponderentur; videtur congruenter effingi, eò scelerum ac flagitiorum deuenisse homines, vt ipsimet Angeli de corporearum creaturarum interitu gauderent, atque adeò id non solùm non ægrè ferrent, verùm etiam Deo grates agerent. Deindè, cum Angeli aquarum benedictione consonat etiam altaris Angelus, qui potest non ineptè significare sacerdotum munus. Sensus autem erit: Hominum tyrannidem eò deuenisse, vt cælestes Angeli, quorum erat consulere specierum conseruationi, & Dei sacerdotes, ad quos incumbebat, Deum pro ipsarum creaturarum conseruatione solicitare; vtrique inquam in eo conspirent, vt nullus se diuino supplicio interponat; sed potiùs Deum omnes in aquarum corruptione & interitu collaudent.

Hæc tamen explicatio non arridet. Primò, quia constat, aquarum Angelum & Angelum altaris esse Mosem & Eliam, vt supra satis expensum est. Secundò, quia si in contextu sermo esse non potest de propria aquarum conuersione in sanguinem; quidquid creditur profari Angelus, cui aquarum species commissa est, minimè facit ad rem. Tertiò, doctrina illa de singulis Angelis vnicuique creaturarum speciei singulatim consulentibus, quamuis vera mihi semper visa sit, non tamen inter eas veritates numeratur, quas Apocalypseos auctoritate comprobandas esse putem. Etenim libri huius dignitas ac maiestas non solùm postulant, vt quidquid in eo continetur, verum sit; sed etiam vt doctrinam præferat Catholicá fide suffultam, & de qua dubitari non liceat. Nec enim sacra ænigmata rectè ad eas res transferuntur, quas fidelis quispiam possit in dubium reuocare. Quare doctrinam illam, ad quã ipse Apocalypseos ænigmata applico, non satis esse reor, si vera sit ac certa; sed illud etiam contendo, nihil in mea expositione contineri, quod minùs sit certum, quàm recepta ab Ecclesia vniuersali doctrina.

Si autem contendat aliquis huius esse generis doctrinam illam, quæ singulis corporealium creaturarũ speciebus singulos Angelos præficit; illud saltem non video, quorsum id afferatur ad ea, de quibus in hoc loco Apocalypsis agit. Quòd si satis est, ad ipsam veritatem hoc loco allusionem contineri, & obiter doctrinam illam per comparationem affirmari; id a me non impugnatur. Notum porrò est, aliquo etiam modo veritatem aliquam asseuerari, cùm per modum comparationis ad eandē fit allusio.

TEXTVS.

De IV. & V. phialis.

Vers. 8. *Et quartus Angelus effudit phialam suam in solem; & datum est illi æstu affligere homines, & igni.*

9. *Et æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerunt nomen Dei habentis potestatem super has plagas, neque egerunt pœnitentiam, vt darent gloriam Deo.*

10. *Et quintus Angelus effudit phialam suam super sedem Bestiæ, & factum est regnum eius tenebrosum, & commanducauerunt linguas suas præ dolore.*

11. *Et blasphemauerunt Deum cæli præ doloribus & vulneribus suis, & non egerunt pœnitentiam ex operibus suis.*

COMMENTARIVS.

Difficultates quæ in quarta & quinta plagarũ interpretatione occurrũt.

QVARTAM & quintam plagas ideò copulaui; vt ex vtriusque inter sese collatione meliùs explicarentur: altera enim ad æstuantem solem, altera ad tenebricosam caliginem reuocantur. Si ergo hę duæ plagæ sunt oppositæ inter se, *opposita iuxta se posita clarius elucescunt*. Sin autem contrariæ non sint, id quoque explicandum est; cur videlicet sol vehemens obscuris tenebris non opponatur? Et quidem, quamuis quod ad repræsentationem attinet, cessare videatur difficultas, si asseramus non vtrumque pariter figurari; nempe & ardentem solem, & densas tenebras; sed mutuá vtriusque vicissitudinem, quẽadmodũ diei succedit nox: verùm si oculos in significationem ipsam intendamus non parua adhuc superest difficultas, quo pacto fieri possit, vt tam sol ardens, quàm spissa caligo inter plagas mysticas cõputentur? Etenim si sol sapientiæ lucẽ præ se fert; tenebris ipsis videtur ignoratio figuranda. Sin de propriis suppliciis sermo sit; sapientiæ lux non supplicij loco, sed summi beneficij, habenda est. Si verò de plagis mysticis sermo instituatur; ignorantia quidem non apparet quî possit ad vindictam mysticam reuocari; ita vt & peccatum destruat, & peccatorem ipsum magno cumulet beneficio.

Quid in his duabus plagis contineatur.

Pro difficultatis huius enodatione animaduertendum primò est, in tertia plaga deuolutá fuisse tractationem ad id, quod ex multorum Gentilium ad Christi fidem conuersione redundauit; videlicet, vt persecutio ipsa in bellum euaderet ciuile, & Gentilibus ipsis calamitosum. Cùm ergo progressus nunc fiat in eodem bello, quod Euangelij prædicatores in Gentiles ipsos gesserunt; nunc demum additur in his duabus plagis, eiusmodi bello plurimum accessionis fuisse factum, tam nimia solis vehementia (quæ est plaga quarta) quàm phialæ effusione super Bestiæ sedem; ex quo densissimæ tenebræ obortæ sunt: atque id ad quintam pertinet plagam. In vtroque autem satis expenditur Ethnicorum hominum afflictio & anxietas, necnon eorundem contumeliæ in Deum ipsum iactæ, pro scelerum suorum detestatione, & pro gloria atque laurent, atque de, quam Deo deferre deberent.

Quis sit hisce in plagis virorũ Apostolicorum scopus, qui sint subsecutus.

Secundò animaduertendum est, quis sit in his plagis præcipuus virorum Apostolicorum scopus, & quis effectus inde subsecutus. Constat enim Dei ministros directè neutiquam contendisse, vt aut homines vehementi solis ardore æstuarent, aut tenebræ Romanum Imperium occuparent. Verùm ex eo, quòd ipsi suum officium egregiè præstarent, Gentilium culpa prouenit, vt solis æstus eos torreret, & tenebræ densissimæ vndique constringein rabiem ac furorem verterent.

Plaga quarta quò petissimũ spectet.

Tertiò notandùm est, quartam plagam aptissimè reuocari ad eum effectum, qui consecutus fuit ex clarissima luce, quam Euangelij prædicatio de veri Dei cognitione vbique diffundebat: quintam verò plagam redigi etiam congruenter ad illud, quod redundauit ex ea gloria atque laude, quam viri Apostolici Deo per admirabile vitæ exemplum tribuebant. Duplex enim est Dei glorificatio, altera per concionandi sapientiam, altera per vitæ integerrimæ sanctitatem. Ceterùm ex duplici

hac

hac Dei glorificatione ij effectus ob Gētilium culpam prouenerunt:ex prima, vt homines ſolis luce omnino æſtuarent; ex ſecunda, vt exempli lux in maximas verteretur tenebras. Nunc enim instituitur ſermo de effectu illo; qui accidit iis, qui in ſua obſtinatione perſiſtebant; non iis qui ſe ad Chriſti Religionem aggregabant. Licèt enim Dei cognitionis lux & optimi exempli ſplendor per occaſionem Gentiles ipſos in Dei blaſphemias & obſtinatam mentis duritiem inducerent; hoc tamen intereſt diſcriminis, quòd lux ex diuina cognitione proueniens eos quantumuis inuitos atque coactos illuſtrabat pariter & exurebat; ita vt reapſe fierent lucis eius participes ad grauiorem ipſorum damnationem. At exempli lux eis prorſus in tenebras conuertebatur; quippe nequaquam ipſius fiebant participes. Dicam clariùs: lux ea, quam de veri Dei cognitione prædicatio Euangelica hac illac ſpargebat, tanta erat, tamque conſpicua, vt quanuis Gentiles ipſos illius valdè pœniteret, vtpote cupiditatibus ipſorum omnino contrariæ; nihilominus tamen re verâ ſol ille eos illuminaret, atque adeò incenderet, vt infrà explicabimus. At verò Dei gloria, quæ in admirabili vitæ exemplo elucebat, cùm non in intellectus luce, ſed in ſanctitatis ſplendore conſiſtat, aptè dicitur nullâ ratione eos illuminare, qui non ſolùm non accendebantur ad ſplendoris eius imitationem, ſed deteriores etiam fiebant.

Peccatoribus lucem intellectus inditā interdum per occaſionem in grauiorem ipſorum damnationem cedere.

Quartò: hanc eandem diſcriminis rationem reperimus in aliis Scripturæ locis; vbi intellectus lucem dicuntur peccatores excipere ad maioré ipſorum damnationé: videlicet cùm Deum agnoſcunt, & non ſicut Deum glorificant. Nihilominùs quia piorum hominum veſtigia nolunt inſiſtere, dicūtur in tenebris ambulare. Qua phraſi vtitur Ioannes Epiſtola 1. capit. 1. 6. & de eo, qui odit fratrem ſuum, ait capite ſecundo numero vndecimo, *In tenebris eſt, & in tenebris ambulat; & neſcit quò eat, quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.*

Quintò: in vtraque hac plaga conſentaneum fuit eorum exaggerari peruicaciam, qui ad ſuorum ſcelerum deteſtationé adduci non poterant. Etenim ex duabus hiſce partibus egregia coaleſcit cōcio; in quam confluunt magnæ doctrinæ ſapientia, & eximia integræ & incorruptæ vitæ ſanctimonia: quarum partium quęlibet à peccatoribus poſtulat, & quaſi ſuo iure exigit conuerſionem. Quare eorum repugnantia à nimia cordis duritia & obſtinatione proficiſcitur. Præterea in vtraque plaga ponderatur acerbitas ac dolor, quem improbis afferunt. Nam in quarta dicitur; *Datum eſt illi æſtu affligere homines & igni.* In quinta verò; *Commanducauerunt linguas ſuas præ dolore.* Nam & ex veritatis cognitione, & ex optimo vitæ exemplo dimanabat vehemens anxietudo in eum, qui durus adhuc pertinaxque reſiſtit. In his autem duabus plagis expēditur; Gentiles eos, qui in impia idolorum ſuperſtitione permanebant, blaſphemias in Deum euomere. Qua ratione vtitur etiam Petrus Epiſtola 1. c. 4. 4. *In quo admirantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confuſionem, blaſphemantes.*

Septem harū plagarum effectus per ordinem numerantur.

Sextò: tametſi doctrinæ, ſapientiæ & ſanctæ vitę exemplum quodammodo ſint ſeptem hiſce plagis communia (nam phialæ effuſio in ipſo prædicationis officio conſiſtit, & perfecta prædicatio ex vita atque doctrina coagmentatur:) cùm tamen hę omnes plagæ ex ipſis effectibus diſtinguantur, rectè in prima obſeruatur dolor ac pudor, quibus Gentiles fuêre perculſi, quando de ſuis ſceleribus ſunt inſimulati; in ſecunda locum habuit perſecu-

A tio contra prædicatores ipſos ſuſcitata: in tertia ciuilis belli furor: in quarta afflictio atque anguſtia ex veri Dei cognitione per occaſionem proueniēs: in quinta, ipſorum Ethnicorum mutatio in deterius, ex conſpectu Dei miniſtrorum exemplo trahens originem: in ſexta, acerrima Gentilium vis & impreſſio adhibita, quæ ex Romæ inuaſione proceſſit: in ſeptima denique duriſſima eorum obſtinatio, qui in ſuis ſuperſtitionibus fixere pedem, & obdurati manſerunt, poſtquam publica Chriſtianæ Religionis profeſſio Romam inuecta & excepta eſt.

B In hac igitur ſeptem plagarum diuiſione iuxta effectuum diuerſitatem conſideratâ, ſuus etiā extitit in quarta plaga locus perſpicuæ luci Euangelicæ doctrinæ; quatenus mundo euidenter oſtēdit, anilem & nugatoriam planè eſſe deorum multiplicitatem; atque adeò vnum ac ſolum Deum vero cultu & Religione proſequendum. Nec defuit in quinta plaga locus ad ponderandam eorum duritiem, qui in tanta doctrinæ & ſanctitatis luce, quæ ex viris Apoſtolicis emicabat, deteriores tamen effecti in denſa ſuorum errorum caligine perſtiterunt.

Ratio nouiſſimæ iræ in his omnibus plagis quomodo eluceat.

C Septimò: in hiſce omnibus plagis ratio nouiſſimæ plagæ, ſiue iræ nouiſſimæ in eo imprimis ſita eſt, vt non ſit propria vindicta; ſed noua quædam vlciſcendi ratio, eò potiſſimùm tendens, vt peccatum conuellatur omnino, ac de medio tollatur; ipſe verò peccator & veniam impetret, & maximâ Dei gratiâ fruatur. Quare licèt in ſeptem plagarum diſtinctione exprimatur Gentilium repugnantia, qua diuinę gratiæ obſiſtere nitebantur: hæc tamen oppoſitio vna ex parte condudit, vt immenſa Dei bonitas atque clementia eluceſcat, dum myſticam nihilominus vindictam de Gentibus ſumendam,

D & Gentilium ipſorum conuerſionem prouehit; ex alia verò parte hæc eadem contradictio deſeruit, vt reconditum diuinę prouidentię conſilium ſuos demum effectus atque exitus ſortiatur. Etenim Gentilium pudor ac dolor de conſciis ſcelerum animis, & perſecutio ipſa contra Euangelij miniſtros commota, non exiguo fuerunt argumento, vt de Euangelij victoria euidentiùs conſtaret; atq; adeò Chriſtiana fides euerſo idolorum cultu firmior ac robuſtior perſiſteret. Id quod ad grauioré ipſius fidei auctoritatem fuit maximè conſenta-

E neum; vt dilucidè cerneretur, illam non pro alicuius principis libito, aut facili hominum ſtudio ac voluptate, ſed per ſingularem Dei virtutem & credibilitatis euidentiam euaſiſſe ſuorum aduerſariorum victricem, & totius terrarum orbis dominam. Quamobrem non primæ ſolùm perſecutiones, ſed etiam ipſa rebellium & obſtinatorum peruicacia (poſt Conſtantini conuerſionem) non parum adiumenti contulit ad maiorem ipſius fidei Catholicæ firmitudinem, & glorioſioré de idolorum ſuperſtitione victoriam. Quinimò in iis ipſis, qui in ſuo errore pertinaces deceſſerunt, dedit obiter Deus maxima ſuæ ſeueritatis documenta; in reli-

F quis verò clementiæ & pietatis ſigna clariſſima. Atque hoc eſt nouum plagarum genus; cuius ſumma eſt, effundere magis ac magis miſericordiam: ita tamen vt ſuus etiam ſeueritati ſit locus.

Sol diuinitatis ſymbolum.

His ita præiactis ad textum ipſum accedamus, *Quartus Angelus effudit phialam ſuam in ſolem.* Sol ſępe in Apocalypſi ad Dei diuinitatem refertur; vnde ſi phialæ effuſio denotat prædicationis officiū, vt ſignificetur effectus ex hac ipſa Dei diuinitatis prædicatione cōſecutus, cōgruenter fingitur quarta phiala in ſolem effuſa; quod eſt prædicationem verſari circa Dei diuinitatem & prouidentiam.

Et da-

Vers. 9. Quid hic sit, astu affligere homines.

Et datum est illi astu affligere homines & igni; & astuauerunt astu magno.] Vt significetur quanta claritate & perspicuitate prædicatio Euangelij ostenderit idololatriæ falsitatem ac nugas, nec non verum veri Dei cultum esse eum, quem Christiana Religio prædicabat; nihilominus tamen ex hac ingenti luce incredibilem hausisse dolorẽ eos ipsos, qui in sua impietate atque flagitiis (quibus ipse idolorum cultus indulgebat) immobiles perstare volebant; vt hoc inquam significetur, eleganter inducitur maxima solis claritas hominibus molestissima: quasi proprius illius effusionis, siue prædicationis potiùs, effectus. Quid enim aliud est, *astu affligere homines & igni*; nisi quod solet frequenter in media accidere æstate, quando nimia solis claritas & ardoris vehementia mortales calefacit, ac torret? Scio quosdam hic per solem intelligere Antichristum; alios verò de summo Pontifice interpretari. Pro mea tamen expositione stant & plagarum series & applicationis congruentia.

Vers. 10. Quenam appelletur hic sedes Bestiæ & quid sit in eam effundere phialam.

Quintus Angelus effudit phialam suam super sedem bestiæ) Hoc perinde esse existimo, quasi Romæ, & in ipso foro atque iudicum subselliis prædicare admirabilem Christi virtutem; & sanctitatis exemplo illam euidenter ostendere: sicut in tenebris virginibus accidit, quæ vt pudicitiam retinerent, & se Christo fideles integrasque præstarent, gloriosè ac fortiter occubuerunt. Porrò Bestiam de qua hîc mentio fit, esse Romanum Imperium ethnicum, vidimus cap. 13. ex quo facilè cernitur, quàm aptè sedes Bestiæ nominetur Romana ciuitas, atq; ipsa iudicum subsellia. Nam in ipsis tribunalibus Christiani de grauissimis delictis accusabantur; & ibidem Deus eorum innocentiam ac vitæ integritatem demonstrabat, quantumuis persequutorum sæuitia & inuidia illis tenebras offundere laborarent.

Tenebræ ex quinta phialæ effusione prouenientes quid significent.

Et factum est regnum eius tenebrosum.] Posset hoc eò referri, vt prædicationis lux retexerit Gentilicæ superstitionis tenebras. Sic Ægypti tenebræ opponuntur claritati, qua Israelitæ fruebãtur, Exod. 10. 22. *Factæ sunt tenebræ horribiles in vniuersa terra Ægypti: vbicunque autem habitabant filij Israel, lux erat.* Ego tamen censeo non hîc directè agi de eorum ignoratione, qui deorum falsitatem non agnoscebant; sed de cæcitate illorum, qui postquàm solis lucem aspexerant, (vt dictum est in plaga quarta) hoc est, postquàm de vero Deo totius mũdi machinæ opifice conuicti erant; fiebant adhuc deteriores, dum eos odio prosequebantur, quos propter doctrinæ & sanctitatis splendorem diligere maximè deberent. Hanc mihi interpretationem persuadet imprimis ipse plagarũ ordo & consecutio. Quippe ad ingentẽ solis claritatem homines exurentis, additur hîc densissimæ tenebræ; quas de tenebris prætictis, déque odio atq; inuidia in sanctos viros cõflata exponendas reor. Secundò constat, hanc esse loquendi rationem Ioanni familiarem; vt suprà adnotauimus. Tertiò, ex iudicum ac tribunalium improbitate proueniebat, vt Christianorum innocentiæ & sanctitatis luminibus obstruere infideles conarentur, vtque de grauibus accusarentur criminibus, quòd id ita esse ab omnibus crederetur. Atque hoc etiam comprehenditur tenebrarum nomine.

Quo sensu dicantur Gẽtiles præ dolore linguas suas commanducare.

Et commanducauerunt linguas suas præ dolore.] Non ita accipiendum est, quasi dolore pungerentur Gentiles, quòd se tenebris immersos cernerent. Nam & ipsi *dilexerunt tenebras potius quàm lucem.* Et alioqui tenebræ non adeò acrem dolorem afferre solent. Non igitur sermo est de dolore ex tenebris proueniente; sed de dolore tenebras ipsas comitante. Et quamuis posset aliquis dicere, in his linguarum morsibus siue manducatione denotari efferatam rabiem; qua interdum exciti Gẽtiles crudelia persecutionis edicta reprimebant; cùm quid agerent, penitus ignorarent; & Christianos ipsos gliscente persecutionis æstu magis magísque excrescere cernerent. Aptius tamen est, vt per hunc linguarum morsum, & compressionem significetur, quantumuis Ethnici admirabilem Christianorum sanctitatem quasi manibus contrectarent; eos tamen linguas comprimere, ne Christi diuinitatem in suis seruis conspicuam faterentur, ob vehementem rabiem, qua ipsi correpti efferatique erant; quæque illos mutos reddebat & elingues.

TEXTVS.

De VI. phiala.

Verſ. 12. *Et ſextus Angelus effudit phialam ſuam in flumen illud magnum Euphratem; & ſiccauit aquas eius, vt præpararetur via Regibus ab ortu Solis.*

COMMENTARIVS.

Quid per ſextam plagam ſignificetur.

SExtæ plagæ argumentum (ſicuti cap. 15. verſu 1. diximus) complectitur grauiſſimam perſecutionem, quæ aduerſus Eccleſiam fuit inſtaurata; eo quòd plurimi ex ſenatorum familiis & ex nobilitate Romana ad veram Chriſti Religionem migraſſent. Porrò in ipſa plagæ deſcriptione exordiũ ducitur, vt opus erat, à prædicta conuerſione; dicitúrque ſpiritaliter Romæ fuiſſe innouatum admirabile illud facinus, quod Babylone accidit, quando Cyri induſtria exſiccatus fuit Euphrates; vt Orientis Regibus ad occupandam Babylonem expeditus pateret tranſitus. Vt autem rectiùs percipiatur huius loci alluſio, oportet imprimis hiſtoriam ipſam, ad quam in hoc loco reſpicitur, ob oculos proponere; quæ ſic ſe habet.

NOTATIO II.

De hiſtoria ſiccati olim Euphratis, vt per eius alueum Cyro & Dario pateret aditus ad occupandam Babylonem.

Hiſtoria exſiccati olim per Cyrum & Darium Euphratis; vt per eius alueum irruerent in Babylonem.

PERERIVS in Danielem l. 6. ſiue cap. 5. in ea verba, *Eadem nocte interfectus eſt Balthaſar*, ait D. Th. opuſc. de Regimine Principum l. 3. c. 7. ſignificare, miraculosè fuiſſe factum vt per Dei potentiam Euphrates ſiccaretur, atque ea ratione Cyrus facilè Babylonem poſſet inuadere. Et ſubdit Pererius, induſtria Cyri, non diuino miraculo id eſſe patratum; pro quo teſtes citat Herodotum, & Xenophontem.

D. tamen Thomas, ſi eius verba rite expendantur, minimè id tribuit miraculo. Sic enim ille loco ſuprà citato, *Aperuit Dominus ante Cyri faciem ianuas, vt prædixerat Iſaias cap. 45. 1. Atque id impletum fuit, vt hiſtoriæ tradunt, quando ſubitò deſiccato alueo Euphratis, qui per Babyloniam tranſibat, ciuitatem intrauit, atque deſtruxit.* Hactenus D. Thomas. Ac primò ex iis verbis, *vt hiſtoriæ tradunt*, ſatis conſtat, non eſſe ipſius mentem, vt aſſerat, id diuino miraculo eſſe patratum; quandoquidem nulla eſt hiſtoria, quæ id referat: quinimò Herodotus expreſsè tradit, quod Cyrus præſtitit, id antea a quadam Babylonis Regina fuiſſe factum. Deinde ex ipſa recenſendi ratione non obſcurè ſignificat S. Thomas hoc facinus Cyri induſtriæ adſcribendum fore. Ait enim de illo; *Deſiccato alueo Euphratis ciuitatē intrauit.* Iam, quod aſſerit, tunc Iſaiæ vaticinium fuiſſe impletum; nempe, *Aperuit Dominus ante faciem Cyri ianuas*, non indicat, id fuiſſe miraculosè geſtum: nam per naturales etiam cauſas ſolet Deus arcana ſua conſilia ad deſtinatum finem prouehere. Et meritò diuinæ tribuitur prouidentiæ, quod ipſa per hominum induſtriam fieri diſponit, & ad exitum perducit. Atque hæc præſertim loquẽdi ratio vſurpari ſolet in regnorum mutatione: in qua ſingularis Dei prouidentia diſpicitur: cùm opus non ſit ad miraculum idcirco confugere.

Hiſtoriam quidem referunt Xenophon lib. 7. Cyropædiæ, & Herodotus l. 1 ſuæ hiſtoriæ §. 34. & 35. Vide Oroſium lib. 2. c. 6. In hac hiſtoria illud imprimis conſiderandum occurrit, videlicet quam ſecurè atque incautè ſe gerebant Babylonij: nec opinãtes fore vt Cyri exercitus per Euphratem fluuium ſeſe Babylonem inferret. Audi Herodotum,

Herodoti loci de Euphrate exſiccato.

Babylonij (inquit) *obſidionem nihili faciebant.* Et infrà: *Si Babylonij factum Cyri prius aut audiſſent, aut ſenſiſſent, haud dubiè eos peſſimo exitio affeciſſent. Nam obſeratis omnibus, quæ ad flumen ferunt portulis, conſcenſiſq; ſeptis ipſi pro ripis ſtantes illos progreſſos veluti in cauea excepiſſent. Nunc ex inopinato eis Perſæ adſtiterunt, & quòd dies feſtus eis eſſet, exercendis choreis atque oblectationibus operam dabant: donec planè reſciuerunt, vrbem eſſe captam.*

Xenophontis verba de eadem re.

Xenophon verò ait, *Hoſtes in muro deridebant obſidionem: vt qui res neceſſarias haberent plusquam viginti annorum.* Præſertim cùm cernerent Cyrũ præ formidine ſuum exercitum ab vrbe extra telorum iactum arcuiſſe. Addit infra Xenophon. *Cyrus exercitum diſtribuit in partes duodecim: quæ ſingulæ partes eſſent cuſtoditura ſingulos menſes. Quibus auditis Babylonij multò etiam magis hæc deridebant, animo voluentes ſi Phryges, & Lycij, & Arabes, & Cappadoces ſe cuſtodierint: quos omnes exiſtimabant mitiori in ſe eſſe animo, quàm in Perſas. Ac iam foſſæ effectæ erant. At Cyrus quoniam audiſſet eiuſmodi feſtum eſſe Babylone, in quo Babylonij omnes vniuerſam noctem bibunt, & laſciuis carminibus ſaltationibúſque indulgent: cùm primùm hac nocte tenebræ factæ ſunt, acceptis multis hominibus aperuit foſſas: quod vbi factum eſt, aqua in foſſas nocte conceſſit: alueus autem fluminis redditus eſt hominibus permeabilis. Tunc Cyrus conuocatis ducibus ait, Flumen nobis in vrbem viam concedit, audenter ingrediamur: quia multi dormiunt, multi ebrij ſunt, omnes imparati.* Et infra: *Regiæ portæ ne clauſæ quidem ſunt, vt in feſto ebrietatis & intemperantiæ: ita enim vniuerſa videtur vrbs eſſe hac nocte.* Hactenus Xenophon.

Præter hæc flumen Euphrates adeò erat ingens, vt ſacris Literis flumen magnum appelletur. Geneſ. 15. 18. & Deut. 11. 24. & Apoc. 16. 12. *In flumen illud magnum Euphratem.* Vide Pererium in Dan. f. 384. B.

Adde huc, quod Xenophon vbi ſuprà ait: *Huius fluminis latitudo eſt plusquam ad duo ſtadia, & profunditas tanta, vt nec duo quidem viri alter ſuper alterum ſtantes ſuper aquã emineant.* Quin etiam hoc flumen vtpote magnum appellatur in Scriptura Mare. Agens de Babylonis ruina ait Ieremias cap. 51. 36. *Deſertum faciam mare eius, & ſiccabo venam eius: & erit Babylon in tumulos.* Et Iſaias c. 21. n. 1. de eodem Babylonis excidio verba faciens hæc habet, *Onus deſerti maris: Aſcende Ælam, obſide Mede, Babylon poſita eſt mihi in miraculum: pone menſam, contemplare in ſpecula comedentes & bibentes: ſurgite Principes, arripite clypeum.* Lege Guenaram in Habacuc c. 21. n. 135. 136. 137. & 138. vbi adducit Herodotum, & Xenophontem, & ſubdit; *Quòd autem auerſo Euphrate capienda eſſet Babylon, prædixerat Iſaias c. 44. 27. in hæc verba. Qui dico profundo, Deſolare; & flumina tua areſaciam. Et Ieremias c. 50. 38. Siccitas ſuper aquas eius erit, & areſcent. Et c. 51. 31. Capta eſt ciuitas, & vada præoccupata ſunt, & paludes ſuccenſæ ſunt igne. Quòd verò inter conuiuandum capienda eſſet Babylon, monuerat Iſaias c. 21. 5. & Ieremias 51. 39. & Daniel apertè pronunciat c. 5. 30. Eadem nocte, (ſed non anni eiuſdem) Babylonem in hoſtium poteſtatem veniſſe, qua Balthaſar Rex productis vaſis templi grande conuiuium fecerat. Quippe eadem nocte quotannis conuiuari conſueuerant, peruigilium agentes cuipiam deorum; quale Liuius l. 23. Campanos celebraſſe commemorat, cùm Gracchus eos inuaſit ſimul omnibus portis.* Lege etiam Genebrardum in chronico anno mundi 3638. fol. 240.

Porrò in Babylonis inuaſione Græci nullam Darij mẽtionem, ſed Cyri ſolùm faciunt. Ioſephus tamen vtriuſque meminit l. 10. Antiquitatum c. 12. & Hieronymus, quem citat, & ſequitur Pererius vbi ſupra fol. 203. Vide eundem, & Guenaram in Habacuc. Cyrum autem & Darium ex Oriente veniſſe Babylonem, norunt omnes, qui vel mediocriter ſunt in Geographia verſati.

Euphrates mediam Babylonem interfluens.

Notandum inſuper eſt, Euphratem fluuium per mediam Babylonem influere, eamque duas in partes ſecare, vt perſpicuè tradit Strabo. Tametſi autem Cyri exercitus Babylonem vndique obſidebat; ita tamen excelſi & eminentes erant muri, tanta eorum firmitas, vt vrbem vi capere & expugnare, impoſſibile eſſet. Erat enim Babylone innumerabilis propugnatorum multitudo; muri autem ipſi quinquaginta in latitudinem cubitos, ducentos in altitudinem patebant. Atque ita nullo modo poterat vi capi ciuitas. At Cyrus exſiccato alueo fluminis eam inuaſit, quà Babylonij ſe magis tutos ac ſecuros putabant. Licèt enim muri ita fuerint editi ac lati; multò adhuc videbatur difficilior fluminis traiectus ſiue ingreſſio, quam murorum aſcenſus, aut alicuius ex vrbis partis occupatio.

Proſequitur verſus XII. Commentarius.

Myſticã exſiccati Euphratis renouationem in ſexta plaga affirmari.

CVM igitur Babylonicæ inuaſionis atque excidij hiſtoria ſic ſe habeat; miror poſſe aliquẽ verba Apocalypſeos ſuprà allata legere (vbi de ſexto Angelo dicitur; *Effudit phialam ſuam in flumen illud magnũ Euphratem; & ſiccauit aquas eius, vt præpararetur via Regibus ab ortu ſolis*) quin protinus aduertat, ad illam ipſam hiſtoriam alludi; & quandam admirabilis illius facinoris renouationem affirmari. Quamobrem mirandum eſt, Apocalypſeos interpretes huius hiſtoriæ in hoc loco non meminiſſe; cùm manifeſtè textus aſſeueret, eiuſmodi fuiſſe ſextæ phialæ effectum, vt antiquum illud & egregium facinus inſtauraretur de exinanito flumine Euphrate; vt per eius alueum exſiccatum aditus Orientis Regibus in Babylonem pateret.

Maioris

De quanam spiritali Euphratis renouatione hic sermo sit.

Maioris tamen momenti est intelligere, de cuiusmodi A renouatione in hoc loco sermo sit. Nonnulli enim opinantur agi hîc de euentis sub Antichristi tempus futuris; ac proinde illud hîc affirmari, tunc Religionem Catholicã tantopere in Orientis prouinciis florentem & vbique propagatam fore, vt inde sint Reges venturi, qui cum Antichristo bellum gerant; qui vt securè possint traiicere flumen, eis Euphratem miraculosè arefaciendum fore; & sic demum Antichristum ab Orientalium Regum exercitibus conficiendum. Hæc est opinio Genebrardi Ps. 67. 37. & nostri Viegæ hîc sectione 3. quanuis sectione 2. dixerit, suam esse sententiam B agi in præsenti de Regibus Orientalibus Euphratem traiecturis, vt bellum Ecclesiæ inferant.

Opinio explicantium de Antichristo exploditur.

Et quanquam hæ duæ Viegæ opiniones sunt meo iudicio ab Apocalypsi valdè alienæ, quia eo solùm nituntur, vt ænigmatis verba, sicuti sonant, accepta ad rem applicent prorsus incertam: quam tamen sequitur sect. 3. minùs est violenta; quippe allusio ad antiquam illã Babylonis historiam manifestè indicat, sermonem hic institui de irruptione in ipsam Babylonem. Euidẽs autem est, in Apocalypsi Babylonem esse Ecclesiæ infensam. Qua- C propter toto errat cælo, qui hunc Orientalium Regum ingressum per flumen Euphratem eò tendere putat, vt bellum in Ecclesiam fiat. Ceterùm vtcumque hoc sit; meã quidem sententiã est improbabile, hanc sextam plagam esse accipiendam, vt sonat de vero & proprio transitu Regum Orientalium per siccatum Euphratis alueum. Primò, quia familiaris est Prophetarum locutio, affirmare, antiqua illa gesta & admiranda facinora fore renouanda: atq; hoc verborum inuolucro mysticam & spiritalem instaurationẽ, seu renouationem significare: nec tamen vllo modo de materiali renouatione tractare. D Multa nobis suppeterent de hac locutione exempla in Psal. 67. & c. 3. Habacuc. Quis ergo non videat, hunc eundem esse loquendi modum apud Apocalypsin, librum præsertim ænigmaticum? Secundò, tam antecedentia, quàm subsequentia clarè ostendunt, huius loci verba nullo modo, vt sonant, esse intelligenda. Nam effusio phialæ, quæ proximè antecedit, nequaquam debet accipi materialiter, nec tres ranæ, quæ posteà subsequuntur.

Sexta plaga ad Ecclesiæ persecutionẽ à Romano Imperio ethnico olim excitatam esse referenda.

Euidens ergo est, mysticè etiam & non materialiter esse accipiendam Euphratis fluuij arefactionem, nec non illac Regum ingressionem. Iam penè omnia, quæ in cæteris narrantur plagis, non ita esse accipienda, E vt sonant, certum est. Tertiò, Apocalypseos cohærentia atque series exigit manifestè, vt sexta hæc plaga ad persecutionis per Imperium Romanum excitatæ tempora referatur. Quare extra chorum saltat, qui explicationem detorquet ad ea, quæ eodem tempore neutiquam acciderunt. Quartò, non solùm qui de Romani Imperij persecutione sermonem hic esse credunt, sed etiam qui hasce plagas de Antichristi tempore exponunt, ferè omnes hanc mysticam plagam accipiunt; quasi rem in sensu mystico F intelligendam, asseruntque Euphratis exsiccationem esse symbolum terrenæ felicitatis mundanos homines in ipso decursu deficientis. Quamobrem nimis se ad literam ipsam constringit, qui hanc plagam materialiter vt sonat, esse interpretandam censet.

Mysticam Babylonem esse Romam.

Vbi autem statuamus, hoc explicandum esse mysticè, & sermonem hîc esse de eo tempore, quo Romanum Imperium oppugnabat Ecclesiam: hinc planum fit, mysticam Babylonem, quam Orientis Reges per siccum Euphratem illati adorti sunt, esse Romam idolorum cultricem. Quod magnopere confirmatur tum congruenti applicatione eorum, quæ textus repræsentat ad id, quod in mystica inuasione Romæ accidit; tum etiam eorum enarratione, quæ posteà referentur; nimirum Babylonem in Apocalypsi esse antiquam Romam ethnicam, quæ Christianam infestabat Ecclesiam.

Quid per Euphratem flumen figuretur.

Sed age iam; quid per flumen Euphratem repentè exiccatum figuratur? Respondeo; Euphratem esse symbolum aptissimum ad significandum torrentem rapidissimum superbiæ, deliciarum atque opum, & fortè etiam humanæ sapientiæ & eloquẽtiæ, quibus Romani circumfluebant. Namque vt Babylonios olim Euphratis latitudo ac profunditas de vrbis inuasione reddebat omnino securos: ita etiam copiosa hæc rerum mundanarum affluentia adeò negligentes ac securos tenebat Romanos de mystica Romæ expeditione, vt stultum planè ac prorsus insanum reputarent, si quis Christianam Religionem ad Romæ intimos recessus penetraturam, & senatorum ipsas domos occupaturam existimaret. Intereà tamen diuinæ prouidentiæ consilium & solers Euangelij prædicatorum industria cælesti numine & auxilio roborata totam hanc difficultatum molem superarunt. Et quasi derepentè fluuius Euphrates siccaretur, non aliter Deus ex prædestinatorũ animis seiunxit obicem illum fastus, superbiæ, deliciarum ac doctrinæ Gentilicæ, quibus antea miserè inhiabant, & medio hoc facinore admirando potuit Christi fides in nobilissimas quasque Romæ familias irrumpere, easque feliciter occupare.

Regũ Orientalium symbolum quibus potissimum aptetur.

Regum autem Orientalium nomen (quo, si figuram spectes, Cyrus ac Darius designantur) mirificè viris Apostolicis generatim, & Romanis singillatim Pontificibus accidit; iis videlicet, qui Romam mysticè inuaserunt. Etenim cùm in Cyro ac Dario Orientis Regibus adumbrentur; illis egregiè quadrat Regum Orientalium nomen. Præsertim cùm Christiana Religio Romam ex Orientis partibus, id est Ierosolymâ, aduenerit. Iam, si excellentissimus aliquis binarius exquiratur, qui Cyro ac Dario respõdeat, nihil aptius quàm Petrus & Paulus. Quanuis enim illi iam ad cælestem patriam per martyrium euolarint, quando ob mysticam Romæ inuasionem persecutio sub Diocletiano crudelissimè sæuiit: illi tamen significanter satis dicuntur esse duo Orientis Reges, quibus potissimùm admirabilis hæc Romæ expeditio secundùm Deum refertur accepta. Quamobrem Laurentius Iustinianus in festo sanctorum Petri & Pauli, duos hosce Apostolos præclarissimos eleganter fingit esse Orientis Reges, qui Babylonem, id est Romam, sese intulerunt; eamque Christianæ Religioni subiugarunt. Licèt autem videatur cuipiam hæc diui Laurentij Iustiniani non tam expositio esse, quàm accommodatio; meo tamen iudicio rectè collineauit sanctus Patriarcha. Nam interpretatio hæc cum verissima Apocalypseos acoluthia mirificè consentit. Demum Adamus in prologo in Isaiam refert, esse D. Hieronymi sententiam, in Medis ac Persis Apostolos & eorum successores denotari, qui Babylonem, id est confusum mundum, euerterunt. Hæc ille de mundo in communi, quæ tamen multò aptiùs Romæ ethnicæ applicantur.

Quanam sit spiritalis renouatio Euphratis ab Orientis Regibus exsiccati.

Spiritalis ergo renouatio antiqui facinoris, quo Cyrus & Darius Orientales Reges Babylonem inuaserunt, non fuit alia, quàm mystica Apostolicorum virorum in Romam ethnicam inuasio; id est in eius præcipuas domos, cuiusmodi erant Senatoriæ, Cõsulares, & Imperatoriæ, & quidquid Romæ florens atque opulentum erat. Etenim repentè & præter

ter opinionem alius vxorem propriam esse Christianam deprehendit; alius filiam; fratres alius; alius A cognatos & affines; ac demum omnes pariter animaduerterunt, Christianam fidem sese in mediam Romam & in ipsas eorum domos insinuasse, atque adeò vix aliquam esse super, quò non cælestis ille penetrasset ignis, quem Christus in terra accensurus aduenit. Adeò autem in hac parte securi atque imparati erant tyranni & ceteri Gentiles, tam lõgè ab huius euentus suspicione; vt eorum fiducia atque securitas iure optimo figuretur in ea, quam Babyloniis quondam inesse diximus. Quippe secundus B rerum cursus atque prosperitas, & illa Imperij magnitudo, qua tunc ethnici Romani fruebantur, nec non exundans superbiæ, deliciarum & Gentilicæ eloquentiæ torrens eos ipsos ita securos ac negligentes reddiderant de Regionis Catholicæ in Romam irruptione, vt nihil sibi minus extimescerent. In cuius autem mentem veniret, fieri posse, vt in domos adeò superbas humilitas Euangelij & Christi crucifixi adoratio penetrare posset; atque ea doctrina, quæ quidquid mundus amplectitur & colit, pro nihilo ducit? Itaque minimè timebant persecutores fidem Euangelij suas domos penetraturam. Verùm enimuerò exitus ipse probauit, diui- C nam prouidentiam ipsâ hominum securitate & non-curantiâ fuisse vsam, vt extemplò & præter omnium expectationem Christiana fides in eorum domos penetraret.

Iam quantâ hic euentus admiratione & stupore Romanorum animos perculerit; conijci potest ex nouitate ipsa & insolentia, quæ Christianos ipsos solet in magnam admirationem adducere; quando subitò & inopinatò ad Deum conuertitur aliquis, qui in mundo antea, rebusque mundanis fuerat penitùs immersus. Cuiusmodi erant Saulus, Matthæus & Magdalena. In quorum & similium conuersione discimus ex Apocalypsi, renouari quodammodo Babylonis inuasionem. Quod autem Deus instrumentum vsurpauit ad mysticam Romæ inuasionem seu conuersionem, præter diuinæ gratiæ efficacitatem, illud fuit; nempe peracre studium atque contentio prædicatorum Euangelij, & communio atque conuictus cum variis gentibus ac nationibus; etiam cum iis, qui curiositatis causâ eos in carceribus inuisebant. Nam ministrorum Christi inexplebilis eos omnes conuertendi cupiditas, inanis mundi gloriæ prædicatio, admirabile vitæ & sanctitatis exemplum, in cruciatibus atque tormentis fortitudo atque constantia; hæc inquam omnia Gentiles ipsos alliciebant ac trahebant, vt eiuratâ idolorum impietate sese ad Christiana sacra transferrent. Ac postremò in mystica hac Romæ inuasione quis non videat, quàm aptè & congruenter excogitetur fidelis exercitus duces & imperatores præcipuos fuisse Petrum & Paulum, quibus regum Orientalium nomen meritissimè tribuitur?

Quod Deus instrumentū ad mysticam Romæ inuasionem vsurparit.

Atque vt illud hîc demum adnectam; Cyrus Babylonem non apertâ vi atque armis occupauit; sed occultè, & quâ ipsi sibi Babylonij minùs præcauerant. Similiter igitur Christiana Religio non violentâ armorum impressione Romam irrupit; sed priùs eò sese insinuauerat, quàm Romani persentire potuissent, quâ sibi aditum posset Christiana Religio patefacere. Nec enim Catholica fides vim ac potentiam manifestam potentiæ Romanorũ opposuit; nec Romanorũ maiestati auctoritatẽ obiecit mundanam; sed quod maiori impedimento videbatur esse, nempe terrenarum rerum affluentiam atque delicias, quibus Romani abundabant, & effrænatam eorum cupiditatem, qua se prospero temporalium rerum decursu ac rapidissimo torrente duci ac trahi sinebant; hoc inquam immensa Dei virtus & mystici Darij industria, hoc militum strenuorum robur ac fortitudo, hoc firma in Deum fiducia, hoc humilitas, hoc patientia, hoc denique Spiritus sancti ignis (per ignem illum figuratus, quo Cyrus post fluminis aliò auersi diuerticula, aluei & riparum arundineta ac fruticeta combussit) omnino complanauit & sustulit. Quòd verò Euphrates symbolum sit voluptatum fluxus; auctores habeo Ticonium homilia 10. & Rupertum Apoc. 9. Ac de fluuio quidem in communi idem docet Augustinus, sermone 210. vbi ait, *Flumen significat præterfluentem & fugitiuam & in abyssum descendentem voluptatem, vel luxuriam huius sæculi.* Hæc Augustinus, qui si de fluuio in communi ita sentit, quantò magis de Babylonis flumine? Similis explicatio Euphratis tradita à nobis est, suprà c. 9. 15.

Christiana Religio quomodo se in Romanam arcem insinuauerit.

TEXTVS.

C Vers. 13. *Et vidi de ore Draconis, & de ore Bestiæ, & de ore Pseudoprophetæ spiritus tres immundos in modum ranarum.*

14. *Sunt enim spiritus dæmoniorum facientes signa, & procedunt ad Reges totius terræ, congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei.*

COMMENTARIVS.

IN his tribus ranis alluditur ad Ægyptiacã ranarum plagam, quæ habetur Exod. 8. 6. Ceterùm D ranæ Ægypti fuerunt innumerabiles; ranæ verò huius sextæ plagæ fuêre non ampliùs tres. Illas ait sacer textus ascendisse de aqua; has Ioannes ait exijsse *de ore Draconis, & de ore Bestiæ, & de ore Pseudoprophetæ*, non tamen asserit, vidisse se tres illas ranas, ex Draconis, & vtriusq; Bestiæ oribus prodire; sed illud tantùm, quas vidit ranas, earum singulas ex singulis horum trium monstrorum oribus fuisse eiectas. Videtur autem Ioannes in hac visione tres illas ranas aspexisse in ipso fluminis arefacti alueo. Qui enim ait, Euphratem sibi visum desiccatum; E & mox addit, tres ranas à se fuisse conspectas; omnino significat, illud sibi ob oculos positum, quod cerni plerumque solet, quando torrens aliquis siccatur. Tunc enim in nonnullis lacusculis, & exiguis paludibus, quæ reliquæ fiunt, solent mox ranæ apparere. Et verò Spiritus sanctus, qui in his plagis ad Ægyptiacas voluit respicere, hunc in locum ranas appositè inseruit; quippe exsiccato fluuio, ranæ mox opportuno loco accidunt. Quod autem Ioannes exprimit, illud est; quas ipse vidit ranas, fuisse tres; easque ex Draconis & duarum Bestiarum oribus singulatim fuisse egressas.

Allusio in tribus ranis ad Ægyptiarum ranarum plagam.

F *De ore Pseudoprophetæ.*] Satis patet tertiæ Bestiam hîc Pseudoprophetam appellari; idemque nomen illi adscribitur cap. 19. 20. & cap. 20. 10. Huius verò rationem discriminis reddidimus cap. 13. 11. circa illa verba, *Loquebatur sicut Draco.* Præterquàm quòd falsa miracula, quæ cap. 13. de illa referuntur, conducunt pariter, vt illi Pseudoprophetæ nomen iure tribuatur.

Sunt enim spiritus dæmoniorum.] Quomodo sit accipiendum in præsenti dæmoniorum nomen, infrà explicabo. Nunc aduerto particulam *Enim*, deseruire ad reddendam superiorum rationem. Vers. 14.

Sensus

Sensus ergo est, tres illos dæmoniorum spiritus meritò sub ranarum specie fuisse visos, quæ ex draconis & duarum Bestiarum oribus processerunt: esse enim diabolicos spiritus, & rerum admirabilium effectores.

Quo sensu dicantur tres ranæ procedere ad Reges totius terræ.

Et procedunt ad Reges totius terræ.] Quasi dicat, illud esse trium ranarum consilium, vt conflectur exercitus, bellúmque fiat aduersus summum ac præpotentem Deum, quem ad finem Principes, & Reges terræ à ranis ipsis solicitari, vt inter sese coniurent, & vires suas robúrque congregent contra Christianum nomen, & Christi ipsius Euangelium. Quod quasi deridens Ioannes, & stultam earum mentem deludens, asserit, nullum alium fore tantæ expeditionis, tantæque coniurationis exitum, quàm vt congregentur Reges ad prælium in die magno omnipotentis Dei. Quibus in verbis videtur alludi ad illud Psal. 2. 2. *Astiterunt Reges terræ, & Principes conuenerunt in vnum aduersus Dominum & aduersus Christum eius. Qui habitat in cælis irridebit eos, & Dominus subsannabit illos.* nimirum, quia conspiratio illa nihil aliud proficiet, quàm vt omnipotens Deus, eos simul collectos corripiat, & suæ potentiæ documentum clarissimum in eorum excidio edat: idque præstet eâdem ipsâ viâ atque consilio, quâ ipsi Christum oppugnare & superare tentabant. Quod facinus egregium diuinæ prouidentiæ in primis commendari videtur, quandoquidem dies, quo illud patratur, appellatur, dies magnus omnipotentis Dei.

Quid per tres ranas ex dracone & duabus Bestiis exeuntes significetur.

Verùm faciamus iam gradum ad explicationem mysterij in tribus prædictis ranis adumbrati. Exsiccato Euphrate, mox in lacunulis in alueo extantibus tres illæ apparuerunt ranæ, quas refert textus. Quid obsecro aptius & congruentius vt significetur, vbi aspexere Gentiles fidem in eorū sese domos insinuasse, ingentes mox clamores & vociferationes aduersus Christianam Religionem edidisse? Aruit flumen, & mundani fastus atque pomparum contemptio locum præbuit, vt Christiana fides aliquorum animos occuparet. Atque hæc ipsa Gentilicæ vanitatis despicientia extitit ratio, vt ranæ erumperent, & aduersus Christi fidem clamitarent.

Græca ranæ vox vnde dicta.

Obserua igitur primò, ranarum clamorem raucum importunumq; esse; id quod Græca vox haud obscurè indicat, βάτραχος enim dicitur ab aspero clamore. Secundò obserua, per tres ranas significari mundi, dæmonis atque carnis sermonem, siue locutionem. Hæc enim triplex sermocinandi ratio bellum Euangelio indixit. De quo bello virtuti illato a triplici sermone siue locutione, nempe carnis, mundi atque diaboli agit grauissimè Ioannes Auila in suo libro spirituali; & Bernardinus Rosignolius l. 3. de disciplina perfectionis c. 15. ex Bernardo similiter agit de tribus spiritibus, diabolico, carnali & mundano. Si autem quod textus de ranis affirmat, attentè cōsideremus; hæc eis figura ad amussim quadrat. Asserit imprimis hasce ranas esse spiritus immundos. atqui nomen spiritus halitum siue respirationem denotat: in quo pariter vox siue clamor rectè figuratur. Præsertim cum textus ipse exprimat, tres ranas erupisse; primam ex draconis, alteram ex marinæ Bestiæ, tertiam ex terrenæ ore. Si ergo draco & Bestiæ duæ adumbrant tres animæ aduersarios; quid elegantius ad horum trium hostium loquelam significandam, quàm dicere, illos esse tres spiritus ex ore draconis & duplicis Bestiæ egressos? Si cap. Apocalypseos primo, cùm dicitur. *De ore eius gladius acutus exibat*, eâ phrasi sermo Christi designatur; rana igitur de ore draconis prodiens, draconis ipsius sermonem aptè indicabit. Adde huc, ranam esse animal vocalissimum; vsque adeò vt nihil videatur esse aliud rana, quam clamor ille asper & importunus; cui proinde Laconicum illud iure applices *Vox est, præterea nihil.*

Quare huiusmodi ranæ appellentur spiritus immundi.

Hominis animā nuncupari halitum siue spiraculū Dei.

Obserua tertiò, ex Genes. 2. 7. rationalem hominis animam, halitum Dei siue spiraculum nuncupari, *Inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ.* Cùm autem hanc homini respirationem à Deo immitti, perinde sit, quasi illum ad suam imaginem & similitudinem effingere (Genes. 1. 26.) hinc ortum fuisse videtur, vt quando res aliqua grandiorem aliam similitudine refert, dicatur esse quasi halitus siue spiritus quidam illius. Sic enim dicimus felem esse leonis aut tigridis quasi sternutamentum; quæ locutio plus adhuc lepôris Hispano idiomate continet, *El gato es como vn huelgo y estornudo del Leon.*

Dæmonis, mundi atque carnis loquelam in tribus ranis adumbrari.

His ergo ita constitutis; vt eorum sermo & locutio, qui clamoribus ac vociferationibus aduersus Euangelium obstrepebant, dicatur esse imago quędam loquelæ dæmonis, mundi atq; carnis; ac proinde ipse met dæmonis, mundi & carnis spiritus: ad hoc inquam denotandum congruentissimè dicitur clamor ille esse spiritus immundus; atque is spiritus, qui ex ore draconis, & ex ore marinæ Bestiæ & ex ore Bestiæ terrestris exiuit: hoc est, in eo clamore ad viuū exprimi dæmonis spiritū, mundi atq; carnis. Et quidem ad pingendam in exiguâ re effigiem quandam eorum, quæ dæmon suggerit, proponit mundus, caro complectitur (quæ omnia ad luxuriam, auaritiam & superbiam reuocantur) apprimè ranarum inducitur figura, quam mox exsiccati fluuij tractatio menti obtulit. Si enim Bestiæ c. 13. appositè affixi sunt vrsini pedes, pectus tigrinum, & leoninus rugitus ad luxuriæ, auaritiæ ac superbiæ significationem: nihilo est ineptior ad idē significandum ranæ figura. Etenim in ipso cœno, in quo & nascitur, & semper volutatur, mirificè luxuria ac turpis libido denotatur. In maculis, quibus veluti ocellis quibusdam vndique distinguitur, oculorum concupiscentia innuitur. In peruicaci importuni clamoris elatione, superbia adumbratur, cui etiam significationi deseruit ranæ tumor; atque huc etiam si libeat, possis non perperam Æsopi fabellam de rana cum boue ingenti mole sese per tumorem comparante adducere.

Quomodo ranæ tres possint ad tres animæ hostes accommodari.

Hisce omnibus satis exprimitur dæmonis, mūdi atque carnis loquelam Euangelio reclamantem, esse ex sese immundam, cupidam ac superbam. Nāque vt sanctorum virorum sermo optimum Christi odorem præ se fert; ita è contrario sceleratorum atque improborum locutio obscœnitatem, auaritiam & superbiam ostentant; atque adeò dæmonis, mundi & carnis spiritum. Quòd si aptior videatur alicui expositio illa, quam c. 13. 2. coniunctioni vrsinorum pedum, tigrini corporis, rugitus leonini tradidimus; illi etiam significationi accommodari facilè potest ranarum immunditia, & earum oculi, ac superbus clamor. Posset etiam non ineptè dici, spiritum draconis, & marinæ Bestiæ, atque Bestiæ terræ vnum eundémque esse. Verùm perinde est, si dicamus esse quasi tres spiritus, propter triplicem, quam habent, originem. Fuit autem maximè ad rem ternarius numerus; vt significetur, ranas ex monstrorum trium ore prodiisse. Et fortassè his tribus ranis accommodari potest triplex ranarum genus, quod reperitur. Nam præter communes, rubetæ etiam & calamitæ sunt ranæ, vt tradit Plinius, l. 8. c. 31. & l. 32. c. 10. Rubetæ verò sunt terrestres & virulentæ; calamitæ autem degunt inter arundines & fruticeta: quod ad designandum spiritum dæmonis, & spiritum carnis fortasse valet.

Obiectio soluitur. Cur Ranæ dicantur spiritus dæmoniorum.

Obiiciet fortè aliquis; in textu manifestè denotatur, tres illas esse totidem dæmonia. Priùs enim dicuntur esse tres spiritus immundi; deinde expressiùs adhuc subiungitur; *Sunt enim spiritus dæmoniorū.* Respondeo, mirum non esse, vt ænigma dissimulet, quod significare contendit. Et sanè, si rem seriò examinemus, non ait textus, tres ranas esse dæmonia, sed esse dæmoniorum spiritus. Nec elegantia vacat, quòd sermo de dæmonibus esse videatur; vt & horror incutiatur hominibus, & indicetur pariter, spiritus illos esse teterrimos humani generis hostes. At si rectè id construamus, spiritus dicitur esse eius, à quo spiratur. Quare spiritus dæmoniorū perinde erunt, quasi spiritus ab ipsis dæmonibus inspirati. Cùm autem textus expresserit, ranas tres ex draconis, & duplicis Bestiæ oribus erupisse; necesse est, tam draconem ipsum, quàm Bestias hìc appellari dæmonia. Quinimò licèt dæmoniorum nomen ranis imponatur; quoquo modo se res habeat, accipiendum est dæmoniorum nomē, qua ratione nomen Satanæ vsurpatur; quod in Scriptura hominibus etiam tribuitur. Propterea igitur mirū non est, infensissimos hostes dæmoniorum nomine compellari; siue diaboli sint, siue homines, siue Bestiæ. Atque ita tres animæ hostes videntur hìc dæmones nominari. Facit Habacuc 3. 5. *Egredietur diabolus ante pedes eius.* Vbi nomen diaboli tragicum est; vt videbimus l. 10.

Nomine dæmoniorū qui significetur.

De quibus ranarum signis siue prodigiis hic sermo sit.

Subdit textus: *Facientes signa.*] Quod de dæmonis, mundi atque carnis sermone dicitur, quòd scilicet miracula & portentosa signa edat, referendū videtur ad miracula illa, quæ cap. 13. Bestiæ maris & Bestię terræ attributa sunt. Nec enim mirum est aut nouum, si trium horum hostium loquela in hominibus decipiendis, & inescandis eos ipsos referant, quos in suis actionibus imitantur. Id quod cùm hac etiam tempestate videamus accidere, quantò magis putandum est, eo tempore accidisse, præsertim inter ethnicos homines in idololatriæ tenebris immersos? Quis dubitet, ranarum clamorem tunc effecisse, vt homines Bestiam maris cultu & adoratione prosequerentur, & se illius seruos esse iactarent; atque adeò falsam mundi, eiúsque inanis gloriæ imaginem hominibus non secus proponi, ac si solida esset & expressa: ipsísque loquentem videri, & facilè vt verum persuadentem, quod vera ex se vanitas ac mendacium est? Lege quæ diximus c. 13. de miraculis Bestiarum.

Quorsum ranæ ad Reges totius terræ dicantur procedere?

Et procedunt ad Reges totius terræ congregare illos in prælium.] Imperatores quidem erant totius terræ Reges. Cùm autem præcipui Principes & Imperatores vnà coniurarent, conspirabant pariter cum illis, quotquot eorum erant ditioni subiecti. Tres autem ranæ, id est, dæmonis, mundi atque carnis sermocinatio, præcipui fuere ministri, qui tam Imperatores, quàm eorum asseclas atque fautores aduersus Euangelium cogerent; vt Christi nomen ex orbe, si possent, exterminarent. Atque id est, quod Psal. 2. dicitur, *Quare fremuerunt Gentes, & populi meditati sunt inania; aduersus Dominum, & aduersus Christum eius?* Hæc autem coniuratio ex ranarum clamore, vt constat, oriebatur. Quamobrem appositè fingitur, tres illas ranas concursare per orbem, & importuno clamore ac vociferatione concitare Principes, populos commouere; vt contra Christi Euangelium arma capiant.

Quænam dicatur dies magnus omnipotentis Dei.

Ad diem magnum omnipotentis Dei.] Magnus hic dies denotat maximam & euidentem diuinæ omnipotentiæ significationem; dum Christianæ Ecclesiæ hostes suismet ipsorum armis deuincit ac iugulat. Manifestum autem est, Reges terræ non eo

A fine à ranis congregari, vt Deus in eorum confusione suam ostenderet potentiam. Verùm vt significetur Deus suos ipsos hostes assumere ad ea exequenda, quæ admirabilis ipsius prouidentia disposuit & ordinauit; ad hoc inquam significandum, dicuntur ranę coniungere Reges, vt prælium committerent magno die omnipotentis Dei. Quo denotatur, quanuis ranarum intentio fuerit diuini consilij rationi contraria, re tamen ipsa diuinæ prouidentiæ dispositioni deseruire; & Gentiles ipsos, quanuis exitus eos manentis ignaros pariter conglobari, vt in illis simul collectis Deus suæ ederet

B omnipotentiæ documenta. Consonat illud Isaię 8. 9. *Congregamini populi & vincimini.*

Diem magnum nō pro vnico solùm die sumendum esse.

Qui autem vocatur dies magnus, non est existimandus esse vnicus solùm dies; sed quoties Deus Regum ac Principum coniurationem aduersus Euangelium pactam in maiorem atque illustriorem sui nominis gloriam conuertit. Quotiescunque enim id accidit; magnus Dei dies renouatur. Et quanuis totius discursus filum poscat, vt singillatim hic sermo sit de die, in quo Ecclesia ex Romani Imperij persecutione victrix euasit; rectè tamen potest eadem consideratio ad alios id genus dies extendi. Et concionatores quidem possunt

C non ineptè vsurpare huius plagæ figuram (in qua repentina Euphratis fluminis exsiccatio, & Regum Orientalium irruptio in Babylonem proponitur) vt in hac veluti effigie atque pictura nobis in mentem crebrò reuocent obliuionem maximam, maximúmque periculum, in quo semper improborum Respublica (quæ est spiritalis Babylon) versatur; ac neminem esse, qui Dei possit iræ obsistere (quæ per Orientales Reges figuratur) quominus sicco pede, vt aiunt, sese intrò inferat, & suos hostes acerbissimè vlciscatur. Ac demum huiusmodi discursus potest congruenter applicari ad re-

D gnum aliquod, ad ciuitatem, ad singularem personam; pro vt res aptiùs se dabit. Potest etiam Dei dies nuncupari repentinum peccatoris supplicium; quando ille imprudentior & imparatior erat, & nihil minus curabat, quàm vt sui conatus, quibus se veritati ac virtuti opponebat, irriti forent & inanes. Nihilominus tamen propria & germana huius loci expositio respicit diem victoriæ ab Ecclesia ex Romani Imperij idololatria partæ, vt iam explicaui.

E

NOTATIO III.

De aliis explicationibus trium ranarum præter eam, quam in commentario proposuimus.

Referuntur aliæ de tribus ranis explicationes, præter eam, quæ suprà tradita est. 1. expositio de tribus dæmonibus ab Antichristo mittendis. 2. expositio de hæresibus.

VIEGAS sectione 2. existimat, tres ranas huius capitis esse tres dæmones ab Antichristo sub visibili legatorum specie mittendos. Exire autem de ore dæmonis, Bestiæ maris, & Pseudoprophetæ, perinde esse dicit, atque mitti illos ex diaboli, Antichristi, & præcursoris eius imperio. Hæc tamen interpretatio imprimis rem omnino incertam in-

F ducit. Deinde minimè est apta. Vt enim significetur, illos dæmonis & Antichristi imperio mitti, violentum est prorsus asserere, illos esse ranas ex dæmonis ore prodeuntes. Et quanuis Pierius l. 19. dicat; ranas etiam hoc loco esse dæmonum simulacra; nullam tamen reddit huius rei rationem, quæ satisfaciat.

Aliorum explicatio est, in tribus hisce ranis hæreses denotari. Huc spectat, quod refert idem Pierius ex Eucherio, nimirum ranas esse Hæreticorum symbola. Cur verò in tribus ranis sint figurati, Staphilus libro de Lutheranorū concordia voluit explicare has ranas peculiariter Lutheranis applicando. Ait ergo, has tres ranas siue bufones esse tres sectas, quæ a Luthero deriuantur: ex quibus prima est Anabaptistarum, quorum pater est Rothmanus. Atque hi

sunt

sunt rigidi Lutherani. Secunda est Sacramentariorū, quorum auctor Carolstadius; ex quo Zuinglius, & Caluinus. Tertia est Protestantium, quorum dux Melanchthon. Atq; eandē hanc applicationem refert Prateolus. Verùm enimverò nihil opus est fingere, Apocalypsin Lutheri, aut sectarum trium ex illo dimanantium meminisse. Et quidem nec in hac applicatione redditur ratio eorum, quæ textus recenset; neq; in ea constare sibi potest Apocalypseos acoluthia. Quanuis alioquin non negem, ranarum symbolum aptè hæreticis impingi, si attendamus quod Pierius refert, nempe ranam apud Ægyptios symbolum esse inuerecundiæ, curiositatis, imperfectionis, & rusticitatis. Tradit etiā luce iuxta appositā ranas illico conticescere. Quod referri congruenter potest ad veritatis lucem, quæ hæreticos mutos & elingues reddat. Ceterùm quanuis hac ratione Pierius dicat, ranam esse silentij symbolum; ego potiùs dicerem, illas esse symbolum stultæ & importunæ garrulitatis; id quod opportunius erat atque aptius, vt Hæretici ranarum nomine vocarentur.

[illegible] de Antichristi præconibus. Beatus Prosper in dimidio temporis c. 11. tres ranas interpretatur de Antichristi præconibus, & subdit, *Quod in Daniele dictum: [illegible] exire velut præcones eius tres spiritus immundos, tanquam in tres partes orbis, Asiæ, Europæ, & Africæ, qui persuadeant Antichristum esse Christum.* Hactenus Prosper. Sed neq; Apocalypseos consequentia hanc explicationem admittit; nec sunt tātùm tres illæ orbis partes; quia America est quarta. & fortassè superest alia Australis nondum satis cognita.

[illegible] expositio de Gentilismo, Iudaismo, & Hæreticismo. Hisce explicationibus aliam adiungam, quæ non mihi displiceret omninò, si tamen cum Apocalypseos serie connecti posset. Ea verò est, per tres illas ranas denotari Gentilismum, Hæreticismum, & Iudaismum. Hæc enim sunt tria monstra, quæ aduersus Christianam Ecclesiam importunè clamitant; dum conantur Reges potentissimos ac Principes aduersus illam instigare. Et ritè accidit, vt Gentilismus sit ea rana, quæ ex ore marinæ Bestiæ prodiit. Iudaismus sit ea, quam Bestia terræ produxit. Hæreticismus denique, quam draco euomuit. In flumine verò Euphrate figurari posset humanæ eloquentiæ atque sapientiæ flumē, quod Euangelio videbatur opponi. Quod tamen impedimentum Deus de medio sustulit; partim quia infideles obmutescere fecit admirabili sapientia, quam Deus suis Martyribus elargiebatur (sic enim Christus, *Ego dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduersarij vestri:*) partim etiam, quia ex Constantini tēpore, tota illa vetus eloquentia ita euanuit, vt videatur flumē illud magnum antiquæ eloquentiæ Gentilicæ prorsus exaruisse. Et pro illa eloquentia, quæ Euangelio peracre bellū illatura videbatur, tres solùm emersere ranæ, quas draco ac duplex Bestia produxerunt; quæ quidem importuno clamore ac vociferatione se Euangelio opposuerunt; ita tamen, vt ranæ stultæ, garrulæ & importunæ sint.

TEXTVS.

Vers. 15. *Ecce venio sicut fur. Beatus qui vigilat, & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius.*

COMMENTARIVS.

Furis allusio [illegible] in Scriptura [illegible] ad [illegible]. ERIT fortassè, qui hæc vèrba velit in eam partem accipere, vt probet in sexta huius capitis plaga non agi de mystica Romæ inuasione; sed de singulari aliquo supplicio hostibus Ecclesiæ inflicto. Quippe in aduentu ad iudicium, hac item furis comparatione solet vti Scriptura: vt videre est Matth. 24. 43. Luc. 12. 39. & 1. ad Thess. 5. 2. & 2. Pet. 3. 10. & Apoc. 3. 3. Ad mysticam verò Romæ subiugationem (quæ fuit bonæ ipsius partis conuersio ad fidem) non aptè videtur desumi illa furis comparatio. Ea enim significatur, miserum atque infelicem esse illum, quem Dominus imparatum, nec vigilantem inuenerit. Atqui in mystica illa Romæ inuasione non infelices, sed felicissimi potius fuere, qui repentè & inopinantes diuina misericordia præoccupati Christianam Religionem amplexi sunt.

[illegible] Nihilominus sextæ plagæ explicatio suprà posita firmioribus nititur fundamentis, quàm vt hoc argumento conuelli possit. Ad illud ergo respōdeo; quamuis in sexta plaga directè de mystica Romæ eruptione tractatur, nihil tamē prohibet, quominùs in eo tractatu obiter admoneantur homines, quēadmodum Deus sese Romam sicut fur inopinatò immisit (hoc est, quando infideles magis erant incauti, & ab ea inuasione securi) ita etiam fideles à Deo ipso derepentè occupari, quando ei fuerit visum. Atque id significat vox illa, *sicut fur*, dum scilicet stultos deprehendit incautos, & nihil tale opinantes. Adiuuat explicationem hanc, quòd versus hic quintus decimus videtur veluti per parenthesim interpositus. Nam versus 16. (nempe *& congregabit illos*, &c.) proximè connectitur cum versu 14. vt facilè animaduertet, qui cōtextum intentè perlegerit. Itaque in media ipsa sextæ plagæ tractatione, diuina vox quasi per parenthesim interponitur; quæ fideles omnes admoneat, sicuti inopinatè irruptio in Romam fuit facta, ita etiam repentè & præter opinionem eos fore à se inuisendos, & imparatum quemuis intercipiendum. Hanc autem vocem hîc inseruisse congruentissimum fuit. Nam c. 16. eò fuit imprimis spectatum, vt septem plagæ totidem Dei spiritibus per ordinem responderent; sicuti c. 15. 1. notauimus. Ad sextam verò plagam suo ordine attinebat seria comminatio, quæ inter septem Dei spiritus erat sextus, vt explicatum est c. 1. vbi de septem Dei spiritibus longior instituta est tractatio. Quamobrem, vt mysticæ in Romam irruptionis tractatum cum spiritu seriæ comminationis componere possemus, interiectus fuit versus 15. quo edocemur pariter, & admonemur, quid ex mystica Romæ inuasione in nostram vtilitatem trahere debeamus; nimirum, Dei etiam aduentum ad fideles inuisendos repentinum pariter fore. Hunc enim Deus morem in suorum iudiciorum executione solet obseruare; & ipsam etiam Romæ inuasionem fuerat mox subsecutura suorum fidelium visitatio, vt statim explicabimus.

Atque ex hoc versu, vbi furis interseritur comparatio, minimè potest colligi, sextam plagam esse proprium aliquod supplicium, quod Deus foret de infidelibus sumpturus. Quanuis enim affirmet textus, Deum furis instar aduenturum; & quanuis hæc furis comparatio (si nihil adiiceretur aliud) congruenter posset adhiberi ad diem iudicij, vel ad repentinam infidelium subuersionem; ex iis tamen verbis, quæ mox adiunguntur, nempe *Beatus qui custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius*, apparet manifestè, non hîc sermonem haberi de infidelibus; sed de fidelibus, qui negligentier se gererent. Nec enim Scriptura diceret, infideli vestimenta esse, quibus suæ animæ nuditatem obtegat. *In hac 6. plaga non esse sermonē de supplicio aliquo propriè sumpto.*

Quo sensu hic accipiendum, quod hic de vestimentorum custodia scribitur. Explicatione ergo indigent hæc verba, *Beatus qui custodit vestimenta sua, &c.* Dicet aliquis, licèt Dei aduentus ad homines visitandos cum furis comparetur aduentu, quòd præter expectationem adsit; aduentum tamen Dei homines inuisentis esse veluti iudicis; ac Domini aduentum, qui tamē nulli vestem videatur detracturus aduenire. Verùm in iudicis officio includitur etiam, vt negligenti vestem auferri præcipiat; eâdem ratione, qua dicitur Matth. 25. 28. *Tollite ab eo talentum.* & Luc. 19. 24. *Auferte ab illo mnam*, sed cùm in hac comparatione præstituatur, posse interdum accidere, vt vestē quis habeat, qua suam nuditatem, suosque defectus cooperiat, vt tamen negligens ac desidiosus vocetur; ex hoc ipso intelligitur, qui hic negligentiæ insimulantur, posse etiam in Dei gratia permanētes negligenter se gerere. Gratia enim est ea vestis, qua animę

nudita, & turpitudo velatur, iuxta illud Pſal.31.1. *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata.*

De quibus in hoc verſu 15. ſit ſermo.

Notandum ergo eſt, in hoc verſu 15. verba non fieri de infidelibus, ad quos Deus erat ingreſſurus per myſticam Romę inuaſionem. Dei enim aduentus inſtar furis, in hoc loco referendus non eſt ad ſpiritalem Romæ inuaſionem; ſed ad perſecutionē, quæ poſteà accidit. De hac enim per tres ranas excitatâ proximè præceſſerat mentio. Hanc autem perſecutionem perſpicuum eſt aduerſus fideles fuiſſe coortam. In ea igitur aptiſſimè Deus intelligitur aduenire ad viſitandos Chriſtianos, quos illa petebat perſecutio. Quòd autem illa eſſet repentè concitanda; idcirco fidelibus (ne interim obſtupeſcerent, ſed vigiles intentique eſſent) edicitur; *Ecce venio ſicut fur, beatus qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta ſua; ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius.* Quod perinde eſt, atque illos admonere, ne ſe ſocordiæ ac negligentiæ dedant, exiſtimantes ſatis ſibi eſſe, ſi Chriſti fidem & præteritorum ſcelerū impunitatem adepti eſſent: ſubitò enim ſæuiſſimam perſecutionis procellam coorituram; in qua Deum occulto iudicio permiſſurum, vt inertium fideliū nonnulli Dei gratiam, atque adeò fidem deſererent; ac proinde gratiæ veſtibus ſpoliarentur, & eorum turpitudo, ignominia ac nuditas omnibus in propatulo eſſet.

Ad quod tempus ſint reuocanda verba illa, Ecce venio ſicut fur.

Hanc exiſtimo legitimam expoſitionem. Ex qua conſtat, cùm perſecutio fuerit exorta per occaſionem irruptionis myſticæ in Babylonem, hanc ipſam perſecutionem fuiſſe plagam myſticam, maximúmque beneficium; quo Deus eos affecit, qui in myſtica Babylone degebant. Et quidem verba illa, *Ecce venio ſicut fur*, reuocanda ſunt (vt ex dictis elicitur) ad tempus perſecutionis, quæ conſecuta eſt multorum ciuium Romanorum conuerſionē. At ea verba, *Beatus qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta ſua*, &c. appoſitiſſimè ſunt ad furis comparationem adiuncta. Ex comminatione verò, quæ ſocordibus & inertibus intenditur, facilè intelligitur præmiū, quod tacitè dicuntur adepturi, qui ſolertes egerint excubias. Illa enim Dei probatio non eò tantùm ſpectabat, vt diligenti ac vigilanti ſuum relinqueret veſtitum; ſed vt maxima inſuper adderet beneficia. Satis tamen fuit expreſſiſſe comminationem aduerſus negligentes, quæ cum illa furis comparatione congruebat.

TEXTVS.

Verſ.16. *Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon.*

COMMENTARIVS.

SVPRA iam diximus; præcedentem verſum; *Ecce venio ſicut fur*, &c. fuiſſe per modum parentheſis inſertum; atque in his verbis, *Et congregabit illos*, regreſſum fieri ad id, de quo antè ſermo erat, & belli allegoriam longiùs produci.

Præteritum pro futuro Prophetiis familiare.

Et congregabit.] Græcè eſt in præterito, *Congregauit*. verùm hæc eſt communis prophetiæ ratio; in qua de futura re per modum præteriti agitur, vt ſæpè alibi. Quare vt faciliùs percipi poſſet, tranſlatū fuit in futurum. Sed oportet animaduertere, quod ſit verbi huius ſuppoſitum. Ego quidem arbitror, in conſtructione Græca vicem ſuppoſiti gerere tres illos ſpiritus, qui ſub ranarum figura viſi ſunt. Nam ſpiritus Græcè neutrius eſt generis; atqui neutro plurali ſingulare verbum phraſi Græca adiungi ſolet. Cum autem dictum anteà ſit, tres illos ſpiritus procedere ad Reges totius terræ, & illos in prælium congregare: ſequitur modò, eos demum ab illis tribus ſpiritibus in campum Armagedon fuiſſe coactos. Verùm in noſtra lectione Latina ſuppoſitum verbi *congregauit*, videtur eſſe omnipotens Deus; & quidem ſatis ſapienter, vt hoc pacto intelligamus, trium ſpirituum hoſtile ſtudium & contentionem eſſe quaſi diuinæ prouidentiæ inſtrumentum; cuius miniſterio Deus ipſe ſua conſilia ad deſtinatum exitum perducat: videlicet, vt aduerſariorum exercitum in campum Armagedō, hoc eſt in inſidias deducat; ibique eos comprehendat. Armagedon enim, (vt ſequenti notatione conſtabit) non eſt peculiare alicuius loci nomen; ſed ad myſterij huius ſignificationem Hebraicè confictum; propriè autem ſignificat locum tendendis inſidiis aptum. Quare id in hoc loco innuitur, quādo ethnici magis alacres & erecti in bellum aduerſus Eccleſiam ferebantur, tunc potiſſimùm à Deo deduci, atque in eas inſidias, quas ipſis parauerat, pertrahi. Nam ea ipſa perſecutio erat inſtrumentum, quo diuina prouidentia vtebatur ad Romam Catholicæ Eccleſiæ ſubiiciendam, & Euangelij veritatem corroborandam, dum conſtaret Romani Imperij furorem non tantùm non potuiſſe aduerſus illā criſtas tollere; ſed potiùs medio ipſo furore idololatriam profligatam, ac diſſipatam fuiſſe.

Quid ſit congregari in campum Armagedon.

Ribera exiſtimans, ſermonem hîc eſſe de prælio cum Antichriſto committendo, opinatur propriū illius campi nomen, vbi ab vtroque exercitu confligendum eſt, eſſe Armagedon. Sed neſcio quantę ſit prudentiæ, velle id in ænigmate accipere vti ſonat. Viegas ait, locum eſſe incognitum, & propter myſterium ſic appellari: quia in eo loco poſt victoriam de Antichriſto partam, tectum Eccleſiæ in priſtinam gloriam conſurget. Nam Armagedon ſignificat *Conſurrectionem tecti*, vel *conſurrectionem in priora*, ſiue *montem è latrunculis*, (quia eò Antichriſtus cum ſuis conueniet) vel *montem Euangelij*, vel *montem pomorum*. Hæc ille. Sed, explicatâ genuinâ huius vocis etymologia, conſtabit, multò aptius eſſe myſterium, quod ſuprà indicauimus.

NOTATIO IV.

De etymologia vocis Armagedon.

Nomen Armagedon etymologia multiplex aſſignata, dicto nymum.

HIERONYMVS de nominibus Hebraicis ſic ait: *Armagedon conſurrectio tecti, ſeu conſurrectio in priora, vel melius mons è latrunculis, vel mons globoſus.* Hæc S. Doctor. Vbi vides priores illas expoſitiones, quas ſequitur Viegas, non adeò placere Hieronymo. Quare eas vt minus probabiles omitto. Præterquam quòd ſi fingendum erat Hebraicum nomen, quod Eccleſiæ fundationem, ſiue erectionem denotaret; non ſatis id exprimebatur, ſi duntaxat diceretur, *Conſurrectio tecti*, vel, *conſurrectio prima.*

Examinantur duæ poſteriores etymologiæ, quæ magis probantur Hieronymo.

Tranſeo igitur ad poſteriores illas Hieronymi etymologias. eæ ſunt, *mons è latrunculis*, vel, *mons globoſus*. Ac primò ad huiuſmodi ſignificationes apponendus erat nomini *Armagedon* ſpiritus denſus, & ita notari deberet *Harmagedon*. nam Hebræum nomen ſignificans montem eſt הר *Har*. Deinde vt Hebraicè dicatur *mons è latrunculis*; ſi voces ad perpendiculū exigendę eſſent, inſcribi deberet *Harmigedudim*. quippe Hebraica inſcribendi ratio ita habet הר גדודים, & diſcrimen illud, quod inter has duas voces, *Armagedon*, & *Harmigedudim* reperitur; ſatis eſt ne expoſitio illa omnino placeat. Quanuis enim locorum nomina ſæpè ſint valde corrupta, in ænigmate tamen ſi Hebraicum nomen ſit fingendum, non debet confingi adeò diuerſum ab eo, quod Hebraica lingua ſonat.

Eandem ob cauſam non magis ſatiſfacit illa altera explicatio *mons globoſus*. Nam, vt alia prætermittam, eandem habet

habet originem, quam *mons è latrunculis*. & eandem ferè ſignificationem. Nam *Gedud* non videtur referri poſſe ad globoſam montis figuram, ſed ad militum globum, nec enim aliæ in Hebraicis dictionariis ſignificationes huic voci *Gedud* aſſignantur, præter iſtas, *Exercitus, Turba, Globus militum, Latro, Latrunculus*.

Alterum interpretatio eiuſdem nominis.

Alij ſignificationem *Gedud* non attendunt, ſed ſolùm ſignificationem *Mageddo*, quod eſt proprium vnius ciuitatis nomen in tribu Manaſſe; in cuius campo occiſus fuit Ioſias 4. Reg. 23. 29. Quæ vrbs appellatur *Mageddon*, Zach. 12. 11. Et quia *Mageddo*, vel *Mageddon* denotat *annunciationem*, vel *pomum*, ſiue *fructum electum*: inde ſuſpicantur Harmageddon eſſe idem, quod *montem Euangelij*, vel *montem pomorum*, ſiue *fructuum*. Enimuerò alluſio ad vrbem, in cuius campo fuit interfectus Ioſias, nequaquam videtur ad rem. Neque ille in monte fuit oppreſſus, ſed in campi planicie atqui *Armagedon* non ſonat campum, ſed montem; ad cuius tamen ſignificationem deficit aſpiratio.

Alia inſuper traditur nec probatur, interpretatio.

His ipſe permotus rationibus aliam ſignificationem relinquo, quæ mea ſententia, & aptior erat, & maioris auctoritatis, videlicet vt *Armagedon* idem ſit; quod *mons ſucciſionis*. licèt enim videam, hanc ſignificationem Hebraico nomini *Armagedon* à nemine deſignati: ceterùm Zachariæ 12. 11. vbi nos legimus, *Sicut planctus Adradremmon in campo Mageddon*. Septuaginta legunt: *Sicut campus malogranati, quod in campo ſuccidetur*, vbi Septuaginta pro *Mageddon* interpretantur ſucciſionem. Quòd ſi de Eccleſiarum ſucciſione ageretur, optimè habebat, quia malogranatum ibi ponitur pro loco malogranatis conſito, vt obſeruat Hieronymus. & malogranata ſunt Eccleſiarum ſymbola. Et verò ſi trium tanarum intentionem inſpiciamus; id vnum agebant, vti Chriſtum (qui eſt myſticus Ioſias) abolerent, & eius malogranata ſiue Eccleſias ſuccideret.

Veruntamen non placet, per primam nominis *Armagedon* ſyllabam ſignificati montem; nec conſentaneum eſt nomen Armagedon in hoc ænigmate referri ad tanarum intentionem, ſed ad illius prælij exitum, quem imprimis Deus omnipotens intendebat.

Septima proponitur eiuſdem nominis expoſitio.

Helias Hutterus in ſuo dictionario Hebraico fol. 151. ait, *Armagedon* idem eſſe, quod *montem copiæ*, idémque ſignificari per Hebraicam vocem *Habarmona*, quæ ponitur Amos 4. 3. vbi nos legimus *Armon*; alij *Armoniam*; alij *Malogranata*; Septuaginta *montem Remman*. Vatablus, *Palatium ipſum*. Alij *Arcem vrbis munitiſſimam*. Sed ſomnium eſt, velle nominis huius myſterium rimari ex illo altero, quod Amos 4. 3. legimus.

Octaua Armagedò etymologia ſtatuitur, & ceteris præfertur.

Ribera noſter in præſenti, quamuis ſuſpicetur locum illum, in quo ſuperandus eſt Antichriſtus, appellandum fore *Armagedon*. (cui ſententiæ ſubſcribere nullo modò poſſumus) quod verò ait de vera nominis *Armagedon* etymologia, mihi videtur ſcopum attigiſſe. Nam præterquam quòd Riberæ ſignificatio aptiſſima eſt myſterio, quod in commentario expoſuimus; Hebraicas literas ſcienti facilè perſuadebitur, eam eſſe germanam nominis huius etymologiã. Ait ergo Ribera, *Armagedon* idem ſignificare, quod *doloſam exercitus congregationem*, id eſt, inſidias, ſiue inſidiarũ locum. Vt autem conſtet huiuſmodi interpretationem cũ Hebraicæ linguæ proprietate quadrare: notandum primò eſt calliditatem, ſiue aſtutiam Hebraicè appellari ערמה *Gharmah*. Si verò hæc vox Hebræa ſcribenda ſit literis Græcis, ſimpliciter ſcribendum eſt, ἀρμα: atque adeò Latinis literis *Arma*. Quia in Hebraicis vocibus cùm Græcè aut Latinè ſcribuntur, ſæpiſſimè omittitur litera ע *Hain*. vt patet in his vocibus, *Abdias, Aden*, &c. litera autem ה *He* quæ eſt in fine dictionis, neceſſariò fuit omittenda Græcè ſcribenti.

Coniectura præcedens notatio ſiue etymologia.

Secundò notandum eſt, exercitum, ſiue congregationem exercitus Hebraicè appellari גדוד quod Latinis literis ſic redditur *Gedud*, ſiue *Gedod*. Quare *Armagedod* ſine vlla corruptione, aut varietate penitùs ſonat, aut *Aſtutia exercitus*, ſiue *doloſa congregatio exercitus*: quas appellare ſolemus inſidias, Hiſpanè *Celada o Emboſcada*.

Tertiò notandum eſt, quamuis Græcè hîc legatur ἀρμαγεδδὼν, & Latinè *Armagedon*: hoc tamen diſcrimen mutationis D in N, aut nullius eſſe momenti, aut fortè elegantiæ nonnihil habere. Nam imprimis coniectari poſſet, forſitan naturalem irrepſiſſe ſcriptorum obliuionem, ſiue incuriam: tunc autem eiuſmodi non-curantia leuis ſanè eſſet, & mutatio adeò foret exigua, vt vix auribus diſcrimen perciperetur. In voce autem peregrina, quid mirum ſi à ſua primaria prolatione tantillum diſcreperet? Deinde forſan lingua ipſa Hebraica vtranque fert terminationem. Nam in voce *Mageddo* ſimile quid reperimus. In aliis enim locis inſcribitur *Mageddo*, & Zach. 12. 11. legimus *Mageddõ*. Ad hæc, terminatio illa in *on* fortaſſe ad diminutiui formam eſt referenda. Quippe Hebraica & Græca diminutiua deſinunt in *on*. Et quamuis non videatur eſſe poſſe Græcum diminutiuum, quod non finiatur in *ων*, ſed in *ον*, (niſi fortè in aliis codicibus ſcribatur per ὀμικρὸν:) ſatis tamen

A eſt, ſi Hebraicum ſit diminutiuum. & ſæpè venuſtè nomina diminutiua finguntur. Quamobrem, ſi *Armagedud* denotat inſidias, ſiue doloſam militum occultationem: vt inſidiolæ, ſiue tendiculæ notatentur, non ineptè dictum fuit *Armagedon*. Quòd ſi illud ſignificare voluit ſacer textus, Deum ſcilicet ſuis hoſtibus inſidias tetendiſſe: venuſtè per diminutionem dicuntur inſidiolæ, quibus eos comprehendat: quod ad irriſionem de inimicis exprimendam idoneum eſt.

Coniecturis item eiuſdẽ nominis explicatio probatur.

Vtcumque hoc ſit, nullam video ex reliquis huius nominis interpretationibus, quæ propiùs ad Hebraici nominis veritatem accedat. Atque inter varias expoſitiones, ſiue etymologias manifeſtum eſt, eam eſſe ſeligendam, quæ ænigmatis myſterio congruentior exiſtat. Valde autem cohæret cum myſterio, de quo agitur, vt nomen loci, quod effingitur, ſonet doloſam congregationem exercitus. Vbi

B autem ſtatuamus, *Arma* Hebræis eſſe *calliditatem*, ſiue *aſtutiam*; cetera nullius difficultatis ſunt. Nam radix vocis *Gedud* vel *Gedon* teſte Mercero ſignificat, *irrumpere*, quod mirificè conſonat. Nam inſidiæ perinde ſunt, atque *Aſtutia irrumpens*. Et fortè Ioannes ei voci tribuit terminationem in *on*, vt participij Græci illi normam apponeret; quod ſonaret idem, atque *Calliditas irrumpens*. Quid ſi Septuaginta interpretes eandem ſignificationem ſunt ſecuti Zachar. 12. 11. vbi pro *Mageddon*, quod eſt in Hebræo; tranſtulerunt, *Succiſum*. Nam ſuccidere, ſeu irrumpere, & euertere inſidiarum proprium eſt: & in nomine *Mageddon*, videtur ſumpſiſſe loco præpoſitionis; vt idẽ ſit *Mageddon*, quod à ſucciſione, ſiue irruptione. Fortè etiam locus, vbi interfectus fuit Ioſias, appellatus fuit *Mageddon*, non ſolũ quia

C prope vrbem Mageddo ſitus erat; ſed etiam quia ibi ſucciſus eſt, ſiue occiſus: quaſi illi fuerit nomen ab ipſa internecione inditum. In Apocalypſi autem commutatum eſt nomen *Mageddon* in *Armagedon*; vt expreſſiùs deſignaretur aſtutia inſidiarum, quibus idololatræ ſuccidendi erant.

Nonnulla ex prioribus etymologiis cũ hac noſtra conciliatur.

Poſſunt etiam ad noſtram interpretationem nonnullæ ex ſupradictis reuocari. Etenim, ſi cùm dicitur *mons globoſus*, habetur reſpectus ad militum globum, vti iã vidimus; *mons globoſus* dici poterit mons ille, vbi milites abſconditi, & in vnum quaſi globum coacti ſunt. Eodem ſpectabit *mons è latrunculis*, id eſt, mons eorum, qui latrunculorum more in inſidiis latent.

D

TEXTVS.

De VII. phiala.

Verſ. 17. *Et ſeptimus Angelus effudit phialam ſuam in aërem: & exiuit vox magna de templo à throno dicens, Factum eſt.*

COMMENTARIVS.

Septima plaga, eius ſignificatio.

VIDIMVS iam cap. 15. 1. huius plagæ ſeptimæ myſterium, eſſe vindictam myſticam, quam Deus de Roma deſumpſit per publicum Chriſtianæ

E Religionis exercitium & profeſſionem, quæ in ea fidelibus permiſſa fuit: ex quo ſubſecuta fuit poſtea totius Romæ conuerſio. Diuerſa ſatis eſt Viegæ & aliorum declaratio, qui hanc plagam referri volunt ad extremi iudicij imminentis ſigna. Quare exiſtimant; effuſa in aërem plaga ſeptima admirandas in eo rerum imagines & impreſſiones viſum iri; ſicut ante Ieroſolymitanum excidium contigit. Vocem autem illam, *factum eſt*, de impendente mundi fine exponunt. At ciuitatem magnam tres in partes

Aliorũ interpretatio de extremis vniuerſalis iudicij ſignis exploditur.

F diuiſam de Ieroſolyma accipiunt; quam opinantur prope ipſius mundi interitum magnificam fore & opulentam vrbem; vt Aretas. Hæc omnia, præterquam quòd pluribus incertis & minoris momenti rebus ſcatent, cum ipſo contextu minimè conſentiunt. Magna namque vrbs hoc in loco ſit illa neceſſe eſt; quam Apocalypſis Babylonem nominat; vt liquet cap. 17. 18. Et poſt hanc plagam ſequuntur mille pacis anni. Aſſero igitur, ſeptimam hanc phialam in aërem effundi; quia plaga ſeptima figuratur ſub vehementis tempeſtatis ſpecie. atqui tempeſtas in ipſo aëre excitatur. Alluſio verò fit ad

ſeptimam Ægypti plagam, de qua Exod. 9. 22.

Græcè hic de templo cæli legi: & quid hæc locutio ne denotetur

Et exiuit vox magna de templo.] Græcè eſt *de templo cæli.* Additur autem mox, eam vocem procedere è throno, ac dicere, *Factum eſt.* Cæli templo ſignificatur illud, quod Deus in Chriſtiana Eccleſia poſſidet. Hoc enim eſt cæleſte Apocalypſeos templum, vti ſæpe diximus. In hoc templo ſuum Deus thronum fixit; ex eóque dicitur ſatis verè, potenti ſui Imperij voce bellum cum Eccleſiæ hoſtibus gerere; quemadmodum veteres olim Prophetæ dicebant, *Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam.* Porrò phraſis illa, *Factum eſt*, non ſemper denotat nihil iam faciendum remanere.

Quid hic ſignificet phraſis illa, Factum eſt.

Nam & Ioannis 19. 30. in Cruce protulit Chriſtus, *Conſummatum eſt*, cùm tamen vltimum nondum ſpiritum exhalaſſet. Et Apocal. 21. 6. *Factum eſt.* Ex quibus conſtat quando ad finem ipſum peruenitur, nec quidquam aliud ſupereſt præter vltimum rei exitum & colophonem; tunc eiuſmodi phraſi locum eſſe. Quapropter, etſi poſtrema ſuperabat plaga; quia tamen per illam ſeptem omnibus plagis imponebatur finis, ideo dicitur, *Factum eſt.* quod perinde eſt, ac ſi dicatur, Nihil iam reſtat expectandum: imponamus finem. Hæc ergo vox denotat perſpicuam ſignificationem, quam ſuæ opis atque auxilij dedit Eccleſiæ ſuæ Deus, qui propriam in ea ſedem collocauit; quo ſignificauit, appropinquare iam tempus, vt Eccleſia propalam aduerſus idolorum cultores caput attolleret: vti miniſtri Euangelici ad prædicationem ſeſe hoc pacto magis magiſque ſtimularent. Dici etiã poteſt per hanc vocem è throno procedentem figurari notitiam, quam B. Syluester Pontifex Summus toti Eccleſiæ tradidit de Conſtantini Imperatoris decreto; quo ſe Chriſtianum publicè profeſſus eſt, & templa in Ieſu Chriſti honorem erigi imperauit.

TEXTVS.

Verſ. 18. *Et facta ſunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræmotus factus eſt magnus; qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt ſuper terram, talis terræmotus, ſic magnus.*

COMMENTARIVS.

Quid per fulgura, voces & tonitrua hic adumbretur.

MANIFESTAM illam cæleſtis ſubſidij ſignificationem ſubſecutũ fuit Euangelij prædicatorum officium egregiè præſtitum in Gentilium per veram Euangelij lucem illuſtratione. Id enim adumbrant fulgura, voces, & tonitrua; vt ſusè expendimus c. 4. 5. De terræmotus verò ſignificatione lege, quæ diximus c. 6. 12. & c. 8. 5. & cap. 11. 13 & 19 vbi obſeruauimus, apud Apocalyptin ſemper deſignari per terræmotum, inſignem aliquam terræ mutationem ex Dei cognitione prouenientem, quaſi apparente Dei maieſtate tellus ipſa contremiſcat. Illud in hoc loco ponderatur, hunc terræmotum fuiſſe maximum omnium, quotquot in toto vſquam orbe viſi ſunt. Quod mirificè conducit ad ſignificandam admirabilem illam mutationem, quam mundus vniuerſus obſtupuit, dum crux, ſummæ antea abiectionis & ignominiæ ſignum, ſupra ipſas Imperatorum coronas, & fulgentiſſimas auro gemmiſque thiaras fuit impoſita; & dij Romanis in pretio ac veneratione habiti in maximum abiere ludibrium: ac deorum delubra Romæ magnificentiſſimè ſtructa in Chriſti Saluatoris noſtri templa fuêre conuerſa; & ſuperba illa ciuitas Euangelicæ doctrinæ humilitatem amplexa fuit. Per inſidias ergo illas, de quibus in plaga ſexta mẽtio fit, tantum accepit incrementi Chriſtiana res; vt Euangelica prædicatio feliciter extare & eminere potuerit victoriam perſequendo. Quamobrem vltima ex ſeptem plagis, quibus Deus de Gentilitate triũphauit, fuit admirabilis diuini verbi ac prædicationis vis; qua Imperatorum repugnantia & contradictio fuit ſuperata. Illico enim apparuit præſentiſſimum diuinæ prouidentiæ auxilium; quo id roboris ac fortitudinis diuino verbo fuit additum, vt intra paucos dies tota penè mundi facies immutata ſit.

Cõnexio huius plagæ ſeptima cum præcedenti.

Quòd autem hæc ingens mutatio adumbretur ſub ſpecie terræmotus, qui tonitrua & fulgura ſubſequitur; id ſanè admirabilem in ſe continet elegantiam, qua fingitur, ad ingentes Dei irati clamores, & ad ſcintillãtes præ indignatione ipſius oculos terram pauore concuſſam contremiſcere. vnde & Pſ. 17. 8. dicitur. *Cõmota eſt & contremuit terra; fundamenta montium conturbata ſunt, & commota ſunt; quoniam iratus eſt eis.* Atque hic tantus terræmotus mox tonitruis & fulgetris intermicantibus attribuitur, *Aſcendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarſit, carbones ſuccenſi ſunt ab eo. Et intonuit de cælo Dominus, & Altiſſimus dedit vocem ſuam, &c.*

TEXTVS.

Verſ. 19. *Et facta eſt ciuitas magna in tres partes; & ciuitates Gentium ceciderunt; & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ eius.*

COMMENTARIVS.

Vtrùmne hic Babylon an Ieroſolyma nomine ciuitatis magnæ indicetur.

NONNVLLI cum Aretha ſibi perſuadent, non eſſe vnam eandémque vrbem; ſed duas diuerſas, quæ in verſiculo aſſignantur, cùm dicitur, *Ciuitas magnã facta eſt in tres partes, &c. Babylon magna venit in memoriam ante Deum.* Hanc iuuat coniecturam interpoſitio eorum verborum *Et ciuitates Gentium ceciderunt*, quæ inter vtramque partem ſunt interiecta. Quare quod poſtea de Babylone ſubiungitur, non videtur connecti cum eo, quod de ciuitate magna anteceſſerat. Hinc fit, per ciuitatem magnã ab eis in præſenti deſignari Ieroſolymam; quam dicunt ſub mundi finem futuram eſſe maximam. Sed contrà eſt, quia ciuitatis magnæ nomen perſpicuè ipſi Babyloni tribuitur cap. 17. 18. & tam hic, quàm ibi ciuitas magna præfixum habet articulum; ideóque neceſſe eſt, illam denotari, quæ magnæ ciuitatis nomine famoſa erat.

Statuitur de vna Babylone eſſe ſermonem.

Deinde, ſi articulus illam debet deſignare vrbem, de qua in contextu ſermo erat; cum anteceſſerit exſiccatio fluuij Euphratis, vt illac Orientis Reges in vrbem irrumperent; (in quo non obſcurè innuitur Babylonis inuaſio,) non poteſt alia eſſe vrbs, quæ magna ciuitas hic nuncupetur. Iam, quòd diuiſioni ciuitatis magnæ annectitur ciuitatum aliarum ruina, id nõ officit, quominùs ſermo regrediatur ſtatim ad eandem ciuitatem magnam. eius enim diuiſio & aliarum vrbium caſus expendunt terræmotus magnitudinem. Fit verò ad ciuitatem ipſam magnam regreſſus; vt denotetur, Dei iram & indignationem aduerſus illam præſertim effereſcere. Nec ſingularis eſt hæc opinio; quinimò communis interpretum ferè omnium ſententia. Quod enim textus ait; *Facta eſt ciuitas magna in tres partes*, de impiorum multitudine

com

communiter exponi, testis est Viegas sectione 2. & 3. Atqui eadem interpretatio Babyloni tribuitur.

Quam sensum contineant superioris versiculi verba.

Sensus ergo est, tantum tamque ingentem fuisse terræmotum, vt ciuitas Babylon in tres diuersas vrbes fuerit diuisa; eodémque tempore aliæ Gentium ciuitates corruerint; in Babylonis item diuisione apparuisse, Deum illius iniquitatem & meritam pœnam non fuisse oblitum. Hoc autem de Babylone potiùs, quàm de ceteris vrbibus, exprimitur. non quòd ipsæ etiam eiusdem calicis haustum non participauerint, sed quia singulariter gloriatur Deus de supplicio illi vrbi infligendo, quam textus Babylonem vocat.

Diuisionis in tres partes figura quomodo sit concipienda.

Quod ad diuisionis attinet figuram, ita est considerata, vt non solùm ingentes scrobes & hiatus habeat interiectos; sed ita etiam, vt tres partes in quas ciuitas ipsa partitur, seiunctæ inter se sint atque distantes. Nonnulla enim aliquando acciderunt huic terræ tremori non absimilia. Lege Plinium l. 2. cap. 83.

Vtrùm sub hac locutionis figura, sensus alius abstrusior sit indagandus?

Sub hac locutionis figura Viegas & alij opinantur, sensum alium reconditum indagari non opus esse; sed re verâ ingentem quandam vrbem (siue illa Ierosolyma erit, siue Roma) sub mundi finem horribili tempestate ac terræmotu in tres esse partes omnino diuidendam; hoc est, tam ipsa vrbis mœnia, quàm ædificia. Verùmenimuerò, qui in Apocalypsi hoc sensu contentus sit, nec abstrusiorem alium eruere conetur; næ ille septem etiam phialarum Angelos materialiter, vt sonat, septem phialas effundere, facilè credat; idémque de multis aliis possit asseuerare.

Proponuntur duæ sententiæ extremè inter se opposita.

Alij contrariâ omnino viâ insistentes, nomen ciuitatis magnæ, & nomen etiam Babylonis nimiû mysticè pro multitudine impiorum accipiût. Quæ explicandi ratio multos pro se eósque graues continet auctores: qui diuisionem in tres partes referre videntur ad inferorum supplicium. & tres ipsas partes Richardus de Paganismo, Iudaismo, & falso Christianismo interpretatur. Alij ad Gentilismum, Iudaismum, & Hæreticismum applicabunt. Alij ad superbos, auaros, & luxuriosos: atque adeò de suppliciorum diuisione tractari hoc in loco: & ad eam fortasse mundi diuisionem respici, quam Ioannes innuit, dum ait; *Omne quod est in mundo, côcupiscentia carnis est, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ.* Alius dicet, hanc Babylonis diuisionem in tres partes futuram significare regnum dæmonis; mûdi, atque carnis (qui mortalis huius vitæ tempore inter se sunt associati) vt primùm damnationis têpus aduenerit, discindendum, ac disiungendum in æternum fore; quippe mundani amici, ac familiares tunc demum crudelissimi hostes erunt, vt dæmon eos omnes acerrimè discruciabit; atque ita draco & duæ Bestiæ (qui omnes antea pariter conspirauerant) in omnem sæculorum æternitatem seiuncti ac separati manebunt, & hæc quidem diuisio singulares omnes siue homines, siue dæmones pertinget; ita vt nullus sit super vnitus aut cum dæmone, cui ante parebat; aut cum suo amico; aut etiam cum ipsa carne.

Media inter vtramque suprà positâ sententia eligitur.

Nihilominus si interpretû auctoritatem dispiciamus grauiores multò sunt, qui Babylonis nomine Romã in Apocalypsi intelligunt, vt vidimus not. 11. procemiali, & c. 13. initio. Nec vnus aut alter sunt; sed vigesimum omnino numerum complent. Iam si attendamus contextum & cohærentem expositionis seriem; meo quidem iudicio euidens est, hanc esse genuinam expositionem. Namque huius vrbis conflagrationi succedunt in Apocalypsi mille pacis anni. Ipsum verò incendium mysticum

A esse necesse est, vtpote rê post tonitrua & fulgura consecutã, quibus in Apocalypsi haud dubiè Euangelicæ prædicationis efficacitas figuratur. Deinde in hoc eodê versu, quê modò exponimus, manifestè supponitur, ciuitatê magnã & Babylonem esse singularê aliquã vrbê. distinguitur enim hic ab aliis côpluribus, quæ ciuitates Gentiû nominantur. Si autem de impiorum omniû multitudine sub ciuitatis magnæ, aut etiã Babylonis nomine sermo esset; ab aliis Gentiû vrbibus discerni neutiquã posset. eâ enim ratione Babylon vniuersas impiorum

B ciuitates complectitur. Deniq; ex côgruenti totius contextus applicatione ad nostræ acoluthiæ sensû, hanc esse veram interpretationem, satis elicitur.

Auctoris sententia de Roma quandam ethnica diuisione in tres partes.

Quamobrem pro comperto habeo, ciuitatem hanc magnam tres in partes diuisam esse Romam ethnicam, quæ bellum peracre aduersus Christianam Ecclesiã faciebat. Ipsius porrò diuisionis sensus hic est. Simul atque Euangeliû publicè prædicari Romæ cœptû est, & Christianę religionis professio Constantini Imperatoris edicto fuit recepta; subitò ciuitas ipsa in tres diuisa partes omnino distinctas atque diuersas apparuit; nimirum in eos

C Christianos, qui propalam Christi fidem professi sunt; & in eos idolorû cultores, qui publicè in sua cæcitate perstiterunt; nec non in eos, qui cognitã idolorum falsitate & eorum adoratione reiectã, non tamê se Christianæ humilitati subdere voluerunt, sed in superbo antiquę philosophię fastu perseuerarunt De tertia hac diuisionis parte nihil dubitabit; qui temporis illius annales perlegerit; quique considerauerit, quanto facilius extitit idololatriam, vt inanem ac fictam repellere, quàm Crucis Christi ignominiã amplecti. Quapropter multi primo illo diuinæ lucis radio illustrati inibi hæ-

D serunt; nec processere longiùs ad clariorem Euangelij lucem; sicuti Turcis & Mauris accidere videmus. Hoc igitur ita côstituto, vt significaretur manifesta per publicam professionem diuisio inter Christianos, Gentiles, atque neutrales; quid aptius potuit excogitari, quam quod textus ait, *Facta est ciuitas magna in tres partes?* Hæc igitur diuisio certè antecessit mysticam totius Romæ combustionem, de qua infrà. Quare plaga septima, quę Ecclesię victoriam de Roma partam comprehendit, exorditur ab hac diuisione. Deinde ad ipsã totius Romæ conuersionem transit, in eius conflagratione adû-

E bratam; vt vidimus c. 17. & 18. Quorum capitum vtrumque mea sententia pertinet ad septimã plagam; quemadmodum sexta ex tubarum plagis (de qua Apocalypseos 9.) per totum caput decimum & bonam vndecimi partem protenditur; vt suo loco demonstratum est.

Quo sensu accipiendum sit, ciuitates Gentium cecidisse.

Et ciuitates Gentium ceciderunt.] Hoc item in contextu ipso manifestè pertinet ad terræmotus magnitudinem. Sed sicut ciuitas magna (nempe Babylon) initio non tota concidit, sed tres in partes fuit diffissa, sic non opus est intelligere, ceteras omnes Gentium vrbes repentè funditus corruisse.

F Nam vt verè dicatur ciuitas aliqua cecidisse in terræmotu, satis est, totam eam contremuisse & bonam illius partem corruisse. Quæ considerandi ratio ipsi mysterio congruentior est. Quanuis enim Viegas hæc, vti sonant, velit accipere de proprio terræmotu sub mundi finem euenturo, per quem ciuitates toto orbe dispersæ sint ruituræ, vt ipse suspicatur; hæ tamen suspiciones sunt valde incertæ, & Apocalypsis proculdubio intelligenda est de rebus multo certioribus, maioris momenti, & inter se aptiùs cohærentibus. De ruina ergo mystica loquitur hîc Apocalypsis, sicut cap. 11. 13.

De ruina ciuitatum mystica, non de propria sermonem esse.

cùm

cùm ait, *Decima pars ciuitatis cecidit.* Cum hoc tamen diſcrimine, quòd ibi de perfida Ieroſolyma verba facit; hic verò de Gentilium ciuitatibus. Ibi enim ſermo erat de Iudaicæ Synagogæ oppugnatione aduerſus Eccleſiam; hic de Gentilitatis bello aduerſus eandem Eccleſiam geſto. Quamobrem minimè conſonum eſt, vt per ciuitatis magnæ nomen hoc in loco Ieroſolymā intelligamus; ſed Romam Gentiliſmi metropolim. Nam de Gentibus inſtitui ſermonem, ipſe etiam contextus facilè oſtendit: ait enim, *Et ciuitates Gentium ceciderunt*; Hoc eſt, reliquæ etiam Gentium ciuitates. Tametſi autem ciuitatum nomen cum articulo aſſignetur; non tamen neceſſe eſt, generatim de omnibus ſine aliqua exceptione intelligi: ſatis enim eſt id de inſignioribus Romani orbis ciuitatibus verum comprobari. Et fortè ſingularis eſt ſermo de illis vrbibus, quæ propter idololatriæ ſuperſtitionem inibi vigentem & plurimam ethnicorum eò confluentium frequentiam nobiliores erant. Cuiuſmodi fuere Epheſus propter Dianæ templum: Delos propter Apollinis oraculum; atque aliæ id genus. Quæ omnes, quatenus idolorum cultrices, magna ex parte ceciderunt; quo tempore per totum Imperium Chriſtianis permiſſa fuit Catholicæ religionis profeſſio, & templorum inſtauratio atque frequentia. De cuiuſmodi verò ruina agatur in hoc loco, explicauimus c.11. Et facilè etiam intelligitur; ſi conſideremus, ruente Mahometi ſectà in Africa & Aſia, ſignificanter dici tunc poſſe, Mecam cecidiſſe.

Quid denotetur, dum dicitur Babylon in memoriam ante Deū veniſſe.

Et Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ eius] Eandem neceſſariò eſſe debere, quæ & ciuitas magna, & Babylon nominatur, ſuprà animaduertimus. Hæc ergo verba accipienda ſunt tanquam adiecta ad explicandum, cur ciuitas magna fuerit diuiſa; & cur Gentium ciuitates conciderint. Vtriuſque autem effectus ea redditur ratio, quòd ſcilicet *Babylon magna venit in memoriam ante Deum.* In quo illud præſtituitur, Babylonem videlicet, de qua hic agitur, eſſe ceterarum vrbium ethnicarum caput ac principem. Quapropter & ipſius vrbis magnæ diuiſio, & ruina ceterarum conſiderantur tanquam pœna ipſi Babyloni inflicta: ad eius enim ſupplicium ſpectat caſus illarum vrbium, quibus ipſa dominabatur. Ac de Babylone quidem dicitur c.17. 18. ea eſſe *ciuitas magna quæ habet Regnum ſuper Reges terræ.*

Pœnam ſiue ſupplicium appellari calicem vini, locutio in ſacris vſitata.

Porrò phraſis, ſeu loquendi modus, quo Ioannes vtitur in præſenti, idem eſt ac ſi de propria vindicta loqueretur. Locutio enim eſt in Sacris recepta, pœnam ac ſupplicium appellari calicem vini, Pſ. 10.6. *Spiritus procellarum pars calicis eorum.* Pſ. 74.9. *Calix in manu Domini vini meri plenus miſto. Fæx eius non eſt exinanita. bibent omnes peccatores terræ.* Iſaiæ 51. 17. *De manu Domini calicem iræ eius.* & infrà: *Ad fundum calicis ſoporis.* & numero 22. *Fundum calicis indignationis meæ.* Ieremiæ 25.15. *Sume calicem vini furoris.* Ezech. 23.31. *Calicem ſororis tuæ bibes.* Habacuc 2.16. *Circundabit te calix dexteræ Domini; & vomitus ignominiæ ſuper gloriam tuam.* vbi Gueuara ſuſpicatur alluſionem contineri ad ebrium aliquem; quem alij vino ingurgitāt, vt illudant atque exprobrent. ſeu potiùs quando alicui venenatus calix porrigitur, & bibere cogitur. Vtcumque hoc ſit, hæc allegoria calicis Babyloni impacti peculiarem continet elegantiam propter reſpectum ad cruciatuum & tormentorum calicem, quem ipſa Chriſti martyribus propinabat. de quo dicemus c.17.4. ad illa verba; *Habens poculum aureum in manu ſua plenum abominatione.* Aptiſſimè enim dicitur, in crudeliſſi-

A mæ huius tyrannidis vindictam, Deus illi ſuæ iræ calicem propinare; ſicuti ſuprà numero 5. dicitur, *Iuſtus es Domine, qui hæc iudicaſti; Sanguinem Sanctorum tuorum fuderunt, & ſanguinem eis dediſti bibere.*

Confirmatur ſermonem hic eſſe de myſtica vindicta.

Verùm in præſenti agitur dubio procul de myſtica vindicta. Magna enim Dei clementia & miſericordia, quam ipſe erga Romam & vniuerſam Gentilitatem exhibuit, ſub ſpecie vindictæ inducitur. De cuius locutionis elegantia deque familiari illius vſu in ſacris latè diximus notatione prooemialium 23. Accedit, quod verba illa
B *Babylon magna venit in memoriam ante Deum*, appoſitè ad vindictam myſticam vſurpantur. Etenim phraſis ea, qua Deus alicuius memoriam dicitur refricare, nobiliùs & excellentiùs refertur ad ſuę miſericordiæ recordationem qua illum multis cumulet beneficiis. Indignationis item nomini reſpondet hic in Græco, τοῦ θυμοῦ, quo nomine Apocalypſis iram myſticam à propria vindicta diſtinguit, vt ſuprà ca. 15. perſtrinximus. Neque obſtat, quòd nomē etiam ὀργῆς, ſubiiciatur. Nā ſecundus hic genitiuus à primo pendet; & vtroque ſignificatur myſticam iram eſſe miram quandam propriæ vindictæ ſimilitudinem. Dicet etiam fortaſſe aliquis, vtrumque geni-
C tiuum hic coniungi, τοῦ θυμοῦ τῆς ὀργῆς, vt hoc pacto innuatur, ſupplicium à Deo Gentilitati inflictum, vtriuſque iræ (nempe propriæ, atque myſticæ) partem ſibi adſciſcere: quippe aliis fuit myſtica (quam nomen θυμός ſolet in Apocalypſi ſignificare:) aliis propriam vindictā, quæ appellatur ὀργὴ, illis videlicet, qui in ſua impietate obſtinati perſtiterunt; quique proinde horrenda grandine percuſſi dicuntur. Ceterùm cùm ſecundus genitiuus à primo pēdeat; argumento eſt, vtrumque ad eandem ſignificationem eſſe referendum. Quamobrem, illorum etiam reſpectu, qui ad Chriſtiana ſacra traducti
D ſunt, verum tenet, Deum Babyloni calicem vini indignationis ſuæ porrexiſſe; & multò pleniùs in myſtica totius Romæ deflagratione.

TEXTVS.

Verſ.20. *Et omnis inſula fugit, & montes non ſunt inuenti.*

COMMENTARIVS.

Quid ſignificentur in inſularum ac montium fuga.

E HÆc etiam ingentis terræmotus ponderatio eſt; qui adeò fuit immanis, vt vrbes, montes atq; inſulas complanauerit. Notandum verò eſt c. 6.14. dictum fuiſſe, *Omnis mons & inſula de locis ſuis mota ſunt.* hic tamen non dici ſolùm montes atque inſulas commotas & auulſas fuiſſe; ſed euanuiſſe etiam omnino. Significatio eſt: nihil fore in poſterum obicis aut impedimenti, quod Euangelicæ prædicationis decurſum detineret aut retardaret. Ad huius rei ſymbolum eleganter excogitatum eſt, præ nimio ac vehementi terræmotu montes atque inſulas ex oculorum conſpectu prorſus ef-
F fugiſſe. Innuitur autem hic, montes eſſe præcipuas itinerum, quæ terra fiunt, difficultates: inſulas verò ac ſyrtes eſſe impedimenta & pericula potiſſima, quæ nauigantibus occurrunt. Qua in re ſitus imprimis reuocandus in memoriam nobis eſt illius inſulæ, in qua tunc Ioannes degebat; quæ multis vndique exiguis inſulis ambiebatur: quarum interiectus maximo nauigiis impedimento, atq; adeò periculo eſſe poſſet. Vt ergo denotaretur, deinceps nihil fore impedimenti aut difficultatis Euangelicæ prædicationi; mirificè figuratur mare ipſum omni

omni insularum, rupium ac montium obstaculo liberum & expeditum; vt Petri nauis, nempe Ecclesia, per Gentilitatis mare liberè posset excurrere. Tellus porrò ipsa absq; mõtibus plana & æquabilis consideratur, vt Euangelij prædicatores nullis montium molibus obiectis faciliùs ac celeriùs ad doctrinæ Euangelicæ promulgationem ferantur. Hoc ipsum verbis aliis depingit Isaias c. 40. 4. *Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aspera in vias planas.* Fortè etiam hæc insularum fuga, siue ex oculis abstractio significat, persecutiones Ecclesiæ tandem aliquando sublatum iri. quippe insulæ mari vndique circundatæ, & assiduis eius fluctibus verberatæ denotare videntur Ecclesiarum statum; quo tempore persecutionis impetu exagitantur.

TEXTVS.

Vers. 21. *Et grando magna sicut talentum descendit de cælo in homines: & blasphemauerunt Deum homines propter plagam grandinis; quoniam magna facta est vehementer.*

COMMENTARIVS.

Quid sit grãdo magna sicut talentũ.

IN cap. 11. 19. mentio etiam fit magnæ grandinis. Ibi tamen simul apposita sunt *Fulgura, voces, & terræmotus, & grando magna.* Hic tempestas principiũ capit à fulguribus, tonitruis, & terræmotu: effectus verò insigniores sunt Babylonis diuisio, ciuitatum aliarum ruina, & insularum ac montium ex oculis fuga. & postremò subditur. *Grando magna sicut talentum descendit in homines.* Iã de huius grandinis magnitudine dicitur, *Sicut talentum.* Græcè, ὡς ταλαντιαία, vbi Viegas notat ex Erasmo, ταλαντιαῖον, non semper esse id, quod iustum talenti pondus adæquat; sed iuxta phrasim Græcam, pro re graui accipi solere. Nec defuit, qui existimaret, talenti nomẽ hîc esse vsurpandũ pro quodã numi genere, quod vnciam vnã, aut eã minus ponderet: credunt enim aliqui grandinem hanc Ioanni fuisse visam iuxta illius numi pondus & magnitudinem, aut fortè etiam ad illius omnino pecuniæ signatæ normam. Sic enim audiui quendam explicantem. Atque vt in hac grandine magnum illud denegetur pondus, quod talentum solet appellari, afferri potest, non rectè excogitari huiusmodi grandinem tanti ponderis & magnitudinis. Nec enim si ita esset, quispiam hominũ, in quos ea grando decideret, viuus ac superstes maneret. Cùm tamen textus asserat assiduo grandinis ictu percussos in Dei blasphemias erumpere. Verùm si attẽtiùs rem inspiciamus, textus ipse postulat, ne exiguæ magnitudinis aut ponderis grandine cõtenti simus. Ait enim; *Blasphemauerunt Deum homines propter plagam grandinis: quoniã magna facta est vehementer.* Si autem hæc grando vnciam plus minus ponderet; non vtique Ioannes diceret, *Quoniam magna facta est vehementer:* si quidem visa est interdum decidere grando gallinaceum ouum magnitudine exæquans, atque etiam superans. qua de re lege, quæ attulimus c. 11. not. 13.

Examinatur, in quanam acceptione talentum hic sumendum sit.

Perperam ergo existimant, qui talenti pondus hoc in loco aut exiguum esse volunt, aut saltem iustam Attici talenti magnitudinem & pondus nõ æquare. Textus enim cogit, vt pondus eiusmodi sit admodùm ingens; & significationis elegantia exigit, vt iustam omnino talenti ponderis mensuram æquiparet. Præsertim quia allusio fit ad plumbi talentum Zach. 5. 6. in quo nemo non videat, de exacto talenti pondere esse sermonem. Cuiusmodi verò pondus id sit, consulat lector nostrum de põderibus & mensuris tractatum, qui his Apocalypseos commentariis appendetur. Nunc breuiter dico, talentum Atticum fuisse Atticarum minarum 60. id est, ex Romanis libris 62. ½. quæ conficiunt omnino vncias 750. & paulo minùs, quàm duas *arrobas* ponderabiles continent ex iis, quæ apud Hispanos in vsu sunt. Talentum verò Hebraicum antiquum est prorsus duplum respectu Attici talenti. De quo etiam antiquo talento Hebraico loqui interdum solent Græci atque Latini; & de eo quoque videtur hîc Ioannes loqui.

Græca vox talenti quid propriè significet.

Vox ipsa Græca talenti sonat idem, quod iustũ pondus. Nam vt Græca testantur dictionaria, τάλαντον, est statera, libra, trutina, vel lanx. Vnde id pariter, quod lanci imponitur ponderãdum; & singulatim certum illud pondus magnum (de quo suprà) hoc nomine compellatur. Ad id verò, quod superiùs huic magno ponderi opposuimus, Respõdeo; non opus esse, vt naturaliter loquendo immane illud grandinis pondus homines non opprimat; benè tamen id ita potuisse fingi ad ipsius ænigmatis mysterium.

Quid sit mysterium grandinis magnæ instar talenti de cælo dilapsæ.

Hoc autem quale sit, ferè expositum iam est c. 11. notat. 14. vbi aduertimus, elegantissimè id fingi ad grauissimæ obstinationis symbolum. Quamobrem, cùm pro septimæ plagæ effectu depicta sit mystica vindicta, qua Deus in Romam animaduertit, tres illam in partes diuidendo, prosternendo Gentilium ciuitates, & montes atque insulas complanando: sapienter additum est, sicuti aduersus Iudæos horribilem Deus grandinem depluit ad septimæ tubæ sonitum c. 11. ita etiam in Gentiles, qui post gloriosam Ecclesiæ victoriam ad Christi fidẽ conuerti noluerunt, ingentem quoque grandinem deiecisse. Etenim fidei non se submittere ante tot miraculorum & admirabilis doctrinæ euidentiam, non adeò grauis erat culpa: at post tantam lucis perspicuitatem cæcos adhuc & tenebris demersos voluisse iacere, atque in Christum adhuc blasphemare; id sanè durissimam præ se ferebat obstinationem.

Quid intersit (quod ad effectum attinet) inter tubarũ plagas & plagas phialarum.

Licèt autem tubæ ca. 8. propriam personent vindictam, & phialæ mysticam iram effundant; ex illo tamen supplicio Iudæis inflicto elicuit Deus aliquorum conuersionem, & ex mystica hac ira in Gentilicum populum immissã redundauit etiam terribilis aliquorum ex Gentilibus obstinatio. Illud tamen discriminis inter vtrumque intererat; quòd ex Iudæis, qui ad fidem commigrarunt, fuêre perpauci; nec ampliùs quàm decima pars; ex Gentilibus verò, qui Ecclesiam suis machinis oppugnabant, generalis extitit conuersio; & pertinacia in idolorum cultu paucis obtigit, comparatione eorum, qui Christiana sacra amplexi sunt. Ceterùm ex vtrisque plagis ille fuit effectus subsecutus, nempe copiosa prædestinatorum salus, & horribilis obstinatorum damnatio. Quare & ad septimæ tubæ clangorem ingens Iudæos grando percussit; & ex septimæ phialæ tempestate fuit deriuata horribilis grando in Gentiles, qui Christum adhuc blasphemiis & contumeliis petebant.

Discrimen inter terræmotum tubæ septimæ & terræmotum septimæ phialæ.

Præterea in hoc vtriusque plagæ septimæ discrimine illud est obseruatione dignum; quòd scilicet in hoc loco magnus fuit terræmotus, qualis nunquam fuerat: at in septima cap. 11. plaga terræmotus tantùm (absque vllo additamento) ponitur. Deinde hîc humanas voces cælestia comitantur tonitrua; ibi tonitrua non sunt exaudita, sed fulgura solùm;

ſolùm; & voces humanæ ſine tonitruis exceptæ ſunt. Vtriuſque autem differentiæ rationem in cap. 11. calce reddidimus, eáque ex dictis facilè poteſt intelligi. Nam ſi tonitruum denotat diuinam virtutem, quam Deus Euangelicæ prædicationi conferebat, ſi terræmotus ingens ingentem pariter peccatorum conuerſionem: in his duabus rebus ſeptima hæc phialarum plaga à plaga tubarum ſeptima diſtinguitur. Ibi enim effectus fuit eiuſmodi, qui propriam vindictam & acerrimam Iudæorum obſtinationem præ ſe ferret, & in magno metu maxima quoque fuit adiuncta pertinacia: hîc verò præcipua efficientia fuit vindicta myſtica, quam ſumpſit Deus de iis, qui Euangelij vexillum ſecuti ſunt per myſticorum tonitruorum efficacitatem, perq; maximum inſolitæ mutationis terræmotum. Quare id priùs apponitur, deinde additur, quid plaga ſeptima effecerit in rebellibus & obſtinatis. Huc enim ſpectat ingentis grandinis ſymbolū. Et quod additur, ob hanc plagam blaſphemaſſe homines in Deum, nihil aliud eſt, quàm ex obduratione, qua Deus rebelles puniebat inde ortas fuiſſe blaſphemias in Chriſtum adeò furioſas.

Quomodo eadem tempeſtatis allegoria conuerſionem aliorum, aliorum obſtinationem pariter complecti poſſit.

Alicui fortè nouum & inuſitatū videatur, quòd vna & eadem tempeſtatis allegoria in hac plaga ſeptima complectatur pariter conuerſionem aliorum, & aliorum obſtinationem. Nam tonitrua & terræmotus magnus conducunt ad conuerſionis effectum indicandum, grando autem magna ad obſtinationem eorum, qui conuerſi non ſunt. Verùm enim verò ſi rem ſeriò diſcutiamus, non ſolùm diſſentaneum non eſt, vt eadem tempeſtatis figura vtrique effectui deſeruiat, ſed etiam in eo decorum apprime ſeruatur. Etenim, cùm ille intenderetur finis, vt vtrumque pariter ſub ſuppliciorum figura notaretur, mirificè accidit, vt in ſæuiſſimæ cuiuſdā tempeſtatis effectibus idonea inuenirentur ſymbola, & ad aliorū conuerſionis, & ad pertinaciæ aliorū ſignificationem. Vnde nec ad prædeſtinatorum cōuerſionem potuit optari ſymbolum terræmotu magno voces tonitruorum conſecuto præſtantius, neque ad reproborum obdurationem ſignificantius magnâ grādine, vt vidimus c. 11. notatione 15.

Quomodo rebellium Gentilium obſtinatio in his phialarū plagis diuinæ etiam prouidentiæ conſilio deſeruierit.

Porrò, licèt in plagis c. 16. non alius finis fuerit ſpectatus, quàm vt diuinæ prouidentiæ conſilium in Eccleſiæ victoria de Romano Imperio parta ob oculos poneretur; verùm rebellium obſtinatio diuinæ etiam intentioni in ea victoria deſeruiit, vt ſuprà dicebamus. quantò enim maior fuit Gentilium aliquot peruicacia, tantò fuit diuinæ virtutis illuſtrior demonſtratio in clariſſima illa victoria, quam Eccleſia de Roma, deque eius imperio fuit adepta.

Grandine magna inſtar talenti quid figuretur.

Grando magna ſicut talentum.] Nonnulli cum Richardo referunt magnæ grandinis ſymbolum ad gehennæ obdurationem; quod eſt ſupplicium grauiſſimum pariter & iuſtiſſimum. Multò tamen aptius eſt (opinor) vt de obduratione accipiamus, qua nonnulli ex Gentilibus in hac vita plectebantur. Hæc namque grando eſt, quæ ad perfectam contulit Chriſtianæ Eccleſiæ victoriam; quantumuis multi fuerint per occaſionem obdurati. Et quidem qui apud inferos æternâ obduratione puniēdi ſunt, ex hac ipſa vita initium ſuæ obdurationis & infelicitatis ordiūtur. Conſideratâ autē grauitate ſupplicij, quo Deus in hac vita in multos ſeuerè animaduertit, eleganter dicitur, quodlibet huius grandinis granum vno prorſus talento ponderari: quod perinde eſt, quaſi dicatur grauiſſimum eſſe ſupplicium ac iuſtiſſimum. Id enim ſonat talētum, maximum quoddam pondus, iuſtum tamen: nempe vnciarum omnino 1500. Aut ſi ad Atticum reſpiciatur talentum, vnciarum 750. Quanuis autem videatur grando vnius talenti in homines decidens, eos oppreſſura: eleganter tamen fingitur, vitam eis adhuc ad blaſphemandum ſupereſſe. Quippe obdurati ad damnatorum imitationem ſuperſtites manere videntur, vt in eis diuinæ ſeueritatis ac punitionis vis oſtendatur.

In hoc autem talenti pondere facilè cernitur alludi ad plumbi talentum, de quo Zachariæ 5.7. Et mihi nunc alluſionem indicaſſe, ſatis ſit: nam Zachariæ locus ex profeſſo nobis erit explicandus libro 10.

NOTATIO V.

De maxima gloria & ſplendoris luce, quæ Romæ ex Apocalypſeos interpretatione oboriatur.

NON pertinet ad hanc notationem ea diſputatio; quo ſcilicet pacto explicari debeat: quod Apocalypſis de Babylone tradit. Sed iis ſuppoſitis, quæ hac de re in commentario tractantur, oportet ad præclariſſimum honorem, qui in Romam ex Apocalypſi dimanat ab hoc cap. 16. vſque ad 20. mentem atque animum adiicere.

Declaratur quem exitū habuerint tubarū plagæ, quē item exitū plagæ phialarum.

Primò ergo, quēadmodum tubæ ſeptem c. 8. aduerſus Ieroſolymam perfidam concrepant, illam inquā Ieroſolymā, quæ Iudaici populi principatum tenebat: ita etiam phialæ omnes c. 16 in Romam effunduntur ethnicam totius Gentilitatis caput ac principem. Verùm illius belli contra Iudæos geſti fuit exitus Iudaici populi repulſa & obduratio. Quanuis enim in ſexta plaga figuretur, ante illius populi indurationem adſciuiſſe ſibi Deum, & cooptaſſe decimam eorum partem; nihilominus plaga ſeptima ad reliquorum ſpectat repulſam, & ad formidabilem ſeueritatē à Deo aduerſus illos exhibitam. At in phialarum bello contra Romam ſuſcepto, quanuis plagarum ſpecies appareat, & Romani ethnici acriter obſtiterint, atque ex ſeptima etiam phiala redundauerit grauiſſima Gentilium aliquot pertinacia & obduratio; ceterùm Deus admirabili prouidentiā ita hæc omnia diſponebat, ſicuti opus erat, vt phialarū Angeli (id eſt prædicatores Euangelici) optatum finem attingerent, nempe perfectam de Roma victoriam, & myſticam ipſius deflagrationem per veræ Religionis ignem. Quippe ex ipſius conuerſione dependebat generalis ethnicorum, & præſertim Romani Imperij, conuerſio.

Quàm fuerint Romæ glorioſæ phialarum plagæ.

Hoc ita conſtituto, quid potuit Romæ honorificentius excogitari, quàm quod in Apocalypſi figuratur? conuerſionem videlicet Gentilitatis, (quod facinus poſt humani generis redemptionem, glorioſiſſimum extitit omnium, quæ diuina prouidentia patrauit) ex ipſius Romæ conuerſione adeò pendere, vt myſtici belli ab Euangelio aduerſus mundum geſti caput ac robur in vnam Romam conuertatur; atque adeò tota aduerſariorum repugnantia eò demum reducatur, vt Roma bellum inferret Eccleſiæ; & è contrario totum Eccleſiæ ipſius ſtudium & contentio ad vnius Romæ expugnationem admoueatur.

Obiectio opponitur, & ſoluitur.

Sed opponet aliquis, id quidem per nimiam exaggerationem videri dictum. Nam Apoſtoli toto terrarum orbe diſperſi ſunt: nec Romæ alij ex profeſſo prædicarunt, præter Petrum & Paulum, atq; ij non ſemper, quia multas alias orbis prouincias prædicationis lumine illuſtrarunt. Reſpondeo, in quibus prouinciis ceteri Apoſtoli Euangelij ſemen ſparſerunt, eas quidem Romano Imperio fuiſſe ſubiectas; nec in illis Apoſtolicæ prædicationis fructum conſeruari potuiſſe, niſi Roma Euangelio manus daret. Quamobrem poſt Romæ conuerſionem multò ſunt vberiores fructus ſine cōtrouerſia decerpti. Prẹterquam quòd tam intra Imperij limites, quàm extra, pōdus auctoritatis tantum vna Roma idololatriæ conferebat; vt vbicunque promulgaretur Euangeliū, vehementer Romæ auctoritas obſiſteret. Vnde illa erat imprimis maximi momenti expeditio, quæ Romæ expugnationem ſeriò & conſtanter arciperet: & ante eiuſmodi victoriam parum certè emolumenti ex Euangelij prædicatione percipiebatur. Apparet hoc vel maximè in Hiſpania, quā B. Iacobus Apoſtolus totā peragrauit, & Euangelij verbum in ea diſſeminauit; & tamen perpauci fuēre, qui ex Hiſpanis tunc ad Chriſti fidem ſe receperunt. At Romā Chriſtianæ Religioni ſubiugatā, facilè etiam tota ferè Hiſpania Chriſti iugum ſubiit, & vnius diei fructus fuit plurimarum vrbium conuerſio; cùm antea fructus ex immenſis Iacobi laboribus decerptus vix ad

Quantopere totius Gentilitatis conuerſio ex vnius Romæ conuerſione penderet.

paucos

paucos sese homines extenderit: atque idem penè in ceteris Imperij prouinciis accidit.

Apostolorum prædicationem vbique gentium, ante Romæ conuersionem, quamquam profuisse, præuiam ad generalem conuersionem, Romæ conuersione, futuram.

Ex quo facile intelligitur, Apostolorum prædicationem vbique Gentium habitam, quamuis singularibus aliquot hominibus maximo fuerit emolumento, generatim tamẽ ad regnorum & prouinciarum salutem perinde fuisse, atque aliquam Euangelij notionem hominibus impertiri; quã præpararentur eorum animi, vt post Romæ conuersionem facilior multò totius mundi fieret conuersio. Totius enim Gentilitatis bonum & incolumitatẽ ex vnius Romæ cõuersione Deus deriuari ac dimanare statuerat. Præterea dum Roma nondum ad Christi fidẽ fuerat traducta, quidquid fructus & vtilitatis ex aliorum conuersione percipiebatur, eò videbatur dirigi, vt Romæ ipsi inferretur bellum. Nam Romæ ipsius conuersio dependebat ex acerba persecutione, quam ipsa priùs in Ecclesiam fuerat concitatura. Qui verò in aliis prouinciis ad Christi fidem se aggregabant, eamq; constanter profitebantur, ipsimet per occasionẽ acerrimam Romanorum persecutionem cõmouebãt. Atque ex ipsis fidelibus, qui ex variis prouinciis Christi fidem suscipiebant, non pauci eorum Romam conueniebant, eã præsertim ratione adducti, quòd Romæ Christi vicarius resideret. Atque hæc omnia Deus eò dirigebat, vt iis ferè omnibus, qui Christo nomẽ dabant, vteretur ad inferendũ Romæ bellum. Vniuersalis enim Gentium omnium conuersio ex conuersione vrbis Romanæ pendebat.

Expenditur latè quanta Romanæ vrbi lux, splendor & gloria ex Apocalypsi redundet.

Secundò, dum Romæ in hoc ipsius bello contra Ecclesiam gesto nomẽ Babylonis inditur, hoc ei accidit gloriosissimè. Tametsi enim hic loquendi modus indicat, Romã tunc mysticæ Ierosolymæ, id est Christianæ Ecclesiæ bellum indicere, sicut antiqua Babylon Ierosolymæ antiquæ bellum intulit: hoc tamen nomen ab Apocalypsi Romæ ethnicæ impositum, & manifesta allusio ad eas prophetias, in quibus de Babylonis excidio tractatur, hoc inquam manifestè ostendit, præcipuum illorum vaticiniorum sensum ab Spiritu sancto intentum spectare ad mysticam vindictã à Deo de Roma ethnica sumendam per veræ Religionis ignem a Christo in terram delatum. Quòd autem de hoc sensu sermo sit per comparationem ad antiquam Babylonẽ, id quidẽ est iuxta sacrorum Vatum consuetudinem, qui Iudaica tangentes, Christiana respiciunt. Verùm si hæc est præcipua prophetiarum mens, quæ contra Babylonem antiquam efferri videntur; præter alia peculiaria loca Prophetarum, sex sunt imprimis solida capita, quæ hanc vnam in rem prorsus impenduntur. Ea autem sunt ex Isaia c. 13. c. 14. c. 21. & c. 47. ex Ieremia verò c. 50. & 51. Quorum integra expositio pertinet ad librum nostri operis nonum, vbi de maiorum Prophetarũ vaticiniis, quæ lucem ab Apocalypsi accipiunt. Illud interim notasse ex Apocalypsi constet, eum esse illorum capitum sensum (de quo suo loco agetur) omnino nescio, quid gloriosius aut illustrius ad Romæ commendationem potuerit excogitari, quam vt illius conuersio, & ad Christianam Religionem aggregatio tot integris capitibus tanto cum splendore & magnificentia sit per Isaiam ac Ieremiam prædicta, vt alia prætermittam, in quibus figuratè contra Idumæam, eiusque metropolim sermo dirigitur.

Quàm frequens sit apud Prophetas mentio Romæ sub nomine Babylonis.

Si ergo, quam Spiritus sanctus in iis locis respexit Babylonem, ea est Roma; quid obsecro potius ac maius potuit induci, quam sub antiquæ Babylonis specie per tota sex capita directè agere de mystico supplicio, quod Deus fuerat Romæ inflicturus? Nam imprimis in hoc facilè apparet, quanti diuinus Spiritus vnius Romæ fecerit conuersionem. Deinde, in eo quòd Romæ nomen Babylonis tribuatur, mirum in modum expenditur Romæ ipsius magnitudo & excellentia: ita vt nihil sit de illius amplitudine magnificentiùs disputatum in aliis doctorum hominum atq; eruditorum libris; quorum inscriptio est, *Admiranda*; siue, *De magnitudine Romana*. Quod enim in huiusmodi tractationibus ponderatur, minimè pertingit ad grauitatem atque præstantiam eorum, quæ ad Romæ commendationẽ ex sacrarum Literarum monumentis elicimus: nimirum tantam vnius Romæ magnitudinem extitisse, vt omnem antiquæ Babylonis amplitudinem Spiritus sanctus vsurpauerit pro figura ac symbolo splendoris, magnificentiæ ac maiestatis, quò Roma ethnica fuerat peruentura. Porrò Babylonis antiquæ magnitudo fuit prorsus stupenda. Fuit enim ciuitas perfectè in quadrum disposita; cuius singula latera quindecim milliaribus in longitudinem excurrebant; muri autem in latitudinem cubitos quinquaginta; in altitudinem bis centum patebant. In singulis vero quadri lateribus quinque & viginti portæ erant. Iam operosa ædificiorum moles & admirandæ structura magnificentiæ murorum egregiè respondebant. Sic enim scribunt Strabo lib. 1. Herodotus lib. 1. Orosius lib. 2. c. 6. Quare, dum diuinus Spiritus Babylonem vt Romæ figuram assumpsit; quasi adumbrauit, totam illam Babylonis magnitudinem & amplitudinem, & in Regna alia quamplurima dominatum consentanea fuisse, vt antiquæ Romæ magnitudinem figuraret. Nonne igitur eiusmodi comparatio a Babylone ad Romam desumpta in maiorem Romæ ipsius auctoritatem & splendorem sine controuersia cedit, quàm quidquid laudis & commendationis ab humaniorum literarum studiosis Romæ defertur?

Nullã Romæ laudẽ gloriosiorẽ posse excidere, quàm quæ ei ex Apocalypsi prouenit.

Tertiò, vt expendatur, quanti Romæ conuersionem Diuinus Spiritus æstimauerit: quæ potuit ponderatio videri maior quam vt Prophetarum nobilissimorum sex omnino capita, & præcipuus pariter totius Apocalypseos finis huc spectent? Aduerte igitur, post Iusti Lipsij tractatũ, quem de Romana magnitudine conscripsit, alium Stapletonij prodiisse sub hoc titulo, *Verè admiranda, seu de magnitudine Romanæ Ecclesiæ*. Et quamuis quidquid in eo libro tractat sit iuxta auctoris sapientiam ac pietatem: verùm ad admirandam Romanæ Ecclesiæ magnitudinem dignè ponderandam, quanto nobilius & excellentius est, quòd Spiritus sanctus rem prorsus dignam & omnino cõgruentem duxerit, vt extremus hic totius Scripturæ liber ceterorum apex pro fine præcipuo sibi proposuerit egregiam laudem atque gloriam, quæ ex vnius Romæ conuersione ad Christum factum, & ex illius erectione in Ecclesiæ Catholicæ metropolim fuerat redundatura?

Quartò, si ex Apocalypsi lux ea oboritur, quæ magnam Cantici Canticorum partem ostendat in nouæ Romæ (quæ Christi est sponsa) magnificentiam & amplitudinem impendi: quidnam Romæ Catholicæ illustrius & gloriosius esse potuit? De hoc verò latiùs agemus in commentario Cantici Canticorum, quod lib. 8. explicabitur. Quod autem de Canticorum libro assero, similiter velim intelligi de Psal. 44. quem libr. septimo interpretabimur.

Quintò, gloriosissima etiam Romæ est lux illa, quam Apocalypsis id aliorum expositionem refundit: eiusmodi est, per illud Ps. 136. *Filia Babylonis*, Romam intelligi (sicuti Isaiæ 47. 1.) cum enim in eo Psalmo fuerit eleganter depicta vetus illa Israelitarum seruitus apud Babylonem, necnon grauissimus fidelium dolor, quòd se in antiqua Babylone captiuos retineri cernerent: mox sub finem Psalmi suum solantur laborem certissimo illo vaticinio, fore vt priscæ illi Babyloni successura esset filia (nempe Roma ethnica) de qua admirabilem Deus vindictam fuerat sumpturus. Huiusmodi autem vindictam eam fore, *beatus qui tenebit & allidet paruulos tuos ad petram*. Quem ad locum alluditur Isaiæ 13. 16. vbi loquens Propheta de hac mystica Romæ vindicta, ait, *Infantes eorum allidentur, &c.* Quòd verò in sacris Literis nomen filiæ Babylonis tribuatur Romæ, auctorem habeo Augustinum de Ciuitate Dei lib. 18 cap. 22. Et huc etiam spectat, quod ipsemet Augustinus notat ibidem, Romam scilicet fuisse conditam velut alteram Babylonem. & eodem l. cap. 27. loquens de Roma appellat eam Occidentalem Babylonem. ex Augustino autem idem ipsum sui discipuli hauserunt, dum Romam cum Babylone comparant. Sic enim Paulus Orosius l. 4. ferè per totum.

Romam Ps. 136. intelligi sub nomine filiæ Babylonis.

Sextò, Apocalypsis præfert etiam lucem Baruco, c. 4. 35. vbi ait, *Ignis superueniet ei ab æterno in longiturnis diebus, & habitabitur à Dæmoniis in multitudine temporis*. Quibus in verbis sermo ad literam continetur de Roma antiqua ethnica, sicut Apocalypsis 18. Quòd autem hoc vaticinium tam crebrò in sacris Literis repetatur, id etiam Romæ ipsi gloriosissimum est.

Septimò, vbi ad singularia, de quibus Apocalypsis agit, sermo deriuetur, complura cernuntur Romæ imprimis honorifica atque gloriosa. Huc spectat, quòd Babylonis inuasio per Cyrum & Darium facta fuerit diuinæ prouidentiæ consilio, eum ad finem destinata, vt figura esset mysticę in Romam irruptionis per Apostolos Petrum & Paulum factæ; atque vt hic sit verus Isaiæ sensus in iis, quæ de Babylonis inuasione per Cyrum vaticinatur, non obscurè innuitur Apoc. 16. in plaga sexta. Quid igitur maius & illustrius, quam pręclarum illud & antiquissimum facinus non aliud fuisse, quàm mysticæ in Romã incursionis figuram? Præterea forsan ex Apocalypsi colligitur, in aliis etiã sacræ Scripturæ locis (de quibus nihil tale suspicabantur interpretes) Romam designari, vt Isaiæ 16. 5 vbi dicitur, *Incuruabit habitantes in excelso*. vel, vt alij vertunt, *Habitatores excelsi*. Hebraicè, *Habitantes Marom*; quod idem est, ac *Habitatores Romæ*. Illa enim syllaba prior dictionis *Marom* idem sonat, ac Hispanica lingua, particula *De*: quæ est index genitiui: atque ita habitantes Marom non sunt alij, quam incolæ vrbis Romæ.

His ergo prænotatis lectorem obsecro, vt accuratè perpendat, quantum splendoris & gloriæ in Romam ex Apocalypsi redundaret, si ex optima ipsius libri intelligentia fulgentissima oboriretur lux, quæ ostenderet, præcipuum sacri huius libri scopum fuisse; vt admirabilia laudum præconia celebraret, quæ Romæ conuersio Christo

Redemptori nostro acquireret; & simul indicaret id esse facinus, quod tot retrò sæculis Prophetæ descripserant in præclarissimis & quàm plurimis vaticiniis; idque per integra capita, vt supra expendimus. Ad hanc quidem notationem non spectat huius Apocalypseos scopi probatio; ea enim & ex commentariis est petenda, & a me in decem totis libris confirmanda. Quare in hac notatione id vnum ago, vt ostendā quam foret Apocalypsis Romæ gloriosa, si mea interpretatio certa esset. Expendat igitur lector, quis potuerit excogitari aut effingi liber adeò alicui vrbi gloriosus, qui vel centesimam partem illi tribueret eius gloriæ, quam iuxta nostros commentarios Apocalypsis Romæ impartitur: atque hoc non solùm ad expendendam Christianam nouæ Romæ magnitudinem (qui est scopus Stapletonij:) sed etiam ad veteris Romæ maiestatem, qui est Iusti Lipsij scopus.

Licèt Babylonis euersio in antiquis Prophetis propria vindictæ speciem præferat, ea tamen de mystica vindicta esse intelligendam.

Enimuerò quamuis præcipuus huius notationis finis nō dirigatur ad probandū, Apocalypsin sub antiquæ Babylonis nomine de Roma ethnica, & de mystico illius supplicio agere: illud tamen hic animaduertere visum est, videlicet, quamuis locutionis figura euersionem Babylonis præ se ferat, latens tamen sub hac locutione mysterium esse de mystica hac vindicta a Deo aduersus Romam exercendā. Idemque dixerim de Isaiæ ac Ieremiæ capitibus, in quibus (vt superiùs diximus) de Babylone loquuntur. Quorū verba quāuis significet, Babylonē a Cyro & Dario, cùm eā inuaderent, excindendam & exurendam fore: constat tamen illam ab ipsis non fuisse euersam, nec illius mœnia diruta; sed potiùs in ea fuisse Imperij solium collocatum, atque adeò Babylonem Persici ac Medici Imperij metropolim & caput deinde extitisse. Quare difficultas hæc inter meliores notæ interpretes acerrimè ventilatur; quo scilicet pacto, prophetiæ illæ de Babylonis excidio; & quo tempore sint impletæ. Quam quæstionem latè disputat Antonius Gueuara in Hab. c. 2. à §. 41. vsque ad 55. vbi refert opinionē Leonis Castresis; qui asserit in huiusmodi difficultate confugiendum esse ad spiritalem sensum, & ad orbis conflagrationem; & ita quoque intelligendum esse Ioannem in Apocalypsi. Et postea §. 58. simile quid adducit ex Luisio Legionensi. Et in Apocalypsi quidem opinati sunt nonnulli, quod de Babylonis excidio affirmatur, referendum esse ad vltimum supplicium, quod in extremi iudicij die repetet Deus ab impiorum omnium multitudine; cui Babylonis nomen mysticè conuenit. Verùm ex Apocalypseos acoluthia certò (ni fallor) deducitur, hunc minimè esse Apocalypseos sensum. Nam Babylonis exustionem consequuntur mille pacis anni. Et Gueuaræ quidem non arridet euasio Leonis Castrensis; atque adeò minùs iudicat dissentaneum, si asseratur ad literam esse sermonem de antiqua Babylone, hyperbolicè tamen. Ceterùm quam ob causam Prophetæ fuerint hyperbolicè de Babylonis ruina locuti; hoc ipse non explicat. Meo tamen iudicio vera huiusmodi solutio in eo vel maximè sita est; quod scilicet præcipua Isaiæ ac Ieremiæ mens in locis suprà dictis non fuerit agere de antiquæ Babylonis excidio, sed sub ea comparatione vaticinari vindictam mysticam a Deo de Roma ethnica sumendam. Quod vbi supponatur, nulla remanet difficultas in multis eorum, quæ a Prophetis videntur hyperbolicè dicta, si ad Babylonem applicentur. Ita enim oportebat, vt exacta esset mysticæ vindictæ in Romam exercendæ descriptio. Quamobrem, si quod Leo Castensis applicat ad mundi finem, ad mysticam Romæ vindictam & ad idololatriæ euersionem applicaret, citra dubitationem hoc pacto collineasset.

Grauis difficultas de Babylonis vastitate à prophetis prædicta, quo scilicet modo sit accipiēda. Aliorum expositiones obiter referuntur.

Huius quæstionis solutionem ex Apocalypsi facilè colligi.

Tota demum hæc Romæ maiestas & splendor in eo includebatur, quòd in Apocalypsi Babylon designaret Romam (sicut etiam 1. Pet. 5. 13.) & Babylonis excidium, quod describit, denotaret mysticam Romæ deflagrationem. Id quod quamuis auctores plurimi, iique graues confirmauerint (nempe viginti illi, quos c. 13. 1. recoluimus) nihilominus tamen ingens Apocalypseos difficultas ratio erat, ne hactenus hæc Romæ gloria, quam illi Apocalypsis tribuit, innotesceret: & nullus ferè esset interpretum, qui hoc Babylonis incendium ad Romæ conuersionem & idololatriæ expulsionem applicaret. Veruntamen si difficultas hæc diuino aspirante numine esset superata (vt mihi in meis commentariis præstare videor) & perspicuè constaret, germanum Apocalypseos sensum esse eum, quem ipse statuere contendo; tūc quidē proinde planum fieret, nullam aliam illustriorem ac sublimiorem laudem & commendationem posse de ciuitate aliqua prædicari, quam quæ de Roma in Apocalypsi, & per Apocalypsim etiam in Canticis in Isaiæ ac Ieremiæ vaticiniis celebratur. Atque hoc etiam posset similiter ad Danielis vaticinium extendi; & ad alia Scripturæ loca non pauca; nisi timerem, ne longiùs, quàm par est, huius notationis series excurreret.

Quanti Romana ciuitas debeat Apocalypsim facere.

Vt ergo huic ratiocinationi finem imponam, quamuis Romana ciuitas vniuersam Scripturam perinde æstimare debeat, quasi diuinæ sapientiæ thesaurum ipsi liberaliter impertitum; Apocalypsin tamen non solùm reputare debet tanquam partem ipsius Scripturæ excellentissimam; atque adeò locupletissimam thesauri portionem, quam diuina sapientia suit Ecclesiæ elargita; verùm etiam vt librum singulariter conscriptum atque editum ad Romæ ipsius decus & ornamentum; & qui ad Romæ tam antiquā amplitudinem, quam nouam multò admirabiliorem, tantum lucis afferat, vt illius comparatione, quidquid posteà de Romæ, deque Romanæ Ecclesiæ magnitudine literarum monumentis proditum est, multò sit minoris ponderis ac momenti; non solùm propter Apocalypseos auctoritatem prorsus diuinam, sed propter earum rerum maiestatem, quas Apocalypsis sub ænigmatum inuolucris & integumentis occultabat. Denique vt Romanæ Ecclesiæ corroboretur auctoritas ac maiestas, & probetur ipsius Episcopum esse verissimum Christi Vicarium; ad hoc inquam mirifica sunt symbola atque elegantissima, quibus id in Apocalypsi celebratur. vt vidimus in filio masculo ca. 12. & cernetur etiam initio cap. 18. vbi Petrus singulariter designatur in illo Angelo descendente de cælo, & habente potestatem magnam; cuius luce & splendore tellus est illuminata. Postremò, nuptiæ etiam cap. 19. adumbrant haud dubiè spiritales Christi nuptias cum Romana Ecclesia tanquam cum ea, quæ inter ceteras Ecclesias est regina & Imperatrix. Atque ex eo capite lux refunditur ad Salomonis Cantica; quo in libro eadem veritas elegantissimè etiam canitur. Idemque dixerim de Ps. 44. cui magnam pariter lucem attulit Apocalypsis.

PROLOGVS AD CAPVT XVII. ET XVIII.

Tria ante sequentis capitis explanationem disputanda.

IN horum capitum vtroque proponitur ob oculos pœna, quam Deus Babyloni infligere decreuerat; nec non planctus in eius exequiis edendus. Ceterùm in primo ipso limine atque vestibulo tria sunt nobis per ordinem disputanda. Primum est, quænam hic ciuitas sub Babylonis nomine intelligatur? Alterum, de quo supplicij genere loquatur Apocalypsis? Tertium, quinam sint hi Angeli, qui Ioanni renunciant supplicium à Deo de Babylone sumendum? Alterius enim ex iis mentio fit initio c. 17. & dicitur esse vnus ex septem phialarum Angelis: atque hic est, qui refert omnia, quæ c. 17. narrantur. Alter inducitur in c. 18. exordio; qui narrat etiam cecidisse Babylonem.

DISPVTATIO I.

De significatione Babylonis in his capitibus memoratæ.

Babylonis nomine quid significetur in Apocal.

1. opinio explicans de impiorum omniũ cœtu.

PLVRES ex Apocalypseos interpretibus opinantur, Babylonem in hoc loco non esse peculiarem aliquam vrbem, sed impiorum omnium multitudinem. Sic Ticonius, Ambrosius, Primasius, Beda, Haimo, Aretas, Rupertus, Thomas, Gagneius, & Christophorus Castrius Ieremiæ 51. §. 27. Eandem explicationẽ amplectuntur Augustinus in Ps. 26. & Prosper in dimidio temporis c. 7. vbi sic habet: *Hæc est Babylon illa magna per mundum; eius verò filia, quæcumque facta eius & superbiam imitantur, nec eam in vno loco existimes ciuitatem, quæ toto est sparsa in orbe.* Et tandem Maluenda l. 4. de Antichristo, c. 7. statuit, hanc expositionem de impiorum cœtu non esse repudiandam.

2. opinio, quæ exponit de cœtu Christianorum, qui reprobantur.

Huic vicina est altera expositio: quæ non de aliqua ciuitate propriè dictâ accipit Babylonis nomen, neque de omnium impiorum multitudine; sed peculiariter de eorum cœtu, qui ex Christianis reprobantur; aut saltem eorum, qui ex orbe Romano ad Christi fidem conuersi, Dei tamen præcepta contemnunt. Atque hæc videtur esse Ioachimi explicatio, nec non Seraphini, & Vbertini de Casalis, & Dantis etiam Italici Poëtæ.

Exploditur vtraque explicandi ratio suprà tradita.

Sed aduersus duas has exponendi vias militat validissimè Apocalypseos acoluthia & consequentia. In qua euidens est, deflagrationi Babylonis succedere mille pacis anno; his bella Gogi & Magogi, quæ sunt Antichristi & eius præcursorum. Quis ergo non videat, nec impiorum omnium multitudinem, nec improborũ singularim Christianorum cœtum ante mille illos Ecclesiasticæ pacis annos finiri? Hoc argumentum ita mihi semper firmum & efficax visum est, vt harum duarum expositionum auctores, si consequenter loquantur, teneantur ad asserendum, nullum in Apocalypsi ordinem, & rerum consecutionem seruari. Si tamen nostra expositio aptè & congruenter applicauerit quidquid Apocalypseos textus continet, idque continuato semper ordinis filo atque serie; ex hoc ipso euidenter constabit, acoluthiam non esse confictam, sed planè ab ipsa Apocalypsi exposci, alioqui non posset idoneè & consequenter exponi.

Statuitur Apocalypsim sub Babylonis nomine agere de peculiari aliqua ciuitate.

Exclusis ergo eorum expositionibus, qui Babylonem nullo certo in loco circunscribunt; reliquum est, Apocalypsin agere de singulari aliqua ciuitate. Hæc autem minimè esse potest antiqua illa Babylon Chaldææ metropolis. Nam imprimis Apocalypsis ipsa declarat, Babylonis nomen huic vrbi, de qua agitur, inditum, mysticè esse sumendum, quemadmodum Ægypti & Sodomæ nomen c. 11. Ierosolymæ impositum est. Secundò constat, Babylonem fuisse in magna planicie ædificatam, vt in eius descriptione videre est. at Apocalypseos Babylon supra septem montes sita esse perhibetur. Præterquam quòd contextus ipse postulat, vt Babylon, de qua sermo habetur, acerrimo bello Christianam oppugnet Ecclesiam; atque in hoc ceteris terrarum orbis ciuitatibus antecellat. Hoc autem de Babylone hactenus verè affirmari non potest; nec aliquem reperio auctorem, qui credat, Apocalypseos prophetiam in posterum esse implendam in ea ipsa vrbe; cui proprium fuit Babylonis nomen.

Alia expositio Forerij proponitur, & reprobatur.

Illud certe apud Forerium Isa. 23. 12. inuenio Ioannem videlicet in his capitibus loqui de Antichristianorum vrbe (quo nomine videtur significare eos, qui Antichristum sequentur) & hanc eandem Antichristianorum ciuitatem significari nomine Tyri, Isaiæ 23. 12. & Ezech. 27. Regnũ autem Antichristi Babylone esse inchoandum, & illam fore ipsius Metropolim, videtur esse multorum opinio; vt cõstat ex illis, quæ adducit Maluenda l. 5. de Antichristo cap. 3. Nihilominus meo iudicio, nullâ ratione probabile est, in Apocalypsi sub nomine Babylonis haberi sermonem de ciuitate ipsa, cui proprium nomen est Babylon, Neque vlla ratione cohæret cum libri huius ordine & consequentia, vt Babylonis excidiũ quod in eo describitur, referatur ad vindictam de illis sumendam, qui famosum Antichristum sub extrema mundi tempora venturum sequentur.

Num sub hoc nomine intelligatur Constantinopolis.

Superest ergo, vt Babylon in Apocalypsi designet Constantinopolin vel Romã. & quidem Constantinopolin in Apocalypsi indicari, suspicatus est Aretas; & eandem suspicionem fouerunt Caponsachius in præsenti, & Leouisinus in libro de Aquila Esdræ. Hi auctores in eo nituntur, quòd ciuitas illa *sedet super aquas multas*; atque est Turcici Imperij metropolis, cuius Imperator est inter omnes Christianæ Ecclesiæ hostes potentissimus. Quare potuit in eam deueniri suspicionem, fore vt ciuitas illa sit demum cælesti igne conflagratura.

Respondetur per negationem.

Veruntamẽ suspicionis huius fundamenta debilia admodum sunt; & vana omnino est expectatio, quæ post Constantinopolis euersionem, quã huiusmodi auctores somniant, credat mille pacis annos, quos refert Apocalypsis, esse incepturos. Etenim, si per mille annorũ pacẽ (vt suo loco patebit) figuratur tranquilla pax, quã Ecclesia post deuictã idololatriã & ex Romano Imperio depulsam, potita est; dissentaneum videtur omnino, mille horũ annorum exordium capiendum fore ex eo, quod neque hactenus accidit, neque euenturum esse scimus.

Reijcitur fundamentũ superioris de Constantinopoli sententiæ.

Argumentũ verò, quòd Constantinopolis sit ea, quæ propriè sedet super aquas multas, tantum abest vt aliquid probet, vt ostendat potius vanè id & falsò de Constãtinopoli exponi. Nã textus ipse declarat, *Sedere super aquas multas*, allegoricè esse accipiendum. nam *aquæ multæ sunt populi multi.* Quãobrem minimè iuxta Apocalypseos institutum inquiritur ciuitas aliqua, quæ ad maris littus sita sit. Quòd si ad locutionis figuram oculos conuertamus; profectò hæc descriptio ad Babylonem antiquam accommodatur, quæ propter Euphratis fluminis, (quò alluditur) magnitudinem rectè dicitur sedere super aquas multas.

Concluditur demum in Apocalypsi sub Babylonis nomine de Roma ethnica antiqua esse sermonem.

Reliquis ergo expositionibus reiectis, illa debet esse certa, quæ docet in Apocalypsi Romam sub Babylonis nomine significari: quod etiam nomen ei tribuit B. Petrus epist. 1. c. 5. 13. Notandum tamen est, trifariam posse nos de Roma loqui. Primò de Roma prout nunc est. Secundò, prout sub Antichristi aduentum fore creditur ab iis, qui illam existimant tunc ad antiquum idolorum cultum, & Christiani nominis persecutionem atque odium redituram: Tertiò, de Roma, prout erat sub antiquis Imperatoribus ethnicis, cùm Christi persequebatur Ecclesiam.

Sub quo statu consideranda sit Roma, prout in Apocalypsi per Babylonem figuratur.

Ex his ergo tribus acceptionibus Hæretici nostri temporis primam auidissimè arripuerunt, vt hac ratione in Ecclesiam Romanam debaccharentur, & Pontificis summi potestatem roderent. Contra horum dementiam disputauimus c. 13. nec mera hæc insania tanti debet esse, vt eam rursus refellere opus sit. Quare satis mihi nunc erit, si lectorem referam ad ea, quæ doctè & grauiter scribit Cardinalis Bellarminus in appendice ad libros de summo Pontifice.

De secunda harum trium acceptionum, quæ opinatur Romam iterum à Christi fide defecturam, & Christianæ Ecclesiæ bellum inflicturam; quid censeam, dixi iam notatione 11. proœmialium: vbi ostendi, licet non adeò rigidâ debeat notari censurâ, vt nonnemo infensiùs perstrinxit, eam tamen vt improbabilem fore reputandam, & quam meo iudicio consecutio & acoluthia Apocalypseos omnino reijciat.

Auctoritas, quæ pro nostra sententia militat.

Verissima ergo interpretatio est, per Babylonis nomen in Apocalypsi designari antiquam Romam ethnicam, quæ Christi Ecclesiam exagitabat. Quæ expositio pro se habet imprimis numerum bene magnum auctorum grauissimorum, quos in notat. 11. proœmiali, & c. 13. numerauimus. Quibus nunc addo Strabum atque Burgensem; qui Babylonis conflagrationẽ interpretantur de mystica & spiritali destructione Regni Romanorũ, videlicet per ethnicorum conuersionem ad Christi fidem. Et denique B. Apringius in præsenti expressè ait, Babylonem huius capitis esse ciuitatem antiquam Romanam; & eadem expositio habetur in rubricis manu scriptis antiqui codicis in Bibliotheca S. Laurentij. Quare pro nostra expositione sunt plusquam viginti auctores; & inter eos plerique primæ notæ, vt Tertullianus, Hieronymus, Apringius, Paulus Orosius, & alij.

Ex B. Petri Apostoli epistola idem assumptum comprobatur.

Secundò; cùm B. Petrus Babylonis nomine Romam appellet (vt Papias & Eusebius ab Hesselio relati, & communis expositorum sententia testatur:) euidens omnino est, Petrum de Roma ethnica antiqua locutum. Et eâdem ratione Apocalypsin loqui putandum est. Hieronymum item, & reliquos supra citatos sic loqui est prorsus manifestum; vt optimè expendit Bellarminus in illa supradicta appendice.

Itẽ ex totius Apocalypseos filo & contextu.

Tertiò, Apocalypseos series & filum compellit, vt hanc expositionem amplectamur: eámque (ni fallor) reddit certam. Et quidem argumenti magnitudo ac summum rei momentum minimè patiuntur, vt Apocalypsis intactum prætermittat exitum horribilis illius belli, in quo Roma ethnica cum Ecclesia Christiana acriter dimicabat; & repentè transiliret ad finem illius vrbis Antichristianorum, siue Constantinopoleos, vel ad id, quod quælibet ceterarum expositionum opinatur.

Hæreticorũ error confutatur.

Quartò, si Hæretici putant, Romam à vera Religione defecisse, in hoc manifestè se opponunt Ecclesiæ Patribus, qui clamant Romanam Ecclesiam numquam fore à vera Religione defecturam. Cyprianus l. 1. Epist. 3. ait, *Ad Romanam Ecclesiam perfidia habere non posse accessum.* Et Hieronymus l. 3. contra Rufinum, *Romana fides Petri auctoritate munita non potest mutari.* Et quamuis noua Riberæ & Viegæ opinio respõdere possit, minimè implicare ecclesiam rursus Romanam valde premi, & conflictari, sicuti Diocletiani & Iuliani tempore: ceterũ vt affirmetur Romanã ecclesiã sub Antichristi tempus Romæ oppressũ iri, deberet solidũ aliquod afferri fundamẽtũ. Quod tãtũ abest, vt adduci

A possit, vt Gregorius Magnus l. 2. Dial. c. 15. affirmet; S. Benedicto fuisse diuinitùs præsignificatum, Romam nunquam ab infidelibus euersum iri.

Denique ex tota Apocalypseos applicatione ad hanc sententiam apta & cohærenti, valida satis comprobatio elicietur, vt Babylonis nomine intelligenda sit Roma ethnica antiqua. Quamobrem nihil opus est alia coaceruare argumenta; sed id vnum intendere, verùm scilicet huius sensus applicatio congruens atque idonea sit.

DISPVTATIO II.

De quo supplicij genere sit accipienda Babylonis euersio, quam proponit Apocalypsis.

B

Quo sensu sit accipiendum supplicium Babyloni inflictũ, de quo latè in hisce Apocalypseos capitibus.

ILLVD argumentum prima specie firmissimum videtur, ne in Apocalypsi Babylonem pro veteri Roma ethnica vsurpemus; quòd scil. vt meritum persecutionis à Babylone in Ecclesiam excitatæ supplicium mox proponatur ipsius Babylonis damnatio, & cælestis ignis, quo prorsus absumitur. Atq; hoc celebre supplicium expenditur & celebratur a c. 16. vsq; ad 19. Cùm igitur constet, Deum hoc supplicij genere in antiquam Romã ethnicã non animaduertisse, sed potiùs illam suæ fidei subiecisse, in cuius vero cultu tot sæculorum ætates effloruit: videtur hinc reliquum fieri, per Babylonem non significari Romam ethnicam. Atque hoc fuit (credo) præcipuum argumentum eorum, qui in varias ac diuersas abiere sententias. Omnes enim illi quasi certum statuunt, Babylonicæ combustionis pœnam esse accipiendam, vt sonat. C Quare aliis placet, hoc supplicium impiis omnibus impendere; alij malunt improbis Romani Imperij Christianis minitari; alij ciuitati Romanę propter flagitia eorum, qui nunc in ea habitant; alij Constantinopoli; alij denique comminiscuntur, Romam extremis temporibus ad idolorum cultum rediturã, & tunc demũ cælesti igne cõflagraturã. In hac extrema sentẽtia dissonũ valde existimo supplicium antiquæ idololatriæ fore Romæ luẽdum post vltimam à Christiana fide defectionem. Quamuis enim verum foret, Romam sub Antichristi aduentum fidẽ Christi atque cultum deserturam; multò saltem credibilius, atque adeò verius est, Roma ad Christi Religionem traducta, & veteribus Romanis sub prima illa tempora in omni virtutis ac sanctimoniæ genere florentibus, iustam Dei iram & indignationem aduersus Romanos conceptã in maximam beneuolentiam abiisse. Nec ferri potest, post duo annorum millia, Romam illam postremam pœnas D dare eorum scelerum, quæ altera illa Roma antiqua perpetrauit.

Perstringuntur obiter aliorum expositiones.

Impugnatur opinio de Roma sub mundi finem ad idololatriam regressura.

Deinde, si tota difficultatis ratio ad illud deuoluatur, quòd Romæ non id acciderit, quod textus ipse præ se fert; videlicet vrbem eam quæ Babylon nominatur, visibili & corporeo igne deflagrasse; illud hinc erat eliciendum, exustionem scilicet atque supplicij seueritatem mysticè fore accipienda, non vt sonant. Hæc enim explicandi ratio in sacrarum Literarum verbis (quibus ignis combustio & vltio seuerissima notatur) familiaris est Scripturæ phrasis, & omnium ferè interpretum Hebræorum, Græcorum, & Latinorum auctoritate firmata: vt vidimus not. 22. procemiali: vbi etiam obseruauimus, hunc loquẽndi modũ non modò esse in sacris receptissimum, verùm etiam apprimè elegantem, & Apocalypseos consuetudine, ac legis gratiæ E spiritũ valde dignum. Quin etiam ex ibidem dictis cõstat, ipsum Apocalypseos contextum necessariò postulare, vt magna illa vindicta non iuxta verborum sonitum accipiatur. Si enim ita vsurparetur, multis in rebus manifesta inuolueretur implicatio; sicuti in eius vrbis deuoratione & incendio, & in eius igne atque fumo in sæcula sæculorum perdurante.

Elicitur demum hoc Babylonis (id est Roma) supplicium mysticè fore accipiendum.

Accedit, quòd hæc vindicta & Babylonis deflagratio subsequitur septem phialas; ipsa autem Apocalypseos verba exprimunt, phialarum plagas ad nouissimum, id est valde nouum, plagarum genus spectare. Quare nimiùm satis literæ ipsius sonum aucupatur, qui in hac Babylonis vltione materialem ignem indagat, atque fumum in æternum permanentem. Quinimò plurimas Deo agere gratias F debemus, quòd per Apocalypseos acoluthiam nobis lucem immiserit, vt testamenti veteris vaticinia, quæ cum hac Apocalypseos descriptione de Babylonis vindicta consentiunt, mysticè intelligamus; sicuti necessariò est etiam Apocalypseos prophetia intelligenda.

DISPVTATIO III.

Qui sint duo Angeli, qui Ioanni annunciant vindictam de Babylone sumendam.

Quæstio de duobus Angelis Ioanni excidiũ Babylonis enunciantibus.

OBSERVATIONE dignum est, in Apocalypsi, non vnum esse Angelum, sed duos diuersos, qui Ioanni renunciant supplicium, quo Deus in Babylonem animaduersurus erat. Etenim toto c. 17. qui Ioannem alloquitur, & certiorem facit de Babylonis damnatione, *est vnus de septem Angelis phialarum.* Posteà verò ca. 18. exorditur verbis illis, *Et post hæc vidi alium Angelum descendentem de cælo, &c. Et exclamauit in fortitudine dicens, Cecidit, cecidit Babylon.* In hoc Angelorum binario aliquis fortasse contemplabitur vaticinium illud, *Cecidit, cecidit Babylon,* a duobus Prophetis esse conscriptum; nempe ab Isaia ca. 21. 9. & a Ierem. c. 51. 8. Verùm huiusmodi responsio difficultatem non soluit; primò, quia Angelus c. 17 Apocalypseos *est vnus de septem Angelis phialarum.* Illi autem omnes sunt ex noui testamẽti ministris, vt suo loco ostẽdimus; quare non rectè congruit, vt per hosce duos Isaias & Ieremias denotentur. Deinde, quia Angeli descriptio loquẽtis in c. 18. Apocalypseos nonnulla continet, quæ nec Isaiæ, nec Ieremiæ conueniũt; ac præsertim verba illa, *Habentem potestatem magnam.*

Verùm in illis duo prophetæ figurantur.

Notandum etiam est, hoc Angelorum par Ioanni referentium supplicium Babylonis, respondere (vt ante me obseruauit Arias Montanus) c. 21. Isaiæ, vbi duo item pronunciant verba illa, *Cecidit, cecidit Babylon.* Narrat enim Isaias visum fuisse speculatori currum, quem asinus & camelus C iuncti trahebant. Et quidem tam asini, quam cameli ascẽsores (id est, qui super ea animalia sedebant) vterque dixerant, *Cecidit, cecidit Babylon.* Ex quo intelligitur, duos hosce Angelos, qui eam vindictam de Babylone sumendam in Apocalypsi renunciant, non respondere binario Isaiæ & Ieremiæ; sed binario illi, quem Isaias refert.

Allusio in hoc angelorũ pari ad Isaia c. 21.

Certũ ergo mihi est, per duos illos asini & cameli sessores, quorum Isaias meminit, Petrum & Paulũ denotari ac proinde eosdem esse, qui in Apocalypsi inducuntur Babylonis ruinam annunciantes. Ad huius explicationem animaduerto 1. in Apocalypsi, cùm dicitur, *Vnus de septem Angelis phialarum,* idem valere, quod *Primus illorum,* sicuti *vnũ de quatuor animalibus,* idem est atque *Primum,* nempe leo. Vidimus autem c. 15. & c. 16. qui primam effudit phialam esse Paulum; qui vt Gentilitatis Apostolus mystici illius belli in Gentiles suscepti dux est. Primæ autem phialæ my-D sterium non fuit aliud, quàm Romanos de suis sceleribus arguere; & eos per huiusmodi prædicationẽ verecundia atque pudore afficere. Qua in re illud imprimis respectum fuit, quod Paulus de hoc argumẽto ad Romanos 1. eloquẽtissimè tractat. Si ergo, qui Babylonis ruinã recensent, sunt duo, & eorũ alter Paulus; alterum esse Petrum, nemo inficiabitur. Præsertim cũ dicatur esse Angelus magnæ potestatis: quod profectò respondet admirabili potestati, quam Christus Petro per cælestes claues tradidit. Clauis enim est potestatis, imò verò supremæ potestatis symbolum, vt expendimus c. 1. ad illa verba, *Habeo claues mortis & inferni.*

Asseritur, tã in eo Isaiæ loco, quàm in duobus his Apocalypseos angelis, Petrum & Paulũ Apostolos figurari.

Secundò, eo ipso, quòd Deus Petrum & Paulũ selegerit Romanæ Ecclesiæ fundatores, etiãsi aliunde non cõstaret, reuelatũ ipsis fuisse illius Ecclesiæ successũ; satis quidẽ esset, duos hos Apostolos fuisse a Deo ad Ecclesiæ ipsius fundationem destinatos, vt pro cõperto haberemus, Deum il-E lis præsignificasse Romanæ Ecclesiæ amplitudinem toti deinceps Romæ dominaturam, atque illi iugum Christianæ fidei imposituram. Si enim peculiarium Religionũ fundatoribus (vt Dominico, Francisco, atque aliis) piè admodùm, nec minùs verè credimus, reuelasse Deum, insigniores sacræ illius familiæ successus, quã Dei ipsius ope & auxilio instituebant; quãtò verisimilius est Romanæ Ecclesiæ fundatoribus fuisse prænunciatũ, quod tanto fuerat ornamẽto & splendori Ecclesiæ ipsi futurũ. Deindè, cùm his duobus Apostolis potiùs, quam aliis Euangelij ministris reuelari expedierit Romæ totius conuersionem; facilè cernitur, vt duo inducerentur, qui huiusmodi nuncium Ioanni deferrent, nullos seligi potuisse Petro & Paulo aptiores. F Namq; ipsi, præ ceteris omnibus, clariorem hac de re habebant cognitionẽ. Nec verò dissonat, quòd Petrus & Paulus figurentur è cælo missi, vt hoc Ioanni renunciarẽt. Nã in ipsa saltẽ cælesti beatitudine nemo Theologorum dubitat, quin vnicuique in Verbo innotescant euentus earum rerum, quæ ad eos maximè pertinent. Ad quos ergo ex Euangelij ministris meliùs & congruentiùs, quam ad Petrum & Paulum pertinebat Romanæ Ecclesiæ euentuum cognitio? Valde igitur decorum fuit, vt per illos res hæc fiat Ioanni & vniuersali Ecclesiæ manifesta.

Rationem fundamentis tradita sententia fulcitur.

Tertiò, si consuetudinem Ioanni in Apocalypsi frequẽter obseruatam consideremus, consentaneum valde est, visionem

visionem hanc Petri & Pauli felicem Ecclesiæ nuncium referentium nisi imprimis in eo, quòd Petri & Pauli Epistolę eundem significent nuncium. Et quidem ita res se habet. Nam inter sacros noui instrumenti scriptores, qui Apocalypsin antecesserunt, solùm videtur hic nuncius fuisse in Petri & Pauli epistolis significatus. Petrus enim, dum in sua prima Canonica c. 5. 13. Romam ethnicam appellat Babylonem, innuit proculdubio, in eadem Gentili Roma expletum iri Isaiæ ac Ieremiæ vaticinia, quæ continent Dei supplicium Babyloni immittendum. Quòd si huiusmodi doctrina in Babylonis nomine Romæ indito continebatur, quis dubitet, id mysterij Ioannem latere nequaquam potuisse? Quapropter magno cum decoro figuratus felicissimus hic nuncius; *Cecidit, cecidit Babylon*, à Petro fuisse Ioanni relatus tanquam in ipsa Roma omnino complendus. Atque hæc breuiter de B. Petro.

Ferebatur id singulatim de B. Petro.

Nim. etiam affirmatur in B. Paulo.

De Paulo autem nihilo ignotius est. Nam primò in eius epistolis distinctè fuerat prædictum, *Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret.* Si ergo Gētiū plenitudo intrare debebat, necesse erat, Romam Gentium omnium caput (ex cuius conuersione Gentium conuersio pendebat) Christi Religionem palam suscipere, ac profiteri. Quamobrem certum, meo iudicio, est, quod Paulus de Gentium felicitate prædicat, in eo supponi Romanæ vrbis conuersionem; alioqui Gentium felicitas non ita esset integra atque perfecta, vt Paulus significat.

Deinde, vt vidimus cap. 14. not. 2. in illis Pauli verbis 2. ad Thess. 2. *Tantum qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat*, supponitur, Paulum clam cum Thessalonicensibus egisse de certissima spe, quæ sibi inerat, fore vt Roma, eiúsque Principes Euangelij iugo ceruices submissuri essent. Et quidem licèt non omnibus Paulus arcanum hoc mysterium perspicuè detexerit: at Christi Apostolos & præsertim Domini dilectum minimè de hac re celasse credendus est. Atq; hoc ipsum existimo esse præcipuum eorum verborum mysteriū, quæ Paulus tradit 2. Cor. 12. 4. nimirum audisse se *arcana verba, quæ non licet homini loqui.* vbi verbum illud *non licet*, neutiquam referendum est ad mysteriorum excellentiam; neque enim præstātiora sunt ac sublimiora mysteria, quàm sanctissimæ Trinitatis, incarnationis Dominicæ, & Eucharistiæ: atqui hæc non licuit solùm, sed maximè etiā oportuit Christianis omnibus reuelari. Quamobrem, quod Paulus ait, *non licet*, ego quidem accipio de expressa ac manifesta prædicatione, quæ Christianam Ecclesiam prædicaret de Roma triumphum acturam; nec non senatores omnes ad Christi fidem traducturam. Hæc enim palam prædicare non licebat; nam ita recta ratio atque prudentia dictabat, vt explicuimus in proœmio notatione 13. Verumtamen illa ipsa, quæ palàm & publicè pronunciari non expediebat, certè minimè dubitaret Apostolus Ioanni integrè renunciare. Illa igitur sunt, quæ in hoc cap. ænigmaticè, vt par erat, reuelantur; tanquam mysterium damnationis Babylonicæ, quod Ioanni à primo phialarum Angelo, hoc est, à D. Paulo nunciatum est.

NOTATIO I.

De allusione duorum Angelorum, qui Ioanni ruinam Babylonis annunciant, ad duos illos, quorum meminit Isaias capite 21. 7.

Per ascensorem asini & cameli apud Isaiā significari B. Petrū & Paulum Apostolos.

VERBA Isaiæ sunt; *Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, & ascensorem cameli; & contemplatus est diligenter multo intuitu.* Mea igitur sententia est, in his verbis per asini ascensorem figurari D. Petrum, & per ascensorem cameli D. Paulum. Et quanuis de illo c. Isaiæ sim ex professo acturus l. 9. huius operis; operæpretium tamen fore duxi, si paucis hìc exponerem fundamenta, quæ habeam, vt in hoc Isaiæ loco, Petrum per asini ascensorem, & Paulum per ascensorem cameli significari credam. Primùm ergo iam satis explicatum est, duos illos Babylonis ruinam Ioanni renunciantes respondere huic Isaiæ binario. Quare quidquid hactenus diximus pro asserenda Petri & Pauli significatione in duobus illis, qui hunc nuncium felicissimum Ioanni detulerunt; conducit etiam, vt Isaias in duobus illis equitibus Petrum & Paulum depingere credatur.

Currus ille triumphalis apud Isaiā c. 21. quomodo sit accipiendus.

Deinde, currum illum, quem speculator apud Isaiam prospexerit, perinde accipiendum esse reor, quasi in eo veheretur fama victoriæ, siue vindictæ, quam Deus in Babylonem exercuerat. Quippe, dum inducitur illius admirandi facinoris fama curru aduecta, eleganter significatur, eiusmodi nuncium prædicari, qui admirabilem Ecclesiæ victoriam atque triumphum contineret.

Cur asinus & camelus currum illū trahere fingantur.

Iam, quòd asinus & camelus eum currum trahant; mirificam habet energiam. Nam vtrumque hoc animal huic vni rei videtur natum, vt humano generi humiliter ac patienter deseruiat. Quamobrem vt significetur victoriam illam admirabilem, cuius fama in eo curru ferebatur, insigni patientia atque humilitate Christi Martyrum fuisse reportatam; congruenter & significanter satis inducitur sacra fictio, quæ illius currus biiugos asinum & camelū proponit; quorum animalium vtraque species in Orientis prouinciis valde est vulgaris. Et quanuis ad gloriosum Christi Ierosolymam subintrantis triumphum non camelus, sed asinus expediens fuerit: ceterùm ratio, quapropter fuerit asellus ad id selectus, inde fuit maximè desumpta, vt Christi triumphum per patientiam & humilitatem agi denotaretur. Superest ergo explicare, cur in illa Isaiæ visione asinus & camelus currum iunctim trahere dicantur?

Cur Christus in Ierosolyma ingressu asinam & pullum detulerit.

Ad hanc ergo dubitationem Respondeo, Christum quidem in Ierosolymæ ingressu detulisse etiam asinum & pullum: forsan ad duorum populorum Iudaici & Gentilici significationem. Et quidem in vera ipsa historia, qualis ea Christi fuit, nimiùm affectata res esset, si asinus & camelus coniungerentur: in visione autem sacra nihil dissentaneum fuit, eiusmodi nouitate vti; quin potiùs quod inusitatius, illud aptiùs ferè est, si tamen maiorem habeat energiam ad eam, quæ intenditur, significationem. Præterquam quòd fortè in eo Christi in Ierosolymam ingressu potissimùm significabatur patientia atque humilitas, quibus Christus Dominus tanquam populi Iudaici minister de ciuitate illa rebelli triumphauit. At in victoria, quam de Roma adepta est Ecclesia, non temerè accidit, vt duo præcipui illius nobilissimi facinoris duces, qui Ecclesiæ Romanæ felicitatē nunciarunt, essent duo Apostoli celeberrimi; quorum alter Iudæorum erat Apostolus, alter Gentium. Nam licèt Romæ perpauci erant Iudæi, comparatione Gentilium; diuinæ tamen prouidentiæ consilio (vt vidimus cap. 12.) ita fuit dispositum, vt priùs Romana fundaretur Ecclesia in aliquot Iudæis Romæ commorantibus, & per occasionem obdurationis reliquorum ad Gentes se conuerteret prædicatio. Ad huius ergo consilij executionem congruentissimè accidit, vt Petrus Romam priùs adiret, qui erat circūcisionis Apostolus; deinde Paulus, qui Gentilium; & vterq; magna animi consensione veluti cælestes Cyrus & Darius nouam inuaderent Babylonem, & de illa gloriosissimè triumpharent.

Cur Petrus & Paulus asino & camelo vecti figurentur?

Cameli natura & consideratio, ex Plinio.

Superest explicare, qua ratione distinctio cameli & asini apta censeatur, vt Petrus in asino, Paulus in camelo sedisse describantur? Etenim si hoc symbolo significandum erat, alterum esse Iudæorum Apostolum, alterū Gentium; difficile apparet, quo pacto hæc distinctio possit in duobus prædictis animalibus congruenter figurari. Pro huius ergo expositione obseruandum est ex Plinio discrimen inter asinū, & camelū. De camelo quidem agens l. 8. c. 18. ait. *Camelos inter armenta pascit Oriens; omnes autem iumentorū in iis terris dorso funguntur, velocitas inter equos* (seu Nisæorum equorum, vt ait Arist. l. 9. historiæ animaliū c. vlt.) *sitim quatriduo tolerant; implentúrque cùm bibendi occasio est, & in præteritum, & in futurum: obturbata proculcatione priùs aqua: aliter potu non gaudent.* Sunt præterea duo camelorum genera; aliis enim bina sunt in dorso tubera; aliis singula in dorso, & in pectore etiam singula, quibus incumbant. Ac demum tubera, quæ ipsos videbantur ineptos reddittura ad onera comportanda, illa ipsa eis adiumento sunt, vt onus humiliter & patienter portent.

Asini item natura, ex eod. ....

De asinis verò Plinius eodem l. 8. c. 43. hæc habet, *Partus charitas summa, sed aquarū taedium maius; per ignes ad fœtus tendunt; eadem, si riuus minimus intersit, horrent ita, vt pedes omnino caueant tingere; nec nisi assuetos potāt fontes, atq; ita vt sicco tramite ad potū eant. nec pontes transeunt; si per eorum raritatem translucеant fluuij. Mirúmq; dictu, sitiunt; & si mutentur aquæ, vt bibant cogendæ sunt.* Hactenus Plinius. Ex quibus animaduertere est, asinum in aqua potanda esse nimium notis fontibus addictum, nimiúmque cautum, ne pedes aqua tingat; è contrario camelum, quæcumq; se dederit vnda, in eam auidè ferri, atque ea se prorsus ingurgitare; quin etiam turbida aqua potiùs, quam limpida delectari; tantúmque abesse, vt pedes intingere horreat, vt ante potum pedes in aquam immittat, eamq; proculcet ac turbet, antequàm bibat.

In asini sessore adumbrari D. Petrum.

Quid posset significantiùs adduci ad significandā in asini natura nimiā illā Petri cautionem in aliis hominib. cōmitendis præter Iudæos, ne se inficeret. Perpende illud Actor. 10. 14. *absit Domine, quia nunquam manducaui omne commune & immundum.* Quapropter opus fuit, vt vox de cælo missa illum semel iterumq; hortaretur; *Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris.* Iam per aquas multas & varias, nemo nescit in sacris Literis adumbrari multos ac varios populos, à quibus abstinere velle videbatur Petrus, & a pedibus inficiendis cauere; donec horror ille fuit sibi diuinitus sublatus. Quin & in ea ipsa cautione atque horrore innuitur, Petrū directè vocatum, vt Apostolus esset circuncisionis. Vide illud ad Gal. 2. 8. *Qui operatus est Petro in Apostolatum*

Petrus directè circumciſionis, ſiue Iudæorum Apoſtolus vocatus; & Paulus Gentium.

In cameli ſeſſore figurari B. Paulum.

latum circumciſionis, operatus eſt & mihi inter Gentes. & n.7. *Mihi enim creditum eſt Euangelium* [illegible] *ſicut & Petro circumciſionis.* Ad hæc; cùm aquæ multæ ſint populi multi; camelus, cuius ſymbolum Paulo obtigit, non ſolùm quamlibet aquam non horret, nec à tingēdis pedibus cauet, ſed potiùs magnam inde percipit voluptatem. Quare & pedē in aquam inijcere, eamque turbare delectatur; & nullo proprij fontis aut alieni facto diſcrimine, quamcumque ſors vndam obtulerit, ad eam ſe celeriter proripit, & inde ſitim copioſiſſimè explet. Præterea celeritas ac feſtinatio, qua Paulus tot terrarum regiones ac prouincias percurrit, mirificè adumbratur in ea, quam diximus, cameli velocitate. Fortè etiam cameli tubera, ſeu gibbi, indicant Paulum minimè videri aptum ad prædicationis Euangelicæ officium, onúſque vectandum propter repugnantiam qua priùs Euangelio obſiſtebat; quæ tamen contradictionis B tubera conuertit præpotens Deus in ſedem aptam atque idoneam, vbi pondus impoſitum, atque adeò grauiſſimam laborum ac perſecutionum ſarcinam pro Chriſti Euangelio manſuetè & patienter ferret.

Inter duo hæc animalia, & eorum ſeſſores (quod ad ſymbolicā ſignificationē ſpectat) nullam eſſe diſtinctionem.

Ex dictis ergo patet, vt currus ille traheretur, in quo fama vehebatur illius victoriæ, quam Deus Eccleſiæ ex myſtica Babylone peperit, congruentiſſimè aſinum & camelum aſſignari, quorum Petrus & Paulus ſeſſores eſſent. Porrò iam vidimus c.6. in eiuſmodi viſionibus non eſſe conſtituendum diſcrimen inter equitem & equum, & ſimiliter nec inter camelum & eius ſeſſorem. Niſi fortè quiſpiam dicat, duos hoſce Apoſtolos, dum ſibi ipſis ſuperiores facti laboribus & oneri ſe ſponte ſubiicrunt, factos fuiſſe idoneos Euangelij miniſtros, & idcirco in ea viſione depingi ſuper aſinum & camelum ſedentes. Præſtat tamen dicere, aſini ſeſſorem & aſinum, cui inſidet, ſimul accipi debere, contempta diſtinctione; ſicuti c. 6. de ſeſſore equi & C

A de equo diximus. Et quemadmodum ibi equo aliquem aduchi, ſignum erat ac ſymbolum, eum ad ſaluandum aduenire, ſic apud Iſaiam, dum vterque Apoſtolus aduchuntur alter aſino, & alter camelo, trahentes myſticum illum famæ victoriæ currum, admirabilis quidam triumphus figuratur.

Præter hæc, quamuis aſinus vulgò non ſoleat magni æſtimari; aliquando tamen aſinus quidam centies mille denariis (qui decem ferè nummûm aureorum millia conficiunt) emptus fuit, *omnium animalium pretio victo;* vt Plinius aſſerit, illo eodem c. 43. & ſaltem myſticus hic aſinus, quem cum camelo iunctum refert Iſaias, certè præferri debet ceteris omnibus animalibus, quorum miniſterio Deus vſus fuit. Quapropter Iſaias ipſe in ea viſione primū aſino locum, ſecundum camelo tribuit. Neq; obſtat, quòd B in Apocalypſi Angelus capitis 17. B. Paulum repræſentet, & Angelus cap.18. B. Petrum. Etenim in Apocalypſi perinde eſt referendi, & enumerandi ratio, quaſi Paulus per modum vaticinij & prædictionis loquatur; Petrus verò quaſi de re iam opere completā, loquitur enim in præterito, *Cecidit, cecidit Babylon.* Quod quamuis ad prophetiæ ipſius firmitatem & certitudinem maximè conducat; nihilominus decorum etiam poſcebat, vt fieret inde initium, vbi ex dicendi modo videtur Prophetiæ ſpecies ac figura præferri eius rei, quę nondū fuerat impleta. Præſertim quia, cùm præcipuus clariſſimi huius facinoris finis fuerit Gentilitatis conuerſio, appoſitè factum eſt, vt ordiretur ſermonē, qui proprius fuit, per excellentiā, totius Gentilitatis Apoſtolus. Vt autem de præſtantiore B. Petri dignitate manifeſtò conſtaret; poſteà vbi ad eius deſcriptionem peruenitur; de illo affirmatur, quod de Paulo neutiquam diceretur; videlicet, *Vidi alium Angelum deſcendentem de cælo* C *habentem poteſtatem magnam, &c.*

CAPVT XVII.

TEXTVS.

Verſ. 1. *Et venit vnus de ſeptem Angelis, qui habebant ſeptem phialas, & locutus eſt mecum dicens: Veni, oſtendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ ſedet ſuper aquas multas.*

COMMENTARVS.

Oſtenditur huius capitis ſeries atque connexio cū antecedenti.

CONNEXIO capitis 17. cum decimo ſexto aptiſſima eſt in noſtra declaratione. Diuiſionem enim Romæ in publicos Chriſtianos, in Paganos, & in neutrales conſecuta fuit paulò pòſt totius Romæ conuerſio; atque ita Babylonis diuiſioni ſuccedit in Apocalypſi conflagratio vrbis, eo nempe igne, quem Chriſtus venit mittere in terram. In aliorum verò expoſitionibus non video, quomodo hoc caput aptè cum antecedente conſentiat. Atque illud non ſatis miror, eſſe aliquos; qui ſibi perſuadeant, prophetiam non vlteriùs progredi, ſed regredi potiùs. Septem enim plagas capitis 16. opinantur effundi aduerſus eos, qui Antichriſti factionem ſectaturi ſunt. Romæ autem euerſionem credunt poſt Antichriſti aduentum futuram. Nam E ſi antea foret, non per decem reges, ſed per ſeptem fieret, qui cum Antichriſto coniungendi ſunt. Hoc argumentum nullam mihi affert difficultatem. Nam decem cornua & regum denarium accipio ipſe pro vniuerſo ſenatorum Romanorum numero, ſicuti Daniel accipit cap. 7. de qua denarij acceptione dictum ſatis eſt ſuprà capite 12. & 13. Et verò præter continuatā totius Apocalypſeos ſeriem, à qua diſcedere fas non eſt, illud mihi maximè probat tractationem extremi capitis 16. cum hoc ſequenti capite continuari; quia euidens de vna eademque Babylone ſermonem eſſe in ſexta & ſeptima plaga capitis 16. & in meretrice ca-

Aliorum hic regreſſiones & tranſitiones atque ordinis inconſequentia reprobantur.

D pitis 17. Quare id in ſe aptè conſequens eſt, vt Babylonis diuiſionem exuſtio ſubſequatur. E contrario autem non video, qua ratione fingi poſſit poſt Babylonis incendium, ſucceſſiſſe diuiſionem ipſiuſmet vrbis, quæ iam fuerat penitus exuſta. Quam difficultatem & ordinis perturbationem qui deuorant, in eas ſe tricas induunt, ſupponentes ſermonem eſſe de ſupplicio Romæ ſub Antichriſti aduentum infligendo; quod nulla ratione præſtituere deberent.

Vnus de ſeptem Angelis, qui habebant ſeptem phialas.] Vidimus iam in ſuperioribus, *Vnus*, hic idem eſſe, atque *Primus.* Deinde in hoc Angelo, qui toto capite 17. verba facit, B. Paulum E figurari. In noſtra autem expoſitione idonea ſatis redditur ratio, cur qui primam phialam effudit, is nunc meretricis damnationem Ioanni annunciet, quod in aliorum explicationibus neſcio quàm aptè expediatur.

Vnus de ſeptem Angelis quis hic ſit.

Damnationem meretricis magnæ.] Id eſt iuſtum ſupplicium de illa ſumendum. Eſt autem ſermo de vindicta myſtica, vt ſuprà iam diſputatum eſt. Et meretricis magnæ nomen tribuitur magnæ ciuitati idololatræ; nam ciuitates idolorum cultrices ſolent in Sacris meretrices nuncupari; ſicut idololatriæ etiam nomen fornicationis tribuitur Iſaiæ 23.15. Ieremiæ 2.20. & capite 3.1. Ezechielis 16.15. Nahum 3.4. Micheæ 1.7.

Nomen meretricis magnæ Romæ impeni.

Qua

Quid ſit, ſedere ſuper aquas multas.

Quæ ſedet ſuper aquas multas.] Quod ad Grammaticum ſenſum attinet, reſpectus habetur ad Babylonem vtraque ex parte Euphratis fluminis ſitam: & in eodem ſenſu accipitur præpoſitio *Super* in Pſ. 136.1. *Super flumina Babylonis*, &c. In myſtico autem ſenſu *aquæ multæ*, (vt toties inculcauimus) populos multos ſignificant. Sedere verò ſuper aquas multas, non aliud eſt, quàm multis Gentibus ac populis dominari: ſicut ingens aliqua ciuitas ſuper flumen ſiue ad flumen ædificata eiuſdem fluminis eſt domina. Sic etiam vrbes maritimæ, vt Tyrus, Vliſſipo, & aliæ rectè conſiderantur, quaſi dominæ illius maris, quod longè latéque deſpectant.

TEXTVS.

Verſ. 2. *Cum qua fornicati ſunt reges terræ; & inebriati ſunt qui habitant terram, de vino proſtitutionis eius.*

COMMENTARIVS.

Idololatria in ſacris Literis ſpiritalis fornicatio appellata.

CVM idololatria in ſacris Literis fornicatio; idololatrix ciuitas, meretrix nominetur; manifeſtum eſt, qui ſe in idolorum cultu ad Romæ conſuetudinem conformaret, perinde eſſe, quaſi ad ſpiritalem fornicationem cum ea coiret. Quamobrem terræ Principes ac Reges, quos Romæ exemplum in eadem idololatria illectos & implicatos tenebat, iure optimo dicuntur magnæ meretricis amaſij & riuales eſſe. Reges autem terræ vocantur Romani ſenatores; qui mundum ſuo imperio gubernabant; & illi etiam Reges ac Principes, qui cum Romano Imperio fœdus inierant.

Num idem ſit poculum ſeu vinum, quod vinum proſtitutionis, & vinum iræ fornicationis vocatur.

Et inebriati ſunt, qui habitant terram de vino proſtitutionis eius.] Hic imprimis illa occurrit dubitatio, númne ſit idem poculum ſeu vinum, quod appellatur vinum proſtitutionis; & quod, vinum iræ fornicationis? Vide caput 14.8. vbi dicitur: *Babylon illa magna, quæ à vino iræ fornicationis ſuæ potauit omnes Gentes.* & cap. 18.3. *De vino iræ fornicationis eius biberunt omnes Gentes.* Primo ergo aſpectu videntur hi eſſe diuerſi calices, ſeu pocula: & priùs quidem Babylon Gentibus propinare myſticæ fornicationis calicem, deinde illum recuſantibus poculum iræ fornicationis vi impingere, hoc eſt perſecutionis calicem. In quo fornicaria meretrix ſuum ingentem furorem oſtendit aduerſus eos, qui ipſam damnant, & aduerſantur. Atque hoc poculorum diſcrimen in eo videtur poſſe fundari, quòd *inebriati vino proſtitutionis*, perinde ſit, quaſi allegoricè & decorè ſignificare ſpiritalem luxuriam nimis vehementem. In calice enim luxuriæ potiùs reſpicitur ad turpem delectationem, quàm ad iram vel furorem. Quare, qui mœchabantur cum Babylone, hi videntur cum illa turpiter delectari. At qui cum illa mœchari recuſabant, ij calicem iræ eius bibere cogebantur: ea phraſi, qua ſæpè in Scriptura tribulatio appellatur calix; vt vidimus ſuprà capite 14. D. vbi dicitur; *Si quis adorauerit Beſtiam, hic bibet de vino iræ Dei, quod miſſum eſt mero in calice iræ ipſius.*

1. Expoſitio ponitur vtriuſque calicem diſtinguens.

2. Expoſitio vtrùmque pro eodem accipiens, vt pro probabilior ſtatuitur.

Iuxta hoc diſcrimen dicendum erat, non quidem improbos Chriſtianos, ſed probos potiùs potari vino iræ fornicationis Babylonicæ. Nihilominùs congruentius fortaſſis eſt, id ita accipere; quaſi Roma eos, qui cum illa ad ſpiritalem fornicationem copulabantur, ſuæ iræ vino ebrios reddat; id eſt, illos in iram atque furorem agat aduerſus Chriſti

A nomen. Sic enim verè dicitur, *De vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes.* Nam fornicariæ meretricis iram aduerſus Chriſtianum nomen conceptam gentes omnes ac nationes imbiberunt. Siquidem in omnibus terrarum orbis prouinciis Chriſtiani miſerandum in modum excruciabantur. Sicut ergo in 2. Pſalmo dicitur: *Quare fremuerunt Gentes*: Sic etiam in Apocalypſi dicuntur Gentes omnes inebriatæ epoto calice iræ meretricis; hoc eſt, dum Romæ idololatricis iram imitantur. Atque hac ratione non duo ſunt pocula, proſtitutionis alterum, alterum iracundiæ; ſed indignatio ac furor conſequitur idololatriæ calicis potum. Tametſi autem

B diuerſo in ſenſu dicuntur, qui beſtiam adorant, calicem iræ Dei potare, hoc tamen inconueniens non eſt. Qui enim propter turpem ſocietatem cum fornicaria initam bibit proſtitutionis calicem, & iram pariter ac furorem aduerſus Chriſtianos hauſit, aptè dicitur eo ſupplicio eſſe afficiendus, vt illi diuinæ iræ calix, id eſt cruciatus acerbiſſimus impingatur. Et quamuis locutio potandi iræ calicem immutetur (cùm priùs ita ponatur actiuè, paſſiuè poſtea) cùm tamen phraſis vtraque ſit elegans, minimè id diſſonum eſt.

Duplex alia ſubiicitur prædicti calicis explanatio.

C Dicet hic quiſpiam fortaſsè, vinum non eſſe fornicationis allegoriam; ſed conſiderari meretricem, quaſi ad potandum etiam ſuos riuales inuitet; vel eos, quibuſcum ſe turpiter miſcet, priùs ad potionem illiciat. Et in hac concipiendi ratione calix ſignificare poterit terrenorum bonorum poſſeſſionem, iuxta illud Prouerb. cap. 23. numero 31. *Ne intuearis vinum, quando flaueſcit, &c.* Qua ratione poſſent per vinum figurari illecebræ atque blanditiæ, quibus hęc meretrix miſeros homines ad ſpiritalem fornicationem pelliciebat; nimirum ſpe lucri, honoris

D & voluptatis. Sic enim crapula luxuriam ferè comitatur. Magis tamen placet, vt myſtica ipſa fornicatio per calicem proſtitutionis deſignetur, & calix ipſe vocetur calix iræ. Siquidem idolorum cultores in Chriſtianos acerrimè inuehebantur; eórumque furor ac rabies in ipſa nitebatur idololatria.

Sed dicat fortaſsè aliquis, calicem illum poſſe concipi, veluti præmium, quod Roma dabat iis, qui cum illa mœchabâtur. Qua ratione per calicem poteſt intelligi mors, quam promerentur ij, qui ſe ſceleribus contaminant, atque ita calix in præſenti ſicut in aliis, ſignificabit amaritudinem & mœrorem,

E quem incurrit, qui ex eo calice bibere dicitur. Præſtat tamen ſenſus, quem ſuprà expoſui.

TEXTVS.

Verſ. 3. *Et abſtulit me in ſpiritu in deſertum: & vidi mulierem ſedentem ſuper Beſtiam coccineam, plenam nominibus blaſphemiæ, habentem capita ſeptem, & cornua decem.*

F

COMMENTARIVS.

Quid ſit hic, Ioannem in deſertum deferri.

QVÒD Ioannes ſpiritu in deſertum deferatur, eique oſtendatur meretrix, nonnulli interpretantur ciuitatis ipſius ruinam & interitum; quippe illam Ioanni in deſerto indicari, quaſi innuit, vrbem in deſertum fore conuertendam. Ego tamen contrarium omnino exiſtimo, videlicet ciuitatem illi in deſerto demonſtrari, quia in Gentilitatis deſerto ſita erat, quod tamen deſertum per myſticam vrbis conflagrationem in paradiſum

fuerat conuertendum. Et negari quidem non poteſt, quin receptiſſima Scripturæ allegoria ſit deſerti nomine Gentilitatem adumbrari, vt aliàs à nobis probatum eſt. Cùm ergo inſtituatur ſermo de illa ciuitate quæ totius erat Gẽtilitatis caput, nihil opus eſt, aliã præterea ſignificationem indagare, quando Ioannes ſpiritu in deſertum tollitur, vt meretricem inibi in Beſtia inſidentem contempletur. Atque huiuſmodi locutio miram inſuper continet energiam, qua denotatur, innumerabilem illam Ethnicorum multitudinem Romæ degentem, admirabilem totius vrbis ſtructuram & ædificiorum pulchritudinem, Reip. adminiſtrandæ leges, & inſtituta, B hæc inquam omnia ſpiritali viro & in rerum cæleſtium contemplationem intento perinde eſſe, quaſi vaſtam quandam ſolitudinem ac deſertum; quò non hominibus, ſed brutis animantibus pateret aditus; vbi nulla legum & adminiſtrationis ratio, ſed ſpinæ potiùs ac ſentes ſcelerum & flagitiorum innaſcerentur. Quam ad rem non ineptè afferri poteſt Diogenianum illud, qui in ingenti frequentiſſimæ vrbis foro accenſam præferens facem, meridiano tempore hominem aliquem in celebri hominum cœtu ſe indagare dictabat; nec inueniret tamen.

Vtrũ hic Beſtia coccinea ſit eadem cũ Beſtia maris, de qua c.13.

Super Beſtiam coccineam.] Poteſt hic in dubium reuocari, num hæc Beſtia ſuper quã ſedebat mulier, ſit eadem, quæ c.13. appellatur Beſtia maris. Namque vna ex parte videtur eadem eſſe, ſi & blaſphemiæ nomina, & cornua decem, & ſeptem capita attendamus: ex alia verò apparet diuerſa, ſi inſpiciamus colorem.

1. Sententia negans.

Qui exiſtimant, per maris Beſtiam in c.13. Antichriſtum; per meretricem verò Romam figurari, D (vt Ribera & Viegas opinantur,) conſequenter aſſerunt Beſtiam hanc, cui meretrix inſidet, eſſe ab ea diuerſam, quæ Beſtia maris vocatur. Eorum opinioni fauet, quia ſi vna eadémque Beſtia eſſet, hic Ioannes eam cum præpoſito articulo deſignare debebat; quem tamen cùm non apponat, argumento eſt de alia in hoc loco ſermonem inſtitui. Deinde coccineus color nequaquam cum eo conſentit, quod cap.13. de marina Beſtia proditur, vbi dicitur eſſe ſimilis pardo (qui, vt ibidem aduertimus, panthera eſt, ſiue tygris) ac proinde diuerſi admodum coloris.

2. tamen ſententia, vt verior, ſeligitur, & probatur vtrãque Beſtiam vnam eandémque eſſe.

Verùm enimuerò pro comperto habeo, huiuſ- E modi Belluam, in qua mulier reſidet, eandem eſſe cum maris Beſtia, quæ c.13. deſcripta eſt. Vtrobique enim ſignificatur Romanum Imperium idololatriæ deditum, ſiue Romanus orbis idololatra; quem Roma ethnica lege & Imperio adminiſtrabat. Quòd ſi ideò credebatur, duas haſce Beſtias eſſe diuerſas, quia diuerſus ad fines ſpectabant; in eo quidem ſuberat huiuſmodi opinionis deceptio. Neque enim Roma ethnica depingi potuit alij Beſtiæ impoſita; ſed eidem, quæ c.13. fuerat marinæ Beſtiæ nomine compellata. Etenim vniuerſas illas perſe- F cutionis machinas, quas Rom. Imperium ethnicum Eccleſiæ admouebat, Roma potiſſimùm excogitabat, & comparabat; atque ita tanquam reliquarum prouinciarum domina & moderatrix in ea Beſtia ſedens depingitur. Quare 7. capita, cornua 10. & blaſphemiæ nomina indicant proculdubio eandem capitis 13. Beſtiam. Vnde iidem auctores, qui in hoc c.17. per coccineam Beſtiam intelligunt Dæmonem, vt quæ dicunt, aliqua ratione contineant, gradum faciunt mox ex dæmone ad mundi regnum; in quo Romam quaſi obequitantem conſiderant, & inibi 7. capita, ac 10. cornua exquirunt. Si ergo maris Beſtia c.13. Rom. orbem denotabat cultorem idolorũ

A & Eccleſiæ oppugnatorem; tam illa Beſtia, quàm hæc, eadem eſt, nec plures. Adhæc: ſi duæ Beſtiæ fuerent, cùm Ioannes vtramque deſcripſiſſet, neutiquã diceret, c.19.19. *Et vidi Beſtiam, & apprehenſa eſt Beſtia*. vbi vtroque in loco articulum præponit, ac ſupponit pariter, vnam tantùm eſſe Beſtiam 7. capitibus & cornibus 10. conſtantem.

Præterea Ioannes, vt ſuam expleret omnino narrationem, debebat recenſere exitũm eorum omniũ hoſtium, quorum mentionem facit; ſic enim refert draconis finem, Beſtiæ maris & Beſtiæ terræ (quam poſtea pſeudoprophetam vocat) nec tamen alterius hoſtis, ſiue Beſtiæ interitum aut finem refert. Non igitur alia ſupereſt Beſtia, præter eas duas, quarum ſuperiùs meminerat. Dicet aliquis, non opus eſſe vt ſit alia ab illis duabus diſtincta. Nam coccinea Beſtia eſt draco cap.12. ille enim rufus erat (quod perinde ferè eſt, atque coccineus) & capita habebat ſeptem, decémque cornua. Hoc tamen difficultatem non ſoluit; nam Ioannes draconem à Beſtia diſtinguit, & illum appellat draconem, hanc verò θηρίον, id C eſt, feram ſeu belluam. Si autem draconem nominaret Ioannes θηρίον, id eſt, feram, aut beſtiam, non rectè cum articulo diceret, *Apprehenſa eſt Beſtia*, cùm duas diuerſas pinxiſſet.

Cõtrariæ ſententiæ fundamenta ſoluuntur.

Vt ergo ad argumenta contrariæ ſententiæ reſpondeamus. Ad primum, de articulo huic Beſtiæ non præfixo, Reſpondeo, Agnum capitis 15. & cap. 14. euidenter vnũ eundémque eſſe, cùm tamen Ioãnes c.14. non illi articulum apponat. Accedit, quòd ſi hoc argumentum ex articulo petitum aliquid roboris haberet; probaret etiam, hanc Beſtiam coccineam eſſe à dracone diuerſam. Et qui contendent hanc belluam eſſe diſtinctam à Beſtia maris (de qua cap.13.) volunt etiam hanc Beſtiam coccineam eſſe eandem cum dracone. Præter hæc, Ioannes capite 13. Beſtiam maris, & Beſtiam terræ expreſſerat, cùm autem duas deſcripſerit, recta Grammaticæ ratio non poſtulabat, vt ad primam deſignandam articulo vteretur. Quòd ſi ex ceteris verbis coniiciendum erat, de qua Beſtia loqueretur Ioannes; ſatis id indicauit; affirmans huic Beſtiæ 7. eſſe capita, cornua 10. & nomina blaſphemiæ. Atque vt id etiam obiter attingam, ad ænigmatis ſcriptorem non attinet explicare, quidquid ad ipſius ænigmatis intelligentiam conducit. Quæ autem remanere poſſet dubitatio, vtrùm Beſtia coccinea eſſet eadem, quæ Beſtia maris capitis 13. hanc inquam dubitationem, quam expreſſus articulus aliqua ex parte tollere poſſet, conſultò ſacer ſcriptor intactam reliquit, quia ſic expediebat ad ænigmatis obſcuritatem.

Ad ſecundum argumentum, quod in coloris diuerſitate nititur, Reſpondetur, fieri quidem poſſe, vt panthera ſiue tygris hominem aliquem diſcerpens eius ſanguine ita vndique reſpergatur, vt ſanguineo colore appareat infectus. Vnde eadem fera, quæ perſecutionis initio nondum videbatur rubra, poſtea Ioanni coccinea viſa eſt. Sed obiiciet Ribera colorem coccineum non aptè ad crudelitatem, ſed ad delicias & faſtum regis referri. Nihilominùs tamen Viegas ſectione 2. communem ampl-

Coccineum colorem ad Martyres aptè referri.

ectitur opinionem, quæ coccineum hunc colorem ad Martyrum ſanguinem referendum cenſet. Et fortè ad denotandam Martyrum innocentiam & gloriam, ipſorum ſanguini tribuitur coloris coccinei nomen, quod eſt ſymbolum rei illuſtris ac regalis; atque hic ferè eſt ſanguinis Agni color. Et quamuis veſtiri coccino ad delicias faſtúmque pertineat; hic tamen veſtimenti color in Beſtia non eſt deliciarum argumentum, ſed ſedis & internecioni,

quæ

quam in Chriſti agnis fecerat.

Quod attinet ad blaſphemiæ nomina, ad capita ſeptem, & cornua decem, vidimus iam eorum explicationem cap.13.

T E X T V S.

Verſ.4. *Et mulier erat circundata purpura, & coccino, & inaurato auro, & lapide pretioſo, & margaritis; habens poculum aureum in manu ſua plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius.*

COMMENTARIVS.

Mundana Romæ gloria & ſplendor, quo olim fruebatur, depingitur.

DESCRIBITVR hic mundana gloria & ſplendor, quo Roma ethnica fruebatur. Et locutio transfertur ad meretricum conſuetudinem, quæ ſuis omnibus auri, argenti ac veſtium ornamentis ſe induere & comere ſolent. Si legeretur, *Inaurata auro: inaurata* idem eſſet, atque auro veſtita. Vulgata C tamen lectio legit, *inaurato auro*, quod ad externam faciem referendum eſt; quaſi veſtita fuerit non auro ſolido, quod eſt charitatis & verarum diuitiarum ſymbolum; ſed externa auri ſpecie.

Quid ſignificet poculum in meretricis magnæ manu poſitum.

Habens poculum aureum in manu ſua.] Lege, quæ diximus de hoc calice ſuprà verſu ſecundo. Quibus addo, calicem manu teneri, interdum eſſe, vt illum qui tenet, bibat; ſicuti Ezech.23.31. *Dabo calicem eius in manu tua.* vbi manifeſtè ſermo eſt de amaritudinis calice, ad cuius potum cogenda erat Ieroſolyma. Interdum verò calix in manu poſitus denotat, illum alteri propinari. Sic Ieremiæ 51.7. *Calix aureus Babylon in manu Domini, inebrians omnem* D *terram: de vino eius biberunt Gentes, & ideo commota ſunt.* Quorum verborum legitimus ſenſus is videtur; quaſi Babylonici Imperij ſplendor, decus, & gloria ſint quaſi calix abſynthio plenus. Nam illius Imperij vi atque armis Deus infligebat ſupplicium iis omnibus, quos plectere volebat. Perinde ferè eſſet, ſi diceretur Chaldæorum exercitus eſſe Dei flagellum, quo ipſe puniebat nationes. Licèt autem flagellum eſſet inauratum, non ideo tamen plaga minùs erat luculenta. Similiter per Romanorum arma in plures Deus prouincias animaduertit, E quas ipſi Romani exciderunt.

Hæc ergo alluſio videtur in hoc loco contineri; cum eo tamen diſcrimine, quòd Roma non hic inducitur vt flagellum in Dei manu; ſed vt meretrix ac vt venefica, quæ inaurato calice idololatriā atque iram aduerſus Chriſtianum nomen omnibus hauriendam propinabat. Porrò inaurati calicis colore poteſt denotari, aut Romani Imperij dignitas & ſplendor, aut fortè prætextus ipſe ſiue externa facies, qua idololatriæ cultus obducebatur; nimirum ſub religionis ac diuini cultus ſpecie. Ponitur verò apud Ieremiam calix in manu F Domini, vt ſupplicium illud à Babylone aliis Gentibus illatum credatur Dei ipſius eſſe flagellum. In Apocalypſi autem (vbi ſermo eſt de peruerſo animo Gentes decipiendi, & aduerſus Chriſti nomen irritandi) congruenter calix depingitur in ipſius Babylonis manu.

Inaurati calicis color quid adumbret.

Quæ ſit abominatio & immunditia, quibus plenus erat calix.

Iam, quòd dicitur, *Plenum abominatione & immunditia*; videtur in eo ſignificari hæc meretrix famoſa, vt inſignis præſtigiatrix conflare immundum puluerem, *& non innoxia verba*; cuiuſmodi eſſent bufonis cineres, aut contuſa hominum in crucem actorum oſſa, quæ immunditiæ nomine ſignificari A videntur: cantiones item & execranda verba, quæ abominationis nomine includantur. Qua ratione idoneè ſignificantur tum opera, tum verba, quibus Roma idololatrix perſecutionem aduerſus Chriſtianum nomen excitatam pro virili parte accendere, & inflammare curabat. Deniq; aduerte eiuſmodi calicem Babylonis inauratum, & lethali veneno plenum à nonnullis ad eos Gentiles atque hæreticos accommodari, qui verborum lenociniis & ſpecioſæ orationis pigmentis mendacium pro B veritate rudibus & imperitis populis diuendunt. Qua de re conſule Marianum Victorium in ſcholio epiſtolæ Hieronymi 139.

T E X T V S.

Verſ.5. *Et in fronte eius nomen ſcriptum: Myſterium. Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ.*

C

COMMENTARIVS.

Nomen in meretricis fronte ſcriptum, quid ſit.

QVOD ſpectat ad literam, noſter Martinus de Roa lib.4. Singularium cap.10. ſic explicat, *In fronte*, id eſt in lupanaris titulo, & in fronte cellæ, & ſimiliter illud Senecæ controuerſia prima, *Nomen tuum pependit in fronte, pretia ſtupri accepiſti.* Quāuis Durantius lib.1. Variarum cap.2. ſcribat, non ſolùm titulum pro foribus olim lupanaris, ſed in ipſa etiam meretricis fronte inſcriptum. Affert etiam Roanus pro cellarum titulis aſſerendis Tertullianum, Iuuenalem, Senecam, & Martialem. Et conſtat olim ſic fuiſſe ſolitos inſcribi. Atq; D ad præcipuum quidem ſenſum ſatis fortaſſe erat, titulum iuxta priſtinum illum morem, quem Roanus affert, conſiderari. Nihilominus tamen ſignificantius eſt, ſi hanc inſcriptionem in ipſa meretricis fronte notatam concipiamus. Nec noua eſt in Apocalypſi hæc ſigni aut inſcriptionis ratio humana in fronte impreſſa. Vide caput 7.3. & cap. 14.1. & cap.13.16. & cap.22.4. Sed fortè opus non eſt, vt concipiamus nomen in ipſa frontis carne inſcriptum; ſed ad eum modum, quo Aaron nomen Dei in fronte geſtabat.

Quid per nomen in frōte ſcriptum denotetur.

E At verò ſi ſignificationē attēdamus; publica hic profeſſio & manifeſta illius iactatio nō obſcurè figuratur, id enim eſt, quaſi in fronte idololatriam, atque aduerſùs Chriſtianos iram expreſſis notis diſtincta geſtare. Quamobrem in hoc titulo innuitur, in publica illa ac patēti profeſſione, quā Roma de idolorū cultu & per Religionis Chriſtianæ perſecutione præferebat, extare & eminere myſteriū illud, quod in ipſo Babylonis nomine, eidem ab Scriptura impoſito deliteſcit. Vbi obſeruandū primò eſt, verbum illud, *Myſterium* (cū bona Pānonij venia) accipiendū non eſſe quaſi ipſius tituli partē, ſed quaſi rē ab ipſo Ioanne additam, vt ipſius tituli F myſteriū ſeriù expēdamus. Atq; ita vox *Myſterium* legenda eſt in parentheſi, vel quaſi per parentheſin adiecta. 2. obſeruandū eſt, peculiarē hic reſpectū haberi ad antiquā illam & infamē priſcæ Babylonis conſuetudinē; vbi publico edicto ſancitum erat; nequa mulier in matrimonium collocaretur, quin prius meritoria fuiſſet. Atq; illa ipſa proſtitutio & turpiter merēdi ratio, quaſi res quædā ſacra & propriæ virginitatis Veneri immolatæ ſacrificiū putabatur. Qua de re adi noſtrū Chriſtophorum Caſtrium in illud Baruc.6.42. *Mulieres circundatæ funibus in viis ſedent, ſuccendentes oſſa oliuarum.*

Infamis conſuetudo ſeu lex Babylonis antiqua de virginibus ante matrimonium proſtituendis.

Ter-

Cur Roma ethnica vocetur mater fornicationum & abominationum terrae.

Tertiò obserua, supra hoc veluti fundamentum niti significationem publicæ professionis, qua Roma omnia idololatriæ genera, (quæ veluti spiritalis quædam fornicatio est) libentissimè amplectebatur. Vt enim Leo magnus ait in festo Apostolorum Petri & Pauli; *Cum penè omnibus dominaretur gentibus, omnium gentium seruiebat erroribus; & magnam sibi videbatur assumpsisse religionem, quia nullam respuebat falsitatem.* Quinimò veluti parens ac nutrix, quancumque idolorum superstitionem hausisset accuratè fouebat; & omnibus ferè idolorum monstris vna Roma templa atque delubra instaurabat. Atque id est, *Mater fornicationum, & abominationum terræ.* Ad eum ferè modum, quo in lupanari pater vulgari nomine appellari consueuit is, qui infames meretriculas eò confluentes excipit, & varias in cellulas distribuit.

Postremò, in Babylonis nomine, quod Romæ imponitur, alluditur etiam ad ingentem ipsius magnitudinem; & pariter innuitur, fuisse illam vrbem antiquam, quæ infestissimum bellum inferebat Ierosolymæ, & iis omnibus, qui idolorum culturam detestabantur. De quo lege historiam Danielis 3. Nomen ergo Babylonis indicat, vt Babylon extitit quondam opulenta illa ciuitas, quæ Ierosolymam vastauit; ita etiam Romam esse, quæ suis edictis bellum crudelissimum aduersus spiritalem Ierosolymam, id est, Christi Ecclesiam indicebat. Et fortè epitheton *Magna*, denotat, Romam non sibi satis esse putare, si Ecclesiam destrueret, vt Babylon destruxit Ierosolymam; nisi etiam ad magnæ Babylonis nomen implendum aspiraret; ita vt persecutio & oppugnatio Christiani nominis ad extremum vsque illius excidium minimè consisteret.

TEXTVS.

Vers. 6. *Et vidi mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, & de sanguine Martyrum Iesu. Et miratus sum, cùm vidissem illam, admiratione magna.*

COMMENTARIVS.

Cur meretrix dicatur sanguine Martyrum ebria.

QVIS non videat, quàm appositè & significanter describatur his verbis, quod Romæ accidit earum persecutionum tempore, quas ethnici Imperatores in Christi Ecclesiam commouerunt? quando nimirum Roma Martyrum inuictissimorum sanguini adeò sitienter inhiabat, vt inaudita tormentorum monstra contra illos excogitaret. *Et miratus sum admiratione magna.* Non eodem modo miratur Ioannes, atque illi, de quibus dicitur versu 8. *Et mirabuntur inhabitantes terram.* Ioannis quidem admiratio inde orta est, quòd eò vsque hominum insania ac dementia processerit, vt in veram Christi religionem ita furenter inuadant. At terrenorum hominum longè alia admiratio est, quòd scilicet Romanum Imperium ab Ecclesiæ oppugnatione desistat. Deinde Ioannes non propterea miratur, quòd magni admodùm Romam ethnicam faceret; sed quia insanientem illius stultitiam, tamquam rem nouam & insolitam admirabatur. Terrigenæ verò admirantur prorsus Romani Imperij Ethnici superbiam & magnitudinem, & quòd in tanta rerum affluentia Christianam Religionem non possit superare.

TEXTVS.

Vers. 7. *Et dixit mihi Angelus, Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentum mulieris, & Bestiæ, quæ portat eam, quæ habet capita septem, & cornua decem.*

COMMENTARIVS.

In hoc Angelo figuratur B. Paulus.

HIc Angelus, qui Ioanni mysterium eiusmodi enunciat (vt vidimus in huius capitis prologo) repræsentat B. Paulum, cui Deus planè reuelârat admirabile suæ prouidentiæ consilium, vt permitteret Romanum Imperium magis magisque Martyrum sanguine inebriari, vt fortissimo hoc vino Roma ethnica madens capitis vertigine tentaretur, & sic demum idololatriæ ruina subsequeretur. Sic enim tellus pretiosissimo hoc liquore irrigata totius mundi conuersionem, quasi fructum vberrimum, fuerat productura; nec non effectura illam Babylonis mysticæ mutationem in nouam Ierosolymam: hoc est, vt Roma, quæ caput erat idololatriæ, postea esset arx atque metropolis Ecclesiæ Christi.

TEXTVS.

Vers. 8. *Bestia quam vidisti, fuit, & non est; & ascensura est de abysso, & in interitum ibit: & mirabuntur inhabitantes terram (quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ à constitutione mundi) videntes Bestiam, quæ erat, & non est.*

COMMENTARIVS.

Quid per huiusmodi bestiam adumbretur.

VIEGAS sect. 1. ait, communem esse opinionem, quæ per huiusmodi Bestiam intelligit dæmonem, & dici meritò, *Fuit & non est*, quia per Christum eiectus est diabolus, iuxta illud, *Nunc Princeps huius mundi eiicitur foras.* Ac propterea addi, *Ascensura est de abysso*: quia Antichristi tempore rursus in mundo regnabit. Ribera tamen credit, Antichristum esse bestiam de mari ascensuram cap. 13. & tunc dæmonem, qui nunc est ligatus in abysso, esse soluendum. Sed suprà ostensum iam à nobis est, in hac Bestia imperium adumbrari Romanum, quatenus Christianam Ecclesiam infestabat. Sensus ergo est de persecutionibus, quas ab Imperio Romano ethnico Christiana perpetiebatur Ecclesia, quásque Dei prouidentia diutiùs durare non sinebat. Quamobrem, vt significet angelus, persecutiones fore intermittendas, affirmat, horribilem illam Bestiam iam non esse, quasi Bellua illa ex mari sublata, rursus in ipso mari mergeretur. Nam vt diximus cap. 13. n. 1. ad illa verba *Vidi Bestiam de mari ascendentem*: persecutionis tempore ingruente videbatur Bestia è mari emergere; eodem cessante, in eodem mari mergi. Quippe in Gentilium animis residebat adhuc odium pertinax, vt posteà pullulans persecutio recrudesceret. Quia verò abyssi nomen designat profunditatem, & speciatim diuini consilij fundum (iuxta illud, *Iudicia Dei abyssus multa*,) ideo in iis verbis, *Et ascensura est de abysso*, significatur, post sopitam priùs persecutionem, cùm fideles nihil de illius instauratione

ratione cogitarent, Deum fore permiſſurum, vt rurſus exardeſceret: non tamen in Chriſti fideles ſuperiorem euaſuram, ſed Beſtiam potiùs in interitum ituram.

Hac Angeli expoſitio quorſum ſpectet.

Quæ igitur de Beſtia dicuntur, vna ex parte cohortationi ſunt fidelibus, vt vigiles atque attenti ſint, nec ſe reputent ſecuros, quòd perſecutionis furor nonnihil ſopitus appareat: ex alia verò ſunt ſolatio, quia fideles ipſi ſic admonentur perſecutionem non diu duraturam; nec enim Deum permiſſurum, vt illius bellum aduerſus Chriſti fideles per longum tempus ſæuiat. Id quod ſignificatur verbis illis, *Fuit & non eſt.* Atq; ex analogia eorum, B quæ in præſenti de Rom. Imperio ethnico, & de Chriſtianæ Eccleſiæ perſecutione dicuntur, facilè eſt hanc doctrinam extendere, & generatim ad inanem mundi gloriam applicare; quæ videlicet modò eſt, modò non eſt: *Præterit enim figura huius mundi*, 1. Corint. 7. 31. Mundus enim eiuſq; ſplendor atque felicitas ita properè & feſtinanter decurrunt; vt cùm adhuc extare putes, iam præterierint. Verum quidem eſt imperium rurſus reuicturum, & quaſi iterum de abyſſo aſcenſurum; nihilominùs celeriter etiam rurſus euaneſcet. Vnde C apparet terrenorum hominum deceptio & infelicitas, qui hanc Beſtiam plurimi æſtimant; cùm tamen iam ſit, iam non ſit, & celeriter in fumum ſit abitura.

Hebraicum Græciæ nomen quid ſonet.

Circa illa verba, *Et mirabuntur*, lege quæ diximus ſuprà verſ. 6. quãuis Ribera ea referat ad Antichriſti miracula. Prætereà in ea phraſi, *Fuit & non eſt*, videtur alluſio fieri ad Hebraicum Græciæ nomen, quod eſt *Iauan*, & ſonat, *Eſt & non eſt*. De quo vide Hieronymum Ezech. 27. Et fortè in eo nomine Hebraicorum ſapientes ſignificare voluerunt Græcorum omnium inconſtantiam non ingeniorum D modò, ſed faſtus etiam atque potentiæ. Quapropter Angelus, qui Paulum refert, fortaſſis indicat; mundo Eccleſiæ Chriſtianæ oppugnatori iure poſſe applicari nomen *Iauan*.

TEXTVS.

Verſ. 9. *Et hic eſt ſenſus, qui habet ſapientiam. Septem capita ſeptem montes ſunt, ſuper quos mulier ſedet, & reges ſeptem ſunt.*

10. *Quinque ceciderunt; vnus eſt, & alius nondum venit; & cùm venerit, oportet illum breue tempus manere.*

COMMENTARIVS.

VOx illa *hic*, aduerbium eſt, vt patet ex Græco, & deſignare potiùs videtur præcedentia ænigmatis verba quã ſubſequentia. In ænigmate enim myſterium clauditur, non in declaratione. Et vtcumque hoc ſit; cùm Angelus ait, *Hic eſt ſenſus, qui habet ſapientiam* perinde eſt, ac ſi dicat, ſuperius F ænigma Beſtiæ ſapientiſſimè eſſe conditum, ad ſignificationem ab Spiritu ſancto intentam.

De horum verborum explicatione, ſuprà iam illum cap. 13.

Septem capita ſeptem montes ſunt, & ſeptem reges, quinque ceciderunt, &c.] De horum verborum ſignificatione latè diſputauimus c. 13. vbi explicuimus de ſeptem montibus, ſuper quos ſita eſt Roma; & de iis ethnicis Imperatoribus, qui Eccleſiam afflixere. Itaque non omnes Romani Imperatores ethnici conſiderantur tanquam Beſtiæ huius capita: ſic enim neceſſe eſſet Beſtiam à Nerone vſq; ad Diocletianum perſeueraſſe; nec toto hoc tempore vnquam euanuiſſe. Quod tamen non ita affirmatur A in textu; quinimò dicitur aliquantum temporis apparuiſſe. & rurſus per aliud temporis interuallum diſparuiſſe; atque in mare, vnde emerſerat, fuiſſe immerſam. Ex quo elicitur, non omnes Imperatores ethnicos conſiderari tanquam Beſtiæ huius capita, ſed eos duntaxat, qui peculiare Eccleſiæ bellum indixerunt; qui quidem aptè reducuntur ad ſeptem, vt cap. 13. explicatum eſt.

TEXTVS.

Verſ. 11. *Et Beſtia quæ erat, & non eſt, & ipſa octaua eſt, & de ſeptem eſt, & in interitum vadit.*

COMMENTARIVS.

Quo ſenſu dicatur Beſtia & octaua eſſe, & eſſe de ſeptem.

RIBERA & Viegas ita literam ordinant, vt dæmon, (qui eſt Beſtia) de ſeptem ſit; quia in omnibus tyrannis ipſe eſt, qui diuexat Eccleſiam; & nihilominus octaua eſt, quippe quæ ab illis diſtinguatur. Alij ſic, dæmon de ſeptem eſt, quia ſimiliter peccat: & octauus eſt, quia omnium excedit malitiam. Alij ad Antichriſtum transferunt verba illa, *Et ipſa octaua eſt.* vt Proſper in dimidio temporis c. 8. & Haymo. Sed omnia iſthæc quã ſint coacta, facilè quiuis expendet. Si verò explicatio ad Iulianũ referatur; omnia optimè cohærẽt, vt vidimus c. 13. quò latiorem loci huius explicationem remitto.

Quod ad literam ipſam ſpectat, aduerte, in Græco cùm Beſtiæ nomen ſit neutrum, quando tamen peruenitur ad hæc verba, *Et ipſa octaua eſt*, vſurpari in Græco maſculinum genus; ita, *& ipſe octauus eſt.* quod videtur omnino debere connecti cum nomine Regis; quandoquidem antecceſſerat, *ſeptem capita ſeptem Reges ſunt, quinque ceciderunt, &c.* Nec tamen idcirco ſignificatur Beſtiam eſſe octauum regem: ſed quæ Beſtia in ſeptem Regibus conſumpta videbatur eſſe, eam rurſus viſum iri Rege alio, ſiue Principe exſurgente, qui ſe eiuſdem Beſtiæ caput eſſe oſtenderet. Conſtructio ergo eſt huiuſmodi, *Et Beſtia, quæ erat, & non eſt*, iterum apparebit, E eiuſque caput erit rex alius ſiue tyrannus octauus. Et quamuis locutio ipſius contextus non ſit adeò formalis, facilè tamen ſuadetur, hanc veram eſſe huius loci conſtructionem. Aliæ enim in Sacris locutiones deprehenduntur nihilo hac clariores, & (vt ita dicam) formaliores; quæ tamen rectè intelliguntur, vt eſt illud Iſaiæ cap. 1. 18. *Si fuerint peccata veſtra vt coccinum, quaſi nix dealbabuntur.* Satis namque apparet, non hic peccatum ipſum album fore; ſed eum, qui peccati macula infectus erat. Demũ obſeruandum eſt, in noſtra Vulgata, *Octaua* connecti cum *Beſtia*. Vnde Beſtiæ ipſi, id eſt Romano Imperio ethnico Chriſtianam Eccleſiã perſequenti, nomen primæ Beſtiæ imponitur propter primum caput: ſecundæ, propter ſecundum: ac tandem octauæ, propter octauum. De horum autem verborum difficultate, deque genuino eorum ſenſu diximus ſatis ſuprà capite 13.

TEXTVS.

De decem cornibus.

Verſ. 12. *Et decem cornua quæ vidiſti decem*

reges

reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam Reges vna hora accipient post Bestiam.

13. *Hi vnum consilium habent, & virtutem, & potestatem suam Bestiæ tradent.*

14. *Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos; quoniam Dominus dominorum est, & rex regum, & qui cum illo sunt, vocati, electi, & fideles.*

15. *Et dixit mihi: Aquæ quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & gentes, & linguæ.*

16. *Et decem cornua, quæ vidisti in Bestia; hi odient fornicariam, & desolatam facient illam, & nudam; & carnes eius manducabunt, & ipsam igne concremabunt.*

17. *Deus enim dedit in corda eorum vt faciant, quod placitum est illi, vt dent regnum suum Bestiæ, donec consummentur verba Dei.*

COMMENTARIVS.

ILLVD imprimis in his versibus discutiendum occurrit: quæ nimirum sint hæc decem Bestiæ cornua, & verùm Dei sint amici, an inimici? Etenim vna ex parte inducuntur ab Angelo tanquam inimici Agni; expresseque asserit, *Hi cum Agno pugnabunt.* Ex alia verò parte eos depingit, quasi ingenti impulsos desiderio Deo placendi: *Deus enim* (inquit) *dedit in corda eorum vt faciant, quod placitum est illi.* Ad quorum verborum veritatem non satis videtur esse, si Deus deprauata hominum intentione ad suum ipsius consilium exequendum vtatur. Etenim peccatum aliquod permittere, & hominum etiam obstinatorum duritiem quasi instrumentum assumere ad egregium aliquod opus: id quidem longè videtur esse diuersum ab eo, quod est, Deum alicui in mentem inijcere, vt quod Diuinæ ipsius maiestati gratius est, opere compleat. Et quidem licèt interpretes hanc deuorent difficultatem: optabile tamen esse constat, vt verba illa, *Deus dedit in corda eorum*, ne violenter accipiantur. Nam fortasse inde pendet ænigmatis intelligentia, & illius elegantiæ assecutio.

Quinam per decem bestiæ cornua figurentur? Nota ergo primò, Per decem cornua denotari senatores & optimates illius Polyarchiæ, id est Romani Imperij, quod in ipsa Bestia figuratur. Nam licèt Imperatores Romæ gubernationem ad Monarchiam reuocauerint, nihilominus tanta erat Senatus auctoritas, vt multum semper restiterit ex ea gubernandi ratione quam Aristocratiam vocat. Quare non omnino Monarchiæ normam Romana respublica obtinebat, sed quasi Monarchiæ & Polyarchiæ permistionem. Et in Bestiæ quidem capitibus Imperatores adumbrantur, at in decem cornibus senatores & optimates illius Reip. florentissimæ, vt in cap. 13. aduertimus: denario videlicet pro magna multitudine vsurpato, vt in cap. 7. Danielis similiter fuerat expressum.

Romanos senatores hic Reges vocari, & cur. Secundò aduerte, in amplissimis illis senatoribus verum maximè comprobari, quod textus ait, nimirum eos, cùm proprium non habeant regnū, reges adhuc esse. Tanta enim illis auctoritas, tanta diuitiarum copia & affluentia inerat, ac si re ipsa reges forent. *Quid sit, potestatem vna hora accipere.* Ad distinctionem verò septem capitum de decem cornibus dicitur, *Potestatem vna hora accipient.* Nam septem capita non simul Impe-

A rium tenebant, sed vno Imperatore mortuo deligebatur alius. At verò senatorum & Principum illius Reipublicæ auctoritatem ac dignitatem possidebant pariter primariæ illæ in Romano populo familiæ. Atque hoc significat *vna hora*, id est eodem tempore. Hora enim sæpe denotat tempus, estque phrasis Græca familiaris, & apud sacras etiam Literas omnibus nota. Vno itaque tempore regnare, est regnare eodem tempore. Et quod ad rem ipsam attinet, interpretes omnes conueniunt, inter Bestiæ capita atque cornua hoc interesse discriminis; B quòd capita successiuè regnant; cornua eodem pariter tempore dominantur.

Sequitur, *post Bestiam*, in Græco parua cum distinctione bifariam legitur, μετὰ τὸ θηρίον, & μετὰ τοῦ θηρίου, *post Bestiam* vel *cum Bestia*. Quorum vtrūque cohæret optimè; si in Bestiæ potestate consideremus imperatoriam dignitatē, quæ caput erat; & maximam simul Senatus auctoritatem secundùm Imperatorem; cum quo sua etiam pariter dignitate fruebantur.

Babylonis & fornicariæ nomen qua ratione Romæ conueniat. Aduerte tertiò Babylonis & fornicariæ nomen Romæ non conuenire, nisi quatenus idola colebat, & Ecclesiam oppugnabat. Vnde Babylonis C deuastatio & horribile meretricis supplicium formaliter sunt accipienda de Romæ quatenus idololatricis ruina: nec alia præterea vastitas aut ruina opus est, quàm vt Romana ciuitas religioni Catholicæ manus daret. Ceterum hæc ipsa subiectio atque conuersio eleganter in Scriptura figuratur, veluti ingens quædam vindicta diuinitùs sumpta; quæ succendit atque excidit ciuitatem illam, quæ mundi prius erat princeps ac moderatrix; vt latiùs deinceps ostendemus.

His igitur præmissis; vt Roma ad Christi fidem D conuerteretur, non id potissimùm opus erat, vt Imperator ipse Christianæ Religionis instituta amplecteretur. *Vnde potissimum penderet Romana vrbis ad fidem conuersio.* Nec enim aut ipse suam publicè fidem profiteri facilè posset, toto adhuc senatu in vanæ superstitionis tenebris iacente; aut magni admodùm referret, si ea tempestate se Christianum propalam ostenderet. Ac demum vnus homo facilè è viuis excedit; illud verò præualere, & permanere solet, quod nobilior Reipublicæ pars communiter amplectitur. Quamobrem licèt vterque Philippus Christiana sacra susceperint, non tamen multum profecerunt. Et Constantini quidem tem- E pore effectus ipse ostendit, magnam senatorum partem, & fortasse maiorem ad Catholicam fidem priùs se recepisse. Et forsan politicis etiam rationibus consideratis expediens Constantino erat Christianorum se fautorem profiteri. Plurimum igitur huiusce rei momentum in illo situm erat, vt Romani senatores, eorumque familiæ, si non omnes initio, paulatim tamen omnes ad Christi fidem commigrarent. Præsertim, cùm quilibet ex potētissimorum senatorum numero magnâ domus familiâ & frequentissimis seruitiis abundaret: quos omnes, vbi domini fidem susciperent, necesse erat pa- F riter eidem fidei se subdere, atque adeò Catholica Religione superante, ruinam maximam idololatriæ impendere.

Hæc ergo tanti momenti res minimè potuit executioni mandari sine magno discrimine ac periculo eorum senatorum, qui Christi fidem excipiebant, præcipuè cùm conuersio eo præsertim tempore vigeret, quo persecutionis furor æstuabat. Tunc enim efferuescebat pariter Martyrum sanguis, eorūmque virtus præstantissima durissimos hominum animos molliebat. Quapropter senatores nuper ad fidem conuersi extremum penè vitæ

Diuina virtute efficitur in senatorũ veterũ animis, & ad Christiana sacra traducendis, & in pietate roborandis.

vitæ ac fortunarum discrimen pro Christi fide subibant. Verùm hoc ipsum periculum Christianam roborabat Religionem. Sic enim manifestè constabat. eam senatoribus, eorúmque familiis maximè probari. Vt autem id posset efficaciùs præstari; necessarium omnino erat, vt diuina virtus eos stabiliret, atque firmaret, quò & se Christianos publicè faterentur; & suam dignitatem, honorem, fortunas, ac vitam rigidissimo ipsius tyranni imperio libenter exponerent. Quod vbi magna senatorum pars strenuè gessit, Christianam ipsam Religionem gloriosissimè triumphare necesse erat. Quare, vt Ioannes redderetur certus de totius Senatus conuersione, déque valido senatorum robore ad suæ dignitatis ac vitæ iacturam pro Christo faciendam; ideo ei Angelus edicit, *Hi vnum consilium habent.* Quasi dicat; omnes pariter conspirabunt, vt Christianæ fidei vnitatem sequantur ac teneant. *Et virtutem, & potestatem suam Bestiæ tradent.* Id est suarum opum, facultatum, dignitatis ac vitæ potestatem facilè tyranno permittent; vt hoc obsequium Christo suo Domino ac Redemptori præstent.

Vers. 14. *Quid sit, cornua siue senatores cum Agnò pugnare.*

Hi cum Agno pugnabunt.] Hoc est, illi quidem priùs Agno infensi atque infesti peracre bellum ipsius famulis indicent. Agnus tamen de illis gloriosissimè triumphabit. *Agnus vincet illos*, & suaui Catholicæ Religionis iugo subiiciet, (de hac enim imprimis victoria Agnus ipse gloriatur.) Nam si illi potentes erant; multò adhuc potentior est Christus, cui dum fasces submittent, verè Reges erunt ac domini. *Quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum.* Qui verò eius partes sequuntur, illosmet Deus seligit, & fideles reddit: *Et qui cum illo sunt, vocati, electi, & fideles.*

Vers. 15.

Et dixit mihi; Aqua, quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & gentes, & linguæ.] Ac si clariùs diceret; noui quidem totius mundi frequentiam in vnius Romæ obsequium, vanitatem, & Idolorum superstitionem pedibus ire: nihilominus tamen

Vers. 16. *Quo sensu dicantur decē cornua odio habitura fornicariam.*

Decem cornua, quæ vidisti in bestia, hi odient fornicariam.] Id est odio prosequentur, atque adeò execrabuntur idololatriã, eamque de medio tollendam omnino curabunt. Eâdem phrasi ait Regius Psaltes Psal. 118. 113. *Iniquos odio habui, & legem tuam dilexi.* Quod paulò infrà exponens, *Omnem* (inquit) *viam iniquitatis odio habui.*

Quomodo item illam desolatura & spoliatura dicantur.

Et desolatam facient illam, & nudam.] Quippe illis, eorúmque familiis Christiana dogmata complexis; quidquid accessionis & incrementi Catholica Religio acceperit, in magnam idololatriæ iacturam atque perniciem cedet: quoad sola atque inops derelinquatur. Nam & homines illius cultores & diuitiæ atque opes ad Religionem Christianam congregabuntur.

Quid sit carnes fornicariæ manducare.

Et carnes eius manducabunt.] Locutio hæc internecinum odium indicat, id quod ipsa ænigmatis elegantia poscebat. Etenim morsibus fornicariam meretricem dilacerare, perinde est, quasi potiores ipsius partes morsibus ab ea diuellere; dum ad Christi fidem traducuntur ij, qui antea infidelitatis membra & partes nobilissimæ erant; quibus ad Christianam fidem adductis, ipsius res mirum in modum locupletabitur. Postremò: *Ipsam igni concremabunt.* Eò enim fortissimorum senatorum virtus ac robur euadet; vt Romam idolorum cultricem, quatenus eiusmodi est, funditus deuastent; hoc est idololatriam ita euertant, vt nihil ex ea reliquum fiat præter cinerem; id est totius mundi pœnitentiam atque erubescentiam, quòd antea idololatriæ fuerit addictus.

His ita explicatis, mox apparet, quàm verè ac propriè, verba illa adiiciantur, *Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum est illi.* Nam diuina gratia ac virtus, quæ senatorum Romanorum corda occupauit, egregium illud atque admirabile facinus edidit; dum illis vires, animóque suggessit, vt pro ipsius obsequio atque gloria se ipsos, suáque omnia sponte in tyrannorum manus ac potestatem traderent. Donec Deus hoc pacto Romam illam ethnicam prorsus de medio tolleret, sicuti iam antea prædixerat. Id enim significatur verbis illis; *Vt dent Regnum suum Bestiæ, donec consummentur verba Dei.*

Refertur atque refutatur alia de decem cornibus explicatio, quæ ad Antichristi tēpora transgreditur.

Hæc nostra de decem cornibus interpretatio necesse est illis omnibus noua atque insolita videatur, qui firmiter ad eam animi conceptionem adhæserant; vt crederent, quidquid textus de decem Regibus asseuerat, reapse, vt sonat, sub Antichristi tempora euenturum. Tunc enim arbitrantur Romam re verâ per decem Reges corporeo igne prorsus arsuram: de quo dubitat Augustinus, vt alibi ostendimus. Me quidem Apocalypseos acoluthia docet, in hoc loco esse sermonem de antiqua illa Roma ethnica, quæ Christi Ecclesiam insectabatur. Et quidem vaticinium illud de Babylonis vastitate & exustione nihilo potest aptiùs aut congruentiùs exponi, quàm re ipsâ accidit; nimirum de incendio per ignem illum excitato, quem Christus venit mittere in terram. Quàm verò sit huiusmodi vindicta Apocalypseos stylo & grauitate digna, diximus latè in prologo notatione 22. vbi ostendimus familiare valde esse Scripturæ, sub vindictæ allegoria de peccatorum conuersione loqui. Atque vt in scelerati hominis conuersione ait Paulus, veterem hominem emori, & nouum alium ac nouam creaturam condi; sic etiam in Romæ conuersione ad fidem verissimè & elegantissimè dicitur Roma vetus interiisse, & quædam alia Roma à Deo fuisse fundata, quæ & Agni est sponsa, & Ecclesiarum omnium Regina. Et quamuis verum esset, vrbem Romam prope Antichristi aduentum materiali igne fore comburendam, tunc quidem non illa conflagraret, quæ olim Christi Ecclesiam persecuta est. Illa enim Ecclesiæ oppugnatrix, quo tempore Ioannes Apocalypsin scripsit, prorsus iam interiit, & absonum omnino est, cùm Ioannes eodem scribat tempore, quo Roma ethnica validissimè Christi Ecclesiam oppugnabat, illum silentio inuoluisse admirabilem tot persecutionum grauissimarum exitum; & fecisse gradum per durissimum hyperbatum ad eum exitum, qui sub extrema mundi tempora maneret Romam propter alia flagitia, quæ ipsa ciuitas ad Christi iam fidem conuersa fingitur tunc commissura.

Diuinæ prouidentiæ ac misericordiæ ratio in mystico Romæ ethnicæ supplicio, siue conuersione.

Obseruatione insuper digna est admirabilis diuinæ prouidentiæ ratio; quæ ita rerum seriem ordinemque disponit, vt plerumque delictorum supplicia quodammodo necesse sit in peccatorum conuersionem immutari, atque desinere; quibus proinde plurima tribuat beneficia. Etenim si hoc Apocalypseos vaticinium impensè discutiamus; grauissimum Romæ ethnicæ scelus fuit immanis illa crudelitas, qua innumerabilium Martyrum cruorem effundebat. Cùm ergo Romæ ipsius peccatum debitam mox è cælo vindictam postularet; ex alia verò parte effusus Martyrum sanguis vberrimos Martyrij fructus in Ecclesiæ gloriam atque triumphum suo quasi iure deposceret; æquissima exigebat ratio, vt primùm omnium martyrio tot

Dei amicorum ac familiarium suus debitus redderetur fructus. Sub hæc, nulla alia vindictæ ratio de Roma ethnicâ sumenda videbatur esse super, quam vt ad Christi fidem traduceretur. Hoc igitur pacto idolorum superstitio atque Gentilium sæuitia mirandum in modum fuere supplicio affectæ; dum illi ipsi, qui antea idololatriæ & crudelitatis erant studiosissimi, ante sacras Martyrum reliquias venerabundi prociderunt; & iidem de semetipsis sumpsere vindictam per superiorum scelerum detestationem, corporis macerationem, & rigidæ Euangelij perfectioni subiectionem.

Honorificam in Apocal. mentionem fieri senatorum, qui ad Christi olim fidem fuere conuersi.

Præter hæc in hac ipsa Apocalypseos narratione de decem cornibus, déque inflicto supplicio meretrici, fit honorifica satis mentio Romanorum senatorum, qui Christianæ fidei iugum subierunt. Quorum conuersionem atque martyrium Deus assumpsit ad præstantissimũ illud facinus, hoc est ad mysticam Romæ conflagrationem, atque adeò totius Romani imperij procurandam. Quapropter vrbi Romæ gloriosissima est Apocalypseos prophetia, nec familiis eorum senatorum, qui Christianam religionem amplexi, pro illa fortiter occubuerunt, quidquam illustrius aut magnificentius potuit accidere, quàm vt in sacro hoc & arcano libro notarentur, tanquam clarissimi illius facinoris duces, ex quo pendebat vniuersi orbis Romani conuersio.

Babylonis antiquæ vastitas, de qua Prophetæ fuere locuti, quo pacto sit accipienda.

Iam si animaduertamus, in hac Romæ conflagratione alludi ad vindictam, quam Deus sumpsit de Babylone antiqua, cuius nomen ethnicæ Romæ accommodatur; quanuis Prophetæ ex ipso vaticinandi modo viderentur incendium ac vastitatem Babyloni minitari; effectus tamen ipse ostendit, supplicium à Deo inflictum Chaldæis, (quibuscum illæ prophetiæ in sensu proximo loquebantur) non illud fuisse, vt ciuitas illa corporeo igne absumpta, & in cineres foret redacta, sed vt Chaldæorum Babylone regnantium Monarchia finiretur, & in eadem vrbe Persarum atque Medorum Monarchia succederet. In qua rerum vicissitudine Babylon antiqua, quatenus Chaldæorum erat metropolis, non secùs interiit, ac si flammis fuisset exusta. Etenim quòd integra vrbs in Persarum ac Medorum potestatem peruenerit, perinde fuit, quasi in eodem situ noua alia conderetur Babylon, in qua seruirent ij, qui priùs imperabant.

Quòd si quispiam dixerit, si non eo ipso tempore, at postea Babylonem tandem aliquando fuisse prorsus euersam. Id saltem non est, quod à Prophetis prædicitur. Illi enim agebant de eorum supplicio, qui Ierosolymam inuaserant ac diripuerant: postquam verò Babylonis dominatus ad alias gentes concessit, quanuis verum fuerit, illam multis postea sæculis incendio conflagrasse, hoc certè minimè fuisset præstitum ad eos vlciscendos, qui Ierosolymam deuastarunt. Vides ergo proximum earum prophetiarum sensum, non fuisse de materiali (vt ita dicam) euersione, sed de formali, videlicet quatenus erat Chaldæorum metropolis. Ad rem. Cùm in Apocal. Spiritus sanctus manifestè Romæ ethnicæ applicet, quod aduersus antiquam Babylonem prædictum videbatur, Babyloni æ illius vastitatis exitus admonitioni atque adeò argumento nobis esse potest, hoc Romæ excidium, de quo agit Apocalypsis, non proprium ac materiale fore, sed formale ac mysticum, sicuti explicatum suprà est. Atque hic erat præcipuus sensus prophetiarum Isaiæ & Ieremiæ: quæ primo aspectu de Babylone loquuntur; sed per eius comparationem de Babylonis filia, id est Româ ethnicâ.

A Circa illa verba, *Aquæ quas vidisti populi sunt, & gentes & linguæ*; Nota illud Numerorum 24. 7. *Fluet aqua de situla eius, & semen illius erit in aquas multas.* Siue vt alij legunt, *in gentes multas.* Et consule pariter, quæ diximus cap. 1. 15. ad ea verba, *Vox illius tanquam vox aquarum multarum.* Ambrosius respicit hic ad aquas fluminis. Ait enim populos multos in mortem properare cum sonitu, & alios aliis succedere. Facit, quòd antiqua Babylon super fluminis aquas sedebat. Ceterùm ad populorum, gentium, ac linguarum significationem aptissimè à mari sumitur comparatio. Eò enim omnia confluunt flumina: vnde & mare ipsum est ingens illa aquarum congregatio, quæ diuersas habent origines. Ita etiam in Romano Imperio, siue in vniuerso mundo continetur quædam innumerabilium populorum congregatio; quorum singulis diuersæ sunt origines. Et fortè in aquarum allegoria ad generationem tacitè respicitur.

Verùm hic in aquis multis, super quas mulier sedet, sermo sit de aquis fluminis, an de aquis maris.

B

TEXTVS.

C Vers. 18. *Et mulier quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super Reges terræ.*

COMMENTARIVS.

Hic versus non parum facessit negotij illis, qui aliam ab antiqua Roma expositionem sequuntur, at in nostra explicatione nihil clarius. Quare magna hinc petitur nostræ explicationis confirmatio.

D

NOTATIO II.

In qua obiter referuntur aliorum expositiones de decem cornibus.

Varia aliorũ interpretationes referuntur de decem bestiæ cornibus.

PRIMÒ; Riberà, Viegas, Aretas, & Beda verba illa, *Potestatem vna hora accipient*, explicant, id est exiguo tempore regnabunt.

Secundò: Pro decem cornibus ait Viegas communi declaratione intelligi omnia regna regibus impiis subiecta. Sed Anselmus, Ansbertus, Haymo, Richardus, Ribera, & ipse Viegas interpretantur de decem regibus, quos Antichristus inueniet. Et Ribera §. 4. notat, eos principiò Ro-

E mano Imperio fore subiectos.

Tertiò *Hi odient fornicariam.* Communis declaratio (ait Viegas) est fouendo & adiuuando impiorum multitudinem aduersus Christum, eam facient obnoxiam cruciatibus sempiternis. Ribera & Viegas asserunt, ab iis decem regibus euersum iri Ierosolymam, vt orbem inter se partiantur; idque antequam ab Antichristo superentur: futurum enim, vt Antichristus tres ex illis occidat.

Quartò: *Post Bestiam*, & *cum Bestia*, ait Ribera idem esse hac ratione, *Post Bestiam*, vt eam sequantur; *cum Bestia*, vt ei pareant. Porrò, *tanquam reges*, inquit Ribera, quia quãuis Reges sint futuri; paruo tamen tempore durabunt.

Quintò: *Carnes eius manducabunt.* Hyperbolicè id dictũ vult Ribera, ad vehemens odium significandum, ex vsitatã Scripturæ locutione Iob 19. 22. & 31. 31. & Psal. 26. 2.

Proponitur de meretricis supplicio alia expositio, præter superiùs traditã, quæ tamen non admodũ probatur.

Sextò: in meretricis supplicio dicet aliquis, præter Ro-

F mæ conuersionem, considerari etiam posse infinitam penè hominum multitudinem, qui in Romana Republica desiderati sunt satis meritò ob fidelium Martyrum supplicia: & ipsos quidem annales esse plenos Romani Imperij bellis & cladibus, quæ acciderunt eorum Imperatorum tempore, qui ante Constantinum post conscriptam Apocalypsin Romanum gubernarunt Imperium. Victoriæ autẽ, tanto Romanorum sanguine effuso, sunt interdũ ab ipsis Romanis partæ; vt multo luctu atque lacrymis constarent victoribus. Ciuile quidem bellum inter Septimium Seuerum & Nigrum gestum potest iure optimo inter totius orbis bella sanguinolenta, & post hominum memoriam crudelissima numerari. Iam ipsius Imperatoris asseclæ & milites

lites illius custodiæ destinati ipsum facili negotio trucidabant, Imperiumque pro libito diuendebant. Imperatores verò ex senatoribus quamplurimos leuissima de causa necabant. Quin inter prosperos felicium rerum successus, nonnunquam horribiles adeò tempestates intercidebant, vt sæpius Roma ad summum infelicitatis discrimen perueneit. Verùm enimverò quamuis minimè dubitem, quin hi rerum euentus calamitosi pro effuso tot Martyrum cruore Romanis frequenter acciderint; hæc tamen omnia ad præcipuum Apocalypseos finem quasi leuioris momenti reputanda sunt. Nec enim de minori calamitate ac miseria Romanæ vrbis hic agitur, quam vt antiqua illa ciuitas ethnica in puluerem redigatur.

Beda & aliorum expositio de ciuitate magna, quæ habet regnũ super reges terræ.

Ciuitas magna, quæ habet regnum super omnes reges terræ. Qui cum Beda magnam hanc ciuitatem de impiorũ multitudine interpretantur; contemplari solent, quod frequẽter accidere videmus, vt improborum hominum cœtus ac respublicæ dominatum in peculiares Reges, & in ipsos etiam Monarchas habeant. Nam eo ipso, quòd mundanorum hominum frequentia vitium aliquod quantumuis infimum & abiectissimum amplectatur; videtur illud quasi communi lege ac plebiscito sanciri, cui vel Principes ipsi improbi quasi mundi subditi ij se supponunt. Nec enim eis vires sunt ac lacerti, vt pedem aliquando figant, nec se vulgaris erroris impetu ferri patiantur. Hinc proficiscebatur, vt veteres illi Imperatores simul cum ipso populo in Christi Euangelium conspirarent; *conuenerunt in vnum* sub eodem dæmonis vexillo, id est, sub eodem Babylonici imperus errore.

Alia decem cornuum expositio, ad ea verba, regnum nondum acceperunt.

Non deerit fortè, qui per decem Bestiæ cornua, quæ meretricem odio sunt prosecuta, intelligat ducum Romanorum ambitionem; qui quamuis magna essent potestate, sed *regnum nondum acceperunt*; quia nondum fuerat illorum expleta cupiditas, qua Imperium affectabant. Cùm autem iidem ipsi fuerint præcipui persecutionis ministri; per eosdem voluit Deus se ab infami meretrice vlcisci. Consilium autem diuinum fuit huiusmodi, vt permitteret in Imperij ducibus cupiditatem & ambitionem dominari. Deinde ambitiosis hominibus familiare est, vt ad idem omnes supremæ dignitatis fastigium adspirent. Qua in re quilibet sui compos desiderij conatur euadere, & ad optatum finem assequendum, omnes pariter summa opum vi obsequium mundi Bestiæ præstare non dubitant. Nemo enim magis est mundo eiusque legibus addictus, quàm honoris ac dignitatis ambiens. Huius igitur æmulationis & ambitionis permissu vlciscuntur Deum ambitiosi ab infamis meretricis flagitiis. Namq; omnes sibimetipsis sæuissima inferunt bella, atqui bella ciuilia, quid aliud sunt, quam ipsius Reip. vastitas ac ruina? Hoc ergo est Ecclesiam à meretrice ipsius hoste vindicari.

CAPVT XVIII.

Prologus de totius capitis partitione, & cohærentia.

Capitis huius 18. argumentum atq; partitio, & partium inter se cohærentia.

IN prologo capitis 17. vidimus, quemadmodum Angelus magnæ potestatis, (qui describitur initio capitis 18.) significet B. Petrum. Imprimis ergo refert textus, quòd hic magnæ potestatis Angelus dixit. Deinde narrat Ioannes se aliam è cælo vocem exaudisse; quousque verò hæc de cælo vox progrediatur, id attentè consideremus oportet. Multi interpretum statuere videntur, huiusmodi vocem vltra versum octauum non procedere: vbi dicitur, *Quia fortis est Deus qui indicabit illam.* At fletus & lamentationes Regum, negotiatorum atque nautarum (quæ mox subsequuntur) non ita accipiunt, quasi à cælesti illa voce sint recensita; sed quasi aliquid ad vocem ipsam consecutum. Dein post huiusmodi eiulatus sequitur Ioannis gratulatio ad Apostolos ac Prophetas versu 20. Posteà quidem Angelus ingentem lapidem molarem in mare proiicit versu 21. Demum, quod extremò subiungitur de voce molæ & luce lucernæ, non satis distinguunt interpretes, an referatur tanquam dictum ab eo Angelo, qui lapidem misit in mare; vel tanquam ab ipso Ioanne additum.

Mihi tamen compertum est, in toto hoc capite 18. duo tantum contineri. Primum, quòd Angelus potestatis magnæ dixit; alterum, quod vox de cælo exaudita protulit. Itaque quidquid Ioannes à versu 4. ad finem vsque capitis refert; totum hoc à cælesti illa voce audiuit. Quamobrem, quod Ioannes refert de fletu & lamentatione Regum, negotiatorum ac nautarum, ad cælestem pertinet vocem. Quod verò addit, *Sustulit vnus Angelus fortis lapidem molarem, &c.* Ioannes non refert tanquam rem à se visam; sed veluti ex cælesti voce exauditam. Huic demum voci attribuitur, quidquid sequitur ad huius capitis decimi octaui calcem.

Propositi argumenti redditur ratio, & confirmatio subiungitur.

Vt hanc totius capitis partitionem probem, adducor imprimis; quia cùm dixisset Ioannes, vocem sibi cælitus auditam; cumque referre cœpisset vocis illius dicta; nulla persuadet ratio, vt credamus non eandem adhuc pergere vocem, quando additur, *Et flebunt, & plangent se*; neque posteà; cum ait, *Et sustulit vnus Angelus fortis lapidem.* Nisi enim vox eadem longiùs procederet; adiungeret Ioannes, sicuti assolet, *Post hæc audiui*; aut, *post hæc vidi.* Quod cùm minimè proferat vsque ad capitis 19. initium; congruentius est, vt eò vsque prosequatur, quod ex cælesti voce audiuit. Vide suprà caput 14. nume. 13. vbi ait, *Audiui vocem de cælo.* & post vocem subdidit; *Et vidi, & ecce nubem candidam.* Deinde si semel constituamus, totum hoc ex cælesti voce Ioannem auditione excepisse; multo aptius capitis huius partes inter se se connectuntur. Negari autem non potest, quin ænigmatis interpreti liceat, quidquid in eo affirmatur, accipere (decorè tamen) qua ratione opportunius visum erit; vt omnia rectè & aptissimè inter se cohæreant.

Cùm ergo hoc caput duntaxat contineat, quod & Angelus magnæ potestatis, & cælestis vox protulerint; cumque per potestatis magnæ Angelum B. Petrus adumbretur; facilè constat, voce illa cælesti prædicationem Christianæ Ecclesiæ denotari. Cælum enim sæpè in Apocalypsi Christianam Ecclesiam repræsentat, vt c. 4. adnotauimus. Mirificè autem quadrat, vt in ea tractatione spiritalis vindictæ, qua Deus Babylonem mysticam (id est Romam) fuerat vlturus, quasi fundamentum præponatur, quid de illa Ecclesiæ expectatione atque fiducia Paulus & Petrus affirmarint: deinde explicetur, quod Euangelica prædicatio adiunxit iis, quæ Paulus & Petrus expresserant. Perspicuum autem est ab Ecclesiæ prædicatione nihil nouæ doctrinæ additum iri; sed ex iis ipsis, quæ Romanæ Ecclesiæ fundatores asseuerarunt, peculiari diuini Spiritus instinctu illatum iri, quod implicitè in ipsa Petri & Pauli institutione includebatur. Atque ita magno cum decoro præcedit nuncius de futura Romæ conuersione à Petro & Paulo affirmata: & mox exponitur, quod Christiana prædicat Ecclesia, quasi eundem celebrans nuncium felicissimum, & magis exprimens, & quod eidem cecinerant Apostoli. In hac enim publica lætitia Petrus & Paulus videntur præcinere; & Christianæ Ecclesiæ chorus mirifico concentu protinus illis respondere. Et in eo quidem, quod cælestis testatur

statur vox, nobis proponitur ob oculos, quid Ecclesia colligat ex Petri & Pauli dictis; præsertim ex eo, quod affirmat Petrus, Romam scilicet esse Babylonem; cuius ruinam vaticinia sacra prædicunt. Vnde potuit Ecclesia inferre ac pronunciare quod in cælesti voce Ioanni audita figuratur; nimirum fideles hac ipsa expectatione nixos ex Roma ethnica egredi debere, per manifestam Christianæ fidei professionem; eósque alacri & erecto animo esse oportere, vt supplicium de Roma ethnica mysticum sumerent, & illi par pari referrent. Adhæc; illos firmiter in ea promissione inhæsuros fore, vt impleretur tandem, quod Isaias cap. 47. & Ieremias c. 25. & 51. sub Babylonis specie; & Ezechiel cap. 27. sub Tyri specie describunt. Atque ad hanc rerum summam redigitur, quódcumque cap. 18. tractatur, vt planius ex ipso commentario fiet.

Quàm sit B. Petro gloriosum capitis huius argumentum.

Quòd si hæc capitis summa est, facilè cerni potest, quàm sit B. Petro gloriosum, non modò quod in tribus primis huius capitis versibus, sed etiam quod in toto capitis decursu comprehéditur. Quia quanuis à versu 4 incipiat cælestis vox, quæ prędicationem Ecclesiæ designat, hæc tamen vniuersa Ecclesiæ prædicatio inducitur tanquam illata ab Ecclesia ex Petri sermone atq; doctrina. Quamobrem sicut totum cap. 17. honorificentissimum est Paulo (qui est primæ phialæ Angelus) sic etiam cap. 18. in maximum B. Petri decus & honorem cedit, quantumuis non illi directè tribuantur plures, quàm tres huius capitis versus. Quod enim Petrus asserit, assumitur veluti fundamentum, quo nitatur cælestis vox, quæ reliquam capitis partem occupet. Nec solùm id locum habet in cælesti voce, quæ in hoc capite exauditur: verùm etiam in aliis vocibus, quæ capite 19. referuntur. Namque, vt ibi patebit, illa etiam prædicatio nititur in eo, quod Angelus magnæ potestatis initio huius capitis protulit.

TEXTVS.

Vers. 1. *Et posthac vidi alium angelum descendentem de cælo, habentem potestatem magnam, & terra illuminata est à gloria eius.*

COMMENTARIVS.

In hoc Angelo figurari B. Petrum.

HVNC Angelum esse Petrum Apostolum, satis iam ex superioribus constat, atq; ad eius excellentiam & primatum dignè expendendum, omnino nescio, quæ verba possent magis apposita proferri, quàm vt angelus magnæ potestatis & auctoritatis vocaretur, hoc enim significatur Græco nomine ἐξουσία, quo Ioannes hîc vsus est. Præsertim quia ex Petri & Pauli binario Petrus est, cui hæc illustris appellatio tribuitur. Vbi manifestò liquet, non esse sermonem de communi potestate Apostolis tradita; sed de singulari illa & excellentissima Pontificatus summi auctoritate Petro collata. Et quidem in hac magnæ potestatis mentione manifestè alluditur ad id, quod Christus dixerat Petro Matth. 16. 19. *Tibi dabo claues regni cælorum.* & notandum valde est, si hic versus D. Petro applicetur, in sublimi hoc elogio inuenire intellectum; in quo omnino acquiescat; alioqui aptam illius rationem reddi non posse. Iam, quòd dicitur de cælo hic angelus descendere, perinde est, quasi de Petro, quatenus summo Pontifice & Christi vicario, instituatur sermo. Hæc enim dignitas est prorsus cælestis atque diuina. Quod autem subditur; terram ab illius gloria esse illuminatam, miram etiam continet energiam. Indicat enim eam lucem, quæ habetur in terris de vera cæli doctrina dignoscenda, Petri & eius successorum auctoritati atque gloriæ esse annexam. Si verò referatur lumen ad terrę gloriam & honorem: vniuersa quidem tellus summoperè decoratur ex eo, quòd apud se Christi contineat Vicarium cælesti potestate præditum, & veritatis diuinæ assistentia fultum.

Quàm aptè Petro conueniat, illuminatam esse terram à gloria eius.

His addo; id, quod de B. Petro in præsenti dicitur, nempe terram illuminatam esse à gloria eius, aptissimè referri ad luculentá illá confessioné, *Tu es Christus filius Dei viui.* Hæc enim est illustrissima Petri gloria, iuxta illud, *Beatus es Simon Bariona.* Hæc autem Petri confessio illuminauit terram, & facem prætulit cęterorum fidelium fidei circa Christi diuinitatem. Quòd si adeò certum est, Petrum in præsenti designari per prima huius capitis verba: non video, quid aptius, grauius & elegantius pro foribus augustissimi templi, quod in honorem Petri Romæ erectum est, scribi posset; quàm huiusmodi titulus ex hoc capite desumptus, nempe, *Angelo descendenti de cælo, habenti potestatem magnam, & terra illuminata est à gloria eius.*

Complementum huius prophetiæ quàm fuerit Petro gloriosum.

Iam verò huius prophetiæ complementum in mystica Babylonis ruina Petro ipsi gloriosissimum extitit, non solùm quia ab ipso fuit enunciata; sed multò etiam magis, quia Petri ipsius prædicationem atque martyrium assumsit Deus tanquam instrumentum ad clarissimum illud facinus patrandum. Præterquam quòd, cùm Romæ fuerit Petrus Episcopus, nihil potuit eidem Petro gloriosius accidere, quam ipsius Ecclesiam ab ipso fundatam aduersus Romanorum idololatriam præualere, & ipsam idolorum superstitionem Roma penitus exterminari? ab hac verò gloria Petri illuminata est vniuersa terra. Etenim ex eo, quòd idololatria rueret Romæ, totius orbis illuminatio pendebat. Vt autem repræsentaretur felix nuncius illius rei, quæ terram vniuersam fuerat illustratura; appositum valde est, vt Angelus nuncium afferens ingenti claritate indutus appareat. Sicut etiam fortitudo, qua clamat Angelus, significare videtur, in idololatriæ ruina omnipotentiam Dei, & ipsius ministrorum virtutem mirum in modum elucescere.

TEXTVS.

Vers. 2. *Et exclamauit in fortitudine dicens: Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta est habitatio dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immunda, & odibilis.*

COMMENTARIVS.

Qua ratione Petro conueniat huius Angeli symbolum.

Quid sit. Cecidit Babylon, &c.

QVANTVM congruentiæ & veritatis contineatur in eo, quòd hæc vox tribuatur Petro, satis iam ex supradictis manifestum est. Ipse enim in sua prima canonica cap. 5. 13. Romam nuncupat Babylonem; quod perinde est, atque affirmare, in vrbe Roma fuisse complendum, quod Isaias cap. 21. 9. prædixit; vbi eisdem verbis est vsus; *Cecidit, cecidit Babylon*, & quod vaticinatus est similiter Ieremias cap. 51. 8. vbi ait, *Subitò cecidit Babylon, & contrita est.* Vtriusque enim prophetiæ germanus erat sensus,

ſenſus, Romam ethnicam quatenus talem fore ruituram, id eſt, ad Chriſti Religionem conuertẽdam, & fictorum deorum cultum lapſurũ. Atq; ad eiuſmodi ſenſum adſtruendũ haud parum cõfert, quod mox Iſaias ſubiungit poſt verba prædicta; nempe, *Et omnia ſculptilia deorum eius contrita ſunt in terram.*

Obiectio contra prædictã expoſitionẽ.

Huic tamen explicationi opponet aliquis, eam cum verbis proximè ſubſequentibus non rectè conſentire. Subdit enim Angelus poteſtatis magnæ, Babylonem factam eſſe dæmoniorum habitationem, & cuſtodiam omnis ſpiritus immundi, & cuſtodiam omnis volucris immundæ, & odibilis. Quæ verba tantum abeſt, vt aptè ad Romę cõuerſionem referantur, vt contrarium potiùs ſenſum videantur præ ſe ferre. Nam ex alicuius vrbis conuerſione minimè ſequitur, illam deinceps à dæmonibus incoli: Sed potius quæ antea dæmonũ erat habitatio, fit poſteà Dei & ipſius Angelorum ac miniſtrorum domicilium. Eapropter nonnulli ſibi perſuadent, horum verborum ſenſum ſpectare ad propriam atque (vt ita dicam) materialem Romanæ vrbis vaſtationem. Ex qua contendunt futurum, vt dæmonum ac laruarum & coruorum & immundarum auium habitatio in poſterum ſit; quemadmodum antiqua Babylon, poſtquam exciſa fuit, in dæmonum & teterrimorum animalium domicilium fuit conuerſa.

Reſponſio ad obiectionem propoſitam.

Huic tamen obiectioni reſpondeo, verba illa neutiquam referri poſſe ad materialem vrbis euerſionem. Etenim iuxta veram ac propriam ſacrarum Literarum & ſpiritalium virorum locutionem, dubium non eſt, Romam inter ſuos illos triumphos celeberrimos & innumerabilem diuerſarum nationum frequentiam, dum adhuc in idololatriæ tenebris merſa iacebat, ſine controuerſia extitiſſe multò magis propriam dæmoniorum & immundarum volucrum habitationem, quàm poſt ſuum excidium atque ruinam foret. Si enim igne abſumpta in campum conuertenda eſt (iuxta Virgilianum illud,

Verba illa ab Angelo prolata de Babylonis euerſione & dæmonum inibi habitatione in ſenſu myſtico ſunt accipienda.

Et campos vbi Troia fuit.)

Quis non videat, campum non eſſe aptiorem dæmonum habitationem, quàm vrbes idolorũ atque ipſorum dæmonũ cultrices? In huiuſmodi ergo locutione ſermo eſt de vindicta myſtica, quam de occidentali Babylone breui erat ſumpturus Deus; & quòd dicitur facta fuiſſe, hoc eſt breui facienda habitatio dæmoniorum, & cuſtodia omnis volucris immundæ, &c. exponendum eſt eodẽ modo, quo illud Pauli 1. Corint. 1.20. *Stultam fecit Deus ſapientiam huius mundi.* vbi *facere* non eſt aliud, quàm re ipſa oſtendere, & manifeſtare, ſiue efficere vt cõſtet. Romam ergo veterem factam fuiſſe habitationem dæmoniorum, non eſt aliud, quàm per conuerſionem vrbis & orbis Romani manifeſtũ fuiſſe hominibus; Romam ethnicam, quæ adeò glorioſa apparebat, & quæ immortalium deorum domicilium putabatur, non fuiſſe aliud, quàm dæmoniorum habitationem, & ſpirituum immundorum latibula; ac proinde in ea non homines rationales habitaſſe ſecundùm rationem viuentes, ſed myſticas feras & myſticos bubones & inferorum volucres. Quod verò de antiqua Roma ethnica dico, de eius reliquiis, quæ per aliquot annos remanſere, ſimiliter intelligo: hoc eſt de iis, qui in Idolorum cultura poſt vrbis conuerſionem remanſerunt. Quia illi etiam ſimiliter, aut maiori etiam iure à fidelibus reſpiciebantur, quaſi vrbis alicuius antiquæ ruinæ à dæmonibus & immundis auibus inhabitatæ. Deſumitur autem allegoria à domo aliqua ab hominibus derelictã, eo quòd ab horrendis lemu-

A ribus, laruis & terrificationibus eam incoli & infeſtari compererint: & quam nulli deinceps homines habitare audent, ſed ſolùm veſpertiliones & aues immundæ: ex quo neceſſe eſt, vt breui penitus corruat, nec vlla deinceps remaneat illius iterum erigendæ ſpes. Iam verò facilè intelligitur, quàm fuerit apta hæc allegoria ad ſignificandum horrorem de antiqua idololatria; quem conceperunt Romani, poſtquam Chriſtianæ fidei radio ſunt illuminati: nec non ad aſſerendum breui futurum, vt eæ quoque reliquiæ, quæ poſt vrbis conuerſionem ſuperfuere ex antiqua Romanorum idololatriâ, B prorſus interirent. Huic autem noſtræ explicationi fauent Primaſius, Ambroſius, Aretas, Haymo, Anſbertus, & Viegas; qui verba illa, *Facta eſt habitatio dæmoniorum,* explicant de antiqua idololatria, hoc eſt, de veteris idololatriæ exiſtimatione apud ipſos Romanos, poſtquàm à Deo illuminati ſunt; ac de ſempiterna eiuſdem idololatriæ ruina.

Duplicem Iſaiæ locum (ad quos in his Angeli verbis fit alluſio) eſſe ſimiliter in ſenſu myſtico intelligendos.

Hic eſt citra dubitationẽ verus huius loci ſenſus. Eodémque modo explicanda ſunt Iſaiæ verba cap. 13.20. qui cùm prædixiſſet, Babylonem (hoc nomine veterem Romam indicat) fore ſolo adæquandam; ſubiungit, *Non fundabitur vſque ad generationẽ & generationem, nec ponet ibi tentoria Arabs, neque paſtores,* C *&c. Sed requieſcent ibi beſtiæ, & replebũtur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi ſtruthiones, & piloſi ſaltabunt ibi, & reſpondebunt ibi vlulæ in ædibus eius, & ſirenes in delubris voluptatis.* Vbi pro *Piloſis* Septuaginta legunt *Dæmonia*; & pro *Draconibus*, *ſonitum*; pro *Struthionibus*, *Sirenes*; pro *Vlulis*, *Onocẽtauros*; pro *Sirenibus*: *Erinaceos*, vel *Ericios*. Atque aliæ tranſlationum varietates referuntur in notationibus Bibliorum Sixti V. ex Baſilio, Euſebio, & Hieronymo. Similis habetur locus Iſaiæ 34.11. vbi agitur de euerſione terræ Edom, & ciuitatis Boſra; & ſubditur, *Et poſſidebunt illam onocrotalus & ericius, ibis &* D *coruus habitabunt in ea.* & infrà; *Erit cubile draconũ & paſcua ſtruthionum, & occurrent dæmonia onocentauris, & piloſus clamabit alter ad alterum: ibi cubauit Lamia, &c.*

Vtroque in loco præcipuus diuini Spiritus ſenſus eſt, de idololatriæ ruina in antiqua Roma ethnica, de illa enim ſermo inſtituitur non ſolùm ſub ſpecie Babylonis, ſed etiam ſub ſpecie Boſræ, quæ Idumæorum erat Metropolis, vt alibi dixi. Verùm enim verò, cùm vox hæc Angeli habentis magnam poteſtatem deſumatur ex prima Petri 5.13. vbi Ro- E mam nominat Babylonem: ideo in hoc Apocalypſeos loco non directè alluditur ad Iſaiæ caput 34. ſed ad caput 13. vbi de Babylone ſermo eſt. Veriſſimè autem dicitur Petrus, quando Romam hoc nomine compellauit, ſignificaſſe, in ea fore complendum, quod Iſaias cap. 13. de Babylone prædixerat.

TEXTVS.

F Verſ. 3. *Quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes Gentes: & Reges terræ cum illa fornicati ſunt, & mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti ſunt.*

COMMENTARIVS.

Triplex ſubditur ratio de Babylonis excidio.

TRIPLEX hic de Babylonis vaſtitate redditur ratio. Cùm autem loquatur adhuc magnæ poteſtatis Angelus, nempe B. Petrus; cùmque habeatur reſpectus ad plurima ac penitiſſima

sensa quæ ipsemet Petrus vnico verbo clausit, dũ Romam Babylonis nomine vsurpauit: ostendamus oportet, triplicem hanc causam, siue rationem per Prophetas de Babylone loquentes, fuisse præsignificatam; quia Petrus non videtur aliter hoc dixisse, quam appellationem Babylonis tribuendo Romæ, & ea ratione significando de Roma accipi debere ea, quæ Prophetæ de Babylone prædixerant.

Prima ratio.

Prima ergo ratio est, *Quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes.* Consule à nobis dicta suprà, cap. 17.4. Atque illud obiter aduerte, quod ipsa loquendi ratio apud Prophetas sonat, videlicet Gentes non solùm illici, & inebriari vino illo, quod eis Babylon propinabat; verùm etiam amaritudinis & afflictionis calice ab eadem potari. Quanuis enim Ieremias cap. 51.7. solùm dicat, *Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnem terram: de vino eius biberunt omnes gentes, & ideo commotæ sunt.* (Quod posset ad ebrietatem tantùm & errorem à Deo permissum applicari,) in aliis tamen locis expressè dicitur Babylon vniuersam terram acriter diuexare. Ita Isaias capite decimo quarto numero sexto, *Cædentem populos in indignatione plaga insanabili, subiicientem in furore Gentes, persequentem crudeliter.* Et Ieremiæ quinquagesimo, numero vigesimo tertio, vocatur Babylon *Malleus vniuersæ terræ.* Hoc verò referri potest ad Romanorum ethnicorum arma; quibus prouincias omnes in suam redigebant potestatem, & grauissimis tributis ac vectigalibus premebant: sicut olim etiam fecere Chaldæi. Nec solùm opprimebantur gentes illæ atque nationes, in quas belli impetus ferebatur: sed ipsæmet etiam gentes, quarum ministerio ad bella vtebantur Romani, Babylonis calicem suo modo hauriebant. Bellicus namque ille furor quanuis primo aspectu videatur non esse pro afflictione reputandus, comparatione eorum, qui furore illo abrepti bellum inferunt; sed respectu illorum, qui Babylonis hostes erant, ac proinde bello lacessebantur: nihilominus bellum ipsum ex se molestissimum est iis etiam, à quibus infertur. Et quanuis bellicus furor illis grauis ac molestus nõ esset; maximæ tamen crudelitatis genus est, omnes Imperij prouincias bellici tumultus igne accendere; atque id videtur esse calicem iræ omnibus propinare, id est bellico inflammare furore. Et quidem præter quotidiana bella, quibus Romani terrarum orbẽ vrgebant, in persecutione aduersus Christi Ecclesiam per totum Imperium commota includebatur etiam quodammodo bellum ipsum, quo Roma omnes infestabat nationes: ad quod bellum vehementi quodam impetu ac furore incitabãtur Idololatræ omnes; nec aliud erat potare fornicariæ Babylonis iram, vt cap. 17. explicuimus. Cuius furoris Isaiam meminisse credo capite quadragesimo septimo versu nono, vbi Babylonem alloquitur hisce verbis, *Propter multitudinem maleficiorum tuorum, & propter duritiam incantatorum tuorum vehementem &c.*

Quid significet, de vino iræ fornicationis Babylonicæ omnes gẽtes bibisse.

Secũda ratio vastitatis Babylonis.

Altera vastitatis Babylonicæ ratio verbis illis exprimitur: *Et Reges terræ cum illa fornicati sunt.* Et quidem sub hac allegoria non inuenio id à sacris Vatibus de Babylone dictum: eam tamen rationem non obscurè Isaias perstringit; loquitur enim de Babylone, tanquam de ciuitate idolorum cultrice, & quæ propter suarum superstitionum impietatem esset deuastanda. Hoc significant verba illa capitis 21.9. *Et omnia sculptilia deorum eius contrita sunt in terram.* Notum verò est, vt suprà etiam adnotasse me memini, ciuitatibus idolorum cultricibus

A appellationem meretricum in sacris Literis tribui. In hac igitur allegoria meritò dicuntur Reges terræ, qui ciuitatis Imperio dominantis idololatriam sequuntur, cum illa pariter ad spiritualem fornicationem commisceri. Constat autem Babylonem, quatenus Romã figurabat, dici *dominam regnorum.* Sic enim Isaias loquitur cap. 47.5. & cap. 13.19. vbi hæc habet, *Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta superbia Chaldæorum.* Est porrò obseruatione digna indignitas ipsa, quam præ se fert hæc metaphora de Regibus terræ turpi concubinatu addictis infami meretrici, quæ se infimis quibusque hominibus solet B prostituere. In hac enim loquendi ratione innuitur eorum vilitas & abiectio, qui cùm summi alioquin ac præpotentes sint, in seligenda tamen Dei religione & cultu, nihil adhuc speciosius aut sublimius meditentur, quàm quod vulgus rude & imperitum: id quod attribuitur efficacissimo lenocinio atque pellaciæ meretricis, cui nomen Babylon.

Tertia damnationis Babylonicæ ratio.

Qua appellatur hic virtus deliciarũ Babylonis.

Tertia damnationis Babylonicæ ratio est, *Et mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti sunt.* In qua locutione, (quod ad phrasim attinet,) nonnulli volunt significari potentissimas Romanorum delicias. Congruentius tamen existimo, vt virtutis C nomen (sicut sæpè alibi apud Græcos) pro mercium pretio & æstimatione, sumatur. Atque hæc locutio non Græca solùm; sed Hispana etiam est, nos enim eadem omnino voce, & egregiam hominis virtutem, & mercium pretium ac valorem significamus. Nam vtrumque Hispanis denotat hoc nomen, *El valor.* Tertia hæc causa, seu ratio indicat, adeò fuisse ingentes meretricis huius, de qua sermo est delicias; vt mercatores terræ de pretio deliciarum eius diuites facti sint. Atque imprimis id potest reuocari ad nimium Romæ ethnicæ luxum ac pompam: quæ quia tanta, tamque nimia erat, vt D pore grauissimum scelus, dignam de cælo vltionem flagitabat. Ceterùm si seriò expendatur, quales fuerint Romæ deliciæ, prout idolorum cultui studebat, & quinam huiusmodi mercatores, de quibus Apocalypsis; non ineptè dixerimus, agi in hoc loco de fastu atque superbia earum rerum, quæ ad ipsam idololatriam fouendam, ac propagandam imprimis conducebant; cuiusmodi erant superba ac magnifica templa; simulacra aurea & argentea admirabili sculpturæ varietate & ornatu distincta; gemmæ & pretiosissimi lapilli, E quibus Veneris, Cupidinis, aliorũmque monstrorum imagines celebrantur, pellucentes margaritæ famosis idolorum delubris atque aris consecratæ; celeberrima gladiatorum spectacula, & quod horribilius ac detestabilius est sub ipsa persecutionum tempora, innumerabiles puerorum Christianorum & puellarum nobilium cædes, victimæ, & sacrificia; quæ pro infamis meretricis libito passim fiebant. Fauet huic sensui, quod infrà numero 23. dicitur, *Mercatores tui erant principes terræ.* Nam principes ipsi pro maximo lucro reputabant, si Romani Imperij idololatriæ velificarentur: hac enim ratio F ne suam auctoritatem conseruare, & prouehere cupiebant.

Quinam hic mercatores nuncupẽtur.

Adhæc mercatorum etiam nomine digni erant, qui ob sua peculiaria studia Christianos in ius vocabant; eorũmque martyria solicitè procurabant. Etenim si meretricis libitum, ac voluptas significant, quod Roma prout idolorum cultrix summopere studebat; quid aliud tyrannis iucundius & optatius, quàm nobilium Christianorum sanguinem exugere, aut Christianam aliquam virginem ad suam ipsorum libidinem allicere, trahere,

here, cōpellere? aut quæ aptior & opportunior occaſio, vt auari ſeſe opibus ingurgitarent, vt libidinoſi ſuam inſaturabilem cupidinem explerent? Qui ſanctorum Martyrum hiſtorias attentè peruolutarit, facilè animaduertet, quàm rectè mercatorum nomen ad eos accommodetur, qui Iudæ inſtar, innocentium ſanguinem propter diuitiarum aut libidinū compendia facienda, venum facillimo negotio dabant. Scimus autem Iudam appellari aptè mercatorem peſſimum. Quòd ſi roges, vbinam Prophetæ ſint locuti de mercatoribus, qui de pretio deliciarum Babylonis diuites fiebant? Reſpondeo, huc ſpectare id Iſaiæ 47. 15. *Negotiatores tui ab adoleſcentia tua vnuſquiſque in via ſua errauerunt.* Quod eſt per totum terrarum orbem diſcurrere, vt diuitias ſiue delicias vndique coaceruent. Facit illud eiuſdem capitis num. 1. *Mollis & tenera.* Item num. 8. *Et delicata.*

Argumentū [c]ītra noſtrā expoſitionem diluitur.

Vidimus hactenus cauſas tres, propter quas deſtruenda erat Babylon. Verùm ex his rationibus aliquis argumentum depromet, vt Babylonis euerſionem non ad conuerſionem ipſius Romæ, ſed ad veram ac propriam vrbis vaſtitatem referendā eſſe probet. Nec enim dici poteſt, grauiſſima Romæ flagitia cauſam ipſius conuerſionis extitiſſe. Ad hoc Reſpōdeo primò, magnitudinem ac multitudinem ſcelerum eſſe rationem optimam, vti Deus illam acerbiſſimo premat bello, ac proinde ſupplicio opprimat meritiſſimo. Cùm autem in cōuerſione peccatum perfectè deſtruatur, dicitur ſignificanter ſatis eorundem peccatorum grauitas Deum permouiſſe, vt illa de medio penitus tolleret. Fuit verò ſummæ miſericordiæ, Romanos, quatenus idololatriæ addictos, & nō quatenus homines, vera ac propria damnatione euertere. Sed in hac etiam deſtructione, ſi perquiratur cauſa, cur illorū peccata Deus deſtruere decreuerit; ea veriſſima ratio reddi poteſt, nempe quia ipſa peccata erant grauiſſima & in magnam orbis perniciem. 2. Reſpondeo, Non eſſe in Scriptura nouum, vt inducatur Deus ideo magna miſericordia erga homines vtens, quia grauiſſima erant eorum ſcelera. Lege Oſee 2. 13. *Accendebat incenſum, & ornabatur inaure ſua, & monili ſuo, & ibat poſt amatores ſuos, & mei obliuiſcebatur, dicit Dominus. Propter hoc, ecce ego lactabo eam, & inducam eam in ſolitudinem, & loquar ad cor eius: & canet ibi iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Ægypti, & auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltrà nominis eorum.*

Alluſio hoc [c]ap. ad c. 14. Iſaiæ, & quid de illo ſentiat Forerius.

Forerius Iſaiæ 14. fine, affirmat, in toto hoc c. 18. Apocalypſeos reſpici ad caput 14. Iſaiæ. In quo quidem vera aſſerit; ſed latiùs hac in re procedere debuiſſet, & animaduertere, in eo cap. Iſaiæ contineri ſermonem de myſtica vindicta, quam Deus erat de Roma ſumpturus. Nec ſolùm in Iſaiæ c. 14. ſed etiā in c. 13. & c. 21. & 47. & Iere. 50. & 51. ad quæ omnia capita reſpectus habetur in hoc cap. Apoc. 18. Nec verò ad hæc tantùm capita alluditur, in quibus ſub Babylonis ſpecie de Roma ſermo habetur; verùm etiam ad caput Iſaiæ 23. & ad Ezech. c. 27. vbi de myſtico item ſupplicio Romæ infligendo agitur, non ſub Babylonis nomine, ſed ſub Tyri, vt ſuo loco planum fiet. Aliquo tamen modo à nobis ſtat ipſe Forerius. Nam Iſai. 23. 12. ſic ait: *Non prætereundum putaui, quòd videatur Ioannes in Apocalypſi Antichriſtianorum ciuitatem per Tyrum intelligere; etiamſi eam non nominet, cùm ait, Væ, Væ, ciuitas illa magna.* Hæc Forerius. Verumtamen Ioannis mens in hoc capite non ea eſt, vt directè de Antichriſti tempore ſermonem inſtituat; ſed de tempore perſecutionis ab Romanis ethnicis in Eccleſiam excitatæ; déque victo-

A ria myſtica, quam Eccleſia de ipſa Roma obtinuit. Atque de hac myſtica Romę euerſione loqui Prophetas de Babylonis & Tyri ruina agentes, nobis Apocalypſis ediſſerit.

TEXTVS.

Verſ. 4. *Et audiui aliam vocem de cælo dicentem, Exite de illa populus meus, vt ne participes ſitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis.*

B 5. *Quoniam peruenerunt peccata eius vſque ad cælum, & recordatus eſt Dominus iniquitatum eius.*

COMMENTARIVS.

DIXI in huius capitis prologo, vocem hanc è cælo exauditam Chriſtianæ Eccleſiæ prædicationem eſſe in eo fundatam, quod ipſi Eccleſiæ fuit reuelatum ab Angelo magnæ poteſtatis, qui B. Petrum repræſentat. Eccleſia igitur per Petrum C edocta, & prophetiarum notione, quam ab ipſo Petro acceperat, erecta & excitata, intelligens ex iis, quidquid de Babylone à Prophetis fuerat prædictum, in Roma eſſe complendum, clamat, *Exite de illa populus meus*, &c. Quæ verba deſumpta ſunt ex quatuor aut quinque ſacrarum Literarum locis; quorum verba ipſa ſubiiciam; quia ſunt valdè conſideranda. Iſaias capite 48. numero 20. ait, *Egredimini de Babylone, fugite à Chaldæis, in voce exultationis annunciate, auditum facite hoc, &c. Redemit Dominus populum ſuum.* Et Ieremias capite 50. D numero 8. *Recedite de medio Babylonis, & de terra Chaldæorum egredimini, & eſtote quaſi hædi ante gregem.* Et capite 51. numero 6. *Fugite de medio Babylonis, & ſaluet vnuſquiſque animam ſuam, nolite tacere ſuper iniquitatem eius; quoniam tempus vltionis eſt à Domino; viciſſitudinem ipſe retribuet ei.* Et numero 45. *Egredimini de medio eius populus meus, vt ſaluet vnuſquiſque animam ſuam ab ira furoris Domini; & ne fortè molleſcat cor veſtrum, &c.* Et Zachariæ capite 2. numero 7. *O Sion fuge, quæ habitas apud filiam Babylonis, &c. Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.*

Ad quæ Scripturæ loca fiat alluſio in iis verbis, Exite de illa populus meus, &c.

E Ribera exiſtimat, cùm Roma ſub Antichriſti aduentum erit euertenda, Deum ſuos electos admoniturum, vt inde exeant. Sed longè à vera explicatione aberrat; quæ vt ex ſuprà dictis conſtat, valdè diuerſa eſt; nempe Eccleſiam à Diuo Petro edoctam didiciſſe nomen Babylonis in Prophetis accipiendum eſſe de Roma ethnica; atque inde intuliſſe, exitum de medio Babylonis, quam verba Prophetarum ſonant, myſticum habere ſenſum. Quòd ergo Deus ſuis familiaribus edicat, *Exite de illa populus meus*, in eo ſe accommodat ad eam allegoriam, quam in Romæ ethnicæ euerſione per cæ- F leſtem vindictam grauiſſimam figurata vſurpauit. Quamobrem ſicut Deus ſuos interdum amicos admonuit, vt ex hac vel illa vrbe egrediantur, quando illam ſtatuit euertere (vt in Sodomæ exuſtione, & in Ieroſolymæ vaſtitate per Titum illata accidit.) Sic etiam Romam, quatenus idololatricem, deuaſtaturus, ſuos præmonet fideles, vt ex ethnicorum commercio & ſocietate euadant, non quidem corporea ſibi fuga conſulendo (hæc enim eſt prima locutionis ipſius ſpecies & quaſi cortex) ſed ſe ipſos manifeſtè prodendo; & Chriſti Religionem propalam profitendo. Hoc enim perin-

Quis ſit cælo ſtis illius admonitionis ſenſus.

Quo ſenſu admoneantur fideles vt ex myſtica Babylone egrediantur.

de est, quasi Gentilium partibus derelictis, ad contrariã factionem transmigrare. Illos igitur Deus admonet, ne se ampliùs occultent; esse enim valdè periculosum, suam adhuc celare fidem, quando Dei instinctus & maior ipsius gloria publicam exigunt professionem. Nam & interdum tenemur ad nostram fidem manifestè prædicandam, *Et corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Deinde qui ad fidem publicè profitendam constrictus, tergiuersatur tamen, nec id efficere audet; næ ille haud longè abest, quin etiam illam intimo cordis affectu abneget. Ad hæc omnia extenduntur verba illa, *Vt ne participes sitis delictorum eius.* Iam elegantissimum esse hunc sensum, & sacra Scriptura dignissimum, quis non videat? præsertim cùm multa apud Prophetas reperiantur verba, quæ satis innuant, eorum dirigi sermonem ad illos, qui suam publicè confitentes fidem, martyrio suum caput obiiciebant. Quid enim est aliud, *Ne mollescat cor vestrum*, quàm eos ad sanguinis effusionem accendere? Quid illud Zachariæ, *Qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei*; nisi Martyres ipsos hortari, vt sperent, Deum in medio tyrannorum impetu ipsis Martyribus, vtpote sibi charissimis, fore consulturum? Simile est de illis, *Nolite tacere*, &c. Expende iterum locos suprà allatos.

Quid sit, de plagis Romano accipere. Duplex horũ verborũ sensus: & prior præfertur.

Et de plagis eius non accipiatis.] Duplex sese offert horum verborum constructio. Prima est quasi dicat, *Exite de illa*, ne ipsius delictorum sitis participes, atque adeò suppliciorum pariter, quæ illi infligentur; & iuxta hunc sensum perinde esset legere absque negatione; sic, *Et de plagis eius accipiatis.* Altera constructio est eiusmodi: *Exite de illa*, ne fortè vobis contingat participes ipsius delictorum fieri, non verò plagarum. Plagæ enim à Deo in mysticã Babylonem immissæ misericordiam præ se maximam ferebant, eatũmque exitus secum attulit Gẽtilitatis conuersionem. Fieri verò potest, atque adeò formidabile valdè est, vt qui suam fidem publicè indicare recusat, à Deo plagis vindictam propriam secum ferentibus plectatur. Ex duplici hac constructione prior communiter, & iure quidem optimo eligitur. Textus enim significat, imminere iam tempus, quo Deus in Babylonem seuerè animaduertat, & eos, qui inde egredi noluerint, eodem pariter inuoluat supplicio.

Expeditur difficultas in nostra expositione occurrens.

Verùm ex ipso contextu non parua oritur difficultas contra nostram de plagis mysticis interpretationem. Etenim si plagæ à Deo in Romam ethnicam illatæ eiusmodi fuerint, quæ illam ad Christi religionem traducerent: hoc certè supplicij genus minimè est ad rem, vt intendatur iis, qui Babylone cedere recusent; id est, qui acceptam fidei religionem manifesta professione ostendere non audint. Respondeo tamen comminationem non ita esse; Cauete, ne vobis accidat perinde, ac Babyloni, quæ cælesti igne inflammanda est: sed iuxta hunc sensum; Cauete, ne eius plagas participetis. Et quidem negari non potest, quin in his plagis, quibus Deus Babylonem, id est, Romam ethnicam puniuit, si iuxta nostram accipiantur explicationem, plurimum supplicij & propriæ vindictæ includatur; id quod potest esse idonea propriæ comminationis materia. Quamuis enim hæ omnes plagæ in mysticam Romæ deflagrationem euaserint; in iis tamen plagis, quæ huiusmodi conflagrationem antecesserunt, nonnihil in singulis propriæ reperitur plagæ, quo Deus meritas ab ethnicis obstinatis pœnas repetebat. Sicuti videre est in plagæ primæ confusione atque pudore, quo illos Euangelij prædicatio afficiebat. Item in magno secundæ furore & indignatione aduersus Euangelicos concionatores concepta. In tertiæ iracundia contra suos ipsorum ethnicorum familiares atque cognatos. In quartæ dolore & cruciatu ex accepta veri Dei luce & cognitione. In quintæ cæcitate ab inordinatis animi cupiditatibus profecta. In sextæ redintegrato adhuc furore, quo triplex ille dæmonis, mundi, atque carnis sermo persecutionem instaurarunt. In septimæ denique formidabili obstinatione atque duritia, quæ Gentilium complures ad extremum vitæ spiritum corripuit.

His ergo plagis afflicta est Babylon. Nam exustio ipsa, cùm supponat Babylonem ad Christi religionem & cultum iam traductam, non ipsam viuentem adhuc, sed peccato mortuam, & in Dei gratia rediuiuam inflammat. Itaque in ea exustione nihil est, quod propriè comminetur iis, qui non se publicè Christianos profiteantur. At in præcedentibus plagis multa satis sunt, quæ possint proprij supplicij loco impendêre iis, qui relicta Babylone non sibi maturè fuga consuluerint.

Quòd si iterum obiicias, eas omnes plagas à prędicatione Euangelica fuisse inflictas: Id ipsum optimè deseruit ad minas intentandas in eos, qui fidem Christi non propalarent eo tempore, quo debebant; quia Euangelica prædicatio, quæ aliis magnæ gloriæ futura est, fieri potest, vt in eorum probrum & ignominiam cedat. Et quemadmodum idololatris obduratis maximo pudori erit, fidem Christi præualentem videre; sic etiam suo modo pudore suffundentur maximo ij qui se Christianos esse profiteri erubuerant.

Vers. 5. Quo sensu dicãtur Babylonis peccata vsque ad cælum peruenisse.

Quoniam peruenerunt peccata eius vsque ad cælum.] Variant Græci codices. Quidam (vt Erasmus) legunt ἠκολούθησαν, id est, consecuta sunt: eadem fortasse phrasi, qua dictum est capite 14. numero 13. *Opera illorum sequuntur illos*, de illis operibus, quæ in externes actionns prodeunt. Alij verò codices habent, ἐκολλήθησαν, id est, adhæserunt, concreuerunt, cõglobata sunt. Sic legũt Biblia Regia; & meo iudicio hęc lectio videtur præferenda; eámque Vulgatus sequi videtur: quia *peruenire ad cælum*, perinde esse apparet, quasi coaceruari, & in cumulum siue aceruum adeò ingentem excrescere, vt cælum ipsum contingant. Quin, & in hac phrasi suspicor fieri allusionem ad turrim Babel, quam qui erexere, dixerunt, *Faciamus nobis ciuitatem & turrim, cuius culmen pertingat ad cælum*, Genesis capite vndecimo, numero quarto. Et propterea, quia turris adeò sese in sublime attollebat, descendit Deus ipsos architectos & ædificatores confusurus: Non secus in præsenti significatur, statuisse Deum Romanis mysticam iniicere confusionem; quòd ita essent superbi, & suorum flagitiorum turrim adeò altè erigerent. Quapropter Ecclesia suos fideles erigit atque confirmat, eósque reddit certos, fore vt grauissimam illam de Romæ ethnicæ vastitate expeditionem ad felicissimum exitum perducant. In Roma enim ethnica implendum fore, quod in Babelis turri præfiguratum fuerat: nimirum, Deum superba turris ipsius celsitudine permotum desuper aduenisse, vt eius opifices & molitores confunderet. Nec aliud significat, quod postea sequitur; *Et recordatus est Dominus iniquitatum eius.* Videlicet vt de illa sumat supplicium, mysticum tamen. Hoc enim fidelibus vel maximè in votis erat. Quare huius vindictæ mysticæ expectationem illis proponit Ecclesia, vt Babylone egrediantur, id est, manifestam Christianæ fidei professionem audacter exhibeant; etiamsi opus sit vitæ periculum subire. Sic enim opus esse, vt consilium

lium Dei de myſtica Babylonis vindicta ad effe-ctum perducatur.

TEXTVS.

Verſ.6. *Reddite illi, ſicut & ipſa reddidit vobis; & duplicate duplicia ſecundum opera eius: in poculo, quo miſcuit, miſcete illi duplum.*

COMMENTARIVS.

Ieremiæ locis hæc verba deſumpta.

R*Eddite illi, ſicut & ipſa reddidit vobis.*]Hæc verba ex Ieremiæ vaticinio mutuata ſunt; qui capite quinquageſimo, numero decimo quinto ait, *Sicut fecit, facite ei*. Et num. vigeſimo nono, *Reddite ei ſecundum opus ſuum.* Et capite quinquageſimo primo, numero quadrageſimo nono, *Et quomodo fecit Babylon, vt caderent occiſi in Iſrael; ſic de Babylone cadent occiſi in vniuerſa terra.* Ribera & Viegas, cùm eò ſuæ explicationis mentem adiiciant, vt de materiali Romæ euerſione per infidelium exercitum præſtanda, ſermonem eſſe exiſtiment; non parum difficultatis reperiunt in eo, quòd ſanctis viris edicatur vt ſe de ſuis perſecutoribus vlciſcantur; cùm tamen non ipſimet ſupplicium ſumpturi ſint. Atque ita notant, Deum ſuis ſanctis per modum attributionis adſcribere, quod ipſe præſtare conſtituit: & propterea tribui Sanctis vindictam in peccatores exercitam, quia Deo vindicante gaudent ipſi, & eius iudicium approbant. Hæc tamen explicandi ratio non arridet; nec ſatis eſſe puto, ſi ideo Sanctis vltio tribuatur; quòd ipſi illam ſuis precibus à Deo impetrent: multò enim plus energiæ præ ſe ferunt verba illa, *Reddite ille, ſicut ipſa reddidit vobis.* Præterquam quòd minimè verum eſſe exiſtimo, Deum Sanctorum orationibus permotum Romam fore aliquando vaſtaturum.

Quis ſit redditionis huius ſiue retributionis ſenſus.

Huius ergo loci atque verborum explicatio, ni fallor, eiuſmodi eſt. Cùm Dei verbum & efficax Euangelij virtus in mundi totius conuerſione longè lateque excreſcerent; Chriſti fideles ſpiritaliter erant re ipſa expleturi, quod tyranni barbarè & immaniter exequebantur. Tyranni enim vitam Chriſtianis auferebant, & miſeras in eis edebant ſtrages, quo tempore præualebat perſecutio; poſteà autem Euangelij prædicatione ſuperante, myſticam fideles vindictam de infidelibus ſumpſere; iuxta illud Pſal. 149.6. *Gladij ancipites in manibus eorum, ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis.* &c. *Gloria hæc eſt omnibus ſanctis eius.* Quòd ſi infideles Ieroſolymam antea facibus inflammabant; fideles poſteà meretricem morſibus diſcerpſerunt, & igne combuſſerunt; vt vidimus ſuperiore capite. Atque hoc demum eſt, quod dicitur Pſal. 136. fine, *Filia Babylonis miſera, beatus, qui retribuet tibi retributionẽ tuã, quã retribuiſti nobis: Beatus qui tenebit, & allidet paruulos tuos ad petram.* Quo de loco conſule, quæ diximus ca. 16. notat. vltima.

Atque hoc ipſo verſu ſexto confirmatur, exhortationem illam ad fideles habitam, vt Babylone diſcedant, myſticè accipiẽdam eſſe. Etenim ex ipſa fidelium egreſſione & fuga tranſitio fit ad vindictam de illa ſumendam. Quod licèt in ſenſu materiali cohærere non poſſe videatur; in ſpiritali tamen ſenſu rectè conſentit. Myſticus enim egreſſus fuit, Chriſtianos ſuam fidem profiteri: & huiuſmodi profeſſio maximè ad Romæ conuerſionem, atque adeò ad ſupplicium Babyloni infligendum

A conducebat. Quamobrem quod in hoc verſu dicitur, *Reddite illi, ſicut & ipſa reddidit vobis: duplicate,* &c. non ſolum cohortationem continet, ſed etiam vaticinium: more ſcilicet prophetico, & Hebraica phraſi, quæ ſæpè imperatiuis vtitur pro futuris.

Quid ſit duplicare duplicia ſecundum opera eius.

Et duplicate duplicia ſecundum opera eius.] Iuxta meam explicationem perinde id eſt, ac ſi diceretur, Si magnus fuit zelus & æmulatio, qua Babylon ſiue Roma idololatrix falſo idolorum cultui velificata eſt, & bellum peracre Euangelicis prædicatoribus

B indixit; duplo ſit vehementior zelus, ſtudium atque contentio, quæ fideles ad idololatriæ expulſionem & ſpiritalem ethnicorum internecionem accendat. Porrò quamuis non parum exaggeretur, quòd duplo maior dicatur ſpiritalis æmulatio; ſignificatio tamen dupli non opus eſt, vt omnino ſtrictè ſumatur. Primò, quia recepta eſt Scripturæ phraſis, dupli acceptionem vſurpare pro eo, quod magno exceſſu ſuperat: vt notat Ioannes Fernandus, verbo *Duplex*, ex Ambroſio, Heſychio, & Theophylacto. Atque in eandem phraſim cadit,

Quem habere poſſit ſenſum hæc duplicatio.

C vt quod decies eſt tantum, appelletur duplum. Secundò, quia ſi res exactè ponderetur, Mathematica dupli proportio non in omnibus locum habet. metaphoricè enim, & non propriè dicitur aliqua animalis ſpecies eſſe duplo perfectior alia. Si autem ſingularis aliqua & exacta quæratur dupli ratio; illa ſeſe mihi offert, quia Gentiles contenti erant, ſi fideles externo ſaltem cultu venerarentur idola. at fideles ſuum non præſtant officium, ſi tantùm conentur, vt infideles Chriſtianam religionem externa ſpecie amplectantur; ſed vt interno pariter atque externo cultu Chriſtianam proſequantur fidem; id quod eſt duplicis inſtar veſtis.

D Huiuſmodi ergo expeditionem aggredi atque perficere, perinde eſt, quaſi reddere Babyloni duplum; & *duplicare duplicia ſecundum opera eius.* In his inſuper verbis videtur contineri alluſio ad illud Iſaiæ 61.7. *Pro confuſione veſtra duplici, in terra ſua duplicia poſſidebunt; lætitia ſempiterna erit eis.* Lege item Ieremiæ 16.18. de duplici contritione. Et Zachariæ 9.12. *Duplicia reddam.*

In poculo, quo miſcuit, miſcete illi duplum.] Neceſſarium non eſt; vt hæc verba diuerſum habeant à ſuperioribus ſenſum, ſed ſatis eſt, quod dictum

E priùs fuerat, *Duplicate duplicia*, applicari hic ad calicis ſiue poculi allegoriam. Quòd ſi iræ calix, quẽ Babylon Gentilibus propinabat, indicat, illam eis indignationis ac furoris igniculos admouere, eoſque inebriare aduerſus Chriſti ſectatores; *miſcere illi duplum*, non aliud erit, quàm Euangelij prædicatione Romam impellere, vt indignatio contra idololatriam & eius euertendæ zelus, ſint duplo maiora, quàm furor ac rabies, quibus anteà Gentiles in Eccleſiam inflammabant. Atque id eſt, *In poculo, quo miſcuit; miſcete illi duplum.* Si enim inauratus calix, quo indignationem aliis Gentibus propinabat, erat externa quædam religionis ſpecies,

Quid ſit miſcere duplum.

F idem quodammodo videtur eſſe calix dum religionis cauſa indignatio contra idololatriam propinatur.

TEXTVS.

Verſ. 7. *Quantum glorificauit ſe, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum: quia in corde ſuo dicit; Sedeo regina, & vidua non ſum, & luctum non videbo.*

8. *Ideo*

8. *Ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames: & igne comburetur; quia fortis eſt Deus, qui iudicabit illam.*

COMMENTARIVS.

Quis ſit horum verborũ ſenſus.

QVOD Eccleſia fidelibus aſſerit, clarè videtur oſtendere, non agi de propria & corporea Romæ vaſtatione per Gentiles Reges inferenda. Nec enim opus erat, Chriſtianos homines cohortari, vt ipſi acerrimè vindicarent, quod vindicaturi non erant. Quare in mea expoſitione pergo de idololatriæ euerſione per Gentium conuerſionem facta. Perſpicuum igitur eſt, in hoc egregio facinore, Deum ſui Euangelij miniſtris & concionatoribus fuiſſe vſum quaſi quibuſdam militibus, quorum miniſterio admirabilem illam conficeret expeditionem. Quod autem nunc eis dicitur, *Quantum glorificauit ſe*, &c. perinde eſt, quaſi dicatur, ne fideles ſint contenti, ſi infideles idololatriam derelinquant, ſed etiam perſuaſionis vi & efficacitate eos ad ſuorum ſcelerum pœnitentiam & voluntariam caſtigationem inducant. Et quia verba iſthæc nõ exhortationem ſolum continent, ſed prophetiam, per illam Deus conſolatur Ioannem, & illi pro certo confirmat, Romam tandem aliquando traducendam ad Chriſti fidem, & mutata religionis vice, nimium etiam faſtum, ſuperbiam atque delicias in humilitatem ac pœnitentiam conuertenda. Et quidem in vocibus *Tantum*, *Quantum*, hæc videtur peculiaris concinnitas ineſſe, ſcilicet quantum Gentiles pompæ & deliciarũ addebant ſupra id, quod licebat, tantum poſteà Chriſtianam fidem ſecutos ex eo etiam quod liceret detracturos, tum ad pœnitẽtiam, tum ad Chriſti patientiam & humilitatem imitandam. His addi poteſt qui adhuc in ſua ſuperſtitione remanerent, tantum eos deinceps confuſionis atque doloris hauſturos, quantum hauſerant priùs voluptatis atque triumphi, quando Chriſtianos perſequebantur.

Relatiua illa tantũ quantum, quo ſenſu hic verum teneant.

Quia in corde ſuo dicit: Sedet regina, & vidua non ſum.] Vox *Quia*, non connectitur (opinor) cum antecedentibus, quod ad conſtructionem attinet, ſed cum voce *Ideo*, quæ mox ſequitur. Quibus in verbis manifeſta eſt ad Iſaiam alluſio de Babylone cap. quadrageſimo ſeptimo numero octauo, *Quæ dicis in corde tuo, Ego ſum*, &c. *Non ſedebo vidua, & ignorabo ſterilitatem. Venient tibi duo hæc ſubitò in die vna, ſterilitas & viduitas.* Quibus verbis ſignificatur Romæ ethnicæ vanitas, ſuperbia & confidentia, quæ ſibi viduitatem nequaquam accidere poſſe putabat; id eſt, ſe Imperatore ethnico ſpoliari, qui illius Reipublicæ veluti vir erat & coniux. Putabat etiam ſe nunquam ſterilem fore, & filiis orbam, id eſt, abſque numeroſa ethnicorum ciuium multitudine, qui ipſius idololatriam promouerent. Quod autem additur, *Ideo in vna die*, &c. denotat, Deum illi ſupplicium infligere (per conuerſionem ſcilicet ad Euangelium, vt ſæpe dixi) vt vel hinc manifeſtè perſpiciat, quàm fuerit futilis & inanis ſua illa priſtina confidentia. Et verò, qui ſupplicij verba paulò accuratiùs intendat, facilè deprehendat, ſpiritalem debere eſſe eorum intellectionem. Etenim dum textus plagas omnes recenſet meretrici pariter euenturas, ait, *Mors & luctus & fames.* quaſi quiſpiam è patibulo ſuſpenderetur, & poſt obtortam gulam damnaretur

Expenditur Iſaiæ locus, quẽ in his Apocalypſeos verbis habetur reſpectus.

Ex ipſo ordine plagarum, quas Apocalypſis recẽſet, colligi non obſcurè eas eſſe myſticè accipiendas.

A ad triremes. Nam ſi iuxta materialem ſenſum forent hæc verba intelligẽda; quæ obſecro fames illa eſſet, quæ aliquem premeret eo ipſo die, quo flãmis exurendus eſſet? Accedit quòd Iſaias & Ieremias affirmant, ignem illum veluti Sodomæ fore; ex quo nullus omnino ſit euaſurus. Si verò ſpiritalem inquiramus intellectionem, mirè ſibi ſeries & ſenſus conſtant. *Mors & luctus & fames, & igne comburetur.* hoc eſt, vt idololatriæ & peccato moriatur: deinde priſtina deploret peccata: poſteà

B eſuriat, & ſitiat iuſtitiam: poſtremò diuini amoris igne flammeſcat. Quia verò tanta hæc tamque admirabilis rerũ mutatio propriũ erat diuinæ dexteræ ac roboris opus, propterea ſequitur, *Quia fortis eſt, qui iudicabit illam.* quaſi dicat, Deum eſſe potentiſſimum, vt tantam rerum conuerſionem poſſit repentè præſtare, & efficere, vt ſupplicium prædictũ illo ipſo ordine mirabili executioni mãdetur.

TEXTVS.

Verſ. 9. *Et flebunt, & plangent ſe ſuper illam reges terræ, qui cum illa fornicati ſunt, & in*
C *delicijs vixerunt, cùm viderint fumum incendij eius.*

10. *Longè ſtantes propter timorem tormentorum eius: dicentes, Væ, væ ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis: quoniam vna hora venit iudicium tuum.*

11. *Et negotiatores terræ flebunt, & lugebunt ſuper illam; quoniam merces eorum nemo emet ampliùs.*

D 12. *Merces auri & argenti, & lapidis pretioſi, & margaritæ, & byſſi, & purpuræ, & ſerici, & cocci, & omne lignum thyinum, & omnia vaſa eboris, & omnia vaſa de lapide pretioſo, & æramento, & ferro, & marmore.*

13. *Et cinnamomum, & odoramentorum; & vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & ſimilæ, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorum, & rhedarum, & mancipiorum, & animarum hominum.*

E 14. *Et poma deſiderij animæ tuæ diſceſſerunt à te, & omnia pinguia, & præclara perierunt à te, & ampliùs illa iam non inuenient.*

15. *Mercatores horum, qui diuites facti ſunt, ab ea longè ſtabunt propter timorem tormentorum eius flentes, ac lugentes.*

16. *Et dicentes: Væ, Væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo & purpura & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioſo, & margaritis.*

F 17. *Quoniam vna hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ, & omnis gubernator, & omnis, qui in lacum nauigat, & nautæ, & qui in mari operantur, longè ſteterunt.*

18. *Et clamauerunt videntes locum incendij eius, dicentes: Quæ ſimilis ciuitati huic magnæ?*

19. *Et miſerunt puluerem ſuper capita ſua, & clamauerunt flentes, & lugentes, dicentes, Væ, Væ ciuitas illa magna, in qua diuites facti ſunt omnes, qui habebant naues*

naues in mari de pretiis eius, quoniam vna hora deſolata eſt.

COMMENTARIVS.

Cæleſtem adhuc vocem à Ioanne auditam eſſe in verſiculis enarrari.

PRIMÒ, certum mihi eſt (vt in huius capitis prologo dixi) pergere adhuc cæleſtem vocem. nam Ioannes ſpectatorem & auditorem hic agit, & manifeſtò progreditur in eo, quod audiſſe ſe ex cæleſti voce referebat: quandoquidem nullo dato tranſgreſſionis ad aliam rem indicio, continuat eandem narrandi ſeriem, *& flebunt, & plangent ſe,* &c. Vidimus autem ſupra per cæleſtem hanc vocē repræſentari prædicationē Eccleſiæ, poſtquā edocta eſt à Petro, Romam ethnicam in ſacris Literis eſſe Babylonem. Verùm ex hoc ipſo cooritur difficultas. Quippe hic de Babylone luctus & eiulatus vſurpatur ex iis, quæ Ezechiel de Tyri excidio deſcribit capite vigeſimo ſeptimo, à numero vigeſimo nono vſque ad trigeſimum ſextum. vbi ingentem nautarum inducit numerum; qui cinere conſperſi, decaluati, & ciliciis accincti proferunt carmen lugubre; formidinem etiam depingit ac tremorem eorum Regum, qui vicinas incolebant inſulas, nec non negotiatorum voces & querimonias. Si ergo hæc Eccleſiæ vox in eo fundatur, quòd Petrus eam admonuit de Roma ethnica per Babylonem in ſacris figurata; quid habet commune Babylon cum Tyro? aut vbinam Petrus docuit, Romam ethnicam eſſe vrbem Tyrum; cuius vaſtitatem Iſaias cap. 23. & Ezechiel ca. 26. & 27. deſcribunt?

Difficultas in noſtra expoſitione.

Soluitur difficultatis nodus.

Reſpondeo, qui ſemel accuratè obſeruauerit; quod Scriptura aduerſus Babylonem pronunciat, non ſiſtere in ea vrbe quæ Chaldææ erat metropolis; ſed ſub eius comparatione agere de ſuperba illa ciuitate, quæ idololatriæ princeps & acerrima propugnatrix erat futura, & eandem ob rem Christum, eiuſque fidem oppugnatura: qui hoc (inquā) diligenter animaduerterit; facilè concedet, Tyri vaſtationem eſſe figuram myſticæ alterius vaſtitatis, in quam potiſſimùm mentis oculos Ezechiel intendat. Quod vbi conſideretur, facili negotio cernitur, lamentationes eas nullam aliam ad rem aptiùs transferri, quàm ad illud ipſum, quod per Babylonis ruinam figurabatur. Atque hoc ipſum nos Apocalypſis docet, videlicet, Petrum, cùm Romam ethnicam Babylonis nomine compellauit, lucem attuliſſe non iis ſolùm Prophetarum capitibus, quæ Babylonicæ vaſtitatis meminerunt; ſed illis etiam, in quibus de eiuſmodi vaſtitatibus ſermo eſt. Nam in iis omnibus Spiritus ſanctus præcipuè reſpiciebat myſticum ſupplicium de Roma ſumendum. Quamobrem ſignificanter ſatis Eccleſia ad Babylonis applicat ruinam, quod de Tyri excidio ſcriptum reperitur. Quaſi hoc pacto Eccleſia nobis innuat, myſticam Babylonem eandem cum myſtica Tyro eſſe; quemadmodum myſtica Sodoma eſt etiam eadem cum Ægypto myſtica; vt affirmat Apocalypſis capite vndecimo numero octauo. vnde myſtica etiam ciuitas Boſra Moabitarum metropolis erat pariter eadem cum myſtica Babylone, atque adeò, quod Iſaias affirmat de Boſra capite trigeſimo quarto, numero decimo, idem ipſum applicat quoque Apocalypſis ad Babylonem cap. 19. numero tertio.

Quæ de Tyri excidio à Prophetis enunciantur, eſſe etiam de myſtica Romæ ruina intelligenda.

Nec primus ipſe ita ſentio. Alij enim id priùs adnotauerunt interpretes; inter quos Forerius Iſaiæ capite vigeſimo tertio, numero duodecimo docet, Tyrum, cuius euerſionem Iſaias deſcribit, A iuxta Apocalypſeos explicationem eſſe Antichriſtianorum ciuitatem. Hæc ille. Rectiùs tamen dixiſſet, ſi Tyrum eſſe Romam ethnicam diceret. Nam & de Romanis Gentilibus dixit Ioannes, ſua iam ætate Antichriſtos eſſe plures. Præterea, Arias Montanus Iſaiæ capite 34. numer. 10. apertè nobiſcum ſentit; fatetur enim in eo Iſaiæ capite, per Idumæam Romanum Imperium, per Boſra Romam ſignificari: & incendium illud, quod vaticinatur Iſaias, eſſe ignem Euangelij. Et quamuis grauiſſimorum interpretum antiquorum auctoritatem B pro mea ſententia poſſem afferre, illud tamen hic mihi oſtendiſſe ſit ſatis, meæ interpretationi non antiquos ſolùm expoſitores; ſed ex recentioribus eos, qui literali ſenſus explicationi valdè ſtudere cenſentur, adſtipulari.

Beda ſent. probatur, qui haſce omnes lamentationes myſticè eſſe interpretandas docet.

Secundò certum etiam reputo, quod Beda & ferè omnes interpretes ex hoc ipſo contextu probare nituntur; nimirum huiuſmodi lamentationes myſticè eſſe intelligendas, nec fieri poſſe, vt in iis de propria & materiali Romæ vaſtatione ſit ſermo. Illud tamen à Beda & eius ſectatoribus differo, nam illi pro Babylone non Romam aut peculiarem C aliquam vrbem, ſed vniuerſam reproborum multitudinem intelligunt. Ego tamen Babylonis nomine antiquam Romam ethnicam in Apocalypſi deſignari arbitror: eiuſque ruinam interpretor in ſenſu formali de Roma quatenus ethnicâ: ad eum modum, quo Paulus de peccatoris conuerſione verba faciens, ait, veterem hominem deſtrui atque emori. Porrò quamuis Ribera & Viegas contendant ſoluere argumenta, quibus Beda materialem huius vaſtationis ſenſum refutat; illud ſaltem præſtare non poſſunt, vt Apocalypſeos acoluthiæ faciant ſatis. Nam poſt Romæ D conflagrationem ſequuntur mille Eccleſiaſticæ pacis anni. Et nonnulla quidem Bedæ argumenta, licèt non peruincant Babylonis nomen ad reproborum vniuerſitatem eſſe propagandum, illud ſaltem obtinent, hanc lamentationum viſionem non poſſe, ita vt ſonat, accipi. Conſtat hoc manifeſtè ex eo, quod affirmat textus ipſe; fumum ſcilicet ex Babylonico incendio ſublatum à terræ Regibus peruideri. Quòd ſi quiſpiam cum Ribera credat, in textu ſermonem eſſe de ipſiſmet Regibus, qui Romam ſunt euerſuri, profectò, quod mox additur, *Longè ſtantes propter timorem tormento-* E *rum eius*; veriſimile neutiquam eſt de illis accipi, vt ſonat. Etenim credibile non eſt, illos tantopere formidare eius incendij quod ipſimet excitauerunt, propinquitatem; vt procul inde abſcedant. Deinde cap. 19. 3. additur *Fumus eius aſcendet in ſecula ſeculorum.* At corporeus fumus in ſæculorum ſæcula permanere qui poteſt? Præterea Ribera & Viegas inter ſe non conſentiunt. Ille enim ait, eoſdemmet Reges, à quibus eſt Roma comburenda, in eius incendio præ animi ſenſu & commiſeratione lacrymas profuſuros; ſicut olim fecit Titus in Ieroſolymæ ruina. Quinimò ſibi perſuaF det, non alios eſſe poſſe Reges, qui vrbis excidium lamententur. Nullus enim alius inſuper præter decem illos Reges, in toto orbe futurus. Viegas verò affirmat, alios prætereà multos in orbe fore, nec decem illos ploraturos, qui Romam vaſtaturi ſunt; ſed alios, qui ſimilem ſibi timeant deſtructionem: ac demum illos ipſos, qui lacrymis & lamentis indulgebunt, prædam ac pabulum hiſce decem Regibus futuros, ita vt nulli alij, præter decem ipſos Reges, in toto orbe ſint ſuper. Enimverò vtaliàs iam vidimus, de hiſce decem Regibus dubitat Auguſtinus. Et certè multò aptiùs atque

Confirmatur præcedens expoſitio de myſtico harū lamentationum ſenſu: & oppoſita pariter opinio confutatur.

atque feliciùs Apocalypsis exponitur de mystica ant æquæ vrbis ruina, ipsius senatoribus ad veram Christi Religionem commigrantibus. Ac proinde, qui Babylonis ruinam & exustionem deflent, nullo modo credendi sunt esse iidem, qui faces ac malleolos ad vrbis incendium comparabunt.

Quo pacto sint accipienda regum, mercatorum & nautarum lamentationes.

Tertiò, huiusmodi lamentationes Regum, mercatorum atque nautarum, qui dicuntur Babylonē deploraturi, nullo modo accipiendæ sunt, vt sonant, sed vt perelegans quædam fictio, quæ valde ornet clarissimum hoc de mystica Babylonis ruina vaticinium. Sunt enim hæ næniæ ex Ezechielis capite vigesimo septimo desumptæ. Ad proximum autem illius Prophetiæ sensum (quæ Tyri euersionem continet) nemo affirmabit, opinor, necessarias esse omnes illas cæremonias, cuiusmodi sunt conspergi cinere, decaluari, & ciliciis accingi ad Tyri miseriam lamentandam. Lachrymæ etiam, planctus & querimoniæ eodem pacto sunt intelligenda. Quare in ea visione Ezechielis, potissimùm figenda est mentis acies in præcipua significatione, quæ eiusmodi est. Tyrum nempe omnino fore euertendam, tantámque eius calamitatem & miseriam fore, vt satis esset materiæ ad eius infelicitatem deplorandam, qua ratione describit Propheta. Si ergo ad sensum proximum non opus est nænias ita accipi, vt verba ipsa præ se ferunt; quanto minùs ad præcipuum sensum? imò verò quanuis in hoc Apocalypseos loco Spiritus sanctus ageret de corporea & materiali Romæ vastatione; huiusmodi lamentationes non aliter erant explicandæ, atque næniæ illæ Ezechielis, quoad proximum attinet sensum: hoc est, in Tyri ruinam. Cum autem compertum sit, Babylonis ruinam, quæ hic defletur, esse mysticè vsurpandam; manifestum item est, ænigmaticum pariter esse debere sensum næniarum, quibus hæc exornatur Prophetia.

In regibus, mercatoribus & nautis Romam lamentantibus quinam figurentur.

His ita præmissis, aduerte tria hominum genera dolere maximè ac lamentari propter Babylonis ruinam. Illi autē sunt, Reges terræ βασιλεῖς, & mercatores ἔμποροι, & turba nautarum ὅμιλος ἐπὶ τῶν πλοίων, atque hi omnes longè stant propter timorem tormentorum eius. Cùm ergo huiusmodi næniæ, vt iam diximus ænigmaticæ sint: Reges, mercatores & nautæ, qui miseram Babylonis vicem ac ruinam dolent, & lacrymis atque lamentis prosequuntur, ij sunt qui propter Romæ conuersionem magnoperè doluerunt. Namque vt cæci ac dementes, illam ipsam conuersionem ad fidem & humilitatem Euangelij, pro vrbis ipsius casu & vastitate reputabant. Nota est hanc in rem Symmachi Epistola, qua dolet ac lamentatur, & B. Ambrosij ad eandem responsio. Atque ad Regum, mercatorum & nautarum distinctionem illud imprimis obseruare iuuabit; vnumquemque suo proprio affectu ac sensu duci in earum rerum, quas amat, aut odit, æstimatione. Quapropter superbis publica humilitatis professio, auaris contemptio diuitiarum, libidinosis vitæ puritas & integritas acerbissima erāt. Iam, cùm *omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis sit, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ*: ad tria hæc capita reuocatur odium ac detestatio, quæ in Gentilium animis aduersus Christianam Religionem adhuc residebat.

Superbia, auaritia, ac luxuria per modo tribus hominum generibus supradictis per

Superbia igitur in superbis terræ regibus; auaritia in mercatoribus lucro inhiantibus; luxuria in vilibus atque abiectis hominibus (cuiusmodi turba nautica esse solet) apprimè figurantur. Nam terreni reges sunt summi; mercatores medij; nautæ verò infimi. Vt autem significetur, quamuis ido-

A lorum cultus fuerit Roma depulsus, non omnes mox ad Christiana sacra transisse; sed aliquos adhuc Romæ conuersionem doluisse, idque tum superbos, tum auaros, tum etiam libidinosos: ad hoc inquam congruenter inducitur Romæ incendium, quasi maximo dolore afficiens huius sæculi filios; ac proinde ostenditur ex omni hominum genere, nempe ex summis, mediis & infimis non defuisse, qui intimo tacti dolore Romam lamenti, & eiulatibus prosequerentur. Depingitur autem in regibus superbia, auaritia in negotiatoribus, in

ordinem eo placeuntur.

B infima plebe turpitudo; vt innuatur præcipuum cuiusque hominum generis impedimentum, quominùs Christi fidem amplectantur. Etenim nobiles viros ac primarios impedire ac retardare solet superbia; ex media plebe susceptos, cupiditas & auaritia, infimos & abiectos homines, effrænata libido atque luxuria: facta videlicet vitij cuiusque accommodatione ad illud hominum genus, in quo frequenter imperitare solet, iuxta marinæ Bestiæ picturam, de qua supra cap. 13. & in Ethnicis quidem Regibus superbia notatur verbis illis, *In delicijs vixerunt.* Namque Græca vox στρηνιάσαντες, non

Quomodo in Regibus denotetur superbia.

C significat modò delicias; sed etiam pompam, superbiam ac ferocitatem. Græci enim verbi vis ac proprietas significat, superbire, ac ferocire. Quemadmodum ferox aliquis & indomitus equus excussis frænis tumultuatur, atque superbit, & suopte fertur ingenio. In mercatoribus verò auaritiam textus exprimit, ait enim eos lachrymis & ploratibus se dedisse; *quoniam merces eorum nemo emet amplius.* Quòd si in sordibus & squalore rectè figuratur obscœnæ libidinis fœditas ac turpitudo; nullū hominum genus magis sordidum & squalidum, quàm nauticum vulgus. Quinimo ὅμιλος videtur significare infimam remigum turbam; cùm olim

Quomodo in mercatoribus auaritia.

Quomodo in nautis luxuria.

D nulla ferè nauis absque remis fuerit. Et quidem congruens satis fuit, maritimis hominibus sub hac pictura suum locum tribui propter peculiarem allusionem ad illum Ezechielis locum; in quo depingens nænias & lamentationes ob Tyri ruinam, tria hæc hominum genera inducit; videlicet Reges, mercatores & nautas.

Longè stantes propter timorem tormentorum eius.] Vers. 10.

Hoc affirmatur primò de Regibus numero 10. Deinde de mercatoribus numero 15. *Longè stabunt propter timorem tormentorum eius, flentes, ac lugentes.* Posteà de nautis n. 17. *Longè steterunt.* Nec triplex hæc in triplici hominum ratione repetitio mysterio vacare putanda est. Illud mihi in præsenti oc-

E currit; ob Christianæ religionis ac vitæ rigidæ formidinem & horrorem procul ab Ecclesiæ communione & ab ipsa animi salute recedebant, qui fluxarum rerum amore irretiti, & pomparum, cupiditatum ac libidinum studio illaqueati fidem amplecti non audebant. Item vox *Tormentorum*, mirificè exprimit, quàm acerbum mundanis hominibus, quamque graue ac minimè ferendum videatur, condonare iniurias, inimicum diligere, rē familiarem contemnere, pellicem arcere, ac voluntaria animi detestatione & castigatione corporis

Quo sensu dicantur tria illa hominū genera longè à Roma stetisse stare.

F anteactæ vitæ scelera delere. Quod autem veretur ad ignem, quo Roma exardebat, accedere, perinde est, quasi ab Spiritus sancti igne fugere, qui Romam puram ac defæcatam reliquit, veteri illa ethnica prorsus sepulta. Quamobrem qui formidabant, ne in semetipsis vetus homo interiret, næ illi ignem eiusmodi horrebant, & procul aspectabant; nec non Romæ deflebant conuersionem, quòd cum veteri Roma ipsorum pariter fastus, cupiditas & luxuriarum occasio interirent.

Secun-

Secundùm ea quæ diximus reciprocum illud *se*, quod in Latina lectione videtur redundare, dum dicitur *Plangent se*, non quidem superuacuum est, sed valdè expediens ad ipsam significationis vim. Verum sanè est significationem verbi Græci *κόψονται*, videri idem esse, ac *vexabuntur, fatigabuntur*, aut *pectus manu percutient*. Ex quo prima facie apparet, in Vulgata reciprocum *se* redundare. Fortè tamen id à vulgato expressum fuit, vt significaretur, qui in iis Romæ næniis præficarum vices agunt, eos se ipsos potiùs lamentari. Nec enim tam alienam miseriam, quàm propriarum rerum iacturam deplorabant: quamuis eiusmodi dolorem speciosæ commiserationis velo obducerent. Cōcinit quod infrà dicemus ad ea verba, *Poma desiderij tui discesserūt à te.*

Vers. 11. *In negotiatorum fletu congruenter asseri nimiū deliciarum & sumptuum excessum.*

Et negotiatores terræ.] Rectè in mercatorum fletu inseritur nimius deliciarum, pompæ & expensarum excessus; qui Romæ erat, antequàm Christi iugo flecteret ceruicem. Hac enim ratione adumbratur tum nimius rerum luxus & affluentia, quæ antea in Roma veteri redundabat, tum etiam mediocritas & parsimonia quæ in posterum futura credebatur. Et verò illa verba, *Merces eorum nemo emet ampliùs*, non asseruntur à cælesti voce, sed referuntur quasi à mercatoribus prolata, qui ideò se dedunt lamentis, quia arbitrantur, neminem fore deinceps, qui eorum merces velit comparare. Qua in re imprimis formido ipsa detrimentum exaggerat. Deinde etiam non defuit mercatoribus ratio, quapropter, Roma ad Christi Euangelium migrante, se perditum iri putarent. Nam, variante religione, necesse erat, multa etiam, quæ vix aliis vsibus, præterquam idololatriæ seruiebant, à veteri æstimatione cadere, atque contemni. Quam rerum vicissitudinem atque fortunam ea omnia subitura erant, quæ in idolorum templa, in nefandos ritus, in Gentilicam superstitionem impendebantur: quæ omnia Christiani homines necessariò detestaturi erant. Lege Tertullianum de idololatria; vbi etiam Christianis aurum, gemmas & margaritas, quibus aliquod Gentilicæ superstitionis & cultus appareat vestigium, interdicit. Quod autem de gemmis dicitur, ad tapetes etiā & pretiosa peristromata, item ad aurea & argentea vasa potest extendi. Iam in tabulis ac signis opere picturato, siue cælato fabrefactis, quid aliud nisi commentitij dij deæque visebantur?

Cur mercatores hic flere dicantur.

Præterea cum primorum Christianorum strenuo feruore non stabat, vti Christianos alios pro mancipiis haberent (id quod hac tempestate nec Romæ, nec in Gallia fas est;) quid igitur mirum, si institor aliquis conflictetur, & animo frangatur; cui tria aut quatuor mancipiorum millia erant? Vt autem faciamus gradum ad byssum, purpuram, odoramenta, equos, rhedas, armenta, vinarias cellas, olearias, frumentarias, atque alia huiusmodi, mercatorum timor & formido, quòd hæc omnia citò iacturæ naufragium factura erant, argumento est modestiæ & parsimoniæ primorum Christianorū;

Christiana vita, primis præsertim temporibus, sanctitas ac perfectio.

quorum tempore ex mundi contemptu, quem initio secum attulit Christiana Religio maximum, nō solùm sublatum est, quidquid superstitioni erat admistum, verùm etiam ob ardentissimum perfectionis & sanctimoniæ desiderium à se prorsus repulerunt, quod fastum, iactantiam, aut sæcularem apparatum redolebat. Vbi autem nullus est superuacuus sumptus, sed omnia ad mediocritatis normam exiguntur: ibi certè parum compendij facient mercatores, quia *natura paucis contenta*. Et Christianæ vitæ sanctæ ac perfectæ ratio, (ad quam se primitiui illi Christiani pro virili parte conformabāt)

A longissimè ab hisce pompis, & magnifico luxu abhorret. Id quod in sacris Baptismi cærimoniis videre est, in quibus dæmonis pompæ toties renunciantur.

Quæ cùm ita sint; cùm mercatores cernerent rerum omnium temporalium contemptionem, quæ in primigeniis Christianis enitebat; cùm audirēt illam rerum perfectam despicientiam à Christiana Religione deposci; mirum non est semetipsos, vbi Romam ad Christi fidem conuerti viderunt, pro perditis & omnino derelictis reputare. Si

B ipsi cōspicerēt in aureis illis Christianæ Religionis sæculis profanum luxum & immoderātiam siue intemperantiam, quæ posteà irrepserunt in vrbes aliquot ex iis, quæ Christianam fidem retinent, & in ea gloriantur; non erat vtique, quòd adeò sibi plangendum esse putarent. Verùm à voce cælesti non asseritur illud, *Nemo emet ampliùs*; sed asseritur quid à mercatoribus lucri auidis, & rem exaggerantibus censendum esset, conspectâ aureorum illorum sæculorum modestiâ, & auditâ Euangelicæ perfectionis doctrinâ. Christianos autem post-

C eà adeò degeneraturos ab iis moribus, quos fidei Christianæ professio postulat; id verò non erat suspicabile, ab iis præsertim, qui totius mercaturæ ruinam in Romæ conuersione plangebant. Nam dubium non est, quin in primo illo conuersæ Romæ sæculo verè aureo multùm interciderit hominum negotiantium commercium; in quo eleganter nituntur lamentationes & næniæ, quas cælestis vox describit sub mercatorum persona, qui Babylonis siue mysticæ Tyri excidium fuerant deploraturi.

Et poma desiderij animæ tuæ discesserūt à te; & omnia pinguia & præclara perierunt à te; & ampliùs illa non inuenient.] Pro voce *Poma*, in Græco habetur, ἡ ὀ-

D πώρα, singulari numero; quæ vt ait Aretas significat in communi consuetudine opportunitatem & occasionem, Quod tamen Aretæ dictum interpretatur Ribera de vulgari consuetudine; non de peritorum auctorum vsu. Verùm Græcarum literarum docti aiunt, apud probatos auctores, ὀπώραν significare solere id, quod Aretas affirmat; nempe occasionem, & opportunitatem; quamuis interdum etiam autumnum, & autumnales fructus significet. Et forsitan opportunitatis acceptio per metaphoram desumitur, quæ in primaria autumni significa-

Vers. 14. Quæ appellentur poma desiderij animæ.

E tione nitatur. Nam sicut postquàm præteriit autumnus, nulla reliqua est fructuum colligendorum spes; sic etiam vbi elapsa est occasio, se homo deceptum atque frustratum animaduertit; iuxta illud, *Fronte capillatâ, post hæc occasio calua.* Forsan etiam hæc eadem fundatur metaphora in tempestiuis & decoctis autumni fructibus; cuiusmodi sunt vuæ, ficus, pyra, nuces, & aliæ id genus. Nam & maturior æsas, quæ iuuentam seu pubertatem excipit à Pindaro appellatur, ὀπώρα. Athenæus item libro 12. ait, ὀπώραν esse, τὸ τῆς ὥρας ὄντως πρόσωπον, id est omnino idem, quod temporis faciem, seu vultum; quæ tamen est veluti occasionis periphrasis. Eustathius

F nomen ὀπώρα, deriuat ἐκ τοῦ ὀποῦ, atqui ὀπὸς, idem est, quod succus siue substantia. Atque etiam etymologia congruit significandæ opportunitati aptæ ad succum siue vtilitatem comparandam.

Nihilominus Ribera (fortè vt Vulgati partes tueatur) contendit, significationem pomi in præsenti esse magis ad rem. Ego tamen è contrario arbitror, non esse nimis difficile Vulgatam lectionem ita interpretari, vt eòdem recidat sensus. Et mihi quidem omnino videtur hic opportunius, ad occasionem percipiendi fructus respicere; alioquin explicatio

reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam Reges vna hora accipient post Bestiam.

13. *Hi vnum consilium habent, & virtutem, & potestatem suam Bestiæ tradent.*

14. *Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos; quoniam Dominus dominorum est, & rex regum, & qui cum illo sunt, vocati, electi, & fideles.*

15. *Et dixit mihi: Aquæ quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & gentes, & linguæ.*

16. *Et decem cornua, quæ vidisti in Bestia; hi odient fornicariam, & desolatam facient illam, & nudam; & carnes eius manducabunt, & ipsam igne concremabunt.*

17. *Deus enim dedit in corda eorum vt faciant, quod placitum est illi, vt dent regnum suum Bestiæ, donec consummentur verba Dei.*

COMMENTARIVS.

ILLVD imprimis in his versibus discutiendum occurrit: quæ nimirum sint hæc decem Bestiæ cornua, & verùm Dei sint amici, an inimici? Etenim vna ex parte inducuntur ab Angelo tanquam inimici Agni; expresséque asserit, *Hi cum Agno pugnabunt.* Ex alia verò parte eos depingit, quasi ingenti impulsos desiderio Deo placendi: *Deus enim* (inquit) *dedit in corda eorum vt faciant, quod placitum est illi.* Ad quorum verborum veritatem non satis videtur esse, si Deus deprauata hominum intentione ad suum ipsius consilium exequendum vtatur. Etenim peccatum aliquod permittere, & hominum etiam obstinatorum duritiem quasi instrumentum assumere ad egregium aliquod opus: id quidem longè videtur esse diuersum ab eo, quod est, Deum alicui in mentem iniicere, vt quod Diuinæ ipsius maiestati gratius est, opere compleat. Et quidem licèt interpretes hanc deuorent difficultatem: optabile tamen esse constat, vt verba illa, *Deus dedit in corda eorum*, ne violenter accipiantur. Nam fortasse inde pendet ænigmatis intelligentia, & illius elegantiæ assecutio.

Quinam per decem bestiæ cornua figurentur?

Nota ergo primò, Per decem cornua denotari senatores & optimates illius Polyarchiæ, id est Romani Imperij, quod in ipsa Bestia figuratur. Nam licèt Imperatores Romæ gubernationem ad Monarchiam reuocauerint, nihilominus tanta erat Senatus auctoritas, vt multum semper restiterit ex ea gubernandi ratione, quam Aristocratiam vocãt. Quare non omnino Monarchiæ normam Romana respublica obtinebat, sed quasi Monarchiæ & Polyarchiæ permistionem. Et in Bestiæ quidem capitibus Imperatores adumbrantur, at in decem cornibus senatores & optimates illius Reip. florentissimæ, vt in cap. 13. aduertimus: denario videlicet pro magna multitudine vsurpato, vt in cap. 7. Danielis similiter fuerat expressum.

Romanos senatores hic Reges vocari: & cur.

Secundò aduerte, in amplissimis illis senatoribus verum maximè comprobari, quod textus ait, nimirum eos, cùm proprium non habeant regnũ, reges adhuc esse. Tanta enim illis auctoritas, tanta diuitiarum copia & affluentia inerat, ac si re ipsa reges forent. Ad distinctionem verò septem capitum de decem cornibus, dicitur. *Potestatem vna hora accipient.* Nam septem capita non simul Imperium tenebant, sed vno Imperatore mortuo deligebatur alius. At verò senatorum & Principum illius Reipublicæ auctoritatem ac dignitatem possidebant pariter primariæ illæ in Romano populo familiæ. Atque hoc significat *vna hora*, id est eodem tempore. Hora enim sæpe denotat tempus, estque phrasis Græca familiaris, & apud sacras etiam Literas omnibus nota. Vno itaque tempore regnare, est regnare eodem tempore. Et quod ad rem ipsam attinet, interpretes omnes conueniunt, inter Bestiæ capita atque cornua hoc interesse discriminis; quòd capita successiuè regnant; cornua eodem pariter tempore dominantur.

Quid sit, potestatem vna hora accipere.

Sequitur, *post Bestiam*, in Græco parua cum distinctione bifariam legitur, μετὰ τὸ θηρίον, & μετὰ τοῦ θηρίου. *post Bestiam* vel *cum Bestia*. Quorum vtrũque cohæret optimè; si in Bestiæ potestate consideremus imperatoriam dignitatẽ, quæ caput erat; & maximam simul Senatus auctoritatem secundùm Imperatorem; cum quo sua etiam pariter dignitate fruebantur.

Babylonis & fornicariæ nomen qua ratione Romæ conueniat.

Aduerte tertiò Babylonis & fornicariæ nomen Romæ non conuenire, nisi quatenus idola colebat, & Ecclesiam oppugnabat. Vnde Babylonis deuastatio & horribile meretricis supplicium formaliter sunt accipienda de Romæ quatenus idololatricis ruina: nec alia præterea vastitas aut ruina opus est, quàm vt Romana ciuitas religioni Catholicæ manus daret. Ceterum hæc ipsa subiectio atque conuersio eleganter in Scriptura figuratur, veluti ingens quædam vindicta diuinitùs sumpta; quæ succendit atque excidit ciuitatem illam, quæ mundi prius erat princeps ac moderatrix; vt latiùs deinceps ostendemus.

Vnde potissimum penderet Romana vrbis ad fidem conuersio.

His igitur præmissis; vt Roma ad Christi fidem conuerteretur, non id potissimùm opus erat, vt Imperator ipse Christianæ Religionis instituta amplecteretur. Nec enim aut ipse suam publicè fidem profiteri facilè posset, toto adhuc senatu in vanæ superstitionis tenebris iacente; aut magni admodùm referret, si ea tempestate se Christianum propalam ostenderet. Ac demum vnus homo facilè è viuis excedit; illud verò præualere, & permanere solet, quod nobilior Reipublicæ pars communiter amplectitur. Quamobrem licèt vterque Philippus Christiana sacra susceperint, non tamen multùm profecerunt. Et Constantini quidem tempore effectus ipse ostendit, magnam senatorum partem, & fortasse maiorem ad Catholicam fidem priùs se recepisse. Et forsan politicis etiam rationibus consideratis expediens Constantino erat Christianorum se fautorem profiteri. Plurimum igitur huiusce rei momentum in illo situm erat, vt Romani senatores, eorumque familiæ, si non omnes initio, paulatim tamen omnes ad Christi fidem commigrarent. Præsertim, cùm quilibet ex potentissimorum senatorum numero magnâ domus familiâ & frequentissimis seruitiis abundaret: quos omnes, vbi domini fidem susciperent, necesse erat pariter eidem fidei se subdere, atque adeò Catholica Religione superante, ruinam maximam idololatriæ impendere.

Hæc ergo tanti momenti res minimè potuit executioni mandari sine magno discrimine ac periculo eorum senatorum, qui Christi fidem excipiebant, præcipuè cùm conuersio eo præsertim tempore vigeret, quo persecutionis furor æstuabat. Tunc enim efferuescebat pariter Martyrum sanguis, eorùmque virtus præstantissima durissimos hominum animos molliebat. Quapropter senatores nuper ad fidem conuersi extremum penè

Diuina virtutu efficitia in senatorū veterū animus, & ad Christianae sacra traducendis, & in pietate roborandis.

vitæ ac fortunarum discrimen pro Christi fide subibant. Verùm hoc ipsum periculum Christianam roborabat Religionem. Sic enim manifestè constabat, eam senatoribus, eorúmque familiis maximè probari. Vt autem id posset efficaciùs præstari; necessarium omnino erat, vt diuina virtus eos stabiliret, atque firmaret, quò & se Christianos publicè faterentur; & suam dignitatem, honorem, fortunas, ac vitam rigidissimo ipsius tyranni imperio libenter exponerent. Quod vbi magna senatorum pars strenuè gessit, Christianam ipsam Religionem gloriosissimè triumphare necesse erat. Quare, vt Ioannes redderetur certus de totius Senatus conuersione, déque valido senatorum robore ad suæ dignitatis ac vitæ iacturam pro Christo faciendam; ideo ei Angelus edicit, *Hi vnum consilium habent.* Quasi dicat; omnes pariter conspirabunt, vt Christianæ fidei vnitatem sequantur ac teneant. *Et virtutem, & potestatem suam Bestiæ tradent.* Id est suarum opum, facultatum, dignitatis ac vitæ potestatem facilè tyranno permittent; vt hoc obsequium Christo suo Domino ac Redemptori præstent.

Vers. 14.
Quid sit, cornua siue senatores cum Agnō pugnare.

Hi cum Agno pugnabunt.] Hoc est, illi quidem priùs Agno infensi atque infesti peracre bellum ipsius famulis indicent. Agnus tamen de illis gloriosissimè triumphabit. *Agnus vincet illos*, & suaui Catholicæ Religionis iugo subiiciet, (de hac enim imprimis victoria Agnus ipse gloriatur.) Nam si illi potentes erant; multò adhuc potentior est Christus, cui dum fasces submittent, verè Reges erunt ac domini. *Quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum.* Qui verò eius partes sequuntur, illosmet Deus seligit, & fideles reddit: *Et qui cum illo sunt, vocati, electi, & fideles.*

Vers. 15.

Et dixit mihi; Aquæ, quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & gentes, & linguæ.] Ac si clariùs diceret; noui quidem totius mundi frequentiam in vnius Romæ obsequium, vanitatem, & Idolorum superstitionem pedibus ire: nihilominus tamen

Vers. 16.
Quo sensu dicantur decē cornua odio habitura fornicariam.

Decem cornua, quæ vidisti in bestia, hi odient fornicariam.] Id est odio prosequentur, atque adeò execrabuntur idololatriā, eamque de medio tollendam omnino curabunt. Eâdem phrasi ait Regius Psaltes Psal. 118. 113. *Iniquos odio habui, & legem tuam dilexi.* Quod paulò infrà exponens, *Omnem* (inquit) *viam iniquitatis odio habui.*

Quomodo item illam desolatura & spoliatura dicantur.

Et desolatam facient illam, & nudam.] Quippe illis, eorúmque familiis Christiana dogmata complexis; quidquid accessionis & incrementi Catholica Religio acceperit, in magnam idololatriæ iacturam atque perniciem cedet: quoad sola atque inops derelinquatur. Nam & homines illius cultores & diuitiæ atque opes ad Religionem Christianam congregabuntur.

Quid sit carnes fornicariæ manducare.

Et carnes eius manducabunt.] Locutio hæc internecinum odium indicat, id quod ipsa ænigmatis elegantia poscebat. Etenim morsibus fornicariam meretricem dilacerare, perinde est, quasi potiores ipsius partes morsibus ab ea diuellere; dum ad Christi fidem traducuntur ij, qui antea infidelitatis membra & partes nobilissimæ erant; quibus ad Christianam fidem adductis, ipsius res mirum in modum locupletabitur. Postremò: *Ipsam igni concremabunt.* Eò enim fortissimorum senatorum virtus ac robur euadet; vt Romam idolorum cultricem, quatenus eiusmodi est, funditus deuastent; hoc est idololatriam ita euertant, vt nihil ex ea reliquum fiat præter cinerem; id est totius mundi pœnitentiam atque erubescentiam, quòd antea idololatriæ fuerit addictus.

A His ita explicatis, mox apparet, quàm verè ac propriè, verba illa adiiciantur, *Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum est illi.* Nam diuina gratia ac virtus, quæ senatorum Romanorum corda occupauit, egregium illud atque admirabile facinus edidit; dum illis vires, animóque suggessit, vt pro ipsius obsequio atque gloria se ipsos, suáque omnia sponte in tyrannorum manus ac potestatem traderent. Donec Deus hoc pacto Romam illam ethnicam prorsus de medio tolleret, sicuti iam antea prædixerat. Id enim significatur
B verbis illis; *Vt dent Regnum suum Bestiæ, donec consummentur verba Dei.*

Refertur itaque refutatur alia de decem cornibus explicatio, quæ ad Antichristi tēpora transgreditur.

Hæc nostra de decem cornibus interpretatio necesse est illis omnibus noua atque insolita videatur, qui firmiter ad eam animi conceptionem adhæserant; vt crederent, quidquid textus de decem Regibus asseuerat, reapse, vt sonat, sub Antichristi tempora euenturum. Tunc enim arbitrantur Romam re verâ per decem Reges corporeo igne prorsus arsuram: de quo dubitat Augustinus, vt alibi ostendimus. Me quidem Apocalypseos acoluthia docet, in hoc loco esse sermonem de anti-
C qua illa Roma ethnica, quæ Christi Ecclesiam insectabatur. Et quidem vaticinium illud de Babylonis vastitate & exustione nihilo potest aptiùs aut congruentiùs exponi, quàm re ipsâ accidit; nimirum de incendio per ignem illum excitato, quem Christus venit mittere in terram. Quàm verò sit huiusmodi vindicta Apocalypseos stylo & grauitate digna, diximus latè in prologo notatione 22. vbi ostendimus familiare valde esse Scripturæ, sub vindictæ allegoria de peccatorum conuersione loqui. Atque vt in scelerati hominis conuersione ait Paulus, veterem hominem emori, & nouum
D alium ac nouam creaturam condi; sic etiam in Romæ conuersione ad fidem verissimè & elegantissimè dicitur Roma vetus interiisse, & quædam alia Roma à Deo fuisse fundata, quæ & Agni est sponsa, & Ecclesiarum omnium Regina. Et quamuis verum esset, vrbem Romam prope Antichristi aduentum materiali igne fore comburendam, tunc quidem non illa conflagraret, quæ olim Christi Ecclesiam persecuta est. Illa enim Ecclesiæ oppugnatrix, quo tempore Ioannes Apocalypsin scripsit, prorsus iam interiit, & absonum omnino est, cùm Ioannes eodem scribat tempore, quo Roma ethnica validissimè Christi Ecclesiam
E oppugnabat, illum silentio inuoluisse admirabilem tot persecutionum grauissimarum exitum; & fecisse gradum per durissimum hyperbatum ad eum exitum, qui sub extrema mundi tempora maneret Romam propter alia flagitia, quæ ipsa ciuitas ad Christi iam fidem conuersa fingitur tunc commissura.

Diuinæ prouidentiæ ac misericordiæ ratio in mystico Romæ ethnicæ supplicio, siue conuersione.

Obseruatione insuper digna est admirabilis diuinæ prouidentiæ ratio; quæ ita rerum seriem ordinemque disponit, vt plerumque delictorum sup-
F plicia quodammodo necesse sit in peccatorum conuersionem immutari, atque desinere; quibus proinde plurima tribuat beneficia. Etenim si hoc Apocalypseos vaticinium impensè discutiamus; grauissimum Romæ ethnicæ scelus fuit immanis illa crudelitas, qua innumerabilium Martyrum cruorem effundebat. Cùm ergo Romæ ipsius peccatum debitam mox è cælo vindictam postularet; ex alia verò parte effusus Martyrum sanguis vberrimos Martyrij fructus in Ecclesiæ gloriam atque triumphum suo quasi iure deposceret; æquissima exigebat ratio, vt primùm omnium martyrio tot

Dei amicorum ac familiarium ſuus debitus redderetur fructus. Sub hæc, nulla alia vindictæ ratio de Roma ethnicâ ſumenda videbatur eſſe ſuper, quàm vt ad Chriſti fidem traduceretur. Hoc igitur pacto idolorum ſuperſtitio atque Gentilium ſæuitia mirandum in modum fuere ſupplicio affectæ; dum illi ipſi, qui antea idololatriæ & crudelitatis erant ſtudioſiſſimi, ante ſacras Martyrum reliquias venerabundi prociderunt; & iidem de ſemetipſis ſumpſere vindictam per ſuperiorum ſcelerum deteſtationem, corporis macerationem, & rigidæ Euangelij perfectioni ſubiectionem.

Honorificam in Apocal. mentionem fieri ſenatorum, qui ad Chriſti olim fidem fuere conuerſi.

Præter hæc: in hac ipſa Apocalypſeos narratione de decem cornibus, déque inflicto ſupplicio meretrici, fit honorifica ſatis mentio Romanorum ſenatorum, qui Chriſtianæ fidei iugum ſubierunt. Quorum conuerſionem atque martyrium Deus aſſumpſit ad præſtantiſſimũ illud facinus, hoc eſt ad myſticam Romæ conflagrationem, atque adeò totius Romani imperij procurandam. Quapropter vrbi Romæ glorioſiſſima eſt Apocalypſeos prophetia, nec familiis eorum ſenatorum, qui Chriſtianam religionem amplexi, pro illa fortiter occubuerunt, quidquam illuſtrius aut magnificentius potuit accidere, quàm vt in ſacro hoc & arcano libro notarentur, tanquam clariſſimi illius facinoris duces, ex quo pendebat vniuerſi orbis Romani conuerſio.

Babylonis antiqua vaſtitas, de qua Prophetæ fuere locuti, quo pacto ſit accipienda.

Iam ſi animaduertamus, in hac Romæ conflagratione alludi ad vindictam, quam Deus ſumpſit de Babylone antiqua, cuius nomen ethnicæ Romæ accommodatur; quanuis Prophetæ ex ipſo vaticinandi modo viderentur incendium ac vaſtitatem Babyloni minitari; effectus tamen ipſe oſtendit, ſupplicium à Deo inflictum Chaldæis, (quibuſcum illæ prophetiæ in ſenſu proximo loquebantur) non illud fuiſſe, vt ciuitas illa corporeo igne abſumpta, & in cineres fieret redacta, ſed vt Chaldæorum Babylone regnantium Monarchia finiretur, & in eadem vrbe Perſarum atque Medorum Monarchia ſuccederet. In qua rerum viciſſitudine Babylon antiqua, quatenus Chaldæorum erat metropolis, non ſecùs interiit, ac ſi flammis fuiſſet exuſta. Etenim quòd integra vrbs in Perſarum ac Medorum poteſtatem peruenerit, perinde fuit, quaſi in eodem ſitu noua alia conderetur Babylon, in qua ſeruirent ij, qui priùs imperabant.

Quòd ſi quiſpiam dixerit, ſi non eo ipſo tempore, at poſtea Babylonem tandem aliquando fuiſſe prorſus euerſam. Id ſaltem non eſt, quod à Prophetis prædicitur. Illi enim agebant de eorum ſupplicio, qui Ieroſolymam inuaſerant ac diripuerant: poſtquam verò Babylonis dominatus ad alias gentes conceſſit, quanuis verum fuerit, illam multis poſteà ſæculis incendio conflagraſſe, hoc certè minimè fuiſſet præſtitum ad eos vlciſcendos, qui Ieroſolymam deuaſtarunt. Vides ergo proximum earum propheticarum ſenſum, non fuiſſe de materiali (vt ita dicam) euerſione, ſed de formali, videlicet quatenus erat Chaldæorum metropolis. Ad rem. Cùm in Apocal. Spiritus ſanctus manifeſtè Romæ ethnicæ applicet, quod aduerſus antiquam Babylonem prædictum videbatur, Babyloniæ illius vaſtitatis exitus admonitioni atque adeò argumento nobis eſſe poteſt; hoc Romæ excidium, de quo agit Apocalypſis, non proprium ac materiale fore, ſed formale ac myſticum, ſicuti explicatum ſuprà eſt. Atque hic erat præcipuus ſenſus propheticarum Iſaiæ & Ieremiæ: quæ primo aſpectu de Babylone loquuntur; ſed per eius comparationem de Babylonis filia, id eſt Româ ethnicâ.

A Circa illa verba, *Aquæ quas vidiſti populi ſunt, & gentes & linguæ*; Nota illud Numerorum 24. 7. *Fluet aqua de ſitula eius, & ſemen illius erit in aquas multas.* Siue vt alij legunt, *in gentes multas.* Et conſule pariter, quæ diximus cap. 1. 15. ad ea verba, *Vox illius tanquam vox aquarum multarum.* Ambroſius reſpicit hic ad aquas fluminis. Ait enim populos multos in mortem properare cum ſonitu, & alios aliis ſuccedere. Facit, quòd antiqua Babylon ſuper fluminis aquas ſedebat. Ceterùm ad populorum, gentium, ac linguarum ſignificationem aptiſſimè à mari B ſumitur comparatio. Eò enim omnia confluunt flumina: vnde & mare ipſum eſt ingens illa aquarum congregatio, quæ diuerſas habent origines. Ita etiam in Romano Imperio, ſiue in vniuerſo mundo continetur quædam innumerabilium populorum congregatio; quorum ſingulis diuerſæ ſunt origines. Et fortè in aquarum allegoria ad generationem tacitè reſpicitur.

Verùm hic in aquis multis, ſuper quas mulier ſedet, ſermo ſit de aquis fluminis, an de aquis maris.

TEXTVS.

C Verſ. 18. *Et mulier quam vidiſti, eſt ciuitas magna, quæ habet regnum ſuper Reges terræ.*

COMMENTARIVS.

HIc verſus non parum faceſſit negotij illis, qui aliam ab antiqua Roma expoſitionem ſequuntur, at in noſtra explicatione nihil clarius. Quare magna hinc petitur noſtræ explicationis confirmatio.

D

NOTATIO II.

In qua obiter referuntur aliorum expoſitiones de decem cornibus.

Varia aliorũ interpretationes referuntur de decem beſtiæ cornibus.

PRIMÒ; Riberà, Viegas, Aretas, & Beda verba illa, *Poteſtatem vna hora accipient*, explicant, id eſt exiguo tempore regnabunt.

Secundò: Pro decem cornibus ait Viegas communi declaratione intelligi omnia regna regibus impiis ſubiecta. Sed Anſelmus, Ansbertus, Haymo, Richardus, Ribera, & ipſe Viegas interpretantur de decem regibus, quos Antichriſtus inueniet. Et Ribera §. 4. notat, eos principiò Ro-E mano Imperio fore ſubiectos.

Tertiò. *Hi odient fornicariam.* Communis declaratio (ait Viegas) eſt, fouendo & adiuuando impiorum multitudinem aduerſus Chriſtum, eam facient obnoxiam cruciatibus ſempiternis. Ribera & Viegas aſſerunt, ab iis decem regibus euerſum iri Ieroſolymam, vt orbem inter ſe partiantur; idque antequam ab Antichriſto ſuperentur: futurum enim, vt Antichriſtus tres ex illis occidat.

Quartò: *... eſt Beſtiam, & cum Beſtia*, ait Ribera idem eſſe hac ratione, *... eſt Beſtiam*, vt eam ſequantur; *cum Beſtia*, vt ei pareant. Porrò, *tanquam reges*, inquit Ribera, quia quãuis Reges ſint futuri; paruo tamen tempore durabunt.

Quintò: *Carnes eius manducabunt.* Hyperbolicè id dictũ vult Ribera, ad vehemens odium ſignificandum, ex viſitata Scripturæ locutione Iob 19. 22. & 31. 31. & Pſal. 26. 2.

Proponitur de meretricis ſupplicio alia expoſitio, præter ſuperiùs traditã: quæ tamen non admodũ probatur.

Sextò: in meretricis ſupplicio dicet aliquis, præter Ro-F mæ conuerſionem, conſiderari etiam poſſe infinitam penè hominum multitudinem, qui in Romana Republica deſiderati ſunt ſatis meritò ob fidelium Martyrum ſupplicia: & ipſos quidem annales eſſe plenos Romani Imperij bellis & cladibus, quæ acciderunt eorum Imperatorum tempore, qui ante Conſtantinum poſt conſcriptam Apocalypſin Romanum gubernarunt imperium. Victoriæ autẽ, tanto Romanorum ſanguine effuſo, ſunt interdũ ab ipſis Romanis partæ; vt multo luctu atque lacrymis conſtarent victoribus. Ciuile quidem bellum inter Septimium Seuerum & Nigrum geſtum poteſt iure optimo inter totius orbis bella ſanguinolenta, & poſt hominum memoriam crudeliſſima numerari. Iam ipſius Imperatoris aſſeclæ & milites

lites illius custodiæ destinari ipsum facili negotio trucidabant, imperiumque pro libito diuendebant. Imperatores verò ex senatoribus quamplurimos leuissima de causa necabant. Quin inter prosperos felicium rerum successus, nonnunquam horribiles adeò tempestates intercidebant, vt sæpiùs Roma ad summum infelicitatis discrimen perueniret. Verùm enimverò quamuis minimè dubitem, quin hi rerum euentus calamitosi pro effuso tot Martyrum cruore Romanis frequenter acciderint, hæc tamen omnia ad præcipuum Apocalypseos finem quasi leuioris momenti reputanda sunt. Nec enim de minori calamitate ac miseria Romanæ vrbis hic agitur, quam vt antiqua illa ciuitas ethnica in puluerem redigatur.

Beda & aliorum expositio de ciuitate magna, quæ habet regnū super reges terræ.

Ciuitas magna, quæ habet regnum super omnes reges terræ. Qui cum Beda magnam hanc ciuitatem de impiorū multitudine interpretantur, contemplari solent, quod frequēter accidere videmus, vt improborum hominum cœtus ac respublicæ dominatum in peculiares Reges, & in ipsos etiam Monarchas habeant. Nam eo ipso, quòd mundanorum hominum frequentia vitium aliquod quantumuis infimum & abiectissimum amplectatur, videtur illud quasi communi lege ac plebiscito sanciri, cui vel Principes ipsi improbi quasi mundi subditi se supponunt. Nec enim eis vires sunt ac lacerti, vt pedem aliquando figant, nec se vulgaris erroris impetu ferri patiantur. Hinc profi-

A sciscebatur, vt veteres illi Imperatores simul cum ipso populo in Christi Euangelium conspirarent; *conuenerunt in vnum* sub eodem dæmonis vexillo, id est, sub eodem Babylonici imperij errore.

Alia decem cornuum expositio, ad ea verba, regnum nondum acceperunt.

Non deerit fortè, qui per decem Bestiæ cornua, quæ meretricem odio sunt prosecuta, intelligat ducum Romanorum ambitionem; qui quamuis magna essent potestate, sed *regnum nondum acceperunt*, quia nondum fuerat illorum expleta cupiditas, qua Imperium affectabant. Cùm autem iidem ipsi fuerint præcipui persecutionis ministri; per eosdem voluit Deus se ab infami meretrice vlcisci. Consilium autem diuinum fuit huiusmodi, vt permitteret in Imperij ducibus cupiditatem & ambitionem dominari. Deinde ambitiosis hominibus familiare est, vt ad idem omnes supremæ dignitatis fastigium adspirent. Qua in re quilibet sui compos desiderij conatur euadere, & ad optatum finem
B assequendum, omnes pariter summa opum vi obsequium mundi Bestiæ præstare non dubitant. Nemo enim magis est mundo eiusque legibus addictus, quàm honoris ac dignitatis ambiens. Huius igitur æmulationis & ambitionis permissu vlciscuntur Deum ambitiosi ab infamis meretricis flagitiis. Namque omnes sibimetipsis sæuissima inferunt bella. atqui bella ciuilia, quid aliud sunt, quam ipsius Reip. vastitas ac ruina? Hoc ergo est Ecclesiam à meretrice ipsius hoste vindicari.

CAPVT XVIII.

Prologus de totius capitis partitione, & cohærentia.

Capitis huius 18. argumentum atque partitio, & partium inter se cohærentia.

IN prologo capitis 17. vidimus, quemadmodum Angelus magnæ potestatis, (qui describitur initio capitis 18.) significet B. Petrum. Imprimis ergo refert textus, quòd hic magnæ potestatis Angelus dixit. Deinde narrat Ioannes se aliam è cælo vocem exaudisse; quousque verò hæc de cælo vox progrediatur, id attentè consideremus oportet. Multi interpretum statuere videntur, huiusmodi vocem vltra versum octauum non procedere: vbi dicitur, *Quia fortis est Deus qui iudicabit illam.* At fletus & lamentationes Regum, negotiatorum atque nautarum (quæ mox subsequuntur) non ita accipiunt, quasi à cælesti illa voce sint recensita; sed quasi aliquid ad vocem ipsam consecutum. Dein post huiusmodi eiulatus sequitur Ioannis gratulatio ad Apostolos ac Prophetas versu 20. Postea quidem Angelus ingentem lapidem molarem in mare proiicit versu 21. Demum, quod extremò subiungitur de voce molæ & luce lucernæ, non satis distinguunt interpretes, an referatur tanquam dictum ab eo Angelo, qui lapidem misit in mare, vel tanquam ab ipso Ioanne additum.

Mihi tamen compertum est, in toto hoc capite 18. duo tantum contineri. Primum, quòd Angelus potestatis magnæ dixit; alterum, quod vox de cælo exaudita protulit. Itaque quidquid Ioannes à versu 4. ad finem vsque capitis refert, totum hoc à cælesti illa voce audiuit. Quamobrem, quod Ioannes refert de fletu & lamentatione Regum, negotiatorum ac nautarum, ad cælestem pertinet vocem. Quod verò addit, *Sustulit vnus Angelus fortis lapidem molarem, &c.* Ioannes non refert tanquam rem à se visam; sed veluti ex cælesti voce exauditam. Huic demum voci attribuitur, quidquid sequitur ad huius capitis decimi octaui calcem.

Propositi argumenti redditur ratio, & confirmatio subiungitur.

Vt hanc totius capitis partitionem probem, adducor imprimis; quia cum dixisset Ioannes, vocem sibi cælitus auditam; cumque referre cœpisset vocis illius dicta; nulla persuadet ratio, vt credamus non eandem adhuc pergere vocem, quando additur, *Et flebunt, & plangent se*; neque posteà; cùm ait, *Et sustulit vnus Angelus fortis lapidem.* Nisi

C enim vox eadem longiùs procederet; adiungeret Ioannes, sicuti assolet, *Post hæc audiui*; aut, *post hæc vidi.* Quod cùm minimè proferat vsque ad capitis 19. initium; congruentius est, vt eò vsque prosequatur, quod ex cælesti voce audiuit. Vide suprà caput 14. nume. 15. vbi ait, *Audiui vocem de cælo.* & post vocem subdidit; *Et vidi, & ecce nubem candidam.* Deinde si semel constituamus, totum hoc ex cælesti voce Ioannem auditione excepisse; multo aptiùs capitis huius partes inter se se connectuntur. Negari autem non potest, quin ænigmatis interpreti liceat, quidquid in eo affirmatur, accipere (decorè tamen)
D qua ratione opportunius visum erit; vt omnia rectè & aptissimè inter se cohæreant.

Cùm ergo hoc caput duntaxat contineat, quod & Angelus magnæ potestatis, & cælestis vox protulerint; cumque per potestatis magnæ Angelum B. Petrus adumbretur; facilè constat, voce illa cælesti prædicationem Christianæ Ecclesiæ denotari. cælum enim sæpè in Apocalypsi Christianam Ecclesiam repræsentat, vt c. 4. adnotauimus. Mirificè autem quadrat, vt in ea tractatione spiritalis vindictæ, qua Deus Babylonem mysticam (id est Romam) fuerat vlturus, quasi fundamentum præponatur, quid de illa Ecclesiæ expectatione atque fiducia Paulus & Petrus affirmarint: de-
E inde explicetur, quod Euangelica prædicatio adiunxit iis, quæ Paulus & Petrus expresserant. Perspicuum autem est ab Ecclesiæ prædicatione nihil nouæ doctrinæ additum iri; sed ex iis ipsis, quæ Romanæ Ecclesiæ fundatores asseuerarunt, peculiari diuini Spiritus instinctu illatum iri, quod implicitè in ipsa Petri & Pauli institutione includebatur. Atque ita magno cum decoro præcedit nuncius de futura Romæ conuersione à Petro & Paulo affirmata: & mox exponitur, quod Christiana prædicat Ecclesia, quasi eundem celebrans nuncium felicissimum, & magis exprimens, & quod eidem cecinerant Apostoli. In hac enim publica lætitia Petrus & Paulus videntur præcinere; & Christianæ Ecclesiæ chorus mirifico concentu protinus illis respondere. Et in eo quidem, quod cælestis statuat

ſtatur vox, nobis proponitur ob oculos, quid Eccleſia colligat ex Petri & Pauli dictis; præſertim ex eo, quod affirmat Petrus, Romam ſcilicet eſſe Babylonem; cuius ruinam vaticinia ſacra prædicunt. Vnde potuit Eccleſia inferre ac pronunciare quod in cæleſti voce Ioanni audita figuratur; nimirum fideles hac ipſa expectatione nixos ex Roma ethnica egredi debere, per manifeſtam Chriſtianæ fidei profeſſionem; eóſque alacri & erecto animo eſſe oportere, vt ſupplicium de Roma ethnica myſticum ſumerent, & illi par pari referrent. Adhæc; illos firmiter in ea promiſſione inhæſuros fore, vt impleretur tandem, quod Iſaias cap. 47. & Ieremias c. 25. & 51. ſub Babylonis ſpecie; & Ezechiel cap. 27. ſub Tyri ſpecie deſcribunt. Atque ad hanc rerum ſummam redigitur, quódcumque cap. 18. tractatur, vt planius ex ipſo commentario fiet.

Quàm ſit B. Petro glorioſum capitis huius argumentum.

Quòd ſi hæc capitis ſumma eſt, facilè cerni poteſt, quàm ſit B. Petro glorioſum, non modò quod in tribus primis huius capitis verſibus, ſed etiam quod in toto capitis decurſu comprehēditur. Quia quamuis à verſu 4 incipiat cæleſtis vox, quæ prędicationem Eccleſiæ deſignat, hæc tamen vniuerſa Eccleſiæ prædicatio inducitur tanquam illata ab Eccleſia ex Petri ſermone atq; doctrina. Quamobrem ſicut totum cap. 17. honorificentiſſimum eſt Paulo (qui eſt primæ phialæ Angelus) ſic etiam cap. 18. in maximum B. Petri decus & honorem cedit, quantumuis non illi directè tribuantur plures, quàm tres huius capitis verſus. Quod enim Petrus aſſerit, aſſumitur veluti fundamentum, quo nitatur cæleſtis vox, quæ reliquam capitis partem occupet. Nec ſolùm id locum habet in cæleſti voce, quæ in hoc capite exauditur: verùm etiam in alijs vocibus, quæ capite 19. referuntur. Namque, vt ibi patebit, illa etiam prædicatio nititur in eo, quod Angelus magnæ poteſtatis initio huius capitis protulit.

TEXTVS.

Verſ. 1. *Et poſthac vidi alium angelum deſcendentem de cælo, habentem poteſtatem magnam, & terra illuminata eſt à gloria eius.*

COMMENTARIVS.

In hoc Angelo figurari B. Petrum.

HVNC Angelum eſſe Petrum Apoſtolum, ſatis iam ex ſuperioribus conſtat, atq; ad eius excellentiam & primatum dignè expendendum, omnino neſcio, quæ verba poſſent magis appoſita proferri, quàm vt angelus magnæ poteſtatis & auctoritatis vocaretur, hoc enim ſignificatur Græco nomine ἐξουσία, quo Ioannes hic vſus eſt. Præſertim quia ex Petri & Pauli binario Petrus eſt, cui hæc illuſtris appellatio tribuitur. Vbi manifeſtò liquet, non eſſe ſermonem de communi poteſtate Apoſtolis tradita; ſed de ſingulari illa & excellentiſſima Pontificatus ſummi auctoritate Petro collata. Et quidem in hac magnæ poteſtatis mentione manifeſtè alluditur ad id, quod Chriſtus dixerat Petro Matth. 16. 19. *Tibi dabo claues regni cælorum.* & notandum valde eſt, ſi hic verſus D. Petro applicetur, in ſublimi hoc elogio inuenire intellectum; in quo omnino acquieſcat; alioqui aptam illius rationem reddi non poſſe. Iam, quòd dicitur de cælo hic angelus deſcendere, perinde eſt, quaſi de Petro, quatenus ſummo Pontifice & Chriſti vicario, in-

A ſtituatur ſermo. Hæc enim dignitas eſt prorſus cæleſtis atque diuina. Quod autem ſubditur; terram ab illius gloria eſſe illuminatam, miram etiam continet energiam. Indicat enim eam lucem, quæ habetur in terris de vera cæli doctrina dignoſcenda, Petri & eius ſucceſſorum auctoritati atque gloriæ eſſe annexam. Si verò referatur lumen ad terrę gloriam & honorem: vniuerſa quidem tellus ſummoperè decoratur ex eo, quòd apud ſe Chriſti contineat Vicarium cæleſti poteſtate præditum, & veritatis diuinæ aſſiſtentia fultum.

Quàm apud Petro conueniat, illuminatam eſſe terram à gloria eius.

B His addo; id, quod de B. Petro in præſenti dicitur, nempe terram illuminatam eſſe à gloria eius, aptiſſimè referri ad luculentā illā confeſſionē, *Tu es Chriſtus filius Dei viui.* Hæc enim eſt illuſtriſſima Petri gloria, iuxta illud, *Beatus es Simon Bariona.* Hæc autem Petri confeſſio illuminauit terram, & facem prætulit cęterorum fidelium fidei circa Chriſti diuinitatem. Quòd ſi adeò certum eſt, Petrum in præſenti deſignari per prima huius capitis verba: non video, quid aptius, grauius & elegantius pro foribus auguſtiſſimi templi, quod in honorem Petri Romæ erectum eſt, ſcribi poſſet; quàm huiuſ-
C modi titulus ex hoc capite deſumptus, nempe, *Angelo deſcendenti de cælo, habenti poteſtatem magnam, & terra illuminata eſt à gloria eius.*

Complementum huius prophetiæ quàm fuerit Petro glorioſum.

Iam verò huius prophetiæ complementum in myſtica Babylonis ruina Petro ipſi glorioſiſſimum extitit, non ſolùm quia ab ipſo fuit enunciata; ſed multò etiam magis, quia Petri ipſius prædicationem atque martyrium aſſumſit Deus tanquam inſtrumentum ad clariſſimum illud facinus patrandum. Præterquam quòd, cùm Romæ fuerit Petrus Epiſcopus, nihil potuit eidem Petro glorioſius accidere, quam ipſius Eccleſiam ab ipſo fundatam
D aduerſus Romanorum idololatriam præualere, & ipſam idolorum ſuperſtitionem Roma penitus exterminari? Ab hac verò gloria Petri illuminata eſt vniuerſa terra. Etenim ex eo, quòd idololatria rueret Romæ, totius orbis illuminatio pendebat. Vt autem repræſentaretur felix nuncius illius rei, quæ terram vniuerſam fuerat illuſtratura; appoſitum valde eſt, vt Angelus nuncium afferens ingenti claritate indutus appareat. Sicut etiam fortitudo, qua clamat Angelus, ſignificare videtur, in idololatriæ ruina omnipotentiam Dei, & ipſius miniſtrorum virtutem mirum in modum eluceſcere.

E

TEXTVS.

Verſ. 2. *Et exclamauit in fortitudine dicens: Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta eſt habitatio dæmoniorum, & cuſtodia omnis ſpiritus immundi, & cuſtodia omnis volucris immundæ, & odibilis.*

F

COMMENTARIVS.

Qua ratione Petro conueniat huius Angeli ſymbolum.

QVANTVM congruentiæ & veritatis contineatur in eo, quòd hæc vox tribuatur Petro, ſatis iam ex ſupradictis manifeſtum eſt. Ipſe enim in ſua prima canonica cap. 5. 13. Romam nuncupat Babylonem; quod perinde eſt, atque affirmare, in vrbe Roma fuiſſe complendum, quod Iſaias cap. 21. 9. prædixit; vbi eiſdem verbis eſt vſus; *Cecidit, cecidit Babylon,* & quod vaticinatus eſt ſimiliter Ieremias cap. 51. 8. vbi ait, *Subitò cecidit Babylon, & contrita eſt.* Vtriuſque enim prophetiæ germanus erat ſenſus,

Quid ſit, Cecidit Babylon, &c.

ſenſus, Romam ethnicam quatenus talem fore ruituram, id eſt, ad Chriſti Religionem conuertẽdam, & fictorum deorum cultum lapſurũ. Atq; ad eiuſmodi ſenſum adſtruendũ haud parum cõfert, quod ibi Iſaias ſubiungit poſt verba prædicta; nempe, *Et omnia ſculptilia deorum eius contrita ſunt in terram.*

Obiectio contra prædictã expoſitionẽ.

Huic tamen explicationi opponet aliquis, eam cum verbis proximè ſubſequentibus non rectè conſentire. Subdit enim Angelus poteſtatis magnæ, Babylonem factam eſſe dæmoniorum habitationem, & cuſtodiam omnis ſpiritus immundi, & cuſtodiam omnis volucris immundæ, & odibi-B lis. Quæ verba tantum abeſt, vt aptè ad Romę cõuerſionem referantur, vt contrarium potiùs ſenſum videantur præ ſe ferre. Nam ex alicuius vrbis conuerſione minimè ſequitur, illam deinceps à dæmonibus incoli. Sed potiùs quæ antea dæmonũ erat habitatio, fit poſteà Dei & ipſius Angelorum ac miniſtrorum domicilium. Eapropter nonnulli ſibi perſuadent, horum verborum ſenſum ſpectare ad propriam atque (vt ita dicam) materialem Romanæ vrbis vaſtationem. Ex qua contendunt futurum, vt dæmonum ac laruarum & coruorum & immundarum auium habitatio in poſterum ſit; quemadmodum antiqua Babylon, poſtquam exciſa fuit, in C dæmonum & teterrimorum animalium domicilium fuit conuerſa.

Reſponſio ad obiectionem propoſitam.

Huic tamen obiectioni reſpondeo, verba illa neutiquam referri poſſe ad materialem vrbis euerſionem. Etenim iuxta veram ac propriam ſacrarum Literarum & ſpiritalium virorum locutionem, dubium non eſt, Romam inter ſuos illos triumphos celeberrimos & innumerabilem diuerſarum nationum frequentiam, dum adhuc in idololatriæ tenebris merſa iacebat, ſine controuerſia extitiſſe multò magis propriam dæmoniorum & immundarum volucrum habitationem, quàm poſt ſuum D excidium atque ruinam foret. Si enim igne abſumpta in campum conuertenda eſt (iuxta Virgilianum illud,

Verba illa ab angelo prolata de Babylonis euerſione & dæmonum inibi habitatione in ſenſu myſtico ſunt accipienda.

Et campos vbi Troia fuit.)

Quis non videat, campum non eſſe aptiorem dæmonum habitationem, quàm vrbes idolorũ atque ipſorum dæmonũ cultrices? In huiuſmodi ergo locutione ſermo eſt de vindicta myſtica, quam de occidentali Babylone breui erat ſumpturus Deus; & quòd dicitur facta fuiſſe, hoc eſt breui facienda habitatio dæmoniorum, & cuſtodia omnis volucris immundæ, &c. exponendum eſt eodẽ modo, E quo illud Pauli 1. Corint. 1.20. *Stultam fecit Deus ſapientiam huius mundi.* vbi *facere* non eſt aliud, quàm re ipſa oſtendere, & manifeſtare, ſiue efficere vt cõſtet. Romam ergo veterem factam fuiſſe habitationem dæmoniorum, non eſt aliud, quàm per conuerſionem vrbis & orbis Romani manifeſtũ fuiſſe hominibus; Romam ethnicam, quæ adeò glorioſa apparebat, & quæ immortalium deorum domicilium putabatur, non fuiſſe aliud, quàm dæmoniorum habitationem, & ſpirituum immundorum latibula; ac proinde in ea non homines rationales F habitaſſe ſecundùm rationem viuentes, ſed myſticas feras & myſticos bubones & inferorum volucres. Quod verò de antiqua Roma ethnica dico, de eius reliquiis, quæ per aliquot annos remanſere, ſimiliter intelligo: hoc eſt de iis, qui in Idolorum cultura poſt vrbis conuerſionem remanſerunt. Quia illi etiam ſimiliter, aut maiori etiam iure à fidelibus reſpiciebantur, quaſi vrbis alicuius antiquæ ruinæ à dæmonibus & immundis auibus inhabitatæ. Deſumitur autem allegoria a domo aliqua ab hominibus derelictá, eo quòd ab horrendis lemu-A ribus, laruis & terrificationibus eam incoli & infeſtari compererint: & quam nulli deinceps homines habitare audent, ſed ſolùm veſpertiliones & aues immundæ: ex quo neceſſe eſt, vt breui penitus corruat, nec vlla deinceps remaneat illius iterum erigendæ ſpes. Iam verò facilè intelligitur, quàm fuerit apta hæc allegoria ad ſignificandum horrorem de antiqua idololatria; quem conceperunt Romani, poſtquam Chriſtianæ fidei radio ſunt illuminati: nec non ad aſſerendum breui futurum, vt eæ quoque reliquiæ, quæ poſt vrbis conuerſionem ſuperfuere ex antiqua Romanorum idololatriã, B prorſus interirent. Huic autem noſtræ explicationi fauent Primaſius, Ambroſius, Aretas, Haymo, Ansbertus, & Viegas; qui verba illa, *Facta eſt habitatio dæmoniorum*, explicant de antiqua idololatria, hoc eſt, de veteris idololatriæ exiſtimatione apud ipſos Romanos, poſtquàm à Deo illuminati ſunt; ac de ſempiterna eiuſdem idololatriæ ruina.

Duplicem Iſaiæ locum (ad quos in his Angeli verbis fit alluſio) eſſe ſimiliter in ſenſu myſtico intelligendos.

Hic eſt citra dubitationẽ verus huius loci ſenſus. Eodémque modo explicanda ſunt Iſaiæ verba cap. 13.20. qui cùm prædixiſſet, Babylonem (hoc nomine veterem Romam indicat) fore ſolo adæquandam; ſubiungit, *Non fundabitur vſque ad generationẽ & generationem, nec ponet ibi tentoria Arabs, neque pa-* C *ſtores, &c. Sed requieſcent ibi beſtiæ, & replebũtur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi ſtruthiones, & piloſi ſaltabunt ibi, & reſpondebunt ibi vlulæ in ædibus eius, & ſirenes in delubris voluptatis.* Vbi pro *Piloſis* Septuaginta legunt *Dæmonia*; & pro *Draconibus*, *ſomnum*; pro *Struthionibus*, *Sirenes*; pro *Vlulis*, *Onocẽtauros*; pro *Sirenibus* *Erinaceos*, vel *Ericios*. Atque aliæ tranſlationum varietates referuntur in notationibus Bibliorum Sixti V. ex Baſilio, Euſebio, & Hieronymo. Similis habetur locus Iſaiæ 34.11. vbi agitur de euerſione terræ Edom, & ciuitatis Boſra; & ſubditur, *Et poſſidebunt illam onocrotalus & ericius, ibis &* D *coruus habitabunt in ea.* & infrà; *Erit cubile draconũ. & paſcua ſtruthionum, & occurrent dæmonia onocentauris, & piloſus clamabit alter ad alterum: ibi cubauit lamia, &c.*

Vtroque in loco præcipuus diuini Spiritus ſenſus eſt, de idololatriæ ruina in antiqua Roma ethnica; de illa enim ſermo inſtituitur non ſolum ſub ſpecie Babylonis, ſed etiam ſub ſpecie Boſra, quæ Idumæorum erat Metropolis, vt alibi dixi. Verùm enim verò, cùm vox hæc Angeli habentis magnam poteſtatem deſumatur ex prima Petri 5.13. vbi Ro-E mam nominat Babylonem: ideo in hoc Apocalypſeos loco non directè alluditur ad Iſaiæ cap. 34. ſed ad caput 13. vbi de Babylone ſermo eſt. Veriſſimè autem dicitur Petrus, quando Romam hoc nomine compellauit, ſignificaſſe, in ea fore complendum, quod Iſaias cap. 13. de Babylone prædixerat.

TEXTVS.

F Verſ. 3. *Quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes Gentes: & Reges terræ cum illa fornicati ſunt, & mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti ſunt.*

COMMENTARIVS.

Triplex ſubditur ratio de Babylonis excidio.

TRIPLEX hic de Babylonis vaſtitate redditur ratio. Cùm autem loquatur adhuc magnæ poteſtatis Angelus, nempe B. Petrus; cùmque habeatur reſpectus ad plurima ac penitiſſima

ſenſa quæ ipſemet Petrus vnico verbo clauſit, dũ Romam Babylonis nomine vſurpauit: oſtendamus oportet, triplicem hanc cauſam, ſiue rationem per Prophetas de Babylone loquentes, fuiſſe præſignificatam; quia Petrus non videtur aliter hoc dixiſſe, quàm appellationem Babylonis tribuendo Romæ, & ea ratione ſignificando de Roma accipi debere ea, quæ Prophetæ de Babylone prædixerant.

Prima ratio.

Prima ergo ratio eſt, *Quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes.* Conſule à nobis dicta ſuprà, cap. 17.4. Atque illud obiter aduerte, quod ipſa loquendi ratio apud Prophetas ſonat, videlicet: Gentes non ſolùm illici, & inebriari vino illo, quod eis Babylon propinabat; verùm etiam amaritudinis & afflictionis calice ab eadem potari. Quamuis enim Ieremias cap. 51.7. ſolùm dicat, *Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnem terram: de vino eius biberunt omnes gentes, & ideo commotæ ſunt.* (Quod poſſet ad ebrietatem tantùm & errorem à Deo permiſſum applicari,) in aliis tamen locis expreſsè dicitur Babylon vniuerſam terram acriter diuexare. Ita Iſaias capite decimo quarto numero ſexto, *Cædentem populos in indignatione plaga inſanabili, ſubiicientem in furore Gentes, perſequentem crudeliter.* Et Ieremiæ quinquageſimo, numero vigeſimo tertio, vocatur Babylon *Malleus vniuerſæ terræ.* Hoc verò referri poteſt ad Romanorum ethnicorum arma; quibus prouincias omnes in ſuam redigebant poteſtatem, & grauiſſimis tributis ac vectigalibus premebant: ſicut olim etiam fecere Chaldæi. Nec ſolùm opprimebantur gentes illæ atque nationes, in quas belli impetus ferebatur, ſed ipſæmet etiam gentes, quarum miniſterio ad bella vtebantur Romani, Babylonis calicem ſuo modo hauriebant. Bellicus namque ille furor quamuis primo aſpectu videatur non eſſe pro afflictione reputandus, comparatione eorum, qui furore illo abrepti bellum inferunt; ſed reſpectu illorum, qui Babylonis hoſtes erant, ac proinde bello laceſſebantur: nihilominus bellum ipſum ex ſe moleſtiſſimum eſt iis etiam, à quibus infertur. Et quamuis bellicus furor illis grauis ac moleſtus nõ eſſet; maximæ tamen crudelitatis genus eſt, omnes Imperij prouincias bellici tumultus igne accendere; atque id videtur eſſe calicem iræ omnibus propinare, id eſt bellico inflammare furore. Et quidem præter quotidiana bella, quibus Romani terrarum orbẽ vrgebant, in perſecutione aduerſus Chriſti Eccleſiam per totum Imperium commota includebatur etiam quodammodo bellum ipſum, quo Roma omnes infeſtabat nationes: ad quod bellum vehementi quodam impetu ac furore incitabãtur Idololatræ omnes; nec aliud erat potare fornicariæ Babylonis iram, vt cap. 17. explicuimus. Cuius furoris Iſaiam meminiſſe credo capite quadrageſimo ſeptimo verſu nono, vbi Babylonem alloquitur hiſce verbis, *Propter multitudinem maleficiorum tuorum, & propter duritiam incantatorum tuorum vehementem &c.*

Quid ſignificet, de vino iræ fornicationis Babylonicæ omnes gẽtes bibiſſe.

Secũda ratio vaſtitatis Babylonis.

Altera vaſtitatis Babylonicæ ratio verbis illis exprimitur: *Et Reges terræ cum illa fornicati ſunt.* Et quidem ſub hac allegoria non inuenio id à ſacris Vatibus de Babylone dictum: eam tamen rationem non obſcurè Iſaias perſtringit; loquitur enim de Babylone, tanquam de ciuitate idolorum cultrice, & quæ propter ſuarum ſuperſtitionum impietatem eſſet deuaſtanda. Hoc ſignificant verba illa capitis 21.9. *Et omnia ſculptilia deorum eius contrita ſunt in terram.* Notum verò eſt, vt ſuprà etiam adnotaſſe me memini, ciuitatibus idolorum cultricibus

A appellationem meretricum in ſacris Literis tribui. In hac igitur allegoria meritò dicuntur Reges terræ, qui ciuitatis Imperio dominantis idololatriam ſequuntur, cum illa pariter ad ſpiritualem fornicationem commiſceri. Conſtat autem Babylonem, quatenus Romã figurabat, dici *dominam regnorum.* Sic enim Iſaias loquitur cap. 47.5. & cap. 13.19. vbi hæc habet, *Babylon illa glorioſa in regnis, inclyta ſuperbia Chaldæorum.* Eſt porrò obſeruatione digna indignitas ipſa, quam præ ſe fert hæc metaphora de Regibus terræ turpi concubinatu addictis infami meretrici, quæ ſe infimis quibuſque hominibus ſolet proſtituere. In hac enim loquendi ratione innuitur eorum vilitas & abiectio, qui cùm ſummi alioquin ac præpotentes ſint, in ſeligenda tamen Dei religione & cultu, nihil adhuc ſpecioſius aut ſublimius meditentur, quàm quod vulgus rude & imperitum: id quod attribuitur efficaciſſimo lenocinio atque pellaciæ meretricis, cui nomen Babylon.

B

Tertia damnationis Babylonicæ ratio.

Qua appellatur hic virtus deliciarũ Babylonis.

Tertia damnationis Babylonicæ ratio eſt, *Et mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti ſunt.* In qua locutione, (quod ad phraſim attinet,) nonnulli volunt ſignificari potentiſſimas Romanorum delicias. Congruentius tamen exiſtimo, vt virtutis

C nomen (ſicut ſæpè alibi apud Græcos) pro mercium pretio & æſtimatione, ſumatur. Atque hæc locutio non Græca ſolùm; ſed Hiſpana etiam eſt, nos enim eadem omnino voce, & egregiam hominis virtutem, & mercium pretium ac valorem ſignificamus. Nam vtrumque Hiſpanis denotat hoc nomen, *El valor.* Tertia hæc cauſa, ſeu ratio indicat, adeò fuiſſe ingentes meretricis huius, de qua ſermo eſt delicias; vt mercatores terræ de pretio deliciarum eius diuites facti ſint. Atque imprimis id poteſt reuocari ad nimium Romæ ethnicæ luxum ac pompam: quæ quia tanta, támque nimia erat, vt pote grauiſſimum ſcelus, dignam de cælo vltionem flagitabat. Cæterùm ſi ſeriò expendatur, quales fuerint Romæ deliciæ, prout idolorum cultui ſtudebat, & quinam huiuſmodi mercatores, de quibus Apocalypſis; non ineptè dixerimus, agi in hoc loco de faſtu atque ſuperbia earum rerum, quæ ad ipſam idololatriam fouendam, ac propagandam imprimis conducebant; cuiuſmodi erant ſuperba ac magnifica templa; ſimulacra aurea & argentea admirabili ſculpturæ varietate & ornatu diſtincta; gemmæ & pretioſiſſimi lapilli, quibus Veneris, Cupidinis, aliorúmque monſtrorum imagines celebrantur, pellucentes margaritæ famoſis idolorum delubris atque aris conſecratæ; celeberrima gladiatorum ſpectacula, & quod horribilius ac deteſtabilius eſt ſub ipſa perſecutionum tempora, innumerabiles puerorum Chriſtianorum & puellarum nobilium cædes, victimæ, & ſacrificia; quæ pro infamis meretricis libito paſſim fiebant. Fauet huic ſenſui, quod infrà numero 23. dicitur, *Mercatores tui erant principes terræ.* Nam principes ipſi pro maximo lucro reputabant, ſi Romani Imperij idololatriæ velificarentur: hac enim ratione ſuam auctoritatem conſeruare, & prouehere cupiebant.

D

E

F

Quinam hic mercatores nuncupẽtur.

Adhæc mercatorum etiam nomine digni erant, qui ob ſua peculiaria ſtudia Chriſtianos in ius vocabant; eorúmque martyria ſolicitè procurabant. Etenim ſi meretricis libitum, ac voluptas ſignificant, quod Roma prout idolorum cultrix ſummopere ſtudebat; quid aliud tyrannis iucundius & optatius, quàm nobilium Chriſtianorum ſanguinem exugere, aut Chriſtianam aliquam virginem ad ſuam ipſorum libidinem allicere, trahere,

here, cōpellere? aut quæ aptior & opportunior occaſio, vt auari ſeſe opibus ingurgitarent, vt libidinoſi ſuam inſaturabilem cupidinem explerent? Qui ſanctorum Martyrum hiſtorias attentè peruolutarit, facilè animaduertet, quàm rectè mercatorum nomen ad eos accommodetur, qui Iudæ inſtar, innocentium ſanguinem propter diuitiarum aut libidinū compendia facienda, vænum facillimo negotio dabant. Scimus autem Iudam appellari aptè mercatorem peſſimum. Quòd ſi roges, vbinam Prophetæ ſint locuti de mercatoribus, qui de pretio deliciarum Babylonis diuites fiebant? Reſpondeo, huc ſpectare id Iſaiæ 47. 15. *Negotiatores tui ab adoleſcentia tua vnuſquiſque in via ſua errauerunt.* Quod eſt per totum terrarum orbem diſcurrere, vt diuitias ſiue delicias vndique coaceruent. Facit illud eiuſdem capitis num. 1. *Mollis & tenera.* Item num. 8. *Et delicata.*

Argumentū contra noſtrā expoſitionem diluitur.

Vidimus hactenus cauſas tres, propter quas deſtruenda erat Babylon. Verùm ex his rationibus aliquis argumentum depromet, vt Babylonis euerſionem non ad conuerſionem ipſius Romæ, ſed ad veram ac propriam vrbis vaſtitatem referendā eſſe probet. Nec enim dici poteſt, grauiſſima Romæ flagitia cauſam ipſius conuerſionis extitiſſe. Ad hoc Reſpōdeo primò, magnitudinem ac multitudinem ſcelerum eſſe rationem optimam, vti Deus illam acerbiſſimo premat bello, ac proinde ſupplicio opprimat meritiſſimo. Cùm autem in cōuerſione peccatum perfectè deſtruatur, dicitur ſignificanter ſatis eorundem peccatorum grauitas Deum permouiſſe, vt illa de medio penitus tolleret. Fuit verò ſummæ miſericordiæ, Romanos, quatenus idololatriæ addictos, & nō quatenus homines, vera ac propria damnatione euertere. Sed in hac etiam deſtructione, ſi perquiratur cauſa, cur illorū peccata Deus deſtruere decreuerit; ea veriſſima ratio reddi poteſt, nempe quia ipſa peccata erant grauiſſima & in magnam orbis perniciem. 2. Reſpondeo, Non eſſe in Scriptura nouum, vt inducatur Deus ideo magna miſericordia erga homines vtens, quia grauiſſima erant eorum ſcelera. Lege Oſee 2. 13. *Accendebat incenſum, & ornabatur inaure ſua, & monili ſuo, & ibat poſt amatores ſuos, & mei obliuiſcebatur, dicit Dominus. Propter hoc, ecce ego lactabo eam, & inducam eam in ſolitudinem, & loquar ad cor eius: & canet ibi iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Ægypti, & auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltrà nominis eorum.*

Alluſio hoc in c. ad c. 14. Iſaiæ, & quid tubi ſentiat Forerius.

Forerius Iſaiæ 14. fine, affirmat, in toto hoc c. 18. Apocalypſeos reſpici ad caput 14. Iſaiæ. In quo quidem vera aſſerit; ſed latiùs hac in re procedere debuiſſet, & animaduertere, in eo cap. Iſaiæ contineri ſermonem de myſtica vindicta, quam Deus erat de Roma ſumpturus. Nec ſolùm in Iſaiæ c. 14. ſed etiā in c. 13. & c. 21. & 47. & Iere. 50. & 51. ad quæ omnia capita reſpectus habetur in hoc cap. Apoc. 18. Nec verò ad hæc tantùm capita alluditur, in quibus ſub Babylonis ſpecie de Roma ſermo habetur; verùm etiam ad caput Iſaiæ 23. & ad Ezech. c. 27. vbi de myſtico item ſupplicio Romæ infligendo agitur, non ſub Babylonis nomine, ſed ſub Tyri, vt ſuo loco planum fiet. Aliquo tamen modo à nobis ſtat ipſe Forerius. Nam Iſai. 23. 12. ſic ait: *Non prætereundum putaui, quòd videatur Ioannes in Apocalypſi Antichriſtianorum ciuitatem per Tyrum intelligere; etiamſi eam non nominat, cùm ait, Væ, Væ, ciuitas illa magna.* Hæc Forerius. Verumtamen Ioannis mens in hoc capite non ea eſt, vt directè de Antichriſti tempore ſermonem inſtituat; ſed de tempore perſecutionis ab Romanis ethnicis in Eccleſiam excitatæ; déque victo-

A ria myſtica, quam Eccleſia de ipſa Roma obtinuit. Atque de hac myſtica Romę euerſione loqui Prophetas de Babylonis & Tyri ruina agentes, nobis Apocalypſis ediſſerit.

TEXTVS.

Verſ. 4. *Et audiui aliam vocem de cælo dicentem, Exite de illa populus meus, vt ne participes ſitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis.*

B 5. *Quoniam peruenerunt peccata eius vſque ad cælum, & recordatus eſt Dominus iniquitatum eius.*

COMMENTARIVS.

DIXI in huius capitis prologo, vocem hanc è cælo exauditam Chriſtianæ Eccleſiæ prædicationem eſſe in eo fundatam, quod ipſi Eccleſiæ fuit reuelatum ab Angelo magnæ poteſtatis, qui B. Petrum repræſentat. Eccleſia igitur per Petrum
C edocta, & prophetiarum notione, quam ab ipſo Petro acceperat, erecta & excitata, intelligens ex iis, quidquid de Babylone à Prophetis fuerat prædictum, in Roma eſſe complendum, clamat, *Exite de illa populus meus*, &c. Quæ verba deſumpta ſunt ex quatuor aut quinque ſacrarum Literarum locis; quorum verba ipſa ſubiiciam; quia ſunt valdè conſideranda. Iſaias capite 48. numero 20. ait, *Egredimini de Babylone, fugite à Chaldæis, in voce exultationis annunciate, auditum facite hoc, &c. Redemit Dominus populum ſuum.* Et Ieremias capite 50.
D numero 8. *Recedite de medio Babylonis, & de terra Chaldæorum egredimini, & eſtote quaſi hædi ante gregem.* Et capite 51. numero 6. *Fugite de medio Babylonis, & ſaluet vnuſquiſque animam ſuam, nolite tacere ſuper iniquitatem eius; quoniam tempus vltionis eſt à Domino; viciſſitudinem ipſe retribuet ei.* Et numero 45. *Egredimini de medio eius populus meus, vt ſaluet vnuſquiſque animam ſuam ab ira furoris Domini; & ne fortè molleſcat cor veſtrum, &c.* Et Zachariæ capite 2. numero 7. *O Sion fuge, quæ habitas apud filiam Babylonis, &c. Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.*

Ad quæ Scripturæ loca fiat alluſio in iis verbis, Exite de illa populus meus, &c.

E Ribera exiſtimat, cùm Roma ſub Antichriſti aduentum erit euertenda, Deum ſuos electos admoniturum, vt inde exeant. Sed longè à vera explicatione aberrat; quæ vt ex ſuprà dictis conſtat, valdè diuerſa eſt; nempe Eccleſiam à Diuo Petro edoctam didiciſſe nomen Babylonis in Prophetis accipiendum eſſe de Roma ethnica; atque inde intuliſſe, exitum de medio Babylonis, quam verba Prophetarum ſonant, myſticum habere ſenſum. Quòd ergo Deus ſuis familiaribus edicat, *Exite de illa populus meus*, in eo ſe accommodat ad eam allegoriam, quam in Romæ ethnicæ euerſione per cæ-
F leſtem vindictam grauiſſimam figurata vſurpauit. Quamobrem ſicut Deus ſuos interdum amicos admonuit, vt ex hac vel illa vrbe egrediantur, quando illam ſtatuit euertere (vt in Sodomæ exuſtione, & in Ieroſolymæ vaſtitate per Titum illata accidit.) Sic etiam Romam, quatenus idololatricem, deuaſtaturus, ſuos præmonet fideles, vt ex ethnicorum commercio & ſocietate euadant, non quidem corporea ſibi fuga conſulendo (hæc enim eſt prima locutionis ipſius ſpecies & quaſi cortex) ſed ſe ipſos manifeſtè prodendo; & Chriſti Religionem propalam profitendo. Hoc enim perin-

Quis ſit cælo ſtis illius admonitionis ſenſus.

Quo ſenſu admonean tur fideles vt ex myſtica Babylone egrediantur.

lium Dei de mystica Babylonis vindicta ad effectum perducatur.

TEXTVS.

Vers. 6. *Reddite illi, sicut & ipsa reddidit vobis; & duplicate duplicia secundum opera eius: in poculo, quo miscuit, miscete illi duplum.*

COMMENTARIVS.

Ex quarto Ieremiæ loco hæc verba esse desumpta.

REddite illi, sicut & ipsa reddidit vobis.] Hæc verba ex Ieremiæ vaticinio mutuata sunt; qui capite quinquagesimo, numero decimo quinto ait, *Sicut fecit, facite ei.* Et num. vigesimo nono, *Reddite ei secundùm opus suum.* Et capite quinquagesimo primo, numero quadragesimo nono, *Et quomodo fecit Babylon, vt caderent occisi in Israel; sic de Babylone cadent occisi in vniuersa terra.* Ribera & Viegas, cùm eò suæ explicationis mentem adiiciant, vt de materiali Romæ euersione per infidelium exercitum præstanda, sermonem esse existiment; non parum difficultatis reperiunt in eo, quòd sanctis viris edicatur vt se de suis persecutoribus vlciscantur; cùm tamen non ipsimet supplicium sumpturi sint. Atque ita notant, Deum suis sanctis per modum attributionis adscribere, quod ipse præstare constituit: & propterea tribui Sanctis vindictam in peccatores exercitam, quia Deo vindicante gaudent ipsi, & eius iudicium approbant. Hæc tamen explicandi ratio non arridet; nec satis esse puto, si ideo Sanctis vltio tribuatur; quòd ipsi illam suis precibus à Deo impetrent: multò enim plus energiæ præ se ferunt verba illa, *Reddite illi, sicut ipsa reddidit vobis.* Præterquam quòd minimè verum esse existimo, Deum Sanctorum orationibus permotum Romam fore aliquando vastaturum.

Quis sit redditionis huius siue retributionis sensus.

Huius ergo loci atque verborum explicatio, ni fallor, eiusmodi est. Cùm Dei verbum & efficax Euangelij virtus in mundi totius conuersione longè latéque excrescerent; Christi fideles spiritaliter erant re ipsa expleturi, quod tyranni barbarè & immaniter exequebantur. Tyranni enim vitam Christianis auferebant, & miseras in eis edebant strages, quo tempore præualebat persecutio; posteà autem Euangelij prædicatione superante, mysticam fideles vindictam de infidelibus sumpsere; iuxta illud Psal. 149. 6. *Gladij ancipites in manibus eorum, ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis,* &c. *Gloria hæc est omnibus sanctis eius.* Quòd si infideles Ierosolymam antea facibus inflammabant; fideles posteà meretricem morsibus discerpserunt, & igne combusserunt; vt vidimus superiore capite. Atque hoc demum est, quod dicitur Psal. 136. fine, *Filia Babylonis misera, beatus, qui retribuet tibi retributionẽ tuã, quã retribuisti nobis: Beatus qui tenebit, & allidet paruulos tuos ad petram.* Quo de loco consule, quæ diximus ca. 16. notat. vltima.

Atque hoc ipso versu sexto confirmatur, exhortationem illam ad fideles habitam, vt Babylone discedant, mysticè accipiẽdam esse. Etenim ex ipsa fidelium egressione & fuga transitio fit ad vindictam de illa sumendam. Quod licèt in sensu materiali cohærere non posse videatur; in spiritali tamen sensu rectè consentit. Mysticus enim egressus fuit, Christianos suam fidem profiteri: & huiusmodi professio maximè ad Romæ conuersionem, atque adeò ad supplicium Babyloni infligendum conducebat. Quamobrem quod in hoc versu dicitur, *Reddite illi, sicut & ipsa reddidit vobis: duplicate,* &c. non solum cohortationem continet, sed etiam vaticinium: more scilicet prophetico, & Hebraica phrasi, quæ sæpè imperatiuis vtitur pro futuris.

Quid sit duplicare duplicia secundum opera eius.

Et duplicate duplicia secundum opera eius.] Iuxta meam explicationem perinde id est, ac si diceretur, Si magnus fuit zelus & æmulatio, qua Babylon siue Roma idololatrix falsò idolorum cultui velificata est, & bellum peracre Euangelicis prædicatoribus indixit; duplo sit vehementior zelus, studium atque contentio, quæ fideles ad idololatriæ expulsionem & spiritalem ethnicorum internecionem accendat. Porrò quamuis non parum exaggeretur, quòd duplo maior dicatur spiritalis æmulatio; significatio tamen dupli non opus est, vt omnino strictè sumatur. Primò, quia recepta est Scripturæ phrasis, dupli acceptionem vsurpare pro eo, quod magno excessu superat: vt notat Ioannes Fernandus, verbo Duplex, ex Ambrosio, Hesychio, & Theophylacto. Atque in eandem phrasim cadit, vt quod decies est tantum, appelletur duplum. Secundò, quia si res exactè ponderetur, Mathematica dupli proportio non in omnibus locum habet.

Quem habere possit sensum hæc duplicatio.

metaphoricè enim, & non propriè dicitur aliqua animalis species esse duplo perfectior alia. Si autem singularis aliqua & exacta quæratur dupli ratio; illa sese mihi offert, quia Gentiles contenti erant, si fideles externo saltem cultu venerarentur idola. at fideles suum non præstant officium, si tantùm conentur, vt infideles Christianam religionem externa specie amplectantur; sed vt interno pariter atque externo cultu Christianam prosequantur fidem; id quod est duplicis instar vestis. Huiusmodi ergo expeditionem aggredi atque perficere, perinde est, quasi reddere Babyloni duplum; & *duplicare duplicia secundùm opera eius.* In his insuper verbis videtur contineri allusio ad illud Isaiæ 61. 7. *Pro confusione vestra duplici, in terra sua duplicia possidebunt; lætitia sempiterna erit eis.* Lege item Ieremiæ 16. 18. de duplici contritione. Et Zachariæ 9. 12. *Duplicia reddam.*

In poculo, quo miscuit, miscete illi duplum.] Necessarium non est; vt hæc verba diuersum habeant à superioribus sensum, sed satis est, quod dictum priùs fuerat, *Duplicate duplicia,* applicari hic ad calicis siue poculi allegoriam. Quòd si iræ calix, quẽ Babylon Gentilibus propinabat, indicat, illam eis indignationis ac furoris igniculos admouere, eosque inebriare aduersus Christi sectatores; *miscere illi duplum,* non aliud erit, quàm Euangelij prædicatione Romam impellere, vt indignatio contra idololatriam & eius euertendæ zelus, sint duplo maiora, quàm furor ac rabies, quibus anteà Gentiles in Ecclesiam inflammabant. Atque id est, *In poculo, quo miscuit, miscete illi duplum.* Si enim inauratus calix, quo indignationem aliis Gentibus propinabat, erat externa quædam religionis species, idem quodammodo videtur esse calix dum religionis causa indignatio contra idololatriam propinatur.

Quid sit miscere duplum.

TEXTVS.

Vers. 7. *Quantum glorificauit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum: quia in corde suo dicit; Sedeo regina, & vidua non sum, & luctum non videbo.*

8. Ideo

8. *Ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames: & igne comburetur; quia fortis est Deus, qui iudicabit illam.*

COMMENTARIVS.

Quis sit horum verborũ sensus.

QVOD Ecclesia fidelibus asserit, clarè videtur ostendere, non agi de propria & corporea Romæ vastatione per Gentiles Reges inferenda. Nec enim opus erat, Christianos homines cohortari, vt ipsi acerrimè vindicarent, quod vindicaturi non erant. Quare in mea expositione pergo de idololatriæ euersione per Gentium conuersionem facta. Perspicuum igitur est, in hoc egregio facinore, Deum sui Euangelij ministris & concionatoribus fuisse vsum quasi quibusdam militibus, quorum ministerio admirabilem illam conficeret expeditionem. Quod autem nunc eis dicitur, *Quantum glorificauit se*, &c. perinde est, quasi dicatur, ne fideles sint contenti, si infideles idololatriam derelinquant, sed etiam persuasionis vi & C efficacitate eos ad suorum scelerum pœnitentiam & voluntariam castigationem inducant. Et quia verba isthæc nõ exhortationem solum continent, sed prophetiam, per illam Deus consolatur Ioannem, & illi pro certo confirmat, Romam tandem aliquando traducendam ad Christi fidem, & mutata religionis vice, nimium etiam fastum, superbiam atque delicias in humilitatem ac pœnitentiam conuertenda. Et quidem in vocibus *Tantum*, *Quantum*, hæc videtur peculiaris concinnitas inesse, scilicet quantum Gentiles pompæ & deliciarũ addebant supra id, quod licebat, tantum postea D Christianam fidem secutos ex eo etiam quod licebat detracturos, tum ad pœnitẽtiam, tum ad Christi patientiam & humilitatem imitandam. His addi potest qui adhuc in sua superstitione remanerent, tantum eos deinceps confusionis atque doloris hausturos, quantum hauserant priùs voluptatis atque triumphi, quando Christianos persequebantur.

Relatiua illa tantũ quantum, quæ sensu hic verum teneant.

Quia in corde suo dicit: Sedeo regina, & vidua non sum.] Vox *Quia*, non connectitur (opinor) cum antecedentibus, quod ad constructionem attinet, sed cum voce *Ideo*, quæ mox sequitur. Quibus in E verbis manifesta est ad Isaiam allusio de Babylone cap. quadragesimo septimo numero octauo, *Quæ dicis in corde tuo, Ego sum*, &c. *Non sedebo vidua, & ignorabo sterilitatem. Venient tibi duo hæc subitò in die vna, sterilitas & viduitas.* Quibus verbis significatur Romæ ethnicæ vanitas, superbia & confidentia, quæ sibi viduitatem nequaquam accidere posse putabat; id est, se Imperatore ethnico spoliari, qui illius Reipublicæ veluti vir erat & coniux. Putabat etiam se nunquam sterilem fore, & filiis orbam, id est, absque numerosa ethnicorum ciuium multitudine, qui ipsius idololatriam pro- F mouerent. Quod autem additur, *Ideo in vna die*, &c. denotat, Deum illi supplicium infligere (per conuersionem scilicet ad Euangelium, vt sæpe dixi) vt vel hinc manifestè perspiciat, quàm fuerit futilis & inanis sua illa pristina confidentia. Et verò, qui supplicij verba paulò accuratiùs intendat, facilè deprehendat, spiritalem debere esse eorum intellectionem. Etenim dum textus plagas omnes recenset meretrici pariter euenturas, ait, *Mors & luctus & fames*: quasi quispiam è patibulo suspenderetur, & post obtortam gulam dam-

Expenditur Isaiæ locus, quo in his Apocalypseos verbis habetur respectus.

Ex ipso ordine plagarum, quas Apocalypsis recenset, colligi non obscurè eas esse mysticè accipiendas.

A naretur ad triremes. Nam si iuxta materialem sensum forent hæc verba intelligẽda; quæ obsecro fames illa esset, quæ aliquem premeret eo ipso die, quo flãmis exurendus esset? Accedit quòd Isaias & Ieremias affirmant, ignem illum veluti Sodomæ fore; ex quo nullus omnino sit euasurus. Si verò spiritalem inquiramus intellectionem, mirè sibi series & sensus constant. *Mors & luctus & fames, & igne comburetur*, hoc est, vt idololatriæ & peccato moriatur: deinde pristina deploret peccata: postea esuriat, & sitiat iustitiam: postremò diuini amoris B igne flammescat. Quia verò tanta hæc tamque admirabilis rerũ mutatio propriũ erat diuinæ dexteræ ac roboris opus, proptereà sequitur, *Quia fortis est, qui iudicabit illam*, quasi dicat, Deum esse potentissimum, vt tantam rerum conuersionem possit repentè præstare, & efficere, vt supplicium prædictũ illo ipso ordine mirabili executioni mãdetur.

TEXTVS.

Vers. 9. *Et flebunt, & plangent se super illam reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in deliciis vixerunt, cùm viderint fumum incendij eius.*

10. *Longè stantes propter timorem tormentorum eius: dicentes, Væ, væ ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis: quoniam vna hora venit iudicium tuum.*

11. *Et negotiatores terræ flebunt, & lugebunt super illam; quoniam merces eorum nemo emet ampliùs.*

12. *Merces auri & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, & cocci, & omne lignum thyinum, & omnia vasa eboris, & omnia vasa de lapide pretioso, & æramento, & ferro, & marmore.*

13. *Et cinnamomum, & odoramentorum, & vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & similæ, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorum, & rhedarum, & mancipiorum, & animarum hominum.*

14. *Et poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te, & omnia pinguia, & præclara perierunt à te, & ampliùs illa iam non inuenient.*

15. *Mercatores horum, qui diuites facti sunt, ab ea longè stabunt propter timorem tormentorum eius flentes, ac lugentes.*

16. *Et dicentes: Væ, Væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat bysso & purpura & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioso, & margaritis.*

17. *Quoniam vna hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ, & omnis gubernator, & omnis, qui in lacum nauigat, & nautæ, & qui in mari operantur, longè steterunt.*

18. *Et clamauerunt videntes locum incendij eius, dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnæ?*

19. *Et miserunt puluerem super capita sua, & clamauerunt flentes, & lugentes, dicentes, Væ, Væ ciuitas illa magna, in qua diuites facti sunt omnes, qui habebant naues*

naues in mari de pretiis eius, quoniam vna hora desolata est.

COMMENTARIVS.

Cælestem al. hac vocem à Ioanne auditam hisce in versiculis continuari.

PRIMÒ, certum mihi est (vt in huius capitis prologo dixi) pergere adhuc cælestem vocem. nam Ioannes spectatorem & auditorem hic agit, & manifestò progreditur in eo, quod audisse se ex cælesti voce referebat: quandoquidem nullo dato transgressionis ad aliam rem indicio, continuat eandem narrandi seriem, *& flebunt, & plangent se*, &c. Vidimus autem supra per cælestem hanc vocē repræsentari prædicationē Ecclesiæ, postquā edocta est a Petro, Romam ethnicam in sacris Literis esse Babylonem. Verùm ex hoc ipso cooritur difficultas. Quippe hic de Babylone luctus & eiulatus vsurpatur ex iis, quæ Ezechiel de Tyri excidio describit capite vigesimo septimo, à numero vigesimo nono vsque ad trigesimum sextum. vbi ingentem nautarum inducit numerum; qui cinere conspersi, decaluati, & ciliciis accincti proferunt carmen lugubre; formidinem etiam depingit ac tremorem eorum Regum, qui vicinas incolebant insulas, nec non negotiatorum voces & querimonias. Si ergo hæc Ecclesiæ vox in eo fundatur, quòd Petrus eam admonuit de Roma ethnica per Babylonem in sacris figurata; quid habet commune Babylon cum Tyro? aut vbinam Petrus docuit, Romam ethnicam esse vrbem Tyrum; cuius vastitatem Isaias cap. 23. & Ezechiel ca. 26. & 27. describunt?

Difficultas in nostra expositione.

Soluitur difficultatis nodus.

Respondeo, qui semel accuratè obseruauerit; quod Scriptura aduersus Babylonem pronunciat, non sistere in ea vrbe quæ Chaldææ erat metropolis; sed sub eius comparatione agere de superba illa ciuitate, quæ idololatriæ princeps & acerrima propugnatrix erat futura, & eandem ob rem Christum, eiusque fidem oppugnatura: qui hoc (inquā) diligenter animaduerterit; facilè concedet, Tyri vastationem esse figuram mysticæ alterius vastitatis, in quam potissimùm mentis oculos Ezechiel intendat. Quod vbi consideretur, facili negotio cernitur, lamentationes eas nullam aliam ad rem aptiùs transferri, quàm ad illud ipsum, quod per Babylonis ruinam figurabatur. Atque hoc ipsum nos Apocalypsis docet, videlicet, Petrum, cum Romam ethnicam Babylonis nomine compellauit, lucem attulisse non iis solùm Prophetarum capitibus, quæ Babylonicæ vastitatis meminerunt; sed illis etiam, in quibus de eiusmodi vastitatibus sermo est. Nam in iis omnibus Spiritus sanctus præcipuè respiciebat mysticum supplicium de Roma sumendum. Quamobrem significanter satis Ecclesia ad Babylonis applicat ruinam, quod de Tyri excidio scriptum reperitur. Quasi hoc pacto Ecclesia nobis innuat, mysticam Babylonem eandem cum mystica Tyro esse; quemadmodum mystica Sodoma est etiam eadem cum Ægypto mystica; vt affirmat Apocalypsis capite vndecimo numero octauo. vnde mystica etiam ciuitas Bosra Moabitarum metropolis erat pariter eadem cum mystica Babylone, atque adeò, quod Isaias affirmat de Bosra capite trigesimo quarto, numero decimo, idem ipsum applicat quoque Apocalypsis ad Babylonem cap. 19. numero tertio.

Quæ de Tyri excidio à Prophetis enunciantur, esse etiam de mystica Romæ ruina intelligenda.

Nec primus ipse ita sentio. Alij enim id priùs adnotauerunt interpretes; inter quos Forerius Isaiæ capite vigesimo tertio, numero duodecimo docet, Tyrum, cuius euersionem Isaias describit, iuxta Apocalypseos explicationem esse Antichristianorum ciuitatem. Hæc ille. Rectiùs tamen dixisset, si Tyrum esse Romam ethnicam diceret. Nam & de Romanis Gentilibus dixit Ioannes, sua iam ætate Antichristos esse plures. Prætereà, Arias Montanus Isaiæ capite 34. numer. 10. apertè nobiscum sentit; fatetur enim in eo Isaiæ capite, per Idumæam Romanum Imperium, per Bosra Romam significari: & incendium illud, quod vaticinatur Isaias, esse ignem Euangelij. Et quamuis grauissimorum interpretum antiquorum auctoritatem pro mea sententia possem afferre, illud tamen hic mihi ostendisse sit satis, meæ interpretationi non antiquos solùm expositores; sed ex recentioribus eos, qui literali sensus explicationi valdè studere censentur, adstipulari.

Secundò certum etiam reputo, quod Beda & ferè omnes interpretes ex hoc ipso contextu probare nituntur; nimirum huiusmodi lamentationes mysticè esse intelligendas, nec fieri posse, vt in iis de propria & materiali Romæ vastatione sit sermo. Illud tamen à Beda & eius sectatoribus differo, nam illi pro Babylone non Romam aut peculiarem aliquam vrbem, sed vniuersam reproborum multitudinem intelligunt. Ego tamen Babylonis nomine antiquam Romam ethnicam in Apocalypsi designari arbitror: eiusque ruinam interpretor in sensu formali de Roma quatenus ethnicā: ad eum modum, quo Paulus de peccatoris conuersione verba faciens, ait, veterem hominem destrui atque emori. Porrò quanuis Ribera & Viegas contendant soluere argumenta, quibus Beda materialem huius vastationis sensum refutat; illud saltem præstare non possunt, vt Apocalypseos acoluthiæ faciant satis. Nam post Romæ conflagrationem sequuntur mille Ecclesiasticæ pacis anni. Et nonnulla quidem Bedæ argumenta, licèt non peruincant Babylonis nomen ad reproborum vniuersitatem esse propagandum, illud saltem obtinent, hanc lamentationum visionem non posse, ita vt sonat, accipi. Constat hoc manifestè ex eo, quod affirmat textus ipse; fumum scilicet ex Babylonico incendio sublatum à terræ Regibus peruideri. Quòd si quispiam cum Ribera credat, in textu sermonem esse de ipsismet Regibus, qui Romam sunt euersuri, profectò, quod mox additur, *Longè stantes propter timorem tormentorum eius*; verisimile neutiquam est de illis accipi, vt sonat. Etenim credibile non est, illos tantopere formidare eius incendij quod ipsimet excitauerunt, propinquitatem; vt procul inde abscedant. Deinde cap. 19. 3. additur *Fumus eius ascendet in sæcula sæculorum*. At corporeus fumus in sæculorum sæcula permanere qui potest?. Prætereà Ribera & Viegas inter se non consentiunt. Ille enim ait, eosdemmet Reges, a quibus est Roma comburenda, in eius incendio præ animi sensu & commiseratione lacrymas profusuros; sicut olim fecit Titus in Ierosolymæ ruina. Quinimò sibi persuadet, non alios esse posse Reges, qui vrbis excidium lamententur. Nullus enim alius insuper præter decem illos Reges, in toto orbe futurus. Viegas verò affirmat, alios prætereà multos in orbe fore, nec decem illos ploraturos, qui Romam vastaturi sunt; sed alios, qui similem sibi timeant destructionem: ac demum illos ipsos, qui lacrymis & lamentis indulgebunt, prædam ac pabulum hisce decem Regibus futuros, ita vt nulli alij, præter decem ipsos Reges, in toto orbe sint super. Enimverò vtraliàs iam vidimus, de hisce decem Regibus dubitat Augustinus. Et certè multò aptiùs atque

Beda sent. probatur, qui hasce omnes lamentationes mysticè esse interpretandas docet.

Confirmatur præcedens expositio de mystico harū lamentationum sensu: & opposita pariter opinio confutatur.

Secundùm ea quæ diximus reciprocum illud *ſe*, quod in Latina lectione videtur redundare, dum dicitur *Plangent ſe*, non quidem ſuperuacuum eſt, ſed valdè expediens ad ipſam ſignificationis vim. Verum ſanè eſt ſignificationem verbi Græci κόψονται, videri idem eſſe, ac *vexabuntur, fatigabuntur*, aut *pectus manu percutient*. Ex quo prima facie apparet, in Vulgata reciprocum *ſe* redundare. Fortè tamen id à vulgato expreſſum fuit, vt ſignificaretur, qui in iis Romæ næniis præficarum vices agunt, eos ſe ipſos potiùs lamentari. Nec enim tam alienam miſeriam, quàm propriarum rerum iacturam deplo- B rabant: quamuis eiuſmodi dolorem ſpecioſo commiſerationis velo obducerent. Cócinit quod infrà dicemus ad ea verba, *Poma deſiderij tui diſceſſerũt à te*.

Verſ. 11. *In negotiatorum fletu congruenter inſeri nimiũ deliciarum & ſumptuum exceſſum.*

Et negotiatores terræ.] Rectè in mercatorum fletu inſeritur nimius deliciarum, pompæ & expenſarum exceſſus; qui Romæ erat, antequàm Chriſti iugo flecteret ceruicem. Hac enim ratione adumbratur tum nimius rerum luxus & affluentia, quæ antea in Roma veteri redundabat, tum etiam mediocritas & parſimonia quæ in poſterum futura credebatur. Et verò illa verba, *Merces eorum nemo emet ampliùs*, non aſſeruntur à cæleſti voce, ſed referuntur quaſi à mercatoribus prolata, qui ideò ſe dedunt lamentis, quia arbitrantur, neminem fore deinceps, qui eorum merces velit comparare. Qua in re imprimis formido ipſa detrimentum exaggerat. Deinde etiam non defuit mercatoribus ratio, quapropter, Roma ad Chriſti Euangelium migrante, ſe perditum iri putarent. Nam, variante religione, neceſſe erat, multa etiam, quæ vix aliis vſibus, præterquam idololatriæ ſeruiebant, à veteri æſtimatione cadere, atque contemni. Quam rerum viciſſitudinem atque fortunam ea omnia ſubitura erant, quæ in idolorum templa, in nefandos ritus, in Gentilicam ſuperſtitionem impendebantur: quæ omnia Chriſtiani homines neceſſariò deteſtaturi erant. Lege Tertullianum de idololatria; vbi etiam Chriſtianis aurum, gemmas & margaritas, quibus aliquod Gentiliciæ ſuperſtitionis & cultus appareat veſtigium, interdicit. Quod autem de gemmis dicitur, ad tapetes etiã & pretioſa periſtromata, item ad aurea & argentea vaſa poteſt extendi. Iam in tabulis ac ſignis opere picturato, ſiue cælato fabrefactis, quid aliud niſi commentitij dij deæque viſebantur?

Cur mercatores hic flere dicantur.

Præterea cum primorum Chriſtianorum ſtrenuo feruore non ſtabat, vti Chriſtianos alios pro mancipiis haberent (id quod hac tempeſtate nec Romæ, nec in Gallia fas eſt;) quid igitur mirum, ſi inſtitor aliquis conflictetur, & animo frangatur; cui tria aut quatuor mancipiorum millia erant? Vt autem faciamus gradum ad byſſum, purpuram, odoramenta, equos, rhedas, armenta, vinarias cellas, olearias, frumentarias, atque alia huiuſmodi, mercatorum timor & formido, quòd hæc omnia citò iacturæ naufragium factura erant, argumento eſt modeſtiæ & parſimoniæ primorum Chriſtianorũ; quorum tempore ex mundi contemptu, quem initio ſecum attulit Chriſtiana Religio maximum, nó ſolùm ſublatum eſt, quidquid ſuperſtitioni erat admiſtum, verùm etiam ob ardentiſſimum perfectionis & ſanctimoniæ deſiderium à ſe proſtus repulerunt, quod faſtum, iactantiam, aut ſæcularem apparatum redolebat. Vbi autem nullus eſt ſuperuacuus ſumptus, ſed omnia ad mediocritatis normam exiguntur: ibi certè parum compendij facient mercatores, quia *natura paucis contenta*. Et Chriſtianæ vitæ ſanctæ ac perfectæ ratio, (ad quam ſe primitiui illi Chriſtiani pro virili parte conformabát)

Chriſtiana vita, primis præſertim temporibus, ſanctitas ac perfectio.

A longiſſimè ab hiſce pompis, & magnifico luxu abhorret. Id quod in ſacris Baptiſmi cæremoniis videre eſt, in quibus dæmonis pompæ toties renunciantur.

Quæ cùm ita ſint; cùm mercatores cernerent rerum omnium temporalium contemptionem, quæ in primigeniis Chriſtianis enitebat; cùm audirét illam rerum perfectam deſpicientiam à Chriſtiana Religione depoſci; mirum non eſt ſemetipſos, vbi Romam ad Chriſti fidem conuerti viderunt, pro perditis & omnino derelictis reputare. Si B ipſi cóſpicerét in aureis illis Chriſtianæ Religionis ſæculis profanum luxum & immoderãtiam ſiue intemperantiam, quæ poſteà irrepſerunt in vrbes aliquot ex iis, quæ Chriſtianam fidem retinent, & in ea gloriantur; non erat vtique, quòd adeò ſibi plangendum eſſe putarent. Verùm à voce cæleſti non aſſeritur illud, *Nemo emet ampliùs*; ſed aſſeritur quid à mercatoribus lucri auidis, & rem exaggerantibus cenſendum eſſet, conſpectâ aureorum illorum ſæculorum modeſtiâ, & auditâ Euangelicæ perfectionis doctrinâ. Chriſtianos autem poſteà adeò degeneraturos ab iis moribus, quos fidei C Chriſtianæ profeſſio poſtulat; id verò non erat ſuſpicabile, ab iis præſertim, qui totius mercaturæ ruinam in Romæ conuerſione plangebant. Nam dubium non eſt, quin in primo illo conuerſæ Romæ ſæculo verè aureo multùm interciderit hominum negotiantium commercium; in quo eleganter nituntur lamentationes & næniæ, quas cæleſtis vox deſcribit ſub mercatorum perſona, qui Babylonis ſiue myſticæ Tyri excidium fuerant deploraturi.

Verſ. 14. *Quæ appellentur poma deſiderij animæ.*

Et poma deſiderij animæ tuæ diſceſſerũt à te; & omnia pinguia & præclara perierunt à te; & ampliùs illa non inuenient.] Pro voce *Poma*, in Græco habetur, ἡ ὀπώρα, D ſingulari numero; quæ vt ait Aretas ſignificat in communi conſuetudine opportunitatem & occaſionem, Quod tamen Aretæ dictum interpretatur Ribera de vulgari conſuetudine; non de peritorum auctorum vſu. Verùm Græcarum literarum docti aiunt, apud probatos auctores, ὀπώραν ſignificare ſolere id, quod Aretas affirmat; nempe occaſionem, & opportunitatem; quamuis interdum etiam autumnum, & autumnales fructus ſignificet. Et forſitan opportunitatis acceptio per metaphoram deſumitur, quæ in primaria autumni ſignifica- E tione nitatur. Nam ſicut poſtquàm præterijt autumnus, nulla reliqua eſt fructuum colligendorum ſpes; ſic etiam vbi elapſa eſt occaſio, ſe homo deceptum atque fruſtratum animaduertit; iuxta illud, *Fronte capillatâ, poſt hæc occaſio calua.* Forſan etiam hæc eadem fundatur metaphora in tempeſtiuis & decoctis autumni fructibus; cuiuſmodi ſunt vuæ, ficus, pyra, nuces, & aliæ id genus. Nam & maturior ætas, quæ iuuentam ſeu pubertatem excipit à Pindaro appellatur, ὀπώρα. Athenæus item libro 12. ait, ὀπώραν eſſe, τὸ τῆς ὥρας ὄντως πρόσωπον, id eſt omnino idem, quod temporis faciem, ſeu vultum; quæ tamen eſt veluti occaſionis periphraſis. Euſtathius F nomen ὀπώρα, deriuat ἐκ τοῦ ὀποῦ, atqui ὀπὸς, idem eſt, quod ſuccus ſiue ſubſtantia. Atque etiam etymologia congruit ſignificandæ opportunitati aptæ ad ſuccum ſiue vtilitatem comparandam.

Nihilominus Ribera (fortè vt Vulgati partes tueatur) contendit, ſignificationem pomi in præſenti eſſe magis ad rem. Ego tamen è contrario arbitror, non eſſe nimis difficile Vulgatam lectionem ita interpretari, vt eódem recidat ſenſus. Et mihi quidem omnino videtur hic opportunius, ad occaſionem percipiendi fructus reſpicere; alioquin explicatio

ratio de pomis non satis apparet idonea.

Connexio huius versus cum præcedenti.

Pro huius explicatione obseruandum est, nonnibil difficultatis inesse in huius versus connexione cum præcedenti. Nam licet in huiusmodi lamentationibus cælestis vox referat, quæ dicturi erant Reges, mercatores & nautæ videntes Babylonis incendium; quæ tamen Reges erant prolaturi ab iis verbis exordiuntur; *Væ, væ ciuitas illa magna*; vt videre est numero 10. Similiter tam mercatorum, quàm nautarum querimoniæ ab iisdem verbis initium faciunt; vt patet de mercatoribus numero 16. dicentibus, *Væ, væ ciuitas illa magna*. De nautis verò numero 19. Considerato ergo contextu, falsò existimari videtur in hoc versu, *poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te*, mercatores loquentes induci. Etenim licèt verum sit, in versibus antecedentibus de illis fuisse sermonem; nondum tamen ad eorum verba peruentum est. Et decori ratio exigit, vt ipsorum lamentatio ducat exordium ab illis ipsis verbis, *Væ, væ ciuitas illa magna*. Et certè, quando ipsi loquantur, textus distinguit atque exprimit; cùm ait, *longè stabunt lugentes, & dicentes væ, væ, &c.* In versibus igitur superioribus cælestis vox de mercatoribus loquebatur; verùm nondum ipsorum verba referebat. Quare congruentius multò est, vt ea verba, *Poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te*; non accipiantur tanquam mercatorum verba ad Babylonem prolata; sed vt verba cælestis vocis per apostrophen ad mercatorum singulos facta.

Verba illa, Poma desiderij, &c. perinde esse consideranda, quasi à cælesti voce ad mercatorum singulos dicta.

Hæc explicandi ratio vel ex eo probatur, quia hîc inducitur ciuitas in eorum conspectu exardescens. Atqui in tantæ calamitatis figuram non rectè cadit, vt de illo, quem flammis exuri deploramus, dicamus pariter non eum ampliùs esurum poma, quorũ antea nimis appetens erat. Huiusmodi profectò cogitatio harum lamentationum decoro erat valde indigna. Adde huc, quòd in verbis proximè antecedentibus expressa fuerat negotiatorum locupletissimorum deploratio. *Quoniam merces eorum nemo emet amplius*. Et qui gemmas & margaritas vendunt, valde sunt diuersi ab iis, qui vendunt poma. Quinimò quantumuis aurea poma essent, si tamen eorum lamentationem expendamus, non ideo videtur fuisse, quia ipsorum poma vni Babyloni finita iam sunt; sed quia illa diuendendi occasio amissa est, atque adeò superantibus pomis emptores erant defuturi.

Verùm illa, Poma desiderij animæ, possint commodè explicari de fructibus, quos mercatores Babylone extrahebant?

Optabit iam fortassis lector, vt locus hic possit commodè exponi, non de pomis, quæ Babylon edebat, sed de fructibus, quos negotiatores Babylone extrahebant. si enim ipsorum lamentationis ratio erat, *Quoniam merces eorum nemo emet amplius*; consectarium erat, vt deflerent illius fructus iacturã, & amissã opportunitatem siue occasionẽ, qua possent in opulenta illa vrbe ditescere. Cùm ergo dicitur, *Et poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te*, non loquuntur, opinor, mercatores cum Babylone, (necdũ enim ad expressa eorum verba peruentum est,) sed vox ipsa cælestis per apostrophen ad mercatorum singulos conuertit sermonem. Quæ loquendi ratio elegantiæ plena est. Cùm enim dictum antea fuisset, negotiatores lachrymis & lamentis Babylonem persecutos, *Quoniam merces eorum nemo emet amplius*; vt hoc *amplius* explicetur, vtque perspiciatur, eos non tam Babylonis calamitate, quàm suâ ipsorum iacturâ & dispendio percelli; aptissimè ad eorum singulos se vox cælestis conuertit, asserens, *Poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te*, id est, fructus ille, quem tuorum concupiscentia oculorum præoptabat, exaruit prorsus; & occasio è manibus elapsa est. *Et omnia pinguia, & præclara perierunt à te*: iam enim illa opima lucra, & dulcissima compendia fecere naufragium: nec reliquum deinceps erit quidquam, vnde expetitum illum succum, quo impinguari, & locupletari te posse putabas, posthac valeas exugere. *Et amplius illa non inuenient*, (mercatores scilicet) Babylone non inuenient. Ad sensum huiusmodi adstruendum illud obseruo, vel mihi potiùs assumo; videlicet in Græca locutione occasionem ipsam appellari pomum, vt suprà iam diximus. Deinde voci *desiderium* in Græco respondet ea ipsa vox, quæ reddi solet *concupiscentia*, cùm de concupiscentia oculorum; siue de diuitiarum cupiditate sermo est. Ipsis igitur mercatoribus edicitur, suæ iam concupiscentiæ occasionem & opportunitatem omnino præteriisse, nec eam deinceps se fore inuenturos. Pro qua explicatione nota insignem lucri opportunitatem Italicâ phrasi aptè appellari, *Vn bel bocón grosso*; hoc est præclaram & pinguem buccam, siue pinguem ac nitidam. Sic autem coniungi solent à Græcis illa duo epitheta, λιπαρὸν καὶ λαμπρὸν, quæ Horatius latinè coniungit, cum se appellauit, *Epicuri de grege porcum pinguem, & nitidum*. Eâ ergo phrasi, illis qui pinguescere optabant, aptissimè dicitur per irrisionem, deinceps pinguia & nitida ab eis non esse inuenienda: quod est dicere, illos sui causa flere, ipsisque defuturum id, quod adhuc plurimi æstimabant. Romæ autem ex conuersione ad Christi fidem, nihil accidisse dignum commiseratione, sed potiùs admiratione & inuidiâ.

Quidnam cælestis hæc vox mercatoribus edicat, quod ad ipsos pertinet.

Mercatores horum] Ex dictis infertur nõ esse sermonem de iis qui vendunt poma, margaritas & gemmas. Hæc enim esset inepta coniunctio; sed de iis, qui huiusmodi lucris inhiabant; qui nimirum animum omnino intenderent ad gemmarum, margaritarum, purpuræ & serici venditionem propter ingentem vtilitatem, quæ inde ad eos redundabat. Pro mercatoribus Græcè est, ἔμποροι, qui sunt negotiatores, & ij præsertim, qui mare traiciunt, vt merces exportent, vel permutent. Hi ergo mercatores (de quibus textus loquitur) considerantur esse, qui margaritas, pretiosos lapillos, ceterasque merces aduehebant, & aurea poma atque opportunam occasionem, ad se locupletandos exquirebant. Atque hæc de mercatoribus sit satis dixisse. Minutiora circa merces singulas consultò prætermitto; quia facilè est inuenire apud alios, qui de his eruditè tractant. Et quanuis suspicer non defuturos, qui in singularum mercium appellationibus mysticum sensum latère existiment: mihi sufficit, mercatorum nomen, & nomina etiam mercium singularum, quæ hic exprimuntur, perinde vt sonant, accipere. Quanuis enim suprà nomen mercatorum paulò aliter fuerit vsurpatum; hanc tamen varietatem ænigmatis elegantia capit. Nec verò plurimum diuersitatis est; quia semper in mercatoris nomine ad cupiditatem diuitiarum attenditur.

Vers. 11. De quibus mercatoribus hic sermo sit.

Quoniam vna hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ.] Græcè, ἠρημώθη ὁ πλοῦτος, eodem verbo, quo infrà num. 19. de ciuitate dicitur, *desolata est*. Quare nonnulli volunt, *destitui* perinde hîc esse, quasi in nihilum redigi siue destrui; vt Primasius, & Aretas exponunt. Magis tamen placet nostri Riberæ expositio; qui destitutas diuitias exponit, *possessoribus orbatas*. Porrò quanquam Græcè idem verbum hic exprimitur, quo dicta priùs fuerat ciuitas desolata: at in ciuitate aliqua facilè intelligitur, illam destitui ac derelinqui, esse idem atque destrui. Verùm desertas facere diuitias, non videtur idem esse, atque illas euertere; sed deserere, contemnere, ac derelinquere. Consultò ergo mercatores inducuntur lamentantes, quòd merces pretiosæ atque diuitiæ

Vers. 17. Quo sensu dicatur desitutæ diuitiæ.

diuitiæ Babylone quondam plurimi habitæ (id eſt A in Roma ethnica) poſteà tamen per ſubitam Religionis mutationem deſertæ ac derelictæ remanſerunt. Vnde vrbem deſolari idē eſt, atq; illā exurere. In diuitiis autem, deſertas eas facere, non eſt eas cōburere, aut euertere; ſed deſpicere, & pro nihilo ducere. Cuius diſcriminis ratio, ea eſt, quòd qui eas antea, dum in idolorum ſuperſtitione iacebant, æſtimabant plurimi; poſteà ad fidem conuerſi parui duxerunt, ac penitus deſeruerunt; & propterea plangūt ſe auari mercatores, quòd deinceps non ſint inuenturi, qui eorum pretioſas merces emant. Atque hæc de prædictis fletibus & lamentationibus B dixiſſe ſatis ſit. Quæ enim de nautis adduntur, ex ſuperiùs annotatis facilem habent applicationem.

TEXTVS.

Verſ. 20. *Exulta ſuper eam cælum, & ſancti Apoſtoli, & Prophetæ; quoniam iudicauit Dominus iudicium veſtrum de illa.*

COMMENTARIVS.

Confirmatur ex hoc verſu ſermonem hic eſſe de myſtica vindicta.

C CÆLESTIS vox, quæ in Romæ conuerſione nobis hactenus propoſuit ante oculos fletus ac lamenta eorum, qui ex Romæ idololatria rem ſuam & auctoritatem promouebant; eadem ipſa mox appoſitiſsimè gratulatur de victoria fidelibus omnibus, præſertim Apoſtolis & Euangelij prædicatoribus (hi enim ſunt qui in præſenti appellantur Prophetæ.) Et ſanè ſi de propria vindicta à Deo in ciuitatem aliquam, ſiue in mundū exercendā inſtitueretur ſermo; minimè conſentaneum erat, vt Apoſtolis & Apoſtolicis viris lætitia & exultatio indu- D ceretur. Tametſi enim iuſti viri voluptatem capere rectè poſſent ex ſupplicio, quo Deus ſuos hoſtes vlciſcitur: verùm locutio illa, *Exulta cælum*, &c. dum de Apoſtolis & viris ſanctimoniā inſignibus agitur, multò meliùs & ſignificantiùs impenditur in peccatorum conuerſionem, iuxta illud Chriſti Domini Lucæ 15. num. 7. *Gaudium erit in cælo ſuper vno peccatore pœnitentiam agente.* Quòd ſi de vnius peccatoris conuerſione & pœnitentia tantopere cælum exultat; quantò magis exultare credendum eſt ſuper conuerſione illius vrbis, ex qua totius orbis conuerſio pendebat?

Quia iudicauit Dominus iudicium veſtrum de illa.] E Id eſt, quia vos ipſos de illa vltus eſt. In quo innuitur, Romam Ethnicam, (cui nomen Babylonis tribuitur,) bellum geſſiſſe aduerſus cælum, ac præcipuè aduerſus Apoſtolos & Euangelij miniſtros. Romæ autem conuerſio erat præcipua vindicta, quæ fidelium mentem ac deſiderium magis expleret. Hanc eſſe contextus ſeriem reor. Quare Prophetarum nomine non hic accipio antiquos Prophetas; nec enim Roma illos inſectata eſt. Sed hoc nomen congruenter Euangelij miniſtris & concionatoribus adſcribitur; præſertim in Apocalypſi, vbi dicitur, *Teſtimonium Ieſu eſt ſpiritus Prophetiæ.* Si autem con- F tendat aliquis, verbis illis, *Iudicauit Dominus iudicium veſtrum de illa*, ſignificari; ſumpſiſſe Deum myſticam de Babylone vindictam, quam Petrus & Paulus ac veteres etiam Prophetæ prædixerant; non admodùm recuſabo.

TEXTVS.

Verſ. 21. *Et ſuſtulit vnus Angelus fortis lapidem quaſi molarem magnum, & miſit in mare dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltrà iam non inuenietur.*

COMMENTARIVS.

Hæc item verba perinde conſideranda ſunt, quaſi à cæleſti voce prolata.

EX iis, quæ capitis huius prologo diximus, conſtat, hæc non ita à Ioanne recenſeri, quaſi à ſe viſa, ſed quaſi per cæleſtem vocem prolata. Cùm autem vox illa è cælo exaudita ſignificet (vt iam diximus) Chriſtianæ Eccleſiæ prædicationem, quæ in B. Petri inſtitutione nitens ad Romæ conuerſionem applicabat, quod de illa in ſacris Literis ſub euerſionis allegoria ſcriptum erat; aptiſsimè nunc poſt gratulationem Apoſtolis & Euangelicis miniſtris factam, ſubiungitur, myſticam hanc vltionē fore æternam; propterea quòd Romana ciuitas nunquam eſſet ad idololatriæ vomitum reuerſura. Ad cuius rei ſignificationem perleganter dicitur fortis Angelus ingentem lapidem molarem arripuiſſe, eumque in mare proieciſſe; vbi lapis fuit ſubmerſus, nec aliquod illius ſuperfuit veſtigium, nec minima formido aut ſuſpicio, fore vt ampliùs inde emergat: deinde verò addidiſſe, *Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltrà iā non inuenietur.*

Vnde hic Apocalypſeos locus ſit deſumptus.

Hæc autem ſacra fictio haud dubiè deſumpta eſt ex Ieremiæ cap. 51. 63. vbi loquens de Babylonis ſubuerſione hæc habet: *Cùmque compleueris legere librum iſtum, ligabis ad eum lapidem, & proiicies illum in medium Euphratem; & dices; Sic ſubmergetur Babylon, & non conſurget à facie afflictionis, quam ego adduco ſuper eam, & diſſoluetur.* Hunc ad locum reſpexit Ioannes. Verùm ad expreſsiorem ſignificationem addidit lapidi adiunctum, molaris magni; & fluuio Euphrati, nomen maris, ſicut alibi etiam in Scriptura. Conſtat ergo, qui hic fortis Angelus nuncupatur, eſſe Ieremiam, id quod in ſequenti verſu magis confirmabitur. Epitheton autem *Fortis*, (præterquam quòd optimè quadrat Ieremiæ, de quo cap. 1. num. 18. dicitur, *Ego dedi te in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æreum*, &c. *Et bellabunt aduerſum te & non præualebunt.*) idoneum etiam ſatis fuit ad rei ipſius ſignificationem. Denotatur enim in hoc loco, egregium valdè diuinæ virtutis facinus effulſiſſe in myſtica vindicta, quam de Roma Deus erat ſumpturus, & in perpetua idololatriæ expulſione. Quòd autē proiectio magni lapidis in mare ſit aptiſsima figura ad myſticam hanc vindictam adumbrandam, quæ idololatriam prorſus exterminauit, facilè oſtenditur ex illis Michææ verbis capit. 7. numero decimo nono, *Proiiciet in profundum maris omnia peccata veſtra.*

In hoc Angelo forti Ieremiam figurari.

Iuxta Scripturæ phraſim, eleganter dici noſtra peccata in profundum maris à Deo proiici.

TEXTVS.

Verſ. 22. *Et vox citharœdorum, & muſicorum, & tibiâ canentium & tuba non audietur in te ampliùs, & omnis artifex omnis artis non inuenietur in te ampliùs, & vox molæ non audietur in te ampliùs.*

23. *Et lux lucernæ non lucebit in te ampliùs; & vox ſponſi, & ſponſæ non audietur adhuc in te, quia mercatores tui erant principes terræ, quia in veneficiis tuis errauerunt omnes Gentes.*

COMMENTARIVS.

EX ipſo contextu liquet, duos hoſce verſus cũ ſequente referri veluti verba prolata ab angelo ipſo forti, qui lapidem molarem in mare deiecit. Quo ſtabilitur ampliùs, per Angelum fortem figurari Ieremiam vt ſuprà dicebamus. Quidquid enim in his verſibus recenſetur de muſico concẽtu, de artificum ſtrepitu, de piſtrini ſtridore, de nuptiarum tumultu nunquam in Babylone deinceps exaudiendis, déque lucernæ luce in ea nõ amplius accendendâ; omnia iſthæc deſumpta ſunt ex Ieremiæ cap.25.10. vbi hæc habet inter alia: *Perdámque ex eis vocem gaudij, & vocem lætitiæ; vocem ſponſi, & vocem ſponſæ; vocem molæ, & lumen lucernæ. Et erit vniuerſa terra hæc in ſolitudinem & in ſtuporem.*

Hunc etiam locum ex Ieremia prophetia eſſe deſumptum.

Diluitur obiectio contra noſtram expoſitionem.

At enim (inquies) non videntur ad rem hæc Ieremiæ verba, vt ad myſticum Romæ excidium applicentur. Nam Ieremias in eo capite verba facit de Ieroſolyma & de Iudæa. Reſpondeo. Cùm Ieremiæ teſtimonium ſit allatum ad molaris lapidis comparationem; congruenter ipſemet Angelus, quæ dixit, *Hoc impetu mittetur Babylon*, inducitur de eadem etiam myſtica Babylone confirmans, quod olim de Iudæa & Ieroſolyma ipſe enunciauerat. Etenim ſi ibi continetur deſcriptio Ieroſolymitani & Iudaici excidij per Nabuchodonoſorem faciendi; ſi familiaris item eſt Ieremiæ locutio, vt eiuſmodi deſcriptione ingentem ruinã ſignificet: aptiſſimè intelligitur Ieremias, quod de Iudæa prædixit, de myſtica etiam Babylone pronunciare cuius ruinam ipſe deſcribit. Illud igitur in hoc Apocalypſeos loco innuitur, ad myſticam Babylonis vaſtationẽ ſignificãter ſatis & elegãter transferri, quod Ieremias de Ieroſolymæ excidio affirmauerat.

Cur Ieremias prædicto in loco vocem gaudij, vocẽ ſponſi & ſponſæ, vocẽ molæ & lumen lucernæ coniunxerit?

Reliquum eſt, vt conſideremus, cur Ieremias coniungat in hoc loco vocem gaudij, vocem ſpõſi & ſponſæ, vocem molæ & lumen lucernæ? Cur inſuper in præſenti vox cæleſtis ex Ieremiæ perſona ſubiungat; *Omnis artifex omnis artis non inuenietur in te amplius*? Reſpondetur, Romæ conuerſionem à Ieremia depingi, veluti Babylonis (quæ eſt Roma ethnica) vaſtationem. atqui ad vrbis alicuius ruinã & euerſionem exprimendam vti ſolet Ieremias hac loquendi ratione; vt videre eſt in loco ſuperiùs adducto ex illius c.25.10. Quòd ſi liber Regũ quartus fuit à Ieremia conſcriptus; in eo quidem, cap. 24.14.& 16. dicitur Nabuchodonoſor tranſtuliſſe *in Babylonem omnem artificem, & incluſorem.* Atque ita in Ieroſolymæ excidio, ad quod alluditur, habemus ex Ieremia nullum in ea artificis murmur, nullum muſicæ concentum, nullam nuptiarum vocem, nullum lucernæ lumen, nullum molæ ſtrepitum remanſiſſe.

Facili autem negotio quiuis animaduertet, hæc omnia conducere ad ſignificandam ingentem alicuius loci vaſtitatem & ſolitudinem; vbi plurima quondam frequentia & concurſus fiebat. In quacumque enim vrbe frequens eſt hominum cœtus, videre eſt faſtis diebus artificum & operarum ſtrepitu omnia perſonare; nefaſtis verò muſica, harmonia atque lætitia; ſingulis item noctibus lucernæ accenduntur: quæ indicio ſunt homines inibi habitare. Noctu etiam fieri ſolebant nuptiæ, vt ex aliquot Scripturæ locis colligitur. Itaque quicumque locus hominum celebritate colitur, nunquam in eo deeſt aliquid, quod ſtrepitum edat, & oculis atque auribus commorantium ibi hominum frequentiam repræſentet. Quamobrem, vt denotaretur, ex tanto illo Romæ Ethnicæ concurſu, celebritate & frequentia, nullum ferè rerum ethnicarum veſtigium deinceps reliquum fore; concinnè introducitur Ieremias aſſeuerans, nullum ex tot rebus & officinis murmur auribus excipiendum eſſe. Et forſan hæc locutio prouerbij ſpeciem habebat ex ipſo Ieremiæ loco.

Quid lateat myſterij in ea quater iterata negatione. Non audietur in te, non lucebit in te, &c.

Veruntamen in eo, quòd quater in textu repetatur, *non audietur in te, non lucebit in te*, &c. admonemur, opinor, magnam illam myſticæ Babylonis euerſionem à Ieremia prædictã, non in ſenſu (quod aiunt,) materiali, ſed in formali eſſe accipiendam. Etenim ſi de propria & materiali excidione ſermo eſſet, cùm dictum iam fuiſſet, Babylonem non ſecus ac Sodomam, flammis exuſtum iri; nihil opus erat poſteà repetere, *Lux lucernæ non lucebit in te; vox molæ non audietur in te*, &c. Ceterùm cùm poſt Romæ conuerſionem muſici adhuc concentus, nuptiæ, lux & hominũ frequentia non eſſent defutura; ideo Romæ ethnicæ quater iteratur, *non in te, nõ in te.* Quod eſt dicere? Romanis quidẽ non defore harmoniam, lætitiam & voluptatem; Romæ verò ethnicæ defore omnino: tunc enim non iam ethnicam & idololatricem, ſed Chriſtianam & Catholicam fore. Non igitur eis deerit honeſta liberaliũ artium & mechanicarum exercitatio: id tamen nõ Romæ ethnicæ accidet, ſed Catholicæ, quaſi ex illa ad hanc ſint artifices & incluſores translati; ſicut olim ex Ieroſolyma tranſlati ſunt Babylonẽ. Rurſus non aberit naturalis philoſophiæ lucerna, non tamen in Roma veteri, ſed noua. Demum nuptiæ & connubia aderunt, quibus Romanorum ſeries propagetur; non tamen id vetus Roma, ſed noua experietur; quam Deus loco veteris ædificabit, atq; ita deinceps ea omnia abhorrebunt à ritibus & cæremoniis ethnicis; & iis erunt ſignis inſignita, quæ ſatis denotent, obiiſſe iam veterem hominem; viuere autem nouam creaturam.

Verſ.23. Triplex Babylonis excidij ratio in ſacro textu traditur. Prima ratio.

Quia mercatores tui erant principes terræ.] Triplicẽ ſacer textus rationem reddit vaſtitatis Romæ ethnicæ; Prima eſt, *Quia mercatores tui erant principes terræ.* quaſi dicat; Quia decreuit præpotens Deus immanem illam exterminare tyrannidem, qua mercatores per idololatriæ cultum compendia facientes, erant ipſimet principes ac magiſtratus: qui idcirco Chriſtianos perſequebantur, vt hac ratione rem ſuam & auctoritatem augerent, & ſuis morem gererent cupiditatibus. Vide ſuprà dicta numero 3. ad ea verba, *Mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti ſunt.*

Secunda.

Altera cauſa, quam textus deſignat, eſt; *Quia in veneficiis tuis errauerunt omnes gentes*, id eſt, quia Roma ſuis prẹſtigiis ac veneficiis totum orbem in idololatriæ amentiam pellexerat; quare totius mundi remedium ex Romæ ethnicæ ruina pendebat. His duabus cauſis adiungitur in verſu ſequenti tertia.

TEXTVS.

Verſ.24. *Et in ea ſanguis Prophetarum & ſanctorum inuentus eſt, & omnium, qui interfecti ſunt in terra.*

COMMENTARIVS.

Tertia.

QVEMADMODVM in ſuperioribus verſibus loquebatur Ieremias; ita etiam huius verſus verba eidem adſcribuntur, per alluſionem ad id, quod Ieremias de Ieroſolyma ſcribit cap.2.34. *In alis tuis inuentus eſt ſanguis animarum pauperum & innocẽtum.* Quo innuitur, quod Ieremias de Ieroſolymorum vrbe deſcripſit, pleniùs in Roma ethnica fuiſſe cõpletum:

pletum: atque adeò, vt Ieremias illam Ierosolymitani excidij causam affert, ita etiam eandem de mystica Romæ ethnicæ ruina causam adducere videri. Etenim, cùm Ieremias præsignificauerit mysticum Romę veteris interitum, (illius inquam, quę Christianos affligebat, & contrucidabat) eo ipso supponebat, Romam ipsam esse, quæ Christianorum sanguinem profundebat. In ipsa verò locutionis figura videtur inuolui allusio ad homicidam aliquem, qui indiciis euidentibus de cæde conuincitur; propterea quòd eius gladius sanguine imbutus repertus sit. Sensus ergo est, Romam ethnicam fuisse manifestè conuictam de nece, quam Prophetis, virisque sanctissimis intulit. Prophetarum autem nomine Euangelicos prædicatores intelligo, vt suprà notaui. Si verò quispiam contendat, de ipsis antiquis Prophetis Ierosolymæ occisis verba fieri, forsan dici potest propter delicti similitudinē scelus illud Romæ fuisse deprehensum. Additur mox, non solùm Romam in diuino iudicio fuisse conuictam tanquam præcipuam Martyrum in eo

Cur Martyrum omnium in terra occisorum sanguis uni Romæ ethnicæ ascribatur.

A occisorū auctricē; sed Martyrū etiam omniū, quotquot per totum terrarum orbem necabantur; quia vniuersæ huiusmodi cædes Romæ ipsius imperio, auctoritate, exemplo, aut saltē libito fiebant. Quāobrem verè satis dicitur Roma esse infecta cruore Martyrum omnium, qui pro Christo occubuerāt. Nam illi ipsi, quos perfida Ierosolyma de medio sustulit, vt Iacobus & alij, omnes Romanorum auctoritate perempti sunt; iuxta illud Ioan. 18. 31. *Nobis non licet interficere quenquam.* Tantus igitur, tāmq; B copiosus Martyrum cruor, quo Roma ethnica redundabat, grauissimam pariter ac nobilissimam poscebat vltionem; in qua Martyres ipsi cernerent fructum vberrimum, quē effusus illorum sanguis, & orbem vniuersum irrigans produxerat.

Hac denique expositione fit satis argumento Bedæ; qui ex versiculi huius verbis probare contendebat, per Babylonem in Apocalypsi non Romam, sed impiorum omnium Rempublicam adumbrari, cui etiam argumento ante nos optimè Ribera responderat.

CAPVT XIX.

Prologus de huius capitis argumento.

Argumentum capitis vndeuigesimi.

CAPITA 17. & 18. cum decimi sexti parte, continent Prophetiam de Romæ ad Christi fidem conuersione sub vltionis de Babylone sumendæ figura. Constat autem Romæ conuersioni successisse copiosam mox in omnibus prouinciis messem; donec totum demum Imperium ad Christianæ Religionis portum se reciperet. Hic igitur Christianæ Religionis processus, qui Romæ conuersionem subsecuturus erat, est ipsissimum capitis huius argumentum. Quare sicut Romæ conuersio depicta D fuit sub magnæ vindictæ specie; sic etiam conuersio ipsius Imperij per allegoriam non absimilem describitur. Verùm exordium sumitur ex quadruplici Alleluia; quibus significatur lætitia atque voluptas, quam vniuersa Ecclesia ex gentium subiugatione, id est ad Christi fidem conuersione, percepit. Deinde sequitur gaudium & exultatio de nuptiis Agni, (quæ symbolicè repræsentant cumulatam lætitiæ celebritatem ob publicam Christianæ Religionis professionem in Roma, quæ præcipua est Christi sponsa) & singulatim de nuptiarum E cœna agitur. His adnectitur Ioannis affectus, qui adorandi studio sese ad Angeli pedes prouoluit. Posteà proponitur cælestis prędicatorum Euangelij exercitus, qui ad percutiendas mystico gladio Gentes post Babylonis exustionem erat proditurus. Porrò cæli aues ad magnificas epulas inuitantur: qua allegoria innuitur gaudium ac voluptas, quam Angeli ex innumerabilium Gentium conuersione & salute accepturi erant. Deniq; subiicitur magnæ huius conuersionis figura; quæ est victoria insignis à cælesti exercitu reportata, necnon cædes in aduersariorum exercitu facta. Hęc est F totius capitis summa. Et sanè defessus iam referendo, atque impugnādo eorum opiniones; qui, quidquid vindictam sonat, pro vindicta propria accipiunt, & ferè omnia ad famosi Antichristi tempora reuocari volunt; satis mihi esse arbitror ea retulisse, quæ in superioribus capitibus adduxi, vt probarem vindictam huiusmodi à Christo desumptā in sensu mystico esse intelligendam, & pro Gētium

C conuersione vsurpandam: idque esse sacrarum Literarum stilo familiare, & sacri huius ænigmatis excellentiā satis dignum. Quapropter nihil est, cur nouas nunc congeram rationes: sed satis superque erit, si totius acoluthiæ filum, & apta partium singularum applicatio expendantur: & insignes ad multa sacræ Scripturæ capita allusiones, quibus Spiritus sanctus hoc, præ ceteris omnibus Apocalypseos capitibus, ornauit.

TEXTVS.

Quæ est prima capitis huius pars, de quadruplici Alleluia quod Ioannes audiuit.

Vers. 1. *Post hæc audiui quasi vocem turbarum multarum in cælo dicentium: Alleluia: salus, & gloria, & virtus Deo nostro est.*

2. *Quia vera & iusta iudicia sunt eius, qui iudicauit de meretrice magna, quæ corrupit terram in prostitutione sua: & vindicauit sanguinem seruorum suorum de manibus eius.*

3. *Et iterum dixerunt, Alleluia, & fumus eius ascendit in sæcula sæculorum.*

4. *Et ceciderunt seniores viginti quatuor, & quatuor animalia, & adorauerunt Deum sedentem super thronum dicentes: Amen, Alleluia.*

5. *Et vox de throno exiuit dicens: Laudem dicite Deo nostro omnes serui eius, & qui timetis eum, pusilli & magni.*

6. *Et audiui quasi vocem turbæ magnæ, & sicut vocem aquarum multarum, & sicut vocem tonitruorum magnorum dicentium, Alleluia; quoniam regnauit Dominus Deus noster omnipotens.*

NOTATIO I.

De legitima lectione.

Variæ lectiones circa sex versiculos præcedentes.

PRimo Ambrosius, Beda, & Haymo numero 1. pro *turbarum*, corruptè legunt *tubarum*. & numero 6. *tuba*, pro *turba*. De legitima lectione iam constat ex Græcis codicibus, ex Louaniensium notatione, & nouissimè ex editione Vaticana, quamuis Græcè vtrobique legatur *turba* in singulari numero; quod tamen non immutat sensum.

Secundò, non deest, qui contendat, numero 1. non esse legendum *salus*, sed *laus*, forte, quia nomen salus non ita aptè illius explicationi quadrat. Ita Ribera, qui addit in- B super non esse inscribendum verbum *est*, vbi legimus, *Deo nostro est*. Sed eius loco subaudiendum verbum *sit*, ita vt in optatiuo dicatur, *Laus, & gloria, & virtus sit Deo*, id est, laudetur Deus ab omnibus; ille potens sit, & omnes ei pareât. Nihilominus, si mihi daretur optio, eligerem planè correctæ Vulgatæ lectionem, *Salus, & gloria, & virtus Deo nostro est*. quantò magis cùm optio non detur, sed ad eam sequêdam teneamur. Et quidem ex commentario & notationibus clarè elicitur veram lectionem esse eam quam editio Vaticana confirmat. Legitimus namque sensus est eiusmodi; *Salus, & gloria, & virtus Deo nostro est*, id est, Dei est salus, gloria, & virtus. Atque hic quidem debet esse sensus, quanuis legatur *sit*. Nec enim ita est sensus intelligendus, vt Deo gloriam, & virtutem optemus: sed potiùs vt illi salutem, C gloriam & virtutem tribuenda esse agnoscamus. Porrò quamquam nonnulli Græci codices legunt ἡ σωτηρία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμις: id est salus, & gloria, & honor, & virtus: alij tamen Græci item codices Latino ex æquo respondent. Et hanc esse veram lectionem constabit ex allusione, de qua infrà dicemus notatione secunda.

COMMENTARIVS.

Quorsum hic quadruplex apponatur Alleluia.

IN quadruplici Alleluia notandum primò est, vocem hanc non significare solùm id, quod est *laudare Deum*; sed etiam, cum laudare extollendo cum lætitia vocem, vt in rebus lætis fieri solet: atq; D ita continet acclamationem cum exhortatione, vt bene hîc Ribera & Viegas adnotarunt.

Vox turbarum multarum à quonam consideretur esse prolata.

Deinde duo prima Alleluia dicuntur in textu fuisse, *Vox turbarum multarum in cælo dicentium, Alleluia*. Ex quo dubitatiuncula suboritur; verùm scilicet hæc vox sit accipienda tanquam ab eisdem prolata, qui in c. 18. loquebantur. Etenim vt ibi vidimus, vox illa de cælo (cuius Ioannes meminit c. 18. cùm ait; *Et audiui aliam vocem de cælo dicentem: Exite de illa populus meus*) perducitur ad finem vsq; c. 18. & repræsentat Ecclesiæ vocem. Nam Christianę Ecclesiæ in terris militanti nomen cæli in Apocalypsi E tribui, vidimus aliàs. Vnde & hæc vox, cuius nunc meminit Ioannes ipsius item Ecclesiæ vox videtur esse propria, quandoquidem similiter est vox de cælo. Si ergo ipsamet Ecclesia pergit adhuc loquens; quorsum ait Ioannes, *Post hæc audiui, quasi vocem in cælo dicentem Alleluia?* Respondeo, vtramq; quidem vocem eiusdem esse Ecclesiæ; verùm vt significaretur fidelium numerum post conflagrationem Babylonis mirum in modum excreuisse; ideo cælestem vocem, quam Ioannes audiuit proferentem Alleluia, fuisse *quasi vocem turbarum multarum*, quasi clariùs diceret, priorem quidem vocem cà- F pitis 18. non fuisse vocem adeò magnarum turbarum. Atque vt hanc exprimeret distinctionem, addit modò, *Post hæc audiui quasi vocem turbarum multarum in cælo*.

In quadruplicis Alleluia distinctione quid sit obseruandum.

Præterea in distinctione quatuor Alleluia obseruandum est, duo prima cælesti turbæ magnæ attribui; tertium senioribus & animalibus: quartum eidem turbæ magnæ: sed adiungitur illi sonus aquarum multarum & tonitruorum magnorum; & cuilibet Alleluia nonnihil ampliùs annectitur. Nam primo subditur, *Salus, & gloria, & virtus Deo nostro* A *est; quia vera & iusta iudicia eius, qui iudicauit de meretrice magna*. Post secundum subnectitur, *Et fumus ascendit in sæcula sæculorum*. Tertium comitatur, *Amen*. Quartum verò, *Quoniam regnauit Deus noster*. Quibus in omnib. miru subesse artificiũ, quale excellentissimi ænigmatis esse oportet, inferiùs constabit.

Prima expositio quatuor Alleluia proponitur. Prædicta explicandi ratio non probatur.

Iam, vt ad quatuor Alleluia distinctionem deueniamus existimabit quispiam in eis quasi præcipuum scopum intendi quatuor principalia diuinæ prouidentiæ attributa; nempe Virtutem, Beneficentiam, Æquitatem, Sapientiam. Potest enim non ineptè considerari, quatuor hæc attributa in mystica Romæ conflagratione cumprimis excelluisse; B atque adeò congruens valde esse, vti Deus commendetur propter quadruplicis huius attributi gloriam & excellentiam, quę in eo opere elucescit. Verùm vt quid sentiam, exponam; planè nõ video, quî possit eiusmodi consideratio applicari ad id, quod textus refert. Ait enim, duas primas voces esse cælestis multitudinis; tertiam seniorum & animalium; & quartam ipsiusmet rursus turbæ magnæ necnon aquarum multarum & tonitruorum. Adhæc; quod singulis Alleluia subiungitur, non C rectè consonat cum quatuor attributorum significatione. Nam, vt alia omittam; quòd seniores & animalia clamant, nõ tam videtur præ se ferre nouam laudem, quàm superiorum confirmationem. Nec enim aliud dicunt, nisi *Amen Alleluia*. Quod verò post Alleluia primum subditur, non solum virtutem respicit; sed beneficentiam quoque. Siquidem dicitur, *Salus, & gloria, & virtus*.

Quærendum ergo est aliquid absolutius & perfectius. Et mea quidem sententia, quod statim subiiciam, plenè & cumulatè satisfacit; quanuis ad pleniorem ipsius probationem forsitan opus sit, vt lector assensum atque sententiam cohibeat, donec D secundam notationem infrà substituendam perlegerit. Ibi enim exprimitur allusio perelegans, quã hic Apocalypseos textus in quadruplici Alleluia absque dubitatione respexit: atque ex illa allusione pendet perfecta textus intelligentia. Prius tamen ipsum rei argumentum & series mihi simpliciter proponenda sunt, & ex re ipsa ratio quadruplicis Alleluia petenda. Quod & ad percipiendum Psalmorum, ad quos alluditur, mysterium haud parum iuuerit.

Vera sententia de quadruplici Alleluia explanatur relata ad quadruplicem laudem Dei ab Ecclesia tributam.

Hoc ergo quadruplex Alleluia denotat perfe- E ctissimam laudem, quam Christiana Ecclesia Deo decantauit ob victoriam, quam illi ex Roma comparauit. Hęc autem perfecta laus quatuor complectitur partes quadruplici Alleluia respondentes. Prima pars fuit, fide ipsa firmiter cognoscere illius admirandi facinoris magnitudinem, & quantum Beatissimæ Trinitati honoris & gloriæ propterea tribuendum esset. Secunda fuit, Deo ipsi non solũ fide, sed Christianæ etiam vitæ integritate laudem deferre, quæ laudandi ratio diuturna est. Nam solius fidei laudatio non ita in longum tempus perduraret, nisi illam perfectæ vitæ sanctimonia socia- F ret. Constat enim Christianos eos, qui Deum vitæ sanctitate non commendauerint, illum nõ in æternum laudaturos, sed blasphematuros potiùs. Constat insuper, iuxta familiarem Scripturæ locutionẽ, Deum sanctâ Christianorum vita imprimis commendari. Vnde dicitur Ps. 110. 10. *Initium sapientiæ timor Domini, intellectus bonus omnibus facientibus eum, laudatio eius manet in sæculum sæculi*. Vbi *laudatio eius* vocatur ea laus, quam Dei timor illi attribuit, id est laus, quam pietas illi defert, vt in eius Psalmi commentario perspicietur.

Huic duplici laudi accedit tertia, quam Deo tribuunt

buunt ipſius miniſtri (nempe ſacerdotes & Euangelici concionatores) in ſuorum munerum functione, id eſt, in Miſſæ ſacrificio, in cõcionibus, in diuinis officiis decantandis. Et laus hæc tertia, eſt laus publica, & totius Eccleſiæ nomine oblata, nec ſolùm ipſis Dei laudatoribus fructuoſa, ſed ad aliorum etiam conuerſionem efficaciſſima. Hæc triplex laudis ratio in eo conſiſtit, vt quilibet Deum collaudet, tum fidei cognitione, tum ea vitæ integritate & innocentia, quæ ad ipſius ſalutem conſequendam ſit ſatis, tum etiam vt Eccleſiæ miniſtri pro virili parte in mundi conuerſionem incũbant, & ſuo quiſque in munere diuinam prouehant gloriam. Sed præter tria hæc laudum genera Spiritus ſanctus Chriſtianos homines ad nouæ laudis faſtigium euocat, nimirum vt ſingulares omnes tam ſummi, quàm infimi, licèt peculiari miniſtrorum officio non fungantur, ad maiorem Dei gloriam animum & mentem omni ſtudio & contentione adiiciant; idque tum optimo vitæ exemplo, tum etiam ceteris omnibus, quibus ad quarumlibet animarum conuerſionem & ſalutem allaborare poſſint. Licebit hoc intelligere, ſi conſideremus alicuius familiæ valdè religioſæ inſignem zelum atque feruorem, vbi & ianitor & coquus & quiuis alius pro cuiuſque facultate precibus, piis colloquiis & admirabili vitæ exemplo valent commune bonum, id eſt, maiorem Dei gloriam in animarum conuerſione & perfectione promouere.

Primitiuorũ Chriſtianorũ feruor & ardens ad perfectionem conatus.

Hoc igitur, quod ſingulari Dei beneficio in religioſis aliquot familiis hodie fulget, enituit maximè in primæuis illis naſcentis Eccleſiæ fidelibus; quãdo vel infimæ mulieres Chriſtianæ & piis verbis & vitæ ſanctimonia efficaces erant ad ſuos ipſarum coniuges Chriſtianæ fidei ſubiiciendos: vt ait B. Petrus in illa notanda ſententia; *Si qui non credunt verbo, per mulierum conuerſationem ſine verbo lucrifiunt.* Similiter etiam in prioribus illis ſæculis poſt publicam Chriſtianæ Religionis in Chriſtiana vrbe exercitationem, hãc ferè Deus vim ac robur Chriſtianis hominibus ſuppeditabat; vt Canticorum c. 4. depingitur. Atque Chriſtiani populi vnitas & cõcordia in ea quarta laudis ratione, ex terrarum orbe idololatriam reapſe diſpulit, & Romanum Imperium in Chriſtianæ fidei ditionem redegit. Quin etiam noſtra hac tempeſtate ſi ſummus præpotẽſque Deus perfectionis & ſanctitatis ſtudiũ in Chriſtiano populo excitaret, & Eccleſiam ad primæuum illum feruorem reuocaret, & ad acerrimam illam in aliorum ſalute procuranda contentionem; næ admirabilis inde fructus & emolumentum in Maurorum, & Hæreticorum animis ſequeretur. Itaque illud imprimis foret ad infidelium conuerſionem efficaciſſimum, & ad eos inflammandos cæleſti Spiritus diuini igne; ſi fideles omnes pariter conſpirarent ad Dei gloriam omni virium contentione procurandam; ita vt ipſorum voces atque opera ſimul conſentirent, & in idem ſtudium accuratiſſimè incumberent.

1. Pet. 3. 1.

Applicatio traditæ interpretationis ad contextum.

Quid primũ Alleluia in ſe includat; & quemodo ad textũ ijſum aptetur.

Contextum iam ipſum ad hanc noſtram ratiocinationem aptemus, oportet. Primum Alleluia indicat laudem, quam Deo fideles deferebant eo ipſo, quòd admirandi illius operis à Deo in Romæ victoria geſti amplitudinem & excellentiam recognoſcerent. In huiuſmodi explicatione facilè cerni poteſt quàm congruenter cohæreat, vt prima laus cõtineat cognitionem pariter ac confeſſionem illius ingentis beneficij in Eccleſiam collati. Etenim fidei lumen, & quod per illud adipiſcimur, eſt, præcipuum ceterorum fundamentum. Deinde in iis verbis, *Salus & gloria, & virtus Deo*, tria perſtringuntur adnotatu digniſſima, & Beatiſſimæ Trinitati glorioſiſſima. Primum eſt, perſecutionum magnitudinem, quas Roma ethnica excitauit, non fuiſſe potentem, vt Chriſtianum nomen extingueret; quinimò Eccleſiam integram ex eis & illæſam euaſurã. Atque hoc eſt propriè *ſalus*: quæ ſonat ereptionem à periculis: idémque innuit vox Græca, σωτηρία, quæ deriuatur à verbo σώω, id eſt, ſaluo, & incolumem reddo. In quo laudatur maximè Dei potentia; quæ tot tantiſque periculis Eccleſiam eripuerit. Secundum, quod in iis verbis attingitur, illud eſt, peccata ſcilicet eorundem fidelium, quæ Deus per eiuſmodi perſecutiones plectebat, non fuiſſe ſatis vt præcipuum Dei finem & ſcopum impedirent, & conſilium de glorioſiſſima illa victoria Chriſtianæ Eccleſiæ conferenda. Id quod propriè ad Dei gloriam ſpectat; iuxta illud Pauli, *Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei.* Et certè admirabile omnino eſt, Deum ipſorum fidelium peccatis veluti inſtrumento vti ad ſuam ipſius gloriam & Chriſtianæ Eccleſiæ victoriam propagandam. Dum enim permittebat ad plectenda Chriſtianorum ſcelera (ſeu magna, ſeu parua) magnas aduerſus gentem Chriſtianam excitari perſecutiones; iis ipſis perſecutionibus tanquã inſtrumento vtebatur, vt Romam ethnicam Eccleſiæ Chriſtianæ ſubiiceret. In quo maximè ſplendet ipſius Dei gloria & Chriſti redemptionis efficacia: dum ſcilicet ex noſtris flagitiis & ſuam ipſius gloriam, & noſtram vtilitatem promouet. Tertium denique ponderandum eſt, quod ſpectat ad diuini Spiritus ſanctificantis virtutem & efficaciam; quæ in eo Eccleſiæ triumpho de Roma parto enituit. Nec enim eiuſmodi fuit victoria, quæ hominum armis, induſtria & cõtẽtione obtineretur; ſed ſpiritus cæleſtis virtute & admirabili efficientia, quæ Romanorum corda potuit immutare, & ſuaui Euangelij iugo ſubmittere. Et ſecundùm hunc ſenſum ſolet non ſemel in ſacris Literis nomen *virtus* vſurpari, vt poſtea expendemus.

Dei potẽtia in hominibus à periculis eruendis.

Quãta fuerit Dei in Eccleſiam miſericordia, quam nulla hominum peccata impedierint.

Diuini ſpiritus efficacitatem homines ad fidem traducenda.

Ex his ergo tribus perfectionibus, potentia eripiendi Eccleſiam ab omni ingruenti periculo congruenter Patri tribuitur, gloria redemptionis, Filio; & virtus ſanctificandi, Spiritui ſancto. Namque vt in Apoſtolorum Symbolo noſtra fides reducitur primò ad creandi omnipotentiam, quæ Patri attribuitur; ad redemptionis opus, quod Filio; & ad fidelium ſanctificationem, quæ Spiritui ſancto: (ita vt in toto Symbolo illuſtriſſima quædam ſanctiſſimæ Trinitatis confeſſio contineatur:) ſic etiam admirabili quodam artificio tota laus, quam Chriſtiana Eccleſia Deo detulit propter victoriam de Roma partam, reuocatur ad clariſſimam quandam ipſius Trinitatis laudationem; quæ illis includitur verbis, *Salus, & gloria, & virtus Deo.* Si autem quiſpiam excipiet, vt prima vox creandi potentiam aliquo modo repræſentet; facilè cum eo conſentiemus, ſi dicamus, maximam potentiam ad homines è periculis eripiendos, quæ nomine ſalutis exprimitur, mirum in modum excelluiſſe in noua illa vindictæ de Roma ſumptæ ratione: atque adeò vt Roma ipſa integra & ſuperſtes per nouæ Romæ creationem euaderet; iuxta illud de noua creatura, quod Paulo ita familiare eſt.

Quomodo tria iſta, Salus & gloria & virtus, tribus diuinis perſonis per attributionem accõmodentur.

Quia vera & iuſta iudicia ſunt eius.] In his verbis (vt ex ipſo contextu videre eſt) redditur ratio de ea laude, quæ ſuperiùs perſtricta fuerat tribus illis nominibus, *Salus, & gloria, & virtus Deo noſtro*, quod perinde eſt, quaſi dicatur, in Dei æquiſſimo iudicio, quo Romam Eccleſiæ ſubiecit, eminuiſſe imprimis infinitam ipſius Dei potentiam ad ſuos è quolibet periculo liberandos; & illuſtriſſimam

Verſ. 2. Quorſũ hic dicatur vera & iuſta Dei iudicia.

tem multitudinem. Verùm, ne intelligeretur, qui in mundi conuersione laborabant, eos esse vnius solùm populi (quia cap. 7. 9. nomen turbæ magnæ ad Iudaicum populum singillatim refertur) ideo adiungitur, *Et sicut vocem aquarum multarum.* Constat autem aquas multas esse populos multos & gentes & linguas. Qui re generatim loquendo, qui ex Gentilitate Christianam fidem receperant, omnes pariter maiori Dei gloriæ allaborabant; dum per se singuli ad proximorum salutem & conuersionem suum studium & contentionem adhibebant. Quia verò huiusmodi vis erat efficacium instar concionum, quibus Deus hominum corda solet pulsare; & diuini etiã verbi efficacitas in Apocalypsi cõparatur tonitruis, (quæ sunt cæli voces:) idcirco cum voce aquarum multarum componitur tonitruorum magnorum vox dicentium *Alleluia*, id est, Dei laudem prædicantium, siue ad Dei laudem inuitantium. Nam *Alleluia* sonat *laudate Deum.* Quæ autem huiusce laudis redditur ratio, ea est; *Quoniam regnauit Dominus omnipotens.* Quod non aliud est, quàm si diceretur, Deum se Regem declarasse eo ipso, quòd vana idolorum superstitio ex Romana vrbe fuit expulsa, & Gentes ac nationes Deo ipsi subiectæ fuerint. Ex eo verò, quòd Deus in terrarum orbe per suam fidem, ac Religionem imperitet; summopere ipsius serui lætantur, & ad eius gloriam omni virium contentione procurandam sese excitant.

Refellitur aliud sententia referentium quadruplex hoc Alleluia ad Sanctorum in cælis lætitiam de supplicio à Deo improbis sumpto.

Hic est meæ expositionis contextus. Porrò allusiones de industria ad sequentes notationes reieci, quò faciliùs totius contextus filum percipi possit. Et quamuis tota hæc celebritas & Alleluia à multis eò referantur, quòd Sancti in cælesti beatitudine exultent seueritate, qua Deus siue in hac vita, siue etiam apud inferos in peccatores animaduertit: ceterum præterquã quòd Apocalypsis acoluthia necessariò eum sensum respuit, ipsamet Alleluia repetitio compellit, ne qua resideat dubitatio, quin de re magnopere festiua sit sermo. Cõstat enim ex receptissimo Ecclesię vsu, hanc vocẽ Alleluia in lætissimis maximè celebritatibus locũ habere. Quis verò nesciat, verum sanctorum hominũ & virorum Apostolicorum gaudium potissimùm prouenire ex felicissimis Ecclesiæ successibus & maximâ Dei gloriâ inde redundante? Inter hæc igitur auspicatissima euenta nullum certè felicius, quàm Romæ conuersio. Quamobrem licèt ex impiorum damnatione grates Deo agi debeant, non tamen huc ita propriè impenduntur Alleluia, & maximæ gaudij significationes. Confirmatur, quia Isidorus l. 6. Etymologiarum cap. 19. aduertit, ex huius capitis Alleluia deriuatam fuisse in Ecclesiã consuetudinẽ, vt Alleluia in lætioribus totius anni celebritatibus vsurparet. Quòd si quispiam dixerit, hunc Ecclesiæ morem potuisse etiam dimanare ab iis Psalmis, quibus pro titulo præfixum est Alleluia, qui omnes magnopere sunt hilares ac iucundi, & præsertim extremi; hoc ipso suadetur, eundẽ ad finem in Apocalypsi, atque in Psalmis Alleluia fuisse vsurpata. Hæc enim Apocalypseos Alleluia respectum habent ad illa Psalmorum; & inde non parum confirmationis accipiunt, vt sequenti notatione explicabimus.

NOTATIO II.

De allusione quadruplicis Alleluia ad viginti Psalmos.

SVPRA cap. 10. 3. vidimus, per septem illa tonitrua Ioanni exaudita significari septem Domini voces, quarum Ps.
A 28. mentio fit: nec aliud fuisse tonitruorum à Ioanne auditorum mysterium, nisi vt admoneremur Psalmum 28. in eum Apocalypseos locum inseri debere. Similiter ergo in præsenti quadruplex Alleluia, quæ Ioannes se audisse cõmemorat, respiciunt haud dubiè eos Psalmos, quibus Alleluia pro titulo est. Vnde illud hîc mysterium subest. Psalmos illos hoc titulo insignitos in præsenti Apocalypseos loco reponendos.

In quatuor hisce Alleluia respectũ haberi ad eos Psalmos, quibus pro titulo præfixum est Alleluia.

Pro huius rei confirmatione, illud in memoriam reuoco, quod alias dixisse me memini; videlicet nullum ferè in Apocalypsi verbum reperiri, quod alicui insigni sacrarum Literarum loco non respondeat. Etenim sacra hæc actio ænigmatica (vt in optimis quibusq; ænigmatis fieri assolet) tota allusionibus ad insignes sacrorum librorum,
B veterum præsertim, locos coagmentatur. Nulla autem reperiuntur Alleluia in toto sacrarum Literarum decursu, præterquam in Psalmis, & Tobiæ 13. 22. vbi dicitur, *Per vicos Ierusalem Alleluia cantabitur.* Quod de illorum etiam Psalmorum cantu intelligendum est.

Syllabus eorũ Psalmorum, qui pro titulo habent Alleluia.

Quod cùm ita sit, ea protinus subit mentem dubitatio, ad quos scilicet ex iis Psalmis, quibus Alleluia pro titulo est, respiciat Ioãnes in quadruplici huius capitis Alleluia. Psalmi enim hac inscriptione notati viginti omnino sũt; quare nec vicenarius numerus vllam habet peculiarem cum quaternario proportionem: nec congruens apparet ratio, cur aliquot ex iis Psalmis omissis, alios accersamus. Nihilominus existimo, quatuor huius capitis Alleluia referri ad omnes illos viginti Psalmos, qui sunt.

Ps. 104. *Confitemini Domino, & inuocate nomen eius.*
C Ps. 105. *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia eius. Dicant qui redempti sunt.*
Ps. 106. *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia eius. Quis loquetur.*
Ps. 110. *Confitebor tibi Domine in toto corde meo.*
Ps. 111. *Beatus vir, qui timet Dominum.*
Ps. 112. *Laudate pueri Dominum.*
Ps. 113. *In exitu Israel de Ægypto.*
Ps. 114. *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus.*
Ps. 115. *Credidi, propter quod locutus sum.*
Ps. 116. *Laudate Dominum omnes Gentes.*
Ps. 117. *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia eius, dicat nunc Israel.*
Ps. 118. *Beati immaculati in via.*
Ps. 134. *Laudate nomen Domini, laudate serui Dominum.*
D Ps. 135. *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius. Confitemini Deo deorum.*
Ps. 145. *Lauda anima mea Dominum.*
Ps. 146. *Laudate Dominum, quoniam bonus est Psalmus.*
Ps. 147. *Lauda Ierusalem Dominum.*
Ps. 148. *Laudate Dominum de cælis.*
Ps. 149. *Cantate Domino canticum nouum, laus eius in Ecclesia sanctorum.*
Ps. 150. *Laudate Dominum in sanctis eius.*

Quomodo quatuor prædicta Alleluia Psalmis hisce viginti per ordinem respondeant.

Hos omnes Psalmos Ioannes hac allusione perstringit & affirmat pariter, omnes hunc in locum aptari debere, vt mox videbimus. Quod verò opponitur numerum scilicet quatuor Alleluia cum vicenario Psalmorum non rectè cõgruere. Respondeo, in quadruplici Apocalypseos Alleluia contineri respectum ad quatuor item series Alleluia, quæ
E in Psalmorum titulis reperiuntur. Quamuis enim Psalmi eiusmodi vigesimum numerum expleant, in quatuor tamen ordines, & veluti classes, distribuuntur; quarum quælibet aliquem Psalmorum numerum complectitur, qui inter se coniuncti & ab alterius ordinis Psalmis seiũcti sunt. Primùm enim tres primi Psalmi ex supradictis (nẽpe Psal. 104. & 105. & 106.) vnam Psalmorum lineam conficiunt. Deinde, post aliorum interiectum, quibus hæc inscriptio Alleluia non est; sequitur secundus Psalmorum hoc titulo inscriptorum ordo: qui continet Psalmos à centesimo decimo, vsque ad centesimum decimum octauum. Tertia horum Psalmorum classis duos omnino coërcet; scilicet centesimum trigesimum quintum, & centesimum trigesimum sextum. Quarta denique postremos sex comprehendit.

Psalmos viginti suprà positos in quatuor omnino lineas siue series partiri: & qua sint.

Porrò quòd Alleluia vnum adsciscat coniunctionem
F plurium Alleluia, quæ & inter se cõposita, & seposita à reliquis sunt; id quidem consonum est cum aliis id genus loquendi rationibus. Sic enim Hispanè appellare solemus, *Vn repique de campana*, non singularẽ vnum concitati cymbali pulsũ, sed plures eosq; creberrimos. Itaque dicere solemus bis aut ter solùm pulsata fuisse cymbala, quamuis singulis vicibus multiplex fuerit cymbalorum sonus auditus. Præterquam quòd minimè credendum est, viginti illos Psalmos hac inscriptione signatos casu & temerè in quatuor classes siue ordines fuisse partitos. Vt autem significetur, quotquot in vna eadémque serie copulantur, eos omnes maiori inter se affinitate coniungi, congruentissimum extitit, vt Apocalypsis quadruplici Alleluia assignato eos pariter designaret atque diuideret, qua ratione in Psalmorum libro diuisi sunt.

Pri-

Primum Alleluia ex quatuor Apocalypseos quę suum prædictorum Psalmorum respiciat ques item secundum. & sic de ceteris. Vnde petenda sit prædictæ partitionis probatio.

Primum igitur Apocalypseos Alleluia assignat tres Psalmos: secundum, nouem: tertium, duos; & quartum, sex. Nec mysterio fortassè caret, quòd secundus ordo sit proportione triplus ad primum; quartus item sit triplus ad tertium.

A Præcipua confirmatio allusionis huius atque respectus inter quadruplex Apocalypseos Alleluia, & viginti illos Psalmos supradictos; inde petenda est, quòd singulis Alleluia ex quatuor, aliquid mox singulatim adiungitur; in quo tangitur peculiaris ratio diuinæ laudis, quæ ad illud Alleluia pertinet. Atque hoc peculiare, quod vnicuique Alleluia subditur mirificè respõdet argumento atque verbis illius Psalmorum ordinis, ad quem eiusmodi Alleluia respicit. Quamobrem non modò verum est, viginti eos Psalmos ad caput Apocalypseos vndeuigesimum appositè & congruenter aceiti, (eo quòd eorum omnium argumentum sit valde ad rem consideratã istius capitis materiã:) verùm etiam obseruatione dignum est, quam rectè prima horum Psalmorum series primo Alleluia Apocalypseos; secunda, secundo; tertia, tertio; & quarta, quarto respondeat.

Quomodo primum Alleluia primæ lineæ siue ordini Psalmorum respondeat.

Hæc omnia nonnihil ampliùs explicemus oportet. Cũ primo Alleluia coniungit Apocalypsis hæc verba; *salus & gloria & virtus Deo nostro est: quia vera & iusta iudicia sunt eius*, &c. Tres porrò sunt Psalmi, quos primum hoc Alleluia adspicit: nempe Psalmus 104. & 105. & 106. Quid ergo optari potuit exactius, quam vt ex tribus illis verbis, quæ Apocalypsis cum primo Alleluia connectit, id est *Salus, & gloria, & virtus*) Salus quidem designet argumentum Psalmi 104. Gloria verò, argumentum Psalmi 105. Virtus autẽ; argumentum Psalmi 106. ita vt hi tres Psalmi in eo consentiant, quòd Deo gratias agant; *Quia vera & iusta iudicia sunt eius.*

Videatur alicui fortassis hæc mea pollicitatio inanis, nec aliquo fundamẽto niti. Verùm si cuiusque ex his Psalmis argumentum attente consideret; & diligenter examinet eorum verborum, *Salus, & gloria, & virtus*, significationem in sacris Literis vsitatam (vt in commentatio explicuimus;) minimè dubitet, quin mutua hæc inter sese respiciendi ratio mirificè consentiat. Etenim Ps. 104. argumentũ eiusmodi est. Deus, vt fidem suam populo Israelitico datam liberaret, illũ seruauit immunem a periculis, & perduxit incolumem; donec in terræ Chanaam possessionem vestigium faceret. Et hanc ob rem illos priùs in Ægyptum adduxit; indeque eduxit admirandis prodigiis atque portentis: duxit insuper vastâ solitudine, sempérque seruauit; ac demũ *non reliquit hominem nocere eis, & corripuit pro eis Reges*, quoad in ditionem Chanaam eos inferret. In hoc igitur egregio facinore suam Deus potentiam liquidò ostendit, dum suum populum ex tot periculis eripuit. Si ergo in eo opere Deus se sui populi assertorẽ & saluatorẽ exhibuit, vt eis imperium traderet terrarum, quas idololatræ possidebant: quæ potuit figura congruentior excogitari, vt meliùs admirabilem Dei potentiam exprimeret, qua suam Ecclesiam erat præstiturus incolumẽ ab omnibus periculis & persecutionibus, & in Romanæ vrbis atque Imperij possessionem inducturus? Hic ergo est illius Psalmi scopus, vt ex Apocalypsi discimus. Nam familiare est Prophetis, vt sæpissime inculcauimus, Iudaica tãgere, & Christiana respicere. Quapropter ad eam figurandam victoriam, quam præpotens Deus Christianæ Ecclesiæ concessit, nihil aptius, quam verba illius Psalmi, præsertim extrema; quę sic habent, *Eduxit populũ suum in exultatione, & electos suos in lætitia; & dedit illis regiones Gentium; & labores populorum possederunt.* Est autem obseruãdũ in Dauidici tabernaculi dedicatione, quando arca in Sionis arcẽ inuecta, in eo collocata est, 1. Paralip. cap. 16. decantari quindecim primos huius Psalmi versus: ceteros prętermitti (est enim Psalmus bene longus.) Hoc autem significauit, beneficia a Deo quondam in suum populum collata veluti inchoationem fuisse eorum, quibus Christianam postea Ecclesiam cumulaturus erat. quemadmodum in primo aliquo exemplari perexiguo incipitur aliquomodo, & inchoatur structura, quæ in eo solum adumbratur.

Psal. 105. scopus & argumentum.

Transeamus ad argumentum Psalmi 105. In eo celebratur, non obstantibus Israelitici populi sceleribus, clarissimam Deus suæ gloriæ significationem dedisse in suis promissis perficiendis. Quamuis enim sæpè illius numen plurimis flagitiis Israelitæ læserint, tam in egressu ex Ægypto & in deserto Sinai, quam post ingressum in terrã promissam: Deus tamen suæ gloriæ memor etsi illos supplicio afficiebat, non deseruit omnino, quin eos potiùs ex Philisthæorum oppressione eripuit, *& congregauit eos de nationibus*, & clarissimam donauit victoriam de suis oppressoribus partam. Hic esto totius Psalmi sensus, & scopus certè erat, vt significaretur, quo pacto se Deus cum Christiana Ecclesia gesturus esset. Quare Psalmus ipse clauditur verbis illis, *Fiat, fiat*, quæ prophetica planè sunt, & respiciunt nõ tam præterita, quam futura in prӕteritis figurata. Persecutiones autem Christianæ Ecclesiæ propter fidelium peccata accidisse, negari non potest; præsertim in sęuissima illa Diocletiani persecutione, quæ fuit decima, & vltimum medium ad eam victoriam gloriosissimam, quam Ecclesia de Roma comparauit. Illam enim persecutionem propter grauissima Christianorum peccata euenisse, docet Eusebius lib. 8. ca. 1. In hoc tamen Deus suam gloriam manifestè ostendit, & quam in Christo redẽptionem habemus copiosam; quòd fidelium peccata quasi media instrumenta vsurpauit Deus, vt propositum de Ecclesiæ victoria consilium proueheret. Quòd autem hic Psalmus peridoneus sit ad celebrandam gloriam Dei suum eripientis populum propter peccata afflictum & oppressum; liquidò id constat ex eo, quod legitur Iudith 13. a 17. vbi ad hunc Psalmum non obscurè respicitur.

Argumentum Ps. 106.

B Sequitur Psalmus 106. planè illustrissimus, ad cuius argumentum propriè spectat, Dei virtutem celebrare in Gẽtibus Ecclesiæ subiiciendis, & in victoria de dæmone, mũdo, & carne triplici animi hoste comparata; id quod per admirabilem Spiritus sancti virtutem effectum est. Concludo igitur, in Apocalypsi trium horum Psalmorum argumenta, quæ primo Alleluia respondent, miro artificio fuisse totidem verbis comprehensa. Nã *Salus* designat Ps. 104. *Gloria* Psalmum 105. *Virtus* Ps. 106. & tres omnes Psalmi continent elegantissimam quandam sanctissimæ Trinitatis laudem ob singularem victoriam, quam suæ Ecclesiæ de Roma cõcessurus erat Deus. Quod verò mox in ipso textu subiungitur, *Quia vera & iusta iudicia eius*, manifestè ex eisdem Psalmis desumitur. Nam Psal. 104. 7. dicitur,

C *Ipse Dominus Deus noster, in vniuersa terra iudicia eius.* Quo prædicitur, in toto terrarum orbe visum iri omnino cõpletum quod in vindicta de Chananæis sumpta, & in illius terræ possessione Israelitico populo traditâ, figuratum est.

Secundus Psalmorum ordo; & quomodo secundo Apocalypseos Alleluia respondeat.

Hactenus de primo Psalmorum ordine, quorum inscriptio continet Alleluia. Secundus ordo nouem complectitur Psalmos. Ac primò certum est, si rem seriò expẽdamus, eos omnes congruentissimè impendi in gratias Deo agẽdas ob Ecclesiæ victoriam de Romano Imperio eam persequente, déque Gentilitatis conuersione partam. Nam in eorum Psalmorum primo (qui est Psalmus 110.) dicitur; *Virtutem operum suorum annũciabit populo suo; vt det illis hæreditatem Gentium.* In secundo, nempe 111. habetur, *Potens in terra erit semen eius, generatio rectorum benedicetur. Peccator videbit, & irascetur, dentibus suis fremet, & tabescet; desiderium peccatorum peribit.*

Quid summatim contineatur in nouem Psalmis, nempe à Ps. 110. vsque ad 118. inclusiuè.

D In tertio, qui est 112. *A solis ortu, vsque ad occasum laudabile nomen Domini.* In quarto, id est 113. celebratur egressio noui Israëlis ex mystica Ægypto; necnon admiranda planè opera, quibus Deus Israelitas ipsos in terræ Chanaam possessionẽ introduxit. In Ps. 114. (qui est ordine quintus) Christianus populus dũ perpessas a se persecutiones recolit, ait; *Circumdederunt me dolores mortis, & pericula inferni inuenerunt me. misericors Dominus. & iustus: eripuit animã meam*, &c. Sextus (scilicet Ps. 115.) perelegantes celebrat gloriosissimã Martyrum victoriam. Septimus, id est 116. hæc habet, *Laudate Dominum omnes Gentes, laudate eum omnes populi.* Quæ Paulus in Epistola ad Romanos de Gentium vocatione interpretatur. In octauo (siue 117.) inducitur Christianus populus ita loquẽs: *Omnes Gentes circumdederunt me, & in nomine Domini; quia vltus sũ in eos. dextera Domini fecit virtutẽ*, &c.

E Deniq; Ps. 118. (qui est ordine nonus & vltimus) attentè qui legat, facile videat in eo Christianum populum induci Deo agentem gratias, quòd ei præsentissimam opem tulerit, & victoriam de superbis principibus illum persequentibus tribuerit. Colligere hoc licet ex plurimis eiusdem Psalmis sententiis; ex quibus paucas has nota, numer. 21. *Increpasti superbos.* & numer. 23. *Sederunt principes, & aduersum me loquebantur.* num. 46. *Loquebar de testimoniis tuis in conspectu Regum, & non confundebar.* n. 51. *Superbi inique agebant vsquequaque.* n. 69. *Multiplicata est super me iniquitas superborum.* nu. 78. *Confundantur superbi, quia iniustè iniquitatem fecerunt in me.* nu. 150. *Appropinquauerunt persequentes me iniquitati.* n. 157. *Multi qui persequuntur me, & tribulant me.* nu. 161. *Principes persecuti sunt me gratis.* Aduerte hic, quoties

F superborum Principum persequentium meminerit: & in memoriam pariter reuoca, superborum nomen propriè Romanis ethnicis tribui, vt vidimus c. 13. fine.

Deinde hoc Alleluia (vt vidimus in commentario) laudationem continet eam, quæ ad Deum redundauit ex integerrima Christianorum vita & sanctitate. Atque in hoc toto Psalmorum nouenario manifestum est, vt diligenter intuenti constabit, sermonem esse de laude, quam Deo tribuit vera Christianorum hominum sanctitas. Nam in primo instituitur sermo de Dei timore; simulque dicitur, *Laudatio eius manet in sæculum sæculi*, laudatio nempe Dei, quam ei sanctus timor defert. In secundo agitur de misericordia & iustitia erga proximum. *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in sæculum sæculi.* In tertio depinguntur grates Deo agendæ. In quarto spes, atq; fiducia

Quis sit scopus Psalmorum nouem prædictorum.

erga

erga Deum. In quinto, affectus animi & propenſio ad orationem. In ſexto animi item alacritas & ſtudium ad martyrium. In ſeptimo vehemens deſiderium diuinæ gloriæ, & hominum ſalutis procurandæ. In octauo Eccleſiæ gloriatio in Chriſto. In nono denique pura & immaculata vita, & ad diuinam voluntatem conformatio.

Cur ad ſecũdã Dei laudẽ nouenarius numerus Pſalmi deſignatur?

Tertiò, quemadmodum Pſalmorum ternarius fuit maximè congruens in prima laudatione (quæ eſt fidei propria) propter Trinitatis ſanctiſſimæ cõfeſſionem, ad quod myſterium ſumma noſtræ fidei reuocatur, vt ſupra expendimus; ita etiam ad ſecundam laudem, quam vitæ ſanctitas tribuit, appoſitus eſt Pſalmorum nouenarius. Hic enim numerus eſt ternarij plenitudo; nam tria ter replicata nouenarium conficiunt. Vnde quadrata radix eſt ternarius: quadratus verò numerus nouenarius. Notum autem eſt Mathematicis, quadratum numerum eſſe ſuæ radicis plenitudinem. Non aliter vitæ ſanctimonia in ſe continet fidei plenitudinẽ. Et niſi opera ſint plena (vt loquitur Apocalypſis) fidei laus quadrata atque perfecta eſſe non poteſt; quia *non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris*. Quartò in illis verbis, quæ in hoc ſecundo Alleluia adduntur, nempe, *Et fumus eius aſcendit in ſæcula ſæculorum*. Si is ſenſus cõtinetur, vt hæc eadem ſecunda laus ſit, quæ in æternum durat (prout in commentario vidimus;) hoc etiam in hiſce Pſalmis exprimitur. Nam in eorum primo perſpicuè dicitur de illa laude, quam Deo ſanctus timor attribuit, *manet in ſæculum ſæculi*. Cùm autem inſcriptio Pſalmi ſit Alleluia, id eſt laudatio Dei, manifeſtum eſt verbum illud, *laudatio eius*, debere intelligi de laudatione Dei, quæ in ipſius timore conſiſtat.

Tertium Alleluia quos Pſalmos reſpiciat. Argumentũ Pſalmi 134. & Pſal. 135.

Tertium Alleluia duos ſolùm Pſalmos complectitur: ij ſunt Pſ. 134. & Pſ. 135. In his illud imprimis euidens eſt, eos eſſe aptiſſimos ad Deum collaudandum ob egregiũ triũphum, quem Eccleſia de Romano Imperio reportauit. Nã in vtroque Pſalmo eiſdem penè verbis canitur, Deum eſſe laudandum; *qui percuſſit gentes multas, & occidit Reges fortes; & dedit terram eorum hæreditatẽ Iſraeli ſeruo ſuo*. Secũdò explicat Apocalypſis viginti quatuor ſeniores, & quatuor animalia hoc tertium Alleluia Deo decantare, quod etiã in his duobus Pſalmis perſpicuum eſt. In primo enim dicitur initio, *Laudate nomen Domini, laudate ſerui Dominum: qui ſtatis in domo Domini, in atriis domus Dei noſtri*, quod ad ſacerdotes profectò referendum eſt. Tertiò horum Pſalmorum binarius eſt appoſitiſſimus ad duo miniſtrorum genera, quos Apocalypſis deſignat, ſeniores nempe, & animalia, aut fortaſſe ad indicandas duas perfectæ prædicationis partes, doctrinam & exemplum. Quartò, vox *Amen* tertio Alleluia addita, fortè eò reſpicit, vt quod dicitur in Pſal. 134. idem quoque in ſequenti Pſalmo repeti ſignificetur. idem videtur eſſe *Amen*, quaſi confirmatio. aut fortaſſe in voce *Amen*, attenditur illa verſiculi intercalaris repetitio; *quoniã in æternũ miſericordia eius*, quod in ſingulis verſibus Pſ. 135. reperitur, ſunt autẽ verſus ſex & viginti.

Cur inter ſecundam prædictorum Pſalmorum claſſem & inter tertiã quindecim numero Pſalmi interiiciantur?

Ex eo verò, quòd duo prima Alleluia ſint Chriſtianis hominibus communia; tertium Dei miniſtris, id eſt ſacerdotibus & Euangelij concionatoribus proprium; ex eo inquam illud etiam myſterium retegitur, cur ſcilicet inter ſecundam Pſalmorum huiuſmodi claſſem & inter tertiam, Pſalmi quindecim ſint interiecti. Nam poſtremus ſecundæ claſſis Pſalmus fuit 118. primus verò Pſalmus tertij Alleluia eſt Pſalmus 134. illi ergo quindecim Pſalmi interpoſiti hanc ſinguli inſcriptionem habent, *Canticum graduum*, in ipſo verò numero 15. videtur alludi ad totidem templi gradus; quibus ad ſublimem ipſius templi partem aſcenſum patuiſſe, ex Ioſepho notat atque deſcribit noſter Villalpãdus tom. 2. lib. 3. cap. 3. Iam illorum quindecim Pſalmorũ argumentum non eſt aliud, quàm ingentia beneficia, quibus Deus ſuos cumulat ſeruos; vt impenſiùs eos legenti planum fiet. Ad ſignificandũ ergo diſcrimẽ, quod in Chriſtiana Eccleſia inter ſacerdotes & Euangelij miniſtros, atque inter laicos reperitur, ſingulari Spiritus diuini artificio, poſt duplicem laudem, quam communis Chriſtianorum cœtus Deo adſcribit, mox ſubiungitur canticum graduum, id eſt quindecim prædicti Pſalmi; quibus ſingularia indicantur beneficia, quæ in viros iuſtos ac ſanctos diuina prouidentia confert; & per eos gradus aſcenditur in Dei domo ad altiſſimum felicitatis gradum, cum alluſione ad gradus quindecim, quibus ad celſiorem templi partẽ ſcandebatur. Poſt canticum verò graduum adhibetur ſacerdotum laus & Euangelij miniſtrorum Deo decantata per ſacrificia ipſa atque conciones. Quo innuitur Sacerdotalis muneris & prædicationis Euangelicæ ſublimitas atq; perfectio. ad cuius ſignificationem denotandam quindecim illi gradus apponuntur; qua ratione deſignatur, magnos hoſce Eccleſiæ miniſtros eſſe in excelſo valdè dignitatis gradu, quod diuinitatis ſpeciem præ ſe fert.

Cur inter primam ac ſecundam laudem tres Pſalmi intercedant?

Huius myſterij occaſione deſideret fortaſſe quiſpiam, vt explicemus etiam, cur inter primam & ſecundam laudem tres Pſalmi intercedant: In primo enim Alleluia tres includuntur Pſalmi, nempe 104. & 105. & 106. Primus autẽ ſecundi Alleluia Pſalmus eſt 110. Itaque tres Pſalmi interiiciuntur, videlicet 107. & 108. & 109. Reſpondeo tamen, ad ſecundum Alleluia à primo diſtinguendum decuiſſe, vt aliquis Pſalmorum numerus interponeretur: cùm autem tres fuerint primæ claſſis Pſalmi, hic idem Pſalmorum numerus fuiſſe ad eiuſmodi diſtinctionem aptus viſus eſt. Sic enim aptè ſignificatur, ſecundum Alleluia ſeſe attollere valdè ſupra primum: & fortè in tribus illis Pſalmis inter primum & ſecundum Alleluia interiectis denotatur; poſt adeptam fidei cognitionem ad primum Alleluia ſpectantem, vt ſecunda laus perfectę vitę Deo tribuatur, tria imprimis opus eſſe in tribus illius diſtinctionis Pſalmis denotata. Primum eſt firma deliberatio. Secundũ, ad Deũ deprecatio, vt nos à dæmonis inſidiis eripiat. Tertium ac præcipuum, vt Deus ſuum Spiritum homini liberaliter impertiatur; ſine quo nec conſilium, nec deliberatio, nec dæmonis cohibitio quidquam proſunt. Hæc ergo tria videntur per ordinem in tribus illis Pſalmis tangi. Nam primus, id eſt, Pſalmus 107. orditur ab illis verbis: *Paratum cor meum Deus, paratum cor meum*. Secundus Pſalmus, qui eſt 108. continet feruidam Dauidis deprecationem; qua à Deo obnixè contẽdit, vt ſe ab aduerſario eripiat. Tertius, qui eſt 109. nobis proponit ob oculos, quemadmodum Chriſtum in cælo patronum habeamus; vnde ſuum Spiritum; id eſt virgam virtutis ſuæ admirabilem, in terras demittat. Qua de re in eius Pſalmi commentario latiùs dicã.

Quis ſit ſcopus Pſalmorum 107. & 108. & 109.

Quartum Alleluia ad quos Pſalmos alludat.

Quartum & vltimum Alleluia extremos ſex Pſalmos reſpicit, quibus omnibus Alleluia præfixum pro titulo eſt. Et quatuor quidem poſtremi non ſolùm hanc habent inſcriptionem; ſed in eandem etiam vocem deſinunt. Primò hi omnes Pſalmi, dubitabit nemo, qui attentè perlegerit, quin valde ſint apti ad Eccleſiæ victoriam de Roma commendandam, & ad laudes pro illa Deo decantandas. Primus enim ex his Pſalmis, nempe 145. de Deo aſſerit; *Qui fecit cælum & terram, mare, & omnia, quæ in eis ſunt*. (de qua phraſi diximus Apocal. 14. 7.) *fecit iudicium iniuriã patientibus, & illuminauit cæcos. Et regnabit in generationem, & generationem*. Secũdus Pſalmus, nempe 146. *Ædificans Ieruſalem* (id eſt Eccleſiã ſuam) *Dominus, diſperſiones Iſrael congregabit: qui ſanat contritos corde*, &c. Tertius Pſalmus, qui eſt 147. agit de perſecutionum præteritarum fructu, qui glorioſiſſimus eſt Chriſtianæ Eccleſiæ futurus. de quo ad noſtrum eiuſdem Pſalmi commentarium me refero. Pſalmus quartus huius ordinis, qui eſt 148. in eodẽ perſiſtit & progreditur argumento; nec non concinit, Deus *exaltauit cornu populi ſui*. Sequens Pſalmus, id eſt 149. celebrat myſticam vindictã, quã ſancti de gẽtibus ac nationibus ſumpturi erant: *Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis*. Extremus denique Pſalmus agit de iucundiſſima celebritate atque lætitia ob incredibilem virtutem, quam Deus in ſuis Sanctis oſtenderat, & in eorum victoria de ſuis hoſtibus comparauerat.

Pſalmos, qui ab hoc quarto Alleluia reſpiciuntur, perideneos eſſe ad Eccleſiæ victoriã, de Roma celebrandam, & ad laudes propterea Deo concinendas.

In ſex Pſalmis quarti huius Alleluia eleganter deſcribi Chriſtianorum primitiuorum ſpiritum.

Deinde in hoc Pſalmorum ſenario luculenter deſcribitur primitiuæ gentis Chriſtianæ ſpiritus, de quo ſuprà diximus. Nam in primo eorum Pſalmo ſplendet maximè fiducia, & ſpes firma in Deum ad tantam, tamque operoſam expeditionem; *Spes eius in Domino Deo ipſius*. In ſecundo patientia & manſuetudo eminet, quæ ad poſſidendam terrã valdè neceſſaria eſt. *Suſcipiens manſuetos Dominus*. In tertio piorum verborum vis & efficacitas; qua laicus interdum & illiteratus duriſſima hominum corda mollire, & in lachrymas liquare ſolet. *Emittet verbum ſuum, & liquefaciet ea*. In quarto cæleſtis vita, conſtantia admirabilis, maximumque vitæ diſcrimen inter Chriſtianos primitiuos & inter Gentiles. In quinto muſicus perſonat concentus vnionis & concordiæ, qua omnes pariter copulãtur; quæ quidem mundum vniuerſum potis eſt ad ſui admirationem, & ad diuinæ gratiæ commendationem conuertere. Atque hæc eſt illa concordiæ harmonia *in Eccleſia ſanctorum*. Tandem in vltimo Pſalmo celebratur magna & cõtinua lætitiæ voluptas, qua fruũtur ij, qui perfectã charitate cum Deo ſunt coniuncti, & perpetuò in eius laudibus verſantur; atque hac ratione explent illud eiuſdem Pſalmi; *Omnis ſpiritus* (id eſt omnis ſpiratio) *laudet Dominum*.

Myſterium ſenarij horũ Pſalmorum numeri.

Præterea ſenarius horum Pſalmorum numerus perfectam laudationem adumbrat. Senarius enim perfectus eſt numerus; quippe qui conſtet, vt aſſerunt Mathematici, ex omnibus ſuis partibus aliquoties ſimul ſumptis. Quod itẽ in quatuor vltimis Pſalmis Alleluia tum titulo, tum fine duplicentur; id ad maiorẽ exultationem ſignificandã ſpectat. Etenim exultatio, quæ ab ſpe & manſuetudine ducit exordium, miram in modum excreſcit vi & efficacitate, quam Deus Sanctorum verbis confert, necnon admirabili conſtantiã, vnione & cõcordiã tum inter ſeipſos, tũ etiam (quod caput eſt) erga Deum. Atque hæc omnia poſtremis quatuor Pſalmis pro argumẽto ſunt. Accedet his omnibus

lux

lux maior ex iis, quæ diuino aſpirante numine dicemus lib. 7. in Pſalmorum commentario, quos reſpicit Apocalypſis. Sed interim non debui prætermittere, quod ſatis viſum eſt, vt elegantiſſima hæc quadruplicis Alleluia alluſio percipi poſſet.

Quod habeant myſterij nouenarius Pſalmorum, qui inter tertiũ & quartum Alleluia ſunt interpoſiti.

Ceterùm aliquid pro colophone addamus oportet de nouenario numero Pſalmorum, qui interiecti ſunt inter Pſalmos tertij & quarti Alleluia. Nec enim myſterio carere putandum eſt, quòd nouem Pſalmorum interiectu diuidantur. Ac primò nolim ex iis, quæ de numero Pſalmorum quindecim inter ſecundum & tertium Alleluia intercedentium diximus, quempiam ſuſpicari, per nouem etiam Pſalmos inter tertium & quartum Alleluia interpoſitos denotari pariter magnum aliquem exceſſum, quo tertium Alleluia à quarto ſuperatur, quaſi ſupra illos quindecim gradus fiat per nouem alios aſcenſus ad excellentiã quartæ laudis. Huiuſmodi namque ſuſpicio & ipſa inanis eſſet, & nullo ſolido fundamento niteretur. Nec enim aut datur aliqua Dei laudatio illuſtrior ac præſtantior ipſo Miſſæ ſacrificio, & perfecta Euangelij prædicatione; aut in templo alij inſuper ſcalarum gradus erant, quibus conſcẽderetur, præter illos quindecim, ad quos in quindecim Pſalmos Cantici graduum habetur reſpectus. Illud igitur vnum in nouem Pſalmis inter tertium & quartum Alleluia poſitis denotatur, videlicet nouenarius orationum atque expectationum ipſo perſecutionum tempore, quas paſſa eſt Eccleſia ante triumphum in quarto Alleluia figuratum. Etenim licèt quatuor omnes laudationes poſſint ac debeant ad Eccleſiæ triumphum referri; nihilominus in tribus primis Alleluia altiùs videtur res ipſa longo repeti principio. Vnde ſpes ipſa & fiducia indicatur, quam Eccleſia certò conceperat, fore vt de Roma ethnica, dẽq; Imperio ipſo triumpharet. Cùm autẽ ad quartum Alleluia peruenitur; tunc iam proponitur ante oculos lætitia & voluptas Eccleſiæ de victoria, quam reipſã conſequebatur per fidelium vnionem & Romæ veteris deflagrationem; in qua cumprimis enituit fideliũ omnium ſtudium diuinã gloriã magno animi ardore prouehẽtium. Et quia Eccleſiæ triũphum anteceſſit orationum nouenarius, necnon expectationum ſub ipſa perſecutionis tempora; idcirco ante quartum Alleluia, hiſce nouẽ Pſalmis adumbratur Catholicæ Eccleſiæ afflictio, ipſius orationes, fiducia atque ſecuritas in diuina prouidentia nitens: id quod vltimo ſignatur in Pſal. 144. Ante hunc verò octo precedentes inſumũtur omnes in deſcribendam Eccleſię anxietatem; atq; eiuſdẽ preces & certam expectationem. Et fortaſſis octonarius Pſalmorum reſpondet numero magnarum perſecutionũ, quas Romanum Imperium in Eccleſiam concitauit. Concludo igitur quartam hanc laudem quantumuis perfectiſſimam, non tamen eſſe tertia ſuperiorem, ſed potiùs ipſius effectum; atque adeò hos nouem Pſalmos, qui inter vtramque laudationem intermittuntur, non eſſe peculiares aliquos gradus, quibus quarta laus tertiam excedat; ſed deſcriptionem quandam orationum earum & expectationum, quas concipiebat Eccleſia ante ipſum triumphum in quarti Alleluia Pſalmis celebratum. Præterea antiqua conſuetudine receptus eſt in Eccleſia nouenarius dierum numerus in orationibus ac precibus ad Deum certo tempore effundendis, & in ſacrificiis pariter offerendis; qui mos huic explicationi nonnihil adſtipulatur.

Quarti Alleluia finis & ſcopus.

Quem finem ſpectent nouẽ Pſalmi inter tertium & quartum Alleluia inſerti.

Quanti ſit æſtimanda lux, qua ex Apocalypſi ad ſacrarum Literarum cognitionem & intelligẽtiam refunditur.

Diximus de alluſione quadruplicis Alleluia. Obſecro autem à prudente lectore, vt duo expendat. Alterum eſt, quanti debeat Apocalypſis æſtimari ob lucem conſpicuã, quam ſacrarum Literarum cognitioni affert. Ecce enim ex quatuor his Alleluia Apocalypſeos mira nobis lux oboritur ad Pſalmorum viginti intelligentiam: nec ſolùm ad ſingulorum argumentum, ſed ad eum etiam ordinem & artificium, quo inter ſeſe ſunt diſpoſiti, nec non ad myſterium in qualibet horum Pſalmorum claſſe deliteſcens. Atque vt prudens quiſque minimè dubitabit, quin nihil horum myſterio vacet: ſiquidem nullus eſt in Scriptura apex illius expers: ita etiam Deo grates agi debent, quòd in Apocalypſi ſublimem hanc philoſophandi rationẽ nos doceat. Id quod eò pluris faciendum eſt, quò minus harum rerũ apud Pſalmorum interpretes reperitur. Illi enim ſolum videntur attẽdere ſingulorum Pſalmorum explicationem: atque ad eam ipſam rẽ fortè Apocalypſis aliquibus Pſalmis clarius præfert lumẽ, quàm interpretum quiſpiam. Verùm, quod attinet ad miram horum Pſalmorum inter ſe diſpoſitionem, de hoc inquam commentandi genere parum aut ferè nihil in expoſitoribus, quos viderim, reperitur.

Ex toto hoc diſcurſu confirmari Babylonis myſticæ, ſiue Romæ incendiũ eſſe myſticum at-

Alterum, quod à lectore rogo, illud eſt: videlicet vt attentè expendat, ſi hæc fortè alluſio ad viginti Pſalmos ſupradictos euidens eſt, (vt mihi apparet: ni tamen proprius amor præſtigias agit:) ex ea ipſa euidenter etiam conſtare, Babylonis incendium fore rem lętiſſimam ac feſtiuiſſimã: nec aliam ab ea, quæ in his viginti Pſalmis decantatur. Et proculdubio continet Gentilitatis conuerſionem, vt ex

A ipſorum contextu cernere facile eſt, & in aliquo eorum ex Pauli auctoritate.

quæ adeò læ-tiſſimum.

NOTATIO III.

In qua reſpondetur cuidam obiectioni contra ea, quæ ſuperiori notatione ſunt ſtabilita.

Proponitur difficultas ex prædictorum viginti Pſalmorum diſpoſitione ac titulis iuxta Hebræũ, quæ contra ſuperiorem diſcurſum militat.

QVAECVNQVE hactenus diximus, ſubnixa ſunt atque ſuffulta in illorum viginti Pſalmorum diſpoſitione ac titulis, iuxta Vulgatam noſtram editionem. Ceterùm qui Hebraicis codicibus nimium ſunt addicti, opinentur fortaſſis in inſcriptionibus ac diſpoſitione horum viginti Pſalmorum nonnulla reperiri diſcrimina ac differentias B inter Vulgatam & veram lectionem Hebraicam: quæ differentiæ quamuis parui in ſe momenti videantur, cum illis tamen non poſſe cohærere ſupradictam alluſionem quadruplicis Alleluia ad totos illos 20. Pſalmos. Nam imprimis alluſio primi Alleluia Apocalypſeos in eo nititur, quòd tria prima Apocalypſeos Alleluia inſcriptiones ſint trium Pſalmorum, quorum exordium eſt, *Confitemini Domino*, nimirum Pſal. 104. & 105. & 106. Atqui in Hebræo ſecus accidit: nam primum Alleluia non eſt horum trium Pſalmorum primi titulus, ſed Pſalmi antecedentis finis; ſequens autem Pſalmus, inter tria *Confitemini* primus, non incipit ab Alleluia: ſed in illud deſinit. Secundus verò Pſalmus ex his tribus Alleluia habet, tam pro titulo, quàm pro totius Pſalmi exitu. Tertius autem ex his quibus initium *Confitemini*, nec initio, nec fine continet Alleluia.

Alleluia, quæ in aliquot Pſalmorum titulis apponuntur, in Hebræo varia ac diuerſa diſpoſitione inſcribi.

C Deinde, in ſecunda ſerie Pſalmorum, quibus inſcribitur Alleluia, tres tantùm reperiuntur, qui continuato ordine exordiantur ab Alleluia; ij autem ſunt, *Confitebor tibi Domine*, &, *Beatus vir qui timet Dominum*, &, *Laudate pueri Dominum*. Poſt quos alius ſequitur Pſalmus; qui nec ab Alleluia incipitur, nec in Alleluia terminatur; hic eſt, *In exitu Iſrael de Ægypto*. Nam Alleluia illud, quod nos in huius Pſalmi fronte præponimus, in Hebræo pertinet ad antecedentis Pſalmi finem. Quippe *Laudate pueri Dominum*, Alleluia habet tam pro initio, quàm pro exitu. Porrò Pſalmus ille; *In exitu Iſrael*, ab Hebræis in duos ſecatur; quorũ poſterior ab illis verbis inchoatur, *Non nobis Domine, non nobis*; cùm nullum Alleluia inter duos hos Pſalmos Hebraicos reperiatur inſertum. Quare quod Alleluia in Hebræo eſt ad finem Pſalmi, *Non nobis Domine non nobis*, nequaquam poteſt ad ſecundum Alleluia ordinem pertinere: eſt enim medius interiectus Pſalmus vnus ſine Alleluia. Nec D verò iungi poteſt cum ſequentibus Alleluia; eſt enim alter etiam Pſalmus ſine Alleluia interpoſitus, nempe, *Dilexi, quoniam exaudiet*, &c. qui in Hebræo Pſalmum vnum cum ſequenti componit. Nam *Dilexi*, & *Credidi* (qui duo ſunt apud nos Pſalmi) apud Hebræos in vnicum coaleſcunt. Item tres hi Pſalmi, *Credidi*, *Laudate Dominum omnes Gentes*, &, *Confitemini Domino*, non habent pro inſcriptione Alleluia; ſed ad finem ſingulorum adiicitur. Vnde Pſalmus 118. *Beati immaculati*, citra omne Alleluia remanet; & qui in noſtra Vulgata ſunt nouem Pſalmi, in Hebræo ſunt vndecim; eorũmque aliqui abſque vllo Alleluia. Quapropter in Hebræo corruit fundamentum illud; quo nixi, Pſalmos omnes, quibus Alleluia pro inſcriptione eſt, ad quatuor claſſes, ſiue ordines reuocauimus. Deficit etiam apta ratio, vt contemplemur Pſalmos ſecundi ordinis efficere quadratum E numerum ternarii, qui in primo Alleluia comprehẽditur.

Præterea vt ad ſeniorum & quatuor animalium Alleluia deueniamus: ſatis etiam diſcriminis in Hebraico textu inuenitur. Nam ex duobus illis Pſalmis alter, id eſt, *Laudate nomen Domini*, duplex ſortitur Alleluia; alterum initio, alterum fine. Secundus verò, nempe, *Confitemini*, nullum habet Alleluia. Deinde Pſalmi, qui in quarto Alleluia coërcentur, apud Hebræos ſunt non ampliùs quinque. Nam *Lauda Ieruſalem Dominum*, cum præcedente continuatur: & ſinguli horum quinque Pſalmorum duplici Alleluia tum in principio, tum in fine notantur.

Quid ſentiendum dicendũmq; ſit de Pſalmorũ varia diſpoſitione, quæ in noſtra Vulgata lectione, atque in Hebraica originali reperitur.

Ex hactenus dictis apparet, noſtram hanc alluſionem quatuor Alleluia ad viginti illos Pſalmos, pro nihilo ductum iri à Caietano, Aria Montano, atque aliis, qui ſeſe F prorſus adſtringunt ad eam diuiſionem & titulorum rationem, quæ apud Hebraicos codices in ſingulis Pſalmorum cernitur. Ipſe tamen mirum in modum gaudeo oblatam mihi occaſionem, vt meum hac de re ſenſum exponam. Miror ſanè homines doctos ac prudentes pluris facere eam diuiſionem, quam hodie amplectuntur Hebræi, & vocis Alleluia diſpoſitionẽ; quàm & eum locum atque ordinem, quo illud à Vulgato collocatur; & eam diuiſionem, quam Chriſtiana ſectatur Eccleſia. Etenim ſi diuiſionis huius apud Hebræos receptæ auctoritas in eo fundatur, quòd veriſimile non ſit, mutationẽ aliquam in codices ipſos originales irrepſiſſe; quis adeò ſit cæcus, qui neſciat vt ſtatuatur, quæ ſit vera Hebraicæ originis lectio: atque

Reſpondetur ſuperiori difficultati & pariter im-

pugnatur Hebræorum in Psalmis diuisio, quatenus nostra Vulgata refragatur.

A que diuisio, plus fidei Hebræis libris antiquissimis habendum, quam iis, quos hodie nobis Hebræi neoterici ostentant? Porrò quis non videat, perspicuum omnino esse, tam Septuaginta viros, quam Vulgatũ aptasse suam diuisionẽ, & in Alleluia disponendo ordinem, iuxta Hebraicos codices antiquissimos, quos præ oculis & præ manibus habebant? Euidẽs ergo est, perantiquos extitisse codices Hebraicos, qui in Psalmorum dispositione eandem diuisionẽ seruabant, quam nunc in Vulgata retinemus; & vocem Alleluia in eisdem custodiebat locis, in quibus eam Vulgatus apposuit; qui hac in re ad Septuaginta interpretum ordinem se totum conformauit. Nec potest adeò esse euidens, quam hodie diuisionem Hebræi ostendunt, esse eiusdem antiquitatis cum illa, quam Vulgatus & Septuaginta secuti sunt. Et quidem præter existimationem maximam, qua **B** Vulgatam editionem amplectitur, & veneratur Ecclesia, & præter certam fiduciam qua piè credere debemus, diuinam prouidẽtiam singulari auxilio fauturam illi lectioni, quam Ecclesia demum amplexura erat; præter hoc inquam, multò maior fides habenda est illis codicibus, quos antiquissimos esse constat, quàm iis, de quorum antiquitate non ita liquet. Cùm igitur planum sit, lectionem eorum codicum, quos Septuaginta & Vulgatus sunt secuti, eandem omnino fuisse, quam ipsimet transtulerunt. Nec cõstet de antiquitate huius lectionis quam hodierni Hebræorum codices nobis proponunt; imprudens valde est, qui sibi persuadeat, incorruptam esse hodiernam Hebræorum codicum lectionem, quæ non reperiebatur in iis codicibus, quos Septuaginta & Vulgatus amplexi sunt.

Ex quadruplici Apocalypseos Alleluia desumitur nostra sententia comprobatio.

C Præter hæc; Ioannes in quatuor Alleluia Apocalypseos alludit haud dubiè ad eos Psalmos, quorum inscriptio est *Alleluia*. Quòd si huiusmodi allusio cum Psalmorum diuisione & titulis hodie apud Hebraicos codices inuentis non consentiat; illud hinc elicitur, dum Apocalypsis diuisionem ac titulos a Septuaginta positos tuetur, a Ioanne in hac parte diuisionem & titulos nostræ Vulgatæ probari: & è contrario reprobari diuersam aliam diuisionem & inscriptionum ordinem, quem hodie in Hebraicis codicibus reperimus. Quare in hac Apocalypseos diuisione ad Psalmorum Alleluia, continetur profectò insignis quædam confirmatio diuisionis Psalmorum, quam retinet Vulgata: & pariter deducitur inde inscriptionum apud Vulgatam inuentarum comprobatio. Ex quo etiam perspicuum fit, discrimen illud, quod nunc in Hebræis codicibus cernitur, esse inuentum omnino recens, & præter Spiritus sancti in- **D** tentionem. Si autem semel pro certo statuamus, vnum eundémque esse totum illum Psalmum, qui incipit *In exitu Israel de Ægypto*, & fictam planè esse ipsius in duos diuisionem, è contrario etiam, *Dilexi*, &. *Credidi*, duos esse integros Psalmos, prorsusque diuersos: & similiter, *Laudate Dominum, quoniam bonus*: Atque *Lauda Ierusalem Dominum*, distinctos pariter esse. Si hoc inquam ita esse certò statuamus; non minùs certò constabit, Psalmum, *Confitebor tibi Domine*; quem Hebræi codices neoterici partiebantur in duos, vnicum tantùm esse; alioqui vnus deesset Psalmus ad centum quinquaginta: quo de numero semper inter antiquos consensit.

Nec mirum est, recentes Hebræos aberrasse, dum Alleluia à Septuaginta & Vulgata pro Psalmorum aliquot titulis reputata, crediderunt non esse eorundem Psalmorũ titulos, sed præcedentium fines. Procliue enim fuit, eos in **E** eiusmodi errorem prolabi. Si ergo facile fuit, eos hac in re decipi, vtrisnam credere potiùs debemus, Hebræisne codicibus recentioribus? an codicibus ipsorum antiquissimis. Septuaginta viris, Vulgato, Eusebio, Theodoreto, atque Hieronymo in sua ex Hebræo interpretatione? Nã & hos Patres vulgatæ editioni in hac parte fauere, adnotarunt ante nos viri doctissimi, vt videre est in notationibus ad Biblia Sixti V. in Ps. 104. lit. A. Præsertim, cùm præter hæc omnia manifestam Apocalypseos approbationem habeamus: si tamen euidens est (vt ego reor) allusio ad quadruplex illorum viginti Psalmorum Alleluia. Si ergo id, quod hactenus intendimus, obtineamus; nempe Alleluia, quæ ab Hebræis existimantur pertinere ad præcedentes Psalmos tanquam illorum clausulam, potiùs esse initia subsequentium; atque diuisionem, quam Septuaginta ac Vulgatus se- **F** cuti sunt, esse certam atque legitimam: omnia hoc pacto mirè consentiunt, prout opus est ad illius allusionis fundamentum.

Denique ad confirmandam Psalmorum diuisionẽ, quam noster Vulgatus retinet, & congruentem tituli Alleluia dispositionem, plurimi debent, opinor, docti viri approbationem Apocalypseos æstimare; quæ intelligenti allusionem perspicua erit. Sicut etiam ex allusione primi Alleluia ad tres illos Psalmos egregiè confirmatur, veram primi versus capitis 19. lectionem esse eam, quam nobis Vulgata correcta proponit, nempe *salus, & gloria, & virtus*. Nec pro *salute* supponendam esse *laudem*, aut addendum *honorem*; sicuti aliquot Græci codices addunt.

NOTATIO IV.

De alio sensu, qui fumo ascendenti in sæcula posset assignari.

Proponitur altera expositio fumi in sæcula ascendentis.

IN commentario exposui eum sensum, quem verum ac germanum esse existimo illorum verborum, *Et fumus eius ascendet in sæcula sæculorum*. In quo tamen ibi me retuli ad ea, quæ dixi c. 14. not. 5. Nihilominus visum est, alteram hic adiungere expositionem, quæ aliquot fortassis non displicebit. Cùm ergo dicitur, *Et fumus eius ascendit in sæcula* **B** *sæculorum*; illa coniunctio *Et*, dici potest continuare idem, quod ante Alleluia dictum fuerat: sicuti cùm Ecclesia canit, *Surrexit Dominus verè Alleluia, & apparuit Simoni Alleluia*. Sic ergo in præsenti Deus se à meretrice vindicauit; & ecce fumum ascendentem ex accenso igne. Qua ratione illi ipsimet, qui clamant *Alleluia*, asserunt etiam, fumum ex eo igne ascendere in sæcula. Adhæc; Græcum verbum pro *ascendere* est, ἀναβαίνει, præsentis temporis; quantumuis quod antecedit, quodque subsequitur, præteriti sit.

Iam, quod dicitur, *Fumus in sæcula ascendit*, forsan significat, huiusmodi incendium per sæcula multa duraturum: quasi in ipsa loquendi ratione innuatur, tot ac tanta fore exurenda, vt quamuis iam prolata sentẽtia executioni mandetur, fumúsque sursum incipiat ascendere; ignis ta- **C** men ac fumus sint multa in sæcula duraturi. Et quidem ita re ipsâ accidisse videtur. Tametsi enim idololatria repentè corruit, & Roma ethnica se superatam animaduertit, cœpitque inflammari cælesti fidei igne, quo purgata demum, & instaurata fuit; si tamen exustio ipsius fuit conuersio ad fidem; dubium non est, quin multas sæculorum ætates incendium illud durauerit, & reliquiarum ex Gentilismo remanentium absumptio. Hoc ergo est, fumum semper ascendere ad summi Dei gloriam, & ad ipsius seruorum meritum; vt semper se totos in eam rem diligenter impendant, vt Gentilitatis reliquias extinguant. In hac declaratione illud inuoluitur, nimirum *in sæcula sæculorum*, non opus esse vt semper æternitatem importet, sed multorum sæculorum durationem.

Obiectio aduersus prædicta soluitur.

Obiicies tamen, in prædicto sensu fortè per incendij durationem non significari vindictæ magnitudinem, sed **D** lentitudinem potiùs ignis; cùm autem hæc sit horribilis vindictæ pictura, aptius videri, si proponeretur ob oculos ignis è cęlo descendens, qui Romam momento absumeret; quàm si dicatur incendium tot sæcula permansurum. Ad hoc tamen respondetur primò; cùm Deus gloriosiorem vindictæ rationem in Roma conuertenda elegerit, quàm in ea ad inferos detrudenda; cùmque in ipso conuersionis opere se Deus ad liberi arbitrij naturam sapienter accommodet; cùm item in tanta hominum multitudine perspicuum sit, aliquos in suo errore obfirmatos & pertinaces fore; idcirco consectarium erat, salutare illud incendium plurima sæcula permanere. Quamobrem dum incendium ac fumus multis sæculis durare dicuntur, implicitè etiam affirmatur, incendium huiusmodi suaue fore & salutare: ita tamen vt Gentilitatis reliquias consumeret, nec in posterum ab Ethnicis posset ille ignis extin- **E** gui. Dum igitur asseritur, *Fumus eius ascendit in sæcula*, ponderatur suauitas pariter & efficacitas illius ignis, quo Deus Romam comburere decreuit. Quia verò Deus de hoc vindictæ genere gloriatur, idque gloriosum maximè reputat: idcirco dum Deum sui serui collaudant, expendunt pariter quasi rem ipsius Dei magnitudine dignissimam, quòd Romam lento igne paulatim exusserit.

2. eiusdem obiectionis solutio.

Respondetur secundò eidem difficultati, in lento etiam igne grauiorem sæpè, & seueriorem vindictã repræsentari. Qui enim infenso nimis & irato animo in aliquem est, interdum illum festinâ cæde tollere non contẽtus, ad maiorem & acerbiorem miseri hominis cruciatum, illum paulatim lento igne torrere statuit: atque hâc ratione sæuissima immanitatis & carnificinæ documẽta plerumque sunt. Cum ergo infinita Dei bonitas ipsammet vindictæ execu- **F** tionem in suauitatis significatione conuertat; cùmq; summis beneficiis suos hostes vlcisci nouerit, & suam iustissimã indignationem emisso diuini Spiritus igne expleret; vtitur quidem admirabili ignis huius excellentiâ, qui lentus & suauis cùm sit, maximam tamen continet efficientiam, vt hoc pacto ostendat, ad rationem vindictæ, qua ipse in Romam animaduertit, nihil omnino deficere ex iis, quæ acerrimus quisque vindex excogitare posset. Illam enim paulatim incendit, atque vrit: ita tamen, vt ignis ille nullius vi ac potentia possit extingui. Quo etiam modo Ethnicorum tormentum protrahitur, qui se paulatim vident absumi; & nec eorum cruciatus ac dedecus omnino finitur; nec obices & impedimenta possunt prætendere, quò

Quoniam regnauit Dominus Deus omnipotens, non solùm respici ad septem, quos indicaui Psalmos, sed etiam ad alios nonnullos, in quibus regnum Dei celebratur. Inter quos est insignis Psalmus 144. cuius argumentum est de perfectione regni Dei & Christi eius, ac de septem spiritibus diuinæ prouidentiæ, de quibus in Apocalypsi copiosè agitur.

TEXTVS.

Vers. 7. *Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei; quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius præparauit se.*

8. *Et datum est illi vt cooperiat se byssino splendenti, & candido; byssinum enim iustificationes sunt Sanctorum.*

COMMENTARIVS.

De quibus Agni nuptiis hic instituatur sermo.

1. opinio interpretans de nuptiis in cælo celebrandis.

GREGORIVS & Beda arbitrantur agi in hoc loco de nuptiis: quæ non in terra, sed in cælo post resurrectionis tempus concelebrandæ sunt: ac proptereà non prandij, sed cœnæ fieri mentionem; quia sermo est de beatitudinis conuiuio in fine diei, id est in vitæ exitu peragendo. Similiter interpretantur Salmeron tom. 7. tract. 37. Maldonatus Matth. 22. 2. Barradas tom. 3. concordiæ libr. 8. c. 9. nec non Ribera & Viegas. Confirmant ex nomine vxoris; quia Ecclesia (inquiunt) dum in terris degit, vocatur sponsa; cùm autem in cœlum conscendet, vxor appellabitur.

2. sententia & vera, de mysticis nuptiis Agni cū Ecclesia in hac vita celebratis.

Nihilominus tamen D. Hieronymus, & Iansenius Math. 22. non dubitant eo loci sermonem institui de mysticis Ecclesiæ cum Christo nuptiis in hac vita celebratis. Et verò, quod ad Matthæi locum spectat, eadem est multorum sententia: & intereos Salmeronis. Quod ipse certum reputo. Nec enim dubito, quin Apocalypsis ad eam Christi parabolam alludat. Et prophetiæ huius accoluthia & consequentia cogit, vt pro certo habeamus, non agi hic de nuptiis in patria cælesti peragendis; sed in præsenti hac vita cum Ecclesia celebrandis. Etenim post has ipsas nuptias subsequitur pax per mille annos durans. Deinde bellum Gogi & Magogi. Quæ omnia extremum iudicij diem antecedunt. Præter hæc, contextus c. 17. & c. 18. item Alleluia c. 19. omnia personant clarissimam victoriam, quam Catholica Ecclesia de Roma ethnica & eius Imperio adepta est. Atque hæc verba, *Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ Agni*, ad quartum Alleluia spectant, & cum illo componuntur. Ex quo infero, non aptè has nuptias exponi de diuini Verbi vnione cum humana natura per incarnationem factâ. Quippe lætissima hæc Alleluia post exustionem Babylonis, hoc est post Romæ conuersionem, decantantur; vt ex superiùs disputatis satis apparet. Atqui tunc dicitur, *Gaudeamus, & exultemus, quia venerunt nuptiæ Agni.* Porrò ex contextu ipso compertum est, (meo iudicio) nuptias succedere Romæ ethnicæ incendio. Huc spectat, quòd parabola illa de nuptiis Filij Dei, quæ habetur Matth. 22. iuxta multorum sententiam, referenda est ad Gentium vocationem. Ita sentit Salmeron tomo 7. tractat. 37. §. 3. vbi ait eam parabolam loqui de tēpore prædicatorum ad vocandas Gentes destinatorum.

Quæ sit sponsa, quam sibi Agnus per has nuptias iungat.

Oportet tamen distinctiùs explicare, quæ sit hæc vxor, de cuius nuptiis sermo instituitur; hoc enim est magni momenti. Nec video ab Apocalypseos interpretibus id adeò expressè atque distinctè tractari. Satis enim sibi esse putant, si veluti certum statuant, hanc sponsam, siue coniugem Agni esse Ecclesiam: iuxta illud Pauli ad Ephes. 5. 32. *Ego autem dico in Christo & in Ecclesia.* Nec eò disputationem protrahunt, vt explicent, vtrùm quam Apocalypsis Agni vxorem appellat, sit Ecclesia vniuersalis, an singillatim Romana Ecclesia, quatenus à ceteris distincta, sicut caput à reliquo corpore? Est autem hæc quæstio non parui momenti. Nam si fortè constaret, hoc vxoris Agni nomine Romanam Ecclesiam in Apocalypsi designari; id sanè Romanæ ipsi Ecclesiæ honorificum valde atque gloriosum foret; siquidem omnia Apocalypseos Alleluia eò demum tendunt, vt indicetur tempus iam Christi nuptiarum cum Romana Ecclesia aduenisse. Si autem certum non esset, Apocalypsin in præsenti singillatim de Ecclesia Romana loqui; næ illa nostris adulationibus minimè indiget. Expendamus igitur rationum momenta, quæ vtrinque confligunt; vt clariùs perspiciatur, vtra sint efficaciora.

Vtrùm hæc sponsa sit Romana Ecclesia?

1. sententia negans.

Vt ergo credamus hoc in loco de Romanæ Ecclesiæ nuptiis non institui tractationem, illud imprimis suadet. Quia quæ hîc vxor Agni nuncupatur, eadem absque dubio est, de qua dicitur c. 21. 9. *Veni, & ostendam tibi sponsam vxorem Agni.* Nec enim in dubitationem reuocari potest, quin de eadem vxore vtrobique sit sermo; maximè cùm vxoris nomen vtroque in loco habeat articulum. Eo autem loci manifestè agitur de electorū omnium Ecclesia in cælis triumphante: frustra igitur vxoris Agni nomen ad Romanam coarctatur Ecclesiam. Secundò, si nomen vxoris Agni ad Romanam contraheretur Ecclesiam; id planè esset, ceteras orbis Ecclesias ex Agni nuptiis, carúmque honore excludere: quod Catholicæ doctrinæ aduersatur. Tertiò, si Christus Romanam duxit Ecclesiam; id certè non fuit post Ethnicorum Imperatorum persecutiones, sed antea; nam illius matrimonij vinculum extitit fides; atqui perspicuum est, cum Christo iam viua fide & ardenti charitate coniunctos copulatósque qui pro ipsius nomine & confessione horribilia tormentorum monstra superarunt. Si ergo in huius prophetiæ decursu peruentum iam erat ad eam victoriam, quam Christiana Ecclesia de Imperatorum persecutionibus & de ipsa Roma ethnica sibi comparauerat; ex hoc ipso deducitur, nuptias, de quibus nunc agitur, non esse sacrum Christi matrimonium cum Romana Ecclesia.

Statuitur vera sententia affirmans sponsam hāc esse Romanā Ecclesiam, & latè probatur. Primò ex allusione ad historiam Esther.

Hæc tamen non obstant, quò minùs compertum mihi sit, quæ hîc Agni vxor nominatur, aliam à Romana Ecclesia esse non posse. Pro cuius explicatione primò aduerto, in his Agni nuptiis; & in vxoris nomine, quod ipsius sponsæ inditur, manifestam includi allusionem ad librum Esther, in quo post Vasthi reginam repulsam ac repudiatam; post puellarum plurium pulcherrimarum electionem, quarum vna in Regis vxorem fuerat eligenda; post annum integrum peractum, in quo vnguentis myrrhinis, aliisque pigmentis sese eiusmodi puellæ inungebant; cùm omnes per ordinem inducerentur ad Regem, ei tandem præ reliquis placuit Esther; quam Rex accepit vxorem, vt habetur cap. 10. 6. *Et iussit conuiuium præparari permagnificū cunctis principibus & seruis suis pro coniunctione & nuptiis Esther.* In hac historia norunt omnes, non fuisse solam Esther, quæ Regis fruebatur amplexibus: sed reliquas etiam puellas, quæ cum illa asseruabantur. Nihilominus vni Esther vxoris nomen attribuitur, & Regis nuptiæ magnificentissimo conuiuio cum illa celebrantur: quia ipsa fuit ceteris omnibus prælata, & in Regale solium euecta. Id quod ita prædictum erat cap. 1. 19. *Nequaquam vltrà Vasthi ingrediatur ad Regem, sed regnum illius altera quæ melior est illa, accipiat.*

Et cap. 2. 4. *Quæcumque inter omnes oculis Regis placuerit, ipsa regnet pro Vasthi.* Si ergo ad hanc veluti vmbram & figuram attendamus, congruentius multò est, vt ingens hæc cœna & lautissimum epulum, cuius in hoc loco mentio fit, ne celebretur pro mystica Christi coniunctione cum omnibus Ecclesiis (quæ sunt puellæ illæ, quæ Regis amplexibus fruebantur) sed pro celeberrimis nuptiis illius Ecclesię, quæ inter reliquas fuit tanquam Regina & caput electa. Iam si de singularis Ecclesiæ alicuius nuptiis agatur, neminem latet, de nulla alia, quàm de Romana Ecclesia institui posse sermonem. Quod ex ipso contextu roboratur, quia in capitibus 17. & 18. præcedit Romæ veteris interitus, atque vt sepulto veteri Adamo resurgit *nouus, qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis*, ad Ephes. capite quarto numero vigesimo quarto, ita similiter post mortem, humationem ac nænias veteris Romæ, consectarium est, Romæ nouæ gloriã & iustitiam ac sanctitatem succedere, quæ omnia denotantur in byssino splendenti ac candido. Deinde textus ipse non obscurè significat, post has Agni nuptias consequi Gentilitatis conuersioné, quæ figuratur in magna Gentium cæde per Christi gladiũ factâ. hæc. n. est vindicta mystica in nationibus, quæ Ps. 149. 7. celebratur. Quis verò Christianus nesciat, Gentilitatis conuersioné fuisse effectũ gloriæ atq; decôris, quod Romana Ecclesia in sua conuersione acquisiuit? Ex eo enim, quòd Ecclesia Christiana ethnicam Romam triumphauerit, & in noua Roma veræ fidei & sanctitatis splendor per publicam Religionis Christianæ professionem effulserit: hinc, inquam, tanquã ex fonte atque origine deriuata fuit totius Imperij conuersio; quæ adumbratur in maxima illa internecione post Agni nuptias cum sua sponsa peractas consecuta.

Secundò: Hæ nuptiæ non sunt tantummodò celebratæ, quia tempus illud aduenerat, quo mystica Esther potita est mysticis supremi Regis amplexibus; sed quia dies accesserat, quo fuit ipsa Regina pronunciata, & ceteris omnibus præposita; vt ex libri Esther cõtextu manifestè colligitur. Ex quo apparet energia illius locutionis, *Vxor Agni.* quæ non indicat concubinam, aut Principem vtcũque, sed supremæ Christi potestatis participem. Id enim propriè est vxor regis. Et quidem pro ipso Agno dictum iam fuerat c. 17. 14. *Quoniam Dominus est Dominorum, & Rex regum.* Deinde vidimus suprà c. 12. virgam ferream (quæ est summæ Christi potestatis symbolum) non omnibus matris Sionis filiis fuisse traditam; sed ei solùm, qui in primigenium electus est. Constat enim ex illo c. 12. matrem Sionem non solùm fuisse enixam filium primogenitũ; sed alios etiam complures, qui ipsius fratres vocantur: cùm tamen vni duntaxat virga ferrea commissa sit. In illo ergo c. 12. continetur Ecclesiarum allegoria sub specie filiorum matris Sion; atque ibi quidem congruentissima extitit filiorum masculorum figura; vt eo loci vidimus. Verùm quod ibi discrimen repræsentatur inter fratrem natu maiorem & reliquos minores, id ipsum adumbratur hic in sponsarum allegoria; in qua sit earum vna Regina, sicuti in Esther præsignificatum fuit. Atque id innuitur in nomine vxoris Agni, vel Regis; quod est dignitatis nomen, vt Iurisperiti loquuntur. Quare vxori in iure ciuili solet epitheton Dominæ adiungi, ad coniugium atque consortium testandum.

Deinde ex virga ferrea suprà, c. 12. vni filio masculo tradita.

Tertiò; in his Agni nuptiis clarè respicitur ad Psalmum 44. vbi sermo est de mystici Salomonis cõnubio cum Regina. Et quanuis interpretes in eo loco statuere videantur, pro Regina Christianam Ecclesiam accipiendam; ceterùm, si per Christianæ Ecclesiæ nomen intelligant Ecclesiam vniuersalé, prout fideles omnes complectitur; meo iudicio, Psalmus euidenter eiusmodi acceptionem respuit. Quippe in eo distinguitur Regina à suis proximis, siue cognatis (quæ Regis etiam sponsæ sunt.) Quare necesse est Reginæ nomen pressiùs ibi & strictiùs sumi. Quando enim dicitur, *Afferentur Regi virgines post eam, proximæ eius*, &c. Illæ quidem virgines proximæ, siue cognatæ ipsius Reginæ omnino figurant peculiares Ecclesias, quæ respectu vniuersalis Ecclesiæ non cognatæ sunt, sed filiæ siue partes. Quanuis ergo Regina & eius affines virgines ad Christi amplexus & coniunctionem accersantur: distinctio tamen Reginæ & propinquarum arguit distinctioné inter Ecclesias; ita vt vna sit ceterarum Princeps, Regina & caput. Atque hæc per excellentiam vocitatur vxor Agni, eiúsque nuptiæ maxima celebritate peraguntur. Illius Psalmi explicationem videre poterit lector l. 7. Atque ex eo valde confirmabitur, Romanam Ecclesiam in Apocalypsi vxorem Agni nuncupari; quantumuis oblatrent Hæretici.

Tertiò ex allusione ad Ps. 44.

Opponet tamen aliquis, ne quidquam ob nomen Reginæ, quæ vni sponsarum Christi attribuitur, eã ceteris præferri. Nam expresè dicitur Canticorum 6. 7. *Sexaginta sunt Reginæ.* Quòd si attenditur sponsarũ Christi figura (adumbratæ enim fuerunt per sponsarũ multitudiné, quas habuit Salomon) ex illis Reginæ fuerunt septingentæ; vt habetur 3. Reg. 11. 3. Respondeo, inter Salomonis sponsas, vnam sine dubitatione ceteris fuisse prælatam, vt earum Reginam; qualis fuit Pharaonis filia. Et septingentæ illæ, de quibus in 3. Reg. fit mentio, quanuis Reginæ vocentur, quia aliquomodo in eam dignitatem erant adscitæ; præcipua tamé Regina erat vna ceterarũ Princeps. Quinimò in nostro textu 3. Reg. 11. 3. septingentæ non dicuntur absolutè Reginæ, sed *quasi Reginæ.* At Canticorum 6. 6. licèt scriptum sit; *Sexaginta sunt Reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus*: illico tamen additur; *Vna est columba mea, perfecta mea, electa genitrici suæ.* Hæc igitur vna, quæ ceteris antefertur, Romana Ecclesia est; vt in illius loci commentario planum faciam. Nec officit, multis aliis Christi sponsis nomen etiam Reginarum cõgruere. Nam quemadmodum sponsus est Rex regum & Dominus dominantium; ita etiam illius vxor est Reginarum Regina, per quam Romana Ecclesia indicatur.

Obiectio contra nostram sententiam soluitur.

Quartò: in his ipsis Agni nuptiis, quarum Ioannes meminit, alluditur similiter ad illud Canticor. 3. 11. *Egredimini, & videte filiæ Sion Regem Salomonem in diademate quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius.* Vbi desponsationis nomé pro nuptiis vsurpatur; agiturq; de Christi exultatione in publico Religionis Christianæ exercitio in vrbe Roma recepto; vt ex verissima ipsius contextus acoluthia in illius libri commentario probabimus.

Quartò nostra [illegible] ex [illegible] allusione ad Canticum Canticorum.

Sed rursus obiiciet aliquis; si Agni nuptiæ ad illud referantur tempus, quo Romanæ Ecclesiæ fuit tradita in ceteras Ecclesias potestas & dominatio; hæc certè facultas non concessa est Romanæ Ecclesiæ, quo die fuit Romæ primò excepta Christianæ Religionis publica professio, sed quo Romana ipsa Ecclesia fundata & instituta est. Constat enim inter Catholicos, quòd Romanus Pontifex sit Christi Vicarius, & summus vniuersalis Ecclesiæ Pastor, quodque Romana Ecclesia sit ceterarum omnium caput, hoc, inquam, non primò incepisse à Con-

Proponuntur difficultates aliquot aduersus prædictam interpretationem.

à Conſtantini tempore, ſed ab ea ipſa tempeſtate, qua .Petrus ſuam Romæ Cathedram collocauit. Cùm hæc verò conſtanti veritate non videtur vllo pacto cohærere, vt ſolennis nuptiarum Christi dies ſit illa, cùm Romæ publica Catholicæ Religionis profeſſio admiſſa eſt. Deinde noſtræ explicationi videtur refragari nuptiarum parabola, quæ habetur Matth.22.2 ex illa enim patet, repulſos fuiſſe Iudæos, quia ad Chriſti nuptias aduenire noluerunt. Quis verò neſciat Iudaici populi excæcationem & obdurationem aliquot ſæculis præceſſiſſe, antequam publicus Religionis Chriſtianæ vſus Romam induceretur? Non igitur congruens eſt parabolæ à Matthæo adductæ, ſi dicamus, nuptiarum diem fuiſſe, quando publica Religionis exercitatio Romæ exorſa eſt.

Enodatio ſuperiorũ difficultatum. Pro harum difficultatum ſolutione animaduertendum eſt, quæ in nuptiis corporeis intra vnius aut alterius diei ſpatium contingunt, ea in myſticis Agni nuptiis plurium ſæculorum tempora complecti. In nuptiis enim corporei, rerum ad celebritatem ſpectantium præparatio, inuitatio amicorũ, & ipſummet epulum, omnia breui peraguntur. In Chriſti autem parabola, cùm myſticæ nuptiæ per comparationem ad corporeas depingantur, neceſſarium fuit loquendi modum ad nuptiarum corporearum conſuetudinem conformari. Enim verò ſi ad myſterium ipſum oculos conuertamus, nuptiæ à Chriſti paſſione erant præparatæ, & per Apoſtolorum prædicationem Iudæi multorum annorum ſpatio ſunt inuitati; ob ipſorum autem tergiuerſationes nuptiarum celebritas prolata fuit vſq; ad magnam Gentiũ conuerſionẽ; ac demũ peractę ſumma celebritate ſunt, quo die publica Religionis Chriſtianæ exercitatio fuit Romam admiſſa.

Quandò per antonomaſiã appellentur in hac vita Chriſti nuptiæ Verum quidem eſt, in ipſa parabola hanc generalem ſimul doctrinam contineri, quæ in hac & illa Eccleſia peculiari, in hoc aut illo ſæculo verum tenet, nuptiarum nomine latiùs ſumpto: ſi tamen illas imprimis attendamus, quæ per antonomaſiã & ſtrictiori ratione appellantur Chriſti nuptiæ, ad quas euocatæ ſunt Gentes poſt Iudæorum excuſationes, quamuis nonnullis antea ſæculis nuptiæ fuerant paratæ, Romana Eccleſia in Reginam electa, & ſumma illi poteſtas ſupra omnes Eccleſias tradita; in diuini tamen conſilij diſpoſitione, illa omnia ſæcula pro paucis diebus, aut etiam horis reputabantur: nec dum nuptiarum celebritatis tempus aduenerat, quoad Romæ publica Religionis profeſſio excepta eſt. Tunc enim maximè eſt impleta potens atq; efficax Gentium omnium vocatio, quæ Matth.22.nu.10. ſignificata eſt verbis illis, *Impletæ ſunt nuptiæ diſcumbentium.* Aliud ergo fuit, Romanam Eccleſiam conſtitui Reginam, aliud nuptias per generalem Gentium vocationem efficacem celebrari. Vt enim fieri apud nos ſæpè contingit, Principis alicuius fœminæ electio in Regis ſponſam atq; adeò in Reginam, & pactio interpoſitis verbis inita (qua iam reapſe Regina iudicatur) antecedunt ipſarum nuptiarum celebritatem. Non aliter, quòd Romana Eccleſia, non ſolùm per Dei electionem, ſed etiam per poteſtatis collationem regina & imperatrix ceterarum Eccleſiarum conſtituatur; id quidem præceſſit eas, quæ propriè vocantur nuptiæ, id eſt celeberrimam frequentiã & conuiuia apparatiſſima, quibus vxor in viri domũ deduci ſolet. Quis verò neſciat, ſi de materiatis domibus ſermo ſit, templum eſſe Dei domum? Priùs ergo, quàm Romæ publica extruerentur templa, aut etiam conſecrarentur, quibus diuina officia Chriſtiani celebrarent, nondum videbatur Romana Eccleſia cum debita pompa ac celebritate, tanquam vxor ſponſi, in ipſius domum delata. Quòd ſi generale conuiuium, in quo re ipſa *impletæ ſunt nuptiæ diſcumbentium*, repræſentat efficacem totius Imperij Romani vocationem; huius efficacitatis tempus fuit quidem poſt receptum Romæ publicum Chriſtianæ Religionis exercitium. Atq; hunc ſenſum poſtulat non obſcurè Apocalypſeos contextus & acoluthia.

Præter hæc, etſi Romana Eccleſia ab ipſo ſuę inſtitutionis exordio magna illa poteſtate atq; imperio ſupra omnes Eccleſias pollebat; dum tamen Eccleſiæ perexigui erant Chriſtianorum cœtus, nondum Romanæ Eccleſiæ auctoritas ad ſummũ faſtigium peruenerat. atque hæc auctoritatis magnitudo, quæ ingentem fidelium multitudinem Romanæ Eccleſiæ ex omnibus mundi nationibus ſubiectam complectebatur, pertinet cumprimis ad allegoriam nuptiarum potentiſſimæ alicuius Reginæ; quibus in nuptiis illa ab innumerabili ſubditorum cœtu colitur ac ſuſpicitur.

Supereſt nunc reſpondere ad argumenta, quibus initio probabatur, per vxorem Agni non deſignari in Apocalypſi Romanam Eccleſiam. Ad primum ergo reſpondeo, eandem omnino eſſe, quæ tam in hoc capite, quàm cap. 21. 9. vxor Agni nominatur. Quod autem hinc infertur, Romanæ Eccleſiæ eſt glorioſiſſimum; videlicet admirabilem illam cap.21. viſionem agere de excellentiſſima gloria, quæ Romanam Eccleſiam in cælo manebat. Hoc verò eſſe illius capitis argumentum ſuo loco oſtendemus. Ad ſecundum; finis nuptiarum Chriſti cum Romana Eccleſia, eſt ſpiritalis & arctiſſima ſanctarum animarum vnio cum ipſo Chriſto: ad quam vnionem non ſolùm Regina illa accitur, quæ vxor Agni nuncupatur, ſed etiam ceteræ omnes Eccleſiæ & ſingulæ fidelium animæ. Vt igitur, quamuis multæ ſint Eccleſiæ ad Chriſti amplexus vocatæ, nihilominùs vna eſt ceterarum Regina, vt manifeſtè Pſalm.44.& Canticorum libro traditur: ſic etiam nuptiarum cum Regina initarum excellentia impedimento non eſt, quo minùs nuptiæ etiam cum reliquarum Eccleſiarum ſingulis, atque adeò cum ſingulis fidelium animabus celebrentur. Præſertim; cùm ad cœnam celeberrimam in Reginæ nuptiis paratam Gentes omnes euocentur; vt infrà explicabimus. Ad tertium; in myſticis Romanæ Eccleſiæ nuptiis cum Chriſto celebratis nihil obſtat, quin fœdus ipſum atque vnio Eccleſiæ cum Chriſto, viua fides, & magna Romanæ Eccleſiæ auctoritas ob poteſtatem ſibi à Deo collatam, hæc inquam omnia antecedant ipſarum nuptiarum celebritatem, vt ſatis iam explicatum eſt. *Vt ſatis iis argumentis, quibus ſuprà negatiua pars huic noſtræ expoſitioni contraria fulciebatur.*

Vxoris nomine non hic cõuinci, de cõſummata in cælo gloria eſſe ſermonẽ. Pergit textus, *Et vxor eius præparauit ſe.*] Vxoris nomen contendunt aliqui referendum ad gloriæ conſummatæ ſtatum in patria. Verùm ſi hoc verbo conſummatio matrimonij includitur, ex Canticorum libro diſcimus, allegoriam conſummati matrimonij ab Scriptura transferri ad Eccleſiæ vnionem cum Chriſto in hac vita. Neque officit, quòd cap.21.9. (vbi agitur de Eccleſiæ gloria in cæleſti beatitudine) dicatur: *Veni, oſtendam tibi ſponſam vxorem Agni.* Poteſt enim is eſſe ſenſus. *Veni*, & tibi indicabo gloriam, quam Deus Romanæ Eccleſiæ in cæleſti patria habet præparatam: illi inquam Eccleſiæ, quæ in terra erat vxor Agni, id eſt Regina inter Eccleſias. Hoc ampliùs roboratur; quia ibi etiam additur, *Et oſtẽdit mihi ciuitatem ſanctam Ieruſalem deſcendentem de cælo.* nec tamen idcirco denotatur, *deſcendere de cælo*, eſſe quid pertinens ad ſtatũ illius

illius beatitudinis, quæ Eccleſiam manet in patria. Sed ſenſus eſt, oſtenſam fuiſſe Ioanni gloriam, qua in cælo fruetur ea Eccleſia, quæ nunc eleganter dicitur è cælo deſcendere. Quod ergo adducitur, vt probetur, nomen vxoris Agni non congruere in hac vita Romanæ Eccleſiæ, nullius roboris eſt: Et ſuprà iam vidimus huiuſmodi nomen mirificè Romanæ Eccleſiæ aptari propter alluſionem ad librum Eſther, ad Pſalmum 44. & ad Canticorum librum.

Alluſio ad præparationē Eſther, priùs quam ad Aſſuerum introduceretur.

Præparauit ſe.] Alluditur in hoc ad Eſther præparationem, quæ ipſius nuptias præceſſit. de quo Eſther 2.12. *Ita duntaxat, vt ſex menſibus oleo vngerentur myrrhino, & aliis ſex quibuſdam pigmentis, & aromatibus vterentur; ingredientéſque ad Regem, quidquid poſtulaſſent ad ornatum pertinens, accipiebant.* Per huius figuræ comparationem rectè intelligitur ſpiritalis Romanæ Eccleſiæ præparatio; tum vt cæleſti Regi gratior, & puriſſimis illius amplexibus aptior fieret; tum vt eius contemplatio & odor cæleſtis vocatos ad nuptias permulceret, Quod de animarum ædificatione per optimum exemplum accipi debere facilè intelligitur. Manifeſtum autem eſt, qua præparatione Eſther Regi extitit gratiſſima, eandē effeciſſe, *Vt omniū oculis gratioſa & amabilis videretur*, Eſth. 2.15. Quamobrem eadem præparatio, qua ſe Romana Eccleſia ornauit, & compſit, vt Chriſto ſponſo ſummoperè placeret; eadem fuit cauſa, vt in nuptiarum celebritate omnium oculis gratioſiſſima appareret; ac proinde apud Gentes valeret plurimùm, quòd faciliùs eas ad Chriſti obſequium traduceret.

Sub pluribus Cantici Canticorum comparationibus quid myſterij deliteſcat.

Reducitur hæc comparatio ad eximias atq; præſtantes Romanæ Eccleſiæ virtutes, quæ Cant. 4. ſub elegantiſſimis comparationibus celebrantur: quibus omnibus ſignificatur, in Romana Eccleſia mirum in modum excelluiſſe fidei caſtitatem, deuotionis excellentiam, eleemoſynas diuitum, prædicationis efficacitatem, honeſtatem morum, Martyrum victoriam, mirabilem Euangelij miniſtrorū in perſecutionibus ſanctitatem, immaculatam in pleriſque conſcientiæ puritatem, eximiam denique ſapientiam; ſed maiorem deuotionis & vitæ exempli laudem, & in ipſa prædicatione coniunctionem cæleſtis eloquentiæ cum vitæ ſanctimonia. Hę ſunt Romanæ Eccleſiæ laudes, Cantic. 4. graphicè depictæ, vt in eius commentario conſtabit. Sed vt ad Eſther præparationem redeamus; facilè cernitur, in oleo myrrhino mortificationem paſſionum; in ceteris pigmentis & aromatibus pulchritudinem reliquarum virtutum indicari.

Collatio huius ornatus ſponſæ dati, cum Regina Eſther ornatu.

Et datum eſt illi, vt cooperiat ſe byſſino ſplendenti & candido.] De Eſther dicitur cap. 2. 15. *Non quæſiuit muliebrem cultum; ſed quæcumque voluit Egeus Eunuchus cuſtos virginum, hæc ei ad ornatum dedit.* Quibus fortè reſpondet, quod hîc de Romana Eccleſia dicitur; nimirum ad nuptiarum celebritatem, non eam ſelegiſſe ornatum, ſed ab Spiritu ſancto accepiſſe: *datum eſt illi.* Induit eam Spiritus diuinus recenti & ſplendenti byſſo, id eſt, ſplendore iuſtitiæ & ſanctitatis per labores & ærumnas probatæ; ſicuti byſſus per iniurias & oppreſſiones candorem & ſplendorem acquirit. Atque huiuſmodi ornamenta Deo maximè placent, iuxta illud Pſal. 92.5. *Domum tuam decet ſanctitudo.* De ſignificatione verò byſſi diximus ſatis c. 1. Et muliebris hic mundus opponitur profano meretricis ornatui, de quo ſuprà cap. 17. 4.

TEXTVS.

Verſ. 9. *Et dixit mihi, Scribe; Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati ſunt, & dixit mihi, Hæc verba Dei vera ſunt.*

COMMENTARIVS.

In verbo, Dixit, quæ perſona agit, ſine loquens ſubintelligenda ſit.

ANTEQVAM longiùs progrediamur, nodū diſſoluamus oportet. Quod, ſcilicet, ſit ſuppoſitum illius verbi, *dixit*? Eſt enim Angelus, ad cuius pedes ſe Ioannes venerabundus abiecit, vt habetur verſu ſequenti. Et quamuis interpretes hanc difficultatem prætereant, ſupponentes ſermonem hîc eſſe de Angelo, qui à Chriſto fuit miſſus, vt Ioanni Apocalypſin repræſentaret (ſic enim cap. 1. 1. *Significauit mittens per Angelum ſeruo ſuo Ioanni:*) verùm non ita comperta res eſt ac peruia, vt nonnulli putarunt, de hoc Angelo ſermonem inſtitui à Ioanne, cùm ait, *Et dixit mihi.* Quāuis enim certò cōſtet, per Angelum cæleſtis Hierarchiæ totam hāc Apocalypſeos viſionem Ioanni ob oculos proponi: in hac tamen imaginaria viſione multæ inducuntur perſonæ cum Ioanne loquentes. Et alij quidē ſunt Angeli naturà, alij officio, hoc eſt, aut veteris inſtrumenti prophetæ, aut viri Apoſtolici ex nouo; aut ille, qui per excellentiam appellatur noui teſtamenti Angelus, nēpe Chriſtus Dominus. Et quidē textus vbiq; ſolet diſtinguere, quiſnā Ioanni appareat, aut loquatur. Quòd verò hic ſuppoſitum verbi, *Dixit*, non exprimatur; hoc non probat, qui id Ioanni dixerit, eſſe Angelum totius Apocalypſeos actorē. Quoties enim proſequitur, & verbum aliquod ſine peculiari perſona regente apponit, ſupplenda eſt verbi antecedentis perſona, vt c. 1. 17. vbi dicitur, *Poſuit dexteram ſuam ſuper me dicens,* vbi perſona agēs illa ipſa eſt haud dubiè, quæ ſe priùs nu. 13. filium hominis appellauerat. Similiter ergo in præſenti perſona agens ex præcedenti contextu ſubaudienda eſt; & quamuis proximè antecedens non ſit Angelus, ſed *vox turbæ magnæ*; ceterùm cæleſtis vox loquens c. 18. voces item quadruplicis Alleluia cap. 19. figurantur omnes tanquā quid dependens, & conſectarium ad ea, quæ protulit magnæ poteſtatis Angelus, de quo mentio fit initio c. 18. Vnde qui nunc ait, *Et dixit mihi, Scribe;* non alius eſſe poſſe videtur, niſi magnæ poteſtatis Angelus.

Qui Ioanni nunc dixit, vt ſcriberet, Angelum eſſe magnæ poteſtatis, ac proinde B. Petri in eo figuratum.

Cōſtat enim ex ſequēti verſu, perſonæ verba iſthæc loquenti nomen Angeli tribui. Quòd ſi Angelus debet eſſe qui proximè antecedit, nullus eſt propior, quàm Angelus magnæ poteſtatis. Aliæ autem voces, quæ interiectæ ſunt, non peculiares agunt perſonas, quæ prope Ioannem aſſiſterent; ſed ſunt voces è cælo reſonantes conſectariæ ad ea, quæ Angelus magnæ poteſtatis edixerat: qui Angelus dicitur è cælo deſcendiſſe. Quare hic eſſe videtur, qui Ioannem alloquitur.

Quoniam verò in ſuperioribus oſtenſum eſt, illum magnæ poteſtatis Angelum eſſe Apoſtolum Petrum; ſi ille ipſe Angelus eſt, qui hîc ad Ioannem verba facit, ſequitur Ioannem ad B. Petri pedes deoſculaturū procidiſſe. Simile quid narratur c. 22. 9. vbi Ioannes ait, *& poſtquam audiſſem, & vidiſſem; cecidi ante pedes Angeli, qui mihi hæc oſtēdebat,* vbi profectò deſignatur ille Angelus, qui Ioāni demōſtrauit ciuitatem ſanctam c. 21. & fluuium eius cap. 22. Namque vt hîc Ioannes ad Angeli pedes ſupplex atque humilis proſternitur, exultans prægaudio ob nuncium feliciſſimum, qui anteceſſerat (nempe de Romæ

de Romæ conuersione, & felicissimo Romanæ Ecclesiæ successu: ita etiam postea c. 22. affectu non absimili procumbit Ioannes ad Angeli pedes, qui illi indicauit summam beatitudinem, qua in cælorum regione fuerat eadem Christi sponsa fruitura.

His præstitutis; si probaremus Angelum, cuius se pedibus Ioannes submittit c. 22. esse B. Paulũ; nihil cohærentius & verisimilius, quàm vt Angelus, cuius ad pedes nunc Ioannes prociduus sternitur, sit Apostolus Petrus. Illum enim in Angelo magnæ potestatis figurari, suprà probatum est. Reliquum igitur est, vt probemus eum Angelum, qui Ioanni ciuitatem sanctam c. 21. monstrauit, esse B. Paulum. Hoc autem meo iudicio validè comprobatur, quia in textu Angelus ille dicitur esse, *Vnus de septem Angelis habentibus phialas*; atqui vnus, idem est quod primus, de quo aliàs; hic verò sine dubio est Paulus, vt vidimus c. 16. & 17. & infrà videbimus c. 21.

Deinde, vt confirmetur, Petrum & Paulum denotari per duos hosce Angelos, quorum ad pedes cecidit Ioannes, non paruo argumento est, vtrumque in sacram hanc Apocalypseos actionem induci, vt Prophetas de Romanæ Ecclesiæ felicitate vaticinantes. Quam verò ipsi rationem Ioanni reddunt, ne eos adoret, ea est; quia si ipsos propter prophetiæ spiritum adorat, ipse quoque Ioannes est Propheta, & *Omnes, qui habent testimonium Iesu*: quia testimonium Iesu est Spiritus prophetiæ. In quo supponitur, hos duos Angelos, quos Ioannes adorare voluit, Prophetas esse. Atqui Prophetę nomen in S. Literis nunquã cęlestis Hierarchię Angelis attribuitur; Petro autem & Paulo tribuitur aptissimè propter ea, quæ de Romæ conuersione, déque gloriæ magnitudine ipsam in cælo manẽte pronunciarũt.

Angelum, ad cuius pedes Ioannes se in hoc cap. prouoluit, diuersũ esse ab eo, ad cuius itẽ pedes procidit Ioannes c. 22.

Præterea licèt ferè statuatur ab expositoribus, eundem esse Angelum, ad cuius pedes se Ioãnes supplex volutauit c. 19. 10. & c. 22. 8. hæc tamen opinio non alio fundamento nititur, quã aliquorum incõsiderantia, qui duos hos Angelos in textu distingui, non obseruarũt: quod si aduertatur, facilè cernitur, multò congruentius esse, vt Angelus capitis 22. sit distinctus ab Angelo capitis huius 19. Nam in eodẽ ipso Angelo non multum conuenientiæ habet, vt postquam Ioannes semel ad eius se pedes abiecit, & ab eo fuit prohibitus verbis illis, *Vide ne feceris: conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Iesu*; adhuc tamen secundò ad eius pedes Ioannes procumbat, eadémque verba ab Angelo prohibente exaudiat. Si tamen diuersi sint Angeli, plus decoris atque energiæ continet visio; in qua indicatur Ioannis studium & propensio ad eorum quemlibet adorandum; necnon vtriusque Angeli consensio in Ioanne eisdem verbis & eadem comitate arcendo. Huic sentẽtiæ illud adstipulatur, quòd titulus *conseruus*, est Pauli proprius. Nam ad Coloss. 4. 7. Tychicũ, qui fidelis erat minister, appellat *conseruum* suum. In eandem locutionem recidit illa Petri epist. 1. c. 5. 1. vbi cum Presbyteris loquens, vocat se *consenioren*, id est, compresbyterum: quod eandem continet energiam.

Cœnã Agni non hic sumi pro cælesti patria felicitate.

Scribe: Beati, qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt.] Multi verba hæc ad eam referunt æternæ patriæ felicitatem, qua Sancti post huius vitæ decursum perfruuntur. Hic tamen sensus nostræ nuptiarum explicationi non quadrat, & alioqui etiam ad patriæ felicitatem non erat satis aptum cœnę nomẽ. Quia cœna non appellatur ferè, nisi quæ de nocte fit, atqui in cælesti patria noctis nomen non habet locum. Nobis igitur hæc cœna accipienda est de opiparo conuiuio iis præparato, qui sunt efficaciter vocati ad nuptias Romanæ Ecclesiæ cum Christo

A in hac vita celebrandas, post mysticam Romæ veteris deflagrationem. Est autem animaduertendum in hac allegoria cœnæ nuptiarum, cœnam quidem antecedere mutuæ vnioni sponsi atque sponsæ in cubili. Vnde in Canticorũ libro iterum atque iterum distinguuntur oscula & amplexus à vino, atque conuiuio, tanquam à re præcedenti. Vide caput 1. 1. *Meliora sunt vbera tua vino*, & cap. 2. 4. *Introduxit me in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem*, id est epulum apparauit. Et posteà: *Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me*. Sicut ergo oscula & amplexus ad animarum vnionem B cum Christo referuntur: sic etiã conuiuium, quod præcedit, ad Christi cognitionem, & vini suauitas applicantur ad purissimam reuelatæ sapientiæ voluptatem.

Quæ sit hæc Agni cœna siue cõuiuiũ.

Censeo igitur, quod Ioannes literis mandare iubetur de eorum felicitate, qui ad nuptias sunt vocati; significare, post Christianæ Religionis professionem publicam Romæ receptam, Christi cognitionem & Ecclesiæ doctrinam ad magnum perfectionis cumulum peruenturam: & eos qui huius conuiuij forent participes per cælestis sapientiæ in Romana Ecclesia florentis cõmunionem, tanta sapien- C tiæ eiusdem affluentia, tantísque eiusdem sapientiæ deliciis cælestibus fruituros; vt Beatorum nomẽ, id est, valdè felicium illis meritò tribuatur. Memini me audisse à viro quodam eximiæ sapientiæ & sanctitatis, cælestis felicitatis imaginem, quæ in terra reperitur, videri sibi non esse aliam, quàm sacrã Scripturam legere & intelligere. Et quidem meritò; eodem enim sensu vsurpauit Christus Dominus nomẽ Beati, cùm dixit Petro Matth. 16. 17. *Beatus es Simon Bar-iona; quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est*. Et quamuis suauitate illa atque D vbertate potita sit Romana Ecclesia ante nuptiarũ cum Christo celebritatem: si tamen fidelium communis status perspiciatur magnopere sanctorum sapientia & diuinorum mysteriorum cognitio aucta est publica Christianę Religionis Romæ professione. Nam persecutionum quidem (vtpote belli) tempore, non ita ex professo sapientiæ & rerum cognitioni vacari potest. Quapropter negandum non est, quin post persecutionum exitum, & post generalẽ totius Romæ conuersionem ad Christum, Deus Romanæ Ecclesiæ, eiúsque Doctoribus multò vberiorem sapientiam, quàm antea sit elargitus. Vnde Martyrum fortissimorum gloriæ successit felicissi- E mus Doctorum & Conciliorum status.

Quinam hic ab Angelo prædicentur beati.

Dum ergo coniiciuntur oculi in futurum sapiẽtiæ Romana in Ecclesia incrementum, in sacrarum Literarum studium, & cælestium mysteriorum notionem; aptissimè in conuiuij allegoria dicitur, *Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt*. Vt verò denotetur eorum securitas, qui, quo tempore adeò erat splendidum atque abundans sapientię cõuiuium, ad Romanæ Ecclesiæ epulas accederent; ideò profertur, *Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt*. Si enim vxor Agni est Romana Ecclesia, F vt suprà ostendimus; qui ab illius commercio & societate separantur, vt hæretici & schismatici, neque illius fruuntur conuiuio, nec prædicantur beati. Porrò in hoc epulo verissimè & cumulatissimè impletur, quod Prou. 9. describitur, vbi sapientia dicitur miscuisse vinum, & proposuisse mensam suã. Quòd si his in verbis Salomon eò respexit, templũ scilicet à se structum, veræ etiam doctrinæ fore scholas, & Israëlitici populi sapientiam per illius nobilissimæ academiæ frequentationem multiplici incremento auctum iri: facili negotio cernitur, templum illud fuisse non adumbratam modò, sed

etiam expreſſam maieſtatis Romanæ Eccleſiæ imaginem; atque adeò in ipſa Eccleſia mirum in modum exercuiſſe veram ſapientiam ſub pacis & Chriſtianæ fidei profeſſionis tempora, ita vt iure dici poſſit; *Beati qui ad cœnam nuptiarũ Agni vocati ſunt.* Porrò de hoc eodem cæleſtis doctrinæ incremento & ornatu in Romana Eccleſia agitur elegantiſſimè ſub alia allegoria Cant. 4. verſ. 13. 14. & 15. vt eo loci expendemus.

In hac cõuiuij allegoria, tria potiſſimum obſeruanda.

Præter hæc, in conuiuij allegoria tria cumprimis intelliguntur: hæc ſunt, magna affluentia, mira varietas, meræ deliciæ. Quæ tria in ſplendidiſſimo ſapientiæ epulo, quod inuitatis ad nuptias Romanæ Eccleſiæ cum Chriſto proponitur, affatim reperiuntur. Quò ſpectat concionum admirabilium frequentia, librorum cæleſti doctrinâ refertorum copia, colloquia cum viris ſapientiſſimis habita, egregia ſpiritualium hominum inſtitutio. Quæ omnia propriè conficiunt ſapientiæ conuiuium; quódque ceteris omnibus antecellit, eſt interior diuini Spiritus illuſtratio per pias diuinarum rerum commentationes, & frequentem ad Deum orationem; adhærendo ſemper Eccleſiæ Romanæ inſtitutioni, & ſacrorum Conciliorum, quæ pacis tempore celebrari potuerunt.

In eadẽ allegoria conuiuij, fortè haberi reſpectũ ad Miſſarũ ſacrificia.

Ceterùm, præter hanc cœnæ explicationem, fortaſſe dici poſſet in nuptiarum Romanæ Eccleſiæ allegoria comprehendi Miſſarum & Sacramentorum frequentiam, quibus ſinguli homines frui potuerunt; poſtquam Chriſtianæ fidei profeſſio Romam fuit communiter inuecta. Ac præſertim poteſt in ea allegoria denotari ſanctiſſimæ Euchariſtiæ præſentia atque vſus, religioſæ vitæ facilis conſuetudo propter erecta hominum Deo ſacrorum monaſteria, templorum frequentia, imaginum adoratio, veneratio ſacrarum reliquiarum, ac diuinorũ officiorum celebritas. Hæc namque omnia ſi ſumantur quatenus procedere ſolent, atque diſponere hominum animos ad mutuam cum Deo coniunctionem; in cœnæ allegoria poſſunt coerceri, quæ cœna ſolet antecedere mutuam ſponſi & ſponſæ coniunctionem.

Cur Petrus inducatur Ioannẽ hortans, vt hãc cõſcribat ſententiam?

Quòd verò Petrus Ioannem hortetur, vt hanc conſcribat ſententiam; *Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati ſunt,* in eo indicatur vehemens B. Petri deſiderium, vt fideles permagni facerent felicitatem illius conuiuij quod eis proponitur in Romanæ Eccleſiæ nuptiis cum Chriſto. Cùm autem huiuſmodi nuptiæ ad illud referantur tempus, quo vniuerſa Roma Chriſti fidẽ amplexa eſt; iure optimo inducitur Petrus (qui illud prædixerat) Ioanni præcipiens, vt id literis mandet; vt quaſi veritatem ab Apoſtolis traditam fideles ſuſcipiant, ac venerẽtur. Iam, ſi locum aliquem B. Petri inquiramus, vbi ſignificet ingentem felicitatem, quæ reperitur in cæleſtis ſapientiæ affluentia, quam Deus in hac vita ſuis familiaribus impertitur; nihil occurrit aptius quàm verba illa 2. Petri 1. 2. *Gratia vobis & pax adimpleatur in cognitione Dei, & Chriſti Ieſu Domini noſtri.* In hac Petri benedictione fidelibus ſcripta detegitur, quanti B. Apoſtolus æſtimarit ſplendidiſſimum conuiuium; quo, poſt triumphum de Roma ethnica actum, fideles in cœna nuptiarum Agni fruituros præſciebat.

Cur huiuſmodi conuiuium appelletur cœna?

Fortè autem huic epulo nomen imponitur cœnæ, vt allegoria ipſa ad Iudææ conſuetudinem, vel potiùs ad receptum in omni antiquitate morem conformetur: Nuptiæ enim apud veteres noctu celebrabantur, vt colligitur ex parabola Chriſti Matth. 25. vbi decem virgines cum accenſis lampadibus operiuntur ſponſum ad nuptias venientem.

A Hoc autem ex Plutarchi problematis, & ex aliis veterum ſcriptorum locis liquidò conſtat. Atque cum fuiſſe communem antiquorum morem; ex eo licet colligere, quòd matrimonio tædæ nomen dederunt; vt conſtat ex illo Virgilij 4. Æneid. *Si non pertæſum thalami tædæq; fuiſſet.* Et quanuis obiiciat huic conſuetudini Ribera, prandia etiam apud veteres vſitata fuiſſe; inde tamen non probat, epulas nuptiales ante noctem celebrari ſolitas. Adhæc; cœnæ nomini myſterium peculiare ſubeſſe poteſt. Myſticum enim conuiuium, de quo hîc ſermo eſt, in B huius vitæ nocte potimur; antequàm æternæ claritatis dies eluceſcat. Atque hoc vitę huius epulo fruimur ad Diuini Verbi nobis reuelati lucernam; dum illi attendimus, *Quaſi lucernæ ardenti in caliginoſo loco, donec dies eluceſcat,* 2. Pet. 1. 19. Fortè etiam cœnæ nomen exigit, vt poſt ſpiritales delicias ac refectionem ſequatur contemplationis ſomnus; vt poſſit inuitatus dicere illud Ieremiæ 31. 25. *Quia inebriaui animam laſſam; & omnem* (id eſt totam) *animam eſurientem ſaturaui: ideo quaſi de ſomno ſuſcitatus ſum; & vidi, & ſomnus meus dulcis mihi.*

Hæc prædictorum confirmatio quonam referenda ſit?

C *Et dixit mihi; Hæc verba Dei vera ſunt.*] Confirmatio hæc non ſolùm referenda eſt (opinor) ad eã ſententiam, quam Angelus magnæ poteſtatis Ioannẽ ſcribere iuſſit (ſcilicet, *Beati qui ad cœnã nuptiarũ Agni vocati ſunt*) verùm etiã ad vniuerſam propheriã de myſtico Babylonis ſupplicio, déque lætiſſima celebritate, quam Eccleſia in Agni nuptiis peractura erat. Quia verò omnia hæc in Romæ vnius conuerſione completa ſunt; hæc ipſa Romæ conuerſio D rurſus confirmatur diuina auctoritate; non vt tunc Ioannes credat (iam n. antea credebat) ſed vt ſolatiũ accipiat certiſſimo futuræ illius rei euentu, quæ tãti ad Romanam Eccleſiam intererat. Ita philoſophatur Paulus ad Hebræos 6. 18. in Dei iureiurando, *Vt fortiſſimum ſolatium habeamus.* Hæc ergo eſt illorum verborum vis; *Hæc verba Dei vera ſunt.* In quibus licèt primò Epitheton *vera*, ſuperuacaneum videatur (nam ſi Dei ſunt, vera ſint neceſſe eſt; *Impoſſibile enim eſt mentiri Deum.*) Hoc tamen, quod ſuperare videtur, eſt veluti ipſius Dei iuſiurandum, quod permagno ſolatio eſt. Quid, ſi *vera Dei verba* perinde ſit, atque legitima & non adulterina, cui proinde fides habenda ſit? Cùm autem hæc verba B. Petrus faciat; videtur hæc ſententia deprompta ex eo, quod E ipſe ſcribit Epiſtola 2. c. 1. n. 19. *Habemus firmiorẽ propheticum ſermonem.* Similiter enim in præſenti Angelus magnæ poteſtatis affirmat, Dei eſſe propheriã, quidquid præmonſtratum eſt ab illis verbis, quæ ille dixit, nimirum: *Cecidit, cecidit Babylon.*

TEXTVS.

Verſ. 10. *Et cecidi ante pedes eius, vt adorarem eum; & dicit mihi: Vide ne feceris, conſeruus tuus ſum, & fratrum tuorum* F *habentium teſtimonium Ieſu. Deum adora. Teſtimonium enim Ieſu eſt ſpiritus prophetiæ.*

COMMENTARIVS.

HORVM verborum explicationi annectenda eſt ſimilium verborum explicatio ex capit. 22. numero 8. & 9. quæ ſic habent: *Et ego Ioannes, qui audiui, & vidi hæc; & poſtquam audiſſem & vidiſſem, cecidi vt adorarem ante pedes eius, qui mihi hæc oſtendebat: & dixit mihi; Vide ne feceris, conſeruus enim tuus*

tuus ſum, & fratrum tuorum prophetarum, & eorum, qui ſeruant verba prophetiæ libri huius. Deum adora.

Vtroque in loco duo videntur ſtatuere interpretes. Alterum, eundem omnino eſſe Angelum, ad cuius pedes procidit Ioannes tam capite decimo nono, quàm capite vigeſimo ſecundo, atque adeò Ioannem bis ad eiuſdem Angeli pedes prouolutum. Alterum, hunc Angelum eſſe vnum ex cæleſti Hierarchia; illum ſcilicet, quẽ Chriſtus miſit, vt Ioanni Apocalypſin ageret. Ego tamen (vt verſu præcedenti dixi) mihi perſuadeo, duos hos Angelos eſſe inter ſe diuerſos; nec naturâ eſſe Angelos, ſed officio; ac primum quidem eſſe B. Petrũ; ſecundum, B. Paulum. Id quod licèt audienti, ſiue legenti nouum atque inſolitum appareat: ſi tamen attentè rationes expenderit, quas ſuperiori verſu propoſui, veriſimilius ac probabilius illi viſum iri confido.

Angelum cuius ad pedes hic Ioannes procidit, eſſe diuerſum ab eo, ad cuius item pedes c. 22. procubuit.

Fruſtra igitur laborant interpretes in reddenda ratione, cur Angelus non ſe à Ioanne adorari ſit paſſus? Alij enim Dominicæ incarnationis reuerẽtiam cauſantur; quapropter nolint Angeli adoratione coli ab iis, qui eiuſdem ſunt cum Chriſto homine naturæ. Ita Gregorius, Ambroſius, Haymo, Strabus, Rupertus, & Ansbertus. Sed contra eſt; quia non hanc reddit Angelus rationem, ſed longè diuerſam. Alij malunt, hanc adorationem reſpuiſſe Angelum ſibi à Ioanne deferri, propter virginitatis in Ioanne elucentis excellentiam. ſic Petrus Damianus. Alij referunt ad ſacerdotis dignitatem quę homines Angelis adæquat: ſic Viegas. Alij ad Ioannis labores pro Chriſto fortiter toleratos: magnã quippe dignitatem eſſe pro Chriſto pati. Alij ad dignitatem Euangelici prædicatoris; quod munus homines Angelis reddit æquales. Baronius 1. Annalium tomo, id propterea fuiſſe ſcriptum tradit, vt fideles probè eſſent inſtructi aduerſus Cherinthi errorem; qui eodem ipſo tempore plus dignitatis tribuebat Angelis, quàm re ipsâ illis Scriptura attribuit. Aliis placet ea ratio; quia ſcilicet homines in cæleſti Beatitudine erunt Angelis æquales. Si tamen verum eſt, per vtrumque Angelum adumbrari Petrum & Paulum, hæ omnes philoſophandi rationes facilè corruunt.

Variæ aliorum opiniones ac rationes de hac Ioannis adoratione referuntur obiter ac reiiciuntur.

Nihilo plus arridet illa ſuſpicio (quanuis auctores valdè graues, nempe Auguſtinus & Thomas eam adſtruant) Ioannem videlicet crediſſe, hunc Angelum eſſe Chriſtum Dominum; ideoq; ad eius pedes cecidiſſe, vt eum adoraret. Vide hac de re Salmeronem to. 16. in fine præludiorum in Apoc. & Viegam ſect. 3. Huius autem ſuſpicionis fundamentũ illud eſſe videtur; quod adorationis nomen accipiatur pro latria, quæ ſoli Deo defertur. Conſtat tamen ex ſacrarum Literarum vſu, ſæpè adorandi vocabulum latiùs accipi. Si autem Angelus, ad cuius pedes ſe Ioannes abiecit capite 22. idem erat cum Angelo capitis 19. vt fert communis opinio; in capite ſaltem 22. Ioannes ignorare non poterat, Angelum non eſſe Chriſtum: ſiquidem ipſemet Angelus ille antea edixerat; *Conſeruus tuus ſum, & fratrum tuorum.* Cùm igitur tunc Ioannes rurſus ad eum adorandum aggrediatur; argumento eſt, principio non eum adorare voluiſſe, quòd Chriſtũ eſſe reputaret. Nec eſt, cur Ioannem deceptũ fuiſſe credamus; cùm potiùs ex textu conſtet, Ioannem agnouiſſe, quiſnam eſſet ille Angelus, ad cuius hic pedes procubuit; quippe de illo tanquam ſibi cognito fuerat locutus dicens, eſſe Angelum magnæ poteſtatis c. 18. 1.

Ioannem minimè fuiſſe deceptum in huius angeli cognitione.

Dices: ſi Ioannes illum Angelum eſſe Petrum recognouit, illam ei voluit fortaſſis deferre ado-

Alia explicandi ratio

A rationem, quam fideles omnes cuiuſcunque dignitatis ſint, ſummo Pontifici Chriſti Vicario tribuere ſolent: qua ratione verum quodammodò eſt, Ioannem ideo voluiſſe huic Angelo cultum & adorationem offerre, quòd eum pro Chriſto habuerit. Nam Vicarium eſſe Chriſti, quodammodo eſt ipſum eſſe Chriſtum; vtpote qui illum repræſentet. Ceterùm quanuis tota illa veneratio, quam Chriſtianus populus ſupremo Chriſti vicario attribuit, ipſius dignitati maximè debeatur; nihilominus veriſimile non eſt Petro deferri à

proponitur ac refutatur.

B Ioanne adorationem tanquam Chriſti Vicario. Primò, quia eandem poſteà reuerentiam Ioannes exhibet Paulo ca. 22. 8. Atqui Paulus non fuit Pontifex ſummus. Deinde, quia ſi Ioannes hoc in loco Petrum vt Chriſti vices agentem adoraret; non diutiùs differret ad eius ſe pedes abiicere; ſed cùm primùm ei apparuit, promptus cultum deferret. At inter ſpatium illud, quo ei primùm Angelus apparuit, & aliud, cùm Ioannes ad eius pedes procidit; interceſſere illa omnia, quæ toto c. 18. & magna parte cap. 19. referuntur. Præterea, quanuis Pontificis Romani dignitas atque

C maieſtas per ſe conſiderata non acceperit proceſſu temporis incrementum; primis tamen Chriſtianę Religionis ſæculis videtur aliqua extitiſſe cauſa vel ratio, propter quam adoratio ſummi Pontificis, quoad exterioris ceremoniæ oſtenſionem, non fieret communiter tantâ reuerentiâ, quantam poſtea Chriſtiana pietas ab omnibus fidelibus ſuo iure requiſiuit: videlicet, quia dum Chriſti Eccleſia nondum publicum Religionis exercitium adepta fuerat, rationi erat conſentaneum, vt Romani Pontifices gererent ſe eo ferè modo, quo Principes ij, qui aliqua de cauſa priuatorum ho-

D minum habitu diſſimulati incedunt; erga quos ij etiam, à quibus agnoſcuntur, diſſimulationi ſe accommodantes, & tẽpori ſeruientes, multò aliter ſe gerunt quoad reuerentiæ manifeſtationem, quam poſteà, cùm publicè eos in ſuæ maieſtatis throno ſedentes intuentur.

Vt ergo meam exponam ſententiam, exiſtimo; Ioannem ideo ad pedes Angeli magnæ poteſtatis primò, deinde ad alterius Angeli ciuitatem ſanctam ſibi oſtendentem, fuiſſe prouolutum; quòd ſummopere fuerit lætatus expectatione omnino certâ illius proſperitatis, quę Eccleſiam tã in terris,

Vera auctoris ſententia, cur ſcilicet Ioannes ad vtriuſque angeli pedes ſeſe abiecerit?

E quàm in cælo manebat. Plerumque enim videmus aliquos, cùm ſibi feliciſſimus aliquis nuncius de re votis omnibus expetitâ affertur, ſimili cordis affectu permotos ab eo, qui id ſibi renũciauit, manus exoſculandas (ſi tamen perſonæ illius dignitas patiatur) vehementer expoſcere pro tanto illo beneficio, quo per nũcium eiuſmodi cumulati ſunt. Et quanuis humilior ſit ac demiſſior Ioãnis ſignificatio, dum ad vtriuſque Angeli pedes venerabundus accidit; verùm tota hæc ſignificatio in receptã Hebræorum conſuetudinem rectè cadit, necnon in magnam Ioannis demiſſionem & incredibilem

F lætitiæ voluptatem. Et fortè verba illa, *Cecidi ante pedes eius*, perinde valent, ac ſi diceret, ſe in genua prouolutum; ſimulque ab eis manus oſculandas poſtulaſſe. Quòd ſi humilior adhuc fuit reuerentiæ & venerationis demonſtratio, ita vt Ioannes ſe proſterneret eorum oſculaturus pedes; nemini id nimium videbitur, qui & Ioannis modeſtiam ac demiſſionem, & vehementem impetum lætitiæ exuberantis, & foras prodire geſtientis conſiderabit. Et quidem in manifeſtis comitatis, honoris ac reuerentiæ ſignis, eò cumulatior defertur honor, quò demiſſius ſe quiſque gerit.

Ambro-

Cur Ioannes ad vnam de futura Ecclesiæ felicitate enunciationem, nõ vero ad aliarum rerum sibi prædictarum nuncium veneraburdus procidere

Ambrosius c. 12. 8. vt obseruatione dignum expendit, cur Ioannes non Angelum adorauerit; cùm ei ostendit thronum, viginti quatuor seniores, septem sigillorum resignationem, septem tubas, ac totidem phialas; sed solùm cùm de futura Ecclesię felicitate factus est certior: & similiter postea sub finem visionis, cùm ei ostensa est Ecclesia in summa patriæ cælestis beatitudine? Ad quæ respondet Ambrosius, duplicem esse Ecclesiæ cum Christo coniunctionem; alteram quotidie per fidē & opera; alteram post resurrectionem; quando in æternũ illi tota simul associabitur. Hæc Ambrosij responsio, si eam paulò ampliùs explicemus, & ad præsens nostrum institutum accommodemus; in eo consistit, vt Ioannes tanquam Dei familiarissimus præ ceteris omnibus vehementer optarit summā Christi gloriam in Ecclesiæ felicitate fulgentem. Atque hæc gloria siue exaltatio bifariam accipi potest; alia enim temporaria est, alia æterna. Temporaria quidem in eo imprimis enituit, vt Roma ad Ecclesiæ pedes victa, supplexq; procumberet: quo Christianæ Ecclesiæ felicitas verè admiranda in terris facta est. Æterna consistit in suprema illa & excellentissima æternæ felicitatis magnitudine, quam Christi sponsa in cælo possidebit innumerabili ciuium beatorum multitudine & singulorum felicitate inexplicabili constipata. Si ergo in his duabus rebus magna Christi gloriæ exaltatio sita est: nihil mirum, si duplici hoc nuncio præ reliquis omnibus rebus in Apocalypsi conspectis Ioannes vehementi lætitiæ voluptate affectus ad vtriusque Angeli pronunciantis genua procumberet.

Verum quidem est, redemptionem humani generis & Christi assertoris nostri resurrectionem esse Ecclesiastici triumphi originem ac fontem, at humani quidem generis redemptio & sigillorum etiam mysterium, iam tunc re ipsa fuerant impleta. Quare id vnum Ioannes in votis maximè habebat nimirum vberrimos Christi redemptionis fructus & gloriosissimam ipsius Christi exaltationem in Ecclesiæ suæ magnitudine.

Difficultas contra prædicta expeditur.

Oppones, si hæc ratio extitit, cur Ioannes ad pedes vtriusque Angeli se prouolueret, eadem vigebat etiam in diaboli alligatione per mille annos. Respondeo, hanc non fuisse nouam Christi gloriæ exaltationem, sed quasi eiusdem continuationem, & quid ad exaltationē temporalem consecutum. Quapropter mirum non est, nullam lætitiæ nouæ significationem à Ioanne tunc exhiberi, satis enim est, cũ bis se prostrauit acturus Angelo gratias, vtrãque vicem ad duplicem Christi gloriæ exaltationē admirabilem pertinere. Et in qualibet sanè viceidē ipse affectus atque lætitia extenditur ad ea omnia; quæ causam illam consequuntur. Sic in temporali exaltatione lætitiæ significatio protenditur ad dæmonis alligationem: in æterna, ad eius initium, nempe ad generalem resurrectionem & ad extremi iudicij diem.

Quo sensu Angelus Ioãnem à sui adoratione arceat.

Vide, ne feceris.] Ad nostram expositionem non rectè aptantur eæ rationes, quas & interpretes cõmuniter reddunt, & nos suprà recensuimus: cur scilicet Angelus se à Ioanne adorari non sit passus? Illud tamen mihi magis placet, quod & nostro instituto congruentius est. Nam inter aulicos viros atque magnates ita visus fert, vt cùm eorum aliquis alterum suppliciter satis atq; demissè excipiat, alter minimè patiatur; illúmque moneat, vt nimia illa humilitatis & submissionis documenta sanctissimæ reseruet Eucharistiæ. Quamobrem Angelus magnæ potestatis, & alter ille capitis 22. Ioannem hortantur, ne illos adeò honorificè tractet tanquā

A superiores ac maiores, sed vt cum illis tanquam cum fratribus & conseruis agat, & vni Deo totam illam venerationem tribuat. Et quamuis respectu Petri, quatenus erat Christi vicarius, non esset nimia illa adoratio, quam ei Ioannes exhibebat; primis tamen illis Christianæ Ecclesiæ sæculis (vt suprà expendimus) temporis ratio non ferebat vt qui in abscondito erat Christi Vicarius, tantā (quoad exteriorem manifestationem) reuerentiā coleretur.

Redditur alia ratio, cur Angelus sed Ioanne perhibeat adorari.

B Notandum est insuper, cùm Ioanni reuelata fuit Apocalypsis, Petrum iam & Paulum indigetes cælesti beatitudine perfrui, ac proinde quacumque reuerentia sibi à Ioanne præstitā dignos; nihilominus tamen decorè ac modestè recusasse, ne se Ioannes Christo dilectus ad eorum pedes aduolueret. Præsertim cũ ex contextu liqueat, ideo Ioãnem tantā obseruantia & veneratione erga Petrum & Paulum vti, quia prophetiæ donum in ipsis effulgens suspiciebat, propterea enim ipsi reuelarunt Ioanni mysticam Babylonis ruinam & gloriosam exaltationem, quam Deus Romanæ Ecclesiæ reseruarat. Hoc in eo apparet, quòd eam affert rationem Angelus magnæ potestatis, ne se Ioannes adoC ret; quia Ioannes etiam ipse, eiúsque fratres & cõdiscipuli diuino erant prophetiæ spiritu afflati. *Testimonium enim Iesu est spiritus prophetiæ.* Et capit. 22. num 10. addit Paulus (id est ille Angelus, qui ibi Ioannem alloquitur) *Conseruus tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum, & eorum, qui seruant verba prophetiæ libri huius.* Petrus itaque non ait, se esse conseruum eorum, qui verba prophetici huius libri obseruant: sed eorum, qui fratres appellantur Ioannis, eo quòd spiritum prophetiæ habent. Paulus verò addit, se esse conseruum fratrum Ioannis, id D est prophetarum, siue eorum, qui habent spiritum prophetiæ, & eorum etiam, *qui seruant verba prophetiæ libri huius.*

Quæ sit ratio diuersitatis in vtriusque angeli reijsione adorationis propria adorationis.

In hac distinctione, qui eundem esse putant Angelum vtrobique cum Ioanne colloquentem; cũque cælestis esse Hierarchiæ: dicent etiam Angelũ quidem initio contentum eo dicto fuisse, se nimirum conseruum esse eorum, qui prophetico spiritu sunt insigniti; postea tamen, cùm Ioannes in sua illa submissione persisteret, addidisse eum Angelũ, ne se Ioannes ad eius pedes abijceret; quòd Angeli conserui sint, non Euangelij modò prædicatoE rum (qui sunt veluti ceterorum fidelium parentes) sed etiam Christianorum omnium; atque adeò licèt Ioannes Propheta & Euangelicus concionator non foret, minimè se tamen permissurum illam Ioannis adorationem. In nostra tamen expositione, cùm diuersus sit, qui capite 22. loquens induci tur ab eo, qui ca. 19. cùmque alter Petrum, Paulum alter adumbret; ideo Paulus nonnihil addit, quo se plus quàm Petrus demittere videtur. Quia inter eos, qui de se humiliter ac demissè verba faciunt, decorum & consentaneum est; vt qui postremò loquitur, subiungat aliquid, quo se ampliùs abijcere F videatur. Præsertim; quia cùm Paulus sit dignitate inferior Petro; in eo etiam decorum seruatur, vt postquàm Petrus se Euangelij prædicatorum conseruum professus est, subijciat Paulus, se non prædicatorum modò, sed fidelium etiam omnium esse conseruum.

Quid sit in hoc loco, habere testimonium Iesu.

Verùm totam hanc subtilitatem contẽnent aliqui, existimantes nomen fratrũ Ioannis non Euangelicis solùm prædicatoribus in præsenti, sed omnibus etiam fidelibus attribui. Quia *habere testimonium Iesu* non solùm prædicatoribus congruit, sed vniuersis pariter Christi fidelibus. Discutiamus ergo,

ergo, quid ſit in præſenti *Habere teſtimonium Ieſu*, & quis inſuper ſit ſenſus eorum verborum, *Teſtimonium Ieſu eſt ſpiritus prophetiæ.* Aliquis teſtimonium Ieſu de doctrina Euangelica explicabit, ac proinde aſſeret, Ieſu teſtimonium cunctis ineſſe fidelibus. Nam in eo ſenſu dicitur c. 1. 2. *Qui teſtimonium perhibuit verbo Dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti quæcumque vidit.* Longè aliter exponit Ribera c. 6. §. 36. vbi ait, habere teſtimonium eſſe eorum, de quibus alij bonum teſtimonium reddunt. In præſenti tamen aſſerit, teſtimonium Ieſu eſſe ſigna, quibus teſtantur omnes ſe eſſe ſeruos Ieſu Chriſti, & Ieſum eſſe Filium Dei. Ita Ribera. Et quidem complexum illud, *Spiritus prophetiæ*, Ribera & Viegas interpretantur de proprio prophetiæ dono; & pro hac explicatione adducũt Ambroſiũ, Bedam, Rupertum, & communem. Vnde inferunt, Angelum de illis agere Prophetis, qui peculiare donum propriè prophetię in primitiua Eccleſia habebant, & ſimul etiam de antiquæ legis prophetis.

Aliorum expoſitio.

Propria auctoris ſententia de teſtimonio Ieſu.

Enim verò exiſtimo, *Teſtimonium Ieſu* in præſenti nihil eſſe aliud, quàm Euangelij prædicationem, in qua teſtimonium redditur de Chriſto: & Euangelij prædicatores phraſi illâ deſignari, *Qui habent teſtimonium Ieſu*: id eſt, quibus ex peculiari officio Euangelij prædicatio incumbit. Quod autem mox ſequitur, *Teſtimoniũ enim Ieſu eſt ſpiritus prophetiæ*; denotat, ſpiritum ac ſtudium Euangelij prædicandi eſſe nobiliſſimum quendam prophetiæ ſpiritum. Nam doctrina Euangelica eſt magna illa prophetia, quæ hominibus arcana Dei conſilia & bonorum ac malorum exitum detegit.

Ac primò nemo poteſt meritò in dubium reuocare, quin ſit recepta in ſacris Literis phraſis, qua Euangelij prædicatores appellentur prophetæ. Secundò, non permittit hic declarationem aliam contextus, cùm dicitur: *Teſtimonium Ieſu eſt ſpiritus prophetiæ.* Tertiò, quos hic textus deſignat, dum ait, *Qui habent teſtimonium Ieſu*, eiſdem perſpicuè Prophetarum nomẽ attribuit capite 22. numero 9. Ad id enim, quod in hoc loco dicitur, *Cõſeruus tuus ſum, & fratrum tuorum habentium teſtimonium Ieſu*, ibi reſpondet, *Conſeruus tuus & fratrum tuorum prophetarum.* Quartò non eſt ad rem in præſenti ſermo de peculiari prophetiæ dono. Contextus enim potiùs exigit, vt hi Angeli dicant Ioanni, ne exiſtimet tantam eſſe peculiaris prophetiæ doni excellentiam; quippe magnam & excellentem prophetiam eſſe doctrinam Euangelicam, proinde qui prædicatoris Euangelici ſpiritu inſignitus eſt, illi ſpiritũ ineſſe prophetiæ. Quamobrem, licèt Ioannes prophetiam de Eccleſiæ victoria ex Romano populo obtinenda, & gloriæ magnitudine in cælo eidem Eccleſiæ parata, videatur ab vtroque Angelo, id eſt à Petro & Paulo didiciſſe; & propterea illis aliquo modo inferior eſſe: communis tamen doctrinæ Chriſtianæ inſtitutio ab Apoſtolis immediatè accepta ſatis eſt, vt illi omnes & reliqui Euangelij concionatores pro fratribus & in magna illa prophetia condiſcipulis reputandi ſint.

Quoſnam Angelus fratres Ioannis nuncuparit.

Illud etiam hic obſeruandum duco; quòd c. 22. 9. non bonis omnibus Chriſtianis eum defert Angelus honorem, vt eos Ioannis fratres nuncupet, ſed ſolis Euangelij prædicatoribus: ait enim diſtinctè, *Conſeruus tuus, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum, qui ſeruant verba prophetiæ libri huius*, vbi planũ fit eos omnes, qui Dei verba & auribus & corde accipiunt, atque ſeruant, ab Angelo deſignari, cùm ait, *Et eorum, qui ſeruant verba prophetiæ libri huius.* Quos licèt Angelus vocare itẽ poſſet Ioannis fratres, vtpote in eiuſdem fidei communione & charitatis coniunctione verſantes, Angelus tamen fratrum nomen hoc in loco ad concionatores Euangelicos reſtrinxit propter ipſius muneris ſocietatem: in hoc enim magnoperè ceteris fidelibus antecellunt. Quapropter qui capite 19. 10. dicuntur Ioannis fratres, quòd Prophetiæ ſpiritum habeant, iidem ipſi c. 22. 9. vocantur Prophetæ fratres Ioannis; atque ipſimet perſpicuè diſtinguuntur ab iis, qui Prophetæ non ſunt, ſed ſolùm Dei verba excipiunt atque cuſtodiunt.

Quo ſenſu Angelus ſe appellarit conſeruum eorum, qui ſeruant verba prophetiæ libri huius.

In Ioannis verò commendationem ſubdit Angelus ille capitis 22. 9. (qui iuxta noſtram expoſitionem eſt Paulus) ſe non ſolùm reputare ſe ipſum ipſius conſeruum, eiuſque fratrum Prophetarum; ſed eorum etiam, *Qui ſeruant verba prophetiæ libri huius.* Quod perinde eſt, ac ſi diceret, Quinam tanto me honore digner, ab eo præſertim exhibito, qui librum hunc adeò præſtantem & excellentem conſcribet; cùm me iure optimo eorum glorier eſſe conſeruum, qui libri ipſius doctrinam obſeruauerint? Expende obſecro, vt ſe Angelus hac in parte Ioanni quodammodo inferiorem recognoſcat: quandoquidem aſſerit, ſibi eſſe honorificam appellationem conſerui eorum, qui librum à Ioanne ſcriptum obſeruant. Qua verò ratione prædicentur beati, qui Prophetiam libri huius ſeruant, diximus cap. 1. num. 3.

Aliquis fortaſſe in ea phraſi, *Spiritus prophetiæ*; contemplabitur Chriſtianam doctrinam eſſe ſpiritum, ac medullam eius prophetiæ, quæ in ſacris quondam Vatibus enituit. Quod licèt verum ſit, in Scripturæ tamen locutione, *Spiritus prophetiæ*, ſiue ſpiritus Prophetarum eſt ille ſpiritus, quem Deus ſuis Prophetis impertitur. Et ſimplicius eſt hoc pacto accipi in præſenti; ita vt ſenſus ſit, ſpiritum concionatoris (id eſt donum prædicandi) eſſe Prophetæ ſpiritum, atque ita in huius ſententię repetitione, quæ habetur c. 22. 9. dicitur, *Cõſeruus fratrum tuorum Prophetarum.* Vnde elicitur, habere ſpiritũ prophetiæ eſſe idẽ, quod illos eſſe prophetas.

TEXTVS.

De duce, & exercitu in equis albis.

Verſ. 11. *Et vidi cælum apertum; & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum vocabatur fidelis & verax, & cum iuſtitia iudicat, & pugnat.*

12. *Oculi autem eius ſicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habens nomen ſcriptum, quod nemo nouit niſi ipſe.*

13. *Et veſtitus erat veſte aſperſa ſanguine, & vocatur nomen eius; Verbum Dei.*

14. *Et exercitus qui ſunt in cælo ſequebantur eum in equis albis veſtiti byſſino albo & mundo.*

15. *Et de ore eius procedit gladius ex vtraque parte acutus: vt in ipſo percutiat Gentes: & ipſe reget eas in virga ferrea: & ipſe calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.*

16. *Et habet in veſtimento, & in femore ſuo ſcriptum: Rex regum, & Dominus dominantium.*

COM-

COMMENTARIVS I.

De sensu grammatico, & de huius visionis allusionibus.

Huius exercitus imperatori attribui quatuor nomina: & quæ sint.

HVIVS equitatus duci videntur in textu attribui quatuor nomina. Primũ, *Fidelis & verax*, num. 11. Secundum, *Nomen, quod nemo nouit, nisi ipse*, idque in diademate scriptum, numero 12. Tertium, *Verbum Dei*, numero 13. Quartum denique, *In vestimento, & in femore suo scriptum, Rex regum, & Dominus dominantium*, numero 16.

Ducis nomen in diademate scriptum, diuersum esse à nomine Verbi Dei.

Ribera & Viegas & communior opinio secundum nomen cum tertio confundunt; aiunt enim non ẽ scriptum in diademate esse, *Verbum Dei*. Atque hoc ipsum esse nomen, quod nouerit nemo, nisi ipse Christus; quia id nomen creaturæ est incõprehensibile. Mihi tamen textus non obscurè distinguit nomen in diademate scriptum à nomine Verbi Dei. De illo enim ait, nemini esse notum nisi soli Christo (erat enim eiusmodi notis exaratum, vt à solo Christo legi posset,) de altero verò dicit, *Vocatur nomen eius verbum Dei*. Cognoscere autem alicuius nomen non est, ipsius mysteria comprehẽdere; sed solùm nosse ipsius appellationem. Qui autem Christum appellant Verbum Dei, omnes hoc illius nomen rectè norunt. Ceterùm præter hoc nomen, quod textus Christo attribuit, affirmat aliud prætereà nomen eidem Christo inesse in ipsius capitis diademate impressum: quod tamen nomen solus Christus agnoscat. In hoc ergo nomine, quod diadema inscriptum tenet, alluditur ad nomen *Iehoua* inscriptum in Aaronis diademate, vt infrà dicemus. Huiusmodi autem distinctio duorum nominum (ita vt Verbum Dei sit diuersum à nomine in diademate scripto) præterquàm quòd facilior & congruentior est, sensui etiam ipsi magis quadrat. Interim ipsa rei nouitas & insolentia haud parum negotij facessit Nec verò putandum est vacare mysterio, quod textus ait, Christum scilicet nomen in diademate scriptum tenere, quod ipse solus nouit; ac proinde nomen illud, nec esse Verbum Dei, nec quoduis aliud ex iis, quæ nobis ipse enunciauit.

Vers. 13. In veste aspersa sanguine haberi respectum ad Isaiæ cap. 63.

Et vestitus erat veste aspersa sanguine.] Hoc, vt apparet, mutuatum est ex Isaia c. 63. 3. *Aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea.* Verùm in Isaia mirum non est; agitur enim de Christo, postquam se de suis hostibus vltus est. Hic autem nouitatem & insolentiam præ se fert, vt cùm in aciem procedat, ante ipsum prælij congressum appareat *vestitus veste aspersâ sanguine*. Et quidem ex Isaiæ loco deducitur, in Apocalypsi etiam esse sermonem de Christi hostium cruore; & manifestè assignatur discrimen inter ducem & totius exercitus milites. Dux enim suorum hostium sanguine respersus erat; equites verò non item. Nam textus eos inducit byssô albâ & mundâ vestitos.

Vers. 15. [illegible] hanc occisionem figurari vt à solo duce [illegible] exercitus factâ.

Et de ore eius procedit gladius ex vtraque parte acutus; vt in ipso percutiat Gentes.] His etiam ex verbis colligitur, equites Christum sequentes non in pugna procedere pugnaturos; sed comitaturos Christum, & secuturos. Dux enim militibus præit; & ipse est, qui gladio ex ore prodeunte strãgem edit. Vnde ad huius capitis calcem, nu. 21. dicitur de illis omnibus, qui in prælio occubuerunt; *Occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius.*

Quid sit, regere in virga ferrea.

Et ipse reget eos in virga ferrea.] Desumpta hæc sunt ex Ps. 2. 9 Quòd si *regere*, hic esset occidere, suspicari quis posset, gladio imponi nomẽ virgæ ferreæ. At verò *regere* nihil aliud hic est, quam gubernare. Et ipsa quidem metaphora à pastoris officio petita est; nam ποιμανεῖ, idem est ac pascet. Virga autem est baculus, id est sceptrum. Quare nouitatem præ se fert hæc loquendi ratio; quòd priùs eos dicatur sui oris gladio occisurus, deinde ferreo sceptro gubernaturus. Quasi priùs illos interficiat, postea gubernet: hic enim est ipsius textus ordo. Et sanè ad exercitus alicuius ducem nequaquam spectare videtur, suos hostes regere, ac pascere, donec eos debellârit. Si ergo in hoc loco vincere est, ipsos gladio trucidare, quînam dicitur posteà illos ferreo sceptro recturus, quod perinde est, ac durissimo imperio? Respondeat quispiam, alios quidem ex hostibus adduci occidendos, aut capiendos: atque hos sceptro ferreo fore gubernandos. Sed cõtrà, quia ex durissimo hoc prælio atq; cõflictu nullus omnino videtur incolumis aut superstes euasurus; nisi fortè Bestia, eiusque Propheta, qui ad inferos viui detruduntur. Concludit. n. textus, ex hostibus Bestiã & ipsius prophetam in infernũ viuentes fuisse demersos, ceteros occubuisse gladio, quem ore habebat dux ille, qui equo albo vehebatur.

Et ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei.] In Græco est *furoris & iræ.*] Atque hac locutione exponitur, quod dictum fuerat de duce, qui *vestitus erat veste aspersâ sanguine.* Sumitur autem metaphora ab eo, qui vuam vini rubri in torculari calcat. Necesse enim est, cum infici rubro musto, quod Scriptura vuarum sanguinem appellat. Ait ergo textus, Ducẽ cælestem vestis maculas contraxisse, dum torcular iræ Dei calcauit: id est, dum suos hostes conculcauit, & diuinæ iræ cumulatè satisfecit. Solus autẽ Christus infectus sanguine fuit: nam vt ipsemet per Isaiã ait c. 63. 3. *Torcular calcaui solus, calcaui eos in furore meo*, &c. *& aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui.*

Vers. 16. Quid sit, nomen in vestimento & femore esse scriptum.

In vestimento & in femore.] Hæc verba non denotant bis fuisse nomen inscriptum, semel in vestimẽto, deinde in femore. Sed cùm dictum esset priùs, nomen illud siue stemma in veste ipsa esse impressum, mox assignat in qua vestis parte affixum fuerit, nempe *in femore*. Porrò *in femore* idem est, ac supra femur. Si vestis quidem esset ad earum normã, quibus homines hac tempestate vtũtur, *in femore* idem esset, atque in femoralibus. Aliquis opinabitur, *in vestimento, & in femore*, perinde esse quasi in superioris vestis parte, atque etiam in inferiore; locutione sat commodâ equitis vestimento, ad eum ferè modum, quo nonnulli solent tam thoracem, quàm femoralia opere plumario pingere, ac distinguere.

Persicorum Regũ cognomentum quod fuerit.

Rex regum & Dominus dominantium.] Hoc erat proprium Persicorum Regum cognomentum, pro quo vide Alexandrum ab Alexandro l. 1. Genial. cap. 28. & Pinedam nostrum Iob 1. vers. 1. num. 17. vbi multa adducit. Huiusmodi ergo inscriptionem Persarum Regibus vsitatam, Christi Redemptoris nostri propriam esse Spiritus sanctus affirmat. Vnde etiam dicitur cap. 17. 14. Agnus, *Dominus dominorum, & Rex regum.* Idemque titulus Æterno Patri à B. Paulo assignatur, 1. Tim. 6. 15. *Beatus, & solus potens Rex regum, & Dominus dominantium.*

In capite eius diademata multa.] Considerandum est quasi Turcici capitis integumentum: sic enim linteum lineum multiplici gyro capiti obuoluitur, & quilibet eiusmodi gyrus siue ambitus est quasi diadema aut corona, iuxta antiquam consuetudinem.

COM.

COMMENTARIVS II.

De præcipuo huius ænigmatis ſenſu.

Exponitur viſio atque ſeries cæleſtis huius exercitus, quẽ Ioannes vidit. Quid per equos albos, quibus cæleſtis adueĉhũtur milites, ſignetur.

POST publicam Chriſtianæ Religionis exercitationem, ſucceſſit admirabilis diuini Verbi victoria in Gentium innumerabilium conuerſione, quæ ſe Euangelij iugo ſubiecerunt per prædicationem miniſtrorum Chriſti; qui mox liberè & expeditè Euangelij veritatem abſque vllo impedimento vbique Gentium diſſeminarunt. Huiuſmodi expeditio glorioſiſſima oſtenſa eſt Ioanni ſub ſpecie copioſiſſimi exercitus cæleſtis, qui plurimo conſtabat equitatu; & equites quidem byſſo alba ac munda erant induti; equi verò niueo colore diſtincti. Hæc equitum multitudo non figurat (vt nonnulli volunt) cæleſtes Angelos; ſed Euangelij miniſtros, nimirum ſacerdotes & Apoſtolicos concionatores. Inducuntur autem omnes equis aduecti; hoc eſt bellum infidelibus inferentes; quia *equus paratur ad diem belli.* Veruntamen quia in hoc bello plus iam inerat triũphi, quàm difficultatis aut periculi; ideò finguntur equi albi. Fortè etiam propter rei ipſius celeritatem: ſi tamen verum eſt, quod Turnebus ait lib. 24. c. 31. olim fuiſſe creditum, candidos equos celeriores eſſe; quod ex Plauto & Virgilio probare contendit. Quòd ſi vt c. 6. diximus, equus albus imbecillitatis ſpeciem præ ſe fert; dum Euangelij miniſtri equis albis inducuntur, perinde erit, quaſi ſignificetur, tantum hoc, tàmque ſpiſſum opus per inſtrumenta primo aſpectu debilia & imbecilla à Deo fuiſſe præſtitum. Enimuerò infinita Dei virtus in hac infirmitatis ſpecie deliteſcens infidelitatem glorioſiſſimè triumphauit. Percommodè etiam accidit, equum album, cùm debilitatis ſit ſymbolũ, triumpho pariter atque ipſius Iouis currui aptiſſimum fingi. Hîc addo ex iis, quæ c. 2. notauimus, eos ſolere in equis apparere, qui ad ſaluandum veniunt; atqui concionatores Euangelici aptè appellantur Saluatores. Deinde veſtis byſſina eſt ſacerdotalis muneris & ſanctitatis eximiæ inſigne; & propterea concinnè & eleganter finguntur cæleſtes hi equites amicti byſſo ſplendida & candida, peridoneo indumento ad fidelium conuerſionem capeſſendã.

Totius exercitus duci ſolum tribui victoriam in hoſtibus factã atque victoriam.

Multò tamen elegantioris concinnitatis fuit, totum hoc facinus præclariſſimum vni duci tribuere; ipſúmque inducere præeuntem, & ſpiritalem illam ſtragem ſuo gladio prorſus edentem. Itaque ipſius comites & aſſeclæ, ſi attentè inſpiciamus, non tam ad difficilem prælij congreſſum, quàm ad victoriam ac triumphum pergunt; necnon ad prædæ & ſpoliorum diuiſionem. Hoc indicatur in eo, quod textus aſſerit, nimirum totum illud opus, quantumcũque eſt, ab ipſo duce ſuo oris gladio præſtari; atque equitum turmam ipſum comitari pariter & aſſectari. Id non ſecus figuratur, atque ſtrenuo alicui duci ſolet accidere; qui ſi filios habeat natu paruos, & eos ſecum ad bellum velit inducere; illos tamẽ in tuto collocat, ac ſecuros præſtat: ſolúmque vult, vt ipſi tanti prælij atq; victoriæ teſtes adſint; idque ſit ſatis, vt ipſi tum ſpoliis opimis, tum victoriæ gloria potiantur.

Plures alij Scripturæ loci apponuntur, in quib. victoria vni Deo adſcribitur.

Huiuſmodi figura de Euangelij miniſtris ſuum ducem hoſtes omnes occidentem comitantibus reſpondet multis aliis, quæ ſub eadem ſpecie in pluribus Scripturæ locis deſcribuntur: in quibus de propriis bellis ſermo eſt. Deut. 1. 30. ſub ipsũ promiſſæ terræ ingreſſum ſic dicitur, *Dominus Deus qui ductor*

A *eſt veſter, pro vobis ipſe pugnabit; ſicut fecit in Ægypto, & in ſolitudine.* Ioſue 23. 3. *Cernitis omnia quæ fecerit Dominus Deus veſter cunctis per circuitum nationibus, quomodo pro vobis ipſe pugnauerit.* Et n. 10. *Vnus è vobis perſequetur hoſtium mille viros, quia Dominus Deus veſter pro vobis ipſe pugnabit ſicut pollicitus eſt.* Achior etiam Iudith 5. 16. ait, *Ingreſſi ſunt ſine arcu & ſagitta, & abſque ſcuto & gladio; Deus eorũ pugnauit pro eis, & vicit.* Vide rurſus Ioſue 10. 42. *Vniuerſóſq; Reges, & regiones eorum vno impetu cepit atque vaſtauit; Dominus enim Deus Iſraël pugnauit pro eo.* Alij inſuper extant Scripturæ loci, quibus hoc idem adſtruitur. Verùm

Quo ſenſu, totius exercitus efficientia vni attribuitur Imperatori.

B in his quos adduxi, obſerua, non eum eſſe ſenſum, quaſi nihil omnino filij Iſraël effecerint; nec enim dubiũ eſt, quin ipſi omnes neruos & robur ad prælium contenderint: ſed illud innuitur, tantum tàmque admirabilem effectum inde ſubſecutum; vt manifeſtò conſtaret de ſingulari Dei prouidentia & præſtantiſſimo ipſius auxilio. Quamobrem meritò Deus dicitur omnia efficere; eiúſque milites nihil aliud ferè agere, quàm militari ſpecie tanto prælio intereſſe; & victoriæ atque ſpoliis non ſecus potiri, ac ſi illam proprio robore & fortitudine reportaſſent. Porrò in Euangelij prædicatione, (præſertim

C pacatis tranquilliſque tẽporibus) magis adhuc propriè perhibetur animarũ conuerſio eſſe vnius Chriſti Domini effectio per ſui verbi virtutem præſtita; atque adeò concionator ipſe paulò plus efficere, quã ſi prælio & victoriæ adeſſet. Nam Chriſtus Dominus & ipſius virtutis efficacitas admirabile hoc facinus inchoat, & perficit; eiúſque miniſtri perinde videntur agere, quaſi equis candidis triumphantium ſimiles procedant honore & ducis fauore fruentes, & quos neque guttulæ ſanguinis aſperſerint.

Quid hic cælum apertũ ſignificet.

D Sed videamus oportet ipſius contextus ordinem, & quid in eo ſingillatim exprimatur de cæleſtis huius equitatus duce. *Vidi cælum apertum* Per cęlum hic adumbratur Eccleſia; vt ſæpè alibi in toto huius operis decurſu; quòd verò cælum pateſcat, denotat, ante publicam Religionis Chriſtianæ profeſſionẽ cælum ipſum veluti occluſum videri: quippe Eccleſiæ doctrina vix mundo innoteſcebat. Ceterùm, poſtquam reſeratum fuit cælum, & per totius orbis compita ac plateas ſeſe ingens prędicatorum numerus effudit, mirum in modum Euangelij prædicatio extare & eminere viſa eſt.

Quis ſit cæleſtis huius exercitus dux.

Et ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum, &c.] In

E hac Eccleſiaſticæ doctrinæ manifeſtatione primũ videt Ioannes magnum Euangelij prædicatorum ducem Chriſtum Dominũ. Ille enim eſt, qui præit, quem ceteri ſequuntur, cuius robore ac virtute illi omnes nituntur. Equus autem albus denotat glorioſam pugnandi rationem, & quàm ſit de victoria certus, ſiquidem triumphali vectus equo prælium init. Qua verò parte equus albus debilitatis ſpecimen præfert, indicatur pariter Chriſti virtus & efficacitas: quandoquidem iis inſtrumentis, quæ primo aſpectu infirmitatem oſtendunt, victoriam ſibi cer-

F tam pollicetur: & in hac imbecillitatis ſpecie obequitat ſumma virtus, cui reſiſti non poteſt.

Appellatio fidelis ac veracis quid denotet.

Vocabatur fidelis & verax.] Fidelitas ac veracitas conſiſtunt in promiſſionis complemento, id quod egregiè Chriſtus præſtat, dum victoriam ſuo exercitui comparat, efficítque vt ſui concionatores de idololatria triumphent, ipſo tamen in præliis præeunte. Hoc ipſe ſuis fuerat pollicitus: *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſæculi*, Matth. 28. 20. Vide illud Ioſue 23. 10. *Vnus è vobis perſequetur hoſtium mille viros; quia Dominus*

Iii Deus

Deus vester pro vobis ipse pugnabit, sicut pollicitus est. Vocatur item Christus *fidelis*, quòd Ecclesiæ persecutiones durare ampliùs non sit passus; sed potiùs effecerit, vt ipsa de suis hostibus triumpharet. *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed dabit etiam cum tentatione prouentum.* Vt ait Paulus 1. Cor. 10. 13.

Et cum iustitia iudicat, & pugnat.] Græcè, *& in iustitia iudicat, & pugnat.* Hoc est æquissimo iure bellum infert peccato & infidelitati. Nec enim æquum est, ab illis occupari & iniustè possideri, quod ipsi Christo pro humani generis redemptione meritissimè debetur.

Verſ. 12. *Quid per oculos flammarū instar ignitos indicetur.*

Oculi eius sicut flamma ignis.] Indicatur his verbis Christi zelus de æterni Parentis gloriâ propagandâ, necnon iustissima aduersus peccatum, & singulatim aduersus idololatriam indignatio. Vide quæ diximus de oculis flammantibus c. 1.

Quid per capitis diademata.

Et in capite eius diademata multa.] Paulus ait 2. Tim. 2. 5. *non coronatur nisi qui legitimè certauerit.* Vnde multæ coronæ sunt victoriæ multæ; aut multa regna iusto bello expugnata. Quinimò priusquā mundi regna reapse superaret atque subiiceret; supremus iam eorum Rex per ius ac fas vocabatur: & virtute quidem propter suæ passionis meritum ea deuicerat. Quamobrem iure optimo hic inducitur multis redimitus coronis ad significandum ipsius ius & æquitatem, qua regnat; atque victorias, quæ in eius obedientiæ excellentia includuntur. Præsertim quia iā reapse Romam Catholicæ fidei subegerat, & idololatriam funditus sustulerat.

In qua corporis parte dux nomen haberet scriptum, quod nemo nouit.

Habens nomen scriptum, quod nemo nouit, nisi ipse.] Quamuis textus perspicuè non exprimat nomē scriptum in diademate aut capitis pileo, siue integumento esse; id tamen indubitatum apparet. Dicitur enim scriptum habere nomen; cùm autem non alia pars explicetur, intelligendum est de qua parte sermo erat; præsertim quia in ipso vestimento aliud habebat nomen, atque ita in ipso textu infrà exprimitur. Si ergo per diademata denotantur regna atque victoriæ; compendiaria diadematis inscriptio, siue nota eiusmodi esse debet, quæ ad victoriæ magnitudinem, & ad Christi regnum imprimis conducat. Deinde, quod subditur; *Nemo nouit nisi ipse:* perinde erit, ac si dicatur solus ipse agnoscere, quot sint & quantæ ipsius victoriæ gloriosissimæ. Et fortasse nomen victoriis imponere, est definire quot sint à Christo superandi; id est, ipsius Euangelio subiiciendi; id quod ipse solus nouit.

In nomine hoc alludi ad nomen Iehoua.

Iam nomen in diademate scriptum, quod solus ipse, qui tenet, legat; videtur dictum per allusionem ad nomen *Iehoua*, quod summus antiquæ legis Pontifex gerebat scriptum in diademate: id est in illa aurea lamina, quam in fronte ferebat; solusque Pontifex ipse notas illas, siue compendiarios characteres legebat; quippe illi vni nomen *Iehoua* legebatur. Hoc autem innuit, præstantissimum illum ducem equo albo aduectum, esse summum ipsum Pontificem; atque vt Aaron in corona gloriosum Dei nomen gerebat, ita etiam Christum Dominum in suo diademate gestare notam siue signum amplissimæ suæ victoriæ; quod Deo Patri & Christo ipsi gloriosissimum est. Meminisse autem oportet ex c. 1. nomine etiam *Iehoua* contineri magnitudinem victoriarum Christi; quod ad allusionis elegantiam non parum conducit.

Verſ. 13. *Quid sit, ducem esse vestitum veste aspersa sanguine.*

Et vestitus erat veste aspersa sanguine.] In animarum conuersione patescit maximè gloria, quæ ex Iesu Christi Saluatoris nostri passione deriuatur, atque hæc gloria in eo imprimis sita est, quòd Christus sui sanguinis effusione, & diuinæ iustitię cumulatissimè

A satisfecerit, & eam ex peccatoribus gloriosissimè vindicauerit. Hoc verò mirâ elegantiâ figuratur, quasi Christi passio atque mors nihil aliud foret, quàm si nostrorum peccatorum sanguine resspergeretur: & quasi verè & propriè illi essent occisi, qui per Christi passionis virtutem moriuntur peccato, & veram gratiæ vitam adipiscuntur. Et quemadmodum tunc ducis alicuius præstantissimi nobilitatur victoria, cùm ipse hostium occisorum cruore respersus euadit, ita etiam gloriosissimum Christo est, quòd sputis fuerit turpatus, quòd flagellatus, quòd proprio cruore infectus, quòd in crucē actus.

B Ad hanc verò significationem apprimè vsurpatur allegoria calcantis in torculari, qui se effuso musto inficit. Quod indicat (præter ea, quæ diximus) non aliud fuisse, diuinæ iræ fieri satis in vindicta per Christi passionem de peccatis sumpta, quàm si vinaria cælestis beatitudinis cella impleretur, vt in æternæ gloriæ conuiuio vinum affatim redundaret ad nouum illum calicem, quem Beati in cælesti patria æternum potant. Ille enim calix Christi assertoris nostri meritis exundat. Ac demum, dum Christus depingitur infectus, & vuam calcans, quando magna totius mundi conuersio ante oculos obuersa-

C tur; innuitur sic, ipsius conuersionis effectum Christi passioni acceptum referri debere.

Qua sit connexio macularum vestis cum nomine verbi Dei.

Et vocatur nomen eius Verbum Dei.] Connexio macularum vestis cum ea appellatione, *Verbum Dei*, in eo consistit, quòd illæ Christi maculæ ideo fuerint ad totum mundum abstergendum efficaces, quia ille ipse, qui his maculis erat infectus, verè ac propriè vocatur *Verbum Dei*. Cum autem Dei verbum tantæ virtutis & efficacitatis sit (*nam ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt*, Psal. 148. 5.) manifestum est nequaquam effectu ipso cassum & inane fore, quod ipse Christus adeò impensè curauit, vt vi-

D tam propterea effuderit.

Verſ. 14.

Et exercitus, qui sunt in cœlo.] Satis hæc ex dictis explicata manent. *Et de ore eius procedit gladius*, hoc est, Christi doctrina & prædicatio, quam ipse seruorum suorum ori adhibet, ea est, quæ suæ passionis virtutem & cumulatum effectum perducit. *Et ipse reges eas in virga ferrea.* Ex contextu ipso deducitur, quos Christus sui oris gladio occidit, eosdē ab ipso posteà ferreo sceptro gubernari. Hoc autem sceptrū ferreum perfectæ prouidentiæ esse symbolum, suprà explicuimus, cap. 2. notat. 4. & 5. Cùm verò guber-

E natione hac & administratione ij fruantur solùm, qui verè viuunt, hinc fit, eos duntaxat, qui peccato mortui sunt, verâ perfrui vitâ.

Verſ. 15. *Cur appelletur ira furor ira Dei omnipotentis.*

Et ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.] Si Dei ira aduersus peccatum eò peruenit, vt Christus ipse proprio se sanguine tingeret, quò peccatum interiret, & hominibus peccato ipsi mortuis, satis diuinę indignationi fieret: meritò hic Dei furor aduersus peccatum conceptus vocatur furor Dei *omnipotentis*; quando ita gloriosè hostem fregit; ac dissipauit; & tantam tamque illustrem suæ omnipotentiæ significationem in hac victoria dedit. De torcularis metaphora, deque allusione ad Isaiæ lo-

F cum satis in superioribus dictum est.

Verſ. 16. *Quorsum in femore habeat scriptū, Rex Regū, &c.*

Et habet in vestimento, & in femore suo scriptum Rex regum, & Dominus dominantium.] Per *Femur*, significantur filij & nepotes: iuxta illud Gen. 49. 10. *Dux de femore eius.* Vnde *in femore suo scriptum Rex regum*, &c. indicat ipsius filios verè esse Reges, ipsumque Regem illorum. In femore enim propagatio generis intelligitur ex Gregorio, Ansberto, & Beda apud Riberam num. 29. & ex sacræ Scripturæ locis; quia Christus suos filios facturus est Reges, & ipsi etiam nationes iudicabunt. Adhæc; cùm in hoc ænigmate

de mundi

de mundi conuersione agatur; præsenti instituto peroppotrunum fuit, significare nobilissimam dignitatem, quæ Christi fidem amplexantibus cõmunicatur: necnon excellentem gloriam, quæ inde ad Christum ipsum redundat. Dignitas quidẽ, quæ fidei sectatoribus confertur, eiusmodi est; vt verè sint, ac dicantur filij Dei & Christi. Sic Ioãnis 1.12. *Dedit eis potestatẽ filios Dei fieri.* Si ergo per eiusmodi dignitatẽ Christi filij redduntur; quid aptius, quàm Christum appellari patrẽ filiorũ Dei, hoc est patrem futuri sæculi; & eorum, qui verè Reges sunt? Atque id est gestare in femore scriptum; *Rex regum, & Dominus dominantium.* Quadrat hîc carmen iambicum Thomæ Mori. *Princeps pius nunquam carebit liberis, Totius est Regni pater Princeps; Abundat ergo felicissimus tot liberis, quot filiis.*

NOTATIO VII.

Vbi prædicta expositio de visione ducis & eius exercitus in equis albis confirmatur, & cum aliorum expositionibus confertur.

Eques albus curruũ in triũpho quis ibus adhibuerit.

Ecce eqvvs albvs.] Iouis currũ Poëtæ fingebant equis niueis trahi; vt patet ex Suetonio in Augustino cap. 94. vnde inuidiosus extitit Camillus, qui curru equis albis iuncto triumphans vrbem inuectus est; quòd ampliorem humano fastigio vindicare honorem, parémque supremo Ioui videretur. Turnus etiam apud Virgilium lib. 12. cum Ænea congressurus, sibique triumphum promittens,

Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementes,
Qui candore niueis anteirent cursibus auras.

Hinc Turnebus l. 24. c. 31. colligit (vt suprà iam attigi) candentes equos celeriores extitisse: & Plautus in Asinaria, quadrigas albas ad celeritatem refert.

Quid per equum albũ figuretur.

Deinde equitarẽ perinde est, atque ab humo sublimem ferri in noua dignitate collocatum, siue aliis spectabilem proponi quasi propriis operibus excelsum atque magnificum. Equus autem albus denotat lætam ac festinam exaltationem, victoriæ spem non dubiam, & nesciò quid diuinitatis præ se ferentem. Dux candido equo portatus, totúsq; ipsius exercitus equis similiter albis aduecti innuunt, se in egregiis suæ virtutis operibus equitare. Et externâ quidẽ facies debilitatem prætendit; hæc tamen imbecillitas de mundo, diabolo, & carne gloriosè triumphat. Vnde & albus equi color triumphum designat, vt suprà vidimus.

Equitis in equo albo sedentis, cæterorũque ductũ is varia tradantur: aliorum expositiones.

Vidi cælum apertum.] Non est sermo de Christi aduentu ad iudicium: sed de descensu inuisibili Christi ad opem laborantibus ferendam. Ita Ribera ex Ambrosio; quod tamen ipse applicat ad auxilium præstandum aduersus Antichristum.

Aliquis in hac figura, seu visione contẽplari posset speciẽ quandã Troiani, siue equestris ludi, qui ad celebrandas publicas Ecclesiæ nuptias peragatur. Et sponsa quidem cõsiderari potest, quasi ad contemplationis fenestram posita. Tum diuinus sponsus è cælo prodiens candenti equo insidens. Huiusmodi autem ludũ siue prælij simulacrum in seria, atque in verũ armorum congressum repente conuerti; eo quòd sponsus ad maiorem sponsæ honorem decreuerit cum suismet hostibus congredi, & sub ludicri certaminis specie ipsos dissipare, atque conficere. Hinc ipsius oculos sui honoris zelo & indignatione succensos interminare, atque veste sanguine infectâ indutũ prodire; quòd huiusmodi colorẽ spõsæ gratiorẽ fore putaret. Præterea, ad egregium illud facinus, quod Christus statuerat patrandũ, ore ferre gladium, id est sui verbi virtutem & efficacitatem. Etenim idololatriâ Romæ euersâ, totius mundi conuersio per hanc Euangelicæ prædicationis gladium felicissimè perfecta est, & hac ratione mundi gentes ac nationes Christi iugum & imperium ferreâ virgâ figuratum subierunt.

Maldonati interpretatio de nomine in femore scripto, Rex Regum, &c.

Iam verò, quod attinet ad aliorũ auctorum expositiones, Maldonatus Matth. 27. 1. vbi de Christi regno, explicãt Christum quatenus Deus est suapte naturâ Regem esse, & proptereà in femore gestare scriptum, *Rex regum*, quià natura per femur significatur. In femore ergo; quia non est Rex vi, non tyrannide, non electione, non adoptione; sed naturâ. Hæc ille. Sed contrà est; quia femur non naturam vtcunque, sed naturam generatricem designat.

De veste sanguine cõspersa, aliorum expositorum sensus.

Veste aspersa sanguine.] Ribera num. 13. non vult sanguinem esse Christi, sed ipsius hostium: & Isaiam ait agere de supplicio cruento ex inimicis sumpto; Ioannem verò de supplicio sumendo. Atque hoc ait esse, venire Christum ad vltionem sanguinis sanctorum: vt si quis ad amici nefariè extincti vltionem procederet, & eius pallium sanguine tinctum ferret, vt impiæ cædis memoria acriùs ac vehementiùs refricaretur. Viegas verò contra Riberam sect. 1. §. 2. ait, hanc vestem esse Christi humanitatem olim effuso sanguine cruentatam; nunc relictis cicatricibus distinctam.

Qui sint cælestes exercitus ducem sequentes, ex Gregorio & aliis.

Exercitus qui sunt in cælo sequebantur eum in equis albis.] Gregorius, Ansbertus, & Viegas equos albos Sanctorum corpora intelligunt. Secus Ribera; qui de Angelis verba fieri putat. atq; ita ait equum albũ esse bene parati, & triumphaturi symbolũ; quia color est lætus. Et affert ex Zachariæ 1. Angelos hominum custodes in equis albis sedentes.

Quid per gladiũ acutũ alij intellexerint.

Per gladium acutum significari sententiam mortis, siue iussionem ore Christi proferendam, credit Ribera, n. 16. Virgam ferream Aretas non ad regendum transfert, sed ad confringendum. Ribera de durissimo explicat imperio. Idem, *torcular furoris*, exponit de suppliciis grauissimis. *In femore scriptum*, interpretatur Gregorius, id est in humanitate, per quam eius maiestas innotuit.

Equus albus quid significet Viegæ.

Equus albus.] Viegas sect. 1. n. 2. ait; locus non patitur aliam explicationem, nisi communẽ, vt per equũ humanitas Christi designetur; per equitẽ verò Verbum Dei. Et credit sermonẽ esse de aduentu ad iudicium. Idem, *in veste, & in femore scriptum Rex regum*, &c. sic exponit. *In veste*, id est in humanitate Christi cruentatâ. At *in femore* significari credit Christi incarnationem, ex Gen. cap. 24. 2. & c. 49. 29. Et subdit. *Literalis ergo expositio est, quod non solùm ex humanitatis assumptione, sed etiam ex passione habet Christus, quod sit Rex regum, & quia Deus homo est, & quia passus est.* Atque hanc ait esse maximè propriam expositionem, & à beato Gregorio tradi.

Quid sit in veste & femore scriptũ esse titulum Regis Regũ, &c. secundùm alios.

Secunda expositio est Ambrosij; qui per vestem, Sanctos, per femur, humanitatem Christi intelligit; nam & in suis, & in seruorum suorum operibus ostendit se esse Regem. Ambros. ipse femur explicat de veteris testamenti Patribus, ex quibus Christus. Pannonius denique in femore diuinam naturam; in veste humanitatem designari putat.

TEXTVS.

De Angelo in sole clamante.

Vers. 17. *Et vidi vnum Angelum stantem in sole, & clamauit voce magna dicens omnibus auibus, quæ volabant per medium cæli, Venite & congregamini ad cœnam magnam Dei.*
18. *Vt manducetis carnes Regum, & carnes tribunorũ, & carnes fortiũ, & carnes equorum, & sedentium in ipsis, & carnes omnium liberorum, & seruorũ, & pusillorũ, & magnorũ.*

De allusionibus, quæ in hoc loco continentur.

Quæ sint in duplici hoc versiculo ad alios Scripturæ locos allusiones.

Alluditur hîc ad ea Ieremiæ verba c. 7. 33. *Erit morticinũ populi huius in cibos volucribus cæli, & bestiis terræ, & non erit, qui abigat.* Qui locus videtur omnino accipiendus vt sonat. Deinde Ieremiæ 12. 9. dicitur, *Venite congregamini omnes bestiæ terræ, properate ad deuorandũ.* Sed præcipua huius loci allusio est ad caput 39. Ezech. vbi Deus Gogo & Magogo edicit n. 4. *Super mõtes Israel cades tu, & omnia agmina tua, & populi tui qui sunt tecum, feris, auibus omnique volatili, & bestiis terræ dedi te ad deuorandũ.* Et infrà n. 17. dum de eâdem victoria loquitur Deus, hæc ait Prophetæ; *Dic omni volucri & vniuersis auibus, cunctisque bestiis agri; Conuenite, properate, concurrite vndique ad victimam meã quam ego immolo vobis, victimam grandem super mõtes Israel, vt comedatis carnẽ, & bibatis sanguinẽ.* 18. *Carnes fortium comedetis, & sanguinem principum terræ bibetis, arietum, & agnorũ, & hircorum, taurorũmq; & altiliũ & pinguiũ omnium.* 19. *Et comedetis adipẽ in saturitatẽ, & bibetis sanguinem in ebrietatem, de victima, quam ego immolabo vobis.* 20. *Et saturabimini super mensam meam de equo, & equite forti, & de vniuersis viris bellatoribus, ait Dominus Deus.* Si hunc Ezechielis locum cum Apocalypseos verbis conferamus; hæc discrimina reperiemus. Imprimis illa auis inuitatio apud Ezechielem fit in victoria, quã Dei populus de Gogo & Magogo reportat. At apud Ioannem est mille annis an-

tea. accidit enim priusquam ligaretur dæmon. Secundò, apud Ezechielem inuitantur ad epulas tam cæli aues, quàm bestiæ terræ: in Apocalypsi fit mẽtio duntaxat auium cæli. Tertiò; Ezechielem iubet Deus ad conuiuium vocare aues & bestias terræ: in Apocalypsi Angelus in sole stãs, eas inuitat. Quartò; in Ezechiele sacrificium vocatur magnum illa cædes: in Apocalypsi dicitur magna Dei cœna. Quintò; in eo Ezechielis conuiuio quæ eduntur carnes, sunt humanæ, equinæ, arietinæ, hircinæ, taurinæ, &c. in Apocalypsi humanæ solùm & equinæ carnes manducantur.

COMMENTARIVS.

Quod sit cœna huius magna Dei mysterium.

SENSVS loci huius est, copiosam fore peccatorum conuersionem ad Christi fidem & gratiã; ac proinde splendidum Angelorum conuiuium, & gaudium futurum. Etenim si gaudium est in cælo super vno peccatore pœnitentiam agente; quid super totius mundi conuersione futurum putamus? Manifestum namque est, innumerabiles extitisse, qui abiurata idolorum superstitione ad Euãgelium commigrarunt. Hæc explicatio fiet illustrior, reddendo rationem earum differentiarum, quæ suprà inter Ezechielem & Apocalypsin deprehensæ sunt.

Cur inuitatio ad magnã in cœnã apud Ezech. c. 33. fit inuictoria de Gogo & Magogo parta: hic verò mille annis exitiat.

Ad primam ergo respondeo; Ezechielem in Gogo & Magogo adumbrare Ecclesiæ persecutiones, tam eas, quas passa est à Romanis, quàm eã, quam ab Antichristo patietur & ab eius asseclis: atq; victoriam de illis obtinendam significat victoria illa ac cædes, id est eorundem persecutorum conuersio. Huiusmodi autem conuersio & post Romani Imperij persecutionem successit, & succedet etiam post persecutionem Antichristi. Ioannes ergo in præsenti eam conuersionem depingit, quæ Romanorum Imperatorum persecutiones subsecuta est. Vt autem intelligatur, in ea comprobari Ezechielis vaticinium de Gogi & Magogi internecione; ideo assumitur hîc figura conuiuij siue epuli, quod Deus cæli auibus apponit post magnam illam stragem, quæ in Gogi & Magogi exercitu fit. Deinde, vt percipiatur etiam Ezechielis prophetiam fore implendam in ea victoria, quam Ecclesia sub Antichristi tempora adipiscitur; idcirco post conuiuium à Deo apparatum cæli auibus, postque dæmonis alligationem per mille annos, inducitur Gogi & Magogi exercitus; quasi hac ratione nobis innuatur, cædem illam atque conuiuium non semel, sed sæpius euentura. Quamobrem ad significandam mundi conuersionem Constantini tempore futuram, accersit Apocalypsis picturam illam siue effigiem conuiuij auibus instructi, quod præstituit internecionẽ Magogi: posteà verò ad Antichristi persecutionem vsurpat figuram belli à Gogo & Magogo suscitati. Qua de re latè dicam ad caput 38. & 39. Ezechielis.

Cur apud Ezechielem inuitentur ad cœnam, tam aues cæli, quàm bestiæ terræ: apud Ioannẽ verò solùm aues?

Ad secundam differentiam, tam iusti in terra, quàm Angeli in cælo collætantur, & exultant ob peccatorum conuersionem. Quòd si Angeli in auibus figurantur; in terræ etiam animalibus iusti viri in mundo degentes figurentur necesse est, vt videbimus in capitis 36. Ezechielis expositione. Et omnes quidem Ezechiel inuitat: Ioannes verò inuitationum auium solùm meminit per allusionem ad Christi verba, *Gaudium erit in cælo super vno peccatore pœnitentiam agente*, Lucæ 15. 7. Cùm multò sit maior apud cæli Angelos iucunditas & lætitia, quàm apud iustos in terris commorantes. Et satis quidem fuit, Angelorum fieri mentionem; vt idem etiam de iustis adhuc viuentibus constãret. Vel potiùs, Ioannes ideo Angelorum tantùm meminit; vt innuat; qui iusti propter peccatorum conuersionem lætitiæ voluptate gestiunt, eos Angelos posse meritò appellari; quando & eorũ lætitia propria Angelorum est, & conuersatio pariter illorum est in cælis.

Cur apud Ezechielem Deus iubeat aues & bestias inuitare: hic autem angelus in sole stãs aues inuitet? Angelus in sole stãs quid figuret.

Ad tertiam differentiam; sol, de quo in præsenti agitur, denotat Euangelij lucem, quæ toto terrarũ orbe longè latéque diffusa est, iuxta ea Isaiæ verba c. 9. 2. *Habitantibus in regione vmbræ mortis lux orta est eis.* Est ergo sermo de fulgentissima doctrinę Euangelicæ luce: quæ post Romanam potentiam deuictam toti orbi illuxit. Vide Sapient. 5. 6. vbi impij in inferno aiunt: *Iustitiæ lumen non luxit nobis, & sol intelligentiæ non est ortus nobis.* In hac ergo ingenti Euangelij claritate, quæ mundo oborta est post Romani Imperij persecutiones, minister Dei siue Angelus, qui aues ad lætissimum conuiuium inuitat, mirificè exprimit Ezechielis prophetiam. Itaq; qui hîc inducitur Angelus, meo iudicio, aut Prophetam Ezechielem, aut ipsius etiam prophetiam repræsentat.

Cur in Ezechiele vocetur illa cædes, sacrificiũ magnum: at in Apocalypsi, cœna magna?

Ad quartam differentiam; vtrumque nomen eidem fini & scopo egregiè deseruit. Etenim perinde est magna Dei cœna, atque diuinum quoddam epulum & cælestis celebritas. Atqui ingens potest sacrificium appellari victoria illa, in qua Christiana Religio & diuinus cultus exultant atque triumphant, & vtrumque denotat mundi conuersionem cælitibus ipsis festiuissimæ lætitiæ fuisse, nec non illustri diuinæ gloriæ exaltationi, magno holocausto, atque oblationi; in qua omnes, qui se ad Christum, eiúsque fidem transtulerunt, grauissimum ei obtulere sacrificium.

Cur in Ezechielis conuiuio edãtur carnes humanæ, equinæ, arietinæ, hircinæ, taurinæ, &c. at in hoc Apocalyptico solùm humanæ & equinæ?

Ad quintam differentiam, in Apocalypsi quidẽ satis erat attingere, quàm Deo extiterit, quàm Angelis etiam gloriosum, vt non solùm mundi sapiẽtes ac literati Catholicam Religionem amplecterentur; verùm etiam rudes & imperiti, qui bellnarum instar sunt. Sic Dauid Ps. 35. 7. *Homines & iumenta saluabis Domine.* Id quod in Apocalypsi mox iis verbis exponitur. *Omnium liberorum & seruorum.* Apud Ezechielem verò (vt in eius capitis explicatione videbimus) peculiaris extitit ratio; cur arietum, hircorum, taurorum mentio fieret; vt denotaretur auarorum hominum, turpium & superborum conuersio.

Non me latet, quàm sit Riberæ & Viegæ expositio in hoc loco diuersa; qui arbitrantur hæc verba, ita vt sonant, esse vsurpanda; & in illis sermonẽ haberi de ea victoria, quam Ecclesia de Antichristo reportabit. Sæpè tamen huiusmodi controuersia discussa est; & sæpe admonui, totius Apocalypseos acoluthiam, rei certitudinem, & significationis elegantiam pro me stare.

TEXTVS.

Vers. 19. *Et vidi Bestiam, & Reges terræ, & exercitus eorũ congregatos ad faciendũ prœliũ cũ illo, qui sedebat in equo, & cũ exercitu eius.*

20. *Et apprehensa est Bestia, & cum ea pseudopropheta: qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem Bestiæ, & qui adorauerunt imaginem eius: viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure.*

21. *Et ceteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius, & omnes aues saturatæ sunt carnibus eorum.*

COMMEN-

COMMENTARIVS I.

A

De sensu grammatico.

Tres hi versiculi (quod ad literam attinet) explicantur.

ET vidi Bestiam.] In Græco præfigitur articulus. Vnde elicitur maris Bestiam capitis 13. & Bestiam coccineam cap.17. vnam eandémque esse, vt expendenti constabit. Si enim essent duæ; minimè foret ad rem articulus, vt altera designaretur; nec verò percipi ac distingui posset, de vtra illarũ sermo fieret. Porrò prælium hoc inter cælum & terram committitur; & equi albi sessor, eiusq; exercitus de cælo descenderunt. Ex parte verò terræ Bestia maris exercitum ducit, & cũ illa Reges terræ atq; eorum exercitus sociantur. Hoc quidem verbis ipsis exprimitur, sed facilè hinc colligitur, marinæ Bestiæ opem ac suppetias ferre ipsius fœderatos, népe draconem & Bestiam terræ, quæ vocatur pseudopropheta. Ceterùm Bestia terræ singulatim nominatur, quia illa plus ceteris bellũ propalà vrgebat. Pro cælesti verò exercitu diuinã virtutẽ, eiusq; opem præsentissimam stare, dubium non est.

Vbi ad primum ipsum congressum peruenitur, dehiscens tellus Bestiam maris ac Bestiam terræ viuentes & videntes absorbet, ipsásque in ignitum stagnum detrudit, ceterósque omnes, qui earum partes fouebant, occidit eques ille; qui equo albo vehitur, idque gladio ex ipsius ore procedenti. *Et omnes aues saturatæ sunt de carnibus eorũ.* Itaq; ex vniuerso exercitu, qui cũ cælestibus phalangibus prælium cõmissurus aduenerat, nullus remansit omnino (vno dæmone excepto, de quo infrà.) Nam duplicem Bestiam totius exercitus ductrices deuorauit terra, reliqui gladio interfecti occubuerunt.

Illud hic obseruatione dignum, bellum aduersus maris & terræ Bestias gestum priùs confici, quàm aduersus draconem. Etenim in hoc capite 19. tellus vtramque Bestiam deglutit, & earum milites occisione delentur, & cæli auibus pro pastu obiiciuntur. Posteà verò c.20. ligatur diabolus, qui deinde post mille annos bellum instaurat; & tãdẽ num.10. ipse etiam in stagnum ignis immittitur.

In his igitur tribus versibus innuitur, impletum fuisse, quod Angelus in sole stans portendebat. Tametsi enim phalanges terrestres numerosissimæ erant cum cælesti exercitu congressuræ; dissipatæ tamen sunt atque deletę, qua ratione iam diximus. Vnde cælestes aues ex istorum cadaueribus pastæ conuiuium duxere lætissimum.

Apprehensa est bestia.] Ribera ait hanc esse metaphoram à præliis petitam; in quibus aliqui viui capiuntur. *In stagnum ignis ardentis sulphure.* Hæc est vera loci huius lectio; non ea, quam adducit Primasius. Consule Riberam numero 37. Porrò stagnum ignis esse inferorum locum, & cur sic appelletur, tractat optimè ipse Ribera n.32. Et verò ex Apocalypseos textu satis comprobatur c.19.20.& c.20.15.& c.21.8. Iam, quòd supplicij locus appelletur stagnum ignis, continet non veritatẽ solùm, sed egregiam etiam elegantiam propter rationes symbolicas. Stagnum verò est veluti mare quoddam, vbi ignis & cruciatus, tanquam in proprio loco, nunquam deficiunt.

Dices; si stagnum significat inferorum regionẽ, cur dicitur cap.20.14. *Infernus & mors missi sunt in stagnum ignis?* Huic tamen dubio fiet satis c.20. obserua tamen, Prosperum in codicem incidisse deprauatum, aut memoriã lapsum fuisse. Nam in dimidio temporis cap.5.& c.12. legit. *Apprehendit draconem, & Bestiam, & pseudoprophetas, isti viui missi sunt in stagnum.*

COMMENTARIVS II.

De sensu ænigmatico.

EX triplicis huius versus verbis deducent nonnulli, fieri non posse, vt Bestia & Pseudopropheta Mundum & carnem significent. Ait enim textus, *Viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure.* Tunc autem dæmon non in eundem detruditur lacum, sed in abyssum; ibiq; alligatur: post B mille verò annos soluitur, & prodit inde, seducit Gogum & Magogum; eos in prælium cogit; ipsi Ierosolymam obsident: *descenditq; ignis de cælo*, &c. Quid ergo sibi vult Ecclesiasticæ pacis tempore (hi enim sunt mille pacis anni) constringi dæmonem, & Mundum atque Carnem apud inferos comburi? Etenim hoc pacto sub idem pacis tempus, quando dæmon alligatus est, verè dicentur mundus atq; caro liberi esse atque soluti, & virtutem insectari. Quî ergo verè dici potest, Ecclesiæ bellum aduersus mundum & carnem susceptum absolui priùs, quàm aduersus dæmonem? Iam, quid significat, C nunc mundum & carnem ante extremi iudicij diẽ viuos exardere apud inferos: nec detrimenti quidquam Ecclesiæ importare posse? Quis porrò est huiusmodi ordo: mundum atque carnem priùs viuos in inferorum ignem coniici: deinde dæmonem in abysso, siue mari ligari: post mille verò annos, relictis adhuc apud inferos mundo & carne, solui dæmonem: posteà mitti etiam in stagnum ignis: ac postremò in ipsum stagnum detrudi infernum, mortẽ atque improbos? Demum, si dæmonis dissolutio sub Antichristi tempora est futura, cur non etiam tunc mundus & caro soluentur?

Proponitur difficultas, quæ iuxta nostram expositionem occurrit in rerum ac temporis ordine & consequentia.

His nodis aliqui irretiti in eam fortasse opinionem D deuenient, vt nullo alio modo huiusmodi quæstiones expediri potent, quàm vt per Bestiã & Pseudoprophetam Antichristus & eius præcursor, siue propheta figurentur: hac .n. ratione rite intelligitur post duplicis Bestię deuorationẽ sequi magnam Ecclesiæ pacem, & vltimum posteà Gogi & Magogi bellum.

Primus modus soluendi praedictam difficultatem exponitur, nec probatur.

Verùm enim verò, si res accuratè perpendatur, difficultas hac ratione minimè tollitur. Quippe Gogi & Magogi bellum non aliud est, quàm bellum Antichristi; secundùm communem & certam opinionem. Quod cùm ita sit; locus certè ipse multò adhuc difficilior & implicatior manebit. Dicendum namque esset, Antichristum & eius prophetã E ad inferos priùs demitti viuos, deinde mille pacis annos succedere, posteà Antichristi bellum. Vt hanc implicationem Ribera atque alij deuitent, contextus ordinem omnino subterfugiunt atque confundunt. Existimant enim diuersas esse visiones, nec aliquem consequentiæ, aut temporis ordinem seruare inter se. Verùm hoc planè violentissimum est, nam textus (postquàm tres Christianæ Religionis hostes acerrimos, dæmonem, Bestiam maris & Bestiam terræ enumerauit;) voluit manifestè F ipsius belli exitum per ordinẽ recensere. Quare priùs retulit Bestiam maris atque Bestiam terræ fuisse telluris hiatu absorptas, dein constrictum remansisse dæmonem, & mille annorum pacem subsecutam, posteà solutum dæmonem, & Gogi & Magogi bellum exarsisse. Hęc ergo ipsa rerum consecutio argumento est, planèque fortissimo, veram marinæ Bestiæ explicationem, iuxta literalem sensum, de Antichristo esse non posse.

Assero igitur in Bestia & Pseudopropheta denotari mundũ & carnem Christianæ Religioni infe-

Vera ad superiorem difficultatem

expeditdam via statuitur ac declaratur.

stos,& per Ecclesiæ victoriam, ac Romani mundi siue Imperij conuersionem ad Christum, dici meritò mundum atque carnem Ecclesię persecutores in inferorum ignem viuos fuisse deturbatos. Hoc tamen intellige in concreto (vt aiunt) id est Gentiles fidem Christianorum oppugnantes viuos descendisse ad inferos, simul cum mundi potentia ac superbia Christi fidei contraria, cùmque carnis affectibus eidem fidei oppositis; viuos inquam descendisse, vt supplicium quo suorũ scelerũ pœnas luunt, in æternum persentiscant. Dicuntur autem viui tellure dehiscente fuisse deuorati, i. ita vt in mundo nulla aut facies aut figura aut ferè memoria illius persecutionis remaneret. Vel potiùs dici possunt illi ipsi, in quibus mundus & caro viui persliterunt, hac ipsa vita in inferos æternum fuisse demersi. Atque hoc est mundum & carnem in barathrum deiectos fuisse. Ceteros verò à mundo atq; carne seiunctos (vel potiùs mundo atque carne ab iis separata) Christi gladius vita veteris hominis priuat, atque moriuntur quidem peccato, sed hac eadem morte cælites mirum in modum lætificant.

Mundum atque carnẽ dupliciter considerari posse.

Præter hæc, mundus & caro bifariam considerari possunt; vno modo veluti contrarij atque infesti virtuti, modestiæ & honestati, & hac ratione semper manẽt in hac vita; altero, vt fidei & Christianę Religioni oppositi; eam videlicet acriter oppugnãtes, ac de medio tollere omnino cupientes. Et sanè iuxta hanc secundam acceptionem, iam eos terra deglutiisse videtur; neq; ex iis quidquam siue partis siue figuræ remansisse. Priùs quidem tota mundi carnisque potentia omni virium contentione in bellum Christianæ Religioni inferendum incumbebat. Sed tota hæc belli machina Constantini tempore disiecta fuit. Quæ verò peculiares deinceps persecutiones acciderunt, minoris fuere momenti; nec in ipsis vniuersa mundi atq; carnis potentia contra Christianam Religionem militauit; sed aliqua solùm pars, & in nonnullis orbis regionibus; vt quondam Maurorum tempore Cordubæ, & nunc in Iaponiis insulis. Ceterùm post Iuliani tempora nusquam hactenus Christianæ fidei se opposuit communis mundi atq; carnis potentia; hanc enim iam tellus absorbuit. Quare ex triplici hoste, vnus solùm reliquus est dæmon; isque ligatus, donec Antichristi tempore soluatur.

Occurritur alteri difficultati ex dictis subortienti.

Sed dices: qua ratione dissoluendus est tunc dæmon, eâdem soluendi sunt mundus & caro: non igitur aptè finguntur hi duo iam apud inferos concremari; sed simul cum ipso dæmone ligari. Respõdeo, per maris Bestiam, si formaliter loquamur, nõn figurari mundum generatim sumptum; sed in illa Romani Imperij Bestia, quatenus Christi fidem persequitur; atque adeò per Bestiam terræ, non carnem in communi denotari; sed carnalem affectũ, quatenus cum illa maris Bestia coniunctum; id est admirationem & existimationem maximam de antiquo illo Romano Imperio idolorum cultore & Christianæ Ecclesiæ hoste conceptam. Illi ergo antiqui Ecclesiæ aduersarij, nempè Romanum Imperium ethnicum & caro ipsius concubina ita sunt absumpti, vt in Christi Ecclesiam rursus consurgere nequeant: eorum tamen loco dæmon sub mundi finem Gogum & Magogum excitabit. Et verò Antichristus etiam, eiusque sectatores non ineptè possent in maris & terræ Bestiis adumbrari. Sed cùm alij sint futuri Ecclesię persecutores à primis illis longè diuersi; ideo congruenter in diuersa alia figura significantur: nulla autem aptior esse potuit, quam Gogi & Magogi, de quibus apud Ezechielem c.38.& 39.

Ver.21. Qui dicantur gladio datu fuisse occisi.

Ceteri occisi sunt in gladio sedentis super equũ.] Ceteri, id est ij, qui in antiquo errore non perstiterunt; sed manus Euangelio dederunt. Hoc enim fuit eos Christi gladio iugulari, vt latè iam exposuimus; eorũmque conuersio cælestibus spiritibus lętissimam celebritatem, & opiparum planè conuiuium instruxit.

Vers. 20.

In stagnum ignis ardentis sulphure.] Fortè peccata ipsa sunt quasi inferni ignis sulphur atque materia & fomes, quo flamma illa perpetuò alitur. Nam & Hieronymus ait, inferni sulphur metaphoricè accipiendum esse. Id quod eo sensu velim dictum, qui ænigmatis proprius est, nempe allegoricus. An verò sit insuper verum apud inferos sulphur; id scholasticis discutiendum relinquo, eisque me libenter subiicio. Vide Abulensem Matth.25. quæst. 560. Serarium in Iudith cap. 16. quæst.2. & Riberam hîc.

NOTATIO VIII.

De aliorum expositionibus circa illa verba, Viui missi sunt hi duo, *&c.*

Proponuntur aliorum expositiones ad prædicta verba, Viui missi sunt, &c.

ALIQVIS opinabitur, viuos descendere ad inferos, perinde esse, quasi in hac vita de præteritis sceleribus pœnitentiam agere; & inferorum pœnas vt suis flagitiis satis dignas considerare, iuxta illud Ps.54.16. *Descendãt in infernum viuentes.* Vbi quidam sic philosophantur; *Descendant viuentes, ne descendant morientes.* Et quod attinet ad bellum cum duplici Bestia priùs confectum, cùm tamen bellum adhuc aduersus dæmonem extet, suspicabitur quispiam, id planè esse, quod prope mortem accidere solet ægrotis: postquàm enim nos mundus & caro derelinquunt, superest adhuc dæmon, qui nos acriter vel eo tempore oppugnat; quando nec carnis suggestiones, nec inanis mundi opinio nos vrgent. Hæc tamen abs re sunt ad contextus seriem.

Antichristũ, eiúsque præcursorẽ viuos fore à terra absorbendos multi putant.

Antichristum & eius præcursorem viuos esse à terra absorbendos, exponunt hîc Ribera, Viegas, & communis. Et Ribera quidem n.31. ait, nullum esse dubitandi locũ, quin sub Bestiæ nomine de Antichristo sit sermo. Porrò Reges terræ affirmat esse septem illos Reges, qui Antichristi vexilla sequentur. Quare, cùm terra (vt ipse Ribera supponit) sit deuoratura Antichristum & eius præcursorem viuentes: eam mox quæstionem mouet, & in dubium reuocat; quo scilicet pacto hoc vaticinium consentiat cum Pauli dicto 2. ad Thess.2. affirmantis, Antichristum a Christo fore occidendum. Ac primò affert Bedam, Anselmum, & Thomã; qui probabile putãt, Antichristũ & eius præcursorem esse interficiendos; dici tamen, mittendos esse viuos in stagnum ignis, vt acerbiores cruciatus significentur. Sed ipse Ribera prius n.24. sic explicat; Antichristum & eius præcursorem viuos esse in inferorum barathrum detrudendos; affirmari tamen illos interfectum iri, quia subitò Christo iubente à dæmonibus rapientur. Nam iussio Christi est spiritus oris eius, ex Chrysostomo & Theophylacto. Conatur autem Ribera hanc locutionem emollire, vt *detrudere in infernum viuos*, sit *interficere*, ex loco Num.16.33. & Ps.54.16. Posteà tamen Ribera ipse n.36. decernit, Antichristo euenturum, quod Dathan & Abiron, qui à terra absorberi cœperunt; sed mortui sunt antequàm ad infernum peruenirent: vti sentiunt Abulensis, Lyranus, Hugo, & Dionysius Num.16. dicentur verò viui descendisse, quia apparebit eos descendisse viuos, vt Ps.54. *Descendant in infernum viuentes.* Haymo asserit, Antichristũ in monte Oliueti in suo papilione moriturum; & refert eam esse Doctorum traditionẽ. Aretas dubitat, an Antichristus sit moriturus; & an superstes futurus sit aliquis post mortem Antichristi? Sibylla quædam significat, Antichristum cum suis subita flamma rapiẽdum (vide Riberam §.56.), & nota hoc Sibyllæ dictum videri cohærere cum prophetia Apocalypseos de Gogo & Magog; nam per eos designari Antichristum & eius exercitum ex vero est, & in Apocalypsi legimus (c.21. 9.) *Descendit ignis à Deo de cælo, & deuorauit eos.* Sed id suo loco explicabimus. & prædicta ex aliorum expositionibus attigisse satis est, cùm nostra expositio sit longè diuersa. Porrò de loco illo Pauli, 2. Thess.2. diximus cap.14. not.3.

LIBER

LIBER QVINTVS,

Tria postrema capita exponens, quibus sacræ actioni finis imponitur.

EXORDIVM.

QVEMADMODVM liber huius operis tertius finem fecit infelici illo exitu Iudæorum (de quibus Deus seuerissimam æquè ac meritissimam sumpsit vindictam, vt in capitis 11. calce describitur:) ita etiam libro quarto finem imposuit exitus felix vindictæ mysticæ, qua Deus in Gentilicum populum animaduertit, per conuersionem non totius modò Romæ, sed etiam Imperij, vti in superioris capitis fine videre est. Sicut autem liber tertius octo complexus fuit capita, à quarto scilicet vsque ad vndecimum; ita similiter quartus liber totidem capitibus consistit, nempe à duodecimo, vsque ad vndeuigesimum. Et quidem si per diuisionem capitum Apocalypseos iam receptam liceret, gauderem maximè, primos capitis vigesimi versus libro quarto pro colophone subnecti. Etenim tres hostes, qui peracri bello in Ecclesiam coniurarunt, ij fuerunt draco è cælo delapsus, Bestia maris & Bestia terræ. Cùm verò caput 19. desinat in eam vindictam, quæ de maris & terræ Bestiis sumpta est: integra huius discursus ratio poscebat, vt in eo tractaretur pariter de supplicio draconi inflicto, dum alligatus, & in abyssum detrusus est. Verùm in hac mei operis diuisione ego debui, eam ad communem capitum Apocalypseos partitionem conformare. Præsertim cùm illa dæmonis, seu draconis alligatio supponat Ecclesiæ victoriam atque triumphum de Gentilico populo reportatum, necnon idololatriæ ex toto Imperio expulsionem. Quare ligatio dæmonis non tam videtur ad belli finem & vindictam de inimicis sumptam reuocanda, quàm ad pacem ipsam in posterum stabiliendam post victoriam comparatam. Bene igitur habet, vt liber hic quintus à capitis vigesimi initio ducat exordium, & sacræ huius actionis epilogus tria omnino capita contineat, sicuti totidem prologus complexus est. Quorum expositioni dedimus secundi libri rationem, eo quòd primum occupauerant notationes proœmiales, & singulorum capitum paraphrasis. Hæc est igitur totius nostræ interpretationis diuisio.

Ratio, series, ordo & connexio quatuor superiorum librorum cum quinto hoc & postremo.

Quòd si in quatuor superioribus libris nostra expositio, & ab aliorum interpretationibus longè diuersa, & Romanæ Ecclesiæ splendori & magnitudini cumprimis extitit honorifica: quæ sequitur in quinto hoc libro declaratio non erit, opinor, aut à vulgari sensu minùs remota, aut Romanæ Ecclesię minùs gloriosa. Etenim hactenus non ita erat communi consensione receptum, in tribus capitibus sequentibus de Romana Ecclesia singillatim institui sermonem, sed generatim de Ecclesiæ Christianæ pace, de Antichristi persecutione aduersus illam concitanda, déque gloriæ magnitudine, quæ post extremi iudicij diem, eandem manet Ecclesiam. Mihi verò omnino persuasum est, (& spero me fore non obscurè ostenturum) Apocalypseos contextum minimè pati, vt per triplex hoc caput de tribus iis rebus generatim sermo fiat, nec ad Romanæ Ecclesiæ tractationem singulatim deueniatur, quinimò verum ac germanum sequentium capitum argumentum agere de diuturna pace Romanæ Ecclesiæ ceterarum Ecclesiarum capite, de bello eidem Ecclesiæ Romanæ per Antichristum inferendo, & de victoria per ipsam de eodem Antichristo gloriosissimè comparanda, postremò de excellentissima gloria, quam in cælesti beatitudine Romana Ecclesia consequetur.

Totum hoc dependet ex capitis decimi noni intelligentia, ac præsertim ex illarum nuptiarum vera & solida explicatione, cùm aliæ non sint, nisi nuptiæ Romanę Ecclesię cum

Christo initæ. Hoc enim si vt fundamentum statuamus; consectarium est (vt videbimus) trium horum capitum scopum eum esse, vt in iis agatur de triplici felicitate maxima Romanæ Ecclesiæ post expulsam toto Romano orbe idololatriam. Prima felicitas est, pax per mille annos durans. Secunda, victoria de Antichristi persecutione ac bello reportanda. Tertia, eximia illa & admirabilis ciuitatis cælestis gloria eidem Romanæ Ecclesiæ conferenda: quo demùm sacræ huic actioni finis imponitur.

Postrema huius Apocalypseos partis expositio, qua noua, quáque Rom. Ecclesia gloriosa sit.

Quid ergo vulgi opinioni magis aut nouum, aut inusitatum? Si enim compluribus reputandum est nouum & insolitum, quod à capite 12. ad finem vsque 18. in Apocalypsi continuata serie disputatur de Romanæ Ecclesiæ institutione, de bello in illam suscitato, ac de victoria, quam illi Deus de Roma ethnica, déque Romano Imperio contulit: quantò insolentius & inusitatius videatur, totum trium capitum sequentium argumentum agere singillatim de Romanæ Ecclesiæ felicitate? Nam si in libro 4. nouitatem præ se fert Apocalypseos series & consequutio: id saltem constat, auctores extitisse grauissimos, veteres pariter ac neotericos, qui nos admonent per Babylonem in Apocalypsi Romam ethnicam antiquam denotari: quæ Babylon tria sibi vendicat capita, quibuscum cetera connectenda erant. At verò in hoc quinto libro nullam aliam nouæ interpretationi lucem afferre possumus, præter continuatam totius contextus seriem & acoluthiam, quæ minùs hactenus obseruata fuerat. Et quamuis in eo ænigmate, quod omnes nondum enodatum fatebantur, ridiculum esset, nouam quamlibet expositionem ob vnam nouitatis notam damnare: hoc tamen non obstat, quin vulgo nouum & inusitatum appareat, quod nullus hactenus perstrinxerat. Quòd si hæc nouitas aliquem retardauerit, ea de re me refero ad ea, quæ in notatione 19. procemiali disputaui. Spectat autem omnis mea explicatio ad antiquissimam Romanæ Ecclesiæ auctoritatem illustrandam, & confirmandam. Cui Ecclesiæ quemadmodum summopere est honorificum, vt Apocalypseos scopus à capite 12. vsque ad 19. eò solùm tendat, vt ipsius Romanæ Ecclesiæ erectionem, progressum atque victoriam depingat, & hanc eandem victoriam integro Canticorum libro, tot Dauidis Psalmis, tot veterum Prophetarum integris capitibus concelebret: ita etiam manifestum est, splendorem hunc atque gloriam non parum excrescere, si tria vltima huius operis capita in Romanæ etiam Ecclesiæ laudationem impendantur: idque adeò singulari tractatione, vt nec in mille annorum pace, nec in Antichristi bello, nec in cælestis patriç triunpho (quorum tanta pars ad ceteras etiam Ecclesias redundabat) aut generatim argumentum tractetur, aut ad aliam descendatur Ecclesiam, sed totius tractationis vis in vnam Romanam incumbat. Quo illud nobis innuitur, hanc esse potissimùm Ecclesiam, cuius (vt capitis ac reginæ) curam cælum ipsum suscipiebat, & pacem illam per mille annos duraturam non ceteris Ecclesiis, sed vni Romanæ promitti: aduersus hanc potissimùm bellum Antichristi & ipsius præcursorum exarsurum: hanc diuino auxilio fultam de illis triumphaturam: hanc denique cælo illaturam totum illum splendorem & amplitudinem, quæ describitur in extrema Apocalypseos parte, vbi cælestis Ierosolymæ maiestas depingitur.

Totius Apocalypseos scopus quò potissimùm tendat.

His animaduersis facile est intelligere, totam Apocalypsin ad Ierosolymç comparationem cum Roma, & vnius felicitatis cum infelicitate alterius collationem reuocari. Nam tria prima capita prologum agunt: deinde vsque ad vndecimum sermo instituitur de Ecclesia, quam Christus in Sione fundauit, ac de bello ab Ierosolyma rebelli eidem illato, nec non de belli huius exitu, qui non alius fuit, quàm manifesta diuinæ seueritatis in Iudæos significatio. A capite verò 12. depingitur Romanæ Ecclesiæ fundatio, & Romæ ethnicæ bellum aduersus illam susceptum, eiúsque belli successus, qui Romanorum & totius Imperij conuersione, & clarissimo pariter Dei in Romanam Ecclesiam argumento terminatus fuit.

Cùm autem caput vndeuigesimum desinat in vniuersi Imperij conuersionem: (quæ non aliud fuit, quàm vniuersas Gentes Ecclesiæ Romanæ subiicere) appositè satis ad sacræ huius actionis coronidem seligitur, quod tribus postremis capitibus describitur de triplici Romanæ Ecclesiæ felicitate, post victoriam de Gentibus partam. Atque hoc est libri huius quinti argumentum.

NOTA

NOTATIO I.

Ad caput 20. in qua ſuus honor beati Auguſtini expoſitioni tribuitur, & ſumma huius capitis proponitur.

Capitis huius vigeſimi expoſitionem à B. Auguſtino in libris de ciuitate Dei.

HABEMVS ſuper hoc capite expoſitionem B. Auguſtini lib. 20. de Ciuit. à capite 7. vſque ad 15. quæ tanti eſt à ceteris interpretibus habita, vt eam omnes aut in cunctis aut in pleriſque ſaltem ſequerentur. Ita fatetur Ribera §. 1. Et hac de cauſa ſuperſedet aliorum interpretum ſententiis referendis, ac ſimul concedit, ſe in iis, quibus à beati Auguſtini ſententia diſſentit, ab omnium etiam interpretum conſenſu recedere. Ego verò etſi fateor, me non in omnibus ad ſancti Auguſtini expoſitionem in huius capitis commentario adhæreſcere; cum tamen in præcipuis rebus ſequor, in quarum pleriſq; ab eo diſcedunt alij. Quapropter in rebus maioris momenti locupletiſſimos habeo meæ ſententiæ auctores Auguſtinum & omnes, qui eum ſequuntur. Atque hoc eſt vnum ex præcipuis meæ expoſitionis fundamentis; quia in tota Apocalypſi id ego omni ratione contendo, quod alij fortaſſe neglexere; videlicet vt cetera omnia cohæreant cum ea præcipuorum huius capitis punctorum expoſitione, quam & docuit Auguſtinus, & ab eo reliqui interpretes communi conſenſione didicerunt.

Quæ ſint præcipua puncta in quibus noſtra huius capitis explanatio cum

Præcipua verò puncta huius capitis, in quibus mea expoſitio reueretur & ſequitur Auguſtinum, hæc ſunt. Primum, alligationem dæmonis non eſſe ipſius detruſionem in inferos, ſed poteſtatis illius cohibitionem.

Secundum, abyſſum exponi debere metaphoricè, nec in præſenti ſignificare infernum.

A Tertium, Maris beſtiam non eſſe Antichriſtum, ſed mundum paganum. *B. Auguſtini explanatione conſentiat.*

Quartum, qui Angelus alligauit dæmonem, non eſſe alium, quàm Chriſtum Dominum.

Quintum, ſedes, & qui ſederunt ſuper eam non hic referri ad vniuerſalis Iudicij diem, ſed ad Eccleſiæ gubernationem in hac vita.

Sextum, ſolui diabolum, perinde eſſe ac ei permitti, vt Gentes ſeducat, eaſque ad bellum Eccleſiæ inferendum impellat.

Septimum, ciuitatem dilectam à Gogi & Magogi exercitu circumſeſſam, non eſſe terrenam Ieroſolymam, ſed Chriſti Eccleſiam.

Octauum, per Gogum, & Magogum in Apocalypſi non peculiarem aliquam nationem aut ſingulares duces denotari; ſed mundi nationes ſub Antichriſto futuras. B

Nonum, *ignem de cælo deſcendere*, in hoc capite eſſe myſticè accipiendum.

In his omnibus punctis ſanctiſſimi Doctoris declarationem veneror amplectórque. Verùm enim verò illud inſuper cernere aueo (quamuis pumilio humeris tamen gigantis ſublatus:) nimirum quæ ſit principij capitis huius connexio & conſequentia cum antecedentis capitis fine: quod inſuper ſit verum mille annorum initium, quibus ligatus eſt draco: atque illud etiam, agi ſingulatim in hoc capite de Romana Eccleſia, & duplicem illius felicitatem prædici: eæ ſunt longa ac diuturna illius pax & nobiliſſima victoria, quam poſt huius pacis tempus conſecutura eſt de Antichriſto & de ipſius præcurſoribus. Quod C verò ad finem capitis additur de vniuerſalis Iudicij die, id neceſſariò eſt interpoſitum ad ſequentem tractatum de Romanæ Eccleſiæ triumpho in cæleſti patria. Nam inter victoriam de Antichriſto & Eccleſiæ Romanæ tertiam felicitatem, hoc eſt triumphum in patria cæleſti; neceſſariò interponendus fuit vniuerſalis iudicij dies. Itaque huius capitis vigeſimi ſumma continet duplicem Romanæ Eccleſiæ felicitatem poſt idololatriæ expulſionem, & diem Iudicij, qui poſtremam felicitatem antecedit.

CAPVT XX.

TEXTVS.

Verſ. 1. *Et vidi Angelum deſcendentem de cælo habentem clauem abyſſi, & catenam magnam in manu ſua.*

2. *Et apprehendit draconem, ſerpentem antiquum, qui eſt diabolus & ſatanas, & ligauit eum per annos mille.*

3. *Et miſit eum in abyſſum, & clauſit & ſignauit ſuper illum, vt non ſeducat amplius gentes, donec conſummentur mille anni. Et poſt hæc oportet illum ſolui modico tempore.*

COMMENTARIVS.

Connexio vigeſimi huius capitis cum præcedente.

VARIIS huius annorum millenarij interpretationibus ad notationes reiectis, eam hic duntaxat ſubiiciam, quam veram & germanam reputo, cui non parum lucis affert connexio huius cap. cum præcedente. In hoc n. incipit ſermo de dæmonis ligatione: in ſuperiore verò habitus fuit ſermo de nuptiis Agni. Meminiſſe autem oportet ex Tob. 8. 3. vt Sara tranquillè & pacatè ſuo frueretur matrimonio, neceſſe fuiſſe, vt Angelus Raphael dæmonem colligaret. hoc Saræ nomen myſterio carere putandum eſt: idem enim ſonat, quod *Domina*; nupſerat autem Tobiæ, id eſt, *bono*, atque probo; & Tobiæ; hoc eſt *boni*, filio. Porrò ſupra iam vidimus, vxorem Agni non eſſe aliam, quàm Romanam Eccleſiam; cui Dominæ ac Reginæ no-

D men aptiſſimè tribuitur. Huius ergo illigationis per mille annos myſterium eiuſmodi eſt, vt ſcilicet Romanæ promittatur Eccleſiæ poſt victoriam de Roma Ethnica partam, & poſt Romani Imperij conuerſionem (quod eſt capitis 19. argumentum) illam quietè ac pacificè ſuo ſponſo per publicam religionis Chriſtianæ profeſſionem diuturno tempore fruituram; nec huiuſmodi otiū & tranquillitatem ab aliquo fore perturbandam, quoad Gogi & Magogi bellum, id eſt, Antichriſti perſecutio adueniat: quam breui duraturam eâque peractâ polituram rurſus Romanam Eccleſiam manifeſtâ Chriſtianæ fidei profeſſione & ingenti felicitate ad extremum vſque vniuerſalis Iudicij diem. *Quod ſit myſterium, quæ ſignificatio dæmonis per mille annos illigati.*

E Hactenus mea interpretatio paucis comprehenſa. In qua illud imprimis noto; Romanam Eccleſiam non hic pro Eccleſia vniuerſali, ſed pro illa, quæ ceterarum eſt caput, vſurpari. Hæc enim eſt vxor illa Agni, de cuius nuptiis capit. 19. agitur. Nec dæmonis alligatio aliò ſpectat, quàm vt ille non poſſit eius matrimonij, quod paulò antè deſcriptum erat, felicitatem ac fructus interturbare. Cùm autem myſterium matrimonij atque nuptiarum, quæ capite 19. celebratæ ſunt, reducatur ad publicum Chriſtianæ religionis vſum in ea ciuitate, quæ & ordis caput erat, & in Eccleſiarum caput electa F eſt: ſequitur hinc, per dæmonis conſtrictionem, (quæ ex contextu debet omnino intelligi reſpectu ipſiuſmet matrimonij) illud imprimis promitti; Romæ nimirum ſemper publicum veræ religionis vſum permanſurum; quoad Gogi & Magogi bellum, id eſt, famoſi Antichriſti per- *Hanc dæmonis alligationem per mille*

annus nō ad vniuersales Ecclesias, sed ad vnam Romanam spectare.

sti persecutio immineat. Hæc autem promissio Romæ facta, vniuersali Ecclesiæ non item facta est. Nam in pluribus Ecclesiis peculiaribus potuit Dæmon, Deo permittente, per multa sæcula publicam religionis Christianæ consuetudinem impedire, atque adeò tollere. Quamobrem euidens est, hanc pollicitationem, nec Hispaniensi Ecclesiæ, nec Anglicanæ, nec Alemanicæ, nec verò Ecclesiæ vniuersali, quæ ex peculiaribus coagmentatur, sed vni Romanæ Ecclesiæ factam esse: cui vni cælum singulari prærogatiua fauere, & clarissimum hoc munus deferre voluit; tum ad fidelium omnium solatium, tum ad singularem erga caput Ecclesiarum prouidentiam ostendendam.

Angelus, qui dæmonē constrinxit, quid significet.

Secundò noto in eo Angelo, qui dæmonem cōstrinxit, adumbrari medicinam Dei; qui horribilium persecutionum, quas Romana Ecclesia passa erat, contritionem sanauit; & securam reddidit, dæmonem ita esse cohibēdum, vt publicam Christianæ religionis professionem in ea impedire nō valeat, vsque ad Gogi & Magogi bellum. Et sanè huius Angeli figura ex Tobiæ libro petita fuit; vbi Angelo inditum est Raphaelis nomen, quod notat *medicinam Dei*. Atque hoc ipsum innuitur Psalmo 146. 2. *Ædificans Ierusalem Dominus, dispersiones Israelis congregabit, qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum.* Eodem spectat illud Psalmi 106. 20. *Misit verbum suum & sanauit eos.* Quòd si in hoc loco per nomen verbi Dei designatur Christus: optimè etiam cohæret, vti Angelus iste, qui draconem colligauit, Christum redemptorem nostrum indicet. Christi enim virtus dæmonem irretiuit, ne Romanæ Ecclesiæ felicitatem interpellaret. Quamobrem communior expositio in hoc Angelo Christum agnoscit. Verùm nihil officit, quominùs asseramus per hunc Angelum proximè designari Angelorum ministerium, quo Christus, vtpote verus Rex vtitur, vt militum famulantium obsequio ad dæmonis potentiam arcendam. Atque ita de Angelorum ministerio hunc Angelum interpretatur Gregorius lib. 4. Moralium cap. 13. Vbi non de singulari aliquo Angelo loquitur, vt Ribera contendit; sed de communi Angelorum erga homines ministerio. Verum quidem est, si dæmonum alligatio Angelis vt ministris adscribatur, parretiam ratione tribui eam posse peculiari alicui Angelo superiori, qui in egregio hoc facinore ceterorum sit dux & caput.

Angeli huius dæmonem vincientis figuram ex Tobiæ libro fuisse petitam.

Quid per abyssi nomen figuretur.

Tertiò noto, per abyssi nomen non assignari in sacris Literis ipsam inferorum regionem, sed profundam aquæ voraginem; vt vidimus capite 9. notat. 2. vbi etiam obseruauimus, in Apocalypsi figuram abyssi esse veluti putei altissimi, per eumque significari iustum & arcanum Dei iudicium, secundum illud Psalmi 35. 7. *Iudicia tua abyssus multa.* Quæ cùm ita sese habeant, in Apocalypsi quidem non dicitur Angelus dæmonem in Tartarum abdidisse, vt nunquam inde exeat vsque ad Antichristi tempora; sed illum alligasse, & in abysso inclusisse, hoc est in æquissimo Dei iudicio. Cùm verò constringi dæmonem & concludi, sit ipsius impediri potentiam, quominus impedire fidei Catholicæ professionem Romæ possit: dum fingitur abyssi puteus esse ipsius carcer, significatur imprimis, iusto Dei iudicio esse factum, vt per easdem persecutiones Romæ præsertim in Christianam religionem à dæmone incitatas, in eadem vrbe Catholicæ religionis vsus adeò ratus, stabilis firmusque persisteret; vt tota Dæmonis vis atque potentia Christianam religionem, eiusque receptam consuetudinem Romæ vsque ad Antichristi aduentum tollere, aut impedire non posset. Deinde, si abyssi nomen referatur ad inscrutabilē diuini consilij rationem, vt supradictus Psal. locus manifestè indicat, id etiam est valde notabile & admirandum, nempe in medio ipso crudelissimi belli Romæ à dæmone illati ardore, cùm hostes interdum ad eius mœnia peruaserint, & intrò etiā irruerint; nunquam tamen potuisse dæmonem in ipsa vrbe publicam religionis exercitationem impedire. Quod tamen in multis aliis ciuitatibus & prouinciis, Deo permittente, multorum annorum spatio obtinuit. Cùm tamen ipsius Romæ potentia, si rem humano iudicio metiamur, non adeò sit ingens ac fortis, sed superatu facilior videatur, quàm aliæ vrbes non paucæ, quas dæmon suæ ditioni subiecit.

Quid clauis, catena, & sigillum denotent.

Quartò, clauis, catena, & sigillum, quorum meminit textus, denotant certissimam superesse & securissimam spem, dæmonem sui compotem desiderij nunquam euasurum, vt Catholicæ religionis vsum Romæ impediat. In ipsa porrò alligationis figura alludi videtur ad hominem quempiam in carcere inclusum, qui vt tutiùs & securiùs in custodia possit retineri, in arctissima vincula & compedes strictissimas detruditur, atque supra ipsum claustrum imprimitur regium sigillum: ne quis reserare custodiam, & vinctum educere ausit.

Quid sit clauem angelo datam ad claudendam abyssum.

Iam ad singula descendamus. *Clauem,* textus ait ad obserandam custodiam fuisse adductam. *Misit eum in abyssum, & clausit super eum,* quasi dicat, Claustrum insuper obserauit & inclusit: id est, *interdixit ei, ne posset exire;* vt optimè Augustinus lib. 20. de ciuitate cap. 7. Ita vt, donec permissionis à Deo statutæ tempus aduenerit, ostiumque Dæmoni reserauerit, nequaquam prodire valeat ad publicam religionis exercitationem in Romana vrbe perturbandam.

Quid per catenam magnam adumbretur.

Catena magna idem est atque crassa & grauis. Quo innuitur, Dæmonem non solùm exire non posse, sed etiam omnino præpeditum atque irretitum teneri: cuiusmodi esset vinctus aliquis ingenti religatus catenâ, quæ ipsum dimouere se, (ne dum prodire) minimè sinat. Andreas ait, catenam esse Dei operationem coërcenti malitiam Dæmonis. Ribera catenam hanc refert, ad firmissimam Dei voluntatem: Viegas ad potestatem Christi. Ego verò ad impedimenta, quibus Dæmones veluti compedibus & catenis quibusdam vinciuntur; inter quæ impedimenta, videtur alia ex aliis necti, & euentus alij aliis attexi; ita vt dæmoni suum explere desiderium non liceat.

Quid per sigillum.

Sigillum.] Augustinus lib. 20. de ciuitat. cap. 7 ad eundem applicat effectum, qui in epistolis solet intendi, videlicet vt occultentur ea, quæ intus exarata sunt. *Significasse* (ait Augustinus) *mihi videtur, quod occultum esse voluit, qui pertineant ad partem diaboli, & qui non pertineant.* Verùm regium sigillum in ianuarum clausura non occultandi gratia imprimitur, sed vt regia interponatur auctoritas, & securus reddatur quisque, ausurum neminem obseratam ianuam reserare. Lege Danielis 14. 13. *Signantes annulo regis.* Et numer. 16. *Saluáne sunt signacula?* Ex quibus infero, per abyssi clausuræ sigillum denotari Dei auctoritatem; quæ nos securos reddat, nullius siue Angeli siue hominis potestate, quidpiam fore præstandum, quo dæmon ex eo carcere, & potestatis comprehensione possit euadere. Ad hæc, si Dei insignia sint quoddam sigillum siue parma, vbi impressa sint quatuor animalia, Aquila, Bos, Leo, & Homo, (vt capite 4. diximus:) fortassis hoc sigillo denotatur Dei Virtute,

In abyssi clausura sigillo quid intimetur insinuatur.

Sapien-

Sapientia, Beneficentia, & Æquitate, præstari omnino securam Romanam Ecclesiã de promissa sibi publica Christianæ religionis professione vsque ad Antichristi persecutionem futurâ. Iam, si in sigillo crucem Christi contemplemur; concinnè etiam & eleganter in hac parte ratiocinari possumus.

Mille annorum numerum non propriè & strictè, sed latè & metaphoricè esse accipiendum.

5. Mille annorum numerus non est propriè & strictè, sed metaphoricè & latè, capiendus. Constat enim Ecclesiam hactenus fuisse perfunctam plus mille ducentis publicæ religionis annis; & constat pariter alios præterea numeros figuratè item in Apocal. vsurpari; cuiusmodi sunt tres anni & dimidiatus, de quibus cap. 11. & 12. & 13. & numerus etiam duodecim millium, de quo diximus cap. 7. Superest tamen explicare, quæ sit figura vel phrasis, iuxta quam præsens mille annorum numerus accipiatur. Ribera §. 39. & 40. germanum esse sensum autumat, si numerus finitus pro infinito ponatur: quia eiusmodi locutione sæpè in sacris Literis dicuntur mille pro multis. Et sic etiam prophani plerumque scriptores loquuntur, vt Virgilius & Persius. quin imò Hispano etiam prouerbio dicitur, *Al cabo delos años mil bueluen las aguas por do solian ir.* Vnde ænigma annorum mille, quibus dæmon erat in vinculis retinendus, ad similem posset reuocari sententiam: ita vt asseratur Roma publico Christianæ fidei exercitio per longam annorum seriem fruitura, ac demum grauissima rursus persecutio suscitanda; atque adeò aquæ rursus solidum decursum atque alueum repetituræ: sed, *aqua multa non poterunt extinguere charitatem.*

Annorum millenarius quo sensu in Apocal. vsurpetur.

Existimo tamen, in Apocalypsi per millenarium numerum non designari solùm multitudinem, sed etiam plenitudinem temporis. Sicuti obseruarunt Augustinus lib. 20. de ciuitate c. 7. Gregorius lib. 19. Moral. cap. 1. & lib. 37. cap. 20. Primasius & Beda hic & plerique. Hæc assertio in eo cumprimis nititur, quòd millenarius numerus est denarij cubicus, in quo trina est dimensio. Nam si linea denarij quadretur; redditur quadrata superficies centenarij; & ex simili superficiei quadratura conficitur numerus solidus millenarius. Cùm autē denarius sit multitudinis symbolum (vt diximus cap. 12. & 13. vbi de decem cornibus) ad plenissimæ annorum multitudinis significationem nihil congruentius est, quàm numerus mille annorum. In hac autem plenitudine illius innuitur, dæmonis solutionem fore euenturam post exactum multorũ annorum numerum plenissimum, quem sapiens diuinæ prouidentiæ dispositio destinabit. simile quippiam annotauimus cap. 7 in numero duodecim millium. Rectè verò vsurpatur mille annorum phrasis ad denotandum multorum annorum numerum, quem diuina prouidentia sibi proposuit. In quo obiter fit allusio ad id Psal. 89. 4. *Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna, quæ præteriit.* quò etiam loquutione non absimili respexit Petrus epist. 2. cap. 3. 8.

Quæstio verũ ex ligatione dæmonis per mille annos facta, sequatur pacem plus mille annis subsequuturam?

Rogabis tamen, vtrùm ex vi huius locutionis, *ligauit eum per annos mille*, promissio fuerit Romæ facta, fore vt dæmon illi esset constringendus plus mille annis ante Gogi & Magogi bellum? Et prima quidem specie id non videtur asserendum, primò quia sæpè vsu venit in his numeris (qui indefinitè pro multis accipiuntur,) aliquam subesse hyperbolen; & multò esse minus, quod significatur, quàm quod verbis ipsis importatur: vt cùm Latini dicunt; *sexcenta huiusmodi.* Secundò, quia minimè videtur expedire, vt in Scriptura ratum fiat, mille omnino annos ante extremi iudicij diē, A imò etiam ante aduentum Antichristi superesse: cum potiùs appareat congruentiùs (vt multis aliis Scripturæ locis significatur) de mundi fine & extremi iudicij tempore nobis ignotum esse, an valde appropinquent, aut longissimè distent. Etenim quamuis oportuerit etiam, ne deciperentur fideles, existimantes paucis pòst annis diem iudicij aduenturum; idque in sacris Literis affirmari (propterea n. Christus Dominus, beatus Petrus, & beatus Paulus nos admonēt, hunc non esse sensum corũ Scripturæ verborum, quæ vltimi iudicij diem instare primo aspectu innuunt. Et eam ad rem B similiter conducit huius capitis locutio de dracone per mille annos alligato;) nihilominus congruens etiã valde erat, vti fideles nescirent, tam longâ annorum serie & ordine sæculorum dæmonem constrictum iri. Ex huius enim rei ignoratione possunt vtilitatem percipere non exiguam. Et quidem loquendi modus non certè probat, mundum per mille annos, imò nec per quingentos duraturum. Quamobrem Augustinus lib. 20. de ciuit. cap. 7. expressè aduertit ad horum mille annorum veritatem satis esse, vt pars pro toto sumeretur. Et inC frà, exponens verba illa, *Donec finiantur mille anni,* sic ait, *Mille, aut quod remanet de sexto die, qui constat ex mille annis.* Ac demum phrasis hæc indefinita est; quia finitus numerus pro indefinito ponitur. Atque ita ex hac loquendi ratione sicut minimè constat, dæmonem ligandum non fore plusquàm bis mille, aut ter mille annos; sic etiam constare non poterat, plus quingentis annis eum ligandum esse.

Mille annorum veritatem quomodo intelligat B. Augustinus.

Responsio ad propositam difficultatem.

Verùm noster Ribera §. 40. his non obstantibus, affirmat ex hoc capite haud absurdè colligi, multos adhuc annos ad diem vsque iudicij restaD re: quia numerus millenarius indefinitè positus accipitur semper pro pluribus, quàm mille. In quo Riberæ pronunciato, quamuis rationem non probem, opinionem tamen ipsam verisimilem reor. Nam de Romani Imperij persecutionibus loquitur Apocalypsis, tanquam de re citò finienda. Ait enim c. 22. 10. *Ne signaueris verba prophetiæ libri huius; tempus enim propè est.* Quæ verba referri debent omnino ad tempus nuptiarum Agni cum Romana Ecclesia post victoriam de Roma ethnica partam, vt eo loci constabit. Si ergo quod post ducentos ampliùs annos explendum fuerat, ait ApocalyE psis citò euenturum, & tempus iam propè esse: hinc sequitur, quos illa appellat mille annos, temporis fore spatium millenario ipso multò maius: quantumuis hoc ipsum multorum annorum interuallum respectu Dei sit nimis breue & contractũ; vt ex loco Psalmi 89. 4. asserit Petrus epist. 2. capite 3. 8. vbi videtur habuisse respectum ad prophetiam, quæ illi priùs quàm Ioanni fuerat reuelata de Romanæ Ecclesiæ felicitate illam annorum plenitudinem duratura, quæ per mille annorum phrasim denotatur. Atque ea reuelatione supposita, ait B. Petrus longum illud annorum spatiũ F non obstare, quo minùs Iudicij dies sit citò appropinquaturus, non quidem in eo sensu, quo dicitur in Apocalypsi Romana Ecclesia breui tempore perfectam de Roma ethnica victoriam adeptura (videlicet, quia considerata negotij magnitudine, ducentorum, annorum, aut etiam trecentorum spatium breue erat:) sed quia licèt diu multúmque iudicij dies respectu totius mundi protrahatur; comparatione tamen cuiusque singularis verè & prudenter dicitur celeriter dies Iudicij adfuturus; vt expendimus cap. 1. num. 1. Atque hoc significatur in iis Scripturæ locis, quæ indicant immine-

Oportuisse vt dum in-

Iudicij per multa fore sæcula differendum, Ecclesia non esse notitiæ ignotū.

minere diem Iudicij. Id insuper nos præscire oportebat, ne existimaret quispiam sibi posse multum differri diem Iudicij. Quod verò extremus Iudicij dies sit re ipsa per longam sæculorum seriem differendus; id Ecclesiæ esse ignotum non decebat: quando voluit Deus in Apocalypsi prænunciari reliquam fore annorum plenitudinem Ecclesiæ per millenarium significatam: idque ante Gogi & Magogi bellum, hoc est, ante persecutionem ab Antichristo excitandam.

Præterea in ea ipsa promissione, quæ Romæ fit de publico religionis Christianæ vsu ad Antichristi aduentum duraturo, inuoluitur etiam quidquid opus est, vt Romæ hic publicus vsus conseruetur. cuiusmodi est: vt bona Romani Imperij pars Catholicā retineat religionē. Nec n. Romæ diu posset publica fidei professio conseruari, si in ceteris omnibus prouinciis corruisset. Quapropter, quantumuis hæreses & infidelium bella pestem & exitium Christiano populo machinentur: pro certo tamen habēdum est ad Antichristi vsque aduentum, manifestam Religionis Christianæ exercitationem conseruatum iri: non Romæ solùm, sed etiam in ea Romani Imperij parte, quæ opus fuerit, vti Roma fidei sibi diuinitus præstitæ complementum assequatur.

Vers. 3.

Quo sensu dicatur illigatus dæmon ne seducat ampliùs gentes.

Vt non seducat ampliùs Gentes.] Euidens est dæmonem non compedibus irretiri, quominùs vllas gentes absolutè decipiat. Quare verba isthæc respectiuè (quod aiunt) accipienda sunt: hoc est, *vt nō seducat ampliùs gentes*, quātum opus est, vt vxor Agni felicitate sui matrimonij potiatur, cum publica Christianæ fidei professione, vt suprà explicatum est. Porrò hisce ex verbis liquet: dæmonis ligationem, de qua in præsenti agitur, non eam esse, per quam oportuit priùs ligari dæmonem, vt domus eius diriperetur (de qua alligatione sermo est Marci 3.27.) sed eam esse, quæ consequuta est Ecclesiæ victoriam de Roma ethnica, déque Imperio comparatam. Et qua opus erat, vt Ecclesia Romana suarum nuptiarum felicitate pacificè frui posset per annos mille subsequentes, de hac verò duplici ligatione dicemus infrà.

Gentium nomine quinam hic intelligantur.

Augustinus in his verbis, *vt non seducat ampliùs gentes*; gentium nomine prædestinatos intelligit: quam etiam expositionem sequitur Ribera, sed in ea non acquiescit animus. Sic enim semper esset religatus dæmon. atqui supponendum est, antequàm ligaretur, ipsum gentibus fucum facere solitum, scilicet ad Romanam Ecclesiam persequendam, & ad Christianæ religionis vsum impediendum. Constat etiam ex subsequenti contextu, post mille annos exactos soluendum esse Satanam, & seducturum gentes: vbi per gentes intelligi non possunt prædestinati.

Grauissimā omnium persecutionem consultò ad mundi finem à diuina prouidentia reseruari.

Et post hæc oportet illum solui modico tempore.] Verbum illud *oportet*. non solùm affirmat, ita fore; sed etiam id maximè expedire: & ideo permittendum esse à Deo, quia cōueniens valdè est ita ab eo permitti. Est ergo expendendum, in arcano diuinæ prouidentiæ consilio grauiorem persecutionem ad extremum reseruari. Nam vt inter Romanorum Imperatorum persecutiones vltima fuit maxima ceterarum: ita etiam inter omnes excitatas hactenus, & in posterum excitandas, Antichristi persecutio sæuissima & immanissima existet; vt sapienter considerauit Augustinus lib. 20. de Ciuit. cap. 8. ex illo Matthæi num. 24. 22. *Nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro.*

Cùm ergo diuina prouidentia hunc ordinem in persecutionum permissione & dispositione ob-

A seruet; haud dubiè congruentissimus est. Rationes quidē, quas Augustinus expendit; huiusmodi sunt: *Si nunquam solueretur diabolus, minùs appareret eius maligna potentia, minùs sanctæ ciuitatis fidelissima patientia probaretur; minùs denique perspiceretur, quàm magno eius malo tam bene fuerit vsus omnipotens Deus qui eum nec omnino abstulit à tentatione Sanctorum, vt eius oppugnatione proficerent, & ex parte alligauit, ne innumerabiles à fide deterreret. Soluetur autem in fine, vt quàm fortē aduersarium Dei ciuitas superauerit, cum ingenti gloria sui Redemptoris, adiutoris, liberatoris, aspiciat.*

B His illud adiungo: sicut in exercitu tam prima, quàm extrema acies fortissimos quosque milites sortitur; & in medio ipso exercitu minùs validi, minúsque strenui milites collocantur: ita similiter in primoribus Christianæ Ecclesiæ militibus (id est, primitiuæ Ecclesiæ tempore) & in vltimis, qui Antichristi tempestate erunt superstites, virtus atque animi robur diuino suffragante auxilio & enituit, & enitescit. Certè, si cetera sint paria, præstantior vis ac fortitudo in acriori conflictu & sæuiore persecutione spectatur. Nihilominùs tamen primi illi Ecclesiæ Christiani, vtpote qui difficillimam totius mundi expeditionem & conuersionem, præsertim Romæ atque Imperij, sunt aggressi; C validiores essent necesse fuit. Secundùm illos tamen nulli alij poterunt virtute & constantia cum iis conferri, qui Antichristo sunt obstituri; vt ex grauissimæ tentationis magnitudine colligitur, Vnde optimè subiungit Augustinus, *In eorum, qui tunc futuri sunt, Sanctorum atque fidelium comparatione, quid sumus? quandoquidem ad illos probandos soluetur inimicus, cum quo nos ligato tantis periculis dimicamus.*

Quid hic per modicum tempus innuatur.

Modico tempore.] Consentanea sunt hæc verba cum iis, quæ Christus ait Matthæi 24. nu. 22. *Nisi* D *breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro.* Cōmunis opinio est, Antichristi persecutionem tribus omnino annis & dimidio duraturam. De quo temporis spatio, deque eius mysterio diximus suprà capite 11. verum quidem est, in quibus locis Apocalypsis agit de hoc trium annorum & dimidiati spatio, in iis non loqui directè saltem de Antichristo secundum eam expositionē, nec in cap. 11. nec in 12. nec in 13. Ex eadem tamen Apocalypsi validissimū depromitur argumentum, vt modicum hoc tempus pro annis perpaucis accipiamus. Cùm enim mille annos appellārit tempus illud, quod à dæmonis religatione vsque ad eius dissolutionem interiacet: E tempus illius belli, & subsequentes dies ad vniuersalis vsque iudicij diem manifestè indicat pro nihilo posse reputari, siquidem generalem resurrectionem assignat in mille horum annorum exitu, vt videbimus versu quinto in iis verbis, *Ceteri mortuorum non vixerunt, donec consummētur mille anni.* Sed de hoc latiùs suo loco.

Quid sit dæmonem solui modico tempore.

Hactenus meam proposui explicationem; in qua dæmonis colligatio nihil aliud est, quàm dæmonis potentiam teneri constrictam ac præpeditam, ne possit Romæ obsistere publico Christianæ religio- F nis exercitio, nec propterea Christianos in eadem vrbe insectari. Atque adeò *draconem solui*, perinde erit, quasi Deus permittat, vt tunc præstare valeat, quod nunc minimè potest: nimirum vt Romæ rursus Christiana religio grauissimè oppugnetur. Iam verò, quod mea declaratio speciatim ad vnam Romanam Ecclesiam coarctetur; voluntarium non est, sed necessarium, tum ob nostram Apocalypseos acoluthiam, tum etiam ob allusionem ad Tobiæ locum. Ostensum namque hactenus est, vxorem illam Agni, cuius nuptiæ cap. 19. celebrantur,

esse

esse Romanam Ecclesiam, ceterarum omnium caput ac Reginam. Constat autem ex Tobiæ libro, per dæmonis religationē in nuptiarum mentione, eam omnino significari securitatem, qua coniuges matrimonij felicitate tranquillè & pacatè fruuntur.

Argumentū contra prædicta.

Sed obiicies, in Apocalypsi non immediatè sequitur dæmonis ligatio nuptias Agni cum Ecclesia vxore. Nam post huiusmodi nuptias sequitur bellū illud, quod in posteriori parte capitis 19. memoratur. Vnde nulla ratio cogere videtur, vt dæmonis colligationem ad felicitatem nuptiarum Agni referamus. Respondeo tamen, hoc ipsum bellum manifestè pertinere ad ipsarum nuptiarum celebritatem. Etenim epulum illud, quod auibus apparatur, pertinet ad earundem nuptiarum celebrationem: & ipsamet nuptiarum allegoria complectitur prælium illud, tanquam ludicrum quoddam certamen militare, quod in ipso nuptiarum die peragitur. Quòd verò ad significationem spectat; si in eo prælio adumbratur vniuersalis prædicatio, quæ Gentes Euangelio subegit post Ecclesiæ victoriam de Roma partam: manifestum est, hoc ipsum certamen esse efficacem Gentium vocationem, quæ ad Agni nuptias conuocatæ sunt. Quare in earum nuptiarum lætitia celebranda versabatur Apocalypsis in fine capitis 19. atque adeò dæmonis religatio, quæ initio capitis vigesimi exprimitur, cum nuptiarum celebritate proximè coniungitur.

Solvitur argumentum.

Ex nostra obligati dæmonis interpretatione validum deductū argumentū & ad Romanæ Ecclesiæ gloriā, & ad hæresum falsitatem demonstrandam.

Iam, si nostra interpretatio de dæmonis alligatione adeò certa est, vt mihi videtur, quid, obsecro, Romanæ Ecclesiæ gloriosius potuit contingere, quàm hanc colligationem dæmonis esse conscriptam ad pacem & securitatē indicandam, qua fruitura erat ipsa Ecclesia publico Christianæ religionis vsu à Romani Imperij conuersione ad Antichristi vsque tempora perlistente? Quid insuper literarum monumentis tradi potuit, quod magis hæresum monstris repugnaret? Nam si in Apocalypsi asseueratur & celebratur magnificè publica veræ religionis in vrbe Roma professio ab expulsa idololatria vsque ad Antichristi persecutionem (qui publicum Christianæ fidei vsum omnino prohibebit) duratura; quid notius aut manifestius, quàm omniū hæresum repugnantia & contradictio publicæ religionis exercitationi, quam Roma profitetur? Nostra igitur Apocalypseos acoluthia bellum hæreticis omnibus indicit: & mea quidem sententia acrius illis bellum infert vna Apocalypsis secundùm meam expositionem intellecta, quàm singulares omnes tractationes, quæ hæreseon singulas refutat. Etenim peculiaribus argumentis, quæ aduersus hanc vel illam hæresim scribuntur, mirum non est euasionem aliquam reperiri, aut etiam confingi. At verò illi argumento, quod vniuersas hæreses à Romana Ecclesia prorsus recedere, ac separari contendit, nulla alia adhiberi potest solutio, quàm vt ipsius negetur auctoritas. Quòd si etiam inficiari, perinde est, atque directè opponi totius Apocalypseos scopo & acoluthiæ: quid potuit hæreticis acerbius ac molestius accidere, quàm Apocalypseos filum & consequutionem fuisse inuentam; idque tanta perspicuitate, vt nemo prudens negare possit, quin admirabile hoc ænigma mirificè congruat cum iis, quæ Catholici omnes de Romanæ Ecclesiæ auctoritate profitemur? Cùm autem hæc nostra Apocalypseos explicatio non vnum aut alterum ipsius operis symbolum, sed vniuersa simul quadret: quemadmodum euidens est, librum integrum, planéque ænigmaticum duorum & viginti capitum (qui tanta est symbolorum multitudine & varietate refertus) aptissimè applicari ad diuersum sensum ab eo, quem eius operis auctor intendit, ita etiam nihilo est incertius aut obscurius, toto cælo aberrare illos, qui à Romanæ Ecclesiæ sensu discedunt.

NOTATIO II.

De pluribus aliis explicationibus per diuersos auctores excogitatis de ligatione dæmonis.

B NOSTRA interpretatio colligationem dæmonis eo ipso constituit tempore, quo Romana Ecclesia de Roma ethnica triumphauit, idololatria inde prorsus exterminata. Vt igitur diuersas aliorum expositiones recenseam, hunc ordinem seruabo; vt primò eas referam; quæ eidem tempori putabant dæmonis alligationem esse referendam, licèt multò aliter applicauerint. Deinde eas, quæ dæmonis religationem ad anteriora tempora reuocant, id est, ad tempus Christi passionis. Ac demum eas subiiciam, quæ ad posteriora tempora respexerunt, opinantes, hanc dæmonis ligationem aut multis sæculis post idololatriam ex Imperio depulsam accidisse, aut nondum euenisse re ipsa, sed in posterum reseruari.

Qui nobiscum consentiunt in tempore, quo ligandus C erat dæmon, ij verò duas in classes partiuntur. Alij enim sunt nimis antiqui, nempe Millenarij: alij valde neoterici, qui nomen etiam mille annorum accipiunt, vt sonat. Mirabitur fortasse aliquis, quòd Millenarios asseram de tempore alligati dæmonis mecum consentire; id est, eam applicare ad tempus illud, quo Romana Ecclesia de Roma ethnica triumphum erat actura. Ceterùm, si ipsorū Millenariorum sensum solerter perscrutemur; næ ipsi ligationem dæmonis eodem ac nos tempore collocabunt. Etenim quamuis Millenariorum opinio fuerit, post Ecclesiæ triumphum de Antichristo reportatum, iustos mox resurrecturos, & cum Christo in terris per mille omnino annos regnaturos, & toto hoc tempore dæmonem fore ligandum: Antichristus tamen de quo ipsi loquebantur, futurus erat (secundùm ipsorum existimationem) Romanus Imperator, & caput vltimum veteris illius Romani Imperij, quod Ecclesiam persequebatur. Quòd si eo superato, statim erat colligandus dæmon, tempus ergo colligationis à Millenariis assignatum illud propriè erat, quod mox sequeretur post Romanum Imperium Ecclesiæ subiectum. Atque hoc ipsum tempus à nobis alligato dæmoni designatur. *1. Expositio.*

Quinam Millenariorum fabulam ex veteribus secuti fuerint.

Hanc verò Millenariorum fabulam sequuti sunt Papias, Irenæus, Tertullianus, Lactantius Firmianus, Victorinus, Apollinaris, Seuerus, Iustinus, Nepos, vt ex Hieronymo de scriptoribus Ecclesiasticis verbo Papias referunt Ludouicus Viues libro vigesimo de Ciuit. capite septimo, & Ribera in huius capitis commentario § 17. & infra. Hoc tamen commentum non omnes eodem modo, sed longè diuerso tradiderunt: & alij aduersus alios scripserunt, vt Irenæus contra Cerinthum. Cerinthus enim persuadere conabatur, Sanctorum regnum in eo annorum millenario cum Christo regnantium futurum carnis & E concupiscentiarum regnum. At Irenæus etsi corporeas nuptias cogitabat, ab illicitis tamen cupiditatibus abhorrebat. Alij deinceps successerunt, qui mille annorum fabulam amplectentes, non alias cogitabant delicias, præter spiritales. Atque hac ratione aliquando placuit Augustino Millenariorum fragmentum, vt ipsemet fatetur libro vigesimo de Ciuit. capite septimo.

Hæc tamen fabula posteà diuturnitate prorsus extabuit, & manifestè paruit illusos fuisse eos; qui corporum resurrectionem in Sanctis ante diem Iudicij futuram, statim post victoriam de Romano Imperio partam sperabant. Non tamen defuere, qui nostra etiam ætate crediderint, mille annos alligati dæmonis præcisè & strictè pro iusto millenarij numero vsurpandos fore; & numerandos F quidē ab eo tempore, quo Constantinus Ecclesiæ permisit publicum Christianæ religionis vsum. asseruntq; ex eo tempore ad principium vsq; maximæ potentię, qua domus Otomana viguit, præteriisse mille solùm annos, nimirum ab anno 300. ad annum millesimum trecentesimum. Tūc verò aiunt solutum fuisse dæmonem propter ingentem potestatem, qua Deus Imperatorem Turcarum potentissimum Christianæ Ecclesiæ hostem pollere permisit. Sic frater Ferdinandus del Castillo in sua beati Dominici historia parte secunda, cap. 1. & nonnulli alij. *2. Expositio.*

Deinde Vbertinus Casalis vehementer exhorrens Pontificem Ioannem 22. (qui obiit anno Christi 1334.) considerat dæmonis colligationē Constantini Magni tempore *3. Expositio.*

 accidisse,

A accidiſſe, ſolutionem verò poſt mille annos præciſè, quando in Petri ſede fuit collocatus prædictus Ioannes vigeſimus ſecundus. Ita Vbertinus tractatu de ſeptem ætatibus Eccleſiæ capite octauo, §. vigeſimo quarto, dicens, ſe aliorum referre ſententiam ſic opinantium. Sed ſatis ſuam in hac parte mentem declarat; ſiquidem Pontificé illum appellat malam Beſtiam, & eundem ait eſſe abyſſi angelum & exterminatorem, cuius meminit Apocalypſis capite nono. Ita tradit ipſe Vbertinus in prædicto tractatu capite tertio, §. decimo & decimo ſexto, & deinde cap. quarto ait eius Pontificis tempore videri interruptam manſionem, quoad regiminis Romanæ Eccleſiæ veritatem. Et iterum capite quarto, §. nono aduerſus eundem Pontificem ſtomachatur. Et capite ſexto, §. primo, eum appellat myſticum Antichriſtum.

4. Expoſitio. B Aliorum expoſitio eſt, ligationem dæmonis non eſſe ſpeciatim referendam ad Romanæ vrbis felicitatem in publica Chriſtianæ religionis perfectione; ſed ad Catholicæ Eccleſiæ pacem, qua perfruitur poſtquam ab orbe Romano poſt Iuliani mortem expulſa eſt idololatria. Nā ab eo tempore Chriſtiana religio nunquam generali perſecutione fuit oppugnata, quemadmodū fuerat ethnicorum Imperatorum Eccleſiæ hoſtium tempeſtate. Quamuis enim variæ deinceps hæreſes contra Eccleſiam ſint exortæ, & multa infidelium bella aduerſus eandem exarſerint: ſi tamē communem Eccleſiæ ſtatum attendamus, fideles generatim ſaltem loquendo, non propterea oppugnantur, quòd Catholicam fidem profiteantur: quando in tot prouinciis ſecurè poſſunt & pacatè in Chriſti fide tranſigere, ſine aliqua cuiuſuis iniuria aut violentia. Atque hæc Eccleſiæ pax C creditur ad Antichriſti perſecutionem duratura, ac proinde tota illa temporis plenitudine quæ mille annorum nomine importatur.

5. Expoſitio. Hæ omnes expoſitiones eatenus cum noſtra conueniūt, quatenus tempus ligati dæmonis illud aſſignant, quo expulſa eſt ab orbe Romano idololatria. Verùm aliis placet, hanc dæmonis religationem ad dominicæ paſſionis tempus referendam eſſe. Nam Chriſti paſſionis virtute & efficacitate factum eſt, vt dæmones omnes conſtricti remanerent, id eſt, ipſorum vis & poteſtas reprimeretur: non ſecus atque canis alligati; qui damnum inferre nequit ei, qui ad eum appropinquare non vult. Atque hæc dæmonum colligatio præſtituitur ante Gentilitatis conuerſionem; quia vt habetur Marc. 3. 27. *Nemo poteſt vaſa fortis ingreſſus in domum diripere, niſi prius fortem alliget, & tunc domum eius diripiat.* Hanc expoſitionem nonnulli adeò certam D reputant, vt affirment dubium non eſſe, quin de hac ſaltem alligatione loquatur Apocalypſis. Et eādem expoſitionem ſequūtur Auguſtinus, Gregorius, Primaſius, Beda, Andreas & plerique Apocalypſeos interpretes, qui exiſtimant, mille annos, quibus dicitur ligatus eſſe draco, denotare vniuerſum tempus a Chriſti paſſione vſque ad Antichriſti perſequutionem. Sic ſtatuunt ex noſtris Pererius lib. 15. in Danielem, Ribera hic §. 4. & Viegas ſectione prima, numero primo

6. Expoſitio. Ribera tamen & Viegas nonnihil à communi expoſitione recedunt. Tametſi enim in eo cum illa conueniunt, quòd draconem aſſerunt fuiſſe illigatum Dominicæ paſſionis tempore; & mille annos complecti totum tempus, E quod a Chriſti paſſione ad Antichriſti vſque tempora intercedit: in eo tamen a communi interpretatione diſcrepant, quòd dæmonis alligationē non accipiunt de omniū dæmonum poteſtate cohibitā; ſed ſingulatim de dæmoniorum principe, qui toto hoc tempore in inferorum carcere retentus ſit, ſitque in poſterum retinendus; nullā interim ei factā prodeundi poteſtate, vſque ad Antichriſti tempora. Pro hac autem expoſitione Ribera & Viegas afferunt Lactantium lib. 7. diuinarum inſtitutionum cap. 24. & 26. Gregorium lib. 4. Moral. cap. 12. Et ex interpretibus Ambroſium & Andream. Adduntque in hoc loco arcanum quoddam Eccleſiæ prænunciari, nimirum poſt Chriſti paſſionem illico ſingularem quendam Angelum è cælo deſcendiſſe, qui Satanam alligaret, & in inferos detruderet; nec amplius inde euadere permitteret ad tempus vſque perſecutionis Antichriſti.

7. Expoſitio. F Duæ itaque expoſitiones fuere, quæ ligationem draconis ad Dominicæ paſſionis tempus referrent. Non tamen defuit, qui ſuſpicaretur, dæmonis colligationē fortè multò antea fuiſſe. Nam Proſper in dimidio temporis cap. 4. ait fortaſſe mille annos numerari *ab exitu ſermonis à Daniele dicto, vt illi quadringenti nonaginta anni, & iſti, qui excurrunt ab aduentu ſaluatoris vſque in ſolutionem eiuſdem diaboli, concludant mille annos.* Sic Proſper.

Sed, tranſeamus iam ad aliorum explanationes, qui religationem draconis ad poſteriora tempora reducūt.

8. Expoſitio. Prima ergo opinio eſt Aureoli & eius ſectatorum; qui ligationem dæmonis explicant de egregio illo facinore, quod Calixtus ſummus Pontifex præſtitit anno Domini 1122. quando peruerſum morem abſtulit, quo Imperatores Eccleſiaſticam libertatem in electionibus impediebant. Quare hæc expoſitio affirmat, fuiſſe Calixtum, qui ligauit diabolum per mille annos, id eſt in ſempiternum, quoad mundus duret.

Alij explicant de feliciſſimo tempore, quo fruitura eſt Eccleſia ſtatim poſt Antichriſti necem. Aiunt enim, magnificas pacis & abundantis ſpiritus promiſſiones, quas Prophetæ Chriſtianæ Eccleſiæ pollicentur, nondum fuiſſe perfectè impletas, ſi communis Eccleſiæ ſtatus attendatur; atque adeò illo potiſſimùm tempore (quod ipſi Spiritus ſancti vocant) implendas fore; ita vt operari ampliùs non poſſit vlla morum correctio aut informatio; nec remaneat hæreſis aliqua aut hoſtis, qui Eccleſiam perturbet, aut bello fideles affligat. 9. Expoſitio.

Hanc ſententiam tenet Vbertinus de Caſalis tractatu de ſeptem ſtatibus cap. 8. §. 21. & 23. Seraphinus de Fermo hic, & Pannonius, qui etiam id fatetur in prologo. Item Bullengerus, qui id quoque in fine prolegomenon adnotarat. Huius expoſitionis auctorem ſuſpicor Abbatem Ioachimum. Quamuis enim initio dicat, mille annos per recapitulationem ad totum Eccleſiæ tempus referendos: poſteà tamen ait Millenariorum opinionem, quāuis falſa ſit, quoad mille annos præciſè ſumptos; ſed quod attinet ad ſabbathum, non tam opinionem eſſe, quàm ſereniſſimum intellectum. Sabbathum porrò appellant Ioachimus & eius ſectatores tempus illud, quo fruitura eſt Eccleſia poſt Antichriſti mortem: in quo etiam expectant 12. alios Apoſtolos Sp. ſancto plenos, & vberrimam eiuſdem Spiritus copiam vniuerſali Eccleſiæ generatim effuſam, nec non maximam pacem ac requiem. Horum verò auctorum fundamentum, vt hunc ſabbathiſmum ab Apocalypſi poſt Antichriſti mortem collocari credant, illud eſt, quia ſibi perſuadent; cap. decimum nonum terminari Antichriſti morte & victoria Eccleſiæ reportanda de omnibus illius ſectatoribus. Deinde ſequitur cap. vigeſimum agens de dæmonis alligatione, deque mille pacis annis fœcundiſſimis. Quoniam verò communi conſenſione erat receptum, parum ſupereſſe temporis ab Antichriſti morte ad diem vſque Iudicij, ideo ne felicitatem illam ad tantas temporis anguſtias redigere cogantur, pro virili parte contendunt, protrahere annos illos ſiue tempora, quæ poſt Antichriſti mortem ſucceſſura ſunt. Quin imò adducunt Iudæos & vnam ex Sibyllis, aſſerentes poſt Enochi & Heliæ necem reſtare alios trecentos quinquaginta annos ante extremi Iudicij diem, de quo vide Langium in Iuſtinum tomo ſecundo, folio 74. Vbertinus etiam in prædicto tractatu ad finem, trecentos illos quinquaginta annos duplicata ſumma ad ſeptingentos extendit.

Non tamen deſunt alij, qui in animum ſibi inducunt, neceſſarium eſſe, vt Eccleſia in hac vita fruatur felici illo ſabbathiſmo. Sed ne arctiſſimo ſabbathiſmi ſpatio coerceantur, aſſerunt falsò credi, mille pacis annos ab Apocalypſi expreſſos, de longinqua Eccleſiæ pace poſt Antichriſtum fore intelligendos: adduntque mille hos annos non poſt, ſed ante Antichriſtum futuros, nec tamen appropinquaſſe adhuc dæmonis alligādi tempus. Ita Hortulanus in Cantica fol. 386. & infrà, vbi ait, ſe in eam propendere ſententiam, vt ab Antichriſti morte ad diem vſque extremi Iudicij quinque & quadraginta non ampliùs annos credat interceſſuros. Et paulò poſt Eccleſiæ ſabbathiſmi felicitatem depingit, qua ratione ipſe ſibi futurū perſuadet, *Tunc enim*, inquit, *maximè deletum erit peccatum, inducta per vniuerſum orbem iuſtitia, & tunc implebitur illud Iſaiæ, Populus tuus omnes iuſti, & tunc ſublatus erit omnis bellorum & perſecutionis metus, & pax erit altiſſima. & tunc ſublatum erit omne impiorum regnum, omnis tyrannis atque omnis poteſtas, & ſolus Chriſtus regnabit, & erit in terris ſpecimen admirandum cæleſtis Monarchiæ, quam habebit Chriſtus in æternum: & nulli erunt hæretici, neque hypocritæ, neque opus erit renouatione Eccleſiæ.* Atque hunc etiam ſtatum feliciſſimum ad mundi ipſius finem deſignat Hortulanus ipſe. Ait enim folio 389. Sanctos qui in mundi fine degent, & magna illa fruentur felicitate, obuiam Chriſto in aëra rapiendos, nec priùs fore morituros. Ac demum quod Millenarij carnaliter ſperabant, ſpiritaliter Hortulanus in ſeptimo Eccleſiæ ſtatu in vita hac mortali expectat, & pro ſe afferre conatur Hieronymum ac Bernardum. 10. Expoſitio.

Tres expoſitiones poſtremæ ligationem dæmonis multò poſteà, quàm noſtra explicatio, aſſignant. Verùm aliæ ſunt explicationes, quæ dæmonis alligationem non ita accipiunt, quaſi ſemel aut factam aut faciendam, ſed veluti rem, quæ quotidie fit, & quæ comparatione aliorum, hodie fiat, aliorum comparatione, cras, aliorum verò, multis retro ſæculis. Hoc autem bifariam poteſt intelligi: primò reſpectu conuerſionis ſingulorum, & hæc videtur fuiſſe Auguſtini expoſitio libro vigeſimo de Ciuitate, capite octauo, vbi ait, *Alligatio diaboli non ſolùm facta eſt, ex quo cœpit Eccleſia in nationes dilatari, ſed etiam nunc fit,* 11. Expoſitio.

& fiet

& ſiet vſque ad terminum ſæculi; quia vnicuique fidelium iſte fortis tunc alligatur, quando ab illo tanquam vas eripitur. Sic Auguſtinus, qui manifeſtè dæmonis religationem accipit, tanquam id, quod præcedit, vel comitatur vniuſcuiuſque conuerſionem, iuxta id Marci capite tertio, numero vigeſimo ſeptimo, *Nemo poteſt vaſa fortis diripere, niſi prius alliget fortem.*

II. Expoſitio.

Secundò conſiderari poteſt multiplex alligatio reſpectu æternæ felicitatis ſingularum animarum, quæ ad Dei viſionem perueniunt. Et hæc videtur eſſe explicatio Alfonſi de Caſtro lib. 3. contra hæreſes verbo *Beatitudo* hæreſi 1. ait enim, per mille annos deſignari æternitatem felicitatis cæleſtis. Cui explicandi rationi illud accumulari poteſt, æternitatem nomine mille annorum compellari: quia qui æternam non viuit vitam, ante mille annos emoritur: nam nec Mathuſala ad mille annos peruenit. Vnde qui millenarium attingit, ſecurus de æternitate redditur. Hinc Iuſtinus libro de veritate religionis ait. *Ioannem in Apocalypſi agere de mille annis & lignum vitæ eſſe illoſmet mille annos: quia, vt Ada dictum eſt, quo die de ligno vitæ ediſſet, eſſe moriturum; ſcimus illum mille annos non impleuiſſe; nouimus etiam illud, Dies Domini vt mille anni: nam ſecundum dies ligni vitæ, dies populi mei erunt.*

Quod verò ſubiungitur, *Cùm conſummati fuerint mille anni, ſoluetur Satanas;* declarari poſſe videtur eâdem ratione, ac ſi diceretur dæmonis ſolutio ad terræ incolas decipiendos reſpectu Beatorum perinde eſſe, quaſi poſt æternitatem ipſam, qua fruuntur, accidat. Quod non ita eſt accipiendum vt ſonat. æternitas enim fine omnino caret; atque adeò ridiculum eſſet de iis agere, quæ poſt æternitatem ipſam euentura ſint. Senſus ergo eſſet, vt primùm anima gloriam poſſideat, certam iam illi eſſe & omnino ſecuram æternitatem. Imò etiam cùm æternitas ſit tota ſimul & perfecta poſſeſſio; nulli eam euentus interturbare poſſunt. Nec enim quidquam angoris aut ſolicitudinis poteſt accidere iis, qui cum Deo prorſus coniuncti æterna perfruuntur beatitudine. Cùm ergo Satanas per mille annos conſtringi dicitur, deinde ſolui, ſignificabitur hoc pacto, dæmonem reſpectu Beatorum in perpetuum eſſe alligatum, & tamen iis, qui in mundo adhuc degunt, ſolutum manere. Quod idem erit, ac ſi dicatur, cum alij ad optatū beatitudinis finem peruenerunt, tunc aliorum bellum inchoari. Sic videtur intelligi vtcumque poſſe ſententia Alfonſi de Caſtro: quanuis Viegas ſect. 2. § 1. Caſtrum interpretetur non de mille annis, quibus dæmon in abyſſo ligatus detineatur; ſed de mille annis, quibus Sancti dicuntur regnare. Viegas enim opinatur Ioannem in phraſi illa mille annorum variare, & prius quidem per annos mille ſignificari tempus à Chriſti paſſione vſque ad Antichriſtum; cùm verò dicuntur Sancti regnare per mille annos, tunc ſermonem eſſe de æternitate. Ita ſentit Viegas. infrà tamen conſtabit, Ioannem de eiſdem mille annis loqui.

NOTATIO III.

Vbi ſingulæ prædictæ explicationes breuiter examinantur, & quid in ſingulis occurrat indicatur.

SECTIO I. *De mille annorum fabula.*

MIRVM ſanè eſt, tot tamque graues auctores hoc figmentum ſibi pro vero perſuaſiſſe. Eorum tamen error (ſicuti aliis etiam in rebus interdum accidit) inde effluxit, quòd ænigmatis ſiue allegoriæ verba, ita vt ſonant, vſurpanda eſſe cenſuerint. Cùm autem Apocalypſeos verba indicent ante generalem corporũ reſurrectionem animas Sanctorum reuicturas, & per mille illos annos, quibus dæmon conſtringetur, regnaturas: nonnulli graues auctores hæc, vti ſonant, acceperunt; quos cùm alij deinceps ſectarentur, hinc tanta huic fabulæ acceſſit auctoritas, vt illi ipſi, qui eam omnino falſam reputabāt, damnare omninò non auderent: donec creſcente per temporis decurſum & augeſcente diuinæ lucis ſplēdore Catholicæ Eccleſiæ largito, luce meridiana clarius patuit, errorem prorſus fuiſſe, quod multi firmiter antea tenuerant. Et quidem præter alios Scripturæ locos, qui attentè expenſi liquidò oſtendunt Sanctorum reſurrectionem non futuram, donec extremi Iudicij dies adueniat, vt eſt illud Iobi 19. 25. *In nouiſſimo die de terra ſurrecturus ſum.* & illud 1. Theſſal. 4. 15. *Ipſe Dominus in iuſſu & in voce Archangeli deſcendet de cælo.* vbi manifeſtè ſermo eſt de die nouiſſimo: & tunc ait ſurrecturos iuſtos & in æthera ſubleuandos; (quod etiam docetur expreſsè prima ad Corint. 15.) Præter hæc, inquam, Scripturæ teſtimonia; in hoc ipſo Apocalypſeos capite ad finem

Quis fuerit Millenariorum error.

Prædictus Millenariorū error impugnatur.

A perſpicuè dicitur, pios & impios extremi Iudicij die omnes ſurrecturos. Et ſanè, vbi reſurrectionis primæ fit mentio, ſi rem ſolerter inſpiciamus, textus ipſe nos admonet, ſermonem non eſſe de corporum reſurrectione, ſed de animarum, (vt optimè expendit Auguſtinus lib. 20. de Ciuitat. cap. 9.) textus enim verba hæc ſunt, *Et vidi animas decollatorum propter teſtimonium Ieſu, & eorum, qui non adorauerunt Beſtiam; & vixerunt, & regnauerunt cum Chriſto mille annis.* Vbi planè conſtat in iis verbis, *vixerunt & regnauerunt*, ſuppleri nominatiuum *animæ*, ex iis, quæ paulò ante præceſſerant, *Et vidi animas decollatorum.* Si ergo ſermo eſt de animarum reſurrectione, textu ipſo edocemur, de corporum reſurrectione non agi. Falſa ergo perſuaſio fuit, Apocalypſin, dū prioris reſurrectionis meminit, de corporum reſurrectione verba facere. Vbi autem ſtatuamus, non haB beri hic ſermonem de reſurrectione corporum, ſed de animarum ſanctarum: mox dilucidè cernitur, reſurrectionem eam non corpoream eſſe, ſed ſpiritualem & allegoricam; ſiue tranſitus viatorum & militantium in hac vita ad comprehenſorum & Beatorum ſtatum appelletur reſurrectio prima: ſiue propter ingentem fructum & vtilitatem, quæ ex Martyrum ſanguine in fide conuerſorum ad Chriſtum percipitur, Martyres ipſi dicantur reſurgere; de quo infrà.

Millenarij vnde ſui erroris anſam arripuerint.

Deinde, quamuis Millenarij in ſimplici hac allegoriæ acceptione, vt ſonat, prorſus aberrauerint: quod verò ad Apocalypſeos acoluthiam & conſequutionem attinet, decepti minimè ſunt, quippe occiſionem capitis 19. exponebant ipſi de cæde & ſtrage in Antichriſti exercitu per ChriC ſtum ipſum edenda. Beſtiam enim in ſtagnum ignis immiſſam de Antichriſto interpretabantur. Vnde draconis religationem & reſurrectionem animarum ſanctarum (quæ duo mox ſubſequuntur) accipienda eſſe quaſi res poſt vindictam de Antichriſto ſumptam euentura. Et certè, ſi Apocalypſeos ſeries & acoluthia obſeruetur, non minùs ipſe miror eos auctores, qui, in Beſtia in ignis ſtagnum detruſa cùm Antichriſtum intelligant, draconis tamen colligationem ante mille annos conſtituunt, quam eos, qui Millenariorum veſtigiis inſtiterunt. Etenim mea ſententia euidens in ipſo textu eſt, draconem & maris ac terræ Beſtias (de quibus cap. 12 & 13.) aduerſus Catholicam Eccleſiam coniuraſſe: huius autem belli exitum fuiſſe, vt maris Beſtiam & Beſtiam terræ dehiſcens tellus deuoraret, eaſq; in ſtagnum ignis deiiceret, draco verò in abyſſo mille anD norum ſpatium ligaretur. Quamobrem manifeſtè ipſi contextus ordini repugnant, qui draconem in abyſſo religant ante coniurationem & bellum, quod ſimul cum maris & terræ Beſtiis aduerſus Eccleſiam ſuſcepit.

Millenarios, alioqui deceptos, in Apocal. tamen ſerie & acoluthia rectè proceſſiſſe.

In eos, qui rerum ſeriē & conſecutionē in Apocal. expoſitione non obſeruarunt.

Millenarij igitur (eſto, in errorem ſint prolapſi.) conſequenter fuere loquuti. Exiſtimantes enim per maris Beſtiam Antichriſtum illum celebrem figurari, conſequentiæ tenuerunt ordinem, dum Gogi & Magogi bellum eſſe aliud ab Antichriſti bello, & eò poſterius aſſeuerarunt: abſonum namque omnino eſt, in maris Beſtia ſignificari Antichriſtum, & tamen per Gogi & Magogi bellum adumbrari ipſius Antichriſti perſecutionem.

Et quanuis nonnulli per occaſionem fabulæ Millenariorum latè diſputent, quo gradu ſit habenda opinio illa, quæ mundi durationem ſex mille annorum curriculo definit (de quo lege Maluendam libro 1. de Antichriſto cap. 28. 29. 30.) Hac tamen quæſtione conſultò ſuperſedeo. Nec E enim arbitror ipſius enodationem ad Millenariorum fabulam diſcutiendam requiri: cùm potiùs Millenarij ab ipſo mundi naſcentis exordio ad vniuerſalis vſque Iudicij diem ſeptem omnino annorum millia deſignent; nempe ſex millia ad reſurrectionem vſque Sanctorum, & mille deinceps ad generalem vſque reſurrectionem. Enim verò, quod ad Apocalypſeos expoſitionem ſpectat, ſiue ſex annorum millia effluxerint vſq; ad victoriam de Antichriſto reportandam, ſiue multò plura vel pauciora, id quidem interpretationem non variat de dracone, poſt maris Beſtiam ignito ſtagno demerſam, alligato per mille annos, & de ſpiritali Sanctorum reſurrectione vltimum Iudicij diem per totidem annos præcedente. Iam, quod nonnulli autumant de proportione & conuenientia, quæ inter ſeptem annorum millia & inter primam mundi hebdomadam reF peritur (dum dies vnus mille reſpondet annis) hoc, inquam, nihil eſt. Quid enim facilius, quàm fabulas & mera figmenta excogitare, quæ proportionem aliquam cum veris rebus habeant?

Millenarij quot annos totius orbis durationi adſcriberēt.

SECTIO II. *De ſecunda expoſitione.*

IN ſecunda interpretatione, quam ſuprà ex Fratre Ferdinando del Caſtillo retulimus, illud imprimis reperio, eā non rectè contextui aptari. Exorditur enim ea computandi ratio a Conſtantino: deinde ſtatuit, ab ea tempeſtate dæmonem colligatum fuiſſe ad Othomanæ vſque potentiæ

Iudicium de ſecunda expoſitione earum quæ ſuprà ſunt recenſita.

tentiæ primordia. Cùm tamen conſtet poſt Conſtantinum, eiuſque filios perturbatam fuiſſe Eccleſiæ pacem crudeliſſima Iuliani perſecutione. Quis ergo non fateatur, veriſimilius multò & probabilius argumentum inueniri, vt Iuliani tempore expeditus fuiſſe dæmon ad Gentes contra Eccleſiam illiciendas aſſeratur, quam Othomanæ domus atque potentiæ initio? Deinde quanuis iuſta videatur eſſe temporum ſeries & annorum computatio à Conſtantini æuo ad Othomanæ vſque tyrannidis exordium: ſi tamen oculos conuertamus ad dãnum & detrimentum Eccleſiæ illatum: multò aptiùs diceretur extricatus fuiſſe dæmon, quando Mahometicæ ſectæ impietas in lucem prodiit. Cùm enim Turcæ bello Chriſtianos affligere cœperunt, iá cum multis incommodis & ſanè grauioribus, Eccleſia fuerat per Mauros affecta, quod qui Africæ, Hiſpaniæ, Arabiæ, Syriæ & aliarum orbis partium hiſtorias peruolutarit, dubitabit nemo.

Verùm tamen re diligentiùs animaduerſa, cùm Mauri atque Turcæ non generatim publico edicto prohibeant Chriſtianos ſibi ſubditos, quominùs ſuam retineant religionem: huiuſmodi bella aduerſus Chriſtianos ſuſcepta nõ directè de Religione & Dei cultu; ſed de Imperio & dominatu agitantur. Et quidem nimia exaggeratio foret, ſi hoc Maurorum & Turcarum bellum Chriſtianis illatum catholicam Eccleſiã eò anguſtiarum redigere diceretur, quò Diocletiani perſecutiones redegerunt. Cùm autem dicitur dæmon poſt mille annos ſoluendus, conſtat his verbis indicari, perſecutionem tunc grauiùs & vehementiùs exarſuram, quàm veteres illius Romani Imperij Ethnici in eãdem Eccleſiam ſuſcitatas: id quod & Auguſtinus, & optimi quique Apocalypſeos interpretes ita ſentiunt.

SECTIO III. *De tertia expoſitione.*

Iudicium ac cenſura de tertia explicatione.

NIMIA fuit Vbertini temeritas & impudentia figuram myſtici Antichriſti ad Pontificẽ Ioannẽ 22. velle applicare, atque aſſerere, ipſius Ioannis tempore vaticiniũ Apocalypſeos de diaboli ſolutione poſt mille annos fuiſſe expletum. Neque enim licet tantoperè iracundiæ & furori indulgere, vt ſacrarum Literarum vaticinia pro noſtro libito ſiue indignatione potiùs ad ea detorquere velimus, quæ ſecundùm Spiritus Sancti mentem neutiquam fuiſſe conſtet. Hoc autem in hac explicatione ita eſſe facilè apparet. Primò, quia nugatorium planè eſt mille annorum computationem à beati Syluestri Pontificis morte exordiri. Secũdò, poſt demortuum Syluestrum accidit Iuliani perſecutio. Et tamen ita excæcatur Vbertinus, vt Iuliani tempore ſolutum eſſe dæmonem non putet; ſed id impletum eſſe arbitretur tempore illius Pontificis, qui Religioſis mendicantibus contrarius fuit. Ego quidem non omnia illius Pontificis acta probo; nec eius, aut patronum, aut iudicem ago: verùm quæ temeritas aut dementia eſt, Ioannis vigeſimi ſecundi tempeſtatem Eccleſiæ infeliciorem & calamitoſiorem, quàm Iuliani & Romani Imperij Ethnici reputare? Tertiò, Vbertinus cæco furore abreptus in mille annorum computatione manifeſtè peccat. Nam hic annorũ numerus à Syluestri Pontificis morte inchoatus, neutiquã fuit completus in Ioannis vigeſimi ſecundi electione; ſed in Benedicti ipſius ſucceſſoris; qui tamen Monachis mendicantibus infeſtus non fuit.

SECTIO IV. *De quarta expoſitione.*

Quid de quarta explicatione ſentiẽdũ ſit.

QVARTA interpretatio ligationem dæmonis referebat ad pacem & tranquillitatem, non vnius Romanæ Eccleſiæ & vrbis, ſed Eccleſiæ vniuerſalis. In hac explanandi ratione occurrit primò, quia cùm dæmonis colligatio, vbi de nuptiis agitur, ſpectet omnino ad ſecuritatem ſponſæ ſignificandam in eo, quòd ſui matrimonij felicitate potiatur: ſi ſponſa illa, ſiue vxor Agni, de qua agebatur (cuius etiam mentio fit capite decimo nono) non erat vniuerſalis Eccleſia, ſed ea, quæ eſt Eccleſiarum regina, vt ſuo loco expendimus, non quidem de vniuerſalis Eccleſiæ felicitate agetur in dæmonis religatione, ſed de proſperitate illius, cuius ibi potiſſimùm nuptiæ celebrantur.

Deinde vniuerſalis Eccleſia ex Eccleſiis peculiaribus, vt corpus ex ſuis partibus, coagmentatur. Quare non eſt omnino verum, Eccleſiam vniuerſalem fruituram ſui matrimonij pace & felicitate per mille annos, ſi tamen huius temporis ſpatio in multis Chriſtiani populi prouinciis infidelitas, atque hæreſes extulere caput, & ſublatus omnino eſt publicus Chriſtianæ religionis vſus: quin imò in nonnullis vix vlla Chriſtianæ fidei ſcintilla remanſit. Quod verò opponitur, per hos ſaltem mille annos Chriſtianam religionem in mundo vniuerſè non fuiſſe oppugnatam: id ſatis non eſt, vt verè affirmetur dæmon toti vniuerſali Eccleſiæ fuiſſe alligatus: Etenim alligatio dæmonis maximam denotat felicitatem in eo, quòd ſponſa domo ſponſi

A & myſtica matrimonij coniunctione fruatur: atqui dum in tot Chriſtianæ Eccleſiæ prouinciis adeò vehementer turbatur, qui verum perfectè eſſe poteſt, reſpectu totius Eccleſiæ vniuerſalis dæmonem eſſe conſtrictum?

SECTIO V. *De quinta expoſitione.*

Iudicium de quinta explicatione.

HÆc explicatio contendit Dæmonis colligationem de Chriſti paſſionis tempore intelligendam fore. Nititur autem illis verbis Marci 3.27. *Nemo poteſt vaſa fortis ingreſſu in domum diripere, niſi priùs fortem alliget.* Verùm ſicuti certum eſt, cõparationem fortis alligati ab Spiritu ſancto vſurpari ad efficacitatem Chriſti paſſionis denotandũ; qui dęmonem conſtrinxit, vt vinctos ab eius poteſtate eriperet; ita etiam certum eſt, ipſummet diuinum Spiritum B Tobiæ 8. 3. fuiſſe vſum dæmonis religati figura ad deſcribendam Saræ & Tobiæ matrimonij ſecuritatem. Ex his ergo duobus illius figuræ vſibus plerique putant in capite 20. Apocalypſeos ad Marci locum alludi. Mihi verò pro comperto eſt, non eò, ſed ad Tobiæ locum haberi reſpectum. Namque vt in Tobiæ libro alligationem dæmonis antecedit epulum & conuiuium, quod præcedenti capite, id eſt, ſeptimo deſcribitur; ſic in Apocalypſi epularum celebritas capitis 19. antegreditur dæmonis alligationem: & hoc in loco nullo modo antecedit alligatio fortis viri ereptionem captiuorum ex dæmonis poteſtate: ſed potiùs in ipſo textu innuitur non obſcurè Gentiles iam antea fuiſſe conuerſos; atque adeò domum Satanæ direptã. Nec in hac alligatione directè ſermo eſt de Satanicæ domus C direptione, ſed de pace & ſecuritate, qua ſponſa Agni puriſſimis matrimonij fructibus per multa fruatur ſæcula.

Duplex dæmonis alligatio in ſacris Literis indicata.

Duplex igitur eſt in ſacris Literis dęmonis colligatio: altera, vt eius diriperetur domus: & hæc facta eſt paſſionis Chriſti tempore; altera, vt Agni vxor ſui matrimonij felicitate pacificè diu perfruatur. Hæc autem dæmonis religatio executioni non eſt mandata, quoad ab vrbe Roma cultus idolorum fuit expulſus; vt videre eſt ex iis, quæ ſuperiùs expendimus.

De vtra prædictarum alligationum loquatur Apocal.

Quamobrem aſſerendum eſt, quamuis Chriſtus dæmonem conſtrinxerit, vt ei prædam auferret; poſteà tamen eum aliquo tempore liberum ac ſolutum reliquiſſe, vt Eccleſiam perſequi poſſet. Quando verò eò peruentum eſt, vt diabolus non iam poſſet receptam publicè Chriſtianæ religionis conſuetudinem Romæ impedire; tunc elegantiſſimè dicitur ligatus fuiſſe dæmon; ad D eum modum, quo ligatus eſt Tobiæ 8. vt ſcilicet deinceps Tobiæ ſponſa ſui matrimonij felicitate frueretur.

Hoc ampliùs roboratur ex totius libri acoluthia. Nam ſi dæmonis colligatio, de qua Apocalypſis loquitur, fuiſſet paſſionis Chriſti tempore impleta; minimè eſſet ad rẽ, vt in hoc capite 20. apponeretur: cùm manifeſtè conſtet, ex Apocalypſeos exordio recenſeri Synagogæ & Gentilitatis bella cum Eccleſia geſta: in quibus dæmon fuiſſe ſolutus figuratur, atque adeò exprimitur illius potentia aduerſus fideles, quos reapſe Iudæa expulit. Poſteà verò quã animaduertit, Eccleſiam ſeſe per Gentilitatem inferre; cum maris & terræ beſtiis fœdus iniit, & ipſe vt totius belli atque exercitus dux ad maris littus ſtetit. In his ergo liquidò apparet draconem, ſiue dæmonem nondum fuiſſe illigatum; E ac proinde ipſius ligationem fuiſſe totius belli exitum.

SECTIO VI. *De ſexta expoſitione.*

De ſexta explanatione iudicium.

RIBERA & Viegas, qui ſextam interpretationem de Dæmonum principis alligatione & ad inferos detruſione vehementer propugnant; ad eam roborandam affirmãt illa nomina, *Serpens antiquus, Diabolus & Satanas*, minimè conuenire, niſi dæmoniorum principi. Ad hæc, in Græco articulum dæmoni in hoc loco præponi: beatum itẽ Proſperum in dimidio temporis ſic legere, *Draconem illum magnum, illum ſerpentem antiquum*: quibus verbis videtur græcos articulos exprimere.

Sextæ interpretationis argumenta diſſoluuntur.

Ad hæc tamen reſpondeo; hoc etiam modo de aliquo exercitu ſermonem inſtitui ſolere: ſic enim Hiſpanè & in ſingulari & cum articulo dicimus, F *el Frances, el Turco.* Et quamuis locutio ipſa ſupremum Turcarum Imperatorem deſignet, tamen quod de ipſo dicitur, de ipſius etiam exercitu debet intelligi; vt ſi diceretur magnus ac ſupremus Turca fuiſſe deuictus. Quamobrem cùm hic Apocalypſeos liber ſit planè ænigmaticos, non video, vnde inferant Ribera & Viegas de ſolo dæmoniorum principe ſermonem haberi; ipſumque eſſe duntaxat, qui in barathrum fuit deiectus. Hoc namque arcanũ, quod ipſi putant Eccleſiæ in hoc loco retegi, ſuperuacaneum eſſet in Apocalypſi fuiſſe ſignificatum; cùm Riberæ & Viegæ expoſitionem ſequatur nemo. Quare huius myſterij nihil denuò in hoc libro ſcitur, præter ea, quæ priùs noſcebantur. Omnes enim pari conſenſione hoc in loco in Auguſtini expoſitionem pedibus eũt, qui libro 20 de

ciuit.

ciuit. cap. 7. quid sit dæmonis alligatio exponens, affirmat, nihil esse aliud, quam ipsius potestatem esse à seducendis hominibus coercitam atque frænatam. Et cap. 8. ait, *Alligari est, non permitti exercere totam potestatem, quam habet ad seducendos homines in suam partem vi vel fraude.* Vt ergo ligari dæmonem, ænigmaticè exponitur: sic etiam explicandum est tanquam ænigma, quod dicitur esse dæmonem detrusum in abyssum ibique clausum.

Prædicta expositio sexta impugnatur.

Iam, si ad rem ipsam attendamus, non magni admodum Ecclesiæ intererat dæmoniorum omnium Principem apud inferos vinctum retineri. Nam ex eo loco, si sibi fieret potestas, quam plurimum posset inferre damni; bellum ipsum administrando, & militum acies acuendo. Nam dæmonibus quidem non procul inferorum locus distat, quo minus pro libito ingredi, & egredi, ac ducem consulere possint. Atqui duces hoc pacto pugnare solent, procurando bellum, & instruendo, & vires animósque suis militibus addendo. Si autem Satanæ milites & administri sunt liberi & expediti; & ipse, quantumuis coniectus in vincula, eos flectit, moderatur, ac regit: parum Ecclesiæ refert, ipsummet dæmoniorum caput ac principem compedibus apud inferos irretiri. Lege historiam huic rei congruentem, quam Gregorius Magnus scribit libro tertio Dialogorum, capite septimo de dæmone, qui suos satellites visus est in Apollinis templo instruere, & rationem ab eis exposcere.

Responsio pro sexta expositione redarguitur.

Quòd si aliquis respondeat, eum esse ducem aliquem, non tamen imperatorem ipsum: saltem eo modo nocere potuisset dæmon in abysso alligatus, sicut dux ille, si in eo Apollinis templo religatus esset. Præter hæc, beatus Athanasius in vita sancti Antonij narrat, dæmonem ipsum Antonio apparuisse enormi corpore, capite ad cælum vsque porrecto, ac dixisse, se suo imperio & armis fuisse spoliatũ, postquam cunctas prouincias nomen Christi personabat. Vnde Antonius grates Deo agens, quòd nos è variis Satanæ munierit incursibus, ait, En ipse diabolus, qui huiusmodi cum suis satellitibus exercet astutias, nihil se posse contra Christianos fatetur. Curæ ergo Christianorum sit, ne per eorum inertiam vires dæmonibus præbeantur.

Dæmonem suo imperio & armis fuisse spoliatũ, postquàm Euangelij prædicatio toto orbe personuit.

Ex hac historia licet coniicere, Satanam non eo modo esse ligatum, quo putauit Ribera, cùm constet, eum ipsum Antonio apparuisse: sed ea ratione, quam & explicat Augustinus, & diabolus ipse fassus est.

Refutatur adhuc prædicta expositio.

Nec solùm dæmoniorũ principes, sed totus etiã tartareæ regionis exercitus eo modo vinctus & illaqueatus est, vt nec princeps ipse, nec eius copiosa phalãx possint cõtra Romana Ecclesiã præualere, impediẽdo videlicet publicũ Catholicæ religionis vsum. Quid enim hanc ad rem proficeret, eorum vnum in inferorum regione custodia inclusum detineri, si ex eo loco ceteros omnes administrat, regit, atque in prælium accendit, nec non ipsi soluti remanent, vt damnum idem ac detrimentum, quod antea, inferant? Denique illud ad huiusmodi alligationem permagni refert, Christi virtute & Angelorum ministerio vim ac potestatẽ dæmonum frænatam esse atque compressam. Enimuerò dæmoniorum principem in peculiari aliquo loco à singulari Angelo teneri constrictum, id sanè ad Ecclesiæ securitatem parui momenti erat. Ac proinde non est verisimile, eum esse huius ænigmatis sensum. Et quidem in bona phrasi non videtur aliquis Angelus posse detinere dæmonem alicui loco alligatum, quin ipse etiam Angelus ab eodem loco non recedat. Nimiæ autem simplicitatis esset, persuadere sibi Angelum, qui dæmonem alligauit, velut alligatum in inferno per annos mille permanere: aut ænigma hoc accipere, vt sonat.

SECTIO VII. *De B. Prosperi suspicione.*

De 7. expositione iudicium.

DE hac suspicione satis est ostendere, eam solido fundamento non niti, quod sic facilè monstratur. Nam cõiuratio illa, quæ Apocalypsis capite duodecimo & decimo tertio inter draconem & vtramque maris ac terræ Bestiam facta describitur, nullo modo refertur (vt constat) ad illud tempus, quod Christi passionem antecessit; sed ad bellum post Christi mortem in Ecclesiam susceptum, cuius belli exitus eiusmodi est, vt duplex Bestia in stagnum ignis detrusa sit, & draco in abysso religetur. Hæc ergo alligatio non potest intelligi facta, quo tempore Prosper suspicatur.

SECTIO VIII. *De Aureol. explicatione.*

Octaua expositionis censura.

FIGVRARVM Apocalypseos accommodatio ad exigua atque minuta historiarum segmenta tolerari vtcunque potest; dummodo ne hæc fuisse præcipua Spiritus sancti mens asseratur. Hoc enim si crederetur, iniuria irrogaretur Ioanni, ne dicam ipsi Spiritui sancto. De hoc diximus in prolegomenis notatione 11. Et in præsenti quidem

A quis non videat in simpulo excitare fluctus (quod aiunt) qui in Calixti decreto asserit dæmonis per mille annos alligati prophetiam fuisse impletam? Deinde si huiusmodi foret sensus, dicendum necessariò esset, draconis & duarũ Bestiarum conspirationem eò solùm spectare, vt Principibus sæcularibus potestas in Ecclesiasticis electionibus fieret; quod nemo sanus probabit. Postremò Aureoli & eius sectatorum expositio, quæ mille annos accipit pro toto temporis decursu, quo mundus durabit, perspicuè textui refragatur. In eo enim dicitur exactis mille annis soluendus dæmon, vt Ecclesiæ rursus bellum inferat.

SECTIO IX. *De Vbertini & aliorum &c.*

Noua expositionis censura & impugnatio.

B PRIMÒ, esto, ad tempus post Antichristi mortem futurũ reseruetur maxima & præstantissima Ecclesiæ prosperitas spiritalis pariter ac temporalis. Contextus saltem Apocalypseos minimè patitur, draconis alligationem ad id temporis reuocari. Etenim simul atque Ecclesia ad Gentilitatis desertum perrexit (vt cap. 12. describitur) illico bellum moueri incipit, quod in eam vtraque maris ac terræ Bestia cum dracone coniuratæ gesserunt. Hoc autem bellum, vt sæpiùs diximus, postremò terminatur duarum Bestiarum ad inferos præcipitio, & draconis alligatione. Illud igitur bellum, quod Ecclesiæ fuit illatum, vbi primũ ipsa ad Gentilitatem migrauit, omnino confectum fuit, quãdo idololatria ex toto Romano orbe expulsa est. Quare nulla ratione cohæret eorum opinio, qui arbitrantur draconem hactenus non fuisse ligatum.

Secundum argumẽtum contra 9. expositionem.

C Secundò, Apocalypsis asseuerat, colligationem draconis per mille omnino annos futuram, quod in breui annorũ spatio verum comprobari non potest. Credere autem, mũdum post Antichristi cædem tot sæcula duraturum, vt in ipsis mille annorum loquutio impleri verè possit: id sanè non modò communi doctorum consensioni reclamat; sed etiam ipsimet Apocalypsi: quippe in Apocalypsi adeò exiguum reputatur tempus illud ab Antichristi morte sequuturum, vt quod attinet ad loquendi rationem, non plus spatij ad diem vsque extremi iudicij cõstituat, quàm quod ad Antichristi persecutionem præfinit. Quare, quod nonnulli excogitarunt de trecentis quinquaginta annis; & alij de septingentis: hoc totum vanum prorsus & sine fundamento est.

Tertium argumentum contra eandẽ expositionẽ.

D Tertiò, quicumque alligationem dæmonis existimant nõ fore implendam vsque ad Antichristi mortem; consequenter debent asserere, bellum Gogi & Magogi esse persecutionem aliam, quam Ecclesia mille annis post Antichristi mortem sit passura: quæ etiam singularis est opinio, minimeque probabilis. Quod enim Ecclesia pro certo habet, illud est, Antichristi persecutionem prope mundi finẽ exarsuram; ac proinde Gogi & Magogi bellum pro comperto esse debet, non aliud ab Antichristi persecutione esse. Quippe textus ipse mille annos terminat Gogi & Magogi bello. Porrò mille item annos Antichristi persecutione terminari, asserunt Augustinus 20. de ciuit. capit. 7. Gregorius 9. Moral. cap. 1. & lib. 35. cap. 20. Primasius, Beda, & optimi quique Apocalypseos interpretes.

Quartum argumẽtum.

Quartò, illi etiam auctores sibi persuadent, dæmonem nondum fuisse constrictum: quia Ecclesia nondum ea pace E & prosperitate spiritali & temporali potita est, quæ sibi in hac vita erat promissa. Qua in re parum grauiter & magnificè sentiunt de vera Ecclesiæ pace & felicitate, quam in meliori sui parte est assequuta. Etenim diuini Spiritus copia & affluentia, quæ primitiuæ Ecclesiæ quondam, & deinceps spiritalibus viris affatim elargita est, magna cum energia & proprietate appellatur pulchritudo pacis & salutis abundantia. Et sanè inter sæuissimas persecutiones fruuntur homines verè spiritales vberiore pace & Euangelica felicitate. Atque in hac doctrina diu multumque versatis compertum est, illustriorem multò & præstantiorem à Deo sanctitatem suis ferè impertiri in medio ipso persecutionum æstu ac puluere, quàm in temporalis pacis otio atque vmbra. Quamobrem hallucinabitur profectò, qui existimarit, deficientibus Ecclesiæ hostibus & toto orbe Christi fidem amplexante, tunc sanctorum hominum & Dei familiarium sanctitatem fore clariorem. Non ita Augustinus existimauit, qui gigantum nomine dignos cẽsebat eos, qui Antichristo essent obstituri. Simili etiam ratione assero, procerissimos fuisse gigantes, qui primitiuæ Ecclesiæ tempore sanctimonia & vitæ integritate floruerunt. Verum quidem est, Catholicam Ecclesiam iure optimo à summo ac præpotenti Deo pacem exposcere, *vt quietam & tranquillam vitam agamus.* Nam immanis persecutionis tempore multi solent à fide deficere. Qui verò firmi stabilesque persistunt, næ illi probatæ & spectatæ virtutis sunt. Et hanc ob rem Paulus dixit 1. ad Corinth. 11. 19. *Oportet & hæreses esse, vt & qui probati sunt, manifesti fiant:* similiter oportet & persecutiones esse. E contrario

Persecutionũ tempore præstantiorem ferè sanctitatem suis Deus impertiri.

Verã fideliũ virtutem ac pietatẽ, persecutionum tempore probari & spectari solere.

autem pacatis & tranquillis temporibus experimento cōpertum eſt, intra paucos annos ſanctitatis vigorem in multis remitti, & paulatim vitioſos mores ſerpere. Quapropter diuina prouidentia variam hanc telam ac verſicolorem proſperitate & aduerſitate ſapientiſſimè attexit: vt nec durante diutiùs perſecutionum æſtu, electi deſpondeant animos; nec pace & tranquillitate diu perſeuerante, excellens virtus & ſanctitas ſqualore ſituque obſita exoleſcat. Mille autem anni, quibus ligandus eſt dæmon, neutiquam de tanta tâmque tranquilla pace accipiuntur, vt hoſtes deſint omnino & hæretici, qui bello interdum Eccleſiam infeſtent: ſed totus hic pacati temporis decurſus eò redigitur, vt in Romana Eccleſia, depulſo idololatriæ cultu, publica religionis Catholicæ profeſſio per multa ſæcula perſeueret: vt hoc pacto peculiares Eccleſiæ faciliùs à ſuo capite inſtitutionē, doctrinam ac lucem poſſint accipere, quam Deus voluit per Eccleſiam Rom. illis communicari.

Notandum inſuper eſt, antequam nuptiæ cum Romana Eccleſia per receptam publicè Chriſtianæ fidei conſuetudinem celebrarentur, cùm in aliis Chriſtianis Eccleſiis per ordinem diſperſis fidelium numerus exiguus fuerit, & ferè omnes ſanctitate inſignes; idcirco non adeò fuiſſe neceſſariū, vt Romanæ Eccleſiæ communione facilè poſſent frui: rei namque difficultatem ſuperabat egregia fidelium virtus & vitæ integritas, & paucioribus hominibus minùs frequens cum Roma communio ſatis erat. At verò, poſtquàm ad Chriſti fidem totius Rom. Imperij moles incubuit, cùm fidelium numerus in ſingulis Eccleſiis magnopere excreuiſſet, cúmque in ingenti numero inſignis illa virtus, quæ in paucis priùs elucebat, non ita facilè conſeruetur; opus fuit Romanam Eccleſiam, vt ceterarum omnium caput, intentiores pro ipſis agere excubias, atque adeò ipſarum frequentiam & Romam recurſum magis eſſe aſſiduū. Quā ad rem ſummi momenti fuit, vt Romæ publicus religionis vſus vigens perſiſteret.

Eccleſiaſticæ pacis fructus & emolumenta.

Præter hæc, quamuis perſecutionis tempore ſanctitas & conſtantia viriliter pugnantium magis magiſq; ſpectetur, in pace tamen & tranquillitate poteſt multò magis monachorum & clericorū numerus augeſcere; quorum ope & adminiculo Romana Eccleſia ceteris oportebat ire conſultum. Hanc ob rem vniuerſo Chriſtiano populo valde expediebat, vt Rom. Eccleſia otio & tranquillitate frueretur: alioqui non poſſet copioſum religioſorum hominum & clericorum numerum in ceteras prouincias dimittere. Conſtat autem, tam eas Eccleſias, quæ pace & ſerenitate conquieſcunt, quàm quæ inteſtina hæreticæ peſtis lue iactantur (vt nunc Eccleſia Anglicana) maximis fuiſſe beneficiis cumulatas per eos ipſos monachos & clericos, qui ab Romana Eccleſia eò ſunt deſtinati. Nam per religiones à ſummo Pontifice approbatas, plerūque ſunt Eccleſię inſtauratæ, & ad priſtinū ſanctitatis florē reuocatæ. Idemq; dixerim de nouis Eccleſiis, quæ diuino inſpirante numine ſunt denuo in iis locis erectæ, vbi nuſquam antea fuerant; ſicuti apud Indos tam Orientales, quam Occidentales, apud Iaponios, aliáſq; complures infidelium regiones.

Religioſæ familiæ quātū obſequy præſtiterint Eccleſia in fidei propagatione & conſeruatione.

Et quemadmodum initio plurimùm Romanæ Eccleſiæ interfuit, vti perſecutionibus & aduerſitatibus fundaretur & increbeſceret, quod magnus eſſet fidelium in vera ſanctimonia feruor: non aliter poſtquàm charitas in Chriſtianorum vulgo refrixit, conſentaneum maximè fuit, vt Romana Eccleſia ita pacata & tranquilla perſiſteret, vt ſemper in ea manifeſtus Chriſtianæ religionis vſus vigeret. Nā hiſce temporibus, quibus non ita charitatis æſtus efferueſcit, imminebat periculum, ne vehemens perſecutionis vētus Chriſtianæ fidei lucernā ferè extingueret in ea prouincia, vbi graſſatur. Licèt autem Deus, vt iudex ſeueriſſimus ſoleat interdum in aliquas animaduertere Eccleſias, bellorum & perſecutionum permiſſu, quibus fidelium numerus in eis prorſus extinguatur, & Chriſtianæ Eccleſiæ in iis deſtruantur prouinciis: verùm cùm ex Romanę Eccleſię conſtantia & firmitudine totius Chriſtiani populi ſalus & incolumitas penderet, ideo Eccleſiæ ipſi Romanæ promiſſum à Deo fuerat, eius fidem nunquam defecturam. Et propterea, poſtquàm priſtinus ſanctitatis ardor refrigeratus fuit, non adhuc permiſit Deus, Romanā Eccleſiam eò miſeriarum deuenire, vt in ea publicum Catholicæ religionis exercitium deeſſet, vſque ad ipſa Antichriſti tempora. Tūc enim vt Eccleſiæ extrema primis reſpondeant, & ſtrenui milites agmen claudant, decreuit Deus, vt grauiſſima & generali perſecutione Eccleſiæ ipſius virtus ſummopere ſpectetur: ita tamen, vt ipſa priùs firmiſſimo diuinæ gratiæ præſidio, & ſanctiſſimorum religioſorum adminiculo fulta ſit. Victoriam verò de hac perſecutione ab Eccleſia comparandam proximè ſequetur extremi iudicij dies

Cur Romanæ potiſſimum Eccleſiæ fidē nunquam Deus permiſerit deficere.

SECTIO X. *De opinione Hortulani.*

COSMI Hortulani opinio deuitat quidem nonnulla incommoda, in quæ Ioachimi, Vbertini, Seraphini, Pannonij, & Bulengeri opinio prolabitur. Nam draconis ſolutionem refert cum ceteris ad Antichriſti perſecutionis tempus: & de hac perſecutione intelligit, quæ de Gogi & Magogi bello traduntur. Adhuc tamen valde aberrat Hortulanus, dum arbitratur, nondum aduenisse tempus, quo vaticinium de draconis alligatione & in abyſſum incluſione compleatur. Cōſtat enim ex continuata Apocalypſeos ſerie ac filo, finem belli aduerſus Eccleſiam geſti, poſtquàm ad Gentilitatis deſertum migrauit, non eſſe alium, quàm vt duæ Beſtiæ capitis 13. in ignitum ſtagnum, draco in vincula & in abyſſi puteum conijciantur. atqui bellum illud negari non poteſt, quin multis abhinc ſæculis ſit prorſus confectum: certum igitur eſt ante annos quam pluſimos dæmonem fuiſſe ligatum.

Indicium de decima explicatione.

Improbatur prædicta explicatio.

Deinde, quamuis verum ſit, allegoriam de alligato dracone ad magnam aliquam Eccleſiæ renouationem & reformationem applicari poſſe, & ſingillatim ad ſanctiſſimarum religionum inſtitutionem, & ad vberrimos fructus, qui ex illis percipiuntur: verùm huiuſmodi renouationum præteriere complures: aliam autem multò maiorem & cōmuniorem ſibi polliceri ante Antichriſti aduentum, quę ſit mille annos aut longinqua ſæcula duratura: id ſanè nec in ſacris Literis, nec in veriſimilibus coniecturis ſolidatur. Imò verò coniunctio illa externæ pacis maximæ diuturno tempore permanſuræ, & eiuſmodi ſtatus Eccleſiaſtici, in quo nihil inſtaurandum aut perficiendum reperiatur, illa, inquam, coniunctio conficta omnino eſt, & quæ prudentibus viris nequaquam probetur. Illud enim certò ſolet accidere, vt poſt diuturnam pacem plurima ſequantur vitia: deinde multa ſint neceſſe & denuo reformanda & perficienda. Tametſi autem in otio ac pace ſacræ religionis & diuinus cultus florere ſolent: at nec fideles omnes Religioſorum inſtituta profitentur, nec diuinis commentationibus ſe totos dedunt: nec verò cum ipſis religionibus meliùs & perfectiùs agitur longiſſimæ pacis & proſperitatis tempore, ſicuti experientia ſæpiùs docuit. Etenim in religioſas familias diutina pace & tranquillitate paulatim etiam ſe inſinuat ignauia atque ſocordia; & naturæ noſtræ infirmitas ac fragilitas ad deteriora ſemper vergit. Porrò maiorē nobis felicitatem in futura ſæcula polliceri, quàm quæ in primis Eccleſiæ temporibus pace & proſperitate viguit, hoc certè nec diuturno experimento, nec prudentiæ conſonum; *nam quid eſt, quod erit, niſi id quod fuit?*

Secunda expugnatur decima expoſitionis.

Denique quidquid prudenter ſperari poteſt de ſacrarum religionum inſtitutione, de ſacrificiorum & ſacramentorum frequentia, totum id iuxta noſtram expoſitionem includitur in promiſſione Romanæ Eccleſiæ facta, videlicet draconem illi conſtrictum & incluſum teneri, quoad Antichriſtus adueniat. Inſtitutio enim religionum, Sacramētorum frequentia, & quæ inde ſubſequuntur, ſunt quidam promiſſionis huius fructus & emolumenta. Dum enim cōmunis Catholicæ fidei exercitatio Romæ vigeret, quæ Dei eſt clementia, inſtituendæ erant ab ipſa Romana Eccleſia Religioſorum familiæ, & Dei Spiritu confirmandæ, & aliis priſtinum ardorem remittentibus aliæ ſubindę denuo erigendæ, atque hic fructus per totum terrarum orbem diſſeminandus. Ille autem Sabbathiſmus, quem vniuerſæ Eccleſiæ in hac vita Hortulanus per longa ſæcula pollicetur (in quo nihil ſit, quod reformationem poſtulet) fictus omnino & commentitius eſt. Et ſanè qui aſſerat ante aduentū Antichriſti Deum generatim fidelibus ſeſe communicaturum abundantiori diuini Spiritus gratia, quàm primitiuæ Eccleſiæ tempore ſeſe impertiit, næ illum cenſoria virga dignum reputarem. Tandem opinari, nondum acceſſiſſe tempus alligandi dæmonis, & tamen ante Antichriſti aduentum per mille annos ligatum iri, id non aliud eſt, quam mundo plures adhuc vitæ annos adſcribere, quàm quiſpiam ei promittere poteſt.

Tertia eiuſdem interpretatio impugnatur.

SECTIO XI. *De multiplici alligatione, quam Auguſtinus locus ad draconis alligationem applicat.*

NON eo inficias, alligationis allegoriam ſapienter poſſe accommodari ad id, quò Auguſtinus applicat. Ceterùm non hic eſſe poteſt germanus Apocalypſeos ſenſus: quæ enim deſcribitur alligatio durat mille annos. Et quamuis verum ſit tunc vnicuique fidelium fortem verè alligari, quando ab illo tanquam vas eripitur: in hoc tamē ſenſu non ſingulis per mille annos alligatur. Quippe nec ſingulis draco ſoluitur, hoc eſt, vt ipſos re ipſa in fraudem inducat; nec enim fideles omnes poſteà ſeducit: & reſpectu eorum, quos reapſe decipit, non fuit per mille annos alligatus. Ex quo euidens eſt ligationem hanc, de qua Apocalypſis loquitur, non eſſe reſpectu vniuſcuiuſque fide-

De 11. interpretatione iudicium.

lium, ſed totius Eccleſiæ generatim loquendo. Et Auguſtinus quidem nullo modo Apocalypſeos locum aliter explicat. Nam aliud eſt doctrinam huius loci aliqua ratione ad ſingulos applicare, aliud verò genuinam & cohærentem cum textu explicationem tradere.

SECTIO XII. *De Alfonſi Caſtrenſis expoſitione.*

Duodecima explicationis cenſura, & refutatio.

QVæ ſit germana expoſitio eorum, quæ de animabus ſanctis infra dicuntur, nempe, *vixerunt & regnauerũt cum Chriſto mille annis*, & de reliquis deinde, *Cæteri mortuorum non vixerunt, donec conſummentur mille anni*, dicemus de hoc ſuo loco: vbi planũ faciã, hos mille annos eſſe illos ipſos, quibus draco cõſtrictus eſt. Nihilominùs tamẽ ex cõtextu ipſo manifeſtum eſt, draconis religationẽ non referri ad Beatorum ſecuritatem, & felicitatem (vt Alfonſus Caſtrenſis opinatur) ſed ad pacem ac tranquillitatem huius vitæ, & ad publicum Chriſtianæ Religionis vſum. Etenim ſi, vt toties à nobis inculcatum eſt, bellum Eccleſiæ illatum deſinit in duarum Beſtiarum immiſſionem in ſtagnum ignis, & in dæmonis alligationem per mille annos, vltra quos ſoluitur, & Gogi ac Magogi bellum ſiue Antichriſti perſecutio ſequitur: quis in hoc contextu non videat, iis ipſis, quibus antea illigatus erat dæmon, poſtea diſſolui poſt mille annorum curriculum? Si autem fieri non poteſt, vt ſoluatur ad beatorum felicitatem perturbãdam; non ergo reſpectu ipſorum Beatorum dicitur fuiſſe antea per mille annos ligatus, ſed reſpectu militantis Eccleſiæ, aut alicuius partis ipſius. Violenta ergo eſt explicatio, & nulla ratione probabilis, quæ draconis alligationem ad Beatorum ſecuritatem refert.

Præterea hac ratione non deſcriberet Apocalypſis finem illius belli a dracone & Beſtiis contra Eccleſiam excitati. Nam ſi alligationis ſenſus foret bello militanti Eccleſiæ à dæmone inflicto non interpellari Beatorum tranquillitatẽ: hoc minimè eſſet promittere militanti Eccleſiæ in hac vita finem illius belli & pacem ac ſecuritatem ſucceſſurã. Quia licèt perſecutio nunquam habitura eſſet finem; adhuc verum erat, eo bello non interrumpi cælitum quietem ac pacem. Demùm illa interpretandi ratio, nimirum, *poſt mille annos*, perindeeſſe, atque ſine vllo Beatorum felicitatis impedimento, violentam prorſus ſubtilitatem præ ſe fert, & cui nulla ratione intellectus acquieſcit.

NOTATIO IV.

De alluſione ad Iſaiæ locum in alligatione Dæmonis.

Explicatur Iſaiæ locus c. 24. n. 21. & 22.

TVRRIANVS noſter lib. de Euchariſtia c. 31. contendit, in dæmone per mille annos religato alludi ad Iſaiæ locum c. 24. n. 21. & 22. vbi ſic habetur, *In die illa viſitabit Dominus militiam cæli in excelſo, & ſuper reges terræ, qui ſunt ſuper terram: & congregabuntur in lacum, & claudentur ibi in carcere, & poſt multos dies viſitabuntur.* vbi 70. interpretes legunt, *per multas generationes viſitatio eorum.* Quæ verba exiſtimat Turrianus referri debere ad annos mille, quibus in Apoc. ligatus dicitur draco. Ea verò, *viſitabit ſuper militiam cæli*, affirmat impleta fuiſſe in idololatriæ expulſione, cuius præcipua pars aſtris (quæ in ſacris Literis vocantur militia cæli) cultum & venerationem deferebat. Quos autem Iſaias nũcupat *Reges terræ*, ait dæmones eſſe, qua ratione eos nominat Paulus *mundi rectores*. Ac demũ aſſeuerat, *congregari in lacum, & in eo tanquam in carcere claudi*, idem eſſe quod ſignificauit Ioannes, cùm dixit, draconem in abyſſum mittendum, & ianuam claudendam, atque ſignandam. Hæc Turrianus.

Obiectio contra propoſitã Iſaiæ expoſitionem.

Verùm aduerſus Turriani coniecturam primò obiiciet aliquis, non cohærere, vt Ioannes in præſenti ad eũ reſpiciat locum. Nam illius c. Iſaiæ argumentum minimè patitur, quod neceſſarium ad eam alluſionem videbatur omnino, nimirum vt concluſio illa militiæ cæleſtis & regum terræ in carcere non ſit æterna, ſed poſt mille annos diſſoluenda. Argumentum enim eius cap. (vt videre eſt in Cyrilli, Hieronymi, & Procopij expoſitione) continet vindictã, quam Deus eſt de peccatoribus in extremo iudicio ſumpturus, quæ vindicta nullo vnquam fine terminabitur. Hoc ex eo roboratur, quòd Catholici Doctores in eo loco errorem Origenis notant inde colligentis inferorum ſupplicium non eſſe æternum.

Solutio obiectionis.

Huic tamen obiectioni reſpondeo, verum ac ſolidum Iſaiæ argumentum c. 24 eſſe illud, quod perſpicuis verbis aſſerunt Euſebius, Theodoretus, Forerius, & Leo Caſtrenſis de reprobatione Iudæorum poſt Chriſti reſurrectionẽ, & de pœnis ex eis ſepetendis. Nec contra facit expoſitio Hieronymi, Cyrilli, & Procopij: Quia ſæpe in ſacris Literis in ſupplicio de aliqua gente ſumendo, & præcipuè in Ieroſolymæ & Iudææ euerſione vſurpatur comparatio ab vniuerſalis iudicij die: & propterea coniungi ſolet diſputatio de Ieroſolymæ vaſtitate cum extremi iudicij die, aut fortaſſe à priuato & peculiari iudicio tranſitio fit ad vniuerſale: qua ratione Arias Montanus (qui ſibi perſuadet, in illo Iſaiæ cap. directè agi de clade per Nabuchodonoſorẽ Gentibus afferenda) ab eo excidio tranſit ad vniuerſalis iudicij diem, & de generali reſurrectione exponit verba illa, *Viſitabit Dominus ſuper militiam cæli in excelſo.* Ipſe tamen veram reputo Euſebij, Theodoreti, Forerij & Leonis Caſtrenſis ſententiam: qui pro illius capitis argumento deſignant Iudaici populi reprobationem poſt reſurrectionem Chriſti Domini. Quare quod verſu 4. dicitur, *Relinquentur homines pauci*, & verſ. 13. *quomodo ſi pauca oliuæ, quæ remanſerunt, excutiantur ex olea, & racemi, cùm fuerit finita vindemia*, interpretãtur hi auctores de paucis hominibus, quos Deus ex eo populo delegit, vt ipſis ſui Euangelij diuitias impertiret, vtque illi eaſdem Gentilitati communicarent. Atque ita de illis dicitur verſu 14. *Hi leuabunt vocẽ, atque laudabunt, cùm glorificatus fuerit Dominus: hinnient de de mari.* quod ad gaudium & voluptatem de Gentium cõuerſione ſuſceptam reuocandũ eſt; quia *aquæ multæ ſunt populi multi*, & maris ſymbolo Gentilitas in ſacris Literis deſignatur. Et confirmatur ex eo, quod verſu 15. ſequitur, *Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum, in inſulis maris*: vbi certum eſt, remotas prouincias, vt Italiam, Hiſpaniam, Galliam, maris inſulas appellari.

Turriani expoſitio vera comprobatur.

Confirmatur, quia præcedente capite, nempe 23. quamuis figura ipſa deſumatur a Tyri euerſione per Nabuchodonoſorem exequenda, præcipuus tamen ſenſus propheticus reſpicit myſticam Romæ ethnicæ vaſtationem, cui Scriptura appellationem Tyri attribuit, ſicut etiam Babylonis, vt notauimus capite 18. Nænias enim, quibus Tyri euerſio prædicebatur eſſe lugenda, explicat Apocalypſis de lugubri lamento, quo proſequuturi erant Gentiles Romæ conuerſionem. Atque hic ipſe (vt mihi obſeruauimus) erat proprius & genuinus verborum Ezechielis ſenſus. Cùm igitur in capite vigeſimo tertio Iſaiæ præcipuus ſcopus in Gentilitatis conuerſionem (cuius caput erat Roma ethnica) dirigatur, facilè cernitur, congruenter connecti tractatum de Iudæorum reprobatione, & de Ieroſolymæ rebellis ſupplicio cum Gentilitatis conuerſione & cum myſtica vindicta de Roma ethnica ſumenda. Et ſicuti alias à Iudaici populi reprobatione fit tranſitus ad electionem Gentilitatis; ſic è contrario nonnunquam a Gentilitatis conuerſione aptiſſimè ad reprobationem ſynagogæ tranſitur. Nam vtraque ratione opportunè agitur, quam fuerit diuerſa Iudæorum ſors à ſorte Gentilium, quámque contraria. Quòd autem aliis terræ nomen, aliis nomen maris applicetur (vt in contextu capitis vigeſimi quarti Iſaiæ apparet) miram continet energiam, atque elegantiam, vt ſæpe in Apocalypſi vidimus; præſertim capite 1. & decimo. Demùm cum hoc ipſo argumento capitis 23. & 24. conſonat optimè contextus capitis 25. vt legenti planum fiet.

Qua ratione Iſaias ſuperiore loco, & Ioannes hic, vbi de diaboli alligatione, ſe mutuò reſpiciant.

His præſtitutis, expendendum eſt diligenter, quo pacto conſentiat, vt in iis verbis, *Viſitabit Dominus ſuper militiam cæli in excelſo, & ſuper reges terræ, & congregabuntur in lacum, & claudentur in carcere, & poſt multos dies viſitabuntur*, reſpexerit Propheta ad illud ipſum, quod Ioannes Apocalypſis capite vigeſimo deſcribit, vbi de diaboli alligatione per annos mille. Pro huius ergo ſenſus explicatione neceſſariũ eſt (vt ex ipſo cõtextu patet) ſuppoſitũ eorũ verborũ, *Claudentur in carcere, & poſt multos dies viſitabuntur*, eſſe cæli militiam, & reges terræ. Ex quo infero, explicationes Ariæ Montani & Leonis Caſtrenſis violentas eſſe. Arias enim cæli militiam de aſtris, reges terræ, de regibus mortalibus explicat: quod verò ſequitur *claudentur in carcere*, non ad aſtra, ſed ad omnes homines applicat, propter ſepulcra ipſa, quibus poſt mortem, quaſi vincti & incluſi retinentur: at *viſitari poſt multos dies*, interpretatur de generali reſurrectione. Eo enim die mortui omnes de ſepulcris egredientur. Leo etiam, cùm per cæli militiam intellexiſſet dæmones, & de iiſdem etiam reges terræ explicaſſet: nihilominùs quod dicitur, *Claudentur in carcere, & poſt dies multos viſitabuntur*, ad Iudæos applicat; qui poſtquam multis retro ſæculis in infidelitatis carcere fuerint incluſi, ſub mundi finem in Eccleſiam introducendi ſunt. Hæc illi. Verùm vtramque expoſitionem coactam & violentam arbitror. Contextus enim exigit, vt de cæli militia & regibus terræ ſit ſermo, cùm dicitur, *claudentur in carcere, & poſt multos dies viſitabuntur.*

Apud Iſaiæ locum adductũ duplicis viſitationis eſſe mẽtionẽ.

Secundò, veriſimile valdè eſt, quamuis iidem ipſi ſint viſitati (cùm dicitur, *viſitabit Dominus ſuper militiam cæli, & ſuper reges terræ* & cùm deinde additur, *& poſt multos dies viſitabuntur*) nihilominùs diuerſas longè eſſe viſitationes. Nam viſitatio prima eſt ad comprehendendum & includendum in carcere; ſecunda, ad ſoluendum & libe-

 randum

randum. Ac primò, ita sentiunt Forerius, Leo Castrensis & Arias Montanus. Nam *claudentur in carcere*, explicant (vt textus quidem ipse necessariò exigit) de comprehensione; illud verò, *Post dies multos visitabuntur*, interpretantur de comprehensorum è carcere liberatione. Nec est cur id nouum cuiquam videatur. Constat enim, apud sacras Literas verbum *Visito* vtrique significationi deseruire, & modò ad pœnam & supplicium, modò ad libertatem & impunitatem trāsferri. Vtraque autem significatio in eiusdem verbi repetitione pereleganter coniungitur. Præsertim, quia cùm priùs dicitur, *Visitabit super militiam cæli*, manifestò mox exponitur visitationem eiusmodi perinde esse atque alligare & in carcerem detrudere. Cùm verò subditur, *Et post multos dies visitabuntur*, congruentius est, vt *post dies multos* idem sit, atque post dies multos ab inclusione & in carcere retentione. Deinde vinctum siue in carcere detentum, inuisere, in recepta sacrarum Literarum loquutione, idem est, atque ipsum de carcere educere ac liberare: vt patet ex illo Ieremiæ capite 29. numero 10. *Cùm cœperint impleri septuaginta anni, visitabo vos.* Et quamuis Septuaginta non verterint, *post dies multos*, sed *per generationes multas*: dubitari tamen non potest, quin Vulgatus in hoc Hebraicam expresserit veritatem, vt ex Pagnini, Montani atque Forerij versione constat.

Per cæli militiam in Scripturis idololatriam sæpe significari.

Tertiò, cùm in prima illa visitatione, vbi propheta ait, *Visitabit Dominus super militiam cæli, &c.* sermo sit de tempore, quo Deus Iudæos erat repulsurus, & vocaturus Gentes (vt suprà statuimus ex contextu ipso, necnon ex Eusebio, Theodoreto, Forerio, atque Leone Castrensi:) probabile valdè est, in iis verbis, *Visitare militiam cæli, &, claudere eam in carcere*, contineri allegoriam, qua significetur Deum ex toto orbe depulsurum idololatriam, nec passurum, vt rursus caput multa per sæcula attolleret. Iam, quod Turrianus ait, per cæli militiam sæpe in sacris idololatriam & inanem idolorum impietatem denotari: id ex multis Scripturæ locis manifestum est, in quibus militiam cæli adorare, vel ei seruire, idem est, atque idololatriæ operam dare. Quippe hæc est communior ac receptior idolorum colendorum ratio. Lege Deuteron. cap. decimo septimo, & 4. Regum vigesimo primo, num. tertio & quinto, & capite vigesimo tertio, num. 4. & 5. & 2. Paralipomenon capite 33. num. 3 Ieremiæ capite 19. numero 13. Sophoniæ capite 1. numero 5. Actuum capite 7. numero 42. Et quoad hanc partem manifestè Turriano fauet Cyrillus & alij.

Militia cælestis nomine fortè ab Isaia dæmones denotari.

Quartò, si de idololatriæ expulsione sermo est, ad eum ipsum sensum aptiùs fortasse dicetur Isaias militiæ cælestis nomine in præsenti dæmones designare. Etenim ad hanc ipsam significationem in Apocalypsi figuratur coniectus in vincula draco: quia ille in idolis adorabatur, & idolorum culturam omni ratione promouere studebat. Nec inusitatum est, dæmonibus nomen militiæ cælestis attribui. Sic enim in præsenti explicant cæli militiam Leo, Aluarez, & Thaddæus. Deinde, quia Angelis nomen cæli militiæ adscribitur 3. Reg. c. 22. num. 19. & 2. Paral. c. 18. n. 18. quibus in locis ait Michæas, *Vidi Dominum sedentem in solio suo, & omnem exercitum cæli assistentem à dextris & à sinistris.* Vbi videtur Propheta a dextris bonos Angelos, malos à sinistris conspexisse. Nam eorum vnus procedens ait, *Ego ero spiritus mendax in ore omnium Prophetarum.* Similiter Iobi c. 1. num. 6. & c. 2. num. 1. *Cùm venissent Filij Dei, & starent coram Domino, affuit inter eos Satan.* Non est autem necesse, cùm dicitur, *Visitabit Dominus super militia cæli in excelso*, cæli militiam distributiuè (quod aiunt) pro omni militia cæli vsurpari. Agitur enim de visitatione, quæ eo fine fit, vt aliqui includantur in carcere: qui autem comprehendendi erant, næ illi non amici Ecclesiæ erant; sed inimici; atque ita militiæ cæli nomē aptissimè pro sinistra militia, id est, pro dæmonibus accipitur. Præter hæc, Paulus ad Ephes. 6. 12. Dæmones vocat *Principes & potestates, & spiritualia nequitiæ in cælestibus*: quibus in verbis perspicuè loquitur de bello, quod Ecclesiæ inferebant. Quare dum eos nominat *Principes & potestates, & spiritualia nequitiæ in cælestibus*, perinde est, quasi eos compellaret spiritalem militiam cæli, Ecclesiæ Christianæ infestam. Simili etiam ratione Paulus ipse loquitur ad Colos. 2. 15. Vt autē in Paulo, non vt nouū atq; insolitum miramur, nomen Principum & Potestatum cæli siue aëris peculiariter ad dæmones referri: ita etiam mirandum minimè est, cælestis militiæ nomen pro dæmonibus vsurpari, vbi non obscurus est sermo de militia Christianæ Ecclesiæ aduersa. Sicuti nomen etiam regum terræ, non potest generatim accipi pro vniuersis terræ regibus, sed pro illis solùm, qui & Ecclesiæ hostes, & idololatriæ fautores sunt.

Per reges terræ quinā ab Isaia significentur.

Quintò necessarium non est, quos Isaias in hoc loco reges terræ nominat, diuersos ab iis esse, quos vocat cæli militiam. Dæmonibus enim aptè vtraque tribuitur appellatio, atque Leo Castrensis vtroque in nomine dæmones designari putat, qui in sacris Literis dicuntur principes & potestates in cælestibus, & vocantur etiam mundi rectores ac principes. Quòd si ita constituamus, facilè mox apparet, dæmones in carcerem detrudi, simul ac idololatria ex toto orbe fuit pulsa, eósque vinctos in lacu siue in custodia detineri, & multis pòst annis fore soluendos, hoc, inquam, idem esse, quod Apocalyps. cap. 20. asseueratur de dracone apud abyssi custodiam alligato, ibique retinendo mille annorum spatio, & postea soluendo. Iam, quod mox addit Isaias, *Erubescet Luna & confundetur Sol, cùm regnauerit Dominus exercituum in monte Sion & in Ierusalem & in conspectu senum suorum fuerit glorificatus*, appositè id explicatur de toto eo tempore, quo dæmon fuerat alligandus, & Deus erat in orbe terrarum ac præsertim in Romana Ecclesia seu noua Ierosolyma regnaturus. Nec aliud est, quod Apocalysis in verbis subsequentibus significat, *Et vidi sedes, & sederunt super eas*, vt infra constabit. Si autem apud Isaiam *militia cæli* idololatriam denotat: quod ait, *Erubescet luna, & confundetur sol*, fortè indicat, quod ex tota idololatria illustrius & splendidius fuerit, id quidem vilissimum & abiectissimum fore, si cum Missæ conferatur sacrificio, quo seniores, id est, presbyteri Deo laudem & gloriam deferunt.

Quid sit apud Isa. erubescere lunā & confundi solem.

In terræ regibus apud Isaiam significari etiā posse reges ethnicos, qui Christianā oppugnarūt Ecclesiam.

Quòd si contendat aliquis, nomen regum terræ aptiùs ad eos reges terræ transferri, qui pro idolorum cultu aduersus Romanam Ecclesiam dimicabant: illi etiam fortasse dici possunt cum dæmonibus aliqua ratione in abysso colligati. Quamuis enim iidem numero non sint, qui Ecclesiam olim exagitarunt, quique eam Antichristi tempore post dæmonis solutionem affligent: rectè, tamen potest hoc ita figurari, ac si iidem omnino essent: quia eadem prorsus priorum & posteriorum mens futura est; & hostilis illa potentia quasi retenta & compedita erit, donec soluto dæmone soluantur pariter terreni reges, quos arcanum Dei consilium repressos & illaqueatos tenebat. Potest etiam dici, Turcas hodie, & ceteros Ecclesiæ hostes, qui Romam inuadere, & inde Christianam expellere religionem appetunt, a Deo reprimi & detineri.

Dæmonū comprehensio & ligatio apud Isaiam quonam sit referenda.

Adhæc, vt in Apocalypsi alligatio draconis singulatim refertur ad Romanæ Ecclesiæ securitatem (vt in commentario vidimus) ita similiter apud Isaiam, dæmonum comprehensio & ligatio post Romæ conuersionem recensetur. Hæc enim Romæ conuersio innuitur apud Isaiam cap. 23. sub euersionis Tyri allegoria, atque hæc eadem euersæ Tyri allegoria suum etiam opportunum habet locum Apocal. 18. Pari etiam ratione, sicuti lugubres in mysticæ Tyri excidio planctus apud Apocal. iam subsequuntur nuptiæ Agni cum noua Roma: non aliter apud Isaiam post prophetiam de Tyri mysticæ vastitate & post Ierosolymæ infortunium cum ipsa pariter coniunctum, sequitur mox gloria, quam Deo Gentilitas defert. *Hinnient de mari, propter hoc in doctrinis glorificate Dominum, in insulis maris nomen Dei Israel, a finibus terræ laudes audiuimus*; eas nempe Dei laudes, quas iteratum illud quater *Alleluia* Apocal. capite 19. designat. Deinde Iudaici populi miseria cum Gentilici felicitate rursus comparatur: ad quam felicitatem pertinet dæmonum alligatio & gloria, quam Deo ipsius presbyteri decantant, quo caput 24. terminatur. Huius capitis cum antecedenti connexio indicat, fundamentum eorum omnium, quæ c. 24. dicuntur, esse mysterium de mysticæ Tyri vastatione, quæ Romæ conuersionem adumbrat. Atque ita totum caput 24. respicit Agni nuptias cum sua sponsa: quæ nuptiæ, vt suprà latè disputauimus, consistunt imprimis in publica Christianæ religionis Romæ professione.

Connexio c. 23. & 24. Isaiæ cū trib. seqq.

Ex iis, quæ diximus, intelligitur series atque connexio capitum vigesimi tertij & vigesimi quarti Isaiæ cum tribus subsequentibus. Illa enim tria impenduntur in gratias Deo agendas ob præstantissimum illud facinus, quo Romam ethnicam deuastauit, & in nouam Sionem conuertit, eiusque obedientiæ Bestiam maris, id est, Romanum Imperium ethnicum subiecit. Vnde caput 25. Isaiæ exorditur, *Domine Deus meus exaltabo te, & confitebor nomini tuo, quoniam fecisti mirabilia: posuisti ciuitatem in tumulum, vrbem fortem in ruinam, vt non sit ciuitas, & in sempiternum non ædificetur*, &c. Deinde capite 26. *In die illa cantabitur canticum istud in terra Iuda: Vrbs fortitudinis nostræ Sion: saluator ponetur in ea murus & antemurale. Aperite portas, & ingrediatur gens iusta. Verùm exterr abit, quia incuruabit habitantes in excelso.* (vbi pro excelso ipsum Romæ nomen in Hebræo legitur) *ciuitatem sublimem humiliabit. Conculcabit eam pes, pedes pauperis*, &c. Postea caput vigesimum septimum incipit, *In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro & forti super Leuiathan, & occidet cetum, qui in mari est.* Vbi Leuiathan eandem habet, opinor, significationem, quam Bestia maris apud Apocalypsin, nempe Rom. Imperij ethnici. Postremò mysterium in Apocalypsi tantopere celebratum

celebratum de Iudaici populi reprobatione, & electione Gentilici (aut quod idem est, de reprobatione Ierosolymæ, & Romæ electione) hoc est arcanum illud de quo Isaias c. 24. n. 16. mentionem facit hisce verbis, *Secretum meum mihi, Secretum meum mihi.*

Atque hæc in præsenti indicasse sufficiat, quibus videor mihi coniecturæ Turriani nostri nonnihil lucis attulisse.

TEXTVS.

Verf. 4. pars 1. *Et vidi sedes, & sederunt super eas, & indicium datum est illis.*

COMMENTARIVS

Quinam dicantur hic à Ioanne in sedibus sive thronis sedere.

1. sententia explicans de omnibus Beatorum animabus.

IN Græco pro *sedibus* legitur *throni*; qui sunt augustæ sedes cum hypopodiis, vt diximus c. 4. Ait ergo Ioannes, sedisse in his thronis: nec tamen verbo appositum siue suppositum addit, nec ex superioribus verbis substitui posse videtur. Non enim hactenus in hoc capite mentio facta est eorum, qui existimari possunt in his sedibus consedisse. Quare qui sint illi, de quibus dicitur, *Et sederunt super eas*, id disputant interpretes. Ribera credit, sermonem esse de omnibus Beatorum animabus; & eas in sedibus sedere dici, quia Dei visione fruuntur in cælo, & ibi cum Christo verissimè sedere, ac regnare dicuntur. Quod autem sequitur *Et iudicium datum est illis*, propterea id dici existimat Ribera, quia electi sunt destinati, vt mundum cum Christo iudicent in vniuersalis iudicij die: iuxta id Sapientiæ 3. 8. *Iudicabunt nationes*: vbi de iustis sermo est. Quòd si obiicias non rectè consentire, vt animæ beatæ dicantur super sedes sedisse; sequitur enim *& animas decollatorum*, siue Martyrum: non autem appositè dici, *Vidi animas Beatorum in sedibus & animas etiam Martyrum.* Respondet Ribera, locum ita esse construendum: *Vidi animas Beatorum in sedibus & peculiariter animas martyrum.* Ea phrasi, qua dicitur Marci vltimo, num. 7. *Dicite discipulis eius & Petro.*

2. Sententia de Apostolis interpretans.

Dicet alius, congruentius fore, si animæ Apostolorum, qui præcipuum in cælo dignitatis obtinent gradum, Ioanni visæ sint in sellis sedentes. Si enim hic verba fiunt de ea beatitudine, qua Beatorum animæ perfruuntur, consentaneum videtur, vti hoc ordine numerentur, vt priùs Apostolorum animæ exprimantur, de quibus dicatur, *Et sederunt super sedes*: deinde Martyrum animæ, quæ verbis illis significentur, *& animas decollatorum*: tertiò Confessorum, de quibus mox additur; *Et qui non adorauerunt Bestiam.*

3. De iudiciaria potestate Apostolis & eius successoribus à Christo tradita.

Viegas sibi persuadet, sermonem in hoc loco non institui de gloriæ sedibus, quibus Sanctorum animæ nunc potiuntur in cælo: sed de illis sellis, in quibus Sancti extremi iudicij tempore post generalem resurrectionem sunt consessuri. Qua ratione locus hic potest peculiariter de Apostolis intelligi, quibus speciatim dictum est, *Sedebitis super sedes iudicantes duodecim tribus Israel*, Matthæi 19. 28. & Lucæ 22. 30. potest etiam id accipi de Apostolicis viris, qui cum Apostolis dicuntur iudicaturi, vel de omnibus etiam Sanctis; quia de iustis omnibus dicitur Sapientiæ 3. 8. *Iudicabunt nationes.* Verùm, vtcùmque hoc sit, violentū planè esse existimo, has sedes ad extremi iudicij sedes referre. Etenim in contextu sermo instituitur de mille pacis annis, quos habitura erat Ecclesia ante Antichristi persecutionem. Quod verò sequitur, illud est; Sanctorum animas per illos mille annos regnaturas.

A Tum additur, *Hæc est resurrectio prima*: nondum ergo ad secundam resurrectionem peruentum est.

Impugnatur 1. sententia.

Contra Riberæ explicationem inde etiam valdè dum sumitur argumentum: quia præcedens contextus perspicuè loquitur de militantis Ecclesiæ pace. Eò enim spectat draconis ligatio per mille annos. Quare cùm de militante Ecclesia sermo sit; cumque mox absque nouo alio verbi supposito adiungatur, *Et vidi sedes, & sederunt super eas*, dissentaneum est, & prorsus abs re, si ex Ecclesia militāte
B ad triumphantem transisse Ioannem dicamus. Ad hoc enim oportebat aliquid exprimi, vnde coniici posset, non esse sermonem de iis sellis, quibus Catholica Ecclesia in hoc mundo fruitur. Præsertim, quia cum Ecclesiæ pace, de qua in dæmonis alligatione figura agebatur, mirificè consonat Episcoporum sessio in suis thronis. Vidit hoc acutissimè Augustinus, qui libro 2. de ciuitate cap. 9. *Non putandum est*, inquit, *hoc de vltimo iudicio dici, sed sedes præpositorum, & ipsi præpositi intelligendi sunt, per quos Ecclesia gubernatur, & quibus datum est iudicium.* Augu-
C stinum sequuntur Primasius, Beda, Rupertus, aliique complures.

Diui Augustini auctoritate refutatur eadem sententia.

Verum est tamen, Augustinum & eius sectatores non explicare, se de externa Episcoporum auctoritate, & de publico Christianæ religionis exercitio verba facere: quin imo videntur agere de ea, quam exercebant, potestate à primitiuæ Ecclesiæ tempore. Sed Augustinus saltem & reliqui hunc locum referunt ad episcoporum & prælatorum auctoritatem. Si autem consequenter loquendum sit, (constituta iam ea declaratione quam in dæmonis alligatione sectamur,) omnino explicandus
D est locus de publica episcoporum, & præcipuè Romanorum Pontificum auctoritate seu maiestate post publicam religionis Christianæ professionē. Porrò verba illa, *Iudicium datum est illis*, illam fortassis energiam habent; quasi dicatur, ipsi erant iudices, & potestatem è cælo habebāt; verùm denuo fuit illis concessa publicæ suæ auctoritatis exercitatio per magnitudinem ac maiestatem maximè congruentem. Itaque gubernatores in sellis sedere, ita accipiendum est, quasi res protinus subsequuta ad draconis alligationem. Cùm verò huiusmodi religatio non alia fuerit, quàm ipsum draco-

Vera auctoris sententia, & difficultatis enodatio.

E nem præpedire, ne publico Catholicæ fidei vsui obsistere posset in vrbe Romana; (vt toties à nobis dictum est,) hunc ipsum religionis Christianæ publicum vsum consequuta mox est Pontificum ac Prælatorum auctoritas & administratio: atque hoc est illos in sedibus seu thronis sedere, & potestatem à Deo sibi commissam exercere. Quamobrem dicere iure possumus, has sellas siue thronos vna ex parte esse thronos antiquos, de quibus capite 4. agitur: ex altera verò esse quodammodo nouos, quòd noua sit externa maiestas & amplitudo Hoc autem perinde est, ac si dicatur, veteres thronos in
F publico orbis loco fuisse collocatos; & tanquam cælestes ac diuinos maximi fuisse habitos ac veneratos.

Quã sit prædicta expositio facilis, quàm ipsius contextus consecutioni congruens.

Si hoc pacto accipiamus prædictum sedium locum, facilis intellectu est, & totius contextus consecutio manet aptissima; cùm tamen in aliorum explicationibus valde sit locus obscurus & implicatus. difficultatem autem satis ponderat Ribera, quam verò expositionem ipse tradit nec Viegæ placet, nec ipsiusmet Viegæ explanatio facilior est. Pro nostra autem explanatione non militat solùm ipsius loci facilitas & cohærentia: verùm etiam illa imprimis ratio, nimirum Apocalypsin

silentio

silentio prætermittere non debuisse rem adeò præstantem & insignem, qualis est sublimis illa maiestas, qua Pontifices in terra priùs abiecti atque demissi, postmodùm extollendi erant. Et eam fortassis ob causam contentus fuit Ioannes dicere, *Et vidi sedes, & sederunt super eas*; nec vlteriùs exposuit, quinam in iis sedibus considerent? Ita enim innuit, eos ipsos, qui antea contempti atque despecti erant, tanta pòst auctoritate & amplitudine in regalibus thronis considere. Ex præcedenti autem tractatu supplendum necessariò erat, sermonem hic esse de Ecclesiæ principibus ac præpositis. Nam, cùm de Ecclesiæ pace ageretur, necessarium erat, tam thronos, quàm sessionem ad illud potissimùm reuocari, quod in ea Ecclesiæ pace vel maximè elucere debebat; nimirum ad Pontificum auctoritatem, ad reuerentiam, ac venerationem, qua tanquam principes planè viri colendi & obseruandi erant.

1. Obiectio in nostram explanationē. Duo tamen aduersus nostram expositionem opponi posse video. Primum, quia hic locus *Vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis*, eundē habeat sensum necesse est, quem alij Scripturæ loci, quibuscum & similitudine & allusione cōmunis est. Huiusmodi sunt; Sapientiæ 3.8. vbi de iustis dicitur: *Iudicabunt nationes.* Matth. 19.28. *In regeneratione, cū sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.* Lucæ 22.30. *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos iudicantes duodecim tribus Israel.* Qui omnes loci communi ferè cōsensu explicari solent de Sanctis in die Iudicij vel in cælesti patria consessuris.

2. Obiectio. Alterum est: quia contextus subsequens vrgere videtur, vt de animabus beatis sermonem esse credamus. Sequitur enim, *Et animas decollatorum propter verbum Dei, & eorum qui non adorauerunt Bestiam.* Si hæc igitur omnia cum verbo *vidi* componuntur, & pars altera de Beatorum animabus manifestè loquitur, prior igitur pars ad cælestem patriam est itidem referenda.

Diluitur prima obiectio. Ad primam tamen difficultatem respondeo, si allusio adeò est certa, sicuti apparet illud hinc elicio, quod mihi alioqui dubium non erat, & suprà me explicasse memini; videlicet eorum locorum legitimum sensum esse de ea auctoritate, quam Christus Dominus suis Apostolis in terra traditurus erat, dū eos Ecclesiæ suæ principes erat facturus, nec non illius imperij dominos, quo in terris populus sanctus erat fruiturus: iuxta illud Danielis 7.27. *Regnū autē & potestas & magnitudo regni, quæ est subter omne cælū, detur populo sanctorum Altissimi.* Sed Apostolis tamē, dum viuerent, concessus fuit principatus; non verò externa & communis maiestas, quæ propter ipsorū merita filiis deinde succedentibus elargita fuit. Quod perinde fuit, ac si Apostolis ipsis ea dignitas ac potestas in suis hæredibus traderetur. Et quanuis aliis in locis dubitatio exoriri possit, vtrùm sermo sit de imperio & gubernatione, quam suis Deus in orbe terrarum attribuit? in hoc saltē Apocalypseos loco diuersa alia expositio neutiquam cum ipso contextu congruebat, vt in superioribus adnotatum est.

Diluitur 2. obiectio. Ad secundam difficultatem respondeo primò, quanuis pariter dicatur, *Vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis*: & mox, *& animas decollatorum*, &c. In prima tamen parte, vbi non designatur, qui sint illi, qui sederint, omnino id ex superiore contextu colligendum est. Nam hoc ex subsequentibus coniectare, præter rationem est. Non est autem violentum, vt coniungat Ioannes Episcopos sibi visos in terra sedentes in thronis, & Martyrum animas cum Christo regnantes in cælis. Secundò respondeo: quod Ioannes addit, *Et animas decollatorum, & eorum, qui non adorauerunt Bestiam, & vixerunt & regnauerunt*; quanuis primo aspectu videatur non spectare ad pacem militantis Ecclesiæ: ceterùm si id attentè consideretur, facilè cernetur id quoque ad eiusdem Ecclesiæ militantis pacem conferre. Quod cùm ita sit (vt sequenti commentario examinabimus) hoc argumentum non modò contra nos non facit; sed ex consequenti etiam contextu confirmatur, verba illa, *Et vidi sedes, & sederunt super eas*, &c. spectare debere ad felicitatem, qua in terris Romana Ecclesia potitur.

TEXTVS.

Vers. 4. pars 2. ***Et vidi animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei; & qui non adorauerunt Bestiam, neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus aut in manibus suis; & vixerunt & regnauerunt cum Christo mille annis.***

5. ***Ceteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni. Hæc est resurrectio prima.***

COMMENTARIVS.

QVANVIS Apocalypseos liber totius Scripturæ difficillimus semper fuerit reputatus: nullus tamē in toto hoc libro locus est hoc difficilior, & qui plus negotij interpretibus facesserit. Hic Millenarij miserè offendentes collapsi sunt. Quorum fabulam fugiens Augustinus resurrectionem primam explicuit de peccatorum remissione, per quam homines à suorum scelerum morte reuiuiscunt. Quæ tamen Augustini expositio tot difficultatibus referta interpretibus visa est, vt tanti Doctoris auctoritas & ingenium satis non fuerint, vt eam vero similem redderent. *Obscuritas ac difficultas loci huius quanta sit.* Quapropter Ribera §.49. & 50. Viegas sectione 2. §.15. & Pererius in Daniel. lib. 8. fine, ab Augustino discedunt: atque affirmant primam hāc resurrectionem de eleuatione sanctarum animarum ad æternam Dei visionem, intelligendam. Tunc enim dici animas resurgere, cùm ad beatam Dei visionem, atque adeò ad sempiternam felicitatem euehuntur. Sed in hac etiam explicatione maximæ occurrunt difficultates, vt infrà videbimus. Quas vt subterfugiant, Ribera aliam viam, aliam Viegas sectantur; & tamen locus adhuc intellectu remanet difficillimus. Cùm autem sacer hic liber sit prorsus ænigmaticus; dum non superatur difficultas, nec sensus perspicuè cernitur, nec horum verborum cum antecedentibus consecutio monstratur; nondum videtur legitima loci huius expositio satis esse percepta. Etenim si ingeniosissimum aliquod ænigma optimè explicetur, nulla debet superesse difficultas, nec aliquid remanere, quod ad ipsius ænigmatis concinnitatem & elegantiam non spectare videatur. Hoc ipse præstare imprimis aueo: quod vt faciliùs possim efficere, nonnulla priùs statuenda mihi sunt.

Præ-

Præmittenda ante expositionem resurrectionis primæ.

Nonnulla ante obscurissimi huius loci interpretationem præmittenda.

PRIMO igitur est statuendum, quod à nobis disputatum iam est & stabilitũ, draconem scilicet eo tempore fuisse illigatum, quo idolorum cultus fuit Romã exterminatus, spatium autem mille annorum, quibus religatus est draco, esse plenitudinem temporis, quo Romana Ecclesia publico Christianę religionis vsu ad Antichristi vsque tempora perfruitur.

Hoc mille annorũ spatium idemmet esse atque illud, quo illigatus perstitit draco.

Secundò, in his duobus versibus 4. & 5. instituitur sermo de tẽpore illo, quo illigatus fuit draco: & asseritur simul mille annos, de quibus hic agitur, eosdem esse cum illis, quibus dæmon religatus tenetur. Non me latet difficultas, quam in hac re deprehendit Viegas. Si tamen apta inueniretur declaratio, quæ illi planè satisfaceret, dubitaret nemo, vtrumq; millenarium esse omnino eundem. Nam vtroque in loco, vbi annorum mille fit mentio, illis præfigitur articulus. Ex quo non obscurè conijcitur textum ipsum sese referre ad eosdem mille annos, de quibus facta fuerat in precedẽtibus versiculis mentio. Nec aliquis ex hac dicendi ratione potest recedere, quin ipsi textui vim inferat.

Quod sit suppositum eorũ verborum, Vixerunt, & regnauerũt, &c.

Tertiò; suppositum eorum verborum, *Vixerunt & regnauerunt cum Christo mille annis*, non solũ est illud, *Animæ decollatorum*, sed etiam, *Animæ decollatorum, & qui non adorauerunt Bestiam, nec imaginẽ eius*. Difficile id valde Riberæ apparet. Verùm si hic etiã reperiretur explicatio aliqua, quæ difficultatem eiusmodi solueret; negari non posset, quin hæ omnes animæ tam decollatorum, quàm qui non adorauerunt Bestiam, nec imaginem eius, dicantur viuere & regnare per mille annos.

Mille annorum tempus quomodo sit accipiendum.

Quartò; quod attinet ad mille annorum numerum, quibus Martyrum animæ, & qui non adorauerunt Bestiam viuere & regnare perhibentur; non eam mihi facio potestatem vt partem pro toto accipiam, nec mille ipsos annos ad longius producam tempus, quàm quo dæmon illigatus est. Sed tã animabus Martyrũ, quã eorũ, qui Bestiã nõ adorarunt, idem omnino regnãdi tempus assigno, quo draco in vinculis retinetur. Noui quam sibi Beatus Augustinus sumat facultatem, l. 20. de ciuit. c. 13. qui animarum regnum ad illud etiam tempus protrahit, quo soluendus est draco: nec totum illud millenarij tempus concedit iis, qui cum Christo regnare dicuntur per mille annos; ait enim totum in hoc loco accipi posse pro parte. Nihilominus multò plus ad strictissimam ænigmatis rationẽ conformatur, qui nullo modo textus verba à propria acceptione ad illam detorquet. Quòd si iuxta hunc explicandi modum congruens reperiatur interpretatio; id sanè optandum maximè est.

Quinam sint denotati nomine decollatorum & eorum, qui non adorarũt Bestiam?

Quintò; tam decollati, quàm qui non adorauerunt Bestiam, in hoc loco significantur ij, qui pro Christi nomine fortiter subiere mortem, quo tempore fuit draco constrictus: nec non ij pariter, qui in prioribus persecutionibus fidem firmiter retinuerunt; nec blanditiis aut minis adduci potuerũt; vt Bestiam cultu & adoratione prosequerẽtur. Itaque non agitur hoc in loco de illis, qui post solutum draconem aut exagitandi sunt, aut etiam iugulandi. Sat scio, huic explicationi oppositam Riberæ manifestam videri: existimat enim, Antichristum in Bestia figurari; textus verò loquitur de Bestiæ adorationem respuentibus. Ceterùm non ita planum est, vt putat Ribera, famosum Antichristum, per maris Bestiam adumbrari: quinimò euidens ex textu ipso est, Bestiam illam non esse Antichristum, qui post draconis solutionem persecuturus est Ecclesiam. Etenim si mille anni quibus & iugulati & Bestiam non adorantes regnant, sunt illi ipsi, quibus constrictus est draco: implicatio est manifesta asserere, regnum per mille annos futurũ ante solutum draconem esse, & regnum hoc esse præmiũ eorum, qui post solutionem draconis aut oppugnati, aut capite mulctati sunt. Quamobrem Augustinus nunquam eam sibi mentem potuit inducere, vt in Bestia celebrem illum Antichristum crederet significari, qui post liberatum draconem
B oppugnaturus est Ecclesiam.

Quid sentiendum sit de B. Augustini expositione referente dæmonis alligationem ad Christi passionis tẽpus.

At enim Augustini saltem opinio est ferè communis, dæmonis siue draconis religationem ad Christi passionis tempus esse referendam: cui opinioni ex directo opponitur id, quod in præsenti asserimus; nimirum pro Christo iugulatos, quorũ hic mentio fit, esse illos, qui fortiter occubuerant, quo tẽpore draco in vincula coniectus est. Respõdeo; illud mihi reputari certum, quod suprà disputaui, & rationũ momentis fulsi: videlicet illigati draconis tempus illud esse, quo Romã fuit expul-
C sa idololatria, & inde mille annorũ spatiũ enumerari. Quod non parũ roboratur iis, quæ hic textus affirmat, nẽpe animas decollatorũ propter Christum, cum Christo ipso regnare eodem annorum millenario; qui à dæmonis ligatione ad ipsius vsq; solutionem interiacet: quod enim planè significat textus est, illos per totum illud mille annorum tempus regnare. Non igitur draconis ligatio potest ad Christi passionis tempus referri: tunc enim plerique eorum non erant nati, nedum decollati. Et saltem si reperiatur explicatio apta, quæ non afferat vim textui, quis dubitet ipsam aliis præferri de-
D bere?

Sub nomine eorum qui nõ adorarunt Bestiam, confessores Christi esse intelligendos.

Sextò; verba illa, *Et qui non adorauerunt Bestiam, nec imaginem eius*, de Christi confessoribus explicanda sunt; nec de illis solùm, qui iam abierãt, cùm ligatus est draco, sed de ipsis etiam, qui in carne adhuc mortali degebant. Ad cuius explicationem aduerto, *adorare Bestiam & imaginem eius, & accipere characterem eius in fronte vel in manu*, nihil aliud esse, quàm se ignominiosè subiicere Romano Imperio ethnico, quando Christi nomen exagitabat; & aliquo modo persecutionem ipsam fouere, vt exposuimus cap. 13. Deinde aduerte, non hic vni-
E uersè affirmari, quotquot ethnicorum impietatem sectati non sunt, eos omnes cum Christo mille annis regnaturos. Credibile namque est fuisse tunc aliquos, qui nec Christiano nomini, nec ethnicæ superstitioni erant addicti, ac proinde in eadem persecutionum communione cum idololatris versati non erant: siue quòd eas ignorarent, siue quòd parua ipsi ætate essent, siue alias ob causas. Hi ergo nulla ratione censendi sunt mille illos annos regnum cum Christo tenere. Quapropter certum esse debet, non hic haberi sermonem, nisi de illis, qui pro Christi nomine vehementer oppugnati,
F adduci tamen non potuerunt, vt adorarent Bestiam & imaginem eius, & characterem eius acciperent.

Vtrum hic de iis solùm sit sermo, qui ante draconis solutionẽ defuncti sunt.

Aliquis existimare posset, de iis solùm sermonẽ in hoc loco incidere, qui vitã iam erant defuncti, quando solutus est draco. Nam ad resurrectionem prærequiritur antecedens mors; contextus autem eos affirmat resurrexisse. Deinde, cùm dixisset Ioannes. *Vidi animas decollatorum, & qui non adorauerunt Bestiam, &c.* Protinus addit, *Ceteri mortuorum nõ vixerunt*. Ex quo deduci videtur, non eum in antecedentibus verbis de viuis ac superstitibus fuisse loquutum: nec enim post viuorum.

rum mentionem aptè subiungitur, *Ceteri mortuorũ.* Quin imò sibi persuadebit quispiam, in ipsa literæ ordinatione aliquid necessariò supplendum: ita vt eiusmodi reddatur sensus; *Vidi animas decollatorum, & eorum, qui non adorauerunt Bestiam.* Nihilominus arbitror non hic subaudiendum esse *eorum*, sed *eos.* illa enim locutio, *Qui non adorauerunt Bestiam,* æqualiter eos omnes attingit, qui persecutionis tempore firmiter in fide perstiterant: siue iam è viuis excessissent, siue adhuc viuerent. Quod autem textus generatim asserit, nihil est, cur ad mortuos singulatim coarctemus, præsertim cùm graues auctores eandem loquutionem ad viuos etiam extendant: vt Augustinus 20. de ciuit. cap. 9. & Iulianus in progn. lib. 2. cap. 37.

Pars negans statuitur.

Et mihi quidem liceat saltem, obsecro, generatim accipere, quod textus generatim enunciat. In ænigmatis enim applicatione perspicietur, non casu ac temerè sermonem de mortuis pariter & viuis incurrisse. Ad illa verò argumenta è contrario obiecta respondeo: ad primum quidem, ante resurrectionem supponi mortem; ad resurrectionem verò mysticam satis est, si in aliquo sensu dicatur verè, qui sæuam persecutionem tolerauerant, quamuis propriè loquendo superstites remanerent, nihilominus iuxta Scripturæ phrasim mortuos affirmari. Qui enim acriter impugnantur & affliguntur, ij inter mortuos quodammodo numerantur. Quare ex ea grauissima aduersitate & ærumna in prosperitatem & felicitatem emergere; id sanè perinde est, quasi è morte ad vitam euadere. Atq; in hoc sensu perelegantèr dicuntur, qui ex magna persecutione incolumes euaserunt, prodiisse tanquam ex mortuis viuentes. Constat autem huiusmodi locutionem in multis sacrarum Literarum locis reperiri. Ad secundum respondeo: locutionem illam, *Ceteri mortuorum*, exigere vt sermo de mortuis antecesserit. Quòd autem nulla fuerit facta viuorum mentio, id minimè requiritur. Potuit enim Ioannes, postquàm dè mortuis ac viuis egit, qui persecutionum tempore Deum sua confessione prædicauerant; mox aliquid de ceteris mortuis subiungere, non verò de ceteris viuis: quod tamen discrimen non absque mysterio erit.

Obiectio in contrarium adducta dissoluitur.

Porrò, quamuis Christi Martyribus & Confessoribus commune fuerit, nec Bestiam, nec eius imaginem adorare: cùm tamen decollatorum nomine Martyres comprehendantur, verba illa, quæ subiunguntur, *Et qui non adorauerunt Bestiam, nec imaginem eius* de Confessoribus tam mortuis quàm viuis sunt vsurpanda, quasi diceret Ioannes, *Vidi animas decollatorum, & eos omnes, qui non adorauerunt Bestiam & imaginem eius.* Quod si (vt nuper dicebamus) non solùm de vitâ iam functis, sed etiam de iis, qui quando ligatus est draco vitam agebant, sermo in hoc loco instituitur, affirmaturq; qui Bestiam non adorarunt, eos omnes reuixisse, & cum Christo mille annos regnasse: hinc liquet, textum ipsum Millenariorum commento aduersari, nec non opinioni Riberæ, Viegæ, atque Pererij. Etenim Millenarij interpretabantur hunc locum de propria resurrectione; cùm tamen hæc absque morte propria antecedente esse non possit. Ribera autem ac Viegas volunt resurrectionis huius veritatem comprobare in ascensu ad perfruendam Dei visionem, in qua beatitudo sita est. Atqui Dei visionem iusti in corpore corruptibili degentes assequi minimè possunt. Quare horũ auctorũ explicatio ad rem esse nõ potest; si Ioannes asserit, qui Bestiã nõ adorauerant, nec eius imaginẽ, aut eius receperãt characterẽ, eos omnes siue viuos, siue mortuos surrexisse, statim ac religatus est draco; & mille annis, quibus draco cõstrictus est, cũ Christo regnauisse.

De confessoribus tam mortuis, quàm viuis esse sermonẽ, cum dicitur, Et qui non adorauerũt Bestiam.

Septimò; quod textus asseuerat, *Vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis*; idem est, ac si diceret, *Resurrexerunt, & regnauerunt per mille annos prædictos.* Posteà enim subditur: *Ceteri mortuorum non vixerunt donec consummentur mille anni.* Vbi manifestum est, *viuere* idem esse ac *resurgere.* Vnde statim subiicitur, *Hæc est resurrectio prima.* Quasi dicatur, dũ alij resurrecturi dicuntur, vt mille illos annos cum Christo regnent, alij non item; non agitur de vltima resurrectione, sed de alia propriè. Hunc existimo verum huius loci contextum. Ex quo elicio, his in verbis 1. resurrectionem non esse, idem, quod ex peccatis emergere. Si enim Martyrum animæ & ij, qui Christum persecutionis tempore glorificarunt, dicuntur reuixisse, & regnum cum Christo per mille annos tenuisse: non igitur resurgere hic est, è peccatis liberari. Nec enim tunc remissa illis fuere peccata; nec scelerum remissio fuit fructus ex tormentis pro Christo toleratis decerptus. Quãuis enim in aliis Scripturæ locis nomen mortis tribuatur peccato; & peccatorum remissioni tribuatur resurrectionis nomen: in Apocalypsi tamen peccati euersio appellatur cædes. Si autem peccato hic nomen mortis tribueretur: inferorum supplicia non secunda mors, sed tertia vocaretur; cùm inter peccatum & mortem inferni æternam corporea mors intercedat. In dubium autem vocari non potest, quin in Apocalypsi inferorum pœnæ nominentur mors secunda.

Quid sit Vixerunt & regnauerunt cum Christo mille annis.

Quænam hic appelletur resurrectio prima?

Octauò; ea verba, *Ceteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni*; non solùm ceteris mortuis abnegant resurrectionem primam, quæ Christi familiaribus conceditur: sed innuunt etiam ex Christi hostibus nonnullos fore ad vitam reuocandos, quando draco è vinculis exeat; quod est ante generalem resurrectionem. Hoc me ipsius textus verba docent. Nec vereatur lector, nouam aliquam à me doctrinam à communi Ecclesiæ sensu alienam excogitari. Nec enim eam mea explicatio præfert, sed elegantissimam potiùs loquendi rationem & Apocalypsi dignissimam. Et quamuis ferè dici soleat, ex Augustini doctrina, in iis verbis, *Non viuent donec consummentur mille anni*; non denotari eos illico reuicturos cùm draco soluatur: sed hanc locutionem vsurpari, quia generalis resurrectio paulò pòst futura est. quis tamen non videat, multò congruentius Apocalypseos verbis esse, vti in verbis illis, *Donec consummentur mille anni*, significari credamus, qui Ecclesiam quondam oppugnarunt, millenario annorum expleto, protinus resurrecturos? Iam si prima amicorum Christi resurrectio (de qua loquebatur textus) mysticè accipienda erat; negari non potest, quin aptius & elegantius sit, eidem familiarium Christi resurrectioni mysticæ, ex opposito respondere mysticam pariter persecutorum Christi resurrectionem, nec non aliam regnandi rationem oppositam sanctorum regno mille annos permanenti. Hoc quidem modo, vt de Christi martyribus & amicis dictum est, *vixerunt, & regnauerunt mille annos*, eodem etiam sensu de Ecclesiæ persecutoribus dicetur, *non vixerunt, donec consummentur mille anni.* Vt autem expositio sit plenior & elegantior; multò aptius est, vt in vtraque propositione viuendi verbum pari ratione (id est de mystica resurrectione) accipiatur.

Quid innuatur iis verbis, Ceteri mortuorũ non vixerunt, donec, &c.

Dices, mysticus ille sensus, quem sceleratorum resurrectioni tribuimus, subsistere non potest, hinc

Difficultati contra prædictam expoſitionem occurrenti via præcluditur.

hinc enim ſequeretur in Apocalypſi non ſanctis ſolùm, ſed etiam peccatoribus primam concedi reſurrectionem. Cui aſſertioni manifeſtè repugnare videtur; quod ſtatim ſubiicitur verſu 6. *Beatus & ſanctus qui habet partem in reſurrectione prima.* Reſpõdeo, primæ reſurrectionis nomen non ideò myſticæ peccatorum reſurrectioni negari, quòd nulli peccatorum myſtica aliqua reſurrectio tribuatur: ſed quia ſanctorum reſurrectio myſtica, de qua loquitur Apocalypſis, accidit mille annis ante myſticam peccatorum reſurrectionem, quam ipſa Apocalypſis innuit. Quare prima reſurrectio ſanctorum eſt. B Præterquàm quòd, ſicuti in reſurrectione propria, quanuis iuſti pariter ac peccatores ſint ad vitam reuocandi, in aliquibus tamen Scripturæ locis peccatorum reſurrectio eleganter dicitur reſurrectionis nomen non mereri; ſic etiam in reſurrectione myſtica contingit. Licèt enim non iuſti ſolùm reſurgant, ſed ſuo etiam modo peccatores (vt infrà explicabimus) at reſurrectioni iuſtorum iure optimo reſurrectionis nomen ſingulariter applicatur. Atque in hoc ſenſu magna cum energia dicitur, *Beatus & ſanctus, qui habet partem in reſurrectione prima.* C

Verùm omnes generatim ſancti dicantur hic primæ reſurrectionis victuri, & cum Christo regnaturi.

Nonò, putabit aliquis in Apocalypſi non generatim aſſeri, ſanctos omnes reſurrecturos fore, vt cum Chriſto per mille annos regnent; ſed ſolùm eos, qui pro Chriſto ceruices gladio ſubiecere, aut ſe conſtanter geſſere in perſequutionibus aduerſus Chriſtianum nomen excitatis. Ij enim ſignificantur illa phraſi, *Animæ decollatorum, & qui non adorauerunt Beſtiam*, vt in ſuperioribus explicuimus. Negari autem non poteſt, quin quo tempore idolorum cultus fuit Romæ extinctus, in cælo iam Beati permulti regnarent; qui nec pro Chriſto caput ferro obtulerant, nec pro Chriſtiana religione perſecutionem Romani Imperij perpeſſi erant. D Nihilominus tamen interpretes omnes generatim ſupponunt, neminem ſanctorum ex prima hac reſurrectione excipiendum. Quòd ſi hoc accipiatur de ſanctis, qui in viuis degebant, aut iam obierant eo tempore, quo draco in vincula coniectus eſt: bene habet; vt ex omnibus illis vnum corpus efficiamus, & iis omnibus in myſtica reſurrectione locus tribuatur. Quare in huiuſmodi numerum non eos ſolùm refero, qui pro religione perſecutionem fortiter tolerarunt; ſed eos etiam qui in viua Catholicæ religionis fide perſtiterant: eo quod illi omnes myſticum vnum corpus conficiant, & ad viuum Chriſti corpus myſticum pertineant. E

Cur, cùm omnes ſancti ſint primæ huius reſurrectionis & Chriſti regno fruituri, Martyrum ſpecialiter hic fiat mentio, & eorum, qui in perſecutionum tolerantia fortes fuerunt.

Adhuc tamen myſterio non vacat, eos ſingillatim in Apocalypſi deſignari, qui pro Chriſtiana religione ſubiere martyrium, aut perſecutionum tolerantiâ illuſtres Chriſti Confeſſores extiterunt. Eſt enim peculiaris ratio (vt inferiùs oſtendemus) quapropter illi dicantur peculiariter reſurrexiſſe, quando ligatus eſt draco. Vnde in iis etiam verbis, *Cæteri mortuorum non vixerunt, donec conſummentur mille anni*; quibus tacitè innuitur peccatores etiam ſurrecturos eſſe ſuo modo, cùm ſolutus fuerit draco; F innuitur pariter, in miſera illa & infelici improborum reſurrectione inſignes cumprimis fore, qui Chriſtianam religionem infeſtarunt: quamuis aliqua etiam ratione (propter ſuam inter damnatos omnes coniunctionem ad Chriſti & ſeruorum eius inimicitias atque odia) ſimiliter dici debeat, non ſolùm inſignes Eccleſiæ perſequutores, vt Neronem & Diocletianum, reſurrecturos eſſe; ſed totam etiam Chriſti inimicorum & in lethali crimine mortuorum factionem. De peccatoribus enim adhuc viuentibus non agere in præſenti Apocalypſin, & ſuprà indicauimus, & clariùs explicabimus infrà.

Expoſitio noſtra de reſurrectione.

HIs omnibus ad maiorem diſtinctionem præmiſſis, illud in primæ reſurrectionis explicatione, nec non mille annorum, (quibus animæ Martyrum, & qui non adorauerunt Beſtiam regnare dicuntur) optandum maximè eſt, vt ſenſus ipſe congruat cum ligatione draconis, eiúſque myſterio, nempe cum Romanæ Eccleſiæ pace & ſecuritate poſt publicam Chriſtianæ fidei profeſſionem eôdem inuectam. Ad hanc igitur rem non video, quorſum attineat vel Auguſtini interpretatio de peccatorum remiſſione, vel recentiorum expoſitio de beata ſanctarum animarum viſione. Præſertim cùm oſtenſum iam ſit, nec Auguſtini explicationem, nec recentiorum, cum ipſius textus verbis concinere; ſicut nec Millenariorum figmentum. Noſtra verò explicatio, (niſi valdè me fallit animus) & textui accidit aptiſſima; & rem continet, qua nulla alia optari poſſet ſupradicto myſterio draconis per mille annos alligati congruentior; vel quæ Scripturæ phraſim præſertim Apocalypſeos, magis redoleat; vel quæ ſacri huius ænigmatis elegantiam clariùs ob oculos proponat.

Quæ ſit demum Auctoris expoſitio de prima reſurrectione, déque regno per mille annos cum Chriſto.

Vt ergo meam tandem expoſitionem ſubiiciam; exiſtimo in hoc loco ſermonem eſſe de reſurrectione, eodem omnino ſenſu, quo cap. 11. 11. de duobus Chriſti teſtibus dictum eſt, *Poſt tres dies & dimidium ſpiritus vitæ à Deo intrauit in eos: & ſteterunt ſuper pedes ſuos.* Et cap. 13. 3. vbi ſermo eſt de Nerone, qui erat *vnum* (id eſt primum) *de capitibus beſtiæ*, & Ioanni viſum eſt *occiſum in mortem: & plaga mortis eius curata eſt.* Legantur ea, quæ ad vtrumque locum adnotauimus. Senſus namque vtrobique eſt de reſurrectione myſtica; in primo ſcilicet de ea, per quam ſanctitas & doctrina Euangelica reuixere, quando prorſus conſumptæ videbantur, tunc enim in religione ac feruore eorum, qui ad fidem conuerſi ſunt, reſurrexit gloria & ſplendor illorum, qui pro Chriſto fortiter occubuerant. Et ſimiliter in Domitiani perſequutione reuixit Nero, eiúſque odium inteſtinum, quo Chriſtianam religionem fuerat proſequutus. Expendimus autem eo loco huius locutionis elegantiam Apocalypſeos allegoriâ valde dignam, eamque ex aliis Scripturæ locis eſſe deſumptam, nempe ex Ezechielis 34. fine. Danielis 12. 2. Malachiæ 4. fine. Lucæ 1. 17. indicauimus etiam ſimiles locutiones Poëtis & ſapientibus viris vſitatas: infrà verò ſubiicietur alius Iſaiæ locus ſatis elegans, ad quem Ioannes in præſenti ſingillatim alludit.

Explicatur amplius prædicta de mille annis & regno interpretatio.

Conſiderandum ergo eſt, quo tempore crudeles Romani imperij perſecutiones, & præſertim Diocletiani, in Eccleſiam exarſerunt; innumerabilem Chriſtianorum numerum pro Chriſti fide occiſos fuiſſe: qui verò in latebras abditi & huc illuc fugitantes viui tandem euaſerunt, eos ſuarum ſaltem fortunarum iacturam feciſſe, ſeque in ſubterraneis ſpecubus ac ſepulcris ſepeliiſſe. Quare Chriſtiani tunc omnes poſſent quodammodo cum mortuis computari. Ceterùm illis accidit, quod frumenti grano; cuius ea eſt mira vis ac facultas, vt cùm mortuum ſit & humatum; poſteà tamen glorioſè reſurgat, & pro grano vno demortuo centum oriantur: in quorum ſingulis eleganter dicitur reuiuiſcere primum illud granum, quod priùs fuerat emortuum. Hanc comparationem

nobis veritas ipsa proponit Ioan. 12. 24. *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Quibus in verbis licèt non expresserit Christus, ortum illius grani quod seminatum est, esse resurrectionem: Paulus tamen id clarè indicauit 1. ad Cor. 15. 36. & infra. Si ergo verissimum est, totius Romæ atque adeò Imperij conuersionem ad Christi fidem & diuturnam pacem, qua fruitur Romana Ecclesia & huius pacis fructus: omnia hæc accepta referri debere secundùm Deum, constantiæ ac fortitudini Christianorum, qui in tyrannorum persecutionibus fuere pro Christo aut reuera occisi; aut ita mortificati, vt inter mortuos iure numerarentur: concinnè quidem & eleganter dici possunt, qui in prioribus persequutionibus sanguinem pro Christo fudere, in credentium posteà multitudine reuixisse: sicuti demortuum granum in ceteris ex se subinde nascentibus reuiuiscit.

Et quamuis eodem ingruentis persecutionis tempore nonnulli Christi fidem amplecterentur maximâ cum Martyrum & Christianæ Religionis gloriâ: verùm cùm hi etiam illico ferè mortem subirent, & essent perpauci comparatione fructus vberrimi, qui deinceps fuerat metendus: idcirco resurrectionis allegoria in Apocalypsi speciatim ad illud tempus refertur, quò idololatria ex Romanis finibus fuit eiecta, & mundi Imperium Romanæ Ecclesiæ traditum: sicuti Daniel prædixerat cap. 7. 27. *Regnum autem & potestas & magnitudo regni, quæ est subter omne cælum, detur populo sanctorum Altissimi.* Tunc autem fuit prorsus expletum, eos, qui reuixerunt, resurrexisse; vt regnarent cum Christo mille illos annos, quibus in vinculis retinendus est draco. Etenim si verum est, Petrum & Paulum, ceterosque Christi Martyres strenuos, & Confessores inclytos, qui aut mortui aut mortificati fuerant, reuixisse in ea gloria & amplitudine, quam ipsorum meritis Christiana nunc obtinet Ecclesia, sicut verum est resurrexisse mortuos; ita etiam est verum, illos ad regnandum surrexisse. Nam si ipsi in suis hæredibus viuunt; illi profectò sunt, qui in Christianæ Ecclesiæ regno (quod ipsum est Christi Regnum) omnino imperant. Atque hac ratione redditur aliquo modo verum, quod Augustinus docet 20. de ciuitat. cap. 9. nempe *regnare mille annis cum Christo*, ab Apocalypsi attribui triumphanti Ecclesiæ ac militanti.

Cur prima resurrectionis allegoria ad illud speciatim tẽpus referatur, quo Idololatria fuit ex orbe depulsa.

Porrò resurrectionis allegoria ad grani frumenti similitudinem, exigit primò, vt quod mortuum videbatur, in sui simili resurgat: secũdò, vt quod nascitur, oriatur tanquam verus illius fructus, quod sepultum & putrefactum est: tertiò, vt cum gloria & vbertate nascatur. Quæ tres rationes cumulatè cõplentur in mystica resurrectione eorum, qui pro Christo passi fuerant, quando vberrimus ipsorum constantiæ fructus perspectus fuit in publico Christianæ religionis vsu & in mille annorum pace & securitate. In mystica autem antiquorum Ecclesiæ persequutorum resurrectione, quæ sub Antichristi tempus futura est; deerit saltem secunda illa resurgendi ratio. Quòd enim tunc alij Ecclesiæ persequutores Neroni similes, aut etiam deteriores sint extituri; id quidem neutiquam nasciturum est tanquam fructus ex Neronis morte. Deinde aliud etiam discrimen nec paruum deprehenditur: nam gloria ac regnum, quibus Romana Ecclesia potita est, sunt vera, solida atque germana, ac proinde in summum totius mundi beneficium redundant; at gloria Ecclesiam persequentium non vera est & sincera, sed maximum potiùs opprobrium, eiusque regnum tyrannidem manifestè præ se fert. Ex quo deducitur,

Exponuntur ea, quæ ad prima huius resurrectionis allegoriã conducunt.

Cur mystica antiquorum Ecclesiæ persecutorũ resurrectioni non ita propriè allegoria resurrectionis aptatur.

A meritò Ioannem resurrectionis nomen absolutè ad probos, non ad improbos transtulisse; quantumuis innuat non obscurè, improbos etiam suo modo resurrecturos; vt soluti Dæmonis tempore cum ipso regnent.

Præter hæc; si in resurrectionis allegoria ad generalem alluditur extremi iudicij resurrectionem, & comparatione illius hæc appellatur resurrectio prima: hoc etiam propiùs accedit prædicta Iustorum resurrectio ad illam propriam, quam speramus; quòd in mille annorum regno nonnihil imitatur resurrectionis postremæ æternitatem. At verò mystica persequutorum Christi resurrectio paucorum annorum spatio futura est. Apocalypsis enim asseuerat soluendum fore draconem *modico tempore*. Quare hac etiam ex parte à ratione resurrectionis deficit mystica improborum resurrectio. Similiter etiam discurri potest per ceteras gloriæ dotes, quæ sunt proprietates resurrectionis illius, quam & speramus, & prima Iustorum resurrectio adumbrat. Et quidem ex ea gloria, qua frumenti granum resurgit, philosophatur Paulus 1. ad Cor. 15. de gloriæ dotibus, quibus Sanctorum resurgentium corpora exornanda sunt. Vnde nos etiam similiter ratiocinari possumus in mystica resurrectione; de qua in præsenti sermo est.

Illud insuper hic expendendum est, nostram declarationem prorsus aptari ad ea, quæ textus affirmat. Omnes enim, qui resurrexerunt eo tempore, quo draco fuit illigatus, cum Christo regnant mille ipsos annos, quos etiam Ecclesia Romana imperitat. Quando verò Romana Ecclesia sub mundi finem rursus oppugnatur, & affligitur, ita vt publicum religionis exercitium omnino deficiat, & fideles generatim pro Christo trucidentur: tunc verissimè etiam dicetur regnum, quo fruebatur Romana Ecclesia, eo tempore non ab illa obtinendum esse; nec cum ea tunc regnaturos eos, qui alligato dracone reuixerant in suis successoribus regnaturi. Iam quòd tunc verè dicatur Romana Ecclesia non regnatura; id ex sacrarum Literarum phrasi perspicuè colligitur. Nam ob Gentilitatis conuersionem Psal. 92. & in alijs sequentibus canitur, *Dominus regnauit*. Non igitur antea regnabat, quando idolorum impietas in vrbe caput extulerat. Quare idem similiter dicendum erit de Christo & Ecclesia, quando iterum in terrarum orbe idololatria & Antichristi tyrannis regnant. Quòd verò Romana Ecclesia, dum fruitur pace, verè regnare dicatur id nemo prudens inficiabitur, nec id negat Ribera §. 28. & 29. dum ait, Ecclesiam non dici regnum cælorum, quòd ipsa regnet, sed quòd Deus in ea regnet.

Nostram declarationem [illegible] conuenire [illegible]

In nostra item explicatione facilè apparet, cur non dictum sit, resurrexisse Martyres Christi, sed resurrexisse ipsorum animas. Nec enim est corporalis resurrectio, sed mystica & spiritalis. Nam spiritus, religio, & sanctitas Martyrum Christi resurgit in eorum fide, qui ad Christum ipsum conuertuntur in Romanæ Ecclesiæ gloria & splendore.

Cur hic non dicantur resurrexisse Martyres Christi, sed ipsorum animæ?

Cernitur etiam, cur non solùm dictum sit resurrexisse Christi Martyres, sed etiam Confessores & eos ipsos, qui persequutionem sustinuerunt, adhuc tamen in carne mortali degebant. Namque vt Gentilitatis conuersio, & publica Christianæ religionis professio fuit fructus ex effuso Martyrum sanguine decerptus: ita etiam idem extitit fructus ex Confessorum constantiâ proueniens. Atque sicut in cælo iam beatam vitam agentes ingenti cumulati sunt lætitia propter Romæ & totius Imperij conuersionem: non secus Sanctis in terra degentibus lætissimum

Cur non solum Christi Martyres, sed etiam Confessores resurrexisse dicantur.

lætiſſimum ac iucundiſſimum fuit cernere Chriſti gloriæ propugnationem, & vberrimum ſuæ conſtantiæ fructum.

Cur Ioannes diuerſo loquatur modo de Sanctorum reſurrectione myſtica & de Eccleſiæ perſequutorum reſurrectione: & quæ ſit diuerſitatis ratio?

Videre eſt etiam in noſtra explicatione, cur Ioannes myſticam expreſſerit Martyrum & Confeſſorum Chriſti reſurrectionem, eorum etiam, qui ſuperſtites adhuc erant: cùm verò ad myſticam perſequutorum Eccleſiæ reſurrectionem deſcendit, ſolùm faciat mortuorum mentionem? Ratio autem eſt; quia hoſtium Chriſti, qui iam è viuis exceſſerant, quando illigatus fuit dæmon, correptio ſperari non poterat; quippe qui in inferorum regionibus incluſi erant, at eorum, qui viuebant adhuc, quantumuis improborum, correctio atque conuerſio poterat ſperari: qui ſi conuerterentur, odium in Chriſtum, eiuſque ſectatores conceptum conuerterent in ipſius amorem & Chriſtianæ Eccleſiæ ac religionis obedientiam. Vnde cùm poſtea ſolueretur dæmon, & perſequutio aduerſus Chriſti Eccleſiam recrudeſceret; nihil erat, cur hi reſurgere dicerentur inter Eccleſiæ perſequutores. Nec enim aptè dicentur reſurgere contra Chriſtum, qui iam in ipſius amicitiam, imò verò in æternam gloriam ſunt recepti.

Quàm ſit elegans myſtica huius reſurrectionis allegoria.

Nihil ergo eſt in noſtra hac explicatione, quod vim vllam afferat contextui, vel in quo aptior deſiderari poſſit explicatio. Nec verò inficiari poteſt quiſpiam, quin ſi ſenſus à me his verſibus aſſignatus pereleganti aliquâ allegoriâ exprimendus foret, ad hunc finem mirifica ſint verba, quæ in hoc Apocalypſeos loco continentur: & loquendi ratio ſit pariter aliis Scripturæ locis congruens, & eiuſdem Scripturæ dignitate ſatis digna. Iam, ſi attendamus ad ſanctorum reſurrectionis & regni mille annorum connexionem cum ligatione draconis, quæ anteceſſerat: quid aliud potuit magis aptum & idoneum afferri, quàm repræſentare totã Romanæ Eccleſiæ felicitatem tanquam proprium Martyrum conſtantiæ & Chriſti Confeſſorum fructum, & ſimul indicare, in hac Chriſtianæ Eccleſiæ gloria veram comprobari Sanctorum reſurrectionem primam, vt cum Chriſto per mille annos regnent? Nihil profectò excogitari poſſet quod eſſet magis ad rem, aut quod maiorem vim & energiam haberet. Quòd ſi hanc declarationem cum aliis huc vſque receptis conferamus: certè minimè erat ad rem in hoc loco tractatio de peccatorum remiſſione, quæ Martyrum animabus conceſſa erat; nec de gloria, qua fruuntur in cælo. Prætermitto nunc, non ita facilè aliquem in ſacris Literis locum reperiri, in quo reſurrectionis nomen tribuatur cæleſti Sanctorum beatitudini. Præterea, nomen illi ipſi gloriæ in Apocalypſi inditum non eſſe aliud, quàm candidarum ſtolarum cap. 6. 11. Sileo, hanc Beatorum gloriam non ſuum cepiſſe exordium ab eo tempore, quo ligatus fuit draco, nec mille annorum exitu terminandam. Omitto violentiam, quam expoſitio illa textui affert. Id vnum velim lector aduerteret; quorſum cohæreat cum ligatione diaboli (quæ ad militantis Eccleſiæ pacem haud dubiè refertur) agere de gloria ſanctarum animarum, quæ multò antè ad cælum euolarant; deinde illius gloriæ ſtatum mille annorum cancellis circunſcribere; & poſt eoſdem mille annos ſoluendum eſſe ſatanam affirmare. Huius quidem loci difficultas, fateor, multos in huiuſmodi tricas ac laqueos impegit. Spero tamen, deinceps minùs dubitatum iri de vera reſurrectionis primæ & regni per mille annos duraturi interpretatione.

Ad Sanctorũ etiam regnũ ſpectare venerationẽ & adorationẽ, qua ipſis defertur in terris.

Illud demum adiungo: ad Sanctorum etiam regnum pertinere, vti colãtur in terris ac ſuſpiciantur eâ ipsâ publicâ religionis Chriſtianæ profeſſione. Et quidem eos veneratur Eccleſia (quidquid obſtrepant & obloquantur hæretici) delubris, votis, imaginibus, & honorificâ eorum tam in Miſſæ ſacrificio, quàm in ceteris diuinis officiis commemoratione. Si autem deſiderat quiſpiam, vt aliquis remiſſioni peccatorum locus in mea explicatione ſuperſit, nec non ſempiternæ gloriæ ac beatitudini, qua Sanctorum animæ fruuntur in cælo; hunc ipſe locum, quem præbere poſsim, reperio, nempe quòd Gentilitatis conuerſio, in qua Martyrum animæ reuixerunt, in ſe includat ſcelerum condonationem, quæ conceſſa eſt amplectentibus Chriſti fidem. Deinde, ſi Martyrum animæ reſurrectio complectitur eam notionem, quam de glorioſo ſuæ conſtantiæ fructu ſunt aſſequuti; hoc ipſo præſtituitur, eas iam Dei conſpectu potiri. Nam Dei viſio eſt clariſsimum quoddam ſpeculum, in quo Sanctorum animæ perſpicuè cernunt felicitatem, quæ Romanæ Eccleſiæ in terris degenti ineſt, tanquam potiſsimum ipſorum Martyrum conſtantiæ & Chriſti Confeſſorum fructum. Hinc tamen nequaquam infertur, beatarum animarum gloriam eſſe finiendam, quando draco è vinculis ereptus fuerit, quod eſt, cùm conſummati fuerint mille anni: ſed ipſæ in ſua illa æterna felicitate aſpiciunt, ipſarum regnum in terra interrumpi, quando ſoluatur draco, quemadmodum Dei etiam regnum in mundo tunc eſt intermittendum, in eo ſenſu, quo dicitur Deus ipſe, licèt rex ſit æternus, in mundo tamen regnare cœpiſſe, quando Romã expulſus fuit idolorum cultus; ſiue quando Gentium multitudo Chriſtianæ fidei radios excepit. Hoc enim eſt, ***Parata ſedes tua ex tunc, à ſæculo tu es.*** quaſi dicat, Quanuis Deus ſit æternus, ipſius tamen regnum tunc quodammodo incepiſſe.

NOTATIO V.

De alluſione ad locum Iſaiæ in prima Sanctorum reſurrectione.

IN quarta notatione aduertimus, alludi in ligatione draconis ad Iſaiæ caput vigeſimum quartum. Oſtendimus etiam conuenientiam & concinnitatem tam capitis vigeſimi tertij præcedentis, quàm ſubſequentium, id eſt, viginti quinque & viginti ſex & viginti ſeptem, cum eo ipſo argumento. Conſentit ergo cum illa notatione progreſſio eiuſdem argumenti de Romæ conuerſione, & expulſione idololatriæ; de quo agitur in illo capite vigeſimo ſexto, quo celebre Iſaiæ canticum continetur. Vbi illuſtria quædam verba legũtur; ad quæ Ioannes per alluſionem reſpicit in eo, quod tradit de Martyrum animarum reſurrectione, & regno per mille annos duraturo, & de reſurrectione etiam improborum poſt decurſum illud mille annorum ſpatium. Iſaiæ verba ſunt capite vigeſimo ſexto numero decimo quarto, *Morientes non viuant, gigantes non reſurgant: proptereà viſitaſti, & contriuiſti eos, & perdidiſti omnem memoriam eorum.* Et infra numero decimo nono, *Viuent mortui tui: interfecti mei reſurgent; expergiſcimini & laudate, qui habitatis in puluere, quia ros lucis ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinam.* In his verbis omnino exiſtimo, Iſaiæ ſenſum eſſe eundem, quem Apocalypſeos verbis ineſſe diximus: nimirum Romanam Eccleſiam diuturnâ pace fruituram, quam nullo modo poſſit dæmon, dum vinculis per mille annos conſtringitur, impedire: & longam hanc pacem eſſe fructum ex Martyrum conſtantia ac fortitudine perceptum: quare ipſiſmet Martyribus non iniuria attribui Eccleſiæ regnum ac proſperitatem, ipſoſque verè dici reſurrecturos, quando idololatria ex Romano orbe expelleretur, & in terris longinqua ſæcula ad Antichriſti vſque perſequutionem regnaturos.

Alluſio ad Iſaiæ locum.

Explicatur Iſaiæ locus c. 26. n. 14. & n. 19.

Iſaias de quo tempore in prædicto loco loquatur.

Primùm ergo, quòd Iſaias de eo loquatur tempore, quo idolorum cultus ab vrbe Roma fuit proſsus exactus; patet ex verbis in eodem cantico antecedentibus. *Vetus error abiit; quia incuruabit Dominus habitantes in excelſo, ciuitatem ſublimem humiliabit.* Quo de loco ſuprà iam diximus.

Quaſnam ſignificet Iſaias ſub gigantium nomine.

Deinde verba illa, *Gigantes non reſurgant*, ad longam Eccleſiæ pacem transferri debere; ex eo cõſtat, quia præcedit numero tertio, *Domine ſeruabis pacem*, & rurſus numero duodecimo, *Domine dabis pacem nobis.* Et mox ſequitur, *Morientes non viuant, gigantes non reſurgant.* Vbi gigantes haud dubiè compellat eos tyrannos, qui horribili furore ac potentiâ fideles perſequebantur. Quòd ſi Prophetæ mẽs ſolùm eſſet aſſerere, vti in inferis æterno ſupplicio ſuam tyrannidem ac rabiem aduerſus Chriſti ſectatores exercitam luerent; id quidem neutiquam cõſentaneum erit, aut neceſſarium Eccleſiæ paci. Sermo igitur eſt, ne perſequen- B tium tyrannorum impietas ac violentia reuiuiſcat. Et quãuis loquendi modus & ipſum prophetæ deſiderium poſtulare viderentur, ne gigantes myſticè ad vitam reuocarentur, ex ipſo tamen contextu euidens eſt, non id ſibi prophetam polliceri. Nam paulò infra poſt longinquam Eccleſiæ pacem & myſticam iuſtorum reſurrectionem mirificâ elegantia celebratas, ſubiungit ipſe Propheta, diuturnæ paci horribilem perſequutionem ſucceſſuram, quæ tamen modico temporis interuallo duret. ait enim numero vigeſimo. *Vade populus meus intra cubicula tua, claude oſtia tua ſuper te, abſcondere modicum ad momentum, donec pertranſeat indignatio.* Quod meo iudicio indicat Antichriſti perſequutionem: hanc enim ait etiam Ioannes modico tempore duraturam. Atque adeò hac ipſa expectatione de perſecutione paululũ duratura, deque ſupplicio in Antichriſtum immittendo, claudit Iſaias canticum dicens; *Ecce enim Dominus egredietur de loco ſuo, vt viſitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum, &c.* C

Nomine indignationis apud Iſaiam denotari Antichriſti perſecutionem.

Enimuerò breuem hanc procellam longam ſubſequitur tranquillitas, poſt myſticam gigantum terræ (id eſt Eccleſiæ perſequutorum) euerſionem: & tunc ſacer vates decantat myſticam reſurrectionem eorum, qui in Romani Imperij perſequutionibus pro fidei confeſſione fortiter occubuerant: *Viuent* (ait) *mortui tui, interfecti mei reſurgent: expergiſcimini & laudate, qui habitatis in puluere, quia ros lucis ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinam.* Vbi Chriſtiana Eccleſia videtur alloqui Chriſtum, eidemque dicere; Tui Martyres, Domine, qui ſunt interfecti mei, *viuent, atque reſurgent.* Mox ſermonem ad eos conuertit; *Expergiſcimini & laudate qui habitatis in puluere.* Et rurſus ſermone ad Chriſtum conuerſo reddit ſuæ fiduciæ rationem; D *quia ros lucis ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinã.* Id eſt, quia tibi virtus & potentia eſt, vt vitam Martyribus reſtituas, & tyrannos eorum perſequutores morti tradas.

De qua reſurrectione hic verba faciat Iſaias.

Quo ſenſu ſit ab Iſaia dictum, Ros lucis, ros tuus.

Porrò verba illa, *Quia ros lucis ros tuus*, miram continent elegantiam: in eis enim innuitur, Martyribus euenturum, quod triticeo accidit grano: de quo Chriſtus dixit, Ioannis 12. 24. *Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Quaſi diceret, vt magna cum gloria & multiplici incremento reſurgat, priùs moriatur oportet: reſurrectio verò cęleſti ope, virtute & irrigatione ſit. Ait ergo Eccleſia, ſemet non dubitare, quin Martyres, qui tanquam frumenti grana mortui erant, cum magna ſint gloria & vberrimo fructu reuicturi. Nam ros opis & auxilij, quo Chriſtus eos irrigat ac fœcundat, eſt ros lucis, id eſt, ſummoperè viuificans. Eſt enim Hebraica phraſis, vitæ tribuere lucis nomẽ, quæ etiam loqu- E tio Latinis eſt familiaris: hinc illa ſunt, *prodire in lucem, lucis vſura frui*. & alia id genus. Senſus ergo eſt, rorem ac pluuiam Diuini auxilij, quo Chriſtus rigat ac fouet frumẽti grana, quæ in eius fide ſunt terræ mandata, adeò eſſe efficacem, vt illa in lucem edere poſſit, & glorioſâ vitâ ac fœcunditate cumulare. Facit, quòd non ſemel in ſacris Litteris fons vitæ cum luce vel lumine coniungitur, vt Pſ. 35. nu. 10. *Apud te eſt fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.*

Lucis nomen tã Hebraica phraſi, quàm Latina tribui aliquando vitæ.

Obiectio contra prædictã Iſaiæ explicationem.

Obiiciet tamen aliquis legitimum Iſaiæ verborum ſenſum immeritò ad myſticam Martyrum reſurrectionem ante diem iudicij futuram detorqueri. Nec enim minoris momenti eſt propriæ reſurrectionis articulus, de quo communis interpretum conſenſus Iſaiæ locum exponit. Et multò maioris ponderis eſt præcipua Chriſtianæ fidei dogmata F locis ſcripturæ ſtabilire & roborare, quam myſticos ſenſus conſectari, quibus eneruari ſolent ſolida argumenta, quæ ſenſu literali innituntur.

Reſponſio ad obiectionem.

Ad hoc tamen Reſpondeo, imprimis vnum eũdemque Scripturæ locum plures ſenſus poſſe admittere; atque adeò, qui affirmat vnum, minimè negare alterũ. Sed præter hæc, in eo ipſo ſenſu myſtico, quem ipſe Iſaiæ verbis tribuo, ſupponitur propriæ reſurrectionis veritas, quam Chriſtiana fides nos docet. Nam myſticæ reſurrectionis allegoria continet comparationem a propria reſurrectione petitam: atqui comparatio vtramque veritatẽ amplectitur, vt notationibus proœmialibus explicauimus. Dum ergo reſurrectionis nomen imponitur fructui Eccleſiaſticæ pacis, quem Deus ex Martyrum interitu legit; aſ- A firmatur; quod vniuerſalis iudicij die in glorioſa Sanctorum reſurrectione propriè complendum eſt, idem priùs myſticè in reſurrectione myſtica impleri. Quòd ſi hic eſt eorum Iſaiæ verborum ſenſus; in eo certè aſſeueratur propria mortuorum reſurrectio. Hoc in Apocalypſi manifeſtè conſtat in eo ſenſu, quem ipſe primæ reſurrectioni deſigno. Quis enim neſciat, in eo ipſo primæ reſurrectionis nomine reſpectum includi ad reſurrectionem ſecundam, ac proinde, dum dicuntur reuixiſſe Martyres, quando idololatria Româ fuit expulſa, eo ipſo affirmari propriam Sãctorum in extremo iudicio reſurrectionem? Nil ergo eſt, cur aliquis timeat, qui ſenſus huiuſmodi myſticos ſectatur, eum veritatibus fidei confirmandis ſolida auferre argumenta. Nam in hac myſticorum ſenſuum ratione includitur, quidquid deſiderari poteſt ab iis, qui ſe acerrimos B literalium ſenſuum propugnatores profitentur; nimirum catholica veritas, ad quam alluſio ſiue comparatio fit; ſed cum magno fœnore, maximoque ſolatio, quod prophetiæ contextus, acoluthia & fœcunditas planè intelligantur.

Ex hactenus dictis referri poteſt, non eſſe imprudentiæ attribuendum (vt aliquis fortaſſe verebitur) ſi illum Danielis locum cap. 12. 2. *Et multi de iis, qui dormiunt in terræ puluere euigilabunt, alij in vitam æternam, & alij in opprobriũ vt videant ſemper*, explicandum cenſeam de myſtica reſurrectione; & hunc eſſe genuinum illius loci ſenſum. Si enim qui myſticam reſurrectionem affirmat, propriam pariter extremi iudicij reſurrectionem aſſeuerat; mea ergo expoſitio complectitur quidquid optabant ij, qui in Danielis verbis includi credebant illuſtriſſimam generalis hominũ reſurrectionis confirmationem.

Danielis locus ex c. 12. 2. expenditur & explicatur.

C Sed nonnulli minùs obſeruantes, quid exigat ipſe contextus, vehementer & parũ fructuoſe laborant, dum in iis verbis, *Multi de his, qui dormiunt in terræ puluere euigilabunt*, contendunt vocem *multi* idem eſſe atque *omnes*: quod fortè violentum eſt. Quamuis enim nouum non ſit, *multos* in aliquo Scripturæ loco pro *omnes* ſumi; ceterùm *multi de iis, qui dormiunt*, cõtextus non patitur, idem eſſe atque *omnes qui dormiunt*. Nec verò id opus erat, vt credatur Daniel eo loco generalem omnium reſurrectionem aſſerere. Nam ſi proprius & literalis ſenſus eſt affirmare ſub Antiochi perſequutione, & multò plenius ſub iis, quæ aduerſus Chriſtianam Eccleſiã excitandæ erant (& in Antiochi perſequutione fuerunt figuratæ) multos fore myſticè reſurrecturos per ſimilitudinem quandam eorum, quæ in generali mortuorum reſurrectione euentura ſunt: ſi hic, inquam, verus eſt ſenſus; ni- D hil opus erat phraſim illam huc pertrahere, vt *multi de dormientibus* perinde ſit, atque *omnes dormientes*? Animaduerſione autem dignum eſt diſcrimen, quod inter Danielis & Iſaiæ loca verſatur. Daniel enim in plurimorum reſurrectione aliorum ad vitam, & aliorum ad opprobrium ſempiternum, reſpexit ſummas Eccleſiaſticæ perſequutionis anguſtias. Nam in Mathathiæ zelo, verbi gratiâ, zelus Phinees inſtauratus fuit; & in Antiochi ſæuitia antiquus Pharaonis furor & impietas reuixit; & ſic de aliis. Quippe veriſſimè dicitur in media ipſa perſequutione reſurgere virtus ac zelus antiquorum in iis, qui ſtrenuos diuinæ gloriæ vindices & propugnatores ſeſe exhibent. Et tunc quidem ſatis ſuperque dicitur, ſi aſſerantur multi reſurgere. Quin imò nimium eſſet, ſi iuſti omnes dicerẽtur reſurgere.

Diſcrimen inter Iſaiæ & Danielis loca adductã.

E Iſaias verò & ſimiliter Apocalypſis reſurrectionem bonorum in illud tempus conſiciunt, quo idololatria exterminata fuit: tunc autem maior apparet ſimilitudo glorioſæ Sanctorum reſurrectionis; iuxta ea, quæ ſuperiùs dicta ſunt. Tunc verò non vnus aut alter reſurgunt; ſed generatim loquendo *animæ decollatorum & qui non adorauerunt beſtiam*. Atque ita etiam Iſaias loquitur vniuerſè, *interfecti mei reſurgent*. Non ergo videntur Iſaias & Daniel ad idem omnino tempus in prædictis locis aſpexiſſe. Quamuis fortaſſe poſſit etiam explicari Daniel de vtroque tempore locutus & aduerſitatis, & ſubſequentis proſperitatis, ſi conſideretur in Mathathia reuixiſſe Phinees: & in fortitudine Iudæ & ipſius fratrum reuixiſſe fortitudinem Ioſue, & inſignium Iudicum atque ducum, qui olim in Dei populo viguerunt: & in nonnullis etiam Cain & Nembrot reſurrexiſſe di- F cantur.

TEXTVS.

Verſ. 6. *Beatus & ſanctus qui habet partem in reſurrectione prima: in his ſecunda mors non habet poteſtatem, ſed erunt ſacerdotes Dei & Chriſti, & regnabunt cum illo mille annis.*

COM

COMMENTARIVS.

Quo ſenſu dicantur Beati & Sancti, qui habent partem in reſurrectione prima.

VERBA iſthæc videntur primo aſpectu faciliorem præ ſe ferre explicationem, ſi prima reſurrectio iuxta Auguſtini mentem de remiſſione peccatorum accipiatur; ſiue vt iuniores explicant, de viſione Dei, quàm iuxta noſtram explicationem. Etenim in Auguſtini ſententia concinunt hæc verba cum illis Ioannis capite vndecimo numero vigeſimo ſexto, *Omnis qui credit in me non morietur in æternum.* In recentiorum verò explicatione nihil certius, quàm eos, qui Dei viſione fruuntur, non iam ampliùs morituros. Sed vtramque harum expoſitionem vel illud argumentum refutat; quia licèt verum ſit, quod in eis aſſeritur, non tamen eſt ad rem, de qua agitur. Sermo enim eſt de Eccleſiæ pace, déque eorum fructu, qui belli tempore ſtrenui depugnarunt, vitamque ſuam pro Chriſti nomine profuderunt. Verus ergo ſenſus eſt huiuſmodi. qui, quòd acerrimè pugnauerint, partem habent in prima reſurrectione (iuxta ſenſum ſuprà à nobis explicatum) ij ſunt Beati & Sancti. Et quemadmodum in propria ad immortalem vitam reſurrectione, qui à mortuis excitatur, non iam moritur, ſed à ſecunda morte redditur omnino ſecurus: ita reſurrectionis myſticæ gloria & verum gaudium, quod inde ad Martyres Chriſti redundat, æterna ſunt. Hanc autem gloriam ac lætitiæ voluptatem ex eo percipiunt quòd in ſuis ſucceſſoribus ſint Dei & Chriſti ſacerdotes, & cum illo in terris mille annos ſuprà dictos regnent.

Difficultas in noſtra expoſitione.

Dices, duas ſententiæ huius partes non aptè inter ſe conſentire: nam ſi myſtica reſurrectio ad regnum mille annis poſſidendum ſit, (in quibus quãtumuis magnus annorum numerus, finitus tamen deſignatur, ac demum finiendus) eidem ergo myſticæ reſurrectioni aliquo modo ſecunda mors ſuccedit. Si enim frumenti granum, quod mortuũ fuit, in fructu à ſe prodeunte reſurgit, ergo quando grana ipſa ex primo illo grano iam mortuo emoriantur, ſuo etiam modo primum granum morietur. Simili quoque ratione, ſi myſtica reſurrectio & regnum eorum, qui ſua morte copioſum hunc fructum procrearunt, conſiſtit in publico Chriſtianæ religionis vſu, quo Roma ſecurè fruitur: ergo illi ipſi, qui ſua morte hunc feliciſſimũ produxere fructũ, ſimiliter morientur, quando publica ipſa Chriſtianæ fidei profeſſio intercidat.

Diluitur propoſita difficultas.

Reſpondeo; gloriam, quæ triticeum granũ manet, ex eo quòd mortuum reuixerit, nequaquam finiri, quando ſeminatur iterum, ac moritur. Fructus enim mortis in primo grano eſt, per ſuummet interitum propriam conſeruaſſe ſpeciem, & auxiſſe. Quare primum in ſecundi morte non moritur: ſed potiùs hæc ſecundi mors prouehit gloriam ex primi reſurrectione prouenientem; & quodammodo eam æternat. Et ſaltem in myſtici frumenti granis id certiſſimum eſt: nimirum interitum eorum, qui in Eccleſiæ perſecutione ſub liberato dracone excitanda occidendi ſunt, hanc minimè eſſe mortem priorum granorum; quæ reſurrexerunt, quo tempore idololatria è mũdo deturbata eſt. Reſurrectio enim non corporea, ſed ſpiritalis extitit: reuixerunt enim decollatorum animæ, nõ corpora. Quamobrem, licèt poſteà mors in corpora fidelium ſæuiat; ſpiritum tamen & gloriam non ſolùm non ea ratione extinguet, ſed etiam magis illuſtrabit. Si autem in myſticæ reſurrectionis gloria comprehenditur etiam peculiare gaudium, quo Chriſti

A Martyrum animæ perfunduntur ex publico Chriſtianæ religionis exercitio, tanquam ex proprio ipſorum martyrij fructu: hæc ipſa voluptas nullo modo finienda, aut minuenda eſt ſub Antichriſti perſecutione. atque ita cohæret optimè, vt vna ex parte myſtica reſurrectio fiat ad regnandum per mille annos: ex altera verò qui ita reſurrexerit, exemptus omnino ſit à quouis ſecundę mortis genere.

Militantis Eccleſiæ felicitatem ad Sanctos etiã in cælo degẽtes pertinere.

Mirum præterea eſt, Eccleſiæ militantis felicitatem adeò pertinere ad Sanctorum animas in cælo B exiſtentes, vt quod propriè militantem attingit Eccleſiam, quo tempore publica religionis Chriſtianæ exercitatio viget, id ipſum Martyrum animabus in cælo degentibus tribuatur; in eodem ſenſu quo verè dicitur animas Martyrum tunc reſurgere, cùm erumpit fructus granorum, quæ fuerant terræ commiſſa.

Quando potiſſimùm Eccleſiæ ſit proprium hoc elogium, quo iuſti dicũtur ſacerdotes & cum Chriſto mille annis regnaturi.

Porrò, *Eſſe ſacerdotes & cum Chriſto mille annos regnare*, idem eſt, atque eſſe regnũ ſacerdotale. Quod elogium quamuis Eccleſiæ etiam tempore perſecutionis conueniat: frequentia tamen & celebritas Miſſarum & diuinorum officiorum, auctoritas item Imperij, qua in animarum ſalutem in- C cumbitur; totum id illius eſt temporis proprium, quo & publica religionis exercitatio, & tranquillum Eccleſiæ Romanæ imperium vigent. Atque id innuitur verbis illis, *Erunt ſacerdotes Dei & Chriſti, & regnabunt cum illo mille annis.* In quibus verbis, animabus Martyrum refertur accepta omnis gloria & ſecuritas Romanæ Eccleſiæ; ſicuti mortuo frumenti grano eleganter tribuitur fructus ex eo oriens. Atque ita de ſingulis Martyrum animabus verè, ſed myſticè dicitur, eos eſſe qui ſacerdotale munus ac regale exercent, quo Romana Eccleſia à Deo imprimis condecoratur. Quod vt ve- D rum ſit, non opus eſt fidelium ſingulos aut ſacerdotes, aut Eccleſiæ principes eſſe.

Peculiaris hoc in loco elegantia obſeruatur.

Obſeruanda inſuper eſt proportio & conuenientia, quæ inter verba illa, *Beatus & ſanctus*, atque illa, *ſacerdotes & regnabunt*, reperitur. Nam vox *Sanctus* reſpondet voci *Sacerdotes*; & vox *Beatus*, reſpõdet verbo *regnabunt*. Nam ſanctitas proprium eſt ſacerdotum ornamentum: beatitudo atque felicitas dignitatis principalis propria. Et quidem de ſacerdotali regno latè diximus cap. 1. vbi vidimus quamuis alluſio ad eos fiat, qui reges non erant, ſed lectiſſima regni pars, nempe ſacerdotes Ægyptij; ad eos tamen magna ex parte, tanquam ad re- E gis familiares, regni ipſius adminiſtrationem pertinere. Demum ſapienter adnotauit Auguſtinus, in his verbis, *Erunt ſacerdotes Dei & Chriſti*, apertè denotari Chriſtum quoque eſſe Deum: quando iidem ipſi, qui Dei Patris appellantur ſacerdotes, Chriſti etiam ſacerdotes nominantur.

TEXTVS.

Verſ. 7. *Et cùm conſummati fuerint mille anni, ſoluetur ſatanas de carcere ſuo: & exibit, &* F *& ſeducet Gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angelos terræ Gog & Magog, & congregabit eos in prælium: quorum numerus eſt, ſicut arena maris.*

COMMENTARIVS.

HOc Gogi & Magogi bellum nonnulli ad Hæreticorũ bellum applicãt, quod ipſi Eccleſiæ

 inferunt:

Variæ Auctorum interpretationes. 1. Interpretatio de hæreticis.

inferunt; dum ab ea ſe remouent, & fideles in fraudem inducere contendunt. Cui expoſitioni valdè fauet Hieronymus Ezechielis 38. vbi ſic habet; *Gog interpretabimur Hæreticorum principes; & Magog, qui illorum ſuſcepere doctrinam.* Eodem ſpectat quod ibi ſanctus Doctor addit: nimirum Iudaizantes quidem aliter interpretari; ſed Eccleſiaſticam explanationem eſſe, vt per Gog & Magog intelligatur omnis ſuperbia & falſi nominis ſcientia, quæ contra veritatis notitiam ſeſe extollit. Et ad finem eiuſdem capitis ſubdit; illam eſſe viam regiam, à qua non ſit declinãdum ad dextram neq; ad ſiniſtram.

Refutatur prædicta interpretatio.

Nihilominus tamen in Apocalypſi ſaltem non poteſt hic eſſe verus & germanus huius prophetiæ ſenſus. Nam draconis liberatio, & Gogi atq; Magogi bellum ſubſequuntur mille pacis annos. Cõſtat autem Eccleſiam non minùs fuiſſe hæreſibus infeſtatam tempore pacis, quàm in ipſo bello & antiquis Romanorum perſequutionibus. Quin imò antequàm pacis tempus ducentos omnino annos numeraret, hæreticorum perturbatio & tumultus fuit maximus, tótque eorũ fraudibus fuit appetita, vt verè dici potuerint Arriani fidelibus eſſe plures. Quòd ſi oculos ad noſtri temporis hæreticos conuertamus, quos aliqui tanquam Antichriſti præcurſores contemplantur; non video, cur ſuſpicandum nobis ſit in Apocalypſi horum potiùs, quàm Arianorum, Pelagianorum, Nouatianorum, & Donatiſtarum factam eſſe mentionem. Cur verò ad hæreſes non deſcendat Apocalypſis; diximus notationibus procemialibus.

2. Interpretatio de Maurorũ & Turcarum bello contra Christianam Eccleſiam.

Aliorum opinio eſt Gogi & Magogi vaticinio prædici Maurorum & Turcarum bellum aduerſus Chriſtianam Eccleſiam ſuſceptum. Et quidẽ quod ad Turcas attinet, ſuprà notatione 2. diximus eam eſſe opinionem Fratris Ferdinandi del Caſtillo, ſecunda parte hiſtoriæ ſui Ordinis cap. 1. idemque ipſum antè coniectauerant Ioannes Annius & Hentenius (quam explicationem tribuit Hebræis Genebrardus Pſal. 52. verſu 2.) quorum fundamentum præter mille annorum computationem, illud eſt; quia Ioſephus lib. 1. Antiquit. cap. 7. affirmat, qui in ſacris Literis appellantur Gog & Magog, eſſe Scythas: quod etiam ſequitur Theodoretus Ezechielis 38 nec non Ribera, Viegas, & alij in præſenti. Quòd autem Turcæ ſint ex Scythis oriundi, id in eorum hiſtoriis conſtat. Alij verò huiuſmodi prophetiam non ad Turcas coarctant, ſed generatim applicant ad bellum quod Eccleſiæ inferunt Mahometi ſectatores. Iam, ſi Mahometi ipſius atque Maurorum principium extitit in Arabia, fortaſſis huc ſpectat id, quod dicitur lib. 3. Sibyllinorum oraculorum; & affert Ribera §. 69. *Væ tibi regio Gog & Magog, quæ medium es Æthiopum fluuiorum.* Vbi fortè maris brachia nomine fluuiorum appellantur. Arabia enim inter Perſicum & Arabicum maris ſinum ſita eſt.

Impugnatur 2. explicatio.

Hæc tamen conſideratio de Gogi & Magogi bello ad Mauros & Turcas applicato inanis eſt, vt expendimus notatione 3. Nec in ea verum comprobatur, hoc eſſe bellum breue poſt longam pacem. Nec verò propriè eſt bellum de religione generatim loquendo, ſed de imperio. Quod verò ſomniarunt aliqui non alium peculiarem fore Antichriſtum, ſed horribilem ſolùm perſequutionem in Chriſti Eccleſiam, eiuſque filios à Mauris & Turcis ſub mundi finem excitãdam: id à doctis Theologis, & præcipuè à noſtro Pererio validiſſimè impugnatur. Hîc verò omitto (quia pudet iterum referre) fuiſſe qui opinati ſint, tunc ſolutum draco-

A nem, cùm Ioannes vigeſimus ſecundus in Cathedra Petri ſedit. Neque verò crediderim, delirium illud eò perueniſſe, vt ſibi aliquis perſuaderet tunc adimpletam fuiſſe hanc prophetiam de bello Gogi & Magogi. Quis enim hoc non rideat? Quare quod aliquis auſus eſt dicere, nempe eo tempore ſolutum fuiſſe draconem, hyperbolicam offenſi animi loquutionem redolet. Qua ſimili phraſi, facilè iratæ mulieres leuibus de cauſis dicere ſolent, euaſiſſe diabolum ex abyſſo.

Aliæ obiter referuntur ac reiiciuntur explicationes.

Prætereà notatione 2. & 3. in nona opinione B (quã ſatis iam impugnauimus) oſtendimus aliquos extitiſſe auctores, qui crediderint bellum hoc Gogi & Magogi non eſſe illud famoſi Antichriſti, qui Enochum & Eliam interfecturus eſt: ſed poſt Antichriſtum ſequi ligationem draconis: quo poſt mille annos ſoluto, bellum Gogi & Magogi exarſurum.

Vera Auctoris expoſitio de Gogi & Magogi bello ad Antichriſti tempus relato.

Ceterùm his & aliis explicationibus reiectis, illa pro comperta habenda eſt, draconis ſolutionem & Gogi atque Magogi bellum ad Antichriſti tempus eſſe referendum: tunc enim præſertim dici dæmonem Gentes ſeducturum. Quanuis enim antea C homines variis modis ſeduxerit: non tamen illi permiſſa eſt poteſtas, vt poſt incluſionem in abyſſi carcere poſſet tantopere in Eccleſiam Catholicam, ac præſertim in Romanam, ſæuire; vt publicum veræ religionis vſum de medio tolleret, & Chriſtianos ipſos per tyrannos & Chriſtiani nominis hoſtes generatim propter Chriſti ipſius religionem inſectaretur. At ſub Antichriſti tempus, nouiſſimo imminente iudicio, fidelium perſequutio immaniſſima & generalis erit: atque vt omniũ poſtrema, ſic etiam grauiſſima omnium, quotquot Eccleſia vnquam perpeſſa eſt. Ita Auguſtinus lib. 20. de ciuitate cap. 11. & communis Eccleſiæ conſenſio, ac D ferè omnium libri huius interpretum. Et verò in noſtra acoluthia hoc non ſolùm ea caret difficultate, quæ occurrit in opinione eorum, qui maris Beſtiam eſſe etiam Antichriſtum arbitrantur: ſed perſpicuum potiùs apparet, neceſſarium eſſe, vt per hoc Gogi & Magogi bellum Antichriſti perſequutio figuretur. Etenim poſt perſequutiones à marina Beſtia, id eſt, à Romano Imperio Ethnico in Chriſtianam Eccleſiam ſuſcitatas; poſt Eccleſiæ ipſius triumphum de ipſis perſecutionibus actum; poſt idololatriam ex vrbe atque adeò ex toto Imperio deturbatam, mille anni religati dæmonis nihil aliud indicant, quàm ſecuritatem, otium ac tranquillitatem, quæ Romanam tenuit Eccleſiam in E publica religionis Chriſtianæ profeſſione. Cùm autem huiuſmodi pacem conſequutura ſit Antichriſti perſequutio, cúmque Apocalypſis inter pacem illam & vltimum generalis iudicij diem nullam aliam interponat Eccleſiæ perſequutionem, niſi Gogi & Magogi bellum: euidenter infertur, eam eſſe perſequutionem Antichriſti.

Confirmatur noſtra interpretatio ſerie & connexione ipſius contextus.

Ex eadem connexione & ex iis quæ capite de ducitur aliorũ ſententia refutatio.

Quod non adeò certum atque euidens eſt in beati Auguſtini & aliorum ſententia, qui draconis religationem referunt ad Chriſti paſſionis tempus. F Nam poſt ligationem eiuſmodi acerrimè fuit Eccleſia exagitata & afflicta Ethnicorum Imperatorum Eccleſiam perſequentium tempore. Quare cùm draconis ſolutio de grauiſſima aliqua perſequutione explicanda ſit: videbatur omnino aſſerendum, draconem, poſtquàm in abyſſo fuit vinculis conſtrictus, non ſemel iam fuiſſe ſolutum. Et quanuis à Chriſti paſſione ad illas vſque perſequutiones mille annorum tempus non interceſſerit; adhuc tamen nõ parum obſcuritatis habebat, cur

cur solutio isthæc & Gogi atque Magogi bellum vnam Antichristi persecutionem designent, si post alligationem futuræ erant multæ, eæque grauissimę persequutiones. Res sanè in illa religationis expositione erat perobscura: nec alius apparere exitus videbatur, quàm vt diceretur, Antichristi persequutio tantò Diocletiani persequutione sæuior & immanior futura; vt comparatione illius dæmon Diocletiani tempore cōstrictus fuisse dicatur. Quod tamen violentum est. Nam licèt multò crudelior sit futura extrema illa persequutio: si tamen dæmonis alligatio indicat, illi nequaquam permitti, vt Ecclesiæ securitatem, & sui matrimonij felicitatem interturbet: non video, quo pacto tunc fuisse alligatus dicatur, quantumuis sub Antichristo maior illi potestas permittenda sit.

Vlli consecutionis & contextus facilè in nostra expositione ducitur.

In nostra tamen explicationis serie res est plana & expedita: fatemur enim, dæmonem sub Romani Imperij ethnici persecutionibus solutum extitisse: asserimus tamen, eius religationem accidisse, postquam idololatria ab vrbe, Imperióque Romano eiecta est: adhæc, per mille annos dæmonis illigati totum significari tempus, quo deinceps Ecclesia potita est, & potietur communi Christianæ Religionis exercitio; quod ad Antichristi vsque persequutionem durabit. Tunc enim non dubito, quin in ipsa etiam vrbe Roma auferendum sit iuge sacrificium, & quidquid ad publicum Christianæ Religionis vsum pertinet.

Verùm Antichristus sit Romæ publicã Christianæ religionis professionem interdicturus.

Scio extitisse nonneminem, qui existimarit, Antichristi etiam persecutionis tempore, licèt bellum præsertim aduersus Romam gerendum sit; non tamen eò peruenturum, vt re ipsa Antichristus publicum religionis vsum ab ea auferat: id quod in aliqua prophetia esse Romæ promissum autumat. Sed hoc mihi nulla ratione probatur, quæ enim in Apocalypsi est propriè vxor Agni, & ceterarum Ecclesiarum regina, non est alia quàm Romana Ecclesia. Draconis autem religatio speciatim refertur ad huius sponsæ felicitatem & securitatem, qua multis sæculis per publicam religionis professionem fruetur: hæc enim est felicitas ipsius nuptiarum cum Agno. Si autem satis esset impunitas draconi permissa, vt in reliquis Ecclesiis auferat receptam publicæ Christianæ fidei consuetudinem, & eas ferè solo adæquet: id quidem in Ecclesiis compluribus magno cum Christianorum luctu draco iam præstitit.

Pars affirmatiua statuitur atq; probatur.

Quare, cùm alligatio nihilominùs duret adhuc, sitque ad Antichristi tempus duratura, argumento est satis firmo, draconis solutionem eò potissimum referri, vt publicum religionis vsum non aliis solùm Ecclesiis, sed Romanæ etiam re ipsa interdicat. Nec tamen propterea aduersus eam præualebit, sicuti nec Diocletiani tempore præualuit. Porrò ex communi totius Ecclesiæ consensu de futura Antichristi persecutionis immanitate atque horrore perspicuè colligitur, nihilo eum minus vis atque potentiæ aduersus Romanam Ecclesiam habiturum, quàm Imperatores quondam idololatræ habuerunt: quorum tamen tempore Romana Ecclesia publicè professione Religionis Christianæ p, ita non est. Et certè tanti Romam à Deo fieri, vt soluti dæmonis permissio singillatim referatur ad vltimam & sæuissimam ipsius persecutionem, id quidem multò Romæ ipsi gloriosius est, quàm si ab amplissima illa potestate Antichristo facta exciperetur. Præsertim quia Romana Ecclesia victoriam de Antichristo reportatura est, vt infrà videbimus. Honorificentius autem est post maximam oppressionem, illam victricem ac superiorem euadere (sicuti Diocletiani tempore accidit) quàm si aduersus eum præualeret, qui illam non potuit opprimere.

Allusio in hoc Gogi & Magogi bello ad Ezech. c. 38. & 39.

Vidimus iam, quis sit Apocalypseos scopus in hoc versu, vbi diaboli solutionem & Gogi & Magogi bellum prædicit. Reliquum ergo est, vt ad belli huius figuram singulatim descendamus. Illud autē imprimis statuamus oportet, Gogi & Magogi bellum, eiúsque exitum planè & integrè ab Ezechiele describi cap. 38. & 39.

Ioannem in hoc loco ad Ezechielis quidẽ Gogũ & Magogũ respexisse, diuerso tamen sensu, probatur.

Dubium verò non est, Ioannem in hoc loco alludere ad eam Ezechielis prophetiam: & mihi etiam fit certum, cùm Apocalypsis ad alicuius Prophetæ locum respicit, eum in eodem sensu accipere, quem Propheta ille directè intendit. Itaque ex Apocalypseos sensu in ea allusione, quam ad aliquos Prophetarum locos facit; solet iure optimo colligi, eundem fuisse sensum ab ipsis Prophetis præcipuè intentum. Atque hoc pacto ex Apocalypseos intelligentia plurimum oboritur lucis ad Prophetarum, Psalmorum, & Cantici Canticorum notionem. Verùm in allusione hac ad Gogi & Magogi bellum nihilominus mihi persuadeo, peculiarem fuisse elegantiam & concinnitatem, vt Ioannes belli huius figuram iuxta nouum alium sensum, nec ab Ezechiele intentum acciperet: & tamen (quod valdè mirum est) ex Apocalypsi ipsa manifestò eliceretur, quem sensum Ezechiel potissimùm insinuaret.

Ad cuius rei explicationem aduerto, Riberæ §. 58. inde probari prophetiam Gogi & Magogi apud Ioannem & Ezechielem esse eandem. Quia sicut Ioannes ait, *Venite & congregamini ad cœnam magnã Dei, vt manducetis carnes regum*, &c. ita etiam Ezechiel, *Dic omni volucri cæli, Conuenite, properate*, &c. Hæc est Riberæ mens; sed illud ex hoc argumento deberet inferre, conuiuium illud auibus in bello Gogi & Magogi apparatum, Ezechielis 39. 17. esse omnino idem cum illo, quod Apocalypseos auibus cap. 9. 17. extruitur. Ex quo etiam deducitur, eandem esse belli huius significationem in Ezechiele, atque illius, quod Apocalypsis c. 19. describitur.

Gogi & Magogi bellũ in Apocalypsi esse diuersũ ab eo, cuius meminit Ezechiel.

Sed ex hoc ipso colligitur meo iudicio non obscurè, Gogi & Magogi bellum in Apocalypsi non esse idem, de quo loquitur Ezechiel c. 38. 39. Etenim si bellum Gogi & Magogi eodem sensu apud Ezechielem accipitur, atque bellum Apocalypsis 19. descriptum: cum hoc minimè consentit, vt in Apocalypsi sit eadem significatio belli huius, quod cap. 20. recensetur. Manifestum namque est ex libri huius serie & acoluthia, post bellum capitis 19. sequi ligationem draconis mille annorum interuallo: quibus elapsis draco soluitur, & Gogum & Magogum in prælium cogit. Quamobrem fieri non potest, vt in Apocalypsi sit idem bellum, quod cap. 19. & quod capite 20. narratur. Constat enim inter vtrumque mille omnino annos alligati draconis intercedere. Verùm cùm sibi Ribera persuadeat, in Apocalypsi nullam prophetiæ acoluthiam & continuationem seruari: dissentaneum non iudicat, vt bellũ cap. 19. commemoratum sit prorsus idem, quod c. 20. refertur. Hoc tamen legenti contextum facilè constabit, esse valdè violentum. Etenim exitus belli cap. 19. is fuit, vt in ignitum stagnum Bestia & pseudopropheta detruderentur, & eorum exercitus gladio Dei verbi occiderentur, nec non ligaretur draco per annos mille; at bellum capit. 20. descriptum terminatur igni cælitus demisso in exercitum Gogi & Magogi, atque draconis detrusione in illud ipsum stagnum ignis, vbi Bestia & pseudopropheta cruciabantur. Quid ergo vio-

lentius, quàm ex vtroque bello vnum, idémque conflare?

De quo Gogi & Magogi bello loquatur Ezechiel.

Vt ergo quid ſentiam, exponam; Apocalypſis capite 19. nos docuit verum ſenſum eorum, quæ de Gogi & Magogi bello Ezechiel tradidit, ad Romani Imperij bellum contra Eccleſiam geſtum pertinere. Huius enim belli finis fuit cædes myſtica, quæ capite 19. Apocalypſeos deſcribitur ad quam cæli aues inuitatæ ſunt. Ex eo autem, quòd Apocalypſis ibi auium conuiuium inſerat, nobis indicat, hunc eundem fuiſſe auium conuiuij ſenſum apud Ezechielem. Quare Euſebius libro 9. demonſtrationis Euangelicæ capite 3. Hebræos vrget, inde probans aduenisse Meſſiam, quòd Gogi regnum in ipſius Chriſti (de quo Prophetæ loquuntur) aduentu augendum adumbret procul dubio ethnicorum Romanorum Imperium; quod ſub Ieſu Chriſti aduentum ad ſupremum conſcendit dignitatis ac potentiæ faſtigium: & paulò pòſt crudeliter oppugnauit Eccleſiam, atque ab ea fuit ſuperatum, ſicuti Ezechiel prædixerat. Atque hoc profectò eſt argumentum duplicis illius capitis apud Ezechielem, vt in eius commentario videbimus libro 9. Nec obſtat, vt quemadmodum Pſalm. 28. celebrantur Eccleſiæ victoriæ de Gentilitate reportandæ per comparationem ad Dauidis victorias ex vicinis nationibus comparatas, ita etiam Ezechielis 38. & 39. in ſenſu proximo agi de Antiochi bello aduerſus Dei populum ſuſcipiendo, déque glorioſa victoria, quam Dei populus de rege ipſo fuerat adepturus. Quamuis enim hic ſit proximus ſenſus, vt & Theodoretus videtur ſupponere, & egregiè probat Pererius tomo 2. in Geneſ. libro 15. §. 12. 13. 16. 17. 18. & 21. verùm præcipuus huius prophetiæ ſenſus planè reſpicit Romani Imperij in Antiocho figurati bellum Chriſtianæ Eccleſiæ infligendum, necnon Eccleſiæ victoriam de ipſo Imperio obtinendam. Sed de his ſuo loco latius.

Oſtenditur diſcrimē inter prædictū Gogi & Magogi bellū, de quo Ezechiel, & inter hoc, de quo Ioannes loquitur.

Ceterùm bellum Gogi & Magogi Apocalypſ. capite 20. relatum non eandem habere ſignificationem, quam habet Ezechielis 38. & 39. (præter prædictam rationem ex Apocalypſeos acoluthia deſumptam) probatur inſuper efficaciter ex longè diuerſo fine, quem in Apocalypſi habet hoc Gogi & Magogi bellum ab eo, qui ſcribitur in eo bello Ezechielis capite 38. Etenim apud Ezechielem belli illius exitus is fuit, qui in eo capite 38. n. 22. exprimitur, *Iudicabo eum peſte & ſanguine & imbre vehementi & lapidibus immenſis, ignem & ſulphur pluam ſuper eum, & ſuper exercitum eius.* Ad hæc, ex haſtis, arcubus, & ſagittis congeritur lignorum ſtrues ad ſeptem annos: agitur etiam de mortuorum oſſibus humandis, déque ſeptimeſtri ſpatio, quod præterire debeat, antequam pollinctoribus ſepeliendi poteſtas fiat. Atque hæc quidem omnia eleganter ſignificant, quod in Gentilitatis conuerſione accidit (vt ſuo loco diſputabimus) quæ tamen minimè ſunt apta ad victoriam ſignificandam, quæ de Antichriſto reportabitur: quam ſic deſcribit Apocalypſis capite 20. numero 9. *Et deſcendit ignis de cælo, & deuorauit eos.* Quæ loca ſi inter ſe conferantur, manifeſtè conſtabit, in Apocalypſi conſultò expreſſum fuiſſe diſcrimen inter belli finem Gogi & Magogi, quod ibi deſcribitur, & inter finem illius, quod Ezechiel capite 38. narrat. Præterquam quòd, ſi Apocalypſis expreſſerat, illud ipſum bellum ab Ezechiele ſcriptum ante mille annos fuiſſe geſtum, vt ſuprà vidimus; nequaquam ſibi conſtaret, ſi ipſius belli euentum poſt mille annos accidiſſe diceret.

Ex vario vtriuſque belli exitu probatur diuerſū eſſe bellū de quo Ezechiel ab eo, de quo Ioannes hic agit.

Quomodo cū exacta Apoc. in alluſ. conſuetudine ſtare poſſit, vt hoc & illud Ezechielis bellum reſpiciatur, & tamen de alio diuerſo ſit ſermo.

Videamus tamen, quinam cum exacta Apocalypſeos conſuetudine & alluſione ſtare poſſit, vt in hoc loco & ipſum bellum Ezechielis 38. ſcriptum reſpiciat; & tamen in eo velit nouum aliud bellum ab eo diuerſum adumbrari. Verùm enimuerò, ſi contextus ipſe ſeriò expendatur, non ſolùm id ab Apocalypſeos conſuetudine & exacta alludendi ratione non deſciſcit, imò potiùs Apocalypſeos elegantia atque exactio poſcebat, vti belli huius diuerſa ſignificatio eſſet. Dictum enim priùs fuerat tranſactis mille annis reſurrecturos myſticè Eccleſiæ hoſtes: is enim eſt ſenſus eorum verborum, *Ceteri mortuorum non vixerunt, donéc conſummentur mille anni*, vt in eorum explicatione iam vidimus. Si ergo ſenſus eſt, poſt mille annos reuicturos myſticè antiquos Romanos idolorum cultores, qui exagitabant Eccleſiam: ſi deſcripſerat Ezechiel Romanorum ethnicorum perſequutionem ſub Gogi & Magogi figura: ſi ipſa Apocalypſis capite 19. indicauerat, illud Ezechielis vaticinium in Romani Imperij bello contra Eccleſiam geſto complendum fore: vt ergo conſequenter loqueretur, congruenter aſſeruit; vt primùm ſolueretur draco, bellum Gogi & Magogi reuicturum. Euidens autem eſt, reſurrectionem myſticam belli à Romanis ethnicis quondam illati, neutiquam eſſe veterem illam perſecutionē, ſed nouam aliam, in qua antiquum bellum myſticè renouetur. Vnde, ſi in hoc loco prædicit Apocalypſis myſticam belli Gogi & Magogi reſurrectionem, eo ipſo affirmat ſe non agere de Gogi & Magogi bello ſecundùm eum ſenſum, quo illud deſcribit Ezechiel, ſed quatenus eſt quædam myſtica priſtini illius belli ab Ezechiele ſcripti reſurrectio: id eſt, quatenus Antichriſti perſecutionem complectitur; in qua Diocletianus, Nero, aliique Romani Imperatores Eccleſiam perſequentes elegantiſſimè dicuntur reuiuiſcere. Qui autem contendat, cum Ioannes ait antiquum Gogi & Magogi bellum ſuſcitandum, directè eum agere de illo ipſo bello, ac de eodem omnino ſermonem in ipſo contextu inſtitui, næ ille hand aliud conabitur, quàm ſi vellet, cùm dicitur, Antichriſti tempore myſticè reuicturus Nero, non quidem tunc de nouo alio bello verba fieri; ſed de eodem prorſus ipſo, quod Nero cōmouit: atque adeò bellum hoc ſubſequi poſt mille annos ab alligato dæmone.

Gogi & Magogi nomē ab Ezechiele Romanis ethnicis, à Ioanne verò Antichriſti militibus attributum.

Conſtat igitur, ſi Ezechielis 38. & 39. Romanis ethnicis tribuitur Gogi & Magogi nomen; iure optimo militibus Antichriſti hoc ipſum nomen ab Apocalypſi imponi. Quare quod aliàs diximus, cùm Apocalypſis aliquem cuiuſuis Prophetæ locum reſpicit, eandem Prophetæ illius mentem & ſignificationem ſibi adſciſcere, hoc in loco patitur exceptionem: ſiquidem ſub Gogi & Magogi nomine tractatur non de illo ipſomet bello, ſed de myſtica ipſius reſurrectione.

NOTATIO VI.

In qua refutatur noua Gogi & Magogi explicatio à Caluiniſtis conficta.

IN variis belli huius interpretationibus, quas verſu ſeptimo propoſui, nouam aliam à Caluiniſtis excogitatam de induſtria prætermiſi, vt Catholicorum opiniones ab hæreticorum fæce & contagione ſecernerem. Nec tamen nouum hoc Caluiniſtarum figmentum integrè poſſum referre, non enim hæreticorum libri (& quidem ſatis meritò) in Hiſpaniam perferuntur. Quare id ſolùm ex noua hac explicatione excepi, quod potui colligere ex commen-

tario

Caluiniſtarum inſania per occaſionem verbis à Gogi & Magogi ... ſtatur.

A tario, ſiue commentatione cuiuſdam Caluiniſtæ, quam in quodam alio libro citatam memini me videre ſuper hoc ipſo Apocalypſeos loco, vbi de Gogo & Magogo ſermo eſt. Et quamuis ab eo auctore, cui commentatio iſthæc adſcribitur, verè fuiſſe conſcriptum minimè credam, ſed ab alio, qui ei fortaſſis voluit palpum obtrudere: quicunque tamen eam ſibi explicationem arroget, licet atque adeò incumbit Catholico ſcriptori, quidquid contra Romanam Eccleſiam procacibus ſcriptis euomitur, omni virium contentione refutare. Quod ſi impugnatio foret eiuſmodi, vt de expoſitionis illius commento & falſitate conſtaret; experimento iam deprehendimus, quo pacto ſe ipſe purget, cui hoc tribuitur commentarium, & qua ratione ſatisfaciat iis, quæ ex epiſtolis ipſius chirographo ac B ſigillo ſignatis ipſi obiiciebantur: ſuum enim a ſecretis miniſtrum eò adegit, vt fateretur, ſe abſque illius iuſſu has epiſtolas conſcripſiſſe, atque adeò ſubreptitias eſſe. Sed ſiue ipſe, ſiue quiuis alius ſcripſerit, facilè eſt diuinare, quid in Caluiniſtæ commentario ad hoſce Apocalypſeos verſus contineatur: aliquid ſcilicet, quod contra Romanam Eccleſiam, ſummùmque ipſius caput ac Pontificem planè militet. Huc omnia hæreticorum iacula diriguntur, atque hac ratione Principibus viris hæreſeos labe infectis ipſorum miniſtri blandiuntur. Et quidem qua impudentia Romanis Pontificibus applicant hæretici maris Beſtiam capitis decimi tertij, eadem etiam bellum hoc Gogi & Magogi ad bellum Eccleſiæ Romanæ aduerſus Caluiniſtas ſuſceptum detorquent. Nec Gogum & Magogum alios eſſe aſſerunt, quàm Papas & Papiſtas. Atque huc fortaſſis accommodabunt, quod Euſebius libro nono de- C monſtrationis Euangelicæ capite tertio ait, Gogos ſcilicet & Magogos eſſe Romanos. His addent, ſi Apocalypſis indicat Romanorum veterum ethnicorum perſequutionem primitiuæ Eccleſiæ illatam myſticè fore inſtaurandam; hoc impleri iam in ſacrarum imaginum adoratione, quam Romana Eccleſia complectitur: atque hanc eſſe idololatriæ veteris inſtaurationem. Hoc ipſe ſuſpicor eſſe illius commentationis argumentum. Similia enim ſæpe effutiunt Caluiniſtæ: & vndique arripiunt anſam Romanos Pontifices carpendi. Et præſertim viſum eſt eis in obſcuritate Apocalypſeos, ipſiuſque figurarum varietate non eſſe difficile, abuti ſacrorum verborum textu ad maledicendum abſque metu reſponſionis, quæ alium eſſe Apocalyp- D pſis ſenſum euidenter oſtendat.

Caluiniſtarum error in belli Gogi & Magogi expoſitione.

Quod attinet ad Caluini dogmatum impugnationem, eam in hoc libro ex profeſſo aſſumi non eſt neceſſe, nec Romana Eccleſia indiget meo hoc hæreticos refutandi labore. Alij ex noſtra Societate ſunt nec pauci, nec ignobiles: qui magno cum hæreticorum furore pariter ac dolore hanc ſcribendi rationem adeò grauiter, copioſè & luculenter ſuſcèperunt, vt omnibus euidenter probarint, Caluini ſectam dæmonis ipſius inſtinctu fuiſſe confictam, vt miſeri homines ſeſe laxis habenis in effrænatas atque intemperantes voluptates darent. Atque hoc præterea à noſtris ſatis probatum eſt, veriſſimam regulam obſeruandam ab eo, qui errare nolit, eſſe, NIHIL IN DOCTRINA FIDEI NOVARE: & luce meridiana clarius eſſe ab Eccleſia E Romana nihil vnquam in doctrina fuiſſe nouatum; & ab ea licentia ſemper abſtinuiſſe, qua quotidie vtuntur qui non tam accipiunt, quàm fingunt fidem & religionem. Illud mei muneris eſt, qui Apocalypſeos interpretem ago, vt oſtendam, hoc ſacrum Apocalypſeos ænigma ad Caluiniſtarum figmenta neutiquam applicari poſſe. Licèt autẽ auctor ille inaniter glorietur, in hiſce ænigmatis ſuorum dogmatum confirmationem occultam delitеſcere: ſed quia ex integra duorum & viginti capitum ſerie ſex ſolùm verſiculos ſibi vendicat, quos inani ſuſpicioni accommodet, facilè cernitur, an ipſe ad ſuum inſtitutum totam Apocalypſeos cõtinuationem ac filum aptè applicare potuerit. Iam ſi præter ſex illos verſus, nihil aliud ad ſuã opinionem potuit detorquere: quid aliud magis ridiculum ac nugatorium, quàm ſuæ inſaniæ confirmationem reputare, quòd ſex Apocalypſeos verſus ad eam vtcumque ac- F commodet? Etenim ſi illum cum riſu exploderemus, qui in Ouidij Metamorphoſeon libris contenderet, Poëtam aut peculiarem aliquam hiſtoriam, aut mendacium nunc denuo confictum ſignificare voluiſſe, quia ſex aut ſeptem Ouidij carmina ad illud poſſunt aptari, quantò irriſione dignius eſt, quòd ſibi aliquis videatur ſex Apocalypſeos verſiculos ad Caluini ſomnia applicare; ideo aptam ſibi materiam oblatam credi, vt librum aduerſus Romanam Eccleſiam conficiat, & verſus illos in Papam atque Papiſtas explicari poſſe glorietur.

Sectarij hæretici ſuapte ſponte ad nouandam religionem proclives.

Quàm ſit irritus & inanis Caluiniſtarum in hac expoſitione conatus, oſtenditur.

Si opinantur hæretici eum eſſe ſincerum & germanum Apocalypſeos ſenſum: oſtendant oporteat, quo pacto cetera, quæ Ioannes refert, cum ſua illa ſex verſuum applicatione conſentiant. Etenim illud eis imprimis oppono, ad meam de ſex hiſce verſibus explicationem, & de ceteris

Ex totius Apocal. ſerie ac filo, quod hæretici ducere nequaquam poſſunt, ipſorum falſitas & error expleditur.

A omnibus, quæ ab Apocalypſeos exordio ad exitum vſque pro Romanæ Eccleſiæ auctoritate interpretor, me potiſſimùm niti in apta totius libri applicatione & ænigmatis aculuthia. Atque illud maximè velim aduertant, hæc omnia a me applicari ad eam doctrinam, quam non ipſe ex meo cerebro fingam; ſed Romana Eccleſia vt firmiſſimam ac ſolidiſſimam amplectatur. Si autem hæretici ipſi inficiari non poſſunt, quin mea applicatio totius libri contextui congruens ſit, profectò diuerſum longè eſt argumẽtum, quod integra totius ænigmatis applicatione fulcitur, ab eo quod ex ſex verſuum applicatione deſumitur.

Si verò reſpondeant, Caluiniſtas etiam extitiſſe aliquos, qui commentaria in totam Apocalypſin ediderint: eorum quemlibet (modò mediocri ſaltem polleat ingenio) B iudicem aſſumere auderem, quænam ſit ex ſuis ac meã aptior & cohærentior totius Apocalypſeos applicatio? Quapropter ſi iuxta meam interpretationem nullus potuit literis mandari liber Romanæ Eccleſiæ glorioſior & honorificentior vnã Apocalypſi; ſi hæc ipſa explicatiò violentiæ aut ineptitudinis argui non poteſt: perbellè Caluiniſtis accidiſſet, ſi Apocalypſin ad ſuorum dogmatum aſſertionem minimè reuocaſſent; & ſatiùs iis multò foret, ſi ſacrũm hunc librum ad eam rem ne nominaſſent quidem.

Enimuerò non ſatis mihi eſt, ſi eorum refutationem ad aptam totius libri applicationem referam. Licèt enim hæc ſit vera ac ſolida ad ænigmatis ſignificationem probatio: faciliora tamen argumenta nobis ſuppetunt, quibus noua hæc de Gogi & Magogi bello commentatio refellatur. C Hoc autem conſtabit, ſi liquidò oſtendamus, hos ſex verſus ab eis non ſolùm non aptè applicari, verùm etiam textum ipſum; verùmque ipſius ſenſum nouo Caluiniſtarum gloſſemate prorſus euerti. Ad rem ergo ipſam aggrediamur. Si verum eſſet, doctrinam a Romana Eccleſia traditam Euangelio aduerſari, & Papas ac Papiſtas Gogi & Magogi nomine in Apocalypſi compellari: neutiquam verè dici poſſet dæmon per mille annos fuiſſe alligatus, & poſteà per modicum tempus vinculis ſolutus; atque hoc ipſo exiguo tempore bellum Gogi & Magogi durare: non igitur hic eſt verus Apocalypſeos ſenſus. Huius argumenti ſi concedatur aſſumptio, manifeſta eſt conſequutio: expreſſè enim in textu dicitur dæmon mille annos eſſe ligatus, quibus exactis illum modico tempore ſolui oportere, & totũ D Gogi ac Magogi bellum intra modicum illud ſpatium fore; cuius exitum eiuſmodi futurum, vt Deus igne cælitus demiſſo vniuerſum Gogi & Magogi exercitum ſit abſumpturus.

Caluiniſtarũ expoſitio ad hominẽ (quod aiunt) falſitatis reuincitur.

Vbi ergo ſunt mille pacis anni, antequàm Papiſtarũ religio Romam & Romanum Imperium occuparet? Nam ſi mille annorum computatio fieri incipit, ex quo Conſtantinus Imperator Eccleſiæ pacem & tranquillitatem conceſſit: id quidẽ accidit Chriſti anno circiter 321. Nec enim ſub Diocletiano pace fruebantur Chriſtiani. Si autẽ ineatur annorum numerus ab Apoſtatæ Iuliani morte: ille periit anno Chriſti 367. Ab eo igitur tempore, (quantumuis Caluiniſtæ in ipſas velint tenebras impingere) vbinam extant mille anni, quibus ipſorum ſecta pace potita eſt, antequam Romana religio præualeret? Vbinam reperitur E Beſtiæ numerus 666. eo quòd anno illo inceperit Papiſtarum religio? Certè ſi ab hoc anno millenarij numerum exordiamur; mille anni noſtri ſunt, non ipſorum. & quacunque ratione enumerari velint; nullo modo inuenient, ſuam ipſorum hæreſim mille annorum pace fuiſſe potitã, antequã in orbe inchoaretur religio, quam Romana profitetur Eccleſia. Iam, ſi mille annorum numerũ velint contrahere, & ad multò breuius temporis ſpatium redigere: multò plus contrahant neceſſe eſt tempus, quod modicũ appellatur. Qui igitur mille anni tã citò ac velociter præteriere; & tot ſæcula protenditur tempus illud modicum, quo ſoluendus erat dæmon? nec tamen interim ignis è cælo delabitur, qui Papiſtas prorſus exurat? Quæ tanta hæc amentia eſt, vt Caluiniſtæ velint mille pacis annos ſibi arrogare, antequàm Romanæ Eccleſiæ religio in orbẽ fuiſſet inuecta: & ſimul pertinaciter defendant, quodcunque F temporis Papiſtæ in mundo durant ac vigent, minus adhuc modico eſſe, comparatione eius temporis, quo ipſorũ Caluiniſtarum floruit hæreſis, antequam inciperent Papiſtæ? Quod cũ perinde omnino ſit, quaſi quis ſub meridiana luce meras eſſe tenebras peruicaciter contẽderet; quonam pacto ſcribere audent Caluiniſtæ, in Apocalypſi nomen Gogi & Magogi Papiſtis attribui? Vtinam ipſorum proteruiæ medicinam adhibere ita facile eſſet, vt eos erroris & ſtultitiæ manifeſtò conuincere in promptu eſt. Tunc enim nullo negotio eis euidenter demonſtraretur, quæ Chriſti imagini defertur adoratio, non eam diaboli adorationẽ eſſe, ſed Chriſti: nec quæ Sanctorũ imaginibus reuerentia exhibetur, non Veneri nefandæ, aut libidinoſo Cupidini, ſed Chriſti familiaribus pietate & ſanctitate inſignibus præſtari: atque adeò nouã doctrinã eorũ eſſe, quę

San-

Sanctorum imagines de medio tollat. Quippe nec Romana vnquam Ecclesia aliquid in veteri ac solida doctrina innouauit, nec quidquam est Romanæ Ecclesiæ consuetudini magis aduersum, quam quælibet doctrinæ, quam profitetur, nouitas. Quæ verò fuerit Eusebij mens, cùm ait, Romanos apud Ezechielem in Gogo & Magogo fuisse significatos, satis id supra explicatum est.

Quæ diximus aduersus Caluinistas, adeò perspicua & manifesta sunt, vt omnino nesciam quam excusationis siue euasionis potiùs ansam arripiant, ne & ipsorum computationis falsitate atque mendacio liquidò constet. Sed forsitan eò confugient, vt mille pacis annos asserant à Christi passionis tempore numerandos: sicuti & Augustinus & Catholici alij multi fecerunt. Verùm esto, id ita esse, quanam ratione Caluinistæ verisimile reddent, peractis B mille annis post Christi passionem, incepisse eam doctrinam, quam hodie sequuntur Papistæ? Ipsi enim sectarij planè reuincuntur, vt hoc quod ipsi Gogi & Magogi bellum vocant, ante octingentos annos cœpisse, atque adeò se eius exordium nescire fateantur. Si ergo tantum temporis interuallum ab eius principio effluxit, quomodo illi potest congruere, quod textus ait, nempe *Modico tempore duraturum*, si cum pacis diuturnitate comparetur? Quis autem sibi audeat persuadere, nisi insana mente præditus, Diocletiani quidem tempore draconem fuisse illigatum, nunc verò esse solutum ratione belli, quod Romani Pontifices cum Caluinistis gerunt? Certè Augustinum, qui persecutionem Antichristi affirmabat ceteris omnibus antea-ctis multò horribiliorem fore, mirū non est existimasse draconē sub Diocletiano religatū extitisse, respectu belli crudelissimi Christianis sub Antichristo inferendi. Verùm si Diocletiani bellū cum eo conferatur, quod nunc Papistæ in Caluinistas susceperūt: nemo delirus est, qui proferre ausit, hoc ita esse sæuum & immane, vt si cū Diocletiani persecutione comparetur, draco tunc fuisse ligatus, nunc verò solutus dicatur. Quantò verisimiliùs & tēporibus ipsis congruentiùs, quis posset asserere, post Romani Imperij persecutiones, & idololatriam ex Imperio ipso depulsam, pace & tranquillitate fuisse potitam Ecclesiam, donec Lutherus, Caluinus, eorúmque asseclæ a Catholica Ecclesia perfidè defecerunt: ex ea autem tempestate rursus dæmonem fuisse vinculis expeditum? Tametsi enim Antichristi tempus nondum accessit: hi tamen ipsius prodromi in Christianam Ecclesiam tam crudeli bello sunt debacchati, tot gentes ac nationes in fraudes miserè pellexerunt, vt ex prudentibus viris non defuerint, qui in his Antichristi præcursoribus ipsiusmet Antichristi persecutionē Ecclesiæ inferendam incepisse credant. Nec adeò facile est, hanc opinionem conuincere falsitatis. Nam mille annorū numerus, quibus illigandus est dæmon, saltem in hac opinione consentit: nec tot præteriere anni ab huius Caluinistarum hæreseos impietate, vt eumci possit, plus præterisse temporis, quam opus sit, ad asserendam eorum verborum veritatem, *& post hæc oportet illum solui modico tempore*. Nec verò est, cur annuente Deo non piè credamus, huiusmodi sectam ante multos annos fore prorsus extinguendam, sicuti & Ariana hæresis abolita est, quando altiores egisse radices videbatur. Et huic saltem opinioni non parum fauet Hieronymus Ezechielis cap. trigesimo octauo, vbi perspicuè tradit, per Gogum & Magogum significari hæresiarchas, eorúmque sectatores. Atque hæc ad nouum Caluinistarum figmentum confutandum nunc dixisse sit satis.

Caluinistarū effugiū præcluditur.

NOTATIO VII.

Vbi suspicio quædam proponitur de eleganti nominis Gog fictione.

De nomine Magog quæstio.

MAGOGI nomen liquidò constat non esse confictum ad huius mysterij significationem. Patet enim secundum Iapheti filium appellatum fuisse Magogum, suóque nomine regionem aliquam nominasse, *Quia vocauerunt nomina sua in terris suis*, Psal. 48. 12. Vide Genes. 10. 2. *Filij Iapheto, Gomer, & Magog.* Et quamuis Iosephus lib. 1. Antiq. c. 7 (quem Theodoretus sequitur) affirmet, Scythas a Magogo Iapheti filio genus ducere, & nonnulli hac in re Iosephi vestigiis institerint, B. tamen Hieron. eos irridet, qui Iosephum in hoc fuere secuti; eámque appellat Iudaizantium opinionem. Et Augustinus perspicuum esse existimat, Magog in Apocal. nō esse peculiarem nationem. Legimus enim, *Gentes quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog & Magog.* Fateor his Apocal. verbis non probari Magogos non esse singularem aliquam nationem: nam de hoc non est dubitatio. Et Gogum quidem Ezechiel nominat *terram Magog*, cap. 38. 1. & mox num. 15. ad eum conuersus ait, *Venies de loco tuo à lateribus Aquilonis.* Nihilominus tamen elegantissimè loqui potest Apocalypsis de iis Gogis & Ma-

Scythas à Magogo Iapheti filio genus ducere, secundum Iosephum.

A gogis, qui super quatuor terræ angulos sunt. Nam mystici Gogi & Magogi non vnicam aliquam peculiarem gentē, sed nationes omnes sub Antichristi vexillis militantes. Quamobrem nihil erat, cur Ribera & Viegas affirmarent, præcipuam Antichristi exercitus partem ex Scythis conflatum iri, & propterea totam illam persecutionem per Synecdochen Gogi & Magogi bellum appellari. Incertum hoc est, & a grauioribus auctoribus explosum.

Mystici Gogi & Magogi qui sint.

Hoc tamen non impedit, quin regio illa a prædicto Iapheti filio dicta Magog, Iudææ comparatione sit Aquilonaris siue Septentrionalis. Certum enim est (vt in commentario capitis 38. Ezechielis constabit) vniuersas illas nationes, quæ in eo capite recensentur, vt partes illius exercitus inibi descripti, Antiochi imperio fuisse subiectas, & Israeliticæ terræ vicinas: nec minùs certum est, Mosoch & B Thubal (quæ cum terra Magog coniunguntur) esse etiam respectu Iudææ Septentrionales. Et ex Plinio ac Ptolomæo constat, vnam ex præcipuis Syriæ vrbibus proprio nomine Magog Syriacè nominari. Quare vrbem aliam Magog inuestigare velle (cùm hæc & certa sit, & in eo situ constituta, vbi opus est) id meo iudicio vanum est. Præsertim, quia vt infra videbimus, congruentissimum erat de ciuitate illa esse sermonem, quæ Syriacè Magog, Græcè Hierapolis, nec non Bambyce vocatur.

Vrbs Magog vbinā fuerit.

De nomine autem *Gog* nulla alia nobis est cognitio, nisi quòd reperiatur apud Ezech. c. 39. & 38. & Apocal. 20. Si verò aut regio aut natio foret aliqua huius nominis, id in aliis Scripturæ locis reperiretur, opinor, & aliquod extaret vestigium apud insignes Geographos, vt Strabonem, C Ptolomæum, Plinium: apud quos tamen nulla huius nominis mentio est. Nec satis est, nomen aliquod in aliqua inueniri prophetia, & genti alicui vel Principi applicari, vt inde colligamus id nomen fuisse illius gentis vel Principis proprium, cùm pateat sæpe in prophetiis aliqua fingi elegantissima nomina: vt apud Isaiam, *Ariel, & Cymbalum alarum.*

De nomine Gog quæstio.

Illa igitur mihi in mentem venit suspicio, nomen Gog sapienter ab Ezechiele Propheta fictum; tanquam id, a quo nomen Magog sit deriuatum. Quamuis enim Magog fuerit proprium filij Iapheti nomen (a quo videtur appellata Magog terra illa, vbi Magog ciuitas condita est) verùm qui Hebraicè literaturæ peritus sit, facilè aduertet nomen D Magog esse deflexum a nomine Gog addito Mem: quod sonat idem, quod apud Latinos *a* vel *ab*. Et sicut Græci a Constantino deriuant Constantinopolim, sic Hebræi vel Syri a nomine Gog deriuare possent nomen ciuitatis Magog. Itaque ex forma ipsa nominum aptè effingi potest, Gog esse quasi substantiuū, Magog verò adiectiuū. Quantum verò elegantiæ in hac visione lateat, dicemus infra.

Videri probabile, nomen Gog ab Ezechiele sapienter fuisse confictum.

Obiiciet tamen quispiam, nomen Gog multò esse vicinius nomini *Goth*, quod proprium Gothorum est. Certè S. Ambrosius libro secundo de fide capite vltimo, hanc Ezechielis prophetiam de Gothis exponit, qui Imperium deuastarunt: cuius etiam explicationis meminit Hieronymus in quæstionibus Hebraicis in Genesin. Respondetur, licet ex soni affinitate, & ingenti strage, quam Gothi in Imperio ediderunt, hæc ad eos prophetia accommodetur, eiusdem tamen esse de illis nec Ezechielem, nec Apocaly- E psin loqui. Etenim Christianæ religioni non adeò grauis Gothorum oppressio extitit, sicuti Diocletiani persecutio; nec potuit illa auferre ex vrbe Roma publicum Christianæ religionis vsum; nec mille pacis anni ante illā Gothorum inuasionem præterierant, nec ita breuis fuit, vt opus erat ad veritatem eorum Apocalypseos verborum, *Post hæc oportet illum solui modico tempore*: nec verò fuit postrema persecutio & grauissima omnium, quibus Christiana Ecclesia affligenda erat. Præter hæc, nulla ratione cum ea explicatione cohæret, quod ait Ezech. c. 38. 1. vbi Gogum appellat terram Magogi. Constat enim Magogum, cuius mentionem facit Propheta in sensu proximo, esse regionē Iudææ finitimam: sicuti & in superioribus perstrinximus, & in eius capitis commentario latiùs explicabimus.

Obiectio proponitur ac soluitur.

Pro nostræ ergo suspicionis expositione primum noto F (id quod ex superiori commentario infertur) tam apud Ezechielem, quam apud Apocalypsin vsurpari nomina Gogi & Magogi per analogiam ad bellum illud, quo Antiochus oppressit Iudæam: quare tam in præcipuo Ezechielis, quam in Apocalypseos sensu respiciendum imprimis est, cuinam in Antiochi bello nomen Gogi, & quam ob causam: cui verò nomen Magogi tribuatur.

Nomina Gogi & Magogi cùm ab Ezechiele, tum à Ioanne attribui per analogiam ad Antiochi bellū.

Secundò aduerto, in proximo Ezechielis sensu nomen Gogi Antiocho haud dubiè tribui. Ad cuius explicationē in præsenti non disputo, sed suppono potius, proximum illius prophetiæ sensum esse de Antiochi persecutione in populum Israeliticum sæuiente. Quo supposito, facilè cernitur, in eo bello per Gogum significari principē. Primò enim textus ei non semel nomē principis dat. Deinde cuinam ea verba dici possunt, *Tu & multitudo tua*, nisi totius exercitus duci & imperatori? Præterea ex Hieronymi ap-

Nomen Gogi apud Ezechielem Antiocho tribui.

pitca-

plicatione manifestum est, non dubitasse sanctum Doctorem, quin Gogi nomine princeps illius belli signaretur. Applicat enim Magogi nomen ad hæreticos, nomen verò Gogi ad hæresiarchas, aut hæreticorum principes. Scio diuersè id applicari a Ticonio & Augustino lib. 20. de Ciuitate c. 11. quem multi sequuntur; vbi Magogi nomê tribuit dæmoni, qui est improborū princeps; & nomen Gogi vniuerso Satanæ exercitui. Sed in hac explicatione nōnihil est, quòd infra amplectemur: quod verò in ea Hieronymo contrarium est, nempe Magogum esse principem, id est, dæmonem; id nulla ratione cum Apocalypsi potest consentire. Dæmon enim Gogū & Magogum seducit. Vnde Magogus dæmon esse potest. Quæ etiam ratio militat contra Prosperum, qui in dimidio temporis c. 4. quod dici solet, Gog esse *tectum*, & Magog *de tecto*, ipse de dæmone tecto atque detecto exponit: obseruans priùs fuisse Gog, id est, tectum, cùm erat ligatus, postea verò fore Magog, id est, detectum; cum exibit & seducet Gentes. Hæc tamen explicatio cum Apocalypseos filo stare non potest.

Augustini opinio de Gogi & Magogi.

Gog & Magog etymologia.

Tertiò, quamuis Gogi nomen Antiocho adscribatur: in hac tamen loquutione sermo non est de solo principe siue imperatore, sed de ipso cum vniuerso suo exercitu. Simili enim phrasi cùm dicimus, Turcam in Rhodon insulā siue in Melitam irruere, non de sola Turcarum imperatoris persona, sed toto etiam ipsius exercitu loquimur. Et mihi quidem planum fit, Ezechielem hac ratione loqui, vt illius prophetiæ contextum legēti cōstabit. Vnde Ioannes per allusionem ad Ezechielis vaticinium ait, dęmonē, vbi solutus fuerit, seducturum gentes, quę sunt super 4. angulos terræ, [illegible]. Vbi obseruandum est, nonnihil difficultatis in ipsa grāmatica sese offerre. Græca enim vox, quæ respondet Gentibus, neutra est: articuli tamen, quos Ioannes apponit Gogo & Magogo, masculini sunt. Sed facilis est responsio: quia in Apocal. nomen Gogi, quod principem ipsum significat, pro toto ipsius exercitu per Synecdochen ponitur: sic enim frequenter loqui solemus. Atque hac ratione idem est Gogus, atque numerosus Gogi exercitus. Quid verò sit Magog nondū explicaui.

Sub nomine Gogi (licèt principi exercitus imponatur) non de solo principe, sed de exercitu etiam esse sermonem.

Quartò, apud Ezechielem non sumitur Magogi nomē pro vrbe, sed pro illius principe eiusque exercitu, quemadmodum & nomen Gogi: quippe tam in Ezechiele, quàm in Apocal. præponitur Magogo Græcè masculinus articulus sicuti & Gogi nomini. Quapropter necesse est, vtrumque nomen eodē accipi modo. Hinc tamen non infertur, quod aliquis voluit inferre: nimirū per duo isthæc nomina Gogum & Magogum designari duos reges diuersos, quos asserunt Antichristō præcipuam opem laturos. Nituntur huius opinionis auctores in eo, quòd Apocalypsis hos duos reges perspicuè distinguere videatur: ait enim draconem postquam solutus fuerit, seducturum [illegible]. Huic tamen argumento paulò inferiùs faciemus satis. Primum enim stabiliendū est, hos n. duos esse reges diuersos.

Magogi nomen quo modo apud Ezechielem sumatur.

Id autem imprimis probatur: quia si distincti essent, sequeretur inde Ezechielem non facere mentionem belli a Magogo aduersus Dei populū inferendi: solùm enim nominat in obliquo Magogum, asserens Deum sibi dixisse, *Pone faciem tuam contra Gog, terram Magog*, & quamuis in nonnullis codicibus legatur, *contra Gog & terram Magog*, coniunctio tamen & nec in Vulgata correcta, nec in Hebræa, nec in Chaldæa, nec in manuscriptis correctis reperitur; atque ex ipsa prophetia conijcitur haud obscurè, vaticinium illud non contra duas gentes pronunciari, sed contrà vnam; ita vt Gog dicatur esse terra Magog, id est, dominus terræ Magogorum. Tametsi autem grammatica constructio non adeò videatur iuxta Donati aut Prisciani regulas esse conflata; is tamen est proculdubio sensus. Illud enim epitheton, quod sequitur, *Principem capitis Mosoch & Thubal*, non consentit cum accusatiuo *terram*, sed cum *Gog*, vt patet ex cap. 39. 1. vbi reperitur, *Vaticinare aduersum Gog, & dices, Ecce ego super te Gog, principem capitis Mosoch & Thubal*. Cùmque in sequentibus capitibus nominentur gentes ac nationes, quas Gogus secum in bellū ducit, nulla fit inter eas Magogi mentio; nec enim diuersi sunt Gogus & Magogus, sed eadem omnino gens: & solū nominatur postea Magog semel, nempe cap. 39. numer. 6. vbi legimus, *Immittam ignem in Magog*: vbi tamen 70. non legunt Magog, sed Gog: quod argumento etiā est, vtrūq; pro eodē sumi. Ac demum si prophetia aduersus duos reges diuersos enunciabatur, iniuria videbatur fieri Magogo, quòd tam parui duceretur, altero eius socio toties repetito. Hoc fortassis fundamento innixi plures & graues auctores existimarunt, Gogum & Magogum non esse gētes distinctas, sed eandem omnino nationem. Id n. manifestè supponunt Ticonius, & ex illo August. l. 20. de Ciuit. c. 11. nec nō Primasius, Ambrosius, Beda, Ansbertus, Haymo, Rupertus, & Galatinus l. [illegible] de arcanis c. 12. Hi omnes vna voce asseuerant, id ipsum, quod Augustinus, videlicet. *Si vtrumque nomen referamus ad homines & gentes, ipsi sunt Gog, id est, tectum, quia in eis nunc includitur dæmon. & Magog ipsi erunt, id est, de tecto, quando in apertum tandem erumpent.* Quibus ex verbis manifestò elicitur, complures esse atque graues auctores, qui Gogum & Magogum pro eadem gente accipiendos esse statuant.

Gogum & Magogum non duos esse reges diuersos.

Nunc respondeamus oportet ad id, quod nobis opponitur, nempe eas in Apocal. distingui, cùm de dracone dicitur *seducet Gentes*, [illegible] si tamen supponamus Gogi nomen esse fictitium, apparet mox non esse necesse, vt particula *&*, duas hic res diuersas coniungat: sæpè enim est exegetica siue expositiua; idque in sacris Literis frequentissimum est. Atque sicuti Ezech. exegeseos causa, cum dixisset, *contra Gog*, subdidit *terram Magog*, vt posset minùs obscurè intelligi, quem principem atque nationem nouo Gogi nomine signaret. Sic Ioannes simili exegesi nomini τοῦ Γὼγ, addidit καὶ τὸν Μαγώγ.

Fit satis obiectioni superius factæ contra doctrinā traditam.

Superest tamen duo explicare. Primum est, quorsum Ezechiel volēs de Antiocho verba facere, & de bello, quod ipse Dei populo erat illaturus, potissimū̄m expresserit, illum esse principem siue dominum Magogi, quæ est ciuitas Græcis dicta Hieropolis, & Bambyce? Alterum, cur finxit nouum Gogi nomen, vt illo principem Magogi, eiúsque exercitum designaret?

Duplex proponitur difficultas.

Ad primum ergo quamuis Antiochus aliis etiam vrbibus maioribus, aut saltem nō minoribus, dominatus fuerit, & quamuis Hieropolis ipsius Imperij metropolis non fuerit, vt tamen de illo bello instrueretur sermo, nihil potuit congruentius excogitari, quam vt princeps ille tāquam Magogi dux consideraretur. Etenim inter alia bella, quæ quondam aduersus Israeliticum populum excitata sunt, illud vnum eo fuit animo ac fine gestum, vt veri Dei cultus tolleretur, & Iudæi ad idololatriam compellerentur. Propterea igitur, & quia in eo ipso bello figurandæ erant persecutiones, quas passura erat Christi Ecclesia; Spiritus sanctus in suis Prophetis singillatim ad belli illius prædictionem descēdit, sicuti in aliquot Ezechielis & Danielis capitum commentariis planum fiet. Concinnè ergo & eleganter fingitur Magogi princeps magnam illā persecutionem aduersus Israeliticum populum suscitaturus. Certum enim est, Magog fuisse idololatriæ metropolim in toto Antiochi Imperio. Patet hoc imprimis ex ipso Hieropoleos nomine: sic namque vocabatur à templorū multitudine, vt Ptolomæus in quarta Asiæ tabula adnotauit, vbi solùm expressit insignes Syriæ ciuitates, & secunda earum est *Hieropolis, a multitudine templorum sic appellata à Græcis, cū proprium ipsius nomen sit* Magog. Et Plin. l. 5. c. 23. affirmat Magogi nomen esse proprium illius vrbis nomen Syrum & subiūt, *prodigiosa illi colitur Derceto*. Constat autem idolum Dercetum fuisse humana facie, cetera, piscem. Et forte idem erat, qui in S. Literis appellatur Dagon; dag enim significat piscem. Quare & idolum illud traditur infernè piscis habere figuram. Quamobrem facile est videre, ad illius significationem belli, quod Antiochus non solū vt tyrannus & hostis, sed etiam vt acerrimus idolorū cultor fuerat Iudæis illaturus, vt eos compelleret ad Magogi vrbis idololatriam sectandam; perelegantes agi in illius belli vaticinio de eodē Antiocho tanquam de vrbis Hieropoleos principe. Atq; hoc ipsum repræsentari cōstat in eo, quòd Magogi nomen masculino genere eidem Antiocho tribuatur: sicut Gallus Galliarum regem, Hispaniarum Hispanus significat.

Prima explicatur difficultas, cur scilicet Ezechiel de Antiocho verba faciens, eum appellet principem Magogi.

Magog vrbs idololatriæ metropolis.

Vrbs Magog cur fuerit appellata Hieropolis. Idoli Derceti figura qualis fuerit.

Verùm enimuerò nō hic prophetiæ elegantia substitit, longiùs progressa est, dissimulans Magogi nomen, & Gogum & Magogum substituens. Quia in primum dissimulatur aliquo modo, quis esset princeps persecutionem illam contra Israëlitas excitaturus: sic enim Spiritus sanctus expediens esse iudicauit, sicuti in aliis id genus prophetiis. Etsi autē obscuritatem nonnihil temperauit, addito verbo illo, *terram Magog*, adhuc tamen obscurus remansit de Antiocho sermo: siquidem ita pauci id obseruarūt post tot sęcula, quæ ab illius prophetiæ cōplemento præterierint. 2. quòd nomini *Magog* prima detrahatur syllaba nēpe *Mem* cum suo puncto, id quidem in Hebræo parum efficit discriminis. Nam significatio illius syllabæ *Mem* est eadem, quam Latinè habet præpositio *à* vel *ab*: atque idē est, *Ioannes Simnica*, quòd *Ioannes à Simnica*. Verùm hoc pārū̄ discrimen peculiarem in se continet elegantiam: denotat enim, Gog esse quasi nominis fontem, & originē, & Magog esse deriuatum. In quo innuitur, originem idololatriæ qua Magogi vrbs profitebatur, nec non belli a Magogi principe contra veram religionem suscepti non esse aliam, quam quæ nomine Gog significatur, nempe esse tectum, siue domicilium diaboli. Etenim ex eo, quòd homines sese in diaboli ditionem & potestatem miserè dent, oritur, vt dæmō ipse illos ad nefandam sui adorationem, & ad eorum, qui idololatriam damnant, persecutionem alliciat. Et quamuis nomen Gog expressè non totum hoc significet, (solùm enim denotat tectum siue domum:) verùm facile est animaduertere, Magogi principi non ob aliam causam nomē tecti siue domicilij imponi, nisi vt dæmonis habitatio esse diceretur

Quid lateat mysterij apud Ezechielem sub nomine Gogi & Magogi.

Quod sit discrimen inter nomen Gog, & Magog.

Quid mysticè figuretur in nomine Gog.

COMMENTARIVS.

Hic ignis à cælo deſcenſurus verum materialiter, vt ſonat, accipiendus ſit?

RIBERA nu.69.& Viegas ſectione 2. §.16. contendunt, verba illa, *Deſcendit ignis de cælo*, accipienda eſſe vti ſonant. Multò tamen aliter Auguſtinus l.20.de ciu. c. 12. *Bene intelligitur* (inquit) *iſte ignis de cælo de ipſa firmitate ſanctorum. Firmamentum enim eſt cælum, cuius firmitate cruciabuntur peccatores ardentiſſimo zelo; quoniam non potuerunt attrahere Sanctos Chriſti in partes Antichriſti. Aut ſi appellauit ignem ipſam plagam, qua percutiendi ſunt Eccleſiæ perſequutores, veniente iam Chriſto; ij nempe, quos viuentes inueniet ſuper terram, quando interficiet Antichriſtum ſpiritu oris ſui; non eſt hoc vltimum ſupplicium eorum.* Hactenus Auguſtinus. Nec difficile eſt cernere, ſanctiſſimi Doctoris mentem in primam expoſitionem, quæ allegorica eſt, propendêre.

Pars negatiua pro vera ſtatuitur.

Ego igitur cum Auguſtino cenſeo, Apocalypſin in præſenti de myſtico agere igne. ſed aptiſſima cæleſtis ignis allegoria eſt, quod ſignificatum fuit in cæleſti igne, qui ſuper Apoſtolos die Pentecoſtes deſcendit. Etenim ſi proprius gratiæ legis ſpiritus ille eſt, vt proprij ignis in ignem diuini ſpiritus conuertatur, vtque eiuſmodi igne Deus ſe à ſuis hoſtibus vlciſcatur: ad diuini operis colophonem & ad vltimam Euangelicæ efficacitatis demonſtrationem in illis viris ſanctiſſimis exhibendam, qui ſunt Antichriſto reſtituri, minimè eſt ad rem materialis ignis, qui omnes Eccleſiæ hoſtes abſumat: ſed vt

De quo igne ſermo hic ſit.

cæleſtem diuini ſpiritus ignem Deus è cælo in mundum depluat; quo ſuis ſeruis ac familiaribus vberrimam ſuorum donorum copiam elargiatur, vt Apoſtolorum inſtar terram igne myſtico inflammenr; & ad Chriſti ditionem redigant. Concordat hic ſenſus cum igne illo, quo Roma ethnica arſit; de quo c.17.& 18. nec non cum illo, quem ore eiectabant duo teſtes c. 11. Atque hic eſt Eccleſiæ perſequutionum finis, & digniſſima Apocalypſi prophetia. Et quantùs nonnullis hic ſenſus nimiùm fortaſſis myſticus videatur; huiuſmodi tamen obiectioni latè ſatisfeci notat. 23. proœmialium; & mihi quidem euidens eſt, in Apocalypſi plagas nouiſſimas, & quę horribilem primo aſpectu vindictam ſonant, de myſtica vindicta eſſe accipienda, vt pluribus in locis oſtenſum iam eſt. Iuuat ignis allegoria iuxta Origenis, Ambroſij, Auguſtini, & Gregorij explicationem, qui de charitate interpretantur: & de Spiritus ſancti doctrina exponunt pariter idemmet Origenes & Ambroſius, nec non Hilarius & Hieronymus. Nec deſunt, qui ipſiſmet ſanctis viris terram ſuo ſpiritu accendentibus, ignis appellationem tribuant; vt Arnobius atque Hieronymus. Denique quod aliis in locis eſt diuini verbi gladius, idem hîc cæleſtis ignis.

Victoriam de Antichriſto cõparandam in Romanæ Eccleſiæ gloriam ac triũphum redundaturam.

His, quæ dixi, duo libet adnectere. Primum eſt, ſi Antichriſti bellum contra Eccleſiam præſertim Romanam eſt exarſurum; victoriam ac vindictam myſticam de Antichriſti ſectatoribus ſumendam in Romanæ Eccleſiæ gloriam potiſſimùm vergere. Nã ſi Roma eſt dilecta illa vrbs, quæ erat obſeſſa; eadem item Roma eſt, quæ non obſidione ſolùm liberatur, ſed triumphatrix etiam & ſuorum hoſtium inflammatrix euadit. Alterum, quod dictis adiungo, illud eſt; hoc igne myſtico non Gentiles modò, ſed Iudæos etiam & Hæreticos exuſtũ iri. Omnes enim coniurabunt pariter Antichriſti tempore aduerſus Chriſtianam Eccleſiam. Quare inter Gogi & Magogi milites, Iudæi etiam numerantur. Et tunc implenda illa B. Pauli prophetia ad Rom. 11. Totum ſcilicet Iſraelem conuertẽdum & ſaluum fore. Cùm autem certum ſit, poſt Antichriſti perſequutionem,

A de ſuis hoſtibus Eccleſiam triumphaturam, & ſub Euangelij vexilla gentes omnes cogendas; totum hoc breuiter & eleganter perſtringitur in hac allegoria ignis è cælo deſcenſuri, & Gogi ac Magogi exercitum deuoraturi.

Igne hoc cæli myſtico & Gentiles, & Iudæos & Hæreticos accenſũ iri. Prædictus ſenſus myſticus de igne confirmatur.

Hunc ſenſum allegoricum magnopere confirmant verba, quibus Ioannes de hoc loquitur igne; ait enim, *Ignis à Deo de cælo*: quod idem eſt, atque ignis cæleſtis ac diuinus. Verbum autem *deuorauit* vſurpat Apocalypſis c.11.5. agens de igne ex duorum teſtium ore prodeunte. Iam in eo, quòd ignis de

B cælo deſcendat; alluſio fit ad priſtinum illud miraculum, quando ignis ſæpè decidit è cælo, *& deuorauit holocauſtum*: quod perinde erat, atque oblationem ſanctificare. Compertum verò eſt, ignem altaris holocauſti fuiſſe è cælo miraculosè demiſſum: ad quem ignem in hoc alluditur; ſicuti etiam in pedibus ex ære ignitis c. 1. & c.10. ſed præter hæc, in naturalibus ignis proprietatibus mirificè reperitur ad allegoricam hanc ſignificationem proportio, quarum tamen applicatione, ne longior ſim, ſuperſedeo.

Difficultatis nodus contra noſtram expoſitionem conſtrictus laxatur.

Dicet tamen quiſpiam, non cohærere; vt cùm agi-

C tur de ſupplicio cælitus Gogo & Magogo inferendo, ad myſticum ſenſum confugiamus. Nam ſi Gogus, vt ſupra dicebamus, Antichriſtum & eius exercitum repræſentat: dubium non eſt, quin Antichriſtus ſit in æternam damnationem ruiturus: qua de re nullus fidelium dubitauit. Cum ipſo autem quis neget multos ex ipſius aſſeclis & adminiſtris in ſua obſtinatione perſiſtentes pariter fore damnandos? Reſpondetur myſticam hanc vindictam, de qua in Apocalypſi ſermo eſt, haud dubiè reſpicere ad Eccleſiaſtici triumphi tẽpus poſt ipſius Antichriſti internecionẽ. Quamobrem, quando ſermo de cæleſti

D igne inſtituitur, non agitur peculiariter de Antichriſti perſona; ſed de numeroſa hominum multitudine, qui & ipſum ſectaturi ſunt, & Eccleſiæ bellum illaturi: hi enim in Gogi & Magogi exercitu denotantur. Et verò perſpicuũ eſt, de illis textũ agere: non de Antichriſto, aut de iis, quos in ſuam ipſe perniciem ſecum trahet. Nec enim ait *deuorauit eum*, ſed *eos*, agens nimirum de ingenti multitudine, de qua paulò antè ſermo præceſſerat, hiſce verbis; *Exibit & ſeducet gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ, Gog & Magog; quorum numerus eſt ſicut arena maris.*

Verbum deuorauit eos, ad quos ſit referendum.

Ex his igitur manifeſtè deducitur, *deuorauit eos*,

E referendum eſſe ad innumerabilem exercitus multitudinem. Quibus adiungo, dæmonis ſolutionem, & plurimarum gentium ſeductionem interpoſitu Antichriſti expletum iri. Itaque Antichriſtus non ex ſeductis erit; ſed ſeductor potiùs ac veterator, & fidiſſimus Satanæ miniſter. Imò verò, quoad hoc, adeò pari conſenſione dæmon & Antichriſtus conſpirabunt, vt vterque comprehendatur ſub draconis figura, qui Gentes in fraudem illecturus ſoluetur. Quod autem textus ait, *Ignis à Deo de cælo deuorauit eos*, referendum eſt, vt patet, ad eos, qui in errorem à dracone ſeducti, cogendi ſunt, vt bello infe-

Vltio de Antichriſto ſumenda quibus in verbis includatur.

F ſtent Eccleſiam. Supplicium verò de Antichriſto ſumendum includitur meo iudicio in iis, quæ mox ſubiiciuntur; *& diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris.* Nam ob maximam dæmonis & Antichriſti coniunctionem pro eodem reputantur; quaſi eſſet diabolus humanâ carne indutus: Hiſpanè, *Vn demonio encarnado*; qui dæmon pariter atque homo eſſet. Aut fortaſſe Antichriſtus & ipſius miniſtri in æternum perituri nomine Beſtiæ & Pſeudoprophetæ ſignificãtur, vt ſtatim dicemus.

Ignem è cælo deſcendentẽ

Iam, quòd ignis è cælo deſcendens & infinitam illam multitudinem deuorans, ad animarum con-

 uerſionem

de animarũ conuersione fore explicãdum, ex ipso contextu probatur.

uersionem sit referendus; efficaciter ex ipso contextu probatur. huiusmodi enim vindictã de Gogo & Magogo sumendã proximè consequitur vniuersalis iudicij dies; non interpositâ Ecclesiæ felicitate post magnã persequutionem euenturâ. Credibile autem non est, post horribilem illam persequutionem non esse subsequuturum maximæ felicitatis cumulum, vberrimam animarum conuersionis messem, & gloriosissimum Ecclesiæ in hoc sæculo triumphũ ante sempiterna illa æternæ beatitudinis trophæa. Si ergo certum est triumphum ingentem ingenti persequutioni successurum: is sanè significatur eo effectu, quem cælestis ignis præstiturus est. Quippe ad efficacissimam aliquã conuersionem adumbrandam congruẽs valde est huiusmodi allegoria; vt in aliis sacrarum Literarum locis, & in hac ipsa Apocalypsi videre est. alioqui silentio inuolueretur omnino gloriosissimus sæuissimæ illius persequutionis finis in hac vita futurus; de quo fine & fructu non dubitabunt sapientes, & qui diuinæ prouidẽtiæ consuetudinẽ non ignorãt.

Diaboli detrusio in stagnum ignis vtrùm per anticipationẽ sit hic posita.

Et diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris.] Ribera §.73. notat, hoc per anticipationem dictum; & auctores affert Ambrosium & Augustinum. Ego tamen non video, quorsum eiusmodi anticipationem accersere opus sit. mox enim sequitur extremi iudicij dies: & aptè ante iudicium ipsum intelligitur diabolus in stagnũ ignis detrudendus. Nam, quòd nondum eò deturbetur, dum Christianæ militiæ Ecclesia durat; id ad fidelium exercitationem sapienter à Deo permittitur. Quapropter vbi nullus homo in mortali hac vita superstes sit; tunc verissimè intelligitur dæmon ad inferos deturbandus. Quare, cùm omnium hominum mors & resurrectio debeant iudicium ipsum præcedere: nulla est anticipatio in eo, quòd ante generalis iudicij descriptionem describitur dæmon in stagnum ignis detrusus.

Ribera quidem, qui existimat abyssum, vbi dæmon ad Antichristi vsque persequutionem in vinculis est retinendus, esse infernum ipsum; dicere posset, iteratam ipsius inclusionem post Antichristi cædem eò dirigi; vt tempus, quod duraturus est mũdus post extremam illam persequutionem, Ecclesia pace & tranquillitate fruatur. atque hic forsan esse potest sensus detrusionis huius, quem Apocalypsis in præsenti commemorat: quantumuis inferorũ carcer ab abyssi custodia diuersus sit. Quòd enim priùs carcer sub putei profundissimi specie, nunc autem in stagni igniti figurâ depictus sit; ideo fortè fit, quia post primam alligationem erat aliquando soluendus; post secundam verò non item. Et inferorum quidem locus proponitur tanquam carcer, vnde nũquam euaditur; quia *in inferno nulla est redemptio.* At abyssus ita concipitur; quasi locus, vnde hostis suggestiones & tentationes emergunt, vt locustæ capitis noni.

Dæmonis deturbationem in inferos ad consummationem sæculi esse referẽdam.

Mihi tamen magis placet, vt dæmonis in inferos deturbatio referatur ad consummationem sæculi. Qui verò hoc per anticipationem dictum putant; in eo nituntur, quòd detrusionem in inferos existiment esse sententiæ in iudicio latæ exequutionem. Ad quod tamen facilè respondetur, qui ad inferos sunt in extremo illo iudicio damnandi, omnes iam antè ibi fuisse, vt norunt Theologi. Iam, si hæc verba non de dæmone solùm, sed etiam de Antichristo loquuntur (quem ita sibi similem redditurus est dæmon, vt dæmonis ipsius nomen ad Antichristum etiam extendatur, quasi dæmon humanâ indutus natura esset:) tunc non modò nulla continetur in his verbis anticipatio; sed aliqua etiam in

A eis postpositio. Ignis enim, qui præcedit est Spiritus sancti ignis mysticam sumpturus vindictam de Ecclesiæ persequutoribus, cùm eos ad veram fidem ac religionem conuertet; hic autem mysticus ignis mortem Antichristi non antecedet, sed subsequetur. Verùm, si iste est sensus legitimus; congruenter vindictæ mysticæ addita est seueritas supplicij in Antichristum immittẽdi. cùm enim generatim dictum fuisset cælestem descendisse ignem, & eos sanctificasse, qui Ecclesiæ priùs erant infensi: expediens fuit adiũgere, sanctificationis illius neutiquam fuisse participem Antichristum, cui diaboli

Dæmonis ipsius nomẽ ad Antichristũ posse extendi, vtpote ad ipsius dæmonis persimilẽ.

B nomen tribuitur. Nam Antichristus missus est in stagnum ignis cum Bestia & Pseudopropheta, de quibus suprà c.19.20.

Finem mũdi fore vbi perfecta de Antichristo victoria comparetur.

Sed omittamus nunc hunc de Antichristo sensum: fortè enim aptius est, vt in verbis sequentibus de illo habeatur sermo: & sub diaboli nomine dæmonem ipsum dumtaxat intelligamus, qui fuit per draconẽ figuratus. Quo ita supposito, mox ex ipso contextu cernitur, finem mundi fore, simul atque perfecta de Antichristo victoria comparetur. Nam triumphus de crudelissima illa persequutione adũbratur sub specie vindictæ cælesti igne exercendæ:
C quam vindictam illico in ipso contextu sequitur sæculorum consummatio. Quippe dicitur draco in inferos deiiciendus; & cum hac dæmonis detrusione in infernum coniungitur vniuersalis iudicij dies.

Vtrùm post deuictũ Antichristum possit certum aliquod temporis interuallum designari quo finito extremum mox iudicium sit futurum.

Quanto verò temporis interuallo cælestis ignis perfectam vindictam sit sumpturus de illis, qui ab Antichristo seducti Christianam persequentur Ecclesiam; id quidem non exprimit textus. Ribera §. 70. B. Hieronymum sequutus affirmat, iudicij diẽ quinque & quadraginta pòst diebus futurũ; iuxta id, quod ex quodam Danielis loco nonnulli referunt. Posteà tamen id reuocat in dubium Ribera:
D ac demũ n.72. subiungit, valde esse probabile, post deuictum Antichristi exercitum septem annos integros vsque ad extremum iudicij diem futuros. Id quod colligere vult Ribera ex Ezech.39. 9. Ceterùm legitimus horum locorum sensus, quibus huiusmodi computationes nituntur, longè est diuersus: vt de Danielis loco diximus c.11. not.3. & de loco Ezechielis dicemus in illius capitis commentario. Alij afferunt quoddam Sibyllinum oraculũ, vt sibi persuadeant ab Antichristi morte ad diẽ iudicij annos trecenos quinquagenos interfuturos: quem numerum alij ad septingentesimum annum
E duplicata ratione extendunt. Verùm ex his opinionibus nulla certo aliquo fundamento stabilitur: & ex hoc quidem loco illud solùm colligimus, mundi finem futurum statim ac igne cælesti mystico Ecclesia de Antichristi persequutione perfectè triumphet. Sed hæc ignis allegoria non probat persequutorum repugnantiam annis aliquot non fore duraturam: quia igne etiam cælesti mũdum Apostoli & eius sectatores inflammarunt: cùm tamen mundi conuersio aliquot annorum centenariis durauerit. Cur autem gehenna appelletur stagnum ignis
F & sulphuris? suprà iam diximus cap.19 20.

Duplex horũ verborum sensus proponitur. I. sensus.

Vbi Bestia & Pseudopropheta cruciabuntur.] Hæc verba bifariam possunt accipi. Primò, vt ad mundi finem dæmon in eum detrudatur carcerem, in quem etiam duæ Bestiæ cum illo priùs in Ecclesiæ perniciem conspirantes coniectæ sunt. Quia Bestiæ illæ, vt c.13. vidimus, figurant superbiam Romani Imperij ethnici, nec non sapientiam carnis. Quando autem Catholica Ecclesia perfectè Romanorum superauit Imperium, ablegatâ prorsus ex ipsius finibus inanium Deorum superstitione;

tunc

tunc duæ illæ Bestiæ dicuntur ad inferos deturbatæ; A
vt c. 19.20. expendimus. Et tunc etiam draco (qui tertius erat ex coniuratis) non simul cum illis fuit inclusus, sed seorsum in Abyssi puteum coniectus: vnde post mille annos exeundi sibi potestas permissa est. Quare nunc, quando post Antichristi persequutionem aut in consummatione sæculorum dæmon in stagnum ignis inijcitur; dicitur in illud ipsum stagnum fuisse immissus, vbi Bestia maris ac Bestia terræ cruciabantur, & in sæcula sæculorum cruciabuntur. Qui sensus illud solùm suprà dictis addit, vt singillatim exprimat, de quo stagno sit B
sermo; & aduertat pariter, diuinâ tandem iustitia ac virtute draconem cum duplici Bestia coniungi: vt plectantur simul, qui in Ecclesiæ persequutionem simul conspirarunt.

Alter eorundem verborum sensus.

Huic tamen sensui alter potest adiungi; nimirum vt per Bestiam maris & Pseudoprophetã (quæ est terræ Bestia) in quibus c.13.& 19. Romanum Imperium ethnicum & carnalis veterum ethnicorum sapientia figurabantur; designetur nunc imperium Antichristi & carnalis item postremorum persequutorum sapientia. In quo nonnihil videmur eorum opinioni concedere, qui in maris Bestia Anti- C
christum adumbrari autumant. Fortè aliquis existimet, si isthæc explicandi ratio admittatur, plurimum inde perturbationis & confusionis in Apocalypseos intelligentiam deriuandum. Si tamen animum aduertat; facilè intelliget, absque vlla recti ordinis permistione posse secundo huic sensui locum præberi. Voluit enim Apocalypsis indicare, Antichristi tempore antiquos Ecclesiæ hostes mysticè reuixisse. Si hoc igitur fuerat in Apocalypsi significandum; quis non videat, in eiusmodi discursu ritè comprehendi mysticam hanc marinæ Bestiæ & terrestris resurrectionem in extrema Antichristi D
persecutione? Cum hoc autem egregiè consentit, vt cùm peruenitur ad gloriosum Ecclesiæ triumphum in vltima persequutione obtinendum, asseratur pariter, sicut persequutio prima desiit in vtriusque bestiæ proiectionem in stagnum ignis, & in draconis simul sub abyssi puteo inclusionem, nec non in reliquorum mysticam occisionem gladio Christi faciendam: ita etiam persequutionis Antichristi exitum fore, vt qui seducti sunt, cælesti illustrentur igne; & seductores ipsi (nempè nouæ maris & terræ Bestiæ & draco, qui ex abysso prodierat) æternis inferorum ignibus discrucientur. Hunc E
sensum Apocalypsi dignissimum iudico; & pulchrè continuat, quod priùs fuerat dictum de mystica bonorum & malorum resurrectione post mille annorum religationem. Quod autẽ Ribera & plures alij existimant, eandem scilicet numero Bestiam, cuius mentio cap. 13. & cap. 19. antecesserat, esse illam, quæ post mille annorum alligationem in stagnum ignis deturbatur: hoc quidem Apocalypseos ordinem perturbat, & totius libri seriem & quasi neruos violenter incidit.

Vers. 10. Quo sensu dicantur Bestia & Pseudopropheta die ac nocte cruciandi.

Cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorum.] Mirè ac nouè in inferorum pœnis videtur fieri diei ac noctis mentio. Et quamuis multi satis esse putent, si F
dicant *die ac nocte* esse locutionem, quæ idem sonat ac, semper: ipse tamen suspicor, diem esse referendum ad Beatorum claritatem, & noctem ad inferorum tenebras: significationem autem esse, vtrâque ex re æternum & grauissimum tormentum ad damnatos redundare. Neque enim solùm eos torquet propriæ sortis miseræ & infelicis obscuritas; sed etiam rabies ac furor ex suorum aduersariorum claritate ac felicitate conceptus.

TEXTVS.

Vers. 11. *Et vidi thronum magnum & candidum; & sedentem super eum; à cuius conspectu fugit terra & cælum, & locus non est inuentus eis.*

COMMENTARIVS.

Extremi iudicij descriptio exorditur.

EX triumpho gloriosissimo, quem Catholica Ecclesia de Antichristi persecutione actura est, gradum facit Ioannes ad vniuersalis iudicij figuram. Primùm ergo describit Iudicis thronum; quem depingit tanquam amplissimum pariter atque lætissimum; hoc enim est, *magnum & candidum.* vbi pro candido, Græcè legitur λευκὸν, id est, *album,* per solennitatis & lætitiæ significationem: eiusmodi enim significatio in Christi resurrectione tribuitur Angelis in albis sedentibus. Deinde addit Ioannes ea verba; *A cuius conspectu* (nimirum sedentis super thronum) *fugit terra & cælum, & locus non est inuentus eis.* Quæ verba Augustinus l. 20. de ciuit. cap. 14. & cum eo Primasius, Beda, Aretas, & Ribera hîc existimant, de vera cæli & terræ commutatione in meliorem statum esse accipiendã. Atque ita notat Augustinus, hoc per præoccupationem dici: quia peracto iudicio, & non antè, fiet supradicta mutatio; per quam verè dicentur cæli antiqui & antiqua terra disparuisse. Quamuis enim non sint verè interitura, sed in statum meliorem commutanda: hoc tamen satis est, vt antiqui cæli & terra antiqua figurentur, quasi nouis cælis & terræ nouæ cedentia. Sic Augustinus & qui eum sequuntur.

Quo sensu dicantur cælum ac terra fugisse à conspectu sedentis in throno.

D. Augustini & aliorum expositio.

Et quidem quod attinet ad huius doctrinæ intelligentiam, quo scilicet sensu cæli ipsi ac terræ elementum sint in melius commutanda; sapienter id ab Scholasticis Theologis disputatur, & explicatur. Quod verò spectat ad ipsam doctrinam, nihil in ea innouare est animus. Sed agendo de Apocalypseos explicatione, nulla aliorum declaratione reiecta, licet nouo interpreti expendere, quænam germanior explicatio videatur.

Expenditur & examinatur prædicta explicandi ratio.

Mihi ergo imprimis durius apparet, vt vera cælorum ac terræ renouatio his Apocalypseos verbis significetur. Nec video, quorsum hîc per anticipationem agatur de illa cælorum & elementorum instauratione, quam docent Theologi, nec satis percipio, quorsum spectet renouatio illa ad id, quod manifestè in præsenti contextus significat. Etenim visio hæc siue figura eiusmodi fuit, vt cælum ac terra prorsus ex oculis euanescerent. Non quòd ita, vt sonat, id esset complendum; sed quia ita fieri opus erat ad mysterij ipsius significationem. Nam quod in aliquo ænigmate depingitur aut figuratur, non est ita ad strictam veritatis libellam exigendum, vt omnino accipiatur, ac sonat: sed ita vt eiusmodi visio seu pictura sit congruentissima ad eius mysterij, quod intenditur, significationem. Si ergo eiusmodi fuit repræsentatio, vt cælũ ac terra omnino aufugerent; mysterium quidem in hoc significatum non videtur esse de cælorum atque elementorum renouatione: id quippe ad grauissimum illud iudicium non est ad rem; nec rectè actus ille figuratur cælorum ac terrę fuga.

His addo; non hîc solùm, vbi nouorum cælorum atque nouæ terræ mentio non fit; sed nec cap. 21 1. vbi incidit noui cæli & terræ nouæ mentio, ænigmaticum esse sensum de cælorum & elemento-

rum renouatione. Nec ad huiuſmodi ſenſum facit, quod ibi adiũgitur *& mare iam non eſt*; vbi textus ipſe diſcrimen inter terram ac mare aſſignat: ait enim terram fore nouam; ſed mare nuſquam fore, ſiue nouum ſeu vetus. Ex quo non obſcurè colligitur, eorum verborum ſignificationem non eſſe eam, quam textus præferre videtur; ſed aliud peculiare myſterium. Nam ſi directè de materiali elementorum renouatione ſermo eſſet; neutiquam diceretur, mare iam nõ eſſe. Verùm de eo loco conſtabit, cùm ad eum perueniamus.

Auctoris expoſitio de cælorum ac terræ fuga à iudicis ſedentis conſpectu.

In præſenti autem non agit textus de ea renouatione, aut de nouis cælis aut terrá nouá: ſed illud ait; à Iudicis in throno ſedentis conſpectu cælum ac terram funditus euanuiſſe. quod cùm dicatur tanquam ad ipſam iudicij actionem cõſentaneum: proprium picturæ huius atque viſionis ſenſum eũ eſſe reor; vt tanta illius iudicis integritas, tanta iuris, & æquitatis ratio ſit futura, vt nullus ibi ſit myſticorum cælorum fauor aut auxilium, nulla terræ myſticæ commiſeratio; ſed ſolùm ius atque æquitas, vt vnuſquiſque ſecundùm propria ipſiu. opera iudicetur. Notandum ergo eſt, per cælos myſticos congruenter figurari cæleſtem poteſtatem, quam Chriſtus redemptor noſter miniſtris Eccleſiæ ad dimittenda peccata conceſſit, & virtutem pariter Sacramentorum, necnon Sanctorum interceſſionem; qui antè quàm ad ipſum iudicij actum perueniretur (loquor autem de vtroque iudicio tam vniuerſali, quàm particulari) aduocatorum officio fungebantur; id quod cælorũ influxu atque illapſu fit. Hæc tamen omnia in extremo iudicio diſparebunt.

Quid hic terræ nomine figuretur.

Præterea ſi per terram myſticam ſignificatur, quod ſancti viri cum terrena Adami natura commune habent: ſub huius terræ nomine denotari videtur miſericordia, qua ſecundùm humanæ naturæ conditionẽ tangi deberet pater in filij ærumna, vxor in viri, frater in fratris. Nec enim ſolùm hæc naturæ iura ac vincula ſolent homines in ſuorum miſeriis ad pietatem & ad clementiam commouere: verùm etiam, ſi eiuſdem aut patriæ aut regionis ſint, hæc vna ratio homines ad pietatem propenſos ſolet aliorum doloribus & calamitatibus percellere. Ceterùm in extremo illo ac formidabili iudicio, hæc omnia, quæ cæli ac terræ nomine adumbrantur, ex oculis omnino auferentur: & nec cælum (quod vulgò peccatorum dici ſolet pallium & integumentum) vlla ſcelera conteget; nec tellus miſerum peccatorem alicubi poterit abſcondere. Ad cuius myſterij ſignificationem concinnè & eleganter finguntur cælum ac terra ex iudicis in throno ſedentis conſpectu fugiſſe: ita vt nihil aliud ſpectantium oculis obiiceretur, quàm & iudicis thronus & perſonæ ab ipſo iudicandæ & libri etiam, ex quibus iudicium ferendum eſt.

Et locus non eſt inuentus eis.] Ribera §. 75. obſeruat, in ſacris Literis dici ſolere, locum non inueniri ei rei, quæ ſuo in loco non inuenitur. Mihi tamen magis placet, ſi eiuſmodi loquutione aſſeratur, ita eam diſparuiſſe, vt fruſtra quæratur vbi ſit: quia nullibi eſt.

TEXTVS.

Verſ. 12. *Et vidi mortuos magnos & puſillos ſtantes in conſpectu throni. & libri aperti ſunt: & alius liber apertus eſt, qui eſt vitæ: & iudicati ſunt mortui ex his, quæ ſcripta erant in libris ſecundum opera ipſorum.*

A

COMMENTARIVS.

DISPARVIT cælum ac tellus (vt iam vidimus) vt qui iudicandi erant, nec cælum nec terram in ſuum implorare poſſent auxilium. Ad hæc mortui omnes parui atque magni abſque vlla ætatis exceptione aut diſcrimine ad vitam reuocati ſunt, & ante iudicis thronum expoſiti, vt propriam ſinguli ſententiam audirent.

Quinam ſint hi libri, qui aperti eſſe dicuntur B. Auguſtini expoſitio.

Porrò de libris, qui aperti ſunt, variè philoſophantur Doctores. Auguſtinus 20. de ciuit. c. 14 ait,
B librum vitæ eſſe librum, qui cuiuſque vitam & actiones contineat. futurum enim per diuinam potentiã, vt vniuſcuiuſque opera mira celeritate cernantur. Quod autem textus ait in multitudinis numero, *libros fuiſſe apertos*; hos libros aſſerit B. Auguſtinus eſſe Sãctos, quia in illis planum fiet, quæ præcepta Deus impleri iuſſerit. Hanc expoſitionem multis impugnat Ribera §. 76. & 77. & certè eam eſſe violentam conſtat. Pro Auguſtino tamen ſtat, ipſius textum fuiſſe mendoſum. ſicut & alios nonnullos; atque pro *liber vitæ*, habuiſſe, *liber vitæ vniuſcuiuſque*: vt facilè cerni eſt ex iis, quæ & ibi notat
C Viues, & Beda hic. Fuit inſuper opus, vt liber hic à reliquis diſtingueretur. Cùm autem ad iudicium iuris & facti ſcientia neceſſaria ſit; viuum ius Auguſtinus in ipſis Sanctis conſtituit. Si tamẽ ſanctus Doctor non legeret, *Liber vitæ vniuſcuiuſque*, nulla ratione expoſitionem illam ſequeretur. Nam ſtatim nu. 15. quod additur, *Quicunque non ſunt ſcripti in libro vitæ*, interpretatur de eorum prædeſtinatione, quibus æterna conferetur vita.

Expoſitio B. Hieronymi.

Hieronymus Danielis 7. ſignificat duos in iudicio libros referandos: vnum bonorum operum, qui erit penes Deum: alterum malorum, qui penes dæmonem. Et librum bonorum operum appellare
D videtur librum vitæ. Vnde Pererius Danielis 7. infert librum malorum operum aptè vocari librũ mortis. Quod autem Auguſtinus & D. Thomas aiunt non dari librum mortis; intelligendum eſſe ait de libro, qui apud Deum ſit: non quòd in Deo non detur exactiſſima reproborum notitia: ſed quia iuſtam ob cauſam ea notitia non dicitur liber mortis, vt docet S. Thomas 1. p. q. 24. a. 1. Verùm hæc quoque Hieronymi expoſitio non ſatis facit; quia duos tantùm libros conſiderat: cùm tamen textus libros in plurali exprimat, & deinde ab iis diuerſum vitæ librum deſignet. Conſtat autem ex aliis ſacrarum Literarum locis, & ex hac ipſa Apo-
E calypſi, librum vitæ aliter vſurpari, quàm pro bonorum libro.

Tertia expoſitio de libris ante iudicẽ apertis.

Viegas ſectione 2. §. 17. librum quidem vitæ exponit de libro prædeſtinatorum: ſed libros qui in plurali numero dicuntur aperti, aſſerit eſſe libros reproborum: cùm autem qui ſaluantur, ſint pauci, & qui damnantur multi; ideo prædeſtinatorum librum eſſe vnicum, reproborum verò libros multos. id quod ſequenti etiam ſectione confirmat. Sed meo quidem iudicio concionatur, non explicat. Nec enim veriſimile eſt, reproborum libros ab
F Apocalypſi primo loco reponendos.

Quarta expoſitio.

Alij plures illos libros interpretantur de factorum libris. Nec deeſt, qui exiſtimet, ſingulos ſingulorum libros ſeorſum conſiderari. Fauet huic explicationi Pererius Dan. 7. l. 8. notat enim in militia tres poſſe aſſignari librorum, ſeu codicum differentias: alium quidem eorum militum, qui ſuum militiæ nomen dant, cui reſpondet liber vitæ: alium in quo vniuſcuiuſque merita ac demerita exarentur, cui aperti libri reſpondent ſecundùm communem

Quinta expoſitio.

expoſitionem: alium denique, in quo militiæ leges & inſti

& instituta conscribantur; & de his exponit Beda. Cõmuni autem interpretationi de libris vniuscuiusque gestorum videtur fauere cõtextus: ait enim, *Iudicati sunt mortui ex iis, quæ erant scripta in libris secundùm opera ipsorum*. Et sic exponit Ribera §. 76. & 77.

Auctoris nostri horum librorum expositione. Nihilominus si verba isthæc seriò expendãtur, non cogunt, vt quæ in libris descripta erant, singulorum esse opera intelligamus. Aptissimè enim dicitur rectus iudex ex iis quæ sunt in legibus scripta, iudicare vnumquemque secũdùm opera ipsorum. Notitia autem cuiusque operum, non opus est ad libros reuocetur, quando alioqui manifesta est. Atque multò congruentius est, si in vniuersali illo iudicio credamus, per diuinam virtutem omnium ac singulorum opera fore conspicua, & omnium oculis exposita; quàm si existimemus cuiusque operũ notionem in libris ab Apocalypsi repræsentari. Vbi enim eiusmodi operum cognitio (quod attinet ad repræsentandi rationem) ad libros redigatur, consequitur mox consideratio, quasi omnium libri ab initio ad finem vsque perlegantur: quod longissimum nobis iudicium & infinito tempore duraturum proponit ob oculos. Hoc autem minimè consentaneum est ad figurandam supremi illius iudicij auctoritatem ac breuitatem.

Beda interpretatio ceteris præfertur. Propter hæc mihi persuadeo, Bedam in horum librorum expositione collineasse; dũ credit hos libros, quorum hîc meminit Apocalypsis, esse eos, quibus leges continentur ac præcepta; ex quorum obseruatione homines iudicandi sunt: atque hos libros non esse alios, quàm sacram Scripturam. Et meâ quidem sententiâ plurimum in se habet decori, si rem ita mente & cogitatione comprehendamus; quasi opus non sit aliis libris aut scriptis vt vnusquisque suam ipsius causam ac litis decisionem euidenter agnoscat.

Liber vitæ quis sit. Liber autem vitæ haud dubiè est eorum catalogus, qui efficaciter vocantur ad gratiam. Verùm illa hîc protinus occurrit dubitatio, quorsum liber vitæ proferatur in iudicium? tametsi enim admirabilis est & inter se maximè concinens diuinæ gratiæ & liberi hominis arbitrij concordia: iudicium tamen circa singulorum opera diiudicanda potissimùm versatur, vt ipso textu edocetur. Nihilominus sapienter satis in iudiciũ inducitur libri vitæ mentio. Primò, quia in magno illo die, mirandũ in modum extabit, & eminebit diuinæ gratiæ atque electionis conuenientia cum libero hominis arbitrio: ac proinde liquidò constabit, hominum perniciem ac ruinam ex ipsismet hominibus, salutem & incolumitatem ex vno Deo proficisci. Secundò, quia hoc pacto meliùs & efficaciùs elucescet admirabilis ac planè diuina æternæ prouidentiæ ratio & infinita virtus, quæ electos suos in gratia ac Dei familiaritate degentes de medio sustulit; ita vt nullius fieret omnino iactura, idq; iuxta integra & incorrupta diuinæ iustitiæ iura præstiterit. Tertiò, vt denotetur eo die nihil cuiquam profuturum, quòd aliquando in vitæ libro fuerit conscriptus per gratiæ & Dei amicitiæ collationem; si tamen non in ea permanserit. In quo illud obiter assero; in librum vitæ (qua ratione in Apocalypsi accipitur) non referri solùm, qui saluandi sunt; sed omnes etiam, qui ad Dei gratiam & familiaritatem aliquo tempore recipiũtur: ex eo autem deleri, qui propter sua flagitia per finalem impœnitentiam excæcantur & obdurantur. de quo diximus c. 3. n. 5.

Quomodo omnes, etiam paruuli secundùm opera iudicari dicantur. *Secundùm opera ipsorum.*] Cùm ad vitam sint reuocandi non solùm prouecti ætate homines, sed paruuli etiam omnes; alicui fortè iniiciatur scrupulus, quînam omnes verè dici possint secundùm sua ipsorum opera iudicari? Sed ex Theologiæ doctrina hic scrupulus euellitur: quippe Adami peccatum nobis etiam imputatur, quatenus in eo vt in capite continebamur virtute: & Christi etiam Redemptoris nostri merita nobis similiter applicantur, quando in Christi filios per iustificationem regeneramur. atque ita paruuli etiam secundùm ipsorum opera iudicantur.

TEXTVS.

Vers. 13. *Et dedit mare mortuos, qui in eo erant: & mors & infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant: & iudicatum est de singulis secundùm opera ipsorum.*

COMMENTARIVS.

IN hoc versu Ioannes (sicuti interpretes omnes supponunt) non longiùs procedit, sed regreditur potiùs ad eorum, quæ dixerat, confirmationem de omnium tam puerorum, quam adultorum resurrectione ac iudicatione. Vt ergo intelligatur, nullũ ab ea generali regula excipi; idcirco hîc singulatim explicat, mortuos omnes à mari, morte, & inferno fuisse exhibitos; vt omnes iuxta propria opera iudicarentur. Ceterùm hæc maris, mortis, & inferni coniunctio haud exiguam in se continet difficultatem. *Quo sensu fiat distinctione de maris, mortis & inferni mortuis sermo fit.* Quos enim absorbuit mare, iidem etiam à morte & inferno possideri videbantur. Hæc igitur difficultas plures peperit, nimiumque subtiles, aut etiam violentas explicandi rationes. Augustinus l. 20. de ciuit. c. 15. affirmat, mare in præsenti pro hoc sæculo vsurpari; & mortuos maris dici illos, quos Christus in corpore adhuc degentes inueniet; & propterea asseri hîc mare suos mortuos redditurum; quia illi cum mortuis pariter iudicabuntur: *Hos ergo mortuos (inquit) exhibuit mare; id est, hoc sæculum exhibuit homines, qui nõdum obierant; & sicut inuenti sunt, ita affuerunt. Mors verò & infernus dederunt corpora, quoniam vita reuocauerunt. Et fortasse non satis fuit dicere, mors aut infernus; sed mors propter bonos, infernus propter malos.* Hactenus Augustinus, & similiter Ticonius, Haymo, & Anselmus. *1. Explanatio B. Augustini.*

Aliter Ambrosius, qui maris nomine Baptismum intelligit; & mortuos maris ait esse electos; mortem item reddituram impiorum corpora; infernum eorundem animas. *2. Explanatio Ambrosij.*

Aretas existimat quodlibet elementum, quod in se continebat, redditurum: ita vt mare (id est aquæ) dent humorem, qui ad se peruenerat: mors (id est terra) puluerem: infernus (id est aër & ignis) quod ad illos peruenerat. *3. Areta.*

Thomas Anglicus ait, propterea de mari agi; quia quos mare demersit pisces deuorarunt: non verò de ceteris agi corporibus; quia si illa prima resurgent, quantò magis cetera? Quare quod sequitur, refert ille ad damnatorum animas. Sic enim explicat, mors, id est, diabolus; & infernus, id est, dãnatorum locus, dabunt animas, quas detinebant. *4. Thomæ Anglici.*

Reiiciuntur prædicta expositiones. Exigua probabilitatis ratione, quæ in harum expositionũ singulis apparet, excusor, quominus eas sigillatim impugnem: & quidem illud imprimis maximè refert, vt expositionem aliquam, quæ huic difficultati satisfaciat, inuestigemus. *5. explicatio Viega.* Viegas postquàm refutauit Riberam, in ea est sententia; vt mare dicatur corpora, quæ in se continebat, restituisse; & mors corpora in terris humata, infernus verò animas. Enimuerò nemini dubiũ erit, quin consen-

tancum imprimis ſit, vt mortuorum nomen eodē accipiatur modo; ſiue de iis, quos mare reddidit, ſiue quos Mors, ſiue quos Infernus, ſermo ſit. Ita vſurpat Ribera hoc nomen eodem ſemper modo: vbi aduertit. Ioanni non animas hîc mortuas, ſed ſolùm corpora vocitari: & mortuorum quidem reddere, perinde eſſe, ac viuum reſtituere corpus illud, quod erat exanime. Exiſtim, at autem illos inferni mortuos nominari, quos tellus viuentes abſorbuit, ceu Dathan & Abiron: ſicut etiam maris mortui appellantur ij, quos mare viuos demerſit: ceteros autem, qui priùs obierunt, vel occiſi ſunt, quàm ſepelirentur, meritò morti tribui. Sic Ribera. Vellem tamen, vt in eâdem expoſitione perſiſteret. Sequenti enim verſu videtur ab ea diſcedere: vbi nomine mortis & inferni, arbitratur ſignificari dæmonem, qui ad temporariam mortem & æternam perducit homines, quos miseræ peccati ſeruituti ſubiicit. In quo verum quidem eſt, eā Riberæ mentem eſſe, vt Mors & Infernus ſequenti verſu iuxta diuerſum ſenſum accipiantur. Sed hæc ambiguitas, quam ille poſt alios auctores admittit, nulla ratione mihi fit veriſimilis. Imò verò non in his ſolùm verſibus; ſed in ceteris etiam Apocalypſeos locis, vbi mors & infernus copulantur (nempe c. 1. 18. & c. 6. 8.) duo hæc nomina in eâdem ſemper ſignificatione accipienda cenſeo. Significatio autem, (vt vidimus c. 1. & c. 6.) eiuſmodi eſt, quaſi duæ perſonæ tragicæ inducantur; quarum prima id eſt mors, conſideretur corpus ab anima ſeparare; ſecunda verò, nempe infernus, corpora pariter atque animas deglutire; niſi infinitâ præpotentis Dei virtute eripiantur. Quamobrem magna cum energia dicitur c. 6. infernus mortem ponè ſequi. vnde colligitur, non ſolùm ab inferno detineri vinctos, quos terra viuentes deuorauit; ſed etiam, qui primò mortui aut occiſi fuerunt; deinde humati atque corrupti. Hæc enim eſt ſignificatio illius phraſis, *infernus ſequebatur mortem*; vt ſuo loco expendimus. Quarè nec Riberæ expoſitionem probo, quatenus Mortis & Inferni mortuos in eo diſtinguit, quòd mortui inferni ſint ij ſolùm, quos terra viuos abſorpſit.

6. Explicatio Ribera.

Mortem & Infernum in eadē hic accipi ſignificatione, atque in ceteris Apocalypſeos locis, vbi cōiunctim ponuntur.

Auctoris ſententia de diſtinctione inter maris, mortis & inferni mortuos.

Deinde, quamuis Apocalypſis diſtinguat mortuos maris ab illis, quos Mors & Infernus poſſidebant; quos tamen infernus habebat, ab iis, qui in mortis erant poteſtate, non diſtingui. Sic enim legimus: *dedit mare mortuos qui in eo erant: & mors & infernus dederunt mortuos ſuos.* Vbi ſicut maris mortui diſtinguuntur ab illis, quos mors & infernus retinebant, ita hi ipſi à morte & inferno detenti inter ſeſe coniunguntur. Et verò cùm mors & infernus mente concipiantur quaſi duæ immanes perſonæ ſemper aſſociatæ; & quos occidit mors, eoſdem infernus deuorare dicatur: nihil eſt, cur ij, quos trucidauit mors, ab inferni mortuis diſcriminētur. Iam, ſi ſacrarum Literarum conſuetudo attendatur; eadem ipſa ſepulchra, quibus velut in cuſtodiis quibuſdā infernus ſuos mortuos fingitur retinere, appellantur etiam mortis carceres atque cuſtodiæ; & quæ inferni vocantur portæ (id eſt tumuli & rictus, quos infernus ad deuoranda cadauera reſerat) eædem in aliis ſacrarum Literarum locis ſolent etiam portæ mortis appellari.

Quid differāt mortui maris à mortis & inferni mortuis.

Supereſt ſolùm explicare, quid differant mortui maris à Mortis & Inferni mortuis. Aſſero igitur, ad illos ipſos, quos mare viuentes deuorat, non extendi conſiderationem illam duplicis perſonæ tragicæ, Mortis & Inferni, quæ homines occidere & glutire dicuntur. Quia mare ipſum immanis ſatis eſt fera, vt homines atque etiam ſolidas naues abſorbeat. Et ſic Poëtæ & ſapientes de mari tanquam de bellua immaniſſima loquuntur; quæ cùm iraſcitur, non ſolùm homines ſed naues etiam deuorat. Sic memini me legiſſe in Plotino. Quamobrē cùm vulgaris fictio Mortis & Inferni non ad eos extendatur, quos deuorat mare: cumque Ioannes ſignificare voluerit, mortuorū neminem ab hoc iudicio excipiendum, ſapienter addidit maris mortuos, nō contentus Mortis & Inferni vinctos recenſere.

Atque vt illud etiam obiter attingam: locus hic, cum bona Auguſtini venia, non ſolùm eorum opinioni non fauet, qui arbitrati ſunt, non eſſe opus, vt viui omnes ante extremum iudicium obirent mortem: verùm etiam deducitur ex hoc ipſo loco ſatis veriſimiliter, antequàm Chriſtus iudicaturus deſcendat, mortales omnes morituros. Quippe de vniuerſis, qui in iudicio ſunt ſiſtēdi, loquitur textus tanquàm de iis, qui iam è viuis exceſſerant. Et violentum valde eſt, illos appellari mortuos maris, qui ſuperſtites adhuc erant. Iam, quòd nonnulli in hāc ſententiam allegant ex prima Theſſal. 4. 16. *Mortui, qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi: deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, ſimul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Chriſto in aëra*; nullo modo eam cōfirmare poteſt. Nouerat enim rectè Paulus, tam ſe, quàm reliquos eo ſæculo degentes, multò ante extremi iudicij diem morituros; ſicuti clarè innuit in 2. ad eoſdem Theſſalonicenſes epiſtola cap. 2. num. 2. Quapropter quod ait, *Nos, qui viuimus*, manifeſtè eos comprehendit, quos Apoſtolus multis ante iudicium ſæculis ſciebat morituros.

Locum hunc minimè eorū fauere opinioni, qui viuos omnes nō neceſſariò ante extremi iudicij diē morituros opinati ſunt.

In his ergo verbis Paulus quaſi certum ſtatuit, *rapi obuiam Chriſto in aëra*, euenturum, poſtquàm mortui & ad vitam reuocati eſſent. Nam de ſe ipſo & de piis fidelibus tunc viuentibus ſermonem inſtituit. Et quidem proprietas illa ſeſe per aëra attollendi peculiaris eſt corporis glorioſi: atque gloria huiuſmodi eſt illa, quam adquirit corpus ipſum, poſtquàm ſeminatum eſt; vt Paulus ipſe docet 1. ad Cor 15. 36. Quod verò difficultatis occurrit, dum Paulus videtur aſſerere, primò reuocandos eſſe ad vitam, qui antea obierant in Chriſto; facilis ad id reſponſio eſt. Quia apud Paulum nonnullis primus conceditur locus; non vt eos aut tempore, aut ordine priores eſſe affirmet: ſed vt ſignificet, eos nullo modo eximendos ex generali regula omnibus præſcripta. Sic vulgari locutione, ſi quis rogaret, num equites etiam ac nobiles viri regi vectigal penderent; aptè reſponderetur, illos in vectigalis ſolutione eſſe primos, id eſt, nullo modo exceptos. Sic etiā edixit Paulus Euangelium ad ſalutem eſſe neceſſarium. *Iudæo primùm & Græco*, ad Rom. 1. 16. vt oſtenderet, nec legem, nec philoſophiam poſſe veram animæ ſalutem & incolumitatem hominibus afferre. Senſus igitur eſt, neminem à generali illa reſurrectione eximendum, quantumuis multis retro ſæculis obierit: antiquiorem enim fore primum, deinceps reliquos ſubſequuturos, id eſt omnes pariter ad vitam reuocandos.

Rapi obuiam Chriſto in aëra, quo ſenſu dixerit Paulus.

Quid ſibi velit Paulus, cum ait, Mortui, qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi.

TEXTVS.

Verſ. 14. *Et Infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis. Hæc eſt mors ſecunda.*

COMMENTARIVS.

Sanctvs Auguſtinus exiſtimat, in hoc verſu idē omnino ſignificari duplici illo Mortis & Inferni nomine; nempe dæmonem, quia mortis & pœnarum inferni auctor eſt. Similiter Ribera §. 79. & Vieg.

Vtrùm per mortē & infernum idem omnino hic ſignificetur.

Vieg. §. 19. qui ait esse communem explicationem. Sed contrà est primò, quia si duplex esset eiusdem personæ nomen: neutiquam diceret textus, *Missi sunt*, sed *Missus est*. Præterquam quòd non videtur satisfacere ea expositio, quæ duo isthæc nomina ad aliam significationem trahat ab ea, quam & præcedenti versu & aliis etiam Apocalypseos locis habet. Eandem ob rem minimè apta est interpretatio, quæ hîc per infernum, dæmones omnes; per mortem, vniuersas pœnas intelligit. Nihilo congruentior est illorum explanatio; qui per infernum illos ipsos significari credunt, qui priùs apud inferos torquebãtur; quasi sensus sit, qui antea in barathro erant, illuc redituros morte sociatos, quæ ipsos semper depascat.

B

Auctoris sententia de Mortis & Inferni significatione. His igitur omissis, accipienda sunt duo hæc Mortis & Inferni nomina iuxta eandem superioris versus & capitis primi ac sexti significationem; videlicet pro tragicis duabus personis; quarum munus est, vt altera vitam mortalibus auferat; altera deglutiat, & subterraneis specubus siue sepulchris vinctos detineat. His ita constitutis, perelegantet finguntur hæ duæ personæ horribiles, quæ exultabant in mundo ac seriò triumphabant post vniuersale iudicium simul cùm damnatis ipsis ad ignitum inferorum stagnum descensuræ. Non autem fit mẽtio helluonis alterius, nempe maris; quia fingitur aptissimè post iudicium nusquam deinceps fore: id quod ita figurari opus erat ad appositam ipsius mysterij seriem, vt capite sequenti planum fiet. Duæ igitur personæ reliquæ, id est Mors & Infernus, cõgruenter eò mittuntur, vbi per omnem sæculorum æternitatem sese in ipsis damnatis pascant; ita vt non solùm verè dici possit, *Mors depascet eos*; sed etiã, *Infernus depascet eos*. Nec verò contenti erant Mors & Infernus miserorum cæde ac deuoratione, sicuti antea solebant: sed Mors semper eos occidet, Infernus semper abscondet ac deuorabit: nec mors vnquam illos interficere desinet; quia Infernus eos *Mors secũda quæ dicatur.*

C

A semper viuos asseruabit, quò patiantur semper ac moriantur; atque hæc est mors secunda, quam damnatis Mors & infernus pariter inferent. Itaque Infernus & Mors in ignitum mittuntur stagnum; non vt patiantur ab igne, sed vt in æternum Dei inimicos excrucient.

TEXTVS.

Vers. 15. *Et qui non est inuentus in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.*

COMMENTARIVS.

SVPPONITVR hîc, eos qui extremi iudicij die in libro vitæ scripti inuenti sunt, cum Christo pariter ascendisse Beatorum felicitate fruituros. Quãta autem eorum felicitas ac beatitudo sit; id sequẽti capite elegantissimè figuratur. Nunc verò asseritur, qui in illud album relati non fuerant, eos in æternas inferorum pœnas fuisse deturbatos. Non defuit qui hoc vellet etiam ad innocentes pueros sine baptismo decedentes extendere. Cuius tamen assertionis contraria certa est. Atque illud meo iudicio voluit Ioannes his verbis exprimere; vt homines ex æternis inferorum suppliciis euaderent, non fuisse satis, aliquo illos tempore in vitæ libro fuisse conscriptos; si tamen sub mortem ex eodem libro fuerant ipsorum nomina in commissorum scelerum supplicium delata. In Apocalypsi enim, vt expendimus c. 3. non appellatur vitæ liber, prædestinatorum solus catalogus, id est eorum, qui in Dei gratia moriuntur, quique in eodem vitæ libro semper conscripti sunt: verùm etiam ij omnes, qui in Dei gratiam ac familiaritatem recipiuntur; quantumuis eam postea propter sua scelera sint amissuri. Quando autem dicantur de libro vitæ deleri, id c. 3. discussimus.

CAPVT XXI.

PROLOGVS SIVE DISPVTATIO

De huius capitis atque sequentis argumento.

De duorũ capitum sequentiũ argumẽto varia sententia.

VTRIVSQVE huius capitis visio reuocatur ad admirandæ ciuitatis & ipsius fluminis picturam. Licèt autem communis Doctorum sententia sit, in hac ciuitate & eius flumine Ecclesiam in cælesti patria triumphantem adumbrari: non defuere tamen aliqui auctores, qui existimarent hanc esse effigiem ingentis illius felicitatis, quò militans in terris Ecclesia euehenda est. Quod illi imprimis opinati sunt, qui Ecclesiam putabant nondum felicissimo illo sabbathismo fuisse potitam, qui eidem in sacris Literis prædictus est; atque adeò illam hac requie fruituram, aut post Antichristi aduentum, aut etiam antea; de qua nonnullorum persuasione diximus c. 20. not. 2. in opinione 9. & 10. Seraphinus igitur de Fermo sibi persuadet, saltem in c. 21. habe-

D ri sermonem de Ecclesia in terris instaurata. In capite verò sequenti de patriæ cælestis gloria. Itaque ciuitatis picturam ad militantem refert Ecclesiam sub felicissimo illo statu, quo ipse Ecclesiam in terris fruituram diuinat: fluuium autem de triumphante Ecclesia interpretatur. Alij sine vllo discrimine vtrumque caput explicant de fortunatissimo illo quem fore existimant, militantis Ecclesiæ statu. Qui tamen cùm receptissimam expositorum sententiam refellere non audeant de Ecclesiæ triũphantis gloria; vt vtramque explanationem concilient, affirmant, in his duobus capitibus vtrumque à Ioanne describi, & magnam illam Ecclesiæ felicitatem in terra futuram, & æternam pariter patriæ cælestis beatitudinem. Ita Vbertinus de Cassalis, tractatu de septem statibus Ecclesiæ. c. 8. §. 2. vbi de huius

1. Opinio explicãs primũ caput de Ecclesia militãte, alterũ de triumphãte.
2. Opinio vtrũque de militante exponens.

huius capitis agens visione, hæc habet; *nec totaliter refertur ad Ecclesiam præsentis vitæ, nec ex toto ad statũ vitæ: sed mixtim nunc ad vnum, nũc ad alium statum aptatur.* Et citat pro se Richardum. Assentitur Hortulanus in id Cant. 6.3. *Pulchra es amica mea, suauis & decora sicut Ierusalem.* Vbi affert illud Pauli ad Hebræos 12.22. *Accessistis ad Sion montem & ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cælestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitiuorũ,* &c. & subdit Hortulanus. *His Pauli verbis persuasus inducor, vt illis accedam, qui putent, quæ Ioannes in Apocalypsi sibi visa refert de Ierusalem ciuitate sancta & noua de cælo descendente, non tantùm ad triumphantem pertinere, sed etiam magna ex parte ad illius temporis Ecclesiam; in quo maxima heroum frequentia illustrabitur: qui quoniam non mortalium hominum, sed immortalium potiùs & diuinorum vitam ad viuum exprimentes; ciuitas Ierusalem cælestis dici merebuntur.*

Noster item Turrianus tractatu de Eucharistia aliquid dicit, in quo ostendit; horum doctorũ opinionem sibi probari. Ait enim hanc Apocalypseos visionem esse exponendã de cælesti Ecclesia cum militante copulata: atque hoc iis verbis significari, *descendens de cælo;* quia cælestis Ecclesia descendit ad eã, quæ in terris est. Hæc ille; vt verba illa, *Ecce tabernaculũ Dei cũ hominibus, & habitabit cũ eis,* possint de Eucharistię mysterio exponi. His accedit Bulégerus: cenlet enim de vtraque Ecclesia militante & triumphante, sed præcipuè de triumphante verba fieri.

Abbatis Ioachimi mens. Ad hæc; Abbas Ioachimus huic vtriusque sensus coniunctioni nonnihil fauet. Licèt enim præcipuam huius cap. partem de Ecclesia triumphãte declaret; priores tamen versus exponit de militante, vt illud *cælum nouum, & terram nouam.* Et quod Ioãnes ait vers. 2. *Vidi ciuitatem sanctam Ierusalem nouã,* credit non esse referendum ad vltimam Ierosolymę gloriam, sed ad ipsius natiuitatem; subditque, non eandem esse visionem, quam Ioannes versu 10. describit; vbi ait, *Ostendit mihi ciuitatem sanctam Ierusalem:* quòd verba illa, *Vidi Ierusalem nouam,* ad peregrinantem pertineant; postea verò triumphans sit Ioanni monstrata. Sic Ioachimus, qui in iis etiam, quæ de triumphante exponit, videtur magna ex parte respicere ad sabbathismum illum, de quo suprà. Nam duodecim portas ex margaritis applicat Ioachimus duodecim Spiritus sancti Apostolis, quos ait extremis illis temporibus futuros.

3. Exponendi ratio. Scio, non defuisse præterea, qui sibi in mentem induxerint, Ioannem in hac capitis 21. & 22. visione non directè voluisse depingere gloriam triumphantis Ecclesiæ; nec eam felicitatem, quam in terris Seraphinus, Vbertinus & Hortulanus præstolãtur: sed amplitudinem ac maiestatem, quò peruentura erat in terris Romana Ecclesia, & qua pluribus sæculis potita est, postquam idololatria ex Romano Imperio expulsa est, & mundi nationes ad Christi fidem conuersæ sunt.

Opinio explicans de militante Ecclesia, duplici argumento probatur. Vt ergo suspicari possit aliquis, in hac vltima Apocalypseos visione depingi felicitatem, quam in terris adeptura erat Ecclesia; duo potissimùm argumenta sunt. Primum est, quia in hac visione fit allusio ad multa Prophetarum loca, quorum literalis sensus respicit eam felicitatem, quæ Ecclesiæ in terris futura erat. *1. argumentũ ex allusione ad plurima loca, quorum literalis sensus militantem Ecclesiã respicit.* Sic in nouis cælis & terra noua habetur respectus ad Isaiæ caput 65. 17. & caput 66. 22. *Et in tabernaculo Dei cum hominibus,* ad illud Ezechielis 37.27. *Et erit tabernaculum meum cum eis; & ero eis Deus, & ipsi erunt mihi populus.* Item in verbis illis, *Absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorũ,* collineatur similis Isaiæ locus cap. 25. n. 8. vbi de felicitate sanctorum in hac vita manifestius sermo est; sicuti ex Apocalypsi etiam constat cap. 7. num. 17. Iam, quod hîc dicitur, *Ecce noua facio omnia,* desumptum est ex Isaia 43. 19. vbi agitur de nouitate vitæ, quæ sanctis viris in hac mortali vita conceditur; siue de noua creatura, de qua Paulus 2. ad Corinthios 5.17.

Præterea descriptio ciuitatis in quadrum & duodecim portarum eius petita est ex Ezechielis 48. vbi per allusionem ad veterem Ierosolymam, agitur de noua & mystica Ierosolyma, quam Deus erat in terris conditurus. Flumen porrò & arbores ex vtraque fluminis ripa plantatæ, ex Ezechielis 47. 12. deprompta sunt; ibi enim dicitur; *Et super torrentem orietur in ripis eius ex vtraque parte omne lignum pomiferum: non defluet folium ex eo, & non deficiet fructus eius; per singulos menses afferent primitiua, quia aqua eius de sanctuario egredientur.* Constat autem, ab Ezechiele illic prædici felicitatem, qua fruitura erat Ecclesia in hac vita. Nam torrens ille in mare mortuum influit, eiúsque aquas sanat ac fœcundat, & in eis plurimam piscium multitudinem procreat; in ipsis etiam ingentes fiunt piscationes. Quod perspicuè spectat ad ea Christi verba discipulis dicta, *Faciam vos fieri piscatores hominum.* Gemmæ insuper ac margaritæ Ioanni visæ non sunt ab iis diuersæ, de quibus Tobiæ 13. n. 21. vbi per respectum ad nouã & mysticam Ierosolymam à Deo in terris instaurandam, ait Tobias ipse, *Portæ Ierusalem ex Sapphiro & Smaragdo ædificabuntur, & ex lapide pretioso omnis circuitus murorum eius.*

Ad hæc; si Salomonis templum typicè Romanã figurauit Ecclesiam: quid mirum de illa mysticè dici, quod de templo illo proditur 3. Reg. 7. 10. *Fundamenta de lapidibus pretiosis.* Et Isaiæ 54. (vbi sermo instituitur de militante Ecclesia) n. 11. dicitur, *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in Sapphiris; & ponam iaspidem propugnacula tua, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles.* Verba insuper illa; *Ciuitas non eget sole, neque luna, & portæ eius non claudentur per diem, & nox vltrà non erit,* desumpta sunt omnia ex Isaiæ 60. qui de Ecclesia à Christo in terris erigenda loquitur. Denique vix est aliquid ex iis, quæ Ioannes à se visa refert in hac vltima Apocalypseos visione, cui non inueniatur quid simile in illis, quæ de militante Ecclesia fuerant prædicta.

2. argumentũ ex aliquibus huius visionis partib. quæ in triumphãtem Ecclesiã nõ ita cadũt. Alterum argumentum est, quia legitimus sensus rerum aliquot, quas Ioannes à se conspectas in hac visione recenset, non aptum videtur locum in cælesti patria habere. Huiusmodi est sensus in duodecim fundamentis intentus; nam in fundamentis illis capita fidei figurantur, vt in eorum explicatione planum fiet: atqui fides non manet in patria. Deinde, qui sensus solet tribui verbis illis, *Ambulabunt Gentes in lumine eius,* cohæret optimè cum veritate omnino certa, nimirum Romanæ Ecclesiæ doctrinam esse accensam facem, quam Deus vniuersis Gentibus in hac vita præluxit, vt æternæ beatitudinis diem possint tutò assequi. Eadem autem verba applicata ad lumen gloriæ, quo Ecclesia triumphãs in patria fruitur, non parum difficultatis in sui explicatione habent. Duodecim etiam portæ cælestis Ierosolymæ cùm sint illi, qui portarum vice funguntur, & ad aliorum salutem incumbunt; hoc certè munus magis est eorum proprium, qui & Ecclesiæ Sacramentis administrandis, & Euangelicæ prędicationi vacant, quàm cælestium beatorum. Si autem fructus duodecim arborum ad fluminis ripam adstantium denotant totidem Spiritus sancti fructus: inter hos quidem annumerat patientiam Paulus; quæ videtur propriè ad huius vitæ labores tolerandos spectare. Demum si per arborum folia

pij ac

pij ac sancti sermones significantur, aut etiam Sacramentorum administratio: sancti viri hisce foliis cunctos hominum morbos in hac vita medicantur: non verò in cælesti patria, vbi nulla est mentis ægritudo, quæ curetur.

Vera sententia & auctoris explicatio de æterna patria felicitate vtroque in capite descripta.

Ceterùm his nihil obstantibus, asserendum est, non modò certum esse visionem hanc capitis 21. & 22. potissimùm ad triumphantem Ecclesiam pertinere; sed etiam de illa omninò in hac visione agi; nec directè de militante esse sermonem, aut in tota hac figura, aut in aliqua eius parte. Hanc ipse assertionem pro certa statuo. Primò, quia non solùm hæc est communis grauium interpretum sententia; verùm etiam ab illis tantopere stabilita, vt Augustinus libro vigesimo de ciuitate, capite vigesimo septimo exponens, quænam sit noua Ierosolyma Ioanni visa, cum ait numero secundo, *Vidi ciuitatem sanctam Ierusalem nouam*, hęc proferat verba; *nouam nempe, quia per iudicium nouissimum tanta eius & tam noua claritas apparebit, vt nulla remaneant vetustatis vestigia, corporibus ad incorruptionem & immortalitatē transeuntibus.* Et subdit; *Hæc de isto tempore accipere impudētia nimia est: quia illa, Absterget Deus omnem maculam, &c. tanta luce dicta sunt de sæculo futuro & immortalitate atque de æternitate Sanctorum, vt nulla debeamus in Literis sacris quærere vel legere manifesta, si hæc putamus obscura.* Hactenus Augustinus: cuius sententiam hac in parte grauiores omnes ferè interpretes amplectuntur. Vt autē illam nimię impudentiæ notā euadamus; non satis est dicere cū Bulengero, verum quidē esse de triumphante Ecclesia præcipuè hîc institui sermonem; sed agi etiā pariter de militante. Augustinus enim contendit, nō posse ad militantem Ecclesiam applicari, quod de noua hac ciuitate affirmatur. Quòd si consideraremus vnā eandémque Ecclesiam ex vtraq; coalitam in hac visione describi; satis esset, aliquem intra militantem Ecclesiam contineri, vt in vrbe etiā à Ioanne hîc descriptā verè includi diceretur; atq; adeò fidelem esse nullum, qui peccata perpetret. Quippe Ioannes ait c. 22.3. *Omne maledictum non erit amplius.* & nu. 15. *Foris canes, & omnis, qui amat & facit mendacium.* Qui verò asserat, ex Ioannis verbis alia quidem ad triumphantem Ecclesiam, alia ad militantem spectare; næ ille rem omnino improbabilem, & nouum quendam cōtextum neutiquā sibi cōstantem comminiscatur. Nec fit satis, si magna isthæc elogia dicantur ad felicissimum quendā Ecclesiæ statum in hac vita futurum referenda, tuncque vera esse comprobanda, quæ nunc nondum veritatis complementum assequuntur. Finge enim quoddam tempus, in quo fidelium beatorum peccet omnino nullus; id quidem perinde est ac fingere, illos reipsa beatos esse, antequam sint.

Superiores expositiones obiter refutantur.

Nostra sententia ex præcedentiū Apocalypseos capitum contextu probatur.

Secundò Apocalypseos series ac filum euidenter probat, horum duorum capitum visionem triumphantis Ecclesiæ propriam esse. Nam in fine capitis vigesimi, præcesserat extremi iudicij dies, & æterna damnatorū supplicia: sequitur ergo necessariò tractatio de sempiterna felicitate ac gloria, quam electi in cælo possidebunt. Quod verò sibi in mentem induxit Seraphinus (nempe caput vigesimum primū, agere de ea felicitate, quā in terra adeptura est militans Ecclesia; & caput vigesimum secūdum, de triumphantis Ecclesię gloria) id quidem prorsus irrationabile est. Etenim capite vigesimo primo, depingitur beata ciuitas; & capite vigesimo secundo, fluuius atque arbores ciuitatis eiusdem. Quis ergo non videat, ciuitatem hanc, eiusque flumen ad diuersos status neutiquam pertinere? Præsertim cùm fluuius ipse mediam ciuitatem interfluat.

Tertium argumentum pro nostra sententia.

Tertiò, quamuis Ioachimus voluerit ad Ecclesiā militantem applicare verba illa c. 21. *Cælum nouum, & terram nouam*, contextus tamen exigit, vt ad triūphantem solam, non verò ad militantem aptentur. Hæc namq; verba ex eo dependent, quod in vniuersalis iudicij descriptione fuerat dictum, scilicet cælum & terrā è iudicis in throno sedentis conspectu fugisse. Hoc enim præmisso, mox sequitur post peractum quidem iudicium, non remansisse mundum absque cælo ac terra; vetustis enim cælis ac terra ex oculorum obtutu subtractis successisse nouos alios cælos & nouam pariter terram. Ex quo contextu planum fit, hosce nouos cælum ac terram ante vniuersale iudicium non extitisse.

Quartum argumētum.

Quartò, in ipsomet textu perspicuè asseritur, felicitatem hanc, quæ in his capitibus depingitur esse eam, quæ promittitur victoribus, oppositam æternis cruciatibus, qui Dei hostes & aduersarios manent. Sic enim dicitur nu. 7. & 8. *Qui vicerit, possidebit hæc. Timidis autem & incredulis & execratis & homicidis & fornicatoribus & veneficis & idololatris & omnibus mendacibus pars illorū erit in stagno ardēti igne & sulphure, quod est mors secunda.* Quid ergo manifestius, quam quę hîc victoribus promittuntur, esse beatitudinē illā cælestē, qua Sācti fruūtur in patriā.

Quintum argumētum.

Quintò, magnitudo nouæ huius Ierosolymæ, si cum ciuitate ab Ezechiele c. 48. descriptā comparetur, dilucidè ostēdit, si in Ezechielis descriptione militans figuratur Ecclesia; in Apocalypsi quidem triumphantem sine dubitatione adumbrari. Quippe Ezechielis ciuitas in quadrum patet calamis 4500. qui stadia conficiunt quinque & quadraginta. At hæc Apocalypseos Ierosolyma in quadrum protenditur stadia duodecies mille. Itaque muri longitudo, quam Apocalypseos ciuitas habet, eundem dicit respectum ad longitudinem muri ciuitatis ab Ezechiele depictæ, quem dicunt, $266\frac{2}{3}$. ad vnū; & consequenter area ciuitatis Apocalypseos se habet ad Ezechielis ciuitatis areā, sicut $71111\frac{1}{9}$. ad 1. Ex hoc igitur tam immenso discrimine faciliè quiuis animaduertet, Ioannis ciuitatem in se complecti non vnius temporis electos, sed omniū pariter sæculorū; atq; adeò nō esse militantem Ecclesiā, in qua multorum sæculorum electi nunquam copulantur: sed esse triumphantem, quæ sæculorum omnium electos complectatur.

Sextum argumentum.

Sextò, verba illa, *Templum non vidi in ea*, non parum vrgent, vt hoc in loco non de militante Ecclesia, sed de triūphante sermonem esse credamus.

Septimum argumētum.

Septimò, quamuis in aliquo sensu posset fortasse dici de militāte Ecclesia, noctē in ea nō esse: illud saltē, quod c. 21.4. affirmatur, de illa verè cōprobari nō potest, *Mors vltrà non erit, neq; dolor*: neq; illud ca. 22.5. *Et omne maledictū non erit amplius*; nec quod additur nu. 15. *Foris canes, & omnis qui amat & facit mēdacium.* Denique quod capit. 22.3. dicitur, scilicet huius ciuitatis incolas frui semper Dei & Agni conspectu, quis non videat esse triumphantis Ecclesiæ proprium?

Diruitur primum sententiæ oppositæ fundamentum.

Vt ergo duo illa argumenta pro opposita sententia initio adducta dissoluamus; primū quidem plures complectitur allusiones; quarum quælibet singillatim discutienda est, cùm ad eam in singulorum verborum commentario peruentum erit. Ad id verò, quod generatim edicitur, nihil ferè de hac ciuitate à Ioanne pronunciari, cui non simile quid dictum de militante Ecclesia reperiatur; respondeo, qua parte militans Ecclesia imitatur aliquo modo in perfectissimorum saltem virorum sanctimonia triumphantis perfectionem, inde posse aliqua elogia vtriusque Ecclesiæ esse commu-

nia.

nia multa tamen sunt, vt iam vidimus, quæ Ioannes de cælesti hac vrbe testatur, nulla ratione militanti Ecclesiæ communia.

Diruitur alterum.

Ad secundum argumentũ respódeo, in supernæ patriæ descriptione ac pictura congruentissimum habere locũ militantis Ecclesiæ merita: & quidem quod in terra remansit, venustè & eleganter in cælo depingitur. Sic Laurentium cum ferrea craticula in cælo solemus depingere; Catharinam cũ nouacularum rota; Petrum cum clauibus; cum gladio Paulum: non solùm ad singulorum distinctionem; sed etiam, vt significemus illis in cælo gloriæ ac felicitatis segetem inde prouenisse, vnde in terris labor ac dolor dimanauit. Simili etiam excogitatione nobiles ac primarij viri in suis stemmatum parmis siue scutis solent appingere clarissima suorum maiorum insignia, quibus illi immortalem nominis gloriam sibi suisque posteris pepererunt. Hinc nobilissima Cordubarum familia lineas sanguine tinctas pro insignibus gestat: hinc Stunicę catenas. Et generatim cernimus in scutis atque triumphis illud sublimiùs & excellentiùs eminere, quod non præmij, sed antiqui promeriti & egregij facinoris symbolum extitit. Et quanuis actio ipsa, qua præmium egregius quisque vir in bello commeruit, iã præterierit; dum tamen honor, dum pręmiũ ipsum perseuerat; durat etiam gloriatio de insignium symbolo: quibus clarissimi facinoris anteactı iucundissima refricatur memoria.

Redditur cõgruens ratio, cur in hac cælestis patria pictura appareant nõ nulla, quæ ad militantẽ Ecclesiam videantur spectare.

Si ergo huiusmodi ratio exprimendi præteritorum laborum insignia ac de illis sub ipsa gloria atque triumpho gloriandi, nequaquam insolita nobis aut inusitata in aliarum rerum effigie atque figura apparet: multò minùs in Apocalypsi insolita futura est; cùm liber hic symbolicus omnino sit, & allegoriis atque ænigmatis plenissimus. Quin imò in cælestis patriæ pictura id duplici de causa decorum imprimis est. Primò, quia præmium in se ipso consideratum ob ingentẽ sui magnitudinẽ vix potest aliquibus symbolis indicari: quapropter opus est meritorum vsurpare picturam, vt ipsius præmij effigies aliqua proponatur ob oculos, per modum saltem proportionis, supposita diuinæ potentiæ ac bonitatis infinitate. Secundò, vt denotetur, maxima Sanctorum promerita (quæ non satis digne in hac mortali vita æstimata fuerunt; iuxta illud Pauli, *Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo,*) in cælo plurimi habita, & summis præmiis esse affecta: vtque ipsorum vestigiis insistentes discamus ea maximi facere, quæ mundus aspernatur. quandoquidem hoc ipsum nostris oculis obiicit Apocalypsis tanquam immensæ illius gloriæ materiam, & meritum tanto præmio dignum.

Quamobrem, dum opponitur, multis, quæ Ioãni ostensa sunt, significari quod in cælesti beatitudine non reperitur: ad huiusmodi obiectionem respondetur, symbola earum rerum, quæ in cælo non sunt, congruentissimè adhuc in ipso cælo depingi, vt insinuetur gloriæ magnitudo, quæ strenuis obsequiis per sanctos viros in terra præstitis respódet. vt iam satis explicatum est. Ex his verò meritorum Symbolis, quæ in cælestis gloriæ descriptione recensentur, illud emolumẽti maximè percipitur. nam gloriæ ipsius effigies atque pictura mirum in modum expendit nobis atque depingit ingentia gratiæ dona, quibus Ecclesia militans in vita hac mortali potitur. Huiusmodi est duodecim articulorũ fides, diuini verbi & Sacramentorum administratio, iustorum vita, ipsorum operũ fructus, ac mirus etiam verborum effectus. Et sanè præter generalẽ eã rationẽ, quã supra reddidimus in singulis etiã eorũ, quæ afferuntur, peculiaris cõgruẽtiã reperitur. Exẽpli gratiã; in duodecim ciuitatis fundamentis, quibus totidẽ Apostolici symboli veritates adũbrantur, nõ solũ nobis proponitur earũ veritatũ fides tanquã Ecclesiæ meritorũ fundamentum; verum etiã edocemur pariter Ecclesiæ tã militantis, quã triumphantis fabricã & structurã supra illa ipsa fundamenta à Deo erigi ac promoueri. Quin etiam proportio & congruentia, quæ inter fundamentum atque ædificium detur necesse est, nos instruit, fundamento ex gemmis duodecim pretiosissimis iacto ædificium tali fundamento dignum niti debere, quod perinde est ac si dicatur Beatorũ gloriã eiusmodi esse, quasi in diuini Verbi incarnatione, passione, resurrectione & Spiritus sancti missione solidata. Quamobrem mirum non est, ciuitatem in huiusmodi fundamentis innitentem ex auro perspicuo ac pellucenti esse constructam, nec non ex pretiosissimis margaritis montes magnitudine adæquantibus.

Quomodo fidei veritates in duodecim gemmis figuratæ sint cælestis ciuitatis fundamenta.

Prætereà fidei veritates, quæ in Apostolico symbolo continentur, verum quidem est non in cælo manere, quatenus fidei sunt obiectũ (sub hac enim formali ratione, rectã rei ipsius euidentiã, teguntur) manent tamen, quatenus gloriosa sunt nobilissimi huius ædificij fundamenta: ideoque cognitionis obscuritas in claritatẽ gẽmarum, splendorẽ ac perspicuitatem commutatur. Atque satis hic sit nonnihil de hoc symbolo perstrinxisse; vt ex singulari aliquo exemplo eliciamus, quàm decorè & conuenienter in cælestis gloriæ visione siue pictura collocari potuerint symbola earum rerum, quæ ad militãtis Ecclesiæ merita propriè spectãt. Quòd si id duntaxat significare velint ij auctores qui huius capitis cancellis non triumphantis modò Ecclesiæ gloriam, sed militantis etiam magnitudinẽ meritorum circunscribunt: ipse illis libentissimè subscribam. Verùm me illis opposui; quia illi potissimùm contendunt, in hac visione directè sermonem institui de illius status magnitudine, quò Christiana Ecclesia in terris peruentura est.

Totam cælestis gloriæ amplitudinem, cæqua vtrique hoc ca.

Disputauimus hactenus, vtrũ quæ Ioannes hisce duobus capitibus tractat, sint prorsus ad cęlestis patriæ beatitudinem reuocanda. Nonnihil tamen inexplicatum adhuc superest, quod ad visionis huius argumentũ conducit, & Romanæ etiã Ecclesię gloriosissimũ est: illud autẽ est omnem cęlestis gloriæ magnitudinem, quæ in vtroque horum capitum celebratur, singulariter reuocari ad eam gloriam, quæ in cælo Romanam Ecclesiam manet. Pro huius explicatione notandum est, gloriosam hanc ciuitatem Ioanni visam nuncupari sponsam vxorem Agni. ait enim; *Veni, ostendam tibi sponsam vxorem Agni:* vbi singula nomina singulos habent in Græco articulos. Manifestum autem est ex ipso contextu, sponsam hanc vxorem Agni esse eandẽ, cuius nuptię c. 19. celebratę sunt. vbi probauimus, de Romana speciatim Ecclesia, Ecclesiarum omnium capite, verba fieri Et cap. 20. vidimus ligationem draconis præcipuè referri ad illiusmet sponsæ felicitatem. Draconis namque religatio eò tendebat, vt sponsa ipsa purissimi matrimonij felicitate tranquillè frueretur per longa illa sæcula & temporis plenitudinẽ, quæ mille annorum phrasi denotatur. Deinde hæc eadem est dicta illa ciuitas, quam Gogi & Magogi exercitus singulariter oppugnauit, quæque de ipsis Gogo & Magogo triumphauit felicissimè.

Quibus ita constitutis, quisque potest nullo negotio cernere, quam sit consentaneum, vt in hac duorum capitum extremorum pictura ac descriptio-

ptione, vbi Agni sponsæ gloria cælestis adumbratur; nihil aliud significetur, quàm gloriæ magnitudo, quam Romana illa Ecclesia in cælesti beatitudine possidebit. His accedit, si hęc ita sese habeant, vt mea fert opinio, multò aptiùs & cohærentiùs libri totius filum ac seriem inter se cõnecti; id quod optabile imprimis erat. Et sic tota demum rei summa atque caput deuoluitur ad Romę comparationem Theologicam cum Ierosolyma. cum quo etiã stat, Ierosolymę nomen in hoc loco Romanę attribui Ecclesiæ: atque ita innuitur veterem Ierosolymam propter suam duritiem & obstinationẽ, qua se opposuit Euangelio, pristinum amisisse nomen; illudque Romam nouam, id est, Romanam Ecclesiam comparasse; vtpote quæ antiquæ successit Ierosolymæ in eo, quòd fidelium omnium caput ac metropolis sit effecta.

Apocalypseos finis & scopus quò potissimum vadat.

Dicet aliquis; primò iniuriam ceteris fidelium Ecclesiis irrogari, quòd gloriosæ huius vrbis significationem ad vnam Romanam Ecclesiam coarctemus. Præsertim cùm textus ipse vniuersis victoribus generatim promittat æternæ beatitudinis possessionem, quam beatitudinem figurat ciuitas Ioanni ostensa: dicitur enim n. 7. *Qui vicerit, possidebit hæc.* Quòd si singula eorum symbolorum, quæ in cælestis huius vrbis effigie coalescunt, seorsum inspiciamus: iis omnibus significantur res ceteris etiam Ecclesiis cõmunes: cuiusmodi sunt duodecim fidei capita, mysticus fluuius, arborum in ripis adstantiũ fructus, & sic de ceteris. Secũdò illa ipsa ciuitatis magnitudo demonstrat, in ea non cõprehendi solũ Romanæ Ecclesiæ electos, sed electos etiã ceterarum mundi Ecclesiarũ. Alioquin nimia exaggeratio esset, si diceremus ex vna Roma sanctorũ numerum adeò magnum fore, quanto opus est ad eã incolendã, & occupandam vrbem, cuius quadrum duodecim stadiorum millia contineat.

Difficultas contra nostrã interpretationẽ opponitur.

Ad hæc tamen assero, me nequaquam dubitare, quin omnes ex cunctis mundi Ecclesiis electi in hac vrbe comprehendantur. Quamuis enim Romana Ecclesia, quatenus aliarum caput distinguatur ab illis, vt caput à reliquo corpore: sed in ipsius etiam capitis decus & ornamentum cedit debita totius corporis proportio & magnitudo. Quare quando de futura Romanæ Ecclesiæ gloria sermo est, iure optimo figuratur quædam ciuitas ita ingẽs ac lata, vt omnes Ecclesiarum omnium electos capere possit; cùm omnes sint Romanæ Ecclesiæ filij. Si enim Iudæi quondam per totam Iudæã, imò etiam toto terrarum orbe dispersi, (si res familiaris suppetebat,) proprias Ierosolymæ domos habere gloriabantur: quantò magis prędestinati omnes se Romanæ Ecclesiæ filios esse iactabunt? Quòd si omnes illius sunt filij, si ipsa vniuersorum parens; quid mirũ, vbi de matris gloriæ magnitudine agitur, electos è ceteris ecclesiis repræsentari tanquã huius filios, & ad eius gloriæ magnitudinem conducentes? Atque hæc de omnium Christi ecclesiarum filiis. De earum verò patribus, cuiusmodi sunt Apostoli & Prophetæ; cùm Romana ecclesia eos omnes, vt patres veneretur, eorum doctrinã excipiat, atque obseruet: meritò potest Romana ecclesia gloriari, quòd Apostoli & Prophetæ in ipsa vrbe Roma, veluti ciues, domum ac locum possideãt; & pariter honorem parentibus debitum inibi habeant. Hinc igitur infero, post antiquę Ierosolymę reprobationem, qui ex ea electi egressi sunt, nouã Ierosolymam condidisse, id est, Romanam ecclesiam; vt ceterarum esset caput ac metropolis. Quare Romana ecclesia cælestis omnium ecclesiarum electos in se complectitur.

Proposita difficultati respondetur.

A Ad argumenta ergo superiùs obiecta respondeo, illis quidem rectè probari, hanc gloriæ magnitudinem in hoc loco depictam prædestinatis omnibus esse communem: non tamen probari ingentẽ electorum multitudinem ad Romanæ Ecclesiæ gloriã & splendorem non pertinere. Quapropter si maximus electorum numerus in Romanæ Ecclesiæ decus & ornamentum redundat (quia electi omnes, aut ipsius sunt filij, aut patres) congruentissima fuit eiusmodi sacra fictio, quæ cælestem quandam Romam adeò laxam & capacem depingeret, vt omnes B pariter electos posset capere.

Verùm hinc nobis rursus opponet aliquis; si Romana Ecclesia accipiatur, prout reliquas comprehendit Ecclesias, sic quidem earum non esse caput, sed omnium potiùs fidelium congregationem: atque adeò perinde esse in hoc sensu Romanam Ecclesiam, atque Catholicam siue Vniuersalẽ. Vnde quæstio videtur esse de nomine, non de re; cùm disputatur, vtrùm ciuitas Ioanni visa sit Romana Ecclesia triumphans, an Ecclesia vniuersalis? Respondeo tamen, quæstionem non esse de nomine; C sed de maximi momenti re, & ad Romanæ Ecclesiæ ceterarum capitis gloriam plurimùm conducẽte. Etenim si visio hæc solùm esset de gloria, quò electi omnes extollendi sunt, absque vlla ad Romanæ Ecclesiæ gloriam attributione: illud solùm in extrema hac Apocalypseos parte edoceremur, quã scilicet ingens atque excellens sit electorum omniũ gloria, & quàm sit numerosa eorum multitudo futura. Sed cùm hæc omnis gloria & maximus cælestium beatorum numerus nobis repræsentetur, veluti Romanæ Ecclesiæ gloria: hoc ipso instituimur, primò innumerabilis electorum multitudinis gloriam deberi Romanæ Ecclesiæ, vtpote omnium D Ecclesiarum parenti, quæ suæ doctrinæ lacte fideles omnes enutriuit, & per totum terrarum orbem complures dimisit operarios, & magnum Ecclesiarum numerum vbique terrarum erexit, atque in reliquas veram religionem, verúmque Christi spiritũ conseruauit. Vnde tantæ fidelium multitudinis electio ac vera animi salus in Romanæ Ecclesiæ decus & ornamentum maximè cedit. Ex quo etiam admonemur, qui in terris à Romanæ Ecclesiæ obedientia se seiungat, illi ad cælorum regionem aditu interdicendum.

Alteri difficultati ex dictis suborienti occurritur.

E Ad hæc igitur omnia significanda congruentissimum extitit, vti Ioanni Romanæ Ecclesiæ magnitudo in cælo monstraretur. Nec verò id à me confictum, aut excogitatum est, vt Romanæ amplitudini videar assentari: sed quod me Apocalypsis ipsa planè doceat. Primò; quia euidens est hanc Agni sponsam, quæ hîc describitur esse eandem illam, cuius nuptiæ c. 19. celebrantur. Ibi autem validis argumentis probauimus de Romana Ecclesia singulatim reliquarum Ecclesiarum capite haberi sermonem. Secundò, totius Apocalypseos series & acoluthia minimè patitur, hanc cælestis Ierosolymæ pi- F cturam aliter vsurpari. Nam totius Apocalypseos decursus ab ipso exordio ad hunc vsque locum cõtinet, vt vidimus hactenus, Theologicam quandam nouæ Romæ & antiquæ Ierosolymæ comparationẽ; atqui ad clausulam & complementum splendoris & amplitudinis, quam Romæ contulit cælum, mirificè congruit hic finis de futura in cælesti beatitudine Romæ ipsius gloria.

Quibus adducti rationibus credamus de Romana cumprimis Ecclesia gloria hic esse sermonem.

Iam ad id, quod opponitur Romanã scilicet Ecclesiam, prout omnes coërcet electos, sic ab Ecclesia Catholica non distingui: respondeo, hoc ipsum, ad Romanę Ecclesię gloriã maximè cõferre (loquor autem de illa, quæ omnium est ecclesiarum caput) vt

Qua ratione sub Romanæ Ecclesia nomine hic cetera etiã Ecclesia contineantur.

vt vniuersos prædestinatos complectatur, qua ratione suprà explicatum est. Non tamē eos ita complectitur, quasi vnica sit congregatio, quæ concipiatur ex omnibus æqualiter & absque vllo discrimine composita; sed veluti mater suos complectitur filios. Et verò nonnulla sunt, in quibus Romæ gloria ad reliquas propagatur Ecclesias: nam fideles omnes Romæ sunt filij, atque ipsius etiam gloria. Alia verò sunt, quorum gloria & splendor Romæ cum alijs Ecclesijs communis non est, sed singularis ipsius Romæ prærogatiua; cuiusmodi est auctoritas ac potestas supra ceteras Ecclesias, & dæmonis alligatio per mille annos respectu ad ipsam Romam facta. Ceterùm vtráque in re directè nō agitur de omnibus generatim fidelibus aut electis: sed singulatim de Romana Ecclesia & eius gloriâ. Fateor tamen gloriam Ecclesiæ Romanæ multa habere cum electorum omnium gloria communia. Quemadmodum ad amplissimæ alicuius vrbis regiæ gloriam pertinet, quòd multarum magnarumque vrbium metropolis & dominatrix sit, cui reliquæ quidquid in se ipsis pulcri & speciosi est, subministrare debeant. Quæ consideratio licèt in obliquo ad omnes regni vrbes sese extendat; directè tamen ciuitatis regiæ magnitudinem respicit. Similiter ergo directè & in recto (quod aiunt) hîc nobis ob oculos ponitur gloriæ magnitudo, quam Romana Ecclesia in cœlo nāciscetur: quæ tamen in se etiam claudit electorum omnium splendorem; & proptereà tāta est huius gloriæ magnitudo, quia omnes electos complectitur.

Nostrā hanc de Romana Ecclesia gloria explanationem hæreticis molestā visum iri. Non me latet, quantum molestiæ hæc expositio Hæreticis allatura sit. Sed ideo mihi maximè placet, quòd illis displiciturum certò scio. ex Catholicis verò, si qui erunt, quibus videatur congruentius, ne in præsenti singulatim de Roma, sed de omnibus generatim agatur: ab eis peto atque contendo, vti expendant in mea declaratione comprehēdi quidquid ipsi expetere valerent: quod autem additur (nempe de Romanæ Ecclesiæ magnitudine directè hic esse sermonem) eiusmodi esse rem, quæ & communi expositioni nihil detrahat; & illud insuper adiungat, quod summi in se momenti est, quodque ad Apocalypseos seriem ac filum maximoperè conducebat; cùm ipse nos doceat contextus hanc ipsam Agni sponsam esse, cuius nuptiæ c. 19. descriptæ sunt.

Breuis enumeratio excellentiarum ciuitatis cælestis, quas proponit Apocalypsis in his duobus capitibus.

Excellentia cælestis Ierosolymæ, quas Ioannes recenset. DIXIMVS aliquid in genere de horum capitū argumēto. Iuuabit tamen breui enumeratione complecti singulas ciuitatis huius, quam Apocalypsis describit, excellentias. Notandum ergo est, in hac vna pictura copulari, quidquid humanum ingenium ad alicuius vrbis felicitatem potuisset excogitare. Et fortè ad id, quod in ipso situ atque ædificiis videtur alicuius ciuitatis esse proprium, adiungitur quod terrestris paradisi propriū erat, scilicet arbusta pulcherrima & suauissima ex arboribus pendentia poma, quod in magnificis etiam vrbibus solet optari: atque vt aliquo pacto huic desiderio satis fiat, student incolæ intra vrbem aut in eius pomerio frondosum aliquod populetum serere.

Prima cælestis Ierosolymæ excellentia. Excellentiæ ergo ciuitatis huius, quam describit Apocalypsis, quo ordine in textu proponuntur, eiusmodi sunt. Prima ingens claritas, qua semper fruitur ciuitas. Vocatur autem claritas Dei, & Iaspidi crystallizanti comparatur: aduertitur etiā, in hac vrbe semper diem esse, nunquam noctem: nec sole ac lunā ei esse opus, quòd Dei & Christi claritate fruatur.

Secunda. Secunda; vrbis murus admirabilis est, totúsque ex Iaspide, patens in altitudinem quatuor & viginti humanæ staturæ mensuras.

Tertia. Tertia; portæ sunt ingentes, ternæ in singulis quadri lateribus: & portę singulę ex singulis fabricatæ margaritis adeò grandibus, sicuti ad ingentis portæ structuram opus erat: nec vnquā obserantur.

Quarta. Quarta; muri fundamenta sunt ex gemmis pretiosissimis: duodecim verò sunt gemmæ eiusmodi ex iis, quæ maximi apud homines æstimantur.

Quinta. Quinta; ædificiorū proportio admiranda prorsus est. Ciuitas enim in quadrum est digesta: situs excelsus quidem, sed planus vndique: murus æqualiter vndique sublimis: turres in altitudinem pariter æqualem prominent. In tota denique vrbe nihil est, quod ab exactissima & æquissima architectandi ratione minimùm dissonet.

Sexta. Sexta; ciuitatis magnitudo perquàm ingens est. Nam quodlibet muri latus in longitudinem protenditur duodecim stadiorum millibus, id est, mille quingentis milliaribus, quæ ex nostris leucis quingentas efficiunt. Cùm tamen ciuitas aliqua, cuius quadrum vnius esset leucæ, inter maximas reputaretur. Nam Hispalis, quæ in maximarum vrbium numerum refertur, vnius leucæ quadrum nequaquam attingit. Et quanuis Hispalis quadrum vnicā constaret leucā; cælestis adhuc Ierosolymæ magnitudo ad Hispalis magnitudinem se haberet sicut 250 U. ad 1.

Septima. Septima; ciuitatis platea & tota interior ipsius ciuitatis facies ex purissimo ac perspicuo auro constat.

Octaua. Octaua; fluuius mediam vrbem interfluens adeò est admirabilis, vt eius vnda vitalis sit.

Nona. Nona; arbores in vtrâque fluminis ripâ satæ plurimùm ad sanitatem conferunt; estque inibi lignum vitæ, sicut in Paradiso. Porrò arboribus ipsis folia nunquam decidunt, nec desunt mensibus singulis noui fructus.

Decima. Decima; huius vrbis ciues omnes Christi & æterni Patris familiares sunt; omnes quasi regis cubicularij, qui eius conspectu semper fruuntur, *seruient illi; videbunt faciem eius, & nomen eius in frontibus eorum*; nec aliud in ea ciuitate templum est, præter Deum ipsum & Christum: atque adeò in ipsum diuinitatis arcanum atque adytum omnes eum alloquuturi & perfruituri ingrediuntur. vide caput 21. 22. & caput 22. 3. 4.

Vndecima. Vndecima; nulla culpa aut pœna in hac vrbe reperitur, *omne maledictum non erit amplius*, capite 22. 3.

Duodecima. Duodecima; nihil pretiosum aut æstimatione dignum huic vrbi desit, capit. 21. 24. 26.

Decimatertia. Ac demum ciues vrbis huius vniuersi gloriosissimè viuunt ac regnant, cap. 22. 5.

Quid significet ingēs illa lux & claritas, qua cælestis vrbs fruitur. Hæc sunt excellentiarum capita. Quanuis autem in singulorum versuum commentario explicandum nobis sit ex professo, quidquid difficultatis occurret: visum tamen est, hîc obiter duodecim horum capitum expositionem percurrere. Primò ergo ingens illa lux symbolum est felicitatis summæ à diuina deriuatæ: nam hoc denotat phrasis illa, *Claritas Dei illuminauit eam.* Quòd autem cum Iaspide crystallo simili comparetur, significat reflexi visus varietatem; atque etiam innuit claritatem illam non futilem & in speciem solùm splendentem; sed solidam stabilémque esse: nec tamen idcircò minus, sed potiùs magis clarescere. Quod subditur,

subditur, *Nox non erit illic*; indicat felicitatis huius lucem nunquam nocte aliquâ, aut infortunij obscuritate interturbari. Nec enim terrenæ calamitates aut ærumnæ cælestem tangunt ciuitatem; nec ipsius lux ac felicitas ex varia temporum vicissitudine pendet, *Non eget sole neque luna*: quia ipsius felicitas ac lux à Christo & æterno ipsius parente proficiscitur; qui nunquam ex ciuium cælestium subtrahuntur aspectu. Illud hic, quasi per transennam aduertendum, in hac etiam mortali vita per aliquam cælestis felicitatis imitationem ad mysticam hanc claritatem aliquo modo peruenire illos, qui rerum euentis siue prosperis siue aduersis superiores effecti, animi tranquillitatem ac felicitatem à Christo & eius Patre illustrati non amittunt.

Murus altus & pretiosus quid figuret.

Secundò; altissimus & pretiosissimus murus denotat cælestis vrbis securitatem ab omni hostium, id est, dæmonum impressione. Huc spectat, quòd murus ex Iaspide sit; quod securitatis est symbolum aduersus dæmones, vt suo loco videbimus. Quòd si murus referatur ad eam gloriam, qua in cælo sunt fruituri, qui in hac vita veluti Ecclesiæ murum egerunt: hoc munus Sacerdotibus in terris incubuit; qui excubias pro ceteris agentes, & Missæ sacrificium atque alias pias preces offerentes, Ecclesiam vndique tutati sunt. Et cum hac significatione mirificè concinit, quòd muri altitudo centum quadraginta quatuor cubitis constet, id est, quatuor & viginti humanis staturis (vt in tractatu de mensuris sacris dicetur) nam sacerdotalis status fuit in viginti quatuor senioribus siue presbyteris figuratus. Significatur verò huiusmodi symbolo, ex eorum omnium Missis atque orationibus conflatum fuisse Ecclesiæ murum, qui eam à dæmonis incursionibus defendit. Sic etiam Christo Domino, Isaiæ 26. 1. tribuitur muri nomen: & Ieremias vocatur murus, c. 1. 18. Prophetæ item muri sunt; vt patet Ezech. 13. 5. lege etiam Canticor. 5. 7. & Isaiæ 24. fine, vbi Septuaginta legunt, *liquefiet later, & cadet murus. Erubescet Sol & Luna.* Est autem de presbyteris, siue senioribus sermo; vt manifestè ostendunt verba sequentia; *Cùm Dominus glorificatus fuerit in conspectu senum suorum.*

Quid per portas denotetur.

Tertiò; portæ denotant, neminem eò ingredi potuisse, nisi per vitæ sanctimoniam ac puritatem, & per charitatem atque vnionem cum Romana Ecclesia. Totum hoc innuitur in margaritis; ex quarum singulis portæ singulæ fabricatæ sunt. Consonat illud Ps. 14. 2. *Ingreditur sine macula*, & Ps. 23. 4. *Innocens manibus & mundo corde.* Sin verò per portas has adumbretur eorum gloria, qui in hac vita portarum Ecclesiæ officium præstiterunt, dum ipsorum interuentu homines ad Christum conuersi sunt; rectè cum hoc stat magnarum margaritarum symbolum ad eam insinuandam vnionem, quam inter sacræ cuiusque familiæ Religiosos intercedere necesse fuit, nec non inter Euangelij ministros; qui omnes vitæ puritatem & integritatem in margarita adumbratas profitentur. Quòd nunquam ciuitatis huius claudantur portæ, denotat quocunque tempore siue horâ ad cælorum portas debitè, vt par est, dispositus quis accesserit, eas patentes inuenturum. atque ideo dicitur, *Nox non erit illic.* Alluditur enim ad receptam consuetudinem, qua vrbium portæ noctu obserari solent.

Quid sit, cælestis Ierosolymæ portas nunquam claudi.

In vrbis fundamentis quid adumbretur.

Quartò; admirabilia fundamenta innuũt, totam cælestis huius ciuitatis fabricam & structuram in duodecim Apostolici Symboli articulorum fide solidari: atque adeò in cælo visum iri, quàm sint pretio & æstimatione dignæ huius symboli veritates. Cùm autem murus ac portæ fundamentis nitantur, in

A hoc ipso docemur obiter, hanc in vrbem aditum patere non posse, nisi illis, qui Christiana firmentur fide. atque vt nobilissimo hoc & solidissimo fundamento niteretur, opus fuit securus hic à dæmonis incursione murus.

Ædificij partium proportio & æqualitas quid innuat.

Quintò; omnium ædificij partium apta inter sese proportio & æqualitas pacem adumbrat, amicitiam atque concordiam electorum omnium; cùm nihil in mystico illo ædificio sit, quod absque proportione extet aut promineat.

Ingens cælestis vrbis magnitudo quid denotet.

Sextò; in capacissima huius vrbis laxitate perB stringitur ingẽs prædestinatorum numerus in æternam felicitatem cogendus. Constat autem ex suprà dictis gloriosissimum Romæ fore, quòd electorum numerus adeò sit copiosus futurus. Quòd verò ciuitatis magnitudo in duodecim stadiorum millium in quadrum redigatur; hoc etiam duodecim Apostolorum gloriam ac decus auget. Atqui tam Apostolorum, quàm Romanæ Ecclesiæ gloria in maximam Christi Domini laudem & commendationẽ cedit. Adhæc; quadrum duodecies mille stadiorum per allusionem respicit antiquæ Babylonis quadraC turam, quæ centum viginti stadiorum erat, vt ex veteri ipsius descriptione compertum est. Cùm verò Babylon Romam ethnicam figurârit: vt indicaretur, quantopere Romæ magnitudo per Christianam fidem aucta & locupletata fuerit, eleganter fingitur, si vetus Babylon viginti stadia supra centum habuit in quadrum, cælestem quidem Romam Christianæ fidei fundamentis fultam duodecim stadiorum millia in quadrum patere: quod est singula ex quatuor cælestis vrbis lateribus centuplo esse longiora, quàm Babylonici quadri latera. Quòd si quadri latus centies longitudinem Babylonis superat; sequitur aream siue capacitatem decies milD lies esse maiorem. Si enim centenarius numerus centies replicetur; decem millia conficiet.

Quid per aurum plateæ & ædificiorũ designetur.

Septimò; aurum plateæ perspicuum & ædificiorum etiam vrbis, perfectissimum patriæ cælestis triumphum repræsentat; vt in chrysoliti explicatione constabit. Denotat etiam Beatorum singulos ob mutuam inter sese charitatem perfrui ceterorum omnium gloriâ & felicitate: sicuti ædificiorum singula extrinsecus possent oculis auidè ac iucundè vsurpari, si omnia ex perspicuo & pellucenti auro constarent.

Quid vitæ fluuius indicet.

Octauò; vitæ fluuius indicat verissimæ ac purisE simæ voluptatis copiam & affluentiam in sapientia tamen fundatam, quæ flumine significari solet. Vide caput 22. 17. & pariter obserua, has aquas gratis concedi; sicuti fluuiales vndæ solent.

Quid adumbrent arbusta, & singulatim lignũ vitæ.

Nonò; per superna illa arbusta, & singillatim per lignum vitæ, immortalitas & incorruptibilitas figuratur. Lege c. 2. n. 7. & c. 22. 14. vbi constat, per vitæ lignum in Apocalypsi non significari iustos ipsos. Quippe esus ipse fructuum harum arborum pro præmio tribuitur iis, qui *lauerunt stolas suas in sanguine Agni.* Porrò hæc duo fluuij & arbusti symbola respondent verbis illis, *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam*; nempe dicentes, *Vtinam saperent & intelligerẽt.*

Cælestiũ ciuium apud suum regem fauor & gratia quibus rebus figuretur.

F Decimò; fauor & gratia apud cælestem principem tribus præsertim in rebus figuratur. Primùm (per allusionem ad regis Persidis cubicularios) quòd sancti Deo familiarissimè seruiant, ad ipsius adyta admittuntur, eiusque fruuntur conspectu. Quemadmodum Raphael Tobiæ dixit, *Ego sum vnus ex septem, qui adstamus ante Dominum*; quem locum suprà accuratiùs expédimus. Simili phrasi dixit Christus, *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est.* Cum huiusmodi fauore rectè consentit, quòd Dei nomen in frontibus habeant inscriptum:

Non hoc

hoc autem perinde eſt, quaſi ſemet omnes Dei ipſius ſeruos ac familiares iactare. Secundò, fortè ad eandem ſummæ gratiæ ac fauoris ſignificationem conducit illud huius verbis cognomentum, nempe, *tabernaculum Dei*. Forſan enim ſenſus eſt, Deum inibi cum ſuis Sanctis degere, quaſi in tabernaculo quodam ſiue tentorio; vbi omnes ſicut parens cum filiis intra vnius papilionis ambitum abſque vllo alio diſcrimine aut diuiſione continentur. Tertiò, huc etiam ſpectat, quod in ipſo textu exprimitur, nullum ſcilicet in hac vrbe templum eſſe: Deus enim & Chriſtus templi vices gerunt. Quod perinde eſt, ac ſi dicantur Beati in cælo tantopere diligi à Deo & Chriſto, tamque familiariter tractari, vt Deum alloquuturi in ipſummet Deum ſeſe inſinuent. Quid, obſecro, congruentius ad ſummæ familiaritatis ac fauoris ſignificationem?

Quid ſit, cæleſtium ciuiũ frontibus Dei nomen eſſe ſcriptum.

Denique in duobus vltimis ſymbolis non opus eſt aliâ explicatione præter eam, quæ in ipſis apparet. Demum præter ea quæ hactenus indicauimus, fortè facit etiam ad rem, ſi in muris, portis, ac fluuio contemplemur Martyrum gloriam, qui veluti Eccleſiæ muri fuerunt; Virginum etiam, quæ fuerunt quaſi portæ; ac Doctorum, qui fluminis inſtar cæleſtis doctrinæ torrente ſpiritales plantationes irrigarunt. Atque hæc breuiter attigiſſe ſit ſatis.

TEXTVS.

Verſ. 1. *Et vidi cælum nouum & terram nouam: primum enim cælum & terra prima abiit, & mare iam non eſt.*

COMMENTARIVS.

IOACHIMVS refert hæc verba ad illã ſabbathiſmi felicitatem, qua exiſtimat Eccleſiam in hac vita fruituram: atque adeò Eccleſiam eorum Sanctorum, quorum conuerſatio in cælis erit, hoc in loco cælum nouum appellari: terram autem nouam ceteros dici fideles, qui per Dei clementiam ſaluãtur. Hoc ſibi Ioachimus perſuadet; quia opinatur, ſequentia verba, (id eſt, *vidi ciuitatem Ieruſalem nouã deſcendentem de cælo*) referenda eſſe non ad triumphantem, ſed ad militantem Eccleſiam. Poſſet hanc ſuam explicationem ex eo confirmare, quòd antiqui cæli ac terra antiqua pro materialibus ipſis cælis ac terra ſumuntur. quare noui cæli ac terra noua, pro myſticis capienda videntur. Verba autem illa, *& mare iam non eſt*, rectè congruunt tempori illius quietis, ac pacis, quam Ioachimus & eius ſectatores Eccleſiæ in hac vita futuram autumant. Tunc enim prorſus aberit infidelium multitudo, quæ terrore ſuo turbabat Eccleſiam, & perſequutionum fluctus excitabat. Adde, in Apocalypſi mare pro Gentilitate ſumi. Vnde cùm Gentiles omnes ad Chriſti fidem conuolarint, tunc veriſſimè dicetur, *& mare iam non eſt*. Quòd verò hic verſus ad triumphantis Eccleſiæ gloriam reuocari non debeat, inde videtur efficaciter probari; quia cælum hoc nouum & noua terra mutuata ſunt ex Iſa. 65. 17. *Ecce ego creo cælos nouos & terram nouam*, & c. 66. 22. *Sicut cæli noui & terra noua, quæ ego facio ſtare coram me; ſic ſtabit ſemen veſtrum*. Quod ſi ad vtriuſque loci contextum oculos reflectamus; certum videtur in illis de ea felicitate agi, quam in terris Eccleſia militans erat poſſeſſura.

Quinam appellentur hic cæli noui? qua etiam terra noua?

1. Expoſitio Abbatis Ioachimi.

Nihilominus tamen dubitari non debet, quin Ioannes in præſenti de triumphantis Eccleſiæ, non de militantis felicitate ſit loquutus. Primò propter

A ea, quæ ſuperiore diſputatione diximus: ac potiſſimùm, quia nouum hoc cælum & terra noua, quæ Ioannes hîc ſe vidiſſe teſtatur, connectenda ſunt cum iis, quæ cap. 20. 11. præceſſerant; videlicet *à conſpectu iudicis ſedentis ſuper thronum fugit terra & cælum*. Cùm autem euidens ſit, illud ad extremi iudicij diem pertinere; nihilo obſcurius debet eſſe, hoc cælum ac terram nouam explicanda eſſe de Eccleſiæ felicitate poſt vltimum iudicium futurâ. Quippe huius viſionis cum ſuperiori connexio in eo conſiſtit, quòd quamuis cælum ac terra diſparuerint, non tamen mũdus abſque cælo & terra remanſerit. Nam

Vera Authoris expoſitio.

B effectus ex iudicio ſubſequutus is fuit, vti Deus cælum nouum, terramque nouam fabricaret. Huc accedit, quòd beatus Petrus optimus Iſaiæ interpres, in ſua ſecunda Epiſtola cap. 3. 12. de iudicij die verba faciens ait; *Cæli ardentes ſoluentur, elementa verò ignis calore tabeſcent; nouos verò cælos & nouam terram ſecundùm promiſſa ipſius expectamus, in quibus iuſtitia habitat*. Et quamuis Ioachimus & eius aſſeclæ ſibi fortaſſis perſuadeant; Petrum de illa agere ſpe, quæ Eccleſiæ ſit iniecta, fore vt in hac vita ſabbathiſmum illum, quem ipſi confingunt, potiatur; euidens tamẽ

Confirmatur noſtra expoſitio de cælis nouis ac terra noua ad triumphantẽ Eccleſiam referendis.

C ex ipſo contextu eſt, Petrum de vltimo iudicio verba facere, nec non de terra ac cælis nouis poſteà ſubſequuturis. Etenim ſi Petrus ageret de cælo ac terra myſticis, quæ in hac vita eſſe poſſint; neutiquam diceret, *nouos cælos & nouam terram ſecundùm promiſſa ipſius expectamus*. his enim terrâ ac cælis myſticis primitiua iam Eccleſia perfectiùs tunc, quàm Eccleſia deinceps poſterior potiebatur. quapropter non diceret Petrus *Expectamus*, ſed *conſpicimus*, ſiue *potimur*. Ad hæc; ſi Ioachimus in eo nititur, quòd noua Ieroſolyma mox ſubſequens non ſit Eccleſia triumphans, ſed militans: paulò pòſt conſtabit de huius

D fundamenti falſitate, atque adeò contrarium eſſe certum, & conſequenter tam cælos nouos, quàm nouam terram de triumphantis Eccleſiæ felicitate accipi omnino debere.

Iam, ad id quod opponitur, antiquos ſcilicet cælos eſſe viſibiles hos & materiales; nouos verò eſſe myſticos; reſpondeo, nouos quoque cælos materiales futuros ſecundùm Theologorum doctrinã, qui Petri locum explicant de cælorum materialium renouatione, deque elemẽtorum, quæ poſt ſæculorum conſummationem futura ſunt. Hactenus tamen nondum expoſuimus, vtrùm Apocalypſis de cælis materialibus; an myſticis inſtituat ſermonẽ? Si verò hoc in loco de myſticis cælis agatur: contextus ipſe

Soluuntur contraria ſententiæ argumenta ſuperius adducta.

E vrget, ne cæli nomen hic accipiatur, qua ratione in aliis accipitur locis, vbi hæc cæli appellatio militanti Eccleſiæ propter cæleſtem conuerſationẽ tribuitur. quin imò oportet cæli nomen aliter vſurpari. Etenim in hoc loco ſermo eſt de nouis cælis, quos Deus extremi iudicij die conditurus eſt; cælum autem conuerſationis cæleſtis inſtitutum fuit per cæleſtem illum ſpiritum, quem Deus in Chriſti Apoſtolos ac diſcipulos dimiſit. Opus ergo eſt, vt cæli, terræ, & maris nomina aliter hîc accipiantur, quàm in priori Apocalypſeos parte: vbi cælum militan-

F tem Eccleſiam figurabat; terra Iudæos; mare Gentilitatem. Nec enim hic iam agitur de Eccleſiæ comparatione cum Iudæis ac Gentibus. Quare non iam eſt ad rem prior illa ſignificatio. Illud ergo huic loco aptius & congruentius eſt, vt ſcilicet attentè expendatur, qui cæli, quæ tellus in illo extremi Iudicij die ex oculis euanuerint: qui porrò cæli, quæ tellus ſint illis, quæ tunc diſparebunt, ſucceſſura.

Ad obiectionem ex Iſaiæ contextu reſpondetur, licèt conſtaret prophetam ibi agere de militantis Eccleſiæ felicitate; non tamen minùs eſſe certum, illum

illum pariter de triumphante verba facere: quando Petrus Isaiæ locis innitens, ait; *Nouos cælos, & nouam terram secundùm promissa ipsius expectamus.* Atque vt hæc omnia conciliemus loca; fortè Isaias de militantis Ecclesiæ tranquillitate & pace loquitur per comparationem à triumphantis felicitate petitam. Quare licèt contextus ipse de cælesti conuersatione, deque otio ac tranquillitate militantis Ecclesiæ loquatur, idoneus tamen extitit locus, vt Petrus ad Isaiæ verba alludens assereret spem militanti Ecclesiæ reliquam, fore vt in cælesti patria nouis cælis & terrâ nouâ fruatur.

Cæli noui ac terra noua qua ratione sint accipiẽda.

Hucusque disputatum est aduersus Ioachimi, & aliorum expositionem, qui in hoc versu opinantur sermonem esse de Ecclesiæ felicitate in hac vita futura. Videamus nunc oportet, qua ratione sint accipiendi cæli noui & terra noua, quibus triumphans Ecclesia potitura est. Communis expositio est de accidentali materialium cælorum ac terræ renouatione per nouum quendam splendorem ac pulchritudinem sub mundi finem illis à Deo suffundendam. Cui explicationi fauet Augustinus 20. de Ciu. c. 16. *Primum* (inquit) *cælum & terra prima abibit, nempe mundanorum ignium conflagratione, elementorum corruptibilium qualitates ardendo penitus interibũt.* Circa illa autẽ verba, *Et mare iam non est*, hæc habet idem Augustinus: *Vtrùm maxime illo ardore siccetur, an & ipsum vertatur in melius, non facilè dixerim: fortasse tamen maris nomine intelligitur hoc sæculũ turbulentũ, & procellosum.*

Communis expositio de accidentali celorum materialium, ac terra renouatione.

Mare hic est Augustino mysticè esse accipiendum.

Relinquo nunc doctoribus Scholasticis eam disputationem; quo scilicet modo materialis cælorũ & elementorum renouatio à Deo præstanda sit: atque illud ab Augustino mutuor, sanctissimum haud dubiè doctorem eam in partem magis propendisse, vti maris nomen allegoricè accipiendum putaret, cùm dicitur, *Et mare iam non est.* Etenim verisimile non est; in Apocalypsi affirmari post extremum iudicium, materiale hoc mare prorsus absumptum iri. non solùm propter eam, quæ reipsa occurrit, difficultatem; verùm etiam, quia Apocalypseos dignitas, & ænigmaticus ipsius stylus nos quodammodo impellunt, vt credamus, multò adhuc sublimius & abstrusius mysterium hisce verborum inuolucris delitescere. Quòd si semel cum Augustino admittamus, maris nomen hic allegoricè vsurpari, facilè quisque cernet, quàm sit optabile, vt noui cæli & nouæ terræ nomina simili etiam allegoriâ intelligantur. Nec obstat, in Apocalypsi supponi quod B. Petrus de materiali cælorum ac terræ instauratione affirmat. Sed in hac ipsa assertione subnixum erigitur ænigmatis mysterium. ad cuius explicationem magis statuendam Ioannes singillatim illud exprimit, quod Petrus non expressit; nimirum in hac cælorum ac terræ renouatione non solùm non renouari etiam mare, sed nec omnino fore.

Auctoris explanatio de cælis, terra ac mari mysticis.

Ego igitur mihi persuadeo, vniuersam hanc cælorum & terræ nouæ, atque maris nusquam apparentis, significationem esse prorsus mysticam. Huic sensui fauet non parum contextus. Quòd enim cælum ac terra ex Iudicis in throno sedentis oculis euanuerint, non significat. materiales cælos ac terram ab eius conspectu abstrahenda; sed mysticos cælos ac terram mysticam, vt eo loci ostensum est. Noui igitur cæli ac noua tellus, quæ prioribus illis è conspectu abstractis successerunt, mysticè similiter vsurpanda sunt. Porrò, cùm dicimus nouos cælos mysticos, & terram etiam mysticam nouam; non opus est, vt quoad substantiam noua sint; satis est, eorum accidentia siue qualitates adeò esse nouas, vt terra ipsa ac cæli absolutè possint appellari noui. Id quod nemini nouum videri debet. Nam

A communis expositio, quæ hæc verba ad cælos visibiles atque terram refert, non postulat, vt noua etiã quoad substantiam sint; sed nouitatem hanc in qualitatibus siue proprietatibus solùm exigit. Simili ratione de cælis ac terra mysticis locum hunc arbitror accipiendum. Quapropter cùm homo ex anima atque corpore constet; cumque corpus sit terrena inhabitatio, anima verò cælestis spiritus; ideo per cælum ac terram congruenter significantur hominis tum anima, tum corpus. Atque vt propius ad mysticum ipsum sensum accedamus; Sanctorum animabus ob cælestem conuersationem, cæli nomen inditum est: at corporibus terræ nomen fuit impositum propter terræ ipsius propinquitatem; & quia ex terrena hac mole visibili, atque adeò ex eodem luto compactâ, ex vno Adamo è terra condito suam propagant originem. Hæc igitur est (vt ita loquar) cæli mystici & mysticæ terræ substantia. Verùm eorum proprietates ante vltimum iudicij diem adeò sunt diuersæ ab iis, quas Sanctorum animæ & corpora sunt habitura post æternæ beatitudinis adeptionem, vt iure optimo dicantur antiqui cæli & tellus antiqua à Iudicis conspectu disparuisse; atque terræ ipsi & cælis mysticis antiquis alios cælos nouos, nouam aliam terram successisse. Nam priorum cælorum qualitates erant eiusmodi in salutem animarum incumbere, sacramenta fidelibus administrare, preces ad Deum pro peccatoribus effundere, cælestis doctrinæ pluuiam in mundum emittere, & legitimam absoluendi peccata potestatem exercere. Antiquæ verò terræ proprietates illæ erãt; proximorum vicem dolere, & commiserari, molestias & angores pati, voluntariam macerationem & castigationem suscipere: quod perinde est atque exarari terram, & excolentium violentiæ & iniuriæ esse obnoxiam. Hi igitur cæli, hæc tellus, quæ prioribus illis proprietatibus, plurimum emolumenti peccatoribus afferebant, disparebunt omnino ex Iudicis conspectu. Nam in tremendo illo iudicio nemini proderit aut potestas à Deo sacerdotibus facta dimittendi peccata, aut commiseratione tangetur; nec suos aut propinquos aut familiares ope aliqua, auxiliòve fouebit; nec suo in sinu illos à Iudicis seueritate occultabit.

Prima mysticorum calorum qualitates cuiusmodi fuerint. Prima etiam terra mystica proprietates.

Quomodo cæli mystici ac terra mystica priores qualitates immutauerint.

Non tamen propterea mundus cælo ac terra spoliatus manebit. Nam mysticis cælis ac terræ ex Iudicis aspectu subtractis successerunt noui alij cæli & noua tellus: nimirum illi ipsi cæli atque terra, quoad substantiam; verùm qualitatibus adeò diuersis affecta, vt iure noua possint nominari. Hæ autẽ nouæ cælorum qualitates eiusmodi erunt; vt pro cura, quam antea de animarum salute, & Dei gloria suscipiebant, subeat cumulatissimus ipsorum laboris fructus ac præmium; quod est diuino frui cõspectu, & æterni luminis gloriâ perpetuò perfundi: & pro assiduo motu ac vicissitudine, qua mũdum vniuersum ambiebant, vt eum illustrarent, subsequatur æterna quies, & pax multò maioris lucis & claritatis capax. At verò nouæ telluris proprietates illæ erunt; vt passibilitatem subeat impassibilitas, immortalitas immortalitatem, quibus adde ceteras gloriæ dotes, de quibus latè disputant Theologi.

Quo sensu sit dictũ, Mare iam nõ est.

Cum hoc sensu mirificè sequentia verba consentiunt, *& mare iam non est.* Etenim damnatis in inferorum barathrum detrusis atq; conclusis, in superiori viuorum regione non iam amplius mare apparebit; hoc est, nusquam metus, nusquam formidines, nusquam pericula; quæ omnia per mare figurãtur. Quia *qui nauigant mare, enarrãt pericula eius*, Ecclesiastici 43. 26. Nec iã deinceps maris vndæ terrã verberabunt, aut quatient; non fluctus, nõ procellæ aut

aut tempestates exurgent; non grandiores pisces exiguos pisciculos deuorabunt; non iam salsæ & amaræ pelagi vndæ longè lateque se extendent; nō sterilis arena suberit; non denique naufragij periculum erit: sed quies, sed securitas, sed stabilitas, sed dulcedo. Quæ omnia elegāter coërcuit paucis Augustinus dum dixit, mare in hoc loco allegoricè debere accipi pro hoc sęculo turbulēto & procelloso.

Licèt autem beatus Petrus loco superiùs allato videatur primo aspectu de materiali solùm terræ ac cælorum renouatione loqui: si tamen eius verba prudenter expendantur, non obscurè innuit etiam suprà dictum sensum allegoricum: ideò enim ait, se agere de cælis ac terra, *in quibus iustitia habitat.* Constat autem, nouam terram materialem non fore Beatorum habitationem.

TEXTVS.

Vers. 2. *Et ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Ierusalem nouam descendentem de cælo à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo.*

COMMENTARIVS.

Quid sit hæc noua Ierosolyma è cælo descendens. Ioachimi expositio.

NOVAM hanc Ierosolymam, cuius meminit in hoc versu Ioannes, censet Ioachimus esse diuersam ab ea, quam Angelus eidem Ioanni monstrauit, numero decimo, (*& ostendit mihi ciuitatem sanctam Ierusalem descendentem de cælo à Deo*) atque adeò primam ex his esse militantem Ecclesiam, secundam triumphantem; ad eum ferè modum, quo Mezerus capite duodecimo, distinguit mulierem, quæ Ioanni in cælo ostensa est, ab ea quæ erat grauida atque parturiens. Suam verò opinionem conatur fulcire Ioachimus ea ratione; quia Ioannes versu 2. agit de noua Ierosolyma, ac proinde de ipsius natiuitate. Cùm autem Angelus numero vndecimo, Ioanni edixit; *Veni, ostendam tibi sponsam vxorem Agni*, iam aspexerat Ioannes nouam illam Ierosolymam: numero enim secundo dixerat, *Ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Ierusalem nouam.* Ex quo videtur inferri, quam Angelus Ioanni ostendit ciuitatem, non esse prorsus eandem cum illa, quam Ioannes ipse priùs aspexerat.

Refellitur prædicta exponendi ratio. Auctoris explicatio.

Verùm enimuero hæc Ioachimi expositio probari nullo modo potest. Nam post extremi iudicij visionem, omnino extra chorum est, demonstrari Ioanni statum militantis Ecclesiæ, vt latè in huius capitis prologo disputauimus. Et verba ipsa, quibus Ioannes tum in hoc versu, tum postea versu 9. & 10. vtitur, perspicuè indicant, se de vna eādémque visione tractare. Quippe vtrobique appellat Ierosolymam, *Ciuitatem sanctam descendentem de cælo à Deo.* Et quidem ex iis argumentis, quibus in prologo probatum à nobis est, Ioannem non iam de militante Ecclesia agere, sed de triumphante, efficaciora atque potiora hác capitis huius partem æqualiter res[...]iciūt: sed potissimùm verba illa, *Qui vicerit, possidebit hæc,* inferorum pœnis apposita. Ea enim verba leguntur, antequàm Angelus Ioanni enunciet; *Veni, ostendam tibi sponsam vxorem Agni.* Quòd si diuersæ forent visiones; cum prima coniungi prorsus deberent verba illa, *Qui vicerit possidebit eam.* Constat autem, illam esse æternæ beatitudinis promissionem. Falsò igitur ad militantem refertur Ecclesiam, quod Ioannes in hoc secundo versu recenset. Deinde suprà iam vidimus, nouum cælum ac terram nouam, quorum versu primo fit mentio, necessariò ad triumphātem Ecclesiā reuocari; idem igitur de subsequentibus dicendum est.

Prioris sententiæ fundamentum euertitur.

Ioachimi autem fundamentum facilè euertitur. Namque vt noui cæli ac noua terra dicuntur ea, quæ triumphantis Ecclesiæ propria sunt; sic etiam ipsa ciuitas aptissimè noua Ierosolyma compellatur. Ac licèt epitheton *noua* nihil aliud designaret, quàm nouum gratiæ statum: exigit tamen ipse contextus, vt credamus, nouam hanc vrbem Ioanni visam fuisse gloriosam, sicuti in cælesti regno futura est: de quo tamen infrà. Iam, quod Ioannes primò dicat, *Vidi ciuitatē sanctam Ierusalem descendentem de cælo:* deinde verò addat, sibi ab Angelo dictū; *Veni, ostendam tibi sponsam vxorem Agni:* id quidem minimè probat diuersas esse visiones; nec ciuitatē nouam fuisse antea Ioanni visam, quando ei Angelus edixit, *Veni, ostendam tibi sponsam vxorem Agni.* Sed hinc id solùm elicitur, priùs quidem visionis summam & scopum (scilicet æternam felicitatem, quæ Dei seruis ac familiaribus in cælo parata est) primò recenseri à Ioanne: deinde à principio visionem eādem ab ipso particulatim enumerari. Hoc verò in sacris Literis receptissimum est; & aliis etiam scriptoribus atque oratoribus familiare: qui primùm in ipsa propositione summatim oculis rem totam subiiciunt: postea singulas partes ab initio seorsum describunt.

Cur Ierusalem cælestis appellatur noua.

Vidi Ierusalem nouam descendentem de cælo.] Superiùs dixi triumphantem Ecclesiam posse nouam ciuitatem nuncupari propter nouum gloriæ statum: sicuti cæli dicuntur noui, & noua tellus. Et sic accipit Augustinus epitheton *noua* lib. 20. de Ciuitate cap. 17. de noua claritate gloriæ, in qua nulla prioris vetustatis vestigia remanebūt. Ceterùm, vt hæc visio directè beatitudinis æternæ statum aspiciat, quo fruitura est Ecclesia; non opus est, epitheton, *nouam*, in hac acceptione vsurpari. Nam licèt vox *nouam* ad nouum gratiæ statum trāsferatur; perinde erit dicere nouam hanc vrbem à Ioanne visam fuisse gloriosam, *sicut sponsam ornatam viro suo*; ac si dicatur Ioannes ciuitatem nouam à Christo in terris fundatam conspexisse fruentem iam æterna illā gloriā, quæ ipsam in cælis manet. Similiter verba illa, *descendentem de cælo*, opus nō est, ita accipi, quasi supponant illam priùs in cælo degere visione beata fruentem; atque inde ad terras descendere, vt eam conspiciat Ioannes. Hoc, inquam, minimè necessarium est; quia ob cælestis gratiæ statum, quem Ecclesia obtinet in hac vita, verè & eleganter dicitur ciuitas è cælo descendens. Et ipse nihilominus contextus postulat, vt nouam hanc vrbem cælestē à Christo in terris erectam contemplatus sit Ioannes in hac extrema visione, eo gloriæ splendore conuestitam, quem in cælesti patria potietur.

Quo sensu noua Ierusalem dicatur è cælo descendere.

Et quanuis huiusmodi constructio noua videatur alicui; si tamen rem diligenter obseruet, & consideret eandem Ecclesiam Deo in cælis fruentē esse, quæ priùs militauit in terra; nihil difficultatis inueniet, si noua ciuitas cælestis à Christo in terris instituta dicatur eadem cum illa, quam Ioannes hic cælesti gloria amictam intuetur. Simili enim phrasi non ineptè dici posset Filius Virginis, qui Ierosolymæ fuit passus, ad Patris dexteram in excelso gloriæ solio à Ioanne fuisse conspectus. Vbi stultū esset, requirere, *númne fuisse natum de Virgine & Ierosolymæ passum*, priora sint, quàm *ad dexteram Patris sedere*? Illa ergo omnia, *Sāctam ciuitatem Ierusalē nouam descendentem de cælo*, accipio de sanctitate, de nouitate, de cælesti spiritu, quæ Christianæ Ecclesiæ inerant, priusquàm ad gloriosissimum cælesti patriæ triumphum conscenderet: qui triūphus innui

innuit in verbis illis, *Paratam, ſicut ſponſam ornatam viro ſuo:* atque hunc ipſum triumphũ duobus hiſce capitibus Ioannes enarrare vult. Nec officit, quòd ad eam deſignandam gentem, quæ ad ſupremi huius triumphi gloriam aſcendit, deſignat *ciuitatem ſanctam, Ieruſalem nouam, deſcendentem de cælo.* Atque vt ciuitatem eſſe ſanctam, Eccleſiæ etiamnum in hac vita congruebat; ſic etiam eſſe nouam Ieroſolymam, & de cælo deſcendiſſe.

Noua Ieroſolymæ nomen Eccleſiæ recens in terris fundatæ indi.

Quòd autem nouæ Ieroſolymæ nomen aptiſſimè tribuatur Eccleſiæ, ſtatim ac in terris fundata eſt; id ex Scripturæ phraſi perſpicuum fit. Nam ad ſpiritalis hominis diſtinctionem à terreno & carnali, vtitur plerunque Paulus hac phraſi, vt illum appellet nouum hominem: hunc, hominem veterem. Vide ad Romanos 6. 6. ad Epheſios 2. 15. & capite 4. 22. 24. & ad Coloſſ. 3. 9. 10. Similiter ergo ad ſpiritalem Ieroſolymam à terrena diſcernẽdam, eadem congruentiſſima phraſis vſurpatur. Iã, *Deſcẽdere de cælo*, eandem habet energiam, atque *ſurſum eſſe*, ſiue *deſurſum*: quam loquutionem Christus Dominus vſurpauit aliquando: & Paulus etiam ad Galatas 4. 26. eâdem loquendi ratione nouam Ieroſolymam à veteri, id eſt, Eccleſiam à Synagoga diſtinguit. Vbi ex contextu patère videtur, de militante Eccleſia eſſe ſermonem. Et Apocalypſis 3. 12. eâdem phraſi nomẽ ciuitatis nouæ Ieruſalem, quæ deſcendit de cælo, ponitur in Eccleſiæ militantis laudem, vt inibi adnotauimus.

Non mihi excidit, hanc Agni ſpõſam, cuius meminit Ioannes, eſſe Romanam Eccleſiam, vt in prologo diſputaui: & eandem ipſam hoc in loco nouam Ieroſolymam nominari. Et quanuis poſſet aliquis aſſerere, epithetum *nouam* hic peculiariter apponi, vt Romana Eccleſia, à matre Sione, quæ illam peperit, & ab aliis Eccleſiis ipſius ſororibus diſtinguatur: hanc tamen diſtinguendi rationem non vſurpo; quia & matri Sioni inderet etiam Paulus nouæ Ieroſolymæ nomen. Deinde quia licèt mater Sion & Romana Eccleſia poſſint, tanquam mater & filia, inter ſe diſtingui; hæc tamen diſtinctio hic non eſt ad rem. Nam Romanæ Eccleſiæ gloria, prout hic cõſideratur, complectitur etiam matris Sionis & reliquarum Eccleſiarum gloriam. Et Romana Eccleſia matri Sioni ſucceſſit, ſicut primigenius filius hæreditario iure ſuccedit patri. Quare nouæ Ieroſolymæ titulum ab ea etiam quaſi hæres Roma accepit. Quòd autem de Romana ſingulatim Eccleſia ſermo ſit; id quidem conſentaneũ valde extitit, vt ſuprà expendimus. Non tamen propterea opus eſt ad ea hic recurrere, quæ matri Sioni cum Romana Eccleſia communia ſunt.

Vtrũ Ioannes nouã Ieroſolymam à cælo viderit deſcẽdere, idque his verbis indicet?

Deſcendentem de cælo.] Arbitrabitur aliquis, propriam huius loquutionis eſſe vim, quaſi Ioannes viderit nouam Ieroſolymam de cælo deſcendere. Nam, *vidi illam deſcendentem de cælo*, perinde videtur, quaſi vidi illam deſcendere. Sicuti Ioannis 1. fine, *Videbitis Angelos aſcendentes & deſcendentes*, idem eſt, ac ſi diceret, videbitis eos aſcendere, & deſcendere. Maldonatus noſter Matthæi 25. ſic exponit. Vidi Eccleſiam triumphantem ad iudicium deſcendere cum Christo. Aliam item Turriani explicationem ſuprà vidimus. Nihilominus in vrbe ſupra montem viſà extra rem eſt eiuſmodi conſideratio, quaſi Ioannes illam deſcendere aſpexerit. Et ſanè ſiue ita concipiatur, quaſi deorſum verſus conuerſa deſcendat, ſiue mons pariter cum illa ſibi impoſita deſcendere conſideretur: vtrumque violentum eſt, & huic loco minimè aptum. Vbi autem

Pars negans ſtatuitur vt vera, & probatur.

ſemel ſtatuamus, ſanctitatem ac nouitatem huius vrbis ante ipſam viſionem ſupponi, nec non *deſurſum eſſe* (quod eſt *de cælo deſcendere*;) facilè mox apparet, Ioanni non fuiſſe mõſtratum huius ciuitatis deſcenſum; ſed ciuitatem hanc nouam, quæ de cælo deſcenderat, Ioanni fuiſſe viſam in eo triumpho atque gloria, quibus poſteà fruitura eſt: atque id indicatur verbis illis, *Paratam, ſicut ſponſam ornatam viro ſuo.* Quod autem ex Euangelio adducitur, nempe, *videbitis Angelos aſcendentes & deſcendentes*, aliud longè diuerſum eſt. Licèt enim in loquendi modo ſimile videatur: liquet tamen ex ipſo contextu illud in eo Euangelij loco prædici, nimirum Angelos aſcendere & deſcendere viſum iri; vel ſaltè eos aſcendiſſe & deſcendiſſe. Nec enim aliud additur, in quod vis illius verbi; *Videbitis*, deſinat. At verò in Apocalypſi Ioannis viſio terminatur in eo, quod verba illa exprimunt, *Paratam, ſicut ſponſam ornatam viro ſuo.* Si quis enim diceret, concionatorem ex Regis curia venientem à ſe fuiſſe conſpectum in ſuggeſtum aſcendere; nõ opus eſt, vt propterea intelligamus, eodem die ab illo fuiſſe viſum ex regia venire.

Difficultas occurrẽs, diſſoluitur.

Dicet quiſpiam, *deſcendentem*, eſſe præſentis tẽporis participium etiã in Græco: quare ſi hæc verba referenda erant ad gratiæ excellentiã Eccleſiæ cõmunicatam; dicendum non fore, Deſcendentem, in præſenti tempore, ſed, Quæ deſcenderat, in præterito. Reſpondetur; ſicut res aliqua excelſa valde ac ſublimis eleganter dicitur è cælo delapſa; ſic etiã dici poteſt è cælo delabi atque deſcendere. Et fortè elegãtiæ plenum eſt, quod dicitur in præſenti de cælo deſcendens: vt hac loquendi ratione denotetur, illam gratiæ dignitatem ac celſitatem ſemper è cælo deſcendere, ſemperque inde pendêre.

Vox à Deo, vtrùm cum conſequentibus, an cum antecedentibus copulanda ſit?

A Deo.] Hæc verba nonnulli componunt cum participio, *paratam.* Quæ tamen non eſt germana horum verborum conſtructio; ſed illa, *Deſcendentem de cælo à Deo.* Sic enim Græca in præſenti legunt; & n. 10. in noſtra etiam Vulgata habetur, *Deſcendentẽ de cælo à Deo.* Vbi manifeſtè patet, ablatiuũ *à Deo* non coniungi cum alio participio. Porrò, *Deſcendere de cælo à Deo*, perinde eſt, quaſi rem eſſe cęleſtem atque diuinam. Atque ita Auguſtinus l. 20. de ciu. c. 17. *De cælo* (inquit) *dicitur deſcendere: quia cæleſtis gratia eſt, qua Deus eam fecit; & de cælo quidem ab initio ſui deſcendit, Spiritu ſancto miſſo de cælo.*

Cur noua Ieroſolyma dicatur ſicut ſponſa ornata viro ſuo? Plures traduntur expoſitiones illius datiui viro ſuo.

Paratam ſicut ſponſam ornatam viro ſuo.] Hoc eſt, tantâ gloriâ ac maieſtate conſpicuam, quanta decet Sponſam cæleſtis Agni. Qui loquendi modus ſimilitudine manifeſtus fiet. Si enim quis Hiſpaniarum Principis ſponſam conſpiceret gemmis & margaritis adeò pretioſis & collucentibus vndique diſtinctam, vt plurimis aureorum millibus, atque adeò millionibus eius ornatus æſtimaretur: næ ille ſignificanter diceret, ſe Principis ſponſam vidiſſe eiuſmodi gemmis ornatam, quæ Principis ſponſa dignæ ſint. Itaque ille dandi caſus *Viro ſuo*, idem eſt, atque, *dignè viro ſuo.* Non tamen in eo ſenſu eſt accipiendum, quaſi dicatur illa ſic eſſe ornata, prout expedit ſponſæ Principi nupturæ: iam enim præſtituitur eſſe nupta. Sed intelligendum ita eſt, eam eiuſmodi gloria & ſplẽdore fuiſſe à Ioanne viſam, qualis decet eam feminam, quæ viri ita diuitis ac præpotentis vxor eſt. Eòdem ferè recidet ſenſus, ſi ſic conſtruamus; *Sicut ſponſam ornatam viro ſuo*, id eſt tanquam eam ſponſam, quam ſplendore & gloria Parens æternus exornauit ad Christi honorem ac decus. Quòd enim adeò ſit ingens & excelſa ea gloria, quæ Eccleſiam manet in cælo; id quidem in Christi ipſius gloriam redundat; atque eius meritis referri debet acceptum. Aut fortaſſe datiuus ille *viro ſuo* idem ſignificat,

A quod *à viro ſuo.* Nam datiuus apud Græcos ſæpè cauſam dicit agentem; vt apud Pindarum in Iſth. Ode 5. Πόλις ὀρθωθεῖσα ναύταις, idem eſt, quod, ciuitas erecta per nautas. Idem etiam Latinis familiare eſt; quidquid Grammaticus nonnemo dicat. Sic enim Virgilius Æneidos 1. de ſuo Ænea in nubem abdito loquens,

> *Infert ſe ſeptus nebulâ (mirabile dictu!)*
> *Per medios miſcetque viris, neque cernitur vlli.*

Aut *ornatam viro*, id eſt, cuius ornamentum eſt ipſe Chriſtus, cui nupſit: *quia claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius eſt Agnus.*

Cur hic vtraque & ciuitatis & ſponſæ allegoria copuletur.

B Illud demum hîc obſeruandum, eleganter coniungi vtramque ſponſæ & ciuitatis allegoriam, tum vt ipſamet repugnantia, quæ inter ipſas allegorias reperitur, ſi materialiter ſumantur, nos ad ſpiritalem ſenſum extollat: tum etiam vt quod altera allegoria non ſatis ſignificat, alterius ſubſidio ſuppleatur. Et vtramque ob cauſam Eccleſia duas has coniungit allegorias in hymnis, quos in Eccleſiæ dedicatione decantat.

TEXTVS.

C Verſ. 3. *Et audiui vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus.*

COMMENTARIVS.

Ex quonam throno vox illa magna prodierit.

ANTEQVAM ad myſterij explicationem accedo, ea mihi dubitatio occurrit diſcutienda; videlicet quinã ſit thronus hic, ex quo vox illa proceſſit? & quando eam Ioãnes audierit? Exiſtimabit D quiſpiam thronum hunc eſſe eundem c. 4. in quo Deus ſedens inter viginti quatuor ſeniores cõſpectus fuit. Illius enim throni aliàs etiam facta eſt mẽtio. Dicet alius, thronum proximè præcedentem c. 20. 11. eſſe iudicis ſententiam laturi ſedem, *Et vidi thronum magnum candidum*: vnde congruentiùs videri, vt vox hæc ex eo throno erupiſſe credatur. Tũ quia thronus ille reliquis propior huic throno eſt: tum quia ad vnum ſpectat iudicem, & impios ad æternum damnare ſupplicium, & probos ſempiternis beare præmiis. Quamobrem, cùm caput 20. reproborum damnatione terminatum ſit, (his nanque verbis deſiit, *Et qui non eſt inuentus in libro vitæ,* E *miſſus eſt in ſtagnum ignis,*) mirificè conſonat, vt ad electos, qui ſoli iam ante iudicis ſedem remanebãt, prodeat ab ipſius iudicis throno vox in hãc ſententiam; *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, &c.*

Propoſitæ quæſtionis deciſio, & Authoris hac de re mens.

Aliter tamẽ videtur dicendum. Nã verba iſthæc, *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus*, congruentius eſt, vt glorioſam ipſam denotent vrbem, quam Ioãnes in hoc capite deſcribit; ac de illa, ſicuti de re præſenti, loquantur. Quòd ſi ipſa ciuitas his verbis indicatur; probabilius eſt, vocem hanc exiiſſe F ex eo throno, quem Ioannes in eâdem vrbe cõſpexit. ait enim c. 22. 1. ciuitatis fluuium procedere *à ſede Dei & Agni.* vbi pro ſede Græcè legitur thronus. Similiter c. 22. 3. vbi legimus, *Sedes Dei & Agni in illa erunt.* Si ergo Dei thronus & Agni intra ciuitatem erat; ſi vox è throno prodiens loquitur de ciuitate ipſa, tanquam de re præſenti (ideo enim ait *Ecce*;) perſpicuum ſatis apparet, eam vocem ex illo ipſo procedere throno, quem in vrbe Deus & Agnus habebant. Quapropter non videtur ad rem, vt hoc in loco de Iudicis agatur throno. hic enim

A intra ciuitatem non erat. Nam ab illius throni viſione tranſgreſſus eſt Ioannes ad viſionem glorioſæ ciuitatis, deductus ab Angelo in magnũ & excelſum montem. Non tamẽ diſplicet, vt hic ipſe thronus à Ioanne conſpectus in vrbe idem eſſe cum c. 4. throno credatur; atque adeò eundemmet thronum, quem Deus in militante habebat Eccleſia ſenioribus vndique conſtipatum, in triumphante poſteà Eccleſia Ioannes vidiſſe dicatur.

Quãdo fuerit magna hæc vox à Ioãne exaudita.

Hoc autem ſi admittatur; dicendum etiam eſt, vocem hanc à Ioanne non fuiſſe exauditã, donec & vrbem vidit, & ad eius medium ante Dei thro- B num acceſſit. Nec diſſonum eſt, vocem hãc à Ioanne literis mandari, antequàm ad diſtinctam ciuitatis viſionem recẽſendam perueniat. Satis enim eſt, in præcedenti verſu ſe ſummatim affirmaſſe, viſam à ſe fuiſſe *ciuitatem ſanctam Ieruſalem, paratam ſicut ſponſam ornatam viro ſuo.* Priùs enim quàm eam ſingillatim deſcribat, potuit congruenter dicere, ſe de hac vrbe à ſe ipſo deſcribendâ velle primò enunciare, quod ex magna voce de throno prodeunte audiuit. Quippe congruens erit priùs animaduertere, quod vox illa protulit, vt fideles pleniùs poſ- C ſent percipere, quod de ciuitatis ipſius deſcriptione ſequitur. Cæleſtis enim vox (quæ per quinque verſus ſubſequentes continuatur) admonet, hanc eſſe vrbem illam, quam Deus ſuis electis deſtinauit; ſicuti æternum reprobis parauit ſupplicium: atque hunc eſſe diuini operis finem & coronidem: quare neminem de huius vrbis fruitione diffidere debere; cùm tantum hoc præmium ſtrenuis militibus conferatur.

Vox hæc magna quid innuat.

Vox magna.] Vocis è throno prodeuntis contentio & magnitudo confert non parum, vt magnum huius viſionis momentũ expendatur. Quòd ſi hæc vox ex eo procedit throno, vbi Deus inter ſe- D niores conſidet; ita fieri opus erat, vt denotetur doctrinam hanc de cæleſtis felicitatis magnitudine tunc in mundo altiùs & contentiùs intonuiſſe, poſtquàm Deus in Chriſtianæ Eccleſiæ throno conſedit.

Ioannem hæc verba ab Ezechiele ſuiſſe mutuatum.

Ecce tabernaculum Dei cum hominibus.] Hæc verba ſunt ex Ezechiel. c. 37. 27. deprompta. vbi legimus, *Et erit tabernaculum meum in eis; & ero eis Deus, & ipſi erunt mihi populus. Et ſcient Gentes, quia ego Dominus ſanctificator Iſrael, cùm fuerit ſanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.* Tametſi autem hæc verba apud Ezechielem pertinere etiam videantur ad Eccleſiæ ſanctificationem per Spiritum ſanctum E effectam; perfectum tamen eorum complemẽtum in patriæ beatitudine poſſidebitur; cuius æternitatem denotat vox *in perpetuum.* Noui Turrianũ noſtrum contendere, vt verba iſthæc accipiantur de maximo beneficio, quo Deus ſuam cumulauit Eccleſiam, quando apud eam in ſanctiſſima Euchariſtia remanſit. Sed ſuprà iam vidimus, totam hanc viſionem eſſe picturam illius felicitatis, quam Eccleſia in cæleſti patria conſequetur.

Difficultati hic occurrenti ſatisfit.

Sed opponet nobis aliquis, verbo *Tabernaculum* F reſpondere in Græco σκηνὴ, quæ vox non domicilium quodlibet, ſed tentorium ſignificat. *Habitabit* verò eſt, σκηνώσει, quod eſt habitare in tabernaculo. Reſpõdeo, ex ipſo colligi contextu, hanc ipſam admirabilem prorſus vrbem Ioanni oſtenſam diuinâ voce appellari tabernaculum, quod fortaſſis innuit, tantam eſſe ſummi Dei maieſtatem, vt tota illa ſupernæ ciuitatis magnitudo, comparatione infinitæ Dei celſitatis, perinde ſit, quaſi tentoriũ aliquod potentiſſimo monarchæ præparatum. Dignã enim ſui habitationem Deus in ſe ipſo habet. Et quamuis in Beatis etiam commoretur, & proprium

poſſideat

poſſideat domicilium: hoc tamen non tam eſt iuxta A infinitam ipſius magnitudinem, quàm iuxta amorem & beneficentiam. Fortè etiam, (vt ſuprà attigimus) tabernaculi ſiue tentorij nomen ſummam intus habitantium communionem denotat. Nam in vrbe aliqua, imò etiam in laxa & capaci domo poſſunt multi pariter incolæ ſeorſum degere; at in eodem tabernaculo commorantes in maxima vitæ communione ſint neceſſe eſt. Nec enim vnus ab alio omnino abſtrahi aut celari poteſt. Id ergo admirabile planè eſt in beatiſſima illa cælitum vrbe, periade enim, quaſi tentorium quoddam aut tabernaculum foret, omnes ſeſe mutuò peruident & perfruuntur, nec cæleſtem vnquam regem inter ipſos B placidiſſimè degenté ex oculorum conſpectu amittunt. Atque hæc familiariſſima Dei communio, qua Beati fruuntur in cælo, verbis etiam ſequentibus indicatur, *Et ipſe Deus cum eis erit eorum Deus.* Oſtẽdit autem Deus ſe Deum eſſe iis, quos beat, quorúmq; ſinus ſiue animas potiùs, æternis donis & gloria circunfluenti implet: vide infrà num. 7.

TEXTVS.

Verſ. 4. *Et abſterget Deus omnem lacrymam ab* C *oculis eorum: & mors vltrà non erit: neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltrà, quia prima abierunt.*

COMMENTARIVS.

Alluſio ad Iſa. 25. 8. DESVMPTA sũt hæc ex Iſaia c. 25. 8. vbi legimus; *Præcipitabit mortem in ſempiternũ: & auferet Dominus lacrymam ab omni facie.* Licèt autem videatur agere Iſaias de Chriſtianæ Eccleſiæ felicitate in hac vita: cùm ij, qui viua fide in Chriſtum credunt, & omnia pro illo aſpernantur, verè dicantur non mori, quanuis moriantur re ipſa; & diuini ſpiritus ſubſidium mirè ab huius vitæ laboribus homines eripiat (vnde Apoc. 7. 17. eadem Iſaiæ verba ad ſpiritalem hominum felicitatem exprimendam vſurpantur) nihilominùs perfectum & cumulatum Iſaiæ vaticinij complementum ad cæleſtem beatitudiné reſeruari perſpicuum eſt; atque id in præſenti verſu edocemur, *Quia prima abierunt.* quaſi dicat, Non iam ampliùs ærumnarum aut miſeriarum tempus erit; prima illa militiæ ac laboris tempeſtas abiit; E nihil iam deinceps, niſi pacis, tranquillitatis atque triumphi tempus reliquum eſt.

TEXTVS.

Verſ. 5. *Et dixit qui ſedebat in throno; Ecce noua facio omnia. Et dixit mihi, Scribe, quia hæc verba fideliſſima ſunt & vera.*

COMMENTARIVS.

Alluſio itẽ ad eiuſdẽ Iſa. c. 43. 19. CONSVLE Iſaiæ 43. 19. *Ecce ego facio noua*, & 2. Cor. 5. 17. *Ecce facta ſunt omnia noua.* Quibus ex F locis infertur, in Chriſtianæ etiam Eccleſiæ fundatione, & in cæleſti ſpiritu per Chriſtum aſſertorem noſtrum Apoſtolis ac diſcipulis elargito, atque in Iudaici populi reprobatione, & electione Gentilici, poſſe ſimiliter verè affirmari, omnia facta eſſe noua. Verùm exacta atque perfecta renouatio, in qua nulla antiquæ vetuſtatis veſtigia ſupererunt, in æternum illum Beatorum felicitatis diem differtur. tunc enim Iſaiæ vaticinium cumulatè implebitur: cùm deinceps Sanctorum nouitas perfectiſſima & admirabilis planè felicitas ſubſequutura ſit. Vt autẽ Deus ſuos ſeruos ac familiares certiſſimæ huius expectationis ſolatio recreet, ac reficiat; præcipit id literis mandari, ac rurſus ſua auctoritate confirmat.

TEXTVS.

Verſ. 6. *Et dixit mihi, Factum eſt. Ego ſum α & ω. initium & finis. Ego ſitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis.*

COMMENTARIVS.

FActum eſt.] Id eſt, peruenimus iam ad vltimum operis à diuina prouidentia intenti finem & complementum: atque omnia ſunt tandem præſtita, ſicuti Deus ſapientiſſimè diſpoſuerat. Vel; ex hoc tempore id iam factum reputa; quia iam expenſæ factæ ſunt; & hoc eſt firmiſſimum omnipotentis Dei decretum, vt Romana Eccleſia ad ſupremum hoc felicitatis & amplitudinis faſtigium conſcendat. Addit porrò Deus: *Ego ſum α & ω*, id eſt, vt ſequitur, *initium & finis* (de qua phraſi diximus ſuprà c. 1. n. 8.) Ac ſi dicat; ipſe hoc fabricare cœpi ędificiũ, & prima ipſius ieci fundamenta; ipſe etiam perficiam, & ad vltimum perfectionis apicem perducã. Ipſe ſum ſempiternæ beatitudinis fons, qui me hominibus effundere cupio: nec aliud pretij requiro, quàm tanti, támque immenſi doni pretium & æſtimationem, ac verum illius potiundi deſiderium. Hoc enim eſt, *Ego ſitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis.* Atque vox *gratis* pariter denotat tam excellens eſſe bonum Dei ipſius fruitionem; vt quantumuis D plurimi hominibus ſtet, ſemper gratis eſſe dicatur. Etenim ſi cum immenſis illis diuitiis conferatur; quidquid homo pro ipſis aſſequendis impendit, totum hoc quaſi nihil reputabitur. *Quid ſignificet Factum eſt.*

TEXTVS.

Verſ. 7. *Qui vicerit, poſſidebit hæc: & ero illi Deus, & ille erit mihi filius.*

COMMENTARIVS.

DICTVM fuerat, æternam gloriam gratis concedi. Verùm ne quis propterea curã abiiciat, & omnem prorſus ſolicitudinem deponat, nunc additur, quamuis æterna felicitas gratis detur, opus adhuc eſſe robore ac virtute, ne noſtra deſidia ac ſocordia è manibus dilabi patiamur, quod Deus nobis ſponte ſua offert. Neceſſe igitur eſt, dæmonem, mundum atque carnem proſternere: & victori *ero illi Deus, & ille erit mihi filius.* Scio aliis in locis victori præmium in hac vita promitti: hic tamen de æternæ vitæ præmio ſermonem eſſe non dubito. Hoc namque præmium è regione mox opponitur inferorum ſuppliciis, quæ Dei hoſtibus deſtinata ſunt. Quamobrem quod dicitur, *Ero illi Deus, & ille erit mihi filius*, nobis indicat, qua ratione ſe Deus cum Beatis omnibus gerat, vt ſcilicet eis tanquam filiis beatiſſimæ illius felicitatis hæreditatem tradat. Itaque Dei filij nomen non hic ad gratiæ adoptionem, ſed ad cæleſtis gloriæ poſſeſſionem referendum eſt: ſicuti Lucæ c. 20. n. 36. *Sunt filij Dei, cùm ſint filij reſurrectionis.*

Quomodo cũ fonte aquæ vitæ gratis dato cohæreat id, quod nũc dicitur, Qui vicerit. De æterna vita præmio hic eſſe ſermonem.

TEXTVS.

Verſ.8. *Timidis autem & incredulis,& execratis,& homicidis, & fornicatoribus, & veneficis,& idololatris,& omnibus mendacibus pars illorum erit in ſtagno ardenti igne & ſulphure,quod eſt mors ſecunda.*

COMMENTARIVS.

Quinam hic appellentur, timidi.

VOCI *Timidis* reſpondet in Græco δειλοῖς,id eſt,ignauis. Socordes enim & ignaui non ſolùm ea præmia amittunt, quæ ſtrenui ac fortes reportant;ſed etiam in inferorum pœnas incurrunt. Timidi ergo in præſenti dicuntur ij, qui labori ac difficultati,quam ſecum affert virtus,miſerè ſuccũbunt;& virtuti ipſi terga ignominioſè vertunt. Cũ his ignauis ſiue timidis textus coniungit *incredulos*, id eſt,infideles,& *execratos*,id eſt,execrabiles, & *homicidas,& fornicarios,& veneficos*,id eſt,veneficiis atque præſtigiis addictos,*& idololatras, & omnes mendaces*,id eſt,qui amant & faciunt mendacium,vt explicatur c.22.15. Eſt autem Scripturæ phraſis, qua dicuntur mendacium facere illi omnes, qui Dei mandata violant ac frangunt.Nam pro vitæ optimę atque laudabilis fructu,quem ferre deberent, peſſimos peccati fructus ferunt. Sic etiam de arboribus dicitur *mentietur opus oliuæ*.Habac.c.3.n.17.Niſi fortè dicamus mentiri hic idem eſſe, atque iniuriam alteri irrogare quauis ratione.

Mẽdaces qui nã dicantur.

Pars illorum erit in ſtagno ardenti igne & ſulphure, quod eſt mors ſecunda.]Liquidò ex his verbis conſtat inferorum pœnis nomen mortis ſecundæ tribui. Iam quod attinet ad ſtagnum igni & ſulphure exardens,diximus ſuprà.

TEXTVS.

Verſ.9.*Et venit vnus de ſeptem Angelis habentibus phialas plenas ſeptem plagis nouiſſimis, & loquutus eſt mecum dicens,Veni, oſtendam tibi ſponſam vxorem Agni.*

COMMENTARIVS.

Vnũ de ſeptẽ Angelis perinde eſſe, atque primũ.

Quis fuerit hic Angelus.

CERTVM mihi eſt, vnum de ſeptem Angelis perinde eſſe atque primum;ſicut vnum de quatuor animalibus eſt leo. Vidimus autem c.16. primum ex ſeptem phialarum Angelis eſſe B.Paulum. Vbi rationem reddidimus,cur Paulus congruenter inducatur,tanquam Ioanni prædicens admirabilem Romanæ Eccleſiæ in cælo maieſtatem & amplitudinem,(quod poſtremæ huius Apocalypſeos partis argumentum eſt) nimirum quia Paulo, vt ipſius Romanæ Eccleſiæ fundatori ſimul cum Petro,reuelauit Deus magnitudinis & diuinitatis faſtigiũ, quò Eccleſia in terris & in cælis fuerat euchenda. Quare Paulus ac Petrus (vt vidimus) adumbrati fuère in illis duobus Angelis,qui Ioanni totius Romæ conuerſionem renunciarant. Nunc verò ad Paulum ſingillatim ſpectat Ioanni præmonſtrare ampliſſimam Romanæ Eccleſiæ dignitatem in cælo futuram:quia huiuſmodi magnitudo totius Gẽtilitatis conuerſioni reſponſura eſt; atqui de Gentium plenitudine in Eccleſiam ingreſſura ſcripſit diſertè Paulus.Et quidem de gloriæ magnitudine, qua Sancti fruituri ſunt poſt generalem reſurrectionem,nulla erat fuſior in ſacris Literis tractatio

A neque expreſſior,quàm illa Pauli 1.Corinth.15. & 2.Corinth.5. Porrò longiorem ſuſciperem probationem, vt oſtenderem huiuſmodi Angelum, qui Ioanni ſponſam Agni in ſua gloria monſtrauit, eſſe Paulum;niſi id latè diſputaſſem cap.16.& c.17.not. 3.Vbi etiam expoſui, quàm fuerit conſentaneum, prædicationis ad Gentes ducem atque ſigniferum eſſe illum,qui inducitur magnitudinem gloriæ reuelans, quam Romana Eccleſia in terra atque in cælo poſſeſſura erat. diximus etiam ibi,glorioſum B valdè eidem Paulo eſſe,quòd integra aliquot Apocalypſeos capita occupet eius memoria. In huius autem capitis prologo explicuimus, quæ ſit hæc ſponſa vxor Agni,cuius gloriam Ioanni monſtrauit vnus ex ſeptem phialarum Angelis.

Cur hic præ ceteris angelis Ioãni oſtẽderit Romanæ Eccleſię gloriã in cælo futuram?

TEXTVS.

Verſ.10. *Et ſuſtulit me in ſpiritu in montem magnum & altum;& oſtendit mihi ciuitatem ſanctam Ieruſalem deſcendentem de cælo à Deo,* C

Pars 1.verſ.11.*Habentem claritatem Dei.*

COMMENTARIVS.

EX dictis in verſus ſecundi commentario elici poteſt(ne eadem repetamus)per verba illa,*Oſtẽdit mihi ciuitatem deſcendentem*,non ſignificari, oſtẽſam Ioanni fuiſſe è cælo deſcendere, ſed ciuitatem hanc ſanctam (quæ dicitur è cælo deſcendens, ob egregiam ipſius ſanctitatem & cæleſtem in terris D conuerſationem) Ioanni monſtratam fuiſſe ab Angelo cum ea gloria & claritate, quam indicant verba illa,*Habentem claritatem Dei*.Vt autem ſanctiſſimam hanc ciuitatem in eo gloriæ ſplendore, quem obtinebit in cælis, Angelus Ioanni oſtenderet; illum in ſpiritu ad excelſũ & magni montis culmen euexit.

At enim quanam ratione mons hic concipiendus eſt?númne intra vrbem ipſam, vt inde tota ciuitas facilè conſpici poſſit; ſicuti vrbs aliqua ex ſublimi turri in medio extructa ſolet vndique ſpectari. Sic fortè huius montis ſitum excogitabit aliquis. Iuuat E ciuitatis ipſius immenſa laxitas, quæ ſuo ambitu ingentes montes ac plurimos facilè poſſet coërcere; cùm mille quingentis milliaribus eius magnitudo conſtaret.Dicet alius,congruentius videri,vti mons hic extra vrbem poſitus, & ab ea aliquantulum ſeiunctus conſideretur;ita tamen editus, vt tota vrbs inde poſſit facili negotio proſpectari: ſicut Moſes olim in editiſſimum montem fuit euectus, quò promiſſam inde terram contemplaretur.

Mõs, in quẽ Ioannes fuit euectus, qua ratione ſit cõſiderãdus.

Nihilominùs tamen exiſtimo, Ioannem nec de eiuſmodi monte agere, qui in media vrbe ſitus ceteris illius ædificiis dominetur:nec de monte aliquo F ab ipſa ciuitate diſiuncto.Sed Ioannis mentem eſſe, huiuſmodi vrbem in magno & excelſo monte eſſe conſtructam;atque adeò vt cerni poſſet,eò conſcẽdere fuiſſe opus,non quidem vt ex ſuperiori aliqua vrbis parte poſſet tota conſpici, ſed vt in eam Ioãnes ingrederetur; muros intueretur cominus; & portas,flumen,ceteráque omnia ſingulatim ſpectaret.Patet hoc ex ipſo contextu. Angelus enim, qui Ioannem in montẽ ſuſtulit;*habebat menſuram arũdineã aureã,vt metiretur ciuitatem & portas eius & murum. Et menſus eſt ciuitatem per ſtadia duodecim millia,& menſus eſt murum eius*.Si autem Ioannes cum Angelo pariter incedebat,& Angelus ipſe ciuitatem ac murum dimenſus eſt, vt Ioannes & muri altitudi

Expeditur propoſita difficultas.

A altitudinem & longitudinem ciuitatis probè nosset: non ergo ciuitatem Ioannes ex superiore aliquo loco fuit contemplatus, sed totam eam lustrauit, vt eius dimensiones omnes perspiceret. Hoc inde roboratur; quia nec eximiam vrbis huius celsitatem decet, vt montem illa editiorem fingamus; nec ipsius vrbis pulchritudini cõsonũ est vt mons adeò sublimis in medio eius situ emineat, nec magnitudo mille quingentorum milliarium patitur, vt tota ciuitas ex vnius mõtis fastigio cõspici possit, nec ista contemplandi ratio distincta atque perspicua, sed obscura & confusa esset. Constat autem Ioannem distinctè admodum totam vrbem fuisse contemplatum, ac proinde vniuersam perambulasse. Nec tamen fessus aut defatigatus remansit; quia non eam corporeo gressu, sed spiritali peragrauit. Et Ioannis quidem menti ac spiritui gratissima potiùs extitit & magni plena solatij hæc vrbis totius circuitio & contemplatio.

Discrimen inter cælestẽ hanc vrbem & alias in montibus sitas.

Præter hæc; vbi semel statuamus, sermonem esse de vno eodemque monte, in quo ea ciuitas extructa sit, facilè mox apparet maximum hac in re discrimen inter cælestem hanc vrbem & alias in mõtibus ædificari solitas. Aliæ enim, licèt pauca diametri milliaria contineant; suo tamen ambitu plures complectuntur montes: sicut terrena Ierosolyma, quæ Sionis monté coërcebat, vbi Dauidis arx erat constructa, & montem etiam cui nomen Moria; vbi ædificatum est Salomonis templum. Ita etiam Roma plures simul montes complectitur.

Septẽq; vna sibi muro circundedit arces. Virg. Æneid. 6.

Verùm spiritalis hæc Ierosolyma pariter ac Roma, quanuis tantò sit maior & capacior; huiusmodi inæqualitates, cliuos & salebras non habet, quas habeat necesse est vrbs aliqua in plurium montiũ culminibus erecta: sed tota cælestis ciuitas fundata est in æquissima vnius editi montis planicie. vnde altissima pariter ac planissima est; sicut opus erat ad eximiam proportionem ac concordiam significandam. Huc spectat, quod infrà legitur num. 16. *Longitudo & altitudo & latitudo eius æqualia sunt.* Vt inibi constabit.

Quæ sit hæc ciuitas in monte sublimi posita.

Iam ciuitatis huius in excelso monte constitutæ significatio facilis intellectu est. Concinit Isaias cap. 2. 2. *Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium.* Et eisdem penè verbis Michæas capite 4. num. 1. Illud porrò in vtroque Propheta animaduersione dignum est: licèt enim mons ipse sit sublimis, adhuc *fluent ad eum omnes gentes.* diuina enim gratia efficit, vt difficultas tantâ suauitate superetur; vt sursum conscendere, perinde sit, quasi ab ipso vndarum decurrentium fluxu sponte ferri.

Cur Ioan. c. 4. militantẽ inspecturus Ecclesiam tollatur in cælum: nunc verò triumphantem visurus in mõtem terræ sublimem euehatur?

Sed occurrit in hoc loco dubitatio; cur scilicet, cùm Ioannes in cęlum ascenderit capite 4. militantem Ecclesiã visurus, nunc triumphãtem inspecturus in montem, non in cælum tollitur? atque ipsa vicissim cælestis ciuitas in monte apparet? Si enim cælestis erat vrbs, multò facilius esset Ioannem in cælum iterum conscendere (si iam inde descenderat) quàm vrbem ipsam simul cum muris ac fundamentis de cælo in terram vel in montem detulisse. Posset aliquis respondere, Ioannem in terris non cælesté ipsam vrbé, sed ipsius modulũ & quasi typũ aspexisse. Hoc tamen non facit diffi ultati satis, neq; enim Ioannes exiguã ciuitatis normã, sed immẽsam quandam vrbem intuitus est: & muri ipsi dicuntur in altitudinem quatuor & quadraginta cubitis supra centum mensurâ hominis patére. Si autem ingens hæc ciuitas appellatur norma, eo quòd sit figura: quidquid Ioannes vidit pro norma etiam atque typo reputandum erit. Et tamen perstat adhuc eadem difficultas; cur scilicet Ioannes in cælũ conscendat militantem inspecturus Ecclesiam: nunc verò, vt triumphantem contempletur, immensum ei ædificium monstretur in terra? Videbatur enim vice versa visio illi fuisse ostendenda: militans enim Ecclesia in terris versatur; triumphans verò in cælis. Quare ergo ostenditur Ioanni in cælo ea, quæ in terris versatur, in terra autem ea quæ in cælis est?

Propositæ quæstionis enodatio.

B Respondeo primò; symbolica & ænigmatica visio non opus est vt singula suis in locis repræsentet, sed in ea proportioné, quæ ad significationem potissimam confert. Secundò respondeo; plurimũ elegantiæ & concinnitudinis subest in mutua hac conuersi ordinis vicissitudine; vt ipsius mutationis nouitate & insolentia duo inprimis aduertantur, quæ magni momenti sunt. Primum est, Christiani professionem, quæ primo aspectu facilis & abiecta res videbatur, altissimam esse ac planè cælestem. Alterum, homines cum Deo in cælesti regione regnare (quod antea impossibile apparebat) rem
C iam esse eiusmodi, quam homines ambire & assequi possint: atque adeò quàm plurimos esse, qui reapse hanc felicitatem sint adepturi. Primum ex his duobus perinde est, atque Christiano homini illud D. Leonis edicere, *Agnosce ò Christiane, dignitatem tuam.* alterum est, illa Christi verba homini etiã pronunciare, *Regnum cælorum iam vim patitur, & violenti rapiunt illud*, quod idem est, ac si dicatur eiusmodi expeditio hæc esse, quam strenui & fortes assequantur.

Explicatur prima responsionis pars.

Ad horum igitur duorum primum, quid potest congruentius effingi, quàm militantem Ecclesiam
D in cælo figurari? Nam & eius conuersatio in cælis est, & ipsius potestas ac sacramenta cælestia planè sunt. Atque ad hunc ipsum scopum dirigitur figura atque vmbra præcipuarum rerum, quæ in Salomonico templo visebantur; in superiori tamen alio templo inter nubes apparuerát: vt hoc pacto edocti simus mentem extollere ad sublimem Christianæ Ecclesiæ & diuinæ prouidentiæ ipsam gubernantis considerationem; & ad ea, quæ in ipsis veteris instrumenti figuris reconduntur. Nam quòd candelabrum illud & Christianæ Ecclesiæ sacer-
E dotes tolluntur in cælum; id certè nos docet, inter Salomonis templum & templum Christianæ Ecclesiæ non minùs interesse discriminis, quàm inter cælum & terram, inter veritatem & eius figuram interiectum est.

Explicatur secunda.

Ad alterum verò, (id est, vt intelligamus hominibus iam per Dei gratiam in cælorum regnũ patere aditum) quid aptius, quàm vt cælestis ciuitas in terras descendat. Sic Deus *inclinauit cælos & descendit*, Psal. 17. 10. Cùm enim cælestis gloria adeò sit sublimis & excellens; ipsius celsitas videbatur aditum humanæ spei intercludere. & ab eius pos-
F sessione homines prorsus arcere. Nostræ enim fragilitati & imbecillitati proponitur conscensus in cæleste regnum multò adhuc difficilior, quàm aut per aëra volitare, aut penetrare cælos, atque supernum orbem vi capere. Vt ergo nemo deinceps diffidat, nemo succumbat, nemo animum despondeat; eleganter depingitur cælestis ciuitas ad nos appropinquans: vt ad eam accessus ne nimium nobis difficilis in posterum videatur.

Altera ad propositam difficultatẽ responsio.

Addo insuper in hac vtriusque Ecclesiæ (triumphantis scilicet & militantis) vicissitudine aliud insuper latére mysterium; videlicet vt indicetur, in militantis Ecclesiæ consideratione posse nos

aliquo

aliquo modo ad ipſius celſitatem planè cæleſtem agnoſcendam deuenire: at verò in Beatorum gloria conſideranda, cùm quidquid in hac vita mente aſſequimur adeò ſit exiguum & paruum; hinc fit nos in eius contemplatione non tam ad ipſius celſitudinis cognitionem pertingere, quàm ipſam atque eius magnitudinem ad noſtræ tenuitatis modulum reducere & coarctare, nec non ad infimas viſibilium rerum comparationes; cuiuſmodi ſunt aurum, gemmæ & margaritæ; quæ ſi cum cæleſtis gloriæ diuitiis comparentur, abiectiſſima & contemptiſſima ſunt. Itaque in ea cæleſtium rerum contemplatione, quam in hac vita aſſequi poſſumus, earum ſublimitas & magnitudo plurimùm de ſua celſitate deſcendit, dum à nobis non iuxta ipſius magnitudinem, ſed iuxta noſtram paruitatem concipitur. Atque illud eſt, quod in iis rebus vel maximè cognoſcimus, eas videlicet dignè, vt par eſt, à nobis cognoſci non poſſe: ac proinde dũ eas rudibus & impolitis comparationibus explicamus, perinde eſſe, quaſi deſcendere ad cælum in terris contemplandum; ac demum quod ob ſui magnitudinem noſtræ mentis aciem omnino præteruolat, vt id meditatione attingere poſſimus, in terrenis ipſis rebus delineari & adumbrari neceſſe eſſe. id quod in maiorum & excellentiorum rerum ipſarum cæleſtium, quas aliter concipere non valemus æſtimationem redundat. Conſtat enim cogitationem ac allegorias ſiue figuras ex rebus inferioribus deſumptas deſcendere, propter earum rerum quas in eis deſcribimus & veneramur celſitatem: & propterea etiam magis veneramur; quia ad altiorem earum rerum cognitionem aſcendere non valemus.

Cur cæleſtis ciuitas non in infima telluris planitie, ſed in excelſo monte conſpecta ſit?

His ita præmiſſis, rogabit quiſpiam, quando cæleſtis ciuitas mortalibus oculis ſeſe in terris obiecit, cur non in infima telluris planitie, ſed in editiſſimo montis culmine viſa eſt? Facilis tamen eſt huius difficultatis enodatio. Sicut enim cæleſtis Ieroſolymæ deſcenſus in terram ſignificat, iam diuina gratiâ ſuffultos poſſe homines in cæleſtem gloriã intrare, nec ſibi prorſus impoſſibile eſſe: ita etiam dum cæleſtis hæc ciuitas in ſublimi montis vertice collocatur, innuitur hominibus opus eſſe, vti ſeſe excitent, & inflamment, atque omni virium contentione ad cliuoſi tramitis difficultatem ſuperandam adſpirent. Quanuis id etiam diuino fauente auxilio fieri maximâ ſuauitate valeat: iuxta illa Iſaiæ & Michææ verba. *Fluent ad eum omnes Gẽtes*; quæ ſuprà iam expendimus. Enimuerò, quia oportet imprimis noſtros animos ac deſideria à terrenis rebus attollere atque abſtrahere: idcirco decreuit Deus, vt Ieroſolyma & Sionis arx in editis montibus locarentur. Expende illa verba Pſal. 23. 3. *Quis aſcendit in montem Domini, aut quis ſtabit in loco ſancto eius?* Obſeruandum eſt etiam, Ioannem hic dicere, *ſuſtulit me in ſpiritu.* Spiritu enim & animi contentione eò aſcenditur; nec tam corporis greſſibus, quàm ſpiritalibus nitendum nobis eſt; id eſt ſpiritali vita, qua homo ex communi mortalium vilitate tollitur, & ad gloriæ altitudinem tendit, gradiens *de virtute in virtutem*, donec videatur *Deus Deorum in Sion.*

Cur dixerit Ioannes, ſe in monte fuiſſe ſublatum in Spiritu?

Præterea animaduerſione etiam dignum eſt, angelum Ioãni prius dixiſſe *Veni oſtendam tibi ſponſam vxorem Agni*: deinde glorioſiſſimam illi vrbem demonſtraſſe. Quod ſimilis eſt artificij cum eo, quod 5. vidimus. cùm enim ibi Ioanni diceretur, *Ecce vicit Leo*, nihilominus illi oſtenditur Agnus. Et generatim loquendo, quoties Ioanni aliud edicitur, aliud monſtratur, perinde eſt, quaſi admoneatur, quod ei fuerat dictum ſpiritualiter eſſe intelligendum; neque vnam eſſe ſatis comparationẽ. A ad hæc; in ipſa comparationum inter ſeſe diuerſitate, atque etiam interdum repugnantia (ſicut in Leonis & Agni oppoſitione) denotari, eximiâ fortitudinẽ in eo potiſſimùm viguiſſe, quòd ſe Chriſtus veluti Agnus occidi ſit paſſus. Similiter ergo in hoc loco, quòd Romana Eccleſia ſit Agni cæleſtis ſponſa (id eſt, Chriſto in crucem ſuffixæ nubat, & Euangelicam amplectatur demiſſionem) propterea fuiſſe eò dignitatis euectam, vt ciuitas tam ingens, tamque ſplendida & glorioſa efficiatur.

B

Qua vocetur hic claritas Dei.

Habentem claritatem Dei.] ἔχουσαν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Et quidem voci δόξα, Latinè reſpondere ſolet *gloria*. Vnde opinabitur aliquis, claritatis nomẽ in hoc loco metaphoricè eſſe ſumendum: atque ſenſum eſſe, perſpici & eminere in hac vrbe diuinæ prouidentiæ gloriam, quæ ciuitatem adeò glorioſam extruxit. Noſter tamen interpres prudenter ſatis claritatis nomen, non gloriæ vſurpauit. Nam, quod attinet ad imaginariam viſionem ſermo eſt de ipſa luce ac perſpicuitate, quam Ioannes in ea ciuitate conſpexit. Patet hoc infrà numer. 23. vbi legimus,

C

Ciuitas non eget ſole, neque luna, vt luceant in ea. Nam claritas Dei (Græcè δόξα,) *illuminauit eam: & lucerna eius eſt Agnus.* Quibus ex verbis conſtat, propterea lumine ſolis & lunæ non egere ciuitatem, quòd duo alia luminaria ſplendidiora & fulgentiora cõtineat; quorum maius diuinitatem; minus, Chriſti Domini humanitatem repræſentat. Iam verò, qua ratione ſint accipienda hæc ipſa duo luminaria, quod ad viſionem ſiue figuram ſpectat, ſuo loco dicemus. Nunc id vnum affirmo, luminaris maximi (id eſt diuinæ claritatis) effectum ita eſſe concipiendum, quaſi in tota vrbe non ſolùm ſit maxima claritas, ſed prorſus etiam admirabilis. Itaque genitiuus ille *Dei*, cùm dicitur *Claritatem Dei*, iuxta receptam Scripturæ loquutionem perinde eſt, quaſi adiectiuum nomen denotans claritatem quandam omnino diuinam, hoc eſt clariſſimam pariter & admiratione digniſſimam. Sunt enim claritatis maximæ effectus planè mirandi, & pulcherrimæ colorum varietates; vt licet colligere ex admirabili illa claritate, qua Chriſtus vndique circunfuſus in transfiguratione apparet, nec non ex conſpicua luce, quæ per cryſtallinum vitrum triangulare tranſmittitur. Concipienda igitur eſt cæleſtis ciuitas admirabili quodam lucis fulgore perfuſa, qui incredibilem quandam pulchritudinem & inſatiabilem colorum varietatem ſpectantium oculis obiiciat. Id enim ſignificat claritas Dei, vt explicatur ampliùs verbis ſequentibus: vbi de admirandæ huius claritatis myſterio.

Luminaris maximi effectum quomodo ſit concipiendus.

D

E

TEXTVS.

Verſ. 11. pars 2. *Et lumen eius ſimile lapidi pretioſo, tanquam lapidi iaſpidis, ſicut cryſtallum.*

F

COMMENTARIVS.

Luminare hoc maius diuinitatem ſignificat; quo loco ac ſitu eſſe conſiderandum ſit.

PRo lumine in Græco legitur φωστὴρ, quod idẽ eſt ac luminare; vt patet Geneſis primo 16. & ad Philip. 2. 15. Ex quo deducitur, per vocem *lumen* deſignari hic præcipuum luminare, quod totam vrbem illuſtrabat. Cùm autem textus duo ciuitati luminaria tribuat (quæ Soli & Lunæ reſpondent) & affirmet, duo hæc luminaria eſſe claritatem Dei & Agnum: dubium non eſt quin in maiori luminari diuinitas figuretur. Verùm oportet ſita-

ſingulatim exponere, vbinam exiſtimandum ſit luminare hoc lapidi pretioſo ſimile & diuinitatẽ ſignificans exiſtere. Ex quo facilè dein cõſtabit, vbi etiam ſecundum aliud luminare conſiderandũ ſit. Dicet ergo aliquis, præcipuum luminare non eſſe concipiendum quaſi infrà intra eãdem vrbem ſit, ſed ſupra ipſam in editiſſimo cæli loco: vt inde veluti ſol terram, vniuerſam illuminet vrbem. Hanc nobis cogitãdi rationem perſuadet ciuitatis ipſius magnitudo, cuius quadrum mille quingentis milliaribus protenditur. Etenim vt lux aliqua conclaue quantumuis laxum illuminet, inconueniens nõ eſt, vt in ipſo pauimento aut paulò altior ſita ſit. Vt autem regionem adeò magnam ſimul colluſtret, nullo alio in loco luminare congruentiùs apprehendi poteſt, quàm in cælo.

Vtrumque ciuitatis luminare non eſſe conſideranda quaſi in cælum eleuata, ſed intra ipſam vrbem poſita.

Arbitror tamen, in hac Ioannis viſione vtrumque ciuitatis luminare non eſſe conſideranda quaſi in cælum ipſum ſublata; ſed infrà intra eandem vrbem, in eminentiori ipſius mediæ loco. Hoc mihi vero ſimilius ſit; quia textus ipſe ait cap. 22. 3. *Sedes Dei & Agni in illa erunt.* Et in figura quidem militantis Eccleſiæ, quæ c. 4. in cælo viſa eſt, thronus Dei in nubibus apparuit. Sed cùm triumphantis Eccleſiæ imago quaſi in terra Ioanni oſtenſa ſit, huic viſioni conſentaneum fuit, vt thronus quem in ea habere viſus eſt, in ipſa ciuitate figuretur, nõ verò ſupra ipsã in cælis. Id enim ſignificat illa phraſis, *Sedes Dei & Agni in illa erunt.* Et cõfirmatur, quia cap. 22. 1. dicitur Ioannes ciuitatis fluuium vidiſſe *procedentem à ſede Dei & Agni.* Atqui violenta nimis conſideratio eſſet fingere flumen ex cælo præcipitans; nec is fluuius eſſet, ſed pluuia. Præterea admiranda hæc lux, quam Deus ciuitati cæleſti in terra conſpectæ impertitur, non ita conſideranda eſt, quaſi foris percipi poſſet, ſed ſolùm intra ipſius vrbis ambitum. Quòd ſi luminare in cælo conſtituimus; tam foris, quàm intus eius radij excipientur. Ad hæc, ſi ciuitas in terra concipitur & Dei thronus in cælo: ſequetur hinc in Eccleſiæ militantis figura Deum propius ad fideles acceſſiſſe, quàm poſteà in Beatorum viſione. Ibi enim ſuum thronum conſtituit Deus intra ipſorum ſeniorum ſedes. Et verò, ſi ſeniores ad cæli culmen euehamus, glorioſam autem ciuitatem relinquamus in terris, id ſanè cum beatæ ciuitatis vnitate non cohæret.

Superioris difficultatis nodus extricatur.

Dicendum ergo eſt, illum ipſum thronum, quẽ capite 4. in militante Eccleſia Deum habere vidimus, à Ioanne nunc in Eccleſia triumphante in media cæleſti ciuitate fuiſſe viſum: ita tamen, vt hic Deus & Agnus ſuam integrè gloriam Beatis retegant & communicent. Quapropter Iaſpis & Sardius, ex quibus ſedentis in throno principis conſtabat figura (quæ Deum Patrem figurabat, vt vidimus capite 4.) tãtum nunc lucis atque fulgoris admirandi ex ſeſe emittunt, vt de luminari maximo affirmet textus, *Lumen eius ſimile lapidi pretioſo, tanquam lapidi Iaſpidis, ſicut cryſtallum.* Quaſi dicat, illam Iaſpidem, de qua capit. 4. dictum eſt (idemque eſt intelligendum de Sardio) in hac extrema viſione adeò conſpicuam & pellucentem apparuiſſe, vt tota ſupernæ ciuitatis immenſa claritas inde refunderetur. Nam præterquàm quòd lux illa, quam ex ſe emittebat, erat maxima ac fulgentiſſima; referebat etiam lucem & ſplendorem Iaſpidis cryſtallizantis (ſic enim ſonant Græca) id eſt, adeò perſpicui, vt totam ſuorum colorum varietatem detegat; nec ſolùm externam oſtendat ſuperficiem, ſed omnem etiam intimam pulchritudinem: idque tantâ luce & claritate, quantâ opus eſt ad cæleſtem

Declaratur adhuc amplius prædictæ difficultatis reſponſio.

illam vrbem adeò ingentem lumine & gloria perfundendam. Hic obiter animaduertendum eſt, in luminaris huius comparatione cum pretioſo lapide, Græcè pro *pretioſo* haberi, τιμιωτάτῳ, id eſt *pretioſiſſimo*; cùm tamen in ſubſequentium fundamentorum gemmis ſuperlatiuum nomen non vſurpetur; quia hæc eſt, quæ plus ceteris emicat & ſplendeſcit.

Sic congruenter intelligitur, quo pacto vtrumque ciuitatis huius luminare in eo ipſo throno fuerint, de quo textus agit, ſcilicet qua ratione cap. 4. pictus fuit æternus Pater in throno ſedens, & iuxta illum Agnus. Cum hoc tamen diſcrimine; quia in ea capitis 4. viſione non ſuam diffundebant claritatem, ſecus verò in hoc loco: atque ideo luminarium nomen hic eis tribuitur. Et maiori quidem luminari Iaſpidis color ac pulchritudo adſcribitur (ſicut etiam capite quarto,) minori verò nomen Agni atque lucernæ. Patris verò claritas Soli cõparatur, & Chriſti humanitas, Lunæ: ideóque lucernæ nomine compellatur Agnus. Græcè pro lucerna eſt λύχνος. Species autem Carbunculi reperitur, qui vocatur Lychnites. Quamobrem, cùm Agnus in hac viſione ſplendidiſſimo fulgore collucens concipiatur, cumque Chriſtus in aſſumpta carne Carbunculo comparetur (de quo infrà numero decimo nono in tertio ciuitatis fundamento) ritè conſentit, vt admirabilis lychnites ſit ciuitatis huius lucerna, quæ lunæ reſpondeat; ſicuti ſoli diuina Iaſpis longè ipſo ſole excellentior. Ceterùm non ita debemus apprehendere vtramque hanc gemmam ſolis & lunæ vicem gerentes, quaſi ſphæricæ figuræ ſint, ſicuti ſol atque luna: ſed eaſdem debemus figuras concipere, quæ ca. quarto ſunt expreſſæ, nimirum ſpeciem humanam, quę diuinitatem repræſentet; Agni figuram, quę humanitatem. Huiuſmodi enim erant figuræ cap. quarto deſcriptæ: & de illis ipſis textus in præſenti loquitur.

Reſpondetur argumento ſuprà pro oppoſita ſent. adducto.

Iam, ad id, quod ſuprà adducebatur, ne duo hęc luminaria intra ipſam locarentur vrbem, prætertim adeò magnam: Reſpondetur, vt eam cominus illuminent, & ſua præſentia beent, cõgruentiſſimè luminaria intra ipſius vrbis ambitum conſiderari: Nec verò periculum imminet, ne lux per totam pariter vrbem diffundatur: nam & infinita eſt lux ipſa, & tota ciuitas intus perſpicua; vt conſtabit infrà numero decimo octauo, vbi dicitur, *Ipſa vero ciuitas aurum mundum ſimile vitro mundo.*

Cur maius ciuitatis cæleſtis luminare ſimile lapidi iaſpidi perhibeatur.

Sed illud ad extremum ſubiiciamus oportet, cur maius ciuitatis huius luminare Iaſpidi cryſtallizanti ſimile fingatur? Ad hæc aſſero primò, præcipuam huius vrbis cæleſtis felicitatem eſſe illam, vt luminari maximo & intima ipſius claritate fruatur: & eapropter luminare hoc inter omnes ciuitatis excellentias Ioanni oſtenſas primo conſtituitur loco. Secundò Iaſpidis ſimilitudo diuinitatem innuit. Nam inter 12. fundamentorum gemmas (quæ totidem Apoſtolici Symboli articulos adumbrant) prima eſt Iaſpis, denotans Deum eſſe mundi artificem & conditorem, vt eo loci planum faciam. Mundi autem opifex & architectus eſt rerum omnium fons atque origo: in quo omnia eminenter continentur. Si ergo Dei viſio conſiſtit in fruitione internæ illius gloriæ, quam mundi conditor in ſe habet; eleganter maius ciuitatis luminare fingitur Iaſpidi pretioſiſſimo ſimile; cuius luce ipſius ſolis radij præſtringantur: ſimúlque obſeruatur, eſſe cryſtallizantem Iaſpidem, id eſt, in eo internam ipſius claritatem (quæ bonorum omnium fons eſt) perſpicuè cerni.

Quid

Quid verò est esse pellucidum, nisi intimam ipsius conditoris essentiam penetrari, ac peruideri?

TEXTVS.

Vers. 12. *Et habebat murum magnum & altũ, habentem portas duodecim: & in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israël.*

13. *Ab Oriente portæ tres, & ab Aquilone portæ tres, & ab Austro portæ tres, & ab Occasu portæ tres.*

COMMENTARIVS I.

De visione ipsa imaginaria.

Cælestis vrbis portæ cur 12. numero sint: & ratio ab aliis Doctoribus tradita.

Antiqua Ierosolyma quot portas habuerit.

DE muro dicemus posteà, cùm ad eius dimensionem deueniemus num. 17. Nunc de portarum numero, inscriptionibus & custodibus. Numerum igitur duodecim portarum opinantur nonnulli respondere numero portarum, quas Ierosolyma terrestris habebat. Eas enim fuisse duodenas tradunt Adrichomius in Ierosolymæ descriptione, Salmeron in prolegomenis tract. 20. & latissimè Villalpandus tom. 3. in Ezechielem. Nec deest, qui vt portas duodecim terrenæ Ierosolymæ attribuat, afferat Augustinum in Psal. 86. qui tamen ibi manifestò agit de hac cælesti Ierosolyma, quam Apocalypsis describit: vel de ea quam depingit Ezechiel cap. 48. fine: quibus ex locis inferri non potest terrenæ Ierosolymæ duodecim fuisse portas. Si autem Scripturæ loci consulantur, qui de terrestris Ierosolymæ portis verba faciunt: non video, quînam ex iis possit hic duodecim portarum numerus colligi. Quæ enim 2. Esdræ 3. & 12. enumerantur, pauciores multò sunt. Tametsi verò Villalpandus ait, Nehemiam portarum omnium non meminisse; sed earum solùm, quæ instauratæ ac renouatæ sunt (credit enim ceteras non fuisse dirutas, atque adeò earum renouatione non opus fuisse) aliis tamen multò aliter visum est. Nec dubitari potest, quin eædem portæ diuersa habeant diuersis in locis nomina. Quapropter Salmeron, qui tractatu 20. portas duodecim expresserat, posteà tractatu 42. eas ad nouem coarctat. Quorum locorum si alter cum altero conferatur; apparet clarè propterea 12 priùs constituisse, quia ex tribus senas confecerat. Duas enim portas constituerat: alteram dictam *portam veterem*: alteram *portam iudicij*. Posteà tamen aduertit, vtrumque nomen eiusdem esse portæ. Eâdem ratione se gesserat in porta Ephraim. Nam portam equorum vt diuersam aliam assignauerat, cùm tamen posteà, eandem esse dicat cum Ephraim porta. Similiter priùs portam Beniamin à porta anguli distinxerat, quam deinde eandem esse fatetur.

Ierosolymæ veteri portas ab aliis 12. ab aliis 9. designari.

Itaque Salmeron eò demum vergit, vt Ierosolymæ portas designet nouem: atque idem sequitur Arias Montanus in sua descriptione. Inter eas verò portas, quas Adrichomius enumerat, constat nonnullas apponi ad duodenarium numerum explendum, quæ ciuitatis portæ non erant. In his sunt *Porta horti Dauidis, Porta horti Herodis, Porta palatij Pontificis*. Sed Adrichomius cõfundit etiã portam vallis cum porta gregis, quæ tamen ab aliis meritò distinguuntur ex Nehemię 3. & 12. Et quidquid sit de numero portarum terrenæ Ierosolymę: constat saltem non illam habuisse tres portas ad

Ierosolymæ porta ad quas mũdi plagas spectarent.

A Aquilonem; tres ad Meridiem; tres ad Ortum; tres ad Occasum. Quamuis enim Arias Montanus duas ad Austrum portas constituat, nempe portam gregis & portam vallis: vtraq; tamen ab aliis ad Oriẽtem ponitur. Et Villalpandus rectè probat, nullam Ierosolymę portam ad Austrum spectare. Vnde ex portis duodecim, quas ipse designat, quatuor ad Aquilonem collocat; quatuor ad Ortum; quatuor ad Occasum. Si ergo certum est, terrenam Ierosolymam non ternis ad latera singula portis constitisse: frustra laborat, qui Ierosolymæ portarum numerum, quem Ezechiel cap. 48. & Ioannes in hoc

B capite 21. describunt, respondere contendit portarum numero, quibus terrena Ierosolyma cõstituebatur. Liquet enim ab Ezechiele & à Ioanne eiusmodi ciuitates describi, quæ in quadrum perfectũ sunt redactæ, & in laterum singulis ternas habent portas cógruenti ordine inter se dispositas. Ex quo & ex multiplici præterea discrimine planum fit, nõ ab Ezechiele describi antiquam Ierosolymam; sed mysticam, quam Deus in terris fuerat erecturus: in qua sapienter figurantur portæ duodecim, tres per singula quadri latera dispertitæ: atque his militantis Ecclesiæ portis respondent duodecim

C triumphantis Ierosolymæ quas describit Apocalypsis.

Difficultas in textu occurrens soluitur.

Dicet quispiam portarum duodenarum non esse exiguum numerum in ea ciuitate, quam fingit Ezechiel. Nam muri laterum singula solùm habent quater mille & quingentos calamos in longitudinem. vnde non opus est, portas ipsas inter se distare calamis mille ducentis, qui duodecim stadia conficiũt iuxta meam rationem. at in ea ciuitate, quam hic Apocalypsis describit, mille portis singula latera constare debent. Habet n. in longitudiné quodlibet

D latus duodecim stadiorum millia, id est, mille quingenta milliaria: & satis inter se distinctæ portæ essent, si inter vnam & alteram dimidium leucæ interesset. Respondeo in Apocalypsi quidem immensam haud dubiè ciuitatem figurari, quæ pro sua magnitudine exiguum portarum numerum contineat. Non tamen vacabit mysterio, quòd portæ duodecim non ampliùs sint, in cuius declaratione soluetur difficultas, quæ videtur menti obiici, cur portæ adeò inter sese sint remotæ, vt vna ab altera plus centum viginti leucis distet.

Portarũ 12. inscriptiones cuiusmodi fuerint.

Discrimen inter portarũ inscriptiones, quas assignat Ezechiel, & quas Apocalypsis.

E Portarum inscriptiones ait Ioannes esse nomina duodecim tribuum filiorum Israel. Id quod ex Ezechiele sumptum est: hic enim capite 48. numero 31. ait, *Portæ ciuitatis ex nominibus tribuum Israel.* Verùm nonnihil adhuc discriminis interesse debet inter eas tribus, quas Ezechiel nominat, & quas Apocalypsis. quippe Ezechiel inter portarũ nomina refert Dan. Sic enim habet, *A Septentrione portæ tres, Ruben vna, Iuda vna, Leui vna; & ad plagã Orientalẽ portæ tres, Ioseph vna, Beniamin vna, Dan vna; & ad plagam Meridianã, porta Simeonis vna, Issachar vna, Zabulon vna; & ad plagã Occidẽtalem, porta Gad vna, Asser vna, Nephtali vna.* Hactenus Ezechiel. Enim-

F uerò nomina duodecim tribuum, quæ Apocalypsis inscribit, ea sunt proculdubio, quorum capite septimo facta est mentio. Quare inter portas vrbis Apocalypseos numerari non debet porta Dan, sed pro illa substituenda est porta Manasse. Nam Ezechiel, vt & Leui & Dan recenseret, necesse fuit ne in portarum nominibus distingueret Ephraim à Manasse: quantumuis eos in sortibus distinxerit. Hoc igitur excepto discrimine, portarum nomina videntur in Apocalyp. eodem ordine accipienda, quem in eorum enumeratione obseruat Ezechiel. Ex quo etiam animaduertere potest lector, has portas

portas portis terrenæ Ieroſolymæ nequaquam reſpódere. Ezechiel enim ad Orientem ponit portam Ioſeph & portam Beniamin: cùm tamen omnes Ieroſolymæ deſcriptiones portam Ephraim ad Septẽtrionalem plagam ſpectare prodant. Conſtat verò eandem eſſe debere portam, quæ appellatur Ioſeph & Ephraim in terrena Ieroſolyma. Item portam Beniamin omnes ad illum reiiciunt angulum, vbi Orientale latus cum Aquilonari compingitur: qui locus Orientalem plagam non reſpicit.

Nec illud abſque myſterio eſſe reor, quòd hæc duodecim tribuum partitio diuerſa ſit ab ea, quam Numerorum capite vndecimo legimus: quo in loco Oriens adſcribitur Iudæ, Iſachar & Zabulon; Meridies, Simeoni & Gad; Occidens Manaſſe, Ephraim & Beniamin; & Septentrio Dan, Aſſer atque Neptali.

Tribuum nomina qua ratione portis aſſignentur.

In tribuum inſuper nominibus, quæ portis aſſignantur, non ea ſeruatur conſuetudo, quæ apud noſtrates viget; qui Carmonæ portam, aut portam Cordubæ eas appellant, quibus ad ea opida itur ac reditur. Verùm ſecus apud Ezechielem eſſe, compertum eſt: nam in vrbe è regione Septentrionis octo collocat tribus, & è regione Auſtri quinque. Quòd ſi recta attendatur via; tres portas Auſtrales comprehendit tribus Beniamin, atque eædem tres directè reſpiciunt quatuor illas tribus, quæ in Ezechiele poſt Beniamin ſequuntur, nimirum Simeon, Iſachar, Zabulon, & Gad. Eodem modo tres Aquilonis portæ ſpectant ad Leui & Iuda, & ad ſex alias tribus, quæ omnes ad Aquilonem ſequuntur. Quæ verò portæ ad Orientem & ad Occidentem ſitæ ſunt, nullam adſpiciunt tribum, iuxta Ezechielis deſcriptionem. Nomina ergo tribuum portis inſcripta non denotant, illac ad eam tribum iter dirigi, ſed ab illius tribus hominibus portam eam fuiſſe conſtructam: quaſi in eius vrbis ſtructura ſingulæ ex duodecim tribubus portas ſingulas ſuſceperint fabricandas. Atque ita Ezechielis capite 48. numero 19. cùm dicitur eos, qui ſeruiunt ciuitati, & operantur, eſſe ex omnibus tribubus, Interlinealis explicat de iis, qui vrbis muros extruunt, & ſubdit, *Nullus ſe putet immunem ab operibus ciuitatis.* Huc ſpectat illud Pſalm. 23. num. 7. *Attollite portas, principes, veſtras.* Nec enim denotat, aperite ſeu reſerate portas; ſed portarum extructuram erigite, & ædificium ipſum exurgat: iuxta ea, quæ ſcribuntur Nehemiæ 3.

COMMENTARIVS II.

De ſignificatione portarum.

Portarum 12. ſignificatio qua ſit.

IOachimus contendit, has duodecim portas eſſe totidem Apoſtolos ab illis primis diuerſos, quos ipſe autumat à Deo in mundum mittendos, vt Hebræos ad Chriſtianam religionem conuertant: *incertum (ait) an ex Gentibus, vel ex Hebræis ipſis.* Merum ſomnium. Nam vt res certa eſſet, quis non videat triumphantis Eccleſiæ portas non Hebræis, ſed omnibus etiam Gentibus eſſe apertas? Deinde Ioachimus ipſe in ſua præfatione cap. 10. conatur duodecim tribuum nomina totidem diſtinctis religionibus accommodare; ratus ad hunc religionum duodenarium reduci vniuerſas Chriſtianæ Eccleſiæ religiones: & ſingularem aliquam proportionem dari inter peculiare cuiuſque religionis inſtitutum, & eam Iſraelis tribum, quam reſpicit.

Enimuerò hæc portarum vrbis diſtributio, vt ad omnes quatuor mundi plagas verſæ ſint, ſignificat hanc in vrbem omnes mundi nationes confluxuras. Vide illud Pſalmi 86. 4. *Memor ero Rahab & Babylonis ſcientium me.* Si ergo vel ipſis Ægyptiis ac Babyloniis Dei populo infenſis, vbi ad Dei peruenerint cognitionem, reſerantur portæ, & in cælitum albo locus ipſorum nominibus ſupereſt: manifeſtum eſt nulli ex vniuerſi mũdi nationibus aditum intercludendum fore. Vnde & in eo Pſalmo ſequitur, *Ecce alienigenæ & Tyrus & populus Aethiopum, hi fuerunt illic.* Nam opulentis pariter & egenis, potentibus & auro & purpura amictis, nec non nudis Æthiopibus portæ reſeratæ pateſcunt. Quamobrem Chriſtus Matthæi 8. 11. dixit, *Venient ab Oriente & Occidente.* qua phraſi nationes omnes eleganter ſignificantur. Nam in Ezechielis viſione omnes Iſraelitæ ad Aquilonem & Auſtrum obiacent; & nulla tribus ad Orientem vel Occidentem erat. Item Lucæ 13. 29. & Malachiæ cap. 1. n. 11. *Ab ortu ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in Gentibus.*

Reſponſio ad 1. difficultatis partẽ: cur ſcilicet ad omnes 4. mũdi plagas portæ obuerſæ ſint.

Reſponſio ad 2. partẽ, quinam in portis adumbrẽtur.

Vniuerſis ergo nationibus portæ duodecim pateſiunt. Atque hoc portarum ſymbolum illos nimirum attingit, qui auctores ſiue adiutores fuerunt ad Gentium ac nationum conuerſionem. Licèt autem Auguſtinus, Hieronymus & Rupertus hoc ad ſolos Apoſtolos contrahant; textus tamen & portarum inſcriptiones hoc ipſum portarum ſymbolum applicant tribubus 12. Vidimus autem c. 7. myſticas Apocal. tribus 12. eſſe omnes illos, qui ex Iſraelitico populo Chriſti fidem amplexi ſunt: ij enim partiuntur in tribus 12. quarum Patriarchæ ſunt 12. Chriſti Apoſtoli: & illi omnes ſunt electi, vt Gentium conuerſioni ſtrenuam nauarent operam. De quo ſuprà cap. 14. Quapropter duodecim illa militum fortiſſimorum agmina propriè tangit duodecim portarum ſymbolum.

Cur in latiſſima hac vrbe 12. nõ ampliùs ſint portæ.

Iam, quòd in capaciſſima hac vrbe duodecim non ampliùs ſunt portæ; id quidem honorificẽtiſſimum eſt paucis illis, quos ex Iſraelitico populo Deus totius mundi conuerſionis miniſtros elegit. Etenim quamuis in Apocalypſi ad numerum centum quadraginta quatuor millium recenſeantur: ad vniuerſum tamen mundum Chriſtianæ fidei præceptis imbuendum exiguus valde fuit hic numerus. Et ſanè mirandum eſt, homines ita paucos ad egregium hoc & admirabile facinus fuiſſe aggreſſos. Et licèt paruus hic duodecim portarum numerus denotet, nõnullis multo cõſtaturum labore, multiſque anfractibus & itinerum ſudoribus, cæleſtis ciuitatis ingreſſum: huiuſmodi tamen laborem ac pondus illi potiſſimùm ſuſcepere, qui myſticum portarum munus obierunt. Illi enim totum perluſtrarunt orbem, & Euangelij lumen in remotiſſimas vſque mundi regiones inuexerunt. Quapropter hæ duodecim ſtrenuæ phalanges militum robuſtiſſimorum & diuino præſidio munitorum ad tantum hoc prodigium ſatis fuerunt: idcirco igitur in tanta tamque immenſa vrbe duodecim non ampliùs portæ conſtituuntur.

Cur apud Ezechielem ſit porta Dan: apud Ioãnem non item.

Quòd in Ezechielis vrbe porta Dan exprimatur, non verò in Apocalypſeos ciuitate: denotat, perditis Eccleſiaſticis ac reprobis hominibus (qui in tribu Dan figurantur) in militanti Eccleſia portarum quidem eſſe locum & honorem: at in Eccleſia triũphante non item. Recole dicta cap. 7. vbi notauimus, *Dan* ſignificare condemnationem. Qui ergo ſuas miſeras animas in æternam perniciem ſecum trahunt: quantumuis portarum munere in eccleſia militante ſint perfuncti, & in aliorum ſalutem incubuerint; nullam tamen ſui laboris gloriam aut præmium in cæleſti ciuitate aſſequuntur; quia *non*

A *coronabitur niſi qui & legitimè certauerit, & qui perſeuerauerit vſque in finem.*

Cur angeli pro portarum ianitoribus aſſignati.

Angeli pro ianitoribus aſſignati ad ciuitatis ipſius felicitatem referendi ſunt. Nam in terrenis vrbibus cùm præpoſiti portarum cuſtodes, homines tandem, ac proinde fragiles & imbecilli ſunt, facilè ſiue per fraudem, ſiue per auaritiam ſeſe in vrbem inſinuat, quod ipſi peſtem ac perniciem importat. at triumphantis Eccleſiæ portis cuſtodes præficiuntur angeli, quos in fraudem inducere nemo poſſet. Lege illud 1. Reg. 14. 20. *Sicut habet ſapientiam Angelus Dei.* Itaque tutiſsima eſt cæleſtis B illa ciuitas, ne eò penetret quidquam, quòd ipſius gloriam, ſplendorem & ſecuritatem minùs deceat.

NOTATIO I.

An præter Angelos, quos Ioannes in portis ciuitatis vidit, adſpexerit etiam ciues? an potiùs vrbem ciuibus vacuam?

Vtrùm Ioannes in hac vrbe ciues adſpexerit, præter angelos ianitores? Pars affirmatiua ſuadetur.

EX iis, quæ Ioannes ſe vidiſſe narrat, nempe cuſtodes portis præpoſitos; volet fortaſſis elicere nonnemo, illum etiam intuitum fuiſſe, homines eò ſuccedentes & vrbis ipſius ciues. aliter enim cuſtodibus non opus eſſe videbatur. C. Diſſonum enim apparet vrbem adeò ingentem Ioanni hominibus viduam ac prorſus deſertam fuiſſe viſam. præſertim cùm non explicet Apoſtolus, illã ſibi apparuiſſe hominibus vacuam; ſed potiùs dicat, *Ecce tabernaculũ Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipſi populus eius erunt, & abſterget Deus omnem lacrymã ab oculis eorum.* Addit etiã portas ſemper pateſcere; quod eò videtur ſpectare, vt ingrediantur quicunque in ciuitatem perrexerint. alioqui quorſum portæ duodecim & omnes apertæ? Quin etiam dicitur, *Reges terræ afferent gloriam ſuã & honorem in illam.* Et infrà: *Non intrabunt in eam, niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ Agni.* illuc igitur ingrediuntur electi. Quibus enim aliis in grauidatis arboribus poma pendebant? Item capite 22. num. 3. habetur, *Sedes Dei & Agni in illa erunt, & ſerui eius ſeruiẽt illi, & videbunt faciem eius, & nomen eius in frontibus* D *eorum.* Si ergo Agnus intra vrbem erat: vbi rex, ibi & curia: præſertim cùm ſcriptum ſit, quò Agnus tetenderit, eodem centum quadraginta quatuor millia eum comitaturos; de quibus capite ſeptimo, num. 14. vt prætermittam quatuor animalia & ſeniores, qui circa Agni thronum conſident.

Nihilominus negans ſententia præfertur & probatur.

Meo tamen iudicio certum eſt, Ioannem in hac extrema Apocalypſeos parte vidiſſe quidem ciuitatem; non tamen ciues. Hos enim ſi cerneret, non id ſilentio inuolueret: ſed obiter ſaltem aliquid recenſeret de ipſorum cultu, ornatu ac gloriæ dotibus. Agit quidem de hominibus in ea vrbe habitaturis, non tamen quaſi de re, quam ipſe viderit, ſed quam audierit. Quamobrem, quod ait, *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus,* id ab alio loquente accepit; & loquente quidem vt de re futura, *Habitabit cum eis, Populus eius erũt, Abſterget eis lacrymas.* Quod autem Ioannes infrà ſubiicit E de Gentibus in eam vrbem ingreſſuris ac Deum viſuris, id etiam totum futuri temporis eſt, *ſeruient videbunt,* &c. Si verò Ioannes de re à ſe viſa ſermonem inſtitueret, præſentis quidem temporis verbo vteretur, non futuri; aut ſaltem præteritũ vſurparet dicẽs, *ſeruiebant ei, videbant faciẽ eius.*

Oppoſitæ opinionis fundamentis ſit ſatis.

Ad illud tamen quod opponitur, violentum nimirum & parum veriſimile videri, quòd Ioannes vrbem adeò magnam ciuibus ſpoliatam cerneret: reſpondeo: ſicuti in tabulæ alicuius pictura abſonũ non eſt, vrbis ædificium depingi, nec tamen aliquos inibi homines figurari: ſic etiã in viſione imaginaria atque ſymbolica id minimè diſſentaneum eſt. Nam in huiuſmodi viſionibus ſymbolicis nõ ita res depinguntur, ſicuti in ſe ipſis ſunt, ſed vt ad propoſitam rei ipſius ſignificationem magis conducunt. Conſtat autem in ſuperna illa cælitum vrbe, non alia eſſe ædificia, præter F beatos ipſius ciues, eorumq; gloriã. Quare ædificiũ, quod Ioannes adſpexit, eſt quidem ipſorum Beatorum, eorumq; gloriæ ſymbolum. Quòd ſi ædificium ac ciues Ioanni pariter monſtrarentur, perinde eſſet, atque illi bis idem ipſum oſtẽdi. Accedit, quòd ciues ipſos intueri, minimè eſſet ſymbolum aliquod ſine ænigma ipſorum gloriæ cernere, ſed eoſdẽ beatos in ſe ipſis videre: quæ reuelandi ratio non eſt Apocalypſi apta, vbi omnia ſunt ſymbolica: & oportebat partem vltimam cum reliquis ſuperioribus conſentire.

Tam in ciuitatis portis, quàm in muris ac fundamentis ipſi cæleſtis patriæ ciues ſub ænigmatis inuolucris adumbrari.

Itaque in admirabili hac viſione, tam portæ, quàm muri & fundamenta ciuitatis, ipſos cæleſtis patriæ ciues, eorũque fælicitatem ſub ænigmatum inuolucris adumbrant: atque ita opus non fuit, Ioanni ciuitatem oſtendi ciuibus confertam. Sed contra objiciet quiſpiam: ſi per huiuſmodi A ædificium ipſi figurantur ciues, non bene conſentit, quod Ioãnes ſupponit, nimirum Dei amicos ac familiares illam ingreſſuros vrbem, in ea victuros, ac Deum inibi ſemper conſpecturos. Si enim ciuitas ipſa ciues ſiue incolas repræſentat, perinde erit in ciuitatem intrare, quaſi ſemet in ſeipſos inſinuare. Reſpondeo, in ædificio quidem denotari vniuerſam Beatorum ſocietatem, ac proinde non malè cohærere, ſi ſingulares homines, ſiue ciues dicantur eò intraturi, vt cæterorum gloriam participent. Sic enim frequẽter loqui ſolemus, cùm dicimus in aliquem hominum cœtum ſiue ſodalitatem ingredi & inſinuari illum, qui in aliorum ſocietatem cooptatur. Per reſpectum ergo ad homines ſingulos dicitur, *Qui vicerit, poſſidebit hæc.* Cùm autem agitur indefinitè de ipſis ciuibus, & dicuntur in eam vrbem ingreſſuri, ibique Deo fruituri; in his omnibus loquutioni- B bus agitur de ſingularibus hominibus. conſideratur enim in illo ædificio cœtus ille ac ſocietas Beatorũ omnium: & in hominibus ſiue ciuibus peculiares homines, qui eò ſunt intraturi. Obſeruandum porrò eſt, peculiares ipſos ſiue ſingulares homines, non ſolùm Dei conſpectu, ſed etiã Beatorum ſocietate frui: quæ ſocietas & aliorum communio mirificè ciuitatis figurâ ſignificatur. Præterea nihil impedit, quominus ipſa diſſoluatur allegoria, & ſub populi, gentis ac ciuium nominibus agatur de illis ipſis, quorum mentio ſub allegoria ędificij facta fuerat. Hoc enim pacto loqui ſolemus de iis, qui in ſacram aliquam Religioſorũ familiam recipiuntur, dum eam fingimus quaſi amœniſſimum quẽdam hortum, ſiue viridarium, aut etiam vt magnificum regis palatium. Eòdem recidet, ſi dicas eos ipſos, qui vrbem ſunt ingreſſuri, æterna beatitudine fruituros. C. Et ciuitas quidem ipſa Ioanni oſtenſa repræſentat eam felicitatem, qua Beati in æterna patria fruentur. Verùm quia Beatorum ſinguli omnium ſocietate & communione potientur; idcircò hæc Beatorum ſodalitas atque conuictus conſideratur quaſi res, qua omnes perfruentur.

Poſtremum argumẽtum ex ſuprà poſitis diluitur.

Ad ea verò, quæ ſunt initio obiecta, facilis eſt ſolutio. Atque ad poſtremum illud de Agni ſocietate reſpondetur, quamuis ipſe ſit ſemper ſuorum electorum comitatu ſeptus; non tamen eſſe inconueniens, vt in eadem viſione ipſe Agnus appareat; nec tamen ſimul cum eo electorum appareat multitudo. Quamuis, vt verum fatear, Dei thronus & Agni poſſet eodem concipi modo, atque thronus capitis quarti, quod attinet ad animalia & ſeniores. Illa enim conſidendi ratio videtur appellari thronus. nec aliud erit diſcrimen, niſi quòd in hac viſione thronus multò D clariori & plendidiori gloria conſpicuus Ioannis oculis fuerit vſurpatus.

TEXTVS.

Verſ. 14. *Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipſis nomina duodecim Apoſtolorum Agni.*

COMMENTARIVS I.

E *De ipſa viſione imaginaria.*

Quinam Ioannes muri fundamẽta & nomina in eis ſcripta diſpicere potuerit.

PRimò ſubit animum difficultas, quinam Ioannes muri fundamenta & nomina in eis ſcripta aſpicere potuerit? Hæc tamen facilè diſſoluitur, ſi vrbis ipſius pauimentum conſideremus reliquo monte ſublimius & excelſius, prout opus fuerit; vt duodecim lapidum diſcrimina, quibus murus iaſpideus fulciebatur, foris proſpici poſsint. Atque in ea vrbe, quæ ſuper ſolidam petram ſit extructa, nihil obſtat, quin foris diſpici queant natiua lineamenta ipſius lapidis, qui mœnibus pro fundamento ſubeſt, & ipſius ædificij quaſi baſis ac fundamentum eſt. Et F recta architectandi ratio exigit, vti fundamentum inſtar baſis latiùs promineat. Quare in ipſo loci interuallo, quod occupant portæ, conſidero ipſe eoſdem fundamenti lapides ſcalarum inſtar ſiue cliuoſi tramitis, recto ordine diſpoſitos eſſe; quà facilis pateat conſcenſus, donec ad præcipuum ciuitatis pauimentum perueniatur.

Duodecim hæc fundamenta quomodo ſint mente concipienda.

Secundò in dubium etiam reuocare aliquis poſſit, vtrùm duodecim fundamenta, ita ſint mente concipienda, quaſi vnum alteri impoſitum ſit: ita vt ſub qualibet mundi parte decem omnes lapides

des alij aliis impositi visantur? vel potiùs murus A
ipse quasi in duodecim diuisius partes considere-
tur; ita vt alia muri ipsius pars Iaspide innitatur,
alia Sapphiro, & sic de ceteris, nec non omnia in
eodem libramento? Ad hoc tamen videtur certò
asserendum, ita esse fundamenta duodecim con-
sideranda, vt vnum alteri sit impositum, & omnia
eodem ordine prosequantur. Nam numero 19. fun-
damenta omnia per ordinem numerantur hunc in
modum; *Fundamentum primum Iaspis; secundum
Sapphirus*, &c. atque eiusmodi ordo primi, secundi
ac tertij in ipsis fundamentis seruatus indicat non B
obscurè ex ipsis vnum esse ordine primum, nempe
ceterorum infimum: deinde aliud suprà impositum,
quod sit secundum: aliud insuper, quod tertium; &
sic de reliquis. Infrà autem videbimus ad myste-
rium ipsum dispositionem hanc fundamentorum
maximè conducere.

Apostolorum nomina qua ratione in ipsis fundamentis dispersita & exarata Ioannes viderit.

Tertiò Apostolorum nomina concipienda sunt
in ipsis fundamentis dispartita; nimirum in primo
fundamento, quod est infimum, nomen Petri; in
vltimo, id est, sublimiori nomen Matthiæ. De cete-
rorum Apostolorum ordine dicemus inferiùs.
Quòd verò Apostolorum omnium nomina non C
sint pariter in fundamentorum singulis figuranda,
sed quo diximus ordine distributa; inde probatur,
quia eadem phrasi, qua priùs dicuntur nomina tri-
buum duodecim in portis scripta, dicuntur etiam
nunc in duodecim fundamentis, impressa *nomina
duodecim Apostolorum Agni*. Vt igitur duodecim tri-
buum nomina erant per totidem portas distribu-
ta, non verò omnia simul in singulis: sic etiam de
Apostolorum nominibus per duodecim funda-
menta dispersis asserendum est. Illud tamen hic
mihi expendendum occurrit, cuiusque Apostoli
nomē nō semel in suo lapide esse exaratū, sed sæpiùs
eodem in lapide repetitum, id est duodecies, aut D
etiam quater & vicies. Quippe aptior ad eiusmodi
inscriptionem locus fuisse videtur is, qui est ad sin-
gularum portarum latus: ita vt quicunque ingre-
derentur vrbem, quacunque aditum pararent, ocu-
lis in fundamentum relatis possent facilè duode-
cim Apostolorum nomina contemplari, quasi in
ipsis lapidibus impressa, siue aureis characteribus
exarata. Atque etiam venustiùs apparet; vti Apo-
stolorum nomina non in altero solùm latere portæ,
sed in vtraque pariter sint inscripta. Quare auguror
ipse nominum singula bis duodecies conscripta in E
fundamentis fuisse.

Quomodo cælestis ciuitas 12. fundamentis illis nixa consideranda sit.

Quartò, quanuis textus non exprimat, hisce fun-
damentis aliud prætermurum ipsum sustineri: exi-
stimo tamen totam ipsam ciuitatem in ipsis pariter
nixam, hoc est, omnia ipsius vrbis interiora. Hæc
namque fundamenta non ita debent considerari,
quasi modici lapides sint; sed ex viuo lapide effe-
cta quem Latini crepidinem vocant, atque in ea
vrbe, cuius mœnia viuo lapide innixa consurgunt,
non ambigimus, eandem viui lapidis naturam in
vrbis intima penetrare, ita vt vniuersæ vrbi & cun-
ctis eius ædificiis pro fundamento subster. Ioannes F
igitur scripsit, quod videtat, id est, omnem in cir-
cuitu murum duodecim illis lapidum pretiosissi-
morum fundamentis esse fultum: atque illud obiter
intellectu facile sapienti reliquit, scilicet duodecim
illas lapidum varietates, ad intima etiam montis
peruadere: ita vt tota ciuitas lapidibus eisdem
pretiosis niteretur.

Quid dicendum sit de ordine, quo Apostolorum nomina fue-

Quintò; de ordine, quo Apostolorum nomina
erant in duodecim fundamentis scripta, illud pro
certo affirmari potest; Petro, vtpote in Apostolica
ac pontificia dignitate præcipuo, primum adscribi
fundamentum. Matthiæ (quippe qui post reliquos
Apostolos fuit ad id muneris euocatus) vltimum.
de ceterorum ordine vix aliquid certi constare po-
test. Nam quater propriis nominibus Apostoli in
nouo testamento nominantur; scilicet Matthæi
10. Marci 1. Lucæ 6. Actuum 1. Et quanuis semper
primus tribuatur locus Petro, quintus Philippo, no-
nus Iacobo Alphæi. & duodecimus Iudæ (cuius in
locum suffectus est Matthias:) in ceteris tamen ma-
gna est ordinis diuersitas. Quamobrem miror ab
aliquibus interpretibus definitum aliquem Apo-
stolorum omnium ordinem quasi certum ac legiti-
mum designari. Qui tamen ferè diuersum expri-
munt ordinem ab eo, quem in sacris Literis legi-
mus; & hac in re vnusquisque suo sensu ducitur,
& suum pro libito ordinem fingit.

rint in fundamentis scripta.

Ribera ordinem à Marco Euangelista præscrip-
tum retinet; vno tamen excepto Andrea, quem cùm
Marcus quarto in loco constituat (sicut etiam
Actuum 1. ponitur) Ribera in 2. coniicit locum,
sicuti etiam ponitur Matthæi 10. & Lucæ 6. Et
verò, quòd secundum Andreas locum obtineat in
Apocalypseos gemmis, facilè assentior Riberæ. Vbi
enim adeò clarè ac distinctè assignatur quod sit
primum fundamentum, quod secundum, quod 3.
vsq. ad duodecimum: & asseritur simul, duodecim
Apostolorum nomina in iis esse inscripta; verosi-
mile mihi fit, post Petrum ceteros omnes, cuiusque
vocationis ordine fuisse descriptos. Constat autem,
si vocationis ordinem & antiquitatem attendas,
Andream ceteris omnibus antecellere. Ceterùm
nec de omnium vocationis ordine quidquam tra-
di potest certum; nec pro comperto est, in his duo-
decim fundamentis Apostolorum nomina voca-
tionis ordine fuisse conscripta. Nec enim ineptus
ad hoc esset meritorum ordo; aut fortè ille ordo ac
dispositio, qua considebant Apostoli, quando fidei
Symbolū ordinarūt (de quo infrà.) Denique licèt li-
queat, Ioanni per ordinem fuisse visa Apostolorum
nomina inscripta: non tamen literarum monumen-
tis ipse tradidit ordinem, quem inter se nomina ha-
bent; nec ex S. literis legitimus eorum ordo certò
colligitur. Quin imò diuini Spiritus instinctu fa-
ctum esse arbitror, vt quoties Apostoli in Scriptura
nominantur, complurium ex eis ordo commute-
tur: vt non plurimum in eo momenti poneremus,
quod adeò parui refert; nimirum quis fuerit Apo-
stolorum vocationis ordo, aut quo ipsi ordine nu-
merandi sint. Ex quibus deducitur, à nobis certò
designari non posse, quinam ex pretiosis funda-
mentorum lapidibus congruat Thomæ, qui Mat-
thæo, qui Ioanni, aut Simoni. Sed permagni ad-
huc momenti debet procul dubio esse hic duode-
cim gemmarum ordo, quando tam accuratè gem-
mis singulis suus in Apocalypsi numerus ac locus
assignatur.

COMMENTARIVS II.

De legitimo 12. fundamentorum sensu.

In duodecim fundamentis Apostolos duodecim pro certo figurari.

COMMVNIS est Catholicorum interpretum
expositio, in his duodecim fundamentis duo-
decim item Christi Apostolos symbolicè figurari.
Nec solùm inter expositores constat de huiusmo-
di interpretatione, sed de ipsius etiam euidentia. Vn-
de Maldonatus Matth. c. 16. 16. ait, *Disertis verbis &
nullum hæreticorum interpretationem recipientibus expli-
cauit Ioannes fundamenta Ecclesiæ esse Apostolos.*

Dices, Ex eo quòd Apostolorum nomina sint in
Ooo 2 funda

fundamentis exarata; non ſequitur ſignificari hoc pacto eos eſſe Eccleſiæ fundamenta. Namque in ædificij cuiuſque fundamentis illud ſolet inſcribi, qui ſcilicet fuerint fundatores. Nec minùs Apoſtolis honorificum eſt, eos Chriſtianæ Eccleſiæ fundatores appellari, quàm fundamentorum nomine decorari. Reſpondeo tamen in ſymbolis & allegoriis plerumque abſtracta à concretis non diſtingui. Leo enim fortitudinis pariter ac fortis ſymbolum eſt. Vnde in ſymbolica, ſiue ænigmatica ſignificatione perinde eſt eſſe fundamenta, atque eſſe fundatores: nam fundamentorum ſymbolum & appellationem fundatoribus ipſis attribuimus. Atque vt duodecim tribuum inſcriptiones, quas Ioànes in portis aſpexit, denotant portarum ſymbolum adſcribi duodecim tribubus, de quibus Apocalypſis loquitur (quæ noui Iſraelis tribus ſunt) quia per ipſos Gentes in Dei ciuitatē intrarunt: ſic etiam Apoſtolorum nomina in fundamentis ſcripta indicant Apoſtolis fundamentorum ſymbolum tribui; quia ipſi ciuitatis Dei fundatores extiterunt. Iam, quòd à tribubus ad Apoſtolos gradus fiat; perinde eſt, quaſi non ſatis ſit portarum ſymbolum (nouis tribubus collatum) nouis patriarchis aſſignari, niſi etiam myſticorum fundamentorum ſymbolum, vtpote nobilius & glorioſius, illis tribuatur, cùm tota ædificij machina videatur eorum humeris innixa recumbere.

Obiectio contra dicta ſoluitur.

Quòd ſi arbitretur aliquis cum ænigmatico ſtylo in Apocalypſi vſitato non rectè congruere, vt fundamentis ipſis inſcriptio ſuæ ſignificationis apponatur: Reſpondeo, eâdem ratione titulum portis ac fundamentis inſcribi. Et in ſacra hac fictione operæ pretium fuit, nonnulla manifeſtè exprimi ac declarari, vt multis aliis rebus perobſcuris lumen præferrent. Sed & hoc ipſum, quod explicari videtur, non exiguam difficultatem in ſe continet. Illud enim hic exprimitur, fundamentorum ſymbolum Apoſtolis applicari. Qua verò ratione id ſymbolum illis conueniat, hoc non admodùm explicatu facile eſt; ſed plurimum potiùs difficultatis habet. Etenim textus ipſe fundamentorum ordinem dilertè explicat. Cùm autem ordo Apoſtolorum ignoretur; diuinare oportet, cui Apoſtolo locus ſeptimus, cuiue octauus aſſignetur? cur huic Beryllus, illi Smaragdus tribuatur? Qua in re ſi exactè ac prudenter ſermo inſtituendus ſit, ita vt hominum menti & cogitationi ſatisfiat, & appareat ſingulas ſuis in locis gemmas collocari, nec earum ordinem inuerti aut immutari potuiſſe; id verò ſpiſſum ſanè opus ac laborioſum eſt.

Quomodo cū ænigmatico ſtylo cohæreat, vt fundamentis ſingulis ſuæ ſignificationis inſcriptiones apponantur.

Communis philoſophandi ratio gemmas duodecim inter Apoſtolos diſtribuit proportione aliquâ, quæ requiritur inter illius lapidis proprietates, & inſigniores alicuius Apoſtoli virtutes. Adſtipulatur huic ratiocinationi beatus Hieronymus epiſtola 128. vbi ait, eoſdem eſſe lapides, qui legūtur in diademate Principis Tyri & in Rationali Pōtificis & in Apocalypſi: & ſub horum nominibus ac ſpecie indicari vel virtutum ordinem, vel diuerſitatem. Sic Hieronymus. Enim verò poſtquàm interpretum applicationes gemmarum ſingulis præſcriptas perlegi; dum ſtudioſè inquiro, qua ratione earum ſingulas ſingulis Apoſtolis accommodem, per ſingularem aliquam virtutem in eorum ſingulis maximè enitentem: fateor nil mihi occurrere, quod auidam mentis ſitim expleat. Tum quia in omnibus ferè gemmis qua ratione peculiaris aliqua alicui applicatur Apoſtolo, poſſet etiam cuicunque alteri accommodari. Tum etiam, quia nihil ſolidum reperitur, vt credamus ſeptimum fun-

Communis ac receptus modus explicandi duodecim fundamentorum gemmas quis ſit.

A damentum vni potiùs, quàm alij tribuendum fore. Quapropter quidquid hac de re excogitatur, aut falſo nititur fundamento, aut certè parū firmo. Ad hæc; ſi applicatio harū gemmarū fieri debet ſecundùm peculiares cuiuſq; Apoſtoli virtutes: aſſignentur opus eſt 12. virtutes diſtinctę; quarū vna in vnoquoque Apoſtolo præ ceteris ſingillatim ſplēdeat. Eiuſmodi verò virtutum excellentiū duodenarius, propter quas Apoſtolis fundamentorum dignitas aptè tribuatur, non video quàm ſolidus eſſe poſſit.

Omiſſa igitur eiuſmodi applicatione, certū omnino mihi eſt, duodecim Chriſti Apoſtolis tribui B ſymbolum fundamentorum ac fundatorū Eccleſiæ; quia ipſi condiderunt, & mundo vniuerſo propoſuerunt Chriſtianæ doctrinæ ſummam, quæ in Apoſtolorum Symbolo continetur; atque incipit, *Credo in Deum Patrem omnipotentem.* Hoc vt mihi perſuadeam, nitor imprimis, quia nihil eſt in ſacris Literis caſu aut temerè ſcriptum, quòd autem ita diſtinctè exprimatur ordo gemmarum duodecim, quæ ſunt admirabilis huius ædificij fundamētum, argumento eſt, in hac duodecim lapidum diſpoſitione habitum fuiſſe reſpectum ad certū aliquem ac notum duodenarium, de cuius ordine nulla ſu-C pereſſe poſſit dubitatio. Quòd ſi applicatio debet fieri ad Apoſtolos; nec ſcitur, quis debeat ſeruari ordo in eorum enumeratione: ex hoc indicio colligitur, nullam fuiſſe habitam rationē ordinis, quo ipſi nominari debeant; ſed alterius ordinis, qui in re aliqua ad ipſos vt ad Eccleſiæ fundatores ſpectāte reperiatur. Duodenarium verò ſcitum & firmi ac ſtabilis ordinis de re ad ipſos Apoſtolos pertinente nullum omnino reperio, niſi fidei Symbolum, quod & Apoſtolorum vocatur. Hoc nempe Symbolū ſemper eſt ab Eccleſia receptum, veluti quædam veritatum duodecim coniunctio, quò noſtræ fidei ſumma reuocatur. Semper verò compella-D tum fuit Apoſtolorū Symbolum; quòd ipſi compoſuerint, & in ordinem, numerumque digeſſerint. Quamobrem congruentiſſimè in duodecim ciuitatis huius fundamentis totidem figurantur Apoſtoli propter inſignes illas duodecim veritates, quas veluti Chriſtianæ fidei fundamentum toto terrarum orbi firmiter credendas propoſuerunt. Ac ſtatim facilè cernitur, nullius eſſe momenti, vt quo ordine ſint Apoſtoli numerandi, nouerimus. Nam vt hunc ordinem non magni referre aduerteremus, ideo Spiritus ſanctus videtur quater eos in Sacris literis diuerſo ſemper ordine re-E cenſuiſſe.

Apoſtolis cur Eccleſiæ fundamentorum ſymbolū tribuatur.

Secundò, Apoſtolos eſſe Chriſtianæ Eccleſiæ fundatores ac fundamenta, non in eo conſiſtit, quòd illorum ſinguli in peculiari aliqua virtute maximè effloruerint, atque in ea cæteris antecelſerint. Id enim nec eſt certum, nec magni erat momenti, quantumuis ita foret. Etenim licèt illi omnes in virtutum perfectione ac ſanctimonia eſſent æquales; non ideo minùs eſſent digni, qui Chriſtianæ Eccleſiæ fundatores appellarentur; nec Eccleſia ipſa eo ſplendore atque gloria priuaretur, F quòd in duodecim gēmis fulta ac ſolidata ſit. Quapropter aſſerendum cenſeo, Apoſtolos ideo Eccleſiæ fundatores dici, quia admirabilem illam Catholicæ fidei ſummam ediderc, & effuſi cruoris teſtimonio, nec non prædicatione atque miraculis in hominum animis inſeuerunt. atque idcirco tribuitur Apoſtolis duodecim gemmarum ſymbolum, quia gemmæ eiuſmodi ſymbolicè figurant veritates duodecim Symboli ab ipſis compoſiti. Nec primus ipſe Apoſtolici Symboli veritates pro Eccleſiæ fundamentis accipio.

In quo conſiſtat Apoſtolos eſſe Chriſtianæ Eccleſiæ fundatores ac fundamenta.

Sic

Duodecim Apostolici Symboli veritates siue fidei capita esse Ecclesiæ fundamenta.

Sic enim loquitur Augustinus de symbolo ad Catechumenos lib. 3. initio tom. 9. *Noueritis (ait) Symbolum hoc esse fundamentum, super quod ædificium surrexit Ecclesiæ.* atque idem esset dicere, harum veritatum fidem esse fundamenta: qua ratione loquitur Clemens Romanus epistola 1. ad Iacobum fratrem Domini. Et fortasse huc spectat illud Cypriani, siue Ruffini de symbolo fidei; vbi ea, quæ continentur in Symbolo, dicuntur esse, Munimenta fidei ex lapidibus viuis & margaritis dominicis ab Apostolis ædificata. Deinde Tridentinum sessione 3. in decreto de Symbolo, Apostolicum Symbolum appellat firmum atque vnicum fundamentum, contra quod *portæ inferi non prævalebunt.* Et sic etiam loquuntur alia Concilia & Patres. Hieronymus in id Psalmi 86. *Fundamenta eius in montibus sanctis*, affirmat fundamenta esse sanctissimæ Trinitatis mysterium; atque huiusmodi fundamentum à Paulo fuisse iactum; de quo loquitur ipse 1. Corinth. 3. 10. *Vt sapiens architectus fundamentum posui*; Apostolos item vocari fundamenta, quia hanc ipsam fidem disseminarunt. Hæc Hieronymus. Manifestum autem est Apostolorum Symbolum esse admirabilem quandam sanctissimæ Trinitatis confessionem. Quare idem ait Hieronymus, quod Augustinus. Quin etiam inter antiquissimos libros, qui nuper in sacro Granatensi monte simul cum sanctorum Martyrum reliquiis inuenti sunt, vnus eorum pro titulo habet *fundamentum Ecclesiæ.* Quod vbi famâ & auditione primùm accepi, priusquàm librum videre contingeret: illico apud me statui in eo nostræ fidei summam contineri. Nec meus me animus fefellit: quippe vbi illius exemplar ad meas manus peruenit; manifestè comperi, breuem in eo Symboli Apostolici paraphrasim cōprehendi. Hoc igitur ipsum Apostolorum Symbolum adumbratur in duodecim gemmis, quas describit Ioannes, & cælestis Ierosolymæ fundamenta vocat.

Liber inter alios plures in sacro monte Granatensis cauernis inuentus, cui titulus; Fundamentum Ecclesiæ.

Apostolorum mens in symbolo condendo quæ fuerit.

Tertiò, ab ipsis nascentis Ecclesiæ incunabulis, id semper pro certo habitum fuit, Apostolorum mentem in Symbolo condendo fuisse, vti nostræ fidei capita ad duodecim veritates reuocarēt quas Apostolici Symboli articulos nominamus. Ita affirmat Clemēs Romanus Epistola 1. ad Iacobum fratrem Domini, & Leo Pontifex Maximus epistola decretali 13. quæ habetur tomo 5. conciliorum. Atque id ipsum statuunt siue supponunt, qui Apostolorum Symbolum commentantur, dum illud ad propositiones duodecim reducunt. Habemus ergo articulorum Ecclesiæ duodenarium notissimorum, de quibus dubitari non possit, quin aptissimè fundamenta Ecclesiæ nuncupentur. Nequidquam igitur quæritur expositio in alio duodenario, in quo ratio fundamenti reperiri non possit. Quòd si quis obiiciat, statim ac supponatur duodecim Symboli veritates esse fundamenta cælestis Ierosolymæ, consectarium esse, vt Apostoli non sint fundamenta, sed fundatores. ad hoc iam suprà dictum est, fundatoribus aptissimè tribui fundamentorum symbolum ac nomen.

Gemmas, ex quibus cælestis vrbis fundamenta constabant, mirificè duodecim fidei articulis seu veritatibus congruere.

Quartò, duodecim pretiosi lapides, quos Ioānes recenset, eo ipso ordine conueniunt mirificè cum duodenario articulorum. Quare si applicationem prudens lector ita ad amussim quadrare iudicet, vt mihi semper visa est; nullo alio opus erit argumento, vt hanc fuisse Spiritus sancti mentem in gemmarum dispositione credamus. Nam meo quidem iudicio adeò exactè sua singulis articulis gemma congruit; vt nec gemmæ ipsi veritas alia possit ita rectè applicari, nec veritas cum alterius gemmæ symbolo componi. Sed de gemmarum symbolis

A suo loco dicemus.

Apostolorum symbolū quo ordine fuerit ab Apostolis ipsis compositum.

Nunc explicare oportet, quàm certum ac firmū sit fidei symbolum ab Apostolis fuisse compositū, singulis singulos articulos ex duodecim in ipsum symboli commune conferentibus. Ad hoc respondeo ita expressè affirmari à Clemente Romano in epistola illa 1. ad Iacobum fratrem Domini: atque ita etiam legi in sermone quodam siue concione, quæ inter Augustini opera habetur; vbi Apostolorum Symbolum exponitur (esto, concionem illam à doctioribus non reputari pro Augustini germanā, sed adulterinā) prætereà huic opinioni non solùm indocti fauent, sed etiam Leo Papa, & Cyprianus siue Ruffinus. Nihilominus non adeò certum est, quin possit fortasse negari probabiliter. Fortè enim Clemens & alij veteres verbis illis, *Singuli consuluerunt*, significare voluerunt inter Apostolos ipsos hac de re cōuenisse, atq; ex huiusmodi Apostolorum consulto symbolum fidei prodiisse compositum. Nam absque alia consultatione rem tanti momenti fuisse ab Apostolis compositam, singulis eorum articulos singulos conferentibus, difficultate non caret, aut etiam miraculi specie.

Tametsi autem potest affirmari, Spiritum sanctum, qui ipsos gubernabat, facilè singulis inspirare potuisse eam sententiam, quam ad congruētem Symboli ordinem ab ipso proferri oportebat: verùm absque peculiari aliqua necessitate aut ratione congruentissimâ Deus miracula edere non solet in iis, quæ citra miraculum præstari possunt. Atque Apostolis ipsis difficile nō esset, Symbolum ad duodecim fidei veritates redigere; in quarum numero consecraretur ac posteris traderetur recordatio vnionis & concordiæ eorum, qui eiusmodi Symbolum condiderunt. Postea verò disponere prudenter potuerunt, quænam primo loco sententia, quæ secundo, quæ tertio traderetur.

Siue singuli Apostoli singulas symboli veritates, siue cuncti cunctas condiderint, perinde esse ad nostræ expositionis firmitatem.

Verùm enim verò vtcunque hoc sit, non magni admodùm momenti est, nosse quænam ex iis sententiis singulos attingat Apostolos. Quamuis ènim omnes pariter Apostoli ad cuiusque sententiæ seu veritatis ordinationem confluxissent; nihilominus, quia ipsi erant duodecim, totidemque sententiæ, congruenter singulis singulæ partiuntur. Eâdem ferè ratione distribuere solemus passionis Christi Domini insignia inter angelos totidem, qui ea supplices ac venerabundi manibus gestant. Nec laborādum nimis est, quis eorum crucem ferat, quis clauos, quis lanceam aut coronam. Licèt enim ipsa passionis insignia, quod ad repræsentationem attinet, in plures dispertiantur, eadem tamē est in omnibus significatio: nempe ab omnibus Angelis illa summo obsequio ac veneratione coli. Demū quacunque ratione duodecim articuli inter Apostolos distribuantur, cuiusuis articuli auctoritas eadem est, quæ totius collegij Apostolici. Quod autem duodecim fundatorum nomina inter gemmas fundamenti duodecim dispertiantur, non ideo fit, quia omnes in gemmis singulis inscribi nōn possent: sed vt apta seruetur proportio, quæ exigit, vt duodecim fundatorum nomina inter gemmas duodecim diuidantur.

TEXTVS.

Vers. 15. *Et qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundineam, vt metiretur ciuitatem & portas eius & murum.*

COMMENTARIVS.

Calamus mensorius quãta fuerit magnitudinis.

Cubitus in sacris cuius sit longitudinis.

GRæca vox arundineæ mensuræ respondẽs est calamus; idem scilicet nomen, quod legimus capite 11.1. vbi de eius mensura & diuisione diximus; asseruimusque, ab Ezechiele sex cubitos ex maioribus cubito & palmo constantibus illi assignari, quamuis in speciem sex cubitos & palmum illi præscribere videatur. Verùm cubitus in sacris Literis siue maior sit, siue minor, non est quarta humanæ staturæ pars, vt plerique putant, sed sexta. Quare calamus idem est atque humana dimensio: cum hoc tamen discrimine, quòd Ezechiel & Ioannes de eo calamo loquuntur, qui est antiquæ staturæ mensurâ; quæ ad posteriorem siue recentiorem mensuram se habet, sicut 5. ad 4. differentia autem illius calami capitis 11 ab hoc vno aureo calamo, cuius mentio in hoc loco fit, ea est, quòd calamus ille capitis 11. erat similis virgæ percussoriæ, & laborum mensuram significabat: hic verò calamus & aureus est, & gloriæ designat mensuram. Lege quæ de hoc discrimine diximus capite 11.1.

In hoc Angeli mensura ad quos Scriptura locos sit allusio.

Deinde cùm hic Angelus, qui Ioanni cælestem Hierosolymam demonstrauit, beatum Paulum repræsentet (vt versu 9. explicatum est) verisimile valde fit, in hac mensura, quam habebat Angelus, respici ad Pauli locum ad Ephes. 3.8. & 18. vbi primùm ait, *Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, euangelizare inuestigabiles diuitias Christi in Gentibus*, id est, in Gentes effundendas. Et paulo infrà; *Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, vt det vobis secundùm diuitias gloriæ suæ corroborari per spiritum eius, vt possitis comprehendere cũ omnibus Sanctis, quæ sit latitudo & longitudo & sublimitas & profundum.* In his Pauli verbis illud obseruandum est, magnum cælestis Ierosolymæ ædificiũ respondere Christi meritorum diuitiis. Quare diuitiæ Christi perinde sunt, quasi mensura, qua magnum illud ædificium mensuratur. Et qui perspicuam de illis habuerit cognitionem, qualis inerat Paulo, ille poterit rectè comprehẽdere cælestis huius ciuitatis latitudinem, longitudinem, murorum sublimitatem, profunditatem fundamentorum, & æternæ gloriæ diuitias. Cur verò huiusmodi mensura repræsentetur in staturæ humanæ maioris calamo, dicemus infrà num. 17. & nonnihil etiam diximus cap. 11.1.

Vtrùm Angelus portas ciuitatis sit dimensus?

Ait insuper textus, calami vsum fuisse, *vt metiretur ciuitatem & portas eius & murum.* Et quidem ciuitatis ac muri dimensionem, quam Angelus calamo fecit, exprimit textus: de portarum verò mẽsura nihil agit. Vnde nouitatem præ se fert, quòd mensura ipsa sit ad portarum dimensionem captãdam; & tamen quantitas portarum silentio prætermittatur: quod citra peculiare mysterium esse non arbitror. Nam aut Angelus dimensus est portas, aut non; si mensus est, cur non earum latitudinem explicat? Si mensus non fuit, cur ait Ioannes, calamum in Angeli manu esse, vt metiretur portas ciuitatis? Arbitror igitur Angelum haud dubiè portas fuisse dimensum: siquidem Ioannes exprimit, ideo illum habere in manu mensuram. Suspicor autem, propterea non explicuisse portarum dimẽsionem, quia angustæ admodum erant. Sic enim legimus Matthæi 7.13. *Intrate per angustam portam:* & statim; *Quàm angusta porta & arcta via est, quæ ducit ad vitam.* Et Lucæ 13.24. *Contendite intrare per angustam portam.* Hoc ergo ipsum in Apocalypsi significatur, sed consultò suppressæ sunt portarum angustiæ; quia eorum expressio non erat ad rem, de qua præsens instituitur sermo, scilicet de magnitudine ciuitatis. Sufficienter tamen illud innuitur, dum dicitur mẽsura afferri ad muri longitudinem, latitudinem, & altitudinem metiendam, nec non ad mensurandas etiam portas; & tamen portarum quantitas non exprimitur.

Proposita quæstionis dissolutio.

Duplex difficultas in nostra doctrina.

Dicet aliquis: vt portæ adeò sint angustæ, sicut opus est, vt de eis Christi verba à Matthæo & Luca prolata verè asserantur; necesse erit, vt vnico tãtùm cubito earum latitudo constet, id est, sextâ humanæ staturæ parte, vt suprà dicebamus. Quod si adeò arctæ considerantur portæ; calamus ad portarum ipsarum latitudinem dimetiendam aptus non erit; cùm sex minimum cubitis longitudo calami constet. Deinde tanta portarum angustia non videtur cohærere cum iis, quæ textus ait versu 24. & 26. videlicet, *Reges terræ afferent gloriam suam & honorem in illam.* Ad primum respondeo: licèt calami longitudo sex habeat cubitos: ideo tamen appellatur calamus, quia cubitos ipsos habet designatos; sicuti arũdo internodiorum signis distincta est. Vnde calamo mensurari commodè potest, quod vnum siue duos cubitos latum est aut longum. Patet hoc Ezechielis 40. vbi totum illud ædificium dimensum fuit sex cubitorum calamo; cùm tamen num. 9. legamus; *Mensus est frontem duobus cubitis.* & num. 12. *Cubitus vnus finis vtrinque.* Ad secundum: Regum gloria, honor & splendor non in iis rebus consistit, quæ inuehi non possint, quà homo possit intrare. Nec enim gloria ingens ac diuitiæ (quæ hanc in vrbem inferendæ dicuntur) ad rudes & informes res; sed ad pretiosissimas gemmas, ad margaritas, atque alia eiusmodi rediguntur. hæc verò rectè & facilè possunt per ianuam angustam inuehi; quæ tamen non adeò sit arcta, quin illâ possit homo ingredi. Non tamẽ ipse portarum ingressum ad eiusmodi refero angustias; sed ita angustas effingo, vt artis exigit ratio, quò arctæ sint portæ, per quas non ita facilè quis ingrediatur: id quod Christi Domini verba indicant. Et quamuis portæ ita fingantur angustæ; nihilominus postes ipsos, & quidquid ianuam vndique ornat ac decorat, eximij splendoris ac maiestatis considero; atque ex margarita conflatum, vt numero 21. constabit.

Soluitur prima.

Soluitur secunda.

TEXTVS.

Vers. 16. *Et ciuitas in quadro posita est; & longitudo eius tanta est, quanta & latitudo: & mensus est ciuitatem de arundine aurea per stadia duodecim millia: & longitudo & altitudo & latitudo eius æqualia sunt.*

COMMENTARIVS I.

De sensu grammatico.

VERBA illa, *Longitudo eius tanta est quanta & latitudo.*] Videntur primo aspectu præcedentium verborum repetitionem agere, perinde nãque est, ciuitatem aliquam in quadrum esse dispositam, atque longitudinem eius tantam esse, quanta est latitudo. Verùm esto sit repetitio; illa tamen maioris declarationis ergò vsurpabitur, vt sæpè aliàs, si tamen originalia verba attendãtur; nulla hic videtur esse repetitio: vbi enim nos legimus *in quadro*, Græcè habetur, *tetragonos*, id est quadrãgulus. potest autem congruere, vt quadrangulus rectangulus sit, nec tamen perfecti quadri figuram habeat. Ideòque addidit Ioannes non solum esse rectangulum, sed perfectum etiam quadrum.

Iam,

Perfectũ caelestis urbis quadrum & quatuor muri latera ex Ezechiele [illegible] desumpta [illegible].

Iam, quod attinet ad perfectum hoc ciuitatis A quadrum, & ad quatuor muri latera, quatuor item mundi partes respicientia (scilicet Aquilonem, Meridiem, Ortum, & Occasum) totum hoc exsumptũ est ex ciuitate illa, quæ Ezechieli fuit ostensa c. 46. 16. Cæterùm inter illam Ezechielis & hanc Apocalypseos vrbes duo intersunt discrimina. Primum est, Quia Apocalypseos ciuitas suburbia non habet: bene tamen ciuitas Ezechielis: suburbiis enim est vndique cincta: quorum latitudo continet calamos ducentos quinquaginta, id est, (iuxta meam computationem) stadia duo cum dimidio. Alterum discrimen est, quia longitudo siue latitudo (eadem B enim mensura est) Ezechielis vrbis calamos continet quatuor millia & quingentos. Quòd si suburbiorum mensuram adnectamus: sunt omnes calami quinquies mille, qui stadia quinquaginta exæquant. At Ioannis ciuitas patet in longitudinem stadia duodecim millia: qui numerus ad quinquaginta se habet, vt 240. ad 1, atque adeò quadrata Apocalypseos vrbis area se habet ad Ezechielis aream, sicut 57600. ad 1.

Quid dicendũ sit de longitudine, quã Ioannes cælesti vrbi & singulis ipsius muri lateribus adscribit?

Dicet tamen aliquis, necessarium non esse, vt Ioannem singulis muri lateribus duodecim stadiorum millia præscripsisse credamus. Satis namque C est, omnium pariter muri laterum calamos esse duodecim mille, ita vt lateribus singulis ter mille calami obtingant. Sic enim Ezechielis 48. 35. dicitur, *Per circuitum octodecim millia*, priùs autem fuerat dictum, singula muri latera calamis quatuor millibus & quingentis constare. Respondeo, Ioannem cùm duodecim stadiorum millia vrbi attribuit, de muri ambitu non agere, sed de longitudine, siue latitudine vrbis. Nam antecedentia verba, hæc sunt, *Longitudo eius tanta est, quanta latitudo.* mox adiungit; *& mensus est ciuitatem per stadia duodecim millia:* D loquitur ergo de ciuitatis ipsius longitudine. Accedit, quòd metiri ciuitatem, propriè est eius longitudinem ab vna vrbis porta ad alteram è regione oppositam dimetiri. atqui in quadrata omnino vrbe idem prorsus est, si cuiusque lateris longitudinem metiaris. Præterquàm quòd vbi in memoriam reuocemus, Babylonis antiquæ (cuius nomen, Romæ ethnicæ antiquæ applicatum est) quadrum stadiis mille ducentis constare, vt veteres historiographi prodiderunt; facilè hinc cernitur, cùm stadia duodecim millia cælesti tribuuntur ciuitati, perinde esse atque cælestis Hierosolymæ murum centies longiorem muro Babylonis efficere; ac E proinde singulis muri lateribus duodecim stadiorũ millia designari; sicuti vnicuique lateri Babylonis stadia centum viginti ab historicis assignantur. Deinde, si murum centies grandiorem asseramus; consequenter area decies millies maior erit. Ex quo infertur, si Ioannis ciuitas comparetur cum alia, cuius quadrum vno milliari siue stadiis octo constet (quam mensuram Hispalis nobilissima Hispaniæ vrbs non excedit) cælestem Ierosolymam, quam Ioannes describit, se habere ad eam vrbem, sicut 2250000. ad 1. Etenim duodecim millia ad 8. se ha- F bent sicut 1500. ad 1. Quare si latus millies quingenties maius est; sequitur aream ipsam 2250000. vicibus esse maiorem. Nec spatium duodecim millium stadiorum minus est, quàm quod inter Hispalim & Neapolim intercedit. Vnde ciuitas, quæ hic fingitur, est quadrum quoddam, cuius latus longitudine adæquet interuallum illud, quo Hispalis à Neapoli distat; præter illud interuallum, quo Scripturæ calamus sex Romanos pedes excedit; de quo dicemus in opusculo de mensuris sacris.

Cælestis ciuitatis Ioanni visa quadrũ quàm latè pateat.

Quomodo hic intelligendũ, quod de vrbis æqualitate in longitudine, altitudine & latitudine dicitur.

Longitudo & altitudo eius & latitudo æqualia sunt.] Nonnulli existimant, ad horum verborum veritatem necesse esse, vti turriũ altitudo concipiatur esse tanta, quanta ciuitatis longitudo. Sed quid magis absonum in vrbe adeò capaci? Porrò quanta crassitudo huiusmodi turribus opus esset, vt altitudini duodecim millium stadiorum responderet? Ad huiusmodi quidem turres: quamuis mediocris ipsarum numerus esset, vix tota ciuitatis area satis erat. Deinde, si textum ipsum attentè inspiciamus; facili negotio constabit, grammaticum sensum longè alium esse. Primò, quia ciuitatis altitudo non sonat id, quod turris aliqua extollitur. B Secundò, quia iam dictum antea fuerat, *Longitudo ciuitatis tanta est, quanta & latitudo*; vbi nulla altitudinis mentio facta est. Cùm igitur phrasis mutetur, quandò de altitudine agitur; nec dicatur, *altitudo tanta est, quanta & longitudo & latitudo*: sequitur inde hunc sensum ab ipso textu non intendi.

Proposita quæstio elucidatur.

Præterea non videtur hîc esse sermo de altitudine montis, vbi ciuitas sita erat. Quamobrem existimo, hisce in verbis non adæquari altitudinem cum latitudine aut longitudine: sed illud duntaxat asseri, altitudinem scilicet esse totam æquabilem, sicuti & C longitudo & latitudo erat. Itaque vox illa *æqualia* (Græcè ἴσα) idem est atque *æquabilia*: nec altitudo cũ latitudine comparatur; sed quælibet ex his mensuris in se ipsa considerata asseritur esse recta atque æquabilis. Quod perinde est ac si dicatur longitudo ciuitatis non esse maior vno ex latere, quàm ex alio, sed ex vtroque latere æqualis: idémque asseueratur de æquabili vndique latitudine. Muros item indicatur non solùm eiusdem esse in omnibus lateribus mensuræ (id est centum quadraginta quatuor cubitorum) sed etiam in eodemmet libramento. Longè D aliter, quàm in omnibus ferè terrarum vrbibus; quibus quia pauimentum æquabile vndique non est, magnam necesse est in muris ipsis inæqualitatẽ esse; & interdum mœnia nimiùm sublimia exurgere, interdum ob inæqualis pauimenti rationem nimiùm demitti: quantumuis muri dimensio eadem sit v.g. quinquaginta cubitorum.

Æqualitas in vrbis mensuris qualis fuerit.

At verò in vrbe, quam Ioannes vidit, quantumuis immensæ magnitudinis fuerit, pauimentum & murorum fundamenta æqualia prorsus erant, & ad libellam ac ad perpendiculum ita exacta; vt cùm murus omni ex parte altitudinem centum quadraginta quatuor cubitorum habuerit, ipsius muri corona E æquabilis vndique perstiterit. Cæterùm non id à nobis ita est accipiendum, quasi hæc tanta æquabilitas turres suis interuallis dispositas detrahat: sine quibus longissimus murus pulchritudinem in se habere non potest: & Isaiæ 54. 12. de propugnaculis mentio fit. Sed æquabilitas hæc in eo consistit, quòd eadem proportionis & perpendiculi ratio seruetur: ita vt & ipsa muri species sit vndique ad amussim æqualis: & in turrium etiam altitudine par semper proportio sit, quæ ad ædificij pulchritudinem apprimè decet. Dici etiam fortasse potest, li- F cèt in hoc versu altitudo cum longitudine & latitudine comparetur; voce tamen illa *æqualia*, non hîc æqualitatem in ipsis mensuris, sed æquabilitatem & congruentem proportionem denotari: quod tamen in idem recidit.

***

COMMENTARIVS II.

De ſenſu myſtico.

Quadrata figura quàm ſit ad ædificij rationē perfecta.

QVamuis figura rotunda perfectior eſſe quadratâ dicatur;tamen quod ad ædificium ſpectat,quadratam aream aptiorem eſſe conſtat:namque & commodior,& fortior ſitus & pulchrior eſt: atque hæ ſunt tres optimi ædificij proprietates. Quare perfecta architectura,niſi in quadrato ſolo, non eſt.Quamobrem,cùm Spiritus ſanctus vellet in hoc ædificio perfectionem æternæ ſanctorum beatitudinis figurare;iure optimo quadratum elegit ſitum.Quin & hac ratione admirabilis proportio & partium conuenientia in myſtico ædificio ſignificatur;nam quadrata ſtructura pluribus atque exactiorib. proportionibus inter ſe aptè reſpondentibus componitur abſque eo quòd vlla pars ſitus amittenda ſit.

Quid per quatuor quadrati ædificij latera adūbretur.

Deinde in quatuor quadrati ædificij lateribus congruenter adumbrantur principales quatuor diuinæ prouidentiæ perfectiones , quæ in admirando Dei opere æqualiter extant atque eminent.Illæ autem ſunt Virtus,Sapientia,Æquitas & Beneficētia. Ad hæc;in quadrato ædificio ipſamet proportio & partium inter ſeſe reſpectus habet neſcio quid oppoſitionis , ob quam ædificiū ipſum & architectura plus eminet , & longè lateque conſpicitur. Dicā clariùs.paries vnus è regione alterius omnino conſurgit;& quatuor anguli ſunt,vbi paries alter in alterum videtur impingere,cùmque perrūpere velle; atque hoc ipſo pulchrius & ſolidius redditur ædificium Idem ferè ſuo modo accidit in ea oppoſitione,quam inter ſe videntur habere ſumma virtus & ſumma æquitas , necnon ſumma beneficentia & ſumma ſapientia atque maieſtas:de quarum admirabili inter ſeſe concordia & ſocietate diximus c.1. not.5.vbi de ſeptem ſpiritibus.

Singula quadrata vrbis latera ad ſingulas mundi partes ſpectātia quid ſignificent.

Harum quatuor perfectionum æqualitas in maximo illo Dei opere figuratur per quadrū perfectū; cuius longitudo tanta eſt,quanta & latitudo.Quod verò ex quatuor lateribus vnum Orientem reſpiciat , Occidentem aliud, aliud Septentrionem , & aliud Meridiem , fortaſſe denotat, cælum non minùs Occidentalibus,quàm Orientalibus patere,nec plus Septentrionalibus,quam Meridionalibus.

Cur in cælesti hac vrbe ſuburbia nō ſint?

Iam,quòd in ciuitate ſuburbia non ſint,nos docet in æterna beatitudine non eſſe catechumenos, nec alios homines,qui defenſione ac ſecuritate per muros figuratā non fruantur.Omnes enim perfecti sūt ciues,omnes cumulata pace & immunitate potiuntur. Quin etiam ſuburbia impedimento plerumque eſſe ſolent,ne planè atque integrè emineat murorum ac turrium pulchritudo & ſtructura: id quod cæleſtem ciuitatem dedecebat.

Ingēs ciuitatis magnitudo quid innuat.

Immenſa ciuitatis magnitudo nos reddit ſecuros , fore vt nulli merenti deſit in illa domicilium: quia *in domo Patris mei* (ait Chriſtus) *manſiones multæ ſunt.* ſignificat inſuper glorioſiſſimam Chriſto Domino & Apoſtolis futuram ingentem illam ciuitatis magnitudinem : vbi cùm innumerabilis ſit ciuium multitudo;cuncti tamen ditiſſimi,ſapientiſſimi,ac feliciſſimi erunt. Certè in ſumma ciuitatis magnitudine potuit facilè Ioannes cognoſcere,plurimam hominum multitudinem eò demum euehendam.Cùm enim tantam,tamque immenſam fabricet vrbem,qui futurorum ciuium nomen probè nouit;id argumento eſt , maximam fore ſaluando-

A rum hominum multitudinem.

Ex prædicta tanta vrbis magnitudine quid inferatur.

Tanta hæc vrbis magnitudo ſi attentè expendatur ; duæ præciduntur ſuſpiciones , quæ nonnullos ſollicitarunt.Prima eſt,mundum paucos admodum annos duraturum.Altera,exiguum valdè ſaluandorum fore numerum. Ego quidem in neutra harum rerum nouam velim inducere doctrinam,ſed meam interpretationem ad receptum ſapientium ac prudentium ſenſum conformare;atque id ex ipſius cōtextus coniecturis eruere Si ad vrbem tantæ magnitudinis incolendam opus eſſe videtur maior ciuiū B multitudo , quam quæ occupare poſſit vicies centena millia vrbium Hiſpalim magnitudine adæquātium : quînam hoc ſtare poteſt cum perexiguo illo prædeſtinatorum numero,& cum mundi duratione adeò breui defectura;vt nonnulli opinantur?

Difficultati ex dictis prouenienti occurritur.

Verùm dicet aliquis;hac ratione plus æquo probari ; licèt enim quotannis plures ſaluarentur homines , quàm qui opus eſſent ad viginti vrbes Hiſpalis inſtar incolendas : adhuc ad vicies centena millia,opus eſſet annis centies mille. Reſpondetur C puerorum,qui ſaluantur numerum eſſe penè innumerabilem etiam inter Hæreticos & Schiſmaticos. Quod vero attinet ad homines iam adultos,viri aliquot valdè pij ac ſpirituales affirmant , multò eſſe plures,qui ſaluantur,quàm aliqui exiſtimant. Qui enim ſuum pro nobis ſanguinem effudit,maximam adhibet diligentiam,ne animæ , quas ipſe tanto redemit pretio,in æternam perniciem ruant. His accedit,quòd maxima hæc ciuitas non conſideratur ſolùm,vt Sanctorum domicilium ; ſed etiam quaſi ipſorum prædia,horti ac viridaria ſint : quæ omnia ingenti illo murorum ambitu coërceantur , vt ab D hoſtium incurſionibus ſecura & pacata ſint.Et quāuis ignoremus omnino,quot ſæcula ſit mundus duraturus : nouimus tamen inanem fuiſſe eorum timorem , qui orbem citò interiturum metuebant. Aliquis etiam dictis poſſet adiungere . deſcriptam huius vrbis magnitudinem non accommodari ſolùm prædeſtinatis hominibus,ſed etiam Angelorū numero;qui cōparatione hominum perinde ſunt, quaſi oues nonaginta nouem reſpectu illius , quæ aberrauerat. Hoc tamen meo iudicio non eſt ad rem ; nam maximus Angelorum numerus non eſt pars magnitudinis Romanæ Eccleſiæ,de qua in hoc E cap. agitur,vt in eius prologo diſputatum eſt.

Quid in murorū & ædificiorū æquabilitate figuretur.

Demum murorum & ædificiorum æquabilitas Beatorum denotat concordiam & ſocietatem : in ea autem , maxima familiaritas & admirabilis proportio deſignatur. vbi enim ædificij deſideratur æquabilitas,aut ſi vna ex parte laxius , quàm ex alia ſit:cùm lineæ ac ſuperficies non ſint parallelæ , videtur inter ipſas ſocietas & familiaritas non eſſe: quandoquidem altera ab altera deſciſcit ac deuiat. Itaque vniuerſalis conuenientia & concordia in ipſius ædificij æquabilitate mirificè adumbratur.

F

TEXTVS.

Verſ. 17. *Et menſus eſt murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum menſurâ hominis,quæ eſt Angeli.*

COMMENTARIVS.

QVemadmodum portarum ſymbolum adumbrat eorum gloriam,qui veluti portæ fuerunt, quibus Gentiles in Eccleſiam reciperentur ; & funda-

A fundamentorum symbolum denotat gloriam illorum, qui Ecclesiæ fundatores siue fundamenta fuerunt: sic etiam muri symbolum referendũ omnino est ad eorum gloriam & splendorem. qui se Ecclesiæ propugnationi veluti muros præstiterunt. Verùm considerari oportet numerum centũ quadraginta quatuor cubitorum; cui nõ quælibet fortassis explicatio bene aptatur. Alij muri significationem extendunt ad Prophetas omnes & concionatores. Alij ad eos, qui suis precibus pro muro Ecclesiæ fuerunt. Alij ad Martyres. Alij ad Doctores. Alij ad Ecclesiæ Prælatos & superiores. Alij ad Spiritus sancti dona, siue ad virtutes ac bona opera. Alij ad fidem. Alij ad Angelorum custodiam. Alij denique ad sacram Scripturam. Ego tamen mihi persuadeo, in hoc muri symbolo Christianos sacerdotes potissimùm figurari; nam sacrificium Missæ offerentes, ipsius sacrificij virtutem & patrocinium impugnationi dæmonum opposuerunt. Quæ explicatio mirificè consentit cum beati Gregorij dictis; qui asserit, Christum esse verum murum: nec non cum Ruperti sententia asserentis Eucharistiam esse murum Ecclesiæ. Ipse igitur, ratione sacrificij Eucharistiæ, applico huiusmodi muri symbolum Sacerdotibus Christianis, atque hoc mihi persuadeo ex numero centum quadraginta quatuor cubitorum, vt statim explicabo.

Quonam in muris sine omnibus admirentur.

Variæ aliorũ expositiones.

Auctoris expositio de sacerdotibus.

Nonnulli contemplantur, numerum centesimum quadragesimum quartum esse illum, qui ex duodenario numero duodecies replicato consurgit; & huiusmodi numerum duodenarium in portis, in muro, in fundamentis, in ciuitatis longitudine (quæ duodecim stadiorum millibus constat) reperiri: atque hoc numero propterea diuinæ huius fabricæ architectum fuisse delectatum, vt Apostolos decoraret; qui post Christum Dominũ sunt cælestis huius ciuitatis fundatores. Mihi tamen in centum quadraginta quatuor cubitorum numero congruentius videtur, vt considerentur quatuor & viginti calami; quorum singuli senos habent in longitudinem cubitos; vt in tractatu de mensuris sacris probabimus. Cùm autem quilibet calamus vnius humanæ staturæ longitudinem cõtineat, cuius sexta pars cubitus in sacris Literis vocatur: rectè consonat, vti Sacerdotibus muri symbolum tribuatur. Nam in Apocalypsi Christiani figurantur Sacerdotes sub quatuor & viginti seniorum specie per allusionem ad viginti quatuor principes familiarum ex Aarone genus ducentium. Vt ergo significaretur proprium Sacerdotum esse munus, vti se Ecclesiæ murum præstarent: ideo congruenter muro tribuuntur viginti quatuor humanæ staturæ dimensiones, quasi sacerdotes omnes coniuncti inter se sint ad offerendum Eucharistiæ sacrificium, & ad Ecclesiam ea ratione communiendam.

Numerus 144. cubitorum, quibus murorum altitudo constabat, quid mysticè significet.

Existimabit aliquis, in hac muri altitudine (sicuti in ciuitatis etiam magnitudine) habitum fuisse respectum ad antiquæ Babylonis muros. Ceterùm non rectè consentit cum hac allusione ipse cubitorum numerus. Nam antiqui scriptores (nisi fortè hyperbolicè loquantur) ducentos cubitos in altitudinem Babylonico muro adscribunt.

Mensura hominis, quæ est Angeli.] Id est, hi centũ quadraginta quatuor cubiti dimensi sunt humanâ mensurâ, quam Angelus manu habebat. Ex quo elicitur primò, calamum illum, quo Angelus hoc ædificium metiebatur, fuisse iustam humanæ staturæ mensuram. Quin etiam manifesta allusio ad Ezechielis calamum cap. 40. 5. argumento est, hunc calamum in sex cubitos fuisse distinctum; atque adeò cubitum in Scripturæ phrasi non ita accipiendum fore, sicuti plerique existimãt pro quarta staturæ humanæ parte; sed pro sexta; vt latiùs in opusculo de sacris mensuris. Secundò ex allusione ad Ezechielis calamum deducitur, quæ in hoc loco humana mensura, esse mensuram antiquam: quæ fortassis est aut Adami aut Noëi, quæ dupla est in potentia solida ad vulgarem mensuram posteà vsitatam; vt in eo opusculo fusè disputabitur. Quòd B verò in præsenti instituatur sermo de maxima humanæ staturæ mensura (vt sapienter notauit Genebrardus Psal. 77. 30.) ex eo constat, quòd Ezechiel cap. 40. 5. mensuram calami ait esse *sex cubitorum & palmo*; id est, sex palmi cubitorum, siue cubitorum sex maiorum ex iis, quorum singuli ad vulgares cubitos posteriores se habent, sicut 5. ad 4. quia *cubitus verissimus habebat cubitum & palmum*, vt docet idem Ezechiel cap. 43. 13.

Quid significer, Mensura hominis, quæ est angeli.

Hanc mensuram arundineam sex cubitis constare.

De maxima humana statura mensura hic esse sermonem.

Tertiò, cùm in sacris Literis appelletur mensura hominis, & mensura virilis, & mensura prima, vetus illa mensura, quæ secundùm Adami aut Noëi staturam efficta erat: ideo sacrum hoc ædificium C verissimâ illâ Adami siue Noëi mensura dimetitur Angelus; vt significetur, Angelũ ipsum huius ædificij mensorem (qui, vt vidimus, beatum Paulum figurat) illud Christi mensura dimetiri: cuius mensuræ meminit ipse Paulus ad Ephesios 4. nu. 7. & 13. quia Christus est mysticus Adamus atque Noëus. Iam, quòd Christi dimensione hoc ædificium mensuretur; denotat, ipsius fabricæ magnitudinem ex magnitudine meritorum Christi, & ex conuenientia & proportione cum ipsius gloria fuisse perceptam.

Quod sit mysterium humanæ mensuræ qua Angelus ædificiũ dimetitur.

Aliqui ex his verbis, *mensura hominis, quæ est An-* D *geli*, colligere volunt, eadem in cælo dimensione homines & Angelos commensurari. Verùm si hic Angelus Paulum, vt iam dixi, repræsentat; non benè infertur, hoc in loco sermonem haberi de ea mensura, qua cælestis Hierarchiæ Angeli mensurantur. Præsertim, quia nomen Angeli præfixum hic habet articulum; vt certius sit non hic de alio Angelo esse sermonem quàm de illo, qui Ioanni cælestem Hierosolymam demonstrabat; qui, vt suo loco probatum est, refert B. Paulum.

E

TEXTVS.

Vers. 18. pars 1. *Et erat structura muri eius ex lapide Iaspide.*

COMMENTARIVS.

DEsumptum est hoc ex Isaia cap. 54. 12. *Ponam Iaspidem propugnacula tua.* Quòd si Iaspis (vt in primo ciuitatis fundamento, quod iaspideum est, videbimus) symbolicè Dei omnipotentiam adumbrat: hæc ipsa diuina omnipotentia cælestem F vrbem tutam ac securam reddit omnino. Neque obstat, quod superiùs diximus, scilicet murum applicari sacerdotibus, qui suis sacrificiis quasi muris tutissimis Ecclesiam protegunt ac tuentur. Hoc, inquam, non obstat; quia sacerdotibus tribuitur muri symbolum, vtpote qui à Deo impetrarunt, vt catholicam Ecclesiam sua omnipotentia ab hostili dæmonum incursione defenderet. Deinde significationi omnipotentiæ illud accedit, quòd Iaspis verus ac germanus (qui est gemma) olim ab antiquis pro amuleto ac tutela aduersus dæmones habitus sit; de quo in primi funda-

Allusio in muro iaspideo, ad Isaiæ locum.

Quid muri Iaspis significet.

fundamenti explicatione. Quapropter, vt significetur (A) cælestis ciuitas à dæmonum oppugnationibus esse omnino secura; eleganter ipsius murus ex Iaspide gemma constructus fingitur: quæ gemma credita olim est eam peculiarem habere proprietatem, vt dæmones procul amandet. Atque idem ferè significatur illis Isaiæ verbis cap. 60. 18. *Occupabit salus muros tuos.*

TEXTVS.

Vers. 18. pars 2. *Ipsa verò ciuitas aurum mundum, simile vitro mundo.* (B)

COMMENTARIVS.

Vtrũ cælestis ciuitas, præter externã murorum faciem, domibus etiam & ædificiis intus cõstaret. 1. sententiã negans.

QVidam existimabat in hac Apocalypseos descriptione, licet cælestis ciuitas murorum ambitum habeat, interiora tamen vrbis non ita esse concipienda, quasi aliqua inibi sint ædificia: sed veluti murus ipse solùm esset extructus ad terrestrem paradisum ambiendum. Hanc opinionem primùm fulciebat; quia textus ipse nihil de domibus aut ædificiis agit, sed solùm de muro, de portis, de interiori (C) arbusto. Deinde, quia domibus nihil opus est; nisi aut ad familiarum diuisionem, aut ad defensionem ab aëris intemperie, aut etiam vt ciues sibi ab aliis caueant, & suas custodiant fortunas; aut demum vt minùs verecundas actiones obtegant: quorum nihil in superna ciuitate locum habet. Pro cuius sententiæ confirmatione afferri possent verba illa, *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus.* quibus innuitur nullam esse distinctionem; sicut intra tentorium, siue tabernaculum non esse solet. (D)

Vera Auctoris sententia pro parte affirmatiua.

Verùm, meâ sententiâ, his verbis versus 18. validè hæc opinio refutatur. Nam verba illa, *ipsa verò ciuitas* (quæ agunt de interiori vrbe, prout ab externa murorum facie distinguitur) proculdubio accipiẽda sunt de interioribus ipsius ciuitatis ædificiis. Etenim si fundus aliquis siue hortus muro vndique ambiretur: postquàm de muro ipso actũ esset, & ad interiora transgrederetur sermo; non rectè diceretur, *ipsa verò ciuitas*. Nec enim aut hortus, aut prædium, siue ager appellari possunt ciuitas. Quod si propterea de medio tolluntur ædificia, quia illis opus non est: tollantur etiam oportet (E) muri, quorũ nulla vrget necessitas. Si ergo muri propter significationem congruentissimè finguntur; eadem ratione domus etiam cõsiderare debemus ad congruentem meritorũ Christi distinctionem significandam: iuxta illud Christi dictũ Ioannis 14. 2. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Domorum item pulchritudo atque distinctio apprimè conducit ad ipsius vrbis decus & ornamentũ.

Contraria sententia fundamenta euertuntur.

Ad hęc, ædes ipsæ symbolicę æthereos ciues repræsentant: hæc namque ciuitas ex viuis & electis lapidibus fabricatur. Ad id verò, quod è contrario adducebatur, videlicet opus ibi non esse, vt alij (F) sibi ab aliorum iniuria cauerent, nec inuerecundas celarent actiones. Respondetur, hunc non esse harum domorum scopum: siquidem ex perspicuo & pellucenti auro vitri instar clarissimi figurantur, nec conferunt ad ciuium defensionem, & à cæli inclementia cautionem; sed ad pulchritudinem, voluptatem, proportionem, & ad significandam etiam meritorum distinctionem.

Quid significet aurũ perspicuum, ex quo interna ciuitas est fabricata.

Quamobrem, cùm verba hæc, *Ipsa verò ciuitas*, de interioris ciuitatis ædificiis agant; illud insuper addendum est, sapientissimè ædificia isthæc ex auro perspicuo fingi. Certè, quemadmodum dici solet, nihil vitro ad summam perfectionem deforе, si fragile non esset: ita etiam id vnum auro deesse videtur, vt scilicet pellucidum ac perspicuum sit. Quod si haberet aurum, proximè ad Chrysolithi perfectionem accederet. Chrysolithus autem (vt in septimo fundamento tractabitur) symbolum est mirificum perfectissimæ gloriæ, qua Christus redemptor noster perfruitur. Quapropter, vt sanctorum gloria figuretur tanquam perfectissima, & à Christi Domini gloria ducens originem, eique maximè similis: concinnè & eleganter finguntur ex auro pellucido & perspicuo omnia ciuitatis ædificia, quæ cælestem sanctorum gloriam significant. His accedit, quòd in domorum perspicuitate innuitur, supernorum ciuium singulos omnium pariter gloriâ potiri, ob mutuam omnium inter sese vnionem & concordiam, qua alij de æternâ aliorum felicitate summoperè lætantur.

TEXTVS.

Vers. 19. *Et fundamenta muri ciuitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum, Iaspis: secundum, Sapphirus: tertium, Chalcedonius: quartum, Smaragdus.*

20. *Quintum, Sardonyx: sextum, Sardius: septimum, Chrysolithus: octauum Beryllus: nonum, Topazius: decimum, Chrysoprasus: vndecimum, Hyacinthus: duodecimum, Amethystus.*

COMMENTARIVS.

Quo sensu dicãtur muri fundamenta omni lapide pretioso ornata.

OMNI *lapide pretioso ornata.*] Ribera sic exponit, quasi singula fundamenta sint gemmis duodecim ornata. Quia in gemmis (ait) significantur virtutes & dona: & quamuis gemmæ statim distribuantur Apostolis singulæ singulis, vt eæ singulis assignentur virtutes, quibus quisque maximè floruit: nihilominus vnumquodque fundamentum dicitur ornatum omnibus gemmis, quia ita singuli suis virtutibus floruere, vt reliquis non carerent. Sic Ribera, & similiter nonnulli philosophãtur in iis verbis numero 21. *Duodecim portæ duodecim margaritæ sunt per singulas*: existimãtes opus esse, vt in portis singulis duodecim inueniantur margaritæ. Hoc tamẽ contextui repugnare suo loco ostendemus.

Alterum expositio. Vera explanatio statuitur & probatur.

Nunc de fundamentorum gemmis. Et antequàm ad eorum mysterium accedamus; in ipsa visione imaginaria existimo non ita esse fundamenta consideranda, quasi singula gemmis aliis superadditis insignita sint. Nam fundamentum primum est iaspis, merus inquam Iaspis, absque vlla Sapphiri vel Smaragdi permistione. secundum, merus Sapphirus; & sic de reliquis. Nec quispiam id in dubium reuocaret, nisi nonnihil difficultatis afferrent verba illa, *Fundamenta muri ciuitatis omni lapide pretioso ornata.* quæ tamen nihil aliud significant, quàm ea esse pulchro ordine disposita. Verbum enim Græcum, *κοσμέω*, non significat solùm ornare; sed etiam ordinare, distribuere, atque componere. præsertim vbi ex ipsa dispositione decor & pulchritudo consurgit, vt in exercitu. Fundamenta ergo dicuntur omnia lapide pretioso ornata; quia visa sunt Ioanni gemmarũ sequentiũ ordine

ordine disposita admirabilem pulchritudinis speciem oculis obiicere. De qua construendi ratione, nemo videtur posse dubitare, qui grammaticum græci textus sensum attentè legerit, atque perceperit. Quinimò in latina versione id satis probatur ex sequentibus verbis, *Fundamentum primum, Iaspis; secundum, Sapphirus, &c.* Cùm enim fundamentorum singula ex singulis gemmis ingentibus constent: absonum est, alias insuper ei gemmas inserere. Rudem quidem & impolitum murum pulcherrimi Iaspidis varietate exornare interdum decet; vt videre est Romæ in sacellis nonnullis, quæ in Apostolorum Principis templo visuntur: at verò si totus paries gemmis pretiosissimis ac variis esset conuestitus, ineptum esset gemmas ipsas aliis insuper minoribus lapidibus adornare.

Mysterium gemmarum destruitur, quæ muris pro fundamentis supponuntur.

Quod ad mysterium attinet; iuxta eum sensum, quem ipse sequor, & suprà versu 14. exposui; non solùm superuacaneum est, sed etiam prorsus dissentaneum, singulas cuiusque fundamenti gemmas reliquis aliis gemmis ornari ac distingui. mysterium namque duodecim Apostolici symboli veritatum (quæ in his significantur fundamentis) potissimùm consistit in ipsarum veritatum duodecim distinctione. Atqui manifestum est, in quolibet ex fidei capitibus siue articulis reliquos omnes non comprehendi.

Impugnatur explicatio.

Porrò, si fundamentum quodlibet pretiosorum lapidum multitudine exornatum foret: quod textus ait, *Omni lapide pretioso ornata*, absolutè posset de omnibus gemmis intelligi; & non solùm de his duodecim, quæ statim enumerantur; quippe gemmarum species multò sunt plures; vt videre est apud Plinium lib. 37. & omnes ad peculiarium virtutum symbola possunt aptari. Sed cùm in nostra expositione non alius sit ornatus, quàm apta & idonea duodecim fundamentorum dispositio: necesse est verba illa, *Omni lapide pretioso*, ad duodecim gemmas coarctari. Itaque grammaticus hic est sensus; *omni lapide pretioso ornata*, id est, iis omnibus collucentia gemmis, quæ mox subiiciuntur; nempe Iaspide, Sapphiro, Chalcedonio & reliquis. Opinabitur fortasse aliquis, non sine peculiari mysterio in Scriptura significari hos duodecim pretiosos lapides esse vniuersas orbis gemmas, ceteris quodammodo gemmarum nomine denegato. Sicuti Apocalyp. 7. omnes numerantur tribus, vnâ tribu Dan exceptâ, ad mysterij alicuius significationem. Verùm huiusmodi subtilitate opus non est: nam (vt interim de aliis taceam) Achatem Scriptura inter Rationalis gemmas annumerat: quæ tamen gemma inter has duodecim non reperitur. Quamobrem, licet ob peculiare mysterium hi lapides duodecim ad ciuitatis fundamenta, relictis aliis, vsurpantur (quantumuis Opalus & Achates inter gemmas pretiosissimas fuerint reputatæ): nihil tamen opus est fingere, reliquas ab Scriptura in gemmarum numero non reponi.

Vtrùm omnes sacrarũ literarum gemmæ ad has duodecim redigantur.

Quæ sint in earum gemmarum applicatione cõsideranda.

Superest nunc attentè considerare admirabilem Spiritus sancti sapientiam in duodecim horum lapidum electione ad totidem Apostolici Symboli veritates adumbrandas. Oportet ergo imprimis expendere, quæ sit perfecta symboli huius Apostolici diuisio; deinde qui lapis in Scriptura vocetur Iaspis; qui Sapphirus; qui Chalcedonius; idemque de ceteris dictum esto: postea diligenter obseruare, quàm aptè atque concinnè singuli componantur lapides cum articulis singulis, ad quos per ordinem spectant; de quo in sequentibus notationibus, maioris distinctionis ergo, seorsum agemus. Sed ante eas notationes velim, vt lector consideret ea, quæ ad omnes communiter gemmas duodecim attinent. Atque in primis memoriam refricet oportet notationis 14. proœmialis de summa libri huius perfectione symbolica. vbi expendimus, iure optimo à sapientibus viris coli ac suspici debere mysterium pariter & concinnitatem, quæ Deus in rebus creatis sub oculorum aspectum cadentibus copulauit. Quis verò dubitet, multò maius ac sublimius inesse mysterium in rebus corporeis maiori perfectione constantibus? Atque ex naturali perfectione, quæ corporeis sensibus percipi possit, nemo nescit, gemmarum pretiosissimarum perfectionem ceteris longo interuallo anteire. In his enim gemmis cælum pariter ac terra suas opes ostentare videntur; suam vim, potentiam ac virtutem in rem ita exiguam congerere; vt vnitæ simul tot naturæ dotes, & in re ita parua conglobatæ suam perfectionem clariùs ostendant.

Quanta sit huius gemmarum symboli concinnitas & elegantia.

His igitur inferioris mundi stellis (quæ cum cælestibus ipsis syderibus de perfectione certare videntur) voluit summus præpotensque Deus in mediis mortalis huius vitæ tenebris lucem nobis impertiri; vt animaduerteremus, quantò excellentiùs ipsius eminet prouidentia in eo repræsentando mysterio, quo animos immortales pascit, quàm in naturali vtilitate & emolumento, quo mortalia corpora fouet ac tuetur. Si enim curiosiùs perscrutari velimus, quænam commoda atque vtilitates hominum naturæ ac vitæ afferant gemmæ; vix, quod ad rerum ipsarum naturam spectat, insigne aliquod emolumentum comperiemus. Tantum indicium aliquod ac vestigium cælestis & æternæ sapientiæ deprehendimus, nec non certam quandam promissionum spem in earum rerum effectibus, qui tandem lubrici & incerti, aut saltem non omnino perfecti inueniuntur. Quinimò exiguum ipsum gemmarum corpusculum, & quantitatis paruitas nos quodammodo admonent, ad nullam ferè aliam rem illas à summo rerum opifice procreatas, quàm vt vestigia quædam ac symbola præstantiorum & excellentiorum rerum sint. Nam ad huiusmodi vsum & vtilitatem quælibet quantitas, licet exigua, satis est. Et quidem si huiusmodi gemmæ ideo potissimùm fuissent à Deo conditæ, vt natiuis suis proprietatibus nobis inseruirent, & vsui atque vtilitati forent: ad id certè non videbantur nobis denegandæ prægrandes saxorum instar gemmæ, atque adeò earum fodinæ, vnde ingentes lapides pretiosos ad integras erigendas columnas & ædificia fabricanda effoderemus. Cùm ergo nobis solùm exhibeatur quoddam veluti indicium, vel desiderium potiùs admirabilis cuiusdam perfectionis; argumento est, diuinæ prouidentiæ scopum non eum esse, vt in infimarum rerum naturis carissima pignora ac perfectissima haberemus; neque id nobis valde expediebat: ne terrenarum rerum lenocinio ac titillatione nimium illiceremur. Solùm igitur in gemmarum natura nobis videtur concedi, ac relinqui quoddam cælestium rerum ac diuinarum vestigium; vt nobis pro quibusdam characteribus ac lineamentis sit, quibus excitemur, & quodammodo trahamur ad ea in rebus æternis ac diuinis perquirenda, quæ figuræ ipsi ac symbolo desunt. Et sanè ex naturalibus dotibus ac proprietatibus non aliæ videntur in his gemmis duodecim reperiri, quàm quæ ad mysterium in ipsis figuratum possint conducere.

Pretiosas gemmas ad symbolicam potiùs vtilitatem, quàm ad naturalem videri procreatas.

Ideóque

Ideóque in harum gemmarum nonnullis parum satis natiuæ virtutis inest: hæc enim sufficiebat ad vulgaris opinionis fundamentum, in qua potest cógruenter mysterij significatio niti. Nam in symbolis plerunque communis opinio nihilominùs, quàm veritas ipsa deseruit.

Quàm hic rationi consonum, vt verum pretiosarum symbola rebus itē pretiosis significandis aptentur.

Deinde ante ipsam gemmarum applicationem, illud etiam consideremus oportet; quàm sit rationi consentaneum, vt symbolica gemmarum pretiosissimarum significatio veritates item ingentis pretij, splendoris ac firmitudinis respiceret. Namque vt nobiliores comparationes sunt, quæ ex rebus illustribus atque conspicuis sumuntur: ita etiam huiusmodi res sunt dignæ, quæ in nobilissimarum veritatum symbola impendantur. quod cùm ita sit; facilè certi potest, ad perfectissimas Apostolici symboli veritates nulla alia aptiora quàm gemmarum collucentium symbola vsurpari valere. Quam enim aliam in rem præstantiorem aut excellentiorem potuit hæc gemmarum nobilitas conferri? aut quæ aliæ veritates maioris pretij ac splendoris possunt reperiri?

Illud nunc expediens est, atque adeò necessarium, vt quælibet gemma cum suæ fidei articulo adeò consonet, nulla vt alia ad eandem veritatem videatur ita rectè applicari potuisse. Qua in re ad sequentes notationes me refero. Id autem maximè mihi est in votis, vt ex his notationibus constet, nullius ingenij acumine potuisse tantam in harum gemmarum ordine ac dispositione proportionem reperiri, nisi Spiritus sancti mente collimatâ. quòd si satis mihi esse putarem eiusmodi applicationem, quam assignant aliqui in Apostolorum virtutibus per has gemmas vtcumque significandis (adeò parum de iusta proportione soliciti; vt qua ratione hæc gemma huic Apostolo tribuitur, eâdem facilè posset cuiuis alij Apostolo accommodari;) certè parum firmiter probassem, proprium ac germanum lapidum duodecim sensum me attigisse. Sed magna satis probatio videtur deduci ex eo, quòd (Apostolici symboli, nec non gemmarum duodecim ordinem sectando) tanta inueniatur in articulorum singulis proportio; vt nec gemma alia illi articulo, nec alius illi gemmæ articulus ita congruenter aptari potuerit.

Cur fidei veritates in vnum velut corpus coacta, symbolū appellentur?

Præterea receptum apud omnes est, has fidei veritates in vnum coactas semper ab Ecclesia *symbolum* fuisse dictas. Atque inter alias huius nominis rationes, illa probabilior apparet; quòd scilicet hoc sit veluti quoddam veræ fidei signum ac nota, qua Catholici ac fideles ab infidelibus & hæreticis discernantur. Quam enim Latini *notam* vocant, Græci *symbolum*, Hispani *señal* appellant. Huic igitur symbolo respondent duodecim Apocalypseos gemmæ; quæ symbola item nuncupantur, quia sunt hieroglyphica quædam mysterij plena. Ac de annulis tradit Plinius lib. 33. cap. 1. eos tunc symbola vocari solitos. Ratio verò est, quia antiqua obsignandi consuetudo fuit, vt in gemma annulo inserta aliquod eiusmodi symbolum siue hieroglyphicum imprimeretur; (annuli verò ipsi iuxta receptissimum priscorum morem sigillorum vicem gerebant.) ex quo etiam colligitur, symbolicam significationem gemmis veluti annexam semper fuisse. Nam & gemmarum nomen à Latinis vsitatum satis indicat, præcipuum ipsarum vsum in annulis fuisse; vt humaniorum literarum studiosi probè norunt.

Annulos olim pro sigillis frequētissimè vsurpari solitos fuisse.

Apparet ergo, nullum ferè alium reperiri quondam gemmarum vsum, quàm vt ad symbolorum consuetudinem vsurparentur: ac Spiritum sanctum nobis ostendere voluisse, gemmas ipsas absque vlla impressa figura pro symbolis aptissimè accipi posse; eò quòd eo animo creatæ sint à Deo, vt fidei symbolo egregiè deseruirent. Quare neque potuerunt præstantiori vsui designari; neque aptior potuit desiderari proportio. Quadrat enim vnicuique articulo sua gemma; sicut annulus digiti, cui inseritur, articulo. Ac denique symbolum Apostolorum est multis de causis omnium symbolorum præstantissimum. Gemmæ verò, quæ huic symbolo deseruiunt, sunt è nobilissimis, quæ excogitari potuerunt, symbolis: cùm inter sacra atque diuina symbola, veluti nobilissima connumerari possint, vtpote elegantia atque sapientiæ splendore referta. Illud insuper obseruandum est, duodenarium gemmarum respondere totidem illis gemmis, quæ in Rationali erant insertæ. Cur verò ex illis non omnes hîc assumantur, cúrve ordo varietur, inferiùs disputabitur.

Platonē huic gemmarum & mysteriorum duodenario nonnihil (præter suam tamen opinionem) adspirasse in Phædone.

Præter hæc, lectorem obsecro, vti legat Platonem in Phædone prope finem, in ea fabula, quam refert Socrates: vbi aliud agens, obiter deseruiit fabulosâ illâ narratione huic Apocalypseos tractationi. Agit enim ibi de duodecim pulcherrimis coloribus superioris terræ: & quòd lapilli, qui apud nos in pretio sunt, vt Sardius, Iaspis, Smaragdus, sunt particulæ quædam montium ac lapidum terræ superioris. Hæc ille. & duodenarius ille gemmarum superioris terræ, de quo agit, videtur ex eo profectus, quòd Plato nonnihil lectione aut auditione acceperit de duodecim Rationalis gemmis: nec non de communi Hebræorum assertione, qui in Rationali cælos figurari putabant.

Cur Magi reges Christo recēs nato non gemmas etiam inter alia munera obtulere. Mysticè.

His addo dubitatiunculam quandam & eius solutionem. Difficultas igitur est in eo, quod Matthæus cap. 2. 11. scribit de Regum Magorum oblatione: ait enim, *Obtulerunt ei munera, aurum, thus & myrrham.* Hi, si Reges erant, & Christo recèns nato afferre voluerunt ex iis quæ in eorum regione erant pretiosissima: cur non etiam gemmas obtulere, quibus nihil pretiosius, neque portatu facilius afferre poterant? Adde, quòd hic Gentilitatis aduentus ad Christum puerum adorandum videtur fuisse figuratus in aduentu Reginæ Saba ad Salomonem: de qua 3. Reg. 10. 2. *Ingressa est Ierusalem cum comitatu & diuitiis & camelis portantibus aromata & aurum infinitum nimis & gemmas pretiosas.* Respondetur, in Regina Saba symbolicè adumbratum fuisse, quidquid Gentilitas Christo obtulit postquàm instructa fuerat atque imbuta mysteriis fidei, & Christi ipsius gratiam receperat. At, Magi Reges suis muneribus præsignificârunt, quod potuit offerre Gentilitas, antequam in rebus fidei probè esset instituta: quare & promptam voluntatem & pectoris deuotionem attulerunt. Verùm nondum pretiosas doctrinæ Christianæ gemmas habebant: donec postea Christiana sacra edocti, & Dei gratiâ roborati mysticam etiam gemmarum oblationem fecerunt.

NOTATIO II.

De perfecta Apostolici symboli diuisione.

Fidei symbolū duodecim veritatibus certò cōstare; non tamen constare de

EX Clemente Romano, Leone Magno, atque aliis multis constat, Apostolorum intentionem fuisse, vt in symbolo summam fidei ad duodecim articulos redigerent. Et quidem, cùm duodecim fuerint Apostoli, qui symbolum composuere: consentaneum fuit, vti ipsemet veritatum fidei numerus nos commonefaceret de Apostolorum duodecim auctoritate, deque ipsius doctrinæ concordiâ & vnitate.

Vnitate. Illa ergo ex antiquitate ad nos deriuata eſt notitia, Apoſtolorum videlicet ſymbolum, quo ordine à nobis recitatur, in duodecim capita partiri. Nulla tamen grauis & antiqua auctoritas reliqua nobis eſt, quæ ſingulatim aſſignet, qui ſit quintus ex his articulus, qui decimus. Vnde locus relictus eſt, vt duodenario numero in his articulis ſeruato, aliqui in duos diuiderent articulos, eos qui ab aliis in vnum coniunguntur; & in vnum poſtea conflarent, quos alij duos conſtituunt. Ipſe quidem quatuor aut etiam plures diuerſas poſſem indicare diuiſiones: vnam inter Auguſtini opera in concione quadam, (quæ tamen inter aliena reputatur:) alteram in Gloſſa incognita: tertiam in catechiſmo Romano; & alias apud alios.

Quænam imprimis interſit potiſſimã ſymboli diuiſionẽ indagare, & ſeligere.

B Decernere, quænam ex his ſit potior ac præſtabilior diuiſio, parui illorum intererat, qui nihil curabant de fidei capitum applicatione ad duodecim Apocalypſeos gemmas. Quare nulla in eos transferri debet culpa, quòd parem huic numeri diligentiam non adhibuerint. Enim verò, ſi lapides cum fidei articulis connectere libeat; aberret prorſus neceſſe eſt, qui exactiorem ac perfectiorem diuiſionem non ſeligat. Etenim ſi octauus articulus ex ſeptimo aut ex nono ſit, diuerſus alius lapis non ei quadrabit articulo, cui ſeptimus aut nonus lapis egregiè reſpondebat. Et diuinus quidem Spiritus haud dubiè in hac Apoſtolici ſymboli ſignificatione ſymbolica, ad rectiorem & perfectiorem ipſius ſymboli diuiſionem reſpexit: quæ proculdubio illa erit, qua Apoſtoli vſi ſunt, quamque ſibi propoſuere ſectandam.

C Ex dictis infertur in catechiſmis parum referre, vtrùm quam ſequuntur diuiſionem, ea ſit optima omnium, quæ excogitari potuerunt? Nam ad ſuum inſtitutum (quod propriè eſt verba Apoſtolorum ſymboli exponere) tanti refert, hanc ſectari diuiſionem, quanti illam. In auctore gloſſæ incognitæ aliquantò culpabilior eſt error: ille enim duodecim gemmas ad ſymboli articulos applicare conatur; atque adeò vbi recta non ſeruetur diuiſio, obliqua ſit applicatio neceſſe eſt.

Qua regula vtendum nobis ſit ad potiorẽ ſymboli diuiſionem ſeligendam.

Vt ergo in optimam ſymboli diuiſionem collineemus, illa aptior & ſecurior regula tradi poſſe videtur, vt ſcilicet diligenter attendatur, quæ diuiſio partes inter ſe magis diuerſas partiatur, & quæ magis inter ſe coniunctas vniat. Quamobrem Dei omnipotentia & creatio in duos diuidi articulos non debent (vt perperam nonnulli fecerunt) ſed in vnum coaleſcere. Deinde in ſecundo articulo coniungenda ſunt ea verba, quæ magnam Chriſti D dignitatem exprimunt. In tertio, quæ Incarnationem ac natiuitatem. In quarto quæ paſſionem. Hucuſque rectè ſe gerunt tum gloſſa incognita, tum catechiſmi. Poſtea tamen vno eodémque articulo comprehendunt Chriſti deſcenſum ad inferos & reſurrectionem. Quare ad extremum vt duodenarium articulorum numerum conficiant, reſurrectionem carnis & vitam æternam in duo capita partiuntur. Sed congruentius multò eſt, ſi duo hæc poſtrema in vnum coeant, & quintum in duo ſubdiuidatur. Etenim deſcendere ad Patrum limbum, ac tertia die reſurgere, veritates ſunt non adeò inter ſe coniunctæ, ſicuti extremi Iudicij die cum immortalitate reſurgere. Quod dilucidè conſtat: quia immortalitas eſt quædam quaſi E proprietas atque conditio poſtremæ reſurrectionis: nec aliud ſunt *Reſurrectio & Vita æterna*, quam ad vitam æternam reſurgere. Et Chriſtus redemptor noſter de iuſtis & electis verba faciens, vtrumque coniungit Ioannis 5. 29. iis verbis, *& procedent qui bona fecerunt in reſurrectionem vitæ.* Quapropter manifeſtum apparet, a Ioanne in duos articulos non diuidendum, quod ipſemet refert à ſuo præceptore Chriſto in eadem ſimplici propoſitione ac veritate fuiſſe coniũctum. Quod ex eo ampliùs confirmatur, quia omnes (nullo excepto) in vno eodémque articulo coniungunt Chriſti Domini in cælos aſcenſionem & ad dexteram Patris ſeſſionem. Ratio verò eſt; nam aſcenſus ille ideò fuit, vt Chriſtus ad Patris dexteram conſideret. Vt igitur Redemptor noſter in cælum conſcendit ad Patris dexteram æternùm conſeſſurus; pari etiam ratione iuſti reſurgent æternam vitam victuri, F & ſuo etiam modo damnati. Ex quo patet multò melius & congruentius eſſe, vti ex duobus poſtremis articulis, quos & Gloſſa incognita & vulgares catechiſmi tanquam res diuerſas diſtinguunt, vnus coaleſcat; propterea enim videntur ſolùm duos hos articulos ſeponere, vt duodenarium numerum expleant; cùm antea vnum effecerint articulum, qui in duos potiùs foret diuidendus.

Nec deeſt, qui in vnum cogat articulum tum Spiritum ſanctum, tum Eccleſiam Catholicam. Sed nemo non viderit, duas has diſtinctas eſſe prorſus veritates; & earum coniunctionem inde fuiſſe profectam, quòd auctores iidẽ primum ſymboli articulum in duos fuerint partiti.

Auctor item Gloſſæ incognitæ per non curantiam in A duos diuiſit articulos, *Catholicam Eccleſiam & Sanctorum communionem.* Vtramque tamen inconſiderantiam corrigunt omnes, quos quidem ipſe viderim, catechiſmi, qui etiam *peccatorum remiſſionẽ* vt peculiarem articulum, ſeorſum apponunt.

Quæ ſit congruẽtior ſymboli diuiſio, quã nos ſecta mur.

Denique quam ipſe diuiſionem ſequor, ſapientibus hominibus, quos ipſe hac de re conſului, rectior & congruentior viſa eſt: qui, ſepoſita gemmarum applicatione, aſſerunt ipſam per ſe diuiſionem eſſe omnium potiſſimam, quæ ſymbolo poſſint præſcribi ad duodenarium ipſius veritatis numerum conſtituendum. Mirum verò eſt eam diuiſionem (quæ ſeorſum ſumpta conuenientiſſima erat) eandem ipſam à gemmarum applicatione poſtulari. Hoc non ita facilè poteſt cernere, qui qualibet applicatione ſe ſatisfacere ſuo muneri putat; quamuis ea non ſatisfaciat B intellectui, nec oſtendat huic articulo non potuiſſe accommodari aptè vllam gemmã aliam ab ea, quæ ex ordine illi obtingit: ſi tamen ego, qualem opto, applicationem attexam; ex ipſamet planum fiet, meam hanc diuiſionem eſſe reliquis omnibus congruentiorem. Qui enim fictos aliquos (quos *cifram* vocant) characteres rectè explicare ac perlegere ſcit; eo ipſo euidenter oſtendit, characteres illos eo modo atque ea partium diuiſione, quam ipſe excogitauit, legendos & explicandos fore; quantumuis ipſe ſingularem aliquam notam correxerit. Euidens namque eſt, niſi ſcriptoris ipſius mens collineetur, notas illas ſiue characteres (alias incognitos) coniungi atque cõponi non ita poſſe, vt plenum atque integrum ſenſum reddant. Tunc autem elegantiæ potiùs eſt, nonnihil in ipſis C notis exiguum emendare. Quod verò ipſe corrigo, nil aliud eſt, quàm leuis quædam inconſiderantia; quæ ex eo dimanauit, quòd ſymbolum in catechiſmis non ita exactè, vt par erat, fuerit in duodecim illas partes ſiue ſectiones diuiſum. Nec tamen propterea eos culpæ inſimulo: quia ad eorum inſtitutum id parum admodùm momenti erat.

Noſtra verò diuiſio ſic ſe habet.

Noſtra Apoſtolici ſymboli diuiſio.

1. *CRedo in Deum Patrem omnipotentem creatorem cœli & terræ.*
2. *Et in Ieſum Chriſtum filium eius vnicum, Dominum noſtrum.*
3. *Qui conceptus eſt de Spiritu ſancto, natus ex Maria* D *virgine.*
4. *Paſſus ſub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & ſepultus.*
5. *Deſcendit ad inferos.*
6. *Tertia die reſurrexit à mortuis.*
7. *Aſcendit ad cælos, ſedet ad dexteram Patris.*
8. *Inde venturus eſt iudicare viuos & mortuos.*
9. *Credo in Spiritum ſanctum.*
10. *Sanctam Eccleſiam Catholicam, Sanctorum communionem.*
11. E *Remiſſionem peccatorum.*
12. *Carnis reſurrectionem, vitam æternam.*

NOTATIO III.

An verba illa, deſcendit ad inferos, *fuerint addita ab Eccleſia, aut ab Apoſtolis poſita?*

Verba illa. deſcẽdit ad inferos, *nũ ab Apoſtolis ſint in ſymbolo expreſſa, an ab Eccleſia deinceps addita?*

IN ſuperiore notatione, dum Symbolum in duodecim articulos diuiſimus, ſtabilitum eſt, quintum articulum contineri verbis illis, *deſcendit ad inferos.* Hinc tamen oriri poteſt dubitatio, vtrùm diuiſio illa a nobis aſſignata F pro vera atque germana reputanda ſit, & ab Apoſtolis intenta? Etenim ſi verum eſſet, verba iſthæc, *deſcendit ad inferos*, ab Apoſtolis non fuiſſe in Symbolum inſerta, ſed addita ab Eccleſia, ex cap. 4. 19. epiſtolæ Pauli ad Epheſ. *Deſcendit ad inferiores partes terræ*; conſectarium eſſet, verba illa *deſcendit ad inferos*, à reſurrectionis articulo non debere diſtingui. alioquin Apoſtolici Symboli capita, ſecundùm Apoſtolorum intentionem & ordinem, vndecim non ampliùs forent. Quòd verò ab Apoſtolis non ſint ea verba in fidei Symbolo expreſſa, inde videtur probari; quia antiqui Patres, dum verba Symboli referunt & exponunt, non meminere deſcenſus; vt conſtat ex Irenæo lib. 3. c. 1. Origene lib. Periarchon, Tertulliano initio libri contra Praxeam, Auguſtino de fide & ſymbolo, & in quatuor lib. de ſymbolo

Fũdamenta pro opinione aſſerente, eũ articulũ non fuiſſe ab Apoſtolis poſitũ.

ad catechumenos. Huc adde, Ruffinum, quamuis ea verba legat & exponat, monere tamen a Romanis & Orientalibus non legi. Et quod maius eſt, in Symbolo Nicæno nihil prorſus eis verbis reſpondet. Ex quo videtur conſtare, verba illa pro neceſſaria Symboli parte non duci, quando in Nicæno Symbolo prætermittuntur.

Auctoris mēs, & quaſtionis deciſio.

Nihilominus ita cenſeo. Primò, nihil eſt, cur nobis opponatur Irenæus; quia multa etiam alia verba Symboli ſilentio inuoluit: & ex contextu liquet, ipſius non fuiſſe mentem, vt integrum ibi Symbolum recitaret, ſed quædam ex eo præcipua.

Secundò rectè colligit Bellarminus, ea verba, etiā ſi non fuerint ab omnibus Apoſtolis vbique tradita, ab aliquibus ſaltem fuiſſe expreſſa; vt ex illa Eccleſiarum diuerſitate ab ipſo Eccleſiæ naſcentis exordio ſatis conſtat.

Articulū de Christi deſcenſione ad inferos fuiſſe ab Apoſtolo Ioanne in ſymbolo expreſſum.

Illū articulum de Christi ad inferos deſcenſione ab aliquibus ſaltem Apoſtolorum in Symbolo fuiſſe expreſſum.

Tertiò, verba illa ab Apoſtolo Ioanne fuerunt omnino tradita. Probatur id primò, quia Græcorum Eccleſiæ ea legebant in Symbolo; vt patet ex Cyrillo Ieroſolymitano catecheſi quarta, Chryſoſtomo homilia ſecunda de ſymbolo, & Athanaſio. Qui omnes ea verba legunt & exponūt. Vnde quod de Orientalibus ait Ruffinus, euidenter conſtat, non eſſe de Græcis & Aſianis accipiendum. Probatur ſecundò, quia conſtat ab aliquibus Apoſtolis ea verba fuiſſe expreſſa, vt optimè probat Cardinalis Bellarminus. Si ergo conſtat, aliquos ſaltem Apoſtolorum hæc verba expreſſiſſe: & ea ad perfectū duodecim articulorum diuiſionem eſſe valde conſentanea; ad hæc, ſi veriſimile valde eſt, Ioannem in duodecim gemmis ad harum duodecim veritatum diſtinctionem reſpexiſſe, & ipſius Eccleſias, cæteráſque Græcorum his verbis tanquam genuina Symboli parte fuiſſe vſas: non igitur dubitandum eſt, quin Ioannes in Symbolo, quod ipſe docuit, ea verba non prætermiſerit. Imò verò proportio & conuenientia gemmarum duodecim cum totidem Symboli veritatibus, & potiſſimū quintæ gemmæ (quæ eſt Sardonyx) affinitas atque concentus cum hoc articulo quinto deſcenſionis Christi ad inferos, pro valido argumento eſt ad horum verborum auctoritatem pariter ac vetuſtatem. Nam quod alioqui non erat adeò euidens, ſed ſolùm probabile, clarum ac perſpicuum fit ænigmatis ipſius declaratione; quando omnia hoc pacto mirificè conſentiunt; ſicuti probatum a nobis eſt notatione 10. procemialiū. Accedit quòd Ruffinus Aquileienſis Eccleſiæ presbyter erat, in qua conſtat expreſſè legi in Symbolo Christi deſcenſum ad inferos. Cùm autem tunc in aliquot Italiæ Eccleſiis articulus hic non legeretur, bene tamen Aquileiæ; argumento eſt Aquileienſes, cum Græcorum Eccleſiis (ſicut etiam Rauennates) communicaſſe; vtraque enim ciuitas in Adriatico ſinu maritimi portus erant. Quare frequens Græcorum concurſus illuc fiebat, quod etiam facit ad id, quod nuper dicebamus, Græcos ſcilicet in Apoſtolico Symbolo non omittere ſolitos Christi deſcenſum ad inferos.

Articulum de Christi ſepultura magis eſſe coniunctum cum ipſius deſcēſu ad inferos, quam cū reſurrectione.

Quartò, vt Ruffinus ac Bellarminus tradunt, quæ Eccleſiæ hæc verba non legebant in Symbolo, implicitè cōtineri dicebant in articulo de Christi ſepultura. Negari autem non poteſt, quin ſepultura Christi magis ſit cum eius deſcenſu ad inferos coniuncta, quàm hic deſcenſus cum eius reſurrectione. Quantumuis ergo non ita veriſimile foret deſcenſionem Christi ad inferos eſſe expreſſa ſymboli a Ioanne conſiderati verba; nihilominus non deberent ea ſubintelligi in reſurrectionis articulo, ſed ad Christi ſepulturam reuocari. Tunc autem poſſet articulus quartus, qui de Christi agit paſſione, nonnihil amplius coarctari; ita vt Christi ſolam mortem profiteretur. Deinde quintus eſſet articulus de ſepultura; & ſextus de reſurrectione. Atque hoc pacto idem planè ordo eademque applicatio integrè conſtabat. Verùm nihil eſt dubitandum de eorum verborum antiquitate in ſymbolo: atq; ita non eſt, cur Christi ſepulturam ab eius morte ſeparemus. Quantum verò de horum verborum auctoritate conſtet, inde etiam confirmatur, quòd Lutherani etiam & Caluiniſtæ non auſi fuerint ea verba ex Symbolo auferre, vt notat Bellarminus. Vide de hac quæſtione Valentiam tertia parte, diſputatione ſecunda, quæſtione quarta, puncto ſecundo.

NOTATIO IV.

De cura ac diligentia adhibenda ad 12. gemmarum Apocalypſeos cognitionem, vt earum applicatio ad myſterium ab Spiritu ſancto intentum rectè percipi poſſit.

VIdimus iam quas veritates gemmæ duodecim per ordinem reſpiciant. Cæterum vt congruenti applicatione quis iucundiùs perfruatur; non ſatis eſt diſtinguere, quæ ſit veritas quinta, quæ ſexta: niſi ritè etiam cognoſcatur, quæ gemma Sardonyx, quæ Sardius appelletur, & ſic de cæteris. Nam vt ait Auguſtinus lib. 20. de doctrina Christiana cap. 16. *Carbunculi noticia illuminat obſcura librorum, vbicunque ponitur: & ignorantia Berylli vel Adamantis claudit plerunque intelligentiæ fores.* quaſi dicat, qui Carbunculi proprietates probè norit, illi plurimum lucis futurum, vt ea Scripturæ loca intelligat, in quibus hæc gemma occurrit, quantumuis obſcura ſint: qui verò Adamantis naturam ac proprietates ignorauerit, eidem ad Scripturæ intelligentiam oſtium quaſi adamantinis ianuis præcludi. Sic Auguſtinus; dum nos hortatur, vt gemmarum, quæ in ſacris numerantur Literis, cognitionem aſſequi curemus, ſi Spiritus ſancti mentem in iis locis incluſam percipere optamus. Idem nos docet Hieronymus duobus in locis, ſcilicet Iſaiæ 54. & Ezechielis 28. & vtrobique affert Apocalypſeos locum, vbi duodecim nominantur gemmæ, atque eius difficultatem expendit: hortatur item ſacrarum Literarum ſtudioſum, vt gemmularij inſtar gemmæ cuiuſque naturam cognoſcere diligenter curet. ita vt huius lapidum notitiæ fundamento firmo atque ſolido ſecurè exurgat myſterij inibi contenti explicatio & ſtructura.

Quantopere expediat gemmarum natura ac proprietatum cognitio ad exactam earum applicationē in ſingulis ſymboli myſteriis.

Quàm ſit hoc tempore difficilis cognitio harū gemmarum & quæ ſit huius difficultatis cauſa.

Hæc duodecim gemmarum cognitio difficilior noſtra tempeſtate eſt, quam Hieronymi & Auguſtini tempore. Tunc enim hi omnes pretioſi lapides communi hominum vſu recepti erant, & antiqua nomina retinebant; quin etiam eædem gemmarum ſpecies durabant, quæ Ioannis tempore fuerant vſitatæ. Nunc earum aliquæ difficillimæ forent inuentu: atque in iis, quæ facilè reperiuntur, quamuis eas quiſpiam rectè nouerit, earúmque nomina, quæ hoc tempore ſingulis ſunt impoſita; adhuc tamen plurimum erit negotij in veteribus cuiuſque nominibus dignoſcendis; ob difficultatem maximam, quæ in hac potiſſimùm re præ cæteris inuenitur, & ob varias atque multiplices diſſidentium auctorum opiniones, qui diuerſa de lapidibus ſingulis ſigna tradunt. Ad hæc; nec ſigna ipſa aut iudicia ſunt valde perſpicua; nec ſemper certum euadit experimentum earum proprietatum, quas apud veteres ſcriptores reperimus, vt in Adamantibus videre eſt. Siue quia vniuſcuiuſq; gemmarum generis plures ſunt ſpecies diuerſis proprietatibus ac dotibus conſtantes: ſiue quia periculum in iis facimus lapidibus, qui vetuſti admodum & ſenio ac vetuſtate obſoleti ſunt. Et fortè verum illud eſt, quod tradit Magnus Albertus lib. 2. de mineralibus tractatu 1. fine. poſt multum ſcilicet annorum interuallum, gemmarum deperire virtutem; nec illis præter colorem & externam faciem quidquam aliud ſupereſſe: niſi dicere etiam velimus, antiquos ſcriptores longiùs, quam par eſſet, progreſſos fuiſſe in iis de gemmarum natura ſcribendis, quæ ficta & commentitia ducere deberent.

Sub eodē gemmæ vnius nomine ſæpè apud auctores proprietates valde inter ſe oppoſitas reperiri.

Verùm vtcunque hoc ſit; illud eſt imprimis obſeruandum, ſub vno, eodemque gemmæ nomine (vt ſub Hyacintho, Sapphiro aut Chryſolito) ſigna ac proprietates adeò inter ſe oppoſitas apud auctores paſſim reperiri; vt planum inde fiat, hæc nomina aut vocabula gemmarum non in eodem ſenſu ab omnibus vſurpari. Et quidem generatim loquendo maior diuerſitatis huius pars eò reuocatur, quòd aliqui Plinij vſum & illius temporis ſcriptorum ſequuntur: alij ad eos ſe conformant, qui multis poſtea ſæculis ſcripſerunt, vt Beda & Albertus. Hoc diſcrimen nonnulli non ſatis obſeruant: atque ita videntur quaſi certum præſtituere, gemmarum ſingulas latinè eo nomine ſemper fuiſſe appellatas, quod illis neoterici attribuunt. Nec deeſt, ſi Deo placet, qui ſi diuerſa apud Plinium alicuius gemmæ ſigna ac notas deprehendat, imperitiæ & inconſiderantiæ illum accuſet. Hanc Plinio notam ſecurè nimis Dalecampius inurit in Sapphiro: & nonnemo etiam Sardonychos deſcriptionem ab eodem Plinio traditam irridet. Nec deſit fortaſſe, qui me etiam irrideat, quòd Plinij verbis & auctoritate nitar ad vera comprobanda ſigna, quibus gemmæ ſingulæ conſtare debent. Sunt enim, qui dicant nullam de Plinio ducendam eſſe rationem; quippe ipſius hiſtoriæ mendacia cum veritatibus ferè de multitudine & grauitate decertent: & clarè etiam conſtet, illum de multis gemmis verba facere, quas nunquam oculis vſurparit, & ſponte ſua propendeat ad prodigiorum inanium ſcriptionem, cuiuſmodi ſunt ea, quæ de vino tradit lib. 14. cap. 18.

Plinio fidem ab aliquibus immeritò detrahi.

Cur Plinio fides haberi debeat, in iis præſertim, quæ de ſui æui gemmis tradit.

Nihilominus ſi rem ſeriò & grauiter expendamus; quamuis Plinius pro oraculo nobis non ſit, illi tamen fides neutiquam derogari debet in iis, quæ de pretioſis ſcribit lapidibus ipſius tempore vulgò vſitatis. Etenim ſolertem atque induſtrium maximè hominem, ita poteſtate, ita acri ingenio pollentem, qui præter ſingularem ſuæ hiſtoriæ diligentiam, peritiſſimum ſe oſtendit gemmularium in accuratiſſima gemmarum ſingularum deſcriptione,

A credibile non eſt earum ſaltem gemmarum, quæ Romæ tum affatim erant, cognitionē non probè fuiſſe aſſequutum. De aliis quidem gemmis non ignoro ea referre Plinium, quæ apud alios auctores ſolùm legerat: at de communibus ac notis non adeò mentis erat inops, vt nomina ac proprietates inuerteret ac perturbaret. Quòd autem duodecim gemmæ, quarum Apocalypſis hîc meminit, aut omnes, aut certè ex iis plures, vulgò fuerint eo tempore cognitæ & vſitatæ, ex ipſis Plinij & veterum aliorum auctorum verbis perſpicuum eſt, vt in ſingulari poſtea tractatione planum fiet. Præterquam quòd Sp. ſanctum earum omnium ſymbolo fuiſſe in Apocalypſi vſum, argumento eſt, eas omnes gemmas tunc familiari vſu cognitas fuiſſe. ſemper enim in iis comparationibus, quas Diuinus ſpiritus aſſumit, ſe ad eas res conformat, quarum eo tempore frequens erat notitia. B Quòd ſi in aliqua ex duodecim gēmis ſufficiens reperiatur fundamentum, vt Scripturæ vſum a Pliniano nonnihil eſſe diuerſum ſuſpicemur: hoc non officit, vt Plinij auctoritatem hac in parte magnam eſſe inficiemur, atque eam plurimi eſſe habendam in gemmarum, quas Apocalypſis refert, cognitione. Et quidem ex iis, quæ Plinius affirmat, comperiemus nunc etiam facilè reperiri poſſe, quidquid ſatis eſt ad claram duodecim harum gemmarum cognitionem. Verùm opus eſt, ne ſola librorum lectione aliquis contentus ſit; oportet enim gemmarum, ſi fieri poſſit, omnium notitiam experimento ipſo & oculis vſurpare; vt quæ traduntur in libris, planiùs percipi poſſint. id quòd ipſe demum aliquorum familiarium auxilio ſum aſſequutus.

Spiritus ſanctus in iis, quas vſurpat, comparationibus frequenter ſe ad res eo tempore notas conformat.

C In occultis lapidum proprietatibus dicet fortaſſe aliquis, licèt Plinius non ita ſe credulum præbeat, vt Solinus atque alij; ipſum tamen omnium, quæ aſſerit, periculum non feciſſe; atque adeò in lapillis aliquot ad opinionem potiùs, quam ad veritatem fortaſſe vergere. Ceterùm nobis etiam valde expedit, cognitionem aſſequi opinionis, quæ eo tempore in vulgus paſſim dimanabat, imò etiam fabulas, quæ de gemmis ſingulis vulgabantur. Nam in ænigmatibus ac hieroglyphicis interdum ſolet adiumento eſſe non minùs recepta ac vulgaris fabula, quàm vera & germana proprietas. Vbi autem ſemel ea nouerimus, quæ tunc communi vulgi opinione iactabantur; facile mox eſt inquirere, vtrùm firmo fundamento eiuſmodi opinio nitatur.

In harum gemmarum proprietatibus expedire non eorum ſolùm cognitionem, quæ vera ſũt: ſed ſiq̃ etiam eorum, quæ communi vulgi opinione iactâtur.

Denique Plinium beati Ioannis tempore ſcripſiſſe, magni momenti eſſe debet; nec non has duodecim gemmas, D aut ferè omnes ab eodem Plinio fuiſſe coniectas non in eum indicem ſiue catalogum, quem per alphabetum de gemmis vilioribus confecit; ſed in præcipuas deſcriptiones, de quibus priùs agit ex profeſſo. Certè videtur naturali huic ſcriptori præcepiſſe Deus, vt librum 37. ſuæ hiſtoriæ conſcriberet, & verba ipſa ita metiretur, ſicuti ad Apocalypſeos myſteria enodanda opus erat. Porrò, quamuis Plinius latinè, Ioannes græcè ſcripſerint; horum tamen lapidum nomina eadem in vtroque idiomate ſunt: vbi autem peculiaris eſt difficultas, illius enodatio à nominis impoſitione minimè pendet.

Ad auctoritatem verò Plinij confirmandam pro nobis eſt beati Hieronymi auctoritas in duobus locis ſupra dictis: vbi poſtquàm Apocalypſeos difficultatem, quod attinet ad duodecim fundamentorum gemmas, ponderauit; ſubiungit, de lapidum coloribus & qualitatibus quamuis plures alios ſcripſiſſe certò ſciat, ſe tamen ad Plinium E referre; *Qui in opere pulcherrimo naturalis hiſtoriæ trigeſimum ſeptimum librum gemmarum diſputatione compleuit.* ſic Iſaiæ 54. & ſimiliter Ezechielis 28. vbi ſubdit, *Ad cuius lectionem diligens à nobis mittendus eſt lector.* Non inficior, à Hieronymo pariter commendari libellum beati Epiphanij de gēmis, vt hoc obiter decus & honorem ſuo familiari deferret, qui proprium volumen ipſi Hieronymo præſens tradidit. Hoc tamen non obſtat, quominùs Hieronymus Plinij deſcriptiones reputet certas: ſed hinc potiùs elicitur, Hieronymum ſibi perſuaſiſſe beati Epiphanij deſcriptiones à Plinianis non fore diuerſas.

Quantũ fidei & auctoritatis beatus Hieronymus Plinio deferat.

Nihilo roboratur minùs Plinij auctoritas (quod ad gemmarum naturas attinet) aliquorum veterum auctorum, eorumque grauium teſtimonio: quos manifeſtè conſtat F ex Plinio tranſcripſiſſe, quæ de lapidibus tradunt: ex quibus eſt Solinus, & noſtræ Hiſpaniæ lumen beatus Iſidorus, licèt non eodem vterque modo; ſed alter in verborum elegantia cum Plinio decertans, alter verò contentus in ſummam redigere, quæ fuſiùs ſcripta legebat. Vterque tamen nonnullis Plinij locis lumen præfert; in quibus aut de vera Plinij lectione, aut de germano verborum ſenſu suboriri poſſet dubitatio: atque hanc ad rem in ſequentibus notationibus eorum vtar teſtimonio. Illa enim hiſce in notationibus mihi mens atque animus eſt, vt veros ac proprios duodecim gemmarum colores & proprietates ſeriò ac diligenter examinem: quod vt meliùs præſtare poſſim, cum Plinij verbis ea coniungam, quæ grauiores alij auctores deſcribunt. Vbi autem difficilis aliquis nodus incurrat, ab eorum ſententiâ ſtare conabor, qui lapidum naturas & qualitates literarum monumentis prodiderunt; priuſquam barbarorum incurſus & irruptiones pretioſiſſimas ipſas gemmas ex Romano Imperio diriperent, earumque nomina confusâ permiſſione turbarent.

Plures veterum ex Plinio multa de gemmis tranſcripſiſſe.

Hanc ob rem in gemmarum ſingulis opus erit accuratè indagare & eruere propria gemmæ veteris indicia antiqua, & nomen illi a recentioribus inditum. Cùm autem multa ſoleat eſſe in gemmis ſub eâdem ſpecie varietas; & aliæ ex Oriente ſint, aliæ ex Occidente; aliæ ex Scythia, aliæ ex Arabia, aliiſque ex orbis prouinciis; aliæ inſuper fœminæ, aliæ mares ſint (vt Plinius tradit) id eſt, aliæ viuido magis colore atque acri, aliæ languenti ac remiſſo B colluceant: in tanta, tamque multiplici variantium gemmarum differentia, illas Apocalypſis ſeligat oportet, quæ perfectiores ac pretioſiores in qualibet ſpecie reputantur: in huiuſmodi enim gemmas oculos potiſſimùm debemus intendere. Si tamen fundamenta ſingula non ex vno ſingulari lapide, ſed ex pluribus illius ſpeciei compacta conſiderentur; tunc aptus inerit locus omnibus gemmarum differentiis, quæ ſub eodem genere in pretio & æſtimatione ſint. Et eandem ob cauſam dici poſſet, licèt quodlibet fundamentum ex vnico lapide ſolido conſtet (vt vero ſimilius eſt) illum tamen ita eſſe concipiendum, quaſi optimis quibuſque proprietatibus abundet, quæ in omnibus illius generis gemmis diſperſæ ſunt; ſi tamen inter ſe pugnantes non ſint.

Quid ſit in gemmarum ſingulis indagandum, quid obſeruandum.

C Aliquis fortè diligentiùs perſcrutari vellet, quænam in ſingulis ſpeciebus gemma communior ac receptior fuerit in ea prouincia, vbi tunc degebat Ioannes? quod tamen meo iudicio non admodum refert. Nam Ioanni gemmæ huiuſmodi è cælo fuerunt allatæ. Et quanuis ex ipſis terrarum regionibus conquiſitæ fuiſſent; totum orbem (quod ad hanc rem attinet) perluſtrauerat, qui Romæ, Ieroſolymæ & Epheſi fuerat commoratus. Erat enim *Roma caput mundi*, vt loquitur Plinius lib. 3. cap. 5. & *Ieroſolyma vrbium Orientis longè clariſſima* (idem lib. 5. c. 15.) & *Epheſus alterum Aſiæ lumen*; eodem lib. 5. cap. 29. Quod igitur gemmarum pretioſarum genus, ſiue differentiam ab his tribus ciuitatibus abfuiſſe putandum eſt? Præſertim cùm eiuſmodi merces ſint, quæ facillimè multa leucarum millia tranſcurrant; & eò demum inuehantur, vbi plus pretij & æſtimaD tionis reperitur. Nihilominus tamen Aſiæ lapillos & Orientis potiſſimum attendere debemus. Nec enim veriſimilitudine caret, inter Iaſpidis ſpecies illam à Ioanne fuiſſe ad hoc ſymbolum delectam, quæ pretioſiſſima eſt, ſed eius tamen coloris, qui tunc frequentior in iis erat regionibus, quas Ioannes meliùs nouerat; & præcipuè Ieroſolymæ propter eam, quæ ſequitur, rationem.

Vtrùm ſolicitè ſit diſquirenda, in harum gemmarum applicatione, ea cuiuſque gemmæ ſpecies, quæ in vrbibus, vbi Ioãnes tunc morabatur fuerit notior.

In duodecim Apocalypſeos gemmis peculiarem reſpectum fuiſſe habitum ad duodecim gemmas Rationalis, non minùs eſt certum, quam in Apocalypſeos plagis ad Ægyptiacas factã fuiſſe alluſionem. Atque ita ſtatuit Hieronymus Ezechielis 28. & multi alij auctores. Nam vtrobique duodecim exprimuntur gemmæ: ex quibus octo idē omnino nomen vtroque in loco ſortiuntur: Chalcedoniū conſtat inter omnes eſſe quandam ſpeciem Carbunculi. Sardonyx verò Onychis ſpecies eſt: Ligurium autem Hieronymus epiſt. 129. ſuſpicatur eſſe Hyacinthū. Vnde ſolùm E omnino inter ſe differre vidētur Achates & Chryſopraſus. Hæc proportio & conuenientia vtrarumque gemmarum inter ſeſe exigit, vt has duodecim Apocalypſeos gemmas cum gemmis totidem Rationalis conferamus, Hieronymi conſilio acquieſcentes. Licèt autem opinentur nonnulli (vt ſequenti notatione dicemus) duodecim Rationalis lapidum notionem prorſus interiiſſe: qui tamen ſuam fatentur ignorationem, non propterea ignorantiam aliorum probant. Quòd ſi Hebraicorum nominum etymon idoneam ſatis lucem per ſe non afferat; afferent fortaſſis antiqui interpretes; quos ſaltem audire debemus, & eorum auctoritatem examinare: atque in ſingulis lapidibus animaduertere, quo fundamento poſſint ſub eâdem ſpecie comprehendi, quæ in Apocalypſi & in Rationali eodem nuncupantur nomine. id quod vtrarumque pariter gemF marum tractationem illuſtrabit.

In Apocalypſeos gemmis peculiarem contineri alluſionem ad duodecim Rationalis gemmas.

Præterea myſterij ipſius cognitio poteſt interdum plurimùm conducere (inter eas gemmas, de quibus dubitatio poteſt, ratione nominis, exoriri) vt certò doceamur de propria gemma, quæ in eo Scripturæ loco reſpicitur. Hoc ea ratione intelligendum eſt. ſi gemmæ omnes tanto ordine ac proportione applicarentur, vt perſpicuum fieret, myſterium ipſum fuiſſe cognitum, & ſcriptoris intentionem perſpectam. Multum ſanè intereſt inter hanc & illam applicationem. neque vt intellectui plenè ſatis fiat, ſatis eſt, vt aliquam veritatis ſpeciem præ ſe ferat applicatio. Sed cùm apparet, cuilibet myſterio nullam aliam gemmam aptiorem applicari potuiſſe, quàm quæ illi obtingit,

Interdum ex myſterij ipſius cognitione exoriri poſſe lucē ad propriam illius gemmã dignoſcendã.

& ipſa ſenſus conſequentia atque ordo poſtulare videtur, A
vt eadem diſponantur ſerie: tunc ſanè manifeſtum eſt, ex ipſa myſterij notione lucem poſſe refundi ad dubitationes aliquot, quæ de ipſis gemmis poſſent occurrere. Qui enim *ciſram* aliquam (ſic vocant Hiſpani) integrè exponit, eo ipſo demonſtrat ea, de quibus alioqui aliqua poterat eſſe dubitatio circa aliquam ex iis, quæ occurrebant literæ. Quandoquidem niſi mentem ſcriptoris ciſtæ aſſequutus ſis, minimè poteris ad ſenſum aliquem connectere characteres. Ex dictis ergo deducitur, poſſe interdum contingere, vt ipſa myſterij cognitio lumen præferat alicuius gemmæ cognitioni, quæ alioquin in dubium vocari poſſit. Cæterùm, ne gemmæ ipſius examen & inquiſitionem cum applicatione permiſceam; hoc argumento ſolùm vtar aliquando, dum me ad ipſam applicationem remiſero, & B
ex optima proportione ac variis Scripturæ locis fieri veriſimilius dixero, quod in ipſa gemmarum natura examinanda aſſertum erit.

NOTATIO V.

An perierit notitia earum gemmarum, quæ in Rationali Pontificis ſingulis tribubus erant diſtributæ.

Diſputatio de gemmis Rationalis, deque earum notione.

Conuenientia, quæ inter Rationalis, & Apocalypſeos gemmas reperitur, ſuo quaſi iure depoſcit; vt ſingillatim diſputemus, vtrum verum ſit, quod aliqui opinati ſunt; C
nimirum gemmarum Rationalis cognitionem ac notitiā omnino periiſſe. Quamuis enim apud Vulgatam legamus Exodi 28. nu. 17. 18. 19. & 20. Rationalis gemmas hoc ordine fuiſſe diſpoſitas, *In primo verſu Sardius & Topazius, & Smaragdus: in ſecundo Carbunculus, Sapphirus, & Iaſpis: in tertio Ligurius, Achates, & Amethyſtus: in quarto Chryſolitus, Onychinus, & Beryllus.* Nihilominus viſum nonnullis fuit, minimè certò conſtare de horum nominum acceptione, iuxta eum ſenſum, quem Græci veteres ac Latini vſurpant; nec aliam ad nos eius rei notitiam dimanaſſe, quam duodecim fuiſſe gemmas diuerſas, abſque peculiari aliqua primæ, ſecundæ, tertiæ & reliqui ordinis cognitione. Ita videtur ſentire Caietanus Exodi 28. cuius ea ſunt verba; *De nominibus lapidū ne ſis ſolicitus; quia periiſſe aiunt apud Hebræos notitiam nominum propriorum lapidum.* Et Harmonia mundi D
fol. 61. *Interpretationes lapidum incerta ſunt.* Noſter item Pererius tom. 1. in Gen. *Nomina lapidum Hebræa in obſcuro & incerto eſt quid ſignificent propriè; quo fit vt interpretes ea ſæpè tranſtulerint non qualia ſunt Hebraicè.* Eidem opinioni docti aliqui viri ſubſcribunt, vt Arias Montanus in Aaron: qui non dubitant ſuam ſuſpicionem Vulgatæ anteferre; & aſſerere, quem Vulgatus in Exodo Iaſpidem vocat, Adamantem eſſe; quem Beryllum, eſſe Iaſpidem; quem Chryſolitum, aquam marinam; quem Carbunculum, Smaragdum; & ſic de aliis.

Gēma Rationalis quo ordine numerentur in Exodo.

Vtrùm certò cōſtet de prædictarū Rationalis gemmarum nomine?

1. Sententia negans & eius auctores.

Fundamēta pro hac ſententia negante. Primum.

Quæ verò pro hac opinione adduci poſſunt argumenta, ſunt huiuſmodi. Primum; quia Hebraicorum nominū etymologia non conſentit cum iis nominibus, quæ gemmis ſingulis Vulgata tribuit. Vnde Hebraicæ linguæ periti E
in diuerſas abeunt ſententias, Chaldaicam ſequentes paraphraſim, & Hebraicis radicibus innitentes.

Secundum.

Secundum; Hebraicæ linguæ doctores, nec neoterici ſolùm, ſed antiquiores etiam, affirmant ſe nihil certum de huiuſmodi gemmis tradere poſſe, vt refert Abulenſis Exodi 28. & citat Rabbi Salomonem, & Rabbi Abraham Abenezra.

Tertium.

Tertium; ex gemmarum Rationalis antiquitate colligunt, eas non eſſe fortaſſe ex his gemmarum generibus, quæ hodie in vſu ſunt. Conſtat enim, diuerſis temporibus diuerſas reperiri gemmas; & alias quidem omnino intercidere, alias denuo in lucem prodire.

Quartum.

Quartum; adduci poteſt pro hac ſententia varietas antiquorum interpretum, & ipſius etiam Vulgatæ; quæ pro [illegible] *Schoam*, legit interdum Onycha, interdum Sardonycha: & LXX. alias eum vocant Smaragdum, vt in gemmis F
ſuperhumeralis Pontificis; Exodi 28. 9 & cap. 35. 25 & cap. 39. 5. alias Beryllum, vt in Rationali, Exodi 28. 20. alias Sardonycha; vel Onycha, vt apud Iobum 35. 8. & alias Sapphirum, alias Sardium. Item Vulgatus pro *Tharſis* in Canticorum libro reddit Hyacinthum cum Aquila aut Symmacho; & Ezechielis 1. ſignificat eſſe coloris marini: in aliis verò locis transfert Chryſolitum. Septuaginta etiam aliquando illum vocant Carbunculum; vt Ezechielis 10. atque aliæ varietates non abſimiles reperiuntur, quas in ſingularum gemmarum tractatione videre erit. Ex his ergo videtur colligi, Septuaginta virorum tempore interiiſſe prorſus gemmarum Rationalis notitiam; ſiquidem ipſi iam varij in earum verſione feruntur. Quòd ſi tunc nulla

A reſtabat eiuſmodi certa memoria, quid de Hieronymi tempore dicendum erit?

Quintum.

His addent, ipſummet fateri Hieronymum ſe neſcire, quæ gemma ſit Ligurius; & ſuſpicari eam eſſe fortaſſis, quam Latini Hyacinthum appellant. Ex quo perſpicitur, ſibi parui momenti fuiſſe viſum, ſi nomen aliquod a ſe non ſatis intellectum verteret cum Septuaginta; quantumuis noſſet, aliqua duodecim gemmarum nomina ab eiſdem fuiſſe mutata. Quòd ſi in Ligurio facilè permittit Hieronymus, ne attendamus eam ſignificationem, in qua nomen hoc a Græcis & Latinis auctoribus vſurpatur, ſed Hebraici nominis vim; idem videtur conceſſurus in Beryllo & reliquis gemmis.

Sextum.

Iam, ſi illius opinionis auctoribus, qui gemmarū Rationalis nomina incerta eſſe putāt, auctoritatē Vulgatæ editionis opponas: reſpondebunt in his minutiis, quæ ad fidē & bonos mores nihil conducunt, mirum non eſſe, ſiquid in Vulgata correctione dignū occurrat; ſiue etiam Vulgatum & Septuaginta potuiſſe prudenter gemmarū nomina, quæ ipſis luberet, apponere: quòd veterum gemmarū notio interierit, nec magni in eorū nominum mutatione interſit: quare id vnū ſignificare voluiſſe, duodecim Rationalis gēmas fuiſſe diuerſas. Ac ne quis nouum, & inſolitum reputet, in huius generis rebus vnum pro alio nomen a Vulgato ſubſtitui; adducent Tigridis nomen pro Leone poſitū, Iobi 4. 11. item vitrū pro gemma, Iobi 28. 17. Similiter ergo potuiſſe Vulgatum Iaſpidis nomen pro Adamante vſurpare. Cui licentiæ ſi ſemel pateat locus; nihilo certiores hac de re manebimus, quàm ſi Vulgatus & Septuaginta Hebraica gemmarum nomina inexplicata reliquiſſent.

Septimum.

Denique illud adiungent; certum eſſe in vulgari vſu multarum gemmarum nomina hodie mutata iam eſſe; ſicuti nomina Hyacinthi, Sapphiri, Chryſoliti, Chalcedonij, & Topazij. Atque vt in eadem regione ſeu prouincia gemmarum nomina multiplici temporum decurſu commutata ſunt, ſic etiam in diuerſis regionibus eodem tempore contingere potuiſſe, vt eadem confuſio atque permiſtio in hiſce nominibus extiterit; atque adeò alibi appellari Chryſolitum, qui alibi vocatur Hyacinthus ſiue Topazius. Quam nominum viciſſitudinem ſi conſideremus, eadem omnino remanet apud Vulgatæ vſum dubitatio: cùm neſciámus, ad quam potiſſimum conſuetudinem ſe conformet interpres: vel vtrùm diuerſas mutare vices voluerit, & modò hanc conſuetudinem, modò illam captare; ſicuti apparet ex eo, quòd non ſemper eâdem ratione transferat.

In quo diſcrepent Septuaginta & Ioſephus à Vulgata, quod attinet ad gemmarū Rationalis enumerationem.

Ceterùm has omnes ſophiſmatum nebulas irradians veritatis lux diſpellit ac diſſipat. Sed videamus imprimis, an in duodecim Rationalis gemmis nōnihil a Vulgata diſcrepent Septuaginta & Ioſephus lib. 3. Antiquit. cap. 12. Perlectis igitur vtrorumque ſcriptis ſicuti hac tempeſtate extant, tres omninò reperio differentias. Prima eſt, quia Ioſephus quintam & ſextam gemmam hoc ordine recenſet, *Iaſpidem & Sapphirum*: quas tamen nos è contrario collocamus. atque eodem modo in octaua & nona gemma, vbi nos legimus *Achatem & Amethyſtum*, Ioſephus ordinem inuertit. Secundum diſcrimen eſt, quia Septuaginta extremas duas gemmas contrario ordine ponunt, atque Vulgatus: hic enim habet *Onychem & Beryllum*; illi verò *Beryllum & Onychem*. Tertium diſcrimen eſt, quia pro Sardio apud Ioſephum legitur Sardonyx.

Defenditur Vulgatus in Rationalis gemmis recenſendis.

Exiſtimo tamen has omnes differentias pro certo eſſe habendas vt errores apud Septuaginta & Ioſephum; qui ex codice aliquo vel exemplari mendoſo originem duxerint; ac proinde veram lectionem Septuaginta interpretum & Ioſephi cum Vulgata Exodi lectione omnino conſentire. Id quidem ſi ex meo ipſe cerebro fingerem, nec ſolidis nixus coniecturis aſſeuerarem; ab aliis poſſem meritò irrideri. Sed meas, obſecro, coniecturas lector expendat. Primò, quis non videat, quam firma nobis ſint fundamenta, vt Vulgatæ lectionis textum ſincerum & incorruptū eſſe fateamur? Et quantò veriſimilius ſit Ioſephi aut Septuaginta textum eſſe deprauatum quam noſtrum? Secundò, quid magis optabile, quam Vulgatam, Septuaginta ac Ioſephū poſſe inter ſeſe conciliari. Tertiò, in duobus primæ differentiæ locis euidens apparet, noluiſſe Ioſephum à Septuaginta recedere. Nam Sapphiri nomen eſt idem omnino, quod in Hebræo reperitur, atque eius colorē exprimit Scriptura Exodi 24. 10. *quaſi opus lapidis Sapphirini, & quaſi cælum ſerenū eſt.* Quod verò *ahlama* ſit Amethyſtus, conuenit inter omnes tā veteres, quam recentiores: nec eorū quiſquā id in diſceptationem vocauit. Quapropter duas haſce gēmas extra ſuum eſſe ordinem, manifeſto eſt argumento, non id ex Ioſephi mente, ſed ex typographi incuria irrepſiſſe. Vbi ergo gemmæ ſingulæ ad ſuum referantur locum; neceſſe eſt omnes quatuor eodem ordine diſpoſitas remanere, quo ipſas beatus Hieronymus enumerat. Ex eo autē quòd hiſce in locis Ioſephi lectionē ad Vulgatæ ordinem confirmandam eſſe appareat; veriſimile valde ſit, ſimilem errorem

Septuaginta & Ioſephus cum Vulgato conciliantur in Rationalis gemmis.

errorem in Septuaginta mutatione accidisse; atque adeò ab iis extremo loco Beryllum fuisse positum. Hanc suspicionem seu coniecturam illud non parum iuuat, quòd Hieronymus, qui adeò diligenter obseruare ac notare solet, quibus in locis à Septuaginta recedat; vbi de gemmis agit, & ait duas illas humerorum ab ipsis Septuaginta vocatas Smaragdos, a se verò Onychinas; haud dubiè assereret etiam, Septuaginta ipsos Beryllum cum Onyche commutasse. hoc autem a Hieronymo omnino subticeri, indicat manifestè in ipso Septuaginta interpretum textu legisse tunc Hieronymum gemmas duodecim eò dispositas ordine, quo ipse in Vulgata disposuit.

Hieronymus frequenter notare solet, quibus in locis à Septuaginta recedat.

Poterit tamen aliquis afferre, vt probet gemmam vndecimam a Septuaginta pro Beryllo fuisse reputatam, ideo ipsos humerorum gemmas vocasse Smaragdos; nam, vt ait Plinius, eiusdem aut similis naturæ videtur esse Beryllus. Verùm si putarent ipsi שהם *Soham* esse Beryllum; neutiquam in eius locum substituerent Sardonycha, Iobi 28. 19. Nec enim verisimile est, Beryllum ac Sardonycha, (inter quos nulla est affinitas) a Septuaginta confundi; sed Onycha atque Sardonycha, quæ gēmæ assimiles inter se sunt, nec in sacrarum literarum vsu distinguuntur. Quòd autem Arias Montanus ait in suo Aaron, Beryllum esse vnam ex octodecim Onychum speciebus, id quicūque mediocrem nominum habuerit cognitionem, paradoxum planè reputabit. Quòd ergo gemmas in Pontificis humeris collocari solitas Septuaginta vocent Smaragdos, fortè id accidit, nō coloris ipsius affinitate, sed vt eas gemmas valde esse conspicuas ac fulgentes significarent. Nam Smaragdus Græcè idem sonat, quod fulgēs siue splendidum, vt suo loco constabit. Siue ergo hanc ob causam, siue ob aliam id acciderit; certè ratio non fuit, quia colorem Smaragdi similem gemmæ illæ habebant. Constat enim oppositum ex ipsorum Septuaginta versione alio in loco, & ex versione etiam ceterorum interpretum in Exodo, & in Iobo.

Obiectio soluitur.

Posset insuper aliquis in eam deuenire suspicionē, quanuis Septuaginta versio mendosa non sit, in ea tamen id solùm dici; *In quarto Chrysolithus, Beryllus, & Onyx*: & eos quidem ita loqui rectè potuisse, licèt postremus fuerit Beryllus; cùm non intenderint exponere ordinem, quem inter sese tres istæ gemmæ seruabant; sed affirmare solùm, has tres gemmas in quarto versu contineri. Nec mirum est, si priùs duodecimum numerent, quàm vndecimū: non enim ita se ad ordinem & dispositionem vbique alligant. Et alibi quidem nempe Ezechielis 28. nouimus, vbi apud Hebræum & Vulgatam nouem non ampliùs gemmarum nomina referuntur, & diuerso etiam nomine; Septuaginta tamen duodecim omnes gemmas exprimere eodem ordine dispositas, quem in Exodo seruauerunt. Demum Hieronymus, vt perspicuè cōstat, textus Hebraici ordinē sequitur; neque existimauit in aliqua ex Rationalis gemmis versionem Septuaginta suæ esse contrariam. Quarè pro certo videtur habendum, in iis omnibus gemmis Hieronymum & Septuaginta concordare.

Alia via ad præsentem difficultatē soluendam, aut saltem molliendam.

Sed age iam, quid de Iosepho dicemus? qui Sardium nomine Sardonychis compellat? Respondeo, Sardium a nonnullis appellari Sardinum, vt patet Apoc. 4. Vnde alicuius inconsiderātiā factum fuisse videtur, vt Sardonyx pro Sardino scriberetur. Nec enim simile vero est, Iosephum hac in re a Septuaginta vestigiis voluisse discedere; præsertim cùm vndecimam gemmam nuncupet Onychem: cumque in sacris Literis Onyx & Sardonyx eadem gemma sit. Possumus ergo non iniuriâ affirmare, in duodecim Rationalis gemmis Septuaginta & Iosephum cum Vulgato consentire. Et certè manifestū apparet, Septuaginta & Iosephum à Hieronymo corrigi non potuisse; verisimile namque est, eos omnes sæpiùs Rationale intuitos fuisse. Quòd si ipsummet Aaronis Rationale non viderint (hoc enim ad ipsorum tempora non peruenisse planum fit) satis est, illud ab ipsis fuisse conspectum, quod eorum tempore in vsu erat. Quis enim dubitet, totum Pontificis maximi ornatum atque vestitum, quoties resarciendus & instaurandus esset, omni studio ac diligentia ad prioris imitationem fuisse semper effictum? Sic enim fieri expediebat, quòd diuino consilio fuerit primus ille confectus.

Probabilis coniectura ad Iosephi discrepantiā à Vulgato corrigendam.

Septuaginta et Iosephum à Hieronymo non fuisse correctos in Rationalis gemmis enumerandis.

Licèt autem pro humerorum Sardonychis posteà Smaragdi forsitan fuerint suppositi: at in duodecim gemmis Rationalis verosimile non est aliquam interfuisse mutationem; cùm ipsemet Deus singulas partierit gemmas, & tribubus singulis singularem vnam addixerit, vbi sui nominis notam & inscriptionem imprimerent. Nec dubium, quin Iudæi tenacissimi suorum rituum obseruatores hanc consuetudinem accuratè retinuerint; in qua nitebantur varij ipsorum insignium & stemmatum colores: quibus in rebus ipsamet æmulatio instigat & cogit ad pristina illa antiquæ consuetudinis primordia conseruanda. Cùm igitur Septuaginta & Iosephus oculati fuerint testes (vt credibile satis est) non potuit non Hier. in re adeò notâ ipsorum insistere vestigia: quinimò ipsos videtur in hoc duces habuisse; atque eorum auctoritate Ligurium septimo loco posuisse: quantumuis in epistola ad Fabiolam se nescire fateatur, quænam gemma isthæc sit. Id verò propterea sanctus Doctor ait; quia Plinius non admittit, quod alij de Ligurio, siue Lincurio tradunt. Et in gemmarum coloribus ac descriptionibus Hieronymus sese refert ad Plinium, vt videre est Isaiæ 54. & Ezechielis 28.

Colligitur ex dictis, quanta sit, quamque grauis in hac parte Septuaginta interpretum auctoritas; quamque verisimile, ipsorum tempestate de singulis Rationalis lapidibus certò constare. Quamobrem non solùm, quia Hebraicam linguam melius ipsi percallebant, quàm dictionariorum Scriptores; verùm etiam quia de re sibi cognitâ loquuntur, firma eis fides habenda est. Adhæc; dubium non est, quin Ioannes omnes ferè duodecim Apocalypseos gemmas ex gemmis Rationalis desumpserit. In iis verò, quas eisdem compellat nominibus, quibus Septuaginta vsi sunt, perspicuum est ipsorum versionem a Ioanne probari. Atque gemmæ huiusmodi, in quibus cum Septuaginta Ioannes consentit, sunt octo; nempe Iaspis, Sapphirus, Smaragdus, Sardius, Chrysolithus, Beryllus, Topazius, Amethystus. In reliquarum verò quatuor singulis congruentissima reperitur ratio, quamobrem in Rationali, atque in Apocalypsi diuersæ sint. Itaque ipsius differentiæ ratio argumento est, nullum omnino dari discrimen, vbi eadem nomina vtrobiq; vsurpantur. Nam ex cohærente applicatione constabit, fuisse opus, vt ceteri lapides prorsus iidem forent.

Quàm debeat esse grauis Septuaginta auctoritas in Rationalis præsertim gemmis assignādis.

Reliquum est, vt argumentis initio positis faciamus satis. Ad Caietanum, Pererium, & Harmoniam Mundi, qui illius incertitudinis auctores sunt, respondeo; mirum non esse, si quam exquirunt lucem, in recentioribus linguæ sanctæ dictionariis non inueniant. Verùm si auctoritatem Septuaginta rite expendant; sibi in hac dubitatione, si sapiant, satisfacient. sin autem, quosuis antiquitatis perscrutatores, quantumuis diligentes rogo; verum pro certo sibi habeāt aliquid antiquitatem redolens, quod in Septuaginta grauibus auctoribus inueniant; qui eo tempore scripserint, cùm eius rei veritatem ignorare non potuerunt? præsertim si planum fiat, ipsos ea de re testes oculatos fuisse. Iam verò quis non videat, quantum muniatur ac roboretur Septuaginta interpretum auctoritas, tum Hieronymi, tum Iosephi approbatione atque consensu; necnon omnium antiquorum interpretum, videlicet Aquilæ, Symmachi, Theodotionis? &c. qui omnes in gemmarū Rationalis nominibus cùm Septuaginta consentiunt; cùm tamē nihil vllius momenti in contrarium reperiatur. Certè qui tot, tamque grauia testimonia posthabeat, & suam præferat coniecturam, suam ipsius sententiam pluris æquo faciat necesse est. Iam, quòd Hieronymus in Vulgata accipiat hæc nomina iuxta eūdem Plinij sensum: ipsemet Hieronymus duobus in locis disertè testatur. Ridiculum ergo est, asserere in Vulgata non esse eo sensu accipienda duodecim gemmarum nomina; cum ipsius Vulgatæ scriptor expressè asserat, illas à se secundùm eum sensum vsurpari.

Argumentis pro contraria parte initio adductis occurritur. Responsio ad 1.

Argumentum ab etymologia ductum spero, vbi ad nominum singula deueniamus; congruenter fore soluendum. Esto tamen, ipsius nominis etymon non reperiri: ecquis homo prudens in rerum antiquarum inuestigatione tanti faciat ipsius nominis sonum aut etymologiam, vt propterea à communi sententia sibi discedendū putet? Quid magis frequens & quotidianū, quàm, cùm vox aliqua videatur hanc significationem habere, si ipsius sonus spectetur; certò tamen constare ipsius significationem multò esse diuersam? Nugatorium planè esset, si quis probare vellet quod Hispani vocant *Azeite*, Latinè non oleum, sed acetum propter soni affinitatem esse vocandum, vt alia interim sexcenta huiusmodi prætermittam.

Ad secundū argumentū respondetur.

Iam, quæ prudentia est, pluris paraphrasim Chaldaicam, quā Septuaginta & Vulgati lectionē æstimare? præcipuè cū cōstet, Chaldaicā paraphrasim eo tempore conscriptā, quo Rationale non extabat: vnde paraphrasticus auctor non potuit testis gemmarum oculatus esse. Verùm enim verò esto, gemmas ipsas viderit, & earum naturas cognouerit; nunquid de nominum Chaldaicorū, quàm de Hebraicorū significatione clariùs cōstat? Quæ ergo notitia aut cognitio remanere potest de eo lapide, qui Apantor siue Pāthere vocatur? Et quamuis eiusmodi superesset cognitio; núm oraculi speciem præ se fert ista paraphrasis? Profectò, vt eā in lapidum interpretatione exploderemus, vel illud satis esset, quòd Onchelos & Ierosolymitanus sibi manifestè repugnant. Nam si Ariæ Montano habēda fides est; quem nos Amethystum vocamus, eorum alter oculū bouis, alter Smaragdū appellat. Ierosolymitani creditur esse Chaldaica paraphrasis, quam in Bibliis regiis super Canticorū cantico habemus; & Oncheli ea, quā super Exodo. Et Canticorū 5. 14. ponuntur duodecim gemmarū Rationalis nomina; simulque assignatur, quòd cuilibet Iacobi filio obtingat. Et præterquam quòd Issachar & Zabulon ante Dan constituit; duodecim gemmarum nomina hoc ordine recenset.

Septuaginta interpretibus plus fidei, quàm Chaldaica paraphrasi esse habendum.

Chaldaica paraphrasis auctores.

1. Ahmar.	7. Bairla.
2. Ghagig.	8. Esfor.
3. Ghaperam.	9. Toberg.
4. Cihali	10. Perozag.
5. Izmorad.	11. Mirbag.
6. Ghiar.	12. Apantor.

Nomina autem Chaldaica eorundem lapidum, quæ ponuntur Exodi 28. huiusmodi sunt.

1. Samecan.	7. Canerei.
2. Iarcan.	8. Tarcaia.
3. Barcan.	9. Ghinghenla.
4. Izmeragdin.	10. Iama.
5. Sabeziz.	11. Burla.
6. Sabhalon.	12. Panthere.

Conferat modò lector, si placeat, duas hasce paraphrases; & manifestè perspiciet eas inter se vix in vno nomine conuenire. Licèt enim concederemus, eandem esse gemmam, quæ ab altero paraphraste *Bairla*, ab altero *Burla* appellatur: apud alterum tamen *Bairla* septimum habet locum, apud alterum *Burla* vndecimum.

Chaldaicam paraphrasim non sibi semper constare, ac proinde non magnæ admodum auctoritatis semper esse.

Ex hac vtriusque consensione, vel dissensione potiùs, colligi potest, eos planè hallucinari, qui hanc paraphrasim omnino sequuntur: & Hebræorum doctissimos meritò asseruisse, suis in libris nullam reliquam fuisse notitiam de singulis horum lapidum nominibus. Hinc tamen minimè infertur, nullam apud Græcos & Latinos hac de re lucem remansisse. In vtraque enim lingua tam Græcorum, quam Latinorum exactæ reperiuntur & perantiquæ harum gemmarum descriptiones à viris apprimè doctis confectæ. Et quidem translatio gemmarum Rationalis in græcum sermonem per eos scriptores fuit facta, qui hebraicam linguam optimè callebant; quique Rationalis gemmas viderant sæpiùs & rectè cognouerant. Hieronymi etiam tempore vigebat adhuc perspicua notitia propriæ significationis, quæ cuilibet harum gemmarum nomini inerat. Vnde apparet, nomina isthæc à Septuaginta & Iosepho fideliter fuisse translata; quando Hieronymus eos omnino sequitur, & in lapidum descriptione sese remittit ad Plinium. Et Augustinus etiam nos monet, vti Carbunculi proprietates diligenter obseruemus, cùm in Scriptura Carbunculum legimus; idemque docet de Beryllo & reliquis. Constat igitur Hieronymum ac veteres alios minimè dubitasse, quin in versione Septuaginta, nomina Rationalis lapidibus assignata prorsus respondeant Hebraico fonti.

Responsio ad 3. argumentum.

Ad tertium argumentum respondeo, quamuis diuersis temporibus diuersæ vigeant & vsu terantur gemmæ, quæ aliâ tempestate non ita aut æstimentur, aut reperiantur; alias tamē semper in hominum vsu perstare, vt Smaragdos. Ex iis ergo, quæ semper extant, aut earum saltem notitia per omnes retinetur ætates, existimādæ sunt esse illæ, quas diuina condidit prouidentia, vt eis & in Rationali & in Apocalypsi vteretur. oportuit enim esse ferè easdem, vnâ aut alterâ exceptâ; nec non eas vtrisque temporibus esse notas, ac temporum deinceps decursu earum notionem ad fideles dimanaturam.

Responsio ad 4.

Ad quartum; vt aliis in locis variatio subrepere, ob peculiarem aliam causam fieri potuit; siue quòd vnum idémque nomen, diuersas respiceret significationes; siue quòd vna gemma ibi non plus interesset, quam alia (sicuti apud Iobum cap. 4. tanti refert tigridem apponi, quanti leonem) siue propter peculiarem aliam rationem. at verò in lapidibus Rationalis manifesta cognitio, quæ Septuaginta virorum tempore de singulis earum gemmarum speciebus habebatur; concordia item veterum omnium interpretum in singulis earum nominibus, nos manifestè docent, propriam cuiusque Hebraicorum nominum significationem lapidibus assignatam Exodi 20. esse illam, quæ græcis erat nominibus hebraicorum loco positis. Quam verò tunc Græca nomina significationem habuerint in omnibus ferè lapidibus, euidēter constat ex Theophrasto qui Septuaginta viros paululum ætate præcessit, & Alexādro Magno penè fuit coæuus, ac Magni Aristotelis auditor. Vnde cùm Plinius, vt liquet, Theophrastum sequatur; apparet ipsius Plinij tempore, singula gemmarum nomina adhuc perstare. Quod dum singillatim expendit, & Plinij acrimoniam ac venustatem in dicendo considerat Vulgatæ scriptor, nēpe Hieronymus, nos monet, omnia Rationalis & Apocalypseos gemmarum nomina à se ipso accipi eodem sensu, quo Plinius accepit.

Tametsi autem id non omnino conuincit, ne in aliquo eorum nominum possit verisimile aliquod discrimen inueniri; in iis præsertim gemmis, quas non admittit Plinius, vt in Chalcedonio ac Ligurio: conuincit saltem vt communiter loquendo, horum lapidum nomina in grammatico sensu iuxta eum modum ac rationem sumantur, iuxta quam Plinius & alij eius temporis scriptores vsurpāt: cùm constet in hoc eodem sensu accipi ea nomina à Vulgato, saltem in Aaronis Rationali & in cælestis ciuitatis fundamentis. De iis enim locis agit Hieronymus, quando se refert ad Plinium. Neque hoc ex eo infirmatur, quòd Sardonyx in sacris Literis Onyx appelletur. Nam Sardonyx est quædam Onychis species: vnde generale nomen à peculiari restringitur & coarctatur. Porrò, vt iam vidimus, hæc non est ea gemma, quam Septuaginta Beryllum vocant; nec eadem procedit ratio in his cæterorum gemmis. licet enim initio fuerint Sardonyches; postea forrasse immutatæ sunt. Et certè id vnum corrigit Hieronymus, reliqua non item; *exceptio* autem, vt dicitur, *firmat regulam*.

Dubitatio de Ligurij lapilli natura vnde Hieronymo orta sit.

De Tharsis suo loco dicemus, ac de Ligurio. Nunc illud adiungo, illam de Ligurij lapidis natura dubitationem sumpsisse Hieronymū ex Plinio; vt vel hinc constet Hieronymum in nominibus, quæ duodecim lapidibus præscribit, Septuaginta interpretum vestigiis insistere, atque eadem nomina, quo sensu Plinius accipit, vsurpare voluisse. Quamuis id, (vt suprà aduerti) non cogat, ne in aliqua ex his gemmis possit discrimen aliquod in Scriptura fundatum reperiri; modò solido nitatur fundamento.

Num semper Scripturæ verba sint in elegātissima Latinæ linguæ significatione necessariò vsurpanda? Ad sextum responsio.

Iam ad id, quod dicitur, non semper necessariò Scripturæ verba in optima & elegantissima latinæ linguæ significatione vsurpari debere; respondeo, id quidem verum esse, vt constat in nomine *hedera* Ionæ 4. atque aliis. cùm verò ipsemet Vulgatæ editionis interpres explicatè assereret, quo sensu vocem aliquam assumat; tunc quidem durum prorsus ac violentum esset, si in alium sensum detorquere velles. Ad id verò de Tigridis nomine pro Leonis voce supposito, iam diximus longè aliam esse rationem. Liquet enim eo in loco illud animal, exempli causâ, adduci; nec plus referre Tigridem, quam Leonem: & fortè in Hebraicæ linguæ proprietate vox eadem Tigridem ac Leonem significat.

Cur Iobi 28. vitri nomen pro gemma vsurpatum?

De vitri nomine Iobi 28. 17. fateor ibi vitrum esse lapidem pretiosum: sed, ni meus me fallit sensus, gemmas generatim appellat ibi Scriptura vitrum, siue vitri fragmenta per irrisionem eorum, quæ homines tantopere suspiciunt & admirantur. Itaque ibi fideliter fuit transcriptum, opinor: sed loquutio illa emphaticôs est accipienda. Scio etiam non deesse, qui putent Scripturæ hyssopum esse rorem marinum: vellem tamen id ab eis probari. De Hederæ nomine Ionæ 4. celebris est controuersia, eo quòd Septuaginta reddiderint *Cucurbitam*. Sed hac in re illud certum esse reor, quod Hieronymus tradit, Hebraicam scilicet vocem *Ciceion* esse plātam ab hedera & cucurbita diuersam, & Græci aut Latini vocabuli defectu aliud fuisse vsurpatum vnius plantæ ex iis, quæ facilè ad cacumen serpere, & foliis opacantibus suppositos homines tegere solent.

Quid sit hoc loco in nomine Hedera, siue vt 70. vertunt, cucurbita, Ionæ 4.

Quando immutata nomina interpretationis fidem ipsam non eleuet.

Denique interpretationis fidem non eleuat, vbi propriæ desunt voces, aliarum vsus ob proportionem aliquam, siue analogiam; vt Hispanis identidem accidit, qui Indorum Occidentalium plantis nomina accommodant earum plantarum, quæ sibi notæ ac familiares sunt; sic platani, sic pinei fructus, sic aliarum arborum ac fruticum nomina vsurpant. Id quod per catachresim tropicè factum, ad elegantiam sermonis Rhetores interdum reducunt. Adhæc; quamuis propriarum vocum copia fiat, ob peculiarem aliquam rationem potest interdum alienum accersiri nomen. Verùm qui hâc euadere contendit, debet congruentem sui reddere rationem: ne alioquin absonum quid & dissentaneum sectari videatur iter. Vt autem superiùs vidimus, nulla potest idonea afferri ratio, vt credamus Hieronymum & Septuaginta horum lapidum nomina accepisse in sensu adeò peregrino, vt nonnulli autumant.

Quæ aliarum...ne huic argumento alij occurrāt.

Tolerabilius foret, quod aliis arrisit, nempe in singularum gemmarum descriptione Plinium, Solinum ac Theophrastum deserere; & sectari aliarum descriptionum vias, quæ in recentioribus auctoribus, & in aliis paulo antiquioribus inueniuntur: ex quibus sunt Nilus & Anastasius.

Verùm enim verò cùm tempus hanc nominum varietatem in gemmarum prouinciam inuexerit; cùm scriptores aliquot, ceteroqui grauissimi, exiguam de gemmarum natura notitiam sint assequuti; cum Theophrastus paulò ante Septuaginta ætatem floruerit; cùm Plinius ac Solinus fuerint beati Ioannis coæui, & in gemmarum notitia ac descriptione diligentissimi, postremò cùm beatus Hieronymus se in gemmarum descriptione ad Plinium referat; facilè quisque perspiciat, quantò planiori incedat viâ, qui antiqua & certa amplectitur, quam qui recentia ac lubrica sectatur.

NOTA

A

NOTATIO VI.

De gemma Iaspide.

Gemmam, quæ in Exodo & Isaia vocatur Iaspis, Adamantem esse aliquorum placitum.

Duplex pro hac opinione argumentum.

Opposita tamen sententia vt vera statuitur, & roboratur.

NOnnullis visum est, quam gemmam Septuaginta & Vulgatus in Exodo & in Isaia Iaspidem vocant, Adamantem esse. Sic Munsterus, Fagius, & Conradus in suo corollario verbo Iaspis. Primò, quia Hebræa vox est *Iabalem*, a radice *halam*; quod est ferire ac frangere. Secundò, quia duodecima Rationalis gemma Hebraicè vocatur Iaspis, & Chaldaicè Panthere, siue Apantor. Verùm superiori notatione ostendimus, credibile minimè esse, Septuaginta, Vulgatum, Aquilam, Theodotionem & Iosephum fuisse deceptos; qui omnes pro *Iahalom* vertunt Iaspidem. B solus Symmachus commutauit aliquando nomen Iaspidis in Chalcedonium, vt Hieronymus testatur. Et Iaspidis viridis reperitur species, cui potest Chalcedonij nomen applicari: vt ex Plinio colligitur. Dictis illud adiungo pro veterum interpretum translatione in nomine *Iahalom*; validum scilicet argumentum desumi ex Apocalypseos conuenientia & respectu ad veteris instrumenti locos. Constat enim apud Isaiam mœnia & turres esse ex *Iahalem*, & in Apocalypsi murum esse iaspideum. Atqui Ioannes Græcè scripsit; nec dicere quis poterit, ipsum pro Adamante Iaspidem expressisse.

Primũ argumentũ oppositæ sententiæ dissoluitur.

Ad primum ergo ex oppositis argumentis respondeo, eiusdem verbi significationem esse percutere, flagellare & frangere, vt dictionaria ipsa testantur. Nec difficile est aduertere, quanto verisimilius sit, Iaspidem appellatum fuisse C *Iahalom*, propter eas maculas, quibus infectus, signatus & quasi dissectus est. Quòd si ad maius ipsius pretium & æstimationem requireretur, vt sanguineis esset maculis distinctus (de quo infra) mirificè ei congruebat nomen flagellati, siue rimosi lapidis, ad modum odorati caryophylli maculis ac notis variis aspersi, quod Hispani appellant *clauellina disciplinada*.

Dissoluitur secundum.

Ad alterum respondeo, ex eo manifestè colligi, quæ gemma dicitur Hebraicè Iaspis, non esse eandem, quam Latinè Iaspidem dicimus. quandoquidem cum omnes in Hebræo Iaspidem legerent, inter sapientes tamen interpretes conuenit *Iahalom* esse, quem Latini ac Græci, non quem Hebræi Iaspidem vocant. Non absimilis differentia D reperitur in vulgari Topazio & Latino, in Hyacinthi ac Turdi nominibus & aliis compluribus: in quibus eum cum risu exploderemus, qui propter soni similitudinem optimos cōdemnaret interpretes. Nec vlla est Chaldaici paraphrastę habenda ratio, vt propterea eum tot grauibus interpretibus opponamus: nec verò aliqua est certa ratio, vt Apantor siue Panthere Chaldaicè sit Iaspis; quòd animal Græcè ac Latinè Panthera nuncupatum maculosam habeat pellem. Friuolum est hoc & minimè certum. Quare nulla ratione dubitandum est, quin *Iahalom* sit ea gemma, quam Græci & Latini Iaspidem nuncupant. in Apocalypsi autē qui Iaspidem diceret Adamantem esse, planè desiperet.

Extenditur quæ sit natiua illa gemma, quæ appellatur Iaspis.

His ita positis examinare nunc oportet, quæ sit ea gemma à Græcis & Latinis Iaspis appellata. Nec enim Iaspis est quilibet lapis ex iis, quos Hispani sermone vernaculo E vocant *Iaspe*: nam quodcunque marmor colorum varietate sit distinctum, vulgari hoc nomine Hispani appellamus. At Græcè ac Latinè Iaspidis nomen non tribuitur lapidi, qui gemma non sit. Quare & Plinius lib. 37. c. 9. vt rarum atque inusitatum refert, visum Iaspidem vncias vndecim appendentem. Et quamuis legatur etiam vnciarum quindecim (vt in aliquo lib. habetur) maiores adhuc Smaragdi ac Topazij, aliique pretiosi lapides visi sunt, vt Plinius ipse refert.

Nomē Iaspidis plures sub se species complecti.

Itaque Iaspis non est, nisi gemma sit. Sed quænam gemma? Respondeo nomen Iaspidis generale esse, & plures sub se species complecti; vt videre est apud Plinium. ad quatuor tamen reducuntur: ex sunt virides, cæruleæ, rubræ & candidæ. Ex viridibus aliæ confusum magis colorem præ F se ferunt; aliæ Smaragdum referunt. Ex his appellatur *grammatias* ille Iaspis, qui lineam albam habet, qui verò plures, polygrammos vocatur. Ex cæruleis Cyprius est glauco pingui similis, veluti Cæsius densus. Persicum dicunt ad clarum cæruleum accedere: Thermodoonteum planè cæruleum. Ex rubris Plinius distinguit purpureum alium; aliũ violaceum; alium ex cæruleo ac rubro mistum; alium roseum, alium colore Sardij similem. Ex candidis alius dicitur esse Crystallinus; alius niueus; alius salis colorem imitans; alius nubeus; fumeus alius. Meminit etiam Plinius Iaspidum, in quibus stellulæ quædam siue puncta dispiciuntur, *stellata rutilis punctis*; alios refert habere vngues; alios nomen a Terebintho impropriè mutuatos: atque significat videri eos ex variis diuersorum Iaspidum frustulis compactos.

A Inter tot, támque varias Iaspidum species primo videtur aspectu perspicuè colligi non posse, quænam ex iis ad Apocalypsin fuerit a Ioanne selecta: non tamen idonea desunt pro viridi Iaspide argumenta. Primum sit, quia verba illa Plinij, *Viret Iaspis*, non significare videtur, esse peculiarem aliquam viridis Iaspidis speciem: sed hunc esse propriũ Iaspidem; ad ceteros nomen idem per huius imitationem fuisse propagatum. vnde Adrianus Iunius ait, *Iaspis Plinio viridi colore est*. idémque asserunt Calepinus & alia dictionaria. Similiter Epiphanius nomen Iaspidis ad viridē constrinxit; atque adeò beatus ipse Hieronymus: siquidē Plinij & Epiphanij sententię subscribit. Isidorus adeò certum duxit, proprium Iaspidis colorem esse viridem, vt Græcum ipse excogitauerit etymon, in quo idem sonaret Iaspis, atque viridis petra. Licèt autem etymologia ipsa non ita videatur solida: sanctissimi tamen Doctoris hac de re mentē B satis explicat. Deinde, qui de Iaspidum natura agunt, omnes à viridi suam ordiuntur narrationem; ita procedunt non solùm Plinius, Epiphanius & Isidorus; sed Dioscorides etiam l. 5. & Hieronymus Isaiæ 54. nec aliquis est interpres, qui ad gemmarum colores, de quibus Scriptura agit, singillatim descendat, quin hanc complectatur opinionem.

Iaspidē viridem suapte natura esse late probatur.

Præterea ad sacrarum Literarum vsum est valdè consentaneum, vt illum consideremus Iaspidem, qui & in Palæstina & in toto Oriente frequentior erat. Cùm autem dixisset Plinius, *Ierosolyma urbium Orientis longè clarissima*: postea lib. 37. c. 9. de Iaspide verba faciens hæc habet; *Totus Oriens pro amuleto traditur gestare eam, quæ Smaragdo similis est, & per transuersum linea alba præcingitur.* Scio non deesse, qui dubitet, num germanior sit lectio, quã ad mar- C ginem Dalecampius reiecit, quæ eiusmodi est; *Oriens Iaspidum sexdecim species traditur gestare; quæ verò ex iis Smaragdo similis est, & per transuersum linea alba præcingitur, grammatias vocatur.* Sic legisse videtur Vincētius in speculo naturali. Sed licèt hanc admittamus lectionē; dũ dicit Orientem sexdecim Iaspidum speciebus vti; dúmque ex eis seligit vnã, quã propria descriptione & nomine distinguit; satis indicat, hanc Iaspidis speciem esse inter ceteras insignē. Hoc ampliùs confirmatur ex eo, quod de eadē specie tradit Hieronymus Isaiæ 54. *Smaragdi habens similitudinem, quo omnia phantasmata fugari autumant, vocatur grammatias.* Opinio hæc peruagata eo tempore de viridis Iaspidis vi & efficacitate aduersus phantasmata eum fortè reddidit D celeberrimũ. Atque hac loquutione videtur Hieronymus complecti huius lapidis virtutem aduersus veneficia, quã ei Plinius iuxta communem lectionem attribuit: Amuletum namque Latini volunt esse aduersus mala medicamenta remedium; & præsertim contra veneficia validissimum putatur, ab amoliendo dictum.

Ad Scripturæ vsũ esse congruens, vti Iaspis viridis natura cōsideretur.

Iaspis olim pro amuleto gestari solitus.

Iaspide omnia olim phātasmata fugari putabatur.

Non ignoro, Dioscoridem l. 5. c. 160. sic habere: *omnes Iaspides amuleta esse traduntur.* Plinius tamen & Hieronymus virtutem hanc viridi Iaspidi lineâ albâ præcincto adscribunt. Vnde illi potissimùm, præ reliquis Iaspidibus singularis hæc proprietas videtur attribui. Atque eiusdem rei mentio est apud Dioscoridem. Licèt enim ipse Assyrium siue Astrium vocet, lineæ tamen albæ nota nos docet eum de viridi loqui.

Isidorus irridere videtur potestatem hanc, quæ Iaspidi tribuitur: sic enim ait, *superstitionis est credere hanc gemmã E esse gratiæ & tutelæ gestantibus.* Verùm multa huiusmodi reperiuntur figmenta, quæ ex vero aliquo principio traxerunt originem. Ego quidem sic existimo, huius opinionis fundamentum fuisse deriuatum ex vera virtute, quæ viridi inest Iaspidi ad stomachum confirmandum. Hanc ei efficacitatem disertis verbis adscribit Galenus lib. 9. de facultatibus simplicium, affirmátque se id experimento comperisse, quin etiam tradit rationem, qua Iaspis stomacho adhibendus sit. Quod si efficientia ipsa insignis & perspicua est: verosimile fit, Iaspidis vi ad sanitatem restitutos nonnullos stomacho languentes ex iis, qui philtris ac veneficiis affecti ac defecti tenebantur. Notum enim est, aliquos libidini & intemperantiæ deditos nimia effrænatæ cupidinis luxuria in huiusmodi morbum incidisse; qui vbi F se fracto & debilitato stomacho cernunt, in veneficij suspicionem deueniunt. Potuit ergo hac ratione Iaspis nominis famam sibi comparare aduersus dæmonis vires inter homines nimiùm credulos: cuiusmodi Ethnici frequenter esse solebant. Hanc coniecturam probabiliorem reddit proportio ipsa & conuenientia: nam amuleti vis vni viridi Iaspidi, vt vidimus, tribuebatur; cui etiam inter ceteros virtutem recreandi stomachum Galenus adscribit.

Iaspidis vim ad fuganda phātasmata à D. Isidoro pro commentitia reputari.

Quid hac in re possit probabiliter cōiectari.

Iaspidi inesse vim ad stomachũ confirmandum.

Verisimile insuper apparet, Iaspidem Smaragdo similem adeò in Oriente vsitatum, in minori etiam Asia vulgarem ac frequentem fuisse: præcipuè cum in regionibus finitimis magna ipsius esset copia. Hoc elicitur ex Plinio, qui postquam ita asseruit; *Smaragdo similem Indi ferunt*: addit, *Amysos Indiæ similem mittit.* Amysos autem portus est in Galatia, & maris illius sinus; vt videre est in eodem

Iaspidē Smaragdi similē in minori Asia esse frequentē probabili coniectura asseri.

Plinio lib. 6. cap. 3 Alij pro Amyso Thraciam legunt: & quanuis vtraque plaga ab Epheso & Asia non procul distent; ex verbis tamen Hieronymi prima stabilitur lectio. Et constat, loqui Plinium de eo Iaspide, qui linea alba erat distinctus; ait enim, *Grammatias reperitur in fontibus Thermodontis fluminis*. qui riuulus est non procul inde erumpens, & per Amysi sinum in mare influit. Plinius itaque solùm affirmat, ex Amyso magnam viridis Iaspidis copiam exportari. Hieronymus verò subiungit, Iaspidem illum esse lineæ candidæ, & in prædicti fluminis fontibus nasci. Prope eundem fluuium ait Plinius cæruleum Iaspidem exoriri; ceterùm verumque pariter stare potest. Nec mirum est, Hieronymum Plinij verbis nonnihil addere. Vnde ad ea, quæ Plinius tradit, nēpe apud Phrygiam purpureum Iaspidem procreari, adnectit ipse Hieronymus; *Alius viridior mari & tinctus quasi floribus in Phrygia Ida monte nascitur.* Omnia hæc capit Iaspidum & gemmarum copia, quæ in regione reperitur: tanta namque extitisse dicitur, vt quas inde gemmarum opes asportauit Pompeius, Romanorum animos allexerint, atque pertraxerint ad rerum adeò pulchrarum desiderium. Plinius l. 37. c. 1.

Hieronymus de Iaspide loquens, quid Plinij verbis addat.

Qualis Iaspidis species Apocalypseos mysterio congruentior appareat.

Cùm ergo probabile admodum sit, Iaspidis nomen (vbi nihil aliud peculiarius explicatur) de viridi accipiendum esse; cúmque inter virides præstantissimus ille sit, cui alba linea transuersa est; congruentem habet locum argumentum, quod ex aptá applicatione sumi potest. Etenim si hæc Iaspidis species ipsi mysterio magis quadrat, & idoneam satis proportionem ostendit inter hunc Scripturæ locum atque alios, vbi eadem Iaspis vox reperitur: hæc ipsa congruentia atque proportio nos firmos stabiléisque reddit in eo, quod ita ex sese erat verisimile; nimirum, sermonem hîc esse de celeberrimo Orientis Iaspide, qui grammatias nuncupatur.

Inter Iaspidis species viridis præstantior. Quid sit ad Plinij verba dicendū, qui secus opinari videtur.

Nihilominus licèt hæc ita sint, subuereor tamen (vt Pliniani id ferant) viridem Iaspidem purpureo & roseo anteponi. Plinij namque censura est; *Optima, quæ purpuræ quidquam habet; secunda, quæ roseæ; tertia, quæ Smaragdi.* Ad hæc tamen respōderi potest primò, hac in re antiquitatem ipsi excellentiæ præstitisse; vt cùm nominatur Iaspis, nec aliud peculiare exprimitur, de viridi sermonē fieri intelligamus: ita enim videtur ipsi Plinio magis consonū. Queadmodū inter purpuras, cū Tyria Amethystinæ antecelleret, frequentius tamen Plinio est, purpuræ nomine Amethystinā denotari, vtpote in Romanorū vsu antiquiorem. Secūdò, quanuis Plinius & Romani purpureum Iaspidē pluris fecerint; ex eodem tamē Plinio colligitur, viridē cū alba linea Iaspidem Ierosolymæ & toto Oriente præ ceteris æstimari. atqui Scriptura, vt perspicuum est, ad Orientis vsum potiùs, quam ad Romanorum æstimationem sese accōmodare debebat. Ita enim in sacris etiam Literis purpuræ nomen propter affinitatem pro Tyria videtur accipiendum; quanuis apud Plinium frequentiùs violacea vsurpetur.

Tertiò addi potest, si Plinio purpureus Iaspis magis arridet; aliis tamen viridem perplacere. Quinimò, qui hac tempestate se imprimis gemmularios iactant, affirmant inter Iaspidum species primum hodie locum viridi notulis sanguineis asperso concedi. Adde, quòd nō ait Plinius, *optima purpurea*; sed, *optima, quæ purpuræ quidquam habet.* Ad hoc verò satis est, sanguine esse aspersam leuiter. Nam Tyria purpura sanguinea est. Vnde fortassis vtraque posset conciliari sententia, si primas illi Iaspidi daremus; qui cùm viridis sit & candida linea insignitus, nonnullas tamen habeat sanguinis notas siue puncta. Cui opinioni videtur fauere Magnus Albertus; ait enim, decem esse Iaspidis species, & inter eas præstantissimam esse viridem rubeum aliquid habentem. Atque hæc de Iaspidis colore.

Color Iaspidis natiuus nonnihil varius.

Vt autem ad proprietates alias gradum faciamus: prima illa est, quòd quælibet Iaspidis species natiuum colorem nonnihil varium habet: ita vt viridis Iaspis non æqualiter eundem habeat colorem, nec cæruleus æqualiter cæruleum; idémque de reliquis dictum. Neque id solùm dixerim ob diuersi coloris maculas, quibus nonnulli sunt distincti (nec enim me latet, id generale omnibus nō esse) sed propter colorem præcipuum, qui ad Iaspidis naturam opus est, vt variatus in se sit, & quasi maculosus; ita vt maculatus, siue venulosus dici possit, vt eum Abulensis vocat Exodi 28 Proprietatem hanc non exprimit Plinius, nec eā concedent, qui Iaspides esse affirmant lapillos aliquos, quibus idem omnino inuariatus est color. Ipse tamen non dubito, quin vt verus sit Iaspis, necesse sit eum aliqua varietate aspergi. Primò, quia diuersæ Iaspidis species in re aliqua conueniant oportet; siquidem omnes nomen Iaspidis comprehendit: atqui, si hāc coloris varietatem tollas, nulla inter eas affinitas reliqua sit. Secundò, Iaspides Smaragdo similes, ni varium præ se ferrent colorem, Smaragdi prorsus naturam viderentur induere, siquidem & Plinio Iaspides perspicui & pellucidi sunt. Quare cùm diuersæ naturæ sint, eorum differentia ad maculosam illam coloris varietatem referenda videtur; atque adeò cum dicitur Iaspis Smaragdo similis, non ita esse accipiendus, quasi viridis color ei prorsus æqualis sit; sed vt Iaspidis varietas Smaragdi colorem posset imitari. Porrò huiusmodi Iaspidem Smaragdo assimilem ait Theophrastus verum fore Smaragdū, si perfectè maturesceret. Quod probat ex ipsa Smaragdi matrice; in qua magna est viridis coloris diuersitas: atque ita ei nomen Iaspidis quadrat.

Probatur prædicta assertio de Iaspidis colore nonnihil natura sua vario.

His addo tertiò, multis lapidibus, vt Iaspides sint, nihil aliud desiderari, quam vt variati sint sicuti Heliotropio accidit; cui licèt sanguineæ sint guttæ, vt Plinius asserit, siue puniceæ, vt Solinus: ab Iaspidis tamen natura deficit, quia viriditatem vndique æqualem habet. Eadémque ratio militat in gemmis Prasio, Melochite, aliisque compluribus. Vt ergo verus detur Iaspis, requiritur manifestè in ipso colore varietas. Quartò quam vim apud Hispanos obtinet hæc vox *Iaspeado*, eandem apud Latinos habet *Iaspideum*, vt videre est apud Plinium lib. 37. c. 10. cuius ea sunt verba; *Cepionides alias vitrea, alias Crystallina, alias Iaspidea.* Vbi *Iaspidea* significare non potest densas & opacas: cùm Iaspides etiā translucidi sint, vt Plinius ipse fatetur. Quintò, Iaspis nomen videtur esse cōtractum ex ἴασις & σπίλος; vt significetur ipsius maculas salutares esse ac medicas. nā ἴασις idem est, quod *salus*, & σπίλος est *macula*. Facit, quòd in vestibus spilomata vocantur discolores notæ. Sextò denique Hieronymus manifestò videtur supponere Iaspidi plurimum varietatis esse. contemplatur enim in ipsius coloris varietate spiritualium gratiarum diuersitatem: *varietas*, inquit, *gratias spirituales in Ecclesia propugnaculis significat.*

Contra hanc tamen varietatem, quam in Iaspide requiro, opponet mihi aliquis, eam neque in Aërizusa, neque in Cyano reperiri: quæ tamen inter Iaspides connumerātur. Respondeo necessarium mihi videri, vt Aërizusa varietatē etiam in se habeat. Nam Plinius eam inter Iaspides refert. Nec teneor ipse ad credendum, hoc significari nomine, quam vulgari idiomate *Turquesam* appellamus. Cyanum esse Iaspidis speciem non ita constat; quin imò iis verbis *reddetur per se Cyanos*, insinuat Plinius, se de Cyano seorsum agere velle, vtpote qui Iaspis non sit, licèt à nonnullis Iaspis nuncupetur: in quo tamen variæ reperiuntur lectiones.

1. Difficultas contra prædictā assertionē de varietate Iaspidis viridis coloris, ipsius difficultatis enodatio.

Obiiciet aliquis secundò Georgij Agricolæ opinionē, in eo scilicet omnes Iaspides consentire, quòd coagulati lapides siue opaci sint. Quanuis enim dixerit Plinius, *sæpè translucet*: ait tamen Georgius, *sæpiùs non translucet*: atque in hoc eum distinguit à gemmis perspicuis, quarum speciem gerit; vt Iaspidem viridem a Smaragdo, purpureum ab Amethysto, cæruleum à Cyano, Sardæ similem ab ipsa Sarda. Sic ille. Sed meo iudicio manifestè opponitur Plinio. Nam verba illa, *sæpè translucet*, euidenter ostendunt, Iaspidis naturam non in eo consistere, quòd translucida gemma non sit. Quid, quòd alij etiam lapilli non perspicui reperiuntur?

2. Difficultas enodatur.

Alia Iaspidis qualitas est, eam gemmarum esse antiquissimam. Primò, de viridi Iaspide Plinius ait: *et multis victa à multis, antiquitatis tamen gloriam retinet.* Quod si pro multis plusquam duas intelligamus, vt cōmuni acceptatione hæc vox vsurpari solet, non solùm significabit, inter Iaspidum species, sed etiam inter alias generatim gemmas viridem Iaspidem antiquissimum esse. Et licèt comparatio inter Iaspides solū accipi deberet: verisimile valdè est, Iaspidum antiquissimo gloriam item antiquitatis inter ceteras gemmas deferri. Quippe ferè omnes gemmas ita abstrusit & occultauit natura, vt ad eas indagandas & eruēdas multo labore atque industria opus sit. At Iaspidē in ipsa terræ superficie inueniunt & agnoscunt, quicunque vel mediocrem ipsius cognitionem fuerunt assequuti. Et absque vlla terræ fossione in Hispania ad Escurialem delatum est, quidquid Iaspidis opus fuit ad insignis tabernaculi structuram. Quin imò in Mariano monte agnoscunt gemmularij multa pretiosi Iaspidis fragmenta.

Iaspidis antiquitas mira.

Iaspis nequè in terra inuentu facilis.

Vnde nulla ferè est in eo cognoscendo difficultas; sed in eo læuigando ac perpoliendo, quem laborem vt subterfugiant, iidem ipsi, qui Iaspidem agnoscunt, intactum prætermittunt. Demum hæc gemma nos natura ipsa allicere & inuitare videtur; dum eam non in terræ viscera abdit, sed in summa tellure expositam omnibus offert. Quapropter generatim loquendo hæc fuisse videtur prima gemma, quam fortassis offenderunt primi illi, qui in gemmarum inquisitionem se impendere voluerunt, vt ex eis annulos conficerent. Nam Iaspidis antiquitas in eo videtur fundari, quod reliquis sit apertior & inuentu facilior; non iam apud eos, qui eiusmodi gemmas diuendunt; sed in ipsa etiam terra pluribus in locis. Quare Magnus Albertus ait; *in multis partibus inuenitur.*

Sed vt de multiplici Iaspidis virtute natiua singillatim agamus; inter alias celeberrima est, quæ illi attribuitur ad venefica & phantasmata abigenda: qua de re supra iam dixi, quid graues Scriptores memoriæ prodant, & quo niti funda-

Vim ad phantasmata abigendi illi Iaspidi esse ...

primis propriam, qui grammatias dicitur.

fundamento potuerint; & hanc esse peculiarem Iaspidis viridis virtutem, illius præsertim, qui grammatias appellatur: quamuis vniuersè Iaspides omnes dicerentur amuleta. Pro hac Iaspidis vel virtute, vel de virtute saltem ipsius opinione facit, quòd in ea niti videatur sacra fictio de cælestis Ierosolymæ muris, qui ex Iaspide describuntur. Id quod Apocalypsis ex Isaia desumpsit, vt vidimus capite 21.18

Iaspidis virtus ad sanguinis fluxũ sistendum.

Altera est Iaspidis virtus, vt sanguineum fluxum sistat; & fœminarum præsertim menstrua cohibeat. Ita obseruauit Albertus Magnus, quem hac in parte recentiores omnes sequuntur. affirmat autem id pluribus experimentis fuisse compertum. Et quidem experientiam hac de re Cordubæ fuisse factam pro certo accepi per annulum quendam
B ex viridi Iaspide sanguineis notis disperso: nec valde videtur aberrare, qui suspicantur natiuas has sanguinum notas fortassis a Deo huic lapidi fuisse impressas, vt peculiarem sistendi sanguinem vim color ipse præ se ferret.

Iaspis contra luxuriam valet.

Huic secundæ virtuti potest alia adiungi, quam refert Albertus his verbis. *Aiũt, quòd gestantem à luxuria prohibet.* Verisimile namque est, qui lapis sanguineum reprimit fluxum, eundem etiam reprimere venerem.

Iaspis gemma ad sigillorum vsum perapta.

Alias virtutes, quæ referuntur, consultò prætermitto; quòd illæ neque antiquitatis prærogatiuâ, nec experientiâ nitantur. Illud tamen ex Plinio omittendum non censui; nimirum Iaspides ad sigillorum vsum esse aptissimos; ait enim, *Nec diuersa ab iis Sphragida publico gemmarum demines eis data: quoniam optimè signent.* Idem etiã tradit, pre-
C tiosiores Iaspides non spargere extra se fulgorem, sed in se continere. Et quamuis asserat Albertus, proprium Iaspidis ornatum & quasi amictum fieri ex argento; Plinius tamen eis aureum tradit: ita tamen vt inclusus lapis vtroque ex latere discerni possit; *Præstantiores* (inquit) *funda clauduntur patentes, nec præterquam margine auro amplectente.* Qua in re illud imprimis spectabatur, vt lapidis ipsius virtus immediato ipsius contactu percipi meliùs ac sentiri posset. Demum illud pro colophone addam; ad hanc scribendam notationem plures mihi Iaspides videre contigisse. Et singillatim fui non parum oblectatus aspectu duplicis crucis iaspideæ, quas habet templum maximum Cordubense; alteram ex viride Iaspide albâ lineâ distincto, qui grammatias vocatur: alteram ex roseo Iaspide.

D

NOTATIO VII.

Vbi primus Apostolici symboli articulus cum prima gemma componitur.

Primus Symboli articulus eiusque ad Iaspidis symbolum applicatio.

PRimi articuli verba sunt; *Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cæli & terræ.* Verba verò Apocalypseos hæc: *Fundamentum primum, Iaspis.* Veritas primi articuli perspicuè affirmat vnicum esse Deum; qui scilicet suâ infinitâ potentiâ mundum vniuersum architectatus est. Et quamuis nomen Patris Sanctissimæ Triados personam indicet, cui Creationis opus per attributionem adscribitur:
E ceterùm non hîc videtur ad personarum distinctionis mysterium explicandum deueniri; donec postea dicitur æternus Pater filium sibi cõsubstantialẽ habere. Interim Patris nomen Deo deferri videtur ratione creationis; siue quòd suam naturam & substantiam à nullo alio accipiat. quorum vtrumque satis percipitur priùs quam ad Trinitatis mysterij explicationem perueniatur. Infideles enim, qui personarum denegant Trinitatem, non inficiantur Deum a nullo alio suum esse recipere: sed fontem potiùs esse, à quo res omnes creatæ, quòd sint, quòd vigeant accipiunt. In primo igitur articulo illud stabilire sit satis: nimirum illã fictorum Deorũ turbam, quam Ethnici a fidei lumine aberrantes commenti sunt, neutiquam dari: sed vnum esse Deum omnipotentem, qui rerum omnium vniuersitatem condidit, & semper moderatur ac flectit. Hæc veritas iure
F optimo inter omnes Symboli prima est; quippe quæ ceteris articulis necessariò præstituenda. Atque hæc etiam veritas puros ac defæcatos exigit mores, & iis hominibus dignos, qui cultu ac veneratione prosequuntur; non impuram Venerem, lasciuum Cupidinem; sed totius mundi opificem & architectum; cuius leges & instituta pura & incorrupta sunt.

Quàm aptè Iaspis ad primum fidei articulũ applicetur.

Pro huius veritatis symbolo nulla potuit alia inter gẽmas vsurpari aptior, quam Iaspis. Verùm memoriam hic oportet refricare earum rerum, quas in superiore notatione examinauimus: nimirum quam gemmam in præsenti denotet Iaspidis nomen; quæ sint eius proprietates ac virtutes. Deinde tria sese offerunt in hoc primo articulo valde insignia, quæ in eius figura, siue symbolo adumbrari opus erat. Primum, quòd primus inter ceteros articulos. Alterum, quòd idololatriis omnibus & fictis Deorum

Tria in primo articulo symboli contentã, quæ omnia in Laspide per ordinẽ ostendũtur figurata. Primũ quod ad antiquitatem attinet, in Iaspide figuratũ.

A superstitionibus opponatur. Tertium, quòd puros & candidos mores exigat; quales decent eiusmodi gentem, quæ totius mundi conditorem adorat.

Quod ergo hic articulus inter ceteras Symboli veritates prima sit, vt supra diximus, fuit maximè expediens. Quamuis enim aliæ sint veritates, quæ profundiorẽ præferant Theologiam; nulla tamen reperitur, quæ ita necessariò, vt hæc, ceteris omnibus articulis & veritatibus debeat præmitti. Vnde & ceteris antiquior est, & ipsius cognitio tanti momenti semper extitit, vt minimè decuerit, eam abditam & occultam esse. ac propterea Deus illã antiquis Philosophis & iis omnibus, qui in meridiana luce cæcutire noluerunt, propalam ostendit. Satis namque est
B vel mediocri mentis facultate esse præditum ad perspicuã & manifestam huius Philosophiæ cognitionem. Quæ igitur gẽma ad huius rei significationẽ posset elegantiùs vno Iaspide aptari? de quo, vt suprà vidimus, ita Plinius; *Etiam si victus à multis; antiquitatis tamen gloriam retinet.* Quasi dicat, alias quidem gemmas maioris æstimationis reperiri; antiquitate ceteris Iaspidem antecedere. Ratio verò est; quia reliquas natura abdidit & occultauit; Iaspidẽ in ipsa terræ superficie omnium ferè oculis obiecit. nec difficile est illum reperire; sed læuem ac tersum reddere. quod laboris ne suscipiant, multi ex iis ipsis, qui illum probè norunt, derelinquunt. Quid, quæso; aptius ad eam Pauli sententiam Rom. 1. 9. *Quod notum est Dei, manifestum est illis. Deus enim manifestauit; ita vt sint inexcusabiles: quia cùm*
C *Deum cognouissent, non sicut Deum glorificauerunt.* Nõne Iaspidem perpolire ac tergere quodammodo ipsum glorificare est? Verùm non ita se gesserunt Philosophi, de quibus loquitur Paulus. Tametsi enim naturalis ipsa Philosophia hanc eis veritatẽ reddit conspicuã, & quasi in terræ superficie exposuit: ipsi tamen laborem & deprauatæ voluntatis cohibitionem subterfugientes veritatem hanc derelictui habuerunt.

Deinde hæc eadem veritas continet Creatoris omnipotentiam; cuius opera sunt creaturæ omnes variæ atque multiplices, quæ in tota rerum vniuersitate reperiuntur. Hoc autem egregie repræsentat mira ac iucunda iaspidei coloris varietas. Namque vt optima colorum distributio in tabula apprimè depicta ostendit pictoris ipsius peritiã & artificium: ita colorum varietas, quos Deus huic lapillo aspersit, indicat non obscurè naturæ conditoris sapien-
D tiam ac potestatem.

Alterũ, de repugnãtia cũ idololatriis, in Iaspide etiã adumbratũ.

Iam, ad eam significandam repugnantiam & oppositionem, quæ huic articulo cum omni idololatria & impia superstitione inest; nullum potuit excogitari symbolum magis appositum, quam ea gemma, quæ aduersus veneficia omnia atque phantasmata pro præsentissimo amuleto habebatur. Id quod ex Dioscoride, Plinio, atque Hieronymo retulimus. Quid ergo idola sunt, nisi quædam phantasmata & inania spectra? Quidve falsis præstigiis ac veneficiis repugnantius, quam huius articuli veritas? Præsertim cùm veneficiorum illud sit maximum & perniciosissimum, hominem scilicet idololatriæ miserè subiici, & *à Diabolo teneri captiuum ad ipsius voluntatem*, vt loquitur Paulus 2. Timoth. 2. 26. Quapropter si primi articuli veritas nobis proponit defensionem ac patrocinium, quod in rerum omniũ
E conditore habemus, qui creaturas suas tueri atque defendere potis est: sanè quam eleganter huic significationi deseruit vetus opinio, quod Iaspis sit mirifica tutela gestantibus. Quam ad rem non requiritur necessariò, vti verum sit Iaspidem esse tutelam: satis enim est, eiusmodi opinionem in vulgus olim dimanasse. Quò allusit Isaias cap. 54. 12. *Ponam* (inquit) *Iaspidem propugnacula tua.* Vnde & in Apocalypsi, muri structura ex Iaspide effecta est. Atqui manifestum est: muros & propugnacula esse vrbis ipsius defensionem; atque adeò illa fingi iaspidea, perinde esse, quasi ciuitas ab omni hostili incursione sit tutissima, vtpotè quam ipsius Creatoris potentia muniat & sepiat: ita vt nec Dæmon, nec mors, nec infernus, nec quilibet alius hostis eã capere, aut expugnare possit. Porrò ad huiusmodi symbolorum rationem, dixisse me aliàs memini, nõ esse opus,
F vt symbolica ipsa significatio in vera aliqua naturæ proprietate fulciatur: cùm satis ad eam rem sit communis orbis opinio. Et quidem allusio ad eam opinionem quantumuis falsam plurimum in se continet elegantiæ. perinde namque est, ac si dicatur ea virtus protegendi, & ab omni phantasmate ac demum machinatione tutandi in Iaspide mystico vera ac perfecta reperiri.

Iaspidem esse tutelã gestãtibus quid mysticè innuat.

Coniunctio coloris viridis cum sanguineis notis in Iaspide quid innuat.

Præterea vbi supremi Conditoris potentia cognoscatur, ipsius etiam innotescit prouidentia, *& quia remunerator est*; id est, iustis & iniustis, pro cuiusque operibus Deũ præmia seu supplicia redditurum. Ad hoc autem fortasse conducit coniunctio viridis coloris cum sanguineis maculis, quæ in pretiosissimis Iaspidibus esse solet. Nam viridis color spem innuit; sanguineus comminationem.

Tertium de puris moribus

Ac demum ad figurandam eam vim, quam prima hæc Symboli veritas obtinet (si dignè vt par est, accipiatur) vt

mores

bus in primo articulo requisitū quomodo in Iaspide figuretur.

A mores integros ac puros ingerat atque conseruet; apposita est virtus illa admirabilis Iaspidi insita sistendi sanguinis fluxum: qui referri frequenter solet ad vitæ impuræ & inquinatæ significationē, iuxta illud Isaiæ 64. 6 *Facti sumus, vt immundus, omnes nos, & quasi pannus menstruata omnes iustitiæ nostræ.* Et Esther 14.16. *Tu scis, quod detester illud, quasi pannum menstruatæ.* Cum hac proprietate possem alias coniungere quas Iaspidi tribount Beda, Vincentius, Bercorius & Rueus, nempe venereorum petulantem appetentiam retundere, oculos purgare & illuminare, & illorum aciem reficere. Verùm non opus est, aut parum antiqua, aut minùs certa virtutibus prædictis adiicere.

Aliæ insuper virtutes ac facultates Iaspidi à multis assignatæ.

Linea alba Iaspidis apud Orientales insignis, qui vocatur grammatias, applicari congruenter potest ad eandem significationem puræ & illæsæ vitæ, quam postulat debita B Creatori mundi adoratio: aut fortè aptè accommodabitur ad lætitiæ atque triumphi significationem. Hæc enim veritas de omni idololatria triumphat. Quod si aliquis exoptet, vt in primi articuli Symbolo nōnihil subsit, quod conferat ad significationem dignitatis primæ personæ diuinæ, quæ est Pater: forte hoc adumbratur in Iaspidis gēmarum primæ antiquitate. Quamuis enim æternus Pater non sit tempore prior; est tamen origine, vt loquuntur Theologi. id quod non aliter potuit vtcunque significari, quam gemmam aliquomodo primam huic veritati aptando. Existimo tamen magis esse consentaneum, ne in his primis Symboli Apostolici verbis applicationem nimis exilitèr ad calculos reuocemus, vt initio huius notationis obseruauimus.

Dignitas primæ personæ diuinæ, id est, Patris, quæ primo articulo prædicatur, quomodo adumbretur in Iaspide.

C

NOTATIO VIII.

Quæ sit ea gemma, quam Scriptura appellat Sapphirum.

Sapphirus quanam gēma sit

NOnnemo existimauit, Sapphiri nomen impropriè in sacris Literis vsurpari, & eo nomine fortasse significari vel Crystallum, vel Adamantem, vel purpuream gemmam. Verùm ex iis, quæ notatione quartā & quintā diximus, satis refellitur, quæcunque opinio pro Sapphiro in sacris Literis gemmam aliam accipiat ab ea, quam Græci & Latini veteres Sapphirum compellarunt. Et sanè præter D illa, quæ in duabus illis notationibus generatim disputauimus; pro Sapphiro peculiaris militat ratio, ne dubitemus Sapphirum Theophrasti ac Plinij esse eundem cum Scripturæ Sapphiro. Nam idem est nomen Hebraicè, Græcè & Latinè; & (quod maius est) ipsius color est in sacris expressus, Exodi 24. 10. *Quasi opus lapidis Sapphirini; & quasi cælum, cùm serenum est.* Necesse est igitur, Sapphirum esse gemmam cæruleam, & sereni cæli colorem referre.

Quam gemmam Græci & Latini Sapphirum vocent.

Altera est quæstio, cuiusmodi sit gemma, quam Græci & Latini Sapphirum vocabant. Quæ enim Plinius de Sapphiro signa & indicia tradit, non videntur iis congruere lapidibus, qui hodie Sapphiri vulgò dicuntur. Etenim appellationem hanc nunc tribuit vulgus gemmis cæruleis pellucidis: & nonnulli adeo certum esse reputant, nullam in Sapphiri nomen mutationem fuisse inuectam, vt temerè E Plinium sugillent, quòd signa ab eo assignata Sapphiro nō iis quadrent, qui hac tempestate vulgò Sapphiri nomen sortiuntur. Certè Mathiolus in commentario Dioscoridis lib 5. cap. 114. suspicatur errasse Plinium, quòd lapidem Lazuli pro Sapphiro acceperit. Mathiolum refert, & sequitur Forerius, Isaiæ 54. Dalecampius verò lib. 37. c. 9. non suspicatur modò, sed etiam miratur: *Satis* (ait) *mirari non possum, Plinium tam pueriliter errasse, cùm de Sapphiris ea scribat, quæ de Cyano audienda sunt: nimirum quòd non pellucet, & aureis punctis conspergitur.*

Plinius in Sapphiri gēmæ natura designanda temerè à nōnullis sugillatus.

Ceterùm, si rem accuratè expēdamus; imprudenter existimatur Plinius Sapphirum non agnouisse, quòd diuersa illi signa attribuat ab iis, quæ in nostro Sapphiro conspicimus. Nam ad propriam & germanam Latinæ vocis siue Græcæ significationem refutandam, ridiculum est recentiorum vsum antiquis veterum scriptorum indiciis oppo- F nere. De Plinij auctoritate dixi iam notatione 4. Nunc illud addo, in huius gemmæ signis præscribendis nullum ex illius tēporis antiqui scriptoribus a Plinio dissentire; nec verò coniecturā esse aliquam, quæ illi possit opponi. Quare ipsum sequamur necesse est, adhibito præsertim earum confirmationum momento, quas mox subiiciemus. Enim verò non deest, qui ad hæc respondeat, Plinij auctoritate non reiectā, sed retentā, adhuc posse ipsius verba ita accipi & explicari, vt hæc ipsa species gēmarum, quas hodie Sapphiros nominamus, eadem sit cū Pliniani Sapphiri specie.

Plinius ab obiurgantiū calumnia asseritur.

Qua de re vt certum fieri iudicium possit, ad Plinij indicia atque vestigia de Sapphiro prodita deueniamus. Primum est; *Sapphirus aureis punctis collucet.* Hoc tamē eludere conantur nonnulli, asserentes non eam esse Plinij mentem, vt Sapphiro aurea puncta semper esse infixa velit, sed

Sapphiri signa atque indicia à Plinio tradita.

A ipsum aureis micare punctis: sicuti aliquando gēma Cyanos aureo puluisculo intermicet. adduntq; vocem *aliquando*, quæ altero in loco exprimitur, in altero etiam prudenter nec valde violenter subaudiri posse. Aiūt ergo, nō omnibus Sapphiris aurea fuisse puncta, sed nonnullis: quemmodum visus est aliquando Smaragdus auro leuiter adspersus.

Num Sapphirus aureis punctis colluceat.

Nihilominus, quamuis Plinij verba non cogant, nequādo possit Sapphirus absque aureis punctis reperiri; ex ipsis tamen colligitur præcipuos Sapphiros & maiori in pretio habitos aureis ferè punctis fuisse inscriptos. Nō aliter, quā qui hac tempestate de lapide Lazulo agunt, inter ipsius signa aurum annumerant: absque illo enim vulgares valde & minoris pretij reputantur; vt tradit Mathiolus lib. 5. cap. B 70. Atque vt egregios Sapphiros auro cōstare debuisse planū fiat, sunt duo alij insuper Plinij loci satis perspicui: alter lib. 33. cap. 4. vbi de auro verba faciens, *Quod puteis* (inquit) *foditur, canalitium vocant, marmoris glareæ inhærens; non illo modo, quo in Oriente Sapphiro & lapide Thebaico, aliisque gēmis scintillat: sed micas amplexum marmoris.* De lapide autē Thebaico ait lib. 36. ca. 8. esse *interstinctum aureis guttis.* Locus alter habetur libro 37. cap. 10. vbi loquitur de quadā Agathæ specie, quam vocat Coralloachatem, additque; *guttis aureis Sapphiri modo distincta.* Ex his Plinij locis manifestum est, propriū ac celebre significatum antiquæ vocis *Sapphirus* pro illo supponi, qui aureis punctis erat distinctus. atque vt superius dicebamus, absolutè loquendo congruenter dici Iaspidem esse viridem; ita etiam ait Plinius proprium & germanum Sapphirum aureis constare C punctis. Excellentia fortassis in Sapphiro præstitit, quod antiquitas in Iaspidis nomine Et saltem in Scripturæ Sapphiro haberi debet respectus ad Sapphirum Orientalem; cùm Ierosolyma fuerit vrbium Orientis longè clarissima; cūmque omnes ferè huiusmodi gmēę duodecim ex Pōtificis Rationali mutuatæ sint, vt diximus notatione quinta.

Pars affirmada, aureis Sapphiri pūctis vt vera seligitur, & Plinij sententia probatur.

Quod de Sapphiri auro tradidimus, confirmatur adhuc ex iis, quæ Dalecampius ex Theophrasto refert; qui eum expressè nuncupat χρυσόπαστον, quod idem est, ac auro distinctus. Propterea Dionysius de situ orbis versu 1105. ait, *Aurea, cæruleaque pulchrum lapidem sapphiri*, vbi vides pulchritudinem in eo poni, quòd simul aureus atque cæruleus. Et Isidorus vniuersè affirmat; *Sapphirus aureis punctis D collucet.* De Hieronymo vidimus iam, se ad Plinium referre in harum gemmarum signis præscribēdis. Deinde affirmat Sapphirum cæli speciem præ se ferre; & in eo figurari hominem, qui eò conscendit, & cælo similis factus solem suis pedibus suppositū intuetur. Hoc asserit Hieronymus, quia sydera Sole altiora sunt. Idem sequitur Theodoretus Cant. 5. ex Psello in id; *Distinctus Sapphiris. Solus hic lapis* (ait Theodoretus) *cæli speciem & similitudinem obtinet.* Si autem cæruleum duntaxat colorem attenderet; neutiquam assereret solo Sapphiro cæli imitationē inesse. Vnde cæli speciei nomine intelligit stellati Olympi pulchritudinē. His consonat Etymologia, quam Hieronymus tradit de nomine Saphir: *Sapphir* (inquit) *Hebræo Syroque sermone pulchra dicitur.* Et adiungit ad Samariæ pulchritudinem significādam, eam appellari solitam *Saphir.* In quo apparet per huiusmodi nomen a priscis illis intelligi aureorum puncto- E rum distinctionem, & ornatum ad cælestium stellarum similitudinem. In hac Hieronymi etymologia de nomine ספיר (Saphir) existimauit fortasse sanctus Doctor, ס (samech) poni pro ש Sin, ita vt radix sit שפר, Saphar, quod est pulchrum esse. Sed non est inepta etymologia a ספר, cum ס, quod significat numerum aut rationem propter stellarum, quæ in eo visuntur, numerum.

Robertur superius assertū Theophrasti testimonio, & aliorum.

Hieronymi auctoritate idem comprobatur.

Præterea hæc stellati cæli imitatio illustratur eo discrimine quod Plinius assignat inter aurum, quod cernitur in gemma Cyano, & quod in Sapphiro (quamuis ea sanctum Isidorum præterierit) Cyani aurum ait Plinius esse instar pulueris: aurum verò Sapphiri esse puncta notabilia atque distincta. Et capite 10. ea appellat aureas guttas. & lib. 33. cap 4. aduertit non esse venas, sed scintillas. Vnde Plinianæ phrases, dum de Sapphiro incidit sermo, huiusmodi F sunt: *Aureis punctis collucet: aureis punctis distinguitur: auro scintillat.* Aureus igitur Cyani puluis stellarum pulchritudinem & imitationem non attingit; illis enim cælum pulchra varietate distinguitur, & gratissimo splendore illustratur: venæ item aureæ diuersam figuram præ se ferunt. Quare vt Sapphirus mirifica esset cæli effigies, opus fuit quidquid de illo Plinius affirmat; nimirum, vt ipsius aurum sit non puluis, aut venæ: sed scintillæ in cæruleo spatio intermicantes.

Sed ad ipsum colorem iam perueniamus. *Cærulea Sapphiri* (ait Plinius) *raròque cum purpura.* Et quidem de ipsius colore cæruleo conuenit inter omnes. Ita expressè docet Nyssenus oratione 14. in Cant. Arcirca verba illa, *raroque cum purpura*, aduertit Dalecampius ad Plinij marginem, in veteri manuscripto desiderari vocem *raro*, & legi, *Sapphirorum, quæ cum purpura, optima apud Medos*

Qualis sit genuinus Sapphiri color.

Ceterùm

Ceterùm aut communis lectio certa eſt, aut Mediæ Sapphiri ex præcipuis non erant. Nam mox Plinius addit; *quæ ſunt cyanei coloris, mares exiſtimantur.* Atqui Cyanum antea cæruleum effecerat abſque vllo vel leuiſſimo purpuræ veſtigio. Videtur ergo iuxta Plinij mentem, non eſſe inſignis qualitas Sapphiri, ſed defectus potiùs, quòd in violaceū colorem vergat. Id quod roboratur ex eo, quod ſacræ Literæ tradunt Exodi 24. 10. *Quaſi opus lapidis ſapphirini, & quaſi cælum, cùm ſerenum eſt.* Quibus ex verbis fere colligunt interpretes, perfectū Sapphiri colorem eſſe cæruleū ad ſereni cæli ſimilitudinem, qua cæruleus color perfectior pateſcit, ſicut aliquando inter diducta nubila oſtendi ſolet. Perfectus verò cæli color cæruleus nullam offert purpurei ſimilitudinem; ſed exactiſſimam ſpeciem cærulei puriſſimi vltramarini, cuiuſmodi confici ſolet ex optimo lapide Lazulo; vt teſtantur Albertus Magnus de mineralibus cap. 9. Mathiolus lib 5. cap. 66.

Perfectus Sapphiri color, cæruleus.

Ex dictis elicitur, illum planè decipi, qui cum Iſidoro diceret, *cæruleus eſt cum purpura.* vbi omnino deſideratur aduerbium illud *raròque.* Conſtat enim Iſidorum id ex Plinio transferre voluiſſe. Diuerſa multò eſt Alberti Magni mens in ſuo Sapphiro: non enim illi aurum tribuit; ſed ait, *Optimus, qui nubes habet obſcuras ad rubedinem declinantes.* Veruntamen vt Scripturæ Sapphirum dignoſcere poſſimus, cum bona recentiorum veniâ, antiquos ſcriptores ſequamur neceſſe eſt. Eandem ob rē nihil eſt, cur nos Abulenſis opinio remoretur, nempe Sapphirum eſſe gemmam cæruleam, & habere in medio ſtellam refulgentem. Sed hoc nullo antiquitatis momento fulcitur.

Iſidori verba de Sapphiro quomodo corrigenda.

Nunc illud diſcutiamus oportet; num Scripturæ Sapphirus ſit denſus & opacus; an verò perſpicuus & pellucidus. Communis Plinij lectio eſt, *Optimæ apud Medos, nuſquam tamen pellucidæ.* Sed inter varias lectiones adſcribit Dalecampius vnam cuiuſdam manuſcripti ſic habentis, *Nuſquam enim ſic pellucidæ.* Nonnulli ergo ſatis eſſe putant hanc correctionem, vt hoc in quæſtionem vocetur. Et iuxta illam aſſerunt, optimam eſſe Plinij rationem, vt Medorum Sapphiros propterea ceterorum omnium aſſerat eſſe optimos; quod nullibi ita clari & perſpicui reperiantur. His addent ad pulchritudinem a Hieronymo in Sapphiris commendatam requiri, ne ſint opaci.

Vtrùm Scripturæ Sapphirus denſus ſit & opacus, an perſpicuus & pellucidus?

Eſſe opacum cum Plinio aſſeueratur, & latè probatur.

Verùm enim verò antiqua Plinij lectio pro certa & germana eſt habenda; idque multis de cauſis. Primò quia alterius lectionis nulla alia ad nos notitia dimanauit præter eam, quam Dalecampius tradit. qui cùm eam nihili faciat, quanuis ipſius faueat opinioni de antiquo Sapphiro, argumento eſt, eam ex libro authētico non fuiſſe petitam. Si ipſe exiſtimaret illius lectionis rationem eſſe habendā; nequaquam diceret, mirari ſe ignorantiam Plinij, qui dēſum putaret Sapphirum. Videtur ergo nonnemo, vt Plinij verba ad hodiernum Sapphirum vulgarem detorqueret, textum pro libito immutaſſe. Ceterùm meliorum codicum conſenſione perſpectâ, coactus fuit Dalecampius ſuum deſerere votum; & Plinium potiùs carpere, quam ſcriptores tot, tamque veterum originalium, quos præ oculis habebat.

Vetus Plinij lectio de Sapphiro defenditur.

Secundò, ad communem lectionem fulciendam magni momenti eſt auctoritas Iſidori illam ſequentis libro 10. cap. 9. Nec enim fidem ſolùm facit, eum in Plinio ita legiſſe, vt nos legimus: verùm etiam Sapphirum ipſius Iſidori tempore pro denſa & opaca gēma reputari. Tertiò, quicunque Plinij verba referunt, ad Iſidori ſententiam ſe cōformant; vt Vincentius, Rueus, Mathiolus, & Forcerius. Quartò, eſto, Sapphirus gemma non eſſet opaca; ſaltem pro optimo habendus eſſet, cuius cæruleus color perfectior foret. nam inter gemmas illæ vocantur mares, quarum colores magis acres ac virides ſunt aitque Plinius, *quæ ſunt cyanei coloris mares exiſtimantur.* Quod cùm ita ſit, quînam diceret Plinius, meliores eſſe, quæ magis perſpicuæ ſunt; cùm inter Sapphirinas gemmas plus tranſluceāt illæ, quibus cærulei coloris minus eſt? Quintò, vbi ad Hyacinthum ventum erit, conſtabit; quicunque hodie vulgò Sapphiri vocantur, ſi antiquis ſcriptoribus ſtādum ſit, ſub Hyacinthi nomine comprehendi. Fruſtra ergo deſudat, qui recentes noſtri temporis Sapphiros inter antiquos contendit numerari debere. Nec dignabuntur antiqui Hyacinthi, Sapphiri nomen ſibi dari, cùm nobilior ſit Hyacinthi appellatio.

Iſidorum atque alios hac in re pro Plinio eſſe.

Sextò, ſi Sapphiri eſſent tranſlucidi; & quò clariores, eò nobiliores: certè diſcrimen inter Hyacinthos atque Sapphiros valde eſſet exiguum; & quod percipi vix, ac ne vix quidem poſſet. Hoc ergo qua ratione conſentire poteſt cū iis, quæ Plinius & Hieronymus ſcribūt? Quis neſciat, Hyacinthum Amethyſto, quam Sapphiro affiniorem a Plinio conſtitui. Cùm nihilominus Plinius ipſe aſſerat, *multum ab Amethyſto diſtat Hyacinthus.* Quo etiam pacto miraretur iure Hieronymus, inter rationalis gemmas nullum ſupereſſe Hyacintho locum; ſi adeò veterem referret Sapphirū,

A vt vix alia in re, quā in auri ſcintillis ab eo diſtingueretur? ſi fortè Smaragdus notis aureis diſtinctus inueniretur, quorſum alio vulgari opus eſſet? *Satis miror* (ait Hieronymus ipſe in Epiſtola ad Fabiolam) *cur Hyacinthus lapis pretioſiſſimus horum in numero non ponatur.* Ex quo cōſtat inter Hyacinthum & Sapphirum inſigne reperiri diſcrimen.

Septimò, optimi Sapphiri recētiores (ij nempe, qui vulgariter Sapphiri appellantur,) ex duriorum gemmarum numero ſunt. nō tamen de illis dicere poſſet Plinius, quod de Sapphiris tradit; *inutiles ſcalpturæ interueniantibus cryſtallinis centris.* Nam durities noſtrorum Sapphirorum vndique eſt æquabilis, & multò maior, quam cryſtallini centri durities. quod in aliis lapidibus oſtenditur; qui tamen ad ſcalpturam non inutiles, ſed difficiles ſunt. Nec difficultas in eo eſt, quòd centrum vocatur, ſed in ipſa interioritie, B quam æqualiter habent. Hæc ergo Plinij verba videtur requirere, vt de lapide aliquo intelligantur, denſo quidē & nonnihil molli; inæquali tamen propter centra, quæ in eo innaſci ſolent, ac proinde inutili, vt aliqua in ibi figura inſculpi valeat. Nec tamen propterea exiſtimandum eſt, nihil in eo politura percipi poſſe. Aliud namque eſt lapidem inſculpere, aliud perpolire.

Sapphirus inutilis ſcalpturæ, ex Plinio.

Ex dictis reliquum fieri videtur, Scripturæ & Plinij Sapphirum eſſe ſpeciem quandam illius, qui vulgò nunc appellatur lapis Lazuli, id eſt, qui nec venas nec aureum puluerem, ſed ſcintillas ſeu guttas ex auro in cærulea planicie habet. atque adeò iuxta antiquorum viſum, nobiliorem eſſe, qui cæli ſereni colorem abſque vlla violacei miſtione magis refert. Galeni autem & Dioſcoridis Sapphi- C rum non eſt, cur a Plinij Sapphiro diuerſum eſſe reputemus. illi enim hanc gemmam non deſcribunt: nec alia ipſius ſigna & indicia habemus, præter ea, quæ tradit Plinius.

Quis tandem ſit Sapphirus ab Scriptura & Plinio vſurpatus, ex dictis hactenus elicitur.

Sed dicet quiſpiam, quas Sapphiro virtutes Galenus & Dioſcorides attribuunt, in noſtro vulgari Sapphiro, non in lapide Lazuli reperiri. Verùm vtinam experientiæ ipſæ ita eſſent perſpicuæ, vt firmum ex ipſis argumentum peti poſſet. Vereor tamen, hiſce in rebus non tam experimento ipſo, quam aliorum fide nos duci, & perpaucos eſſe, qui noſtrum Sapphirum in puluerem redactum potauerint. Quæ a Galeno & Dioſcoride virtutes adſcribuntur Sapphiro, huiuſmodi ſunt: *Percuſſis à ſcorpione hauſtum prodeſſe: & contra inteſtinas exulcerationes bibi: & ruptas membranas* D *cogere: & exereſcentia in oculis & puſtulas inhibere.*

Naturales Sapphiri virtutes quæ ſint.

Vulgarem noſtrum Sapphirum cordi mederi non dubito, vt in Hyacintho videbimus: ſed ſimiliter eſt lapis Lazuli. Et Albertus Magnus lib. 2. de mineralibus hæc de illo prodit: *certiſſimè valet ſumptus contra melancholiā & quartanam & humores melancholicos.* Non me latet quod Mathiolus lib. 5. cap. 66. ex Auicenna refert, videlicet illum eſſe putrefacientis facultatis; ſed refert pariter experimento conſtare, quòd ſi bene abluatur, parum lædit, & multum iuuat ad atram bilem deiiciendam.

Poſtremò, vt credamus Dioſcoridem & Galenum Sapphiri nomine eundem intelligere, quem Theophraſtus & Plinius, ceterique antiqui ſcriptores accipiunt; non alio opus eſt argumento, quàm oppoſitum non ſatis probari. Atque vtinam horum effectuum probatio experientiā ipſā E conſtaret: verùm hactenus exploratè cognita non eſt. ſed quamuis euidens eſſet, vulgari Sapphiro eas cōgruere proprietates, quas Galenus & Dioſcorides ſuo Sapphiro tribuunt: non adhuc inde aptè probaretur, eos de hac gemmæ ſpecie loqui. Conſtat enim pariter veteri Hyacintho virtutes non abſimiles ab antiquis ſcriptoribus adſcribi. Vt autem ſuo loco planum faciam; vulgaris noſter Sapphirus apud Plinium & antiquos ſcriptores Hyacinthus eſt.

Porrò, quòd noui ſcriptores Sapphiri nomen adeò diuersè ab antiquis acceperint, confuſionem fortaſſe pariet in iis, quæ de ipſius natura traduntur; niſi aduerterimus, quæ Sapphiro proprietates veterū auctoritate tribuuntur, ad antiquam Sapphirum ſpectare: quas verò recentiores denuo addunt, eſſe vulgaris Sapphiri peculiares; qui, vt iam diximus, & inferiùs probabimus, eſt Plinio & priſcis F auctoribus Hyacinthus.

Quæ ſit adhibenda diſtinctio ad veterem Sapphirū dignoſcendū ab eo, quem hodiè vulgus Sapphirum vocat.

Hoc cùm ita ſit, de priſtino Sapphiro debet accipi, quod Pierius tradit libro 41. *Sapphirum* (ait) *apud veteres magno ſemper in veneratione fuit: ſiquidem per eum imperiū & ſummum Sacerdotium ſignificari manifeſtum eſt.* Quod idcirco fortè Pierius autumat: quia Sapphirus eos felices reddit ac fortunatos, qui huiuſmodi dignitates ambiunt. quod tamen non videtur veriſimile. Cum Pierio cōſentit Rueus: qui aſſerit, *Supremam olim Sapphirum apud homines auctoritatem habuiſſe. & apud Diuos gratiam, ipſa perhibet antiquitas.* Qui etiam ſubiicit, Sapphirum adeò Diis gratum dici ſolitum, vt tunc illis iucundum & acceptum eſſet ſacrificium, quando offerebatur in Sapphiro: atque Philoſophorum etiam fuiſſe mentem, hanc gemmam inter

Sapphirus quanta fuerit apud veteres venerationis.

Sapphirum Regibus ac principibus conuenire.

inter ceteras regibus ac pontificibus conuenire. Sic ille. Hinc tamen ipse infero, Sapphirum non eam esse gemmã, cui hoc nomen vulgò imponitur, sed speciem lapidis Lazuli: quandoquidem in ea sacrificium offerri poterat. Et lapidis quidem Lazuli patina insolita & inaudita non fuit: at ex cærulea gemma perspicua nullam veterum historiis accepimus ita magnam fuisse visam. Fortè tamen Rueus dicit tunc offerri sacrificium in Sapphiro, cùm is, qui sacrificium offert, gestat Sapphirum in annulo, verbi gratia.

Ethnicis olim absque Sapphiro responsa non reddi solita.

Abulensis etiam Exodi 24. sic ait; *Apud Gentilium Deos in magna fuit Sapphirus venerentia; quòd sine eo responsa non dabantur.* Idem refert Pierius, hanc scilicet Gentilium quondam opinionem fuisse. Et Abulensis ipse Exodi 28. refert, Sapphirum olim gemmam gemmarum appellari solitam, id est, inter gemmas excellentissimam.

Cur gemmæ, quæ vulgò appellantur Sapphiri, Pontificibus & Cardinalibus aptissimæ censeantur, dicemus in Hyacintho: nam priscum ipsius nomẽ Hyacinthus est. Sed fortassis hodierni Hyacinthi in veterum Sapphirorum locum suffecti sunt, quòd illis sit idem nomen inditum. Vnde, si prisca ferebat consuetudo, vti Pontifices veterem gestarent Sapphirum; huic priscæ consuetudini nostra recentior successit, vt nostri nunc eam gemmam gestent, quam vulgò Sapphirum vocant.

Ægyptij Sacerdotes olim Sapphirum collo appensum gestare soliti.

Præter hæc; Sapphirum veterem Regibus ac Principibus imprimis conuenire, confirmatur etiam ex iis, quæ Aelianus memorat de varia historia lib. 14. cap. 34. vbi de Aegyptiorum iudicibus agens, affirmat Ægyptii quondam Sacerdotes fuisse iudices & magistratus: & summum inter eos Sacerdotem (qui & supremus erat iudex) gestare solitum collo appensam imaginem e Sapphiro, quæ appellabatur *Veritas*: atque innuit, hanc veritatis effigiem in ipso Sapphiro fuisse impressam. Nec deerit fortassis, qui suspicetur Sapphirum esse eum lapidem, cuius mentio fit Zachariæ 3. 9. *Ecce lapis, quem dedi coram Iesu. Super lapidem vnum septem oculi; ecce ego calabo sculpturam eius.* Sed de hoc loco constabit in eius capitis commentario.

Sapphiro proprietatem attribui visum reficiendi.

Gregorius Nyssenus oratione 14. in Cant. eam cæruleo Sapphiri colori virtutem attribuit, vti visum reficiat ac recreet: *Sic natura comparatum est* (inquit) *vt splendor iste caruleus oculos reficiat: atque ita hoc ænigma consulit, vt cor nostrum ea, quæ sursum sunt, velis ac respicias, & isthic oculos oblectet.*

Sapphirum Carbunculo mistum interdum reperiri.

Dalecampius in Plinium lib. 37. cap. 9. litera G. refert ex Garcia, qui de rebus Indicis scripsit, nonnunquam reperiri Sapphirum Carbunculo mistum; id est, vnam eandemque gemmam, quæ vna ex parte Carbunculum, ex altera Sapphirum reddat; eamque ab Indis appellari Sapphirorubinum. Hæc ille. Quod aliquis existimabit esse aptissimum ad duas Christi naturas humanam ac Diuinam significandas. Nam si Sapphirus Diuinitatem, humanitatem Carbunculus adumbrat: vtriusque in eodem lapide coniunctio congruenter significabit humanitatis ac diuinitatis in eâdem persona coniunctionem. Verùm huiusmodi symbolum non valde curo: quem enim Garcia, Dalecampius & recentiores Sapphirum vocant, Plinio & Apocalypsi nõ est Sapphirus, sed Hyacinthus: in cuius gemmæ disputatione mysterium huius Symboli discutiemus. nam simili etiam ratione, quam Latini Sardam vocant, cum Amethysto contiguam siue continuam potiùs exoriri interdum videmus. nam eiusmodi gemmam ex Sarda & Amethysto constantem dono mihi dedit Dominus Georgius Portugallius Comitis Geluensis frater.

NOTATIO IX.

De secunda gemma applicatione ad secundum Symboli articulum.

Secundus Apostolici symboli articulus in secunda gẽma, id est, Sapphiro figuratus.

VERBA secundi articuli sunt; *Et in Iesum Christum Filium eius vnicum Dominum nostrum.* Apocalypseos verò hæc; *secundum, Sapphirus.* Vt autem iam supra aduertimus, quas antiqui scriptores de Sapphiro notas ac signa tradunt, non ei lapidi quadrant, quem hodie vulgò Sapphirum appellamus. Quamuis enim vtraque sit gemma cærulea: Sapphirus tamen Theophrasti & Plinij est aureis scintillis distinctus: nec videtur fuisse gemma diaphana sed opaca. Vnde fortassis est lapidis Lazuli species. Quod si cui minùs arrideat: illud saltem concedendum est, Sapphiri colorem esse cæruleum aureis stellulis conspersum: ita vt cæli ipsius speciem referat. Atque huiusmodi lapis respondere debet secundo fidei articulo, quo asseritur Iesus Christus esse vnigenitus æterni Patris filius, & Messias verus hominibus promissus. Nomine autem filij Dei significatur, illum verum esse Deum, & ab æterno parente suam Diuinam naturam accipere: atque adeò, vt verum filium, esse perfectissimam ipsius imaginem. At Messiæ nomẽ indicat summi regis summique sacerdotis dignitatẽ: id quod indicat Christi nominis etymon: idem enim est, atque vnctus, nempe in regem ac Pontificem. Hoc autem nomen per antonomasiam denotat, Christum Dominum esse supremum inter reges monarcham, & summum inter Episcopos Pontificem: non vicarium, non temporarium; sed proprium & æternum, vtpote qui *est sacerdos in æternum.*

Quid in secundo articulo confiteamur.

Applicatur per ordinem Sapphirus ad secundum fidei caput.

Ad huius igitur articuli symbolum Sapphirus fuit eleganter selectus. Ac primò, vt Christus significetur esse Deus, & propterea a ceteris hominibus longè diuersus: nullus color potuit aptior deligi, atque cæruleus, iuxta illud Pauli 1. Corinth. 15. 47. *Primus homo de terra terrenus: secundus homo de cælo cælestis.* Quod si, vt asserunt Philosophi, color hic cæruleus, quẽ in cælo suspicimus, nihil est aliud, quam maxima altissimæ lucis profunditas: & hæc ipsa absque alterius coloris mistione humanis obtutibus cæruleum obiicit colorem, vbi nullus datur visionis terminus: certè appositum valde est huiusmodi symbolum ad diuinam naturam significandam: quæ est immensum lucis incomprehensibilis pelagus, in cuius conspectu & cogitatione humanæ mentis acies videtur penitus euanescere: & conceptionem quandam rei cælestis, quam penetrare non possit, in se format. Deinde, si perfectus color cæruleus est ille, quem in cælo sudo atque sereno intuemur: quod aptius symbolum ac vestigium reperiri potest ad diuinitatem figurandam, quæ altissima ac serenissima est: nec ipsius beatitudinis æternitatem quidquam impedire, aut turbare potest? Atque hæc videtur esse ratio, quapropter Deus in Sapphiro fuit cõspectus, Exodi 24. 10. *Sub pedibus eius quasi opus lapidis Sapphirini: & quasi cælum, cùm serenum est.* Et Ezechiel. 1. 22. *Quasi aspectus lapidis Sapphiri similitudo throni.* Et cap. 10. 1. *Quasi lapis Sapphirus, quasi species similitudinis solij.*

Cur Deus olim in Sapphiro fuerit conspectus.

Difficultas de cæli colore apparente. Verum scribet ob nimiã solis lucem minus cæruleum appareat cælum.

Dices, cæruleum cæli colorem non posse symbolum esse profundissimæ alicuius lucis. nam iuxta Solem, vbi intensior est claritas, cælum non apparet cæruleum. Respõdeo, quòd cærulei non videatur esse coloris illa cæli pars proxima Soli, non ideo accidere, quia ibi plus lucis inest. Quod probatur efficaciter, quia ipsum solare corpus, si quando interiecto aliquo instrumento siue adminiculo in illud oculos defigere contendas, aliquando in suæ lucis profunditate perfectissimum colorem cæruleum oculis obiicit: id quod ipse non semel experientiâ didici. Cùm igitur in summo claritatis fundo perfectissimus color cæruleus cerni possit, atque adeò cernatur: fortè partes Soli finitimæ propterea non solent cærulei coloris videri, quia tenuissimi aliqui vapores se interponunt; quos non ita facilè humanus penetrat visus: & ipsius lucis refractio efficit, vt per ipsos aer diuersum referat colorem. Sicut etiam, quando cælum noctu interdum non perfectè cæruleum, sed subobscurum cernitur, licèt nubibus obductum non sit; id solet similiter prouenire ex obscuris vaporibus, qui puram ac defæcatam cæli lucem nobis interturbant; nec tamen adeò sunt crassi, vt stellarum auferant conspectum.

Cur cæli partes Soli vicinieres minus appareant cæruleæ, quàm remotæ?

Vnde aer aliquando minus cærulei coloris, aliquando plus habere videatur.

Ex quibus infero, mutationem interiecti aëris per nebulas ac vapores tenues inductam efficere, vt aër ipse plus aut minus cæruleus nobis appareat; & interdum clarus, interdum etiam subobscurus. Verùm tota hæc varietas & vicissitudo in aëre residet, nec cælum attingit. Cælum enim ad ipsius Dei imitationem est pater luminum; *apud quem non est transmutatio, neque vicissitudinis obumbratio,* Iac. 1. 17. Quapropter si cæli color cæruleus non est, sed quædam lucis profunditas, vbi oculorum acies finem omnino non inuenit: semper dies noctesque cælum ipsum altum ac sublime eiusdem in se est coloris, id est, quod ad ipsum spectat, semper idem in eo huius speciei fundamentum reperitur; ac semper præ se fert cæruleum cum stellis aureis spatium. Quòd verò interdiu non aspiciantur stellæ, non ideò fit, quia multa sit in ipso sublimi cælo lux; sed quia in inferâ hac aëris regione plurimum claritatis insit: cùm meridiano etiam tempore, qui in profundo sit puteo demersus, sydera inde videat atque distinguat, vt & Plinius lib. 2. cap. 14. & experientia ipsa testantur. Vnde effigies cærulei cæli aureis stellis conspersi symbolum est illius serenitatis, quam cælum ipsum semper in se habet, quò infimi aëris vicissitudines ne minimum quidem possunt pertingere: ac demum mirifica est pictura ipsius cæli vt in se est; atque adeo congruentissimum est symbolum ad diuinitatem figurandam. Et consequenter Sapphirus Christi diuinitatem apprimè repræsentat.

Sapphirus quomodo diuinam Christi personam symbolicè repræsentet?

His præmissis, videamus oportet, an Sapphirus idoneũ sit symbolum ad Filij Dei personam figurandam: nam secundus articulus non affirmat solùm Christum esse Deum; sed etiam secundam esse Sanctissimæ Trinitatis personam. Ad huius rei declarationem, docet vera Theologia Filium esse perfectam Patris imaginem. Quod si mysterium hoc in aliqua gemma adumbrari debebat; non in alia

congruen

A congruentiùs, quàm in veteri Sapphiro. Etenim quicunque eiusmodi gemmam cæruleam, & stellulis distinctam in manus sumpserit; si prudenter animaduertat, videbit se quandam cæli imaginem, & quasi ipsius substantiæ figuram manibus tenere; & primarium Sapphirum quodàmodo cælum ipsum esse, secundarium gemmam; nec non à primo illo hunc alterum esse genitum, & ipsius similitudinem accepisse: quæ & eodem constat colore, vt Scriptura affirmat; & stellis etiam, vt Theophrastus & Plinius, aliique antiqui scriptores affirmant. Ac demum verus Sapphirus est vnica cælestis Sapphiri imago, qui primarius Sapphirus est.

Filij similitudinem cũ æterno Patre quomodo Sapphirus adumbret.

Iam si, vt perfectè Sapphirus personam Filij figuraret, necesse erat, esse perfectam imaginem illius, a quo generatur: ad hoc congruens erat, vt in ipsa effigie simul repéri- B tetur, quod in cælo etiam reperitur, videlicet eximius color cæruleus cum stellarum pulchritudine: vt expressa sit figura eorũ omnium, quæ in patre generãte, id est, in cælo ipso inueniuntur. Præter hæc, quod nuper dicebamus, cæli nimirum colorem esse lucem maximam; cuius terminum oculi non attingant; mirificè concinit cum eo, quod recta nos docet Theologia; nil scilicet esse, quod nobis Dei incomprehẽsibilitatem ita detegat, vt mysterium distinctionis in personis & vnitatis in essentia, quod hic nobis articulus proponit. Nam si cæli color est lux abiq; termino: quod symbolum potuit seligi magis appositum ad Dei incomprehensibilitatem indicandam, in cuius luce tãquam in immenso pelago humanus omnino captus obruatur?

Christi supremi omniũ Pontificis dignitatem in Sapphiro figurari; nec non Regis regum imperium.

Vidimus, quàm aptè Sapphirus adumbret, Christum C Dominum esse verum Deum, & in tribus Diuinis personis secundã, id est, Filium. Reliqua, quæ in hoc continentur articulo, spectant ad summi Pontificis dignitatem; nec non supremi Imperatoris & omnium Domini. Pro huius rei symbolo rectè fuit selecta ea gemma, quã semper antiquitas regni ac sacerdotij symbolum esse duxit. Vidimus enim in superiori notatione, id ex recentioribus affirmare Abulensem, Pierium, Rueum; & generatim loquendo, qui de gemmis scripsere, in eo (vt apparet) nitentes, quod [illegible] aliano retulimus. Et quidem, quod hi auctores affirmant, adeò est nostro instituto consentaneum, vt nihil possit aptius afferri. Etenim vbi in Sapphiro antiquo expressam illam, de qua supra dicebamus, cæli effigiem contemplemur; hæc ipsa imago nos instruit, cuiusmodi in principe debeat esse celsitas, perfectio, atque serenitas: ita vt Deum ipsum stu- D deat imitari, & cum Diuinæ gloriæ zelo (cuius symbolum cæruleus color esse dicitur) maximarum virtutum splendorem coniungat; & omnibus fortunæ turbinibus ac varietatibus sese superiorem ducat: iuxta Serenissimi titulũ, qui Principibus ac regibus tribuitur; & in eo figuratur, quod Scriptura de Sapphiro prodit, *Quasi cælum cum serenum est.* Atque suprema hæc maiestas & celsitas perfectissimè in Christo inuenta est. Vnde sicut Sapphirus videtur esse in terris quoddã cælum, ita Iesus Christus in carne visibili Deus est. Porrò, si verum est, quod Nyssenus scribit de solatio & oblectatione, quam oculorum visus percipit ex Sapphiro: hæc etiam naturalis qualitas nobis in memoriam reuocat cælestem illam voluptatem, quam fidelis anima in Christi Domini commentatione inuenit.

Sapphirus quàm Pontificiæ dignitatis proprius.

Denique ex magna æstimatione, quæ de veteri Sapphiro apud antiquos fuit; & ex Pontificiæ dignitatis symbolo, quod in hac gemma veteres illi agnoscebant, originem vi- E detur duxisse; vt quã gemmam recentiores pro veteri Hyacintho substituerunt, & eodem nomine compellarunt; eadem sit ferè habita, vt Põtificum & Cardinalium propria. Quare cuilibet ex purpuratis Patribus in Cardinalitiam dignitatem assumptis summus Pontifex Sapphirum mittit: atque ex eo constat vsitatus ab Episcopis anulus. Iam si verum foret, quod vulgò huic gemmæ tribuitur, scilicet quòd homines ad pietatem, constantiam ac pacem & effrænatarum appetitionum cohibitionem inclinet; hæc omnia essent satis ad rem, vt propria idcircò gemma Pontificum diceretur. Ceterùm verosimilius est, huiusmodi significationẽ in cæruleo colore & in stellis fundari. Hæc n. imago congruenter figurat, quales & Principis animus & vita Pontificis esse debeant. Nec absimilis erat coloris cærulei significatio in Hyacinthinã Aaronis tunicã.

Cuilibet Cardinali recens creato à Pontifice summo Sapphirũ mitti.

Sapphiri opacitas siue densitas quid mysticè adumbret.

Aliquis congruentius fore dicet, si Sapphirus pro secun- F di articuli symbolo electus, minimè densus esset & opacus, sed perspicuus & translucens vt cælum. Ad hoc respõdeò primò, ad visibilem cæli similitudinem satis esse, ne visus eiusmodi discrimen discernat. Atque ex terrarum situ dignoscere non possumus aut dispicere, vtrùm cæruleus color in cælo apparens sit pellucidus. Quòd si rem summo & strictissimo iure velimus discutere; nec verus color cæruleus datur in ipso cælo. Secundò respondeo, ad Christum Dominum figurandum fortè congruentius fuisse vt gemma ipsa esset cærulea atque opaca, stellis aureis depictave intelligamus, quidquid noster obtutus in Christi maiestate contemplanda assequi potest, esse valde exiguum, & quasi solam superficiem; nec totam ipsius celsitudinem posse penetrari. Quamuis enim priusquam Deus humanam carnem sumeret, cærulum diaphanum congruenter significaret ipsius diuinitatis sublimitatem; at postquam humanitatis nostræ opacitatem induit: quantumuis multæ perfectionum stellæ in eo distinguantur, nihilominus, quasi densus apparet Sapphirus; sed non ideo minùs aut in se perfectus, aut nostris oculis iucundus.

NOTATIO X.

Quæ sit gemma, quam Apocalypsis appellat Chalcedonium.

Quæ sit Chalcedonij gemmæ natura.

PRimò inter eas gemmas, quæ Achatis varietatem, nonnihil imitantur, hodie Chalcedoniam appellant vulgares gemmularij quandam gemmam, quæ in cæruleum colorem vergit; & aliam, quæ in pallidum. Enimverò nullum apparet vestigium, vnde coniiciamus antiquos huiusmodi lapides hoc nomine compellasse. Nec inter veteres gemmarum scriptores aliqua inuenitur gemma, quam ipsi Chalcedoniam vocarent. Quamobrem nec Apocalypsis loquitur de ea gemma, quæ hodie vulgò Chalcedonia nũcupatur (vt conuenit inter doctos) nec facile est statuere, qui lapis sit in Apocalypsi Chalcedonius. Quinimò in ipsam etiam scribendi rationem nonnihil etiam irrepsit varietatis. quippe in aliis libris inscribitur *Calcedon*, in aliis, *Chalcedon*; in aliis per η græcum, in aliis per iota exaratur. Receptior tamen scribendi ratio est, χαλκηδὼν, quod est ipsummet nomen ciuitatis, vbi Chalcedonense concilium fuit habitum; quæ Constantinopolin ex altera Europæ parte è regione respicit.

Apocalypsim sub Chalcedonij nomine non agere de ea gẽma, quæ hodie Chalcedonia vulgò vocatur.

Qua ratione sit scribendũ gẽmæ huius nomen.

Chalcedonium, iuxta grauiũ Doctorũ sẽsum, esse eundem, qui carbunculus.

Secundò, multi sunt atque graues auctores, qui sibi persuadent eãdem gemmam in Pontificis Rationali Carbunculum appellatam, in Apocalypsi vocari Chalcedoniam. Fundamentum eorum est; quia verisimile non videtur inter Apocalypseos gemmas non annumerari Carbunculũ, qui inter Rationalis lapides (ad quos alluditur) adeò est insignis. Quod si in iis reperitur Carbunculus, non alius esse potest, quam qui Chalcedonij nomine compellatur. Etenim cetera omnia nomina gemmas notas & a Carbunculo diuersas designant. Vnde Isidorus & Beda pro certo statuunt, Chalcedonium esse quandã Carbunculi speciem. Idem suspicatur Aretas: & aduertit prope Chalcedonis vrbem in desertorum littorum saxis & scopulis cuiusdã gemmæ speciem innasci eiusdem coloris cum Carbunculo; vt tradunt ij, qui de rebus Bithynicis scripserũt. Vocatur autem ea prouincia Bithynia. Suspicatur ergo Aretas, a Ioanne in Apocalypsi Chalcedonium vocari eam gemmæ speciem, cui idem color inest atque Carbunculo.

Chalcedoniũ esse carbunculi speciem, iuxta aliquos.

Hæc gemma Chalcedonius ne, an Carchedonius vocanda sit.

Tertiò, admittendum non est, quod Gesnerus cum aliis coniectauit, nimirum pro Chalcedonio corrigendum ac substituendum esse Carchedonium. Quod propterea sibi persuadet; quia si hæc tertia gemma debet esse Carbunculi species; nonnulli inter Carbunculos sunt, quos Plinius Carchedonios vocat: nec tamen aliquos Chalcedonij nomine vsurpat. Verùm inanis est huiusmodi suspicio: nã Carchedonius idem est, quod Carthaginensis: & omnes Carthaginis gẽmas eo nomine vocat Plinius. Vnde apud eundem reperimus Smaragdos Carchedonios; & expressè affirmat, Carbunculos & Smaragdos Carchedonios vilioris esse pretij. Vnde credibile non est, Carbunculũ Carchedonium a Diuino spiritu pro huiusmodi symbolo fuisse assumptum. Præsertim, quia in græco maximum est in vtriusque scriptura discrimẽ, χαλκηδὼν & καρχηδὼν. Et Carthago quidem longissimo inde interuallo dissita: at Chalcedon propè sita. Ad hæc, iuuat Aretæ testimonium affirmantis ad Chalcedonem enutriri gemmas colore Carbunculum referentes. quas non est cur suspicemur Carthaginẽsibus ignobiliores fuisse; cùm Carthaginenses ipsæ sint, quas vulgari nomine vocant *granates*. His aduecti potest; fortè Carbunculos eos Chalcedonios esse, quos Plinius Thraciæ Carbunculos nominat. Nam de Carbunculis agens ait, *Nascuntur & in Thracia coloris eiusdem ignẽ minimè sentiẽtes*, quæ proprietas pretiosissimis Carbunculis peculiaris est. Et quãuis Thracia ex altera Bosphori parte sit, ex altera verò Bithynia: adhuc tamen constat, Thraciæ nomen ad ipsam Bithyniæ prouinciam aliquando fuisse extensum. Et fortè illa gemmarum species in vtroque Bosphori littore nascebatur.

Quæ soleant passim ficta de carbunculo iactari.

Quæ gemmæ sub carbunculi nomine cõprehẽdantur.

Quartò de Carbunculo gemma solent multa passim ficta & commentitia iactari. Existimatur enim esse lapillus quidam in cuiusdam animalis fronte innatus, qui ardentis instar facis ex se lumen emittat. Verùm inter eos, qui doctè & eruditè de gemmis scribunt, constat Rubinos omnes carbunculi nomine nuncupari; nec non gemmas omnes, quæ ex Rubinorum genere sunt; vt eas, quas gemmulari)

larij appellant Spinelas, Balaxes, Granates, &c. Nec aliam Carbunculi ſpeciem doctores agnoſcunt; nec reperitur eiuſmodi gemma, quæ propriè ſplendeat, & tenebras illuſtret. Licèt verum ſit nobiliores Rubinos, exigua quamuis ſit lux, eam in ſe colligere, ac per reflexionem reddere. Et propterea dicuntur in tenebris lucere. Qua loquendi ratione non imperitum modò vulgus vtitur, ſed etiam ſapientes; vt Auguſtinus libro 2. de doctrina Chriſtiana cap. 16. & Iſidorus lib. 16. Originum c. 13. *Carbunculi fulgor nec nocte vincitur; colore ignitus vt carbo lucet in tenebris.* Et Abulenſ. Exod. 28. *Tenebras noctis vincit.*

Carbunculũ in noctis tenebris lucere, vulgaris opinio.

Quintò, Carbunculi nomen Latinum, & quod ei Græcè reſpondet, ſcilicet *Anthrax*, idem ambo ſignificant, atque *prunam ignitam.* Quarè proprius harum gemmarum color eſt, ignitæ prunæ ſpecies. Et qui harum gemmarum vnam attentè perſpexerit ſi ex optimis ſit, facile aduertet prunæ nomen illi mirificè aptari.

Carbunculũ (quod ad nomen attinet) idẽ eſſe, atq; prunam ignitam.

Sextò, quamuis Græci ac Latini Carbunculum non appellent gemmam, quæ rubra non ſit: ſi tamen accenſæ prunæ comparatio diligenter attendatur; non minùs cõuenit Carbunculi nomen pretioſis Adamantibus, quã Rubinis. Conſtat enim carbones nimis ardentes nulla ratione rubere, ſed omnino candere. atq; ita in candenti ferro apparet; quod vbi maximè ignitum eſt, ferrarij fabri appellant argentum: quia perfectè candidũ eſt. Vnde mihi veriſimile valde eſt, Carbunculi nomine in ſacris Literis adamantes comprehendi; atque hinc obiter ea ſoluitur quæſtio, cur in Scriptura Adamantis nomen inter gemmas pretioſas non referatur? nimirum, quia Adamas in ſacris vocatur Carbunculus. Id quod fuſiùs expoſui atque probaui ſupra cap. 1. notatione 4. & 5. vbi vidimus, quam gemmam Iſaias calculum & carbunculum nominat, a Ioanne calculum candidum appellari; vt ſignificaret prunæ valde ignitæ colorem. quem ad locum remitto lectorem; ne idem ſæpiùs repetam: ibi enim fortaſſe apparebit maximè veriſimile, quod primo aſpectu videtur paradoxum.

Carbunculi nomẽ ad quæ ſe extendat.

Carbunculi nomine in Scriptura adamantem etiam ſignificari, videtur probabile.

Septimò, ſi ſemel concedatur, Adamantem eſſe pretioſiſſimum Scripturæ Carbunculum: inde fit maximè probabile, Chalcedonij nomen illi apprimè congruere. Primò, quia Adamantem Cyprium (cuius plenior ad Hebræos notitia potuit dimanare,) ait Plinius in æreum colorem vergere. atque hęc eſt propria vis nominis Chalcedon: & fortè non alia eſt gemma eiuſdem omnino coloris. Quamuis enim lapis quidam apud Plinium ſit Chalcites vocatus (qui idem videtur cum Chalcedone) lib. 37. cap. 11. fortaſſis tamen Chalcites a Cyprio Adamante non differt. Secundò, ſæpè a Græcis nomen χάλκος, accipitur pro ferro & chalybe; quia plerunque id nomen ab Homero vſurpatur pro ſecuri, pro gladio ſiue enſe, & pro alijs armis. Conſtat autem nobiliores Adamantes eſſe, qui colore chalybea ſpecula imitantur: hæc namque eſt perfectiſſimorum Adamantum deſcriptio; vt videre eſt apud Arphem in libello de gemmis: atque hos Plinius nominat Syderites & ferrei ſplendoris. Tertiò fortè nomen *Chalcedonium* denotat eſſe eum lapidem, qui facilè quoduis metallum perſtringit. nam ab ærariis officinis deriuatum dicitur Chalcidos nomen. Quare ſi chalcos etiam comprehendit ferrum; Chalcedonij nomen rectè quadrabit in eam gemmam, quæ chalybem domat ac polit.

Chalcedonij nomen poſſe ad Adamantẽ applicari.

Ex dictis infero Chalcedonium in Apocalypſi eſſe idem, quem vulgò Adamantem vocant: verùm in hac ipſa gemma eſſe etiam conſiderandas Carbunculi proprietates. Quam enim gemmam nos Adamantis nomine compellamus, Scriptura conſiderat vt Carbunculorum pretioſiſſimum. Facit, has duas gemmas eſſe inter ſe adeò in natura ſimiles, vt vtrique commune ſit igne non caleſieri, & in tenebris ſplendeſcere. Fortè etiam Spiritus ſanctus in Chalcedonis nomine peculiari aliquo myſterio vrbem Chalcedonem reſpexit. Eodem namque nomine & Græci ciuitatem illam, & Ioannes hanc gemmam appellant. Quod qui myſterio non vacare credat, næ ille valde conſentanea abſtruſis huius libri myſteriis affirmabit.

Chalcedoniũ in Apocalypſi videri eundẽ cum Adamante.

NOTATIO XI.

An propterea (vt aliqui putant) Scriptura Adamantis nec in Rationali nec in Apocalypſi, nec alibi, vbi de gemmis agitur, meminerit; vt denotetur, quòd Adamas ſignificat, id à Deo reprobari?

SI verum eſſet Adamantem idcircò inter Scripturæ gemmas non adſcribi, quòd ſymbolum ſit eius rei, quam odio Deus proſequatur: nequidquam deſudatum à nobis eſſet, vt ſuum etiam in Rationali & in Apocalypſi haberet locum; ibi ſub Carbunculi, hic ſub Chalcedonij nomine. Quòd ergo de induſtria ſit Adamas inter Scripturæ gemmas prætermiſſus, id nonnullis videtur manifeſtum. Etenim ſi Scriptura illum vellet ſingillatim recenſere; facile eſſet illum proprio nomine compellare. atqui Adamantis nomen nec in Rationalis gemmis, nec in cæleſtis Ieroſolymæ fundamentis, nec in Regis Tyri corona Ezechielis 28. nec inter eas, quarũ mentio eſt Iobi 28. & Iſaiæ 54. nec alibi, vbi de gemis agatur, inuenitur: & pręſertim vbi gemmæ cum Dei ſapientia, aut cum diuino timore comparantur: ſed ſolùm vſurpatur Adamas ad peccatoris duritiem ſignificandam, Ieremiæ 17. 1. & Zachariæ 7. 12. Cùm verò ſemel Adamantem Scriptura vſurparit, vt ſignificaret Ezechielem fore inexpugnabilem (c. 3. 9.) ne quis putaret, Adamantem, vt gemmã pretioſiſſimam ibi a Scriptura aſſumi, ſed ſolùm ob ipſius duritiem; additur ſimul *vt adamantem, & vt ſilicem.* quaſi dicat; non ideo Adamantis memini, quòd gemma ſit in maximo pretio habita; ſed quia duriſſima, & quæ frangi aut domari non poſſit. Ita enim rigentem ſilicem poſſem accire.

Vtrum Adamas quatenus pretioſa gemma eſt, aliquando in Scriptura vſurpetur.

Aliquorum ſententia negans proponitur.

Dicet ergo aliquis, quod attinet ad ſymbola in gemmis conſiderata, æquum eſſe, vt Scriptura non tam hominum pretium & æſtimationem, quam bonam Philoſophiam attendat; nec non fundamentum, quod reperitur, vt gemma aliqua alicui applicetũr virtuti aut veritati. Vnde ſi diligenter rem examinemus; videtur Deus Adamantem condidiſſe, vt tyrannidis eſſet ſymbolum; & eam ad rem proprietates illi eiuſmodi tribuiſſe, quæ eam ſignificationem maximè adumbrent. Huc ſpectat, quòd acuminatus naſcatur Adamas: & eo modo, vt Hebraicè Adamanti atque tribulo, ſiue ſenti idem imponatur nomen *Samir*, a radice, *Samar*, quod *ſibi cauere* ſignificat, quaſi ipſius ſignificationis vis ea ſit, quæ Hiſpanè ſic exprimitur *Guarte*, atque id ipſum ſonat Hiſpana vox *abrijo, abre elojo, y guarte.*

Ratione fulcitur prædicta opinio.

Deinde ſingularis illa Adamantis proprietas, quòd ſcilicet indomitus ſit & inuictus (quod ſibi tantopere arrogant tyranni) id etiam ſatis indicat. Certè Plinius eius virtutem deſcribit, *inuictam & contemptricem duarum violentiſſimæ naturæ rerum ferri, ignisq;*. Iam, quod a Magnete abſtrahat ferrum (hoc enim Adamanti etiam Plinius attribuit) ſymbolum eſt inſignis tyrannidis, quæ ſingulares omnes proprijs rebus per ſummam iniuriam ſpoliat. Præterea, vt ſignificetur, qui in hoc ſæculo maximi æſtimãtur, cùm inuiſi omnibus ac deteſtabiles eſſe debeant, eos fœdiſſimæ voluptati turpiter ſubiici; rectè etiam dicitur Adamas calido hirci ſanguine vinci ac molliri. qua in re, vt Cyprianus ait, figuratur, ſicut hircus olim pro peccato offerebatur; ita etiam Ieſu Chriſti ſanguine potentiam mundi atque tyrannidem infringendam & conuellẽdam fore. Neque obſtat maxima Adamantis æſtimatio, quæ apud homines eſt. Nam quòd hæc gemma quaſi princeps, & velut primogenita habeatur; id etiam conducit, vt eam ſacræ Litteræ repellant & auerſentur: ſicuti Deus Eſau, aliósque primigenios reprobauit. Odit enim eorum arrogantiam & contumaciam, qui imperium ſibi & dominationem arrogant.

Adamantis ſymbolum ad tyrannica potentia ſignificationem eleganter applicatur.

Dicet alius, Adamantem eſſe terrenæ ſapientiæ ſymbolum, quæ ſapientiæ cæleſti per alias gemmas ſignificatæ oppoſita ſit. Cui rei videtur imprimis Adamantis durities fauere: *legi enim Dei non eſt ſubiecta; nec enim poteſt.* ad Roman. 8. 7. Sic Adamas nec igni cedit, nec ferro. Expende illud Ieremiæ 23. 29. *Nonne verba mea quaſi ignis, & quaſi malleus conterens petras?* Ab hoc ergo igne, ab hoc malleo inuictam ſe & indomitam terrena ſapientia præſtat. Secundò, culpis, qua ſeſe aduerſus Euangelium armat, *inimica eſt Deo*; vt Paulus ibidem ait. Tertiò, obſcuritas illa veluti terrea, quæ ſolet in Adamantibus aliqua ex parte notari (quamque Gemmularij appellant *Terrazas*, & in pretioſioribus Adamantibus & ſplendidioribus ineſſe ſolet) denotat, licèt terrena ſapientia ſplendeſcere videatur, eam demum terrenam eſſe, & rebus terreſtribus infimis & abiectiſſimis refertam.

Item ad terrenæ ſapientiã denotãdam.

Adde huc, quod nonnulli contemplantur, nimirum poſtquam Euangelium de terrena ſapientia, deque mundi tyrannide glorioſum egit triumphum, veteres illas Adamantis proprietates deperiiſſe. Ita contemplatur antiquus auctor, cuius libri inter Origenis opera extant, lib. 2. in Iobum. (is enim liber ex Eraſmi, Sixti Senenſis, & Genebrardi cenſurã non Origenis, ſed alterius antiqui ſcriptoris eſſe cẽſetur) vbi ait; *Si quis dixerit, vbi eſt modo, vel vbi conſpicitur lapis adamantinus? audi; hæc omnia typus fuerunt, & vſque aduentum Domini erant, & viſa ſunt. Poſt aduentum verò Domini viſa non ſunt, vtpote figuræ & ita abſcondita ſunt, Domino ipſas figuras adimplente.* Hæc ille. Quod licèt ad aliam ſignificationem referat, ſi tamen Adamantis myſterium ſit aut tyrannus, aut terrena ſapientia, vt ſignificetur, vtramque iam eſſe deuictam ac profligatam, cohæret optimè, ne iam in Adamante cernatur vetus illa proprietas, quæ & ferrum magneti detrahebat, & ſe exhibebat indomitam. Quòd ſi verum eſſet, quod aliquis affirmat,

Adamãtem, ſecundũ aliques, nonnullas proprietates quibus olim conſtabat, iam amiſiſſe: & quod ſit res huius myſterium.

aſſirmat, ligno ſcilicet conteri Adamantem poſſe: id mirificè ſignificaret admirandam ligni crucis virtutem, quæ Adamantis duritiem perdomuit. Item, quod protulit Chriſtus, *Omnia traham ad me ipſum*, eò poteſt referri, vt nullus iam reperiatur Adamas, quantumuis indomitus, qui Diuinæ magnetis myſticæ virtuti poſſit obſiſtere, quominus ad ſeſe homines trahat.

Nihilominus ſententia affirmans præfertur; & Adamantis, prout gēma, mentionē in Sacris eſſe ſtatuitur.

Ceterùm, hæc omnia me non mouent; quin, conſideratis iis, quæ ca. 1. notatione 4. dixi, pro certo habeam; quanuis Adamas ad tyrannides aut carnalis ſapientiæ comparationem acceſſiri poſſit, rectiùs tamen in eam impendi ſignificationem, quā ſequenti notatione ſubiiciemus. Quare ex Scripturæ gemmarum cōſortio non excluditur Adamas; ſed inter eas potiùs nobiliſſimo loco numeratur. Quod autem dicitur, niſi reprobaretur ab Scriptura, proprio nomine congruenter vſurpatum iri; ad hoc reſpondetur, Adamantis nomen non eſſe cōſentaneum ei ſignificationi, quam illi tradit Scriptura in Rationalis & Apocalypſeos gemmis. Adde, quòd ſi alia Scripturæ inſpiciamus loca, in quibus Adamantis nomen exprimitur; non videtur eſſe nomen gemmæ, ſed cuiuſuis duriſſimi lapidis. Atque ita Ieremiæ 7. n. 1. mentio eſt ſtyli ferrei in vngue adamantino (id eſt in duriuſculo alabaſtro) ſcribentis. Amos item cap. 7. 7. vbi nos legimus, *Ecce Dominus ſtans ſuper murum litum, & in manu eius trulla cæmentaria*: ſecundùm verſionem Septuaginta (quæ ſic legit, *Ecce ſtabat ſuper murum Adamantinum, & in manu eius Adamas: & dixit Dominus, Ecce ego pono Adamantem in medio populi mei Iſrael*) forſan non opus eſt, Adamantem ibi de pretioſiſſima gemma, ſed de lapide præduro accipi. Quod enim ait Vulgata, non eſſe opus, vt murus rurſus dealbetur; id ipſum Septuaginta ſignificant, dicentes, neceſſarium non eſſe vt reficiatur murus; quia ſemel factus remanebit firmiſſimus.

Adamantis nomen, cùm in ſacris vſurpatur.

Nonnulla, quæ de Adamante traduntur, aut falſa eſſe, aut parum certa.

Ad ſupra dictas illas applicationes reſpondeo, quæ Adamanti in bonam partem attribuuntur, eſſe exactiores, vt infrà videbimus. Prætcrquam quòd inter Adamantem ad tyrannidem aut carnis ſapientiam applicandam nonnulla ſtatuuntur incerta, cuiuſmodi ſunt, ipſum ligno molliri, & comminui poſſe, & veteres ipſius proprietates in diuerſas alias abiiſſe. quorum primum commentitium eſt; alterum parum veriſimile. Et credibilius apparet quod de Adamante priùs tradebatur, per nimiam exaggerationem dictum & falsò creditum fuiſſe, quàm eādem gemmæ ſpeciem priſcis qualitatibus amiſſis nouas alias induiſſe.

NOTATIO XII.

In qua tertia gemma, nempe Chalcedonius, ad tertium articulum aptatur.

Tertiū Apoſtolici Symboli caput.

TErtius ſymboli articulus ſic habet, *Qui conceptus eſt de Spiritu ſancto, natus ex Maria Virgine.* Sic verò Apocalypſis; *Tertium, Chalcedonius.* Atque, vt in decima notatione diſputauimus, Chalcedonij nomen Carbunculo Rationalis reſpondet: vnde in hac gemma Carbunculi proprietates conſideremus oportet. Sed Scriptura inter Carbunculos numerat eum, quem Græci ac Latini Adamantem vocant; qui eſt Plinio candidus carbunculus. Et ſingillatim habetur hîc reſpectus ad Cyprium Adamantem, cui virtus magis ſalutaris ac medica indita eſt, & cui optimè conuenit Chalcedonis nomen: quod tamen nomen eſt alioqui proprium eius ciuitatis, in qua Chalcedonenſe Concilium fuit poſtea celebratum.

Quid in tertio hoc fidei articulo profiteamur.

Tertius hic articulus de Ieſu Chriſti Redemptoris noſtri incarnatione & natiuitate agens, nos docet, Chriſtum Dominum non ſolum verum eſſe Deum, ſed etiam verum hominem; propter admirabilem illam vnionem, cuius interuentu diuina Verbi perſona ſanctiſſimam illam humanitatem aſſumpſit: atque adeò abſque alicuius viri commercio in illibatæ Virginis vtero diuini Spiritus virtute hominem fuiſſe factum; & eius matrem Virginem integerrimā perſtitiſſe. Notum autem Theologis eſt, Deum ſeſe noſtra carne induiſſe (quod perinde fuit, quaſi noſtram infirmitatem aſſumere) vt ſalutem humano generi daret, & infinitæ ſuæ virtutis ac fortitudinis clariſſimum exhiberet documentum.

Applicatur per ordinem Chalcedonius ſeu Carbunculus ad tertium fidei articulum.

Ad hunc incarnationis articulum appoſitiſſimè accipitur ea gemma, cui Carbunculi nomen ab ardentis prunæ ſpecie tribuitur. Etenim vt tradunt qui de gemmis diſputant, quicunque Carbunculū attentè inſpexerit, exiſtimabit ignitū ſe lapidē inſtar prunæ ardentis aut ferri ſuccenſi & flammantis videre. Cùm ergò, vt ſacræ teſtantur Literæ, Deus ſit ignis: quid aliud erit, Chriſti humanitatis gēmam ſecum intrinſeco vnionis hypoſtaticæ vinculo copulare, quàm ipſam Chriſti carnem veluti deificare? Porrò vt in ardenti fornace ferrū in ignem, ignis in ferrum quodāmodo tranſire videtur: ita in carbunculo, & gemma videtur eſſe ignis; & ignis, gemma. Quare in huiuſmodi lapillo figuratur eleganter illa perſonalis vnio, in qua verè ac propriè dicimus, Deum iam hominem; hominem iam eſſe Deum.

Ignitus carbunculi color quid innuat.

Ignitæ prunæ comparatione ad hoc ſignificandum myſterium vtuntur Iuſtinus quæſtione 44. ad Orthodoxos, Cyrillus lib. de Incarnatione vnigeniti c. 8. Damaſcenus l. 4. de fide Orthodoxa c. 14. ardentis verò ferri ſimilitudinem ad hoc ipſum myſterium vſurpant Origenes lib. 2. Periarchon c. 6. in illud, *Venit Princeps mundi huius, & in me non habet quidquam.* & Baſilius oratione de Natiuitate Chriſti, quæ eſt 25. ad populum, & Damaſcenus lib. 3. cap. 15. 17. & 26. Verumtamen elegantior adhuc eſt Carbunculi gēmæ, quàm prunæ aut candentis ferri comparatio: idque ob admirabilem illam ſpeciem, qua exardere, nec conſumi videtur. Quod Moſis etiam rubum effecit Dominicæ Incarnationis ſymbolum ac figuram; vt docet Nazianzenus in priore expoſitione ad Elidon. dialogo 1. & interpretes Exodi 3. 2.

Carbunculū in tenebris lucere, quid ſymbolicè denotet.

Secundò, ſi quod extitit fundamentum, vt verè dici poſſit, quod & Auguſtinus & Iſidorus de Carbunculo tradūt, eum ſcilicet in tenebris lucere: id etiam mirificè deſeruit ad incarnationis myſterium, de quo dum Ioannes in ſuo Euangelio agit cap. 1. ait de Chriſto, *Et lux in tenebris lucet.* quaſi dicat, Chriſtum eſſe myſticum Carbunculum; in quo verè ac propriè reperiatur illa qualitas lucendi in tenebris, ita vt eum tenebræ non comprehenderent.

Carbunculū, cùm ſurſum attollitur, plus lucere quid innuat.

Tertiò, tunc lucem Carbunculus magis detegit, quando ſurſum attollitur, vt tradit Plinius: id quod miram continet applicationem. Nam Chriſto in crucem ſublato mūdi totius illuſtratio referri debet accepta. His accedit, quòd ipſemet Plinius affirmat, ſi Carbunculus in acetum peracre iniiciatur; id etiam conducere, vt poſtea magis ſplendeſcat: ita vt, quod Carbunculi lucem extinguere videbatur, hoc ipſum reddat illuſtriorem. Subiicit idem auctor de nonnullis carbunculis; *aquis perfuſi exardeſcunt.* Quod in Chriſto Domino verum tenet: ſic enim de ipſius charitate Cant. 8. n. 6. ſcriptum eſt; *Lampades eius, lampades ignis atque flammarum.* (quod eſt dicere, carbunculum eſſe perfectiſſimum) mox adiungitur; *Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam.*

In carbūculo quomodo adumbretur Diuini Verbi incarnatio.

Quartò, cùm in Carbunculo ſymbolicè figuretur æterni Verbi Incarnatio; aliquid huic gemmæ ineſſe oportuit, quod rem aliam adūbraret ſatis miram, quam Deus cum præcipuo incarnationis myſterio cōiunxit, & quam etiam cum eodem myſterio Apoſtolorum Symbolum copulauit; videlicet Diuinum hoc incarnationis opus alienum omnino fuiſſe atque immune ab eo, quod in aliorum hominū conceptione accidit; ſiquidem in Chriſti conceptione nullus concupiſcentiæ extitit ardor, aut quidquam aliud, quod illibatum matris pariter ac Virginis florem vel leuiter adſpergeret. Quid ergo huic myſterio congruentius, quàm quod Ariſtotel. 4. Metheor. textu 48. & Plinius c. 7. aſſeuerant, Carbunculum ſcilicet ignibus nō incaleſcere?

Carbunculū imbre diuino alicubi naſci, nonnulli putarunt.

Quintò, facit quòd Plinius idem eodem capite 7. de Carbunculo ait, *Naſcitur in montibus apud Naſamonas, vt incolæ putant, imbre diuino.*

Dei incarnati efficacitas in carbunculo figurata.

Sextò, ſi verum eſſet, quod alioqui de Carbunculo tradunt, nimirū ſi cū illo obſignetur, cerā ipsā liquefieri. id quoq; maximè conferebat ad Dei incarnati efficacitatē in diſiiciendis ſuis hoſtibus exprimendā: iuxta illud Pſ. 67. 3. *Sicut fluit cera à facie ignis, ſic pereant peccatores à facie Dei.* De Lychnite (quæ ſpecies Carbunculi eſt) ſcribit Solinus c. 65. *dum ſigna exprimit, quaſi quodam morſu partem ceræ retentat.* Et Plinius cap. 7. *Partem ceræ in ſigno tenet.*

Carbunculū excalefactū ad ſe trahere paleas, quid ſignificet.

Septimò, Plinius ait, Carbunculos aut Sole aut digitorum attritu excalefactos ad ſe trahere paleas & chartarū fila: quod eſt ſymbolū ad ſeſe per animi propenſionem alliciendi, vt Plutarchus exponit. Hoc autem, quod Plinius de aliqua carbunculorum ſpecie affirmat, aliqui ad eum coarctant, qui Chalcedonius appellatur. Sic ſanè Iſidorus, Albertus, Bartholomæus Anglicus & Pandectarius; atque vt ceram liquefacere ſymbolum eſt potentiæ ad hoſtes diſſipandos; ita etiam palearum & filorum attractio adumbrat efficientiam, qua Chriſtus ad ſe prædeſtinatos, palearum ac filorum inſtar trahit.

Atque hæc de Carbunculi conſideratione ſint dicta. Verùm, vt cap. 2. notat. 3. probauimus, ſacræ Literæ tribuunt Carbunculi nomē illi gēmæ, quam Plinius Cyprium Adamantem appellat, inter ceteros Adamantes ſalutarem, vt Plinius ipſe fatetur. Et quanuis idem auctor cenſeat alios dari Adamantes maioris æſtimationis atque duritiæ: Scriptura tamen videtur habuiſſe reſpectum ad eum Adamantem, qui & Hebraico populo notior, & hominum ſaluti erat vtilior. Facile verò eſt omnem in eo duritiem ac fortitudinem conſiderare, quæ pretioſioribus Adamantibus tribuebatur. Cùm ergo Scriptura inter Carbunculos numeret Adamantas, quia ignitæ prunæ colorē melius, quàm Rubini imitantur, cùmque in hoc Apocalypſeos loco de Carbunculo Chalcedonio ſingillatim agatur: valdè veriſimile eſt, qui in hac parte conſideratur, Carbunculum eſſe

candidum, siue calculum candidum; & Chalcedoniũ nuncupari, siue quia in æreũ vergit colorẽ, vt de Adamãte Cyprio tradit Plinius; siue ob illius fortitudinẽ ad infringenda metalla. Propter hæc oportet, vt Adamantis etiam proprietates consideremus; & Deo incarnato applicemus.

Diuina potentia quãtopere in incarnationis mysterio eminuerit. Quanta sit, quámque indomita Adamantis uirtus.

Primùm igitur, cùm sanctissima Virgo cælorum regina de Incarnationis ageret mysterio, mirè expendit, Deũ humana carne fuisse vestitum (quod est indutum infirmitate) vt suam infinitam potentiam ostenderet: *fecit potentiã in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui*, Lucæ 1. 51. Si ergo Beatissima Virgo id protulit, quia per incarnationis mysterium Deus gloriosissimè triumphauit de infestissimo bello, quod ei Dæmones, Iudæi, atque Gentiles intulerunt: ad hoc significandum pereleganter Verbum incarnatum in Adamantis symbolo exprimitur. Lege, quod de Adamantibus Plinius docet, *Incudibus deprehenduntur ita respuentes ictum, vt ferrum vtrinque dissultet, incudésque ipsæ dissiliant: quippe duritia inenarrabilis est, simúlque ignium victrix natura, & nunquam incalescens.* Iam, ad explicandam facilitatem, qua Dei Filius carne indutus corda hominum quantumuis durissima transfixurus erat; est maximè ad rem cuspis illa, qua Adamas innascitur: *Laterum sexangulo leuore turbinatus in mucronem, quo nullam non duritiem facillimè rumpet.* Sic Plinius.

Christi potẽtia ad peccatores conterendos & emoliendos quomodo per Adamantem figuretur.

Mundi quidem flagitia atque scelera videbantur Christum infractura ac domitura. Verum inde reliquum fuit, vt ipsius Christi potentia magis extaret, & emineret in cõterendis peccatoribus, id est, ad veram contritionem euocandis, ac sibi perfectè subiiciendis. Atque hic locum habet illa antiquitatis credulitas, quam Plinius de Adamante refert; *Hircino sanguine recenti calido que rũpitur.* Nemo enim nescit, hircum animalium fœdissimum (sic eum Plinius vocat) esse peccati symbolum. Tradit tamen ipsemet, postquam confractus est Adamas, tunc maiora suæ potentiæ argumenta dare: *quia cùm feliciter rumpi contingat, in tam paruas frangitur crustas, vt cerni vix possint, ex quo expetuntur à scalptoribus, ferróq; includuntur, nullam non duritiem ex facili cauantes.* Notum verò est Adamantino puluere quemuis lapidem quantumuis durissimum facilè præcrumpi.

Adamantem olim magnete ipso potentiorẽ in ferro trahendo fuisse habitũ, & quid in hac vi adũbretur.

Quod autem olim iactabatur, & Plinius etiam refert, Adamantem in ferro trahendo esse magnete ipso potentiorem, & ipsius virtutem illi auferre; in mystico saltem Adamante, id est, in Christo Domino mirum in modum comprobatur: respectu cuius virtus naturalis magnetis debilis admodum & imbecilla est. Etenim admirabilis efficacitas ad mysticum ferrum trahendum illa propriè est, quam Christus habet; iuxta ipsius Redemptoris verba, *Omnia traham ad me ipsum.* Quare quod Plinius ait, *Adamas magneti iuxta positus, aut admotus*, applico ipse ad eam comparationem, quæ inter mysticum Adamantem & magnetem fit.

Adamas in medicinis salutaris quid denotet. Adamantis virtutes.

Porrò, quod Plinius affirmat de Adamante Cyprio; *in medicinis efficacissimus est*, aptissimè deseruit ad significandã veram animi salutem, quam in Verbo incarnato habemus. Virtutes autem eius quas ibidem Plinius memorat, huiusmodi sunt: *Adamas & venena irrita facit, & lymphationes abigit, metúsq; vanos expellit à mente.* quæ verba mirifica sunt ad miras Christi Domini in hominum animis effectiones.

Murus Adamantinus (de quo Amos 7. 7. iuxta Septuaginta) Christo applicatur.

Ad hæc; si Adamas, cuius mentio fit Amos 7. 7. iuxta lectionem Septuaginta, Christum Dominum repræsentat; optimè habet, Christum vocari murum Adamantinum, eiusque robur ac fortitudinem esse tantam, vt murum ipsum instaurare aut reficere neutiquam opus sit.

Cur huic gemmæ nomẽ Chalcedonij Apocalypsis tribuat?

Illud modò explicemus, reliquum est; cur Spiritus sanctus huic gemmæ indiderit Chalcedonij nomen? Græca vox est Chalcedon; quæ apud antiquos Scriptores, qui de gemmis agunt, minimè reperitur. Potuit tamen huiusmodi nomen ei gemmæ imponi propter eas, quas notat. 10. rationes tradidimus. Quòd si nonnihil adhuc nouitatis & insolentiæ in eo appareat, quòd Carbunculus candidus siue Adamas Cyprius hoc nomine compelletur: idcircò fortassis hoc nomen inusitatum in hoc loco vsurpatum est; vt sic faciliùs deueniremus in eius rationis indagationem, ob quam tertia hæc gemma tertium item Symboli articulum adumbrans eodem verbis Chalcedonis nomine vocaretur:

Chalcedonẽse Conciliũ.

in qua vrbe fuerat posteà celebrandum Chalcedonense Concilium. Fortè, vt meditatur Aretas, habitus fuit respectus ad eũ carbunculum, qui in ea regione nascitur. Quod siue pro certo statuamus, siue non, illud mihi saltem veri præferre similitudinem videtur, diuinum scilicet Spiritum voluisse in hoc nomine alludere ad Concilium in ea ciuitate posteà peragendum pro hoc articulo de Christi Domini humanitate stabiliendo & confirmando.

Concilium Chalcedonẽse quẽ præsertim ad finem fuerit celebratum.

Qua in re obseruandum est, Chalcedonense Concilium esse ex generalibus vnum, quod Græci per excellentiã vocant magnam Synodum. Nec aliam ob rem fuit hoc Concilium coactum, quam vt firmè & stabiliter Catholica asseretur veritas de diuini Verbi Incarnatione aduersus Eu-

A tychem & Dioscorum illam impiè abnegantes. Si ergo ciuitas vocabatur Chalcedon, & tertiæ gemmæ potuit nomen Chalcedonis imponi: quid mirum, qui certò præsciebat eiusmodi articulum in ea vrbe fore stabiliendũ, ipsummet Chalcedonis nomen ad tertiam gemmam assignandam vsurpare voluisse? vt hoc pacto denotaretur, vrbem illam veluti gemmam fore pretiosissimam quæ in mediis tenebris lumen veritati præferret; vt de Carbunculo traditur. Hæc consideratio alicui fortassis primo aspectu nimiã ingenij subtilitatem redolebit. Sed qui altissima Diuinæ prouidentiæ consilia, & sacrarum Literarum elegantiam accuratè perpendat; non dubito, quin hanc gemmæ atque vrbis in eodem nomine communionem non casu & temerè, sed summa ratione atque consilio factam esse fateatur:

B atque adeò diuinam prouidentiam idcirco suauiter disposuisse, vt in ea regione gemmæ huiusmodi ardentes innascerentur, quæ ignitæ prunæ colorem referrent, vt prodit Aretas.

NOTATIO XIII.

De gemma, quæ Smaragdus vocatur.

De Smaragdo, quarta Apocalypsis gemma. Et imprimis de Hebraico ipsius nomine.

Hebraicum nomen, quod Smaragdo respondet Exodi 28. 17. (vbi hæc est tertia gemma in primo Rationalis versu) est *barequet*, quod fulgurantem gemmam sonat. Pagnino non placet versio Septuaginta & Hieronymi; *quia non quadrat color.* Vnde existimat, non esse Smaragdum, sed

C Chrysolithum: quanuis ab aliis Hebræis Carbunculus reputetur. Sed consulantur, quæ diximus not. 5. nec dubitabitur, quin *Barequet* sit eadem gemma, quam Græci & Latini Smaragdum nuncuparunt. Verùm licèt de tertia illa Rationalis gemma non constaret, constat tamen de hac Apocalypseos quarta: nam Ioannes græcè scribens, eam vocat Smaragdum. Sed nec de tertia Rationalis gemma superesse potest dubitatio, quin Smaragdus sit. Et Pagnini obiectio facilè diluitur: nam pretiosi Smaragdi apud veteres magnopere fulgurabant; vt constat ex iis, quæ antiqui tradunt auctores: nam Athenæus l. 3. c. 9. asserit Smaragdũ meliùs dici posse Maragdum, nam ex splendore nomẽ adipisci. Constat autem in nonnullis priscis nominibus additum fuisse in principio sigma. Quam ad rem etsi satis videbatur esse, quod gemma sit pellucida: ceterum quod Græcè & Hebraicè splendens seu fulgurans nominetur, argu-

Smaragdus quantopere sit lucidus.

D mento est veteres Smaragdos multo fuisse splendidiores, quàm nostros. Colligere etiam hoc licet ex iis, quæ Plinius lib. 37. cap. 5. his verbis recenset. *Ferunt in Cypro tumulo reguli Hermiæ iuxta Cetarias marmoreo leoni fuisse inditos oculos ex Smaragdis ita radiantibus etiam in gurgitem, vt territi instrumenta refugerent thynni, diu mirantibus nouitatem piscatoribus, donec mutauere oculis gemmas.* Accedit, quod Plinius ipse ibidem tradit, Smaragdos nimirum esse semper radiãtes. Et de Scythicis singillatim hæc habet; *quantum Smaragdi ab aliis gemmis distant, tantum Scythici à ceteris Smaragdis.* De nobilium verò Smaragdorum duritate sic ait; *Scythicorum, Ægyptiorúmque tanta duritia est vt nequeant vulnerari.* Præterquam quòd propter magnam de Smaragdis olim æstimationem nullus ferè Smaragdus cælabatur, *Decreto hominum eis parcitur scalpi vetitis.*

Inter Smaragdos Scythici præstãtiores.

Smaragdi color quantũ humano obtutui voluptatem afferat.

Deinde eleganter ponderat Plinius ingentem voluptãtem atque solatium, quod humanus visus ex Smaragdi cõ-

E spectu percipit. *Nullius coloris aspectus iucundior est: Nã & herbas quoque virentes auidè spectamus: Smaragdos verò tantò libentiùs, quoniam nihil omnino viridius comparatum illis viret. Soli gemmarum contuitu oculos implent, nec satiant; quin & ab intentione alia obscurata aspectu Smaragdi recreatur acies, scalpentibúsque gemmas nulla alia gratior oculorum refectio est. Ita viridi lenitate lassitudinem mulcet.* Similiter Solinus cap. 17. vbi adiungit fabulam de Gryphis Smaragdos contra Arimaspos tuentibus: cuius etiam meminit Plinius lib. 7 cap. 2. Dictis Plinius ipse addit, ad maiorẽ visus oblectationem, Smaragdos solitos elaborari concauos, vt visum colligant.

Ex Smaragdo mira fieri specula.

Idem tradit, mira ex Smaragdo fieri specula, *quorum corpus extensum est, eadem, sicut specula, ratione suas imagines*

F *reddunt.* Atque huiusmodi officium Smaragdus tanto cum oculorum solatio præstat, vt Nero Princeps gladiatorum pugnas in Smaragdino speculo spectaret.

Smaragdos in æreis fodinis reperiri solere.

Obseruatione etiam dignum est, Smaragdos æri quasi affines atque cognatos esse, ait enim Plinius eos in æreis fodinis reperiri solere. & quod mirabilius est, in lydio lapide si lineam Smaragdo ducas, æreum colorem linea ipsa refert, vt experientia notum est.

Epiphanius aduertit, Smaragdi saporem esse acerbum & amarum. Plinius item considerat Smaragdos lõginquo amplificari visu, inficientes circa se repercussum aëra: & satis sit hæc de Smaragdo adnotasse; eo quòd sit gemma omnibus notissima.

NOTA

NOTATIO XIV.

De Smaragdi proportione & conuenientia cum quarto articulo.

Quartus fidei articulus quid in se contineat.

QVartus Symboli articulus iuxta nostram diuisionem est eiusmodi; *Passus sub Pontio Pilato; crucifixus, mortuus, & sepultus.* Cui hæc Apocalypseos verba respondent; *Quartum, Smaragdus.* De gemma nonnihil iam superiori notatione diximus. Illud hic imprimis obseruo, Smaragdũ Apocalypseos esse cōcipiendum cum tota illa perfectione & splendore, quem antiqui Scriptores Scythico adscribūt Smaragdo. Cum hac gemma copulandus est, & componēdus quartus symboli articulus, qui de Iesu Christi redemptoris nostri passione agit: quod fuit excellentissimũ illud sacrificium pro mundi sceleribus ad æterni Patris irā placandam oblatum. Quare vt Christi redemptio, iuxta Regiũ Psaltem, copiosissima foret; congruentissimũ fuit, vt ipsius assertoris passio summopere acerba & ignominiosa esset, atque adeò patientia Christi fuisset admirāda. In hac Christi Domini morte vertebatur totius mundi salus, & in ipsa Christiani hominis spes ac fiducia nititur, hoc est, pretiosum quoddam virtutum omnium speculum. Vnde qui singulari Dei beneficio intentis animi obtutibus contēplatur atque cognoscit admiranda prorsus mysteria, quæ Diuina prouidentia in Christi Domini cruce occultauit; nulla alia in re ex iis, quas præpotens Deus in vniuersa mūdi machina fabricauit, tantũ Diuinæ virtutis, sapiētiæ ac fortitudinis deprehēdet, quantũ in hac vna, quæ infideliũ oculis est abscondita; vt sapienter expendit Paulus 1. ad Cor. 1.

Quàm aptè Smaragdus cum prædicto articulo cōponatur.

Optaret aliquis, vti obscura aliqua aut sanguinea gēma ad huius articuli symbolum seligeretur. Cæterum habēda fuit ratio non solùm de ipsa mortis figura; sed de aliis etiā rebus quam plurimis, quas nobis hic articolus proponit ob oculos. Ad quarum omnium significationem nulla potuit gemma Smaragdo aptior & congruentior assumi.

Iris suprà cap. 4. tota ex Smaragdo. Christi passionis symbolum.

Hoc, vt ampliùs declaretur, obseruo primò; iridē Ioanni visam cap. 4. 3. (cùm ait; *Et iris erat in circuitu sedis*) esse totam Smaragdinam. atqui, vt eo loci expēdimus, propria illius iridis significatio passionem Christi Domini repræsentat, ex Isaiæ 54. 8. & 9. vbi sic habetur; *In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te; & in misericordia sempiterna misertus sum tui, dixit redēptor tuus. Sicut in diebus Noe istud mihi est; cui iuraui, ne inducerem aquas Noe vltrà super terram; sic iuraui, vt non irascar tibi. Montes enim commouebuntur, & colles contremiscent: misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non mouebitur; dixit miserator tuus Dominus.* Cùm igitur cælestis arcus sit mirificum symbolum certissimæ spei, quæ nobis est iniecta, diuinā indignationē nusquam ita inundaturam, vt mundum prorsus exsorbeat; respecturam enim pignus, quod nobis tradidit, atq; ita demum fore placandā: cùm hoc, inquā, ita sit, quis non videat Christi Domini passionem verum esse pignus nobis datum, quo iustam Deus mitiget iram, nec in sceleratos homines excandescat? Christi ergo passio atq; mors est vera illa iris, siue cælestis arcus, qui Dei thronũ ambit, vt ca. 4. vidimus. Quòd autem illa iris thronum circundans tota ex Smaragdo fingatur, propterea factũ est, quia Smaragdus est symbolum huiusce articuli, quo de Christi Saluatoris nostri passione, atq; adeò de firmissimo spei nostræ adminiculo agitur. Quin etiam arcus ille totus ex viridi Smaragdo erat, absque vlla sanguineæ vindictæ aut pallidi metus permistione; quibus coloribus iris hæc, quam oculis in cælo crebrò spectamus, constare solet.

Christi passionem esse nostræ spei firmissimum adminiculũ.

Smaragdi reflexione carnis sibi contigua colorem remitti atque frāgi.

Secundò obseruo, cùm Smaragdus sit eiusmodi gemma, quæ plus ceteris aspectum permulceat, esse pariter eius naturæ, quę præ ceteris remittit atque debilitat carnis sibi contiguæ colorem. Notum est, qui viridis cuiusuis lapidis splendore perstringatur, pallētis omnino coloris eũ videri. Si ergo viridis color carneum infringit colorē; nulla res ita illũ decolorabit, atq; Smaragdus, habitā quantitatis proportione. Nā vt Plinius ait, nullus est lapis, qui ita inficiat *circa se repercussum aëra;* & ideo Smaragdi *longinquo amplificantur visu.* Hinc fit, quæ gemma plus spectantis oculos reficit ac recreat, eādem decolorari ac pallidam reddi illius carnem, qui gemmam ipsam amplexus est. Quem etiā participabit effectum, qui Christum caput ac ducem imitatus, crucem ipsius amplectatur atque in humeros tollat. Huc spectat, quod Epiphanius de amaro Smaragdi sapore tradit: quo nobis innuitur, summo solatio nostrum visum atque spem affici ex ipsius rei conspectu, quæ gustata Christo ipsi adeò amara fuit.

Christi passio ad carnis petulantiam coërcendam efficax.

Christi patientia inter verbera & clauos per Smaragdum figurata.

Tertiò, facit etiam ad rem Scythicus Smaragdus ad summæ patientiæ & constantiæ significationē; quia *Scythicorũ, Ægyptiorumque tanta durities est, vt nequeat vulnerari.* Vnde claui ac verbera, quæ Christi carnem disciderunt, ipsius constantiam & patientiam nequiquam læsere. Atque hæc magna durities cum viridi Smaragdi colore perfectè sociata repræsentat constantiam atque patientiam cum copiosissimi fructus expectatione, quem Christus Dominus præuidit ex sua ipsius passione sanctissimā percipiendum.

Smaragdus præsens cōtra venena antidotum. Christi passionis meditatio aduersus omnia vitia remedium.

Quartò, Smaragdus ab omnibus artis medicæ peritis pro mirifico contra venenum antidoto reputatur. Itaque Smaragdi puluis admiscetur confecturæ ex Hyacinthis effectæ, aliisq; omnibus antidotis. Hoc ipsum in Christi Domini passione mysticè accidit: cuius egregia ac singularis virtus imbibitur atque inuenta est per remedia omnia, quæ nobis aduersus peccati venenum diuinitus reserata sunt; vt in Sacramentis notum est.

Smaragdi color oculos recreās, quid mysticè significet.

Quintò, quam oculi oblectationēm ex Smaragdo opposito percipiunt, ea est Ecclesiastici verbis consentanea cap. 40. 22. *Gratiam & speciem desiderabit oculus tuus; & super hæc virides sationes.* quasi dicat, ad oculorum solatium viridem præstare colorem, quam egregiā quamlibet pulchritudinem. Si ergo viridis color tanto visum oblectamento perfundit, nihil est Smaragdo viridius, vt optimè notat Plinius. Atque, vt illud etiā obiter perstringam, hæc oculorũ voluptas, dum in viridi pascitur colore, coniuncta semper esse solet cum illa etiam voluptate, quam venturi fructus spes in agrorum viriditate experitur. Itaque viridis color vna ex parte visum recreat ac reficit; ex altera certam spem symbolicè repræsentat: quod vtrumque in Smaragdo rerũ omnium viridissimo egregiè figuratur. Namque vt nihil est quod cum Smaragdo compositum videatur viroris nomen promereri: ita etiam nihil ferè aliud pro nostræ spei adminiculo videtur æstimandum, si cum erecta fiducia ex Christi passione in nos dimanante comparetur. Et qui aliarum rerum cōsideratione, se mæstum, anxium, & in angustias redactũ experitur; qui aut fulgentissimũ virtutis splēdorē, quo destituitur, aliquando se posse desperat; aut ingruētes labores vel dæmonis suggestiones exhorrescit; aut rectissimum Dei iudicium reformidat; aut etiam inferorum pœnas suis flagitiis debitas extimescit: quicunque (inquā) alicuius ex hisce rebus aspectū & consideratione debiles ac defatigatos animi habet obtutus; protinus mentē recreat & relaxat, vbi ad passionis Christi Smaragdum viridissimũ reflectit oculos. *Ab huiusmodi intentione sua grata est etiam Smaragdi recreatur acies,* vt loquitur Plinius. Hinc Christus lassos omnes ac defatigatos ad sese vocans, *Ego* (inquit) *reficiam vos.* Ac si apertius diceret; quicunque aliarum rerum pondere pressus atque adeò oppressus fuerit; perfectum inueniet solatium, si ad verum crucis Smaragdum mentis aciem conuerterit.

Christi passio quàm sit efficax ad mæstos & afflictos recreandos.

Contra inanem rerum spem, qui in Christi passione plus æquo fidentes se laxis habenis voluptati propterea tradunt.

Sed ait Christus, *Venite ad me:* quibus verbis nos per viuam fidem, & peccatorum detestationem ad se propiùs iubet accedere; nisi falsā & fucata rerum specie decipi velimus. Hoc propterea dixerim; quia procul Smaragdi præfert speciem, quod re verā Smaragdus non est. quam vanæ securitatis ansam nonnulli stultè prensantes, dum in flagitiorum cœno sponte volutantur, seipsos solantur nequidquam diuinā misericordiā & Christi Domini passione: ac proinde Smaragdum sibi pro libito confingunt ex eo, quod nihil in se præter inanem aëra & meras nugas habet. Verùm enim verò inficiari nemo potest, quin hęc ipsa improborum hominum deceptio nobis retegat, quam ingens sit vera consolatio ex Christi cruce ad nos redundans: siquidem stulti atque insani falsam inde suæ securitatis occasionem captant. Id quod in ipsomet Smaragdo solet contingere; cuius color viridis adeò est intensus, vt aër etiam ambiens viridem quoque præ se ferat colorem, & procul spectantium lumina deludantur.

Christi passio clarissimũ ad nostra vitia dignoscēda speculum.

Sextò, cum optimum speculum (vt præcedenti notatione vidimus) ex Smaragdo conficiatur; aptissimè concipitur Christi passio quasi speculum quoddam clarissimum ex Smaragdo conflatum; in quo mirum in modum figuratur ac refertur virtutis pulchritudo, peccati fœditas, charitas Dei, & defectus etiam ac næui illius, qui per se spectatus innocens videbatur & sanctus.

Mirus Scythici Smaragdi splendor quid figuret.

Septimò, mirus Scythici Smaragdi splendor, quem suprà expendimus, egregiè concinit cum insigni admirabilium virtutum perfectione, quæ in acerbissima Saluatoris nostri passione enitescunt; necnon cum septem lucis radiis, quos Ioannes Apoc. 5. in Agno mortuo fuit contemplatus: quibus denotantur septem maximi splēdores, quos diuina prouidentia septemplici spiritu complectitur Iam, quòd admirabiles huiusmodi radij prorsus delitescant, & abscondantur ab eorum oculis, qui mysterium hoc non altè ac profundè meditantur; id etiam Smaragdus adumbrat: quem vt inueniant, atque eruant; altè terram defodiant oportet, qui in eius inquisitionem incumbunt. Reperiuntur enim valde absconditæ huiusmodi gemmæ, & quasi in secreto bursæ cuiusdam repositæ.

Etesiis ventis Smaragdi

Verum est tamen, Plinium & Solinum asserere, Etesiis ventis Smaragdos reuolutā arenā detegi solere. Vocantur

...reuoluta arena solere detegi, quid mystice innuat.

autem Etesiæ, qui ab Oriente perflare solent certis ac statis anni temporibus; quos dicunt esse Solanos ventos, qui sub caniculæ exortum oriuntur. Hoc fortassis applicari posset ad labores, ærumnas & aduersæ fortunæ flatus, qui nobis cognitionem ingerunt felicitatis, quam in Christi Domini passione reperimus.

Alia Smaragdi proprietates: & mystica earũ significatio.

Octauò, Albertus Magnus, Abulensis, Berchorius, Vincentius & alij, qui his subscribunt, miras de Smaragdo proprietates prædicant, aiunt enim Smaragdo reddi verba persuasoria. id quod in Christi crucis Smaragdo certum est: quippe illa Euangelicæ prædicationi vires atque animos addidit. Tradunt etiam Smaragdi possessores valde locupletes fieri; turpium ac fœdarũ actionum conspectum prorsus auersari; dæmones item Smaragdo fugari; atque alia id genus, quæ per exaggerationem videtur dicta. Forte tamen diuina prouidentia huiusmodi tractationes permisit, vt earum scriptores nec opinantes Christi crucem hisce præconiis extollerent.

Crucis figurã egregiè ex Smaragdo compingi.

Ex hactenus dictis elicio, Smaragdos egregiè impendi in crucis figuram conficiendam, quæ collo appensa gestetur. Cùm verò æneus serpens, quem Moses Numer. cap. 21.9. fabricauit, Christum in crucem suffixum typicè expresserit, vt communis fert Ecclesiæ atque doctorum consensus: mysterij expers non est, quod superiùs attigimus de Smaragdi affinitate cum ære; ita vt in Lydio lapide linea æreo instrumẽto ducta eundẽ prorsus referat colorem, ac si Smaragdo duceretur. Similiter enim, quod æneo figurabatur Serpente, idem etiam in Smaragdo figuratur.

Illud mihi exciderat, quod tamen hic prætermitti non patiar; memini enim me apud Theophrastum legere, viridem Iaspidem esse Smaragdi matrem, quod vsui fortassis esse potest, vt significetur Christi passio inde suam duxisse originem, quòd ipsos homines, quos postea per redemptionem reparauit, antea per creationem condidisset. Vnde primæ creationis opus fuit veluti primarium redemptionis fundamentum.

NOTATIO XV.

De gemma Sardonyche.

Onychem à Sardonyche in sacris Literis non distingui.

PRimùm aduertendum est, in sacris Literis non distingui Onychem a Sardonyche. Nam in veteri testamẽto Sardonychem solùm legimus apud Iobum cap. 28. 16. vbi Septuaginta posuerunt Onychem: Hebraicè verò est idem nomen *Soham*; quod duabus tribuitur gemmis in vtroque Pontificis Aaronis humero collocatis (quas Onyches appellamus) itemq; vndecimæ Rationalis gemmæ. Sed cùm Apocalypsis eam appellet Sardonycha per allusionem ad vndecimam gemmam Rationalis: cumq; Vulgatus interpres Iob 28. 16. eodem illã nomine vsurpet, hinc satis probatur, sermonẽ esse de eo lapillo, quẽ Græci ac Latini Sardonycha nominarunt: qui multò pretiosior est, quam qui propriè & strictè nominatur onyx; vt cõstat tum ex annuli Polycratis historia (quam referunt Cicero lib. 5. de finibus, prope finem, Plinius lib. 37. cap. 1. & Solinus cap. 46.) tum etiam ex illo epitheto, quod ei in Scriptura tribuitur Iob 28. 16 cum dicitur *Sardonyche pretiosissimo*. Potuit autẽ Vulgatus, & potuere etiã Septuaginta lapidi Sardonychi nomen Onychis indere. Hoc enim nomen potest bifariam

In Apocalypseos Sardonyche allusio ad vndecimam Rationalis gemmam.

Onychẽ posse bifariam vsurpari.

vsurpari: primò, pro specie illa, quã Plinius appellat Onychẽ, prout a Sardonyche distinguitur: secũdò, prout cõmune est earum gemmarũ nomen, in quibus lapis vnus super alium videtur impositus, vt vnguis est super carnem. atque hoc pacto Sardonyx inter Onychas præstantissima est.

Quæ fuerit vocata gemma Sardonyx in prima sui nominis impositione.

In prima autem nominis impositione Sardonyx vocabatur gemma quædam, cuius substratum (sic Plinius vocat inferiorem lapidis partem, quæ nigri coloris est) simile erat Sardæ, quæ est veluti caro translucida; & superior pars vnguem referebat, vt docet Plinius lib. 37. cap. 6. *velut carnibus vnguẽ hominis imposito & vtroque translucide.* Postea tamen Sardonyches nuncupatæ sunt gemmæ illæ, quibus præter substrati nigrorem nihil erat cum Sardis cõmune; & quibus superior vnguis ita rubebat, vt candor in minium transisse videretur. Vnde Plinius ait in Sardonychibus illud valde æstimari, quòd superior facies esset locustarum maris crustis rubentior. Constat etiam inter substratum nigrum & rubentem superficiem optimas Sardonychas cãdenti lineã distingui: itaque postquam læuigatæ ac politæ sunt, in media extimæ superficiei parte miniũ siue rubens color (qui ex cerussa & minio quasi miscetur) eminebat. Mox in circuitu veluti zona quædã candidissima ducebatur; infra verò substratũ nigrum imò & nigerrimi coloris, vt Plinius tradit. Quamuis aliæ huiusmodi gemmæ pro substrato nigro habuerint cæruleum valde obscurũ; cuiusmodi solet esse atramenti in cæruleum vergentis color.

Descriptio gemmæ Sardonychis.

In gemma Sardonyche triplicẽ coniungi colorẽ.

Coniunctio hæc triplicis coloris, nigri, albi, atque rubri clariùs adhuc colligitur ex Plinio lib. 37. cap. 12. fine, vbi de gemmis factitiis: ait enim, *Glutinantur ex aliis gẽmis, ...e nigro, aliunde candido, aliunde minio sumptis, singulis in suo genere probatissimis.* Eosdem ternos colores exprimit dilucidè Solinus cap. 36. ait enim, *Superficies probatur ... rubenti, ... limite candido; reliqua nigro finiuntur.* Et quamuis gemmæ huiusmodi hodie non magnopere expetantur, ideoque reperiantur paucæ; cùm tamen hæc literis mando, in conspectu mihi est Sardonyx quædam, in qua perspicue cernitur triplicis coloris distinctio, nempe in infima parte nigri, in media albi, & rubri in summa. Facile autem est videre, si in vmbonis figuram, vt docet Plinius, expoliatur, posse quidem limitem album remanere non in deiectu gemmæ, sed in ipso vmbone; ita vt minium siue subrubrum vnguis colorem ambiat.

Ad hæc, in Sardonyche maximè probatur, *vt nihil in sua sede alieni interpellaretur*; id est, vt & album nihil haberet alterius coloris admistum, idemque in reliquis coloribus accideret, atque adeò vt alba zona esset zona perfecta, & nulla ratione se funderet; sed ad minij ambitum in circuli figuram se colligeret. Color verò mediæ superficiei, licèt dicatur valde ruber futurus; accipiendum tamen est, qua ratione cerussæ & minij permistio pati potest. Sic Hispanum vulgus dicere solet, *...moelenues de la rosa*; candore in minium transeunte, vt Plinius ait.

Quomodo sue figura Sardonyx olim scalperetur.

Triplicem ergo colorem in hac gemma habemus, inferiorem nigrum; medium candidum; supremum rubentem: vt expressè etiam distinguunt Isidorus, Marbodæus & ceteri, qui de gemmis scripsere. ita tamen scalpebatur, vt in ipso vmbone rubeus maneret color candidã zonã coronatus: quòd etiam ad vnguis humanæ imitationem nonnihil refert. in vngue enim, aut in eius saltem extremitatibus aliquantulum extat candidi. At in hac gemma non solũ candor hinc inde distinguebatur; sed continuus etiam linea per circuitum tanquam zona vel circulus albus mediam partem rubentem omni ex parte complectens.

Sardonycha lapillum esse opacum, non perspicuum.

Porrò in Sardonyche pretiosiore tradunt Plinius & Solinus nihil perspicui & pellucidi fore. Hinc Plinius ipse ait, cæcas siue opacas Sardonychas abstulisse nomen; id est, nomen Sardonychum sibi per excellentiam vindicasse. Gẽmæ istæ Romanis fuere imprimis gratissimæ ad anulorum, id est, sigillorum vsum; quoniam *tota prope gemmarum scalpta* (ait Plinius) *ceram non auferrent.*

Rubentẽ ipsius superficiem contemplatur Plinius nonnihil in purpuram tendere; *non sine ... purpura candore in minium transeunte.* In circulo autem quantumuis candido considerat etiam inesse *quandam arcus cælestis anhelationem.*

Sardonychis proprietates à nonnullis traditæ.

De aliis huius gemmæ qualitatibus nihil graue & antiquitate fultum occurrit. Rueus ait, eã reperiri animi fastum: aliis placet esse valde salutarem, & animo hilaritatem adducere. Abulensis verò Exodi 28. scribit multos esse Onychis effectus noxios ac perniciosos, vt tristitiæ formidinis, odij atque bellorum. alij volunt in Sardonyche figurari insana, terra & horrenda visa, illam etiam rixas ac lites excitare.

NOTATIO XVI.

Vbi gemma quinta ad quinti articuli mysterium accommodatur.

Quintus fidei articulus cũ Sardonyche comparatur.

VErba quinti articuli hæc sunt pauca: *descendit ad Inferos*: Apocalypseos verò illa; *quintũ, Sardonyx*. Vidimus iam in superiori notatione Sardonychẽ esse gemmã opacã, cui tres sunt circuli siue lineæ: infima nigra, media candida, summa rubens (quod idem est atque esse candidam & rubicundam.) porrò in hoc lapide sculpto iam & perpolito album remanere colorem, quasi rubentis coronã; sicut zona alba medium vmbonem rubentem complectens.

Quid in se includat articulus Symboli quintus.

Articulo autem quinto edocemur Christum redemptorem nostrum, simulac sanctissimum Patri spiritum tradidit, corpore in cruce relicto ad inferos descendisse, vt iustos omnes in Patrum sinu detentos ad verani libertatem & gloriam assereret ac reuocaret, tanquam copiosissimum suæ passionis & mortis fructum. In hac symboli veritate consideranda est maximè diuersa omnino sors ac differẽtia inter eos, qui apud inferos tenebantur. Nã iustis ac Dei familiaribus eam inferorum partẽ incolentibus, qui vocatur limbus, fuit lux illa omnium felicissima, quæ expectari aut cogitari possent. Improbis verò in barathrum detrusis non longè loco dissitis tristissimus ac deploratissimus dies extitit, propter vtrorumque sortis ac status discrimen; cùm ipsimet in summa miseria & infelicitate æternùm remanentibus, ipsorum vicini ad gloriosissimam libertatem sunt educti. Iam, quod attinet ad doctrinæ huius certam ac stabilem veritatem, & ad ipsam impugnantium cõfutationem, consuli possunt Scholastici doctores, & præ

& præsertim Valentia 3. parte, disputatione 2. quæstione 4. puncto 1.

Sardonychis colores quomodo ad hoc mysteriũ applicentur.

Pro huiusce articuli symbolo Sardonyx fuit inter gemmas delectus. In quo mihi persuadeo, superiorem eius partem (id est rubentem superficiem) esse symbolum Christi redemptoris nostri: limitem siue circulum candidum, qui vt zona extimam superficiem rubentem complectitur, iustorum in Patrum sinu, siue limbo commorantium: substratum nigerrimum, damnatorum, qui in ima inferorum parte, id est, in barathro torquebantur.

Primò ergo cùm articulorum ordo deposcat, vt quarta gemma Christi passionem, sexta resurrectionem adumbrent: facili negotio quisque cernet, per quintam congruenti ordine significari Christi ad inferos descensionem. Deinde, cùm inferni nomen eam denotet partem, quæ infima est: si qua ratione id potuit in gemma aliqua figurari, in ea certè repræsentandum erat, quæ sub facie summa duas alias continet partes, quæ quasi inferiora loca sunt. Tertiò, quæ distinctio in inferis erat regionibus, (damnatorum quidem in inferiore parte, in superiore iustorum,) aptissimè figuratur in eo, quòd Sardonychis substratum sit nigerrimum, medius verò limes candidus.

Quid niger Sardonychis color quid cãdidus adumbrent.

Quemadmodum enim summa infelicitas in atro atque obscuro colore innuitur: ita etiam vitæ candor & innocentia in candido. Huc accedit vsitatum fuisse antiquorum morem; vt per nigrum lapillum, diem infelicem; felicem, per album significarent. Cuius consuetudinis plura passim testimonia apud antiquos Scriptores præsertim Poëtas occurrunt. Quare copulatio albæ lineæ cum substrato nigerrimo mirificè confert in Sardonyche ad illud significandum, quod in Christi descensu ad inferos accidit. Iustis enim quasi candidus cum sorte felicissima lapillus obtigit, iniustis in infimo loco relictis ater ac tristis cum summa miseria.

Christi ad inferos descensus qua ratione in Sardonychis symbolo figuretur.

Sed videamus, qua ratione superficies insigniter rubens repræsentet Christum ipsum, qui ad inferos descendit. Atque imprimis vidimus iam in præterita notatione, colorem extimæ superficiei in Sardonyche esse candoris ac minij permistionem, vt Plinius expressit. Quod perinde est, quasi superficies illa sit pariter candida & rubicunda: atqui de Christo Domino dicitur Cantic. 5. 10. *Dilectus meus candidus & rubicundus.* Secundò, si per hæc ipsa Canticorum verba (vt eo loci disputabimus) significatur vna ex parte maxima vitæ puritas & sanctimonia (cùm candor siue albor immaculatam vitæ sanctitatem denotet;) ex altera verò ingens alacritas & vigor (nam rubicundus color sanguinem, in quo vita consistit, repræsentat.) si hoc, inquam, ita est, vt significaretur, qui occisus fuerat prius, non quidem sceleratum fuisse, aut a morte ipsa superatum, sed peccati ac mortis triumphatorem; quid conuenientius, quàm symbolum summæ sanctitatis, & vegetæ atque integræ vitæ proferri? Ea quippe ratione, denotatur Christum Dominum ita fuisse a peccato immunem, vt ipsammet præ se ferret sanctitatem; ita à mortis triumpho liberum, vt ipsam potiùs gloriosissimè triumpharet.

Rubicunda Sardonychis superficies cãdida ac nigra imposita quid mysticè indicet.

Quod verò rubicunda superficies candidæ ac nigræ sit imposita, ostendit Christi imperium ac dominationem in ipsas inferorum regiones. Iam, si linea candida & substratum nigerrimum rectè inferorum locum adumbrant; vt figuretur, eò Christum descendisse, quid congruentius, quàm ipsius Christi symbolum, videlicet rubentem superficiem candido circulo ambiri, qui substrato nigerrimo contiguus est?

Limbus nomen Sanctorũ Patrũ sinui inditũ, quid significet.

Præter hæc, nomen, quod iuxta communem acceptionem tribuimus infero sanctorum Patrum loco, est *Limbus*: quo nomine catechismi omnes vtuntur. Quid igitur aliud limbus est, quàm ora siue ambitus? Ergo qui attentè Sardonychem inspexerit, planè aduertet, candidum illum circulum esse veluti limbum & quasi ambitum inter supremam superficiem rubentem & nigerrimum substratum. Atque illud etiam, quod præcedenti notatione diximus, circulum candidum esse rubentis superficiei coronam, hîc pariter cohæret aptissimè. Etenim si superficies illa Christum repræsentat; Christus ipse inter iustos in Abrahæ sinu commorantes medius apparuit; vt lætificaret omnes, & summa felicitate bearet. Quin & sanctissimus ille Patrum cœtus Christum in limbo circundans fuit quædam maximi triumphi ac celebritatis corona eundem triumphatorem redimiens atque ornans.

Altera nominis Limbus acceptio.

Quòd si aliquis dicat, hoc nomen *limbus*, quando ad sanctorum Patrum sinum aptatur, accipi non in oræ siue ambitus significatione, sed pro *obscurus*; ita vt *limbus*, idem sit, atque λιμβός, quod idem est, ac tenebricosus & obscurus: tunc quæ inferorum pars ex obscura & caliginosa fuit præsente Christo clarissima ac lucidissima reddita, hæc per circulum album significabitur. Quæ verò in summa obscuritate permansit, & in extrema miseria atque infelicitate; hæc per substratum nigerrimum indicabitur.

Sardonycha ad sigillorũ vsũ esse aptã quid innuat.

Obseruandum præterea est, quod suprà diximus, Sardonychas maiori ex parte ad sigillorum vsum aptari. Nam peculiaris est illi proprietas, nihil vt ceræ ad sigillũ ipsum adhærescat. Si ergo iuxta hanc consuetudinem pretiosum consideremus Sardonychem, in cuius rubentis superficie imago aliqua pulcherrima insculpta sit; elegantissimè cõcipi potest eiusmodi figura, quasi Christi victoriam referat. Quando enim Christus sanctis Patribus propalam visus est; in ea dilucidè perspexerunt victoriam quam nuper de peccato, dæmone ac morte comparauerat; necnon gloriæ magnitudinem, qua ipsorum animos mentésque compleuit.

Christi animã nõ fuisse indignũ ad Patrũ limbũ triũphatricẽ descendere.

Quòd autem nonnulli huic articulo opponunt, videri rem Christi anima indignam, vt post victoriam in cruce partam ad inferos per se ipsa descenderet, cum nullus dignaretur Imperator ad obscuras & tenebricosas teterrimi carceris subterranei scrobes descendere. Hoc, inquam, egregiè refutat ac depellit mira illa Sardonychis proprietas, cuius Plinius atque alij meminere, scilicet si pro sigillo vsurpetur, eam nihil aut ipsius ceræ aut vaporis aut maculæ contrahere. Et propterea Plinius ipse ait, Sardonychas apud Romanos in pretio haberi cœptas, qui illis pro sigillis vtebantur. In hac igitur Sardonychis proprietate eleganter innuitur, quod ad prædictæ obiectionis solutionem opus erat. Nam gemma illa, quæ aliquid ex cera auferre solet, aut labe aliqua seu macula infici, hæc à ceræ contactu & ab alia qualibet contagione seruetur necesse est. At verò, quæ ab huiusmodi periculo est immunis, non solùm à ceræ impressione non est abstrahenda, verùm etiam in id munus debet impendi ad suam ipsius mũditiem, læuorem atque decorem ostentanda. Quid enim magis gloriosum aut honorificum, quàm suum conseruare splendorem ac venustatem, vbi aliis deperit?

Christum ex descẽsione ad inferos nihil labis ac sordis cõtraxisse: sed suam potiùs inibi potentiam ostendisse.

Terreni igitur principes mirum non est, si ad obscura, tetra atque immunda loca descendere refugiant. Illis enim periculum imminet ex ea miseria atque pædore aliquid contrahendi. Veruntamen Christi animæ sanctissimæ nihil erat eiusmodi extimescendum. Quòd si ingens ipsius charitas eam inuitabat, vti ad inferorum caliginosa loca descenderet ad suos ex vinculis educẽdos: clarissima ipsius maiestas id non solùm non impediuit, sed potiùs opportunam nacta est occasionem, vt suæ gloriæ ac splendoris egregium præberet argumentum, quando ita liberè ac securè poterat infimum illum locum miserum & infelicem penetrare. Ingressus igitur fuit Saluator noster inferorum regiones, & suæ omnipotentiæ sigillo effigiem atque insigne suorum gestorum ibidem reliquit impressum; & in tetro illo atque obscuro loco sese vniuersalem rerum omnium dominum cognoscendum exhibuit. Quinimò ipsimet damnati, licèt inuiti ac renuentes, ad sanctissimum ipsius Redemptoris nomen genua flectunt. Nec solùm ab omni fuit ceræ, id est caliginis illius & immunditiæ contagione securus, sed potiùs maiori inde gloria suscipiendus exiuit, quòd vt triumphator gloriosissimus se in iis inferorum ergastulis maiestate atque imperio præpotentem ostenderit.

Non parum priscis Poëtis gloriæ ac dignitatis assequuti visi sunt duo illi aut tres egregij duces, quos illi ad inferorum loca descendisse, vt suos inde amicos eriperent, confinxerunt. Hinc Latinus Poëta eleganter cecinit, sub Æneæ Troiani persona, Æneid. 6.

Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus
Threicia fretus cithara, fidibúsque canoris.
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itq; reditq; viam toties: quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden?

Si ergo huiusmodi commenta fuêre excogitata ad virtutis maximæ & auctoritatis picturam: quantò præstantior & excellentior erit vera gloria, quæ splendescit in ea certissimæ historiæ veritate: qua docemur Christum assertorem nostrum ac vindicem, non iam per somnia & incantationes, sed re ipsa suo diuino robore ac fortitudine armatum ad ea loca teterrima descendisse, suos familiarissimos ex indigno carcere educturum?

Quæ à nonnullis qualitates Sardonychi attribuũtur, qua ratione huic ipsi mysterio deseruire possint.

Inter oppositas atque contrarias proprietates, quas Abulensis & alij de Sardonyche siue Onyche scribunt; fortè dici posset, quòd gemma hæc, si qua parte substratum habet infernum, ad aliquem applicetur, mœstitiam atque odium affert, & rixas contentionésque mouet: si verò penes superficiem & circulum candidum applicetur, firmam valetudinem & solatium ac pacem lætitiámque præstat. Quod si ita esset, facilis applicatio foret: nam ex vna parte denotabitur furor ac rabies, qua damnatos omnes per occasionem descensus Christi corripuit: ex altera verò innuetur sanctorum Patrum lætitia atque voluptas, quam

ex gloriosa hac Christi descensione acceperunt. Iam, quod à Rueo traditur Sardonyche fastum animi reprimi; non abs re est, vt significetur per huiusmodi descensionem Christi, iactantiam ac superbiam Dæmonis repressam, atque adeò contritam fuisse.

Species purpuræ in Sardonyche quid mysticè adũbret.

Denique species illa purpuræ, quam Plinius in Sardonyche contemplatur, apposita est ad eam significationem; vt gloria illa, quam Beatorum animæ in limbo repentè acceperunt, sit etiam certissimum carnis resurrectionis pignus: quod mysterium, vt in gemma duodecima probabitur, per Amethysti purpuram significatur. Cælestis verò arcus anhelatio siue æmulatio (quam etiam Plinius in Sardonyche speculatur,) mirifica est huic instituto; namque vt cælestis arcus post generale illud diluuium reliquum nobis est pignus, fore vt nunquam deinceps homines inundatione absorbeantur: ita similiter Christi descẽsus ad inferos iustos illos reddidit securos, quòd iam imbres tristitiæ & laborum abiissent, & nihil eiusmodi sibi in posterum esset extimescendum.

NOTATIO XVII.

In qua disputatur, An Petrus in Epistola prima cap. 3. agat de descensu Christi ad inferos.

VErba textus, quæ magis facessunt, sunt quæ sequuntur.

19. *In quo & his, qui in carcere erant, spiritibus veniens prædicauit.*

20. *Qui increduli fuerant aliquando, cùm fabricaretur arca.*

Quinã expositores hunc Petri locum explicent.

Loci huius interpretes habemus Clementem Alexandrinum, Oecumenium, Bedam, Glossam, Albertum, Hugonem, Thomam, Dionysium, Caietanum, Titelmanum, Vatablum, Clarium, Gagneium, Zegerum, Ariam, Hesselium, Salmeronem, Sa, & Erasmi notas.

Explicant etiam ex professo Augustinus Epistola 99. Thomas 3 parte quæstione 52. articulo 2 ad 3. Castro de Hæresibus, Mendoza in quodlibetis, Diegus de Paiua, Bellarminus tomo 1. libro 4. cap. 13. Turrianus lib. 4. pro epistola Pontificum, Suarez tom. 2. Valentia tom. 4. Pererius tomo 2. in Genes.

Præter hos obiter locum explanant Hieronymus Isaiæ 54 Clemens Alexandrinus lib. 6. stromatum, Epiphanius, Athanasius, Cyrillus, Hilarius in Psal. 118. Ambrosius ad Rom. 10. Ruffinus in Symbolo.

Quo sensu explicandus sit B. Petrus asserens, Christũ spiritibus qui erant in carcere prædicasse.

Quadruplex difficilis huius loci explicatio.

Et locus quidem ipse expressè affirmat, Christum spiritibus incredulis prædicasse. Contextus verò difficultas occasionem præbuit, vt expositores in varias atque multiplice sententias abierint. Etenim primò explicatur hic locus de prædicatione, quam Christus per seipse effecerit ante suam incarnationem, nempe Noei tempore. Secundò, de prædicatione a Christo post incarnationem, sed ante passionem facta. Tertiò, de prædicatione in limbo post ipsius mortem, cùm ad inferos descendit. Quartò de prædicatione in Ecclesia facta a Christo postquam ascendit ad cælum. Ecce quatuor expositiones, in quarum ferè singulis plurimùm etiam variatur.

Vtrũ ex hoc Petri loco reuinci possint efficaciter hæretici negãtes Christi descẽsum ad inferos?

Nonnulli existimantes, tertiam declarationem ceteris solidiorem esse (scilicet de Christi ad inferos descensu) hoc ex loco nituntur hæreticos reuincere, qui Christi descensionem ad inferos inficiantur. Nec tamen huiusmodi expositores grauissimam contextus difficultatem soluunt. Ego è contrario sic statuo, primò rationi videri consentaneum, ne plurimũ virium in hoc loco aduersus hæreticos adhibeatur. Secundò, quod ad Catholicos attinet, me cõtextus difficultati satis fortasse facturum, in tertia ipsa expositione de Christi descensione ad inferos.

Propterea autem existimo, hæreticos hoc loco validè reuinci non posse; quia duplici ratione possumus redargui. Prima, quia si interpretum auctoritatem æqua lance pensemus; non minùs ponderat eorum opinio ac censura, qui hoc in loco de Christi descensu ad inferos sermonem non esse contendant. Alterá, quia iis auctoribus, qui de descensione Christi ad inferos hunc locum explicant, non omnibus securè niti possumus. Nonnulli enim hæc verba applicant ad concionem a Christo apud inferos factam, vt damnatos saluaret. De singulis ergo expositionibus seorsum nonnihil dicamus.

Prima expositio ex qua prædictis expenditur, de prædicatione temporibus Noei facta.

Prima expositio est, non agi in hoc loco de Christi descensione ad inferos, sed de prædicatione, quam Dei Sapientia ante Incarnationem præstitit temporibus Noëi. Hanc opinionem sectatur Clemens Alexandrinus in cõmentariis, quæ habentur tomo 1. Bibliothecæ. Hieronymus expressè Isaiæ 54. Augustinus epistola 99. Beda, Albertus, Glossa ordinaria, & interlinealis, atque Lyranus; Diuus Thomas in commentariis, & 3. parte quæstione 52. articulo 2. ad 2. Hugo Cardinalis, Dionysius Carthusianus, Diegus de Paiua. Eandem fatetur Lyranus esse communem Doctorum opinionem, & laudat etiam Mendoza in quodlibetis.

Duplex interpretationis prædictæ fundamentũ.

Duo sunt opinionis huius argumenta. Primum si locus hic de Christi ad inferos descensione disputaret; neutiquã coarctaret prædicationem ad incredulos sub Noei tempora. Huic obiectioni nihil respondent tertiæ declarationis auctores, quod difficultati plenè satisfaciat. Alterum, dum dicitur Christus Euangelium incredulis prædicasse; si de prædicatione apud inferos facta sermo est, perinde esse videtur, ac si dicatur ad se Christus conuertisse atque saluasse eos, qui in mortali peccato decesserant. Id quod videtur supponere Euodius ad Augustinum epistola 98. & perspicuè tenent Clemens Alexandrinus lib. 6. stromatum, Nicetas Nazianzeni interpres, Caietanus hîc & Isidorus Clarius, licèt aliquantulum obscurè. Consulè Mendozam in quodlibeto, vbi etiam affert Hieronymi, Damasceni & aliorum loca, qui id sibi persuaserunt. Vide item, quid Augustinus dicat epistola nonagesima nona ad Euodium.

Argumenta contra superiorem expositionem.

Vidimus primæ expositionis contra tertiam argumenta. Contra primam quidem opponit Bellarminus, minimè esse ad rem in eo loco tractationem de prædicatione sub Noëi temporibus facta. Responderi tamen potest, cohærere potiùs optimè cum antecedentibus & subsequentibus, vt infra ostendam.

Secundò opponit verba ipsa textus, quæ primæ expositioni violenter applicantur: cuiusmodi est vox illa, *Veniens*; item, *prædicauit spiritibus, qui erant in carcere.* Quamuis enim Augustinus & eius sectatores spirituum in carcere detentorum nomen transferant ad animas peccatorum, quæ in carcere siue infidelitatis siue mortalis corporis erãt detentæ; simulque asserant ipsosmet homines, sicut & animas, ita etiam vocari posse spiritus: durior adhuc remanet loquutio. Quamobrem non defuit, qui legere voluerit *in carne* pro *in carcere*, vt Beda. Alij carceris seu custodiæ nomẽ ad Noei arcã referũt, vt Arias Mõtanus. Qua in re illud præstituitur, qui simul cũ Noeo se in arcã receperũt, prius ipsius Noei prędicationi se incredulos præstitisse: quod tamẽ merè gratis dicitur. Aliis placet, incredulos, quib. Noeus prædicauit, spiritus in carcere appellari, quia quãdo B. Petrus epistolam conscripsit, eorum animæ iam apud inferos torquebantur. Ita Diegus de Paiua apud Mẽdozam, & Beza apud Bellarminum; qui hæreticus nostram explodit Vulgatam, asseritque non fore legendum, *qui in carcere erant*; sed, *qui in carcere sunt.*

Verba illa, prædicauit in Spiritu, quomodo ab aliis exponantur.

Deinde, verba illa, *Prædicauit in spiritu*, alij exponunt de Christi Spiritu (qui est siue Spiritus sanctus, siue diuina sapientia) per Noeum loquente. Alij putant, tunc etiam Verbum æternum sub visibili specie apparuisse & prædicasse, vt de antiquis aliis apparitionibus accepimus. Qua de re legatur Mendozæ quodlibetum. Quòd autem Christi spiritus per Noeum prædicasse feratur, asserent fortasse consentaneum esse loquutioni eiusdem Petri epist. 1. cap. 1. 11. vbi ait, Christi spiritum per veteres Prophetas fuisse loquutum. Cùm verò fuerit hæc Christi spiritus prædicatio; aptè dici poterit ad hominum spiritus fuisse facta: sicuti Paulus loquitur de quodam cœtu non corporeo, sed spiritali; *Congregatis spiritu meo & vobis*, 1. Cor. 5. 4. quod idem est, atque *spiritu meo, & spiritibus vestris.*

Prima expositio prædicta non probatur.

Demum prima hæc expositio nihil in se facilitatis habet: & apparet quidem, eam idcirco fuisse excogitatam; vt tertiæ opinionis difficultatem auctores subterfugerent. Quapropter, vbi nodus ille apprimè soluatur, id ad primæ expositionis impugnationem satis erit. Licèt Augustinus dicat, se earum difficultatum solutionem optare, vt ad tertiam declarationem adhæresceat. Non tamen propterea primam inficiabitur, cùm & ex illa nihil dissonum aut dissentaneum subsequatur, & idem Scripturæ locus plures expositiones literales admittat.

2. Interpretatio de prædicatione à Christo facta, dum in carne mortali degeret, examinatur. Reiicitur & explanandi via.

Secunda explanatio est de prædicatione a Christo facta, dum in corpore mortali degebat. Hanc sequitur Zegerus, & eam Augustino tribuit. Constructio autem est huiusmodi. Christus adueniens prædicauit etiam spiritibus conclusis corporis (vel ignorantiæ) carcere; iis, inquam, qui increduli erant ad similitudinem eorum, qui sub Noei tempore fuerunt, &c. Hæc expositio faciliùs explicat vocem *adueniens*: in ceteris est prorsus violenta. Cùm enim dicat textus, Increduli erant, cum fabricaretur arca; exponit, eos fuisse incredulos ad eorum modum, qui sub Noeo quondam fuerunt.

Tertia

Tertia expeniendi ratio de Christi ad inferos descensione.

Tertia expositio est de Christi descensu ad inferos. Huic ex antiquis subscribunt Clemens Alexandrinus, Epiphanius, Athanasius, Cyrillus, Hilarius, Ambrosius, Ruffinus, Oecumenius. Ex iunioribus Lyranus, Caietanus, Castrius, Clarius, Zegerus. Ex nostris Salmeron, Turrianus, Bellarminus, Pererius, Suarez, Valentia, & Emanuel Sâ. Cæterum non omnes eodem modo procedunt. Nonnulli enim volunt, hoc in loco sermonem institui de Euangelio ad damnatos prædicato, vt reapse resipiscerent & saluarentur. Alij de prædicatione ad eos habita, qui Noëi prædicationem increduli priùs respuerant; postea verò vbi diluuium aspexerunt, se ad veram fidem conuerterunt; & in solida peccatorum detestatione morientes ad sanctorum Patrum sinum fuerunt delati. Alij, vt Turrianus, ex hoc colligunt loco Purgatorij veritatem: atque adeò asserunt in præsenti agi de prædicatione habita ad eos, qui in Purgatorio morabantur.

3. Expositio prædicta ab auctore probatur & explicatur.
Prædicare hic idē quod notū facere.

Verùm enim verò existimo imprimis nihil opus esse, vt in præsenti sit sermo de prædicatione, per quam salui sint facti; qui Noëi tempore, cùm fabricaretur arca, duros se & obstinatos præbuerunt. Etenim verbum *prædicauit*, potest ritè vsurpari pro notum fecit: atque hoc pacto damnatis in ipsa adhuc miseria & infelicitate perpetuò manentibus, suam Christus prædicauit victoriam; quando ad inferorum ergastula descendens, sanctorum Patrum animas inde eruit. Similiter exponunt pro damnatorum redargutione sanctus Athanasius, S. Thomas & Dionysius Carthu. in 3. distinct. 22.q.6. apud Mendozam; & eâdem etiam ratione explicat Suarez. Ipse quidem nihil modò statuo, vtrùm damnati fuerint omnes, qui Noëi tempore sub arcæ fabricationem se incredulos præbuerunt. Sed illud tamen improbabile reputo, asserere generatim loquendo, qui priùs se incredulos præstiterant à suis sceleribus resipuisse, & pœnitentiam egisse. atqui verba ipsa vniuersè procedunt de spiritibus, qui tenebantur in carcere, & duri atque increduli extiterant. Præsertim cùm in Græco per articulum legamus τοῖς πνεύμασι. Quamobrem, cùm asseuerandum non sit, qui lethali scelere præpediti è viuis excesserant, eos à Christo fuisse in æternam salutem assertos; nec etiam est affirmandum fuisse à Christo ex illo carcere eductos, qui fabricationis arcæ tempore fuerant obstinati. Ad quod tamen parum referret, eos in limbo siue in aliquo purgatorij recessu deponere; si esset probabile tam longum purgatorij tempus, quod à Noëi ætate ad Christi vsque Passionem duraret. Cæterùm, vt ab hoc supersedeam, existimo Petri verba generatim agere de illis, qui Noëi tempore incredulitatem prætulerunt. Quare probabilius est, verbum *prædicauit*, nihil aliud esse, quam *notum fecit*.

Difficultas contra dicta soluitur.

Dicet aliquis, huic loco respondere verba capitis sequentis; videlicet 1.Petri 4.6. *Et mortuis euangelizatum est.* Ex quo videtur inferri, *prædicauit* perinde hic esse quasi *euangelizauit*: atqui euangelizare est bonum afferre nuncium; qui tamen neutiquam bonus ac lætus nunciatur iis, qui in inferorum regione retinendi adhuc erant. Respondeo verba illa, *& mortuis euangelizatum est*, hunc ad locum non spectare. Nam contextus ipse postulat, vt in sensum valdè diuersum accipiantur, sicuti seorsum ostendam. Præterquam quòd, si sensus esset bonum de Christi victoria nuncium ad sanctos patres in Abrahæ sinu degentes fuisse delatum; in hoc quidem peculiaris erat proportio & congruentia cum priore loco, scilicet, *veniens prædicauit his, qui in carcere erant, spiritibus*. non quòd *prædicauit* sit idem, atque euangelizauit, sed quia damnatis ideo nuncius de Christi victoria fuit auditus, quia Christus ipse ad inferos descenderet nuncium felicissimum suis amicis perlaturus, eosque ex illis tenebris educturus.

Respondetur ad obiectionē suprà oppositam contra tertiam expositionem.
Cur, cū Christus ad inferos descendēs sua victoria nunciū omnibus notum fecerit, Petrus eorum singillatim hic meminerit, qui Noëi tempore vixerunt.

Superest nunc respondere præcipuæ difficultati, quam tertiæ huius sententiæ oppugnatores aduersus eam obiiciunt; nimirum, si Christus ad inferos descendens suæ victoriæ nuncium omnibus ibi commorantibus euulgauit; cur Petrus non alios designat, præter eos, qui increduli fuerant, cùm arca Noëi fabricaretur? Ad hoc respondeo, primò huic loco plus energiæ & elegantiæ subesse, quam primo aspectu apparet. Nam vox illa *per aquam* denotat, ipsâ diluuij aquâ Deum fuisse vsum ad arcæ exaltationem & ad humani generis incolumitatem, quod in illis perpaucis hominibus in arca inclusis fuit asseruatum. Itaque aqua, quæ terrarum orbem inundauit, & arcam obruitura videbatur, ea ipsa fuit medium instrumentum, vt & arca valde extolleretur, & per arcam generi humano salus esse posset. Secundò, mens diui Petri ea est, vt asserat, Christum, cùm ad inferos descendit, effecisse, vt veteres vmbræ & figuræ in eo esse impletæ, & veritatem accepisse viderentur.

Antiqua Noëi arca quid typicè figurauerit.

Tertiò, hanc ad rem selegit Petrus pro exemplo, arcæ antiquæ figuram, quæ eâdem diluuij vndâ fuit euecta atque eleuata. Quę figura & antiquissima est, & nobilissima, & Petri intentioni appositissima. Significat enim cuiusmodi extiterit orbis, & quomodo pœnarum ac suppliciorum diluuium, quo mundus ob sua scelera demergitur, in Christum recidens ac depluens, contulerit maximè ad veram ipsius Christi exaltationem & humani generis salutem.

Cur hic solū fiat mētio incredulorum sub Noëi tēpore.

Quartò, quamuis huius figuræ cōplementum euidenter fuerit ostensum omnibus, qui in inferorum cauernis erāt, siue damnatis, siue indemnibus; siue antiquis, seu recentibus; nihilominus aptè & eleganter siletur de reliquis; & solùm exprimuntur ij, qui fuerunt increduli, cùm arca fuit extructa. Dum enim ita affirmatur, perinde est, ac si dicatur; licèt omnibus id fuerit nunciatum, peculiariter tamē diuinæ prouidentiæ gloriam in eo splendescere, quòd eos singillatim confusione ac pudore affecerit, qui minimè credebant: arcam illam humani generis salutis instrumētum fore; vt hac ratione animaduerterent (qui arcā olim irridebant) eam non solùm fuisse instrumentum, vt homines ex illa eluuione incolumes euaderent: verùm etiam fuisse egregiam quādam picturam hominum redemptionis, quam Christus Dominus postea iuxta illius figuræ mysterium compleuerat. Fortè etiam ea tēpestate Noëus non modò prædicauit saluatum iri eos, qui ad arcam se reciperent, sed etiam quod esset mysterium arcæ, & cuius rei esset figura.

Et quidem modus hic vnum aliquem duntaxat exprimendi, cùm tamen multis quidpiam enuncietur; plerunque solet eleganter vsurpari ob peculiarem aliquam considerationem. Exempli gratiâ: regina filium parit, pulsantur concitato atque festiuo pulsu cymbala, vt illius nuncij lętitia omnium aures animosque peruadat. Si quis fortè Astrologus antea prædixisset, reginam non fore parituram; tunc significanter diceretur cymbalorum pulsus fuisse editus, vt reginæ partus ad falsi illius astrologi perueniret aures, & vt pudore atque rubore suffunderetur. Simili etiam ratione noui Pontificis electi indictio & promulgatio, quæ toti Romæ fit, diceretur eleganter esse nuncius ad peculiarem aliquem delatus; qui aut de illius electione se incredulum ostenderat, aut illam vepote amicus ac familiaris ambierat. Itaque cum peculiaris exigit ratio, vt singularis aliquis exprimatur, multò plus significatur cùm dicitur ad eum singulatim nuncius aliquis fuisse perlatus, quam si omnibus diuulgatus perhiberetur.

Elicitur ex dictis tertiæ explicationis facilitas pariter & elegantia.

Ex dictis liquet, non solùm tertiæ expositionis difficultates solui; sed etiam exponi pariter ipsius sententiæ elegantiam & concinnitatem: atque adeò explicationes ceteras ex eo fuisse ortas, quòd non satis tum contextus ipse, tum tertiæ huius expositionis elegantia perciperentur. Nam vbi hæc expositio rectè expendatur; facilè apparet, eam esse propriam ac simplicem; atque in ea comprehendi, quod prima asserit de Dei sapientia, quæ incredulis per Noëum prædicauerit: & addi insuper Christi descensum ad inferos & singularem ipsius gloriam in eorum confusione, qui priscis figuris fidem adhibere noluerunt. Singula item verba idoneè ad hanc intelligentiam aptantur, vt mox singula percurrendo constabit.

Quarta superioris loci expositio de gentium vocatione.

Priùs tamen faciam obiter mentionem quartæ expositionis, quæ de Gentium vocatione intelligit Petri verba. Huius explanationis auctor est Hesselius: & addit aliam de prædicatione, quæ fit iis, qui in extremo mortis discrimine versantur. Vtraque tamen interpretatio meo iudicio est valde coacta: nec explicari possunt in aliqua ex iis verba illa, *Cum fabricaretur arca*; nisi fortè per similitudinem exponantur, vt supra vidimus in secūda expositione; quòd nihilo facilius est. quamuis figura incredulitatis eorū qui arcæ fabricam illudebant, sit satis venusta ad eorum obstinationem denotandam, qui in sua perseuerant incredulitate, dum fabricatur Ecclesia. Hoc tamen non video quā aptè Hesselius applicet ad contextum. Ex ea tamen & ex ceteris colligi potest quanta esset tertiæ expositionis difficultas; quando ad eam vitandam viri docti in eos anfractus se coniiciebant.

Redeamus tamen ad grammaticam constructionem; & à numero 18. principium repetamus. Textus igitur sic habet.

18 *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis; vt nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, viuificatus autem spiritu.*

19 *In quo & his, qui in carcere erant, spiritibus veniens prædicauit.*

10 *Qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca: in qua pauci, id est, octo animæ saluæ factæ sunt per aquam.*

21 *Quod & vos nūc similis formæ saluos facit baptisma: nō carnis depositio sordiū, sed cōscientiæ bonæ interrogatio*

in

in Deum per resurrectionem Iesu Christi.

22 *Qui est in dextera Dei, deglutiens mortem; vt vitæ æternæ hæredes efficeremur: profectus in cælum subiectis sibi Angelis & potestatibus & virtutibus.*

NOTÆ

Ad constructionem.

Quid sit apud Petrum nos offerret Deo.

VT *nos offerret Deo.*] Græcè προσαγάγῃ, id est, adduceret ad Deum, vel reconciliaret Deo, cui infensi & infensi eramus. Hæc est propria vis Græci verbi.

Mortificatus quidem carne, viuificatus autem spiritu.] Hæc est vera lectio atque correctio ex Vaticana editione, ex Græco & ex Patribus. Quamuis Arias Montanus & alij voluerint eorum sustinere lapsum, qui per accusandi casum pluralem efferebant *mortificatos & viuificatos.*

De qua spiritus viuificatione hic sermo sit.

Viuificatus spiritu.] Nõnulli verba hæc referunt ad Christi resurrectionem. Alij, vt Hessellius & Bellarminus, opinantur, *Viuificatus spiritu*, nil aliud esse, quam Christi animam viuam permansisse. Et Scripturæ locos afferunt, vbi iuxta eam phrasim opponitur *viuificare*. Ceterùm manifestum est, non solùm his verbis asseri, Christi animam viuã perstitisse (id enim de quolibet homine mortuo verũ est); sed Christum victorem euasisse. Cùm autem in ipsa morte Christus extiterit victor, ideo videndũ est, nũ statim ac fuit mortuus, verè dicatur, viuificatus spiritu ante ipsam etiam resurrectionem. Sequitur enim, cum ad inferos descendisset, atqui priusquam resurgeret, eò descendit.

C

Nomen spiritus variè hic à Doctoribus vsurpari.

Nomen *Spiritu* nonnulli de diuinitate explicant. Alij de Spiritu sancto (qui est Spiritus Christi.) Alij de Christi anima. Alij de ipsius efficacitate. Ego de anima interpretor; sequitur enim *Spiritibus prædicauit*, vbi spiritus pro animabus sumuntur. At *spiritum viuificari*, intelligo quoad efficientiam, & suorum spirituum manifestationem: spirituum, inquam, quia diuinę prouidentię & Christi spiritus sunt septem, vt ex alibi non semel disputatis constat.

Authoris mens de acceptione spiritus.

Porrò nomen spiritus non ita pro anima accipio, vt naturalis philosophus acciperet; sed pro intima ipsius animi portione; iuxta eam distinctionem, quæ inter animam & spiritum fieri solet: in qua nomen spiritus animam denotat, non quatenus corpus informat, sed quatenus spiritalem virtutem apprehensiuam & affectiuam.

D

In quo.] quidam sic explicant; *in quo*, id est, *Spiritu*. Quæ videtur esse communior expositio. licet non desit, qui aliter explicet, vt Isidorus Clarius & Zegerus. Mihi tamé magis arridet, vt illud *in quo* ponatur pro *quod*, vt sit ablatiuus cum præpositione loco accusatiui; vt constabit infra. Et constat, eã phrasi sæpè vti sacram Scripturam.

Prædicauit.] id est, notum fecit, vt supra vidimus.

Spiritibus.] Ita legendum: non *spiritu*: & de sensu supra iam satis diximus.

Carcer hic pro inferorũ loco sumẽdus.

Qui in carcere erant.] *In carne* voluit legere Beda, vt ipsius expositio minùs esset violenta. Sed in carcere esse legendum dubium non est. Græcè τοῖς ἐν φυλακῇ id est, *iis, qui in custodia*, quod Arias refert ad Noëi arcam; & quidam apud Bellarminum hæreticus ad vigiliam & expectationem: alij ad sinum Abrahæ; & alij ad Purgatorium. Sensus tamen legitimus est de inferno.

E

Qui increduli fuerant aliquando.] Græcè ἀπειθήσασι, qui est pluralis Aoristi primi datiuus. perspicuum autem est, casum hunc connecti cum *spiritibus*.

Quid hic sit, expectare Dei patientiam.

Quando expectabant Dei patientiam.] Non placet hic Erasmi correctio, qui vult in Græcum inserere ἅπαξ, siue *semel*, quod tamen ad præsens institutum arbitror nõ spectare. Augustinus & alij multi legunt, *quãdo expectabat Dei patientia*. Et lectio quidem Græca vtrique Latinæ aptari potest; est enim verbum commune, & sensus erat clarior. Vulgati tamen lectio videtur esse, *expectabant Dei patientiam*. Et sensus est, incredulos expectasse, id est confisos esse, Deum semper patienter toleraturum, & ipsorum peccata dissimulaturum. ideoque pro nihilo esse ducendam Noëi prædicationem.

F

Per aquam.] Gagneius & alij exponunt, *per aquam*, id est ex aquis diluuij: quæ tamen phrasis violenta est. simplicius est, *per aquam*, id est per medias ipsas diluuij vndas. Et sensus quidem pulcherrimus est, vt suprà vidimus.

Quod & vos nunc saluos facit Baptisma.] Grammatica cõstructio implicata est: facilè tamen sensus intelligitur; qui perinde sit, quasi diceret, *Quod & nunc facit Baptisma, vos faciens saluos.* Vide quid simile ad Philippenses 2. 18. *Id ipsũ autem & vos gaudete*, id est, id ipsum facite gaudentes, &c. Græcè aliquantò clarior est nexus. Sonant enim; *cuius antitypon, id est baptisma, vos facit saluos*: ὃ ἀντίτυπον; id est cui, vel cuius antitypon. atqui voci antitypon respondet in nostra Vulgata *similis forma*, de quo infra.

Baptismi nomen in quo sit hic accipiens sumendum.

Baptismi autem nomine communiter in præsenti intelligitur baptismi Sacramentum. Ita Cyprianus explicat

A tribus in locis. Obsecro tamen, ne mihi succenseat lector, quòd nomine baptismatis in hoc loco baptismum sanguinis intelligam, id est tribulationis, & martyrij: nam de huiusmodi baptismate in eo contextu agebatur, vt infrà videbimus. Nec repugnat baptismatis nomen, vt patet ex Christi verbis, *baptismo habeo baptizari*, &c. Ad hæc; sequentia verba; scilicet *Conscientiæ bonæ interrogatio in Deum*, non aquæ baptismo quadrant, sed sanguinis. In allusione item ad diluuij aquas, quibus diluuium passionis significatur, optimè habet, vt passio ipsa & tribulatio baptismatis nomine compelletur. quippe baptismus est ablutio; & diluuium quidem abluit mundum, atque tribulatio spiritum eluit ac purificat, vt inferiùs explicabitur. Et ne qua de me sit iusta querimonia; patebit in mea expositione locus, vt

B asseramus etiã Petrũ ad Sacramẽtũ baptismatis respexisse.

Probatur prædicta baptismi expositio in hoc loco, de baptismo scilicet sanguinis.

Pro quo obseruandum est, quamuis ipsius contextus filum de tribulatione & sanguinis baptismate agat, obiter tamen, dum Petrus tribulationem vocat baptismum, nobis in memoriam reducere, quod nobis obligationis pondus imposuimus, quando sacri baptismatis vndis tincti sumus. nam tunc nos sanguinis baptismati obtulimus atque addiximus. Baptismi item Sacramentum fuit adumbratum in arcæ exaltatione per aquas diluuij factã. Baptismus igitur in voto continet, quod in martyrio accidit. Vnde sibi se offert Christianus simul cum Christo tribulationum ac dolorum eluuioni; sperans se cum ipso pariter Christo reuicturum. Id quod figuratur in antiqua illa ac sancta cerimonia submersionis & emersionis in ipsa aqua factæ; quæ in sanctissimæ Trinitatis honorem & confessionem ter vt replicaretur, institutum fuit.

C

Eamdem doctrinam fas etiam mihi posse ad fideles omnes iustos extendi.

Demum, quamuis Petrus peculiariter agat de iis, qui reapse pro Christo patiuntur: potest nihilominus eadem extendi doctrina aliquo modo ad iustos omnes fideles; qui omnes ad Christum, veram Noëi arcam, adhærescunt; & suæ passionis diluuium siue calicem participant: atque hoc pacto Deo ipsi maximè probantur. Accedit, quòd *omnes qui piè volunt viuere in Christo, persequutiones patiuntur.* Et Christiani omnes in baptismo semet cum Christo tribulationibus & laboribus obtulerunt. Atq; etiã propter appetitionum & cupiditatũ compressionẽ pro Christo patiuntur atq; moriuntur iuxta beati Petri loquutionem sequenti capite: & in eo etiã loco, *& mortuis euãgelizatũ est.*

D

Similis forma.] Græcè antitypon: quasi dicat, baptismũ, de quo agitur, esse formam ac veritatem, quæ respondet similitudini typi vel antiquæ figuræ: vt multi optimè explicant apud Erasmum & Salmeronem.

Quid sit hic, conscientiæ bonæ interrogatio.

Conscientiæ bonæ interrogatio.] Video varias circumferri explicationes. Illam tamen reputo veram, vt interrogatio pro examine & probatione ponatur. Vide illud Psal. 138. 23. *Proba me Domine, & scito cor meum; interroga me*, &c. Vbi pro synonymis ponuntur interrogatio & probatio. Vera igitur probatio, qua integra & recta conscientia examinatur, quænam alia est, nisi tribulatio? Notum est illud, *Aurum probat ignis*, &c. Item, *Tribulatio patientiam operatur: patientia autem probationem.*

E

In Deum.] Nonnulli ita connectunt: *Interrogatio in Deũ*, id est, quæ fit Deo. Legitima tamen constructio est, *Probatio siue interrogatio in Deum*, id est coram Deo. Consule thesaurum Græcum in dictione, εἰς, vbi constabit, eam esse genuinam eius dictionis phrasim.

Resurrectione Iesu Christi in quo fide resurrectionis pon.

Per resurrectionem Iesu Christi.] Multi putant, his in verbis resurrectioni Iesu Christi attribui Baptismi effectum eluendi animas & abstergendi: ac Theologis remittunt disputationem, quo scilicet modo accipiendum sit, quod Scriptura docet, nempe Christi resurrectionem esse nostræ iustificationis causam. Ego aliter in præsenti explico, *per resurrectionem Iesu Christi*, id est, per fidem resurrectionis. quod perinde est, ac si dicatur bonæ conscientiæ laboribus & ærumnis probatur constantia ac firmitudo niti potissimùm in fide resurrectionis Iesu Christi. Ideo enim fidelis Christi seruus labores & calamitates pro Christo tolerare non refugit; quia sperat se cum illo in vitam immortalem reuicturum.

F

Hæc mortem deglutiendi phrasis quid significet.

Deglutiens mortem, vt vitæ æternæ hæredes efficeremur.] Hæc verba in Græcis codicibus desiderantur; dubiũ tamé non est, in antiquioribus fuisse scripta; vt ex nostri Vulgati, Augustini, & aliorũ lectione facilè deducitur. Verbum autẽ *deglutiens*, non est, opinor, in eã partẽ accipiendum, quasi nunc in cælo Christus mortem deglutiat; sed quasi eã in terris degens glutierit, vt nobis æternã mereretur vitã. Quam ad rem obseruãdum est, Græcum participium præteriti siue Aoristi transferri frequenter Latinè in præsentis temporis participium, penuria actiuæ vocis in participiis præteriti: sic supra num. 19. *Veniens prædicauit*: vbi *veniẽs* Grecè est, πορευθεὶς, id est cũ venisset. Similiter ergo in præsenti *deglutiens* ita potest accipi, quasi diceret, deuoratã morte. i. postquã acerbã mortis potionẽ hausit: atq. ita accipi postulat ipse cõtextus. Demũ *profectus in cælũ*, est; quia hac viã in cælũ conscendit ad Patris dexteram cõsessurus.

Porrò

Porrò huius loci acoluthia atque nexus, iuxta meam expoſitionem, eſt eiuſmodi.

Totus B. Petri locus ſuprà poſitus paraphraſticè explicatur.

Præcipuus beati Petri ſcopus in hoc loco eſt exponere felicitatem eorum, qui afflictiones & tormēta pro Chriſto tolerant. Nam de hoc in præcedentibus ſermo erat: ad idemque fit regreſſio, tum in huius capitis fine, tum in ſubſequentis initio. Hanc ergo ad rem Petrus eiuſmodi rationes affert.

Num. 18. *Chriſtus mortem pro nobis pertulit: vt nos Deo reconciliaret. Et quamuis corporis vitam amiſerit: virtutem tamen & efficacitatem ſapienter ac fortiter operandi, quæ ſpiritus propria eſt, minimè amiſit, quinimo per Chriſti mortem, ipſius virtus mirum in modum excitata atque erecta eſt.*

19. *Quare ſimul ac ſanctiſſimam efflauit animam, vt victor ac triumphator glorioſiſſimus aſcendit protinus, vt ſuam victoriam in ipſis etiam inferorum regionibus promulgaret.*

20. *Sicque effecit, vt qui tempore fabricationis arcæ ſe incredulos ad Noei prædicationem exhibuerūt, planè perſpicerent, ingens fuiſſe ac reconditum veteris illius arcæ myſterium; atque adeò recognoſcerent in Chriſti paſſione ſolidam illius figuræ veritatem fuiſſe completam. Quippe tumentes vndæ diluuij paſſionis ac mortis, quod in Chriſtum recidit, adiumento potiùs & inſtrumento fuerunt ad ipſius Chriſti exaltationem & ad humani generis incolumitatem. Quæ in re fuit admirabiliter impletum, quod in arca adumbratum fuerat: quæ ex communi illa mundi eluuione euaſit incolumis, & ipſiſmet diluuij vndis fuit euecta & exaltata; & Noëus, eiuſque familia in ipſa aqua ſuperſtites remanſerunt.*

21. *Quod ergo, fratres, infernus ipſe locus in Chriſti paſſione completum adſpexit; id ipſum quoque impletur in iis, qui ad Chriſtum ſimiliter adhærentes pro illo labores conſtanter tolerant. Quemadmodum enim diluuij vnda arcam extulit, & præſtitit incolumem: ita etiam illos afflictio pro Chriſto perpeſſa extollit, quæ, inquam, afflictio ac tribulatio eſt admirabilis inſtar baptiſmi; qui, quamuis corpus non eluat, ſpiritum tamen ac mentem abſterget; & apud Deum euidenter oſtendit probatam & ſpectatam eorum virtutem, qui in viua reſurrectionis Ieſu Chriſti fide muniuntur.*

22. *Hi autem alacriter ſeſe excitant ad acerbiſſimum paſſionis calicem pro Chriſto conſtanter exhauriendum: dū ſedulò expendunt, Chriſtum, qui ad dexteram nunc Patris conſidet, amariſſimam priùs mortis potionem pro noſtra ſalute ebbibiſſe; atque hac ipſa accliui & ſalebroſâ viâ conſcendiſſe ad ſuum regale ſolium, in quo nunc glorioſus ſedet ab vniuerſa cælitum curia ſuſpectus ac veneratus.*

Proponitur difficultas contra noſtrā declarationē.

Verùm contra hanc noſtram declarationem, illud opponere quis poterit; verbum *prædicauit*, non rectè hîc vſurpari pro *notum fecit*, ſeu *euulgauit*. nec enim eſt ad rem dicere, *Chriſtus adueniens manifeſtauit*; niſi quid notum fecerit explicetur: id quod textus nequaquam exprimit.

Difficultatis enodatio.

Pro huius ſolutione notandum eſt, prædicandi verbum dupliciter in ſacris Literis accipi. primò accuſatiuè (vt aiunt) & tranſitiuè, id eſt, adiiciendo prædicationis materiam; vt prædicare Dei poteſtatem; prædicare quid factum ſit, prædicare & dicere *bene omnia fecit*, &c. Secundò abſolutè & intranſitiuè, nihil adiiciendo, quo prædicationis materia deſignetur; *miſit illos prædicare*. Sic enim ponitur Matt. 11. 1. Marci 1. 38. 39. & c. 3. 14. & cap. 7. 36. & cap. 16. 20. Item Lucæ 4. 44. Prædicandi ergo verbum primo modo acceptum non ſemper refertur ad ſalutem eius, cui prædicatur; vt patet Iſaiæ 3. 9. *Peccatum ſuum quaſi Sodoma prædicauerunt.* Et ſimilia ſunt Iudicum 7. 3. & 1. Eſdræ 6. 7. & ca. 8. 15. Iudith. 11. 16. Eſther 14. 10. Danielis 3. 99. & c. 5. 29. & 1. Machab. 5. 49. & c. 10. 63. & 64. & 2. Machab. 8. 36. & Apo. 5. 2.

Occurritur ſecundæ difficultati ex prima ſolutione ſubortæ.

Dices; ſaltem cùm prædicandi verbum abſolutè ponitur, ſemper ad ſalutem ponitur illius, cui prædicatur; vt patet ex locis ſuprà allatis. Cùm ergo Petrus abſolutè dicat, Chriſtum prædicaſſe ſpiritibus, qui erant in carcere; omnino debet exponi de prædicatione ad eorum ſalutem ordinatâ.

Pro reſpōſione primò aſſero, nos non ita ſtrictè ad phraſim aliquā coarctandos fore, vt inde prauā doctrinā eliciamus: cuiuſmodi eſſet, Chriſtū ad inferos deſcendiſſe, prædicaturū & conuerſurum illos, qui in peccato mortali deceſſerant. Quòd ſi receptū vſum verbi *prædicare* abſolutè poſiti attēdamus; non aptū habet locū in ea notione, quā de ſe Chriſtus cōmunicauit iis, qui erant in limbo. Etenim nō propriè eſt prædicare, glorioſum in limbū ingredi, Patribus humani generis redemptionē nunciare, & ſuā ipſius gloriā impertiri: niſi pariter aſſeratur Chriſtus aliquā habuiſſe ad eos concionē, vt eos ad fidē, ſiue ad pœnitētiam, vel ad aliam bonā mentis affectionē hortaretur. Ac demū ſicuti neceſſarium non eſt, vt a Chriſto habitā fuiſſe credamus concionem ad Patres in ſinu Abrahæ commorantes: multò minùs credendū eſt, illū fuiſſe concionatū ad eos, qui ſibi erant omnino infenſi & inimici. Siquidem dicendum non eſt, eos a Chriſto tunc conuerſos, & ex infelici illa miſeriarum voragine extractos.

Verbū prædicare, quomodo hic ſumendum.

Secundò aſſero, verbum *prædicare* (vt patet ex dictis) non eſſe hîc accipiendum iuxta eam propriam phraſim, in qua ſumitur, cùm abſolutè ponitur; atq; adeò neceſſariò vſurpandū pro eo quod eſt euulgauit, ſeu notum fecit. Quòd verò opponitur, nullum ſcilicet hîc eſſe accuſatiuum; aut quidquā aliud æquiualēs, quo prædicationis materia deſignetur. Reſpondeo ex cōtextu ipſo ſuppleri debere, quid prædicauerit Chriſtus, ſiue enunciauerit. Ac meo quidem iudicio, idē hîc debet ſubaudiri tanquam a Chriſto enunciatū, quod præceſſerat; nimirū ipſum ſecundū carnē fuiſſe mortuū, viuificatū verò ſpiritu. Id enim eſt, quod Chriſtus ipſe apud inferos manifeſtum reddidit. Nam, cùm eū omnes glorioſum in tenebricoſa illa loca atque triumphantem ſuccedere viderunt; manifeſtè agnouerunt, licèt in carne fuiſſet mortuus, ipſius tamen ſpiritum victorem ac triumphatorem eſſe.

Tertiò, huiuſmodi intelligentiam amplectenti veriſimile mihi fit, vocem illam [illegible] nō ita eſſe ordinandam, vt frequenter accipi ſolet, in quo ſcilicet ſpiritu: ſed hoc pacto, *in quo & prædicauit*, id eſt, *quod & prædicauit*, ſeu *manifeſtauit ſpiritibus, qui erant in carcere*. Ac ne quis hanc cōſtructionē nouitatis [illegible] notum eſt in hebraica phraſi, ablatiuum cum præpoſitione in [illegible] collocari; vt *aſpicite in gentibus*, pro *aſpicite* [illegible] non rarò loquutione vide Ianſenium in concordia cap. 85. De qua [illegible] in Habacuc cap. 1. verſ. 5. §. 63.

[illegible] verbi prædicare acceptionem, alia item exponendi ratio ſubiicitur.

Quartò, qui nihilominus verbum *prædicauit* abſolutè vſurpare voluerit; hunc in modum poteſt accipere: Chriſtus apud inferos ſuo ingreſſu quoddam edidit præconiū, nimirum oſtendendo & euulgando antiquas in eo figuras fuiſſe impletas. Vbi illud obiter obſerua, Græcum verbum propriè ſignificare præconium edere. atque idcircò prædicatores ſiue concionatores appellantur, qui Chriſtum prædicant, quia ipſius ſunt præcones. huic ergo phraſi ſimile eſt, ſi dicatur Chriſtus in infernum ingreſſus prædicaſſe, id eſt, manifeſtaſſe ſuam gloriam & vaticiniorum cōplementū. Quam ad rem opus non eſt, vt Chriſtus intelligatur concionē habuiſſe: quia prædicare non ſemper eſt concionari; ſed publicum facere, quoquo modo id fiat.

In noſtra Petri explanatione & abſonis omnibus præcludi viam, & faciliorē literæ decurſum comprehendi.

Vt meam ergo loci huius explanationem concludā, obſecro a Lectore, vt expendat in ea nullam fidei veritatem excludi a ſua poſſeſſione. Comprehendit enim mea expoſitio Chriſti deſcenſum ad inferos, & Sacramenti Baptiſmi virtutē: cumque nihil violēter exponat, aut parum aptè ad Græcum contextum, vel ad Scripturæ phraſim applicet; nihilominus argumentis; quæ contra eam opponuntur, videtur facere omnino ſatis, & ipſius contextus filum ad eundem ſcopum feliciter ducere. Item, in hac expoſitione nullus lectionis error admittitur; & nihil incerti admiſcetur quam enim in ea lectione præſtituimus, ea eſt, correcta Vaticana: nec præterea affirmamus, qui cum Noëo ſunt in arcam ingreſſi, ad ipſius prædicationem incredulos extitiſſe, nec Chriſtum eduxiſſe ab inferis eos, qui in mortali abierant.

NOTATIO XVIII.

De altero beati Petri loco epiſt. 1. cap. 4. nu. 6. & 7. vbi nonnullis videtur agere de deſcenſu Chriſti ad inferos.

VErba Petri ſunt, *Propter hoc enim & mortuis euangelizatum eſt, vt iudicentur quidem. Secundùm homines in carne, viuant autem ſecundùm Deum in ſpiritu.* Num. 6.

Omnium autem finis appropinquauit. Eſtote itaque prudentes & vigilate, &c. 7.

Aliorū expoſitiones de hoc B. Petri loco. 1. expoſitio Oecumenij.

Hunc locum Oecumenius ita exponit, mortuis ſcilicet euāgelizatum fuiſſe per Chriſti deſcenſum ad inferos. Sed contra eſt, quod textus ait, *vt iudicentur quidem ſecundùm homines in carne, viuant autem ſecundùm Deum in ſpiritu.* Quæ verba nec ad ſanctos Patres, nec ad damnatos aptari poſſunt. Vide hac de re Heſſelium.

Bel-

2. Expositio Bellarmini.

Bellarminus & alij intelligunt de iis esse sermonem, qui sub antiquo diluuio cum peccatorum contritione mortui sunt: quippe & corporali morte suorum flagitiorum pœnam luerunt, & veram in suis animis vitam lætissimo Christi conspectu apud limbum adepti sunt. Sed contra hoc est primò, quia huiusmodi historia ita incerta non benè probatur, quod in se multò certius est, videlicet Christum esse viuorum atque mortuorum iudicem. Secundò contextus ipse postulat, Euangelij esse effectum, *vt iudicentur secundùm homines in carne*; atqui quam illi mortem subierunt, non illa fuit effectus boni nuncij, quem Christus eis in limbo vulgauit. nec diceret contextus, *vt iudicentur*; sed, *vt iudicati sint*. Tertiò suprà iam impugnata est illa alterius loci explicatio, in quo nituntur; nimirũ, *Spiritibus veniens prædicauit, qui fuerunt increduli*, &c.

3. Expositio B. Augustini.

Augustinus per mortuos intelligit infideles; quod & plerique sequuntur. Verùm non concinit contextui: paulò enim priùs mortuos Petrus appellabat eos, qui mundo & proprio amori moriuntur. Hanc eandem Augustini explicationem priùs amplexus fuerat Clemens Alexandrinus.

4. Expositio Hesselij.

Hesselius ait, probari Christum esse iudicem viuorum ac mortuorum; quia Euangelium prædicatur iis, qui ante Christi iudicium moriuntur: vt licèt moriantur more humano, antequàm Christus in iudicium adueniat; virtute tamen Euangelij viuãt spiritu apud Deum. Idem Hesselius per mortuos intelligi vult eos, qui iam iam morituri in extremo versantur discrimine.

Hactenus aliorum explicationes obiter attigi. Sed quia in eis non conquiescit animus; proponam eam, quæ mihi occurrit, vt de illa iudicent doctiores.

Authoris mês, & prædicti loci explicatio. Mortui hic in quo sensu sumantur.

Primò ergo existimo, mortuorum nomine Petrum intelligere eos, qui & mundo & amori proprio mortui sunt. Colligitur ex eiusdẽ capitis initio, quod sic orditur; *Christo igitur passo in carne, & vos eadẽ cogitatione armamini. quia qui passus est in carne, desijt à peccatis: vt iam non desiderijs hominum, sed voluntati Dei* [...] *sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem* [...] *consummandam in luxuriis, desideriis*, &c. His verbis Petrus (vt facilè expendenti constabit) hortatur Christianos, vt moriantur cum Christo, nec iam ampliùs mundo & proprio amori viuant. Mox ait, Christianos ab Ethnicis irrideri; quia non sicut & ipsi, mundo & inordinato sui amori militabant. Et subdit, Ethnicos ipsos de huiusmodi irrisione rationem reddituros viuorum ac mortuorum iudici. Vbi aduerte, licèt alia in significatione dici soleat Christus esse viuorum ac mortuorum iudex; in alio tamen sensu verum quoque id esse, nempe Christum esse iudicem, tam eorum, qui mundo ac proprio amori viuunt, quam qui eisdem moriuntur. atque in hoc sensu, ni me fallit animus, Petrus fuit in his verbis loquutus. hoc enim erat ad rem.

Quod sit hic suppositum verbi illius, Euangelizatum est.

Sequitur deinde, *Propter hoc enim & mortuis euangelizatum est.*] &c. vbi quod ad constructionem attinet, *propter hoc*, non cum antecedentibus; sed cum subsequẽtibus connectendum est, hunc in modum; *Propter hoc vt iudicentur in carne, viuant autem in spiritu*; id est, ad hoc vt iudicentur, &c. At suppositum illius verbi, *euangelizatum est*, non est aliud, quam id, quod præcedit, scilicet Christum esse viuorum ac mortuorum iudicem. Itaque constructio est eadẽ, ac si Petrus diceret, Christus iudicaturus est viuos ac mortuos: sic enim euangelizatum est mortuis (id est, pios fideles Euangelium felici hoc atque hilari nuncio solatur) ad hoc vt patienter ferant, se cruciari & occidi propter Christum. Dum enim pro ipso secundùm carnẽ condemnantur, & occidũtur, spiritu viuificantur. Vnde vt alacriter ac fortiter mortem pro Christo oppetant, & in ipsa occisione ipsorum spiritus exciteetur, & hilarescat; idcircò bonus eis nuncius diuulgatus est, quòd Christus sit iudex eorum, qui mundo & inordinato amori succumbunt; & eorum etiam, qui fortiter obsistunt: quodque propè sit tẽpus, cùm singulis secundùm cuiusque meritum præmia distribuantur. Hunc esse reor verum ac germanum sensum: atque hoc pacto mirè connectitur, quod sequitur; *Omnium autem finis appropinquauit*. In hac verò ratiocinatione regreditur Petrus ad illud, quod superiori capite tractauerat de felicitate eorum, qui pro Christo labores ac tormenta tolerant. Vt autem ait, Christum secundùm carnem quidem in sua passione fuisse mortificatum, viuificatum verò spiritu: ita etiam asserit, eos, qui pro Christo patiuntur, damnari secundùm carnem, & secundùm spiritũ viuificari. Atque ex ea lætitia, qua se in tormenta sponte dedunt, colligit Petrus, Euangelium ipsum illis solatium afferre: & huius Euangelij veritate probat Christum esse viuorum & mortuorum iudicem.

Mortuos hic pro illis sumi, qui amori proprio & inordinato appetitionibus mortui sunt.

Iam, quòd mortui in hoc loco dicantur, qui mundo & amori proprio vale dixerunt: non id sacris Literis nouũ, aut inusitatum est. Notum est illud Pauli ad Colos. 3. 3. *Mortui enim estis*. Item illud Isaiæ 26. 19. *Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent: expergiscimini, & laudate, qui habitatis in puluere*, &c. Quæ omnia eandem ad rem spectant. Denique postea eosdem ipsos alloquens Petrus, qui mundo morientes nouam spiritus vitam adepti sunt; eos admonet, teneri ipsos, vtpote spiritualem vitam agentes, ad prudentiam in omnibus seruandam & ad vigilantiam: quæ duo sunt proprij spiritalis vigoris ac vitæ effectus.

Duplex proponitur obiectio contra superiorẽ interpretationem.

Nihilominus in hac expositione duo possunt scrupuli alicui iniici: primus est, sententia illa (videlicet Christum esse iudicem viuorum & mortuorum) optabile esse, vt iuxta communem ac receptum sensum vsurpetur: cùm tamen viuorum ac mortuorum nomen in alia ipse acceptione sumam. Alter est eiusmodi; verba illa, *Mortuis euangelizatum est*, simpliciùs ita accipi videntur, vt mortui iam fuerint, quando Euangelium illis promulgatum est: quod tamen in mea explicatione secus accidit; nã Euangelij prædicatio non supponit, ipsos homines spirituales iam esse, & frænatas animi appetitiones habere: quinimò vt eò perfectionis perueniant, ideo illis Euangelium promulgatur.

Soluitur 1. obiectio.

Ad harum difficultatum priorem respondeo, nequaquam mutari sensum illius sententiæ (quòd scilicet Christus sit viuorum ac mortuorum iudex) ita vt diuersa veritas, quod ad substantiam attinet, reddatur. Non enim alia est diuersa veritas, sed eadem. Nam siue nomen viuorum ac mortuorum sumatur, vt frequentiùs sumi solet; siue accipiatur pro illis, qui mundo & amori proprio viuunt, & pro illis, qui eisdem mortui sunt: vtrouis modo semper eadem veritas quoad substantiam permanet; nimirum totius humani generis iudicem esse Christum. Cùm ergo præcipua ipsa veritas hîc illæsa maneat, aptius multò atque accommodatius est, nec non Apostolicã sapientiã dignius, vt verba ipsa iuxta eum accipiantur modum, qui magis quadret cum præcipuo illius tractationis scopo. Quamobrem, cùm in superiori contextu præcesserit sermo de illis, qui spiritualiter mortui sunt; & de illis, qui carnaliter viuunt, omnino videtur congruentius, vt eodem vsurpetur modo distinctio viuorum ac mortuorum, cùm subditur Christum esse paratum iudicare viuos & mortuos. Præsertim cùm ea ratione meliùs cohæreat, quod sequitur; id scilicet mortuis euangelizatum fuisse.

Non semper probatiorem esse expositionem, quæ & simplicior sit, & nihil prorsus immutet.

Aduertendum insuper est, in iis, quæ ad rem aliquam afferuntur, non sapientiorem esse continuò ac prudentiorem loquendi rationem, quæ & simplicior ex se est, & in allata sententia nihil prorsus immutat: imò potiùs maiorem afferre voluptatem & oblectamentum, & maioris etiam prudentiæ videri, qui absque vlla præcipuæ rei varietate ad suum institutum accommodat, tantillâ mutatione adhibitâ, quod pro sua affert expositione.

Soluitur 2. expositio.

Ad secundam difficultatem. Quamuis ideo prædicetur Euangelium, vt auditores in spiritales viros & carnis macerationi deditos euadant: verùm formaliter loquendo ad Euangelij rationem cumulatè non peruenit eiusmodi prædicatio, nisi respectu ad illos, qui iam spiritualẽ vitam & rebus cælestibus deditam agunt. His enim propriè iucundus est nuncius & gaudium cumulatum. Quapropter, licèt antiqua sit prophetia, (vt verbi gratiâ Isaiæ, quæ ad spirituales viros dirigitur) iure optimo eiusmodi prophetia dicetur quasi præstituere, illos iam esse homines rebus spiritalibus addictos. Non, quòd iam ad eum perfectionis gradum conscenderint, quando eiusmodi doctrina aut conscripta, aut promulgata sit; sed quia ad eos sermo habetur, qui postea eam sanctimoniam assequentur. Quarè formalissimè loquitur Petrus, cùm ait, mortuis euangelizatum esse. Nã hic nuncius felicissimus nõ prorsus cumulatè fuit euulgatus, nisi pro eo tempore, quo homines acriùs ac vehementiùs in res spiritales se impenderint. Ad eos verò, qui iam ad illud sanctitatis fastigium euecti sunt, Euangelium propriè est Christiana fides, hoc est, prædicatio perfectum afferens solatium. Atque adeò sapientissimè ait Petrus, qui mũdo & proprio amori mortui sunt, iis propriè tanquam felicissimum nuncium, qui eos maximopere consolatur, prædicatum esse Euangelium illud, nempe Christum esse iudicem viuorum & mortuorum. Atque hac cogitatione & consolatione armati minimè illi refugiunt; imò ardenter exoptant, pro Christo in hac vita ærumnas & persequutiones tolerare.

NOTATIO XIX.

De gemma sexta, quæ est Sardius.

Vtrùm Sarda Plinij gemma, & Sardius Scriptura

QVam aliqui differentiam præscribunt inter Plinij Sardam & Sardium Scripturæ, ea mihi nullam videtur habere similitudinem. Quare pro certo statuo, Sardium siue Sardinum Scripturæ (vtroque enim modo inflectitur) esse concipiendum eiusdem omnino speciei cum Sarda, quam

P… eiusdem an diuersæ [illegible].

quam Plinius, Solinus, & alij veteres scriptores describũt. Quod verò ad pretium & æstimationem attinet, licebit quidem multò eam gemmam pretiosiorem considerari. Hoc propterea dixerim, quia Plinius cap. 7. & Solinus cap. 17. vltimum ferè locum inter gemmas Sardæ attribuunt. Verumtamen in singularum gemmarũ æstimatione, non inter diuersas modò nationes, sed apud eandem etiam gentẽ solet vario temporis decursu varium item ac multiplex discrimen obrepere. Quæ enim aliquo tempore plurimi fiebant, postea vili penduntur, & è contrario. Quin etiam in eisdem regionibus, eodémque tempore, quæ gemmæ eiusdem speciei reperiuntur, solent non magnæ admodùm æstimationis esse; cũ in aliis prouinciis, aliisq; temporibus pretiosissimæ eiusdẽ speciei gemmæ inueniantur. Id quod videre est in Smaragdis: ex quibus antiqui æstimabantur quadraginta nummis aureis in singula minuta pondera, quæ vulgò vocantur *Quilates*? at noui æstimantur dimidio vilius. Brasilienses verò Smaragdi vix viginti argẽteis in singulos Quilates æstimãtur: antiquissimi verò nẽpe Scythici. Rubinis essent hodie pretiosiores. Nihil igitur prohibet, Scripturæ Sardã adeò reputari pretiosam, vt optimus quisque Carbunculus siue Smaragdus habetur. Huc spectat, inter Rationalis gẽmas primum Sardio locũ concedi; eãque Rubẽ primogenito obtingere Ex quo verosimile fit, huiusmodi gẽmam non vulgarẽ, sed ex nobiliorib. fuisse. His consonat, quod Plinius de eodẽ lapillo tradit. *Hac gẽma superiunt fabula apud Menandrũ & Philemonem.* Quod argumento est olim magno in pretio fuisse habitam.

De Sardij gemma valore & æstimatione quid dicendum.

Quæ sit Sardæ gemmæ species & natura.

Quo vulgò nomine appelletur.

Sarda color translucidæ carni persimilis.

Quoad gemmæ huius speciem, constat Sardã esse quæ vulgari nomine dicitur *Cornerina*: hanc namque appellationem illi hodie gemmularij tribuunt. Verùm illud mihi non obscurã coniecturã fit certum, hoc nomen *cornerina* esse corruptum, & pro *carnerina* irrepsisse. Etenim cõstat, proprium ipsius colorem esse ad translucidæ carnis similitudinem. atque hanc definitionem pariter & similitudinem ei gemmę præscribit Plinius lib. 37. cap. 6. Et quicunque consideratus homo cornerinam aliquam siue Sardam ex pretiosioribus in manus sumpserit, facilè aduertet natiuum ipsius colorem ac similitudinem esse instar carnis perspicuæ ac pellucidæ: non aliter, quam si humana caro, natiuo manente colore, in gemmam translucidam abiisset. Vnde Plinius de gemma Sardonycha agens ait; *Olim intelligebatur candore in Sarda, hoc est, velut carnibus vngue hominis imposito, & vtroque translucido.* Ex quo planè colligitur propriam Sardæ definitionem esse carnem translucidam. Quid, quòd in Hebræo appellatur אדם *Adam*, vt significetur, eiusmodi gemmam esse rubram, & humanæ carnis referre colorem?

Pretiosioribus Sardis mirum inesse splendorem.

Præter hæc, Sardis nobilioribus mirus inest splendor: Plinius nanque ait; *Indicæ perlucent.* & infra; *Mares excitatius fulgent.* Et Abulensis Exod. 28. ait esse lapidem nimiũ fulgentem.

Plinius idem sic habet; *Laudatissima Sarda inuenta est, cùm lapidicinæ aperiuntur, hærens in saxi corde.* Ex quibus intelligitur hanc esse generationis rationem in pretiosis Sardis, quòd nimirum in saxi corde procreentur. Iam, de ipsius proprietatibus sic Plinius. *Nulla gemma tardius suffuso humore hebetantur*; quasi dicat, gemmam hanc procul esse ab omni macula siue vapore, quæ ipsius splendorem hebetet & imminuat.

Quænam Sardæ sint virtutes ac proprietates.

Epiphanius addit; *Sarda vulneribus ferro inflictis, & tumoribus medetur.* Vincentius item Abulensis & alij tradunt, *Sarda gaudium accendi.* Aretas Apocal. 4. de eãdem gemma hoc asserit; *Feris terrorem incutit.* Hæc sunt quæ apud probatos auctores de Sarda reperio. sed illud postremò animaduerto, Sardam haud dubiè esse quasi matrem & originem Amethysti: vt manifestò apparet in nonnullis gemmis, quæ inueniuntur, in quarum altera parte Sarda, in altera Amethystus cernitur. Atque ex his vnam (vt suprà attigi) primarius vir ac nobilissimus mihi dono dedit.

NOTATIO XX.

De sexta gemmæ proportione & conuenientia cum sexto Symboli articulo.

Sextum Symboli caput quid nobis credendum proponat.

VT præmittamus de more tam Symboli quàm Apocalypseos verba sibi mutuò respondentia; sexti articuli ea sunt; *Tertia die resurrexit à mortuis.* Apocalypseos verba illa; *sextum Sardius.* Illud nobis in hoc articulo proponitur. Transacto iam eo tempore, quod opus erat, ne quis existimare posset, Christi mortem veram ac propriam non fuisse, ipsius anima sanctissima splendore & gloriã circumfluẽs ad sepulchrum venit, & rursus se cum sacro corpore per vnionis vinculum colligauit: nec solùm ei vitam impertiit, sed etiam totam eam pulchritudinem & gloriæ dotes, quas habere oportebat primigenium inter omnes, qui ad immortalem vitam sunt excitandi. Cum hoc gloriæ & splendoris ornatu Christus è sepulchro fuit egressus dæmonibus horribilis ac formidabilis: & eos benignissimè inuisens, qui ipsius resurrectionis testes erant ab æterno Patre destinati, tanta eos lætitiæ voluptate suo aspectu perfudit, quantã prius mœstitiã ipsius mors affecerat. Cum hoc articulo quam elegãter cõponatur Sarda, facilè quisque potest deprehendere. Sed quamuis applicationem vtpote valde facilem prudenti lectori possem omittere: nihilominus operæ pretium duxi, hæc paucis adnotare.

Applicatio Sardij ad sextum fidei articulum.

Æternus Pater cur suprà cap. 4. ex Iaspide compositus & Sardio fuerit Ioanni visus.

Primò lectorem obsecro, vt perlegat, quæ dixi ad versum tertium cap. 4. vbi vidimus, æterni Patris imaginem Ioanni in throno sedere visam, magna cum energia confingi ex Iaspide & Sardio compositam; nempe à lumbis & deorsum ex Iaspide; & à lumbis & sursum ex Sardio. Cuius symboli mysterium eò spectat, vt inter admirabilia opera, quæ summo Parenti sacræ literæ attribuunt, illustrissimè emineant duo, videlicet rerum omnium creatio & Christi Domini ab inferis excitatio. Et quidem tantam adhibet curam ac diligentiam Scriptura, vt secundum hoc opus tribuat æterno Patri; vt vicies & quater id repetat; quòd res sit Patri imprimis gloriosa. Cùm ergo hæc duo opera Patris æterni omnipotentiam mirũ in modũ prædicent; cùmque alterius symbolum sit Iaspis, alterius Sardius; quid congruentius, quam eam Patris imaginem Ioanni ostensam ex duplici gemma compactã Iaspide & Sardio effulgere? Enim verò capite 4. Lectorem reiecimus ad ea, quę de illarum gemmarum vtraque in his notationibus disputanda nobis erant. Et quidem de Iaspide suprà iam suo loco vidimus. Nunc superest de Sardio dicamus, & eum obiter ad Christi resurrectionem applicemus.

Color Sardij carnis translucidæ similis quid mysticè signet.

Secundò; si verum est, quòd diximus de Sardio humanam carnem translucidam ita propriè referente; vt si Sardius attentè inspiciatur, videatur humana caro pretiosi lapidis naturam cum luce, incorruptibilitate & gloriã induta: quid obsecro magis aptum atque elegans potuit ad Christi resurrectionem figurandã excogitari? Nónne Christi resurrectio est iustorum resurrectionis exemplar? Nónne clamat Paulus 1. Corint 15. 42. *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surget in gloria; seminatur in infirmitate, surget in virtute?* Hæc igitur omnia apprimè exprimit Sarda, cùm propria ipsius definitio sit, vt quasi caro appareat in gemmam splendentẽ ac pellucidã conuersa. Et verè illud obseruatione dignũ est, inter Carbunculũ & pretiosum Sardium (quorum colores inter se sunt affines) eiusmodi discrimẽ a Deo fuisse inditũ; vt cũ Plinius & alij velint Carbunculi colorem exprimere, ignitam esse prunam dicant: cùm Sardij, carnem translucidam. Ita vt attenta vtriusque gemmæ consideratio scriptores ipsos adegerit ad ea verba efferenda, cuiusmodi nobis opus erant, vt altera Deum carne indutum, altera cũdem ab inferis excitatum figuraret.

Quod Plinius ait, Sarda fabulas veteres superbire, quò sit symbolicè referendum.

Tertiò; Christi resurrectionem Ethnici vero fidei lumine priuati irrident, & commentitiam reputant. Verùm id ipsum, quod ab eis diluditur, Christianæ fidei fundamentũ est. Huc aptatur, quod ex Plinio de Sarda retulimus, eã scilicet fabulas superbire. Sed quod Ethnicis obcæcatis fabulosum apparet, id nobis fidei lumine præditis verissima gloria est. Nec frustra hæc gemma inter duodecim Rationalis primum obtinet locum, & primogenito tribuitur. Nam & Christi resurrectionis symbolum est, & Christus prodiit ex mortuis primogenitus omnis creaturæ.

In Sarda vulneribus medente quomodo Christi resurrectio figurata.

Quartò; si verum est, quod Epiphanius Sardæ adscribit, nempe *vulneribus ferro inflictis & tumoribus medetur*: quid aptius ad Christi resurrectionem, per quam gloriosè admodum & miraculosè sanctissimi corporis Christi vulnera ac tumores sanati repentè & in admirandam pulchritudinem conuersi sunt?

Sardas suffuso humore non hebetari, quid mysticè.

Quintò; vt significetur, postquam Christus ad immortalem vitam reuixit, nihil iam esse, quod ipsius infuscare gloriam aut interturbare possit; mirificè quadrat Plinianum illud, *Nulla gemma tardius suffuso humore hebetantur.* quam proprietatem duabus gemmis Plinius idem adscribit, Sardonychi & Sardæ: quarũ altera Christi animæ gloriam, altera corporis adumbrauit.

Sarda intra saxum generata Christi regenerationẽ in sepulchro adumbrari.

Sextò, si inter Sardas nobilissima intra saxum generatur, vt Plinius ait. appositum id satis est symbolum ad miram Christi Domini in lapideo sepulchro regenerationem. Sic Paulus de Christi resurrectione explicat illud Psalm. 2. *Ego hodie genui te.*

Sardã gaudium accendi, quid mysticè.

Septimò; quòd Sarda, iuxta Vincentium & alios, gaudiũ accẽdat; maximè facit ad eũ explicandũ effectũ, quẽ Christi resurrectio in discipulorũ animis præstitit: in quib. gaudiũ ac lætitia Christi morte erant extincta, sed eiusdẽ iam suscitati gloriosus conspectus ea accendit. Hinc Ecclesia eo tempore illud sæpiùs iterat ex Ioannis Euangelio petitum; *Gauisi sunt discipuli viso Domino.*

Terrorem dæmonibus in Christi resurrectione incussum per Sardium figurari.

Octauò; ad significandum terrorem atque formidinem. quibus Dæmones ipsos Christi resurrectio perculit; mira est illa Sardæ proprietas, quam suprà ex Areta retulimus, nimirum *feris terrorem incutit.*

Denique agilitatis ac ſubtilitatis dotes planum fit lapidi non oportuiſſe indi. At cetera omnia, quæ ad Chriſti reſurrectionis ſymbolum poſſent optari, ſapientiſſimè diuina prouidentia in vno Sardio coniunxit; & ad gloriæ dotes ſignificandas ſatis videtur eſſe, quod in hac gemma conſpicimus.

Chriſti reſurrectionē, eſſe primā & cauſam reſurrectionis iuſtorum, in Sardio etiam innui.

Illud pro colophone deſiderari videbatur, vt Sarda Chriſti reſurrectionem à reſurrectione iuſtorum diſtingueret. Licèt enim iuſti per Chriſti gloriæ imitationem ſint ad beatam vitam excitandi; in hoc tamen articulo non de iuſtorum reſurrectione, ſed de Chriſti Domini agitur: & iuſtorum reſurrectio ad duodecimum Symboli articulum reſeruatur. Ad hoc igitur, quid aut elegantius aut cōgruentius, quàm pro Dominicæ reſurrectionis ſymbolo eam gemmam fuiſſe ſelectam, quæ mater & origo ſit illius gemmæ (nempe Amethyſti) quæ duodecimum articulum figurat? Sardam igitur eſſe Amethyſti matrem in ſuperioribus vidimus.

NOTATIO XXI.
De gemma Chryſolitho.

Chryſolithū gemmam à Chryſolitha diſtingui.

ALiquis nominum affinitate deceptus exiſtimabit fortaſſe Chryſolithum gemmam, de qua nunc loquimur, eſſe eandem cum vulgari gemmulariorum Chryſolica, cuius color eſt viridis dilutus, & multis angulis læuigari ac poliri ſolet, vt excitatiùs fulgeat. Vnde in eam quiſpiam fortè cogitationem deueniat, vt opinetur in hac gemma eſſe aliquam viridis coloris, & auri permiſtionem, atque adeò, quà aurum refert, Chryſolithi nomen ſortiri. Verùm, qui attentè Plinium, veteréſque alios auctores peruolutarit, ignorationem obtendere non poterit; quin gemma, quam ipſi appellant Chryſolithum, nihil aut viriditatis aut coloris alterius præter aureum habeat: quemadmodum & ipſius etiam nomen præ ſe fert. Nam Chryſolitus idem eſt, atque gemma aurei coloris: vnde & Propertius eum appellat flauum. Plinij verba ſunt; *aureo colore tranſlucet.* Addit inſuper, nobilioribus Chryſolitis auri colorem adeò eſſe accenſum, vt in eorum conſpectu ipſummet aurum à proprio colore deſciſcere, & in argenteum degenerare videatur. *Aurū in collatu ne albicare cogit quadam argenti facie.* Ex quo intelligitur, Latino Chryſolithi nomine duo gēmarum comprehendi genera, quæ vulgò & Topazij & Hyacinthi nuncupantur, atque hæ poſteriores accenſum nimis auri colorem referunt; ex iiſque reperiuntur Orientales aliquæ adeò pretioſæ, vt in ipſis verum planè cōprobetur, quod Plinius ait, vt oculis ipſe ſæpe ſum contemplatus, dum aliquam ex his gemmis cum auro contuli.

Chryſolithi gēma natura & color.

Sub Chryſolithi nomine duo gēmarū genera comprehendi.

Difficultas contra prædictā Chryſolithi naturā & colorē ex Hebraico nomine Tharſis.

Dices; quamuis hic ſit Plinianus vſus, vt Chryſolithum appellet gemmam illam, cui nullus alius ineſt color, præter auri tranſlucidi; nihilominùs in ſacrarum Literarum vſu, videtur neceſſarium, vt Chryſolithus diuerſum àlium habeat colorem. Nam inter Rationalis gemmas nomini Chryſolithi reſpondet Hebraicè Tharſis. Et quāuis pro Tharſis Exodi 28. Septuaginta & Vulgatus transferūt Chryſolithum, & ſic etiam nominat Ioſephus: ipſum tamē nomen Tharſis reddit Vulgata Hyacinthum, Cant. 5. 14. vbi legimus, *Manus illius tornatiles, aureæ, plenæ Hyacinthis.* Et Ezechielis 1. 16. eidem gemmæ reſpondet nomen maris. Sic enim legimus, *Quaſi viſio maris.* Et ipſi maris nomini reſpōdet Hebraicè Tharſis. Idem etiam nomen reperitur Ezechielis 10. 10. vbi habetur, *Quaſi viſio lapidis Chryſolithi.* Ex quo manifeſtum eſt, idem eſſe debere, *quaſi viſio maris*, &, *quaſi viſio lapidis Chryſolithi*: atque adeò neceſſariò videtur dicendum, Scripturæ Chryſolithum marini eſſe coloris. Id quod ita arbitratur B. Iſidorus: ait enim, Chryſolithum gemmam eſſe marini coloris ſimilitudine, *Auro ſimilis eſt (inquit) cum marini coloris ſimilitudine.* qua in re videtur ſanctus doctor habuiſſe reſpectum ad illa Vulgati verba, *quaſi viſio maris*,

Septuaginta viri Ezechielis primo nomen Tharſis retinuerunt: at cap. 10. 10. illud Carbunculi nomine reddiderunt. Hieronymus tamen & Theodoretus Ezechielis 10. 10. vbi legimus Chryſolithum, obſeruarunt, pro Chryſolitho aliquos ex antiquis interpretibus vertere Hyacinthū: quod Hieronymus Aquilæ, Theodoretus Symmacho attribuunt. Præterea Arias Montanus contendit, quæ gēma Hebraicè vocatur *Tharſis*, eam eſſe, quam gemmularij dicunt aquam marinam. hancque nonnulli exiſtimant eſſe, quam Plinius & antiqui Beryllum nuncuparunt: *probatiſſimos enim Beryllos* (ait Plinius) *eſſe eos, qui viriditate puri maris imitantur.* Neque valdè diuerſi coloris ſunt Beryllus & Hyacinthus. Nam de nōnullis Beryllis ait Plinius eos eſſe Hyacinthizontes: quod eſt ad Hyacinthi colorem vergere. His illud etiam adiungi poteſt, quod ex Hebraicæ vocis Tharſis nomenclatura difficultatem affert. Hieronymus enim notat, nomen Tharſis ſignificare propriè mare. Nec verò color aureus quidquam habet cum marino commune; cum tamen magnam habeat conuenientiam maris color cum colore illius gemmæ, quæ marina aqua vocatur, itémque cum eo, quod Plinius de Beryllo tradit.

Viri Septuaginta Chryſolithum ab Hyacintho expreſſè diſtinxerunt.

Ex hac ipſa difficultate, quæ in colore gemmæ Tharſis occurrit, anſam aliquis arripiet, vt aſſerat, eandem ipſam noſtri interpretis & Septuaginta varietatem argumēto eſſe propriam ſignificationem eorum nominum Hebraicorū, quæ gemmis Rationalis erant indita, ex hominum iam memoria fuiſſe deletā; atque adeò quando Vulgatus aut Septuaginta transferunt Chryſolithum vel Hyacinthum, non eſſe eorum mentem, vt hæc nomina ſtrictim vſurpentur; ſed pro quadam gemmæ ſpecie confusè ſumpta, quaſi Chryſolithi, ſiue Hyacinthi nomen ſolùm exempli gratia ponatur. Ceterùm hanc opinionem ſupra notatione 5. valdè impugnauimus: vbi oſtendimus auctoritatem Septuaginta virorum & antiquorum interpretum, Hieronymi, & Auguſtini vrgere, ne dubitemus, quin in Rationali gemmarum nomina vſurpentur iuxta eum ſenſum, quo & Græci & Plinius, ceterique antiqui ſcriptores accipiunt: id quod ita affirmo de Rationalis gemmis, vbi neceſſarium erat, ne nomina immutarentur. Quòd verò commutentur alibi nomina gemmarum quarundam, id ad ſtudioſorum virorum exercitationem Deo ſic diſponente, videtur factum. Atque interpretes ex purgat ratio, quòd vbi gemmarum Rationalis diſtributio & earundem euidens cognitio non cogebat ad eas proprijs nominibus diſtinguendas, potuit aliqua irrepere varietas: ſiue quia in Græcorum vocabulorum vſum erat inuecta; ſiue in aliquot locis parui erat momenti, vtrùm hæc potius gemmis, quàm illa exprimeretur; ſiue etiam quia interdum aliena vox & tralatitia ſignificantiùs, quàm propria ſubſtituitur. Vt ſi in Ezechielis rotis, aliquando fortaſſe appoſitum Carbunculi nomen eandem haberet vim, ac ſi diceretur rotæ ipſæ aurum referre adeò fulgens atque conſpicuum, vt currus ipſe auream quandam prunam imitaretur. Sic enim Hiſpani aliquando loqui ſolemus, *Hecho vn aſcua de oro.*

Cur aliquot gemmarū nomina in ſacris immutata interdum reperiantur.

Nomē Tharſis in Rationali per Hyacintho accipi non poſſe.

Iam, quòd nomen *Tharſis* in Rationali expreſſum non poſſit de Hyacintho explicari, ſed de gemma, quæ aureo colore tranſlucet; id ex Hieronymi admiratione planum fit. Sic enim ait, *Satis miror, cur Hyacinthus vero ſiſſimus lapis in horum numero non ponatur?* Certum igitur Hieronymo erat, Chryſolithum non eſſe poſſe Hyacinthum. Deinde ſi euidens eſt duodecim Apocalypſeos gemmis gemmis totidem Rationalis reſpondere; nihilo euidentius, Rationalis Chryſolithū nō fuiſſe Hyacinthū; cùm in Apocalypſi duo ſint omnino diuerſi lapides Chryſolithus & Hyacinthus. His ipſis argumentis probatum, vocem *Tharſis* in Rationali poſitam, cui reſpondet Chryſolithus, aliam à Beryllo, à Carbunculo & à reliquis eſſe debere.

Difficultati ſuprà poſitæ fit ſatis.

Reſponſio ad id, quod ex Vulgata Cāt. 5. adducebatur ſuprà.

Quod autem adducitur ex Vulgato, qui Canticorum 5. Hyacinthos pro Chryſolithis poſuit; reſpōdeo, Hyacinthi nomini duplicem fortè ſignificationem etiam olim fuiſſe: alteram iuxta vulgatem vſum hac tempeſtate receptum, in quo Hyacinthus nihil eſt aliud quàm pretioſus Chryſolithus, ea ſcilicet gemma, quæ aureo colore tranſlucet; alteram prout Hyacinthus Chryſolitho opponitur. Et in Exodo quidem, atque in Apocalypſi nomen Hyacinthi pro Chryſolitho vſurpari non poterat: quia tunc alia erat gemma Chryſolithus appellata. At in Canticorum loco non hæc militabat ratio. quare potuit ibi nomen Hyacinthi pro Chryſolito vſurpari. Illud autem Hieronymus miratur inter Rationalis gemmas non eſſe proprium Hyacinthū, qui Chryſolitho opponitur. nam in altera ſignificatione, qua Hieronymus ipſe vtitur Canticor. 5 ſatis nouerat vbi erat Chryſolithus, & Hyacinthum eſſe: ſiquidem in ea ſignificatione idem ſunt. Quòd ſi obiicias, hunc vſum eſſe recentem: reſpondeo, nouum item videri vſum, quo Topazius vocatur quædam Chryſoliti ſpecies: cùm tamen huiuſmodi vſum, qui nouitatem videtur præ ſe ferre, nonnulli Strabonis eſſe credant, l. 16. Geographiæ, vbi ſic habet; *Topazius eſt lapis pellucidus, colore aureo refulgens*, quibus verbis non de nitore, ſed de proprio ipſius colore videtur agere: de quo tamen latiùs infrà in Topazio. Porrò ſi idem eſſet vſus Pſalmi 118. verſu 127. *ideò dilexi mandata tua ſuper aurum & Topazium*, optima erat coniunctio. Nam in ea gradatione ab auro opaco ad aurum tranſlucidum aſcenditur; & vtrique Dei mandata præferuntur. In Hebræo tamen non eſt ibi *Tharſis*, ſed *mipaz*.

Reſponſio ad difficultatē ſuprà ex Ezechiele petitam.

Ad illud Ezechielis 1. 16. *Quaſi viſio maris*, Reſpondeo nomen maris Hebraica phraſi tribui auro & Chryſolithis; non quidem propter colorem, ſed quia ex tranſmarinis locis aſportabantur (nam & Plinius tradit pretioſiores Chryſolithos eſſe eos, qui ex India afferebantur.) Vnde *quaſi viſio maris* non ibi ſignificat maris colorem illius gemmæ, cui Hebraicè nomen Tharſis (quod ſonat mare) attribuitur. Conſtat enim Ezechielis 10. 10. de gemma Chryſolitho ſermonem inſtitui: nec veriſimile eſt vllam ſub coloris marini nomine Chryſolithum appellari. Si autem

nomen maris apud Ezechielem cap. 1. propterea ſolùm ponitur, vt Hebraici nominis etymologia indicetur: nouum non eſt, nomen aliquod ratione etymi imponi illi rei, cui nihil eſt commune cum eo, quod nomen ipſum ſonat, ſic hiſpanicè albi lateres atque lutei vocantur, Azulejos.

Si verò adhuc vrgeret aliquis, apud Ezechielem in trino colore eſſe debere gemmam, quæ Chryſolithus nominatur in gemmis ſaltem Apocalypſeos (& conſequenter in Rationalis) perperà Chryſolithi nomen in alio accipitur ſenſu ab eo, quẽ Plinius & alij auctores antiqui Græci atq; Latini vſurpant, quémq; Græca ipſa vox ſonat. Præſertim ſi attẽdatur alluſio bis in hoc capite a Ioãne facta ad Chryſolithi gemmam, ſcilicet n. 18. his verbis; *Ipſa verò ciuitas aurum mundum, ſimile vitro.* Quæ eſt veluti deſcriptio præſeferens id quod Chryſolithi nomine importatur. Et ſimiliter n. 21. *Platea ciuitatis aurum mundum tanquam vitrum pellucidum.* Et fortè in hoc diſtinguuntur Chryſolithus & Chryſolampis (cuius meminit Plinius, & de eo aſſerit, *Aurum videtur eſſe*) quia Chryſolampis pellucidus non eſt.

Chryſolithi vis aduerſus puſillanimitatem & timores nocturnos.

Chryſolithi proprietates, quas Rueus, Berchorius & alij plures tradunt, ſunt huiuſmodi; *Valde confert aduerſus puſillanimitatem, & contra motus melancholicos.* Addit Rueus, ſe frequenter expertum, valde etiam contra nocturnos timores atque moleſtias prodeſſe. Abulenſis Exodi 28. adiungit (pro quo etiam veterem citat auctorem) valere item aduerſus Dæmones.

Chryſolithus de die aureũ, de nocte igneũ videri.

Iſidorus de Chryſolitho ſic ſcribit; *de die videtur aureus, de nocte igneus.* Id quod etiã refert Abulenſis Exodi 28. Quo quidem videtur aſſeri, Chryſolithum in nocte plus, quam in die ſuum ſplendorẽ detegere. Quod etiam Topazio lapidi tribuunt alij. Nam Euſtachius in commentatio Dionyſij Afri cap. 141. agens de Topazio affirmat, eum noctis tẽpore egeri ſolere, quo luceſcit clariùs; de die enim a ſole extingui ſolere. Idẽ Plinius attribuit Chryſolampi cap. 10. ait enim, *Chryſolampis in Æthiopia naſcitur pallidi coloris die, noctu ignei.*

NOTATIO XXII.

De gemma ſeptima ad ſeptimum articulum applicatione.

Septimi Symboli articuli declaratio. & Chryſolithi ad eum applicatio.

ARticulus Symboli ſeptimus ſic habet; *Aſcendit ad cælos; ſedet ad dexteram Patris.* Apocalypſis verò ſic; *Septimum, Chryſolithus.* Docet nos articulus, Chriſti aſcenſionis diẽ ipſius etiam coronationis diem fuiſſe. Et quamuis a mortuis excitatus è ſepulchro prodierit rerũ omnium Monarcha declaratus (ad Roman. 1. 4.) nihilominus quemadmodum poſtquàm ſummus Pontifex eſt electus aliqui tranſiguntur dies, priuſquam coronetur; ita etiam Chriſti Domini coronationem per dies quadraginta fuiſſe protractã: quoniam ita fieri oportebat ad firmandam & roborandã Apoſtolorum, diſcipulorũmque fidem, & ad multa Catholicæ Eccleſiæ inſtituta ſtabilienda. Hiſce autem diebus, licèt externa Chriſti Domini facies conſpicua & admirabilis fuerit: vt tamen ad agendum cũ diſcipulis apta foret; dubium non eſt, quin minorem præ ſe tulerit ſplendorẽ ac maieſtatem, quam poſteà retecturus erat. Verùm vbi tempus atque hora peruenit, quæ ad glorioſum ipſius triumphum, & ad regni coronam ac poſſeſſionem capeſſendam ab æterno Patre erat deſtinata; tunc quãta fuerit, quamq; excellens gloriæ & amplitudinis demonſtratio, nullis verbis exprimi poteſt. Propter hũc ipſum maieſtatis & gloriæ diem, dixit Ioannes in primo ſui Euangelij capite; *Vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à Patre.* Nam nullo alio die fuit tãta tàmque perfecta & integra Chriſti gloriæ oſtẽtatio, nec adeò ipſius perſonę auctoritati conſentanea. Quã omnẽ glorię & amplitudinis excellentiam nõ ſolũ in ipſa Aſcenſione Chriſtus accepit, ſed etiam in omnem ſæculorum æternitatẽ poſſidet. Quin etiã dũ hæc rerũ creatarum vniuerſitas integra & erecta conſiſtet, in Chriſto ad Patris dexteram ſedente habemus Chriſtiani omnes clementiſſimum pariter ac potẽtiſſimum aduocatũ, qui ſemper pro nobis diuini Parentis miſericordiam ſolicitet. Atque huiuſmodi fauore, & patrocinio excitati omnes formidinem debemus expellere, quam ex propriorum ſcelerum conſcientia poſſemus contrahere.

Aureus Chryſolithi color quàm ſit appoſitus ad Chriſti in cælos aſcendentis gloriam & maieſtatem figurandam.

Ad huiuſmodi articulum figurandum proponitur nobis Chryſolithus, qui (vt præcedenti notatione vidimus) gẽma eſt aureo colore tranſlucens. Inter colorum autem varietatem, licèt alij alijs maximè aptentur rebus ac ſymbolis (vt viridis ſpei, cæruleus cæleſti ſignificationi; albus ſanctitati) ad gloriã tamen, maieſtatem & ſplendorem indicanda nullus alius color reperiri poteſt aptior, quam auri: cuius proprium eſt epitheton, quod micans ſit. Ad huius igitur rei ſymbolum tantũ color aureus ceteris preſtat coloribus, quantũ veſtes ex auro elaboratæ ſericis omnibus præſtant. Atqui veſtis aurea appoſita valde eſt, vt glorioſiſſimũ ſit principũ indumentũ. Vnde vt Reginam quandam debitã ſibi maieſtate viſendam Dauid depingeret, ſic ait Pſ. 44. *Adſtitit Regina à dextris tuis in veſtitu deaurato.* quaſi diceret vulgari Hiſpanorum idiomate, *veſtida de Brocado de tres altos.* Quò etiã Latinus fortaſſe Poëta reſpexit Æneid. 1.

Cùm venit, aulæis iam ſe Regina ſuperbis,
Aurea compoſuit ſponda, mediámque locauit.

Et eam ob rem myſtici Salomonis reclinatorium eſt aureũ Cant. 3. 10. quod haud dubiè indicatur in perantiquis picturis etiamnum Romæ extantibus, vbi Chriſtus Dominus in ſella ac throno ſedens, & luteã indutus veſte conſpicitur per coloris aurei imitationem; ſicuti a pictoribus aureus color referri poteſt. nam & is color luteus a pictoribus vocatur auri pigmentum.

Plinio colorem aureum (immeritò tamen) argẽteo poſtponi.

Non ignoro, Plinium lib. 33. cap. 3. ne nimis auri cupidus videatur propenſiorem ſe ad argenteum colorem oſtendere; quòd argentum ipſum & clarius eſſe dicat, & diei ſimilius, & longius ipſius ſplẽdorẽ candeſcere. Verùm non verò quidquid hac de re Plinius dicat, Sol reliquorum luminum princeps nobis auratis radiis euidenter oſtendit, nullam perſpicuitatem auro clariorem reperiri, neque aptiorem ad gloriæ, maieſtatis & ſplendoris ſymbolum; vtque quicunque aurato eſt indutus amictu, videatur *amictus lumine ſicut veſtimento.* Atque hæc ſaltem eſt cõmunis, & ab omnibus recepta conſenſio, aurum videlicet ceteris ſiue coloribus, ſiue metallis eſſe glorioſius.

Aurum triumphale à Plinio vocari.

Quapropter Plinius ipſe lib. 9. cap. 36. aurum appellat triumphale; innuens, opinor triumphatores olim auro amiciri ſolitos. Ex quo intelligitur ad Chriſti triumphum & gloriam figurãdam appoſitiſſimè colorem aureum deſumi.

Aureus Chryſolithi color quid myſticè nobis innuat.

Ad hæc, quemadmodũ Chryſolithus aureum nobis colorem obiicit ob oculos; ita etiã eo ipſo repræſentat quæcumque in auri proprietatibus adumbrantur, nẽpe æternitatem, ſummam perfectionem, munditiem maximã, aliáque complura a nobis expreſſa capite 1. notat. 12. Quapropter dũ Spiritus ſanctus Chryſolithum (quæ aurea eſt gẽma) ad ſeptimi articuli ſignificationẽ vſurpat, nobis indicat Chriſti ſolũ eſſe æternum regnũ, & ſummè perfectũ, & ab omni defectu prorſus alienũ: aureus item illius color ſymbolum eſt perfectæ felicitatis & abundantiæ.

Myſtica conſideratio diſcriminis inter aureum Chryſolithi colorem & colorem ipſum auri.

Præterea Chryſolithus auro addit perſpicuitatem, atque vt ita dicam, diaphaneitatem. quod diſcrimen Ioannes obſeruaſſe videtur; quando adeo accuratè ſemel atque iterum dixit; *Ipſa ciuitas aurum mundum ſimile vitro.* Et infra; *Platea ciuitatis aurum mundum tanquam vitrum pellucidum,* ſiue, *diaphanum.* (vt eſt in Græco.) Quibus verbis Ioãnes innuit, ciuitatis ac plateæ aurũ ad Chryſolithi imitationem eſſe tranſlucidum. Cuius rei myſterium illud eſſe ſuſpicor: cùm auri color & ſplendor congruenter gloriam atque triumphum deſignent, vt perfecta omnino gloria & omnibus abſoluta numeris denotaretur, perſpicuitatis, ſiue diaphaneitatis ratio addita fuit. Quemadmodũ enim id vnum in vitro optari poſſe videbatur ne fragile foret, ita etiam illud in auro optandum maximè erat, vt perſpicuũ eſſet. Vt igitur ſignificetur Beatorum gloriam (quam ipſi ex Chriſti gloria participarunt) perfectam eſſe & cumulatam, atq; omnia animi vota explentem; idcirco Ioanni ciuitas tota ex auro pellucido fuit oſtenſa. Quod autem Chriſti gloria non in auro tranſlucido, ſed in Chryſolitho ſit figurata; id denotat Chriſti gloriæ excellentiam, præ qua ſuum ſplendorem ac pretium gloria Sanctorum videtur amittere: ſicuti aurũ cũ nobiliſſimo Chryſolitho comparatum, quaſi degenerat; vt ſuprà ex Plinio retulimus.

Chryſolithi vis ad depellendum timorem quid ſymbolicè repræſentet.

Iam, quos animos ac vires Chriſtiano homini ſuggerat Chriſtus ad Patris dexteram aduocatus ſedens, aduerſus timorem ac trepidationem ex peccatorum conſcientia conceptam; id apprimè explicuit Ioannes epiſtola 1. cap. 2. n. 1. *Sed & ſi quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Ieſum Chriſtum iuſtum.* Ad huius rei ſignificationem optimè conducit illa Chryſolithi proprietas; qui (vt ſuprà meminimus) aduerſus puſillanimitatem & melancholicos motus imprimis valet. Nec abs re eſt, quod ex Ruei experimento tradidimus de ipſius gemmæ vi contra noctis timores ac moleſtias. Nam conſcientiæ ſcrupuli ac morſus eò deducunt, quod Iobus ſignificat cap. 7. 14. *Terrebis me per ſomnia.* quas tamen formidines ac terrores myſticus expellit Chryſolithus. Quod ſi quiſpiam tantopere animi ſcrupulis & anxietatibus premitur, vt vixdum reſpirandi locus ſibi putereſſe videatur (vt Gregorius Magnus de quodam Monacho prodit) cõfert etiam quod gemmularij de Chryſolitho tradunt; cum reſpirationi imprimis prodeſſe, atque ipſius ope maximè recreari, qui pectoris premuntur anguſtiis.

Deniq; Diuina prouidentia in vno coniunxit Chryſolitho, quidquid ad Chriſti gloriæ triũphũ, ad perfectã beatitudinẽ, ad noſtræ deiectionis ſolatiũ poterat ſymbolicè figurari.

Difficultas diluitur.

Dicet tamen aliquis ad clariſſimã hanc ſignificationẽ nõ parũ cõducere videri vt Chryſolithus maioris eſſet æſtimationis gẽma. Reſpondeo, ad huiuſmodi ſymbola eleganter expriméda nõ tã vulgare pretium attendi debere quã fundamentũ in optima proportione ac philoſophia firmatum, vt huiuſmodi Hieroglyphica congruenter di-

uidantur. Præterquam quod Orientalis Chrysolithus pretiosissimus iure optimo inter nobiliores gemmas computatur. Et quidem, quod ad pretij diuersitatem attinet, pro temporum varietate & Principum libito solet multa induci vicissitudo. Ceterùm esto, Chalcedonius (siue Carbunculus sit, siue Adamas) & Smaragdus etiam sint gemmæ multò ex se pretiosiores: certe gloriæ & maiestatis species ac figura in Chrysolitho magis enitescit. Quod & harum gemmarum mysterio consentaneum est; cùm Christi Domini incarnatio, atque passio sint ex semet præstantissima Dei opera: quemadmodum nobilius est facinus victoria, quam triumphus; quantumuis triumphus ipse maiorem præ se ferat amplitudinem & gloriam.

NOTATIO XXIII.

De Beryllo octaua gemma.

Num Beryllus & Smaragdus sint eiusdem coloris? Pars affirmans proponitur.

SVnt, qui putent Beryllum & Smaragdum eiusdem esse coloris: cum eo dumtaxat discrimine, vt smaragdinus color sit lucidior; at color Berylli sit ex se surdus, vt Latini loquuntur; & propterea fuisse opus olim, vt multis angulis poliretur ad ipsius colorem magis excitandum. Fulcitur hæc opinio Plinij verbis, qui lib. 37. c. 5. postquam de Smaragdis verba fecit, mox subdit, *eandem multi naturam aut certè similem habere Beryllis videntur.* Et paulò infra, *Poliuntur omnes sexangula figura artificum ingeniis; quoniam hebescunt, ni color surdus repercussu angulorum excitetur.* Ad hæc; quemadmodum Smaragdus & Beryllus eo solùm inter se distinguuntur, vt alteri color excitatior, alteri languidior sit: sic etiam cap. 8. Plinius priùs recenset Topazios porraceos, magni tamen splendoris; deinde Prasios enumerat, qui eundē habent colorē, viliores tamē sunt. Atque in Topaziis sunt & Prasoides & Chrysoprasij: ita etiam inter Prasios & merè Prasij reperiuntur & etiam Chrysoprasij.

Pars tamen negans ab auctore statuitur.

Ceterùm existimo, inter Smaragdum atque Beryllum manifestam reperiri differentiam, non in splendore solùm atque fulgore, sed in ipso etiam colore. Etenim Smaragdū nemo vocabit, opinor glaucum: at Beryllum appellat glaucum Tryphiodorus in poëmatio de Troiano excidio: vt referunt Scapula, & Adrianus Iunius in suo Nomenclatore. Solinus item cap. 65. de Beryllis agens sic ait; *Eximij interuirente glauci & cærulei temperamento, quandam præ se ferunt puri maris gratiam.*

Explicatur amplius assertio prædicta.

Hoc tamen vt ampliùs intelligatur, discutiamus oportet, qui color propriè glaucus nominetur. Multi enim glaucum colorem cum cæruleo & cyaneo confundunt: nec eo inficias, solere aliquando confundi. Verùm exactius est, discrimen inter glaucum & cæruleum assignari. Constat hoc primò ex Aristotele lib. 5. de Generatione animalium initio, vbi explicat, qui oculi vocentur glauci, qui cærulei.

Discrimen inter glaucū & cæruleum colores.

Et quidem pro glaucis interpres cæsios transtulit; & sic habet; *Cæsij qui parum habent humoris; vt in mari etiam cernitur. Etenim quantum eius satis transpicitur, cæsium apparet* (græcè glaucum) *quantum minus, aquicum* (græcè Hydratodes) *quantum præ gurgite alto non præfinitur, id opacat, & nigrum aut cæruleum* (græcè Cyanoides) *sentitur.* Vides manifestum discrimen inter glaucum & cæruleum colores.

Deinde, ex Solini verbis liquet, duos hosce colores esse inter se diuersos: ait enim perfectissimum esse, vt Beryllus *sit temperatus ex glauco & cæruleo.* Tertiò, Dictionaria omnia supponunt glaucum colorem esse viridem: sic nanque definiunt; *Glaucum quod admistum habet quendam viridi colori alborem.*

Quartò Robertus Constantinus in suo græcolatino lexico, verbo γλαυκός, ait, *Glaucus color nonnihil à cæruleo diuersus est. vterque ad viridem tendit, dilutior est glaucus ad album vergens: læsior, intensiórque cæsius & lucidior in conspicuo sidus positus. Itaque fit, vt propter affinitatem aliquando sumatur glaucus pro cæsio.*

Nomen viridis apud Latinos ad cæruleum aliquando extendi.

Aduerte insuper, apud Latinos nomen viridis ad cæruleum etiam, vt videtur, extendi. Gellius enim lib. 2. c. 26. refert de Virgilio; *Colorem equi significare viridem volens, potuit cæruleum dicere magis, quam glaucum: maluit tamē glaucum dicere.* Hæc ille, cuius loci gratia non deest, qui viridē maris colorem cum cæruleo velit permiscere; asserens nimirum magnam esse vtriusque inter se cognationē. Et manifestum est, sub glaucorum oculorum nomine cōprehendi tum virides, tum quos Hispani appellamus *Zarcos*, qui sunt cærulei. Nam Plinius inter colorum discrimina, quæ in hominum oculis obseruat, neutiquam distinguit virides ab iis, quos cæruleos, siue *Zarcos*, dicunt: atqui constat virides oculos reperiri.

Berylli color quomodo à Plinio & Solino exprimatur.

Enimverò vt vt res se habeat, qua Plinius & Solinus vtūtur cōparatione ad Berylli exprimēdum colorē, ea est à puri maris viriditate petita. Plinius cap. 5. *Probatissimi sunt, qui viriditatem puri maris imitantur.* & Solinus cap. 65. *Eximij quandam præferunt puri maris gratiam.* Certè ad Smaragdi colorem significandum hac illi comparatione nequaquā vterentur. Tametsi enim mare viriditatē sæpè ostentet: ille tamen color viridi claro cōponitur in cæruleū nōnihil

A vergente, vt fatentur, qui id attentè considerarunt. Id quod Solinus in prædictis verbis indicat. Si verò diligenter expendatur Plinij & Solini phrasis, dum de Beryllo loquentes cum puri maris viriditati comparant; illa puri maris loquutio ad illud referri tempus videtur, cùm cæli color in ipso mari non imprimitur: tunc enim, cùm mare cælo speculi instar sit, cæruleum præ se fert colorem, qui cæli propriè est: quippe etsi aliqui contendunt, cælum etiam nonnunquam viride apparere: id tamen rarissimum est. At in mari pacato atque tranquillo sub solis occasum frequēter viridis cernitur color, vt experti testantur. Tunc autem locum habet illa puri maris loquutio, quasi alieno colore minimè infecti. Porrò illud viride, quod tunc in mari dispicitur (præsertim vbi non est magna aquarum profunB ditas) perspicuitatem habet vergentem in cæruleum: atque hic est proculdubio legitimus eximij Berylli color, vt ex supra allatis constat.

De quo puri maris colore Plinius & Solinus loqui videantur, cum ei colorem Berylli comparant.

Quæ sint gemmæ quæ dicūtur aqua marina.

Inter eas verò gemmas, quarum hodie nobis fit copia; quædam reperiūtur, quas vulgari appellatione aquas marinas dicunt; easque gemmularij volunt, veros esse Beryllos. Ego tamen doctis expendendum relinquo, an iis gemmis conueniat, quod Plinius & Solinus de Beryllis memoriæ prodiderant. Aliæ sunt gemmæ, quas vulgò dicunt Chrysolicas; eæ autē sunt viridi colore perspicuo, diuerso prorsus ab Smaragdino. Huiusmodi Chrysolicas ipse autumo esse speciem Berylli; quia ipsarum color est viridis clarus, nec absimilis oculorum viriditati; qui color propriè est glaucus, vt in superioribus ostendimus. Et quanuis in iis Chrysolicis, quas ipse viderim, non discernam illam cæruC lei misturam, quam requirit Solinus: illud tamen Beryllis cōmune est, vt glaucus eorum sit color, qui viridis est clarus, admistumque habeat virori quendam alborem: atque hoc ipsum in Chrysolicis reperimus cum similitudine viriditatis, quam in mari puro intueri licet: esto, in hodiernis Chrysolicis (quas quidem mihi videre contigit) non inueniatur eximia illa glauci & cærulei permistio.

Chrysolicas videri speciē esse Berylli.

Chrysolica gemma quæ sint.

Quòd autem Chrysolicæ sint Berylli species; inde videtur conijci, quòd huiusmodi gemmas omnes compluribus angulis politas in superiori gēmæ parte siue vmbone cernimus. Vnde colligitur ipsius colorem esse surdum, vt Plinius ait; atque ad eum ampliùs excitandum totā illā angulorum multitudine opus esse, iuxta Plinij & Solini de Beryllis præceptiones. Nam Solinus similiter ait; *Beryllos in sexangulas formas atterunt, vt hebetem coloris lenitatem angulorum repercussu excitent ad vigorem.*

Glaucū colorem esse viridem clarum.

Præter hæc, vt glaucum esse viride clarum confirmetur, D obseruandum est, quas Latini res glaucas appellarint, nimirum oliuas, salices & alia huiusmodi; quorum viriditas claritate diluitur, & nonnihil in cæruleū tendit. Atque hactenus de Beryllorum colore; eorum præsertim, qui probatissimi censebantur. Alias enim species ignobiliores omitto; de quibus consulat, qui volet, Plinium & Solinum.

Quam figuram Berylli olim celari solerent.

Nunc ad figurā, qua poliebantur Berylli, pergamus. Receptior, aut saltem pluris habita erat in speciē columellæ sexangulæ & oblongæ; quoniā *summa commēdatio in longitudine*, vt Plinius ait. Cui etiam concinit Solinus; cuius ea sunt; *Inde reges hi[illegible] magis viridis amant fingere.* Et quanuis Cylindri nomen non præferat angulos; eos tamen manifestè præscribit Solinus.

Eximios quōdam Beryllos pro gemmis regum propriis fuisse habitos.

Ex hisce Solini verbis elicitur, eximios Beryllos æstimari quondam solitos pro gemmis Regū proprijs: & speciatim nouimus illis Regū sceptra exornari solere. Quintus enim E Curtius lib. 9. affirmat sceptrum aureum, quod Alexandro Sophites dono dedit, Beryllis fuisse distinctum, *Baculum aureum, ait, Berylli distinguebant.* Et Regis Porsenæ Berylli meminit Augustus in Epistolis ad Mæcenatem.

Beryllū olim non auro indui solitum: & quam ob causam.

In vsu insuper erat, ne Berylli auro siue argento induerentur; sed nudi insererentur: quod inter gemmas omnes Beryllus crederetur meliùs & venustiùs apparere nudus. Vnde Plinius; *Soles gemmarum esse prædicant, qui carere auro malunt.* quasi diceret proprium ipsorum vsum, & eorumdem naturæ magis consentaneum esse, ne aliquo siue auri siue argenti indumento exornentur.

Beryllū contra segnitiē valere, & prodesse pugnantibus.

Duas alias proprietates multi de Beryllo tradunt. Prima est, *prodesse eum pugnantibus, & contra segnitiem pollere.* Altera, perutilem esse aduersus nimium humorem, qui ad ocuF los & guttur solet effluere.

Adrianus Iunius in suo Nomenclatore affert Marbodiæ versum, in quo de Beryllis agit. Et quanuis communis eius lectio sit,

Eximios oleo similes, lymphæue marinæ.

Ipse tamen quendam manuscriptum sectatus, contendit legendum fore; *Eximios violæ similes.* Ceterùm expensis iis, quæ Plinius & Solinus de Berylli colore attestantur; ipse legerem; *Eximios oleæ similes.* Licèt enim Beryllum tradant oleacei coloris reperiri: hic tamen non est probatior, nec qui in violaceum colorem declinat. Quod si aliquis datur huic colori affinis: violæ tamen esse similem Amethysti proprium est. Oleæ verò tribui solere, sicut & Beryllo, glauci epitheton, iam suprà notauimus.

Cur glaucus color oculorum nostro proprius.

Vt autem certò statui posset, qui sit propriè glaucus color, magni interesset noctuarum oculos attente inspicere. Noctuæ enim vocantur glaucæ, & ex colore, qui ipsarum inest oculis, nomen ad alia transfertur. Verùm quis nouit, num omnes noctuæ eundem oculis habeant colorem? & vtrùm noctuæ regionis huius Atheniensium oculos eodem colore imitentur?

Palladi cur glauci oculi à Poetis olim tributi.

Palladi priscæ fabulæ glaucos oculos tribuerunt, vt sæpè apud Homerum & Hesiodum. Huius figmenti ratio illa occurrit. Quia glauci oculi terrorem incutere dicuntur: atque ita Deam armipotentem decebat. Dracones item glaucis oculis sunt. Et Cornelius Tacitus scribit Germanis oculos esse truces; & huiusmodi etiam oculos Neroni fuisse tradunt. Licèt autem affirmet etiam Aristoteles esse cæruleum oculorum colorem, qui timiditatis indicium sit: sed proprius Berylli color fortasse refert leoninos oculos, aquilinos & Palladios, qui terrorem incutiunt.

Glauci oculi ad terrorẽ incutiendum valere.

Aduersus id, quod supra dicebamus, proprium maris colorem viridem esse, cùm alieno colore non inficitur, obijciet aliquis semper mare esse veluti speculum: atque adeò semper alienum colorem referre. Huic obiectioni respondeo, saltem illam videri communem vel opinionem, vel loquendi consuetudinem; vt constat phrasi Plinij atque Solini, de viriditate puri maris.

Georgius Agricola *lib.6.* fossilium fol.285. agens de Beryllis, *Color* (ait) *est illis viridis sed multùm dilutus.*

NOTATIO XXIV.

De octauæ gemmæ cum articulo octauo comparatione.

Octauus Symboli articulus quid nobis credendũ proponat.

Octauus articulus sic habet; *Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.* Apocalypsis; *Octauum, Beryllus.* Quod ad articulum spectat, in eo nobis proponitur, Christum assertorem nostrum ac vindicem tandem venturum, vt vniuersos homines (tam eos qui viuunt tempore legis gratiæ, quam eos, qui priùs è viuis excesserant) de proprijs factis siue bonis siue malis iudicet. Vbi non de singulari cuiusque iudicio, quo sub ipsum animæ egressum è corpore iudicatur; sed de vniuersali sub mundi finem futuro agitur. Quanuis enim vniuscuiusque causa ante extremum illum diem iam fuerit decisa, & sententia lata, atque exequutioni mandata: verùm vt de singulorum causis atque sententijs apud vniuersos constet; vtque euidenter appareat in iis omnibus, quantoperè Dei gloria, æquitas & integritas effulserint; idcircò diuina prouidentia statuit, ac præfiniuit certum quendam iudicij vniuersalis diem: in quo omnium ac singulorum causis inter sese collatis, diuinæ iustitiæ perfectio & arcani ipsius consilij celsitudo emineant. Hic est diuinæ prouidentiæ scopus: in cuius operis consideratione protinus mentem subit illius extremi iudicij cùm æquitas, tum horribilitas. Neminem enim tunc alicuius aut fauor aut gratia aut præsidium tuebitur: sed omnes pro suæ causæ meritis integrè & incorruptè iudicabuntur.

Octauo fidei articulo Beryllus applicatur.

Vidimus pro huius articuli symbolo Beryllum accersiri; cuius color viridis est, quem maris puri vocant, vt Plinius & Solinus loquuntur. Atque hanc gemmam antiqui glaucam nuncuparunt; sicuti præcedenti notatione disputatum est.

Glaucus Berylli color ad extremi iudicij seueritatẽ & horribilitatem innuendam aptus.

Imprimis ergo ad eius diei horribilitatem innuendam congruentissimè assumitur inter gemmas illa, quæ glauca est. Communi enim consensione receptum erat, glaucos oculos, quanuis alioqui pulchros, terribiles tamen esse, id est, terrorem atque horrorem inferentes. nam eiusmodi sunt draconum oculi, leonum & aquilarum; & iidem etiam notati sunt in Nerone. Quin & Palladem bellorum præsidem antiquitus glaucis oculis (vt diximus) effinxit, vt eius seueritatem innueret. Vnde & verbum græcum γλαυσσειν idem est, atque terribilibus oculis intueri; quod Homerus & Hesiodus leoni adscribũt. Si ergo glauci oculi pro terrificis ac formidandis sunt habiti; quis color esse potuit aptior ad eius proprietatem gemmæ, quæ extremi iudicij diem repræsentat? de quo Ioelis 2. numero 11. dicitur; *Dies Domini terribilis valde.* Lege item Iobi cap. 16. 10. *Collegit furorem suum in me, terribilibus oculis in me intuitus est.*

Quòd Beryllus non auro indui soleret, quid symbolicè in hoc articulo denotet.

Secundò, ad vniuersalis iudicij seueritatem significandam, cùm omnes iuxta sua tantùm merita absque alicuius fauore iudicandi sint; mirificum est illud, quod de Beryllo tradit Plinius; *Solos gemmarum esse prædixerant, qui carere auro malint.* Si ergo Beryllus non admittit aut aureum indumentum, aut argenteum; elegantissimè ad extremi iudicij symbolum vsurpatur: in quo singuli secũdùm propria merita sunt iudicandi, nec alicui gratia seu fauor cuiusquam adiumento erit. Pretiosis quidem lapillis, ex auri societate nonnihil solet splendoris & claritatis refundi: at extremo illo vniuersalis iudicij die totus orbis Berylli instar erit omni prorsus alieni splẽdoris fuco spoliatus. Omnes enim ante supremum illud tribunal sumus sistendi aliorum ope & auxilio destituti.

Maris puri color Beryllo attributus quid adumbret.

Ad hanc ipsam significationem conducit communis antiquorum consensio, qui vt proprium Berylli colorem rectius exprimerent, similem esse dixerunt viridi puri maris colori. Et verò animaduersione dignum est, mare purum a priscis non appellari, cùm cæruleum refert colorem, sed quando Beryllum imitatur. Quo si illud innuere veteres voluerunt, tunc scilicet mare non alieno colore, sed proprio amictum conspici: quid aptius, vt figuretur humanum genus postremo illo die puro ac proprio suorum siue meritorum siue demeritorum colore visum iri; non verò alienæ gratiæ aut fauoris colore infectum? Ad vniuersum illum nationum omnium cœtum indicandum apposita est maris figura. Deinde vt significentur omnes puro ac natiuo meritorum colore, non alienis pigmentis eò producendi, mirificus est Beryllus; quæ gemma est nullum alterius metalli indumentum admittens, & puri maris referens colorem.

Beryllus pluribus angulis calari solitus quid mysticè indicet.

Præterea, quòd Beryllis pluribus angulis soleant cælari, vt lucis repercussus omni ex parte retegat splendorem, qui antea non ita percipi poterat; id inquam maximè facit ad rem, vt adumbretur diuinæ prouidentiæ consilium, quæ homines vniuersos in iudicium coget; vt omnium ac singulorum causis inter sese collatis, diuinæ iustitiæ præstantia, & ipsius consiliorum celsitas innotescant. Huc spectat, quod gemmularij splendorem, quem gemma angulorum repercussu excitata recipit, vocare solent, *Brillar*, quod deriuari videtur a *Beryllare*; quod est imitari Beryllum, dum lucis radiorum pariter confluentium reflexu, lucidus ac splendidus apparet. Quanta autem diuini Iudicij gloria & splendor sint eo die futura ex causarum omnium concursu & inter se comparatione, id Theologi rectè expendunt, pro quo lege Iosephum Acostam de nouissimis temporibus lib.c. 8.

Hispanum verbũ brillar vnde deriuetur.

Ex ipsa viridis coloris in Beryllo apparentis perspicuitate prouenit, vt sit maximè translucidus, & oculorum obtutibus facilè peruius. quod congruit cum maxima illius diei euidentia de singulorum conscientiis.

Beryllum & prodesse pugnantibus, & contra segnitiem valere, quid adumbret.

Iam, quod de Beryllo traditur, eum scilicet & prodesse pugnantibus, & contra segnitiem valere; ad illud potest aptari emolumentum, quod ex attenta vniuersalis iudicij commentatione percipitur. Ea enim consideratio efficax imprimis est ad inertiam atque segnitiem depellendam, & ad viriliter pugnandum aduersus infestos animi hostes. Sic sibi ipsi prodit Hieronymus meditationem huiusmodi maximæ vtilitati fuisse; quippe qui semper sibi auribus videretur excipere horrisonum illius tubæ clangorem, quo mortui omnes sunt excitandi, & ad iudicium euocãdi. His etiã concinit, quod ex Rueo, Berchorio & aliis docuimus, Beryllum scilicet esse perutilem aduersus eos morbos, qui ex nimio humore in oculos atq; guttur defluente contrahuntur. Ecquis enim est noxius humor, nisi effrænatæ cupiditates ac vitia, quæ nobis mentis aciem obducunt, & strangulationem, atque adeò spiritalis vitæ iacturam minitantur? Quibus ex hostibus nos facilè eripit seria & intensa horribilis illius diei recordatio.

Extremi iudicij meditatio quàm sit efficax.

NOTATIO XXV.

De gemma Topazio.

Topazius vtrum viridis coloris sit.

Prima de Topazio gemmã dubitatio est, vtrùm necesse sit viridem illi esse colorem. Quos enim hodie Topazios vocant, & Daciæ Topazios esse dicunt (sic enim tradit Georgius Agricola lib.6. fossilium) nihil habent viriditatis Et quod amplius est, Strabo lib.16. de eisdem Plinij Topazis agens (vt ex ipso patet contextu) non eis viridẽ colorem, sed aureum potius tribuere videtur: ait enim Topazion esse Chrysoidem. Nihilominus tamen ex Dionysio Afro, ex Orpheo, ex Theophrasto, ex Plinio, & ex ceteris, qui ex eorum scriptis decerpserunt, certum est, Topazion, de quo veteres loquuntur, viridem esse gemmam, vt ex infra dicendis planum fiet.

Vulgarẽ hodie Topazion ab eo esse diuersum, cui veteres hoc nomen indiderunt.

Ex quo duo eliciuntur: primum est, vulgarem Topaziũ non habere locum inter eas gemmas, quibus veteres nomen Topazij indiderunt. Alterum, quanuis Strabo viridẽ Topazij colorem non exprimat, eum tamen haud dubiè supponere. Quinimò quantumuis Topazius sit viridis; cũ hoc stat, eximium Topazium esse pariter Chrysoidem, id est auri fulgorem ex se emittere, de quo infra. Plinius enim, qui viridi Topazios colore esse tradit, aliquem eis simul splendorem aureum attribuit. nec solùm alteri Topazij speciei, cui nomen Chrysopasios; sed etiam alteri, cui Prasoides. Nam expressè ait. Chrysopasium esse magis aureũ, quam alteram Topazij speciem, quæ Prasoides nuncupatur. Ex quo intelligitur, vtramque gemmæ huius speciẽ

nonnihil aurei coloris habere: alioqui comparatio esset inepta. Fortè etiam Strabo de secunda Topaziorum specie sermonem instituit, quam Plinius Chrysopasio [illegible] esse tradit.

Quodnam viridis coloris genus sit proprium Topazij.
Topazij colorē esse porraceum.

Altera de hac gemma dubitatio esse potest, quod genus viridis coloris illud sit Topazio a veteribus tributū? Omnes ad eius colorem explicandum, porri comparatione vtuntur. Vnde, cùm duplicem tantùm Topaziorum speciē Plinius tradat, in vtriusque nomine exprimit, ipsius colorem esse porraceum. Nam græcum porrorum nomen est *prasos*: & ex Topazijs altera species *Prasoides*, altera *Chrysoprasios* vocatur. Ex quo liquet, in vtraque specie colorem porri distingui.

Topazij color num porri folia, an succum imitetur?

Verùm suboritur hinc quæstio: vtrúmne Topaziorum color, folia porri, an ipsius succum imitetur? Plinius certè sic habet; *Eius similitudo ad porri succum dirigitur.* Tametsi autem hæc verba non referat aliquis ad vtramque Topazij speciem, sed tantùm ad secundā: cæterum de vtráque specie sunt citra dubitationem intelligenda. Et sic Plinium intellexit Georgius Agricola lib. 6. de fossilibus.

Quid sit apud Plinium porri succus, dum de Topazij colore agit.

Sed quid est apud Plinium porri succus? Existimabit aliquis comparationem sumi ex colore eiusdem succi, qui ex porris ipsis exprimitur: nam eiusmodi color notus videtur antiquis fuisse. quippe porrorum succus medicas habere vires credebatur, vt ex eodem Plinio conijcitur lib. 19. cap. 6. vbi de porris & de eorum succo disputatur.

Mihi tamen multò fit verisimilius, in ea Plinianorum verborum comparatione non esse sermonem de succo, qui ex porro elicitur, sed de liquore aliquo, cui idem inesset color, quo porri folia constant. Quod idem est, ac si diceretur Topazius suo colore referre siue repræsentare aspectui liquorem eodemmet tinctum virore, qui in folijs porrorum cernitur. Sensus hic genuinus est visus nonnullis viris doctis, quos super hac re consului. Etenim si eiusmodi similitudo siue comparatio de ipsomet porri succo intelligenda foret: hic certè succus, aut viriditatis nihil, aut saltem minimum retineret. Quarè nec Topazij vocarentur Prasoides, nec Chrysoprasij, cùm tantillum porracei coloris in succo ex ipsis porris expresso remaneat.

Cùm de porrorum colore est sermo intelligendum esse de colore foliorum.

Accedit, quòd quando de ipsorum porrorum colore habetur sermo, plana intelligentia est de foliorum colore tunc agi. Quamuis enim porri caput sit album; in plantis tamen receptum est, vt cùm de singularum agitur colore, de colore foliorum accipiatur sermo: hic enim est color, qui primò se in plantarum conspectu oculis offert. Verùm, si de succo ex porris elicito ageretur; tunc verisimilius esset, id accipi de eo succo, qui ex porris ad medicinam conficiendam exprimi solebat. nec eliciebatur, opinor, succus eam ad rem ex folijs solùm; sed aut ex solo capite (quod est album) aut ex capite simul ac folijs. Atque experientia ipsa docet, aut nihil esse peculiare viriditatis in hac succi ratione, aut certe adeo parum, vt inde comparatio minimè peteretur. Nisi fortè coniectaret aliquis huiusmodi comparationem vsurpari, vt denotetur eam viriditatis rationem ita esse tenuem & quasi spiritalem, vt vix dum sensibus percipiatur. Enimuerò si Topaziorum viror adeò exiguus esset, non eos antiquitas aut Prasoides aut Chrysoprasios cōpellaret. Nam Prasoides nihil aliud sonat, nisi quod speciē porri oculis offert; & Chrysoprasius, quod auri fulgorem vna cum porri specie repræsentet.

Topaziorum colorem porris similem, de folijs porrorum esse intelligendum.

Manet ergo id statutum, in vtráque Topaziorum specie veram esse similitudinem atque respectum ad foliorum porri colorem, non ad succi ex porris expressi: quantumuis Plinius dixerit eleganter, Topazij similitudo ad porri succum dirigitur.

Topazij viriditas quomodo debeat explicari.

His ita præstitutis; vt optimè Topazij color viridis agnoscatur, oportet probè cognoscere porri foliorum colorem: est enim peculiare quoddā viriditatis genus; nec nisi oculis ipsis cernatur, rectè ipsius peculiaris ratio concipitur. Nonnullis ea explanandi via satis esse videtur; si dicant viride illud valde clarum. Sed lactucæ viriditas clarior multò solet esse; & tamen est valde diuersa. Georgius Agricola, postquam de Beryllis dixerat, *Color ijs est viridis quidem sed multum dilutus*: mox de Prasio ait. *Viridis color est magis dilutus, quàm Beryllo.* Nec minùs debet esse dilutus Topazij color, quam Prasij. Alijs placet, porrorum colorem nonnihil ad luteum vergere: alij malunt in cæruleum inclinare. Mihi nulla alia potior videtur declaratio, quàm ipsamet porra oculis vsurpare. Dionysius Afer versu 1121. ait, γλαυκιόωντα λίθον χαλαροῖο τοπάζου, quæ verba in antiquiore versione sunt deprauata. Robertus Stephanus sic vertit; *Glauco splendentem colore lapidem nitidi Topazij.* Suspicor tamen Dionysium non glaucum omnino colorem Topazio tribuere; nam distinctione vsus Berylllo quidem epitheton glauci apponit: at Topazium vocat γλαυκιόωντα, id est, vergentem in glaucum colorem.

Topazium esse diaphanū siue trāslucidum.

Illud etiam de hoc lapillo constat, eum esse diaphanum siue translucidum. Quanquam enim Plinius id non explicat; bene tamen Strabo, & Eustachius in Dionysij Afri cōmentario. qui auctores nisi id asseuerarent, parum auctoritate Georgij Agricolæ moueter: quia hic auctor Prasium etiam & Calaidem facit translucentes; in quo meā sententiā a Plinio discedit. Hic enim capiti octauo eam præfigit titulum; *De Topazio & Calaide & gemmis nō translucentibus.*

Topazium quid ex auri colore siue fulgore habeat.

Quod auri Topazius habet, non id ex ipsius auri colore, sed ex fulgore accersitur; quia *non translucet modò, sed mirificè etiam fulget, exitq; eius fulgor in colorem auro similem*; vt loquitur Georgius Agricola: quem auri splendorem siue fulgorem (quantumuis color sit viridis) in quibusdam exiguis animalculis aurum viride referētibus quotidie spectamus: & in auium aliquot pennis nescio quæ auri viridis species discernitur: vbi non tantùm nihil est coloris veri aurei, sed nec propriè viridis; nisi externā quadam facie per certum quendam visus reflexum. Id quod fortasse Plinius asserit; nempè Chrysoprasium esse, χρυσόπρασον. vel vt alij legunt, χρυσάνπρασον: ex quibus alterum *est magis deauratū*, alterum *cum pennis aureis*. Vtcunque hoc sit, ex duabus Topazij speciebus, quas Plinius recenset, altera minus habet auri, quæ vocatur Prasoides, id est, porri speciem præ se ferens. Altera plus habet auri, quæ est Chrysoprasio similis, quam videtur describere Ambrosius Psal. 118. ad illa verba *super aurum & Topazion.* serm. 16.

Quantus sit Topazij splendor.

De Topazij splendore illud singulare affirmat Strabo lib. 16. *Splendore (ait) tanto refulgeat, vt interdiu videri non possit, vsque adeò circumfusus eo. noctu verò videtur ab ijs, qui eum colligunt. y nota causa signo aliquo apposito, de die effodiūt.* quæ verba transcripsit Eustachius in Dionysij Afri cōmentario. Georgius Agricola id interpretatur, dum de Topazium quærentibus ait: *non ita facilè eum de die agnoscunt, eo quòd radij solis ei similes circumquaque resplendeant. at noctu conspicitur ab ijs, qui illum colligunt*; suspicatur item Georgius, eandem esse gemmam Plinio dictam *Chrysolampidem pallidi coloris de die, & de nocte igneā.*

Topazij etymon.

Si ad Topazij etymon respiciamus; Plinius ait, hoc nomen significare *quæsitam*, siue *optatam*, pro quo affert Iubam: asseritque appellari quondam Topazion insulam, vbi huiusmodi gemmæ inueniebantur: quia tenebris abscondi & occultari solebat. Et quidem Troglodytarum linguâ *Topazium* idem est, quod *quærere*. In Græco τοπάζειν est collocare, aut conijcere & suspicari.

Topazium quatuor cubitis longum aliquando fuisse inuentum.

Duo sunt in hoc lapillo cum primis insignia. Primum est, hanc esse gemmarum amplissimam; atque adeò quatuor cubitis (quæ humanæ staturæ dimensio est) fuisse inuentam, vt Plinius testatur. Alterum, eam esse delicatissimam: quia *sola propè nobilium gemmarum limam sentit, & vsu atteritur.* Sic Plinius. [illegible]

Addit Strabo, Ægyptios reges maximam hominū multitudinem mercede conductam ad horum lapidum collectionem, custodiamque collocasse.

Naturales Topazij qualitates.

Hæc sunt, quæ ex antiquis auctoribus memoriæ prodita accepi de Topazio. Recentiores (vt Vincentius & Berchorius) addunt: *Omnium gemmarum superat claritatē, maximè lucens cum Solis splendore tangitur.* Et Abulēsis Exodi 28. *Topazius* (inquit) *ante Solem positus supra cætera omnes gemmas lucet.* Id quod videtur ex Ambrosio desumptum in Ps. 118. ad illa verba, *super aurum & Topazion*: vbi sic ait; *Splendenti similis est, maximè cùm Solis splendore percutitur.* Lege etiam ibidem Hilarium.

Topazium contra quos corporis & animi morbos valere dicatur.

His adnectunt Vincentius, Berchorius, Abulensis, & Arnoldus, *Topazium valere cōtra passionem lunaticam & contra phrenesim.* Quidam insuper asserit; *Valet contra iram sedando illam.* Alter; *iram restinguit, & cohibet iracundiam.* Alius; *Luxuriam reprimit & venerem cohibet.* Alius; *valet contra tristitiam.* Ac demum Vincētius & Arnoldus generatim loquentes aiunt; *Valet contra noxios motus*, id est, contra prauarū appetitionum perturbationes.

Topazio feruentis ac bullientis aquæ ampullas sedari.

His adiungunt Vincentius, Arnoldus, Berchorius, & Rueus Topazio magnopere attemperari feruentis aquæ ebullitiones; nec eam efferuescere pati, quantumuis plurimum admoueatur ignis. Quibus adijcit Vincentius; *si supra rē bullientem suspenditur, cessant ampullæ.* Quin & Rueus tradit; *si annulū ex Topazio effictum quispiā in manu teneat, posse eum intra feruentis aquæ lebetem manum securè inijcere.*

Topazij pulchritudo ac pretium.

Berchorius item ait; *est pulcherrima gemmarum.* Vincentius, *Quo rarior, eò pretiosior.* & vterque his adnectunt, *In thesauris regum nihil pretiosius inuenitur, & nihil est charius regibus in diuitijs.* Hoc autem videtur dictum propter antiquam de Topazio æstimationem. Nam vt de illo Plinius memorat; *Cùm repertus est, omnibus gemmis prælatus fuit.* Et de suæ etiam tempestatis pretio subijcit; *Egregia etiamnum Topazio gloria est.*

Topazius si politur obscuratur.

Postremò Vincentius & Berchorius sic habent. *Si politur, obscuratur, si natura sua relinquetur, clarior est.* Quod videtur petitum ex Ambrosij loco superiùs citato; vbi sanctus doctor ait: *Natura Topazij huiusmodi est, vt si polire & leuigare eum velis, asperatur magis, cùm ipse sit suapte natura englyphus*, id est, optimè formæ; ac si esset bene scalptus. Ibi etiam affirmat Ambrosius, quidquid Plinius de Topazio scribit, se apud Xenocratem in libro de gemmis legisse.

NOTA

NOTATIO XXVI.

Vbi gemma nona cum nono articulo comparatur.

Nonum fidei caput quid nobis proponat.

SYmboli articulus nonus eiusmodi est: *Credo in Spiritum sanctum.* Apocalypseos verba illis respondentia; *Nonum, Topaz*[*ius*]. In articulo quidem profitemur omnes, tertiam Sanctissimæ Trinitatis personam ex Patre ac Filio procedere, quam proprio nomine appellamus Spiritum sanctum. Huic diuinæ personæ attribuitur animarũ sanctificatio, vberrima spiritalis lucis affluentia, veritatum supernaturalium penetratio, rerum æternarum æstimatio, temporalium contemptio, alacris & erecta voluntas ad euangelicæ vitæ perfectionem amplectendam, & magna Spiritus vis atque efficacitas ad hominum mentes in diuinum obsequium illiciendas.

Topazij applicatio ad nonũ articulum.

Sanctissimæ Trinitatis mysteriũ cõparatione solis, radij ac lucis à Patribus explicari.

Ad hunc articulum Topazius gemma accitur, idque satis congruenter. Nam imprimis trium diuinarum distinctionem, explicant sancti Patres per comparationẽ ex sole & eius radio ac lucis a radio dimanantis petitam. Sic exponunt Tertullianus aduersus Praxeam, Lactant. lib. 4. diuinarum instit. cap. 29. Athan. de decretis Synodi Nicænæ, Nazianzenus orat. 5. de Theologia ad finem, & in epist. ad Euagrium, Nyssenus de differentia essentiæ, & hypostasis, & ad Simplicium, Eusebius Emissenus hom. 1. de Symbolo, August. tract. 20. in Ioannem, Cyprianus in Symbolum, & Antonius Constantiensis epist. ad Arcadium. Quæ cum ita sint, si Spiritum sanctũ respicit cõparatio lucis, quæ ex sole ac radio procedit; mirificè electa est ad Spiritus sancti symbolum ea gemma, in qua adeò est insignis & mirabilis lux a solis radio in eam deriuata. Hoc autem superiore notatione adnotauimus ex Abulensi & aliis, quorum ibi verba retulimus. Id ipsum voluit significare Strabo; dum Topazium radio solis tantopere esse similem dixit, vt nullum ferè diu vtriusque discrimen appareat. Secundò, mysterio non vacat, gemmæ huius colorem ita porraceo assimilari; vt ad eam describendam antiqui scriptores porri comparationem vsurpent; & quæ nomina speciebus Topazij attribuant, in ipsis eadem imbibatur cõparatio. Nã Topazij species sũt, vt vidimus, Prasoides & Crysoprasios: atqui in vtraque prasius reperitur color, id est, porraceus. Quod argumento est, non aliam reperiri vocem proprio Topazij colori designando aptiorem. Qua in re nos diuina prouidentia docuisse videtur, in Topazio porri succũ in gemmam commoratum inueniri; atque adeò Topazij significationem fore in porri qualitatibus inuestigandã; quemadmodum Chrysoliti mysterium in auri proprietatibus; Carbũculi, in prunæ; Hyacinthi, in Plantæ; Amethysti, in purpuræ; Berylli, in maris puri natura & qualitatibus indagatur. Quippe huiusmodi res sunt, quas gemmæ istæ nobis ob oculos ponũt. Quib. positis; illud est obseruãdũ, antiquitati porrũ maximè fuisse salutare, & inter res medicinæ vsibus accommodas plurimi habitum, vt elici potest ex iis, quæ Plinius tradit libro 19. cap. 6. & lib. 20. cap. 6. Et quidem videntur singulari Dei prouidentia illi inditæ virtutes, quæ imprimis erant appositæ ad eos significandos effectus, quos diuinus Spiritus his animabus præstat, quibus se liberaliter impertit.

Topazij fulgor à Solis radio deriuatus quid mysticè figurat.

Porraceus Topazij color cuius rei sit symbolum.

Porri virtutes ac proprietates, & symbolica earum consideratio.

Primò enim magnoperè celebratur porri virtus ad pectus & pulmones sananda, *Tussi etiam veteri, ac pectoris & pulmonis vitiis medetur, etiam phthisicis & sanguinem excreantibus & distillationibus longis*, ait Plinius. Et infrà; *Pulmonis & arteriæ vitia sanat.* Quæ omnia sunt maximè congruentia diuini Spiritus efficientiæ in intimis animi præcordiis sanandis, & vetustis ab ea morbis prorsus depellendis. Quid enim aliud pectoris interiora designãt, quam animam? Deinde porri succus fuit permagni habitus tanquam efficacissimus in serpentum scorpionũmque ictus & bestiarum morsus, nec non in aquam intercutem siue hydropisim, in icteron & renum dolores.

Serpentum ergo virus symbolum est, vt omnibus constat, veneni in flagitio atque scelere delitescentis: hydrops auaritiam, icteros pessimum exemplum, renum morbus turpes ac fœdas cupiditates significant. Hæc verò omnia mirandum in modum sanat sancti Spiritus communio. Tribus item verbis Plinius totidem eximias porri virtutes perstringit; *Voci (inquit) fœcunditati, somnóque multum confert.* Et quidem quod ad vocis emolumentum attinet, valdè est ab antiquis celebratũ; eò quòd *Nero dederit porro auctoritatem vocis gratia, statis mensium omnium diebus nihil aliud ac ne pane quidem vescendo.* Extitit Nero suauis & canoræ vocis studiosissimus: constat autem porrum addere splendorem voci, eatenus, vt Aristoteles asserat, ideò perdices adeò esse argutas & canoras, quòd porri edacissimæ sint. De fœcunditate verò insigne est Plinianum illud ex Hippocratis auctoritate petitu. *Vuluas contractas aperire, & fœcunditatem mulierum augere.*

Porrum voci fœcunditati & somno vtile esse.

A Horum omnium facilis est applicatio. Quis enim nesciat diuinum Spiritum, quibus se communicat, mirã etiã verborum suauitatem conferre, vt mysticæ vocis dulcedine homines ad sese trahant? sicuti de Orphei & Amphionis concentu Poëtarum fabulæ prodiderunt. Et propterea Spiritus sanctus in linguis igneis fuit visus, vt euangelicæ prædicationi diuinam efficacitatem suggereret.

Mystica prædictarũ qualitatum cõsideratio.

Deinde, quis nesciat, Diuinum etiam Spiritũ Christianæ Ecclesiæ fœcunditatem tribuisse, vt spiritales filios innumerabiles Deo procrearet? Quid insuper aliud est somnus mysticus, nisi contemplationis quies? de qua Ieremiæ 31. n. 26. *Somnus meus dulcis mihi.* Quis autem est ad huiusmodi somnum conciliandum potens, nisi Diuini Spiritus virtus, quæ homines diuinarum rerum meditationi & cõtemplationi addictos efficit?

Omitto, ne longior sim, aliarum virtutum in porro elu-
B centium applicationem; cuiusmodi sunt aurium sanare vitia, & sitim sedare. Illud tamẽ præterire non possum, quod de porro Plinius asseuerat l. 19. c. 6. nimirum *eo hausto mortem sine vllo cruciatu perferri.* Quam ad rem illud aliorum famâ vulgatũ refert de quodam equite Romano, cui nomen Mela; qui *cùm esset reus ex procuratione, Tiberio principe, succo porri ad trium denariorum põdus hausto, sine vllo cruciatu expirauit.* Et quanuis fama iactauerit, illum porro enecatum: hoc tamen verisimile non apparet, cùm porrum sit valdè salutare. Quare illud à porro videtur præstitum, ne mortem persentisceret. Quis ergo effecit Christi Martyres in mediis ipsis cruciatibus atque tormentis, non solùm sine cruciatu, sed maxima etiam cũ voluptate mortem subire, nisi vna sanctissimi Spiritus virtus? Quidve admirabilius & magnificentius orbis conspexit, quam tan-
C tam Christi Martyrum frequentiam ita alacriter ac penè sine sensu ad mortem non tam per carnifices ipsos trahi, quàm Diuini Spiritus virtute duci.

Porro hausto mortẽ faciliùs perferri, & quid mystica significationis habeat.

Martyrũ robur ac fortitudinem ab Spiritu sancto dimanasse.

Animaduersione insuper dignum est, eximiam & excellentem horum omnium effectuum manifestationem ex eo tempore palàm fuisse factam, quo Christus suum Spiritum in Ecclesiam misit. priùs enim *Nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum fuerat glorificatus.* Antea enim nec adeò miræ cernebantur cõuersiones, quibus ægrotãtia hominũ pectora atque animi curabantur; nec voces ita suaues & efficaces exaudiebantur, nec tanta in cõcionatoribus aspiciebatur spiritalis fœcunditas; nec homines adeò se contemplationis somno tradebant; nec demum ita facilè vita
D & sanguis pro Christi fide prodigebatur.

Fortè etiam aureus splendor cum colore prasio ex eximiis Topaziis coniunctus, conducit vt hac ratione significetur, per diuini Spiritus communionem in hac gemma adumbratam nonnihil nobis retegi ex clarissima Christi gloria, & ex nobilissimo ipsius ad Patris dexteram sedentis triumpho, inde enim sanctum emisit Spiritum: & quia ipse Christus in cælum conscenderat, ideò Spiritus sanctus in terram descendit. Quòd si Christi Ascensionem & ipsius throni gloriam Chrysolithus aureo colore perspicuus repræsentat: dum in Topazio, communionis Spiritus sancti symbolo, pellucidi auri splendor effulgescit, id nobis videtur innui, in diuini Spiritus largitione regnum atque gloriam Christi Iesu reddi manifestam. Nam & ipsamet sacri Spiritus communicatio in sacris Literis vocatur regnum Dei: & eò spectant illa orationis Dominicæ verba,
E *Adueniat regnum tuum.* vt explicauit Nyssenus. imo verò vt videtur legisse, ipsa Dominicæ orationis verba; sic enim legit, *Adueniat spiritus tuus.*

Aureus splẽdor cũ prasio colore in Topazio quid innuat.

Iam, si lux illa admirabilis, quam Diuinus Spiritus spiritalibus viris affatim impertitur, est principium beneficiorum omnium, quibus eos ipsemet spiritus cumulat: ad lucis huius significationem quid congruentius, quàm excellentia lucis eius, quæ in Topazio dispicitur? Hoc enim est cæleste quoddam miraculum, quo Dei filij ab Ægyptiis distinguuntur; nimirum copiosa lux spiritalis, qua iusti viri potiũtur, mundanis ac libidinosis hominibus in obscura caligine delitescentibus. Exodi 10. 22 & Sap. 17. 2. & c. 18. 1. Quod verò addit Strabo Topazios de nocte faciliùs reperiri, quam de die; conducit etiam ad id designandum,
F quod spiritualibus est valdè manifestum, hanc scilicet mysticam gemmam promptiùs in aduersitatis nocte, quam in prosperitatis die inueniri.

Excellentia lucis, quæ in Topazio cernitur, cuius rei sit symbolum.

Præter hæc; vbi plurimum est spiritalis lucis, ibi etiam vera est sapientia atque prudentia ab omni mundanæ vicissitudinis impressione immunis, quam lunæ varietas in phreneticos & inanibus mundi curis immersos immittit. Ad virorum ergo spiritalium cælestem innuendam prudẽtiam, mirifica est ea Topazij proprietas, quam ex Abulensi & aliis adduximus in præced. notat. nimirum *contra passiones lunaticas & phrenesim valere.* Quanto autẽ imperio spiritales homines suis animi appetitionibus dominẽtur, ritè adumbrant aliæ Topazij proprietates, quarum ibidem meminimus, videlicet eum prodesse aduersus iram, cohibere iracundiam, &c.

Topaziũ lunaticis & phreneticiũ prodesse quid adumbret.

Iuſtorũ pax in rebus aduerſis quo modo per Topazium denotetur.

Pax etiam atque tranquillitas iuſtorum ac piorum hominum in grauiſſima quauis rerum aduerſarum procella, eleganter indicatur in eo, quod Vincentius & alij tradũt de nimio aquæ feruore per annulum, cui Topazius ſit inſertus, tẽperando: cuius rei mentionem fecimus ſuperiore notat. Quod licèt per exaggerationem videatur dictum: nihilominùs quod tot aſſerunt auctores, in aliquo fortaſſis experimento ſtabilitur. Et quæuis admirãdæ huius virtutis inchoatio ſatis eſt, vt per eã adſcendamus ad virtutẽ multò mirabiliorẽ contẽplandam, quã Diuinus Spiritus præſtat in pace & ſecuritate, qua ſpiritales viri inter ſæuẽtes contrariarũ rerũ turbines tranquilli & pacati exiſtũt.

Topazij pulchritudo & pretiũ quid myſticè.

Ex hactenus dictis facilè cerni poteſt, quam ſit diues & opulentus hominis animus, qui myſticum Diuini Spiritus Topazium poſſideat; & quã ſit exiguũ quidquid in diuinę huius gemmæ pretiũ impendatur. Pro cuius ſignificatione facit, quod multos ex prædictis auctoribus tradidiſſe vidimus, hanc ſcilicet eſſe gemmarum pulcherrimam; & quò rariorem, eò pretioſiorem: nec in regũ theſauris quidquã inueniri pretioſius, aut ipſis regibus in diuitiis charius. qua de re vide plura in ſuperiore notatione. Et verò eiuſdem etiam gemmæ ſplendor ac fulgor cauſa fortaſſis extitit, quòd tanti fuerit ab antiquis habita, vt ex Plinio docuimus. Quæ omnia poſſunt conducere, vt intelligamus, quantumuis mundus ipſe non agnoſcat ingentem theſaurum, qui in Topazio myſtico (hoc eſt in Spiritus ſancti cõmunicatione) occulitur; ipſum tamen colere & obſeruare. Nam vt ait Plinius, *Egregia etiamnum Topazio gloria eſt.*

Ad ea Pauli verba 1. Theſſal. 5.19. *Spiritum nolite extinguere*, facit fortaſſis illud Berchorij & Vincentij, quod à nobis eſt notatione antecedente allatum de Topazio, qui *ſi politur, obſcuratur: ſi naturæ ſuæ relinquitur, clarior eſt.* Nã & ſpiritales magiſtri docent, reperiri interdum viam aliquam, qua piorum ſpiritus opprimatur, ſi nimiis aut regulis aut præceptis violenter coarctetur.

Gemmarum ſolũ Topaziũ ſentire limã, quid ſignificet.

Quam verò ſit Spiritus delicatus, & quantopere oporteat ſummam de illo curam haberi, indicatur in eo quod ex Plinio ſuprà docuimus de hac gemma, quæ nobilium ſola & limam ſentiat & vſu atteratur.

Topazin, Græcũ verbũ quid ſignificet, & quid etiam myſterij habeat.

Significatio verbi *Topazin* (id eſt quærere & inueſtigare) nos inſtituit, quàm accuratè petere & indagare debeamus, vt tandem inuenire & conſequi poſſimus: iuxta illa Chriſti verba, Lucæ 11.9. *Quærite & inuenietis.* Et infra, *Dabit ſpiritum bonum petentibus ſe.* Hæc autem inquiſitio atque petitio debet orationibus fieri; per quas pulſamus, vt exaudiamur tandem ac nobis aperiatur. Facit etiam quòd hæc gemma Simeoni obtigit, cuius nomen ſonat exauditionem.

Topazij color nonnihil in glaucũ vergens quid figuret.

Illud poſtremò myſterium quærendum eſt, cur Topazij color nonnihil in glaucum declinet, iuxta Dionyſij Afri verſum in notat. antecedenti relatum? Quod ſi ita eſt, huius coloris ſignificatio peti debet ab ea, quam in glauco Berylli colore expreſſimus eſſe ſeueritatem & horribilitatem, vt vidimus notatione 23. & 24. Propterea enim Beryllus glaucus fuit deſtinatus ad ſupremi iudicij ſignificationem. Glauci igitur coloris imitatio, quam Dionyſius in Topazio fuit contemplatus, aptiſſima eſt, ad innuendam maximam ſeueritatem ac rigorem, quẽ Spiritus ſanctus ſpiritalib. viris ingenerat; vt ſemetipſos ſeuerè & aſperè tractantes, opes, delicias, vitámque ipſam contemnant. Qua enim acriori ſeueritate poſſet tyrannus quiſpiam vti aduerſus eos, quos miſera ſeruitute opprimeret, quã quæ ab Spiritu ſancto diuinitus in eorum animis imprimitur, quas ad ſeſe allicit ac trahit? Huc ſpectat illud Cant. 8. 6. *Fortis eſt vt mors, dilectio, dura ſicut infernus, æmulatio.* Et infra; *Si dederit homo omnem ſubſtantiam ſuam pro dilectione, quaſi nihil deſpicit eam.* Quòd ſi glaucus Berylli color congruenter deſeruit ad vniuerſalis Iudicij ſignificationem: in Spiritus diuini aduentu fuit myſticè impletũ, quod poſtea in extremo iudicio reapſe complendum eſt. Vnde Ioëlis 2. coniunguntur extremi iudicij ſigna cum Spiritus ſancti aduentu, explicante Petro Actor. 2.17.

NOTATIO XXVII.

De gemma decima Chryſopraſo.

Chryſopraſus, decima Apocalypſeos gẽma, quod habeat propriè nomen.

PRimò hæc decima Apocalypſeos gemma non vocatur *Chryſopaſſos*, id eſt, aurum fulgens, vt aliquis falsò exiſtimauit: ſed Chryſopraſos, vt legunt omnes correcti codices ſimul cum Vaticano.

Gẽmarum diuerſitas quibus apud Pliniũ hoc nomẽ tribuitur.

Secundò, tres aut quatuor apud Plinium gemmæ reperiuntur (quæ diuerſæ videntur eſſe) quibus hoc inditur nomen. licèt autem nonnulli, vt eas diſcriminent, terminationem varient; & vnam quidem appellent Chryſopraſũ, aliam Chryſopraſium, & aliam in neutro genere Chryſopraſion: ſed manuſcripti codices Plinij, non eam obſeruãt diſtinctionem; nec in hoc earum diſcrimen conſiſtit. Quęcumque enim gemma nominatur Chryſopraſos, vocari etiam poteſt Chryſopraſios, ſiue Chryſopraſion.

Expenditur ſingulatim quæ gemma ſit Chryſopraſus.

Plinius igitur lib. 37. c. 5. hoc tribuit nomen cuidam Beryllorum generi pallidiori; quod etiam facit Solinus. Et Plinius ipſe poſtea cap. 8. dum verba facit de Topazio, aſſerit duo eſſe Topaziorum genera: alterum, cui nomen Praſoides, alterũ, cui Chryſopraſos; móxq; ſubdit; *Eius enim tota ſimilitudo ad ſuccum porri dirigitur.* quæ verba ad ſecundũ Topazij genus à nonnullis referuntur: meliùs tamen intelligentur de Topazio generatim ſumpto prout ſpeciẽ vtramque complectitur; ita vt Plinius in illis verbis rationem non reddat de vtraque illius nominis parte, id eſt, *Chryſo* & *Praſo*; ſed ſecundæ tãtùm partis, quæ vtrique Topaziorum generi communis eſt. Nam auri quidem reddi non poteſt apta ratio per ſimilitudinem ſiue comparationem ad ſuccum porri. Vnde Georgius Agricola vtrique Topaziorum generi ait eſſe commune, quòd eius ſimilitudo ad ſuccum porri dirigatur.

Ad hæc; præter Berylli & Topazij ſpecies, quibus ob ſimilitudinem nomẽ Chryſopraſij communicatur, alia etiã apud Plinium inuenitur gemma, cui magis propriè videtur nomen Chryſopraſij attribui. Nam in eodem illo cap. 8. poſtquam de Callaide, & tribus Praſij ſpeciebus Plinius egit; ſubdit, *Præfertur his Chryſopraſius porri ſuccum & ipſa referens; ſed paulò declinans à Topazio in aurũ.* Et meo quidem iudicio tam hic Chryſopraſius, quam tres Praſij ſpecies, quas cum illo Plinius coniungit, gemmæ ſunt omnes opacæ, & minimè tranſlucentes (quidquid Georgius Agricola dixerit) nam ille capitis Pliniani titulus eſt, *De generibus Topazij & Callaide, & de gemmis viridibus non tranſlucentibus.* Sub hac autem vltima tituli parte neceſſe eſt, comprehendi tria genera Praſij & Chryſopraſium, qui illis ſubnectitur. In quo differt hoc Chryſopraſij genus à duob. antecedentibus. Nam duo illa ſunt perſpicua, vtpote ex Beryllorum & Topaziorum genere: tertium verò eſt opacum. Ait autem Plinius, hanc eſſe Indicam gemmam, & ex ea tum cymbia, tum longiuſculos cylindros fieri ſolitos.

Idem etiam Plinius cap. 10. ait, *Chryſolampis in Æthiopia naſcitur pallida colore, noctu ignei.* Similiter Solinus c. 37. de Æthiopia agens; *Vbi Hyacinthus, ibi & Chryſolampis apparet, quem lapidem lux celat, produnt tenebræ. Hæc enim in eo diuerſitas, vt nocte igneus ſit, die pallidus.* Sed tam in Plinio, quam in Solino pro Chryſolampi legunt aliqui Chryſopraſos; vt notat Ioannes Grial in notis ad B. Iſidorum l. 5. c. 14. & Dalecampius in notis ad locum Plinij; vbi ait; *Chryſopraſium vocat Iſidorus & Marbodæus, Chryſopragion Albertus, Chryſopſin alij.*

Receptior tamen Plinij & Solini lectio in hiſce locis eſt *Chryſolampis*, quamuis apud Iſidorum legatur *Chryſopraſius*. vbi conſtat, voluiſſe ſanctum Doctorem Solini locum transferre: nam totidem penè verbis ait, *Chryſopraſius Æthiopicus eſt, quem lapidem lux celat, prodit obſcuritas: nocte enim igneus eſt, die aureus.* Sic Iſidor. l. 5. c. 14. vbi de gemmis ignitis. Et c. 7. vbi de viridibus gemmis, in earum numerũ adſcribit Chryſopraſum tertium Plinij, qui eſt Indicus, ſed confusè loquitur. cum eum confundit cum illo, qui Berylli ſpecies eſt. & aureum quidem ſplendorem non ei æquè [illegible] attribuit; ſed penes aureas tantum guttas, quas [illegible] res appellat. Verùm cùm hac in parte Iſidorus è Plinio exſcribere voluerit, ſecurius eſt, quod ipſamet Plinij verba præſe ferunt.

De qua gẽma ſint Apocalypſeos verba in decimo fundamento explicanda.

Quæ cùm ita ſeſe habeant; videtur primo aſpectu non poſſe conſtare, de qua gemma ſit explicanda Apocalypſis, dum ait; *Decimum, Chryſopraſus*: cùm quatuor ſint diuerſarum gemmarum genera Chryſopraſij nomine vſurpata. Verùm tamen exiſtimo, decimam Apocalypſeos gemmam eſſe intelligendam de Chryſopraſo Indico, quem Plinius tribus Praſij ſpeciebus præponit, quia ex duobus primis Chryſopraſis alter eſt Berylli ſpecies; alter Topazij. Quare cùm in Apocalypſi vtriuſque gemmæ, nempe Berylli & Topazij, mentio præceſſerit: veroſimile non eſt alicuius ex his ſpeciebus iterari mentionem. Præſertim, quia ſecundam Topazij ſpeciem Plinius non abſolutè vocat Chryſopraſium; ſed ait eſſe Chryſopraſio ſimilem. Vt verò duodecim Apocalypſeos gemmæ plus inter ſe habeant diſcriminis, optimè habet, vt hæc decima ſit Chryſopraſius opacus. Eiuſmodi enim eſt illa, de qua Plinius c. 8. poſt Praſios lapides meminit.

Æthiopicam verò Chryſolãpim exiſtimo nulla ratione eſſe ad rem: nec enim certum eſt, fuiſſe appellatã Chryſopraſium, quo tempore Ioannes & Plinius ſcripſerunt: nec eſt, vnde colligamus, tunc ei Praſij fuiſſe colorẽ. Quod enim Plinius & Solinus tradunt, id vnum eſt; nocte eum videri igneum, die pallidum. Textus autem Apocalypſeos requirit in gemma decima colorem praſium ſiue porraceum: alioqui non eam appellaret Chryſopraſum.

Chryſopraſi color quandus ſit.

Huius igitur gemmæ decimæ color debet idem eſſe, qui porri; cum auri tamen ſplendore. Quemadmodum exigua quædam animalcula cernimus viridis coloris, ſed tali

tali addito fplendore, vt proprium ipfius coloris nomen fit viridis auri. Quam ad rem nihil opus eft, colorem ipsũ ex viridi & pallido fiue luteo effe permiftum: namque pura ipfa viriditas poteft fplendorem in fe aureum habere: & in gemma opaca (cuiufmodi eft Chryfoprafus) id nullius difficultatis eft. Si quis autem contenderit, Topazium & Chryfoprafum, quos fimul Apocalypfis cõiungit, effe duas Topazij fpecies apud Plinium expreffas, nempe Prafoidem & Chryfoprafum, non admodum tergiuerfarer. Tunc tamen iuxta Theophrafti, & Plinij confuetudinem (qui mares vocant gemmas acrioris & excitatioris coloris; fœminas verò, quæ hebeti & minùs acri funt) dicerem, ex duabus fpeciebus Prafoidem, cui magis viridus ineft porri color, effe marem: at Chryfoprafum effe fœminam, quia paululum a porraceo colore in aureum declinat.

In Chryfoprafo Chryfolithũ & Topaziũ quodammodo copulari.

Præterea in hac gemma decima illud eft obferuandum, Chryfolithum & Topazium in ea quodammodo copulari. Si enim Chryfolithi color eft prorfus aureus; fi Topazij, prafinus feu porraceus: vtroque colore coalito Chryfoprafus inde confurgit. Quòd fi gemma foret tranflucens, in ea viderentur fimul penetrati Topazius & Chryfolithus. Sin autem, vt ipfe opinor, denfa eft & opaca; in ea faltem iunguntur aureus Chryfolithi fplendor & porraceus Topazij color.

Natiua Chryfoprafi proprietates ab auctoribus tradita.

Illa Chryfoprafij proprietas imprimis ab auctoribus celebratur, quam illi Arnoldus, Berchorius, Rueus, aliique complures adfcribunt, nimirum *oculorum imbecillitatem finire*; quod eft mederi debilitati oculorum; qua aliqui impediuntur, quominus figere poffint attentos in re aliqua obtutus.

Auctores iidem tradunt, Chryfoprafium *genuinum colorem per folas tenebras oftentare.* quod tamen videtur defumptum ex eo, quod Plinius & Solinus de Chryfolampi memorant, vt fuprà vidimus. Aiunt infuper, Chryfopraſio effe familiare, vt nimiam diuitiarum cupiditatem & auaritiam reprimat, & liberalitatem iis ingeneret, qui huiufmodi gemmam geftant.

Apocalypfeos Chryfoprafo refpondere Achatẽ Rationalis.

Eft etiam obferuandum, huic lapillo in Pontificis Rationali refpondere Achatem. Octo enim gemmæ ex duodecim eædem funt in Rationali & in Apocalypfi, vt videre eft Exodi 28. Apocalypfeos verò Chalcedonius refpondet Rationalis Carbunculo; Sardonyx Onychi; vt fuis locis adnotauimus: Hyacinthus Ligurio, vt Epiphanius & Hieronymus obferuarunt. & nos infra expendemus. Vnde a fufficienti partium enumeratione reliquum fit, vt Apocalypfeos Chryfoprafus Achati Rationalis refpondeat.

Diuerfitas inter Chryfoprafum & Achatem. Achatis gẽmæ natura.

Sunt autem duæ iftæ gemmæ inter fe valde diuerfæ. Nã Chryfoprafus porraceum præfert cum aureo fplendore colorem abfque alia varietate: at Achates eft diuerficolor, & multam colorum ac figurarum diuerfitatem habet: ac tota ipfius pulchritudo & pretium in eo confiftit, vt venulæ natiuo ductu ita in hac gẽma fint difpofitæ, vt quidpiam aliud repræfentet; atque hac ratione reddit fpecies fluminum, nemorum, iumentorum, & effeda feu vehicula & equorum ornamenta. Quin & aliqua huius fpeciei gemma fuit quondam percelebris, in qua fuapte natura cernebantur nouem Mufæ & Apollo, fua omnes mufica inftrumenta manibus tenentes fides fit penes Plinium l. 37. c. 1. & 10 qui etiam affeuerat, miram effe lapidis huius virtutem aduerfus araneorum & fcorpionum ictus. & fubdit medicos coticulas inde facere: & fpectaffe; Achatem prodeffe oculis, & Achatibus in os additis fitim fedari. Omitto alia valde fabulofa, quæ refert. Illud tamen poftremò notandum, quod c. 10. tradit, *Achates in magna fuit auctoritate: nunc in nulla eft.*

NOTATIO XXVIII.

Vbi gemmæ decimæ refpectus ad decimum articulum oftenditur.

Decimus Apoftolici Symboli articulus proponitur & explicatur.

ARticulus his verbis præfinitur; *Sanctam Ecclefiam Catholicam, Sanctorum communionem*: Apocalypfis hic; *Decimum Chryfoprafus.* In decimo igitur articulo Catholicæ Ecclefiæ nomen denotat vniuerfalem Ecclefiam, quę omnes in fe nationes complectitur, & toto terrarum orbe fefe extendit. Nomen verò *communio* (vt clariùs in Græco confpicitur) defignat idem, quod focietas, fiue fodalitas. Quapropter continet hic articulus, Catholicam Ecclefiã effe quandam rempublicam, & fidelium omnium toto orbe difperforum focietatem. Quamuis enim valde fint inter fe difsiti atque remoti; eadem fides, eademque Sacramenta illos omnes vnum in corpus atque rempublicam congregant: & fummus Ecclefiæ Pontifex fidelium omnium eft pater & caput.

Cetera, quæ Theologi latè difputant: qua fcilicet ratione Chriftiani homines inter fefe alij aliorum opera ac merita participent; quo modo etiam locupletiffimus Ecclefię thefaurus per Indulgẽtias fidelibus diftribuatur, licèt hæc omnia certiffimam in fe contineant doctrinam, & in ipfa fidelium cõmunione ac focietate folidatã: nihilominus expreffa huius articuli verba non videntur exigere, vt omnes ad exactam tot rerum fingularium notionem teneantur.

Illud nobis perfpicuè in hoc fidei capite proponitur, Catholicam Ecclefiam effe fanctam; hoc eft, ipfius leges ac cerimonias & doctrinam fancta effe; nec poffe quenquam veram fanctimoniam ac Dei gratiam adipifci, qui non Ecclefiæ fit filius. Ideo enim Ecclefia ipfa Spiritus fancti fponfa vocatur; qui in ipfa cõmoratur, & ipfius decreta ac ftatuta fuo fingulari influxu ftabilit ac firmat. Ac demum populi fancti nomen denotat hanc effe veram Dei plebem: qua etiam in re innuitur, ipfius fpes effe ingẽtes ac certas; quas tamen non fint affequuturi, nifi qui fe in Chrifti obfequio, & Catholicæ fidei profeffione probos & integros præftiterint. Nã licet fideles generatim appellentur Sancti, quia in facro baptifmate gratiam & fanctitatem acceperint; eadem tamen Ecclefiæ fanctimonia requirit, vt qui Chrifti fidei quam profitetur, confentaneam non agit vitam, Sanctorum gloriam non confequatur.

Chryfoprafus ad decimum articulum aptatur.

Pro articuli huius fymbolo inter gẽmas reliquas vfurpatus fuit Chryfoprafus; & quidem fatis meritò. Etenim fi certum foret, Apocalypfeos Topazium effe Prafoidem, Chryfoprafum verò alteram Plinij fpeciem: tunc iuxta illius tẽporis phrafim marem aget Topazius, Chryfoprafus fœminã, vt fupra dicebamus. Cùm ergo Topazius fanctum Spiritum adumbret, eleganter Ecclefiæ accommodatur Chryfoprafus: vt fignificetur, eam effe Spiritus fancti fpõfam. Cùm enim inter gemmas illæ fint mares, quibus magis viuidus & excitatus eft color; illæ verò fœminæ, quæ nonnihil ab eo colore defcifcunt: de Chryfoprafo quidem Plinius ait; *Paulum declinat à Topazio in aurum.* vnde hæc reputabitur fœmina comparatione Topazij. Et certè ad fymbolum Ecclefiæ, quæ & Spiritus fancti eft fponfa, & in facris Literis regina nuncupatur, mirificè conducit fplendor auri additus iuxta illud Pfalmi 44. nu. 10. *Aftitit regina à dextris tuis in veftitu deaurato.*

Ecclefiam effe Spiritus fancti fponfã, quomodo per Chryfoprafũ adumbretur.

Chryfoprafi color prafinus quid myfticè fignet.

Color autem prafius (qui, vt in præcedenti articulo vidimus, refert Spiritum fanctum) in Chryfoprafo denotat, ipfummet effe fanctum Chriftianæ Ecclefiæ Spiritum; in ea degere; & quidquid illa ftatuit ac decernit, effe Spiritus fancti decretum. ficuti fignificarunt Apoftoli Actuum 15. 28. dicentes, *Vifum eft Spiritui fancto & nobis.* Quòd fi concedatur, Chryfoprafum effe gemmam opacam; id etiam optimè deferuit ad Chriftianæ Ecclefiæ fignificationem: nam opacum eft ex fe aptum ad naturæ humanæ fymbolum. Qua enim parte corpus habet, opaca eft. Et quemadmodum in denfa gemma externæ fuperficiei fpecies cernitur; cùm tamen corporei oculi intimas ipfius partes non poffint peruadere: ita etiam corporis luminibus cernuntur ea figna, quibus apparet diuinum Spiritum in Ecclefia fixiffe domicilium. & ex fanctiffimis ipfius Ecclefiæ cerimoniis atque decretis fit internæ pulchritudinis ac felicitatis, quam cum Spiritu fancto poffidet, coniectura.

Chryfoprafi opacitas quid fymbolicè indicet.

Fortè etiam huius lapidis opacitas non perperam denotare poteft, Chriftianam Ecclefiam in terris militantem ex mortalibus hominibus conftari, qui ignorantiis ac defectibus funt obnoxij. Vt autem indicetur humanam conditionem culpis & ignorantiis expofitam, nihil obftare, quominus Ecclefiæ ftatuta fint ipfius diuini Spiritus decreta: idcirco inter opacas gemmas ea fuit delecta, cuius color prafius effet aureus. quo fignificatur, fanctiffimum Spiritum in Ecclefia degere, illi dominari & fupremam facere poteftatem.

Chryfolithi & Topazij veluti coniunctio in vno Chryfoprafo, cuius rei fit fymbolum.

Iam, illa veluti penetratio, quæ ex Chryfolithi auro & Topazij viriditate in Chryfoprafo cernitur, optimã infuper habet congruentiam ad fignificandam Chrifti gloriæ, & fancti Spiritus fauoris coniunctionem, quæ Chriftianã Ecclefiam maximã gloriã & amplitudine cumulat. Etenim fi Chryfolitus Chrifti gloriam adumbrat; fi Topazius, diuini Spiritus perfonam: quid aliud erit duplicis huius gẽmæ in vno Chryfoprafo connexio, quam nobis oftendi, qui eam gemmam (id eft Ecclefiam in ea figuratam) contemnit, Chriftum etiam & Spiritum fanctum inibi habitantes contemnere; qui verò è contrario ipfam audit, Chrifto etiam & Spiritui fancto audientem effe?

Dices; fi auri color fiue fplendor Chriftum Dominum; fi prafius color Spiritum fanctum figurat, nihil aliud in Chryfoprafo fit reliquum, quod Ecclefiam repræfentet. Refpondeo: in generali concilio, & in fummo Ecclefiæ Pontifice non eft refpiciendum, qua parte mortales homines funt; fed qua diuini Spiritus affiftentiã & Chrifti virtutẽ habent: vnde concinnè & eleganter ad Ecclefiæ fymbolũ ea vfurpatur gẽma, cui nullus alius fit inditus color præter duplicis illius gemmæ colores; ex quibus alter a Chrifti gloriam, altera diuinum Spiritum adumbrat.

Præter hæc; ficut in Ecclefiæ auctoritate non humanã poten-

potentiam aut ſapientiam, ſed Chriſti & ipſius Spiritus ſapientiam & omnipotentiam recognoſcimus: non aliter in Chriſtianæ Eccleſiæ Sacramentis, cæremoniis, legibus atque doctrina, & in vera etiam ſanctitate, quæ in multis fidelibus enitescit, agnoſcimus planè non humanam aut ſapientiam aut virtutem, ſed Dei Spiritum & potentiam ac virtutem Chriſti ſuam Eccleſiam gubernantis.

Quod ſit myſterium in eo, quod Achates Rationalis gemma in cæleſtis ciuitatis fundamentis ſit in Chryſopraſum mutata.

Hæc cùm ita ſint; facilè inde percipitur concinnitas & artificium, quo Achates Rationalis gemma in Chryſopraſum fuit commutata. Quamuis enim Achates fuerit congruens ad Synagogæ, id eſt, Eccleſiæ antiquæ, ſignificationem: ad Chriſtianam tamen Eccleſiam hic lapis non erat idoneus. Nam tota Achatis gloria & ſplendor ita ſunt in repræſentatione earum rerum, quæ in ipſomet figurantur, vt ſupra diximus: vnde gemma iſthæc ad ſynagogam ſignificandam erat appoſita; quia *omnia in figura contingebant illis*, cumque nondum Chriſtum haberet Synagoga, nec ſibi diuini Spiritus effuſio communicata foret, non erat ad rem Chryſopraſi ſymbolum; in quo & Chriſti gloria, & diuini Spiritus communicatio figurantur. Ante ipſarum quidem figurarum complementum, *Achates in magna fuit auctoritate* (vt Plinius inquit) *ſed iam in nulla eſt*: quia figuræ in veritatem ipſam abierunt. Quapropter antiquas modò cerimonias acceſſere, perinde eſſet, atque myſticum Achatem Chryſopraſo myſtico anteferre, & inanes iam ac futiles veterum cæremoniarum vmbras captare, Chriſti redemptoris noſtri gloriâ & Spiritus ſancti plenitudine poſthabitis.

Chryſolithi & Topazij conſociatio in Chryſopraſo quid myſticè.

Eadem item conſociatio Chryſolithi atque Topazij in Chryſopraſo poterit fortaſſe conferre ad innuendas Chriſtiani populi ſpes ingentes. Nam ſi Chryſolithus conſummatæ gloriæ eſt ſymbolum, & viriditas ſpem hieroglyphicôs adumbrat; aurum in viridi quid aliud, quàm maximam in ſpe gloriam indicabit? Hic ergo eſt Eccleſiæ militantis ſtatus: quia vt Paulus ad Rom. 8. 24. *Spe ſalui facti ſumus*: atque adeò Chriſtiani populi maieſtas, cùm ſit ampliſſima, nondum tamen apparet, quia occulta adhuc & in expectatione eſt. *Nunc filij Dei ſumus, & nondum apparuit, quid erimus*, 1. Ioan. 3. 2. quid vnquam commune aut ſimile habuit, quod tanti apud homines quondam fiebat, vt quiſpiam ciuitate Romanâ, aut ſenatu, vel etiam conſulatu donaretur? quantò glorioſius & excellentius eſt, Dei eſſe filium & hæreditario iure Chriſti gloriam expectare? Adde huc; aurum, charitatis; viriditatem, ſpei eſſe ſymbolum. Charitas ergo Dei erga populum Chriſtianum, & maxima certiſſimæ expectationis pignora eidem collata aptiſſimè indicantur in coniunctione auri & coloris viridis in gemma Chryſopraſo. Et quidem in Euchariſtiæ Sacramento, quo nunc Chriſtiana fruitur Eccleſia, vtrumque mirum in modum elucet.

Myſtica Chryſopraſi proprietatum conſideratio.

Quòd oculorum imbecillitatem Chryſopraſus finiat, appoſitum eſt, vt ſignificetur varietas & inconſtantia falſarum opinionum, quibus nos Eccleſiæ auctoritas eximit; nec non remedium efficaciſſimum, quod nobis in ipſa Eccleſia præſto eſt ad mentis aciem in noſtræ fidei ſcopo figendam atque firmandam.

Ad hæc; ſi Chryſopraſus (vt vidimus) genuinum ſplendorem per tenebras magis oſtentat; id etiam mirum in modum Chriſtianæ vſu venit Eccleſiæ; quæ in perſequutionum & aduerſarum rerum denſiſſima caligine ſuam magis magiſque gloriam & ſplendorem retexit: nam per afflictiones & oppugnationes veri ipſius filij integerrimam animi virtutem & Chriſtiani nominis gloriam oſtentarunt.

Denique, quod ad cohibendam diuitiarum cupiditatem ſpectat; id quoque ad Chriſtianæ Eccleſiæ ſpiritum ac virtutem plurimum facit; nec minùs ad ſignificandam repugnantiam, & oppoſitionem, quæ inter rerum temporalium æſtimationem & Chriſtianæ Eccleſiæ profeſſionem reperitur.

NOTATIO XXIX.

De varijs coloris purpurei differentiis ex Plinio lib. 9. cap. 36.

QVæ reliquæ ſunt gemmæ, Hyacinthus & Amethyſtus, eas Plinius purpureas appellat. Ait enim lib 37. cap. 9. *Alius ex hoc ordo purpureus dabitur*. & mox Amethyſtos & Hyacinthos deſcribit: atque in vtriuſque lapidis deſcriptione purpureus ponitur color. Quod ne cuipiam negotium faceſſeret: ideo operæ mihi pretium viſum eſt, ante peculiare Hyacinthi examen, peculiares purpurei coloris differentias præmittere.

Varia purpurei coloris differentia traduntur ex Plinio.

In primis ergo, quicunq; piſces ſuâ ſecû domû portant (eiuſmodi ſunt, quos Hiſpanû vulgus appellat, *Caracoles del mar, erizos, oſtias, oſtiones, almeias*,) appellari poſſe videntur Latinè *Conchæ, conchylia, vel murices*. In his duo ſunt

A cochlearum genera, quæ olim à piſcatoribus diligentiſſimè conquirebantur ob liquoris valde pretioſi guttulam, quem in candida quadam venula mediis in faucibus habent. quo ſucco inficiebatur olim lana ad Regum, Senatorum Romanorum, & aliorum hominum potentiſſimorū veſtes aptanda. Alterum ex his generibus dicebatur propriè *purpura*, ſiue *pelagia*; illud ſcilicet, cui quaſi prominentes aculei ſunt. Alterum dicebatur *buccinum* ab antiquæ buccinæ ſimilitudine, quamuis purpuræ etiam nomē ad vtramque ſpeciem ſe extendat, & Plinius de vtraq; verba faciat l. 9. Vbi docet, tam purpuræ, quam buccino tot eſſe orbes, quot habent annos: & pelagiam quidem ſeptē eſſe clauatā aculeis, *qui non ſunt buccino*. Addit etiam hiſce piſculis linguas eſſe veluti ſubulas, *tanta duritia aculeo eſt,*
B *vt paſcatur; perforando reliqua conchylia*. Docet inſuper eos dulci aquâ protinus emori, & extra mare propriâ ſaliuâ per dies quinquaginta vitam extrahere. Hæc omnia tradit Plinius cap. 36.

Lana etiam purpura quomodo tingeretur.

Hos ille, ſiue pretioſus liquor coagulabatur; indeque maſſa quædam conflabatur, quam Plinius medicamentū vocat, cui nonnihil ſalis aſpergebatur. Huius autem pelagiæ maſſæ pondo denarios non ampliùs ſexaginta; buccini verò centum valebat. Nihilominus lanea veſtis ingenti pretio conſtabat ob magnas impenſas in eius tincturam inſumptas. Vnde Plinius 35 fine, *Luxuria* (inquit) *purpuris paria pene margaritis pretia fecit*. in centum quaſque huiuſmodi floris libras ſextarius immittebatur ſalis, & per triduum aquâ madefiebat. Et ſingulis iuris amphoris centū
C quinquaginta libræ ex eo flore admiſcebantur: totum id in plumbeo vaſe efferueſcebat, vt deſpumarentur carnes: ac decimo tandem die infundebatur lana; *bibebatque lana ſaniem quinis horis; rurſuſque mergebatur carminata, donec omnem ebiberet ſanguinem*.

Purpura nomen cui potiſſimum colorū tinctura datum.

Sed vt ad ipſius panni colorem deueniamus; quamuis purpuræ nomen tribuendum videretur ei, qui ſolo pelagio flore ſiue maſſa erat infectus; certum tamen ex Plinio eſt, purpuræ nomen ſibi arrogaſſe eam lanam, quæ tingebatur flore ſiue maſſa ex vtriuſque muricum ſpeciei permiſtione infuſa: per imitationem pretioſi cuiuſdam Amethyſti; cuius color eſt violaceus perfectiſſimus. Ad eum verò colorem probè imitandum aſſerit Plinius, experimento compertum fuiſſe, benè ſuccedere ſi ducentæ floris buc-
D cini vnciæ cum centum & vndecim pelagiæ miſcerentur. Buccini flos per ſe ſolus valde erat puniceus: non tamen eo ſolo fieri ſolebat tinctura, quippe qui facilè deſciſceret; *buccinum per ſe damnatur, quoniam fucum remittit*. Flos autem pelagiæ, licèt eò æſtimaretur pluris, quò obſcurior erat (*quia ruberis in illa color nigrante deterior*) opus tamen erat floris ipſius colorem excitare: quam ad rem tāta buccini infundebatur copia, *vt eius nimia nigritia daret auſteritatem illam, nitoremque, qui quærebatur cocci*: id eſt, vt nōnihil ex ea cocci acrimonia & ſplendore acquireret, quale reperitur in pretioſo violaceo; ita permiſtis viribus *alterum altero excitatur, & alterum reſtringitur*.

Purpura Tyria quæ diceretur?

Quam puram Tyriam vocant, diuerſa eſt. conficiebatur enim lana priùs ſolius pelagiæ tinctu, deinde ſolius buccini infecta. *Laus ei ſumma color ſanguinis concreti, nigricans*
E *aſpectu, idemque ſuſpectu refulgens*. Atque hæc videtur eſſe Scripturæ purpura ob Tyri (vnde nomen Tyria purpura traxit) affinitatem. Et in hanc reſpicit Homerus, cùm ſanguinem purpureum appellat.

Quæ fuerit dibapha.

Dibapha eſt bis tincta; ſiue violacea ſit, ſiue Tyria: veſtes namque in ſummo pretio habitæ Plinianis tēporibus bis inficiebantur. nonnullæ etiam primò ad Amethyſti imitationem, deinde ad Tyriam normam tingebantur; qui color dicebatur Tyrioamethyſtus.

Hiſginū quænam purpura infectio diceretur?

Hiſginū eſt Tyria infectio ſupra coccineā cadens; ita vt pretioſus terræ color pretioſo item muricum marinorum colore operiatur. Et cocci defectu flos Hyacinthinus ſiue rubiæ adhibebatur; ex Plinio lib. 35. capit. 6. & lib. 21. capit. 26.

Quænam ex prædictis antiquior purpura infectio videatur fuiſſe.

Violacea purpura Romæ antiquitate præſtabat; & purpurea quidē lana centū denariis in libras ſingulas pende-
F batur. Huic purpuræ rubra Tarētina ſucceſſit; poſteà Tyria dibapha, cuius vſus ſub Marci Tullij tēpus vigere cœpit; & libræ ſingulę millenis denariis & eò amplius cōſtabāt.

Pelagia ſiue conchylij infectio cuiuſmodi fuerit.

Omnes huiuſmodi purpuræ infectiones, (nempe violacea, Tyria, & Hiſginum) cùm plus adhuc artificij in ſe haberent, videntur proculdubio minus antiquæ eſſe, quam quæ ſolo pelagiæ flore fiebat, cui vni potiſſimum purpuræ nomen deberi videbatur. Verùm contenta fuit communi conchylij ſiue conchyliati nomine (a cōmuni conchæ nomine deriuato) illudque retinuit. Infectionem hanc ſcribit Plinius cap. 39. fieri ſolitā eodem purpuræ flore, (ſine buccino tamen & vrina) ſingulis aquæ amphoris dimidio minùs admiſſo, quam ad violaceam tincturam miſcebatur. Atque hoc pacto imbibebat lana certam quandam cærulei coloris ſpeciem, quam Plinius ca. 36. his verbis exponit; *Virus graue in fuco, color auſterus in glauco, & iraſcenti ſimilis mari.*

mori. Additque, ſupra huiuſcemodi colorem ab aliquibus Tyrium iniici; *cùm confecere conchylia, tranſire meliùs in Tyrium putant.* Et cap. 39. conchyliatum colorem vocat pallidū. *Sic gignitur* (inquit) *laudatus ille pallor, ſaturitate fraudata.* Idem lib. 21. ca. 8. tria cōchyliati huius coloris diſcrimina aſſignat: primum flori Heliotropij ſimile, quod eſt ceteris obſcurius: aliud Maluæ florem referens, quod nō nihil ad purpuram vergit; Tertium ad ſimilitudinem Violarum, quas ſerotinas vocant.

Pelagiæ floris color qualis fuerit.

Ex hactenus dictis elicio, pelagiæ florem eo conſtare colore, qui quaſi ex violaceo & cæruleo ſit mixtus, ſatis tamen obſcurus, quare vt plus ruboris acquireret, opus erat in fucum vrinam infundere. quæ tamen ſi non iniiciebatur, ſed ſola miſcebatur aqua & minor floris ſiue maſſæ menſura; tunc lana ex tinctura prodibat colore inter cæruleum & violaceum medio, ſiue cæruleo nonnihil in violaceum deſinente. Et quidem quando perfectus purpuræ violaceæ color conficiebatur per admiſtionem floris pelagiæ cum buccini flore puniceo: cæruleus color cum minio coniunctus violaceum conflabat. Vnde pictoribus nullus alius violacei coloris modus innoteſcit, niſi ex cærulei atque punicei miſtione: atque adeò cæruleus color vocari poteſt purpura dilutior; præſertim ſi aliquantulum in violaceum tendat. De hac cærulei ratione loquitur Plinius c. 39. cùm ait; *Sic gignitur laudatus ille pallor ſaturitate fraudata.* Vbi aduerte, cæruleum colorem comparatione violacei, neſcio quid pallidi ac decoloris habere, quia illi deficit punicei coloris vigor & acrimonia.

Deinde, quamuis affirmet Plinius pelagiæ colorem eſſe nimiæ nigritiæ, non eſt tamen intelligendus de colore abſolutè nigro, ſed de cæruleo valde obſcuro. Patet hoc manifeſtè ex ſuprà adductis; & præſertim, quia ad Tyriæ purpuræ infectionem color buccini ſupra pelagiæ colorē immittebatur: atqui in nigro colore nullus alius rectè inſidet.

Violaceus color Latinè & ianthinus Græcè idem atque purpureus.

Porrò, cùm Plinius lib. 21. cap. 28. ait cocci colorem & Tyriæ etiam purpuræ diuerſos roſarum colores imitari; aſſerit pariter, propriæ colorem purpuræ (id eſt amethyſtinæ) habere in ſe violæ imitationem. Vnde violaceus color latinè, & ianthinus græcè eſt idem atque purpureus.

Purpuræ laus ex Plinio.

Purpuræ laudes apud Plinium cap. 36. huiuſmodi ſunt, *Huic faſces, ſecureſque Romanæ viam faciunt, eademque pro maieſtate pueritiæ eſt; diſtinguit ab equite curiam, diis aduocatur placandis, omnemque veſtem illuminat; atque etiã in triũphali miſcetur auro.* Quę tamē Plinius haud dubiè aſſerit tã de Tyria purpura, quã de Amethyſtina: cùm eã cōchiliato colori ſolũ opponat, aſſerēs neſcire ſe, cur ita carò væneat; quãdoquidē nulla in eo ex prædictis rationibus reperitur.

NOTATIO XXX.

De Hyacintho gemma vndecima.

Hodie vocari Hyacinthos qui olim Plinio & aliis eximij erant Chryſolithi.

EXimios Plinij Chryſolithos hodie gemmularij vocant Hyacinthos. Vt autem credamus, eos etiam hoc ipſo nomine fuiſſe quondam appellatos; non leui argumento eſt, Hyacinthi nomen pro Chryſolitho aliquãdo fuiſſe poſitum à Vulgata; vt vidimus ſuprà notatione 11. Et fortè aliquis pro huius rei confirmatione afferet Dionyſij Aſri verba; *ac rubescrines ſimiles Hyacintho.* qui color crinium videtur eſſe rufus Chryſolithi colorem referens. Verùm non eſt, cur huius hemiſtichij habeatur ratio: appoſuit enim è ſuo interpres *crines*; & Dionyſius ipſe de crinium colore nō agit. quippe ipſius verba ſũt, [illegible]: quod eſt, *ſimiles Hyacintho.* vbi Dionyſius loquitur de Indorum cute, vt bene aduertit Euſtathius. In coloris autem humani comparatione ſolet per exaggerationem ſermo inſtitui, vt cùm hominem aliquem dicimus eſſe cæruleum, Hiſpanè, *Verdinegro.* Sic ergo videtur Dionyſius Indos deſcribere, quaſi eo infectos colore, qui in cæruleum & violaceum vergat. Ceterùm, quidquid hac de re ſit, certum eſt in his Apocalypſeos gemmis Hyacinthum pro Chryſolitho non vſurpari: ſiquidem datur præterea Chryſolithus. Quare Apocalypſeos Hyacinthus eiſdem proprietatibus conſiderandus eſt, quibus à Plinio, Solino, Iſidoro, & aliis deſcribitur.

Hyacinthos verò eſſe eos, qui nunc vulgò Sapphiri vocantur.

Exiſtimo ergo, quæ gemmæ vulgari nomine Sapphiri hodie vocantur, eas eſſe Plinio & Solino Hyacinthos. Sic ſentiunt doctiores, qui de gemmis noſtra tempeſtate ſcripſerunt; vt Ruens & Georgius Agricola, qui ait Solinum confundere Cyanum cum Hyacintho: & Cyanum Germanicè appellari Sapphir.

Hyacinthi colorem qui Plinius deſcribat.

Enim verò, vt id clariùs pateat, examinemus oportet quæ apud Plinium & Solinum hac de re legimus. Plinius, quidem de colore ſic; *Hic* [illegible] *violaceus dilutus eſt in Hyacintho.* Ex quibus poſſet aliquis elicere proprium veteris Hyacinthi colorem non eſſe cæruleum, ſed violaceum dilutiorem; ita vt Amethyſtus ſit

A coloris perfectè violacei minimè diluti: & Hyacintho ſolùm ſit exigua aliqua eiuſdem coloris pars.

De Hyacinthi colore [illegible] agitatur.

Hæc tamen opinio reuinci poteſt falſitatis, primò ex ipſomet Plinio; qui dilutiorem Amethyſtum inter ſpecies amethyſti enumerat: *quintum* (ait) *genus ad vicinitatẽ cryſtalli deſcendit, albicante purpuræ defectu, vel defectu.* Ipſe inſuper expreſsè obſeruat, inter Hyacinthi & Amethyſti colores, quantumuis vicinos, multum eſſe diſcriminis: ſic enim ait; *Multum ab ea diſtat Hyacinthus è vicino deſcendens.* Si autem Hyacinthus coloris violacei diluti foret; non vtique Plinius diceret multum eum ab Amethyſto diſtare; præſertim cùm proximè antea dixiſſet, dari Amethyſtos adeò dilutos, vt cryſtallini ferè coloris ſint.

Hyacinthi colorem ab aliis auctoribus vocari cæruleum.

Deinde ex aliis auctoribus id etiam ſit planũ, qui Hyacinthum appellãt cæruleum. Solini deſcriptio eſt; *Hyacinthus nitore cæruleo lapis pretioſus, ſi quidem* [illegible] *inuenitur.*
B Beato etiã Hieronymo dubium non eſt, quin Hyacinthus innotuerit: quando admiratur epiſt. 128. hanc gemmam in Rationali non inueniri: *Satis miror* (ait) *cur Hyacinthus pretioſiſſimus lapis horum numero non ponatur.* Atque Hieronymus ipſe Ezechielis 1. huius lapidis colorem ait eſſe cæleſti ſimilem: alibi aërio comparat colori. quod etiam Gregorius Nyſſenus, Gregorius Magnus & Eucherius affirmant.

Præterea, quis neget, gemmæ huius colorem Hyacinthinæ veſtis colori ſimilem eſſe? Conſtat autem Hyacinthinam Aaronis tunicam fuiſſe cæruleam. Itaque Ioſephus, Philo, & Gregorius Nyſſenus aſſeuerant, per illam Aaronis tunicam ſiue cælum, ſiue aëra ob cæruleum colo-
C rem figurari.

Proponitur obiectio contra prædicta de Hyacinthi colore.

Sed colorem hunc cæruleum, quem nos Hyacintho tribuimus, ita oppugnabit aliquis; primò quia Plinius non ſolùm non eum cæruleum vocat, ſed etiam, poſtquàm de cæruleis gemmis diſputauit (nempe de Cyano & Sapphiro) ait; *alius ex hoc ordo purpureus dabitur.* quem in ordinem ſolùm adſcribit Amethyſtum & Hyacinthum. Hyacinthinus ergo color violaceus eſſe debet, non cæruleus. Secundò negabit nemo, colorem gemmæ eſſe Hyacintho flori perſimilem, qui flos eſt vnus ex tribus, quos Homerus cōmendat, vt notauit Plinius lib. 21. cap. 7. atqui flos hic videtur aut violacei, aut punicei coloris eſſe. Nam Dioſcorides eum appellat purpureum. Et Virgilius Eglogã tertiã, *Suaue rubens Hyacinthus;* idémque alibi eũ appellat ferrugineum. Imò verò certum apparet, huic flori ſanguineum fuiſſe colorem: nam alioqui quomodo aptè fingeretur, eũ
D ex Aiacis cruore fuiſſe ortum? Quam fabulam receptam fuiſſe, tradit etiam Plinius lib. 21. cap. 11. Ad hæc, quis non aſſerat, florem quondam in fuco pro cocco vſurpatum, fuiſſe manifeſtè rubeum? legantur, quæ Plinius tradit lib. 21. cap. 26. *Hyacinthus in Gallia eximiè prouenit: hoc ibi pro cocco hyſginũ tingitur.* His accedit Pauſanias; qui ſcribit Salaminiorum Hyacinthum eſſe candidum & modicè rubentem, & duplici conſtare litera, A I. quæ ſunt Hyacinthi floris notæ.

Tertiò, iidem ipſi, qui Hyacinthinæ Aaronis tunicæ ſignificationem aëris attribuunt, præſtituere videntur eam non fuiſſe cæruleam. Alij enim exponunt *Hyacinthinam,* id eſt, *violaceam;* ſic Ribera. Alij eam aeris inſtar fuiſſe nigrã tradunt; ſic Philo. At Gregorius Nyſſenus ſeſe ex hac quæſtione ſubducit; *Ego autem* (inquit) *vtrùm habeat ad aëreum colorem flos Hyacinthus affinitatem, an non, nolo contendere.*
E Nec deſideratur, qui hunc aëreum colorem, ſi quis fortè ei ineſſet, contempletur fuiſſe rubeum: quòd aëri ex humoribus ſanguineus reſpondeat. Quartò; Solinus, qui Hyacinthum clariùs cæruleum eſſe dixerat, deinde parum ſibi videtur conſtare: ſubdit enim; *Optimus in illo est,* [illegible] *temperamento lucis & purpuræ moderatum* [illegible] *rem trahat.* Quæ verba Iſidorum videntur coëgiſſe, vt in Hyacinthi definitionem insereret cærulei & violacei miſturam: ait enim; *cæruleus eſt, purpuráque refulgens.*

Nihil [illegible]

Hæc tamen omnia non vrgent, quominus pro certo habeam, gemmas vulgò nunc Sapphiros appellatas, quondam à Plinio & Solino vocatas fuiſſe Hyacinthos. Etenim differentiæ omnium gemmarum, quas vulgò Sapphiros vocant, diſtinctè numerantur à Solino inter Hyacinthos. Nam cùm generatim dixiſſet, earum colorem eſſe
F leum; aduertit nonnullas prorſus in violaceum vergere, alias ita dilutas reperiri, vt ad colorem aqueum [illegible] flectant; alias ad rubeum; nonnullas denique alias, valde [illegible] coloris, & parum tranſlucidas; & alias, in quibus perſpicuitas atque color ad iucundam mediocritatem [illegible]tur. Solini verba ſunt; [illegible] *rumque aut violaceo diluitur, aut nubilo obducitur,* [illegible] *Optimus in illo* [illegible] *ſi nec denſiori fuco ſit obtuſior, nec propenſa perſpicuitate dilutior.*

Deinde, quamuis Solinus in Hyacintho vitio [illegible] quòd valdè in violaceum tendat (id vero ex ip[illegible] violaceo dilui) nihilominus, quando violaceus color exiguus eſt, & [illegible]

qui solùm cæruleo temperando admisceatur; ita vt maneat adhuc propriè cæruleus, blandus tamen ac suauis, nonnihilo minij permisto; tunc quidem non solùm id vitio non est dandum, sed etiam proprius est tenor in perfecto Hyacintho obseruandus, vt infrà constabit.

Illud interim assevero, singulis in sua arte fidem esse habendam: & in colorum temperamento nullius sententia potior est, quam egregij alicuius pictoris. Talis est, qui me certum reddidit, generatim loquendo, quæ gemmæ vulgò Sapphiri nominantur; nonnihil in violaceum tendere colorem; ita vt ad proprium ipsarum colorem imitandum, necesse sit cæruleum vltramarinum cum exiguæ minij portione miscere.

Obiectio contra superiorē doctrinam.

Verùm dicet aliquis, hanc minij permistionem, quam Apelles aliquis in hisce gemmis deprehenderet, esse adeò subtile picturæ artificium, vt illud pingendi artis ignari non assequantur; atque adeò adiumento esse non posse ad Hyacinthi veteris cognitionem. Nec enim credibile est, Plinium aut Solinum de hisce coloribus scripsisse, ceu in pingendi arte peritissimos; sed vt prudentes atque industrij homines, quantumuis picturatæ mistionis ignari, scribere debuissent. Præsertim, cùm eiusmodi signa atque indicia de Hyacintho non solis tradant pictoribus; sed omnibus, qui ipsorum scripta perlegerent: & generatim loquendo, quæuis ex his gemmis nobis apparet cærulea, nec quippiam admisti minij in ea distinguimus.

Occurritur propositæ obiectioni.

Respondeo, non quidem omnes planè nosse ad subtilis picturæ amussim redigere discrimen, quod inter colorem purè cæruleum & aliquam ex istis gemmis reperitur; ad differentiam tamen inter vtrumque notandam nec plurimo artificio, nec peracri ingenio, sed attentâ solùm consideratione opus esse. Præcipuè, quia si vterque color simul oculis expositi conferantur; facilè cernitur in cæruleo puro siue cyaneo perfectè colorem cælestem, qua purior est, repræsentari: harum verò gemmarum colorem molliorem esse & nonnihil temperatum, atque a cæruleo aliquantulum desciscere, non solùm, quia non adeò cæruleus est harum gemmarum color; sed etiam quia nonnihil diuersus. Quòd si vterque iuxta violaceum ponatur; mox discernetur, gemmam ab eo non adeò distare, sicut ab eo distat cæruleus color, quem vltramarinum appellant.

Cæruleum colorem esse violaceo affinem.

Præter hæc; quamuis harum gemmarum color esset omnino cæruleus, adhuc verè affirmaretur esse violaceo finitimus, & cum eo habere cognationem. Etenim nisi hi duo colores essent affines; non ita facile foret, violaceum ex cæruleo conficere. Cùm tamen compertum sit pictoribus, nullum alium violaceum vsurpari colorem, nisi qui ex cæruleo & miniato admistis conflatur: cuius aut intensior vis, aut remissior ex maiori, vel minori minij copiâ admistâ redundat. Cæruleus igitur color est veluti fundamentum violacei.

Ex purpura siue pelagia tinctura, quæ lana colorem imbiberet.

Vt autem constet, quantopere hæc veritas antiquis generatim innotuerit, sicuti nunc nostris pictoribus est manifesta; statuendum est sanie illâ, siue flore purpuræ aut pelagiæ, (quæ in toto orbe tunc erat percelebris) si solus adhiberetur, aquam siue lanam cæruleo tingi colore; qui propriè tunc conchyliatus vocabatur, quasi diceretur ex cochlea siue ex conchula fieri. Atque vt fucus siue infectio violaceum illum redderet, qui purpurei nomen sibi assumpsit; opus erat cum pelagiæ flore bonam floris buccini partem permiscere; qui buccini flos ex semet rubeus erat. Cùm ergo Plinianis temporibus vterque color ita esset in pretio ac delicijs habitus (vt Plinius ipse libro 9. testatur) quis tunc ignoraret vtriusque inter sese coloris affinitatem?

Cærulei & violacei coloris discrimē cōparatione explicatur.

Intelligitur ex dictis, duplicis huius coloris discrimen rectè explicari per duorum hominum comparationem; quorum alter valde sit rufus, siue rubeus, alter decolor ac pallidus. Rubeus enim non est planè puniceus, licèt ipsius coloris habeat plurimum, quo albus excitetur color, & rubei illius coloris defectu, qui eo caret, pallidus ac decolor appellatur. Quamobrem Plinius de conchyliato colore loquens lib. 9. cap. 39 *Sic gignitur* (inquit) *laudatus ille pallor saturitate fraudata*. Perspicuum verò est, Plinij mentem non esse, vt colorem illum propriè pallidum affirmet. Nam eam coloris ipsius definitionem tradit, *color austerus in glauco*: vbi apparet glaucum colorem à Plinio pro cæruleo poni. Verum quidem est, sicut Hyacinthum dicimus ita esse cæruleum, vt habeat aliquid minij admistum; ita etiam conchyliatum tunc nonnihil a puro cæruleo diuersum existimari, plus minus, iuxta vtriusque coloris misturam: vt videre est in diuersis ipsius generibus, quæ Plinius exprimit libro 21. cap. 8. Sed cùm nullum ex iis generibus ad purè violaceum accederet: omnia pro decoloribus siue pallidis reputabantur: eadémque ratione color hyacinthinus significanter satis dilutior purpura nuncupabitur: quippe eum habet coloris tenorem, qui in cærulei & miniati permistione consistit. Alia tamē ratione Hyacinthus, qui plurimùm vergit in violaceum, dicetur viuidū cærulei vigorem non habere, sed cum violaceo temperatū. sic enim Solinus ait; defectum esse, si violaceo diluatur. Quia licet mistio illa plus habeat excitati coloris; in ea tamen cæruleus color, qua cæruleus est, plurimum de suo vigore deperdit.

Ad primum ex argumentis contra nostram sententiam suprà adductis respondetur.

Verùm age iam, argumentis suprà oppositis occurramus. Ad primum respondeo: rectè probat, cæruleum Hyacinthi colorem nō ita purum esse debere, vt vltramarinū. Quod cùm ita sit; ex dictis perspicua manet ratio, quare inter purpureas gemmas numeretur, & cum Amethysto componatur. Ceterùm animaduerti pariter oportet, eos esse colores inter se diuersos: quamuis enim interdum antiquus Sapphirus aliquid purpuræ admistum habeat: nihil tamen habere purpuræ, sed esse purè cæruleum, magis in eo placebat. Hanc ob rem priùs agit Plinius seorsum de gemmis purè cæruleis: deinde de violaceis, aut in violaceum colorem desinentibus: easque omnes vocat purpureas: cùm idonea fuerit ratio, vt nomen ad omnes extenderet, quod tamen mox strictè loquens ad Amethystum contrahit. Restat insuper explicata illa Plinij de Hyacintho definitio. *Fulgor ille violaceus, qui emicat in Amethysto, in Hyacintho dilutior est*; quibus significat, intensum Amethysti colorem in Hyacintho remitti, non secus ac si violaceo adimeretur ferè quidquid minij habet admistum, quo suum magis excitabat colorem. Tunc enim necesse est, eum languentem ac decolorem remanere, quamuis cæruleus adhuc maneat.

Responsio ad 2. argumentum.

Ad secundum argumentum respondeo primò; sub nomine floris Hyacinthini (cuius color inter cæruleū & violaceum medius est) plurimum laxitatis includitur, ex eo quòd magis aut minùs excitatum habeat colorem. quare hoc ex flore non potest certò elici, qui sit magis proprius Hyacinthi tenor ac modus. Præsertim, cùm non sit vna species, sed multiplex eorum florum, qui hoc solent nomine nuncupari: vt videre est apud Mathiolum: in quibus floribus nec duæ apparent literæ A. I quibus constare deberent: nec etiam si hæ literę in ipsis cernantur, certos nos de colore legitimo reddent; propterea quòd vtriusq; characteris nota in diuersis reperiatur floribus, sicuti de puniceo quodam testatur lib. 1. Pausanias, quē refert Dalecampius in Plinium lib. 21. cap. 11. litera F. Et sanè verisimile est, vt florea Caryophylla, atque alij flosculi intra eandem speciem reperiuntur diuersorum inter se colorum; ita etiā eandē in Hyacinthis varietatem fuisse. Secundò ad eādem difficultatem respondeo; nomina interdum ex vna specie in vniuersum derivantur genus. quòd si hoc satis est; haud dubiè inueniri poterunt Hyacinthi tā gemma, quàm flos colore persimiles. Plinius tamen colorem lapidis ex floris colore non elicit: fortè quòd non certa deducatur norma ex frequenti floris colore ad coloris lapidis probationem. Quamobrem nihil obstat, floribus generatim plus inesse rubei, quàm gēmis. Et tamen suspicor, quem Plinius Hyacinthorum fucum nominat, plus ad cæruleū, quàm ad violaceum propendisse: nec oppositum probatur, quòd is pro cocco ad hisginum vsurparetur. Constat enim ex Plinio in hisgino priùs colorem coccineum siue Hyacinthinum separatim induci; deinde Tyrium subire, qui obscurum sanguinem refert: qui etiam color supra cæruleum solet induci, vt ipsemet perspicuè testatur: *Quidam, cùm confecere conchylia, transire meliùs in Tyrium putant.*

Responsio ad 3. argumentum.

Ad tertium argumentum: verosimile apparet, Hyacinthinam olim tunicam (quam cęruleam fuisse constat) solo pelagiæ flore fuisse tinctam qui color est eximius ille cæruleus, quo veteres vtebantur. Si verò ad eorum expositionem velimus accedere, qui hyacinthinam ac violaceam eandem esse putant: accipiendum id erit de colore violarum, quas Plinius serotinas vocat; quas cæruleas esse, verisimile mihi est. Sunt namque eius coloris, qui sub conchyliati generibus comprehenditur. Nec mirum est violas dari cæruleas: Plinius enim candidarum etiam violarum meminit. Præter hæc; diximus iam cæruleum Hyacinthi colorem nonnihil ad violaceum inclinare. ac propterea dubitat non immeritò Gregorius Nyssenus, verùm puro cæli colori cæruleo, aut aereo sit similis? vterque enim color apud veterum scriptorum vsum pro eodē vsurpatur; vt euidens est in Plinio, Philone, ac Iosepho. quia de eo loquuntur colore, quem nobis superus repræsentat aer, qua purior ac serenior cernitur. Quod autem Philo asserit, nempe ad nigrum vergere, sicuti superiorem aerem: id per exaggerationem dixisse videtur, vt significet, non adeò perspicuum remanere, atque in se ipse est, sed potius subobscurum inducere colorem, quem crystallini comparatione nigrum appellat. Sicuti candidi hominis respectu, nigrum vocamus alium, cui minus candoris insit.

Responsio ad 4.

Ad quartum argumentum respondeo: non ita explicandus est Solinus, vt sibi ipse repugnet. Quare aut purpuram accipit pro cæruleo colore, cuius antea fecerat mentionem (hic enim, vt iam vidimus, potest vocari purpureus; siquidē erat proprius ex floris purpuræ infectione elicitus

absque

abſque alterius coloris conſortio) aut fortè purpuræ nomen ſignificat, quod ſuperiùs adnotauimus; ſcilicet cæruleum Hyacinthi colorem non ita eſſe purum, quin habeat aliquantulum mini) permiſtum. Dixi aliquantulum; nam vt ex Solino aduertimus, vitium eſt in Hyacintho, ſi violaceo diluatur, quando magna illi pars admiſcetur.

Cuiuſmodi color fuerit probatior apud veteres in Hyacintho.

Verùm ad huius iam gemmæ qualitates gradum faciamus oportet. Ac prima illa ſit, pluris eam fuiſſe habitam, ſi color nec adeò eſſet tenuis ac ſubtilis, vt non planè perciperetur, nec adeò pinguis, vt oculos omnino impleret; *nec denſiore fuco* (ait Solinus) *ſit obtuſior, nec propenſa perſpicuitate dilutior*. Et Plinius; *primo aſpectu ſit gratus & euaneſcat, antequàm ſatiet; adeòque non impleat oculos, vt penè non attingat.* Id quod poteſt hoc exemplo explicari. Accidit interdum, vt Petrus, verbi gratia, nonnihil alium vultu ipſo referat; ita vt primo aſpectu ipſum exprimat ad viuum: vbi tamen attentiùs cum aſpexeris, nihil in eo inuenies inſigne, quod ad eam ſimilitudinem aſſumas. Sic igitur aſſerit Plinius, pretioſum Hyacinthum ita eſſe debere, vt primo aſpectu cæruleum præ ſe ferat & ſatis mollem colorem: at verò ſi accuratiùs inſpexeris, non tantum in eo cærulei reperias coloris, quantum initio apparebat, & quodammodo oculorum aciem eludat, & quaſi ex ipſorum conſpectu euaneſcat. Aut fortè Plinius loquitur de exigua illa violacei coloris ſpecie, quæ in omnibus ferè eiuſmodi gemmis cernitur; quam tamen, ſi ſeriò ac diligenter indagare velimus, videtur quodammodo effugere, & ſeſe ex oculorum obtutu ſubtrahere. Itaq; ſiue alterutra de cauſa, ſiue vtraq; addit Plinius; *celeriùs nemiuis ſui flore marceſcēs.* alludit nimirū ad id, quod dixerat lib. 21. c. 11. dum de ipſomet Hyacinthi flore verba faceret; *Hyacinthus maximè durat, & viola alba.* quaſi diceret, florem Hyacinthum gemma ipſa videri ſtabiliorem in eo colore retinendo, quem primò offert aſpectui.

Hyacinthi gemma colorem facilè marceſcere.

Hæc eadem floris comparatio poteſt conducere ad aliā proprietatem, quam Solinus huic gemmæ adſcribit hiſce verbis; *Hæc eſt, quæ ſentit auras, & cum cælo facit mutationem, nec æqualiter rutilat, cùm aut nubiloſus eſt aut ſerenus dies.* Idem confirmat Iſidorus, aliique permulti. Hæc igitur gemma triſti & nebuloſo cælo triſtitiam pariter ac mœrorem induere, & quodammodo extinguitur. Cuius mutationis ratio deduci videtur ex ipſius coloris tenuitate. Nec enim mirum eſt, temporis viciſſitudine mutari, qui nimis ex ſe tener ac delicatus eſt.

Hyacinthi gemma colorem cum cæli colore mutari.

Verùm enim verò, quamuis hanc colore ipſo teneritudinem præ ſe ferat, longè aliter ſe habet ipſius gemmæ natura atque ſubſtantia: eſt enim ſummæ duritiæ ac penè adamantinæ: *Scalpturis* (verba ſunt Solini) *minimè accommodatus, vt qui attritum reſpuat; nec tamen penitus inuictus eſt, nam Adamante ſcribitur & notatur.* Item beatus Iſidorus; *ſcalpturis duriſſimus nec tamen inuictus.* Solùm adamante ſcalpi poſſe Hyacinthum affirmant: atque hac ratione ipſemet etiam Adamas alio ſui generis lapide atteri ac poliri valet. Cum hac duritie illud coniungitur; inuentam fuiſſe rationem, vt cæruleus color illi prorſus ignis efficacia auferatur. Vnde ſi ad Adamantis conſuetudinem ſcalpatur, adeò difficilè ab Adamante diſtinguitur, vt ipſimet lapidariæ artis periti in eo decipiantur. Hinc fortè ortum habuit fabula, quam quidam recenſet auctor, nimirum ex hiſce gemmis vnam incudi impoſitam ingentis mallei ictus reſpuiſſe.

Hyacinthi duritiès.

Hyacinthus inſuper difficilè incaleſcit: quinimò Solinus & Iſidorus de eo ſic habent; *in os miſſus magis friget:* itaque oris calore videtur ampliùs refrigeſcere. Id quod eò mirabilius eſt, quòd hæc gemma, vt a Plinio, Solino & aliis obſeruatur, naſcatur in Æthiopia.

Hyacinthum difficilè incaleſcere.

Illud etiam peculiare medici de Hyacintho prædicant; illum cordi maximè mederi. Vnde in venenatis morbis vſitatum ſatis eſt a medicis, vt ex Hyacinthis potionem, (quam confectionem Hyacinthorum vocant,) ægrotis præſcribant. Non inficior, quæ nunc gemma vulgari nomine Hyacinthus nuncupatur, eſſe quandam Chryſoliti ſpeciem aurei coloris valde accenſi, quæ diuerſa prorſus eſt à veteri Hyacintho. Propterea tamen conqueritur Mathiolus lib. 5. Dioſcorides c. 114. vbi aſſerit; ideo huius potionis effectus non eſſe mirabiles, quia pharmacopolæ pro antiquo Hyacintho (qui Amethyſtum colore ipſo deberet quadam ex parte referre) vulgarem ſubſtituunt Hyacinthum, qui aureo colore eſt.

Hyacinthum cordi mederi.

Liquet igitur priſcum Hyacinthum, qui eſt cæruleus, verum eſſe ac celebre illud antidotum; eiuſque deſiderio a pharmacopolis aliam acceſſiri gemmam, quam eiuſdem virtutis partem aliquam arbitrantur habere; illique vt hoc pacto deferant nouo inuento auctoritatem, indidiſſe nomen Hyacinthi. Ex quo manifeſtè cernitur huius commutationis auctoribus ſatis innotuiſſe, verum Hyacinthum eſſe eum, cui fama præſentiſſimi contra venenum antidoti adſtipulatur; quandoquidem, vt aliam nobilitarēt gemmam, Hyacinthi nomine nuncuparunt. Hinc Rueus affir-

A mat, Hyacinthi veteris eſſe proprium, *Virtutes,* (cordis præſertim) *tueri à populatim ſæuiente peſte; ideoque ſuſpendi collo è regione cordis.*

Pro virtutis huius confirmatione aduerte, recens eſſe inuentum, gemmam coloris aurei nuncupari Hyacinthum. Nam Magnus Albertus, & poſt eum nonnulli alij ſub eodem Hyacinthi nomine perſpicuè de cæruleo loquuntur. Et quamuis Albertus eum dicat flauum, iuxta ipſius tamen loquutionem, flauus idem eſt ac cæruleus; vt colligitur ex iis, quæ diſputat de lapide Lazuli & de Sapphiro. quin ſemet ipſe ſatis explicat in Hyacintho: ait enim alios eſſe aqueos, alios ſapphirinos. Et ſubdit; *Sapphirini virtus eſt contra toxicum, & contra peſtiferas regiones.*

Recens eſſe inuentum, gemmam coloris aurei appellari Hyacinthū.

B Hinc videtur duxiſſe principium ea nominū corruptio, qua Hyacinthus fuit vulgò appellatus Sapphirus: quippe cùm auctores eum vocent Hyacinthum ſapphirinum; vulgus inde paulatim ſubſtantiuum nomen ſuppreſſit, & ſolum adiectiuum vſurpauit; (ſicuti in multiplici alia nominum ſtructura conſueuit) hincque Sapphiri appellatio in vulgarem hominum vſum dimanauit. Fortè etiam, cùm Plinius dicat, *Hyacinthos Æthiopia mittit, & Chryſolitos aureo colore tranſlucentes;* ſuſpicatus eſt aliquis, aureum illum colorem ad vtramque gemmam eo loci referri. atque ab hoc errore dimanare potuit vulgaris Hyacinthi appellatio pro gemma, cui color aureus ineſt, aut melleus: fauente præſertim flaui nomine, quod Hyacintho tribuit Albertus; quamuis flaui nomen aliter ille vſurpet: nec ſolùm ille, ſed fortaſſe etiam alicubi Virgilius.

C Rueus tradit, a nonnullis eam Hyacintho virtutem attribui, vt geſtantem præſtet a fulminibus ſecurum. Albertus addit, quā frigidus valde eſt lapis, inditam illi eſſe vim geſtantis corpus roborandi; itemque experientiā conſtare, illo conciliari ſomnum. Idem adiungit, *Tutum reddit peregrinum & gratum hoſpitibus.* Item; *aiunt etiam, conferre ad diuitias & ingenium & lætitiam.*

Hyacinthi proprietates.

Quæ recentiores Sapphiro attribuunt virtutis indicia, videntur eſſe Hyacinthi propria: cùm verum ipſi Hyacinthum, nomine Sapphiri compellent. Huiuſmodi ſunt; *roborare cor & viſum; contra timores & venenum valere, vinctos è carcere ſoluere, tollere iracundiam, facere pudicorem, amorem caſtum diligere, fluxum ſanguinis ſiſtere.* Ex Abulenſi Exodi 28. illa etiam ad Hyacinthum ſpectant, quæ Rueus Sapphiro attribuit, *inclinare ad deuotionem, pietatem, pacem & conſtantiam; & inordinatas animi affectiones frenare.*

Sapphiri recentioru (qui & vetus hyacinthus) proprietates.

D

NOTATIO XXXI.

De Ligurio, quæ ſeptima eſt inter Rationalis gemmas.

CVm duodecim Apocalypſeos gemmæ gemmis totidem Rationalis reſpondeant, cumque ex his octo eadem vtrobique ſortiantur nomina; ex reliquis verò Onyx cum Sardonyche, Chalcedonius cum Carbunculo, Chryſopraſus cum Achate componantur, vt ſuis locis aduertimus: valde veriſimile eſt Hyacinthum Apocalypſeos Ligurio Rationalis reſpondere. Ita opinatur Hieronymus Epiſt. 128. ad Fabiolam, & Epiphanius in libello de Gemmis.

Vtrùm Apocalypſeos Hyacinthus Ligurio Rationalis reſpondeat? 1. ſententia affirmans. 2. ſententia negans, qua & Auctori probatur.

E Enim verò, cum bona Doctorum ita grauiū venia, nequaquam credibile eſt, Ligurium Rationalis eſſe gemmam illam, quam Græci ac Latini Scriptores Hyacinthum nuncuparunt. Nam ſi illa eſſet Hyacinthus; ſupina ſatis incuria & oſcitantia foret tam Septuaginta interpretum, quam ceterorum Græcorum, atque etiam Vulgati, qui eū appellarent Ligurium. Primò, quia nullus auctor tradidit Hyacinthum in Liguria naſci. Deinde, quia alia eſt gemma valde diuerſa, cui cōuenit Ligurij nomen; quòd Theophraſti ſit opinio & aliorum, eam apud Liguriam exoriri. Quinimò Strabo ait, Ligures abundare Lincurio, quod quidem electrum vocant.

Notandum ergo eſt, inter gemmas recenſeri à Plinio Succinum libro 37. cap. 2. cui etiam electri nomen eſt inditum. refertque figmenta, quæ de ipſius origine vulgari ſolebant, nimirum eas eſſe lachrymas Phaetontis ſororum,

Succinum à Plinio inter gemmas recenſeri.

F quas in populos fuiſſe conuerſas, poetæ fabulantur. Aliā item adducit fabellam, electrum ſcilicet ex vrina lyncum gigni, & propterea a Demoſtrato vocari Lyncurium. His alium ſubiungit apologum; quo iactabatur eum eſſe fructum quarundam Liguriæ arborum: ſic enim Sudines & Metrodorus credidere. Inter eos autem, qui ſuccinum eſſe foſſile putarunt, Theophraſtus affirmat, id in Liguria effodi ſolitum fuiſſe. Quapropter mirum non eſt, ſuccino à veteribus nomen Ligurij fuiſſe impoſitum; priùs quam conſtaret illud eſſe bitumen, quod aliquibus in locis mare ad littus eiectat.

Fabuloſa quadam de ſuccino iactata.

Porrò inter ſuccina quoddam reperitur coloris valde ignei, & adeò durum, vt poſſet ſcalpi. Hoc priſci ſcriptores Lyncurij nomine dixerunt, affirmantes ex lyncis vrina

Species ſuccini colore ignei & valde duri

vrina gigni, & veram esse gemmam. Alij illud appellarunt *langurium*, fingentes in Italia ex bestiarum quarundam languriarum nomine vrinâ eam gemmam coalescere. Licèt autem Plinius hæc omnia commenticia esse ducat, asseratque suâ ætate gemmam huiusmodi non fuisse inuentam; ait tamen cap. 3. veterum de hac gemma scribentium pertinaciâ coactum se in illius mentionem incidere.

Lyncurium siue Liguriũ esse genus quoddam succini.

Mihi ex eis, quæ Plinius refert, videtur certum, gẽmam hanc ita a veteribus reputatã, genus esse aliquod succini: Nam ipsius colorẽ Plinius, iuxta antiquiores, auctores, affirmat esse, qualis in igneis succinis cernitur. Et Lyncurio tribuebatur etiam ea vis trahendi ad sese fila, folia & stramenta. Quin etiam per exaggerationem dicebant, illud etiam trahere tenuem ferri siue æris laminã. Ex quo simile vero mihi fit, hoc Lyncurium ab antiquis auctoribus inter gemmas relatum, quandam esse succini speciem. Ad hæc;

Lyncurij gemmæ etymologia.

constat a nonnullis nomen Lyncurij illi fuisse inditum, quod ex lyncis vrina concrescere existimarent. Hac ergo fabula reiecta, & Theophrasti atque Strabonis assertione admissa, qui Ligures succino abundasse affirmarunt (siue mare ibi ad littora illud eiecerit; siue Liguriæ fœminæ fuerint succini studiosissimæ, quæ monilium vice gestarent, vt tradit Plinius:)

Cur Septuaginta septimam Rationalis gẽmam Liguriũ, non Lyncurium vocarint.

prudentissimè Septuaginta interpretes eã gemmam vocarunt Ligurion; quia Lyncurij nomen imbibitam in sese fabellam præferebat; at in nomine Ligurij nihil erat huiusmodi. Nobis ergo Ligurius est genus electri. nam ex antiquis Plinius, & ex neotericis Georgius Agricola; & Conradus gemmam aliam Lyncurium non agnoscunt. Quòd si hac tempestate succinum ob ipsius copiam inter gemmas non reputatur: constat antiquitus in earum numerum fuisse adscriptum Lyncurium, quod est succini species. Vnde probabile fit, hoc fuisse aliquod succini genus ceteris durius ac pretiosius & rarius. Ipsius color magis videtur fuisse accensus, quàm qui in nostro succino conspicitur. Quippe Plinius lib. 8. cap. 38. ex aliorum sententia loquens refert Lyncurium ex lyncis vrina generatum, *esse gemmam Carbunculo similem, & igneo colore fulgentem.* Vbi tamen Plinius ipse indicat, quod de Lyncurio vulgabatur, ad omnia succini genera ab alijs extendi.

Rationalis Liguriũ non esse Hyacinthum.

Existimo ergo, Rationalis Ligurium non esse eam gemmam, quam auctores antiqui Hyacinthum indigitarunt; sed quam ipsi Lyncurium vocabant. Ea enim prudenter potuit appellari Ligurius; & nulla ratione debuit a Scripturæ interpretibus Lyncuriũ vocari. Nec temere & casu, sed summâ ratione atque consilio existimandum est, in Apocalypsi pro Ligurio Hyacinthum multò nobiliorem gemmam substitui: cuius mysterij explicatio ad sequentem notationem pertinet.

Lyncurij siue Ligurij proprietates.

Illud hîc notandum est, quamuis Plinio fabulosum sit, quidquid de Lyncurio, siue Ligurio iactabatur; fateri tamen ab antiquis auctoribus prodi huius gemmæ virtutes eiusmodi; *Calculos vesicæ eo poto elidi, & morbo regio occurri si ex vino bibatur, aut si portetur etiam:* idem tradit Solinus cap. 8. Constat autem regium morbum esse eum, quem Græci icteron appellant, Hispani *Tericia*.

NOTATIO XXXII.

De conuenientia gemmæ vndecimæ cum vndecimo articulo.

Vndecimus Symboli articulus explicatur.

SYmboli articulus his duobus continetur verbis, *Remissionem peccatorum*; quibus totidem in Apocalypsi respondent; *Vndecimum, Hyacinthus*. Quam gemmam constat ex præcedentibus notationibus Plinio & Solino, ac reliquis Scriptoribus antiquis eandem fuisse, quam hodie vocant Sapphirum. Quod attinet ad mysterij explicationem; considerandum est, in hoc articulo inter alia contineri maximam Christiani populi felicitatem ac ius ad æternã beatitudinem, quò fideles Christi Ecclesiæ filij euocantur. Cæterùm cùm in hac misera & calamitosa vitâ difficile admodum sit, hominum aliquem longo annorum tractu in Dei gratia persistere ob plurima pericula, & peccandi occasiones, quibus vndique est circunseptus; pauci ex ipsismet iustificatis cælestem consequerentur beatitudinem; si post primam iustificationem Deus veniæ & indulgentiæ ianuam lapsis obseraret. Immensa tamen Dei pietas & clementia non solùm hunc miseris peccatoribus aditum non præclusit, verùm etiam, nequis animum despondeat, vult ac præcipit, peccatorum remissionẽ esse vnum ex fidei capitibus, quæ Christiani vniuersi debeant nosse & profiteri: quo articulo instruimur & edocemur, quãtumuis plurima & grauissima sint hominis cuiusque flagitia; Dei tamen pietatem & commiserationem esse multò maiorem; qui verâ animæ medicinâ atque remedio peccatorem petitâ lue infectum semper inuitat: eâ tamen lege vt per veram ac legitimam pœnitentiam de anteactis sceleribus resipiscat. Hic est vndecimus articulus: atque eundem Apostolici Symboli ordinem (quo peccatorum remissio post Ecclesiam Catholicam proxime ponitur) obseruauit Paulus ad Coloss. 1 n. 13. & 14. *Transtulit nos in regnum Filij dilectionis suæ, in quo habemus redemptionem per sanguinem crucis eius, remissionem peccatorum.*

Vndecimi articuli doctrina, in Hyacintho figurata monstratur.

Videamus nunc, oportet, quàm apposite Hyacinthus præ ceteris gemmis indulgentiam peccatorum symbolicè repræsentet. Vt ergo in Topazio colorem porri, in Chrysolitho auri, in Carbunculo prunæ considerauimus; sic etiam in Hyacintho gemmâ florem Hyacinthum spectare debemus. Nam gemma hæc flori ipsi concolor est: atque adeò videtur flos ipse in gẽmam conuersus nostris oculis obijci.

Remissio peccatorũ quomodo per Hyacinthũ adumbrata.

Cùm igitur peccatorum remissio nobis imprimis proponat immensam Dei clementiam & de hominum peccatis commiserationem: clementiæ quidem & misericordiæ congruentissimè color Hyacinthinus tribuitur. Primò, quia Hyacinthus flos naturâ ipsâ habet duas illas literas inscriptas, A. I. *ita discurrentibus venis, vt græcarum literarũ figura A. I. legatur inscripta;* vti Plinius obseruauit lib. 21. cap. 11 & quanquam verum extet, quod ibi Dalecampius aduertit, non eas esse venas, sed quasi maculosas notas, ad præsens tamen institutum perinde est.

Literæ, A, I. in Hyacintho à natura inscriptæ quid innuãt.

Nec solùm hæc est Plinij obseruatio; sed etiam Pausaniæ libro 1. & aliorum auctorum tum veterum, tum recentiorum. Illæ autem duæ literæ A. I. eandem græcè vim habent atq; Hispanicè. nimirum vicem habent interiectionis in dolente aut commiserante. Illa item interiectio Græcanicè non solùm est dolentis & miserentis propria, sed etiam optantis; quemadmodum apud Latinos hæc dictio *Vtinam*. Ex quo apparet, in hoc flore quodammodo figurari cælum ipsum nostris dolere miserijs, & illis remedium optare. Et sanè videtur diuino consilio fuisse factum, vt flori Hyacinthino interiectio illa Græcè foret impressa; quò faciliùs mysterium ipsum possent collineare Græci, quibus cælum ipsum peracrem ingenij aciem impertiuit; iuxta Horatianum illud in arte; *Graiis ingenium*, &c.

Mollis ac tener Hyacinthi color quid symbolicè denotet.

Huc accedit, ipsum Hyacinthi colorem mollissimum esse: vnde Virgilius Hyacinthos *Languentes & molles* vocat Ecloga 6. & Æneidos 11. quasi ipsos diceret teneros & commiserantes. Idem Ecloga 3. *Et suauè rubens Hyacinthus.* Fortè per allusionem ad huiusmodi significationis mysterium, Deus in veteri præcepit lege, vt Pontificis summi tunica foret Hyacinthina ad Christi Domini clementiam figurandam. Et Christus ipse a nostris pictoribus tunicâ eiusdem coloris indutus effingitur, ad significandam ingentem illam misericordiam, qua humani generis defectus prosequebatur eatenus, vt sæpè in lacrymas erûperet.

Fabulæ Hyacinthi pueri & Aiacis, qui in florem Hyacinthũ finguntur cõuersi, fortè in floris huius natura fundari.

Deinde in duplici illa Hyacinthi floris litera & coloris suauitate ac mollitudine fortè innixæ sunt duæ illæ fabulæ, quas commenti sunt Poëtæ, dum finxerunt Deos commiseratione fuisse tactos ob interitum infelicem pueri, quem tenerè diligebat Apollo; nec non Aiacis Telamonij: quorum vtrumque propterea in flores Hyacinthos a Diis ipsis fuisse conuersos. Meminit vtriusque fabulæ Plinius lib. 21. c. 11. & Ouidius Hyacinthi pueri apologũ describit. 10. Metamorph. & Aiacis Telamonij lib. 13. Quòd si eiusmodi figmenta (vt credibile est) ingeniosè excogitata fuêre: respexerunt procul dubio veteres cæli pietatem & clementiam, quæ in Hyacinthi flore figuratur. Quam ad rem congruens valde est, si attentè inspiciamus, quomodo in huius floris colore, cæruleus, id est, cælestis color, leuiter miniato sit aspersus (quo minij colore sanguis innuitur) quod nobis repræsentat cælum ipsum nostris miserijs condolere, molliri, & quodammodo affici. Hoc autem quam sit ad peccatorum remissionem appositum, nemo non viderit.

Hyacinthi floris virtus ad medicinã efficax quid mysticè denotat.

Cum Hyacinthi literis & ipsius coloris suauitate coniungitur etiam virtus ad medicinam efficax, qua flos ipse pollere dicitur. Plinium adi lib. 21. c. 26. vbi sic ait; *Terminibus & araneorum morsibus resistit, & contra serpentes & scorpiones, morbumq; regium semen eius datur.* In quo facilè cernitur cæli clementiam esse nostris miserijs medicandis efficacem. Et grauiores quidem nostri animi morbi, id est, peccata aptè figurantur in serpentum & scorpionum veneno ad intimos cordis recessus peruadente; nec non in regio morbo, siue ictero, qui ad externam membrorum speciem prodit: horum autem vtrumque mirificè a Deo per peccatorum remissionem curatur.

In Hyacintho gemma commiserationem & suauitatem figurari.

Sed transeamus ad ipsam Hyacinthi gemmam. Ac primò suauitatem illam & cõmiseratione in floris literis atq; colore adumbratam indicat etiam gemma tum eodem ipso floris colore, tum etiam mirâ illâ proprietate, quam ex Solino & alijs recensuimus, quòd scilicet nebuloso & caliginoso cælo turbetur ipsa, & quasi mœreat; hilarescat verò, & oblectetur sudo atque sereno. quo quid mollius, & ad misericordiam significandam opportunius?

Iam

Venenum à Hyacintho gemma cordi prodeſſe quid iuuat.

Iam, ſi flos eſt ad cordis medicinam perutilis, & preſtantiſſimum affert aduerſus cordis venena remedium, id ſanè multò magis in gemma reperitur, pro quo vide ſuperiùs dictam in alia notatione de Hyacinthina potione a medicis præſcribi ſolita. Huc ſpectat, quod Rueus ſcribit, nimirum Hyacinthi proprium eſſe, *Virtutes* (cordis præſertim) *tueri à … tonante poſſe*, &c. item quòd ex eodem retulimus de Hyacinthi efficacitate ad cæli fulmina præcauenda. Nam in cæli fulminibus Dei ira atque indignatio nobis ſignificatur: atqui peccatorum remiſſio homines ab horum fulminum ictu præmunit ac liberat.

Si autem verum foret, quod opinantur nonnulli, ſcilicet gemmam Plinio & Solino dictam Hyacinthum eſſe eandem, quam Dioſcorides & Galenus Sapphirum appellant: huc etiam ſpectabunt, quæ Dioſcorides lib. 5. ca. 157. & Galenus de Simplicium facultatibus lib. 9. memoriæ prodiderunt, dum Sapphiri virtutem aduerſus ſcorpionum vulnera & omnem veneni malitiam celebrant.

Cur Apocalypſi pro Rationalis Ligurio Hyacinthum ſubſtituerit? Myſticè.

Reliquum eſt, vt reddamus rationem, cur cùm Apocalypſeos Hyacinthus Ligurio Rationalis reſpondeat; non tamen eadem gēma, ſed diuerſæ ſint, & Apocalypſeos quidē gēma pretioſior? Pro huius diſcriminis ratione aſſero, vtramque gemmam aptè ſatis ad remiſſionem peccatorum ſignificandam vſurpari: ſed, vt ſignificetur maius diuinæ clementiæ argumentum legis gratiæ tempore, quam legis ſcriptæ; propterea in Rationali Ligurium eleganter fuiſſe appoſitum, qui Apocalypſeos Hyacinthum è regione reſpiceret. Præcipua quidem virtus ex iis, quæ Ligurio tribuuntur, traditur eſſe aduerſus icteron ſiue regium morbum, vt ſupra vidimus: & potiſſima Hyacinthi vis cernitur in cordis medicina aduerſus venenum. Quid ergo congruentius ad innuendum diſcrimen inter noſtra & legis veteris Sacramenta? In illis enim vix aliud videbatur agi; quam externa ſanctificatio atque munditia, quod eſt quaſi regium morbum in vultum prodeuntem curare: in noſtris autem Sacramentis præcipuè agitur de animæ remedio & curatione, deque totius veneni ex imis præcordiis expulſione. Licèt enim peſſimi exempli lues in externam aſpectantium faciem erumpens expelli curetur (pro huius enim rei ſignificatione virtus ineſt Hyacintho ad regium morbum ſanandum;) præcipuè tamen cordis ipſius ſanitas procuratur: id quod celebris Hyacinthi virtus denotat. Non tamen ideo inficiamur, in veteri etiam lege (licèt non adeò perfectè) de grauium animæ peccatorum remediis agi. Nam etſi *omnia in figura contingebant illis*; nihilominus Dei amici & familiares tunc admiſſorum ſcelerum ſcrupulis vexabantur, & pro eorum curatione Diuinam clementiam ac pietatem implorabant. Vt autem hoc etiam in Ligurio adumbraretur, vidimus iam ſupra, ipſo non ſolùm regium curari morbum, ſed etiam calculos veſicæ eo poto elidi.

NOTATIO XXXIII.

De Amethyſto gemma duodecima.

Amethyſti gēma natura examinatur. Qualis ſit eius color.

Conuenit inter omnes, Amethyſtum gemmam eſſe diaphanam, ſiue perſpicuam & colore violaceo. Quamobrem licèt Plinius quinque Amethyſtorum ſpecies deſcribat; de omnibus tamen generatim tradit, *Perlucent omnes violaceo colore.* Hunc ipſum Amethyſti colorem alij exponunt vini comparatione. Theophraſtus enim ait, hunc lapidem eſſe, οἰνωπὸν τῇ χρόᾳ, id eſt, *vini colore*. Et ex Theophraſto videtur id mutuatus eſſe Epiphanius in ſuo de gēmis libello, dum ait; *Amethyſtum vini ſimilitudinem vibrare.* Fortè comparatio iſthæc deſumitur ex rubro vino, quod Hiſpani vocant *haloque*; ſiue ex alio vino purpureo, quod etiā in vſu eſt. Album enim vinum cōſtat non eſſe ad rem. Nihilominus tamen ipſe etiam Plinius in Amethyſto vini æmulationem conſiderat: nec ſolùm in quarto genere, de quo abſolutè dicit, *Vini colorem habet*; ſed etiam in vniuerſum loquens. ait namque; *Amethyſtum vſque ad vini colorem accedere; ſed in violam deſinere, & fulgorem quendam purpuræ in illa cerni, non ex toto igneum, ſed in vini colorem deficientem.*

Indicū Amethyſtū (qui & cæteris pretioſior) purpuræ colore conſtare.

Quòd ſi in Amethyſtorum optimum oculos conijcere velimus; nobiliſſimum ait Plinius eſſe Indicum: *Indica abſolutum ſalicis purpuræ colorem habeat: ad hancq; tingentium officinæ dirigunt vota.* Hæc eſt vulgaris Plinij lectio: quamuis Dalecampius referat in antiquis manuſcriptis pro illa dictione *ſalicis*, legi, *Phœnicis*: quod eſt Tyriam purpuram indicare. Tyrus enim eſt veluti Phœnicię metropolis. Atque hæc manuſcriptorum veterum lectio ſatis mihi fit veriſimilis: nam Tryphiodorus, vt refert Hadrianus Iunius in ſuo Nomenclatore, exponens Amethyſti colorem, eum vocat αἱμαλέην, id eſt, ſanguineum atque cruentum. Vidimus autem in ſuperioribus, Tyriæ purpuræ colorem eſſe concreti ſanguinis & ſplendentis proprium. Verùm ſanguineus hic color, qui Tyriæ purpuræ & pretioſo Amethyſto conceditur, debet intra violacei coloris limites contineri; quippe de omnibus Amethyſtis generatim Plinius loquēs; *Violaceo* (inquit) *colore perlucent.* Et infra, *Præcellens debet eſſe in ſuſpectu velut ex Carbunculo refulgens quidē in purpura leniter roſeus nitor.* Hac ratione conciliatur ſanguineus color, quem Tryphiodorus Amethyſto attribuit, cum colore vinaceo, quem eidem adſcribūt Theophraſtus & Epiphanius; & cum purpureo, quem eidem Dionyſius Afer concedit, agens de Indico Amethyſto, ἢ γλυκερὴν ἀμέθυστον ὑπήρεμα πορφύρουσαν, *atque dulcem Amethyſtum leniter purpuraſcentem.*

Pretioſi domum Amethyſti color cuiuſmodi ſit.

Ex dictis colligitur in pretioſo Amethyſto viuarij coloris imitationem cum purpura copulari. Si verò ſpeciatim Tyriam attendamus purpuram, id ad ſacrarum Literarum cōſuetudinem eſt aptiſſimum. quia ob Phœnicis viciniam videtur Scripturæ purpura explicanda eſſe de Tyria. Præſertim ſi aduertamus, antiquam Tyri nobilitatem eò fuiſſe deuolutam, vt communem purpuræ officinam ageret. Lege Plinium lib. 5. cap. 19. vbi de Tyro loquitur, *Nunc omnis eius nobilitas conchylio atque purpura conſtat.*

Amethyſtus quàm ſit grata ac iucunda gemma.

Porrò, quàm ſit Amethyſtus aſpectu gratus ac iucundus, facilè deducitur ex nobilibus cognomentis, quibus eum antiqui ſcriptores inſigniunt. Dionyſius Afer eum vocat dulcem: Plinius ex multorum conſenſu gemmam Veneris; ſubditque nomen hoc maximè decere & ſpecie & colore extremo gemmæ.

Amethyſti gemma etymologia.

Iam, ſi ad Amethyſti etymologiam oculos reflectamus: huic nomini duplex eſt ſignificatio: altera, *non ebrium*; altera *ebrietatem prohibens*. Ex hiſce ſignificationibus primam gemmæ attribuunt Plutarchus & Plinius; exiſtimantes hallucinari eos, qui gemmæ nomen datum putant a præſidio profligandæ temulentiæ; & credentes dictam eſſe Amethyſtum, quaſi non ebriam; quòd ipſius color non valde accenſus ſit, ſed tēperatus: nam a vini colore priuſquam eum deguſtet, in violam deſinit. Notum tamen eſt, omnia aduerſus ebrietatem remedia Græcè appellari Amethyſta: atque hac ratione Dioſcorides & alij loquuntur. Eandem virtutem multi huic gemmæ ineſſe dicunt. Quin & Rueus hanc opinionem Ariſtoteli attribui cenſet; licèt ipſius locum non citet. Plinius tamen hanc deridet virtutem; aſſeritque id eſſe Magorum figmentum. Verùm ſiue ratione nominis, ſiue coloris, ſiue virtutis; id iam eſt vulgari conſenſu receptum, vt hæc gemma & eius color deſignent ſobrietatem, vt affirmat Plinius lib. 41.

Amethyſtum ad ſe quodāmodo trahere quod in eius conſpectu eſt.

Plutarchus libello de audiēda poëtica, initio, eam Amethyſto virtutem tribuit, vt ad ſe trahat, quod in eius conſpectu eſt, *Ij lapilli* (ait) *qui vocantur Amethyſti, vim quandā attrahendi, dum labore fatigati accenduntur, nacti ſunt.* Et addit, ſe optare hanc ſuo libro virtutem imprimere, vt lectus atque in manibus geſtatus animos ad ſe alliciat. Alciatus Emblemate quodam aſſerit colorem ianthinum (qui eſt Amethyſtinus) eſſe proprium eius, qui rerū ſuarū ſtatu contentus eſt; *Quiſquis ſorte ſua contentus, Ianthina geſtet.*

Sardā gēmā eſſe veluti Amethyſti matrem.

Præter hæc; de Sarda agentes diximus eam eſſe, quaſi Amethyſti matrem; atque ita nonnullas inueniri gemmas, vna ex parte Sardas, ex altera Amethyſtos. Atque vt Sardam aduertimus in ſaxi alicuius corde reperiri ſolere: ita etiam Theophraſtus tradit, Amethyſtum etiam, ſicut Sardium, quibuſdam petris confractis inueniri.

Aliæ proprietates Amethyſto attributæ.

Huic itidem gemmæ Rueus adſcribit, quòd vigilantes eos reddat, qui eam geſtant. Hæc opinio fortaſſis traxit originem ex Hebraico Amethyſti nomine *ahalmach*, quod Grammatici deriuant a *Chalom*, quod ſomnium ſignificet. Licèt enim ſuſpicentur Hebræi, huius nominis rationem eſſe, quòd qui hunc lapidem geſtat, ſemper ſomnia videat: hoc tamen aut vanum eſt, aut ſomnium eſt inchoatio vigiliæ. Idem etiam Rueus in hac gemmā ſignificationem totius proſperitatis contemplatur.

NOTATIO XXXIV.

De reſpectu & conuenientia gemmæ duodecimæ cum duodecimo articulo.

Duodecimū Symboli caput exponitur.

Extremi articuli myſterium his verbis continetur; *Carnis reſurrectionem. Vitam æternam.* His in Apocalypſi reſpondent, *Duodecimū, Amethyſtus.* In articuli verbis duo includuntur ſenſus; alter bonorum & improborum communis; alter iuſtorum proprius. Primus eſt, omnes animas cum ſuis rurſus corporibus vniendas fore, nunquam deinceps ſeparandas. Secundus ſenſus eſt, de diſcrimine in generali reſurrectione inter iuſtos & iniuſtos futuro. Etenim in Scripturæ loquutione, rectè dicuntur iuſti ſolùm reſuſcitari, & æterna beatitudine frui. quia damnatæ animæ cum ſuo corpore copulatio non quidem vitæ, ſed

nouæ mortis initium erit: atque adeò reſurrectionis nomen non meretur, cùm id potiùs ſit denuo corruere, quàm ſurgere, nec tunc vitæ ſint initium auſpicaturæ, ſed æternam incepturæ mortem.

Fateor ergo, in duodecimo articulo vtrumque coërceri ſenſum: nihilominus congruens eſſe reor, vt huius articuli ſymbolum directè ad ſecũdum duntaxat reſpiceret: vt hæc duodecim gemmarum corona pro coronide atque exitu haberet triumphum atque gloriam Beatorum: vnde indirectè etiam indicatur æterna damnatorum miſeria. Cùm enim vtrique ſint in vniuerſali illo iudicio ſiſtẽdi; cumque iuſtorum triumphus ac regnum æterna ſint futura: ex hoc ipſo intelligitur, impiorum etiam damnationem & cruciatus ſempiterna fore: atque vt iuſti corpore pariter & animo perpetuam beatitudinem poſſeſſuri ſunt, ſic etiam ipſorum aduerſarios animâ & corpore æterna ſupplicia luituros. Directè tamen gemma duodecima ad ſempiternam Sanctorum felicitatem applicanda eſt.

Myſtica Amethyſti conſideratio ad 12. articulũ.

In Amethyſto ergo conſiderabant antiqui coniunctionem coloris vinarij cum purpura ac viola, vt iam vidimus. Quapropter vt in Hyacintho philoſophati ſumus ex flore vnde nomen traxit, ſic in Amethyſto, quem ad duodecimi articuli ſignificationem diuina prouidentia voluit vſurpari, ex vino, purpurà & viola philoſophandum eſt. Quod cùm ita ſit; quis neſciat, in vino cordis lætitiam & malorum omnium obliuionem denotari? Vide 3. Eſdræ 3. 20. *Omnem mentem conuertit in ſecuritatem & iucunditatem, & non meminit omnem triſtitiam.* Porrò in Euangelio nemo neſcit torrentem illum voluptatis, quo ſunt iuſti in æterna beatitudine inebriandi, per vini allegoriam explicari; Matthæi 26. 29. *Non bibam amodo de hoc genimine vitis vſque in diem illum, cùm illud bibam vobiſcum nouum in regno Patris mei.*

Vini etiam tranſlatione ſignificari ſolet, fluxorum & caducorum bonorum vanitate homines inebriari. Hinc Ioãnes (vt ſuprà ſuo loco vidimus) depingit Babylonem, id eſt, veterem Romam ethnicam, tenentem manu calicem, quo gentes inebriare volebat. Præcipit autem Salomon, vti ab eo præcaueamus vino, quia euertit animam. Prouerborum 23. 31. *Ne intuearis vinum quando flaueſcit.* Si ergo bonorum mundanorũ ſpecies oculis obiecta inebriandi vim habet: efficaciſſimum aduersùm eam ebrietatem remedium eſt, oculos in ſpiritale cæleſtis beatitudinis vinum inijcere: vt hoc pacto fluxa ac peritura contemnentes ad æterna ac ſolida aſpiremus.

Ad huius rei myſterium iure optimo nobis ob oculos ponitur Amethyſtus vini colorem præferens; ſed eiuſmodi vini, quod non modò non mentem deiiciat, ſed etiam ab omni ebrietate liberet: quò Græcum ipſum Amethyſti nomen ſpectat, vt ſuperiori notatione expendimus. Hoc autem nihil aliud eſt, niſi nobis indicere, vt mentis oculos a vino illo flaueſcente atque illiciente auertamus, & in illud æternæ felicitatis vinum conuertamus, ſi ſobrij eſſe velimus.

Cæleſtis beatitudinis conſideratio quantæ ſit vtilitatis.

Simili fere ratione dixit Hieronymus; *Quotieſcumque ſæculi te vana delectat ambitio; quotieſcumque aliquid videris gloriosum; ad paradiſum mentem tranſgredere.* Atque hoc pacto futuræ vitæ meditatio eſt veluti verus Amethyſtus, ſiue *ebrietatem prohibens.* Quid, quòd Amethyſtus violam etiam repræſentat? & de violis quidem Plinius ſcribit lib. 21. cap 19. *Crapulam & grauedines capitis* [illegible] *Hinc diſcutiunt.* Quod autem crapulam arcet, ardorẽ etiam à vino inductum, refrigerare poteſt. Vnde æternæ vitæ cõmẽtatio extinguit incendium, quod in noſtris animis fluxorum bonorum excitat appetentiam. ad quod etiam conducunt ipſius Plinij in eodem capite verba; *Purpureæ violæ refrigerant, & contra inflammationes illinuntur ſtomacho ardenti imponuntur & capiti in fronte.*

Amethyſtus à veteribus dictus dulcis, & Veneris gemma quid ſymbolicè ſignificet.

Ad magni ſolatij ſignificationem, quod iuſti ex ſperatæ beatitudinis conſideratione percipiunt, confert illa Amethyſti appellatio; qua dicebatur *dulcis*, & *Veneris gemma.* Ad hæc, vt Amethyſtus *digitorum attritu calefactus habet vim attrac*[illegible]: non aliter carnis reſurrectionis meditatio, & ſempiternæ etiam vitæ, quam in cælo ſperamus, animos allicit, & mirum in modum afficit. In huius etiam vitæ laboribus & anxietatibus, ne earum fluctibus obruamur, ſed doloris abſtergeamus lacrymas: ſuauis pariter atq; efficax eſt commentatio ſempiternæ felicitatis, quam nobis Deus in cæleſti regione præparauit. Hanc in rem Plinius eodem illo capite affirmat, purpureas violas eſſe ſalutarem medicinam *contra anginas, & oculorum procidentias epiphoras & ſuppurationes.* Atqui angina gutturis præcluſionem & ſuffocationem minitatur: Epiphoræ autem ſunt oculorum delacrymationes, cùm aſſidui humoris illapſus oculos auget: ſuppurationes verò ſunt vlcera His addit Plinius, quod in violis eſt purpureum, comitialibus morbis mederi; & ſemen violæ ſcorpionibus aduerſari. Sed, omiſſâ violâ, ad purpuræ conſiderationem tranſeamus.

Amethyſtinus purpura perfecta color cuius rei ſit ſymbolum.

Perfectum purpuræ colorem fuiſſe Amethyſtinum, iam in ſuperioribus vidimus; & ad eam in officinis dirigi vota, vt Plinius loquitur. Neminem igitur latet, purpuram præſertim Tyriam regum ac principum fuiſſe veſtem. Hinc liquet, nullam gemmam reperiri potuiſſe aptiorẽ amethyſto ad innuendum feliciſſimum illum iuſtorum ſtatum in cæleſti patria; vbi omnes reges ac principes erunt, & filiorum Dei dignitate fruentur.

Diſcrimen verò maximum, quod inter æternum illud regnum & hęc terrena ac temporalia intereſt, eleganter figuratur in Amethyſto, qui eundem pretioſæ purpuræ colorem in nobiliſſima gemma retinet, quod perinde eſt, quaſi purpuram a tinea & corruptione intactam aſſeruare; & illi firmitudinem, ſplendorem ac perſpicuitatem conferre. Optabile quidem terrenis regibus foret, vt ipſorũ purpura Amethyſtum imitaretur. Verùm maximum intereſt inter vtrumque diſcrimẽ. Nam purpura demum lanea eſt: Amethyſtus gemma pretioſiſſima. Ita illud debet pro vero ac ſolido regno reputari, quod Beatorum eſt proprium: præſertim poſt generalem omnium reſurrectionem: vt dicitur Apocalypſeos 22. 5. *Et regnabunt in ſæcula ſæculorum.*

Beatorum felicitas quomodo in Amethyſti colore adumbretur.

Quòd ſi verum eſt, quod ex Alciato retulimus, colorem Amethyſtinum eſſe eorum proprium, qui ſua ſorte contenti ſunt; hæc certè felicitas in vna Beatorum patria cumulatiſſimè poſſidetur: nam in terris multò ſecus accidit, nimirum quod Horatius ait lib. 1. Satyrâ primâ,

——... Vt nemo, quam ſibi ſortem
Seu ratio dederit, ſeu ſors obiecerit, illa
Contentus viuat, laudet diuerſa ſequentes.

Porrò, ſi in Amethyſto (vt diximus) innuitur perfecta felicitas: hæc ad illam vſque tranſactã reſurrectione beatitudinem non omnino videtur expleta: tunc enim Beati corporis pariter, animique gloriam poſſidebunt, nec quidquam ſibi ampliùs remanebit optandum. Cùm autẽ Chriſti Saluatoris noſtri reſurrectio ſit generalis iuſtorum reſurrectionis exemplar atque principium: ad huius rei ſignificationem maximè facit, Sardam, (quæ Chriſti reſurrectionis eſt ſymbolum) eſſe quaſi matrem & originem Amethyſti, vt in eius gemmæ explicatione notauimus. Ad hæc; quemadmodum Plinius ait Sardam intra ſaxi cor generari: ita etiam ex Theophraſto obſeruauimus, perinde accidere Amethyſto. Quorum vtrumque nos docet, vt Chriſtus ex lapideo ſepulchro glorioſus & incorruptus proceſſit; ita etiam iuſtos ex ſuis ſepulchris glorioſos prodituros, quod ſuo modo erit, quaſi ſi reſurrectionis iuſti gemma intra ipſius ſepulchri ſaxum generetur.

Item de Amethyſtino purpura colore ſymbolicè.

Iam, quod certum omnino eſt de generali iuſtorum reſurrectione magno futura ornamento Chriſti triumpho; id etiam in veteri, quam accepimus, conſuetudine ſignificatur; quando triumphantium veſtis, licet aurea fuerit, purpurâ tamen ornabatur. ait enim Plinius de purpura; *in* [illegible] *auro.* Quare cùm Chryſolithi aurum ſit Chriſti gloriæ ſymbolum (vt ex alibi dictis cerni poteſt) cùmque Amethyſti purpura iuſtorum reſurrectionem & glorificationem adumbret, iure optimo vtrumque admiſcetur.

Ad felicem etiam beatitudinis ſtatum pertinet, vt iuſti non ſolùm reges ſint, ſed etiam ſacerdotes, iuxta vſitatam illam Scripturæ phraſim de ſacerdotali regno. Pro hoc autem nouimus purpuram non regum modò fuiſſe olim inſigne, ſed etiam Pontificum; vt Plinius aſſeuerat lib. 9. cap. 36. dum ait, *Diis aduocatur placandis*, quaſi dicat, ad rem diuinam faciendam, Pontifices ethnicos purpurâ indui ſolitos. Nec opus eſt ea de re ad Gentilium vſum confugere: id nos ſacræ Literæ docent, dum præcipit Deus Ephod Pontificis ſacrum ſimul cum purpura intexi. Vnde Amethyſti color ſacerdotalem dignitatem cum regia connectit, quo ſignificet cumulatiùs Beatorum in cælo felicitatem.

Quòd Amethyſtus ſui geſtatorem reddat vigilantem, quid ſignificet myſticè.

Poſtremò, quòd Amethyſtus faciat vigilantem eum, qui ipſum geſtat; id nos ſymbolicè monet, futuræ gloriæ conſideratione iuſtos alacres & erectos reddi, ne ſe ſegnitiæ atque ſocordiæ dent. quippe dæmon communis aduerſarius, *non dulci declinat lumina ſomno*; ſed, *circuit quærens, quem deuoret*, quémque a futura illius ſtatus poſſeſſione deturbet. Quam Amethyſti proprietatem ſi cum altera ſobrietatis, quæ ipſius nomine præfertur, componas; videtur huius articuli Amethyſtus nos illis Petri verbis excitare atque hortari; *Fratres ſobrij eſtote & vigilate; quia aduerſarius veſter diabolus*, &c.

NOTA

NOTATIO XXXV.

Disputatio de partitione duodecim Rationalis gemmarum inter duodecim tribus Israelis.

Quæstio de partitione duodecim gemmarum Rationalis. Vbi earum series & ordo expenditur.

EXodi 28. exponitur ordo lapillorum duodecim Rationalis, & dicuntur in eis fuisse inscripta nomina duodecim tribuum Israelis: *singuli lapides nominibus singulorum per duodecim tribus*. Non tamen deerit, qui existimet, minimè constare, quod nomē cuique gemmæ fuerit insculptū. Primò, quia nonnulli interpretes in gemmarum ordine B differunt a Vulgata. Ordo enim gemmarum in Vulgata huiusmodi est. 1. *Sardius*, 2. *Topazius*, 3. *Smaragdus*, 4. *Carbunculus*, 5. *Sapphirus*, 6. *Iaspis*, 7. *Ligurius*, 8. *Achates*, 9. *Amethystus*, 10. *Chrysolithus*, 11. *Onychinus*. 12. *Beryllus*. Et præter diuersas opiniones, quas notatione 4. expressimus, Chaldaicæ Paraphrasis interpres Cant. 5. 14. gemmàs duodecim hoc ordine recenset. 1. *Sardium*, 2 *Topazium*, 3. *Sapphirum*, 4. *Carbunculum*, 5. *Smaragdum*, 6. *Iaspidem*, 7 *Beryllum*, 8. *Achatem*, 9. *Amethystum*. 10. *Chrysolithum*, 11 *Onychinum*, 12 *Ligurium*. Hæc itaque versio à Vulgata in eo differt, quòd Smaragdum cum Sapphiro, Ligurium cum Beryllo permutet.

Deinde, dicent aliqui minimè conuenire inter interpretes de ordine, qui in duodecim tribuum nominibus in Rationali scriptis fuit seruatus. quare licèt constet de septima C gemma, cùm septimum nomen sit ignotum, constare non posse de nomine in eâdem gemma insculpto. Quòd verò certus non sit ordo, quo fuerint ea nomina in Rationali conscripta; inde videtur posse probari; quia Scriptura non semper tribuum duodecim nomina eodem ordine recēset; licèt consentiant omnes de filiorum Israelis ordine, si eorum attendantur natalitia. Constat enim eos hoc ordine in lucem susceptos: primò quatuor primos Liæ filios, nempe 1. *Ruben*, 2. *Simeon*, 3. *Leui*, 4. *Iuda*. Deinde Balæ duos filios, 5. *Dan*, 6. *Nephtali*. Mox duos Zelphæ, 7. *Gad*, 8. *Asser*. Postea duos alios Liæ, 9. *Isachar*, 10. *Zabulon*. Denique duos Rachelis 11. *Ioseph*, 12. *Beniamin*. Verumtamen in Iacobi benedictione ad filios diuersus eorum ordo præscribitur Gen. 49. priùs enim nominatur Zabulon, quam Isachar: & vterque præponuntur filiis duarum ancillarum. In harum D item ancillarum filiis ordo similiter immutatur, hac ratione: *Dan*, *Gad*, *Asser*, *Nephtali*, cùm tamen natiuitatis ordo sit; *Dan*, *Nephtali*. *Gad*, *Asser*.

Filiorum Iacobi ordo, secundùm cuiusque natiuitatem.
Genes. 29.
Genes. 30.
Genes. 35.

Præter hæc; in Mosis benedictione Deut. 33. longè alia series exponitur, hoc pacto: 1. *Ruben*. 2. *Iuda*. 3. *Leui*, 4 *Beniamin*, 5 *Ioseph*, 6. *Zabulō*, 7. *Isachar*, 8. *Gad*, 9. *Dan*, 10. *Nephtali*, 11. *Asser*. In qua benedictione omittitur *Simeon*. Porrò Num. 1. bis enumerantur Israëlis tribus, & singulis vicibus ordo variatur, Primò sic, 1. *Ruben*, 2. *Simeon*, 3. *Iuda*, 4. *Isachar*, 5. *Zabulon*, 6. *Ephraim*, 7. *Manasse*, 8. *Beniamin*, 9. *Dan*, 10. *Asser*, 11. *Gad*, 12. *Nephtali*. Secundò verò sic: 1. *Ruben*, 2. *Simeon*, 3. *Gad*, 4. *Iuda*, 5. *Isachar*, 6. *Zabulon*, 7. *Ephraim*. 8 *Manasse*. 9. *Beniamin*, 10. *Dan*, 11. *Asser*, 12. *Nephtali*. Sed alia insuper enumerandi duodecim tribus ratio recensetur Num. 2. vbi exprimuntur, quæ tribus ad Orientem fuerint, quæ E ad Occidentem; &c. Alia enumerationis series traditur Ezechielis 48. vbi in portas duodecim totidem tribus dispartiuntur, Alius etiam ordo numeratur Apocalypsis 7. quo in loco Dan prætermittitur, & in ceteris immutatur ordo. Ad hæc; Chaldaica Paraphrasis, vt duodecim tribubus gemmas Rationalis accommodet, eas Canticorum 5.14. hoc ordine recensēt 1. *Ruben*, 2. *Simeon*, 3. *Leui*, 4. *Iuda*, 5. *Isachar*. 6. *Zabulon*. 7. *Dan*, 8. *Nephtali*, 9. *Gad*, 10. *Asser*, 11. *Ioseph*, 12 *Beniamin*. In hoc ordine priùs sex filij Liæ per ordinem numerantur. Deinde ancillarum filij suo etiam ordine: posteà duo Rachelis. Hæc enumerandi diuersitas & opinionum multiplicitas in significatione Hebraicorum nominum, quæ Scriptura Rationalis gemmis imponit Exodi 28. videntur primo aspectu tollere omnem firmitatem, ex qua possit constare de nomine singulis gemmis insculpto. Accedit, quòd non deest, qui opinetur nomē Leui F inibi in aliqua gēmarum non esse inscriptum; sed Ephraim & Manasse in duabus distinctis gemmis. Sic sanè Ribera lib. 3 de Templo cap. 11. contra communem opinionem, quam exposuit Abulensis Exodi 28. Et contra Chaldaicam paraphrasim Cant. 5. quæ nomen Leui in vna gemma apponit.

Constare de nomine singulis Rationalis gemmis inscripto.

Nihilominus certò existimo, constare de nomine cuiuis lapidi inscripto: atque adeò tam nominum, quam gemmarum distributionem esse eam, quæ sequitur, 1. *Ruben* in Sardio, siue Cornerina, 2. *Simeon*, in Topazio. 3. *Leui*, in Smaragdo, 4. *Iuda* in Carbunculo, 5. *Dan* in Sapphiro, 6. *Nephtali* in Iaspide, 7. *Gad* in Ligurio, 8. *Asser* in Achate; 9. *Isachar* in Amethysto, 10. *Zabulon* in Chrysolitho, 11. *Ioseph* A in Onyche, id est, Sardonyche (quæ est Scripturæ Onyx.) 12. *Beniamin* in Beryllo.

Stabilitur & probatur superior assertio.

Quam pro hac distributione rationem afferam, in duas diuiditur partes. Prima: gemmarum nomina sunt rectè per vulgarem interpretem translata: id quod satis a nobis probatum est. Altera meæ rationis pars est eiusmodi: quia in duodecim Rationalis gemmis insculpta sunt tribuum nomina per proprium cuiusque natiuitatis ordinem; id est in prima, qui primò fuit natus; in secunda, qui secundò; in tertia, qui tertiò, & sic de reliquis. Eâdem ratione, qua in conuiuio vndecim fratribus per Iosephum apparato, *Sederunt* (illi) *coram eo, primogenitus iuxta primogenita sua, & minimus iuxta ætatem suam*, Genes. 43. 33. quod vbi certum esse statuamus, multò adhuc certior est natiuita- B tis ordo, vt iam expendimus. Quòd verò natalitiorum ordine fuerint eorum nomina in Rationali exscripta, docent Iosephus lib. 3. Antiquit. cap. 11. Epiphanius in suo libello de gemmis prope finem, Hieronymus Epist. 128. & Abulensis Exodi 28. Verum est tamen, ab Epiphanio Beryllum attribui Iosepho, & Onycha Benjamino; quia hoc ordine gemmas ipse perlegit in Septuaginta editione.

Obiectio contra prædictā assertionem.

Dicet aliquis, quemadmodum natiuitatis ordo non obstitit, quominùs Iacobus suis filiis diuerso ordine benedixerit, vt habetur Genes. 49. quemadmodum etiā Moses Deuter. 33. eandem natiuitatis seriem inuertit. Sic etiam fieri potuit ob rationem aliquam nobis ignotam (vel fortè, vt nominum in gemmis impressus ordo ad Iacobi benedictionis ordinem aptaretur) aliam enumerandi rationem à natiuitatis serie diuersam seligi potuisse. Præterea C verisimile non est, antiquis Hebræis fuisse ignotum ordinem, quo Rationalis nomina erant inscripta: qua de re expressam Chaldaicæ paraphraseos auctoritatem habemus, quæ diuerso ordine nomina inter gemmas partitur. Nam vt sex Liæ filios simul cōiungat, Isachari & Zabuloni quintum & sextum locum præfinit, quantumuis iuxta natalitiorum rationem nonus & decimus eis obtingerent; deinde Dan, Nephtali, Gad, & Asser, qui locum quintum, sextum, septimum, & octauum iuxta natalis ordinem occupare debebant; occupant tamen septimum, octauum, nonum, & decimum; atque adeò sex tribus è suis natiuitatis locis atque ordine excluduntur.

Diluitur proposita obiectio.

Respondeo tamen, Chaldaicam Canticorum paraphrasim non esse tanti, vt eâ nimium niti possimus; cùm multa habeat falsa & commentitia, & in eodem gemmarum ordine Chaldaicæ Exodi paraphrasi repugnet; vt liquidò cō- D stat ex eo, quòd in Exodo quarta gemma est Smaragdus, cùm tamen in Cantico Canticorum, sit quinta. Ordo itē, quo in Canticorum paraphrasi numerantur tribus, irrationalis est. Nec enim aliqua vrget ratio, cur Liæ filij debeant simul numerari. Nam si in hoc dignitas attendatur; cur in extrema loca Rachelis filij reiiciuntur? Sin autem dignitatis ratio non habeatur, cur Liæ filij apponuntur: cùm certum sit, inter primos quatuor & duos postremos fuisse natos quatuor ancillarum filios? Ad id verò, quod opponitur, aliis in locis enumerari tribus nullo antiquitatis ordine seruato; respondeo, mirum non esse, si ad sermonem de illis instituendum non semper ætatis ordo retineatur: præsertim si qua peculiaris ingruat ratio; qualem credibile est extitisse, vbi diuerso numerantur ordine. At vt E nomina duodecim in gemmis insculpantur (cùm Deus solùm præceperit ea in duodecim gemmis inscribi; & gemmarum ordinem expresserit) ille tantùm ordo germanus ac legitimus videtur, qui ipsos Israelis filios in natalitiorum vicissitudine discriminauit. Nam vt alio ponerentur ordine, opus esset, id ita fuisse a Deo præceptum, si præcepisset, explicasset vtique Scriptura: quòd cùm non exprimat, haud obscuro est argumento, eundem nouitatis ordinem in nominum inscriptione fuisse seruatum.

Hoc ipsum validè confirmatur ex sequenti notatione; in qua constabit, idoneam reperiri congruentiam & proportionem ad gemmarum nominum partitionem à nobis supra positam: alioqui non apta assignaretur ratio, cur (verbi gratia) Nephtali octaua Rationalis gemma, nempe Achates obtigerit; Zabuloni sexta, id est, Iaspis; idemque de ceteris dictum esto.

F

NOTATIO XXXVI.

In qua explicatur, quàm congruenter duodecim gemmæ sint tribubus duodecim distributæ.

PRæmitto 1. ex præcedenti notatione, veram ac legitimam gemmarum distributionem inter duodecim tribus Israelis esse eam, quam ibidem expressimus.

Gemmarum

Secundò etiam aduerto, congruentissimam rationem

Rationalis rationem & partitionem ex Apocalypseos gemmarum significatione esse petẽdam.

& sacris Literis dignissimam, quæ ad hanc gemmarũ partitionem reperiri potuit, desumendam esse ex ea significatione, quam Apocalypsis in cælestis ciuitatis fundamentis vnicuique harum gemmarum attribuit. Si enim significatio gemmarum duodecim, quam hactenus in Apocalypsi vidimus, deprompta esset ex gemmarum Rationalis significatione; id quam maximè erat optandum. Neque id impedimento est, quominus in vna aut altera gemmarum Rationalis congruentia fortassis alia subesse potuerit, vt illi tribui fuerit eiusmodi gemma applicata. Sed huiusmodi rationes aliunde petitas, quam a significatione in Apocalypsi tradita; frustra in vniuersis gemmis inquiremus: si verò Apocalypseos significationem attentè perscrutari velimus; in gemmarum singulis congruentissimam reperiemus rationem, vt ex infra dicendis constabit.

Cur in Rationali gemmæ non fuerint eodem ordine scriptæ, atque in Apocalypsi?

Tertiò aduerto, vbi in Rationalis gemmis eum respectum ad Apocalypseos gemmarum significationem admittamus, eam protinus difficultatem occurrere; nimirum cur non fuerint huiusmodi gemmæ conscriptæ, eodem ordine, qui in Apostolici Symboli articulis fuit ab Apocalypsi seruatus? Respondeo tamen; in Rationalis gemmarum distributione ille potissimùm scopus fuit propositus, vt in duodecim Israelis tribus gemmæ congruenti ordine partirentur. Cum hoc autem stare non poterat, vt tribus ipsæ ordine antiquitatis conscriberentur; & tamen singulis ea gemma obtingeret, quæ illis maximè quadrabat. Deinde in veteris instrumenti figuris necesse non erat, eundem seruare ordinem, quem testamenti noui veritates per easdem figuras adumbratæ inter se seruant. Nam legitima rerum series ac dispositio ad veritates ipsas reseruabatur, & in ipsismet figuris congruentius erat, illum enumerationis ordinem retinere, quem historia ipsa requirebat. Atque ita permutato postea ordine, vt testamenti noui veritates postulabant, deprehenduntur antiquæ figuræ congruere significationi in eis contentæ. Patet hoc in Habacuc cantico; vbi verè ac propriè prænũciatur instauratio veterum operum admirabilium, quæ Deus in suo populo patrauerat: & tamen, quo prædicuntur ordine non idem omnino est, qui in antiquorum prodigiorum efficientia fuerat seruatus, sed secundùm eam rerum seriem figurantur, qua postea legis gratiæ tempore fuerant illa prodigia renouanda, quæ series erat longè alia ab ea, qua antiquæ figuræ contigerunt vt in eius cantici commentario planum fiet. Notandũ item est, Spiritui sancto conuenientissimum fuisse visum, vt postea immutaretur ordo, vt ipsamet noua enumerãdi ratio atq; ordo nos in ipsius significationis deduceret cognitionẽ, & ad eam faciliùs assequendã illustraret, iuxta ea, quæ in Habacuci cantico disputabimus.

Singulis tribubus singulæ aptantur gemmæ, & cuiusque ratio redditur. Sardius, aptatur Ruben.

His ita constitutis; per singulos Patriarchas breuiter discurramus oportet. Primò *Sardius* congruenter adscribitur Ruben. Nam hæc gemma Christi resurrectionẽ repræsentat. Et Ruben fuit Iacobi primogenitus. Ipsius pater Gen. 49. 3. *Ruben* (inquit) *primogenitus meus; prior in donis, maior in imperio.* Constat in Scripturæ loquutione nomen primogeniti Christo tribui ob gloriam ac maiestatẽ, qua ex mortuis victor resurrexit; nec non ob imperium ac dominationem in res omnes creatas. Lege ad Ro. 8. 29. *Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.* & ad Col. 1. 15. *Primogenitus omnis creaturæ.* Et nu. 18. *Primogenitus ex mortuis.* Ad Hebr. 1. 6. *Cum iterum introducit primogenitum in orbem terrarum.* Apoc. 1. 5. *Primogenitus mortuorum.*

Topazius, Simeoni.

Secundò Simeoni adscribitur *Topazius*, qui Symboli articulum de Spiritu sancto adumbrat. quippe diuini Spiritus communicatio erat reseruata ad illud tempus, cùm Christus resurrexisset iuxta illud Ioannis, *Nondum erat Iesus glorificatus.* Vbi autem resurrexit, mox ad discipulos fuit loquutus; *Accipite spiritum sanctum.* Cùm ergo Simeõ fuerit natu secundus a Ruben, atque ipsum Ruben primogenitum mox cõsequutus; aptè cohæret vt sortiretur Topazium, quod est symbolum diuini Spiritus in filios Ecclesiæ fideles post Christi resurrectionem effundendi. Facit quòd Simeon sonat *exauditionem.* Cùm autem Deus suum fidelibus Spiritum impertiuit, vtique exaudiit eam sanctorum Patrum orationem, *Emitte spiritum tuum, & renouabis faciem terræ.* Atque hanc eandem orationem ille Ecclesiæ hymnus continet, *Veni creator Spiritus*, &c.

Smaragdus, Leui.

Tertiò, *Smaragdus*, passionis Christi symbolum, ad Leui aptatur satis meritò: quia ad tribum Leui spectabat offerre legis sacrificia, quibus veluti lineamentis quibusdam & vmbris figurabatur purissimum illud noui testamenti sacrificium, quod in Christi passione fuit æterno Patri oblatum.

Carbunculus, Iuda.

Quartò Iudam respicit *Carbunculus*, id est, gemma incarnationis articulum significans; vt innuatur, Christum ex Iudæ tribu humanam carnem assumpturum; atque adeò Verbum incarnatum fore illum *catulum Leonis Iuda*, de quo Gen. 49. 9.

Sapphirus, Dan.

Quintò, *Sapphirus* repræsentat secundum Symboli articulum, qui Iesum Christum esse verum Dei filium, verúmque Messiam profitetur. Hæc gemma quadrat in Dan; vt ea tribus hoc afficeretur honore per allusionem ad ea Iacobi verba, quæ in filij Dan benedictione continentur; *Salutare tuum expectabo Domine.* Quibus in verbis, quanuis ipse pater Iacobus loquens inducatur, peculiaris tamen aliqua extitisse videtur ratio, cur ea in Dan benedictione, (quæ septima est) potiùs quam in ceteras insererẽtur Sed vtcumque se res habeat, fuit saltem honorificum Dan, vt verba illa ipsius benedictioni propria forent. Fortè hac in re diuinus Spiritus attendit Samsonẽ ex tribu Dan orīturum; qui suum liberaret populum, & incolumem præstaret admirandis prodigiis: in quo Christi Domini figuram adumbrauit.

Iaspis, Nephtali.

Sextò, Iaspis quadrat Nephtali. Ea gemma primum creationis articulum indicat. Et fortè habitus fuit respectus ad nomen Nephtali, quod sonat æquiparationem: Atqui creatio omnes ex nihilo productos reddit æquales; ita vt de nulla alia nobiliori origine, aut atauorum gloriã quam de ipso nihilo gloriari possimus

Ligurius, Gad.

Septimò, Gad conuenit Ligurius, qui est Lyncurius Plinio, vt vidimus in Hyacintho, vndecimã Apocalypseos gemmã. Etenim Hyacinthus in Apocalypsi fuit congruentissimè pro Rationalis Ligurio suffectus. Vtraque autem gemma apposita est ad peccatorum veniam ac remissionẽ indicandã: atque ideo Gad attribuitur gemma huius articuli & mysterij symbolum. Quia Gad significat felicem siue beatum; & scriptum est, *Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata; Beatus, cui non imputauit Dominus peccatum,* Psal. 31. 1. Fortè huc spectat illud, *Benedictus in latitudine Gad,* Deut. 33. 20.

Achates, Asser.

Octauò, Asser in octaua Rationalis gemma erat inscriptus, nempe in Achate: quam non sine peculiari mysterio Apocalypsis in Chrysoprasum commutauit. Etenim veteris testamenti figuris successit Christianæ Ecclesiæ Spiritus, & Christi Domini regnum in ea stabilitũ. Videtur ergo Achates ad tribum Asser fuisse aptata: quia Asser felicitatẽ sonat. Et magna Hebraici populi felicitas sita erat in mysteriorum legis gratiæ repræsentatione. Eo ferè modo, quo gemmæ Achatis felicitas in eo consistit, vt rerum variarum imagines ac similitudines sint in ipsa gemma expressæ; vt arborum, animalium, &c. Vnde celebris est gemma illa Achates Pyrrhi Epirotarum regis, in qua nouem Musæ & Apollo citharam tenens spectabatur; non arte, sed sponte naturæ, de quo Plinius lib. 37. cap. 1.

Amethystus, Isachar.

Nonò Isachar Amethystus applicatur; quæ gemma postremam Apostolici Symboli veritatem, id est, præmium æternæ felicitatis, iustis in cælo conferendum proponit. In quo videtur haberi respectus ad Isachar nominis etymon; quod perinde est ac *præmium* seu *merces.*

Chrysolitus, Zabuloni.

Decimò Zabuloni obtingit Chrysolitus, qui Christi ascensionem figurat quod nobis innuit prophetiam illã de Zabulonis tribu: quæ licèt primis temporibus non magni fuerit habita; postea tamen ad sublimem fuerat dignitatẽ euehenda; iuxta Isaiæ vaticiniũ, cap. 9. 1. *Primo tẽpore alleuiata est terra Zabulon, & nouissimo aggrauata est via maris trans Iordanem Galilææ gentium: populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione vmbræ mortis lux orta est eis,* &c. Et quanuis fiat ibi pariter mentio Zabulonis & Nephtali; Zabulon tamen priori loco memoratur. Sẽsus autẽ loci huius spectat haud dubiè felicissimam sortẽ, quæ Galilæos manebat; quòd ex eã regione homines essent ad Apostolicũ culmen extollendi: in qua dignitate & ascẽsionẽ, quodammodo Christi ascensio adũbrabatur. Idemque mysteriũ in Mosis benedictionibus cõtinetur. Deut. 33. 18. *Lætare Zabulon & Isachar, populos vocabunt ad montem; ibi immolabunt victimas iustitiæ. Inundationem maris quasi lac sugent, & thesauros absconditos arenarum.* Quod ad Gentium conuersionẽ per Christi discipulos factam referendum est.

Sardonyx, Iosepho.

Vndecimò, Iosepho respondet Sardonyx: ea est, quæ inter Rationalis gemmas appellatur Onyx. Cùm autem Christi descensum ad inferos repræsentet, meritò ad Iosephum transfertur; qui descensionem Christi ad limbum figurauit, quando missus est in cisternam veterem Gen. 37. 24. Siue etiam quando suis fratribus se obtulit cognoscendum, ac dixit; *Ego sum Ioseph frater vester.* Genes. 45. 4.

Beryllus, Beniamino.

Duodecimò Beryllus (symbolũ Christi ad Patris dexteram sedentis, & inde tandem ad extremum iudiciũ venturi) in Benjaminum quadrat mirificè; nam Benjamin sonat idẽ quod *filius dexteræ.* Vnde quia Christus est Filius Dei, qui ad Patris dexteram sedet, propterea *inde venturus est iudicare viuos & mortuos.* Fortè cum hoc eodem mysterio concinunt verba illa, quæ de Benjamino dicuntur Genes. 49. 27. *Vespere diuidet spolia.* Nam ad iudicem supremum diuisio spoliorum spectat. Non me latet, commutato tam gẽmarum, quam tribuum ordine, Chaldaicam paraphrasim assignare Beryllum tribui Dan, cuius nomen sonat iudicium, quod valde conuenire videbatur cum gemmarum Apocalypseos mysterio, vt gemma supremum iudicium repræsentans aptaretur Dan, cuius nominis significatio ipsum

impos

importat iudicium. Verùm minimè licet aut gemmarum ſeriem, aut Patriarcharũ natales inuertere. Nec ſatis eſt, congruentiam aliquam in vno, aut altero ex duodecim nominibus reperiri, vbi cetera omnia applicari non poſſunt.

De ordine, quo gemmæ Rationalis in quatuor verſus ſunt diſtributæ.

Diximus hactenus de conuenientia diſtributionis gemmarum in Rationali. Conſideratis tamen quatuor ipſius verſibus, elucet etiam aliquid conſideratione dignum. Obſeruandum ergo eſt, gemmas duodecim in quatuor Rationalis verſibus hoc ordine fuiſſe diſpoſitas incipiendo à dextra ad ſiniſtram, vt mos erat Hebræis.

Smaragdus	*Topazius*	*Sardius*
Iaſpis	*Sapphirus*	*Carbunculus*
Amethyſtus	*Achates*	*Ligurius*
Beryllus	*Sardonyx*	*Chryſolitus.*

Conſiderata verò ſignificatione in quadruplici Rationalis angulo, continentur quatuor illuſtriſſima noſtræ fidei capita, nempe Chriſti aſſertoris noſtri *Paſſio*, *Reſurrectio*, *Aſcenſio*, & ad extremum iudicium *Aduentus*. In centro autem vbi Sapphirus & Achates ſedem habent, includuntur Chriſtus per Sapphirum, Eccleſia per Achatem figurati: ſupra Chriſtũ Spiritus ſanctus in Topazio, ſub Eccleſia limbus Sanctorum Patrum in Sardonyche expreſſi ſunt. Porrò Chriſtus ad vtrumque latus habet creationem & incarnationem; quia *omnia per ipſum facta ſunt*, & *Verbum caro factum eſt*. Eccleſiæ verò vtrumque conſtipant latus hinc remiſſio peccatorum ad hanc vitam, inde æterna gloria ad cæleſtem beatitudinem. Nam Ligurius ad remiſſionem peccatorum refertur, quod eſt gratiæ: & Amethyſtus ad vitam æternam, quod eſt gloriæ.

De ordine gẽmarum Apocalypſeos.

Multò tamen exactior eſt gemmarum ordo in Apocalypſi ſeruatus, vt doctrinæ Euangelicæ perfectionem decebat. Quòd ſi alicui placeret ex gemmis hiſce duodecim totidem emblemata effingere, quibus duodecim Apoſtolici ſymboli figurarentur articuli (ſicuti ad pilei ſeu galeri ornamentum ſolent hodie pretioſa ex auro atque gẽmis cingula elaborari) concinnum ſatis atque elegans eſſet inuentum cinguli huiuſmodi coagmentati ex gemmis duodecim, Iaſpide, Sapphiro, Smaragdo, & reliquis per Apocalypſeos ordinem numeratis. At, ſi cui magis arriderent Chriſti & Eccleſiæ imagines: ille primos octo ſymboli articulos poſſet rectè figurare in duplici Chriſti Domini effigie; altera ſtante, & iaſpideam globoſi mundi imaginẽ læua tenente, ac dextera ſmaragdinam crucem: huic intima eſſet veſtis Sapphirina, extima ex Carbunculis & Adamantibus conſtans (nam Adamantes etiam in Scriptura inter Carbunculos numerantur.) Atque in hac imagine quatuor primi fidei articuli poſſent non ineptè effigiari. Quatuor autem ſequentes articuli poterunt figurari in alia Chriſti effigie: cui hypopodium ſit ex Sardonyche; & imago ipſa interius induſium ex Sarda; exterius ex Chryſolytho habeat, & in manu Beryllum geſtet.

Ad tria Symboli capita ſequentia, effingi poteſt Eccleſiæ ſimulacrum ſtantis Topazio coronatæ & intrinſecus Chryſopraſis, extrinſecus Hyacinthis amictæ.

Denique extremus articulus congruenter ſignificabitur per alteram ipſius Eccleſiæ imaginem ſedentis, quæ Amethyſtis induta ac redimita ſit. Omnes autem hæ quatuor effigies in eadem tabula poſſunt hoc ordine depingi.

4 Imago ſedentis Eccleſiæ.	2 Imago Chriſti ſedentis.
3 Imago Eccleſiæ ſtantis.	1 Imago ſtantis Chriſti.

TEXTVS.

Verſ. 21. pars 1. *Et duodecim portæ, duodecim margaritæ ſunt per ſingulas: & ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis.*

COMMENTARIVS.

Quomodo intelligi debeat, duodecim margaritæ per ſingulas.

D*Vodecim margaritæ per ſingulas.*] Multi ſic videntur intelligere, vt portæ ſingulæ ex duodenis margaritis ſint compactæ (& ſimiliter etiam autumant fundamenta fuiſſe gemmis duodecim ornata, quod ſuprà refutatum eſt.) Sed huic expoſitioni manifeſtè repugnat, quod ſtatim ſequitur; videlicet *ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis*. atqui prophetica viſio membra inter ſe pugnantia complecti non poteſt. Adde, duas illas voces *per ſingulas* in Latino textu fuiſſe appoſitas; & nihil eis in Græco reſpondere. Quamobrem, ne loci huius explicatio Græcum textum & Latinum conuellat; oportet cùm dicitur, *duodecim portæ, duodecim margaritæ ſunt per ſingulas*, ſic explicare, per ſingulas, id eſt, *ſingulæ ex ſingulis*, vt mox diſertiſſimis verbis ipſe contextus exponit.

Singulæ portæ quinã ſint conſiderãdæ ex ſingulis margaritis factæ.

At enim, quinam quælibet porta conſideranda eſt ex vnica margarita conſtans? Hac in re duæ eſſe poſſunt explicandi viæ extremè oppoſitæ. Prima eſt, vt ipſæ ianuæ aditus conſideretur perinde atque exiguum foramen, quod in aliqua margarita, vt cũ aliis inſeratur, fieri ſolet. Huc ſpectare videntur Chriſti verba Matth. 19. 24. *Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum.* Nam margaritæ foramen arctius adhuc & ſtrictius eſſe ſolet, quàm foramen acus. Quare vt Chriſti comparatio fuit aptiſſima, ita etiam non ineptè fingi potuiſſe videntur cęleſtis ciuitatis portæ ad margaritæ foraminis ſimilitudinem.

Duplex explicandi ratio.

Altera extrema via eſt, ſi has portas ita laxas ac patentes concipiamus, vt ſingulis bini aut terni calami minimùm pro latitudinis dimenſione ſint. Pro cuius confirmatione illud poteſt adduci, portarum cùm longitudinem, tum altitudinem & ædificij magnitudini & altitudini muri reſpondere debere: & in textu quidem ipſo exprimi, quem calamum manu tenebat Angelus, eſſe dimenſionem ad portas menſurandas.

Auctoris mẽs & expoſitio.

Inter duo hæc extrema illud mihi videtur aſſerendum, poſtes ipſos prææltos atque ſublimes eſſe conſiderandos, cuiuſmodi præcipuæ inſignium ciuitatum portæ eſſe ſolent: nihilominus tamen portarum ingreſſum ſiue aditum adeò eſſe contractum, vt difficilè poſſit quiſpiam per aliquam ex iis portis ingredi, vt ſi mente concipiamus portas ſingulas pede vno aut ſeſquipede in latitudinem parẽre: Nec contra hoc eſt, quod in textu aſſeritur, Angelum ſcilicet portas calamo fuiſſe dimenſum: tum quia poſtes erant grauiſſimi; tum etiam, quia calamo, cuius meminit Ezechiel, Angelus in ea viſione ſpatia vnius tantùm cubiti dimenſus eſt. Qua autem ratione adducar, vt portas has Ioanni viſas (id eſt, ipſarum aditus) arctas valdè eſſe exiſtimem, explicui ſuprà, numer 15. Ceterùm conceptio mentis non adeò debet eſſe violenta; vt propterea conſiderentur oſtia tanquam acuum foramina: id enim nec portarum ratio admittit, nec ipſe permittit textus, qui & ipſas appellat portas, & calamo menſuratas eſſe indicat, & per eas ingredi ait eos, qui ſaluantur, nec non diuitias omnes atque opes regum, &c. Hæc omnia exigunt, vt quanuis arctæ & anguſtæ, portæ tamen ſint. Chriſti autem comparatio, cum ait, *Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire*, non agit de portis, ſed de re, quæ omnino niſi per Dei miraculum fieri nequeat. Quapropter paulò pòſt Chriſtus ait; *Apud homines hoc impoſſibile eſt: apud Deum autem omnia poſſibilia ſunt.*

Veruntamen ſi duodecim portæ (eſto, arctæ & ſtrictæ) verè portæ erant, ſi ipſarum poſtes ampliſſimi & magnificentiſſimi: quòd dicitur ſingulas portas ſingulis conſtare margaritis, poſtulat, vt margaritæ ipſæ adeò ingentes conſiderentur, vt opus eſſet ſi ex vnica margarita foret fabricanda porta ingens cum ſuis poſtibus ac liminibus, cúmque debita amplitudine & maieſtate (qualis videtur eſſe ianua

templi Pantheonis Romani.) id quod conſideratio-ni facile erit repræſentare, nec eiuſmodi fictio abs re erit.

Aduertendum inſuper eſt, nullo hominum in-uento aut artificio fieri potuiſſe, vt margarita ali-qua in duas aut plures partes diſſecta, eum tamen, qui expetitur, ſplendorem retineret. Enimuerò cùm glorioſæ huius vrbis portæ ex margaritis fin-gantur, conſiderandæ pariter ſunt poſt ſectionem & cælaturam miro ſplendore remanſiſſe, quemad-modum gemmæ ſectæ atque politæ priſtinum ta-men retinent ſplendorem, atque adeò maiorem ac-cipiunt.

Portarum ex margaritis factarũ myſterium.

Sed vt ad myſterium deueniamus; vidimus iam in ſuperioribus duodecim illas myſtici Iſraëlis tri-bus, hoc eſt delectos ex Hebraico populo viros, qui Chriſti Euangelium acceperunt, & ſe Apoſtolo-rum adiutores in Gentilitatis conuerſione præſti-terunt; hos, inquam, ſignificari conuenienter in duodecim portarum ſymbolo. Quòd autem portæ ſint ex margaritis effictæ, nobis innuit eorum glo-riam in margaritæ proprietatibus mirum in mo-dum figurari. Etenim gloria ipſa reſpicit gratiæ & meritorum proportionem: & Apoſtolicorum vi-rorum vitam, vt infrà explicabimus, mirè repræ-ſentat margarita. Ex quo deducitur; qui primitiuos illos Chriſtianos imitantur, ſe ipſos diuinæ gloriæ & proximorum ſaluti conſecrando; in eos etiam idē ſymbolum portæ ex margarita factæ quadrare; idque propter ſimilitudinem; vt, verbi gratia, in ſacras religioſorum hominum familias, quæ ſe in aliorum ſalutem impendunt: idémque dixerim de probis clericis, atq; Euangelij concionatoribus, quantumuis regulares non ſint. Ceterùm pro hu-ius doctrinæ claritate in ſequenti notatione appli-cabimus margaritæ ſymbolum ad Religioſos ho-mines; vnde ſimili ratione de myſticis alijs portis philoſophari licebit.

Myſterium in margaritarũ magnitudi-ne delitescit.

Vt autem margaritam ita grandem Deus con-flet, vt opus eſt ad ingentem portam tanti ædificij fabricandam: Eccleſiaſticos viros ſuæ vineæ culto-res Deus ipſe arctiſſimo charitatis vinculo inter ſe colligat. Nam media hac vnione ingens coaleſcit margarita, quæ propriè appellatur Vnio. Vbi au-tem ipſi ſint effecti *cor vnum & anima vna*: tunc eum poterunt hominum animis fructum & vtili-tatem afferre, quæ per cæleſtis portæ ſymbolum adumbrantur. Hoc perſpicuè cernitur in vberrima animorum meſſe, quam in Domini horrea demetit ſacra aliqua Religio, quando ipſius Religioſi inter ſe, & cum capite ſunt vnionis nexu copulati. Ve-rùm admirabilis hæc vnio eſt præſtantiſſimus qui-dam effectus ex Chriſti omnipotentia dimanans: ſi-cuti in tanta margaritarum magnitudine repræſen-tatur.

Iam, quòd ingens margarita in portæ ſimilitu-dinem poliatur ac cæletur, nec tamen ſplendorem amittat, ſed admittat potiùs & augeat; id ſanè perinde videtur eſſe, atque in Eccleſiaſtico dicitur Hymno; *Tunſionibus, preſſuris expoliti lapides*: ſcilicet corporis maceratione, cupiditatum compreſſione & optimis inſtitutis: atque adeò vita ipſa (ſi opus fuerit) pro Dei honore profuſa: huiuſmodi enim cælatura læuigantur ac perpoliuntur glorioſæ iſtæ margaritæ, ita vt multis ſint ad Eccleſiæ & cæli in-greſſum portæ.

Tobiæ 13. 21. finguntur Ieroſolymæ portæ ex Sapphiro & Smaragdo: ſed elegantiùs ac ſignifica-tiùs conſpiciuntur ex ſingulis margaritis fabricatæ. Ac de eiſdem portis hac ratione formatis forſan poteſt intelligi illud Iſai. 54. 12. *Ponam portas tuas in lapides ſculptos*. Nam & margaritæ vocantur etiam lapides ac gemmæ. Certè Martialis vocat eas Ery-thræos lapillos, *& gemmas Erythræis eruta vndis*.

NOTATIO XXXVII.

De margarita comparatione cum religioſorum hominum vita.

Margarita ſymbolum ad religioſorum vitam.

EX cæli rore conflari margaritas tradunt; cæliſque eis maiorem ſocietatem eſſe, quàm maris. Ita Plinius lib. 9. capite 35. quin & in margaritis ipſis videre eſt quan-dam cælorum in multiplici cute imitationem. hoc nobis innuit religioſæ & Eccleſiaſticæ vitæ originem fuiſſe cæ-leſtem, & tanquam rem è cælo dilapſam, ipſius eſſe ima-ginem, & cum ipſo cognationem habere. Eſt enim cæleſtis quidam ros, qui in mundi huius mare illapſus, in eo coa-gulatur atque conſtringitur. Sed vt cæleſtis ros in hoc in-feriori orbe quandam ipſius cæli effigiem præ ſe fert. Et cùm Chriſtus varijs in locis rori comparatur, forſan ad v-nionis generationem alluditur. Deinde, margaritam mul-tiplici cute conſtare, poteſt id multùm extendi. Etenim ſi-cut cælum ſuper hos quatuor elementorum globos ſeptẽ priùs Planetarum orbium veluti pallia extendit, mox fir-mamentum, primum mobile, ac cælum ipſum empyreum: ita etiam religioſa vita ſupra inferiora iſthæc, quibus hu-mana corpora procreantur & aluntur, multiplici virtutũ quaſi chlamyde & indumento ornatur. Atque in ipſa allu-ſione & proportione virtutum ſeptem ad totidem plane-tas; & in alijs id genus permultis multus ſeſe aperit inge-nio campus. Adde hîc Origenem, Clementem Alexandri-num, Hilarium, Auguſtinum, Chryſoſtomum & Baſilium margaritæ ſymbolum de Chriſto, Apoſtolis & Prophetis explicare; eo nempe ſenſu (vt mea fert opinio) quòd in Chriſto & Apoſtolis religioſæ atque cæleſtis vitæ exem-plar mirificè reſplendeat.

Margaritas ex cæli rore cõflari quid innuat.

Margaritã multiplici cute cõſtare, cuius rei ſit ſymbolum.

Margaritarũ pretiũ & æſtimatio, quid myſticè deſignet.

Principium & culmen omnium rerum pretij margarita te-nent. Sic Plinius, vbi ſupra. Obſerua ergo optimè expen-denti, & cognoſcenti nihil in hac vita eſſe pretioſius & ex-cellentius religioſa & Eccleſiaſtica vita. per illam quippe cælum ſpiritalibus diuitijs ac diuinis opibus terram lo-cupletat. Quamobrem ſapiens ac prudens negotiator, qui hanc inuenit margaritam, *vendit omnia quæ habet & emit eam*. Matth. 13. 45. Vile ſatis pretium eſt, licèt omnia quis, & ſe ipſum inſuper diuendat, quo pretioſiſſimã hanc mar-garitam aſſequatur. Pro re magni pretij & æſtimationis di-xit Sapiens, Prouer. 25. 12. *Margaritum fulgens, qui arguit ſapientem & aurem obedientem*. Horatius meminit cuiuſdã vnionis, cuius indicatio plus viginti ſcutorum millibus fuit. Et Plinius muliebrem Lolliæ Paulinæ mundum mar-garitis conſtantem plus octingentis millibus æſtimat. Et duas illas Cleopatræ margaritas tantopere ab antiquis & iure optimo celebratas Plinius ipſe pluris duodecies cen-tenis millibus facit. Quis ergo non videat, hæc omnia eſſe veluti obſcura quædam delineamenta & meras vmbras, ſi cum ſpiritali hac margarita conferantur? de materiali ipſa margarita dixit Plinius, *æterna prope poſſeſſionis eſt*: at de ſpi-ritali veriſſimè ac meritiſſimè dicitur, *æterna omnino poſſeſ-ſionis eſt*. Si igitur hic vnio ex cæleſti rore conflatus tanti eſt, & cælum ipſum nobis impertiat, oportet; rectè huc illa Iſaiæ verba aptari poſſunt, *Rorate cæli deſuper*.

Margaritæ cãdor, cuius ſymbolum.

Omnis dos in candore, magnitudine, orbe, læuore, pondere, haud promptis rebus. Plinius ibi. candor hic eſt candidus ille ſplẽ-dor planè mirabilis. *Summa laus coloris eſt* (ait Plinius ipſe) *exaluminatos vocari*. Et quod aptius aſſumi poteſt ſymbo-lum ad angelicam caſtitatem ac vitam culpæ & ſceleris prorſus expertem? Margaritæ candor nullam patitur labẽ, nullam item labem Religioſa vita & Eccleſiaſtica patitur. *Exaluminatus candor* eſt abſq; vlla obſcuritatis nubecula, ſed ſũma puritas & ſplẽdor. Magnitudo eſt à Plinio expreſ-ſa, vt oſtẽdat margaritam non debere eſſe exiguã ac minu-tam, ſi ſummum aſſequi pretium velit. Quid hoc nobis, quid aliud, quam animi magnitudinem denotat? Vt reli-gioſus vir magno & excelſo animo ſit, & res ludicras ac parui momenti tanquam puerorum crepundia deſpiciat. *Princeps quæ ſunt digna principe cogitabit*: & Religioſus magnas res ac ſua profeſſione dignas.

Rotũda margarita figura quid denotet.

Addit Plinius in ſuperioribus verbis *orbis*, id eſt, orbi-culata, ſiue rotunda figura. Satis apta, vt facili negotio moueri ac circunduci, quoquo verſus poſſit. Obedientiæ ſanè imaginem ad viuum expreſſit. Quid enim religioſæ vitæ magis proprium, quam inferioris ſubmiſſio atque ſubiectio ſuo ſuperiori? per quam ſit promptus & ex-peditus, vt ſi opus ſit, quamuis in partem tendere ac ferri facilè poſſit? Cum *orbe* iungitur *nitidi*tas: nam vt perfecta margari

Margarita.

Tam nuditas includitur.

margaritæ rotunditas vsui esse possit, oportet eam esse nudam. vnde pretiosos vniones filo serico aut aureo insertos nouimus: id quod peridoneum est ad voluntariam religiosorum hominum paupertatem.

Quid Leuor.

Leuor est tersa quædam politura absque vllo tumore aut scabritie. Spectat id ad quietam atque pacificam Ecclesiastici & religiosi viri vitam, ita vt absque alterius cuiusuis querimonia transigatur. Hæc autem est peculiaris quædam dos & ornamentum religiosorum hominum, qui se ad sui instituti rationem totos conantur effingere.

Quid pōdus.

His adiungit Plinius ipse *pondus*. Nam inter margaritas maior illis æstimatio est, quibus pondus grauius: & propterea pluris fieri solent Occidentales margaritæ (quas nostri expiscantur in eo promontorio, cui nomen est *El cabo de la vela*.) quàm Orientales. In hoc igitur vnionū pōdere eleganter exprimitur religiosæ vitæ pondus, grauitas, modestia atque prudentia: sine quibus illa derisui ac ludibrio sæcularibus foret. Ex hac ipsa allegoria factum est, vt grauis res illa appelletur, cui auctoritas inest: leuis, cui parum momenti est. lege illud Isaiæ cap. 9. 1. *Primo tempore alleuiata est terra Zabulon.* quasi dicat, parui habebatur. & *nouissimo aggrauata est via maris*; id est magnum illi dignitatis & auctoritatis pondus cælitus accessit.

Concludit Plinius, *Non promptis rebus*, quasi diceret, rarò has omnes margaritæ dotes in perfectione debita simul reperiri. vnde vnionis nomen Magnum itaque, excellens ac rarum est, religiosus vir, & omnibus (quod aiunt) numeris absolutus, atque adeò vt res rarò inueniri solita, plurimi debet fieri.

Alia margaritarum proprietates ac virtutes ad religiosos, religiosámque vitam applicata.

C Pergit in eodem capite Plinius, *Partus concharum margarita est pro qualitate roris accepti. Si purus influxerit, candor conspicitur: si turbidus, fordescit & fœtus: atque idem pallet, cælo minante conceptus: inde nubilus trahitur color, aut pro qualitate matutina serenus. Si tempestiuè satientur concha, grandescunt & fœtus: si fulguret, comprimuntur, ac pro qualitate ieiunij minuuntur. Si tonuerit, abortiuntur concha speciē inflatam sine corpore, qua vocant physemmata.* In huiusmodi Philosophiæ ratione nobis diuina prouidentia ad viuum exprimit, quantoperè Dei auxilio & vocatione indigeamus ad religiosæ & Ecclesiasticæ vitæ institutum capessendum: si quidem ex cælestis roris qualitate & copia reapse dependet, tota margaritæ natura. *Si purus influxerit, candor conspicitur*: si in prima vocatione ad religiosam vitā sereni cæli ros non affluit; quid mirum vitam deinceps putam ac religiosos mores non esse? *Si turbidus, sordescit & fœtus.* Si aliquā animi turbatione & iracundiā delatus in religionem sit; quid mirum margaritam non puram & candidam postea reperiri? *atque idem pallet cælo minante conceptus*: qui metu ac formidine impulsus religionē initt; mirum non est, ipsum vitæ colore pallescere. Nec magis mirandum, eos in religione non crescere, qui ad copiosa cæli auxilia non confugiunt: si enim tempestiuè non satientur conchæ, quomodo grandescent fœtus? Et qui per orationem & rerum diuinarum commentationem, diuinam gratiam assiduè non sollicitat, næ ille exiguos, vel nullos potiùs faciet in religione progressus. Id enim esse videtur, *pro qualitate ieiunij minui*. Ad hæc, si nullus est verè religionis spiritus, sed futilis tantùm & inanis externi cōnictus species; perspicuum est, tunc non solidam fore margaritam, sed ex iis, quæ physemmata vocantur: qui sunt inanes quidam vniones absque fruge, ob meram vanitatem & hypocrisim, iuxta illud Iacobi 1. 26. *Huius vana est religio.* Nam id sonant ea Plinij verba; *Si tonuerit abortiuntur conchæ speciem inflatam sine corpore.*

Prima religiosi vocatio qualis esse debeat.

Mira eorum mutatio, quos diuina gratia ad portū religionis appellit.

Addit idem auctor, *In aqua mollis vnio, exemptus protinus durescit*: qua in re edocemur admirabilem vicissitudinem & conuersionem, quam diuina gratia in eo efficit, quem te ipsa ex mundo euulsum in religionem transfert. Quandiu enim antea cælestem rorem exceperit concha, & homo sancta a Deo desideria admiserit, & per Ecclesiasticam vitam iam in margaritam exierit: cæterùm cùm adhuc in mundo fuerit, nondum erat omnino concretus atque coactus, sed tener ac debilis. At vbi diuino aspirante numine ex mundi mari fuit egressus, cælestis eū fortitudo tenuit, & robur quoddam planè admirabile, vt qui priùs facilè deficere ac deficere solebat; postea vegetus ac robustus eam præ se ferat firmitudinem, vt in difficillimo quouis F conflictu, Marpesiæ instar cautis, infractus & integer extet. Aptè satis hanc ad rem Plinius de ipsis vnionibus, *eorum corpus solidum esse manifestum est, quòd nullo lapsu franguntur.* Fortè id symbolicè præ se tulit Moses; qui ex maris vndis eductus ad magnam postea & sublimem fortunam peruenit. & Apocalyp. 15. depingitur mystici Israëlis libertas atque felicitas post maris rubri traiectum.

Margaritarum soliditas quid mysticè figuret.

Religiosi quā debeant à rerū sæcularium vsu & communione esse abstracti.

His subiungit ipsemet Plinius; *vsu atteri non dubium est; coloremq; indiligentia mutari.* Et infra *Sole rubescunt, candorémque perdunt.* Ecce curā ac sollicitudinem, quam de propriæ conscientiæ integritate gerant necesse est Ecclesiastici ac Religiosi: nec non de suis subditis superiores. ne nimium fidant, quod margaritæ sint: nam & has custodiri & A asseruari oportet, ne Solis æstibus expositæ pristini valoris ac splendoris iacturam faciant. Nec quisquam sibi securiùs indulgeat, quod in religione prouectus iam ætate sit senex: nam & de vnionibus subiicit Plinius, *flauescunt in senecta, neque iuuenescunt.*

Margaritas aceto resolui, quid symbolicè innuat.

Prosequitur, *aceti asperitas visque margaritas in tabem resoluit*: id est, atterit atque consumit. Id quod Horatius affirmat, nempe margaritas dilui aceto, & liquefieri ac bibi posse. Idem docent Macrobius, Valerius, Suetonius, & Brissonius. Sic Cleopatra alteram ex duabus illis margaritis pretiosissimis in acre acetum iniectam & resolutā potauit; *Et Clodius Æsopi filius, vt experiretur, quid saperēt margarita, simile quid Romæ fecit; atque vt mirè placuere, ne solus hoc sciret, singulis vniones conuiuis absorbendos dedit.*

Hæreseos lues ac pestis.

B Hoc potest non perperam applicari ad hæresim, quæ Ecclesiasticam prorsus vitam ac religiosam labefactat, demolitur, atque euertit Nam per acetum Origenes, Augustinus & Beda apud Laurethum intelligunt hæreticorū doctrinam. Atque ista margaritæ dilutio per hæresim potest bifariam intelligi. primò quia hæretici omnem religiosæ vitæ formam, vt infestissimi ipsius hostes, è medio tollunt. Secundò, quia Schismatici & Hæretici, quamuis monasticam & Ecclesiasticam profiteātur vitam, tota adhuc ipsorum religio corrupta est & inquinata, vbi nulla est fidei sinceritas. Nam hæreseos vis & acrimonia margaritam diluit atque consumit. Quod autem de hæresi asseritur, suo etiam modo potest ad lethalis flagitij corruptionem & acerbitatē extendi, & præsertim ad odij & iræ acerbitatē.

Si quis autem opter bonam in partem accipere mirum hoc naturæ experimentum, vt res adeò pretiosa ac dura, sicuti vnio, possit resoluta ebibi; hic ita potest accipere, vt margaritæ potio aut consideretur respectu ad hæreticos ac dæmones, atque id erit maximum vnionis infortuniū; aut respectu ad Christum & ipsius familiares. id quod in maximam margaritæ felicitatem redundabit. Et quidem peracti suæ passionis aceto illud Christus admirabile facinus præstitit, vt religiosam vitam, quæ multis antea durissima videbatur, plures iam Christi Domini exemplo allecti facilem, suauem & cælestibus diuitiis plenam iudicent. Ipsemet assertor noster religiosam priùs vitam fuit expertus, atque vt mirè ei placuit, singulis conuiuis vniones potandos dedit.

Margaritā in senecta rugis torqescere quid significet.

Flauescunt in senecta margarita, rugisque torpescunt. nec nisi iuuenta constat ille, qui quaritur, vigor: sic Plinius. Videtur hoc commodè aptari, vt animaduertamus decipi D posse eas vel Religiosorum familias vel Ecclesias, quæ nimium de sua antiquitate gloriantur. Etenim decursu temporis (quæ est hominum fragilitas) primus ille vigor infirmatur Et experientia compertum est vigorem illum non tam florere in senecta, quam in iuuentute vel religionum, vel Ecclesiarum. Imò verò in ipsa etiam catholica Ecclesia constat, robustiorem fuisse virtutem primitiui cleri. ad hāc ferè rationem conducit Orientales margaritas olim summo in pretio habitas: nunc citra controuersiā pluris Occidentales duci. Sic etiam Orientales Ecclesiæ, quæ quondam florere, & plurimi æstimatæ sunt, nunc deflorere iam, & pristinum amisere splendorē: & tota æstimatio atque pretiū ad Occidentales transiit Ecclesias; inter quas Romana verum semper dignitatis & auctoritatis pondus retinet. Præter hæc, si ita se res habeter, vt Plinius, Sueto- E nius & alij tradunt, Orientales vniones aceto liquefieri, Occidentales non item ob suam firmitatem: id nobis posset symbolicè repræsentare, Orientales Ecclesias hæreseon aceto diluendas, & absumendas fore: Occidentales, & Romanam præsertim nequaquam, sed semper hæresi restituras.

Margaritā clara luce illustratā intus nonnihil rubescere: id que cuius rei sit symbolum.

Singularis gratia est margaritam clara luce illustratam intus rubescere ac veluti animam habere sanguineam. Id nō obseruauit Plinius: fortè quia in antiquis vnionibus non hæc qualitas deprehendebatur. Sed in huius tēporis margaritis, præsertim Occidentalibus, res est manifesta. Licèt enim valde sint candidæ: si tamen attentè inspiciantur (præsertim radiis solaribus illustratæ) videtur nescio quid coloris punicei intus habere. Si ergo margarita nobilissima est perfecta vita Religiosa: quis non aspiciat intimam vitæ huius partem Christi cruore notatam? Id quod Ambrosius de Ecclesia animaduertit. Ad hanc igitur significationem nihil potius aut aptius, quam sanguinea anima, quam margaritæ habere videntur. Nam sanguineus Christi color, est quasi religiosæ vitæ anima: atque adeò in admirabili Religiosorum professione Christi sanguis splendescit. Aliquis existimabit fortasse, id a Plinio significatū verbis illis: *Ad solem rubescunt.* Verū id Plinius vitio vertit margaritis, quæ diu ad Solis radios expositæ, natiuum deperdunt candorem, sicuti humanum corpus. At animam esse Christi sanguine rubeam, id singularis gratiæ est.

Margaritæ poliri possunt & detergi, at verò si scindantur, pristinum candorem & puritatem amittunt. Hoc potest

teſt admonitioni eſſe; ne religioſi aſperè & acerbè nimis tractentur. Vniones vt vſui eſſe poſſint, priùs transfodi ac perforari ſolent. Nam religioſi viri & Eccleſiaſtici, vt & proximis & Eccleſiæ adiumento eſſe poſſint, opus eſt, vt ſint probatæ & ſpectatæ virtutis.

TEXTVS.

Verſ. 21. pars 2. *Et platea ciuitatis aurum mundum, tanquam vitrum pellucidum.*

COMMENTARIVS.

Platea ciuitatis quid hic ſignificet.

SVprà verſu 16. dictum fuit de ædificiis; *Ipſa verò ciuitas aurum mundum, ſimile vitro mundo.* Porrò præſentia verba non continent illiuſmet ſententiæ repetitionem. Nec enim erat peculiaris ratio, cur illa præ ceteris ſententia geminaretur. Nec platea in hoc loco eſt idem atque ciuitas. Quippe nomen ciuitatis (vt ibi vidimus) ad ædificia transfertur, id eſt, ad domos ipſas: at plateæ nomine deſignatur hîc lata ciuitatis via, ipſum nempe viarum pauimentum. Hiſpanè quidem nomen, *Placa*, non ſumitur pro via, quæ vrbem totam diſcriminat, quãuis lata & ſpatioſa ſit. Sed græcis & latinis auribus (vt notat Hadrianus Iunius in ſuo Nomẽclatore) platea eſt idem, quod via lata: vnde pro conſulari via ponitur. Ratio eſt, quia πλατεῖα propriè loquẽdo fœminea terminatio eſt adiectiui nominis πλατεῖος, α, ον, quod eſt latus, lata, latum; & cùm abſolutè ponitur, ſubauditur ὁδὸς, quod eſt ſimiliter nomen fœmineum, & viam ſignificat.

Confirmatur ex cap. 22. 1. vbi ponitur fluuius in media ciuitatis platea, & ex vtráque parte lignum vitæ. Nec veriſimile eſt, fluuium & arbores in aliquo ciuitatis foro ſolùm conſtitui, ſed in omnibus ciuitatis viis: ſicut Venetiis marę vias omnes præterfluit. Si enim ciuitas duodecim ſtadiorum millibus in quadrum patet: parca nimis conſideratio eſſet, in aliquo ciuitatis foro ſiue angulo duntaxat fluuium tranſeuntem conſiderari. Quapropter certum exiſtimo, plateæ nomine ſignificari omnes ciuitatis vias: cùm nulli in iis angiportus, ſed viæ omnes laxæ & capaces ſint: id quod plateæ nomine indicatur. Et ſanè ita opus erat, vt meliùs textus verba percipiantur, nimirum mediam viam præterfluere flumen, & vtrimque arbuſta eſſe plantata, & tamen vtrâque ex parte ſolidum ſupereſſe pauimentum minimè arctum. Cùm ergo verſu 18. dictæ fuerint huius vrbis domus omnes ex auro perſpicuo constructæ: nunc additur, non domus ſolùm, ſed ſpatioſam viam, id eſt, vias ciuitatis omnes, quæ latæ ſunt, ex auro eſſe pellucido.

Aurũ perſpicuum quid ſignificet.

De auri perſpicui myſterio diximus in verſu 18. vbi oſtendimus in eo adumbrari conſummatam felicitatem & Chriſti gloriæ participationem.

Diſtinctio in ſymbolica viarum & domorum cæleſtis Ieroſolymæ ſignificatione.

Diſtinctio autem inter domos & vias ita videtur accipienda, vt domus deſignent felicitatem eorum, qui in illa eminent ciuitate; ſicuti ædificia ſupra pauimentum ipſum extant atque eminent: at viæ ſignificent id, quod eſt in ciuitate humillimum, quódque nemini denegatur. Senſus ergo redditur eiuſmodi; tanta eſt cæleſtis Ieroſolymæ gloria, vt ad Chriſti (qui Chryſolitus eſt) gloriæ proportionem non effingantur modò, qui inſignes & erectas ciuitatis illius partes agunt, ſed etiam minores, quibus nihil peculiare eſt præter id, quod eſt omnibus cõmmune. Cuiuſmodi ſunt ij, qui ſola ſacri baptiſmatis gratia ornati, ante vllam proprij meriti acceſſionem, in cæleſtem euolant regionem: nam & hi tanta fruuntur felicitate, vt ipſorum etiam gloria meritò per aurum dilucidum figuretur. Fortaſſe etiam coniugatorum gloria in ciuitatis platea denotatur: quòd eorum ſtatus non ita ſit ſublimis & excellens.

Auri diaphani ſiue perſpicui ſymbolum.

Hæc expoſitio præſtituit id, quod ſuperiùs probauimus, videlicet per vrbem, eiuſque ædificia ipſoſmet Beatos denotari. Vidimus autem ſuo loco, per aurum diaphanum ſiue tranſlucidum eleganter innui, quanta ſit cuiuſque beatorum gloria. Nam perſpicuum aurum magnoperè imitatur Chryſoliti perfectionem, quod eſt perfectiſſimæ Chriſti gloriæ ſymbolum. Quarè, dum tota ciuitas ex auro diaphano fingitur; pariter dènotatur omnes glorioſiſſimæ illius vrbis ciues perfectâ & abſolutâ beatitudine & admirabili Chriſti Domini participatione potiri; ad quam Beati omnes extolluntur. Nam licèt in hac vita iuſti viri laboribus & ærumnis excrucientur, prædictum tamen eſt à Paulo ad Philip. 3. 21. dum de Chriſto agit, *Reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratum corpori claritatis ſuæ.* Hoc autem ſignificat eam ſimilitudinem ac proportionem, quæ auro tranſlucido cum Chryſolito eſt.

His addi poteſt, ſi ſupponatur aurum eſſe ſymbolum charitatis (de quo diximus capit. 1.) conſectarium eſſe, vt dicamus, aurum diaphanum eſſe aptum ſymbolum eius felicitatis, quæ in Dei amore & viſione ſita eſt. Si enim aurum eſt charitas; diaphanum eſſe, non erit aliud, quàm intra ſe lucem recipere; nihilque in eo eſſe, quod viſum arceat: atque adeò non ſolùm amore erga Deum, ſed etiam eius luce & claritate frui per viſionem atque hoc eſt commune omnibus beatis, iis etiam qui in plateæ ſymbolo deſignantur. Porrò vias eſſe valde latas; deſignare videtur magnum eorum numerum, qui per baptiſmalem ſolùm gratiam ad æternam illam felicitatem perueniunt; aut eorum, qui ex numero coniugatorum vitam æternam conſequuntur. nam ij etiam fortaſſe per plateæ ſymbolum deſignantur.

TEXTVS.

Verſ. 22. *Et templum non vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens templum illius eſt, & Agnus.*

COMMENTARIVS.

IN cæleſti ea ciuitate ita ſancta, ita ingenti ac penè immenſa, primo videtur aſpectu plurima templorum multitudo futura. Textus tamen nullum eſſe aſſerit: Dei enim claritas & Agni vniuerſis ciuibus vice templi erat. Et quamuis ciuitas ipſa fuerit latiſſima; ipſe tamen Dei & Agni ſplendor totam prorſus & omnes ipſius ciues perluſtrabat. Vbi autem Dei præſentia perſpicuè & euidenter cernitur; nullo alio templo eſt opus. Templum enim eſt ſeparatus locus, quò ſe quis ad orandum & cum Deo ſe vniendum recipiat: at, ſi Dei & Chri-

& Chriſti claritate manifeſtè frui conceditur; claritas ipſa cor ad ſeſe trahit ac rapit, & cum Deo perfectè vnit. Quare, vbi nihil poteſt mentem ab ea perfecta vnione & contemplatione diſtrahere, ſuperuacaneus eſt quiuis alius locus, ad quem ſe quiſque recipiat.

Cur hoc potiſſimum loco Deo, appelletur Omnipotens.

Notanda verò eſt emphaſis illius adiectiui *Omnipotens*. Nam in Beatis ipſis gloriâ atque æternâ felicitate cumulandis ſuam Deus omnipotentiam oſtentat. Iam, dum non ſolùm Deus omnipotens dicitur illius ciuitatis eſſe templum, ſed etiam pariter Chriſtus: innuitur Chriſtum ipſum eſſe ſimiliter Deum, atque ipſius Patrem. Quanuis fortè nõ deſit, qui exiſtimet, de Chriſto quatenus homine hic eſſe ſermonem, & Dei claritatem concipi, quaſi reſpondeat templi loco appellato *Sancta Sanctorum*; & Chriſti claritas ei parti, quæ dicitur *Sancta*.

NOTATIO XXXVIII.

Cur in viſione Ezechielis templum fuerit à ciuitate ſeiunctum.

In Ezechielis viſione templum extra ciuitatem eſſe.

QVod dicitur in ſuperiori verſu Apocalypſeos, in ciuitate Ieroſolyma non eſſe templum, videtur per alluſionem reſpicere ad Ezechielis viſionem; in qua templum extra ciuitatem eſt, & ab ea ſeparatum calamis quindecim millibus; qui quaſi vnius diei iter conficiunt, vt in tractatu de menſuris ſacris dicemus. Nam quadrum primitiarum, Ezechielis 48. habet in latitudinem ac longitudinẽ quinque & viginti calamorum millia. Et a Septentrione ad Meridiem tribuuntur Leuitis decies mille calami. totidem, ſacerdotibus; & reliqua quinque millia ciuitati: eiuſque ſuburbiis deſtinantur. Templum autem ſiue ſanctuarium in media ea parte conſtituitur, quæ ſacerdotibus adſcribitur. Itaque templum a ciuitate recedit per calamos quindecies mille.

Cur templũ Ezechieli fuerit extra ciuitatem viſum.

Conſideratione ergo dignum cenſeo, in terreſtri Ieroſolyma templum intra ipſa vrbis mœnia fuiſſe fabricatum: in Ezechielis autem viſione a ciuitate remoueri per vnius diei iter, eâdem ferè diſtantiâ, qua celeberrimũ ſancti Laurentij templum à Matrito ſeparatur:) at in cæleſti Apocalypſeos Ieroſolyma nullum omnino eſſe templum. Et quãquam ſuprà iam eſt a nobis expoſitum, quod ad cæleſtem Ieroſolymam ſpectat, cur in ea templum non ſit: reſtat tamen adhuc explicare, vtrùm in hoc fiat alluſio ad eam ciuitatem Ezechieli ſine templo viſam. Quod ex illa etiam quæſtione pendet; cur ſcilicet, cùm Salomonis templũ intra vrbis Ieroſolymæ muros fuerit conſtructum, Ezechieli tamen templum ab vrbe remotum apparuerit.

Propoſita quæſtio enodatur.

Pro huius rei enodatione ſic reſpondendum exiſtimò: vt ſignificaretur perfectiſſimus religionis cultus, quo Deũ Chriſtiana proſequitur Eccleſia, (Romana præſertim, quã illa Ezechielis ciuitas adumbrat) idcirco Prophetæ fuit oſtenſum templum a ciuitate remotum. Quo indicatur, quam Dei venerationem Chriſtiana profitetur Eccleſia, multò eſſe nobiliorem ac perfectiorem, quam illam veteris Synagogæ ante Chriſti aduentum. Etenim ad offerenda veteris legis ſacrificia, & ad ceteras antiquas ceremonias, non opus erat, vt a ſe quiſquam longiùs recederet, aut exiret. at vt Deo ſpiritale euangelicæ legis ſacrificium offeratur; opus eſt Chriſtianum hominem ſe ipſum abnegare, a ſe egredi, ſe relinquere, & ad Deum quærendum prodire. Atque hæc exacta propriarum appetitionum & cupiditatum mortificatio eleganter figuratur in ea viſione templi procul a ciuitate diſſiti. Quo non innuitur, vrbẽ Ezechieli viſam non eſſe ſanctam: oppoſitum enim conſtat ex ipſo contextu & ex nomine, quod illi fore imponendum Propheta prædicit, nimirum *Dominus ibidem*. Quinimò, quia Deus in ea habitat, ideo ciues ipſos permouet, vt à ſemetipſis egreſſi ſpiritale Deo ſacrificium oblaturi adeant. Et verò hæc a ſe ipſis egrediendi ratio non eſt ab Eccleſia recedere; ſed potiùs verum ac fidelem Eccleſiæ filium agere. Sicuti qui mentis deuotione compulſi peregrinantur, & pium aliquod cuiuſpiam Sancti templum aut ſacellũ inuiſunt ab vrbe remotum; non ideo ſemet ab eorum obedientia eximunt, qui eos ad peregrinandum dimittunt.

Quod ſit myſterium in vnius diei itinere, quo Ezechielis tẽplum ab vrbe diſtat.

Hoc ergo myſterium eſſe exiſtimo Ezechielis tẽpli procul ab ipſa ciuitate viſi. Porrò illud vnius diei iter indicat opus eſſe, viam ipſam matutino tempore atque opportuno capeſſere, vt ante Solis occaſum poſſimus accedere ad ſpiritale ſacrificium Deo offerendũ. Nec opus eſt, (vt ex ſe liquet) huiuſmodi iter corporeis greſſibus metiri: *quia venit hora & nunc eſt* (ait Chriſtus Ioan. 4. 23.) *quando veri adoratores adorabunt Patrem in ſpiritu & veritate*: idq; vbicunque locorum. Ceterùm ſolet etiam non parum adiumenti eſſe ad Deo accuratiùs vacandum; ſi quis ſua domo, atq; ex ſuorum cõmercio digreſſus ſeſe in Religionis aſylum recipiat, quò etiam Ezechielis viſionis myſteriũ protenditur. At in cęleſti patria, cùm nihil poſſit Beatos a Dei vnione & viſione dimouere; ideo nec intra mœnia, nec extra habeat templum, neceſſe eſt.

Quam ob rem ſi in Apocalypſi continetur alluſio atq; reſpectus ad illam Ezechielis viſionem; non ideo fit, vt ſignificetur eadem de cauſa vtrobique templum ab vrbe abeſſe: ſed potiùs vt vtriuſque vrbis diſcrimen in hac parte indicetur. Nam in Ezechielis quidem vrbe templũ erat, licèt ab ea ſegregatũ: at in cæleſti Ieroſolyma Ioanni viſa nec intus, nec extra cernitur templum; quòd vbi Dei & Chriſti claritas immenſa Beatos tenet in ſui contemplatione defixos, ſuperuacaneum omnino ſit templum.

TEXTVS.

Verſ. 23. *Et ciuitas non eget Sole neque Lunâ, vt luceant in ea. nam claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius eſt Agnus.*

VErba hæc explanata iam à nobis ſunt & expenſa ſuprà cap. 12. verſu 1. vbi obſeruauimus pariter alluſionem ad Iſaiæ locum cap. 60.

TEXTVS.

Verſ. 24. pars 1. *Et ambulabunt gentes in lumine eius.*

COMMENTARIVS.

ISaias ad Chriſtianam Eccleſiam verba faciens cap. 60. 3. ei prædicit; *Ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in ſplendore ortus tui.* Vbi Forerius affirmat, loci huius ſenſum eſſe, ingentem lucem priùs Iudaici populi electis exortam, per eos ipſos ad omnes mundi nationes inuectum iri.

Alluſio ad Iſaiæ locum cap. 60.

Nil tamen prohibet, quominus Iſaiæ verba primogenitæ Eccleſiæ, id eſt, Ieroſolymitanæ militanti præfata, Ioannes nunc ad triumphantem Eccleſiam ſignificanter applicet; atque adeò aſſeueret, eâ luce, quæ ex triumphante Eccleſia in hac mortali vita ad gentes refunditur, gentes ipſas ac nationes ad cæleſtem illam patriam properare. In pleriſque codicibus Græcis, vbi nos legimus *Gentes*, habetur, τὰ ἔθνη τῶν σωζομένων, id eſt, *Gentes, quæ ſaluatæ ſunt*. Non tamen agitur de illis, qui iam ad felicem patriæ terminum peruenerunt. Nam *ambulare* proprium viatorum eſt. Prętérquàm quòd in ipſo contextu manifeſtè agitur de illis, qui ad glorioſam pergunt ciuitatem: ſequitur enim mox; *& reges terræ afferent gloriam ſuam & honorem in illam*; atque adeò portæ ipſæ dicuntur nunquam obſerari, ſed ſemper patefcere.

De quibus ſit ſermo, dum dicitur, Ambulabũt gentes in lumine eius.

Hæc propter arbitror, in his verbis, *ambulabunt gentes in lumine eius*, ſermonem haberi de iis, qui adhuc in hac vita degentes ad cæleſtem iter faciunt Ieroſolymam. Animaduertendum tamen eſt, ciuitatem illam, de qua Ioãnes loquebatur viſam fuiſſe ſupra montem: luminaria verò ipſius intra ciuitatem, ſiue in medio ciuitatis erant. Significatur ergo, licèt qui ad eam vrbem tendunt, non poſſint vtrumque cernere luminare, donec eò ingrediantur; eximium tamen fulgorem ac ſplendorem, qui ſupra muros ipſos extat atque eminet, ita eſſe ingentem: vt longè lateque proſpiciatur, & illuc gradientes ductare poſſit. Ad eum ferè modum, quo

quo in atrio aliquo vndique clauso maxima accenderetur fax siue pyra: tunc enim quantumuis ob murorum aut ædificij vndique cingentis altitudinem flamma ipsa cerni ab aliis extra positis nō posset; lucis tamen fulgentissimæ splendor supera ad conuexa delatus satis esset, vt pro duce ac lumine illi foret, qui eam in domum pergeret. Similiter ergo duo magna cælestis vrbis luminaria ab hominibus extra vrbem gradientibus ob murorum sublimitatem cerni non possunt (alioqui viatores essent beati, si Dei claritate in seipsa frui possent:) fulgor tamen mœnia ipsa superans adeò est splendidus, vt possit in eam ciuitatem ducere illos, qui eò suum iter dirigunt. atque hoc de sensu grammatico.

De quo lumine hic sermo habeatur.

Fortè scholastici hanc visionem ita interpretabuntur, vt fidei ac Theologiæ doctrina sit in hac vita quædam cognitio cognitioni Beatorum euidenti subalternata. Verùm ea explicatione (vtpote subtiliori) relicta, aliter ipse rudi Minerua allegoriam explicabo. Quare sic censeo, quod Euangelica prædicat doctrina de admirabili felicitate, quam Deus suis electis præparauit, esse veluti fulgur & splendorem ab ipsamet Beatorum luce detuatum. Nam prædicatio veritate ipsa innititur; ac proinde est veluti fulgor egrediens ex clarissimis illis luminaribus, quæ in se ipsis cerni à mortalibus non possunt. Quam autem nobis cognitionem doctrina euangelica impertitur de cælesti felicitate, quam Beati potiuntur in patria; hæc ipsa tot gentes ac nationes allicit, inuitat, ac trahit, vt Christianæ vitæ gressibus rectà illuc tendant.

Isaia locus huic ipsi Apocalypseos respondens explicatur.

Quod autem Isaias primogenitæ prædicit Ecclesiæ, *& ambulabunt Gentes in lumine tuo*, eadem ferè ratione aut eadem analogia debet intelligi; scilicet quod infidelibus prædicatur de spirituali fidelium felicitate in hac vita, deque Christianæ fidei celsitate; id totum esse veluti splendorem, qui in eos refunditur ex fidei luce antequàm fidem ipsam complectantur. Et hæc ipsa prædicatio eos illuminat ac dirigit, vt ad Ecclesiæ montem conscendant. Quando enim infideles proferunt illa Isaiæ verba cap. 2. 3. *Venite, ascendamus ad montem Domini & ad domum Dei Iacob*, nonnihil iam lucis ac splendoris prospexisse videntur; siquidem ad iter in Dei mōtem ac domum capessendum sese excitant: cùm tamen nondum eò peruenerint, vt ea tunc fidei potiantur luce, qua fideles illustrantur. Quippe si ea fruerentur, iam intra Iacobi domum essent; nec de ea petenda, sed de retinenda deliberarent.

Illa igitur verba; *Ambulabunt gentes*, tam in Isaia, quàm in Apocalypsi, sunt intelligenda de profectione ad ciuitatem Ierosolymam ab iis factâ, qui lucis splendore foris inspecto ducuntur. Sed Isaias sub Ierosolymæ nomine de militante Ecclesia (id est de primogenita;) Apocalypsis de triumphante loquitur.

Si quis autem optauerit, fulgorem extrà apparentem non solùm inniti in ea luce, qua intus Beati perfunduntur (qua ratione doctrina in ipsa rei veritate solidatur) sed etiam ab ipsa luce efficienter produci: dici potest lux ipsa, quam Beati in cælo possident, efficere vt Beati ipsi obnixè Deum exorent pro Gentium cæcutientium illustratione: quò ipsæ etiam illa eadem gaudia tandem potiantur. Necnon possumus similiter asserere, quam Deus ingentem lucem sanctis viris in hac vita impertitur, huius instinctu illos assiduas & efficaces ad Deum preces effundere pro fidelium conuersione: atque ita ex luce illa, qua directè fruuntur qui intra Ierosolymæ (siue triumphantis siue militantis) mœnia degant, oritur lux illis communicata gentibus, quæ ambulant, id est, iter ad ipsam Ierosolymam faciunt.

Verùm hæc verba de mortuis possint congruenter explicari.

Aliquis fortasse verba hæc, *Ambulabunt gentes in lumine eius*, de mortuis explicari posse putabit: atque adeò hoc pacto cuidam fieri satis quæstioni, quinam mortui ad gloriosam illam vrbem Ioanni descriptam possint contendere? Nam, vbi è viuis excesserunt, mox in mortis tenebras & caliginem videntur sese abdere: cùm tamen lucis ductu sit opus ad viam ex terris in cælum peragrandam. Ad hoc autem respondebunt hisce Apocalypseos verbis, asserentes eadem cælestis patriæ luce iustos ad felicem illum terminum deduci. Hæc tamen expositio minimè arridet: nam postquàm iusti viri anima ex hac vita (aut etiam ex Purgatorio, si quid fortè leuis culpæ inhæserat) migrauit: vt ad cæli perueniat beatitudinem, non opus est, eam aut iter suscipere, aut aliquam ex semet actionem præstare: sed statim ab Angelis deducitur, & ad Dei omnipotentiam in cælestem transfertur paradisum. Quare non rectè consideratur animam è corpore eductam foris cernere supernæ patriæ lumen, & illuc ab eo deduci.

TEXTVS.

Vers. 24. pars 2. *Et reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam.*

COMMENTARIVS

Quinam hic sint Reges terræ, quæ ipsorum gloria & splendor.

HOc verba allegoriæ huius sonant: reges terræ quidquid gloriosi, pretiosi, & honorifici possident, in vrbem hanc nobilissimam conuectabunt. Quod tamen ad præcipuum attinet sensum, non est necesse regum terræ nomine singillatim designari eos, qui nunc ab hominibus reges vocantur. Nam regum huiusmodi gloria, diuitiæ, & thesauri vilia prorsus, & nullius æstimationis sunt ad cælestem illam Ierosolymam. Quamobrem cōsonum rationi est, vti reges in hoc loco appellentur ij de quibus scriptum est Psal. 44. 18. *Constitues eos principes super omnem terram.* Imò verò non Apostoli solùm atque Pontifices, sed omnes etiam iusti reges meritò in sacræ Scripturæ loquutione nuncupantur: qui reges (vt constat) in cælestem illam Ierosolymam secum deferunt suam omnem gloriam & honorem, id est, suorum meritorum thesaurum, qui ipsis gloriosissimus & honorificentissimus est. Huc suas virtutes omnes, huc sapientiam, huc ingenium, huc denique sua omnia vera bona congerent.

Huic sensui addi fortasse posset, multos etiam ex iis, quos mundus reges appellat, in cælum aduecturos vniuersas suas opes atque thesauros; dum eas pro Christo despiciunt, & in pauperes ac indigentes erogant, aut etiam in diuini cultus obsequium impendunt: eâ enim ratione omnes mundi opes ac facultates in cælum transferri, atque adeò æternitate donari possunt.

TEXTVS.

Vers. 25. *Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic.*

COMMENTARIVS.

Cur Isaias militantis non

ISaias qui (vt vidimus) de militante Ecclesia directè agit cap. 60. 11. de ipsius portis ait: *Die ac nocte*

Eccleſiæ portas prædixerit die ac nocte non claudendas: Ioannes verò in triumphãtis portas ſolùm diei meminerit.

non claudentur. Fortè vt ſignificet, non ſolùm in proſperitatis die, ſed etiam in perſequutionum & aduerſitatum nocte multos fore ad Chriſti fidem conuertendos; quod eſt ſpiritalem ingredi Ieroſolymã. Ioannes autem, qui in præſenti ſermonem de cæleſti patria inſtituit, reſpiciendo ad Iſaiæ locum, & inde quod ſibi vſui erat, decerpẽdo; ſignificanter ſatis dixit, *Non claudentur per diem.* Quaſi diceret; Iſaias prædixit, portas die ac nocte non claudendas: mihi tamen nihil eſt, cur de nocte agam: nam in cæleſti illa Ieroſolyma nulla vnquam erit nox: & propterea ſolùm expreſſi, *Non claudentur per diem: nox enim non erit illic.*

Dubitatiuncula ſoluitur.

Ex his ſoluitur quædam obiectio, quæ hiſce verbis opponi videbatur poſſe: quippe noctem nuſquam fore, non eſt apta ſatis ratio, vt ideo probetur portas diu non claudi. Conſtat, inquam, facilis ex dictis reſponſio: quia Ioannes probare non contendit, idcirco portas diu non obſerari, ex eo quòd ibi non ſit nox; ſed verbis illis, *nox enim non erit illic,* reddit rationem, cur non, ſicuti Iſaias, dicat, *Die ac nocte nõ claudẽtur:* ſed ſolùm, *non claudentur per diem.* Et eam huiuſce loquutionis ac differentiæ rationem adducit, quòd ſcilicet in cæleſti eâ Ieroſolyma ſibi oſtenſa nulla ſit nox.

Præter hæc: ex huius verſiculi contextu facilè intelligitur, tam in antecedenti verſu, quàm in ſubſequenti diſputari, non de illis, qui iam intra cæleſtem Ieroſolymam poſiti, ipſius gloriâ & felicitate beantur: ſed de illis, qui eò ſuum iter dirigunt, & ſecum omnia terræ glorioſa & honorifica aſportant. Horum enim comparatione dicuntur cæleſtis Ieroſolymæ portæ nunquam eſſe claudendæ illis, qui meritis eam ad rem requiſitis ornati eò accedunt; poſtquàm debita omnia, ſi qua contraxerant, ſoluerunt. neque hoc ampliùs explicare opus eſt.

TEXTVS.

Verſ. 26. ***Et afferent gloriam & honorem gentium in illam.***

COMMENTARIVS.

Quando gloria & honor gentium dicantur hic ad cæleſtem Ieroſolymam afferenda.

SVprà verſu 24. prædictum fuerat; *Reges terræ afferent gloriam ſuam & honorem in illam.* Hic verò agitur de gentium gloria atque honore. Sæpè enim nonnulla extant, quæ decora ſunt & honorifica ipſis prouinciis, nec tamen peculiarem regibus honorem afferant: cuiuſmodi ſunt recta membrorum proportio in ipſis ciuibus, ac venuſta partium omnium lineamenta, egregiæ indoles, peracuta ingenia, artes, ſcientiæ, aliaque id genus ſexcenta. Vt ergo ſignificetur, nihil in toto terrarum orbe aut locuples aut opulentum aut etiam æſtimatione dignum reperiri, quod (ſi defectus & imperfectiones detrahas) in ea cæleſti Ieroſolyma non cumulatè reperiatur: idcirco qui in cæleſtem hanc vrbem adueniunt, dicuntur omnes in eam conferre quodcunque optimi, glorioſi & honorifici in tota rerum vniuerſitate reperitur.

Poſſet hoc primùm eò referri, vt omnibus mundi nationibus ad veram Chriſti religionem traductis, Chriſtiana Eccleſia ſit pro ſuis rebus habitura, quæ in vniuerſo mundo bona florebant, nec non ipſam Græcorum eruditionem atque ſapientiam, ingenia, artes, ſtudia, diſciplinas. Quod autem Eccleſiæ ſubiicitur, conſectarium eſt, vt ad cæleſtem ipſam patriam referatur: atque adeò in cæleſti Ieroſolyma, detractis imperfectionis næuis, nihil eorum deſiderabitur, quæ apud clariſſimam quamque ciuitatem in pretio & æſtimatione ſunt.

Magis tamen probo, vt regum atque gentium diſtinctionem referamus ad Eccleſiæ principes, & ad eos qui ipſorum curæ ſunt crediti. itaque gloria ac decus regum potentiſſimorum referatur ad copioſiſſimos theſauros meritorum, quibus ipſi Eccleſiæ principes circunfluunt: gentium autem honorem & gloriam de ſubditorum meritis ac virtute explicemus. Nec parum hanc diſtinctionem fulcit, quòd eam Iſaias ſignificet cap. 60.11. (quò hic reſpicitur) *Afferetur ad te fortitudo gentium; & reges earum adducentur tibi.* Sed primum etiam ſenſum adiuuat Iſaias ibidem. Subdit enim; *Gloria Libani ad te veniet, & abies, & buxus, & pinus ſimul.* & infrà; *Suges lac gentium, & mamilla regum lactaberis. Fortitudo gentium veniet tibi; aurum & thus de Saba.* & infrà, *Argentum eorum, & aurum eorum cum eis,* &c.

TEXTVS.

Verſ. 27. ***Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ Agni.***

COMMENTARIVS.

Summa cuiuſuis vrbis felicitas in quo ſita ſit.

SVmma alicuius vrbis felicitas in eo eſt imprimis ſita, ne quid in ea ex rebus bonis aut pretioſis deſit; ne quid ex prauis & infeſtis adſit. Quapropter iis omnibus, quæ de ciuitatis huius felicitate & copiâ ſunt hactenus prænunciata, modò adiungitur hic verſus; in quo innuitur nihil in ea vnquam fore, quod ab eximia eius perfectione degeneret. Porrò quamuis neutro genere hæc aſſertio efferatur; de rationalibus tamen creaturis dumtaxat eſt ſermo. Nam *abominationem facere & mendacium,* vtique in creaturam à rationali diſtinctam non cadit.

Aliquod coinquinatum, quid ſignificet: & cur in neutro genere dictum.

Non deerit forſan, qui neutrum genus hoc in loco in eam partem accipiat, vt generatim aut diſtributiuè (quod aiunt) propoſitio enuncietur, iuxta alias Scripturæ loquutiones. Mihi tamen neutrius generis ratio illa eſſe videtur, quòd ἔθνος, (id gentem ſignificat) Græcè neutrius generis eſt. Quapropter, cùm ſuperiori verſu dictum fuerit; *Afferent gloriam & honorem gentium in illam;* quod ſubditur neutro genere, *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum,* referendum videtur ad nomen ἔθνος, ſubauditum. Sic ſæpè in libro Sapientiæ & Eccleſiaſtico inducitur ſermo de natione nequam, & de natione Sanctorum. Sic etiam plerunque Chriſtus Dominus Iudæos alloquens, *Progeniem viperarum* eos compellat. Simili ergo phraſi hîc dicitur in cæleſtem illam coloniam nihil improbum, nulla iniqua progenies, nullum animal noxium & immundum ingreſſurum, explicationis autem gratiâ ſubiungitur, *Abominationem faciens aut mendacium.* Et quidem nemini ignotum eſt, iuxta ſacrarum Literarum phraſim peccatores ipſos interdum abominationes & mendacia nominari. Demum ſubiicitur; hanc in vrbem nullos recipi alios, niſi qui in librum vitæ ſint relati; qui appellatur etiam liber Agni, quia ab ipſo electi ſunt. De libro autem vitæ diximus ſuprà cap. 3. 5. & cap. 13. 8. & cap. 20. 15.

Alluſio ad aliquot Iſaiæ loca.

Notandum inſuper eſt, in hoc verſu alluſionem contineri ad illud Iſaiæ 60. 18. *Non audietur vltrà iniquitas*

iniquitas in terra tua, vaſtitas & contritio in terminis tuis. & num. 21. *Populus tuus omnes iuſti* & cap. 52. 1. *Non adiiciet, vt pertranſeat per te incircumciſus.* Quibus in locis ſtultum eſſet intelligere, Chriſtianos omnes catholicam fidem retinentes eſſe iuſtos ac ſanctos. Hunc vt ſenſum ſubterfugerent, eò nonnulli interpretes ſunt appulſi, vt crederent Iſaiam in iis verbis reſpicere ad feliciſſimum quoddam tempus, quo Eccleſia poſt deuictum Antichriſtum ſit fruitura: tuncque autumant fore vaticinium illud implendum. De qua opinione diximus cap. 20. not. 2. & 3. Mihi illud veriſimile fit: quamuis Iſaias primò de Eccleſia militante loquatur; cùm tamen quæ in hac vita militat, in cæleſti ſit triumphatura; idcirco proſpiciens Iſaias ſupremæ felicitatis ſtatum, quo Eccleſia fruitura eſt in patria, et prædicit; tandem aliquando affore tempus, cùm in Eccleſia reperiatur omnino nullus, qui iuſtus non ſit; nec illa ab vllo prophano conculcetur, aut aliquod à Deo ſupplicium extimeſcat. Qua ratione nulla remanet in locis prædictis difficultas.

Quo ſenſu ſit Iſaias explicandus cùm omnes Chriſtiani ſeruit iuſtos dixit.

Si tamē adhuc aliquis expetat, vt Iſaias loquatur etiam de primigeniæ Eccleſiæ felicitate in hac vita; illum ipſe reiicio ad Foreri in his locis declarationem: vbi ait, *Omnes* idem eſſe ſolere, quod *Plurimi*; atque id ſignificari *omnes iuſtos*. Quemadmodum de religioſa aliqua familia, quæ in primitiuo ſui inſtituti vigore perſtat, dicere ſolemus, *Omnes ipſius religioſos eſſe ſanctos* (id eſt ferè omnes; nec enim aliquis vnquā deficit Iudas.) Sic videtur explicare Forerius, & aliorum locorum difficultatem ſimiliter mollire. Qui tamen apud ſe ſtatueret, Iſaiam in iis locis de primitiuæ Eccleſiæ tempore loqui, vel etiam de vniuerſis Eccleſiæ militantis temporibus; hic etiam poſſet aliter explicare. Nam verba illa, *Populus tuus omnes iuſti*, poſſunt ſignificare quotquot iuſti ſunt, eos omnes eſſe Eccleſiæ populum: id eſt, nullum dari iuſtum, quin Eccleſiæ Chriſtianæ ſit filius. Prætereà verba illa capitis 52. 1. *Non adiciet, vt pertranſeat per te incircumciſus, & immundus*, poſſunt explanari, ſicut illa Pauli ad Rom. 8. 1. *Nihil damnationis eſt iis, qui ſunt in Chriſto Ieſu.* Dum autem dicitur Ieroſolyma non eſſe ab improbis conculcanda; perinde erit, ac ſi illis inferior non eſſe dicatur: *Calcari enim non poteſt* (ait Auguſtinus) *niſi inferior: ſed inferior non eſt, qui quamuis corpore multa in terra ſuſtineat, corde tamen fixus in cælo eſt.* Ad hæc; verba illa, *non erit vaſtitas & contritio in terminis tuis*, de Romana Eccleſia ſunt explicanda: cui promiſſum à Chriſto eſt, eam nunquam fore deuaſtandam. Iniquitatis item nomen pro vaſtitate & ſupplicio nonnunquam accipitur. Atque hæc de Iſaiæ verbis indicaſſe ſit ſatis. Nam Ioannis verba (quæ de triumphanti Eccleſia conſtat explicari debere) nullam in ſe continent difficultatem.

Altera eorūdem Iſaiæ locorum explicatio.

CAPVT XXII.

TEXTVS.

Verſ. 1. *Et oſtendit mihi fluuium aquæ vitæ, ſplendidum tanquam cryſtallum procedentem de ſede Dei & Agni.*

COMMENTARIVS.

Fluuius à ſede Dei & Agni procedens qua ratione ſit concipiendus.

SVperiori capite expoſui, quemadmodum concipi debeat thronus Dei Patris, & Chriſti Domini in hac ciuitate, quæ Ioanni eſt per viſum oſtenſa: nimirum in medio ciuitatis ſitu, & in eminentiori loco, vt fluuius ex throno procedens per omnes poſſet ciuitatis vias fluere. In hac enim quaſi pictura indicatur, omnes nobiliſſimæ huius vrbis ciues fluuij ipſius vndas potare, & arborum ad fluuij ripas conſitarum poma edere. Quapropter vt omnibus ad manum ſit & aqua ad potum, & ad eſum fructus; atque tota ciuitas amœniſſimi paradiſi ſpeciem præ ſe ferat: concipiendæ ſint viæ omnes laxæ ſatis & ſpatioſæ (id enim, vt vidimus, denotat tam græcè, quàm latinè plateæ nomen,) & per omnes copioſus valde aquæ ductus deduci ex ipſis fluuij fluentis: atque ad vtramque fluminis ripam per omnes ciuitatis vias arbuſta viridiſſima: deinde capax ſatis, ad deambulandum, inter arbores & ædificia ſpatium ſit reliquum.

Aquæ perſpicuitas comparatione cryſtalli maximè declaratur. Ipſius autem excellentiam ſignificat imprimis genitiuus ille *vitæ*, id eſt vitalis. Deinde quod mox adiungitur, hoc ſcilicet flumen à Dei & Agni ſede procedere. Vt enim mirifica denotaretur eſſe vnda, & præclarum in modum vitalis; nihil aliud potuit fingi, quo aptiùs repræſentaretur, quàm aſſerendo, hunc fluuium ex diuino illo fonte dimanare. Nam ſi ea eſt illius origo atque fons: aquam ipſam qualem fore putandum eſt?

Quid in hoc fluuio figuretur?

Huius fluuij ſignificatio denotare debet aliquid, quod electis omnibus in præmium promittatur. Dicitur enim infrà, num. 17. *Qui ſitit, veniat; & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.* Quibus ex verbis elicio, non eſſe ad rem in hoc loco eam fluuij ſignificationem, quæ Doctorum ac Magiſtrorum gloriam peculiarem adumbret. Quamobrem cenſeo, in hoc fluuio ſymbolicè indicari cæleſtis voluptatis copiam, qua Sanctos omnes viſio beatifica perfundit: iuxta illud Pſal. 35. 9. *Torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Cui explicationi haud obſcurè adſtipulatur Hieronymus Ezechielis 47. qui fluuium illum, cuius ibi Ezechiel meminit, & ad quem in hoc loco alluditur, de aquis doctrinæ interpretatur. Atqui certum eſt, Ezechielem de militante Eccleſia, Ioannem de triumphanti agere; & fluuio doctrinæ militantis Eccleſiæ reſpondere fluuium beatæ ſapientiæ, qua Sancti omnes in cæleſti patria fruuntur. Quòd verò Sapientia per fluuium figuretur; id in ſacris Literis nouum non eſt. lege Eccleſiaſtici 24. 40. *Ego ſapientia effudi flumina, ego quaſi fluuij diorix, & ſicut aquæductus exiui de paradiſo: Dixi, Rigabo hortum meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum.*

Fluuium eſſe ſapientiæ Symbolum.

Obiicier tamen aliquis hunc in modum: Viſio beata, in qua eſſentialis Sanctorum beatitudo conſiſtit, ſuprà iam per Dei claritatem erat figurata: atque adeò non videtur congruens, vt quod antea in

Dei

Cælesti beatorum sapientiam duplici claritatis & fluuij symbolo non ineptè significari.

Dei claritate, tanquam in superæ illius vrbis sole, fuerat indicatum, id ipsum nunc per fluuij symbolum designetur. Respondeo: nouum non est, multiplicari symbola ad vnius eiusdemque rei significationem: præcipuè quando nullum satis est aptum ad eam rem satis explicandam; & tamen expedit altero symbolo suppleri, quod energiæ deerat in primo.

Ad hæc; licet claritatis symbolum sit ad eximiæ gloriæ significationem mirificum; non tamen explicabat, quod in nouo hoc fluuij vitæ symbolo explicatur; nimirum Beatorum sitim expleri, & animos summa perfundi voluptate. Præterea, si in my-
B stico illo Mardochæi somnio potuit magna cum energia fons & fluuius in lucem ac solem conuerti (dicitur enim Esther 10.6. *Paruus fons creuit in fluuiũ, & in lucem solémque conuersus est, & in aquas plurimas redundauit:*) nihil ergo absoni, sed plurimum potiùs concinnitatis habebit, vt ad eiusdem rei significationem diuinus Spiritus priùs hîc summæ claritatis symbolum, deinde fluuij vitalis vsurpet. Quòd si per fluuium illum in solem conuersum significata fuit Esther, quam sibi Assuerus Rex duxit vxorem: quid mirum, cælestem sapientiam, quam spiritali connubio Beati omnes ducunt, similiter per so-
C lem atque per fluuium adumbrari?

Cur vnda huius fluuij appelletur aqua vitæ?

Huius fluminis vnda appellatur aqua vitæ: ad eum fere modum, quo Itali vini distillationem vocant aquam vitæ, quod est veluti spiritus vitalis. Aut fortasse *vita* in hac phrasi summam felicitatem significat. quia vita in sacris Literis sæpe idem est quod beatitudo. Quarè *fluuius aquæ vitæ* perinde erit, atque beatus fluuius, seu potiùs beatificans. Arbor item vitæ seu lignum vitæ similiter sunt accipienda. Expende etiam, hunc fluuium esse aquæ vitæ: quia sapientia est vitæ ac felicitatis initium; iuxta illud Ioannis 1.4. *In ipso vita erat, & vita erat*
D *lux hominum.* Adde, quòd ex huius fluminis aqua prouenie bat, arbores duodecim ex se fructus producere, nec foliis vnquam spoliari.

Cur fluminis huius vnda, crystalli instar esse perhibeatur.

Hæc insuper fluuij vnda est crystalli instar perspicuæ: ingens enim claritas est sapientiæ propria. Nam propterea huic fluuio apponuntur aquæ turbidæ, de quibus Ieremiæ 2.18. *Quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidam?* Iam si turpis ac fœda voluptas rectè aquæ turbidæ & immundæ comparatur: iure optimo voluptas illa purissima atque sanctissima, cuius torrente Deus Beatos potat, conuenientissimè denotabitur per aquam illam splendidam tanquam crystallum. Verùm non solùm in beatæ visionis sapientia; sed etiam in ea sa-
E pientia, cuius Deus vsuram suis familiaribus in hac vita impertitur, obseruatione dignum est, quanta sit claritas ac perspicuitas, qua ipsius sapientiæ interuentu veritatem ipsam excipiunt. Aliud nanque est multa vera cognoscere, quod spectat ad ingenium; aliud ea penetrare per lucem illam quam Deus suis amicis largitur: id quod ad Sanctorum pertinet prudentiam.

Vitam ac lucem sæpè in sacris, nec sine mysterio, copulari.

His addo, optimè cohærere, vt quę vitalis sit aqua, eadem & clarissima sit. Quippe cum ingenti luce sociatur rectè spiritalis vita & vberrimi pariter vir-
F tutum illustrissimarum fructus. Quarè sæpè in sacris Literis copulantur vita ac lux: vt in Psalmo illo 35.10. *Apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.* & Ioannes 1.14. *In ipso vita erat, & vita erat lux hominum.*

Ecclesiastici locus obiter elucidatur.

Circa verba illa, *Procedentem à sede Dei & Agni,* aduerte Ecclesiastici locum cap.1. num. 6. 8. *Radix sapientiæ cui reuelata est? vnus est altissimus creator omnipotens, & rex potens sedens super thronum.* Cuius con-
A structio meo iudicio eiusmodi est; quasi dicat, sapiẽtiæ radicem esse Deum in suo throno magnificentissimo sedentem. Et verò generatim loquendo quis nesciat Deum esse totius sapientiæ fontem? Quis, veram sapientiam in Dei & ipsius Filij Iesu Christi cognitione consistere? Sicut ergo in hac vita, sapientia viatorum perfecta in eo sita est: sic etiam in cælesti patria perfecta Beatorum sapientia.

Nota prætereà fluuium, de quo hîc est sermo, non esse concipiendum quasi ex ciuitate egredientem. In ciuitate enim adeo magna, quæ mille & quingenta milliaria habet in quadro, non est coactum vi fluuius, qui è medio vrbis oritur; & in tot brachia, quot sunt viarum strata, diuiditur; in quandam veluti paludem desinat, quæ ipsam vrbem intra mœnia ambiat.

NOTATIO I.

De allusione ad fluuium Ezechieli ostensum capite 47.

Allusio & comparatio inter Ioannis fluuium & fluuium Ezechielis.

IMprimis allusio ipsa euidens est: primò quia quemadmodum fluuius Ioanni visus à sede Dei & Agni prodibat; ita etiam Ezechielis flumen ex interiori templi parte erumpebat; nempe ex oraculo, quod *sancta Sanctorum vocatur*; vbi Deus suum habebat thronum. ait enim Propheta num. 1. *Ecce aquæ egrediebantur subter limen domus ad orientem, & descendebant in latus templi dextrum ad meridiem altaris.* Secundò quæ Ioannes arbusta ad vtramque fluuij ripam conspexit, ab Ezechiele sunt citra dubitationem mutuata; qui num. 12. sic habet; *Super torrentem in riuis eius ex vtraque parte omne lignum pomiferum. non defluet folium ex eo, & non deficiet fructus eius. per singulos menses afferet primitiua; quia aquæ eius de sanctuario egredientur; & erunt fructus eius in cibum, & folia eius ad medicinam.*

Quæ reperiantur differẽtia inter vtrumque Ioannis & Ezechielis fluuium.

Ceterùm, quanuis de allusione ipsa dubitari non possit: aliquot tamen inter vtramque prophetiam differentiæ satis apertæ reperiũtur; de quibus rationem reddamus oportet. Prima ergo differentia est; apud Ezechielem torrens; apud Ioannem fluuius nuncupatur. Secunda; Apocalypseos fluuius ciuitatem ipsam lætificat, & medias vias omnes præterfluit: at fluuius Ezechielis nec intra vrbem habet originem, nec ipsam interfluit. Nam sanctuarium conspexit Ezechiel à ciuitate per calamos quindecies mille seiunctum, vt suprà iam expendimus: & torrens ex ipso egrediens sanctuario in mare mortuum influit. Tertia; Ezechielis torrens primò exiguus est; sed ita paulatim excreuit, vt ad mille cubitorum spatium aquæ ad talos vsque prophetam attingerent: post mille alios cubitos vsque ad genua; post alios mille vsque ad renes, ac posteà *intumuerant aquæ, ita vt transuadari non possent.* in Apocalypsi verò fluuius nullâ ratione dicitur excrescere. Quarta: Ezechielis fluuius vbi ad mare mortuum fuit delatus, ipsius sanauit aquas, piscesque quam plurimos procreauit; & maris mortui littora nonnullasque paludes in sua amaritudine reliquit; vt ex amara aqua conficeretur sal. fluuius autem, quem Ioannes aspexit, nihil huiusmodi effecisse dicitur.

Prima differentia. Secunda. Tertia. Quarta.

Redditur prædictarum differentiarum ratio.

Vt harum differentiarum rationem reddam; illud breuiter præmitto, quod suprà iam ostendi; Ioannem nimirum agere de flumine sapientiæ, quæ Beatis inest; at Ezechielem de sapientia, quam Deus in hac vita fuerat Ecclesiæ suæ largiturus.

Ad primam differentiã.

Ad primum ergo discrimen sic statuo: quanuis non magni admodum momenti videatur esse, vt apud Ioannem fluuius, apud Ezechielem torrens appelletur (hæc nanque diuersitas iuxta lectionem Septuaginta non reperitur, qui in Ezechiele nomen fluminis vsurparunt) nihilominus appositè Vulgatus interpres torrentis nomine fuit vsus. Nam ex ipso liquet contextu, riuum ex sanctuario prodire primò mediocrem: siquidem, postquàm augeri cœpit, adhuc post mille cubito. prophetæ talos non superabat. Sic ergo reapse accidit; nam sapientiæ euangelicæ flumen, quod Deus in militantem Ecclesiam effudit, paruum initio cœpit, sed velociter excreuit. Quarè iure optimo vocatur initio torrens, deinde fluuius ingens. At in cælesti beatitudine Sancti tempore ipso non accipiunt incrementa; sed ab ipsomet suæ beatitudinis exordio fruuntur totâ sapientiæ affluentiâ & copiâ, quam fluminis magni nomen requirit.

Difficultas in prædicta doctrina expeditur.

Quòd ſi opponas, ſapientiam in hac vita euangelicam ab Apoſtolis, viriſque Apoſtolicis duxiſſe exordium, & inde ad ceteros deriuatam: & in ipſis quidem Apoſtolis maiorem fuiſſe hanc ſapientiæ profunditatem, quàm in ceteris aliis, qui ipſos poſtea ſubſequuti ſunt. Ad hoc reſpondeo in ipſiſmet Apoſtolis fluuius ſapientiæ fuit multiplici acceſſione paulatim auctus per nouas reuelationes, quas quotidie à Deo accipiebant: vt in Apoſtolorum Actibus videre eſt. Et quamuis Apoſtoli atque diſcipuli Chriſti fuerint maximo ſapientiæ incremento à Deo locupletati: nihilominus ſuus adhuc ſupereſt fluuij nomini locus; quòd initio magiſtri & concionatores perpauci extiterint: item, quòd aliud ſit agere de ſapientiæ communicatione Apoſtolis ipſis facta: aliud, agere de communicatione per eoſdem Apoſtolos effecta vniuerſo Eccleſiæ corpori. Et verò dubium non eſt, Eccleſiam ipſam temporis decurſu hac in re auctam & locupletatam fuiſſe: ſicuti lux diei ab aurora ad meridiem vſque excreſcit; vt habetur Prouerb. 4. 18. Quod verò Salomon ibi ſub lucis allegoria affirmat; id etiam docet Eccleſiaſticus ſub allegoria fluminis; id quod ab Ezechiele mutuatus videtur. Cùm enim cap. 24. 40. Eccleſiaſticus ipſe dixiſſet; *Ego quaſi trames aquæ immenſa de fluuio*: ſubdit; *dixi, Rigabo hortum meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum. Et ecce factus eſt mihi trames abundans; & fluuius meus appropinquauit ad mare.* Itaque ſapientia, quæ priùs erat *dioryx & aquæductus*, hortum plantationum rigans; quando aqua ipſa hortorum tellure videbatur penitùs imbibenda, tunc magis excreuit: erat enim *trames aquæ immenſa*, id eſt, torrens inexhauſtus; qui ipſamet horti irrigatione tantū accipit incrementi, vt ex paruo riuo ſiue aquæductu concreſcat in flumen adeò ingens, vt mari æquiparetur. Nam eò ſpectant verba illa; *& fluuius meus appropinquauit ad mare.* Creſcit ergo ſapientiæ flumen ſui ipſius communicatione, ad eum ferè modum, quo Cicero Offic. dixit ex Ennio de lumine.

Qui alteri accendit lumen de ſuo lumine,
Facit, vt nihilo minus ipſi luceat.

Ad 2. differentiam.

Ad ſecundum diſcrimen: quamuis Ezechiel ſanctuarium viderit à ciuitate diſtractum (vt intelligeret Chriſtianæ Eccleſiæ in Deum religionem & cultum ita fore excellentem & admirabilem, vt homines ipſos extra ſe poneret, & longè à ſe ipſis abſtraheret:) hoc tamen ipſum ſanctuarium citra dubitationem ſpectat ad vrbem ipſam Ezechieli oſtēſam. Vnde ſapientiæ fluuius ab Ezechiele conſpectus ad ſanctam etiam pertinet ciuitatem. Verùm qua ratione ſanctuarium fingitur ab vrbe procul poſitum; eadem etiam inducitur fluuius vna cum ſanctuario ab vrbe diſſitus. Vt innuatur, flumen illud ſapientiæ ſpeciatim communicari illis, qui ſua omnia ac ſemetipſos pro Chriſto contemnunt; ac ſe diuino cultui totos dicant, & conſecrant. Atque hoc eſt, ſe diuino obſequio & religioni ſeparare; qua ratione in Nazaræorum ſeparatione figuratum erat. Qui verò ea ratione ſe Domino ſeuocant & addicunt; hi ſingulariter fruuntur cæleſtis Sapientiæ flumine & myſteriorum Chriſtianæ fidei intelligentia ac ſuauitate.

Quàm ſit in Chriſtiana Eccleſia laudabile, homines à mundi commercio ſeparari vt ſe Deo totos conſecrent.

Ad hæc; in Eccleſia Chriſtiana nouimus gratiſſimā Deo eſſe huiuſmodi ſeparationem: nimirum qui Deo magnopere placere ſtudet, ne ſibi ſatis eſſe putet, ſi Chriſtianus ſit, ſi ſanctæ huius vrbis ciuis: ſed ſe inſuper Deo conſecret, ac ſeparet per ſuam ipſius abnegationem. Nam qui hac ratione à ſemetipſis recedunt, illi profectò de Gentilium cōuerſione diligenter agunt: atque ideo fluuius è templo exoriens, inde rectà properat ad mortui maris aquas ſanandas. At verò in cæleſti Beatorum patria omnes Deo perfectè dicati & conſecrati ſunt: nec opus illis eſt ſui ipſorum abnegatione, nec ad eorum munus incumbit Gentilium prædicationem ſuſcipere. Quare fluuius Ioāni viſus oportuit, ne à ciuitate glorioſa procul eſſet poſitus; ſed vt intra ipſius mœnia orieretur, atque inibi remaneret.

Ad tertiam differentiam.

Ad tertium diſcrimen patet ex iis, quæ de primo diximus; nec ampliùs eſt quidquàm addendum.

Ad quartam.

Ad quartum conſtat etiam ex dictis ad ſecundum. Id vnum adiungo, in cæleſti beatitudine opus non eſſe, vt aliqua ſit amaritudo: in hac tamen vita ſummoperè iuſtis expedire vt contrariarū rerū acerbitate & amaritudine exerceantur, nam ex huiuſmodi amaritie myſticum generatur ſal, quo Deus ipſos ab omni corruptione intactos aſſeruat. Quamobrem, licèt in intimo maris mortui ſpatio ſit potens fluuius ex ſanctuario naſcens amaras medicare aquas, & acerbitate abſumpta fœcundas ac piſcibus quàm plurimis abundantes reddere: ceterum quia magni refert, ne deficiat afflictionis & perſequutionis ſal, quo iuſti aduerſus vitiorum corruptionem condiantur: idcirco ſapientiſſimè fingitur, in maris mortui littoribus, & in aliquot lacunis, quæ ex maris ipſius vndis ad terram conficiuntur, amaras aquas remanere, vt ſalis copia & affluentia in ipſis littoribus eſſet: quemadmodum piſcium etiam abundantia, & dulcis aquæ copia in medio ipſo mari ſuperabat. Atque hęc indicaſſe ſit ſatis: obtunderetur enim fortaſſe prophetici eloquij ſapor, ſi ampliùs rem exprimere & explicare velimus.

TEXTVS.

Verſ. 2. *In medio plateæ eius & ex vtràque parte fluminis, lignum vitæ afferens fructus duodecim, per menſes ſingulos reddens fructum ſuum, & folia ligni ad ſanitatem gentium.*

COMMENTARIVS.

Vidimus iam in ſuperioribus plateæ nomine non forum aliquod deſignari: ſed vniuerſas glorioſæ ciuitatis vias: eáſque omnes eſſe latiſſimas: vt ipſo plateæ nomine tam græco, quàm latino importatur. Licèt autem textus in hoc verſu directè de ſolis arboribus loqui videatur: ſi tamen per quamlibet ciuitatis viam duplex arborū ſeries per ordinem erat diſpoſita ad vtramque fluminis ripam; fluuius ipſe per medium vtrarumque arborum callem, ſiue aquæductum pariter influxiſſe putandus eſt per omnes vrbis vias.

Lignum vitæ hic per Synecdochem pro pluribus vſurpari.

Deinde ſatis conſtat, nomen *lignum* hic apponi collectiuè pro maxima arborum multitudine. Familiare enim eſt tum ſacris Literis, tum humanioribus, ſingularem numerum pro plurali per Synecdochen vſurpari. In eo Ezechielis loco, ad quem hic alluſio fit, nempe cap. 47. num. 7. expreſsè dicitur, *Ecce in ripa torrentis ligna multa nimis.* Et nu. 12. *In ripis eius ex vtràque parte omne lignum pomiferum: non deſluet folium ex eo, & non deficiet fructus eius: per ſingulos menſes afferent primitiua.* Ex horum autem locorum collatione planum fit, nō eſſe ſermonem de vna arborum ſpecie, ſed de multiplici arborum pomiferarum natura: quibus omnibus hoc in loco nomen arboris vitæ tribuitur. In hoc verò magnopere paradiſus hic cæleſtis primo illi terreno antecellit, illic enim non omnes arbores nomine ligni vitæ inſigniuntur, ſed vnica ſolùm arborum ſpecies. Sic etenim legimus Geneſ. 2. 8. & 9. *Plantauerat autem Dominus paradiſum voluptatis, in quo poſuit hominem, quem formauerat: produxitq; Deus de humo omne lignum pulchrum viſu, & ad veſcendum ſuaue: lignum etiam vitæ in medio paradiſi: lignúmque ſcientiæ boni & mali.* Vbi ex contextu liquet, quod lignum vitæ appellatur, vt peculiarem ſpeciem, diſtingui ab aliis arboribus pomiferis, quę in paradiſo erant. At in Apocalypſi cùm de vniuerſis arboribus ad vtramque fluminis ripam conſitis, ſpecie etiam diuerſis, ſermo ſit; omnibus tamen ligni vitæ nomen imponitur. quod perinde eſt, ac ſi dicatur ſingularis illa virtus hominum vitam producendi, ſiue immortalitate donandi, quæ vni ſiue arbori ſiue ſpeciei in terreſtri paradiſo indita erat; hæc eadem fuiſſe erga omnes gentes vniuerſis arboribus, quas Ioannes in cæleſti illa ciuitate ad fluminis ripas conſpexit. Et ſic ſanè oportebat in vrbe adeò ingenti ac penè immenſa; vt hoc pacto ſignificaretur, immortalitatis poſſeſſionem (qui vitalis arboris effectus eſt) ciuibus ipſis nullo labore conſtare: cùm per vias omnes, vitales huiuſmodi arbores fuerint duplici ordine diſpoſitæ.

Regionum aliquot feracitas.

Quòd arborum folia nunquam decidant, & bis per annum proferant fructus; id quidem de regionum aliquot arboribus traditur. Conſule Plinium lib. 16. cap 21. fine; vbi ſic habet: *Locorum tanta vis eſt, vt circa Memphim Ægypti & in Elephantine Thebaidis, nulli arborum decidant folia, nec vitibus quidem.*

Et

Quod Poetæ de Alcinoi hortis finxerunt, fuisse commentatos ex iis, quæ Moses de terrestri prodidit paradiso.

Et memini me Genuæ transeuntem sub brumam vidisse arbores pomis ac fructibus onustas: vt prunis, aliis quidem maturis atque decoctis, aliis viridibus & acerbis. Porrò à poëtis, & Homero præsertim, celebrantur biferi Alcinoi horti; quibus nunquam folia, nunquam poma, decidebant. Et quanuis quod Homerus de Alcinoi hortis asserit, videatur (vt Iustinus Martyr in admonitorio ad gentes censet) dictum per imitationem eorum, quæ Moses de terrestri paradiso prodidit: cuius notionem Homerum ab Ægyptiis hausisse sentit idē Iustinus; ceterùm ex iis, quæ in aliquo orbis partibus cernūtur, potuerunt ansam arripere poëtæ ad illos Alcinoi hortos ea ratione confingendos.

Nihilominus nec Alcinoi horti, nec quæcunque alia fictio fuit à poëtis excogitata, exæquant hanc sacram de vitalibus arboribus fictionem: quæ & duodecim quotannis fructus per singulos menses proferant; & folia ad Gentium sanitatem perutilia habeant. Hoc quidem Apocalypsis ab Ezechiele desumpsit: nec ipsius Ezechielis notitiam assequi potuit Homerus. Licèt enim de tempore, quo Homerus vixit, multiplex sit scriptorum dissensio, vt in Eusebij Chronico videre est: inter omnes tamen conuenit Homerum Ezechiele fuisse antiquiorem. Nonnulli Homerum Sauli primo Israëlitarum regi coæuum efficiunt: alij ipsius ætatem multis postea sæculis assignant. Omnes tamen multò ante Babylonis captiuitatem. atqui Ezechiel propheta eodem captiuitatis tempore floruit: & capitis 47. visionem textus exprimit accidisse anno vigesimo quinto à transmigratione Ioachim.

Homerus Ezechiele antiquior.

Cur lignum hoc vitæ dicatur?

Sed vt ad rem regrediamur; cùm *lignum vitæ* dicitur, genitiuus ille *vitæ* perindeest, atque adiectiuum *vitale*, vt suprà dicebamus. Quod nomen ligno vel arbori adiunctum denotat immortales eos fieri, qui ipsius fructum edunt. Id quod compertum est ex allusione ad vitæ lignum Paradisi, de quo Genes. 2. 9. & cap. 3. 22. vbi Dominus ait: *Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est, sciens bonum & malum. Nunc ergo, ne fortè mittat manum suam, & sumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternum. Et emisit eum Dominus de paradiso.*

Verùm per cælestes has arbores pomiferas iusti figurentur.

Aliquis forsan opinabitur, hanc pomiferarum arborum multitudinem Ioanni ostensam symbolum esse iustorum; qui in aliis Scripturæ locis arboribus huiusmodi comparantur. vt Psal. 1. 3. *Et erit tanquā lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo: & folium eius non defluet: & omnia, quæcunque faciet, prosperabūtur.* Verùm tamen textus ipse non patitur, lignum vitæ in hoc loco iuxta eam accipi significationem: dicitur enim num. 14. *Beati, qui lauant stolas suas in sanguine Agni: vt sit potestas eorum in ligno vitæ.* Ex quibus verbis manifestum est, esum ex arboris vitæ fructu pertinere ad iustorum beatitudinem. Vnde, cùm lignum vitæ in aliis Scripturæ locis immortalitatem adumbret (vt Genes. 2. & 3. & Prouerb. 3. 18. & cap 13. 12. & cap. 15. 4.) germana significatio est, vt in eodem sensu præsens hic locus accipiatur. Præsertim, quia in eadem Apocalypsi vsurpatur lignum vitæ secundùm hanc acceptionem: nimirum capite 2. 7. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.* Vbi ad postremam hanc libri visionem respicitur.

In præsenti ergo *fluuius aquæ vitæ*, &, *lignum vitæ*, non duo sunt symbola omnino diuersa. Quemadmodum enim, (quod ad visionē attinet) aquæ ipsius felicitas perspicitur in arboribus vtrinque consitis, nec non in copia & bonitate fructuum ac

A virtute foliorum, quibus ornantur pariter & onerantur: sic etiam (quod ad mysterium spectat) sapientiæ à Deo suis familiaribus impertitæ tribuitur effectus ipsos beandi, & omnia cordis vota implēdi, ac summa voluptate inebriandi; quod symbolicè denotat fluuius aquæ vitæ. Eidem etiam sapiētiæ adscribitur immortalitas ipsismet collata, quæ per ligni vitæ symbolum importatur. Quippe visionem beatificam (qui perfectissimus est sapientiæ actus) necessariò cōsequitur summa voluptas, nec non immortalitas. Atque hæc duo aptissimè

B per potum vitæ ac cibum vitæ figurantur. Quia ex potu & cibo, potus quidem aptior videtur ad voluptatem indicandam; cibus autem ad vitæ sustentationem. nam in potione maior voluptas; in victu robustior alimonia reperitur.

Allusio in hoc Apocalypseos arbusto ad Ezechielis arbores, & quod sit vtrorumque discrimen.

Præter hæc; quanuis Apocalypseos arbustum arboribus Ezechielis respondeat; nihilominus Ezechielis visio (vt superiore versu vidimus) directè ad militantem Ecclesiam; at visio Ioannis ad triumphantem refertur. Quamobrem, quæ immortalitas per Ezechielis arbores adumbratur, tribuitur in hac vita per gratiam; quæ immortalitas est, (vt

C ita dicam) in semine & in virtute. Immortalitas autem, quam vitæ lignum in Apocalypsi significat, est propria immortalitas, qua Beati fruuntur: quod tamen non obstat, quominùs vocetur etiam immortalitas suo modo, quæ per gratiam confertur: & sic sæpè Christus in Euangelio loquitur.

Duodecim fructus, quos lignum vitæ producit, quid significent.

Duodecim fructus applicari frequenter solent ad eos, quos Paulus ad Galatas 5. 22. appellat Spiritus sancti fructus: vbi duodecim enumerat per allusionem, vt videtur, ad Ezechielis locum. Huic tamen explicationi obstat, quòd Spiritus sanctus simul duodecim illos fructus communicat: atqui fructus duodecim Ezechielis & Apocalypseos per

D singulorum mensium successionem apponuntur. Quapropter aptior videtur fructuum duodecim significatio; vt per ipsos denotetur, arbores semper nouis fructibus oneratas; huiusmodi enim solent gustui iucundiores esse. Mysterium autem inibi indicatum eiusmodi erit; in militanti Ecclesia (de qua Ezechiel loquitur) esse remedia, quibus semper perfecta ac noua renouatio mystica fiat; ita vt nihil pristinæ vetustatis omnino remaneat: item, in cælestis patriæ beatitudine (de qua Apocalypsis verba facit) immortalitatis renouationem esse semper ita perfectam, ac primo die, absque vllo vetustatis vestigio.

Cur in cælo, vbi nulla infirmitas, folia arborum dicantur ad sanitatem gentium?

Et folia eius ad sanitatem gentium.] Hoc etiam ab

E Ezechiele petitum est; qui ait, *& folia eius ad medicinam.* At enim in cælo, inquies, nulli morbi, nullæ ægritudines sunt. Vnde licèt hæc foliorum virtus in Ezechielis visionem (quæ militantem adumbrat Ecclesiam) ritè quadret; in hac tamen extrema Apocalypseos visione, vt in Ecclesiæ triumphantis symbolo, non ita videtur ad rem.

Prima difficultatis propositæ solutio.

Ad hanc difficultatem respondeo primò: meliora ac nobiliora medicamenta sunt, quæ ab omni morbo corpora animosque præmuniūt. Et ad per-

F fectam immortalitatem, quam lignum vitæ repræsentat, conducit pariter sanitatem conseruare: id ergo indicari potest per foliorum virtutem ad sanitatem gentiū. Præterquàm quòd beatitudinis cælestis immortalitas Sanctorū corpora sanat à quolibet morbo aut cicatrice, quæ ipsis in hac mortali vita inerat; sicut etiam ab omni spiritali imbecillitate: ad quam virtutem significandā deseruit aptissimè mira foliorum medicinalium virtus.

2. Solutio.

Secundò respondeo; apud Ezechielem videntur folia referenda ad pia & efficacia verba, atque

etiam ad Sacramenta. Quippe & in Sacramentis ac sacris cærimoniis & in verborum sanctorum efficacitate locum habet aptissimum foliorum sacrorum virtus ad Gentium sanitatem. Quamuis autem in cælo nec cærimoniæ nec Sacramenta nec hominum ægritudinum curatio per sancta & efficacia verba reperiantur: reperitur tamen gloria iis omnibus respondens. Cumque vterque effectus ex admirabili sapientiæ euangelicæ virtute dimanarit; congruenter fingitur beatæ sapientiæ fluuius in suarum riparum arboribus eximia illa folia producere, quæ symbolicè repræsentent gloriam piis huius vitæ ceremoniis, sanctisque verbis respondentem.

In foliis ligni vitæ sacras etiam cærimonias ac pia verba denotari.

His adiungo, fortè in medicis istis foliis, quæ paradisi cælestis arboribus adscribuntur illud significari; sanctas nimirum cærimonias ac pia verba, quibus Catholica Ecclesia in hac vita decoratur, esse quodammodo folia vitalis arboris, qua perfruuntur Beati. Sic enim dixit Petrus, verba Christi esse vitæ æternæ verba; id est, quasi folia ligni vitæ, quòd æternæ & immortalis vitæ gerit symbolum. Similiter etiam sancta Ecclesiæ Sacramenta ac cærimoniæ sunt quodammodo vitæ æternæ cærimoniæ & Sacramenta. Certè nemo prudens negabit huiusmodi loquutionem elegantiæ & energiæ esse plenam. Atque id ipsum, quod per hanc loquutionem significamus, potuit non ineptè figurari ex eo, quòd arbori vitæ in cælesti patria consitæ folia tribuantur salutaria, quibus Ecclesia militans fruitur; quasi inde ad nos cælestia hæc folia mittantur. Mirificè autem congruit, quòd sacris cærimoniis piisque verbis symbolum foliorum tribuatur; folia enim & fructus conseruant, & arbori pulchritudinem addunt. ita etiam gratiæ immortalitas sanctis cærimoniis, externo cultu & sanctis etiam verbis conseruatur: quæ omnia in mirum Ecclesiasticæ sapientiæ & sanctitatis ornatum redundant.

TEXTVS.

Vers. 3. *Et omne maledictum non erit amplius: sedes Dei & Agni in illa erunt, & serui eius seruient ei.*

COMMENTARIVS.

Vtrùm verba ista à Ioanne in propria persona an ab Angelo ipsum alloquente proferantur.

DVbitari posset, vtrùm in hoc versu & in duobus sequentibus loquatur Angelus, qui hæc Ioanni ostendebat; an verò Ioannes ipse ex iis, quæ viderat, has sententias eliciuerit atque expenderit. Verùm textus ipse omnem dubitationem tollit: ait enim versu 6. *Et dixit mihi: Hæc verba fidelissima sunt.* Vnde constat, cum Ioanne sermonem conserere Angelum illum, qui extremam hanc visionem illi indicabat. Illa ergo verba priora; *omne maledictum non erit amplius*, aptissimè connectuntur cum iis, quæ de medicinali foliorum virtute prædicta erant. Si enim tanta est, tamque salutaris foliorum efficientia (cuius significationem in priori explicatione expressimus:) in cælo ergo nullus mébris aut oculis captus, nullus morbus aut ægritudo, non fœditas, non peccatum, non mors, non debilitas reperientur; non denique aliquid ex illis, quæ sub maledicti nomine comprehendi queunt: id est, quæ diras alicui deuouendo homines imprecari aut solent, aut possunt. Sicut enim, qui alteri benedicit, omnia ei bona potest precari: ita etiam qui maledicit, potest quoduis imprecari malum.

Deinde maledicto opponitur perfecta benedictio, id est bona omnia, quæ ad vera gratiæ & gloriæ bona rediguntur. Magna autem gratia ea est, Christum & æternum eius Patrem in Beatis suum habere thronum; & ab ipsis perfectè & cumulatè suspici atque coli. Atque id explicatur in reliquis huius versiculi verbis; scilicet *sedes Dei & Agni in illa erunt, & serui eius seruient ei.* Sequenti verò versu in summam reducitur ingens iustorum gloria, id est gloriæ bona.

TEXTVS.

Vers. 4. *Et videbunt faciem eius & nomen eius in frontibus eorum.*

COMMENTARIVS.

Dei nomen in Beatorum frontibus impressum quid significet.

HVius versiculi cum præcedenti nexum iam suprà explicuimus. Et quidem cùm Beatorum gloria in Dei visione consistat; qui ipsum in cælesti patria vident, illi eum perfectè glorificant, & se ipsius seruos imprimis profitentur. Id quod significatur Dei nomine in eorum frontibus inscripto, vt sæpiùs dictum est. Videntur tamen (vt id obiter attingam) hæc verba alludere ad summi Sacerdotis antiquæ legis laminam, quam fronte gestabat: de qua Exodi 28. 36. *Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes opere cælatoris, sanctum Domino. Erit autem lamina semper in fronte eius, vt placatus sit ei Dominus.* Qua ratione fortè denotatur, Sanctos in cælesti patria degentes patronos esse & aduocatos eorum, qui in hac mortali vita morantur; & hanc ad rem ipso Aarone potentiores esse. Hanc autem Sacerdotalem dignitatem mox regia consequitur.

TEXTVS.

Vers. 5. *Et nox vltrà non erit: & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine Solis: quoniam Dominus Deus illuminabit illos, & regnabunt in sæcula sæculorum.*

COMMENTARIVS.

HÆc sententia superiùs est explicata. Solùm hîc obseruanda ipsius cum præcedenti cónexio: nam in gratiæ atque gloriæ bonis perfruendis nulla est in cælesti patria intermissio aut abruptio: illa enim gloriosissima felicitas nunquam aut finienda est, aut intermittenda.

TEXTVS.

Vers. 6. *Et dixit mihi: Hæc verba fidelissima sunt & vera. Et Dominus Deus spirituum prophetarum misit Angelum suum, ostendens seruis, quæ oportet fieri citò.*

COMMENTARIVS.

QVanquam vniuersa Apocalypsis concipienda est veluti spectaculum quoddam siue actio, cuius fuit vnus editor, nempe Angelus ille, de quo sermo est capite 1.1. huius tamen spectaculi variæ sunt partes & veluti scenæ; atque adeò varij sunt Angeli, qui in admirabilem hanc actionem

nem inducuntur: vt liquidò cernitur in tubarum A Angelis, & in Angelis phialarum. Porrò vidimus iam in ſuperioribus, duos fuiſſe Angelos diuerſos, qui Ioanni Babylonis ruinam prædixerunt, videlicet Paulum & Petrum: & horum primum fuiſſe, qui Ioanni cæleſtem oſtendit Ieroſolymam. Paulus ergo eſt, qui in præſenti cum Ioanne loquens inducitur. Quod autem ait, *Hac verba fideliſſima ſunt & vera*; videtur peculiariter ſpectare ad ſuperiorem de cæleſtis patriæ felicitate ſermonem: & de huiuſmodi prophetia loqui exiſtimandus eſt, cùm ait, eam citò fore implēdam. Quamuis enim verè etiam dici potuerit totius Romani imperij conuerſio citò eſſe præſtanda, conſiderata rei ipſius & expeditionis magnitudine: hîc tamen Ioannem alloquitur, qui supernæ ciuitatis gloriam ei oſtendebat; tanquam vaticinium de ea gloria, quæ in cælo Romanam manebat Eccleſiam: qui gloriæ triumphus erat proximus iis ipſis, qui tūc in hac vita degentes, mox cæleſti beatitudine erant in cælo fruituri. Dū ergo ad hunc Apocalypſeos ſcopum ſpectabatur, perinde erat quaſi ſpiritum ac medullam complurium veterum prophetiarum intendere. Ideò enim Angelus ea vtitur phraſi; *Dominus Deus ſpirituum prophetarum*, &c.

Horū verborum fidelitas ab angelo aſſerta quorſū ſpectet.

TEXTVS.

Verſ. 7. *Ecce venio velociter. Beatus, qui cuſtodit verba prophetiæ huius libri.*

COMMENTARIVS.

Quid ad ſui dicat Deus ſe venire velociter.

VErba ſunt Domini Dei ſpirituum prophetarum, de quo Angelus in verſu antecedente loquebatur. Senſus autem eſt, immenſam ipſius maieſtatem citò ac properè venturam, vt iuſtorum ſingulos ipſius cauſa ærumnosè & ignominiosè ab inimicis acceptos, debitis præmiis remuneret, & ſecum ad æternam illam felicitatem deferat, quæ in extrema libri huius viſione continetur. Hunc eſſe loci huius ſenſum liquet ex verbis infrà poſitis num. 12. *Ecce venio citò, & merces mea mecum eſt.* Iam quod ſubiicitur, *Beatus qui cuſtodit verba prophetiæ libri huius*, explanatum à nobis eſt cap. 1. verſ. 3.

TEXTVS.

Verſ. 8. *Et ego Ioannes, qui audiui & vidi hæc. Et poſtquam audiiſſem & vidiſſem, cecidi vt adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hæc oſtendebat.*

9. *Et dixit mihi, Vide ne feceris: conſeruus enim tuus ſum, & fratrum tuorum prophetarum; & eorum qui ſeruant verba prophetiæ libri huius. Deum adora.*

COMMENTARIVS.

Verba illa, Et ego Ioānes, qui audiui, &c. eſſe quaſi proprij nominis ſubſcriptionem.

PRiora illa verba; *Et ego Ioannes, qui audiui & vidi hæc.* ſunt veluti proprij nominis deſcriptio; qua ad tabulæ calcem ſuppoſita confirmat ſcriba atque teſtatur, quidquid in toto codice aut tabella ſcriptum continetur. Quod autem ſequitur, Ioannem venerabundum ad Angeli pedes procidiſſe, & ab eodem fuiſſe prohibitum; id iam expoſitum ſuprà eſt cap. 19. 10. vbi aduertimus, quod ibi cum Petro accidit Ioanni, idem hic cum Paulo accidiſſe.

TEXTVS.

Verſ. 10. *Et dicit mihi; Ne ſignaueris verba prophetiæ libri huius: tempus enim propè eſt.*

COMMENTARIVS.

Alluſio ad Danielis locū per oppoſitum ſenſum facta.

DAnielis 8. 26. legimus: *Tu ergo viſionem ſigna; quia poſt multos dies erit.* Quam autem viſionem Danieli præcipit Angelus vt ſignet, eſt vaticinium B de victoria Alexandri ex Antiocho comparanda, necnon de perſequutione contra Iſraëliticum populum excitanda per vnum ex Alexandri ſucceſſoribus, nempe Antiochum Epiphanem de qua perſequutione Daniel in ſenſu proximo loquitur cap. 12. atque illi edicitur num. 4. *Claude ſermonem & ſigna librum.* Et ſubditur num. 9. *Clauſi ſunt ſignatique ſermones vſque ad præfinitum tempus.*

Difficultas in vtriuſque loci tā Ioannis, quā Danielis, intelligentia.

Ex his ergo locis conſurgit in præſenti difficultas. Etenim ſi ſignari iubetur vaticinium de rebus poſt annos circiter trecentos explendis: multa cōtinet Apocalypſis, quæ nec trecentis annis, nec C etiam quadringentis erant implenda. Adde, quòd Ieremiæ 32. 10. & 11. ſignatur ſcriptura poſſeſſionis agri, quem emit Ieremias: quia ſcriptura illa non erat vſui futura, donec populus Iſraëliticus ex Babylonis captiuitate rediret: id quod poſt vnum, & ſeptuaginta annos accidit. Tabulæ enim confectæ ſunt anno decimo regis Sedeciæ, vt ex ipſo contextu deducitur. Patet ergo ex illo Ieremiæ loco, ad codices ſignandos ſatis eſſe annorum 80. dilationem. Cur ergo iubetur Ioannes, ne Apocalypſin obſignet; cùm conſtet multa inibi contiD neri, quæ plus ducentis annis non erant implenda? Præterea Apocalyp. 10. 3. edicitur Ioanni, *Signa quæ locuta ſunt ſeptem tonitrua.* Quî ergo nunc ei præcipitur, *Ne ſignaueris verba prophetiæ libri huius; tempus enim propè eſt?* nam hæc temporis appropinquantis ratio videbatur etiam vrgere in ſeptem tonitruorum prophetia; quæ inter Apocalypſeos prophetias eſt vna, atque adeò ex iis, quæ citiùs erant implendæ.

Nōnulla ... te prop. ... diffi... enod... premittenda.

Vt de horum argumentorum enodatione clariùs conſtet, & Ioannis verba pleniùs intelligantur; aduerto primò, ex Ieremiæ & Danielis locis conſtare, ſcripturas earum rerum quæ citò erant opeE re præſtandæ, non obſignari ſolitas: quæ verò in longinquum protrahebantur tempus, eas vtique ſignari conſueuiſſe. Secundò aduerto, quamuis in Daniele & in Apocalypſi ad veterem alludatur morem: non tamen de proprio ſigillo in eis fieri mentionem. Nec enim iubetur Daniel ſuam prophetiam ita obſignare, ne legi ab aliis poſſit. Sed ſub hac allegoria docetur Propheta, fidelem populum ex ea reuelatione nihil ſibi emolumenti percepturum, nec eam intellecturum; quoad multi prætereant anni: nimirum quando aut ipſum F compleatur vaticinium, aut poſtea fortaſſis. Ex quo reiicitur Aretæ & aliorum expoſitio; qui putant, cùm Ioanni imperatur, ne hanc ſignet prophetiam, perinde fuiſſe, ac ſi iuberetur Apocalypſim propalam omnibus legendam proponere: quaſi verò non etiam Daniel ſuum vaticinium ab aliis legendum conſcripſerit. Tertiò aduerto, ſi fortè expediret, ſcripturam aliquam quotidie legi, & mox ex ea fructū percipi; congruens tunc maximè eſſe, ne ſignaretur; quantumuis poſt annos plurimos foret ipſius prophetia exequutioni mandanda. Quartò denique, quòd Scripturæ alicu-

ius lectio magni interest, in eo consistit, vt ex eo ipso tempore possit emolumentum ex ipsa lectione percipi.

Obiectioni supra posita fit satis. His ergo præmissis ad obiecta respondeo: illa Danielis prophetia erat quidem liber Israëlitico populo obsignatus; quoad ipsius veritas in Alexandri victoria atque triumpho, necnon in Antiochi persequutione fuit reapse comprobata. At Apocalypsis licèt clausa & obserata sit, ipsius tamen lectio erat ab eo ipso tempore Christianæ Ecclesiæ vtilissima. Quamuis enim non satis perciperetur ipsius series ac filum, nec legitimus sensus multarum ex iis prophetiis, quæ inibi continentur: semper tamen fidelibus compertum fuit, in hoc libro contineri multa, ex quibus singulares homines possunt vtilitatem capere: quippe quas in se prophetias complectitur, licèt ex iis aliquæ respectu totius Ecclesiæ essent intellectu difficiles, & in longinquũ tempus differentur, singulorum tamen hominum comparatione terminus ipse breuissimus est: nec minùs est euidens felicitas, quæ in hoc libro promittitur Christi seruis, necnon supplicium grauissimum, quod ipsius hostes manet. Huius autem doctrinæ solatium atque vtilitas generalia sunt. Quapropter vt constaret, quantumuis obscurus videretur liber, plurimum tamen fidelibus consolationis & emolumenti habere; ideò Ioanni indicitur, ne librum obsignet.

Cur Danieli edicatur, vt librum obsignet? Ioanni verò, ne obsignet prophetiam? Iam, quòd dictum Danieli sit, vt librum obsignet; Ioanni verò, ne obsignet prophetiam, ratio discriminis est: quia licèt Daniel non adeò sit obscurus, vt Ioannes; eo tamen tempore conscripsit, quo pro obscuris habebantur vel ipsa, quæ ex se perspicua erant: & ex ea prophetiæ parte, quam signare iubebatur, non tunc erat fructus decerpendus, sed futuris postea temporibus. Ioannes autem quamuis obscuriùs suam prophetiam literis mandauerit; eo tamen scripsit tempore, quo Deus suæ sapientiæ lucem Ecclesiæ communicarat; & quando obscuriora etiam ex hac Dei luce splendorem accipiebant, & vtilitatem pariter atque solatium afferebant Ecclesiæ. Quamobrem dum Danieli præcipitur, vt suam obsignet prophetiam; perinde est ac si iubeatur patienter ferre, donec tandem decursu temporum fideles ex ipsius vaticinio emolumentum percipiant. Dum autem prohibetur Ioannes signare prophetiam hanc; admonetur pariter, ne existimet ipsius librum, quantumuis ænigmaticum & intellectu difficilem, non idcirco perutilem fidelibus fore. Quare à Daniele patientia exigitur: Ioanni verò ingentis lætitiæ materia præbetur. Atque vt hypothesim ad thesin reuocemus, Scriptura sacra & cælestis sapientia erat magna ex parte clausus liber, atque signatus ad Christi vsque aduentum: at postquam Christus suæ Ecclesiæ cælestem impertiuit Spiritum; obscurior Scripturæ & diuinæ sapientiæ pars pro libro iam aperto ob rationes prædictas reputatur. Ad hæc, in Apocalypseos filo deducendo, & vera totius libri intelligentia percipienda, non dubito, quin Ioannis discipulis & illius temporis Doctoribus fuerit à Deo lux oborta. Itaque liber non omnino restitit clausus: quamuis verum sit, qua ratione oportuit Apocalypsin fuisse vulgò obscurissimam, eadem etiam oportuisse, ne Ioannis discipuli de huius libri ænigmatum expositione multa conscriberent.

Quid in hoc libro obsignatum permanserit. Denique illud in hoc libro resignatum permansit, ipsius scilicet doctrinæ substantia ac veluti summa, id est, singularis Dei prouidentia de Christianæ Ecclesiæ successibus, necnon ipsius Ecclesiæ victoria de suis hostibus comparanda, & Iustorum præmium à Christo Iesu conferendum. Propterea igitur Ioanni dicitur, *Ne signaueris verba prophetiæ libri huius:* quia licèt obscurissima libri huius ænigmata permanserint, ipsius tamen doctrina non remanebat signata: quando illam Deus suæ Ecclesiæ ita plenè & cumulatè tum in hoc libro, tum in aliis impertierat. Eandem etiam ob causam dicitur in ipso Apocalypseos limine atque vestibulo, Deum Christo Domino Apocalypsin reuelasse, *vt palàm faceret seruis suis, quæ oportet fieri citò.*

Ad illud quod ex capite 10. 3. suprà obiectum est, *Signa quæ loquuta sunt septem tonitrua.* Respondeo, signandi verbum ibi æquiuocè poni. agitur enim de silentij sigillo, vt patet ex contextu: namque statim additur, *Et noli ea scribere.* Et fieri quidem potuit, vt peculiaris vrgeret ratio, cur aliquid inuolueretur silentio; quamuis citò foret implendum. Prætorquam quod per septem illa tonitrua figurabatur oppugnatio, qua Deus Gentibus & ipsarum capiti Romæ Ethnicæ illaturus erat bellum, quoad ipsam Ecclesiæ subiiceret. Quod quamuis pro expeditionis ipsius magnitudine citò fuerit implendum; multò tamen citiùs erat euenturum, quod ad singulos spectabat. Atque id indicat illa Apocalypseos vox *propè*, vt ab ipso Christo explicatur n. 12. dum ait, *Ecce venio citò, & merces mea mecum est, reddere vnicuique secundùm opera sua.* Certè illud *vnicuique* ad singulos homines habet respectum.

TEXTVS.

Vers. 11. *Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc.*

12. *Ecce venio citò, & merces mea mecum est, reddere vnicuique secundùm opera sua.*

COMMENTARIVS.

Quo sensu dicatur, Qui nocet, noceat adhuc, &c. QVi nocet, noceat adhuc, &c.] Ribera & Viegas ita explicant, vt dum mortalis hæc vita durat, vnicuique facultas sit agendi quidquid lubeat; hoc est, aut magnos in virtute progressus faciendi, aut vitiis se ac sceleribus laxis habenis tradendi. Addit *Prima aliorũ explanatio.* Ribera, sub iis verbis, *Qui nocet, noceat adhuc*, &c. latère ironiam; sicuti Ecclesiastes 11. 9. *Lætare ergo iuuenis in adolescentia tua, & ambula in viis cordis tui,* &c. In hac tamen explicatione non conquiesco. Si enim agitur de libera potestate cuique permissa; cur potiùs de libertate ad perseuerantiam in bono siue in malo, quàm vt ex bono in malum aut ex malo in bonum transeat?

2. Interpretatio, quæ Auctori probatur. Quapropter ita existimo, Christum hoc in loco verba facere ad suos fideles (qui tunc ab Ethnicis oppugnabantur) eósque ad perseuerantiam accendere certissima ingentis præmij citò conferendi expectatione. Ait ergò Christus, quemadmodum persequutores in sua obstinatione pertinaces iram sibi in dies thesaurizabant; ita etiam iustos ipsos ad perseuerantiam excitari atque incendi debere, vt plurimum sibi meriti atque præmij in dies singulos thesaurizent. Itaque phrasis illa, *qui nocet, noceat adhuc*, comparatiua est; & sensum reddit huiusmodi: sicut ille, qui nocet, nocere pergit; sic qui sanctus est, sanctificari pergat. Aliquando enim imperatiuus non præcipientis est, sed comparantis, aut id quod fieri solet, indicantis. Sic Hispano prouerbio dicitur, *Haz mal, y guarte.* perinde

de ergo est, ac si dicatur quãdo aduersarius & persequutor deteriùs se & immaniùs gerit, tunc iustus vir in sanctitate magis magisque crescere & eminere studeat. hoc enim pacto tum persequutorum supplicium, tum præmium iustorum ad suum tandem cumulum perueniet.

Duplex sceleratorum, & duplex etiam iustorũ genus hisce in verbis assignari.

Præter hæc, in hac comparatione duo peccatorum hominum genera, & totidem iustorum attinguntur. Ex peccatoribus quidem alij non sibi solũ sunt improbi in peccatorum sordibus se volutando; sed etiam in alios iniusti atque tyranni, damnum ac perniciem Reipublicæ inferentes: alij verò licèt alteri non noceant, vitia tamen ac libidines ita amplectũtur, vt in ipsis turpiter inhærescãt. atque de his dicitur, *Qui in sordibus est, sordescat adhuc.* His autem duobus prauorum hominum generibus opponuntur duo alia genera iustorum: quorum alij Iusti vocantur, alij Sãcti. Hi autem postremi sunt, qui minimè contenti iniuriam nemini irrogare, aut nullum diuinæ legis violare præceptũ, rebus in omnibus ad maiorẽ perfectionem & sublimiorem Dei gloriam adspirant. Vtramque igitur iustorum sortem Apocalypsis hortatur, vt quælibet pro suæ vocationis ratione diuinæ gratiæ respondeat, & merita diligenter accumulet; quemadmodum improbi in sua nequitia persistentes demerita atque flagitia quotidie congerunt.

Vers. 12. *Ecce venio citò, &c.*] Verba hæc suprà iam explanauimus. Porrò contextus ipse, vt patet, aptissimus est. Nam ad iustorum exhortationem, vt in sua iustitia perseuerent; nihil aptiùs, quàm Christum citò esse venturum, vt singulis secundùm cuiusque opera reddat. Particulam autem *citò* ad particulare iudicium constat referendam.

TEXTVS.

Vers. 13. *Ego sum α, & ω. primus & nouissimus, principium & finis.*

COMMENTARIVS.

DE his verbis vide suprà dicta cap. 1. versu 8. vbi diximus horum verborum sensum hunc esse, scilicet Christum esse, qui suæ Ecclesiæ fundamenta iecit: ipsumque suum opus prouecturum: nam qui cœpit, ipse perficiet. Quo quid aptius ad fidelium solatium in mediis persequutionibus?

TEXTVS.

Vers. 14. *Beati qui lauant stolas suas in sanguine Agni, vt sit potestas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in ciuitatem.*

COMMENTARIVS.

Verba illa in sanguine Agni, exprimi in textu debere.

VErba illa, *in sanguine Agni.*] deerant in plerisque codicibus: eaque non esse huius contextus propria, senserunt Louanienses: existimantes illa ex cap. 7. huc fuisse translata. Pluris tamen facienda est Vaticana correctio, quæ verba hæc textui restituit. Et quidem cùm vera lectio sit, *Qui lauant stolas suas*; Agni sanguis est, quasi smegma siue sapo, quo abluuntur ac detergentur: & quanuis expressum id in textu non foret, subaudiri saltè deberet. Vnde meliùs habet, si ita expressè legatur, sicuti cap. 7. 14. Quòd autem verba illa, *in sanguine Agni*, fuerint ab hoc textu detracta, inde videtur exortũ; quòd nonnulli suspicati fuerint, verã Græci textus lectionem hîc non esse πλύνοντες τὰς στόλας αὐτῶν, vt legit Vulgatus; sed ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, id est *qui faciunt præcepta eius*; quæ frequentior est apud Græcos codices lectio, quam Cyprianus & Aretas sequuti sunt. Verùm Latinorum omnium codicum in hac re consensio manifestè indicat veram legitimámque Græcorũ lectionem fuisse πλύνοντες τὰς στόλας, id est, *qui lauant stolas.* Tametsi autẽ vtrique lectioni suus sit sensus non ineptus; Latina tamen editio sensum Christo Domino gloriosiorem continet. Cùm autem nemo sit, qui non ob naturæ fragilitatem delinquat, inde est nobis omnibus opus esse, quò in cælum ingredi possimus, vt nostrorum peccatorum maculas sanguine Agni eluamus: alioquin nemini in cælum patebit aditus.

Vt sit potestas eorum in ligno vitæ.] Cum his verbis cohærent, quæ diximus suprà versu 2. Potestas verò in præsenti est ius fruendi ligno vitæ, quia Græcè est, ἐξουσία.

Et per portas intrent in ciuitatem.] His indicatur, ab Angelis ad vrbis portas adstantibus aditu fore interdicendũ iis, qui stolam in sanguine Agni ablutam non attulerint. Memini autem me suprà dixisse, quanuis frequentior Latinorum vsus stolam non vocet, nisi vestem muliebrem, in sacris tamen Literis sæpè pro virili veste vsurpari: præsertim cũ de honorata & gloriosa veste sermo est. Prætereà suspicabitur aliquis, in hoc versu contineri histeron proteron, siue præposterum ordinem; quia prius est in ciuitatem ingredi, posterius frui ligno vitæ. Respondeo tamen prius esse ius fruendi ligno vitæ, quàm ipsum in ciuitatem ingressum.

TEXTVS.

Vers. 15. *Foris canes & venefici & impudici & homicidæ & idolis seruientes, & omnis qui amat & facit mendacium.*

COMMENTARIVS.

Quinam hic canum nomine significentur.

IN terrenis vrbibus patẽre solet aditus, vt eò ingrediantur canes, in cælesti & gloriosa ciuitate non item. Notandum tamen est in hoc versu, nomen canis metaphoricè; cetera propriè vsurpari. Vnde aliquis fortasse coniectabit, canis metaphoram per nomina sequentia explicari. Magis tamen placet, vt canes appellentur ij, qui Christianæ religioni oblatrabant; id est, persequutores omnes, qui rabie efferati in Catholicam Ecclesiam acerrimè inuehebantur, & sacri baptismatis aquam oderant. Rabies enim in eo aquæ odio ac detestatione consistit. Sensus ergo est, *foris canes*, id est, persequutores Ecclesiæ; & foris etiam omnes *venefici & impudici & homicidæ*, &c. licèt Ecclesiam non persequantur. Quòd verò per canes appositè designentur ij, qui in Christum & eius Ecclesiam tenacissimè latrant, adnotatum est ab Hieronymo, Ambrosio, Augustino, Hilario, & Eucherio, apud Lauretum in Sylua, verbo *Canis.*

Ribera existimat eorum vitiorum maximè meminisse Ioannem in præsenti; quę Antichristi tempore magis vigebunt. Hoc tamen perinde est, atque statuere præcipuum Apocalypseos argumentum de Antichristi temporibus esse; à quo sensu nostra acoluthia valde abhorret. generatim ergo loquitur Ioannes.

TEX-

TEXTVS.

Vers. 16. *Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis. Ego sum radix & genus Dauid, stella splendida & matutina.*

COMMENTARIVS.

VT Christus confirmet, quæ antecesserant de incredibili iustorum felicitate in cælesti patria & impiorum exclusione; ait nunc, misisse se suũ Angelum, id est eum, qui Ioanni cælestem Ierosolymam ostendit; quem fuisse B. Paulum aliàs diximus. Et tam in hac reuelatione, quàm in suis epistolis & concionibus satis confirmat Paulus gloriæ magnitudinem, quæ iustos omnes in cælesti regione manet.

Quo sensu se Christus appellet radicẽ & genus Dauid.

Ego sum radix & genus Dauid.] Ambrosius, Rupertus, & alij complures interpretantur, Christo, quà Deus est, congruere esse Dauidis radicem, quòd Dauidem creauerit: esse verò ex Dauidis genere, illi quadrare, quà homo est; quia Dauidis extitit filius. Hanc tamen distinctionem Aretas & Ribera non probant. Nam si genus esse Dauidis, idem est, atque ex Dauidis esse genere; esse radicem Dauidis idem similiter erit, quod esse ramum ex Dauidis radice. Christum autem appellari Dauidis genus, quòd prout homo à Dauide ducat originẽ; fatentur etiam Ambrosius & Rupertus: & constat loquendi modum esse in sacris Literis receptum. Qua ratione Virgilius suum Æneam Deorum genus plerunque vocat. Adhuc tamen difficultate non caret phrasis illa *radix Dauid*; vt significetur Christus ex Dauide genus ducere. Nam imprimis videtur loquutio non ita in sacris vsitata. Deinde quorsum hîc cum stellæ matutinę metaphora coniungitur Christum esse radicem & genus Dauidis? Nec enim satis est, vt doceat explicatio, Christum esse verè radicem atque genus Dauidis; verè etiam stellam matutinam nominari: nisi ostendat quoque duo hęc apposité copulari, & huiusmodi coniunctionem esse ad præsens institutum aptissimã.

Consulat lector, quæ diximus cap. 5. num. 5. vbi Christus similiter nuncupatur *radix Dauid*: & inibi etiam diximus, Christum in hac loquutione comparari generosæ radici sub terram abditæ & suo tempore eximium producenti fructum, significari autem hoc pacto cùm Dauidis regnum videbatur extinctum, tunc reconditam superesse radicẽ, vbi minùs suspicabantur homines: & contemptã licet ab ipsis atque protritam, fructum tamẽ deinceps procreasse, ipsius virtute & diuino vigore satis dignum: atque ab ipsa felicitatis arborem exortam fuisse. Hunc sensum roborat duplex Græcus articulus duplici radicis & generis nomini affixus. Quibus articulis denotatur Christus esse ille Dauidis filius promissus; cui Dauidis ipsius solium erat destinatum; & ad quem etiam spectabat eorũ omnium complementum, quæ in Dauidis regno & in eius filio Salomone figurabantur. Videat etiã lector, quæ de stella matutina scripsimus, c. 2. nu. 28. vbi statuimus Christum propterea nuncupari stellam matutinam; quia in mediis ipsis laboribus & persequutionibus suos reficit & consolatur firmissimã Solis quàm mox orituri expectatione, id est, maximæ prosperitatis spe citò subsequuturæ.

Quã inter se habeant pro-

His ita præstitutis; duo illa Christi elogia (nempe & esse radicem ac genus Dauidis, & stellam es-

proportionem cum toto Apocalypseos scopo seruant; & præsertim cum horum duorum capitum visione. Vt enim corroboretur spes iniecta de futura Christianæ Ecclesiæ magnitudine: asseritur imprimis Christum esse verum Messiam, cui promissum erat mysticæ Ierosolymæ regnum in Dauidis imperio figuratum: ac proinde nihil dubitationis superesse; quin mysticæ Ierosolymæ amplitudo prophetiæ huius libri sit responsura. Etenim si *omnia in figuris contingebant illis*; si Ierosolymę item maiestas & rerum & affluentia fuit adeò ingens, vt

plex hoc Christi elogiũ radicis & generis Dauid.

B Christianam adumbraret Ecclesiam: ad Dei fidelitatem pertinet, vt Christi Ecclesia ad totam illam perueniat amplitudinem, quæ in huius libri vaticinio fuit hactenus significata. Pro huius ergo rei significatione mirifice Christus Dominus hanc clausit visionem, asserens se esse illam Dauidis radicem atque genus; in quo & antiquæ figuræ, & Dei pollicitationes sint reipsa cumulatissimè implendæ. Et iuxta hunc sensum potest etiam explicari, quòd Christus sit filius Dei; vt exponunt Ambrosius, Rupertus, & alij. quippe Messias non ex
C qualibet oriturus erat radice; sed de illa, ex qua dimanauit tota illa virtus ac vigor, quem præ se tulit Dauidis regnum sub ipsius Dauidis ac Salomonis tempus: vt hac veluti vmbra figuraretur fœcunda mox proles inde nascitura.

Quid figuret hic stella matutina; & qua ratione radicis trãslationi subiungatur.

Ceterùm transeamus oportet ad stellam matutinã; & videamus qua ratione hęc metaphora priori subiungatur. Si ergo, vti diximus, stella matutina innuit solis claritatẽ propè esse, ac proinde Ecclesiam quantumuis oppugnatam, Christi tamen doctrinã ac promissione securam reddi de suæ gloriæ
D magnitudine quàm mox futurã; nihil potuit ad eã rem significantius adduci, quàm stellæ matutinæ symbolum. Et quamuis hæc metaphora præcipuè referatur ad magnæ claritatis atque gloriæ promissionem, qua Ecclesia in cælesti regno perfruetur; extenditur etiam significatio ad promissionem ingentis gloriæ, quæ Christi Ecclesiæ futura erat in terris post deuictam Romam Ethnicam & Romanum Imperium subiugatum. Si enim stella matutina promittit claritatem Solis; hæc eadem Solis claritas vtramque ad rem protenditur, vt vidimus cap. 1. 16. in iis verbis: *& facies eius sicut sol lucet in*
E *virtute sua.*

TEXTVS.

Vers. 17. *Et Spiritus & Sponsa dicunt; Veni. & qui audit, dicat, Veni. & qui sitit, veniat. & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.*

COMMENTARIVS.

Spiritus hic & Sponsa quid denotent.

F STellæ matutinæ nomen, quod superiore versu fuit inditum Christo, ostendit maximam Ecclesiæ felicitatem, tum in hac vita, tum in cælesti futuram. Vtraque autem felicitas congruenter per Christi aduentum indicatur. Nam in Romæ & Romani Imperij conuersione significanter dicitur Christus ad suam Ecclesiam illustrandam aduenisse; & in Sanctorum etiam obitu aptè dicitur aduenisse Christus, ad eos in cælum perducendos. Optare ergo atque precari, vt Christus adueniat; ad vtrumque debet aduentum referri. Christus igitur in hoc loco ait, ab Spiritu sancto è cælo

cælo in Eccleſiam miſſo, & ab ſpiritu etiam huius libri atque Eccleſiæ doctrinâ nos edoceri, vt duplicem illum Chriſti ipſius aduentum vehementer exoptemus: qua doctrina auditorem excitari, vt totius Eccleſiæ clamorem ſuis votis ac precibus comitetur, atque in eodem Chriſti ſenſu dicat, *Veni Domine Ieſu.*

Et qui ſitit veniat.] Quaſi dicat, dum Chriſtum deprecamur, vt ad nos appropinquet, nos pariter ipſos debemus per ipſius gratiam & erigere & excitare, vt ſpiritalibus greſſibus illi procedamus obuiam, accenſi & inflammati ipſius gloriæ deſiderio, necnon auiditate aquam vitæ potandi, de qua ſuprà n. 1. & Iſaiæ 55. 1. Qui autem huiuſmodi ſiti ac vehementi deſiderio æſtuauerit, ei promittitur aquæ vitæ potus. Atque obiter perſtringitur, illius aquæ potũ tantæ felicitatis eſſe, & nobis tam vili conſtare, vt iure optimo dicatur nil aliud laboris ac difficultatis in ea aqua acquirẽda nobis ſupereſſe, quã vt ſitientes ad eius potũ properemus.

TEXTVS.

Verſ. 18. *Conteſtor enim omni audienti verba prophetiæ libri huius: Si quis appoſuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto.*

19. *Et ſi quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius; auferet Deus partem eius de libro vitæ, & de ciuitate ſancta, & de his, quæ ſcripta ſunt in libro iſto.*

COMMENTARIVS.

Verum verborum cum præcedẽtibus connexio quæ ſit.

NOnnihil difficultatis habet horum verborum conſequentia cum antecedentibus. Vt autem difficultatem ſubterfugiat, non deerit, qui particulam *enim* aſſerat non hic cauſalem eſſe, ſed affirmatiuam. Enimuerò ſi cauſalis vim illi demas, nulla videtur ſupereſſe connexio inter horum verborũ ſentẽtiam & ſuperiorum; vt animaduertet, qui textum ſine illa particula legerit, & conſuluerit interius aurium iudicium. Videtur autem opus eſſe, vt hæc ſententia cum præcedentibus aliqua ratione connectatur.

Cenſeo igitur, particulam *enim* cauſalem hic eſſe, iuxta frequentiorem ipſius vſum; ac proinde referri ad id, quod proximè anteceſſit de aqua vitæ gratis volẽti & poſcenti elargitâ. Poteſt enim huiuſmodi eſſe cõtextus; Qui voluerit, accipiet aquã vitæ gratis: accipiet, inquam, gratis; quia in hoc libro aſſeueratur, ciuitatem cæleſtem vitalis aquæ flumine frui, eamque felicitatem volenti & optanti gratis offerri: & quidquid hoc in libro continetur, adeò certum eſt, vt veriſſimè pronũcietur, Væ, aduerſus eum, qui eius verbis aliquid aut addere, aut minuere auſit. Prudentiſſimè verò cum affirmatione illius ſententiæ de aqua vitæ volenti gratis oblatâ coniungitur eorum omnium affirmatio, quæ liber iſte complectitur. quippe ad libri huius calcem congruenter apponitur magna hæc & generalis omnium in eo ſcriptorum affirmatio.

Comminationes hic ſcriptæ cõtra addentes aliquid vel detrahẽtes quo ſenſu ſint accipiendæ.

Sed dicet aliquis, valde eſſe rigidam hanc comminationem, quam ſubiicit textus. Reſpondeo; nõ eſſe intelligenda de quolibet additamento ſeu detractione, quæ abſque vlla pertinacia in vno aut altero verbo fiat: ſed de additione ſeu diminutione, quæ huius libri doctrinæ opponatur, adiiciendo, aut ſubtrahendo verba aliqua ſiue doctrinam, quæ doctrinæ euangelicæ, quam Catholica profitetur Eccleſia, aduerſetur. Et quamuis alia poſſent exempla proponi, nullum tamen eſt magis idoneum, quàm quod ſpectat ad præcipuum libri huius ſcopum de ſuprema Romanæ Eccleſiæ magnitudine & auctoritate, qua ceteris orbis totius Eccleſiis dominatur. Hæc enim eſt libri huius doctrina. Vnde qui Romanæ Eccleſiæ auctoritatem abnegant aut derogant, illi adimunt de libri huius verbis; qui vero aliis peculiaribus Eccleſiis eã volunt auctoritatem deferre, quam liber hic attribuit Romanæ; illi ad verba libri huius apponunt. Similiter dico de iis, qui libri huius auctoritatem inficiantur (vt Lutherani) nec non de illis, qui ad ſedẽ Apoſtolicam detorquẽt ea, quæ in eodem libro de maris Beſtia dicuntur. Omnes denique Hæretici, ſiue addẽdo, ſiue detrahendo, huius libri doctrinæ repugnant. Quare grauiſſimæ comminationes hoc in loco aduerſus addentes vel diminuentes pronunciatæ, contra hæreticos omnes iactantur. Comminatio autem eſt, Deum illis bellum illaturum iis plagis, quæ ſunt in hoc libro deſcriptæ, nimirum plagis tubarum. Licèt enim directè fuerint immiſſæ in rebelles ac perfidos Iudæos (qui primi fuerint hæretici:) huius tamen libri doctrina nos docet, Deum non ſecus acturum aduerſus eos, qui eorum apoſtaſiam & pertinaciam imitantur. Demum, quod additur, *Auferet Deus partem eorum de libro vitæ*, denotat; ſi forte anteà fuerant in vitæ librum relati; ex eo fore delendos (iuxta ea quæ diximus cap. 3. 5.) videlicet quia per finalem impœnitentiam repellentur, & à cæleſtis ciuitatis felicitate in hoc libro deſcripta excludentur, niſi maturè reſipuerint.

TEXTVS.

Verſ. 20. *Dicit, qui teſtimonium perhibet iſtorum, Etiam venio citò, Amen. Veni, Domine Ieſu.*

COMMENTARIVS.

Vtrùm qui hic dicitur iſtorũ perhibere teſtimonium ſit Ioannes, an Chriſtus.

AReтas ſuſpicatur in iis verbis, Dicit, *qui teſtimonium perhibet iſtorum: Etiam venio citò*, Ioannẽ fortaſſe loqui de ſe ipſo. Ceterùm nouum non eſt aſſerere, à Chriſto veritatem confirmari. Et quidem cum iis, quæ paulò antè præceſſerant de Chriſto mittente Angelũ ſuum *teſtificari hæc in Eccleſiis*, optimè conſentit, vt Chriſtus etiam teſtificari dicatur, quod Angelus ab eo miſſus ipſius iuſſu teſtatur. Porrò vt grauiſſima addatur auctoritas cõminationi ſuperiùs factæ, appoſitè additur, Ioannem non illã ex ſuo capite fingere; ſed ipſummet Chriſtum Dominũ ita affirmare, qui ſuum Angelũ miſit, vt hanc eandem doctrinam Eccleſiis teſtificaretur. Huic explicationi ſuffragatur non ſolùm cõmunis expoſitorũ conſenſio, ſed ipſe etiam cõtextus. Nã verba illa, *Amen. Veni, Domine Ieſu*, omnino indicant præcedere Chriſti affirmationem de ſuo aduentu quàm mox futuro. Etenim cùm dicitur, *Amen. Veni, Domine Ieſu*; oſtenditur magnum ſolatium ex eo maximè proueniens, quod paulò antè fuerat affirmatum, & Chriſti affirmationi Ioannem ſuum votum adiungere. De quo autem Chriſti aduentu ſit ſermo, iam ſuprà explicatum eſt.

Nihilominus in ipſa adhuc conſtructione nõnihil deſiderari videtur: quia ſi verba illa, *Dicit* qui

tentiam referantur, ad subsequentium quidem nexũ, verbum aliquod videbatur addendum; cuiusmodi esset: *Et ait, Etiam venio citò.* Quare si quis malit verba illa, *Dicit qui testimonium,* &c. referri ad ea, quæ sequuntur, nempe, *Etiam venio citò.* non admodùm repugno; nec video cur nō possint ad vtrumque referri. Quod autem repetatur *Venio citò*, emphaticum est, vt plus solatij ac voluptatis iusti dulcissimâ hac promissione percipiant. Illud verò, quod Ioannes adiungit. *Etiam veni Domine Iesu,* perinde est, quasi nos Ioannes suo exemplo instituat de eo, quod superiùs manifestè expresserat, dum ait; *Qui audit, dicat, Veni.*

B

TEXTVS.

Vers. 21. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.*

CVm Apocalypsis quandam epistolæ normam contineat; congruentissimè terminatur eo fine, qui solet Apostolicis literis imponi; quæ hinc incipiunt, & hic terminantur. Atque ipse tandem hic finem imponam, immortales Deo gratias agens, quòd suam mihi opem auxiliúmque præstiterit, vt hisce commentariis & primam manum & vltimam admouere potuerim. In quo labore valde optaui germanam & cohærentem totius Apocalypseos interpretationem collineare: & maximâ sum voluptate perfusus, quòd Deo fauente perspexerim, quàm sit hic Apocalypseos liber Romanæ Ecclesiæ gloriosus, cuius censuræ me meaque omnia subiicio.

Tota Apocalypsis in epistolæ normâ conscripta, more Apostolico, Dei gratia & unctio fuit præposita, & mundo postponetur.

Finis cap. XXII. atque adeò totius Apocalypseos.

INDEX
COPIOSISSIMVS
RERVM AC VERBORVM QVÆ IN HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

Vbi duplex numerus apparet, primus paginam declarat, & secundus columnam.

A

LITERÆ A,I, in Hyacinthi flore à natura inscriptæ, quid innuant. 756.2.b
variæ Doctorum expositiones de A, & Ω. 130.1.c
Patris ne,an Filij sint verba, *Ego sum* A, *&* Ω. 129.1.f
in Christi persona dicitur Apoc.1.8. *Ego sum* A, *&* Ω. ibid.2.a
quomodo se vocet Christus A, & Ω. ibid.e
primum & nouissimum idem esse quod A, & Ω, principium & finem. 160.1.f
in Catholicorum olim sepulchris,dum vigebat Ariana hæresis,incidi solita, A, & Ω,& cur?129.2.b

Aaron.

Aaronis corona gemmis fulgens. 457.1.c
quid significetur per Aaronis virgam. 448.1.c

Abdicatio.

perfectam de diuitiarum cupiditate victoriam in rerum omnium Abdicatione sitam esse. 321.1.c

Abominatio.

quæ sit Abominatio & immunditia, quibus plenus erat calix meretricis magnæ. 607.1.f
cur Roma ethnica vocetur mater Abominationum terræ. 608.1.a

Abrahamus.

Abrahamo duplicem à Deo promissionem de posteritate esse factam. 157.1.e
Abrahamus quo tempore natus. 385.1.f

Abstractum.

in sacris sæpe Abstracta pro concretis ponuntur. 130.1.b

Abyssus.

quid per Abyssi nomen figuretur. 656
Abyssi nomen pro alto puteo sumi Apocal. cap.11. num.7. 436.1.a
vtrùm Abyssus in nouo Testamento sumatur in sensu proprio pro inferno. 380.2.d.& seq.
vocem Abyssi Hebraicam semper accipi pro aquarum multitudine. 381.1.b
reducere de Abyssis terræ,Psalm.70.quid sit. ead.2.a
puteus Abyssi,quid adumbret. 380.2.a
in Abyssi clausuræ sigillo, quid imprimis innuatur. 656.2.f
quid sit clauem Angelo dari ad claudendam Abyssum. ibid.c
bestia quæ cap. 11.7.dicitur de Abysso ascendere, quænam sit. 435.1.d,& seq.
quo in sensu fumus ex Abysso prodire dicatur. 382.2.b
quomodo Sol & aër fumo Abyssi obscurati dicantur. ibid.c
quo sensu dæmones Christum rogarint,ne in Abyssum mitterentur. 581.2.b

Accentus.

apud Græcos quando penultima acuto notatur Accentu, vltima est longa. 525.1.a

Achates.

Achatis gemmæ natura. 751.1.d
Achates aptatur Asser. 760.2.c
diuersitas inter Achatem & Chrysoprasum. 751.1.d
Achatem Rationalis respondere Chrysopraso Apocalypseos. ibid.c
quod sit mysterium in eo, quòd Achates Rationalis gemma in cælestis ciuitatis fundamentis sit in Chrysoprasum mutata. 752.1.a

Actio.

in Actionis prologo auditores de fructu ex ipsa actione percipiendo admoneri. 138.1.c

Acus.

Acui nauticæ quando Magnes imprimat qualitatem suam. 196.1.f
Acum nauticam esse sapientiæ symbolum. ibid.d

Adamas.

Adamantum figura cuiusmodi apud Plinium. 187.1.e
Adamantis figuram tribuli esse, cui & Hebraicum quadrat nomen. 188.1.a
Adamantem ferri ictibus in aliud ferrum impacti solùm cedere, & quid per hoc figuretur. ead.2.a
ferrum Adamante tactum volui ad Septentrionem. ibid.
Adamantis inuicta vis. 185.2.c
Adamantis durities. 187.1.a,734.1.b
Adamas olim perpaucis cognitus. 186.1.d
Adamas igne non incalescens, quid significet. 187.2.f

de Adamantum qualitatibus coniecturæ. ead.1.b
Adamantem, aliqui volunt esse gemmam, quæ in Exodo, & Isaia vocatur Iaspis. 725.1.a. Oppositum verò statuitur, & roboratur. ibid.
Adamantis mentio aliqua vtrùm sit in sacra Scriptura. 186.1.d
Adamantem in sacra Scriptura nunquam inter gemmas numerari. 185.1.f
vtrùm Adamas quatenus pretiosa gemma est, aliquando in sacra Scriptura vsurpetur. 731.1.f
Adamantis mentionem prout gemmę in sacris esse. ibid.2.e
Adamantem etiam nomine Carbunculi in sacra Scriptura comprehendi probabile est. 186.2.a
Adamantis nomen cùm in sacris vsurpatur, ad duritiem potiùs quàm ad gemmæ æstimationem referri. 733.1.b
Aliqua quæ de Adamante traduntur aut falsa esse, aut parum certa. ibid.c
Adamantem nonnullas proprietates, quibus olim constabat, secundùm aliquos, iam amisisse, & quod sit rei huius mysterium. 732.2.c
Adamantem olim magnete ipso potentiorem in ferro trahendo fuisse habitum, & quid in hac vi adumbretur. 734.1.c
Adamantis symbolum ad tyrannicæ potentiæ significationem eleganter applicatur. 732.2.e
Adamas etiam ad carnis sapientiam denotandam est symbolum. ibid.d
quomodo per Adamantem figuretur Christi potentia ad peccatores conterendos, & conuertendos. 734.1.b
Adamas in medicinis salutaris quid denotet. ibid.d
ad Adamantem applicari non posse Chalcedonij nomen. 731.1.c

Adonai.

Adonai pro Iehoua substituitur. 112.1.f
Adonai substitui pro Iehoua non superstitiosè factum. ead.2.a

Adoratio.

Adoratio seniorum & animalium quid innuat. 309.1.c
per Adorationem seniorum, de qua cap. 11. nu.16. quid significetur. 446.1.d

Adsto.

quinam in sacra Scriptura dicantur Adstare coram Domino. 567.2.c

Aduersitas.

Aduersitatibus homines à Deo molliri & mansuefieri. 363.1.e
Aduersitatibus maioribus à Deo probari, qui in diuino obsequio prouectiores sunt. 422.1.a

Ædificium.

Ædificia Ezechielis & Salomonis non omnino inter se congruere, idque mysterij causa. 217.2.c
Ædificium Ezechielis, num cum antiquo illo Salomonis omnino conformetur? ibid.e
Ædificij ad rationem, quadrata figura quàm sit perfecta. 714.1.a
Ædificij partium proportio in cælesti Ierusalem quid innuat. 695.2.a
quid per quatuor quadrati vrbis cælestis Ædificij latera adumbretur. 714.1.c
de quo spirituali Ædificio Paulus loquatur 1. Corinth.3.12. 422.2.d
expenditur locus 1. Cor. 3. 12. de spiritalis Ædificij extruendi ratione. ibid.

Ædifico.

Ædificare qui dicantur iuxta Pauli mentem. ibid.

Aër.

Aër vnde aliquando minùs cærulei coloris, aliquando plus habere videatur. 730.2.d
Aër quomodo abyssi fumo obscuratus dicatur. 381.2.c

Ægyptius.

Ægyptij quomodo Iudæos adumbrarint. 547.1.e
Ægyptios fuisse in mari demersos, quid mysticè significet. ead.2.b
quid Deus significare voluerit tanta plagarum multitudine in Ægyptios effusa. 435.1.f, & 2.a

Ægyptus.

Ægypti nomen cur imponatur Iudaico populo. 547.1.c
in Ægypto apud Ioelem Iudæos adumbrari. ibid.b
in Ægypto sacerdotes olim fuisse iudices. 123.1.b
in Ægypto terra sacerdotalis libera olim & immunis. 122.2.c
num Ægypti nomine significetur Ierosolyma. 438.2.a
Vide Plaga.

Æmulor.

Æmulari quid sit. 226.2.c

AEnigma.

cùm de Ænigmatis est sermo, ipsorum significationem per verbum substantiuum denotari. 167.1.e
Ænigmatis inscribendi duplex ratio. 104.2.c
Ænigmatum peculiare artificium ostenditur. 34.1.b
in Ænigmate longo non obstare quo minùs sensus alicubi minus ænigmaticus, alicubi nimis grammaticus sit. 373.2.d
Ænigmatum propheticorum quæ sit ratio. 16.1.f
Ænigmata ad res alioqui notas, non ad ignotas significandas componi. 524.2.a
Res inanimas per prosopopœiam quasi animatas in Ænigmatis induci, minimè nouum videri debere. 41.2.d
in Ænigmatis humanis duplex sensus vitiosus, in Diuinis non item. 32.2.c,d
in Ænigmatis aliud verbis perstringi, aliud sensu innui. 123.2.a
inter Ænigmatis & parabolæ interpretationem quid intersit. 25.1.e,f
in Ænigmatis sacri explicatione satius esse nostram ignorantiam, quàm aliquam eius partem minùs aptam fateri. ead.2.a
Ænigmatis sensum illum esse propriè, quicumque ei optimè quadret. 32.1.e, & 2.a
Ænigmatis solutio ex apta omnium partium applicatione euidenter constat. 15.2.e
Ænigmatum exponendi ratio. 23.2.c
sensus totius Ænigmatis libri Apoc. à Ioanne fuit perceptus. 103.1.a
Ænigmatum solutio ad opinionum probationem non aptè vsurpata. 27.2.c
ingens ex diuini Ænigmatis solutione solatium. 15.2.b

Æqualitas.

Æqualitatem interdum importat in sacris vox *Quasi*. 277.1.d

Æquitas.

Æquitatem sub specie iniquitatis plurimum enitescere. 300.1.f
Æquitatem Christi in primis Christianis facilè omnibus fuisse conspicuam. 316.1.d
cur inferiores moderatores expediat suæ gubernationis Æquitatem patefacere, Deo verò id non sit necesse. 301.1.a

Æs.

chalcolibanū pro Æris specie accipiendū. 152.2.b
cur pedes primæ figuræ Apocal. ex Ære sint effecti. 151.1.f
cur pedes iidem fuerint ex Ære montis Libani. ead.2.a
num Angelus Danielis pedes etiam ex ære candenti habuerit. 165.1.d
cur qui templum apud Ezechielem metitur, habeat speciem quasi speciem Æris. 563
cur Daniel in sua visione viderit brachia vsque ad pedes quasi speciem Æris candentis. 165.2.d
quid per brachia ex Ære adumbretur. ibid.e

Æstus.

discrimen inter furiosos irarum Æstus, & blandas cupiditates. 395.1.e
quid sit Æstu affligere homines. 584.1.a
de maris Æstuum accessu & recessu mystica consideratio. 461.1.c

Æthiops.

Æthiopas crucem pro Tau scribere. 344.1.c

Agnus.

in Agno tanquam occiso allusionem fieri ad antiqua legis sacrificia. 307.1.a
in Agno occiso adumbrari Missæ sacrificiū. ibid.c
Agnum etsi occisi speciem præ se ferebat, librum tamen accipere, & aperire valuisse quid denotet. 307.2.d
Agnus quomodo in medio throni, seniorum & animalium steterit. 306.1.b
Agnus quo sensu dicatur stare. ibid.c
Agni septem cornua qua ratione sint consideranda. ibid.e
quorum nomina dicantur non esse scripta in libro vitæ Agni. 512.2.c
quod subsit mysterium in eo quod Agnus librum aperuerit, & rursus liber clausus apparuerit. 308.2.c
Agno cur animalia & seniores gloriam & honorem tribuant. ibid.e
Agni sponsam statuitur esse Romanam Ecclesiam. 637.2.e
Agni sponsa quænam per antonomasiam in hac vita appelletur. 639.1.c,d
quam sibi Agnus per nuptias ducit sponsam, quæ sit. 637.1.f
de quibus Agni nuptiis instituatur sermo Apocalyp.19.7. ibid.b
Agnus cur in medio throni & seniorum constituatur. 306.1.f
Agni cornua septem totidémque oculi quid figurent. ead.2.a
Agni septem oculi qua ratione sint constituendi. ibid.b
quid sit cornua siue senatores cum Agno pugnare. 611.1.c
sub Agni specie cur Christus apparuerit in Sionis monte. 528.1.f
Agni cœnam non sumi pro cælestis patriæ felicitate. 641.1.f
Agni cœna, de qua Apoc.19. quæ sit. ead.2.b
Vulgata lectio Isa.16.1. *Emitte Agnum* defenditur. 529.1.f
Agnus & 144. millia vtrùm in Sione monte pedibus niterentur, an non? 531.1.c
cur illa 144. millia dicantur primitiæ Deo, & Agno. 533.2.c

Ala.

Alas binas tantùm fuisse singulis Cherubinorum templi. 278.1.b
Alarum stridor quid adumbret. 274.2.e
Alarum duarum mulieris mysterium quod sit. 487.1.a
Alarum duarum fœminæ secundaria significatio. ead.1.c
Alarum duarum mentionem non absque mysterio fieri. 486.2.e
Alæ duæ quibus volant Seraphini Isaiæ, & Ioannis animalia quid significent. 274.1.f
quot Alis constarent Ioannis animalia, déque earum significatione. 273.c,& seqq.
Alæ ingentes duarum aquilarum Ezechielis, de quibus cap.17 agit, quid significent. ead.2.b
Alarum vera interpretatio ex Dionysio Areopagita desumpta. ibidem f
Alæ aquilæ, non columbæ cur mulieri affingantur. 488.1.d
Alæ numquid datæ sint mulieri antequam se fugæ mandare cœpisset, an post fugæ initium. 486.2.b
cur Apoc.12. dum de Alis mulieris agitur, Pauli & Barnabæ mentio fiat. 488.1.b
cur Ezechielis animalia Alis quatuor, Ioannis verò animalia senis constarent. 274.1.b
Alæ quem ad finem animalibus Ezechielis additæ. ibid.c
cur Isaiæ Seraphini præter brachia sex haberent alas. 281.1.d
Vide Animal.

Album.

vtrùm Album pro splendenti purpureo, an pro candido sumatur, cùm dicitur, *Amicti stolis albis*. 353.1.c

Alfonsus.

Alfonsus Hispaniæ Rex septem Partitas ex totidem sui nominis literis inchoauit. 23.1.f

Allegoria.

in Allegoriis qua ratione soleat designatus aliquis numerus accipi. 420.1.c
Allegoria Tobiæ connubij, ac dotis. 365.2.b
Allegorias interdum appellari applicationes etiam & accommodationes. 350.1.c
Allegoria mysticæ resurrectionis quàm sit elegans. 673.1.c
Allegoria eadem tempestatis, quomodo conuersionem aliorum, aliorum obstinationem pariter complecti possit. 598.1.c

Alleluia.

Alleluia quadruplex quorsum apponatur in cap. 19. Apoc. 628.1.c

in quadruplicis Alleluia distinctione quid sit obseruandum. ibid.f
vera sententia de quadruplicis Alleluia explicatione relata ad quadruplicem laudem Deo ab Ecclesia tributam. ead.2.d,e
in quatuor hisce Alleluia respectum haberi ad eos Psalmos,quibus pro titulo est Alleluia. 831.2.a
syllabus eorum Psalmorum qui pro titulo habent Alleluia. ibid.b
Psalmos 20. quibus inscriptio est Alleluia, in quatuor series partiri,& quæ sint. ibid.e
Alleluia prædicta quomodo bis Psalmis 20. per ordinem respondeant. ibid.d
Alleluia primum quid in se includat, & quomodo ad textum ipsum aptetur. 629.1.f
Alleluia primum quomodo lineæ primæ, siue ordini Psalmorum respondeat. 632.1.b
Alleluia primum quosnam prædictorum Psalmorum respiciat,quos item secundum,& sic de ceteris. ibid.
Alleluia secundum,& laus quam in se continet,explicantur. 630.1.c
Alleluia tertij, & laudis quam in se includit explicatio. ibid.f
Alleluia tertium quot & quos Psalmos respiciat. 633.1.c
Alleluia quartum, & quarta pariter laus Deo inde redundans exponuntur. 630.2.b
Alleluia quarti finis & scopus. 634.1.c
Alleluia quartum ad quos Psalmos alludat.633.2.c
Psalmos qui ab hoc quarto Alleluia respiciuntur, peridoneos esse ad Ecclesiæ victoriam de Roma celebrandam, & ad laudes propterea Deo concinendas. ibid.
in sex Psalmis quos quartum Alleluia respicit,eleganter describi primitiuorum Christianorum spiritum. ibid.d,e
quem in finem spectent nouem Psalmi inter tertium & quartum Alleluia inserti. 634.1.c
quod habeat mysterium nouenarius Psalmorum qui inter tertium & quartum Alleluia sunt interpositi. ibid.a
secundus Psalmorum ordo, quibus inscriptio est Alleluia,& quomodo secundo Alleluia respondeat. 632.2.c
Alleluia, quæ in aliquot Psalmorum titulis apponuntur,in Hebræo varia & diuersa dispositione inscribi. 634.2.b
Vide Psalmus.

Altare.

Altare thymiamatis cur desideretur in visione cap.4. 292.2.c
Altare thymiamatis cap.8.quid figuret. 370.1.e
Altare de quo cap.8.n.3.cuiusmodi sit,considerandum. 369.1.d
Altare holocausti quod Ezechiel vidit, quid significet? 411.2.c
Altare Ezechielis qua ratione possit de Eucharistia explicari. ibid.f
Altare metiri cur iubeatur Ioannes. ibid.e
Altare holocausti cur in visione capit. 4. desit. 292.2.b
sub Altari cur animæ dicantur clamare. 331.2.c
qualis sit sub Altari Martyrum clamor. ibid.d
Altare,vnde vox prodiit,de altari thymiamatis esse intelligendum. 392.1.a
ab Altari cur proficiscatur querimonia, siue vltio de Iudaico populo sumenda? ibid.d
Altare Isaiæ visum figurare Christum. 184.2.f
Altare qua ratione sit considerandum in cap. 11. Apocal. 411.1.d
Altare cur primò non Angelus,sed Ioannes dimetiatur, at postea capit. 21. Angelus metiatur. 410.1.a
Altaris per circuitum animalium immolatorum sanguinem effundi ex Dei præcepto solere. 578.1.c,d
Altaris vox quid propriè postulet. 593.1.f

Altitudo.

Altitudines Satanæ quæ dicantur. 189.2.d
Altitudines Satanæ,pro profunditate & calliditate.175.1.d.

Ambulo.

Ambulare in albis quid sit. 204.1.c

Amen.

Amen quid significet. 219.2.d,316.1.b

Amethystus.

Amethysti gemmæ natura examinatur: & qualis sit eius color. 758.1.d,e
Amethystum Indicum (qui & ceteris pretiosior) purpuræ colore constare. ibid.f
Amethysti pretiosi color cuiusmodi sit. ead.2.a
Amethystus quàm sit grata, ac iucunda gemma. ibid.b
Amethysti gemmæ etymologia. ibid.c
Amethystum ad se quodammodo trahere quod in eius est conspectu. ibid.d
veluti Amethysti matrem esse gemmam Sardam. ibidem.
Amethysti proprietates aliæ. ibid.e
Amethysti mystica consideratio ad duodecimum articulum Symboli Apostolorum. 758.1.b
Amethystus à veteribus dictus dulcis, & Veneris gemma,quid symbolicè significet? ibid.e
Amethysti purpuræ perfectæ color cuius rei sit symbolum? ibid.f,& 2.a
Amethysti colore quomodo adumbretur Beatorum felicitas. ead.2.b
Amethystum sui gestatorem reddere vigilantem quid significet? ibid.e
Amethystus aptatur Issachar. 760.2.d

Ammonitæ.

quonam respiciant Prophetæ,quando de victoria ex Ammonitis reportanda agunt. 548.2.a
per Ammonitas quinam mysticè figurentur. ead. 2.a
cur Deus suo populo præceperit vt Ammonitis ingressu Ecclesiæ interdicerent? ead.2.c,d

Amor inordinatus.

de Amore proprio inordinato posse etiam congruenter locustarum regem explicari. 391.1.e
Amores quatuor inordinatos esse mundi hominúmque tyrannos:& quinam ij sint? 320.1.e
Amoribus his quatuor inordinatis primas quatuor diuinæ prouidentiæ virtutes directè opponi. ead.2.c
Amor proprius inordinatus quàm nos assiduè oppugnet. 394.1.d

Angelus.

Angeli nominis etymologia. 168.2.c
Angeli septem, ad quos Ioannes scribere iubetur, qui fuerint. ibidem.
Angeli septem, quibus Ioannes iubetur scribere, num sint 7.Ecclesiæ. ibidem.

Angelorum septem mentio in sacris quid significet. 115.1.f
Angelorum numerus septenarius in sacra Scriptura quò respiciat. ead.2.c
Angelorum peculiarem septenarium qui negent. 116.2.c
Angelorum septenarium qui astruant. 117.1.a
Angelorum septem locus Tobiæ expenditur. ibidem e
Angelorum septenarius cur toties in Scriptura vsurpatur. ead.2.a
Angelorum septenarij altera expositio. ibid.e
Angelos in Scriptura sæpe ex persona Dei loqui. ibidem f
Angeli nomini quæ voces in Hebræo respondeant. 118.1.a
Angelorum septenarius quo ex tempore in Scriptura vsurpetur. 117.2.b
inter Angelorum nouem choros distinctio cur in Scriptura minùs sit perspicua. 181.1.c
Angeli cur in Apocal. septem Deo laudes tribuant. 120.2.e
Angelo clauem dari ad claudendum puteum abyssi, quid sit? 656.2.c
Angelis tribus, de quibus Apoc.14. fit mentio, quinam figurentur? 534.1.d
à tribus Angelis vocum prolatarum mysterium à quodnam sit? ead.1.a
Vidi alterum Angelum, quo sensu sit accipiendum. ibid. e
in Angelo per medium cæli volante Ioannem Euangelistam figurari. 535.1.a
Angelus primus cap.14. cur non ad primæuos Christianos, sed ad Gẽtes ipsas verba faciat. 536.2.a,b
Angelos licèt Scriptura spiritus appellet, non tamen solet appellare spiritus Dei. 114.1.d
Angelorum symbolum, nubes. 128.2.c
Angelos pro plagarum numero congruenter fuisse septem. 563.2.a
Angelum secundum cap. 14. esse Pauli figuram. 538.1.f
in Angelo tertio, qui ad vindemiatorem clamauit, figurari Eliam. 554.1.c
Angeli tertij vox, de qua cap.14.9. quomodo contra Bestiam terræ iactetur. 541.1.f
Angelus, qui exiuit de altari, quisnam sit. 555.2.d
Angelus, qui apparuit Danieli, quis fuerit? 166.1.e
Angelus Danieli visus cur mirabili adeò figura apparuerit? 163.2.a,& seqq.
Angelum illum Danielis 12. esse eundem quem cap. 10. sub Dei persona viderat. 401.1.f
Angelus Danielis [illegible] super aquas [illegible] tur? ead.2.a
Angelus Danielis num pedes ex ære candenti habuerit. 165.1.d
Angelus qui apparuit Danieli, cur neque canos habuerit in capite, neque stellas in manu, neque gladium in ore. ead.2.e
in Angeli facie cur Daniel viderit fulguris speciem. ead.1.b
Angeli corpus cur Daniel viderit quasi chrysolithum. 164.2.f
Angelum egredi de templo, cap.14. quid innuat? 551.2.e
Angelus, qui cap.14. è templo exisse dicitur, quem figuret? ibid.c
Angeli primi cap. 14. vox vnde sit deprompta. 537.1.a
ab Angelo primo cap. 14. quorsum dicatur, *Hora iudicij?* 536.2.c
Angelus qui Ioelem figurat cur dicatur tantùm exisse de templo? 555.2.a
ab Angelo nuncius allatus cap. 14. 4. cuiusmodi sit? 535.1.f
ad Angelorum & Dæmoniorum antiquum illud prælium respici per allusionem in Apocalypseos, & Danielis prælio. 667.1.b,c
per Angelum aquarum figurari Mosem, qui vindemiatoris figuram agit. 554.1.e,f
per Angelos aquarum & altaris quinam adumbrentur? 580.2.a
Angelum aquarum, & Angelum altaris Deo laudem tribuisse, quid sit? ead.1.f
in Angelis duobus Apoc.17.& 18.& Isaiæ 21. asseritur Petrum & Paulum figurari. 601.2.c
Angeli duo, qui Ioanni annunciant vindictam de Babylone sumendam, qui sint? ibid.a
in hoc Angelorum pari fieri allusionem ad Isaiæ caput 21. ibid.b
Angelus Ioannis cur non brachia ærea habuerit. 165.2.a
Angelos Iacobo visos per scalam ascendere sine alis fore considerandos. 232.1.b
Angelos non summitatem scalæ solùm conscendere, sed cælum etiam ingredi. ibid.
Angeli Iacobo visi per scalam ascendere, qui sint? ead.2.b
Angelus quid intenderit, dum cum Iacobo fuit luctatus? 411.2.a
Angelus cur Iacobi femur tetigerit. ibid.b
Angelus quo sensu dicatur Iacobum superare non potuisse? ibid.c
Angelus à Iacobo de proprio nomine rogatus, dum per interrogationem respondet, quid innuat. 414.1.d
de Angelis septem vnus, de quo Apoc. 17.1. quis sit? 604.2.d
in Angelo, de quo Apoc.17.num.7. figurari Paulum. 608.2.b
Angelus quo sensu Ioannem à sui adoratione arceat? 644.1.f
cur Angelus se à Ioanne prohibeat adorari? ibid.
de adoratione qua Angelum Ioannes adorare voluit, variæ opiniones referuntur: & reiiciuntur. 643.1.b. Et vera auctoris sententia statuitur. ead.2.d
in Angeli cognitione ad cuius pedes procidit Ioannes, eundem minimè fuisse deceptum. ead.1.e
Angelus in sole stans quem figuret? 650.2.b
Angelus in sole stans cur aues solùm inuitet; apud Ezechielem autem Deus iubeat aues & bestias inuitari. ibid.a
Angelus capitis 19. quosnam fratres Ioannis nuncup[illegible]
Angelus quo [illegible] appellauerit [illegible] eorum qui seruant verba prophetiæ libri huius. ead.2.b
in Angeli vtriusque cap. 19. & 22. responsione & prohibitione propriæ adorationis, quæ sit diuersitatis ratio. 64[illegible].2.c
Angelos ascendere: descendere super filium hominis, quid sit? [illegible]33.1.c
Angelis an actiuè vel passiuè tribuatur nomen Thronus. 244.2.c
Angelorum quaternius cur inducatur Apocal. 7. 341.2.a
Angelos figurari in [illegible]chielis animalibus. 651.2.c
Angelorum nomin[illegible] quæ Hebræorum fabulis nituntur, respuend[illegible] 118.1.f
Angelum ignem [illegible]tre in terram, quid sit? 370.1.f

Angelus habens thuribulum quid significet? ibidem.c
Angelus offerens thymiama capite 8. an Christum repræsentet? ibid.d
Angelorũ vniuersam militiam per Mosis Cherubinos figurari, verius tenendum est. 179.2.b
Angelorum vniuersa militia quomodo in Cherubinorum binario possit figurari? ibid.d
de Angelis septem vnum, perinde esse atque primum. 702.1.e
Angelus vnus quis fuerit, qui Ioanni ostendit vxorem Agni? ibid.
cur Angelus hic præ ceteris ostenderit Ioanni Ecclesiæ Romanæ gloriam in cælo futuram. ead. 2.a
Angelum vindemiatorem symbolum esse Mosis. 556.2.c
Angeli duo vindemiæ, quinam fuerint? 554.1.a
Angelus vtrùm portas ciuitatis sit dimensus. 712.1.d
Angeli cur pro portarum ianitoribus sint assignati. 708.1.a
Angelus, qui dæmonem constrinxit, quid significet. 650.1.b
Angeli dæmonem vincientis figuram ex Tobiæ libro fuisse petitam. ibid.c
Angeli quatuor tenentes ventos quomodo nocere terræ dicantur? 340.1.a
Angelos quatuor veluti ventorum Æolos esse concipiendos. ibid.e
Angeli quatuor cur ad nocendum hominibus designentur. ead.2.a
per Angelos quatuor, de quibus Apoc.7. quid figuretur? ibid.d
Angeli magna clamãtis vox quid significet. 343.2.b
Angeli quatuor quo sensu exspectare, & à ventorum ac terræ nocumento parumper abstinere iubeantur? ibid.c
Angelus ascendens ab ortu solis quo sensu dixerit, *signemus*. ibid.d
de Angelo ab ortu solis ascendente variæ opiniones. 342.1.b
Angelum ab ortu solis ascendentem nec de Elia, nec de Constantino commodè posse exponi. ead. 2.d
in Angelo ascendente ab ortu solis quis demum figuretur? ibidem.
in Angelo ascendente ab ortu solis posse præterea Spiritum sanctum figurari, quin imò Spiritus sancti gratiam. ibid.f
Angelum ascendere ab ortu solis, quid sit? 343.1.a
Angelorum multitudo capit. 5. num. 11. visa quæ sit? 31...
Angelos in circuitu throni, & senio... ...uplicitet posse contu... 315.1.c
Angelorum vox ingens, de qua cap. 5. 12. quid innuat? ibid.e
Angeli quatuor in Euphrate aligati, quinam sint? 393.1.b
Angelos quatuor alligatos in Euphrate non posse inter bonos numerari. ibid.c
Angeli quatuor in Euphrate alligati cur fingantur ante plagam sextam tubarum solui? ibidem.
Angeli quatuor cur in Euphrate sint alligati. ibidem e
Angeli quatuor alligati an congruenter possint de quatuor ventis exponi? ead.2.c
Angeli quatuor ligati cur dicantur fuisse parati in horam diem, mensem, & annum? 394.1.a
Angelis quatuor alligatis commissa facultas cuius modi sit... ibid.d
quæ Angelorum nouem choris nomina assignantur, non eadem distinctione & ordine in Scriptura vsurpari. 244.1.b
Angelorum nouem choros non eadem distinctione Patres designare. ibid.e
distinctionem inter Angelorum & hierarchias, & choros non adeò clarè in Scriptura contineri. ead.2.f
in Angelorum tribus hierarchiis ordo distinctionis. 245.1.b
inter Angelos excellentia inferioris chori in superioris excellentia includitur. ibid.f
cum Angelo Danielis comparatio figuræ Ioanni visæ Apoc. 1. 163.2.a, & seq.
præter Angelorum tria nomina in Concilio Romano cetera excluduntur. 118.2.d. Et Concilij Romani verba quo sensu accipienda. ibidem e
per Angelos septem tubarum quinam figurentur? 364.2.f
inter Angelos & tubas distinctio apponenda. 365.2.a
per Angelos tubarum qui denotentur? ibid.b
cur Angeli siue Prophetæ per eos figurati ad septenarium reuocentur? ibid.d
differentia inter Angelos tubarum, & angelos phialarum. ibid.e
de Angelis septem Apoc. 8. 2. cur dicatur, *Qui in conspectu Dei sunt*. 367.1.b
Angelis septem quando sint tubæ datæ. ibid.c
Angeli septem phialarum quare ex Sancto Sanctorum prodire dicantur. 567.2.b
Angeli phialarum cur non ex templi Salomonici, sed ex Mosaici tabernaculi oraculo prodire dicantur. ibid.d
Angelis fuisse datas phialas antequam ex tabernaculo exirent. 568.1.c
in Angelorum phialarum cultu & vestitu quid innuatur? ibid.e
Angelis phialas dedisse cur leo dicatur? ead.2.b
Angelos phialas in manibus tenere quid sit? 569.1.d
Angeli phialarum, quinam sint? 563.1.b
Angelum, ad cuius pedes Ioannes se ca. 19. prouoluit, diuersum esse ab eo, ad cuius pedes item procidit cap. 22. 641.1.d, 643.2.d
Angelum magnæ potestatis esse, qui Ioanni dicit cap. 19. *Scribe*. 640.2.e
in Angelo magnæ potestatis c. 18. figurari S. Petrum. 810.2, & qua ratione. 641.1.c
in Angelo tertio, de quo Apoc. 14. 9. figurari etiam B. Petrum. 535
in Angeli fortis clamore ad quem Scripturæ locum allusio fiat? 501.2.a
in Angelo forti Oseam signari videtur probabile. ibid b
Angelus fortis è cælo descendens quis sit? 398.1.d, & seq.
Angelus fortis cur Christum adumbret? ead.2.b
Angelus prædictus cur vocetur fortis? ibid.c
Angelus fortis quo sensu dicatur de cælo descendere? ibid.d
Angelum fortem nube amictum descendere, quid sit? ibid.e
Iris in Angeli fortis capite cuius fuerit figuræ, & cuius significationis? ibid.f
per Angeli fortis faciem solis instar fulgentem quid figuretur? 399.1.b
per Angeli fortis pedes igneaũ instar columnarum, quid figuretur? ibid
Angeli fortis pedes quomodo sint considerandi? ibid. c

Angeli fortis figura qua ratione concipienda? ibidem e
Angelus dum dextrum pedem in mari ponit, quid insinuet? 400.2.e
Angeli pedem in mari positum non mergi, quid indicet? 401.1.c
Angeli fortis allusio ad Angelum Daniel.12.expenditur. ibid.e
Angelus Ioannis cur super mare, at Danielis Angelus supra flumen stetit? ead.2.c
Angelus Ioannis cur alterum pedem super aquas, alterum super terram; Angelus verò Danielis vtrumque super aquas habeat? ibid.e
Angelus Danielis cur vtramque manum iuraturus, Angelus verò Ioannis alteram tantùm attollat. ibid.f
in Angeli fortis pedum igne allusio ad ignem sacrificij Eliæ.402.1.b.& ignem Nehemiæ 2.Machab.1. ibid.c
Angeli fortis magno clamori septem tonitrua echo instar respondere. 403. 1.e
Angeli fortis iuramenti periphrasim esse subiectæ materiæ congruentem, & quid per talem periphrasim significetur? 404.1.e, & 2.a
Angelus cur addat sæpiùs, *Et ea qua in eo sunt*? ead.2.b
in Angeli fortis iuramento quorsum sæculi sæculorum mentio? ibid.e
Angeli fortis iuramenti perpetuitati non obstare Iudæorum conuersionem sub mundi finem futuram. 405.2.a
Angeli fortis iuramentum respondere iuramento Angeli Danielis. ibid.c
Angelus fortis cur in manu libellum apertum habuerit? 407.1.b
cur in libri mentione quem Angelus fortis habebat, diminutiuo vtatur Ioannes? 406. 2.d
in Angeli fortis libello sit allusio ad librum Ezechieli traditum, vt eum deuoraret. 407.1.c
in Angelo forti Ieremiam figurari. 625.1.c

Angulus.

Anguli quatuor terræ num de vniuersa terra, an de sola Iudæa sit intelligendi? 339.2.c
Anguli quomodo considerandi sint. ibid.d

Anima.

cur Apoc.20.4.non dicantur resurrexisse Martyres Christi, sed ipsorum Animæ. 672.2.e
de Animarum conuersione esse explicandum ignē Apoc.20.de cælo descendentem. 684.1.a
Animam hominis nuncupari halitum siue spiraculum Dei. 589.2.a
omnis Anima viuens quo sensu dicatur fuisse mortua in mari. 579.1.f
Animæ hostium pugna in quo consistat? 501.1.b
ad Animarum veram salutem ordinari Ierosolymæ excidium in Ezechielis curru adumbratum. 264.2.a
Animæ cur dicantur sub altari clamare? 331. 2.c
Anima Christi non fuisse indignum ad Patrum limbum triumphatricem descendere. 737.2.b
Animam suam non diligere vsque ad mortem, quid sit? 484.2.c
Animarum saluti qui incumbunt, qua contentione & studio se debeant gerere? 463.1.a

Animal.

Animalium significationem non rectè ad quatuor personas coarctari. 263. 1.e
Animalia cur in Ioannis visione in medio throni, & in circuitu throni sint? ead.2.d
Animalibus fuisse suppositas Ezechielis rotas. ibi.c
Animalia sua Ioannes vtrùm inter se omnino similia effingat? 259.2.d
de Animalium faciebus Ezechiel loquens quo pacto sit intelligendus? 260.1.c
de Animalibus num Ezechiel & Ioannes eodem modo loquantur? 259. 2.f
Animalium nomen non cogere, vt ea veluti animalia irrationalia consideremus. 256.2.a
Animalia, cur Ezechiel suos Cherubinos vocet? ibidem b
Animalia Ezechielis & Ioannis, Cherubinis templi similia esse debere, exceptis iis quæ ipsi aliter exprimunt. ibid.c,d
Animalia Ezechielis & Ioannis constare humana figura. ibid.e, & seq.
Animalium Ioannis num alæ sint sex absque brachiis numerandæ. 261.1.b
de Animalium senis alis Ezechielem & Ioannem in sensu proprio esse intelligendos. ibid.d
Animalium alæ quibus corporis partibus affictæ considerandæ sunt? ibid.e
Animalium Ezechielis pedes fuisse pennatos, quo sensu accipiendum sit? ead.2.b
Animalia Ioānis vtrùm pedes vitulinos habuerint? ibid.f
de quatuor Animalium interpretatione sententiæ. 292.1.d
Animalia Ioannis Apostolos, eorúmque successores Episcopos adumbrare. ead.2.b,c
Animalium symbolum non esse ad quatuor Euangelistas restringendum. ibid.d
Animalia Ioanni nuda fuisse visa. 258.1.f
inter Animalia Ioannis & Ezechielis discrimen. 262.1.e
in Animalibus Ezechielis Angelos, in Ioannis, sanctissimos homines figurari. ibid.f, & 263.1.a
per Animalia Ioannis viros maioris perfectionis ac dignitatis, quàm per seniores designari. 262.1.a,b
Animalia Ioannis quomodo potuerint plena esse oculis in circuitu, & intus? 255.1.b, 258.2.a, 351
Animalia Ioannis vtrum quatuor facies strictè sumptas habuerint? 258.2.d
de facie strictè sumpta loqui Ioannem agentem de Animalibus, verior est sententia. ibid.e
in Animali quarto cur Ioannes addat, *Volantis*. 259.1.d
Animalium facies dupliciter accipi posse. ibid.b
Animalium expositio de quatuor præcipuis curiæ cælestis principibus refellitur. 271.2.a
Animalium Ezechielis significatio. ibid.b
Animalia Ioannis cur quatuor fuerint, non tamen singula quaternis faciebus prædita. 272.1.a
Animalium quaternarium sæpiùs in Ioannis visione repetitum apparuisse, verius videtur. 254.1.c
per Animalia quatuor Apoc. 4. quid designetur? 245.2.b
de Animalium Ezechielis pedibus quo sensu dictū, *Et pedes eorum pedes recti.* 287.1.d
Animalium Ezechielis mysterium. 246.2.e
Animalium quatuor symbolum quid figuret? ibidem d
Animalium Ioannis continuatio in trisagio repetendo, quomodo intelligenda? 287.1.e
Animalia enumerandi ordo cur in Ioanne & Ezechiele diuersus sit? 272.2.b
Animalium ordo, quem Ioannes obseruat expenditur. ibid.e
Animalium Ezechielis ordo, eiúsque ratio traditur. ibid.d

Animalibus solùm Ezechielis vitulinas plātas fuisse proprias, non cum templi Cherubinis communes. 278.2.e
Animalium oculos fuisse veros, non pictos probatur. 258.1.d
Animalia Ioannis quot alis constarent, déque earum significatione. 273. 1.e
Animalia Apoc.an respondeant duplici Cherubinorum pari qui in templo erant? 246. 1.a
Animalia cur coram Dei throno non sedeant, sed stent? 247.1.b
Animalia Apoc.sunt symbola Fortitudinis, Beneficentiæ, Æquitatis, & Sapientiæ. 120.1.a
inter Animalia Ioannis & Ezechielis discrimina. 270.1.f, conuenientiæ item. ead.2.b
Animalia Ezechielis quo sensu dicantur non reuerti cùm ambularent? 283.2.d
Animalia Ezechielis quomodo in quatuor partes gradi dicantur. 284.1.a
Animalia Ezechielis cur alis quatuor, Ioannis verò senis constarent? 234
Animalia Ioannis cur singulatim ad singula quatuor prima sigilla conspicienda eundem accersant, non verò ad reliqua? 319.2.b
Animalia quatuor cadere, quid sit? 636.1.d
in Animalibus singulis Ioannis cur vnica facies fuerit, peculiaris ratio redditur. 271.2.a
Animalibus singulis Ezechielis cur quatuor manus affictæ? 275.1.a
Animalium Ioannis symbola singulis Apostolis aptari. 266.1.d
de Animalium symbolis Dionysij & aliorum Patrum mens. ead.2.b
Animalia Ioannis cur alis vultum contegant, Ezechielis verò animalia non item? 274.1.c
de Animalium significatione Auctoris sententia confirmatur. 268.2.a
Animalia Ezechielis in speciem militum armatorum fuisse visa. 285.1.e
Animalis primi solius vox cur dicatur tonitrui similis? 321.2.f
ab Animalibus cur Ioannes vocetur ad quatuor sigillorum contemplationem? 322.1.a
Animal non vnum duntaxat Ezechieli quadriforme, sed quatuor fuisse visa. 282. 2.e
Animalibus Ezechielis cur vitulinæ plantæ affictæ? 287.1.b
de Animalibus Ezechielis veterum Græcorum interpretatio. 285.1.c
Animalium clamor cur præcedat Seniorum adorationem? 290.1.c
in Animalibus Ioannis gubernationis optimæ virtutes præcipuas figurari. 264.2.c
Animalia Ioannis qua forma soleant vulgò depingi? 254.2.f
Animalia Ezechielis & Ioannis esse eadem, multorum opinionem videri. 255.1.b
Animalia Ioanni visa in conspectu sedis cur fuerint quatuor? 246.1.e
Animalia Ioannis die ac nocte clamasse, quo sensu sit accipiendum? 287.2.c
in Animalium Ioannis trisagio mysterium Trinitatis adumbrari. ibid.e
Animalibus quatuor, præcipuas diuinæ prouidentiæ partes symbolicè figurari. 267.1.f
Animalia Ezechielis, & Cherubinos templi non fuisse omnino similia. 277.2.d
Vide Ala, Cherubim, Facies, Pes.

Annus.

Annos tres & dimidium cur Daniel ad mille ducentos nonaginta dies reducat. 417.2.d
Anni tres & dimidiati Danielis vtrùm sint intelligēdi de duratione persecutionis Antiochi. ibi.e
ad Annorum trium & dimidiati spatium cur Daniel dies mille ducentos nonaginta, Ioannes mille ducentos sexaginta designent. 419.2.a,b
oportere concordiam quærere in multis Scripturæ locis, qui in Annorum computatione variare videntur. 418.1.e
Annorum mille numerum non propriè & strictè, sed latè & metaphoricè esse accipiēdum. 657.1.a
Annorum mille tempus quomodo sit accipiendū? 669.1.d
Annorum mille veritatem quomodo intelligat B. Augustinus. 657.2.b
Annorum millenarius quo sensu in Apoc. vsurpetur? ead.1.c
Annos mille pacis Antichristi bello debere præcedere. 493.2.e
Annorum mille spatium, de quo Apoc.20. idē esse atque illud quo alligatus perstitit dæmō. 669.1.b
Annorum mille interpretatio, de quibus Apoc. 20. quàm sit difficilis. 667.2.f
quàm congruenter diuina prouidentia persecutionem Antiochi, & nonnullas alias in Ecclesiam concitatas ad Annorum trium & semis spatium contraxerit. 421. 1.a
in Annorum trium & dimidio spatio, quo res aduersæ sæpe durauerint, quid lateat mysterij? 420. 2.b
siue Annis tribus & semis, siue tribus diebus & semis persecutio durare dicatur, perinde esse quoad sensum mysticum. 439.1.d
Annorum trium & semis spatium quàm aptum sit ad Ecclesiæ persecutionum breuitatem denotandam? 420.2.d
ad Annos tres & dimidiatum spatium aduersitatis à Deo non sine mysterio coarctari. ead.1.e
quid sit, *Vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille Annis.* 670.2.a
vtrùm ex ligatione dæmonis per mille Annos facta, sequatur pacem illis mille Annis subsecuturam. 657.1.f
Anni Iubilei mystica consideratio. 422.1.c,d
Vide Iubileum, Antichristus.

Antichristus.

Antichristus num sit ex tribu Dan oriturus? 349. 2.b
Antichristus num sit ex tribu Dan, aliquos in dubium vocare. ibid.e
Antichristum futurum ex tribu Dan, non constare ex Ecclesiæ traditione. ibid.d
Antichristum futurum ex tribu Dan, minimè fundari in Apocalypsi. ibid. f
Antichristum ex tribu Dan futurum, fortè in antiqua aliqua allegoria fundari. 350.1. b
Antichristus num sit Babylone nasciturus? ibid.d
Antichristus vtrùm sit maris bestia? 492.2.e
de Antichristo marinam Bestiam exponentibus Patribus quid respondendum. 494.1.e
quod Antichristi aduentum remoraretur, quid esset? 539.1.c
Antichristi aduentum retardari quomodo cohæret ex eo quòd mysterium iam operetur iniquitatis. ibid.d
ad Antichristum posse extendi dæmonis nomen. 683.2.f, 684.2.a
Antichristi persecutionem iuxta aliquos tres annōs cum dimidio duraturam. 405.d,e
ad Antichristi tempus per comparationem respicere fami

re familiare esse Ioanni, in aliqua Ecclesiæ persecutione. 426.2.f, 427.1.a
de Antichristi ministris num sermo sit in cômentitiis signis, de quibus Apoc.13. sermo est, 518.2.d
de Antichristo vltio sumenda quibus in verbis includatur? 683.2.f
Antichristi bellum non esse præcipuam huius libri partem. 21.2.f
Antichristi persecutionem denotari apud Isaiam indignationis nomine. 674.1.b
de Antichristo sermonem esse non posse in sexto sigillo. 332.2.e
ad Antichristi tempora an referantur draconis capita 7. & cornua decem. 466.1.d
de Antichristo victoriam comparandam in Romanæ Ecclesiæ gloriam redundaturam. 683.1.e
de Antichristo victoria vbi comparetur, finem mundi fore. 684.2.b
Antichristus non potest intelligi, cùm dicitur Apo.13. *Numerus nominis.* 524.1.c
Antichristus vtrùm sit Romæ publicam Christianæ Religionis professionẽ interdicturus. 677.1.c
de qua Antichristi nece loquatur Paulus ad Thessalonic. 540.2.c.
de Antichristo quo sensu dixerit Paulus, *Quem Dominus Iesus interficiet*, &c. ibid.a
auctoritatem Millenariorum de Antichristo explicantium maris Bestiam, hac in parte fidem non facere. 493.1.d
opinionem de toto orbe in decem Reges sub Antichristo diuidendo, non adeò esse certam vt aliqui opinantur, & Augustini mens. 4 6.2.a
an sit Ecclesiæ traditio, Henochum & Eliam esse sub Antichristi tempus venturos ad prædicandum. 428.2.e
quod sit in Scriptura fundamentum, ad Eliæ & Enochi aduentum sub Antichristo affirmandum. 427.1.d
Antichristum, eiusque præcursorem viuos fore à terra absorbendos multi putant. 652.1.d
post Antichristum deuictum vtrùm possit certum aliquod temporis interuallum designari, quo finito extremum mox iudicium sit futurum? 684.2.c
Vide Bestia, Antiochus.

Antiochus.

Danielis prophetia de Religionis vsu Ierosolymis post Antiochi persecutionẽ instaurando. 417.2.b
quæ sit inter Danielem & librum primum Machabæorum conciliatio de persecutionis duratione sub Antiocho. 418.1 f
sub figura persecutionum Antiochi Danielem agere capite 12. de Ecclesiæ persecutionibus. ead. 2.e
in Antiochi Epiphanis persecutione adumbrari persecutiones in Christi Ecclesiam excitatas. 477.1.b.
quo argumento conuicti asserant multi Danielem à persecutione Antiochi ad Antichristi persecutionem subitò transgredi. 417.2.e
secundùm Iosephi sententiam idololatria sub Antiocho tres annos cum dimidio Ierosolymis durauit. 418.1.b
circa Antiochi persecutionis durationem, sacræ Scripturæ & Iosephi conciliatio. ibid.d
bis mille ter centum dies à Daniele assignatos Antiochi bello rectè cum trium annorum ac dimidij spatio consentire. 419.2.a
Antiocho tribui apud Ezechielem nomen Gogi. 680.1.f
per analogiam ad Antiochi bellum accipi tum ab Ezechiele tum à Ioanne, nomina Gogi, & Magogi. ibid.
de Antiocho Ezechiel verba faciens cur eum appellet principem Magogi? 681.2.b
Vide Annus.

Antipa.

Antipæ martyrium quod fuerit. 180.1.a

Antiphona.

Antiphonæ illius sensus ab Ecclesia assumptæ in sancti Michaëlis officio, *Factum est silentium in calo, Michael*, &c. 360.2.a, b, 365.1.b

Antiquitas.

Antiquitatem ab omnibus maximè suspici. 386.1.e

Annulus.

vt Annulorum gemmas septem stellas rectè considerari. 155.2.d
Annuli septem mirè ab Iarcha Principe compacti. 156 1.b
Annulorum gemmis veteres pro sigillis fuisse vsos. ibid.c
in Annuli gemma insignia cælari solita. 183.1.e
Annulos olim pro sigillis frequentissimè vsurpari solitos fuisse. 718.1.e, f

Apocalypsis.

Catholici, qui olim non recipiebant Apocalypsin. 4.1.a
de Apocalypseos auctore quosdam dubitasse. ead. 2. b
de Apocalypseos auctore non licere dubitare. 5.1.a
Apocalypseos libri excellentia inter sacros. ibid.
circa Apocalypseos auctoritatem sententia Patrum Græcorum. ibid b
Apocalypsim cur Caluinistæ recipiant. ibid.d
Apocalypsis quo tempore fuerit côscripta. ead. 1.d
Apocalypsi non futura solùm, sed præterita contineri. ibidem
in Apocalypsi quomodo conueniat prophetię nomen cum præteritorum narratione? ibid.e
Apocalypsis priùs Christo quàm Ioanni ostensa. 6.1.c.
Apocalypsim non scriptam à Ioanne ante Ierosolymæ excidium. ead.2.b
Apocalypsis anno 14. Domitiani scripta. ibid.f
Apocalypsis scripta quinque & viginti annis post euersam Ierosolymam. ibid.
de tempore quo Apocalypsis fuit scripta Hieronymi mens. 7.1.b
Apocalypsis secundùm Hieronymum est vox sacris literis peculiaris. ibid.f
Græca vox Apocalypsis cur sit ab interprete relicta? ead.2.d
in voce Apocalypsis singulare quid delitescit. ibid.f
Apocalypseos obscuritas ex interpretum consensu. 8.1.c
Apocalypsim à Ioannis discipulis intellectam credere par est. ead.1.d
de Apocalypsi vniuersa Ticonij expositio. 9.1.d
de Apocalypsi vniuersa Ariæ Montani expositio. ibid.
de Apocalypseos totius intelligentia Salmeronis, & Pererij sententia. ibid.e
de Apocalypseos vniuersæ expositione Lyrani & aliorum opinio. ead.2.a
de Apocalypseos vniuersæ expositione Ioachimi & aliorum opinio. ibid.b
de Apocalypsi Millenariorum opinio omnino fabulosa. 10.1.b

Apo-

Apocalypseos argumenti præstantia. 11.2.e
Apocalypseos argumenti excellentia Patrum testimonio comprobatur. 12.1.a
Apocalypseos argumenti excellentiam in hoc commentatio non desiderari. ibid.d
Apocalypsim aliqui plures in visiones partiuntur. 13.2.a
in Apocalypsi vnicam visionem fuisse probatur. ibid.c
in tota Apocalypsi vnicum expositionis filum attexere, quàm sit optabile. ibid.
qui in Apocalypseos interpretatione ordinem perturbant, quas deuorent difficultates. ibid.f
de tempore quo Apocalypsis fuit scripta, quid senserit Epiphanius? 7.1.c
Apocalypseos nostrum argumentum quantum ab ordinis perturbatione abhorreat. 14.1.b
in Apocalypsi nec rerum nec temporum ordinem seruari, nonnullis placuit. ead.2.a
in Apocalypsi ordinem seruari constat. 15.1.b
ex Apocalypseos totius continuata serie fructus perceptus. ead.2.a
ex Apocalypseos ordinata & consequenti interpretatione validum ad confutandos hæreticos argumentum sumitur. 17.1.a
in Apocalypsim arrogantes hæreticorum inscriptiones. ibid.c,d
in Apocalypseos interpretatione discrimen inter Catholicos, & hæreticos. ead.2.a
Apocalypsi auctoritatem Lutherani derogant. ibid.b
argumenti nostri Apocalypseos confirmatio ex indiciis à Ioanne Apostolo obseruatis. 18.1.d
ad Apocalypseos interpretationem quæ Ioannes indicia conducentia reliquerit? ibid.f
ad Apocalypseos expositionem duo indicia à Ioanne data. 19.2.b
ad Apocalypsim intelligendam indicia etiam à Patribus obseruata. ibid.c
de Apocalypseos interpretatione quid Hieronymus senserit. ibid.f
de Apocalypseos interpretatione quid Irenæus senserit. ibid.
aliorum de Apocalypsi interpretationes impugnantur. ead.2.c
scopus Ioannis dum Apocalypsim scripsit. 21.2.b
Apocalypsis quatuor in partes diuiditur. ibid.c
Apocalypsis quàm ornatè describat finem belli à Roma ethnica in Ecclesiam suscepti. ibid.e
Apocalypseos præcipuus scopus est, Romæ ad Christi fidem conuersio. 22.1.a
Apocalypseos liber Romanæ vrbi gloriosissimus. ibid.f
Apocalypseos liber cur adeò obscurè conscriptus? ibidem.
Apocalypseos obscuritas nihil vtilitatis Christiano populo detraxit. ead.2.c
Apocalypseos libri cur tanta obscuritas. ibid.e
Apocalypseos obscuritas in Romanæ Ecclesiæ vtilitatem maximè redundat. 23.1.a
tempus quo Apocalypsim Deus suæ Ecclesiæ reserere appropinquare piè credere par est. ibid.b
in Apocalypseos symbolis quid requiratur. ead.2.f
Apocalypseos varia symbola proponuntur. ibid.a
in Apocalypseos figuris nihil est quod non ad ænigmatici sensus normam redigatur. ibid.f
exempla de eleganti symbolorum Apocalypseos significatione. 26.1.d
ex Apocalypseos explicatione magnam accipit lucem spiritualis doctrina. ead.2.c
ex Apocalypsi ad moralem doctrinam magna lux refunditur. ibid.d
in Apocalypseos symbolis obscuris magnam lucem delitescere. ibid.e
Apocalypseos reuelationibus an Ioannes fuerit nouas reuelationes edoctus ibid.f
ex Apocalypseos nostra interpretatione multa non noua, sed nouè colligi. 27.1.d
in Apocalypseos tota hac interpretatione nihil in doctrina aut nouum, aut minus certum statuitur. ead.2.b
ex obscurissimæ Apocalypseos interpretatione multa in difficillimos veteris Testamenti locos refunditur lux. 28.1.d,e
ex Apocalypseos intelligentia qui aliorum Scripturæ locorum explicatio colligatur. ead.2.a
ex Apocalypsi qui Scripturæ loci lucem accipiant. ibid.c,d
qui nouam expositionem Apocalypsi quadrare, & tamen ex Ioannis mente non esse dicat, is sanè Spiritui sancto derogat. 32.2.b,c
in Apocalypsi quot verba, tot sacramenta. 33.1.b
Apocalypseos nostra explicatio nouitatem cum antiquitate coniungit. 34.1.b
Apocalypseos doctrina generalis est. ibid.e
Apocalypseos receptam intelligentiam in aliquibus locis in nostra explicatione minimè reiici. ead.2.d
Apocalypseos artificium quo pacto in rebus futuris sæpè fundetur. ibid.e
Apocalypsim explicandi ratio, quænam censetur optima. 35.1.c
Apocalypseos partium singularum recepta doctrina qua ratione in nostra expositione locum habeat. ibid.d
de B. Brigittæ reuelationibus circa Apocalypsim quid dicendum. 36.1.d, ead.2.b
Apocalypseos doctrina de tribus Ecclesiæ bellis ad alia extendi potest. 38.1.d, & quo pacto. ead.2.b
in Apocalypsi cur prætermittatur Religiosorum ordinum pulchritudo. ibid.e
Apocalypsis cur meminerit Nicolaitarum hæreseos, non verò aliarum. 39.1.a
in Apocalypsi interpretationem nimiùm literalem Hieronymus reprehendit. ead.2.d
Apocalypsim iuxta veterum Patrum mentem spiritualiter explicatum iri. ibid.e
Apocalypseos bella mysticè esse intelligenda, & contextus & euentus cogunt. 42.1.c
Apocalypseos mirum artificium apparet ex mystica bellorum interpretatione. ead.2.b
Apocalypsis Iesu Christi cur appelletur hæc prophetia. 101.2.a
Apocalypsis Latinè Reuelatio. 104.1.b
Apocalypseos seu reuelationis nomen quid innuat. ead.2.a
Apocalypsis Iesu Christi, duplicem sensum habere potest. ibid.b
Apocalypseos argumenti præcipuam partem esse peccatorum conuersionem. 114.1.d
Apocalypseos argumentum duo bella complecti. 124.1.e
Apocalypseos prima figura quo pacto totius argumenti summam complectatur. 158.1.d
Apocalypseos primæ figuræ, & eius partium collatio cum præcipuis totius Apoc. partibus. ibid.f
Apocalypsi lux ex Isaia data. 160.1.b
Apocalypsi esse indignum, vt singularis fœminæ mentio adeò peculiaris fiat. 180.1.c
ex Apocalypseos doctrina non parum lucis in tractationem de Angelis deriuari. 246.2.f

Apocalypsim de ingentiannonæ caritate agere. 329. 2.d
quod sit 8.capitū Apocalypseos argumentum 450.
in Apocalypseos cap.12.18.an legendum sit, *Stetit*, an *stetit*. 490.2.e
in Apocalypseos explicatione rerum transgressionem, & ordinis permutationem minimè rectè admitti. 493.1.e
Apocalypseos cap. 14. series qua ratione cum præcedentibus connectatur. 527.1.a
Apocalypsim quanti debeat Roma facere. 600.2.c
quæ ex Apocalypsi lux in Scripturæ cognitionem & intelligentiam refunditur, quanti sit æstimanda? 534.1.d.e
Apocalypsis quo sensu asserat, Dominum Deum regnasse. 636.2.e
Apocalypseos partis postremæ expositio quàm noua, quàmque Romanæ Ecclesiæ gloriosa sit. 654
Apocalypseos cap.20.expositionem à B.Augustino in libro de ciuitate tradi. 655.1.a
quæ sint præcipua, in quibus nostra cap.20. Apocalypseos explicatio cum B.Augustini explicatione consentiat. ibid.c
ex Apocalypseos totius serie & filo, quod Hæretici ducere nequaquam possunt, ipsorum falsitas & error expenditur. 679.1.e, & 2.a
Apocalypseos scopus quo potissimùm tendat. 693. 1.a
toti Apocalypsi in Epistolæ normam conscriptæ more Apostolico Dei gratia & initio fuit proposita, & tandem in fine postponitur. 778.1.a

Apostolus.

Apostolis quomodo tribuat Apoc. stellarum symbolum. 157.1.b
Apostolis promissio à Christo facta de confessione & iudicandi potestate, quo sensu intelligenda. 195.1.e
Apostolis singulis aptari quatuor Ioannis animalium symbola. 266.1.d
Apostolorum interrogatio ad Christum, *Quod signum aduentus tui*, quorsum facta. 337.2.c
Apostolos esse intelligendos sub duodecim tribuū nominibus. 346.2.a
Apostolorum symbolum stellæ duodecim. 456.2.f
Apostoli bases terræ dicuntur. 459.1.c
non Apostolos, ac discipulos, sed eorum tantum filios includi in numero 144 *U*. 532.1.d
Apostolorum nomina qua ratione in ipsis fundamentis ciuitatis disposita & exarata Ioannes viderit. 709.1.b
Apostolorum prædicationem vbique gentium ante Romæ conuersionem fuisse quasi dispositionem præuiam ad generalem conuersionem Roma conuersa futuram. 599.1.a
de ordine quo Apostolorū nomina fuerint in fundamentis scripta, quid dicendum. 709.1.f
Apostolos duodecim in fundamentis 12.pro certo figurari. ead.2.f
Apostolis cur Ecclesiæ fundamentorum symbolum tribuatur. 710.2.a
Apostolos esse Christianæ Ecclesiæ fundatores ac fundamenta in quo consistat. ibid.e
Apostolorum symbolum quo ordine fuerit ab ipsis Apostolis compositum. 711.2.a
Apostolorum mens in Symbolo condendo quæ fuerit. ibid. 1.d
siue Apostoli singuli singulas Symboli veritates, siue cuncti cunctas condiderint, perinde esse ad nostræ expositionis firmitatem. ead. 2.d
num ab Apostolis sint in Symbolo expressa verba illa, *Descendit ad inferos*, an ab Ecclesia deinceps addita. 719.2.e

Aqua.

quis sonitus Ioanni sit auditus similis Aquarum multarum. 133.2.a
Aquarum multarum sonitum multipliciter accipi posse. ibid.b
hæc verba, *Aquarum multarum*, quomodo accipienda sint. ibid.
Aquas multas & mare sæpe in sacris synonyma. ibidem e
inter aquarum multarum & tubæ sonitus ad belli significationem, quid intersit. 134.1.c
Aquarum multarum sonum ad multarum nationū bellum referri. ibid.d
Aquarum multarum voce bellum Gentilitatis exprimitur. ead.2.a
sono Aquarum multarum cur Christi vox similis figuretur. ibid.d
Aquarum multarum sonum in Scriptura interdum in flumine, interdum in mari significari. 135.1.a
Aquarum multarum voce confusionem designari. 137.2.a
Aquarum multarum vocem cur Ioannes à fronte audierit. 139.2.d
de Aquarum multarum voce variæ expositiones. 154.2.a
Aquarum multarum sonus quid sit apud Ezechiel. ibid.b
cur Ioannes priùs audierit vocem tubæ, deinde Aquarum multarum. 168.1.d
Aqua tepida cur stomacho non retineatur. 224.2.b
Aquæ in absinthium versæ quomodo intelligantur. 375.2.b
Aquæ factæ fuisse amaræ quo sensu dicantur. 376. 1.d
Aquarum multarum congregatione denotari generationum multarum multitudinem. 400.2.a
quando Aquæ igne arserunt in Eliæ & Nehemiæ sacrificiis, quem sensum mysticum Spiritus sanctus intendisse videatur. 402.2.a
quid per Aquam sancto igni contrariam figuretur. ibid.b
Aquarum multarum vox cur Ioanni sit è cælo exaudita. 403.1.b
Aquarum multarum vox cur cum voce tonitrui coniungatur. ibid.
Aquarum fontes, & mare Deus fecisse cur dicatur. 517.1.b
Aqua maris quomodo consideretur in sanguinem conuersa. 578.2.a
Aquæ & sanguinis ex Christi latere fluentium mysterium. 579.1.c
per aquarum multarum vocem quid Apoc. 19. figuretur. 630.2.e
super aquas multas sedere, quid sit. 605.1.a
in aquis multis, super quas mulier sedet, vtrùm sit sermo de aquis fluminis, an de aquis maris. 612.2.a
cum Aquæ vitæ fonte gratis dato quomodo cohæreat id quod dicitur, *Qui vicerit*, &c. 701.2.e
Aqua vitæ cur appelletur vnda fluminis cap. 22. Apocal. 669.1.c
Aquarum Angelus. *Vide* Angelus.

Aquila.

Aquilæ similitudinem ad alas solùm referre, quàm sit violentum. 259.1.e
Aquila sapientiæ ac prudentiæ symbolum. 265.2.d

Aquilæ perſpicax viſus. ibidem
pro ſapientia in Aquila figuranda duplex aliud veterum inſigne. 269.1.a
Aquilæ & draconis pugna. ead.2.a
Aquilarum duarum alæ ingentes, de quibus capite 17. agit Ezechiel, quid ſignificent. 273.2.b
Aquilæ facies cur fuerit ſupra ceteras poſita in Ezechielis animalibus. 286.2.d
Aquilæ facies cur nuſquam in templo fuerit cælata. 287.1.b
Aquilæ vox ter repetentis *Væ*, quid ſibi velit. 377.2.c
Aquila c.8. Apoc. cur per medium cæli volare dicatur. ibid.d

Arbor, Arbuſtum.

per Arbores cæleſtes de quibus Apoc.22. an Iuſti figurentur, necne. 771.1.d
in Arbuſto Apocalypſeos 22. alluſio ad Ezechielis Arbores, & quod ſit vtrarumque diſcrimen. ead.2.b
Arborum folia cur in cælo dicantur ad ſanitatem Gentium vtilia, cùm inibi nulla ſit infirmitas. ibid.e
Arbuſta cæleſtis Ieruſalem quid adumbrét. 695.2.e

Arca.

Arcam teſtamenti nec ab Ezechiele, nec à Ioanne ſub Dei throno fuiſſe viſam, & quare. 238.2.a
Arcam num Ioannes viderit in viſione c.4. vel quidquam aliud ei reſpondens. 291.1.b
Arcam fœderis nomine gloriæ Dei aliquando in ſacra Scriptura ſignificari. ibid.c
Arcæ loco iridem Ioanni fuiſſe viſam. ibid.d
Arca fœderis cur in viſione c.4. ſit in arcum cæleſtẽ conuerſa. ibid.e, 292.1.a
Arca teſtamenti in cælo viſa quid ſignificet. 447.1.e
intra Arcam teſtamenti quid fuerit, quid iuxta. 448.1.a
Arca teſtamenti quomodo in cælo fuerit Ioanni viſa. ibid.
Arca teſtamenti quid ſignificet. ibid.b
per arcæ propitiatorium quid figuretur. ibid.c
per Arcæ teſtamenti Cherubinos quid ſignificetur. ibid.
Arca Noëi antiqua quid typicè figurauerit. 739.1.f

Arcus.

Arcus cæleſtis noui & æterni fœderis ſymbolum. 238.1.b
Arcum aptiorem fuiſſe viſioni cap. 4. quàm arcam. 291.1.f
Arcus potentiæ ſymbolum. 320.2.e

Arena.

per Arenam in qua draco conſtitit, quid denotetur. 491.2.d

Arius.

Arij Lacedæmoniorum regis inſigne, eiúſque ad Domini Noſtri Pauli V. ſtemmata accommodatio. 269.1.c

Armagedon.

in Armagedon campum congregari quid ſit. 592.2.b
Armagedon nominis etymologia multiplex apud Hieronymum & alios. ibid.e, & ſeq.

Articulus.

quòd Articulum habeant in Græco triticum & hordeum, vinum verò & oleum non habeant, quid innuat. 328.2.d
Articulum Græco nomini præpoſitum non ſemper peculiare habere myſterium, nec è contrario ſemper abeſſe myſterium, cùm ille abeſt. 517.2.e
Articulum de Chriſti ſepultura magis eſſe coniunctum cum ipſius deſcenſu ad inferos, quàm cum reſurrectione. 720.1.d
Vide, Fides, Symbolum.

Arx.

in Arcis Sioneæ inſtaurationem fuiſſe impenſum ſeſquimenſem à Daniele additum. 419.1.e
in Arcem Romanam quomodo ſe inſinuauerit Religio Chriſtiana. 588.1.f

Aſinus.

per Aſini & cameli aſcenſores in Iſaia figurari Petrum & Paulum Apoſtolos. 603.1.c, & 2.d, e
Aſinus & camelus cur currum illum trahere fingantur de quo Iſa. 21.7. ead.2.a
Aſinum cur Chriſtus detulerit in Ieroſolymæ ingreſſu. ibid.b
Aſino & camelo vecti cur fingantur Petrus & Paulus. ibid.
Aſini natura, & conſideratio ex Plinio. ibid.d
inter Aſinum & Camelum, & eorum ſeſſores quoad ſymbolicam ſignificationem, nullum eſſe diſcrimen. 604.1.b

Aſpicio.

verbum Aſpicere, apud Zachariam quid ſignificet? 126.1.b

Aſſer.

tribui Aſſer aptatur Achates gemma. 760.2.c

Aſſyrius.

Aſſyriorum monarchia quo tempore initium duxerit? 385.1.f
Aſſyriorum imperium quomodo in Danielis ſtatua figuratum? 386.1.a
Aſſyriorum Monarchiæ electrum applicatur. ibid.c
in Aſſyriorum imperio iuſtitiam & æquitatem viguiſſe, coniecturis elicitur. ibidem
Aſſyriorum Monarchiæ ſtudium æquitatis ac iuſtitiæ cumprimis proprium fuiſſe. ead.2.d

Atrium.

de quo Atrio Ioannes loquatur Apoc.11. 414.2.a
Atrium gentium cuiuſmodi fuerit. ibid.b
Atrium gentium quodnam fuerit, & cur ita dictũ? ibid.c
Atrij gentium Ezechielem minimè meminiſſe in ſua templi deſcriptione. ibid.d
Atrium eiice foras, quid ſibi velit iuxta ſenſum grammaticum? ibid.f, & quid ſit myſticè. 416.1.d
ab Atrij gentium dimenſione cur Ioannes prohibeatur. 415.1.a
per Atrium quid ſignificetur c.11. Apoc. ead.2.b
quòd Atrij gentium dimenſio Ioanni interdicatur, dimenſio verò templi imperetur, quid habeat myſterij. ibid.e
Atrium ſacerdotum, & Atrium Iſraëlis complecti nomine templi apud Ioannem. 414.1.f

Antiquit.

Auaritia.

Auaritia quomodo mercatorib. applicetur. 622.2.c

Audacia.

Audaciam esse sessorem equi secundi, de quo Apoc. 6. 327.2.a

Auis.

Aues cur solùm inuitet Angelus in sole stans, apud Ezech. autem iubeat Deus aues & bestias inuitari? 650.2.a

Aurichalcus.

de Aurichalco variæ opiniones. 150.1.a
Aurichalco cur similes pedes primæ figuræ Apoc. ibid. f
Aurichalci nomine quid intelligendum sit. 152. 1.d
de Aurichalco opinio Antonij Nebrissensis. ibid.
de Aurichalci nomine quid dicendum. 153.2.a

Aurum.

in Auri symbolo nouem considerationes. 147.1.d
Aurum charitatis symbolum. ibid.
Aurum argento mistum inueniri. ibid.e
in Auri generatione quid mysticè figuretur. ibid.
Auri per splendorem quid significetur. ead.2.a
Auri proportio in pondere ad cetera metalla. ibid.b
Aurum ceteris metallis ponderosius. ibid.
per Auri pondus quid significetur. ibid.c
Auri facilitas quanta sit præ plumbo & ceteris metallis. ibid.d
per Auri facilitatem quid figuretur. ibid.f
Auri quàm minimum vsu deteri. 148.1.a
per Auri constantiam quid significetur. ibid.b
per auri munditiem quid significetur. ibid.c
per Auri remedia & medicinas quid significetur. ibid.
Aurum liquescens iniectis gallinæ membris consumitur. ibid.e
Auri, & gallinæ antipathia. ibid.
per Auri miracula quid figuretur. ibid.
per Auri æstimationem quid figuretur. ead.2.a
per Aurum ignitum quid denotetur. 215.2.f
Aurum obryzum quod sit ex Plinio. 226.1.b
per Aurum ignitum doctrinam Euangelicam figurari. ibid.d
quinam Aurum & argentum ædificare dicantur. 422.1.d
per Aurum, argentum & gemmas quid intelligat Paulus 1.Cor.3.12. ibid.e
per Aurum plateæ & ædificiorum cælestis Ierusalem quid significetur. 695.2.d
Aurum perspicuum, ex quo interna ciuitas est fabricata, quid significet. 716.1.f, 764.1.e, ead.2.a
Aurum vocari à Plinio triumphale. 745.2.b

B

Babylon.

quænam sit Babylon, ex qua numerosissimus exercitus contra Ierosolymam erumpere fingatur? 392.2. b
Babylonis euersio licèt in antiquis Prophetis propriæ vindictæ speciem præferat, eam tamen de mystica vindicta esse intelligendam. 600.1.b
Babylonem in Apocalypsi pro Roma ethnica sumi. 450
in Babylonis ruina allusio ad Isaiæ & Ieremiæ loca. 537.1.f
vino iræ Babylonis opponi vinum iræ Dei. 542.1.d
Babylonem mysticam esse Romam. 587.1.f
verùm Babylon nomine ciuitatis magnæ indicetur. 594.2.d
Babylonem in memoriam ante Deum venisse, quid denotet. 596.1.c
sub nomine filiæ Babylonis Romam intelligi. 599. 2.c
de Babylonis vastitate à Prophetis prædicta grauis difficultas, quomodo scilicet sit accipienda? 600. 1.c
Babylonis nomine quid significetur in Apocalypsi. 601.1.a
Babylonis nomine Romam denotari. ibid.d, & seq.
sub nomine Babylonis num intelligatur Constantinopolis. ibid.f
Babylonis supplicium inflictum quo sensu accipiendum sit. 602.1.b
Babylonis antiquæ infamis consuetudo de virginibus ante matrimonium prostituendis. 607.2.f
Babylonis nomen qua ratione Romæ conueniat. 610.2.b
Babylonis antiquæ vastitas, de qua Prophetæ fuêre locuti, quo pacto sit accipienda. 612.1.c
Babylon cecidit quid sit. 614.2.f
de Babylonis euersione, & dæmoniorum inibi habitatione prolata ab Angelo verba Apocal. 18 in mystico sensu esse accipienda. 615...a.b
de Babylonis excidio triplex ratio. ead.2.f, 626.1.d
vt ex mystica Babylone egrediantur fideles quo sensu admoneantur. 617.2.e
Babylonis peccata ad cælum peruenisse quo sensu dicantur. 618.2.d
Babylonis fumus ascendens in sæcula sæculorum quid mysticè adumbret. 630.1.d
Vide Roma.

Balaam, Balac.

Balac & Balaam historia mysticè explicatur. 548.1.e
Balac Moabitarum & Ammonitarum Rex 547. 2.f

Balteus.

quid per Baltei & podêris coniunctionem denotetur? 164.2.c,d

Baruchus.

Baruchi nominis etymon. 120.1.a

Beatitudo, Beatus.

Beatitudinis cælestis consideratio quantæ sit vtilitatis? 758.1.d
Beati quinam prædicentur Apoc.19. 641.2.e
Beatorum felicitas quomodo in Amethysti colore adumbretur? 758.2.b
Beatorum cælestem sapientiam duplici claritatis & fluuij symbolo non ineptè significari. 769.1.a
in Beatorum frontibus nomen Dei inscriptũ quid significet. 772.2.b
Bellum septem tubarum vnicum esse, non plura. 18.2.b
Bellum duplex in Apoc. alterum cum Synagoga, alterum cum Gentilitate. ibid.e
Bellum Antichristi non est præcipua huius libri pars. 21.2.f
Bella Iudæorum, Gentilium, & Antichristi cur Ecclesiæ reuelari oportuerit, alia hæreticorum & Maurorum non item. 37.2.d
de tribus Ecclesiæ Bellis doctrina ad alia etiam extendi potest. 38.1.d
Bella Apocalypseos mysticè esse intelligenda, & contextus & euentus cogunt. 42. 1.e
ex Bellorum mystica interpretatione mirum Apocalypseos artificium apparet. ead.1.b

Bellum Synagogæ sono tubæ, bellum Gentilitatis voce aquarum multarum exprimitur. 114.2.a
Bella duo complecti Apocalypseos argumentum, ead.1.e
in Bellis litui,tubæ,& cornua vsitata. 137.2.b
Bella Machabæorum præ ceteris veteris testamenti fuisse Christianæ Ecclesiæ persecutionum figuram. 164.1.a
Bellum à Romanis in Iudæam gestum in secunda tubarum plaga indicari. 374.2.c
in Belli similitudinem proponi sextam tubarum plagam 392.2.a
cuius Belli sit symbolum maris tempestas. 400.2.c
Bellum facere contra duos testes quàm rectè dicantur locustæ. 436.1.d
Belli ratio potissima ab Euangelij concionatoribus facti contra idololatriam,item Mathathię aduersus Antiochum. 481.1.a
Bellum à tribus hostibus dracone, Bestia terrestri, & marina in Ecclesiam gestū quomodo aptè ad bellum trium animæ hostiū applicetur. 499.1.d
discrimen inter Bellum Gogi & Magogi,de quo Ezechiel, & inter hoc, de quo Ioannes loquitur c.20.ostenditur. 677.2.d
ex Belli vtriusque vario exitu probatur diuersum esse bellum,de quo Ezechiel,ab eo,de quo Ioannes Apoc.20.loquitur. 678.1.e
quomodo cum exacta Apocalypseos in allusionibus consuetudine possit stare,vt c.20. Bellum Ezech.respiciatur,& tamen de alio diuerso sit sermo. ead.2.a
Vide Aqua,Gog,Magog.

Beneficentia, Beneficium.

Beneficentiæ obiectum quod sit. 300.1.b
Beneficentiam sub maleficentiæ simulatione maximè eminere. ibid.c
Beneficentia Christi quomodo carnis oculis esset abdita. 326.1.b
Beneficium per vindemiæ allegoriam figuratum quodnam fuerit. 553.1.b
Vide Bos.

Beniaminus.

Beniamini sors quare commutetur in Ezechielis descriptione? 218.2.e
Beniamino aptatur Beryllus. 760.2.f

Berillar.

Brillar,Hispanum verbum,vnde deriuetur.747.2.c

Beryllus.

Beryllus & Smaragdus num sint eiusdem coloris. 746.1.b
Berylli color quomodo à Plinio & Solino exprimatur. ibid.f
Berylli species videntur esse Chrysolicæ. ead.2.c
cùm Berylli color comparatur colori maris puri à Plinio & Solino, de quo puri maris colore loquantur. ibid.a
Berylli quam in figuram olim cælari solerent. ibidem d
Beryllos eximios quondam pro gemmis Regum propriis fuisse habitos. ibidem.
Beryllum olim non auro indui solitum, & qua de causa. ibid.c
Beryllum contra segnitiem valere, & prodesse pugnantibus. ibid.
Berylli glaucus color ad extremi iudicij seueritatē, & horribilitatem innuendam aptus. 747.1.e
Beryllus octauo fidei articulo applicatur. ibid.d
quòd Berylli non auro indui solerent,quid symbolicè denotet. ibid.f
Beryllo maris puri color attributus quid adumbret. ead.2.a
Beryllus pluribus angulis cælari solitus, quid mysticè indicet. ibid.b
Beryllum & prodesse pugnantibus,& contra segnitiem valere quid denotet. ibid.c

Bestia.

in Bestia Danielis quarta,quid significet tria capitis cornua ab alio eminentiore deiici. 507.2.f
Bestia quæ Apocal. 11.dicitur de abysso ascendisse, quænam sit. 435.2.d
Bestiæ characteris cur nulla mentio fiat Apoc.15.2. 563.2.f
Bestiam desolatura & spoliatura decē cornua quomodo dicantur. 611.1.e
Bestia quo sensu dicatur die ac nocte cruicanda. 683.1.f
ex Bestiæ Danielis comparatione cum marina bestia reuincitur hæreticorum insania. 495.2.c
Bestiæ caput vnum quasi occisum quid significet. 511.2.a
de Bestia quo sensu dicatur & octauam esse, & esse de septem. 609.1.c
qui Bestiæ charactere signati non erant, quid sit prohiberi ab emptione, & venditione. 521.2.d
de Bestiæ decem cornibus variæ opiniones. 612. 2.d
per decem Bestiæ cornua qui figurentur. 610.1.e
Bestia decem cornua quid significent. 507.1.a
in Bestiæ septem capitibus cur non fiat mentio persecutionis Iuliani? 503.1.f
in Bestiæ capitum septenario indefinitè sumpto quid innuatur. 504.2.d
Bestiæ nomen quodnam sit vel expressum literis,vel numeris impressum. 522.1.d
in Bestiæ capitibus,decem cornua quomodo consideranda. 506.2.e
per Bestiam,de qua capit. 17.8. quid adumbretur. 608.2.d
Bestiam vincere quid sit,& imaginem & numerum eius. 563.2.c,f
Bestiæ sedes quænam appelletur. 584.1.c
Bestiæ victores qui sint,& imaginis eius,de quibus Apoc.15.2. 563.2.d
Bestia coccinea vtrùm sit eadem cum Bestia maris. 606.1.c
Bestiæ maris à dracone data potestas vtrùm referri possit ad facultatem falsa patrandi miracula. 513. 1.b
Bestiæ marinæ cornua cur coronentur. 468.2.a
Bestiæ maris significatio. 492.1.b
Bestiam marinam de dæmone rectè explicari non posse. ibid.f
Bestia maris an sit Antichristus. ead.2.e
de Bestia maris Millenariorum mentem(si rectè inspiciatur)ad interpretationem de Romano Imperio satis inclinare. 494.1.a
exponentibus Bestiam marinam de Antichristo, quid respondendum,& quid de explicationibus idem dicentibus sentiendum. ibid. d,ead.2.b
Bestiam marinam opiniones exponentes de peculiari aliqua persona impugnantur. ibid.d
de Bestiæ marinæ expositione hæreticorum deliramentum. 495.1.a
opinio Bestiam maris exponens de Turcarum imperio exploditur. ead.2.f
Bestiæ marinæ vera interpretatio de Romano Imperio idololatra statuitur. 496.1.b

Bestias maris & terræ cum dracone aduersus Ecclesiam fuisse fœderatas. 500.1.d
Bestiæ marinæ ascensum è mari perinde considerari quasi draconis effectum, idémque de terræ Bestia dicendum. ibid.e,f
Bestiam è mari ascendere quid sit. ead.2.b
Bestiam alteram è mari, alteram è terra consurgere quid sit. ibid.e
per Bestiæ capita septem quid figuretur. 501.2.c
Bestiæ marinæ 7. capita qua rerum vicissitudine intelligenda sint sibi succedere. 502.1.e
inter Bestiæ capita distinctionem non inferri ex personali Imperatorum inter se distinctione. ead.2.a
in Bestiæ marinæ capitum septenario numero difficultas non exigua. ibid.c
in Bestiæ marinæ capitum septenario haberi respectum ad exactum Ecclesię persecutionûm numerum, exceptis tamen Neronis & Iuliani persecutionibus. 503.1.d,e
in Bestiæ marinæ capitum septenario cur Neronis persecutionis mentio nulla sit. ibid.e.f
de Bestiæ marinæ septem capitibus secunda expositio. 504.1.e
in Bestia marina non posse significari quatuor mūdi Monarchias. 506.1.e
Bestiæ marinæ collatio cum quarta Danielis Bestia, quam respicit. ibid.b,c
Bestiæ capitibus impressa blasphemiæ nomina quæ sint. 508.1.b
Bestiæ maris cur figura noua & insolita appareat, nec veri alicuius animantis similitudinem præferat. ead.2.b
Bestiam marinam ex quatuor Danielis Bestiis quodammodo conflari. 506.2.a
significatio partium ex quibus Bestia marina compingitur. 509.2.b
in Bestiæ marinæ pedibus cur luxuriæ, in corpore auaritiæ, in ore superbiæ symbolum collocetur. 510.1.b
in Bestia marina, vrsi, pardi, & leonis symbola esse petenda ex trium primarum Danielis Bestiarum significatione. ibid.c
in Bestia marina ex pardo, vrso, & leone compacta cur Romanum adūbretur Imperium. ead.2.a,b
potestatis Bestiæ maris à dracone concessæ alia traditur expositio. 511.1.c
Bestiæ maris caput occisum qua ratione dicatur mox reuixisse. ead.2.d
Bestiæ marinæ primi capitis reuiuiscentia, vtrùm tanquam ipsius bestiæ miraculum referatur. 512.2.a
post Bestiam maris admirata quomodo vniuersa terra dicatur. ibid.b
de qua Bestiæ maris adoratione fit sermo, cùm dicitur, *Adorauerunt Bestiam.* ibid.e
Bestia maris qua ratione dicatur in Dei tabernaculum maledicta congessisse. 513.1.e
de quo Bestiæ maris bello atque victoria sermo sit Apoc.13.7. ead.2.c
de qua Bestiæ marinæ imagine sermo sit Apocal.13.14.15. 520.1.a
Bestiæ marinæ imagini quo sensu anima indita esse dicatur. ibid.c
partes, ex quibus Bestia marina compingitur, ad superbiam omnes reuocari. 522.2.b
Bestiæ marinæ rectè superbiam attribui. ibid.d
Bestiæ marinæ nomen literis vel numeris notatum quod sit. ibid.e
Bestiæ nomen quo sensu alij accipiant; alij nominis numerum. 523.1.a
Bestiam qui adorare nolunt, quo sensu dicãtur humano interdici commercio. ibid.e
de Bestiæ maris nominis numero referuntur aliquorum expositiones. 521.2.a. & seq.
Bestiæ terræ significatio. 492.1.b, 516.1.b
Bestiæ è terra ascendentis interpretatio quæ sit. 497.1.d
de Bestia terræ quid singulatim textus exprimat. 515.1.b
Bestia terrestris vtrùm sit humana specie concipiēda. ibidem.
Bestia terræ num præter ea quæ textus exponit, fuerit in ceteris marinæ Bestiæ persimilis? ibid.e
Bestiæ terrestris duo cornua similia Agni quid significent? 516.1.c
in Bestiæ terræ sermone alludi ad astutiam serpentis Euam decipientis. 517.2.c
Bestiam terræ loqui vt draconem quid sit? ibid.a
Bestiæ terræ cornuum tertia expositio applicatur ad Simonem Magum & Apollonium. ead.1.c,d
duo Bestiæ terrenæ cornua esse Agni similia, quid innuat? 516.2.a
Bestiæ terrestri cur duo Agni cornua potiùs, quàm marinæ apponantur? ibid.b
Bestia terræ qua ratione effecerit vt terra primam Bestiam adoraret? 518.2.b
à Bestia terræ signa patrata quænam sint? 519.1.a
à Bestia terrę signum de cęlo per speciem demissum posse etiam de falso religionis cultu suo modo explicari. ibid.e
Bestiæ terrestris secundum miraculum explicatur. ead.2.b
à Bestia terræ signa fieri in marinę conspectu quid sit? 520.1.d
Bestia terrę quomodo faciat omnes habere characterem in fronte? 521.1.c, Et quo sensu? ead.2.f
contra Bestiam terræ quomodo tertij angeli vox de qua Apoc.14.9. iactetur? 141..f
Bestiam terræ, quoad mysterium attinet, bifariam considerari posse. ead.2.c,d

Bilibris.

Bilibris tritici denario quid sit. 328.2.a
Bilibres tres hordei denario, quid sit. ibid.b

Booz columna.

nominis Booz & Iachin colūnarum etymō. 216. 2.f
Vide Columna.

Bos.

in Bobus duodecim mare ęneum sustinentibus qui figurentur? 251.1.f
Bos seu vitulus beneficentię symbolum. 464.2.f
Bos non viuus modò, sed & occisus & corruptus humano generi vtilissimus. 265.1.b
ex Bobus putrefactis apes & bombyces procreari. ibidem.
de Boue philosophię dictæ ad beneficentiam applicatio. ead.2.a

Brachium.

Brachia vsque ad pedes quasi speciem æris candentis, cur Daniel viderit in sua visione. 165.1.d
per brachia ex ære in Danielis figura quid adumbretur? ibid.e
Brachia ærea cur non habuerit Ioannis Angelus? ead.2.a

Byssus.

Byssus quid propriè sit? 144.2.b
Byssi Iudaicę pretium ac valor. 145.2.b

C

Cado.

CAdere,pro subiici Christo,sæpe in sacris.441.1.b

Cædes.

cur in Ezechiele vocatur Cædes sacrificium magnum,& in Apocalypsi cœna magna? 650.2.b,c

Cælum.

Cælum quo sensu sumatur initio cap.4. 230.1.b
in Cælum cur euocetur Ioannes. ibid.c
in Cælo cur appareat militans Ecclesia. ibid.e
Cælum Ioanni patescere quid denotet. ead.2.d
in Cęlum quomodo Ioannes euocetur & ascendat. 231.1.b
in Cælum ascendere, atque descendere quid sit. 232.1.c
Cælum ascendisse Ioannem & Paulum absque scala,quid sit? 233.2.d
Cælum in templo figuratum apud Isaiam. 235.1.b
Cælum Apocal.4. respondere Salomonis templo. 290.2.f
Cælum quo sensu Apoc.5.num.3.accipiẽdum. 302.2.f
in Cælo libri instar conuoluto allusionem ad Isaiæ locum contineri. 335.1.d
Cæli conuoluti significatio ænigmatica quę sit. ibidem f
Cæli virtutes idem quod exercitus cæli. ead. 2.c
Cæli nomine quid intelligatur,cùm Apoc.14. dicitur, *Audiui vocem de cælo.* 531.2.b
ex Cæli noxio influxu sæpe contagionem pestiferam trahi. ibid.d
distinctione Cæli,& eorum qui in eo sunt,quid innuatur. 485.1.a,b
per Cæli medium volare quid sit. 535.1.a
Cælum apertum Apoc.19.quid significet. 647.2.d
Cælum quo sensu dicatur à conspectu sedentis in throno fugisse. 685.2.a,b
Cæli noui quinam appellentur. 696.1.d
Cæli noui qua ratione accipiendi sunt. 697.1.b
Cælorum mysticorum primæ qualitates cuiusmodi fuerint? ead.2.a
Cæli mystici quomodo priores qualitates immutauerint. ibid.d
Cælum vtrùm minùs cæruleum appareat ob nimiam solis lucem. 730.2.c
Cæli partes soli viciniores cur appareant minùs cęruleæ,quàm remotiores. ibid.d

Calamitas.

Calamitates Deum in suos immittere, vt eos probet. 365.1.b
Calamitates patienter sustineri debere. ibid.c

Calamus.

Calamus cur vocetur mensura Ioanni tradita Apo.11.initio. 409.1.b
in Calamo Ioanni dato allusionem ad Ezechielis calamum contineri. ibid.
Calami mensorij duplex acceptio in sacris. ibid.
Calamus Ioanni datus cur dicatur similis virgæ? ibid.e
Calamum mensorium Ioanni ab Angelo forti fuisse datum. ead.2.c
per calamum mensorium Ioanni traditum, quid figuretur. 410.1.a
Calami dati Ioanni mensura cur magnæ staturæ æqualis concipiatur. ibid.e
Calamus Ioannis cur non sit aureus, sed virgæ similis. 411.1.b
Calamus maior & calamus minor quod ad mensuram attinet,quotæ essent longitudinis. 559.1.d
Calamus mensorius, de quo Apoc.21. 15. quantæ fuerit magnitudinis. 712.1.a

Calculus.

Calculus candidus vincenti promissus quid sit. 181.2.f
Calculos interdum in Scriptura appellari pretiosos lapillos. 182.1.b
de Calculi significatione. ibid.c
in Calculi symbolo quanta sit elegantia. ead.2.e
in Calculo Apoc.fieri allusionem ad calculum Isaię. ibid.d
promissionis de Calculo candido quis sit sensus? ibid.e,& seq.
Calculum candidum, siue pretiosam gemmam in manus alicui tradere, quid sit. 183.1.c
Calculo insculptum nomen nouum quod sit? ibidem f
nomen quod in Calculo Pergameno promisso inscribitur Iesus est. ibid.
in Calculo inscriptum nomen quomodo nemo nouit,nisi qui accipit. ead. 2.a
Calculus candidus ad sacram Eucharistiam accõmodatur. ibid.d
Calculus Isaiæ 6.6.cuiusmodi fuerit. ibid.e
de Calculo Isaiæ Hieronymi sensus. 184.1.b
Calculi nominis tam Græci quàm Hebraici etymologia. ibid.c
Calculo ignito Deum mundasse labia Isaiæ,quo sensu dicat Ecclesia. ead.2.b
Calculus Isaiæ num fuerit ignis cauterium? 185.1.f
Calculi nomine cur Isaias vtatur, non carbunculi? ead.2.b
Calculi nomine cur Ioannes sit vsus. ibid.c

Caligo.

differentia inter Caliginem Ægyptiorum, & Iudæorum,& discriminis ratio. 376.2.c

Calix.

Calicem veneni appellari pœnam siue supplicium. 595.1.d,e
Calicis inaurati color quid adumbret. 607.1.e
Calix meretricis qua abominatione & immunditia plenus erat. ibid.f

Caluinista.

Caluinistarum insania per occasionem belli à Gogo & Magogo gesti confutatur. 679.1.a
Caluinistarum error in Gogi & Magogi expositione. ibid.b
Caluinistarum conatus in Gogi & Magogi expositione quàm sit irritus. ibid.e,f

Camelus.

Cameli natura & consideratio ex Plinio. 603.2.e
in Cameli sessore figurari B.Paulum. ibid.f
Vide Asinus.

Caminus.

Caminus ignis quid per allusionem respiciat. 152.1.b

Candelabrum.

Candelabrum templi respiciebat propositionis mensam,& cur. 141.2.c
Candelabri lucernarum significatio mystica. ibi.d

Candelabri malogranatorum significatio mystica. 142.1.c
Candelabri liliorum significatio mystica. ibid.f
Candelabri scyphorum significatio mystica. ead. 2.b
Candelabri infusoriorum significatio mystica. ibid.c
quid per iustum talenti pondus, quo Candelabrum constabat, figuretur. ibid.d
in medio Candelabrorum cur dicatur Christus ambulare. 173.1.c
Cādelabrum mouere de loco suo, quid sit. 174.2.e
Candelabri commotionis doctrina ad singularem cuiusque vtilitatem applicatur. 175.1.e
in Candelabro duplici Apoc. 11. 4. fit allusio ad Zachariæ locum. 431.2.b
in Candelabro & mensa templi adumbrari distinctionem inter doctrinam & sanctitatem. 422.1.a
Candelabra septem Ioanni visa cuiusmodi formæ sint excogitanda. 140.1.b
cùm Cādelabra decem fuerint in Salomonis templo, cur tamen Zachariæ vnum, & Ioanni septem sint visa. ibid.e
Candelabri aurei, quod in templo erat, consideratio. ead.2.b
in Cādelabro templi quæ fuerint sphærulæ. ibid.d
in Candelabro templi, quæ fuerit liliorum forma? ibidem.
in Candelabro templi, quæ fuerit scyphorum forma. 141.1.b
Candelabrum templi an ductile, vel tornatile fuerit. ibid.d
cum Candelabro emunctoria etiam coniungenda. ibidem.
Candelabrum templi quot auri pondo habuerit. ibidem.
Candelabrum templi cauum fuisse, non solidum Iosephus tradit. ibid.e
Candelabri templi significatio mystica. ibidem.
per Candelabrum templi quid mysticè figuretur. 292.1.f

Canicies.

Canicies quid significet in Apocalypsi. 148.2.d

Canis.

Canum nomine Apocalypseos 22.15. qui figurentur? 775.2.d

Canticum.

Canticum quod Agno decantatur Apoc. 5. 9. cur dicatur nouum. 311.2.c
Canticum nouum à 144 *U.* vsurpatum, quod sit. 531.2.a
ad quod Canticum Mosis fiat allusio, cùm Apoc. 15.3. dicitur, *Cantantes Canticum Moysi.* 564.2.b
Canticum Moysi, & Canticum Agni, quid sibi velit. ibid.c
Cantici Mosaici summam complecti debere mystico sensu verba quæ victores Apocal. 15. 3. canunt. ibid.f
Cantici Mosaici mystica interpretatio vtrùm pro literali debeat recipi. 565.2.f
Cantici Mosis contextum non vrgere, vt mysticus ipsius sensus pro literali habeatur. 566.1.d
sub pluribus Cantici Canticorum comparationibus, quid mysterij delitescat. 640.1.c

Capillus.

Capillorum nomen Apoc. 1. quò se extendat. 148. 2.b

Caput.

Capite obtecto adorandi veterum consuetudo. 181.2.a
Caput quasi mortuum, de quo Apo. 13. 3. verùm pro verè occiso sumatur. 511.1.f
Vide Bestia.

Carbunculus.

Carbunculus, Incarnationis symbolum. 183.1.a
Carbunculi pretium. 185.1.a
Carbunculo admoto labia Isaiæ mundare quid sit? ibid.b
Carbunculi ad ignitam prunam similitudo. ibid.d
Carbunculum igne non incalescere. ibid.e
Carbunculus cur Isaiæ & Ioanni sit visus, Ezechieli verò ignita pruna. ead.2.a
num sit Carbunculus gemma, de qua Apoc. 1. 17. Ioannes loquitur. ibid.d
Carbunculi nomine adamantem in Scriptura comprehendi probabile est. 186.2.a, 732.1.b
Carbunculum in animalis fronte nasci, & facis instar effulgere, vulgi errore ita crebuit. 186.2.b
Carbunculorum variæ species. ibid.c
Carbunculi candidi speciem ab aliquibus tradi. ibidem.
Carbunculi optimi analogia. ibid.e
Carbunculorum varia nomina vulgaria. ibidem.
Carbunculus igne non incalescens quid symbolicè significet. 188.1.a
de Carbunculo quæ soleant passim ficta iactari. 731.1.f
sub Carbunculi nomine quæ gemmæ comprehendantur? ibid.
Carbunculum in noctis tenebris lucere vulgaris est opinio. 732.1.a
Carbunculum quòd ad nomen attinet, idem esse atque prunam ignitam. ibid.
Carbunculi nomen ad quæ se extendat. ibid b
Carbunculi ignitus color quid innuat. 733.1.f
Carbunculum in tenebris lucere quid symbolicè denotet. ead.2.b
Carbunculum, cùm sursum attollitur, plus lucere quid innuat. ibid.
in Carbunculo quomodo adumbretur diuini Verbi incarnatio. ibid.c
Carbunculum diuino imbre alicubi nasci nonnulli putarunt. ibid.d
in Carbunculo figuratur Dei incarnati efficacitas. ibid.
Carbunculum excalefactum ad se trahere paleas, quid significet. ibid.e
Carbunculo cur nomen Chalcedonij Apocalypsis tribuat. 734.1.e
Carbunculus aptatur Iudę. 760.1.f

Cardinalis.

Cardinali cuilibet recèns creato à Pontifice summo Sapphirum mitti. 731.1.e

Caro.

Carnes in Eliæ sacrificio oblatæ quid adumbrent? 402.1.e
Carnes fornicariæ manducare, quid sit. 611.1.e
Carnem dupliciter considerari posse. 652.1.b
ad Carnis etiam sapientiam denotandam symbolum est Adamas. 732.2.d

Carpus.

Carpum fuisse Thyatiræ Episcopum quo tempore Ioannes scripsit Apocalypsim, non satis constare. 169.2.e

Castra.

Castra Sanctorum, & ciuitas dilecta num pro eodem vsurpanda. 682.2.a

Castra Sanctorum quænam appellentur. ibid,d

Catena.

Catena magna quid adumbret, 636.2.d

Chœnix.

Chœnix quid sit. 328.2.a,329.1.d

Chalcedonius.

Chalcedonij gemmæ nomen cum aspiratione scribendum. 187.2.c
Chalcedonij gemmæ etymon. ibid.
Chalcedonij natura quæ sit. 731.2.b
sub Chalcedonij nomine non agere Apocalypsin de ea gemma quę hodie Chalcedonia vulgò vocatur. ibid.
Chalcedonium iuxta grauium doctorum sensum esse eundem qui carbunculus. ibid.c
Chalcedonium esse carbunculi speciem, secundùm aliquos. ibid.d
an sit nominanda hæc gemma Chalcedonius, an Carchedonius. ibid.
Chalcedonij nomen posse ad adamantem applicari. 732.1.c
Chalcedonium in Apocal. videri eundem cum adamante. ibid.e
Chalcedonius applicatur per ordinem ad tertium Symboli articulum. 733.1.f

Chalcolibanum.

Chalcolibanum in Apocalypsi nō pro specie thuris, sed pro æris specie accipiendum. 152.1.b
per Chalcolibanum quæ æris species denotetur. ibid.d
ex Chalcolibano cur Ioannes viderit pedes figurę. 165.1.d

Chaldæus.

Chaldæorum Monarchia quo tempore cœperit. 386.1.b
Chaldæorum Monarchiam sapientia ac literarum æstimatione eminuisse. ead.2.c
Chaldæis cur leænæ symbolum attribuatur. 510.1.d

Character.

vt Characterem marinæ bestiæ omnes habeant, quo sensu faciat bestia terræ. 521.2.f
Characterem omnes habere in fronte, quomodo faciat bestia terræ. ead.1.e
Character, nomen, & numerus bestiæ vtrùm tria sint inter se diuersa. 520.2.c
Characterem alij, alij nomen cur accipiant. 512.1.b
quibus Characteribus apud Græcos numeri designentur. 521.2.b

Charitas.

Charitate constrauit, quid sit. 184.1.d,e

Cherub.

in Cherub etymo sapientiæ plenitudinem includi, communis Patrum sententia est. 276.1.d
Cherub (id est, quasi Puer) quomodo etymologia deducatur. ead.2.e,f
in nomine Cherub potentiam etiam includi. 277.1.c,d
duplex nominis Cherub etymon iuxta Hebræos. 276.2.c.d
Cherub quasi magister, & quasi puer. ibid.d
Cherub nominis etymon iuxta Mercerum. 275.2.b
Cherub idem sonare quod animal curule, ex Prado, ibidem.
Cherub nomen esse genericum ex Rabbi Abenhezra. ibid.a

Cherubin.

super Cherubin Deum sedere, est locutio Scripturæ familiaris. 244.1.e
Cherubin quomodo potuerint iure appellari picturæ templi artificio plenæ. 276.2.a

Cherubinus.

Cherubini Mosis an propitiatorium manibus tenerent, vel eo potius pedibus niterentur. 278.2.f
Cherubinos se mutuò respicere versis vultibus in propitiatorium, quo pacto conciliandum sit. 279.1.a,b
Cherubini paruuli quomodo propitiatorium alis tegere potuerint. ibid.b
Cherubini magni Salomonis qua positione in templo fuerint. ibid.
de quibus Cherubinis sit mentio, cùm dicitur Deus sedere super Cherubin. ibid.c,d
in Cherubinorum significatione assignanda vtrùm binarij, & quaternarij ratio habenda sit. ibid.e
Cherubinorum Mosis significatio quæ sit, ex Philone. ead.2.a,b
per Cherubinos Mosis vniuersalem angelorum militiam figurari verius tenendum. ibid.b
Cherubinorum, & Throni figura quorsum spectaret. ibid.c
in Cherubinorum binario quomodo tota angelorum militia possit figurari. ibid.& d
in Cherubinorum binario binarium denotari perfectionum quæ angelis sunt communes. ibid.
Cherubinorum singulis templi binas tantùm fuisse alas. 278.1.b
Cherubini templi vtrum fuerint nudi. ibid.c
Cherubini cur depingantur ferè nudi. ibid.d
Cherubinos templi qua ætate fuisse effictos credibile sit. ibid.e
Cherubinos in Sancto saltem Sanctorum nudos potuisse exprimi. ibid.f
Cherubini templi vt credantur nudi fuisse, nil cogere. ead.2.b
Cherubinos Mosis & Salomonis eiusdem esse figuræ, 277.1.a,b
Cherubinos Mosis & Salomonis figura humana fuisse præditos. ibid.b,c
Cherubinos Mosis brachia habuisse. ibid.
Cherubinos templi, & Ezechielis animalia non fuisse omnino similia. ibid.d
Cherubinis singulis templi non quaternas, sed singulas tantum fuisse facies. ibid.f
Cherubinis templi quomodo possit congruenter aptari vtraque pueri & magistri etymologia. ead.1.f
de Cherubini etymologia Pagnini opinio. ibid.a
Cherubini nomen in Scriptura non ita strictè sumi pro vno ex primæ Hierarchiæ choro. ibid.
in Cherubini etymologia pueri seu magistri nomen quo sensu sumendum. ibid.b
inter Cherubinos Mosis & Salomonis magnitudinis discrimen non arguit sanctitatis differentiam in rebus ipsis significatis. 280.1.d
Cherubini magni Salomonis quo sensu Deum præcedere existimentur. ibid.e
ex Cherubinis paruis alterum è regione alterius esse quid sit. ibid.f
in Cherubinorum aliis nuditas, aliis vestitus quid innuat. ead.2.a
in Cherubinis templi vitulina facies quid significet. ibid.b
Cherubini parui quorsum supra propitiatorium collocati. ibid.c

per Cherubinos paruos Mosis quid denotetur. 245.1.b
Cherubinorum symbolum quibus tribuatur in Ecclesiastica Hierarchia. ibid.c
in Cherubinis duobus sapientiam & sanctitatem adumbrari. 179.2.e
in Cherubinis duobus templi duas rationales naturas, Angelicam & humanam denotari. ibid.f
de Cherubinorum nomine & etymologia. 275.1.b,& seq.
Cherubinos acu pictos fuisse in tabernaculi cortinis,& in templi velo. ibid. e
de Cherubinis cortinarum & veli Hieronymi & Iosephi opinio. ibid.d
Cherubini qui in velo & cortinis erant expressi, eiusdem fuisse figuræ cum arcæ Cherubinis. ibid.d,e
opinio de duplici sexu in templi Cherubinis refellitur. 178.2.c,d
Cherubini magni cur viscera oleagina haberent. 246.2.a
Cherubinis thronos esse superiores in Ecclesiastica Hierarchia. 245.1.b
per Cherubinos arcæ testamenti impositos quid significetur. 448.1.e
Cherubinos suos Ezechiel cur animalia vocet. 256.2.b
duplici Cherubinorum pari, qui in templo erãt, an quatuor Apoc. animalia respondeant. 246.1.a
præter Cherubinos duos paruos in templo Salomonis. cur alij fuerint ingentes. ibid.f
Cherubinus Ezechielis cur prunam manu apprehenderit. 282.2.b
Cherubini Mosaici & Salomonici cur in Salomonis templo visantur pariter. 280.1.c
Cherubini Ezechielis cur retectas habuerint facies. 287.1.c
ex Cherubinis Dei sella quomodo concipiatur. 245.2.f
ex Cherubinorum duplici pari, Mosis scilicet & Salomonis, quadrigam non posse componi. 257.1.f
Cherubinorum templi forma qualis fuerit secundùm Iosephum, omnino ignorari. ead 2.d,e
in Cherubinis templi cur Ezechiel hominis & leonis facies viderit, vitulæ & aquilæ non item. 287.1.a
Cherubinis Ezechielis cur facies fuerint humanæ, templi verò Cherubinis vitulinæ. 28..1.a
ex Cherubinorum quatuor faciebus cur facies aquilæ nusquam in templo fuerit cælata. 287.1.a
per Cherubinos ingentes Salomonis qui figurentur. 280.1.b
peculiaris difficultas in sculptura Cherubinorum templi, quorum meminit Ezechiel. 283.2
Cherubinorum basim fuisse propitiatorium, nec aliud ab arca distinctum. 291.2.b
per Cherubinos propitiatorij quid figuretur. 234.2.c
Cherubinis templi facies fuisse vitulinas. 275.2.e
Cherubini templi vtrùm mas & fœmina fuerint. 216.1.f
Seraphinos Cherubinis, hos Thronis dignitate antecellere, ex Dionysij Areopagitæ doctrina non constare. 244.2.a
Cherubinorum Ezechielis præcipuas ac proprias facies fuisse humanas. 285.1.d
Cherubini Salomonis cur ad Mosaicorum similitudinem facti. 273
Cherubinorum magnorum quos fecit Salomon significatio. ibid.
ad Cherubinos magnos templi haberi respectum in Isaiæ Seraphinis. 246.2.b
ex Cherubinis templi Salomonis ethnicos fuisse mutuatos victoriæ simulacrum ac figuram. 215.2.b
Vide Animal.

Christianus.

quatuor mortis modi, quibus olim Christiani primitiui moriebantur. 330.2.c
Christianorum persecutio licèt plures annos durauerit, posse adhuc aptè silentio dimidiæ horæ denotari. 360.1.d
Christianorum primitiuorum feruor,& ardens ad perfectionem contentio. 629.1.c
in Christianis primitiuis mortificationis studium. 321.1.e
Christiani omnes primitiui cur Israelitarum nomine notati? 247.2.c
Christianos fuisse signatos, ne illos plagæ contingerent, quomodo sit verum? 338.2.e
à Christianis primitiuis tria edita sanctitatis documenta ante Iudæorum supplicium. 370.1.a
Christianos primitiuos ante Ierosolymæ obsidionem, vrbe egressos in oppidum Pellam concessisse. 339.1.c
Christiani primitiui ex septem tubarum plagis quomodo euaserint incolumes. ibidem.
Christiani omnes primitiui vtrùm fuerint illa Dei viui nota insti. 343.1.b
Christianos primitiuos fuisse signatos quo sensu dici potest? ibid.c
Christianorum triplex gradus. 349.1.e

Christus.

Christi aduentus, de quo Paulus cùm dicit, *Illustratione aduentus sui*, an possit ad vltimum iudicij diem referri? 541.1.a
Christus in mystica messe, cur sit qui falcem mittit, & in vindemia non Christus, sed mysticus Moses? 555.1.b
Christum in Euangelio agere de minis Iudaico populo intentis per comparationem ad extremi iudicij signa. 333.2.f
Christi aduentus quænam illustratio dicatur apud Paulum. 540.2.c
Christi diuinitas luminare maius, humanitas verò luminare minus. 455.2.e
Christi consilium suos hostes latuisse. 326.2.b
Christo cur Apoc.5 gratiæ agantur ob peccatorum conuersionem? 311.2.e
Christi virtus præsertim veteres fideles per iudicij proprij abnegationem decreuit conuertere. 310.1.d
Christus cuiusmodi salutem & saluandi rationem nobis attulerit. ibid.a
Christi fortitudinem ac iustitiam plus apparuisse hominum oculis in perfecta eorum salute, quàm beneficentiam ac sapientiam. 326.1.b
Christi diuinitas colligitur ex his verbis, *Ego sum primus & nouissimus.* 160.1.d,e
Christi exemplum ad pellendam ex animo formidinem efficacissimum. 177.2.f
Christus quorsum dicatur Apoc. 2. 18. filius Dei, habere oculos flammeos, & pedes ex chalcolibano? 190.1.d.e,f
Christi animæ superior portio in ipsa passione immensa Dei gloria fruebatur. 459.2.d
vt Christus imo in loco quasi sustinens ac fulciens Ecclesiam effingatur, minimè indecorum esse. 455.1.a,b
qui pro Christo cùm opus fuerit succũbere firmiter

ter apud se statuerunt, quanta perfruantur pace. 549.2.e
Christi virtus ac fortitudo quomodo facilè vel ipsis hostibus innotuerit? 326.1.c
à Christo euomi quando aliquis dicatur? 224.2.d
Christo Apocalypsis priùs quàm Ioanni ostensa. 6.1.c
Christum esse verum Israëlem, qui Deo præualuit. 346.1.f
Christum cœnare cum aliquo quid sit? 227.1.a
in Christi miraculis mysteria inclusa contineri 388.1.e
Christus cur suos arguere & castigare dicatur? 216. 2.c,d
Christus cur dicatur in medio candelabrorum aureorum ambulare? 173.2.c,d
Christo cur Apocal. 5. 12. septem laudes tribuantur? 120.2.e
Christum septem stellas in manu gestare, quid sit? 173.2.d
Christus cur se Laodiceno potissimùm testem fidelem asseueret? 219.1.d
Christus cur ad Philadelphium scribens, se sanctum & verum vocet? 131.2
Christum sui oris gladio pugnare quid sibi velit? 181.1.b
Christus quo sensu dicatur pugnare cùm sui pugnant? ibid.c
Christus cur se principium creaturæ Dei vocet? 219.1.b,c
cum Christo sedere in eius throno quid sit? 227. 2.b
Christus cur Sardensis improbitatem permiserit? 200.2.d
Christi dexteræ vis ac potentia. 159.2.e
Christus ad Laodicenum cur se solùm nominet principium? 120.1.a
Christi omnium pontificis dignitatem in Sapphiro figurari. 731.2.c
Christi num totum corpus, an sola facies effulserit in transfiguratione. 158.2.d
Christi ira cur in ipsius oculis exprimatur. 149.2.d
Christus cur à Ioanne testis fidelis vocetur? 122. 1.b
Christi vox primò voce tubæ, deinde sono aquarum multarum cur figuretur? 134.2.b,c
Christi vox licèt similis tubæ, & aquarum multarum voci, cur articulata tamen sit? ibid.d
de Christo & Ecclesia aliquando Scripturam loqui vt de vna persona. 139. 1. d, Et quàm aptè. ibid.
Christi beneficentia quomodo carnis oculis esset abdita? 326.2.a
ad Christi varia mysteria posse extendi septem spiritu m doctrinam. 121.2.d
Christo recens nato cur Reges non gemmas inter alia munera obtulere. 718.1.d
Christus in epistola ad Philadelphium quater vocat Deum, Deum suum, & quod sit repetitionis huius mysterium. 213.2.f
Christus cùm se principium & finem appellat, quid sibi velit. 130.1.b
Christus cur in figura humana apparuerit. 143.1.c
Christus cur in Ierosolymæ ingressu asinum & pullum detulerit. 603.2.b
Christi miracula recondita mysteriorum significatione plena fuère. 24.2.d.e
Christus ad Sardensem quorsum vtatur hac phrasi, *qui habet 7. spiritus Dei*, &c. 200.1.c
in Christi ferreo imperio duo consideráda. 196.1.a
Christi symbola perfectissima esse debere. 23.1.c
Christus quo sensu se appellet radicem & genus Dauid. 419.b
Christo tubam tribuere non ita decorum, secus ipsius concionatoribus. 137.1.a
Christus in terram descendit, vt homines ascendant in cælum. 250.2.c
Christus per altare Isaiæ visum figuratus. 184.2.f
Christi potentia ad peccatores conuertendos, quomodo per adamantem figuretur. 734.1.b
Christi patientia inter verbera per Smaragdum figurata. 735.1.f, & 2.a
Christus quo sensu dicatur Philadelphium ab hora tentationis liberaturus. 208.2
Christus cur in Sionis monte sub specie agni apparuerit. 528.1.f
Christi vultus cur fulgere dicatur. 158.2.c
Christo applicatur murus adamantinus de quo Amos 7.7. iuxta Septuaginta. 734.1.d,e
Christi figuram esse Eliacimum. 162.2.d
Christi vultus splendor qua ratione considerandus? 159.1.a
Christo quàm aptè conueniat Propitiatorij symbolum. 191.2.f
Christo obuiam rapi in aëra quid sit? 688.2.c
Christi duplex elogium radicis & generis Dauid, quam inter se habeant proportionem? 776.2.a
in Christi persona dicitur Apocal. 1. *Ego sum α, & ω.* 119.1.a
Christus quomodo se vocet α. & ω. ibid.e
Christum aperuisse primũ sigillum quid sit? 317.1.d
Christum aperuisse secundum sigillum in quo consistat? ead.2.d,e
Christus quid doceat suos in tertij sigilli resignatione? 329.1.a
Christus quid suos doceat in 4. sigilli apertione? 331.1.c
Christus quid nos doceat in 5. sigilli apertione? 332.1.e
Christi passio, clarissimum ad nostra vitia dignoscenda speculum. 734.2.e
Christi passio ad carnis petulantiam coërcendam efficax. ead.1.f
Christus in sua passione cur tantam voluerit infirmitatem præ se ferre? 300.1.a
Christus cum extra portam passus sit, quomodo dicatur verè? *In qua Dominus crucifixus est*. 437.1.b
Christi passio figuratur per iridem à Ioanne visam Apoc. 4.3. 237.2.c
Christi passionem primam laborum mensuram esse. 410.2.b,c
Christi passionis symbolum iris ex Smaragdo. 735. 1.c
Christi passionem esse nostræ fidei firmissimum adminiculum. ibid.d
reprehéditur eorum inanis spes, qui in Christi passione plus æquo confidentes se laxis habenis voluptati proptereà tradunt. ead.2.d
Christi passio quàm sit efficax ad mœstos & afflictos recreandos. ibid.c
Christi passionis meditatio aduersùs omnia vitia remedium. ibid.a
Christi mystica transfiguratio. 426.1.e
Christus in sua transfiguratione cur inter Mosem & Eliam medius apparuerit? ead.2.b.c
in Christi transfiguratione vtrùm Moses in proprio corpore apparuerit? ibid.c
Christi ad inferos descensus qua ratione in Sardonyche figuretur? 736.1.c
Christum ex descensione ad inferos nihil labis ac sordis contraxisse, sed suam inibi potiùs potentiam ostendisse. ead.2.c

de Chri-

de Christi descensione ad inferos articulum fuisse à Ioanne in symbolo expressum. 720.1.b
Christi resurrectionem apud Petrum sumi pro fide resurrectionis. 740.2.c
Christi resurrectionem in sepulchro adumbrari Sardâ intra saxum generatâ. 743.2.c
Christi resurrectio quomodo figuretur in Sarda vulneribus medente. ibid.
Christi resurrectionem spiritalis Ecclesiæ resurrectionis esse exemplar. 122.1.c
Christi resurrectionem esse primam, & causam resurrectionis iustorum in Sardio item innui. 744.1.a
Christi resurrectionem eminere inter opera Deo Patri attributa. 237.1.c

Chrysolithus, Chrysolica.

Chrysolithus aptatur Zabuloni. 760.2.d
Chrysolithum à Chrysolica distingui. 744.1.b
Chrysolithi natura & color. ibid.
Chrysolithi nomine duo gemmarum genera comprehendi. ibid.
Chrysolithum ab Hyacintho vtrùm Septuaginta expresse distinxerint? ead.2.a
Chrysolitho cur non similis apparuerit prima figura Ioanni visa? 164.2.f
Chrysolithus quid symbolicè significet? ibid.
Chrysolithi aureus color quid mysticè innuat? 745.2.b
inter Chrysolithi aureum colorem, & colorem ipsum auri mystica discriminis consideratio. ibid.c
Chrysolithi vis aduersùs pusillanimitatem, & contra melancholicos. ead.1.b
Chrysolithi vis ad depellendum timorem quid innuat? ead.1.d
Chrysolithum de die aureum, de nocte igneum videri. ead.1.b
Chrysolithi aureus color quàm sit appositus ad Christi ad cælos ascendentis gloriam, & maiestatem figurandam. ibid.c,f
qui Chrysolithi erant olim Plinio & aliis, hodie vocari Hyacinthos. 752.1
Chrysolithi applicatio ad septimi Symboli articuli declarationem. 745.1.c
quasi Chrysolithum cur Daniel viderit angeli corpus? 164.2.f
Chrysolicæ videntur esse species Berylli. 746.2.c

Chrysoprasus.

Chrysoprasus, decima Apocalypseos gemma, quod habeat propriè nomen? 750.1.f
Chrysoprasus tribuitur apud Plinium gemmis diuersis. ibid.
Chrysoprasus quæ sit gemma expenditur. ead.2.a
Chrysoprasi color qualis sit? ibid.f
Chrysoprasi color prasinus quid mysticè signet? 751.2.c
in Chrysopraso Chrysolithum & Topazium quodammodo copulari. ead.1.b.
in vno Chrysopraso Chrysolithi & Topazij veluti coniunctio cuius rei sit symbolum? ead.2.c
Chrysoprasi natiuæ proprietates ab auctoribus traditæ. ead.1.b
Chrysoprasi opacitas quid significet? ead.2.d,e
Chrysoprasus ad decimum articulum aptatur. ibid.b
diuersitas inter Chrysoprasum & Achatem. ead.1.d
Chrysopraso Apocalypseos respondere Achatem Rationalis. ibid.c
quòd in Chrysoprasum sit mutatus Achates, Rationalis gemma, quid contineat mysterij. 752.1.a
per Chrysoprasum quomodo sit adumbratum Ecclesiam esse Spiritus sancti sponsam. 751.2.c
Chrysoprasi proprietatum mystica consideratio. 752.1.d

Cithara.

Citharæ quem ad vsum animalibus & senioribus attributæ. 309.2.b
per Citharas & voces quid denotetur. ibid.
per Citharas & laudes sacrificium Missæ adumbrari. 310.1.c
cum Cithararum concentu cur humanæ voces cōsocientur. 532.1.b
Citharæ Dei cur appellentur? 564.1.e
in Citharis c.15. fit allusio ad Exodi c.15. vbi de Maria Mosis sorore. ibid.d
Citharas habuisse tam animalia quàm seniores. 308.2.e

Citharœdus.

Citharœdi pulsantes, de quibus Apoc. 14. qui sint. 530.2.f
Citharœdorum vox an à Ioanne sit è cælo audita. ibid. e
per Citharœdorum & vocum concentus quid significetur. ead.2.f
Citharœdi cur dicantur cantare ante thronum Dei. ibidem.

Ciuis.

de Ciuibus recensendis Atheniensium consuetudo. 705.1
Ciues an aspexerit Ioannes in vrbe de qua Apocal. 21. præter angelos ianitores. 708.1.b
Ciues patriæ cælestis sub inuolucris ænigmatis figurari tam in ciuitatis portis (de qua Apocal. 21.) quàm in muris, ac fundamentis. ibid.f.& 2.a
Ciuium cælestium apud suum regem fauor & gratia quibus rebus figuretur. 695.2.f
Ciuium cælestium frontibus Dei nomen esse inscriptum, quid sit. 696.1.a

Ciuitas.

Ciuitas Ezechielis quæ sit. 218.1.c
Ciuitas cælestis quomodo duodecim illis fundamentis nixa consideranda sit? 709.1.e
Ciuitatis cælestis longitudo, quid innuat? 714.1.f
Ciuitas duplex in Apoc. Ecclesiæ bellum indicens sunt Ierosolyma & Roma antiqua. 18.2.a
Ciuitas cælestis cur non in infima telluris planitie, sed in excelso monte conspecta sit? 704.1.d
Ciuitates Gentium ceciderunt. quo sensu accipiendum sit? 595.2.e
Ciuitatis cælestis Ioanni visæ quadrum quàm latè pateat. 713.1.f
Ciuitatis magnæ nomine vtrùm Babylon, an Ierosolyma indicetur? 594.2 d
Ciuitatis dilectæ nomine Romam significari. 682.2.c
Ciuitas cælestis vtrùm præter externam murorum faciem domibus atque ædificiis intus constaret? 716.1.b
Ciuitatis plateæ Apoc. 11.8. quo sensu accipiendæ? 437.1.d
de Ciuitatum mystica ruina, non de propria, sermonem esse cùm dicitur *Ciuitates Gentium ceciderunt.* 595.2.f
in Ciuitatis cælestis muris qui adumbrentur? 715.1.a
Ciuitatis cuiusque felicitas summa in quo consistat? 767.2.c
ex Ciuitatis cælestis magnitudine quid inferatur? 714.2.a

in

in Ciuitatis cælestis murorũ & ædificiorum æqualitate quid figuretur? ibid.e

Vide, Vrbs.

Claritas.

Claritas Dei (de qua Apo.21.11.) quæ vocetur? 704.2.b

Claritatis magnæ discrimen à nebula & fumo. 598.1.b, integra Notatione.

Claudo.

Claudit & nemo aperit, quid sibi velit? 207.1.c

Clauis.

Claues regni cælorum Petro traditæ quæ fuerint? 163.1.c

de Claue templi aurea à Pontifice gestari solita Iudæorum fabella. 207.1.a

Claues mortis & inferni habere quid sit? 163.1.b

Clauis domus Dauid quæ dicatur apud Isaiam? 162.2.b

Claues mortis & inferni quæ dicantur? 160.1.e

Clauis qua dæmon obsignatus est, quid signet? 656.2.b

Claues mortis & inferni easdem esse cum claue cælestis Dauidis. 163.1.2.b

Clauem putei abyssi stellæ dari quid sit? 380.1.c

Clauis domus Dauid cur dicatur apud Isaiam, in Apoc. verò Clauis Dauid? 163.1.a

Cur dicitur Deus dare Eliacimo claues domus Dauid super humerum eius? 162.2.d

Clauis Dauid quid sit? 206.2.c,d

Clauis Dauid cur mentio fiat ad Philadelphium? 207.1.e

Clauis potiùs Dauid cur ad Philadelphium Christus meminerit, quàm clauium mortis & inferni? ead.1.a

Cœna.

Cœna in epistola ad Laodicenum de Eucharistiæ epulo explicatur. 227.1.b.c

Cœna duplex an promittatur Laodiceno, vel vna? ibid.d

Cœna secunda, ad quam Christus animam inuitat, quæ sit? ibidem.

Cœnam agni non sumi cap.19. pro cælestis patriæ felicitate. 641.1.f

Cœna Agni de qua Apoc.19. quæ sit? ead.2.b

Cœnæ magnæ Dei de qua Apoc.19. quod sit mysterium? 650.1.b

ad magnã Cœnam inuitatio cur apud Ezech. fit in Victoria de Gogo & Magogo parta, apud Ioannem verò mille annis ante? ibid.c

ad Cœnam cur in Ezech. inuitentur tam aues cæli, quàm bestiæ terræ, apud Ioannem verò solùm aues? ibid.e

Vide Agnus.

Coinquinatum.

Aliquod Coinquinatum quid significet? & cur in genere neutro dictum? 767.2.d

Collyrium.

Collyrium spirituale oculorum quod sit? 226.2.a

Colonia.

Coloniarum Romanorum olim insigne. 268.2.a,b

Color.

Colorem glaucum esse viridem clarum. 746.2.d

Coloris purpurei differentiæ variæ ex Plinio. 752.1.f

Colorem cæruleum esse violaceo affinem. 754.1.c

Color violaceus Latinè, & Græcè Ianthinus idem atque purpureus. 752.1.f

inter Colores glaucum & cæruleum distinctio. 746.1.d

Colores duo sedentis in throno Apo. 4.3. non promiscuos, sed distinctos esse secundùm diuersas partes. 236.2.c

Color niger cur aliis addatur Zach.6. 324.2.d

Coloris albi vtramque significationem & apud Zach. & apud Ioann. rectè inter se copulari. 325.1.c

Colores qui soleant in iride apparere? & quo ordine. 237.2.a

per varios Colores in tentoriis subinde mutatos, quid Tamorlanus innuerit? 325.2.e

Colores Iaspidis & Sardinis ad sedentem in throno, colorem Smaragdi ad Iridé spectare. 136.2.a,b

Color oculorum glaucus noctuæ proprius. 747.1.a

Vide Equus.

Columna.

ad quas Columnas templi Salomonis fiat allusio, cùm ad Philadelphium dicit Christus, *Faciam eum columnam, &c.* 214.2.d

Columnæ duæ, cur ad templi valuas positæ. 216.2.e

Columnarum duarum templi firmitas ac robur. ibid. d

Columnam esse in templo Dei, quid sit? 211.2.e

Columnæ officium num Deus Philadelphio promittat in militanti Ecclesia, vel in triumphanti. 212.1.b

in Columnis templi cur lilia cum malogranatis coniuncta fuerint. 216.1.b

in Columnis Booz, & Iachin inscriptiones, quæ probabili conjectura videntur positæ. 215.1.a

Columnarum duarum templi quę fuerit figura. ibid.d

Columnæ Booz, & Iachin num aliquam templi partem sustinuerint. ibid.c

Columnarum duarum templi longitudo & crassitudo. ibid.d

Columnas Booz & Iachin ad trophęa erigenda structas videri. ibid.& e

in Columnis templi quomodo trophęa fuerint expressa? ead.2.d

in Columnarum capitellis cur malogranata efficta. ibid.e

per duas Columnas templi quid figuretur. 216.1.e

Columnas Herculis multò ante Salomonis ętatem fuisse erectas. ibid.c

Columnas in Machabęorum sepulchro erectas, trophęa fuisse. ibid.b,c

Columnam onere ipso quo premitur firmam reddi. 213.1.d

in Columnarum capitellis quomodo lilia figurata. 215.2.f

Columnę promissionis applicatio ad sacram Eucharistiam. 212.1.f

ad Columnam vtramque Booz & Iachin fit potissimùm allusio, cùm Christus dicit, *Faciam illum columnam.* 214.2.f

Columnę Booz & Iachin in porticu templi an fuerint. 218.2

Columnę mysticę quis sit titulus à Christo inscribendus. 213.2.c

Comœdia.

in Comœdiis qui prologum agit, totius argumenti summam paucis debere complecti pręcipit Aristoteles. 138.1.c

Comminatio.

Comminationis diuinę symbolum. 110.2.b

Comminationes scriptę in fine Apocalypseos contra addentes aliquid & detrahentes, quo sensu sint accipiendę? 777.1.f

Comparatio.

in Comparationibus iis quas Spiritus sanctus vsurpat

pat frequenter se accommodat ad res eo tempore notas. 720.1.a,b
per Comparationem explicandi ratio nihil grammatico sensui adimit. 33.2.e
Scriptura pluribus in locis duo asserit, alterum per modum Comparationis, alterum vt pręcipuè intentum. ibid.c.d
per Comparationem explicandi modus non est pro allegorico, sed pro literali habendus. ibid.d
in Comparatione libri inuoluti quid denotetur? 335.2.d
Comparationes lanę & niuis quorsum coniunctę? 149.1.a
Comparationem tacitam contineri in Dei throno de quo Apoc. 4. cum eo quem Deus in templo Salomonis habuit. 248.1.a

Concilium.

Concilium Chalcedonense quem præsertim ad finem fuerit celebratum? 734.1.f
in Concilio Romano præter tria angelorum nomina cetera excluduntur. 58
Concilij Romani verba quo sensu accipienda? ibid.

Concionator.

ad Concionatores euangelicos stellarum symbolum posse accommodari. 157.1.a
Concionatoris euãgelici symbolum nubes. 128.2.c
Concionator euangelicus quomodo dicatur peccatores diuerberare? 433.2.d
Concionatorum meritis non semper fructum respondere. 209.2.f
ad Concionatoris efficaciam exprimendam significanter dici eum ex ore ignem euomere. 431.1.e,& 2.a
Concionator optimus cuiusmodi esse debeat. 232.2.d,e

Concupiscentia.

ex Concupiscentiæ fomite quot mala dimanent. 389.1.f
Concupiscentiæ quàm crudeles sint hostes expenditur. 378.1.f,& 2.a
Concupiscentiarum plaga cur præcedat subtractionem tertiæ partis lucis? 434.2.c,d
Concupiscentiæ cur antecedant iras in Iudæorum plagis. ibid.d

Confessor.

de Confessoribus tam mortuis quàm viuis esse sermonem cùm dicitur, *Et qui non adorauerunt bestiam.* 670.1.d,e
cur non solùm Martyres Christi, sed etiam Confessores resurrexisse dicantur? 672.2.f
Confessores Christi esse intelligendos sub nomine eorum qui non adorauerunt bestiam. 669.2.d

Conscientia.

Conscientiæ bonæ interrogatio quid sit? 740.2.d
Conscientiarum septem genera quæ inter fideles reperiuntur. 170.2.c,& seq.
Conscientiarum generũ applicatio ad septem Asiæ Episcopos. 171.1.b
Conscientiarum diuisio tradita in septem genera num sit adæquata? 201.1.f,& 2.a
vestimentum mysticè pro Conscientia accipi. 203.2.d
quod Conscientiæ genus Philadelphio Episcopo fuerit. 205.2.b
Conscientiarum omnibus generibus salutarem doctrinam contineri in septem epistolis. 172.1.d

Contero.

Contererein Psal.2.quo sensu accipiendum. 195.2.c

Conuiuium.

in Conuiuiis olim frigidam & calidam poni solitam. 220.2.b
in Conuiuij allegoria, de qua Apoc.19. tria potissimùm obseruanda. 642.1.a,b
in Conuiuij dicta allegoria fortè haberi respectum ad Missarum sacrificia. ibid.c
Conuiuium, de quo Apoc. 19. cur vocetur cœna? ibid. f
cùm in Conuiuio apud Ezechielem edantur carnes humanæ, equinæ, arietinæ, hircinæ, taurinæ, cur in Apocalypsi solùm humanæ & equinæ? 650.2.c,d

Cor.

Cor & iecur apud Tobiam indistinctè accipi. 362.1.c,d.
Cordis desideria designari per locustas. 382.2.f
Cordis desideriorum bellum quàm sit acerbum. 383.2.d
vt Cordis desideriorum plagæ grauitas ponderetur, rectè cum communi orbis eluuione comparatur. 385.1.a,b

Corona.

Corona vitæ promissa Smyrnensi quid sit? 178.2.d
in Coronæ nomine plus energiæ quàm in præmij contineri. ibid.e
per coronas aureas seniorum quid figuretur? 243.2.b
in Coronis aureis seniorum fit allusio ad auream summi sacerdotis laminam. ibid.d

Cornu.

Cornua in bellis vsitata. 137.2.b
Cornua septem agni qua ratione sint constituenda? 306.2.a
per Cornua agni cur septem diuinæ prouidentiæ virtutes figurentur? ibid.b
Cornua cum agno pugnare quid sit? 611.1.c
Cornua decem quo sensu dicantur odio habitura fornicariam. ibid.d
Vide Agnus, Bestia.

Cortina.

in Cortinis tabernaculi fuisse Cherubinos acu pictos. 275.1.c
Vide Cherubinus.

Creatio.

de Creatione & iustificatione mentionem cõtineri, cùm Apoc. 4. dicitur, *Quia tu creasti omnia.* 290.2.b
Creationem inter opera Deo Patri attributa eminere. 237.1.c

Creatura.

Creaturæ Dei principium cur se vocet Christus? 219.2.b,c
Creaturæ nomen sæpe in sacris pro spirituali sanctitatis opere in hominum animis per Deum effecto sumi. ibid d
vt de Creaturarum vitæ fonte Scripturam de Dei vita loqui solere. 289.2.b
post Creaturas, quæ in mari esse dicuntur, cur additur, *& quæ in eo*? 315.2.e
Creaturæ omnis nomine quas alij auctores intelligant? 314.2.e
Creaturæ omnis nomine rationales intelligi creaturas vt verius asseritur. ibid.f,& 315.1.a
quæ Creaturæ dicantur esse in cælo? quæ super terram? quæ in mari? quæ sub terra? 315.1.a
Creaturæ habentes animas in mari, quænam sint? 371.1.b

Crudelitas.

Crudelitas tyrannorum quàm sit Martyribus vtilis. 229

Crux.

Crux veluti Christi clauis. 206.2.e
de Crucis signo intelligendũ Ezech.Thau. 344.1.f
Crucis

Crucis formam habuiſſe Thau, probatur. ead.2.a
Crucis ſignum in Thau irridentium hæreticorum proteruia. ibid.
Crucem pro Thau Æthiopas ſcribere. ibid. c
Crucis figurâ apud Ægyptios vitam venturam figurari. ibid.
Crucis Chriſti poteſtas in Gentium conuerſione. 461.1.c
Crucis figuram egregiè ex Smaragdo compingi. 736.1.b

Cubitus

Cubitus in ſacris cuius ſit longitudinis? 712.1.a

Cupiditas.

diſcrimen inter blandas Cupiditates, & furioſos irarum æſtus. 395.1.c
Vide Dæmon.

Currus.

Currus Ezechielis ſignificatio. 155.1.a
Currum Ezechielis fuiſſe bellicum. 264.1.a
è Curribus Reges dimicare ſolitos. ibid. b
in Curru Ezechielis adumbratum Hieroſolymæ excidium ad animarum ſalutem ordinari. ead.2.a
Currus falcati quid Zach.6 ſignificent. 444.1.a
Currus ille bijugus Iſaiæ viſus cap. 21. quomodo ſit concipiendus? 603.1.f

D

Dæmon.

DÆmonem iis dominari, qui ſuas cupiditates non frenant. 362.2.a
Dæmonem fugari fumo iecoris quid denotet? ibid.c
per Dæmonis alligationem in Ægypti deſerto quid innuatur? ibid.f
Dæmones quo ſenſu Chriſtum rogarunt, ne in abyſſum mitterentur? 381.2.b
Dæmonis cauda trahi tertiam ſtellarum partem, quid ſit? 469.1.a
Dæmon quo ſenſu dicatur ſciens quia modicum tempus habet. 485.2.f
Dæmon vnde coniectare potuerit parum ſibi ſupereſſe temporis? 486.1.c
Dæmon quo ſenſu dicatur fratrum accuſator? 484.1.a
Dæmon quo ſenſu homines die ac nocte accuſare dicatur? ibid d
Dæmon cur non dicatur accuſator noſter, ſed fratrum noſtrorum? ead.2.c
Dæmonis per mille annos illigati myſterium, quod ſit? 655.2.d
Dæmonis alligationem per mille annos non ad vniuerſas orbis Eccleſias, ſed ad vnam Romanam ſpectare. 656.1.a
qui Dæmonem conſtrinxit Angelus quid ſignificet? ibid.b
Dæmonem vincientis Angeli figuram ex Tobiæ libro fuiſſe petitam. ibid.c
clauis, catena & ſigillum quibus Dæmon illigatus eſt, quid ſignificent? ead.2.b
Dæmon quo ſenſu dicatur illigatus ne ſeducat ampliùs Gentes? 658.1.c
Dæmonem ſolui modico tempore, quid ſit? ead.2.e
ex noſtra Dæmonis illigati interpretatione validum deſumi argumentum, & ad Romanæ Eccleſiæ gloriam, & ad hæreticorum falſitatem demonſtrandam. 659.1.c, & ſeq.
de Dæmonis alligatione plures explicationes. ead. 2.b. & ſeq. Quæ examinantur & impugnantur. ibid. c. & ſeq. per totam notationem 2. & 3.
Dæmonis duplex alligatio in ſacris indicata. 662. 2.c
Dæmonem ſuo imperio & armis fuiſſe ſpoliatum poſtquam Euangelij prædicatio toto orbe perſonuit. 663.1.c
Dæmones fortè ab Iſaia denotari militiæ cæleſtis nomine. 666.1.d
Dæmonum comprehenſio & ligatio apud Iſaiam, quonam ſit referenda? ead.2.c
quid ſentiendum ſit de B. Auguſtini expoſitione referentis Dæmonis alligationem ad Chriſti paſſionis tempus? 669.2.b
Dæmonis deturbationem ad inferos ad conſummationem ſæculi eſſe referendam. 684.1.e,f
Dæmonis nomen ad Antichriſtum poſſe extendi. ead.2.a
Dæmonibus incuſſum timorem in Chriſti reſurrectione per Sardam figurari. 745.2.f

Dæmonium.

quæ ſint Dæmonia, & ſimulacra aurea in ſexta tubarum plaga? 397.2.a
Dæmoniorum nomine qui Apoc. 16. ſignificentur? 590.1.b

Damnatus.

Damnatorum pœnas ex Dei & Angelorum conſpectu magis augeri. 542.2.d
Damnatorum apud inferos pœnæ vbiter ponderantur. ibid.e

Dan.

Dan nominis etymon, & cur inter ceteras Iſraëlis tribus non numeretur? 546.2.c
Dan quare ex filiorum Iſraël albo deſideretur? 348. 2. d
tribum Dan plus ceteris vergere ad Aquilonem, & longiùs à Ieroſolyma & templo diſtare, idque non ſine myſterio. 349.1.a
an verum ſit nullum ex tribu Dan ſub mundi finem ad Chriſtum conuerſum iri? 350.1.d,e
porta Dan cur ſit in ciuitate apud Ezechielem, apud Ioannem verò non item? 707.2.f
Dan aptatur Sapphirus. 760.1.f
Vide Antichriſtus.

Daniel.

Danielis nominis etymon. 110.1.a
comparatio figuræ Apoc. 1. cum Danielis Angelo. 163.2.a,b
Danielis capitum 10.11.& 12. contextus, ſeries, & explicatio. ibid.c
Daniel cur ſteterit ſuper genua & ſuper articulos manuum? 166.1.b,c
quis fuerit ſcopus figuræ quæ apparuit Danieli? 164.1.e,f
Daniel cur dicatur in viſione cap.10. oculos leuare? ead.2.a
Daniel cur viderit viri, qui ei apparuit, renes accinctos auro? ibid.c
Daniel cur viderit corpus Angeli quaſi chryſolithum. ibid.f
Daniel cur audierit vocem multitudinis. 165.2.c
à Daniele quo ſenſu dicantur multi de iis qui dormiebant euigilaturi? 419.1.d

Dauid.

Dauid nominis etymologia. 127.1.c
Dauidi quas Semei diras deuouerit? 109.2.c
Dauid domus quænam appelletur in ſacris? 62.2.c
Dauidis victoriam fuiſſe figuram victoriarum Chriſti, & Eccleſiæ. 216.1.d
Vide Clauis.

Decimatio.

Decimatio ab Iſaia prædicta quo in ſenſu accipienda ſit? 442.2.a

Decollatus.

Decollatorum nomine qui sint denotati,& eorum qui non adorauerunt bestiam? 669.1.c,f

Deliciæ.

Delicias fuisse dominatas in Medorum & Persarum imperio. 386.1.b
virtus Deliciarum Babylonis, quæ appelletur? 616.2.b,c

Denarius.

Denarius multiplicationis numerus. 347.1.c, 468.1.a, 507.1.c
Denarius pro multitudine in sacris sumitur. 507.1.c

Desertum.

in Desertum volatus mulieris quid significet. 18.2.c
Desertum esse symbolum Gentilitatis. 474.2.d
in Desertum fugere mulierem quid sit? ibid.e
in Desertum Ioannem deferri quid sit? 605.2.f

Desiderium.

Desiderium rerum quantopere mentem excruciet? 387.1.b
Vide Cor.

Deuoro.

verbum *Deuorauit eos* cap.20.9.ad quos sit referendũ? 683.2.e

Deus.

Dei gratia & initio & in fine Apocalypseos ponitur. 7 8.2.a
Deus ex infinitis rerum naturalium speciebus quas condere potuisse, cur has potiùs, quàm illas elegerit creandas. 24.2.a
Deo quorsum Apo.4.detur gloria, &c.ab animalibus. 289.2.a
Deum quater vocat Christus Deum suum ad Philadelphium,& quod sit repetitionis huius mysterium. 213.2.f
Deus quo sensu dicatur apud Ieremiam aperuisse suum thesaurum,& vasa iræ protulisse. 570.2.a
Deus suos vt probet, in eos calamitates immittit. 363.1.b
Deus in supplicio parcus, in misericordia liberalis. 570.1.b
Deo dedisse gloriam & in timorem versi, qui dicantur. 4[?]2.1.b
Deus quomodo in excidio Hierosolymæ clementiam cum indignatione coniunxerit. 241.1.a
Deus cur dicatur fecisse mare,& fontes aquarum 537.1.b
Dei currus nubes. 127.2.c
Deus quem ad finem dicat se venire velociter. 773.1.c,d
Deus quo sensu dicatur labia Isaiæ mundasse calculo ignito. 183.2.e
Deus quid laboribus in nos immissis intendat. 363.1.c
nos offerret Deo,quid sit apud Petrum. 740.1.a
Dei nominis explicatio cur & qua ratione Apoc. 16. plagæ phialarum tertiæ adiungatur. 580.2.d,e
Deus cuiusmodi thronum in Ecclesia habeat. 235.1.e
Deus quo sensu dicatur habitare super suos. 555.2.a
Deus non permittit vt iustus aliquis cadat,& damnetur, quin alium eius loco substituat. 211.2.a
quæ gratiarum actio sit? *Salus Deo nostro.* 354.1.c
Deus cur dicitur Eliacimo dare claues domus Dauid 162.2.d
Deus quid significare voluerit in tanta plagarum multitudine in Ægyptios effusa. 435.1.f
Deus cur plerunque improborum supplicium differat. 332.1.d
Deus cur Apocalypseos 15.4.dicatur pius. 5[?]5.1.d
Deum significandi & iurandi ratio. 404.1.c
Deus cur Apocalypseos 21. 22. vocetur omnipotens. 765.1.a
Deus suorum pericula cælestis suauitatis copia eleuat. 181.2 b
Deus cur decreuerit visibilem illam Hebræorum fidelium ab infidelibus separationem ante Hierosolymæ obsidionem. 339.2.a,b
Dei quanta virtute fuerit opus ad homines primitiuæ Ecclesiæ tempore ad Christi fidem traducendos. 320.2.d
Deum num Iacobus in superiori scalæ parte an in inferiori viderit. 231.2.e
Deus cùm loquens inducitur in Prophetis, familiare est tribui locutionem Patri. 126.2.b
Deum accipere virtutem quid sit. 290.1 f
verbum Dei quo sensu accipiendum Apocalypseos 1. 102.2.f
Dei nomen Hebraicè quid sonet. 119.2.e
Deus cur appelletur principium & finis. 131.1.c,d
Deus quo sensu venire dicatur. 17[?].2.d
de Dei vita Scripturam loqui solere vt de creaturarum vitæ functione. 289.2.b
Deus cur Rex sæculorum appelletur. 56[?].1.c
Deus quomodo renum & cordium scrutator dicatur. 191.2.b
Deum quo nomine Plato appellauerit. 108.1.e
Deum sui vultus claritatem ostendere quid sit. 159.1.c
Deus quem in finem creaturas produxerit. 24.1.b
Deus cur ad imam scalæ partem sit in visione Iacobi. 233.1.a
Deus Pater. *Vide* Pater.
Deus Filius. *Vide* Christus.
Deus Spiritus sanctus. *Vide* Spiritus.
Deus Trinus. *Vide* Trinitas.
Vide etiam, Ira, Misericordia, Patientia, Potentia, Seruus, Signum, Spiritus, Thronus.

Diabolus.

Diaboli nomen quid sonet. 482.2.c
Diaboli detrusio in stagnum ignis vtrùm per anticipationem Apoc. 20. posita sit. 684.2.b
Diaboli angeli quo sensu cum illo dicantur in terram missi. 483.1.c

Diadema.

per Diademata capitis,de quibus Apoc.19. quid indicetur. 648.1.b
in nomine scripto in Diademate alludi ad nomen Iehoua. ibid.e

Dies.

Dies 45. à Daniele additi quem ad sensum sint referendi. 419.1.e
Dies Domini 1.Corinth. 3. 13. quid significet. 423.1.b
Dies Domini quo sensu dicatur declaraturus vniuscuiusque opus. ibid.e
per Dies 1260.quibus mulier in deserto erat pascenda,quid figuretur. 475.2.c,d
Diei nomine aliquando in sacris diem tribulationis & aduersitatis indicari. 423.1.e
per Diem ac noctem quid figuretur in 4.tubarum plaga. 377 1.d
Dierum 1260. numerus quomodo accipiendus. 427.2.a

vnus Dies apud Deum sicuti mille anni, quid sit. 103. 2.d,e
Diem magnum, de quo Apoc. 16. non pro vno solùm die esse sumendum. 590.2.b
Ne pluat diebus prophetia ipsorum, quo pacto sit intelligendum. 433.1.c
Dies magnus omnipotentis Dei quinam dicatur. 590. 1.f
Dierum trium & dimidiati mysterium in duorum testium resurrectione. 438.2.c,f
Dierum trium & dimidij spatium congruentiùs quàm trium annorum vsurpari ad duorum testium resurrectionem. 439.1.d
in Dierum trium cum dimidio numero, de quo Apoc. 11. 9. ad quem Scripturæ locum alludatur. 439. 1.b
Dies decem pro exiguo temporis spatio sumi. 178. 2.a
in Diei vnius itinere, quo Ezech. templum ab vrbe distat, quod sit mysterium. 763. 1.f
Dies 1260. num tres annos cum dimidio conficiant. 417 1.e
Dies 2300. à Daniele assignatos bel'o Antiochi rectè cum trium annorum ac dimidij spatio consentire. 419.2.a
Vide Annus.

Discessio.
Discessionis nomine quid Paulus significet. 538.2.b

Discipulus.
Discipuli vtrùm toto terrarum orbe, an solùm per Iudæam & Samariam sint dispersi post Stephani martyrium. 475.1.a

Discordia.
Discordiis atque odiis quantus hominum numerus intereat. 394.2.c

Diuinitas.
Diuinitatis symbolum est S. L. 583.2.f

Diuisio.
Diuisio totius operis. 94
Diuisionis superioris ratio. ibidem.
Diuisionis in tres partes figura, de qua Apoc. 16. 19. quomodo concipienda. 595.1.b

Diues.
Diuitem se esse quomodo Laodicenus iactaret? 225. 1.f

Diuitia.
Diuitiæ quo sensu dicantur destitutæ? 624.2.e
Diuitias in epistol. ad Smyrnensem pro spiritualibus diuitiis accipiendas esse. 178.1.a
de Diuitiarum cupiditate perfectam victoriam in rerum omnium abdicatione sitam esse. 321. 1.b,c

Dominator.
Dominatori vniuersæ terræ assistere quid sit? 431. 2.c

Domitianus.
in Domitiani persecutione cur dicatur Neronis persecutio reuixisse? 512.2.d

Domus.
distinctio in mystica viarum & Domorum cælestis Hierosolymæ significatione. 764.1.f
Domum repleri fumo quid sit apud Isaiam? 572.1.e
Vide Dauid.

Donum.
Donorum Spiritus sancti ratio congruens vnde sumi possit. 120.2.f

Draco.
Draco quo sensu dicatur suam virtutem & potestatē dedisse marinæ bestiæ. 510.2.d,e
de signi magni appellatione auctoris explicatio ad Draconem describendum. 463.2.b
Draco cur in cælo apparere dicatur? ibid.c
Draconis symbolum an solùm denotet dæmoniorum principem, an vniuersum dæmonum agmen? 465. 2.d,e
Draco cur alios dentibus discerpere & vorare, alios percutere, & opprimere dicatur, & quæ sit huius discriminis ratio? 469.2.d,e
per Draconis caudam quid significetur? 470. 1.b
Draco quem in sensum dicatur expectare, vt nasciturum filium mulieris deuoraret? 470.1.f
Draconis Apoc. 12. figura cuiusmodi fuisse fingatur. 465.1.c,d
Draco cur inter maris & terræ bestias interiectus fingatur? 492.1.b
Draconis persecutio vtrùm fugam mulieris anteuerterit? 486.1.d,e
Draco cùm dicitur persecutus mulierem, quæ peperit masculum, quid innuatur? ibid.f
quorsum Draconis & duplicis bestiæ totum bellum spectet. 500.1.a
à Dracone potestatis concessæ bestiæ maris expositio alia traditur. 511.1.c
Draconis & aquilæ pugna. 269.2.a
Draco cur in maris littore stetisse dicatur? 491.1.e
Draco quo sensu dicitur Apoc. 12. in terram proiectus. 482.1.d
Draconis magni appellatione quid innuatur? eadem 2.a
Draconis & ipsius angelorum locus non ampliùs in cælo fuisse inuentus, quo sensu dicatur. 480.1.a,b
Draco & angeli eius qua ratione in cælo fuisse dicantur. ibid.c
de Draconis expulsione prophetia quomodo consideranda sit fuisse impleta? ead.2.b
Draconis visum cur vocetur à Ioanne signum magnū? 465.1.e
qui sint reliqui de mulieris semine, quibus Draco bellum intulit. 490.1.d
an Draconis capita septem & cornua decem ad Antichristi tempora referantur. 466.1.d
Draco quo sensu dicatur è cælo deiici? 465.2.a
Draco cur appelletur rufus? ibid.b
an Apoc. 20 4. sermo sit de iis solùm qui ante Draconis solutionem defuncti sunt? 669.1.f
Draconis capita cur fuerint coronis redimita, & Bestiæ marinæ non capita, sed cornua coronentur? 468.2.a
per Draconis capita septem, septem capitalia vitia figurari. 467.2.b
per Draconis cornua decem quid figuretur? ibid.f

Duplum.
Duplum miscere quid sit? 619.2.e

Dux.
Ducem vestitum esse veste aspersa sanguine quid sit? 648.1.f
Dux cur apud Zach. equo rufo, apud Ioannem albo vehatur? 325.1.e
Dux cælestis exercitus, de quo Apoc. 19. quis sit? 647. 2.e
Dux in qua parte nomen haberet scriptum, quod nemo nouit? 648.1.c
occisionem mysticam (de qua Apoc. 19.) figurari vt à solo Duce totius exercitus factam. 646.1.f
Ducem cælestis exercitus sequentes Apoc. 19. qui sint? 649.2.a
Duci totius exercitus solùm tribui cædem in hostibus factam, atque victoriam. 64-.1.d,e

Duci vni quo sensu tribuatur totius exercitus efficientia? ead.2.a,b
Dux quorsum in femore habebat scriptum, *Rex regum*. 648.1.f
Ducis gladio fuisse interfecti qui dicantur? 652.2.a
Ducis nomen (de quo Apocalypseos 19.) in diademate scriptum, esse diuersum à nomine verbi Dei. 646.1.b

E

Ecclesia.

Ecclesiam primitiuam appellari cælum. 400.1.b
Ecclesiam parturientem Christo subnixam perinde esse quasi veræ Lucinæ ope & auxilio adiutam. 462.1.a
Ecclesia militans in cælo cur appareat? 230.1.e
Ecclesiam militantem esse terrenum Dei paradisum. 177.1.d
symbola quæ triumphantis Ecclesiæ præmia figurant, suo etiam modo præmiis militantis applicari. ibidem f
Ecclesiæ totius cursum ex prosperis pariter & aduersis contexi. 410.2.b
Ecclesiæ persecutiones quot & quæ fuerint ex Augustino? 502.2.c
Ecclesiam per labores & persecutiones de Synagoga reportasse victoriam. 413.1.f
Ecclesia in cælo cur apparuisse dicatur. 452.1.e
Ecclesiam figurari in muliere Apoc.12. ead.1.2.a
Ecclesia quare radiis solis amicta, stellis coronata, & lunam pedibus premens apparuerit? ibidem d
Ecclesiæ cur Deus voluerit prænunciari, persecutiones fore ampliùs septem, non tamen præfinitum omnium numerum reseraueri? 505.1.d
in Ecclesiæ splendorem Romæ veteris magnificentia cessit. 22.1.c
oportuisse diem iudicij per multa sæcula differendum, Ecclesiæ non esse initio ignoratum. 658.1.a
Ecclesiæ ministrorum dignitas. 122.1.d
de Ecclesiæ tribus bellis Apoc. doctrina ad alia etiam extendi potest. 38.1.d
Ecclesiæ grauiores euentus oportuisse ipsi reuelari. 37.2.b
Ecclesiæ cur reuelari oportuerit Iudæorum, Gentiliũ, & Antichristi bella, hæreticorum & Maurorum nõ item? ibid.d,e
de victoria per Ecclesiam reportanda ex Romano Imperio cur Paulus obscurè fuit locutus. 540.1.c
ad Ecclesiæ persecutionem à Romano imperio ethnico olim excitatam sextam phialarum plagam esse referendam. 587.1.d
Ecclesiæ historias respicere sub Iudaicarum historiarum cortice, Prophetis fuisse familiare. 566.1.b,c
Ecclesias particulares, & præsertim Religiones per loca malogranatis consita figurari. 127.1.b,c
Ecclesiæ recens in terris fundatæ indi nomen nouæ Hierosolymæ. 699.1.2,b
Ecclesiæ bellum indicens duplex ciuitas sunt Hierosolyma, & Roma antiqua. 18.2.a
in Ecclesiæ aliqua persecutione familiare esse Ioanni per comparationem respicere ad Antichristi tempus. 426.2.f
Ecclesiæ persecutionum tempus rectè indicari potuisse per trium annorum & dimidij tempus, quo Antiochi persecutio durauit. 420.1.d
Ecclesiæ militantis portas cur Isaias dixerit die ac nocte non claudendas, Ioannes verò in triumphantis portis solùm diei meminerit? 767.1.a
ad Ecclesiæ persecutionum breuitatem denotandam, quàm aptum sit triennij & semianni spatium. 410.2.d
ad Ecclesiæ propagationem quanti intersit B. Virginis auxilium. 459.2.a
in Ecclesia quàm sit laudabile homines à mundi commercio separari, vt se Deo totos consecrent. 770.1.d
Ecclesiam militantem dici è cælo descendere, & cur. 212.1.c,d
in Ecclesiæ persecutionum numero referendo sententiarum varietas. 503.1.a
Ecclesia Thyatirensis num potuerit esse fundata post scriptam Apocalypsin? 190.2.b
Ecclesiæ fundamenta esse duodecim Apostolici symboli veritates. 711.1.a
in Ecclesia cuiusmodi thronum Deus habeat. 235.1.e
Ecclesiæ basis B. Virgo. 459.1.c
Ecclesiæ militantis felicitatem ad Sanctos etiam in cælo degentes pertinere. 675.2.a,b
in Ecclesiæ primitiuæ fidelibus quantus feruor pietatis, & aliorum salutis procurandæ. 248.1.d
Ecclesiam primogenitam figurari Sionis nomine. 528.2.e
Ecclesiæ figuram fuisse Salomonis templum. 280.1.b
Ecclesiæ quantum præstiterint obsequij religiosæ familiæ. 664.1.d
de quo Ecclesiæ statu sit sermo sub fœminæ parturiẽtis allegoria. 462.1.e
nonnulla quæ ad militantem Ecclesiam videntur spectare, cur in cælestis patriæ pictura appareant. 692.1.c,d
ab Ecclesia additæ inscriptiones multorum ex libris canonicis. 7.1.e,f
de Ecclesiæ persecutionibus agere Danielem c.12. sub figura persecutionum Antiochi. 418.1.e
in Ecclesiam excitatas persecutiones in Antiochi Epiphanis persecutione adumbratas. 477.1.b
Ecclesia Thyatirensis vtrùm Ioannis tempore erecta fuerit? 169.2.c
Ecclesiam è mediis persecutionibus ad maiorem gloriam euehi. 161.2.a
Ecclesiæ gloriam in persecutionibus & martyrum tormentis delitescentem vel dæmones ipsos latuisse. 302.2.a
Ecclesiam dici regnum sacerdotale. 242.1.c
in Ecclesiæ Romanæ gloriam ac triumphum redundaturam victoriam de Antichristo comparandam. 683.1.e
Ecclesiam Romanam esse sponsam agni statuitur. 637.2.e
quàm Ecclesiæ Romanæ gloriosa sit postremæ Apocalypseos partis expositio. 654
ad Ecclesiæ Romanæ gloriam validum desumi argumentum ex nostra alligati dæmonis interpretatione. 859.1.c
Ecclesiæ Romanæ excellentia & primatus inter Ecclesias ceteras. 472.2.a
in Ecclesiæ Romanæ vtilitatem obscuritas Apocalypseos maximè redũdat. 23.1.a
præ Ecclesiæ Romanæ victoria ab Imperio Romano parta ceteræ omnes minoris momenti. 38.2.d
de Ecclesiæ imprimis Romanæ gloria esse sermonem in cap. 21. & 22. Apoc. quibus adducti rationibus credamus. 693.2.e
ad Ecclesiam potissimùm Romanam spectare totam cælestis gloriæ amplitudinem, de qua Apoc. 21. & 22. agitur. 692.2.d

sub Ecclesiæ Romanæ nomine qua ratione ceteræ Ecclesiæ contineantur. 691.2.f
de Ecclesiæ Romanæ gloria nostram cap.21.& 22. explanationem hæreticis molestam visum iri. 694.1.c
cur Ecclesiæ potissimùm Romanæ fidem nunquam Deus permiserit deficere. 664.1.e
Vide Apocalypsis, Apostolus, Bestia.

Ecclesiastes.

totius libri Ecclesiastis epilogus. 168.1.a

Egredior.

non ampliùs egredi foras quid sit. 212.2.f
quid promittatur eis verbis, *Foras non egredietur amplius.* 213.1.e

Electrum.

per Electrum quid figuretur in figura Ezech. 239.2.f
per lucem in Electro clausam quid significetur in Ezechiel. figura. 240.1.a
an ex Electro fuerit Ezechielis figura. 138.1.c
Electro lucidior, prouerbium est. 239.1.a
Electri significatio pro metallo quàm sit antiqua. ibidem c
Electri metalli natura quæ sit. ibid.f
cur ex Electro potiùs quam ex mero auro & alio metallo Ezechielis figura visa sit. ibidem.
Electrum ad lucernarum lumina clariùs argento splédere. ead.2.a
Electri vis ad deprehendenda venena. ibid.b
Electrum natiuum quanti pretij fuerit. ibid.c
Electri natiui mira proprietas. 148.1.d
Electri proprietatum mystica significatio. 240.1.c
Electrum cur in Ezechielis figura supra appareat. ibidem d
Electrum an Ezechielis 1.27. pro metallo sumatur, an verò pro succino. 238.2.a,b,& fuisse metallum probatur. 239.1.b

Eleemosyna.

Eleemosynæ symbolum galbanus. 311.1.c
Eleemosyna quomodo commendetur in primo miraculo Tobiæ. 362.1.d

Eliacimus.

Eliacimum Christi figuram fuisse. 162.2.d
Eliacimus qua ratione Christi fuerit typus. 207.1.b

Elias.

in Elia figurari sanctitatem. 426.2.a
Elias num fuerit in cælum æthereum sublatus. 233.2.a
de Eliæ aduentu spiritali quomodo possit intelligi locus Ecclesiastici 48.11. 427.2.f
de Elia quo pacto sit intelligendus Malachiæ locus. 428.1.d
de Eliæ spiritali aduentu explicatur idem Malachiæ locus in B. Ioanne Baptista. ibid.f
Eliam figurari in tertio angelo, qui ad vindemiatorem clamauit. 554.1.c
cur Elias videatur priùs designatus Apoc. 11.6. deinde Moses. 433.1.a
Elias & Moyses cur non suas proprias personas, sed fictas agant in visione cap.14.17, 18. Ioel verò suammet ipsius personam agat. 555.1.c
Eliæ & Mosi cur quadret nomen duorum testium. 426.1.c
Elias & Moses quomodo in hoc sacro ænigmate inducantur. ibid.d
Eliam & Mosem in duobus angelis vindemiæ figuratos, esse sapientiæ & sanctitatis symbola. 554.2.b
ad Eliæ & Enochi aduentum sub Antichristo asseruandum, quod sit in Scriptura fundamentum. 427.2.d
Eliam & Enochum esse sub Antichristi tempus venturos ad prædicandum, an sit Ecclesiæ traditio. 428.2.e
Eliæ & Enochi aduentum futurum non ab omnibus æque certum reputari. ibid.f
de Eliæ & Enochi futuro aduentu quo fundamento nitatur Ecclesiæ traditio. 429.1.b
de Enochi aduentu non minus constare quàm de Eliæ. ibid.d
Eliæ & Enochi aduentum non certò probari ex Apocalypseos loco præcisè sumpto. ibid.e

Elizabetha.

Elizabethæ etymologia. 388.1.e
Elizabetha cur Ioannis filij conceptum mēsibus quinque occultauerit. ead.2.b
quinque menses, quibus suam Elizabetha grauiditatem occultauit, quid mysticè signent. ibid.d
Elizabethæ grauiditatem ante quinti mensis finē fuisse cognitam, in ipso textu innui. ibid.e
Elizabethæ grauiditas sub quinti mensis finem manifestata quid typicè adumbret. ibid.& f

Elohim.

Elohim quid propriè Hebræis sonet. 118.1.b

Endymion.

Endymionis tum historia, tum fabula. 455.1.e

Episcopus.

discrimen inter Smyrnæum & Philadelphium Episcopum. 208.1.b,c
ad Asiæ septem Episcopos quorsum in Apocalypsi inserantur epistolæ. 170.1.a
Episcopi propria munera, vigilare & confirmare. 202.2.b
Episcopos adumbrari per quatuor Ioannis animalia. 262.2.b,c
ad Episcopos Asiæ septem conscientiarum genera applicatio. 171.1.b
Episcopi Asiæ de quibus arguuntur ipsorum esse propria. 169.1.d
Episcopi quanta cura debeant suum munus præstare. 245.2.f
Episcopo Philadelphiæ quod conscientiæ genus fuerit. 205.2.b
Episcopo Ephesino quæ sit cohortatio adiecta, & quorsum. 176.1.f,& 2.a
Episcopo Thyatirensi cur non intendantur minæ, si secus faxit. 190.2.c
Episcoporum munus, quò plus habet dignitatis, eò plus laboris ac solicitudinis habere. 147.1.a,b
Episcoporum nomina cur in epistolis subticeantur. 173.1.c
remissio, de qua Episcopus Ephesinus obiurgatur, cuiusmodi sit intelligenda. 174.2.c
Episcopus Thyatiræ cur imprudentiæ arguatur? 189.2.d,e
Episcoporum Asiæ ad septem planetas applicatio. 172.1.c
de Episcopo Sardensi quis scilicet Ioannis tempore fuerit non constat. 169.2.e
in Episcopo Ephesino quid denotetur. 171.1.b, Quid in Smyrnensi. ead.2. Quid in Pergameno, ibid. Quid in Thyatirensi. 172.1.a, Quid in Sardensi. ibid.b, Quid in Philadelphio. ibid. Quid in Laodiceno. ibidem.
in Episcopo Ephesino quid commendetur. 174.1.c
Ephesini Episcopi prudentia commendatur. ibid.e
Ephesinus Episcopus vtrùm de charitate amissa obiurgetur. ead.2.a
Episcoporum dignitas, sacerdotum maior. 242.2.e

Episcopus Pergamenus quis fuerit Ioannis tempore. 169.2.d
ad Episcopi etymologiam respici quodammodo in nomine viuentis. 201.2.f
quis fuerit Episcopus Laodicenus sub Ioanne num conueniat. 169.2.f
Episcopus Sardensis vtrùm aliquo occulto peccato fuerit infectus. 202.1.a
Episcopos septem per stellas totidem figurari. 155.2.b
peccata Episcopi Sardensis quæ fuerunt num conijci possit. 202.1.c
Episcopi Sardensis cur Christus improbitatem permiserit. 200.2.d
diuinæ prouidentiæ ratio in septem Episcopis, de quibus Apocalypsis agit, seligendis. 172.2.d

Epistola.

Epistolas septem Ioanni dictari ab eodem qui Apocalypseos prologum agit. 170.1.b
Epistolarum connexio cum cetera Apocalypsi quæ sit. ibid.c
Epistolæ ad septem illos Angelos quorsum in Apocalypsi inserantur. ibid tota notat.
in Epistolis septem ad quemlibet fidelium peculiarem epistolam contineri. ibid.f
in Epistolis septem, septem hominum classes considerari. ibidem.
in Epistolis quem Ioannes ordinē seruauerit. 171.2.a
in epistolis salutarem omnibus conscientiarum generibus doctrinam contineri. 172.1.d
in Epistolarum aliis cur sola laus, aliis sola reprehensio, aliis obiurgatio laudi admista contineatur. ead. 2.a
Epistolarum harum doctrina quàm sit viris spiritualibus vtilis. ead.1.d,e
Epistolæ cuiusque initium vnde & cur sumatur. 173. 1.c
Epistolæ primæ titulus cur ei affigatur. ead.2.a
num in præmiis & admonitionibus ad Epistolarum calcem additis sermo sit cum singulis Episcopis. 175.2.d
Epistolæ ad Smyrnensem præmium quàm aptè cum ipsius doctrina consentiat. 179.2.b
in Epistolis Petri Apostoli doctrinam contentam suo etiam modo ad omnes Christianos deprauatæ vitæ posse applicari. 543.2.a
collatio inter Epistolam Petri secundam, & Epistolam Iudæ Thadæi. ibid.c
in Epistolis B.Petri nonnulla difficilia loca ex B Iudę epistola eiusque contextu explicantur, ibi. & seq.

Eques.

Equitem equo vectum esse salutis symbolum historiis tam veris quàm fictis probatur. 318.1.c
Equitum sextæ plagæ tubarum loricæ quomodo dicantur esse igneæ, hyacinthinæ, & sulphureæ. 396. 1.d,e.
Equitum dictorum loricarum ignis, hyacinthus, & sulphur quid significent. ibid.e,f
in Equitibus dictis cur loricæ igneæ & hyacinthinæ. ead.2.b.
Equitis in equo albo sedentis, ceterósque ductantis variæ traduntur expositiones. 649.1.d

Equus.

Equi quatuor primorum sigillorum vtrùm eandem ad rem vel ad contrarias spectent. 317.2.d
Equum esse symbolum salutis siue saluationis. 318. 1.d
Equi descriptio perelegans ex Iobo. ead.2.b
Equorum varium colorem non obstare quominus ad eandem significationem pertineant. ibid.d
Equos quatuor sigillorum eundem ad finem referri dos probatur. ibid.e
Equi cur apparuerint in primis quatuor sigillis, in reliquis non item, congruentem in nostra expositione reddi rationem, non verò in aliis. 319.1.f
cur Equi in quatuor primis sigillis conspiciantur, non verò in reliquis, redditur ratio. ead.2.a
Equi quatuor in septem sigillis non plures nec pauciores cur appareant. ibid.e.f
in Equorum quatuor figura causam saluationis adumbrari. 320.1.c
in Equorum quaternario effectum etiam saluationis innui. ibid.d
de Equorum quatuor sessoribus variæ opiniones. 322.1.c
Equorum omnium sessor an sit Christus. ibid.& d
in Equis omnibus an possit idem sessor aptè concipi. ibid.d
Equorum omnium sessorem Christum quodammodo dici posse. ead.2.c
Equum & equitem in singulis sigillis eiusdem esse significationis. ibidem.
Equorum sessores qui sint. ibid.f,& 323.1.a,b
Equorum omnium sessores coniunctim enumerantur. 323.1.c
quod attinet ad trium posteriorum Equorum sessores, plures auctores nobiscum esse. ibid.d
Equis vectæ cur fingantur quatuor personæ fictæ. ibid.e
in Equis quatuor vehi cur non fingantur virtutes prout tales sunt. ibid.f
in Equo albo veritas equitare num possit aptè dici. ead.2.a
an quilibet ex his qui in Equis sedent Saluator dici queat. ibid.b
Equo & sessori vtrùm diuersa significatio debeat assignari? ibid.c
Equus num possit esse eorum symbolum, qui à Christo saluantur? ibid.e
Equorum quatuor colores cuiusmodi sint? ibid.f
inter Equorum Ioannis & Zachariæ colores discrimen, & discriminis ratio. 324.1.a
inter Equorum sessores quos vidit Ioannes, & quos Zacharias, quæ sit differentia. ibid.
Equi occulti inter myrteta quid significent apud Zachariam. ibid.b
inter Equos Ioannis & Zachariæ, colorum differentia traditur. ibid.c
in Equis Zachariæ colorum apparentium quæ sit significatio? ibid.d
per Equi album colorem quid apud Zach. significetur? ibid.e, Quid per rufum equi colorem? ead.2.a, Quid per varium colorem? ibid. Quid per nigrum colorem? ibid.b
in Equis Zachariæ inter myrteta abditis cur colores tantùm rufi, varij, & albi sint? ibid.& c.
Equorum Zachariæ visio quò potissimùm spectet? ibid.e
per Equorum Apocalypseos colores quid figuretur? ibidem.
Equos albos mitiores & mansuetiores esse. 325. 1.a
Equis albis lenem, & mollem esse pilum. ibid.
Equorum Ioannis colores, eorúmque significationes paucis coërcentur. ibid.c
in Equis Zachariæ cur varius color apparuerit, in Ioannis non item? ibid.d
in Equis Zachariæ cur pallidus color defuerit? ibid.
dux Equo rufo apud Zachariam, apud Ioannem albo cur vehatur? ibid.e

Equorum colores in Apocalypsi quò potissimùm spectent. 325.2.a,b
Equi secundi sessorem esse audaciam. 327.2.a
Equi tertij sessorem esse paupertatem. 328.1.c
Equi albi sessorem esse fidem. 326.2.e
Equi albi sessor quo sensu dicatur arcum habere? ibid.
Equi quarti sessor quis sit? 319.2.f
Equum in prælium paratum perinde videri, atque cataphractum equitem. 389.2.d
Equorum in prælium paratorum sub figura quid adumbretur? ibid.e
per Equos & equites in sexta plaga tubarum quid figuretur. 395.2.a
in Equis sextæ plagæ tubarum leonina capita quid denotent? ibid.c
Equis furiosis sextæ plagæ tubarum cur serpentes pro sertis dati? ibid.f
vsque ad Equorum frenos sanguis exisse quo sensu dicatur. 557.1.f
Equi diuinæ prouidentiæ qui sint. ead.2.b
de quibus Equis sit sermo cùm Apoc.14.dicitur, *Sanguis exiuit vsque ad frenos equorum?* ead.1.f
per Equos albos, quibus cælestes aduehuntur milites, quid figuretur. 647.1.b
Equos albos in triumpho quis olim currui adiunxerit. 649.1.c
per Equum album quid figuretur. ibid.
Vide Quadriga.

Esau.

Vide Iacob.

Euangelista.

ad quatuor Euangelistas non esse restringendum quatuor animalium Apocalypseos symbolum. 264.2.c

Euangelium.

Euangelij prædicatio in toto orbe & mox futura consummatio à Christo prædicta quo sensu accipienda. 337.2.d
Euangelium æternum quid sit. 535.1.c
cur Euangelium æternum appelletur nuncius de idololatriæ expulsione. 536.1.b

Eucharistia.

ad sacram Eucharistiam accommodatur calculus candidus. 183.2.d
ad Eucharistiam aptè referri id Apocalypseos 7.15. *Qui sedet in throno, habitabit super illos.* 355.2.a
ad Eucharistiam applicatur manna absconditum. 181.2.c
ad Eucharistiam applicatur stella matutina. 199.2.d
de Eucharistia explicatur cœna, de qua ad Laodicenum. 227.1.c
de Eucharistia exponitur lignum vitæ. 176.2.d
Eucharistiæ effectum esse liberationem à morte secunda. 179.2.c
pro Eucharistiæ sacramento vestimenta alba vsurpari. 204.1.f
de Eucharistia qua ratione possit explicari altare Ezechielis. 411.2.f
ex Eucharistia fructus percipiendus cur Ephesino promittatur. 176.2.e
de Eucharistia sermo quàm sit opportunus in præmio promisso Ephesino Episcopo. 177.1.a
Eucharistiæ veritas aduersùs hæreticos asseritur. 168.1.b
ad Eucharistiam columnæ promissio applicatur. 211.1.f

Euomo.

Euomere ex ore, quo sensu sumatur? 224.2.a
Euomere te incipiam quid sit? 225.1.b

Euphrates.

quid per Euphratem figuretur? 393.1.d, 587.2.a
Euphratis exsiccati per Cyrum & Darium historia. 586.1.c
Euphratis exsiccati mysticam renouationem in sexta phialarum plaga affirmari. ead.2.e
de qua Euphratis siccati renouatione Apoc.16.12. sit sermo. 587.1.a
Euphratis ab Orientis regibus exsiccati, quænam sit spiritualis renouatio? ead.1.f
Vide Angelus.

Exercitus.

Exercitus equestris numerus in sexta tubarum plaga ceteris numeris in tota Scriptura positis maior. 395.1.a & quorsum. ibid.b
Exercitus dictus quorsum fingatur equestris. ibid.d
Exercitus mystici Pharaonis in mari demersus quis sit? 566.1.f
Vide Dux.

Expositio.

Expositionis noua ratio exemplo comprobatur. 30.1.c
Expositio nostra qua ratione receptas complectatur. 54.2.b
Expositionis nouæ duplex genus. 31.1.c
ad Expositiones nouas indagandas nos Christus hortatur. 30.1.d
Expositiones aliquot, quæ mysticè vocantur, esse literales. 33.1.a
in Expositione nostra minimè reiici receptam in aliquibus Apocalypseos locis intelligentiam. 34.1.d
pro Expositione sacrarum literarum noua astruenda insignis locus Gregorij Magni. 30.1.a
Expositiones multas a Patribus inuentas. 29.2.f
de Expositionis nouitate obiectioni satisfit. ibid.d
Expositio nostra etsi aliqua, non tamen omni ex parte noua. 31.1.e
Expositio nostra nouitatem cum antiquitate coniungit. 34.1.b
Expositionis nouæ congruentiam nouus interpres debet ostendere. 30.2.b
reuelationes quę nostrę Expositioni oppositę circumferuntur. 35.2.a,b
Expositionem nouam qui & Apocalypsi quadrare, & tamen ex Ioannis mente non esse, dicat, is sanè spiritui sancto derogat. 32.1.b,c
Expositio noua deseruit interdum ad fidei confirmationem. 30.2.d
Expositionum nouarum licentia coërcenda. 29.2.b
Expositionis nostræ fundamenta perantiqua sunt. 31.2.b
contra Expositionem nostram obiectiones. 29.2.b
ad Expositiones nouas indagandas nos Patres hortantur. 30.1.b
Expositionem non semper probatiorem, quæ & simplicior sit, & nihil prorsus immutet. 741.1.c

Ezechiel.

Ezechiele Homerus antiquior. 771.1.c
Ezechielis nominis etymon. 120.1.a
Ezechielis loci duplicis in speciem pugnantis conciliatio. 283.2.b, & seq.

F.

Facies.

FAcies non semper sumitur pro vultu. 284.1.c
Facies rotarum Ezechielis qua ratione sint considerandæ. 260.2.d

de Faciebus quatuor animalium, Vatabli & Hebræorum opinio. 284.1 b
Faciem Seraphinorum Isaiæ non totam omnino rectam esse debere. 281.1.d
Facies quatuor & quatuor pennas & vituli plantam vt res diuersas ab Ezechiele enumerari. 284.1.a
Faciei humanæ in vituli corpore antiquum insigne, & eius significatio. 208.2.d
in Facie aquilina Ezechielis, num vox *desuper* abolenda in textu, an retinenda sit. 283.1.c
an suas ipsorum Facies, an Dei vultum alis obtexerint Seraphini Isaiæ. 281.2 a
de Faciebus animalium veterum Græcorum interpretatio. 285.1.c
Facies num tantùm vna singulis Isaiæ Seraphinis sit affigenda. 281 1.e
per Faciem Angeli fortis solis instar fulgentem quid figuretur. 399.1 b
in Facie quadruplici cur Ioannis, & Ezechielis animalia conueniant. 270.2.b
in Faciebus animalium cur prouidentiæ partes figurentur. ibid.c
Facies animalium Ezechielis qua ratione sint considerandæ. 281.1.f, & qua forma & dispositione. 285.1.d
Facies cur fuerint vitulinę in Cherubinis templi. 286.1.a
Facies quadruplex Ezechielis animalibus cur fuerit, Ioannis verò simplex. ibid.b
Facies quatuor animalium quod ad significationem attinet, primis quatuor Apocalypseos sigillis respondere. 286.2.d,e
Vide Animal, Aquila, Cherubinus.

Factum.

quid significet phrasis illa, *Factum est.* 594.1.b

Fames.

de qua Fame sit sermo Apocalypseos 7.16. 355.2.c

Familia.

quænam Familiæ Nathan, Leui, & Semei apud Zachariam. 125.1.d,e

Falx.

Falcem mittere quid sit apud Ezechielem. 550.2.d
Falci cur in vindemia quater addatur epitheton acutæ, semel verò in messe. 553.1.c
Falx quid significet, quam manu portat angelus egrediens de templo quod est in cælo. 555.1.e

Fel.

Fellis mystica significatio. 362.1.c
mystica significatio secundi Tobiæ miraculi de Fellis virtute. 363.1.a
Vide Piscis.

Felicitas.

Felicitas mystica Israelis, id est, Christiani populi, in quo sita sit. 353.1.a
Felicitatis æternæ symbolum numerus octonarius. 525.2.f
Vide Beatus.

Ferrum.

Ferrum quò magis accensum, eò minùs rubescit. 186.1.d
Ferrum adamante tactum volui ad Septentrionem. 188.2.a
in Ferri proprietatibus figurari diuinæ prouidentiæ Spiritus. 195.1.a
in Ferro fortitudo seu potentia figuratur, ibid.b. Item beneficentia. Item æquitas. ibid. c. Item sapientia. ibid. Item patientia. ibid. Item comminatio. ibid. d Item punitio. ibid.
Ferrum quò læuiùs, eò magis aptum vt à magnete trahatur. 196.2.c
Ferrum quantò maius pondus magnete contactum quam magnes ipse attollat. 197.1.c,d
Ferrum magneti adiunctum, si aliud ei ferrum admoueatur, magnetem deserit, ac ferro applicato adhærescit. ibid 1.& 2.a

Fidelis.

Fideles primitiuos Ecclesiæ denotari per illa 144. millia capitis 14. Apo. 517.2.a 5 2.2.c,d
Fideles in rerum supernaturalium cognitione per meliorem veritatis creditæ perceptionem illustrantur. 26.2 b
Fidelis & veracis appellatio quid denotet. 647.2.f
Fideles quo sensu dicantur empti de terra. 532.1.e
Fidelibus primitiuæ Ecclesiæ quantus feruor pietatis, & aliorum salutis procurandæ. 248.1.d
Fidelium veterum constantia in Christi fide suscipienda, & profitenda. 320.2.f
Fidelium primitiuorum voluntaria paupertas & rerum abdicatio. 321.1.c

Fides.

Fidem esse equi albi sessorem. 326.2.e
Fidei Christianæ procurandæ studium infatigabile virorum Apostolicorum. 287.1.c
Fidei symbolum duodecim veritatibus certò constare, non tamen certò constare de ipsarum veritatum inter se ordine, ac diuisione. 718.2.f
ad Fidei confirmationem noua interpretatio interdum deseruit. 30.2.d
Fidei veritates in gemmis figuratæ quomodo sint cęlestis ciuitatis fundamenta. 692.2.c
Fidei veritates in vnum veluti corpus coactæ, cur Symbolum appellentur. 718.1.d
Fidei symbolum onyx. 321.1.d

Filius.

Filius masculus quo sensu dicatur omnes gentes in virga ferrea regere. 473.1 b,c
Filius masculus qua ratione dicatur ad Deum, eiusque thronum raptus. ibid.e
per Filium masculum quid figuratur. 470.2.f
in Filio masculo qui populus seu gens adumbretur. 471.1.e
Filium masculum esse peculiarem aliquam Ecclesiam, non vniuersalem fidelium cœtum. ead. 2.f, Eamque esse Romanam. 472.1.e
Filius masculus cur ad Dei thronum assumptus, mater verò in solitudinem fugisse dicatur? 474.1.f
supra Filium hominis angelos descendere & ascendere, quid sit. 233.1.c
Filio hominis similem, quid sit. 142.2.f
in Filio hominis simili quisnam figuretur. 143.1.c
Filio hominis similis num immotus, an deambulans Ioanni apparuerit. ibid.b
Filij verba sint an Patris æterni, *Ego sum a, &c.* 129.1.f
Filij Israel quinam vocentur Apocalypseos 7. 4. 346.1.b
Filij Israelis cur neruum in animalibus non ederint. 413.2.d

Finis.

nomen, *Finis*, Hebraica phrasi & Victoriæ, & Vincenti tribuitur. 131.1.a
inscriptio *In Finem*, cur pluribus Psalmis desit. ead. 2 c
In Finem, initio Psalm. positum quid significet. 130.1.f
huius vocis *In Finem*, quadruplex explicatio. ead. 2.a
Psalmus quicunque titulum habet *In Finem*, aptè supre-

supremo Victori Christo dicatur. 131.2.b

Flumen.

per Fluminis fluxum & cursum quid adumbretur? 193.1.d

Fluminis Apocalypseos 22. v. 1. vnda cur crystalli instar esse perhibeatur? 769.1.d

Fluuius.

Fluuium esse sapientiæ symbolum. 768.2.d

Fluuius à sede Dei & Agni procedens qua ratione sit concipiendus? ead.1.c

in Fluuio hoc quid figuretur? ead.2.c

inter Fluuium Ioannis & Ezechielis quæ reperiantur differentiæ? 769.1.d

Fluuius ex ore draconis procedens vtrùm humanam significet eloquentiam? 489.2.b

Fluuius vitæ ciuitatis Ierusalem quid indicet? 695.1.d

Fluuius ex ore draconis prodiens vtrùm persecutionem Neronis designet? 489.2.c

Fœdus.

Fœderis noui & æterni symbolum arcus cælestis. 238.1.b

Fœmina.

vt Fœminæ singularis mentio adeò peculiaris fiat, Apocalypsi esse indignum. 189.1.c

in Fœmina parturiente allusio ad Isaiæ locum. 461.1.a

Fœminam mysticam Apo. 12. parturire, quid sit? ead. 2.b,c

Fœminę parturientis clamores quid significét. ibid.d

Fœmur.

in Fœmore esse scriptum nomen, & in vestimento quid sit? 646.2.d

Fœnum.

Fœni nomine omnia sata esse intelligenda, quæ viridia adhuc sunt. 374.1.b

Fœnum omne exuri quid sit? ibid.d

per Fœnum quid intelligat Paulus. 423.1.a

Fons

Fontes ac flumina cur sanguine perhibeantur tincta? 580.1.d

Fontis salientis in vitam æternam sensus tum literalis, tum mysticus. 387.2.c

Fornicaria.

Fornicariam quo sensu dicantur decem cornua odio habitura? 611.1.d

Fornicatio.

Fornicationum mater cur Roma ethnica vocetur? 608.1.a

Fornicatio in sexta plaga tubarum pro mystica & spirituali vsurpatur. 397.2.b

Fornicationis ira quænam denotetur Apocalypseos c.14. 538.1.d

Fortitudo.

Fortitudinis obiectum quod sit. 299.2.e

Fortitudo sub imbecillitatis specie quantopere eluceat. ibid.f

Frater.

Fratres Ioannis quosnam Angelus nuncupet? 645.1.f

Frigidus.

inter Frigidum & tepidum discrimen. 222.1.a

Frigidum esse aut calidum Laodicenum cur malit Christus, quàm tepidum. 223.2.a,b

explicatur cur Frigidum aut calidum esse præstet, quàm esse tepidum. 224.1.b

Frons.

in Frontibus quomodo dicantur signari serui Dei? 343.2.c

Frontis potissimùm signandæ cur mentio fiat? 344.1.a

Ioannem non vidisse corporeis oculis signum illud in Frontibus signatorum impressum, atque cuius mysterij gratia? 351.2.d

in Fronte meretricis nomen scriptum quid sit? 607.2.c

in Fronte scriptum nomen quid denotet. ead.2.e

Fructus.

duodecim Fructus, quos lignum vitæ producit, quid significent? 771.2.c

Fulgur.

Fulgurum ac tonitruorum philosophiæ mysterium. 249.1.a

per Fulgura, voces, & tonitrua Apocalypseos c 16.18. quid figuretur. 247.1.f, 594.1.c

cum Fulguribus cur voces humanæ sociatæ fingantur. 248.2.a

Fulgura & tonitrua de Dei solùm throno, non de seniorum processisse. 247.1.d

Fulgura, tonitrua & terræmotus post ignem in terram missa, quid significent. 370.2.c

Fulgura & voces Apocalypseos c.11.19. quid sibi velint. 447.1.b,c

Fulgura, voces, & tonitrua cur alibi, Apocalypseos vero 11. 19. solùm fulgura & voces coniungantur. ibid.d

de Fulgurum ac tonitruorum mysterio aliorum opinio. 164

Fulguris tonitruique coniunctio quid denotet? 248.2.b

Fumus.

Fumus quo sensu ex abysso prodire dicatur. 382.2.b

Fumo abyssi quomodo Sol & aer obscurati dicantur? ibid.c

Fumus Babylonis ascendens in sæcula sæculorum quid mysticè adumbret. 630.1.d

in Fumo sæpe Dei iram figurari. 571.2.a

Fumus cuius rei sit symbolum 573.1.d

Fumum in Scriptura à nebula seu nube distingui. ead. 1.c

Fumi in sęcula ascendentis proponitur alia expositio. 635.2.a

Fumi symbolum ad diuinam indignationem posse aptari. 636.2.a

Fumus in sæcula duraturus quomodo verè dicatur. ibid.c

distinctionis inter Fumum & nubem redditur ratio. 573.2.a

Fumi & nubis coniunctio in monte Sinai quid mysticè adumbret. ibid.e

Fumus cur dicatur prodire à maiestate Dei, & de virtute eius. 572.1.c

Fumus à maiestate Dei & virtute eius quo sensu dicatur prodire. 572.1.b

Fumus quid significet ex auctoris placito. 571.1.d

de Fumo ascendente in sæcula sęculorum, disputatio. 545.1.d

Fumus sempiternus Apocalypseos 14. & 19. quo sensu sumatur. 546.1.a

per fumi allegoriam quid adumbretur? ibid.c

Fumi ascendentis in sæcula sensus duo, quomodo in vnum coalescere possint. ibid.e

Fumi symbolum quomodo possit aptè de Dei gloria exponi. ibid.f

Vide Abyssus.

Fundamentum.

Fundamenta duodecim vrbis quomodo sint mente concipienda. 768.1.f

Fundamenta muri, & nomina in eis inscripta quænam Ioannes dispicere potuerit. ibid.e

quomodo cum ænigmatico stylo cohæreat, vt Fundamentis singulis suæ significationis inscriptiones apponantur. 710.1.c
Fundamenta muri quo sensu dicantur ornata omni lapide pretioso. 716.2.d
in Fundamentis duodecim Apostolos pro certo figurari. 709.2.f
in quo consistat, Apostolos esse Ecclesiæ Fundamenta. 710.2.e
Fundamentorum Ecclesiæ symbolum cur Apostolis tribuatur. ibid.a
in Fundamentis cælestis Ierusalem quid adumbretur. 695.1.f
Fundamentis illis nixa quomodo consideranda sit ciuitas. 709.1.e
Fundamentum Ecclesiæ est titulus libri inter alios inuenti in sacri montis Granatensis cauernis. 711.1.c

Fur.

cùm Apocalypseos c.16.15. dicitur, *Ecce venio sicut Fur*, de quo Dei aduentu sit sermo. 592.1.c
Furis aduenientis comparatio in Scriptura frequens, vbi de Domini aduentu ad Iudicium. 591.1.e
Ad quod tempus sint referenda verba illa, *Ecce venio sicut fur*. 592.1.c

Furia.

per Furias quid figurari existimet Cicero? 378.1.e

Furor.

Furorum & irarum fons & origo. 393.2.a
Furore & ira correptos sibi potiùs quàm aliis nocere. 394.1.e
Furor iræ Dei omnipotentis quis appellatur? 648.2.e

G.

Gabriel.

Gabrielis etymon. 118.1.c

Gad.

Gad tribui Ligurius aptatur. 760.2.b

Galbanus.

Galbanus quid sit? 310.2.e
Galbanus misericordiæ symbolum, & eleemosynæ. 311.1.c

Gemma.

Gemmæ cur non fuerint eodem ordine in Rationali scriptæ, atque in Apocalypsi? 760.1.b
Gemmas duodecim fundamentorum explicandi modus communis ac receptus quis sit? 710.1.e
Gemmarum & mysteriorum duodenario Platonem præter suam intentionem nonnihil adstipulari in Phædone. 718.2.b
in Gemmarum singulis quid sit indagandum, quid obseruandum? 721.2.a
in Gemmarum applicatione num solùm sit disquirenda ea vniuscuiusque gemmæ species, quæ inibi, vbi Ioannes tunc morabatur, fuerit notior? ibid.c
de ordine Gemmarum Apocalypseos. 761.1.c
pro Gemma cur Iobi 28. vitri nomen vsurpetur? 724.2.c
Gemma de qua Apocalypseos 2.17. num sit Carbunculus vel Adamas? 185.2.d
de ordine quo Gemmæ Rationalis in quatuor versus sunt distributæ. 761.1.a
Gemmarum natura ac proprietatum cognitio quantopere expediat ad exactam earum applicationem in singulis Symboli mysteriis. 720.2.a
Gemmas, ex quibus cælestis vrbis fundamenta constabant, mirificè duodecim fidei articulis congruere. 711.1.f
in Gemmis Rationalis enumerandis Septuaginta & Iosephum ab Hieronymo non fuisse correctos. 723.1.e
in Gemmis præsertim Rationalis assignandis quàm debeat esse grauis Septuaginta auctoritas. ead.1.a
de Gemmarum Rationalis partitione quæstio, vbi earum series & ordo expenditur. 759.1.a
Gemmæ singulæ Rationalis singulis tribubus aptantur, & cuiusque ratio redditur. 760.1.d
Gemmarum Rationalis rationem & partitionem ex Apocalypseos gemmarum significatione esse petendam. ibid.a
de nomine Gemmis singulis Rationalis inscripto constare. 759.1.f
in Gemmis Apocalypseos peculiarem contineri allusionem ad Rationalis gemmas. 721.2.d
ex mysterij ipsius cognitione exoriri posse lucem ad propriam illius gemmam dignoscendam. ibid.f
Gemmæ Rationalis quo ordine numerentur in Exodo? 722.1.c
de Gemmis Rationalis disputatio, deque earum notione. ibid.
de Gemmarum Rationalis nomine vtrum certò constet? ibidem.
quod attinet ad Gemmarum Rationalis enumerationem, in quo discrepent Septuaginta & Iosephus. ead.2.d
in Gemmis Rationalis recensendis defenditur Vulgatus. ibid.e
in Gemmis Rationalis Septuaginta & Iosephus conciliantur cum Vulgato. ibid.f
Gemmæ omnes Scripturæ vtrùm ad duodecim redigantur, de quibus Apocalypseos 21.19.20. 717.1.d
in Gemmarum applicatione quæ sint consideranda? ibid.f
Gemmarum huius symboli quanta sit concinnitas & elegantia? ead.2.a
Gemmas pretiosas ad symbolicam potiùs vtilitatem, quàm ad naturalem videri procreatas. ibid.e
Gemmarum aliquot nomina cur in sacris immutata interdum reperiantur? 744.2.b
Gemmarum duodecim mysterium, quæ muris pro fundamentis supponuntur. 717.1.b
sub Gemmæ eodem nomine sæpe apud auctores proprietates valde inter se oppositas reperiri. 720.2.d
quinam Gemmas ædificare dicantur? 422.1.e
per Gemmas, aurum, &c. quid intelligat Paulus 1.Cor.3.12. 423.1.a
in Gemmarum proprietatibus expedire non eorum solùm cognitionem, quæ vera sunt, sed sæpe etiam eorum, quæ communi vulgi opinione iactantur. 721.1.c
Gemmæ quæ dicuntur aquæ marinæ, quæ sint? 746.2.b
Gemmæ chrysolicæ quæ sint? ibid.
Gemmarum Apocalypseos quàm sit hoc tempore difficilis cognitio, & quæ sit huius difficultatis ratio? 720.2.b
de Gemmis plures veterum ex Plinio multa transscripsisse. 721.1.e,f
de qua Gemma sint Apocalypseos verba explicanda in vndecimo fundamento? 750.2.e
Vide Annulus.

Gens.

de Gente signatorum ac numero variæ opiniones. 345.1.f
quid iis verbis innuatur? *Quoniam datum est gentibus.* 415.1.e
Gentium nomine Iudæos esse intelligendos Apocalypseos c.11.2. 416.1.a
Gentium electio & Iudæorum obstinatio diuinæ prouidentiæ consilio fuit coniuncta. 445.2.d
ad Gentium conuersionem referri sæpe in Scriptura, regnare

regnare Deum & Christum eius in mundo. ibid. e,f
Gentium Apostoli Paulus & Barnabas ab Spiritu sancto destinati. 487.2.d,e
à Gentibus olim Romæ diuini honores tributi. 511.1.a
Gentes omnes bibisse de vino iræ fornicationis Babylonicæ. quid significet? 616.1.b
Gentium nomine quinam Apocalypseos c.20.3. intelligantur? 658.1.d
Gentium quænam gloria & honor denotentur Apocalypseos c. 21. 26. ad cælestem Ierosolymam afferenda? 767.1.e
cùm dicitur, *Gentes ambulabunt in lumine eius*, de quibus sit sermo? 765.2.f
Vide Atrium.

Gentilis.

quorsum Apocalypseos c.5.13. fiat mentio Iudæorum, Gentilium, dæmoniorum, sub nomine terræ & maris? 315.1.c
Gentiles. Iudæos, & hæreticos igne cæli mystico de quo Apocal 20. accensum iri. 685 2.a
Gentilium rebellium obduratio quomodo in phialarum plagis diuinæ prouidentiæ consilio deseruierit? 598.1.d,e
Num de Gentilibus, an de Iudæis Apocalypseos c.11. 9. sit sermo? 438.1 f
Gentiles quo sensu dicantur præ dolore linguas suas commanducare. 584.1.c

Gentilitas.

Gentilitatis plagis phialas aptè respondere. 135.1.c
Gentilitatem semper in deterius fuisse. 386.2.e
Gentilitatis symbolum esse desertum. 474.2.d
Gentilitatis typum fuisse Samaritanam. 387.1.d
Gentilitatis vocationem in Dei decreto ex Iudæorum reprobatione pependisse. 406.2.f
duplex in Apocalypsi bellum, alterum cum Synagoga, alterum cum Gentilitate. 18.2.e
Gentilitatis totius conuersio quantopere ex Romæ vnius conuersione penderet. 598.2.f
Gentilitatem nomine maris appellari solitam. 400. 2.a

Gigas.

sub Gigantum nomine quos nam significet Isaias? 674.1.a

Gladius.

de Gladio ex ore Christi procedente, aliorum placita. 157. 1.f
Gladij ex ore Christi procedentis pictura qualis debeat esse? 158.1.c
Gladius cur anceps esse fingatur? ibid.a
Gladium esse gladium Spiritus, quod est verbum Dei. 157. 2.c
per Gladium acutum, de quo Apocalypseos 19. quid alij intellexerunt? 649.2.a
Gladius magnus sigilli secundi quid significet? 327.2. b,c

Gloria.

Gloriæ Dei discessum in montem apud Ezechielem non esse de Ierosolymæ derelictione explicandum. 372.1. d
Gloriæ Dei egressus ex Sancto Sanctorum ad limen domus apud Ezechielem quid significet? ibid.e
Gloriæ Dei secessio in oliuarum montem quid significet? ibid.f
Gloriæ inanis duplex genus. 223.1.f

Gog, Gogus.

de nomine Gog, quæstio. 680.2.b
nomen Gog ab Ezechiele sapienter fuisse confictum videtur probabile. ibid.c
Gog & Magog etymon. 681.1.b
in nomine Gog quid mysticè figuretur? ead.2.f
Quinam mysticè vocentur Gog. 682.1.a
de Gogi & Magogi bello variæ interpretationes. 676. 1.a, Et vera auctoris expositio proponitur. ead.2.b
in Gogi & Magogi bellis allusio fit ad cap. 38. & 39. Ezechielis. 677.2.a
Gogi & Magogi bellum in Apocalypsi esse diuersum ab eo, cuius meminit Ezechiel. ibidem.
de quo Gogi & Magogi bello loquatur Ezechiel? 678. 1.a
Gogi & Magogi nomen ab Ezechiele Romanis ethnicis, à Ioanne verò Antichristi militibus attribui. ead.2.e
Gogi & Magogi mystici qui sint? 680.2.a
de Gogo & Magogo Augustini opinio. 681.1.a
sub Gogi nomine non de solo principe, sed de exercitu etiam esse sermonem. ibid.b
Gogum & Magogum non duos esse reges diuersos. ibid.d
sub nomine Gogi & Magogi quid lateat mysterij apud Ezechielem. ead.2.e
vtrùm in duplici Gogi & Magogi nomine duplex belli genus Ecclesiæ inferendum figuretur? 682.1.c
Gogi & Magogi exercitus cur dicatur ascendere super latitudinem terræ? ibid. f
inter nomen Gog & Magog. quod sit discrimen. 681. 2.f
Vide, Antiochus, Caluinistæ.

Gomorrha.

Gomorrham & Sodomam post cælestem ignem in mare mortuum euasisse. 437.2.b

Græci.

Græcorum imperium floruisse opibus ac diuitiis. 386. 2.a
apud Græcos quæ sit numeros & assignandi & computandi ratio? 523.2.b
apud Græcos quando penultima acuto notatur accentu, vltimam esse longam. 525.1.a
Græcorum computandi ratio in milliaribus, stadiis, & passibus. 558.2.f
Græcis cur pardi seu pantheræ symbolum applicetur? 510.1.e

Grando.

in Grandine & igne allusio fit ad septimam Ægypti plagam. 373.1.a,b
inter Grandinem primæ plagæ tubarum, & grandinem septimæ, diuersitatem in textu ipso innui. ead. 2.e
Grando in Ægyptios è cælo demissa qualis fuerit. 448. 2.a
Grandinis magnæ varia exempla. ibid b
Grando nucis instar cum ea inscriptione, Iesus Nazarenus. ibidem.
per Grandinem in sacris quid denotetur? 449.1.a
Grandinis symbolum ad seuerissimum obdurationis supplicium applicatur. ibid.b,c
Grando magna quænam in Apo. verè nuncupetur? ibid e
Grando magna sicut talentum quid innuat? ead.1.a
Grandinem horribilem qua Deus aliquos percutit, coniungi aliquando cum magna Dei ipsius in alios beneficentia. & huius discriminis mysteriũ. ibid.b
Grando magna sicut talentum quid sit? 597.1.c
Grandinis magnæ instar talenti quod sit mysterium? ead.2.c
Grandine magna instar talenti quid figuretur. 598.1.e

Gratia.

Gratia & pax, Apostolica est salutatio. 106.1.a
Gratia & pax, Apostolica salutatione quid significetur? 107.1.c
Gratiæ diuinæ vis ad Apostolicos viros in Euangelij prædicatione roborandos. 184.2.e

Gratiæ cur ab animalibus & senioribus actæ priùs referantur, quàm quæ ab Angelis? 509.1.c

Gryphus.

Gryphi antiquum insigne & eius significatio. 268.2.b

Gubernatio.

quatuor Gubernationis optimæ virtutes præcipuas in quatuor Ioannis animalibus figurari. 264.2.c

suæ Gubernationis æquitatem patefacere cur inferiores moderatores expediat, Deo verò id non sit necesse? 301.1.a

Gubernator.

Gubernatoris virtutes quæ appellentur? 119.1.b

Gubernatoris optimi virtutes quæ & quot sint? ibid.c

Gubernatoris virtutes primariæ ab Isaia expressæ. ead. 2.c

Gubernatoris quatuor primæ virtutes in quatuor maiorum Prophetarum nominibus adumbrari. ibid.f

Gubernatoris primarias virtutes quatuor, non ampliùs, esse. 120.1.c

H.

Heresis.

HÆreseos lues ac pestis. 763.2.b

aduersus Hæreses aptari posse quod contra Iezabelem dicitur. 190.1.c

Hæresis Nicolaitarum quæ fuerit? 175.1.f

Hæresis Nicolaitarum num Nicolaus auctor extiterit. ead. 2.b

Hereticus.

Hæreticorum deliramentum de marinæ bestiæ expositione. 495.1.a Quod refutatur ex ipsa contextus serie & consequentia. ibid.d

Discrimen inter Catholicos & Hæreticos in Apocalypseos interpretatione. 17.2.a

Hæreticorum arrogantes inscriptiones in Apocalypsin. ead.1.c

Hæreticorum superbi tituli ipsorum inscitiam tegunt. ibid.c

Hæretici vtrùm reuinci efficaciter possint negantes descensum Christi ad inferos ex verbis primæ Petri 3.19. 738.1.e

Hæretici sectarij sua sponte ad nouandam religionem procliues. 679.1.d

ad Hæreticos confutandos validum argumentum sumi ex ordinata & consequenti Apocalypseos interpretatione. 17.1.a

Hæreticorum amentia figuris Apocalypseos abutentium. 269.2.d

Hæreticorum in suo errore confusio, inconsequentia, & ordinis perturbatio. 493.1.e,f

Hæreticorum reuincitur insania ex collatione Danielis bestiæ cum marina Apocalypseos bestia. ead.2.c

Hebdomada.

Hebdomadam siue dierum siue annorum esse vniuersi temporis symbolum, & quæ sit ratio. 410.2.c,d

Hebdomades Danielis qua ratione sint explicandæ? 421.1.c

Hebræus.

Hebræorum reprobationis figura fuit Ierosolymæ excidium. 440.1

Hedera.

de nomine Hederæ quid sit dicendum, siue de nomine cucurbitæ, vt Septuaginta vertunt Ionæ 4.6. 724.2.c

Henochus.

Henochum non fuisse mortuum, de fide constare. 429.1.a

de Henochi morte quid senserit Chrysostomus. ibid b

Vide Elias.

Hercules.

ab Herculis columnis vsurpari solitum *Plus vltra*, in Hispanorum Regum stemmatis. 216.1.d

Herculis columnas multò ante Salomonis ætatem fuisse erectas. ibid.

Herodes.

Herodis nomen quid sonet? 470.1.b

Hierarchia.

in Hierarchia Ecclesiastica quibus conueniat Seraphinorum symbolum. 246.1.e

in Hierarchia Ecclesiastica quibus conueniat Cherubinorum symbolum. ibid.d

in Hierarchia Ecclesiastica quibus conueniat Throni symbolum. ibid.

in Hierarchia Ecclesiastica esse philosophandum eo modo quo de Sanctis in cælesti. 245.1.a

Hierarchiæ primæ tres choros non eodem semper ordine à Dionysio numerari. 244.2.b

quid de chororum distinctione in singulis Hierarchiis dicendum? 245.1.c

ex Hierarchiæ Ecclesiasticæ choris non posse suo modo in choris cælestis philosophari. ibid.e,f,& 2.a

Hieronymus.

Hieronymi mens de tempore quo Apocalypsis fuit conscripta. 7.1.b

Hieronymus frequenter notare solet quibus in locis à Septuaginta recedat. 723.1.a

secundùm Hieronymum vox Apocalypsis sacris Literis peculiaris. 7.1.f

Hieronymus interpretationem nimiùm literalem in Apocalypsi reprehendit. 39.2.d

Hieronymus quid senserit de Apocalypseos interpretatione? 19.1.f

Historia.

Historiæ Tobiæ mysterium. 360.2.c,& seqq.

Historias aliquot sacras ænigmatum instar reconditum in se mysterium habere. ibid.e

Historiæ Tobiæ arcanum mysterium coniicies ex verbis Angeli ad eundem Tobiam. 361.2.c

Homo.

Homines à Deo molliri & mansuefieri aduersitatibus. 363.1.e

Hominum quantus numerus discordiis intereat. 394.2.c

Homines vt ascendant in cælum, Christus in terram descendit. 230.2.c

per Hominum casum eorundem conuersionem in Scriptura mysticè figurari. 440.2.f

cur dicat Ioannes Apocalypseos 11. 13. *Occisa sunt nomina hominum*, non verò Homines. 441.2.f

Hominum 7000. occisionem de eorum conuersione explicatum iri. ibid.b

in Hominum 7000. occisione alludi ad locum 3. Regum 19.18. ibid.

Homines, in quos phiala sexta fuit effusa, qui sint. 577.1.b

per Hominum partem tertiam occisam quid doceamur. 394.2.d

Homo peccati, quid sit apud Paulum. 539.1.a

Homo rationalis & æquitatis symbolum. 265.2.b

Homines æstu affligere quid sit. 584.1.a

Homines à Deo in cordis desideria tradi quàm graue sit supplicium. 378.1.d.

Homines sanctissimos figurari in Ioannis animalibus. 263.1.a

hoc est omnis Homo, quid sit. 167.2.b

Hominis mensura, quæ est Angeli, quid significet. 715.1.f

Hominem nullum (licèt sibi aliàs videatur) securum ac negligentem fieri debere. 349.1.c

Hominum

Hominum Christianorum conscientias ad septem discrimina reuocari. 28.1.b,c
Vide Filius.

Hora

vna Hora potestatem accipere, quid sit. 610.1.f
Hora Iudicij, quorsum ab Angelo primo cap.14.dicatur. 536.2.c
per horam integram, & per dimidiam quid figuretur. 360.1.d,e
Hora tentationis quæ appelletur. 211.1.b
nomen Hora apud Græcos latiùs patet quàm apud Latinos. ibid.
per Horam dimidiam quid figuretur. 363.1.f
Vide Silentium.

Hostis.

Hostes populi Dei designari sæpe in Scriptura superborum nomine. 522 1.f
in Hoste triplici Apocalypseos allusio ad Satanam, Leuiathan & Behemoth, de quibus Iob. 499.2.a
Hostes præcipui Euangelij Simon magus, & Apollonius Thyanæus. 517.1.a
Hostium trium animæ pugna in quo consistat. 501.1.b
ad Hostes animæ quomodo ranæ possint accommodari. 589.2.e

Hyacinthus.

pro Hyacintho accipi non posse nomen Tharsis in Rationali. 744.2.c
Hyacinthos verè esse eos, qui nunc vulgò Sapphiri vocantur. 753.1.f
Hyacinthi colorem quomodo Plinius describat. ibid.
Hyacinthi colorem ab antiquis auctoribus vocari cæruleum. ead.2.b
in Hyacintho perfecto qualis sit coloris tenor obseruandus. ibid.f
in Hyacintho cuiusmodi color fuerit probatior apud veteres. 755.1.a
Hyacinthi gemmæ colorem facilè marcescere, & cum cæli colore mutari. ibid.b,c
Hyacinthi durities. ibid.d
Hyacinthum difficilè calefieri, & cordi mederi. ibid.e
gemmam coloris aurei vocare Hyacinthum, recens esse inuentum. ead.2.a
Hyacinthi proprietates. ibid.b,c
vtrum Hyacinthus Apocalypseos Ligurio Rationalis respondeat. ibid.d
Hyacinthum non esse Rationalis Ligurium. 756.1.c
in Hyacintho figurata monstratur vndecimi articuli fidei doctrina. ead.2.a
per Hyacinthum quomodo remissio peccatorum adumbretur. ibid.b
Hyacinthi color mollis ac tener quid denotet. ibid. c
Hyacinthi pueri fabula & Aiacis qui in florem Hyacinthi finguntur conuersi, fortè in floris huius natura fundatur. ibid.d
Hyacinthi floris virtus ad medicinam efficax quid mysticè denotet. ibid.e
in Hyacintho gemma commiserationem & suauitatem figurari. ibid.f
potionem ex Hyacintho gemma cordi prodesse, quid innuat. 757.1.a
in Hyacintho flore literæ A,I, à natura inscriptæ, quid innuant. 756.2.b
Hyacinthum cur Apocalypsis substituerit pro Rationalis Ligurio. 757.1.b

Hydra.

Hydra serpens inuidiæ symbolum. 470.1.d

Hypocrisis.

quæ Hypocrisis sit periculosior. 223.1.c
Hypocriseos duplex genus. ibidem.

I.

Iacob num Deum viderit in superiori scalæ parte, an in inferiori. 231.2.e
Iacobo Regnum Dei ostensum quod sit. 231.2.a
Iacobi filiorum nomina, eorumque etymologia. 346.1.c
per Iacobi scalam quid figuretur. 232.2.e
visionis Iacobo per scalam ostensæ finis & significatio. ead.1.f
Iacobi lucta noctu cœpta & sub auroræ lucem confecta quid adumbret mysticè. 413.2.e
qui cum Iacobo luctatus fuit, quis fuerit. 412.1.d
Israëlis nomen Iacobo inditum quid significet, & quid eo nomine illi Deus præsignificauerit. ibidem. & e
Iacobus quid ab Angelo fuerit precatus. ibid.e
quod de Iacobi lucta dicitur, *Videns quod eum superare non posset*, quomodo sit intelligendum. ead.2.a
dum cum Iacobo fuit Angelus luctatus, quid intenderit. ibid.
Iacobi femur cur Angelus tetigerit. ibid.b
Iacobum superare non posse quo sensu Angelus dicatur. ibid.c
Iacobi luctæ cum Angelo quod sit mysterium. ibid.
Iacobum, dum fratrem fugit, cum Deo luctari quid mysticè adumbret. 413.1.a
per Iacobum & Esau figurari Christianum & Iudaicum populum. ibid.
vt Iacobus & Esau essent gemelli, quàm rectè acciderit ad mysterij significationem. ibid.b
cur Iacob Christianum populum, Esau Iudaicum figuret. ibid.c
per Iacobi luctam quid figuretur. ead.2.f
Israëlis nomen Iacobo impositum quid mysticè indicet. 414.1.b
Iacob quorsum ab Angelo ipsius nomen requisierit. ibid. c
quos Iacob vidit angelos per scalam ascendere & descẽdere, sine alis esse considerandos. 231.1.b, Et cur. ibid.
in visione Iacobi cur Deus ad imam scalæ partem sit. 233.1.a

Iaspis.

per Iaspidem quid figuretur. 237.1.b
cur ex Iaspide sit pars inferior sedentis in throno. ibid. e
Iaspidi simile cur perhibeatur luminare maius ciuitatis cælestis. 705.2.e
Iaspis muri ciuitatis quid significet. 715.2.f
Iaspis ad sigillorum vsum perapta. 727.1.b
ad Iaspidis symbolum applicatio primi fidei articuli. ibid.d
Iaspis quàm aptè ad primum fidei articulum applicetur. ibid.f
coniunctio in Iaspide coloris viridis cum sanguinis notis quid significet. ead.2.f
Iaspidem esse tutelam gestantibus quid significet. ibidem e
Iaspidis aliæ virtutes & facultates. 728.1.a
Iaspidis quæ sit natura. 725.1.d
Iaspidis nomen plures sub se species complecti. ibidem e
Iaspidem esse viridem suapte natura, latè probatur. ead.1.a
vt Iaspidis viridis natura consideretur ad Scripturæ vsum. ibid.b
Iaspis olim pro amuleto gestari solitus. ibid.
Iaspide omnia olim phantasmata fugari putabatur. ibid.c
Iaspidis vim ad fuganda phantasmata à B. Isidoro pro commentitio reputari. ibid.d,e

Iaspidi

Iaspidi inesse vim ad stomachum confortandum. ibidem e
Iaspidem Smaragdi similem in minori Asia esse frequentem.probabili coniectura asseri. ibid.f
Iaspidis qualis species Apocalypseos mysterio congruentior appareat. 726.1.b
inter Iaspidis species, viridis est præstantior. ibid.c
color Iaspidis natiuus nonnihil varius. ibid.c
Iaspidis antiquitas maxima. ead.2.d
Iaspis cognitu & inuentu facilis. ibid.e
Iaspidi illi esse imprimus proprium habere vim ad phãtasmata abigenda, qui grammatias dicitur. ibid.f,& 727.1.a
Iaspidis virtus ad sanguinis fluxum sistendum. 727.1.a
Iaspis contra luxuriam vtilis. ibid.b
Iaspis aptatur Nephtali. 760.2.b

Idololatria.

Idololatriam sæpe in Scriptura significari per cœli militiam. 666.2.b
Idololatriam nunquam posthac in mundum deinceps fore inuehendam, necdum ipso Antichristi tempore. 536.1.c,d
vtrùm de propria Idololatria, an de mystica sit sermo in sexta tubarum plaga. 396.2.f
opinio de Roma ad Idololatriam reditura sub mundi finem probabilitate caret. 21.1.a
Idololatriæ mystica acceptio Paulo etiam vsitata. 42.2.e
Idololatria in Scriptura spiritualis fornicatio appellata. 605.1.c

Idolothytum.

Idolothytorum esus & fornicatio quomodo accipienda. 191.1.a

Idolum.

Idolorum inanium cultus quando in orbem inuectus. 385

Idumæa.

in Idumæa Romanum Imperium ethnicum figurari. 546.2.f

Idumæus.

Idumæos Dauidi fuisse subiectos, quid mysticè significet. 547.2.b
quomodo Idumæi Romanos adumbrarint. ead.1.e
in Idumæis quomodo figuretur Imperij Romani potentia. 548.1.c,d

Iecur.

de Iecoris fumo mystica significatio. 362.2.a
ex Iecoris fumo afflatæ dæmonem fugari, quid denotet. ibid.c
Iecur concupiscentiæ sedes. ead.1.d
per Iecur occulta desideria adumbrantur. ibid.e
si Iecur deesset in Ethnicorum auguriis, pro infelici augurio haberi. ibidem.
Iecoris mystica significatio. ibid.c

Iehoua.

Iehoua nomen innuitur illis verbis, *Qui est, & qui erat,* &c. 108.1.c
Iehoua nominis etymon desumi à verbo substantiuo. ibid.d
Iehoua nomen tria tempora complectitur. ibid.e
nomine Iehoua omnes temporis differentias comprehendi. 108.2.e
Iehoua nulla simplici voce Græca vel Latina exprimi posse. ibid.2.d
Iehoua nomen ænigmaticum & symbolicum. ead 2.e
Iehoua nomen quatuor literas continet. 109.1.b
Iehoua nomẽ in aurea Pontificis lamina impresſũ. ibi.
quatuor Iehoua literis aliud præterea scribi apud Hebræos nefas. ibid.c
cur nominis Iehoua literis nulla propria puncta subscribi possint. ibid.e
Iehoua nomen cur dicatur ineffabile. ibid.f
Iehoua nomen quomodo explicet Galatinus. ead.2.e
Iehoua nomine comprehendi verbum substantiuum. ibid f
in nomine Iehoua Trinitatis mysterium indicatur. 110.1 b,& quomodo. ibid.c
Iehoua cur personas diuinas in tertia persona explicet. ead.2.a
nomen Iehoua vt plures dictiones, & vt vnicam legi posse inuariata essentiali significatione. ibid.
nominis Iehoua duplex etymon. ibid.c
nomen Iehoua quo pacto ad diuinæ prouidentiæ opera referatur. ibid.e
in nomine Iehoua cur Ioannes temporum ordinem inuerterit. 111.1.a
nominis Iehoua cur Ioannes meminerit in dedicatoria epistola. ibid.d
in nomine Iehoua cur futurum tempus per periphrasim Ioannes enunciauerit. ibid.e,f
num in eo ordine à Ioanne seruato in nomine Iehoua locum habeat mysterij Trinitatis significatio. ead.2.a
nominis Iehoua significatio quæ sit iuxta Masium. ibidem f
de nominis Iehouæ significatione aliorũ placita. ibid.
Iehoua nomen à nullo alio deriuari, sed esse ipsum verbum substantiuum. 112.1.a
de punctis nominis Iehoua subscribendis quid sentiendum. ibid.b
nominis Iehoua Græca scribendi ratio. ibid.d
nominis Iehoua varia apud Græcos scribendi ratio. ibidem.
nomen Iehoua proferri solitum primis sæculis vsque ad Esdræ tempora. ibid.e
nominis Iehoua proferendi religio quo ex tempore increbuerit. ibid.f
pro Iehoua nomen Adonai substituitur. ibidem.
pro Iehoua substitui Adonai non superstitiosè factum, vt putauit Forerius. ead.2.a
de nominis Iehoua prolatione probabilis coniectura. ibid.b

Ieremias.

Ieremiæ nominis etymon. 120.1.a
Ieremiam figurari in angelo forti Apocalypseos 18.20. 615.2.c

Ierosolyma.

Ierosolyma euersa est anno Christi 72. 7.1.d
an de Ierosolyma agat Ezechiel in ea vrbis descriptione quam tradit. 264.2
ad Ierosolymam ac templum respexisse Ezechielem in suæ vrbis ac templi descriptione. ibid.2.b
in Ierosolymæ excidio quomodo clementiam Deus cum indignatione coniunxerit. 241.1.a
Ierosolymæ excidium in Ezechielis curru adumbratum ad veram animarum salutem ordinari. 264.2.a
Ierosolymæ excidium figura fuit Hebræorum reprobationis. 286.2.b
num Ierosolyma figuretur Ægypti & Sodomæ nomine. 436.2.b
Ierosolymæ quadrare nomen ciuitatis magnæ, & nomen etiam Sodomæ. ibid.d
Ierosolymam cur Ioannes non proprio nomine compellarit. 437.1.a
Ierosolymæ decimæ partis ruina quo sensu accipienda. 440.2.d
Ierosolymæ conuersionem sub supplicij & vindictæ specie figurari. 431.1.c

Ierosolymæ cælestis excellentiæ, quas Ioannes recenset. 694.1.c
Ierosolymæ cælestis magna illa lux quid innuat. ead. 2.f
Ierosolymæ cælestis murus altus & pretiosus quid significet. 695.1.b
Ierosolymæ per portas quid denotetur. ibid.d
Ierosolymæ cælestis portas nunquam claudi, quid sit? ibid.e
Ierosolymæ cælestis fundamentis quid adumbretur. ibid.f
Ierosolymæ cælestis ædificij proportio, & æqualitas quid innuat. ead.2.a
Ierosolymæ cælestis magnitudo ingens quid innuat. ibid.
per Ierosolymæ cælestis aurum plateæ & ædificiorum quid figuretur. ibid.d
Ierosolymæ vitæ fluuius quid indicet. ibid.
Ierosolymæ cælestis arbusta, & vitæ lignum quid adumbrent. ibid.e
Ierosolyma noua de cælo descendens quæ sit. 698.1.c
Ierosolyma cælestis cur appelletur noua. ead.2.c
Ierosolyma noua quo sensu dicatur de cælo descendere. ibid.d
Ierosolymam nouam vtrùm Ioannes è cælo descendere viderit. 699.1.e
Ierosolyma antiqua quot portas haberet. 706.1.c
discrimen inter Ierosolymam cælestem & alias ciuitates in montibus sitas. 703.1.b
Ierosolymæ veteris portas ab aliis duodecim, ab aliis nouem assignari. 706.1.d
Ierosolymæ portæ ad quas mundi plagas spectarent. ibid. f
Ierosolyma noua de cælo descendens quæ sit. 214.1.c

Iesus.

Iesus est nomen, quod in calculo Pergameno promisso inscribitur. 183.1.f
Iesu Christi testimonium habere quid sit. 490.1.f, 644.2.f
Iesus nomen Græcè quem numerum conficiat. 525.2.d

Iezabel.

quænam sit quæ Iezabel à Christo vocatur. 188.2.b
Iezabelis nomine Synagoga Iudæorum indicatur. 189.1.f
quod contra Iezabelem dicitur, posse etiam aduersus hæreses aptari. 190.1.c
Iesabel mystica quo sensu Dei seruos seducere dicatur. ead.2.e
Iezabel qua ratione in lectum dicatur mittenda. 191.1.d
Iezabelis filiis comminatio intenta quæ sit. ead.2.a

Ignis.

quo sensu iuxta Paulum ille cuius opus arserit, saluus dicatur futurus, sic tamen quasi per ignem. 425.2.a
quasi per ignem, num de igne purgatorij sit explicandum. ibid.b
Ignis purgatorij quomodo possit etiam locum habere in verbis Pauli, *sic quasi per ignem.* ibid.e
Ignis de cælo descensurus Apocalypseos 20. vtrùm materialiter sit accipiendus. 683.1.a
dum dicitur ignis exire de ore eorum, allusio fit ad ignem, quem ter Elias de cælo descendere fecit. 432.1.c
Ignis è duorum testium ore prodiens de quo igne explicandus. ibid.d
in Igne pedum angeli fortis alludi ad ignem sacrificij Eliæ, & ad ignem Nehemiæ. 402.1.b
ab Igne miraculoso in Mosaici tabernaculi dedicatione, vsque ad ignem item miraculosum in Salomonici templi dedicatione primaria, quot anni sint intercepti. 421.1.f, & 2.a
Ignem de cælo descendentem Apocalypseos 20. de animarum conuersione esse explicandum, ex ipso contextu probatur. 684.1.d
per Ignem tum in Mosaico tabernaculo, tum in templo sub Salomone & sub Nehemia miraculosè accensum quid figuratum sit. 421.2.c
per ignem & sulphur quid in Apocalypsi figuretur. 542.1.f
Ignem Domini siue sanctum aquis extingui non potuisse. 402.1.c
Ignem altaris Domini fuisse miraculosum. ibid.d
Ignis cur infrà appareat in Ezechielis figura. 239.1.f
per ignem inferiori parti figuræ Ezechielis subiectum quid signetur. ibid.
Ignis proprietates & symbolica significatio. 153.2.d
Ignis fulminis ad interiora penetrans. 129.1.b
Ignis metaphoram pro tribulatione in Scriptura esse frequentem. 423.1.e
Ignis probatio apud Paulum 1. Cor. 3.17. quid significet. 422.2.d
de quo Igne sit sermo Apocalypseos cap. 20. num. 8. 683.1.c
Ignis altaris holocausti significatio mystica. 154.1.e
quid per sanctum Dei ignem figuretur. 402.2.b
Ignem Domini esse in Sion, & caminum in Ierusalem quid sit. 421.2.d
per ignem cælestem quid figuretur tum in Mosis tabernaculo, tum in Salomonis templo accensum. ibid. e,f

Ignorantia.

Ignorantiam appellari in sacris spiritum soporis, & spiritum mendacij. 341.1.c
Ignorantia figuratur in quarta plaga tubarum. 376.1.f
Iudæorum ignorantia cuiusmodi fuerit. ead.2.f
Ignorantiam Iudæorum illis à Mose fuisse multò antè prædictam. 377.1.b
Ignorantiæ Iudæorum symbolum. ibid.c
in Ignorantia Iudæorum quomodo aptè considerari possunt tres claritatis & cognitionis partes. ibid.e
Ignorantiæ plagam ad rebelles omnes Iudæos sese extendere. ead.2.a
Ignorantiæ plaga vtrùm sit grauior subsequente, necne. ibid.e
Ignorantia quæ inter Iudæorum plagas quartum habet locum qualis sit. 434.2.b

Imperium.

ad Imperij vnius durationem vnius lunæ tempus symbolicè referri. 385.2.b,c
in Imperio Christi ferreo duo consideranda. 196.1.a
sub Imperij durissimi specie adumbrari Euangelicam perfectionem. 194.2.a
Imperij Romani potentia quomodo in Idumæis figuretur. 548.1.d
Imperium Romanum ethnicum in Idumæa figurari. 546.2.f
Imperio Romano ethnico Ecclesiam persequenti quo sensu congruat victoris nomen. 599
Imperio Romano ethnico cur Idumææ nomen imponatur. 547.1.c
Vide Bestia.

Improbus.

Improborũ suppliciũ cur Deus plerũq; differat. 352.1.d

Incarnatio.

Incarnationis symbolum Carbunculus. 182.1.a,b
Incarnatio diuini Verbi quomodo adumbretur in Carbunculo. 735.2.e
in Incarnationis mysterio diuina potentia quantoperè enituerit. 734.1.a,b

Incensum.

Incensum.

Incensum,de quo Apoc.8.esse thymiamata. 369.1.f

Incensi oblatio & proiectio prunarum in terram quid significent. ead.2.d

Indignatio.

Indignationis nomine apud Isaiam denotari Antichristi persecutionem. 674.1.b

Infernus.

Infernus quo sensu sumatur in quarto sigillo, & quomodo in primos Christianos sæuisse dicatur. 330.1.e

per Infernum & mortem vtrùm idem omnino significetur Apoc.20.14. 688.2.e

Infernum & mortem in quarto sigillo vt personas tragicas induci. 330.1.a

Infernus & mors in sacris aliquando vt diuersæ personæ,aliquando vt eædem inducuntur. 162.1.e

Inferni & mortis claues esse easdem cum claue cælestis Dauid. 163.1.a,b

Infernum & mortem esse instrumenta Christi ad veram suorum viam. 330.1.d

Infernum & mortem in eadem accipi significatione, quoties in Apocalypsi coniunctim ponuntur. 688.1.c

Infernus in Scriptura quo pacto accipi soleat. 162.1.a

Inimicus.

Inimicorum conculcatio quo pacto accipiatur in Apocalypsi. 151.2.e

Inscriptio.

Inscriptiones portarum duodecim,de quibus Apoc.21. cuiusmodi fuerint. 706.2.e

discrimen inter Inscriptiones portarum,quas assignat Ezechiel,& quas Apocalypsis. ibidem.

Insula.

per Insulas & montes quid denotetur. 315.2.f

in Insularum & montium fuga quid denotetur. 596.2.e

in Insularum & montium motione alludi ad extremi iudicij signa. 359

Interficio.

vt se inuicem Interficerent,quo sensu dicatur. 327.2.d

Interpres.

Interpretibus Septuaginta plus fidei quàm Chaldaicæ paraphrasi esse habendum. 723.2.e

Ioachimus Abbas.

Ioachimi liber vaticinium de summis Pontificibus continens iure à sapientibus exploditur. 16.2.d

de Ioachimi reuelationum veritate non constare. 36.1.b

Ioachimum in Trinitatis mysterio errasse. ibid.c

Ioannes.

Ioannes cur fleuerit,neminem fuisse inuentum qui librum reseraret. 302.1 d

Ioannes an sit, vel Christus, qui dicitur omnium quæ dicta sunt perhibere testimonium. 777.2.e

Ioannem plorantem cur vnus de senioribus consoletur. 303.2.d

Ioannem quo sensu Angelus à sui adoratione arceat. 644.1.f

Ioannes quænam scribere iubeatur. 166.2.b

Ioannes cur in cælum euocetur,ac tollatur. 230.1.c

Ioannem Apocalypseos c.17.in desertum deferri quid sit. 605.2.f

Ioannes quem ordinem seruauerit in septem epistolis. 171.2.b

Ioannis dignitas ex Angelo qui ad eum mittitur. 102.2.c

Ioannes quid scribere voluerit Apocalypseos c. 10. 4. 403.2.e

Ioannes quomodo in cælum euocetur, & ascendat. 231.1.b

visionis Ioannes narrationem de qua Apocalypseos cap.15.cur à postrema ordiatur parte. 559.2.b

Ioannes quem ordinem seruaret in septem vrbium enumeratione. 139.2.e

Ioannem oportere iterum prophetare quomodo accipiendum. 408.1.d

Ioannem absque scala ad cælum ascendisse quid sit. 233.2.d

Ioannem Euangelistam figurari in angelo per medium cæli volantem. 535.1.a

Ioannes cur in sua visione conuertat oculos. 164.2.a

Ioannes cur ad vnam de Ecclesiæ futura felicitate enunciationem,non verò ad aliarum rerum prædictarum nuncium venerabundus procideri. 644.1.a

Ioannem ad Christi pedes procidere quid significet. 159.2.b

Ioanni quænam promittantur initio cap. 4. ostendenda. 231.1.c

Ioannes cur dixerit,*Fecit nos regnum*,& non,*fecit nos reges*. 122.2.b

à Ioanne duo indicia data ad Apocal. expositionem. 19.1.b

Ioannes cur dixerit,se in spiritu fuisse in montem sublatum. 704.1.e

Ioannes cur visiones in cælo habuerit, veteres verò prophetæ in terra. 233.1.c

quæ Ioanni apparuit figuræ, quis fuerit scopus. 164.1.e

Ioannes quæ indicia ad Apoc.expositionem conducentia reliquerit. 18.1.f

de Ioannis adoratione qua angelum adorare voluerit, opiniones variæ referuntur obiter, ac reiiciuntur. 643.1 b,c,& vera auctoris sentētia statuitur.ead. 2.d

à Ioanne fuit perceptus sensus totius ænigmatis Apocalypseos. 103.1.a

Ioannem ad Christi pedes prosterni non tam ad reuerentiam,quàm ad trepidationem referendum. 159.1.f

Ioannem non scripsisse Apocalypsin ante Ierosolymæ excidium. 6.2.b

Ioannes cur toties iteret *duodecim millia signati*. 312.1

Ioannes cur Apoc.4.militantem inspiciens Ecclesiam tollatur in cælum,& triumphantem visurus in montem euehatur. 703.1.e

Ioannes cur in nomine Iehoua temporum ordinem inuerterit. 111.1.a,b

Ioannem minimè fuisse deceptum in Angeli cognitione,ad cuius pedes procidit. 643.1.e

verba illa Apocalypseos 22.8. *Et ego Ioannes qui audiui, & vidi hæc*,esse quasi proprij nominis subscriptionem. 773.1.f

Ioannes ex huius Apoc. libri symbolis magis illustratus euasit. 26.2.e,f

Ioannes cur priùs audierit vocem tubæ,deinde vocem aquarum. 165.2.c

Ioannes vtrùm Apoc.reuelationibus fuerit nouas veritates edoctus. 26.2.f

Ioannis nominis etymologia. 388.1.e

Ioannes cur viderit in facie primæ figuræ lucem solis. 165.1.b

à Ioanne se adorari cur Angelus prohibeat, redditur alia ratio. 644.2.b

Ioas.

Ioas quid significet. 473.2.b

Iobel.

Iobel quid in sacris significet. 136.1.c

Iobel,id est,buccinæ etymon,ex Masio. ibidem.

Ioel.

Ioel cur non dixerit, *Mittite falces, & vindemiate*, sicut Ioannes in Apocalypsi. 556.2.c

Ioel ad quos sermonem conuertat in sua cap.3. vindemia. ead.1.f

Ioel in sua illa vindemiæ allegoria, qua de re sermonem instituat. ead.2.a,b

Iosephus.

Iosepho Sardonyx aptatur. 760.2.e

Iosias.

Iosias rex vbi fuerit occisus. 125.1.d

Ira.

Ira mystica cur dicatur iracundia Dei viuentis in sæcula. 570.1.d

Iræ Dei lacus magnus quid sit. 556.2.f

quæ Dei Ira præstantur? 40.1.e

liquor qui vocatur Ira Dei, quisnam sit. 569.1.e

Ira Dei duplex in Apocalypsi. 149.1.a

quænam ira fornicationis denotetur Apocalypseos c.14.8. 558.1.d

Iræ Dei quoties in Apoc. mentio fiat, & qua distinctione ac mysterio. 562 2.a,b

Iræ nouissimæ ratio in omnibus phialarum plagis quomodo eluceat. 583.2.c

Vide Furor, Deus, Christus.

Irenæus.

Irenæus quid de Apocalypseos interpretatione senserit. 19.1.f

Irenæus num fuerit Thyatiræ Episcopus, ad quem Ioánes scripsit. 169.1.b,c

Iris.

Iris & tempestatis, & tranquillitatis prænuncia. 238.2.c

per Iridem Ioanni visam Apoc.4. passio Domini figuratur. 237.2.d

Iridem loco arcæ Ioanni fuisse visam. 291.1.d

Iris à Ioanne visa ex solo viridi colore cur constaret. 237.2.d

in Iride qui soleant colores, & quo ordine apparere. ibid.a

Iris in capite Angeli fortis cuius fuerit figuræ, & cuius significationis. 398.2.f

per Iridem quid figuretur. 237.2.c

Iris Apoc.4. tota ex Smaragdo Christi passionis symbolum. 755.1.c

Iris Ezechieli visa quo pacto sit concipienda. 240.1.b

Iris Ezechielis num ex igne prodierit, ab ipso Propheta non explicatur. ibid.c

Iridem ex ignis splendore oriri non solere. ibid.e

Iris, & pacis, & indignationis symbolum. ibid. f

Issachar.

Issachar aptatur Amethystus. 760.2.d

Isaias.

Isaiæ nominis etymon. 120.1.a

Isaiæ Trisagion quid significet. 235.1.d

Isaiæ locus cap.16.1. explicatur. 529.1.b

Isaiæ cap.21. argumentum proponitur. 298.1.e

quem Isaias in throno sedentem vidit, quis sit. 235.2.c

Isis.

Isidis nomen, quid etymo, quid significatione importet. 108.1.f

Israël.

Israëlis nomine cur Christianus populus denotetur. 346.1.e

Israëlis & singularum tribuum nomina mysticè item sumi debere. ibid.c

inter Israelis tribus cur Dan non numeretur. eadem 2.c

Israëlita.

Israëlitæ spirituales cur vndis non submergantur. 563.2.c

Iubilæum.

Iubilæi annus vnde dictus. 136.1.b

Iubilæi annum olim bellicis tubis promulgari solitum apud Hebræos, & huius rei mysterium. 131.1.e

Iuda, Iudæus.

Iudæ nomine quid innuatur Zachar.12.2. 444.1.a

Iuda & Israël pro eodem sumi solere post Babylonicam captiuitatem. ibid.c

in nomine Iuda apud Zach.c.12. 4. non comprehendi Iudæos qui obstinati perstiterunt. ibid.e

Iudas quo sensu dicatur pugnaturus aduersus Ierusalem. 443.1.f

Iudæa.

terram pro Iudæa accipi Apoc.8.7. 373.1.d

Iudæam palmis abundasse præ ceteris regionibus. 215.2.c

Iudæi.

Iudæorum populo cur nomen Ægypti imponatur. 547.1.c

Iudæorum conuersionem sub mundi finem futuram, non obstare iuramenti Angeli fortis perpetuitati. 405.2.a

in Iudæorum lamentis viri seorsum, mulieres seorsum plangere consueuerunt. 127.1.e

Iudæorum derelictio, & ad Gentes commigratio vbi, & quomodo acciderint. 445.2.d

Iudæorum animos quantus timor occuparit in Romanorum aduentu. 336.1.e

Iudæos dicturos montibus, *Cadite super nos*, quo sensu prænuntiauerit Christus. ibid.f

Iudæorum desiderium mortis non ex præsentis mali tristitia, sed ex impendentis formidine proficisci. ead.2.a

Iudæi quales quondam fuerint, quales modò, postquã diuinitus supplicio afflicti sunt. 437.2.b

cum Iudæorum obduratione quorsum Apocalypseos 11.15. subiectio regni mundi Christo, & regnum ipsius Christi perpetuum componatur. 445.2.c

de Iudæorum rebellium morte non agi in quarto sigillo, sed de morte eorum qui Christum sunt secuti. 325.1.a

Iudæos intelligi per nauigantes. 375.1.d

Iudæi increduli quo sensu Dei gloriam dedisse perhibentur. 441.1.d

Iudæorum plagis tubas aptè respondere. 135.1.c

falsus rationis prætextus, quem Iudæi suo in Christianos furori prætendebant. 595.1.f

Iudæos apud Ioelem in Ægypto adumbrari. 547.1.b

Iudæos sub Idumæorum nomine ab Isaia intelligi, & quare. 335.1.e

quomodo Iudæos adumbrarent Ægyptij. 547.1.e

in Iudæorum supplicio ostendisse Deum qua sit ratione in hæreticos animaduersurus. 379.1.b

traditur vera septimæ plagæ interpretatio de Iudæorum obduratione. 445.1.d

ingens fructus in Iudæorum conuersione ex Iacobi minoris prædicatione perceptus. 440.1.a

Iudæorum obstinatio & Gentium electio diuinæ prouidentiæ consilio fuère coniuncta. 445.1.c

Iudæorum cæcitas & amentia. 438.1.b

Vide, Gentilis, Ignorantia, Plaga.

Iudicium.

Scripturæ loci, in quibus videtur esse sermo de extremi Iudicij diei signis. 336.2.f

Iudicij extremi meditatio quàm sit efficax. 747.2.d

non ita aptè diei Iudicij quadrare Mysterij nomen. 406.2.e

Iudicia Dei quo sensu dicantur iusta & vera. 629.2.f
Iudicij diem præcessura signa qua ratione sint reapse complenda. 333..b
de B. Vincentij persuasione circa Iudicij extremi diem quid dicendum. 36.1.d,c
Ioelis loci, qui diem Iudicij sonant, quomodo intelligendi. 337.2.b
ad extremi Iudicij diem vtrùm referatur laus quæ Apocalypseos 5.13. Deo defertur. 315.1.d
ad Iudicij extremi signa alludi in montium & insularum motione. 315.2.e
Iudicium execrabile portare quid sit. 544.1.a
ad vltimum Iudicij diem vtrùm possit referri Christi aduentus, de quo Paulus, cùm dicit, *Illustratione aduentus sui.* 541.1.a
Iudicij extremi descriptio exorditur à versu 11. cap. 20. Apocalypseos. 685.2.b
ad Iudicij extremi diem an sint referenda hæc verba, *In diebus vocis septimi angeli.* 406.1.a
vbi de Domini aduentu ad Iudicium frequens est in Scriptura comparatio furis aduenientis. 591.1.e
Iudicij dies quo sensu verè dicatur propè esse. 10 1.2.a
vtrùm post deuictum Antichristum certum aliquod temporis interuallum possit designari, quo finito extremum mox Iudicium sit futurum. 684.2.c

Iudico.

verbum Iudicari Apocalypseos 11.18. ad quid referatur. 446.2.f

Iulianus.

cur Iuliani persecutionis mentio in septem bestiæ capitibus non fiat. 503.1.f

Iuramentum.

Iuramenti Angeli fortis periphrasim esse subiectæ materię congruentem, & quid per talem periphrasim significetur. 404.1.f, & 2.a
in Iuramento Angeli fortis quorsum sæculi sæculorum, siue æternitatis mentio. ead.2.e
Iuramentum angeli fortis respondere iuramento angeli Danielis. 405.2.c

Iustificatio.

de Iustificatione mentionem contineri, cùm Apocalypseos 4. dicitur, *Quia tu creasti omnia*, &c. 290.1.b

Iustus.

Deus non permittit vt Iustus aliquis cadat, & damnetur, quin alium eius loco substituat. 211.1.a,b
Iusti, veri reges dicti. 227.2.c
Iustos quomodo nulla ex septem plagis contingat. 342.2.b,c
quo sensu sit Isaias explicandus, cùm omnes Christiani populi iustos dixit. 768.1.a
Iustorum duplex genus assignari. 775.1.a

L.

Labium.

LAbia Isaiæ carbunculo mundari quid sit. 185.1.b

Labor.

Laborum & calamitatum ingens solatium. 161.1.c
Labores per noctem denotari. 413.1.e
Laboribus in nos immissis quid Deus intendat. 363.1.c

Lacryma.

Lacrymas à suorum oculis abstergere, quo sensu dicatur Deus. 355.1.f

Lacus.

Lacus iræ Dei magnus quis sit. 556.2.f
Lacum extra ciuitatem calcari quid sit. 557.1.c

Lamentatio.

quo pacto Ezechielis locus de Lamentationibus & Væ, sit intelligendus. 297.1.d

Lampas.

Lampades septem à Ioanne visæ quomodo sint concipiendæ. 149.2.a
Lampadum earundem significatio. ibid.c

Laus.

Laudis septemplicis Apocalypseos capite quinto collatio cum laude item septemplici capitis septimi. 313.2.d
in Laudum septenario cap.5. & 7. cur ordo immutetur. 314.1.b
Laus omnium creaturarum quæ Deo defertur Apocalypseos 15.13. vtrùm ad extremi iudicij diem aptè deferatur. 315.1.d
Laudes quatuor, quas Agno vniuersæ tribuunt creaturæ Apocalypseos capite quinto, ad primorum quatuor sigillorum mysterium referri. ead.2.a
Laudum quatuor, quæ Deo & Agno deferuntur Apocalypseos capite 5. num. 13. quæ sit interpretatio. ibid.b
Laudes decantatæ Deo ab angelis Apocalypseos capite septimo, numero 12. vtrum sint septem, an octo. 354.1.f
in Laudibus Apocalypseos 7.12. cur addatur in principio, & fine, *Amen.* ead.2.c

Leæna.

Leænæ symbolum cur Chaldæis attribuatur. 510.1.d

Leo.

Leo magnanimitatis symbolum. 264.2.e
Leonem vincere & aperire librum quid sit. 304.1.e,f
in eo quòd Leo vocetur, qui mox agnus appareat, elegans antithesis. ead.2.b
Leonem & tigridem eadem voce originali vsurpari interdum in Vulgata. 509.1.b
Leonis os Apocalypseos cap.13. numer. 2. quomodo accipiendum. ibid.e
Leonis os ad eius rugitum esse referendum. ead.2.a
Leo superbiæ symbolum. ibid.f
Leo cur dicatur phialas angelis dedisse. 568.2.b

Leui.

Leui aptatur Smaragdus. 760.1.f
Leui nominis etymologia. 117.1.c

Libellus.

Libellum in manu apertum cur Angelus fortis habuerit. 40?.1.b
in Libello Angeli fortis fit allusio ad librum Ezechieli traditum, vt eum deuoraret. ibid.c
Libellus Ezechieli & Ioanni ad deuorandum traditus, cur in ore fuerit dulcis. ead.2.a
Libellus prædictus vtrique cur insuper in ventre redditus fuerit amarus. ibid.c
Libellus cap. 10. cur cum virga cap. 11. coniungatur. 409.2.a

Liber.

Liber à Ioanne visus Apocalypseos 5. cuiusmodi fuerit? 293.1.a
Librum fuisse intus & foris scriptum, quando potuerit Ioannes aduertere. ibid.b
Libri sigilla quomodo sint consideranda. ibidem c
Liber prædictus quid significet. ead.2.a,b
Libri dicti expositio de sacra Scriptura vtrùm sit literalis. ibid.c
in Libri ostensi Ioanni symbolo quæ scripturæ pars figuretur. ibid.d
ad Libri signati plenam intelligentiam quorum mysteriorum cognitione opus sit. 294.1.b,c
Liber signatus Ioanni visus quid sit. ibid.e
Librum signatum in dextera Deum habere quid sit. ibid.f
Liber cur signatus fuerit, donec ab agno reseratus fuit. ead.2.a

Libri visi à Ioanne significationem non ad vetus modò Testamentum, sed ad nouum se extendere. ibid.b
Liber signatus vtrùm omnes totius Scripturæ partes complectatur. ibid.c
in Libro signato mysteria clausa quæ sint præcipuè. ibid.f
Librum esse scriptum intus & foris quid sit. 295.1.e
in Libro signato quorsum paginæ exterioris & interioris mentio. ead.2.a
in Libri externæ & internæ paginæ distinctione aliquid mysterij latere, coniecturis probatur. ibid. e,f
Liber signatus Apocalypseos respicit ad locum Ezech. 2.9.& Isaiæ 29.11. 297.2.a,& seq.
Libri Ezechielis mysterium vtrùm idem sit cùm mysterio libri signati Apoc. ibid.b
in Libro Ezechieli ostenso non solùm supplicia, sed beneficia etiam contineri. ibid.c
in Libro Ezechieli viso sufficiens esse fundamentum ad suppliciorum & beneficiorum distinctionem. ibid.d
inter Libros Ezechieli & Ioanni visos discrimen. ibid.f
Liber Ezechieli ostensus cur non sit signatus. 298.1.a
Libros Ezechielis & Ioannis esse distinctos peculiari discrimine quàm sit congruenter. ibidem c,d
Libro Isaiæ signato qua ratione Ioannis liber per allusionem respondeat. ibid.d
Librum aperire quid sit; dissentiunt auctores. 301. 2.d
Librum aperiendi vera ratio & explicatio. ibidem f
Liber cur Ioanni clausus adhuc & obsignatus repræsentaretur. 302.1.a
Librum aperire quo sensu grammatico accipiendum. ibid.c
neminem fuisse inuentum qui Librum reseraret, cur Ioannes fleuerit. ibid.d
qui à signato hoc libro veteris Testamenti prophetias excludunt, minimè scopum attingere. ead. 2. b,c
Librum aperire nemo poterat, quid sit. ibid.e
Librum respicere quo sensu dicatur. 303.1.c
Librum videre bifariam accipi posse. ibid.
Agnum quasi occisum Librum accipere & aperire voluisse, quid denotet. 307.2.d
in eo quòd agnus Librum aperuerit, & rursus liber clausus apparuerit, quod subsit mysterium. 308.2. c,d
in libri inuoluti comparatione quid denotetur. 335. 2.d
Libri Tobiæ præcipuam intelligentiam ad illius historiæ mysterium esse referendam. 360.2.c
in Libri mentione, quem Angelus fortis habebat, cur diminutiuo vtatur Ioannes. 401
Liber cur perhibetur apertus antequam sigilla dicantur resignata. 308.1.a
de Libro vitæ deleri, quid sit. 204.2.b
ex Libris canonicis multorum inscriptiones non ab ipsis sacris scriptoribus, sed ab Ecclesia additæ. 7. 1.e
ex Librorum sacrorum obscuritate vtilitas. 21.1.c
in Libro vitæ agni quorumnam nomina dicantur non esse scripta. 513.2.e
Libri, qui Apocalypseos 20 num. 12. dicuntur aperti, qui sint. 686.2.a,b
Liber vitæ, de quo Apocalypseos cap. 20. num. 12. quis sit. 687.1.d
Liber inter alios in sacris montis Granatensis cauernis inuentus, cui titulus, *Fundamentum Ecclesiæ*. 711.1.c
cur Danieli dicatur vt librum obsignet, Ioanni verò ne obsignet prophetiam. 774.1.c
in hoc Libro Apocalypseos quid obsignatum permanserit. ibid.f

Libido.

Libidinē ferè comitantur crapula & ebrietas. 180.2.b
Libido ac luxuria Nicolaitarum. ibid.c

Lignum.

Lignum vitæ quo pacto sumatur Apocalypseos capite 2. 176.2.c
Lignum vitæ de sacra etiam Eucharistia exponitur. ibid.d
Lignum vitæ in cælesti Ierusalem quid adumbret. 695.2.e
Lignum vitæ Apocalypseos 22. pro pluribus vsurpatur. 770.2.c
Lignum Apocalypseos cur dicatur *vita*. 771.1.c
in Ligno vitæ Apocalypseos 22. quid adūbretur. ibid.
in Ligni vitæ foliis sacras cæremonias ac pia verba denotari. 772.1.b

Ligurius, Lyncurius.

pro Ligurio Rationalis cur Apocalypsis Hyacinthum substituerit. 757.1.b
Ligurio Rationalis vtrùm Hyacinthus respondeat. 755.2.d
Ligurium cur Septuaginta Rationalis gemmam vocarint, non Lyncurium. 756.1.b
Ligurium Rationalis non esse Hyacinthum. ibidem c
Ligurij siue Lyncurij proprietates. ibid.d
Ligurium siue Lyncurium esse genus quoddam succini. ibid.a
Lyncurij gemmæ etymologia. ibid.b

Lilium.

Lilium exaltationis symbolum. 216.1.b
Lilia cur cum malogranatis in templi columnis fuerint coniuncta. ibidem.

Limbus.

Limbus nomen sanctorum Patrum sinui inditum, quid significet. 737.1.e
alia nominis Limbus acceptio. ibid.f
ad Limbum Patrum triumphatricem descendere, non fuisse Christi animâ indignum. ead.2.b

Linum.

Lini proprietates, & mystica earū significatio. 145.1.b
Linum albi coloris nimiùm tenax. ibid.c
Lini robur ac fortitudo. ibid. d, eiusdem tolerantia. ibid. eiusdem mira tenuitas. ibid.f, eiusdem vtilitas in nauigatione. ibid.
Lini Achaici ingens æstimatio. ead.2.a

Litera.

primas tantùm Literas nominis compendiosè scribi solitas in publicis scriptionibus. 109.2.a

Locusta.

per Locustas designari cordis desideria. 382.2.f
Locustæ ex fumo putei quo sensu prodire dicantur. ibid.e
Locustæ natura & consideratio. 383.1.a
Locustā impinguari quid sit apud Ecclesiasten. ibid.c
Locustas esse cæcas ex Plinio. ibid.f
Locustis potestatem dari, sicut habent scorpiones terræ, quid sit. ibid.& 2.a
inter locustas Apocalypseos, & Ægypti discrimen. 384.1.b
Locustæ Ægyptiacæ vtrùm Ægyptios ipsos, an ipsorum tantùm sata & arbores inuaserint. ibidem c
Locustarum plagam quomodo effugiant Dei stigmate insti. ibid.e
Locustarum plagas suo etiam modo posse ad Christianos suis concupiscentiis deditos, atque adeò ad imperfectos Religiosos applicari. 385.1.e
Locustarum Apocalypseos per quinque mensium duran-

durantium allusio ad communis diluuij tempus, illustratur amplius. 387.1.a,b
Locustæ quo sensu similes equis ad bellum paratis dicantur. 389.2.b
Locustis quorsũ coronę super capita affingãtur. ibid.f
Locustis quorsum datæ facies hominum. 390.1.a
Locustis cur dentes leonum affictі. ibid.
Locustæ quomodo stridorem edant. ibid.d
per Locustarum vocem alis editam quid adumbretur. ibid.e
Locustarum rex quisnam. ead.2.c
Locustæ & ipsarum rex cur ex abysso prodire dicantur. ibid.f
Locustarum regem de inordinato amore proprio posse etiam congruenter explicari. 391.1.e
Locustis nomen bestiæ in Scriptura familiare. 436.1.a
Locustæ quàm rectè dicantur facere bellum contra Dei testes. ibid.d

Longinus.

Longinum, qui Christi latus perfodit, visum sanguine & aqua Christi lateris recepisse, ait Nazianzenus. 126.2.d
Longinus Martyr fuit. ibid.e

Loquela.

Loquelam dæmonis, mundi & carnis in tribus ranis adumbrari. 589.2.b

Loquor.

Loqui palàm, & ænigmaticè, sunt inter se opposita. 105.1.d
Loqui magna, quid sit. 513.1.b

Loth.

Loth filij Maob, & Ammon. 548.1.a

Lucas.

Lucam Euangelistam in vno è senioribus Ioannem solante fortè adumbrari. 304.1.c

Lumen.

de quo Lumine sermo sit, cùm dicitur, *Ambulabunt gentes in lumine eius.* 766.1.b

Luminare.

Luminare maius cælestis ciuitatis cur simile iaspidi perhibeatur. 705.2.e
Luminaris maximi effectus quomodo sit concipiendus. 704.2.c
Luminare maius diuinitatem significans quo loco ac situ esse considerandum sit. ibid.f

Luna.

Lunam pro Christi humanitate accipi. 334.2.a
Lunæ pars tertia quo sensu dicatur percussa. 376.1.c
Luna pedibus mulieris supposita qua ratione pingi debeat. 453.1.b
Luna pedibus mulieris supposita, num pro re vili sit sumenda. ibid.c
Luna in Apocalypsi symbolum humanitatis Christi. ead.2.d
Luna Christi humanitatem significans cur sub mulieris pedibus supponatur. 454.2.b
Luna quo sensu dicatur facta vt sanguis. 334.2.c
Lunæ symbolum quàm aptè congruat ad Christi humanitatem significandam, expenditur. 455.2.b
Lunæ symbolum ad Christi humanitatem, ex quibus locis Scripturæ desumatur. 461.1.a
Lunam minui in consummatione quid sit. 456.1.d
Lunæ influxus in inferiora corpora. ead.2.a
Lunæ spiritalis, id est Christi influxus in suos fideles. ibid.b
in Luna summam Christi humilitatem & exaltationem figurari. ibid.c
Lunæ symbolum quinam ex Patribus ad Christi humanitatem applicent. ibid.d
Luna sub pedibus mulieris vtrùm consideranda sit accrescens, vel decrescens. 457.[illegible].d
Lunæ symbolum ad B. Virginem secundariò applicatur. ead.2.a,b
Lunæ symbolum ad Virginem à Patribus applicari. 458.1.d
in Lunæ symbolo denotatur admirabilis in B. Virgine virginitatis & fœcunditatis coniunctio. 459.1.a
Lunam à veteribus Ethnicis astam vocari. ibidem.
Lunam simul cum sole fœcunditatis esse originem. ibid.b
per Lunam indicari B. Virginis excellentiam inter omnes Sanctos. ibidem.
in Lunæ symbolo figurari præcipuam Virginis excellentiam, quòd sit mater Dei. ibidem.
Lunæ eclipsis vnde proueniat. ead.2.c
Lunæ & solis eclipsis symbolum Christi passionis, & Iudæorum excæcationis. ibidem.
Lunæ efficientia expenditur in maris fluxu & refluxu, & symbolica illius repræsentatio. 460.1.d
in Lunæ etiam defectu circa Christi passionem philosophari pariter posse. 459.2.e
à Lunæ efficientia duas veluti cruces in Oceani aquis imprimi sub singulis polis singulas. 460.2.f
Lunam erubescere quid sit apud Isaiam. 666.2.b

Lunaticus.

de Lunaticis, déque mystico eorum symbolo consideratio. 461.1.d
Lunaticis Topaziũ prodesse quid adumbret. 749.2.f

Lutherani.

Lutherani Apocalypsi auctoritatem derogant. 17.2.b

Lux.

Lux, quam initio creauit Deus, quid mysticè. 298.2.e
Lucem ac vitam sæpe in sacris, nec sine mysterio, copulari. 769.1.e
per lucem in electro clausam in figura Ezechielis quid significetur. 140.1.a
Lux illa ingens, qua cælestis Ierusalem fruitur, quid significet. 694.2.f
Lucis nomen tam Hebraica phrasi quàm Latina tribui aliquando *vitæ*. 674.1.e

Luxuria.

Luxuria quomodo nautis applicetur. 622.1.c

M.

Machabæi.

Machabæorum nominis origo. 109.2.b
Machabæorum bella fuisse Ecclesiæ persecutionum figuram, & cur. 164.1.a
in Machabæorum sepulchro erectas columnas, trophæa fuisse. 216.1.b

Madian.

vox Madian quid sonet. 548.2.a

Madianita.

per Madianitas quid significetur. ead.1.f

Magister.

Magistri etymologia quomodo templi Cherubinis possit aptari. 278.2.f

Magnes.

Magnetis duplex facultas. 196.1.d
Magnes quomodo nauticæ acui imprimat qualitatem. ead.2.a,b
Magnes natura sua cæli polos & ventorum plagas designat, quæ proprietas priscis hominibus fuit ignota. ead.1.d
Magnetis hæc natura, quando in ipso deprehendi soleat. ibid.f

Magnetis partem alteram directè ad Septentrionem, alteram ad Meridiem respicere. ead 2.a
Magnes quando nauticæ acui imprimat qualitatem quam habet respiciendi polos. ibid.b
Magnetem præsente adamante ferrum dimittere, nec ad se trahere putarunt veteres, aliis item visum est, vim suam amittere, vtrumque verò falsò. ibid.d
Magnetem hac virtute priuare posse ignem, & quomodo? & symbolica prędictorum significatio. ibid. & e
de Magnete locus insignis Platonis. ibid.f
Magnetis vtramque virtutem in ferro illi adiuncto multò maiorem inesse. 197.1.b
Magnetis, eiusque proprietatum mystica significatio. ead.2.b
ferrum Magnete contactum quantò maius pondus, quàm Magnes ipse attollat. ead.1.d
Magnetem vitro conficiendo admistum, eiúsque rei symbolum. 252.2.b
Vide Ferrum.

Magog, Magogus.

de nomine Magog quæstio. 680.1.e
vrbs Magog vbi fuerit sita. ead.1.b
vrbs Magog cur fuerit appellata Hieropolis. 681.2.d
vrbs Magog idololatriæ metropolis. ibid.c
nomé Magog quomodo apud Ezechielem sumatur. ead.1.c
Magogi significatio vtrùm ad apertam persecutionem congruenter referatur. 682.1.a
Scythas à Magogo filio Iapheti genus ducere secundùm Iosephum. 680.1.f
Vide Antiochus, Gog.

Malogranata.

Malogranata cur in columnarum capitellis efficta. 215.2.a
Malogranata in qua capitelli parte fuerint expressa. ibid.f
cum Malogranatis cur lilia in columnarum capitellis fuerint coniuncta. 216.1.b

Malum.

de Malis benefacere melius Deo visum, quàm nulla mala esse permittere. 500.1.d

Mamilla.

ad Mamillas præcinctum quid propriè sit. 146.2.c

Manna.

Manna absconditum quid sit. 181.1.c
Manna absconditum ad Eucharistiam applicatur. ead.2.c
Manna absconditi nomine vtrùm de cælesti beatitudine agatur. ibid.d

Mare.

Mare dupliciter in Scriptura accipitur. 249.2.e
Mare ante Dei sedem visum veri maris referre similitudinem multi placet. ibid.
Mare visum à Ioanne fuisse maris æneí simile vt verius affirmatur. 250.1.a
quòd Mare in eodem libro ænigmaticè accipiatur, nihil obstare. ibid.b
Mare visum a Ioanne ob veri vitri similitudinem dici vitreum. ibid.e
Mare vitreum qua ratione considerandum sit. ibid.f
Mare æneú vtrùm sit perfectè hemisphæricú. ead.2.a
de Maris vitrei mysterio variæ auctorum sententiæ. ibid.d
Mare vitreum sumi pro pœnitentiæ Sacramento. 251.1.d
in Mari æneo non bene omnia Sacramenta figurari. ead.2.a,b
Mare æneum quem ad finem fuerit institutum. ibid.e
in duodecim bobus Mare æneum sustinentibus quid figuretur. ibid.f
pœnitentia per Mare vitreum figurata non ad sacramentalem tantùm, sed ad pœnitentiam etiam in voto extendenda est. 252.1.c
Mare visum a Ioanne, cur non absolutè crystallinum, sed vitreum crystallo simile fuerit. ibidem d
per Mari. vitrei capacitatẽ quid adumbretur. ead.2.e
per labium Maris vitrei ad modum lilij repandi quid significetur. ibid.e
Mare æneum ex mulierum speculis factum, quid figuret. ibid.f
Salomonis templi Mare æneum cur Ioanni visum fuerit vitreum. 251.2.f.252.1.a
cur Apocalypseos c. 15. vbi Maris vitrei fit mentio, non addatur, *simile crystallo*. ibid.d
Maris mirabiles elationes quæ sint. 135.1.b
per Mare Gentilitimum denotari in Apocalypsi. 400.1.a
Maris tempestas cuius præsertim belli sit symbolum. ead.2.c
Maris mortui bitumen, eiúsque natura. 437.1.d
Maris fluxus & refluxus vnde prouenat, & quo tempore ac modo contingat. 460.1.d
in Maris fluxu & refluxu peculiaris consideratio. ibid. f, & seq.
qui Maris recessum & accessum referunt in humiditatem, quæ à Luna in partem aëris & aquæ ipsi lunæ subiacentem deriuetur, improbantur. ead.2.d,e
de Mari. æstuum accessu & recessu mystica consideratio. 461.1.b
Maris nomine quid significetur. 485.1.e
per Mare significari mundum. 501.1.a
Mare vitreum prius Ioanni visum, postea septem Angelos phialarum. 519.2.d
Maris vitrei cum septem tubarum plagis quæ sit connexio. ibid.f
sub Maris vitrei nomine Apocalypseos 15. quid mysterij delitescat. 565.1.e
Mare cur ad prisci Israelis transitum suas vndas diffiderit, nouus verò Israël mysticus super vndas gradiatur. ead.1.b
super Mare stantes Apocalypseos c. 15. 2. quo sensu dicantur. 564.1.c
Maris vitrei nomen Apocalypseos 15. pro veri maris similitudine, ac Apocalypseos 4. pro vase æneo vsurpari, & quæ sit huius discriminis ratio. 565.1.a
Mare Apocalypseos c.21. cum Augustino mysticè esse accipiendum. 897.1 b,c
Mare iam non est, quo sensu dictum. ead.1.f
quasi Maris ipsius plagam sanguinis colorem, & piscium interitum concipiendum esse. 579.2.c
quo sensu dicatur omnis anima viuens fuisse mortua in Mari. ead.1.a,f

Margarita.

Margaritæ pretiosæ vnde æstimentur. 149
Margarita duodecim per singulas, quomodo intelligendum. 761.1.f
singulæ portæ ciuitatis Apocalypseos 21. 21. quinam sint considerandæ ex singulis Margaritis factę. ead. 2.2.b
in Margaritarum magnitudine mysterium delitescens. 762.1.d
Margaritæ symbolum ad Religiosorum vitã. ead. 1.b
Margaritas ex cæli rore confici, quid innuat. ibidem.
Margaritam multiplici cute constare, cuius rei sit symbolum. ibid.
Margaritarum pretium & æstimatio quid mysticè designet. ibid. c.d
Margaritæ candor, eiúsque symbolum. ibid.e
Margaritæ rotunda forma, quid significet. ibid.f
Margaritarum nuditas quid significet. 763.1.a
Margaritarum læuor quid significet. ibid.

Mar-

Margaritarum pondus quid significet. ibidem.
Margaritarum aliæ proprietates ad Religiosos applicatæ. ibid.c
Margaritarum soliditas quid significet. ibid.e
Margaritas aceto dissolui quid symbolicè innuat. ead. 2.a
Margaritam in senecta rugis torpescere quid significet. ibidem c,d
Margaritam clara luce illustratam intus nonnihil rubescere, idque cuius rei sit symbolum. ibidem e

Maria Virgo.

in Mariæ duplici etymo, virginis tum humilitatem tum exaltationem indicari. 458.2.c
Maria sonat stilla, siue gutta maris. ibid.
Maria idem quod excelsa. ibid.e
Mariæ nominis etymon quatenus guttam sonat, ad Margaritarum procreationem posse aptè applicari. ibid.f,& 459.1.a
Maria Virgo Ecclesiæ basis. 459.1.c
de Maria Virgine vt de hominum mediatrice aptè enunciari quæ de Christo, vt de præcipua bonorum nostrorum causa dicuntur. 457.2.d
Multa ex his quæ Ecclesia de Maria Virgine cantat, ad Christum primariò, secundariò ad Virginem referri. ibid.e f
Dissentaneum non esse, sed valdè consentaneum, vt de Christo, & eius matre Maria in eodem loco agatur. ibid. c
Mariam sanctissimam in suo cantico ad Ioannis, Zachariæ & Elizabethæ nomina, eorumque etymologiam allusisse. 588.1.f
Mariam virginem cur Christus post suam ascensionem tamdiu in terris reliquerit. 459.1.e,f
Mariæ virgini applicatur Ecclesiastici locus, *Momentur in consummat one.* 458.2.b
Mariæ virginis auxilium quanti ad Ecclesiæ propagationem intersit. 459.2.a
Vide Luna.

Martyr.

Martyribus quàm sit vtilis tyrannorum crudelitas. 219
ad Martyres aptè referri coccineum colorem. 606.2.f
Martyres esse gloriosos Christi athletas. 179.1.b
Martyrum mors quasi sacrificium pro peccatoribus oblatum. 438.1.d
Martyrum cædem significari per vindemiam. 553.1.e
Martyrum sub altari clamor qualis sit. 331.2.d
in Martyrum occisione dissimulatæ quomodo fuerint diuinæ prouidentiæ quatuor partes. 557.2.d
Martyrum sanguine ebria cur dicatur meretrix 608.1.e
de quibus Martyribus sermo sit in sigillo quinto. 331.2.b
Martyrum cur speciatim fiat mentio, cùm omnes Sancti sint prima resurrectione, & cælesti regno fruituri. 671.1.e
Martyrum robur ac fortitudinem ab Spiritu sancto dimanasse. 749.2.b
Martyres Christi cur non dicantur resurrexisse, sed ipsorum animæ. 672.2.e
Martyrum omnium in terra occisorum sanguis cur vni Romæ ethnicæ adscribatur. 627.1.b
in Martyrum cæde quomodo suam Deus iram ostendat. 553.2.f
ad Martyrum sanguinem figurandum expressionem musti in vindemia esse appositam. ibid.c,d

Medi.

in Medorum ac Persarum Imperio delicias ac blandimenta corporis fuisse dominata. 386.2.b
Medis ac Persis cur vrsi symbolum accommodetur. 510.1.e

Mendacium.

Mendacium non esse mucorum in ore eorum quo sensu dicatur. 533.2.c

Mendax.

Mendaces quinam dicantur. 702.1.c

Mensa.

Mensa templi quid significet. 141.2.a
Mensam propositionis respiciebat candelabrum templi, & cur. ibid.c
Mensæ propositionis cur nulla mentio in visione Apocalypseos 4. fiat. 29:.1.d
Mensa propositionis quid significaret iuxta Philonem. ibidem.
per Mensam propositionis quid mysticè significetur. ead. 2. a
Mensa propositionis cur fuerit omissa. ibid.

Mensis.

de Mensium quinque spatio, eorúmque mysterio. 384. 2.a
in Mensium quinque spatio, quo locustarum plaga durasse dicitur, quid innuatur. 385.1.b
allusionis ad Noëi diluuium in quinque mensibus factæ quis sit sensus. ibid.c
Mensium quinque spatij allusio vnde constet. ead.2.a
Menses quinque, quibus communis terræ durauit eluuio, quid significent. ibid.d
Menses quadraginta duo quomodo sint accipiendi. 416.1.f
Menses quadraginta duos Apocalypseos 11. in sensu mystico, non proprio, esse accipiendos. ead.2.d
Mensibus singulis in Apocalypsi non dari ampliùs triginta dies. 417.1.c

Mensura.

Mensuras singulares sacræ Scripturæ quando speciatim examinare oporteat. 318.1.c
Mensuram humanæ staturæ ab aliis maiorem, ab aliis minorem considerari. 409.1.d
Mensuram arundineam cap. 20. Apocalypseos sex cubitis constare. 715.2.a
de Mensura humanæ staturæ maxima esse sermonem. Apoc. 21. ibid.& b
Mensuræ humanæ qua angelus ædificium dimetitur, quod sit mysterium. ibid.& c

Mercator.

Mercatores quinam nuncupentur Apocalypseos 18. 616. 1. f
Mercatorum lamentationes Apocalypseos 18. quo pacto sunt accipiendæ. 622.1.a
in Mercatoribus Romam lamentantibus quinam figurentur. ibid.d
in Mercatoribus plorantibus Babylonem quomodo denotetur auaritia. ead.2.c
Mercatores quo sensu dicantur longè à Romæ incendio stare. ibid.e
in Mercatorum fletu congruenter inferi nimium deliciarum & sumptuum excessum. 623.1.b
Mercatores cur Apocalypseos 18. flere dicantur. ibidem e
quasi ad Mercatorum singulos dicta sunt consideranda illa verba, *Poma desiderij*, de quibus Apocalypseos 18. 624.1.b
de quibus Mercatoribus sit sermo Apocalypseos 18. dum dicitur, *Mercatores horum*, &c. ead.2.c
Mercatoribus quidnam cælestis vox edicat, quod ad mysterium attinet. ibid.b

Meretrix.

poculum in Meretricis manu positum quid signet. 607.1.c
Meretricis magnæ nomen Romæ imponi. 604.2.e

Messias.

ad Messiæ aduentum probandum esse congruentem

quatuor

quatuor sigillorum repræsentationem. 321.2.c

Messis.

in Messe mystica cur Christus sit qui falcem mittit, & in vindemia non Christus, sed Moses mysticus. 555.1.b

Michael.

sub Michaëlis & angelorum eius nomine qui figurentur. 478.2.b

Michaëlis tum figura, tum nomen Christo symbolicè quadrare. 479.1.a,b

Michaëlis nomen olim apud Iudæos vsitatum, eoque multos ex ipsis fuisse vocatos. ibidem c,d

quorsum dicatur, *Michaël & angeli eius præliabantur*, & non, *Draco pugnabat, & angeli eius*. ibid.f,& 480.1.a

Michaëlis & eius angelorum secunda significatio. 481.1.c

cùm Daniel ait, *In tempore illo consurget Michael*, de quo tempore agat. 476.1.f

Michaelem esse Mathathiæ figuram apud Danielem. ead.2.e

Miles.

antiqua consuetudo Milites in cute scribendi punctúris. 521.1.e,f

Millenarij.

Millenariorum opinio de Apocalypsi omnino fabulosa. 10.1.b

Millenariorum explicantium maris Bestiam de Antichristo, auctoritatem in hac parte fidem non facere. 493.1.d

Millenariorum de Bestia maris mentem, si rectè inspiciatur, ad interpretationem de Romano Imperio satis inclinare. 494.1.a

Millenariorum error quis fuerit. 661.1.e

Millenarij vnde sui erroris ansam arripuerint. ead.1.a

Millenariorum fabulam quinam ex veteribus fuerint secuti. 659.2.d

Millenarios alioqui deceptos, in Apocalypseos tamen serie, & acoluthia rectè processisse. 661.2.b

Millenarij quot annos totius orbis durationi tribuerint. ibid.d,e

Milliare.

Milliare vnum quot stadiis constet, iuxta Romanorum numerandi rationem. 558.2.d

Milliaria, quibus Palæstina protenditur, ad Græcorum computationem, non ad Romanorum esse reuocanda. ibidem f

Minæ.

Minæ, quas tertius angelus Apocalypseos 14.9. intendit, contra quos potissimùm iactentur. 541.2.f

Misceo.

Miscere in Scriptura interdum sumi pro infundere. 542.1.d

Misericordia.

Misericordiæ symbolum est oliua. 431.2.a

Misericordiam per oleam significari. 246.2.a

Misericordiæ symbolum galbanus. 311.1.e

Misericordiam in baculo figurari. ibidem.

Misericordia Dei in supplicio inferendo. 371.1.c

Misericordia Dei in Ecclesiam quāta fuerit. 629.2.a,b

Misericordia Dei magna, cuius & sanctissima Virgo, & Zacharias in suis canticis meminere, in quo consisteret. 388.2.b

Misericordiam magnam delitescere sub mysticæ vindictæ nomine. 194.1.e

Missa.

Missæ sacrificium adumbrari in agno occiso. 307.1.c

Missæ sacrificium adumbrari in seniorum adoratione Apocalypseos 4. 289.2.d,e

Missæ sacrificium adumbrari per citharas & laudes. 310.1.c

de Missæ sacrificio secundaria phialarum expositio. 570.2.c

ad Missarum sacrificia fortè haberi respectum in allegoria conuiuij. 642.1.a,b

Moabitæ.

cùm de vindicta de Moabitis sumenda Prophetæ sermonem instituunt, quônam potissimùm finem dirigant. 548.2.a

cur Deus suo populo præciperet vt Moabitis ingressu Ecclesiæ interdicerent. ibid.c,d

per Moabitas quinam mysticè figurentur. ead.1.f

Monarchia.

in quinque diluuij mensibus figurari mundi miseriam sub quinque Monarchiis. 387.1.a

Monarchiæ præcipuæ orbis quæ fuerint. 385.1.d

inter Monarchias illas veteres gradatio, & quid imprimis in earum singulis floruisse videatur. 386.1.f

Monarchias quatuor mundi non posse in marina Bestia significari. 506.1.e

Vide Assyrius, Chaldæi.

Mons.

Mons Libanus vnde dictus. 153.1.a

Mons Oliuarum ad Orientem vergens quid significet. 372.1.f

Mons magnus in mare missus quid denotet. 374.1.c

Mons cur fingatur in mare deiectus. ibid.d

Mons, in quem Ioannes fuit euocatus, qua ratione sit considerandus. 702.2.d

Vide Insula.

Morior.

Mori in Domino quid sit. 550.1.a

Mors.

Mors & infernus in sacris aliquando vt diuersæ personæ, aliquando vt eadem inducuntur. 162.1.e

Mors secunda quæ sit. 179.1.c, 689.1.c

à Morte secunda liberationem esse effectum Eucharistiæ. 179.1.c

Mors quo sensu ante pedes Dei ire dicatur. 318.2.d

de Morte eorum, qui Christum sunt secuti, agi in quarto sigillo. 323.1.a

Mortem seruis Christi esse viam ad veram vitam. 330.1.c.d

Morti potestatem dari super quatuor partes terræ, quid sit. ead.2.a

explicandi Mortium quatuor genera simplicior modus, quas primi Christiani patiebantur. ibid.f

Mors cur equo vehatur, cùm infernus subsequatur pedester. 331.1.a

Mors pro vera sui mortificatione interdum in Scriptura sumitur. 549.1.d

Vide Clauis, Infernus.

Mortificatio.

cum Mortificatione orationem coniungi debere. 362.2.c

Mortificationis studium in primitiuæ Ecclesiæ Christianis. 321.1.f,& 2.a

doctrina de vera requie quam iusti per sui Mortificationem assequuntur spiritualium virorum propria. 550.1.c

Mortuus.

Mortui maris quid differant à mortis & inferni mortuis. 688.1.f

Mortuos appellari eos, qui amori proprio, & inordinatis appetitionibus mortui sunt. 742.1.f

de Mortuis maris, mortis, & inferni quo sensu, siue distinctione sermo sit. 687.2.c

quid innuatur iis verbis, *Ceteri mortuorum non vixerunt*. 670.2.c

Mortui qui in Christo sunt, resurgent primi, quid sit. 688.2.d

cùm dicitur, *Beati mortui*, quinā dicantur mori. 549.1.b

quod

quod appelletur tempus Mortuorum iudicari. 446.2.c

Moyses.

in Moyse figurari legem. 426.2.c
Moyses, vtrum in proprio corpore apparuerit in Christi transfiguratione. ibid.c
Moysem figurari per angelum aquarum. 554.1.e,f
Vide Elias.

Mulier.

Mulieris volatus in desertum quid significet. 18.2.c
Mulieres duæ amphoram portantes apud Zachariam, quid significent. 216.2.a,b
super Mulieris caput cur ponantur stellæ, quæ Apostolorum sunt symbolum. 457.1.b
in Ioannis de Muliere amicta sole visione, aliquam esse solis eclipsis speciem, & quæ sit eius significatio. 460.1.a,b
Mulierem mysticam Apocalypseos 12. esse candem, quæ in sacra Scriptura vocatur Sion. 462.1.b
Mulier mystica Apocalypseos 12. appellatur Ierusalem cælestis. ibid.d
Mulieris Apocalypseos 12. fœturam non de vno solùm filio, sed de pluribus esse accipiendam. ibid.f
Mulierem in desertum fugere, quid sit. 474.2.c
Mulieris in desertum fuga quando acciderit. 475.1.d
Mulier vtrum cum Luna pedibus supposita fugisse censenda est. ibidem.
Mulier quandiu in deserto degisse dicatur. ead.2.a
Mulieri num alæ sint datæ antequam se fugæ mandare cœpisset, an post fugæ initium. 486.2.b
Mulieris alarum duarum quod sit mysterium. 487.1.a
dum de Mulieris alis agitur Apocalypseos 12. cur Pauli & Barnabæ mentio fiat? 487.1.c
Mulierem alà facie serpentis quid sit? ead.1.f
Mulieri cur alæ aquilinæ, non columbinæ affingantur? 488.1.d
Mulierem quomodo terra adiuuerit? 490.1.b
de Mulieris semine qui sint reliqui, quibus draco bellum intulit? ibid.d
vtrùm in aquis multis, super quas Mulier sedet, sermo sit de aquis fluminis, an de aquis maris? 612.2.a
Vide, Ecclesia, Fœmina.

Mundus.

ab origine Mundi, Apocalypseos 13.8. quo sensu intelligatur? 514.1.c
Mundus per Tobiæ piscem figuratus, quomodo superandus? 361.1.a
Mundum dupliciter considerari posse. 652.1.b,c
Mundi princeps eiicietur foras, dupliciter explicatur. 483.1.d
Mundi finem fore, vbi perfecta de Antichristo victoria comparetur. 684.2.b

Murus.

Murus altus & pretiosus cælestis Ierusalem, quid significet? 695.1.b
numerus cubitorum 144. quibus ciuitatis Murorum altitudo constabat, quid mysticè significet? 714.1.c

Myrrha.

Myrrha symbolum pœnitentiæ. 311.1.c

Mysterium.

ex Mysteriorum sacrorum noua comparatione, noua ipsorum cognitioni lux oboritur. 17.1.e
Mysterij Dei nomen quadrare in sacris Iudæorum reprobationi, & electioni Gentium. 406.1.d
Mysterium iniquitatis, quid sit apud Paulum? 539.1.c
Mysterij quid lateat in quater iterata negatione, *Non audietur in te.* 626.2.a
quæ Mysteria in Trisagio includantur? 236.1.e
quid Mysterij latere possit in numero 666. 524.2.e,525.2.b

N.

Nabuchodonosor.

NAbuchodonosoris superbia auream statuam fabricare præcipientis vnde occasionem sumpserit? 385.2.c

Nares.

in Naribus indignationis & iræ indicium. 311.1.a

Nathan.

nominis Nathan etymologia. 127.1.c

Nauigans.

per Nauigantes intelligi Iudæos. 375.1.d

Naues.

per Naues quid figuretur in secunda tubarum plaga? ibidem.

Nauta.

in Nautis Romam lamentantibus quinam figurentur? 622.1.d
Nautæ quo sensu dicantur longè à Romæ incendio stare? ead.2.e
Nautarum lamentationes Apocalypseos 18. quo pacto, sint accipiendæ? ead.2.a

Nehemias.

ab illo Nehemiæ sacrificio & templi dedicatione ad diem Pentecostes hebdomadum Danielis spatium iustè fluxisse. 421.1.f.
à Nehemia reædificatio templi facta, & celebri sacrificio consecrata, quo anno ac mense fuerit? ibid.e,f

Nephtali.

Nephtali aptatur Iaspis. 760.2.b

Nero.

Neronis persecutio quo prætextu inceperit. 490.2.c
Neronis persecutionis initium non toto Imperio commune, sed Romæ peculiare. ibidem.
Neronis persecutio quandiu durauerit? 410.2.a
Nero veneficiis addictissimus. 489.2.c
Neronis persecutio cur specialiter per flumen Draconis figuratur? ibid.c,d
Neronis persecutionis mentio cur in bestiæ marinæ capitum septenario nulla sit? 502.1.e,f
inter Neronis persecutiones, & reliquas subsecutas distinctio. 491.2.b,c
Neronis persecutionem designat fluuius ex ore Draconis prodiens. 489.2.b

Nicolaita.

Nicolaitarum hæreseos cur Apocalypsis meminerit, non verò aliarum? 39.1.a,b
Nicolaitæ in quo doctrinam Baalami sint secuti? 180.1.b
de Nicolaitarum erroribus quæstio. ibid.c
Num sint accipienda spiritualiter quæ de fornicatione, & idolothytorum esu Nicolaitis tribuuntur? ibid.f,& 2.a
Nicolaitarum libido atque luxuria. ead.2.c
de Nicolaitis cur simpliciter fiat sermo, de Synagoga verò symbolicè? 189.1.d
Vide, Hæresis.

Nigror.

Nigror cuius rei sit symbolum? 314.2.c

Noceo.

qui Nocet, noceat adhuc, quo sensu dicatur? 774.2.d

Noëus.

incredulorum sub Noëi tempore cur solùm fiat mentio 1. Petri 3.20. 739.2.a

Nomen.

Nominum Hebraicorum alia complexa, incomplexa alia. 108.2.c
Nomen in annuli gemma cælari solitum. 183.1.c
Nomen nouum in calculo inscriptum quod sit? ibid.f
Nomen in calculo inscriptum quomodo nemo nouit, nisi qui accipit? ead.2.a

Nomen viuentis habere quid sit? 201.2.e
in Nomine viuentis quodammodo respici ad Episcopi etymologiam. ibid.f
sed habes pauca Nomina, quo sensu dicatur? 203.1.c
Nomen quando possit eleganter poni pro re cuius est nomen? ibid.d
Nominis Christi virtus non in characteribus ipsis, sed in rei veritate consistit. 214.1.e
in Nominis Iesu characteribus variatio. ead.2.a
Nominis numerus quid sit? 521.2.b
cùm dicitur Apocalypseos 13. *Nominis numerus*, non potest intelligi Antichristus. 524.1.c
numerus Nominis quid dicatur? 523.1.e
de Nominis numero referuntur aliorum expositiones. 526.1.e
quod Nomen eo numero 666. adumbretur? 524.2.c
Nomen Dei in Beatorum frontibus inscriptum quid significet? 772.2.b
Vide Character.

Nouitas.

quæ Nouitas explicandi Scripturam sit laudabilis? 29.1.e
de Nouitate expositionis admittenda vel reiicienda, controuersia magni momenti est. 30.2.e
in Nouitatis censura requiritur prudentia. ibid.f
quæ exponendi Nouitas damnanda? 31.1.b
Nouitatem cum antiquitate coniungit nostra Apocalypseos explicatio. 34.1.b

Nouum.

Noua cur aliqua plerisque videantur, alioqui antiqua iam & recepta? 27.2.d

Nubes.

Antithesis inter Nubes, & verbum Videndi. 124.2.a,b
Nubis mystica significatio. 127.1.d
Nubium natura ac proprietates. ibid.e
Nubes Dei currus. ead.2.c
Nubis multiplex vsurpatio in Scriptura. ead.1.e
præcipuæ Scripturæ historiæ in quibus Nubium fit mentio. ead.2.c
de Nubis columna quæ populum præcedebat. ibidem d
Nubes in monte Sina ad legis promulgationem visa. ibid.e
Nubes in Mosis tabernaculo & Salomonis templo apparens. ibidem.
Nubes in Christi transfiguratione. ibid.f
Nubes præcipuum Diuinæ prouidentiæ instrumentum 128.1.b
in Nubibus mirè effulgent septem Diuinæ prouidentiæ spiritus. ibid.
Nubium duplex consideratio. ibid.d
Nubes partim tegendo, partim detegendo, Diuinam designant prouidentiam. ibidem.
Nubes in Christi Transfiguratione, Ascensione, & Iudicio quomodo accipiendæ? ibid.e
Nubes prouidentiæ præsertim supernaturalis symbolum. ead.2.b
Nubes Angelorum symbolum. ibid.c
Nubes Euangelici concionatoris symbolum. ibid.
Nubes Euangelicæ prædicationis symbolum. 440.1.e
Nube Deum circumuestiri quid significet? 573.2.b
in Nube lucida quid figuretur? quid in obscura? ibidem a
quomodo per Nubem lucidam Diuinæ prouidentiæ opera denotentur? ibid.b
Vide, Fumus.

Numerus.

Numerus septenarius an vniuersalitatem significet, & quomodo? 106.1.b
Numerus septenarius Angelorum in Scriptura quò respiciat? 113.2.c
Numerus denarius pro multitudine in Scriptura sumitur. 178.1.e
Numerum in symbolis non semper veritati significatæ respondere. 281.1.b
Numerum 144*U*. pro vniuersitate sumi. 346.2.f
in Numero 144*U*. strictè loquendo, non Religiosos solùm, sed omnes Christianos intelligi debere. 348.1.b
Numerum 144*U*. mysticè esse accipiendum. 346.1.b
de Numero præfinito 144*U*. quid dicendum? 528.1.a
de Numero 144*U*. singularis expositio. 356.1.e
Numeri duodenarij consideratio & mysteriũ. 347.1.b
Numerus quadratus quid significet? ibid.
Numerus octonarius æternæ felicitatis symbolum. 525.2.f
Numerus 144. cubitorum quibus murorum ciuitatis altitudo constabat, quid signet? 715.1.c
Numerus aliquis designatus qua ratione accipi soleat in allegoriis siue ænigmatis? 420.1.c
Numerus singularis pro plurali frequens in Scriptura. 436.1.a
Numeri apud Græcos quibus designentur characteribus? 521.1.b
in aliquot Numeris certum aliquando pro incerto poni. 504.1.f

Nuncius.

Nuncius ab Angelo allatus Apocalypseos 14.4. cuiusmodi sit? 535.1.f

Nuptiæ.

de quibus Nuptiis instituatur sermo Apocalypseos 19.7. 637.1.b

O.

Oculus.

OCulos glaucos ad terrorem incutiendum valere. 747.1.b
Oculi glauci cur Palladi olim à poëtis tributi. ibid.a
Oculi septem Domini apud Zachariam quid significent. 142.1.a
Oculi vt flamma ignis, quid innuant? 149.1.d
Oculorum spirituale collyrium quod sit. 226.1.a
Oculi cur in Ezechiele rotis non animalibus attingantur. 264.1.e
Oculi septem agni qua ratione sint constituendi. 306.1.e
Oculis plena in circuitu & intus quomodo potuerint esse animalia Ioanni visa. 258.1.a
per Oculos flammarum instar ignitos quid indicetur. 648.1.b
Oculos animalium non fuisse pictos, sed veros, probatur. 258.1.d
de Oculorum flammis à Daniele & Ioanne in figuris visis. 165.1.c, & seq.
Oculi rotarum Ezechielis qua ratione possint concipi, ita vt terram non contingant. 258.1.e
per Agni oculos & cornua cur septem Diuinæ prouidentiæ virtutes figurentur. 306.2.b
Oculos cur Ioannes in prima sua visione conuertat. 164.2.a
Oculos cur Daniel dicatur eleuare in visione capitis 10. ibidem.

Odor.

per Odores Deo accensos, & se in sublime efferentes quid figuretur. 311.1.b
cuiusmodi sint Odores de quibus Apocalypseos 5.8. 309.1.a

Olea, Oleum, Oliua.

per Oleam significari misericordiam. 246.2.a
Oliua misericordiæ symbolum. 431.2.a
Oleum & vinum in quo sensu accipienda sint. 328.2.e
Oliuæ duæ à Zacharia visæ quid significent. 430.2.d

Oliuas duas Zachariæ in sensu proximo ad Zorobabelem ducem,& ad Iesum sacerdotem esse referendas. ibidem f
in Oliuis Zachariæ ad duos magnos Cherubinos haberi respectum. 431.1.c

Onesimus.

Onesimus successit Timotheo in Episcopatu. 169.2.a

Onyx.

Onyx fidei symbolum. 311.1.d
Onyx vnde sibi odorem acquirat. ibid.e
Onyx quid sit. 310.2.d
Onychem posse bifariam vsurpari. 736.1.e
Onychem à Sardonyche in Scriptura non distingui. ibid.c

Opus.

Opera prima fac. quid sit. 175.1.d
Opera quæ dicantur plena coram Deo. 202.1.e
secundùm Opera sua quomodo omnes, etiam paruuli, iudicari dicantur. 687.1.f,& 2.a
quænam Opera Sardensis Episcopi Christus se scire dicat. 201.1.e
duplicare duplicia secundùm Opera eius, quid sit. 619.2.a
Opera illorum sequuntur illos, quo sensu dicatur. 550.1.d

Operor.

verbum *Operatur*, apud Paulum, & actiuè & passiuè posse sumi. 539.f

Oratio.

Orationis symbolum thus. 311.1.b
de Orationibus Sanctorum dare, quid sit. 369.2.a
Orationes primorum Christianorum quorsum spectent ante plagarum immissiones. 3;1.1.b

Ordo.

Ordo in Prophetarum vaticiniis non Diuinæ sapientiæ contrarius, sed illi potiùs consentaneus valdè est. 15.1.b
Ordo ac prioritas in Diuini actibus. 211.2.c
Ordinis perturbatio in Prophetis ad solatium ignorantiæ explicationis inuenta. 15.1.f
Ordo cur immutetur in cap.1 positus in iis verbis, *Qui erat*, &c. 289.1.c

Orichalcum.

Orichalcum quid sit & eius pretium. 153.1.d

Origenes.

Origenis mens de symbolica rerum significatione. 24.1.d
Origenes de allegorica nimiùm interpretatione non bene apud Hieronymum audit. 39.1.e

Oseas.

Oseam in forti Angelo Apocal. 5. signari videtur probabile. 301.2.b

Ostium.

Ostium apertum in cælo quid sit. 231.1.e
Ostium apertum in epistola ad Philadelphium quid sit. 207.2.e

Ozias.

Ozias quid sonet. 235.1.e

P

Palæstina.

PAlæstinæ quota sit longitudo. 558.1.b

Palma.

Palmæ in manibus positæ quid figurent. 352.1.d
in Palmis allusio ad Hieronicas veterum certaminum. ibid.e
Palma victoriæ symbolum. 215.2.b
quænam sit victoria per Palmas in Apocalypsi figurata. 355.2.e
Palmis Iudæam abundasse præ ceteris regionibus. 215.2.c

Panthera.

Pantheræ nominis etymon. 509.1.c
Vide, Pardus.

Parabola.

de Parabolarum veritate Damasceni mens. 25.2.e
quæ Parabolæ in sacris appellantur, omnes esse fictas non necesse est. ibid.d

Paraphrasis.

Paraphrasis Caldaicæ auctoritas. 723.2.f
Paraphrasim Chaldaicam non sibi semper constare, ac proinde non magnæ admodum auctoritatis semper esse. 724.1.b

Pardus.

Pardi animantis natura, & eius consideratio. 508.2.c
Pardus vtrùm sit specie diuersus à panthera. ibid.d
Pardi nomine in Scriptura tigrim & pantheras comprehendi. 509.1.a
Pardus cupiditatis & auaritiæ symbolum. ead.2.e

Pars.

Partium inter se proportio pulchra. 14.1.d

Passus.

Passus Romanus quot pedibus constet. 558.1.d

Pater æternus.

Patrem æternum esse qui Ioanni fuit in throno visus. 233.2.f,& seq.
inter Deo Patri opera attributa creationem, & Christi resurrectionem eminere. 237.1.e
Filij similitudinem cum Patre æterno quomodo Sapphirus adumbret. 731.1.a b
Deum Patrem esse, qui ab Isaia fuit visus in throno. 236.1.c
an Patris æterni verba sint, *Ego sum A, & Ω.* 129.1.f
Patris æterni dignitas, quæ in primo articulo fidei prædicatur, quomodo adumbretur in Iaspide. 728.1.b
ad Patrem æternum referenda verba illa. *Qui est, & qui erat.* 108.1.b
Pater æternus cur Apocalypseos 4. ex Iaspide compositus & Sardio Ioanni fuerit visus. 743.2.b

Patientia.

Patientiam Dei in perfidos esse quinti sigilli scopum. 331.2.b
Patientiæ Dei symbolum. 110.1.b
Patientiam Dei exspectare quid sit. 740.1.e
Patientiam indicari in Scriptura silentij nomine. 359.2.c
de cæli silentio ad Patientiam relato vera explicatio. 360.1.a
de qua Patientia primorum Christianorum sit explicandum mediæ horæ silentium. 359.2.e,f
per Patientiam ad præmium perueniri. 395
Patientiæ Christi quod sit consilium siue præceptum. 110.2.a
Patientiam obliuionis, aut conniuentiæ specie sapienter obtegi. 300.2.d

Paulus Apostolus.

Paulum figurari in cameli sessore. 604.1.a
Paulum figurari in Angelo, de quo Apocalypseos 17 r. 608.1.b
Pauli esse figuram secundùm Angelum Apocalypseos 14. 538.1.f
Paulus quid innuat Thessalonicensibus se dixisse. 519.1.b
Paulus de quo spiritali ædificio loquatur 1. Cor. 3. 12. 412.2.d
Paulus quid intelligat 1. Cor. 3. 12. per ligna, fœnum, & stipulam. ibid.a
iuxta Pauli mentem qui ædificare dicantur. ibid.d
Pauli locus expenditur de spiritalis ædificij extruendi ratione. ibid.c
apud Paulum quid sit? *tantùm vt qui tenet nunc teneat.* 539.2.a

Paulum & Petrum figurari in Isaia per ascensores asini & cameli. 603.1.e
cur Petrus & Paulus asino & camelo vecti fingantur. ead 2. b
Petrum & Paulum asseritur figurari tam in Isaiæ cap. 21. quàm in duobus Angelis Apocalypseos 17. & 18. 602.2.c

Paulus V. Pont. Max.

Arij Laecdæmoniorum regis insigne, eiúsque ad D. Nostri Pauli V. stemmata accommodatio. 169.1.c

Paupertas.

Paupertatem esse sessorem tertij equi. 328.1.c
Paupertas voluntaria fidelium primitiuorum. 321.1.c
Paupertati cur statera in manus detur. 328.1.d

Pax.

Pacis nomine in Scriptura prosperitatem denotari. 119.1.f
Pace quanta perfruantur, qui pro Christo, cùm opus fuerit, succumbere firmiter apud se statuerunt. 549.2.e
Pacis Ecclesiæ fructus & emolumentum. 664.1.e
Gratia & Pax Apostolica est saluta.io. 106.1.a
Pax iustorum in rebus aduersis quomodo per Topazium denotetur. 750.1.a
Pacis nomen in Scriptura pro abundantia sumitur. 107.1.c
Gratia & Pax, Apostolica salutatio quid significet. ibidem.

Peccator.

quòd Peccatorum supplicium propriè ad prædicationem Euangelicam spectet. 433.2.b
Peccatorum conuersionem esse præcipuam Apocalypseos partem. 124.1.d
Peccatoribus lucem intellectus inditam interdum per occasionem in grauiorem ipsorum damnationem conuerti. 583.1.c
Peccatorum conuersionem in antiquis summę seueritatis exemplis sæpè significari. 40.1.c
Idem Patrum auctoritate roboratur. ibid.d
Peccatorum conuersionem per militiæ ac bellici congressus comparationem denotari, communis & quotidiana est locutio. ibid. e, metaphoræ huius ratio & congruentia. ead. 2.a, eadem locutio humaniorum literarum studiosis vsitata. ibid.b, nec sacris Literis insolens. ibid.c

Peccatum.

Peccata Sardensis quæ fuerint. 193
Peccati lethalis status intelligitur pro tempore de quo insimulatur Laodicenus. 220.2.d
Peccata venialia parui ducere quanti sit periculi. 224.2.e
Peccata Sardensis quæ fuerint, vtrùm coniici possit. 202.1.c
Peccato aliquo occulto vtrùm Sardensis fuerit infectus. ibid.a
Peccata nostra in profundum maris à Deo proiici eleganter dici iuxta Scripturæ phrasim. 625.2.d

Pelagia.

Pelagiæ siue conchylij infectio cuiusmodi fuerit. 752.2.f
Pelagiæ floris color qualis fuerit. 753.1.a

Pella.

Pellæ vrbis etymon, & mysterium. 339.1.d
Pella quid Lusitana lingua, quid Castellana sonet. ibidem f

Persecutio.

Persecutionem ingentem in Scriptura per fluuium inundantem designari. 488.2.d
Persecutiones inter Neronem & Iulianum interiectæ, quomodo ad septem reuocentur. 503.2.c
Persecutionem omnium grauissimam consultò ad mundi finem à Diuina prouidentia reseruari. 658.2.e
Persecutionum tempore præstantiorem sanctitatem suis seruis Deum impertiri. 663.2.e
Persecutionum tempore veram fidelium virtutem ac pietatem probari & spectari solere. ibid.f
Persecutionum numerum certum cur Angelus Ioanni non declarauerit. 505.1.b
Vide, Antiochus, Antichristus, Ecclesia, Nero, Draco.

Persona.

cùm de Personis generatim agitur, neutrum pro masculino poni, vsitata Scripturæ phrasi. 202.2.a

Pes.

Pedes figuræ cur Ioanes viderit ex Chalcolibano. 165.1.d, & seq.
Pedum discrimen in Ioannis & Ezechielis animalibus. 275.1.a
Pedum nomen in Scriptura ad tibias & femora extendi. 161.2.c
ad Pedes Christi Ioannem procidere, quid significet. 159.2.b
per Pedes Angeli fortis ignearum instar columnarum, quid figuretur. 399.1.b
Pedes Angeli fortis quomodo sint considerandi. ibi.c
Pedum in camino ardenti significatio. 150.2.f
Pedes primæ figuræ Apoc. cur ex ære sint effícti. 151.1.f
per Pedes ex ære in Danielis figura quid adumbretur. 155.1.c
ad Pedes Christi Ioannem prosterni ad trepidationem referendum. 159.1.f
an Pedes bini sint assignandi singulis Isaiæ Seraphinis. 281.1.c
quo sensu dictum de animalibus Ezechielis, *Pedes eorum pedes recti.* 286.1.b, 287.1.d
Pedes in 1. Apoc figura cur similes aurichalco. 150.1.f
Pedes num ex ære liquefacto, an solido apparuerint. ead.2.b

Pestis.

Pestem indicari in tertia tubarum plaga. 375.2.a
ad Pestis significationem stellæ influxus quorsùm apponatur. ibid.e

Petrus Apostolus.

Petrum figurari in Angelo potestatis magnæ. 614.1.e
Petro qua ratione conuenîat Angeli magnæ potestatis symbolum. ead.2.f
ad Petrum secũda Michaëlis significatio relata. 481.1.c
Petrus directè circuncisionis siue Iudæorum Apostolus. 604.1.a
Petro quàm sit gloriosum c. 18. Apoc. argumentum. 614.1.b
Petrum in asini sessore adumbrari. 603.2.f
Petrum in tertio Angelo Apoc 14.9. figurari. 543.1.b
Petro quàm aptè conueniat quod Apoc. 18.1. dicitur, *Terra illuminata est à gloria eius.* 614.2.b
Petro claues traditæ quæ fuerint. 163.1.c
Petrus cur eorum singulatim meminerit, qui Noëi tẽpore vixerunt, cùm Christus ad inferos descendens suæ victoriæ nuncium omnibus notum fecerit. 739.1.e, f
Petrus cur inducatur Ioannem hortans, vt conscribat hæc verba: *Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt.* 642.1.d
Petrus quo sensu explicandus asserens, Christum spiritibus, qui erant in carcere, prædicasse. 738. 1.d, e
Vide, Paulus.

Pharao.

Pharao ab Scriptura appellatus Draco. 470.2.b
per Pharaonem quis mysticè figuretur. 566.2.d

Phiala.

Phiala quid propriè sit. 308.2.f
in Phialarum sexta plaga affirmari mysticam exsiccati Euphratis renouationem. 587.1.a
Phialarũ plagæ tertiæ scopus atq; significatio. 579.2.f
Phialarum sextam plagam ad Ecclesiæ persecutionẽ à Rom. Imperio ethnico excitatã esse referẽdã. 587.1.d
Phialarum plagæ qua proportione respondeant tubarum plagis. 561.1.a
Phialas aptè respondere plagis Gentilitatis. 135.1.c
Phialam in sedem bestiæ effundere quid sit. 584.1.c
per Phialas aureas quid adumbretur. 310.1.e
Phialæ primæ significatio, quæ sit. 576.2.b
Phialarum plagæ secundæ mysterium, & significatio. 578.2.b
Phialarũ quarta plaga quò potissimùm spectet. 582.2.f
in Phialarum 4. & 5. plagis virorum Apostolicorum scopus quis fuerit, quis finis subsecutus. ibid.e
per Phialarũ plagam sextam quid significetur. 586.1.a
Phialarum plagæ septimæ significatio. 593.2.d
in Phialarum plagis ratio septenarij. 562.1.f
in Phialarum effusione quomodo concipiatur veluti quoddam Christi sanguinis sacrificium, explicatur. 569.2.b
Phialarum effusionem quasi quoddam sacrificium considerari. ead.1.a
Phialas effundere, quid sit. 576.1.d
Phialarum plagas, de quibus Apoc. 15. & 16. mysticè esse accipiendas. 560.2.a
in Phialarum 4. & 5. plagis quid contineatur. 582.2.d
Phialarum plagæ 7. connexio cum præcedenti. 594.2.a
Phialarum plagæ quã fuerint Romæ gloriosæ. 598.2.d
in Phialarum plaga 6. non esse sermonem de supplicio aliquo propriè sumpto. 591.2.d
Phialas Angelos in manibus tenere quid sit. 569.1.d
in Phialarum plagis primis duabus cur non dicantur Deo laudes attributæ, secus in tertia. 580.2.b
Phialarum plagæ cur dicantur nouissimæ? & in illis ira Dei consummata. 563.2.d
Phialam primam quis effuderit. 576.2.c
Phialas fuisse altaris vasa, & earum vsus in sacrificiis. 568.2.c
Phialæ quæ sint, & vnde dictæ. ibid.a
Vide, Angelus, Plaga.

Pictura.

ob Picturæ venustatem non esse à veritate recedendum. 285.1.b

Piscis.

Piscis Tobiæ quid significet. 361.2.e
Piscis vranoscopi nomen non esse abs re ad Tobiæ piscis significationem. ibid.f
Piscis immanis carnibus Tobiam iuniorem fuisse alitum quid significet. 363.2.b
Piscis, qui Tobiam deuoraturus prodiit, cuiusmodi fuerit. 361.1.c
Piscis vranoscopi fel ad quid vtile. ibid.
Piscis vranoscopus pedalis est. ibidem.
Piscẽ Tobiæ fuisse prægrandem, ex ipso textu planum fit. ibid. & d
Piscium plurium fel medicandis oculis vtile. ibidem.
Piscis felli effectus attributus fuit miraculosus. ibid.f
Piscẽ Tobiæ interiores partes ad duas reduci ab Scriptura. 362.1.a
Pisces ingentes aquæ copiam efflantes. 488.2.b

Plaga.

Plagæ septem, quibus Deus obstinatos percutit. 28.1.c
ex Plagarum ipso ordine colligi eas esse mysticè accipiendas. 610.1.f
in aliqua ex septem Plagis exprimi, quod in ceteris sit subaudiendum. 338.2.b
Plaga & clangor idem, quod attinet ad significationẽ. 372.2.f
in Plagarum serie non temporis, sed prioritatis ordinem seruari. 394.2.d
Plagarum nouissimarum series & ordo, & ordinis ratio. 561.1.d
de Plagis nouissimis aliorum expositiones, & auctoris placitum. 565.2
in Plagis nouissimis consummationis nomen posse etiã ad perfectionem referri. 564.2.a
in tribus postremis Plagis Iudæorum, septem Ægypti includi. 434.2.d
Plagis Iudæorum tubas aptè respondere. 135.1.c
Plaga ignorantiæ an sit grauior subsequente. 377.1.e
inter Plagas tubarum & phialarũ quid intersit? quod ad effectum attinet. 597.2.d
quem exitum Plagæ phialarum & tubarum habuerint, declaratur. 598.2.c
inter Plagas tubarum & phialarum distinctio maximè obseruanda. 570.1.a
de Plagis eius non accipere, quid sit. 518.1.c
Plagas tubarum quando existimandus est Ioannes vidisse. 369.2.d
Plagæ tubarum qua ratione plagis Ægypti respondeant. 367.2.b
Plagæ septem tubarum num ad septimum sigillum pertineant. 338.1.b
Plagæ septem tubarum quæ sint. 363.2.d
Plagæ septem in Iudæos rebelles immissæ quæ sint. 364.1.b
de Plagis tribus, fame, bello, & peste in Scriptura, & apud Iosephum constare. ibidem.
de Plagis tribus postremis, concupiscentia, ira, & obduratione, vnde constet. ibid.c
Plagæ tres postremæ ceteris grauiores sunt. ibid.d
discrimen inter Plagas tubarum & phialarũ. ead.2.d
Plaga prima tubarum quid significet. 373.1.c
in Plaga prima tubarum quorsum sanguis in descriptione famis. ibid.f
in Plaga prima tubarum cur non omnes, sed tertia pars fame interierit. 374.1.e
in Plaga prima tubarum cur sanguis, grando, & ignis coniungantur. 373.2.b
in Plaga 2. tubarũ quid significetur per naues. 375.1.e
in Plaga secunda tubarum bellum à Romanis in Iudæam gestum indicari. 374.2.c
in Plaga secunda tubarum sanguis ad quos sit referendus. ibid.e
in Plaga tertia tubarum pestem indicari. 375.2.a
in Plaga quarta tubarum ignorantia figuratur. 376.1.f
in Plaga quarta tubarum ad nonam plagam Ægypti alludi. ead.2.b
de Plaga quarta, id est, ignorantia, agitur Deuteronomij 28.28. 364.1.c
in Plaga quarta tubarum quid per diem ac noctem figuretur. 377.1.d
de Plaga quinta tubarum doctrinam posse etiam suo modo ad alios extendi. 394.2.b
Plagæ sextæ tubarum interpretatio quæ sit. 391.2.f
Plagam sextam tubarum in belli similitudinem proponi. 391.2.a
cur Plagæ sextæ tubarum tractatio sit ad cap. 10. & 11. extensa. 397.2.b,c
Plaga sexta tubarum cur præ ceteris à Iudaicæ vindictæ postulatione exordiatur. 392.1.b
Plagæ nouissimæ nomen non singulis seorsum phialarum plagis, sed omnibus coniunctim sumptis conuenire. 564.1.d
in Plagis Ægypti delineasse Spiritum sanctum, quod postea

postea per plagas Apoc. fuerat effecturus. 367.2.d
Plagarum vtrarumque Apoc. effectus. ibid.e
differentiæ inter Plagas tubarum, & Ægypti. 368.1.d
Plagæ Ægypti cur fuerint decem. ead.2.a
in Plagis Apocalypseos & Ægypti cur varietur numerus. ibid.c
in Plagis Apocalypseos cur aliquæ varientur ex Ægyptiacis. ibid.d
Plagæ Ægypti & Apocalypseos quem ad finem sint referendæ. ibid.f
de plagis omnibus Ægypti sermonem esse cum Apoc. 11.6. dicitur, *percutere terram omni plaga.* 433.1.d
Plagæ, de quibus Apoc. 11.6. quo sensu sint accipiendæ. ibidem.
ad Plagas Ægypti allusionē cur Apo. vsurpet. ead. 2.a,b
Plagæ decem Ægypti per ordinem enumeratæ. ibid.d
Plagarum Ægypti mystica significatio quæ debeat indagari. ibidem.
Plagarum numerus denarius appositus ad plagarum in peccatores immissarum multiplicitatem. 434.1.c
de Plagarum Ægypti mystica significatione auctoris sententia. ibidem.
Plagarum singularum mysticarum redditur apta ratio, & cum propriis Ægypti plagis per ordinem conferuntur. ead.2.e
cur quàm Plagas primam, & secundam malefici Ægypti fuerint imitati, reliquas imitari non potuerint. 435.1.c
Vide, Phiala.

Planctus.

de quo planctu agat Zacharias cap. 12. 125.1.e

Planeta.

Planetarū septem applicatio ad septem Diuinæ prouidentiæ spiritus. 121.1.c
ad Planetas septem, septem Asiæ Episcoporum accommodatio. 122.1.c
ad Planetas septem, septem stellarū applicatio. 121.1.c

Planta.

Plantæ vitulorum cur animalib. Ezech. affictæ. 287.1.b
Plantas vitulinas animalibus Ezech. solùm fuisse proprias, non cū templi Cherubinis cōmunes. 278.2.e

Platea.

Platea ciuitatis Apoc. 21.21. quid significet. 764.1.b

Plenilunium.

Plenilunij accessus, & recessus interlunij quid significent. 461.1.d

Plinius.

Plinio colorem aureum (immeritò tamen) argenteo postponi. 745.2.a
Plinio quantum fidei & auctoritatis S. Hieronymus deferat. 721.1.d
Plinio fidem ab aliquibus immeritò detrahi. 720.2.e
Plinio cur fides adhiberi debeat, in iis præsertim quæ de gemmis tradit. ibid.f

Poculum.

Poculum in meretricis magnæ manu positum, quid significet. 607.1.c

Podêris.

per Podêris & baltei coniunctionem quid notetur. 164.2.d
de Podêre seu byssina vtriusque visionis à Ioanne, & Daniele visæ. ibid.b. & seq.
Podêris vestis quæ fuerit. 143.2.c
per Podêrem quid significetur. 144.1.d
Podêrem byssinam esse sanctitatis symbolum. ibid.e

Pœnitentia.

Pœnitentia per mare vitreum figurata non ad sacramentalem solùm, sed ad pœnitentiam in voto extendenda. 252.1.c
pro Pœnitentiæ sacramento sumi mare vitreum. ibid.
Pœnitentiæ symbolum myrrha. 311.1.c

Poëta.

quod Poëtæ de Alcinoi hortis scripserunt, fuisse eos mutuatos ex iis quæ Moses de terrestri prodidit paradiso. 771.1.a

Polycarpus.

Polycarpum fuisse Smyrnæ Episcopum, cui Ioannes scripsit, probabile est. 169.2.d

Pomum.

verba illa, *Poma desiderij*, Apoc. 18. esse consideranda quasi è cælo ad mercatorum singulos dicta. 624.1.b
vtrùm Poma desiderij possint commodè explicari de fructibus, quos mercatores Babylonis Babylone extrahebant. ibid. e, quæ appellentur poma desiderij. 623.2.d
Poma Sodomæ post inflictum supplicium cuiusmodi sint. 437.2.c

Pondus.

quo sensu Christus dicat, se aliud Pondus non missurum. 189.2.b
non mittere aliud Pondus, quid sit. 192.1. d,e

Pontifex.

Pontifex summus legis veteris qua ratione Deum consuleret. 430.1.d
Pontificiæ dignitatis quàm sit Sapphirus proprius. 731.2.d
Pontifici se summo speciali voto astringunt Professi Societatis Iesu. 23.1.d
in Pontificis Rationali, quod erat præcipuum illius insigne, cur voluerit Deus inscribi illa duo verba, *Vrim, & Thumim.* 430.1.d,e
Pontificem supremum veteris legis fuisse veluti vmbram summi Pontificis, qui Christi Vicarius, & Romanæ Ecclesiæ caput est. 430.1.d

Populus.

quis sit sensus eorum verborum Apoc. 18. *Exite de illa populus meus.* 627.2.c

Porrum.

Porrum voci, fœcunditati, & somno vtile esse. 749.1.f
Porri virtutes, & proprietates, & symbolica earum significatio. ibid.e
Porro hausto mortem facilius perferri. ead.2.b
cùm de Porrorum colore est mentio, intelligendum est de foliorum. 748.1.c *Vide*, Topazius.

Porta.

Portæ cęlestis vrbis cur duodecim numero sint. 706.1.b
Portarum duodecim significatio quæ sit. 707.1.c
Portæ in laudissima vrbe, de qua Apoc. 21. cur duodecim non ampliùs sint. ead.2.d
Portæ singulæ dictæ ciuitatis quomodo sint considerandæ ex singulis margaritis factæ. 761.2.a,b
per Portas cælestis Ierusalem quid denotetur. 695.1.d
Portas cælestis Ierusalē nūquam claudi, quid sit. ibid.e
Portis qua ratione tribuū nomina assignētur. 707.1.b
Portarum ex margaritis factarum mysterium. 761.1.b
pro Portarū ianitoribus cur Angeli designati. 708.1.a
Portas ciuitatis vtrùm Angelus sit dimēsus. 712.1.d,e
Portæ inferi quæ dicantur. 161.2.f

Potentia.

Potētia Dei in hominibus à periculis eruēdis. 629.1.a

Potestas.

cùm dicitur Apoc. 13.4. *Potestas facere*, quid sit. 515.1.c
Potestas super gentes à Deo promissa Apoc. 2. 27. quæ sit. 195.1.a
Potestatis summæ symbolum effectus accessus & recessus maris. 461.1.c

Prædestinatus.

signatorum nomen vtrùm sit pro Prædestinatis sumēdum. 348.1.f, & 2.a

Prædicatio.

Prædicationis Euangelicæ lux in primo etiam suo exortu quanta fuerit. 480.2.c

Præcingo.

Præcinge.
altè se Præcingere, quid mysticè significet. 146.2.c
Prælium.
in Danielis & Apocalypseos Prælio per allusionem respici ad antiquum illud Angelorum & Dæmonum prælium. 481.2.d,e
ad quem Scripturæ locum alludatur, cùm Apocalypseos 12.7. dicitur, *Factum est prælium magnum in cælo.* 476.1.a
de qua pugna sermo sit, cùm Apocalypseos 12.7. dicitur, *Factum est prælium magnum in cælo.* 477.1.a
Præmium.
num Præmium epistolæ quartæ sit de præsentis vitæ præmio, an de futuræ intelligendum. 192.2.d
Preces.
Precum à Christianis effusarum effectus. 371.1.d
Primitiæ.
cur dicantur 144*U*. Primitiæ Deo & Agno. 532.2.c
Princeps.
virtutes in Principe necessariæ ratiocinatione indicantur. 119.1.f
in Principe quæ primariæ gubernandi partes, quæ secundariæ. 119.1.d
Principis optimi insigne siue stemma. ead.2 b
in Principe secundariæ virtutes quot & quæ sint. 120.1.f,& 2.a
ad Principes totidem Sanctuarij alludi in senioribus vigintiquatuor. 141.1.a
Princeps huius mundi eiicietur foras, dupliciter explicatur. 483.1.d
Propheta.
Prophetis familiare, Iudaica tangere, Christiana respicere. 34.2.f.165.2.d,566.1.b
quæ conuenientiæ, quæ discrimina in Prophetarum visionibus soleant reperiri. 185.1.f,& 2.a
quinam Prophetarum nomine Apocalypseos 16. compellentur. 581.2.e
Transitiones, quæ apud Prophetas reperiuntur, ordinatè fiunt. 14.2.e
Prophetis familiarem esse locutionem de supplicio Iudæis intento per comparationem ad extremi iudicij diem. 333.1.f
Prophetis familiare præteritum pro futuro. 592.1.f
Vide, Ordo.
Prophetia.
in Prophetiis rerum ac temporum ordinem nullum seruari, nonnullis placuit. 14.2.a
cur Danieli edicatur vt librum obsignet, Ioanni verò ne obsignet Prophetiam. 774.1.c
Prophetiæ huius verba seruare, bifariã accipi posse. 103.1.d
qui Prophetias veteres excludunt à libro signato, minimè scopum attingere. 302.2.b,c
Propitiatorium.
Propitiatorium quid significet. 234.2.a,291.2.d
per Propitiatorium arcæ quid figuretur. 448.1.c
Propitiatorium fuisse Cherubinorum basim. 291.2.b
Propitiatorij veluti effigiem fuisse thronum. 234.1.c
Propitiatorium fuisse conspectum à Ioanne Apocalypseos 4. vnde colligatur. 291.2.b,c
Propitiatorium cur fuerit Ioanni ostensum. 292.1.b
Propitiatorium (licèt non arcam) fuisse visum à Ioanne Apocalypseos 4. 291.2.a
Propitiatorij symbolum quàm aptè Christo conueniat. ibid.f
Propitiatorium fuisse à Septuaginta pariter appellatum propitiatorium & operculum. ibid.e
Vide Cherubinus.
Propositio.
ade in Hebræa Propositio cur in eodem titulo variè sumatur. 132.2.a
Prouidentia.
Diuinæ Prouidentiæ septem perfectiones in septem primi cap. Apocalypseos spiritibus adumbratæ. 27.1.f,& 2.a
doctrina de septem diuinæ Prouidentiæ spiritibus, viris spiritualibus valdè vtilis. 28.1.b
ad diuinæ Prouidentiæ opera quo pacto nomen Iehoua referatur. 110.2.c
diuinæ Prouidentiæ virtutes quatuor enumerandi ordo alius apud Isaiam, atque apud Ioannem, & cur. 120.1.e
diuinæ Prouidentiæ posteriorum trium spirituum consideratio. 121.1.b
ad septem diuinæ Prouidentiæ spiritus septem planetarum applicatio. ibid.c
diuinæ Prouidentiæ spiritibus opponuntur septem capitalia vitia. ibid.d
diuinæ Prouidentiæ perfectio in quo consistat. ead. 2.a
diuinæ Prouidentiæ præcipuum instrumentum, nubes. 128.1.b
diuinæ Prouidentiæ spiritus septem in nubibus mirè effulgent. ibid.c
diuinam Prouidentiam designant nubes. ibid.d
Prouidentiæ supernaturalis præsertim symbolum nubes. ead.2.b
diuinæ Prouidentiæ spiritus in ferri proprietatibus figurati. 195.1.a
Prouidentiæ præcipuas quatuor partes in animalibus figurari. 267.1.f
Prouidentiæ quatuor partes cur præcipuè in animalium faciebus, non item in toto corpore figurentur. 270.2.c,d
diuinæ Prouidentiæ duplex ratio, ciúsque discrimen. 298.2.b
Prouidentia Dei, vt est auctor naturæ, quàm sit omnibus perspicua ac manifesta. ibid.c
Dei prouidentia expenditur quàm sit recondita in rerum humanarum administratione. 299.1.a
diuinæ Prouidentiæ in mundi gubernatione quanti Christianorum hominum intersit. ead.2.b
ad Prouidentiæ perfectionem requiri vti abscondita sit. ibid.c
summas Prouidentiæ virtutes sub contrariorum vitiorum specie dissimulare quam sit gloriosum. ibid.d
Dei Prouidentia quanuis in mundi administratione sit sæpe occulta, semper tamen sui vestigia hominibus in rebus ipsis relinquit. 301.1.b,c
Dei prouidentiæ supernaturalis æquitatem constare euidentia credibilitatis ex multis argumentis petita. ibid.d
rationem, qua se diuina Prouidentia cùm improbis gerit, in Apocalypsi ad Iudæos speciatim coarctari. 319.1.c
primas quatuor diuinæ Prouidentiæ virtutes directè opponi quatuor inordinatis amoribus. 320.2.c
diuina Prouidentia quàm congruenter persecutionem Antiochi, & nonnullas alias in Ecclesiam concitatas ad trium annorum & semis spatium contraxerit. 411.1.a
diuinæ Prouidentiæ singulos spiritus in singulis plagis phialarum enitescere. 562.2.b
diuinæ Prouidentiæ ratio in mystico Romæ ethnicæ supplicio, siue conuersione. 611.2.e
Pruna.
Prunæ ignitæ apud Ezechielem ab Angelo in ciuitatem effusæ quid significent. 371.2.b
Prunas apud Ezechielem in vrbem, apud Ioannem in terram immissas, eiusdẽ esse significationis ibidẽ q ratio discriminis inter Ioannis & Ezechielis locos de Prunis in terram & in vrbem missis. 372 2.c

Ioannis & Ezechielis loci, vbi de Prunis agitur, inter se conferuntur. 371.2.a

Psalmus.

Psalmi 67. argumentum cum argumento Apocalypseos idem. 138.2.d
Psalmi 18. argumentum quod sit. 403.2.f
Psalmorum 134. & 135. argumentum. 633.1.c
Psalmorum senarij mysterium. ead.2.f
Psalmorum exordium, *Dominus regnauit*, &c. quid significet. 551.2.a
Psalmi nouem cur ad secundam Dei laudem desumantur. 633.1.a
Psalmorum nouem prædictorum quis sit scopus. 632.2.f
Psalmi cur tres intercedant inter primam & secundam Psalmorum laudem. 633.1.d,e
Psalmorum 107. 108. 109. quis sit scopus. ead.2.b
Psalmi omnino quindecim cur interiiciantur inter secundam & tertiam Psalmorum classem. ead.1.d,e
de Psalmorum varia dispositione, quæ in nostra Vulgata lectione, atque Hebraica originali reperitur, quid sentiendum. 634.2.e,f
in Psalmis Hebræorum dispositio impugnatur, quatenus nostræ Vulgatæ refragatur. 635.1.a
Vide, Alleluia, Finis.

Pseudopropheta.

Pseudopropheta quo sensu dicatur die ac nocte cruciandus. 785.1.f

Puer.

Pueri etymologia quomodo templi Cherubinis possit aptari. 277.1.f
Pueri seu ministri nomen in Cherubini etymologia quo sensu sumendum. ibid.b
Puer in sacris pro valido iuuene & pro seruo sumi. 276.2.e
Puer pro filio interdum in sacris. 277.1.e

Puluis.

quo sensu à Daniele dicantur euigilaturi multi ex iis, qui in terræ puluere dormierant. 477.1.a

Punitio.

Punitionis seueræ symbolum. 120.2.e

Purpura.

Purpuræ Hebraicum nomen quid sonet *Valuerdio.* 109.2.d
Purpurâ lanæ olim quomodo tingebantur. 754.2.b
Purpuræ nomen cui potissimùm colorum tincturæ datum. ibid.c
Purpura Tyria quæ diceretur. ibid.d
Purpura dibapha quæ fuerit. ibid.e
Hisginum quænam Purpuræ infectio diceretur. ibidé.
Purpuræ infectio quænam ex prædictis antiquior fuisse videatur. ibidem.
Purpuræ laus ex Plinio. 755.1.e
ex Purpuræ, siue pelagiæ tincturâ quem lana colorem imbiberet. 754.1.d

Puteus.

Puteus abyssi quid adumbret. 380.2.a
pro alto Puteo sumi Apocalypseos 11. 7. Abyssi nomen. 436.1.a
Putei nomine quid intelligatur. 380.1.f

Q.

Quadratus.

Quadratus num Ioannis tempore fuerit Philadelphiæ Episcopus. 169.2.f

Quadriga.

Quadrigam esse triumphi symbolum. 318.1.c
Quadrigam aut equum perinde esse ad saluationis symbolum exprimendum. ibid.f
Quadrigas Zachariæ c.6. & equos capitis primi, esse eiusdem significationis. ead.2.a

Quatuor.

Quatuor in sacra Scriptura interdum esse idem quod quaterna. 254.1.f

Querimonia.

Querimonia seu vltio de Iudaico populo sumendo ab altari cur proficiscatur. 392.1.d

R.

Rana.

Ranæ tres quo sensu dicantur procedere ad reges totius terræ. 589.1.a
per tres Ranas quid figuretur. ibid.c
Ranæ Græca vox vnde dicta. ibid.d
Ranæ cur appellentur Spiritus immundi. ibid.f
in Ranis tribus adumbrari loquelam trium animæ hostium. ead.2.b
Ranæ tres quomodo ad tres animæ hostes possint accommodari. ibid.d,e
Ranæ cur dicantur spiritus dæmoniorum. 590.1.a
de quibus Ranarum signis Apocalypseos 16. sit sermo. ibid.c
Ranæ quorsum ad reges totius terræ dicantur procedere. ibid.e
de Ranis aliæ expositiones. ead.2.e,f

Raphael.

Raphaëlis etymon. 118.1.c

Rationale.

Vide Gemma, Pontifex.

Redimo.

Redimere quid propriè significet? 311.2.f

Regeneratio.

Regenerationem pro spirituali hominum renouatione in sacris vsurpari. 195.1.f

Regio.

Regio Sodomitica qualis olim fuerit. 457.2.c
Regionis Sodomiticæ, ac telluris color qualis. ibid. d,e
Regionum aliquot feracitas. 770.2.f

Regnum.

Regnum Dei Iacobo ostensum quod sit, quæ Sanctorum scientia illi data. 232.2.a

Relatiuum.

Relatiuum reciprocum à non reciproco in Hebræo, & in Græco non distingui. 281.2.b

Religio.

Religio Christiana quomodo se in Romanam arcem insinuauerit. 588.1.e,f
Religionis Christianæ antiquitas. 149.1.a,b
mira eorum mutatio, quos diuina gratia ad Religionis portum appellit. 763.1.e
Danielis prophetia de Religionis vsu Ierosolymis post Antiochi persecutionem instaurando. 417.2.b

Religiosus.

Religiosorum ordinum pulchritudo cur in Apocalypsi prætermittatur. 38.2.e
Religiosorum periculum, qui ad perfectionem niti non student. 224.1.e
Religiosi prima vocatio qualis esse debeat. 763.1.c
ad Religiosos applicatur signatorum doctrina. 356.1.b
Religiosæ vitæ encomium. ibid.
Religiosos die ac nocte diuino cultui esse deditos. ibid.c
Religiosorum vita quàm longè à cupiditatum siti esse debeat. ibid.
Religiosi quàm debeant à rerum secularium vsu, & communione esse abstracti. 763.1.f
Religiosorũ familiæ quantũ obsequij præstiterint Ecclesiæ in fidei propagatione & cõseruatione. 664.1.d
ad Religiosorum vitã Margaritæ symbolum. 762.2.b

ad Religiosos aliæ margaritarum virtutes applicatæ. 763.1.c

Requies.

Requiem non habere die ac nocte, quid sit. 544.2.f
Requiem per lucem denotari. 413.2.e

Res.

Res eadem ad varia rerum symbola solet vsurpari. 186.1.b
Rei cuius defectus in Philadelphio notetur. 208.2.a,b
vt Rebus pretiosis significandis symbola pretiosarum rerum aptentur, quàm sit rationi consonum. 718. 1.a

Respondeo.

Respondere quid sit in Hebræorum phrasi. 554.2.f

Resurrectio.

Resurrectio prima quænam appelletur. 670.2.b
de Resurrectione prima quæ sit auctoris expositio? 671.2.a. & seq.
Resurrectionis primæ allegoria cur ad illud speciatim tempus referatur, quo idololatria fuit ex orbe depulsa. 672.1.c
quo sensu dicantur beati, qui habent partem in Resurrectione prima. 675.1.a
de sanctorum Resurrectione mystica cur Ioannes diuerso loquatur modo, & de Ecclesiæ persecutorum resurrectione, & quæ sit diuersitatis ratio. 673.1.a
Resurrectionis mystica allegoria quàm sit elegans. ibid. c
primæ resurrectionis interpretatio, de qua cap. 20.4. quàm sit difficilis. 668.2.d
Resurrectionem Iesu Christi apud Petrum sumi pro fide resurrectionis. 740.2.e
Vide, Christus.

Reuelatio.

de Reuelationibus B. Brigittæ circa Apocalypsim quid dicendum. 36.1.d
de Reuelationibus S. Hildegardis, quæ à Taulero referuntur, quid dicendum. ead.2.b
de Reuelationibus S. Michaëlis quid dicendum. 35.2. c, 36.2.a
Reuelationem singularium euentuum futurorum non expedire Ecclesiæ. 37.1.a

Roma.

Romæ miranda gloria & splendor, quo olim fruebatur, depingitur. 607.1.b
Romæ veteris quanta fuerit amplitudo. 22.1.b
Romæ veteris magnificentia in Ecclesiæ splendorem ac maiestatem cessit. ibid.c
Romæ ad fidem conuersio vnde potissimùm penderet? 610.2.d
Romæ imponi nomen meretricis magnæ. 604.2.e
Romam figurari ciuitatis dilectæ nomine. 682.2.a
Romæ gloriosissimus liber Apocalypseos. 22.1.f
Romam intelligi Ps. 136. sub nomine filiæ Babylonis. 599.2.c
Romæ quàm fuerint gloriosæ phialarum plagæ. 598. 2.d
Romæ quanta lux & splendor redundet ex Apocalypsi expenditur. 599.1.b
Romæ ad Christi fidem conuersio est scopus præcipuus Apocalypseos. 22.1.a
belli finem à Roma ethnica in Ecclesiam suscepti quàm accuratè describat Apocalypsis. 21.2.e
Romæ nullam laudem gloriosiorem posse accidere, quàm quæ ei ex Apocalypsi prouenit. 599.1.e
opinio de Roma sub mundi finem ad idololatriam reditura probabilitate caret. 21.1.a
de Roma ethnica interpretatur diuisio ciuitatis in tres partes de qua Apocalypseos 16. 595.2.b, & seq.
Romam ethnicam figurari per septem bestiæ capita Apocalypseos 13. & per fœminam bestiæ insidentem Apocalypseos 17. 538.1.a
de Romæ mystica ruina intelligenda quæ de Tyri excidio à Prophetis enumerantur. 619.1.e
ad Romæ inuasionem mysticam quod Deus instrumentum vsurparit. 88.1.d
Roma, prout in Apocalypsi per Babylonem figuratur, sub quo statu sit consideranda. 601.2.c
vtrùm Antichristus sit Romæ publicam Christianæ Religionis professionem interdicturus. 677.1.c
Romę mentio sub nomine Babylonis quàm frequens fuerit apud Prophetas. 599.1.c
Vide Babylon.

Romanus.

Romanos in Idumæis adumbrari apud Ioelem. 547. 1.b
Romanos quomodo Idumæi adumbrauerint. ibid.e
Romani cur ad vnius stadij dimensionem pedes 25. adiiciant. 558.2.e
in Romanorum imperio honorem & ambitionem maximè viguisse. 386.2.a
Romanos Augusto Cæsari solem, lunam vxori ipsius per adulationem attribuisse. 453.1.a
apud Romanos litera T, signum erat vitæ. 344.2.d
Vide, Bellum.

Romphæa.

de qua Romphæa Apocalypseos 2.12. agatur. 179.2.a
Romphææ bis acutæ quorsum mentio. ibid.

Ros.

quasi cælestis Ros, Euangelica doctrina. 433.1.b

Rota.

Rotas Ezechielis animalibus fuisse suppositas. 263.2.e
Rotarum Ezechielis facies qua ratione sint considerandæ. 260.2.d
Rot figura exprimi eleganter inferiorum ad superiores subiectionem. 264.1.b
Rotarum Ezechielis oculi qua ratione possint concipi, ita vt terram non attingant. 258.1.e
Rotis in Ezechiele cur oculi, non animalibus affingantur. 264.1.e

Ruben.

Ruben aptatur Sardius. 760.1.d

Rusticitas.

Rusticitas sancta sibi solùm prodest ex Hieronymo. 208.2.c

Rex.

Regum lamentationes Apocalypseos 18. quo pacto accipiendæ. 622.1.a
Reges olim è curribus dimicare solitos. 264.1.b
in Regum Hispaniarum stemmatis *Plus vltra*, ab Herculis columnis vsurpari. 216.1.d
Reges Magi cur Christo recèns nato gemmas non obtulere. 718.1.d
Reges terræ, de quibus Apocalypseos 22. quinam sint. 766.2.c
Regum Persarum cognomētum quod fuerit. 646.2.e
Regū Orientalium symbolū quibus aptetur. 587.1.e
per Reges terræ quinam ab Isaia significentur. 666.1.f
in Regibus plorantibus Babylonem quomodo superbia denotetur. 622.1.b
opinionem de toto orbe in Reges decem sub Antichristo diuidendo non adeò esse certam. 466.2.a
in Regibus Romam lamentantibus quinam figurentur. 622. .d
Reges quo sensu dicantur longè à Romæ incendio stare. ead.2.e
Regi nullo alio tantam auctoritatem comparari, quàm optima sapientiæ existimatione. 119.2.d
Rex sæculorū, num sit legendū, an *Rex gentium*. 565.1.b
Regibus superbia quomodo applicetur. 622.1.f
in Regibus terræ apud Isaiam significari etiā posse reges eos ethnicos, qui oppugnarūt Ecclesiā. 666.2.b

S

Sacerdos.

Sacerdotum vestes olim ex lino. 144.2.d
Sacerdotes in Ægypto fuisse iudices. 123.1.b
Sacerdotes Ecclesiæ in 24.senioribus figurari.241.2.b
Sacerdotum vestis linea cur vocaretur stricta. 145.2.d
Sacerdotum cur fuerit propria vestis byssina. ead.1.a
Sacerdotes per tibicines figurantur. 136.2.c
Sacerdotum principes in veteri lege fortè coronam gestare solitos coniectura elicitur. 241.1.d
Sacerdotum dignitas. ead.2.d
Sacerdotes quanta cura suum munus debeant præstare. 245.2.f
Sacerdotes in Scriptura Angelos vocari. 168.2.d,232.2.c

Sacramentum.

Sacramenta omnia non rectè in mari æneo figurari. 251.2.b

Sacrificium.

Sacrificium mysticum esse prædicationis Euangelicæ officium. 402.2.b
Sacrificium nouendiale apud ethnicos quod diceretur. 448.2.a
Vide Missa.

Salomon.

Salomonis multò ante ætatem columnas Herculis fuisse erectas. 216.1.c
ex Salomonis templi Cherubinis ethnicos victoriæ simulachrum ac figuram fuisse mutuatos. 215.2.b
Salomonis templi parietes quorsum palmis & Cherubinis fuerint ornati. ibid.a
collatio singulorum visionis Apocalypseos 4. cum præcipuis Salomonis templi partibus. 291.2.d
in Salomonis templo quare trophæa fuerint erecta. 215.1.f
in Salomonis templo cur & Mosaici Cherubini & Salomonici pariter visantur. 280.1.c
ad Salomonis templum quibus in rebus Apocalypseos c.4.alludatur. 290.2.f
Salomonis templum fuisse Christianæ Ecclesiæ figuram. 280.1.b
Salomonis templo respondere cælū Apoc.4. 290.2.f
Vide Templum,Cherubinus.

Salus.

Salutis nomine Apocalypseos 12.10.quid significetur. 483.2.d
cuiusmodi Salutem & saluandi rationem nobis Christus attulerit. 320.2.a

Samaritana.

Samaritanam fuisse gentilitatis typum. 387.1.d
de Samaritanæ quinque viris verba Christi Domini quomodo accipienda. ibid.e
Samaritanæ quinque viros non illi legitimo matrimonio,sed illicito pellicatu copulatos fuisse.ibid.e,f
per Samaritanæ quinque viros typicè quinque Imperia orbis indicari. ibid.f
per Samaritanæ quatuor præcedentes viros quid mysticè figuretur. ead.2.a
quod Samaritanæ Christus dixit, suum vt virum vocaret,quid mysticè sit. ibid.b
in Samaritanæ infami concubitu quid adumbretur. 388.1.a

Sanguis.

Sanguinem animalium Deo immolatorum per altaris circuitū effūdi ex Dei præcepto solere.578.1.c,d
Sanguinis & aquæ mysterium ex Christi latere fluentis. 579.1.c
Sanguis ad quos sit referendus in secunda tubarum plaga. 574.2.c
Sanguine cur perhibeantur tincta flumina ac fontes. 580.1.d
Sanguinem hostiæ in lebetem infusum cum aqua misceri solere verisimili coniectura deducitur.578.1.e
Sanguis tanquam mortui,quid significet. 577.2.e
Sanguis illitus in Hebræorum postibus,& superliminari quam in formam fuerit factus. 545.1.a
in Sanguinem aqua maris conuersa Apocalypseos 16.quomodo consideretur. 578.2.a
Sanguis quorsum in prima plaga tubarum. 573.1.f
Sanguis,grando,& ignis cur in prima tubarum plaga coniungantur. ead.2.b

Sanctitas.

Sanctitas ac perfectio Christianæ vitæ primis præsertim temporibus. 623.1.f
Vide Symbolum.

Sanctus.

Sanctorum nomine quinam Apocalypseos 16. compellentur. 581.2.e
ad Sanctorum etiam regnum spectare venerationē, & adorationem,quæ ipsis defertur in terris.673.2.a
Sanctorum vitæ decursum ex prosperis pariter & aduersis contexi. 420.2.b
vtrùm Sancti omnes generatim dicantur prima resurrectione victuri,& cū Christo regnaturi.671.1.c

Sapientia.

Sapientia argento significatur. 147.1.e
pro Sapientia in aquila figuranda duplex veterum insigne. 269.1.a
Sapientiæ ac prudentiæ symbolum aquila. 265.2.d
Sapientia etiam significatur græca coloris varij voce. 314.2.b
Sapientiæ symbolum est fluuius. 768.2.d
Sapientiam sub stultitiæ simulatione magnoperè perfici. 300.2.c
Sapientia in paruis Cherubinis figurata,vtrùm sit eadem quæ per aquilam adumbratur. 268.1.d
Sapientiam cælestem beatorum duplici claritatis & fluuij symbolo non ineptè significari. 769.1.a
Sapientiæ symbolum esse nauticam acum. 196.1.d
Sapientiam Christianam in rerum æternarum æstimatione imprimis elucere. 321.2.a,b
Hic Sapientia est,quid innuat. 523.2.b

Sapphirus.

Sapphirus quænam gemma sit. 728.1.c
Sapphirū quam gemmā Græci & Latini vocent.ibid.d
in Sapphiri gemmæ natura assignanda Plinius à nonnullis temerè sugillatur. ibid.e
Sapphiri signa atq; indicia à Plinio tradita. ibid.f
Sapphirus num aureis punctis collucear. ead.2.a
Sapphiri qualis sit proprius color. ibid.f
Sapphirus Scripturæ vtrùm sit densus & opacus, an perspicuus & pellucidus. 729.1.c
Sapphirus inutilis scalpturę ex Plinio. ead.2.a
Sapphirus ab Scriptura , & Plinio vsurpatus qui sit. ibid.b
Sapphiri naturales virtutes quæ sint. ibid.c
ad Sapphirū veterē dignoscēdū ab eo,quē hodie vulgus Sapphirū vocat,quę sit adhibēda distinctio.ib e
Sapphirus quantæ fuerit apud veteres venerationis. ibid.f
Sapphirum Regibus & principibus cōuenire. 730.1.a
absque Sapphiro ethnicis olim responsa non reddi solita. ibid.
Sapphirum collo appensum gestare soliti Ægyptij sacerdotes. ibid.b
Sapphiro proprietatē attribui visum reficiendi.ibid.c
Sapphirum Carbunculo mistum interdum reperiri. ibid.d
in Sapphiro figuratur secundus Apostolici symboli articulus. ibid.e,f
Sapphirus applicatur per ordinem ad secundum symboli Apostolici articulum. ead.2.a

per

per Sapphiri colorem cæruleum quid denotetur. ibid.b
in Saphiro cur Deus olim fuerit conspectus. ibid.c
Sapphirus quomodo diuinam Christi personam symbolice repræsentet. ibid.f
Sapphirus quomodo adumbret Filij similitudinem cum Patre æterno. 751.1.a.b
in Sapphiro figurari Christi omnium Pontificis dignitatem, necnon Regis regum imperium. ibid.e
Sapphirus quàm Pontificiæ dignitatis proprius. ibid.d
Sapphirum cuilibet Cardinali recens creato à Pontifice summo mitti. ibid.e
Sapphiri opacitas sine densitas quid adumbret. ibid.f
qui nunc Sapphiri vocantur, vere esse Hyacinthos. 755.1.f
Sapphiri recentioris proprietates. 755.2.c

Sarda

Sardam gemmarum esse veluti Amethysti matrem. 757.1.d
Sardam suffuso humore non hebetari, quid significet. 743.2.c
in Sarda vulneribus medente quomodo Christi resurrectio figuretur. ibid.
quod sit Plinio, Sarda fabulæ veterum superbite, quo sit symbolicè referendum. ibid.d
Sardâ gaudium accendi quid mysticè. ibid.f
Sardâ intra saxum generata Christi resurrectionem in sepulchro adumbrari. ibidem.

Sardius.

Sardius Scripturæ, & Sarda Plinij verùm sint eiusdem speciei. 741.1.f
per Sardium figurati terrorem dæmonibus in resurrectione Christi incussum. 743.1.f
de Sardij valore, & æstimatione quid dicendum sit. ead. 1.a
Sardij species & natura quæ sit. ibid.b
Sardius, vel Sarda quo nomine vulgò appelletur. ibid.
Sardij color translucida carni persimilis. ibid.c
Sardis pretiosioribus mirum splendorem esse. ibid.
Sardæ virtutes quæ sint. ibid.
Sardij color carni translucidæ similis quid mysticè adumbret. 744.1
per Sardium quid figuretur. 238.2.c
Sardij applicatio ad sextum symboli articulum. 743.1.a
ex Sardio cur sit pars superior sedentis in throno Apocalypseos. 137.1.c

Sardonyx.

à Sardonyche in Scriptura non distingui Onychem. 736.1.c
in Sardonyche Apocalypseos allusio ad vndecimam Rationalis gemmam. ibid.d
Sardonyx quæ fuerit gemma vocata in prima sui nominis impositione. ibid.e
in Sardonyche triplicem coniungi colorem. ibid f
Sardonyches gemmæ descriptio. ibid.
Sardonyx quo modo siue figuræ olim scalperetur? ead.1.b
Sardonyx lapillus est opacus, non perspicuus. ibid.c
Sardonychis proprietates à nonnullis traditæ. ibid.d
Sardonychis colores quomodo ad quintum articulum Symboli applicentur. 737.1.a
Sardonychis niger color, quid candidus adumbret. ibid.b
cum Sardonyche componitur quintus articulus fidei. 736.2.c
Sardonychem ad sigillorum vsum esse aptum, quid innuat. 737.1.a
in Sardonyche species purpuræ quid mysticè adumbret. 738.1.a
Sardonyx aptatur Iosepho. 760.2.c

Satanæ.

Satanæ etymon. 481.1.f
Vide Assitudo.

Scala.

Deus cur in infima Scalæ parte sit in visione Iacobi. 231.1.a
per Scalam Iacobi quid figuretur. 231.2.f
Vide Iacob.

Scientia.

Scientia de rebus naturalibus vera quæ sit, iuxta Scripturæ phrasim. 14.1.e

Scorpio.

Scorpiorum natura & consideratio. 383.1.a
Scorpionum veneni vis in quos potissimùm sit acrior. ibid.
Scorpionibus in cauda dentes esse, ex Plinio. ibid.c
Scorpioni blandum vultum & quasi virgineum inesse, ex Gesnero. ibid.

Scriptura.

Scripturam aliquando de Christo & Ecclesia vt de vna persona loqui. 139.1.a
sacræ Scripturæ quanta sit reuerentia deferenda. 184.2.c
Scripturæ aliorum locorum explicatio qui ex Apocalypseos intelligentia colligatur. 28.1.a
Scripturæ verba non semper sint in elegantissima Latinæ linguæ significatione necessariò vsurpanda. 724.1.b
Scriptura qui loci ab Apocalypsi lucem accipiant. 28.1.c
in Scriptura præterito pro futuris vti est familiare. 446.1.a
Vide. Liber, Sensus.

Scrupulus.

Scrupulos ad animorum medicinam à Deo sæpe immitti. 455.1.f

Sedes.

in Sede Dei Apoc. 4. perfectam cognitionem, & sanctitatem figurari probatur. 245.2.c,d
per Sedem Dei quid Apoc. 4. significetur. ibid.a
in Sedibus siue thronis sedere quinam Apocal. 20.4. dicantur. 667.1.c
In medio Sedis, & in circuitu Sedis, quo pacto concilianda. 253.1.e,f

Sedile.

Sedilia vigintiquatuor qua ratione consideranda? 242.1.a

Sella.

Sella Dei ex Cherubinis quomodo concipiatur? 245.2.f

Semei.

Semei nominis etymologia. 127.1.c

Senator.

Senatores Romanos reges vocari, & cur. 610.1.f
Senatores abortiui qui dicerentur. 346.1.b
in Senatorum veterum animis & ad Christiana sacra traducendis, & in pietate roborandis diuinæ virtutis efficientia. 611.1.a
Senatorum honorificam mentionem qui ad Christi olim fidem fuerunt conuersi in Apoc. fieri. 612.1.b

Senior.

in Senioribus 24. sacerdotes figurari. 245.2.b
per Seniorum coronas aureas quid figuretur. 243.2.b
è Senioribus vnus, qui Apoc. 7. loquitur cum Ioanne, est idem qui Apoc. 5. 355.1.a
per Seniores Apoc. 4. quid significetur. 242.1.f, 245.2.b
Seniorum coram Deo sedentium dignitas. 246.1.d
Seniorum adorationem cur præcedat quatuor animalium clamor. 290.1.c
Seniores cur 24. esse dicantur. 117.2.d
Seniores cur tantum 24. sint. 243.1.a

Seniores

Seniores 24. cur sedentes appareant. ibid.f
per Seniorum albas vestes quid figuretur. ead.2.a
Seniorum consessus num sit in circuli figuram necessariò concipiendus. 242.1.b
in Senioribus 24. alludi ad totidem principes Sanctuarij. 241.1.a
Seniores, nomen est in Apoc. dignitatis, non ætatis. ibid.b
in Seniorum adoratione Apocal. 4. sacrificium Missæ adumbrari. 289.2.e
è Senioribus vnus cur plorantem Ioannem consoletur. 303.2.d
ex Seniorum adoratione Apoc. 4. quid ad sacrificium Missæ spectans colligatur. 290.1.d
in Seniorum aureis coronis fit allusio ad auream summi sacerdotis laminam. 243.2.d

Segñor.

Hispanum nomen Señor, vnde deducatur. 241.2.a

Sensus.

Sensum duplicem literalem eidem Scripturæ loco inesse posse. 31.1.d
Sensus literalis multiplex num in vno non solùm Scripturæ loco, sed in libro integro esse possit. ibid.e
de Sensu duplici literali discrimen inter Doctores Scholasticos & Scripturæ interpretes. 33.1.a,b
Sensus duplex in humanis ænigmatis vitiosus, in diuinis non item. 32.2.c,d
de Sensu duplici literali admittendo sententia restringitur. 33.2.a,b
de Sensus mystici cõsectatione quid dicendum? 39.1.c
Sensus mysticus tripliciter accipi potest. ead.2.b
inter Sensus mystici triplicem acceptionem quid intersit. ibid.c

Separatio.

Separationis nomen interdum in Scriptura pro deuotione & consecratione diuino cultui accipi. 218.1.f

Septenarius.

Septenarij multi Apocal. vniuersitatem significant. 106.2.b
per Septenarium quando & quomodo vniuersitas significetur. ead.1.b
Septenarium Apoc. 17. indefinitè esse sumendum, ex Angeli verbis colligi. 504.2.d,e
Septenarium ad indefinitum rerum sibi succedentium numerum denotandum congruenter vsurpari. ibid. b
per Septenarios spirituum, lampadum, cornuum, oculorum & sigillorum idé omnino significari. 306.2.e

Septies.

septuagies Septies quid sit in sacris. 422.1.f

Sepulcrum.

in Sepulcris Catholicorum dum vigebat Arriana hæresis, incidi solita A, & Ω, & cur. 129.2.b

Seraphinus.

Seraphini Isaiæ quid innuant in Trisagio. 236.1.e
in Seraphinis Isaiæ haberi respectum ad magnos templi Cherubinos. 246.2.b
Seraphini Isaiæ cur alis vultum contegant, animalia verò Ezechielis non item. 274.1.c,d, 282.1.f, & 2.a
Seraphinos plures quàm duos, num Isaias conspexerit. 280.2.e
Seraphinos si fortè plures duobus vidit Isaias, eos saltem vidisse binos. ibid.f
Seraphini Isaiæ quomodo supra solium steterint. 281.1.a
Seraphini num sint ab Isaia visi intra templum, vel supra. ibid.c
Seraphini Isaiæ quo sensu dicendi sunt stetisse supra templum. ibid. & d
Seraphini Isaiæ vtrùm præter brachia sex haberent alas. ibidem.
Seraphinis singulis Isaiæ num facies tantùm vna, binique pedes sint assignandi. ibid.e
Seraphini Isaiæ suas ipsorum facies, an Dei vultum alis obtexerint. ead.2.a
Seraphinorum Isaiæ non totam faciem omnino tectam esse debere. ibid.d
de Seraphinorum Isaiæ significatione variæ opiniones. 282.1.a
per Seraphinos Isaiæ viros Apostolicos figurari. ibi.b
Seraphinus Isaiæ cur prunam forcipe apprehenderit. ead.2.b
de Seraphinis Isaiæ auctoris expositione minimè Theologorum fundamentum labefactari. ibid. & c
per duas alas quibus Isaiæ Seraphini volant, quid significetur. 274.1.f
Seraphinorum Isaiæ Trisagion quid significet. 282.1.e
Seraphinorum Isaiæ celsitas quid innuat. ead.2.d

Series.

ex Serie continuata fructus perceptus. 15.2.a

Sermo.

in Sermone terrenæ Bestiæ alludi ad astutiam serpentis Euam decipientis. 517.2.c
in Sermone & mystico, & historico locutionem eandé esse, significationis verò modum diuersum. 40.1.a

Serpens.

Serpentes quædam dictæ Boæ. 470.2.a,b
Serpentes aliquot magnitudinis prægrandis. 463.1.d
Serpentis Hebraicum nomen quid propriè significet. 482.1.b

Seruo.

verbi Seruare vsus duplex apud Ioannem. 210.1.f

Seruus.

Seruorum Christi nomine quinam comprehendantur? 105.2.c
Serui Dei quomodo in frontibus signari dicantur. 543.2.e
Seruis suis palàm facere, quid sit. 102.1.a,b

Sessor.

Vide equus.

Sexus.

opinio de duplici Sexu in templi Cherubinis refellitur. 278.2.c,d

Sigillum.

Sigillorum septem reseratio quàm sit difficilis. 228
Sigillis primis quatuor Apoc. respondere (quod ad significationem attinet) quatuor animalium facies. 286.2.e
Sigilla septem Apoc. quid significent. 296.1.d
in Sigillorum apertione signa ostensa quid significent. ead.2.b
Sigillorum mysteria quàm fuerint recondita & abstrusa. ibid.d
ex mysteriorum in 7. Sigillis delitescentium consideratione quot & quæ possint vtilitates percipi. ibid.e
inter Sigillorum reseratorum numerum, & septem laudum nomina, quanta sit proportio. 313.2.a
ad primorum quatuor Sigillorum mysterium referri quatuor laudes, quæ Apoc. 5. Agno tribuuntur. 315.2.a
Sigillorum idonea explicatio quàm sit optabilis. 316.1.c
Sigillorum septem quanta sit difficultas. ibid.
ad Sigillorum explicationem cuiusmodi sit eligenda materia. ibid.d
Sigillorum septem apta explicatio quas debeat habere conditiones. ibid.e
in Sigillis interpretandis quanta sit doctorum & expositorum varietas. ead.2.d
nouæ Sigillorum expositionis via necessariò inuestiganda. 317.1.e

summam

futuram auctoris de Sigillis explicationis grauissimorum doctorum auctoritate fulciri. ibid.f
Sigillorum septem partitio, eorúmque argumenti de prouidentia tam erga fideles Iudæos quàm erga rebelles. 319.1.b
nostra de Sigillis expositio ex argumenti totius consecutione confirmatur. ibid.c
quatuor Sigillorum repræsentationem esse congruentem ad probandum Messiæ aduentum. 321.2.c
eadem Sigillorum doctrina ad quatuor virorum Apostolicorum virtutes applicatur. ibid.d
cur ad quatuor Sigillorum contemplationem Ioannes ab animalibus euocetur. 322.1.a
in singulis Sigillis tam equum, quàm equitem eiusdem esse significationis. ead.2.c
in Sigillo quarto non agi de morte rebellium Iudæorum, sed de morte eorum qui Christum sunt secuti. 323.1.a
inter Sigilla primum & tertium, quid sit discriminis, & inter secundum & quartum. 325.2.f, & 326.1.a
Sigillum primum Christum aperuisse quid sit. 327.1.d
Sigilli secundi gladius magnus quid significet. eadem 2.b
Sigillum secundum Christum aperuisse in quo consistat. ibid.d,e
in Sigilli tertij resignatione, quid Christus suos doceat. 329.1.a
in Sigilli quarti apertione quid suos doceat Christus. 331.1.c
in Sigillis tribus vltimis quid argumenti contineatur. ead.2.a
Sigilli quinti scopum esse Dei patientiam in perfidos. 331.2.b
in Sigillo quinto de quibus Martyribus sermo sit? ibidem.
quinti Sigilli dilatio de supplicio quousque sit intelligenda. 332.1.b
in Sigillo quinto de quorum vindictæ procrastinatione sermo sit. ibid.c
in Sigilli quinti reseratione quid nos doceat Christus. ibid.e
Sigilli sexti explicationes quatuor, & quid de eis sentiendum. ead.2.b, & seq.
in Sigillo sexto sermonem de Antichristo esse non posse. ibid.e
de Sigillo sexto Ambrosij interpretatio aliqua ex parte probatur. 333.1.b
Sexti sigilli vera explicatio. ibid.c
ad sextum Sigillum an capitis septimi visio pertineat, vel ad septimum. 338.1.b
ad Sigillum septimum num pertineant septem plagæ tubarum, necne. ibid.& c
in Sigillo septimo quid propriè contineatur. ead.2.a
an Sigilli septimi figura in cœli silentio terminetur, nec ne. 357.1.a
quid per Sigillum adumbretur. 656.2.c
in abyssi clausuræ Sigillo quid imprimis innuatur. ibid f
ad Sigillorum vsum Iaspis peraptus. 727.1.b
Vide Equus.

Signaculum.

Signacula soluere & aperire pro eodē sumi. 301.2.c,d

Signatus.

Signatorum nomine quinam propriè & strictè intelligendi sint. 349.1.d
Signatorum nomen verùm sit pro prædestinatis sumendum. 348.1.c, & 2.a
Signari 144 *U.* c. 7. esse eosdem 144 *U.* de quibus cap. 14. 346.1.a
de Signatorum numero aliorum opinio. 348 2.a
Signatorum doctrina ad Religiosos applicatur. 356.1.b

Signum.

Signum Dei viui, quo serui Dei signantur, quodnam sit. 341.1.c
Signo Dei quinam signentur. ibid.f
Signum Dei viui cur dicatur. 343.2.a
Signum Dei qua ratione (frontibus imprimendum) sit accipiendum. 344.1.d
Signi magni nomine quid denotetur. 452.1.a
Signum magnum cui vocetur draconis visum. 465.1.c
in Signis commentitiis, de quibus Apoc. 13. verùm sermo sit de Antichristi ministris. 518.2.d
Signa à bestia terræ patrata quænam sint. 519.1.a
Signum à bestia terræ de cælo per speciem demissum posse etiam de falso religionis cultu suo modo explicari. ibid.e
Signa fieri à terræ bestia in marinæ bestiæ conspectu quid sit. 520.1.d
Signum magnum & admirabile cur Apocal. 15. dicatur. 562.1.f

Silentium.

Silentium Apoc. 8. cum sequentibus tubis earumque mysterio copulari. 358.2.e
Silentium quomodo cum tubarum mysterio cohæreat. ibidem.
de Silentio cæli vera expositio ad patientiam relato. 359.2.c
Silentium mediæ horæ de qua Christianorum patientia sit interpretandum. ibid.e,f
in Silentij dimidia hora alludi ad dimidiam horam Tobiæ. ibid.
Silentij nomine sæpè in sacris patientiam indicari. ibid.c
Silentio dimidiæ horæ posset adhuc denotari persecutio primitiuorum Christianorum, licèt plures annos durauerit. 360.1.d

Simeon.

Simeoni aptatur Topazius. 760.1.e

Simon.

ad Simonem Magum applicatur tertia cornuum explicatio. 517.1.c

Simulacrum.

Simulacri ab Ezechiele visi inferior pars cuiusmodi fuerit? 239.2.c

Sion.

in Sione monte verùm pedibus nitantur Agnus, & 144 *U.* an non? 531.1.d
Sionis nomine primogenitam figurari Ecclesiam. 528.1.e

Siria.

de qua Siri sit sermo Apoc. 7.16. 355.2.c

Smaragdus.

de Smaragdi Hebraico nomine. 734.2.b
inter Smaragdos Scythici præstantiores. ibid.d
Smaragdi color quantam humano obtutui voluptatem afferat. ibid.e
Smaragdus quantopere sit lucidus. ibid.c
Smaragdos in æris fodinis reperiri solere. ibid.f
Smaragdi reflexione carnis sibi contiguæ colorem remitti atque frangi. 735.1.c
Smaragdus quàm aptè cum quarto Symboli articulo comparetur. ibid.c
per Smaragdum Christi patientia inter verbera & clauos figurata. ibid.f
Smaragdi color oculos recreans quid mysticè significet? ead.2.b
Smaragdus præsens contra venena antidotum. ibid.a
Smaragdi Scythici mirus splendor quid figuret? ibid e ibid.e
Smaragdos arena etesiis ventis reuoluta solere detegi, quid mysticè innuat? 736.1.a

Smaragdi aliæ proprietates, & mystica earum significatio. ibid.
ex Smaragdo crucis figuram egregiè compingi. ibid.b
Smaragdus aptatur Leui. 760.1.f

Societas Iesu.

in Societate votorum renouatio bis quotannis instituta. 174. 2.b
Societatis IESV professi speciali se voto summo Pontifici adstringunt. 23.1.d

Sodoma.

Sodomam post cælestem ignem in mare mortuum euasisse. 437.2.b

Sol.

Solis lucem cur Ioannes in primæ figuræ facie viderit? 165.1.b
Solem fieri nigrum tanquam saccum cilicinum, quid sit. 334.1.f
Solem pro Dei fauore & gratia accipi. ead.1.a
Solis pars tertia quo sensu dicatur percussa. 376.1.c
per Solem, Lunam, ac siderum coniunctionem quid in Apocal. figuretur? ibid.
Sol quomodo fumo abyssi obscuratus dicatur. 381.2.c
Solis defectus in Christi passione, & symbolica ipsius significatio. 460.1.a
ob Solis nimiam lucem vtrùm minùs cæruleum appareat cælum. 730.2.c
Solem confundi, quid sit apud Isaiam. 666.1.b
Solis eclipsis aliquam esse speciem in Ioannis de muliere amicta Sole visione, & quæ sit eius significatio. 460.1.a,b
Solem in Apocalypsi esse symbolum diuinitatis. 451.2.d
Soli viciniores cæli partes cur minùs appareant cæruleæ quàm remotiores. 730.1.d
per Solis symbolum significari, quòd superior Christi animæ portio in ipsa passione immensa Dei gloria fruebatur. 459.2.d
Solis symbolum Monarchas & Imperatores sibi arrogasse. 385.2.c
Solis eclipsis vnde proueniat. 459.2.b

Spatium.

Spatium illud, in quo Ioannes thronum, & in eò sedentem conspexit, qua ratione sit considerandum. 254.2.a

Spiritus.

de Spiritibus 7. Apoc. 1. variæ opiniones. 112. 1.d, & seq.
Spirituum 7. expositio de Spiritus sancti donis reiicitur. ibid.e
Spiritus Dei 7. quinam sint. 113.2.e
Spiritus ab Angelis Ioan. in Apoc. distinguit. 114 1.b
in Spirituum 7. mentione Ioannes Apocalypseos argumentum respexit. ibid.e
Spirituum 7. expositio de peculiari aliquo Angelorum septenario nequaquam solida. ead.2.c
opinio exponentium Spiritus 7. de Spiritus sancti persona, validè refutatur. ibid.d
de Spiritibus 7. longam in Apoc. institui tractationem. 115.1.c
Spiritum sumi interdum pro ea virtute, quæ in alicuius gubernatione emineat. ibid.d
ad Spirituum 7. doctrinam intelligendam illustris Pauli locus. ibid.f
Spiritus septem Dei qui sint demum. 116.1.e
Spirituum trium posteriorum Diuinæ prouidentiæ consideratio. 121.1.b
Spirituum 7. doctrina ad varia Christi Domini mysteria posse extendi. ead.2.d
quorsum vtatur Christus ad Sardensem hac phrasi, *Qui habet septem Spiritus Dei, & 7. stellas.* 200.1.c
Spiritus oris Christi quis dicatur apud Paulũ. 540.2.d
de qua Spiritus viuificatione agat Petrus primæ canonica c. 3. vers. 18. 740.1.b
Spiritus & sponsa Apoc. 22, 17. quid denotent. 776.2.f
Vide, Prouidentia.

Spiritus sanctus.

Spiritui sancto derogat, qui nouam expositionem & Apocalypsi quadrare, & tamen ex Ioannis mente non esse dicat. 32.2.b,c
ab Spiritu sancto dimanasse Martyrum robur ac fortitudinem. 749.2.b
Spiritum sanctum posse figurari in Angelo ascendente ab ortu solis, quinimo Spiritus S. gratiam. 342.2.f
Spiritus sancti efficacia in Roma ad fidem traducenda. 629.2.c

Sponsa.

quæ sit Sponsa, quam sibi Agnus per has nuptias ducat. 637.1.f

Spurius.

Spurij vnde dicti. 109.2.b

Stacte.

Stacte quid sit, & de eius natura. 310.2.d

Stadium.

de Stadiis mille sexcentis, quibus sanguis è lacu inundauit, variæ auctorum expositiones. 557.2.f
per stadia 1600. quid mysticè designetur. 558 1.d
Stadia & milliaria, quibus Palæstina protenditur, ad Græcorum computationem, non ad Romanorum, esse reuocanda. ead.2.f

Statera.

Statera cur paupertati in manus detur. 318.1.d
Statera quid denotet, & quem ad finem tertij equi sessori data. ibid.e

Statua.

in Statua Danielis quomodo Assyriorum imperium figuretur. 386.2.a

Stella.

de Stellis 7. variæ sententiæ. 155.1.c
per Stellas 7. totidem Asiæ Episcopos figurari ead.2.b
Stellas 7. rectiùs vt annulorum gemmas considerari. ibi.d
Stellas 7. in manu Christi esse positas, quid sit. 156.1.e
Stellæ 7. cur in Christi dextera collocentur. ead.2.c
Stellarũ symbolum ad quos itẽ possit extendi. 157 1.a
Stellarum 7. applicatio ad septem Planetas. 156.2.e
Stellarum symbolum ad omnes etiam Euangelicos concionatores posse accommodari. 157.1.a
Stellarum symbolum quando Apostolis tribuat Apocalypsis. ibid.b
Stellas 7. Christum in manu gestare quid sit. 156.1.e
Stella matutina quæ sit. 198.2.c. & ad quem locum sacræ Scripturæ alludat Ioannes. ibid d
Stellæ matutinæ nomine de quo sit sermo apud Ecclesiasticum. ibid.f
in Stellæ matutinæ præmio quid Christus promittat 199.1.e
Stella matutina ad Eucharistiam applicatur. ead.2.d
Stellas è cælo cadere super terram quid sit. 334.2.f
Sub stellarum nomine de quibus sit sermo. 335.1.b
Stellæ magnæ casus quid innuat. 375.2.d
Stellæ influxus quorsum apponatur ad pestis significationem. ibid.e,f
Stellarũ tertia pars quo sensu dicatur percussa. 376.1.c
per stellam absinthium quid figuretur. ead.1.c
per stellam Apoc. 9. è cælo cadentem quid significetur. 379.1.e
Stellæ dari clauem putei abyssi quid sit. 380.1.c
Stellæ 12. Apostolorum symbolum. 456.2.f
Stellæ, quæ Apostolorum sunt symbolum, cur supra caput mulieris ponantur. 457.1.b
Stella matutina, de qua Apo. 22. quid figuret, & qua ratione radicis translationi subiungatur. 776.2.c

Stola.

Stola quid sit, & in qua acceptione in sacris vsurpetur. 353.1.b
Stola cuius rei sit symbolum. ibid.d
Stolam pro Sacerdotali veste sumi. ibid.c
Stolæ albæ quid in Beatis, quid porrò in spiritualibus viris significent. 352.1.c
cùm dicitur *amicti Stolis albis*, vtrùm album pro splendenti purpureo, an pro candido sumatur. 353.1.e

Sub.

præpositio *Sub* quid propriè significet. 454.1.d

Substantiuum.

Substantiuo cuiusque generis adiectiuum interdum neutrum reddi apud Græcos. 260.2.a,b

Succinum.

Succinum quod nobilius, ex Plinio. 239.1.a
Succinum à Plinio inter gemmas recenseri. 755.2.e
de Succino fabulosa quædam iactata. ibid.f
Succini species colore ignei, & valdè duri. ibidem.

Sulphur.

Sulphuris quorsum mentio Apoc.14.10 fiat. 542.2.a
Sulphuris natura ex Plinio. ibid.b
Sulphur apud ethnicos in sacris adhibitum, & ad expiandas suffitu domos. ibidem.

Superbia.

in nomine *Superbia vna*, quid mysterij lateat, per numerum 666. figurato. 525.2.b,c
Superbiæ præsertim occultæ periculum. 224.1.a

Superbus.

Superborum nomine in Scriptura hostes populi Dei, ac veræ religionis designari. 522.1.e,f

Superliminare.

Superliminare crapulæ quid significet apud Zachariam, & quomodo sit accipiendum. 443.1.b, & 2.a

Supplicium.

Supplicia ac minas sapienter sæpe occultari. 300.2.e
Supplicium quàm graue sit homines in cordis desideria tradi. 378.1.d
Supplicium Babyloni inflictum, de quo Apoc.17. quo sensu sit accipiendum. 602.1.b

Suppositum.

quod sit Suppositum eorum verborum, *Vixerunt, & regnauerunt*, &c. 669.1.c

Sustineo.

verbum *Sustinere*, quid significet in Tobia. 363.1.d

Symbolum.

Symbolorum perfectio in quo consistat. 23.2.a
qui hæc Symbola Apoc. non summè perfecta esse arbitratur, iniuriam non Ioanni modò, sed & Christo, & Spiritui sancto irrogat. ibid.b.c
in Symbolorum explicatione quid præstare debeat interpres. ibid.c
Symbola Christi perfectissima esse debere. ibid.e
in Symbolis Apoc. quid requiratur. ibid.& f
Symboli explicandi optima ratio quid exigat. ibidem f
Symbola cuiusque rei quænam propria. 24.2.e
Symbola varia Apocalypseos proponuntur. 25.1.a
Symbola quàm aptè debeant quadrare rebus, quibus deseruiunt. ibid.b.c
de Symbolorum Apoc. eleganti significatione exempla. 26.1.c,d
in sacris Symbolis quantus campus ingeniis pateat. ibid.e
Symbolorum fœcunditatem & breuitas & perspicuitas comitantur. ibid f
in Symbolis obscuris Apocalypseos magnam lucem delitescere. ead.2.e
ex Symbolis huius libri Ioannes multò magis euasit illustratus. ibidem.
Symbolorum sacrorum duplex modus. 168.2.a
ad varia rerum Symbola res eadem solet vsurpari. 186.1.b
Symbola varia sanctitatis & sapientiæ. 216.1.f
Symbola tot cur fuerint sanctitatis & sapientiæ in téplo Salomonis. ead.2.c
in Symbolis concreta ab abstractis ferè non distingui. 247.2.e
in Symbolis inferior locus plerumque magnæ dignitatis. 454.2.d

Symbolum Apostolorum.

in Symbolo condendo Apostolorum mens quæ fuerit. 711.1.d
Symbolum quo ordine fuerit ab Apostolis ipsis compositum. ead.2.a
in Symbolo num sint ab Apostolis expressa, an ab Ecclesia deinceps addita verba illa, *Descendit ad inferos*. 719.2.e
siue singulas Symboli veritates singuli Apostoli, siue cuncti cunctas condiderint, perinde esse ad nostræ expositionis firmitatem. 711.1.d
ad potiorem Symboli Apostolici diuisionem eligendam, quæ regula interdum nobis sit. 719.1.c
Symboli Apostolici potissimam diuisionem indagare quorum sit. ibid.b
Symboli Apostolici diuisio, quam nos sectamur, quàm congruens sit. ead.2.a
in primo Symboli articulo tria consideranda. 727.1.f
in secundo Symboli Apostolici articulo quid confiteamur. 730.1.f
in 3. Symboli Apost. articulo quid profiteamur. 733.1.e
quartus Symboli Apostolici articulus quid in se contineat. 735.1.a
articulus Symboli 5. quid in se includat. 736.2.e
sextum Symboli Apostolici caput quid nobis credendum proponat. 743.1.f
octauus Symboli Apostolici articulus quid nobis credendum proponat. 747.1.c
9. Symboli articulus quid nobis proponat. 749.1.a
decimus Symboli Apost. articulus proponitur & explicatur. 751.1.f
vndecimus Symboli Apostolici articulus explicatur. 756.1.e
duodecimus Symboli Apostolici articulus explicatur. 757.2.f
primus Symboli Apostolici articulus, eiúsq; ad Iaspidis symbolum applicatio. 727.1.d
secundus Symboli Apostolici articulus in Sapphiro figuratur. 730.1.e,f
ad tertium Symboli articulum applicatur per ordinem Chalcedonius. 733.1.f
cum quarto Symboli articulo quàm aptè Smaragdus componatur. 735.1.c
ad sextum Symboli articulum Sardij applicatio. 743.2.a
septimi Symboli Apostolici articuli declaratio, & Chrysolithi ad eum applicatio. 745.1.c
ad nonum Symboli Apostolici articulum Topazij applicatio. 749.1.b, & seq.
ad duodecimum Symboli Apostolici articulum mystica consideratio Amethysti. 758.1.b
Vide, Apocalypsis, Apostolus, Aurum, Fides.

Synagoga.

de Synagoga cur fiat mentio symbolicè. 189.1.d
Synagoga indicatur Iezabelis nomine. ibid.e,f

T

Tabernaculum.

TAbernaculum testimonij quid sit. 567.1.d,e
Tabernaculum cur sit in cælo conspectû. 568.1.a

Talentum.

Talenti Græca vox quid propriè sonet. 597.2.b

per Talenti iustum pondus quo candelabrum constabat, quid significetur. 141.2.d

Templum.

quid hac locutione, *de Templo cæli*, denotetur. 594.1.a
Templi nomen Apoc. 15. 8. & ad sancta, & ad atrium extendi. 571.1.a
Templi separatio à ciuitate apud Ezech. quid significet. 218.1.e
per Templum interdum in Scriptura oraculum siue Sanctum Sanctorum, aut tabernaculi, aut templi significari. 567.1.b,c
Templum tabernaculi quodnam appelletur. ibid.a
Templum Isa. 6. 1. quid propriè in Hebræo. 235.2.b
qui Templum Ezech. cum Salomonis templo æquiparare prorsus contendunt, impugnantur. 217.2.e
Templum & altare qua ratione sint consideranda in c. 11. Apoc. 411.1.d
Templum & altare cur primò non Angelus, sed Ioãnes dimetiatur, ac postea Apoc. 21. Angelus metiatur. 410.2.e
Templum extra ciuitatem esse in prima Ezechielis visione. 765.1.c
Templi reædificatio à Nehemia facta & celebri sacrificio consecrata quo anno ac mense fuerit. 421.1.e
Tẽplum cur in Ezech. fuerit extra ciuitatẽ visũ. 765.1.d
Templum Ezechieli visum quid significet. 218.1.e
Templum Apoc. 14. 17. 18. quid significet. 555.2.a
Templi dimensio tam apud Ezechielem, quàm apud Ioannem, quò spectet. 415.1.c
Templum apud Ezechielem quàm longè à ciuitate distet. 217.1.d
qui Templum apud Ezechielem metitur, cur habeat speciem quasi æris. 410.1.f
Templi picturæ quomodo potuerint Cherubini appellari. 276.2.a
in Templum nemo posse introire quo sensu dicatur. 572.2.a
Templum Ezechieli visum multò laxius & magnificentius esse Salomonico templo. 411.1.e
Templum, quod Ioannes mensurare iubetur, quid significet. ead.2.a
Vide, Candelabrum, Columna, Salomon.

Tempus.

Tempus non amplius erit, quid sit. 404.2.f
Tempus & tempora, quid significet apud Daniel. 417.2.c, 419.2.d
de quo Tempore agat Daniel c. 12. cùm ait, *In illo tempore consurget Michael, &c.* 476.1.f
Tempus qua ratione propè esse dicatur. 103.2.b,c
Tempus mortuorum iudicari, quod Apoc. 11. 18. appelletur. 446.2.c
per modicum Tempus Apo. 20. quid innuatur. 658.2.c

Tenebræ.

Tenebræ exteriores, quarum sæpe in Euangelio fit mentio, quid sint. 382.1.e
Tenebræ ex quintæ phialæ effusione prouenientes quid significent. 584.1.d

Tentatio.

Tentationis hora quæ appelletur. 211.1.b
Tentationis duplex genus per aduersitates & prosperitates. 484.2.a
Tẽtatio quando sit maximum à Deo beneficiũ. 210.1.d
à Tentationis hora liberare Philadelphium quo sensu dicatur Christus. ibid.c

Tepor, Tepidus.

Tepidorũ status qualis sit, quámq; periculosus. 221.1.e
Tepidum sui tepôris non ignarum esse. 222.1.e
inter Tepidum & frigidum discrimen. ead.2.a
Tepidi maximum periculum. ibid.b
Tepidi quid sit proprium prout ab improbo distinguitur. 223.1.a
Tepidi qua ratione se ipsi decipiãt, & obcæcẽt. 225.2.a
frigidum esse aut calidum cur Christus maluerit Laodicenum, quàm Tepidum. ead.2.a,b
explicatur cur frigidum aut calidum esse præstet, quã esse Tepidum. 224.1.b
pro Tepôre, de quo insimulatur Laodicenus, status peccati lethalis intelligitur. 220.2.d
Tepôris ratio in quo consistat. ibid.f
quæ Tepôris metaphora vltimæ epistolæ conueniat. 221.1.c
Tepôris nomine quid propriè intelligendum. ead.2.c

Terra.

Terra noua quæ appelletur. 696.1.d
Terræ mysticæ qualitates primæ. 697.1.a,b
Terræ nomine quid significetur. 485.1.c
per Terram adumbrari terrenos affectus. 501.1.a,b
Terra demessa est quo sensu dicatur. 552.1.a
Terra & subtus terram quo sensu accipiẽda, Apo. 5. 3. 302.2.f
Terra sacerdotalis in Ægypto libera olim & immunis. 122.1.c
Terra mystica quomodo priores qualitates immutauerit. 697.2.d
Terra vniuersa quomodo dicatur post bestiam admirata. 512.2.b,c
Terra quo sensu dicatur à conspectu sedentis in throno fugisse. 685.2.b
Terræ nomen Apo. 16. 1. quid significet. 576.1.e
Terra noua qua ratione accipienda sit. 697.1.b
in Terra quinam dicantur habitare. 331.2.f
Terræ nomine quid innuatur cùm Apoc. 12. dicitur, *Terra adiuuit mulierem.* 490.1.a,b
Terra sancta in tribus diuisa apud Ezechielem quid adumbret. 218.1.d
Terræ nomine quid figuretur Apoc. 20. 11. 686.2.c
Terram Gessen, vbi filij Israël habitabant, ab Ægypti plagis fuisse immunem. 339.1.a
quomodo miraculum illud in Terra Gessen pro filiorum israëlis incolumitate patratum, sit in primitiuorum Christianorum liberatione instauratum. ibid.b
Terræ tertiam partem fuisse combustam quomodo accipiendum. 374.1.a
Terram pro Iudæa accipi Apoc. 8. 7. 373.1.d

Terræmotus.

Terræmotus sexti sigilli resignationem subsecutus, cuiusmodi sit. 334.1.c
per Terræmotum quid figuretur Apoc. 11. 13. 440.2.b
discrimen inter Terræmotum tubæ septimæ, & terræmotum septimæ phialæ. 597.2.f
per Terræmotum maximum quid signetur. 594.1.e

Tertullianus.

Tertulliani mens de rerum creatarum fine. 24.2.a

Testamentum.

ad vtrumq; Testamentum se extendere libri signati visi à Ioanne significationem. 294.2.b
discrimen inter Testamenti veteris Patres, nouique Sanctos. 233.1.e
Vide Arca.

Testes.

Testem fidelem cur se Christus vocet. 219.1.d, & 2.a
de duorum Testium interpretatione quatuor auctorum sententiæ. 424.1.b
in explicatione quam auctor tenet circa duos Testes Apoc. 11. non infirmari traditionem communem de Henocho, & Elia, sed confirmari potiùs. 348. 416.1.c
duorum Testium nomen quàm aptè conueniat Sapientiæ & Sanctitati. 415.2.e,f
in hoc Testium nomine alludi ad duos templi Cherubinos ingentes. 426.1.a

in Testibus duobus allusionem etiam contineri ad Mosem & Eliam. ibid.c
duorum Testium nomen cur Mosi & Eliæ quadret. ibidem.
de duobus Testibus quid senserit Hieronymus. 424.2.e,& 427.1.e
dabo Testibus meis,& prophetabunt,quid sit. 427.1.f
in duobus Testibus alludi ad Henochum & Eliam sub Antichristo venturos. 426.2.e
Testes duo cur saccis amicti dicantur. 427.1.b
Testes duo qua ratione cælũ dicantur claudere.433.1.a
duo Testes quo sensu dicãtur terram omni plaga percutere. ead.2.c
quàm rectè dicantur locustæ facere bellum contra duos Testes. 436.1.d
in duorum Testium miraculis Apoc. 11.6. manifestè ad Mosis & Eliæ miracula respici. 432.2.c
potestas duobus Testibus data claudendi cælũ quomodo sit explicanda. ibid.e
duo Testes quo sensu dicantur cruciare eos qui habitant super terram. 438.2.c
in duorum Testiũ prædicatione & occisione ad Christi prædicationem & passionem alludi. 439.1.e,f
quomodo intelligendum quod dicitur de duorum Testiũ occisorum cadaueribus inhumatis. ead. 2.b
duo Testes quomodo existimãdi sunt in Ierosolymæ plateis occisi iacuisse? 439.2.d
duo Testes quando surrexisse dicantur. ibid.f
duo Testes quomodo rediuiui ad cælum conscendisse dicantur? 440.1.c
quo sensu dicantur Iudæi aspexisse Testes in cælum abeuntes? ibid.

Testimonium.

Testimoniũ Iesu Christi quæcunq; vidit, quid sit?103.1.c,d
iis verbis, *Cùm finierint testimonium*, quid innuatur? 435.2.c
Testimonium ponitur pro doctrina. 331.2.f

Tetragrammaton.

Nomẽ Tetragrãmaton qua ratione scriberetur?111.2.d
nominis Tetragrammati originem Hebræi se nescire fatentur. ibid.e
de nominis Tetragrammati etymo Oleastri opinio. ibid.f

Textus.

Textus Græcus qua ratione intelligatur in versu 4. capitis primi Apocalypseos. 107.2.c

Tharsis.

nomen Tharsis in Rationali pro Hyacintho accipi non posse. 744.2.c

Theologia.

Theologiam symbolicam non esse argumentatiuam, quo pacto intelligendum. 16.1.d

Thronus.

cuiusmodi sit forma sedentis supra Thronum? 234.1.a
Thronus, quem in templo habet Deus, qua ratione sit considerandus? 291.2.c
Ioannem Apo.4.3.ad Ezech.Thronũ allusisse. 236.2.d
animalia cur in medio, & in circuitu Throni sint? 263.2.d
quem Isaias in Throno sedentem vidit quis sit? 235.2.e
qui in Isaiæ Throno sedebat,non esse Christum. ib.f
Thronum fuisse veluti effigiem propitiatorij. 234.1.e
per Thronum Isaiæ ostentum quid denotetur? 282.1.d
Throni forma,in qua Ioannes Deum vidit, cuiusmodi fuerit. 234.1.a
Thronum Dei Isaiæ visum esse eum, quem Deus in Ecclesia Christiana habet. 184.2.d
Thronus Dei à Prophetis visus qua forma fuerit. 234.1.d
Thronũ Deus cuiusmodi in Ecclesia habeat. 235.1.e
Thronus Dei ab Isaia visus quisnam sit. ibid.b
Throni Dei ab Isaia visi dignitas. ibid.f
Throni Dei amplitudo,quid significet. ead.1.a
de Throno Dei cur voces humanæ procedãt.249.1.e
de quo Dei Throno sit sermo Apo.4. 234.2.c
in Throno Dei Apo.4. contineri comparationem tacitam cum eo, quem Deus in templo Salomonis habuit. 248.1.a
quibus Throni Dei symbolum quadret in Ecclesiastica Hierarchia. 246.1.c
nomen Thronus actiuè an passiuè Angelis tribuatur. 244.2.c
Thronos Cherubinis esse superiores in Ecclesiastica Hierarchia. 245.1.b
Vide Deus.

Thuribulum.

Thuribuli nomine quid Apocalyp. 8. intelligatur. 369. 1.d
per Thuribulum aureum quid denotetur. 370.1.f
Thuribulum esse sacerdotalis dignitatis insigne. eadem 2.d

Thus.

Thus quid sit,& eius natura. 310.2.e
Thus vbi nascatur. 152.2.f
Thus masculum quid propriè vocetur. ead.1.f
Thus orationis symbolum. 311.1.b
Thure nationes omnes diis suis supplicasse. 310.2.e

Thyatira.

Thyatira quid sonet. 191.2.f

Thymiama.

Thymiamatis eiúsque partium singularium significatio. 311.1.a
Thymiamatis quatuor partes quo ordine numerẽtur? & eius ordinis mysterium. ead.2.a
Thymiama ex quibus aromatibus constaret. 310.2.b
Thymiama cuius rei sit symbolum. ibidem c.
Vide Altare.

Timidus.

quinam appellentur Timidi. 702.1.b

Timotheus.

Timotheus vtrùm fuerit Ephesi Episcopus, ad quem Ioannes scripsit. 168.1.f,& 2.a
Timotheum Onesimo in Episcopatu successisse. ead. 2.a

Tobias.

ad Tobiæ miracula cur Deus eas vsurpauerit res, quibus aliquid naturalis virtutis inerat. 361.2.b
Tobiæ aduersitas cur in cæcitatis curatione per semihoræ spatium durasse dicatur. 420.2.c
Tobiæ connubij ac dotis allegoria. 363.2.b
Tobiæ locus expenditur de septem angelis. 117.1.e
Vide Historia, Piscis.

Tonitruum.

per Tonitrui vocem quid figuretur. 531.2.d
Tonitrua septem cap.10.4.quid denotent. 403.1.f
in Tonitruis septem capit. 10. allusionem includi ad Ps.28. ead.2.c
Tonitrui sonitus ac fulgetri lux vnde incrementa accipiant. 249.1.c
verba illa Apoc.10.4. *Signa quæ locuta sunt tonitrua*, quid innuant. 404.1.a
Tonitrua simul cum vocibus humanis fuisse audita. 247.1.e
Tonitrua ac voces cur ex solo Dei thronó procedere dicantur. 249.1.e
Tonitrua septem echo instar respondere magno Angeli fortis clamori. 403.1.e
Vide Aqua, Fulgur.

Topazius.

Topazius vtrùm sit coloris viridis. 747.2.e

Topazium hodie vulgatem ab eo esse diuersum, cui veteres hoc nomen indiderunt. ibid.f
quodnam viridis coloris genus sit proprium Topazij. 748.1.a
Topazij colorem esse porraceum. ibid.
Topazij color num porri folia, an succum imitetur? ibid. b
quid sit apud Plinium, dum de Topazij colore agit, porri succus. ibid.c
Topaziorum colorem porris similem de foliis esse intelligendum. ibid.d
Topazij viriditas quomodo debeat explicari. ibid.b
Topazium esse diaphanum, siue translucidum. ibid.d.e
Topazius quid ex auri colore & fulgore habeat. eadem 2.a
Topazij etymon. ibid.c
Topazij quantus sit splendor. ibid.b
Topazium quatuor cubitis longum aliquando fuisse inuentum. ibid.c
Topazij naturales qualitates quæ. ibid.d
Topazius contra quos corporis & animi morbos valere dicatur. ibidem.
Topazio feruentis ac bullientis aquæ ampullas sedari. ibid.e
Topazij pulchritudo ac pretium. ibid.
Topazius si politur, obscuratur. ibid.f
Topazij fulgor à solis radio deriuatus quid signet. 749.1.c
Topazij color porraceus cuius rei sit symbolum. ibid.
excellentia lucis quæ in Topazio cernitur, cuius rei sit symbolum. ead.2.e
in Topazio aureus splendor cum prasio colore quid innuat. ibid.d
Topazium lunaticis & phreneticis prodesse quid adumbret. ibid.f
per Topazium denotatur Iustorum pax in rebus aduersis, & quomodo. 750.1.a
Topazij pulchritudo & pretium quid significet. ibid.
Topazium solum gemmarũ sentire lunam, quid significet. ibid.c
Topazij color nonnihil in glaucum vergens quid signet. ibid.d
Topazius aptatur Simeoni. 760.1.e

Topazin.

Topazin verbum Græcũ quid significet, & quid etiam mysterij habeat. 750.1.c

Transitio.

Transitio in familiari sermone quæ probanda, quæ verò non. 125.2.d

Tribulatio.

ex Tribulatione magna venisse qui dicantur. 355.1.c
Tribulationem habere diebus decem, quid sit. 178.1.d

Tribus.

Tribuum duodecim nominibus Apostolos esse intelligendos. 346.2.a
Tribubus singulis singulæ aptantur gemmæ Rationalis, & cuiusque ratio redditur. 760.1.d
Tribus terræ qua ratione dicantur ploraturæ. 337.2.f
Tribuum nomina qua ratione portis assignentur. 707.1.b
cur cuilibet Tribui siue Apostolo duodenarius milliũ assignetur. 347.2.b

Trinitas.

Trinitatis mysteriũ in nomine Iehoua indicatur. 110.1.b, quomodo? ibid.c
Trinitatis mysterium in Trisagio animalium Ioannis adumbrari. 288.2.d,e
in Trinitatis mysterio Ioachimum errasse. 56.1.c
Tribus diuinis personis quomodo verba illa, *Salus, & gloria, & virtus*, per attributionem accommodétur. 619.2.d
Trinitatis mysterium comparatione solis, radij, ac lucis à Patribus explicatur. 749.1.b
in Trinitatis mysterij prædicatione assiduitas. 2?8.1.d
Trinitatis mysterij prædicatio quanti sit momenti. ead.2.a
Trinitatis mysterij prædicatione, & Dei maiestatem, & in nos charitatem explicari. ibid.c

Trisagion.

in Trisagio repetendo continuatio animalium Ioannis quomodo intelligenda. 287.1.e
Trisagion apud Isaiam cur præcedat commotionem superliminarium. 282.1.f
Trisagion Isaiæ quid significet. 235.1.d
Trisagion Seraphinorum Isaiæ quid significet. 282.1.e
in Trisagio animalium Ioannis mysterium Trinitatis adumbrari. 287.2.e
in Trisagio quæ mysteria includantur. 236.1.e
in Trisagio animalium Ioannis non mysterium modò Trinitatis, sed totum etiam Apostolorum Symbolum includi. 288.2.d,e
Trisagio cur addatur, *Dominus Deus omnipotens*. 289.1.a

Trophæum.

Trophæa fuisse columnas in Machabæorum sepulchro erectas. 216.1.b
quomodo Trophæa in templi columnis fuerint expressa. 215.2.d
Trophæa olim in loco etiam à pugna disiuncto erigi solere. ead.1.e
Trophæa quare in Salomonis tẽplo fuerint erecta. ib.f

Tuba.

Tubę clãgorẽ ad vnius populi bellũ aptè referri. 134.1.d
Tubæ duplex genus in Scriptura vsitatum. 133.1.d
Tubæ in bellis vsitatæ. 137.1.b
Tubarum symboli difficultas in quo sita sit. 356.1.f
per Tubas quid figuretur. ead.2.a
per Tubarum clangorem quid figuretur. ibidem
Tubas septem cap. 8. respondere tubæ cap. 1. 367.1.d
in Tubarum septenario alludi ad septem Iosue buccinas. ibid.e
Tubæ vox Ioanni audita initio c. 4. quæ sit. 230.2.e
Tubis bellicis olim annũ iubilæi promulgari solitum apud Hebræos, & huius rei mysterium. 135.1.e
Tuba quibus nominibus in Scriptura vocetur, & quibus in locis. ead.2.a
Tubæ Hasosera descriptio ex Iosepho. ibid.d
Tuba Sophar olim cuiusmodi fuerit. ibid.f
Tubam Christo tribuere non ita decorum, secus tamen ipsius concionatoribus. 137.1.a
Tubas eiusdem olim fuisse vsus, atque hodie tympana. 134.1.b
Tubæ vocem cur Ioannes à tergo audierit. 139.1.e
inter Tubæ, & aquarum multarum sonitum ad belli significationem quid intersit. 134.1.d
Tubæ voci cur Christi vox primò similis figuretur. ead.2.b
inter Tubas & Angelos distinctio apponenda. 365.2.a
Tubæ Sophar vsus in bellis frequens. 136.1.e
Tubæ Sophar sonum fuisse terrificum. ibid.
Tubæ Ioanni auditæ symbolica significatio. ead.2.a
Vide Angelus, Silentium, Vox, Plaga.

Turba.

quo sensu dictum, *Post hæc vidi turbam magnã*. 351.1.c
Turba magna, quam vidit Ioannes, vtrùm sit eadem cum illis 144*U*. 350.2.b
quæ Turba innumerabilis dicitur, esse eos omnes qui dicuntur 144*U*. signati. 346.1.a

Tyrannus.

Tyrannos hominũ esse quatuor inordinatos amores. 320.1.e
Tyrannis his quatuor quomodo Christus fideles primæuos eripuerit. ead.2.b

V *Ve.*

V

Va.

VÆ, cur non de Ecclesia afflicta, sed de ipsis affligentibus prædicetur? 485.2.b
Væ vtrùm extendatur etiam ad Christianos debilis & infirmæ virtutis. ibid.c

Vas.

Vasis nomen in Scriptura aliquando ad altare, eiúsque vasa extenditur. 153.1.b,c

Velum.

in Velo templi fuisse Cherubinos acu pictos. 275.1.c
de Veli Cherubinis Hieronymi opinio. ibid.d
Vide, Cherub.

Veneficium.

Veneficium in sexta plaga tubarum in quo sensu sumatur. 397.2.b

Venter.

Venter appetentiæ symbolum. 383.1.b

Ventus.

Ventos tãtùm quatuor veteribus fuisse notos. 339.2.e
Ventorum non retentione sed immissione damnum fore inferendum confirmatur. 341.2.c,d
tempestas per quatuor Ventos in Iudæos excitanda cuiusmodi fuerit. ead.1.a
Vide, Angelus.

Verbum.

Verba pro rebus accipi Apo 1.3. 103.1.e
in Verbis Christi ad Laodicenum antitheta elegantia. 225.1.d
Verbum seruare quid sit apud Ioannem. 209.1.
quomodo dicatur beatus qui audit & seruat verba prophetiæ Apocalypseos. 103.1.f,105.1.a

Verum.

Verum sæpe in sacris non tam opponi falso, sed imperfecto. 206.1.f

Veritas.

Veritates nouas an Ioannes fuerit edoctus Apoc. reuelationibus. 26.2.f
per Veritatis creditæ meliorem perceptionem illustrantur fideles in rerum supernaturalium cognitione. ibid.a,b

Vestimentum.

Vestimentum mysticè pro conscientia accipi. 203.2.d
Vestimenta inquinare quid sit. ibid.f
quorsum mentio fiat Sardensium non inquinantium Vestimenta sua. 204.1.a
quo sensu sit accipiendum quod Apoc. 16. 15. dicitur de suorum Vestimentorum custodia. 591.2.e
Vestimenta alba pro Eucharistiæ Sacramento vsurpari. 204.1.f
Vestimenta alba quæ dicantur ad Laodicenum. 226.1.e

Vestis.

Vestis talaris perseuerantiæ symbolum. 146.1.a
Vestis linea stricta quæ fuerit. 145.2.c
de Veste sanguine conspersa aliorũ opiniones. 649.1.f
Vestis podêris quæ fuerit. 143.2.b,c
Vestis hyacinthina quæ fuerit. 144.1.a
per Vestes albas seniorum 24. quid figuretur. 243.1.b
Vestes hyacinthinæ nobilium olim propriæ. 396.2.a
Veste omnino aurea Tarquini⁹ & Agrippa vsi. 147.1.e
in Veste aspersa sanguine haberi respectum ad ca. 63. Isaiæ. 646.1.d
Vide, Sacerdos, Senior.

Vigilans.

Vigilantẽ esse quid sit in epistola ad Sardẽsem. 202.1.e

Vincens.

Vincentis nomine quis intelligatur. 181.1.d, 204.1.e
Vincentis nomine quem Rupertus, & alij intelligant. 176.1.a
Vincenti calculus candidus promissus quid sit. 181.2.f
Vincens vt vinceret, quid sit. 327.1.c

Vindemia.

beneficium per Vindemiæ allegoriam figuratum quod fuerit. 553.1.b
Vindemia mystica cur attribuatur cælesti sapientiæ seruorum Christi. 554.2.b,c
in Vindemia c. 14. vtrùm sit sensus de propria vindicta, an de mystica. 552...e

Vindicta.

Vindictam mysticam ad obstinatos nõ extẽdi. 194.1.e
sub Vindictæ mysticæ nomine maximam misericordiam delitescere. ibid.f

Vinum.

Vinum iræ Dei opponi vino Babylonis. 542.1.d
num idem sit poculũ sine Vinum, quod vinum prostitutionis, & vinũ iræ fornicationis vocatur. 605.1.d

Vir.

duo viri apud Danielem ad vtramque ripam fluminis stantes quid significent. 401.2.b
Viros Apostolicos figurari per Seraphinos Isaiæ. 282.1.b
Virorum Apostolicorum studium infatigabile Christianæ fidei prædicandæ. 287..c
Viri spirituales quo sensu dicantur cum Christo in cælum ascendisse. 227.2.d
Virorum spiritualium status tranquillus cælesti beatitudini quodammodo similis. 352.1.b
Viros maioris perfectionis ac dignitatis per Ioannis animalia designari, quam per seniores. 263.1.a,b
ad Viros insigni sanctitate per analogiam debere extendi quod de angelica perfectione in Scriptura dicitur. 280.1.a
mysticus sensus eorum Christi verborum ad Samaritanam, *quem nunc viros habuisti*. 387.1.e
Viris spiritualibus valde vtilis doctrina de septem diuinæ prouidentiæ spiritibus. 28.1.b
Vide, Samaritana.

Virga.

Virgæ ferreæ symbolum, & eius significatio. 193.2.a
Virgæ ferreæ significatio quo sensu sit accipienda, variant doctores. ibid.b
Virgæ ferreæ locutione summam seueritatem importari. 194.1.a
sub Virgæ ferreæ allegoria quis lateat sensus ibid. d
in Virga ferrea imperij durissimi speciẽ denotari. ib.e
Virgæ ferreæ imperium viris Apostolicis cur concedatur super Gentes, at verò Romanæ Ecclesiæ, super omnes Gentes. ead.1.c,d
Virgam ferream in Christiana obedientia & subiectione habere locum. ibid.d
Virga Christi cur fingatur esse ferrea. ibid.f
in Virga ferrea regere quid sit. 646.1.f

Virgo.

Virginum nomen vtrùm in sensu proprio, vel allegorico sit vsurpandum. 533.1.a
qui appellantur Virgines Apo. 14. quinam sint. 348.1.a, 533.1.a
Virgines sequi agnũ quocumque ierit, quid sit. 348.1.b
infamis consuetudo Babylonis antiquæ de Virginibus ante matrimonium prostituendis. 607.2.f

Viridis.

nomen Viridis apud Latinos ad cæruleum aliquando extendi. 746.1.e

Virtus.

Virtutis modicæ, sed à Deo protectæ descriptio. 206.1.b
nomine virtutis quid significetur Apo. 12. 10. 476
Virtutes præcipuas gubernationis in quatuor Ioannis animalibus figurari. 204.2.c
Virtutes in Principe necessariæ ratiocinatione indicantur. 119.1.f
Virtutem nominis Christi non in characteribus ipsis, sed in rei veritate consistere. 214.1.e

Virtutem modicam habere quo sensu Philadelphius dicatur. 208.1.b
Virtutem Deum accipere, quid sit. 290.1.f
Vide, Gubernator, Prouidentia.

Viscera.

per Viscera affectionem commiserationis in Scriptura significari. 407.2.c

Visio.

num in Danielis c.10.&c11. & initio 12. eadem contineatur visio. 163.2.c
Visio Ezechielis de templo & ciuitate cum Apocalypseos loco conciliatur. 218.2.f
Visiones duas sacræ Scripturæ in nonnullis similes, & in aliis diuersas esse sæpe contingit. 256.1.e

Vita.

Vitæ aliquando tribui lucis nomen tam Hebraica phrasi quàm Latina. 674.1.d,e
Vitam sæpe cum luce in sacris nec sine mysterio copulari. 769.1.e
per Vitam quid figuretur. 362.1.c
Vide, Libe., Lignum.

Vitium.

Vitia septem capitalia totidem diuinæ prouidentiæ spiritibus è regione opponuntur. 121.1.d

Vitrum.

Vitro conficiendo magnetem admistam, eiúsque rei symbolum. 252.2.b
Vitri natura, ac proprietates, earúmque mystica explicatio. ead.1.d
per Vitrum ex quo mare visum à Ioanne constabat, quid. ibid.b

Vitulus.

Vitulos Ieroboami aureos nonnihil fuisse similes Cherubinis probabile est. 278.1.a

Vlcus.

Vlcera vesicarum exorta fuisse ex cinere de camino in cælum asperso (de quibus in sexta Ægypti plaga) quid mysticè significet. 577.1.d

Vnum.

Vnum esse idem quod primum. 326.1.e

Vocalis.

Vocales natura longas olim apud veteres duplicari consueuisse. 514.2.e

Vox.

Voces humanæ cur de Dei throno procedãt. 149.1.e
Vocem inter animalia auditam in tertij sigilli resignatione quis emiserit. 328.1.f
Vox illa, de qua Apo. 21.3. ex quo throno prodierit. 700.1.c
Vox dicta quando fuerit à Ioanne exaudita. ead.2.a,b
Vox hæc magna quid innuat. ibid.c
Vocem quomodo Ioan. Apo. 12. è cælo exaudierit. 530.2.d
Vocem tubæ cur Ioannes priùs audierit, deinde vocem aquarum multarum. 165.2
per Vocem multitudinis quid apud Dan. significetur. ibid.c
Vocem gaudij, & Vocem sponsi cur Ieremias c.25.10. coniunxerit. 626.1.d
Vox Ioanni audita, num voci tubæ fuerit persimilis, & quo modo. 131.1.a
Vox audita Ioanni, quæ dixit, *Beati mortui*, &c. cur dicatur esse de cælo. 550.1.a.b
Vox magna Ioanni audita de templo, de qua Apoc. 16.1. quid denotet. 576.1.c
cur dicatur, *in diebus Vocis septimi angeli*. 406.1.f
Vox altaris quid propriè postulet. 393.1.f
Vox magna, quam Ioannes è cælo exaudiuit Apoc. 12.10. à quo fuerit prolata. 483.2.c
Vocem multitudinis cur Daniel audierit. 165.2
Voces humanæ cur cum fulguribus sociatæ singantur. 248.2.a
Vocem videre quid sit Apo.1.12. 149.1.a
per Vocem turbæ magnæ, aquarum multarum, tonitruorum magnorũ quid Apoc.19. figuretur. 630.2.f
Vox ingens angelorum, de qua Apo.5.12. quid innuat. 312.2.e
Voces humanæ cum cithararum concentu cur consocientur. 532.1.b
Vox Ioanni audita cui tubæ fuerit similis. 133.1.d
Voces magnæ è cælo exauditæ Apo.11.15. quid significent. 446.1.b
Vocis magnæ auditæ à Ioanne Apo. 5.2. mysterium quod sit. 301.1.f
Vide, Aqua, Aquila, Christus, Tuba.

Vrbs.

in Vrbe cælesti cur suburbia non sint. 714.1.e
in Vrbium septem enumeratione quem ordinem seruari Ioannes. 139.2.e
Vrbis symbolum malogranatum. 216.1.a
in Vrbis mensuris æqualitas qualis fuerit. 713.2.d
Vrbis cælestis singula latera ad singulas mundi partes spectantia quid significent. 714.1.d
Vrbis cælestis perfectum quadrum, & quatuor muri latera ex Ezechielis ciuitate desumi cum duplici tamen discrimine. 713.1.a
quod de Vrbis æqualitate in lõgitudine, altitudine & latitudine dicitur, quomodo sit intelligẽdũ. ead.2.a
de longitudine, quam Vrbi cęlesti, & singulis eius muri lateribus adscribit, quid dicendum. ead.1.b,c

Vriel.

Vriel Angeli nomen recipitur ab Ambrosio & aliis. 118.2.e

Vrna.

per Vrnam Manna quid innuatur. 448.1.c

Vrsus.

Vrsorum naturæ consideratio. 509.1.c
Vrsus animal valdè libidinosum. ibid.d
Vrsus luxuriæ symbolum. ead.2.d

Vnum.

Vnũ esse idẽ cum alio multifariam dici posse. 255.2.a

Vua.

Vuę vineæ terrę quo sensu dicãtur esse maturę. 556.1.b

Vulgata.

Vulgata probatur & defẽditur in Apo.c.5.13. 314.2.e

Vultus.

de Vultus claritate quid alij sentiant. 158.1.e
vera Vultus claritatis significatio ex ipso contextu probatur. ead.2.a
Vultus Christi fulgere cur dicatur. ibid.b,c
sui Vultus claritatem Deum ostendere, quid sit in sacræ Scripturæ phrasi. 159.1.c
splẽdor Vult⁹ Christi qua ratione sit cõsiderãdus. ib.2

Vxor.

Vxoris nomine non conuinci de consummata in cęlo gloria esse sermonem. 639.2.e

Z.

Zabulon.

Zabulon aptatur Chrysolithus. 760.2.d

Zacharias.

Zachariæ etymologia. 388.1.e
Zachariam in suo cantico allusisse ad etymologiam nominis sui, vxoris, & filij. ead.2.a

Zona.

Zona aurea quid significet. 146.2.d
Zonæ mystica significatio. ead.1.c
Zonam auream cur Ioannes in sua prima visione viderit ad mamillas viri. 164.1.c

Finis Indicis rerum & verborum.

INDEX
PECVLIARIVM SACRÆ SCRIPTVRÆ LOCORVM,
QVI IN HOC OPERE SPARSIM

explicantur & illustrantur, præter alios plures, quos passim offendet Lector vel indicatos, vel exempli gratia cateruatim occursantes.

GENESIS.

Cap.1.Vers.1.*In principio creauit Deus cælum & terram.* 111.2.f
4.24.*De Lamech verò septuagies septies.* 422.1.f
13.16.*Faciam semen tuum sicut puluerem terræ.* 157.1.e
15.5.*Suspice cælum, & numera stellas, si potes: sic erit semen tuum.* ibid.
28.12.*Vidit in somnis scalam stantem super terram, & cacumen illius tangens cælum, angelos quoque Dei ascendentes, & descendentes.* 231.2.d
49. 9. *Catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi ascendisti.* 304.2.c
17.*Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita.* 350.1.c

EXODVS.

Cap.3.14.*Ego sum qui sum.* 111.1.e
6.3.*Nomen meum Adonai non indicaui eis.* ibid.d
8.22.*Faciam mirabilem terram Gessen.* 339.1.a
9.4.*Faciet Dominus mirabile.* ibid.
10. *Factáque sunt vlcera vesicarum turgentium.* 577.1.e
12.7. *Sument de sanguine eius, ac ponent super vtrumque postem, & in superliminaribus domorum.* 345.1.a
13.*Erit autem vobis sanguis in signū in ædibus, in quibus eritis, & videbo sanguinem, & transibo vos, nec erit in vobis plaga, &c.* 328.1.e
23.*Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios, cúmq; viderit sanguinem in superliminari, & in vtroque poste, transcendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras.* 345.1.a
25.22.*Loquar ad te supra propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim.* 291.2.a
38. 8. *Fecit & labrum æneum cum basi sua de speculis mulierum, quæ excubabant in ostio tabernaculi.* 252.2.f

NVMERI.

Cap.7.89.*Moyses audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio, quod erat super arcam inter duos Cherubim.* 291.2.a
11.34.*Vocatúsque est ille locus sepulchra concupiscentiæ.* 591.1.b
14. 17. *Magnificetur ergo fortitudo Domini sicut iurasti.* 299.2.e

DEVTERONOMIVM.

Cap.28.28. *Percutiat te Dominus amentia & cæcitate, ac furore mentis, & palpes in meridie sicut palpare solet cæcus in tenebris.* 377.1.b
30.11.*Mandatum hoc, &c. non supra te est, &c. nec in cælo situm, vt possis dicere, quis nostrûm valeat ad cælum ascendere.* 232.1.f
33.18.*Lætare Zabulon in exitu tuo, & Issachar in tabernaculis tuis.* 760.2.b
19.*Populos vocabunt ad montem, ibi immolabunt victimas iustitiæ, qui inundationem maris quasi lac sugent & thesauros absconditos arenarum.* ibidem.

1. REGVM.

Cap.5.6. *Aggrauata est manus Domini super Azotios, & demoliuit est eos, &c.* 577.1.d

3.REGVM.

Cap.2.8. *Qui maledixit mihi maledictione pessima.* 169.2.b
7.10. *Malogranatorum ducenti ordines erant in circuitu capitelli secundi.* 215.2.f
36.*quasi in similitudinem hominis stantis.* 276.2.d, 278.2.d

1.PARALIPOMENON.

Cap.15.21.*Pro octaua canebant Epinicion.* 133.1.b
18.8.*De quo fecit Salomon mare æneum, & columnas & vasa ænea.* 153.1.b
26.27.*De bellis & manubiis præliorum, quæ consecrauerant ad instaurationem, & supellectilem templi Domini.* 215.1.f

2.PARALIPOMENON.

Cap.18.18. *Vidi Dominum sedentem in solio suo, & omnem exercitum cæli assistentem ei à dextris, & à sinistris.* 666.1.d

TOBIAS.

Cap.6.4. *Apprehende branchiam eius, & trahe eum ad te.* 362.1.a
5.*Exentera hunc piscem, & cor eius & fel, & iecur repone tibi, sunt enim hæc necessaria ad medicamenta vtiliter.* ibidem.
8. *Cordis eius particulam si super carbones ponas, fumus eius extricat omne genus dæmoniorum, siue à viro, &c.* ibidem.b
8. 2. *Recordatus Tobias sermonum Angeli, protulit de cassidili suo partem iecoris, posuitque eam super carbones viuos.* ibid.
3.*Tunc Raphael Angelus apprehendit dæmonium, & religauit illud in deserto superioris Ægypti.* ead.2.f

12.7. *Sacramentum regis abscondere bonum est, opera autem Dei reuelare & confiteri honorificum est.* 361.2.d

8. *Bona est oratio cum ieiunio, & eleemosyna magis quàm thesauros auri recondere.* ibidem.

9. *Quoniam eleemosyna à morte liberat, & ipsa est quæ purgat peccata, & facit inuenire misericordiam.* ibidem.

11. *Manifesto ergo vobis veritatem, & non abscondam à vobis occultum sermonem.* ibid.c

12. *Ego obtuli orationem tuam Domino.* 362.2.f

15. *Ego sum Raphael angelus, vnus ex septem qui astamus ante Dominum.* 116.2.b

IOB.

Cap.7.1. *Militia est vita hominis super terram.* 211.1.e

26.3. *Prudentiam tuam ostendisti plurimam.* 264.2.b

28.17. *Non adæquabitur ei aurum, vel vitrum.* 724.2.c

36.32. *In manibus abscondit lucem.*

33. *& annunciat de ea amico suo.* 299.1.f

38.32. *Nunquid producis Luciferum in tempore suo.* 198.2.d

42.5. *Auditu auris audiui te, nunc autem oculus meus videt te.* 363.1.c

PSALMI.

Ps.2.9. *Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos.* 193.2.b.195.2.c

8.6. *Gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub pedibus eius.* 243.2.b

14.2. *Qui ingreditur sine macula.* 695.1.d

17.9. *Ascendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarsit, carbones succensi sunt ab eo.* 41.1.b

10. *Et caligo sub pedibus eius.* 573.1.f

12. *Posuit tenebras latibulum suum.* 298.2.c

22.4. *Nam etsi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala.* 355.1.d

23.4 *Innocens manibus & mundo corde.* 695.1.e

7. *Attollite portas Principes vestras.* 707.1.d

44.6. *Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent in corda inimicorum regis.* 320.2.f, 323.1.b

47.8. *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis.* 41.1.d

67.11. *Animalia tua habitabunt in ea, parasti in dulcedine tua pauperi Deus.* 256.1.b

18. *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis in Sina in sancto.* 313.1.a

22. *Deus confringet capita inimicorum suorum.* 41.1.d

24. *Vt intingatur pes tuus in sanguine.* ibid.

71.3. *Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam.* 329.1.b

72.16. *Existimabam vt cognoscerem hoc, labor est ante me, &c.* 572.2.e

73.1. *Iratus est furor tuus super oues pascuæ tuæ.* 571.2.c

14. *Tu confregisti capita draconis.* 463.2.a

74.4. *Ego confirmaui columnas eius.* 216.2.f

77.66. *Percussit inimicos suos in posteriora, opprobrium sempiternum dedit illis.* 577.1.e

79.5. *Quousque irasceris super orationem serui tui.* 571.2.c

80.13. *Dimisi eos secundum desideria cordis eorum.* 578.1.d

92.1. *Parata sedes tua ex tunc, à sæculo tu es Deus.* 234.2.d

4. *Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus.* 335.1.a

96.2. *Nubes & caligo in circuitu eius.* 298.2.c 573.1.f

3. *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* 41.1.e

4. *Illuxerunt fulgura eius orbi terræ, vidit & commota est terra.* 248.1.a

98.5. *Adorate scabellum pedum eius quoniam sanctum est.* 234.2.a

103.2. *Amictus lumine sicut vestimento.* 298.1.b. & 573.2.b

35. *Deficiant peccatores à terra, & iniqui, ita vt non sint.* 41.1.e

104.1. *Confitemini Domino, & inuocate nomen eius,* &c. vsque in finem Psalmi. 632.1.c

105.1. *Confitemini Domino quoniam bonus*, &c. vsque in finem Psalmi. ibid.e

106.1. *Confitemini Domino quoniam bonus*, &c. vsque in finem Psalmi. ibid.f

106.32. *Et in cathedra seniorum laudent eum.* 242.1.a

107.10. *In Idumæam extendam calceamentum meum.* 547.2.b

109.1. *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* 227.2.e. & 234

117.20. *Hæc porta Domini, iusti intrabunt in eam.* 345.1.e

138.23. *Proba me Domine, & scito cor meum, interroga me, &c.* 740.2.d

149.6. *Gladij ancipites in manibus eorum.*

7. *Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis.*

8. *Ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis.*

9. *Vt faciant in eis iudicium conscriptum: gloria hæc est omnibus sanctis eius.* 41.2.a, 157.2.d

PROVERBIA.

Cap.1.12. *Deglutiamus eum sicut infernus.* 162.1.a

9.2. *Immolauit victimas suas.* 330.1.e

5. *Comedite panem meum, & bibite vinum, quod miscui vobis.* 141.2.b

11.1. *Statera dolosa abominatio est apud Dominum.* 33.1.c

20.29. Dignitas *senum canities.* 148.2.e

21.31. *Equus paratur ad diem belli*, Dominus *autem salutem tribuit.* 318.1.d

23.31. *Ne intuearis vinum quando flauescit, cùm splenduerit in vitro color eius, ingreditur blandè, sed in nouissimo mordebit vt coluber, &c.* 383.2.c

25.22. *Prunas congregabis super caput eius*, vt Paulus Roma. 12. 10. vertit, *carbones ignis congeres super caput eius.* 40.2.c

30.4. *Non noui scientiam Sanctorum, quis enim ascendit in cælum atque descendit?* 232.1.c, 233.2.d

16. *Infernus & os vuluæ.* 162.1.a

ECCLESIASTES.

Cap.1.18. *Qui addit scientiam, addit & laborem.* 387.1.c

7.11. *Ne dicas, Quid putas causa est, quòd priora meliora fuêre quàm nunc sunt? Stulta enim est huiusmodi interrogatio.* 386.1.a

12.5. *Florebit amygdalus, impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis.* 38[illegible].1.d

13. *Deum time, & mandata eius obserua: hoc est enim omnis homo.* 167.2.b

CANTICA.

Cap.1.3. *Adolescentulæ dilexerunt te, curremus in odorem vnguentorum tuorum.* 531.1.f

2.4. *Introduxit me rex in cellam vinariam.* 227.1.e

5.1. *Veniat dilectus meus in hortum suum, & comedat fructus pomorum suorum.* ibid.a

2. *Vox dilecti mei pulsantis, aperi mihi soror mea, amica mea, quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium.* 226.2.f

8.2. *Dabo tibi poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum.* 227.1.b

SAPIENTIA.

Cap.5.21. *Acuet duram iram in lanceam, & pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos.* 322.1.a

10.10. *Hæc profugum iræ fratris deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei, & dedit illi scientiam Sanctorum.* 231.2.d

16.9. *Illos locustarũ & muscarũ occiderunt morsus.* 384.1.b

18.14. *Cùm quietum silentium contineret omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus, &c.* 299.1.f

ECCLESIASTICVS.

Cap.1.6. *Radix sapientiæ cui reuelata est?* 769.1.f

8. *Vnus est altissimus creator omnipotens, & rex potens sedens super thronum.* ibid.

6.22.

6.22. *Quàm aspera est nimiùm sapientia indoctis hominibus, & non permanebit in ea excors, quasi lapidis virtus probatio erit in illis, &c.* 211.1.f
9.1. *Ne ostendat super te malitiã doctrina nequã.* 264.2.c
25.8. *Corona senum multa peritia.* 148.2.e
36.7. *Innoua signa & immuta mirabilia, glorifica manum & brachium dextrum.* 42.1.a
26. *Mulier bona columna vt requies.* 216.2.f
39.17 *Obaudite me diuini fructus, date odorem, & frondete in gratiam, date nomen Dei magnificentiam in canticis labiorum & citharis.* 383
40.22. *Gratiam & speciem desiderabit oculus tuus, & super hoc virides sationes.* 735.2.b
43.7. *Minuitur in consummatione, & crescit mirabiliter in consummatione.* 456.1.d, 458.2.b
19. *Gyrauit cælum in circuitu gloria sua.* 291.1.f
44.15. *Henoch placuit Deo, & trãslatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam.* 4:8.2.c
45.14. *Corona aurea super mitram eius expressa signo sanctitatis, & gloria honoris, & opus fortitudinis.* 243.2.e
48.11. *Beati sunt qui te viderunt, & in amicitia tua decorati sunt, nam nos vita viuemus tantùm, post mortem autem non erit tale nomen nostrum.* 428.1.a
49.10 *Ezechiel vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi Deus in curru Cherubim; nam commemoratus est inimicorum in imbre benefacere illis qui ostendunt rectas vias.* 264.2.a, 297.2.d
50.6. *Quasi stella matutina in medio nebulæ.* 198.2.c, 199.1.c

ISAIAS.

Cap.1.18. *Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur.* 609.2.e
24. *Heu consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis,* &c. vsque ad versum 30. 412.e
2.2. *Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium.* 703.1.d
3.3. *De Siõ exibit lex, & verbũ* Domini *de Ierusalẽ.* 462.1.b
4.5. *Creabit* Dominus *super omnem locum mõtis Sion nubem per diem, & fumum, & splendorem ignis per noctem.* 574.2.a
6.1. *In anno, quo mortuus est Rex Ozias, vidi* Dominum *sedentẽ super soliũ excelsum, & eleuatũ.* 234.2.d, 235.1.d
4. *Commota sunt superliminaria cardinum à voce clamantis, & domus repleta est fumo.* 572.1.e
6. *Volauit ad me vnus de Seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari.* 183.2.a
13. *Et adhuc in ea decimatio, & conuertetur.* 442.2.a, Not. integra.
8.18. *Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus.* 277.1.e
9.1. *Primo tẽpore alleuiata est terra Zabulõ, & terra Nephtali, & nouissimo aggrauata est via maris trans Iordanem Galilææ gentium.*
2. *Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione vmbræ mortis lux orta est eis.* 760.2.d, 763.1.b
6. *Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis,* &c. vsque ad vers. 8. 119.2.c
10.21. *Consummatio abbreuiata inundabit iustitiam, consummationem enim & abbreuiationem faciet* Dominus *in medio terræ.* 405.2.a
11.4. *Spiritu labiorum suorum interficiet impium.* 541.1.b
13.20. *Non fundabitur vsque ad generationem, & generationem, nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi, sed requiescent ibi bestiæ,* &c. vsque ad finem capitis. 615.2.b
14.7. *Conquieuit & siluit omnis terra, gauisa est & exultauit.* 559.2.b
16.1. *Emitte agnũ Domine dominatorẽ terræ de petra deserti ad mõtẽ filiæ Siõ,* &c. vsq; ad finẽ cap. 529.1.b, tota Notat.
19.1. *Ecce* Dominus *ascendet super nubem leuem, & ingredietur in Ægyptum.* 129.1.a
21.7. *Vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, & ascensorem cameli,* &c. 603.1.e
22.22. Dabo clauem domus Dauid *super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat,* &c. 162.2.b
24.21. & 22. *In die illa visitabit* Dominus *super militiam cæli in excelso, & super reges terræ, qui sunt super terram, & congregabuntur in locum, & claudentur ibi in carcere, & post multos dies visitabuntur.* 665.2.a
23. *Erubescet luna, & confundetur sol, cùm regnauerit* Dominus *exercituũ in mõte Sion, & in Ierusalem, & in conspectu senũ suorũ fuerit glorificatus.* 666.2.a, 695.1.d
25.8. *Auferet* Deus *lacrymam ab omni facie.* 352.2.d
Præcipitabit mortem in sempiternum. 701.1.c
26.5. *Incuruabit habitantes in excelso.* 599.2.e
14. *Morientes non viuant, gigantes non resurgãt, propterea visitasti, & contriuisti eos, & perdidisti omnem memoriam, &c.* 673.2.e
19. *Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent, expergiscimini, & laudate qui habitatis in puluere, quia ros lucis ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinam.* ibid.
29.11. *Erit vobis visio sicut verba libri signati.* 298.1.d
31.9. Dominus, *cuius ignis est in Sion, & caminus eius in Ierusalem.* 421.2.d
34.2. *Indignatio* Domini *super omnes gentes,* &c. vsque ad versum 11. 41.2.d
4. *Complicabuntur sicut liber cæli.* 335.1.e
6. *Victima Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom.* 569.1.c
10. *Die & nocte non extinguetur, in sempiternum ascendet fumus eius.* 545.1.a
11. *Possidebunt illum onocrotalus, & ericius, ibis, & coruus habitabunt in ea,* &c. 615.2.c
12. *Et erit cubile draconum, & pascua struthionum.* ibid. d
38.10. *Vadam ad portas inferi.* 162.1.e
40.6. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri.* 374.1.d
41.4. *Ego primus, & ego nouissimus, viderunt insulæ, & timuerũt, & vnusquisq; dicet fratri suo, Cõfortare.* 160.1.c
43.19. *Ecce ego facio noua.* 701.1.f
44.3. *Effundã benedictionẽ meam super stirpẽ tuã.* 347.2.d
6. *Ego primus, & ego nouissimus, & absque me non est* Deus. 160.1.c
45.8. *Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum.* 129.1.b
15. *Verè tu es* Deus *absconditus.* 299.1.d
23. *Mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua.* 315.1.d
47.8. *Quæ dicis in corde tuo, Ego sum,* &c. *non sedebo vidua, & ignorabo sterilitatem, venient tibi duo hæc, sterilitas, & viduitas.* 620.1.e
15. *Ab adolescentia tua negotiatiores tui, vnusquisque in viam suam errauerunt.* 617.1.a, b
48.12. *Ecce ego excoxi te, sed non quasi argentum, &c. Ego ipse primus, & ego nouissimus, manus quoque mea fundauit terrã, &c. Ego vocabo eos, & stabũt simul.* 160.1.d
49.10. *Non esurient, neque sitient, & non percutiet eos æstus, &c.* 555.2.e
Quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos. ibid. d
51.9. *Vita mea appropinquãs erat in inferno deorsũ.* 162.1.c
52.1. *Nõ adiiciet vt pertrãseat per te incircũcisus.* 768.[illegible]
54.8. *In momẽto indignationis abscõdi faciẽ meã parũper à te, & in misericordia sẽpiterna miserť sũ tui, &c.* 237.2.f
10. *Sicut in diebus Noë istud mihi est, mõtes commouebuntur, & colles contremiscent, misericordia autem mea nõ recedet à te, & fœdus pacis meæ nõ mouebitur.* 291.2.e
12. *Ponam iaspidem propugnacula tua.* 727.2.e
60.3. *Ambulabunt gentes in lumine tuo.* 765.2.d, e
18. *Non audietur vltra iniquitas in terra tua, vastitas, & contritio in terminis tuis.* 767.2.f

21. Populus tuus omnes iusti. 768.1.a
64.5. Torcular calcaui solus. 552.2.e
64.4 Oculus non vidit Deus absque te quæ præparasti expectantibus te. 115.2.d
65.16. In quo qui benedictus est benedicetur in Deo Amen. 219.1.d
66.7. Antequam parturiret, peperit, antequā veniret partus eius, peperit filium masculum. 462.1.a
8 Quis audiuit vnquam tale, & quis vidit huic simile? nunquid parturiet terra in die vna, aut parietur gens simul, quia parturiuit & peperit Sion filios suos, &c. ibid.

IEREMIAS.

Cap.1.11. Virgam vigilantem ego video. 306.1.d
2.21. Omne semen verum. 206.1.f
34. In alis tuis inuentus est sanguis animarum pauperum & innocentum. 626.2.f
8.16. A Dan auditus est fremitus. 350.1.c
23.29. Nonne verba mea quasi ignis, & quasi malleus conterens petras. 732.2.e
31.22. Fœmina circundabit virum. 30.1.e
50.25. Aperuit Dominus thesaurum suum, & protulit vasa iræ. 570.1.f
51.7. Calix aureus Babylon in manu Dei inebrians omnem terram, de vino eius biberunt omnes gentes, & commota sunt. 607.1.d
63 Cúmq; compleueris legere librum istum, ligabis ad eū lapidem, & proiycies illum in medium Euphratem & dices, Sic submergetur Babylon, & non consurget à facie afflictionis quā ego adduco super eā, & dissoluetur. 625.2.c

THRENI.

Cap.3.18. Periit finis meus. 130.2.e

BARVCH.

Cap.4.36. Circunspice Ierusalem ad Orientem, & vide iucunditatem à Deo tibi venientem. 372.2.a
5.5. Exurge Ierusalem, & sta in excelso, & vide collectos filios tuos ab oriente sole. ibid.

EZECHIEL.

Cap.1.1. Aperti sunt cæli, & vidi visiones Dei. 233.1.e
8. Manus hominis sub pennis eorum. 283.2.a
12. Nec reuertebantur cùm ambularent. ibid.b
14 Animalia ibant, & reuertebantur. ibid.
24. Audiebam sonum alarum quasi sonum aquarum multarum. 162
27. A lumbis eius & desuper, & à lumbis eius vsque deorsum vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu. 236.1.d, Notat. integra.
28. Velut aspectū arcus cùm fuerit in nube in die pluuiæ, hic erat aspectus splendoris per gyrum. 238.1.a, 240.2.a, Notat. integra.
2.9. Scriptæ erant in eo lamentationes, carmē, & væ. 295.2.a, 297.2.b, Notat. integra.
10. Ecce manus missa ad me, in qua erat scriptus liber inuolutus, & expandit illum coram me, qui erat scriptus intus & foris. 293.1.a 297.2.a
3.3. Comedi illud, & factum est in ore meo sicut mel dulce. 407.1.f
4. Et abij amarus in indignatione spiritus mei. ibid.
8.2. Ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis, & à lūbis eius & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri. 236.2.d
9.4. Signa Thau super frontes virorum gementium abominationes terræ. 344.1.f
5. Transite per ciuitatē, & interficite vsq; ad internecionē, omnē autē super quem videritis Thau, ne occidatis. 338.1.e
10.2. Imple manum tuam de prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim, & effunde super ciuitatem. 371.2.a
7. Et extēdit Cherub manum ad ignē, qui erat inter Cherubim, & sumpsit, & dedit in manus eius qui indutus erat lineis. 183.2.f
3. Nubes impleuit atriū.4. & repleta est domus nube. 128.2.b
23.31. Dabo calicem eius in manu tua. 607.1.c
36.25. Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. 251.2.e
39.17. Cōcurrite ad victimā meā, quā ego immolo vobis. 569.1.c
43.2. Vox erat ei quasi vox aquarum multarum. 163

DANIEL.

Cap.3.65. Benedicite omnes spiritus Dei Domino. 114.1.d
7.9.13.22. Antiquus dierum sedit. 148.2.f
10.5. Leuaui oculos meos, & vidi, & ecce vir vnus vestitus lineis, & renes eius accincti auro obryzo, &c. vsque ad 10. inclusiuè. 163
12.1. In tempore illo consurget Michael princeps magnus, &c. 476.1.d
2. Multi de his qui dormiūt in terræ puluere euigilabūt, alij in vitā æternā, & alij in opprobriū, vt videāt sēper. 629
7. Per viuentem in æternum, quia in tempus & tempora, & dimidium temporis complebitur dispersio manus populi sancti. 405.2.c

IOEL.

Cap.3.13. Mittite falces, quoniam maturauit messis, venite & descendite, quia plenum est torcular, &c. 556.1.e, integra Notat.

AMOS.

Cap.7.7. Ecce Dominus stans super murum litum, & in manu eius trulla cæmentaria, &c. 733.1.b

IONAS.

Cap.4.6. Præparauit Dominus Deus hederam. 724

MICHÆAS.

Cap.7.19. Proiiciet in profundum maris omnia peccata vestra. 625.2.e

NAHVM.

Cap.1.9. Non consurget duplex tribulatio. 638

HABACVC.

Cap.2.4. Iustus ex fide viuet. 103.2.b
3.1. Domine audiui auditionem tuam & timui, Domine opus tuum in medio annorū viuifica illud, in medio annorum notum facies, cùm iratus fueris, misericordiæ recordaberis. 410.2.e
5. Ante faciem eius ibit mors. 318.2.d
8. Ascendes super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio. 229.318.1.f, 319.1.d
9. Suscitans suscitabis arcum tuum, iuramenta tribubus quæ locutus es. 319.2.e

ZACHARIAS.

Cap.4.3. Et duæ oliuæ super illud. 430.1.c
14. Isti sunt duo filij olei. 246.2.a
6.5. Isti sunt quatuor venti cæli, &c. 318.1.a,b,c
10.3 Visitauit Dominus exercituū gregem suum, & posuit domum Iuda quasi equum gloriæ suæ in bello. ead.1.a
12.1. Dicit Dominus extendens cælos, & fundans terram, & fingens spiritum hominis in eo. 107.2.e
2. Ponā Ierusalē superliminare crapulæ omnibus populis in circuitu, sed & Iuda erit in obsidione contra Ierusalem. 443. Notat. integra.
6. Ponam duces Iuda sicut caminum ignis in lignis, & sicut facem ignis in fœno, &c. 42.1.b
10. Effundā super domū Dauid, & super habitatores Ierusalē Spiritū gratiæ & precū, &c. vsq; ad v.15.125.1.a
13.1. Erit fons patens domui Dauid in ablutionem peccatoris & menstruatæ. 252.1.c

MALACHIAS.

Cap.4.5. Antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. 428.1.f
6. Conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. ead.2.a

1. MACHABÆORVM.

Cap.1.3. Siluit terra in conspectu eius. 259
3.48. Expanderunt libros legis, de quibus scrutabantur Gentes similitudinem simulachrorum suorum. 215.2.b
13.29. His circūposuit colūnas magnas, & super colūnas arma ad memoriam æternā, & iuxta arma naues sculptas, quæ viderentur ab omnibus nauigantibus mare. ibid.

2. MA-

2. MACHABAEORUM.

Cap.2.8. *Apparebit maiestas Domini,& nubes erit sicut & Mosi manifestabatur.* 128.2.a

MATTHAEUS.

Cap.5.6. *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam.* 330.2.d
7. *Beati misericordes, &c.* 246.2.a
6.9. *Sanctificetur nomen tuum.* 311.1.c
7.5. *Hypocrita eiice primum trabē de oculo tuo,& tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris tui.* 223.1.e
11.28. *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis,& ego reficiam vos.* 735
12.28. *Peruenit in vos regnum Dei.* 232.2.b
13.26. *Cùm autē creuisset herba,& fructum fecisset.*374.1.b
45. *Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas,&c.* 321.2.b
52. *Omnis Scriba doctus in regno cælorū similis est patrifamilias,qui profert de thesauro suo noua & vetera.*30.1.d
16.18. *Portæ inferi non præualebunt aduersùs eam.* 162.1.a
19. *Tibi dabo claues regni cælorum.* 163.1.e
17.10. *Quid ergo Scribæ dicunt, quòd Eliā oportet primùm venire? At ille respondens ait, Elias quidem venturus est, & restituet omnia. Dico autem vobis,quòd Elias iam venit, & non cognouerunt eum.* 428.1.d
18.22. *Sed septuagies septies.* 421.1.f
19.24. *Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum.* 761.2.b
28. *In regeneratione cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suæ,sedebitis & vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel.* 195.1.e
25.30. *Inutilē seruum eiicite in tenebras exteriores.* 382.1.a
26.28. *Qui pro vobis effundetur.* 307.2.b

MARCUS.

Cap.4.11. *Vobis datum est nosse mysteriū regni Dei.*232.2.b
28. *Terra fructificat primùm herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.* 374.1.c
16.15. *Prædicate Euangelium omni creaturæ.* 190.2.c

LUCAS.

Cap.1.54. *Recordatus est misericordiæ suæ, sicut locutus est ad patres nostros.* 388.1.f
24. *Cōcepit Elizabeth,& occultabat se mēsibus* 5.aad.2.a
8.10. *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei.* 232.2.b
31. *Rogabant illum ne imperaret illis vt in abyssum irent.* 381.2.b
10.18. *Videbā Satanā tāquā fulgur de cælo cadentē.*379.1.e
11.20. *Peruenit in vos regnum Dei.* 232.2.b
28. *Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.* 103.1.f
17.21. *Regnum Dei intra vos est.* 232.2.b

IOANNES.

Cap.1.9. *Erat lux vera.* 206.1.f
51. *Amen dico vobis,videbitis cælū apertū,& angelos Dei ascendentes & descendentes super filiū hominis.*233.1.a,f
3.13. *Nemo ascēdit in cælum, nisi qui descendit de cælo,&c.* 232.1.c,233.2.d
4.14. *Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternā.*387.2.d
18. *Quinque viros habuisti, & hunc quem habes nō est tuus vir.* 387.1.e
23. *Veri adoratores.* 206.1.f
47. *Incipiebat enim mori.* 225.1.b
5.27. *Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est.* 163.1.a
6.32. *Panem de cælo verum.* 206.1.f
48. *Ego sum panis vitæ, patres vestri manducauerunt manna & mortui sunt, &c.* 176.2.f
12.31. *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras.* 479.1.e, 483.1.d Notat.integra.
32. *Ego si exaltatus fuero à terra,omnia traham ad me ipsum.* 197.2.f
41. *Hæc dixit Isaias quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo.* 235.1.b
14.23. *Paracletus autem Spiritus sanctus ille vos docebit omnia.* 421.2.e
15.1. *Ego sum vitis vera.* 206.1.f
15. *Iam non dicam vos seruos,quia seruus nescit quid faciat dominus eius,vos autē dixi amicos, quia omnia quæcunq; audiui à Patre meo,nota feci vobis.* 288.2.d
21.1. *Mane cùm adhuc tenebræ essent.* 199.1.b

ACTA.

Cap.1.15. *Erat autem turba hominum ferè* 120. 203.1.e
2.5. *Erant autem in Ierusalem habitantes Iudæi viri religiosi ex omni natione quæ sub cælo est.* 350.2.d,352.2.d
13.46. *Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei, sed quoniā repellitis illud,& indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes.* 399.2.c
15.28. *Visum est Spiritui sancto & nobis, nihil vltrà imponere vobis oneris.* 189.2.b

AD ROMANOS.

Cap.1.16. *Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudæo primùm & Græco.* 688.2.e
24. *Tradidit eos Deus in desideria cordis eorum.*378.1.d
3.25. *Quem proposuit Deus propitiationem.* 291.2.e
8.1. *Nihil damnationis est iis qui sunt in Christo Iesu, qui non secundùm carnem ambulant.* 338.2.e,341.2.a
7. *Legi enim Dei nō est subiecta,nec enim potest.*711.2.d
9.6. *Non quòd exciderit verbum Dei, non enim omnes qui ex Israel,sunt Israëlitæ.* 346.1.e,f
22. *Sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitū, &c.* 116.1.d
27. *Isaias clamat, Si fuerit numerus filiorum Israël tanquam arena maris,reliquiæ saluæ fient,verbum enim consummans & abbreuians in æquitate.* 406.2.f
28. *Quia verbum breuiatum faciet Dominus super terrā.* 407.1.a
30. *Gentes quæ non sectabantur iustitiam apprehenderūt iustitiam ex fide. Israël verò sectādo legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit.* ibid.
10.6. *Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cælum,id est, Christum deducere.* 231.1.c
7. *Quis descendit in abyssum.* 382.1.c
18. *In omnē terrā exiuit sonus eorū,& in fines,&c.*352.2.c
11.25. *Nolo vos ignorare mysterium hoc,vt nō sitis vobis ipsis sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israël donec plenitudo gentium intraret.* 406.1.c
26. *Et sic omnis Israel saluus fieret.* 350.1.e
33. *O altitudo diuitiarū sapiētiæ & sciētiæ Dei,&c.* 228
12.21. *Noli vinci à malo,sed vince in bono malum.* 576
15.15. *Data est mihi gratia, vt sim minister Christi Iesu in Gentibus,sanctificans Euangelium Dei.* 569.2.b
16. *Propter gratiā quæ data est mihi vt sim minister Christi Iesu in Gentibus,sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta & sanctificata in S.S.* 402.2.b

1. AD CORINTHIOS.

Cap.2.6. *Sapientiam loquimur inter perfectos,* &c. vsque ad vers.15. 115.1.f
3.12. *Si quis autem superædificat super fundamentum hoc,* &c. vsque ad finem vers.15. 422.2.b Notat. integra.

2. AD CORINTHIOS.

Cap.1.20. *Quotquot enim promissiones Dei sunt in illo est,& per ipsum, Amen Deo.* 292.1.a
22. *Qui confirmant nos vobiscū in Christo, & qui vnxit nos Deus,qui & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris.* 342.1.e
3.6. *Litera enim occidit, spiritus autem viuificat.* 42.1.d
4.7. *Vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis.* 207.2.c
5.17. *Siqua ergo in Christo noua creatura.* 219.2.d
11.2. *Despondi enim vos vni viro, virginem castā exhibere Christo.* 533.1.e
13. *Eiusmodi Pseudoapostoli sunt operarij subdoli,transfigurantes se in Apostolos Christi,* &c. 192.1.d
12.4. *Audiui arcana verba, quæ nō licet homini loqui.*603.1.c
9. *Virtus in infirmitate perficitur.* 299.2.c

A ii

AD GALATAS.

Cap.4.26. *Illa autem quæ sursum est Ierusalem, libera est mater nostra.* 462.1.d

5.13. *Vos enim in libertatem vocati estis fratres, tantùm ne libertatem in occasionem detis carnis.* 192.1.e

AD EPHESIOS.

Cap.1.13. *Signati estis spiritu promissionis sancto.* 342.1.e

2.6. *Conuiuificauit nos cum Christo & conresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus.* 227.2.d

15. *Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, medium parietem soluens, vt duos conderet in semetipso,* &c. 399.1.a

19. *Estis ciues Sanctorum, & domestici Dei.* 205.2.a

3.4. *In mysterio Christi, quod nunc reuelatum est, gentes esse cohæredes, & concorporales, & comparticipes promissionis eius in Christo.* 406.1.d

8. *Mihi omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc euangelizare inuestigabiles diuitias Christi in gentibus.* 712.1.c

10. *Vt innotescat principatibus & potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei.* 354.1.a

14. *Flecto genua mea ad Patrē Domini mei Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis, & in terra nominatur, vt det vobis secundùm diuitias gloriæ suæ,* &c. vsque ad vers. 18. inclusiuè. 712.1.c

4.30. *In spiritu sancto Dei signati estis.* 342.1.e

6.12. *Aduersus spiritualia nequitiæ in cælestibus.* 464.1.a

19. *Vt detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia notum facere mysterium Euangelij, vt in ipso audeam prout oportet me loqui.* 179.2.b

AD PHILIPPENSES.

Cap.2.1. *Si qua viscera miserationis.* 246.2.a

15. *In medio nationis prauæ & peruersæ lucetis sicut luminaria in mundo.* 156.2.a

18. *Idipsum autem & vos gaudete.* 740.1.f

AD COLOSSENSES.

Cap.1.25. *Mysterium quod absconditum fuit à sæculis, nunc autem manifestatum est Sanctis, quibus voluit Deus notas facere diuitias sacramenti huius in Gentibus.* 406.1.d

3.4. *Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* 579.2.b

12. *Induite vos sicut electi Dei viscera misericordiæ.* 245.2.a

14. *Quod est vinculum perfectionis.* 146.2.e

4.3. *Vt Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, vt manifestem illum, ita vt oportet me loqui.* 179.2.b

1. AD THESSALONICENSES.

Cap.4.16. *Mortui qui in Christo sunt resurgent primi, deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aëra.* 688.2.b

2. AD THESSALONICENSES.

Cap.2.3. *Ne quis vos seducat vllo modo, quoniam nisi venerit discessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati,* &c. vsque ad finem vers.7. 538.2.b tota Notat.

8. *Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui.* 540.1.f. tota Notatione.

1. AD TIMOTHEVM.

Cap.1.9. *Lex iusto non est posita, sed iniustis, & non subditis impiis & peccatoribus,* &c. *& si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur.* 380.1.b

3.15. *Quæ est Ecclesia Dei viui, columna, & firmamentum veritatis.* 226.2.b

6.9. *Desideria mergunt homines in interitum & perditionem.* 391.1.b

19. *Vt apprehendant veram vitam.* 206.2.a

AD HEBRAEOS.

Cap.11.34. *Conualuerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello.* 413.2.a

12.1. *Ideo nos tantam habentes impositā nubem testium,* &c. 128.2.f

12.2. *Aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio,* &c. 130.1.b

22. *Accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cælestem, & multorum millium Angelorum frequentiam.* 313.1.a, 462.1.d

IVDAE.

Cap.1.2. *Misericordia vobis & pax,* &c. vsque ad finem capitis, & totius epistolæ. 543.c

1. PETRI.

Cap.3.1. *Si qui non credunt verbo, per mulierum conuersationem sine verbo lucrifiant.* 248.1.a

18.19.20.21.22. *In quo & his qui in carcere erant spiritibus veniens prædicauit, qui increduli fuerant aliquando, cùm fabricaretur arca,* &c. 738.1.c Notat. integra.

4.1. *Christo igitur passo in carne & vos eâdem cogitatione armamini,* &c. vsque ad finem vers.3. 742.1.a

6. *Propter hoc enim & mortuis euangelizatum, vt iudicentur quidem secundùm homines,* &c. vsque ad finem vers.7. 741.2.f. Notat. integra.

5.12. *Hanc esse veram gratiam Dei.* 206.2.a

2. PETRI.

Cap.3.8. *Vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus.* 103.2.d

IACOBVS.

Cap.1.26. *Huius vana est religio.* 765.1.d,e

1. IOANNIS.

Cap.2.8. *Verum lumen iam lucet.* 206.2.a

2. IOANNIS.

Cap.6.27. *Quem Pater signauit Deus.* 342.1.e

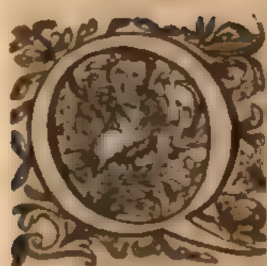
FINIS.

VESTIGATIO VERITATIS IN SACRIS PONDERIBVS AC MENSVRIS.

Nauabat studiosis LVSIVS AB ALCASAR *Hispalensis è Societate* IESV.

EXORDIVM.

QVÆ sit in sacris literis cubiti mensura, quæ calami, examinare magnoperè expedit: non ad exactam solùm intelligentiam harum vocum, quæ sparsim in Apocalypsi vsurpantur (vbi non semel fit mentio cubiti & calami) sed ad agnitionem etiam mysterij quod diuinus Spiritus per cubiti & calami symbolum voluit indicare. Etenim si nititur significatio in eo quòd cubitus sextam humanæ staturæ partem, calamus æqualē toti staturæ antiquæ mensuram designet; necnon in proportione & congruentia quæ inter antiquam illam staturam & inter mensuram postea vsurpatam reperitur: quî poterit mysterium penitus intelligere, qui ignoret, de quonam cubito aut calamo loquatur in Apocalypsi Ioannes, cùm ait (verbi gratiâ) [a] *mensura hominis quæ est angeli?* Deinde si mysterium quod latet in [a] *centum quadraginta quatuor cubitis* pendet ex eo quòd ille cubitorum numerus omnino contineat quatuor & viginti humanæ staturæ antiquæ dimensiones; quomodo id percipiet, qui sacræ Scripturæ cubitum sextam esse humanæ staturæ partem (quantumuis hoc primâ specie paradoxum videatur) ignoret? Præterea in [b] *mille sexcentis stadiis*, ac in [c] *duodecim stadiorum millibus* fortassis ad mysterium præcipuum ieiunus ac planè hospes accedet, qui nesciat proportionem humanæ staturæ cum Hebraico cubito & cum calamo.

Mensurarũ notitia, mysteriorum intelligentiã conducit.

[a] Apoc. 21.17.

[b] Apoc. 14.20.

[c] Apoc. 21. 16.

B. Atque in iis saltem rebus quas sacra Scriptura seriò expendit, non parui refert, mentis conceptionem in eis non admodum ab scopo aberrare. Sanè si discrimen in cubiti sacri mensurâ foret exiguum, parui quoque momenti esset nostra inuestigatio. Ceterùm tanta est tamq; ingens opinionum diuersitas, vt grandia volumina sint conscripta, quibus Salomonici templi magnitudo expenditur, eâ cubiti mensurâ, veluti fundamento præcipuo præstitutâ, quæ illum æqualem ferè facit Romanis palmis decem ac semissi. Si tamen cubitus sacer nihilo est maior quàm mihi persuasum est, maiori sacræ Scripturæ cubito digitus ac tertia pars digiti desunt ad quinque palmorum mensuram: minor autem eiusdem Scripturæ cubitus eadem est omnino mensura cum tertiâ Hispanæ vlnæ seu virgæ parte. Ex quo fit vt Mare æneum quod aliorũ opinione Romanas amphoras capiebat 4 ∪ 500. (quibus etiam ex supino calculo, alias 214. amphoras & nonnihil amplius adiecisse conuincuntur) iuxta meam rationem 209. amphoras integras non capiat, sed præcisè 208 ⅓. Hinc etiam oritur, aream templi (tam eius quod est à Salomone ædificatum, quàm illius quod Ezechieli ostensum est) concipi à quibusdam triplo maiorem, ab aliis etiam quincuplo quàm ipse putem. & quidem in ipsa materiæ vi & copia ex qua construuntur parietes, ac in operarum mercede, multo adhuc maius discrimen reperitur. Etenim vnius parietis soliditas, iuxta mensuram Hebraico cubito à nostro Marianâ designatam, est plusquàm quincuplo maior ea quam ipse veram existimo: & iuxta opinionem nostri Villalpandi est vndecies maior quàm ego reputo. Ac calamus ipse non parùm præterea protenditur ab eodem Villalpando, dum sex cubitorum mẽsuræ addit quartam vnius cubiti partem. Iam in eo quòd templi ædificationem ad summam tollit altitudinem, mirum est quantopere augeantur expensæ. Æqualem enim parietis mensuram in editissimâ extruere turri, id

Immane opinionum discrimen in mensuris.

verò multò maiori pretio stat, quam si supra pauimentũ, aut mediocri altitudine ædificetur. Quare si operæ pretium visum est, volumina adeò ingentia conscribi ad Salomonici templi magnificentiam explicandam; non debet videri exigui momenti disputatio quæ ostendere conatur, tum illius templi, tum aliarum S.Scr. descriptionum magnitudinem, mensuræ immanitate supra verum fuisse amplificatam. Nec verò nostra vestigatio nimis excrescet: nec in mea sent. siue Salomonis, siue Ezech. templum minori amplitudine ac magnificentiâ constabit quàm sacræ literæ significant.

Aliqua talentorum summa multò minoris æstimanda quã ferunt.

C. Porrò in quibusdam etiam auri & argenti summis contendo, valdè hallucinatos esse aliquos in earum æstimatione. Quia quamuis talenti Hebraici pondus contineat vncias mille quingentas; aliquando talenti nomen ad valorem talenti referendum est: qua ratione 124. auri vnciæ, appellantur auri talentum, eo quòd æquent valorem argentei talenti: & valor etiam talenti æri, 60. argenti siclis communicauit talenti nomen. Prꝫterquàm quòd in ipsa vnciarum tum auri, tum argenti æstimatione adeò excesserunt nonnulli, vt cuidam talentorum summæ plusquàm ducentos & octoginta nostrorum ducatorum milliones merè gratis addiderint.

Paradoxa non omnia contemnenda.

D. Scio in huius opusculi lectione multis visum iri, omnes ferè propositiones quæ post 8. probandæ proponuntur, nouas esse ac mera paradoxa. Veruntamen eâ lege in huiusmodi rebus scribitur, vt si quid minùs probatum fuerit, id vt mane explodatur. Sin autem idonea afferatur ratio, rei ipsius nouitas ad probationem eiusmodi examinandam inuitat. Iam si paradoxum ipsum & certum esse, & magni etiam momenti reputetur; eo ipso pluris faciendum erit, quo magis incredibile apparebat. Adhæc si fortè ipsæ nouæ huius lucis splendorẽ excepi, id ex eo mihi fateor accidisse, quòd animaduerterim, Ezech. calamũ esse iustã humanæ staturæ mensurã: id quod Apoc. intelligẽtiæ acceptũ refero. Fateor etiã me plurimùm in hac parte debere iis à quorũ sentẽtiâ discedere cogor. Multa enim ex iis quæ notant ipsi, & rationum momentis fulcire conantur, maximo mihi fuêre ad indagandam veritatem adiumento. Ita solet contingere vt temporis ipsius decursu complura extrahantur ad lucem quæ in obliuionis tenebris obruta priùs iacebant. Facit enim solers & accurata disputatio, vt ex contrariorum repugnantiâ scintillæ veritatis exiliant, sicut ex duorum lapidum conflictu atque tritu ignis elicitur. & sanè vehemens aliquorum contentio, quâ sacri cubiti moderationi acriter obstiterunt, non parum conduxit, vt veritas ipsa patescat, si modò eam ipse attigi.

Apocalypsis mensuris lumen attulit.

Auctores aliques repugnando nobis profuisse.

a tom. 3. fol. 354.

Confidentia cuiusdam de suarum rationum pondere.

E. Non afferam ad aliquem auctorem oppugnandum quod ipse de se fatetur ingenuè,[a] se nimirum apud alios vt nimium Hebraicarum dimensionum exaggeratorem atque amplificatorem traduci: quam vt à se expellat suspicionem, dat libenter vt debilia atque infirma argumenta, quæ mensuras Hebraicas contrahere & extenuare contendunt, potiora sint ac superiora iis validioribus, quibus ipsas augendas fore probatur. Ego huiusmodi pactione atque adeò gratiâ facilè supersedeo, ac me rationum æquitati subiicio. Atque in argumentorum & rationum examine non dubitarem eiusdem auctoris censuræ me submittere.

F. Initio huius disputationis certas aliquas ponam propositiones circa pondera ac mensuras Romanas, tum de amphoræ capacitate, tum etiam de ipsius aliarumq; proportione cum mensuris Hispan. quo faciliùs de Hebraicis loqui deinde possimus per comparationem ad mensuras nobis notas, & quia tractatus hic magnâ ex parte est Mathematicus, Mathematicorum more in ipso me geram, ad quarundam propositionum probationem vniuersum opus reducens. Placuitq; illas esse 24. iuxta numerum seniorum quos vidit Ioan. Apoc. 4. Per illos enim designantur sacerdotes quos sacræ literæ constituunt *super omne pondus atque mensuram.* Atque vt totius opusculi seriem & summam facilè complectatur lector, subiiciam primum indicem propositionum quæ mihi sunt explicandæ, atque probandæ.

1.Paral.23. 29.

INDEX

INDEX PROPOSITIONVM HVIVS OPVSCVLI.

1. *Pondus vnius unciæ ex iis quæ Romæ & in Hispania hodie sunt in vsu, idem omnino est cum antiqua Romanorum uncia, & idem cum octo drachmis Atticis.*

COROLLARIVM. *In antiquis aridorum & liquidorum mensuris capacitas quam eis tribuit Capellus, multo minor est quàm prima fronte apparet. Reducit enim eas ad Romanas uncias, quas ipse minores fuisse putat iis quæ hodie sunt in vsu.*

2. *Romani pedis antiqui longitudo perspecta atque cognita est: ac Hispani pedis ad ipsum proportio est fere sicut 12. ad 13.*

COROLLARIVM. *Iacobus Capellus totâ errat viâ in mensura quam Hispano tribuit pedi.*

3. *Cubus Romani pedis capit 960. aquæ uncias, quæ est amphora Romana.*

4. *Ex proportione Romanæ amphoræ, cognito latere cuiusuis cubi, cognosci potest quantum aquæ capiat ille cubus; & è conuerso ex quantitate aquæ quam capit cubus, cognosci potest illius lateris longitudo.*

5. *Quemadmodum Romanus pes est cubicum amphoræ Romanæ latus, ita etiam communis pes Græcus erat cubicum latus metretæ communis Græcæ, quæ uncias capiebat aquæ 1080.*

6. *Ex proportione Romanæ amphoræ, cognitâ cuiusuis sphæræ diametro, cognosci potest quantum aquæ capiat sphæra illa; & è contra, ex quantitate aquæ quam capit sphæra, cognosci potest diametri longitudo.*

7. *Ex proportione Hispani pedis cum aliis vel pedibus, vel cubitis, vel calamis, cognosci potest proportio quam habent quadratæ areæ, necnon cubi, vel sphæræ, quæ ex Hispano pede fiunt, cum iis quæ ex aliis vel cubitis, vel pedibus, vel calamis conficiuntur.*

8. *Nomina quæ architecti tribuunt iis mensuris quas interualli siue linearum appellant, sumpta sunt ex proportione quam inter se habent humani corporis mensuræ. Id tamen non est vsquequaque exactum. Naturali enim proportioni congruentius foret nomen cubiti tribuere sextæ humanæ staturæ parti, iuxta vsum Hippocratis, Aristotelis, Galeni, Medicorum & Anatomistarum, & fortasse etiam Homeri.*

9. *Mensura cubiti in sacra Scriptura & in Iosepho pro sexta humanæ staturæ parte ponitur, non pro quarta.*

COROLLARIVM 1. *Ezechielis calamus non continet sex cubitos & palmum; sed solùm sex cubitos ex maioribus.*

COROLLARIVM 2. *Hebraici cubiti quos ponit Capellus, non rectè consentiunt cum eo quòd cubitus sit Hebraici calami (siue staturæ) pars sexta.*

10. *Duo Hebraici cubiti, maior & minor, hanc inter se habent proportionem, vt maior cum minori comparatus sit duplus in potentiâ solidâ.*

11. *Mensuras & pondera sacra apud Hebræos fuisse dupla respectu vulgarium, non est verosimile.*

12. *Sicut constat Mare æneum fuisse perfectum hemisphærium, sic etiam certum est Lutéres fuisse cylindros, quorum altitudo & craßitudo erat quatuor cubitorum. Ex quo verisimile valde fit, tam Mare æneum quàm Lutéres fuisse primarias Israëlitici populi mensurarum formas.*

COROLLARIVM. *Valde aberrat Capellus in dimensione Maris ænei ac Lutérum.*

13. *Sicut 500. ad 96. sic capacitas Maris ænei ad singulos Lutéres: & sicut 48. ad 5. sic singuli Lutérum bati ad eos batos, ex quibus Mare æneum duo millia capiebat.*

14. *Pro certo habendum est maiorem batum & ephi in sacra Scriptura esse inter se æquales, & eiusdem capacitatis cum Romano quadrantali, quod uncias aquæ capiebat 960.*

15. *Duo millia batorum Maris ænei continent singuli centum aquæ uncias, non amplius; & tria millia batorum seu metretarum Maris ænei capiunt singuli uncias 662.*

16. *Cubitus quo sacra Scriptura metitur Mare æneum ac Lutéres, est diameter sphæræ unciarum aquæ 400. Ex quo efficitur Mare æneum & Lutéres non mensurari in sacrâ Scripturâ, maiori cubito, sed minori.*

COROLLARIVM 1. *Hebraicus cubitus minor erat eadem mensura cum tertia Hispanicæ vlnæ seu virgæ parte, quæ cõtinet Romanos digitos 14$\frac{11}{13}$. Maior verò cubitus Hebraicus patebat in longitudinem Romanos digitos 18$\frac{1}{3}$. & inter duo hæc extrema medij interiacent tum Romanus pes con-*

stans digitis Romanis 16. tum pes Græcus continens digitos Romanos 16⅔.

COROLLARIVM 2. *Mensura quam Villalpandus tribuit cubito sacro, est multò maior iusto; & mensura etiam Marianæ excedit iustam.*

COROLLARIVM 3. *Mensura Villalpandi potest aliter validè confutari: & ostendi etiam potest, illum nonnihil excedere supra id quod intendebat.*

COROLLARIVM 4. *Mensura quam Mariana tribuit cubito sacro, alia ratione seorsum confutatur.*

COROLLARIVM 5. *Ad argumenta quæ obiici posse videntur contra eam mensuram, quam nos Hebraico cubito maiori tribuimus, non est difficile respondere.*

17. *Ex mensurâ quam nos Hebraico cubito maiori tribuimus, sequitur ingens discrimen in Salomonis templi magnitudine. Ea tamen illi remanet quam sacra Scriptura significat.*

De areis & solidis.

De Mari æneo.

18. *Antiqua Græcorum, Romanorum atque Hispanorum mensura videntur ex mensuris Hebraicis deriuata.*

19. *Sicli Hebraici pondus fuisse quatuor drachmas Atticas, non solùm asseritur à Iosepho & Philone, sed ab omnibus etiam Græcis sacræ Scripturæ editionibus. Siclus tamen aureus aliquando ponitur pro Atticæ drachmæ pondere.*

[a] cap. 45. 2. 20. *Mina Hebraica maior pendebat triginta vncias: sed & eius partes, quas designat Ezechiel[a] dicebantur etiam minæ; & præsertim in pecuniâ, mina erat 25. siclorum siue drachmarum Atticarum 100.*

21. *Antiquum sacræ Scripturæ talentum, ter mille siclorum fuit; non maius.*

22. *Aliquando siclus auri ponitur pro eo auri pondere quod valet argenti siclum. Atque hæc phrasis ad talenta etiam quandoque extenditur. qua ratione valde minuuntur quædam talentorum summæ.*

23. *In designando valore integri talenti argentei nonnihil exceditur à quibusdam.*

24. *In designando valore integri talenti aurei non parum exceditur ab eisdem.*

Synopsis ponderum Hebraicorum.

Synopsis mensurarum Hebraicarum.

PROPOSI-

PROPOSITIO I.

Pondus vnius vnciæ ex iis quæ Romæ & in Hispania hodie sunt in vsu, est idem omnino cum veteri vnciâ Romanâ, & idem cum octo drachmis Atticis.

EXPLICATIO.

Vncia hodie non eadem vbique: sed Romana, Hispana, Parisiensis & Veneta eadem.

A. OMEN vnciæ in ponderibus commune est in Europa, quamuis omnium prouinciarum vnciæ æquales inter se non sint. Etenim, si verum est quod Capellus scribit, vnciæ Lugdunenses adeò sunt Neapolitanis minores, vt quinque Neapolitanæ tantum pendeant, quantum sex Lugdunenses. Et alia minora discrimina ab eodem plurima commemorantur. Verùm vnciæ quæ hodie Romæ vsurpatur pondus videtur esse in Europa cōmunius atq; receptius. Est enim idem quo tota Hispania vtitur (vt infrà videbimus) quódque Parisiis & per omnem ferè Galliam in vsu est, vt asserit Capellus; [a] atque eadem est vncia Veneta, vt idem Capellus affirmat.[b]

a l.2.§.9.
b l.1.§.89.

B. Cùm ergo loquendum sit de antiqua vncia per comparationem cum vnciæ nobis nunc cognitæ pondere; assumo veluti fundamentum vnciam illam quæ nunc Romæ in vsu est. Qui verò diuersam pondere vnciam habuerint, vt nostræ vestigationis sensu fruantur, nouerint imprimis oportet suæ vnciæ proportionem cum ea quæ Romano, Parisiensi, ac Veneto vsu recepta est. Exempli gratiâ; vncia Neapolitana (si Capellus vera tradit) habet se ad Romanam hodiernam sicut 600. ad 576. aut (quod idem est) sicut 25. ad 24. Quare viginti quatuor vnciæ Neapolitanæ faciunt hodiernas Romanas 25.

Sicut 24. ad 25. sic vncia Neapolitana ad Romanam.

C. Vnciam Hispanam putauit Laguna esse Romanæ recenti inæqualem: & nouissimè Capellus[d] statuit sexdecim vncias Toletanas eiusdem esse ponderis cum Romanis antiquis septemdecim. Cùm autem idem Capellus opinetur antiquam vnciam Romanam cum hodierna Romana se habere sicut 504. cum 576.[e] (quod est sicut 7. cum 8.) hinc sequebatur Hispanam vnciam cum eâ quæ nunc Romæ est in vsu, habere se sicut 119. cū 128. atque adeò Hispanas vncias 128. non plus efficere quàm recentiores Romanas 119. quæ tantum pendent in eiusdem Capelli sententiâ quantum 136. ex antiquis. Hoc tamen quod Capellus affirmat, falsum planè est. Constat enim vnciam hodie in Hispania atque Romæ esse eiusdem omnino ponderis: vt manifestum est omnibus qui Hispaniensem bessem (siue octo vnciarum marcum) cum Romano compararunt. Cuius rei clariorem probationem petere licet ex Villalpando, qui id accuratè examinauit.

d fol. 190.
e ff.§.86. & 89.
Hispana vncia eadem cum Romana.

D. Capellus præterea refert,[f] Budæum, Agricolam, Stanislaum & alios credidisse, Parisiensem vnciam eiusdem esse ponderis cum veteri Romana. Ex quo elicerētur, adhuc vigere in communi vsu Romæ, Parisiis, Venetiis, & in Hispania, veteris vnciæ Romanæ pondus. Hoc autem Capellus ipse falsum esse contendit: Romanámque vnciam veterem credit cum hodierna Parisiensi eandem habere proportionem quam 7. cum 8. atque ita 7. vncias Romanas ex recentioribus idem pendere quod 8. antiquas. Sic ille. Alij (vt Lucas Pætus & Touarius) illud sibi saltem persuaserunt, exiguum aliquod interesse discrimen inter veterem ac recentem vncias Romanas. Verùm Budæi, Agricolæ, Stanislai, & nostri Marianæ sententia vera est: & quidem certior quàm ipsi putarunt: videlicet Romæ adhuc durare veteris vnciæ Romanæ pondus, nec minimam accepisse varietatem. Huius rei certitudo & examinatio debetur nostro Villalpando; nec non congiis veteribus Romanis qui ad nostrum vsque tempus asseruantur, habentque inscriptum, *Mensura exacta in Capitolio pondo decem* (quæ sunt decem libræ, quarum singulæ 12. constant vnciis) fidelissimâque trutina examinata res est coram ipso Luca Pæto, multisque grauissimis testibus ad eundem Pætum reuincendum congregatis: deprehensúmque est, vnum ex iis congiis omnino capere aquæ pluuiæ vncias 120. ex eis vnciis quæ Romæ, atque in Hispania nunc in vsu sunt. Ex quo euidens fit deceptum fuisse Capellum. Nam si ipsius opinio esset vera, congius ille antiquus non plures quàm 105. vncias ex Romanis recentibus capere posset. Si enim octo vnciæ ex antiquis non plures quàm septem ex nouis cōficiunt, necesse est vt ex antiquis 120. solū fiant 105. nouæ: atque adeò vt Romana amphora antiqua 840. recentibus vnciis tantùm constet, cùm ex antiquis capiat 960. Deinde huius rei examinatio fuit adeò exactè facta, vt euidens appareat, nullum omnino discrimen inter Romanam vnciam veterem ac nouam reliquum esse. De quo videri potest Villalpandus noster tom. 3. folio 351. & 397. & ante diligentissimam ipsius inquisitionem, Marianæ quoque nostri coniecturæ magni roboris atque momenti erant.

f lib. 1. de ponderibus. §. 89.

Vncia Romana antiqua eadem cum hodierna.

E. Porrò huius rei accurata inuestigatio non leuis erat momenti. nam in veteribus mensuris, tum in maximis rebus quæ ad historiam pertinēt; tum etiam in paruis quæ ad Medicinæ disciplinam, non parui refert, sed magni, ne illis octaua ponderis pars subtrahatur. Quamobrem iure quidem optimo, considerato Dosis momento in iis quæ ad artem medicam spectant, prudentissimâ Philippi secundi pragmatica sanctione decretum est, ne pharmacopolæ Hispani minoribus aliis vnciis vtantur (quibus vti quondam solebant) sed communibus tantùm, quæ æquè respondent priscis vnciis, siue octonis drachmis Atticis.

Vnciæ antiquæ examen reterat non parui momenti.

F. Certum namque est priscam vnciam Romanam eodem prorsus pondere constare, quo drachmas Atticas octo. Etenim quamuis drachmæ nomen fuerit aliquando vsurpatum pro denarij

Vncia Romana pondus erat idē quod octo drachmarū Atticarum.

consularis pondere, quod erat septima vnciæ pars: veruntamen in communi acceptione, drachmæ Atticæ nomine non significatur consularis denarij pondus, sed centesima minæ Atticæ pars: mina verò Attica duodecim vncias cum dimidiâ iustè pendebat: vt constat ex Fannio, & ex multis quæ afferunt Villalpandus, Mariana, Pætus, Capellus, & alij. vnde planum fit, octo drachmas Atticas conficere iustum vnciæ Romanæ pondus. Quare, drachma Attica est id pondus quod Hispani octauam appellamus.

Siliquæ naturales decem grana pendere drachmam Atticam, siue octauam vnciæ partē.

In confirmationem prædictæ æqualitatis inter nostram vnciam & Romanam antiquam, sæpiùs animaduerti, siliquarum (quas *Garrouas* appellamus) grana esse pondere æqualia, ita vt vix discrimen dignosci valeat. Veteres autem scriptores decimam octauam drachmæ partem appellant siliquam siue ceratium (quæ sunt vocabula feminis siliquarum.) Memini verò me sæpissimè vnius vnciæ pondus siliquis ponderasse, & imperceptibili ferè discrimine semper inuenisse, vnciam integram pendere siliquas 144. ac semissem vnciæ siliquas 72. drachmam verò 18. Quapropter miror sanè quòd Hispalensis noster Benedictus Arias Montanus scribit in suo Tubalcain, in volumine Ephron siue de siclo, nempe se periculo facto deprehendisse, granis siliquæ viginti in altera stateræ lance, & siclo suo in altera appensis, pondus vtrinque ferè conuenisse. Suum autem siclum pendere ait quatuor regales argenteos, id est ferè dimidiam vnciam. Sed in pondere granorum siliquæ valdè admodum errat. Sicut etiam ex opposito Waserus libro secundo de nummis capit. 3. vbi asserit vnius siliquæ pondus idem esse quod grani hordeacei.

Postquàm ergo lector sibi persuaserit Hispanam vnciam, Parisiensem, Venetam, & Romanam eodem esse pondere cum Romanâ antiquâ; vt speculationem ipsam recta apprehensio practica comitetur; velim bessem seu marcum octo vnciarum exquirat, animaduertátque quodnam pondus appelletur vncia; & quod octauam vnciæ partem conficiat, hoc est drachmam; quod etiam pódus sit dimidium drachmæ, ab Hispanis *Adarme* appellatum: præterea quod sit duodecim vnciarum pondus, id est Romana libra: quod vnciarum sexdecim (quæ est communis libra Castellæ:) quod vnciarum 32. (quam carnariam libram Bætici vocamus:) quibus etiam libris constet Hispanum talentum, siue *Arroba*: quibus denique Hispanum centumpondium siue *Quintale*. Iis verò quibus alia pondera pre manibus non sint, argentei nummi Hispani poterunt vice ponderum deseruire; si aduertant octo argenteos paulo minùs quàm vnciam vnam pendere. Etenim ex octo argenti vnciis conflantur argentei nummi 67. atque ita vncia iusta continet pondus argenteorum 8⅜.

COROLLARIVM. PROPOSIT. I.

In antiquis aridorum & liquidorum mensuris capacitas quam eis tribuit Capellus, minor est quàm prima specie sonat. Eas enim reducit ad Romanas vncias, quas ipse putat fuisse recentibus minores.

EXPLICATIO.

Hebraico bato dat Capellus aquæ vncias 1440. quæ non sunt plures 1260. ex iis quæ hodie Romę sunt in vsu: nam sicut 8. ad 7. sic 1440. ad 1260.

Simili ratione quamuis Romanæ amphoræ tribuat vncias Romanas 960. hæ tamen vnciæ Capelli non plures conficiunt quàm 840. ex recentioribus Romanis. Quare Romanum pedem & Græcum consequenter minuit, vt quadrantal non plus aquæ capiat quàm vncias 840. ex iis quę Romæ & Parisiis hodie sunt in vsu.

DVÆ MENSVRÆ PRO SECVNDA PROPOSITIONE.

QVarum longitudinem iustißimam describi, diligenter curatum est in prototypo. Sed quia variis ex causis accidere potuit vt in libris impreßis aliquantulum lõgiores aut breuiores prodirent quàm rei veritas postulabat; ideo non promittimus, quod præstari fortaßè non potuit, nempe adeò exactas prodire has mensuras, vt neque latus pilus additus sit in eis, aut detractus de iustißima longitudine. Satis fuerit si non adeò sit erratum, vt sensus errorem percipere valeat. Subtilißima enim discrimina ratio mensurat, non sensus. Atque de hac re oportuit lectorem semel fuisse admonitum, ad eas subtilitates quæ non semel occurrent in hac nostra vestigatione.

Mensura pedis Hispani, siue tertia pars virgæ Castellanæ mensoriæ in quatuor palmos diuisa.

Mensura pedis Romani antiqui in quatuor palmos diuisi, ex Villalpando tomo 3. folio 501.

A

PROPOSITIO II.

Romani pedis antiqui longitudo perspecta atque cognita est: & Hispani pedis proportio ad ipsum est ferè sicut 12. ad 13.

EXPLICATIO.

A. DE Romani pedis antiqui longitudine non satis inter peritiores constabat. ideoq; certò cognoscere optabant iustum antiquæ vnciç Romanæ pondus, vt inde ad veram Romani pedis mensuræ cognitionem deuenirent. Sic sanè Mariana. Atque ita cùm constet iam antiquç vnciæ pondus idem cum hodiernæ Romanæ pondere esse, mirum non est, perfectũ cubum fuisse formatum qui iustas 120. vncias capiat; ex eoque semissis pedis Romani dimensio cognita sit, quæ est ipsius cubi latus, vt statim explicabimus. Verùm enimvero Villalpandus nobis confirmat, dimidium pedem quem ipse edidit, & nos suprà apposuimus, in Farnesiano congio esse signatum. estque ille tantillo maior quàm dimidium pedis Colatiani & eius C quem assignat Pætus: aliquantulum verò minor quàm dimidius Porphyreticus; qui omnes apud Marianam & alios reperiuntur. Proportio autem & conformatio dimidiati illius pedis cum 120. vnciis in cubo, omnino cõfirmat hodiernam vnciam esse eandem cum priscâ; illùmque esse dimidiatum pedem antiquum. Vtrumque autem seorsum, absque alterius ex altero consequentiâ, nobis constat ex antiquo illo congio: & vtrumuis ex iis satis erat, vt de vtroque constaret.

Romani pedis antiqui longitudo quomodo innotuerit, & proportio illius ad Hispanum & Græcum.

B. Experimentum quod fecit Mariana facto cubo ex pede Porphyretico, propiùs ad veritatem accessit. Ceterùm si dimidius ille pes quem Villal- D pandus profert, est in eodem congio impressus, ille proculdubio est antiqua mensura; & in Marianæ inuestigatione error quispiam exiguus subrepsit; quod minimè est mirandum, cùm difficillimũ sit perfectum cubum efficere. Sed vtcumque hoc sit, parua satis est differentia: siquidem Villalpandus & Mariana in eo vterque conueniunt, quòd Hispanus pes (hoc est, tertia pars vlnæ seu virgæ mensoriæ Castellanæ) se habet cum Romano pede antiquo, sicut 12. cum 13. Et verò nobis qui mensoriam Castellæ virgã habemus, hæc satis debet esse E proportio, vt nosse possimus quam longitudinem Romano pedi antiquo præscripturi simus eam nimirum quæ conficitur ex Hispano pede ac duodecima eius parte. Vbi autem Romani pedis longitudo agnoscatur, facilè est Græcum inde pedem dimetiri, qui se habet cum Romano comparatus sicut 25. cum 24. quod idem est atque Romano pedi vigesimam quartam illius partem adiungere. vnde sicut pes Hispanus ad Græcũ, sic 12. ad 13 1/2.

C. Atque hoc est quod visu percipi potest. Verùm cùm huiusce rei perscrutatio atque dimensio humanis sensibus fuerit effecta; mirum non est, F nonnihil adhuc esse discrepantiæ; adeò tamen exiguum vt humanis oculis deprehendi non valeat. Quamobrem adhuc relinquitur locus, vt siqua efficaci ratione probetur ad prædictam proportionẽ inter 12. & 13. & ad aliam inter 24. & 25. addendum esse aut subtrahendum aliquid penè indiuisibile (verbi gratiâ, vnâ ex mille quingentis vnius lati digiti partibus) ea subtilitas respuenda non sit: quia subtilissima mensurat ratio, non sensus. de quo latiùs infrà.

D. In huiusmodi pedum differentiis (nempe Græci, Hispani, ac Romani) obseruãdum est, pedem in eis omnibus esse sextam humanæ staturæ partem: atque adeò staturam humanam ab aliis maiorem, ab aliis minorem considerari. Sextæ autem parti fuit nomen pedis datum, opinor, per approximationem, siue propinquitatem; ac fortasse calceamenti etiam ratione habita, ne architecti nudis pedibus ædificiorum spatia metiantur. neque enim naturalis pes iuxta rectam proportionem, sextam staturæ partem adæquat. Cùm quilibet homo reperiatur B habere in longitudinem ex suis pedibus ferè sex atque dimidium.

Pes naturalis est minor quàm sexta staturæ pars.

COROLLARIVM.

PROPOSITIO II.

Iacobus Capellus valdè aberrauit in mensura quam tribuit Hispano pedi.

A. QVAM assignat Capellus pedis Hispani proportionem ad Romanum, ea est, sicut 120. ad 144. quæ perinde est atque inter 5. & 6. Hæc verò fuit ingens oscitantia. nec dubium quin ei nunquam fuerit pedis Hispani mensura ostensa. Commensurato enim, Hispano pede (id est tertiâ Castellanæ virgæ mensoriæ parte) cum illa pedis Hispani mensura quam impressit in suo libro Capellus, inuenitur verus pes Hispanus ferè se habere ad illam sicut 140. ad 120. siue vt 7. ad 6. Quare septimam partem detraxit Capellus veræ Hispani pedis mensuræ.

Capelli error in mensura pedis Romani & Hispani.

B. Ex quo primùm infero, si veræ sunt Hildebergici pedis, Hetrusci, & Sedanensis mensuræ (quas idem ponit) Hispanum pedem quolibet eorum esse maiorem. Nam Toletanus pes pro 120. habet 140. Hildebergicus 137. Hetruscus 138. Sedanensis 139. Secundò infero Romanum pedem antiquum quem assignat Capellus, non esse verum pedem Romanum. Nam Hispani pedis proportio ad Romanum antiquum est penè sicut 12. ad 13. vt constat ex diligenti Villalpandi collatione. Quòd si 12. pariunt 13. sequitur 140. parituta esse 151 2/3. cùm tamen Romano pedi tribuat Capellus 144. Si verò cum eâ mensurâ Hispanus pes conferatur, certum est iustam mensuram Hispani pedis esse ferè 140. Iam cùm tam magna sit Capelli siue inconsiderantia, siue ignoratio, nihilominus in prologo de mensuris interuallorum carpit ipse alios, vt Georgium Agricolam, & multo magis Marianam, nostrum de incuriâ & negligentiâ in bene examinandâ ac depingendâ Parisiensis pedis, atque Romani mensurâ, ac tandem asseuerat pedem Romanum omnino esse eundem cum Colatiano. Constat autem ex iis quæ Villalpandus scripsit, verum pedem Romanum esse Colatiano maiorem. Vbi aduertendum est quod Capellus ait, nempe pedem Colatianum esse aliquanto maiorem illo quem Mariana proponit. Ex quo infertur quàm sit mendosus Capelli typus. pes enim Romanus quem ipse constituit, est multo maior pede Colatiano Marianæ. Nam ex 144. minutis quæ Romanus Capelli pes sortitur, dimidio Colatiano Marianæ pedi obtingunt 75. & consequenter integro pedi 150. Si tamen verus pes Colatianus est longior quàm à Mariana designatur, ac Romanus pes est Colatiano maior, non mirum est verum pedem Romanum habere 151 2/3. vt suprà dicebamus, aut certè paulò minùs.

PROPO-

PROPOSITIO III.

Cubus Romani pedis capit aquæ vncias 960. quæ est amphora Romana.

EXPLICATIO.

SVPPONO lectori planè innotescere, quæ sit figura cubi siue quadrantalis. Fuit autem politicæ prudentiæ consentaneum, conuenientiam ac proportionem inueniri inter mensuras interualli siue longitudinis, & inter capacitatis. Quare verisimile est, vnde Romani mensuram amphoræ acceperunt, inde etiam pedis mensuram accepisse. Cõstat autem eos sumpsisse amphoram ex talento Ægyptio quod pendebat vncias 960. (vt ex Varrone affirmat Plinius lib. 35. c. 3.) & constat etiam olim in Ægypto capacitatis mensuras fuisse conformatas cum mensuris longitudinis. Serapidis enim capiti impositus erat modius & cubitus. Scio Ruffinum l. 2. hist. c. 23. & Iulium Firmicum Maternum libro de erroribus prophanarum religionum c. 14. non facere mentionem cubiti supra verticem Serapidis, sed solùm modij. Verùm Suidas (verbo Serapis) expressè ait idolum illud habuisse *modium in capite & cubitum, videlicet aquæ mensuram.* Sic ille. vbi verba illa, *videlicet aquæ mensuram,* manifestè referũtur ad cubitum: quia modius ad frumentum spectat. Atque ita non solùm tribuebantur Serapidi & capacitatis & longitudinis mensuræ; sed etiam dum notatur cubitus esse aquæ mensura, significatur, modum & copiam frumenti in Ægypto (ac proinde anni vbertatem) Nili incremento respondere, quod incrementum cubitorum notis per puteos obseruari solitum erat, te ad numeros redacta. Obseruatum enim fuerat, sexdecim cubitorum incremento respondere summam anni vbertatem; ac incremento minori quàm cubitorum quatuordecim respondere annonæ caritatem & famem, vt tradunt Plinius l. 5. c. 9. & l. 18. c. 18. Solinus c. 35. & Mela lib. 1. c. 9. Licet ab eorum traditione nonnihil discrepet Strabo l. 17. Nihil ergo aptius quàm vt modius ad frumentum spectet; cubitus verò ad mensuram incrementi fluminis. Vt verò denotaretur obseruationem illam tot cubitorum incrementi fluminis, ad futuram vbertatem, vel inopiam prænoscendam, sapientiæ Serapidis fuisse gloriosam (aut quia ipse primus docuerit eam, aut quia in ea correspondentia elucere crederetur ipsius Serapidis prouidentia & sapientia) eapropter Serapidis vertex ornatus fuit modio & cubito. Sapientiam enim capite denotari quis nesciat? An verò Ægyptij in Serapide colerent Iouem, aut Iosephũ, aut quemuis alium, non decerno. Legat qui volet ea de re Suidam, Maternum, atque Ruffinum, à quibus desumpsêre iuniores; videlicet Goropius l. 1. Hieroglyph. & Gyraldus syntagmate 6. Historiæ deorum. Iterum tamen moneo, vnde Romani quadrantal acceperunt, inde etiam pedem accepisse; & vnde quadrantal, inde etiam modium (qui tertia quadrantalis est pars:) ac vnde pedem, inde etiam cubitum. Quòd si modius ille ac cubitus, qui erant in vertice Serapidis; mensurarum Ægyptiarum erant primariæ formæ (vt coniectare licet ex aliis infrà notandis) verisimile est cubitum illum fuisse diuisionum signis distinctum, id est, palmorum ac digitorum, & quãtitatem etiam seu longitudinem lateris cubici, tum talenti Alexandrini, tum etiam

Conformatio mensurarum interualli cum mensuris capacitatis.

A modij fuisse ibidem signatam, & alia eiusmodi. Sed progrediamur vlterius.

Scripserat Oribasius, decem aquæ vncias ponderales in duodecim mensurales diuidi. Id ergo arripiens Georgius Agricola existimauit 960. vncias quas antiqui tribuerunt amphoræ Romanæ, forsitan fuisse mensurabiles, non ponderabiles. Ceterùm ex scriptoribus antiquis, & ex Farnesij congio euidentissimè liquet eas ponderabiles fuisse. Manifestum verò est sermonem esse de aquæ aut vini albi vnciis, quæ æqualis ponderis sunt, & nominatim loquuntur scriptores de aquæ pluuiæ pondere. aquas enim aliquo momento ponderis inter se

Vnciæ aquæ ponderales non debere distingui à mensuralibus præsertim in aqua pluuia.

B distare communis opinio est; & licet Plinius lib. 31. c. 3. & Villalpandus noster to. 3. pag. 350. B. asserant, post exactam obseruationem inueniri discrimen aquarum in pondere, ab stomacho solùm discerni, non à trutina; pro communi tamen opinione citatur Fannius, & Seneca l. 3. c. 2. & Athenæus l. 2. vt obseruat Dalecampius in notis ad Plinium, & posset addere Fannium, cuius sunt versus subsequentes.

Namque nec errantes vndis labentibus amnes,
Nec mersi puteis latices, aut fonte perenni
Manantes par pondus habent, non denique vina.

C Deinde notum est, vas quod capiat decem aquæ vncias, non plus capere olei quàm nouem. De proportione autem ponderis in melle, metallis, atque frumentis refero lectorem ad ea quæ post magnam & exquisitam diligentiam copiosè tradit noster Villalpandus tom. 3. p. 2. l. 1. c. 5. propositione 16. Si verò eorum summâ sit contentus lector, ea est huiusmodi.

In æquali quantitate si oleum pendeat nouem vncias;

aqua pendet	10.
mel	15.
stannum	75.
ferrum	$80\frac{3}{7}$.
æs cupreum	91.
argentum	104.
plumbum	$116\frac{1}{3}$.
argentum viuum	150.
aurum	$187\frac{1}{2}$.

Proportio ponderis aquæ cum oleo, melle & singulis metallis.

D Sic ille. Mihi tamen non satis constat, sub eâdem vnius metalli specie non reperiri vnum grauius alio. Sanè si ita est, miror Plinium lib. 33. c. 3. scripsisse, *aurum non præferri ceteris metallis pondere aut facilitate materiæ, cùm cedat per vtrumque plumbo.* Nec video cur non possit in auro vel in argento contingere, quod in margaritis notissimum est; nempe alias nasci valdè grauiores aliis in eadem magnitudine. Equidem eam ob rem vniones Americæ valdè anteponuntur iis quos mittit Orientalis India:

E & vtcunque sentiendum sit de æqualitate, vel inæqualitate ponderis in singulis metallis; saltem humanæ diligentiæ in faciendo periculo & conferendo metallorum pondere, non est quòd adeò fidamus, vt minutiis etiam superiùs assignatis quasi oraculis adhibenda sit fides, & sine dubio credatur, naturalem v. g. plumbi ad ferrum proportionem non esse sicut 116. ad 80. vel ad 81. sed sicut

F $116\frac{1}{3}$. ad $80\frac{3}{7}$. itaque hæc non adeò certa saltem in fractis atque minutiis.

D. In materia verò quæ sit omnino eiusdem põderis, demonstratio mathematica est, si vnius pedis cubus continet 960. vncias; in semipedis cubo octauam partem (nempe 120.) contineri, qui est Romanus congius: ac in vnius palmi cubo, ex quatuor digitis constantis (quæ est quarta pars pedis) octauam congij partem comprehendi, videlicet vncias

Amphora Romana diuisio.

vncias quindecim. In cubo autem duorum digitorum, drachmas quindecim (quod Plinius acetabulum appellat lib. 21. fine) in cubo denique vnius digiti Romani drachmam vnam & ⅞. alterius. Porrò congius Romanus diuiditur in sextarios sex, quorum singulis iustè obueniunt 20. vnciæ ponderabiles. Semisextarius autem nuncupari solet cotyla, vel hemina.

Diuisio amphoræ Hispanæ. E. Amphora Hispana aquæ aut vini (quæ cantara siue arroba mensurabilis nuncupatur) capit vncias 512. partitúrque in acumbres octo, quorum singuli continent vncias 64. eorúmque quartarij habent singuli vncias 16. hoc est nostræ consuetudinis libram vnam. Vnde Romana amphora antiqua continet iustos quindecim acumbres ex nostris: congius verò Romanus quartarios nostros 7½.

Medimni Romani capacitas & diuisio. F. Medimnus Romanus capacitatem habet duplam respectu Romanæ amphoræ: diuiditúrque in sex modios: quorum quilibet capit ex aqua tertiam amphoræ partem: nempe vncias 320. eandémque quantitatem capiunt duo Hispani modij siue celemines, quæ est communis Hispaniæ mensura, nam vnus celemin capit aquæ vncias 160. & saltè non dubium quin ea fuerit nostrorum in ea mensura intentio. Neque enim tantū discrimen quantum putauit Villalpandus, qui celemine vni tribuit capacitatem 168. aquæ vnciarum. Ego sanè accurata obseruatione & experientiâ vix reperi 163. & Mariana 160. tantùm se deprehendisse testatur. Itaque nostra faneca est medimnus Romanus; ac semifaneca eadem mensura cum amphoreo, qui est eiusdem capacitatis cum Romano quadrantali: celeminíque mensura est eadem cum hemiecto (qui est duodecima medimni pars) vocarique potest semodius Romanus, vel Hispanus modiolus. Quatuor item celemines capiunt aquæ vncias 640. siue duos Romanos modios: quæ est earum lagenarum mensura quas Hispani nauiculatores appellant *botijas peruleras*: continéntque singulæ mensurabilem arrobam & quartam insuper alterius partem.

Olei arroba eadem ponderalis ac mensuralis. G. Communior olei mensura Hispana ad ponderabilem arrobam reducitur. Nam mensurabilis arroba olei pendet iustam ponderalem arrobam, hoc est vncias 400. quæ libras nostras 25. conficiunt.

PROPOSITIO IV.

Ex proportione Romanæ amphoræ, cognito latere cuiusuis cubi, cognosci potest, quantum aquæ capiat ille cubus; & è conuerso, ex quantitate aquæ quam capit cubus, cognosci potest lateris illius longitudo.

EXPLICATIO.

A. MATHEMATICÆ facultatis perito facilis est huiusmodi computatio suppositis iis quæ stabilita sunt propositione tertia, littera D. qui verò Mathematicas disciplinas ignoret, is eam hîc legendo defatigabitur: idéoque prætermitto, contentus aliquot exempla subiicere, quibus deinceps opus erit. Eorum verò probationem qui nosse velit, si Arithmeticæ peritiam non habuerit; huiusce facultatis gnarum consulat.

Ex latere cubi cognosci capacitatem eius. B. Si latus cubi duos habeat pedes Romanos, cubus ipse octo amphoras Romanas capit. Si tres A habeat pedes latus, capit cubus amphoras 27. Si quatuor pedes habeat, amphoras capit 64. Si sit quinque pedum, amphoras 125. capiet: si sex pedum, capit 216. Si decem pedum, capit mille amphoras.

Si verò latus semipedem habeat in longitudinem, cubus continebit congium. Si pedem cum semisse, congios 27. Si duos pedes cum dimidio, congios 125. si tres pedes cum dimidio, congios 343. Si pedes 4½. congios capiet 726.

Sin autem latus sit longum quatuor digitos Romanos (qui est palmus) capit vncias 15. si tribus B sit palmis, capit vncias 405. si quinque palmis, vncias capit 1875.

Præterea si latus duos continet digitos Romanos, continebit cubus drachmas 15. si sex digitos, continebit drachmas 405. hoc est vncias quinquaginta & quinque drachmas.

Adhæc si lateris longitudo sit vnius digiti Romani latitudo, cubus ipse capit aquæ pondus in grana 90. (pendet autem drachma grana 48.) Si trium sit digitorum, capit pondus granorū 2U430. hoc est 50. drachmas & grana triginta: seu (quod idem est) sex vncias & grana 126.

C Et quidem Arithmetices periti non solùm in perfectis siue integris numeris computabunt, sed etiam in fractis atque minutiis. Verbi gratiâ si cubi latus habeat Romanos digitos 3¾. capiet cubus drachmas aquæ fere 98⅞.

C. Econtrariò etiam ex aqua quam capit cubus, elici potest quot pedes Romanos siue digitos habeat cubi latus. Ceterùm cùm ad numeros qui vocantur surdi, acceditur, quamuis per approximationem in infinitum possit magis ac magis ad verum punctum accedi; sæpè tamen magnæ numerorum minutiæ ad praxim inutiles sunt. Et tunc D prudentiæ est rem non nimis exiliter ad calculos reuocare. Exempli gratiâ. Ad cubum qui capiat 18. amphoras Romanas, satis est si dicatur ipsius latus habere digitos Romanos ferè 41 $\frac{14}{15}$. Etenim quamuis noster Villalpandus vt aliquanto propiùs accedat, asserat cubi latus fore Romanorum digitorum 41 [illegible]. (quod est paulo plus quàm 41 $\frac{13}{14}$. veruntamen huic etiam Villalpandi lateri, sicut & nostro, nonnihil deest: & in tam paruis minutiis nihil refert maiorem fieri approximationem; quandoquidem nullius acies quantumuis perspicacissima potest id discriminis deprehendere. E Si enim latus est longū digitos 41 $\frac{14}{15}$ desunt illi ad 18. amphoras ferè ½. vnius drachmæ. *Cubus capiens amphoras Romanas 18.*

D. Similiter ad cubum capientem aquæ vncias 1080. satis mihi erit, si dicam, cubicum eius latus habere ex Romanis digitis penè 16⅔. Licèt enim videam cubum, cuius latus habuerit digitos Romanos 16⅔. capere aquæ vncias 1085. & insuper vnius drachma ½. adeò tamen est exiguum quòd lateri detrahendum est, vt non capiat plus quàm 1U080. vncias, vt clarior ac rectior exponendi ratio sit, dicere, ferè 16⅔. Nec visus erit cuiuspiam adeò acutus, qui differentiam discernat inter 16⅔. F & inter latus cubicum vnciarum aquæ 1U080. *Cubus capiens aquæ vncias 1U080.*

E. Eâdem ratione vt cubus duas aquæ amphoras Romanas (id est, mensurā medimni Romani, quæ eadem est cum Hispana faneca) contineat, dicere mihi satis sit, cubicum latus habiturum Romanos palmos propè 5 $\frac{1}{25}$. Quod latus cum Romano pede eandem habet proportionem quam habent 5 $\frac{1}{25}$. cum 4. seu (quod idem est) quæ reperitur in 126. cum 100. quandoquidem cubus palmorum Romanorum 5 $\frac{1}{25}$. vix capit drachmas tres supra duas amphoras, quarum cubum quærebamus. *Cubus capiens duas aquæ amphoras Romanas.*

F. Cu

F. Cubus cuius latus sit Romanorum pedum $3\frac{1}{2}$. continet Romanas amphoras 30. & $\frac{21}{...}$. huiusmodi auté est cubitus primarius Hebraicus quem ponit Capellus. Cubus autem, cuius latus sit Romanorum pedum $2\frac{1}{...}$. capit Romanas amphoras $9\frac{10}{11}$. Atque hic est primarius pes Hebraicus à Capello designatus. Cubus denique cuius latus habet vnum pedem Romanum & insuper quartam pedis partem (qui est iuxta Capellum ciuilis pes Hebraicus) capit duas Romanas amphoras, subtractis vnciis 45.

Cubus capiens modiū Romanum.

G. Prætereà latus cubicum vnius modij Romani, aut (quod idem est) Alexandrini, continet digitos Romanos ferè $11\frac{1}{...}$. quæ mésura (vt infrà cõstabit) est ferè eadẽ cum quarta Hispanæ virgæ mensoriæ parte, antiquissimâ quoque mensurâ.

PROPOSITIO V.

Quemadmodum Romanus pes est cubicum amphoræ Romanæ latus, ita etiam communis pes Græcus erat cubicum latus metretæ communis Græcæ, quæ vncias capiebat aquæ 1080.

EXPLICATIO.

Pes Græciæ communior.

A. QVAMQVAM Gellius initio sui libri notat, diuersas Græci pedis mensuras quondam fuisse (pro quo refert Pythagoram & Plutarchum) liquet tamen ex Plinio l. 2. c. 23. communem Græciæ pedem se habuisse cum Romano, sicut 25. cum 24. Ea propter Romani stadio assignabant pedes Romanos 625. vt sexcentos pedes Græcos æquarent, quos Græci stadio præscribebant, vt tradit Herodotus l. 2. Iuxta hanc computationem habet Græcus pes digitos Romanos $16\frac{2}{3}$. Nam sicut 24. ad 25. ita 16. ad $16\frac{2}{3}$.

B. Si tamen politica Romanorum industria eò peruenit, vt sui pedis ad suam amphoram congruentia seruaretur: quis non videat verisimile non esse, quin similis congruentia inter pedem Græcum & metretam Græcam non defuerit? Existimo igitur pedem Græcum fuisse cubicum latus communis metretæ Græcæ. Verùm huic opinioni duo videntur obstare. Alterum est quod minimè probetur; communem Græciæ metretam fuisse vnciarum aquæ 1080. Alterum quòd si latus cubicum habet Romanos digitos $16\frac{2}{3}$. cubus ipse non solùm capit aquæ vncias 1080. sed 1085. & vnius insuper drachmæ $\frac{1}{...}$.

Capacitas metretæ & eius partes.

C. Circa primùm aduerto Fannium quidem Atticæ amphoræ tribuere sesquiamphoram Romanam. Quod quamuis Lucas Pætus aliter interpretetur; ipse tamen non inficior fuisse Athenis aliquam mensuram sesquiamphoræ Romanæ æqualem; eámque appellatam fuisse amphoram Atticam capacem sextariorum 72. eorum scilicet qui Italicis sextariis erant æquales, & singuli capiebant vncias viginti. Nihilominus assero, huiusmodi Atticam amphoram, de qua Fannius agit, fuisse nouam amphoram, quæ post Athenas Romanorum imperio subactas inuenta atque effecta fuit, vt se Attici ad Romanorum vsum effingerent in sextarij mensurâ. Etenim licèt admiserint sextarium viginti vnciarum; in amphoræ tamen siue metretæ nomine generalem Græciæ consuetudinem retinuerunt: vt scilicet sextarius esset septuagesima secunda metretæ pars. Quare laxato sextario, laxata quoque amphora est. Veruntamen id

A non obfuit quin antiqua mensura suum quoque retineret nomen, & Atticus sextarius appellaretur quindecim aquæ vncias capiens. Constat hoc ex libello de ponderibus & mensuris qui Galeno tribuitur, & ex libello etiam Cleopatræ. Ambo enim Græcis metretis sextarios 72. præscribunt, id est duodecim χόας, siue congios Græcos: asseruntque sextarium Atticum esse quindecim vnciarum: atque adeò chus siue congium Græcum vnciarum 90. Idem autem est, vnciæ 1080. atque quindecies 72. Quamobrem nulla potest superesse dubi-
B tatio, quin communis Græciæ metreta fuerit vnciarum 1080. & confirmatur, quia in prædicto Galeni libello, postquam fuerat dictum, *Sextarius pendere debet drachmas aquæ pluuialis* 120. (id est, quindecim vncias) subditur infrà, *Atque his mensuris maior pars Græciæ vtitur.* Eandémque mensuram Cleopatra tribuit sextario. Plinius item libr. 21. fi. exprimit iuxta communem Græcorum vsum & Atticorum consuetudinem heminam (id est semisextarium) continere drachmas 60. & Mariana noster certum esse fatetur ex Fannio & Cleopatra fuisse apud Atticos sextarium quindecim aquæ
C vnciarum. His accedit quòd Galenus in libro qué nemo eius esse inficiatur, confirmat appendisse se diligenter vnius cotylæ siue heminæ oleum, inuenisséque illud pendere præcisè vncias septem atque dimidiam, id est, drachmas sexaginta. Itaque dubium non est communem sextarium Græcum capere quindecim vncias ponderabiles. Tametsi autem verum est, vbi quindecim olei vnciæ capiuntur, capi ex aqua $16\frac{2}{3}$. attamen ex libellis iis qui Cleopatræ & Galeno tribuuntur, & ex Plinij l. 21. fi. liquet heminam etiam aquæ pendere drachmas 120. Vnde infero communem sextarij mensuram, siue aquæ, siue vini, fuisse proculdu-
D bio in Græcia minorem quàm olei sextarium; idque quatenus opus erat, vt pondere essent æquales; quemadmodum hodie tum Romæ, tum alibi in vsu est. Et quamuis in libello illo qui Galeno adscribitur, explicetur quantum olei capiat sextarius aquæ; hinc tamen minimè infertur, diuersam olei mensuram non fuisse. Nam & in mensuris, quæ tum hodie Romæ sunt, tum etiam apud antiquos fuêre Romanos, affirmare similiter licet, vini sextarium viginti vncias capientem, capere ex oleo 18 & sic de aliis. Atque ita verum est, metretam 1080. vnciarum olei capacé, continere 1200.
E ex aqua, aut vino. Enimverò si absolutè sit loquendum, communis aquæ seu vini metreta non plures quàm 1080. ponderales continebat. Et verò illud saltem negari non potest, communi quondam Græciæ consuetudine, sextarium vini, quindecim vnciarum fuisse, ac proinde vini metretam vnciarum 1080. Quamobrem tametsi certum sit magnam in mensurarum nominibus ambiguitatem & confusionem inesse; aliásque etiam metretarum & sextariorum mensuras fuisse: ceterùm metreta ex 1080. vnciis non potest recusari. Atque hanc mensuram contendo ipse fuisse quon-
F dam in Græcia communem: quia cum Græco pede congruit, vt & Romana amphora cum pede itidem Romano.

C. Ad alterum argumentum ex suprà positis, respondeo; quamuis cõmuniter olim tribuebantur Græco pedi Romani digiti $16\frac{2}{3}$. hoc tamen non obest, quin latus pilus ab ea longitudine auferri possit. Est autem ita exiguum quod illi est detrahendum, vt cubus non plus capiat quàm vncias aquæ 1080. vt nulla oculorũ acies id possit discriminare, quemadmodum in quarta propositione dictum

dictum est litera D. Quapropter ipsius nomen est fere 16. Et nota valde fuisse operæpretium vt pedis mensura responderet aquæ mensuræ. Aqua enim est prior & communior inter omnes liquores. Adhæc si cõmunis metreta contineret aquæ vncias 1Ʋ200. communis pes Græcus esset habiturus in longitudinem aliquanto plus quàm digitos 17. Romanos: quod est multo plus quàm id quod Plinius affirmat.

PROPOSITIO VI.

Ex proportione Romanæ amphoræ, cognita cuiusuis sphæra diametro, cognosci potest quantum aquæ capiat ea sphæra: & è contrà ex quantitate aquæ quam capit sphæra, cognosci potest diametri longitudo.

EXPLICATIO.

A. PROPOSITIO hæc supponit, si sphæræ diameter sit æqualis lateri cubico, demonstratum esse ab Archimede cubo capiente viginti vnum, sphæram capere ferè 11. & quamuis per numeros ad exactissimam proportionis designationem non possit perueniri; sufficit tamen, illud per demonstrationem constare, nimirum si cubus vncias capiat 5964. absque integrâ discriminis vnciâ affirmari verè, sphæram tunc capere vncias 3123. Est enim euidenti demonstratione probatum, capere plusquàm 3122. & minùs quàm 3124. Id quod ad praxim satis supérque est. Deinde demonstratum etiam est cylindrum, cuius altitudo & latitudo æquales sint inter se, tantum capere quantum sphæram & dimidiam eiusdem altitudinis.

Sphæræ ad cubum proportio.

B. Iuxta hæc ergo quæ diximus, qui rationes supputandi fuerit peritus, non dubitabit cùm Romani pedis cubus contineat aquæ vncias 960. sphærã Romani pedis continere plusquàm 502. & minus quàm 502. Inter quæ extrema medium penè locum tenebit qui ponat sphæram capere 502. vel 502. vnde deducitur diametrum sphæræ quæ contineat aquæ vncias 500. esse Romano pedi propè æqualem. Ecquis enim valeat visus perspicacitate discernere diametrum sphæræ capientis vncias aquæ 502. à diametro sphæræ quæ 500. præcisè contineat? Quòd si sphæra capiat 500. cylindrus capiet 750. quod est pondus Attici talenti. Sphæræ autem diameter quæ capiat vncias aquæ 62. est propemodum æqualis dimidio pedi Romano.

Sphæra capiens aqua vncias 500. & cylindrus capiens 750.

C. Item diameter sphæræ capientis cantaram vini seu mensurabilem arrobam Hispaniensem, (id est vncias ponderales 512.) est paululum maior Romano pede. Atque adeò diameter sphæræ quæ capiat Hispanum congiolum (qui dicitur acumbre) est etiam tantillo maior quàm dimidius pes Romanus. Nam Romani semipedis sphæra penè capit vncias aquæ 62. Diameter item sphæræ semiquartarij (qui octo continet vncias aquæ seu vini) satis parum excedit Romanum palmum; palmi enim sphæra capit ferè 7. Si autem sphæra capit octo; cylindrus capiet 12. quæ est Romana libra. Præterea sphæra vnius vnciæ ex aqua satis parum superat duorum digitorum Romanorum sphæram. Etenim sphæra duorum digitorum Romanorum drachmas ferè continet 7. Postremò vnius digiti Romani sphæra capit ferè vnius drachmæ. Et sphæra duorum digitorum, ferè

Sphæra capiens vnam cantaram, & eius diuisiones.

A vnius vnciæ. Sphæra etiam quatuor digitorũ Romanorum propè continet vnius bessis, siue marci granciarum octo, & sphæra semipedis, penè vnius acumbre. Sphæra denique vnius pedis continet ferè vnius cantaræ seu arrobæ mensurabilis.

D. Ex dictis infertur, ad sphæram nouem amphorarum Romanarum satis esse si diameter contineat digitos 41. Si autem pro vnius sphæræ diametro sumatur cubi latus qui 18. Romanas amphoras capiat; euidens est sphæram ipsam præter nouem illas amphoras Romanas capere plusquã
B 405. vncias, ex Archimedis demostratione. Quamobrem licèt in Hebraici cubiti sphæra constaret contineri nouem amphoras Romanas; non minùs etiam constaret supra has nouem amphoras addidisse nostrum Villalpandum plusquàm 405. vncias: eo quòd ad Hebraici cubiti mensuram elegerit latus cubi capientis 18. amphoras Romanas. Vnde fit Mare æneum iuxta Villalpandi mensuram capere plusquàm 202Ʋ500. vncias aquæ supra id quod caperet, si vnius cubiti sphæra non caperet plusquàm nouem amphoras Romanas.

Sphæra capiens nouem amphoras Romanas.

E. Iuxta illam Archimedis regulam (nempe si
C. cubus capit 21. sphæram capere fere 11.) si cubus continet 18Ʋ000. amphoras Romanas, sphæra continebit amphoras pene 9Ʋ428. atque adeò hemisphærium capiet ferè 4Ʋ714. Ex quo efficitur Villalpandum dum asserit se velle facere hemisphærium quod præcisè capiat Romanas amphoras 4Ʋ500. illud tanto maius effinxisse, vt supra amphoras illas 4Ʋ500. capiat etiam fere 214. & meâ quidem sententiâ totum Mare æneum non amplius capiebat quàm Romanas amphoras 2083. (hoc est, vncias 200Ʋ000.) vt infrà ostendam.

Maris ænei capacitatem fuisse auctã maiorem in modum.

D F. Ad sphæram verò quæ quatuor Romanas amphoras capiat non debet pro diametro sumi latus cubi capientis amphoras octo, sed aliquanto minùs. Etenim octo amphoræ Romanæ efficiunt aquæ vncias 7Ʋ680. Si autem cubo capienti 20. respondent in sphæra prope 11. cubo qui capiat 7Ʋ680. respondebunt similiter in sphæra pene 4022. Quatuor verò amphoræ tantum continent vncias 3840. Quapropter ex eo quod Mariana cubito sacro binos in longitudinem Romanos pedes tribuerit; sequitur in vnius cubiti sphæra, vltra quatuor illas amphoras, quas sphæræ
E vnius cubiti tribuere volebat (vt sphæræ quingentæ quas continet Mare æneum, faciant amphoras Romanas 2Ʋ000.) superesse vncias pene 182. Quare in Mari æneo (præter illas bis mille amphoras) continebuntur fere vnciæ 91Ʋ418; quæ faciunt plusquàm 95. amphoras Romanas. Assero igitur, si sphæra quatuor amphoras capiens conficienda sit, auferendum esse de duobus Romanis pedibus ferè semidigitum Romanum: ita vt supersit paulo plusquàm Romani digiti 31.

Sphæra capiens amphoras quatuor.

G. Deinde ad facienda sphæra quæ mille aquæ vncias capiat, proximũ est vt diameter contineat
F digitos Romanos 20. Si enim hic numerus cubicetur, & ex eo numero cubico ad alium retrocedatur, vt à numero 56. ad 55. peruenitur ad numerum drachmarum 8Ʋ000. (qui quæritur) & supersunt paulo plusquàm quinque drachmæ. Si autem hic diameter continens digitos Romanos 20. in decem æquales partes diuidatur; sphæra vnius decimæ vnicam capit vnciã: sphæra duarũ decimarũ capiet vncias octo, sphæra trium capiet 27. sphæra quatuor decimarum capiet vncias 64. & sphæra quinque decimarum capiet vncias 125.

Sphæra capiens mille vncias aquæ, & eius partes.

H. Vt

Sphæra capiens vncias aquæ 400. habet pro diametro pedem Hispanum.

H. Vt fiat sphæra vnciarum aquæ 400. diameter habere debet Romanos digitos penè $14\frac{4}{7}$. quã mensuram ego existimo esse tertiam partem Hispanicæ vlnæ seu virgæ mensoriæ. Nam iuxta eam proportionem quam Villalpandus inter Hispanicæ vlnæ tertiam, & Romanũ pedem assignat (quæ est vt inter 12. & 13.) tertia nostræ mensoriæ virgæ pars sortitur Romanos digitos $14\frac{11}{13}$. Si autem, vltra id, addatur decimaoctaua pars vnius digiti Romani (quod est satis exiguum) capiet vncias 400. Sphæra autem cui pro diametro essent Romani digiti $14\frac{11}{13}$. continet vncias ferè $395\frac{1}{4}$. cumque adeò sit exiguum quod deest; ego mihi persuadeo, eum fuisse huius mensuræ scopum, vt vncias 400. contineret, quæ ponderabilem arrobam efficiunt. Atque hac ratione congruet omnino pes Hispanus cum sphæra vnius arrobæ ponderabilis ex primo liquore, hoc est, ex aqua. Quòd si planum fecero, diametrũ sphæræ vnciarum aquæ 400. esse minorem cubitum Hebraicum; hoc validè confirmabit, eandem esse nostri pedis mensuram. Constat enim nostrum pedem non fuisse à Gothis in Hispaniam inuectũ (cùm sit antiquior) nec à Romanis, siquidem ab ipsorum pedis longitudine differt. Quare si nostri pedis mensura sub Romani Imperij tempus iam erat inducta (vt curiosi architecti ex antiquis ædificiis obseruarũt) nec ipsi Romani eam primùm induxerunt; argumento est, illam esse antiquiorem. vnde si illi mensuræ respondet qua Hebræi quondam vtebantur; verisimile est, quemadmodum etiam nunc retinent Hispani antiquissima pondera, ita similiter mensuram cubiti ab eis retineri quam in Hispaniam intulerunt primi post diluuium conditores: atque adeò eandem ponderibus & mensuris Hispanicis esse originem quam Hebræis.

Pedis Hispani antiquitas.

I. Nec verò primus ipse sum qui putem tredecim nostræ vlnæ tertias continere paulo plusquàm duodecim pedes Romanos. Etenim Mariana quãuis ad eam inclinet sententiam, vt Romanum pedem eundem esse putet cum Porphyretico (qui est nonnihil maior vero pede Romano Farnesiani congij) nihilominus deprehendit tredecim tertias Hispanicas cum duodecim pedibus Porphyreticis adæquari,

L. Quòd si nostri pedis sphæra capit aquæ vncias 400. cylindrus eiusdem capiet omnino sexcentas: quæ sunt quinque octauæ partes Romanæ amphoræ, hoc est quinque congij Romani.

Cubus Hispani pedis quantum capiat.

M. Ex dictis sequitur, nostri pedis cubum continere aquæ vncias ferè 764. quæ si essent 768. explerent duodecim acumbres. Si tamen aliquis efficiens cubum ex Hispano pede, reperit non tantum capere: suo illum experimento oportet non nimis confidere. In his enim rebus, vt experientiæ fidere liceat, opus est valdè accuratè fieri periculum. Nam quantumuis sit minuta contractio, multum de capacitate detrahitur. Et quidem si noster pes eam omnino haberet proportionem ad Romanum, quam ei tribuit Villalpandus, nempe vt 12. ad 13. (quod est habere digitos Romanos $14\frac{11}{13}$. cubus ex illo caperet 755. aquæ vncias, cui mensuræ vix ego addo vncias nouem. Itaque cubo nostri pedis ex aqua, ad 12. acumbres desunt iuxta Villalpandum vnciæ ferè 13. iuxta meam verò mensuram non desunt ei quinque integræ vnciæ, sed quatuor & nonnihil amplius.

Sphæra capiens aquæ vncias 800.

N. Iam vt sphæra 800. aquæ vncias contineat, diameter habere debet ex Hispana tertiã (seu pede) palmos fere $5\frac{1}{25}$. (illum appello palmum qui quatuor digitis constat, siue quartam pedis partem.) Si autem sphæra quatuor palmorum capit vncias 400. (vt explicatum est suprà) euidens est in sphæra palmorum $5\frac{1}{25}$. contineri duplum & paulo plus, vt vidimus propositione 4. littera E. Porrò ad sphæram vnciarum 800. opus est diametrum non nihilo maiorem esse Romanis digitis [illegible]. Nam sphæra digitorum $18\frac{2}{3}$. continet drachmas aquæ $6388\frac{4}{17}$. vnciæ verò 800. continent drachmas 6400. Quare assignatæ sphæræ deerat ferè sesqui vncia. Ac 800. vnciæ petunt pro diametro sphæræ radicem cubicam numeri $6516\frac{4}{11}$. Numerus autem $18\frac{2}{3}$. est radix cubica numeri $6504\frac{8}{27}$. Si autem sphæra capiat vncias 800. cylindrus capiet 1200. si verò quarta pars illi in altitudinem addatur, capiet aquæ vncias 1500. quod est Hebraici talenti pondus.

Sphæra pedis Græci.

O. Sphæra cuius diameter sit pes Græcus, vncias continet ferè $565\frac{1}{7}$. quia cubus capit 1080. vncias (vt suprà explicatum est propositione 4. & 5.) & sicut 21. ad 11. sic 1080. ad $565\frac{5}{7}$. vnde sequitur cylindro Græci pedis cõtineri vncias ferè 850.

Cylindrus capiens amphoram Romanam.

P. Sphæra cuius diameter sit digitorum Romanorũ $17\frac{1}{3}$ capit aquæ vncias penè 640. Atque adeò cylindrus eiusdem altitudinis & latitudinis capiet aquæ vncias fere 960. quæ est Romana amphora. Sunt autem penè idem Romani digiti $17\frac{1}{3}$. & Hispani $18\frac{1}{3}$. sed præcisus numerus est Hispaniensium digitorum $18\frac{1}{3}$.

Sphæra vnciarũ 900.

Q. Sphæræ capacis vnciarum aquæ 900. diameter debet esse paulo minor quàm digiti Romani $19\frac{2}{5}$. Nam si diameter sit $19\frac{2}{5}$. sphæra continebit vncias aquæ 905.[illegible].

Sphæra quædam maiores

R. Sphæra cui pro diametro sint Romani pedes $3\frac{1}{3}$. (qui est iuxta Capellum, primarius cubitus Hebraicus) continet Romanas amphoras aquæ ferè 16. & cylindrus ferè 24.

S. Sphæra cui pro diametro sint pedes Romani $2\frac{1}{2}$. (qui est pes primarius Hebraicus, iuxta Capellum) continet ferè Romanas aquæ amphoras $4\frac{3}{4}$. cylindrus autem ferè $7\frac{1}{4}$.

T. Sphæra quæ diametrum habet longum pedes Romanos $1\frac{2}{3}$. (qui est Capello ciuilis pes Hebraicus) continet aquæ vncias 982. Caperet autem mille, si exiguum quid diametro adderetur; nempe si longitudo diametri esse digitorum Romanorum ferè $20\frac{1}{4}$.

Scholion ad sextam propositionem pro Iosepho Scaligero.

Iosephi Scaligeri gloriatio de Archimede à se impugnato ridicula est.

OMNIA quæ in hac sexta propositione à nobis dicta sunt, supponũt tres illas Archimedis demõstrationes in libello de dimẽsione circuli, esse veras & solidas. Alioqui enim ruunt ea quæ super eo fundamento ædificantur. Nec me latet Iosephum Scaligerum ausum esse contra eas Archimedis demonstrationes scribere tantâ confidentiâ, vt appendici ad cyclometrica sua hos in fine addiderit versus,

Fama beatus qui superuixit sua,
Illisque meruit interesse laudibus,
Quas vita non dat, funus ac cinis dabunt.
Bonis liceret, si liceret per malos,
Viuis negatâ gloriâ, viuis frui.
Sed si bonorum iudicia de me, mei
Tardauit aui liuor ac malignitas;
Meam loquentes gloriam nepotibus,
Iniuriam horum non tacebunt posteri.

Sed ride, aut potiùs miserare, lector, hæretici hominis inanẽ iactantiã; cuius libellus tot scatet hallucinationibus & paralogismis, vt vel leuiter mathematicâ disciplinâ tinctus facilè eius ignorã-

tiam animaduertat. Demonstrationes verò Archimedis, quas nos supponimus, nihil opus est ab hoc glorioso milite defendere; cùm eas solidissimas esse, euidentissimè ostenderit noster Clauius, maximus nostri sæculi Geometra, in sua Geometriâ practicâ l.4.c.6. vbi eas explicat & illustrat. Quàm verò tum in prædictis propositionibus reiiciendis, tum in insectando Archimedem, iniquissimus fuerit Scaliger, satis supérque constat ex refutatione Cyclometriæ, quæ ab eodem Clauio edita est Moguntiæ anno 1609. quæ adiuncta est responsioni ad conuitia & calumnias Iosephi Scaligeri in Kalendarium Gregorianum, vbi in præfatione etiam citat Franciscum Vietam Gallum, & Adrianum Romanum Belgam. Prioris libri titulus est, *Munimen aduersus noua Cyclometrica ex Geometricis Schediasmatis Francisci Vieta, Parisiis apud Iamettium Mettayer Typographum Regium.* 1594. Posterioris autem titulus est huiusmodi, *In Archimedis circuli dimensionem expositio & analysis: apologia pro Archimede ad Iosephum Scaligerum, auctore Adriano Romano, Vuiceburgi anno* 1597.

PROPOSITIO VII.

Ex proportione Hispani pedis cum aliis vel pedibus vel cubitis vel calamis, cognosci potest proportio quam habent quadrata areæ, nec nō cubi vel sphæræ quæ fiunt ex pede Hispano cum iis quæ ex aliis vel pedibus vel cubitis vel calamis conficiuntur.

EXPLICATIO.

Cubiti Villalpandæi ad pedem Hispanum proportio.

A. HEBRAICVS cubitus quem nobis Villalpandus describit, ferè continet Romanos digitos 42. qui ex Hispanicis faciunt $45\frac{1}{4}$. Itaque nostri pedis proportio cum Hebraico illo cubito est sicut 16. cum plusquam 45. Quadrata autem illius cubiti area est plusquā decupla respectu areæ pedis Hispaniensis; & cubiti illius solidū ad solidum ex nostro pede ferè se habet sicut 23. ad 1.

Cubiti Marianæ ad pedem Hispanum proportio.

B. Quem verò Hebraicum cubitum Mariana designat, is est duorum pedum Romanorum: qui cubitus ad Hispanum pedem eam habet proportionem quam 26. ad 12. Quadrum autem numeri 12. est 144. ac numerus 26. habet quadrum 676. & sicut 144. ad 676. ita 36. ad 169. atque ita etiam 1, ad $4\frac{2}{3}$. & nonnihil amplius. Atque hæc est arearum proportio. Deinde cubus numeri 26. est 17576. quod est plusquàm decuplum respectu eius cubi quod fit ex radice cubica numeri 12. Eáque est solidorum proportio.

Vnde sumpsit Mariana mensuram cubiti; & vnde Arias Montanus.

C. Notandum verò est mensuram hanc quam Hebraico cubito præfinit Mariana, desumptam fuisse ex Glossa ordinaria, aliisque antiquis scriptoribus, qui affirmant tres Hebraicos cubitos esse iustam humanæ staturæ mensuram. Constat autem sex Romanos pedes esse mensuram staturæ humanæ. Similiter Hebraicus cubitus quem affert Arias Montanus ex Misnaioth, videtur esse tertia pars humanæ staturæ, vel paululùm maior. Arias enim singulis cubitis palmos sex; singulis palmis quatuor digitos; singulis digitis sex hordei grana præscribit: quo videtur Hebraico digito sesquidigitum Romanū tribuere. Quare Hebraico Montani cubito obtingunt Romani digiti 36. hoc est, duo Romani pedes & palmus. Verùm non sibi constat Arias (nisi præli mendum esse velimus) nam vulgari vnius pedis mensuræ duos tantùm Hebraicos palmos attribuit (cùm ipsi cubito sex palmos deferat) ex quo deducitur, singulis cubitis tres ab illo pedes assignari. quod perinde erit, ac Hebraico cubito dimidium vulgaris staturæ humanæ tribuere: cui paulo minus adscribit Villalpandus.

Proportio cubiti Villalpandæi ad mensuram cubiti maioris à nobis assignatam.

D. Hebraicus cubitus maior in meâ sententiâ continet Romanos digitos $18\frac{2}{3}$. Dixi Hebraicum cubitum maiorem, ad distinctionem alterius minoris, qui est eadem mensura cum pede Hispano, id est cum tertia nostræ virgæ mensoriæ. Hebraicus ergo cubitus maior quem ipse assigno, cum illo quem Villalpandus designat (42. Romanis digitis constantem) eam habet proportionē quam 4. cum 9. Verum est suo cubito non præscribere Villalpandum Romanos digitos 42. integros; sed tantillum minus, eius tamen subtilis minutiæ nullam in præsenti rationem duco, quia exigua valdè est. Si autem meus cubitus cum Villalpandi cubito se habet vt 4. cum 9. quadrum quidem numeri 4. est 16. & quadrum numeri 9. est 81. Quare cubiti Villalpandæi area cōtinet quinque areas eius cubiti quem ipse designo: solida verò se habent sicut 1. cum $11\frac{1}{7}$.

Calami mensura, & proportio.

E. Præterea, calamus cubitorum sex Hebraicorum ex iis qui à me assignantur, si compararetur cum Villalpandi calamo continente ex illius cubitis $6\frac{1}{4}$. habet se ad illum sicut 24. ad $56\frac{1}{4}$. quod est maius discrimen quàm inter 3. & 7. reperitur. At in areis discrimen est, veluti inter 9. & $49\frac{2}{5}$. In solidis autem proportio est qualis datur in 27. ad 343. & nonnihil amplius, quæ est veluti 1. ad $12\frac{7}{8}$. & eo plus.

F. Denique calamus Hebraicorum sex cubitorum iuxta meam de cubito sententiam, staturam sex pedum Romanorum superat vno pede: staturam verò sex pedum Hispaniensium plusquàm sesquipede excedit.

PROPOSITIO VIII.

Nomina quæ Architecti tribuunt illis mensuris quas interualli seu linearum appellant, sumpta sunt ex proportione quam inter se habent humani corporis mensuræ. Id tamen parum exactè. Naturali enim proportioni congruentius foret, nomen cubiti tribuere sextæ humani corporis parti, iuxta vsum Hippocratis, Aristotelis, Galeni, Medicorum & Anatomistarum, atque ipsius forsan Homeri.

EXPLICATIO.

A. MENSVRAS quas interualli appellant, nationes omnes effingunt ac redigunt ad eā quam pro humanæ staturæ mensurā seligunt; necnon ad proportionales ipsius partes. Quapropter mirum non est inter pedem (verbigratia) Romanum, Græcum, & Hispanicum inæqualitatem reperiri. Ex eo enim quòd pro staturæ humanæ mensurâ alij hanc, alij illam assumant; inde necessariò sequitur, acceptâ pedis mensurâ pro sexta staturæ parte, Græcum, Romanum, atque Hispanicum pedes inter se inæquales esse. Architecti igitur nomen pedis tribuunt sextæ humanæ staturæ parti: nomen verò palmi, quartæ pedis parti: & palmi quartæ nomen digiti: cubitum autem appellant quartam staturæ partem: quod est sesquipedem cubito tribuere. Ita Vitruuius, Hesychius, Suidas, Pollux, aliique permulti: atque is vsus communiter receptus est. Norunt tamen eruditi

Communior brachij acceptio non satis exactè respondet proportioni naturali.

A eruditi isthæc nomina naturali humani corporis proportioni non respondere exactè. Primò, nam quilibet homo, si debitam habeat altitudinis proportionem, ferè sex pedes & dimidium ex suis altus est; cùm tamen nihilominus nomen pedis pro sextâ staturæ parte ponatur. Secundò, quia grandis valdè debet esse pes & angusta satis manus eius, cuius pes quatuor palmos ex suis adæquet: imò nec tres & dimidiatum, & fortasse propius ad iustam proportionem naturalem (in hominibus saltem robusto corpore præditis) pedis longitudo in tres palmos diuideretur. Etenim vt B pes possit quatuor palmos complecti, oportet digitorum latitudinem penes extremam sui ipsorũ partem qua operiuntur vnguibus, desumi. Quod autem Herodotus scribit l. 1. n. 32. vulgarem nempe cubitum à regio tribus digitis superari, fortasse significat excessum esse vnius palmi, quem nos in quatuor digitos diuidimus. Neque enim tenebatur Herodotus ad agẽdum de digitis ita exilibus, cuiusmodi sunt ij qui ab Architectis considerantur. Et facit quòd vbi Herodotus agit de corpore Orestis inuento, videtur cubitum pro mensura septem palmorum accipere l. 1. Ergo apud eum C tres digiti (crassiores scilicet) æquant vnius palmi mensuram. Tertiò, vt cubito quarta humanæ staturæ pars assignetur, haud dubiè cubiti nomine comprehenditur manus extensa, in qua significatione, si congruens corpori proportio naturalis attentè inspiciatur; apparebit, quatuor cubitos ex iis in quolibet homine bona corporis proportione prædito, efficere septem eiusdem hominis pedes; vt constabit ei qui aptam corporis proportionem in hominum multis dimetiri volet. Vnde nõ admodum exactè iuxta naturalem humani corporis proportionem sesquipedi nomen cubiti assignatur. Nec verò prima nominis cubiti signifi- D catio fuit ea quæ manum etiam extensam sub cubiti nomine cõprehendit. Etenim cubito respondet Græcè πῆχυς, cuius nominis primariam significationem Græca dictionaria ponunt eam quam Hippocrates, Galenus, & communis medicorum & anatomistarũ consuetudo sequuntur; qui omnes cubitũ appellant præcipuum brachij os, quod ab ima manu vsque ad brachij curuaturam protenditur. (atque huic ossi adiungitur tanquam comes aliud, quod radiolum appellant.) illud autem animaduertit Galenus in cõmentariis ad Hippocratis libellum de articulis: & ex illo notauit etiã Gorræus in definitionibus medicis, & Henricus E Stephanus in suo Thesauro. & addere possent auctoritatẽ Aristotelis l. 1. de historia animaliũ c. 15. vbi brachiũ diuidit in lacertum, cubitũ & manũ: ex quo intelligitur manum non comprehendi ab illo in cubiti appellatione. Præterea hanc eandem cubiti acceptionem dictionaria tribuũt Homero.

Aliter accipiunt cubiti nomen Hippocrates, Galenus, Aristoteles, &c.

B. Quòd si proportionem naturalem humano corpori idoneam considerare velimus, certum est, præcipuũ illud brachij os quod cubitum antiqui auctores appellant, valde admodum sextæ humanæ staturæ parti exæquari; vt facilè animaduertere F poterit, cui humanam optimæ proportionis staturam plurimorum hominum metiri libeat. Atque hoc insuper præstat illud os pedi aut manui, quod veluti os insigne & vndique solidum, proportionẽ magis æqualem in hominum corporibus, quàm aut pes aut manus habeat. Etenim in digitis vtpotè in extremis partibus, multo maior longitudinis discrepãtia in diuersis hominibus reperitur: quorum aliis breuiores digiti, aliis productiores sunt, ceteris paribus. At in eo quòd os illud sit sexta staturæ pars, multo maior constantia ac similitudo à naturâ ipsa in corporibus hominum cernitur, si in quolibet eorum compararetur illius ossis longitudo cum totius corporis longitudine.

Cubitum proprie esse ab ima manu vsque ad curuaturam brachij, est sexta pars humanæ staturæ.

C. Ex dictis infero, si comprobaretur Hebræos (atque adeò sacram Scripturam & Iosephum) cubitum vocasse sextam staturæ humanæ partem; tunc quidem vsum huiusmodi minimè nouum & insolitum fore reputandum; cùm constet ab auctoribus grauissimis pariter & antiquissimis manũ in nomine cubiti non includi; & eâ exclusâ, congruẽtius bonæ corporis proportioni naturali esse, si sextæ parti staturæ tribuatur cubiti nomen, quàm si pedis. Iam verò si vsitatis mensuris nomina per analogiam ad humani corporis proportionem attribui res est quæ ab ipso Adamo traxit originem; næ verisimilius est, Adamum (quippe qui sapientissimus erat) sextæ humani corporis parti nomen illius ossis potiùs quàm pedis accommodasse: siquidem hoc est rectæ proportioni naturali aptius & conuenientius.

PROPOSITIO IX.

Mensura cubiti in sacra Scriptura & in Iosepho pro sexta parte humanæ staturæ ponitur, non pro quarta.

PROBATIO.

A. NON me latet propositionem hanc multis paradoxã visum iri: non solũ quia Græcorũ & Latinorũ vsus fert, vt sesquipedis mensura nuncupetur cubitus (quam mẽsuram expressè tribuit cubito Herodotus in Euterpe §. 65. & post eum Vitruuius, atque alij multi) sed etiam quia qui de sacræ Scripturæ cubito agunt, omnes definiunt, eum esse quartam humanæ staturæ partem. Quare beatus Hieronymus Ezechielis 40. perspicuè tribuit cubito sex palmos, dum de cubito & palmo agit, quorum ibi propheta meminit versu 5. idémque refert Arias Montanus ex Misnaioth: idémque sequuntur Glossa ordinaria & alij interpretes antiqui, & vno ore recentiores omnes.

Cubitum poni pro quarta humanæ staturæ parte est valdè receptum.

B. Accedit quòd iuxta Villalpandi nostri rationem sacer cubitus necessariò videtur esse diameter sphæræ quatuor batorum ex illis bis mille quos Mare æneum capiebat. Quamuis autem batus nõ esset Romana amphora capacior; necesse est diametrum sphæræ amphorarũ quatuor Romanarũ esse ferè æqualem duobus Romanis pedibus, vt vidimus propositione sexta, litera F. Quare si Scripturæ cubitus longior non fuisset quàm sexta staturæ pars, sequeretur inde Hebraicam staturam esse ferè duodecim pedum Romanorũ, quod nimium satis, atque adeò incredibile est. Præterquàm quod ex verbis tum Cleopatræ, tum etiam interpretis Nicandri liquet, Syram metretam (quæ pro bato Hebraico solet capi) fuisse æqualem Romanis amphoris 2½. & quamuis Cleopatrę locũ emẽdare velimus cum Villalpando; ac Stanislai opinionem sequi (quæ in Scriptura sacra & in Fannio videtur niti, videlicet batum capere Romanas amphoras 2½.) ad diametrum tamen sphæræ quæ quatuor eiusmodi batos contineat, necessarij sunt Romani palmi ferè 10½. vt posuimus propositione sexta, litera D. Si autem hæc esset cubiti sacri mensura, & cubitus ipse esset sexta pars staturę antiquę; hinc sequeretur, antiquã staturam habuisse

penè 63. palmos Romanos, qui conficiunt pedes Romanos 15½. & eo amplius, quod incredibile omnino est.

C. Nihilominus censeo cubiti nomen tam apud Scripturam quàm apud Iosephum non pro quarta staturæ parte, sed pro sexta accipi: ac proinde Scripturæ cubitum non in sex palmos, sed in quatuor partiri: eundemque esse sacræ Scripturæ & Iosephi vsum, quem Hippocratis, Aristotelis & Galeni, quem Homero tribui, quémque à medicis & Anatomistis vsurpari vidimus (propositione 8. litera A.) qui omnes cubiti nomine non comprehendunt manum, sed solùm os illud præcipuũ ab ima manu ad brachij vsque curuaturam extẽsum. In primis igitur aduerte, Latinorum Architectorum atque Græcorum vsum minimè conuincere, aut persuadere, eundem fuisse vsum Hebræorum ac sacræ Scripturæ. Quemadmodum ex Latinorum consuetudine, qui passum vnum pro quinque pedibus accipiunt, non rectè probatur Græcos etiam de passu iuxta eandem proportionem agere. Deinde, vidimus iam primariam ac præcipuam Græci nominis πῆχυς significationem eam esse quæ designat os illud sextã humanæ staturæ parte in longitudinem constans. Quamobrem nõ est cur arbitremur, Septuaginta interpretes in ea acceptione vsurpare hoc nomen non potuisse, ipsorumque vestigiis nostrũ institisse Vulgatum. Adhæc Lucas Pætus in tractatu de mensuris alias cubiti significationes affert, aliam scilicet pro mẽsura 18. digitorum, aliam pro 20. digitorum mensura: & diuersa alia significata in vno cubiti nomine apud Origenem & Augustinum reperiuntur. Nihil igitur est cur tanquam certum statuatur, cubitum in sacra Scripturâ sex palmis constare; si alioqui rationes & argumenta sint quæ quatuor solùm palmis illum comprehendi persuadeant.

Cubitum in sacrâ Scriptura poni pro quarta humanæ staturæ parte non debet supponi.

C. Primò igitur, quamuis beati Hieronymi auctoritas in suis commentariis magna sit, maior tamen est & firmior eiusdẽ Hieronymi in Vulgatæ textu auctoritas, vbi certiorem diuini spiritus habuit instinctũ ne aberraret, & vbi ad certã adhæsit sententiã quã antiqui interpretes fuerant sequuti. Cernimus autem in Vulgata 3. Reg. 7. 26. pro *topah* (quod est Hebraicum vocabulum significans palmũ quatuor digitorum) legi *tres vncias*. Sic enim habet textus, *Grossitudo Luteris trium vnciarum erat.* Atqui compertum est tres vncias idem esse quod tres duodecimas (scilicet vnius cubiti) & has idẽ esse cũ quarta parte huius numeri 12. ergo *topah* est quarta pars cubiti, vt scripsit Conradus Kircherus in Græcis concordantiis, verbo *topah*. Quòd si respondeat aliquis, tres vncias siue tres duodecimas appellari non respectu cubiti, sed respectu pedis: contra hoc est quòd contextus agit de Maris ænei mensura quod Scriptura per cubitos metitur: & neque ibi mensuræ alterius est mentio, neq; alibi vnquam Scriptura pedibus, sed cubitis mensurat. Quare necesse est, tres vncias siue tres duodecimas de cubiti duodecimis intelligi debere. Si verò alius secũdò opponat, licẽt Hebræorũ nomẽ *topah* freqũeter ponatur pro quatuor digitorum palmo; bene tamen posse accipi aliquãdo pro sesquipalmo, hoc est, pro sex digitis (sic enim intelligit ille palmi nomẽ Ezech. 40. 5. cũ dicitur, calamus esse *sex cubitorum & palmo*) hæc quoque responsio neutiquam facit satis. tũ quia valdè coactũ est, nomen *topah* alicubi pro sesquipalmo vsurpare: tum etiam quia in Maris saltem ænei dimensione, nec Villalpandus, nec alius quispiam eam sibi mentem induxit. Si autem Villalpãdus Ezechielis 40. 5. eò

Cubitum esse sextam humanæ staturæ partem, multis probatur argumentis.

Topah quæ mensura?

A fuit deductus vt non dubitaret palmi nomen pro quarta cubiti parte inibi sumi; illud hinc fuerat illaturus, semper scilicet in sacris literis palmum *topah* pro quarta parte cubiti desumi. Atque adeò cubitum in Scriptura quatuor in palmos diuidi. Fingere enim Hebraicum nomen *topah* alibi pro quarta parte, alibi pro sexta capi; id verò quo probabili fundamento affirmari possit, omnino non video.

D. Secundò, Ezechielis calamus erat staturę humanæ mensura, & in sex cubitos diuidebatur: ergo cubitus non quarta staturæ pars est, sed sexta. Ma-
B ior propositio comprobatur ex Apocalypsi c. 21. 17. vbi Ioannes per allusionem ad Ezechielis calamum, ait illum fuisse *mensurã hominis*, id est, staturæ humanæ mensurã, vt eo loci vidimus. Minor autem ex Ezechielis verbis patet cap. 41. 8. *ad mensuram calami sex cubitorum spatio.* Sed de hoc pleniùs infrà in huius propositionis corollario primo.

E. Tertiò, Ezechielis 41. 6. legimus, *latera autem, latus ad latus bis triginta tria*: vbi Hebræa sonant, *triginta tria Pegamim*. Tametsi autẽ vox *Pegamim* poterat significare vices (vt explicat Rabbi Ionathã, triginta tria per vices, hoc est vndecim cubicula
C in quolibet pauimento; quæ in tribus pauimentis conficiunt 33.) Vulgatus tamen de mensurã pedũ intellexit. Et quia in duali legit *Pegamaim*, ideo dixit, *bis*. Atque ita accipit noster Villalpandus. Quia ergo Vulgatus Hebraicam vocem in eo sensu accepit; inde infero ipse mensuram cubiti in sacra Scriptura non esse aliam à mensurã pedis. Textus enim tantùm dicit, *bis triginta tria*. quæ autem mẽsuræ præcedunt & quæ subsequuntur, omnes cubitorum sunt. Quamobrem cùm nullum aliud substantiuum nomen annectatur verbis illis *triginta tria*, ipsemet textus nos veluti manuducit, vt
D de 43 cubitis sermonem esse intelligamus. Adde huc, Latinè dici cubitũ in neutro genere. Sin verò de alia mensurã intelligendum foret, teneri videbatur Vulgatus ad peculiarẽ illius explicationem, vt lectores de cubitis non acciperent. Præter hæc non ex Vulgatã modò, sed ex contextu etiam colligitur fieri non posse, vt in Scriptura duo cubiti ex tribus pedibus fiant Cùm enim semper sacer scriptor cubitorum vtatur dimentione, tam in iis quæ antecedunt quàm in his quæ subsequuntur, cũque posset dicere 22. cubitos: quorsũ phrasi aliã diuersa fuerat vsurus, vt 22. cubitorum dimen-
E sionem significaret? Certè cubiti synonymum vsurpare minimè dissentaneum est. At diuersam accipere mensuram, nulla ratione, fundamento, aut necessitate suadente, id sanè perinde esset, quasi vnã mensurã primò dimetiretur quispiam; moxque illã temerè ac repentè abiecta aliam minorem sumeret. quod nulla ratione verisimile est.

Locus Ezechielis 41.6. explicatus.

F. Quartò, vt credamus cubitum in sacrã Scripturã esse sextam humanæ staturæ partem facit quòd Hebraica vox est *amah*, quæ ex alio deriuatur nomine quod significat caput. Constat autem proportionem capitis ad totam hominis staturam
F esse vnius sextæ partis. Et confirmatur, quia pro voce *amah* Vulgatus substituit pedalis nomen Ieremiæ 51. 13. Ergo in Scriptura non est diuersa mẽsura cubiti à mensura pedis; sed vtraque est sexta humanæ staturæ pars.

Locus Ieremiæ 51. 13. expensus.

C. Quintò, si ex Iosepho constaret, illum nomine cubiti pro sexta staturæ parte vti; iam quæ posset residere dubitatio, quin hæc fuisset Hebraica phrasis & consuetudo, ac proinde à sacris Scriptoribus recepta? Apud Iosephum ergo cubitum pro sexta humanæ staturæ parte accipi, meo

iudicio

iudicio euidens est. Ille enim Græcè scripsit. Atqui dubium non est apud Græcos passum senis pedibus constare, & stadium idem esse quod centum passus, siue centum staturæ humanæ mensuras, aut (quod idem est) sexcentos pedes. & tamen Iosephus non tribuit stadio 400. cubitos, vt putauit Villalpandus, sed sexcentos. Patet hoc l. 6. de bello c. 6. vbi tres Ierosolymæ muros describit: asseritque turres cubitis viginti in latitudinem singulas protendi, & subdit; *Eiusmodi turres nonaginta tertium murus habebat: earum autem interualla cubitos ducentos: medius autem murus in quatuordecim turres, & antiquus in sexaginta diuisi erant. Omne autem ciuitatis in gyro spatium triginta tribus stadiis finiebatur.* hæc ille. Dubitari autem non potest quin murus totam vrbem cingens fuerit ille nonaginta turrium; vt constat ex ipsiusmet Villalpandi descriptione. Quapropter necessarium est, verba illa Iosephi, *Omne autem ciuitatis in gyro spatium triginta tribus stadiis finiebatur*, intelligi de muro qui ciuitatem circundabat, vt verba ipsa sonant. Atque hic est murus qui 90. turribus constabat. Hoc ita constituto, ratio ipsa & computatio perspicuè ostendit, singulis stadiis sexcentos cubitos obtingere. Nam quælibet turris lata erat 20. cubitos: quodlibet interuallũ ducentos: ita vt vnaquæque turris cũ suo interuallo 220. cubitos cõtineret, qui nonagies multiplicati cõficiunt 19800. cubitos.

Totius Ierosolymæ gyrus quantus.

220.
90.
19800.

Hic autem numerus in tria & triginta stadia partitus stadiis singulis sexcentos omnino cubitos distribuit.

0.
010.
19800.
600.
33.

Si verò consideretur murus ille nonaginta turrium non totam in gyro ciuitatem complecti, sequeretur murum illum qui vniuersam circuit vrbem, esse adhuc longiorem altero, cui nonaginta turres inerant, & qui tribus & triginta stadiis sexcentorum cubitorum constabat; & nihilominus omne ciuitatis in gyro spatium triginta tribus stadiis quadringentorum cubitorum finiri: si vnicuique stadio quadringenti solùm cubiti tribuendi sunt, hæc verò manifestam inuoluunt repugnantiam. Porrò iste Iosephi locus (quo adeò accuratè metitur Ierosolymæ sibi notissimæ circuitum, & in summâ colligit triginta tria stadia, quod silentio inuoluendum non erat) conuincit, meo iudicio, exaggerata esse ea quæ ab aliis à longè referuntur, videlicet quinquaginta stadia Hecatæi Abderitæ; quadraginta Aristæ; & octoginta aliorum, qui etiam nonaginta muri turribus alias decem addunt, vt murum faciant longiorem. De quibus videre poterit lector Villalpandum l. 5. de vrbe Ierosolyma c. 21.

H. Sextò, idem Iosephus agens de Gentilium atrio quo templum omni ex parte erat circumdatum, ait quoque libro sexto de bello capite 6. *Omnis gyrus earum porticuum sex mensurâ stadiorum cum Antonia concludebatur.* Constat autem turrim Antoniam fuisse ad porticus angulum, gyrúmque illâ non parum excrescere. Sin autem quodlibet stadium quadringentos tantùm cubitos haberet; solæ porticus absque Antoniâ plus sex stadiis constarent. Nam quodlibet porticuum latus (vt videre est apud Villalpandum) patet in longitudinem

A calamos 110. qui per totum gyrum conficiunt calamos 440. & quamuis vnicuique calamo sex tantùm cubitos tribuamus, summa cubitorum erit 2640. in qua computatione, si stadiis singulis 400. cubiti dentur, habemus stadia 6⅗. Moxque Antonia turris addat necesse est in gyro plusquàm stadium. Etenim quanquam turris siue Castellum nominatur; non tamen simplex erat turris, sed arx potiùs amplissima, cui quatuor erant insignes in angulis turres, ingentia prætereà atria atque conclauia, & (præter Pontificis palatium) aptum præbebat domicilium quingentis militibus qui ad arcis præsidium inibi perpetuò degebant. De

B quo vide Villalpandum to. 3. f. 95. & 96. ex Iosepho, Egesippo, & Aristæa. Ex his ergo manifestè constat, cubitum apud Iosephum non quartam staturæ partem esse, sed sextam.

I. Septimò, quâ ratione probatur luteres illos quibus abluebantur carnes, fuisse cylindros, quatuor cubitis latos & totidem altos (de quo infrà propositione 12.) eâdem probatur validissimè, cubitum in sacris literis sextam esse staturæ partem, non quartam. Nam (vt infrà constabit) ex eo principio infertur, cylindrum vnius cubiti non plus capere quàm quinque vnius bati octauas partes: atque adeò Hebraicum cubitum non

C posse esse ita magnum, vt ad quartam humanæ staturæ partem sufficiat. Alioqui Hebraica statura pumilionum potiùs erit, & Hispaniensi multo minor. Tametsi verò hîc non satis perspici possit, quanta sit huius argumenti vis, constabit tamen postea eam esse fortissimam. Etenim si batus est Romanæ amphoræ æqualis, Hebraicus cubitus minor non potest longior esse pede Hispanico, & quamuis batum duabus amphoris & semis æqualem fuisse fingamus, cubitus tamen maior Hebraicus lõgior esse nõ potest Romanis digitis 20⅔.

L. Reliquum est vt respondeamus iis quæ initio obiecta sunt nobis. Ad primum respondeo,

D mihi quidem constare illius opinionis esse sanctum Hieronymum in suis commentariis. Sed quid mirum, si sanctissimus doctor hanc quæstionem non nimis ad libellam expenderit, & communi Latinorum consuetudine se ferri sit passus? Aliorum, qui adducuntur doctores, non eam habeo rationem quam Hieronymi: illius enim vestigia absque peculiari alia obseruatione sectati sunt. Iam verò quod Arias Montanus affert ex Misnaioth, ad hoc respondeo, librum illum, vnde transcripsit Arias, in hac re nullius esse auctoritatis. Quippe sibimet manifestè repugnat, dum cu-

E bito sex palmos, pedi duos tantùm assignat, quod est cubitis singulis ternos pedes adscribere. Si ergo Hebraicam traditionem indagare velimus, locupletior sanè auctor est Iosephus: nam Misnaioth ab insciis & ignaris Hebræis ac minùs antiquis conscriptus fuit. Quid autem mirum, illos præteruolasse, Hebraicum cubitum esse sextam humanæ staturæ partem (eorúmque vestigiis Latinos ferè institisse) illúdque insuper nugatorium planè addidisse, nimirum vnius pedis men-

F suram duobus constare palmis? His accedit quòd iis quæ & Hieronymus docet, & Hebraica traditio ex Misnaioth (nempe batum fuisse Romanæ amphoræ æqualem) euertitur Hebraici cubiti magnitudo, vt inferiùs constabit.

M. Ad secundum argumentum initio positum, ita statuo; si certum esset Hebraici cubiti sphærâ quatuor batos ex maioribus contineri, ipse planè manus darem. Ceterùm quàm illud sit incertum, infrà fiet manifestum.

CORROLARIVM I. PROPOSITIO IX.

Ezechielis calamus non continet sex cubitos & palmum, sed tantùm sex cubitos ex maioribus.

Ioannem Apoc. 21. 17. ad calamum Ezechielis respexisse, ac declarasse illum esse mensuram staturæ humanæ. Calamus sacer in sex partes æquales diuiditur.

A. VNVM ex iis quibus nitimur fundamentis, vt pro certo habeamus, cubitum in Scriptura poni pro sexta humanæ staturæ parte, illud est, Ezechielis calamum in sex præcisè cubitos diuidi, Ioannémque vsurpato Ezechielis calamo affirmare (Apoc. 21. 17.) illum esse mensuram hominis, id est, staturæ humanæ antiquam mensuram. His opponet quispiam, non videri Ioannem de calamo Ezechielis loqui: quod enim ei nomen tribuit non est nisi mensura arundinea, vt patet c. 21. 15. Nihilominus dubium non est, quin ad Ezechielis calamum Ioãnes respectum habuerit; cùm alius non sit in sacris literis ad quem alludere potuerit. Adhæc, vbi nos legimus mensuram arundineam, græcè est eadem vox *calamus*, quæ apud Ezechielem legitur, eâdemque vtitur Apocalypsis c. 11. Atque ad mysterij significationem cui calamus in Apocalypsi deseruit, nihil congruentius quàm vt sit iusta antiquæ staturæ mensura, vt suo loco expendimus.

Mensuræ interuallorum desumuntur ex humanæ staturæ mensuris.

B. Præterea valde est rationi consona & veluti naturalis consuetudo, vt mensuræ integræ quibus pleræque vtuntur nationes, ex staturæ humanæ magnitudine in sex partes diuisa petantur; quæ sint veluti sex calamorum internodia. Cui consuetudini peculiaris etiam Hispaniæ vsus consentit, vbi, ad interualla mensuranda, dimidiâ staturæ humanæ mensurâ vtimur, quam mensoriam virgam nuncupamus. Qua in re simul præstituitur, integram staturam duplici virgâ eiusmodi mensoriâ constare. Atque vt ad minores res dimetiendas idoneum est dimidium staturæ; ita ad grandiorum rerum dimensiones, vt ædificiorum, nihil commodius quàm calamus integer & metientis staturam adæquans. Nam si mensura esset multo longior, neutiquam esset ad mensurandum apta. Ex quo etiam confirmatur, Ezechielis ac Ioannis calamum esse iustam humanæ staturæ mensuram, & cubitos esse sextas illius partes. Nam calamus nouem pedes longus nequaquam idoneus est vt aliquis possit eo ædificium commodè dimetiri. Cur verò qui Ezechielis metitur ædificium, & angelus Ioãni visus, staturæ esse antiquæ (id est maioris) sacrâ visione effictum sit, id in Apocalypseos commentario explicatum manet.

C. Iam si Ezechielis calamum iustam esse antiquæ staturæ mensuram statuamus; apparet illicò quàm congruenter diuisio in sex æquales partes fiat. Id quod tam Græci, quàm Romani vt aptum atque conueniens imitati fuêre: tum propter senarij perfectionem (qui suis omnibus partibus aliquotis simul sumptis componitur) tum etiam quia cùm sit humanæ staturæ diuisio, oportuit caput, præcipuam corporis partem attendi. Capitis autem dimensio, si congruenti proportione magnitudini totius corporis respondeat, sextam continet totius staturæ partem. Si respiciatur insuper Hebraici nominis etymon, quod cubitum significat, verisimile satis fit, pro eo quod nunc sex cubitos

Amah nomẽ quâ analogia significet caput & cubitum.

A sonat, voluisse antiquos sex capita significare. Postea tamen illud ipsum nomen ei ossi fuit inditum quod Hippocrates etiam, Aristoteles & Galenus cubitum vocant. Cui idcirco nomen capitis fuit impositum in Hebraico idiomate, quia eiusdem est cum capite longitudinis. Quia verò cùm calamus mensorius non est ad manum, nihil promptius quàm pedibus interualla metiri; & pedis quoque calceati eadem ferè est longitudo quæ capiti, & quæ ossi præcipuo brachij, ideo obtinuit etiam vt sexta humanæ staturæ pars pedis haberet nomen.

Mensurarũ diuisione in sex partes, ex Hebraicâ consuetudine deriuata.

B D. Vt autem credamus humani corporis staturam ab Hebræis in sex diuisam fuisse partes, præter ea quæ hactenus diximus, illud etiam non parum iuuat, nimirum diuisionem in sex partes valde esse in Hebraicis mensuris frequenti vsu receptam. Sic batus in sex hines partitur; satum in sex cabines; cylindrus vnius cubiti in sex batos minores, & multa eiusmodi. Quam etiam diuisionis rationem Græci, atque Romani complexi sunt; qui congium & chus in sextarios diuiserunt: & Græci cotylam in sex cyathos, drachmam in sex obolos sunt partiti, vt de aliis interim taceam. His accedit C quòd calamo respondet in Hebræo *cana*, ex qua voce deriuatum videtur, vt apud aliquas gentes staturæ humanæ mensura vocetur *cana*, vt in Aragonia, & aliis prouinciis.

E. Quòd si opponat nobis aliquis, diuisiones supradictas mensuræ maioris in sex minores inde ad Græcos & Latinos deriuari potuisse, quòd Hebręi in sex pedes humanam staturã partirentur: ad hoc respondeo, si pes & cubitus pro eâdem accipiantur mensurâ; id sanè, nec aliud à me contendi. Sin dicatur in lingua sancta nomen significans pedem pro duabus tertiis partibus accipi illius men- D suræ quæ vocatur Hebraice *amah*, id est, cubitus; ad hoc aio, mensuram pedis quæ duas cubiti sacri tertias contineat, nusquam in totâ Scripturâ reperiri.

Locus Ezechielis cap. 40. 5. sex cubitorum & palmo, enodatus.

F. Restat duabus satisfacere obiectionibus quæ aduersus hoc corollarium possunt opponi. Prima est huiusmodi: Ezechiel cùm suum calamum primò describit c. 40. 5. ait; *In manu viri calamus mensuræ sex cubitorum & palmo.* Contendit autem Villalpandus palmum illum sex cubitis adiungendum fore, ita vt calamus contineat cubitos 6⅙. Respondeo tamen, ex eâdem phrasi quam vsurpat Vulga- E tus (*sex cubitorum & palmo*) apertè colligi, palmum non esse quid diuersum sex cubitis additum. Ad hanc enim significationem dixisse oportebat, *sex cubitorum & palmi*. Quare cùm hic non possit esse verus sensus, nihil congruentius quàm vt sic interpretemur, *sex cubitorum & palmo*, id est, sex cubitorum non quorumcunque, sed eorum qui vulgarem cubitum superant vno palmo. Notum enim est maiores cubitos sacræ Scripturæ, vulgaribus esse vno palmo maiores, vt perspicuè testatur Ezechiel propheta cap. 43. 13. & quamuis phrasis illa, *sex cubitorum & palmo*, sit aliquanto obscurior & re- F strictior; ceterùm Hebræa ad verbum sonant, *sex cubitorum in cubito & palmo*, phrasi valdè diuersa ab ea qua Goliath Gethæi statura dicitur fuisse *sex cubitorũ & palmi*. 1. Reg. 17. 4. Diuiditur ergo calamus in sex palmi cubitos. Nec parum nostram hanc explicationem confirmat quòd alibi absolutè sex tantùm cubiti calamo tribuantur. Legè Ezechielis c. 41. 8. *Ad mensuram calami sex cubitorum spatio.* Etenim cùm capite 43. esset explicaturus Ezechiel se agere de cubitis maioribus, non opus fuit in capite 41. nomen palmi adiungere. Imò verò conueniens

ueniens fuit vt vtramque loquutionem assumeret, alteram in vno loco, & alteram in alio; vt inde non obscurè eliceretur, palmum quem c. 43. addidit, non esse additum sex cubitorum longitudini, sed in ipsis cubitis vtpote maioribus inclusum. His adde ad Villalpandi declarationem fulciendam necesse esse, vt palmi nomen æquiuocè pro sesquipalmi mensurâ sumatur: quod, vt suprà expendimus, violentum est. A

Nihil opus est, calamū esse totius ædificij modulum.

G. Secunda obiectio est, quia calamus ille cùm sit inductus ad dimetiendum ædificium illud Ezechieli monstratum, oportet vt sit veluti totius ædificij modulus, hoc est, vt ex eius multiplicatione consurgat totius ædificij mensura. Si autem calamum sex cubitorum & quadrantis esse dicamus, mirificè huic numero congruet ædificium. B Nam si duplicetur calamus efficit $12\frac{1}{2}$. si quadruplicetur 25. quæ est quarta pars numeri centesimi. hæc verò est atriorum mensura, & quinta pars quingentorum cubitorum, quæ est longitudo & latitudo totius ædificij. Respondeo; quamuis modulus sex cubitorum & quadrantis esset aptus ad partem aliquotam centum cubitorum; ad alias tamen mensuras non rectè aptatur; cuiusmodi est templi longitudo sexaginta cubitorum; cui tamen rectè conuenit calamus sex cubitorum. Cùm autem calamus suas diuisiones & veluti internodia peculiaribus notis discriminet, nihil interest totius calami multiplicationem ad vniuersum ædificium non accommodari perfectè. C Quemadmodum in Hispaniâ & virgâ trium pedum, & calamo sex pedum solemus vti ad metienda ædificia, & quamuis ædificium centum pedibus sit latū aut altum, nemini venit in mentem diuersæ alterius mensuræ, quæ aliquota sit totius ædificij pars. Satis enim est pedem esse partem aliquotam, eúmque in virgâ seu calamo peculiari esse notâ distinctum.

Præter hæc Ezechielis calamus non ad fabricam construendam, sed ad dimetiendam eam quæ iam constructa videbatur, fuit prophetæ ostensus. Et quamuis architecti interdum ad ædificandum, suos peculiares modulos structuræ ipsi congruentes efficiant; at verò ad constructum iam D ædificium mensurandum nemo vnquam vsus fuit alia mensura ab iis quæ in suâ republica receptæ sunt. omnèsque receptæ mensuræ in vniuersum reducuntur ad humanæ staturæ mensuram. Atque illa quidem humani corporis mensura, quæ staturam quodammodo gigantæam referat ad præcipuam Spiritus sancti mentem in visione illa, satis est plena mysterij, vt vidimus Apocalypseos c. 11. 1. Verùm mensura sex cubitorum & quartæ alterius cubiti partis, esto ad architecturam commoda, ad mysterium certè inutilis erat, atque adeò indigna sacræ Scripturæ grauitate.

Vigintiquinque millia calamorum quot milliaria faciant.

Denique ex dictis in hoc corrollario colliges valdè distare à vero mensuram eam quam calamo tribuit Strabus Ezechielis 48. vbi vigintiquinque millia calamorum ait esse milliaria 61. E & passus insuper 667. ac proinde calamum æquat passibus $2\frac{1}{2}$. Verius diceret viginti quinque millia calamorum esse milliaria $31\frac{1}{4}$. quia calamus est humanæ staturæ mensura: centúmque calami stadium complent: ac proinde cùm milliare vnum constet octo stadiis; vigintiquinque millia calamorum stadia sunt 250. siue milliaria $31\frac{1}{4}$.

COROLLARIVM II.

PROPOSITIO X.

Hebraici cubiti quos ponit Capellus, non rectè consentiunt cum eo quòd cubitus sit Hebraici calami siue staturæ pars sexta.

EXPLICATIO.

Aberrat Capellus in mensuris cubitorum Hebraicorum.

A. PERSVADET sibi Capellus, Israëlitico populo duas fuisse mensuras; alteram staturæ antiquæ, qui est primarius pes; cuius proportionem cum pede Romano illam esse ait, quam habent 25. cum 12. Alteram fuisse dicit pedem vulgarem, eiúsque proportionem cum Romano pede esse veluti 15. cum 12. Deinde Hebraicum cubitum, siue primarium, siue secundarium bifariam accipi tradit: primò pro sesquipede, atque id esse πῆχυν: & iuxta hanc acceptionem habere se primarium cubitum ad pedem Romanum sicut $37\frac{1}{2}$. cum 12. quod est patere in longitudinem tres Romanos pedes & duos insuper digitos: qui omnes complent 50. digitos Romanos. Cubitus autem ciuilis Hebraicus ad pedem Romanum erit sicut $22\frac{1}{2}$. ad 12. Altero modo vsurpari dicit Hebraicum cubitum non pro sesquipede, sed pro pede & quartâ alterius parte (quæ mensura à Græcis appellatur *pigon*) & viginti digitis non amplius constare: atque hac ratione Hebraicum cubitum primarium se habere cum Romano pede sicut $31\frac{1}{4}$. cum 12. Ciuilem autem cubitum Hebraicum eius esse proportionis cum pede Romano quæ inter $18\frac{3}{4}$. reperitur cum 12. Sic Capellus.

Ceterùm omnia isthæc falsitatis manifestæ redarguuntur, si certum sit, cubitum Hebraicâ phrasi, pro sextâ humana staturæ parte sumi, vt propositione nonâ probatum est. Capellus enim supponit Hebraicum cubitum dupliciter vsurpari: primò pro pede & semis; deinde pro pede & quarta alterius parte. Si verò Hebraica phrasis non patitur cubitum in alia acceptione desumi, nisi pro eâ mensurâ quam alij pedem appellant (id est, pro sextâ staturæ parte) tunc sanè tota Capelli structura penitus corruit.

B. Præterea in prologo de mensuris interuallorum num. 9. affirmat Capellus, humanam staturam, Adami, & Noei temporibus fuisse duplo maiorem eâ quæ sub Moysis tempus hominibus erat. hoc autem minimè cohæret cum eo quod ciuili pedi Hebraico tribuat $\frac{15}{12}$. Romani pedis; & primario pedi $\frac{25}{12}$. Nam 25. non est duplum respectu 15.

C. Salomonici templi cubiti iuxta Capellum alij sunt primarij, alij ciuiles. Primarij, vt viginti illi quos habet sancti sanctorum quadrum. Si autem primarij sunt, singulorum mensura est sesquipedis, & primarius quidem pes Hebraicus se habet ad Romanum pedem, vt $37\frac{1}{2}$. ad 12. vnde sancti sanctorum longitudo & latitudo habebit Romanos pedes $62\frac{1}{2}$. qui ex Hispanicis efficiunt 67. Altare item holocausti viginti etiam cubitis patet in quadrum; quamuis Ariel (quæ est superior altaris pars) duodecim tantùm habeat apud Ezechielem; qui iuxta Capellum, Romanos continent pedes $37\frac{1}{2}$. & totidem habebit etiam Ariel in altitudinem.

PROPOSITIO X.

Duo Hebraici cubiti maior & minor hanc inter se habent proportionem, vt maior cum minori comparatus sit duplus in potentiâ solidâ.

EXPLICATIO ATQVE PROBATIO.

A. VOLO dicere, eum cubum qui habeat pro latere cubitum Hebraicum maiorem, esse duplum eo cuius latus sit cubitus Hebraicus minor, eâdemque ratione quæ sphæra maiorem cubitum pro diametro habet, est dupla respectu illius sphæræ, cui minor cubitus pro diametro est.

B. Notandum verò est, Ezechielis 43. 13. disertè explicari vulgarem cubitum vno palmo superari à cubito magno, qui appellatur cubitus primæ mensuræ 2. Paralip. 3. 3. Verùm cùm cubitum alij pro quartâ humanæ staturæ parte, alij pro sextâ accipiant: suspicabitur forsan aliquis, ex duobus illis cubitis, quorum meminit Ezechiel, maximum esse quartam staturæ partem, minimum verò sextam. Sed non ita se res habet. Primò, quia maioris excessus est vnius palmi, qui quatuor digitis constat, vt patet ex Hebraica voce *topah*; at excessus quo pars staturæ quarta sextam superat, est duorum palmorum. Deinde, quia maiorem cubitum probauimus fuisse sextam staturæ maximæ partem in Hebræorum consideratione. Quare certum est, vt duplex erat apud illos cubitorum mensura, minoris alia, alia maioris; ita etiam duplicem fuisse staturæ humanæ mensuram; maiorem scilicet atque minorem. vnde quemadmodum cubitus maior, maioris calami sexta pars erat; ita similiter minor cubitus sexta itidem erat minoris calami.

C. Excessum maioris cubiti respectu minoris explicat Ezechiel fuisse palmum vnum. Aliqui autem intelligunt hoc de cubiti maioris palmo. Cùm verò ipsi vt certum statuant, cubitum sex in palmos secari: consequenter affirmant minorem cubitum quinque palmorum fuisse. At ego in primis assero, cùm vterque cubitus tam maior quàm minor, sint sexta humanæ staturæ pars, cubitũ vtrunque in quatuor diuidi palmos: ceterùm palmos cubiti maioris aliquanto esse palmis minoris cubiti longiores: sicuti Græci pedis palmi nonnihil sunt longiores palmis Romani pedis; atque ij pedis Hispanici palmis maiores. Etenim in communi tam Græcorum quàm Latinorum acceptione, palmus est quarta pedis pars: eodémque modo in Hebraicâ phrasi *topah* quartam cubiti partem denotat.

D. Secundò assero, excessum maioris cubiti ad minorem esse minoris cubiti palmum. Etenim si palmus idem est quod quarta pars: minorem cubitum vno palmo superari à maiori, perinde erit ac in quarta parte ab ipso superari: cuiusmodi loquutio de quarta minoris parte ferè solet intelligi: ita vt duo Hebraici cubiti habeant inter se eandem proportionem quam habent 5. & 4.

E. Pro cuius rei confirmatione vide 3. Regum 7. 10. vbi textus agens de marmoribus pretiosis quæ collocata fuerant in fundamentis illius domus quam filiæ Pharaonis extruxit Salomon, sic ait; *Fundamenta de lapidibus magnis decem siue octo cubitorum.* Non est autem verosimile scriptorem sacrum quasi dubium & incertum dixisse, *decem siue octo cubitorum*; sed cum præcisione posuisse hæc verba, quasi diceret, *decem cubitorum ex communibus, aut* (quod idem est) *cubitorum octo ex antiquis.* Ex quo infertur palmum illum quo cubitus minor à maiori exceditur, esse quartam minoris cubiti partem. Atque adeò minorem cubitum partem esse sextam vulgaris staturæ: siquidem singulis cubitis quatuor sunt palmi tantùm. *Locus 3. Reg. 7. 10. decem siue octo cubitorum, explicatus.*

F. His ita constitutis, obseruãdum est, cùm duorum cubitorum Hebraicorum proportio sit, sicut 5. ad 4. maiori deesse tantillum, vt eorum solida se habeant sicut duplum & subduplum. Nam solidorum proportio eadem est quam habent inter se numeri cubici. Atqui cubus quaternarij est numerus 64. quinarij verò 125. Duplum autem numeri 64. erat 128. Quare cùm adeò paruum discrimen sit, si tantillum maiori cubito addatur, erit in potentiâ solidâ duplus. Nam cubus numeri $5\frac{1}{25}$. est tantillo maior quàm 128. Proximum ergo est vt maiori cubito tribuamus minoris palmos ferè $5\frac{1}{25}$. vt sit in potentiâ solidâ duplus. Nam radix cubica numeri 128. est numerus (vt appellant) surdus, qui excedit numerum $5\frac{1}{26}$. nec accedit ad $5\frac{1}{25}$. Quamobrem cùm ita sit minutum quod additur palmo, adhuc manet illi palmi nomen, tum in Scripturæ phrasi, tum etiam in communi loquendi ratione. Etenim exiguam illam particulam singulatim velle exprimere, id verò ad solos Mathematicos spectat.

G. Cùm igitur differentia inter 5. ac minùs quàm $5\frac{1}{25}$. sit ita exigua: cùmque ex Scripturâ constet, minorem cubitum vno palmo superari à maiori: cùm etiam tantilla additio à palmi nomine non respuatur; mihi pro comperto est eandem proportionem esse inter maiorem cubitum & minorem, quæ inter radices cubicas dupli & subdupli reperitur: quæ eadem ferè est quam habet $5\frac{1}{25}$. ad 4. Fundamentum autem quo innitor, illud est: quia vterque cubitus erat Reipublicæ illius sane quàm politicæ proprius: & nationes quidem ita politicæ & vrbanæ magnoperè contendunt congruẽtiam sui pedis aut cubiti & eius partium, cum liquidorum & aridorum mensuris (vt suprà vidimus in pede Romano & in Græco:) inter Hebræos autem certum est mensuras fuisse duplas & subduplas, vt fatetur Epiphanius in nomine hin (fuisse scilicet hin nouem sextariorum, & alterum duplo maiorem) & apud Romanos amphora capiebat duplum vrnæ & medimnus duplũ amphoræ. Quapropter cùm apud Hebræos duplex esset cubitorum mensura, & maior minorem quartæ minoris parte excederet; ratio ipsa dictat valdè esse rationi consonum, vt quam habebat cõgruentiam minor cubitus cum subduplis mensuris, eandem cum duplis maiorem cubitum habuisse credamus. Atque vt appareat quanta sit huius sententiæ probabilitas, fingamus, sicut Romani habuerunt pedem qui erat cubicum latus quadrantalis, ita & pedem alterum habuisse, de quo nihil aliud nobis innotesceret, quàm quod communem pedem Romanum vno excedebat palmo: ac de ea quidem re nobis constare ex grauissimi cuiusdam scriptoris auctoritate, quem sciremus non agere Mathematicum, sed ad communem loquendi rationem se accommodare. Tunc (inquam) si aduerteretur minorem pedem Romanum esse latus cubicũ quadrantalis; & Romanum medimnum esse duplum respectu quadrantalis siue amphoræ; quisnam prudẽs & cordatus homo dubitaret maiorem pedem

Romanum

Romanum eſſe duplum latus medimni? Ad hoc enim nihil aliud opus erat, niſi vt cum Romano pede eam haberet proportionem, quam habent $5\frac{1}{11}$. (& aliquanto etiam minus) cum 4. Quare ſi conſtaret fuiſſe apud illos pedem, qui vno palmo minorem pedem ſuperabat; in dubium vocari non poterat, quin non ſolùm palmo excederet, ſed ferè palmo vno & $\frac{1}{11}$. hoc enim palmi nomine comprehendi poteſt. Deinde ex eo quòd medimnus eſſet quadrantalis duplum, & quòd capacitatis menſuræ cum menſuris longitudinis congruentem & omnino exactã haberent correſpondentiam; planum fiebat, quemadmodum Romanus pes communis erat cubicum latus quadrantalis, ita etiam maiorem pedem eſſe cubicum latus medimni, quæ eſt noſtra faneca. eſt enim hæc menſura à Romanis accepta; & hodie etiam eandem ferè figuram cubicam adhuc retinet. A B

H. Quàm verò exiguum ſit id quo numerus iſte $5\frac{1}{11}$. eſt maior quàm opus erat, vt ſit duplus in potentiâ ſolidâ reſpectu quaternarij; id hac ratione expendi poteſt. Sicut 4. ad $5\frac{1}{11}$. ſic 50. ad 63. cubus autem numeri 50. eſt 124∪000. & cubus numeri 63. eſt 250∪047. vbi ſolùm abundant 47. ad rationem dupli. Numerus autem 47. minor eſt quàm vna ex 5∪320. partibus numeri 250∪047. & per conſequens ſi fiant duo cubi, vnus palmorum quatuor, & alter palmorum $5\frac{1}{11}$. & maior pendeat vncias 5∪320. non erit vnâ integrâ vnciâ maior quàm opus erat. vt eſſet duplus reſpectu minoris. Quòd ſi diſcrimen in cubo eſt adeò exiguum, quanto erit in radicibus minor differentia? C

I. Exiſtimabit forſan aliquis propoſitionem hanc decimam, à nobis eo modo explicatam fauere aliquorum opinioni, qui putant pondera & menſuras ſacras fuiſſe duplo maiora iis menſuris ac ponderibus quibus Hebræi vulgò vtebantur. Hæc tamen opinio mihi non incerta ſolùm eſt, ſed etiam planè falſa, vt infrà explicabo. Ad decimæ autem propoſitionis veritatem non opus eſt conſiderare, menſuras ſacras reſpectu vulgariũ fuiſſe duplas. Nam etſi Romanis alia eſſet maioris pedis menſura, quæ foret cubicum latus medimni; non inde inferretur, medimnum eſſe ſacram menſuram, quadrantal verò prophanam; nec erat neceſſe menſuras duplas & ſubduplas eiuſdem eſſe nominis. Quantumuis enim diuerſa ſortiantur nomina (vt ſunt amphoræ & medimni) adhuc tamen cubicum latus medimni conſiderari potuit vt duplum in potentiâ ſolidâ lateri quadrantalis. Quapropter vterque ille cubitus permagno erant Reipublicæ Hebræorum emolumento, quamuis duplæ menſuræ diuerſum à ſubduplis nomen haberent. Nec inficior in aliquot menſuris reperiri nomen idem attributum duplæ & ſubduplæ: ſed non ideo dupla erat ſacra, & ſubdupla vulgaris. certius enim eſt menſuram ſubduplam reputatam fuiſſe vt ſacram, quam è contrario, vt infrà videbimus. D

L. Porrò ex duobus cubitis Hebraicis certum eſt, maiorem fuiſſe magis antiquum. Appellatur enim menſura prima 2. Paral. 3. 3. vnde fit veriſimile maiorem cubitum habuiſſe congruentiam ſeu proportionem cum bato & Ephi, quæ ſunt veluti metreta Hebraica, & medimnus Hebraicus. Non tamen opus eſt eam congruentiam reperiri in figurâ cubicâ. Nam Hebraicæ menſuræ non erant cubicæ. Atque ita ſatis erit proportionem in aliquo regulari cylindro reperiri, vt dicetur inferiùs. Præcipuæ enim capacitatis menſuræ erant lebetes ſiue cylindri. E

PROPOSITIO XI.

Menſuras & pondera ſacra apud Hebræos fuiſſe dupla, reſpectu vulgarium, non eſt veriſimile.

EXPLICATIO ET PROBATIO.

A. RABBI Salomon ſibi perſuaſit pondera & menſuras tam ſacras quàm prophanas eadem Hebaicè nomina habere (vt ſiclum, talentum, batum, hin, &c.) in ſacris tamen ponderibus & menſuris reperiri duplam proportionem reſpectu vulgarium. Salomonem ſequuntur Georgius Agricola, Couarruuias, Carolus Molinæus, Lipomanus in Exodum, Marianus Victorius, Abulenſis, Staniſlaus, Pagninus in ſuo theſauro, verbo Mina, Mercerus verbo Siclus, & verbo Talẽtum, citátque Rabbinum Kimhi: idem ſequuntur noſter Delrius Geneſ. 23. 14. Capellus de ponderibus & menſuris §. 67. & 68. Vuaſerus de nummis, & alij. Eandemque opinionem refert Mariana non ſemel in ſuo libro de ponderibus & menſuris; neque ei valde videtur diſplicere, vt in talento, mina, & ſiclo.

Auctores duplicantes ſacra pondera atque menſuras.

B. Huius opinionis fundamenta ſunt; in primis, quia hac ratione conciliantur varij ſacræ Scripturæ loci ac diuerſæ tranſlationes, necnon multa ex Ioſepho teſtimonia. Ex his eſt illud 2. Reg. 14. 26. vbi de cæſarie Abſalomi quam Vulgatus ait appendiſſe 200. ſiclos pondere regio ſeu publico; Septuaginta autem interpretes ponunt ſiclos centum. Sic ait Mariana. verùm correcta 70. interpretũ editio ducentos ſiclos habet, quemadmodũ & Vulgata, nec in notationibus fit alterius lectionis mentio. *Secundò*, l. 1. Mach. c. 10. 42. Demetrius ait ſe remittere Iudæis quinque ſiclorum millia. Ioſephus autem l. 13. c. 5. pro quinque millibus ſcribit decem millia. *Tertiò*, Septuaginta ſiclum nominant didrachmum, & cum eis Epiphanius & Theodoretus. Conſtat autem ex Philone & Ioſepho ſuanctuarij ſiclum quatuor fuiſſe drachmarum. Atque ita fateatur Epiphanius neceſſe eſt. Ait enim Hebraicum talentum eſſe librarum 125. & ex ſacris literis perſpicuè elicitur talentum continere tria ſiclorum millia. *Quartò*, liquet etiam fuiſſe quondam ſiclos drachmarum quatuor: nec credibile videtur de ſiclis eiuſmodi eſſe ſermonem 1. Reg. 17. 6. cùm dicitur thorax gigantis Goliath pependiſſe quinquies mille ſiclos. Si enim penderet bis mille & quingentas vncias (quæ pluſquàm ſex arrobas ponderabiles efficiunt) impoſſibile eſſet hominem aliquem quantumuis robuſtum tanto pondere grauatum in prælium procedere. *Quintò*, communem batum affirmat Ioſephus habuiſſe 72. ſextarios: quòd ſi ſextariis ſingulis tribuamus cum Galeno vncias $16\frac{2}{3}$. habebit communis batus vncias aquæ 1200. Manifeſtum eſt autem fuiſſe olim batum capacem vnciarum 2400. Nam & Cleopatra & Nicandri interpres aſſeuerant metretam Syram capere Italicos ſextarios 120. qui ſunt 2400. vnciæ aquæ vel vini. *Sextò*, Ezechiel tribuit minæ ſiclos 60. qui conficiunt vncias 30. vt bene ibi Hieronymus; & Ioſephus l. 4. c. 13. expreſsè idem ei pondus vnciarum 30. aſſignat. *Mina* (ait) *apud nos dua & ſemis libræ æſtimantur.* Quòd verò etiam minæ nomen ſignificet 15. vnciarum pondus, patet ex eodem Ioſepho lib. 3. cap. 3. vbi affirmat candelabrum pendere talentum vnum, quod centũ minis conſtat.

Argumenta quibus videtur probari pondera ſacra eſſe duplicia, & ſimiliter menſuras ſacras.

Si

Si autem 1500. vnciæ in 100. minas distribuantur, A singulis minis obtingent vnciæ quindecim. *Septimò*, talento sacro constat à sacra Scriptura tribui siclos 3000. qui complent vncias 1500. Nec minùs constat talentum Atticum fuisse vnciarum 750. quæ talenti ratio si in aliquot sacræ Scripturæ locis admittatur, subductæ summæ credibiliores fient. *Octauò*, Cleopatra & Nicandri interpres sextarium Syrum appellant illum qui continet viginti sextarios Italicos, id est vncias aquæ 400. Constat verò commune hin vocari etiam sextarium, eo quòd sit sexta bati pars, nec capit plusquàm 200. vncias, si batus habet 1200. *Nonò*, si datur batus duplo maior bato communi, consequē- B ter dari debet duplus corus. Corus enim decem continet batos: quod idem de reliquis mensuris dicendum esset. *Decimò*, Lethec (vt affirmat Epiphanius, & Arias etiam Montanus ex Misnaioth) erat iustum vnius asini onus seu sarcina. Id verò non potest esse verum de Lethec magno, quod dimidium cori continet: hoc enim esset graue nimis pondus. *Vndecimò*, confirmatur eadem opinio ex eo quòd suprà à nobis assertum est, nimirum cubitum Hebraicum maiorem, si cum minori comparetur, esse duplum in potentiâ solidâ. Cùm er- C go videatur constare, cubitum sacrum esse maiorem, consequenter dicendum erit mensuras sacras esse eas quæ cubito sacro respondent; vulgares verò quæ respondent vulgari cubito. Etenim linearum mensuræ habent cum mensuris capacitatis conuenientiam seu congruentiam. Quare cùm sacer cubitus sit respectu vulgaris duplus in potentiâ solidâ; sacræ etiam mensuræ tam liquidorum quàm aridorum videntur esse duplæ cum mensuris vulgaribus comparatæ. *Duodecimò*, hæc eadem opinio inde etiam probatur, quòd Scriptura interdum de pondere sanctuarij, interdum D de pondere publico loquatur. Ex quo inferri videtur ea esse diuersa. *Decimo tertiò*, Vulgatus aliquando explicat corum esse 30. modios. Apud Ioseph. verò legimus corum sexaginta modiis constantem Ait enim 15. Antiquit. cap. 11. Corus habet medimnos Atticos decem. Liquet autem sexaginta modios esse idem quod decem medimnos Atticos: quamuis aliter loquatur de coro idem Iosephus lib. 3. fi.

C. Nihilominus opinio hæc Rabbi Salomonis, qua mensuras sacras cum vulgaribus comparatas facit duplas (& similiter pondera sacra) falsa mi- E hi prorsus est, neque aliqua ratione verisimilis, vt ante me multi viri docti censuerunt. Hoc mihi vt pro comperto sit, illud in primis persuadet, quia hæc opinio auctorem Rabbi Salomone, aut Rabbino Kimhi antiquiorem habet neminem. Quinimò prisci auctores non modò eam non significant, sed perspicuè affirmant nonnulla quæ cum eiusmodi opinione manifestè pugnant. Etenim Epiphan. expresè ait, hin maiorem continere 18. sextarios, hin autem sacrum non ampliùs nouem. Adhæc communem congium esse sextariorum octo; at congium sanctum (quæ est duodecima F pars metretæ) sextariorum sex. Deinde Hieronymus & in Vulgata, & in commentariis huic opinioni manifestè reclamat. Nam Ephi commune, quod est bato æquale, exponit esse idem quod tres modios. agit autem proculdubio de modiis Romanis. quippe is est planus illorum verborum sensus Ruth 2. 17. *inuenit hordei, quasi ephi mensuram, id est, tres modios.* Vbi, vt explicaret, quænam esset mensura ephi, ea verba subiunxit, *id est, tres modios.* Quòd si modij nomen in communi ac peruagata Romanorum acceptione non vsurparet, nihil explicabat Vulgatus. Hoc ergo ita constituto, non minùs est certum ephi sacrum, ac batum item sacrum eodem modo per trium modiorum nomen ab Hieronymo declarari Ezechielis 45. 11. Si autem mensuræ illæ Ezechielis 45. non sunt ex sacris, idem posset de ceteris omnibus dici.

D. Eâdem similiter ratione explicatur in Vulgata mensura ephi & bati Isaiæ 7. 5. Nam pro coro qui continet decem batos, siue decem ephi (vt patet Ezechielis 45.) transfert Vulgatus 30. modios. Nec diuersum habet sensum lectio 70. interpretum, qui sex artabas posuêre. Nam Ægyptiæ artabæ capiunt singulæ modios quinq; Romanos, vt expresè habetur in eo libello qui Galeno adscribitur. Et quanuis aliæ sint maiores artabæ; illa tamen quinque modiorum, est aridorum mensura. Et fortasse aliæ artabæ maiores erant mensuræ liquidorum. Vt in mensuris Hispanis contingit, in quibus nomen *arroba* est ambiguæ significationis. Arroba enim ponderis vt frumenti siue farinæ, minor est quàm aquæ seu vini arroba, quæ alio nomine cantara appellatur. Accedit Epiphanij obseruatio in suo libello, vbi dum coro triginta modios præscribit, animaduertit Romanum modium eundem omnino cum modio Hebræorum esse: & modij tam nomen quàm mensuram Romanos ab Hebræis mutuatos fuisse. Cùm autem Epiphanius perspicuam faciat mensurarum sacrarum mentionem, nunquam tamen eas facit duplas; sed potiùs earum aliquas non semel prophanis esse minores tradit.

E. Prætereà ex iis quæ Arias Montanus affert, constat in Misnaioth distinctionem illam inter sacras & prophanas mensuras nusquam reperiri. Neque enim ibi est Ephi aut Batus maior quàm 432. ouorum, quæ est mensura bati communis, vt suo loco videbimus. Quare manifestè conuincitur hanc mensurarum sacrarum duplicitatem respectu vulgarium fuisse recenti inuentione excogitatam: siquidem nulla illius mentio neque vestigium apud 70. apud Vulgatum, apud Misnaioth, apud Hieronymum, apud Epiphanium, apud Iosephum, aut Philonem reperitur.

F. Prætereà eiusmodi inuentum apertè constat nulla antiquorum traditione niti; sed in eo solùm fundari quòd existimarint aliqui, varias Scripturæ, Septuaginta interpretum, & Iosephi summas, quæ viderentur contrariæ, hoc pacto conciliari. Quæ inuenti ratio si liceat, quis non videat, ad eundem modum varia annorum genera posse confingi, vt 70. interpretes cum Vulgato concilientur? Si ergo huiusmodi inuentio doctis hominibus ridicula iure videtur; & congruentius ducitur, si asseramus varias annorū summas apud Septuaginta esse mendosas: cur non similiter iudicabimus, quando summa aliqua apud Iosephum reperitur verbis Scripturæ repugnans, tunc Iosephi summam esse sub mendo? Adde quòd qui existimant summas ea ratione conciliari, perspicuè in præcipuis earum decepti sunt; cuiusmodi est, Septuaginta interpretes duas drachmas siclo tribuisse. Asserere enim didrachmum esse siclum prophanum, non verò sacrum, hoc (inquam) nullum habet locum. Nam ipsi Septuaginta agentes interdum de siclo sacro, appellant illum didrachmum, vt Exodi 30. & Leuitici vlt. Quare non ea potest assignari concordia, quòd de prophano seu vulgari siclo loquantur cùm eum didrachmum nuncupant. Denique optima prædictæ opinionis impugnatio est, apta argumentorum eius solutio: cùm

cùm constet opinionem hanc nulla solida auctoritate niti; sed recentiorum tantùm inuento ad eas res conciliandas quæ inter se vidétur opponi.

G. Ad primum ergo argumentum respondeo; editio correcta Septuaginta interpretum non ibi legit centum siclos, sed 200. sicut & Vulgata. At de cæsarie Absalomi dicemus iterum infrà.

H. Ad secundum; verisimile non est Demetrium de siclis sanctis agere, & Iosephum de prophanis. Cur enim Demetrius de siclis sanctis? Fortasse enim apud Iosephum mendosa est summa. Ipse enim non semel exponit siclum quatuor drachmis constare. Si autem fuit etiam siclus subduplus id sanè perinde esset, vt apud nos sunt semisses argenteorum, & argentei simplices, duplices, quadruplices, & octuplices, quod in nummis nullam efficit distinctionem sacrorum à prophanis, sed solùm probat diuersam conflandi & cudendi rationem. Nec tamen inficior, fortassis sicli nomen aliquando pro minori pondere capi, vt Epiphanius aduertit, dum meminit quoque sicli vnius drachmæ, atque 2. drachmarum. Verùm id nequaquam probat, vulgaris sicli à sancto distinctionem, sed aut temporum, aut saltem ponderum discrimen.

I. Ad tertium; compertum est siclum sanctum à Septuaginta interpretibus nominari didrachmũ. Nam tametsi pēdebat quatuor Atticas drachmas, hæ tamen quatuor adæquant duas Alexandrinas, vt perspicuè ostendemus propositione 19. vbi etiam palam fiet, eos sic debuisse loqui.

L. Ad quartũ: fortasse fuerunt sicli vnius drachmæ, aut duarum vt suprà dicebamus, & propositione etiam 19. de ea re iterum videbimus, vbi de siclo ferri, & præsertim de thorace Goliathi. Sed vtcumque id sit, ex eo non probatur distinctio sicli sancti à prophano in pondere.

M. Ad quintum; incertum est, metretam eam quam Cleopatra Syram vocat, esse Hebraicam. Nam *caput Syriæ Damascus*. Et quemadmodum in iis libris talentum Syrum reperitur, quod valde est ab Hebraico diuersum (vt conuenit inter doctos) ita etiam pro certo haberi debet, Syram illam metretam non esse batum Hebraicum. Sin autem esset; perperam asseritur Ezechielem c. 45. agere de bato prophano, & Cleopatram de sacro; sed potiùs è contrario. Quamobrem licet daremus, metretam Syram fuisse duplo maiorem bato Ezech. (quem exponit Hieron. esse tribus modiis æqualem) hinc tamen illud inferebatur potiùs, metretas sacras fuisse minores, vt de quibusdam aliis mensuris tradit Epiphanius suprà laudatus.

N. Ad sextum; ex illo Iosephi loco l. 3. c. 3. alij volunt deducere, talentum Exodi habuisse sex millia siclorum, quæ sunt tria vnciarum millia, siue drachmarum Atticarum 24000. Ceterùm hoc ex S. Scriptura validè refutatur, vt videbimus proposit. 21. Quare verius ac facilius est si dicamus apud Ioseph eo loco minarum summam esse vitiatam, & ibi eum non loqui de minis maioribus, sed de minoribus. non tamen inde elicitur minores fuisse vulgares, maiores verò sanctas. Vide infrà propositione 20. vbi de mina; & proposit. 21. vbi iterum de prædicto Iosephi loco.

O. Ad septimum; quamuis constaret, viguisse etiam inter Hebræos vsum talenti Attici; non inde fieret, Atticum fuisse vulgare, & sacrum fuisse duplo maius. Præterquàm quòd minimè est certum Israëlis populum talento Attico nisi pro dimidiato talento vsum fuisse.

P. Ad octauum; sextarij nomen nihil probat: quidquid enim sex in partes distribuitur, sex habet sextarios. Atqui (vt iam vidimus) nullo fundamento asseritur, Cleopatram de sextario sancto agere. Quod vero attinet ad mensuram *hin*, Epiphanius dilucidè affirmat *hin* sanctum fuisse subduplum respectu prophani siue vulgaris. Et quanuis Epiphanius ipse *hin sancto* nouem sextarios tribuat, verùm aut vitiosus est locus, aut Epiphanius de aliis mensuris loquitur, quæ apud Samaritanos suos ciues fortasse erant in vsu. Quippe certum est *hin sancto* sextarios sex, non amplius fuisse. Atque (vt suo loco dicemus) *hin* capiebat aquæ, aut vini vncias 160. Neque obstat quod Hieron. ac Ioseph. tribuant mensuræ *hin* duas Atticas choas (quæ capiunt aquæ vncias 180.) In huiusmodi enim attributione propinquitatem potiùs, siue (vt ita dicam) approximationem quàm exactam veritatem sequuntur.

Q. Ad nonum; si fuit batus duplus in comparatione ad batum communem, ille duplus non erat sanctus, vel sancti ambo, vel forsan solùm minor.

R. Ad decimum; non nimium est validi iumenti onus corus dimidius: neque enim plus conficit quàm medimnos seu fanecas duas & semis, qui sunt Romani modij quindecim. Atque hoc est Gomor magnum siue Lethec, vt docet Epiphanius. Nec fuit aliud Lethec maius.

S. Ad vndecimum; minimè probatur inter mensuras minorem cubitum reputatum fuisse vulgarem siue prophanum, maiorem verò sanctũ: sed vterque sacri erant, & vterque prophani, & in ædificiis maior cubitus vsurpabatur, in aliis rebus minor. Quod inde colligo, quia tam Mare æneum quàm Luteres minori cubito Scriptura metitur, vt suo loco probabitur. Quare distinctio inter vtrunque cubitum non ea est, vt sanctus sit alter, alter prophanus, sed vt alter sit antiquus (qui ideo dicitur mensura prima) alter verò recentior siue posterior. Quamuis autem non negem, posteriorem cubitum inuentum fuisse, vt esset latus mensurarum subduplarum; hoc tamen in sacris etiam mēsuris habet locum. Neque ostenditur vllum fuisse discrimen inter mensuras sacras & prophanas. Sin aliquod fuit; non ideo infertur sacras mensuras fuisse duplas, cùm saltem cubitum sacrum nemo dixerit ex duplici prophano coalescere.

T. Ad duodecimum; quòd sæpe Scriptura dicat, *pondere Sanctuarij*, non probat diuersum esse communem siclum, vt suprà ostendimus: sed vt pondus omnino æquum & iustum significet, dicit esse pondus Sanctuarij. Nam pondera & mensuræ in templo asseruabantur, vt patet 1. Paralip. 23. 29. Itaque phrasis illa, pondere Sanctuarij, perinde se habet, atque dicto illa in Hispania vsurpata, cùm dicimus, ex Abulensi mensurà: quod idem est atque ex mensura iusta. Vnde ex eo quòd certum sit primarias mensurarum omnium formas in templo seruari solitas, planè intelligitur, fabulosam esse & commentitiam sacrarum mensurarum à vulgaribus distinctionem.

V. Ad tertium decimum; aut summa apud Ioseph. mendosa est, aut si forrè fuit corus alter duplus respectu communis cori, Sanctuarij quidem corus erat subduplus, vt patet ex dictis. Etenim nec est quidquam cur intelligamus Ioseph. eo loci ad sacras mensuras sese accommodasse, nec inauditum mensuras sacras fuisse minores, vt ex Epiphanio in nonnullis indicauimus. Quapropter cùm liqueat Scripturæ corum triginta modiis constare, si fortè fuit alter sexaginta modiorum,

næ ille Scripturæ corus non erat. Adhæc alter Iosephi locus non obscurè ostendit, aut Iosepho subesse mendum in iis locis in quibus de cori mensurâ loquitur, aut Iosephi tempore aliam cori rationem vsitatam fuisse ab Scripturæ coro diuersam.

PROPOSITIO XII.

Sicut constat Mare æneum fuisse perfectum hemisphærium: sic etiam certum est Luteres fuisse cylindros, quorum latitudo & altitudo erat 4. cubitorum, ex quo valde verisimile est, Mare æneum, & Luteres fuisse primarias Israëlitici populi mensurarum formas.

PROBATIO.

Mare æneum fuisse hemisphærium.

PERERIVS lib. 10. in Genesim disputatione quarta contendit Mare æneum fuisse capacioris figuræ quàm est figura perfecti hemisphęrij: tantùm ne concedat diametrum decem cubitorum esse adeò magnum vt Villalpandus opinatur. Ceterùm quamuis Mari æneo figura perfecti hemisphærij permaneat, diameter ipse contractior etiam remanebit quàm Pererius optabat, vt infrà planum fiet. Perfecti autem hemisphærij figura mari æneo denegari nequaquam potest, quippe quam ei attribuit Iosephus lib. 8. Antiquitatum cap. 2. vbi in Græco bis vtitur hemisphærij nomine. Quod verò Scriptura ait 3. Reg. 7. 23. *rotundum in circuitu*, de perfecti hemisphærij figura intelligunt Rabbi Salomon, Theodoretus, Hugo, Abulensis, & Dionysius, quos affert Villalpandus tom. 3. fol. 474.

B. Neque obstat labium lilij repandi. Nam curuatio illa lilij effingi potuit in externa facie, manente integra & illæsa perfecti hemisphærij figura intrinsecus. Vel si curuatura ab interna facie incipiebat, ita molliter ac suauiter erat, adeò insensibili figuræ hemisphærij perturbatione, vt alteratio illa contemni meritò debeat, eo quòd parum pro nihilo reputetur. Deinde impedimento non est resticula triginta cubitorum quæ cingebat Mare. Quamuis enim si diametro cubitorum decem (quæ est diameter Maris ænei ex parte concaua) addatur hinc & inde palmus (quæ est crassitudo Maris ænei) necessario futura sit diameter à parte conuexâ cubitorum decem & semis: & deinde diametro cubitorum decem & semis respondeat circumferentia triginta trium cubitorum ex regula Archimedis: hoc (inquam) non obstat. Nam resticula quæ Mare cingebat, non ita intelligenda, quasi labium ipsum cingeret: sed paulo inferius, vt vas ipsum concinnius & elegantius quasi limbo vndique obeunte redderet. Atque ita, resticulam ipsam non amplius triginta cubitis constare, id argumento sanè est Mare æneum non fuisse cylindrum. cylindri enim latitudo non minuitur paulatim deorsum, sicut latitudo hemisphęrij. Scio aliter responderi à nostro Villalpando; videlicet, expressum ab Scriptura fuisse maiorem numerum (qui est 30.) & minorē numerum esse suppressum. Sic enim solet aliquando loqui. Verùm si hæc phrasis in Maris ænei dimensione admittatur, non constabit interiorem diametrum esse decem præcisè cubitorum. Deinde in numero 33. minimè decebat prætermitti tria. Ac in aliis quidem rebus

A licebit interdum minus exactè & minus præcisè loqui. At in Mari æneo, quod (vt mox dicemus) erat primaria mensurarum ratio seu forma; nequaquam oportebat de ipsius circuitu adeò confusè & negligenter loqui. Verisimilius ergo est, resticulam triginta cubitorum non esse in superiori ambitu seu circunferentiâ. Nec me latet, Theodoretum legere, *resticula triginta trium cubitorum erat*. In quo Græcos aliquot codices sequitur & de superiori circumferentia interpretatur. Verumtamen germana lectio non habet nisi triginta cubitos. Quare aptius & facilius est, resticulam aliquantulum demittere.

B C. Prætereà perfectæ hemisphærij figuræ non officit, quòd Septuaginta scribant de Mari æneo, στρογγύλον κύκλῳ τὸ αὐτό. Nam quamuis dictio στρογγύλος significet aliàs figuram cylindri; extendi etiam solet ad quamlibet figuram rotundam. Et vox illa κύκλῳ (id est in circuitu) efficit vt vox στρογγύλον, siue rotundum ad hemisphærij figuram applicetur. Atque hactenus de Maris ænei figura.

D. Transeamus iam ad Luteres. In eorum enim figuræ consideratione (ex qua multum lucis poterat mensuris Hebraicis exoriri) video multos dormitasse. Persuadent namque sibi, siquidem Luteres singuli quadraginta solùm batos capiebant,

C eorum figuram fuisse parum profundam. Quinimò Stanislaus contendit, illos quadraginta batos non esse plures quàm quatuor ex magnis batis, quamuis appellentur quadraginta bati, nomine decimæ ipsius bati parti applicato. Sed quàm sit hoc falsum infrà constabit. Mihi certum est, Luteres fuisse perfectos cylindros, eósque quatuor cubitos in altitudinem, in latitudinem totidem habuisse. Hoc verò ita dilucidè affirmat Iosephus 8. Antiquit. cap. 2. vt qui in diuersa adhuc sententia hæreat, debeat planè ostendere, quo nixus fundamento Iosephum in Luterum figura mentitum

D credat. Etenim nulla potest subesse dubitatio quin Iosephus eos perfectos faciat cylindros. Nam illos vocat στρογγύλους χυθρογαύλους, & verbum στρογγύλος, quamuis non semper significet idem quod teres instar cylindri; in hoc saltem loco aliam admittere significationem non potest. nam vox χυθρόγαυλος (qua etiam vtuntur in Luteribus Septuaginta interpretes 3. Reg. 7.) componitur à χύθρος, quod est lebes, & ἀπὸ τοῦ γαυλοῦ, quod significat vas siue cymbium in quo mulgetur lac: quare χυθρόγαυλος non est aliud quàm lebes mulgendo lacti idoneus; cuiusmodi lebetes, ne lac facilè effundatur, solum habent omnino planum, quale

Luteres fuisse cylindros.

E requirit cylindri figura: itaque Luteres describuntur à Iosepho lebetes teretes ac rotundi cum solo siue pauimento plano. Atque hæc est communior figura mulctralium in quibus lac mulgetur. Licèt enim in aliqua regione (vt in Bætica) versùs inferiorem partem mulctralia dilatentur, is tamen vsus peculiaris est; nec conuenit ea figura cum iis quæ Iosephus tradit de luteribus, nec cum apta pulchritudine & proportione, & in aliis prouinciis (certò scio) vasa illa siue cymbia in quæ mulsum lac infunditur, cylindri sunt perfecti. Deinde

F quam affert Iosephus rationem capacitatis Luterum siue cylindrorum, petitur ab eorum tum latitudine, tum profunditate. *Capiebāt* (ait) *singuli 40. batos: altitudo enim erat 4. cubitorum & tantundem spatij patebat inter margines.* Quæ ratio quasi certum statuit siue supponit, in cylindro 4. cubitis lato & totidem alto, 40. batos, nihilo plus aut minus cōtineri. Sed de hoc infrà.

E. Descriptio Iosephi confirmatur ex iis quæ

de

de Luteribus Scriptura prodit. Nā in primis huiusmodi lebetum vsus erat ad lauandas carnes quæ in sacrificiis offerebantur. Nec verisimile est eos quos fabricauit Salomon fuisse diuersæ figuræ ab illis qui antea eidem ministerio erant deputati. Atqui Scriptura eos qui antea fuerāt effecti, lebetes appellat. vide 1.Reg.14. *habebat fuscinulā tridentem in manu, & mittebat in lebetem*, hoc est in Luterem, vt ipse etiam Villalpandus exponit. Certum autem est non dici lebetes nisi eos qui habent cylindri figuram. Hebræa etiam vox quæ respondet voci illi *lebetem* est *Chior*. Atque hoc ipsū est nomē quo sacra Scriptura Luteres cōpellat 3.Reg.7.38. adde quòd numero 40. pro eadem voce Vulgatus ipse transtulit lebetes.

F. Secundò, quod textus ait 3. Reg.7.38. *erántque quatuor cubitorum*, congruentissimè ita exponitur, vt scilicet quatuor haberent cubitos in latitudinem, & totidem in altitudinem (vt Iosephus expressit.) Neque enim est cur verba illa ad latitudinē potiùs quàm ad profunditatē referenda sint. Et verò cùm altitudo & latitudo æqualia sunt, distinctione opus non est, vt in cubis contingit, cùm dicimus cubum aliquem esse quatuor digitorum aut sex, absque vlla prætereà distinctione. Alioqui diminutè fuisset loquutus sacer Scriptor, cùm dixit eos esse quatuor cubitorū, nulla facta profunditatis mentione, quam de Mari æneo loquens distinctè expresserat. Quòd verò Luteres essent teretes, id etiam manifestè ex Scriptura ipsa colligitur. lege 3.Reg.7.35. *In summitate autem vasis erat quædam rotunditas ita fabrefacta vt Luter desuper imponi posset*. Atque sedis huius rotundę (in qua erat Luter impositus) altitudo exprimitur fuisse dimidiū cubiti. Sic.n. legit Vulgata correcta ex Hebræo. Quæ altitudo ad duas res vel maximè necessaria erat, nēpe vt & ipsa sedes firma esset; atq; vt eadē Luteri pro basi aptè & cōcinnè supponeretur.

G. Præterea, si quilibet Luterum capiebat Romanas amphoras 90. (vt opinatur Villalpandus) aut quadraginta amphoras præcisè (vt nos infrà probabimus) ad vasa adeò ingentia atque capacia (cuiusmodi ab Scriptura fuisse asseruntur) & quæ basibus illis veluti plaustris aut pegmatis erant imposita, minimè est ad rem vt Luteres ipsi existimentur fuisse vasa parum profunda. Nonaginta enim amphoræ Romanæ (quæ est mensura Villalpandi) faciunt Hispanienses cantaras 168½. & quadraginta Romanæ amphoræ (quæ est nostra mensura) complent omnino Hispaniensis mensuræ cantaras 75. vim certè & quantitatem satis magnam ad dolium aliquod non exiguum.

Conchiarum nomen non repugnare figuræ cylindri.

H. Nihilominus aduersus cylindrorum figuram qui quatuor cubitos in altitudinem, & totidem in latitudinem pateant, duæ obiectiones occurrunt. Prima est, quòd huiusmodi figura nō rectè cōsonet cum nomine cōcharum quod eis Scriptura tribuit 2.Paralip.4. Secunda, quòd cum illa profunditate non cohæreat vt quilibet Luterum 40. solùm batos capiat, cùm Mare æneum caperet duo millia.

I. Ad 1. difficultatē respondeo, Hebręam vocem quæ respondet conchæ esse *Chior*, quod nomen dubitari nō potest quin in profunda cōcauitate locum habeat; nā suggestū quod sibi extruxit Salomō, quod dicitur fabricatū fuisse in pulpiti rotundi figuram (vt hac tēpestate pro cōcionatoribus fieri solēt) illi (inquā) suggesto tribuitur nomē *Chior* 2.Paral.6.13. Quòd si Vulgatus Luteribus dat concharū nomen; eosdē etiam appellat lebetes, vt suprà vidimus. Lebetis autē nomen postulat vt intelligamus non defuisse illis cōmunem lebetū profunditatē. Nec dissentit à cōchæ nomine lebetis profunditas, vt patet ex verbis Plinii.l.9.c.35. vbi ait, *Magna est luxuriæ natura varietas in concharum figuris, planis, concauis, longis, lunatis, in orbem circumactis*, &c. Atque ego quoque confirmare possum visas à me fuisse conchas longiusculi cylindri figuram habentes.

Capacitas 40. Luterum non pugnat cum figura cylindri.

L. Ad secundam difficultatem respondeo, certum non esse, vnà eademque mēsurā duo batorum millia Mari æneo, & quadraginta singulis Luteribus tribui. Si autem batorum æqualitas non bene cum cylindrorum figura consentit; illud hinc debet inferri, batorum æqualitatem non esse certam. Nam figura cylindrorum quæ habeat quatuor cubitos in latitudinem, & totidem in altitudinem, certissima est. Quinimò tantùm abest vt cum huiusmodi figura cylindri, quatuor cubitos alti, & totidem lati non cohæreat quadraginta batorum mensura; vt potiùs eius capacitatis rationem reddat Iosephus ex ipsa Luterum figura & profunditate, quemadmodum suprà notauimus.

Batus non opus est vt sit eiusdem mensuræ in Mari æneo & in Luteribus.

M. Verùm adhuc opinabitur aliquis fortassis, vt credatur textus agere de eadem batorum mensurā tam in Mari æneo quàm in Luteribus, illud non parum vrgere, quòd scilicet in eodem capite, & sub eodem loquutionis tenore dicat Scriptura de Mari æneo 3.Reg.7.26. *Duo millia batos capiebat*; & in Luteribus versu 38. *Quadraginta batos capiebat Luter vnus*. Ad hanc obiectionem respondeo; vanum quidem esse amphibologiam siue æquiuocationem sine necessitate fingere. Sin ratio aliud persuadeat, & nos cogat diuersa ratione accipere ea quæ in vno eodémque capite vidētur eodē modo referri; tūc nullius momenti est ad similē intelligentiā persuadendam, quòd simul & similiter vtrumque dicatur. Scimus enim fieri posse vt communis alicuius linguæ aut regionis consuetudo ferat, simul & sub eodem loquutionis decursu de inæqualibus pōderibus vel mensuris esse sermonem in eiusdem dictionis repetitione, dum diuersis rebus applicatur. Exempli gratiâ: in Bætica, qui suo dispensatori siue obsonatori præcipit vt quatuor bubulæ carnis libras, & quatuor etiam vuarū libras emat: hic sanè de libris æqualibus nequaquam loquitur. vsus enim fert, vt in carnibus maior libra, in fructibus minor vsurpetur. Simili ergo ratione in Hebræo sermone, quando sermo est de mensuris in hemisphærij figurā effictis, batus vnus mediocris mensuræ capacitatem denotat: cùm autem de mensuris in cylindri figurā agitur, batus vnus idem est, quod metreta siue amphora Hebraica; quæ (vt postea videbimus) Romanæ amphoræ erat æqualis. Neq; hoc apud Hebręos in nomine bati, quod idem sonat ac mensura) plus habet difficultatis, quàm apud Hispanos in nomine ponderis, cuius vsus multifariam accipitur. Nam si quis diceret, se vnicum argenti pōdus (*vn peso de plata*) pro vnico pisciū pondere impendisse; nō opus est eum de æqualibus agere ponderibus, sed in argento de eo quod vocari solet, *vn peso de plata*, id est, de octo numis regalibus: in piscibus autē de eō pōdere quod in pisciū venditione solet vnicum pondus appellari; hoc est de duabus aut quatuor libris. hoc autem ex vsu & cōsuetudine omnino pendet. Ad rem ergo vt veniamus, quando agitur de batis quos Mare æneum capiebat; eo ipso quòd de Mari æneo in hemisphęrij figuram conflato sit sermo, accipiendum est batorum nomen pro iis qui mēsurā hemisphærica mensurabantur: at in Luteribus quibus cylindri figura erat, batorum nomen ad eos batos est referendum qui cylindræis mensurabantur mensuris. Quòd verò huiusmodi mensuræ à nobis inæquales asserantur, id neutiquam est absque ratione confictum, sed potiùs per Mathematicam demōstrationem illatum ex iis quæ Scriptura sacra &

Iosephus tradunt de Mari æneo & Luteribus: ac de numero batorum quos Mare æneum & quos Luteres capiebant. Nec verò est cur hoc alicui aut nouũ aut insolitũ videatur, vno eodémque vocabulo repetito diuersas res posse simul denotari. Hoc enim qui negat, nõ satis considerauit multa esse id generis in variis linguarũ idiomatis. In Castellana quidẽ Hispanorũ linguâ cùm vir aliquis nobilis dicitur annuos octingentos habere, de nũmis aureis sermo est. Sin autẽ dicatur octies cẽties millia, de totidẽ marauedinis accipitur. Nam centenarius milliũ nisi aliud exprimatur, solet de marauedinis capi. Similiter vnica tritici faneca duodecim continet Hispanos modiolos siue celemines; ex aliis verò seminibus faneca vna celemines 18. Quare qui asserit se quatuor frumenti fanecas emisse & totidẽ fanecas ciceris siue fabarum; de æquali mensura non loquitur. Item duodenarius tabularum in magna summa (Hispana phrasi) tabulas comprehendit centum viginti. Et qui tabularum duodenarium emit viginti nummis aureis, verè dicere potest, se deinde duodenariũ earundem tabularũ tribus aureis nũmis vendidisse, & nihil dispẽdij aut iacturę in ea fecisse emptione & venditione. Denique multa eiusmodi in vulgaribus linguis exẽpla suppetũt, quæ æquiuocationis difficultatem auferunt nomini bati. Statuere autem nullam huiusmodi ambiguitatem subesse, id planè erit cylindri figuram Luteribus denegare ac quatuor batorum profunditatem: quod perinde est atque ob inanis metus vmbram, oculos claudere veritati.

N. Porrò vt perspiciatur nullum esse inconueniens in bati nomine ambiguitatem admittere, aduertendum est, Stanislaum & alios, cùm Luterum figuram non obseruassent, in nomine bati amphibologiam cõcessisse. In eo tamen hallucinati sunt, quòd Maris æneí batos maioris esse mensuræ, ac Luterum batos minoris esse crediderunt: cùm constet Mathematica demonstratione batorum mensuram in Luteribus esse fere decuplam respectu batorum Maris ænei. vt seq. proposit. demonstrabitur. Ex quo infertur, falso niti fundamento eos qui ad designandam sacri cubiti magnitudinẽ, præstituunt quasi omnino certum, illos bis mille batos Maris ænei quos Scriptura commemorat, esse ex Hebraicis batis maiorib. Sed de hoc infrà.

O. Nunc adnotasse satis sit, si admittamus Luterum figuram fuisse cylindri quatuor cubitorum in altitudinem & totidem in latitudinem, euidens esse mensuram vnius bati ex 40. quos capiunt Luteres singuli, esse multo maiorem, quàm mensurã vnius bati ex 2000. quos Mare æneum capiebat. Atque adeò iuxta Hebraicæ linguæ loquutionẽ, duo illa batorũ millia intelligenda esse de mẽsurâ aliâ multo minori: siue quia mensuræ hemisphæricæ batis minoribus deseruiebant, siue ob aliam rationẽ. Obseruandum verò est Scriptorem sacrũ minimè obscuritatem affectasse, dum in bati nomine ambiguitate vsus fuit. Illis enim qui Luterum magnitudinẽ & cylindrorum figuram cernebant, euidens erat 40. batos qui singulis Luteribus tribuebantur fuisse ex maioribus, ac duo millia Maris ænei ex minoribus. Manifestũ etiam erat alios extitisse præterea adhuc minores, ita vt ex duorũ batorum millibus Maris ænei fierent tria millia illius mensuræ quæ postea fuit vsu inuecta, vt videbimus infrà ex 2. Par. 4. 5. & ex Iosepho. Itaque sacer Scriptor in huiusmodi æquiuocatione noluit obscuritatis tenebras offundere, sed lucem potiùs afferre eius proportionis, quæ inter maiores batos atque minores intererat. De quá neutiquam nobis cõstaret, si de eâdem ipse batorum mensurâ semper loqueretur.

Mare æneũ & Luteres fuisse primarias normas mensurarũ Hebræ arũ.

P. Quod autem hanc inter vtrosque batos proportionem nobis sacer historicus indicare voluerit; congruentissimum esse constabit, si quiddam peculiare aduertatur, quod mihi valde verisimile fit: nimirũ Salomonis regis mentem eam fuisse, vt Mare æneũ ac Luteres, præter communem vsum cui erant addicta, tũ vt se eluerent sacerdotes in Mari æneo, tum etiam vt in Luteribus carnes in sacris offerendæ abluerentur; præter hunc (inquam) vsum, essent publicæ ac primariæ normæ illius præcisæ quantitatis ac proportionis quibus mensuræ populi Israëlitici fieri & constare deberent. Hoc vt mihi persuadeam adducor ea ratione: quia Romani, Græcorum imitatores (Græci autem ab Ægyptiis atque Hebræis hausêre quàm plurima) in Capitolio primariam sui quadrantalis normam atque mensuram (*patron y marco*, vt Hispani loquimur) collocarunt. Ita affirmat Fannius in suis versibus.

Amphora fit cubus: quam ne violare liceret
Sacrauêre Ioui, Tarpeio in monte Quirites.

Et Farnesij cõgius (quem Villalpãdus noster describit tom. 3. f. 501.) hos habet inscriptos characteres;

Imp. Cæsare Vespasiano VI.
Tito Cæsare Augusti filio IV. cons.
mensura exacta in Capitolio pondo decem.

Mensuras & pondera consueuisse seruari in templo.

Iustinianus item Imperator mensuras & pondera in sacratissimâ cuiusque ciuitatis Ecclesia asseruari mandauit. Qua de re legendus est Lucas Pætus f. 14. (vbi alia affert huc spectantia) & Mariana de ponder. c. 24.

Q. Censeo igitur huiusmodi consuetudinem mensuras ac pondera in tẽplo collocandi, ab Israëlitico populo effluxisse. Nec dubito quin Salomon ea in suo tẽplo constituerit. Iam enim ipsius parens Dauid templi sacerdotes ponderibus ac mensuris præfecerat: vide 1. Paral. 23. 29. *Sacerdotes autem super omne pondus atque mensuram.* Quæ verba non solùm agunt de iusto pondere ac mensura rerum illarum quæ fuerunt Deo offerendæ (vt nonnulli explicare videntur) sed generatim de reipublicæ ponderũ ac mensurarũ custodia loquũtur. Si ergo norma ipsa & quasi prototypus mensurarum erat in templo collocáda, vt esset præscripta regula exactæ magnitudinis ac proportionis quæ illis inesse debebãt; deinde si sacerdotes futuri erãt iustis mẽsuris præfecti; quid quæso potuit congruentius effici, quàm vt ipsummet Mare æneum, atque ipsi Luteres, essent pariter integræ & incorruptæ mensurarũ normæ? Iã quòd vasa hæc in propatulo essent, ac ob suã magnitudinem, materiã & formam, necnon ob loci religionem adeò tuta forent ab omni hominũ iniuria & violatione; hæc omnia conuenientissima erant tum ad ipsorum vasorum conseruationem, tum etiam ad cõmunem ac publicã omnium notionem. Atque etiam vt sacerdotes ipsi qui mensuris erãt præpositi, primariã ipsam formã sanctam haberent ob oculos: simulque iustitiæ & æquitatis symbolũ, & eam retinendi obligationem. Id quod tum potissimùm memorię refricarent, quando & seipsos & sacrificia abluerent: quo innuebatur, ad culpam eluẽdam, & ad sacrificia pura & immaculata Deo offerẽda, esse cum primis necessariũ, rationem & æquitatem amplecti, iniquitatemque ac proximi iniuriã detestari.

R. Pro horum omnium confirmatione animaduerte, ex eo quòd Mare æneum ac Luteres erãt primariæ formæ mensurarum populi Israëlitici, rationem reddi congruentem 2. rerum quæ alicui forsan scrupulum possent iniicere. Altera est cur Mare æneum in hemisphærij perfecti figuram, & Luteres ad normã perfecti cylindri fabricata sint. Vtrunque enim

Cur Mare æneum fuit factum in perfecti hemisphærij figuram, & Luteres in cylindri figuram.

enim videtur primo aspectu affectatum planè & A parui momenti. Ceterū, si aduertamus, eas fuisse primarias illius populi mensuras, & hemisphæria atque cylindros figuras esse mensuris aptissimas; his animaduersis; facilè redditur congruens vtriusque figuræ ratio; & planè cernitur nullam aliam figuram adeò fuisse illis vasis aptam.

S. Secundò, hinc etiam agnoscitur causa cur Scriptura adeò accuratè & singillatim Maris ænei ac Luterum altitudinem, longitudinem, capacitatem & figuram descripserit, necnon batorum maiorum, atque minorum distinctionem. Etenim dum nobis dicitur Mare æneum esse hemisphæriū 10. diametri cubitis constans & 2. batorum millia capiens; perinde est ac si doceamur, sphærā vnius B cubiti Hebraici capere 4. batos ex minoribus, & hemisphærium vnius cubiti, batos capere 2. Præterea dum explicantur Luteres in cylindri figuram fabrefactos, 4. esse cubitis latos & totidem altos, singulisque 40. batos contineri, id etiam nobis generalem præscribit regulam, quòd scilicet cylindrus vnius cubiti capiat quinque octauas partes vnius ex maioribus batis. Ex quo insuper apparet iustam aliquam fuisse mensuram cylindri 1. cubito constantis, & similiter etiam sphæræ vnum itidem cubitum habentis pro diametro. Et nunc quidem sufficiat obiter attigisse harum mensurarum proportionem, prætermissâ nunc maiori expositione, & in opportuniorem locum reiectâ.

T. cùm ergo animaduerterimus præcipuā mē- C surarum Romanarum normam fuisse cubum; Hebraicarum autem fuisse hemisphærium ac cylindros: obseruandum est, licèt Romanis non defuerit ratio aliqua ad cubum eligendum, sapientiæ tamen Salomonis fuisse, seligere ad primarias suarū mensurarum normas, ex diuersis figuris eas quæ ad duo potissimùm valde conducerent. Alterum, vt mensuræ ipsæ facili negotio possent perfectæ & integræ effingi. Alterum, vt maiorum mensurarū ad minores proportio esset exacta, & tam factu, quàm intellectu facilis. Circa primum satis constat quanta sit difficultas in cubica aliqua mensura perfectè efficienda. Et noster Villalpandus id optimè expendit, dum refert quanto studio & di- D ligentiâ sibi steterit edere Romæ perfectum Romani semipedis cubum, vt periculum faceret, contineretne aquæ vncias 120. eius ponderis quod hodie Romæ & in Hispania vsitatum est. At verò ad perfectum cylindrum aut hemisphærium effingendum facilis est ac certa per circinationem ratio.

Nulla melior mensurarum figura quàm sphæra & cylindrus.

V. Quod autem ad 2. attinet, sphærarum ac cylindrorum mensuræ id habent peculiare, multum conducens ad proportionis facilitatem inter minores, & maiores mensuras. Etenim demonstratione constat, cylindrum eiusdem latitudinis ac profunditatis quam habeat sphæra, sesquialterum esse ad sphæram; necnon triplum respectu coni qui habeat eandem basim & altitudinem, cylindrus item eiusdem altitudinis cum hemisphærio E capit sesquialterum ipsius hemisphærij, & triplum quam conus. Atque hac ratione, & effectu ipso qui ex duplicatis diametris sequitur, dum solida octuplicata fiunt, magna hinc prouenit facilitas in mensurarum diuisione.

X. Quòd si Romani in suo congio designabant sui pedis magnitudinē & præcipuas ipsius diuisiones, necnō ea magnitudinis interualla quibus suæ tam liquidorum quàm aridorū mensuræ constare deberēt (vt noster Villalpādus in Farnesiano notauit cōgio) verisimile est in Luteribus fuisse etiā Hebraicas omnes mensuras precisè & exactè notatas.

A

COROLLARIVM PROPOSIT. XII.

Valde aberrat Cappellus in dimensione Maris ænei ac Luterum.

EXPLICATIO.

A. ÆNeo quidem Mari non tribuit Capellus 10. diametri cubitos in concauitatem, sed palmum ex quolibet latere detrahit, hoc est ipsam Maris ænei crassitudinem. Ipsos autem 10. cubitos existimat singulos esse vnius pedis & quartæ alterius partis, qui sunt 5. palmi: nec verò ex maioris pedis Hebraici palmis, sed ex minoris, qui iuxta B Capelli ipsius opinionem se habet ad Rom. pedem sicut 15. ad 12. Itaque concauitatis diameter continet ciuiles pedes Hebraicos 12. qui Romanos pedes 15. exæquant. Hæc ille. Ego verò sic argumentor; Cubus Romanus pedum quindecim capit Romanas amphoras 3Ↄ375. Ergo sphæra capiet 1Ↄ767⅐. & hemisphærium non ampliùs capiet quàm 889. Valde igitur aberrat Capellus dum ait Mare æneū (quod erat hemisphærium) capere circiter batos 2Ↄ500. & singulis batis inesse aquæ vncias 1Ↄ440.

B. Deinde Luteres, quemadmodum & Mare æneum, facit Capellus hemisphæria. 4. autem cubitos quos eis Scriptura præscribit, affirmat intel- C ligendos fore de dimidiato circuitu seu circumferentia, quæ ipsius Capelli computatione, ex Hebraicis cubitis 5. palmorum continet 41⅐. sed fractum numerum ait ille ab Scriptura contemni. Tribuit verò singulis Luteribus batos 45⅓, ac diametro dat Hebraicos pedes 3⅕. Sic ille. Verùm hæc descriptio tum Scripturæ, tum Iosepho repugnat, estque ad libitum & sine fundamento conficta. Quòd si Capellus aduerteret Mare æneum & Luteres fuisse præcipuas & primarias Hebraici populi mensurarum normas, non vtique Mari æneo quidquam de decem cubitorum concauitate detraheret: nec in singulis Luteribus adderet aliquid supra cubitos quatuor & batos 40.

D C. Accedit quòd Capellus tribuit diametro singulorum Luterum pedes 3⅕. qui complent omnino 4. pedes Rom. Cubus autem 4. Rom. pedum capit omnino amphoras 64. Atque adeò sphæra cuius diameter 4. Rom. pedibus constet, capiet Rom. amphoras 33½. & nonnihil amplius: hemisphærium verò minus quàm 17. amphoras Rom. quorum omnium demonstratio est. Asserit autem Scriptura singulos Luterum capere 40. batos: & Capellus vnicuique bato sesquiamphorā tribuit: & 40. batis addit alios fermè 4. Quare in Capelli opinione quilibet Luter capit amphoras Romanas 66. Capacitas tamen quam eis ipse designat, 17. amphoras non capit.

E

PROPOSITIO XIII.

Sicut 500. ad 96. ita capacitas Maris ænei ad singulos Luteres: & sicut 48. ad 5. ita singuli Luterum bati ad batos eos, ex quibus Mare æneum duo millia capiebat.

PROBATIO.

A. CVm Mare æneum sit hemisphærium perfectum, eiusque diameter 10. cubitorum; euidens est ipsum esse capax 500. sphærarū vnius cubiti. Nam sphæra 10. cubitorum omnino capit

quantum capiunt mille ſphæræ cubiti vnius, vt norunt Mathematici: vnde compertum eſt hemiſphærium capere 500. Eademque ratione perſpicuum eſt, ſi Luter ſit cylindrus cubitorum 4. in altitudinem & totidem in latitudinem, ipſum iuſtas capere 96. ſphæras, cubus enim quaternarij eſt 64. Quare cylindrus prædictus cõtinet eandem aquæ menſurã quam caperent 64. cylindri vnius cubiti. Deinde demonſtratione etiam Archimedis conſtat, cylindrum eſſe ſeſquialterum ad ſphæram ſibi inſcriptam: atque adeò 64. cylindros idem omnino capere quod ſphæras 96. Cùm igitur conſtet Mare æneum continere 500. ſphæras vnius cubiti, & quemlibet Luterẽ ſphæras 96. ſequitur inde ſicut 500. ad 96. ità Maris ænei capacitatem ſe habere ad ſingulos Luteres: quod erat probandum.

B. Adhæc ſi ſphæræ Maris efficiunt bis mille batos: ſphæræ etiam 96. cuiuſcunque Luteris complebunt 384. batos eiuſdem menſuræ. Si autem hi bati 384. ad numerum 40. maioris menſuræ reducantur (qui ſunt bati in ſingulis Luteribus contenti) quilibet ex batis maioribus capiet $9\frac{3}{5}$. ex minoribus, vt cõſtat per partitionis regulã. & ſicut $9\frac{3}{5}$. ad 1. ita 48 ad 5. Atque adeò euidens eſt ſingulos Luterum batos habere ſe ad eos batos ex quibus Mare æneum duo millia capiebat, ſicut 48. ad 5: quod ſecundò probandum fuerat. Singuli autẽ bati ex 40. quos quilibet Luter capiebat, ſe habent ad batos illos, quorum 3. millia capiebat Mare æneum, ſicut 48. ad $3\frac{1}{3}$. nam 5 ad $3\frac{1}{3}$. perinde ſunt vt 3. ad 2. & ſicut 48. ad $3\frac{1}{3}$. ita 72. ad 5.

C. Ex dictis pateſcit quàm aberret ab ſcopo, qui totam Salomonici templi, nec non cubiti ſacri magnitudinem in eo ſtabilire contendit, quòd 2. millia batorum Maris ænei ſint ex batis maioribus, cùm demonſtretur illam batorum menſuram quæ 40. batos ſingulis Luteribus dat, non ſecus ad illam aliam menſuram ſe habere quàm ſe habent 48. ad 5. Verumtamẽ multò adhuc oſcitantiùs hallucinatur Staniſlaus, qui 40. batos ſingulorum Luterum efficit decimas batorum Maris ænei partes, quod perinde eſt ac dicere, Mare æneum ſe habere cum quolibet Lutere ſicut 2000. cum 4. Cùm tamen certò conſtet Mare æneum paulò plus capere quàm 5. Luteres. Quippe Mare æneum capit tantùm 500. ſphæras vnius cubiti: & quilibet Luter capit ſphæras 96. ac proinde quinque Luteres continent ſphæras vnius cubiti 480. Quare exceſſus Maris ænei ad quinque Luteres ſolum eſt viginti ſphærarum vnius cubiti.

D. Huiuſmodi computatio adeò certa eſt, vt illam confirmare velle ſuperuacaneum ſit. Enimuerò auet adhuc animus quendam diuellere ſcrupulum qui videtur reſidere. Hæc namque ratiocinatio & numerorum ſupputatio multò rectiùs & congruentiùs ſe haberet, ſi vnuſquiſque batorum maiorum eſſet exactè ſeu perfectè decuplus reſpectu minorum, ita vt vnus ex maioribus 10. minores omnino adæquaret. At continere tantum $9\frac{3}{5}$. id verò inſolentiam & nouitatem præ ſe fert. Præſertim quia decimam bati partem appellari batum, id tam affirmarat Staniſlaus f. 185. & ex Ioſepho atque Eupolemo comprobarat. Verùm appellari ab Scriptura batos menſuras alias quæ decimæ illorum partes exactè non ſunt, ſed aliquanto maiores, ita vt maior batus in nouem minores partiatur, & tres quintæ alterius partes ſuperſint; hoc ſanè cùm nemo alius in mentem ſibi induxerat, tum nouum & inſolitum eſt.

E. Reſpondeo in proportione aliarum menſurarum cum aliis (vt & numiſmatum cum aliis

A item numiſmatis) minimè eſſe inconueniens, vt ſupputatio eiuſmodi, numeros fractos & amputatos contineat, quando præciſa computationis ratio hoc perſuadet. v. g. dimidiatus argenteus regalis Hiſpanicus in 4. quadrantes (Hiſpanicè *quartos*) diuiditur, & vnus ſupereſt marauedinus. Integer etiam argenteus in 8. quadrantes diuiditur, & duplex marauedinus ſupereſt. Item ducatus Hiſpanicus argenteos valet 11. & reſtat marauedinus 1. Similiter aureus Hiſpanus quem *Scudum* appellant, hactenus 12. valebat argenteos, & marauedinos 16. iam 13. argenteis æſtimatur, ſed deeſt illi B duorum marauedinorum valor. Huiuſmodi amputationes & minutula additamenta inde videntur exordium duxiſſe, quòd in prima horum numerorum inſtitutione non fuit interdum principum mens nummum ipſum ſiue maiorem menſuram in tot minores, nec ampliùs partiri: ſed cuilibet nummo vel menſuræ maiori certam quandã marauedinorum ſiue vnciarum, aut alterius cuiuſcunque rei ſummam vel quantitatem tribuere. Exin verò neceſſarium fuit in aliorum numiſmatum cum aliis comparatione minutias has atque ſegmenta reperiri, ſi id ſupputationis ratio poſtulet. C In batorum ergo inſtitutione (vt ad rem redeam) qui hemiſphærio menſurabantur, exiſtimo cylindrum vnius cubiti ex minoribus in ſex æquales partes fuiſſe primitus diuiſum, quibus batorũ nomen eſt datum: atque ita factum eſt vt hemiſphærium vnius cubiti duos caperet batos. Maioris autem bati inſtitutio eò tetendit, vt maioris cubiti cylindro detraheretur quinta altitudinis pars, vt cõmodior lebetis forma fieret, eique menſuræ datum eſt bati nomen. Perinde verò eſt quod attinet ad capacitatem, vt cylindro minoris cubiti tres inſuper quintæ partes altitudinis addantur. Sic enim 64. cylindri quos capit Luter vnus, D explent omnino 40. batos: atque ita quilibet batus ſortitur cylindrum vnius cubiti minoris & tres prætereà quintas alterius partes. His igitur ſuppoſitis, vt neceſſariò ſupponenda ſunt, neceſſe fuit in maioris bati ad minorem proportione non ita ſe habere illos inter ſe ſicut 10. ad vnum, ſed ſicut $9\frac{3}{5}$. ad vnum.

F. His adiungo, vt batorum maiorum ſumma cum minoribus aptè componatur, ad 24. ex magnis ſi vnus inſuper addatur, hac ratione magnorum batorum ratio ſiue ſumma, appoſito deinde E zero, nos ad ſummam minorum deducet. Quod forſan apud Hebræos fuit in vſu, ſicut in laneo vel lineo panno apud Hiſpanos ſingulis virgis menſoriis ſolet addi pollex. Quòd ſi verum eſſet Ioſephum & Eupolemum ſingulis maiorum batis denos ex minoribus tribuere, hoc pacto poſſet ratio ipſa rectè conſtare: vel potiùs vt inter argẽteos nũmos & ſcudos aureos inter Hiſpanos ſolet accidere, qui ſingulos ſcudos nunc ad 13. argenteos redigunt, quantumuis ratiocinatio non admodum exacta ſit, paruâ ſcilicet differentiâ contemptâ.

G. Fundamentum quo Staniſlaus nititur, vt af- F firmet fuiſſe quondã batos decima tantùm parte maiorum batorum conſtantes, illud eſt, quia Ioſephus 8. Antiqu. c. 2. agens de iis rebus quas Salomon quotannis ad regem Tyri mittebat, in verſione Gelenij ex Græco (nam Ruffini lectio eo loci corrupta eſt) affirmat miſiſſe Salomonem annis ſingulis bis mille batos olei & totidem vini. At 2. Paral. 2. 10. dicitur miſiſſe Salomon olei ſata 20000. & totidem vini metretas. Conſtat autem ex Hebraicis codicibus ſatum ibi & metretã accipienda eſſe de batis, nam vtrobique in Hebræo legitur ibi nomen

Numerus aliquis in Ioſepho eſt deprauatus.

Auctoritas Ioſephi in bati menſura eſt magna.

Congij nomẽ dupliciter accipi, & aliquãdo magnæ capacitati aptari.

nomen *bath*. Vt ergo Iosephus cum Scripturæ nar- A rratione conueniat, oportet in Scriptura bati nomen pro decima maioris bati vsurpari. Veruntamen harum opinionum, quæ in eo nitūtur, vt Iosephum cum Scriptura concilient, non admodum habenda ratio est. Liquet enim quàm facilè scribentium incuria (sic volo dicere) summæ apud Iosephum vitiatæ sint. Ad cuius rei probationem nō opus est alia è longinquo argumenta accersere. Nam in hac ipsa historia habemus ex Scriptura Salomonem misisse regi Tyrio coros tritici 20 ✠. eaque de re duæ extant Iosephi lectiones, Ruffini altera, quæ habet 30. millia coros tritici, altera Gelenij, quæ habet coros tritici duo millia. Ad horum B autē locorum concordiā velle comminisci coros etiā Iosephi esse decuplos respectu illorū quos S. Scriptura refert, næ id nimiæ fictionis opus est. Præsertim quia Eusebius de præparat. Euangelica l. 9. c. 4. in Græcis codicibus refert ex Eupolemo, tam tritici coros quàm vini fuisse quotannis decies mille: nisi fortasse velit singulis mensibus 10. millia coros fuisse asportatos, ac proinde singulis annis 120 ✠ 000. quarum tamen summarum neutra cum verbis Scripturæ consonat. Quamobrem nō est nobis valdè elaborādū, aut de Iosephi sum- C ma, aut de illa quā Eupolemus & Eusebius referūt.

Summas aliquas in Iosepho esse depravatas.

H. In eo tamen fides Iosepho derogari non posse videatur, quòd ait mensurā batorum vini atque olei quos Salomon ad Hirā mittebat, 2. & 70. sextariorum fuisse. Atque ita bati de quibus mentio fit 2. Paral. 2. 10 nō possunt esse decimæ partes eius mensuræ batorum ex quibus Mare æneum 2. millia capiebat. Ac quamuis Iosephus in aliis summis seu computationibus nimis excedat, in aliis aliquid detrahat (siue id describentium ob negligentiā acciderit, siue ob aliā rationem) atque adeò ipsius libri hac in re non magna admodū auctoritate pol- D leant, quòd Scripturæ interdum aduersentur: cęterùm in bati mensura magnā habet Iosephus auctoritatem, quemadmodū & in Maris ænei atque Luterum figura. In his enim rebus nullus est alius scriptor qui tantā nobis lucem afferre possit ad S. literarum intelligentiā: præsertim cùm eiusmodi sint res in quibus per errorem aut imprudentiam lapsum fuisse Iosephum, verisimile non sit, neque mendacia texere voluisse, & contraria illis scribere quæ & Israëlitici populi sacerdotibus erant manifesta, & ferè omnes vrbis Ierosolymæ incolas oculatos habebant testes. E

Auctoritas Iosephi in bati mensura est magna

I. Alio argumento vtitur Stanislaus vt probet 40. batos Luterum esse multò minores batis Maris ænei. Illud autem est huiusmodi, 70. interpretes pro 40. batis transferunt 40. congios: & similiter Iosephus exponit l. 8. Antiquit. c. 2. (quamuis in Ruffini lectione corruptè legātur 40. cori.) Argumētum hoc videtur primo aspectu validissimum: eius tamen enodatio est, tam 70. quàm Iosephum potuisse rectè nomen congij bato magno tribuere. Imò verò hoc ipsum congij nomen fuisse aptū vt edoceremur batos Luterū multò esse maiores quàm Maris ænei batos: ideóque appellatos fuisse F congios ad batorū aliorum distinctionem. Etenim nomen χοῦς bifariā accipitur. 1. strictè pro 12. Græcæ amphoræ parte, vel pro 8. parte amphorę Rom. quæ congius vocatur. 2. latiùs pro vase valdè capaci. Deriuatur n. à verbo χέω vel χεῖν, id est, capax sum, vt notāt Græca dictionaria. Et eapropter hoc nomē fuit applicatū ad eā mensurā quæ senos sextarios, aut duodenas cotylas capit. Si ergo de Luteribus loquamur, examinata seriò ingenti ipsorū capacitate (cùm 4. cubitis in latitudinem, totidēque in profunditatem constent) fieri non potest vt nomen χοῦς ponatur in his batis pro congio qui sex Atticos sextarios capit. Vnde manifestò apparet per respectū ad etymologiā nominis χοῦς, tam 70. quā Iosephum propriè eo nomine fuisse vsos, agentes de batis Luterum, vt significarent discrimen inter eos batos, & batos Maris ænei. Ideò enim illos appellarunt χόας, id est, capaces. Confirmatur id, quia hodie in Italia ea vini mensura quæ capit vncias 512. Hispanicæ cantaræ æqualis, appellatur *congio*, vt notant Pætus & Villalpādus. Quòd autem appelletur congius perinde est, quasi vocetur mensura capacior & maior. Similis ambiguitas accidit in nomine sextarij, quod ferè sumitur pro sexta congij minoris parte. Cùm verò Cleopatra & Nicandri interpres de metreta Syra agunt, asserunt in ea sex Syros sextarios comprehendi, id est, Italicos 120. Si ergo sexta pars metretæ Syræ sextarius dicitur, quantumuis capiat 20. sextarios Rom. quid mirum maiori bato dari nomen congij, licèt 8. congios Rom. contineat? Præsertim cùm constet vim Græcæ vocis χοῦς, idem sonare quod capax. Atque ideò forsan ad maiorem batum à minori distinguendum hebraicè nuncupabatur Rahabath, id est batus capax, quod idem est ac batus maior. Inde enim videntur deriuata nomina hæc Artaba, & Arroba, quæ sunt magnarum mensurarum appellationes.

Congij nomē dupliciter accipi, & aliquando magnæ capacitati aptari.

PROPOSITIO XIV.

Pro certo reputandum est, maiorem batum & ephi, aquales esse mensuras, ac eiusdem capacitatis cum Romana amphora qua capiebat aqua vncias 960.

PROBATIO.

A. MANIFESTVM est bati nomen ab Scriptura diuersis mēsuris dari. Primò, quia Mari æneo alibi duo millia batorū, alibi tria millia metretarum dantur, eæque metretæ in Hebræo nominantur bati. 2. quia, vt probatum est proposit. 13. quadraginta bati Luterum, mensuræ sunt multò maioris quàm bis mille bati Maris ænei. Sed in præsenti proposit. omisso Maris ænei bato, de maiori solo instituimus sermonem, de quo Ezechielem loqui constat cap. 45. 11. cùm ait, *Ephi & batus æqualia, & vnius mensuræ sunt, vt capiat decimam partem cori batus, & 10. ephi.* Quare in traditionibus Misnaioth quas refert Arias Montanus, non fit mentio alicuius bati maioris, quàm qui decimam partem cori contineat. & hic est batus qui in 6. hines diuiditur. Atque ita post mentionem bati meminit etiā Ezech. sextæ illius partis prędicto loco.

B. De hoc igitur bato (qui est maior batus Hebraicus) in præsenti disputatur, cuiusnam fuerit capacitatis. Qua in re variæ sunt auctorū sententiæ. Primò enim nonnulli sibi persuaserunt Hebraicum batum esse metretā illam Syrā, cuius meminit Cleopatra in suo libello, aiuntque similiter loqui Nicādri interpretem. Communis autem lectio illius libelli Cleopatræ concedit metretæ Syræ sextarios Italicos 120. id est aquæ vncias 2 ✠ 400. Villalpandus tamen noster, Stanislai opinionem sequutus, contendit non esse legendū in illo Cleopatræ loco 120. sed 108. sextarios Italicos, qui continent vncias 2160. vt hac ratione proportio bati ad metretā Græcā sit veluti ternarij ad binarium. Hoc autem sibi persuadent ex eo, quòd Mari æneo in quodā Scripturæ loco tribuuntur duo millia batorum, in alio tria millia metretarum. Deinde quia Fannius metretæ Græcæ dat sextarios Italicos 72. hoc est vncias 1440. & sicut 3. ad 2. ita 2160.

Metreta Syra nam fit idem quod batus, & cuius capacitatis fuerit metreta Syra.

ad 1440. Pro huiusmodi autē correctione astruenda, notat Græcè facilem esse commutationem inter 20. & 8. quia characteribus non admodum dissimilibus notantur, nempe κ. & η.

C. Hæ duæ opiniones (quarum prima tribuit bato vncias 1400. & secunda vncias 2160.) si eo nituntur fundamento quòd pro certò habeāt, metretā Syrā (de qua agunt Cleopatra & interpretes Nicandri) esse maiorē Scripturæ batum; leuissima ducūtur coniecturā. Neque enim solidius est fundamentum vt metretam Syram credamus esse batum Hebraicum, quàm vt credamus, Syrum talētum (cuius meminit Pollux) esse magnum Scripturæ talentum. Quare cùm hoc sit perspicuè falsum, illud item pro vero reputandum non erat. & falsum quidem esse quod ad talentum spectat, inde fit planum, quia talētum maius Scripturæ certum est pendere vncias 1500. Syrum verò talentū octauam tantummodo partem, nempe drachmas 1500. quæ faciunt vncias 187½. Adhuc non idem sunt Syria & Iudæa : quia *caput Syriæ Damascus*. Quapropter quod Cleopatra de Syra metreta cōfirmat, minimè fidem adstruit, vt illa credatur esse Hebraici bati mensura: nisi probetur mensuram illam cōuenire cum iis quæ de Hebraico bato tradunt grauiores auctores, qui batum ipsum proprio nomine compellant, déque eius capacitate agunt.

D. Si autem Stanislaus & Villalpandus respondeant, ipsorum fundamentum esse quòd ex Scriptura constet ter mille batos idem esse quod bis mille metretas Græcas; & quod ex Fannio liqueat metretam Græcā continere vncias 1440. Ad hæc dico, euidens esse (vt probaui proposit. 13.) illos bis mille batos nō esse ex maioribus, sed decimas maiorum batorum partes, aut paulò plusquàm decimas. Ex quo infertur metretæ nomē non posse pro Græca amphora vsurpari, cùm Mari æneo tribuuntur tria millia metretarum. Nec est cur hoc nouum aut insolitum appareat. Constat enim metretæ nomen dupliciter accipi solere. 1. pro Græca amphora (quæ fuit varia, vt suprà notauimus) 2. quatenus significat idē quod hoc nomē mensura, & sic mensuræ cuilibet accōmodatur. Quamobrē eo solū niti, quòd quidā bis mille bati conueniant cum 2. amphorarum millibus, quæ sint ex Atticis Fannij amphoris, & huiusmodi persuasione ductos velle Cleopatræ locum corrigere; & in huiusmodi Maris ænei mensurā, magnitudinē Hebraici cubiti fundare, hæc (inquam) omnia ex fallaci persuasione sunt orta. Euidens namque est, ter mille Maris ænei metretas non esse Græcas amphoras, sed paruas mensuras, quæ se habent cum maioris bati mensurā, sicut 5. cum 72. vt probatum est propositione 13.

E. Ex dictis deducitur, vt maiori bato vnciæ 2160. concedantur, non esse ad rem quod Stanislaus & Villalpandus afferunt, nimirum batū maiorem se habere cum minori, sicut 3. cum 2. & Iosephum l. 8. Antiquit. c. 2. dum agit de rebus à Salomone ad Regem Tyri missis, dicere in singulis batis contineri sextarios 72. quod ipsi putant intelligi debere de 2. bato (qui habeat se cum primo, vt 2. cum 3.) Iosephùmque agere de Rom. sextariis, ex quibus 72. capiunt vncias 1440. ac proinde sicut 2. ad 3. ita 1440. ad 2160. hæc ille. Quæ tamen omnia falsò nituntur fundamento. Existimant enim duo millia batorum Maris ænei esse ex maioribus, & metretarum tria millia esse ex batis secundis. Vtrunque tamen falsò, vt suprà ostendimus. Quamobrem minimè probabile est, Iosephū de batis secundis agere, sed de primis. Neque est

A aliquod fundamentum vt credamus, Iosephū loqui de Rom. sextariis, sed de Hebraicis. Siquidem compertum est, sextarij nomen cunctis ferè nationibus fuisse commune; non tamen mensura erat Romanæ æqualis (vt docet Galenus lib. de Simplicibus) sed in aliis prouinciis siue regionibus cōtinebat 15. vncias, in aliis plures, & in aliis pauciores. Iam verò quot vncias Romanas capiat Hebraicus sextarius, quamuis ibi Iosephus non exprimat, alij tamen auctores non minùs graues disertè exponunt, & Iosephus etiam ipse alibi lucem nobis præferet, vt infrà constabit.

F. Sed faciamus gradum ad aliam sententiam, quæ videtur esse Iosephi lib. 15. Antiquit. c. 12. Licèt enim ibi non loquatur explicatè de bato, B agit tamen de coro, & constat batum esse decimā cori partem. Ait ergo inibi Iosephus vnum corum ex 10. medimnis Atticis componi, ex quo videtur colligi Hebraicum batum Attico medimno esse æqualem. Certum est autem medimnum Atticum duplicis amphoræ Romanæ esse capacem. Vnde iuxta hanc Iosephi mentem, batus capiet aquæ vncias 1920. Suprà tamen vidimus, aut hunc Iosephi locum esse corruptum, aut ipsius Iosephi tempestate receptum fuisse vt cori nomen duobus coris antiquis tribueretur. Nam vt posteà planum fiet, indubitatum est, Scripturæ corum quinque tantùm medimnos Atticos continere. Quam ad rem præstò etiam nobis erit ipsius Iosephi testimoniū.

C G. Denique, vt meam sententiam exponam, Batus & Ephi inter se sunt omnino æqualia, & vtrūuis eorum eiusdem capacitatis cum amphora Romana, quæ præcisè capiebat aquæ vncias 960. Hanc sententiā tenet noster Mariana lib. de ponderibus & mensuris c. 16. Atque eadē est expressa Epiphanij & Hieron. mens. Epiphanius enim affirmat corū esse idē quod triginta modios Rom. & tam nomen quàm mensuram modij Romanos fuisse ab Hebræis mutuatos. Quare exactè capit ephi (& similiter batus) tres modios Romanos. Constat autem modium capere aquæ vncias 320. atque adeò tres modij capiunt vncias 9 0. quæ est capacitas amphoræ Romanæ. Idem expressè do- D cet Hieron. Ezechielis 45. in commentario. Porrò nec Hieronymus, nec Epiphanius maioris alterius bati vnquam meminêre Nec verisimile est, ipsorum tempore, capacitatem bati fuisse obliuione obrutam.

Batum esse aequalem amphoræ Romanæ.

H. Secundò, cum hac Epiphanij, & Hieronymi sententia concordat traditio Misnaioth (quam refert Arias Montanus) tribuit enim bato capacitatem ouorum 432. ouorum (inquam) ex gallina. Et Mariana quidem refert, se periculum fecisse ouis gallinaceis, deprehendisseque nouem ouis contineri aquæ vncias iustas 20. Ac per regulam trium, si nouem oua capiunt 20. oua 432. capient vncias aquæ 960. Aduerto tamen ad eiusmodi experimentum debere eligi oua ex grandioribus, quæ E gallinæ pariunt. & fortasse vulgaria Palæstinæ oua erant æqualis magnitudinis cum maiusculis nostræ regionis.

I. Tertiò huic nostræ sententiæ adstipulatur quoque Iosephus 8. Antiquit. c. 2. Ait enim batum capere sextarios 72. neque dubium quin de Hebraicis loquatur sextariis (vt suprà dicebamus) qui Hebraicè appellantur *logines*: & Misnaioth (vt refert Arias) expressè etiam bato tribuit logines 72. & eorum singulis capacitatem sex ouorum. Si autem oua nouem ad summum continent aquæ vncias 20. sex oua præcisè capient vncias 13⅓. vt rectè colligit Mariana. Atqui numerus 13⅓. bis & septua

ſeptuagies repetitus complet vncias 960. Certè A huiuſmodi log menſura non eſt valdè diuerſa à communi Græciæ ſextario, qui erat vnciarum quindecim, vt ſuprà oſtenſum eſt.

L. Quartò hæc eadem ſententia expreſſa eſt in Vulgata bibliorum verſione. Nam Ezechielis 45. 11. legimus ephi & batum eſſe æqualia; Vulgatus autem Ruth 2. 17. dilucidè affirmat, quæ menſura ſit ephi: ſic enim ait, *ephi menſuram, id eſt, tres modios.* vbi nomen modij neceſſe eſt accipi, vt Latini accipiunt pro ſexta medimni parte. ſiquidem vt declaretur quænam ſit ephi menſura, adduntur illa verba, *id eſt, tres modios.* Iam autem vidimus tres B modios vni amphoræ Rom. eſſe æquales. Præterea Iſaiæ 5. 10. legimus in Vulgata, *triginta modios*, vbi Hebraicè legitur *hhomer*, quod idem eſt atque corus. Et ſecundùm hanc rationem tam ephi quàm bato tres obtingunt modij. Atque ibidem etiam poſuit Vulgatus tres modios pro Hebræo nomine epha.

M. Quintò, ad hanc eandem ſententiam ſe conformant 70. interpretes Iſaiæ 5. 10. Nam pro hhomer (id eſt, pro coro) vertunt illi *artabas ſex.* Atqui vidimus ſuprà ex libello Cleopatræ, & ex Galeno, artabam Ægyptiam modiis 5. Romanis C fuiſſe æqualem. Ibidem etiam pro epha 70. interpretes legunt menſuras 6. id eſt, 6. hines. Nam batus in ſex hines diuiditur, & quamuis hin ſit menſura liquidorum, alia tamen erat menſura aridorum eiuſdem capacitatis. Atque ea menſura celemino Hiſpano eſt æqualis, quæ ſexta eſt ſemifanecæ pars.

N. Sextò ab hac ſententia non diſcrepat ea menſura quam Ioſephus lib. 3. cap. 12. & Hieron. Ezech. 4. præſcribunt Hebraico Hin. Aſſerunt quippe ei reſpondere duos χόας Atticos. Chus verò Atticus capit 90. aquæ vncias, vt ſuprà vidi- D mus. Tametſi autem hin, quæ eſt ſexta bati pars, tantùm capiat aquæ vncias 160. (quæ ſexta pars eſt vnciarum 960.) differentia tamen inter 160 & 180. non eſt admodum magna: & propter vicinitatem accommodarunt ſe veteres ad nomen duplicis chus: quia chus Atticus eſt duodecima Græcæ amphoræ pars, hin verò eſt Hebraicæ amphoræ (id eſt, bati) non duodecima, ſed ſexta. Diſcrimen autem inter Græcam amphoram communem & inter Hebraicam eſt ſatis paruum. Atque ita hin ferè duobus chois reſpondet.

O. Nec verò officit huic ſententiæ quòd 70. in- E terpretes hin appellant chus. Nam nomen chus ad capaciores menſuras applicatur, vt maiori bato, quemadmodum diximus propoſit. 13. littera I. & ſimiliter applicatur ſextario magno quod eſt proprium Hebraici hin nomen, quia eſt ſexta bati pars. Quare interdum pro hin vertit Hieronymus ſextarium. Hin verò maius Epiphanij, fortaſſe eſt ſuæ patriæ, id eſt, Samariæ menſura. Cùm autem hin ſanctо nouem tribuit ſextarios, fortaſſis agit de ſextariis 18. ferè vnciarum, de quibus & agitur in libello qui Galeno adſcribitur.

P. Tandem optima huius ſententiæ confirma- F tio eſt, quòd per eam concilientur 70. interpretes, Vulgatus, Epiphanius, Hieronymus, Ioſephus & Miſnaioth. Nec enim credibile erat eos omnes inter ſe eſſe contrarios: quemadmodùm & in ſicli pondere infrà conſtabit, Septuaginta, Ioſephum, Philonem, & ſanctum Hieronymum inter ſe conſentire.

PROPOSITIO XV.

Bis mille bati Maris ænei continent ſinguli centum aquæ vncias: ter mille bati (ſiue metretæ) Maris ænei capiunt etiam ſinguli vncias 66⅔.

PROBATIO.

A. CVM hactenus fuerit grauiſſimorum auctorum teſtimonio ſtabilitum, maiorem batũ fuiſſe æqualem Rom. amphoræ, capienti aquæ vncias 960. nec non maiorem batum ſe habere cum ea menſura quæ Mari æneo duo batorum millia tribuit veluti 48. cum 5. ex his euidenter ſequitur ſingulos ex duobus batorum millibus Maris ænei capere centum vncias. Nam ſicut 48. ad 5. ita 960. ad 100. Pari etiam ratione, cùm ſtatuerimus ter mille batos (quos noſter interpres metretas nuncupauit) ſe habere cum batis maioribus ſicut 5. cum 72. inde deducitur eorum ſingulis ineſſe aquæ vncias 66⅔. Nam ſicut 72. ad 5. ita 960. ad 66⅔.

B. Nec verò eſt cur aliquis tanquam nouum & peregrinum reiiciat, quòd nomen bati menſuris adeò paruis tribuatur. Siquidem conſtat, aliquando 70. pro bato ſubſtituiſſe chœnicem, & aliquando cotylam. (Vide Apocal. c. 6. notat. 7. de verâ menſurâ chœnicis) quod argumento eſt, Hebraicè in bati nomine contingere quod Græcè in nomine metretæ, quod interdum accipitur pro amphora Græca, & interdum in generali mẽſuræ ſignificatione, qua ratione accommodatur cuilibet peculiari menſuræ. Cuius ratio eſt quòd nomen *bath* in Hebræo eandem habet fortaſſe vim, quam Græcè metreta & Latinè menſura. Ex dictis autem conſtat nihil eſſe quod Mariana, aut Villalpandus irrideant quòd nomen bati communicetur decimæ parti maioris bati. Certè bis mille bati Maris ænei paululum maiores erant quàm decimæ maiorum batorum: & ter mille bati paulò maiores quàm quinta decima bati maioris pars.

Metreta & batus variè accipiuntur.

C. Porrò infrà videbimus duo batorum millia Maris ænei fuiſſe ſextarios eius cylindri, cuius altitudo & latitudo eſſet vnius cubiti maioris Hebraici: aut duodecimas partes eius cylindri qui ad eandem formam ex cubito maiori fieret. Tria autem millia batorum Maris ænei, erant veluti ſextarij ſphæræ cubiti minoris. Quod verò ſacer ſcriptor libri Paralipomenon menſuram vſurpauerit diuerſam ab ea quæ poſita fuit, atque adeò vſitatã in batis hemiſphærij. quando liber tertius Reg. fuit ſcriptus; forſan id accidit, quia illa alia menſura communior iam erat ſeu magis vſitata quando liber ille Paralipomenon ſcriptus fuit.

Maris ænei capacitas nõ eſt tanta ac nonnulli putant.

D. Ex his quæ diximus infertur, Mare æneum iuxta noſtram computandi rationem tantùm capere vncias aquæ 200 Ư. quæ complent Romanas amphoras 108⅓ ex noſtris verò cantaris pluſquàm 390. Quòd ſi quiſpiam dicat ſibi eiuſmodi quantitatem ad Maris nomen exiguam valdè videri: reſpondeo, Hebraicum Maris nomen ſeſe extendere ad quamlibet plurimæ aquæ congeriem: veluti ad ingentem paludem; deinde per analogiam facilè cernitur, ad vnicum vas magnam ſatis aquarum capedinem eſſe, quæ cantaras 390. contineat. Præſertim quia hemiſphærij forma illud aſpectui grandius & capacius reddebat, eo quod valdè patulum eſſet. Pro cuius confirmatione adducito,

hoc vas duodecim bobus æneis fulciri, qui licèt æ-rei essent, nihilominùs non adeò dissentanea debebat esse proportio, vt singulis bobus mille aquæ cantaræ responderent. Et in mea quidem computatione cuilibet boui respondent plusquàm 32. cantaræ, præter ipsius vasis ænei pondus quod grauissimum erat. Notum verò est architectis, optimam symmetriam & proportionem exigere, vt in vasis & ædificiis non solùm firmitas insit, verùm etiam vt aspectui appareat, fundamentum quo tanta moles solidatur, minimè esse debile & infirmum.

E. Villalpandus noster (vt suprà notauimus) voluit in Mari æneo contineri Romanas amphoras 40500. quibus per additamentum vncias aquæ adiecit plures quàm 2050000. qua ratione singulis bobus obtingunt amphoræ Rom. 392. & eò ampliùs, & sola adiectio quam ille per incuriam addidit capacitati quam proposuerat sibi, maior est capacitate illâ quam ipse toti Mari æneo tribuo.

PROPOSITIO XVI.

Cubitus quo sacra Scriptura metitur Mare æneum & Luteres, est diameter sphæræ vnciarum aquæ 400. ex quo infertur ea vasa in Scriptura non mensurari maiori cubito Hebraico, sed minori.

EXPLICATIO ATQVE PROBATIO.

PROPOSITIONE 13. demonstratum est, 64. cylindros vnius cubiti, esse capaces 40. batorū ex maioribus. Hoc supposito necessarium est, cylindrum vnius cubiti capere omnino ⅝. vnius bati. Nam 40. sunt ⅝. respectu numeri 64. Quare cùm propositione 14. probatum sit in maiori bato contineri aquæ vncias 960. hinc sequitur euidenter, cylindrum vnius cubiti capacem esse vnciarum aquæ 600. quia sicut 5. ad 8. ita 600. ad 960. Quinta ergo pars numeri 600. (quod idem est atque quinta pars cylindri vnius cubiti) est octaua pars bati: ac proinde Romanæ amphoræ, cuius octaua pars est congius, capiens aquæ vncias 120. & hæc est pars quinta numeri 600.

B. Vbi autem statuamus, cylindrum vnius cubiti capere aquæ vncias 600. hinc per Archimedis demonstrationem patet, sphæram vnius cubiti capere iustè vncias 400. atque adeò Hebraicum cubitum (quo Mare æneum & Luteres mensurantur) esse diametrum sphæræ capientis vncias aquæ 400. Porrò eadem mensura est tertia pars Hispanicæ vlnæ seu virgæ mensoriæ, vt vidimus proposit. 6. Nec mirum est eam mensuram quam Architecti pedem appellant, vocari in S. Scriptura cubitum. Nam (vt probatum est proposit. 9.) cubitus in Scriptura non capitur pro 4. staturæ parte, sed pro sexta.

Duæ cubiti mensuræ in populo Israël. C. Ceterum aduertendum est, duas fuisse in Israelitico populo cubiti mensuras, minoris aliam, aliam maioris. Et quamuis templi ædificium dimetiatur Scriptura maiori cubito (vt constat Ezechielis 48. 13. & 2. Paralipom. 3.3.) veruntamen Mare æneum & Luteres, certum, meo iudicio, est, ab Scriptura per minorem cubitum mensurari. Nam cubitus quo mensurantur Mare æneum & Luteres, est diameter sphæræ vnciarum aquæ 400.

A quod idem est atque Hispanicæ virgæ mensoriæ pars tertia: quam constat esse partem sextam staturæ Hispanicæ, eius videlicet staturæ quæ planè mediocris est. Quapropter cùm maior cubitus excedat communem cubiti mensuram nonnihil ampliùs 4. parte, necesse est, maiorem Scripturæ cubitum (qui est 6. pars staturæ antiquæ) esse multo maiorem Hispanici pedis magnitudine. Vnde infertur tam Luteres quàm Mare æneum non mensurari in Scriptura per maiorem cubitum, sed per minorem. Atque adeò falsò Villalpandum existi-

B masse, Maris ænei cubitos esse eiusdem mensuræ cum iis quibus ædificium templi mensuratur.

D. Obiiciat tamen aliquis, nouitatem & insolentiam maximè redolere quod dicimus: Mare (scilicet) æneum & Luteres non mensurari eadem cubitorum mensura, qua templi ædificium Scriptura dimetitur, sed alio minori cubito. Respondeo, id nouum & peregrinum videri illis qui Mathematica disciplina imbuti non sint, nec computationis rationem inierint. Verùm si euidens est ratio ac computatio quam suprà exposui, nihil est cur paradoxum mihi esse obiiciatur. Si autem in

C eo solùm hæreat aliquis, quòd durum videatur, nomen cubiti ambiguè in Scriptura accipi, dum tam ædificium quàm Mare æneum & Luteres cubitus metitur: Respondeo, similem amphibologiam maiori adhuc inæqualitate necessariò in bati nomine esse admittendam. Nam (vt suprà ostendimus) certum est batos Maris ænei esse paulò plus quàm decimas eorum batorum quibus constant Luteres. Atqui sacer scriptor (vt ibi notauimus) dictionem obscurare minimè voluit, sed nobis proponere batorum discrimen, & iis loqui verbis, quibus in vulgari illius discriminis loquutione homines frequenter vtebantur. Dico igitur

D similiter sacrum scriptorem in cubito minimè voluisse obscurè loqui, sed ea phrasi fuisse vsum quæ vulgò in cubitorum ratione vsurpabatur. Etenim in ædificiis nomen cubiti sumebatur pro cubito antiquo: in aliis verò rebus, vt in liquidorum mensuris, cubiti nomen ad minoris significationem restringebatur. Id quod ipse non ex meo cerebro fingo, sed elicio ex illa ipsa capacitate quā S. Scriptura tribuit Luteribus & Mari æneo.

E. Præter hæc, meo quidem iudicio, sacer scriptor satis innuit hanc vtriusque cubiti differentiam. Nam in Mari æneo & in Luteribus expressit numerum cubitorum quibus ipsorum Luterum &

E Maris tum altitudo, tum latitudo constabat: nec verò dixit se de maioribus cubitis loqui. In ædificio autem neutiquam contentus nomen cubitorum apposuisse, addidit se de primæ mensuræ cubitis agere, atque adeò dimetiri calamo sex cubitorum maiorum, quorum singuli minoribus sunt vno palmo longiores. Hoc igitur quod textus in ædificio exprimit, absque fundamento extenditur ad Maris ænei & Luterum mēsuram. Etenim ideo in ædificio explicatè apponitur, quia inibi diuersa erat cubiti mensura. Legantur (obsecro) quæ dixi-

F mus propositione 12. circa diuersam batorum mensuram Maris ænei atque Luterum. Omnia enim illa exempla hic possunt viui esse. Atque in mensurarum loquutione possunt alia sexcenta exempla à communi consuetudine petita adduci, quæ omnem prorsus difficultatem expediant. *Hebraicus cubitus minor est eadē mensura cū pede Hispano.*

F. Ceterùm satis erat certa ratio qua constat cylindros sexaginta quatuor vnius cubiti, capere præcisè 40. batos ex maioribus, vt inde inferamus, cubitos illos ex maioribus esse non posse. Cuilibet enim cylindro obtingūt quinque octauæ

partes

partes vnius bati. Cùm autem batus sit amphora Hebraica, poscebat apta ratio, vt quemadmodum Romanus pes aptam habet cum Rom. amphora conuenientiam; ita similiter Hebraicæ amphoræ cubitus responderet antiquus in communi lebetis figura quæ vsui est accommodata ad liquidorum mensuras, & inter Hebræos vsitata erat. Nec verisimile est, secundùm primam institutionem decretum fuisse vt cubitus primæ mensuræ non responderet integro bato, sed quinque octauis illius.

G. Notandum ergo est, maiorem cubitum (vt vidimus proposit. 10.) fuisse antiquum. Porrò minoris cubiti mensuram fuisse inuentam, vt solida ex ipso essent subdupla respectu solidorum cubiti maioris. Quamobrem cùm cylindrus (cuius altitudo & latitudo sint vnius cubiti ex minoribus) contineat aquæ vncias sexcentas, cylindrus vnius cubiti maioris continebit vncias 1200. Si autem huiusmodi cylindro quinta altitudinis pars detrahatur, remanet congrua lebetis figura: nam lebetes commodiores sunt, qui paulò minùs sunt profundi quàm lati. Hæc igitur videtur fuisse 1. institutio: videlicet vt bati Hebraici mensura esset cylindrus, cuius latitudo constaret integro cubito Hebraico antiquo, altitudo verò cubito non integro, sed dempta quinta illius parte. Sic enim capit omnino vncias aquæ 960. Nam si ex 1200. subtrahimus quintam partem, remanent 960.

Veruntamen quamuis prima bati institutio ad cubiti antiqui normam facta fuerit, nihilominùs cùm ad communem mensurarum vsum in liquidis, & ad plures alias res, minor posteà cubitus in vulgarem consuetudinem paulatim irrepserit; hinc fuit cubiti nomen in liquidorum mensuris pro minori cubito vsurpari, quamuis in ædificiis maioris cubiti vsus perstiterit; & fortasse mansit etiam in stadiis, milliaribus ac leucis. Sed de hoc aliàs.

COROLLARIVM I.

PROPOSITIO XVI.

Hebraicus cubitus minor erat eadem mensura cum parte tertia Hispanæ vlnæ seu virgæ mensoriæ, quæ longa est digitos Romanos 14$\frac{11}{12}$. & maior cubitus Hebraicus patebat in longitudinem Romanis digitis 18$\frac{1}{2}$. & inter hæc duo extrema medij interiacent tum Romanus pes constans digitis Romanis 16. tum pes Græcus continens digitos Romanos 16$\frac{1}{2}$.

EXPLICATIO.

Hebraicus cubitus minor est eadẽ mensura cũ pede Hispano.

CVM probatum sit hactenus, Hebraicum cubitum minorem esse diametrum sphæræ vncias 400. capientis, & maiorem cubitum esse diametrum sphæræ habentis vncias 800. eo ipso probatum remanet, minorem cubitum eiusdem esse magnitudinis cum nostra tertia Hispanæ virgæ parte: & cubitum maiorem constare digitis Romanis 18$\frac{1}{2}$. Ita enim opus est vt minor cubitus sit sphæræ capientis aquæ vncias quadringentas, & maior item sphæræ capientis octingentas, vt ostẽsum est prop. 6. Cùm autem Hebraica vox *amah* quæ respondet cubito, non significet 4. staturæ partem, sed sextam (vt stabilitum est proposit. 9.) mirificè cohæret, minorem cubitum esse 6. Hispanicæ staturæ partem, & à cubito maiori Hebraico non superari Græcum pedem, nisi duobus tãtùm digitis Romanis. Namque si certum est, Hebræis duplicem in mensurarum vsu fuisse staturam, vtramque inter se adeò diuersam, vt maior quarta parte minorem excederet: facilè hinc apparet, vt nec maior cubitus, nec minor (sumpti vterque pro sextis staturarum partibus) valde discrepent à mensura quæ reperitur in hominibus in illo brachij esse quod cubitus appellatur; ad hoc (inquã) congruens esse, vt intelligamus inter hosce duos cubitos Hebraicos, interiectos esse Romanum pedem & Græcum: ita vt maior cubitus Hebraicus fuerit Græco pede longior, ac minor cubitus Hebraicus fuerit Romano pede breuior. Nam Romanus pes & Græcus respectu frequentioris staturæ humanæ, nec curti sunt, nec admodum longi. Atque ita verisimile est, eos esse interiectos inter cubitum maiorem & minorem Hebraicos. Cùm verò pes Græcus sit maior Romano, & Hebraicus cubitus maior verisimiliter existimetur fuisse sexta pars staturæ Adami, aut Noëi, & primorum illorum hominum (qui grandiores nobis fuerunt) quid verisimilius, quàm id quod nobis prædicta computatio & ratiocinatio persuadet? iuxta quam Hebraicus cubitus maior Græcum pedem excedit eâdem ferè quantitate, quâ pes Græcus superat Hispanum; qui Hebraico cubito minori æqualis est. Etenim cubitus maior Hebraicus superat Græcum pedem digitis duobus Romanis: & tantundem fermè Græcus pes Hispanum excedit.

B. Deinde Hebraicus cubitus minor (quod verisimile valde esse, quisque per se facilè cernet) erat sexta pars communis Israëlitarum mensuræ. Ex Scriptura autem liquet Israëlitas procera corporis statura non fuisse: siquidem cum Philistæis comparati se ipsi locustas compellarunt, Numerorum 13. 34. Quid ergo congruentius quàm paruo cubito Hebraico (id est, sextæ vulgaris Israëlitarum staturæ parti) eandem tribuere mensuram quam habet pes Hispanus? sextam videlicet Hispanicæ staturæ communis partem, quæ nec breuior est, nec longior.

C. Prætereà, Hispani pedis mensuram constat esse mensuram antiquissimam qua vtebantur Hispani. Etenim antiquorum Romanorum tempore eadem erat Hispanis in vsu mensura quæ nunc est, vt eruditi obseruarunt, atque probarunt auctores ex Romanorum ædificiorum reliquiis, quæ etiam nunc in Hispania visuntur. Vnde constat Hispanici pedis mensuram esse in Hispania antiquiorem quàm Romanorum in eadem imperium. Siquidem ista ipsa mensura erat ea quâ tunc Hispani vtebantur, nec à Romanis huc allata, cùm ab eorum mensura diuersa sit. Magna igitur est procul dubio Hispanici pedis antiquitas. & verò siue eius mẽsura sit in Hispaniam à Carthaginiensibus inducta, siue ab Hebræis, qui apud Hispanos mercaturam exercuerunt, siue ab aliquo ex Noëi nepotibus; huius certè pedis vetustas & constans vsus qui ipsum in Hispania semper retinuit (vt & antiquam vnciam) argumento est, ipsius originem à vetere cubito Hebraico duci, & nihil conuenientius quàm vt sit subduplus ad illum in potentia solida. Id quod ita esse oportebat (iuxta ea quæ superiùs probata sunt) vt Hebraicus cubitus minor & pes Hispanicus sint eiusdem omnino mensuræ.

Hebraicus cubitus maior est satis magnus.

D. Adhæc si Hebraico cubito maiori Romanos digitos 18$\frac{1}{2}$. tribuamus (vt reapse tribuimus) constabit

stabit antiqua statura Romanis pedibus septem: quæ procera satis corporis magnitudo est, ac ferè gigantæa: & Hispanos pedes habebit in longitudinem septem & semis, ac proinde Hispanam staturam semiulna Hispanica superabit. Et mihi quidem credibile satis fit, sex cubitos maiores Hebraicos fuisse Adami, vel Noëi staturam. Nam 2. Paralip. 3. 3. cubitus maior vocatur primæ mensuræ cubitus; & calamus cubitorum sex maiorum nominatur in Apocalypsi *mensura hominis*, quod idem esse potest, ac mensura Adami. & primos illos homines certum est magna corporis proceritate fuisse, quandoquidem statura primæ mensuræ excedit staturam posteriorem sesquicubito.

E. At enim, dicet quispiam, non rectè consideratur primorum hominum statura: communis fuisse tanto maior, illa qua hodie homines constant; hinc enim sequeretur humanam staturam perpetua diminutione ac detrimento assiduo ad minorem & minorem quantitatem semper tendere: ex quo illud consectarium; nimirum si mundus per alia quatuor aut quinque annorum millia duraret, hominum tandem staturam pumilionum fore, quod neutiquam dicendum est. Maior ergo cubitus Hebraicus non erat ea quam diximus mensura, aut saltem non erat sexta pars staturæ Adami, aut priorum hominum. Respondetur, eandem auctoritatem qua permoti credimus, ante diluuium homines tot sæcula vixisse, eandem nobis nunc adesse, vt pro certo habeamus antiquæ staturæ mensuram fuisse in quarta parte superiorem posteriori mensuræ, vt suprà expendimus. Quod verò opponitur, quòd scilicet, si mundus multa alia duraret sæcula, homines perexigui forent, ad hoc (inquam) præter aliorum solutiones, notum est Mathematicis, si diminutio ac decrementum per partes (quod aiunt) proportionales fiat, esse quidem diminutionem initio notabilem valdè, posteà tamen per particulas adeò exiguas fieri, vt vix aut ne vix quidem percipi sensu possit, quantumuis aliquot annorum millia deinceps decurrantur. Quod si ex peculiari aliquo tempore faciendus erat descensus siue imminutio per partes proportionales ab statura summa ad infimam, infimaque contineret (v. g.) Hispanicæ aut Gallicæ staturæ mensuram, summa autem magnitudo constituisset quondam octo pedibus Romanis; tunc sanè per proportionales partes posset ex pedibus sex Romanis ad sex pedes Hispanos ita paulatim fieri contractio ac decrementum, vt nunquam talis diminutio prædictos sex pedes posset versus minimam quantitatem transilire. Quod Mathematicæ disciplinæ vel mediocriter erudito euidens est. Si verò non probatur, vt re vera minimè probatur, eiusmodi diminutionem in proportionalibus partibus fieri non posse, argumentum hoc nullius roboris aut momenti est.

Ex cubiti diminutione non sequi futuros aliquando homines pumiliones.

COROLLARIVM I. PROPOSITIONIS XVI.

Confutatio nimiæ longitudinis quam aliqui tribuunt cubito maiori Hebraico.

PRÆCIPVA impugnatio mensuræ quam Villalpandus cubito sacro præscribit, petenda est ex certitudine earum propositionum quas hactenus probauimus. Villalpandus enim dat cubito sacro Romanos palmos ferè 10½. Si autem certum est cubitum Hebraicum non esse quartam antiquæ staturæ partem, sed sextam; sex cubiti in Villalpandi mensura efficiunt fermè Romanos palmos 63. id est pedes Rom. ferè 16. quæ est humanæ staturæ magnitudo longè superans omnem credibilitatem. Prætereà si Luteres erant cylindri quatuor cubitos lati & totidem alti, & cubitus vnusquisque constaret Romanis digitis penè 42. singuli Luteres caperent ferè mille amphoras Romanas, quod esset singulis batis tribuere Romanas amphoras 25. id quod maius multo est quàm credi possit. Si autem Luteres minori cubito mensurentur, adhuc batus vnus capacitatem duodecim amphorarum Romanarum superaret.

Argumenta contra nimiam cubit. longitudinem.

B. Enimverò, ad maiorem nostræ mensuræ confirmationem libuit nonnulla alia argumenta hîc subiicere, ex quibus conuincatur, cubiti Hebraici mensuram à nostro Villalpando assignatam longiorem esse quàm ratio permittit. Et in primis lectus ferreus Og regis Basan secundùm Villalpandi dimensionem haberet Romanos pedes 22. habebat enim in longitudinem nouem cubitos (Deuteron. 3. 11.) In nostra verò sententia ii sunt pedes Romani 19½. ex Hispanica autem mensura ferè 11½.

C. Secundò, si templi Salomonici contignatio crassitudinis erat decem cubitorum, vt Villalpandus describit, hi decem cubiti in ipsius dimensione continent pedes Hispanicos 28. Atque hanc totam crassitudinem considerat Villalpandus ex solida materia, absque vllo interiecto vacuo, quod magnam dispendij partem atque ponderis eleuaret, & multis aliis rebus vsui esse posset.

D. Tertiò, si Hebraici cubiti adeò ingentes considerantur, summæ aliquot præ sua magnitudine incredibiles omnino euadent. huiusmodi sunt templi Hebraici fores 55. cubitos altæ, ex Iosepho 6. de bello cap. 6. Quæ iuxta Villalpandi mensuram continerent Hispanicos pedes plus 150. cùm tamen totæ essent ex auro. forent etiam fide & opinione omnino maiores portæ illæ quas paulo inferiùs describit Iosephus 40. cubitorum in altitudinem, quæ ex Hispanicis pedibus plusquam centum explerent. Iam lapides fundamentorum ait Iosephus eodem capite habuisse in lõgitudinem 40. cubitos, vel etiam 45. qui ex nostris pedibus essent plusquàm 120. Item exedrarum columnas affirmat ibidem Iosephus fuisse crassitudine 12. cubitorum, qui pedes Hispanos adæquarent tres & triginta.

E. Quartò, contendit Villalpandus 400. cubitos maiores Hebraicos vocari à Iosepho stadium, quia Græci stadium vocant Græcos cubitos quadringentos. Aduerte igitur ex 400. cubitis maioribus Hebraicis in sua opinione confici plusquàm mille pedes Græcos. Si ergo ita res habet, quinam credibile est à Iosepho Græcè scribente appellari stadiũ interuallum quod plus mille pedibus Græcis constabat? Si Romani vt cum Græcis consentirent, stadium nuncupabant pedes Romanos 625. (vt Plinius confirmat) quia scilicet hi pedes Romani eandem reddunt longitudinem quam pedes Græci sexcenti: quis eam sibi possit mentem inducere, vt cùm Iosephus Græcè conscribat historiam, cumque ipse cupiat (vt in prologo testatur) à Græcis intelligi, stadium nihilominus appellet id interuallum quod amplius mille pedibus Græcis constat? An verò intendebat ipse sui templi atque vrbis amplitudinem celare Græcos, &

non potiùs amplificare, & miris præconiis extollere. A

F. Deinde si (vt propositione nona probatum est) Iosephus stadio tribuit 600. Hebraicos cubitos, ac cubitus maior Hebraicus continet ferè 42. Romanos (vt contendit Villalpandus) illud certè Iosephi stadium tria ferme Græcorum stadia exæquaret. Et quantumuis asseramus sexcentos illos cubitos Iosephi esse ex minoribus, si Villalpando habenda est fides, idem spatium complent quod 500. ex maioribus, qui in ipsius opinione æquales sunt Grecis pedibus 1258. atque adeò plusquàm duo Græcorum stadia. Singula enim constabant pedibus Græcis 1200. Quis ergo non videat probabile nentiquam esse, Iosephum cùm Græcè scribat, stadij nomen ei tribuere interuallo quod à Græcis duo stadia appellaretur? B Quasi verò Iosephi mens foret, Ierosolymæ ac templi Hebraici magnitudinem, & existimationem de ipsis conceptam imminuere. Dubium profectò non est, quin si quod fuit Iosepho peculiare studium ac propẽsio, eo potiùs incubuerit vt res patrias exaggeraret. Lege prologum ipsius in libros de bello Iudaïco. Vbi manifestè prodit hanc amplificandi voluntatem: & ibi etiam ait, se illam historiam literarum monumentis mãdare, quò Græci ac Romani veritatem assequi possent. Ad hoc ergo perspicuum est non fuisse appellandum ab ipso vnicum stadium quod à Græcis ac Romanis duo stadia & eo amplius appellaretur. C Quamuis enim in antiquo vsu stadium esset mille pedum, vt notat Villalpandus; constat tamen Iosephum de his antiquorum stadiis non loqui, vt fatetur etiam Villalpandus ipse.

G. Quintò, quindecim altitudinis cubitos partitur Iosephus in gradus scalarum vnde viginti, 6. de bello cap. 6. Ex quibus, si vera est Villalpandi mensura, singulis gradibus bini pedes Romani & eo ampliùs obtingunt in altitudinem. Quod quã sit dissonum & ab omni scalarum proportione abhorrens, nemo non viderit. Et quidem gradus ipsi non sunt plures quàm 19. Nec altitudo minor est quindecim cubitis Hebraicis. *Nam* (vt ait Iosephus) *licèt parietis templi altitudo fuerit* 40 *cubitorum, tamen gradibus celsitudo tegebatur, atque ita interior celsitudo* 15 *cubitorum erat: quoniam in altiori loco per gradus ædificata, non tota pars interior cernebatur.* D Itaque gradus ipsi quindecim cubitos altitudinis occupabant. Gradus autem plures non sunt quàm 19. Ex quibus alibi erant quatuordecim, & alibi quinque, vt videre est in Iosepho, eodem capite.

H. Sextò, si præstituamus, quod inficiari non potest Villalpandus, Ezechielem in descriptione terræ quam diuidit tribubus duodecim, sese accommodare ad longitudinem & latitudinem terræ illius quam filij Israël quondam incoluêre: si hoc (inquam) supponamus, validissimè inde impugnatur mẽsura illa quam Villalpandus calamo Ezechielis adscribit. Etenim Israëlis tellus ac regio quam Ezechiel considerat, tota inter Iordanem E fluuium & mare Mediterraneum interiacet. Liquet hoc ex ipso textu cap. 47. 18. *Plaga orientalis Iordanis disterminans.* Hebraicè, *Inter Galaad & inter terram Israël Iordanis à termino super mare orientale.* id est, super mare mortuum. Hoc igitur supposito aduerte, in terræ illius latitudine (nempe à Iordane fluuio vsque ad mare Mediterraneum) contineri calamos 25U. in latitudinem, & multum adhuc terræ superaturũ. Vide cap. 48. 8. *A plaga orientali vsque ad plagam maris, viginti quinque millia latitudinis sicut singulæ partes à plaga orientali vsque ad plagã maris*, & præter hos 25U. calamos, superest adhuc multũ terræ ab Oriente & Occidente. Nam 25U. calamorum in latitudinem consignantur primitiis (hoc est sacerdotibus, Leuitis & ciuitati sanctæ) quod autem reliquum est ex 25U. calamorum in principis possessionem & hæreditatem adscribitur. Atqui soli calami 25U. secundùm Villalpandum (in vltimâ tabulâ tom. 3.) complent Romana milliaria fere 82. Nam calami quinquagies mille sunt (in illâ tabulâ) Romani pedes 818U980. cuius numeri dimidiata pars est 409U490. qui faciunt Romana milliaria ferè 82. & quanuis ad principis possessionem residua sint non ampliùs quàm milliaria 18. constabit latitudo terræ promissionis à Iordane vsque ad mare Mediterraneum centum milliaribus Romanis. Id autem est manifestè falsum, vt planum fit ex iis quæ scribit Hieronymus epistola 129. Pudet dicere (ait) à Ioppe vsque ad Bethleem quadraginta sex milliaria sunt. Et notat Arias Montanus longitudinem terræ Israëliticæ fuisse triplo maiorem latitudine, longitudo autem erat milliarium 160. Vt Hieronymus & Arias obseruarunt. Et quidem licèt longitudini demus 200. milliaria, nihilominus latitudini non remanebunt septuaginta.

I. Longitudo insuper quam Ezechiel vniuersæ illi regioni à Meridie vsque ad Septentrionem tribuere videtur, continet calamos 145U. Primitiis enim dat calamos 25U. ac singulis deinde tribubus calamos 10U. omnésque duodecim tribus successiuo ordine disponit. Quare longitudo quã considerat Ezechiel, est calamorum 154U. qui, si computatio Villalpandi vera esset, efficerent plusquàm 464. milliaria. Hæc autem longitudo minimè congruit cum iis quæ sanctus Hieronymus, Plinius & alij (qui de illius regionis longitudine agunt) literis prodidêre. Nullus enim plusquàm 200. milliaria longitudini terræ illius præscribit. Ex quo euidens est, longitudinem cubiti vnius assignari à Villalpando maiorem quàm fuerat assignanda, & eo amplius.

L. Sed dicat aliquis, in nostra etiam mensurandi ratione calamos 145U. maiorem esse longitudinem quàm par erat. hi enim reddunt milliaria Romana 217. Terra autem illa non erat adeò longa. Respondeo; quanuis si considerentur terræ Israëliticæ termini à Dan vsque ad Bersabee, non adeò longa esse atque extenta videatur; Ezechiel tamen iure potuit terminos vtrinque protendere. Suo autem loco videbimus rationem & computationem rectè congruere, & parum esse discriminis inter Ezechielis mensuram, & eam quam tradunt qui de illius terræ longitudine scripsêre. Atque ea de re nonnihil diximus ad caput 14. Apocalypseos, in fine.

M. Præterea, altare holocausti quod erat in templo, 20. cubitis Hebraicis in longitudinem patebat: hæc autem mensura in Villalpandi computatione maior multo est quàm altaris proportio & conuenientia patiuntur. Nam vt illa computatio fert, viginti cubiti sacri faciunt Hispanos pedes 56. & eo ampliùs, cubiti autem duodecim quibus altaris altitudo constabat, complent Hispanos pedes 34. quæ sanè altaris moles & machina omnem superant iusti altaris proportionem.

N. Altare item holocausti quod fecit Moyses, Exodi 27. 1. continet quinque cubitos in quadrum, & in altitudinem tres: cubiti autem quinque iuxta eam mensuram respondent Hispanicis pedibus 14. ac tres cubiti pedibus ampliùs octo. Quis igitur non videat hanc altaris magnitudinẽ esse

esse nimiùm grandem, si animaduertat illud fuisse altare portatile quod humeris hominum asportabatur.

O. Præterea ex nimia cubiti sacri longitudine redundat, ephi etiam mensuram esse omni proportione maiorem. Et quamuis Villalpandus tertiam ei detraxerit partem ex quantitate & mensura quam illi tribuere optabat, nihilominus cùm singuli panes propositionis sacri fuerint ex duabus decimis ephi, 12. panes continent integram frumenti fanecam & semis secundùm Villalpandum l.3. de mensuris cap. 12. Atque adeò singuli panes ex nostris mensuris continebant sesquicelemìnem. Quæ magnitudo in pane nimia est, nec patietur tanta moles panem bene decoqui. Nam ex frumenti sesquicelemine fieri possunt viginti panes singuli vnciarum sexdecim. Adde quod Dauidi (qui absque vllo comite accessit ad Achimelech sacerdotem 1. Reg. 21. 1.) dati fuêre panes propositionis. quòd si omnes duodecim, non minus sesquifanecâ oneratus est iuxta Villalpandum. sed de panibus propositionis vide Scholion in fine huius corollarij.

P. Præterea Esther 5. 14. & cap. 7. 9. fit mentio patibuli nonaginta cubitos alti, qui ex Villalpandi mensura sunt plures quàm 150. pedes Hispanici. Vnde ergo adeò longæ trabes aduehi potuerunt ad tantam patibuli altitudinem?

Q. Adhæc tabulæ tabernaculi (de quibus Exodi 26. & cap. 36. 21.) fuerunt singulæ decem cubitos longæ, latæ verò cubitum vnum & semis. Atque adeò secundùm Villapandi mensuram, latitudo vnius tabulæ æquabat Hispanicos pedes 4½ cuiusmodi latitudo ægrè admodum reperitur ad mensam aliquam. in tot verò tabulis, iisque adeò longis nulla ratione verisimilis est.

R. Denique latitudo murorum Echatanis erat cubitorum 70. quæ mensura in opinione Villalpandi æquat Romanos pedes 180. Hispanos verò 195. Quis credat?

Scholion de panibus propositionis.

Panes propositionis singulos non pependisse plusquam 24. vncias.

EX Leuitici 24. 5. cõstat singulos panes ex duobus assarionibus fieri solitos, hæc enim est Hebraica vox, cui respondet in Vulgata nomen decimæ. Et Villalpandus quidem censet decimam partem Ephi (quæ Ghomor peculiari nomine appellatur) esse mensuram quam eo loco designat assarionis nomen, & duplicem Ghomorem æquat sesquimodio nostro, quod suprà est impugnatum. Sed fortasse decimæ nomen (id enim sonat Hebræa vox assarion) ad decimam Ghomoris contrahi potest: & cum Ghomor in nostra opinione capiat vncias aquæ 96. duæ eius decimæ capient vncias 19½. Ex tritico autem Palæstino (quod Villalpandus tradit esse aquæ in pondere æquale) ex ea mensura fieri potest panis qui 24. vncias pendeat, quoniam, vt auctor est Plinius lib. 18. cap. 7. *lex certa naturæ vt cuicumque pani modiari tertia portio ad grani pondus accedat.* Sed obiicies Iosephum 3. Antiquit. cap. 9. singulis assarionibus aut saltem binis septem cotylas Atticas tribuere, quæ capiunt vncias saltem 52.½ Respondeo vitiatum esse locum. Nec enim cum vlla computatione consonat: & multò minùs cum Villapandi mensura. Præterquàm quòd panis non mensuratur cotylis.

COROLLARIVM III.

PROPOSITIONIS XVI.

Villalpandus non parum excedit supra id quod intendebat in cubiti sacri mensura.

Proportio sphæræ ad cubum quæ sit.

IN cubiti sacri mensura necesse est magnum esse discrimen inter Villalpandi sententiam atque meam. ipse enim eo nitor fundamento quòd cubitus maior Hebraicus sit diameter sphæræ capientis aquæ vncias 800. Villalpandus autem contendit cubitum maiorem Hebraicum esse diametrum sphæræ quæ capiat Romanas amphoras nouem, id est aquæ vncias 8640. Ceterùm ad hoc ipsum quod volebat consequendum, nonnihil excedit, in eo quòd cubito sacro tribuit Romanos digitos ferè 41 [illegible]. Euidenti enim demonstratione probatur, sphæram quæ eum habeat diametrum non solùm capere illas 9. amphoras Romanas quibus capiendis effingebatur, sed insuper etiam vncias 405 [illegible]. hoc est sextarios Romanos plusquàm 20½. Computatio autem huiusmodi est. Cubus cuius latus habeat Romanos digitos 41 [illegible]. capit Romanas amphoras 18. vt à Villalpando demonstratur. Deinde ex Archimedis demonstratione (quam Villalpandus ipse adducit) si cubus capit 21. sphæra capit plusquàm 10 [illegible]. minus autem quàm 11. Ex quo euidenter infertur sphæram cuius diameter sit æqualis lateri supradicto, capere plusquàm nouem amphoras Romanas & vncias 405 [illegible]. minus autem quàm amphoras nouem, & vncias 411 [illegible]. Euidentia huius computationis non potest à Villalpando negari. quare manifestũ est illum amplificandi libentia minimè contentum fuisse diametro sphæræ capientis nouem amphoras Romanas, & vt aliquantulo longiorem cubitum faceret, quæsisse latus cubi octodecim amphorarum; & eius latitudinem Hebraico cubito tribuisse.

B. At dicat aliquis, valde exiguum esse id quo latus cubi amphorarum 18. excedit diametrum amphorarum 9. atq; adeò nullius ferè momenti esse incrementum quod ea ratione accepit cubitus à Villalpando assignatus. Huic obiectioni dico 1. prædictum discrimen non esse admodum exiguum. Nam ex Archimedis demonstratione, vt sphæra capiat 9. amphoras Romanas, satis est quòd diameter sit longus Romanos digitos 41 [illegible], cui magnitudini Villalpandus superaddidit duas tertias vnius digiti Romani. Maior sic probatur. spæra capiens vndecim amphoras Romanas habet diametrum æqualem lateri cubi capientis amphoras 21. (reiecta interim perexigua minutia) & vt 11. ad 21. ita 9. ad 17 [illegible]. Ac proinde diameter sphæræ quæ nouem contineat amphoras, erit latus cubi capientis amphoras 17 [illegible]. est autem computatio certissima quòd latus cubi capientis amphoras 17 [illegible]. contineat Romanos digitos 41 [illegible].

C. Secundò dico, quamuis exiguum sit quod additur diametro, sphæræ incrementum non esse exiguum. Quare cautior & strictior debuit esse Villalpandus, ne Hebraico cubito illud adderet quod satis fuit vt sphæra vnius cubiti supra id quod quærebatur caperet vncias 405. & eo amplius, & consequenter in vno & viginti millionibus in fabricam impensis, integrum millionem adiiciet Villalpandus. Cùm enim Archimedis demonstratio

monstratio sit, sphæræ vndecim vnciarum respon- A dere in cubo vncias 21. Villalpandus computationem ad viginti duas extendit. quare in illa millionum summa quam dixi, vnum proculdubio addit millionem.

D. Tertiò dico me ab ipso Villalpando edoceri, ne parui momenti esse ducam, si cubito sacro duæ tertiæ vnius digiti Romani addantur supra debitam longitudinem. Video enim quàm religiosè se gerat ipse in designandis minutiis. Decernit enim sacrum cubitum esse radicem cubicam numeri 73ↄ728. Quam ad rem ego fortassis satis mihi esse existimarem, si dicerem, radicem eam esse $41\frac{2}{3}$. Nam numerus cubicus qui ex hac radice B procedit est 73ↄ735 [illegible]. Quem numerum non nego fere in 8. excedere respectu numeri 73ↄ728. Sed in summa adeò magna nihili ego ducerem adeò exiguam differentiam: quæ in ipsa radice nulla ratione percipi valeat. Villalpandus tamen rem adeò exiliter ad calculos reuocare conatur, vt studio propiùs accedendi, designet pro radice 41 [illegible]. Etenim cubicus numerus ex hac radice proueniens est 73ↄ727 [illegible]. cui numero ferè nihil deest ad 73728. Si hoc igitur tantoperè attenuatur & in minutissima momenta redigitur; quo pacto ferendum nobis erit, quòd exiliter nimis & strictissimè procedatur in eo quòd non sint C omnino digiti Romani $41\frac{2}{3}$. sed tantillo minùs, ad idque tot fractorum numerorum & amputatorum calculationes adhibeantur: nec tamen vlla habeatur ratio manifestæ euidentiæ, quæ postulabat vt pro diametro sphæræ nouem amphorarum designaretur numerus alius, duabus ferè tertiis Romani digiti minor quàm radix cubica numeri 73ↄ728.

E. Quartò, verum est in vulgaribus ratiocinationibus, quò faciliùs computationis ratio constet, contemni solere valde exigua momenta. Verùm non est valdè exiguum in vnius cubiti sphæ- D ra adiicere vncias 405. & aliquid amplius. Neque agebatur de maiori computationis facilitate, sed de assignanda præcisa cubiti sacri mensura.

F. Quintò, vt Villalpandus eam à se depelleret suspicionem, qua creditur plus æquo mensuris Hebraicis tribuere, consultius foret minutias negligere subtrahendo quàm addendo. Si verò, quemadmodum Hebraico cubito manifestè addit duas ferè tertias vnius digiti Romani supra id quod opus erat ad capacitatem sphæræ quam cogitabat, ita contrà, duas potiùs septimas (quæ minùs sunt quàm vna tertia pars) demeret, remane- E ret mensura digitorum Romanorum 41. quæ multò propiùs accederet ad ipsius Villalpandi cogitationem & opinionem; scilicet vt sphæra vnius cubiti caperet nouem amphoras Romanas.

COROLLARIVM IV.
PROPOSITIONIS XVI.

Mariana etiam non parum excedit supra id quod cogitabat, in cubiti sacri mensura. F

Cubitus Hebraicus maior nō quàm erat 2. Rom. pedes.

A. MVLTA ex iis argumentis quæ Villalpando suprà obiecimus, militant etiam contra mensuram eam quam cubito sacro tribuit Mariana. Etenim licèt ille cubitum sacrum duobus Romanis pedibus longum esse velit, id est digitis Romanis 32. (cui mensuræ Villalpandus decem fere digitos adiungit) ea etiam mensura multas ex prædictis summis videtur reddere incredibiles. Atque si semel statuamus, cubitum in Scriptura sextam esse humani corporis partem, non quartam (vt suprà ostensum est) certè si cubitus duobus Romanis pedibus æqualis esset, antiqua statura 12. pedes Rom. fuisset alta. quod credi non potest. Et (quod caput est) vera Hebraici cubiti longitudo non debet esse diameter sphæræ capiētis Rom. amphoras quatuor (vt forsan opinabatur Mariana) sed diameter sphæræ quæ 800. vncias aquæ solùm capiat. Quare Mariana etiam deceptus fuit, dum credidit bis mille batos Maris ænei ex maioribus fuisse, cùm ex collatione Luterum cum Mari æneo manifestè constet illos 2ↄ. Maris B ænei batos paulo esse maiores quàm decimas Hebraicæ amphoræ seu bati maioris.

B. Præter hæc, quemadmodum Villalpandus pro diametro sphæræ amphorarum nouem, accepit cubicum latus amphorarum 18. sic Mariana ad sphæram quatuor Romanas amphoras capientem sumpsit pro diametro latus cubicum amphorarum octo Romanarum: qua in re aliquid etiam adiecit supra id quod sibi fuerat in votis. Euidens quippe est, in cubito cui duplex sit pro latere pes Romanus, contineri Romanas amphoras octo, id est vncias aquæ 7680. Et demonstratione pariter C constat sphæram duorum pedum Romanorum capere aquæ vncias $4021\frac{1}{7}$. hoc est non solùm quatuor Romanas amphoras, sed vncias insuper 182$\frac{1}{7}$. & nonnihil amplius.

C. Lectus etiam regis Og, iuxta Marianam longus est Romanos pedes 18. siue Hispanos $19\frac{1}{2}$. Fores etiam 55. cubitorum constarent Romanis pedibus 110. Columnæ duodecim cubitos crassæ haberent pro diametro crassitudinis 24. pedes Romanos. Stadia 600. cubitorum paterent in longitudinem Romanos pedes 1200. cùm tamen in Romanorum computatione stadium constet pe- D dibus 625. Præterea vndeviginti graduum altitudo esset triginta pedum, & gradus singuli fuissent alti plusquàm sesquipede Romano.

D. Denique cùm planum sit Luterum singulorum latitudinem pariter & altitudinem fuisse quatuor cubitorum Hebraicorum in cylindri speciem: nec luteribus singulis plures quàm batos quadraginta contineri; si quilibet cubitos duos haberet pedes Romanos, profectò vnusquisque batus capacitate decem Romanas amphoras superaret. Nam cylindrus duorum pedum Romanorum capit ampliùs sex millia vnciarum aquæ; & E cylindrus octo pedum capit vncias 384ↄ. & eo amplius, quæ si inter 40. diuidantur, obtingent singulis 9600. vnciæ, hoc est amphoræ Rom. decē.

COROLLARIVM V.
PROPOSITIONIS XVI.

Ad argumenta quæ obiici posse videntur contra eam mensuram quam nos Hebraico cubito F *tribuimus, non est difficile respondere.*

A. PRIMVM nobis opponi potest traditio Misnaioth (quam refert Arias Montanus, de mensuris sacris, verbo Kumah) humanā scilicet staturam tribus tantummodo cubitis constare: cui tamen nos sex tribuimus. Hanc autem Hebræorum traditionē sequūtur Glossa ordinaria & Beda Exodi 27.1 ad ea verba, *tres cubitos in altitudine.*

Argumenta quæ obiici posse videntur contra verā cubiti mensuram.

d Imò

Imò Hieronymus etiam Ezechielis 40. Hebraico cubito tribuit sex palmos, quod est illi tribuere sesquipedem, & staturæ humanæ quatuor tantùm cubitos. Si ergo in maioris bati mensura propter sancti Hieronymi & Hebraicæ traditionis auctoritatem, affirmamus eam esse Romanæ amphoræ æqualem; quid est cur Hebraica ipsa traditio & sancti Hieronymi auctoritas in Hebraici cubiti dimensione sint apud nos minùs ponderis habitura?

B. Secundò, si admittamus Hebraicum cubitum esse sextam staturæ humanæ partem; necesse est in cubiti mensura non includi manum. Atqui hoc videtur Scripturæ repugnare. Legimus enim Deuteron. 3. 11. *Ad mensuram cubiti viri manus.*

C. Tertiò, fenestræ Salomonici templi spatium non relinquunt, vt tres cellarum ordines templo cõtigui, plus in altitudinem paterent singuli quàm quinque cubitis. Quare si cubiti eius mensuræ essent quam nos existimamus, cellæ illæ in auium potiùs & brutorum animantium viuaria, quàm in hominum domicilia, extructæ videbuntur. Et quidem ordines singuli plus quinque cubitis alti esse non possunt. hanc enim eis mensuram Scriptura præfinit 3. Reg. 6. 10. *Ædificauit tabulatum super omnem domum quinque cubitis altitudinis.*

D. Quartò, Iosephus 6. de bello cap. 6. agens de turri Hippicos, ait, *desuper cum mina quidem bini, propugnacula verò ternis cubitis ambiebant.* Si duo igitur Hebraici cubiti non excedunt Romanos digitos 37; minæ forent adeò humiles, vt hominem tegere non possent. Sique tres Hebraici cubiti paulùlum excedunt Romanos pedes tres & semis, ridicula planè erunt propugnacula trium cubitorum.

E. Quintò, eodem capite Iosephus meminit cuiusdam loricæ in templo, quæ vnicum tantùm cubitum habebat altitudinis. *Templum* (ait) *atrium que cingebat grauissima lorica vsque ad cubitum surgens.* Non ergo cubitus mensuræ adeò exiguæ ac nos statuimus. Adde quòd Ezechielis etiam 42. 4. mentio est cuiusdam viæ vnius cubiti: quæ, si cubitus non est maior pede, adeò erit angusta, vt nemo per eam ingredi possit.

F. Sextò, turris ea quæ Antonia appellabatur, ante se murum prætentum habebat trium cubitorum, vt prædicto capite refert Iosephus. hi ergo tres cubiti æquabant staturam humanam: aliter enim murus ille esset valde humilis, nec posset homines tegere.

G. Septimò lapidei cancelli quos Iosephus ibidem describit fuisse in transitu à porticu ad templum, tribus duntaxat cubitis alti erant. & similiter lib. 8. Antiquitatum c. 3. *Cancellus* (inquit) *altus tres cubitos, ab ingressu templi ceteros prohibebat, & solis sacerdotibus hoc licere significabat.*

H. Octauò, si sexcenti cubiti quos Iosephus singulis tribuit stadiis, ex minoribus sunt, & Hebraicus cubitus minor est æqualis Hispanico pedi: Iosephi quidem stadio multum deerit, vt stadij Græci mensuram adæquet. Nam Græcorum stadium constat Græcis pedibus 600. qui ex Romanis faciant 625. iisque ex Hispanica mensura respondent 677. Si autem dicamus, Iosephum loqui de maioribus cubitis Hebraicis, nimium certè spatium stadio designabitur, si 600. maiores cubiti tribuantur ei. Æquant enim Græcos pedes 672. Ergo ea mensura quam nos cubitis Hebraicis assignamus non bene conuenit cum Iosepho, vbi stadio sexcentos tribuit cubitos. Nam si de minoribus cubitis agere dicatur, singulis stadiis daturus erat cubitos 677. Sin autem de maioribus agebat, vix poterat stadiis singulis cubitos 536. assignare.

I. Nonò, si tantopere cubiti sacri mensuram contrahamus, contrahetur etiam plus æquo capacitas arcæ Noë; nec debita ei remanebit proportio, vt tantam animantium multitudinem & idoneum illis omnibus victum capiat.

L. Decimò, Cyrus 3. Esdræ 6. 25. fertur iussisse vt Ierosolymæ templum ædificaretur, & decem cubitos haberet in altitudine. Ergo cubitus Hebraicus maior erat quàm à nobis designatur. Ea enim ratione decem cubiti non æquant Romanos pedes 13.

M. Vndecimò, mensis quibusdam ad holocaustum paratis tribuit Ezechiel (cap. 40. 42.) altitudinem cubiti vnius; longitudinem autem & latitudinem sesquicubiti. ergo necesse est vt cubiti mensura sit maior multo quàm à nobis descripta est.

N. Duodecimò, nostra opinio non videtur cohærere posse cum expressis sacræ Scripturæ verbis, in quibus agitur de Goliath Gethæo quem occidit Dauid, & de Ægyptio quem occidit Banaias. Vtrumque enim supponit Scriptura fuisse valde procerum, & vtriusque hastas asserit fuisse sicut liciatoria texentium (quod de nullo alio dicitur, nisi de his duobus ac de quodam Gethæi fratre.) Altitudo autem Goliath apud Septuaginta in editione Complutensi & Vaticana, est *cubitorum quatuor & palmi,* & in Vulgata, *sex cubitorum & palmi* (1. Reg. 17. 4.) Ægyptij verò à Banaia occisi non maior quàm cubitorum quinque (1. Paralip. 11. 23.) Si igitur hi sunt valde proceræ staturæ, necesse est vt cubitus in Scriptura pro quarta humanæ staturæ parte accipiatur non pro sexta: secus enim & Ægyptio illi ad iustam staturam deerit integer cubitus, & Gethæus quatuor solùm digitis iustam staturam superabit.

§. 2. *Responsio.*

Responsio ad argumenta obiecta aduersus veram cubiti mensuram.

A. AD primum; vt credamus, maiorem batum Hebraicum esse æqualem amphoræ Romanæ, non solùm pro nobis est auctoritas Hieronymi & Misnaioth; sed etiam concordia Epiphanij, Hieronymi, Iosephi, Vulgatæ editionis, & Septuaginta interpretũ, vt suprà vidimus. Atque ita nemini dubium esse potest, quin nostra sententia sit eruditorum persuasio, testata totius superioris memoriæ testimonio. At verò vt Hebraico cubito sex palmi siue *tophahim* attribuantur, solùm habemus ex antiquitate auctoritatem Hieronymi & traditionem Misnaioth. Et contra eam sententiam satis vrgent, primum ipsius sacræ Scripturæ textus, deinde ipsius Hieronymi auctoritas, ac Iosephi testimonium; nec non magna verisimilitudo quòd illa non sit antiqui Misnaioth traditio, sed alicuius compilatoris deceptio. Etenim vidimus iam propositione 9. quantum vrgeant Scripturæ verba, & Iosephi, vt Hebraicus cubitus credatur non esse quarta pars staturæ, sed sexta. Deinde eo ipso quòd Hieronymus asserat, Hebraicum cubitum maiorem esse Romanæ amphoræ æqualem (suppositis iis quæ Iosephus de Luterum figura tradit) per ipsum nobis Hieronymum licet ab ipsius opinione discedere in eo quod de Hebraici cubiti mensura affirmat, quia illa duo pugnant inter se: & quam tradit Hebraici bati mensuram, ea est communi antiquitatis consensione recepta, & in ipsa vulgata sacræ Scripturæ lectione testata. Quamobrem, si ad batum attendamus;

certum

De Misnaioth iudiciū.

certum est Hieronymum cum traditione Hebraica consentire. In cubiti autem mensurâ non mirum est deceptum fuisse Hieronymum, dum putauit nomen cubiti in Scriptura vsurpari iuxta eam acceptionem in qua à Græcis & Latinis frequenter sumitur. Quam opinionem absque dubio Hieronymus deponeret, si per demonstrationem mathematicam iniret rationes summásque subduceret. Nec mirandum est si sanctus Doctor altioribus intentus, minora hæc non ita diligenter attenderit. Quod verò attinet ad Misnaioth, si mihi persuasum esset in antiquo Misnaioth expressè contineri sacræ Scripturæ cubitum constare sex palmis seu *topahinis*, tunc sanè non inficiarer me illius libri auctoritate non parum vrgeri. Quãuis enim nouerim librum Misnaioth à multis summis Pontificibus esse prohibitum (nempe à Gregorio nono, Innocentio quarto, Benedicto 13. & Paulo quarto) nihilominus in hoc traditionum Hebraicarum genere nonnihil ei fidei habendum erat. Ceterùm antiquum Misnaioth nescio an aliquis hac tempestate viderit: & quem Arias Montanus assequi potuit, illum esse suspicor quem perhibẽt ex antiquo Misnaioth ante annos 400. per Rabbi Moysen Beniamin fuisse collectum. Atque ex iis ipsis quæ recenset Arias, videor mihi manifestè colligere, mensuram illam cubiti non esse ex antiquo Misnaioth, sed ex iis quæ confusè coaceruauit qui Hebraicam traditionem cum frequenti Architectorum vsu conciliare volebat. Vnde ortum est, vt secum pugnantia diceret. Nam vna ex parte sex palmos dedit cubito, ex alia verò pedi duos solùm palmos tribuit, quod fuit cubito tres assignasse pedes. Alia præterea deprehendo in iis quæ Arias Montanus in eo libro refert, quæ (meo iudicio) nugatoria sunt. Huiusmodi est, Ezechielis calamum constare sex cubitis & semisse, item 20. siliquarum grana pendere semunciam (cùm tamen octodecim siliquæ grana non plus pendeat quàm drachmam, de qua re diximus suprà propositione prima. Quas ergo traditiones ex libro Misnaioth refert Benedictus Arias, bonæ sunt eæ quidem si cum grauium auctorum societate copulentur; si tamen solæ per se sumantur, fidem non admodum firmam merentur, & multo minus, si grauibus auctoribus contrariæ sint, in quibus meritò numeratur Iosephus, apud quem cubiti nomen pro sexta staturæ parte poni euidens esse reor. Qui verò auctores in ea sunt sententiâ quæ humanæ staturæ tres Hebraicos cubitos præscribit, illi hac videntur coniectura niti; Quatuor vulgares cubiti vsitatam staturam adæquãt, cubitus autem maior Hebraicus vulgarem superat vno palmo: si ergo tribus cubitis vulgaribus totidem palmi virilis manus adiiciantur, efficient ferè quatuor cubitos vulgares, quæ est communis staturæ dimensio. Et quidem si Hebraicus cubitus foret quarta staturæ pars, non valde aberrabant: sed eum esse sextam & non quartam, satis suprà probatum est.

B. Ad secundum; textus ille non probat in cubiti mensura manum etiam includi: sed cubitum diuidi in palmos, & antiquũ cubitum in eos palmos qui sint ex hominis robusti manu, ad minoris cubiti discrimen, cuius palmi valde sunt angusti.

Quid sit tabulatum super omnẽ domum 3. Reg. 6. 10.

C. Ad tertium; si contextus seriò inspiciatur, constabit liquidò non esse ibi sermonem de cellis quæ erant orationi dicatæ (de his enim actum erat versu quinto, vbi dicuntur fuisse *tabulata per gyrum super parietem templi*) aliud ergo est *tabulatum*

A *super omnem domum*. Ipse intelligo de interiecto aliquo pauimento ex iis quæ fieri solent non quidem ad habitandum, sed ad maiorem inter superiora & inferiora diuisionem. Sic enim in religiosis aliquot domiciliis fit aliquando, vt inter peculiaria religiosorum cubicula tum inferiora, tum superiora, relinquatur humile aliquod spatium interiectum, vt superioris cubiculi strepitus & murmur in inferiori non exaudiatur. Quam ad rem satis est si spatia eiusmodi interposita, duos aut tres pedes concauitatis habeant. Ad templi

B ergo religionem ac reuerentiam (quia in superiori ipsius templi parte conclauia aliquot sacerdotum domiciliis deputata erant) inter superiora illa conclauia, & templi ipsius tectum, fuit interiectum pauimentum aliud, quod nullius esset habitationi aptum, sic enim expediebat. Fortasse autem quinque cubiti in altitudinem ideo dati sunt interiecto illi spatio, vt exiguis aliquot foribus aut fenestellis inibi apertis, quasi thecæ quædam essent superiorum conclauium, quibus multa vasorum pretiosorum gaza asseruaretur. Ad id verò quod opinatur Villalpandus, nempe ipsius templi fenestras fuisse apertas in pariete templi

C adeò excelsas, vt tres ipsi cellarum ordines quæ ad templum erant applicitæ, manerent inferiores fenestris; respondetur, quâ Villalpandus putat fenestras fuisse fabricatas, parum lucis templo communicari potuisse. Nam, vt ille existimat, porticus non erat valdè angusta, & fenestræ in superiore porticus parte erant valdè vicinæ tecto. Si autem cellæ considerentur angustæ, multo aptius est vt non sint valde humiles, sed potiùs editæ & altæ: atque vt fenestris ingentibus ipsæ ad atrium prospectent, & in aliquot ex ipsis cellis aliæ sint fenestræ quâ parte templum aspiciunt (quarum vtræque sint clathris munitæ.) Sic enim lux per

D vnam fenestram irradians in aliam sese diffundet congruenter satis, & iuxta eam lucis mensuram quæ reuerentiæ & venerationi congruat. Et, nisi fallor, Iosephus huic meæ coniecturæ adstipulatur libro sexto de bello capite sexto; vbi enim de orationis loco agit, perspicuè affirmat totam templi parietum altitudinem in tres cubiculorum ordines fuisse diuisam: atque editioris ordinis extremos parietes ad tectum vsque ascẽdisse, medios verò non item: sicque orationis locum in supremo ordine fuisse satis laxum. Huc adde, id

E ipsum egregiè congruere mysterio quod in eo ædificio figurabatur. Qui enim ad excelsum contemplationis verticem conscendunt, næ illi latitudinis atque solatij affatim inueniunt.

D. Ad quartum; pinnæ siue minæ non opus erat vt militem à pedibus vsque ad pectus contegerent. Nam interior muri pars, vnde milites ipsi pugnant, solet esse demissior. Quod verò consurgit ab illa interiori parte muri, quæ demissior est, vsque ad minas, id videtur Iosephus appellare propugnaculum: nempe muri partem qua proteguntur milites pugnantes supra murum. Hoc verò

F propugnaculum satis est fuisse tres cubitos altum; sic enim ex summis minis vsque ad pauimentum cui milites insistebant, distantia erit quinque cubitorum ex maioribus, qui sunt paulo plus sex cubitis vulgaribus. Hoc verò interuallum satis erat, vt miles, præsertim in excelso positus loco, se posset obtegere.

E. Ad quintum; si lorica illa fuisset murus ad propugnantium defensionem; quanuis cubitus foret eius magnitudinis quam ei tribuit Villalpandus, ridicula adhuc esset. Si autem est aliquod

diuisionis signum, aut aliquid ad ornamentum spectans, non potest inde colligi, altitudinem eius fuisse maiorem vno cubito ex iis quos ipse statuo. De via autem illa arctissima (id est cubiti vnius) quæ Ezechieli ostensa est, dico primò, fortasse mysterij causa adeò arctam fuisse prophetæ menti obiectam per quam vix posset vnus homo penetrare. Ad hoc enim satis fuisset latitudo cubiti vnius ex Hebraicis qui continet plusquàm viginti Hispanos digitos. Alioqui verò vnius cubiti mensura, etiamsi cubitus effingatur quantus à Villalpando ponitur, non satis esset ad iustam viæ latitudinem. Secundò dico, fortasse nomine viæ vnius cubiti designari eo loco podiolum aliquod, in quod desinebat paries quem ostia gazophylaciorum spectabant. Simile certè podiolum ego è regione meç cellulæ cerno, quod angustius est potius quàm latius via illa cubiti vnius, cuius meminit Ezech. Propheta.

F. Ad sextum: non ibi est sermo de muro pone quem sese abderent homines, sed de hypopodio seu basi totius ædificij. Ad hoc autem bene apta est dimidiæ staturæ antiquæ altitudo.

G. Ad septimum: Iosephus ipse libro octauo Antiquit. capite tertio explicat, diuisionem illam idcirco fuisse interpositam, vt signū esset, *quod significaret solis sacerdotibus licere cancellos illos prætergredi.* huic ergo vsui non opus erat altiori quàm trium Hebraicorum cubitorū diuisione ex iis quos ego assigno. Et sic etiam cancelli siue clathri pectore tenus alti deseruire quoque poterant, vt ad eos homines adhærerent siue incumberent.

H. Ad octauum: cùm Iosephus singulis stadiis sexcentos cubitos tribuat; si cubitus esset eius magnitudinis quam Villalpādus, aut etiā eius quam Mariana ponit; discrimen à legitima Græcistadij mensura esset multo maius quàm in nostra mensura. Iuxta quam si Iosephus de minoribus cubitis censeatur agere, mirum non est, quemadmodum Græci stadium vocant centum staturæ Grææ calamos, ita Iosephum nomen idem tribuere totidem calamis vulgaris Hebraicæ staturæ. Præsertim cùm constet, Iosephum ad Hierosolymæ ac templi amplificationem nonnihil propendere. Sin autem Iosephus de maioribus cubitis agat, tunc etiam non magnum admodum esset discrimen. Ego tamen priorem explicationem magis probo.

De mensura cubiti in arca Noëi. I. Ad nonum: in mensura arcæ Noëi quamuis cubitis singulis ea detur longitudo quam Villalpandus designat; adhuc tamen difficilè satis apparet, quo pacto illa arcæ capacitas tā varias ac multiplices animalium species potuerit capere; & quidem de singulis generibus quatuor indiuidua; duos scilicet mares & totidem fæminas; atque ex iis quæ ab Scriptura animalia munda appellantur quatuordecim indiuidua vniuscuiusque generis; hoc est septem tauros & totidem vaccas, arietes septem & septem oues; leones quatuor, totidem elephantes, nec pauciores rhinocerotes, & sic de ceteris. Præsertim cùm tot sint animalium species, vt ceruorum octo genera, aut decem numerari valeant, & canum fortasse quinquaginta. Et quidem antequam animalium plurima genera nobis antea ignota, denuò in nouo orbe reperta nostris hominibus innotescerent; hoc argumentum beato Augustino tantùm facessit negotij, vt sibi persuaserit, nomen cubiti in arcæ Noëi dimensionibus non esse capiendum eodem modo quo in ceteris Scripturæ locis vsurpatur, sed pro sex cubitorum longitudine. pro qua sententia sanA ctus doctor affert Origenem. Et vterque affirmant, apud Ægyptios sex cubitorum mensuram appellari solitam cubitum Geometricum. Hæc igitur Augustini & Origenis sententia est quæ difficultatem omnem euacuat. Et in nostra quidem opinione (quæ nomine cubiti sextam staturæ partem in ceteris Scripturæ locis intelligit) Augustini sententia multo adhuc verisimilior est. Sic enim quilibet cubitus in Noëi arca, longitudinem vnius staturæ humanæ continet, quæ mensura nomen calami obtinet in Scriptura. Et facit quòd Ezechielis 41. 20. bis cubitorum nomen ponitur, vbi Hieronymus notat, non esse sermonem de propriis cubitis, sed B de calamis. Et certè (præterquàm quòd mensura hæc & magnitudo quam Scripturæ calamo tribuimus, non est adeò ingens, vt in aliis foret opinionibus) id etiam congruentiæ pro se habet quòd idonea sic ratio ac via aperitur, ne valdè violentum sit vt sex cubitorum mensuræ tribuatur aliquando cubiti nomen. Nam extentis tam brachiis quàm cubitis efficiunt cubiti eandem mensuram, quæ reperitur in staturâ humanâ. Quare Vitruuius vlnā appellat senorum pedū mensuram, id est integræ staturæ humanæ longitudinem, cùm alioqui Suetonius nomen C vlnæ pro ea mensura accipiat quæ solet cubiti nomine intelligi. Ecce ergo in vlnæ nomine eadem penè reperitur ambiguitas & æquiuocatio quæ in nomine cubiti; cùm interdum pro quarta vel sexta staturæ humanæ parte, interdum pro totius staturæ mensura ponatur, quæ in sacræ Scripturæ phrasi sex continet cubitos. Nota ergo Hebraicum calamum in mea sententia se habere cum Hebraico Villalpandi cubito, sicut 8. cum 3. Etenim quilibet Hebraicus cubitus (vt ipse reor) habet digitos Romanos 18⅔. Atque adeò calamus sex cubitis constans, æqualis est digitis Romanis 112. Et Villalpandus Hebraico cubito D præscribit ferè digitos Romanos 42. sicut autem 8. ad 3. sic 112. ad 42. Vnde rursus elicitur Noëi arcæ capacitatem esse multo maiorem in nostra quàm in Villalpandi explicatione. Excessus autem est sicut 512. ad 27. nam solidum respectu octonarij est 512. solidum autem ternarij 27. Et quia sicut 19. ad 1. ita 512. ad 27. Noëi arca quam ego considero se habet ad capacitatem arcæ quæ à Villalpando concipitur sicut 19. ad vnum. Vt verò audeam singulis arcę cubitis tribuere calamum sex cubitorum, auctores habeo Augustinū E & Origenem; & vsum Scripturę in loco Ezechielis suprà notato, sic exponente Hieronymo; & similem amphibologiam in nomine vlnæ ex Vitruuio & Suetonio, & maiorem vim rationis post repertam innumerabilem diuersorum generum varietatem, quam nouus orbis & remotissimæ insulæ hoc æuo nobis perfecerunt.

L. Ad decimum respondeo, tertium illum Esdræ librum apocryphum esse: nec bene conuenire latitudinem sexaginta cubitorum cum altitudine decem. Ex illa tamen latitudine sexaginta cubitorum (si vera est historia) satis colligitur F cubitum non esse eius mensurę quam illi assignat Villalpandus. Quod si verum esset, tunc temporis non fuisse permissum à Cyro vt templum magnificè admodum ędificaretur, sed humile & cuius contignatio à decimo muri cubito consurgere inciperet; si hoc (inquam) recipiatur, quid contra meam cubiti mensuram, quę decem cubitos Hebraicos ęquat tredecim Hispanicæ mensuræ pedibus?

M. Ad

M. Ad vndecimum dico, mensas illas non aliud esse quàm lapides quadratos marmoreos, quibus imponendæ essent carnes per holocaustum offerendæ. Cui visui satis videtur esse, vt lapidis area quadrata esset sesquicubitalis, hoc est duorum ferè nostrorum pedum.

De statura Goliath Gethæi, & Ægyptij quem interfecit Banaias.

N. Ad duodecimum dico primò, in editione Vaticana Septuaginta interpretum notari, alios codices legere *sex cubitorum & palmi*: quemadmodum legit Vulgatus, & illa est proculdubio vera lectio. Deinde dico sex illos cubitos ac palmum, quos sacra Scriptura tribuit Goliath Gethæi altitudini, iuxta nostram computationem esse Romanos digitos 126. quia pro palmo in Hebræo hic non est topah, sed zareth, & in Græco spithame, quæ est mensura palmi extensi (nempe duodecim digitorum) atque ita statura Goliath Gethæi erat Romanorum pedum $7\frac{7}{8}$. ex Hispanica verò mensura plusquàm 136. digitorum, atque adeò pedum octo cum semisse. Quis ergo non videat, hanc esse adeò mirandam proceritatem, vt possit meritò pro gigantæa reputari, si tamen valdè procera statura concipienda sit, non tamen fabulosa? Imò verò ex mensura ipsa sex cubitorum & palmi quam Scriptura tribuit Goliath Gethæo, videor mihi colligere validum argumentum aduersus nostri Villalpandi opinionem de cubiti sacri mensura. Ille enim tribuit cubito sacro digitos Romanos ferè 42. Ex quo infertur Goliathi staturam fuisse digitorum Romanorum 271. qui staturæ Hispanicæ tres integros calamos non solùm æquant, sed etiam excedunt. Id verò nulla ratione asserendum videtur. Quia in hominum statura vnius pedis excessus res est proculdubio prodigiosa. Quare sufficit Goliathi staturam concipi adeò grandem, vt duos integros pedes cum semisse sit staturâ Hispanicâ maior. Excessus enim duodecim pedum non iam erit gigantis, sed turris excessus.

O. Atque vt Philistæus ille non adeò procerus esse credatur, vt à nonnullis effingitur, non leui argumento est, Dauidem ipsius ense non solùm fuisse vsum, sed etiam dixisse, *Non est huic alter similis* (id est, adeò mihi aptus) *da mihi eum*. 1. Regum 21.9.

P. Transeamus ad Ægyptium quem occidit Banaias. Cubiti quinque qui ei dantur ab Scriptura, in nostra mensura æquant digitos Romanos $93\frac{7}{8}$. Hæc verò statura non est quidem procera, sed nec exigua: excedit enim staturã Hispanam plusquàm digitis quatuor. Et Hispanus qui plusquàm digitis quatuor superet duas virgas mensorias, à nemine reputabitur exiguæ staturæ. Non tamen eo inficias quin eiusmodi statura digitorum Romanorum $93\frac{7}{8}$. non sit digna vt ab Scriptura pro gigantæa aut insigniter procera designetur. Quare difficultas eò videtur reuocari, vt expendatur, an certum sit, in sacra Scriptura significari vel supponi Ægyptium illum quem occidit Banaias fuisse insigniter procerum. Quàmuis enim id tanquam certum videantur nonnulli supponere, eo quòd cubitum sacrum sibi persuaserint esse antiquæ staturæ partem quartam, ac tribus cubitis sacris communem staturam adæquari: nihilominus hoc quod supponitur non probatur, sed eius oppositum videmur nobis validis argumentis confirmasse. Superest tamen huic obiectioni de quinque cubitorum mensurâ in staturâ prædicti Ægyptij, respondere.

Q. Primùm ergo noto, ex illa Scripturæ comparatione, *hasta eius sicut liciatorium texentium*, minimè colligi staturæ proceritatem eximiam; quia comparatio illa non refertur ad hominis proceritatem aut hastæ longitudinem; sed ad hominis vires ex hasta crassissima colligendas. Constat enim liciatorium non esse lignum valdè longum; sed ea duntaxat longitudine quæ telæ latitudini respondeat. oportet tamen id esse satis crassum, vt tela quæ texitur, ad illud facilè colligatur.

R. Secundò aduerto, ex valdè crassæ hastæ vsu insignes militis vires intelligi. Ad eam tamen fortitudinem virium robustarum non est necessaria gigantæa corporis proceritas. Sæpe enim videmus homines robustissimos, nec tamen insigniter proceros. Atque id est (meo iudicio) quod sacra Scriptura de Ægyptio illo (quem occidit Banaias) significare vult, nempe illum quamuis non esset valdè procerus, sed mediocris staturæ, nihilominùs fuisse robustissimum. Cùm enim non esset altus plusquàm quinque cubitos sacros (quæ statura neque exigua est, neque valdè procera) erat tamen adeò fortis viribus, vt facilè gereret crassam adeò lanceam, vt liciatorio texentium meritò comparari posset. Facit pro hac explicatione quod Goliath Gethæo tribuit sacra Scriptura cubitum & palmum supra huius Ægyptij staturam; nec tamen crassiorem tribuit hastam Philistæo quàm Ægyptio. Ergo non id reddebat insignem & gloriosum Ægyptium, quòd esset valdè admodum procerus; sed potiùs æqualitas virium robustissimarum cum Philistæo, quantumuis proceritate corporis longè esset inferior. His accedit quòd nullum aliud verbum sit in sacro textu ex quo possit colligi, magnam Ægyptij illius fuisse proceritatem: quia sacer textus solùm ait, eum fuisse quinque cubitos altum, hastam autem eius sicut liciatorium texentium. Et quamuis in lectione Septuaginta interpretum legamus *hominem conspicuum quinque cubitorum, in cuius manu erat lancea tanquam liciatorium*: nihil tamen cogit, vt conspicui appellatio ad corporis proceritatem referatur: conspicuus enim is dicitur qui insignis est: & insignis homo verissimè dicitur is qui cùm statura sit alioqui non admodum procera, viribus tamen adeò præstat, vt mira lanceæ crassitie non minùs facilè vtatur quàm alij arundine leuissima. Non me latet, pro conspicuo in Complutensi editione legi εὐμήκη, hoc est, grandem: vera tamen & genuina Septuaginta interpretum lectio non est illa, sed *conspicuum*, vt patet ex editione Vaticana. Præterquàm quòd, is verè dicetur 5. cubitos grandis, qui sit altitudine 5. cubitorũ, licèt minimè procerus sit. Eadem enim phrasi diceretur 3. solũ cubitos grandis qui eiusmodi esset statura. Re igitur attentè inspecta nulla ratione colligitur ex allato Scripturæ loco Ægyptius à Banaia occisus fuisse valdè procerus. Potiùs enim significatur, eũ cùm 5. solùm cubitos haberet altitudinis, viribus tamẽ adeò præstasse, vt comparari posset Goliath Gethæo, cuius statura erat sex cubitorum & palmi. Cùm ergo constet ex sacro textu, Ægyptiũ fuisse æqualibus cum Gethæo viribus, statura autem longè inferiorẽ: non videtur res satis expendi ab eo qui ex comparatione à liciatorio texentium desumpta inferre vult, Ægyptium quoque fuisse valdè procerum. Præsertim cùm constet vires admirandas & peregrinas non rarò elucere in corporibus non admodum proceris. Quod & ad mysterij significationem aptissimum mihi videtur. Sed nunc simplici staturæ Ægyptij consideratione contentus, non aliud adiicio; quàm ad eam minimè proceram staturam cogi me ab iis omnibus,

quæ suprà adduxi, vt ostenderem cubitum sacrum esse sextam staturæ antiquæ partem, non quartam: antiquumque cubitum non fuisse longiorem digitis Romanis 18$\frac{2}{3}$.

PROPOSITIO XVII.

Ex mensura quam ipse tribuo Hebraicis cubitis, sequitur ingens discrimen in Salomonici templi magnitudine. Ea tamen illi remanet quam sacra Scriptura significat.

EXPLICATIO.

Et primùm de linearum mensura.

Magnum discrimen in templi Salomonis magnitudine ex varia cubiti mensura.

A. HEBRAICO cubito maiori ipse tribuo Romanos digitos 18$\frac{2}{3}$. Vnde in mea computatione sex cubiti Hebraici exæquant septem pedes Romanos: & ex Hispanicis laxè 7$\frac{1}{2}$. In mea enim sententia Hebraici cubiti maiores reducuntur ad pedes Hispanicos, addita quarta numeri parte, & insuper addita vnitate singulis centenariis. Ad pedes autem Romanos fit reductio, si singulis 25. cubitis adiiciantur quatuor. verbi gratia. legis 200. cubitos maiores Hebraicos. additis 50. fiunt 250. & additis duobus & semis fiunt 252$\frac{1}{2}$. ducenti igitur cubiti Hebraici maiores sunt pedes Hispanici 252$\frac{1}{2}$. si verò eosdem ducentos cubitos velis ad pedes Romanos reducere, diuide 200. per 25. & inuenies 8. sume hunc numerum quater, & erunt 32. hoc ergo numero addito ducentis fiunt 232. Romani pedes.

B. Villalpandus singulis cubitis assignat fere 42. digitos Romanos. ex quo infertur octo Hebraicos cubitos maiores idem fere esse quod pedes Romanos 21. vel Hispanos 22$\frac{1}{2}$. Mariana autem singulos cubitos sacros facit æquales duobus Romanis pedibus.

C. Hinc fit, Villalpandum porticibus quinquaginta cubitos latitudinis habentibus tribuere Romanos pedes 130. Marianam 100. me autem 58$\frac{1}{3}$. qui faciunt pedes Hispanos 63. Hoc verò spatium satis supérque esse ad amplissimarum porticuum latitudinem quis non videat?

D. Atriorum impluuiis quadratis cubitorum centum, tribuit Villalpandus Romanos pedes fere 260 Mariana 200. ego 117. qui ex Hispanicis faciunt 126. Erant autem Israëlitici atrij impluuia septem; & eiusdem atrij porticus non minus occupabant, quàm impluuia sexdecim.

E. Quadro sancti Sanctorum tribuit Scriptura 20. cubitos Hos facit Villalpandus pedes Romanos 52. Mariana 40. ego 23$\frac{1}{3}$. qui ex nostris pedibus sunt plusquàm 25. sed eò solus summus sacerdos, idque semel in anno ingrediebatur.

F. Cubiti 120. quos turris templi habebat altitudinis, mihi reddunt Romanos pedes 140. Hispanos 150. & eo amplius. idque altitudinis supra montem erigebatur. Villalpando tamen 120. cubiti dant pedes Hispanos plusquàm 336.

G. 300. cubiti profunditatis quos admiranda illa substructio habebat, mihi faciunt pedes Hispanos 375. quæ profunditas, meo iudicio, satis est, vt admirationi spectantibus sit; Villalpandus tamen eam extendit ad pedes Romanos 780. qui faciunt Hispanicos 850.

H. Cubiti 500. quos atrij murus habebat in quadrum, Villalpando sunt pedes Hispanici 1Ʋ420. mihi 625.

I. Longitudinem muri ambientis atrium gentium, quæ calamorum 110. definitur, ipse arbitror fuisse Hebraicorum cubitorum 660. qui faciunt pedes Romanos 770. ex Hispanicis verò 800. Villalpandus tamen numerat Hebraicos cubitos 687$\frac{1}{2}$. Hispanos verò pedes supra 1800.

L. Singula periboli latera cubitis constant 781. qui nobis vix mille pedes Hispanicos reddunt; Villalpandus tamen extendit summam ad 2225.

M. Decem cubitos Maris ænei de maioribus cubitis accipiunt plerique: eósque facit Villalpandus Romanos pedes 26. & eo amplius: Hispanicos verò 28. Mihi decem illi cubiti ex minoribus sunt, & Hispanicis pedibus æquales, vt latè suprà probatum est.

Pars secunda, de areis & solidis.

A. MVLTO adhuc maior est in areis & solidis differentia. Cubiti enim mensura quam assignat Villalpandus, habet se ferè ad eam quam ego assigno sicut 9. ad 4. In areis verò discrimen est veluti 5. ad 1. ac in solidis veluti 11$\frac{1}{2}$. ad 1. vt propositione septimâ explicatum est. Quare ex lignis, lapidibus, ceteráque materia, vbi vnus mihi millio satis est ad impensas, Villalpandus amplius vndecim millionibus opus habet. In iis verò quæ per calamos mensurantur, area à Villalpando cogitata ad aream quam ipse cogito se habet vt 49. ad 9. Et solidum à Villalpando cogitatum ad solidum quod eo concipio, se habet vt 12$\frac{1}{2}$. ad vnum, vt explicatum est propositione 7.

B. Aliquanto minus est nobis cum Mariana discrimen: adhuc tamen illius area ad meam se habet sicut 4$\frac{1}{2}$ ad 1. Et solida sicut 10. ad vnum, vt in eadem propositione septima probatum est.

De Mari æneo.

Magnum discrimen in mensura maris ænei & eius capacitate.

IVXTA meam mensuram capit Mare æneum aquæ vncias non ampliùs 200Ʋ. hoc est Romanas amphoras 108$\frac{1}{3}$. At secundum Villalpandi opinionem debebat capere Romanas amphoras 4Ʋ500. quibus per incuriam adiecit aquæ vncias 205Ʋ000. quod additamentum omnino superat totam eam capacitatem quam ipse Mari æneo tribuo. Oritur discrimen hoc ex eo quòd decem cubiti Maris ænei, vt ipse opinor, ex minoribus sint; & sphæra vnius cubiti minoris iustè capiat 400. aquæ vncias. Sphæra autem vnius cubiti ex Villalpandæis, capit aquæ vncias 9050. & sicut 1. ad 22$\frac{1}{2}$. ita 400. ad 9Ʋ050.

PROPOSITIO XVIII.

Antiquæ Græcorum, Romanorum & Hispanorum mensuræ videntur ex Hebraicis deriuatæ.

EXPLICATIO.

A. AD propositionis huius veritatem minimè necessarium est, Hebræos ceteris orbis nationibus suas præscripsisse mensuras. Fortassis enim illæ antiquiorem habent originem; & ad

com

communis vsque terrarum eluuionis tempora seruatæ sunt in orbe mēsuræ ab Adamo traditæ filiis suis ac nepotibus; post diluuium verò fortè Noëi filij voluerunt eadem pondera atque mensuras ab Adamo receptas conseruare: & ex illis deriuatæ sunt quæ quondam Græcis ac Romanis in vsu fuerunt, & quæ hactenus à nostris Hispanis retentæ sunt. Hoc vt mihi tanquam probabile persuadeam, adducor imprimis, quia cubitum maiorem Hebraicum Scriptura vocat mensuram primam, 2. Paral. 3.3. & Noëi arcam cubitis demetitur. Vnde apparet illam cubiti mensuram qua mensuratur arca, aut esse veterem cubitum Hebraicum; aut calamum sex constantem cubitis (de quo suprà) siquidem mensuræ primæ nomen cubito maiori Hebraico tribuitur. Confirmatur hoc, quia antiquus cubitus recentiorem siue minorem excedit vno palmo (id est quarta parte) & nonnihil amplius, vt suprà notauimus. Quapropter cùm mensura cubiti fuerit ex cubito humano desumpta, verosimile est, cubitum illum à quo vulgaris cubitus vno palmo superatur, ex mensurâ cubiti priscorum illorum hominum desumptum fuisse. Credibile namque est illorum staturam & corporis molem vastiorem fuisse multo & grandiorem nostrorum hominum magnitudine.

Origo prioris cubiti.

B. Iam cùm maior cubitus Hebraicus (esto ab ingenti & robusta hominum statura sit deriuatus) ex gigantum mole & ingenti magnitudine vsurpatus non fuerit, probabile mihi fit illum iuxta Adami mensuram fuisse assignatum. Nec enim credibile est Adamum (qui primus fuit mundi rex, isque sapientissimus) suis posteris mensuras ac pōdera non tradidisse. Adhæc cùm mensuræ ad humanæ staturæ proportionem conformandæ essent; æquum satis est & rationi consonum, mensuræ antiquæ calamum ad Adami ipsius staturam fuisse conformatum, necnon cubiti mensuram ad eiusdem cubitum mēsuratum fuisse. Et facit quòd illa ipsa quæ prima appellatur mensura, vocatur etiam mensura hominis Apocalypseos 21. 17.

C. Porrò si Adamus mensuras ac pondera præfiniuit; verisimile est, eos ex posteris suis, qui veram religionem ac iustitiam retinuerunt, pondera etiam & mensuras ab Adamo acceptas retinuisse; & ab illis ad Hebraicum populum peruenisse: quinimò ex his ipsis ponderibus ac mensuris antiquis, Græcorum, Romanorum atque Hispanorum pondera fuisse orta. Coniectura hæc inde fulcitur, quòd ad nostra vsque tempora in Romana vncia & Hispaniensi antiquum Romanæ vnciæ pondus, item drachmarum Atticarum, & duorum Israëlis siclorum conseruetur. quod est veluti vestigium communis omnium ab vno homine propagationis, ac ponderum, mensurarumque deriuationis à parentibus ad filios.

Origo posterioris cubiti.

D. Secundi cubiti siue posterioris inuentio tunc orta fuisse videtur, quando homines multò iam erant prioribus illis minores. Tunc enim cùm viderent cubiti nomen non quadrare iam cum ea statura qua homines prædiți erant; ac simul viderent ad hominum communionem atque cōmercium congruens esse vt cubitus alter statueretur qui mensuræ subduplæ ex solidis esset diameter, tunc (inquam) primò, videtur inductus posterior cubitus Hebraicus, cum eiusmodi ad priorem proportione, vt esset duplus in potentia solida, & sextam partem mediocris staturæ (cuiusmodi est Hispanica) exæquaret.

E. Præterea congruentia & correspondentia A quæ reperitur apud nationes politicas (vt apud Græcos, Romanos & Hebræos antiquos) inter sextam staturæ partem & inter liquidorum & aridorum mensuras, argumēto est, hoc etiam à communi aliquo & generali principio, vt ab Adamo siue Noë, deriuari. Iam vbi admittenda erat congruentia atque proportio inter pedes seu cubiti mensuram & inter mensuras liquidorū; cùm aqua sit primus liquor & ceteris communior, & magnæ insuper æqualitatis in pondere (vt suprà notauimus) consentaneum valde fuit attendi potissimùm ad mēsuram aquæ quam capiebat vas quod B ex cubiti vel pedis mensura fieret. Quod verò attinet ad vasis figuram quæ pro mensura eligenda erat, credibile est, antiquiores sapientes selegisse sphæras ac cylindros ob eas rationes quas propositione 12. considerauimus. Quòd si verum est hanc fuisse apud Hebræos antiquam mensurarum normam ac figuram; hoc ipsum est indicium quòd antiquissimæ mensuræ eiusdem figuræ fuerint. Nam si apud gentem aliquam seruatæ sunt atque retentæ priscæ mensuræ; quis dubitet, apud eos præsertim seruatas ex posteris Noë qui veram religionem & iustitiam retinuerunt?

C F. Sphæra primi cubiti, hoc est maioris, capit aquæ seu vini vncias 800. vt propositione 16. ostensum est. Deinde sphæra semicubiti capit omnino vncias 100. Atque hæc est mensura illius bati qui Mari æneo duo millia batorum tribuit. cuius sextarij singuli capiunt vncias 16⅔. hæc autem est Græci sextarij antiqua mensura, vt nonnulli probant ex Galeno.

G. Chœnix vnciarum 25. est quarta pars bati capientis vncias centum. Atque hæc chœnix appellata fuit etiam mina. Et huiusmodi minas sexaginta continet talentum Hebraicum.

D H. Sphæræ cubiti vnius maioris respondet cylindrus vno cubito altus ac latus circumscribens spæram (vt loquuntur Mathematici) qui capit iustas aquæ vncias 1200. Ea verò est antiquissima metreta; & respondet sextario vnciarum 16⅔. Nam si vnciæ 1200. inter 72. mensuras diuidantur (quæ est antiquissima partitio, & apud Hebræos & Græcos vsitata) singulis obueniunt 16⅔.

I. Origo amphoræ 960. vnciarum (quæ est Hebraicus batus, & quadrantal Romanum ex talento Ægyptio, vt ex Varrone tradit Plinius lib. 33. c. 3.) videtur fuisse eiusmodi, vt antiquo vnius cubiti E cylindro detraheretur pars quinta altitudinis, vt conformaretur ad commodioris lebetis figuram, vt explicatum est suprà.

L. Si verò fiat cylindrus semicubito latus atque altus, continebit omnino aquæ vncias 150. quæ decies replicatæ reddunt 1500. & fortasse hæc est origo antiqui talenti, quod 1500. vnciis constat. Pondus enim mensurarum aquæ fuit prima ponderum norma. Nouimus autem iuxta antiquissimum vsum decem coniungi mensuras, atque illis nomen cuncta comprehendens imponi, vt nomen cori decem batis.

M. Et fortasse (quemadmodum cylindro vnius F cubiti dempta fuit quinta altitudinis pars, vt ad commodiorem lebetis figuram reduceretur) sic cylindro dimidiati cubi fuit etiam dempta pars altitudinis quinta: & ex 150. vnciis remanserunt 120. qui est Rom. congius. Et fuit etiam Ægypti mensura, vt colligitur ex Plinio. Et probabile est mensuram etiam Hebraicam fuisse, siquidem octaua est Hebraici bati pars. Cùm autem hæc mensura 120. vnciarum fuisset quatuor in partes diuisa, vnicuique parti impositum fuit nomen minæ

Hebraicæ, nempe singulis vnciarum tricenariis A quæ est $\frac{1}{16}$. vnius bati.

N. Præter hæc, cùm Ægyptij recepissent mensuram amphoræ 960. vnciarum, voluerunt eam ad cubicam figuram reducere. Et ab eis Romani & amphoram & cubicam illius figuram desumpsère: nomènque Romani pedis cubico amphoræ lateri dedère. Atque hæc videtur fuisse Romani pedis origo. Cùm enim compertum sit Romanos ab Ægyptiis amphoram fuisse mutuatos, verisimile valdè est quadrantalis etiam figuram ab eisdem accepisse. Vide quæ suprà diximus propositione 3. de modio (scilicet in figura cubica) Serapidis vertici imposito ab Ægyptiis.

O. Ex quadrantali verò (id est amphora cubica) ortus fuit congius cubicus, octaua scilicet amphoræ pars; assumpto pro latere cubico, dimidio pede Romano. Et hinc etiam orta est 15. vnciarum mensura, quæ Rom. palmi cubus est. Atque hæc 15. vnciarum mensura fuit à Græcis pro sextario vsurpata, vt Galenus & Plin. tradunt. Suam tamen ipsi metretam non constituerunt ex 48. sextariis (quemadmodum Romani) sed ex 72. vt & Hebræi. Atque ita communis Græciæ metreta fuit vnciarũ 1080. Ac lateri cubico huius metretæ in- C diderũt Græci pedis nomen, vt explicatũ est suprà.

P. Sphæra minoris cubiti Hebraici capit omnino aquæ vncias 400. hoc verò videtur fuisse Hispani pedis initium siue origo, & Hispaniensis arrobæ ponderabilis quæ vnciis 400. constat.

Q. Iam, si fortè Syra vnquam metreta extitit vnciarum 1400. eius sextarius erat nostra arroba ponderabilis. Sphæra autem alia (cui ad sphæram 800. vnciarum sit eadem proportio, quam habet maioris cubiti Hebræi sphæra ad sphæram cubiti minoris) eiusmodi (inquam) sphæra capiet iustas 1600. vncias, eiusque cylindrus 2400. Atque hæc D potuit esse Syræ metretæ origo.

R. Libra Romana fortassis orta fuit ex diuisione congij in decem partes quæ sunt appellatæ libræ, & deinde libra distributa est in partes duodecim, eæque sunt appellatæ vnciæ.

S. Mina Attica centum drachmarum, orta videtur ex diuisione bati (eius qui pendet 100. vncias) in octo partes: eiusmodique minæ quadrat pondus aquæ quam capit sphæra vnius palmi ex maiori cubito Hebraico. Atticum autem talentum factum fuit diuiso in duas partes antiquo talento. Atque vt talentum antiquum ad maio- E rem cubitum Hebraicum, sic talentum Atticum ad minorem cubitum.

T. Hebræorum hin est sexta bati maioris pars continens aquæ vncias 160. Eadèmque est nostri celemini mensura. Romanus verò modius duos habet hines siue celemines, atque adeò capit aquæ vncias 320. Huiusmodique modios sex continet medimnus Atticus, qui & Romanus. Cui si detur figura cubica, eiusmodi cubus erit duplus respectu quadrantalis ex Romano pede: atque adeò cubicum eius latus habebit eandẽ proportionem cum pede Romano, quã Hebraicus cubitus antiquus F cum pede Hispano. Porrò hæc ipsa medimni mẽsura hodie etiam in Hispania in vsu est, appellaturque faneca.

V. Sanctus Epiphanius affirmat Romanos ab Hebræis desumpsisse nomẽ atque mensurã modij. Quòd si, vt ipse Epiphanius vult, vulgaris hin aliquando extitit qui duos sacræ mensuræ hines exæquaret, eadem mensura debet esse modij & vulgaris illius Hin. Nam sacer hin capit aquæ vncias 160. modius verò 320.

X. Vncia duos omnino siclos appendit (vt infrà videbimus) vnde verisimile est pondus vnciæ esse antiquissimum. Præsertim cùm constet Abrahami tempore pondus sicli & dimidij etiam sicli fuisse in vsu (vt videbimus propositione sequenti.) Fortasse ergo vnciæ prima origo fuit, quòd batus sphæræ semicubiti Hebraici antiqui in decem partes sit diuisus primùm, & deinde quælibet decima in alias decimas. Atque ita pro pondere vsurpata est centesima prædicti bati pars, cui vnciæ datum est nomen à Romanis, eo quòd sit duodecima suæ libræ pars. Eadem ratione Attici minam, (id est octauam illius bati partem) in drachmas cẽtum distribuerũt. & similiter ceteri omnes Græci suas quinque minas secuerunt in drachmas item centum. Drachma enim est centesima minæ pars. Et ex minarum inæqualitate orta est drachmarum inæqualitas.

Origo vnia & alterum ponderum.

Y. Arrobæ mensurabilis (quæ *cantara* etiam appellatur in Hispania, Romæ autem hodie *congio*, & capit aquæ seu vini vncias 512.) principium videtur fuisse iustum vnius vnciæ pondus. facta enim vnius vnciæ mensura ex aqua, facilè mox fuit mẽsuram octo vnciarum facere (vt norunt Mathematici) atque huius octo vnciarum pondus Latinis appellatur bes, nostris vulgò *Marco*. Duplicatisque lineis eadem facilitate facta est mensura vnciarum 64. quæ nobis dicitur *Azumbre*. Et iterum duplicatis facta est mensura vnciarum 512.

Z. Libra Hispaniæ vnciarum 16. sub nomine minæ refertur à Cleopatra. Vnde patet eam quoque esse antiquam mensuram.

PROPOSITIO XIX.

Sicli Hebraici pondus fuisse quatuor drachmas Atticas, non solum asseritur à Iosepho & Philone: sed ab omnibus etiam Græcis sacræ Scripturæ interpretibus. Sed fuit quoque vnius drachmæ siclus.

PROBATIO.

A. SVPPONENDÆ hîc sunt 1. & XI. propositio, quibus statutum est, pondus vnius vnciæ ex iis quæ hodie Romæ & Hispaniã sunt in vsu, esse idem prorsus cum antiqua Romanorum vncia, quæ 8. drachmas Atticas pendebat: ac pondera sacra non fuisse dupla respectu vulgarium, quemadmodum à nonnullis receptum erat. Ac deinde notandum, Hebraica pondera fuisse hæc quatuor, Obolum, Siclum, Minam, Talentum: de quibus nonnihil per ordinem dicemus. Sed de obolo satis sit annotasse, drachmæ pondus ab Atticis solitum fuisse diuidi in sex obolos: ab Hebræis autem idem omnino pondus in quinque tantùm obolos fuisse diuisum. Ex quo efficitur obolos Hebraicos esse tantillo maiores Atticis; quamuis eis obolorum nomen ex vicino accommodatum sit ab interpretibus. Constat enim in S. Scriptura siclum viginti obolis æstimari. Quare obolum sacrum esse quintam drachmæ Atticæ partem, eandem habebit certitudinem, quam siclum esse iustum semunciæ pondus.

B. In eo tamen magna occurrit difficultas in conciliandis 70. Interpretibus cum Iosepho & Philone. Iosephus enim & Philo quatuor illi drach

Septuaginta interpretes non bene ab aliquibus ostensi in didrachmi vsu.

drachmas apertè tribuunt: at Septuaginta sæpe eum didrachmum vocant: & eodem modo loquuntur Aquila, Symmachus, Theodotio & ceteræ omnes Græcæ editiones, & cum eis antiqui Patres, & præsertim Epiphanius ac Theodoretus. Quamuis Procopius Genes. 32. 14. siclo quatuor apertè tribuat drachmos. Huic difficultati vt satisfaciant nonnulli, respondent vulgarem siclum fuisse didrachmum, tetradrachmum autem siclum sanctum. Enimuerò perspicuum est siclum sanctum à Septuaginta didrachmum appellari, vt patet Exodi 30. 13. & Leuit. 27. 25. & apud Ezechielem cap. 45. 12. eum vocant στάθμιον, siue staterem. Sicli autem vocem retinent Numer. 3. 47. & cap. 18. 16. Alij volunt hoc apud Septuaginta per incuriam & negligentiam irrepsisse: & pro tetradrachmo fuisse negligenter suppositum didrachmum. ita Georgius Agricola & Couarruuias. Villalpandus autem quamuis Septuaginta interpretes negligentiæ insimulare non audeat, saltem ait eos de iusti ponderis declaratione minimè curasse, contentósque fuisse apponere nomen alicuius monetæ vulgaris pro sicli nomine: eo quòd rem parui momenti esse duxerint, iustum sicli pondus explicare. Additque eiusmodi consuetudinem, pondera alia pro aliis & mensuras pro mensuris aliis substituere, Septuaginta interpretibus indubitatò fuisse. Mariana capite sexto affirmat, fuisse olim siclos duarum drachmarum, & siclos etiam tetradrachmos: frequentiores tamen fuisse didrachmos, atque inde prouenisse, vt promiscuè vterque siclus à Septuaginta didrachmi nomine compelletur: quemadmodum apud Hispanos familiare est, quoddam genus politorum laterum, vocare *azulejos*, quod cæruleolos sonat, non solùm eos qui cærulei re vera sunt, sed etiam ceteros omnes, licèt albi sint aut virides, quia frequentiores solebant esse cærulei.

C. Veruntamen quamuis magna sit B. Hieronymi, Philonis atque Iosephi auctoritas; si tamen Septuaginta in sicli pondere diuersam haberent sententiam, sola Septuaginta interpretum auctoritas maioris foret in hac re momenti, quàm auctoritas sancti Hieronymi, Philonis, Iosephi, & aliorum multorum, & quàm rationes illæ quæ ad probandum siclum sanctum tetradrachmũ fuisse adduci possent. Tum quia multum interest quod attinet ad numerum testium inter Septuaginta, & inter tres siue etiam triginta: tum etiam quia Septuaginta fuère multò antiquiores: nec dubium quin rerum antiquarum maiorem adepti fuerint cognitionem. Deinde Septuaginta interpretes incuriæ aut ignorantiæ arguere, id verò perperam omnino fit. Ac nihilo plus satisfaciunt Villalpandi ac Marianæ responsiones. Cùm enim non minùs facile sit, dicere tetradrachmũ quàm didrachmum, cúmque in promptu esset nomen quod sicli ponderi exactè responderet, magnæ certè oscitantiæ foret, illud vsurpare nomen quod ponderis ipsius dimidium significaret, si didrachmus singulatim denotabat duarum Atticarum drachmarum pondus, quod est dimidium põderis sicli sancti. Non inficior in rebus aliquot parui referre, vtrùm vnum pondus pro alio ponatur, necne: si eiusmodi pondus aut mensura exempli gratia ponatur, vt, si prohibeatur, ne quis falsum batum, aut falsum chœnicem apud se habeat. At verò cùm dicitur vnusquisque semissem sicli soluisse, tunc semissi dimidium pondus auferre, dato illi drachmæ nomine, id certè contra historiæ veritatem

A esse videretur. Dum autem fingitur nomen drachmi promiscuè & confusè tam ad duarum drachmarum quàm ad quatuor pondus accommodari (quod frequentiùs communi consuetudine, sicli duarum drachmarum vsurparentur) id profectò non aliud est quàm duo supponere quorum neutrum subsistit. Alterum, siclos duarum drachmarum fuisse vsitatiores: alterum in communi vsu viguisse vt siclorum minorum nomen ad maiores extenderetur.

Drachmam Alexandrinam fuisse duplam respectu Atticæ.

D. Relictis ergo prædictis solutionibus, si deprehendatur nomen drachmi siue duarum drachmarum absolutè positum, omnino congruere ad semunciæ (quæ quatuor drachmas Atticas contiB net) significationem; constabit etiam Septuaginta debuisse didrachmi nomine vti ad quatuor drachmarum Atticarum pondus significandum, & tunc Philonis, Iosephi atque Hieronymi sententia Septuaginta interpretum auctoritate validè confirmabitur. Noto ergo ipse, falli eos qui putant Septuaginta interpretes (qui Alexandriæ scripserunt) teneri ad hoc, vt drachmæ nomine de drachmæ Atticæ pondere loquerentur. Hoc enim perinde esset, quasi exigeretur ab eo qui Hispali scribit & cum Hispalensibus sua phrasi loquitur, ne carnium libram appellet eam quæ 32. vnciis constat (cuiusmodi libra apud Bæticos in vsu est) propterea quòd Madriti & Salmanticæ triginta duabus vnciis non datur nomen vnius libræ, sed C duarum. Quare vt propiùs ad rem ipsam accedamus, si constaret, Septuaginta interpretum tempore, Alexandriæ appellari solitam drachmam vnam, id pondus quod Attici duas drachmas appellabant, non alia certè responsio posset aptior optari ad vtramque sententiam conciliandam. Obseruandum est ergo Africanum & Iulium Pollucem (quorum verba referuntur in dictionariis, verbo Talentum) tradere, quamuis respectu drachmarum Atticarum huic talento tribuantur sexies mille drachmæ, illi plures, alij pauciores: omnia tamen talenta in hoc conuenire quòd vnumquodque habeat sex millia drachmarum sui generis: hoc est, vt talentum Æginæum sex mille drachD mas Æginæas contineat, Babylonium totidem Babylonias, idemque de ceteris. Quam autem proportionem inter se habeant diuersa talenta, eadem etiam erat inter diuersas drachmas, verbi gratia, drachma Æginæa se habebat ad drachmam Atticam sicut 10. ad 6. pendebat enim decem obolos Atticos. Id quod communi eruditorum consensu receptum est, vt videre licet apud Marianam capite septimo. Et quidem varia esse drachmarum pondera notat expressè Plinius libro vigesimo primo, capite 34. notúmque est drachmas à Dione accipi pro assibus. Nec minùs certum est drachmas ab aliquibus poni pro septimis vnciæ partibus. Quæ cùm ita se habeant, certum mihi est Septuaginta interpretes omnino debuisse drachmæ nomen pro duarum Atticarum drachmaE rum pondere vsurpare: ac proinde nummum eum qui quatuor drachmas Atticas pendebat, appellare didrachmum. Hoc (meo iudicio) validè probatur: quia Scripturæ talentum (de quo Septuaginta loquuntur) duodecim millia drachmarum Atticarum pendebat: ergo Scripturæ drachma duas Atticas drachmas continet. Huius argumenti consequutio ex authoritate Africani, Pollucis, atque omnium qui de drachmis scripsere, legitima est. Quamobrem id vnum superest probandum, talentum scilicet Scripturæ esse duplum respectu Attici talenti; atque adeò pendere

dere drachmas Atticas 120. Id verò auctoribus probatur locupletissimis, non Epiphanio solùm & doctoribus Ecclesiasticis, sed iis etiam omnibus qui asserunt talentum magnum respectu talenti Attici esse duplum. Sic autem tradunt Vitruuius, Halicarnassæus, Suidas, Hesychius apud Marianam cap. 7. Deinde Scripturæ talento minus ponderis attribui non potest, si admittamus, quod Iosephus affirmat, talentum scilicet Scripturæ constare centum minis (de quo infrà) & quod ait Epiphanius, nempe pendere libras 125. libras scilicet Romanas; & quod alij aiunt, nempe talentum Scripturæ esse 120. pondo, accepto pondo nomine pro centum drachmis Atticis.

E. Superest examinare verùm hæc magni talenti consuetudo, atque adeò magnæ drachmæ (quæ respectu Atticæ sit dupla) viguerit apud Alexandriam, vbi Septuaginta suam scripserunt editionem? Ego verò ex ipsomet didrachmi nomine (quod Septuaginta interpretes tribuerunt ponderi quatuor drachmarum Atticarum) videor mihi certò colligere, talentum magnum (cuius meminerunt Vitruuius, Halicarnassæus, Suidas & Hesychius) fuisse talentum apud Alexandrinos vsurpatum. Constat enim ex Scriptura ter mille siclos efficere vnum talentum (vt docti conuincunt efficaciter ex capite Exodi 38.) quapropter ea authoritas, quæ probat Israëlis siclum fuisse pondere quatuor drachmarum Atticarum, ea ferè omnis persuadet hoc fuisse Alexandrinum talentũ. Quandoquidem Septuaginta interpretes in ea vrbe scribentes siclo nomen didrachmi tribuunt. Etenim cum constet, extitisse olim drachmas respectu Atticarum duplas, & Septuaginta de duplis drachmis loqui, sicut & de talento duplo, nihil poterat esse verisimilius, quàm eos, dum ponderi quatuor drachmarum Atticarum nomen didrachmi tribuunt, accommodasse sermonem ad eius prouinciæ, in qua scribebant, consuetudinem. Sed habemus præterea expressam Festi auctoritatem perspicuè asserentis Alexandrinum talentum pendere duodecim denariorum millia. quod idem atque duodecim millia drachmarum. Hoc autem ex Festo transcripsit Alexander ab Alexandro in suis Genialibus, vbi ait Alexandrinum talentum pendere 120. drachmas Atticas. Quare rectè ait Capellus libro de numis. §. 6. drachmam Iudaicam esse pondus duarum Atticarum. Idem affirmat Ribera noster Amos 8. 15. & Pererius Gen. 23. 14. Facit quod Epiphanius obseruat, sextarium Alexandrinũ duas ex oleo libras capere. Probabile enim est, vbi sextariorum mensuræ erant magnæ, magna etiam fuisse talenta, & consequenter magnas drachmas.

F. Decipiuntur ergo planè qui putant drachmæ nomen apud Septuaginta de Atticæ pondere esse accipiendum, ignorantes in hoc drachmæ nomine non minorem græcè amphibologiam latere, quàm in nomine libræ apud Hispanos. Imò verò tanta fuit drachmarum diuersitas, vt oboli vnius Attici pondus (id est sexta Atticæ drachmæ pars) Ægyptiæ nomine drachmæ fuerit aliquando appellatum. Constat hoc ex libello illo Cleopatræ; consonatque cum talento illo quod extitit olim mille drachmarum Atticarum, quod numismaticum fuit appellatum, de quo videri potest Stanislaus fol. 61. Huc præterea spectat Hispanorum consuetudo, qui nomen *adarme*, quod idem est cum drachmæ nomine nónihil corrupto, vsurpant pro semisse drachmæ Atticæ. Cur ergo similiter non credamus Atticos drachmæ nomine appellasse Alexandrinæ drachmæ semissem? Porrò quòd Hispani drachmæ nomen semidrachmæ Atticæ tribuamus, inde fortassis ortum est, quòd pondus vnciarum 375. consideretur vt paruum talentum. & facit quòd olim marauedini dicuntur fuisse vnciales; & quòd summam marauedinorum 375. nuncupamus ducatum; huiúsque valoris aurea superioribus annis fuêre numismata. Adde quòd Syracusanum talentum constat appendisse Romanas vncias 375.

G. Quæ verò fuit olim in nomine drachmæ & talenti significationis varietas, eadem cum debita proportione extitit in nomine stateris & sicilici. Nam quamuis iuxta pondus Attici talenti, duarũ drachmarum Atticarum pondus appelletur sicilicus, nomen tamen sicilici deriuatum videtur ab Hebraico nomine sekel, quod est nomen sicli. & sicilicum appendentem semunciam, qui omninò respondet hebraico siclo, ponit Dioscorides agens de Veterinariorum ponderibus. Ac licèt *stater* sit frequenter pondus drachmarum quatuor Atticarum, reperitur tamen stater duarum drachmarũ, vt probat Stanislaus ex Polluce fol. 58. fin. Denique sicut in drachmæ pondere varietas extitit, ita etiã in pondere sicilici. Atque ita Xenophon l. 1. de Cyro meminit sicli pendentis Atticos obolos 7½. & Epiphanius meminit etiam sicli pendentis holcem, hoc est drachmam Atticam (cum quo siclo consonat nostrum adarme nomen, siquidem sicilicus duplicis drachmæ nomen est.) Hesychius item Persicum siclum refert pendentem Atticos obolos octo, id est, drachmam vnam, & tertiam alterius partem.

H. Drachma igitur generatim loquendo est talenti $\frac{1}{6000}$ pars: & didrachmus siue sicilicus, quod est Hebraicum nomen ex sekel, iuxta morem Græcorum aut Latinorum inflexum, est vnius talenti $\frac{1}{3000}$. Quamobrem cùm talentum tam Alexandrinum quàm sacræ Scripturæ contineat vncias mille quingentas, necessarium erat didrachmi nomine, apud Septuaginta, semunciæ pondus denotari. Idem est enim didrachmus quod sicilicus. nempe vna ex tribus millibus vnius talenti partibus. Quod autem Iosephus & Philo magna tum distinctione, tum etiam inter se consensione variis in locis nobis ediderunt, illud est, drachmas duas sicli Israëlitici idem pendere quod drachmas Atticas quatuor. Philoni verò non fuit satis id semel dixisse, nisi etiam ad peculiares summas descenderet ac diceret, 30. Israëlis siclos esse 120. drachmas Atticas. Hoc tamen nequaquam Septuaginta interpretibus repugnat; sed potiùs exponit æqualitatem ponderis de quo ipsi agebant. Iam quòd drachma talenti sacri fuerit $\frac{1}{6000}$ pars (id est vna ex partibus sex mille) eiusdem talenti, & quòd illa fuerit antiqua drachma, inde validè confirmatur, quòd Hieronymus in re adeò insigni nusquam Septuaginta interpretes obiurgat, quamuis expressè affirmet, Israëlis siclum pẽdere Atticas drachmas quatuor. Sic enim ille docet Ezechielis 45. & Matth. 17. Septuaginta quoque interpretes rectè fuisse de sicli pondere loquutos ex eo etiam confirmatur, quòd ceteræ etiam Græcæ editiones omnes cum illis mirificè consentiant.

I. Præterea, quamuis Epiphanius confusè & promiscuè videatur fuisse loquutus (ait enim siclũ fuisse didrachmum, & quartam vnciæ partem pendere: necnon fuisse olim siclum qui holcem siue drachmam vnam Atticam appendebat) nihilominus disertis atque perspicuis verbis testatur, *talentũ sacrum esse libras* 125. hoc est vncias 1500. Atque

Atque ita non potuit sanctus Doctor ignorare, A Isräelis siclum esse semunciam. Certissimum enim est ex sacrâ Scripturâ, talentum esse idem quod ter mille siclos; neque id ignotum esse potuit Epiphanio. Quamobrem quod asserit de siclo duarum drachmarum Atticarum, & de siclo etiam vnius drachmæ, intelligendum est omnino non de siclo integro argenteo, sed de nummis qui semisiclum argenteum, vel quartam eius partē pendebant. Huiusmodi enim nummi non probant integrum Isräelis siclum argenteum (loquor de antiquo) fuisse duarum drachmarum Atticarum, vel vnius drachmæ. Quemadmodum semiargētei B quos videmus signatos, non indicant eos esse integros regales. At fortassè etiam loquitur Epiphanius de siclis auri afferri, de quo infrà.

L. Simili ratione explicari posse suspicor Theodoretum. Expende, quæso, verba eius in Leuiticum in fine, *didrachmum* (ait) *valet obolos viginti, tametsi nonnulli didrachmum staterem vocarunt.* quod est dicere, siclus quem 70. vocauêre didrachmum, nō est duodecim obolorum, quemadmodū didrachmus Atticus, sed viginti obolorum. Atque ita quamuis stater (pondus nempe quatuor drachmarum Atticarum) appelletur didrachmus; in ea tamen appel- C latione non est sermo de drachmis Atticis, sed de aliis maioribus, cuiusmodi erant Alexandrinæ.

M. Nullus igitur superesse videtur grauis auctor qui probetur existimasse Isräelis siclum duas Atticas appendisse drachmas. & conciliatio atque concordia Iosephi, Philonis, Procopij, Hieronymi & Septuaginta interpretum euidenter ostendit verum sicli pondus fuisse quatuor drachmarum Atticarum. Iosephi loci sunt libro 3. Antiquitatū cap. 12. (aliàs 10.) & 7. de bello cap. 26. fin. Et quamuis prior locus addito mox libræ nomine videatur obscurari: Græcè tamen & in Gelenij versione D non est libræ nomen. Philonis locus insignis est tomo 2. lib. de decalogo, vbi de specialibus legibus. ibi verò pro 50. siclis ponit 200. drachmas: pro 30. siclis drachmas 120. & similiter in aliis summis. Licèt autē in Latina versione nō sit nomen drachmarum, sed argenteorum solidorum: Græcè tamen nomine drachmarum vtitur Philo. Locus Procopij est Genes. 23. 14. Beatus autem Hieronymus (Ezechielis 45. & Matth. 17.) disertè ait, siclū esse idem cum statere, quatuórque illum pendere drachmas: octo verò drachmis Romanam vnciam componi. Similiter exponunt Hesychius, & Cleo- E patra: nec nō antiqui Rabbini, vt Rabbi Iechaias in tractatu de monetis, vbi ait, *Cognouimus ex kabala siclum sanctum pendere trecenta & viginti grana hordei.* hæc ille, quem refert Gaspar Wasetus & verò certum est hordei grana 320. explere Atticarum quatuor drachmarum pondus. Præterea in hoc eodem sicli pondere conueniunt Antonius Augustinus, Masius, Arias Montanus, Marianus Victorius in indice Hieronymi Romanæ editionis verbo Siclus, & noster Villalpandus.

N. Præterea, hi postremi auctores quinque eo in primis argumento nituntur, quòd antiquos F siclos apud se habuerint, atque appenderint. Certè Villalpandus confirmat septem siclos antiquos se habuisse, quorum nulli quidquam deerat ad iustum semunciæ pondus. Verumenimuerò hęc omnia numismata arbitror non tanti esse, quanti auctoritatem & consensum Iosephi, Philonis, Hieronymi & 70. interpretum. Nec enim illi aut veritatem ignorare potuêre, aut si diuersi inter se forēt, adeò facilè à nobis conciliari potuissent. Numismata autem illa posset suspicari quisquam, vel omnia, vel pleraque illorum esse noua & pro antiquis supposita. Atque id ipsum quod tanti Villalpandus facit (scilicet nullum eorum septem numismatum quę ipse habebat, aliquâ, vel minimâ semunciæ ponderis parte destitui) nonnullis suspicionem facit, non solùm illa antiqua non esse, verùm neque satis callidè fuisse pro antiquis conficta ab eo qui illa Villalpando, aut suis amicis obtrusit. Etenim ad tectam fraudem congruentius foret, si eorum pondus nonnihil esset imminutum, vt post bis mille annorum decursum futurum fuisse videbatur. Quamobrem Ariæ Montani, & Mariani Victorij numismata verisimiliora fortasse sunt, vtpote quæ nonnihil erant attenuata & exesa; adeò vt ipsi persuaserint sibi, iustum antiqui sicli pondus non fuisse integræ semunciæ, sed aliquantillo minus. Ita sanè Arias: qui id ponderis reducit ad pondus 4. drachmarum ex iis quibus superiori æuo pharmacopolæ vtebantur. hæ enim aliquanto erant minores octauis vnciæ Romanæ partibus: & Marianus Victorius ea quatuor Iuliis Romanis comparat, qui sunt etiam octauis vnciæ minores.

O. At enim quamuis pro certo constaret, illa numismata vera esse & antiqua, ex illis tamen non video quî posset probari ea fuisse simplices siclos: vt enim nunc argentei simplices regales cuduntur, necnon duplices, quadruplices & octuplices, ita credi fortasse posset siclos quondam & simplices & duplices fuisse cusos. & facit quod Arias Montanus ex Rabbi Moyse Gerundensi adducit, nempe illum apud se duo Hebraica antiqua numismata habuisse, quorū alterum drachmas duas, alterum quatuor pendebat. Tametsi autem Moyses iste Rabbinum Salomonem sequutus sibi persuaserit siclum quadruplicis drachmæ fuisse integrum & simplicem: alterum verò sicli semissem: verùm qui opinaretur Septuaginta interpretes integro siclo duas non amplius drachmas Atticas tribuisse, posset respondere, nummum illum qui duas pendebat drachmas Atticas fuisse siclum integrum ac simplicem: qui verò quatuor pendebat, fuisse duplicem. Idémque posset opponi numismatis Villalpandi, nisi forte in eis ipsis explicetur simpla illa esse & non dupla. Sed quis hoc ex characteribus poterit euidenter colligere? Multo ergo solidior est comprobatio quæ ex tot tamque grauibus auctoribus vnà conspirantibus desumitur. Sed *vtrumque simul melius.*

Additio de distinctione siclorum, siue de maioribus & minoribus siclis.

A. SVPERESY expendere an vncia quoque integra appellata sit siclus, & an quarta eius pars, octaua quoque (id est drachmæ Atticæ pondus) sicli nomen obtinuerint. & primùm non videtur inconueniens, vt sicut mina diuersimodè accipitur, nimirum pro quindecim siclis, pro viginti, & pro 25. atque etiam pro sexaginta, vt sequenti propositione constabit; sic etiam siclus variè vsurpatus sit. Deinde vnciam integram sicli nomen obtinuisse auctor est Hieronymus in quæstionibus Hebraicis in Genes. c. 24. Ab Hieronymo autem accepêre Isidorus & Beda, qui siclum vncialem faciunt. Ea verò opinio videtur cōfirmari posse ex ipso textu Gen. 24. 21. vbi legimus *inaures aureas appendentes siclos duos.* Nō pro duobus siclis Hebraicè est nomen *bace*, quod dimidiū sicli sonat.

Est

Est enim eadem vox Exo. 38.25., vbi agitur de dimidio siclo quem singuli milites obtulerunt. Ac vt Vulgata lectio non discordet à sensu Hebraicæ lectionis, dici solet duos siclos quos legimus in Vulgata, esse pondus ambarum inaurium, accepto sicli nomine pro pondere quatuor drachmarum Atticarum; vt sensus sit ambas inaures pependisse integram vnciam, dimidium autem siclum lectionis Hebraicæ esse dimidium sicli vncialis, atque id fuisse pondus singularum inaurium. & saltem in ære & ferro sicli pondus fuisse vnciale & interdum maius; opinio est Stanislai ex Rabbi Kimhi. quibus fauere videtur ferrum hastæ Iesbibenob 2.Regum 21.16. quod pendebat 300. vncias. ibi enim 70. interpretes posuêre siclos 300. verùm hæc ponderis concordia non admodum probat: quia Hebraica neque sonant vncias, neque siclos: & sæpè aliàs in numeris non parum differt Vulgatus à 70. interpretibus.

B. Vtcunque id sit, vnciali siclo proxima est Ioannis Theutonici sententia, qui siclo tribuit pondus septem drachmarũ Atticarum, vno obolo excepto: nititurque in eo quòd iuxta suam computationem vna drachma pendet tres obolos ex illis viginti quos pendet siclus.

C. Nihilominus istæ opiniones quæ siclo tribuunt vel octo drachmas integras, vel septem fermè, non videntur recipiendæ. Quia manifestè aduersantur Iosepho, Philoni, Septuaginta interpretibus, & Hieronymo ipsi duobus in locis suprà indicatis, & vno verbo vniuersæ ferè antiquitati. Quare Hieronymi locus qui pro vnciæ pondere citatur, omnino videtur vitiatus librariorum errore: nisi fortasse fuit ipsius Hieronymi incogitantia, aut memoriæ lapsus. Isidorus autem & Beda decepti sunt putantes eam fuisse Hieronymi sententiam: cùm tamen ipse semel & iterum siclum definierit esse quatuor drachmarum Atticarum pondus: & nec probari alicunde possit ex sacra Scriptura siclus maior tetradrachmo. neque locus ille Genesis 24.22. ei sententiæ fauet, vt constabit infrà. Nihil verò minùs verisimile quàm siclos æris ac ferri fuisse vnciales. sequeretur enim loricam illam Philistæi (cuius meminit Scriptura 1.Regum 17.5.) pependisse vncias 5*U*. hoc est arrobas ponderabiles 12½. (quas vix validus mulus portare posset) idque onus vix fuisset dimidia pars ponderis armaturæ vniuersæ quam gerebat Philistæus ille. Simul enim gerebat cassidem æream super caput, ocreas æreas in cruribus, clypeum æreum, & hastam, cuius ferrum pendebat siclos sexcentos.

De lorica Philistæi. 1.Reg. 17.5.

D. Sanè ex hac ergo armatura potiùs colligerem fortasse siclum æris & similiter ferri siclum, duas solùm pependisse drachmas Atticas. Nam ei quoque ponderi sicli nomen fuisse communicatum autor est Epiphanius, & alij non pauci. & si quis etiam optet inuenire rationem qua lorica prædicta non plus pendeat quàm arrobas tres, octauam & alterius partem; non erit admodum difficile ei voto satisfacere. quia licet argenteus siclus in sacra Scriptura frequentissimè ponatur pro dimidiæ vnciæ pondere; in aliis tamen metallis verisimile est non semel poni pro octaua vnciæ parte quam drachmam Atticam appellamus. Certè in auro id mihi non solùm verisimile apparet, sed etiam ferè certum. Primò, quia cùm Epiphanius asserat fuisse apud Hebræos siclum qui non plus pendebat quàm holcen siue drachmam, ratio postulat vt ad maximè pretiosum metallum & cuius minor est copia, eiusmodi vsum præcipuè

Siclus in auro aliquando est idem quod drachma Attica.

A referamus: non quòd nunquam siclus auri quatuor drachmarum fuerit, sed quòd non semel aureus nummus, octauam vnciæ pendens, siclus auri appelletur. Secundò, quia prædicta cõcordia vulgatæ lectionis cum *bace* Hebraico (Genes. 24.22.) coacta est; tum quòd supponat rem minimè probabilem (nimirum siclum vncialem) tum quòd velit interpretem loqui de ambabus inauribus simul sumptis, Hebraicum verò textum de singularum pondere. Adde quòd supponit etiam *bace* eo loci poni pro semuncia; Exodi verò 38.25. pro quarta B vnciæ parte. Sanè optabile est inuenire rationem quæ aptè conciliet vulgatam lectionem cum Hebraica, & vtramque exponat de pondere singularum inaurium, ac nomen *bace* accipiat pro eodem Genes. 24.22. & Exodi 38.25. Hæc autem omnia mirificè cohærent, si dicamus vtrobique *bace* esse quartam vnciæ partem, siue dimidium communioris sicli: & hoc ipsum pondus significatum fuisse à Vulgato, cùm dixit *appendentes duos siclos*: quia nouerat sicli nomen in auro accipi solere pro holce siue drachma. qua ratione duo aurei sicli tantundem omnino pendent ac bace, siue di- C midius argenti siclus. In hac autem phrasi videtur Vulgatus imitari voluisse eam Septuaginta interpretum versionem, quam Hieronymus refert in quæstionibus Hebraicis in Genes. cap. 24. nempe *tulit vir inaurem auream, didrachmum pondus eius*. Vbi manifestũ est vnicuique inauri tribui duas drachmas. Non me latet Sixtinam Septuaginta interpretum lectionem in textu ponere, *sumpsit homo inaures aureas singulas drachmarum ponderis*: & sic quoque legisse S. Ambrosium. Sed ista lectio non continet diuersum sensum: quia, vt suprà vidimus, Septuag. duabus drachmis Atticis solent quoque vnius drachmæ nomen dare ea phrasi qua siclum D argenteum, quatuor drachmas Atticas pendentem solẽt appellare didrachmum, eo quòd drachma Alexandrina duas Atticas penderet. Atque ita explicationis gratiâ substituit aliquis eam lectionem quam Hieronymus vidit ac refert.

Bace in Hebræo quid sit Gen. 24.22.

E. Suspicor desiderari adhuc à lectore locum alium qui clariùs demonstret octauam vnciæ partem appellari aliquando siclum. Expectet (quæso) tantisper: commodiùs enim à me id explicabitur in fine propositionis vigesimæ. Interim dico, non videri dubitandum quin sicut hodie cuduntur in Hispania aurei simplices, & duplices quoque, sic etiam apud Hebræos cuderentur olim. Nec desunt qui putent eiusmodi aureos nummos (quo- E rum singuli duas Atticas drachmas pendebant) esse illos qui frequenter appellabantur aurei sicli: atque adeò, vbi occurrat aureorum siclorum numerus, ad eiusmodi aureos plerumque referendum esse. Sanè apud Romanos constat aureorum nomen non aliter accipi solere quàm de didrachmis: atque adeò vnum aurum Romanum viginti-quinque denariis æstimatum testatur Dio l. 48. Vnde decies sestertium, idem est quod decem aureorum millia, siue denariorum 250*U*. vtrumuis F enim idem valet quod decies cẽtena millia sestertiorum, quod propriè significat phrasis illa præcisa. Sed redeo ad aureos didrachmos. Grepsius opinatur idem fuisse pondus siclorum aureorum apud Hebræos quod apud Romanos in nummis aureis. Sed non video quàm solidè id ab eo probetur. Mihi enim constat siclorum auri numero aliquando denotari drachmas Atticas. Nec verò dubito quin frequentior vsus fuerit vt sicli aurei nomine intelligeretur pondus drachmarum quatuor, quemadmodum & in argento. Nec satis esset

Aureus Romanus antiquus duas pendebat drachmas.

ad

ad confirmandam Grsepsij opinionem quòd reperientur aliqui aurei Hebræorum nummi didrachmi.cuduntur enim nummi didrachmi & semisses & duplices, & nihilominus in communi vsu numerus non sumitur ex semissibus,neque ex duplicibus,sed ex simplicibus integris.

PROPOSITIO XX.

Mina Hebraica maior pendebat triginta vncias, sed eius partes quas designat Ezechiel cap. 45. 12. dicebantur etiam mina.

Minarum diuersitas & origo.

A. LOCVS Ezechielis sic habet, *viginti sicli, & viginti quinque sicli, & quindecim sicli minã faciunt.* Ex quo loco perspicuum esse videtur, libram seu minam Hebraicam (quæ appendebat sexaginta siclos, vt expresè docet Hieronymus ibi, & Iosephus l.14.c.13.) tribus distinctis constare ponderibus, quorum vnum pendebat 15. siclos (id est vncias 7½.) aliud 20. siclos, & aliud 25. vt bene Pagninus, verbo מנה. Appositè autem diuidebatur in illa tria pondera, vt illis ponderari commodè posset duodecima pars minæ, nec non sexta, tertia, quarta, & ceteræ vsque ad 11/12. & addito pondusculo quinque siclorum ponderantur partes omnes singulatim ab vna vsque ad duodecim.

B. Deinde ex tribus illis ponderibus originem duxisse videntur celebres Græcorum, Romanorum, & Alexandrinorum mensuræ. Nam in primis mina Attica pendet 15. siclos Hebraicos, hoc est centum drachmas Atticas. Secundò hemina siue cotyla Alexandrina in aquæ aut vini mensura adęquat omnino pondus 20. siclorum, qui reddunt vncias decem. Eadémque est mensura Romana semisextarij. Tertiò cotyla Attica illius libelli de ponderibus & mensuris qui Galeno & Dioscoridi solet abscribi, in mensura aquæ seu vini prorsus æquiparat pondus siclorum 15. nempe vncias 7½. Quartò cotyla siue hemina Attica (cuius fit mentio in veris Galeni libris) in oleo idem pondus vnciarum continet, septem & semis.

C. Quemadmodum insuper apud Hispanos nunc & in aliis prouinciis mensuræ liquidorum cum ponderibus confirmantur (nam & vini quartarius, & olei mina Hispana, vulgò *panilla*, pondus ęquant vnciarum 16. quæ est Hispana libra:) ita etiã antiquæ Hebræorum, Græcorum & Romanorum mensuræ similiter conformantur cum aliquo ex tribus illis Hebraicæ minæ ponderibus, vel cum illius partitione aut multiplicatione, & in nomine quidem minæ à Græcis & à Romanis recepto; atque etiam in nomine heminæ seu dimidiæ minæ, aliquod restitit vestigium ex quo appareret pondera & mensuras Græcorum ac Romanorum ab Hebraicis ponderibus dimanasse. Nam minæ nomen Hebraicum est, & pondus siue numerum significat. ac in numeri significatione habitus fuit respectus ad numerum siclorum quos mina pendere debet.

D. Pagninus verbo מנה affirmat laicam minam fuisse siclorum sexaginta: minam verò sanctuarij fuisse duplam, hoc est siclorum 120. hæc tamen distinctio inter pondera sacra, & prophana, iam suprà impugnata est propositione vndecima. Præterquàm quòd vanum est omnino existimare, Ezechielem de mina prophana & de siclis agere sanctis, cùm statuit minam pendere sexaginta siclos.

A E. Adhæc non solùm Græci ac Romani suis põderibus & mensuris nomen minæ indiderunt; sed Hebræi etiam videntur non solùm minam nuncupasse pondus 60. siclorum (quæ sunt vnciæ triginta) sed etiam pondus siclorum quindecim; ac pondus 20. & pondus 25. siclorum, vnumquodque seorsum acceptum. Sic videmus in Hispaniá vocari libram quæ vnciis constat sexdecim, & apud Gallæciam eodem nomine nuncupari eam quæ 20. pendet vncias: & apud Bæticos eam quæ est vnciarum 32. ac demum in regno Nauarræ libra est
B vnciarum 36. Apud Hebræos autem peculiaris extitit ratio in nomine minæ. quia *mina* etiam illis idem significat quod Latinis pars (qua de re multa in thesauris Hebraicis exempla.) Quare non fuit coactum quòd partes minæ eôdem minæ nomine ab illis appellarẽtur. vsus verò illorum ex Iosepho constat. Ille ergo l.14.c.13. *Mina* (inquit) *apud nos dua & semis libra existimantur*, hoc est vnciis 30. & l.7.c.8. agẽs de Absalonis cæsarie quæ ducentos siclos appendebat (vt habetur 2.Reg.14.26.) ait, pondus siclorum 200. facientium 5. minas: vbi liquet singulis minis Iosephum eo loci siclos 40. tri-
C buere. Idem l.3.c.10 loquẽs de candelabro à Mose facto quod vncias 1500. siue ter mille siclos pẽdebat, ait pondus illud vocari talentum: pendere autem 100. minas vbi singulis minis obueniunt quindecim vnciæ. nisi fortasse in hanc summam mendum obrepserit (de quo infrà.)

F. Postremò aduerte, prædicta illa tria pondera ab Ezechiele distincta eam inter se proportionem seruare quam habent hi tres numeri 3.4.5. His verò Hebraica mina in duodecim partes æquales (singulas siclorum quinque) partitur. vnde duxit fortassis originem diuisio libræ apud Romanos in partes duodecim quas vncias appellarũt. Sic enim
D quinque sicli (quibus redimebantur primogeniti) pars erãt minæ duodecima. & forsã Hebræi in ea diuisione ad tribus duodecim habuêre respectũ.

De mina argenti & auri.

Mina pecunia eadem apud Hebræos quæ apud Atticos.

G. QVAMVIS verum sit minę nomen quadrupliciter accipi posse, nempe pro pondere 15. siclorũ, pro 20 pro 25. & pro 60. siclis: vbi tamẽ sermo est de mina pecuniæ; omnino videtur receptum fuisse apud Hebræos vt mina frequenter acciperetur pro mina 25 siclorum. Sic expresè docet paraphrasis Chaldaica Ezechiel. 45. 12. ait enim;
E *Tertia pars minæ 20 siclos habet; mina argentea 25. siclos, quarta pars minæ 15 siclos habet; omnes sexaginta sunt mina magna* In argento ergo (id est in pecunia; nam argẽti nomẽ etiam aureæ pecuniæ tribuitur) eadem erat apud Hebræos mina quæ apud Atticos, quibus mina fuit drachmarum centum pondus, idem nempe quod siclorum 25.

3.Reg.10.17 non esse legendum, trecentæ minæ, sed tres minæ.

H. Confirmatur hic vsus ex pondere auri quo erant tectæ peltæ illæ de quibus 3.Regum 10.17. vbi quamuis in plerisque Vulgatæ editionis libris
F legamus, *trecentæ minæ auri vnam peltam vestiebant*, eũ tamen locũ librariorũ incuria esse vitiatũ, iam alij * ante me obseruarunt; non dubitantes quin Vulgatus interpres *tres minas* posuerit; non trecentas. Idque non solùm ex eo probant; quòd tres solùm minas legamus in Hebraicis, Græcis & Chaldaicis codicibus; sed etiam ex ipsa Vulgata 2.Paralip.9.16. vbi manifestè de eisdem clypeis siue peltis est sermo, & sic legimus. *Trecentis aureis tegebantur singula scuta.* Quo loco si trecenti aurei accipiantur de totidem drachmis, optimè conuenit aureorum

* Mariana de ponderibus.fol.43.

reorum numerus cum tribus minis quæ eorum loco ponútur 3.Regum 10.17.accepto minæ nomine, quemadmodum in argento & auro plerunque accipiebant Hebræi. Nihil autem vsitatius quàm aureorum nomen absolutè positum ad númos siue drachmas aureas referri. Adde quòd côtextus cogit vt 300.aurei sint trecenti nummi, non solùm quia violentum est & nullibi vsitatum, vt *aureus* minam denotet, sed etiam quia irrationabile est, vt aureorum nomen aliter accipiatur in clypeis & aliter in hastis, de quibus ibidem agitur hoc verborum tenore, *Fecit Rex Salomon ducentas hastas de summa sexcentorum aureorum, qui in singulis hastis expendebantur*, vbi in confesso est non tribui singulis hastis sexcentas auri minas, sed sexcentorum nummorum pondus. ergo eodem modo accipiendum est aureorum nomen, cùm subditur, *trecentis aureis tegebantur singula scuta*. Adde, quòd ratio ipsa palàm ostendit prorsus esse incredibile trecentarum minarum pondus in singulis clypeis. Hæc enim summa, vt minimum, pendet duo talenta Hebraica, vt fatetur Villalpandus tomo 2. folio 526.& alibi obseruat ipse, eiusmodi pôdus ab vno homine portari non posse. Neque satisfacit dum ait, eos homines qui adeò graues clypeos portabant, fuisse valde robustos iuuenes equis insidentes. Primùm enim ex 2.Paralipom. 12.10. constat, hæc scuta data fuisse principibus scutariorum qui custodiebant vestibulum palatij; illósque eis scutis insignitos solitos fuisse comitari regem cùm introibat in domum Domini: Ergo pedites, non equites. Deinde, siue peditibus, siue equitibus intolerabile scutum esset quod duo penderet talenta, hoc est arrobas nostræ consuetudinis septem & semis. Adde quòd si aurum singulorum clypeorum duo penderet talenta, necesse esset vt clypei singuli plus penderent quàm talenta quatuor (hoc est arrobas quindecim.) constat enim ea scuta non appellari aurea quòd nullam aliam haberent materiam, sed ideo solùm quòd tecta essent aureis laminis. Patet hoc primò ex ipsa Vulgata 2. Paralipom. 9.16. vbi legimus *singula scuta trecentis aureis fuisse tecta*. ac de laminis quibus ea tegebantur expressa est mentio 3.Regum 10.16. Deinde ex Hebræo id etiam manifestè constat, ex quo si verbum verbo legimus, *ascendebant super vnum clypeum* 300. *aurei*. & similiter transtulerunt Septuaginta interpretes 2.Paralipom.9. Ergo scutum ipsum ex alia erat materia, quamuis aureis laminis tectum esset: atque adeo, vt minimum penderet quatuor talenta, si aureæ laminæ quibus tegebatur duo talenta pendebant. Atqui neque robustus mulus tantum oneris portare potuisset. Ergo vera lectio Vulgati interpretis 3.Regum 10.17. non est, trecentæ minæ, sed, *tres minæ auri vnam peltam vestiebant*. Nullæ autem aliæ fingi possunt, quę faciant trecentos aureos, nisi minæ 25. siclorum: (ex quibus tres minæ sunt eadem summa quæ drachmarum auri trecentarum.) ergo de huiusmodi tribus minis, ac de eiusmodi trecentis aureis loquitur Vulgatus.

I. Habet iam lector (nisi fallor) quod in præcedentis propositionis fine promisimus, nempe locum aliquem quo efficaciter probetur siclum auri aliquando poni pro nummo aureo pendente drachmam Atticam, quales ferme cuduntur hodie. Animaduertat ergo sic legi in Vulgatâ, *Fecit rex Salomon ducentas hastas de summa sexcentorum aureorum, qui in singulis hastis expendebantur: trecenta quoque scuta aurea trecentorum aureorum, quibus tegebantur singula scuta*. In hoc contextu quis non videat idem genus nummorum aureorum designari in summa sexcentorum aureorum, & in trecentis aureis quibus tegebantur singula scuta? Ergo cum efficaciter probatum sit, trecentos aureos esse drachmas aureas; negari non potest, quin sexcenti quoque aurei sint totidem drachmæ. Atqui iidem sexcenti aurei appellantur à Vulgato *aurei sicli* 3.Reg. 10.16. ergo aliquando *aureus siclus* ponitur pro nummo aureo drachmam pendente, quod nos probaturos receperamus. Si quis verò obiiciat, prædicto loco non esse in Hebræo nomen sicli, sed solùm aurei nomen; satis mihi est inde colligere, nummos aureos Hebræorum fuisse eiusdem fere ponderis cum nostris, & eos à vulgato interprete appellatos fuisse siclos 3.Reg. 10.16.

2.Paral 9. versu 15. & 16.

L. Sed morabitur fortasse aliquem discrimen aliud quod nõ spectat ad minarum vel aureorum summam: sed ad hastarum figuram. nam quæ appellantur hastæ ducentæ 2.Paral.9.15. eædem appellantur ducenta scuta 3. Reg. 10.16. & quidem vtrunque in ipsa Vulgata. Villalpandus noster, vt hos conciliet locos, tomo 2.fol.526. suspicatur hastas (de quibus 2.Paral.9.15.) non esse aliud quàm scuta quæ in vmbonibus ipsis singulas habebant cuspides, cuiusmodi hodie etiam sæpe visuntur. Verùm coactum valde est ipsa scuta appellari hastas propter vmbonum cuspides. Quare ego potiùs dixerim, sub altero nomine comprehendi alterum, phrasi apud nos vsitatâ, & vtrumuis dicas, vtrumque intelligi. Qui enim audit in fronte alicuius exercitus positas fuisse ducentas longiores hastas (*doZientas picas*) non aliud concipit quàm si audiret, ducentos ferreos thoraces (*dozientos coseletes*.) iidem sunt, qui gerunt thoraces ferreos & hastas longiores. Similiter ergo hasta & scutum, erat integra vnius hominis armatura. Atque vt intelligeretur & hastas & scuta illorum ducentorum fuisse auro tecta cùm bis eadem historia narranda foret, alibi expressæ sunt hastæ, & alibi scuta: vtrũque enim voce Hebraica comprehendebatur. Et similiter cum trecentis peltis (hoc est minoribus scutis & lunatis fortasse) aliud quoque armorum genus intelligendum est, quod hastis vel gladiis respondeat. Suetonius in Nerone cap.44. coniungit peltas & secures.

M. Verùm maius est mihi cum amico discrimẽ in auri pondere. Ille enim conatur persuadere, sexcenta sexaginta sex talenta insumpta fuisse in ducentas hastas ac trecentos clypeos. Et quoniam non inuenit qua ratione pendere possent plusquàm 640.auri talenta; existimauit reliqua 26.talenta fuisse mercedem laboris aurificibus datam. Pondus autem talentorum auri 26.est idem quod nostrorum aureorum 331U500. Excedit hoc (fateor) meam fidem. & totum aurum quo ducentæ hastæ ac trecentæ peltæ sunt vestitæ, non plus pendet quàm auri drachmas 210U. siue talenta Hebraica 17½. Neque ad hastam & scutum eius auro tegenda parum mihi videntur drachmæ sexcentæ, quia auri laminas non oportebat esse crassiores, sed potiùs admodùm subtiles, ac operis & artificij admirandi. Quoniam verò peltæ sunt multo minora scuta, ideo illarum singulis auro tegendis satis fuit dimidium auri pondus respectu scutorum, atque hastarum.

PROPO-

PROPOSITIO XXI.

Antiquum sacræ Scripturæ talentum ter mille siclorum fuit, non maius.

EXPLICATIO ATQVE PROBATIO.

A. Si vera esset eorum opinio, qui siclos vnciales fuisse putant; talentum quoque pari ratione apud Hebræos fuisset trium vnciarum millium: hoc est arrobarum 75. Sed ex libro Exodi in quo prima est talenti mentio, satis probatum est, siclos semuncias esse, ac vnicuique talento obtingere tria siclorũ millia ex eo probatur efficaciter, quòd trecenta siclorum millia faciunt talenta centum, (vt docti censent expressum esse Exodi 38. versu 26. 27. & 28.) Etenim 603Ʋ500. milites semisiclũ singuli obtulêre, ac summa oblationis fuit talentorum centum, & insuper siclorum 1Ʋ775. Atque ita necesse est vt 600Ʋ. semisicli (id est 300Ʋ. sicli) faciant talenta centum: atque adeo vt singulis talentis obueniant 3Ʋ. sicli. Neque contendi potest ab aliquo reperiri in sacra Scriptura talentum aliquod maius quàm illa Exodi talenta: de quibus videri possunt eo loci interpretes; nec non Stanislaus opusculo de siclo, & Villalpandus noster Ezechielis tomo 3.

B. Cohæret cum hac computatione quòd sicilici nomen omnino videatur deriuatum à nomine Hebræo Sekel. Ac quamuis Attici sicilici pondus sit subduplum respectu Hebraici Sekel (quemadmodum etiam drachma Hebraica, sicut & Alexandrina, pendet duas Atticas drachmas) semper tamen seruatur eadem proportio, nimirum vt tria millia sicilicorum, talenti appellationem habeant: videlicet vt talentum Atticum constet 3Ʋ. sicilicis Atticis, Hebraicum Hebraicis, & sic de ceteris. Accedit quòd 4. Reg. 5. 23. singulis pueris imposita sunt talenta singula, præter vestis pretiosæ donum. Si verò talenta singula penderent vncias 3Ʋ. (hoc est arrobas Hispanicas) septem & semis, onus foret intolerabile.

C. Manet ergo sacrum talentum pendere vncias mille quingentas: atque adeo deceptos proculdubio fuisse quicunque ei dedêre tria vnciarũ millia. Oportet tamen vt ab eorum argumentis nos expediamus. Primum argumentum desumitur ab auctoritate Iosephi, qui cùm tertio Antiq. cap. 10. dixisset candelabrum aureum quod fecit Moyses, centum minas ponderis habuisse; atque hoc centum minarum pondus appellari Hebraicè Cicar, Græcè talentum: postea 14. Antiq. cap. 12. (aliàs 13.) ait Hebraicam minam duas & semis pendere libras, atque adeo 30. vncias, siue siclos sexaginta, vt habetur Ezechielis 45. 12. Si ergo singulæ minæ continent vncias triginta, planè centum minæ (quæ faciunt iustum talenti pondus) continebunt tria vnciarum millia, siue drachmas Atticas 24Ʋ. Ad hoc argumentum respondetur, non potuisse ignorari à Iosepho, Exodi talentum esse idem quod tria siclorum millia. Quare quod ait, talentum pendere 100. minas, ita exponi aut corrigi debet, vt sacræ Scripturæ non aduersetur. Primùm ergo probabile est, Iosephum ibi de minis quindecim vnciarum loqui, vt explicat Villalpandus noster. Et harum etiam minarũ disertè meminit Dioscorides, vbi de põderibus Veterinariorũ Atque ab antiquis temporibus conseruabatur apud pharmacopolas in Hispania eiusmodi mina vsque ad A Philippi II. tẽpus, ipsorum enim libra quindecim pendebat ex communibus vnciis, quamuis eam ipsi in sexdecim suas vncias diuiderent, quarum singulas deinde in nouem partiebãtur drachmas. Vidimus autem propositione 10. quã sit verisimile, ab Hebræis olim minæ appellationem non solùm fuisse tributam ponderi sexcentorum siclorum, sed etiam singulis illis tribus partibus quas assignat Ezechiel, hoc est, quindecim siclis, viginti siclis, ac viginti quinque. Forsan ergo similiter appellabant minam pondus 30. siclorum, siue vnciarum quidecim.

Quot minas tribuat Iosephus talento.

B D. Secundò respondeo, proximius vero mihi videri Iosephi textum eo loci, impressorũ incuriâ vitiatum esse; & vbi legimus *centum minas*, legitimã lectionem esse 120. *minas*. Ac primùm nemo mirari debet, Iosephi textum non paucis scatere mendis in summis quas refert. libro enim 3. cap. 12. (vbi siclo tribuit quatuor drachmas Atticas) dum refert numerum eorum qui dimidium obtulêre siclum, eos ait fuisse 605Ʋ550. vbi certo certius est debere legi non 5Ʋ. sed 3Ʋ. Præterea 8. Antiq. cap. 6. dum refert auri talenta Salomoni donata à Regina Saba, ait ea fuisse *viginti*, vbi manifestum est debere C legi centum viginti; & plerisque aliis mendis scatere Iosephi codices, præsertim in summis numerorũ, notarat Villalpandus to. 3. fol. 411. Deinde quindecim vnciarum mina neque videtur vsu recepta fuisse ab Hebræis, neque à communi Græcorum cõsuetudine. Quia neque Ezechiel meminit minæ triginta siclorum; neque ex Græcis videtur fuisse ab aliis vsurpata quàm à Veterinariis. Postremò constat Iosephum sic voluisse iustum Hebraici talenti pondus exponere, vt à Græcis intelligeretur. Quare necesse est, vt cùm ad eam expositionem vtatur minarum nomine, omnino credendus sit non aliter accepisse nomen minæ quã D communiter ab Atticis accipiebatur, quorum lingua & loqui, & intelligi volebat. Alioqui enim Iosephus non exponebat rem. Neque satis est quòd alibi doceat Hebraicam minam pendere duas libras & semis. Quemadmodum enim oportuit vt eo loci nomine libræ vteretur ea ratione qua à Græcis & Romanis accipi consueuerat, nimirum pro 12. vnciarum pondere (quandoquidem per numerum librarum declarare volebat Hebraicæ minæ pondus) sic etiam cùm Hebraici talenti pondus exponere voluit, atque ad eam rem vsurpauit mi- E narum summam, neq; aliud expressit; debuit proculdubio nomen minæ eo loci non aliter accipere quàm communiter ab Atticis accipiebatur.

E. His ita constitutis si in prædicto Iosephi loco legamus, talentum Hebraicum pendere centum minas, hæc lectio non solùm non tribuet Hebraico talento tria vnciarum millia, sed neque mille quingentas. Constat enim Atticæ minæ iustum pondus esse vncias Romanas duodecim & semis: atque adeo centum minas Atticas non esse plusquàm Romanas vncias 1Ʋ250. Quare vehementer suspicor, Iosephi textum, in quo legimus talen- F tum Hebraicum pendere minas centum, non esse per subtractionem corrigendum, sed potiùs per additionem: ac pro 100. minis ponendas esse centum viginti. Quia is Atticus minarum numerus est qui æquat pondus 3Ʋ. siclorum, quem omnino exponere volebat Iosephus, vt Exodi textui se conformaret.

F. Superest aliud argumentum quod nobis obiiciunt ij qui talenti sacri põdus contendũt fuisse maius quàm 3Ʋ. siclorum, nimirum quòd alioqui vnum talentum esset minus quàm solidi 10Ʋ.

Quid sint decē millia solidorum. 1. Par. 29. 7. Solet enim solidi nomen accipi (vt norunt docti) pro sexta vnciæ parte. Quare decem solidorū millia sunt plusquàm 1666. vnciæ. Constat autem ex 1. Paral. 29. 7. decies mille solidos nō æquare vnius talenti pondus. ergo certum est talentum Hebraicum esse maius pōdus quàm vncias 1500. imò verò maius quàm vncias 10666. Huic argumento respōdetur primò, forsan in eo loco decem millia solidorum, non esse decem millia aureorum solidorum, sed eam auri quantitatem quæ valorē cōtineat decem millium argenti solidorum, vel æris. Hanc enim phrasim non esse à sacra Scriptura alienam, videbimus proposit. 22. Sed ne ad eas nunc angustias redigamur, respondetur secundò, etiamsi constaret non agi ibi de valore solidorum argenti, vel æris, sed de pondere solidorum aureorum, non opus esse vt solidus accipiatur pro sexta vnciæ parte. Aliquando enim ponitur pro octaua, hoc est pro drachmæ Atticæ pondere; vt vidimus propositione prima. Et facit quod pro solidis Hebraicè ibi legamus *adarconim*, quod aliqui suspicantur esse nomen drachmæ. Quod si quis rursus obiiciat, drachmam Hebraicam pendere duas drachmas Atticas, (vt suprà stabilitum est) ad hoc dico, fortasse *adarcon* idem significare quod drachmæ dimidium, quemadmodum apud Hispanos hoc nomen *adarme*, quod ab illo Hebraico deriuatum videtur, non aliud significat quàm drachmæ dimidium.

PROPOSITIO XXII.

Aliquando siclus auri ponitur pro eo auri pondere quod valet argenti siclum. Hæc autem phrasis latiùs patet quàm nonnulli putarunt, & valdè minuit aliquas summas.

PROBATIO.

Quot millionibus æstimetur ab aliquibus prior Dauidis oblatio. A. Mille millia talentorū argēti quæ templo ædificādo præparauit Dauid (1. Paral. 22. 14.) æstimantur à nostro Villalpando, nostrorum ducatorum millionibus 10188. & centum millia talentorum auri, millionibus 1485. Atque adeo vtriusque metalli pondus millionibus 10673. Cū hoc autem auri & argenti pondere coniungit amicus quidam gēmas pretiosas quæ in corona Melchom effulgebant (1. Paral. 20. 2.) existimans eas
Fol. 164. 1. D. quoque cum prædicta auri & argēti summā fuisse consecratas templo quod erat ædificandum. Eas verò tanti æstimat, vt oblationem illam auri, argēti, atque gemmarum dicat propè accedere ad tria millionum millia ex Hispanicis ducatis: qua ratione prædictis gemmis videtur tribuere valorem millionum nostrorum ducatorum fere 327. quæ in Villalpandi computatione desiderabantur ad trium millium millionum summā. Inuehitur autem adeo acriter prædictus amicus in eos qui de computationibus Villalpādi, & antiquarum diuitiarum æstimationibus aliquid demere præsumūt,
Fol. 143. 2. & 231. 1. illarum magnitudinem incredibilem iudicantes, vt verear ne magnæ audaciæ notam subeam, si tria prædicta millionum millia coner probare non fuisse centum quinquaginta. Excusabit tamen me desideriū discēdi ab illo & à quouis alio: atque eo animo proferam dubitandi rationes quæ mihi occurrunt, non parui momenti; nisi me valde fallo.

B. Primùm ergo doceri vellem, quamobrem cum illis centum auri talentorum millibus, ac mille millibus argenti, coniungantur gemmæ coronæ Melchom, atque ex dicatur fuisse omnis generis lapilli pretiosissimi. Sacra enim Scriptura nō ait coronam illam fuisse consecratam Deo, sed potiùs Dauidem inde sibi fecisse diadema. 1. Paral. 20. 2. Neque vllibi ait eius coronæ gemmas diuersorum generum fuisse. Deinde quamuis constaret gemmas illas fuisse à Dauide futuri templi thesauris dicatas, non video vnde colligi possit eas fuisse tam immensi valoris, vt coniunctæ cum auri & argenti millionibus 10673. cōstituant fere tria millionum millia. Et cùm constaret non paucos, neque parum graues esse scriptores qui nulla ratione admittant singula illius oblationis talenta, quæ commemorantur 1. Paral. 22. 14. pependisse vncias mille quingentas: & cùm animaduerti potuisset eorum aliquos post Villalpandi editionem scripsisse; aut nouæ erant afferendæ rationes, aut initiùs cum amicis agendum. *Gemmæ coronæ Melchom non fuerunt oblatæ templo ædificando.* *Saluenda de paradiso. Siguensa tom. 3. & alij.*

C. Præterea, etiamsi dubitari non posset quin singula aurea illius oblationis talenta fuerint vnciæ auri mille quingentæ (& similiter de argēteis) adhuc fortasse poterant plusquàm 180. milliones de valore à Villalpādo assignato demi absque vlla audaciæ nota, vt conabimur ostendere propositione 23. & 24. Quare nō erat stultitiæ condemnanda quæuis demptio ex computationibus Villalpandi, aut ex tribus millionum millibus.

D. Tertiò, quamuis verum sit Villalpandi labores esse maximi faciendos, meminisse tamen oportebat, non esse prudentis consilij, computationibus illius adeò confidere, vt propter ipsius auctoritatem condemnentur qui in prædicta summa longè ab illo abeunt. Contingit enim virum alioqui doctum aliquando allucinari, nec peruidere quàm magna & prorsus incredibilis sit ea quam affirmat summa; quamque immensum eius pondus, aut quantùm loci occupatura esset.

E. Si verò prædictus amicus dicat, se non sola Villalpādi nostri auctoritate niti; sed etiam computationibus siue demonstrationibus ab ipso allatis ad æstimandas diuitias à Dauide relictas; vereor an de eiusmodi computationibus rectè is iudicare possit qui non sit in arte Arithmetica versatus. Et quamuis ipse doctissimus Theologus iure optimo reputetur; nihilominus reipsa constat, illum (quēadmodum & multos alios grauissimos Theologos) non admodū curasse de arte numerandi, neq; in illa se vnquam exercuisse. Licet hoc cernere in vno ipsius folio; vbi tria coniungit manifestè inter se pugnantia: ait enim primò, tria millia talentorum auri ex Dauidis peculio (quæ commemorantur 1. Paral. 29. 4.) facere milliones 108. Ac deinde, totidem talenta, quæ protulit Hyrcanus ex Dauidis sepulcro, esse aureorum scutorū milliones 44. & insuper scutos 550000. & statim subdit, tantundem ab Herode ex eodem sepulcro fuisse prolatum, id est, alia tria talentorum millia: ex eo verò inferri, summam scutorum ab Hyrcano & ab Herode prolatam fere accedere ad mille milliones. *Sæpe contingere vt grauissimus Theologus sit expers Arithmeticæ.*

F. Persuadet autem sibi, ex thesauro ibi à Salomone recondito, vix quartam fuisse partem quam Hyrcanus & Herodes inuenēre, hoc est, singuli octauam. & concludit adeo immensum fuisse sepulcri illius thesaurum, vt pene fidem & cogitationem superare videatur. Rectè sanè, si thesaurus, vt computare videtur, non erat minor quàm millionum quatuor millia. Minorem enim diuitiarum summam non adeò miraretur, qui paulo antea primā Dauidis oblationem tribus millionum millibus æstima-

æstimauerat. Porrò similem varietatem reperiodũ agit de prædâ quam reportauit Alexander superato Dario. Primùm enim ait, eam fuisse talenta 157 U. atque hanc summam efficere ex nostrâ monetâ milliones 89. & insuper 560 U 568. ducatorũ. & post pauca, oblitus prioris summæ, ait, prædam illam fuisse talenta 180 U. atque ex iis fieri milliones 213. & insuper 40 U. Hispanorum ducatorũ. Sanè adeo magnarũ varietatũ admiratio suspicari facit, fortasse eas esse typographorũ errata, quamuis nõ sint scriptæ numerorum notis, sed distinctis singularũ literarum characteribus. Et vtcunque hoc sit, si in valore trium millium talentorum auri à Dauide ex proprio peculio oblatorum, auri pretium Villalpãdum sequis æstimatio Villalpandi nota est, valere illa milliones 108. sed ducatorum 45, 550 U. & quamuis cum hac summa coniungantur septem millia argenti talenta, simul oblata à Dauide, vtriusque metalli summa in Villalpandi computatione minor est quàm 5. ducatorum milliones. Illa verò tria talentorum millia quæ refert Iosephus fuisse ab Hyrcano in Dauidis sepulcro reperta, non video vnde colligantur fuisse auri, neque id Iosephus scripserit, neque Petrus Comestor. Quare satis supérque erat cogitare videorum trium millium argenti talentorum, partim in pecuniâ, & partim in gemmis & aurea supellectile. cui cogitationi apertè fauet Iosephus 16. Antiquit. cap. 11. Quod si omnino cõstaret Hyrcanum inuenisse tria millia auri talenta, atq; ea ad scutorum aureorum numerum reuocanda essent; singula talenta non plus pedent quàm aurei scuti Hispanici 12 U 750. Atque adeo tria talentorum millia non plus pendent quàm scutorum milliones 38½. Quare octo illi fabulosi, in sepulcro Dauidis, loculi pecuniâ repleti, non continebunt plusquàm 306. scutorum milliones, qui pendent arrobarum 90 U. Atque istam etiam summam siue pódus aureæ pecuniæ (meo iudicio) nemo prudẽs qui satis animaduertat, putabit recondi potuisse, quemadmodũ dicitur, in Dauidis sepulcro. Quãuis enim aurea sphæra solida non minus pendeat quã octodecim aquæ aut vini sphæræ eiusdẽ magnitudinis (ex periculo à Villalpando facto) aureæ tamen pecuniæ summa quã capit dolium aliquod, vix pendet duodecies quàm vinum quo idem impleatur dolium. Pondus autem arrobarum ponderalium 90 U. omnino est idem quod vini cantararum siue arrobarum mensuralium 70 U 3 12½. quibus capiendis opus est tribus ac septingẽtis doliis magnis, ex iis quorum singula capiunt centum cãtaras. Porrò duodecima pars numeri 703. maior est quàm 58. Atque adeò nonaginta millia arrobarum aureæ pecuniæ prorsus implebunt dolia maxima 58. ex superiùs descriptis: ex quibus singulis loculis (si illi erant octo) obtingent plusquàm septem maxima dolia capientia cantaras vini septingentas. Quis ergo iam non videat fieri nõ potuisse vt in vnius sepulcri latebris 58. tantæ magnitudinis dolia pecunia repleta absconderentur adeò secretò, vt nulla vis ab auri siti excitata difficultatem inueniendi superare potis fuerit? Quòd si hoc est incredibile; quantò magis in eodem sepulcro abscõdita fuisse quatuor millia millionũ. quibus capiẽdis nõ sufficient quingenta prædictæ capacitatis dolia? Omitto stultitiam eximiã quæ tribuitur regi sapientissimo, si dicatur tot millionum millia adeo abscondita reliquisse, nulli alij vsui, nisi vt Antichristo seruarentur (sic enim tradit Petrus Comestor 3. Reg. 3.) & saltem absque vllo animæ Dauidis bono: subditorum autem tam ingenti malo, vt illius absconditi thesauri inutilitate coactus fuerit Salomon grauissimum postea vniuerso Israëli iugum imponere: ex quo deinceps decem tribus à Roboamo desciuêre, vt habetur 3. Regum 12. His verò malis quàm facilè occurreretur, si quatuor illa millionum millia, depromi possent, regi atque regno beandis? Certè nemo prudens hodie regi alicui consuleret quod in Salomone adeò magnificatur. Adde quòd quingenta maxima dolia auro repleta, non poterant adeò secretò abscondi, vt res non innotesceret. Neque fingi potest, si vera est historia, rem nulli innotuisse. Etenim ad aures Petri Comestoris peruenisse asseritur. Quis ergo credat potuisse sibi homines tot seculis temperare, vt scientes lateret in visceribus montis Sion tot millionum millia, in aurea pecunia cribrata, & in octo loculos digesta, eorum matrem non millies terebrarent, donec reseratis doliis suam explerent sitim? Nec enim quingenta maxima dolia res erat quæ inter digitos præterire posset & fallere fodientes.

F. Quòd si octo illorum loculorũ pecuniâ repletorum nullus est alius auctor nisi Comestor (3. Regum 3.) miror nostrum amicum, cui Comestor est bene notus, & à quo is meritò aliquando reiicitur eo quòd Rabbinorũ sectetur fabulas; nihilominus adeo illi credere in thesauro sepulcri Dauidis, & in octo loculis beatis, ac non vereatur eam narrationem suo testimonio confirmare; & asserere ex illis octo loculis vnicum tantùm fuisse ab Hyrcano apertum; & tantundem ab Herode in altero repertum. Quid, quòd Petrus ipse Comestor & Iosepho (quem solum potuit eius historiæ habere auctorem) & sibi quoque ipsi aduersatur? Iosephus enim libro decimo sexto, capite vndecimo, ait, *depositas in eo sepulcro pecunias non fuisse* ab Herode inuentas, sed magnam ornamentorum vim. Neque vnquam meminit octo illius sepulcri loculorum quos inuenit Comestor. Sed & in re somniata non fuit constantis memoriæ. Cùm enim 3. Regum 3. asseruisset vnicum solummodo ex octo loculis sepulcri fuisse ab Hyrcano reseratum; postea 2. Mach. 3. ait duos fuisse loculos quos spoliauit Hyrcanus. Quod si Herodes, vt dicitur, tantundem inuenit ac Hyrcanus, dicendus erit ipse quoque duos alios aperuisse loculos. Atque adeò solùm supererũt Antichristo quatuor reliqui. Cúmque summa pecuniæ ab Hyrcano & ab Herode inuenta non excedat sex talentorum millia; non erit cur credamus, plusquàm 12 U. talentorum à Salomone in parentis sepulcro fuisse reposita. Neque fuit vllus auctor ante hos 20. annos, qui tria millia talentorum quę dicitur Hyrcanus reperisse, putauerit fuisse talenta auri. Quare satis supérque erat, si concederem, summam illã fuisse talentorum argenti. Neq; erit cur integer ille sepulcri Dauidici thesaurus pluris æstimetur quàm 12 U. argenti talentis, quæ Villalpando quoque teste non plus valent quàm milliones septem ac 128. ducatorum millibus. Ac de hac etiam summa fas esset auferre dimidiam partem. quia non est cur Iosephus ibi credatur agere de talentis Hebraicis, & non potiùs ad summum de Atticis: cùm eadem omnino phrasi libro 12. cap. 4. dicat, Iosephum quendam ciuem Ierosolymæ habuisse Alexandriæ apud procuratorem suum 3 U. ferè talenta: & ab eius filio emptos fuisse centum pueros talento singulos, & totidem puellas pari pretio. vbi non esse sermonem de Hebraico talentorum pondere quis non videat? ergo neque in tribus talentorum millibus quæ Hyrcanus

canus protulit ex Dauidis sepulcro. Cùm verò *thesauri absconditi* in sepulcro *nulla sit vtilitas* (Ecclesiastici 20. 32.) neque vllus possit proferri auctor qui de illo magnificentius aliquid scripserit; dabit mihi hanc veniam amicus, vt neque ego plus mihi persuadeam, interim saltem dum eius rei aliquis antiquus & bonus auctor non profertur.

De diuitiis à Dauide hæredi suo relictis.

G. Diximus satis de Dauidis sepulcro, ex quo nisi fallor manifestè constat plus æquo auctas fuisse à nostro amico diuitias à Dauide relictas. Verùm ille non solùm contendit, Dauidem templo ædificando reliquisse tria millionum millia, & quatuor alia millia millionum, quæ in suo sepulchro conderentur, sed multò plura in sui hæredis vsum. Ad hoc verò persuadendum huiusmodi est ipsius argumentatio. Dauid asserendus est suo hæredi maiores diuitias reliquisse quàm ab vllo vnquam rege relictæ sunt: constat autem ab aliis regibus plus quàm duodecim millionum millia fuisse collecta; ergo thesaurus Salomoni à Dauide relictus non est credendus fuisse minor. Ratiocinatio legitima est; & maior propositio disertè asseritur à Iosepho libro septimo Antiquitat. cap. 12. sub his verbis; *Tantas Dauid hæredi reliquit diuitias, quantas nullus alius rex vel Hebræorum, vel aliarū gentium.* Minor verò constat ex antiquis historiis fide dignissimis multa eiusmodi continentibus: ex quibus est, Sardanapalum in suam pyram coniecisse plusquàm sedecim millia millionum. Sic ille. Mihi autem, vt hoc primùm dicam, non satis est auctoritas Iosephi, vt neque illud hyperbolicè ab eo dictum credam, neque suspicer ignoratas fortasse fuisse ab illo immensas illas Sardanapali & aliorū diuitias: neq; vt mihi persuadeam; si planè & apertè Iosephus diceret, maiores diuitias relictas fuisse à Dauide Salomoni, quā à Sardanapalo in rogum coniectas; id tanquàm oraculum fuisse recipiendum, neque suspicandum potuisse Iosephum excedere. Imò verò compertum mihi est, sæpè Iosephum à vero abire, dum res Hebraicas supra modum amplificat (nisi fortasse sint Typographorum errata.) Patet hoc libro octauo Antiquitat. cap. 2. vel 3. vbi de aureâ & argenteâ supellectili quam Salomon templo à se ædificato consecrauit.

Summas apud Iosephum sæpè esse mendosas.

Enumerat enim *aureorum candelabrorū Mosaico similiū 10 U. phialas, & pateras aureas 20 U. (quibus postea addit alia 10 U.) lancium aurearum 80 U. craterarū quoque aurearum ad offerendam similam oleo subactam 60 U. mensurarum aurearum vnius hin 20 U. & multa huiusmodi, præter tubas 200 U. & instrumenta musica ex electro 40 U.* Qui verò nosse velit quantum hæc à Iosepho fuerint aucta, legat libri tertij Regum caput septimum, & libri secundi Paralipom. cap. 4. & inueniet aurea candelabra à Salomone facta non plura fuisse quàm decē, & totidem mensas: phialas verò aureas non plures quàm centum; & paucis aliis commemoratis adiici verba hæc; *Sicq; completum est omne opus quod fecit Salomon in domo Domini.* 2. Paralip. 4. fin. Quærat alius concordiam inter sacræ Scripturæ atque Iosephi narrationem; non ego, qui satis animaduerterim Iosephum, alioqui grauem historiographum, valdè sibi indulgere in rebus Hebraicis amplificādis, præsertim antiquis.

Locus 1. Paral. 29. 22. expenditur.

H. Deinde conatus ille adeò extollendi diuitias à Dauide relictas, vt multo plus ille reliquerit sepulcro suo, & hęredis sui vsibus, quàm templo ædificando, omnino mihi aduersari videtur ipsius Dauidis verbis. Ait enim 1. Paralip. 29. 22. *Ego totis viribus meis præparaui impensas domus Dei mei.* Quomodo enim verè diceretur suas omnes vires impendisse in illius tēpli impensas, si multo maiorem diuitiarum suarum partem in alios vsus deriuauit? Accedit quòd amplificatio illa diuitiarum à Dauide relictarum pugnare videtur (vt infrà expendemus) cum iis quæ de Salomonis diuitiis in sacra Scriptura legimus. & vtcumque id sit, si adeò certum est, totum ferè aurum & argētum quod à Dauide fuerat congregatum, fuisse ab illo destinatum atque legatum templo ædificando: aut diuitiæ Sardanapali & aliæ similes censendæ sunt fabulosæ; aut inanis eorum conatus qui persuadere volunt, thesauros à Dauide relictos fuisse multo maiores iis qui ab vllo vnquam rege ad hæredem peruenerunt.

I. Verùm multo inanior erit iste conatus, si ratio euicerit, ea ipsa talenta auri & argenti, quæ (1. Paralipom. 22. 14.) à Dauide sunt oblata templo ædificando, non debere æstimari centum quinquaginta nostrorum ducatorum millionibus. Sic ego planè sentio: & quamuis scio meam sententiam ab aliquo irrisum iri; libētissimè rem eidem deferam iudicandam, si rationes velit attentè perpendere, nec se in computationibus ab aliquo in fraudem induci patiatur. Primùm ergo, quoniam auctoritas Villalpandi apud eum ipsum maxima est, velim vt animaduertat, non posse ire inficias Villalpandum, quin phrasis sacræ Scripturæ ferat, vt aliquando duodecima pars talenti aurei (hoc est, vnciæ auri 125.) appellentur auri talentum, eo quòd æstimabantur argenti talento. Si roges cur hoc non possit à Villalpando negari, respondebo; quia tomo 3. folio 414. constrictus necessitate conciliandi duos locos sacræ Scripturæ in speciem pugnantes, fatetur, 1. Paralipom. 21. 25. vbi legimus, *siclos auri iustissimi ponderis sexcentos*, illos sexcentos siclos non esse plures quàm integros 50. auri siclos, qui valent siclos argenti sexcentos: quia 2. Regum 24. 24. eidem summæ (quoniam eadem est historia) tribuitur quinquaginta siclorum nomen: & quamuis Villalpandus priùs referat varias aliorum concordias, eas tamen ipse impugnat, atque decernit, phrasim esse procul dubio Scripturæ, quòd valori sexcentorum argenti siclorum in auro, tribuatur appellatio sexcentorum auri siclorum. Hac ergo phrasi semel in siclis admissa, quis non videat eam similiter in talentis habere locum? Atque adeò fieri posse vt integra auri talenta 8 U 333⅓ appellentur centum millia talentorum auri. Accedit quod negare non possumus, similem phrasim esse familiarem atque frequentem in linguis vulgaribus. Certè in Hispana, *el iusto peso de vn real de vnas*, idem prorsus est quod, *el valor de vn real en vnas*. Vulgari enim loquutione sæpè ponitur genitiuus pro ablatiuo cum præpositione in. Atque ita non mirum est poni siclos auri sexcentos, pro sexcentis in auro siclis argenteis, hoc est pro horum valore. Facit quòd in prouincia Peruana ponderi duarum argenti drachmarum tribuitur tomini nomen: inde fortasse quòd tominus auri, id est, quadringentesima bessis, seu marci octo vnciarum pars, duobus argenteis regalibus æstimabatur, qui duas ferè drachmas pendent, scilicet cùm bes auri octingentos regales valebat. & in Mexicana prouincia (vt audio) singuli argentei regales appellantur tomini, quod aliam similem originem habere suspicor.

Siclum auri in sacra Scriptura aliquando esse idem quod pondus auri quod valeat argenti siclum.

L. Iuxta hæc cùm auri talenta centum millia æstimentur à Villalpando ducatorum millionibus 1 U 485. ad duodecimam nunc ponderis partem reuocata, non æstimabuntur ab eodem pluris quā millionibus 123¾. à qua etiam æstimatione nō-

nihil

nihil nos amplius auferemus propositione 24.

M. Est autem valdè notandum, sapientissimè Spiritum sanctum fuisse vsum vtroque dicendi modo, nempe sexcentorum auri siclorum, & quinquaginta siclorum in eadem historia, vt necessitas conciliandi locos in speciem pugnantes, de sacræ Scripturæ phrasi nos redderet certiores, & per eam possemus ab errore liberari in aliquarum summarum intelligentia. Certè si primo Paralipomenon 21.25. legeremus siclos argenti sexcentos; & 2. Regum 24.24. auri siclos quinquaginta; sensus erit idem, resque planissima. Verùm ea lectio non deseruiret aliorum locorum intelligentiæ. Cùm verò commutata phrasi, post Vaticanam etiam correctionem, alibi legamus, *siclos auri sexcentos*, alibi *siclos argenti quinquaginta*, vexatio dedit intellectum, & coëgit argenti nomen accipere pro pecunia, etiam aurea, id quod vel ex ipso contextu constabat 1. Paralip. 21. 25. ac deinde genitiuum illum, *auri*, accipere pro ablatiuo, sic enim sexcenti in auro sicli non est aliud quàm quinquaginta sicli aurei.

Absalomi capilli quātum ponderabant.

N. Ea verò phrasi semel admissa, non video cur non liceat eam ad nonnullas alias extendere summas, quas ratio persuaserit non debere accipi, vt sonant. Ex his fortasse est quod legimus secundo Regum 14. 26. nempe Absalomi capillos quos semel in anno tondebat, pependisse ducentos siclos. Si enim licet siclum auri accipere pro auri pondere, quod siclum argenti valeat: ergo licebit ducentorum siclorum nomine intelligere siclos auri 16⅔. hoc est vncias 8⅓. Ac, nisi fallor, non parum vno anno cresceт cæsaries ei, cuius capilli detonsi pendeant plusquàm 8. vncias. Optimè verò conuenit auri pondus ad sacram oblationem. Eo enim fine Absalomi capilli appensi fuisse videntur, vt pondus eorum offerretur Deo pro ipsius salute.

Talentum argenti qua ratione pro mina aliquando ponatur.

O. Præterea, si phrasis Hebraica fert vt siclus auri aliquando accipiatur pro duodecima aurei sicli parte propter valorem integri sicli argentei: cur non liceat similiter suspicari, talentum argenti alicubi poni pro quinquagesima, verbi gratiâ, talenti argentei parte, hoc est, pro triginta vnciis, siue siclis sexaginta, propter valorem integri talenti ærei? Certè rationis paritatem inficiari iure nemo poterit. Quod verò in Palæstina solitum fuerit quondam æris pondus æstimari quinquagesima argentei ponderis parte, colligebat non nemo ex parabola decem talentorum Matth. 25. 10. Hieronymus enim & Ambrosius, ac doctissimi recentiorum censent eandem omninò esse parabolam decem minarum Lucæ 19. 11. Maiores autem minas Hebraicas constat pendere siclos 60. qui sunt quinquagesima integri talenti pars. Atque hoc pacto conciliatio decem talentorum cum decem minis, confirmare videtur quòd talenti nomine aliquando significatur ea ponderis argentei pars quæ æreum talentum valore adæquet. Hac igitur ratione accipiuntur mihi illa mille millia talentorum argenti quæ legimus 1. Paralip. 22.14. pro totidem argenti minis Hebraicis. & si de maioribus minis accipiantur, erunt integra argenti talenta. 20*U*. cui argenti ponderi tribuit Villalpandus noster valorem millionum 25. ac 760*U*. ducatorum. Si verò hæc summa coniungatur cum millionibus 123⅓. quos fecimus ex centum talentorum auri millibus quæ eodem loco legimus, conficiemus ex vtraque summa milliones 147⅓. ac decem ducatorum millia. Ex qua etiam æstimatione aliquot à nobis milliones auferendi sunt, vt constabit

A propositione 23. ac 24. Optimè verò cohæret, vt, sicut 1. Paralipomenon 22. talenta auri reuocantur ad valorem argenteorum, sic quoque talenta argenti quæ ibi memorantur, ad valorem æreorum reuocentur. Ex his enim tribus metallis fit pecunia: & sicut argentum proximè sequitur post aurum, sic etiam æs succedit argento.

De oblatione secunda ex peculio Dauidis.

P. Diximus de oblatione illa auri & argenti, quæ habetur 1. Paralip. 22. 14. sed quid de illa quam adiecit Dauid ex suo peculio cap. 29. 4. *Tria millia*, B ait, *talenta auri de auro Ophir: & septem millia talentorum argenti probatissimi.* Si in hac oblatione, vt in priori, auri pondus reuocetur ad partem duodecimam; argenti autem ad quinquagesimam; erit vtriusque metalli valor iuxta Villalpandi tabulas, quatuor ferè millionum. & dicat fortasse aliquis, verba illa, *ad deaurãdos parietes templi*, prohibere vt textus accipiatur de integro talentorum pondere. Alioqui enim opus erit crustam auri & argenti adeò crassam concipere, vt crassitudinem palmi quatuor digitorum excedat. quod ipsis etiam Hebraicarum rerum amplificatoribus vix probari poterit. Verùm fortasse hæc ratio parum probat: C quia illa verba, *ad deaurandos parietes*, videntur extenuandæ suæ oblationis gratiâ, à Dauide dicta, ea phrasi qua de aliquot aureorum millibus heroinæ alicui donatis dicere solet donator liberalis, ad emendas aciculas, siue soleas se offerre paruulum illud munusculum. Fortasse ergo non est cur hanc secundam oblationem aliter accipiamus ac sonat, præsertim cùm valor eius iuxta Villalpandi tabulas sit aliquanto minor quàm milliones 53. ex quo etiam valore aliquid nos auferemus propositione vigesima tertia & vigesima quarta. Sed interim vtraque Dauidis oblatio 200. milliones non D æquat. & ex priore quam noster amicus æstimat tribus ferè millionum millionibus, constat qua ratione dempti sint à nobis plusquàm 2*U*852. milliones, cùm eam æstimemus minoris quàm millionibus 148.

Qua ratione quidam magis adhuc minueret oblationis Dauidicæ summam.

Q. Suspicor tamen non defuturos qui optent adhuc inuenire rationem aliquam, per quam conseruata distinctione talenti à siclo, & tribus siclorum millibus vnicuique talento assignatis, summa illa 3*U*. millionum ad centesimam illius partem redigatur, vel etiam ad minorem. Eiusmodi ego votum neque satis probo, neque si probem dicere ausim, ne quis mihi succenseat. Referam tamen E qua ratione quidam ei voto putabat posse satisfieri, vt de hac quoque computatione lector iudiciū ferat. Dicebat ergo, phrasim illam quæ duodecimæ auri talenti parti communicat aliquando auri talenti nomen propter valorem talenti argentei, aperuisse viam vt sexcentesimæ quoque aurei taleti parti (hoc est quinque siclis aureis, siue drachmis 20.) detur aliquando talenti nomen propter valorem talenti ærei. Si enim quinque aurei sicli æstimabantur 60. siclis argenti, & singuli argentei F æreis quinquaginta; planè quinque aurei sicli æstimabantur tribus æreorum siclorum millibus, hoc est, integro æris talento. Nec est cur valor talenti ærei non possit communicare auro talenti nomen, si valor argentei id præstare potuit. Aiebat ergo non debere à sacræ Scripturæ phrasi alienum reputari, vt in maximis præsertim summis æris valor non solùm argento, sed similiter auro nomen talenti tribuat. Qua ratione talentum auri, ac talentum argenti & æris quoque talentū eiusdē prorsus valoris erunt (cùm eâ phrasi efferuntur) ponderis autem valde diuersi. Facit quòd aliquando vsurpatur talenti nomen absque vllo genitiuo

materiam indicante. Ex quo verisimile apparet idem fortasse contingere Hebraica phrasi in nomine talenti, quod in Hispanâ, cùm dicimus, *vn millon, dos millones, vn quento, dos quentos, &c.* hac enim phrasi nemo dubitat ad summæ valorem respici, ac eundem esse valorem millionis siue argento, siue auro, siue ære numeretur, quamuis pondera sint inæqualia. Cur ergo (aiebat) in hac peruulgatâ vulgarium linguarum phrasi nostræ peregrinentur aures, & alienum à sacra Scriptura reputemus sic quandoque loqui, sicut omnes nationes loquuntur; & sicut ipsam Scripturam alicubi loqui non solùm est verosimile, sed ab ipso etiam summo rerum Hebraicarum amplificatore receptum? Hac verò ratione *centum millia auri talenta*, quæ legimus 1. Paralipomenon vigesimo secundo, numero decimo quarto, vix æstimabuntur millionibus duobus cum semisse: argenti autem talenta, quæ ibidem commemorantur, millionibus 23. (vt suprà notabamus) atque adeò tota illa auri & argenti oblatio paulo pluris quàm millionibus 26. Cui adiuncta est postea secunda Dauidis oblatio, quam de suo quoque principes auxêre primo Paralipom. vigesimo nono. Sed considerata priori oblatione absque vllo incremento, non desunt prudentes rerum æstimatores, quibus nulla ratione ea videatur parua: præsertim cùm expendunt quàm sit hodie difficile, etiam maximis reipublicæ Christianæ monarchis (quibus nouus orbis subest) tantum auri & argenti ad vnicam oblationem coaceruare.

B. Aiebat enim non esse difficile inuenire rationem, per quam eadem summa multo adhuc magis minuatur, & vix ad duodecim millionum valorem pertingat. Quia si licet talentum argenti pro mina argenti accipere suprà dictâ phrasi; nulla verisimilior argenti minæ acceptio quàm pro 25. siclis, vt vidimus propositione 20. qua ratione mille millia talentorum argenti non sunt plura quàm integra argenti talenta 8033⅓. & quia duodecima pars siclorum argenti vigintiquinque, sunt drachmæ 8⅓. si auri talentum ponatur pro valore ærei talenti in auro, centum millia talentorum auri, eâdem phrasi, non erunt plura quàm auri talenta integra 69⅚. Quòd si eodem modo accipiantur talenta illa auri & argenti quæ oblata sunt à Dauide de suo peculio & à principibus (1. Paralipomenon 29.) summa eorum esset minor quàm ducenta drachmarum aurearũ millia.

S. Si tamen harum computationum summa sapientibus videatur angustior quàm per est, consideratis iis quæ in sacra Scriptura narrantur de diuitiis à Dauide congestis ac de magnitudine admirandi illius templi cui ille præparauit impensas: saltem computatio prior non debet prudentibus propter summæ paruitatem displicere: quia quamuis in prima Dauidis oblatione, auri talenta reuocentur ad duodecimam ponderis partem, argenti autem talenta ad quinquagesimam; nihilominus maneant iuxta Villalpandi tabulas milliones fere 148. Quibus ex secundâ oblatione accedunt milliones ferè 53. Atque adeò vtriusque oblationis talenta conficiunt plusquàm ducentos milliones. Quid autem nos cogat vt priorem saltem oblationem ad prædictum valorem restringamus iuxta sacræ Scripturæ phrasim; id in responsione ad argumenta quæ nostræ computationi obiici posse videntur, commodiùs explicabimus.

T. Interim nota in prædicta phrasi (quæ in maximis summis valori vnius talenti tribuit talenti nomen, licèt pondus sit inæquale) in hac inquam

A phrasi elucere singularem sacræ Scripturæ prudentiam. Quia cùm fortasse talenti nomen variè vsurpari potuisset, prudentis consilij fuit, in magnarum summarum significatione, talenti nomine vti non in amplissimo significatu, sed in angusto & exiguo; ne periculum esset minuendæ summæ, si talentum in angustiore significatione acciperetur. Sic phrasi Hispanica octingenta millia reddituum de marauedinis intelligi solent, non de aureis: annui autem octingenti de aureis non de marauedinis. & sic etiam in sacrâ Scripturâ quadraginta bati de maioribus, duo autem millia

B batorum de minoribus intelligenda fuêre, vt vidimus suprà in collatione capacitatis Luterum cum Mari æneo, propositione decimâ tertiâ.

§. 2. *Argumenta quæ obiici posse videntur contra nostram computationem in priori Dauidis oblatione.*

A. PRIMVM sit, quòd velle antiquas diuitias imminuere ex eo oritur quòd alioqui

C reputentur incredibiles, si collatæ cum huius temporis diuitiis valde maiores fuisse inueniantur. Hoc autem non potest apparere nouum atque difficile nisi iis qui nunquam legerint ea quæ à grauissimis auctoribus scripta sunt de immensis antiquorum thesauris atque diuitiis, Persicis, Medis, Assyriis, Chaldaicis, nec non Græcis, atque Romanis. Adde quod in statuâ Nabuchodonosoro ostensâ (Danielis 2. 32. 33.) manifestè significatur, quemadmodum valde præstat aurum argento, argentum æri, & hoc ferro; sic diuitias antiquas Chaldaicas, Persicis & Medis excellere, Persicas Græcis, & Romanis Græcas. Si verò antiqua Romanarum opum admiranda magnitudo & opulentia, aurique & argenti copia cum omnibus millionibus Peruanis & Mexicanis in Hispaniam hoc æuo aduectis conferantur, constabit planè ad fictiles pedes statuæ deuentum esse; & hanc quæ nunc videtur esse copia, magnam esse inopiam antiquis diuitiis comparatam. Cùm ergo ipsa Romæ olim triumphantis opulentia, si cum Assyriorum ac Chaldæorum thesauris conferatur, non minus superetur ab eis quàm ab auro ferrum; stultum videtur esse ex hodiernis diuitiis velle de Dauidicis iudicare, & id censere incredibile de antiquis quod in Mexicanis & Peruanis esset impossibile.

Argumentis probatur talenta auri & argenti in Dauidis oblatione accipienda esse vt sonant.

Secundum argumentum.

B. ALTERVM argumentum est, quòd diminutio talentorum quæ Dauid scribitur templo ædificando reliquisse, viam sternit vt similiter diuitiæ Salomonis minuantur: quas tamen absque dubio asserendum est fuisse immensas & supra modum admirandas, vt inæstimabiles Christi diuitias adumbrarent. Atque ita de Salomone scribitur Eccles. 47. 20. *Collegisti quasi aurichalcum aurum, & vt plumbum complesti argentum*, & 3. Reg. 10. 21. *Argentum nullius pretij æstimabatur in diebus Salomonis.* In quibus verbis agnoscit concionator noster hyperbolem: sed ait eam esse moderatam & temperatam: sicut etiam in verbis subsequentibus eodem capite numero 27. *Fecit vt tanta esset abundantia argenti in Ierusalem quanta & lapidũ.* Id quod repetitur 2. Paralip. 9. 27. *Prebuit rex tan-*

tam argenti copiam quasi lapidum. & hoc etiam non parum augetur cap. 1. n. 15. vbi dicitur, *Prabuit argentum & aurum in Ierusalem quasi lapides.* Iosephus etiam 8. Antiquitat. cap. 2. ait, *fortunas regis ac gentis adeò fuisse amplas vt in commerciis nullum fuerit argenti pretium:* & Petrus Comestor 3. Reg. 25. *sedilia* inquit *pro foribus domorum plurima in Ierusalem fuisse argentea.* His adde illam Dei promissionem 3. Reg. 3. 13. & 2. Paralip. 1. 12. vbi de diuitiis Deus loquitur, & ait, *Faciam vt nullus in regibus nec ante te, nec post te fuerit similis tui.* Atque ita *magnificatus est Rex Salomon super omnes reges terra,* vt habetur 3. Reg. 10. 23. & quàuis Abulensis atque Carthusianus comparationem eam non adeò amplè exponant, amicus tamen noster contendit eam esse generalissimam: & per eam præponi Salomonis diuitias cuiuscunque alterius regis aut monarchæ opibus ac thesauris, siue ex præteritis siue ex futuris. Atque vt ea ratione comparatio sit vera ac solida, persuadet sibi Salomonis classes ex sinu Arabico soluentes, & promontorium Bonæ spei prætervectas, totius Africæ ambitu peracto frequenter in Bæticam peruenisse, & inde per fretum Magellanicum in prouinciam Peruanam & in Taprobanam insulam: ac demum vniuerso orbe in orbem (aliquot annorum millibus ante nauem Victoriam) nauigato; auroque copiâ vndequaque collectâ, redire solitas fuisse in portum vnde primùm soluerant, auro, argento, margaritis ac gemmis oneratas. Ac ne hoc incredibile reputetur, conatur ostendere, vsitatissimam ac frequentissimam fuisse olim nauigationem ab Hispania ad sinum Arabicum, & è conuerso per promontorium Bonæ spei, commercij gratiâ.

Tertium argumentum.

C. TERTIVM argumentum contra nostram talenti acceptionem in prima Dauidis oblatione, desumitur ex iis quæ congerit Villalpandus, vt probet, talenti multiplicis acceptionem esse figmentum Grsepsij: neque vnquam in sacris literis talenti nomen aliter accipi quàm pro vnciarum 1500. pondere. Alioqui enim prorsus ignoraremus quæ sit ea summa quam sacer textus certo talentorum numero expresso, significare volebat.

Quartum argumentum.

tom. 3. f. 411. D. QVARTVM denique argumentum est, quod valde vrget Villalpandus, eos scilicet, qui minuere velint pondus centum millium auri talentorum ac mille millium argenti quæ Dauid obtulit templo ædificando, non satis expendisse immensam illius fabricæ & ornamentorum eius magnitudinem, ac incredibiles expensas, quibus ad rem consummandam opus erat. Censet autem Villalpandus facilè quemuis deinceps à minuendo illorum talentorum pondere deterrendum, si animaduertat, quot hominum millia in illo opere per septem annos assiduo labore versata sint, & quid eis rependerit Salomon. Primùm enim 3. Reg. 5. fit mentio 30Ꝋ. operariorum ex omni Israël, ac 70Ꝋ. proselytorum portantium onera, & 80Ꝋ. latomorum in monte, ac 3Ꝋ300. præpositorum, quibus alij trecenti adduntur 2. Paral. 2. 18. His verò omnibus adiungendi sunt cæmentarij Salomonis, & cæmentarij Hiram, & Giblij præparantes ligna & lapides (de quibus 3. Reg. 5. 18.) Ac præter omnes eos quos sacra Scriptura commemorat, Eupolemus (apud Eusebium de præparatione euangelicâ l. 9. c. 4.) addit 80Ꝋ. Ægyptiorum quos misit Pharao Salomoni ad eandem templi fabricam; & totidem Phœnicum quos eidem Salomoni misit Rex Tyri. Ex quo intelligitur eos qui in eo versabantur opere, fuisse vt minimum 343Ꝋ600.

nimirum	operarij ex omni Israël	30Ꝋ.
	portantes onera	70Ꝋ.
	latomi in monte	80Ꝋ.
	præpositi	3Ꝋ600
	Ægyptij atque Phœnices	160Ꝋ.
		343Ꝋ600.

Additque Eupolemus singulos Ægyptios atque Phœnices, cùm in suas domos remissi sunt, accepisse à Salomone denos auri siclos. vnde facilè colligitur ceteros similiter non abiisse indonatos, cùm absoluta est templi fabrica.

---

§. 3. *Responsio ad primum argumentum.*

A. FATEOR primùm non esse rectam iudicij regulã, id iudicare incredibile de antiquo aliquo sæculo, quod de alio posteriori fidem omnino excederet. Quia ante centum annos multo difficilius procudubio erat, mercatorem Hispanum possidere in numerata pecuniâ duo aureorum millia, aut 20 Ꝋ. argenteorũ regalium, quàm hodie centies tantum. Constàtque Romanos plusquàm quingentos annos ab Vrbe condita, auro & argento signatis omnino caruisse; eosdémque posterioribus sæculis valde admodũ vtraque abundasse pecunia; vt facilè quiuis animaduertat ex iis quæ scribit Plinius l. 33. c. 3. & 4. vbi sigillatim Asturiæ nostræ meminit; eius (inquam) prouinciæ, cui nunc etiam post Peruanas diuitias in Hispaniam translatas, tanta est auri & argenti penuria, vt non cuiuis Asturi eam videre contingat: Plinij autem æuo adeò eadem abũdabat auro, vt nulla esset in orbe prouincia quæ Asturiæ fertilitati in auro gignendo non deferret primas: Hispanæque auri fodinæ eo tempore tantum auri Romanis præbebant per singulos annos, quantum duo scutorum aureorum milliones hodie pendent. Dico igitur, non propterea reputari à me incredibile, tria millionum millia relicta fuisse à Dauide templo ædificando, quòd hodie à nullo Europæ rege decima earum diuitiarum pars coaceruari posset. Non ea potissimùm nitor ratione, sed aliis multo vrgentioribus, vt infrà constabit. *Diuitias vnius sæculi non esse ex alio sæculo computandas.*

B. Secundò dico, quemadmodum reperiuntur aliqui valde admodum in rebus magnis & admirandis increduli; sic etiam alios esse adeò propensos ad ea quæ scribant amplificanda & exaggeranda, vt facilè se ab hoc affectu duci patientes, ea pro certis & indubitatis vendant, quæ nec vera sunt, nec vlla ratione verisimilia. Huiusmodi esse reor, Sardanapalum in suum rogum coniecisse sexdecim millionum millia: & Basilium Imperatorem Constantinopoli habuisse in thesauris millionum tria millia atque sexcenta. Optarim sanè, vt qui hæc nostris temporibus scribunt, animaduerterent, non satis esse, aliquid ab eis fuisse lectum quod eiusmodi summas ipsis continere videatur. *Quosdam esse propensos ad amplificanda ea quæ scribunt.*

deatur. Neque enim cuiuis auctori, neque cuiuis computationi fidendum erat. & quidem quod ad Sardanapalum attinet, etiamsi disertis atque perspicuis verbis immensæ illius diuitiæ scriptæ essent à Iustino, Herodoto, aut Diodoro (in quibus nihil eiusmodi inuenio) nihilominus ab eruditis fabulosæ reputari deberent. Communi enim doctorum suffragio receptum est, Græcas historias ante Olympiadas fabulosas esse: vt auctor est Varro (quem refert Censorinus libro de natali die Romanorum) & Iulius Africanus (quem citat Eusebius de præparatione Euangelica capite vltimo) & idem asserit Eusebius ipse in chronico in prima Olympiade, & Iustinus Martyr in Parænetico. Basilij verò infinitum thesaurum à Zonara accepit Iustus Lipsius, & acceptum ab auctore Græco, non admodum ab amplificatione abhorrente, auxit etiam ipse plusquàm debuit, vt admiranda scriberet. Optarim autem ab illo doceri, vnde sibi persuaserit, ea omnia testimonia quibus probari poterat antiquas diuitias non fuisse adeò immensas sicut à nonnullis prædicantur, esse deprauata: nullum autem errorem irrepsisse in locos qui easdem diuitias supra nubes euehunt. Vellem præterea vt hi admirandorum scriptores in Arithmetica se aliquantulum magis exercuissent, ne cùm ex talentorum numero milliones computant, labi eos contingat. & lapsus etiam est (fortassè calami) velle videri computatores in iis quæ computari non possunt. verbi gratiâ, legunt in Plinio, Iulium Cæsarem produxisse ex ærario aureorum laterum viginti sex millia: & statim, quasi certò constaret, quot libras penderent singuli lateres, adiiciunt, *facili negotio eam auri summam ad milliones reuocari: quia idem est pondo quod libra.* Denique animaduertere debuissent, in diuitiarum mentione multa per hyperbolen solere enunciari; & quædam etiam per metonymiam, quæ, cùm de vniuersâ aliquâ prouinciâ affirmari videantur, ad nobiliores quasdam domos solùm spectant. Quâ ratione non erat opus multis millionibus ad eas diuitias quæ montes aureos requirerent, si de vniuersis omnino eius prouinciæ domibus intelligendæ forent. Huiusmodi sunt dolia & præsepia argentea antiquæ Bęticæ, & tanta priscæ Hispaniæ argenti copia, vt saburra etiam nauium esset argentea, & anchoræ ipsæ. Certè hodie, non absimili ratione verè de Hispali affirmari posset, adeò illam abundare argento, vt mensæ, lebetes, prunaria ingentia, & huiusmodi alia vasa argentea sint. Cùm tamen omnia hæc maxima ex argento vasa, vix, aut ne vix quidem duobus aureorum millionibus æstimari possint. Quare ex pulice facit elephantem qui ex huiusmodi loquutionibus colligit, non esse magis incredibilia multa millionum millia in antiquis diuitiis, quàm in hodiernis, senos aut plures milliones ex nouo orbe singulis annis inuehi in Hispaniam. Colligo igitur non esse æstimandas antiquas diuitias ex vno, aut altero loco seorsum acceptis; sed attentè inspiciendum an eæ summæ quæ ex illis locis colligi posse videbantur, cohæreant cum eiusdem temporis historiis. Alioqui enim non facilè à prudentibus recipientur. vt illud Lipsij, Asiam prouinciam Antonio triumuiro in vno anno 120. milliones in vsum militum tribuisse: eumque illam summam imperantem dixisse, se non maximam pecuniam postulare, sed eam quâ auditâ libenter acquiescerent.

De historia Sardanapali & eius immensis diuitiis.

C.23 5 2 A.

l.2. de Admirandis. c.2.

C. Dico tertiò, ad impugnandam opinionem eorum qui sibi persuadent, antiquas diuitias fuisse supra modum maiores quàm hodiernas, non leue argumentum desumi ex auro ipso quod hodie in Romano orbe reperitur. Quò enim antiqua auri opulentia abierit, dici non potest: cùm planè videatur certum, multò maius esse auri pondus quod vel denuò in ipso orbe Romano semper eruitur, vel aliunde importatur, quàm quod vel omnino perit, vel in deaurando consumitur. Quare cùm non euehatur in Indiam aut Americam; & ipsa auri natura sit adeo pertinax, ac tutò etiam in incendiis ac rogis duret; nulla ratione verisimile apparet, multo plus auri in orbe Romano antiquis temporibus fuisse quàm hodie est: nec valde à vero, aut saltem à verisimili aberrant, qui post Peruanas diuitias in Hispaniam adductas, existimant magis hodie abundare auro Romanum orbem quàm olim Romam triumphantem. Huic argumento daret manus, ni fallor, Lipsius. Nec enim contendit, plus auri quondam fuisse, neque minus hodie à subditis conferri; sed propterea minores esse principum opes; quia quamuis magna contribuantur, magna summa ad vnum non redit, sed in multas diuiditur partes quæ non coniunguntur. Sic ille libro 2. capite 7. Nostri tamē amici non credent, etiamsi in vnum aceruum iungatur omne aurum quod hodie vniuersi orbis Romani incolæ possident, pertingere posse ad semissem vnius ex summis antiquarum opum quas ipsi verissimas reputant. Si enim totius Hispaniæ aurum hodie minus est quàm pondus 30. aureorum millionum: quis credat in orbe Romano esse hodie aureorum milliones sexcentos? Vellem igitur doceri, quò abierint illa antiqua tot millionum millia. præsertim cùm inopinabile sit, plus auri in vno Romani Imperatoris thesauro aliquando fuisse quàm in toto orbe Romano, eo ipso tempore dispersum. Si quis fortassè roget, cur in hac consideratione non fecerim argenti mentionem, sed auri tantùm: respondeo, satis mihi fuisse aurum ad rationis pondus: ac de auro non posse dici quod de argento nonnulli iactant, maximam nempe eius partem ex orbe Romano euehi, vt ad Sinas commercij gratiâ deuehatur.

D. Dico quartò, in distinctione ille metallorum in statua Nabuchodonosoro ostensâ (Danielis 2.) multo aliam fuisse Spiritus sancti mentem, quàm designare discrimen quatuor Monarchiarum in diuitiis. Nam neque huius discriminis prophetia tanti erat momenti (etiamsi verum esset ac solidum) neque Daniel cui reuelata est significatio, eo modo exposuit: sed potiùs de discrimine potentiæ ac de imperandi diuersitate. Ait enim, *Post te consurget aliud regnum minus te.* & infrà. *Regnum quartum erit velut ferreum. Quomodo ferrum comminuit & domat omnia, sic comminuet & conteret omnia hæc.* Per illam ergo metallorum distinctionem voluit Spiritus sanctus significare, semper subsequentis monarchiæ violentiam futuram maiorem: & quoniam res humanæ plerunque in peius ruunt; primam monarchiam si cum secundâ comparetur, auream posse appellari; & blandiorem ac suauiorem visum iri; secundam autem respectu tertiæ argenteam; tertiam æream & magis humano generi aduersam; quartam porrò minus sibi cohærentem (quemadmodum ferrum & lutum ægrè admodum miscentur) sed validiorem ceteris omnibus & omnia regna violentè admodum contritutam. Hic est proculdubio legitimus sensus distinctionis metallorum statuæ. Nec scio an amicus noster sibi etiam persuaserit quod videtur dicere, nempe tantùm præstasse diuitias prioris

De vero sensu quem designabat distinctio metallorum in statua Nabuchodonosor.

prioris monarchiæ Romanis opibus, quantum aurum præstat ferro & luto. credat qui volet, non ego. Nam cùm Salomon (vt ille vult) multo fuerit ditior quàm quiuis Assyriorum aut Chaldæorum monarcha, nihilominus maxima pars diuitiarum quas ille comparauit, fuêre annua *666.* talenta (vt infrà expendemus) quæ non æquant pondus octo atque semissis millionum ex nostris aureis scutis. Atqui vna sola Dalmaticæ fodina Neronis tempore singulis diebus præbebat quingenas libras, hoc est auri vncias 6000. quæ integro anno euoluto faciunt plusquàm 18. milliones aureorum. vide Plinium libro 33. capit. 4. vbi multa alia congerit quæ digerit & expendit Lipsius in suis Admirandis. Sanè quantumuis extenuare conemur Romanas opes, ac Salomonis diuitias in cælum extollamus; adhuc multo maius erit discrimen auri à ferro & luto. Sexdecim enim vnciæ ferri, absque vlla luti mixtura æstimantur ferè argentei nummi semisse: sedecim verò auri vnciæ conficient aureos nostros 136. hoc est plusquàm 3 *U* 500. semisses argentei nummi. Quare vt excessus diuitiarum monarchiæ Babylonicæ ad Romanam comparatæ esset idem qui auri respectu ferri, opus erat vt singulis Romanorum millionibus responderent in Chaldæorum monarchiâ plusquàm 3 *U* 500. milliones.

E. Dico quintò, in ipsa sacra Scriptura multa reperiri, quæ cogant, illa centum millia auri talenta, & mille millia argenti (quorum fit mentio 1. Paralipom. 22.14.) aliter accipere ac voluit Villalpandus (præsertim postquam satis ostensum est, negari non posse, quin sacræ Scripturæ phrasis ferat vt aliter accipiantur.) Ex multis autem quæ adduci possent, ponam exempli gratiâ nonnulla. Primò, in confesso est, vt latè probat Pineda noster, Salomonem multo maiores diuitias cumulasse quàm Dauidem. Atqui si respiciamus ea quæ sacra Scriptura de Salomonis diuitiis distinctè narrat, non posset ille totis centum annis coaceruare centum auri integrorum talentorum millia: ergo non sunt integra auri talenta illa 100 *U*. quæ Dauid reliquit templo ædificando. Argumentatio legitima est, si minor propositio bene probetur: eam autem ego sic ostendo; summum quod de aureis Salomonis diuitiis sacra Scriptura distinctè narrat, est illi afferri solita singulis annis talenta *666.* vide 3. Regum 10. 14. & Pineda libro 4. capite 14. notat nauigationem in Ophir esse potissimam causam diuitiarum Salomonis à sacra Scritura indicatam, & illa *666.* talenta auri esse summam quæ ex Ophir simul & ex Tharsis afferebatur. & fol. 250. 1. E. refert ex Abulensi, tum Israëlitarum, tum aliarum gentium tributa sub illa *666.* talentorum auri summa fuisse comprehensa. & quamuis ipse aliter sentiat, fatetur tamen tantam esse illius summæ opulentiam, vt non mirum sit, minores alias summas fuisse prætermissas. Ergo vis credibile erit Salomonis annuas auri opes ad mille talentorum maiorum summam accessisse, & per consequens ad coaceruanda centum millia talentorum auri, opus illi vt minimum fuisset centum annorum spatio.

Salomonem totis centum annis non potuisse coaceruare integra 100U. auri talēta.

F. Deinde aurum quod Regina Saba attulit Ierosolymam, ait sacra Scriptura fuisse infinitum nimis. 3. Regum 10. 2. Ex quo nemo ambiget, plusquàm dimidiam ponderis partem Salomoni ab ipsa fuisse donatam. Atqui non dedit Salomoni plus auri quàm 120. talenta (3. Regum 10. 10.) ergo non attulerat plusquàm 240. talenta: nimirum quantum pendent tres nostrorum aureorum milliones, & insuper aurei 36 *U*. Si ergo hæc auri summa Salomonis tempore existimabatur esse aurum infinitum nimis, ergo non erant eiusdem ponderis illa 100 *U*. talentorum auri, quæ Dauid templo ædificando reliquerat. Non enim cohæret, si vtraque erant eiusdem rationis talenta, vt 240. reputentur aurum infinitum nimis, vbi (præter *666.* talenta, singulis annis Salomoni allata) centum millia fuerant ei à patre relicta pro templo ædificando, præter alia tria millia secundæ oblationis, & præter alia 5 *U*. à principibus oblata. Vide 1. Paralipom. 29. numero 4. & 7.

Expenditur locus 3. Reg. 10. 2.

G. Præterea non videtur rationi consonum, vt talentum auri sit maius auri pondus in 100 *U*. talentis oblationis Dauidicæ, quàm in corona regis Ammonitarum, quæ auri talentum pendebat, vt habetur 2. Regum 12. 30. & 1. Paralipom. 20. 2. vbi etiam subditur, Dauidem sibi eam assumpsisse, & imposuisse capiti suo. Quis verò non videat, non esse suspicabile Dauidis caput fuisse oneratum 1500. auri vnciis, hoc est arrobis nostris tribus & ¼. Huic argumento respondet quidam, coronam illam fuisse non hominis mortalis, sed idoli Ammonitarum, cui nomen *regis eorum* tribuitur: ea enim est etymologia nominis Melchom, & constat sic fuisse appellatum idolum quod Ammonitæ colebant. vide 4. Regum 23. 13. Id ergo idolum ait Villalpandus fuisse colossum ingentem, ac propterea dici Dauid eius idoli coronam suo capiti imposuisse; quia ex aliqua illius aureæ coronæ parte fecit sibi diadema. Hæc ille. Verùm hanc expositionem nulla ratione admittit textus. Si enim ex diademate quod pendebat vncias mille quingentas, non sunt acceptæ ad Dauidis diadema plusquàm vnciæ 20. aut 30. quomodo verum erit, eam coronam quæ pendebat 1500. vncias impositam fuisse super caput Dauidis? Sic autem legimus 2. Regum 12. 30. *Diadema regis eorum pondo auri talenti impositum est super caput Dauid.* Constat ergo talentum auri eo loco ad summum esse duodecimam integri talenti partem, hoc est libras Romanas decem & vncias quinque. & sic etiam diadema est satis graue, sed tolerabile homini robusto. Coronam enim nouem librarum auri legimus in Plinio libro 33. capite 3. quæ proportione ad Claudij Imperatoris triumphaturi caput effecta est. Alioqui enim non ausa fuisset Gallia tam paruum ei munus offerre: nempe tantum auri quantum pendent aurei nostri 868. Corona ergo talantæa, cuius meminit sacra Scriptura, hominis erat mortalis, non colossi: erat enim corona regis Ammonitarum. Neque obstat, quod in Vulgatâ appelletur ille Melchom (1. Para. 20. 2.) Id enim factum est per elegantissimam irrisionem Dei Ammonitarum: quoniam enim deuicto rege eorum, ea victoria cedebat in dedecus & ignominiam Dei quem colebant; scitissimè vsus est sacer scriptor ipsius nomine (quod sonabat *regem eorum*) in regis mentione; vt ea ratione, & regi eorum, & idolo quod ille colebat, insultaret. Melchom igitur eo loco regem Ammonitarum denotat; qui cùm robustis polleret viribus, coronam fecit suo capiti minimè leuem (vtpote quæ valorem argentei talenti haberet in auro) illo autem deuicto, cùm Dauid quoque robustus esset, eandem sibi coronam assumpsit victoriæ iure, delectatus fortasse talenti supra caput regis impositi mysterio. Quid autem per talentum symbolicè designetur, memini me in Apocalypseos commentario tetigisse.

De corona Regis Ammonitarum talentum pendente.

H. Vidimus tres insignes sacræ Scripturæ locos, ex quibus constat non semper accipi talentum auri

De æris pondere à Dauide relicto.

auri pro integro talenti pondere. His addo contextum ipsum (1. Paralipom. 22.14. vbi agitur de illa priori Dauidis oblatione) si attentè inspiciatur, nobis apertè fauere. Ibi enim post expressum talentorum auri & argenti numerum subditur; *Æris verò & ferri non est pondus. vincitur enim numerus magnitudine.* In quibus verbis quis non videat, manifestè significari, pondus æris (de quo ibi est sermo) fuisse plusquàm decuplum respectu argenti? Quoniam ergo argenti talenta erant decies centena millia, expendamus quanta sit moles æris quæ contineat centies centena millia talentorum (ex iis quæ pendent 1500. vncias.) Si enim probetur hanc molem esse supra omnem fidem, consequens erit, non esse eo loco sermonem de eiusmodi talentis. Quis ergo credat, Dauidem tantum æris reliquisse templo ædificando, quantum penderent quatuor æris sphæræ solidæ adeò magnæ, vt singularum diameter longior esset Hispanis pedibus 101. At enim si tantillo minores sint, non pendebunt centies centena millia talentorum ex magnis; vt facilè comperiet Mathematicus qui nouerit aquam esse nouies æte leuiorem, ac sphæram aquæ cuius diameter sit pes Hispanus iustas pendere vncias 400. Quorsum autem tam stupenda æris moles, cùm euidentissimum sit, ad ea omnia quæ facta sunt ex ære (hoc est, ad mare æneum, ad columnas, altare holocausti, lebetes, phialas & ceteram æream supellectilem) satis superque æris esse in vnica sphæra, cuius diameter esset quinquaginta pedum, quæ est octaua pars vnius ex quatuor sphæris supradictis? Contextus ergo ipse exigit vt illa centum millia talenta auri, ac mille millia argenti non existimentur esse ex talentis integris. Alioqui oportebit, æris quoque pondus respectu ponderis argenti infinitum crescere, & quatuor prædictas sphæras siue montes æreos fingere: ac nesciemus quid fieri potuerit de adeò stupenda mole.

De æris pondere à Dauide relicto. I. Superest ferri consideratio, quod similiter requirit contextus vt sit decuplum saltem ad argenti pondus. Ac ferri molem oportet esse æris mole maiorem: quia ferrum octies est grauius aqua, non nouies sicut æs. Atque centies centena millia talentorum ferri ex magnis plus penderent quàm sphæræ quatuor solidæ ferreæ, quarum diametri sint longæ pedes 105.

L. Iam si æs & ferrum non concipiantur in illis maximis sphæris solidis, sed æs in caminis & ferrum in vectibus & perticis eâ formâ quâ vendi solet rude & infectum; vniuersa templi Salomonici magnitudo vix capere posset tam ingentem molem, præsertim cùm templi area fuerit multo minor quàm putauit noster Villalpandus, vt explicatum est suprà propos. 17.

---

§. 4. *Responsio ad argumentum secundum.*

De Salomonis diuitiis & earum æstimatione. A. PRIMVM dico, nulla ratione à me diminui pondus talentorum auri quæ sacra Scriptura enumerat, vbi de Salomone sermo est: quia nullibi sunt plura quàm *666.* omnino comprehensibilis summa, & quam oportet de integris auri talentis accipere, consideratis iis quæ de mirandis Salomonis diuitiis sæpe in eadem Scriptura reperiuntur. Nec enim integra auri talenta *666.* plus pendent quàm nostrorum scudorum milliones octo cum semisse, sed tantillo minus. Atque eadem ratione 120. auri talenta Salomoni donata à Regina Saba pendent paulo plusquàm eorumdem scudorum millionem cum semisse. Parémque summam Tyrius Rex ad eundem misit Salomonem. His ita constitutis, per reductionem talentorum auri ad valorem argenti in prima Dauidis oblatione, & similiter per reductionem argenti ad æris valorem, non solùm non aperitur via ad extenuandas Salomonis diuitias: sed potiùs ex eo quod necesse est, Salomonis diuitias fuisse valde admodum maiores Dauidicis, fuit etiam necessarium, Dauidis oblationem non accipere de integro talentorum auri & argenti pondere, sed de supradicto valore.

B. Secundò dico, ea quæ de admirandis Salomonis diuitiis nullo talentorum numero designato scripta sunt, accipienda esse tanquam hyperbolicè dicta. Constat enim Salomonis tempore, aliquo in pretio fuisse argẽtum, nec illo exiguo; cùm pretium equi optimi (ait enim Iosephus 8. antiq. c. 2. Salomonis equos fuisse omnium pulcherrimos ac velocissimos) non fuerit eo tempore maius quàm siclorum argenti 150. hoc est drachmarum 600. quæ non plus pendent quàm Hispani regales 628¼. Comparationes autem cum regibus terræ aut non comprehendunt magnos orbis monarchas; aut forsan etiam sunt hyperbolicæ, phrasi in encomiis assidua: alioqui enim non caneret Ecclesia in singulis sanctorum Confessorũ festis, *Non est inuentus similis illi qui conseruaret legem excelsi.* Hyperbolem verò aiebat Sapiens quidam, quo maior est, eo esse securiorẽ: sic enim se ipsa prodit, & hyperbolem esse manifestat. Quare non rectè sentit qui in hyperbole modum & temperantiam requirit: nec is est sacræ Scripturæ stilus; vt pàtet Ioan. 21. 25. His addo maiorem esse hyperbolem, *aurum infinitum nimis,* quàm, *aurum & argentum quasi lapides:* & priorem legimus 3. Reg. 10. 2. in auro à Regina Saba allato, quod paulo plus quàm tres nostrorũ scudorum milliones pependisse nõ negabit ipse Villalpandus. Parcat autem nobis Comestor, si illa argentea sedilia pro foribus domorum Ierosolymæ somniata nobis videantur: cùm supradictum equorum regiorum pretium eis palàm aduersetur.

C. Tertiò dico, hyperboles sacræ Scripturæ non requirere vt tantam auri molem, quantam aliqui cogitant, coaceruauerit Salomon. Vera enim regula ad quantitatem auri in thesauris Salomonis designandam non desumitur ex hyperbolicæ loquutionis tenore (cùm tam magna hyperbole locum habeat in auro à Regina Saba Ierosolymam allato) sed ex numero talentorum auri quæ sacra Scriptura expresse asserit singulis annis afferri solita Salomoni. Nullibi autem sunt plura quàm sexcenta sexaginta sex. & hanc oportet fuisse maximam diuitiarum Salomonis regis partem, vt suprà expensum est. & vt concedamus aurum ad mille talenta annua pertigisse; hæc auri summa non pendet plusquàm nostrorum aureorum milliones 12½. Satisque fuerit, si argenti annui pondus accessisse dicamus ad 10 Ↄ. talentorum: atque ita vnam auri vnciam duodecim argenteis æstimantes ex vtraque summa faciamus plusquàm viginti quinque annuos aureorum milliones. Si quis autem huic computationi obiiciat, Romanæ monarchiæ & ceterarum imperatores multo locupletiores fuisse; inde ego, si res sit certa, potiùs colligam, ea verba quæ Salomonis diuitias ceteris regibus præferunt, non esse accipienda adeò rigidè ac nonnulli volunt.

D. Dico

D.Dico quartò; eam auri & argenti summam ad quam ego Salomonis opes videor reuocasse, satis esse, vt illæ fuerint aptissima inæstimabilium Christi diuitiarum figura. præsertim cùm præter auri & argenti copiam, gloriæ Salomonis cumulo multa alia accesserint non minùs admiranda; videlicet, incomparabilis sapientia, ædificiorum maiestas, curruum & equorum innumerabilitas, ministrorum & omnis apparatus copia & pulchritudo, regum & reginarum amicitia & admiratio, ac denique quæ ipse Salomon describit Eccle. c.2.

De nauigationibus classium Salomonis.

E.Dico quintò, de nauigationibus classium Salomonis per interpretationis speciem addi multa, quæ, meo iudicio, non solùm solida non sunt, sed neque vlla ratione verisimilia. Nimirum eas, è sinu Arabico soluentes, ac Bonæ spei promontorio flexo & superato, in Bæticam peruenire solitas, & orbis vniuersi ambitu consummato in eundem Arabicum sinum redire. Certè sacra Scriptura duos tantùm designat locos, vnde classes Salomonis aurum ei attulerint, nempe Ophir & Tharsis. Quare frustra fingitur illis classibus vniuersi orbis ambitus nauigatus, vt ex aliis quoque locis aurum deferrent. Neque pondus auri quod expresè narrat sacra Scriptura à classibus allatum, maius est quàm vt ex sola Ophir adduci potuerit. Non enim excedit pondus talentorum 450. (vt constat 2. Paral. 8. ñ.) Tantundem verò pendent nostrorum scudorum milliones 5. & insuper 727 *U*500. scudi aurei. Ac Dalmatiam multo plus auri vno anno præbuisse Neronis tempore, auctor est Plinius l.33. c.4.

Africam nõ fuisse frequenti vsu circumnauigatã antiquis temporibus. fol. 147.

F. Deinde non est inuidenda Lusitanis gloria illis debita, ex eo, quòd primi imperij amplificandi gratiâ, atque commercij, Bonæ spei promontorium suis classibus superarint, ac frequenti nauigatione vniuersæ Africæ ambitum seriò patefecerint. Sic plane sentio. Atque vt hoc ego mihi persuadeam, sufficiunt mihi ea ipsa Plinij & Strabonis testimonia, quibus oppositam opinionem adstruere nititur amicus noster. Primo enim loco non aliud aiunt, quã Tyrios, atque Phœnices (vt fama de eis ferebat) esse colonias eorum qui Erythræi siue Rubri maris litora incolebãt. Hinc verò (ô bone Deus) vnde colligitur, vniuersæ Africæ Australis ambitũ nauigari solitum? aut Tyrios per promontorium Bonæ spei in Hispaniã itasse, atque in sinum Arabicum rediisse? Nunquid à litore sinus Arabici ad litus Mediterranei maris aliter colonia duci non potuit, nisi supradictâ nauigatione frequentatâ? Sanè si hoc tempore postquã ea nauigatio singulis annis peragitur, colonia aliqua deducéda esset ab Asion Gaber (quod fertur esse in sinu Arabico) ad litus proximum maris Mediterranei (verbi gratiâ Damiatam vel Ioppen) nemini in mentem veniret longissimæ illius nauigationis, cui vix sufficiat annus integer; cùm terrestri itinere triduo possint pueri etiam & fœminæ à litore sinus Arabici ad litus maris Mediterranei peruenire. Quare fateor me esse ex eo cæcorũ numero, qui non videam quâ ratione apertè Plinius faueat prædictæ nauigationis frequentiæ, cùm ait, Tyrios esse oriũdos ab iis qui maris Rubri litora incolebant.

fol. 193.

G. Secundò autem loco, quáuis cursiua (quod aiunt) litera, hoc est alio characterum genere, tanquã Plinij verba scripta sint, *à Gadibus ambitu Mauritania nauigari vsque ad Arabicum sinum*, & quáuis in loci Pliniani indicatione erratum sit; mihi tamen, cui Plinius sæpe in manibus, notus est verus locus, & vera Plinij verba, nempe l.4.c.27. vbi ait

A *A latere Gadium ab eodem Occidente magna pars Meridiani sinus, ambitu Mauritania nauigatur hodie.* vbi omnino desunt illa verba quæ illi à nostro amico affinguntur, *vsque ad Arabicum sinum*. Neque proferri poterit codex Plinianus, vbi ea superioribus copulentur. quomodo enim non totũ Africæ meridionale latus, sed solũ magna pars meridiani sinus, si vsque ad Arabicũ sinum? & qui tanquã rem scitu dignam scribit, magnam partem meridiani sinus, ambitu Mauritanię à Gadibus iam nauigari, non testatur apertè se prorsus nescisse quod illi B adscribitur, nempe, totius Africæ ambitum frequentissimè tunc nauigari solitum.

H. Sed expédamus cetera omnia quæ ex Plinio adducuntur. l.5.c.1. refert Plinius commentarios Hannonis Carthaginensis, in quibus scribit, florente Carthagine sibi imperatũ, vt totius Africæ exploraret ambitum: eamque nauigationẽ à se in commentarios esse relatam. Hannonisque auctoritatem scriptores aliquos sequutos *quædam fabulosa, & vrbes multas ab eo conditas prodidisse, quarum nec memoria vlla, nec vestigium extat*. Hæc Plinius. Eritne qui ex hoc loco suspicari possit Plinij æuo eã na- C uigationẽ frequentissimã & vsitatissimam fuisse? & non potiùs Pliniũ suspicari fabulosum esse quod ab Hãnone scriptum est? Sed videamus cetera. l.2. c.67. ait Plinius, hæc quatuor. Primò, *In Arabico sinu Augusti tempore signa nauium ex Hispaniensibus naufragiis feruntur agnita.* Secundò, *Hanno, Carthaginis potentia florẽte, à Gadibus ad finem Arabia nauigationem eam prodidit scripto.* Tertiò, *Nepos Cornelius auctor est Eudoxum quendam sua ætate, cum Lathyrum regem fugeret, Arabico sinu egressum, Gades vsque peruectũ.* Quartò, *Cælius Antipater auctor est, vidisse se qui nauigasset ex Hispania in Æthiopiam cõmercij gratiâ.* Hæc Plinius. Atque his maximè nititur amicus D noster. verũ ego ex iis ipsis censeo manifestè constare, prorsus fuisse ignoratum à Plinio, quòd ea nauigatio vel antiquis tẽporibus, vel suo frequentata fuerit, aut cõmercij gratiâ vsitata. Nã, vt narrationes illæ omnes (quas non affirmat, sed refert Plinius) verissimæ sint, & à Plinio creditæ; nihil minùs continent quàm frequentatã totius Africæ ambitus nauigationem. Primũ enim, Hispanicum aliquod nauigiũ tempestate abreptũ per varia discrimina ad sinũ Arabicũ appulisse, probabit mari Oceano ambiri vniuersam Africam: non tamen probabit ambitũ illum solitũ fuisse nauigari. Eodẽ enim capite refert Plinius, Indos ex India com- E mercij gratiâ nauigantes, tempestatibus abreptos Septentrionali circuitu in Germaniã peruenisse. Vnde nemo sanus colliget, eã maris Septẽtrionalis nauigationẽ fuisse vnquam vsitatã & frequentatã. Quare cùm Plinius nõ aliter loquatur de nauigatione Oceani ambientis Africã; non est quòd aliter explicetur. Deinde, vt vera fuerit Hãnonis nauigatio, multo aliud est, mare illud explorandi gratiâ aliquando fuisse nauigatũ litoribus legendis, quàm eam nauigationem vsitatissimam fuisse. Si enim frequentari solita esset, non erat cur tan- F quam res admirãda ac propemodum fide maior Hannonis audacia scriberetur. Præterea, etiamsi Cornelius non fuerit fortasse deceptus ab eis qui Eudoxi fugam ipsi narrarunt; ex eã nihil aliud colligitur, quàm Eudoxum vel tentasse id quod nemo alius tentauerat; vel fugientẽ tempestate abreptum, per varios casus Gades vsque fuisse delatũ. ex qua narratione potiùs constat eo sæculo nondum fuisse prædictam nauigationẽ vsitatam. Alioqui enim non referret Plinius tanquam rem nouam & peregrinam, quam Cornelius scriptam

reliquerat. Denique quod Cælius asserebat, visum à se qui nauigasset ex Hispania in Æthiopiam commercij gratiâ; tantùm abest vt amici nostri opinionem confirmet, vt vix aliquid adduci posset quod magis ei aduersetur. quia Æthiopia illa, in quā ex Hispania nauigabant pauci aliqui commercij gratiâ, non est Orientalis Æthiopia, sed Occidentalis: vt constat ex Strabone libro primo, vbi pro se adducit Homerum; ac disertè notat, eā Æthiopiam quam adibant ij qui Gadibus egressi occiduum Africæ latus lustrabant, esse eā quæ est in ipso occiduo Africæ latere, nempe vbi est promontorium illud quod hodie Viride appellant. Equidem miror, amicū nostrum, qui hunc Strabonis locum viderat, & locum etiam Plinij lib.2.c.8. nihilominus existimasse, Cælij narrationem sibi fauere. Cùm potiùs ex eâ ipsâ constet, adeò sæculis illis fuisse ignotam totius Africæ Australis circuitionem per Bonæ spei promontoriū, vt tanquam res admiranda narretur quòd aliquis Gadibus soluens cōmercij gratiâ peruenerit in Æthiopiam occiduā, hoc est in promontorium Viride, quod hodie sanè pro nihilo ducitur. Concludo igitur ex illo Plinij capite sexagesimo septimo libri secundi, & ex quatuor subsequentibus apertè cōstare, Pliniano æuo nondum commercij gratiâ ab Europæis, vel Asianis, vel ab ipsis Africæ incolis, fuisse Bonæ spei promontorium flexum, nedum eam nauigationem frequentissimè vsurpatam.

I. His addo, si tunc frequenter Australis Africæ latus circumnauigaretur (sicut hodie) non futuram fuisse tunc adeò ignotam totius Africæ ad Europā proportionē: neque diceret Plinius quod ait l.6.c.33.fi. nempe ex tribus terræ partibus quæ tunc agnoscebantur (Europâ, Asiâ, Africâ) maximam earum esse Europam, vtpote quę respectu totius terræ contineat partē tertiam, & insuper octauam, cùm tamen Africa non sit maior quā quinta & sexagesima. Sic ille. Si autem verè, vt putabat, Europa esset duplo maior quā Africa. Partitâ enim vniuersa terræ superficie in partes 6720. obtingerent Europæ 3080. Africæ autem non amplius quàm 1456. hoc est minùs quàm semissis Europæ: cùm tamen constet Africam reuera esse multo maiorē Europâ. Liquet ergo prorsus ignorasse Pliniū id quod asseritur apertè docere. Quē verò adeò fefellit spes quam in Plinio collocarat, non est quòd metuamus securiùs in Herodoti patrocinio confidere, præsertim cum testimonia eius quæ profert, ipsi etiā proferēti infirmiora videantur, & propterea eis refellendis supersedeo: nec aliud dico quā ex eis ipsis nostrā sententiā egregiè confirmari. & omitto probationes alias, ex quibus idem euidenter cōstabat, vt ex tabulis Ptolomæi, qui fuit posterior Herodoto, Strabone & Plinio.

Qua ratione potuerit rex Tyri mittere classem in sinum Arabicum, vt habetur 2. Paral.8.f.

L. Dico sextò, meā nunc non admodum referre vbi gentium fuerint Ophir & Tharsis, vnde aurum & argentum allatum est Salomoni: vellē tamen vt qui id examinandum suscepêre, animaduerterent, ab ipsa Tyro quæ est in mari Mediterraneo, potuisse naues mitti ad sinū vsque Arabicum absque vllo totius Africæ circuitu. Quāuis enim sinus Arabicus 62. milliarium interuallo distet à Nilo (vt auctor est Plinius l.6.c.29.) & paulo amplius à mari Mediterraneo: scimus tamen aliquando, triremium multarū materiam omnē, atque (vt ita dicam) membra omnia postea compingenda (nempe tabulas, trāstra, remos, malos, charchesia, antennas, vela, gubernacula, puppes etiam & proras) in aliarum nauiū ventre delata fuisse in aliquem portū, vt inde terrestri itinere ad alium vbi eis opus erat deferrentur, & cùm neque Salomonis, atque Hirā ministris deesset industria, neque infinitus numerus portantium onera, non est cur reputetur impossibile, classes magnas à Tyro fuisse delatas in aliis nauibus Damiatā vsque, vel Ioppen; & inde terrestri itinere vsque ad Asion Gaber. Hac ergo ratione nulla erat difficultas in eo quod legimus 2. Paral. 8. fine, nempe *Salomonem abiisse ad Asion Gaber ad orā maris Rubri, & illuc missas ei fuisse naues à rege Tyrio, & nautas gnaros maris, vt cum seruis Salomonis abirent in Ophir.* quæ est in India Oriētali, vt auctor est Iosephus l.8. Anti.c.6.

Non erat eadem nauigatio in Tharsis & in Ophir.

M. Deinde noto, non cohærere cum sacræ Scripturæ narratione quod excogitatum est ab amico nostro, nempe classem Salomonis eadem nauigatione ad Ophir, & inde ad Tharsis nauigasse, aut è conuerso. Non cohæret (inquā) quia sacra Scriptura tanquam de diuersis nauigationibus loquitur, & in Ophir quidem non videtur nauigatum à Salomonis classe, nisi semel aut bis; in Tharsis verò sæpiùs; quia quarto quoque anno; & quod non frequentiùs, ego non longinquitati itineris, sed prudētiæ tribuo, ne merces importatæ vilescerēt, siue vt auri & argēti bona copia iam esset coacervata cùm classis appelleret. Nam quòd Tharsis ad quam ibatur ex Asion Gaber (sic enim constat ex 2. Paral. 20.36.) non multorū dierum nauigatione à sinu Arabico distaret, ex eo colligo quòd Tyrus illius Tharsis colonia fuerit; quia Isaiæ 23.10. vbi legimus, *filia maris*, pro mari Hebraicè legitur *Tharsis*, & omnino videtur opus esse vt magna illa pars Oceani quæ appellationem maris Erythræi producit extra sinum Arabicum, sit eadem quæ à Iosepho & ab aliis appellatur mare Tharsicū. Atque ita idem erit Tyrum esse filiam siue coloniam Tharsis, quod esse coloniā eorum qui litora Erythræi maris incolebāt: quod traditur à Plinio l. 4. c.22. Strabone l.1. & à Dionysio Afro versu 906. & cohæret etiam eorū loquutio cum translatione interpretis Vulgati Isaiæ 23.10. vbi Tyrū appellat filiam maris. Similiter enim loquitur Plinius. *Tyrij ab Erythræo mari orti feruntur.* & Strabo, *Ex Oceano in coloniam ducti sunt Tyrij: & quia à mari Erythræo sunt, Erythræi etiam ipsi vocantur.* Dionysius quoque ait *Tyrios esse eorum hominum ex genere, qui maris Erythræi accolæ fuerunt.* Quòd verò propriè fuerint colonia vrbis Tharsis Erythrææ, ex eo confirmatur, quòd suas ipsi colonias Tharsis nomine indigitauerint, & Erythræas etiam appellari voluerint. Eo (scilicet) affectu, quo sæpe patres filiis auorū nomina imponunt. Constat autem Carthaginem Africæ, Tyriorum fuisse coloniam: & quòd Tharsis etiā sit appellata, auctores sunt Septuaginta interpretes, atque Vulgatus, qui Tharsis nomē de Carthagine interpretantur: illi sæpiùs, Vulgatus autem Ezech. 27.12. quod & aliorum testimoniis cōfirmare possemus, & antiquis etiā numismatibus. In confesso est etiā, in Bæticâ Tartesium siue Gadirem (coloniam Tyriorum) dictam quoque fuisse Erythriā, eo quòd Tyrij eorū aborigines ab Erythræo mari orti ferātur. vide Pliniū l.4.c.22. Denique optima nostræ sententiæ confirmatio est, quòd à sinu Arabico (vnde soluebat classis Salomonis, quæ ad Tharsis nauigabat) verisimile nō sit ad aliā Tharsis occidentalē nauigatum esse: cū promontorium Bonæ spei adhuc non esset flexum ac superatū; vt suprà ostēdimus. Noua autem quorundā opinio, qui Asion Gaber ad mare Mediterraneū transferunt, & ab aliis est valide impugnata, & ex dictis etiā (nisi fallor) satis refellitur. vide etiam Ioseph. l.8. Antiq.c.6. (aliàs 2.) vbi Asion Gaber (ex qua soluebat

Quid sit filia maris. Isai. 23.10.

soluebat classis Salomonis) ait esse in sinu Arabico, & vocatam fuisse postea Berenicem, de qua etiã Berenice Plinius l.6.c.29. vbi eã etiã ponit in sinu Arabico, vide etiam Numer.33.35. & Deuter.28.

N. Dico septimò, confutata eorum opinione, qui totius Africæ ambitu australi censent olim frequẽtissimè nauigatum fuisse à sinu Arabico in Hispaniam, facilè etiã euanescere prodigiosam illam Ionæ in ventre ceti nauigationem à Ioppe vsq; in Arabicum sinum totius Africę circuitu triduo peractam. Nam hæc opinio in eum videtur pręcipuè finem excogitata, vt minus miraremur, naues olim eum cursum integro anno conficere solitas, quem triduo cetus consummasset, non à Gadibus solùm, sed à Ioppe profectus. Eius verò rei Ionas ipse producitur testis, qui c.2.6. ait, *pelagus operuit caput meũ:* vbi pelago respondet in originali *suph*, quod solet esse maris Rubri, siue sinus Arabici epitheton. Additurq; id fuisse expediens, vt postea Ionas in sinus Arabici litus eiectus, vicinior esset Niniue, quàm si ad litus Mediterranei prodiisset. Citantur etiam pro hac opinione nescio qui Rabbini, quos, meo iudicio, debuisset noster amicus omittere: tum quia ipse agnoscit & fatetur eos quos profert esse nugiuendulos: tum quia eorũ verba quæ adducit, aliud omnino significant; nimirum, Mediterraneum quoque mare appellari mare suph siue caricosum (quod nihil fauebat amico nostro:) aut trãsire posse per Nilum à Mediterraneo ad sinũ Arabicũ. Est enim quoddã genus hominum, qui nunquam animo informarunt dispositionem orbis terrarũ quã mundi mappa ponit ob oculos: neque vbi sit Arabicus sinus: neq; an misceatur mari Ægyptio, vel ab eo diuidatur. Omissis ergo illis, non satis videtur rei difficultatem perpendisse qui deuorat rem adeò mirandam; nẽpe quòd triduo cetus plusquàm decem, aut fortasse duodecim milliarium millia confecerit: ex quibus, quamuis tres dies naturales, viginti quatuor horarum singuli, computentur; vnicuique horæ obtingent plura quàm 138. milliaria, etiam plura quàm 166. Si hęc adeo incredibilis celeritas miraculo tribuitur per Dei omnipotẽtiam; non erat opus tam lõgo circuitu, cùm adeo posset cetus transferri ab vno mari in aliud sine vlla mora aut ambage, quemadmodũ translatus est Habacuc à Iudæa in Babylonem, non per eam viam qua iter illud ab ipso propheta diebus aliquot confici posset, sed *in impetu spiritus.* (Dan.14.35.) Si verò asseritur cetus ipse qui à sinu Arabico adductus fuerat, naturę instinctu, statim ac ei permissum est, quanta potuit velocitate eodem rediisse; atque ita potuisse post triduũ Ionam euomere ad litus maris Rubri propè AsiõGaber; vellem, vt qui hoc asserit, cogitaret, maiorẽ à se velocitatẽ tribui ceto, quàm pilæ ferreæ à bõbarda eiaculatæ: & eo mirabiliorẽ quòd non aëre libero, sed pelago multis insulis, breuibus, scopulis ac locis vadosis eundum erat, cum manifesto impactionis & illisus, in minori etiam celeritate discrimine. Sed Deus (inquient) prouidebat ne piscis in medio itinere alicubi impingeret. Benè: sed quo (quæso) fine tam prodigioso circuitu in sinum Arabicum deferebatur Ionas? Sanè non alio, nisi vt in litus eiectus propiùs abesset ab vrbe Niniue, quã si in litus Mediterranei. Quid ita? Nunquid vt breuiùs postea posset in eam vrbem peruenire? ad hoc igitur, quanto minus violẽtum erat, eiectum Ionam ab angelo capillo capitis sui portari & poni ad Niniue vrbis portam? (vt cõtingit Habacuco Daniel.14.) vel rapi ab spiritu, vt contingit Philippo qui inuentus est in Azoto. (Actuum 8.40.) Deinde doceri etiam vellem quot

An Ionas in ventre ceti vniuersam Africam circumierit.

A milliaria sit propior Assyria Niniue (cui Ionas erat prædicaturus) respectu maris Rubri, quam respectu Mediterranei. Nam à litore Tyri non video multo maiorẽ distantiã ad eã vrbem quàm ab Asiõ Gaber. Si autem tota difficultas ad illa verba Ionæ reuocatur, *Pelagus* (heb. *suph*) *super caput meum*; facilè erat ab ea se difficultate expedire. Primùm enim eo loco verbum *suph* non est adiectiuum siue epithetum maris: neque aliter vnquam designat mare Erythræum, nisi vbi est maris adiectiuum. Cùm verò substantiuè ponitur, finem aut perditionẽ significat, vt ex ipsa Vulgata notum est eruditis. In ea er-

B go significatione credi potest acceptum fuisse à Vulgato Ionæ 2.6. quasi dixerit Ionas, se mortem iam deuorasse quam suo capiti insidentem sentiebat: eo quòd nimis profundo pelago esset obrutus, & in ceti ventre inclusus. Certè ad hunc sensum exprimendum perinde erat dicere, *pelagus super caput meum*, ac *perditio super caput meum*. Quare ex Vulgatà neque pilus pro totius Africæ circuitu. Sed ex abundanti, demus prophetam disertis atque perspicuis verbis dixisse, *Mare rubrum super caput meum:* & expendamus, quanto minus violentum sit, maris Rubri appellationem, Phœnicum mari accom-

C modare, quàm cogere cetum ad prædictũ totius Africæ circuitum triduo peragendum. Equidem negari non potest, quin maria à terris quas alluunt, distinctionem & appellationem accipiãt. Sic enim dicimus, mare Tyrrhenum, Ionium, Hispanum. Quid ergo mirum, aut nouũ, Phœnicũ mare Erythræum siue Rubrum appellari, si Phœnices ipsi Erythræi dicebantur: imò verò si Phœnices, non est aliud quàm rubri, vt auctor est Strabo? Sic enim necesse erit vt mare quod vocatur Phœnicum, eo ipso valeat appellari rubrũ à litoris appellatione. Sed perinde est appellari Erythræum; Tyrios au-

D tem Erythræos esse dictos, suprà confirmauimus ex Plinio, Strabone, atque Dionysio. Ascendente autem pisce à Ioppe versus Phœniciam, deseruiebat Dei voluntati, vt qua parte Mediterraneum mare minus ab Assyria distabat, Prophetam in litus euomeret, sine alio nouo miraculo minimè necessario.

---

§. 5. *Responsio ad argumentum tertium.*

A. Dico primò, si argumentum supponit, nul-

E lũ esse in sacrã Scripturã verbũ quod variis in locis variè accipiatur, reclamabunt vno ore vniuersi sacrarum literarum interpretes. Si verò eiusmodi significationis varietas in aliis vocibus admittitur: quo priuilegio contenditur non debere recipi in talenti nomine? Si verò concedatur nobis æquiuocatio in quibusuis aliis, exceptis omnibus ponderũ & mensurarum nominibus: quis nesciat id quoq; explodi, nõ ab interpretibus modò, sed ab ipso etiã sacræ Scripturæ textu, in quo manifesta diuersa batorum mensura, cubitus maior, & minor, mina siclorum sexaginta, & altera siclorum

F viginti quinq;? Sin autem Villapãdus nõ amplius velit, quàm vt sine vrgẽte ratione talentorũ diuersitas non admittatur in sacris literis: huic ego voluntati non resistam. Sed quemadmodum ea mensura quam sacra Scriptura tribuit Mari æneo, atque Luteribus, coëgit nos vt non dubitaremus mensurã illorũ quadraginta batorũ quos singuli capiũt Luteres, esse multo maiorem eã mensurã quæ Mari æneo dat duo batorum millia: sic cõparatio diuitiarum Salomonis cum Dauidis opibus cogit

Talentum variè accipi non est inconueniens.

A talenti nomē in eis diuersimodè accipere. Neq; est cur hoc alienum à sacræ Scripturæ consuetudine reputetur. Quis enim nesciat in vulgaribus quoq; linguis multa reperiri similia? verbi gratiâ, in libræ nomine, quæ in Hispaniâ, & in Bætica præsertim nunc pro sexdecim vnciarum pondere capitur, nunc pro vnciis triginta duabus, nūc pro certa pecuniæ summa quæ argenteos regales quatuor non excedit. Quid ergo mirum similem æquiuocationē in sacris literis reperiri in talenti nomine; præsertim cùm scriptores ceteros variare, & expressè distinguere talentum maius à minori, negari non possit; nec dubitari quod Suidas ex Homero confirmat, videlicet aliquando talentum accipi pro paruula quadam drachmarum summa.

B B. Dico secundò, diuersitatem talenti aurei quæ à me asseritur (videlicet vt aliquando sit pondus vnciarum auri 1500. aliquando verò id auri pondus quod totidem argenti vncias valeat) non tam esse æquiuocationem quàm analogiam (vt loquūtur Dialectici) & sacræ Scripturæ phrasim, quam inficiari nequit Villalpandus, cùm eam in sicli nomine recipiat atq; confirmet. Euidentissimū quippe est ipsius argumenta, si aliquid probant, nō minus esse efficacia in siclo quàm in talento.

C. Dico tertiò, reuocato auri talento ad valorem talentarì pōderis alterius metalli, quemadmodum à nobis reuocatur, in eo ipso apparere & elucere rationem & conuenientiam eius diuersitatis quæ esset alioqui irrationalis. Neq; enim ego pono, C vt ponit Grepsius (forsan absque solido fundamento) talentum auri in sacris literis non pendere vncias 1500. sed 750. iuxta Atticorum cōsuetudinem. Neq; assero (quod alius fortasse nō sine aliqua verisimilitudine asserere posset) satis esse vt talentum auri in sacra Scriptura pendeat vncias 960. eiusmodi enim fuisse talentum Ægyptiacū (vt ex Varrone refert Plinius) & verisimile videri Israelitas ab Ægypto exeuntes, Ægyptiis ponderibus atque mensuris fuisse vsos. Neque contendo veram esse Marianæ nostri & aliorum opinionem, qui talentum aiunt aliquando cōfundi cum siclo. Nullam ergo istarum opinionum defendo: argumentis enim Villalpandi me constrictum video, vt D minimè credam eiusmodi talenta in sacris literis vsurpari. Quare solùm aio, aliquando minori nobilioris talenti ponderi nomen talenti communicari propter valorem integri ex altero metallo, neq; posse ire inficias Villalpandum, quin ea sit sacræ Scripturæ phrasis ab ipso recepta atq; cōfessa: & in ea phrasi elucere aio rationem & conuenientiam eius quod alioqui irrationabile videbatur. Sed explicemus hoc postremum exemplis. A Iulio Polluce l. 9. octaua pars talenti Hebraici appellatur talentum Syrum. Videbitur id alicui merè voluntarium fuisse. Si tamen in ea loquutione sermo esset de auro cui bona pars alterius metalli esset admixta (verbi gratiâ pars tertia) rationale erat vt singulæ vnciæ illius auri æstimarentur octo argen- E ti vnciis, atque adeò 1500. drachmæ, integro talento; & per consequens vt donarentur talenti nomine, & fortasse eiusmodi erat aurū pecuniæ Syrorum. Deinde quod Suidas ait, apertè in Homero talenti nomen poni pro paucarum drachmarum numero; id auro ad valorem æris reuocato cohæret optimè, vt notabamus suprà §. 1. litera R. & S. Postremò, quod in aliquo sacræ Scripturæ loco reperimus, quinquaginta auri siclos appellari sexcentos; constat esse rationale, si de valore sexcentorum argenti siclorū interpretemur. Hac ergo admissâ phrasi, in ea videtur acquiescere intellectus. Nec mirum, si in aliquo loco non satis cōstet quomodo ibi accipi debeat talenti nomen: similis enim difficultas sæpe in aliis vocibus occurrit: neque id Spiritui sancto visum est inconueniens.

---

§. 6. *Responsio ad quartum argumentum.*

A. PRIMUM suspicari licet, ex infinitâ illâ hominū multitudine, quæ refertur assiduè fuisse in opere versata, auferri posse centum sexaginta millia (hoc est dimidiam ferè partem) quia quos sacra Scriptura proselytos appellat, eos putauit Eupolemus missos fuisse à regibus Tyrio & Ægyptio. Sanè mihi verisimile est, Ægyptios & Tyrios qui à suis regibus ad Salomonem missi dicuntur, non admissos fuisse in operarios aut latomos sacri ædificij, vel in quoduis illius sacri operis ministerium, priusquàm veri Dei religione imbuerentur, & proselyti fierent. Atque ita iidem mihi sunt quos Eupolemus cōmemorat, & quos sacra Scriptura numerat latomos & portantes onera: & numerus cohæret optimè, vt patet ex ipsa obiectione. fuêre enim latomi 80∪. & portantes 70∪. & alioqui non fuissent in sacris literis præteriti quos Eupolemus adiicere dicitur.

Quot millia hominum versata fuerint assiduo labore in templi Salomonis ædificatione, & qui sumptus facti in eorum mercede.

B. Deinde valdè verisimile est, quemadmodum ex triginta illis operariorum millibus ex omni Israel, non omnes toto anno in opere versabantur, sed tantùm decem millia singulis mensibus (vt habetur 3. Reg. 5.) sic de reliquis intelligendum esse. Hac verò ratione, quamuis omnes operarij fuissent 343∪600. nunquam operarum simul in opere versantium numerus accessisset ad 120∪. neque ad octoginta millia, si auferamus illos 160∪. quos proximè dicebamus bis numeratos videri. Sic verò valde admodum minuetur impensa & admiratio. Quia quadraginta hominum millia in vnicâ solùm Hispanæ Carthaginis fodinâ assiduè in opere versabantur: vt scribit Polybius. Neque erat opus aureorum millione ad mercedem iis soluendam.

C. His adde prædicta operariorum millia assiduè in opere versantium (siue fuerint 120∪. siue 80∪. tantùm) non fuisse necessaria toto ædificationis tempore, sed vno solùm, aut altero anno: videlicet ad mōtem Moriam cōplanandum, excidendum, & æquandum, ad substructiones ingentes, ad ligna cędenda & conuehenda, & alia huiusmodi; quæ oportuit primo aut secundo anno esse facta, ne minus commodè postea fierent. His verò consideratis operarum impensæ fortasse non remanebunt maiores, quàm si toto septennio 40. hominum millia assiduè in opere versarentur.

D. Quid quòd merces operariis non ex auro, vel argento à Dauide relicto, sed aliunde soluenda erat? Sanè sic censet noster Pineda f. 165. 2. C. D. Opinatur enim Dauidem non alias impensas præparasse, quàm totius ædificij & ornamentorū eius materiam. Operariorum verò mercedem à Salomone fuisse vel de suo solutam, vel indicto vectigali prouisam. Huic equidem opinioni manifestè fauet Eupolemus ipse apud Eusebiū, neque enim alius quotidianæ operariorum mercedis meminit, quàm panis, vini & olei ad victum: & hæc ait ab vniuersis vrbibus Salomoni subiectis fuisse cōtributa, vt templū Domini commodissimè ædificaretur. Facit quod regi Tyrio, cuius serui ligna cædebāt in Libano, nulla est à Salomone missa pecunia (imò verò ille ad Salomonem misit auri

talenta

talenta centum viginti) sed vinum , frumentum & oleum. Quod si operariis addebatur etiam obsoniū aliquod, nō minus id erat à Salomonis subditis cōtribuendū,quā frumēti, vini & olei copia.

E. Sed demus,præter victum, quotidianam aliquam mercedem pecuniariam singulis operariis solutam esse: ex aliis sacræ Scripturæ locis constat, ad eiusmodi sumptum non fuisse opus tam immensis thesauris quàm sunt ij quos aliqui suspicantur. Sanè centum argenti talentis conduxit Amasias centum millia robustorum ex Israel (2. Paral. 25.6.) atq; vt illa solùm fuerit vnius mensis merces; ad mercedem integri anni satis supérque fuissent argenti talenta 1200. quæ non pluris æstimantur quàm cētum auri talenta. Malè igitur computat Salomonis templi sumptus, qui ad eos opus fuisse putat centū millibus integris auri talētis, ac mille millibus argenti. Præter hæc obsecro à lectore,vt expendat verba illa quæ legimus 3. Reg. 9.12. *Misit quoque Hiram ad Regem Salomonem 120. talenta auri. Hæc est summa expensarum quam obtulit Rex Salomon ad ædificandam domū Domini, & ad domum suam, & Mello, & murum Ierusalem, & Heser, & Mageddo & Gazer.* Ex quibus verbis ego colligo, ad eorum omnium ædificiorum impensas nihil aliud de suo contulisse Salomonem,nisi illa 120. talenta auri: cetera aliunde suppeditata fuisse, nempe ex subditorum contributione.Non me latet Hebraicum textum aliter transferri à Pagnino, Aria & alijs: nempe de vectigali annuo à rege imposito ad illorum ædificiorum sumptus & expensas. Sed vulgata expositio & meliorem habet auctorem,& multo meliùs cohæret cum contextu præcedenti. & hactenus de mercede operariis debita.

F. Sequitur vt dicamus de donatiuo illorum decem siclorum, quos Ægyptiis atq; Phœnicibus in domos suas reuertentibus datos esse commemorat Eupolemus. & primùm ex abundanti do, eam historiam esse certissimam; & largitatem donatiui extendo etiam ad Israelitas operarios, nec non ad ceteros proselytos, nec aufero nunc ex illorum numero illa 160. millia quæ auferre poteram, hoc est dimidiam ferè multitudinis partem (de qua supra litera A.) sed sint omnes eo beneficio affecti 343Ʊ600. vt contendebat argumentum. Certè ea ratione non pertinget summa ad siclorum milliones tres cum semisse. & quoniā certum est, aureas drachmas appellatos fuisse siclos auri (vt ostendimus prop. 19. & 20.) non plus efficiet argumentum quàm Salomonem in illo donatiuo largitum esse tantum auri quantum pendent nostrorum scudorum milliones tres, & insuper 650Ʊ750. scudi aurei. hæc enim summa scudorum pendet idem omnino quod decies 343Ʊ600. drachmæ. & dato quòd Eupolemus omnino esset intelligendus de quatuor drachmarum siclis; adhuc plus pendent ex nostris scudis aureis milliones quatuordecim cum semisse quàm vniuersum illius donatiui aurum. Suprà autem concessum est à nobis, maiores fuisse annuos Salomonis redditus. Nec est cur contendere possit aliquis Salomonem non fuisse largitum de suo donatiuum illud; quia donatiua saltem non sunt impensæ quæ præparatæ fuisse dicuntur à Dauide.

G. Vtcunq; hoc sit, si illa centum talentorum auri millia,ac mille millia argenti (de quibus 1. Par.22. 14.)non sunt relicta soluendæ operarum mercedi (vt ex prædictis colligitur) neq; deaurandis parietibus (quia huic ornamento seorsum relictum est aliud sufficientissimum auri & argen-

A ti pondus 1. Paralip.29.4.)neque emendis lapidibus & reliquæ materiæ (quia vnà cum auro & argento reliquit Dauid pro templi ædificio immensum æris ac ferri pondus, ligna & lapides:) oportebit vt vniuersum illud auri pondus & argenti fiat templi supellex; hoc est vt supellex aurea & argentea non minus pendeat, quàm illa summa auri & argenti,quæ refertur 1. Paralipom. 22. 14. Velle autem , vt aurea supellex pendeat B arrobarum ponderalium 375. millia; & supellex argentea decies tantum (quod est pondus illorū talentorum , qualia cogitantur à Villalpando) hoc meo iudicio omnem excedit fidem: præsertim cùm supellex à Iosepho relata fabulosa sit, & sacræ narrationi aduersa,vt suprà expendimus.Satis ergo supérque videri debet rem prudenter æstimanti,& ad sacræ Scripturæ narrationem attendenti; quòd supellectilis aureæ pondus sint arrobæ ponderales 31Ʊ250.argentea verò supellex vinginti arrobarum millia pendeat. hæc verò est C prædictorum talentorum summa in nostra computatione. Iuxta quā si vniuersa illa aurea & argentea supellex in alium locum esset mulis imposita deferenda, opus esset 4Ʊ270. mulis, iusto singulis onere distributo, nimirū arrobis duodecim.

H. Si quis verò contendat, prædictam auri & argenti talentorum summam non solùm fuisse relictam, vt ex ea fieret templi supellex (hoc est vasa aurea & argentea & cetera huiusmodi) sed etiam ad vniuersos ædificij sumptus. hoc etiā dato, respondeo,non mirum esse quòd mihi satis sit D multo minus auri & argenti pondus quàm Villalpando:quia mensura cubiti sacri quam ipse assignat,est plusquàm dupla respectu meæ. ex quo infertur impensas totius ædificij in mea computatione esse duodecimam ferè partem impensarū Villalpandi (vt suprà expendimus propos. 17. §. de areis & solidis.) Bene ergo habet vt duodecimā ego auri parte contentus sim , si Villalpandæi ædificij expensæ sunt ferè duodecies maiores.

E PROPOSITIO XXIII.

In designando valore integri talenti argentei nonnihil exceditur à quibusdam.

EXPLICATIO.

A. AD explicationem proposit. huius operæpretium erit,qualitatem legalem,pondus atque valorem argenteorum Hispaniæ explicare priùs,vt reductio talenti ad nostros argenteos regales pleniùs intelligatur. Legalis ergo qualitas argenti quod in Hispaniā cuditur huiusmodi est. Sexaginta septem purissimi argenti vnciis misceantur quinque æris vnciæ: atque ea ratione fiunt legalis argenti vnciæ septuaginta duæ,vocatúrq; id argentum dinerorum vndecim & granorum qua-

Legalis argenti quod in Hispania cuditur qualitas & valor.

F tuor:dato *dineri* nomine duodecimæ ponderis parti, ac singulis duodecimis in viginti quatuor grana partitis. Atq; ita argenti legalis bes (siue marcus vnciarum octo) habet argenti puri grana 268. ærisque 20. Notandúmq; est idem esse grana 268. ac quater 67. sicut viginti sunt idem quod quater quinq;. Porrò ex singulis bessibus cuduntur argentei regales 67. diuiditurq; singulorum valor in partes triginta quatuor quæ appellātur marauedini: ac proinde bes argenti signati valet marauedinos 2Ʊ278.

67
34
268
201
2278

B. Idem pondus argenti legalis non facti æstimabatur antiquis legibus argenteis regalibus 65. hoc est,marauedinis 2Ʊ210.Verū ab ann.1566.ex

singulis argenti bessibus qui cudantur, soluuntur regi marauedini 50. appellatur id vectigal Dominatus (*Señoraje.*) Atque ita quamuis argenti non facti bessi, nomine tenus idem valor maneat; sed reapse nō valet iā argenteos 65. sed minoris quinquaginta marauedinos, hoc est, non iā marauedinos 2U210. sed duntaxat 2U160. Quia non plus recipit qui bessem argenti legalis vendit: manent enim in emptoris potestate ceteri 50. Sicque fieri necesse est post impositū dominatus vectigal. Alioqui enim mercatores argēti qui emūt illud nō factum, ac deinde cudi procurant, non solū nihil haberent lucri ex eo negotio; sed etiā in singulis bessibus integrū ferè argentū de suo amitterēt. Ex argenti enim besse non cudūtur plures argentei quā 67. atque hinc soluēdus est regi dominatus, & soluenda opera monetariis, & faciēda fundendi metalli expensa. In his verò tres fere argenteos regales insumi necesse est; nimirum in vectigali dominatus, 50. marauedinos; & in operâ monetariâ à lege taxatâ marauedinos 40⅔. & in fundēdi expensis, vt minimū, octo suntque omnes 98⅔. qui à tribus argēteis regalibus parum distant. Atque adeò ex 67. argenteis mercatori ferè non manent nisi 64. Quare in singulis bessibus singulos pene amitteret argenteos, si pro besse argenti legalis daret ipse 65. Manifestum ergo est, ab anno 1566. argenti legalis non facti bessem non valere iam argenteos 65. sed marauedinos 2U160. hoc est, argenteos 63. ac præterea marauedinos 18.

C. Atque hoc ferè pretio argentū legale emūt fabri argentarij. Verùm illi ab emptore argenti facti & laborati, præter sui laboris mercedem, pro singulis argenti bessibus computāt deberi sibi argenteos 65. cùm vt ea ratione recuperent quod ex argenti pondere, fundendo aut limando consumi solet; tū vt laboris merces minus cara emptori videatur: ac demum vt ex pecunia locāda in emendo argento aliquid lucelli proueniat fabro præter facturæ mercedem. Ex hac tamen argentificum astutiâ (cui prædictum dominatus vectigal occasionem dedit) non infertur, argenti legalis bessem plus reuerà valere quàm quod ipsi pro eo soluūt: sed solùm illos callidè inuenisse viam, per quā in ipso argenti pondere in centum argenteis lucrentur ferè 2⅓. Emūt enim bessem marauedinis 2160. & hac impensâ lucrantur 50. At sicut 100. ad 2⅓. ita 2160. ad 50⅓.

D. Sed dicat aliquis nummos argenteos qui ex argenti legalis besse cudūtur, esse integros 67. qui valēt marauedinos 2U278. nec aliud reperiri discrimen inter argētum non factum, & argentū signatum, nisi impensā dominatus, funditionis & operæ monetariæ: quibus omnibus soluendis satis superque sunt tres argentei regales. Ergo pretium bessis argenti nō facti, vt minimū sunt reliqui 64. Respōdeo, per legē quæ taxauit argenti non facti pretiū, prouisum fuisse, vt lucellū aliquod superesset ei qui suum argentū cudi & signari procurat: nempe centesima ferè ipsius argēti pars. Lex enim quæ argento non facto certum cōstituit pretium, est multo antiquior vectigali dominatus: pretium autem ab ea decretum, erant 65. regales pro singulis bessibus, hoc est marauedini 2U210. factâ autem atque signatâ pecuniâ ex vno besse, accedit valor summæ ad marauedinos 2U278. Ex quibus eo tempore tantùm soluenda erat impensa funditionis & operæ monetariæ. Atqui impensa operæ à lege definita sunt marauedini 40⅔. & funditioni tunc satis esse videbantur marauedini 5⅓. Atque ita præter argenti pretiū (quod erat 2U210.)

A centesimam lucrabātur qui illud cudi faciebant, nempe marauedinos 22⅒. & quidem post latam etiam vectigalis dominatus legem, adhuc centesimam ferè lucrantur qui suum argentum cudendum curant. Nam 50. illi marauedini qui nūc soluuntur regi, ex argenti pretio minuuntur: & funditionis impensa si nunc pro tempore est aliquanto maior, pecunia etiam quæ nunc in argenti bessem impenditur, est minor, nempe non iam 2210. sed 2160. huius autē numeri pars centesima sunt 21⅗. itaque legalis auri bes post indictum dominatus vectigal non plus valet quàm marauedinos 2U160.

B E. Et ne parum alicui videatur; notandum est, rationi consentaneum esse vt hic quoque valor nouâ lege minuatur, eo fine vt mercatores argenti, eo signando nonnihil amplius lucrentur. Iam enim post pragmaticam sanctionem quæ prodiit Decembri 1612. bes auri non plus valet quàm marauedinos 28U800. lucranturque mercatores in besse auri signando marauedinos 523. (vt proposit. 24. palam fiet.) hoc est non solùm cētesimam, sed in singulis centenis plusquàm 1⅘. Postulat ergo rationis paritas, vt argentum legale non plus valeat quàm marauedinos 2142. (hoc est regales argenteos 63.) sic enim lucrum quod mercatori argenti superesset, erunt marauedini 37½. qua ratione C proximè accedetur ad proportionem lucri in auri besse concessi. quia per regulam trium si 28U800. lucrantur mihi 523. æquum erit vt 2U142. lucrentur mihi ferè 39. id est, plusculum etiam quàm ego petebam.

---

§. 2. *Quantum valeat bes purissimi argenti.*

D A. IIs quibus ex officio incumbit, auri & argenti probatio (*ensayadores*) in designando argenti probati pretio, nihilomino auferūt ratione dominatus prædicti qui soluitur regi: satis esse putantes, si id in venditione detrahatur: Atque ita legali argento imprimunt huiusmodi notam 2210. Purissimum verò argentum (dinerorum, vt vocāt, duodecim) cuiusmodi ferè est quod ex Messicana & Peruana regione in Hispaniam nauigat, hanc solet afferre impressam notam 2380. quod est dicere singulos eius argēti besses septuaginta regalibus æstimari.

E B. Et sic sanè nomine tenus is argenti valor. Si tamen subtiliùs examinare velimus, quantum re ipsa valeat purissimi argenti bes, consideratis hodiernis Hispaniæ legibus & sumptibus, ex prædicto marauedinorum numero ego omnino aufero plusquàm 60. marauedinos; atque adeo contendo verum valorem non accedere ad marauedinos 2U320. Tres enim summæ ex prædictis 2U380. necessariò auferendæ sunt, quæ faciunt marauedinos 60. & eo amplius.

C. Primùm enim deducendus est valor æris quod miscendū est argento puro vt fiat argentum F legale. Cùm enim legalis argenti bessi assignatus est valor marauedinorum 2U210. non solùm habita est ratio granorum 268. argenti quæ in eo insunt, sed etiam 20. granorum æris. vtrumque enim metallum pecunia emitur, & qui in domum monetalē adducat 67. argenti purissimi besses, opus habet simul quoque adducere besses æris quinque, qui non minoris emi solēt in Hispania quàm marauedinis 160. (singuli nempe besses marauedinis 32.) Si verò prædictos 160. marauedinos

partiantur

partiantur ex æquo socij 67. (tot enim erant puri argenti besses) obtingēt singulis marauedini 1[illegible]. Ergo hæc summa auferenda erat ex prædictis 2U380. qui dati sunt argenti purissimi bessi ex proportione ad valorem argenti legalis.

D. Secundò, ex valore prædicto singulorū bessium deducendi etiam sunt marauedini 5$\frac{5}{67}$. quos negligentior cōputatio per errorem aut contemptum adiecerat argento puro. Constat enim sic se habere argentum purissimum ad argentū legale, sicut 72. ad 67. & per regulam trium, si 67. nō plus valent quàm 2U210. necessariò efficitur, vt 72. nō plus valeant quàm 2U374$\frac{62}{67}$. Ergo per errorē adiecti sunt in computatione marauedini 5$\frac{5}{67}$. seu potiùs ex opulentiâ prouinciarū Peruanæ & Mexicanæ, quæ eiusmodi est, vt nihil in computatione addidisse videatur qui paucos illos addit marauedinos, eo fine vt summa redigatur ad integros 70. regales. nec enim minutior moneta quàm regalis argenteus in illis prouinciis cuditur: & 70. regales conficiunt marauedinos 2U380.

E. Tertiò, ex eodē valore auferendi sunt etiam, ratione dominatus qui soluitur regi, marauedini 5[illegible]. bes enim argēti purissimi se habet ad bessem argenti legalis, sicut 72. ad 67. Ac per regulā trium, si de 67. regalibus soluuntur regi marauedini 50. de 72. oportebit soluere 53$\frac{49}{67}$. Quod verò hanc summā probatores argenti non deducant ex precio quod assignant argento, in causa est quòd ante legem quæ præscribit vectigal dominatus, nihil eiusmodi deducebatur ex precio: postea verò licet nomine tenus maneat argento antiquum precium; in venditione tamen re ipsa minuitur: quia manet in potestate emptoris id quod regi soluendum est, quandocunque ex argento illo argentei nummi signentur.

F. Conficiunt tres prædictæ summæ auferendæ ex precio bessis argenti purissimi, marauedinos 61[illegible]. Atque adeo reapse iuxta hodiernas leges pretium bessis argenti puri non sunt marauedini 2U380. (neque 2U376. vt cōputat Villalpandus) sed 2U318[illegible]. Quamuis verum sit huic precio posse aliquid addi ab emptore, si minori lucro sit contentus, quàm quod illi à lege conceditur: vel si speret se reperturū aliquam auri partē in ipsis argenti lateribus, vt sæpe contingit in iis qui ex fodinis Mexicanis aduehuntur. Si tamen de legali puri argenti valore agendū est (videlicet ex proportione valoris quē leges præscribunt argēto legali) diligenti computatione euidenter probatur bessem argenti purissimi non valere hodie marauedinos 2U320. neque valiturū plusquā 2U300. marauedinos, si bes argenti legalis nō plus valeat quàm marauedinos 2U142. vt hodie par esse diximus suprà in hac eadem propositione §. 1. littera F.

§. 3. *Quanti æstimari debeant singula argenti talenta Hebraica ex iis quæ habent vncias agenti* 1500.

Talentū argenti quanti æstimari debeat.

A. PROPOSITIONE vigesimâ secūdâ conati sumus ostendere, in aliquibus argenti talentorū summis pondus argenti non esse maius, quā totidem minarum pondus, hoc est quinquagesimam ad summū partem eius ponderis quod alij cogitant. Atque adeo integra argenti talenta, quæ verbi gratiâ videbātur esse millies mille, non esse plura quàm 20U. Nunc addo, aliquid etiam esse demendum de valore qui vni integro argenti talento assignari solet: tum quia non constat sacrā Scripturam in quauis talentorum argenti summa agere de argento purissimo; tum quia non parum exceditur in argenti purissimi valore. Nota ergo à nonnullis supponi, omnia talenta argenti quæ in sacrâ Scripturâ legimus, cogitanda esse purissima absque vlla alterius metalli mixtura: & quia talentum integrum continet besses 187½. & argenti puri bessem æstimari credunt 2U380. marauedinis; non dubitant integrum argenti talentū æstimandum esse nostris regalibus 13U125. Ab hac summa aufert Villalpandus noster regales 12. ac duos insuper marauedinos: quia ex valore singulorum bessium demit marauedinos quatuor. sed maiusculam nos demptionem meditamur.

B. Dico ergo primò, merè gratis supponi argenti talenta quæ in sacra Scriptura reperiuntur, omnia esse purissima (cuiusmodi est argentum quod 12. dinerorum dicitur) quia vix vnquā argentum adeo purum à natura gignitur; sed vel plūbo, vel stanno, vel ære mixtum. neque argenti appellationem ab eo tollet quæuis alterius metalli particula quæ adhuc in illo remaneat, antequā omnino excoquatur. Adde quòd parua aliqua æris mixtura congruit firmitati ipsius argenti: & propterea etiā in magna argenti opulentiâ nō solet cudi purum, vt patet ex legibus Hispanis. Si ergo gentes omnes vix aliter vtuntur argento, nisi admixtâ aliquâ æris particulâ, & illud omnes absolutè argentū appellātur ab ea loquutione sacrā Scripturam abhorrere putabimus? Dices fortasse, aliquando in sacra Scriptura expresse agi de talentis argēti probatissimi, vt 1. Paral. 29. 4. atque id satis esse vt de simili argento ceteros intelligamus locos: quia par est ratio. Imò verò ex eo ipso colligitur mille millia argenti talentorum non esse accipienda de argento probatissimo; quia hoc epithetum non est adiectum illis, vt patet 1. Paral. 22. 14. sed millibus septem c. 29. 4. Si enim vtraque probatissima fuissent, par erat vt potiùs id exprimeretur in mille millibus quā in millibus septem. Adde quòd fortasse probatissimū non est idem quod purissimū. Quia argentum legale in Hispaniâ iterum atque iterum probatur & examinatur, ne plus æris admixtum habeat quàm à lege præcipitur; & tamen non id agitur per examen & probationem, vt purissimum sit, siue dinerorum 12. sed vt dinerorum sit vndecim & granorum quatuor.

C. Atque vt demus, argentum probatissimum in sacris literis esse idem quod purissimum, sanè illa mille millia talentorum non appellātur pura, neque probata, atque ita non est cur credantur fuisse puriora quàm nostrū argentum legale. Qua ratione, si illa fuissent millies mille talenta integra argenti, nihilominus de valore quem eis assignat Villalpādus, demi poterant plusquā centum milliones nostrorum ducatorum. Quia duo marauedini deducti de valore vnius bessis, auferunt de integro talento ducatū integrum: besses enim vnius talenti sunt 187½. & totidem binarios marauedinorū habet vnus ducatus Hispanus. Quare si valor vnius bessis minuitur plusquàm 200. marauedinis; talenti quoque valor minuitur plusquā centum ducatis: & mille talenta plusquam ducatis centum millibus: & millies mille talenta plusquā centum ducatorum millionibus. Constat autem Villalpandum (to. 3. f. 418.) bessi argenti puri tribuere valorem marauedinorū 2U376. ac bessem argenti legalis in nostrâ computatione non plus valere quàm 2U160. inter quas summas reperitur discrimen marauedinorū 214. ergo discrimen valoris in maxima illa talentorum summa non esset

minus quàm Hispanorum ducatorum milliones A 107. Et erit adhuc maius discrimen, si bes argenti legalis nō plus valeat quàm marauedinos 2U142. (iuxta ea quæ suprà diximus) nam ea ratione auferentur de eâdem summâ nouem alij milliones.

D. Quoniam verò prædicta mille millia talentorum nos non putamus fuisse integra talenta: & conati sumus ostendere, illius summæ pondus non fuisse maius quàm talentorum 20U. adiiciamus etiam in viginti talentorum millibus, quid intersit inter valorem quem eis assignat Villalpandus, & inter eum quem tribuit illis nostra computatio. Viginti igitur argenti talentorum B millia in Villalpandi tabula faciunt milliones 23. ac præterea 760U. ducatorum. ex qua summâ nostra computatio prorsus aufert milliones duos & ducatorum 140U. nimirum quia satis esse putamus, cogitare argentum illud fuisse eiusdem qualitatis cum nostro legali, cuius bes non plus valet re ipsa quàm mareuedinos 2U160.

E. Si verò cogamur de eâdem talentorum summâ loqui, tanquam de argento purissimo, tunc in viginti talentorum millibus, de Villalpandi valore demuntur à me in singulis talentis aurei ducati 27. & in totâ summâ 540U. In summâ verò mille C millium talentorum integrorum, de valore quem assignat Villalpandus, aufero ego milliones 27. Hæc autem discrimina intelligo, si cogitemus sermonem esse de pondere argenti non facti, neque signati. Nam si sermo esset de pecunia ex argento purissimo signatâ absque vllâ æris mixtura; tunc parum admodum demi posset de valore quem in suis tabulis ponit Villalpandus.

F. Quoniam verò neque constat sermonem esse de argento purissimo, neque de pecuniâ signatâ; prudentiæ esset (meo iudicio) nihil de valore decernere absolutè loquendo: ac satis putare si argēti pondus agnoscatur ac numerus drachmarum D designetur. Definito autem integrorum talentorum numero, nihil facilius quàm inde drachmarum numerum colligere. Constat enim singula talenta Hebraica pendere drachmas Atticas 12U. siue mille duodenas drachmarum. Atque hac duodenarum phrasi libenter ego vterer: quia agnito talentorum numero, facillimè agnoscitur quot sit duodenæ drachmarum: & singulis duodenis respondet valor vnius drachmæ aureæ. Verbi gratiâ, vnicum talētum habet mille duodenas drachmarum argenti; atque adeò meritò æstimatur mille aureis drachmis. viginti ergo talentorum millia, viginti millionibus aurearum drachmarum æstimabuntur: quia totidem duodenas drachmarum argenti pendent.

G. Et quidem de numero drachmarum argenti res est liquida. & si quis malit idem pondus explicare per nostrorum regalium numerum, constat talentum integrum (siue 12. drachmarum millia) idem pendere quod pendent regales nostri 11U614. Ad valorem autem argenteorum siue ad qualitatem argenti non descendo: quia non satis constat in qualibet talentorum summa, quale F esset argentum de quo sacra Scriptura loquitur. & nihilominus duodecim drachmis argenti respondet in mea computatione vnica auri drachma: tum quia ea erat antiqua æstimatio; tum quia ab ea æstimatione non longè abeunt nostri æui variæ æstimationes. Neque obstat, quòd diuersæ argenti qualitati respondet diuersum auri pondus; quia prædicta reuocatio duodecim drachmarum argenti ad vnicam auri drachmam, ea ratione intelligenda est, vt puro argento respondeat purum aurum; & minùs puro minùs purum eâdem proportione. & in his quæ non possunt, aurificis, vt aiunt, statera ponderari, satis est si trutina vtamur populari.

PROPOSITIO XXIV.

In designando valore integri talenti aurei, non parum à nonnullis exceditur.

EXPLICATIO.

IN huius propositionis explicatione eundem ordinem quem in præcedenti seruabo, iis suppositis, quæ ibi iam explicata manent.

---

§. 1. *De qualitate auri legalis, ac de pondere & pretio scudorum Hispaniæ.*

A. CONSTAT, in Hispaniâ, antequam regnaret Carolus V. Romanorum Imperator, in quibusdam nummis aurum purum, aut fermè purum solitum fuisse signari. Sed post Caroli leges, legalis auri qualitas requirit vt duabus ac viginti puri auri vnciis duæ æris vnciæ misceantur: qua ratione fiunt tres besses auri legalis quod 22. *quilatum* appellatur, dato *quilatis* nomine vigesimæ quartæ ponderis parti. Cuduntur autem ex vno besse aurei 68. quos scudos appellamus: quorum singuli regnante Carolo V. æstimabantur marauedinis 350. hoc est argenteis regalibus decem ac totidem marauedinis. Eisdem tamen per sanctionem Philippi II. (latam anno 1566.) datus est valor marauedinorum 400. Ac demum anno 1610. à Philippo 3. auctus est eorum valor marauedinis 40. atque ita æstimantur hodie marauedinis 440. Hinc est vt bes scudorum aureorum (nempe scudi 68.) æstimatus sit, sub Carolo, marauedinis 23U800. (siue regalibus argenteis 700. & sub Philippo 2. marauedinis 27U200. siue regalibus 800.) nunc verò marauedinis 29U920. siue regalibus 880. Deceptus est ergo proculdubio Villalpandus qui tempore Philippi 2. bessem auri legalis (quod 22. quilatum appellant) putauit æstimari marauedinis 27U225. computatio enim E manifestè ostendit, scudos 68. (quorum singuli non plus valebant quàm marauedinos 400.) non plus efficere quàm marauedinos 27U200. Itaque de suo addidit ille marauedinos 25. in besse; & in *castellano* semissem marauedini. Est autem *castellanus* quinquagesima pars bessis, quæ sub Carolo æstimabatur in auro signato, regalibus quatuordecim; sub Philippo 2. regalibus 16. nunc autem marauedinis 598. qui faciunt regales 17. & præterea marauedinos 20½. Atque hactenus de valore auri signati.

Qualitas, pondus & pretium scudorum aureorum Hispaniæ.

tom. 3. f. 417.

400
68
3200
2400
27200.

---

§. 2. *De valore auri legalis non facti, neque signati, sed in massa auri.*

A. ARGENTO legali in massa (hoc est rudi, & neque facto, neque signato) definitus est valor per leges Hispaniæ (vt præcedenti propos. explicatum est.) Auro verò rudi non erat designatus valor vsque ad decimam quartam diem

De valore auri legalis non facti.

Decem

Decembris anni 1612. Quamuis enim Philippus 2. (lib. 6. tit. 12. lege decima tertia declarationum) præceperit vt castellanus (quilatum 22.) sexdecim argenteis regalibus æstimaretur: constat tamen eam legem loqui de castellano auri signati. Neque ad hoc necesse erat, nummum aliquem esse qui omnino penderet iustum castellani pondus (cùm posset sermo esse de vero valore quem habet quinquagesima pars bessis signati) quemadmodum de valore tertiæ aut quartæ partis vnius scudi aurei: (sed compertum etiam est à Ferdinando rege fuisse cusos eius pŏderis & qualitatis nummos aureos: atque de eis nummis manifestè agitur in Hispanis legibus sub castellanorum nomine; vt videre est lib. 5. tit. 21. lege 13. & tit. 22. lege 2. & 9. & 15. Ex computatione autem manifestè patet in prædictâ Philippi 2. lege non considerari castellanum in massa auri antequam signetur. quia in eâdem lege constituitur quadringentorum marauedinorum pretium singulis scudis; quod fuit signati auri bessi dare octingentorum regalium valorem: ex hoc autem pretio, castellano signato obtingunt regales 16. Si verò de castellano in massa auri sermo esset, necessariò fuerat ei minus pretium assignandum; quemadmodum argento rudi præscribitur à lege minor valor quàm argento signato.

B. Non videntur ad hanc rationem animaduertisse qui animum regis in ea lege fuisse credunt, id præcipere, quod deinceps ab auri mercatoribus inuentum est & vsu receptum: nimirum vt legalis auri non signati bessi, nomine tenus idem tribuatur valor qui auro signato; hoc subintellecto arcano, vt 22. quilates auri non signati reuocentur ad 22½. addito nimirum eo auri pondere quod ad eius rationis æqualitatem satis sit. Verùm nulla ratione verisimile est, à rege seu lege illam arcanam reductionem quilatum 22. ad 22½. (de qua non meminerit) fuisse præceptam. Verba enim legis non sunt alia, quàm, *æstimetur deinceps regalibus sexdecim castellanus quilatum* 22. Atqui si pro 22. quilatibus computentur 22½. is castellanus prorsus erit quilatum 22½. nec de eo loquetur lex. Præterquam quòd nihil præstaret præcipere vt signati & non signati idem sit pretium nomine tenus; re ipsa tamen hoc minoris væneat; ac discrimen in arcano aliquo consistat. Lege enim non definiente (vt verè non definit) quota pars auri addenda sit in auri rudis emptione; mercatorum arbitrio relinquebatur an 22. quilatibus addendus esset dimidius, vel tertia vel quarta pars vel duæ tertiæ: neque lex illa foret aliud quàm pallium quo auri mercatorum astutia tegeretur, vt illi valeant quo voluerint pretio aurum emere, neque eorum arcana, ipsorum facultatis ignaris reuelentur; eo quòd eorum lucris intersit ea semper esse velata.

C. Cùm igitur certum sit, vsque ad finem anni 1612. nullam fuisse legem quæ massæ auri legalis pretium definierit, operæpretium erit distinctè explicare, quo pretio hactenus soleret emi bes auri legalis in massa. Consideratâ igitur praxi illâ reuocandi 22. quilates ad 22½. & reserato mercatorum auri arcano, constat illos solitos fuisse emere 45. auri legalis besses in auri massa, eo pretio quod erat per legem tributum 44. bessibus auri signati. Quare pretium auri legalis in massa auri habebat se ad valorem auri signati sicut 44. ad 45. Ex quo, si ea praxis fuisset similiter vsu recepta tempore Caroli, Philippi 2. & Philippi 3. consequens erat, vt pretium vnius bessis auri legalis in massa auri,

A Caroli tempore essent marauedini 23U271⅓. & sub Philippo 2. 16U595½. Nunc verò 19U255⅓. Verùm ego persuasum habeo, prædictam praxim (reuocandi scilicet viginti duos quilates ad 22½.) non fuisse receptam, neque inuentam, nisi ab eo tempore quo aurei scudi ascenderunt ad 400. marauedinos. Nam eo ipso anno impositum est dominatus vectigal. Inuentum autem illud reuocandi 22. auri quilates ad 22½. proculdubio fuit eo fine introductum, vt ex illa vnius quilatis semisse solui posset nouum vectigal, & præter impensas funditionis & operæ monetariæ, aliquid B lucri superesset mercatori. Vectigal enim dominatus solui ex eo ipso quod prius erat solidum lucrum mercatorũ auri, incredibile est. Atque adeò non dubitandum, quin praxis illa reuocandi 22. quilates ad 22½. hocque emendi pretio eodẽ quod per legem præscribitur auro legali, Caroli tempore vsitata non fuerit. Hoc verò ipsum duplici argumento confirmo. Primum, quòd Hispali post ascensum aurei scudi ad marauedinos 440. quidam censuerint, bessem auri legalis in massa in pristino valore remansisse, absque vllo incremento: alij verò nouum pretium inuexerint; nimirum vt castellanus in massâ auri valeret argenteos regales 17½. Qua ratione pretium bessis auri in massa, quinque regalibus erat minus quàm valor auri C signati. Alterum argumentum est, quòd praxis illa reuocandi 22. quilates ad 22½. vsurpari solebat ab iis quorum arte aurum asperũ linitur vt oportet ad quæuis opera ex illo elaboranda: deinde verò aurum linitum linitores ipsi eodem ferè pretio quo emerant (redactum ad quilates 22½.) legali postea qualitate (hoc est quilatum 22.) ceteris aurificibus vendebant. Quare aurificibus ementibus aurum iam linitum vt ex eo facerent torques, annulos, inaures & quæuis monilia, nullum remanebat lucrum ex ipsius auri emptione & D venditione, sed solùm facturæ merces. Toto autem prædicti semiquilatis auri valore fruebantur linitores auri, tum pro linitionis labore & impensis, tum pro fructu pecuniæ in auro locatæ. Valor verò semiquilatis in auro signato est quadragesima quarta portio valoris totius: atque adeò in centum aureis plusquàm 2¼. quod est æquale ferè lucrum ei quod (præter mercedem facturæ) habent fabri argentarij, dum ementes argentum in massa deducunt ex pretio singulorum bessium 50. illos prædictos marauedinos; vendentes autem argentum factum, pro singulorum bessium E pondere faciunt sibi solui regales 65. Sed excessum istum lucri quo fabri argentarij ac linitores auri videntur feliciores aurificibus ceteris, verisimile est sufficienter compensari eo facturæ pretio quod exigunt aurifices ex operibus aureis quæ vendunt.

D. Vtcunque hoc sit, regula veri valoris in argento & auro non facto, non est pretium quo illud emunt ac vendunt aurifices & fabri argẽtarij. Illorum enim parum interest aliquantulo cariùs emere, ac tanti vendere quanti emerant; præsertim cùm possint augendo facturæ pretio paria fa- F cere, omnibus pensatis. Quare quamuis aurifices soliti fuerint pro auri legalis atque liniti castellano soluere regales 17½. inde non probatur, illud esse pretium legitimum: quia illa aurificum consuetudo non poterat contra rationis euidentiam præualere. Ac planè manifestum est (quemadmodum iustum atque legitimum argenti non facti pretium eiusmodi debet esse, vt argenti emptio ad cudendum siue signandum lucro sit, non ia-

ctutæ) sic legitimum auri precium non esse quod ementibus ad scudos aureos ex eo signandos nullum relinquat emolumentum. Si verò hodie bes auri legalis constaret 875. regalibus (quemadmodum aurifices ipsi solent à linitoribus comparare) emptio auri ad cudendum illud fieri non posset sine damno. quia ex besse non plures fiunt scudi aurei quàm 68. neque hi plus valent quàm regales 880. Impensæ autem necessariò faciendæ in 68. scudis sunt ferè regales 20. Atque adeo de suo amitterent mercatores in eo negotio quindecim ferè regales in singulis bessibus.

E. Vt verò hoc clariùs innotescat, iuuabit computare distinctè sumptus qui sub Carolo & qui sub Philippo 2. fiebant, & qui nunc fiunt, vt ex vno besse auri prodeant scudi 68. Caroli ergo tempore impensa non erat maior quàm marauedinorum 127. Auro enim fundendo satis sunt 8. marauedini, & opera monetaria à lege taxatur duobus tominis, qui tunc valebant marauedinos 119. (diuiditur enim bes auri in tominos 400.) Nec erant vlli præterea sumptus. Ab anno autem 1566. sub Philippo 2. impensa erat maior, videlicet marauedini 544. Aucto enim scudorum pretio, valebant duo tomini, debiti operæ monetariæ, marauedinos 136. & additum est vectigal dominatus, integer nempe scudus, id est marauedini 400. quibus si addas funditionis impensam, summa erit 544. Ac tandem sub Philippo 3. ab anno 1610. impendũtur in scudis 68. marauedini 597½. nempe 8. in funditione 440. in soluendo vectigali dominatus: ac 149½. in soluendis duobus tominis pro operâ monetariâ.

F. Iuxta hæc, si in tribus prædictis temporibus pari ratione fuisset vsu receptum, vt pretium auri legalis in massâ auri esset idem qui auri signati, viginti duabus quilatibus ad 22½. redactis: Caroli tempore quo bes quilatum 22. emeretur, vt suprà cõputauimus, marauedinis 23U271⅗. addita 127. marauedinorum expensâ; ex valore scudorum 68. (qui tunc erat 23800.) remanerẽt mercatori marauedini 401⅖. hoc est in singulis centenis in auri emptione locatis ferè 1¾.

G. Sub Philippo autem 2. post annum 1566. bes quilatum 22. emebatur (vt suprà vidimus) in massa, marauedinis 26U595⅓ additisque expẽsis 544. non plus remanebat lucri quàm marauedini 60⅔. (ex valore scudorum 68. qui tunc erat 27U100.) nempe minus quàm 2¼. in singulis millenis.

H. Denique sub Philippo 3. ab anno 1610. bes quilatum 22. emebatur (vt computatum est suprà) marauedinis 29U255⅓. adiectisque 597½. (qui in auro signando nunc insumuntur) non lucraretur mercator duos integros argenteos regales: hoc est paulo plusquàm 2½. in singulis millenis.

I. Porrò si ratio poscit (vt expẽdimus in argento propos. 23.) vt pretium bessis auri nõ facti eiusmodi sit, vt factâ ex eo pecuniâ non solùm paria fiant, sed maneat etiam mercatori centesima supra pecuniam in auri massa locatam, ergo sub Carolo 5. (quando valor bessis auri signati erant marauedini 23U800. & expensa marauedini 127.) bes auri legalis non facti non pluris æstimari debebat quàm 23U440. vt lucrum mercatoris essent 233. qui sunt cẽtesima pecuniæ pro auro datæ. Qua ratione valor bessis nõ facti 22. quilatum, quinque ferè regalibus excederet pretium quo re ipsa emeretur, si 22. quilates reuocarentur ad 22½. & sic pro eo daretur integer bes auri signati. Lucrum verò eo esset minus quo auri pretium foret maius.

L. Eâdem ratione sub Philippo 2. quando bes

A auri signati æstimabatur marauedinis 27U200. & in eo cudendo expendebantur 544. bes auri legalis non facti deberet emi 26U393. marauedinis, vt mercator lucraretur 263. atque adeo sex argenteos regales amplius quã per dictã reductionem.

M. Pari ratione sub Philippo 3. post annum 1610. quãdo bes auri signati valet marauedinos 29U920. & expensæ sunt 597. æstimari deberet bes auri legalis non facti 29U033. vt mercatori superessent 290. atque adeo marauedini 222. supra reductionis prædictæ lucrum.

B N. Re verò maturiùs expensa visum est tandem supremo senatui, non satis esse vt mercatores auri centesimam lucrentur respectu pecuniæ in auro locatæ: atque ita 14. die Decembris 1612. noua lex prodiit, quæ auri legalis non facti bessem præcipit non pluris vendi quàm marauedinis 28U800. (& consequenter castellanum non pluris quàm 576.) & cùm expensæ quæ in besse cudendo fiunt, hodie sint 597. lucrum quod manet mercatori sunt 523. hoc est plusquàm 1⅘. in singulis centenis. Atque hactenus de valore auri legalis.

C

---

§. 3. *Quantum valeat bes auri purissimi siue 24. quilatum in auri massa.*

De valore auri purissimi.

A. QVIDAM non aliud cogitant quàm aurum 22. quilatum habere se ad aurum purissimum, sicut 11. ad 12. aurum autem quilatum 22. non minùs valere quàm aureos scudos 68. atque adeò auri puri bessem valere idem quod scudos aureos 74$\frac{2}{11}$. Ex quo inferunt, sub Carolo debuisse auri puri bessem æstimari marauedinis D 25U963$\frac{7}{11}$. & sub Phili. 2. marauedinis 29U672$\frac{8}{11}$. & in hodierno scudorum valore, marauedinis 32U640. & consequenter castellanum auri puri sub Carolo valuisse 519$\frac{3}{11}$. sub Philippo 2. 593$\frac{5}{11}$. nunc verò 652. marauedinos.

B. Sed in hac computatione duplex est error. Primus, quòd auri purissimi massam non comparat cum massa auri legalis, sed cum besse auri signati: cùm tamen manifestum sit, bessem auri signati plus valere quàm eiusdem auri massam; & inter vtriusque auri massas reperiri proportionem quæ est 11. ad 12. Quantum autem valeat bes auri legalis in massâ, satis suprà explicatum est. Qua-E re iuxta phrasim illam reuocandi quilates 22. ad 22½. de prædictis quoque pretiis auri purissimi demenda erat quadragesima quinta pars. Si verò id pretium reputandum esset legitimum quod mercatori relinquit centesimam lucri; & deinde ab auro legali ascendamus ad aurum purum, sicut à numero vndecimo ad duodecimum; consequens erit, bessem auri puri sub Carolo 5. æstimari debuisse 25U570$\frac{10}{11}$. & sub Philippo 2. 28U792$\frac{8}{11}$. & in hodierno scudorum valore, 31U662$\frac{2}{11}$.

C. Alter prioris computationis error est, quòd F nullam habeat rationem æris quod in auro legali est admixtum. Constat autem vndecim puri auri bessibus misceri integrum æris bessem, qui 32. marauedinis æstimatur. Si verò 32. marauedini soluẽdi sint ab vndecim sociis, tres ferè à singulis soluendi erunt: ergo ij quoque demendi erant de valore qui singulis auri puri bessibus assignatur. Quare tempore Philippi 2. (cùm valor vnius scudi erant marauedini 400.) etiamsi massa auri legalis eodem foret æstimanda precio, quo par auri signati pondus, nihilominus verum erat, singulis

auri

auri puri bessibus tribuisse Villalpandum vt minimum 30. marauedinos supra verum valore: quia bessi auri legalis adiecit 25. marauedinos supra 68. scudorum valorem: & quia per regulam trium sicut 11. ad 12. ita 25. ad $27\frac{3}{11}$. consequenter bessi auri puri adiecit marauedinos $27\frac{3}{11}$. præter alios tres quos de pretio debuisset demere propter valorem æris qui auro legali miscetur. Sed multo maior computationis error fuit in principio cui innititur; dum bessem auri legalis in massa tanti æstimat quanti 68. scudos aureos, nulla habita ratione reductionis ad $22\frac{1}{2}$. neque centesimæ lucri quæ mercatori relinquenda erat.

D. Ac denique cùm ex sanctione pragmatica quæ prodiit Decembri 1612. constet, hoc tempore (quo singuli aurei scudi æstimantur marauedinis 440.) bessem auri legalis in massa non pluris debere æstimari, quàm marauedinis 28U800. seruata eâdem proportione, legitima computatio est, vt eo tempore quo aurei scudi valor erant marauedini 400. bes auri legalis in massâ æstimaretur marauedinis 26U$181\frac{9}{11}$. Qua ratione, tribuisse illi 27U225. non fuit aliud quàm supra verum valorem adiicere marauedinos $1043\frac{2}{11}$. Quòd si hodie verus valor vnius bessis auri legalis in massa sunt 28U800. vix valebit bes auri puri marauedinos 31U416. quia sicut 11. ad 12. sic 28U800. ad 31U$418\frac{2}{11}$. & hinc demendi sunt ferè tres mareuidini pro valore æris. Atque eâdem proportione sub Philippo 2. post annum 1566. bes auri legalis in massa non pluris æstimari debuisset quàm marauedinis 26U$181\frac{9}{11}$. neque auri purissimi bes pluris quàm 28U560. cui valori addit Villalpandus marauedinos 1140. Illo enim tempore scripsit auri puri bessem valere 29U700.

E. Si cui in nostra computatione non aliud displiceat, nisi quòd ea demat aliquid de auri puri valore, propter valorem æris quod inerat auro legali; is animaduertat (quæso) in metallorum permixtione necessariò habendam esse vtriusque metalli rationem ad vitandas fraudes; vt euidentissimè patet in auro, cui argentum inest. Si enim (verbi gratiâ) quis vendat bessem auri quindecim quilatum; neque habeatur ratio argenti admixti, sed tantummodo quilatum auri; fiet proculdubio vt venditor defraudetur trium argenti purissimi vnciarum pretio. Neque erit huius damni sufficiens compensatio, quòd mercator respectu quilatum auri videatur cariùs emisse: quia *cùm recesserit gloriabitur.* (Prou. 20. 14.) Miror autem hoc non fuisse animaduersum à nostro Villalpando in tabula illa quam ponit to. 3. fol. 417. vbi valorem bessis auri quilatum 15. (verbi gratiâ, ad valorem bessis auri quilatum 14. ponit sic se habere, sicut 15. ad 24. quasi tres vnciæ argenti quæ insunt in besse auri quilatum 15. nihil omnino valeant. Neque admodum mirarer, si tres vnciæ alterius metalli quæ insunt bessi auri 15. quilatum, semper essent æreæ. Sed constat eas ferè semper esse argenteas; atque adeo nõ debuit contemni earum pretium. Multo autem erit exactior computatio, si metalli admixti semper habeatur ratio, siue sit argentum, siue æs.

---

§. 4. *Quanti æstimari debeant singula auri talenta Hebraica ex iis quæ habent auri vncias 1500.*

Quanti æstimari debeat talentum auri.

A. NOn disputamus nunc an semper in sacræ scripturæ summis talentum auri ponatur pro 1500. auri vnciis. Iam satis de ea re propos. 22. Nunc verò de integri ponderis valore agendum. Qua in re primùm noto, persuasum habere aliquos, omnes sacræ Scripturæ summas in quibus talenta auri numerantur, accipiendas esse de auro purissimo. Hoc autem merè gratis supponitur (sicut in argento dicebamus propos. 23.) quia licèt aurifices & probatores auri nouerint quâ ratione valeat illud omnino excoqui ac deputari, quousque purum putum euadat; vix tamen aurum purum à naturâ gignitur: quoniam, vt ait Plinius l. 33. c. 4. *Omni auro inest argentum vario pondere; alibi denâ, alibi nonâ, alibi octaua parte: & vbi trigesima sexta portio inuenitur, id omnibus anteponitur.* Cùm ergo aurum rarò, aut nunquam nascatur purum, sed plerunq; aut semper argento mixtum; non erit cur de purissimo auro agi suspicemur, vbi sacræ literę nihil eiusmodi significant (verbi gratiâ 1. Paral. 22. 14. vbi de centum millibus auri talentis.) & confirmatur, quoniam vbi auri excellentiam designare vult sacra Scriptura; addit notam vt 1. Paral. 29. 4. Meminit enim trium talentorum auri millium, & addit notam, *de auro Ophir.* Ergo quando nullam puritatis notam apponit, merè gratis supponitur, sermonem esse de auro purissimo. Adde quòd ars separandi argentum ab auro, absque argenti iacturâ, est valde nouitia: & ante eam artem non erat prudentis consilij centum millia auri talenta (quæ cum bona argenti portione nata fuerant) maximo sumptu, & paruâ vtilitate, amisso totius argenti pretio, omnino excoquere. Pręsertim cùm postea oporteret ipsi auro iterum miscere argenti, aut ęris portionem aliquã. Facienda enim erant ex illo auro vasa plurima in templi ministerium; in quorum plerisque ad firmitatem opus fuisse aliqua argenti, aut æris misturâ, testabuntur aurifices industrij atq; periti. Facit fortasse, quod 1. Paral. 29. 4. additur, nempe pondus illud auri & argenti quod de suo peculio Dauid obtulisse asseritur, deaurandis parietibus fuisse consecratum. ergo natiua vtriusque metalli commixtio compendifaceret miscendi laborem, & nomen auri non amitteret. Nam deaurare non est aliud quàm auro tegere. quare si auro & argẽto erant deaurãdi parietes, aurũ & argentũ mixta appellantur aurum.

B. Iuxta hæc, de illis centum talentorum auri millibus (1. Paral. 22. 14.) quamuis fas non esset minuere pondus, de quo suprà, fas erat aliquam valoris partem demere. Non enim constat illud aurum fuisse purius atque perfectius auro Hispaniæ legali. Valde autem distat valor quem nobilis scriptor tempore Philippi 2. tribuebat auro purissimo, à valore, quem (nostrâ sententiâ) habebat aurum legale eodem tempore. Nam ille tribuebat auri puri bessi valorem 29U700. marauedinorum: ego autem auro legali tunc vix marauedinos 26U181. Nec discrimen est minus quàm marauedinorum 3U518. in singulis bessibus, & per consequens ducatorum 1U759. in vno talento; millionum autem 175. & insuper ducatorum 900U. in summa centum millium talentorum auri, si talenta integra cogitentur. Nunc verò postquam auro adiecta est decima pristini valoris portio, prædictus scriptor bessem auri puri æstimaret marauedinis 32U670. ego autem legalis auri bessem non pluris quàm 28U800. essetque inter nos discrimen in vno besse, marauedini 3870. atque adeo in talento, ducati 1935. & in centum talentorum

torum millibus, milliones 193. & insuper ducatorum Hispaniæ 300U, A

C. Præterea, dato & non concesso quòd omnia illa talenta essent auri purissimi, adhuc discrimen inter nos in singulis auri bessibus, essent hodie marauedini 1U154. in talento ducati 627. & in magnâ illâ summâ milliones 62. ac ducatorum 700U. Quia ille adiectâ pristini valoris decimâ æstimaret hodie puri auri bessem marauedinis 23U670. ego verò nõ pluris quàm 31U416. Philippi autẽ 2. tempore, ego de valore bessis auri puri, quem prædictus amicus assignat, non plus auferrẽ quàm marauedinos 1U140. Quia ille dicebat 29U700. ego 28560. (vt suprà explicaui) quare in singulis talentis demerem ego ducatos aureos 570. & in summa illa magna milliones 57. B

D. Denique & in auri puri valore non parum differimus, & multo magis in qualitate auri illorum centum talentorum millium. Quamuis enim certum non habeam, illa fuisse eius qualitatis quã habet aurum legale Hispaniæ; ac multo verisimilius putem, argento quàm ære illa fuisse mista: diuinare tamen non possum, an portio argenti fuerit octaua vel dena: & ex sacrâ Scripturâ non videtur colligi posse, aurum illud fuisse pretiosius legali nostro. Addo etiam ipsum aurum de Ophir in sacris literis celebratũ, fortasse nõ fuisse purius Albicrarẽsi quod ceteris omnibus antepositũ fuisse asserit Plinius, eo quòd trigesima sexta solũ argenti portio ei inesset. Si enim omni auro inest C argentum à naturâ; vix credam, ante nouitiam artem separandi argentum ab auro absque illius iacturâ, consueuisse homines maxima auri pondera ad purum excoquere, & ab illa natiuâ nobilis metalli misturâ secernere. Alioqui non erat cur commendationis gratiâ appellaretur Ophirinum vel Albicratense, cùm quoduis aurum excoquendo D fieri possit Albicratensi pretiosius. Neque obstat auri purissimi frequens mentio. Meritò enim Albicratense diceretur purissimum respectu eius metalli cui octaua, vel dena inerat argẽti portio; & ab omni vel plumbo, vel stanno, vel etiam ære excoctum erat.

E. Vtcumq; hoc sit, cùm in plerisque talentorum auri summis quas legimus, non satis constet E de auri qualitate; & cùm in auri etiam puri valore pro temporum ratione & principum decretis adeo varietur; prudentis consilij est sobriè sapere, & drachmarum auri numero constituto, vlteriùs non procedere. Definito autem integro talentorum numero, facilè computabimus drachmas, cùm constet singula talenta Hebraica pendere 12U. drachmarum Atticarum, quæ sunt nostrarum vnciarum octauæ. Quare idem est omnino põdus scudorum nostrorum aureorum 12U750. An verò valor sit æqualis, maior vel minor, ex incerto pendet, cùm qualitas auri de quo agitur, comperta non sit. & quamuis comperta esset qualitas, adhuc variari satis poterat in valoris incremento quo auri massa superatur ab auro signato. Nam in signaturæ pretio pro temporum varietate non parum variant leges. Valeant ergo subtiliora valoris examina, quia valet hîc illa sapientissima Pauli paronomasia, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν.

SYNOPSIS HEBRAICOrum ponderum.

A. NON est vero simile põdera sacra fuisse maiora vulgaribus, nec ab eis diuersa. & idem dico de mensuris tã aridorum quàm liquidorum.

B. Siclus argenti eiusdem erat omnino ponderis cum semuncia Romanâ: atque adeo cum quatuor drachmis Atticis, siue, quod idẽ est, cũ duabus Alexandrinis. Vncia verò quæ hodie in vsu est Romæ, Parisiis, Venetiis, & in vniuersa Hispania, est omnino eiusdem ponderis cum antiqua Romanâ vnciâ. Quare pondus sicli argentei erat tantillo maius quadruplici regali argenteo ex iis qui cuduntur in Hispania. Quia ex vno argenti besse, (hoc est, ex octo vnciarum marco) cuduntur regales 67. videlicet, quadruplices sexdecim, & præterea tres regales simplices: Hebraicis autem siclis sexdecim nihil deerat ad iustum bessis pondus.

C. Obolus Hebraicus erat vigesima argentei sicli pars, atque adeo quadragesima respectu integræ vnciæ. Quare obolus Hebraicus erat tantillo maior obolo Attico, qui erat sexta pars drachmæ Atticæ, ac proinde vigesima quarta semunciæ.

D. Siclus auri aliquando est eiusdem ponderis cum siclo argenteo prædicto, aliquando verò est quarta eiusdem ponderis pars; nempe drachmæ Atticæ pondus; cui ferè æquatur scudus aureus Hispanus: quia ex vno besse auri qui vncias octo pendet (siue drachmas Atticas 64.) cudũtur scudi Hispanici 68.

E. Verisimile quoque est in aliis metallis (vt in ære & ferro) aliquando drachmæ Atticæ pondus appellari siclum, sicut & in auro.

F. Mina Hebraica maior pendebat vncias 30. sed quarta quoque illius pars, & similiter tertia fruebãtur minæ nomine: & multò magis (præsertim in pecunia) pondus vnciarum $12\frac{1}{2}$. siue drachmarum Atticarum centum: quæ est mina Attica, ab Hebræis (vt videtur) accepta.

G. Talentum Hebraicum erat pondus vnciarum 1500. hoc est pecuniarium minarum 120. Hebraicarum verò maiorum quinquaginta. Quare talentum Hebraicum pendebat duo Attica talenta. Phrasis tamen sacræ Scripturæ fert, vt in talẽtis (quemadmodum & in siclis) ea pars auri appelletur aliquando auri talentum, quæ valet talentum argẽti: & similiter ea pars argenti aliquando argẽti talentum appelletur quæ æris talentũ valet. qua ratione valde minuuntur nonnullæ summæ. Ac de valore etiam quem integro talento assignant aliqui (cum nostris scudis vel regalibus eum comparantes) fas est non parum demere.

Synopsis mensurarum Hebraicarum, ac primò de calamo & cubito.

A. CALAMVS, sex præcisè cubitos est longus: estq; iusta humanæ staturæ mensura. Atq; adeo cubitus non est quarta staturæ pars, sed sexta: ac proinde in quatuor tantùm palmos diuiditur.

B. Hebraicus cubitus antiquus pedem Romanũ superat sexta parte, ita vt sex cubiti ex antiquis Hebraicis, pedes Romanos septem æquiparent. Hebraicus enim cubitus longus est digitos Romanos $18\frac{2}{3}$. Quare sex cubiti Hebraici antiqui continent Romanos digitos 112. qui sunt septẽ Romani pedes. Pes autem Græcus continet Romanos digitos $16\frac{2}{3}$. cùm pes Romanus in sexdecim digitos præcisè diuidatur.

C. Posterior cubitus Hebraicus est Hispanicæ tertiæ seu pedi æqualis. Constatque Romanis digitis $14\frac{4}{11}$. Atque hoc cubito minori mẽsurat Scriptura & Luteres & Mare æneum.

D. Anti

Romani pedes. Pes autem Græcus continet Romanos digitos 16^{1}. cùm pes Romanus in sexdecim digitos præcisè diuidatur. A

C. Posterior cubitus Hebraicus est Hispanicæ tertiæ seu pedi æqualis. Constátque Romanis digitis 14$\frac{2}{3}$. Atque hoc cubito minori mẽsurat Scriptura & Luteres & Mare æneum.

D. Antiquus cubitus Hebraicus cum posteriori comparatus, est duplus in potentia solida. Antiqui enim sphæra capit vncias aquæ 800. sphæra autem posterioris capit 400. Antiquo autem cubito metitur sacra Scriptura templi Salomonis ædificium. B

E. Singuli horum cubitorum in suos quatuor palmos diuiduntur. ac cubitus maior verè dicitur excedere minorem vno palmo: quamuis subtiliori scrutatione reperiatur proportio minoris ad maiorem ea esse quam habent quatuor palmi ad ferè 5$\frac{1}{11}$.

F. Tres palmi ex iis qui quatuor cõtinẽt digitos, complent vnicam palmam, siue vnicum palmum extensum, qui alio nomine vocatur spithama, Hebraicè *Zereth*. Nam palmus quatuor digitorum appellatur *topah*.

C

§. 2. *De mensuris liquidorum.*

A. LIQVIDORVM mensuræ sunt log, hin, batus maior & corus. Ex his corus continet batos decem ex maioribus: batus sex hines; hin duodecim logines. Corus autem appellatur Hebraicè *Cor* siue *Hhomer*. & ab aliquibus corruptè vocatur *Ghomor*.

B. Batus maior est amphora Hebraica, Romanæ amphoræ æqualis, quæ vncias aquę capit 960. Corus capit 9600. Hin, vncias 160. Log, vncias 13$\frac{1}{3}$. D

C. Mensura maioris bati est cylindrus qui in latitudinem habeat cubitum vnum mensuræ antiquæ; & in altitudinem $\frac{4}{5}$. vnius cubiti partes: quæ est idonea satis lebetis figura. Pro bato autem aliquando in Vulgatâ legimus *lagunculam*; & aliquando etiam *satum*.

D. Hin est æqualis capacitatis cum hemiecto siue semodio Romano. Atq; eandem capacitatem Hispani suo çelemino tribuere voluerunt. Porrò hin duabus chois Atticis est ferè æquale. Nam duæ choę Atticę capiunt vncias aquę seu vini 180. Hin verò capit 160. Atque ista est hin sancti mensura: quamuis Epiphanius asserat fuisse etiam aliud vulgare *hin* duplo maius. Sed prius hin est quod appellatur sextarius à Vulgato Leuitici 9. 36. eo quòd respectu bati maioris sit verè sextarius. E

E. Log est paulò minor sextario Attico vnciarum quindecim: quippe aquæ seu vini capit vncias 13$\frac{1}{3}$. appellatúrque sextarius Leuitici 14. 15. Licèt enim sextarius Romanus contineat vncias viginti, aliarum tamen regionum sextarij diuersæ erant mensuræ, & Atticus vncias tantùm capiebat 15. vt obseruauit Galenus. & ab hoc sextario Attico valde parũ distabat Hebraicus: vocatúrque sextarius respectu dimidiati Hin. Nam cum integro Hin comparatus non est sextarius, sed duodenarius. Ac batus maior capit 72. logines. F

F. Præter supra dictas mensuras aliæ etiam extitère, quæ vocabantur bati. Contingit enim in bati nomine, quod in nomine Græco *metreta*, quod aliquando ponitur pro amphora Græca, & aliquãdo pro quauis mensura, vt auctor est Aristoteles. Batus ergo maior (id est Hebraica amphora) illa est mensura quam Ezechiel ait esse æqualem cũ Ephi. Atque ex his batis sunt quadraginta illi quos singuli Luterum capiebant. Erant tamen diuersi alij bati, quos distinctionis gratiâ, nomine secundi, tertij & quarti discernemus.

G. Secundus igitur batus centum aquæ vncias capiebat. ex quibus batis duo millia capiebat Mare æneum: ipsiúsque mensura est sphæra semicubiti ex antiquis. Nam si vnius antiqui cubiti sphæra vncias capiebat 890. sphæra semicubiti capiebat octauam partem. Minoris autem cubiti sphæra quatuor capiebat eiusmodi batos: cylindrus autem sex.

H. Tertius batus capax erat vnciarum 66$\frac{2}{3}$. ex his autem tria millia capiebat Mare æneum. horúmque batorum mensura videtur fuisse vsitata eo tẽpore quo liber Paralipomenon scriptus est. suntque huiusmodi bati sextarij respectu sphæræ cubiti minoris.

I. Quartus batus erat pars quarta bati secundi, atque adeo 25. capiebat vncias. Respondétque huic bato in capacitate communis Græcorũ chœnix. Quare Septuaginta pro bato interdum chœnicem posuêre.

L. Quintus batus fuit dimidium mensuræ Log, nempe vnciæ 6$\frac{2}{3}$. Aliquãdo enim pro bato Septuaginta substituunt cotylã, quæ non est aliud quàm communis sextarij dimidium. & hactenus de batis: vt omittam amphoræ nomen aliquando accipi videri à Iosepho pro tertia amphoræ parte. In historia enim cuiusdam Ioannis mercatoris olei (quam bis repetit) amphoræ tribuit non amplius 20. sextarios. cui proximum est quod tradit Epiphanius, videlicet modium ab Hebręis diuidi solitum in sextarios viginti duos.

§. 3. *De mensuris aridorum.*

A. ARIDORVM mensuræ Hebraicæ erant Kabus, satum, ephi, corus, Lethec & gomor. ex quibus Ephi est eiusdẽ capacitatis cũ bato maiori, capitq; idem quod amphoreus, id est semimedimnus Romanus, siue Atticus. Atq; eadem est nostræ semifanecæ mensura. Si tamen verum est quod aliqui aiunt, has scilicet omnes aridorum mensuras solitas esse cum suo cumulo mensurari; eo cumulo dicendum esset batum superatũ fuisse ab ephi. Ceterùm quia cumulus ille aut non ita certus est, aut saltem quantus fuerit ignoratur; ideo de hisce omnibus mensuris perinde loquar ac si rasæ mensurari consueuissent; vt cum liquidorum mensuris sic eas faciliùs comparemus.

B. Corus vnus continet decem ephi; hoc est quinque medimnos Atticos, aut (quod idem est) 30. Romanos modios, qui fanecas quinque nostrates faciunt.

C. Vnum ephi tres capit modios, sicut Amphoreus Romanus. Atque eadem est mẽsura bati maioris, nec non semifacenæ Hispanicæ. Verùm verò ephi appelletur aliquando modius, videri potest apud Franciscum Lucam 1. Reg. 1.

D. Satum vnũ capit tertiam partem vnius ephi: atq; adeo Romano modio æquale est; ac meritò à nostro Vulgato appellatur modius. Qui autem asserunt, satum esse idem quod sesquimodium, aut modium cum quadrante, ij accipere videntur modium rasum; satum verò cum suo cumulo, vt ex Epipha-

Epiphanio colligitur. Nisi fortè aliud præterea extitit satum capiens sesquimodium, hoc est dimidiatum ephi.

E. Kabus est decima octaua pars ephi, atque adeo sati sexta: eiusdémque capacitatis est cuius logines 4. qui capiunt vncias aquæ 53⅓.

F. Gomor ([illegible]) est vnius ephi pars decima: atque adeo cori centesima. vide Exod. 36.16. vbi dicitur Gomor esse decima pars ephi. & propterea appellari solet absolutè *assarion*, id est, decima. Ca-

A pitque tantum quantum tres quintæ partes vnius hin, hoc est aquæ vncias 96. Sed Assarionis nomen Gomoris quoque decimæ fortasse tribui diximus in scholio corollarij secundi ad propositionem decimam sextam.

G. Lethec capit semicorum, hoc est duas fere fanecas & semis. Sonátque Lethec eleuationem. erátque onus quod iumento in Palæstina imponebatur. Estque eiusmodi sarcina quam vegetus adolescens asino potest imponere.

FINIS.

